ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯ ಪರಿಷತ್ತಿನ

ಕನ್ನಡ ನಿಘಂಟು

ಮೂರನೆಯ ಸಂಪುಟ

"ಶಬ್ದಪಾರಮಾರ್ಗಮಶಕ್ಯಂ"
—ಕೇಶಿರಾಜ

ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯ ಪರಿಷತ್ತು
ಚಾಮರಾಜಪೇಟೆ ಬೆಂಗಳೂರು – ೧೮
೧೯೭೭

ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯ ಪರಿಷತ್ತಿನ

ಕನ್ನಡ ನಿಘಂಟು

ಮೂರನೆಯ ಸಂಪುಟ

"ಶಬ್ದಪಾರಮಾರ್ಗಮಶಕ್ಯಂ"

-ಕೇಶಿರಾಜ

ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯ ಪರಿಷತ್ತು

ಚಾಮರಾಜಪೇಟೆ : : ಬೆಂಗಳೂರು-೧೮

೧೯೭೭

KANNADA NIGHANTU - VOL-III
Second Edition : 2010
Published by : Kannada Sahitya Parishat
Pampa Mahakavi Road, Chamarajapet, Bangalore - 560 018
Pages : VIII+2475 to 3482, Price : Rs. 350=00

ಮೊದಲನೆಯ ಮುದ್ರಣ - ೧೯೭೭
ಎರಡನೆಯ ಮುದ್ರಣ - ೨೦೧೦
ಪ್ರತಿಗಳು : ೨೦೦೦
ಬೆಲೆ : ಮುನ್ನೂರು ಐವತ್ತು ರೂಪಾಯಿಗಳು

ಮುದ್ರಣ: ರಾಜಾ ಪ್ರಿಂಟರ್ಸ್
ನಂ.೫೯, ೪ನೆ ಕ್ರಾಸ್, ಲಾಲ್‌ಬಾಗ್ ರಸ್ತೆ
ಕೆ.ಎಸ್. ಗಾರ್ಡನ್, ಗಂಗಾಧರಪ್ಪ ಬ್ಲಾಕ್
ಬೆಂಗಳೂರು- ೫೬೦ ೦೨೭.

ಕನ್ನಡ ನಿಘಂಟು ಸಂಪಾದಕ ಸಮಿತಿ

(೧೯೭೬ ನೆಯ ಆಗಸ್ಟ್ ತಿಂಗಳಿನಲ್ಲಿ ಇದ್ದಂತೆ)

ಅಧ್ಯಕ್ಷರು

ಪ್ರೊ. ಎಂ. ಮರಿಯಪ್ಪಭಟ್ಟ, ಎಂ.ಎ., ಎಲ್.ಟಿ.

ಉಪಾಧ್ಯಕ್ಷರು ಮತ್ತು ಪ್ರಧಾನ ಸಂಪಾದಕರು

ಪ್ರೊ. ಜಿ. ವೆಂಕಟಸುಬ್ಬಯ್ಯ, ಎಂ.ಎ., ಬಿ.ಟಿ.

ಸದಸ್ಯರು

ಶ್ರೀ ಎನ್. ಲಕ್ಷ್ಮೀನಾರಾಯಣರಾವ್, ಎಂ.ಎ.

ಪ್ರೊ. ಸ. ಸ. ಮಾಳವಾಡ, ಎಂ.ಎ.

ಪ್ರೊ. ಡಿ. ಜವರೇಗೌಡ, ಎಂ.ಎ.

ಡಾ ॥ ಆರ್. ಸಿ. ಹಿರೇಮಠ, ಎಂ.ಎ. ಪಿಎಚ್.ಡಿ.

ಡಾ ॥ ಸಿದ್ದಯ್ಯ ಪುರಾಣಿಕ., ಐ.ಎ.ಎಸ್. (ನಿವೃತ್ತ)

ಡಾ ॥ ಜಿ. ಎಸ್. ಗಾಯಿ, ಪಿಎಚ್.ಡಿ.

ಡಾ ॥ ಹಾ. ಮಾ. ನಾಯಕ, ಎಂ.ಎ. ಪಿಎಚ್.ಡಿ.

ಡಾ ॥ ಜಿ.ಎಸ್. ಶಿವರುದ್ರಪ್ಪ, ಎಂ.ಎ., ಪಿಎಚ್.ಡಿ.

ಶ್ರೀ ವಿ. ಬಿ. ನಾಯಕ, ಎಂ.ಎ., ಎಲ್‌ಎಲ್.ಬಿ.

ಶ್ರೀ ಬಸವರಾಜ ಕಟ್ಟೀಮನಿ.

ಪರಿಷತ್ತಿನ ಅಧ್ಯಕ್ಷರು

ಶ್ರೀ ಜಿ. ನಾರಾಯಣ

ಪರಿಷತ್ತಿನ ಕಾರ್ಯದರ್ಶಿಗಳು

ಶ್ರೀ ಜಿ.ಕೆ. ಗುಂಡುರಾವ್

ಕೋಶಾಧಿಕಾರಿಗಳು

ಶ್ರೀ ಎನ್. ವರದರಾಜನ್, ಬಿ.ಇ., ಎ.ಎಂ.ಐ.ಇ.

ಸಂಪಾದಕ ವರ್ಗ

ಪ್ರಧಾನ ಸಂಪಾದಕರು

ಪ್ರೊ. ಜಿ. ವೆಂಕಟಸುಬ್ಬಯ್ಯ, ಎಂ.ಎ., ಬಿ.ಟಿ.

ಉಪಸಂಪಾದಕರು

ಶ್ರೀ ಹೀ. ಚಿ. ಶಾಂತವೀರಯ್ಯ ಎಂ.ಎ., ಬಿ.ಇಡಿ.
ಶ್ರೀ ಆರ್. ವಿ. ಕುಲಕರ್ಣಿ, ಎಂ.ಎ., ಬಿ.ಇಡಿ.
ಶ್ರೀ ಟಿ. ಆರ್. ಮಹದೇವಯ್ಯ, ಎಂ.ಎ.

ಸಹಾಯಕ ಸಂಪಾದಕರು

ವಿದ್ವಾನ್ ಎಚ್. ವಿ. ನಾರಾಯಣಶಾಸ್ತ್ರಿ
ಶ್ರೀಮತಿ ಮಂಜುಳಾರಾವ್, ಎಂ.ಎ.
ಶ್ರೀಮತಿ ಎಂ. ಎನ್. ಜಾನಕಮ್ಮ, ಎಂ.ಎ.
ಶ್ರೀಮತಿ ಬಿ. ಶಕುಂತಲ, ಎಂ.ಎ.
ಶ್ರೀಮತಿ ಉಮಾದೇವಿ, ಎಂ.ಎ
ಶ್ರೀಮತಿ ವಿಜಯಲಕ್ಷ್ಮಿ, ಎಂ.ಎ
ಶ್ರೀಮತಿ ಎಂ.ಎಸ್. ಸುಜಯ, ಎಂ.ಎ.

ಕಚೇರಿಯ ಸಿಬ್ಬಂದಿ ವರ್ಗ

ಬೆರಳಚ್ಚುಗಾರ್ತಿಯರು : ಶ್ರೀಮತಿ ಎ. ನೇತ್ರಾವತಿಬಾಯಿ, ಶ್ರೀಮತಿ ಸಿ. ಎನ್. ವಿಜಯಲಕ್ಷ್ಮಿ, ಶ್ರೀಮತಿ ಬಿ. ಎನ್. ಮಾಲತಿ, ಎಂ.ಎ.

ಪಟ್ಟಿಕೆ ವಿಂಗಡಣೆಕಾರರು : ಶ್ರೀ ಎನ್. ಎಸ್. ರಾಮಸ್ವಾಮಿ ಅಯ್ಯರ್, ಎಂ.ಎ., ಬಿ.ಟಿ.

ಸೇವಕರು : ರಾಘವೇಂದ್ರ, ಮಾದಪ್ಪ, ಶಂಕರಪ್ಪ, ರೇವಯ್ಯ,

ಅಧ್ಯಕ್ಷರ ನುಡಿ

'ನಿಘಂಟು ಎಂದರೆ ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯ ಪರಿಷತ್ತಿನ ಬೃಹನ್ನಿಘಂಟು' ಎಂದೇ ಖ್ಯಾತವಾಗಿರುವ ಈ ಮಹಾನಿಘಂಟಿನ ಎಂಟು ಸಂಪುಟಗಳನ್ನು ಅದು ಪ್ರಕಟವಾದ ೧೫ ವರ್ಷಗಳ ನಂತರ ಮತ್ತಷ್ಟು ಸುಂದರವಾಗಿ ಮರುಮುದ್ರಣಗೊಳಿಸಿ ಕನ್ನಡ ಕುಲಕೋಟಿಗೆ ಅರ್ಪಿಸಲು ನನಗೆ ಸಂತೋಷವೆನಿಸುತ್ತದೆ. ಕನ್ನಡ ಶಾಸ್ತ್ರೀಯ ಭಾಷೆಯ ಸ್ಥಾನಮಾನವನ್ನು ಪಡೆದುಕೊಂಡಿರುವುದು ಅದರ ಸಂಪನ್ನತೆ ಮತ್ತು ಅರ್ಹತೆಗಳಿಂದಾಗಿಯೇ ಎಂಬುದನ್ನು ಲೋಕದೆದುರು ಬಿಚ್ಚಿತೋರಿಸುವ ಸಾಧನಗಳಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯವಾದದ್ದು ಈ ಬೃಹತ್ ನಿಘಂಟು. ಕನ್ನಡದ ಸಮಸ್ತ ಜ್ಞಾನವನ್ನೂ ತನ್ನೊಳಗೆ ಐಕ್ಯಗೊಳಿಸಿಕೊಂಡಿರುವ ಈ ನಿಘಂಟಿನ ವಿವಿಧ ಸಂಪುಟಗಳಲ್ಲಿ ಶಬ್ದವೊಂದರ ಅರ್ಥ, ವಿವರಣೆ, ಉದಾಹರಣೆ ಒಮ್ಮೊಮ್ಮೆ ಅರ್ಧಪುಟವನ್ನು ದಾಟಿ ಒಂದು ಪುಟವನ್ನು ಆವರಿಸಿಕೊಂಡಿರುವುದುಂಟು.

ಕ್ರಿ.ಶ.೪೫೦ರ ಹಲ್ಮಿಡಿಶಾಸನದಿಂದ ಪ್ರಾರಂಭವಾಗಿ ಈ ಸಂಪುಟ ಯೋಜನೆ ಅನುಷ್ಠಾನಗೊಂಡ ೧೯೯೫ರವರೆಗೆ ಕನ್ನಡದಲ್ಲಿ ಪ್ರಕಟವಾದ ಎಲ್ಲ ಬಗೆಯ ಸಾಹಿತ್ಯ ಪ್ರಕಾರಗಳಿಂದಲೂ ಉಲ್ಲೇಖಗಳನ್ನು ನೀಡಲಾಗಿರುವುದು, ಕೆಲವೊಮ್ಮೆ ಒಂದೇ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಅರ್ಥಗಳು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುವ ಸಂದರ್ಭಗಳನ್ನು ಜೊತೆಗಿರಿಸಿ ಕೊಟ್ಟಿರುವುದು, ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಶಬ್ದವನ್ನೂ ನಾಮಪದ ಅಥವಾ ಕ್ರಿಯಾಪದವೆಂದು ಖಚಿತವಾಗಿ ವಿಂಗಡಿಸಿಕೊಂಡಿರುವುದು, ಅರ್ಥ ಸ್ಪಷ್ಟೀಕರಣಕ್ಕೆಂದು ಉದಾಹರಣೆಯಾಗಿ ಕೊಟ್ಟಿರುವ ವಾಕ್ಯ ಅಥವಾ ವಾಕ್ಯತುಂಡುಗಳೇ ಮೂಲಕಾವ್ಯವನ್ನು ಓದಬೇಕೆನ್ನುವ ಆಸಕ್ತಿಯನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸುವುದು – ಈ ಎಲ್ಲ ಅಂಶಗಳು ಇದರ ಅಪೂರ್ವತೆಯನ್ನು ಎತ್ತಿ ಹಿಡಿಯುವ ಸಾಕ್ಷಿಕಲ್ಲುಗಳಾಗಿವೆ. ನಿಘಂಟು ಎನ್ನುವುದೇ ತುಂಬ ವೈಜ್ಞಾನಿಕವಾದ, ಒಂದು ಭಾಷೆಯ ಸೃಜನ ಸಾಹಿತ್ಯದಷ್ಟೇ ಪ್ರಮುಖವಾದ, ಭಾಷೆಯಲ್ಲಿರುವ ಶಬ್ದಗಳನ್ನು ಶುದ್ಧವಾಗಿ ಉಚ್ಚರಿಸಬೇಕೆಂದು ತಿಳಿಸಿಕೊಡುವ ರಚನೆಯಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಜ್ಞಾನೇಂದ್ರಿಯಗಳೆಲ್ಲದರ ಎಚ್ಚರದ ದುಡಿಮೆಯನ್ನು ಬಯಸುತ್ತದೆ. ಕನ್ನಡದ ಅಭಿಮಾನವನ್ನು ಮೈತುಂಬಿಕೊಂಡ ಘನ ವಿದ್ವಾಂಸರ ಸತತ ಪರಿಶ್ರಮದಿಂದ ಈ ಯೋಜನೆ ಶಿಸ್ತುಬದ್ಧವಾಗಿ ಯಶಕಂಡಿದೆ. ಮೊದಲ ಮುದ್ರಣದ ೧೦,೦೦೦ ಪ್ರತಿಗಳು ಕೆಲವೇ ವರ್ಷಗಳಲ್ಲಿ ಕನ್ನಡಿಗರ ಮನೆಯ ಕಪಾಟುಗಳನ್ನು, ಗ್ರಂಥಭಂಡಾರಗಳನ್ನು, ಶಾಲೆಕಾಲೇಜುಗಳನ್ನು ಅಲಂಕರಿಸಿದ್ದರಿಂದ ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯ ಪರಿಷತ್ತು ಧನ್ಯತಾಭಾವವನ್ನು ತಳೆಯುವಂತಾಯಿತು. ಆದರೆ ನಿಘಂಟುವಿನ ಉಪಯುಕ್ತತೆಯನ್ನು ತಡವಾಗಿ ಅರ್ಥಮಾಡಿಕೊಂಡವರು ಅಂದಿನಿಂದ ಇಂದಿನವರೆಗೆ ಸಾಹಿತ್ಯ ಪರಿಷತ್ತಿಗೆ ದೂರವಾಣಿ ಕರೆ ಮಾಡಿ, ಮಾರಾಟ ವಿಭಾಗದಲ್ಲಿ ವಿಚಾರಿಸಿ, ಪುಸ್ತಕ ಮಳಿಗೆಗಳಲ್ಲಿ ಹುಡುಕಾಡಿ ಸಿಗದೆ ನಿರಾಶರಾಗಿದ್ದಾರೆ. ಮರುಪ್ರಕಟಿಸುವಂತೆ ಒತ್ತಾಯ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ.

ಎಂಟು ಸಂಪುಟಗಳಲ್ಲಿ, ಒಂಬತ್ತು ಸಾವಿರಕ್ಕಿಂತಲೂ ಅಧಿಕ ಪುಟಗಳ ವಿಸ್ತಾರದಲ್ಲಿ ಹರಡಿಕೊಂಡಿರುವ, ಎಲ್ಲರ ಮನೆಯನ್ನೂ ಬೆಳಗಬೇಕಾಗಿರುವ ಈ ನಿಘಂಟನ್ನು ಮುದ್ರಿಸುವುದಾಗಲೀ, ಮುದ್ರಿತ ಪ್ರತಿಗಳನ್ನು ಒಂದೆಡೆ ಜೋಡಿಸಿಡುವುದಾಗಲೀ, ಮಾರಾಟದ ವ್ಯವಸ್ಥೆ ಮಾಡುವುದಾಗಲೀ, ಹೆಚ್ಚಿನ ಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿ ಒಂದು

ಕಡೆಯಿಂದ ಮತ್ತೊಂದು ಕಡೆಗೆ ಸಾಗಿಸುವುದಾಗಲೀ ಅಷ್ಟೊಂದು ಸುಲಭವಾದ ಕೆಲಸವಲ್ಲ. ಈ ಅಸಾಧ್ಯವನ್ನು ಸಾಧ್ಯವಾಗಿಸುವ ಧೈರ್ಯೋತ್ಸಾಹಗಳು ಪರಿಷತ್ತಿನೊಡಲಲ್ಲಿ ಚಿಮ್ಮುವುದಕ್ಕೆ ಕರ್ನಾಟಕ ರಾಜ್ಯ ಸರ್ಕಾರ ಕಾರಣವಾಯಿತೆಂದರೆ ಅದನ್ನು ಯಾರೂ ಅತಿಶಯೋಕ್ತಿಯೆಂದು ಭಾವಿಸಬೇಕಾಗಿಲ್ಲ. ಕರ್ನಾಟಕ ರಾಜ್ಯ ಸರ್ಕಾರ ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯ ಪರಿಷತ್ತಿನ ಮಾತುಗಳನ್ನು ಪ್ರೀತಿಯಿಂದ ಆಲಿಸುತ್ತಿರುವುದು, ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯ ಪರಿಷತ್ತನ್ನು ಕನ್ನಡದ ಸಾರ್ವಭೌಮ ಪ್ರತಿನಿಧಿಯೆಂದೇ ಭಾವಿಸುತ್ತಿರುವುದು ಕನ್ನಡದ ಭಾಗ್ಯವೆಂದೇ ಹೇಳಬೇಕು. ಸನ್ಮಾನ್ಯ ಮುಖ್ಯಮಂತ್ರಿಗಳಾದ ಶ್ರೀ ಬಿ.ಎಸ್. ಯಡಿಯೂರಪ್ಪನವರು ಹಲವು ಒತ್ತಡಗಳ ನಡುವೆಯೂ ಸಾಹಿತ್ಯ ಪರಿಷತ್ತಿನ ಕಾರ್ಯಕ್ರಮಗಳಲ್ಲಿ ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರೀತಿಯಿಂದ ಭಾಗವಹಿಸುತ್ತಿರುವುದು, ಸಮಾರಂಭಗಳಲ್ಲಿ ಕೊಟ್ಟ ಆಶ್ವಾಸನೆಗಳನ್ನು ಅತಿಶೀಘ್ರವಾಗಿ ಅನುಷ್ಠಾನಗೊಳಿಸುತ್ತಿರುವುದು, ಪರಿಷತ್ತಿನ ಎಲ್ಲಾ ಯೋಜನೆಗಳಿಗೂ ಹಸಿರು ನಿಶಾನೆ ತೋರುತ್ತಿರುವುದು, ಸಾಹಿತ್ಯ ಪರಿಷತ್ತಿನ ಪದಾಧಿಕಾರಿಗಳು ಮುಖ್ಯಮಂತ್ರಿ – ಕನ್ನಡ ಸಂಸ್ಕೃತಿ ಮಂತ್ರಿಗಳ ಕಚೇರಿಯ ಹೊರಗೆ ಕಡತಗಳೊಂದಿಗೆ ಗಂಟೆಗಟ್ಟಲೆ ಕಾಯುತ್ತಿದ್ದುದನ್ನು ತಪ್ಪಿಸಿರುವುದು, ಅಖಿಲ ಭಾರತ ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯ ಸಮ್ಮೇಳನದಿಂದ ತಾಲ್ಲೂಕು ಸಮ್ಮೇಳನಗಳವರೆಗೆ ಎಲ್ಲವೂ ಅದ್ದೂರಿಯಾಗಿ ನಡೆಯಲು ಬೇಕಾದಷ್ಟು ಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿ ಹಣ ಬಿಡುಗಡೆ ಮಾಡುತ್ತಿರುವುದು – ಇಂಥವನ್ನೆಲ್ಲಾ ಕಂಡಾಗ ಪರಿಷತ್ತಿನ ಅಧ್ಯಕ್ಷನಾಗಿ ನನಗೆ ಮನಸ್ಸು ತುಂಬಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಆರುಕೋಟಿ ಕನ್ನಡಿಗರ ಪರವಾಗಿ ಅವರಿಗೆ ಕೃತಜ್ಞತಾ ಕುಸುಮಗಳನ್ನು ಅರ್ಪಿಸಬೇಕೆನ್ನಿಸುತ್ತದೆ. 'ಕನ್ನಡದ ಮುಖ್ಯಮಂತ್ರಿ' 'ಕನ್ನಡಿಗರ ಮುಖ್ಯಮಂತ್ರಿ' ಎಂದು ಅಭಿಮಾನದಿಂದ ನುಡಿಯಬೇಕೆನ್ನಿಸುತ್ತದೆ. ಸನ್ಮಾನ್ಯ ಮುಖ್ಯಮಂತ್ರಿಗಳ ಕನ್ನಡದ ಮೇಲಿನ, ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯ ಪರಿಷತ್ತಿನ ಬಗೆಗಿನ ಈ ಅಖಂಡ ಪ್ರೀತಿ ಹೀಗೇ ಮುಂದುವರಿಯಲೆಂದು ಆಶಿಸುತ್ತೇನೆ.

ಕರ್ನಾಟಕ ಸರ್ಕಾರ ನಿಘಂಟು ಯೋಜನೆಯ ಮಹತ್ವವನ್ನು ಮನಗಂಡು ಒಂದು ಕೋಟಿ ರೂಪಾಯಿಗಳನ್ನು ಸಾಹಿತ್ಯ ಪರಿಷತ್ತಿಗೆ ಉದಾರವಾಗಿ ನೀಡಿದೆ. ಸರ್ಕಾರ ಹಣ ನೀಡಿರುವುದು ಪರಿಷತ್ತಿಗಾದರೂ ಇದು ಜನತೆಯ ಹಣ ಮತ್ತು ಇದರ ಅಂತಿಮ ಫಲಾನುಭವಿಗಳೂ ಜನತೆಯೇ. ಈ ಎಚ್ಚರವನ್ನಿರಿಸಿಕೊಂಡೇ ಸಾಹಿತ್ಯ ಪರಿಷತ್ತು ಬಹುಬೇಡಿಕೆಯ ಬೃಹನ್ನಿಘಂಟಿನ ಎಂಟು ಸಂಪುಟಗಳನ್ನು ಪುನರ್ಮುದ್ರಣಗೊಳಿಸುತ್ತಿದೆ. ಸರ್ಕಾರದ ಉದಾರ ಆರ್ಥಿಕ ನೆರವಿನ ಪರಿಣಾಮವಾಗಿ ನಿಘಂಟಿನ ಬೆಲೆಯನ್ನು ಸಾಮಾನ್ಯರೂ ಕೊಳ್ಳಲು ಮನಸ್ಸು ಮಾಡುವಂತೆ ಕಡಿಮೆಗೊಳಿಸಲಾಗಿದೆ. ಭಾಷೆ ಮತ್ತು ಸಾಹಿತ್ಯಾಭಿಮಾನದ ಸಂಕೇತವೆಂಬಂತೆ ಈ ಯೋಜನೆಯ ಯಶಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರಮುಖ ಪಾತ್ರ ನಿರ್ವಹಿಸಿರುವ ರಾಜ್ಯ ಸರ್ಕಾರವನ್ನು ಹಾಗೂ ಕನ್ನಡ ಸಂಸ್ಕೃತಿ ಇಲಾಖೆಯ ಕಾರ್ಯದರ್ಶಿಗಳಾದ ಶ್ರೀ ಜಯರಾಮರಾಜೇ ಅರಸ್ ಮತ್ತು ನಿರ್ದೇಶಕರಾದ ಶ್ರೀ ಮನು ಬಳಿಗಾರ್ ಅವರುಗಳನ್ನು ಈ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯ ಪರಿಷತ್ತು ಕೃತಜ್ಞತೆಯಿಂದ ಸ್ಮರಿಸುತ್ತದೆ. ನಿಘಂಟು ಯೋಜನೆ ಪ್ರಾರಂಭವಾದಾಗ ಪರಿಷತ್ತಿನ ಅಧ್ಯಕ್ಷರಾಗಿದ್ದ ಶ್ರೀ ಜಿ. ನಾರಾಯಣರಿಂದ ಮೊದಲಗೊಂಡು ಮುಕ್ತಾಯವಾದಾಗ ಅಧ್ಯಕ್ಷರಾಗಿದ್ದ ಡಾ. ಸಾ.ಶಿ. ಮರುಳಯ್ಯನವರವರೆಗೆ ಇದನ್ನು ಆಸಕ್ತಿಯಿಂದ ಮುನ್ನಡೆಸಿಕೊಂಡು ಬಂದ ಎಲ್ಲ ಅಧ್ಯಕ್ಷರುಗಳಿಗೂ ನಿಘಂಟು ಸಮಿತಿಯ ಅಧ್ಯಕ್ಷರು, ಸದಸ್ಯರುಗಳು, ಸಂಪಾದಕರು, ಸಿಬ್ಬಂದಿ ವರ್ಗದವರಿಗೂ ಅಂದವಾಗಿ ಮುದ್ರಿಸಿಕೊಟ್ಟ ರಾಜಾ ಪ್ರಿಂಟರ್ಸ್‌ನವರಿಗೂ ಮತ್ತು ಅವರ ಸಿಬ್ಬಂದಿ ವರ್ಗದವರಿಗೂ ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯ ಪರಿಷತ್ತು ತುಂಬಾ ಆಭಾರಿಯಾಗಿದೆ. ಮರುಮುದ್ರಣದ ಈ ನಿಘಂಟಿನ ಸಂಪುಟಗಳನ್ನು ಕನ್ನಡ ಜನತೆ ಪ್ರೀತಿ ವಿಶ್ವಾಸಗಳಿಂದ ಬರಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವರೆಂದು ನಂಬಿದ್ದೇನೆ.

ಬೆಂಗಳೂರು
೫–೬–೨೦೧೦

ಡಾ. ನಲ್ಲೂರು ಪ್ರಸಾದ್ ಆರ್.ಕೆ.
ಅಧ್ಯಕ್ಷರು

ಅರಿಕೆ

ಕನ್ನಡ – ಕನ್ನಡ ನಿಘಂಟುವಿನ ಎರಡನೆಯ ಸಂಪುಟ ಕಳೆದ ವರ್ಷ ಬಿಡುಗಡೆಯಾಯಿತು. ನಿಘಂಟುವಿನ ಕೆಲಸ ಅವಸರದ ಕೆಲಸವಲ್ಲ. ಆದರೂ ನಿಘಂಟು ಸಮಿತಿಯ ಅಧ್ಯಕ್ಷರಾದ ಪ್ರೊ ॥ ಎಂ. ಮರಿಯಪ್ಪಭಟ್ಟರ ಹಾಗೂ ಇತರ ಸದಸ್ಯರ ಪರಿಶ್ರಮ ಹಾಗೂ ಪ್ರಧಾನ ಸಂಪಾದಕರಾದ ಪ್ರೊ ॥ ಜಿ. ವೆಂಕಟಸುಬ್ಬಯ್ಯನವರ ಅವಿಶ್ರಾಂತ ದುಡಿಮೆ, ನಿಘಂಟು ಕಚೇರಿಯ ಸಿಬ್ಬಂದಿವರ್ಗದ ಕಾರ್ಯತತ್ಪರತೆ, ಸರ್ಕಾರಿ ಮುದ್ರಣಾಲಯದವರ ಪೂರ್ಣ ಸಹಕಾರ ಇವುಗಳ ಫಲವಾಗಿ ಮೂರನೆಯ ಸಂಪುಟ ಕೇವಲ ಒಂದು ವರ್ಷದ ಅವಧಿಯಲ್ಲಿಯೇ, ಪರಿಷತ್ತಿನ ವಜ್ರಮಹೋತ್ಸವದ ವೇಳೆಗೆ ಹೊರ ಬರುತ್ತಿರುವುದು ಎಲ್ಲರೂ ಮೆಚ್ಚತಕ್ಕ ವಿಷಯ. ಇದಕ್ಕಾಗಿ ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯ ಪರಿಷತ್ತು ಈ ಎಲ್ಲ ಮಹನೀಯರಿಗೂ ತನ್ನ ಕೃತಜ್ಞತೆಗಳನ್ನು ಸಲ್ಲಿಸುತ್ತದೆ.

ಪ್ರಧಾನ ಸಂಪಾದಕರಾದ ಪ್ರೊ. ಜಿ. ವೆಂಕಟಸುಬ್ಬಯ್ಯನವರು ವಜ್ರಮಹೋತ್ಸವದ ವೇಳೆಗೆ ಈ ಮೂರನೆಯ ಸಂಪುಟವನ್ನು ಹೊರ ತರಬೇಕೆಂದು ದೃಢಸಂಕಲ್ಪ ಮಾಡಿದರು; ಈ ಸಂಪುಟದ ಮುದ್ರಣಕಾರ್ಯವನ್ನು, ಸರ್ಕಾರಿ ಮುದ್ರಣಾಲಯದ ನಿರ್ದೇಶಕರಾದ ಶ್ರೀ ಬಿ.ಎನ್. ರಾಮಮೂರ್ತಿಯವರು ವಹಿಸಿಕೊಂಡು ತ್ವರಿತಗತಿಯಲ್ಲಿ ಮುಗಿಸಿಕೊಟ್ಟರು ; ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಈ ಸಂಪುಟ ವಜ್ರಮಹೋತ್ಸವದ ವೇಳೆಗೆ ಖಂಡಿತ ಬಿಡುಗಡೆಯಾಗುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ. ಈ ಇಬ್ಬರು ಮಹನೀಯರ ವೈಯಕ್ತಿಕ ಆಸಕ್ತಿಯೇ ಇದಕ್ಕೆ ಕಾರಣ. ಪರಿಷತ್ತಿನ ಪರವಾಗಿ ಹಾಗೂ ವೈಯಕ್ತಿಕವಾಗಿ ವಿಶೇಷ ವಂದನೆಗಳನ್ನು ಅವರಿಗೆ ಸಲ್ಲಿಸುವುದು ನನ್ನ ಕರ್ತವ್ಯ.

ಸರ್ಕಾರದ ನೆರವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಈ ನಿಘಂಟು ಕನಸಿನ ಗಂಟಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ಸರ್ಕಾರದ ಉದಾರ ಸಹಾಯದಿಂದ ಕನ್ನಡ-ಕನ್ನಡ ನಿಘಂಟು ಕನ್ನಡಿಗರ ಕೈ ಸೇರುವಂತಾಗಿದೆ. ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯ ಪರಿಷತ್ತು ಎಲ್ಲ ಕನ್ನಡಿಗರ ಪರವಾಗಿ ರಾಜ್ಯ ಸರ್ಕಾರಕ್ಕೆ ತನ್ನ ಕೃತಜ್ಞತೆಗಳನ್ನು ಅರ್ಪಿಸುತ್ತದೆ.

ಕರ್ನಾಟಕ ರಾಜ್ಯ ಸರ್ಕಾರಕ್ಕೂ ಪರಿಷತ್ತಿಗೂ ಆದ ಒಪ್ಪಂದದ ಪ್ರಕಾರ ಈ ವರ್ಷದ ಮಾರ್ಚಿ ತಿಂಗಳ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಇಡೀ ನಿಘಂಟುವಿನ ಕಾರ್ಯ ಮುಗಿಯಬೇಕಾಗಿತ್ತು. ನಿಘಂಟು ರಚನೆಯ ಕಾರ್ಯ ಆರಂಭವಾದಾಗ, ಪ್ರಾರಂಭದಲ್ಲಿ ಕಂಡು ಬಂದ ತೊಡಕುಗಳು, ಕಾಗದದ ಅಭಾವ, ಮುದ್ರಣ ಸೌಕರ್ಯ ಒದಗದಿದ್ದುದು, ಈ ಕಾರಣಗಳಿಂದ ನಿಘಂಟು ಕಾರ್ಯ ತಡವಾಯಿತೆಂಬುದನ್ನು ಎರಡನೆಯ ಸಂಪುಟದ ಬಿಡುಗಡೆಯ ಕಾಲದಲ್ಲಿಯೇ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಈಗ ಆ ಎಲ್ಲಾ ತೊಂದರೆಗಳು ನಿವಾರಣೆಯಾಗಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಂಟುವಿಗಾಗಿ ಸರ್ಕಾರದವರು ಮಂಜೂರು ಮಾಡಿರುವ ಹಣದಲ್ಲಿಯೇ ಉಳಿದ ನಿಘಂಟುವಿನ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಪೂರೈಸಲು ಮತ್ತೆ ಎರಡು ವರ್ಷಗಳ ಕಾಲಾವಧಿಯನ್ನು ನೀಡಬೇಕೆಂದು ರಾಜ್ಯ ಸರ್ಕಾರವನ್ನು ಕೇಳಿಕೊಳ್ಳಲಾಗಿದೆ. ಸರ್ಕಾರವು ಇದನ್ನು ಒಪ್ಪುವುದೆಂದು ಭಾವಿಸಿ ಪರಿಷತ್ತು ನಿಘಂಟುವಿನ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಮುಂದುವರಿಸುತ್ತಿದೆ.

ಪರಿಷತ್ತು ತನ್ನ ಜವಾಬ್ದಾರಿಯನ್ನು ಪೂರೈಸಲು ಇನ್ನೂ ಎರಡು ಸಂಪುಟಗಳು ಹೊರಬರಬೇಕಾಗಿದೆ. ನಾಲ್ಕು ಮತ್ತು ಐದನೆಯ ಸಂಪುಟದ ವಿವಿಧ ಹಂತದ ಕೆಲಸ ತೀವ್ರಗತಿಯಲ್ಲಿ ನಡೆಯುತ್ತಿದೆ.

ಸರ್ಕಾರದ ಆರ್ಥಿಕ ನೆರವಿನಿಂದ ಕಡಿಮೆ ಬೆಲೆಗೆ ಲಭ್ಯವಾಗಿರುವ ಈ ಕನ್ನಡ-ಕನ್ನಡ ನಿಘಂಟುವನ್ನು ಜನರು ಆದರದಿಂದ ಬರಮಾಡಿಕೊಂಡು ಇದರ ಪೂರ್ಣ ಪ್ರಯೋಜನವನ್ನು ಪಡೆಯಬೇಕೆಂದು ಪರಿಷತ್ತು ಆಶಿಸುತ್ತದೆ

ಬೆಂಗಳೂರು
೨೪-೪-೧೯೭೭

[illegible]
ಅಧ್ಯಕ್ಷ
ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯ ಪರಿಷತ್ತು

ಮುನ್ನುಡಿ

ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯ ಪರಿಷತ್ತಿನ ವಜ್ರಮಹೋತ್ಸವದ ಈ ಮಂಗಳ ಪ್ರಸಂಗಕ್ಕೆ ಸರಿಯಾಗಿ ಕನ್ನಡ-ಕನ್ನಡ ನಿಘಂಟಿನ ಮೂರನೆಯ ಸಂಪುಟವನ್ನು ನಾಡಿನ ಓದುಗರ ಕೈಯಲ್ಲಿ ಇಡಲು ಸಂತೋಷವಾಗುತ್ತದೆ. ಎರಡನೆಯ ಸಂಪುಟವು ಪ್ರಕಟವಾಗಿ ಒಂದು ವರುಷ ಕಳೆಯುವುದರೊಳಗಾಗಿ ಈ ಸಂಪುಟವು ಹೊರಬಂದಿರುವುದು ನಿಘಂಟು ಕಾರ್ಯದ ತೀವ್ರಪ್ರಗತಿಗೆ ನಿದರ್ಶನವಾಗಿದೆ. ಆರಂಭಕಾಲದಲ್ಲಿ ಇದ್ದ ತೊಂದರೆಗಳು ಬಹುಮಟ್ಟಿಗೆ ಈಗ ದೂರವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಮುಂದಿನ ಸಂಪುಟಗಳೂ ಕೂಡ ಸಾಧ್ಯವಾದಷ್ಟು ಶೀಘ್ರವಾಗಿ ಪ್ರಕಟಗೊಳ್ಳುವುವೆಂದು ನಾನು ನಿರೀಕ್ಷಿಸುತ್ತೇನೆ.

ಈ ಸಂಪುಟದಲ್ಲಿ 'ಗಾಢಿಸು' ಎಂಬ ಶಬ್ದದಿಂದ 'ತಿಮಿರ್$_1$' ಎಂಬ ಶಬ್ದದವರೆಗೆ (ನಿಘಂಟಿನ ೨೪೭೫ನೇ ಪುಟದಿಂದ ೩೫೮೨ನೆಯ ಪುಟದವರೆಗೆ) ನಿಘಂಟು ಮುಂದುವರಿದಿದೆ. ಮೊದಲ ಎರಡು ಸಂಪುಟಗಳಿಗೂ ಉಪಯೋಗಿಸಿಕೊಂಡ ಆಕರಗ್ರಂಥಗಳನ್ನೇ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಬಳಸಿಕೊಂಡಿರುವುದರಿಂದ ಸಂಕ್ಷಿಪ್ತಸೂಚಿಯ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾದ ಅನುಬಂಧವನ್ನು ಕೊಟ್ಟಿಲ್ಲ.

ವಿವಿಧ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ ಹಲವಾರು ಪಾರಿಭಾಷಿಕ ಶಬ್ದಗಳನ್ನು ಪಟ್ಟಿಮಾಡಿ ಇಡುತ್ತಿರಲಾಗಿದೆ. ಅವುಗಳೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಕೊನೆಯ ಸಂಪುಟದಲ್ಲಿ ಅನುಬಂಧವಾಗಿ ಕೊಡಲಾಗುವುದು. ಈ ನಿಘಂಟಿನ ಎಲ್ಲ ಸಂಪುಟಗಳ ಮುದ್ರಣವು ಪೂರಯಿಸಿದರೂ ಈ ಕಾರ್ಯ ಅಲ್ಲಿಗೇ ಮುಕ್ತಾಯವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ನಿರಂತರವಾಗಿ ಬೆಳೆಯುತ್ತಿರುವ ಕನ್ನಡ ಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ ಹೊಸ ಹೊಸ ಶಬ್ದಗಳೂ ನುಡಿಗಟ್ಟುಗಳೂ ತಲೆದೋರಿ ರೂಢವಾಗುತ್ತಲೇ ಇರುತ್ತವೆ; ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಮೊದಲಿದ್ದ ಅರ್ಥಗಳು ಕಳಚಿಹೋಗಿ ಹೊಸ ಅರ್ಥಗಳು ಕೂಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಲೇ ಇರುತ್ತವೆ. ನಿಘಂಟಿನ ಕಾರ್ಯ ಮುಂದುವರಿಯುತ್ತಿರುವಾಗಲೆ ಈ ಹಿಂದಿನ ಸಂಪುಟಗಳಲ್ಲಿ ಕಣ್‌ತಪ್ಪಿ, ಕೈತಪ್ಪಿ ಬಿಟ್ಟುಹೋದ ಶಬ್ದಗಳನ್ನು ಮತ್ತು ಕವಿಪ್ರಯೋಗಗಳನ್ನು ಗುರುತಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾ ಬರಲಾಗಿದೆ. ಇತ್ತೀಚಿನ ಸಂಶೋಧನೆ ಮತ್ತು ಗ್ರಂಥಪ್ರಕಟನೆ--ಇವುಗಳ ಫಲವಾಗಿ ಎಷ್ಟೋ ಶಬ್ದಗಳ ಪುನಃಪರಿಶೀಲನೆಯೂ ಆಗತ್ಯವೆನಿಸುತ್ತದೆ. ಈ ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಕೊನೆಯ ಸಂಪುಟದಲ್ಲಿ ಅಳವಡಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕಾಗಿದೆ. ವಿದ್ವಜ್ಜನರು ಈಗ ಪ್ರಕಟವಾಗಿರುವ ಮೂರು ಸಂಪುಟಗಳಲ್ಲಿ ತಮಗೆ ಕಂಡುಬರುವ ಪ್ರಮಾದಗಳನ್ನು ಸೂಚಿಸಬೇಕಾಗಿ ಕೋರುತ್ತೇನೆ. ಸೂಚನೆಗಳನ್ನು ಕೃತಜ್ಞತೆಯಿಂದ ಸ್ವೀಕರಿಸಿ ಪರಿಶೀಲಿಸಲಾಗುತ್ತದೆ.

ಕರ್ನಾಟಕ ರಾಜ್ಯದ ಸರ್ಕಾರಿ ಮುದ್ರಣಾಲಯದವರು ಮುದ್ರಣಭಾರವನ್ನು ವಹಿಸಿಕೊಂಡು ತ್ವರಿತಗತಿಯಲ್ಲಿ ಮುದ್ರಿಸಿ ನಿಘಂಟಿನ ಎಲ್ಲ ಅಚ್ಚುಕಟ್ಟಿಗೂ ಕಾರಣರಾಗಿದ್ದಾರೆ. ನನ್ನ ಮಾನ್ಯ ಮಿತ್ರರೂ ಸರ್ಕಾರಿ ಮುದ್ರಣಾಲಯದ ನಿರ್ದೇಶಕರೂ ಆದ ಶ್ರೀ. ಬಿ. ಎನ್. ರಾಮಮೂರ್ತಿ ಅವರಿಗೂ ಅವರ ನಿರ್ದೇಶನವನ್ನೆಲ್ಲಾ ಕಾರ್ಯಗತಗೊಳಿಸಿದ ಶ್ರೀ ಎಂ. ಆರ್. ಗಣಪತಿ ಅವರಿಗೂ ಸರ್ಕಾರಿ ಮುದ್ರಣಾಲಯದ ಸಿಬ್ಬಂದಿವರ್ಗದವರಿಗೂ ಹೃತ್ಪೂರ್ವಕವಾದ ಕೃತಜ್ಞತೆಗಳನ್ನು ಅರ್ಪಿಸುತ್ತೇನೆ.

ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯ ಪರಿಷತ್ತಿನ ಅಧ್ಯಕ್ಷರಾದ ಶ್ರೀ ಜಿ. ನಾರಾಯಣ ಅವರು ವೈಯುಕ್ತಿಕ ಆಸಕ್ತಿಯನ್ನು ವಹಿಸಿ ಈ ಸಂಪುಟವು ಇಷ್ಟು ಬೇಗ ಪ್ರಕಟಗೊಳ್ಳುವುದಕ್ಕೆ ಪ್ರೇರಕರೂ ಸಹಾಯಕರೂ ಆಗಿದ್ದಾರೆ. ಅವರ ನಿರಂತರ ವಿಶ್ವಾಸಪೂರ್ಣ ಪ್ರೋತ್ಸಾಹಕ್ಕೆ ನನ್ನ ಕೃತಜ್ಞತೆಗಳು.

ನಿಘಂಟು ಕಚೇರಿಯ ಸಿಬ್ಬಂದಿಯವರು ಈ ಸಂಪುಟದ ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ಆತ್ಮೀಯವಾದ ಅಭಿಮಾನದಿಂದ ಅವಿರತವಾಗಿ ದುಡಿದಿದ್ದಾರೆ. ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯ ಪರಿಷತ್ತಿನ ಅಧಿಕಾರಿಗಳು ಮತ್ತು ಸಿಬ್ಬಂದಿ ವರ್ಗದವರು ಎಂದಿನಂತೆ ನಿಘಂಟಿನ ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ಸಹಕರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಇವರೆಲ್ಲರಿಗೆ ನಿಘಂಟು ಸಂಪಾದಕ ಸಮಿತಿಯ ಅಧ್ಯಕ್ಷರ, ಸದಸ್ಯರ ಮತ್ತು ನನ್ನ ಕೃತಜ್ಞತೆಯನ್ನು ಸಮರ್ಪಿಸುತ್ತೇನೆ.

ಜಿ. ವೆಂಕಟಸುಬ್ಬಯ್ಯ,
ಪ್ರಧಾನ ಸಂಪಾದಕ.

ದಿನಾಂಕ : 24-4-77.

ಗಾಢಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಬಿಗಿಯಸಾಗು; ಬಲವಾಗು: ಜಾಡಿಸಲು ಜಾಡಿಸಲು ಬಿಗುಹತಿ ಗಾಢಿ[ಪಾಠಾಂ. ಡಿ]ಸಿತು ಕೊಡಹಿದೊಡೆ ಮಿಗೆ ಮೈಗೂಡಿ ಬಿಗಿದುದು (ಕುವ್ಯಾ.ಆ. ೦೩-೩೫). ೨. ಹರಡು; ವ್ಯಾಪಿಸು; ಆವರಿಸು: ಜಯಧ್ವನಿ ಗಗನದಲಿ ಗಾಢಿಸಿತು (ಕುವ್ಯಾ.ಆ. ೬-೧೦೦): ಪಾಠಕರುಗಳ ರನ್ನದ ದಡಿಯ ಕಂಚುಕಿಗಳ ಘಡಾವಣೆ ಗಾಢಿ[ಪಾಠಾಂ. ಘಾಡಿ]ಸಿತು ನಭವ (ಕೊರಂ. ೬-೨೦-೨೦): ಗಾಢಿಸಿತು ಗಜಬಜಂ ಕುರುನೃಪತಿಭಟರು ಕೈಮಾಡಿದರು (ತುರಂಗ. ೬೨-೫). ೩. ಮೇಲೆಬೀಳು; ಆಕ್ರಮಿಸು: ತುಡುಕುವಂಕುಶದಿಂದ ಮುನ್ನಿಳಿಯೊಡೆಯೆ ಗಜ ಗಾಢಿ[ಪಾಠಾಂ. ಡಿ] ಸಿದವರಸರ ಬಿಡುಹು ತಡೆದೆಡಗಲಸಬಗೆದುವು ವಿಗಡ ಪಾಯದಳ (ಕುವ್ಯಾ.ಭೀ. ೨-೨). [ಗಾಢ + - ಇಸು$_3$]

ಗಾಢೋಕ್ತಿ (ನಾ). ನಿಷ್ಠುರದ ಮಾತು; ಒರಟುನುಡಿ: ಗಾಢೋಕ್ತಿ ಕುಜಾತ ಮಂಗಳ ಪುಳಿಂದರುವಿಂತು ಕುಜಾಖ್ಯ (ನಾನಾರ. ೨೧): "ಗಾಢೋಕ್ತಿ – ನಿಷ್ಠುರದ ಮಾತು" (ನಾನಾರ. ೨೧ ಟೀಕೆ). [ಗಾಢ + ಉಕ್ತಿ]

ಗಾಣ$_1$, ಘಾಣ$_1$ (ನಾ). ಎಣ್ಣೆಯನ್ನು ಅಥವಾ ಕಬ್ಬಿನ ರಸವನ್ನು ತೆಗೆಯುವ ಯಂತ್ರ: ಒಂದು ಗಾಣದುಳ್ ಒನ್ದು ಸೊಂಟಿಗೆ ತೇ (ತ್ರೈ)ಲ ಮಸಗೆ (ಎಇ. VIII, ೨೮೫-೮; 706): ಗಾಣದೊಳಿಕ್ಕಿದ ಕಬ್ಬಿನಂತೆ ನರಕದೊಳ್ ದುಃಖಿಂಬಟ್ಟುಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೬-೧೭೫); ಎಳ್ಳಿಲ್ಲದ ಗಾಣವ ನಾಡಿದ ಎತ್ತಿನಂತಾಯಿತ್ತೆನ್ನ ಭಕ್ತಿ (ಬಸವ. ೩೬೩); ತುಂಡುತುಂಡಾಗಿ ಕತ್ತರಿಸಿ ಗಾಣದೊಳರೆದು (ಚಬಪು. ೧೧-೧೧). ಘಾಣ$_1$: ದೇಗುಲದಿಂ ಬಡಗ ದೇವರೋಲಗದ ಸೂಳೆಗೇರಿಯಲ್ಲಿ ಘಾಣವೆರಡುಂ ಪಡಿಕವಳ್ಳದಿಂ ಮೂಡ ಪೂದೋಂಟ ಮತ್ತರೆರಡು (ಕಇಇ. ೬೮-೨-೯೬; 1066).

ಗಾಣದ ಎತ್ತು = ೧. ಗಾಣಕ್ಕೆ ಹೂಡಿರುವ ಎತ್ತು: "ರಾತ್ರಿ ಹಗಲೂ ತತ್ವಜಿಜ್ಞಾಸೆ. ಆದರೆ ದೇವರ ತಿಳುವಳಿಕೆ ಮಾತ್ರ ಅವರಿಗೆ ಗಾಣದ ಎತ್ತಿನಂತೆ" ಎಂದು ಅದರ ಆಶಯ (ಜೀವಾತ್ಮ. ೨೫೦). ೨. (ಆಲಂ) ವಿಶ್ರಾಂತಿಯಿಲ್ಲದೆ ಒಂದೇ ಸಮನೆ ದುಡಿಯುವವನು: ಅವನೊಬ್ಬ ಗಾಣದ ಎತ್ತು. ಅವನಿಗೇನು ಸುಖವಿದೆ? (ರೂಧಿ).

ಗಾಣದ ತೆಱೆ = ಗಾಣವನ್ನು ಇಟ್ಟಿರುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಕೊಡುವ ತೆರಿಗೆ.– ಕಂದಾಯಂ: ಅಲ್ಲಿಯ ಗಾಣದ ತೆಱೆಯುಂ . . . ಸರ್ವ್ವಬಾಧಾ ಪರಿಹಾರಮಾಡಿ ಕಾ[ದೂ]ಡುವರು (ಸೌಇಇ. XX, ೫೧-೩೦; 1077): ಒಂದು ಗಾಣದ ತೆಱೆಯಂ ಬಿಟ್ಟರು (ಎಕ. VII, ಶಿಕಾರಿ. ೨೬೫-೮; 1066). [ದೇ ೫ ತಮಿ. ಕಾಣ; ತುಳು. ಗಾಣ, ಗಾಣೊ; ತೆಲು. ಗಾತುಗ, ಗಾನುಗು./ಹಾ. ಘಾಣಾ]

ಗಾಣ$_2$ 'ಗಾಳ' ನೋ.

ಗಾಣ$_3$ (ನಾ). ೧. ಗಾನ; ಗಾಯನ: ಮುನಿಪಂ ಚೌಲೋಪನಯನ ಸಂಸ್ಕೃತರಾದ ಬಾಲಕರ್ಗೆ . . . ಗಾಣದೊಳ್ ಜಾಣರಂಗೆಯ್ದುಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೦೫೦-೦೩). ೨. ಗಾಯಕ; ಸಂಗೀತಗಾರ: ರಸಮೊಸರ್ವನ್ನೆಗಂ ಕಿವಿಗಳೆ ಪಾಡುವ ಗಾಣರ ಗೇಯಪಂಕ್ತಿಯಿಂ ಪೊಸಯಿಸಿ (ಪಂಪಭಾ. ೦೧-೪): ಅಮರರ ಗಾಣರ ಮುಖರಿಗಳವರ್ದಂ ಕೆದಱಿದಪೊಳೆಳಸೆ ಗಾಣತಿಗೆಯ್ದು (ಶಾಂತಿಪು. ೦೦-೩೩): ಓಲಗವಿತ್ತು ನರ್ತಕರ ಜಾಣರ ಗಾಣರ ಗೇಯ ಗೋಷ್ಠಿಯೊಳ್ (ಪಂಪರ. ೧೦ ಸೂಚನ).

ಗಾಣದಂಕಕಾಱ = ಒಂದು ಬಿರುದು: ಗಾಣದಂಕಕಾಱ ಶ್ರೀಮದಯ್ಯಪ (ಎಕ. IX, ದೇವನ. ೧೦-೫: 948). [<ಸಂ. ಗಾನ]

ಗಾಣ$_4$ (ನಾ). ಹಿಡಿಯುವುದು; ಗ್ರಹಣ: (ಶ). [<ಸಂ. ಗ್ರಹಣ]

ಗಾಣಕಾರ್ತಿ, ಗಾಣಗಾತಿ (ನಾ). ಹಾಡುವವಳು; ಗಾಯಕಿ: ವೀಣೆ ದಂಡಿಗೆ ಸ್ವರಮಂಡಲ ಕಿನ್ನರಿ ವೇಣುಸಂಪುಟವ ಹೊತ್ತಗೆಯು ಪಾಣಿಯೊಳಾಂತು ಬಂದರಸಗೆಱಗಿದರು ಗಾಣಕಾರ್ತಿಯರು ಗಾಡಿಯೊಳು (ಭರಕ. ೫-೬). ಗಾಣಗಾತಿ: ಈ ಕೃತಿಯಲ್ಲಿ ನಾವು ಕಾಣುವ 'ಹೊಲೆಯರು' ಎರಡು ಬಗೆ: ಒಂದು 'ಗಾಣಗಾತಿ'ಯರ ಪಾತ್ರದಲ್ಲಿ ಮತ್ತೊಂದು ವೀರಬಾಹುಕನ ಪಾತ್ರದಲ್ಲಿ (ಹರಿಶೀ. ೬೪). [ಗಾಣಕಾಱ + – ತಿ$_1$ (< – ಇತ್ತಿ)]

ಗಾಣಕಾಱ (ನಾ). ಗಾಯಕ; ಸಂಗೀತಗಾರ. 'ಗಾಣಕಾರ್ತಿ' ಪರಾ. [ಗಾಣ$_3$ + – ಕಾಱ]

ಗಾಣಗಂಟಲ (ನಾ). ಗಾಳದಂತೆ ಗಂಟಲಿಗೆ ಹಿಂಸೆಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವವನು; ಘಾತಕ; ಪ್ರಾಣಕಂಟಕ: ನೀನಡಗಿ ಪೋಗದೆ ಎನ್ನೊಳಿದ್ದು ಗಾಣಗಂಟಲರಿಗೆ ವೈರಿಯಾಗೋ (ಮೋಹತರ. ೩೩-೩). [ಗಾಣ$_2$ (<ಗಾಳ) + ಗಂಟಲು$_1$ (<ಗಂಟಲ್) + – ಅ$_7$]

ಗಾಣಗತ್ತರಿ (ನಾ). ಗಾಣದ ಈಸು; ಗಾಣಹೊಡೆಯುಪವನು ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳುವ ಭಾಗ: ತೋರುವುದು ಗಾಣಗತ್ತರಿಯುಲಾಕಾರದಿಂ (ತುರಂಗ. ೨೯-೫೨). [ಗಾಣ$_1$ + ಕತ್ತರಿ$_2$]

ಗಾಣಗಾತಿ 'ಗಾಣಕಾರ್ತಿ' ನೋ.

ಗಾಣಗೊಂದೆ (ನಾ). ಗಾಣಕ್ಕೆ ಹೂಡುವ ಎತ್ತು; ಗಾಣದ ಎತ್ತು: ನಾಣಿಲಿಗಳ ತಲೆವಣೆ ಮಾಣ್ಕಾಣೆಲವೋ ಗಾಣಗೊಂದೆಯಿಂದೇ ಕಣ್ಗಂ ಕಾಣದೆ ಬಳಸುವುದೇ (ಚಕವಿ. ೬-೨೬೬). [ಗಾಣ$_1$ + ಗೊಂದೆ$_1$]

ಗಾಣತಿ$_1$ (ನಾ). = ಗಾಣಕಾರ್ತಿ: ಗಾಣತಿಯರಿರ್ವರುಂ ಮತ್ತಾಣದಿ ನಗ್ಗಳಮವಳ್ದರಂ ಭಯಮಶದಿಂ ಕ್ಷೋಣೀಶಂ ಕುಡೆ ಕೊಳ್ಳದೆ ಮಾಣೆಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೨-೬೨). [ಗಾಣ$_3$ + – ತಿ$_1$ (< – ಇತ್ತಿ)]

ಗಾಣತಿ$_2$ (ನಾ). ಗಾಯನ; ಹಾಡುವಿಕೆ. 'ಗಾಣತಿಗೆಯ್' ಪರಾ. [<ಗಾಣ$_3$]

ಗಾಣತಿಗೆಯ್ (ಕ್ರಿ). ಗಾಯನಮಾಡು; ಹಾಡು: ಅಮರರ ಗಾಣರ ಮುಖರಿಗಳವರ್ದಂ ಕೆದಱಿದಪೊಳೆಳಸ ಗಾಣತಿಗೆಯ್ದು . . . ಪಾಡಿದರ್ ಮಂಗಳಮಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೧-೩೬). [ಗಾಣತಿ$_2$ + ಕೆಯ್$_1$]

ಗಾಣತೆರಿಗೆ 'ಗಾಣದೆರಿಗೆ' ನೋ.

ಗಾಣದೆರಿಗೆ, ಗಾಣತೆರಿಗೆ (ನಾ). = ಗಾಣದೆಱೆ: (ಶ). ಗಾಣತೆರಿಗೆ: (ರೈಸ್‌ಗೆ. II, ೫೪೮). [ಗಾಣ$_1$ + ತೆರಿಗೆ (<ತೆಱಿಗೆ)]

ಗಾಣದೆಱೆ (ನಾ). ಗಾಣದ ತೆರೆ; ಗಾಣದ ಮೇಲೆ ಹಾಕುವ ತೆರಿಗೆ.– ಸುಂಕ: ಪಂಚಕಾರುಕ ಗಾಣದೆಱೆ ಅಮೆದೆಱೆ ಮಗ್ಗಮುಂದ್ರೆ ಒಳವಾಱು ಹೊರವಾಱು (ಎಕ. VII, ಶಿಕಾರಿ. ೭೦-೩೦; 1431). [ಗಾಣ$_1$ + ತೆಱೆ$_3$]

ಗಾಣನಾಯಕಿ (ನಾ). ಹಾಡುಗಾತಿಯರಲ್ಲಿ ಮಿಗಿಲಾದವಳು; ಉತ್ತಮ ಗಾಯಿಕೆ: ಜೀಯ ಸ್ಥಿರಂಜೀವಯೆಂದು ಕೀರ್ತಿಸಿ ಗಾಣನಾಯಕಿಯರೆತ್ತಿ ನಂಡಿಗೆವಿಡಿದು ಪೊಡಮಟ್ಟು ಹಾಡಲುದ್ಯೋಗಿಸಿದರು (ಹದಕಾ. ೭-೫). [ಗಾಣ$_3$ + ನಾಯಕಿ]

ಗಾಣಪತ್ಯ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಗುಂಪಿನ ಒಡೆತನ. ೨. ಗಣಪತಿಯ ಪೂಜೆ,–ಉಪಾಸನೆ. ೩. ಪರಮೇಶ್ವರನ ಪರಿವಾರವಾದ ಪ್ರಮಥ ಗಣಗಳ ಒಡೆತನ,– ನಾಯಕತ್ವ: ಭೋಗಿಕಟಕನ ಗಾಣಪತ್ಯಕೆ ಹೋಗನೇ ತಂತ್ರಂಬೆರಸಿ ಶಿವಯೋಗದಿಂದ ಕುಮಾರಪಾಲಕ ಘೂರ್ಜರನು ಮುನ್ನ (ಬಸಪು. ೫೪-೭೩). ೪. ಗಣಪತಿಯನ್ನು ಪೂಜಿಸುವವನು; ಗಣಪತಿಯೇ ದೇವರೆಂದು ನಂಬಿರುವವನು; ಗಣಪತಿಯ ಆರಾಧಕ. ೫. ಭರತಖಂಡದ ಷಣ್ಮತಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ಗಣಪತಿಯೇ ಸರ್ವೋತ್ತಮನೆಂದು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವ ಮತ: ಆದರೆ ಪ್ರಾಚೀನಕಾಲದಿಂದಲೂ ವೇದಗಳನ್ನು ಕುರಿತು ಮತಭೇದಗಳಾಗಿ ಬೌದ್ಧ, ಶೈವ . . .

ಗಾಣಪತ್ಯ ಮುಂತಾದ ಮತಗಳು ನೆಲೆಗೊಂಡವು (ಮುಂಬಯಿ. ೬-೧೦೯).
[ಸಂ.]

ಗಾಣಬಿಜ್ಜೆ (ನಾ). ಗಾನವಿದ್ಯೆ ; ಸಂಗೀತಶಾಸ್ತ್ರ : ಈ ಗಂಧರ್ವರನ್ನಿಂ ಗಾಣದ [illegible] ಮಾರ್ಗನಾಚಾರ್ಯರ್ನಾವೆಂ (ಅದ್ಭುತ. ೨೪-೧೫). [ಗಾಣ$_3$ + ಬಿಜ್ಜೆ$_2$]

ಗಾಣರಾಣಿ (ನಾ).=ಗಾಣನಾಯಕಿ : ಪಸಾಯಕ್ಕೆ ಮನವುಕ್ಕಿ ಸರ್ವಾಭರಣವಂ ಗಾಣರಾಣಿಯರಿಗಿತ್ತನು (ಹದಶಾ. ೭-೭). [ಗಾಣ$_3$+ರಾಣಿ]

ಗಾಣವಾಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಗಾಣವು ತಿರುಗುವಂತೆ ಮಾಡು; ಗಾಣವನ್ನು ಆಡಿಸು : ಗಾಣಿಗನು ಈಶ್ವರನ ಕಾಣನೆಂಬದು ಸಹಜ ಏಣಾಂಕಧರನು ಧರೆಗಿಳಿಯಲವನಿಂದ ಗಾಣವಾಡಿಸುವ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೧೪೩೪). ೨. (ಆಲಂ) ಗಿರಗಿರನೆ ತಿರುಗಿಸು, – ಸುತ್ತಿಸು : ಕಣ್ಣುಕಟ್ಟಿ, ಗಿಮಿಗಿಮಿ ಗಾಣವಾಡಿಸಿತು ಗಾಳಿ ನೆನೆನೆನೆದು ನೆಲವೆ ಕುಪ್ಪರಿಸಿತ್ತು (ನಲಮು. ೧೪). [ಗಾಣವಾಡು + – ಇಸು$_3$]

ಗಾಣವಾಡು (ಕ್ರಿ). ಗಾಣಕ್ಕೆ ಹಾಕಿ ಅರೆ, — ಸಾರವನ್ನು ತೆಗೆ : ತೆಲ್ಲಿಗರೊಯ್ದು ಗಾಣವಾಡೊಳ್ಳಿತೆನಿಸಿದ ತೈಲಕುಂಭಕೋಟಿಗಳ ತಂದರು (ಸಿದ್ಧರಾ. ೮-೫೧) ; ಕಬ್ಬು . . . ಪಕ್ವಕ್ಕೆ ಬಂದಮೇಲೆ ಅದನ್ನು ಕತ್ತರಿಸಿ ಗಾಣವಾಡಿ, ಹಾಲನ್ನು ಕಾಯಿಸಿ, ಬೆಲ್ಲವನ್ನೋ ಸಕ್ಕರೆಯನ್ನೋ ಮಾಡಬಹುದು (ವ್ಯವಮು. ೪೮). [ಗಾಣ$_1$ + ಆಡು$_1$]

ಗಾಣವಾರಿ (ನಾ).=ಗಾಣದೆಱೆ^{3} : ಊರೊಳಗೆ ಹು[ಟ್ಟು]ವ ಹಾರಿಕಾಯ ವಳವ ತೂಗುವ ಭಂಡಕ ಹೊಂಗೆ ಹಾಗ ೧ ಗಾಣವಾರಿ ಗಾಣಂ ಪ್ರತಿಮಾನ ೧ (ಸೌಇಇ. IX-1, ೧೪೫-೩೭ : 1079). [ಗಾಣ$_1$ + ವಾರಿ$_0$ (<ವರಿ$_1$)]

ಗಾಣವಾವಿಲಿಗೆ (ನಾ).=ಗಾಣದೆಱೆ^{3} (?) : ಕೇರಿಯ ತೆಂಕಣ[ದ]ಲು ಹದಿನೆಂಟು ಕಂ ಯಿ ಮನೆಯ ನಿವೇಶಣವಂ ಊರೊಳಗಣ ಗಾಣಂಗಳಲ್ಲಿ ಗಾಣವಾವಿಲಿಗೆಯುಂ ಊರಲ್ಲಿ ಹರದರು ಮಾಱುಗೊಂಡ ಭತ್ತಕ್ಕೆ ಪೊಂಗ [ಹಾ]ಗವೊನ್ದುಮಂ . . . ಇಱ್ತೀ ಧರ್ಮವಂ ಪ್ರತಿಪಾಳಿಸುವರ್ (ಕಇಅ. ೪೭-೪-೨೨ : 1125). [ಗಾಣ$_1$ + ವಾವಿಲಿಗೆ?]

ಗಾಣವಿಕ್ಕು (ಕ್ರಿ). ಗಾಳವನ್ನು ಹಾಕು ; ಮೀನು ಹಿಡಿಯಲು ಕೊಕ್ಕೆಯನ್ನು ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಇಳಿಬಿಡು : ಭುವನಾಪಹಾಸ್ಯಮೆನಲರ್ಣವದೊಳ್ ನೀಂ ಮತ್ಸ್ಯನಾಗಲಾಸಂದು ಸಮುದ್ಧ್ಯವಿಸಿದೆಸವ್ಪೊಡದಂ ಗಾಣವಿಕ್ಕಿ ಪಿಡಿದೆನ್ನ ಬಾಣಸಕ್ಕೊಪ್ಪಿಸನೇ (ಜಗವಿ. ೧೭-೩೪). [ಗಾಣ$_2$ (<ಗಾಳ) + ಇಕ್ಕು]

ಗಾಣವೆಣ್ (ನಾ). ಗಾಯನವಮಾಡುವವಳು : ಗಾಣಗಾತಿ ; ಗಾಯಿಕೆ : ಸುಧಾಂಶುವಂ ನಿರ್ಮಳವಕ್ತ್ರಬಿಂಬವಿುರದೇಳಿಸೆ ಮೆಲ್ಲನೆ ಗಾಣವೆಂಗಳಿರ್ವರ್ಗೆ ಬಂದರಂದು ನೃಪಕುಂಜರನಿರ್ದೆಡೆಗೈದೆ ರಾಗದಿಂ (ಉದ್ಭಟ. ೨-೧೮೫). [ಗಾಣ$_3$ + ಪೆಣ್]

ಗಾಣವೆಯಿಲು. **ಗಾಣವೆಯಿಲೆ**, **ಗಾಣಾಯಿಲೆ** (ನಾ). ಗಾಣದ ಬಯಲು; ಗಾಣವನ್ನು ಇಡುವ ಸ್ಥಳ (?) : ಊರೊಡೆಯರ್ಗ್ಗೆ [illegible] ಕೆಯ್ಮತ್ತರಿನ್ನೂಱು ಮನೆಗೆಣ್ಣೆಯ್ಯಗಲವಿರ್ಪತ್ತೈಗೈನೀಳದ [illegible] ಮೂರು ಸಾಶ್ವತ ಸುಂಕಂ ಗಾಣವೆಯಿಲಿಗೆ ಕೂಡ್ಡೆ ಮುಟ್ಟಿಗೆ [illegible] ಯಜ್ಞದಲೊನ್ದು ಗದ್ಯಾಣಂ (ಎಇ. XX, ೬-೩೩ : 1012). **ಗಾಣವೆಯಿಲೆ** : ದೇವರತ್ತ ಅಲ್ಲಿಯ ಗಾಣದ ತೆಱೆಯುಂ ಗಾಣವೆಯಿಲೆ ಎಣ್ಣೆಯುಂ ದೇವರ್ಗ್ಗೆ ಇಂತಿದೆಲ್ಲವಂ . . . ಕಾ[ದೂ]ದುವರು (ಸೌಇಇ. XX, ೫೧-೩೧ : 1077). **ಗಾಣಾಯಿಲೆ** : ತಮ್ಮ ಗಾಣಾಯಿಲೆಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ಗಾಣಕ್ಕೆ (ಪ್ರೈಆಸಿ. ೪೭-೧೩೯ : 1093). [ಗಾಣ$_1$ + ವೆಯಿಲು?]

ಗಾಣವೆಯಿಲೆ ‘ ಗಾಣವೆಯಿಲು ’ ನೋ.

ಗಾಣಸಾಸ್ತ್ರ (ನಾ). = ಗಾಣಬಿಜ್ಜೆ : ವಾಸುದೇವಂಗೆ ಮಣಿದು ಅನುಕ್ರಮದಿಂ ಗಾಣಸಾಸ್ತ್ರವಂ ಪೇೞಲಾರಂಭಿಸಿದಂ (ಅದ್ಭುತ. ೨೪-೨೦). [ಗಾಣ$_3$ + ಸಾಸ್ತ್ರ]

ಗಾಣಹಾಕು ‘ ಗಾಳಹಾಕು ’ ನೋ.

ಗಾಣಾಗಸಿಮಾಡು (ಕ್ರಿ). ೧. ಹಿಂಡಿ ಹಿಪ್ಪೆಮಾಡು ; ಚೆನ್ನಾಗಿ ಅರೆ. ೨. (ಆಲಂ) ಬಹಳವಾಗಿ ಹಿಂಸಿಸು : ಬಿನುಗುತನ ಬಿಡದಿರಲನಿಬರು ಬಂದಂ ನಿನ್ನ ಘನತೆಯನು ಪಿಡಿದು ಯಮನಿಗೆ ಒಪ್ಪಿಸೆ ಕುಮ್ಮನ್ನೆ (ಕೆಮ್ಮನೆ ?) ಗಾಣಾಗಸಿಮಾಡಿ ನರಕಕ್ಕೆ ಕೆಡಹುವ ಅನುಮಾನವಿಲ್ಲ (ವಿಪ್ರಸು. ೨೮-೦). [<ಗಾಣ$_1$ + ಗಸಿ + ಮಾಡು$_1$]

ಗಾಣಾಪತ್ಯ (ನಾ).=ಗಾಣಪತ್ಯಳಿ : ಭಜಿಸುವರು ಗಣಪತಿಯ ಪರನೆಂದರಿದು ಗಾಣಾಪತ್ಯರೆಂಬರು (ಗಗತಾ. ೫-೬) ; ಗಾಣಾಪತ್ಯರು ವಕ್ರತುಂಡ ಏಕದಂತಗಳ ಮುದ್ರೆಗಳನ್ನು ಧರಿಸುವರು (ಮುಂಬಯಿ. ೬-೧೦೨). [<ಗಾಣಪತ್ಯ]

ಗಾಣಾಯಿಲೆ ‘ ಗಾಣವೆಯಿಲು ’ ನೋ.

ಗಾಣಿ (ನಾ). ಹಾಡುಗಾತಿ ; ಗಾಯಿಕೆ : ಗಾಣಿಯನು ಮೃದುವಾಣಿಯನು ಶುಕವಾಣಿಯನು ಕಾಳಾಹಿಸನ್ನಿಭವೇಣಿಯನು . . . ವರ್ಣಿಸುವನಾರೆಂದ (ಜೀವಂಧ. ೮-೧೫) : ಮಿಸುಪಮರಗಾಣಿಯರ ಕೊರಳಿಂ ರಸದೊಸರ್ವ ಸಂಗೀತ ಕಿವಿಗಿಂಬೆಸೆಯೆ (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೨೦-೭೯). [ಗಾಣ$_3$ + – ಇ$_2$]

ಗಾಣಿಕ್ಯ (ನಾ). ಸೂಳೆಯರ ಗುಂಪು ; ವೇಶ್ಯಾಸಮೂಹ : “ಸೂ(ಟೆ)ಳೆಯರ ಮೊತ್ತಮಂ ಗಾಣಿಕ್ಯಮೆಂಬುದು” (ಧರಾಯು. ೮೧-೩೩೭) : “ವಾರಸತಿಯರ ಹಿಂಡು ಗಾಣಿಕ್ಯಮಕ್ಕು” (ಮಂಗಿರಾ. ೯೦-೫); ಅಳಿಧ್ವಾನಮನೆ ತುಳಿದು ಗಾಣಿಕ್ಯಹರ್ಮ್ಯಾಗ್ರಗಾಯತ್ಪ್ಲುದತೀಸಂಗೀತ ತಾರಸ್ವರಮನಲೆದು (ರಾಜಶೇ. ೦೨-೩). [ಸಂ.]

ಗಾಣಿಕ್ಯಸದನ (ನಾ). ಸೂಳೆಯರ ಮನೆ ; ವೇಶ್ಯಾಗೃಹ : ಪಲ್ಲವೊಲ್ಲಸಿತಮಪ್ಪ ಗಾಣಿಕ್ಯಸದನಪಂಕ್ತಿಗಳೊಳ್ (ಜಗವಿ. ೨-೨೯ ವ). [ಗಾಣಿಕ್ಯ + ಸದನ]

ಗಾಣಿಗ, ಗಣಿಗ (ನಾ). ೧. ಗಾಣದಲ್ಲಿ ವ್ಯವಹರಿಸುವವನು ; ಎಣ್ಣೆ ತೆಗೆದು ಮಾರಿ ಜೀವಿಸುವವನು ; ತೆಲ್ಲಿಗ ; ತೈಲಿಕ : ಗಾಣಿಗರ ಪೆರುನ್ನಾಡಿ ಸೆಟ್ಟಿಯರ ಮಗಂ ಗಱಿಗ್ಗಸೆಟ್ಟಿ (ಎಕ. X, ಕೋಲಾರ. ೨೪೫-೨ : ೯೯೯) : ಕಪಿಯುಂ ಗಾಣಿಗ ಪಾವು ಕಾಮ್ಮ ಜಿನ ತಕ್ರಂ . . . ಧೂಮಮಂ ನಿಪುಣರ್ ಕಂಡರೆ ಪೋಗರ್ಪ್ಪ (ಸೋಮಾಶ. ೬೮): ಆಡದೆರೆ ಮಗ್ಗದೆರೆ ಕುಂಮರ ಗಾಣಿಗರ ನಾಯಿಂದರದೆರೆ (ಎಕ. V, ಅರಕ. ೧೧೨-೧೮; 1383); ಗಾಣಿಗರ್ ಚಿಪ್ಪಿಗರ್ ಮುಚ್ಚಿಗರ್ ಮುಖ್ಯರೊದಗಿ ಬರುತಿರ್ದಾರು (ಚಿಬಪು. ೪೭-೪೦); ಎಳ್ಳು ಗಾಣಿಗ ಬಲ್ಲ ಸುಳ್ಳು ಸಿಂಪಿಗ ಬಲ್ಲ ಕಳ್ಳರನು ಬಲ್ಲ ತಳವಾಱ ಬಣಜಿಗನು ಎಲ್ಲವನು ಬಲ್ಲ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೧೪೨೦); ಹಾರುವನಿಗೆ ಆಳಾಗಬೇಡ ಗಾಣಿಗನಿಗೆ ಎತ್ತಾಗಬೇಡ (ಗಾದೆ). ೨. ಬಿಳಿಯ ಪುಕ್ಕದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ದೊಡ್ಡಕಾಗೆ : (ಕ). **ಗಣಿಗ** : ೧. ಕುರ[ಬ]ರು ಗಣಿಗರು ಪೆಮ್ಮದವರು (ಇಅ. XIV, ೨೩೩-೫೯; ಸು. ೯ನೆಯ ಶತ): ಬಮ್ಮಗವುಂಡನ ಮಗಂ ಮಾದೆಗವುಂಡ ಗಣಿಗನುಂ ತುಱುವಲಿವನ ಕಾದಿ (ಎಕ. III, ಮಳವ. ೭೦-೯ : 1183). [ಗಾಣ$_1$ + – ಇಗ]

ಗಾಣಿಗಾವುಂಡ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಗಾಣಿಗಾವುಣ್ಡ ನಾಡೆಲ್ಲ ಪಾಱಾದೊಡಂ (ಎಕ. IX, ದೇವನ. ೪೨-೮ : ಸು. ೯೦೦ ?). [ಗಾಣಿ? + ಗಾವುಂಡ (<ಗಾಮುಂಡ)]

ಗಾಣಗಿತಿ ‘ ಗಾಣಗಿತ್ತಿ ’ ನೋ.

ಗಾಣಗಿತ್ತಿ, ಗಾಣಗಿತಿ (ನಾ). ಗಾಣಿಗರ ಹೆಂಗಸು : ಗಾಣಗಿತ್ತಿ ಅಯ್ಯೋ ಎಂದರೆ ನೆತ್ತಿ ತಣ್ಣಗಾದೀತೆ ? (ಗಾದೆ). **ಗಾಣಗಿತಿ** : ಒಕ್ಕಲಿಗಿತಿ, ಗಾಣಗಿತಿ, ಅಸಗಿತಿ (ಶಬ್ದಾನು. ೮೯೦ ಪ್ರಯೋ). [ಗಾಣಿಗ + – ಇತ್ತಿ]

ಗಾಣೆ (ನಾ).=ಗಾಣೆ: ಗಾಣೆಯರುಗಳ ಚಿತ್ತ್ರ್ಯಸು ನರ್ತನದ ಸುಜಾಣೆಯರುಗಳ ಚಿತ್ತ್ರ್ಯಸು (ಮೋಹತ. ೧೭-೧೧). [ಗಾಣ$_3$ + – ಎ$_2$]

ಗಾತ$_1$, ಘಾತ$_1$ (ಗು). ೧. ಆಳವಾದ; ನಿಮ್ನವಾದ; ಗಂಭೀರವಾದ. (ನಾ). ೨. ಆಳವಾಗಿರುವುದು; ಗಭೀರತೆ. ‘ ಗಾತಗಳೆ ’ ಪರಾ. **ಘಾತ$_1$** : ೨. ಇರಲಿತ್ತ ಬನ ಮುಂದೆ ಪರಿಕಾವಳೆಯುಮಿರ್ಪುದುರುತರ ಘಾತವೆಂತೆನಲು ಸರಸಿಜೋದ್ಭವನೀ ಧರೆಯ ರಚಿಸುವಂದು ಮಣ್ದನೀ ಎಡೆಯುನೆಂಬಂತೆ (ಭೈರವೇ. ೧-೭೮) ; ಕುಸಿದು ಪಾತಾಳದೊಳಗಿರ್ದು ಪಲ ಕಾಲಮುಂ ದ್ವಿಸಹಸ್ರನಯನಂಗಳಿಂದೆ ನೋಡಿದೊಡೆ ಕಾಣಸಿಕೊಳ್ಳದೀ ಪುರದಗಳ ಘಾತಮಿದನಜಂ ಬಲ್ಲನೊ (ಕ್ರಮಿಥಾ. ೩-೧೯). ‘ಘಾತಂಗೆಡು’ ಪರಾ. [<ಸಂ. ಖಾತ]

ಗಾತ$_2$ (ನಾ). ೧. ಭಂಗ ; ನ್ಯೂನತೆ : (ಕ). ೨. ಕೇಡು ; ತೊಂದರೆ ; ಅಪಾಯ : ನೀನ ಹೇಳಿ ಗಾತಾ ಮಾಡಿಕೊಂಡೇನು? (ಗ್ರಾಮಾಯ. ೦೩೦) : ಈ ಮೇಣೆಯಲ್ಲಿ ಏನೋ ಗಾತವಿದ್ದ ಹಾಗೆ ಕಾಣುತ್ತದೆ (ದಾಥವ. ೨೭). [<ಸಂ. ಘಾತ]

ಗಾತಗಳೆ, **ಘಾತಗಳೆ** (ನಾ). ನದಿ ಅಥವಾ ಜಲಾಶಯಗಳ ನೀರಿನ ತಳವನ್ನು ಮುಟ್ಟಿ ದೋಣಿ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ನಡೆಸುವ ಕೋಲು ; ಹುಟ್ಟು : ಜ್ಞಾನವೆಂಬ ಅಂಬಿಗ ಈ ಹಱುಗೋಲೊಳಗೆ ಕುಳ್ಳಿರ್ದು ಸುಜ್ಞಾನವೆಂಬ ಸಟ್ಟುಗವ ಪಿಡಿದು ಮಹಾಜ್ಞಾನವೆಂಬ ಗಾತಗಳೆಯ ಪಿಡಿದು ನಾನೀ ಹೊಳೆಯಂ ಕಂಡು (ಶೂನ್ಯಸಂ. ೧೨೭-೩೭). **ಘಾತಗಳೆ** : ಸಂಸಾರವೆಂಬ ಸಾಗರವ ದಾಂಟುವರೆ ಅಱುಹೆಂಬ ಹಱುಗೋಲನಿಕ್ಕಿ . . . ಮಹಾಜ್ಞಾನವೆಂಬ ಘಾತಗಳೆಯುಂ ಪಿಡಿದು ನಾನೀ ಹೊಳೆಯುಂ ಕಂಡು ಅಂಬಿಗನ ಕೇಳಿದರೆ ನಾ ನಿನ್ನ ಹಾಯಿಸಿಕೊಟ್ಟೇನೆಂದನು (ವಚಸಂ. ೨೮೯-೨೩). [ಗಾತ$_1$ + ಗಳೆ (<ಗಱೆ)]

ಗಾತರ, ಗಾತುರ, ಘಾತ್ರ (ನಾ). ೧. ಒಡಲು ; ದೇಹ. ೨. ದಪ್ಪವಾದುದು ; ತೋರವಾದುದು : (ಕ). **ಗಾತುರ** : ೧. ಮಾತುಮಾತಿಗೆ ಹಲ್ಲು ತೋರಲು ಬಿಡೆನೊ ಗಾತುರ ಗಗನಕ್ಕೆ ಬೆಳೆಸಲು ಬಿಡೆನೊ (ವಿಸ್ತೋಸು. ೭೦-೧) ; ಈತನು ನಿನ್ನಾಧೀನವಾದ ಮೇಲೆ ಗಾತುರ ನೋಯಿಪ ಮಂದಲ್ಲದೆ ಧಾತಜನಕ ನಮ್ಮ ವಿಜಯವಿಠ್ಠಲ ಪ್ರಖ್ಯಾತ ಮೂರುತಿ ತಿರುವೆಂಗಳೇಶ ರಂಗ (ತೀರ್ಥಮ. ೮೧). **ಘಾತ್ರ** : ೨. ಮುಂದರ ತಂದು ಮರ್ದಿಸಲು ಘಾತ್ರವಾದ ಮಹ ಹಲಾಹಲ ಉದುಭವಿಸೆ (ವಿಸ್ತೋಸು. ೬೩-೧) ; “ ಘಡತರ, ಅತಿದಾರುಣ ” (ವಿಸ್ತೋಸು. ಅಡಿಟಿ). [<ಸಂ. ಗಾತ್ರ]

ಗಾತಿಕ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ಸಂಗೀತದಲ್ಲಿ ಎರಡೇ ಸ್ವರಗಳ ಪ್ರಯೋಗ: ರಾಗ, ಕ್ರಮವಾಗಿ ಸ್ವರೂಪಗೊಂಡ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಆರ್ಚಿಕ (ಏಕಸ್ವರ ಪ್ರಯೋಗ), ಗಾತಿಕ (ದ್ವಿಸ್ವರ ಪ್ರಯೋಗ) . . . ಎಂಬ ಹಂತಗಳು ಕಂಡುಬಂದಿವೆ (ಸಂಗೀಅಂ. ೨೨). [?]

ಗಾತುರ ‘ ಗಾತರ ’ ನೋ.

ಗಾತೃ (ನಾ). ಹಾಡುವವನು; ಗಾಯಕ. [ಸಂ.]

ಗಾತ್ರ (ನಾ). ೧. ಮೈ ; ದೇಹ : ಶರೀರ : “ ಗಾತ್ರಮಂಗಂ . . . ದೇಹಕ್ಕೆ ನಾಮಮುಮಕ್ಕುಂ” (ಮಂಗರಾ. ೯೩-೦); ಯುಷ್ಮತ್ಪದಪಾಂಸುಗಳಿಂದಾಂ ಪವಿತ್ರಗಾತ್ರನೆನಾದೆಂ (ಶಂಪಭಾ. ೯-೩೨) : ಅಮರಪತಿಗಾತ್ರದಂತೆ ನೇತ್ರಸಹಸ್ರಸಂಕುಳಮುಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೧೦೦) ; ಪುತ್ರಶೋಕದುರಿ ಭುಗಿಲೆನೆ ನೆಗೆದು ಗಾತ್ರವನಚರಿ (ಹರಿಶ್ಚ. ೦೨-೩೦ ರಗಳೆ) : ಸೊಗಸು ಶೃಂಗಾರವು ಗಾತ್ರಕೆ ತಕ್ಕಂತೆ ಎಲ್ಲ ಜೀವರಿಗಿಹುದಲ್ತೆ (ಇಂದಾಪ. ೨೩೭-೬೮). ೨. ಶರೀರದ ಭಾಗ ; ಅಂಗ; ಅವಯವ: ತಲೆ ಗಾತ್ರಸ್ಫುರಣಂ ನರವುಲಿ ಕಾರಳ್ಳಟ್ಟಿ ಚ(೦)ಮ್ಮ ಖಿಳ್ಳೆಂದಿನಿತುಂ ಬಲದೊಳ್ ಪುರುಷಂಗೆಡದೊಳ್ ಲಲನೆಗೆ ಸಮನಿಸಿದೊಡಿಷ್ಟಫಲಮಂ ಕುಡುಗುಂ (ಲೋಕೋಪ. ೧೧-೬೯). ೩. ಶರೀರವನ್ನು ಆವರಿಸಿರುವ ಚರ್ಮ: ನೇತ್ರಂ ವದನಂ ಕರ್ಣಂ ಗಾತ್ರಂ ಘ್ರಾಣಂ ಗುದಂ ಪುರೀಷಂ ಸ್ವೇದಂ ಮೂತ್ರವಿಪಿವಱಿಂದೆ ಗಂಧಂ ಚಿತ್ರವಿಧಂ ಪುಟ್ಟುಗುಂ (ಅಶ್ವಶಾ. ೩-೧೩): ಶ್ರೋತ್ರ ಶಬ್ದವ ನೇತ್ರ ರೂಪವ ಗಾತ್ರವಾಸ್ಪರ್ಶನವ ಜಿಹ್ವೆ ರಸೋತ್ಕರವ ಗಂಧವನು ನಾಸಿಕವಱಿವವಿಂತೈಸೆ (ಅಮೃತ. ೩-೪೭). ೪. ದಪ್ಪ : ಭಾಂಡೆಗಳು : ಒಂದಕ್ಕೊಂದು ಹೊಂದಿಕೆಯಾಗುವಂತಹ ಬೇರೆಬೇರೆ ಗಾತ್ರದವು ಇರಬೇಕು (ಆಡುಶಾ. ೩೩) : ಆ ಮರದ ಹಣ್ಣು ಒಳ್ಳೆ ಗಾತ್ರವಾಗಿದೆ (ರೂಢಿ). ೫. ಆನೆಯ ಶರೀರದ ಮುಂಭಾಗ ; ಆನೆಯ ಮುಂಗಾಲು : “ಗಾತ್ರಮುಮಪರಮುಮೆಂಬೀ ಗಾತ್ರಂ ಪೂರ್ವಾಪರಾಂಘ್ರಿಯುಗಳಮುಮಕ್ಕುಂ” (ವಸ್ತುಕೋ. ೮೮-೩೩) : “ ಗಾತ್ರಂ–ಆನೆಯ ಮುಂಗಾಲು ಮುಂತಾದ ಕೆಳಗಡೆ ಶರೀರಕ್ಕೆ ಹೆಸರು ” (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೨೦೩). ೬. ಒಂದುಸಾವಿರ ವೀಳೆಯದೆಲೆಗಳುಳ್ಳ ಕಟ್ಟು : ಕೊಟ್ಟ ಸಾಸನಮುಂ × × ದೆಲೆಯ ಗಾತ್ರಕ್ಕೆ ಸಾಸಿರಲೆಯರ್ದ್ದಗಾತ್ರಕ್ಕಯ್ಯೂಱಲೆ (ಸೌಇಇ. XI-ii, ೦೮೯-೨೩: 1099) : ಗಾತ್ರಕ್ಕೆ ಯೊಂದು ವೇಱ ನರಿ ಹೇಱನ್ನೀ ಧರ್ಮ್ಮಮಂ (ಎಇ. XIII, ೦೯-೦೬ : 1107) : ಅಯ್ಯೂಱನಾಲುವರು ಒಕಲಲ್ಲಿ ಚೈತ್ರಕ್ಕೆ ಪಾಗ ೧ ಪವಿತ್ರಕ್ಕೆ ಪಾಗ ೧ ಅವರಲ್ಲಿ ಗಾತ್ರಕೆ ಪಾಗ ೧ (ಇಆ. XI, ೨೭೪-೩೭; 1168). ‘ ಗಾತ್ರಿಗ ’ ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಗಾತ್ರತ್ರ (ನಾ). ಶರೀರವನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುವುದು ; ಕವಚ : ಚೀ ನಾಣ ಪುತ್ತ್ರಂದು ದುರ್ಧರ ಗಾತ್ರತ್ರಮನೊಲ್ದು ನಿಲ್ಲಿಱವರೇ ಬಲ್ಲಾಳ್ಗಳೀಕಾಕಿಯುಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೩-೯೮) ; ಸುರವಿಧ್ವಂಸಿಯ ಬಿಲ್ಲನೊಂದೆ ಶರದಿಂ ಗಾತ್ರತ್ರಮಂ ಕೃಷ್ಣನಾರ್ದರಡಂಬಿಂ ತಱದಿಕ್ಕಿ (ಜಗವಿ. ೧೮-೦೦೩). ‘ ತನುತ್ರ ’ ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಗಾತ್ರಸಂಕೋಚಿ (ನಾ). ೧. ಶರೀರವನ್ನು ಮುದುರಿಕೊಂಡಿರುವವನು. ೨. ಇಲಿಯನ್ನು ಹಿಡಿಯಲು ಶರೀರವನ್ನು ಮುದುರಿಕೊಂಡು ಸಿದ್ಧವಾಗಿ ಕುಳಿತಿರುವ ಬೆಕ್ಕು : “ ಜಾಹಕಃ, ಗಾತ್ರಸಂಕೋಚೀ, ಮಂಡಲೀ - ಈ ೩ ಇಲಿಯಂ ಹಿಡಿಯಲನುಗೆಯ್ದ ಬೆಕ್ಕು ” (ಹಲಾಯುಉ ೯೦-೮೩). [ಸಂ. ಗಾತ್ರಸಂಕೋಚಿನ್]

ಗಾತ್ರಸ್ಫುರಣ (ನಾ). ಶರೀರದ ಯಾವುದಾದರೂ ಭಾಗವು ಅದುರುವುದು : ತಲೆ ಗಾತ್ರಸ್ಫುರಣಂ ನರವುಲಿ ಕಾರಳ್ಳಟ್ಟಿ ಚ(೦)ಮ್ಮ ಖಿಳ್ಳೆಂದಿನಿತುಂ ಬಲದೊಳ್ ಪುರುಷಂಗೆಡದೊಳ್ ಲಲನೆಗೆ ಸಮನಿಸಿದೊಡಿಷ್ಟಫಲಮಂ ಕುಡುಗುಂ (ಲೋಕೋಪ. ೧೧-೬೯).

[ಗಾತ್ರ + ಸ್ಫುರಣ]

ಗಾತ್ರಿ (ನಾ).=ಗಾತ್ರಿಗ : ಅಯ್ಯಾವೊಳೆ ಪುರಪರಮೇಶ್ವರರು ಮುಮ್ಮುಯ್ಯೂರ್ವರ್ ಸ್ವಾಮಿಗಳುಂ ಗವಱಯರುಂ ಗಾತ್ರಿಯರುಂ ಸೆಟ್ಟಿಯರುಂ ಸೆಟ್ಟಿಗುತ್ತರುಂ (ಎಇ. XIX, ೩೩-೧೯ : 1135).

[<ಗಾತ್ರ]

ಗಾತ್ರಿಗ (ನಾ). ವೀಳೆಯದೆಲೆಯನ್ನು ಮಾರುವವನು : ಗವಱಗರುಂ ಗಾತ್ರಿಗರುಂ ಪೇಳಕಾಱರುಂ ಬೀರರುಂ ಬೀರವಣಿಗರುಂ . . . ಅಪ್ಪ ಶ್ರೀಮದಯ್ಯೂರ್ವ್ವರ ವಿಖ್ಯಾತಿಯೆನ್ತೆಂದಡೆ (ಸೌಇಇ. IX-i, ೦೦೮-೫೫ : 1057) ; ಗಾತ್ರಿಗರು ತಾವು ಮಾಱದೆಲೆಗೆ ಹೊಂಗಯ್ಯತ್ತೆಲೆಯಂ ಕೊಟ್ಟರ್ (ಎಇ. V, ೦೯-೬೫ : 1161) ; ಆ ದೇವರ ವೀಳೆಯ ನಡೆವಂತೆ

ಬಂದ ಗಾತ್ರಿಗರಲು ಬಿಟ್ಟ ಎಲೆ ಹೇಱುಂಗೆ ನೂಱು ಹೊಱಗೆಯ್ವತ್ತು (ಕೊರ್ಲಾ_ಶಾ. ೦೩-೮೯ : 1186). [ಗಾತ್ರ + – ಇಗ]

ಗಾತ್ರಿಸು (ಕ್ರಿ). ಶರೀರದಲ್ಲಿ ಸೇರಿಸು ; ದೇಹದೊಳಗೆ ಹೊಯ್ಯು : ಪುಸಿಯೊಳಾದ ಫಳಂ ಸವಿನೋಡಿದೆಂದು ಗಾತ್ರಿಸುವರನೇಕ ರೂಕ್ಷ ವಿಷತಿಕ್ತ ಕಠೋರವೆನಿಪ್ಪ ಖಾರವಂ (ಅನಂಪು. ೯-೩೭) : ಪುಸಿನುಡಿವನಿಗೊಂದೇ ನಾಲಗೆ ಸಾಲದೆಂದೆಸಳೆಸಳಾಗಿ ಸೀಳ್ದೊಡನೆ ಪುಸಿಯ ಫಳವ ನೋಡೆಂದು ಗಾತ್ರಿಸುವರು ಯೆಸೆವ ವಿಷದ ಕ್ಷಾರವನು (ಅನಂಚ. ೧೨-೯೪).

[ಗಾತ್ರ + – ಇಸು$_3$]

ಗಾಥ (ನಾ). ಹಾಡು; ಶ್ಲೋಕ ; ಪದ್ಯ. 'ಜಯಗಾಥ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಗಾಥಿ (ನಾ). ಸಂಗೀತಗಾರ ; ಗಾಯಕ. [ಸಂ. ಗಾಥಿನ್]

ಗಾಥೆ (ನಾ). ೧.=ಗಾಥ : 'ವಡ್ಡಾರಾಧನೆ' ಎಂಬ ಹೆಸರು, ಅದರಲ್ಲಿ ಬಂದ ಭಗವತೀ ಆರಾಧನೆಯ ಗಾಥೆಗಳ ವಿವರಣೆ . . . ಸಾರಿ ಹೇಳುತ್ತವೆ (ಕಸಾಚ. ೭೭) : ವ್ಯಂಗ್ಯಾರ್ಥದ ಅಸ್ತಿತ್ವವನ್ನು ಸಾಧಿಸಲೆಂದು ಕೊಟ್ಟ ಪ್ರಾಕೃತ ಗಾಥೆಗಳೇ ಉದಾಹರಣೆಗಳು (ಧ್ವನ್ಯಾಲೋ. ೧೯೨). ೨. ಕಥೆ ; ಚರಿತ್ರೆ : ಸಾನಂದಮುನಿವರನ ಪುಣ್ಯಗಾಥೆಯನು . . . ಜಪಿಸಿ (ಸಾನಂಗ. ೩೬). ೩. ನಾಣ್ಣುಡಿ ; ಗಾದೆ ; ಲೋಕೋಕ್ತಿ. ೪. [ಛಂದ] ಮಾತ್ರಾವೃತ್ತದ ಒಂದು ಭೇದ ; ಆರ್ಯಾವೃತ್ತ.

[ಸಂ. ಗಾಥಾ]

ಗಾದರಿ, ಗಾಜರಿ, ಗಾದಿ$_2$ (ನಾ). ೧. ಚಾವಟಿ, ಕೋಲು ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಪೆಟ್ಟಿನಿಂದ ಮೈಮೇಲೆ ಏಳುವ ಗುರುತು ; ಬಾಸುಂಡೆ ; ಬಾಸುಳು : (ಕ). ೨. ಸೊಳ್ಳೆ ಮುಂತಾದುವುಗಳ ಕಡಿತದಿಂದ ಮೈಮೇಲೆ ಏಳುವ ಗಂದೆ,-ಗುಳ್ಳೆ : ಅವಳ ರಕ್ತ ಹೀನವಾದ ಕೈಗಳ ಮೇಲೆ ಗಾದರಿಗಳೆದ್ದವು (ಚೀನಬಾ. ೧೮೦). **ಗಾಜರಿ** : ೩. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಚರ್ಮರೋಗ : ಒಮ್ಮೊಂದೊಮ್ಮೆ ಮೈತಿಂಡಿ ಬಿಟ್ಟು ಕೆರೆದು ಕೆರೆದು ತೊಗಲು ದಪ್ಪಾದಂತೆ ಆಗುತ್ತದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಗಾದಿ, ಚಿತ್ರಗಾದಿ, ಗಾಜರಿ, ಪೈತಕ ಮೊದಲಾದ ಬೇರೆಬೇರೆ ಹೆಸರು ಗಳಿರುತ್ತವೆ (ಗೃಹವೈ. ೭೯). **ಗಾದಿ$_2$** : ೩. ಮೇಲಿನ 'ಗೃಹವೈ' ಪ್ರಯೋಗವನ್ನು ನೋಡಿ. [?]

ಗಾದಾರಿ (ನಾ). ಗೊಬ್ಬರಕ್ಕೆ ಉಪಯುಕ್ತವಾಗುವ ಎಲೆಗಳುಳ್ಳ ಹುರುಳಿ ಮುಂತಾದ ಗಿಡ : (ಕ). [?]

ಗಾದಿ$_1$ (ನಾ). ೧. ಅರಳೆ ತುಂಬಿದ ಮೆತ್ತನೆಯ ದಿಂಬು ; ಮೆತ್ತೆ : ತಿಂದು ಗಾದಿಯ ಮೇಲೆ ಬಂದು ಗುರು ಬೀಳ್ವಂತೆ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೧೩೩೭) : ಕೊಠಡಿಯಲ್ಲಿ ರೇಶ್ಮೆಯ ಮತ್ತು ಕುತ್ನಿಯ ಗಾದಿಗಳ ಕುರ್ಚಿಗಳನ್ನೂ ಸೋಫಾ (ಮಂಚ) ಗಳನ್ನೂ ಇಡಿಸಿರುತ್ತೇನೆ! (ಮೋಹಿನೀ. ೩೪) : ಕಂಬದ ಕೆಳಗಡೆ ಯಾವ ರತ್ನಗಂಬಳಿ ಅಥವಾ ಮೆತ್ತನೆಯ ಗಾದಿ ವಗೈರೆ ಇರಲಿಲ್ಲ (ಕಂಬಹು. ೦). ೨. (ಅಲಂ) ಅಧಿಕಾರಸ್ಥಾನ;ಗದ್ದುಗೆ ; ಸಿಂಹಾಸನ : ಈತನಿಗೆ ರಘೂನ್ನಿಯ ಗಾದಿಯು ದೊರಕಿತು (ಝೂರಾಜ. ೨) ; ಪ್ರತಿ ಕ್ಷಣಕ್ಕೂ ತಮ್ಮ ರಾಜ್ಯದ ಗಾದಿ ಮುಳ್ಳಿನ ಗಾದಿಯೆಂಬ ಭಾಸವಾಯಿತು (ಶಿವಾಪ್ರು. ೭೬). [←ಹಿಂ.ಗದ್ದೀ ; ಮರಾ. ಗಾದೀ]

ಗಾದಿ$_2$ 'ಗಾದರಿ' ನೋ.

ಗಾದಿಂಗಾಯಿಗ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು: ಆತನ ಮಗ ಬೀರನೆಂಬೋನು ಗಾದಿಂಗಾಯಿಗನುಮಿಾ ಕಲ್ಲ ನಿಱಿಸಿದ (ಎಕ. VIII, ಸೊರಬ. ೨೦೬-೯ : ೨03). [?]

ಗಾದಿಗೆ$_1$ (ನಾ).=ಗಾದಿ$_1$ ೨ : ಹೆಂಡತಿಯು ಕನಸಣ್ಣಾ ಗಂಡನು ಕನಸಣ್ಣಾ ಗಂಡ ಮಗ ಸೊಸೆ ಸಹೋದರರು ಗಾದಿಗೆಗಳು ಕನಸಣ್ಣಾ (ಚಿದಾವ. ೩೪-೨). 'ಗದ್ದುಗೆ$_2$' ಪರಾ. [ಗಾದಿ$_1$ + – ಗೆ]

ಗಾದಿಗೆ$_2$ 'ಕಾರಿಗೆ' ನೋ.

ಗಾದೆ, ಗಾಧೆ (ನಾ). ೧. ನಾಣ್ಣುಡಿ ; ಸಾಮತಿ ; ಲೋಕೋಕ್ತಿ : ಅರಸುಮಾನೆಯುಂ ತಿರಿಪುವಂಬ್ಚಿ ಎಂಬ ಲೋಕಗಾದೆಯೇಕೆ ಪುಸಿಯಕ್ಕುಂ (ಪಂಚತಂ. ೯೩-೮) : ಗಾದೆಯ ಬಳಿಕೆ ಕೆಲಬರು ಗಳಿಸಿದೊಡೆ ಕೆಲರುಂಡು ಜಾಱುವರು (ಕುವ್ಯಾವಿ. ೩-೪೩) : ಒಡೆಯ ಮೆಚ್ಚೆ ಕಾಲೊಳೊದೆದನೆಂಬ ಗಾದೆಯುಂದೆನಗೆಂದಳವಳು (ಭರಚ. ೦೦-೯೯) : ಗಾದೆ ವೇದಕ್ಕೆ ಸಮ (ಗಾದೆ). **ಗಾಧೆ** : ೨. ಹಾಡು ; ಪದ್ಯ : ನಾನು ಕಟ್ಟಿಕೊಟ್ಟ ಗಾಧೆ ಗಳನ್ನು ಹಾಡುತ್ತ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರು ನಿನ್ನನ್ನು ಹುಡುಕಲು ಎಲ್ಲೆಡೆಗಳಿಗೂ ಹೋದರು (ವಚಭಾ. ೧೪೪). 'ಗಾಹೆ' ಪರಾ. [< ಸಂ. ಗಾಥಾ]

ಗಾಧೆ 'ಗಾದೆ' ನೋ.

ಗಾನ$_1$ (ನಾ) ೧. ಗಹನ ; ಕಷ್ಟಕರವಾದುದು ; ಕಠಿನವಾದುದು : ಗಹನ–ಗಾನ (ಶಮದ. ೨೭೭ ಪ್ರಯೋ); ಆ ಸತಿ ಸಂತಸಂದಳೆದೇ ಹೊನ್ನಕ್ಕಿದೇಂ ಗಾನಮೋ (ಚಂದ್ರಛ್ಮ. ೦೪-೯೩). ೨. ಅಸಾಧ್ಯನಾದವನು: ನೀನೊರ್ವನೆ ಪೊಣರ್ವ ಗಡಾಂ ಸೇನಾನ್ವಿತನಾಗಿ ಕಾದುವಲ್ಲಿವರಂ ನೀಂ ಗಾನಮೆ ಪೇೞ್ (ಜಗವಿ. ೯-೭೮). [< ಸಂ. ಗಹನ]

ಗಾನ$_2$ (ನಾ). ೧. ಹಾಡುವಿಕೆ ; ಗಾಯನ ; ಸಂಗೀತ : "ಗೀತಮೆನೆ ಗಾನಮೆನೆ ಪಾಡೆನಿಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೨೩-೨) : ತಾನತಾನಕೆ ರಾಯ ಹಿಗ್ಗುತಿಹನು ಗಂಡನಾನಂದಕವಳುಬ್ಬುತಿಹಳು ಗಾನವೊಪ್ಪಿದುದಾಗ ಗಂಧಗಿರಿಯ ಪವಮಾನ ಕಮ್ಮನೆ ತೀಡಿದಂತೆ (ಭರಚ. ೦೦-೦೯). ೨. ಹಾಡು; ಗೀತ : ವೀಣೆಯುಂ ಗಾನಮುಂ ನುಡಿಸುವಂದದೊಳೆನ್ನ ವಾಣಿಯುಂ ಕವಿತೆಯುಂ ಪೇಳಿಸಿದನು (ಜೈಮಿಭಾ. ೧-೮): ಶ್ವಾನನ ಮುಂದೆ ಗಾನ ಹಾಡಿದ ಹಾಗೆ (ಗಾದೆ). [ಸಂ.]

ಗಾನಕಲೆ (ನಾ). ಸಂಗೀತವಿದ್ಯೆ : ಪ್ರಾಚ್ಯಮಾನವನ ಮತ್ತು ವಿಶ್ವದ ವಿವಿಧಭಾಗಗಳ ಗಾನಕಲೆಯ ಮೂಲವೆಲ್ಲಾ ಇದೇ ತಾನೇ ? (ಧಾರದ. ೩೩೭). [ಗಾನ$_2$ + ಕಲೆ$_3$]

ಗಾನದೇವತೆ (ನಾ). ಸಂಗೀತಶಾಸ್ತ್ರದ ಅಭಿಮಾನಿದೇವತೆ ; ಸರಸ್ವತಿ : ಬಾಲೆ ಬಾಜಿಸುತೆ ಜಾಣಂ ಬೀಣೆಯುಂ ಗಾನದೇವತವೋಲ್ ಕೇಳಿಸಿದಳ್ ಕಳಾಕುಶಲೆಯುಂ (ಲೀಲಾವ. ೦೦-೦೦) : ಬಾಲಕರ ವದನದೋಳ್ ವಾಣಿ ತಾಂ ನೆಲಸಿದಳೊ ಗಾನದೇವತೆಯ ಮೈಗಾಣಿಕೆಯೊ ಮೋಹನದ ತನಿರಸವೊ . . . ಎನೆ (ಜೈಮಿಭಾ. ೨೦-೩೭). [ಗಾನ$_2$ + ದೇವತೆ]

ಗಾನಪದ್ಧತಿ (ನಾ). ಸಂಗೀತದ ಸಂಪ್ರದಾಯ,-ಕ್ರಮ : ಈಗಿನ ಗಾನಪದ್ಧತಿಯನ್ನು ಹೀಗೇ ಬಿಟ್ಟರೆ ಇನ್ನು ಕೆಲವುದಿನಗಳಲ್ಲಿ ಸಂಗೀತವೇ ಸವೆದುಹೋಗುವುದು (ಗಾನಕ. ೨೭). [ಗಾನ$_2$ + ಪದ್ಧತಿ]

ಗಾನಪಾತ್ರ (ನಾ). ಗಾನಮಾಡಲು ಬಳಸುವ ಕೀರ್ತನೆ,-ಕೃತಿ,-ಸಾಹಿತ್ಯ : ಅಂಗೋಪಾಂಗಂಗಳೊಳೆಸೆವಾಂಗಿಕಮುಂ ಗಾನಪಾತ್ರದೊಳ್ ವಾಚಕಮುಂ ತುಂಗಕುಚೆ ಮೆಱೆದಳಾ ದಿವಿಜಾಂಗನೆಗಾಹಾರ್ಯ ಸಾತ್ವಿಕಂ ನಿಜಮೆ ವಲಂ (ಆದಿಪು. ೯-೨೦). [ಗಾನ$_2$ + ಪಾತ್ರ]

ಗಾನಪ್ರಬಂಧ (ನಾ). ಸಂಗೀತಕೃತಿ ; ಹಾಡು : ನಾನೇ ಗಾನಪ್ರಬಂಧ ರಚಿಸಲಾರೆನಾದರೂ, ಅಂಥ ಕೆಲಸ ಅಸಾಧ್ಯವಲ್ಲ (ಸ್ವಪ್ನಹೊ. ೨೩೭).

[ಗಾನ$_2$ + ಪ್ರಬಂಧ]

ಗಾನಲೋಲ (ನಾ). ಸಂಗೀತದಲ್ಲಿ ತೀವ್ರವಾದ ಆಸಕ್ತಿ ಹೊಂದಿರುವವನು : ಶ್ರೀನಿವಾಸ ನೀನೇ ಪಾಲಿಸೋ ಶ್ರಿತಜನಪಾಲ ಗಾನಲೋಲ ಶ್ರೀವೆಂಕಟಂದನೇ (ಪುರಂದ. ೧-೭ ಪಲ್ಲವಿ).

[ಗಾನ$_2$ + ಲೋಲ]

ಗಾನವಾಟ (ನಾ). ಹನ್ನೊಂದು ಬಗೆಯ ವೃಕ್ಷಸನ್ನಿವೇಶಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ವನವಾಟ ಚಕ್ರಾವರ್ತ ತೋಪು . . . ಗಾನವಾಟ ಕ್ರೀಡಾರಾಜ

ಚಿತ್ರವ್ಯೂಹ ಕೋಣಕ್ರಮಂಗಳೆಂಬ ಹನ್ನೊಂದು ವೃಕ್ಷಸನ್ನಿವೇಶಗಳುಂ ನಂದನೀಯಂಗಳಾಗಿರ್ಕುಂ (ವಿವೇಕ. ೨೦೦). [?]

ಗಾನಶಯ್ಯೆ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ಹಾಡುವ ಸಂಪ್ರದಾಯ ; ಗಾಯನ ಕ್ರಮ,-ಪದ್ಧತಿ : ಅವರದು ಪರಿಶುದ್ಧವಾದ ಕರ್ಣಾಟಕ ಗಾನಶಯ್ಯೆ ಅಲ್ಲವೆಂದೂ, ಒಂದು ವಿಮರ್ಶೆ ಹರಡುತ್ತಿದೆ (ಗಾನಕ. ೫೩).
[ಗಾನ$_2$ + ಶಯ್ಯೆ]

ಗಾನಶಾಲೆ (ನಾ). ಸಂಗೀತವನ್ನು ಹೇಳಿಕೊಡುವ ಮಂದಿರ; ಸಂಗೀತ ಗೋಷ್ಠಿ ನಡೆಯುವ ಸ್ಥಳ : ಗಾನಶಾಲೆ ಕ್ರೀಡಾಶಾಲೆ ಭೋಜನಶಾಲೆ ಮಜ್ಜನಶಾಲೆ (ವಿವೇಕ. ೨೦೩). [ಗಾನ$_2$ + ಶಾಲೆ$_1$]

ಗಾನಿ (ನಾ). ಹಾಡುವವನು ; ಸಂಗೀತಗಾರ : ವೀಣೆಯಂ ಗಾ[ಪಾಠಾಂ. ನಾ]ನಿ ಬಾಜಿಸೆ ಸುತಾನಂ ತಾನತಾನವಾಗುಣ್ಮಿದೊಡೆ ಬಂದ ಕೊಟಿತ ಗಾನಿಗೋ ವೀಣೆಗೋ (ಪದ್ಮರಾ. ೧-೩).
[ಸಂ. ಗಾನಿನ್]

ಗಾನೆ (ನಾ). ಹಾಡುವವಳು ; ಸಂಗೀತಗಾತಿ : ಗಾನೆಯರ ಮಧುರಾಲಾಪ ಗೀತವ ಕೇಳ್ದು ಖಳರಾಯ . . . ಮೆಯ್ಯುಬ್ಬಿರಿದೆದ್ದನೊಲಿದು (ಮೋಹಕ. ೨೨-೩೭). [ಗಾನ$_2$ + - ಎ$_2$]

ಗಾನೋದ್ಯೋಗ (ನಾ). ಹಾಡುವ ಪ್ರಯತ್ನ, - ಕಾರ್ಯ : ಗಾನೋದ್ಯೋಗದ ಪೋಗಿ ಮೌನದೆ ವಲಂ ಜಾನಿಪ್ಪಂ . . . ಏನಂ ಪೇಟ್ಟುದೊ ಮಾಣದಾ ಕುವರನಂ ಕಾಡಿತ್ತು ಕಾಮಗ್ರಹಂ (ವರ್ಧಪು. ೫-೨೦). [ಗಾನ$_2$ + ಉದ್ಯೋಗ]

ಗಾಬರಿ, ಘಾಬರಿ (ನಾ). ಹೆದರಿಕೆ ; ಭಯ ;ಅಂಜಿಕೆ : ಅವಳಿಗೆ ಕಂಡಿಯ ಈ ಹೊಸ ನಡವಳಿಕೆ ಆಶ್ಚರ್ಯ ಗಾಬರಿಗಳೆರಡನ್ನೂ ಉಂಟು ಮಾಡಿತು (ಬಾಡಿಬ. ೮೯) ; ಸರಸ್ವತಿ ಗಾಬರಿಯಿಂದ "ಏನಾಯಿತು ?" ಎಂದು ಕೈ ತೊಳೆಯಲು ನೀರು ಕೊಟ್ಟಳು (ಮುಂಗಾಮು. ೬೪). **ಘಾಬರಿ :** ಈ ಸುದ್ದಿ ನಮ್ಮವರಲ್ಲಿ ಘಾಬರಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡಿತು (ಕೃಪಾಶ. II, ೪೨೭) ; ನನಗೆ ಘಾಬರಿಯಾಗಿಬಿಟ್ಟು ನನ್ನ ಬುದ್ಧಿ ಕೆಲಸ ಮಾಡುವುದನ್ನು ನಿಲ್ಲಿಸಿಬಿಡುತ್ತದೆ (ಜಾಲಮು. ೨೭).
[←ಹಿಂ. ಮರಾ. ಘಾಬರಾ]

ಗಾಬರಿಗೊಳು, ಗಾಬರಿಗೊಳ್ಳು (ಕ್ರಿ). ಅಂಜು ; ಹೆದರು ; ಭಯಪಡು : ಗಾಬರಿಗೊಳಬೇಡ ನಾಚಿಕೆಯನು ಬಿಡು ಪ್ರತಿವಾದಿಯನು ಕರೆಗಣಿಸು (ಅಂಚಾಪ. ೦೭೭-೭೭). **ಗಾಬರಿಗೊಳ್ಳು :** ಭಟ್ಟನಿ . . . ಬಹಳ ಮಟ್ಟಿಗೆ ಗಾಬರಿಗೊಂಡಿದ್ದಳು (ಬಾಡಳ. ೧೩೦) ; ವೃಥಾ ಏಕೆ ಗಾಬರಿ ಗೊಳ್ಳುತ್ತೀರಿ ? (ಪ್ರಕಾಶ. ೮೦). [ಗಾಬರಿ + ಕೊಳು (<ಕೊಳ್$_1$)]

ಗಾಬರಿಗೊಳ್ಳು, 'ಗಾಬರಿಗೊಳು' ನೋ.

ಗಾಬರಿಪಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ಅಂಜಿಕೆಯುಂಟಾಗುವಂತೆ ಮಾಡು ; ಭಯಗೊಳಿಸು : ಹೆದೆಯುಲಿಯಿಂದ ಗಾಬರಿಪಡಿಸಿ ಬೆದರಿಸಿದ (ಶ್ರೀರಾಢ. ೬೪ ಮೀಟಿಕೆ).
[ಗಾಬರಿಪಡು + - ಇಸು$_3$]

ಗಾಬರಿಪಡು (ಕ್ರಿ).=ಗಾಬರಿಗೊಳು : ದಾಸಸಾಹಿತ್ಯದ ಸಂಪ್ರೆಯನ್ನು ನೋಡಿ ನಾವು ಗಾಬರಿಪಡುವ ಕಾರಣವಿರುವದಿಲ್ಲ (ಕಥವಿ. I, ೬).
[ಗಾಬರಿ + ಪಡು$_1$]

ಗಾಬರಿಸು, ಘಾಬರಿಸು (ಕ್ರಿ).=ಗಾಬರಿಗೊಳು : ಬೆದರುತಲಿ ಕಂಗೆಟ್ಟು ಗಾಬರಿಸಿದರು (ಕರಲೀ. ೪೦೪-೮) : ಅರರೆ ಮಂಥನಕಾಲದಲಿ ಜಲಚರಗಳುರೆ ಗಾಬರಿಸಿದಂತಹ ಶರಧಿಯಿಂ ಹೊರಟಿರುವ ಶ್ರೀಸುರತರುಗಳೆಂದದಲಿ . . . ತೋರಿದರು (ರಘುವಂ. ೦೮೩-೬೮). **ಘಾಬರಿಸು :** ಅಕ್ಷಿಗಂ ಕಕ್ಷಲೆಯು ಕವಿವಾತಂಗೆ ಘಾಬರಿಸಿ (ಜಂಬ್ರಾವ. ೩೩).
[ಗಾಬರಿ + - ಇಸು$_3$]

ಗಾಬಿ (ನಾ). (?) : ವಿವರ ಗಾಬಿ ರೇಪೆ ನಪ್ಪದಿಂದ ಗ೦ಗಿಶಿಲ ೨೬ (ಎಕ. VIII, ತೀರ್ಥಹ. ೯೧-೬೯ : 1709). [?]

ಗಾಬು (ನಾ). ರಾಗಿಯ ಕಾಳಿನ ಮೇಲಿರುವ ತೆಳುವಾದ ಪದರ : ಕಣದ ತುಂಬ ಗಾಬು ಹರಡಿಕೊಂಡಿದೆ (ಊಪ). 'ಮಣ್ಣುಗಾಬು' ಪರಾ. [?]

ಗಾಭಸ್ತಿ (ನಾ). ೧. ಕಿರಣ ; ಕಾಂತಿ ; ತೇಜ. ೨. (ಅಲಂ) ಜ್ಞಾನ : ವಸ್ತುಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರವೆನಿಸುವ ನಿಸ್ತರಂಗ ಚಿದಾಬ್ಧಿಯನು ಗಾಭಸ್ತಿ ಸ್ವರೂಪವನು ಕೃಪೆಮಾಡೆಂದ ಕಾರ್ತಿಕೇಯ (ಜ್ಞಾನಸಿಂ. ೬೯-೧).
[<ಸಂ. ಗಭಸ್ತಿ]

ಗಾಮು, ಗಾಂವೆ, ಗಾವ, ಗಾವೆ (ನಾ). ಹಳ್ಳಿ ; ಗ್ರಾಮ : ಎಡೆನಾಡ ಗಾಮುಂ . . . ಆಳುತ್ತಿರೆ (ಎಕ. VIII, ಸೊರಬ. ೦-೩ : ೪೦೭?). **ಗಾಂವೆ :** ಗಾಂವೆ, ಗಾವೆ ; ಕಾಂಪಂ, ಕಾಪಂ (ಭಾಷಾಭೂ. ೯ ವೃತ್ತೀ) **ಗಾವ :** ಮಕಾರಕ್ಕೆ ವಕಾರಂ . . . ಗ್ರಾಮ-ಗಾವ (ಶಮದ. ೨೬೩ ವೃತ್ತೀ) ; ಗ್ರಾಮ-ಗಾವ (ಶಬ್ದಾನು. ೦೪೪ ವೃತ್ತೀ). **ಗಾವೆ :** ಮೇಲಿನ 'ಭಾಷಾಭೂ' ಪ್ರಯೋಗವನ್ನು ನೋಡಿ. [<ಸಂ. ಗ್ರಾಮ]

ಗಾವುಗಾನೆ, ಗಾವಗಾನೆ (ನಾ). ಗ್ರಾಮಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಪ್ರದೇಶ ; ಗ್ರಾಮಠಾಣೆ. 'ಗಾಮಗಾನೆಲೆಖ್ಖ' ಪರಾ. **ಗಾವಗಾನೆ :** ಗಾವಗಾನೆ ವೈಕಿ ಗದ್ದೆ ವಗ್ಯೆರೆ ವೈರು ಇಲ್ಲದೆ ಇರುವ ಚಿಕ್ಕಗ್ರಾಮಕ್ಕೆ . . . ದರಬಾಸ್ತು ಮಾಡಿದಲ್ಲಿ (ಮಹಾವಂ. II, ೬೯).
[ಗಾಮ + ಠಾನೆ (<ಠಾನೆ)]

ಗಾಮುಗಾನೆಲೆಖ್ಖ (ನಾ). ಹಲವು ಗ್ರಾಮಗಳನ್ನೊಳಗೊಂಡ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಭೂಕಂದಾಯದ ಲೆಕ್ಕಪತ್ರ : (ಕಸಂಗ್ಲಾ. ೧೪೩).
[ಗಾಮಗಾನೆ + ಲೆಖ್ಖ (<ಲೆಕ್ಕ)]

ಗಾಮುಗುಡ್ಡ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು : ತಸ್ಯ ಸೀಮಾವ್ಯವಸ್ಥ ಈಶಾನ್ಯ ದಿಕ್ಸೀಮಾ ಗಾಮಗುಡ್ಡ ತಟಾಕಸ್ಯ (ದ್ಮಆರಿ. ೧೯೪೨, ೭೮-೧೦೨ ; 819?). [ಗಾಮ + ಗುಡ್ಡ$_2$]

ಗಾಮುಬ್ಬೆ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾಕೆಯ ಹೆಸರು : ಮಹೇನ್ದ್ರಾಧಿರಾಜಗ್ಗಂ ಗಜ್ಜರ ಮಂಗಳ್ಗಾಮಬ್ಬೆ ಮಹಾದೇವಿಗಂ ಪುಟ್ಟಿದೊನಯ್ಯಪದೇವನ್ (ಸೌಇಇ. IX-I, ೨೩-೨೫ ; 929). [ಗಾಮ$_0$ + ಅಬ್ಬೆ$_1$]

ಗಾಮುಲಗುಲಾಯಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕುಲಾಯಿ,-ಟೋಪಿ (?) : ಹಸ್ತವಲಯವುಂಗುರವಾದಿ ಭೂಷಣಗಳಂಗಿಯುಗ್ರದೊಳೊಪ್ಪುವೆಳೆಯ ಗಾಮಲಗುಲಾಯಿ (ಜನಮು. ೪-೨).
[ಗಾಮಲ? + ಕುಲಾಯಿ (<ಕುಲಾಯು$_2$)]

ಗಾಮಾಹಾರ (ನಾ). ನಾಡಿನ ಒಂದು ವಿಭಾಗ : ಗ್ರಾಮಾಹಾರ ಅಥವಾ ಗಾಮಾಹಾರ ಎಂಬೊಂದು ನಾಡ ವಿಭಾಗವನ್ನು ಕಾಣಬಹುದು (ಕಬ್ರವಿ. ೫೮). [<ಸಂ. ಗ್ರಾಮಹಾರ]

ಗಾಮಿಗ (ನಾ). ಗ್ರಾಮಸ್ಥ ; ಹಳ್ಳಿಗ : ನಾಗವಳ್ಳಿಯುರುಂ ಅಣ್ಣಿಗಿಯಾ ಗಾಮಿಗರುಂ ನೀರಿಲ್ಲಿಯಾಸಿನ್ದೆಟ ಗಾಮಿಗರುಂ ಮುಖಂ ಆಗೆ (ಎಕ. VII, ಶಿಕಾರಿ. ೦೫೪-೧೦ ; ಸು. ೮೭೫); ಬಿಟ್ಟಿಗ ಎಜಿಗಗೊಳ್ಳಿ ನಾಡನಾಟ್ಗಾಮಿಗರ್ (ಎಕ. VIII, ಸೊರಬ.೫೪೨-೨ ; ಸು. 800). [ಗಾಮ + - ಇಗ]

ಗಾಮುಂಡ, ಗಉಂಡ, ಗಉಡ, ಗಮಂತ, ಗವುಂಡ, ಗವುಂಡು, ಗವುಡ$_1$, ಗವುಡು, ಗಾಮುಂಡಂ$_1$, ಗಾವುಂಡ, ಗಾವುಂಡು$_1$, ಗೊಂಡ$_1$, ಗೋವುಂಡು$_1$, ಗೌಉಡ, ಗೌಂಡ, ಗೌಂಡು, ಗೌಡ$_1$, ಗೌಡು, ಗೌವುಂಡ (ನಾ). ಊರಿನ ಮುಖ್ಯಸ್ಥ ; ಗ್ರಾಮಣಿ ; ಪಟೇಲ : ಶ್ರೀಚನ್ದಿಯಮ್ಮರಸರ್ದೇವರ್ಗೆ ಮಣ್ಣಾಮ್ ಕೊಟ್ಟರ್ . . . ಪನ್ನೆರಡು ಗಾಮುಣ್ಡ ಪ್ರಜೆರ್ ಸಕ್ಷಿ (ಎಕ. XI, ಚಿತ್ರದು. ೨೯-೨ ; ಸು.

500 ?) : ಕೌಶಳವೆಂಬೂರ ಗಾಮುಂಡಂ [ಪಾಠಾಂ. ಗಉಂಡಂ, ಗವುಂಡಂ, ಗೌಡಂ] ಜಗದ್ವ್ಯಹನೆಂಬೊಂ (ವಡ್ಡಾ. ರಾ. ೨೦-೧೬) : ನಿವೇಶನಂ ಕೊಟ್ಟಯಿಕ್ಕುವವರ್ಗ್ಗೆ ಗಾಮುಣ್ಡರ್ಗ್ಗಂ ಕೀಟ್ಬ್ಬಾತಿಯ ಮುಕ್ಯರ್ಗ್ಗಂ ಪ್ರತ್ಯೇಕಂ ಮನೆಯೊನ್ದು (ಎಇ. XX, ೬-೪೩ ; 1012) : ಹಳ್ಳಿಗಳಲ್ಲಿ "ಗಾಮುಂಡ" (ಈಗಿನ ಗೌಂಡ ಅಥವಾ ಗೌಡ) ರೆ ಮುಖ್ಯರು (ಹಿಂದುಇ. ೯೦). **ಗಉಂಡ :** ಮೇಲಿನ 'ವಡ್ಡಾರಾ' ಪ್ರಯೋಗದ ಪಾಠಾಂತರವನ್ನು ನೋಡಿ. **ಗಉಡ :** ದೀಪದ ನಿತ್ಯದ ಕಾಣಿಕೆಯನು ಗಉಡಗಳು ಸ್ವಗೆ ತೆಕ್ಕೊಂಡು (ಎಕ. III, ಮಳವ. ೯೦-೬ : 1520). **ಗವಂಡ :** ಸಂಕರದೇವರ್ಗ್ಗೆ ಕಣ್ಣತ್ತ್ರ ಚಾಮ ಗವಂಡನ ಮಗ ಗವುಂಡೆಯ ವಿನಾಕನಂ ನಂದಿಯುಮುಂ (ಎಕ. III, ಮೈಸೂರು. ೮-೧೬ ; 1176). **ಗವುಂಡ :** ಪೆಂಡತಿಗಾಱದೆ ತೊಟ್ಟ್ರಂಗೆ ಗವುಂಡಂಗಾಱದೆ ಬಾರಿಕಂಗೆ ಕಳ್ಳಂಗಾಱದೆ ಬಟ್ಟೆವೋಪಂಗೆ . . . ಮುನಿವರೆಂಬ ನಾಟ್ಟುಡಿಯಂತೆ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೬-೧೦೯) : ಒಬ್ಬ ಹೆಗ್ಗಡೆಯೋ ಗವುಂಡನೋ ಅಥವಾ ನಾಡಿಗನೋ ಹೀಗೆ ಮಾಡಿದ್ದರೆ ? (ಕಪಪು. ೬-೯೨). **ಗವುಂಡು :** ಇದುಂ ನಿತಾಂತವೋರಂತಿರೆ ರಕ್ಷಿಪ[ರ್] ಧ್ವಜತಟಾಕದ ಪನ್ನೆರಡುಂ ಗವುಂಡುಗಳ್ (ಇಆ. XVIII, ೩೯-೧೨ ; 1077) : ಮಲ್ಲಗಾವುಂಡನೊಳಾರುವೇಂ ದೊರೆಯು ಲೋಕದ ವರ್ತ್ತಿಸುವೀ ಗವುಂಡುಗಳ್ (ಸೌಇಇ. XX, ೦೬೫-೦೩ ; 1190) : ಸಮಸ್ತಪ್ರಜೆ ಗವುಂಡುಗಳೂ (ಎಕ. IX, ಬೆಂಗಳೂ. ೨೦-೮ : 1342). **ಗವುಡ$_1$:** ಯರಕುಳಧ ಮಧಿಗವುಡನ ಶುಪುತ್ರ (ಇಆ. VII, ೧೬೩ : 350 ಕ್ರಶ) : ಆ ಅಜ್ಜ ಗವುಡನು ಆ ಗದ್ದೆಯನು . . . ಧಾರಾಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಕೊಟ್ಟನು (ಎಕ. VI, ಕಡೂರು. ೧೨-೩೫ ; 1283) ; ಮಲಣಗವುಡ ಸಂಬುವಗವುಡ (ಮ್ಯಆರಿ. ೦೯೪೧, ೨೬-೧೧ : 1292) ; ಚರಲಿಂಗ ವುಂಡ ಕೇಷವ ಮಾರಗವುಡನ ತರುಣಿ ಬಿಸುಡೆ (ಮೋೞಪು. ೨-೬೩). **ಗವುಡು :** ಕಲ್ಲಗೊಂಡ ಬೈರಗೊಂಡನೊಳಗಾದ ಗವುಡುಗಳು ಮಂಗಾಯಿ ಮಾಡಿಸಿದ ಬಸ್ತಿಗೆ ಕೊಟ್ಟ ವೊಡ್ಡರ ಕಟ್ಟೆಯ ಗದ್ದೆಬೆದ್ದಲು (ಎಕ. II, ೩೯೫-೫ : ಸು. 1600). **ಗಾಮುಂಡು$_1$:** ಕೊಳಗ[ರ]ಸೆಟ್ಟಿ ಮೊದಲಾಗಿ ಮೂನೂರ್ವ್ವರ್ಸ್ಸೆ × × × ಗಾಮುಂಡುಗಳು (ಸೌಇಇ. XI-1, ೯೬-೨೬ : 1062). **ಗಾವುಂಡ :** ಆ ಪೂರ ಗಾವುಂಡಂ ಜಿನವಾದಿಗ ವೆಂಬೊಂ (ವಡ್ಡಾ. ರಾ. ೦೦೦-೨೩) : ಇ[ವ]ನ ತಮ್ಮ ಗಾವುಣ್ಡ ಷುವಿಳಮ್ ಬೀರಕಲ್ಲ ನಿಱಿಸಿದ (ಎಕ. IV, ಹೆಗ್ಗ. ೬೩-೩೦ : 1007 ?) ; ಭೋಗವತಿಯೆಂಬೂರೊಳ್ ಕಾಮುವೃಷ್ಟಿಯೆಂಬ ಗಾವುಂಡಂಗಂ ಇಪ್ಪದಾನಿಯೆಂಬ ಗಾವುಂಡಿಗಂ ಅಕೃತಪುಣ್ಯನೆಂಬ ಮಗಂ ಪುಟ್ಟಲೊಡಂ (ಜೀವಸಂ. ೨೦೦-೩೯ವ). **ಗಾವುಂಡು$_1$:** ಸ್ವಸ್ತಿಶ್ರೀ ಅಯ್ವದಿಮ್ಬರುಂ ಗಾವುಣ್ಡುಗಳುಂ ಪ್ರಜೆಯುಂ ಇಟ್ಟು ಮಾಡಿದ ಸ್ಥಿತಿ (ಸೌಇಇ. XI-1, ೧೨-೧೯ : 987) : ರಾಜಧಾನಿಗಳಾಗಿದ್ದ ಕೆಲವು ಪಟ್ಟಣಗಳನ್ನು 'ಗಾವುಂಡು'ಗಳು ರಕ್ಷಿಸುತ್ತಿದ್ದರೆಂದು ಒಂದೆರಡು ಶಾಸನಗಳು ತಿಳಿಸುತ್ತವೆ (ಕಶಾಅ. ೩೫೨). **ಗೊಂಡ$_1$:** ಕೂಲಂಬಿಯ ದೊಡಿಗೊಂಡ ಕುಂಬಳೂರ ಮಲ್ಲಿಗೊಂಡ ಏಟೂರ ಬರಮಗೊಂಡ (ಎಕ. XI, ದಾವಣ. ೧೦೬-೩೬ ; 1516). **ಗೋವುಂಡು$_1$:** ಗೊಟ್ಟಿವಡ್ಡಿಯ ಗೋವುಣ್ಡುಗಳಂ ಸೆಲಾಂಭ್ಯೆಯರುಂ ಆನೆಯರು ಕೂಡಿ ಗೊವುಣ್ಡುಂಗೆಯ್ವುದರ್ಕ್ಕೆ ಇವರ ಕೊಡಗ್ಗೆ (ಎಕ. III, ನಂಜನ. ೧೯೯-೬ ; 189 ಕ್ರಶ). **ಗೌಉಡ :** ಬೇಟೆ ಗೌಂಡ ಅಪನ ಮಗ ಏಚಣ ಗೌಉಡ ಸಿಂಗಣ ಗೌಉಡ . . . ದೊಡಗೌಉಡ (ಎಕ. XI, ಹಿರಿಯೂ. ೪೯-೩ ; ?). **ಗೌಂಡ :** ಗೌಂಡಗಳುಂ ಬಲ್ಲೊಕ್ಕಲ್ಗಳು ಮಱಿವೊಡೆ ಸಾಲ್ವುಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೯-೦೦೦) : ಮಾರಗೌಂಡನ ಹಳ್ಳಿಯ ಗುಮ್ಮಜ್ಜ ಬೆರೆಯ (ಎಕ. II, ೨೩೫-೩೯ ; ಸು. 1196) : ಅರಸಂ ಗೌಂಡನಿಂ ಪೊಲಮನುಱಿಸಿದು (ಕಹ್ನಾನು. ೨೦೫ ಪ್ರಯೋ) : ಇದಯವಾಟ್ಟಿ ಗೌಣ್ಡನ್ಗಂ ಆ ಮೂಳೂಱು (ಎಕ. XIV, ತಿರುಮ. ೨೫೨-೮ ; ?). **ಗೌಂಡು :** ಕೋಗಳಿನಾಡ ಪ್ರಭು ಗೌಂಡುಗಳ ಮುಂದೆ . . . ಧಾರಾಪುರ್ವ್ವಕ ಮಾಡಿಕೊಟರು (ಸೌಇಇ. IX-1, ೩೨೪-೮ ; 1197). 'ಗೌಂಡುಂಬಳಿ' ಪರಾ. **ಗೌಡ$_1$:** ಧರೆಯ ಕುಡಿಯರ ಕುಲಶಿರೋಮಣಿಗಳೆನಿಪ ಗೌಡರ ಬಸಿಱೊಳೊಗೆ [ದ] (ಸಿದ್ಧರಾ. ೧-೩೨) ; ಯಕ್ಷದತ್ತನೆನಿಪ್ಪ ಗೌಡನ ಯಕ್ಷದತ್ತೆಯ ಪಿರಿಯ ಮಗನಹ ಯಕ್ಷಿಗಳ ತಾಂ ಯಕ್ಷದತ್ತನೆನಿಪ್ಪನು (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೨೦-೮೨) : ಗೌಡದೇಶದ ರಾಯನಿವನೆನೆ ಹಳ್ಳಿಯ ಗೌಡನೆಂದೆಣಿಸಿ ಸಾಗಿದಳು (ಭರತ. ೫೫-೯೩) : ದುರ್ಗವನಿತ್ತಾಗ ಮನನೊಂದು ತೆರಳಿದ ಗೌಡ (ಕಂನವಿ. ೧೧-೬೧) : ಪಾಳೂರಿಗೆ ಉಳಿದವನೇ ಗೌಡ (ಗಾದೆ). **ಗೌಡು :** ಸಂದಣಿಪ ಕಟಕಿಗಳನಾಡಿದರು ಗೌಡು[ಪಾಠಾಂ. ಪ್ರಭುವು]ಗಳ್ (ಹಲಾರ. ಹ. ೦೯೫-೨) : ನಾಗಾವಿಯ ನಾಲ್ಕು ಗೌಡುಗಳು ಎಂ[ಟು] ಹಿಟ್ಟು (ಸೌಇಇ. XV, ೦೮೮-೦೪ ; 1255). **ಗೌವುಂಡ :** ಏಜಲೆ ನಾರಿಯ ಮಗ ಮಾಚಗೌವುಣ್ಡ (ಎಕ. V, ಬೇಲೂರು. ೨೦೨-೫ ; 1138). P ಈ ಪದ 'ಗ್ರಾಮಕೂಟ' ಎಂಬ ಪದದಿಂದ ಬಂದುದೆಂದು ಕೆಲವರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

[<ಪ್ರಾ. ಗಾಮಉಡ, ಗಾಮಊಡ./ಸಂ. ಗ್ರಾಮವೃದ್ಧ]

ಗಾಮುಂಡಬ್ಬೆ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾಕೆಯ ಹೆಸರು : ಗೋಯಿನ್ದರ ಭಟಾರರಾ ಗಾಮುಣ್ಡಬ್ಬೆಗಳ್ ಮಹಾದೇವಿಯಾ(ಯ)ರಾಗೀ(ಗಿ) (ಇಆ. XI, ೦೨೬-೫ : 803). [ಗಾಮುಂಡ + ಅಬ್ಬೆ$_1$]

ಗಾಮುಂಡಸಾಮಿ, ಗಾವುಂಡಸ್ವಾಮಿ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ತೈರೂರ ಕೌಣ್ಡಿಲ್ಯಗೋತ್ರದ ಗಾಮುಣ್ಡಸಾಮಿಗಳ ಮಗನ್ನಾಗಮ್ಮಯ್ಯ (ಎಕ. III, ಮಂಡ್ಯ. ೧೩-೬ ; 895). **ಗಾವುಂಡಸ್ವಾಮಿ :** ವೈದ್ಯರ ನಾಕಿಮಯ್ಯನ ಕಯ್ಯಲು ಅ[ವರ] ಗಾವುಣ್ಡಸ್ವಾಮಿ ಮಾನ್ಯದಲ್ಕೊಣ್ಡ ಮತ್ತರೊನ್ದು (ಸೌಇಇ. XX, ೫೫-೪೪; 1092).

[ಗಾಮುಂಡ + ಸಾಮಿ]

ಗಾಮುಂಡು$_1$ 'ಗಾಮುಂಡ' ನೋ.

ಗಾಮುಂಡು$_2$, ಗಾವುಂಡು$_2$, ಗೋವುಂಡು$_2$ (ನಾ). ಗೌಡನ ವೃತ್ತಿ ; ಗೌಡಿಕೆ. 'ಗಾಮುಂಡುಗೆಯ್' ಪರಾ. **ಗಾವುಂಡು$_2$:** 'ಗಾವುಂಡಿಕೆ' ಪರಾ. **ಗೋವುಂಡು$_2$:** 'ಗೋವುಂಡುಂಗೆಯ್' ಪರಾ.

[ಗಾಮುಂಡ + - ಉ$_4$]

ಗಾಮುಂಡುಗೆಯ್, ಗಾವುಂಡುಗೆಯ್, ಗೋವುಂಡುಂಗೆಯ್ (ಕ್ರಿ). ಗೌಡಿಕೆಯನ್ನು ನಡೆಸು ; ಗ್ರಾಮಾಧಿಪತ್ಯವನ್ನು ನಿರ್ವಹಿಸು : ಜೇಬುಳಗೇರಿಗೆ ಕಲಿಯಮ್ಮ ಗಾಮುಣ್ಡುಗೆಯ್ದು ಬೇದಿಯಮಾನ್ಮಾಡಿಸಿದಾನ್ (ಸೌಇಇ. XI-1, ೫-೮ ; ಸು. 8ನೆಯ ಶತ) : ಕಾಱಿಗಾಮುಣ್ಡನುಂ ಪೌರಿಗಾಮುಣ್ಡನುಂ . . . ಇನ್ತಿವರ್ಗ್ಗಳ್ಗ್ರಾಮುಣ್ಡುಗೆಯ್ಯೆ (ಕಇ. II, ೫-೦೬ ; 859). **ಗಾವುಂಡುಗೆಯ್ :** ಚನ್ದ್ರಪ್ರಭಭಟಾರಾರ್ಪ್ಪ ಸುಣ್ಣಿಯನಭ್ಯನ್ತರಸಿದ್ಧಿಯಾಳುತ್ತಿರೆ ನಾಗಪುಲಿಗಾವುಣ್ಡಂ ಗಾವುಣ್ಡುಗೆಯ್ಯೆ (ಸೌಇಇ. XI-1, ೩೪-೧೧ : 925). **ಗೋವುಂಡುಂಗೆಯ್ :** ಗೊಟ್ಟಿವಡ್ಡಿಯ ಗೋವುಣ್ಡುಗಳಂ ಸೆಲಾಂಭ್ಯೆಯರುಂ ಆನೆಯರು ಕೂಡಿ ಗೊವುಣ್ಡುಂಗೆಯ್ವುದರ್ಕ್ಕೆ ಇವರ ಕೊಡಗ್ಗೆ (ಎಕ. III, ನಂಜನ. ೧೯೯-೬ ; 189 ಕ್ರಶ). [ಗಾಮುಂಡು$_2$ + ಕೆಯ್$_1$]

ಗಾಯ, ಘಾಯ (ನಾ). ಆಯುಧ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಹೊಡೆತದಿಂದ ದೇಹದಲ್ಲಿ ರಕ್ತ ಹೊರಬರುವಂತೆ ಉಂಟಾಗುವ ಕಚ್ಚು,-ಪೆಟ್ಟು : "ಘಟ್ಟಣೆಯನೆ ಗಾಯವೆಂದು ತಿಳಿಗೆ ವಿದಗ್ಧರ್" (ಭಾರನಿ. ೬೬): ಮಲ್ಲಯುದ್ಧದೊಳ್ ಪೋದರ್ಕೆ ಮಲ್ಲಾಮಲ್ಲಿಯಾಗೆ ಪಲವುಂ ಗಾಯಂಗಳೊಳಾಯಂದಪ್ಪುದೆ (ಪಂಪಭಾ. ೮-೬೬ ವ) : ಪಾಪಿ ಹೂವನೇಱಿಸಲು ಮಸೆದಡಾ

ಯುಧದ ಗಾಯ (ಬಸವ. ೬೫೧) : ಕೆಟ್ಟ ಹಾವು ಕಚ್ಚಿದ ಗಾಯಕೆ ಹಳೆ ಬಟ್ಟೆಯೊಳೊರೆಸೆ ವಿಷ ಹೋದೀತೆ (ಪುರಂದ. ೧-೧೫೭-೨) : ರಣಧೀರರೆಚ್ಚಾಡಿದರು ಗಾಯದೊಳೊಱಲಿತುಭಯಬಲ (ನಳಚ. ೯-೨೬) : ಸುಭಟರು . . . ಅಲಗಿನ ಗಾಯವನೆಣಿಸದೆ ಹೆಣಗಳ ತುಳಿತುಳಿದೊಡನೇಱಿದರು (ಕಂಸವಿ. ೧೪-೪೬). **ಘಾಯ** : “ ಏಱಿನೆ ಘಾಯಂ ” (ಭಾರನಿ. ೫೯) : ಅಗ್ನಿಯ ಘಾಯವ ತೃಣದಲ್ಲಿ ಮಂತ್ರಿಸುವಂತಾಯಿತ್ತು (ಆದವ. ೧೮೩) : ಸಹದೇವ ನಕುಳರು ಸರಳ ಕಿತ್ತರು ಘಾಯವನು ತೊಳೆತೊಳೆದು ಮಂತ್ರಿಸುತ (ಕುವ್ಯಾ.ಕ. ೧೪-೩). [<ಪ್ರಾ. ಘಾಯ. / ಸಂ. ಘಾತ]

ಗಾಯಂಬಡೆ, ಗಾಯಪಡೆ, ಗಾಯವಡೆ, ಘಾಯಂಬಡೆ, ಘಾಯವಡೆ (ಕ್ರಿ). ಪೆಟ್ಟನ್ನು ಹೊಂದು ; ಗಾಯಗೊಳ್ಳು : ಅರಸಂ ಶಿರೋಭಾಗದೊಳ್ ಗಾಯಂಬಡೆದು ಮೂರ್ಛೆವೋಗೆ (ದಶಕು. ೨-೨೬ ವ). **ಗಾಯಪಡೆ** : ಗಾಯಪಡೆದವರ ಸೇವೆಗೆ ರೆಡ್‌ಕ್ರಾಸ್ ಸಂಸ್ಥೆ ಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ (ರೂಢಿ). **ಗಾಯವಡೆ** : ಗಾಯವಡೆಯದರಿಲ್ಲ ಸಾಯದೆ ನೋಯದವರಿಲ್ಲ (ಕುವ್ಯಾ.ಅ. ೧೯-೪೬) : ಗಾಯವಡೆದಾ ಹುಲಿಯ ತೆಱದಲಿ ಬಾಯಲಬ್ಬರಿಸುತ್ತ ಬರುತಿರೆ (ಕೌಶಿರಾ. ೩೩-೨೫) : ಕೈದುಗಳ ಸೋಂಕಿಂ ಗಾಯವಡೆದು (ಜಬಪು. ೪೪-೪೪) : ಭೀಮಾರ್ಜುನರು ಗಾಯವಡೆಯದೆ ಕ್ಷೇಮದಿಂದ ಹಿಂತಿರುಗಿ ಬಂದಿದ್ದಾರೆ ! (ವಹಭಾ. ೮೦). **ಘಾಯಂಬಡೆ** : ಘಾಯಂಬಡೆದು ಮಗ್ಗಿದರುಭಯಸೇನೆಯಲಿ (ಕುವ್ಯಾ.ಭೀ. ೪-೩೧). **ಘಾಯವಡೆ** : ಘಾಯವಡೆದಾನೆಗಳು ಗುಳವನು ಹಾಯಿಕಲು ನೆಲಕುರುಳಿದವು (ಕುವ್ಯಾ.ಕ. ೫-೪). [ಗಾಯ + ಪಡೆ$_1$]

ಗಾಯಕ (ನಾ). ೧. ಗಾಯನಮಾಡುವವನು ; ಹಾಡುಗಾರ ; ಸಂಗೀತಗಾರ : ಗಾಯಕ ವಾದಕ ನರ್ತಕ ಕಥಕ ಪುಣ್ಯಪಾಠಕ ವೈತಾಳಿಕನಿಕರಮುಮಂ ಕೊಟ್ಟು (ಆದಿಪು. ೪-೫೪ ವ) : ಪ್ರಕಟಿಸಿದತ್ತು ಪದ್ಮಜನ ಪಕ್ಕದೊಳ್ . . . ಗಾಯಕಪ್ರತತಿ ವಾದಕಮಂಡಳಿ (ಪುಷ್ಪಪು. ೫-೨೦) : ವಾದ್ಯಕಾರರ ಸೂತ್ರ ಗಾಯಕನ ಕೈಯಲ್ಲಿ (ಭಾರದ. ೫೩೫). ೨. ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಹಾಡುವ ಹಕ್ಕಿ : ಟಿಟ್ಟಿಭ ಗಾಯಕ ಗಿಡಗ ರುಕ್ಮಕ ವಾಸಕ ಮೊದಲಾದ ಚಿತ್ರರೂಪಶಕ್ತಿಗಳುಳ್ಳ ಪಕ್ಷಿಕುಲಂಗಳುಂ (ವಿವೇಕ. ೨೧೨). ೩. ಸಂಗೀತ ; ಗಾಯನ ; ಗಾಯಕದ ಲತಿಕಾಪ್ರತತಿಯೊಳು ಗಾಯಕದ ಮೃಗಸಂತತಿಗಳೊಳು ಗಾಯಕದ ಮಧುಪಂಗಳೊಳು ಗಾಯಕದ ಫಣಿಗಳೊಳು (ಬಸಪು. ೧೯-೩೯). [ಸಂ.]

ಗಾಯಕತನ (ನಾ). ಉತಾವಳಿತನ ; ಉದ್ಧಟತೆ ; ಘಾತಕತನ : ಕಾಯಾತುರದೊಳು ಆಯಾಸಗೊಳಿಸದೆ ಗಾಯಕತನವೇತಕೊ (ಪುರಂದ. ೩-೧೧೪-೮). [? + – ತನ. / ಮರಾ. ಘಾಯಕೂತ್]

ಗಾಯಕತೆ (ನಾ). ಹಾಡುವಿಕೆ ; ಗಾಯನ ; ಸಂಗೀತ : ಶಕುನಿರವಕ್ಕೆ ಕಂಠರುತಿ ಕೂಟದೊಡಂಬಡಿನೊಳ್ ನಿಮಿರ್ಚೆ ಗಾಯಕತೆಯನಾಡೆ ತಾಳದ ಲಯಕ್ಕಲಕಾಳಿ ತಗುಳ್ದು ತಾಡನಾನಕಮನುವಾದಿಯಾಗಿ ಮೊಟಗುತ್ತಿರೆ (ಶಾಂತಿಪು. ೮-೧೧೧). [ಸಂ. ಗಾಯಕತಾ]

ಗಾಯಕಿ$_1$ (ನಾ). ಹಾಡುವವಳು ; ಸಂಗೀತಗಾತಿ : ಗೀತಗೋಷ್ಠಿಯನೀವ ನೂತನ ಗಾಯಕಿಯರಿಂ (ಗಿರಿಕ. ೭-೧೧ ವ).

[ಗಾಯಕ + – ಇ$_3$]

ಗಾಯಕಿ$_2$ (ನಾ). ಗಾಯನಪದ್ಧತಿ ; ಹಾಡುವ ರೀತಿ : ಅವರಿಬ್ಬರೂ ಘನವಿದ್ವಾಂಸರು, ನಾನು ಸಂಗೀತ ಹೆಚ್ಚು ಕಲಿತವನೇ ಅಲ್ಲ — ನನ್ನದೆಲ್ಲಾ ನಾಟಕೀ ಗಾಯಕಿ (ನಟಸಾ. ೬೩೩). ‘ಗಜಲ್‌ಗಾಯಕಿ’ ಪರಾ.

[←ಹಿಂ. ಮರಾ. ಗಾಯಕೀ]

ಗಾಯಗಾಣಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಗಾಯವಾಗುವಂತೆ ಮಾಡು; ಗಾಯಗೊಳಿಸು : ಶಲ್ಲಹ ಶಕ್ತಿ ಮೊದಲಾದ ಕೈದುಗಳೊಳು . . . ಬಿನ್ನಾಣದಿಂ ಗಾಯಗಾಣಿಸಿದರತಿಬಲರಲ್ಲಿ ನಾನಾಪ್ರಹಾರದಿಂದ (ಜೈಮಿಭಾ. ೨೨-೬) : ಹಿಂಗದೆ ಗಾಯಗಾಣಿಸಿ ಖಾನಖಾನರ ಭಂಗಕ್ಕೆ ತಂದರಾಕ್ಷಣದೆ (ಕಂಸವಿ. ೧೫-೪೬). ೨. ಗಾಯವನ್ನು ತೋರಿಸು,–ಪ್ರದರ್ಶಿಸು : ಗಾಯಗಾಣಿಸಿ ಪಲ್ಲಕಿರಿದು ಸಲಾವೆಂದು ಬಾಯ ಬಿಡುವ ಹಂದೆಗಳಿರ (ಕಂಸವಿ. ೧೫-೩೪).

[ಗಾಯ + ಕಾಣಿಸು]

ಗಾಯಗೊಳಿಸು, ಘಾಯಂಗೊಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ಗಾಯವನ್ನುಂಟುಮಾಡು ; ಗಾಯಮಾಡು : ಇವನು ನನ್ನನ್ನೂ ಗಾಯಗೊಳಿಸಿದ್ದಾನೆ (ಕೂತಕಾ. ೬೯). **ಘಾಯಂಗೊಳಿಸು** : ಶಂಬರವೈರಿ ಸರ್ಪಾರ್ಯಂ ಪಿಡಿದ ಕೈದುಗಳ ಕಳೆಕೊಂಡು ಘಾಯಂಗೊಳಿಸಲು (ನವಮೋ. ೧೨-೪೧).

[ಗಾಯಗೊಳು + – ಇಸು$_3$]

ಗಾಯಗೊಳು, ಗಾಯಗೊಳ್ಳು, ಘಾಯಂಗೊಳು (ಕ್ರಿ). ಗಾಯವನ್ನು ಹೊಂದು,–ಪಡೆ. ‘ ಗಾಯಗೊಳಿಸು ’ ಪರಾ. **ಗಾಯಗೊಳ್ಳು** : ಈ ಅಪಘಾತದಲ್ಲಿ ಗಾಯಗೊಂಡವರ ಸಂಖ್ಯೆ ಅಧಿಕವಾಗಿದೆ (ರೂಢಿ). **ಘಾಯಂಗೊಳು** : ‘ಘಾಯಂಗೊಳಿಸು’ ಪರಾ.

[ಗಾಯ + ಕೊಳು (<ಕೊಳ್$_1$)]

ಗಾಯಗೊಳ್ಳು ‘ಗಾಯಗೊಳು’ ನೋ.

ಗಾಯಗೋವಳ (ನಾ). = ಗಾಯಿಗೋವಾಳ : ಸ್ವಸ್ತಿ ಸಮಸ್ತಪ್ರಶಸ್ತಿಸಹಿತಂ ಗಾಯಗೋವಳ ಗಂಡಪೆಂಡಾರ ನನ್ನಿಯ ಜೂಬು . . . ಗೊಂಗೆಯ ದಂಡನಾಯಕರು ಶ್ರೀಯಾದಿಕಲಿದೇವರಿಗೆ (ಎಕ. VI, ಕಡೀಕ. ೮೦-೧೮; 1278).

[ಗಾಯ$_0$ (<ಗಾಯಿ) + ಗೋವಳ]

ಗಾಯತತನ (ನಾ). (?) : ನ್ಯಾಯಕ್ಕೆ ನುಡಿವೆನೆಂದೆನಲು ಬಲು ಗಾಯತತನದಿಂದ ಕೋಣೆಯೊಳ್ಹೊಗಲು (ಪುರಂದ. ೫-೮೨-೨).

[ಈ ಇದು ‘ ಗಾಯಕತನ ’ದ ಅಪಲಿಖಿತ]

ಗಾಯತ್ರಿ (ನಾ). ೧. ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಸಾಲಿನಲ್ಲಿಯೂ ಎಂಟು ಅಕ್ಷರಗಳುಳ್ಳ ಮೂರುಸಾಲಿನ ಒಂದು ವೈದಿಕ ಮಂತ್ರ. ಈ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರು ತ್ರಿಸಂಧ್ಯೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಜಪಿಸುವ ‘ತತ್ಸವಿತುರ್ವರೇಣ್ಯಂ ಭರ್ಗೋದೇವಸ್ಯ ಧೀಮಹಿ ಧಿಯೋ ಯೋನಃ ಪ್ರಚೋದಯಾತ್’ ಎಂಬ ಮಂತ್ರ : ಗಾಯತ್ರಿ . . . ಇತ್ಯಾದಿ ಮಹಾಮಂತ್ರಂಗಳಂ (ವಿವೇಕ. ೮೧) : ನಾರಿಯರ ಗಾಯತ್ರಿ ಪಶುಗಳನಿತ್ತ ಫಲವಹುದು (ಹರಿಸಾ. ೧೧೭). ೨. [ಛಂದ] ಸಂಸ್ಕೃತದ ಇಪ್ಪತ್ತಾರು ಸಮವೃತ್ತಛಂದಸ್ಸುಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಚರಣದಲ್ಲಿ ಆರು ಅಕ್ಷರಗಳುಳ್ಳ ನಾಲ್ಕು ಸಾಲಿನ ವೃತ್ತ : “ ಪಿತತೋಕ್ತಮತ್ಯುಕ್ತ ಮಧ್ಯಮ ಪ್ರತಿಷ್ಠೆ ಸುಪ್ರತಿಷ್ಠೆ ಗಾಯತ್ರಿ . . . ಉತ್ಕೃತಿಗಳೆಂದೆನಿಪುವಿಪ್ಪತ್ತಾಱು ಛಂದಂಗಳಕ್ಕುಂ ” (ಮಂಗರಾ. ೧೧೭-೧೮) : ಮತ್ತಮಲ್ಲಿ ಉಕ್ತಾ . . . ಗಾಯತ್ರೀ . . . ಉತ್ಕೃತಿಯೆಂಬ ಇಪ್ಪತ್ತಾಱು ಛಂದಸ್ಸುಗಳನಱಿತು (ವಿವೇಕ. ೨೨೫). ೩. ಶಕ್ತಿದೇವತೆಯ ಒಂದು ಹೆಸರು. ೪. ಗಾಯತ್ರೀಮಂತ್ರದ ಅಧಿದೇವತೆ. ೫. ಕಗ್ಗಲಿ ಮರ : “ ಕದರಂ ಗಾಯತ್ರಿ ದಂತಧಾವನಮದು ” (ವಸ್ತುಕೋ. ೩೫-೧೫) : ಬಹುವಾರಕ ಗಾಯತ್ರಿಯುಮಿಹಿತಾಲಿಪ್ರಾಮ್ಯತಾಗಿ ಮುಖಿಗಳ್ಕೆಱೆಗುಂ (ಹಮ್ಮೀರ. ೪-೭೦). [ಸಂ. ಗಾಯತ್ರೀ]

ಗಾಯದರಿ (ನಾ). ಕೇದಗೆಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಗೆ ; ಹುಚ್ಚುಕೇದಗೆ : ಹುಚ್ಚುಕೇದಗೆ ಎಂದರೂ ಚಾಗಮಟ್ಟೆ ಎಂದರೂ ಗಾಯದರಿ ಎಂದರೂ ಒಂದೇ ಪರ್ಯಾಯವು (ಕೃಷಿಪ್ರ. ೧೩೨). [?]

ಗಾಯದೊಪ್ಪಲು (ನಾ). ಹೊದರಾಗಿ ಬೆಳೆಯುವ ಬೂದುಬಣ್ಣದ ಒಂದು ಸಸ್ಯಜಾತಿ ; ಸಹದೇವಿ. ಈ ಗಾಯ ವಾಸಿಮಾಡಲು ಈ ಸೊಪ್ಪನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸುತ್ತಾರೆ : ಕರೇಹಿಂಡಿ, ಗಾಯದೊಪ್ಪಲು, ಸಹದೇವಿ (ವೃಜಿಗಿ. ೭೭-೧೫೮೧). [ಗಾಯ + ತೊಪ್ಪಲು]

ಗಾಯನ (ನಾ). ೧. ಹಾಡುಗಾರಿಕೆ ; ಸಂಗೀತ : ಒಂದು ನಾದವೆ ಗಾಯಕನ ಗಾಯನದ ರಚನೆಯುಲಿ ಚಂದಚಂದದ ರಾಗವುನಿವಂತೆ (ಗಗಚಾ. ೦೪-೭): ತುಂಬಿದತ್ತುಶರೀರ ಗಂಧರ್ವಗಾಯನಂ ನೀರವ ನಿಶಾನಭೋದೇಶವುಂ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೦೬-೪೨೪). ೨. ಹಾಡು ; ಗೀತೆ. ೩. ಹಾಡುಗಾರ ; ಗಾಯಕ. [ಸಂ.]

ಗಾಯನಕಚೇರಿ (ನಾ). ಸಂಗೀತಕಚೇರಿ ; ಗಾನಗೋಷ್ಠಿ : ಊರಿನಲ್ಲಿ ನಡೆಯುವ ಯಾವ ಗಾಯನಕಚೇರಿಗಾಗಲಿ ತಪ್ಪದೆ ಹೋಗುತ್ತಾರೆ (ದೂರಸ. ೮೦). [ಗಾಯನ + ಕಚೇರಿ]

ಗಾಯನಕಲೆ (ನಾ). ಸಂಗೀತವಿದ್ಯೆ : ನಾದಮಯವಿದ್ಯೆಯಾದ ಗಾಯನ ಕಲೆ (ಸಂಗೀಚಂ. ೪೮). [ಗಾಯನ + ಕಲೆ$_3$]

ಗಾಯನಗಾರ (ನಾ). = ಗಾಯಕ ೧ : (ಕ).
[ಗಾಯನ + – ಕಾರ$_1$ (< – ಕಾಱ)]

ಗಾಯನಿ (ನಾ). = ಗಾಯಕಿ$_1$: ಗಾಯನಿಯರ ಸೀಯನಪ್ಪ ರಸಗೇಯ ಮನಾಲಿಸುತಿರ್ಪಳ್ (ಶಂರಾಮಾ. ೩-೦೦೭). [ಸಂ. ಗಾಯನೀ]

ಗಾಯಪಡು (ಕ್ರಿ). = ಗಾಯಂಬಡೆ: ಯುದ್ಧ, ಮೊ. ಗಳಲ್ಲಿ ಹತರಾದವರ, ಗಾಯಪಟ್ಟವರ, ಅಶಕ್ತರಾದವರ, ವಟ್ಟಿ ಅಥವಾ ಸಂಖ್ಯೆ (Casualty. ಇಂಕನಿ). [ಗಾಯ + ಪಡು$_1$]

ಗಾಯಪಡೆ 'ಗಾಯಂಬಡೆ' ನೋ.

ಗಾಯವಡೆ 'ಗಾಯಂಬಡೆ' ನೋ.

ಗಾಯಾಳಿತನ 'ಗಯ್ಯಾಳಿತನ' ನೋ.

ಗಾಯಾಳು, ಘಾಯಾಳು (ನಾ). ಗಾಯಗೊಂಡವನು : ಲಾಠೀಪ್ರಹಾರ ವಾಗಿ ೬೦ ಜನರು ಗಾಯಾಳುಗಳಾದರು (ಕರವೀ. ೩೩) ; ಕೊನೆಯ ಕಿಟಕಿ ಬಳಿ ಮಲಗಿದ್ದ ಗಾಯಾಳುವಿನ ಬಳಿಗೆ ಹೋದೆ (ಹಾಡುಹು. ೭೦). **ಘಾಯಾಳು :** ಘಾಯಾಳುಗಳನ್ನು ದೂರದ ದೊಡ್ಡ ಆಸ್ಪತ್ರೆಗೆ ಕಳಿಸುವುದು (ಸಮುಸಾ. ೨). [ಗಾಯ + ಆಳು$_3$ (<ಆಳ್$_3$)]

ಗಾಯಿ (ನಾ). ಹಸು ; ಗೋವು. 'ಗಾಯಿಗೋವಾಳ' ಪರಾ.
[←ಹಿಂ. ಗಾಯ್ ; ಮರಾ. ಗಾಈ, ಗಾಯ್./ಪ್ರಾ. ಗಾವೀ <ಸಂ. ಗೋ]

ಗಾಯಿಕೆ (ನಾ).=ಗಾಯಕಿ$_1$: ಸುರನರಗಾಯಿಕಾನಿಚಯ ಸಂಗತ ಮಂಗಳ ಗೀತನಾದದಿಂ (ಕೆಂದ್ರಪು. ೦೨-೦೬೨). [ಸಂ. ಗಾಯಿಕಾ]

ಗಾಯಿಗ (ನಾ). ದನಕಾಯುವವನು ; ಗೋವಳ ; ಗೊಲ್ಲ : ಕುಱುವರ ಗಾಯಿಗ ಹೊರವಯ್ಯಂ ಸತ್ತು ಸುರಲೋಕಕ್ಕೆ ಪೋದ (ಎಕ. VIII, ಸೊರಬ. ೪೩೪-೩ ; 973). [ಗಾಯಿ + – ಗ$_2$]

ಗಾಯಿಗೋವಾಳ (ನಾ). ಒಂದು ಬಿರುದು : ಸ್ವಸ್ತಿಶ್ರೀಮುನುಮಹಾಪ್ರಧಾನಂ ಗಾಯಿಗೋವಾಳ ಗಣ್ಡಪೆಂಡಾರ ಮಣ್ಣಿಕಜೂಬು ಸೋಮೆಯ ದಣ್ಣಾಯಕರ (ಎಕ. XIV, ಬುಂಡ್ಯ. ೩೦-೨೭ ; 1261). 'ಗಾಯಗೋವಳ' ಪರಾ.
[ಗಾಯಿ + ಗೋವಾಳ (<ಗೋವಳ)]

ಗಾಯಿನಿ (ನಾ).=ಗಾಯಕಿ$_1$: ಮಂಗಳಪಾಠಕರವಮುಂ ಮಂಗಳ ಗಾಯಿನಿಯ ಗೀತರವಮುಂ . . . ಇತ್ತುವು ಸುಖ ಪ್ರಬೋಧಮನಾಗಳ್ (ಶಂರಾಮಾ. ೩-೮೨) ; ಅನಿಮಿಷಪನಾಯಕಂ . . . ಈಕ್ಷಿಸಿದಂ ಗಾಯಿನಿಯರ ಮುಖಾಬ್ಜಮುಂ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೦೩-೨೭). [ಸಂ. ಗಾಯಿನೀ]

ಗಾಯಿಲೆ (ನಾ). ಪೀಡೆಗೊಳಗಾದ ವ್ಯಕ್ತಿ ; ತೊಂದರೆಗೊಳಗಾದವನು : ಲೋಭಗುಂಟಣಿಯರ್ ಗಾಯಿಲೆಯಪ್ಪ ಮಕ್ಕಳನೋವರಿಯೊಳ್ ನೂಂಕಿ ಪಡಿಗತ್ತು ಪೊದಕಟ್ಟಂ ಕಟ್ಟಿ ಮುಸುಂಕಿಟ್ಟು ಕುಳ್ಳಿರೆಯುಂ (ಅರ್ಥನೀ. ೩-೨ ವ). [<ಪ್ರಾ. ಗಹಿಲ. / ಸಂ. ಗ್ರಹಿಲ]

–ಗಾರ 'ಕಾಱ' ನೋ.

ಗಾರಗೆ 'ಗಾರಿಗೆ$_1$' ನೋ.

ಗಾರಣ (ನಾ). ೧. ಅಪವಾದ ಹೊರಿಸುವುದು ; ದೂರು : " ಗಾರಣಂ= ದೂಱು " (ಶಮದ. ಪರಿ. ೨); " ಗಾರಣಮೆ ದೂಱು " (ಕರ್ಣಾವಿ. ೩೭). ೨. ಇತರರ ದೋಷವನ್ನು ಪ್ರಕಟಪಡಿಸುವುದು : " ದೋಹಿಲೆಂದುಂ ಗಾರಣಮೆಂದುಂ ಪರಿವಡಿಯೆಂದುಂ ಪ್ರಕಟಂ " (ಕಕಾ. ೩೩-೪೭೪).
[ಸಂ.]

ಗಾರಣೆ 'ಕಾರಣೆ$_1$' ನೋ.

ಗಾರಪಾಟಿ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು : ಪಡುವಣ್ಣಾಸೀಮೆ ತಣ್ಕಳ್ಳಿ ಗಾರಪಾಟಿ ತಜ್ಕಣ್ಣಾಸೀಮೆ ನೆಯ್ದಲ್ಗೆಟಿಯಾ ಏಱ (ಎಇ. XXI. ೨೯-೦೨ ; ಸು. 8ನೆಯ ಶತ). [?]

ಗಾರವ$_1$ (ನಾ). ಗರ್ವ ; ಅಹಂಕಾರ. 'ತ್ರಿಗಾರವ' ಪರಾ.
[<ಪ್ರಾ. ಗಾರವ./ಸಂ. ಗೌರವ]

ಗಾರವ$_2$ (ನಾ). ಒಂದು ವಂಶದ ಹೆಸರು (?) : ಮೂಱದೆಕಲ್ಲಾ ಕಾಳೆಗದುಳ್ ಗಾರವರಾಳ್ ಆವಧೀರರಾ ಮಗನ್ ಚಾಕಗುದ್ದಿಯಾರುಮ್ . . . ಅನ್ನಿಱದು ಸತ್ತರ್ (ಎಕ. X, ಶ್ರೀನಿವಾ. ೪೦-೨ ; ಸು. 903). [?]

ಗಾರಿಕೆ (ನಾ). ತಂಡಸ; ಚಿಮುಟ : " ಲಾಳಿ ತಂಡಸಂ ಗಾರಿ [ಪಾಠಾಂ. ಳು] ಕಾಖ್ಯಂ " (ಮಂಗರಾ. ೦೦೩-೮). [<ಸಂ. ಗ್ರಾಹಿಕಾ ?]

ಗಾರಿಗೆ$_1$, ಗಾರಗೆ, ಘಾರಿಗೆ (ನಾ). ತುಪ್ಪದಲ್ಲಿ ಕರಿದು ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿದ ಒಂದು ಸಿಹಿಭಕ್ಷ್ಯ : ನಾಡೆ ರುಚಿವರಸಿದ ಲಡ್ಡುಗೆ ಚಕ್ಕುಲಿ ಗಾರಿಗೆ ಪೂರಿಗೆ ಮೊದಲಾಗಿರ್ದ ಪಲವು ಭಕ್ಷ್ಯಮಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೦-೦೪೭); ಹರವರಿಯ ಮಂಡಗೆಗಳೊಟ್ಟಿಲುಂಗಳಲ್ಲಿ ಗಾರಿಗೆಯ 'ಅಳಸುಗಳ ಕುತ್ತುಱಗಳಲ್ಲಿ (ಬಸರ. ೭-೯) ; ಜೇನುಸಕ್ಕರೆ ಕ್ಷೀರರಸವಪ್ಪ ಫೇಣಿ ಸುಖೀನುಂಡೆ ವಡೆ ಗಾರಿಗೆಯ . . . ಬಡಿಸಿದರೊಲಿದು (ಮೋಹದತ. ೩-೩೨) ; ಗಾರಿಗೆ ಚಕ್ಕುಲಿ ಮಂಡಿಗೆ ಪೂರಿಗೆ . . . ಮಹಾರುಚಿಯುತ ಭಕ್ಷ್ಯಭೋಜ್ಯಮಂ ಸಮೆದರ್ (ವೃಷವಿ . ೩೭-೨೩). **ಗಾರಗೆ:** ಹೂರಗೆಯ ಗಾರಗೆಯನಪ್ಪೆಯ ಸುಪೂರವದ ಲಡ್ಡುಗೆಯ (ಲಿಂಗಪು. ೮-೯). **ಘಾರಿಗೆ:** ವರ್ಗಚತುರ್ಥಾಕ್ಷರಂಗಳ್ಗೆ– ಘಟಿಯಂ, ಘಾಟಿಗೆ (ಘಾರಿಗೆ) (ಶಮದ. ೦೩ ವೃತ್ತಿ) ; ಘಾರಿಗೆ ಪಾಯಸ ಕಾಯ ಮೇಲೋಗರ (ದೇವಾಂಪು. ೫.೨೨೭); ಸಜ್ಜಿಗೆಯ ನೆನೆಯಿಕ್ಕಿ ಕುಟ್ಟಿ . . . ಒಂದು ಒದ್ದೆಪಾವಡೆಯಲಿ ಘಾರಿಗೆಯ ಹಾಗೆ ತಟ್ಟಿ ಗೇಣಗಲವಾದರ ನಡುವೆ ಗುಳಿಮಾಡಿ ತುಪ್ಪದಲ್ಲಿ ಹಾಕುವುದು (ಭೀಮುಸೂ. ೨೦).
[ದೇಶ ತುಳು. ಗಾರಿಗ ; ತೆಲು. ಘಾರಿಕ. / ಪ್ರಾ. ಘಾರಿಯಾ. / ಮರಾ. ಘಾರಗಾ]

ಗಾರಿಗೆ$_2$ 'ಕಾರಿಗೆ' ನೋ.

ಗಾರಿಗೆಕಳಲೆ 'ಗಾರಿಗೆಗಳಿಲೆ' ನೋ.

ಗಾರಿಗೆಗಳಿಲೆ, ಗಾರಿಗೆಕಳಲೆ (ನಾ). ಬಿದಿರಿನ ಕಳಲೆಯನ್ನು ಕರಿದು ಮಾಡುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ತಿನಿಸು ; **ಕಳಿಲೆಯ ಗಾರಿಗೆ ;** ಬೆರಲ ದಪ್ಪದೊಳು ಬಟುಹಾಗಿ ಕಳಿಲೆಯನ್ನುತ್ತರಿಸಿಕೊಂಡು . . . ಪರಿಮಳವನಿಕ್ಕಿ ಪೊಗ್ಗರಿಸಲವು ಗಾರಿಗೆಗಳ[ಪಾಠಾಂ. ಕಳ]ಲೆಯೆಂಬ ಹೆಸರಾದುವು (ಸೂಪಶಾ. ೭-೩). **ಗಾರಿಗೆಕಳಲೆ :** ಮೇಲಿನ ಪ್ರಯೋಗದ ಪಾಠಾಂತರವನ್ನು ನೋಡಿ. [ಗಾರಿಗೆ$_1$ + ಕಳಲೆ (<ಕಱಿಲೆ)]

ಗಾರಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಸಂಡಗೆಯಂತೆ ಕರಿ. ೨. ಒಗ್ಗರಣೆಹಾಕು : (ಕ).
[<ಕರಿಸು$_1$]

ಗಾರು 'ಗಾಱು' ನೋ.

ಗಾರುಗಲ್ಲು (ನಾ). ನಯವಿಲ್ಲದ ಕಲ್ಲು ; ಒರಟುಗಲ್ಲು ; ಗೋರ್ಕಲ್ಲು : ನೀರೂ ನೆಳಲೋ ಇಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲಿದೆ ? ಗಾರುಗಲ್ಲಿನ ದಾರಿಯು (ಹಣಬಿಂ. ೬೪).
[ಗಾರು (<ಗಾಱು) + ಕಲ್ಲು (<ಕಲ್$_3$)]

ಗಾರುಗಾರು (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣಧ್ವನಿ: ತಾರೆಗಳ ರೂಪಳಿ ವೃತಿರ್ದವು ಗಾರುಗಾರೆನುತಿರಲು ಖಗಗಳು (ಕರಿಕ. ೧೩೦-೫).

ಗಾರುಗೆಡು ‘ಗಾಱುಂಗೆಡು’ ನೋ.

ಗಾರುಗೊಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ಕಷ್ಟಪಡಿಸು; ಸಂಕಟಗೊಳಿಸು: ನಾರಿಯುಳ ನಾನೋಪಚಾರದಿಂ ಕರತಂದು ಗಾರುಗೊಳಿಸಲು ದೋಷಿ ದುರ್ಗತಿಯು ಭಾಸಂ (ವಚನೋ. ೯-೦೮); ವಿಚಿತ್ರ ವಿಮುಖತೆಯೇಕೆ ತೋರುತಿರುವೆ, ಭಕ್ತರನು ಇಂತೇಕೆ ಗಾರುಗೊಳಿಸುತಿಹೆ! (ವಿಶೀಗೀ. ೯೬-೧೩).

[ಗಾರಂ (<ಗಾಱು) + ಕೊಳ್$_{1}$ + - ಇಸು$_{3}$]

ಗಾರುಗೊಳ್ಳು (ಕ್ರಿ). ಹಿಂಸೆಪಡು; ಸಂಕಟಗೊಳ್ಳು; ಪರಿತಪಿಸು: ಅಗಲಿಕೆಯ ನೋವಿನಿಂದ ಮನಸ್ಸು ಗಾರುಗೊಂಡಿತ್ತು (ಅಲಹೂ. ೬೮). ‘ಗಾರುಗೊಳಿಸು’ ಪರಾ.

[ಗಾರು (<ಗಾಱು) + ಕೊಳ್ಳು$_{1}$ (<ಕೊಳ್$_{1}$)]

ಗಾರುಡ (ನಾ). ೧. ಗರುಡನಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದುದು, — ಸೇರಿದುದು. ೨. ಗರುಡಮಂತ್ರ; ಹಾವುಗಳನ್ನು ವಶಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಮಂತ್ರ, — ವಿದ್ಯೆ: ಸೌಂದರಿಮಹಾದೇವಿ ನುಡಿದ ನುಡಿಗಳಂ ಕೋಟಿಹಾವು ಗಾರುಡಮಂ ಕೇಳದಂತೆ ಕೇಳದಿರೆ ಬೇಸತ್ತು (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೨-೧೦೨): ವೇದರೊಳಲ್ಲದೆ ವಂಶಚ್ಛೇದಂ ಗಾರುಡದೊಳಲ್ಲದಹಿತತ್ತ್ವಂ . . . ಇಲ್ಲಾ ನಾಡೊಳ್ (ಕಾವ್ಯಸಾ. ೯೯). ೩. ಗರುಡಮಂತ್ರವನ್ನು ಬಲ್ಲವನು; ಹಾವಾಡಿಗ: ಹಾವು ಸಾಯದು ಕೋಲು ಮುಱಿಯದು ಹಾವು ಹೋಹ ಪರಿ ಇನ್ನೆಂತಯ್ಯಾ ಅದು ಗಾರುಡಂಗಲ್ಲದೆ ಗಾವಿಲಗಂಜದು (ಮೋಳಿಮಾ. ೧೦೯-೪೩೩). ೪. ಕಣ್ಕಟ್ಟು; ಯಕ್ಷಿಣೀವಿದ್ಯೆ; ಇಂದ್ರಜಾಲ: ಹೋರಬೇಡಿದಱೊಡನೆ ಶಸ್ತ್ರದ ಗಾರುಡವು ಗರ್ವಿಸದು (ತೊರರಾ. ೫-೬-೪೪); ಅನಂತಕಾಲ ಎನ್ನ ಒಡಲ ಮಱಿಯೊಳಗೆ ಅಡಗಿರ್ದು ಎನಗೆ ಕಾಣಿಸದೆ ಇದ್ದುದು ಇದೇನು ನಿಮ್ಮ ಗಾರುಡವಯ್ಯ (ಅಖಂಡೇ. ೯-೫): ಇನ್ನು ಪಲ ತರನಾದ ಗಾರುಡವನ್ನು ತೋರಿಸಿ . . . ಹಣನೆದ್ದು ನಡೆವುದ ತೋರಿದನು ಬಸವ (ಬಿಜ್ಜ.ಪು. ೫೯-೪೪). ೫. ಯಕ್ಷಿಣಿಗಾರ; ಐಂದ್ರಜಾಲಿಕ: ಆತನೊಂದಿನದೋಲಗದೊಳನುಮಾತ ಸಮಯದಿ ಬಂದ ಗಾರುಡನೋರ್ವನೆದುರಿನಲಿ (ಬಿಜ್ಜ.ಪು. ೪೦-೧೪). ೬.=ಗಾರುಡಮಣಿ: ಪರಿಪೂರ್ಣೋಜ್ವಲ ಚಂದ್ರಬಿಂಬರುಚಿಯಿಂ ಚಂದ್ರಪ್ರಭಾ.ಪುಷ್ಪದಂತರೆನಲ್ ಗಾರುಡ ನೀಲ ಶೋಣಮಣಿ ಹೇಮಚ್ಛಾಯೆಯಿಂದಿರ್ಪ ತೀರ್ಥರೆನಲ್ (ಆದಿಪು. ೧೬-೫). ೭.=ಗಾರುಡಪುರಾಣ: ವಿಷ್ಣು, ಭಾಗವತ, ನಾರದ, ಗಾರುಡ ಈ ನಾಲ್ಕು ಪುರಾಣಗಳು ವೈಷ್ಣವಗಳು (ಭಾರದ. ೧೩೬). [ಸಂ.]

ಗಾರುಡಕ (ನಾ). ವಂಚನೆ; ಮೋಸ; ಕಪಟ: ಜಾತಿಯಿಲ್ಲದ ಬಣಗು ಜನ ರಣಕಾತು ನಿಲುವರೆ ಗಾರುಡಕದಲಿ (ಬಿಜ್ಜ.ಪು. ೬೦-೫೧). [ಸಂ.]

ಗಾರುಡಕರ್ಮ (ನಾ). ಗರುಡಮಂತ್ರವನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸಿ ಹಾವುಗಳನ್ನು ಹಿಡಿಯುವುದು; ಸರ್ಪಗಳನ್ನು ವಶಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಕೆಲಸ,- ಮಂತ್ರಮುಗ್ಧವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುವುದು: ಪನ್ನಗಂಗಳು ಮೇಲೆ ಗಾರುಡಕರ್ಮದಿಂದಂ ನುಡಿಯಲಱಿಯದಡೆ (ಬಸಪು. ೪೬-೨೯).

[ಗಾರುಡ + ಕರ್ಮ]

ಗಾರುಡಗೊಡು (ಕ್ರಿ). ಮಾಯೆಯನ್ನುಂಟುಮಾಡು; ಕಣ್ಣುಕಟ್ಟು ವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ತೋರಿಸು: ಕಟ್ಟೆನೆನುತಲಿ ಬಸವ ಗಾರುಡಗೊಟ್ಟು ಬಹುರೂಪಾದ (ಬಿಜ್ಜ.ಪು. ೧೦೪-೬೦). [ಗಾರುಡ + ಕೊಡು$_{1}$]

ಗಾರುಡತನ (ನಾ). ಇಂದ್ರಜಾಲ; ಯಕ್ಷಿಣೀವಿದ್ಯೆ; ಮಾಯಾವಿತನ: “ಮಾಯೆ=ಇಂದ್ರಜಾಲ, ಗಾರುಡತನ, ಸುಳ್ಳು” (ಗಂಗಾಮು. ೨೫೫).

[ಗಾರುಡ + - ತನ]

ಗಾರುಡಪುರಾಣ (ನಾ). ಹದಿನೆಂಟು ಪುರಾಣಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಗರುಡಪುರಾಣ: ಬ್ರಹ್ಮಪುರಾಣ . . . ಗಾರುಡಪುರಾಣ ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡ; ಪುರಾಣ (ವಿವೇಕ. ೬). [ಗಾರುಡ + ಪುರಾಣ]

ಗಾರುಡಮಂತ್ರ (ನಾ). ಹಾವನ್ನು ವಶಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಹಾಗೂ ಅದರ ವಿಷವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುವ ಮಂತ್ರ: ಗಾರುಡಮಂತ್ರೌಷಧಿಗಳ ಕಾರಣದಿಂ ಬಂದುದಲ್ತು ಮಜ್ಜೀವಂ (ದಶಕು. ೯-೧೧೫); ಗಾರುಡಮಂತ್ರಸಿದ್ಧನುದಾತ್ತನೊಬ್ಬನು ಬಂದಕಟಕಟೆನುತ್ತ ಮಱುಗುತ ಸರ್ಪದಷ್ಟದ ಭಾವಮಂ ನೋಡಿ (ಬಸಪು. ೪೬-೨೪).

[ಗಾರುಡ + ಮಂತ್ರ]

ಗಾರುಡಮಣಿ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ವಿಷಾಪಹಾರಕ ರತ್ನ. ೨. ಪಚ್ಚೆ; ಮರಕತ: ಘನದೂರ್ವಾಸಕ್ತಿಯುಂ ಗಾರುಡಮಣಿರುಚಿಯೊಳ್ ದಾವವಿಭ್ರಾಂತಿಯುಂ ಕಾಂಚನಭಿತ್ತಿವ್ರಾತದೊಳ್ (ಚಂದ್ರಪು. ೧-೧೪೬); ಗಾರುಡಮಣಿರಚಿತ ಚತುರ್ದ್ವಾರಂ . . . ಸೊಗಯಿಸುಗುಂ (ಪಾರ್ಶ್ವಪು. ೧೩-೬೪). [ಗಾರುಡ + ಮಣಿ$_{3}$]

ಗಾರುಡರಕ್ಷೆ (ನಾ). ಗರುಡಮಣಿಯಿಂದ ಒದಗುವಂಥ ರಕ್ಷಣೆ; ಬಲವಾದ ರಕ್ಷೆ: ಅಭಯ ಗಾರುಡರಕ್ಷೆ ಇಲ್ಲಿ; ಮಲ್ಲಿಗೆ ಜಾಜಿ ಸಂಪಗೆಯ ಕಂಪೂಗೆವ ಮೋಹಬೇಲಿ (ನಡಬಂ. ೪೧).

[ಗಾರುಡ + ರಕ್ಷೆ]

ಗಾರುಡವಾದಿ (ನಾ).=ಗಾರುಡಿಗ: ಗಾರುಡವಾದಿ ತಾಂತ್ರಿಕರು ತಪನಿವೃತ್ತ್ಯಾದಿಗಳ ತತ್ತ್ವಂಗಳಲಿ ತಾವಿರುತಿಹರು (ಗಗಶಾ. ೮-೬೬).

[ಸಂ. ಗಾರುಡವಾದಿನ್]

ಗಾರುಡವಿದ್ಯ (ನಾ).=ಗಾರುಡಿ ೨: ಚಂಪ ಜಾತಿಯ ತೋರಿಯಲ್ಲೆಲ್ಲಿರುವದಾಗಾ ಶಿವಗೆ ದೋಷಂಬರಿಗೆ ದೋಷೇಂ ತೋರೆ ಗಾರುಡವಿದ್ಯದಿಂ ಬಸವ (ಬಿಜ್ಜ.ಪು. ೫೯-೪೩). [ಗಾರುಡ + ವಿದ್ಯ]

ಗಾರುಡಶಿಲೀಮುಖ (ನಾ). ಗರುಡಾಸ್ತ್ರ: ಬೀಭತ್ಸು ತುಡುಕಿದಂ ಮುಳಿದವಂ ಗರಳವಿಶಿಖವನುಗಿದನಾ ನರಂ ಗಾರುಡಶಿಲೀಮುಖವನು (ಜೈಮಿಭಾ. ೧೩-೧೫). [ಗಾರುಡ + ಶಿಲೀಮುಖ]

ಗಾರುಡಿ (ನಾ). ೧. ಗರುಡಸಂಬಂಧವಾದ ವಿದ್ಯೆ; ಸರ್ಪವಶೀಕರಣ ವಿದ್ಯೆ. ೨ ಯಕ್ಷಿಣೀವಿದ್ಯೆ; ಇಂದ್ರಜಾಲ: ಸೌಂದರ್ಯದ ಮಾಯೆಯನ್ನು ಎಂದರೆ ಅದರ ಗಾರುಡಿಯನ್ನು . . . ವೇದದ ಋಷಿ ಗುರುತಿಸಿ ಹಾಡಿರುವುದನ್ನು ಗಮನಿಸಬಹುದು (ಸೌಂದಸ. ೯೫): ಯಾವ ಗಾರುಡಿಯಿಂದಲೊ . . . ಭಟ್ಟರ ನಿಜವಾದ ಇಂಗಿತ ಕಂಡುಕೊಂಡಳು (ಹೊಸಕ್ಕಿ. ೫೮): ನುಡಿಯ ಗಾರುಡಿಯಲ್ಲಿ . . . ಯಾವದೋ ಒಂದು ಸೆಳೆತವಿದೆ (ಕಲೀಫ. 1 ಮೊದಲಮಾತು). [ಸಂ. ಗಾರುಡೀ]

ಗಾರುಡಿಕ (ನಾ).=ಗಾರುಡಿಗ ೨. [ಸಂ.]

ಗಾರುಡಿಗ (ನಾ). ೧. ಗಾರುಡವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ಬಲ್ಲವನು; ಹಾವು ಹಿಡಿಯುವ ವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ಕಲಿತಿರುವವನು. ೨. ಹಾವು ಕಚ್ಚಿದರೆ ಗುಣಪಡಿಸುವವನು; ವಿಷವೈದ್ಯ: “ವಿಷವೈದ್ಯೋ ಜಾಂಗುಲಿಕಃ ಈ ೨ ಗಾರುಡಿಗನ ಹೆಸರು” (ನಾಚಿರಾ. ೯೯): ಗರುಡನಾಭಿಯೆಂಬ ಗಾರುಡಿಗಂ ತತ್ಕನ್ಯಕೆಯಾಯುಷ್ಯಂ ಬರ್ಪಂತೆ ಬಂದು (ಸುಕುಮಾ. ೬-೮ ವ): ನಾಗಮತಮಂತ್ರದಿಂದಾನಾಗಳ್ ವಿಷಮಂ ನಿರಂತರಂ ಸ್ತೋಭಿಸಿ ನಾನಾಗಾರುಡಿಗರ್ಗಸದಳಮಾಗಲ್ ಮಾಟ್ಪೆಂ (ದಶಕು. ೯-೯೩); ಒಡಲೆಂಬ ಹುತ್ತಕ್ಕೆ ನಂಡಿವ ನಾಲಿಗೆ ಸರ್ಪ ಕಡುರೋಷಮೆಂಬ ವಿಷವೇಱಿ ಸಮಂತೆ ಗಾರುಡಿಗನಂತಕ್ಕು (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೫೦೪). ೩. ಯಕ್ಷಿಣಿಗಾರ; ಐಂದ್ರಜಾಲಿಕ: ಮುಂದಿನ ಆಟ ಗಾರುಡಿಗರದು (ಕಾರಮು. ೦೨೦).

[ಗಾರುಡ + - ಇಗ]

ಗಾರುಡಿಗತನ (ನಾ).=ಗಾರುಡಿ ೧: ಪಣದಾಸೆಗೆ ಈ ಹಸುವನಾಡಿಸಿ ಬೇಡಿಸಿ ಕೂಡಿಸುವ ಗಾರುಡಿಗತನವಂ ಕಂಡೊರೆದ ಜೋಗಿಯೆ ಜಾಣಂ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೧೨೫-೬). [ಗಾರುಡಿಗ + – ತನ]

ಗಾರುಡಿಗಿತ್ತಿ (ನಾ). ಗಾರುಡವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ಬಲ್ಲವಳು ; ಮಂತ್ರವಾದಿನಿ : " ಯಕ್ಷಿಣೀ–ಗಾರುಡಿಗಿತ್ತಿ " (ಕಾಶಕ್ಕ. ೨೭೨). [ಗಾರುಡಿಗ + – ಇತ್ತಿ]

ಗಾರುಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಹಾವಿನ ವಿಷ ಇಳಿಯುವಂತೆ ಮಂತ್ರಹಾಕು : ನಭವಂ ವಿಷಂ ಮುಟ್ಟಿತೆಂದು ಗಾರುಡಿಪಂತೆ (ರುದ್ರ. ದೇ. ೨೦೮-೪). ೨. ಮಂಕು ಕವಿಸು ; ವಶಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳು : ನುಡಿಯನಡಗಿಸು ಕೋಕಿಲನ ಗಾರುಡಿಸು ವಿಷಯವಿಷಾಹಿಯನು (ಕೂರರಾ. ೩-೪-೧೮). ೩. ಬುದ್ಧಿ ಹೇಳು ; ಒಳ್ಳೆಯ ಮಾತನಾಡು : ಬಳಿಕವರು ಭೀಮನ ಕರೆದು ಗಾರುಡಿಸಿ ಕೇಳುವನು ಹೈಯೆಂದು (ಕುಮ್ಮಾಅ. ೬-೫). [ಗಾರುಡ + – ಇಸು$_3$]

ಗಾರುಡೌಷಧ (ನಾ). ಗಾರುಡಿಗನ ಔಷಧಿ ; ಸರ್ವವಿಷಹರವಾದ ಮೂಲಿಕೆ : ಗಾರುಡೌಷಧ ಮಂತ್ರತಂತ್ರಕ್ಕೆ ಪರಮಮೃತ್ಯುವದುಳಿಯೆ ತದ್ವಿಷ ಪರಿಹರಿಸುವುದು (ಬಸಪು. ೪೬-೨೬). [ಗಾರುಡ + ಔಷಧ]

ಗಾರುಧ್ವನಿ (ನಾ). (ಕೂಗಿಕೂಗಿ) ಒಣಗಿಹೋದ ಕಂಠದಿಂದ ಹೊರಡುವ ಕ್ಷೀಣರವ : ಮಗುವಿನ ಗಾರುಧ್ವನಿ ಮುಟ್ಟಿದುದು ಸುಬ್ಬುವಿನ ಕಿವಿಗೆ (ಅವಶಂ. ೨೨೦). [ಗಾರು (< ಗಾಜು) + ಧ್ವನಿ]

ಗಾರುಬೊಕ್ಕೆ (ನಾ). ಉಷ್ಣಾಧಿಕ್ಯದಿಂದ ಮೈಮೇಲೆ ಏಳುವ ಗುಳ್ಳೆ ; ಸೆಕೆಗುಳ್ಳೆ : ಮೈಮೇಲೆಲ್ಲಾ ಗಾರುಬೊಕ್ಕೆ ಎದ್ದಿದೆ (ರೂಢಿ). [ಗಾರು (< ಗಾಜು) + ಬೊಕ್ಕೆ$_1$]

ಗಾರುಹಪತ್ಯ (ನಾ). = ಗಾರ್ಹಪತ್ಯ : ಅರುಹಂತಂ, ಗಾರುಹಪತ್ಯಂ (ಭಾಷಾಭೂ. ೧೦೪ ಉದಾ) : ಆಹವನೀಯ ಗಾರುಹಪತ್ಯ ದಕ್ಷಿಣವಾಯು ಸಖರಾದರು ತ್ರಿವೇಣುಕವಾ ರಥಾಗ್ರದಲಿ (ಕುಮ್ಮಾಕ. ೭-೪). [< ಸಂ. ಗಾರ್ಹಪತ್ಯ]

ಗಾರುಹಸ್ತ (ನಾ). ಸಂಸಾರಿ ; ಗೃಹಸ್ಥ : ಗಾರುಹಸ್ತರೆನಿಸಿ ಶರಣರ್ಗರ್ಥವನ್ನೀಯದವರ ಕಾಲು ಕಯ್ಯನಗಚಿ ತೋರಣದೊಳು ಕಟ್ಟಿ ಸೀಳಿ ನರರ ನಾಜುಸುವರು (ಶಾನಂಡ. ೬-೦೪೭ ರಗಳೆ). [< ಸಂ. ಗೃಹಸ್ಥ]

ಗಾರುಹಸ್ತ್ಯ (ನಾ). ಗೃಹಸ್ಥಧರ್ಮ ; ಗೃಹಸ್ಥಾಶ್ರಮ : ಬಂಧುರದ ಧನವನು ಗಾರುಹಸ್ತ್ಯದ ಪರಮಧರ್ಮವನಾವ ಬಯಸುವನು (ಕುಮ್ಮಾಉ. ೩-೩೪). [< ಸಂ. ಗಾರ್ಹಸ್ಥ್ಯ]

ಗಾರೆ$_1$ (ನಾ). ಸುಣ್ಣ ಹಾಗೂ ಮರಳನ್ನು ಕಲಸಿ ಅರೆದು ತಯಾರಿಸಿ ಕಟ್ಟಡಗಳಿಗೆ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಮಿಶ್ರಣ ; ಗಚ್ಚು : ಗಾರೆಯನು ಹಾಕಿಸಿ ಚೆಂದಾಗಿ ಕಟಿಸಿ ಜೀರ್ಣೋದ್ಧಾರವ ಮಾಡಿದ (ಸೌಇಇ. IX–ii, ೫೨೨-೧೬ ; 1527) : ಗಾರೆಗೊದವಿಸಿದ ಹೊಸಸುಣ್ಣವೆಂತೆನಲು ಕೇಳ್ವ ರಾಯ ಶಂಭುಗರ್ಪಿಸಿದ ಪಾಲುಂಬೋನದೊರೆಗೆ (ವೀಕ್ರಪು. ೮-೪-೫೦) : ಗೋಪುರದ ಭಾರವನು ಗಾರೆಯ ರೂಪುದೋಜುದ ಪ್ರತಿಮೆಯಂದದಿ ಈ ಪರಿಯ ಸಂಸಾರಭಾರವನಾರು ತಾಳುವರು (ಹರಿಸಾ. ೮೨) : ಇಟ್ಟಿಗೆ ಗಾರೆ ತೇಗ ತಾರ್ಸಿ ಸಜ್ಜೆ ಸಿಮೆಂಟು ಇತ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ಕುರಿತ ಪಾಂಡಿತ್ಯ ನನಗಿಲ್ಲ (ಹೆಗೂಂ. ೨). ' ವಜ್ರಗಾರೆ ' ಪರಾ.

ಗಾರೆಯ ಚಕ್ರ=ಗಚ್ಚು ಅರೆಯುವ ಗಾಲಿ : ಗಾರೆಯ ಚಕ್ರದಂತೆ ಉರುಳಿಕೊಂಡು ಭೂಮಿಯು ಸೂರ್ಯಪ್ರದಕ್ಷಿಣೆ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಿದ್ದರೆ . . ಆಗುತ್ತಿದ್ದುವು (ನಕ್ಷತ್ರ. ೯೫).

[ದೇಶ್ಯ ತಮಿ. ಕಾರೈ ; ತುಳು. ಗಾರೆ ; ತೆಲು. ಗಾರ]

ಗಾರೆ$_2$ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ ; ಇಂಗುಳದ ಗಿಡ ; " ಇಂಗುದೀ, ತಾಪಸತರುಃ - ೨ ಗಾರೇಗಿಡ ; ಇಂಗಳದ ಗಿಡ " (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೦೭). [ದೇಶ್ಯ. ತೆಲು. ಗಾರ]

ಗಾರೆಕಲ್ಲು (ನಾ). ಗಾರೆಯನ್ನು ನುಣುಪುಮಾಡಲು ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಕಲ್ಲು : ನುಣುಪಾದ ಗಾರೆಕಲ್ಲು (ರೂಢಿ). [ಗಾರೆ$_1$ + ಕಲ್ಲು (< ಕಲ್$_3$)]

ಗಾರೆಕೆಲಸ (ನಾ). ಗಾರೆಯನ್ನು ಮಾಡುವುದು ; ಗಾರೆಯನ್ನು ಬಳಿಯುವುದು : ಮನೆಗೆ ಗಾರೆಕೆಲಸ ಮಾಡಿಸಬೇಕಾಗಿದೆ (ರೂಢಿ).

ಗಾರೆಕೆಲಸದವ=ಗಾರೆಕೆಲಸಮಾಡುವವನು : ಬಡಗಿಯರು ಕಾಮಾಟಿಯರು ಗಾರೆಕೆಲಸದವರು (ಸೌಗಂಧಿ. ೧೩೫-೧೬). [ಗಾರೆ$_1$ + ಕೆಲಸ]

ಗಾರೆಗಾರ (ನಾ). ಗಚ್ಚುಕೆಲಸ ಮಾಡುವವನು : ಒಳ್ಳೆಯ ಗಾರೆಗಾರರಿಲ್ಲದೆ ಮನೆಯ ಕೆಲಸ ಅಪೂರ್ಣವಾಗಿದೆ (ರೂಢಿ). [ಗಾರೆ$_1$ + – ಕಾರ$_1$ (< – ಕಾಜ)]

ಗಾರೆಮಣೆ (ನಾ). ಗಾರೆಯನ್ನು ಗೋಡೆಗೆ ಬಳಿಯಲು ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಚೌಕವಾಗಿರುವ, ಹಿಡಿಯುಳ್ಳ ಮಣೆ ; ಚೆಕ್ಕೆ : "ಗಾರೆಕೆಲಸದವನ, ಹಿಡಿಯುರುವ ಚೌಕಹಲಗೆ : ಗಾರೆಮಣೆ " (Hawk. ಇಂಕನ್ನಿ). [ಗಾರೆ$_1$ + ಮಣೆ]

ಗಾರ್ದಪ (ನಾ).=ಗಾರ್ದಭ : ಅದನುಪೇಕ್ಷೆಗೆಯ್ದಿಪ್ಪ ಪ್ರಭುವುಂ ಪ್ರಜೆಗಳುಂ ಮೂಲಿಗನುಂ ಸ್ವಾನ ಗಾರ್ದ್ದಪ ಚಾಂಡಳರು . . . ಪಾತಕಕ್ಕೆ ಸಲ್ವರು (ಸೌಇಇ. XX, ೫೦-೩೬ ; 1077). [P ಇದು 'ಗಾರ್ದಭ'ದ ಅಪಲಿಖಿತ]

ಗಾರ್ದಭ (ನಾ). ಕತ್ತೆ ; ರಾಸಭ : ಶುನಕ ಗಾ[ಪಾಠಾಂ. ಗ]ರ್ದಭ ಕೀರ ದರ್ದುರ ಗ ವನಚರೋಷ್ಟ್ರ ಕುರಂಗ (ಬಸಪು. ೫೬-೭೩) ; ಕೃಶಾನುವಿನ ಗಾರ್ದಭನ ವೃಷಭನ ಶಿಂಶುಮಾರಕನ . . . ಗುಣವಾ ನರೇಂದ್ರನೋಳರಲು ಬೇಹುದು ಭೂಪ ಕೇಳೆಂದ (ಕುಮ್ಮಾಉ. ೩-೦೦೪). [ಸಂ.]

ಗಾರ್ಹಪತ್ಯ (ನಾ). ಯಜ್ಞಯಾಗಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ ಅಗ್ನಿತ್ರಯದಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಶರೀರ ಸಂಸ್ಕಾರಾದಿ ಗಾರ್ಹಪತ್ಯ ದಕ್ಷಿಣಾಗ್ನ್ಯಾಹವನೀಯವೆಂಬ ಪೆಸರಂ ಪಡೆದಗ್ನಿತ್ರಯಗಳೊಳ್ (ಆದಿಪು. ೦೫-೧೬ ವ) : ಆ ವೇದಿಯ ಯಥೋಚಿತಸ್ಥಾನಂಗಳೊಳ್ ಸುಕೃತವನಿತಾಪತ್ಯವೆನಿಪ ಗಾರ್ಹಪತ್ಯಮುಮಂ . . . ತೋಱೆ (ಜಗವಿ. ೦೬-೭ ವ) : ಬಳಿಕ ಗಾರ್ಹಪತ್ಯವು ಪೃಥಿವಿ, ಅಗ್ನಿ, ಅನ್ನ, ಆದಿತ್ಯ–ಇವು ನನ್ನ ತನುಗಳು, ಆದಿತ್ಯನಲ್ಲಿರುವ ಈ ಪುರುಷನೇ ನಾನು (ಬೃಹ್ಯಭಾ. ೨೪೭ ಅಡಿಟಿ). [ಸಂ.]

ಗಾರ್ಹಸ್ಥ್ಯ (ನಾ). ಗೃಹಸ್ಥನಾಗಿರುವಿಕೆ ; ವಿವಾಹಾನಂತರ ಸಂಸಾರಿಯಾಗಿ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ವಾಸಮಾಡುವಿಕೆ ; ಗೃಹಸ್ಥಾಶ್ರಮ ; ಎಲ್ಲವೂ ಯೌವನದ ಗಾರ್ಹಸ್ಥ್ಯದ ಚಟುವಟಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಸುಖಮುಕ್ತಾಯವಾಗುತ್ತದೆ (ಮನೋನಂ. ೨೩೫) : ಅವನು ಗಾರ್ಹಸ್ಥ್ಯದಿಂದ ಸಂನ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ನಡೆದರೆ ಅರ್ಹನಾಗುವವನು (ಬುದ್ಧಪ. ೮೪). [ಸಂ.]

ಗಾರ್ಹಿಡಕ್ಕೆ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ಒಂದು ಬಗೆಯ ತಾಳ : ಗಾರ್ಹಿಡಕ್ಕೆ ಎಡಡಕ್ಕೆ . . . ಜಯಾಳವೆಂಬಿವು ಮೊದಲಾದ ನೂಱೆಂಟು ತಾಳಂಗಳುಂ (ವಿವೇಕ. ೨೩೮). [?]

ಗಾಲ (ನಾ). ೧. ಹರಿಯುವುದು ; ಪ್ರವಹಿಸುವುದು. ೨. ಸೋರುವುದು ; ತೊಟ್ಟಿಕ್ಕುವುದು. ೩. ಸೋಸುವುದು. 'ವಸ್ತ್ರಗಾಲ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಗಾಲವ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ ; ಲೋಧ್ರ : " ಗಾಲವಃ . . . ಮಾರ್ಜನಃ –೬ ಲೋಧ್ರಗಿಡದ ಹೆಸರು " (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೦೪). ೨. ಒಬ್ಬ ಋಷಿಯ ಹೆಸರು : ವಾಮದೇವಾತ್ರಿ ಗಾಲವ ಗುರುವಸಿಷ್ಠ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರರಂ ಕರೆಸಿ (ಪ್ರಮಿಭಾ. ೨೦-೩). [ಸಂ.]

ಗಾಲಿ, ಘಾಲಿ (ನಾ). ಬಂಡಿ ಮೊದಲಾದ ವಾಹನಗಳ ಚಲನೆಗೆ ಮುಖ್ಯ ಸಾಧನವಾದ ಭಾಗ; ಚಕ್ರ; ರಥಾಂಗ: "ಚಕ್ರಂ, ರಥಾಂಗಂ–ಈ ೨ ಗಾಲಿ" (ಹಲಾಯು. ೭೩-೨೯೩): "ಗಾಲಿ ಚಕ್ರಂ ರಥಾಂಗಮೆನಿಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೮೪-೨೪) : ವಿಶ್ವಕರ್ಮನಱುದಿಂಗಳೊಳ್ ರಥದೊಂದು ಗಾಲಿಯಂ ಸಮೆಯಿಸಿ ತಂದು ತೋಱಿದೊಡೆ (ವಡ್ಡಾರಾ. ೧೪೭-೧೦): ಬಲವಂತಂ ಮಾರುತಿ ಗಡ ಮಹಾರಥಂ ಮಾರುತಿಯುಂ ತದ್ರಥದ ಗಾಲಿಗಳ್ ದೊಡ್ಡಿದುವೇ (ಗದಾಯು. ೩-೩೫); ಒಂದೆ ಗಾಲಿಯೊಳ್ ರಥಮಂ ನಡೆಯಿಸುವೆನೆಂಬ ಸೀರಿಲ್ಲದೆ ಕೂಟನಡುವೆನೆಂಬ . . . ವೆರ್ಗಾವಿಲಸಂ ಪೋಲ್ಕುಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೫-೧೧೭); ಶಿಥಿಲವಾದುವು ಗಾಲಿಗಳು ಬಳಿ ರಥಿಕರೀತನ ಬಿಟ್ಟು ಹಾಯ್ದರು (ಕುಮಾವ್ಯಾ.ಕ. ೩-೨೩). **ಘಾಲಿ**: "ಚಕ್ರಂ, ರಥಾಂಗಂ–ಈ ೨ ಘಾಲಿ" (ನಾಚಿರಾ. ೧೩೪).

ಗಾಲಿಯಂಗದವಕ್ಕಿ = ಗಾಲಿವಕ್ಕಿ: ಬಲು ಸ್ಥೂಲ ಕುಚಯುಗಗಳಿಗೆ ಸುಂದರಗಾಲಿಯಂಗದವಕ್ಕಿಗಳು ನಿಜವಾಗಿ ಪೋಲುವವು (ರಘುವಂ. ೦೯೩-೭೩). [ದೇಶ್ಯ ತಮಿ. ಕಾಲಿ; ತುಳು. ಗಾಲಿ]

ಗಾಲಿಕುರ್ಚಿ (ನಾ). ಗಾಲಿಗಳನ್ನು ಜೋಡಿಸಿರುವ, ನೂಕಲು ಅನುಕೂಲವಾದ ಕುರ್ಚಿ: ರೋಗಿಗಳನ್ನು ಇಲ್ಲಿಂದಲ್ಲಿಗೆ ಕರೆದುಕೊಂಡು ಹೋಗುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಗಾಲಿಗಳುಳ್ಳ ಕುರ್ಚಿ; ಗಾಲಿಕುರ್ಚಿ (Bath–chair. ಇಂಕಸಿ). [ಗಾಲಿ + ಕುರ್ಚಿ]

ಗಾಲಿಪಲ್ (ನಾ). ಗಾಲಿಯ ಹಲ್ಲು; ಅರೆ; ಚಕ್ರಾರ: ದಿನದಿನಕೆ ಬದಲಿಸುವ ಭಾಗ್ಯನಿವಹಮದು ಗಾಲಿಪಲ್ಗಳೋಳಿವೊಲಿರ್ಕುಂ (ಸ್ವಪ್ನವಾ. ೩). [ಗಾಲಿ + ಪಲ್]

ಗಾಲಿವಂಟ (ನಾ). ಕಿವಿಯ ಒಂದು ಆಭರಣ; ಗಾಲಿಯ ಆಕಾರದ ಒಂಟಿ: ಕಿವಿಯಲ್ಲಿ ಗಾಲಿವಂಟ, ವಂಟಗಳ ಭಾರದಿಂದಾಗಿ ತೂತುಗಳು ಇಳಿಬಿದ್ದಿವೆ (ಪ್ರಕಾಶ. ೮). [ಗಾಲಿ + ವಂಟ]

ಗಾಲಿವಕ್ಕಿ (ನಾ). ಜಕ್ಕವಕ್ಕಿ; ಚಕ್ರವಾಕ; ರಥಾಂಗ: "ಜಕ್ಕವಕ್ಕಿಯೆ ಗಾಲಿವಕ್ಕಿಯೆನಲ್ಕೆ" (ಕರ್ಣಾನಿ. ೭೨); ಅಱಕೆವಟ್ಟುಳ್ಳುರಲೆ ನೀಳನೈದಲ್ ಮಱುಗಿ ಹೆಱಸಾರೆ ಗಾಲಿವಕ್ಕಿಗಳ್ (ಉದ್ಭಟದೇ. ೪-೧೦). [ಗಾಲಿ + ಪಕ್ಕಿ$_1$]

ಗಾಲೀಚ, ಗಾಲೀಚೆ (ನಾ). (ಉಕ) ಚಿತ್ರರಂಜಿತವಾದ ಜಮಖಾನ: ಮೇಲೆ ಸುರಿದ ಸಾಂದ್ರಕಿರಣಗಳು . . . ರೇಸಿಮೆಯ ಪಟದ ಮೇಲೆ ಇರಾಣದ ಗಾಲೀಚಗಳನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸುತ್ತಿದ್ದವು (ರಕ್ತಾಕ್ಷಿ. ೨೭೮). **ಗಾಲೀಚೆ**: ತೋಟದಲ್ಲಿ ಸಪಾಟನೆಲದ ಮೇಲೆ ಯಾವತ್ತು ಕಡೆಗೆ ಹಚ್ಚ ಹಸರು ಗಾಲೀಚೆಗಳನ್ನು ಪಸರಿಸಿ . . . ಕಾಲದಾರಿಗಳನ್ನು ಮಾಡಿದ್ದರು (ಅಶ್ರೀಮು. ೪೮).

[←ಫಾರ. ಗಾಲೀಚಹ್; ಹಿಂ. ಗಲೀಚಾ; ಮರಾ. ಗಾಲಿಚಾ]

ಗಾಲೀಚೆ 'ಗಾಲೀಚ' ನೋ.

ಗಾಲು 'ಗಾಳು' ನೋ.

ಗಾಲುಮೇಲು 'ಗಾಳುಮೇಳು' ನೋ.

ಗಾಲ್ಮೇಲು 'ಗಾಳುಮೇಳು' ನೋ.

ಗಾವ 'ಗಾಮ' ನೋ.

ಗಾವಕಾರ (ನಾ). ಗೌಡ; ಗ್ರಾಮಾಧಿಕಾರಿ. 'ಗಾವಕಾರಿಕೆ' ಪರಾ. [ಗಾವ (<ಗಾಮ) + –ಕಾರ$_1$ (<–ಕಾಱ)]

ಗಾವಕಾರಿಕೆ (ನಾ). ಗ್ರಾಮದ ಯಜಮಾನಿಕೆ; ಗೌಡಿಕೆ; ಪಟೇಲಿಕೆ: ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರ ಗೋತ್ರದವಂಗೆ ಸರ್ವಕಿಲಸದಲು ಸ್ವತಂತ್ರನಾಗಿ ಗಾವಕಾರಿಕೆ ಬಿಜೋರ ಮರ್ಯಾದೆಗಳನು . . . ಗ್ರಾಮಾನುಮತದಿಂದಾ ರಾಜರು ಕೊಟ್ಟರು (ಎಕ. XXVII, ೨೮-೮೩; 1256?). [ಗಾವಕಾರ + –ಇಕೆ]

ಗಾವಕೋಸು (ನಾ). ಗ್ರಾಮದ ಮೂಲೆ; ಊರಿನ ಒಂದು ಕೋಚು: ಗೊಬ್ಬರದ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಊರ ಹೊರಗೆ ಗಾವಕೋಸಿನಲ್ಲಿ ಒಂದು ದೊಡ್ಡತಗ್ಗನ್ನು ತೆಗೆದು (ಕೃಷಿಪ್ರ. ೪೩).

[ಗಾವ (<ಗಾಮ) + ಕೋಸು$_2$]

ಗಾವಗ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು: ಗಾವಗ ಅರಸ ಬೆಳ್ಗಿಱಿಯಂ ದಯೆಗೆಯ್ದು ಆಳುತ್ತಮಿಟ್ಟ (ಎಕ. XII, ತಿಪಟೂ. ೧೦೩-೦೨; 972). [?]

ಗಾವಗಾನೆ 'ಗಾಮಗಾನೆ' ನೋ.

ಗಾವಟ 'ಗಾವಟಿ' ನೋ.

ಗಾವಟಿ, ಗಾಂವಟಿ, ಗಾಂವಠೀ, ಗಾವಟ, ಗಾವಠಿ (ಗು). ೧. (ಉಕ) ಹಳ್ಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ; ದೇಶೀಯವಾದ; ನಾಟಿ; ಗ್ರಾಮೀಣ: ಎಲ್ಲಿಯೋ ಗಾವಟಿ ಶಾಲೆಯಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕು ಅಕ್ಷರ ಕಲಿತು ಸಭಾದಲ್ಲಿ ಕೇಳಿದ ಮಾತುಗಳನ್ನು ನನ್ನ ಮುಂದೆ ಹೇಳಿ ಹೆದರಿಸಬೇಕೆಂದು ಮಾಡುತ್ತೀಯಾ? (ಜೀವರ. ೫೫); ಅವರು ಯಾವುದೋ ಗಾವಟಿ ಔಷಧದ ಪ್ರಯೋಗ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವರು (ರೂಢಿ). ೨. ಸರಕಾರಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧವಿಲ್ಲದ; ಖಾಸಗಿ. (ನಾ). ೩. ಕಾಡುಸ್ಥಿತಿಯುಳ್ಳದು; ಉತ್ತಮವಲ್ಲದುದು. **ಗಾಂವಟಿ**: ೧. ಅದು ಅರ್ಧಕ್ಕರ್ಧ ಎಣ್ಣೆ ಬೆರೆಸಿದ ನಾತಕೊಡುವ ಗಾಂವಟಿ ತುಪ್ಪವಾಗಿತ್ತು (ಜಾರುದಾ. ೩೧೩). ೩. ಮುಂಬಯಿಯಲ್ಲಿ ತಯಾರಾಗುವ ಕಲ್ಲುಸಕ್ಕರೆ, ಚುಮುಚುಮಿಸಕ್ಕರೆ ಗಾಂವಟಿ (ಮುಂಬವ್ಯಾ. ೩೫ ಪ್ರಸ್ತಾವನೆ). **ಗಾಂವಠೀ**: ೧. 'ಗಾಂವಠೀವಕೀಲ' ಪರಾ. **ಗಾವಟ**: ೧. "ಇಲ್ಲಿಯೇ ತಯಾರಾದ" (ಜಾನಕೋ. ೪೭). **ಗಾವಠಿ**: ೨. ಕುಂಭಕರ್ಣನ ತಂದೆ, ಮಕ್ಕಳಿಬ್ಬರನ್ನೂ ಅಪರಾತ್ರಿಯಲ್ಲಿ ಎಬ್ಬಿಸಿ ಬಹುಶಃ ಒಂದು ಗಾವಠಿ ಪಾಠಶಾಲೆಗೇ ಅಟ್ಟುತ್ತಿರಬೇಕು (ಗಾಳಿಪ. ೦೬೩); ಒಬ್ಬ ಅಯ್ಯನವರು ಗಾವಠೀ ಸಾಲೆಯನ್ನು ಹಾಕಿದ್ದರು (ಮೇದಿಮ. ೭). [←ಮರಾ. ಗಾಂವಟೀ]

ಗಾವಟಿ, ಗಾವಡೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ; ಸಾರಸವೃಕ್ಷ: "ಸಾರಸಮೆನಲ್ಕೆ ಗಾವಟಿ" (ಮಂಗರಾ. ೪೨-೪೦); ಗಾವಟಿ ಬೆಲ್ಲವತ್ತ ವರೆಮಾದಲವಂಬಟಿ ಚೆಳ್ಳ ಚಿಲ್ಲಕಾಯ್ ಮಾವಿನಕಾಯ್ಗಳ್ (ನಳಚಂ. ೪೭೨); ಬೆಲ್ಲವತ್ತ ಕಪಿತ್ಥ ಚಿಕ್ಕಣ ಚಿಲ್ಲ ಗುಗ್ಗುಳ ಗೇರು ಗಾವಟಿ . . . ಇಲ್ಲಿ ನೋಡಿವೆ (ತೊರರಾ. ೩-೧-೨೯); ಅಲ್ಲಂ ಮೆಣಸೇಲಕ್ಕಿಯ ನೆಲ್ಲಿಯ ಗಾವಟಿಯುಂ ಭಾಗ್ಯಹೀನರಿಗುಂಟೇ (ನೀತಿಸಾ. ೭೪೭). **ಗಾವಡೆ**: "ಮಹಾಮುನಿಃ– ಗಾವಡೆ, ತುಂಬುರು" (ಓಷಧಿ. ೦೦೭). [?]

ಗಾವಠಾಣ 'ಗಾಂವಠಾಣ' ನೋ.

ಗಾವಠಿ 'ಗಾವಟಿ' ನೋ.

ಗಾವಡಿವಾಡ, ಗಾವರಿವಾಡ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು: ಗಾವಡಿವಾಡದ ಮಹಾಜನ (ಅ)ಐವ[ದಿ]ನ್ನ × [ಕಾ]ಲಂ ಕಟ್ಟಿ ತುಪ್ಪದ [ತೆ] ಱಿಯ . . . ದಾನಗೊಟ್ಟ (ಸೌಇಇ. XI – 1, ೦೩-೦೦; 869). **ಗಾವರಿವಾಡ**: ಇಟ್ಟಗೆ ಗಾವರಿವಾಡಮೆಂಬ ಬಾಡಂಗಳನ್ (ಎಇ. XV, ೩೪೦-೦೮; 1071). [ಗಾವಡ? + ಬಾಡ$_1$]

ಗಾವಡೆ 'ಗಾವಟಿ' ನೋ.

ಗಾವಣ$_1$ (ನಾ). ನೆಲೆ; ಆಶ್ರಯಸ್ಥಾನ; ಕಾವಣ; ಮಂಟಪ: ಅಂಬುಜ ಸೌರಭಂ ತನಗೆ ಗಾವಣ ಜೀವಣಮತ್ಯಪೂರ್ವಮಾಸ್ಯಾಂಬುಜ ಗಂಧ ಮೆಂದೆಱಗಿ ಬಗ್ಗಿಸೆ (ಶಾಂತಿಪು. ೮-೮೭); ವನಮಿಂದು ಶೂನ್ಯಮೆಳಮಂಡಿರ ಗಾವಣ [ಪಾಠಾಂ. ಗೋವರ]ಮಿಂದು ಶೂನ್ಯಂ (ಅರ್ಧನೇ. ೫-೩೨).

[<ಕಾವಣ]

ಗಾವಣ$_2$ (ನಾ). ಹಳ್ಳಿಯವನು; ಗ್ರಾಮೀಣ ಪ್ರದೇಶದವನು (?): ಗದಮುಂಡೆ ೪ ಬಯಿದೂರ ಗಾವಣರ ಬಟಯ ಬ್ಯೆಂದೂಱ (ಸೌಇಇ. ೧೯೩೦, ಮಂಗಳೂ. ೫೩೪-೨೩; 1278). [<ಸಂ. ಗ್ರಾಮೀಣ ?]

ಗಾವಣಿಗ(ನಾ).೧. ಹಳ್ಳಿಗ : ಗ್ರಾಮೀಣ: "ಸಾದಂ ವೃಷಲನಟ್ ಕುಂಟಡಿಗನ ವದ್ಯಂ ಗಾವಣಿಗನಂತ್ಯನಟಿಯ ಗಂಗಡಿಕಾಜನಕ್ರಮನಭೀರನೆಂದೆನೆ ಮಹಾ ಶೂದ್ರನಕ್ಕುಂ " (ಮಂಗರಾ. ೧೧೦-೬). ೨. ಒಂದು ವಂಶದ ಹೆಸರು : ಕಾಯ್ವರ ಗಣ್ಡಂ ಅಡಿತುರಗತಟ್ಟಸಂಘಟ್ಟಂ ಬಿರುದ ಗಾವಣಿಗ ಶರಭ ಭೇರುಣ್ಡಂ (ಸೌಇಇ. XI-1, ೬೮-೮೧ ; 1045) ; ಅರಿಬಿರುದ ಗಾವಣಿಗ ದಿಶಾಪಟ್ಟ . . . ಬಿರುದ ಗಾವಣಿಗ ಸೂಲೆಕಾರ (ಸೌಇಇ. XI-11, ೧೬೬-೬೯ ; 1125) ; ಗಾವಣಿಗರ ಬಳಿಯ ರಾಜಗುರು ಜಕ್ಕಂಣನಾಯಕ (ಕಇ. I, ೩೫-೬ ; 1398). [ಗಾವಣ$_{2}$ + – ಇಗ]

ಗಾವದ ‘ ಗಾವುದ ’ ನೋ.

ಗಾವದಿ, ಗಾವುದಿ (ಗು). ೧. ಹೆಡ್ಡತನದಿಂದ ಕೂಡಿದ ; ದಡ್ಡತನದ : ಸಾವಂ ತಿಳಿಯದೆ ಬಟ್‌ದೆ ಗಾವದಿ ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯನಾದಂ ಭಕ್ತಂ (ಹಮ್ಮಿರ. ೬-೪೯). (ನಾ). ೨. ದಡ್ಡ ; ಮೂಢ ; ಮೂರ್ಖ : ಮುನ್ನ ಭವಿನಿಳಯದೊಳು ತಲೆಮಟ್ಟು ದುಡಿದ ಗಾವದಿಯ್ಯೆಸೆ ಭೂಪಾಲ ನಲ್ಲೆಂದನು (ಹದಕಾ. ೧೧-೩೩). **ಗಾವುದಿ** : ೨. ಗಾವುದಿಯಾದನೊ ಗಂಭೀರದವನೊ ಸಾವಹುಟ್ಟುಗಳ ಗೆದ್ದವನೊ (ಬಿಜ್ಜರಾ. ೪-೨೩).

[←ಪಾರ. ಹಿಂ. ಮರಾ. ಗಾವದೀ]

ಗಾವದಿಗ (ನಾ). **ಗಾವದಿ ೨** : ಬಲು ಸುಳ್ಳು ಕೂಲಿಕಾಜನು ಗಾವದಿಗನೆಂದು ಹಲವು ಬಗೆಯಲಾಡುತಿಹರು (ಅಮುಸಾಂ. ೫-೬೩).

[ಗಾವದಿ + – ಗ$_{2}$]

ಗಾವದಿತನ (ನಾ). ಮಂಕಂತನ ; ದಡ್ಡತನ (ಸ್ಯಾಂಡರ್).

[ಗಾವದಿ + – ತನ]

ಗಾವನ್ನ (ನಾ). ೧. ಬಲಿಗಾಗಿ ಹಾಕುವ ಅನ್ನ. ೨. ಕರಗದ ಉತ್ಸವ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮಾಡುವ ಒಂದು ಸಾಂಪ್ರದಾಯಿಕವಾದ ವಿಧಿ ; ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ನಾಲ್ಕು ದಿಕ್ಕುಗಳಲ್ಲೂ ಅರಿಸಿನದ ಅನ್ನದಿಂದ ಬಲಿಹಾಕುವ ಕರ್ಮ : (ಎಸಮ್ಯ. IX, ೧೦). [ಗಾವು + ಅನ್ನ$_{3}$]

ಗಾವಯ್ಯ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಆ ಕಲ್ಲಂ ಬರೆದ ಗಾವಯ್ಯನ ಸೇನಬೋವ ಕಾಮಯ್ಯ (ಎಕ. XII, ತಿಪಟೂ. ೧೦೩-೧೯ ; ೨72).

[ಗಾವ (<ಗಾವು) + ಅಯ್ಯ$_{1}$]

ಗಾವರ (ನಾ). ೧. ಗದ್ದಲ ; ಗಲಾಟೆ ; ಅಬ್ಬರ : “ ಗಾವರ ಸರದನಿ ಸಪ್ಪಳುಲಿಯುಂ ಗಾವಳಿ ಮಿಗೆಯುಬ್ಬರಮುಂ ಧ್ವನಿ ” (ಕವಿಕಂ. ೦೦೬) ; ಪರಮಮಂಗಳಪಾಠಕರ ಗಾವರದ ಘನಸಂಭ್ರಮದಲ್ಯೆತಹ ಪರಮಶಿವನನು ರಾಜಪುತ್ರರು ಕಂಡರಿದಿರಿನಲಿ (ನಿಭಾಗ. ೪-೧೬-೩). ೨. ಗುಂಜಾರವ ; ಝೇಂಕಾರ : ತಣ್ಪಡಿದೆಲರೂದೆ ಗಾವರದ ಮೆಲ್ಲುಲಿ ತುಂಬಿಯ ಗಾವರಂಗಳಂ ಗೆಡೆಗೊಳೆ (ಪಂಪಭಾ. ೪-೧೧೦) ; ನುಣ್ದನಿಯ ಸುವ್ವಿಯ . ಗಾವರದೊಳ್ ಕೊಡರ್ಚಿದೋಪನಿಗೆ ಪುಳಿಂದಿ ಪಾಡಿದಳ್ (ಲೀಲಾವ. ೮-೩೦) ; ತಾವರೆವೂಗಳೊಳ್ ಪಲವು ತುಂಬಿಯ ಗಾವರಮುಣ್ಮೆ (ನಳಚಂ. ೦೩೬). ‘ ಗಾವಳಿ ’ ಪರ್ಯಾ. [?]

ಗಾವರಂಬೊರೆ (ಕ್ರಿ). ಗಾವರದಿಂದ ಕೂಡು ; ಝೇಂಕರಿಸು : ಪೆಣ್ದುಂಬಿಯ ಗಾವರಂಬೊರೆದು ಪೊಣ್ಮುತಿರ್ದ ಪುಷ್ಪಾಸ್ತ್ರಚಾಪಲತಾಜ್ಯಾರವದಂತೆ (ಕಾದಂಪೂ. ೬೫೨). [ಗಾವರ + ಪೊರೆ$_{2}$]

ಗಾವರದುಂಬಿ (ನಾ). ಝೇಂಕರಿಸುವ ದುಂಬಿ ; ಮೊರೆಯುತ್ತಿರುವ ಭ್ರಮರ : ಕವಿವ ಗಾವರದುಂಬಿಯನಾದ ಗಾವರಂ ತೆಕ್ಕನೆ ತೀವಿ ಕೂಡೆ ಬಗೆಗೊಂಡುದು ಕೂಡೆ ಬನಂ ಬಸಂತದೊಳ್ (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೧೧-೧೦).

[ಗಾವರ + ತುಂಬಿ$_{1}$]

ಗಾವರಸ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ಆಲಾಪನೆಯ ಸ್ವಾರಸ್ಯ : ಪೂರ್ವಪದಂ ತದ್ಭವಮಾದುದರ್ಕೆ – ಗ್ರಾಮರಸ – ಗಾವರಸ (ಶಮದ. ೨೮೯ ಪ್ರಯೋ) ; ಗಾವರಸಂ, ಗ್ರಾಮರಸಃ. ಗ್ರಾಮೋನಾಮ ಸರಿಗಮಾದಿ ಸ್ವರಸಮೂಹಃ (ಶಬ್ದಾನು ೨೯೬ ವ್ಯಾಖ್ಯಾ).

[<ಸಂ. ಗ್ರಾಮರಸ]

ಗಾವರಿವಾಡ ‘ ಗಾವಡಿವಾಡ ’ ನೋ.

ಗಾವರಿಸು(ಕ್ರಿ). ೧. ಗದ್ದಲಮಾಡು ; ಸದ್ದುಮಾಡು ; ಆರ್ಭಟಿಸು : (ಕೆ). ೨. ಝೇಂಕಾರಮಾಡು ; ಧ್ವನಿಮಾಡು : ಒಳ್ಪನಾಳ್ದ ಪೆರ್ಗ್ಗೆಟಿ ಗಳಿನೊಂದಿ ಗಾವರಿಸುತಿರ್ಪ್ಪ ಮದಾಳಿಯಿಂ (ಎಇ. XIII, ೩೩೧-೨೬ ; 929) ; ಅರಗಿಳಿಯಾಗಿ ಮಂಗಳಮನೋದುವ ತುಂಬಿಯ ಬಂಬಲಾಗಿ ಗಾವರಿಸುವ (ಪುಷ್ಪಪು. ೧೨-೬೧) ; ಆಸ್ಯಾಬ್ಜಗಂಧಕ್ಕೆ ಮಂಡಳಿಗೊಂಡಾಟಿಏಿಂಡು ಗಾವರಿಸದಂತೋರಂತೆ ಜಾಣ್ಮಕ್ಕು ಪುಂಶ್ಚಳಿಯರ್ . . . ನಿಶಾಂತಾಂತಂಗಳಂ ಪೊರ್ದಿದರ್ (ರಾಜಶೇ. ೧೦-೨೪) ; ತೀಟದ ಕಂಪೆತ್ತಲತ್ತಲ್ ಮೋಹರಿಸಿ ಗಾವರಿಸಿ ತಂಡತಂಡದಿಂ ತೇಂಕುತ್ತೆತಂದು (ರಾಮಾಶ್ವ. ೫೪-೩).

[ಗಾವರ + – ಇಸು$_{3}$]

ಗಾವಸಿಂಗ (ನಾ). ಗ್ರಾಮಸಿಂಹ ; ನಾಯಿ : ತುಂಗಗಜಂಗಳ್ಗಳ್ಕಿ ಮೃಗಂಗಳನಾಯ್ದುಟಿಸಿ ತಿಂಬುದಪ್ಪೊಡೆ ಪೆಟತೇಂ ಸಿಂಗಮದಲ್ಲದು ಪೋಗಾ ಸಿಂಗಂ ತಾಂ ಗಾವಸಿಂಗಮೆಂದುದು ನಿನ್ನಂ (ಪಂಚತಂ. ೯೦-೮).

[ಗಾವ (<ಗಾವು) + ಸಿಂಗ$_{1}$]

ಗಾವಳ ‘ ಕಾವಳ ’ ನೋ.

ಗಾವಳಿ, ಗಾವುಳಿ (ನಾ). ೧. ಸದ್ದು ; ಗದ್ದಲ ; ಅಬ್ಬರ : “ ಗಾವರ ಸರದನಿ ಸಪ್ಪಳುಲಿಯುಂ ಗಾವಳಿ ಮಿಗೆ ಅಬ್ಬರಮುಂ ಧ್ವನಿ ” (ಕವಿಕಂ. ೧೧೬) ; ಭ್ರಮೆಯಾಯ್ತು ವಿದುರಂಗೆಂಬ ಗಾವಳಿಯ ಕೂಡೆ ಕುಣಿದನು (ಕುವ್ಯಾಉ. ೮-೧೧) ; ಗಾವಳಿಯನೆಬ್ಬಿಸದೆ ಬಿಡೆನು (ಅಂದಿಕಾ. ೩೬-೭). ೨. ದೊಂಬಿ ; ರಂಪ ; ಹಾವಳಿ : ಬಂದ ಗಾವಳಿಗೆ ಹೆದಟ್ ರಂಜಣೆಗೆಯೊಳಡಗಲು (ಹದಕಾ. ೦೦-೪೩) ; ದಿನಪನಿದಿರಲಿ ತಮದ ಗಾ[ಪಾಠಾಂ. ಹಾ]ವಳಿಯೋ (ನಳಚ. ೯-೮) ; ಕೊಲೆ ಪಾದರಂ ಪುಸಿ ನುಸುಳು ವೈರಮಟ್ಟುಳಿ ತೋಹು ಬೆದಟು ಬೆಜ್ಜರ ಕಪ್ಪ ನಿಷ್ಠುರಂ ಗಜಬು ಗಾವಳಿ ವಿವಾದ (ಜೈಮಿಭಾ. ೨-೫). ೩. ಗುಂಪು ; ಸಮೂಹ : ಪುದಿದ ಕುರುಳ್ . . . ಪೂತ ಕಿಂಕಿರಾತದೊಳೆಟಗುತ್ತುಮಿರ್ಪಳಿಯ ಗಾವಳಿಯಂದದಿನೊಪ್ಪಿ ತೋಟುಗುಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೧-೧೧೯) ; ಕರೆದಂ ತಂದರು ಕವಿದ ಗಾವಳಿಯ ಗಜಬಜದ ಮೊಟೆಕಾಟರಂ (ಸಿದ್ಧರಾ. ೮-೬) ; ಸಂದಣಿಸಿ ಕುರುಭೂಮಿಯಲಿ ತಾ ಮಂದಿ ಬಿಟ್ಟುದು ನಾಡ ಗಾವಳಿ ಬಂದುದಲ್ಲಿಗೆ (ಕುವ್ಯಾಭೀ. ೧-೩) ; ಆಜಿರಂಗದೊಳು . . . ಗಾವಳಿಯನು ಬಂದು ಪೊಗುವ ರಾಹುತರ್ (ಕುರಾಸಾಂ. ೧೦-೬೩). ೪. ಕಷ್ಟ ; ತೊಂದರೆ ; ಹಿಂಸೆ : ದೇವರವರ ಮನಸಿನ ಚಿಂತೆಯ ಬಲು ಗಾವಳಿಯನು ಮಿಗೆ ಪಟ್‌ದು ತೀವಿದ ಮುದವ ನಿಮಗೆ ಬೇಟದಿದ್ದೊಡೆ ನಾವಿದ್ದು ಫಲವೇನು (ಕಂಸವಿ. ೧೯-೦೦) ; ಕರುಣಾಸಮುದ್ರ ನೀನೆಮ್ಮ ಮುಖವಾಗು ದೇವಾಸುರರ ಬಿನ್ನಪದ ಗಾವಳಿಯನೊಂದು ಕ್ಷಣಂ ಸೈರಿಸು (ಭಕ್ತಸ. II, ೬-೩) ; ಗಾವಳಿಯ ಪರಿಹರಿಸು ಜಯಿಸೀ ಭೂವರರನುರೆ ಸಪ್ತವಾರದಲ್ಲಿ ವಸುಧೆಯನು (ಅಧ್ಯಾರಾ. ೧-೮-೧೨). ೫. ರೀವಿ ; ಗತ್ತು : ಆ ವನದೊಳ್ತಂಬೆಲರೆಡೆಯಾಟದ ಗಾವಳಿ ಪೆಣ್ದುಂಬಿಗಳ ಗಾವರ (ಕುರಾಸಾಂ. ೩-೨೮) ; ಮುತ್ತಿನ ದಗಲೆ ವಜ್ರದ ಜೋಡು ಸಿರದಲಿ ಬಿತ್ತರವಹ ಸೀಸಕದ ಪುಸ್ತಂಗ ತೊಡರಾ ಗಾವಳಿಯಿಂದ ಭೂಪೋತ್ತಮ ನಡೆದನುಬ್ಬಿನಲಿ (ಕಂಸವಿ. ೧೫-೧೨) ; ಬೇಟೆವನಾರ್ಪು ಬೇಟೆವನ ಗಾವಳಿ . . . ಎಲ್ಲರಂ ಮಿಾಟದ ಕೂರ್ಚನಪ್ರತಿಮವೀರನಿವಂ ಚಿಕದೇವಭೂವರಂ (ಚಿಕವಿ. ೫-೮೦). **ಗಾವುಳಿ** : ೩. ಬಳಸಿ ತನ್ನೊಡನೊಯ್ಯನೊಯ್ಯನೆ ಬರ್ಪ ದೇವರದೊಂದು ಗಾವುಳಿಯನಿನ್ನಿರಿವೆಂದು . . . ಧಾತ್ರಿಗೆ ವರ್ಪ ಗಂಗೆವೊಲೊಪ್ಪಿದಂ ಮುನಿಪುಂಗವಂ (ಪಂಪಭಾ. ೩-೬).

ಗಾವಳಿಮಾಡು = ಗಲಾಟೆಯನ್ನು ಎಬ್ಬಿಸು ; ಗಲಭೆಮಾಡು : ಈ ಊರಿನವರೆಲ್ಲಾ ಬುದ್ಧಿಯವರನ್ನ ಇಲ್ಲಿಂದ ಬಿಡಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು–ಎನ್ನುತ ಗಾವಳಿಮಾಡುತ್ತ ಇದ್ದಾರೆ, ಮಾಸ್ವಾಮಿ (ವಿಗಿಡ. ೬೩-೦೫). [<ಸಂ. ಕಾಹಲ]

ಗಾವಳಿಗ (ನಾ). ೧. ಗಲಾಟೆಮಾಡುವವನು ; ಗದ್ದಲಮಾಡುವವನು ; ಗಲಭೆಕಾರ : ನೀನೀ ಪರಿಯ ಗಾವಳಿಗಂಗೆ ಕೂರ್ತಡೆ [ಪಾಠಾಂ. ಕೌತುಕಗಳನು ಮಾಡಲು, ಕೌಳಿಕವನುಜಗೋತಡೆ] ಮರುಳುಗುಟ್ಟಿದ ಮಾಣ್ಬರೇ ಹೇಳೆಂದಳಾ ಸಕಳೆ (ಪ್ರಭುಲೀ. ೫-೬೫) ; ಕಲುಮರನ ತುಂಬುವೆನು ಹಿಂದಣ ಗಲಬೆಗಲಹದ ಗಾವಳಿಗ[ಪಾಠಾಂ. ಯ]ರೊಳು ಜುಳುಕಿನಾಹವದವನೆ ತಾನೆಂದುಬ್ಬಣವ ಜಡಿದ (ಕೊರರಾ. ೭-೩೫-೯). ೨. ನಾಡಾಡಿ ; ಸಾಮಾನ್ಯನಾದವನು : ದೇವರುಪಿ ನೀನೆಂದು ತಾಳಿದೆನು ಮತ್ತೊಬ್ಬ ಗಾವಳಿಗ ಯತಿಯಾಗಲವನ . . . ದಿಗ್ಬಲಿಯ ಚಲ್ಲಿಸುವೆನು (ನವಮೋ. ೨೭-೬೮). [ಗಾವಳಿ + –ಗ$_2$]

ಗಾವಳಿವಡೆ (ಕ್ರಿ). ಗುಂಪುಗೂಡು ; ಸಮೂಹವಾಗು : ಸೊರ್ಕಿರುವರಗಿಳಿಗಾವಳಿವಡೆದು ಕಾಗೆಗಳೆಱಗುವ ಬೇವಿನ ಪಣ್ಗಾಸೆವೆತ್ತೆಱಗುವುದೇ (ಗೀತಗೋ. ೬೭-೫). [ಗಾವಳಿ + ಪಡೆ$_1$]

ಗಾವಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ಗುಂಪುಗೂಡು : ಉದ್ಧ್ರುಮರಮುದ್ಧ್ರುಮರಂಗಳ ಗಾವರಕ್ಕೆ ಗಾ[ಪಾಠಾಂ. ಚಾ, ಜಾ, ಬಾ]ವಳಿಸಿ ಭಡಾಳದೊಳ್ ಮೊರೆವುವು (ಅನುಕೃ. ೧–೭೭ ; ಸೂಕ್ತಿಸು. ೪–೪೪ ನೋ) ; ತೊಲಗಿಂ ಗಾವಳಿಸಿ ಗಲಭೆಗೆಯ್ವೊಡೆ ರಾವಲ್ತು (ಅಪ್ರತಿ. ೧೨೭–೨೨). [ಗಾವಳಿ + –ಸು$_1$]

ಗಾವಿತಿ (ನಾ). ಗೌಡಿತಿ : ಕಾಳಬ್ಬೆ ಗಾವಿತಿಗೆ ಗುಜ್ಜಣಂ ಪುಟ್ಟಿ ತಂದೆಗೆ ವದಿಮ್ಮರ್ಡಿಯಾಗಿ ಪೆರ್ಮ್ಮಾಡಿ ಗಾವುಣ್ಡನೆಂಬ ಪೆಸರಂ ಪಡೆದು (ಎಕ. VII, ಶಿವಮೊ. ೧೧-೩೨ ; 1085 ?).

[P ಇದು 'ಗೌಡಿತಿ' ಎಂಬುದರ ಅಪಲಿಖಿತ]

ಗಾವಿಲ, ಗಾವಿಳ (ನಾ). ೧. ಹಳ್ಳಿಯವನು ; ಗ್ರಾಮಪ್ರದೇಶದವನು : ಗ್ರಾಮಿಣ–ಗಾವಿಲ (ಕಮದ. ೨೮೦ (೩) ಪ್ರಯೋ). ೨. ಹಳ್ಳಿಯ ಅಧಿಕಾರಿ ; ಗ್ರಾಮಾಧಿಕಾರಿ ; ಪಟೇಲ ; ಗ್ರಾಮಣಿ : "ಗಾವಿಲನೆಂದು ಗ್ರಾಮಣಿ " (ಶಬ್ದಕೈ. ೫೭) ; "ಗಾಂಪ ಗ್ರಾಮಾಧಿಪತಿಗಳೊಳು ಗಾವಿಲ ಶಬ್ದ " (ಶಬ್ದಮಂ. ೦೦೪). ೩. ತಿಳಿವಳಿಕೆಯಿಲ್ಲದವನು ; ಹೆಡ್ಡ ; ದಡ್ಡ ; ಅನಾಗರಿಕ : "ಎಗ್ಗನೆನೆ ಗಾವಿಲಂ" (ಚಕುನಿ. ೮೨) ; "ಗಾಂಪ ಗಾವಿಲ ಮೇಣೆಗ್ಗಂ ಹೆಡ್ಡನಕ್ಕು" (ಕವಿಕಂ. ೦೬೩) ; ತಲೆಸೂಡಿ ಮುನ್ನೆ ಕಜ್ಜದ ಫಲಮಂ ಬೆಸಗೊಂಡುವೆ[ೞ]ವನಲ್ಲಿಂ ಬಟಿಯಂ ತಲೆಯಂ ಕಿರಿಯಿಱಿ ದಿವಸಮನಲಸದೆ ಬೆಸಗೊಳ್ವನಂತು ಗಾವಿಲನಕ್ಕುಂ (ಕವಿರಾ. ೩-೦೪೪) ; ಬೇವಿನಾರವೆಯುನಿಟ್ಟು ಮಾವಿನವಣ್ಣನಟಿಸುವ ಗಾವಿಲನುಮಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೬–೧೬೮) ; ಪೆಣ್ಣುವೆಣ್ಣಂದೇತಕೆ ಬೀಳುಗಳೆವರು ಕಣ್ಣುಕಾಣದ ಗಾವಿಲರು (ಹರಿಬ. ೫–೭) ; ಗಾವಿಲನ ಧನವು ಘನವಾಗಿ ಬಯ್ಚಿಟ್ಟ ರಾವಿಲೇ ಪೋಕು (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೬೮೪). **ಗಾವಿಳ** : ೧. ಬಡವರಿಗೂ ಬಲ್ಲಿದರಿಗೂ ಹುಡುಗರಿಗೂ ಹೆಂಗಸರಿಗೂ ಗಾವಿಳನಿಗೂ ಗಂಡಸಿಗೂ . . . ಸಕಲರಿಗೂ ಸಮವಾದ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ (ಹರಿಜ. ೬೫).

[<ಪ್ರಾ. ಗಾವಿಲ್ಲ./ಸಂ. ಗ್ರಾಮಿಣ]

ಗಾವಿಲತನ (ನಾ). ದಡ್ಡತನ ; ಹೆಡ್ಡತನ : ಗಾವಿಲತನದಿಂ ಪೊಕ್ಕೊಡೆ ಸಾವಪ್ಪುದು ಪುಸಿಯೆ ಬರ್ದುಕಿದಂ ಪುಣ್ಯದಿಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೬–೫೦) ; ವನಜಸಂಭವ ತನ್ನ ಗಾವಿಲತನವ ನೋಡದೆ ನೀವು ನಿಮ್ಮಯ ಘನತೆಯನು ಮಾಱಿದೀಗ ಕೊಡುವುದು (ಉಪ್ರಾ.ಆ. ೭೦೩. ಪರಿ. ೩೩೯) ; ವರಶುಭವಿಲ್ಲದ ವಧುಗಳ ಗರುವಿಕೆಯಂ ಪೇಳ್ವರೇಕೆ ಗಾವಿಲತನದಿಂ (ಚಮ್ಮೊರ. ೨–೩೮). [ಗಾವಿಲ + –ತನ]

ಗಾವಿಲತ್ವ (ನಾ). = ಗಾವಿಲತನ : ದೇವ ಯಿದು ದಲು ಕಾರಣಂ ನಿನಗಾವ ತೆಱದೊಳಗಂಜುವೆಂ ಮುಂ ಗಾವಿಲತ್ವದೊಳೆಂದು ಪಡೆದಾ ಲಾಘವದ ಸಾಲ್ಗುಂ (ಸಾನಂಚ. ೭-೬೩). [< ಸಂ. ಗ್ರಾಮಿಣತ್ವ]

ಗಾವಿಲನುಡಿ (ನಾ). ದಡ್ಡತನದ ಮಾತು ; ಮೂಢತನದ ನುಡಿ : ದೈವ ಪೆಂದವನಾಶಕ್ತ್ಯತವೇದು ಸ್ವಯಂಭುವೆಂಬಾ ಗಾವಿಲನುಡಿಯಿಂ (ಶಬ್ದಮ ೧೧-೦೯೩). [ಗಾವಿಲ + ನುಡಿ$_2$]

ಗಾವಿಲಿ (ನಾ). ಗಾವಿಲತನವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವವಳು ; ದಡ್ಡಳಾದ ಹೆಂಗಸು ; ಹೆಡ್ಡೆ : ಕಂತು ಬಿಲ್ದೆಗೆಯೆ ಬಟೀಕ್ಕೆ ಕೈದೆಗೆವ ಗಾವಿಲಿ [ಪಾಠಾಂ. ಳಿ]ಗೇವುದೋ ಬೇಟದಟ್ಟಿಗಂ (ಲೀಲಾವ. ೧೪-೩೭). [ಗಾವಿಲ + –ಇ$_2$]

ಗಾವಿಲಿಕೆ (ನಾ). = ಗಾವಿಲತನ : ಪೆಱರ ವಿಭವಕ್ಕೆ ಬಯಸುವ ಮಱುಗುವ ಗಾವಿಲಿಕೆಯೇಕೆ (ಅಜಪು. ೧೧-೪೨) ; ಹೋಮಮಂ ಮಾಡುವ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಂ ನೊಣವು ಬೆನ್ನನೂಱಿದೊಡೆ ಸೈರಿಸಲಾಱದೆ ಬೆನ್ನಂ ಪೊಯ್ದುಕೊಳ್ವುದುಂ ಕಲದೂಳಿರ್ದವರೆಲ್ಲಂ ಕೊಡನ ತುಪ್ಪದೊಳ್ ಕೈಯನದ್ದಿಕೊಂಡು ತಮ್ಮ ಬೆನ್ನೆಳಂ ಪೊಯ್ದುಕೊಂಡರೆಂಬ ಗಾವಿಲಿಕೆಯಂ ಮಾಡಿ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧೧-೫೨). [ಗಾವಿಲ + –ಇಕೆ]

ಗಾವಿಳೆ (ನಾ). = ಗಾವಿಲಿ : ಕಂತು ಬಿಲ್ದೆಗೆಯೆ ಬಟೀಕ್ಕೆ ಕೈದೆಗೆವ ಗಾವಿಳ [ಪಾಠಾಂ. ಲಿ] ಗೇವುದೋ ಬೇಟದಟ್ಟಿಗಂ (ಲೀಲಾವ. ೧೪-೩೭). [ಗಾವಿಲ + –ಎ$_2$]

ಗಾವಿಳ 'ಗಾವಿಲ' ನೋ.

ಗಾವು (ನಾ). ಗ್ರಾಮದೇವತೆ ಮೊದಲಾದ ದೇವರುಗಳ ಮುಂದೆ ಪೂಜಾರಿಯು ಬಲಿಗಾಗಿ ಕುರಿಯನ್ನು ಹಲ್ಲಿನಿಂದ ಕಚ್ಚಿ ಕೊಲ್ಲುವುದು. 'ಗಾವುಗುಱಿ', 'ಗಾವುಮರಿ' ಪರಾ.

ಗಾವಿನಮರಿ=ಗ್ರಾಮದೇವತೆಯ ಮುಂದೆ ಪೂಜಾರಿ ಹಲ್ಲಿನಿಂದ ಕಚ್ಚಿ ಕೊಲ್ಲುವ ಕುರಿ : ಗಾವಿನಮರಿ ಅರಚಿಕೊಳ್ಳುವುದನ್ನು ಕೇಳಲಾಗುವುದಿಲ್ಲ (ರೂಢಿ). **ಗಾವುಕಟ್ಟು** = ಗ್ರಾಮದೇವತೆ ಮೊದಲಾದ ಕ್ಷುದ್ರಶಕ್ತಿಗಳಿಗಾಗಿ ಬಾಯಿಯಲ್ಲಿ ಕಚ್ಚಿ ಕುರಿಯನ್ನು ಬಲಿಕೊಡು : ಇವನು ಕಗ್ಗಲಿಯಮ್ಮನ ಪೂಜಾರಿ. ಊರ ದೊಡ್ಡ ಹಬ್ಬದಲ್ಲಿ ಇವನು ಗಾವು ಕಟ್ಟುತ್ತಾನೆ (ನನ್ನೂರು. ೧೧) ; ಶಕ್ತಿದೇವತೆಗಳ ಆರಾಧನೆಯಲ್ಲಿ ಆವೇಶಗೊಂಡ ಪೂಜಾರಿ ಕುರಿಯ ಕುತ್ತಿಗೆಯನ್ನು ಕಚ್ಚಿ ರಕ್ತಹೀರುವುದು. ಇದೀ ಆಚರಣೆಗೆ 'ಗಾವುಕಟ್ಟುವುದು' ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ (ನನ್ನೂರು. ಟಿಪ್ಪಣಿ). **ಗಾವುಸಿಗಿ** = ಗಾವಿನ ಮರಿಯನ್ನು ಹಲ್ಲಿನಿಂದ ಕಚ್ಚಿ ಸಿಗಿ. –ಸೀಳು: ಗಾವುಸಿಗಿದಾದ ಮೇಲೆ ಎಲ್ಲರೂ ದೇವರನ್ನು ಹೊರಡಿಸಿಕೊಂಡು ಊರಿಗೆ ಬಂದು ಗುಡಿದುಂಬಿಸುತ್ತಾರೆ (ನನ್ನೂರು. ೬೫).

[ದೇಶ್ಯ ತಮಿ. ಕಾವು; ತೆಲು. ಗಾವು]

ಗಾವುಂಡ 'ಗಾಮುಂಡ' ನೋ.

ಗಾವುಂಡಪಂತ (ನಾ). ಗೌಡನ ಅಧಿಕಾರ,—ಪದವಿ : ಶ್ರೀಕಲಿಬಿಟ್ಟರಸರ ಬೆಸದೊಳತೀತನಾದೊಡಾತನ ಗಾವುಣ್ಡಗರಸನ್ರ್ನಾಟ್ಟುಗ್ಗಾವುಣ್ಡಪಂತಮನಿತ್ತೊಡೆ ಜಕ್ಕಿಯಬ್ಬೆ ನಾಟ್ಟುಗ್ಗಾವುಣ್ಡುಗೆಯ್ಯುತ್ತಿರೆ (ಎಕ. VII, ಶಿಕಾರಿ. ೨೦೯-೧೧ ; 918). [ಗಾವುಂಡ (<ಗಾಮುಂಡ) + ಪಂತ$_2$]

ಗಾವುಂಡವಸದಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಸದಿಯ ಹೆಸರು : ವಾಯುವ್ಯದ ಗೋಂಟಿಸಲ್ ಸೋಭನೇಶ್ವರದ ಗಾವುಣ್ಡವಸದಿಯ [ಕೆಯ್ಯ ಮೇ]ರೆಯುಂ (ಸೌಇಇ. XX, ೫೫-೫೩ ; 1082).

[ಗಾವುಂಡ (<ಗಾಮುಂಡ) + ಬಸದಿ]

ಗಾವುಂಡವೃತ್ತಿ (ನಾ). ೧. ಗೌಡಿಕೆಯ ವೃತ್ತಿ, –ಕೆಲಸ : ಕೀಳೂರು ಅಱುಯೂರು . . . ಹೆನ್ನವುರದ ಗಾವುಣ್ಡವೃತ್ತಿಯುಮಂ . . . ಇತ್ತು

(ಎಕ. VII, ಶಿವಮೊ. ೦೦-೩೦ ; 1065 ?). ೨. ಗೌಡನಿಗೆ ಬಿಟ್ಟಿರುವ ವೃತ್ತಿ,-ಉಂಬಳಿ; ಗ್ರಾಮಾಧಿಕಾರ ನಿರ್ವಹಣೆಗಾಗಿ ಬಿಟ್ಟಿರುವ ಜಮೀನು. [ಗಾವುಂಡ (<ಗಾಮುಂಡ) + ವೃತ್ತಿ₂]

ಗಾವುಂಡಸುಂಕ (ನಾ). ತೆರಿಗೆಯಲ್ಲಿ ಗ್ರಾಮಾಧಿಪತಿಯ ಪಾಲು: ಸಿರಿಯಮ್ಮಗಾವುಣ್ಡಂ ಭೋಗೇಶ್ವರ ದೇವರ್ಗ್ಗೆ ತೋಂಟದಲಾದ ಗಾವುಣ್ಡ ಸುಂಕವುಂ ಬಿಟ್ಟಂ (ಎಕ. XI, ಚಿತ್ರದು. ೬೮-೩೩ ; 1060) ; ಗಾವುಂಡನಿಗೂ . . . ತೆರಿಗೆಯ ಒಂದು ಭಾಗವನ್ನು 'ಗಾವುಂಡಸುಂಕ' ವೆಂದು ಬಿಟ್ಟು ಕೊಡುತ್ತಿದ್ದರು (ಕಶಾಅ. ४೪೯). [ಗಾವುಂಡ (<ಗಾಮುಂಡ)+ಸುಂಕ]

ಗಾವುಂಡಸ್ವಾಮಿ 'ಗಾಮುಂಡಸಾಮಿ' ನೋ.

ಗಾವುಂಡಿ, ಗವುಂಡಿ, ಗವುಡಿ₁, ಗೌಂಡಿ₁, ಗೌಡಿ₁, ಗೌವುಂಡಿ (ನಾ). ೧. ಗಾವುಂಡನ ಹೆಂಡತಿ; ಗ್ರಾಮಾಧಿಕಾರಿಯ ಪತ್ನಿ; ಗೌಡಿತಿ: ಆವೂರ ಗಾವುಂಡಂ ಜಿನಪಾದಿಕನೆಂಬೊನಾತನ ಗಾವುಂಡಿ ಜಿನಮತಿಯೆಂಬೊಳ್ (ವಡ್ಡಾರಾ. ೦೧೦-೨೪) ; ಆತನ ಗಾವುಣ್ಡಗರಸನ್ನಾರ್ಟ್ಗೌವುಣ್ಡಿ ಪಂತಮನಿ ಕ್ಕೊಡೆ (ಎಕ. VII, ಶಿಕಾರಿ. ೨೦೯-೧೦ ; 918) ; ಅವರ ಶ್ರಾವಕಿ ಚನ್ದಿಯಬ್ಬೆ ಗಾವುಣ್ಡಿ (ಎಕ. IX, ಕೊಡಗು. ೩೦-೧೦ ; ಸು. 1050 ?) ; ಕಾಮ ವೃಕ್ಷಿಯೆಂಬ ಗಾವುಂಡಂಗಂ ಇಷ್ಪದಾನಿಯೆಂಬ ಗಾವುಂಡಿಗಂ ಅಕೃತಪುಣ್ಯ ನೆಂಬ ಮಗಂ ಪುಟ್ಟಲೊಡಂ(ಜೀವಸಂ. ೨೦೦-೩೯ ವ). **ಗವುಂಡಿ:** ೧. ನಜಿಬ್ಬೆ ಗವುಣ್ಡಿಯ ಮಗ ಅಮ್ಮಣ್ಣ ಗವುಣ್ಡ ತನ್ನೂರಟಿವ ಕಣ್ಣು (ಎಕ. VIII, ಸೊರಬ. ೨೩೪-೯ ; 939). **ಗವುಡಿ₁:** ೧. ಸೋಮನಹಳ್ಳಿಯ ಮಾಯಿಂದೆಯ ಬಮ್ಮಗಾವುಣ್ಡಗಂ ಮಾದಿಗವುಡಿಗಂ ಪುಟ್ಟಿದ ಗೋತ್ರ ಪವಿತ್ರ ಸಾಮನ್ತ ಬೀಳಿಯನಾಯಕ (ಎಕ. VI, ಕಡೂರು. ೦೦೪-೬೨ ; 1141 ?) ; ಸೋವಗೌವುಂಡಂಗಂ ನಾಗವ್ವೆಗವುಡಿಗಂ ಪುಟ್ಟಿದ ಪುತ್ರರು (ಎಕ. VI,ಕಡೂರು. ೩೦-೪೦ ; 1170). ೨. ಊಳಿಗದವಳು; ಸೇವಕಿ; ತೊತ್ತು; ದಾಸಿ: ಅವನು ಅವಳ ಕೂಡ ೧೮ ವರ್ಷ ಸಂಸಾರ ಮಾಡಿದ ಮೇಲೆ, ಅವಳ ಗವುಡಿಯರಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬಳಾದ ಆನ್-ಬುಲೀನಳೆಂಬವಳಿಗೆ ಮನ ಸೋತನು (ಇಂಗ್ಲಂಡ. ೦೦೩) ; ಗವುಡಿ ಹಾಡಿಗೆ ತವುಡೇ ತ್ಯಾಗ (ಗಾದೆ). **ಗೌಂಡಿ₁:** ೧. ಕೇತಗವುಣ್ಡಗಂ ಎಚಿಕಲುವೆಗೌಣ್ಡಿಗಂ ಸುಪುತ್ರಃ ಕುಲದೀಪಕಂ ಪುಟ್ಟಿ (ಎಕ. VI, ತರೀಕೆ.೫೬-೨೩ ; 1097 ?) ; ದೇಕಬ್ಬೆ ಗೌಣ್ಡಿಯುಂ ಕೊಸಿಗವಳ್ಳಿಯ (ದೊಂಕಶಾ. ೧೯೪೦, ಸಿರಸಿ. ೬೨-೧೨ ; ?). **ಗೌಡಿ₁:** ೧. ಬೊಂಮ್ಮಗೌಡಂಗಂ ಮಸಣಗೌಡಿಗಂ ಪುಟ್ಟಿದ ಸು[ಪು]ತ್ರರು (ಎಕ. XII, ಚಿಕ್ಕನಾ. ೦೩-೨೯ ; 1181). ೨. ನನ್ನಂತ ಗೌಡಿಯರು ನಿನ್ನ ಪಾದಪದ್ಮಸಮೀಪದೊಳ್ ಬಿದ್ದಿರುವರು (ಸೌಗಂಧಿ. ४೪೬-೫) ; ದುಶ್ಶಾಸನನು ಕುರುಳನ್ನು ಹಿಡಿದು ಸಭಾಮಧ್ಯಕ್ಕೆ ಎಳೆದುಕೊಂಡು ಬಂದು ಗೌಡಿಯಂತೆ ಎಣಿಸಿ ಅಪಮಾನಪಡಿಸಲು (ಕೃವಾಉ. ೦೩೬) ; ಈ ಮಾತು ಗೌಡಿಯಿಂದ ಗೌಡಿಗೆ ಹೋಗಿ ಆ ಗೌಡಿಯಿಂದ ರಾಣಿಗೆ ಮುಟ್ಟಿ (ಸಣ್ಣಕ. VIII, ೫೩) ; ಉಪಚಾರಕ್ಕೂ ಕೆಲಸಕ್ಕೂ ಇಬ್ಬರು ಗೌಡಿಯರು ಬಂದರು (ಪೀಟೀಮೂ. ೧೮). **ಗೌವುಂಡಿ:** ೧. ಮಾಚಗೌವುಣ್ಡನಾತನ ಮನೋವಲ್ಲಭೆ ಮಾಚಗೌವುಣ್ಡಿಯ ಮಗಂ ಕಾಳಗಾವುಣ್ಡ (ಎಕ. V, ಬೇಲೂರು. ೨೦೨-೫ ; 1138). [ಗಾವುಂಡ (<ಗಾಮುಂಡ) + -ಇ₂]

ಗಾವುಂಡಿಕೆ, ಗಲುಡಿಕೆ, ಗವುಂಡಿಕೆ, ಗವುಡಿಕೆ, ಗಾವುಂಡಿಗೆ, ಗೌಡಿಕೆ, ಗೌವುಂಡಿಕೆ (ನಾ). ಗಾವುಂಡನ ಕೆಲಸ; ಗ್ರಾಮಾಧಿಪತ್ಯ: ರಾಜಧಾನಿ ಯಣ್ನಿಗೆಜೆಯ × × × ರಿಯ ಗಾವುಣ್ಡಿಕೆ × × × ಡೆಯುರೆನಿಸಿ (ದೊಂಕಶಾ. ೧೯೨೯, ನವಲಗುಂದ. ೨೦೬-೩೯ ; 1172). **ಗಲುಡಿಕೆ:** ಹಾನಗಲ ಲಿಂಗೇಗಲುಡರಿಗೆ ಹಾ × × × ಟ್ಟ ಗಲುಡಿಕೆ (ಎಕ. IX, ಕೊಡಗು. ೬೩-೬ ; ?). **ಗವುಂಡಿಕೆ:** ಹಲವುಕಾಲಂ ಗವುಂಡಿಕೆಯಂ ಮಾಡುತ್ತಿರ್ದಪವರ (ದೊಂಕಶಾ. ೧೯೪೦, ಸಿರಸಿ. ೬೨-೧೩ ; ?). **ಗವುಡಿಕೆ:** ಆ ಬಲ್ಲಿಗವುಡ ಕಾಮಗವುಡ ಬೊಂಮ್ಮಗವುಡಂಗಳ ಗವುಡಿಕೆಯ ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಸೀಮಾಸಮನ್ವಿತವಹ ಎಸಗೂರ ಕ್ಷೇತ್ರ (ಎಕ. XI, ಚಿತ್ರದು. ३೨-४೦ ; 1286). **ಗಾವುಂಡಿಗೆ:** 'ಗಾವುಂಡಿಗೆನಿಲ್' ಪರಾ. **ಗೌಡಿಕೆ:** ಚಂದಿಮಯ್ಯಂ ಕುರಂಳಿಯ ತಂಮ ಗೌಡಿಕೆಯಂ ಕಲಿಯರ ಮಲ್ಲಿಸೆಟ್ಟಿ ಮಾಜಂ ಕೊಂಡು (ಎಕ. VII, ಶಿವಮೊ. ೬೪-೯೬ ; 1112 ?) ; ಶ್ರೀ ಕೇಶವದೇವರಿಗೆ ಗರ್ದ್ದೆ ಮತ್ತರು ಒಂದು ಗೌಡಿಕೆಯನುಳಿಹಿ (ಎಕ. VII, ಶಿಕಾರಿ. ೧೨೩-೭೫ ; 1169) ; ಮಂಚವಿರನ ಗೌಡಿಕೆಯಲು ಮಂಡಳಿಕಬಾರಿಗೆ ಕೊಟ್ಟ ಕೊಡಂಗೆ (ಮೈಆರಿ. ೧೯೨೯ , ४೦-೨೪ ; 1191) ; ಯಾತರ ಗೌಡಿಕೆ ಇದು ಮುಟ್ಟಾಳ ಗೌಡಿಕೆ (ಸಣ್ಣಕ. VI, ೬೨). **ಗೌವುಂಡಿಕೆ:** ತಂಮಪ್ಪ ಗೌಂಡರಿಗೆ ಗೌವುಂಡಿಕೆಯ ದಂಡಿಗೆ ಉಂಬಳಿ ಸರ್ವಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಕೊಟ್ಟೆವು (ಎಕ. X, ಶಿಡ್ಲಘ. ೧೫-೧೬ ; 1528).

[ಗಾವುಂಡ (<ಗಾಮುಂಡ) + -ಇಕೆ]

ಗಾವುಂಡಿಗೆ 'ಗಾವುಂಡಿಕೆ' ನೋ.

ಗಾವುಂಡಿಗೆನಿಲ್ (ಕ್ರಿ). ಗೌಡನ ವೃತ್ತಿಯನ್ನು ವಹಿಸಿಕೊಳ್ಳು; **ಗೌಡಿಕೆ**ಯನ್ನು ಹೊಂದು: ಆತನಿಂ ಬಳಿಕ ಗಾವುಣ್ಡಿಗೆನಿನ್ದನಾಹವಶೌಣ್ಡಂ ತೊಣ್ಡಂ (ಸೌಇಇ. XI-1, ४೫-೧೬ ; '80).

[ಗಾವುಂಡಿಗೆ (<ಗಾವುಂಡಿಕೆ) + ನಿಲ್]

ಗಾವುಂಡಿತಿ, ಗವುಡಿತಿ, ಗೌಡಿತಿ (ನಾ).=ಗಾವುಂಡಿ: ದೇವಿಲನೆಂಬ ಗಾವುಂಡಂಗಂ ಸುದತಿಯೆಂಬ ಗಾವುಂಡಿತಿಗಂ ಧನಶ್ರೀಯೆಂಬ ಮಗಳಾಗಿ ನೀನಾಡು ವೆಡೆಯೊಳ್ (ದಾವುಂಪು. ೨೬-೧೫). **ಗವುಡಿತಿ:** (೬). **ಗೌಡಿತಿ:** ಗೌಡಿತಿಯು ಒಳಗಿಂದ ಬಂದವಳೆ (ಹುಟ್ಟಿಹ. ೦೩೯).

[ಗಾವುಂಡ (< ಗಾಮುಂಡ) + -ಇತಿ₁ (< -ಇತ್ತಿ)]

ಗಾವುಂಡು₁ 'ಗಾಮುಂಡ' ನೋ.

ಗಾವುಂಡು₂ 'ಗಾಮುಂಡು₂' ನೋ.

ಗಾವುಂಡುಗೆಯ್ 'ಗಾಮುಂಡಂಗೆಯ್' ನೋ.

ಗಾವುಂಡುತನ (ನಾ).=ಗಾವುಂಡಿಕೆ: ಕರಿವಿಡಿ ಪಿರೂರಲು ಗಾವುಂಡು ತನಂಗೆಯ್ಯುತ್ತಮಿರೆ (ಎಕ. XII, ತಿಪಟೂ. ೮೧-೭ ; 1114).

[ಗಾವುಂಡು₂ (<ಗಾಮುಂಡು₂) + -ತನ]

ಗಾವುಗುರಿ 'ಗಾವುಗುಜಿ' ನೋ.

ಗಾವುಗುಜಿ, ಗಾವುಗುರಿ (ನಾ). ಗ್ರಾಮದೇವತೆಯ ಬಲಿಗಾಗಿ ಮೀಸಲಾಗಿರುವ ಕುರಿ; ಗಾವುಕಟ್ಟಲು ಸಿದ್ಧವಾದ ಕುರಿ: ಪಿಡಿವರು ದಿಗ್ಗಜಗಳ ಗಾವ[ವು]ಗುಜಿಯಾಗೆ (ಮೋಹತ. ३೨-೪). **ಗಾವುಗುರಿ:** ವೈರಿಯನ್ನು ಕಂಡುಹಿಡಿದು ಅರೆದರೆದು ಕುಡಿದು ಬಿಡುತ್ತೇನೆ, ಗಾವುಗುರಿ ಹಾಯುತ್ತೇನೆ . . . ಅನಂತರ ಈ ಘಟಕ್ಕೇನಾದರೇನಂತೆ (ಕುಂಗಫ..೫೫).

[ಗಾವು + ಕುಜಿ₂]

ಗಾವುದ, ಗಾವುದು (ನಾ). ದೂರವನ್ನು ಅಳೆಯುವ ಒಂದು ಅಳತೆ; ಎರಡು ಹರಿದಾರಿ; ಸಂಮಾರು ಆರುಮೈಲಿ: ಮುನ್ದೆ ನಿನ್ದು ಕೂಟಾ ತೊಜಿದು ಮೂವತ್ತು ಗಾವುದ ××× ದೇವಸದೊಳೆಯ್ದಿ (ಸೌಇಇ. XI-1, ೦೧-೧೬ ; 865); ದೇಶದೇಶದ ಪತ್ತೆಂಟು ಗಾವುದದ ಮಾಹೇಶ್ವರರ್ ಕರುಣಿಸಿ ಬಂದು ಮುಂದೆ ನೆರೆದಿರೆ (ಬಸರ. ೬-४೦) ; ಆ ಸ್ಥಳದ ನಾಲ್ಕೈದು ಗಾವುದದಳತೆಯೊಳಗಾರುಮಂ ಪೊರ್ದಲೀಯದ (ಪದ್ಮರಾ. ३-೦೬) ; ವರ ಸುವರ್ಣಸುರತ್ನ ಸರ್ವಾಭರಣಭವನಂಗಳಿಗೆ ಗಾವುದವೆರಡಜಲಿ ಹವಣಿಸಿ ದನಪಿಳಾಂಬರ ಸುವಸ್ತುಗಳ (ತೊರರಾ. ೦-೬-೫) ; ಸಲೆ ಮೂಜು ಗಾವುದ ಪರಿಯಂತ ರಿಪುಗಳ ಬಲವ ಮುಜಿದು ಬೆನ್ನಟ್ಟಿ (ಕಂಪವಿ. ೦೬-೫೯). **ಗಾವುದು:** ನರರಥಂ ತೂಳ್ದಾ ಕುರುಕ್ಷೇತ್ರದಿಂ ಪಡುವಣ್ಗಾವುದು ಪೋಗೆ ಪೋಗಡಿಸುಮೆಂ (ಪಂಪಭಾ. ೦೦-೨೫). [<ಸಂ. ಗವ್ಯೂತ]

ಗಾವುದಳವಿ (ನಾ). ಒಂದು ಗಾವುದದ ಅಳತೆ; ಗಾವುದ ಪ್ರಮಾಣ; ಸುಮಾರು ಆರುಮೈಲಿ: ಕಡುಕೋಪದಿಂದೆ ಪೊಜಿಮುಟ್ಟು ದಡದಡಿ ಸುತಂ ಗಾವುದಳವಿಯು ಬಟ್ಟೆಯಿಂದೂರ್ಗೆ ನಡೆತಂದು (ಬಸರ. ೧೧-೩೯).

[ಗಾವುದ + ಅಳವಿ]

ಗಾವುದಿ ‘ ಗಾವದಿ ’ ನೋ.

ಗಾವುದು ‘ ಗಾವುದ ’ ನೋ.

ಗಾವುಮರಿ (ನಾ). ಗ್ರಾಮದೇವತೆಯ ಬಲಿಗಾಗಿ ಮೀಸಲಾಗಿರುವ ಕುರಿಮರಿ: ಗಾವಿಗೆ ಅರ್ಪಿಸುವ ಮರಿಯನ್ನು ‘ ಗಾವುಮರಿ ’ ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ (ನನ್ನೂರು. ೬೫೬). [ಗಾವು + ಮರಿ (<ಮಱಿ)]

ಗಾವುಳಿ ‘ ಗಾವಳಿ ’ ನೋ.

ಗಾವೆ ‘ ಗಾವು ’ ನೋ.

ಗಾಸಡಿ, ಗಾಸಿಡಿ (ನಾ). ಗಂಟು; ಮೂಟೆ; ಗದಡಿ: ಗಾಸಡಿಯ (ಗಂಟುಗಳ)ಮೇಲೆ ಧಾರಣೆ ಇರತಕ್ಕ ಜೀನಸುಗಳು (ಮುಂಬವ್ಯಾ. ೧೩೪). ಗಾಸಿಡಿ: ತಂಬಾಕು ಗಾಸಿಡಿಯಲ್ಲಿ ಮುಂಬಯಿ ೧೪ ಮಣ ತಂಬಾಕ ಇರುತ್ತದೆ (ಮುಂಬವ್ಯಾ. ೧೩೪).

[←ಮರಾ. ಗಾಂಸಡೀ]

ಗಾಸಿ$_1$, ಘಾಸಿ$_1$ (ನಾ). ತೊಂದರೆ; ಹಿಂಸೆ; ಆಯಾಸ: ಸೋನೆಗಳ ಜಿನುಂಗಿಗಂ ಬಿಱುಗಾಳಿಯ ಗಾಸಿಗಂ . . . ಕೋಡದೆ (ಗಿರಿಕ. ೯-೩೮ ವ); ಮಳೆಯುಂ ಚಳಿಯುಂ ಗಾಸಿ ಗಾಳಿ ನಿಲಿಸವೆಮ್ಮನು (ವಿಜೀಗೀ. ೮೩-೩); ಲಲಿತೆಯು ವಿಕಟಪರಿಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿ ಸಿಕ್ಕಿ ಗಾಸಿಯಾಗುತ್ತಿದ್ದಳು (ಪರಿಣೀ. ೧೬); ಈ ಮೊನೆಯ ತಿವಿತದಿಂದ ಶಂಭುರಾಯರು ಗಾಸಿಯಾದರು (ಅನ್ನ. ೪೧). ಘಾಸಿ$_1$: ಅಂತು ಬಟ್ಟೆವಯಣದಾಯಾಸದಿಂ ಘಾಸಿಯಾಗಿಯುಂ (ಪಾರ್ಶ್ವಪು. ೯-೨೮ ವ); ಇಂದಿಂದಿರಂಗಳ ಘಾಸಿಯಿಂ ಸ್ಯಂದಮಾನ ಮಕರಂದ ಬಿಂದು ಸಂದೋಹದ ತಂದಲಂ ಸುರಿವುದಱಿಂ (ದಾಧಪು. ೧-೧೧೯ ವ); ಅಹಿತನ ಘಾಸಿಯಿಂದನಿಲಜನನುಗಿದನು ಬಗಿದು ರಿಪುಶರವ (ಕುವ್ಯಾಕ. ೨೦-೨೩).

ಗಾಸಿಮಾಡು, ಘಾಸಿಮಾಡು = ತೊಂದರೆಗೊಳಿಸು; ಹಿಂಸಿಸು; ಕ್ಲೇಶಕ್ಕೆ ಗುರಿಮಾಡು; ಆಯಾಸಪಡಿಸು: ಕುಲವಳಿಯೆ ದೇಶವ ಗಾಸಿ ಮಾಡುವುದ್ಯಸೆ (ಸಂಭಪ. ೦೩-೩೯); ಗಾಸಿಮಾಡುವನು ಮಕ್ಕಳನೇನು ಕಿಡಿಕನೊ ಕೂಸಾಟದೊಳು ಕೇಶವನು (ನೇಮಿಸಂ. ೦೩-೧೦೦); ಬಡಕಲಾಗಿ ಸೊರಗಿಹೋದ ಗೋಪಿಯ ದೇಹ ಆಕೆಯನ್ನು ಗಾಸಿಮಾಡಿತು (ಈಪಕೊ. ೦೦೯); ಘಾಸಿಮಾಡುವ ದೇಹ ಹೇಸಿಕೆಗೆ ನಾನಾಜಿ^{3} (ದೀಕ್ಷಾಬೋ.೮೩-೧೩); ವೈರಿಬಲವನು ಘಾಸಿಮಾಡಿದರೊಗ್ಗಿನಲಿ ಹಮ್ಮೀರ ರಾವುತರು (ಕುವ್ಯಾಭೀ. ೪-೬೨). **ಗಾಸಿಯಾಗು, ಘಾಸಿಯಾಗು**=ತೊಂದರೆಗೊಳ್ಳು; ಕಷ್ಟಪಡು; ಆಯಾಸಪಡು; ಬಳಲು: ಕಿಡಿ ಸೂಸಿ ಸುಯ್ದು ಗಾಸಿಯಾಗಿ ಮದೆಗೆಡೆದು ಮದವಳಿದಿರ್ಪ ಮಾತಂಗವ್ರಾತದಿಂ(ಗಿರಿಕ.೯-೨೬ವ); ಭೂಸುರರು ಚೋರರುಗಳಿಂದವೆ ಗಾಸಿಯಾಗಿ (ಕುವ್ಯಾಸ. ಓರಿಇ. ೧೩-೧೪೧); ಈಸು ದಿನಮೆನ್ನೊಡನೆ ಕಾಳೆಗದೊಳಿದಿರಾಗಿ ಗಾಸಿಯಾಗದ ದೈತ್ಯರಿಲ್ಲ (ಜಬಪು. ೨೩-೧೪); ಆಸೆಯಿಂದ ಘಾಸಿಯಾಗಲೇಕಯ್ಯಾ (ಅವಹಂ. ೧೦೬-೪೮೪); ಅಭಿಮನ್ಯುವೀ ದುಶ್ಶಾಸನನ ಮಗನಿಂದ ರಣದಲಿ ಘಾಸಿಯಾದನು (ಕುವ್ಯಾದ್ರೊ. ೮-೩೦); ಅನುಜರು ಘಾಸಿಯಾದರು ಹಿಂದೆ ಭೀಷ್ಮಾದಿಗಳ ಬವರದಲಿ (ಕುವ್ಯಾಶ. ೧-೬೨). **ಗಾಸಿವೀಸಿ** = ಗಾಸಿ$_1$; ನೀಲವ್ವನ ಒಡಲು ಕುದಿದೆದ್ದಿತು; ಮನಸ್ಸು ‘ ಗಾಸಿವೀಸಿ ’ ಯಾಯಿತು (ಬರಹಾ. ೧೧೪); ಇಬ್ಬರ ಕೈಯಲ್ಲಿ ಸಿಕ್ಕು ಗಾಸಿವೀಸಿಯಾದಂತೆ (ಸಾಹಿತ್ಯಾಂ. ೪೬).

[ದೇ॥ ತಮಿ. ಕಾಚಿ; ತುಳು. ತೆಲು. ಗಾಸಿ]

ಗಾಸಿ$_2$, ಗಾಸೆ$_1$ (ನಾ). ೧. ಕುದುರೆಯ ಜೀನಿನ ಮೇಲೆ ಅಲಂಕಾರಕ್ಕಾಗಿ ಹಾಕುವ ವಸ್ತ್ರ: (ಕ). ಗಾಸೆ$_1$: ೨. ತೆಳುವಾದ ಹೊದಿಕೆ: ರೇಶಿಮೆಯ ಮೆತ್ತಗಾದ ಗಾಸೆಗಳನ್ನು ಹಾಸಿ (ಮುಂಜುಕ. ೦೮೮).

[← ಅರ. ಗಾಶಿಯಾ; ಹಿಂ. ಗಾಸಿಯಾ; ಮರಾ. ಗಾಶಾ]

ಗಾಸಿಗೆಯರ್, ಗಾಸಿಗೈ (ಕ್ರಿ). ತೊಂದರೆಯನ್ನುಂಟುಮಾಡು; ಹಿಂಸಿಸು: ಲೇಸುಲೇಸೈ ಕೃಷ್ಣ ನಮ್ಮನು ಗಾಸಿಗೆಯ್ಯುತೆ ಪೋಗುವರೆ (ಅಕ್ರೂಕ. ೯-೬೮); ಮೊಗದೊಳ್ ಮೊಗವಿಟ್ಟು ಮುದ್ದಿಪ ನೆವದಿಂ ಗಾಸಿಗೆಯ್ದುಂ (ಚಿಕವಂ. ೬೯-೧೬). **ಗಾಸಿಗೈ**: ಕಟ್ಟಾಸುರದ ಬೇಸಗೆಯೊಳೋಸರಿಸದ ಗಾಸಿಗೈದನೆನುತೆಯ? (ರಾಮಾಶ್ವ. ೧-೯).

[ಗಾಸಿ$_1$ + ಕೆಯ್$_1$]

ಗಾಸಿಗೈ ‘ಗಾಸಿಗೆಯರ್’ ನೋ.

ಗಾಸಿಗೊಳಿಸು, ಘಾಸಿಗೊಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ತೊಂದರೆಯನ್ನುಂಟುಮಾಡು; ಕ್ಲೇಶಪಡಿಸು; ನೋವನ್ನುಂಟುಮಾಡು: ಆ ಹಾವುಗಳು ನನಗೆ ಅಪ್ರಿಯರೆನಿಸಿದವರನ್ನೆಲ್ಲಾ ಕಡಿದು ಗಾಸಿಗೊಳಿಸಿದುವು (ಹಾಜುತ್ತ. ೦೦೦); ಸುಮ್ಮನೆ ಮನಸ್ಸನ್ನು ಗಾಸಿಗೊಳಿಸಬೇಡಿ (ಕೀಪೋದ. ೩). **ಘಾಸಿಗೊಳಿಸು**: ಯೌವನದ ಗಾಂಭೀರ್ಯ ಘಾಸಿಗೊಳಿಸದೇ ಇದ್ದ ಮುಗ್ಧಸೌಂದರ್ಯ (ಬಕಾಂಗಿ. ೮). [ಗಾಸಿ$_1$ + ಕೊಳ್$_1$ + – ಇಸು$_2$]

ಗಾಸಿಗೊಳ್ಳು (ಕ್ರಿ). ತೊಂದರೆಪಡು; ಕ್ಲೇಶಪಡು: ಮನಸ್ಸು ಗಾಸಿಗೊಂಡಿದೆ (ನನ್ನಕೊ. ೬೩). ‘ ಗಾಸಿಗೊಳಿಸು ’ ಪರಾ.

[ಗಾಸಿ$_1$ + ಕೊಳ್ಳು (<ಕೊಳ್$_1$)]

ಗಾಸಿಡಿ ‘ ಗಾಸಡಿ ’ ನೋ.

ಗಾಸಿವಡೆ (ಕ್ರಿ). ಬಳಲು; ದಣಿ; ಆಯಾಸಗೊಳ್ಳು: ಲೇಸಿನ ವಿಟರ ವಯುವದಲಿ ಮೋದದೆ ಚೌಶೀತಿ ಬಂಧದ ಕೂಡಿ ಗಾಸಿವಡೆದು ಚಂದ್ರಶಾಲೆಯೊಳ್ ತಂಗಾಳಿ ಬೀಸಿದೊಡೆದೆಯನೊಡ್ಡುವರು (ಮೋಹತ. ೦೮-೪೯); ಗಾಸಿವಡೆದ ಮೂಸೆಯಂತೆ ಎಂತು ಬಾಳ್ವೆನಕಟ! (ಕವಿಕಾ. ೮೪-೦೦).

[ಗಾಸಿ$_1$ + ಪಡೆ$_1$]

ಗಾಸೆ$_1$ ‘ ಗಾಸಿ$_2$ ’ ನೋ.

ಗಾಸೆ$_2$ ‘ ಕಾಸೆ$_1$ ’ ನೋ.

ಗಾಹ (ನಾ). ೧. ಮುಳುಗುವಿಕೆ; ಜಳಕ; ಸ್ನಾನ. ೨. ಅಡಗಿಕೊಳ್ಳುವುದು. ‘ ಅವಗಾಹ ’ ಪರಾ. ೩. ಆಳ. [ಸಂ.]

ಗಾಹನ (ನಾ).=ಗಹನ೭: ಮೋಹಮೋಹ ಬಿಡದೆ ಆಹಾರ ಇಂದ್ರಿಯಂಗಳ ಗಾಹನದೊಳಗೆ ಬಿದ್ದು ಆಹಸ್ಸು ಕಳೆವೇನೊ (ಮೋಕ್ಷದೀ. ೬೩-೨). [ಸಂ.]

ಗಾಹಿ (ನಾ). ಮೋಸಗಾರ; ಕಪಟಿ: ಗಾಹಿ ಕೌಶಿಕನ ಕೃತ್ರಿಮುಸರ್ಪದಷ್ಟದಿಂ ನಿದ್ರೆ ತಿಳಿದೇಳುವಂತೆ (ಹಡಕಾ. ೧೪-೯). [ಗಾಹು$_3$+ – ಇ$_3$]

ಗಾಹಿಲ (ನಾ). ಇಲ್ಲದಾಗುವಿಕೆ; ಮರೆಯಾಗುವಿಕೆ; ನಾಶವಾಗುವಿಕೆ.

ಗಾಹಿಲಾಗು=ಇಲ್ಲವಾಗು; ಮರೆಯಾಗು: ಬಾಹುಮುರಿದಂತಸುರನಾಯಕಗಾಹವದ ರಣಶೂರ ಕೈಬಿಟ್ಟೈದೆ ಗುರುಬಲವೇ ಗಾಹಿಲಾದಂತೂರೆ ಪ್ಯಾಗಂದಾಹಗೊಳುವಾಗ ಪರದಿಗ್ವಧು ಮೋಹಕ್ಕೈದಿದ ಬಿಟ್ಟು ಪದ್ಮಿನಿ ಪದ್ಮಬಾಂಧವನೂ (ಜಿರಾಮಾ. ೨೩೮-೨). [←ಮರಾ. ಗಾಹಾಳ್]

ಗಾಹಿಲಂಬಡು (ಕ್ರಿ). ಕಷ್ಟಪಡು; ತೊಂದರೆಯನ್ನನುಭವಿಸು (?): ದೇಹದೊಳಗಿರಲಾತ್ಮಧರ್ಮದ ನೇಹದಿಂ ಸ್ವರ್ಗಾದಿ ಭೋಗವನಾಹನಲದನ್ಯಾಯ ನಡತೆಯೊಳೊಕ್ಕು ನರಕವನು ಗಾಹಿಲಂಬಡುತಿಹನು (ಬಿಜ್ಞಪು. ೮೩-೪೨). [ಗಾಹಿಲ? + ಪಡು$_1$]

ಗಾಹಿಸು$_1$ (ಕ್ರಿ). ೧. ಹರಡು; ವ್ಯಾಪಿಸು: ಸೀರೆಯೊಟ್ಟಲು ಗಗನವನು ಗಾಹಿಸಿತು (ಕುವ್ಯಾಸ. ೧೩-೨); ಗಾಹಿಸಿತು ನಿನ್ನಾಜ್ಞೆ ಜಗದಲಿ ಮುಂ. . . ಗೆಟ್ಟಿನಲ (ನಿಭಾಗ. ೧-೧೨-೨೬). ೨. ಮುಳುಗು: ಮೋಹ ಸರ್ಪಸ್ವಗಳ ರಾಗಾಬ್ಧಿಯೊಳ್ ಬ್ರಹ್ಮ ಗಾಹಿಸದರೊಳಗೆ ನೀಂ ಮುಂಕುತಿಮ್ಮ (ಮಂಕುಕ ೯೬೨). [ಗಾಹು$_1$ + – ಇಸು$_3$]

ಗಾಹಿಸು$_{2}$ (ಕ್ರಿ). ಮೋಸಮಾಡು; ವಂಚಿಸು: ಆಹಾಹ ಹಸನಾಯ್ತು ಕೊಡಿರೇಕೆ ಪಾತ್ರೆಯುಂ ಗಾಹಿಸಿಯೆ [ಪಾಠಾಂ. ಓಹೋಹೊ, ಗಹಗಹಿಸಿ] ಇಂತು ಕೊಂಡವರುಂಟೆ ಪಾತ್ರೆಯುಂ (ಶಿರುರ. ದೀ. ೧೩-೮).

[ಗಾಹು$_{3}$ + – ಇಸು$_{3}$]

ಗಾಹು$_{1}$ (ನಾ). ೧. ಆಳ; ಅತಿಶಯಂತೆ; ಆಧಿಕ್ಯ: ಹೇಳ್ವೆ ಪಾರ್ಥ ಮೋನದೊಳಿರದಿರೆನ್ನಾಣೆನಲು ಬೆಜಗಿನ ಗರದ ಗಾಹಿನಲದ್ದು ಮೋನ ದೊಳಿದ್ದನಾ ಪಾರ್ಥ (ಕುವ್ಯಾ.ಕ. ೧೭-೭). ೨. (ಆಳವಾದ) ತಿಳಿವು; ಅರಿವು. ‘ಗಾಹುಗೊಳ್’ ಪರಾ. [<ಸಂ. ಗಾಹ]

ಗಾಹು$_{2}$ (ನಾ). ಹಿಡಿತ; ಪ್ರಭಾವ; ಕೈವಾಡ: ಹೂತೆಗಳಃ ಹೊಯ್ದಾಡವೇ ನಿರ್ವಾಹಸೂತ್ರದ ಕುಣಿಕೆಗಾಱನ ಗಾಹಿನಲಿ (ಕುವ್ಯಾ.ಸ. ೯-೯). [<ಪ್ರಾ. ಗಾಹ./ಸಂ. ಗ್ರಾಹ]

ಗಾಹು$_{3}$ (ನಾ). ೧. ಮೋಸ; ಮಾಯೆ; ವಂಚನೆ; ಠಕ್ಕು: “ಕಪಟಂಗಳ ಗನ್ನಗಾಹುಗಳ್” (ಕರ್ಣನಿ. ೨೭); “ಗಾಹೆನೆ ಕಪಟಕ್ಕೆ ನಾಮಂ” (ಭಾರನಿ. ೩೧); ಲೋಲಶ್ಮಶ್ರುಮುಖಂ ತೆಱಂಬೊಳೆವಿನಂ ಗಾಹಿಂಗೆ ಬೀಟ್ವನ್ನಮಾಭೀಳಾಲೋಕದೆ ಸಾರ್ದು (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೩-೩೧); ಗಾಹುಕೊಳ್ಳದ ಭೀಮಪಾರ್ಥರ ಸಾಹಸವನೆಣಿಸುತ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೧-೧೨); ಮೋಹದಲಿ ಮಾಯಾಪ್ರಪಂಚಿನ ದೇಹಸಿದ್ಧಿಯು ಪಡೆದೆನೆಂಬೀ ಗಾಹಿನಿಂದಲಿ ವಜ್ರಪಿಂಡ ಶರೀರ ಫಲಿಸಿದೊಡೆ (ಪ್ರಭುಲಿ. ೧೯-೩೦). ೨. ಗುರಿ; ಉದ್ದೇಶ: ಪೆರ್ದೊಡೆಯುಂ ಕಡಿಖಂಡವಪ್ಪಿನಂ ತುಡುಕುವ ಗಾಹು ತಪ್ಪಿದೊಡೆ ಬೆಂಬಿಡದೆಯ್ದುವ . . . ನಾಯ್ಗಳಂ ಪಿಡಿದು (ಸಳದಂ. ೬೮); ಗಾಹು ಬೇಱುಹುದೀ ಜಗದ ವೈಗಾಹಿಗೋಸುಗ ಜನ್ಮವೆಂಬಿವು ಚೋಹವ್ಯಸಲ್ಲದೆ ವಿಚಾರಿಸೆ ಮಗನೆ ನಿನಗೆಂದ (ತೊರರಾ. ೧-೯-೩೭). [?]

ಗಾಹುಕಂಡಿ (ನಾ). ಮೋಸದಿಂದ ನುಸುಳಿಹೋಗುವ ಕಂಡಿ; ಕಳ್ಳಗಂಡಿ; ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಮಾರ್ಗ: ಈ ಮಾಯೆಯು ಗಾಹುಕಂಡಿಯೊಳು ನುಸುಳುವ ಮಾಯಾವಾದಿಗಳಂತಲ್ಲ ನೋಡಾ (ಆದವ. ೧೯೭). [ಗಾಹು$_{3}$ + ಕಂಡಿ$_{1}$]

ಗಾಹುಕಾಱ (ನಾ). (ಆಳವನ್ನು) ತಿಳಿದವನು; ಜ್ಞಾನಿ: ಮೋಹವಿಲ್ಲದೆ ಸಕಲಜೀವಸ್ನೇಹವುಳ್ಳ ವೀರಶೈವದ ಗಾಹುಕಾಱರು ಪರಮಸುಖಿಗಳು ಗಿರಿಜೆ ಕೇಳೆಂದ (ಪ್ರಭುಲಿ. ೨೫-೧೩). [ಗಾಹು$_{1}$ + – ಕಾಱ]

ಗಾಹುಗತಕ, ಗಾಹುಗದುಕು (ನಾ). ೧. ಮೋಸಗಾರಿಕೆ; ಕಪಟ; ಮೋಸ: ಲಲಿತ ಮಾಯೆಯು ಗಾಹುಗತಕದ ಬಳೆಯುನಳವಡಿಸುವುದು . . . ಎಂದು ಸಾಱಿದರಬ್ಧಿಘೋಷದಲಿ (ಜೀವಂಧ. ೭-೪೭); ಗಾಹುಗತಕದಲೆಮ್ಮ ಶಿಷ್ಯಂಗೀ ಹದನ ವಿರಚಿಸಿದ ನಿನ್ನದು ಮೋಹದವರೇ ಗೆಲಲಿಯೆಂದನು ಹರಿಗೆ ಬಲರಾಮ (ಕುವ್ಯಾ.ಗ. ೬-೪). ೨. ಭ್ರಮೆ; ಭ್ರಾಂತಿ: ದೇಹವೇ ದೀವಿಗೆಯು ಕಂಬವದಾ ಹಣತೆಯೀ ಬಾಹ್ಯಕರಣಗಳೂಹಿಸಲು ಪ್ರಾಣಾದಿವಾಯುವೆ ತೈಲದಂತದಕೆ ಗಾಹುಗತಕದ ಸೂಕ್ಷ್ಮತನುವೇ ಮೂಹುರಿಯದಹ ವರ್ತಿಯಲ್ಲಿಯು ದೇಹಿಯೀ ಚಿದ್ದೀಪವದು ನೀನೆಂದು ನಿಶ್ಚಯಿಸು (ಅಮೃತ. ೩-೭೭). **ಗಾಹುಗದುಕು**: ೧. ಗಾಹುಗದುಕ [ಪಾಠಾಂ. ದಕ, ದುಕು] ನುಳಿದೇಱಿದರಶ್ವಾರೋಹಕರಾ ಸಮಯದಲಿ (ಕುರಾಸಾಂ. ೧೨-೮೮). ‘ಗನ್ನಗತಕ’ ಪರಾ.

[ಗಾಹು$_{3}$ + ಗತಕ$_{1}$]

ಗಾಹುಗದುಕು ‘ಗಾಹುಗತಕ’ ನೋ.

ಗಾಹುಗಳ್ಳ (ನಾ). ವಂಚಿಸುವುದರಲ್ಲಿ ಕದೀಮನಾದ ಕಳ್ಳ; ಪಕ್ಕಾ ಚೋರ: ಇಂತೀ ಗಾಹುಗಳ್ಳರಂತೆ ಮಾತಿನಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮವ ನಡಿದು ಸರ್ವಸಂಸಾರದಲ್ಲಿ ಏಳುತ್ತ, ಮುಳುಗುತ್ತ . . . ಸುಖಿಗಳೆಂತಪ್ಪರೋ (ಕವಿಚ. I, ೨೩೩ ಕೀಲಾರದ ಭೀಮಣ್ಣನ ವಚನ). [ಗಾಹು$_{3}$ + ಕಳ್ಳ$_{1}$]

ಗಾಹುಗಾತಿ (ನಾ). ಮೋಸಗಾತಿ; ವಂಚಕಿ: ಬರೆ ಲಗ್ನಂ ಚರ ಸೂನೆಗೇಹದ ಕುಜತ್ರಿಂಶಾಂಶದೊಳ್ ರೋಹಿಣೀವರನಲ್ಲಿರ್ದೊಡೆ ಗಾಹುಗಾತಿ (ಜಾತಕತಿ. ೨೨-೫). [ಗಾಹು$_{3}$ + – ಗಾತಿ$_{6}$]

ಗಾಹುಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ಆಳವನ್ನು ತಿಳಿ, — ಕಾಣು, — ಅರಿತುಕೊಳ್ಳು: ಆಹ ಶಿವಶಿವ ಬಹಳಜನ್ಮವ್ಯೂಹಚಿಂತಿತಯೋಗನಿಷ್ಠರು ಗಾಹುಗೊಳ್ಳದ ಗುರುವ ದೈವವನಕಟ ನಿಂದಿಸುತ (ನಿಭಾಗ. ೭-೧-೧೧).

[ಗಾಹು$_{1}$ + ಕೊಳ್$_{1}$]

ಗಾಹುರ (ನಾ). ಆತುರ; ವೇಗ; ರಭಸ: ಬೇಹರಮನೆಸಗಿಕೊಳುತಂ ಗಾಹುರದಿಂ ದಾರಿವಿಡಿದು ಬರ್ಪವಸರದೊಳ್ (ಹಾಲಾಸ್ಯ. ೧-೪-೨೫).

[ಕಾಹುರ$_{1}$ (< ಕಾವರ$_{2}$)]

ಗಾಹೆ (ನಾ). ಶ್ಲೋಕ; ಹಾಡು: ತಮ್ಮಯ್ಯಂ ಪೇಟ್ದ ಗಾಹೆಯುಂ ಕಟ್ಟುಪಂಜರದ ನಡುವಣ ನಾಗವೇದಿಕೆಯೊಳ್ ವಿನೋದದಿಂ ಬರೆದಿಟ್ಟಂ (ಪಂಚತಂ. ೧೯೪-೨೦); ಲೇಖಮಂ ಪಾವುಡಮುನಭಿಜ್ಞನ ಗಾಹೆಯಂತಿರ ಲೋದಿಸದೆಯುಂ ಶೋಧಿಸದೆಯುಂ (ಅನಂಪು. ೦೩-೯೫ ವ); ಗಾಥಾ–ಗಾಹೆ (ಶಮದ. ೨೫೭ ಪ್ರಯೋ); ಆ ಹರಿಯು ವರಮಹಿಮೆಯು . . . ಗಾಹೆ ವೇದಗಳಱಿಯುವೈ (ಸಂಭಪ. ೪-೩೧); ಈ ಕಾರಣಗಳಿಂದ ನಾನು ಹೀಗೆ ಮಾಡಿದೆ ಎಂದು, ಅದನ್ನು ಸ್ಪಷ್ಟಪಡಿಸಲು ಈ ಗಾಹೆಗಳನ್ನು ಹೇಳಿತು (ಬುದ್ಧಪ. ೧೫). ‘ಗಾದೆ’ ಪರಾ. [<ಪ್ರಾ. ಗಾಹಾ./ಸಂ. ಗಾಥಾ]

ಗಾಳ, ಗಾಣ$_{2}$ (ನಾ). ೧. (ಮೀನು ಹಿಡಿಯುವ) ಕೊಕ್ಕೆ, — ಕೊಂಡಿ: ಖೇಚರಕನ್ನೆಯರ್ಕಳ ಕಣ್ಗಳೆಂಬ ಮೀಂಗಳ್ ಕುಮಾರನ ರೂಪೆಂಬ ಗಾಳದಿಂ ತೆಗೆಯೆಪಟ್ಟು (ವಡ್ಡಾರಾ. ೫೭-೧೧); ಗಡಿಯುರ ಸಿಂಗಂ ತೊಡದರ್ದ್ದರ ಗಾಳಂ (ಸೌಇಇ. XI-II, ೧೩೩-೩೮ ; 1037); ಸೂಳೆಯರ್ ಗಾಳದ ಮೀನಂತಳವಱಿಯೆ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೨-೬೯); ಗಾಳದಲ್ಲಿರುವ ಮಾಂಸವನ್ನು ಭಕ್ಷಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಹೋದ ಮತ್ಸ್ಯದೋಪಾದಿಯಲ್ಲಿ (ಕೃಬಾಸ. ೧೩೦); ಒಕ್ಕಲಿಗರು ಗಾಳದ ಗಣೆಗಳನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಬಂದು ಹೆಂಗಸರ ಕಡವಿನಲ್ಲಿ ಕೂರುತ್ತಾರೆ (ಚಸ್ತಕ. ೧೨). ೨. (ಆಲಂ) ಕುತಂತ್ರ; ಹೂಟ: ಅವನು ಆಕೆಯ ಗಾಳದಲ್ಲಿ ಸಿಕ್ಕಿಬಿದ್ದ (ರೂಢಿ). **ಗಾಣ$_{2}$**: ೧. ದನುಜರೆರಗಳ ಹಾಯ್ಕಿ ಗಾಣದಲನಿಮಿಷರನೀಡಾಡಿ ಕೊಂಡರು ದುರ್ಗವನು ಸುರರ (ಕುವ್ಯಾ.ಕ. ೭-೧೧); ಎಳೆದು ತರಿಸೆನೆ ತನ್ನ ಬಾಲವ ಕಳುಹಿ ಗಾಣ[ಪಾಠಾಂ. ಳ]ದ ಬಲೆಗೆ ಸಿಲುಕಿದ ಮೀನಿನಂದದಲಿ (ತೊರರಾ. ೪-೪-೪೫); ಖಳರ ಗಂಟಲ ಗಾಣನೋ ಜಗದೊಳಗೆ ಪ್ರವೀಣನೋ (ಪುರಂದ. ೧-೨೦೩-೧).

[ದೇ ೩ ತುಳು. ಗಾಳ, ಗಾಳೋ; ತೆಲು. ಗಾಲ, ಗಾಲಾ; ಪರ್ಜಿ. ಗೇಲ./ಪ್ರಾ. ಗಲಅ]

ಗಾಳಕ (ನಾ). ಪ್ರೌಢ; ವ್ಯವಹಾರಚತುರ: ಸಾತ್ವಿಕನಾದ ಧರ್ಮರಾಯನು, ಸಿಟ್ಟಿನ ಸ್ವಭಾವದ ಭೀಮಸೇನನನ್ನೂ–ತೇಜಸ್ವಿಯಾದ ಅರ್ಜುನನನ್ನೂ–ಗಾಳಕರಲ್ಲದ ನಕುಲ ಸಹದೇವರನ್ನೂ ಸಮದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ನೋಡಿ (ಕುಟುಂಬ. ೪೯). [←ತೆಲು. ಗಾಳಕು]

ಗಾಳಗಟ್ಟಿಗೆ (ನಾ). ಮೀನಂ ಹಿಡಿಯುವ ಗಾಳದ ಕಡ್ಡಿ, — ಕೋಲು: ಇಟ್ಟಣಿಸಿದ ಮೀನನಿಳಿಗೆ ಸೆಳೆವ ಗಾಳಗಟ್ಟಿಗೆಗಳೊ ದೇವತೆಗಳ ಮುಟ್ಟಿತಿವಿವ ಸಬಳಗಳೊಯೆಂದೆನಲಲ್ಲಿ ನೆಟ್ಟ ದೆಂಕಣೆಗಳೆಸೆದವು (ಕುರಾಸಾಂ. ೧೭-೧೪). [ಗಾಳ + ಕಟ್ಟಿಗೆ$_{1}$]

ಗಾಳಗಾರ (ನಾ). ಗಾಳದಿಂದ ಮೀನನ್ನು ಹಿಡಿಯುವವನು; ಬೆಸ್ತ: ಗಾಳಗಾರನಾ ಕೊಂಡಿಯೆರೆಯಂ ತಿಂದ ದಾಳೆಮೀನಂ . . . ಸೋಲಿಸುವ ಮಾಳ್ಕೆಯಿಂದ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೪೦೪-೨೯೩).

[ಗಾಳ + – ಗಾರ (< – ಕಾಱ)]

ಗಾಳನ (ನಾ). ಸೋಸುವುದು ; ಶೋಧನ. 'ಗಾಳಿಸು' ಪರಾ.
[ಸಂ. ಗಾಲನ]

ಗಾಳಬ್ಬೆ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾಕೆಯ ಹೆಸರು : ಗಜ್ಜವೆಡಜ್ಜ ಶ್ರೀಮತ್ ರಾಚಿಯರಸರ ಅರಸಿ ಗಾಳಬ್ಬೆಯರ್ ದೇಗುಲವು ಮಾಡಿಸಿ (ಎಕ. V, ಹೊಳೆನ. ೧೪-೧೩ ; ಸು. 960).
[ಗಾಳ ?+ ಅಬ್ಬೆ$_1$]

ಗಾಳಹಾಕು, ಗಾಣಹಾಕು (ಕ್ರಿ). ೧. ಮೀನು ಹಿಡಿಯಲು ಗಾಳವನ್ನು ನೀರಿಗೆ ಬಿಡು : ಅವನು ಮೀನು ಹಿಡಿಯಲು ಗಾಳ ಹಾಕಿದ್ದಾನೆ (ರೂಢಿ). ೨. (ಅಲಂ) ಆಸೆ ತೋರಿಸು ; ಮರುಳುಗೊಳಿಸು : ಇಂಥ ಸಮಕಾಲೀನ ಶಬ್ದಗಳನ್ನು ಬಳಸಿ, ಜನರ ಮೆಚ್ಚಿಕೆಗೆ ಗಾಳಹಾಕತೊಡಗಿದರು (ಯುಕ್ಷಬ. ೧೩೭). **ಗಾಣಹಾಕು :** ೨. ಇದೊಂದು ಆಷಾಡಭೂತಿ, ಹಳ್ಳಿಯವರಿಗೆ ಏನೋ ಗಾಣಹಾಕುವುದಕ್ಕೆ ಬಂದಿದೆ (ಸುವಸಂ. ೧).
[ಗಾಳ + ಹಾಕು (<ಪಾಯ್ಕು$_1$)]

ಗಾಳಿ$_1$, ಘಾಳಿ (ನಾ). ೧. ಎಲರು ; ವಾಯು ; ಮಾರುತ : "ಗಾಳಿಯೆ ವಾತದೊಳ್" (ಕರ್ಣನಿ. ೩೫) ; "ಗಾಳಿಯೆನೆ ಮಾತರಿಶ್ವಂ" (ಕಶರ. ೩೨) ; ಪಾಯ್ವ ಶೀಕರದೊಳೆ ನಾಂದು ಸೇಡುಗೊಳುತಂ ಸುಟಿದೂದುವ ಗಾಳಿ ಬರ್ಪ ದೇವರ ವರಕಾಂತೆಯರ್ಕಳ ಪರಿಶ್ರಮಮಂ ಕಳೆದತ್ತು (ಕಾವ್ಯಸಾ. ೬೮ ಕೂದ್ರಕ) ; ಗಾಳಿಯೆತ್ತಲು ಘಾಡಿಸುವ ಪೇಘಾಳಿಯೆತ್ತಲು (ಕುವ್ಯಾಕ. ೧೦-೨೩) ; ಗರುಡನ ಗಱಿಯ ಗಾಳಿಗೆ ಫಣೆಗಳ ಮೊತ್ತ ಮುರಿಗೆಡೆದೋಡುವಂದದಲಿ (ಕಂನವಿ. ೧೫-೧೦೪) ; ಸ್ವಚ್ಛವಾದ ಗಾಳಿ ಬರಲಿಕ್ಕೆ ಮಾರ್ಗವಿರಬೇಕು (ಮುಂಬಯಿ. ೪-೨೫). ೨. ದೆವ್ವ ; ಪಿಶಾಚಿ : ಪೊಡೆದುದು ಗರವತಿಕೋಪದೆ ಪಿಡಿದುದು ಪುಲಿ ಗಾಳಿ ಸೋಂಕಿದತ್ತು (ಕಾದಂಪೂ. ೫೬೩) ; ಮಾನಿನಿ ಒಬ್ಬ ಸಂನ್ಯಾಸಿಯ ಕಂಡು ಧೇನಿಸಿ ಕೂಸೆಂದತ್ತ ಬರಲು ಏನು ಗಾಳಿ ಅವರಿಗೆ ಸೋಕಿತೆ ಎಂದು ಪುರಂದರ ವಿಠಲ ತನ್ನೊಳು ನಗುತಿದ್ದನು (ಪುರಂದ. ೧-೧೧೧-೯) : 'ಆಚಾರ್ರು ಗಾಳಿಯಾಗಿದ್ದಾರೆ !' ಎಂದು ಜನರಾಡಿಕೊಳ್ಳಲಾರಂಭಿಸಿದರು (ನನ್ನೂರು. ೧೯೬). ೩. ವಾಸನೆ ; ಸುಳಿವು : ನಾಯಿಗಳಿಗೆ ಯಾವುದೋ ಪ್ರಾಣಿಯ ಗಾಳಿ ಸಿಕ್ಕಿದೆಯೆಂದು ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಗೊತ್ತಾಯಿತು (ಕಾನೂರು. ೧೪೦). 'ಗಾಳಿಹಿಡಿ' ಪರಾ. ೪. (ಅಲಂ) ವ್ಯಗ್ರವಾದುದು : ಪ್ರತಿಭಾನ ಮನಸ್ಸು ಗಾಳಿಯಾಗಿತ್ತು (ಮೂಲಕಿ. ೧೪೩). ೫. (ಅಲಂ) ಪ್ರಭಾವ ; ವರ್ಚಸ್ಸು : ನಿನಗೆ ಅವರ ಗಾಳಿ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಬೀಸಿದೆ (ರೂಢಿ). **ಘಾಳಿ :** ೧. ಮದದಾನೆ ಕಂಭಮಂ ಮುಱಿದು ಘಾಳಿಯಂತೆ ವೇಗಿಯುಂ ಕಲಿಯಂತೆ ನಿಶ್ಶಂಕನುಂ . . . ಆಗಿರ್ಪುದಂ ಕಂಡು (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧೩-೫೫ ಅಡಿಟಿ) ; ಘಾಳಿಯೊಳು ನಿಂದು ಧೂಳಿಯ ಹೊಯ್ಯುತಿದೆ (ಅದವ. ೧೫-೩೨) ; ಘಾ[ಪಾಠಾಂ. ಗಾ]ಳಿ ಬಂದ ಕೈಯಲ್ಲಿ ತೂಱಿಕೊಳ್ಳಿರೊ (ಪುರಂದ. ೨-೨೧ ಪಲ್ಲವಿ) ; ನಿಂದು ಕಣ್ಮುಚ್ಚಿ ಘಾಳಿಯ ಬೀಸುತೇ (ನವಮೋ. ೬-೭).

ಗಾಳಿಗೆ ತೂರು = ಉದಾಸೀನ ಮಾಡು ; ಕಡೆಗಣಿಸು ; ಎಸೆದುಬಿಡು : ತಮ್ಮ ಭಾವನೆಯಾದರೋ ಸುಲಭವಾಗಿ ಗಾಳಿಗೆ ತೂರಿಬಿಡತಕ್ಕುದಾಗಿಲ್ಲ (ಚನ್ನಪೀ. ೦೪೯). **ಗಾಳಿಬಂದಲ್ಲಿ ಕೊಡೆ ಹಿಡಿ**=ಸಮಯಕ್ಕೆ ತಕ್ಕಂತೆ ವರ್ತಿಸು ; ಸಂದರ್ಭೋಚಿತವಾಗಿ ವ್ಯವಹರಿಸು : ಅಂತೂ ಗಾಳಿಬಂದಲ್ಲಿ ಕೊಡೆಹಿಡಿಯುವ ಜಾತಿಯವಳು (ಶೀಮೋದ. ೩೫). **ಗಾಳಿಬಂದಾಗ ತೂರಿಕೊ**= ಅವಕಾಶವೊದಗಿದಾಗ ಕಾರ್ಯಸಾಧನೆ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳು : ಈ ಬೆರಳಿನಲ್ಲಿ ಒಂದು ಉಂಗುರ ಇಲ್ಲದಿರುವುದು ಮಾತ್ರ ದೊಡ್ಡ ಕೊರತೆಯೇ ಸರಿ ಎಂದು ಹೇಳಿ ಗಾಳಿಬಂದಾಗಲೇ ತೂರಿಕೊಂಡಳು (ಕೊನಷ್ಟ. ೮೩) ; ಗಾಳಿಬಂದಾಗ ತೂರಿಕೊ (ಗಾದೆ). **ಗಾಳಿಯಸೊಡರು**=ನಶ್ವರವಾದುದು : ಸಂಸಾರವೆಂಬುದೊಂದು ಗಾಳಿಯಸೊಡರು ಸಿರಿಯೆಂಬುದೊಂದು ಸಂತೆಯ ಮಂದಿ ಕಂಡಯ್ಯಾ (ಬಸವ. ೧೬೪). [ದೇಶ್ಯ ತಮಿ. ಕಾಲಿ ; ತುಲು. ಗಾಲಿ, ಗಾಳಿ ; ತೆಲು. ಕೊಲಾ. ಗಾಲಿ ; ನಾಯ್ಕಿ. ಘಾಳಿ]

ಗಾಳಿ$_2$ (ನಾ). ನಿಂದೆ; ಬೈಗುಳು. 'ಗಾಳಿವಾತು$_2$' ಪರಾ. [<ಸಂ. ಗಾಲಿ]

ಗಾಳಿಕೂಳ 'ಗಾಳಿಗೂಳ' ನೋ.

ಗಾಳಿಕೊಡೆ (ನಾ). ವೈಮಾನಿಕರು ವಿಮಾನದಿಂದ ಭೂಮಿಗೆ ಧುಮುಕಬೇಕಾದ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಕೊಡೆ ; ಧುಮುಕುಕೊಡೆ ; ಪ್ಯಾರಾಚೂಟು : ಧುಮುಕಿದರೂ ಪ್ರಾಣಕ್ಕೆ ಹಾನಿಯಾಗದಂತೆ ಕೈಯಲ್ಲಿ ಹಿಡಿದುಕೊಳ್ಳಲು 'ಪೆರಾಚ್ಯೂಟ್'ಗಳೆಂಬ ಗಾಳಿಕೊಡೆಗಳನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸುತ್ತಾರೆ (ವಿಜ್ಞಾವಿ. ೭೯) ; ಆಗಾಗ ಆಕಾಶದಿಂದ ಬೆಳಕಿನ ಗಾಳಿಕೊಡೆ (Parachute)ಗಳನ್ನು ಹಾರಿಸಿ ಅವು ವೈರಿಪಾಳೆಯಗಳನ್ನು ಬೆಳಗುವಂತೆ ಮಾಡುವರು (ಬಾಲಪ್ರ. I, ೫೮೮).
[ಗಾಳಿ$_1$ + ಕೊಡೆ$_2$]

ಗಾಳಿಕೋವಿ (ನಾ). "ಗಾಳಿಯ ಬಲದಿಂದ ಹೊಡೆಯುವ ತುಪಾಕಿ ; ಗಾಳಿಕೋವಿ ; ಗಾಳಿಬಂದೂಕು" (Air-gun. ಇಂಕನಿ).
[ಗಾಳಿ$_1$ + ಕೋವಿ$_1$]

ಗಾಳಿಕೋಳಿ (ನಾ). ಗಾಳಿ ಬೀಸುವ ದಿಕ್ಕನ್ನು ತೋರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಎತ್ತರವಾದ ಕಟ್ಟಡಗಳ ಮೇಲೆ ನಿಲ್ಲಿಸಿದ ಸಾಧನ ; ವಾಯುದಿಕ್ಸೂಚಿ : ನೆಲದ ಮಟ್ಟದಲ್ಲಿ ಗಾಳಿಯು ಯಾವ ಕಡೆಗೆ ಬೀಸುತ್ತದೆ ಎಂಬುದನ್ನು ಎತ್ತರದಲ್ಲಿ ಹಾರುವ ವೈಮಾನಿಕನಿಗೆ ತಿಳಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಕತ್ತಲಲ್ಲಿ ಮಿನುಗುವ ಗಾಳಿಕೋಳಿ (Weather-cock)ಗಳನ್ನು ಇರಿಸುವರು (ಬಾಲಪ್ರ. II, ೮೮೩). [ಗಾಳಿ$_1$ + ಕೋಳಿ$_1$ (<ಕೋೞಿ$_1$)]

ಗಾಳಿಗ (ನಾ). ೧. ಗಾಳಿಯಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವಂಥದು ; ದೆವ್ವ, ಭೂತ, ಪಿಶಾಚಿ ಮುಂತಾದುವು: ಗಾಳಿಗರುಂ ನೆಲಮುಕ್ಕ ಜಕ್ಕಿಯುಂ ಬೊಮ್ಮನುನೆಂದು ಜೀವವಧೆಗೈದರೆ ಕುತ್ತದ ದುಃಖದಿಂದ ಸಾಸಿರ್ಮಡಿ ದುಃಖಮಂ ಪಡೆವ ನಾರಕ ದುಃಖಮನ್ನೆಯ್ದದಿರ್ಪರೇ (ಶಾಸ್ತ್ರಟೀ. ೨೪-೩). ೨. ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಓಲೆಯ ಚನ್ದಿಗನುಂ ಗಾಳಿಗನುಂ ಮೊದಲಾಗೆ ಅಯ್ನೂರ್ಬರುಂ ತುಪ್ಪವನುಱಿದೋರ್ (ಸೌಇಇ. XI-1, ೧೨-೧೪ ; 967).
[ಗಾಳಿ$_1$ + -ಗ$_2$]

ಗಾಳಿಗಂಟು (ನಾ). ೧. (ಅಲಂ) ಗಾಳಿಯನ್ನು ಬಂಧನಮಾಡುವಂತೆ ಅಸಾಧ್ಯವಾದುದನ್ನು ಮಾಡುವ ಪ್ರಯತ್ನ ; ಅತಿಯಾದ ಸಾಹಸ ; ಅಸಾಧಾರಣ ಕಾರ್ಯ : ಏನೇನೊ ಗಾಳಿಗಂಟು ಮಾಡಿ ನೀರೆರೆದು ಈ ತೋಟ ಬೆಳೆಸಿದ್ದೇನೆ (ಮುಗಮೂ. ೬೦). ೨. (ಅಲಂ) ಮೋಸ ; ವಂಚನೆ : ಗಾಳಿಗಂಟು ಮಾತುಗಳಿಂದ ನಂಟರಂತೆ ತೋರುವ ಕುಂಟರಂ (ಸೌಗಂಧಿ. ೦೩೪-೪). [ಗಾಳಿ$_1$ + ಗಂಟು]

ಗಾಳಿಗಿರಣಿ (ನಾ). ಗಾಳಿಯ ಸಹಾಯದಿಂದ ನಡೆಯುವ ಯಂತ್ರ : ಭೂಮಿ ಇಲ್ಲವೆ ಸಮುದ್ರದ ಮಗ್ಗುಲಲ್ಲಿ ಸದಾ ಬೀಸುತ್ತಿರುವ ಗಾಳಿಗಳಿಂದ 'ಗಾಳಿಗಿರಣಿ' (Wind-mill)ಗಳನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾರೆ (ಬಾಲಪ್ರ. I, ೦೦೮) ; ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ . . . ಗಾಳಿಗಿರಣಿಗಳಿವೆ (ಅಪೂಪ. ೧೯೦).
[ಗಾಳಿ$_1$ + ಗಿರಣಿ$_1$]

ಗಾಳಿಗುದುರಾಂಕ (ನಾ). ಜಿಂಕೆಯನ್ನು ಗುರುತಾಗಿ ಉಳ್ಳವನು ; ಚಂದ್ರ ; ಮೃಗಾಂಕ : ಸುಚರಿತ್ರ ನಿಟಿಲನೇತ್ರಾ ಗಾಳಿಗುದುರಾಂಕನೆ [ನ]ರವೌಳಿ (ನವಮೋ. ೨೩-೧). P ಇದು ಅಶುದ್ಧ ಶಬ್ದ.
[ಗಾಳಿಗುದುರೆ + ಅಂಕ$_2$]

ಗಾಳಿಗುದುರೆ (ನಾ). ವಾಯುದೇವನಿಗೆ ವಾಹನವಾದುದು ; ಜಿಂಕೆ ; ಮೃಗ. 'ಗಾಳಿಗುದುರಾಂಕ' ಪರಾ.
[ಗಾಳಿ$_1$ + ಕುದುರೆ]

ಗಾಳಿಗುದ್ದು (ಕ್ರಿ). ೧. ಗಾಳಿಯನ್ನು ಗುದ್ದು,-ತಿವಿ: ತಲೆಯ ಮೇಲೆ ಎಲ್ಲಿಂದೂ ಬಂತೂ ಈ ನಾದ ಗಾಳಿಗುದ್ದಿ. ಗೆಳೆಯ, ನೀವು ವ್ಯಗರೆದಿರೆಂದು, ಛೀ ! ನಂಬಬರದ ಸುದ್ದಿ (ಹೃದಸ. ೬೩-೪). ೨. (ಆಲಂ) ಉಪಯೋಗವಿಲ್ಲದ ಕೆಲಸವನ್ನು ಮಾಡು; ನಿರರ್ಥಕವಾದ ಕೃತ್ಯದಲ್ಲಿ ತೊಡಗು: ಇದೇನಾಟ, ಗಾಳಿಗುದ್ದಿ ವ್ಯಸನೋಯಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು (ಕಸಬು. ೬೨); ಈಗಾಗಲೇ ಸರಕಾರದಿಂದ ರದ್ದುಮಾಡುವ ನೋಟೀಸು ಮುನಸೀಪಾಲಿಟಿಯ ಕೈಸೇರಿಹೋಗಿದೆ. ಇಂಥದರಲ್ಲಿ ಗಾಳಿಗುದ್ದುವದರಲ್ಲಿ ಯಾವ ಪುರುಷಾರ್ಥವೂ ಇಲ್ಲ (ಅಪಸಾ. ೨೩೨); ಗಾಳಿಗುದ್ದಿ ವ್ಯಸನೋಯಿಸಿಕೊಂಡಂತೆ (ಗಾದೆ). [ಗಾಳಿ$_{1}$ + ಗುದ್ದು$_{1}$ (<ಗುರ್ದು$_{1}$)]

ಗಾಳಿಗೂಳ, ಗಾಳಿಕೂಳ (ನಾ). ೧. ಗಾಳಿಯನ್ನೇ ಆಹಾರವಾಗಿ ಉಳ್ಳ ಪ್ರಾಣಿ; ಎಲರುಣಿಗ; ಹಾವು; ಸರ್ಪ: ಒಂದು ರಾತ್ರಿಯಲಿ ಬೋಧಿಸಿದಳಾ ಖದ್ರು ಗಾಳಿಗೂಳರ್ಗೆ ಸಾಸಿರಫಣೆಗಳೊಪ್ಪದಿರೆ ಶಪಿಸಿದಳ್ (ರುಕ್ಮಾಂಗ. ೧೬-೪); ಗಾಳಿಗೂಳನ ಶತ್ರುವಾಳುವನ ಸನ್ಮಿತ್ರ (ನವಮೋ. ೨೩-೧). ೨. (ಆಲಂ) ಹಾವಿನಂತಿರುವವನು; ಕುಟಿಲ; ವಕ್ರ: ಪೇಳೆ ವೃದ್ಧರ ನುಡಿಯ ಕೇಳ್ವನಲ್ಲಂ ನಿನಗೆ ಗಾಳಿಗೂಳರ ಮಾತು ಸೊಗಸು (ಚೀರಮ. ೨-೧). **ಗಾಳಿಕೂಳ**: ೧. ಗಾಳಿಕೂಳನ ಪಗೆಯ ಪನಯ್ಯನಣುಗನನಾಳಿದನಣುಗನಾತ್ಮಜನ (ಅಮುಸಾಂ. ೬-೧೧೪).

ಗಾಳಿಗೂಳನ ಹಗೆ=ಹಾವಿನ ಶತ್ರು; ಗರುಡ, ನವಿಲು ಮೊದಲಾದುವು: ಗಾಳಿಗೂಳನ ಹಗೆಗೊಳಗಾದ ಶಿಬಿರವ ಕೇಳಿ ನಂದೀಶನ್ನೆತರಲು . . . ಹೀಯಾಳಿಸಿ ಬಿಟ್ಟುದಾ ನವಿಲ (ಮೋಹತ. ೩೮-೩೦).

[ಗಾಳಿ$_{1}$ + ಕೂಳ್ (<ಕೂಟುಳ್$_{1}$) + – ಅ$_{7}$]

ಗಾಳಿಗೂಳ್ಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ಗಾಳಿಯನ್ನೇ ಆಹಾರವಾಗಿ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳು; ನಿರಾಹಾರವಾಗಿರು: ಪಲಗಾಲಂ ಗಾಳಿಗೂಳ್ಗೊಂಡಲಸದೆ . . . ಒಂದು ಕಾಲೊಳ್ ಸಲೆ ನಿಂದು (ವೀರಶ. ೧೩೦).

[ಗಾಳಿ$_{1}$ + ಕೂಳ್ (<ಕೂಟುಳ್$_{1}$) + ಕೊಳ್$_{1}$]

ಗಾಳಿಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ದೆವ್ವ ಮೆಟ್ಟಿದಂತೆ ಆವೇಶಗೊಳ್ಳು; ಪರವಶವಾಗು: ಪಂದಿಯ ಬಟೆಯಂ ತಗುಳ್ದೊಡದು ಗಾಳಿಗೊಂಡೊಂದು ದೆಸೆಗೆವರಿದು (ವರ್ಧ್ಮಾರಾ. ೧೬೨-೧೬); ಗಾರ್ದಭಿಯೆಂಬ ದೇವತೆ ಕತ್ತೆಯ ರೂಪಾಗಿ ಗಾಳಿಗೊಂಡಂತೆ ಮಸಗಿ . . . ಪರಿತರೆ (ಬಂಹರಿ. ೬-೧೮ ವ): ಚೆಲ್ವನಪ್ಪ ವಾಜಿಯ ರೂಪನಳವಡಿಸಿ ಗಾ [ಶಾಠಾಂ. ನಾ]ಳಿಗೊಂಡು ಮುಂದಿಯಂ ತುಳಿವುತ್ತಂ ಬಂದು ಪುರಮಂ ಪುಗೆ (ಪುಣ್ಯಾಸ್ರ. ೫-೬೧ ವ).

[ಗಾಳಿ$_{1}$ + ಕೊಳ್$_{1}$]

ಗಾಳಿಗೋಪುರ, ಘಾಳಿಗೋಪುರ (ನಾ). ಗಾಳಿಯಂತೆ ಆಕಾರವಿಲ್ಲದ ವಸ್ತುವಿನಿಂದ ಕಟ್ಟುವ ಗೋಪುರ; ಕೈಗೂಡದ ಮನೋರಥ; ಈಡೇರದ ಆಸೆ: ಅದು ದಿಟದನಿರ್ಪುದೋ ಮೇಣ್ ಬರಿಯ ಆಸೆ ಬೀಸಿದ ಗಾಳಿಗೋಪುರವೊ ಎಂಬೊಂದು ಶಂಕೆಯುಯ್ಯಲೆಯಲ್ಲಿ ತೂನೆದಪ್ಪುದಯ್ ಶ್ರದ್ಧೆ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೪೪೬-೪೦): ನನ್ನ ಸಂಕಲ್ಪ ಗಾಳಿಗೋಪುರವಾದಂತಿದೆ (ಹರಿಕೋ. ೬೦); ಗಾಳಿಗೋಪುರ ಕಟ್ಟುವಂತೆ ರಾಜ್ಯರಚನೆಯಲ್ಲಿ ಕೇವಲ ಮಾತಿನಿಂದ ಏನೂ ನಡೆಯುವುದಿಲ್ಲ (ಪ್ರಕಾಪ. ೮೮); ಆದರೆ ವಾಸ್ತವತೆಯ ಅರಿವು ಬಂದಾಗ ತನ್ನ ಕೆಲಸವೆಲ್ಲವೂ ಬರೀ ಗಾಳಿಗೋಪುರವೆಂದು ಅವಳು ನಿಟ್ಟುಸಿರು ಬಿಡುವಳು (ದೂರಸ. ೨೯೦). **ಘಾಳಿಗೋಪುರ**: ಘಾಳಿಗೋಪುರದ ಮುಂದೆ ಧಾಳಿಯಾಡುವಂತೆ ಸುತ್ತ ಧೂಳುಗಳನೆಬ್ಬಿಸಿ (ವಾದಿಕೀ. ೪೦-೨). [ಗಾಳಿ$_{1}$ + ಗೋಪುರ]

ಗಾಳಿಚೆಂಡು (ನಾ). ಗಾಳಿಯಲ್ಲಿ ಹಾರುವಂತೆ ರಚಿಸಿರುವ ಚೆಂಡಿನಾಕಾರದ ಹಾರುವ ಸಾಧನ; ಬಲೂನು: ದೊಡ್ಡದೊಂದು ಚೀಲದಲ್ಲಿ, ಬಿಸಿಗಾಳಿಯನ್ನು ತುಂಬಿಸಿ ಅದು ಗಾಳಿಯಲ್ಲಿ ಏರುವಂತೆ ಮಾಡಿ ಅದಕ್ಕೆ ತೂಗಿದ ಒಂದು ಬುಟ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ತಾವು ಕುಳಿತು ಆಕಾಶವನ್ನು ಏರಿದರು. 'ಗಾಳಿಚೆಂಡು' (Baloon) ಎಂದು ಇದಕ್ಕೆ ಹೆಸರು (ಬಾಲಪ್ರ. II, ೧೧೨೬).

[ಗಾಳಿ$_{1}$ + ಚೆಂಡು (<ಸೆಂಡು)]

ಗಾಳಿತುಂಬಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಗಾಳಿ ತುಂಬುವಂತೆ ಮಾಡು. ಸೈಕಲ್ ಚಕ್ರಕ್ಕೆ ಗಾಳಿ ತುಂಬಿಸು (ರೂಢಿ). ೨. (ಆಲಂ) ಪ್ರೇರಿಸು; ಹುರಿದುಂಬಿಸು; ಪ್ರೋತ್ಸಾಹಿಸು: ಕೆಲಸದವಳ ಮೂಲಕ ಬೀಬಿಯನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಗಾಳಿ ತುಂಬಿಸಿಬಿಟ್ಟಿದ್ದೇನೆ (ಪ್ರೇಮೂರ್ತಿ. ೨೩).

[ಗಾಳಿ$_{1}$ + ತುಂಬಿಸು]

ಗಾಳಿತೇರು 'ಗಾಳಿದೇರ್' ನೋ.

ಗಾಳಿದೇರ್, ಗಾಳಿತೇರು (ನಾ). ವಾಯುಮಂಡಲದಲ್ಲಿ ಚಲಿಸುವ ತೇರು,—ರಥ; ವಿಮಾನ: ಗಾಳಿದೇರೊಳ್ ಬೆಂಗದಿರನಂತೊಪ್ಪೆ ವೈದಿಕನೊರ್ವನೆಯ್ತರುತಿರಲ್ (ಅದ್ಭುತ. ೨೪-೧); ದೂರವೊಯ್ದು ಮರೆಯಾದುದಾ ಬಣ್ಣಬಣ್ಣದ ಗಾಳಿದೇರ್ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೨೦೬-೧೮೬). **ಗಾಳಿತೇರು**: ಪ್ರೀತಿಯು ಮೊದಲು ಗಾಳಿತೇರಿನಲ್ಲಿಯೂ ಆಮೇಲೆ ಎತ್ತಿನ ಗಾಡಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಕೊನೆಗೆ ಹೊರೆಹೊತ್ತೂ, ಓಡುವುದೆನ್ನುವಂತೆ ದೊಡ್ಡನು ಅವಸರದಲ್ಲಿಯೇ ಹೊರಟನು (ಕಾಲೂರ. ೪ ಕಥಾಸಾರ).

[ಗಾಳಿ$_{1}$ + ತೇರ್$_{2}$]

ಗಾಳಿಪಟ (ನಾ). ಕಾಗದ, ಕಡ್ಡಿ, ದಾರಗಳಿಂದ ಮಾಡಿ ಗಾಳಿಯಲ್ಲಿ ಹಾರಿಸುವ ಆಟದ ಪಟ; ಪತಂಗ: ಪಸುರ್ವಟ್ಟೆಯ ತೂಳಗುವ ಗಾಳಿಪಟಕೆ ಕಟ್ಟಿದ ರಜ್ಜುವಿದೋ ಎಂಬಂತೆ (ಜಯಕಾ. ೧-೪೧); ಪಟಗಾಜನುಜಿ ಸೂತ್ರವಿಡಿದಿದ್ದರಾ ಗಾಳಿಪಟ ಗಗನದೊಳಾಡುವಂತೆ (ಭರಜ. ೨-೪೩).

ಗಾಳಿಪಟದ ಹಬ್ಬ=ಆಷಾಢಮಾಸದ ಮೊದಲ ಏಕಾದಶಿಯ ದಿನ ಗಾಳಿಪಟಗಳನ್ನು ಆಡಿಸಿ ಆಚರಿಸುವ ಹಬ್ಬ: ಈ ಸಲ ನಾನು ಗಾಳಿಪಟದ ಹಬ್ಬಕ್ಕೆ ಒಳ್ಳೆಯ ಪತಂಗವನ್ನು ಕಟ್ಟಿದ್ದೇನೆ (ರೂಢಿ).

[ಗಾಳಿ$_{1}$ + ಪಟ$_{3}$]

ಗಾಳಿಪಟಂಬಿಡು (ಕ್ರಿ). ಗಾಳಿಪಟವನ್ನು ಬಿಡು,—ಹಾರಿಸು: ಕಡೆಗಣ್ಣಳ ರಂಬಿ . . . ಎನಸುಂ ಸೊಗಯಿಸಿದುದು ನರರೂಪದ ಮಿನುಗುವ ಗಾಳಿಪಟಂಬಿಟ್ಟಂಗಜನನುರಾಗದಿ ಪಿಡಿಯುಲ್ಬಣದೊಪ್ಪುವ ರಜ್ಜುವಿದೆಂಬಂತೆ (ಜಯಕಾ. ೪-೩೮). [ಗಾಳಿಪಟ + ಬಿಡು$_{1}$]

ಗಾಳಿಪೂಜೆ (ನಾ). ೧. ಶಕ್ತಿದೇವತೆಯ ಪೂಜೆ; ಪ್ರಾಣಬಲಿಯನ್ನು ಕೊಡುವ ಮಾರಿ ಪೂಜೆ,—ಕಾಳೀಪೂಜೆ: (ಕಿ). ೨. ದೆವ್ವಗಳಿಗೆ ಪೂಜೆಮಾಡುವುದು: (ಕಿ). [ಗಾಳಿ$_{1}$ + ಪೂಜೆ$_{3}$]

ಗಾಳಿಬಂದೂಕು (ನಾ). ಗಾಳಿಯ ಒತ್ತಡದಿಂದ ಶಬ್ದಮಾಡುವ, ಗುಂಡಿಲ್ಲದ ಬಂದೂಕು,—ಕೋವಿ: ಹೆದರಬ್ಯಾಡ, ಸಣ್ಣಕಾಕಾ, ಇದು ಗಾಳಿಬಂದೂಕು (ನಿರಾಪ. ೬೧). 'ಗಾಳಿಕೋವಿ' ಪರಾ.

[ಗಾಳಿ$_{1}$ + ಬಂದೂಕು]

ಗಾಳಿಬಡಿ (ಕ್ರಿ). ೧. ದೆವ್ವ, ಪಿಶಾಚಿ ಮೊದಲಾದ ದುಷ್ಟಶಕ್ತಿಗಳು ಮೆಟ್ಟಿಕೊಳ್ಳು; ದೆವ್ವಹಿಡಿ: ಎದುರು ಮನೆಯ ಹುಡುಗಿಗೆ ಗಾಳಿ ಬಡಿದಿದೆ (ರೂಢಿ). ೨. (ಆಲಂ) ಆಪತ್ತು ಒದಗು: ನನ್ನ ವಿಷಯಕ್ಕೆ ಬಿಂದೂನ ಭಯ ಮುರಿದಿತು ಎನ್ನುವಷ್ಟರಲ್ಲಿ ಅವಳಿಗೆ ಮತ್ತೊಂದು ಗಾಳಿಬಡಿದುಕೊಂಡಿತು (ಇಪ್ಪಕ. ೪೩೫).

[ಗಾಳಿ$_{1}$ + ಬಡಿ$_{1}$]

ಗಾಳಿಬಯಲು (ನಾ). ಆವರಣವಿಲ್ಲದ ಬಯಲು; ಬಟ್ಟಬಯಲು: ಗಾಳಿಬಯಲಿನ ಬೀದಿ ಹೆಜ್ಜೆಮೂಡದ ಹಾದಿಯಲ್ಲಿ ಕುರುಹನು ಕಾಂಬ ಕಣ್ಣುಬರಲಿ (ಗರಿ. ೮೬-೧೦). [ಗಾಳಿ$_{1}$ + ಬಯಲು (<ಬಯಲ್)]

ಗಾಳಿಬಾಳೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಾಳೆ; ಕಪ್ಪುರಬಾಳೆ; ಪಾಟ ಬಾಳೆ: ತಾಮ್ರದ ಹರಿವಾಣದಲ್ಲಿ ಎರಡು ಹಣತೆ ಗಾಳಿಬಾಳೆ ಹಣ್ಣುಗಳನ್ನಿರಿಸಿದ (ಚಿಗುಕ. ೯೬). [ಗಾಳಿ$_3$ + ಬಾಳೆ$_1$ (<ಬಾಟಿ)]

ಗಾಳಿಬಿಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಪಿಶಾಚಿಯನ್ನು ಬಿಡಿಸು: ಯಾರೋ ಒಬ್ಬ ಮಂತ್ರವಾದಿ ಬಂದು ಆಕೆಗೆ ಗಾಳಿಬಿಡಿಸಿದ (ರೂಢಿ). ೨. (ಆಲಂ) ಶಿಕ್ಷಿಸು; ಬುದ್ಧಿಕಲಿಸು: ಆ ಕಳ್ಳನಿಗೆ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಗಾಳಿಬಿಡಿಸಿದರು (ರೂಢಿ). [ಗಾಳಿ$_1$ + ಬಿಡಿಸು]

ಗಾಳಿಬುಡ್ಡೆ 'ಗಾಳಿಬುರುಡೆ' ನೋ.

ಗಾಳಿಬುರುಡೆ, ಗಾಳಿಬುಡ್ಡೆ (ನಾ). ೧. ಗಾಳಿಯನ್ನು ತುಂಬುವ ಬುರುಡೆ. ೨. (ಆಲಂ) ಸತ್ವಹೀನವಾದುದು: ಅವನದು ಸ್ಥೂಲ ದೇಹ, ಆದರೆ ಬರೀ ಗಾಳಿಬುರುಡೆ (ರೂಢಿ). **ಗಾಳಿಬುಡ್ಡೆ:** ೧. ವಿಭುವೊಬ್ಬನೀ ಗಾಳಿಬುಡ್ಡೆಗಳನೂದುವವನು ಹಬೆಗುಳ್ಳಿಯೋ ಸೃಷ್ಟಿ (ಮಂಕುಕ. ೮೫). [ಗಾಳಿ$_1$ + ಬುರುಡೆ]

ಗಾಳಿಮಂಟಪ, ಘಾಳಿಮಂಟಪ (ನಾ). ೧. ನಾಲ್ಕು ಕಡೆಯೂ ಗಾಳಿ ಬೀಸುವಂತೆ ತೆರೆದಿರುವ ಮಂಟಪ: (೬). **ಘಾಳಿಮಂಟಪ:** ೨. ದೇವಸ್ಥಾನದ ಒಂದುಭಾಗ: ಮಹಾಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿ ಅಂಮನವರಿಗೆ ತಾವೂ ಮಾಡಿಸಿದಂಥಾ ಶೇವೆ . . . ತೆಂಕಣಗೋಪುರ ಆ ಬಾಗಿಲ ವಾಡಗಳು ಅಡಿಗೆಮನೆ ಆ ಮುಂದಣ ಚಪ್ಪರ ಪೋಲಗದ ಘಾಳಿಮಂಟಪ (ಸೌಇಇ. IX-II, ೫೮೫-೧೪ ; 1588). [ಗಾಳಿ$_1$ + ಮಂಟಪ]

ಗಾಳಿಮಳೆ (ನಾ). ಗಾಳಿಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ಮಳೆ; ರಭಸದ ಮಳೆ: ಗಾಳಿಮಳೆ, ಹನಿಹನಿಮಳೆ, ಜಡಿಮಳೆ, ಜರಾವರ್ತಿಮಳೆಯೂ ಸುರಿಯತೊಡಗಿತು (ಬಾಳಗಿ. ೬೬). [ಗಾಳಿ$_1$ + ಮಳೆ (<ಮಟಿ)]

ಗಾಳಿಮಾತು 'ಗಾಳಿವಾತು$_1$' ನೋ.

ಗಾಳಿಮೆಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). = ಗಾಳಿಹಿಡಿ ೧: ಹಾಳುಬಾವಿಯ ಬಳಿಗೆ ಹೋದಾಗ ಅವಳಿಗೆ ಗಾಳಿಮೆಟ್ಟಿಕೊಂಡಿತಂತೆ (ರೂಢಿ). [ಗಾಳಿ$_1$ + ಮೆಟ್ಟು$_1$]

ಗಾಳಿಯಂತ್ರ (ನಾ). =ಗಾಳಿಗಿರಣಿ: ಆಮೇಲೆ ಈ ಊರಿನಲ್ಲಿ ಮೊದಲಾಗಿ ನಾನು ಗಾಳಿಯಂತ್ರ(Wind mill)ವನ್ನು ಕಂಡೆ (ಪ್ರವಾಸಿ. ೧೨೬). [ಗಾಳಿ$_1$ + ಯಂತ್ರ]

ಗಾಳಿಯಮ್ಮ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ದನದ ರೋಗ; ದನಗಳ ಕಾಲು ಮತ್ತು ಬಾಯಿಗೆ ಬರುವ ಬೇನೆ: (ಎಸಮ್ಮ. XV, ೩೯). [ಗಾಳಿ$_1$ + ಅಮ್ಮ$_2$]

ಗಾಳಿಯಿಕ್ಕು (ಕ್ರಿ). ಗಾಳಿಯನ್ನು ಬೀಸು,—ಹಾಕು: ಬಿಜ್ಜಣಿಗೆಗೊಂಡು, ಮಹಾರಾಜನಿಗೆ ಮೆಲ್ಲಗೆ ಗಾಳಿಯಿಕ್ಕಲಾರಂಭಿಸುವಳು (ಚಿತ್ರಸ. ೧೬-೧೭). [ಗಾಳಿ$_1$ + ಇಕ್ಕು]

ಗಾಳಿವಟ್ಟೆ, ಘಾಳಿವಟ್ಟೆ (ನಾ). ಗಾಳಿ ಸಂಚರಿಸುವ ಹಾದಿ; ವಾಯುಮಾರ್ಗ; ಆಕಾಶ: "ಆಗಸ . . . ಗಾಳಿವಟ್ಟೆಯೆನಲ್ಕಂದಾಗಲಾಕಾಶವೆಸರದು" (ಕವಿಕಂ. ೪೬); ಭಾಸ್ಕರಂ ಬಟಿಕ ಗಾಳಿವಟ್ಟೆಯಿನಿಳಿದು ಕಡಲ ನೀರ್ವುಗಿ ತಾರೆಗಳ್ ತೋರ್ದುವಂಬರದೊಳು (ಶ್ರೀರಾಮ. ೫ ೩೦). **ಘಾಳಿವಟ್ಟೆ:** "ಮಿಾಂಬಟ್ಟೆಯೆನೆ ಘಾ[ಪಾಠಾಂ. ಗಾ]ಳಿವಟ್ಟೆ" (ಕಬ್ಬಿಗೈ. ೧೧) [ಗಾಳಿ$_1$ + ಬಟ್ಟೆ$_1$]

ಗಾಳಿವಟ್ಟೆಗ (ನಾ). ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವವನು; ದೇವತೆ; ಖಚರ: "ಅಮರ್ದುಣಿಸುಗಳ್ . . . ಗಾಳಿವಟ್ಟೆಗರ್, ಅಚ್ಚರರ್, (ಬೋಳೆಯರ್)–ಈ ೯ ದೇವರ್ಕಳ ಪೆಸರ್" (ಕಶಸಾ. ೨-೧೯); "ಕನಸಿಲ್ಲದ ರೆಮೆಯಿಕ್ಕದರನುನಯದಿಂ ಗಾಳಿವಟ್ಟೆಗರುಮಚ್ಚರರೆಂದೆನುತುಂ . . . ದೇವವ್ರಾತಕಮರ್ದ ನಾಮಮಿವಕ್ಕುಂ" (ಕವಿಕಂ. ೩೨); ಎಳೆಡಿಭೂವರ ರೇಳಡಿಪೇಚರರ್ ಗಾ[ಪಾಠಾಂ. ಘಾ]ಳಿವಟ್ಟೆಗ ಸುರರಸುರಜಾಲಮಲ್ಲಿಂದ ಸುರೇಂದ್ರರೊಯ್ದರು ನಾಥ ಕೇಳೀವನದ ಮಂಟಪಕೆ (ವರ್ಧಕ. ೧೧-೫೧.) [ಗಾಳಿವಟ್ಟೆ + –ಗ$_2$]

ಗಾಳಿವಟ್ಟೆದಲೆಯ (ನಾ). ಆಕಾಶವೇ ತಲೆಯಾಗುಳ್ಳವನು; ವ್ಯೋಮಕೇಶ; ಶಿವ: ಗಾರುಡಧ್ವಜನತಾ ಗಾಳಿವಟ್ಟೆದಲೆಯಾ . . . ವಿರಾಗಾ ಸರಾಗಾ ಜಯ (ಉದ್ಭದೇ. ೬-೨೭). [ಗಾಳಿವಟ್ಟೆ + ತಲೆ$_1$ + –ಅ$_7$]

ಗಾಳಿವರು (ಕ್ರಿ). ಗಾಳಿಯಂತೆ ಬರು; ವೇಗವಾಗಿ ಬರು: ಸರ್ವಸ್ವವನ್ನೂ ಕೊಳ್ಳೆಯಿಂದ ಕೊಂಡು ನಿರ್ಮೂಲ ಮಾಡಿಬಿಡಲು ಇಲ್ಲಿಗೆ ಗಾಳಿವರುತ್ತಿರುವನು (ಮಂತ್ರಕ. ೬೩-೨೦). [ಗಾಳಿ$_1$ + ಬರು$_1$ (<ಬರ್$_1$)]

ಗಾಳಿವರ್ತಮಾನ (ನಾ). "(ನಿಜವೆಂದು ತಿಳಿಯದ) ಕೇಳಿಕೆಯ ಮಾತು; ಗಾಳಿವರ್ತಮಾನ; ಬೀದಿಸುದ್ದಿ" (Hear.say. ಇಂಕನಿ); ಬೇರೆ ಮದುವೆಮಾಡಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಪ್ರಯತ್ನಿಸುತ್ತಿದಾಳೆ ಎಂಬುದಾಗಿ ಗಾಳಿವರ್ತಮಾನ ಕೇಳುತ್ತ ಬಂತು (ಮಹಾಗ. ೬೨). [ಗಾಳಿ$_1$ + ವರ್ತಮಾನ]

ಗಾಳಿವಾತು$_1$, ಗಾಳಿಮಾತು (ನಾ). ಗಾಳಿಯಲ್ಲಿ ಹರಡುವ ವರ್ತಮಾನ; ಸುಳ್ಳುಸುದ್ದಿ: ಜಾಣರ್ ಭಾವಿಸಿ ಬಗೆದು ನೋಡೆ ನೆಲೆಗೊಟ್ಟುಸಿರೆಂಬುದೆ ಗಾಳಿವಾತದಂ ನಂಬುವುದೇ (ಧರ್ಮನಾ. ೫-೮೯); ಗಾಳಿವಾತಲ್ಲವ ಮಟೆಯೆಂದು ತಾಂ ಮುನ್ನ ಕೇಳಿದಂತೊರೆದನೆಲ್ಲವನು (ಧರಚ. ೫೭-೯೪). **ಗಾಳಿಮಾತು:** ಸುಮ್ಮನೆ ಗಾಳಿಮಾತು ನಂಬಿಕೊಂಡು ಮಾತನಾಡಬಾರದು (ರೂಢಿ). [ಗಾಳಿ$_1$ + ಮಾತು$_1$]

ಗಾಳಿವಾತು$_2$ (ನಾ). ನಿಂದೆ; ಬಯ್ಗುಳು: "ಗಾಳಿವಾತು = ಬೈಗುಳ್" (ಶಮದ. ಪರಿ. ೨); "ತಿಟ್ಟೆಂದೊಡಂ ಗಾಳಿವಾತೆಂದೊಡಂ ಬೈಗುಳಕ್ಕುಂ" (ಶಬ್ದಮಂ. ೩೪); "ಗಾಳಿವಾತೆಂದು ತಿಟ್ಟೆಂದು ಬೈಗುಳ್" (ಕಬ್ಬಿಗೈ. ೮೯). [ಗಾಳಿ$_2$ + ಮಾತು$_1$]

ಗಾಳಿವಾರ (ನಾ). (ಉಕ) ಗಾಳಿಪಟ: ಬಾಲಾಗಸಿಯಿಲ್ಲದೆ ಗಾಳಿವಾರವು ಇರುವ ಬಗೆ ಹೇಗೆ (ಚಿತ್ರಹೊ. ೧೬). [ಗಾಳಿ$_1$ + ವಾರ ?]

ಗಾಳಿವಿಡಿ (ಕ್ರಿ). ೧. "ದೆವ್ವಹಿಡಿ" (ಪ್ರಭಶ) ೨. "ವಾಸನೆ ಹಿಡಿ" (ಪ್ರಭಶ); ಗಾಳಿವಿಡಿದಳ್ಕಂಗೊಂಡು . . . ಹಿಂದೆ ಮರಲ್ದಿಕ್ಕಲಂ (ಹಡಕಾ. ೬-೧೧). [ಗಾಳಿ$_1$ + ಹಿಡಿ$_1$]

ಗಾಳಿವೆಜಗು (ನಾ). ಗಾಳಿ ಬೀಸುವ ಸ್ಥಳ: ಅಂತು ಮಡಿಪಿ ಶರೀರಸಮೇತಂ ನಿರಾದಾನ ವಿಧಾನದಿಂ ಗಾಳಿವೆಜಗಿನೊಳೆರ್ದಮಳದೀಪಿಕೆಯಂತಿರ್ದರುಮೊಡನದೃಶ್ಯರಾಗಿ ಬಂದು (ಶಾಂತಿಪು. ೬-೮೧ ವ); ಆ ಗಾಳಿವೆಜ[ಪಾಠಾಂ. ಸ]ಗಿನಿಂದಮೆ ಪೋಗಿ ಪರಿಶ್ರಮವಶಾತುರಂ ವಸುದೇವಂ ನಾಗೇಂದ್ರನಂತೆ ಮದಲೀಲಾಗಮನಂ ಕಂಡನೊಂದು ಕಮಳಾಕರಮಂ (ಅರ್ಧನೇ. ೫-೯೪); ಕಿಱಿದು ಬೇಗಮಾ ಗಾಳಿವೆಜಗಿನೊಳೆ ರಥಮಂ ನಿಲಿಸಿ ವಿಸ್ಮಯಂಬಡುತ್ತ (ಪುಷ್ಪಪು. ೫-೧೦೪ ವ). [ಗಾಳಿ$_1$ + ವೆಜಗು ?]

ಗಾಳಿವೇಗ (ನಾ). ಗಾಳಿಯ ವೇಗ; ವಾಯುವೇಗ: ಗಾಳಿವೇಗದೊಳೆಯ್ದಿ ಕೈಲಾಸಗಿರಿಯ ನಿರಾಲಸ್ಯದಿಂದೇಱಿ . . . ಭೂಲಲನೇಶ ಪೊರ್ದಿದನು (ಧರಚ. ೪೪-೬೩). [ಗಾಳಿ$_1$ + ವೇಗ]

ಗಾಳಿಶಂಕೆ (ನಾ). ದೆವ್ವದ ಭೀತಿ; ಪಿಶಾಚಿಯ ಕಾಟ; ಭೂತಭಯ: (೬). [ಗಾಳಿ$_1$ + ಶಂಕೆ]

ಗಾಳಿಸಮಾಚಾರ (ನಾ).=ಗಾಳಿವರ್ತಮಾನ: "ವದಂತಿ, ಗಾಳಿಸಮಾಚಾರ, ಬೀದಿಸುದ್ದಿ" (Cry. ಇಂಕನಿ). [ಗಾಳಿ$_1$ + ಸಮಾಚಾರ]

ಗಾಳಿಸವಾರಿ (ನಾ). ಗಾಳಿಯಲ್ಲಿ ಸಂಚಾರಮಾಡುವುದು; ಬಯಲು ತಿರುಗಾಟ; ಶುದ್ಧವಾದ ಗಾಳಿಬೀಸುವ ಕಡೆ ತಿರುಗಾಡುವುದು: ನೀನು ಕುದುರೆಯ ಮೇಲೆ ಗಾಳಿಸವಾರಿ ಹೊರಟರೆ ನಾನೂ ನಿನ್ನ ಪಕ್ಕದಲ್ಲಿ

ರುತ್ತೇನೆ (ಆರ್ಯಾಕ. ೮೦) ; ಒಂದು ದಿನ ಬೆಳಗ್ಗೆ ನಾನು ಗಾಳಿಸವಾರಿಗೆ ಹೊರಡಬೇಕೆಂದಿದ್ದೆ (ಬರಬಾ. ೧೫೨). [ಗಾಳಿ$_1$ + ಸವಾರಿ]

ಗಾಳಿಸು$_1$ (ಕ್ರಿ). ಮೆಟ್ಟಿಕೊಳ್ಳು ; ಅಡರು : ತಾಳತಪ್ಪೀ ರೀತಿ ಬೇತಾಳದಂತನ್ನ ಗಾಳಿಸುವ ಗೋಳಿಸುವ ಖಲರು ಕೆಲರು (ನನಲ್ಲ. ೮).
[ಗಾಳಿ$_1$ + – ಸು$_1$]

ಗಾಳಿಸು$_2$ (ಕ್ರಿ). ೧. ಹೋಗಲಾಡಿಸು ; ದೂರಮಾಡು : ಆ ಮುನಿರಾಜಂ ಕರ್ಮಂಗಳಂ ಗಾಳಿ[ಪಾಠಾಂ. ಘಾತಿ]ಸಿದಂ ಈ ರಾಜರಾಜಂ ಷಟ್ಖಂಡಮಂಡಳಮಂ ಬಾಯ್ಕೇಳಿಸಿದಂ (ಆದಿಪು. ೬-೨೪ ವ) ; ೨. ಶೋಧಿಸು ; ಸೋಸು ; ಒಂದರಿಯಾಡು : ಶರ್ಕರೆ ಶುಂಠಿ ಮಾತುಳುಂಗದ ಪುಳಿಯಂಬಿವಂ ಮೊಸರೊಳಿಕ್ಕೆ ಸಿತಾಂಬರದಿಂದ ಗಾಳಿಸಿಟ್ಟು (ಲೋಕೋಪ. ೮-೫೩) ; ಸಲೆ ಕಳ್ಳಂ ಗಾಳಿಸುವರ ನೆಣದ ನೆತ್ತರಂ ಗಾಳಿಸುವರ್ (ಸುಕುಮಾ. ೧೧-೪೬) ; ಹಾಲನ್ನು ಕುದಿಸಿ, ಚೆನ್ನಾಗಿ ಗಾಳಿಸಿದ ಹಿಟ್ಟನೊಡನೆ ಬೆರಸಿ ಮುದ್ದೆಯಾಗುವವರೆಗೆ ಕಲಸುವುದು (ಅಡುಸಾ. ೯೪); ಇದನ್ನು ಕಡಲುತೀರಗಳಿಂದಲೂ, ನದಿತೀರಗಳಿಂದಲೂ ತಂದು ಸಂಗ್ರಹಿಸಿ ಗಾಳಿಸು(ಶೋಧಿಸು)ತ್ತಾರೆ (ಬಾಲಪ್ರ. I, ೨೩೩). ೩. ಸೋರು ; ಸುರಿ : ಮೇಘ ಸಂತತಿಗಾದ ಗರ್ಭಮೆಲ್ಲಂ ತುಂಬಲ್ ಮಾತೇನೊ ಗಾಳಿಸಲೆಂದಱಗೆ ಅಟ್ಟಕಂದರ್ಪನ ಸೂತ್ರೇಪ್ಸದಿಂ (ಅಟ್ಟಮ. ೮-೬೧). ೪. (ಆಲಂ) ಸೂರೆಮಾಡು : ಗಾಳಿಸು ಗೆಲ್ವನಂ ಹರಹು ಹೂಜೆಗನಂ ಸುಲಿ ಸುತ್ತುಗಾಱನಂ (ಲೀಲಾವ. ೨-೧೦೨).
[ಗಾಳನ + – ಇಸು$_3$]

ಗಾಳಿಸುದ್ದಿ (ನಾ). ಗಾಳಿ ವರ್ತಮಾನ ; ನಿರಾಧಾರವಾದ ವಾರ್ತೆ : ಅವರ ದಸ್ತಗಿರಿಯಾದ ಬಗ್ಗೆ ಗಾಳಿಸುದ್ದಿ ಕೇಳಿದೆ (ರೂಢಿ).
[ಗಾಳಿ$_1$ + ಸುದ್ದಿ]

ಗಾಳಿಸೆಪೆ (ನಾ).=ಗಾಳಿಯಮ್ಮ : (ಎಸಮ್ಮ. XV , ೩೯).
[ಗಾಳಿ$_1$ + ಸೆಪೆ ?]

ಗಾಳಿಸೊಂಕು ' ಗಾಳಿಸೋಂಕು ' ನೋ.

ಗಾಳಿಸೋಂಕು, ಗಾಳಿಸೊಂಕು (ನಾ). ಭೂತ, ಪಿಶಾಚಿ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಆಕ್ರಮಣ,–ಪೀಡೆ : ಗಾಳಿಸೋಂಕಾಯ್ತೆಂದು ಬೇಗಡಿಗಳಂ ಕರೆದು ಬೇಳುವೆಯನೆಸಗಿದರ್ (ಕಾಲೂರ. ೧೯೩-೩೦೦). **ಗಾಳಿಸೊಂಕು :** ಅವರ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಗಾಳಿಸೊಂಕು ಆಗಿದೆ ಎಂಬ ಸುದ್ದಿ ಹರಡಿತು (ರೂಢಿ).
[ಗಾಳಿ$_1$ + ಸೋಂಕು$_2$]

ಗಾಳಿಹಡಗು (ನಾ). ಗಾಳಿಯಲ್ಲಿ ತೇಲುವ ಚೀಲ : ಆಕಾಶಬುಟ್ಟಿ : "(ಫಲಕವಿಮಾನವಲ್ಲದ) ಗಾಳಿಹಡಗು, ಆಕಾಶಬುಟ್ಟಿ" (Gas-bag. ಇಂಕನಿ). [ಗಾಳಿ$_1$ + ಹಡಗು (< ಪಡಂಗು)]

ಗಾಳಿಹಾಕು (ಕ್ರಿ). ೧. ಗಾಳಿ ಬೀಸು : ಮಗುವಿಗೆ ಸ್ವಲ್ಪ ಗಾಳಿಹಾಕು (ರೂಢಿ). ೨. (ಆಲಂ) ಉಬ್ಬಿಸು ; ಹುರಿದುಂಬಿಸು : ಉದ್ಯಮ ಹೂಡಬೇಕೆಂದು ಅವನಿಗೆ ಗಾಳಿಹಾಕಿದ (ರೂಢಿ).
[ಗಾಳಿ$_1$ + ಹಾಕು (< ಪಾಯ್ಕು$_1$)]

ಗಾಳಿಹಿಡಿ (ಕ್ರಿ). ೧. ದೆವ್ವ ಹಿಡಿ ; ಪಿಶಾಚಿ ಮೆಟ್ಟು ; ಭೂತಾವೇಶವುಂಟಾಗು : ಆಕೆಗೆ ಗಾಳಿಹಿಡಿದಿದೆ (ರೂಢಿ). ೨. ವಾಸನೆ ಹಿಡಿ ; ಸುಳಿವು ಹಿಡಿ : ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ ಬರುತ್ತಿದ್ದ ನಾಯಿಗಳು ಇದ್ದಕ್ಕಿದ್ದಂತೆ ನೆಲವನ್ನು ಮೂಸಿ 'ಗಾಳಿಹಿಡಿಯುತ್ತ' . . . ತಿರುಗತೊಡಗಿದುವು ! (ಕಾನತಿರು. ೧೪೦). [ಗಾಳಿ$_1$ + ಹಿಡಿ$_1$ (< ಪಿಡಿ$_1$)]

ಗಾಳಿಹೋಗು (ಕ್ರಿ). ೧. ಗಾಳಿ ಹೊರಬರು : ಕಾರಿನ ಚಕ್ರದಲ್ಲಿ ಗಾಳಿ ಹೋಗಿದೆ (ರೂಢಿ). ೨. ಭೂತಾವೇಶವು ನಿಂತುಹೋಗು : ಮೈಮೇಲೆ ಬಂದಿದ್ದ ದೆವ್ವ, ಪಿಶಾಚಿ ಮೊದಲಾದುವು ಬಿಟ್ಟುಹೋಗು : ಗಾಳಿ ಹೋದಮೇಲೆ ಏನೇನಾಯಿತೆಂದು ಮಾವ ಕೇಳಿದರು (ಸ್ವಪ್ನಶಿಬಿ. ೩೨). [ಗಾಳಿ$_1$ + ಹೋಗು$_1$(< ಪೋಗು$_1$)]

ಗಾಳು$_1$, ಗಾಲು (ನಾ). ೧. ಒರಟಾದುದು ; ಸೊಕ್ಕಿದುದು. ' ಗಾಳುಗೆಡು ', ' ಗಾಳುತನ ' ಪರಾ. ೨. ಸಾಮಾನ್ಯವ್ಯಕ್ತಿ ; ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ಬಾರದ ವ್ಯಕ್ತಿ ; ನಾಡಾಡಿ: ಅಟಮಟಿಗಂ ಗಾಳುವಿವಂ ಕುಟಿಲಂ ಲಂಪಟನೆನಿಪ್ಪವಂ ಮಾನಸನೇ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೩೬) ; ಬೀದಿಯೊಳ್ಪುಗಿದು ಮುಂದಲೆಯೊಳ್ ಕಿಱುನೆಕ್ಕನಿಕ್ಕಿದಲ್ಲದೆ ಮಱದಾಕೆ ನಕ್ಕಱವಳೇ ಸುಡು ವಳ್ ಗಳ ಗಾಳು ಗಂಡನಂ (ಲೀಲಾವ. ೨-೧೦೦) ; ಕೀರ್ತ್ಯಂಗನೆ . . . ನರ್ತಿಸುತವಿರ್ಪಳ್ ಗಾಳುಮಿಂತಾವಳೋ (ಎಕ. V, ಅರಸೀ. ೭೯-೫೮ ; 1183). (ಗು). ೩. ಅಸಂಸ್ಕೃತ ; ಒರಟಾದ ; ಕೀಳಾದ. ' ಗಾಳುಗುಂಟಣಿ ', ' ಗಾಳುಗೊರವ ' ಪರಾ. **ಗಾಲು :** (೬).

ಗಾಳಾಗು = ಗಣನೆಗೆ ಬಾರದಾಗು ; ಅಪ್ರಯೋಜಕವಾಗು ; ಹಾಳಾಗು : ರಥದ ಗಾಲಿಯು ಗರುವತನ ಗಾಳಾಯ್ತಲೇ ಪೊಪ್ಪರಿಸಿ ತಗ್ಗಿತು ತೇರು (ಕುವ್ಯಾಕ. ೨೬-೧೩); ಮೂಗಿಲಿಯೆಸವಂತಂ ಮನೆವಾಗಿಲ್ವಾಗೆ ಜೋಗಿ ಬಂದನೆಂದೆಳಮಕ್ಕಳ್ ಕೂಗಿಡೆ ಬಿಗುರ್ತದೇಂ ಗಾಳಾಗರೆ ಚಿಕದೇವರಾಯನೊಳ್ಸೆಣಸಿದವರ್ (ಅಪ್ರತಿ. ೧೪೧-೨೦); ಕಾನೂರುಮನೆ ತಾನು ಬಿಟ್ಟು ಹೋದಾಗ ಇದ್ದುದಕ್ಕಿಂತಲೂ ಈಗ ಹೆಚ್ಚು ಪಾಳಾಗಿ, ಗಾಳಾಗಿ ತೋರಿತು (ಕಾನೂರು. ೫೬೮). [< ಕಾಟು$_1$]

ಗಾಳು$_2$ (ನಾ). ಕರಿಯ ಬಣ್ಣ ; ಕಪ್ಪು. ' ಗಾಳುಗಣ್ ' ಪರಾ.
[< ಕಾಟು$_3$]

ಗಾಳುಗಂಡಿಕೆ (ನಾ). ೧. ಕೀಳಾದ ಪುರುಷತ್ವ ; ಸೊಕ್ಕಿನ ಗಂಡುತನ : ನಿನ್ನ ಸೊರ್ಕುಜವ್ವನದ ಸೊಬಗನ್ನೊಡ್ಡಿ ಹೀಗೆ ಬೀಸಿರುವ ಕೆಣಕು ಕಣ್ಣುಗಳವನನ್ನು ಎರ್ದೆಗಲಂಕಿ ಗಾಳುಗಂಡಿಕೆಗುಬ್ಬಿಸುತ್ತಿದೆ (ಚಿಟ್ಟಅ. ೧೦-೨೦). ೨. ಧೂರ್ತಸಾಹಸ : ಗಂಗರಾಜನು ಅವನ ಗಾಳುಗಂಡಿಕೆಗೆ ಅಚ್ಚರಿವಟ್ಟನು (ಸವತಿ. ೬೮). [ಗಾಳು$_1$ + ಗಂಡಿಕೆ]

ಗಾಳುಗಜಱು (ನಾ). ಬಲವಾದ ಗದ್ದಲ ; ಪ್ರಬಲವಾದ ಗರ್ಜನೆ : ದೊಡ್ಡಕೋಲಾಹಲ : ಕೊಂಬಿನ ಗಾಳುಗಜಱಿನ ಕಹಳೆಗಳ ಕಳಕಳದ ಬೊಗ್ಗುಗಳ ಮೇಳವಣೆ ಭುಗಿಲಿಡಲು (ಕುವ್ಯಾಭೀ. ೬-೯).
[ಗಾಳು$_1$ + ಗಜಱು$_2$]

ಗಾಳುಗಣ್ (ನಾ). ಕಪ್ಪಾದ ಕಣ್ಣು ; ಕಾಂತಿಯುತವಾದ ಕಣ್ಣು : ಆಕರ್ಷಕವಾದ ನೇತ್ರ : ಚಾಪಳ ಹರಿಣೀ ವಿಲೋಕನಮನೀಳ್ಕುಱಗೊಂಡಳಿನಲ್ಕೆ ಗಾಳುಗಣ್ಪೊಳೆಯೆ ಪುಳಿಂದಿ ಬೀರಸಿರಿಯಂತಿರೆ ಬೆನ್ನನೆ ಬಂದಳೋ ಪನಾ(ಅರ್ಧನೇ. ೩-೬೧) ; ನೆತ್ತದ ಸಾರಿಯಂತೆ ಮೊಲೆ ಮೂಡಲೊಡಂ ಗುಣವೇಱ ಲಜ್ಜೆ ನಾಣ್ ಪತ್ತುವು ಗಾಳುಗಣ್ಬರಿದುವಾಸೆಯು ಪಾಸಗೆಯಂತೆ (ಅನಂಪು. ೮-೧೫). [ಗಾಳು$_2$ + ಕಣ್]

ಗಾಳುಗುಂಟಣಿ (ನಾ). ಕ್ಷುದ್ರೆಯಾದ ಕುಂಟಣಿ ; ಧೂರ್ತಳಾದ ತಲೆಹಿಡುಕಿ : ಡಾವರಡಾಕಿನಿ ಶಾಕಿನಿದೇವತೆ ಕತವೇಟಲತಿಶಯಂ ಬಲ್ಲಳ್ ನಾನಾ ವಿಧದ ಗಾಳುಗುಂಟ[ಪಾಠಾಂ. ಕೂಂಠ]ಣಿ ಭೂವಳಯದೊಳೆಸೆವ ಕನ್ನಯುಜ್ಜಯಿನಿಯೊಳಂ (ಪಂಚತಂ. ೧೫೨-೪). ' ಕಾಳುಗುಂಟಣಿ ' ಪರಾ.
[ಗಾಳು$_1$ + ಕುಂಟಣಿ]

ಗಾಳುಗೂಟ (ನಾ). ದುಡುಕು ಸ್ವಭಾವದ ಮೂರ್ಖ : ಒರಟನಾದ ಪೆದ್ದ : ಗಾಳುಗೂಟರೊಳ್ ಪೊಣರ್ವ ಗನ್ನಸಿಟ್ಟುರದ ಸೆಣಸಾಟಮುಂ ರಾಮಸೇನೆಗೆ ಮುಡಿದುದು(ರಾಮಾಶ್ವ. ೦೬೩-೨೩).
[ಗಾಳು$_1$ + ಕೂಟ]

ಗಾಳುಗೆಡು (ಕ್ರಿ). ಒರಟುತನದಿಂದ ವರ್ತಿಸು : ಗ್ರಾಸ ವಸನ ಪರಿಕರವಿಲ್ಲದಿರೆ ಕಟ್ಟಾಸುರದೊಳು ಗಾಳುಗೆಡದೆ ಓಸರಿಸುತ್ತೊಯ್ಯನೇಕಾಂತ

ದೊಳೊಮ್ಮೆ ಬೇಸಱಿಸದೆ ಬಿನ್ನವಿಪುದು (ಹರಿಬ. ೩-೨೧). 'ಕಾಳಂಗೆಡು' ಪರಾ. [ಗಾಳು₁ + ಕೆಡು₁]

ಗಾಳಂಗೊರವ (ನಾ). ಕೀಳಾದ ತಪಸ್ವಿ: ಗಾಳಂಗೊರವಂ ತಗುಳ್ದು ಪಳಾಳವನೇನೊಂದನವ್ನೊಡಂ ಗಬಪಿದೊಡಾ ಬೀಱುನುಡಿಗೇಳ್ದು ಕೆಮ್ಮನೆ ಬೇಳಲ್ ನಿಮಗಂತು ರಾಜಸೂಯಂ ಪೊಗ್ಗೇ (ಪಂಪಭಾ. ೬-೨೪); "ಗಣನೆಗೆ ಬಾರದ ತಪಸ್ವಿ" (ಪಂಪನಿ): "ಕಪಟಿಯಾದ ಸಂನ್ಯಾಸಿ" (ಪಂಪದೀ. ೨೨೧). [ಗಾಳು₁ + ಗೊರವ]

ಗಾಳುತನ (ನಾ). ಒರಟು ಸ್ವಭಾವ; ದುಡುಕು: ಗಾಳುತನದಿಂ ಪುರುಷರನೇಳಿದರಂ ಪಾಳ್ದ ದುಶ್ಚರಿತ್ರೆಯರಂ (ಮುಂಬರಾ. X, ೨೬೬-೯೪; 1229); ಮತ್ತವಾರಣದೊಳೊತ್ತೆಗೆ ಕುಳ್ಳಿರ್ದೊಡನೆಯ ಸೂಳೆಗೆ ತನ್ನ ತಂಗಿಯು ಬೇಳಾದ ಗಾಳುತನವನಿಂತೆಂದಳ್ (ಅನಂಪು. ೮-೧೩ ಪ); ಕರ್ಣನಾಯುಷ ಕೋಳುವೋಯಿತ್ತೆಂಬ ಗರ್ವನ ಗಾಳುತನವನು ನಂಬಲಱಿವೆನೆ ಪಾರ್ಥ (ಕುಮ್ಯಾ.ಕ. ೧೬-೧೬). [ಗಾಳು₁ + -ತನ]

ಗಾಳುದೊಟ್ಟು 'ಗಾಳ್ದೊಟ್ಟು' ನೋ.

ಗಾಳುಮಂದಿ (ನಾ). ನಾಡಾಡಿಜನ; ಸಾಮಾನ್ಯರು: ಬೀದಿಯ ಗಾಳುಮಂದಿಯ ನಡುವೆ ಕುರುಭೂಪಾಲನರಸಿಯರಳುತ ಹರಿದರು ಬಿಟ್ಟಮಂಡೆಯಲಿ (ಕುಮ್ಯಾ.ಆ. ೨೦-೩). [ಗಾಳು₁ + ಮಂದಿ₁]

ಗಾಳುಮೂಳ (ನಾ). ಕನಿಷ್ಠನಾದವನು; ನೀಚತರಗತಿಯ ವ್ಯಕ್ತಿ: ಈ ಗಾಳುಮೂಳ ಬಾಳರೆತ್ತಾನುಂ ಭಂಗಿಸಿದರೆ? (ರಾಮಾಶ್ವ. ೧೫೫-೨೬). 'ಕಾಳಂಮೂಳ' ಪರಾ. [ಗಾಳು₁ + ಮೂಳ]

ಗಾಳುಮೇಳು, ಗಾಲುಮೇಲು, ಗಾಲ್ಮೇಲು (ನಾ). ೧. ಅಸ್ತವ್ಯಸ್ತತೆ; ಅವ್ಯವಸ್ಥೆ; ಕ್ಷೋಭೆ: ಕೇಸುರಿಯ ಕಬ್ಬೊಗೆಯ ಶಿಖಿ ಪೆಡ್ಡೈಸಿತಬುಧಿಯ ಮದದ ಘಾಡಿಕೆ ಘಾಸಿಯಾದುದು ಗಾಳುಮೇಳುಪ್ಪರಿಸಿತಂಬರವ (ತೊರರಾ. ೬-೪-೩೬); ಲಂಕಾನಗರದಲಿ ಗಾಳುಮೇಳಾಯ್ತುಕ್ಕಿದವು ಹೊಂಗದಗಳರಮನೆಯ (ತೊರರಾ. ೬-೫೧-೮೬). ೨. ಆತುರ; ತರಾತುರಿ; ಸಂಭ್ರಮ: (೩). **ಗಾಲುಮೇಲು**: ೧. "ತಿರುವುಮುರುವಾಗುವುದು, ಹಾಳಾಗುವುದು" (ಜಾನಕೋ. ೪೬). **ಗಾಲ್ಮೇಲು**: ೧. ಪಕ್ಕನೆ ಏನಾದರೂ ಬಹಳ ಗಾಲ್ಮೇಲಾದರೆ ನನಗೆ ಜನ ಕಳುಹಿಸು (ಕೃಮಾಂಸ. ೪೨). [←ಹಿಂ. ಮರಾ. ಫಾಲ್‌ಮೇಲ್]

ಗಾಳುವರಿ (ಕ್ರಿ). ಮಿತಿಯಿಲ್ಲದೆ ಓಡಾಡು; ಸಿಕ್ಕಿದಂತೆ ಅಲೆದಾಡು: ಸದ್ಧರ್ಮಸಾಧು ವಿಶಾಲಮರ್ಯಾದೆಯನು ಕಾಣದೆ ಗಾಳುವರಿವೃತ್ತಿಹನು ಭವವಿಪಿನಾಂತರದಲಿ (ನಿಭಾಗ. ೫-೮-೬). [ಗಾಳು₁ + ಪರಿ₁]

ಗಾಳುವೆಣ್ (ನಾ). ಪಾಮರಿ; ವನಚರಿ: ತಾವರೆಗಣ್ಗಳ ಗಾಳು[ಪಾಠಾಂ ಱು]ವೆಣ್ಗಳೇಂ ಮೆಱೆದರೊ (ಆಂಪು. ೬-೧೬). [ಗಾಳು₁ + ಪೆಣ್]

ಗಾಳ್ದೊಟ್ಟು, ಗಾಳುದೊಟ್ಟು (ನಾ). ಕೆಟ್ಟಸ್ವಭಾವದ ದಾಸಿ; ದಂಪ್ಟೆಯಾದ ಸೇವಕಿ: ಒಂದೆಡೆಯೊಳ್ನಾಲ್ವರಯ್ವರ್ಗಾಳ್ದೊಟ್ಟಿರ್ದಲ್ಲಿ ಗೊರ್ವನೆಗ್ಗಂ ಗೊಟ್ಟಗೆವಂದು (ಪಂಪಭಾ. ೪-೯೫ ವ). **ಗಾಳುದೊಟ್ಟು**: ಬುದ್ಧಿಮತಿಯೆಂಬ ಮೇಳದ ಗಾಳುದೊಟ್ಟು (ಗದಾಯು. ೨-೮ ವ). [ಗಾಳು₁ + ತೊಟ್ಟು]

-ಗಾಱ '-ಕಾಱ' ನೋ.

ಗಾಱಗೊಣಿ (ನಾ). ಒಂದು ವಂಶದ ಅಥವಾ ಊರಿನ ಹೆಸರು (?): ಬಡಗಣ ಗದೆ [ಗಾ] ಱಗೊಣಿ ಮೊರಬನ ಗದ್ದೆ (ಸೌಇಂ. ೦೯೩೨, ಉಡುಪಿ. ೩೨೩-೨೨; 1364). [?]

ಗಾಱು, ಗಾರು (ನಾ). ೧. ಅಲ್ಪ; ಹೀನ. 'ಗಾಱುತನ', 'ಗಾಱುಬುದ್ಧಿ' ಪರಾ. ೨. ಗಾಸಿ; ಗಾಬರಿ. 'ಗಾಱುಗೆಡಱು' ಪರಾ. ೩. ಕೇಡು; ಕೆಡಕು. 'ಗಾಱುಪಟ್ಟು', ಪರಾ. ೪. ಗಾಯ; ಪೆಟ್ಟು. 'ಗಾಱೇಟು' ಪರಾ. ೫. ಅಲ್ಪನಾದವನು; ತುಚ್ಛವ್ಯಕ್ತಿ: ತೋಱುವೀ ತೋಱಿಕೆಯೊಳಗೆ ಸಲೆಮಾಱಿ ತೋಱುವ ನಿಜವನಱಿಯದ ಗಾಱುಗಳು ನೀವ್ ಪಶುಗಳೆಂದರೆ ಪೇದವೇಕೆಂದ (ಕುಮ್ಯಾ.ಕ. ೬-೨೮); ಗಾಱಹವು [ಪಾಠಾಂ. ದೂರವಹ] ನಾವಿನ್ನು ನೀತಿಯ ವಿಸಾಱಿದಿರ ಬೇಕಂತು ಕಾರಣ ಬೇಱೆ (ಪ್ರಭುಲೀ. ೫-೬೬). ೬. ಒಣಗಿಹೋದುದು; ಒರಟಾದುದು: ಬಿರುಸು. 'ಗಾಱುವಡೆ' ಪರಾ. (ಗು). ೭. ಕೆಟ್ಟ: ನೀಚ. 'ಗಾಱುಗೆಲಸ', 'ಗಾಱುನುಡಿ' ಪರಾ. ೮. ಒಣಗಿಹೋದ; ಒರಟಾದ; ದ್ರವವಿಲ್ಲದ; ನಿಸ್ಸತ್ವವಾದ. 'ಗಾಱುಗಲಿ' ಪರಾ. **ಗಾರು**: ೨. ಬಿಲ್ಲುಹಿಡಿದು ಕಾದಿ ಅರ್ಜುನ ನನ್ನು ಗಾರುಮಾಡಬೇಡ (ಬಿರುಕಿ. ೧೨೦). ೯. ಉಷ್ಣದಿಂದ ಮೈಮೇಲೆ ಏಳುವ ಬೊಕ್ಕೆ. 'ಗಾರುಬೊಕ್ಕೆ' ಪರಾ.

ಗಾಱಾಗಿಸು=ತೊಂದರೆಪಡಿಸು; ಹಿಂಸೆಪಡಿಸು; ಕಾಟಕೊಡಂ: ಹರಿವಿಧಿಗಳಂ ಗಾಱಾಗಿಸಿದ ವಿಕ್ರಮಂ ಸಲ್ಲದೆಮಗೆ (ಜಿಬಪು. ೪೯-೫೦). **ಗಾಱಾಗು, ಗಾರಾಗು**=೧. ಗಾಬರಿಗೊಳ್ಳು; ಗಾಸಿಯಾಗು: ಅರಮನೆಯ ಬಾಗಿಲ್ಗಾಗಿ ನಡೆದು ನೆಱೆ ಗಾಱಾಗಿ . . . ಶಿವಧೋ ಎಂದು ಮೊಱೆಯಿಟ್ಟಳು (ಭಾವಚಿಂ. ೮-೩೦); ಗಾಱಾದ ಶಂಬರಾಸುರನೆಂದು ಕರ್ಬಿಲ್ಲಗಾಱನ ಕೊಂಡಾಡಿದಳು (ಪ್ರೋಹಕ. ೧೧-೬೬); ಗಾರಾಗಿ ಕೇಗಿದುದು ಸಾಕಿದ ನವಿಲ್ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೪೫೦-೧೩೧); ಗಾರಾದ ಕೋಳಿಗಳು ಮನೆಯ ಹಿಂದುಗಡೆ ಕೂಗಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದವು (ಕಾನೂರು. ೩೭೩). ೨. ಒಣಗಿಹೋಗು: ಶುಷ್ಕವಾಗು: ಇಂತೀ ಗಾಱಾದ ಮನಕ್ಕೆ ಇನ್ನಾರು ಹೇಳುವರಯ್ಯ (ಐಲೀಶ್ವ. ೨೧); ಎಲೆಲೆ ಮದನನ ಗಜವು ತೊತ್ತಳದುಳಿದುದೊ ಕಾಮುಕರನೆನೆ ಗಾವಳಿಯೊಳಗೆ ಗಾಱಾಯ್ತು ಗರುವಿಕೆ ವಿಟವಿದೂಷಕರ (ಕುಮ್ಯಾ.ವಿ. ೧-೨೬); ಅವರ ಶರೀರವು ಬಹಳ ಗಾರಾಗಿ ಬಿಟ್ಟಿತು (ಕಂಗಾಳ್ಕ. ೧೮೨); ಮಳೆಗಾಲದಲ್ಲಿ ನೆನೆದು ಕೆಸರು ಕೆಸರಾಗಿದ್ದ ಅಂಗಳ ಈಗ ಗಾರಾಗಿದೆ (ಅನಾಥ. ೨೩೮); ಅದರ ಉರುಬೆಗೆ ಎಪ್ಪೋಜನರ ನಾಲಗೆಯು ಒಣಗಿ ಎದೆಯು ಸೀದು ಗಾರಾಯಿತು (ನೀಗಟ್ಟು. ೯೫). **ಗಾಱುಮಾಡು, ಗಾರುಮಾಡು**=೧. ಹಿಂಸಿಸು; ತೊಂದರೆಪಡಿಸು: ವಾರುವ ಮುಗ್ಗಿದಡೆ ವಾಗೆಯಲಿ ಅದರಿಸಬೇಕಲ್ಲದೆ ಅದ ಗಾಱುಮಾಡಿ ಹೊಯ್ಯುವರೇ ಮಿಡಿಯನು (ಪೋಕೆಪಿ. ೫೨-೨೧೪); ಅಱಿದಿರಾಱನೆನಿಪ ಕಂಸನ ಕಟ್ಟು ಕೂರಿನ ಮಧು ಕೈಟಭರ ಗಾಱುಮಾಡಿ ಕೊಂದ ನಿನ್ನ ಬಲುಮೆಯಲ್ಲಿ ಸೂಱೆಹೋದುದೊ (ನೇಮಿಸಂ. ೩೪-೧೮೨); ಪಾಱುಂಬಳೆ ಶೂಲದಿಂದ ಏಱುಗಾಣಿಸಿ ಕುವರನ ಕೂರ್ಗಣೆಯಿಂದೆ ಗಾಱುಮಾಡಿದರು ರಕ್ಕಸರು (ಪ್ರೋಹಕ. ೩೪-೨೩); ಕೌಂತೇಯನಂ ಗಾಱುಮಾಡದಿರರ್ಜುನಂಗೆ ಸಾರಥಿಯಾಗು (ಕೈಮಿಭಾ. ೨೫-೪೪). ೨. ಕೀಳುಮಾಡು; ಇಳಿಕೆಗೆಯ್ಯು: ಊರ ನಾರಿಯರ ಸೂಱೆಗೊಳ್ಳುತ ಪರನಾರಿಯರಭಿಮಾನ ಗಾಱುಮಾಡಿದ ಯೆಂದು (ಪುರಂದ. ೧-೧೧-೨). ೩. ಒಣಗಿಸು; ಶುಷ್ಕಗೊಳಿಸು: ಸಿಗರೇಟನ್ನು . . . ಸೇದಿ ಸೇದಿ ಗಂಟಲನ್ನೆಲ್ಲಾ ಗಾರುಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದ (ಕುಬಿಮಾ. ೪೬).

[ದೇಶ ಮಲ. ಕಾರ್, ಕಾರು; ತುಳು. ಗಾರ; ತೆಲು. ಕಾಱು]

ಗಾಱುಂಗೆಡು, ಗಾರುಗೆಡು, ಗಾಱುಗಿಡು, ಗಾಱುಗೆಡು (ಕ್ರಿ). ೧. ಒಣಗು; ರಸಹೀನವಾಗು. ೨. (ಅಲಂ) ಕೆಟ್ಟದಾಗಿ ಕೂಗು: ಸೀಱುಡುವಿನಂತೆ ಕೆಲದೊಳ್ ಗಾಱುಂಗೆಡದಲ್ಲಿ ಫಲವೆ ಬಲ್ಲರ ಸಭೆಯೊಳ್ (ಪುಣ್ಯಾಸ್ರ. ೧-೨೩). ☞ ಇದು 'ಗಾಱುಂಗೆಡೆ' ಎಂಬುವರ ಅಪಲಿಖಿತ ಎರಬಹುದಂ. **ಗಾರುಗೆಡು**: ೩. ಗಾಸಿಯಾಗು; ಗಾಬರಿಯಾಗು: ಸೂರೆಯಾದುದು ಮತ್ತೆ ಸುರಬಲ ಗಾರುಗೆಟ್ಟುದು ಕಿನ್ನರವ್ರಜ ತಾರು

ಧಟ್ಟಾಯ್ತಖಿಳ ಪ್ರಮಥರ ಸೇನೆ ಸಾವಿನಲಿ (ಅಂಬಿಕಾ. ೪೧-೧೫). ಗಾಱುಂಗಿಡು : ೩. ಕವಲಂಬಿನಿಸುಗೆಗೆ ಗಾಱುಗಿಡದ ಮುನ್ನಂ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೧೪೩-೬). ಗಾಱುಂಗೆಡು : ೩. ವಾಯುಪುತ್ರನ ಕರಹತಿಗೆ ಗಾಱುಗೆಟ್ಟು ನಿದ್ದೆವೋದ ಸುಭುಜಂ ಕನಸಿನೊಳ್ ಶ್ರೀರಾಘವಂ ಮೈದೋಱಿದುದಂ ಕಂಡನಪ್ಪುದಂ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೯೮-೧೩). ೪. (ಆಲಂ) ಧಿಕ್ಕರಿಸು ; ಹೀಯಾಳಿಸು : ಹಿರಿದು ನಮ್ಮೊಡನಂಜಕೆಯು ನೀ ಹರಹಿ ಮಾತಾಡುವುದು ತಾನಿದು ಗರುವರಂಗವೆ ಗಾಱುಗೆಡುವುದು ಗುಣವೆ ನಿನಗೆಂದ (ತೊರರಾ. ೬-೨-೨೬). [ಗಾಱು + ಕೆಡು$_1$]

ಗಾಱುಗತಮಾಡು (ಕ್ರಿ). ಹಾಳುಮಾಡು : ರತಿಯು ಬಾಳಂ ಕೆಡಿಸುವತ್ಯಂತ ರೂಪು ಭಾರತಿಯು ಬದುಕಂ ಬಯಲುಮಾಳ್ಪ ಕಡುಜಾಣ್ಮೆ ಪಾರ್ವತಿ ಯೇಳ್ಗೆಯುಂ ಗಾಱುಗತಮಾಳ್ಪ ಗಾಡಿ (ಸಮ್ಯಕ್. ೮-೯).
[ಗಾಱುಗತ ? + ಮಾಡು$_1$]

ಗಾಱುಗತ್ತಲೆ (ನಾ). ಕಗ್ಗತ್ತಲೆ ; ದಟ್ಟವಾದ ಇರುಳು : (ಶ).
[ಗಾಱು + ಕತ್ತಲೆ$_1$ (<ಕಟ್ತಲೆ)]

ಗಾಱುಗಲಿ (ನಾ). ಪೊಳ್ಳು ವೀರ ; ಅಲ್ಪಸಾಮರ್ಥ್ಯವುಳ್ಳವನು : ಪಾರ್ಥಗೆ ಭೂಲೋಕದ ಗಾಱುಗಲಿಗಳು ಪಾಸಟಿಯೆ (ನೇಮಿಸಂ. ೨೮-೧೦).
[ಗಾಱು + ಕಲಿ$_2$]

ಗಾಱುಗಿಡು ‘ ಗಾಱುಂಗೆಡು ’ ನೋ.

ಗಾಱುಗೆಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ಹೀಯಾಳಿಸು ; ತಿರಸ್ಕರಿಸು : ಅಂಗೆರಡೆಣಿಸಿದೆನೊ ಹಿರಿಯರ ಗಾಱುಗೆಡಿಸಿದೆನೊ ವೃಥಾ ಮುನ್ನಾರ ನೋಂಪಿಗಪಾರವಿಘ್ನವ ಮಾಡಿ ಕೆಡಿಸಿದನೊ (ನಳಚ. ೮-೫).
[ಗಾಱುಗೆಡು (<ಗಾಱುಂಗೆಡು) + – ಇಸು$_3$]

ಗಾಱುಗೆಡು ‘ ಗಾಱುಂಗೆಡು ’ ನೋ.

ಗಾಱುಗೆಡೆ (ಕ್ರಿ). ಹೀಯಾಳಿಸು ; ತಿರಸ್ಕರಿಸು ; ನಿಂದಿಸು : ಗಾಱುಗೆಡೆ ಯದಿರಲವೊ ಸತ್ಯವ ಮಿಱಲಮ್ಮದೆ ಲೋಕ ನಿನ್ನನು ದೂಱಬೇಕೆಂದಡವಿ ಯೊಕ್ಕೆವು (ಕುಮಾ.ವಿ. ೮-೬೨). [ಗಾಱು + ಕೆಡೆ$_2$]

ಗಾಱುಗೆದಱು (ಕ್ರಿ). ಗಾಸಿಗೊಳಿಸಿ ಚೆಲ್ಲಾಪಿಲ್ಲಿ ಮಾಡು : ತೋಱಿರ್ಪ ಕೈಗುಣವನಸುರರ ಗಾಱುಗೆದಱಿದ ಗರ್ವಿತರ ಮೈದೋಱಿ ಹೇಳಾ ಕಾಣ ಬಹುದೆನುತುಱುಬಿದರು ಭಟರು (ಕುಮಾ.ಅ. ೧೨-೩೬).
[ಗಾಱು + ಕೆದಱು$_1$ (<ಕೆದಱ್$_1$)]

ಗಾಱುಗೆಲಸ (ನಾ). ಕೆಟ್ಟಕೆಲಸ ; ನೀಚಕೃತ್ಯ : ಆತನ ಗಾಱುಗೆಲಸಕ್ಕೆ ಶಂಕರಂ ಮನಮೂಱಿ ನಿಚ್ಚಂ ಪಡಿಯನಿಕ್ಕುವನಹುದೆ ಲೇಸಾಯ್ತು (ಬಸಪು. ೨೬-೨೨). [ಗಾಱು + ಕೆಲಸ]

ಗಾಱುತನ (ನಾ). ಅಲ್ಪತನ ; ಹೀನತ್ವ : ಏಱ ಸೂಱೆಯ ಕಟ್ಟಿ ಹಿಂಗುವ ಗಾಱುತನ ತಾನೇನು ಸುಡು ಮುಮ್ಮಾಱಿಗಳ ಮಾತೆತ್ತಲಡಸಿತು (ಕುಮಾ.ಧೀ. ೮-೨೯). [ಗಾಱು + – ತನ]

ಗಾಱುನುಡಿ$_1$ (ಕ್ರಿ). = ಗಾಱುಗೆಡೆ : ಗಾಱುನುಡಿದರೆಂದು ನೋಯದಿರೆಂ ದಾಯಕಾಜನಬ್ಬಿದನು ಮೈದುನನ (ಭರತ. ೩೩-೬೨). [ಗಾಱು+ನುಡಿ$_1$]

ಗಾಱುನುಡಿ$_2$ (ನಾ). ಕೆಟ್ಟಮಾತು ; ಬಯ್ಗುಳು ; ನಿಂದೆಯ ನುಡಿ : ಗಾಱುನುಡಿಗಳನೇಕೆ ನುಡಿವಿರಿ (ಬಸಪು. ೫೬-೨೦). [ಗಾಱು + ನುಡಿ$_2$]

ಗಾಱುಪಟ್ಟು (ನಾ). ಹಿಂಸೆಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಪಟ್ಟು : ತೊಂಹರೆ ಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಹಿಡಿತ : ಜವನ ಗಾಱುಪಟ್ಟಿಗೊಳಗಾಗದ ಮುನ್ನ ಶರಣೆಂದೊಡೆ ಕಾವ ನಮ್ಮ ಶ್ರೀಮಲ್ಲಿಕಾರ್ಜುನಯ್ಯನು (ಸರ್ವವ. ೫೮-೩೦೬). [ಗಾಱು + ಪಟ್ಟು$_1$]

ಗಾಱುಬುದ್ಧಿ (ನಾ). ಅಲ್ಪಬುದ್ಧಿ ; ಕೀಳುಮನಸ್ಸು : ಎನ್ನ ಮಾತು ಮಿಱಿ ಕಳುಹಿದೆ ಮಿತ್ರಕರಿಯಂ ಗಾಱುಬುದ್ಧಿಯೊಳ್ (ಬಸಪು. ೨೨-೨೨) ; ಗಾಱುಬುದ್ಧಿಯು ಹೊದ್ದದುತ್ತಮನೆ ಕೇಳಯ್ಯ ನೀಂ ತತ್ತ್ವ ಭೇದಂಗಳ (ವೀಶೈಪು. ೧-೮-೨೩). [ಗಾಱು + ಬುದ್ಧಿ]

ಗಾಱುಮಾತು ‘ ಗಾಱುಂವಾತು ’ ನೋ.

ಗಾಱುಮಾನವ (ನಾ). ತುಚ್ಛ ಮಾನವ ; ಹೀನಮನುಷ್ಯ : ಕರಿ ತುರಗ ರಥಗಳನೇಱಿ ನಡೆವುದು ಭೋಗವತಿಗಾ ಗಾಱುಮಾನವನವನ ಹಿಡಿತಹುದೆಂದು ನೇಮಿಸಿದ (ಸಂಭಪ. ೦೬-೨೮). [ಗಾಱು + ಮಾನವ]

ಗಾಱುವಡೆ (ಕ್ರಿ). ಬಿರುಸಾಗು ; ಕಠಿನವಾಗು : ಮುನಿದಿನಿಯನ ಕಡುಮೊನೆವಾತಿಗೆ ನೊಂದು ಕನಲದೆ ಗಾಱುವಡೆಯದೆ ತನುಮನಗಳ ತನ್ನ ಬಸಗೈದು (ಹರಿಬ. ೩-೨೩). [ಗಾಱು + ಪಡೆ$_1$]

ಗಾಱುವಾತು, ಗಾಱುಮಾತು (ನಾ). = ಗಾಱುನುಡಿ$_2$: ಗಾಱುವಾತೇ ಕೆಲವೋ ಗೋವಳ (ನೇಮಿಸಂ. ೩೦-೬೧). ಗಾಱುಮಾತು: ಆರೆಂದು ನುಡಿವಾ ಗಾಱುಮಾತು ತಾನಲ್ಲ (ಅವಚಂ. ೮೦-೩೫೬).
[ಗಾಱು + ಮಾತು$_1$]

ಗಾಱೇಳು ‘ ಗಾಱೇಱ್ ’ ನೋ.

ಗಾಱೇಱ್, ಗಾಱೇಳು (ಕ್ರಿ). ಗಾಯವಾಗು ; ಪೆಟ್ಟಾಗು : ಮನಮಂ ತಂದ ವಿಯೋಗಿಜಾಲದೆರ್ದೆಯಂ ನಟ್ಟುರ್ಚೆ ಗಾ [ಪಾಠಾಂ. ಜಾ] ಱೇಱೆ ಬೆಚ್ಚನೆ ಪಾಯ್ತಂದು (ಲೀಲಾವ. ೨-೪). ಗಾಱೇಳು : ನಿನ್ನ ಗಾಱಿದ್ದ ತುಟಿಯಾಣೆ ನೀನೆ ಗೆದ್ದವಳೆಂದು ನೀಱೆಯರೊಬ್ಬದ ರೊಸೆದು (ಭರತ. ೪೨-೨೮). [ಗಾಱು + ಏಱ್$_1$]

ಗಾಱೇಱಿಸು (ಕ್ರಿ). ಗಾಬರಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡು ; ಗಾಸಿಯನ್ನುಂಟು ಮಾಡು: ಅಯ್ಯಯ್ಯಯಿದೇನಿದೇನಾರಯ್ಯದೆ ಗಲಭೆಗೆಯ್ದು ಗಾಱೇಱಿಪರೇ (ಚಿಕವಿ. ೬-೧೩೬). [ಗಾಱೇಱ್ + – ಇಸು$_3$]

ಗಿಂಗಿಟ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು : ಶ್ರೀ ಬಟ್ಟಗಂ . . . ಜಿಡ್ಡೂ ರಾಳ್ಗೆಯೆಂಬತ್ತರ್ಕಂ ಬಳ್ಳಿಗಾವೆಯ ಬಾಱಿಗೆ ಸಹಿತ ನಾಱ್ಗಾವುಣ್ಡುಗೆಯ್ಕೆ ಗಿಂಗಿಟಿಯೂರ್ಗಗ್ರಮುಣ್ಡುಗೆಯ್ಕೆ (ಮೈಆರಿ. ೧೯೨೯, ೬೮-೮ ; ೨೦೪).
[?]

ಗಿಂಚಲು (ನಾ). ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಹಕ್ಕಿ : ಮರಕುಟಿಗ ಕಬ್ಬಕ್ಕಿ ಕೊಟ್ಟುಗವರಲೆ ಕೊಂಚೆ ಕಪಿಂಜ ಗಿಂಚಲು ಗರಿಗ ಮೊದಲಾದಖಿಳ ಖಗಕುಲ ಬಿದ್ದುದುರಿಯೊಳಗೆ (ಕುಮಾ.ಅ. ೨೦-೫೩). [?]

ಗಿಂಚು (ನಾ). (ಕರಾ) ಗಂಟು ; ಜಂಟಿ. ಜಿಡ್ಡಿ. ‘ ಗಿಂಚುಹಾಕು ’ ಪರಾ. [?]

ಗಿಂಚುಹಾಕು (ಕ್ರಿ). ಕೂಡಿಸಿ ಕಟ್ಟು ; ಜೋಡಿಸು ; ಜಿಡ್ಡಿ ಹಾಕು : ತೆಂಗಿನ ಕಾಯಿ ಜುಂಗು ತೆಗೆದು ಗಿಂಚುಹಾಕು (ರೂಢಿ).
[ಗಿಂಚು + ಹಾಕು (<ಪಾಯ್ಕು$_1$)]

ಗಿಂಜಲು (ನಾ). ಮುದ್ದೆಯಾದುದು ; ತುಂಬ ಬೆಂದುದು : ಅನ್ನ ಗಿಂಜಲಾಗಿದೆ (ರೂಢಿ). [ಗಿಂಜು$_2$ + – ಅಲು (< – ಅಲ್$_2$)]

ಗಿಂಜಾಟ (ನಾ). ಕೊಸರಿಕೆ ; ಹಿಂದೆಗೆಯುವಿಕೆ ; ಸುಲಭವಾಗಿ ಒಪ್ಪದಿರುವಿಕೆ : ಒಂದು ಸ್ವಲ್ಪ ಹೊತ್ತು ಗಿಂಜಾಟ ನಡೆಸಿ ಯಮುನಾ, ಲಲಿತಾ ಇಬ್ಬರೂ ಹಾಡಿದರು (ಅಲಹೂ. ೮೯). [ಗಿಂಜು$_1$ + ಆಟ]

ಗಿಂಜು$_1$, ಗೀಜು$_1$ (ಕ್ರಿ). ೧. (ಹಲ್ಲು) ಕಿಸಿ, –ಕಿರಿ, –ಅಗಲವಾಗಿ ಬಿಡು : ಹಲ್ಲು ಗಿಂಜುತ್ತ ಏನೋ ಕೆಲಸವಿದ್ದವನಂತೆ ಮುಂದೆ ಸಾಗಿದ (ಎದಿರೀ. ೩೬) ; ಶ್ರೀನಿವಾಸರಾಯ ಹಲ್ಲು ಗಿಂಜುತ್ತಾ ‘ ನಮಸ್ಕಾರ ’ ಎಂದ (ಸಾಡಿಗೇ. ೦೬೦) ; ಹಾಡಬೇಕೆಂದು ಹಲ್ಲು ಗಿಂಜಿದಳು (ದೌಲತ್. ೫೨೦). ೨. ಎಳೆ ; ಜಗ್ಗು. ‘ ಗಿಂಜಾಟ ’ ಪರಾ. ಗೀಜು : ೧. ತಂಗಿಯನು ಕೊಟ್ ಗೀಜುವರೆ ಬತ್ತೀಶರದನಗಳೇನ ಬೇಡಿದರು ಸಾಜವಾಗುವದು (ಬಿಜ್ಜಪು. ೩೫-೩೬). [ದೇಶ್ಯ ತೆಲು. ಗಿಂಜ.]

ಗಿಂಜು$_2$ (ನಾ). ೧. ತಿರುಳು; ಕೆಚ್ಚು; ಸಾರ: ಕರಿಯಾಡಿನ ತುಪ್ಪ ಮುಮಂ ಬಟಿವದಣೆಯ ಪಣ್ಣ ಗಿಂಜುವಮಂ ಸೇವಿಸೆ ಸಂಹರಿಸುಗುವುದು ಕೆಮ್ಮಂ (ಲೋಕೋಪ. ೯-೯೪). ೨. ಬೀಜ ತುಂಬಿರುವಿಕೆ. 'ಗಿಂಜು ಬದನೆಕಾಯಿ' ಪರಾ. ೩. ಮುದ್ದೆ; ಗಿಂಜಲು: ಬಾಳ್ವಣ್ಣು ಗಿಂಜು ಆಯ್ತೇ? (ಗರಿ. ೩೨-೧೩).

[ದೇಱ ತೆಲು. ಗಿಂಜ]

ಗಿಂಜುಬದನೆಕಾಯಿ (ನಾ). ಬೀಜಗಳಿಂದ ತುಂಬಿದ ಬದನೆಕಾಯಿ: ವಾಂಗೀಭಾತಿಗೆ ಗಿಂಜುಬದನೆಕಾಯಿ ಉಪಯೋಗವಿಲ್ಲ (ರೂಢಿ).

[ಗಿಂಜು$_2$ + ಬದನೆ (<ಬದಣೆ) + ಕಾಯಿ$_1$ (<ಕಾಯ್$_1$)]

ಗಿಂಟ (ನಾ). ಜೋಡಿಹೆಣಿಗೆಯಿಂದ ನೆಯ್ದ ಬಟ್ಟೆ: ಇಮ್ಮಡಿಕೆ ನೂಲಿನಿಂದ ಮಾಡಿದ ಒರಟುಬಟ್ಟೆ: ಶೀತ ವಾತಗಳ ನಿವಾರಿಸಲೆಂದು ಮಾಡಿದ ಹೊದಿಕೆಯಲ್ಲಿ ನಿಶಾರಃ ಎನಿಸುಗು ದೂವಡಿಗೆ ಗಿಂಟ ಬೂವರಡೆ ಮೊದಲಾದುವು (ನಾಚರಾ. ೧೨೪); ಹಯಾತನ ಕೈಗೆ ನನ್ನ ಗಿಂಟ, ಪಂಚೆ ಮತ್ತು ಜುಬ್ಬಗಳನ್ನು ಕೊಟ್ಟೆ (ಡಂಗಾಳ್ಮೆ. ೩೩೧).

[ದೇಱ ತಮಿ. ಕಿಣ್ಣ; ತೆಲು. ಗಿಂಟೆ, ಗೆಂಟೆ]

ಗಿಂಡಿ (ನಾ). ಕಿರಿದಾದ ಬಾಯುಳ್ಳ ನೀರಿನ ಪಾತ್ರೆ; ಕೊಂಬು ಅಥವಾ ಸೊಂಡಿಲಿರುವ ಸಣ್ಣಪಾತ್ರೆ: "ಗಿಂಡಿ ತಂಬುಗ ಘೇಳಿ ಪಾತ್ರೆಯೆನೆ ಪಡಿಗವೆನಿಸಿಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೬೩-೨೫); ಬೀದಿಬೀದಿಯೊಳೆಲ್ಲ ಮೋಕುಳಿಯ ಗಿಂಡಿಯುಂ (ಅಜಿಪು. ೪-೭); ಕುಡಿನೀರ ಗಿಂಡಿಯನರಸ ನೀಡಲು (ಕುವ್ಯಾಳೀ. ೧೦-೨೫); ಪೊನ್ನ ತಂಬಿಗೆ ಗಿಂಡಿ ಪನ್ನೀರ ಚಂಬಿನಲಿ ಪೂರ್ಣಜಲವ ಕೊಂಡು (ಕಂಸವಿ. ೫-೫೫); ಗಿಂಡಿಯಲ್ಲಿ ತೀರ್ಥವನ್ನು ತುಂಬಿಕೊಂಡು ಉದ್ಧರಣೆಯನ್ನು ಕೈಲಿ ಹಿಡಿದು ಶ್ರೀನಿವಾಸಯ್ಯನು ಗರ್ಭಗುಡಿಯ ಹೊಸ್ತಿಲನ್ನು ದಾಟಿ ಹೆಜ್ಜೆ ಹಾಕುತ್ತಾನೆ (ಒಡಕ. ೧೬).

ಗಿಂಡಿಪ್ರಸ್ತ=ಕೆಲವು ಜನಾಂಗಗಳಲ್ಲಿ ಮದುವೆಯ ಮಾರನೆಯ ದಿನ ಮಾಡುವ ಒಂದು ಶಾಸ್ತ್ರ; ಮದುಮಗನು ಬಟ್ಟಲು ಕದಿಯುವ ಶಾಸ್ತ್ರ: (ಎಸಮ್ಮ. XXVIII, ೪). ಗಿಂಡಿಶಾಸ್ತ್ರ = ಗಿಂಡಿಪ್ರಸ್ತ: ಸಾಯಂಕಾಲ ಗಿಂಡಿಶಾಸ್ತ್ರ, ಮದಲಿಂಗ ಆಗ ಮದುವೆಯ ಮನೆಯಿಂದ ಗಿಂಡಿಯನ್ನು ಕದ್ದುಕೊಂಡು ಹೋಗಿ ಬೀರ್ವಾನೆಯಲ್ಲಿರುತ್ತಾನೆ (ಸುವಸಂ. ೫೫).

[ದೇಱ ತಮಿ. ಮಲ. ಕಿಣ್ಣಿ; ತುಳು. ಗಿಂಡಿ; ಕೊಡ. ಕಿಂಡಿ; ತೆಲು. ಗಿಂಡಿ./ಮರಾ. ಗಿಂಡೀ]

ಗಿಂಡಿಮಾಣ (ನಾ). (ಕರಾ) (ಮಂತಾಧಿಪತಿಗಳಿಗೆ) ಗಿಂಡಿ ಹಿಡಿದು ಸಮೀಪದಲ್ಲಿದ್ದು ಊಳಿಗಮಾಡುವವನು. [ಗಿಂಡಿ + ಮಾಣ]

ಗಿಂಡಿಯೂಳಿಗ (ನಾ). (ಅಪೇಕ್ಷಿಸಿದಾಗ ನೀರು ಕೊಡಲು) ನೀರಿನ ಗಿಂಡಿಯನ್ನು ಹಿಡಿದುಕೊಂಡು ಸದಾ ಬಳಿಯಲ್ಲಿದ್ದು ಮಾಡುವ ಸೇವೆ: ಗಂಡಗರ್ವವ ಬಿಟ್ಟು ನಡೆದನು ಗುರುವಿಗೆ ಗಿಂಡಿಯೂಳಿಗದವನಾಗಿ (ಭರಪ. ೩-೯). [ಗಿಂಡಿ + ಊಳಿಗ (<ಊಳಿಗ)]

ಗಿಂಡಿವಿಡಿ (ಕ್ರಿ). ನೀರಿನ ಚೊಂಬನ್ನು ಹಿಡಿಯುವ ಸೇವೆಮಾಡು: ಹಡಪಮಂ ಪಿಡಿದು ಧನದಂ ರಾಜಿಸಲ್ ಗಿಂಡಿವಿಡಿಯೆ ವರುಣಂ (ಚಿಬಪು. ೨-೩೧): ಚಮರವಮಂ ಪಿಡಿದು ಡಾಳಿಸುವರಂ ಗಿಂಡಿವಿಡಿವರ ಮುಖ್ಯ ವಿನಿಯೋಗದೆಳೆವಕ್ಕಳ ಕಡುವಿಲಾಸದೊಳಮರ್ಚಿಸಿ ಕೊಟ್ಟು (ಚಿಬಪು. ೫-೪೫). [ಗಿಂಡಿ + ಪಿಡಿ$_1$]

ಗಿಂಡಿವೆಣ್ (ನಾ). ಗಿಂಡಿಯನ್ನು ಹಿಡಿದು ಸೇವೆಮಾಡುವ ಹೆಣ್ಣು: ಚಮರಗಳು ಲಾಮಂಚ ಬಿಜ್ಜಣದಾಲವಟ್ಟ ಕಾಂಚನ ಸೌಖ್ಯ ಸಗ್ಗಳೆ ಗಿಂಡಿವೆಣ್ಗಳು ಚಂಚಲಾಕ್ಷಿಯೊಳೈದಿದರು (ಮೋಹತ. ೨೪-೯).

[ಗಿಂಡಿ + ಪೆಣ್]

ಗಿಂಡು, ಗೆಂಡು (ಕ್ರಿ). (ಉಗುರಿನಿಂದ) ಜಿಗುಟು: ಚಿವುಟು: ಮೂಸಿ ನೋಡದ ಮಲ್ಲಿಗೆಯ ಪೂವಾಸುರದೊಳುಗುರಿಂದ ಗಿಂಡದ ಲೇಸಿನೆಳೆಚಿಗುರ್ . . . ಈ ಸುದತಿಯುತಿರೂಪನು . . . ಸೃಷ್ಟಿಸಿದನೋ (ಅರ್ಜಾವಿ. ೧೩-೩೦). ಗೆಂಡು: ಈ ಹುಡುಗ ಪಕ್ಕದವರನ್ನೆಲ್ಲ ಸುಮ್ಮನೆ ಗೆಂಡುತ್ತಾನೆ (ರೂಢಿ).

ಗಿಂಡಿಕೊಳ್=ಉಗುರಿನಿಂದ ಚಿವುಟು,—ಜಿಗುಟು: ಸವಿದಿಂದ ಲಹಿತನ ಗಿಂಡಿಕೊಂಡಜುಹಿದಪ್ರಕಟಿತ ಬಲುಹ ತೋಱಿನಗೆ (ಮೋಹತ. ೪೦-೨೨). [ದೇಱ ತುಳು. ಕಿಣ್ಯು, ಕಿನ್ಯು]

ಗಿಂಬಳ (ನಾ). ಅನ್ಯಾಯದಿಂದ ಸಂಪಾದಿಸುವ ಹಣ; ಅಕ್ರಮ ಸಂಪಾದನೆ; ಲಂಚ: ಸಂಬಳ ವಿಶೇಷ ಹೆಚ್ಚಾಗಲಿಲ್ಲ. ಗಿಂಬಳ ತಿನ್ನಲು ಅವನದು ಆಫೀಸರ್ ಕೆಲಸವಲ್ಲ (ಬಾಗಿ. ೧೩೦); ಸಂಬಳವಲ್ಲ ಬಾಬು, ನಾನು ಕೇಳಿದ್ದು ಗಿಂಬಳ (ಸಾಡೇಪ್. ೬೨೭); 'ಗಿಂಬಳ' ಇಲ್ಲದ ಹೊರತು 'ನ್ಯಾಯಸಂಧ'ರಾಗಿ ಬದುಕುವವರೇ . . . ಇಲ್ಲ (ಅನ್ನಪೂ. ೧೨); ಸರಕಾರ ಸಂಬಳ ಕೊಡುತಿತ್ತು, ದೇವನು ಅಷ್ಟಿಷ್ಟು ಗಿಂಬಳ ಕೊಡುತ್ತಿದ್ದ! (ಡಂಗಬ. ೭೦). P 'ಗಿಂಬಳ' ಎನ್ನುವುದು ಅನೇಕ ದ್ವಂದ್ವಪದಗಳಂತೆ 'ಸಂಬಳ'ದ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ ಬರುವ ಪದ; ತಿಂಡಿ ಗಿಂಡಿ, ಊಟಗೀಟ ಎಂಬಂತೆ. ಆದರೆ ಈಚೆಗೆ 'ಲಂಚ' ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಸ್ವತಂತ್ರ ಪದವಾಗಿ ಉಪಯೋಗವಾಗುತ್ತಿದೆ.

ಗಿಕ್ಕು 'ಗೇಕು' ನೋ.

ಗಿಗ್ಗರಿ (ನಾ). ಕಿರಿಚಾಟ; ಚೀರಾಟ (?): ಲಗ್ಗೆಯೊಳ್ ಮೊಗ್ಗರದ ಗಿಗ್ಗರಿಗೆ ನಡೆವಂದರೆಂಬಿನವನಿಜುಂಕೆ ತೆಗೆವಂಕುಶಂಗಳನಳಂಕೆಗೊಳಿಸಿಯುಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೭-೬೯ ವ). [<ಕಿಕ್ಕುಱು$_2$?]

ಗಿಚಕಳಿ (ನಾ).=ಗಿಂಜಲು: ಬೆಳ್ಳಿಯ ಪಾತ್ರೆಯಲ್ಲಿದ್ದ ಸ್ವಚ್ಛವಾದ ಅನ್ನದ ಮೇಲೆ ಯಾವ ಮಳೆನೀರನ್ನು ಹಾಕಲು ಆ ಅನ್ನವು ಗಿಚಕಳಿ ಆಗದೆ ಬೇರೆ ವರ್ಣ ಬಾರದೆ ಹಾಗೆಯೇ ಉಳಿಯುವುದೋ ಆ ಮಳೆಯ ನೀರು ಗಾಂಗವು (ಅಷ್ಟಾಂಗ. ೮೩ ಅರ್ಥ). [?]

ಗಿಚ್ಚಳ (ನಾ). (?): ಚಳಿಯಿಸುವ ಚಾಮರಂಗಳ ಕರಮೆಸೆವ ಕರ್ನ ಚಾಮರಂಗಳ ಯೆಳಲಿಕ್ಕಿದ ದೂವೆಯದ ನೆವಳಂಗಳ ಗಿಚ್ಚಳಂಗಳ ಪೊನ್ನ ಕಿವರಕಂಗಳ ಜಾಯಿಲಮೆನಿಪ ಜಾತ್ಯಶ್ವಂಗಳನೇಱಿ (ಮಹಾನೇ. ೧೨-೩೩ ವ). [?]

ಗಿಚ್ಚಿ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬುಗುರಿಗೆ ಮತ್ತೊಂದು ಬುಗುರಿಯಿಂದ ಹೊಡೆಯುವುದು. 'ಗಿಚ್ಚಿಹೊಡೆ' ಪರಾ. ೨. ಕವಡೆಯಾಟದಲ್ಲಿ ಎಣಿಕೆಯ ಒಂದು ಹಂತ; (ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ) ಇಪ್ಪತ್ತು ಅಂಶಗಳ ಮೊತ್ತ: ಅವರು ಹತ್ತು ಗಿಚ್ಚಿಯವರೆಗೆ ಆಟ ಆಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ (ರೂಢಿ).

[<ಗೀಚು$_2$]

ಗಿಚ್ಚಿಹೊಡೆ (ಕ್ರಿ). ಮತ್ತೊಬ್ಬರ ಬುಗುರಿಯ ಮೇಲೆ ಕಚ್ಚುಬೀಳುವಂತೆ ಬುಗುರಿಯನ್ನು ಆಡಿಸು: (ಓ). [ಗಿಚ್ಚಿ+ಹೊಡೆ$_1$ (<ಪೊಡೆ$_1$)]

ಗಿಜಗಾರ್ಲುಹಕ್ಕಿ (ನಾ). ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಪಕ್ಷಿ: ಹಕ್ಕಿ ಗಿಜಗಾರ್ಲು ಹಕ್ಕಿ; ತಾನು ಒಂದಿನ ದಿನ ಸಂಜೆಯಲ್ಲಿ ಹೊಡೆದಿದ್ದು! (ಜಾನೂರು. ೬೬).

[ಗಿಜಗಾರ್ಲು$_0$ + ಹಕ್ಕಿ (<ಪಕ್ಕಿ$_1$)]

ಗಿಜಟ$_1$ (ನಾ). ಮುಟ್ಟಿದವರ ಕೈಗೆ ಮೆತ್ತಿಕೊಳ್ಳುವಷ್ಟು ಜಿಗುಟಾಗಿಯೂ ಅಂಟಾಗಿಯೂ ಇರುವಿಕೆ: (ಓ). [<ಜಿಗಟು$_3$?]

ಗಿಜಟ$_2$ (ನಾ). ಪೊದರಾಗಿ ಬೆಳೆಯುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ: (ಓ).

[?]

ಗಿಜರು, ಗಿಜಿರು (ನಾ). ೧. ಕೆಸರು; ರಾಡಿ; ಕೊಚ್ಚೆ: ದೂರದಲ್ಲಿ ಹುಳಿಚೊಪ್ಪಿನ ಪೊದೆಗಳೂ ಬೆಮ್ಮೂರಲ ಮಟ್ಟುಗಳೂ ಅರಮರಲ ಗಿಜರು

ಗಳೂ ಇದ್ದುವು (ಮಲೆಮ. ೧೮೦) : ಆ ಹಳುವಿನ ಗಿಜರಿನಾಗೆ ಇಂವ ನನ್ನ ಅಟ್ಟಿ ಹಿಡಿಯಾದು ಅಪ್ಪರೊಳಗೇ ಅದೆ ! (ಮಲೆಮ. ೫೪೨). ೨. (ಆಲಂ) ಹೊಲಸು ನಂಗೆ ಬ್ಯಾರ ಆರ್ತಾಗದಿಲ್ಲಪ್ಪಾ ದೊಡ್ಡೋರ ಮನೇ ಗಿಜರು (ಕಾನೂರು. ೫೭೫). ಗಿಜಿರು : ೧. ಗೊರಬು ಸೂಡಿಕೊಂಡು ಬರ ಬೇಕಾಗಿತ್ತೇನೊ, ಆ ಕಾಡಿನ ಗಿಜರಾಗೆ ? (ಮಲೆಮ. ೬೫೦).

[ದೇಶ ತುಳು. ಗಿಜರ್, ಗಿಜ್ಜರ್]

ಗಿಜವಾಯಿ, ಗಿಜಿವಾಯಿ (ನಾ). ತೆರೆದ ಬಾಯಿ ; ಕಿಸಿಬಾಯಿ : ಬಟ್ಟಬಟ್ಟೆಯೊಳೆಲ್ಲ ಹೊಟ್ಟೆ ಜಾಲಿಯ ಮುಳ್ಳು ಹುಟ್ಟಿದವರೆಲ್ಲ ಗಿಜವಾಯಿ ಮೂಡಲ ಬಟ್ಟೆ ಬೇಡೆಂದ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೧೬೦೮). ಗಿಜವಾಯಿ : (+).

[ಗಿಜ$_0$ (<ಗಿಂಜು$_1$) + ಬಾಯಿ$_1$ (<ಬಾಯ್)]

ಗಿಜಿ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ. 'ಗಿಜಗಿಡಿ', 'ಗಿಜಗುಟ್ಟು' ಪರಾ. ಗಿಜಗಿಜಿ = ೧. ಅಸಹ್ಯಬರುವಂತೆ ಅಂಟಂಟಾಗಿರುವುದು: ಮಾವಿನ ಹಣ್ಣು ಹೆಚ್ಚು ಮಾಗಿ ಗಿಜಗಿಜಿ ಎನ್ನುತಿದೆ (ರೂಢಿ). ೨. ದಟ್ಟಣೆ, ನಿಬಿಡತೆಗಳನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಪದ: ಊರು ತುಂಬ ಹುಡುಗರು ಗಿಜಗಿಜಿ ಅನ್ನುತ್ತಿವೆ(ನನ್ನೂರು. ೩೧೫). ಗಿಜಗಿಜಿಮಾಡು=ಜಜ್ಜಿಹೋಗುವಂತೆ ಮಾಡು ; ಕಳಿತಹಣ್ಣಿನ ಸ್ಥಿತಿಗೆ ಬರುವಂತೆ ಮಾಡು : ಭವದೂರುಯುಗಂಗಳ ನಾಜರಂಗದೊಳ್ ಗಿಜಗಿಜಿಮಾಡಲೆಂದವನ ಪೂಣ್ದುದು ನಿಕ್ಕುವಮಾಗದಿರ್ಕುಮೇ (ಪಂಪಭಾ. ೯-೫೨). ಗಿಜಗಿಜಿಯಾಗಿರು=ಜಜ್ಜಿಹೋಗಿ ಮುದ್ದೆಯಾಗಿರು ; ಕಳಿತಹಣ್ಣಿನಂತೆ ಮೆಂತ್ತಗಾಗು: ಜೋದರಂ ಬೆರಸು ಗಜೆಯುನರಿಗಜಘಟೆಯುಂ ಗಿಜಗಿಜಿಯಾಗಿರೆ ಪೊಯ್ದೊಡೆ (ಪಂಪಭಾ. ೧೦-೦೦೬). ಗಿಜಗಿಜಿಯಾಗು=ಜಜ್ಜಿಹೋಗು; ನಜ್ಜುಗುಜ್ಜಾಗು : ಸುರ ವಿರೋಧಿಯ ಮುಂಡ ಕೊಂದುದು ಹೊರಳಿ ಕಪಿಗಳ ನೆರವಿಯನು ಬಲವರದ ಹೂರಣದಂತೆ ಗಿ[ಪಾಠಾಂ. ಅ]ಜಗಿಜಿಯಾದುದಗಲದಲಿ (ತೊರರಾ. ೬-೨೮-೬೨).

ಗಿಜಿಗ 'ಗೀಜಗ' ನೋ.

ಗಿಜಿಗಿಜಿಗಿಡ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ : (ವೃಜಗಿ. ೨೬-೪೮೦).

[ಗಿಜಗಿಜಿ ? + ಗಿಡ (<ಗಿಡು)]

ಗಿಜಿಗಿಜಿಸು (ಕ್ರಿ). ದಟ್ಟವಾಗಿರು ; ನಿಬಿಡವಾಗಿರು : ಎದೆಯ ಮೇಲಿನ ಕರಿಮಣಿಗಳ ಸರಗಳು ಗಿಜಿಗಿಜಿಸಿದುವು (ಮೂರುದಾ. ೨೬೦).

[< ಗಿಜಿ + – ಇಸು$_3$]

ಗಿಜಿಗಿಡಿ (ಕ್ರಿ). ನಿಬಿಡವಾಗಿ ಸೇರಿರು ; ಒತ್ತರಿಸು : ಮುಂಬಾಗಿಲೆಡೆಯೊಂದು ಕಾರಾವಾಸದಿ ಗಿಜಿಗಿಡಿದು ಹಸ್ತ ಕಂದರಕೊತ್ತಿ ಶೋಕವನಿಯುದಿರಿಸುತಲಧೋವಕ್ತ್ರದಿಂದ ಕುಳಿತಿಹ (ಜನಮು. ೩೨-೦೯).

[ಗಿಜಿ + ಗಿಡಿ$_1$]

ಗಿಜಿಗು, ಗಿಜುಗು (ನಾ). ಕಣ್ಣಿನಿಂದ ಬರುವ ಪಿಸುರು,—ಗೀಜು : ನಡು ಮುಚಿದು ಗುಡುಗೂಚ್ ಗಿಜಿ[ಪಾಠಾಂ. ಜು]ಗೆದ್ದು ಕಣ್ಬಾಯಿ ಮೂಗೊಡಿತು (ಪುದೇಪು. ೩೦-೨೦). ಗಿಜುಗು : ಮೇಲಿನ ಪ್ರಯೋಗದ ಪಾಠಾಂತರವನ್ನು ನೋಡಿ. [<ಗೀಜು$_3$]

ಗಿಜಿಗುಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ೧. ಜುಗುಪ್ಸೆಯಾಗುವಂತೆ ಜಗುಟಾಗಿರು,—ಕೆಸರಾಗಿರು : ಮಳೆಬಂದು ಓಣಿಯೆಲ್ಲ ಗಿಜಿಗುಟ್ಟುತ್ತಿದೆ (ರೂಢಿ). ೨. ಗದ್ದಲದಿಂದ ಕೂಡಿರು ; ನಿಬಿಡವಾಗಿರು : ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಬೇಕಾದಷ್ಟು ಹಸು, ಎಮ್ಮೆ, ಕರು, ಎತ್ತುಗಳು ಗಿಜಿಗುಟ್ಟುತ್ತಿದ್ದುವು (ಹುಟ್ಟಿಹ. ೬೦) ; ಅವರ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಜನ ಯಾವಾಗಲೂ ಗಿಜಿಗುಟ್ಟುತ್ತಿರುತ್ತಾರೆ (ರೂಢಿ).

[ಗಿಜಿ + ಕುಟ್ಟು$_1$]

ಗಿಜಿಬಿಜಿ (ನಾ). ಗದ್ದಲ ; ಗಲಾಟೆ : ಆ ಓಲಗದ ಸದ್ದು ಹತ್ತಿರವಾದ ಹಾಗೆ ಜನಗಳ ಗಿಜಿಬಿಜಿ ಹೆಚ್ಚಿತು (ಕಥ್ಯ. ೪೬). [< ಗಜಬಜ]

ಗಿಜಿಬಿಜಿಗುಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ಗದ್ದಲಮಾಡು ; ಗಲಾಟೆಮಾಡು : ಹೇಗಿದ್ದ ಎಂದು ಕೇಳಿದರ, ಆತ 'ಕಣ್ಣದುರಿಗೆ ಗಿಜಬಿಜಗುಟ್ಟುತ್ತಿದ್ದ !' ಎನ್ನುತ್ತಿದ್ದ (ನಿಬಂಧ. II, ೮೯). [ಗಿಜಬಿಜ + ಕುಟ್ಟು$_1$]

ಗಿಜಿರು 'ಗಿಜರು' ನೋ.

ಗಿಜಿವಾಯಿ 'ಗಿಜವಾಯಿ' ನೋ.

ಗಿಜುಗ 'ಗೀಜಗ' ನೋ.

ಗಿಜುಗು 'ಗಿಜಿಗು' ನೋ.

ಗಿಟಕು, ಗಿಟುಕು (ನಾ.) ೧. ಒಳಗೆ ಇರುವ ನೀರು ಇಂಗಿ ಒಣಗಿದ ತೆಂಗಿನಕಾಯಿಯ ತಿರುಳು ; ಕೊಬ್ಬರಿ : ಕಾಯೊಳಗಿನ ನೀರು ಆರಿದರೆ ಗಿಟಕು ಅನ್ನುತ್ತಾರೆ (ಮುಂಬಯಿ. ೨-೫೦). ೨. ನೆಲಗಡಲೆ, ಮಾವಿನ ಕಾಯಿ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಒಳಗಿರುವ ಒಣಗಿದ ಬೀಜ ; ಗೋಟು. 'ಗಿಟಕುಹಾಯು' ಪರಾ. ಗಿಟುಕು : ೧. ಬಕುಳೆಯರಿಸಿನ ಕಂಪಿನಲರ್ ಕುಂಕುಮವು ಕೊಪ್ಪರಿಗಿಟುಕು ಹುರಿಗಡಲೆ . . . ಇಂಪಿನಿಂ ತರಿಸಿತ್ತು (ಅರ್ಜಾವಿ. ೦೬-೬೧).. [?]

ಗಿಟಕುಹಾಯು (ಕ್ರಿ). ೧. ತೆಂಗಿನಕಾಯಿ ಹಣ್ಣಾಗಿ ಅದರ ಒಳಗಿನ ತಿರುಳಿನ ನೀರಾರಿ ಒಣಗಿ ಕೊಬ್ಬರಿಯಾಗು ; ಗಿಟಕಾಗು. ೨. ನೆಲಗಡಲೆ, ಮಾವಿನ- ಓಟೆ ಮೊದಲಾದುವುಗಳು ಒಣಗಿ ಒಳಗಿನ ಬೀಜವು ಅಳ್ಳಾಡುವ ಸ್ಥಿತಿಗೆ ಬರು ; ಗೋಟಾಗು : ಆ ಬೀಜವು ಹಸಿಯಾರಿ ಗಿಟಕುಹಾಯುವುದಕ್ಕಿಂತ ಮೊದಲೆ . . . ಹಾಕಿ ಬಿಡಬೇಕು (ಕೃಷಿಪ್ರ. ೧೩೫). [ಗಿಟಕು + ಹಾಯು (<ಪಾಯ್$_1$)]

ಗಿಟಗಿರಿ 'ಗಿಡಿಗಿರಿ' ನೋ.

ಗಿಟಗಿಟಜಂತ್ರ 'ಗಿಡಿಗಿಡಿಜಂತ್ರ' ನೋ.

ಗಿಟಗಿಲ್ಪನೆ (ಅ). ಜೋರಾದ ಶಬ್ದದೊಡನೆ : ತುಟಬಟ್ಟಲೊಂದಿ ರಸಾಯನಗಳ ಗುಟುಗುಟನೆ ತಾನೀಂಟುವ ಗಾಡಿ ಗಿಟಗಿಲ್ಪನೊಡನೆ ತೇಗುವ ಭಾವ ತುತ್ತ ಪಲ್ಲಟಿಸಿಕೊಂಬಂದ ರಂಜಿಸಿತು (ಭರಪ. ೪.೦೦೦).

[? + ಗಿಲ್ಪನೆ]

ಗಿಟುಕು 'ಗಿಟಕು' ನೋ.

ಗಿಟ್ಟಗಿರಿ 'ಗಿಡಿಗಿರಿ' ನೋ.

ಗಿಟ್ಟಗಿರಿ 'ಗಿಡಿಗಿರಿ' ನೋ.

ಗಿಟ್ಟಿಸು (ಕ್ರಿ). ದೊರಕಿಸಿಕೊಳ್ಳು ; ಸಂಪಾದಿಸು ; ಗಳಿಸು : ಅವಳೂ ಒಮ್ಮೊಮ್ಮೆ ನಮ್ಮಲ್ಲಿ ಚಹಾ, ಒಮ್ಮೊಮ್ಮೆ ಊಟ ಗಿಟ್ಟಿಸುತ್ತಿದ್ದಳು (ಸ್ಮೃತಿಚಿ. ೪೨೨) ; ಉಪಾಧ್ಯಾಯರುಗಳೇ ಸ್ವತಃ ಅಂಥವರ ಮನೆಗೆ ಹೋಗಿ ಖಾಸಗಿಯಾಗಿ ಮಕ್ಕಳಿಗೆ ಕಲಿಸಿ ಹಣ ಗಿಟ್ಟಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದರು (ನಿಸುತ. ೪) ; ಬಚ್ಚಿಶೆಟ್ಟಿಗೆ ನಾಳೆ ಸಣ್ಣಯ್ಯನ ಮೆಚ್ಚಿಗೆ ಪಡೆದು ಏನಾದರೂ ಇನಾಮು ಗಿಟ್ಟಿಸಬೇಕೆನ್ನುವ ಆಶೆ (ಗಿಂಡಾ. ೨೩) ; ಹಿಂದಿನದಕ್ಕಿಂತ ನೂರು ರೂಪಾಯಿ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಗಿಟ್ಟಿಸುತ್ತಾ ಇದ್ದೀಯೆ (ರಂಗಳ. ೩).

[ಗಿಟ್ಟು (<ಕಿಟ್ಟು$_1$) + – ಇಸು$_3$]

ಗಿಟ್ಟು 'ಕಿಟ್ಟು$_1$' ನೋ.

ಗಿಡ 'ಗಿಡು' ನೋ.

ಗಿಡಕಾವಲು 'ಗಿಡಗಾವಲು' ನೋ.

ಗಿಡಗ 'ಗಿಡಿಗ' ನೋ.

ಗಿಡಗಂಟಿ, ಗಿಡಗಂಟೆ (ನಾ). ಗಿಡ ಮತ್ತು ಪೊದರು,–ಪೊದೆ : ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಪೊದೆಯಾಗಿ ಬೆಳೆದ ಈ ಗಿಡಗಂಟಿ (ನವ್ಯಧ್ಯ. ೪) ; ಅಡವಿಯ ಗಿಡಗಂಟಿಗಳನೆಲ್ಲ ಸುಡುವವನು ಬೆಂಕಿಹೊತ್ತಿದ ಒಣಮರನು (ಇಂಜಾಪ. ೧೫೯-೮೧). ಗಿಡಗಂಟೆ : ಗಿಡಗಂಟೆಯಾ ಕೊರಳೊಳಗಿಂದ ಹಕ್ಕಿಗಳ ಹಾಡು ಹೊರಟಿತು (ಗರಿ. ೨-೬). [ಗಿಡ (<ಗಿಡು) + ಕಂಟ$_2$]

ಗಿಡಗಂಟೆ ' ಗಿಡಗಂಟಿ ' ನೋ.

ಗಿಡಗಕಣ್ಣು (ನಾ). ೧. ಗಿಡಿಗನ ಕಣ್ಣು. ೨. (ಆಲಂ) ಬಹಳ ಸೂಕ್ಷ್ಮ ದೃಷ್ಟಿ : ಪೂಜೆ, ಜಪ, ವ್ರತಗಳಲ್ಲಿ ತೊಡಗಿದ್ದ ಅಪ್ಪನನ್ನು ಗಿಡಗ-ಕಣ್ಣಿನಿಂದ ಈ ಶೂನ್ಯ ಮೊದಲಿನಿಂದಲೂ ಕಾದಿರಬಹುದೆ ? (ಹೊಸಕ್ಷಿ. ೨೬೪).
[ಗಿಡಗ (<ಗಿಡಿಗ) + ಕಣ್ಣು (<ಕಣ್)]

ಗಿಡಗಾರ (ನಾ). ೧. ಗಿಡಮೂಲಿಕೆಗಳ ಪ್ರಯೋಗವನ್ನು ಬಲ್ಲವನು ; ಆಯುರ್ವೇದ ಪಂಡಿತ,—ವೈದ್ಯ : ಅವನಿಗಾದ ಗಾಯವನ್ನು ಕುಶಲರಾದ ಗಿಡಗಾರರು ಬೇಗನೆ ನೆಟ್ಟಗೆ ಮಾಡಿದರು (ಯುದುಶಾ. ೧೦೩). ೨. " ವಿಷಗಾರ, ಮಾಟಗಾರ " (ಜಾನಕೋ. ೪೮).
[ಗಿಡ (<ಗಿಡು) + – ಕಾರ$_1$ (< – ಕಾಱ)]

ಗಿಡಗಾವಲು, ಗಿಡಕಾವಲು (ನಾ). ೧. ಅರಣ್ಯಸಂರಕ್ಷಣೆ. ೨. ಅರಣ್ಯ ರಕ್ಷಣೆಗಾಗಿ ಇರುವ ಅಧಿಕಾರಿ : (ಮೈಗೆಜಿ. IV, ೬೬೯). ೩. ಕಾಡಿನಲ್ಲಿರುವ ಹುಲ್ಲುಗಾವಲುಗಳಲ್ಲಿ ದನಕರುಗಳನ್ನು ಮೇಯಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಅಥವಾ ಗಿಡಮರ ಮೊದಲಾದ ಉತ್ಪನ್ನಗಳನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಸರ್ಕಾರಕ್ಕೆ ಕೊಡಬೇಕಾದ ತೆರಿಗೆ,— ಸುಂಕ : ಸುಂಕ ಗಿಡಗಾವಲು ಬಿಡುಮಣೆಯು ಅರಮನೆ[ಗೆ] ಕಾರಣವಿಲ (ಎಕ. IX, ಮಾಗಡಿ. ೩-೨೯ ; 1669) ; ಈ ವೃತ್ತಿಗೆ ಸಲ್ಲುವ . . . ಚರಾದಾಯ ಹೊರಾದಾಯ ಶೀಗೇಮಡಿ ಪತಂಗ ಪೊಪ್ಪಳೀ ಗಿಡಗಾವಲು ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಿವೇಶನ ಶೂದ್ರನಿವೇಶನ (ಹುಟ್ಮಹ. ೩). **ಗಿಡಕಾವಲು:** ೩. ರೈತರನ್ನು ತಗ್ಗಿಸುವ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿಯೂ, ಅರಮನೆಗೆ ಕೂಡಿ ಬರುವಂತೆಯೂ, ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಮನೆದೆರಿಗೆ ಮೊದಲಾದ ೧೯ ಬಾಬುಗಳನ್ನು ನೇಮಿಸಿದರು. (೧) ಮನೆದೆರಿಗೆ . . . (೧೩) ಗಿಡಕಾವಲು . . . (೧೯) ಕೌದಿಯ ತೆರಿಗೆ (ಮಹಾವಂ. I, ೧೩೪).
[ಗಿಡ (<ಗಿಡು) + ಕಾವಲು (<ಕಾವಲ್$_1$)]

ಗಿಡಗುನಿ (ನಾ). ತೆನೆಯ ಕುನಿಯನ್ನು ತಂಳಿಸಿದ ಮೇಲೆ ಉಳಿಯುವ ಊಬು ಸಹಿತವಾದ ಧಾನ್ಯ : ನನಗೆ ಗಿಡಗುನಿ ರಾಗಿ ಹತ್ತು ಸೇರು ಬಂತು (ಊಧಿ). ' ಬಡಗುನಿ ' ಪರಾ. [ಗಿಡ (<ಗಿಡು) + ಕುನಿ$_3$]

ಗಿಡಪಕ್ಕೆ (ನಾ). ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಮೀನಂ : ಮೀನು . . . ಕರೀಮೀನು, ಗಿಡಪಕ್ಕೆ, ಕೊರವ (ನಮ್ಮನು. ೩೪೦).
[?]

ಗಿಡಪತ್ರಿಕೆ (ನಾ). ಗ್ರಾಮಾಂತರ ಪ್ರದೇಶಗಳಲ್ಲಿ ಬೆಳೆದಿರುವ ಮರಗಳ ವಿವರವನ್ನೂ ಅವು ಯಾರಿಗೆ ಸೇರಿವೆ ಎಂಬ ವಿಚಾರವನ್ನೂ ತಿಳಿಸುವ ವಿವರಣ ಪತ್ರ ; ಗಿಡಮರಗಳ ದಾಖಲೆ (ಮೈಗೆಜಿ. IV, ೬೬೯).
[ಗಿಡ (<ಗಿಡು) + ಪತ್ರಿಕೆ]

ಗಿಡಬೀಳು (ಕ್ರಿ). ಕಾಡಿನ ಮರೆಯಲ್ಲಿ ಅಡಗಿಕೊಳ್ಳು ; ತಲೆಮರೆಸಿಕೊಳ್ಳು : ಟೀಪುಸುಲ್ತಾನರು ಮುಖಭಂಗಿತರಾಗಿ ಆ ಕಂದಕದಿಂದ ಗಿಡ ಬಿದ್ದು ಬಂದು ತಮ್ಮ ತಂಬಿಗೆ ಸೇರಿದರು (ರಾಜೇಂದ್ರ. ೨೮).
[ಗಿಡ (<ಗಿಡು) + ಬೀಳು$_1$ (<ಬೀೞ್$_1$)]

ಗಿಡಮಂಗ (ನಾ). (ಉಕ) (ಕೋತಿಯಂತೆ) ಮರದ ಮೇಲೆ ಹತ್ತುವ ಮತ್ತು ಹತ್ತಿರುವವರನ್ನು ಹಿಡಿದಾಡುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಟ ; ಮರಕೋತಿ ಆಟ : ನಾನು ಇವೊತ್ತು ಗದುಗಿನಲ್ಲಿ ಗಿಡಮಂಗ ಆಡುವುದಿದೆ (ಗಾಳಿಪ. ೫೩) ; ಇಂದು ಅಷ್ಟೊಂದು ಕಣ್ಣಿಗೆ ಕಂಡುಬರದ 'ಗಿಡಮಂಗ' ಆಗ ಪ್ರಿಯವಾದ ಆಟವಾಗಿತ್ತು (ಸಮಜೀ. ೮ ಪೀಠಿಕೆ).
[ಗಿಡ(<ಗಿಡು) + ಮಂಗ$_1$]

ಗಿಡಮಾಡು (ಕ್ರಿ). ಮೂಲಿಕೆಯ ಮೂಲಕ ವಶೀಕರಣಮಾಡು ; ಮದ್ದುಹಾಕು : ರಾಮಜೀರಾಕಾನಿಗೆ ಏನೋ " ಗಿಡ " ಮಾಡಿರಬೇಕು, ಅಂತೇ ಅವರು ಗಿರಿಜಾನ ಎಲ್ಲ ಮಾತಿಗೆ ರೀ ಎಳೆಯುತ್ತಾರೆಂದು ಬರೆದಿದ್ದರು (ದೀಪಹ. I, ೧೮೬). ' ಮರಮಾಡು ' ಪರಾ.
[ಗಿಡ (<ಗಿಡು) + ಮಾಡು$_1$]

ಗಿಡಮೂಲಿಕೆ (ನಾ). ಔಷಧಿಗೆ ಉಪಯುಕ್ತವಾದ ಮೂಲಿಕೆ ; ಬೇರು, ನಾರು ಮುಂತಾದುವು : " ಓಷಧಿ – . . . ಗಿಡಮೂಲಿಕೆ" (ಗಂಗಾಮ. ೬೦) ; ಇಲ್ಲಿಂದ ಒಂದು ಒಂದೂವರೆ ಹರದಾರೀ ಮೇಲೆ ಒಂದು ತೋಟದಲ್ಲಿ ಈ ಬೇನೆಗೆ ಕೊಡತಕ್ಕ ಗಿಡಮೂಲಿಕೆಯದೆ (ಮುಂಬಯಿ. ೪-೦೧೯)
[ಗಿಡ (<ಗಿಡು) + ಮೂಲಿಕೆ]

ಗಿಡಮೆಳೆ (ನಾ).=ಗಿಡಗಂಟೆ : ಎಸಲು ಗಜದವಯವದೊಳಗೆ ಕೀಲಿಸಿದ ಪುರುತರದ ಪರ್ವತ[ದ] ಮೇಲೊಸೆದು ತೋರುವ ಗಿಡಮೆಳೆಗಳಂದದಲಿ ಶರಜಾಲ (ದೇವೀಮ. ೨-೪೩). [ಗಿಡ (<ಗಿಡು) + ಮೆಳೆ]

ಗಿಡವಿಡಿ (ಕ್ರಿ). ಗಿಡವನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸು : ಇಷ್ಟಲಿಂಗ ಪ್ರಾಣಲಿಂಗವೆಂದು ವಿಭೇದಿಸುವಲ್ಲಿ ಕುಸುಮದ ಗಿಡುವಿಗೆ ವಾಸನೆ ಉಂಟೇ ಕುಸುಮಕ್ಕಲ್ಲದೆ ಅದು ಗಿಡವಿಡಿದಾದರೂ ಕುಸುಮವೆಂಬುದನಱಿತು ಗಿಡುವಿನ ಹೆಚ್ಚುಗೆ . . . ನಿಶ್ಚಯವಾಗಿಪ್ಪುದು (ಪೋಳಿವಾ. ೨೭೩-೧೦).
[ಗಿಡ (<ಗಿಡು) + ಪಿಡಿ$_1$]

ಗಿಡಸೀಮೆ (ನಾ). ಕಾಡುಗಳೇ ಹೆಚ್ಚಾಗಿರುವ ದೇಶ ; ಕಾಡುಗಳಿಂದ ತುಂಬಿಕೊಂಡಿರುವ ನಾಡು ; ಮಲೆನಾಡು : ನಮ್ಮ ಸೀಮೆಯು ಗಿಡಸೀಮೆ. ಬಹುಚಿಕ್ಕದು (ರಾಜೇಂದ್ರ. ೧೦೦). ' ಬಯಲುಸೀಮೆ ' ಪರಾ.
[ಗಿಡ (<ಗಿಡು) + ಸೀಮೆ]

ಗಿಡಹೇನು (ನಾ). ಗಿಡಗಳಿಗೆ ಅಂಟಿ ಅವುಗಳನ್ನು ಹಾಳುಮಾಡುವ ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಹುಳು,–ಕೀಟ : ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಹುಳಕ್ಕೆ ಆಹಾರವಾಗಿಯೂ, ಇರುವೆಗಳಿಗೆ ಮಕರಂದ ಕೊಡುವುವಾಗಿಯೂ, ಆದುದರಿಂದ ಇರುವೆಗಳ ರಕ್ಷಣೆಗೆ ಒಳಪಟ್ಟುವಾಗಿಯೂ ಇರುವ ಸಸ್ಯನಾಶಕ ಕೀಟಜಾತಿ : ಗಿಡಹೇನು (Aphis. ಇಂಕನಿ). [ಗಿಡ (<ಗಿಡು)+ಹೇನು (<ಪೇನ್$_2$)]

ಗಿಡಿ$_1$ (ಕ್ರಿ). ೧. ತುರುಕು ; ಒತ್ತಿ ತುಂಬು ; ಜಡಿ : ದಿಕ್ಕಿನೊಳಂ ವಿಯತ್ತಳದೊಳಂ ಗಿಡಿದಂತಿರೆ ನಿಂದ . . . ಪರಮಾತ್ಮನ ಶಕ್ತಿಗದಾವ ಕೌತುಕಂ (ಅನಂಪು. ೫-೨೬) ; ಚೆಲ್ಲೆಯದಿಂ ಕದುಕೇಱನಿಱಿದು ಕಣ್ಣಲ್ಲಿ ಮಣಲ್ಸುಣ್ಣಮನೆ ಗಿಡಿದು (ಜಯುಕಾ. ೧೩-೪೧); ಮರದ ಸೊಪ್ಪು ಕತ್ತರಿಸಿ ಪೊಟರೆಯ ಬಾಯಿಗೆ ಗಿಡಿದರು (ನನ್ನೂರು. ೨೦೦) ; ತಮಿಳಿನಲ್ಲೋ ಹಿಂದುಸ್ತಾನಿಯಲ್ಲೋ ಮಾತಾಡುತ್ತಾ, ಅದರ ತುಂಬ ಇಂಗ್ಲಿಷನ್ನು ಗಿಡಿದರೂ ನಮ್ಮ ಕೈ ತಡೆಯುವವರು ಯಾರು ? (ನಂಟರು. ೨೯). ೨. ಆಹಾರದ ತುತ್ತುಗಳನ್ನು ಬಲಾತ್ಕಾರವಾಗಿ ಬಾಯೊಳಗೆ ಹಾಕು,–ತುರುಕು : "ಗಿಡಿ–ಕಬಳಪ್ರವೇಶೇ " (ಶಮಧಾ) ; ಅಡಗಿನ ಬಸನಿಗನ್ಯೆ ತಿನ್ ಪಿಡಿಯೆಂದವನಡಗನವನ ಬಾಯೊಳ್ ಗಿಡಿವರ್ (ಆದಿಪು. ೫-೮೬) ; ಕೊಯ್ದಾತನ ಬರಿಯಡಗುಗಳಂ ಬಾಯೊಳಡಸಿ ಗಿಡಿಯುತ್ತಿರ್ಪರ್ (ಶಾಂತೀಶ್ವ. ೯-೯೨) ; ಸೇರದಿದ್ದರೆ ನೀನು ಬಿಡುತ್ತೀಯಾ. ಗಂಟಲು ಬಿಡಿಸಿ ಗಿಡಿದು ತುಂಬುತ್ತೀ (ನಟಸಾ. ೪೫). ೩. ಬಾಯಿತುಂಬ ಆಹಾರವನ್ನು ನುಂಗು ; ಮುಕ್ಕು ; ಕಬಳಿಸು : ಕೂರ್ಮೆಯೊಡೆಯನಗ್ಗಿಯುಂ ಅಂತು ಪಿಡಿದುದು ಗಿಡಿದುಂ ಮಡಿಯೆನಿಸೆಂದು ಸೃತಿಟ್ಟು ಬೀಟಿಸ್ಕೊಟ್ಟಂ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೬೫-೧೩). **ಗಿಡಿಗಿಡಿ** (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ) : ಕೊಕ್ಕಿಂದೆ ಕಪ್ಪಿಡಿದ ಕಾಳಿಜಮನಗಿದಗಿದು ತಿನ್ನುತ್ತೆ, ಗಿಡಿಗಿಡಿದು ಅಡಸುವುದು ಬಿರಿವುದನೆ ಪೊಡೆಯನ್ (ಬಸ್ವಪ್ರ. ೫೫-೧೧೮೮)
[ದೇಶ್ಯ ತುಳು. ಗಿಡಿ]

ಗಿಡಿ$_2$ (ನಾ). ಬಿರಡೆ ; ಬೆಣೆ : (ಕಂಡಿಯಲ್ಲಿ ಸಂದುಬಿಡದೆ ಬಿಗಿಯಾಗಿ ಹೊಂದಿಕೊಳ್ಳುವ) ಮರದ ಗೂಟ . . . ಬಿರಡೆ ; ಬೆಣೆ : ಗಿಡಿ (Plug. ಇಂಕನಿ).
[<ಗಿಡಿ$_1$]

ಗಿಡಿ$_3$ (ನಾ). ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಪಕ್ಷಿ : ಕಾರಂಡಂ ಕೆಂಗಣ್ಣಂ ಭೇರುಂಡಂ ಪೊಱಸು ಕಾಗೆಗಂಬೊಂದುರಿಗಂ ಕಾಱ ಕಿಱುವಿಳೆ ಕೊಯ್ಕಂ ಕೀರಂಜಂ ಪರಡೆ ಸುರಗಿ ಗಿಡಿ ಪೆರ್ಗಿಡುಗಂ (?) (ಕಾವ್ಯಸಾ. ೧೦೪೩). [ೞ ಇದು 'ಗಿಡಿಗ' ಎಂಬುದರ ಸವಕಳಿರೂಪವಿರಬಹುದು]

ಗಿಡಿಕಿರಿ 'ಗಿಡಿಗಿರಿ' ನೋ.

ಗಿಡಿಗ, ಗಿಡಗ, ಗಿಡುಗ (ನಾ). ಮಾಂಸಾಹಾರಿಯಾದ ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಪಕ್ಷಿ ; ಡೇಗೆ : "ವ್ರಾಜಿಕಾಃ, ಶ್ಯೇನಾಃ – ಈ ೨ ಗಿಡಗಂ" (ಹಲಾಯು. ೪೨-೯೯) ; ಪಾರಾವತವಂ ಗಿಡಿಗಂ ಭೋರೆಂದೋರಂತೆ ಮುಟ್ಟಿ ಬೆನ್ನಟ್ಟಿ (ಶಾಂತಿಪು. ೯-೮೮) ; ಕಳಹಂಸೆಗೆ ಗಿಡಿ[ಪಾಠಾಂ. ಡ]ಗನೆಱಗಿ ದಂತಿರೆ ಬಡಿದಂ (ಯಶೋಧ. ೨-೪೯) ; ಗಿಳಿಯು ಹಿಂಡುಗಳೆತ್ತ ಗಿಡಿಗನ ದಳದುಳವು ತಾನೆತ್ತ (ಕುಮಾರವ್ಯಾಸಭಾ. ೨-೮೧). **ಗಿಡಗ :** ಗಿಡಗನಡಸಿ ಬಿಡ ದಟ್ಟುತ್ತುಂ ಬರೆ (ಶಾಂತೀಶ್ವ. ೧೩-೨೦) ; ಬೀಸಿದ ಬಲೆಗೆ ಬಿದ್ದವು ಗಿಡ[ಪಾಠಾಂ. ಡು]ಗ ಗೀಜಗ ಗೌಜು ಗುಬ್ಬಿಗಳು (ತೊರರಾ. ೩-೩-೧೭). **ಗಿಡುಗ :** "ಶಶಾದನಃ, ಶ್ಯೇನಃ, ಪತ್ರಿನ್ ಈ ೩ ಗಿಡುಗ" (ನಾಚಿರಾ. ೧೧೪); "ಶ್ಯೇನಮನೆ ಗಿಡುಗನಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೫೨-೮) ; ಅರಗಿಳಿಯನೊಂದು ಗಿಡುಗನೆಡೆಗೊಂಡು ಜಗುನೆಯುಂ ಪಾಯ್ವಾಗಳುಗಿಬಗಿಮಾಡಿದಾಗಳ್ (ಪಂಪಭಾ. ೧-೭೮ವ) ; ಗಿಡುಗಂ ತಂದತ್ತೊ ಮೇಣ್ ಪೆರ್ವುರ್ಗರನ ತುದಿಯಿ ನೇಱ ಬಿರ್ದುದೊ (ಕಾದಂಪೂ. ೨೦೯) ; ಅಂಚೆ ಕೊಂಚೆ ತಿತ್ತಿರಿ ಗಿಡುಗಂಗಳೆಂಬ ಖಗವೃಂದದಿನಲ್ಲಿಯರಣ್ಯಮೊಪ್ಪುಗುಂ (ಗಿರಿಕ. ೧-೭೪) ; ಆ ಕುದುರೆಗಳು ಗಿಡುಗಗಳಂತೆ ಶೀಘ್ರವಾಗಿ ಹಾರಿಬಂದು (ಕೃವಾಉ. ೩೩೦).

ಗಿಡಗನವ=ಹಕ್ಕಿಬೇಟೆಗಾಗಿ ಪಳಗಿದ ಡೇಗೆಯನ್ನು ಹಿಡಿದುಕೊಂಡಿರುವವನು : ಬೇಟೆನಾಯಿಗಳವರೂ ಗಿಡಗನವರೂ ಮುಂದೆ ಮುಂದೆ ಹೋಗುತಿರಲಿ (ಪೀಟಮಾ. ೩).

[ದೇ॥ ತುಳು. ಗಿಡಿ ; ಕೊಡ. ಕೀಡುವೆ ; ತೆಲು. ಗಿಡ್ಡ]

ಗಿಡಿಗಿಡಿಜಂತ್ರ, ಗಿಟಿಗಿಟಿಜಂತ್ರ (ನಾ). ತೊಗಲು ಮತ್ತು ಎಲುಬಿನ ಗೂಡು ಮಾತ್ರವುಳ್ಳ ಒಡಲಂ ; ಶಿಥಿಲವಾದ ಶರೀರ ; ಸವಕಲಾಗಿ ಕ್ಷೀಣಿಸಿದ ದೇಹ : ಏಟ್ನೂರ್ವರರಸಿಯರ್ಕಳ್ ... ತಪಂಬಟ್ಟು ಗಿಡಿಗಿಡಿಜಂತ್ರ[ಂ] ಮಿಳಿಮಿಳಿನೇತ್ರಮಾಗಿ ಘೋರವೀರ ತಪಶ್ಚರಣದೊಳ್ ನೆಗಱುತ್ತಿರ್ದರ್ (ವಡ್ಡಾರಾ. ೧೩೪-೩) ; ಒಡಲೆಲ್ಲಂ ಬಡತನದಿಂ ಗಡ ಗಿಡಿಗಿಡಿಜಂತ್ರಮಾಗೆ . . . ಕಡುಗಲಿ ನಿತ್ಯೋಪವಾಸದೊಳ್ನೆಱ ನೆಗೞ್ದಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೬-೩೭) ; ಗಿಡಿಗಿಡಿಜಂತ್ರಮಾಯ್ತೊಡಲ್ಬಿಡಿದಿರ್ದಖಿಳೇಂದ್ರಿಯಂಗಳುಂ ಮಿಡುಕದೆ . . . ಪಱಪಟ್ಟುವು ಪಾಪಪಾಂಶುಗಳ್ (ಚಂದ್ರಪು. ೧೧-೧೭). **ಗಿಟಿಗಿಟಿಜಂತ್ರ :** ರುದ್ರಾಕ್ಷಿಯ ಹಂಗು ಬೇಡವೆಂದು ಹೊದ್ದ ಚರ್ಮದ ಹೊದಿಕೆಯಂ ತೆಗೆದ ಗಿಟಿಗಿಟಿಜಂತ್ರದ ನಿಲವೋ (ಅವಚಂ. ೨೨೭-೧೦೩೦). [ಗಿಡಿಗಿಡಿ$_0$ + ಜಂತ್ರ]

ಗಿಡಿಗಿರಿ, ಗಿಟಗಿರಿ, ಗಿಟ್ಟಗಿರಿ, ಗಿಟ್ಟಿಗಿರಿ, ಗಿಡಿಕಿರಿ (ಕ್ರಿ). ೧. ಹಲ್ಲುಗಳ ಎರಡು ಸಾಲುಗಳನ್ನೂ ಬಲವಾಗಿ ಕಚ್ಚಿಕೊಂಡು ಹಲ್ಲು ಬಿಡು,–ಹಲ್ಲು ಕಿರಿ : ಅಂತಾ ವಾನರಂ ಕೀದಗೆಯನೇಱದ ಕೋಡಗದಂತೆ ಗೂಡುಗೊಂಡು ಪಲ್ಲಂ ಗಿಡಿಗಿರಿದು (ಪಂಚತಂ. ೨೭೯-೨೨) ; ಕಡುನೋವಿಂದಂ ಪಲ್ಲಂ ಗಿಡಿಗಿರಿದಱುತುಂ ನಿಲ್ಲದೆ ನೆತ್ತರನೆ ಕಾಱ ಕೆಡೆದರ್ ನೆಲದೊಳ್ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೩-೨೦೩); ಗಿಡಿಗಿರಿದ ಹಲುಗಿರುಕುಗಳ ಹೊಡಗೆಡೆದು ಹೊರಳುವ ಹೆಣನ ರಾಶಿಯುಲಿಡಿದುದಿಳೆ ಕಲಿಕುಂಭಕರ್ಣನ ಕರದ ಕದನದಲಿ (ತೊರರಾ. ೬-೨೮-೫೧). **ಗಿಟಗಿರಿ :** ೨. ಬಿಗಿಯಾಗು ; ಕಚ್ಚಿಕೊಳ್ಳು : ಸೆಳವು ಬಂದು ಆ ಹುಡುಗನ ಹಲ್ಲುಗಳು ಗಿಟಗಿರಿದಿವೆ (ರೂಢಿ). ೩. ಸಂಕುಚಿಸು ; ಹಿಸುಕು ; ಅದುಮು : ತೋರಗಿರಿಯಂದದಲಿ ಬಳೆದನು ವೀರನುದರದೆ ಹನುಮನಾ ಜಲಚಾರಕಪಿ ಗಿಟಗಿರಿಯೆ ಮುರಿದುವು ವಜ್ರಲೋಮಗಳು (ಮೈರಾಕಾ. ೩-೭೩). **ಗಿಟ್ಟಗಿರಿ :** ೪. ತುಂಬು ; ಕಿಕ್ಕಿರಿ ; ಸಂದಣಿಸು : ಮಂದಿ ಬಂದು ಸೇರಿ ಭಜನೆಯನ್ನು ಮಾಡುತ್ತ ವಾಯುಮಂಡಲವೆಲ್ಲಾ ರಾಮಶಬ್ದದಿಂದ ಗಿಟ್ಟಗಿರಿಯುವಂತೆ ಮಾಡಿತು (ಭಜ್ಯೋತಿ. ೧೯೭). **ಗಿಟ್ಟಿಗಿರಿ :** ೪. ಬೀದಿಬೀದಿಗಳೆಲ್ಲ ಜನಗಳಿಂದ ಗಿಟ್ಟಿಗಿರಿದು ಹೋಗಿತ್ತು (ಭೀಮುಕಾ. ೨೪೮). **ಗಿಡಿಕಿರಿ :** ೧. ಗಿಡಿಕಿರಿದ ಹಲ್ಲುಗಳ ಹಾಹೆಗಳಡಸಿ ನಸುದೆಱದಿರ್ದ ಕಂಗಳ ಕಡಿದ ಕೊನೆನಾಲಿಗೆಯ (ಉತ್ತರಾ. ೩-೫೯). [ಗಿಡಿ$_1$ + ಕಿರಿ$_8$]

ಗಿಡಿಗು (ಕ್ರಿ). ತುರುಕು ; ಬಲವಂತವಾಗಿ ತುಂಬು ; ಜಡಿ : ಫಡಫಡಲೆಂದರಗಿ ಕಣೆಗಳಂ ಚಣೆಗಳಂ ಅಡಕಿದರ್ ಗಿಡಿಗಿದರ್ ಅಂಗಾಂಗಕೆಲ್ಲ ಮಾಹೀಕುಳಿಸಿ ಬಾಯ್ಬಿಡುವೊಲು (ಜನವು. ೨೬-೮) ; ಹಣ್ಣನ್ನು ಗಿಡಿಗಿ ಅವನನ್ನು ನಿಶ್ಶಬ್ದಗೊಳಿಸಿದನು (ಬಾಳಡೊ. ೧೧೯). [<ಗಿಡಿ$_1$]

ಗಿಡಿಬಡಿ 'ಗಿಡಿಬಿಡಿ' ನೋ.

ಗಿಡಿಬಿಡಿ, ಗಿಡಿಬಡಿ, ಗಿಡುಬಿಡಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ವಾದ್ಯ : ಚಿನ್ನತಿತ್ತಿಟಿ ಬೊಗ್ಗಿನ ಹಱ ಕಹಳೆಗಳುನ್ನತ ಡೌಡೆ ನಿಸ್ಸಾಳ ಸನ್ನೆಡೋಳು ನಾಗಸರ ರಾಯ ಗಿಡಿಬಿಡಿ ಸನ್ನುತಮೆನಲೊದಱದವು (ಅಂಜಚ. ೬-೭೫) ; ಬೊಂಬುಳಿ ಗಿಡಿಬಿಡಿ ವೀರವೃಂದದ ನಾದ ತುಂಬಿತೀರೈದುದಿಕ್ಕಿನೊಳು (ಭರಚ. ೩೧-೫೯) ; ಪಟಹ ನಿಸ್ಸಾಳ ಗಿಡಿಬಿಡಿ ಭೇರಿ ಡವುಡೆ ಚೇಗಟೆ ಕರಡೆ ಕಂಸಾಳ ಡೊಳ್ಳಾರಿ ಟುಮುಕು ತಂಬಟಂ (ಚಬಪು. ೫-೭) ; ಭೇರಿ ತಮ್ಮಟ ಡೌಡೆ ಗಿಡಿಬಿಡಿಯು ಬೂರುಗಂ ಭೋರಿಡಲು (ನವಮೋ. ೧೪-೨೯). **ಗಿಡಿಬಡಿ :** ವಿವಿಧ ತಂಬಟೆ ಪಟಹ ಮೃದಂಗ ಗಿಡಿಬಡಿ ಮೌರಿ (ಸಮುವು. ೩೭). **ಗಿಡುಬಿಡಿ :** ಡೋಳು ಡಮರು ಗಿಡುಬಿಡಿ ವೀರವಂದ ನಿಸ್ಸಾಳ ಡವುಡೆ . . . ಮೊಳಗಲಾ ವಾದ್ಯದ ಮೇಳದೊಳೈದಿದನಂದು (ರಾಮುವಿ. ೮-೭೨).
[ದೇ॥ ತಮಿ. ಕಿಟುಪಿಟಿ ; ಮಲ. ಕಿಡುಬಿಡಿ ; ತುಳು. ಗಿಡಿಬಿಡಿ ; ತೆಲು. ಗಿಡಿ]

ಗಿಡಿವು (ನಾ). ರಾಶಿ ; ಒಡ್ಡು : ನೆಣನ ಬಣಂಬೆಗಳೊಳಗೆ ಕೈದುಗುತ್ತಿ ನೋಡಿಯುಂ ಅಡಗಿನ ಗಿಡಿವಿನೊಳ್ಸುೞದು ನೋಡಿಯುಂ ನರವಿನ ನೆರವಿಯೊಳ್ತೊಟಲ್ದು ನೋಡಿಯುಂ (ಗದಾಯು. ೬-೨೯ವ).

[ಗಿಡಿ$_1$ + – ವು]

ಗಿಡು, ಗಿಡ (ನಾ). ೧. ಸಣ್ಣಮರ : ಈ ಮರಗಳ ಗಿಡು[ಪಾಠಾಂ. ರಿ]ಗಳ ಪೊದಱುಗಳ ಮಱಗಳೊಳೀ ಪೊಱಲಂ ಕಂಡೆವಿಲ್ಲ (ವಡ್ಡಾರಾ. ೮೯-೨೨) ; ಹಿತ್ತಲ ಗಿಡು ಮರ್ದಲ್ಲ (ಪಂಚತಂ. ೨೮೦-೮) ; ಬೇವಿನ ಗಿಡುವಂ ತಂದಿಟ್ಟಾವಿನ ನೊರೆವಾಲನೆಱದು ನಡಪಿದೊಡಂ ಕೇಳ್ ಬೇವಿಂಗೆ ಕೈಪೆ ಪಿಂಗದು (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೫-೧೫೭) ; ಗಿಡುಗಿಡು ತಪ್ಪದೆ ಬೇಡಿದ ನನ್ನಂಗಕ್ಕೆಂದು (ಮಹಾದೇ. ಬ. ೨೮-೫೯) ; ಪಡೆಯ ಕಾಲ್ದುಳಿಗಾಗ ಗಿಡುಬಳ್ಳಿ ಪೆರ್ಮ್ಮರ ಪುಡಿಯಾಗೆ (ಕಂನವಿ. ೧೨-೬). **ಗಿಡ :** ೧. ಗಿಡ ವೃಕ್ಷಂಗಳಿಗಾರು ನೀರನೆಱೆವರ್ ನಿತ್ಯಂ ಮಹಾರಣ್ಯದೊಳ್ (ಸೋಮೇಶ. ೩೪); ಗಿಡ[ಪಾಠಾಂ. ಡು] ಲತಾಳಿ ವಸಂತದಲಿ ತಳಿರೊಡೆದು (ತೊರರಾ. ೧-೧೧-೧೪) ; ಬಿಡದೆ ಕುತ್ತುಱುಗಳಂ ಸೋವಿದರ್ಶೀವಿದರ್ಗಿಡಗಳ ಪೊದರ್ಗಳಿಂದೆಬ್ಬಿಸಿದರ್ . . . ಖಗಮೃಗವ್ರಾತಮಂ (ಜೈಮಿಭಾ. ೨೮-೪೭). ೨. ಮರ ; ವೃಕ್ಷ : ಕಾಡಿನಲ್ಲಿ ನಿಬಿಡವಾಗಿ ಗಿಡಗಳು ಬೆಳೆದಿರುತ್ತವೆ (ರೂಢಿ). ೩. ಕಾಡು ; ಅಡವಿ : 'ಅವರು' ಗಿಡಕ್ಕೆ ಎತ್ತು ಹೊಡಕೊಂಡು ಹೋದವರು ತಿರುಗಿ ಬರೋದು ರಾತ್ರಿ ಹೊತ್ತಿಗೆ (ಬೆಳುಮ. ೧೯) ; ನಮ್ಮೂರ ಪಕ್ಕದ ಗಿಡದಲ್ಲಿ ಚಿರತೆ ಇದೆ (ರೂಢಿ). 'ಗಿಡಸೀಮೆ' ಪ್ರಾ. ೪. ಮರದ ಎಳೆಯ ಅವಸ್ಥೆ ; ಸಸಿ: ಗಿಡವಾಗಿ ಬಗ್ಗದ್ದು ಮರವಾಗಿ ಬಗ್ಗೀತೇ ? (ಗಾದೆ). ೫. ಮೂಲಿಕೆಯ ಮೂಲಕ ವಶೀಕರಣ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವುದಂ ; ಮದ್ದುಹಾಕುವುದು. 'ಗಿಡಮಾಡು' ಪರಾ. [ದೇ॥ ತುಳು. ಕೊಡ. ಗಿಡ]

ಗಿಡುಂಗಡಿ, ಗಿಡುಗಡಿ (ಕ್ರಿ). ಗಿಡವನ್ನು ಕಡಿ,—ಕತ್ತರಿಸು : ಗಿಡುಂಗಡಿದಂ, ಗಿಡುಗಡಿದಂ (ಶಬ್ದಾನು. ೩೮೦ ಪ್ರಯೋ). **ಗಿಡುಗಡಿ :** ಗಿಡು

ಗಡಿವ ಹರಗುವ . . . ಆರಂಭೋಪದೇಶಮಕ್ಕುಂ (ಪ್ರಾವಶಾ. ೧೩೦-೩).

[ಗಿಡು + ಕಡ್ಡಿ$_2$]

ಗಿಡುಕು (ನಾ). ೧. (ಕರಾ) ಬಿರಡೆ ; ಬೆಣೆ : ಬೂಚು. ೨. ಗಿಡಿದುದು; ತುಂಬಿರುವ ವಸ್ತು. [<ಗಿಡಿ$_2$]

ಗಿಡುಗ ‘ ಗಿಡಿಗ ’ ನೋ.

ಗಿಡುಗಡಿ ‘ ಗಿಡುಂಗಡಿ ’ ನೋ.

ಗಿಡುಗದೃಷ್ಟಿ (ನಾ). = ಗಿಡಗಕಣ್ಣು ೨ : ಗ್ರಿಯರ್ಸನ್ನನ ಗಿಡುಗದೃಷ್ಟಿಯಿಂದಲೂ ಮೆಲ್ಲಗೆ ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಂಡ ಈ ಕೊಂಡಭಾಷೆಯನ್ನು . . . ಪತ್ತೆಹಚ್ಚಿದರು (ದ್ರಾವಿವಿ. ೦೯೧). [ಗಿಡುಗ (< ಗಿಡಿಗ) + ದೃಷ್ಟಿ]

ಗಿಡುಗಳ್ಳಿ (ನಾ). ಗಿಡವಾಗಿ ಬೆಳೆಯುವ ಕಳ್ಳಿ ; ಕೋಲುಗಳ್ಳಿ : ತೊಡೆದು ಪ್ಪಳಿದುಪ್ಪಮು ತಾಂ ಗಿಡುಗ [ಪಾಠಾಂ. ಕ]ಳ್ಳಿಯು ತೊವಡು ಕಟ್ಟೆ ನಿರ್ವಿಷಮಕ್ಕುಂ (ಖಮದ. ೦೬-೭೯). ‘ಮರಗಳ್ಳಿ’ ಪರಾ. [ಗಿಡು + ಕಳ್ಳಿ$_2$]

ಗಿಡುಗಾಡು (ನಾ). ಕುರುಚಲುಗಿಡಗಳಿಂದಲೂ ಪೊದರುಗಳಿಂದಲೂ ಕೂಡಿದ ಕಾಡು,—ಅರಣ್ಯ : ಕಾನನದೊಳಗಿರ್ದ ಬೆಟ್ಟದ ಗಿಡುಗಾಡು ತಾನೆನ್ನ ಮಱೆದೊಱಗಿಸಿತು (ಮೋಹತ. ೦೮-೯೧). [ಗಿಡು + ಕಾಡು$_2$]

ಗಿಡುತಿಂಗಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ವನಸ್ಪತಿ : ಶ್ರೀಮುದ್ರೆಗಿಡ, ತುತ್ತಿ, ಕಿಸಂಗಿ, ತುರುಬೀಗಿಡ, ಗಿಡುತಿಂಗಿ (ವೃಜಿಗಿ. ೧-೬). [ಗಿಡು+ತಿಂಗಿ?]

ಗಿಡುದುಱುಗಲ್ (ನಾ). ಗಿಡಗಳ ಗುಂಪು, – ಸಮೂಹ : ನೆಳಱುಮಂ ಕಳಱುಮನೆಱುಗಲುಮಂ ಗಿಡುದುಱುಗಲುಮಂ ದರಿಯುಮಂ ಕುಮ್ಮರಿಯುಮಂ (ಲೀಲಾವ. ೬-೨೦).

[ಗಿಡು + ತುಱುಗಲ್ (<ತುಱುಂಗಲ್)]

ಗಿಡುದೇರಣ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ವನಸ್ಪತಿ : “ ಕರಂಜಕಃ –ಗಿಡುದೇರಣ ” (೬ಷಧಿ. ೨೪) [ಗಿಡು + ತೇರಣ$_1$]

ಗಿಡುಬಿಡಿ ‘ ಗಿಡಿಬಿಡಿ ’ ನೋ.

ಗಿಡ್ಡ (ನಾ). ೧. ಕುಳ್ಳಾದುದು ; ಗುಜ್ಜು : ಜಿಹ್ವೆ ಅತಿದೀರ್ಘವಾಗಿ ಅತಿ ಗಿಡ್ಡನಾಗಿ ಇದ್ದರೆ ದೀರ್ಘರೋಗದಿಂದ ಮರಣವಹುದು (ವೃದ್ಯಸಾ. I, ೯) ; ಅವನ ಕೈಕಾಲು ಸ್ವಲ್ಪ ಗಿಡ್ಡವಾಗಿದ್ದವು (ಮಹಾಕ್ಷ್ಯಾ. ೦೯) ; ಅದರ ಕಾಲು ಗಿಡ್ಡ ಇದ್ದಾಗ್ಯೂ ಗಡುತರವಾಗಿ ಬಲವುಳ್ಳವಿರುತ್ತವೆ (ಮುಂಬಯಿ. ೪-೪೬). ೨. ಹೆಚ್ಚು ಎತ್ತರವಿಲ್ಲದವನು ; ಕುಳ್ಳಾದ ವ್ಯಕ್ತಿ : “ ಖರ್ವ, ವಾಮನ, ಹ್ರಸ್ವ ” (ನಾಚಿರಾ. ೬) : ಗಿಡ್ಡನಾಗಿ ಬೆಳೆದು ಅಳೆವುದೇನು ನ್ಯಾಯವೆ (ಪುರಂದ. ೨-೭೩-೫). ೩. ಕುಳ್ಳಾದ ಎತ್ತು : ಇನ್ನೂ ರಾಜಕೀಯ ಬಾಲ್ಯಾವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿರುವ ಸಂಸ್ಥಾನಗಳ ಗಿಡ್ಡಗಳನ್ನು ಸಂಯುಕ್ತ ರಾಜ್ಯದ ಬಂಡಿಗೆ ಹೂಡಿದರೆ ಹಿಗ್ಗಾಲಿ ಒಗ್ಗಾಲಿ ಆದೀತೆಂದು ಹೆದರ ಬೇಕಾಗಿಲ್ಲ (ಎದ್ಯಸಾ. ೭೧) ; ಈ ವರ್ಷ ನಾನು ಇಪ್ಪತ್ತುರೂಪಾಯಿ ಕೊಟ್ಟು ಒಂದು ಜತೆ ಗಿಡ್ಡಗಳನ್ನು ಕೊಂಡುಕೊಂಡೆನು (೬೦ಕಥ. ೦೮). ೪. ಒಂದು ಬಗೆಯ ವನಸ್ಪತಿ : ಕಾಡುಜನಗಲು, ಬಿಳಿಗಣಗಲು, ಗಿಡ್ಡ (ವೃಜಿಗಿ. ೭೮-೦೬೧೪). (ಗು). ೫. ಕುಳ್ಳಾದ ; ಎತ್ತರವಲ್ಲದ : ಗಿಡ್ಡಹೆಂಡತಿ ಲೇಸು ಮಡ್ಡಿ ಕುದುರೆಗೆ ಲೇಸು ಬಡ್ಡಿಯ ಸಾಲ ಕೊಡೆ ಲೇಸು ಹಿರಿಯರಿಗೆ ಗಡ್ಡ ಲೇಸು (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೦೧೩೩). ೬. ಮೋಟಾದ ಮತ್ತು ದಪ್ಪವಾದ. ‘ ಗಿಡ್ಡಕುಂಪಣಿ ’, ‘ ಗಿಡ್ಡದುಡ್ಡು ’ ಪರಾ.

[ದೇ ॥ ತುಳು. ಗಿಡ್ಡ, ಗಿಡ್ಡು, ಗಿಡ್ಡೆ ; ತೆಲು. ಗಿಡ್ಡಿ, ಗಿಡ್ಡು]

ಗಿಡ್ಡಂಗಡಿ (ನಾ). ಹೆಂಡದ ಅಂಗಡಿ : “ ಶುಂಡಾ, ಪಾನಂ, ಮದಸ್ಥಾನಂ– ೩ ಮದ್ಯಪಾನಮಾಡುವ ಮನೆಯ ಹೆಸರು, ಗಿಡ್ಡಂಗಡಿ ” (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೨೭೪).

[<ಗಿಡ್ಡಂಗಿ$_2$]

ಗಿಡ್ಡಂಗಿ$_1$ (ನಾ). ಚಿಕ್ಕಅಂಗಿ ; ವಾಸಕೋಟು ; ಜಾಕೇಟು : ನಡುವಿನವರೆಗೆ ಮಾತ್ರ ಇರುವ ಹುಡುಗನ ಗಿಡ್ಡಂಗಿ (Eton-Jacket. ಇಂಕನಿ) : ಇವರು ನಿಲುವಂಗಿಗಳನ್ನು ಹಾಕಿಕೊಂಡು ಮೇಲೆ ಅಂದವಾದ ರೇಶಿಮೆಯ ಗಿಡ್ಡಂಗಿಗಳನ್ನು ಧರಿಸುವರು (ಕಭಾಗ. ೩೫೦) ; ದೊಡ್ಡ ಮುಂಡಾಸ ಗಿಡ್ಡಂಗಿ ಜನಿವಾರ (ಜನಗೀ. ೪೮). [ಗಿಡ್ಡ + ಅಂಗಿ$_2$]

ಗಿಡ್ಡಂಗಿ$_2$ (ನಾ). ೧. ಗಡಂಗು ; ಗೊದಾಮು. ೨. ಹೆಂಡದ ಅಂಗಡಿ ; ಪಡಖಾನೆ : ಬರುವ ಗಿರಾಕಿಗಳಲ್ಲಿ ಬಹಳ ಜನರು ಗಿಡ್ಡಂಗಿಯ ಗೆಣೆಯರು (ಜೀನಬಾ. ೨೪). ೩. ಕಾರಾಗೃಹ ; ಸೆರೆಮನೆ : ಸಣ್ಣ ಗಿಡ್ಡಂಗಿಯ ಒಳ ಬಾಗಿಲ ಹತ್ತಿರ ಕಾದಿರುವಂತೆ ಹೇಳು (ಕೃಷ್ಣಭೂ. ೪೪) ; ಪುರರಕ್ಷಕ ದಳವನ್ನೂ . . . ಸೈನಿಕರ ಒಡ್ಡುಗಳನ್ನೂ ಹಿಡಿದು ದೊಡ್ಡ ಗಿಡ್ಡಂಗಿಗೆ ಕೂಡಿ (ವಿಗಡ. ೭೬-೨೧). ‘ ಗಡಂಗು ’ ಪರಾ.

[ದೇ ॥ ತಮಿ. ಕಿಡಙ್ಗು ; ತೆಲು. ಗಿಡ್ಡಂಗಿ. / ಮರಾ. ಗಡಂಗೀ]

ಗಿಡ್ಡಕಾಳು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬತ್ತ : ಗಿಡ್ಡಕಾಳು ಧಮ್ಮಕಾಳು ಮೊದಲಾದ ಕನಿಷ್ಠಪ್ರತಿಯ ನೆಲ್ಲುಬೀಜವನ್ನು ಬಿತ್ತಿ ಅಕ್ಕಿಯನ್ನು ಕಡಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾರೆ (ಕೃಷಿಪ್ರ. ೬೪). [ಗಿಡ್ಡ + ಕಾಳು$_2$ (<ಕಾೞ್$_2$)]

ಗಿಡ್ಡಕುಂಪಣಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ನಾಣ್ಯ : ಹಿಂದೆ ಸುಲ್ತಾನರ ಕಾಲದಲ್ಲಿದ್ದ ಚಿಕ್ಕದಾದ ಹಾಗೂ ದಪ್ಪವಾಗಿದ್ದ ಬೆಳ್ಳಿನಾಣ್ಯ,— ರೂಪಾಯಿ : (೬). [ಗಿಡ್ಡ + ಕುಂಪಣಿ ?]

ಗಿಡ್ಡತನ (ನಾ). ಕುಳ್ಳುತನ ; ಕುಬ್ಜತೆ : ಜೆಡ್ಡುದೇಹದ ಗುಜ್ಜುಗೊರಲಿನ ಗಿಡ್ಡುರೂಪಿನ ಹರುಕುಗಡ್ಡದ ಗಿಡ್ಡತನದ[ಪಾಠಾಂ. ಹೆಡ್ಡನಾದ] ಕುರೂಪಿಯಾದನು ನೃಪತಿ ವಿಷದಿಂದ (ನಳಚ. ೬-೧೪). [ಗಿಡ್ಡ + – ತನ]

ಗಿಡ್ಡದುಡ್ಡು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ನಾಣ್ಯ ; ಹಿಂದೆ ಕೃಷ್ಣರಾಜಒಡೆಯರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಚಲಾವಣೆಯಲ್ಲಿದ್ದ ಆಕಾರದಲ್ಲಿ ಸಣ್ಣದಾಗಿದ್ದರೂ ದಪ್ಪವಾಗಿದ್ದ ನಾಣ್ಯ : (೬). [ಗಿಡ್ಡ + ದುಡ್ಡು$_1$]

ಗಿಡ್ಡರಾಗಿ (ನಾ). ರಾಗಿಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಗೆ ; ಕುಳ್ಳಾಗಿ ಬೆಳೆಯುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ರಾಗಿ ; ಅಲ್ಪಾವಧಿಯಲ್ಲಿ ಫಲಬಿಡುವ ರಾಗಿ : ಹೊಲಗಳಲ್ಲಿ ಗಿಡ್ಡರಾಗಿಯು ಬಂದು, ದೊಡ್ಡರಾಗಿಯ ನಾಟಿಯನ್ನು ಹಾಕಿದ್ದರು (ಹುಟ್ಟಿಹ. ೬೨). ‘ದೊಡ್ಡರಾಗಿ’ ಪರಾ.

[ಗಿಡ್ಡ + ರಾಗಿ$_1$]

ಗಿಡ್ಡರಾಸಿ (ನಾ). ಕುಳ್ಳುಜಾತಿಗೆ ಸೇರಿದುದು ; ಗಿಡ್ಡಜಾತಿಯದು : ಮಲೆಯಾಳದಲ್ಲಿ ಇರುವ ಯೆತ್ತುಗಳು ಗಿಡ್ಡರಾಸಿ ಆಗಿ ಗಾಡಿಯೆಳೆಯುವ ಲಾಯಕು ಅಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ (ರಾಜೇಂದ್ರ. ೩೦).

[ಗಿಡ್ಡ + ರಾಸಿ$_1$ (<ರಾಸು)]

ಗಿಡ್ಡಹಾಗಲ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹಾಗಲ : ಮಡ್ಡಿಹಾಗಲ, ಗಿಡ್ಡಹಾಗಲ, ಕಾರ್ತಿಕಾಯಿ, ಕಾರ್ಚಿಬಳ್ಳಿ (ವೃಜಿಗಿ. ೫೪-೦೦೯೩) ; ಕಾಯಿಗಳು . . . ನುಗ್ಗೆ, ಹಾಗಲ, ಗಿಡ್ಡಹಾಗಲ, ಬಾಳೆ, ಬದನೆ (ನಮ್ಮನು. ೨೩೬).

[ಗಿಡ್ಡ + ಹಾಗಲ(<ಪಾಗಲ್$_1$)]

ಗಿಡ್ಡಿ (ನಾ). ಕುಳ್ಳಗಿರುವ ಹೆಂಗಸು ; ಕುಳ್ಳಿ ; ಕುಬ್ಜೆ : ಬೇಲೂರ ಚಿನ್ನ ಬೆಲೆಮಾಡೂ ಕೊಟ್ಟರೆ ಬೇಡಾವೆ ಗಿಡ್ಡಿ ಕೊರಳೀಗೆ (ಹಳ್ಳಿಯ. ೨೩) ; ಅಡ್ಡಾ ಗುಡ್ಡಾ ಚೆಂದ ದೊಡ್ಡರಳಿಮರ ಚೆಂದ ಗಿಡ್ಡಿ ನಿನ ಕೈಗೆ ಬಳೆ ಚೆಂದ (ಹಳ್ಳಿಯ. ೫೮). [ಗಿಡ್ಡ + – ಇ$_2$]

ಗಿಡ್ಡು (ನಾ). ೧. ಎತ್ತರ ಕಡಮೆಯಾಗಿರುವಿಕೆ ; ಕುಳ್ಳು ; ಗುಜ್ಜು ; ಕುರುಚು : “ಹ್ರಸಿತಂ, ಹ್ರಸಿಃ, ಹ್ರಸಃ, ಹ್ರಸ್, ಹ್ರಸುಃ ಈ ೫ ಗಿಡ್ಡು” (ಕಾಶಕ್ಯ. ೬೨) : ಗುಡ್ಡ ಬೆರಳೊಳಿತ್ತಿ ದೊಡ್ಡಿ ಗೋವ್ಗಳ ಕಾಯ್ದು ಒಡ್ಡಿ ಜಗನ್ನಾಥ ಗಿಡ್ಡಾಗಿದ್ದನೆ (ಪುರಂದ. ೨-೩೨-೩). ‘ಗುಡ್ಡ$_1$’ ಪರಾ. ೨. ಗಿಡ್ಡಾಗಿರುವ ವ್ಯಕ್ತಿ ; ಕುಳ್ಳ : ಸರ್ಕಸ್ಸಿನ ಗಿಡ್ಡನಂತೆ ಹಲ್ಲುಕಿರಿಸಿ ಮನೆಗೆ ಕಳಿಸುವುದು ತಿಂಮನ ಕಸುಬಲ್ಲ (ತಿಂಮಕ. ೮). ೩. ಕುಳ್ಳಾದ ಪ್ರಾಣಿ : ಗಿಡ್ಡ : ನಲವತ್ತೈದು ಹಣಕ್ಕೆ ಎರಡು ಎತ್ತಿನ ಗಿಡ್ಡುಗಳನ್ನು ಕ್ರಯಕ್ಕೆ

ತೆಕ್ಕೊಂಡನು (ಕಥಾಮಂ. IV, ೧೯). ೪. ಗೂದುಕಡ್ಡಿ ಮೊದಲಾದುದನ್ನು ಸಿಕ್ಕಿಸಲು ಉಪಯೋಗಿಸುವ) ಒಂದು ಬಗೆಯ ಲೋಹದ ಅಥವಾ ಮರದ ಸಾಧನ: ಊದುಬತ್ತಿಯ ಗಿಡ್ಡುಗಳು, ಕಯ್ಗನ್ನಡಿಗಳು . . . ಮುಂತಾದುವನ್ನು ಎಡಹುತ್ತ (ಮಂತ್ರಶ. ೬೩-೨೨).
[ಗಿಡ್ಡ + – ಉ₄]

ಗಿಡ್ಡೆ₁ (ನಾ). = ಗಿಡ್ಡಿ : ಆ ಹೆಣ್ಣು ಈತನಿಗೆ ಸಮವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಬಹಳ ಗಿಡ್ಡೆ (ರೂಢಿ). [ಗಿಡ್ಡ + – ಎ₂]

ಗಿಡ್ಡೆ₂ (ನಾ). (ಕರಾ) ಹೊಯ್ಗಡುಬು. [ದೇ॥. ತುಳು. ಗಿಡ್ಡೆ]

ಗಿಣ 'ಗಿಳಿ' ನೋ.

ಗಿಣಕೋಲು (ನಾ). ಗಿಣಿಯ ಕೊಕ್ಕಿನಂತೆ ಬಾಗಿರುವ ಕೋಲು : (ಕಿ).
[ಗಿಣ(< ಗಿಳಿ) + ಕೋಲು₁(< ಕೋಲ್₁)]

ಗಿಣಗಡಕ 'ಗಿಳಿಗಡಿಕ' ನೋ.

ಗಿಣಗಿಣ (ನಾ). ಗೆಜ್ಜೆ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಧ್ವನಿಯನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ : ಗೆಜ್ಜೆಗಳು ಗಿಣಗಿಣವೆಂದು ಧ್ವನಿಮಾಡುತ್ತವೆ (ರೂಢಿ). 'ಗಿಲಿಗಿಲಿ' ಪರಾ.

ಗಿಣಗಿಣಕೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ ; ಗಿಲಗಿಂಚೆ : "ಗಿಣಗಿಣಕೆ ವರುಣಿ [ಪಾಠಾಂ. ಯಮುನಿ] ಯಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೪೩-೩೭) ; ಹಿರಿಯ ಮದ್ದು, ಗಿಣಗಿಣಕೆ, ರಾಸ್ನೆ, ಜವೆ . . . ಮೆಲ್ಲ ಮುಟ್ಟುಕಟ್ಟು ಮಾಣ್ಗುಂ (ವಿವೈವಿ. ೮೮). [?]

ಗಿಣಗಿಣಲು (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ : ಗಿಣಗಿಣಲು ಗಂಟೆ ಮಧುರಸವನೀಂಟೆ ಗಂಧರ್ವಲೋಕದಲ್ಲಿ (ಹೃದಸ. ೪೯-೨೦).

ಗಿಣನುಡಿ 'ಗಿಳಿನುಡಿ' ನೋ.

ಗಿಣಮಾವು 'ಗಿಳಿಮಾವು' ನೋ.

ಗಿಣಮೂಗ 'ಗಿಳಿಮೂಗ' ನೋ.

ಗಿಣಮೂಗಿ 'ಗಿಳಿಮೂಗಿ' ನೋ.

ಗಿಣಮೂಗು (ನಾ). ೧. ಗಿಣಿಯ ಕೊಕ್ಕು. ೨. ಗಿಣಿಯ ಕೊಕ್ಕಿನಂತೆ ಬಾಗಿರುವ ಮೂಗು : ಅವನದು ಗಿಣಮೂಗು (ರೂಢಿ). ೩. = ಗಿಳಿಮೂಗ ೨ : ಸುರಪಾರುಣ ಗಿಣಮೂಗೀಶ್ವರಿ ಖರಕರ್ಣಿಕೆಯೆನಿಪ್ಪವಂಕಿಜುದಾನುಂ ಸೊರೆಯ ತಿರುಳ್ ರಸದೊಡನೆಚಿಗುರಗೋತ್ರರ ವಿಷಮನಲೆಯಲಿಂತಿದೆ ಸಾಲ್ಗುಂ (ಲೋಕೋಪ. ೧೧-೧೭) ; ಗಿಣಮೂಗಿನ ಗಡ್ಡೆಯ ನೀರಿಂದ ಅರೆದು ಕೊಡಿಸಲು ಹಾವುಮೆಕ್ಕೆಯ ವಿಷ ಶಮನವಹುದು (ವೈದ್ಯಸಾ. II, ೨೩೭). [ಗಿಣ (<ಗಿಳಿ) + ಮೂಗು₁]

ಗಿಣಮೂತಿ (ನಾ). ೧. ಗಿಣಿಯ ಕೊಕ್ಕು : ಗಿಣಮೂತಿಗಣೆಯಾದ ಮುತ್ತುಗದ ಹೂಗಳು ಉದುರಿ ಬಿದ್ದಿವೆ ನೆಲದ ಮೇಲೆ (ಗಾಥಾಸ. ೪-೮). ೨.=ಗಿಳಿಮಾವು : ತೋಟದಲ್ಲಿ ಗಿಣಮೂತಿ ಹೇರಳವಾಗಿ ಬೆಳೆದಿದೆ (ರೂಢಿ). [ಗಿಣ (<ಗಿಳಿ) + ಮೂತಿ]

ಗಿಣಮೂತಿಮಾವು (ನಾ). = ಗಿಳಿಮಾವು : ಗಿಣಮೂತಿಮಾವು ತಿನ್ನಲು ತುಂಬ ರುಚಿ (ರೂಢಿ). [ಗಿಣಮೂತಿ + ಮಾವು]

ಗಿಣಲು 'ಗಿಣ್ಣಲ್' ನೋ.

ಗಿಣವಿಂಡು 'ಗಿಳಿವಿಂಡು' ನೋ.

ಗಿಣವೋದು 'ಗಿಳಿಯೋದು₂' ನೋ.

ಗಿಣ್ಣಲ್, ಗಿಣಲು, ಗಿಣ್ಣಲ್, ಗಿಣ್ಣಲು, ಗಿಳಿಲು (ನಾ). ಸಣ್ಣಪಾತ್ರೆ ; ಗಿಂಡಿ ; ಮಿಳ್ಳೆ : ತಳಿಗೆ ಕನ್ನಡಿ ಸಿಪ್ಪು ಕಂಚಿನ ಸಟ್ಟುಗಂ ತೆಜುಪಟ್ಟಲಗ್ಗಳದ ಕೈಮಳೆ ತಾಳವೊಪ್ಪುವ ಗಿಣ್ಣಲಿಂಬಿವನಾವಗಂ . . . ಕುಡುವಂ ನೃಪಪಾತ್ರಜನರ್ತಿಯಿಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೨-೨೭) ; ಗಿಳಿಯ ಶಿಶುಗೆ ಪಣ್ಗಳ ರಸದಿಂ ಬಾಯ್ಗಿಣ್ಣಲಿಂ ಪಾಣದೆ ತಾಯ್‌ಗಿಳಿ ತಂದೆಚಿದುದು (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೧೧-೫೭). **ಗಿಣಲು:** ಕೊಳಗ ದೈವ ಗಿಣ [ಪಾಠಾಂ. ಣ್ಣ]ಲು ದೈವ ಕಾಣರೋ (ಬಸವ. ೫೭೩) ; ಜನಕ ಭಕ್ಷವುಮಂನಾಜ್ಯದೊಳಗದ್ದುವೆನೆನುತ್ತ ಗಿಣಲಾ ನೋಡೆ (ನವಮೋ. ೯-೨೭). **ಗಿಣ್ಣಲ್** : ಕರಂ ಮುಗಿದು ಪೊಡವಟ್ಟು ಗಿಣ್ಣ[ಪಾಠಾಂ. ಣ್ಣ]ಲನಂತು ನೂಕುಗು ಮತ್ತೆ ಮುಂದಿಡುಗು (ಬಸಪು. ೧೪-೧೮) ; ಇಂಗಡಲ ಸುರರು ಕಡೆವಲ್ಲಿ ಚಿಮ್ಮಿದ ತುಷಾರಂಗಳೊಳ್ದಿರುಳುದೊಳೆಗಳಂ ತಂದು ಜೋಡಿಸುತ್ತಂಗಜಾಮಾತ್ಯ ನುಜಿ ಚೆಂಬೊನ್ನ ಗಿಣ್ಣಲ್ಗಳೊಳ್ಕೊಡೆ ಮದನಗೆಂದು (ಚೇರಮ. ೭-೧೩) ; ಬಹುಕುಂದಣದ ಗಿಣ್ಣಲಂದದ ಮೊಲೆಯ ಕೋಕನದಬೀನಕೋರಕಮೊಲೆಯರು (ಪ್ರಭುಪು. ೪-೮೦). **ಗಿಣ್ಣಲು** : ಕೊಳಗ ದೈವ ಗಿಣ್ಣ[ಪಾಠಾಂ.ಣ]ಲು ದೈವ ಕಾಣರೋ ದೈವ ದೈವವೆಂದು ಕಾಲಿಡಲಿಂಬಿಲ್ಲಾ (ಬಸವ. ೫೭೩) ; ಮಿಗೆ ರಮ್ಯವಡೆದ ಹೊಂಬರಿಯಣ ತಳಿಗೆ ತಂಬಿಗೆ ಗಿಂಡಿಗಿಣ್ಣಲುಗಳನು . . . ಇತ್ತನೊಲಿದು (ಮೋಹತ. ೧೫-೧೮) ; ಭಸ್ಮ ಗಿಣ್ಣಲು ವಾಮಕರದಲ್ಲಿ (ಗುರುಜಾ. ೩-೩೫) ; ಎಸೆವೆಂಟುದಿಕ್ಕಿನಲಿ ಮಿಸುನಿ ಗಿಣ್ಣಲು ಗಿಂಡಿ ಹುಸಿದು ಮಾಡುವನ ಶಿವಪೂಜೆ ಬೋಗಾರ ಹಸರವಿಟ್ಟಂತೆ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೧೭೦). **ಗಿಳಿಲು:** ಶಂಖ ಗಿಳಿಲು ದಂಡಾಗ್ರುವ ಪಿಡಿದು ಕಾವಿ ಕಾಷಾಯಾಂಬರವ ಹೊದ್ದು . . . ಕುಳಿತಿರ್ದನು ಕಾಣಾ ನಿಮ್ಮ ಶರಣ (ಮಡಿವಾ. ೪೭-೬೪). 'ಕಿಣ್ಣ₁' ಪರಾ.
[ದೇ॥ ತಮಿ. ಮಲ. ಕಿಣ್ಣ ; ತುಳು. ಕಿಣ್ಣಲ್, ಗಿಣ್ಣಲ್ ; ತೆಲು. ಗಿನ್ನೆ]

ಗಿಣ್ಣಕ್ಕು (ಕ್ರಿ).=ಗಿಣ್ಣಿಡು : ನಾಟಿರುವ ಕಬ್ಬು ಈಗ ಗಿಣ್ಣಕ್ಕುತ್ತಿದೆ (ರೂಢಿ).
[ಗಿಣ್ಣು₂ (<ಗೆಣ್ಣು) + ಇಕ್ಕು]

ಗಿಣ್ಣಿಡು (ಕ್ರಿ). (ಕಬ್ಬು ಮೊದಲಾದ ಗಿಡಗಳು ಬೆಳೆಯುವಾಗ) ಗಿಣ್ಣು ಉಂಟಾಗು : ನಿಮಿರ್ದುಗಿ[ಪಾಠಾಂ. ಗೆ]ಣ್ಣಿಟ್ಟು ಕವಲಿಡುತ ತೆನೆದೋಱು (ಚೇರಮ. ೨-೧೩). [ಗಿಣ್ಣು₂ (<ಗೆಣ್ಣು) + ಇಡು₁]

ಗಿಣ್ಣಲ್ 'ಗಿಣ್ಣಲ್' ನೋ.

ಗಿಣ್ಣಲು 'ಗಿಣ್ಣಲ್' ನೋ.

ಗಿಣ್ಣು₁ (ನಾ). ೧. ಹಸು, ಎಮ್ಮೆ ಮೊದಲಾದುವು ಈದ ಹೊಸದರಲ್ಲಿ ಕೊಡುವ ಹಾಲು ; ಎಳಗಂದಿ ಹಾಲು: ಪಣ್ಣುಂ ಗಿಣ್ಣುಮಾಳಂಬೆಯುಂ ಇಂತಿವೆಲ್ಲಮಂ ತಿನ್ನದ ಬ್ರತಂಗಳುಮಂ ಕೈಕೊಂಡು (ವಡ್ಡಾರಾ. ೧೫೧-೧) ; ನವನೀತಮುಮಾಳಂಬೆಯುಮನಾರತಂ ಬೆಳ್ಗುಂಬಳಮುಂ ಗಿಣ್ಣುಮುಣ್ಣದಿರ್ಪುದಮೋಘಂ (ಸುಕುಮಾ. ೬-೪೩) ; ಹೆಬ್ಬುಲಿಯ ಗಿಣ್ಣು ಆಸಱಿಯ ಗೋಪಸ್ನೆ × × ಬಿದಿ ಬೈಚಡಮಂ ಪಿಡಿದು ಪಾದಮಾರ್ಗ್ಗ ಜಲಮಾರ್ಗ್ಗಲಿ ನಾನಾಪಟ್ಟಣಮಂ ಪೊಕ್ಕು (ಎಕ. VIII, ಸೊರಬ. ೨೩೮-೩೯ ; ಸು. 1245) ; ಒಂದು ಪಿಂಡ ಬೆಣ್ಣೆಯನಿಕ್ಕಿ ಕಾಸಲದು ನೀರಿಂಗಿ ಪೊಸಗಿಣ್ಣನ ಪರಿಯಾಗಲು (ಸೂಪಶಾ. ೪-೭) ; ಜೇನು ಗಿಣ್ಣುತ್ತಿವಣ್ಗಳ್ಪುವಿಸಲ್ಕೆ ಮತ್ತೇನು ಸತತಂ ದ್ರವ್ಯದೋಷತ್ರಯಗಳವಂ ಜೈನರೊಲ್ಲದೆ ಬಿಡುವುದೇ ಸದ್ವ್ರತಂ (ಪಾಸೋಪು. ೯-೧೦೭). ೨. ಗಿಣ್ಣುಹಾಲನ್ನು ಕಾಯಿಸಿ ಮಾಡಿದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಿಹಿತಿಂಡಿ : ನಿನ್ನೆ ನಮ್ಮ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಗಿಣ್ಣು ಮಾಡಿದ್ದರು (ರೂಢಿ)
[ದೇ॥ ತೆಲು. ಜುನ್ನು]

ಗಿಣ್ಣು₂ 'ಗೆಣ್ಣು' ನೋ.

ಗಿಣ್ಣುಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ಗೆಣ್ಣುಗಳನ್ನು ಹೊಂದು ; ಗೆಣ್ಣುಮೂಡು : ಕಣ್ಣ ಮನವನಿರ್ಕುಳಿಗೊಳ್ವ ಕಡುಜಾಣವೆಣ್ಣುಗಳಧಿದೇವಿ ಕೇಳು ಗಿಣ್ಣುಗೊಳ್ಪದ ಬೆಳ್ಳಬ್ಬಿನ ರಸದಂತೆ ಬಣ್ಣಿಸುವೆನು ಕಥಾಮೃತವ (ಮೋಹತ. ೪-೨).
[ಗಿಣ್ಣು₂ (<ಗೆಣ್ಣು) + ಕೊಳ್₁]

ಗಿಣ್ಣುನೆಲ್ಲವರೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ನೆಲ್ಲವರೆ ; ಪ್ರತಿ ಗಿಣ್ಣಿಗೂ ಕಾಯಿಬಿಡುವ ಅವರೆ : ನೆಲ್ಲವರೆ, ಗಿಣ್ಣುನೆಲ್ಲವರೆ (ಮೃಪಶಿ. ೧೧-೧೭೮).
[ಗಿಣ್ಣು₂(<ಗೆಣ್ಣು) + ನೆಲ್ಲವರೆ]

ಗಿಣ್ಣುವಾಲು, ಗಿಣ್ಣುಹಾಲು (ನಾ). ಹೊಸದಾಗಿ ಕರುಹಾಕಿದ ಹಸು, ಎಮ್ಮೆ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಹಾಲು; ಎಳಗಂದಿಹಾಲು: ಗಿಣ್ಣು **ಮಾಡಂವ ಹಾಲು**: "ಪೀಯೂಷ–ಈದ ಆವಿನ ಗಿಣ್ಣುವಾಲು" (ನಾಚಿರಾ. ೬). **ಗಿಣ್ಣುಹಾಲು**: "ಪೀಯೂಷಃ ಅಭಿನವಂ ಪಯಃ ಈದ ಏಳುದಿನಗಳ ವಳಗಾಗಿ ಹಸುವಿನ ಗಿಣ್ಣುಹಾಲು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೨೪೯).

[ಗಿಣ್ಣು$_1$ + ಪಾಲು$_1$ (<ಪಾಲ್$_1$)]

ಗಿಣ್ಣುಹಂಚಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹಂಚಿಕಡ್ಡಿ: ಭದ್ರಮುಸ್ತೆ, ಗಿಣ್ಣು ಹಂಚೀತನೆ, ಹಿಪ್ಪಲಿ . . . ಲೇಹ್ಯಪಾಕವಾಗಿ ಅಟ್ಟು (ಸಕವ್ಯ. ೧೩೮).

[ಗಿಣ್ಣು$_2$ (<ಗೆಣ್ಣು) + ಹಂಚಿ$_1$]

ಗಿಣ್ಣುಹಾಲು 'ಗಿಣ್ಣುವಾಲು' ನೋ.

-ಗಿತ್ತಿ (ಪ್ರ). ಒಂದು ಸ್ತ್ರೀವಾಚಕ ತದ್ಧಿತ ಪ್ರತ್ಯಯ: -ಇತಿ, -ಇತ್ತಿ, -ಗಿತ್ತಿ, -ಎ, -ಇ ಮೊದಲಾದ ಸ್ತ್ರೀವಾಚಕಪ್ರತ್ಯಯಗಳು ಸೇರಿ ಆಗತಕ್ಕ 'ಬ್ರಾಹ್ಮಣತಿ, ಒಕ್ಕಲಗಿತ್ತಿ . . . ಕುರುಡಿ' ಮೊದಲಾದ ಶಬ್ದಗಳು (ಮಧ್ಯಮ. ೧೩೮).

ಗಿದ್ಗಾಣ 'ಗಿದ್ದಗಾಣ' ನೋ.

ಗಿದ್ದ 'ಗಿರ್ಧ' ನೋ.

ಗಿದ್ದಗಾಣ, ಗಿದ್ಗಾಣ (ನಾ). ೧. ಅತಿ ಕನಿಷ್ಠ ಬೆಲೆಯ ದುಡ್ಡು: ಚಿಕ್ಕಾಸು: ಕಾಳು ದವಸವಿಲ್ಲ ಗಿದ್ದಗಾಣ ರೊಕ್ಕವಿಲ್ಲ (ಚಟ್ಟಿಅ. ೧೫೬-೬). 'ಅದ್ದಗಾಣ' ಪರಾ. ೨. ಹಿಂದೆ ಚಲಾವಣೆಯಲ್ಲಿದ್ದ ಒಂದು ತೂಕ; ಕಾಣಿಯ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಒಂದು ಭಾಗದ (ಒಂದು ಹಣದ $\frac{1}{256}$ ಭಾಗದ) ಅಥವಾ ಒಂದು ಹೊನ್ನಿನ $\frac{1}{2560}$ ಭಾಗದ ತೂಕ: ಪೊನ್ನಿಂಗೆ ಗಿದ್ದಗಾಣಿಯ ಸಂಖ್ಯೆಯ ಚೆನ್ನಾಗಿಯೆ ತಿಳಿಯೆ ಪೇಟ ಲೆಕ್ಕ ಕ್ರಮದಿಂ ಮೂನೂರಿಯಿಪ್ಪತ್ತು ಹತ್ತುಗಳಕ್ಕುಂ (ವ್ಯವಹಾ. ಅನು. ೧-೨೬). **ಗಿದ್ಗಾಣ**: (೬). [ಗಿದ್ದ (<ಗಿರ್ಧ) + ಕಾಣಿ$_1$]

ಗಿದ್ದಗೆ, ಗಿದ್ದುಗೆ (ನಾ). ಒಂದು ಅಳತೆ; ಒಂದು ಸೊಲಿಗೆಯ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಒಂದು ಭಾಗ: "೧ ಸೊಲ್ಲಿಗೆ=೪ ಗಿದ್ದಗೆ" (ವ್ಯವಹಾ. ೮ ಮುನ್ನುಡಿ). **ಗಿದ್ದುಗೆ**: ಎರಡು ಪೊಟ್ಟುಂ ಸಂಕ × × × ಗೆಯ್ದು ಕಾಸಿಯ ನುಟ್ಟು ತ್ರಿಪುಣ್ಡ್ರಮನಿಟ್ಟು ಪನ್ನಿರಂಡು ಗಿದ್ದುಗೆಗೊಟ್ಟು ಸ್ಥಿತಿಗಳೊಳ್ ಪೂಜೆಗಟ್ಟುವೊಂ (ಎಕ. X, ಚಿಂತಾಮ. ೩೪-೩; 955).

[ಗಿದ್ದ (<ಗಿರ್ಧ) + -ಗೆ]

ಗಿದ್ದನ, ಗಿದ್ನ$_1$ (ನಾ). = ಗಿದ್ದಗೆ: ಗಿದ್ದನ ೧ಕ್ಕೆ ಹೆಸಱುಕಾಳು ೯೦೦ (ವ್ಯವಹಾ ಅನು. ೧-೩೬ ಟೀಕ); ದೇವರ ನಂದಾದೀವಿಗೆಗೆ ಕೊಟ್ಟದು . . . ಗಾಣಕ್ಕೆಣ್ಣೆ ಗಿದ್ದನ ೧ (ಎಕ. XII, ಪಾವುಗ. ೫೦-೫೦; 1248); ಗತಿ ಗಿದ್ದನೊಂದು ಸೊಲ್ಲಿಗೆ (ಪಸಾರ. ೯೪); ಅವರಿಕೆ ಬೀಜ ೧ ಗಿದ್ದನ . . . ಇವು ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಗ ೪ ತೂಕವಂ ಚೂರ್ಣಿಸಿ (ಸಕವ್ಯ. ೩೯೫). **ಗಿದ್ನ$_1$**: ಪ್ರಸ್ಥೈಃ -ಗಿದ್ನ, ಚಟಾಕು, ಪಾವು, ಪಡಿ, ಸೇರು, ಬಳ್ಳ, ಕೊಳಗ, ಖಂಡಿ ಮುಂತಾದುವುಗಳಿಂದಲೂ (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೨೫೭); ನಿತ್ಯವು ಐದು ಗಿದ್ನ (ಸುಮಾರು ೨೦ ಸೇರು) ದವಸವನ್ನು ಬೀಸುವುದು, ಗಿಡಗಳಿಗೆ ನೀರುಹಾಕುವುದು (ಮಲ್ಲಮ್ಮ. ೧೪). [<ಗಿರ್ಧ]

ಗಿದ್ದುಗೆ 'ಗಿದ್ದಗೆ' ನೋ.

ಗಿದ್ನ$_1$ 'ಗಿದ್ದನ' ನೋ.

ಗಿದ್ನ$_2$ (ನಾ). ಸೀಸೆ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಗೆ ಮುಚ್ಚುವ ಬಿರಡೆ; ಮುಚ್ಚಳ: ಇನ್ನೊಂದು ಸೀಸೆಯ ಗಿದ್ನ ತೆರೆಯುತ್ತಿದ್ದಂತೆ (ಸಂಸ್ಕಾರ. ೭೭). [?]

ಗಿನಿಗು (ಕ್ರಿ). ಗಿಟ್ಟಿಸು: ಸಂಪಾದಿಸು: ಈ ಸಂದರ್ಭವನ್ನೇ ಉಪಯೋಗಿಸಿಕೊಂಡು ನಾಲ್ಕು ಕಾಸು 'ಗಿನಿಗಿ'ಕೊಳ್ಳಬೇಕೆಂಬ ಆಕಾಂಕ್ಷೆಯೂ ಅವರಲ್ಲಿ ಮನೆಮಾಡಿತು (ಕಾಯಿಕ. ೧೩). [?]

ಗಿನಿಹುಲ್ಲು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹುಲ್ಲು: ಗಿನಿಹುಲ್ಲು, ಆನೆಹುಲ್ಲು ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ಕೃಷಿಕನು ಇತರ ಬೆಳೆ ಬೆಳೆಯುವಂತೆಯೇ ಬೆಳೆಯಬೇಕು (ಬಾಲಪ್ರ. II, ೭೭೬). [ಗಿನಿ$_0$ + ಹುಲ್ಲು (<ಪುಲ್)]

ಗಿಬರು$_1$, ಗಿವುರು, ಗೆಬರು, ಗೆವರು (ಕ್ರಿ). ೧. ಗೀರು; ಪರಚು: ಪಾಳು ಕುರ್ಕ . . . ನಾಯಿ ಮೈನೆಲ್ಲ ಗಿಬರಿ ಗಾಯಮಾಡಿಬಿಟ್ಟಿದೆ (ಮಲಮ. ೨೫೯). **ಗಿವುರು**: ೧. ಮಗು ಮುಖವನ್ನೆಲ್ಲಾ ಗಿವುರಿಕೊಂಡುಬಿಟ್ಟಿದೆ (ರೂಢಿ). **ಗೆಬರು**: ೨. ಒರಸು; ತೆಗೆದುಹಾಕು: ಅದನ್ನು ಹೇಗೆ ಗೆಬರಿಹಾಕಲಿ? (ನಡದಾ. II, ೧೨೦೮). **ಗೆವರು**: ೧. ಮೈಕೈಯನೆಲ್ಲವ ಉಗುರಿಂದ ಗೆವರ್ಯರ್ಗಳೆ (ನಾಪದ. ೧೬೫).

ಗೆಬರಾಡು = ೧. ಗೋರು; ಕವರು; ಸವರು: ಊರಿಗೆ ಬಂದ ಪಿಡುಗು ಎಲ್ಲಾ ಮನೀನೂ ಗೆಬರಾಡಿಬಿಟ್ಟಿತು (ಅಮನಿ. ೯). ೨. ಹುಡುಕು; ತಡಕಾಡು: ತನ್ನ ಮನಸ್ಸಿನ ಮಾತುಗಳನ್ನೇ ಏನೂ ಹೇಳಬೇಕಾದರೂ ಅತ್ತಿತ್ತ ಶಬ್ದಗಳಿಗಾಗಿ ಗೆಬರಾಡಬೇಕಾಗುವದು (ಚೀನಬಾ. ೩೦೩).

[ದೇ ॥ ತೆಲು. ಗಿವುಚು]

ಗಿಬರು$_2$ (ನಾ). ಕಣ್ಣಿನ ಮಲ; ಪಿಸುರು; ಗೀಜು: ಮಗುವಿನ ಮುಖ ತೊಳೆದಿಲ್ಲ, ಕಣ್ಣಿನ ಗಿಬರು ಕೂಡ ಒರೆಸಿಲ್ಲ (ರೂಢಿ). [?]

ಗಿಬ್ಬನ್ (ನಾ). ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಕಪಿ: ಜೀವನಕ್ರಮಗಳೂ ಬುದ್ಧಿಯೂ ಗೋರಿಲ್ಲಾ, ಗಿಬ್ಬನ್ ಮೊದಲಾದ ಕಪಿಗಳಷ್ಟೇ ಇದ್ದಿರಬೇಕು (ಬಾಲಪ್ರ. I, ೨೯). [←ಇಂ. Gibbon]

ಗಿಬ್ಬು (ಕ್ರಿ). (ಕರಾ) ಕೆದರು; ಹರಡು; ಕೆದಕು: ನೀನು ಹೀಗೆಲ್ಲ ಗಿಬ್ಬಿದರೆ ಅವನ್ನು ಸರಿಮಾಡುವವರಾರು? (ರೂಢಿ). 'ಗೆಬ್ಬು' ಪರಾ.

[<ಗಿಬರು$_1$]

ಗಿಮಿಗಿಮಿ (ಅ). ಗಿರ್ರನೆ; ರಭಸವಾಗಿ: ಗಿಮಿಗಿಮಿ ಗಾಣವಾಡಿಸಿತಂ ಗಾಳಿ (ನೆಲಮು. ೧೪).

ಗಿಮಿಗಿಮಿ ತಿರುಗಿಸು = ಗಿರ್ರನೆ ಸುತ್ತಿಸು; ರಭಸದಿಂದ ತಿರುಗಿಸು: ಸುಮ್ಮಿ ಬಂದು ಅವಳು ಹೊರಡುವ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಅವಳನ್ನು ಗಿಮಿಗಿಮಿ ತಿರುಗಿಸಿ ಕೈಬಿಡುವಳು (ಅಮನಿ. ೪೭). **ಗಿಮಿಗಿಮಿ ತಿರುಗು** = ರಭಸದಿಂದ ಸುತ್ತು; ಗಿರಿಗಿರಿ ತಿರುಗು: ತಲೆ ಗಿಮಿಗಿಮಿತಿರುಗುತ್ತಿದೆ (ರೂಢಿ). **ಗಿಮಿಗಿಮಿಯಾಗು** = ಅಪ್ಪಾಲೆತಿಪ್ಪಾಲೆಯಾಗು: ಚಿಕ್ಕಮಕ್ಕಳು ಗಿಮಿಗಿಮಿಯಾಗಿ ಕಾಳಮಾಳೆಯಾಡಲು ಅವರಿಗೆ ಸುತ್ತುಮುತ್ತಲಿನ ಎಲ್ಲ ಪದಾರ್ಥಗಳು ತಿರುಗಿದಂತೆ ಕಾಣುವುದಿಲ್ಲವೆ (ಜ್ಯೋತಿಶಾ. ೨೫) **ಗಿಮಿಗಿಮಿ ಸುತ್ತಿಸು** = ಅಪ್ಪಾಲೆತಿಪ್ಪಾಲೆ ಸುತ್ತಿಸು: ಬರೀ ಗಿಮಿಗಿಮಿಸುತ್ತಿಸುವ ಚಕ್ರವ್ಯೂಹದಂತೆ ಮತ್ತೆಮತ್ತೆ ಎಡರುತೊಡರುಗಳನ್ನೇ ಎದುರಿಸಹತ್ತಿದನು (ಇಪ್ಪಕ. ೩೪೮).

ಗಿಮ್ಮನೆ (ಅ). ಗಿರ್ರನೆ; ವೇಗವಾಗಿ: ಉಮ್ಮಡಿಕೆಯಿಂದ ಹಮ್ಮುತಿಯೊಳಗಿದ್ದು ಗಿಮ್ಮನೆ ಸುತ್ತಿದೆ ಮಮ್ಮಾಡಿಯಲಿ (ತೀರ್ಥಮ. ೧೪೮).

[ಗಿಮ್$_0$ + -ಅನೆ$_1$]

ಗಿಮ್ಮೆನ್ನು (ಕ್ರಿ). ಒಂದೇ ಸಮನೆ ತಿರುಗು; ಗಿರ್ರನೆ ತಿರುಗು: ಇಡಿಯ ದಿನ ಅದರ ವಿಚಾರದಲ್ಲೇ ತಲೆ ಗಿಮ್ಮೆಂದಿತ್ತು (ಮೂರುದಾ. ೨೪೪).

[ಗಿಮ್$_0$ + ಎನ್ನು (<ಎನ್$_1$)]

ಗಿರ್ (ಅ). ವೇಗವಾಗಿ; ರಭಸದೊಡನೆ: ಚಕ್ರವು ಗಿರ್ಎಂದು ತಿರುಗಿ ನಿಂತಿತು (ರೂಢಿ).

ಗಿರ$_1$ 'ಗಿರ್ಧ' ನೋ.

ಗಿರ$_2$ (ನಾ). ೧. ಗ್ರಹ. ೨. ಉತ್ಕಟವಾದ ಬಯಕೆ; ಹೆಬ್ಬಯಕೆ: ಅತ್ಯಾಸಕ್ತಿ. 'ಗಿರಹಿಡಿ' ಪರಾ. [< ಗ್ರಹ]

ಗಿರಕಾಲು (ನಾ). ಹದಿನಾರನೆಯ ಒಂದು ಭಾಗ: (೬).

[ಗಿರ$_1$ (<ಗಿರ್ಧ) + ಕಾಲು$_3$ (<ಕಾಲ್$_3$)]

ಗಿರಕಾಲೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಟದ ಯಂತ್ರ; ಆನೆ, ಕುದುರೆ, ಒಂಟೆ ಮುಂತಾದ ಆಕಾರದ ಆಸನಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ್ದು, ಅವುಗಳ ಮೇಲೆ ಮಕ್ಕಳನ್ನು ಕೂರಿಸಿ ಗುಂಡಗೆ ತಿರುಗಿಸುವ ಯಂತ್ರ; ರಾಟವಾಳ: ಗಿರಕಾಲೆಯಲ್ಲಿ ಕುಳಿತ ಮಕ್ಕಳು ಸಂತೋಷದಿಂದ ಕೂಗುತ್ತಿದ್ದರು (ರೂಢಿ). [ಗಿರಕಿ$_1$ + ಆಲೆ$_2$]

ಗಿರಕಿ$_1$, ಗಿರಕೆ (ನಾ). ೧. ತಲೆಕೆಳಗಾಗಿ ಬೀಳುವಿಕೆ; ಲಾಗ; ದಿಂಡುರುಳು. ‘ಗಿರಕಿಹೊಡೆ’ ಪರಾ. ೨. ಚಕ್ರಾಕಾರವಾಗಿ ಸುತ್ತುವಿಕೆ. ‘ಗಿರಕಾಲೆ’ ಪರಾ. **ಗಿರಕೆ:** ೧. ‘ಗಿರಕೆಹೊಡೆ’ ಪರಾ. [← ಮರಾ. ಗಿರಕಾ]

ಗಿರಕಿ$_2$ (ನಾ). ನಾಲ್ಕನೆಯ ಒಂದು ಭಾಗ; ಗಿದ್ದ. ‘ಗಿರಕಿಕಾಗದ’ ಪರಾ. [?]

ಗಿರಕಿಕಾಗದ (ನಾ). ಫುಲ್‌ಸ್ಕೇಪ್‌ಅಳತೆಯ ಕಾಗದದ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಒಂದು ಭಾಗ: ಗಿರಕಿಕಾಗದದ ಮ್ಯಾಲ ಗೀಚಿಕೊಟ್ಟನ್ರೀ ರಾಜೀನಾಮೆ! (ಭಾಗ್ಯಶ್ರೀ. ೩೯). [ಗಿರಕಿ$_2$ + ಕಾಗದ]

ಗಿರಕಿಚಡಾವು (ನಾ). ಗಿರಕ್ ಗಿರಕ್ ಎಂದು ಶಬ್ದಮಾಡುವ ಜೋಡು. —ಪಾದರಕ್ಷೆ: ಮೈಗೆ ಬಿಳಿಯ ಮಲ್ಲಿನ ಜುಬ್ಬ ಕಾಲಿಗೆ ಗಿರಕಿಚಡಾವು ಬಂದಿತ್ತು (ಶಾಟೀಮು. ೬೮). [<ಗಿಜಿಕ್ + ಚಡಾವು]

ಗಿರಕಿಮೆಟ್ಟು, ಗಿರ್ಕಿಮೆಟ್ಟು (ನಾ). = ಗಿರಕಿ ಚಡಾವು: ಅವನು ಹಾಕಿಕೊಂಡಿದ್ದ ಗಿರಕಿಮೆಟ್ಟು ಸುಂದರವಾಗಿತ್ತು (ರೂಢಿ). **ಗಿರ್ಕಿಮೆಟ್ಟು:** ಅವರು ಕಾಲಿಗೆ ಹಾಕಿಕೊಂಡಿದ್ದ ಕೆಂಪುಹೂ ಕೂರಿಸಿದ ಕನ್ನಡ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಗಿರ್ಕಿಮೆಟ್ಟು ಗಿರಕು ಬರಕು ಸದ್ದುಮಾಡುತ್ತಾ ಅವರ ಆಗಮನಕ್ಕೆ ಒಂದು ರೀತಿಯ ಪರಾಕು ಹೇಳುವಂತಿತ್ತು (ಮಲಮ. ೧೩೭).

[<ಗಿಜಿಕ್ + ಮೆಟ್ಟು$_2$]

ಗಿರಕಿರೋಗ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ರೋಗ; ತಲೆ ತಿರುಗುವ ರೋಗ: (ಮು.ಕುದುರೆಗಳಿಗೂ ದನಕರುಗಳಿಗೂ ಬರುವ) ಒಂದು ಮಿದುಳುರೋಗ, ಗಿರಕಿರೋಗ (Blind Staggers. ಇಂಕನಿ). [ಗಿರಕಿ$_1$ + ರೋಗ]

ಗಿರಕಿಹೊಡೆ, ಗಿರಕೆಹೊಡೆ (ಕ್ರಿ). ೧. ಸುತ್ತುಹಾಕು; ತಿರುಗು: ಒಂದು ಮಿಂಚಿನಾಗ ಹತ್ತ ಇಚಾರ ಗಿರಕಿಹೊಡೀತಾವ (ದಾಬಲ. ೩೨): ಆನಂದದಿಂದ ಗಿರಕಿಹೊಡೆದಿತ್ತು ಹೃದಯ (ಮುಕ್ತ. ೬೯). ೨. (ಆಲಂ) ಪರೀಕ್ಷೆಯಲ್ಲಿ ಅನುತ್ತೀರ್ಣನಾಗು: ಮತ್ತಮತ್ತ ಆದ ಇಯತ್ತಾದಾಗ ಗಿರಕಿಹೊಡೀತಾನ ಈ ಮೂರ್ಖ (ಸಮಜೀ. ೨೦೯). **ಗಿರಕೆಹೊಡೆ:** ೩. (ಪಾರಿವಾಳದಂತೆ) ಲಾಗಹಾಕು; ಪಲ್ಟಿಹೊಡೆ: (ಕ).

[ಗಿರಕಿ$_1$ + ಹೊಡೆ$_1$ (<ಪೊಡೆ$_1$)]

ಗಿರಕು ‘ಗಿಜಿಕ್’ ನೋ.

ಗಿರಕೆ ‘ಗಿರಕಿ$_1$’ ನೋ.

ಗಿರಕೆಹೊಡೆ ‘ಗಿರಕಿಹೊಡೆ’ ನೋ.

ಗಿರಕ್ಕನೆ (ಅ). ಸರ್ರನೆ; ಸರಕ್ಕನೆ: ನಿನಗಾದ ಅಪಮಾನವನ್ನೆಲ್ಲ ಮರೆತು ಗಿರಕ್ಕನೆ ಅವಳ ಕಡೆ ತಿರುಗಿಬಿಟ್ಟೆ (ಮಹಾಗ. ೧೯೭).

[ಗಿರಕು (<ಗಿಜಿಕ್) + – ಅನೆ$_1$]

ಗಿರಗಟ್ಟೆ ‘ಗಿರುಗಟಿ’ ನೋ.

ಗಿರಡಿ (ನಾ). ೧. [ಸಂಗೀತ] ಒಂದು ಬಗೆಯ ಧ್ವನಿಕಂಪನ: ಕೇದಾರ ರಾಗದಲ್ಲಿ ಅನಂತ ಆಲಾಪ ಗಿರಡಿಗಳೊಂದಿಗೆ ಶಾಸ್ತ್ರೋಕ್ತವಾಗಿಯೇ ಅಂದನು (ಜೀದಾನ. ೧೭); ತಾನಿನ ಮೇಲೆ ತಾನು ಗಿರಡಿಯ ಮೇಲೆ ಗಿರಡಿ (ಹುಜ್ಯಾಟ. ೨೧). ೨. ಕೋಲಿನಿಂದ ಗಿರಗಿರನೆ ಸದ್ದುಮಾಡುತ್ತಾ ಬಾರಿಸುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಚರ್ಮವಾದ್ಯ: ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ದಿಮ್ಮು, ಜಗ್ಗಲಿಗೆ ಮೊದಲಾದ ದಿಮ್ಮುಗುಡುವ ವಾದ್ಯಗಳನ್ನೂ ಕರಡೆ, ಕಣಿ, ಮೊದಲಾದ ‘ಗಿರಡಿ’ಯ ವಾದ್ಯಗಳನ್ನೂ . . . ಮೇಳಮಾಡಿ (ಕನ್ನಜಾ. ೩೧). ‘ಕರಡಿ$_2$’ ಪರಾ. [?]

ಗಿರಣಿ$_1$ (ನಾ). ಹತ್ತಿಯನ್ನು ಬಿಡಿಸುವ, ನೂಲು ಮಾಡುವ, ಧಾನ್ಯ ಬೀಸುವುದೇ ಮೊದಲಾದ ಯಂತ್ರ ಮತ್ತು ಇಂತಹ ಯಂತ್ರಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಕಟ್ಟಡ; ಮಿಲ್ಲು: ಈ ಗಿರಣಿಯ ಮಾಲೀಕರು ಹೇಡಿಗಳು (ಭಾರತಿ. ೬೭); ಈ ದಿನ ಗಿರಣಿಗಳೆಲ್ಲವೂ ಮುಚ್ಚಿವೆ (ರಕ್ತಧ್ವ. ೧೪೪); ಗಿರಣಿಯಲ್ಲಿ ತಯಾರಿಸಿದ ಅಕ್ಕಿಯಾದರೆ ಹೀಗಾಗುವುದು (ಅಡುಸಾ. ೬೪).

[←ಮರಾ. ಗಿರಣ, ಗಿರಣೀ]

ಗಿರಣಿ$_2$ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ವ್ರಣರೋಗ; ರಕ್ತಪಿತ್ತದಿಂದ ಕಾಲು, ಕೈಬೆರಳು ಹಾಗೂ ಮೂಗನ್ನು ನಾಶಪಡಿಸುವ ಒಂದು ಹುಣ್ಣು; ಮಹಾರೋಗ; ಹಿರಿಯಬೇನೆ: ಶವಗಳನ್ನು ಹೂಳಿದ್ದಲ್ಲಿ ಮಳೆಗಾಲ ಸಮಯಕ್ಕೆ ಸಮಾಧಿಯ ನೀರು ಬಸಿದು ಬಾವಿಯಲ್ಲಿ ಬಂದರೆ ಗಿರಣಿ ಮೊದಲಾದ ರೋಗಗಳು ಹುಟ್ಟುತ್ತವೆ (ಕೃಷಿಪ್ರ. ೨೬೯).

[?. / ಮರಾ. ಗಿರಾಣೀ = ನೋವು]

ಗಿರಣಿಬಂಬು (ನಾ). ಗಿರಣಿಯಲ್ಲಿ ಯಂತ್ರದ ಹೊಗೆ ಹೊರಗೆ ಹೋಗಲು ಮಾಡಿರುವ ಕೊಳವೆ; ಚಿಮಣಿ: ಅಲ್ಲಿ ಗಿರಣಿಬಂಬುಗಳ ಧೂಮ ಬಾನೆಲ್ಲ ಕಪ್ಪು ಕಲೆಯು (ನಲಮು. ೩೭).

[ಗಿರಣಿ$_1$ + ಬಂಬು]

ಗಿರಣಿರೋಗ (ನಾ).=ಗಿರಣಿ$_2$: ಭ್ರಮಿಷ್ಟರು ಗಿರಣೀರೋಗದವರು ಈ ಪ್ರಕಾರದ ದುರ್ಬಲರ ವಿವರವನ್ನು ಈ ಕೆಳಗಿನ ಕೋಷ್ಟಕದಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸಿದ್ದೇವೆ (ಕಭಾಗ. ೪೧೭). [ಗಿರಣಿ$_2$ + ರೋಗ]

ಗಿರದೆ, ಗಿರ್ದೆ (ನಾ). (ಉಕ) ದುಂಡನೆಯ ಪುಟ್ಟ ದಿಂಬು: ಗಾದಿ, ಗಿರದೆ, ಯಥೇಷ್ಟ ನಿದ್ದೆ ಇವುಗಳಲ್ಲಿಯೇ ನೀವು ಸಂತುಷ್ಟರಾಗಿರುವಿರಿ (ಕುಳಸಿ. ೧೦೭); ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಗಾದಿಯ ಮೇಲೆ ಒಂದು ತಕ್ಕೆಯನ್ನೂ ಎರಡು ಗಿರದೆಗಳನ್ನೂ ಅತ್ಯಂತವ್ಯವಸ್ಥೆಯಿಂದ ಇಟ್ಟಿದ್ದರು (ದೇವೀಪ್ರ. ೦೩). **ಗಿರ್ದೆ:** ಕೆಲವರು ಹಗಲಿರುಳು ದುಡಿಯುವವರು, ಉಳಿದವರು ಗಾದಿ ಗಿರ್ದೆಗಳ ಮೇಲೆ ಬಿದ್ದು ಆರಾಮ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವರು (ಭಾರಸಂ. ೫೧)

[←ಪಾರ. ಹಿಂ. ಗಿರ್ದಾ; ಮರಾ. ಗಿರದೀ, ಗಿರ್ದೀ]

ಗಿರಪಾವು (ನಾ). ಒಂದು ಸೇರಿನ ಹದಿನಾರನೆಯ ಒಂದು ಭಾಗ; ಚಟಾಕು: (ಕ). [ಗಿರ$_1$ (<ಗಿರ್ಧ) + ಪಾವು$_2$]

ಗಿರಬ್ದಾರಿ (ನಾ). ೧. ಕಷ್ಟ; ಸಂಕಟ. ೨. ದುರದೃಷ್ಟ; ಬಡತನ; ದಾರಿದ್ರ್ಯ: (ಕ). [←ಪಾರ. ಮರಾ. ಗರಿಬ್‌ದಾರೀ]

ಗಿರಮಿಟ್, ಗಿರಿಮಿಟ್ಟು (ನಾ). ಮರದಲ್ಲಿ ತೂತುಕೊರೆಯುವ ಒಂದು ಸಾಧನ; ಆಕರ; ಬೈರಿಗೆ: ಗಿರಮಿಟ್‌ದ ಹಾಗೆ ತಿರುಗಿ ಅಲ್ಲಿಗೇ ಬರುವವ (ರಕ್ತಧ್ವ. ೧೨೦). **ಗಿರಿಮಿಟ್ಟು:** ನಿನ್ನ ಗಿರಿಮಿಟ್ಟಿಗೆ ಏನೂ ತೊಂದರೆಯಿಲ್ಲ (ಗಾಳಿಪ. ೨೦೫).

[←ಆರ. ಗಿಮಲೆಟ್; ಹಿಂ. ಗಿರಮಿಟ್; ಮರಾ. ಗಿರಮಿಾಟ್.

/ಇಂ. Gimlet]

ಗಿರಲುಮಿಾಸೆ, ಗಿರಿಲುಮಿಾಸೆ, ಗಿಲ್ರ್ಮಿಾಸೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮಿಾಸೆ: ಪೊದೆಯಾದ ಮಿಾಸೆ: ಉಬ್ಬಿದ ಹಣೆ, ತೇಜಃಪುಂಜ ಕಣ್ಣುಗಳು, ಗಿರಲುಮಿಾಸೆ (ಸಂಗೀಡಂ. ೨೬೭): ಕೆಲವರು ಗಿರಲುಮಿಾಸೆ ಬಿಟ್ಟು ತಲೆಯ ಜುಟ್ಟನ್ನು ಗಂಟುಹಾಕುತ್ತಾರೆ (ಪ್ರವಾಇ. I, ೧೯೮). **ಗಿರಿಲುಮಿಾಸೆ:** ಅವನ ಕಪ್ಪು ದಪ್ಪದೇಹ, ಗಿರಿಲುಮಿಾಸೆ,ಕರಿ ಕಂಬಳಿ, ದೊಣ್ಣೆಗಳು ನೋಡಿದವರ ಮನದಲ್ಲಿ ಭಯಭೀತಿಗಳನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸುತ್ತಿದ್ದವು (ಶರಡ. ೮೦೮). **ಗಿಲ್ರ್ಮಿಾಸೆ:** ಗಿಲ್ರ್ಮಿಾಸೆಯ ಪೋಲೀಸಿನವನು (ಮಲಮ. ೫೩೭). [ಗಿರಲು? + ಮಿಾಸೆ]

ಗಿರವಿ (ನಾ). ಅಡವು ; ಒತ್ತೆ : [illegible] ತನ್ನ ಭೂಮಿಯನ್ನೇ ಗಿರವಿಹಾಕಿದ್ದನು (ಕಲಕ. ೮೦) : ಅದನ್ನು ಗಿರವಿ ಇಟ್ಟು ನಾನೇ ತಿಂದುಹಾಕಿದ್ದೆ (ಚಂಗೂಲಿ. ೯೫).

ಗಿರವಿಮಾಲು = ಒತ್ತೆ ಇಟ್ಟ ವಸ್ತು ; ಅಡವು ಇಟ್ಟ ಸಾಮಾನು ; ಗಿರವಿಮಾಲನ್ನು ಬಿಡಿಸಿಕೊಂಡು ಬಾ (ರೂಢಿ).

[←ಪಾರ. ಹಿಂ. ಗಿರವೀ./ತೆಲು. ಗಿರವು]

ಗಿರಹಿಡಿ (ಕ್ರಿ). ೧. ಗ್ರಹಹಿಡಿ ; ಗರಹೊಡೆ : ಅವರಿಗೂ ಈಗ ದುಡ್ಡಿನ ಗಿರಹಿಡಿದಿದೆ ಅನ್ನುತ್ತಾರೆ (ಮುಗಿಯು. ೩೭೭). 'ಗರಹಿಡಿ' ಪರಾ. ೨. ಗೀಳು ಹತ್ತು ; ಉತ್ಕಟೇಚ್ಛೆಯುಂಟಾಗು : [illegible] ಯನ್ನು ಎಂದಿಗೆ ನೋಡೇನು? ಎಂದಿಗೆ ಮುಟ್ಟಿಯೇನು ? ಎಂದಿಗೆ ಮಾತಾಡಿಸಿಯೇನು? ಎಂದು ಮೊದಲಾಗಿ ಗಿರಹಿಡಿದಿತ್ತು (ಕಾನೂರು. ೫೩೭).

[ಗಿರ$_2$ + ಹಿಡಿ$_1$ (<ಪಿಡಿ$_1$)]

ಗಿರಾಕಿ, ಗಿರಾಯಿಕ (ನಾ). ೧. (ಅಂಗಡಿ ಮೊದಲಾದ ವ್ಯಾಪಾರಸ್ಥಳ ಗಳಲ್ಲಿ ಸಾಮಾನುಗಳನ್ನು ಕೊಂಡುಕೊಳ್ಳುವವನು ; ಗ್ರಾಹಕ : ಕೊಳ್ಳುವ ಗಿರಾಕಿಗಳ್‌ತತ್ತರಿಸಿ ನಿಂತಿಹರ್ (ಅರ್ಜುವಿ. ೩೧-೩೫) : ಸಾಮಾನ್ಯ ವಾಗಿ ಗಿರಾಕಿಗಳೆಲ್ಲ ಅವನ ಅಂಗಡಿಗೇ ಬಂದು [illegible] (ಮಾಕಾ. ೩೩) : ಕೊಳ್ಳಲು ಗಿರಾಕಿ ಯಾರೂ ಮುಂದೆ ಬರಲಿಲ್ಲ (ಅಲಮ. ೯೨). ೨. ಆಸಾಮಿ; ವ್ಯಕ್ತಿ : ಈ ಮಧ್ಯೆ ಅದೇಕೋ ನನ್ನ ಲೋಕಕ್ಕೆ ಗಿರಾಕಿಗಳೇ ಬರುತ್ತಿಲ್ಲ (ಜನ್ನೂಂದ. ೧೩೭). ೩. ಬೇಡಿಕೆ : ಮಾರಾಟಕ್ಕೆ ಒಳ್ಳೆಯ ಅವಕಾಶ : ತುಟ್ಟಿಬೆಲೆ : ಈಗ ಅವನ ಪುಸ್ತಕಗಳಿಗೆ ಒಳ್ಳೆಯ ಗಿರಾಕಿ ಇದೆ (ರೂಢಿ). **ಗಿರಾಯಿಕ** : ೧. ಕಿರಕೋಳ ಜೀನಸಿಗೆ ಗಿರಾಯಿಕರೂ ಯೋಗ್ಯಧಾರಣೆಯೂ ಶಿಕ್ಕುವದಿಲ್ಲ (ಮುಂಬವ್ಯಾ. ೩).

[←ಮರಾ. ಗಿರ್ಹಾಯಿಕ್.ಸಂ/. ಗ್ರಾಹಕ]

ಗಿರಾಯಿಕ 'ಗಿರಾಕಿ' ನೋ.

ಗಿರಾಯಿಸು 'ಫೇರಾಯಿಸು' ನೋ.

ಗಿರಿ$_1$ (ನಾ). ೧. ನುಂಗುವುದು : "ಗೀರ್ಣಿಃ, ಗಿರಿಃ – ೨ ನುಂಗುವಿಕೆ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೩೦೯). ೨. ಬೆಟ್ಟ ; ಪರ್ವತ : "ಧರಮದ್ರಿ [illegible] . . ಗಿರಿ ಶೈಲಂ . . . ಗೋತ್ರಮೆನಲು ಬೆಟ್ಟಕ್ಕೆ ನಾಮಂ" (ಮಂಗರಾ. ೨೯-೧) : ಗಿರಿಗಳೆ ಪರಮಾಣುಗಳೆನೆ ಸರೋಜಭವನೀ ಕರೀಂದ್ರಮಂ ಮಾಡಿದಂ (ಪಂಪಾಮಾ. ೧೩-೧೩೭) : ಗಿರಿಗಳ್ ಜಂಗಮಮಪ್ಪುಗಳ್ ಸಿರದೊಳ್ ಸಸಿದರಲೆ ಯಂತೆ [illegible] (ಗಿರಾದ ೯-೨೪); ತಡೆದುದಾ ಗಿರಿಗರುವಭಟನುಗ್ಗಡದ ದಿವ್ಯವಿಮಾನವನು (ತೊರರಾ. ೧-೮ ೩೨) : ಒರ್ವ ಆ ಹೂಹಗುರ ಶಿಶುವಿದ್ದಕಿದ್ದಂತೆ ಗಿರಿಭಾರವಾಗಿ ಬರೆ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೧೮-೪೭೨). ೩. [ಗಣಿತ] ಏಳು ಎಂಬ ಸಂಖ್ಯೆಯ ಸಂಕೇತ : "ಗಿರಿಮುನಿ ಋಷಿ . . . ಸ್ವರಸಾಗರ ಪರ್ವತಾದ್ರಿ ಏಟಿರ ನಾಮ" (ವ್ಯವಹಾ. ೯ ೭); [illegible] ರಚನೆಗಳಿಂದಂ ಪರೆದುದು ಲಲಿತಂ (ಛಂದೋಂಬು. ೨-೧೯೦) : ಅಗ್ನಿ ಗಿರಿ ಶರಗಜೇಂದ್ರಿಯ ಶಶಲಾಂಛನ ಮುನೀಶರೆಂದು . . . ನರಪಾಲ ಕಂಠಿಕಾ ಭರಣಂ (ಭಾಸ್ಕರ. ೩-೪). ೪. ಒಂದು ಬಗೆಯ ವನಸ್ಪತಿ : "ಶ್ರೀಫಲಾ– ಗಿರಿ" (ಔಷಧಿ. ೧೭೭). [ಸಂ.]

–ಗಿರಿ$_2$ (ಪ್ರ). ಹುದ್ದೆ, ಉದ್ಯೋಗ, ಅಧಿಕಾರ ಮುಂತಾದುವನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಒಂದು ಪ್ರತ್ಯಯ. 'ಅಮಲ್ದಾರಗಿರಿ' ಪರಾ.

[←ಪಾರ. ಹಿಂ. ಮರಾ. ಗೀರ್]

ಗಿರಿಕ (ನಾ). ಸುಂಡಿಲಿ ; ಚಿಟ್ಟಿಲಿ : [illegible] ಹುಲಿ ಹುಲ್ಲೆಗಳು ಬೆರೆವುವು ಗಿರಿಕ ಮಾರ್ಜಾಲಂಗಳೊಡೆವೆರೆದಿಹುವು (ಕೋಗಯ. ೦೪-೭) [<ಸಂ. ಗಿರಿಕಾ]

ಗಿರಿಕನ್ನೆ (ನಾ). [illegible] ಸೀವನ್ನಿಯು ಯೆರಡುಂ ಗುಳ್ಳೆಗಳ್ (ಖಮದ. ೧೩-೧೩೯).

[<ಸಂ. ಗಿರಿಕರ್ಣೀ]

ಗಿರಿಕರ್ಣೆ (ನಾ). = ಗಿರಿಕನ್ನೆ : "[illegible] ಅಪರಾಜಿತಾ–೪ ವಿಷ್ಣುಕ್ರಾಂತದ ಪೆಸರುಗಳು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೧೯) : ಗಿರಿ(ಸಿರ)ಕರ್ಣೆ ನೀಲಿ . . . ಕೂಡಿ ತಿಂದೊಡಾತನೆ ಗರುಡಂ (ಲೋಕೋಪ. ೧೦-೧೮). [ಸಂ. ಗಿರಿಕರ್ಣೀ]

ಗಿರಿಕರ್ಣಿಕೆ (ನಾ). ೧.=ಗಿರಿಕನ್ನೆ : "ಗಿರಿಕರ್ಣಿಕೆಯ ದಪರಾಜಿತಂ" [illegible] ಮಧುಮೆಂಬಿವಱಿಂ ವಿರಚಿಸಿದ ಗುಟಿಗೆಯುಂ ಕೊಂಡರೆದೆಚ್ಚುಗೆ ನಯನ ದೊಳ್ ವಿಷೂಚಿಕೆ ಕಿಡುಗುಂ (ಲೋಕೋಪ. ೯-೧೩೨) : ಗಿರಿಕರ್ಣಿಕೆಯ ಬೇರ ನೀರಿಂದ ಅರೆದು ಕುಡಿಯ ಕೊಡಿಸಲು ಕಾಗೆದೊಂಡೆಯ ವಿಷ [illegible] (ಪ್ರಕ್ರಿ. II, ೨೨೬). ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ : [illegible] (ಸೌಗಂಧಿ. ೪೨೭-೧೦). [ಸಂ. ಗಿರಿಕರ್ಣಿಕಾ]

ಗಿರಿಕಾಂತ (ನಾ). ಬೆಟ್ಟವೇ ಮನೆಯಾಗಿರುವವನು : ಕೈಲಾಸನಿಲಯ ; ಶಿವ : ಇರ್ವರುಂ ಕೂಡಿ ಗಿರಿಕಾಂತನಾಲಯದ ರಜವುಂ ಗುಡಿಸಿ (ಗುರುಬಾ. ೫-೨೩). [ಗಿರಿ$_1$ + ಕಾಂತ$_2$]

ಗಿರಿಕಾರೂಢ (ನಾ). ಇಲಿಯನ್ನು ವಾಹನವನ್ನಾಗಿ ಉಳ್ಳವನು : [illegible] . . . [illegible] ನಿರ್ಪಂ (ಶಬಶಂ. ೦-೬೪). [ಗಿರಿಕ + ಆರೂಢ]

ಗಿರಿಕುಲ (ನಾ). ಬೆಟ್ಟಗಳ ಗುಂಪು–ಸಮೂಹ : ಗಿರಿಕುಲಮಂ ತೆರಳ್ದಟುರೆ ಪಾರಿಸುವಬ್ಧಿಯನೊಂದನೊಂದಱೊಳ್ ಬೆರಸುವ (ಜಗವಿ. ೦೩-೭೦) : ಗಿರಿಕುಲದವೋಲ್ ನೆರೆದ ಗಜಘಟಾಪಟಲದಿಂ (ಸಂಬಿಸ. ೧೧-೧೪೭) : ಗಿರಿಕುಲದ ಮೇಲೆ ಪೆರ್ಮಳೆ ಸುರಿಯಲ್ (ತ್ರಿಪುವಿ. ೨೪-೩೩೪).

[ಗಿರಿ$_1$ + ಕುಲ]

ಗಿರಿಕೂಟ (ನಾ). ಬೆಟ್ಟದ ಶಿಖರ ; ಪರ್ವತದ ತುದಿ : ಗಿರಿಕೂಟದೊನ್ನ ತಮಪ್ಪ ಸೌಧತಳದೊಳ್ (ಅರ್ಧನೇ. ೭-೩೭) : ಗಿರಿಕೂಟದ ಮೇಲಾಡುವ ಹರಿಣಗಳಂ ಕಂಡು (ತ್ರಿಪುವಿ. ೨೭-೭). [ಗಿರಿ$_1$ + ಕೂಟ$_3$]

ಗಿರಿಕೆ$_1$ 'ಗಿಲಿಕೆ' ನೋ.

ಗಿರಿಕೆ$_2$ (ನಾ) = ಗಿರಿಕ : "ಗಿರಿಕಾ, [illegible] — ಈ ೨ ಚಿಟ್ಟಲಿಗಳ ಹೆಸರು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೩೭). [ಸಂ. ಗಿರಿಕಾ]

ಗಿರಿಕೆ$_3$ 'ಗಿರಿಗೆ$_2$' ನೋ.

ಗಿರಿಗಟ 'ಗಿರುಗಟೆ' ನೋ.

ಗಿರಿಗಿರಿ 'ಗಿಜಿಗಿಜಿ' ನೋ.

ಗಿರಿಗಿರಿಗಣ್ಣು (ನಾ). (ಒಂದು ಬಗೆಯ ರೋಗದಿಂದ) ದೋಷಯುಕ್ತ ವಾದ ಕಣ್ಣು ; ಸುತ್ತುವ ಕಣ್ಣು ; ಹೊರಳುವ ಕಣ್ಣು : (ತ).

[ಗಿರಿಗಿರಿ (<ಗಿಜಿಗಿಜಿ) + ಕಣ್ಣು (<ಕಣ್)]

ಗಿರಿಗೆ$_1$ 'ಗಿಲಿಕೆ' ನೋ.

ಗಿರಿಗೆ$_2$, ಗಿರಿಕೆ$_3$ (ನಾ). ಕಾಲಿನ ಹರಡು : (ತ). **ಗಿರಿಕೆ$_3$** : ಒಂದು ಕಡೆ ಬೆರಳು . . . ಗಿರಿಕೆ ಮೇಗಾಲು (ಕಥಾಮಂ. IV, ೧೧೫). [?]

ಗಿರಿಚಕ್ರವರ್ತಿ (ನಾ). ೧. ಪರ್ವತಗಳ ಚಕ್ರವರ್ತಿ ; ಹಿಮಾಲಯ. ೨. [ಜೈನ] ಭರತಕ್ಷೇತ್ರದ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವಪಶ್ಚಿಮಸಮುದ್ರ [illegible] ಗಿರಿಚಕ್ರವರ್ತಿ ವಿಜಯಪ್ರಾರಂಭದಿಂ ಗೆಯ್ವ ದಿಗ್ವಿಜಯಾರ್ಥಂ ತನಗಿಕ್ಕ ಯಾಗೆ ಪೆಸರಂ ಪೋಲ್ತಿರ್ದುದು (ಶಾಂತಿಪು. ೫-೧೧). [ಗಿರಿ$_1$+ಚಕ್ರವರ್ತಿ]

ಗಿರಿಜ (ಗು). ೧. ಬೆಟ್ಟದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ. (ನಾ). ೨. ಬೆಟ್ಟದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಮನುಷ್ಯ; ಗುಡ್ಡಗಾಡಿಗೆ ಸೇರಿದವನು; ಮಲೆನಾಡಿನವನು. ೩. ಕಾಗೆಬಂಗಾರ; ಅಭ್ರಕ. ೪. ಕೆಂಪು ಬಣ್ಣದ ಕಲ್ಲು; ಕಾವಿ ಕಲ್ಲು. ೫. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕೆಂಪು ಖನಿಜ; ಶಿಲಾಜಿತು. ೬. ಕಬ್ಬಿಣ. [ಸಂ.]

ಗಿರಿಜನ (ನಾ). ೧. ಗುಡ್ಡಗಾಡಿನಲ್ಲಿ ವಾಸಮಾಡುವ ಜನಾಂಗ ಮತ್ತು ಆ ಜನಾಂಗಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ ವ್ಯಕ್ತಿ. ೨. (ಭಾರತಸರ್ಕಾರದಿಂದ ಅಧಿಕೃತವಾಗಿ ಪರಿಗಣಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವ) ಒಂದು ಹಿಂದುಳಿದ ಜನಾಂಗ ಮತ್ತು ಆ ಜನಾಂಗಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ ವ್ಯಕ್ತಿ: ಹರಿಜನ ಗಿರಿಜನರಿಗೆ ಸ್ಥಾನ ಮೀಸಲು (ರೂಢಿ). 'ಹರಿಜನ' ಪರಾ. [ಗಿರಿ$_1$ + ಜನ]

ಗಿರಿಜಾಕಾಂತ (ನಾ). ೧. ಪಾರ್ವತಿಯ ಪತಿ; ಶಿವ. ೨. [ಛಂದ] ರುದ್ರಗಣದ ಹದಿನಾರು ಭೇದಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು: ರುದ್ರಗಣಮವೆಂತೆಂದೊಡೆ:– ೧. ಗಂಗಾಧೀಶಂ, ೨. ಗಿರಿಜಾಕಾಂತಂ[ಪಾಠಾಂ. ನಾಥಂ] . . . ೧೬. ಮದನರಿಪು (ಛಂದೋಂಬು. ೫–೨೪೦ ವ). [ಸಂ. (ಗಿರಿಜಾ + ಕಾಂತ)]

ಗಿರಿಜಾತೆ (ನಾ). ಪರ್ವತರಾಜನ ಮಗಳು; ಪಾರ್ವತಿ; ಅಗಜಾತೆ: ಜಲಕೇಳಿಯೊಳೋತು ಮನಂಗೂಡಿ ನೋಡಿಯಾಡುತ್ತೆ ಜಗನ್ಮಾತಗಿರಿಜಾತೆ ಸುಖಸಂಭೂತೆ ನುತಖ್ಯಾತೆ ಸರಸಿಯಂ ಪೊಱಮಟ್ಟಳ್ (ಗಿರಿಕ. ೪–೩೩): ಗಿರಿಜಾತೆಗೊಲ್ಮೆಯಿಂದಂ ಪರಿಮಳಿಸುವ ಕುಸುಮಮಾಲೆಯಂ ನೀಡುವ ತತ್ತರುಣಿಯರ್ (ತ್ರಿಪುವಿ. ೨–೮); ಗಿರಿಜಾತಾಗುರುತರಕುಚಭರ ಕಾಶ್ಮೀರಾಂಗರಾಗರಾಗಾಂಕ ಪರಿಸ್ಫುರಿತಭುಜಮಜಿತಮಿಳಿಪುದು (ರಾಜಶೇ. ೦೪–೧೩೦). [ಗಿರಿ$_1$ + ಜಾತೆ]

ಗಿರಿಜಾಮೀಸೆ (ನಾ).=ಗಿರಲುಮೀಸೆ: ಓಬನಾಯಕನಂತೆ ಗಿರಿಜಾಮೀಸೆ, ಕಸ್ತೂರಿತಿಲಕ, ಬಣ್ಣದ ಪಾಗು . . . ವಿಭೂಷಿತನಾದ ಪೊನ್ನಮರಸ (ರೂಲೇಖಾ. ೧೬೬). [<ಗುಜುಲು ? + ಮೀಸೆ]

ಗಿರಿಜಾಸಹಾಯ (ನಾ). ಪಾರ್ವತಿಯನ್ನು ಸಹಚರಿಯಾಗಿ ಹೊಂದಿರುವವನು; ಪಾರ್ವತಿಯ ಜೊತೆಯಲ್ಲೇ ಇರುವವನು; ಶಿವ: ಶ್ರೀ ವಿಶ್ವನಾಥನು ಗಿರಿಜಾಸಹಾಯನು ನಮ್ಮನು ಸಲಹಲಿ ಶಿವನು (ಇಂಜಾಪ.೮೩–೧). [ಸಂ. (ಗಿರಿಜಾ + ಸಹಾಯ)]

ಗಿರಿಜೆ (ನಾ).=ಗಿರಿಜಾತೆ: ಗಿರಿಜೆಯು ಮೆಚ್ಚಿಕೊಟ್ಟ ನಿಶಿತಾಸ್ತ್ರಮಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧೨–೨೦೩); ಗಿರಿಜೆಯ ವೇಷಮಂ ತಳೆದುಮೇಶನ ಮುಂತಿರೆ ಚಿತ್ರಲೇಖೆ ತತ್ಪುರಹರನಾಕೆಯಂ ಗಿರಿಜೆಯೆಂದು ಮನೋಮುದದಿಂ ನಿರೀಕ್ಷಿಸುತ್ತಿರಲ್ (ಜಗವಿ. ೧೬–೯೬): ನಡೆಗಲ್ತಳ್ ಗಿರಿಜೆ ಪರಮನರಮನೆಯತ್ತಲ್ (ಗಿರಿಕ. ೩–೬೫): ಎಲವರ್ಟೈದಲೆಯನವತಾರ ಶಂಕರದಾಸಿಮಯ್ಯ ಗಿರಿಜೆಯ ಶಾಪದಿಂ ಬಂದಿಹಂ (ಪ್ರಭುರಾ. ೬–೪೩).

ಗಿರಿಜೆಯರಸ = ಪಾರ್ವತಿಯ ಗಂಡ; ಶಿವ: ಗಿರಿಜೆಯರಸನ ಮೆಲ್ಲಡಿಯೊಳಿಂದಿರೆಯ ನಲ್ಲನ ನಯನ ವಿದುರ್ಗದು (ಬಸಪು. ೫೪–೪೪). **ಗಿರಿಜೆಯಾತ್ಮಜ** = ೧. ಪಾರ್ವತಿಯ ಮಗ; ಗಣಪತಿ. ೨. ಷಣ್ಮುಖ: ಸರಸಿಜಾತೋದ್ಭವನ ನಾಲ್ಕುಂ ಗಿರಿಜೆಯಾತ್ಮಜನಾಱು ದಶಕಂಧರನ ಹತ್ತಹಿಪತಿಯ ಸಾವಿರತಲೆಗಳೆಣಿಸಲ್ಕೆ ಸರಿಯೆ ನಿನ್ನಯ ತಲೆಯೊಡನೆ (ಬಸಪು. ೩೮–೬೩). [ಸಂ. ಗಿರಿಜಾ]

ಗಿರಿಜೇಶ (ನಾ). = ಗಿರಿಜಾಕಾಂತ ೧: "ಗಿರಿಜೇಶ ಧನಂಜಯ ವೀತರಾಗ ಜಂಭಾರಿವಿರೋಧಿಮರ್ದನರೊಳೊಪ್ಪುವುದಿಂತಿವು ಜಿಷ್ಣುವಾಚಕಂ" (ನಾನಾರ. ೩೯): ಗಿರಿಜೇಶಂ ಕಾಮಪಾಶಂ ನತಜನ ಸುರಭೂಜಂ (ಉದ್ಭಟ. ೧೨–೧೩೬): ಗಿರಿಜೇಶಂ ಪಾಪನಾಶಂ ಸಕಲಸುಕೃತನಾಮಂ (ತ್ರಿಪುವಿ. ೨೬–೧೦೮). [ಸಂ. (ಗಿರಿಜಾ + ಈಶ)]

ಗಿರಿತಲ (ನಾ). ಬೆಟ್ಟದ ಪ್ರದೇಶ: ಗಿರಿತಲದಾ ಮೇಲತಿ × × × ಸ್ಥಲಮಾನ್ (ಎಕ. II, ೨೯–೪; ಸು. 700). [ಗಿರಿ$_1$ + ತಲ$_2$]

ಗಿರಿದಲೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕೇಶಾಲಂಕಾರ: ಬಡನಡು ಕಿರಿದೊಡೆ ಗಿರಿದಲೆ ತುರುಗೆವೆ ನಿಡುಹುಬ್ಬು ಥಳಿಪ ಕದಪು ಅಡರಿದ ಕಟ್ಟೆ ಹೆರೆನೊಸಲು ಅಂಚೆಯ ನಡೆನುಡಿಯ ಜಾಣೆಯರು ವಾಲಗದಿ (ಸೌಂದಕಾ. ೩–೬೬). [P ಇದು 'ನಿಱುದಲೆ' ಎಂಬುದರ ಅಪಲಿಖಿತವಿರಬಹುದು]

ಗಿರಿದುರ್ಗ (ನಾ). ಬೆಟ್ಟದ ಮೇಲಿರುವ ಕೋಟೆ: ಗಿರಿದುರ್ಗಂಗಳನೇಱಿಯನ್ನಪುರದೊಳ್ ರತ್ನಾಳಿಕೇರಾಂಬುಮಂ ಮರವಾಯ್ದೊಡ್ಡಿರೆ ಕೊಂಡು ಬಂದುದಪರಾಂಭೋರಾಶಿಯೊಳ್ (ಗದಾಯು. ೧–೨೬); ಅಶ್ವಾವಳೀ ಖುರಟಂಕಾಹತಿಪಾತಿತಾರಿ ಗಿರಿದುರ್ಗವ್ರಾತಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೪–೨೬); ಗಿರಿದುರ್ಗಂ ತಿಱುಕಲ್ ಸಮಗ್ರವನದುರ್ಗಂ ಕರ್ಬುದೋಂಟಂ . . . ಶ್ರೀ ಸೋಮಭೂಪಾಲನಾ (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೦–೨೩); ಮಿಗೆ ಗಿರಿದುರ್ಗದ ನೆಲಗೋಂಟೆಗೆ ಸವೆಯೆ ಬಳಿಕ್ಕೆ ಸುರಂಗಂಗಳನೆರಡಂ (ಹಮ್ಮೀರ. ೩–೨೬): ಹತ್ತುತಲೆಗಳು ಅವಗೆ ಸುತ್ತಲೂ ವಾರಿಧಿಯು ಮತ್ತೆ ತ್ರಿಕೂಟ ಗಿರಿದುರ್ಗ ರಾವಣನಿಗೆತ್ತಣದು ಕೇಡು (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೮೫೬). 'ವನದುರ್ಗ' ಪರಾ.

ಗಿರಿದುರ್ಗಮಲ್ಲ=ಗಿರಿದುರ್ಗಗಳನ್ನು ಸಾಧಿಸುವುದರಲ್ಲಿ ಶೂರ; ಒಂದು ಬಿರುದು: ಗಿರಿದುಗ್ಗ್ರಮಲ್ಲ ಕೊಂಕಣ ಧೂಮಕೇತು (ಎಇ. XVI, ೩೩೪–೫; 1038); ಸುಭಟರಾದಿತ್ಯ ಕಲಿಗಳಂಕುಸ ಸನಿವಾರಸಿದ್ಧಿ ಗಿರಿದುರ್ಗಮ್ಮಲ್ಲ ಚಲದಂಕರಾಮ (ಕಇಅ. ೬೪–೧೨–೧೩; 1170). [ಗಿರಿ$_1$ + ದುರ್ಗ]

ಗಿರಿಧನ್ವ (ನಾ). ಮೇರುಪರ್ವತವನ್ನೇ ಬಿಲ್ಲನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡಿರುವವನು; ಶಿವ: ಗಿರಿಧನ್ವನೊಳಲ್ಪಧನುರ್ಧರನಾಂ ಸೆಣಸಲ್ ಸಮರ್ಥನೆ (ಶಬಶಂ. ೪–೧೨೨). [ಸಂ. ಗಿರಿಧನ್ವನ್]

ಗಿರಿಧರ (ನಾ). ೧. ಮಂದರಪರ್ವತವನ್ನು ಧರಿಸಿದ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಒಂದು ಅವತಾರ; ಕೂರ್ಮ. ೨. ಗೋವರ್ಧನಪರ್ವತವನ್ನು ಎತ್ತಿ ಹಿಡಿದವನು; ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣ: ಮಾರಸುಂದರ ಗಿರಿಧರ ನೀ ಪೋಗದಿರಯ್ಯಾ (ಗೋಕುನಿ. ೫೩). [ಸಂ.]

ಗಿರಿನಂದನ (ನಾ). ಪರ್ವತರಾಜನಾದ ಹಿಮವಂತನ ಮಗ; ಮೈನಾಕ: ಮಮದ್ವೇಷಿ ಗಿರಿನಂದನಂಗೆಡೆಗೊಟ್ಟಡಂಗಿಸಿದುದೆಂದು ಮುಳಿಸಿಂದ ಸುರಪತಿಯಿಟ್ಟಡೆ ನಿಂದುರಿಯುತಬುಧಿಗೆಯ್ದುವ ವಜ್ರಪೋ (ಹಡಕಾ. ೩–೬೨). [ಗಿರಿ$_1$ + ನಂದನ]

ಗಿರಿನಿತಂಬ (ನಾ). ೧. ಬೆಟ್ಟದ ಮಗ್ಗುಲು,–ತಪ್ಪಲು; ಪರ್ವತದ ಇಳುಕಲು ಪ್ರದೇಶ: ಅನತಿದೂರದ ಗಿರಿನಿತಂಬಸದೃಶದೊಂದೆಳ್ತರದಿ, ವೈಡೂರ್ಯಸಮ ಶಾದ್ವಲದ ಮೇಲೆ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೨೫೬–೬೫೮). ೨. ನಡುಬೆಟ್ಟ. [ಗಿರಿ$_1$ + ನಿತಂಬ]

ಗಿರಿಭುಜಸ್ಥಾನ (ನಾ). ಬೆಟ್ಟದ ಭುಜದಂತಹ ಪ್ರದೇಶ; ಪರ್ವತದ ಮೇಲುಭಾಗ: ಕಟ್ಟಿದನು ಸೌಮಿತ್ರಿ, ಮಲೆಯ ಬಿರುಮಳೆ ಗಾಳಿಗಳಿಗೆ ಮಲೆತುಳಿವಂತೆ,ಪರ್ಣಶಾಲೆಯನೊಂದನೆತ್ತರದೊಳು . . . ಗಿರಿಭುಜಸ್ಥಾನದಲಿ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೦೪೪–೬೪). [ಗಿರಿ$_1$ + ಭುಜ + ಸ್ಥಾನ]

ಗಿರಿಮಲ್ಲ (ನಾ). ಬೆಟ್ಟದ ಮೇಲಿರುವ ಮಲ್ಲ,—ಮಲ್ಲಿಕಾರ್ಜುನ. P ಶ್ರೀಶೈಲಕ್ಷೇತ್ರದಲ್ಲಿ ನೆಲೆಸಿರುವ ಮಲ್ಲಿಕಾರ್ಜುನ: ಉಂಡು ತಿಂದು ನಡಿಯೊ ದಂಡೀಸದಿರು ದೇಹ ಕೆಂಡಗಣ್ಣನ ಗಿರಿಮಲ್ಲನ ತೋರುವೆವು (ಸಿದ್ಧಪು. ೫–೪೮); ಮಂದೇನು ಕೊಟ್ಟೇತ ಮನವೇನು ದಣದೀತ ಮಂಜಾನದಾಗ ಗಿರಿಮಲ್ಲ ಕೊಟ್ಟರ ಮನೆತುಂಬಿ ನಮ್ಮ ಮನತುಂಬಿ (ಗರತಿ. ४०). [ಗಿರಿ$_1$ + ಮಲ್ಲ]

ಗಿರಿಮಲ್ಲಿಕೆ (ನಾ). = ಗಿರಿಮಲ್ಲಿಗೆ : "ಕುಟಜಃ, ಗಿರಿಮಲ್ಲಿಕಾ–ಕೊಡಸು (ಬೆಟ್ಟಮಲ್ಲಿಗೆ) " (ಹಲಾಯು. ೩೨-೪೦). [ಗಿರಿ$_1$ + ಮಲ್ಲಿಕೆ]

ಗಿರಿಮಲ್ಲಿಗೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮಲ್ಲಿಗೆ; ಬೆಟ್ಟಮಲ್ಲಿಗೆ; ಕೊಡಸಿಗೆ: "ಸಿತದೂಳಿಂದ್ರನೊಳು ಗಿರಿಮಲ್ಲಿಗೆಯೊಳೆಲೆಗಳ್ಳಿಯೊಳು ಶಕ್ರವಕ್ಕು " (ಮಂಗರಾ. ೧೫೦-೫೩); ಮಲ್ಲಿಗೆಯಂಬೇವುವು ಗಿರಿಮಲ್ಲಿಗೆಯಂಬುಳ್ವೊಡೆನಗೆ ಬೆಳ್ಗಬ್ಬಿನ ಮೆಲ್ಬಿಲ್ಲೇವುದೊಗೆದ ಕಾಮನ ಬಿಲ್ಲುಳ್ವೊಡೆನುತ್ತೆ ಕಂತು ಮುಯ್ಯಾಂತಿರ್ಪಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೪-೪೫).

[ಗಿರಿ$_1$ + ಮಲ್ಲಿಗೆ]

ಗಿರಿಮಿಟ್ಟು 'ಗಿರಮಿಟ್' ನೋ.

ಗಿರಿಯಜ್ಞ (ನಾ). ಬೆಟ್ಟಕ್ಕೆ ಮಾಡುವ ಪೂಜೆ; ಪರ್ವತಪೂಜೆ: ಇನ್ನೆಮಗೆ ಗಿರಿಯಜ್ಞಮುಂ ಗೋಪಯಜ್ಞಮುಂ ಪ್ರಧಾನಮಂಗಳಂ (ಜಗವಿ. ೪-೭೭ ವ)... [ಗಿರಿ$_1$ + ಯಜ್ಞ]

ಗಿರಿಯಾರತಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆರತಿ: ಗೋಪುರಾಕಾರದ ಆರತಿ; ನೆಲೆಯಾರತಿ (ಕರಾ): ಮಧ್ಯ ಮಾಣಿಕವಿಕ್ಕಿದ ಸಂತಧಾರೆಯ ಚಿಂನದ ಬಟ್ಟಲು ೧ಕ್ಕೆ ತೂಂಕ ೨೨೭ ಚಿಂನದ ಪುರುಷಾಮೃಗದ ಆರತಿ ೧ ಗಿರಿಯಾರತಿ × × × ಕಂಪು ೨೪ (ಸೌಇಇ. IX–11, ೪೮೭-೪ : 1513).

[ಗಿರಿ$_1$ + ಆರತಿ$_1$]

ಗಿರಿರಾಜ (ನಾ). ೧. ದೊಡ್ಡಬೆಟ್ಟ. ೨. ಹಿಮವಂತ: ಒರಂತು ಪೋಪ ದಿವಿಜರ ಹಾರಿ ತಟಂಬಿಡಿದು ಪೊಕ್ಕು ಪೊಱಮಡುವೊಂದಾಕಾರಂ ಗಿರಿರಾಜನ ನವಹಾರದ ಲಂಬಣಮನೇನದನುಕರಿಸಿದುದೋ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೦-೨೭); ಗಿರಿರಾಜಂ ಗೌರಿಯುನಾ ಹರಂಗೆ ಶುಶ್ರೂಷೆಗೆಯಿಸಲೊಡಗೊಂಡೊಯ್ವಂತಿರೆ . . . ಕೈಲಾಸನೆಂಬ ಕಂಚುಕಿ ಬಂದಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೫೧೯); ಭೂದಾನಂ ಧನದಾನಂ ಶ್ರೀದಾನಂಗುಡುತುಮೊಪ್ಪಿದಂ ಗಿರಿರಾಜಂ (ಗಿರಿಕ. ೩-೭೩).

[ಗಿರಿ$_1$ + ರಾಜ]

ಗಿರಿರಿಪು (ನಾ). ಬೆಟ್ಟಗಳ ಹಗೆ; ಇಂದ್ರ: "ಗಿರಿನಮುಚಿಬಲವೃತ್ರ ಜಂಭರಿಪುವೆನೆ . . . ಶಕ್ರನಕ್ಕುಂ " (ಮಂಗರಾ. ೧೨-೨).

[ಗಿರಿ$_1$ + ರಿಪು]

ಗಿರಿಲುಮಿಾಸೆ 'ಗಿರಲುಮಿಾಸೆ' ನೋ.

ಗಿರಿವರ (ನಾ). ಬೆಟ್ಟಗಳಲ್ಲಿ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದುದು; ದೊಡ್ಡ ಪರ್ವತ: ಗಿರಿವರಮಿದು ಕರಿವರಮೆಂದರಿದಱಿಯಲ್ ಗಹನದೊಳಗೆ ಗಿರಿಯುಂ ಕರಿಯುಂ (ಕಾವ್ಯಸಾ. ೧೦೫೭ ಶೂದ್ರಕ). [ಗಿರಿ$_1$ + ವರ$_3$]

ಗಿರಿವಿದಾರಣ (ನಾ). ಕೊಬ್ಬಿದ ಆನೆ ಅಥವಾ ಗೂಳಿಯು ಬೆಟ್ಟದ ಬುಡದ ಮಣ್ಣನ್ನು ಕೊಂಬಿನಿಂದ ತಿವಿದು ಎಸೆಯುವ ಆಟ; ವಪ್ರಕ್ರೀಡೆ: ನೆತ್ತಿ ಬಿರಿದರು ಚಂದ ದಂತ ಮುರಿದರು ಚಂದ ಗಿರಿವಿದಾರಣದೊಳು ಕರಿಗೆ (ಇಂಜಾಪ. ೭೦-೩೭). [ಗಿರಿ$_1$ + ವಿದಾರಣ]

ಗಿರಿವ್ರಾತ (ನಾ). ಬೆಟ್ಟಗಳ ಸಮೂಹ. 'ಗಿರಿವ್ರಾತನಾಥ' ಪರಾ.

[ಗಿರಿ$_1$ + ವ್ರಾತ]

ಗಿರಿವ್ರಾತನಾಥ (ನಾ). ಬೆಟ್ಟಗಳ ಸಮೂಹಕ್ಕೆ ಒಡೆಯ; ಪರ್ವತರಾಜ: ಚಂಡಾಸಿಧಾರಾಕ್ರಾಂತಂ ಪ್ರಾತರ್ಕ್ಯ ವೈರಿವ್ರಜಧರನೆನಿಸಿರ್ದಂ ಗಿರಿವ್ರಾತನಾಥಂ (ಗಿರಿಕ. ೩-೨). [ಗಿರಿವ್ರಾತ + ನಾಥ]

ಗಿರಿಶ (ನಾ). ೧. ಪರ್ವತವನ್ನೇ ತನ್ನ ವಸತಿಯಾಗುಳ್ಳವನು; ಶಿವ: ಹೇಮಪ್ರಭಾಪ್ರಸ್ಫುರಿತ ಗಿರಿಶ ಚಂಚಜ್ಜಟಾಜಾಲಜೂಟವ್ಯೋಮಪ್ರೋದ್ಭಾಸಿಚಂದ್ರಂ ತ್ರಿಭುವನಜನಕಾನಂದಮಂ ಮಾಡುಗೆಂದುಂ (ಕಾದಂಪೂ ೧): ಗಿರಿಶಂ ವಟುವೇಷಮಂ ವಿರಾಜಿಸೆ ತಳೆದಂ (ಗಿರಿಕ. ೯-೮೫): ಮತ್ಪ್ರಾಣೇಶ ಗಿರಿಶ ನಿಮ್ಮಂ ಪೊಗಳ್ವತ್ಯೇಕ್ಷೆಯನಕ್ಷಯಭಕ್ತಿಯನು ದ್ಯತ್ಪ್ರೀತಿಯನೆನ್ನೆರ್ದೆಗೊಲ್ದೀ (ಉದ್ಭದೀ. ೧-೨೦). ೨. ಬೆಟ್ಟದಲ್ಲಿ ವಾಸಮಾಡುವ ಪ್ರಾಣಿ. ೧, ೨ : ಮಂದಜಳನೀಳಕಂಠಕಳಿತಂ ವಿಷಮಾನಳ ಭೀಮಲೋಚನಂ ಪದನತದಾನವಾರಿ ಗಿರಿಶಂ ಗಿರಿಜಾತವಿನೂತಕೇಳಿ ಕಣ್ಗೊಗದವಿದ ಶೋಭೆಯಂ ಕುಡುತಮಿರ್ಪುದು ನಾಗಶಿರೋವಿಭೂಷಣಂ . . . ಉಗ್ರನಿಭೇಂದ್ರನಾದಪೋಲ್ (ಪಾರ್ಶ್ವಪು. ೪-೧೩೨). [ಸಂ.]

ಗಿರಿಶಿಳೀಮುಖ (ನಾ). ಪರ್ವತಗಳನ್ನು ಸುರಿಸುವ ಬಾಣ,–ದಿವ್ಯಾಸ್ತ್ರ, –ಮಂತ್ರಾಸ್ತ್ರ : ಗಿರಿಶಿಳೀಮುಖಿಕವರು ವಜ್ರವ ಪರಿಸಿದರು (ಕುಮ್ಯಾಭೀ. ೯-೪೪). [ಗಿರಿ$_1$ + ಶಿಳೀಮುಖ (=ಶಿಲೀಮುಖ)]

ಗಿರಿಶೃಂಗ (ನಾ). ಬೆಟ್ಟದ ಕೋಡುಗಲ್ಲು,—ತುದಿ: ಗಿರಿಶೃಂಗಾಗ್ರದೆನಿಂದು ನೆಟ್ಟನಿದಿರೊಳ್ಪೋರ್ಪಿಂದುಮಂ ನೋಡಿ (ರಾಜಶೇ. ೧-೧೨೨).

[ಗಿರಿ$_1$ + ಶೃಂಗ]

ಗಿರಿಶ್ರೇಣಿ (ನಾ). ಬೆಟ್ಟದ ಸಾಲು; ಪರ್ವತಪಂಕ್ತಿ: ಕೋಕಸಸ್ ಗಿರಿಶ್ರೇಣಿಯಲ್ಲಿ ಅವನನ್ನು ಬಂಧಿಸಲು ಸ್ಯೂಸ್ ಅಪ್ಪಣೆಕೊಟ್ಟಂತೆಯೇ ನಡೆಯುತ್ತದೆ (ಬದ್ಧಪ್ರ. ೩೯ ಪುಟ). [ಗಿರಿ$_1$ + ಶ್ರೇಣಿ]

ಗಿರಿಸ (ನಾ).=ಗಿರಿಶ ೧ : "ಗಿರಿಶ–ಗಿರಿಸ" (ಶಮದ. ೨೫೩ ಪ್ರಯೋ).

[< ಸಂ. ಗಿರಿಶ]

ಗಿರಿಸಾನು (ನಾ). ಪರ್ವತದ ತಪ್ಪಲು,–ಸಮಭೂಮಿ: ಗಿರಿಸಾನುಪ್ರಸರಝ್ಝರೋತ್ಕರತರಂಗಾಕೀರ್ಣವಾರ್ಬಿಂದು ಬಂಧುರಮುಕ್ತಾಫಲಮಾಲಿಕಾಲಸಿತರ್ . . . ಮುನೀಶ್ವರರಿರ್ದಪ್ಪರಮುಕ್ತಿಕಾಂತೆಯೊಲಿಸಲ್ಕಾಳ್ದಂತೆ ನೈಪಥ್ಯಮಂ (ರಾಜಶೇ. ೯-೩೪): ಹೊಸಬಿಸಿಲ ಸೋಂಕಿಂಗೆ ಸೊಗಸಿ ಮೆಯ್ ಕಾಯಿಸುತೆ ಗಿರಿಸಾನುಶಾದ್ವಲದಿ ನಿಂತು (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೩೪೫-೧೫೪).

[ಗಿರಿ$_1$ + ಸಾನು]

ಗಿರಿಸಾರ (ನಾ). ಕಬ್ಬಿಣ: "ಗಿರಿಸಾರಂ ಶಿಲಾಸಾರವಾಯಸಂ ಲೋಹಮೆನೆ ಕಬ್ಬೊನ್ನಿಗಕ್ಕು ನಾಮಂ " (ಮಂಗರಾ. ೩೦-೩). [ಗಿರಿ$_1$ + ಸಾರ$_3$]

ಗಿರಿಸಿಂಪಿ (ನಾ). (ಬೆಟ್ಟದ ಮೇಲಿನ ಜಾತ್ರೆಗೆ ಹೋಗಿ ತಂದ) ಒಳಲೆ,–ಗಿಂಡಿ (?): ಹಾಲ ಕುಡಿ ಎಂದರೆ ಹನ್ನೆರಡು ಬಟ್ಟಲ ಕೀಲ ರಂಜಣಗಿ ಗಿರಿಸಿಂಪಿ ಕಂದಗ ಹಗಲೆಲ್ಲಿ ತರಲೆ ನೊರೆಹಾಲು (ಹಳ್ಳಿಹಾ. ೭೭).

[ಗಿರಿ$_1$ + ಸಿಂಪಿ$_1$ (<ಸಿಂಪು$_1$)]

ಗಿರಿಸುತ (ನಾ). ೧. ಮೈನಾಕಪರ್ವತ. ೨. ಆನೆ; ಗಜ (?). ೧, ೨ : ಗರಳವನುಗುಳ್ವ ಲೋಚನದಿ ಶ್ರುತಿಪನಂತಚಲಾದ್ರಿವೃತ್ತದಿಂ ಕೃಷ್ಣಗಿರಿ (?) ಸುತ[ಪಾಠಾಂ. ವೃತ್ತ]ರನೊಳಕೊಂಡು ತದ್ವೈರಿಗಳ ಗರ್ಜಿಸುವ ತೆಱದೊಳೊಪ್ಪಿತು ಸಮುದ್ರಂ (ಭಾವಚಿಂ. ೧-೨೩). [ಗಿರಿ$_1$ + ಸುತ$_2$]

ಗಿರಿಸುತೆ (ನಾ). ಪರ್ವತರಾಜನ ಮಗಳು; ಪಾರ್ವತಿ: "ಗಿರಿಸುತೆ ಖಡ್ಗ ಕಾಮಿನಿ ಬಲಾನ್ವಿತರೆಂಬಿವು ಶಕ್ತಿಶಬ್ದಮುಂ " (ನಾನಾರ. ೭೦); ಗಿರಿಸುತೆ ಚುನ್ನವಾಡಿ ನಗುತಿರ್ದಪಳ್ (ಜಗವಿ. ೧೭-೯೮): ಗಿರಿಸುತೆಯುಂ ಕಾಣ್ಬನ್ನಂ . . . ಗಿರಿಶಂ ವಟುವೇಷಮಂ ವಿರಾಜಿಸೆ ತಳೆದಂ (ಗಿರಿಕ. ೯-೮೫).

[ಗಿರಿ$_1$ + ಸುತೆ]

ಗಿರೀಂದ್ರ (ನಾ). = ಗಿರಿರಾಜ ೨ : ಸುರಕೇಳೀಲೀಲೆಯಿಂ ತಳ್ತ ಪೆಂಪು ಗಿರೀಂದ್ರಾಹ್ವಯಮಾದ ಪೆಂಪು ಮಿಗೆ ಪೆಂಪಂ ಪೆತ್ತುದಾ ಪರ್ವತಂ (ಸುಕುಮಾ. ೧-೭೭): ಗಿರೀಂದ್ರಾತ್ಮಜಾತೇ ಕರೀಂದ್ರಾಸ್ಯಮಾತೇ . . . ವರಾಂಭೋಜಪಾಣೇ ಜಯಶ್ರೀ ಮೃಡಾಣೀ (ವೃಷವಿ. ೫-೯೯)

[ಗಿರಿ$_1$ + ಇಂದ್ರ]

ಗಿರೀಂದ್ರಮಹ (ನಾ). ಪರ್ವತಪೂಜೆ; ಪರ್ವತೋತ್ಸವ: ಗೋಪವೃದ್ಧರ್ . . . ಮಹೇಂದ್ರಮಹಮಂ ಮಾಣ್ದು ಗಿರೀಂದ್ರಮಹಮು ನೊಡಂಬಟ್ಟು (ಜಗವಿ. ೪-೭೯ ವ). [ಗಿರೀಂದ್ರ + ಮಹ]

ಗಿರೀಶ (ನಾ). ೧. ಹಿಮಾಲಯ. ೨. ಪರ್ವತದ ಒಡೆಯ: ಕೈಲಾಸದ ಅಧಿಪತಿ: ಶಿವ. [ಗಿರಿ$_1$ + ಈಶ]

ಗಿರೀಶ್ವರ (ನಾ). ಗಿರೀಶ ೨ : ಶಾಶ್ವತಾಯ ಮಹೇಶ್ವರಾಯ ಗಿರೀಶ್ವರಾಯ [illegible] ನಮೋ ಗುರುಸಂಗಮೇಶಾಯ (ಬಸಪು. ೬೧-೪೬). [ಗಿರಿ$_1$ + ಈಶ್ವರ]

ಗಿರು 'ಗಿಜು' ನೋ.

ಗಿರುಕಿಸು (ಕ್ರಿ). ಸುತ್ತಿಸು ; ತಿರುಗಿಸು : ದಿಶಬೆಳಗೂ ನಿರುಕಿಸುವೆ, ದೆಸೆ ದೆಸೆಗೂ ಗಿರುಕಿಸುವೆ (ಉಮ್ಯಾಚಿ. ೬೩-೬). [< ಗಿರಕಿ$_1$ + – ಇಸು$_3$]

ಗಿರುಗಟೆ, ಗಿರಗಟ್ಟೆ, ಗಿರಿಗಟ, ಗಿರ್ಗಟ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ವಾದ್ಯ : ಕಜುಕಂಚಿಗ ಬಾಚಯ್ಯನಗ್ಗದ ಗಿರುಗಟೆಯ ಶಿವದೇವನು (ಸಾನಂಪ. ೯-೬೮) ; ಗಿರುಗಟೆಯ ಸಿವುರ ಸಿಪ್ಪಿನ ಕೊರಗಿನ ಕಿನ್ನರದ ಸರಮ ಸರಮಾ ಪೊಟಲೊಳ್ (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೪-೧೦೪) ; ಗಿಟ್ಟಿಂಬ ಗಿರುಗಟೆಯ ನಿಬಿಡತರ ಪಟುರಟನದೊಡನೆ (ರಾಜಶೇ. ೬-೧೧ ವ) ; ಬೀದಿ ವಾಡಿಂಗೆ ತಾರೆಲೆಲೆ ತಾರೆಲೆಯೆಂಬ ಪೋದಿಂಗೆ ಕುರುಂಬುವಾಡಿಂಗೆ ಗಿರುಗಟೆಯುಂ ಮೊದಲಾದವಂ ನುಡಿಸಿವಾಡುವ (ಜಕೋಪು. ೧-೩೩). ೨. ಕಡ್ಡಿಗೆ ಕಾಗದದ ಅಥವಾ ಗರಿಯ ತುಂಡುಗಳನ್ನು ಹೂವಿನಾಕಾರವಾಗಿ ಜೋಡಿಸಿ, ಗಾಳಿಗೆ ಎದುರಾಗಿ ಹಿಡಿದರೆ ಗಿರಗಿರನೆ ತಿರುಗುವ ಒಂದು ಆಟದ ವಸ್ತು : ತಿರುತಿರುಗಿ ಬಿರಿವುದೀ ಗಿರುಗಟೆಯ ಬಳಲು ! (ಗೀವಿಂ. ೫೦-೯). **ಗಿರಗಟ್ಟೆ :** ೨. ನಾನು ಶಿಶ್ಯನಸಂಥಾ ದೃಢನಿರ್ಧಾರವಿಲ್ಲದ ಗಾಳಿಗಿರಗಟ್ಟೆಯಾಗಿದ್ದ (ಶಾರಮ. ೬೪). **ಗಿರಿಗಟ :** ೧. ಗೀರ್ಗಟ –ಗಿರಿಗಟ (ಶಮದ. ೨೫೪ ಪ್ರಯೋ). **ಗಿರ್ಗಟ :** ೧. ಮೇಳೈಪ ಕಂಸಾಳದ ಗರ್ಗರಿಪ ಗಿರ್ಗಟಂಗಳ ಪೊಣ್ಮುವ ತಾಳದ ಉಣ್ಮುವ ಗಾನದ ಭೃಂಗಿಯ ನರ್ತನದ (ಗಿರಿಕ. ೦೦-೬೯ವ) ; ಶ್ರುತಿಕಷ್ಟಂ ಬರೆ ಸಂಧಿ ಮಾಡಲಾಗದು ಕರಡೆಯ ಗಿರ್ಗಟದ ದನಿಪೊಲವುರವವೆಂದುಂ (ಶಮದ. ೩೩).
[ದೇಶ ತುಳು. ಗಿರಿಗಟ್ಟ ; ತೆಲು. ಗಿರಿಗಟ, ಗಿರ್ಗಟ]

ಗಿರುಗೇಣು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ತೆರಿಗೆ : ಕಂಪು ಗಿರುಗೇಣುವಡದ ತಲೆ × × × ಬರಣ ಸರ್ಬಾಯ ಸಹಿತವಾಗಿ ಕೊಟ್ಟ ಕೊಡಗಿ (ಎಕ. IX, ಬೆಂಗಳೂ. ೯೭-೧೪ : 1347). [?]

ಗಿರುಜೆ (ನಾ). ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಪಕ್ಷಿ (?) : ಟಿಕ್ಕಳ ದ್ವಿತಯ ಲಾವುಗೆ ತೋರಗಿರುಜೆಯುಂ ಕುಕ್ಕುಟ ತಗರು ಕೋಣಗಳ ಸೊಕ್ಕಾನೆಗಳ ಕಾದಿಸುತಿರ್ದ ದೊರೆಗಳ ಮಕ್ಕಳೆ ಕೂಡೆ ಬೀದಿಯಲಿ (ಮೋದಕ. ೧೭-೮೨). [?]

ಗಿರೆ (ನಾ). ವಾಣಿ ; ಸರಸ್ವತಿ : ಮೇಣೆಂಬುದಱಿಂ ಗೀರ್ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಗಿರೆ ಎಂದೆತ್ವಮುಮುಂಟು (ಶಮದ. ೮೭ ಪ್ರಯೋ). [<ಸಂ. ಗಿರ್]

ಗಿರೇಬಾಜ (ನಾ). ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಪಾರಿವಾಳ ; ಪಲ್ಟಿಹೊಡೆಯುವ ಪಾರಿವಾಳ : ಗಿರೇಬಾಜ ಪಾರಿವಾಳಗಳು ಪಾರುವಾಗ ಲಾಗಹೊಡೆಯುತ್ತವೆ (ಮುಂಬಯಿ. ೩-೦೧೦). [←ಮರಾ. ಗಿರೇಬಾಜ್]

ಗಿರ್ಕಿ 'ಗಿರಕಿ$_1$' ನೋ.

ಗಿರ್ಕಿಮೆಟ್ಟು 'ಗಿರಕಿಮೆಟ್ಟು' ನೋ.

ಗಿರ್ಗಟ 'ಗಿರುಗಟೆ' ನೋ.

ಗಿರ್ದ 'ಗಿರ್ಧ' ನೋ.

ಗಿರ್ದಿ (ನಾ). ಸುತ್ತುಗಟ್ಟುವಿಕೆ ; ಆಕ್ರಮಣ : ಪಾದುಷಾಸಾಹೇಬರವರು ಆ ನರಪತಿಗೆ ಗಿರ್ದಿಮಾಡಿ ಯಾವತ್ತು ಕರ್ಣಾಟಕದೇಶದಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ಠಾಣ್ಯ ಹಾಕಿ ಅಮಲು ಬಂದೋಬಸ್ತು ಮಾಡಿದರೆ ಮಾನ ಉಳಿದೀತು (ಬಜ್ಯರು. ೪).
[←ಪಾರ. ಹಿಂ. ಮರಾ. ಗಿರ್ದಿ]

ಗಿರ್ದೆ 'ಗಿರದೆ' ನೋ.

ಗಿರ್ಧ, ಗಿದ್ದ, ಗಿರ$_1$, ಗಿರ್ದ (ನಾ). ೧. ನಾಲ್ಕರಲ್ಲಿ ಒಂದು ಪಾಲು ; ಕಾಲುಭಾಗ : ಅರ್ಧಕ್ಕಿಯು ಪರಿಭಾಗವ ಮಾಡಿದಲ್ಲಿ ಗಿರ್ಧವೆನಿಸಿತ್ತು (ಅಸಂದೀ. ೨೭೮-೨೦) ; ಉಬ್ಬಿನೊಡನೆ ತಿಂದ ಗಿರ್ಧ ಬಕ್ಕರಿಯಲ್ಲದೆ ಮೂರು ದಿನದಿಂದ ನನ್ನ ಹೊಟ್ಟೆಗೆ ಅನ್ನವಿದ್ದಿಲ್ಲ (ಸ್ವಾತಿಚಿ. ೨೫೩). **ಗಿದ್ದ :** ೧. "ಗಿದ್ದ–ಗಿರ್ದ (ಧಿ)" (ಜಾನಕೋ. ೪೮). 'ಗಿದ್ದಗಾಣೆ' ಪರಾ. **ಗಿರ$_1$:** ೧. 'ಗಿರಕಾಲು', 'ಗಿರಪಾವು' ಪರಾ. **ಗಿರ್ದ :** ೨. (ಆಲಂ) ಸ್ವಲ್ಪ ; ಅಲ್ಪಭಾಗ : ಗಾರ್ಧಪದ ಮರಿಯ ತಂದಾವಿನ ಪಾಲಿಟ್ಟು ನಿರ್ಧರವಾಗಿ ತುರಗವ ಮಾಡುವೆನೆಂದು ಮೂರ್ಧನ್ಯನಾಗಿ ನಿದ್ರೆಗೆಟ್ಟು ಕಾಯಲು ಗಿರ್ದವಾದರೂ ತೋರಿ ಕಾಣಪೋದೆ (ವಿಸಾಸು. ೮೯-೪). 'ಅರ್ಧ' ಪರಾ. [℗ ಇದು 'ಅರ್ಧ' ಎನ್ನುವ ಪದದ ಸಾಮ್ಯದ ಮೇಲೆ ಮಾಡಿಕೊಂಡ ರೂಪ]

ಗಿರ್ಯಾ (ನಾ). (ಕರಾ) ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಮೀನು. [?]

ಗಿರ್ರನೆ 'ಗಿಜ್ಜನೆ' ನೋ.

ಗಿರ್ಲುಮಿಸಾಷೆ 'ಗಿರಲುಮಿಸಾಷೆ' ನೋ.

ಗಿರ್ವಂದಿ (ನಾ). ಅಗುಳಿ ; ಕೀಲು (?) : "ಸಂಕು=ಕೊಱಡು, ಗಿ[ಪಾಠಾ. ನಿ]ರ್ವಂದಿ (ಶಮದ. ೨೩೩ ಅಡಿಟ). [℗ ಇದು 'ನಿರ್ವಂದಿ' ಎಂಬುದರ ಅಪಲಿಖಿತವಿರಬಹುದು]

ಗಿಲ್ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣಶಬ್ದ : ಭೋರಗೆಜ್ಜೆ ಗಿಲ್ಲಂದಾವೇಳಯ್ಯಾ ಸಿದ್ಧರಾಮಾ (ಮಲ್ಲಿಗ. ೪).

ಗಿಲಕು (ನಾ). ಗೆಜ್ಜೆ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಸದ್ದನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಒಂದು ಅನುಕರಣಶಬ್ದ. 'ಗಿಲಕುಮರ' ಪರಾ.

ಗಿಲಕುಮರ (ನಾ). ಅಲ್ಲಾಡಿದಾಗ ಗಿಲಕುಗಿಲಕು ಎಂದು ಶಬ್ದ ಮಾಡುವ ಕಾಯಿಗಳುಳ್ಳ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ : ಗಿಲಗಂಚಿಯ ಮರ : "ಘಂಟಾರವಾ, ಶಣಪುಷ್ಪಿಕಾ–೨ ಗಿಲಿಗಿಂಚಿಯ ಗಿಡದ ಹೆಸರುಗಳು, ಗಿಲಕುಮರ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೧೯). [ಗಿಲಕು + ಮರ$_1$]

ಗಿಲಕೆ 'ಗಿಲಿಕೆ' ನೋ.

ಗಿಲಗಂಚಿ$_1$ 'ಗಿಲಿಗಿಂಚಿ' ನೋ.

ಗಿಲಗಂಚಿ$_2$ 'ಗಿಲಿಗಿಂಚೆ' ನೋ.

ಗಿಲನ, ಗಿಳನ (ನಾ). ನುಂಗುವಿಕೆ ; ನೊಣೆಯುವಿಕೆ : "ನುಂಗು–ಗಿಲನೇ" (ಶಮಧಾ). **ಗಿಳನ :** ರಾಜ ಚಾಂಡಾಲನ ಬಾಹುರಾಹುಗಿಳನಂ ನಿನಗೆತ್ತಣೆನೆತ್ತ ಬಂದುದೋ (ಅನಂಪು. ೧೧-೬೫) ; ದನುಜನೊಡಲಂ ಸೀಳ್ದು ಮೂಲವಹ್ನಿಯನದಂ ಗಿಳನಮಂ ಗೆಯ್ಸಲಕಟ (ಘೋರಾಸು. ೧೫-೩೪).
[ಸಂ.]

ಗಿಲಾಯ 'ಗಿಲಾವು' ನೋ.

ಗಿಲಾಯಿ 'ಗಿಲಾವು' ನೋ.

ಗಿಲಾವು, ಗಿಲಾಯ, ಗಿಲಾಯಿ (ನಾ). ಗೋಡೆ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಲೇಪನಕ್ಕೆ ಅನುಕೂಲವಾದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮಿಶ್ರಣ ; ಮೆದುಗಾರೆ : ಮಾನವ ಶರೀರಗಳೆಂಬ ಗೋಡೆಗಳಿಂದ ದುರ್ಗುಣಗಳ ಗಿಲಾವನ್ನು ಕೆದರಿ ಹಾಕುವರು (ಪರಪ. ೨೬೪). **ಗಿಲಾಯ :** ಇದು (ಬಾನಕ್ಕಿಯು) ಒಂದು ತರ ಗಿಲಾಯವನ್ನು ಸಿದ್ಧಮಾಡಿ . . . ಚಲೋ ಗಟ್ಟಿಮುಟ್ಟ ಗೂಡನ್ನು ಕಟ್ಟಿಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ (ಮುಂಬಯಿ. ೫-೧೧೦). **ಗಿಲಾಯಿ :** ರಾಯರ ಮುಖದ ಮೇಲೆ, ಮನದ ಸಂಶಯ ಸೋಜಿಗವೆಲ್ಲ 'ಗಿಲಾಯಿ' ಮಾಡಿದಂತಿತ್ತು (ಕೋಚನೀ. ೫೯) ; ಗೋಡೆಗಳಿಗೆ ಗಿಲಾಯಿ ಮಾಡಿಸುವುದು, ಫರಸು ಮಾಡುವದು . . . ಇತ್ಯಾದಿ ಕೆಲಸ ಪ್ರಾರಂಭವಾಯಿತರಿ (ಚಂದುಟ. ೯೩).
[← ಪಾರ. ಗಿಲಾಬ್ ; ಹಿಂ. ಗಿಲಾವ್, ಗಿಲಾವಾ ; ಮರಾ. ಗಿಲಾವಾ]

ಗಿಲಿ (ನಾ). ಗೀಳು ; ಹಂಬಲ : ನಾಟಕಗಳಲ್ಲಿ ಪಾತ್ರವಹಿಸಲು ಅವನಿಗೆ ಇದ್ದ ಗಿಲಿ. ಆಸೆ ಮತ್ತಾವ ಕೆಲಸದ ಮೇಲೂ ಇರಲಿಲ್ಲ (ಮಗಮೂಂ. ೯) : ಅವನಿಗೆ ಎಲ್ಲ ಹೊತ್ತಲು ಇದೆ ಗಿಲಿ (ಮೂಕಮ. ೦೯).
[ದೇಶ ತಮಿ. ಕಿಲಿ ; ಮಲ. ಕಿಲ್ಲು ; ತೆಲು. ಗಿಲಿ]

ಗಿಲಿಕೆ, ಗಿರಿಕೆ$_1$, ಗಿರಿಗೆ$_1$, ಗಿಲಕೆ, ಗಿಲುಕಿ (ನಾ). ೧. ಗಿಲಿಗಿಲಿ ಎಂದು ಸದ್ದುಮಾಡುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮಕ್ಕಳ ಆಟಿಕೆ: ಸಖರಾಯು ನೆಂಬೊಂದೆಳಗೂಸು ಕೈಯೊಳು ಪಿಡಿದು ಗಿಲಿಕೆಯು ಕೋಲನಿತ್ತಯ್ಯ ಗೆಬಗಿತಿದು ಬಲಿಕೆಯು ಮೆಚ್ಚಲೈಯೆಂದ (ಭರತ. ೪೬-೧೨೬) : ನೀಲಮೇಘ ಶ್ಯಾಮಲಕಾಯನು ಲೋಲ ಗಿಲಿಕೆಯು ಧರಿಸಿ (ಅರ್ಜವಿ. ೧೬-೨೯) ; ಹೊಸ ಅಂಗಿ, ಕುಪ್ಪಾಲಿ, ಗಿಲಿಕೆ, ಕಡ್ಲೇಪುರಿ, ರಾಗಮಾಲಿಕೆ ತೆಗೆದುಕೊಡದಿದ್ದರೆ ಮೂರುದಿನವಾಗಲಿ ಅಳುವುದನ್ನು ಬಿಡುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ (ಹುಟ್ಟಿಹ. ೧೫೫). ೨. ಎತ್ತಿನ ಕೋಡಿನ ತುದಿಗೆ ಅಳವಡಿಸುವ, ಗಿಲಿಗಿಲಿ ಎಂದು ಸದ್ದುಮಾಡುವ ಒಂದು ಅಲಂಕಾರ: ಉಭಯದ ಕೋಡ ಕಿತ್ತು ನಲಿದೊಲವಿನ ಹೊಲನ ಬಿಟ್ಟು ಕೊಂಬಿನ ಗಿಲಿಕೆಯುಲ್ಲೊಲದಾಡುವ (ಸರ್ವವ. ೬೬-೪೩೦). **ಗಿರಿಕೆ$_1$** : ೧. ಎನ್ನ ಕಯ್ಯೊಳಾರ್ ಮರಸಿಟ್ಟರೀ ಗಿರಿಕೆಯನ್ನ (ಗೀವಿಂ. ೫೦-೬). **ಗಿರಿಗೆ$_1$** : ೨. ಬಳಸುವೇಱುವ ಸುೞಿವಗಲ್ವಿನ್ನಪ್ಪ ಚಾರಣದೋಷವಲ್ಲದೆ ಪೊಟ್ಟವಟ್ಟಳೆಗೆ ಸಮನಾಗೆ ಗಿರಿಗೆಯು ಕೋಲ್ಮುಟ್ಟಿ ಮಿಗಲುಂ (ಎಕ. II, ೧೩೩-೯೧ : 982). **ಗಿಲಕೆ** : ೧. ಗಾರುಡಿಗರು ಉಪಯೋಗಿಸುವ ರಟರಟ ಗಿಲಕೆಯೇ ಇವರ ವಾದ್ಯಗಳು (ಪ್ರವಾಇ. I, ೫೯). **ಗಿಲುಕಿ** : ೧. ಕ್ಯಾಬಿನಿನ ಒಳಗಿದ್ದರೆ, ಗಿಲುಕಿಯೊಳಗಿನ ಕಾಳುಗಳ ಹಾಗೆ ಅಲ್ಲಾಡುತ್ತಿರಬೇಕು (ನಿಬಂಧ. II, ೧೮೩).

[ದೇಜ ತಮಿ. ಕಿಲುಕಿಲಿ ; ತುಳು. ಗಿಲಿಕಿಟ್ಟ ; ತೆಲು. ಗಿಲಕ, ಗಿಲ್ಕ]

ಗಿಲಿಗಿಂಚ, ಗಿಲಗಂಚಿ$_1$ (ನಾ). (ಉಕ) ಒಂದು ಬಗೆಯ ಭಕ್ಷ್ಯ ; ಕರ್ಜಿಕಾಯಿ : ಹುರಿಟ್ಟ ಬಾನದ್ಹಿಟ್ಟ ಕರದಂಟ ಕೋಡಬೇಳಿ ಬುರುಬುರಿ ಚಕ್ಕಲಿ ಗಿಲಿಗಿಂಚ ಮಾಡಿದರು (ಸಿದ್ಧಪು. ೧೬-೩೫). **ಗಿಲಗಂಚಿ$_1$**: ದೀಪಾವಳಿ ಫಳಾರಕ್ಕ ಚಕ್ಕುಲಿ ಗಿಲಗಂಚಿ ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಹೇಗೆ ? (ರೂಢಿ) [?]

ಗಿಲಿಗಿಂಚೆ, ಗಿಲಗಂಚಿ$_2$, ಗಿಲಿಗಿಚ್ಚಿ (ನಾ). ೧.=ಗಿಲಕುಮರ: "ಘಂಟಾರವಾ, ಶಣಪುಷ್ಪಿಕಾ– ೨ ಗಿಲಿಗಿಂಚೆಯು ಗಿಡದ ಹೆಸರುಗಳು, ಗಿಲಕುಮರ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೧೯). ೨. ಮಕ್ಕಳ ಆಟಿಕೆ ; ಗಿಲಿಕೆ : (ಕ). **ಗಿಲಗಂಚಿ$_2$** : ೨. ಬಾಲರ ತಕ್ಕ ಹೊಸ ಗಿಲಗಂಚಿ (ಲೋಕಗೀ. ೧೫೫). **ಗಿಲಿಗಿಚ್ಚಿ** : ೨. ಕುಣಿವ ಅಣುಗನ ಕಯ್ಯ ಗಿಲಿಗಿಚ್ಚಿಯಾದುದಾ ಶೈಲವನಭೂಮಿ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೪೦೩-೨೧) ; ಅವೆಲ್ಲವೂ ಒಟ್ಟುಲಿದು ಕಾಡೆಲ್ಲಾ ಗಿಲಿಗಿಚ್ಚಿ ಆಡಿಸಿದ ಹಾಂಗಿದೆಯಲ್ಲಾ! (ಮಲಮ. ೨೬೬).

[ದೇಜ ತೆಲು. ಗಿಲಿಗಿಂತ, ಗಿಲಿಗಿಚ್ಚ]

ಗಿಲಿಗಿಚ್ಚ ' ಗಿಲಿಗಿಂಚೆ ' ನೋ.

ಗಿಲಿಗಿಲಿ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣಧ್ವನಿ: ಗಿಲಿಗಿಲಿ ಎಂಬೊ [ಪಾಠಾಂ. ಘಲು ಘಲು ಘಲುರೆಂಬ] ಹೊನ್ನ ಕಡಗ ಗೆಜೆ (ಪುರಂದ. ೨-೬೨-೧) : ನಿಂದಾರ ಗಿಲಿಗಿಲಿಯು ನಾದದಲಿ ನೀರೇರು (ಜಾಸಿಗ. ೨೦).

ಗಿಲಿಗಿಲಿಗಂಬ ' ಗಿಲಿಗಿಲಿಗಂಭ ' ನೋ.

ಗಿಲಿಗಿಲಿಗಂಬವಾಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಗಿಲಿಗಿಲಿಗಂಬದಾಟವನ್ನು ಆಡುವಂತೆ ಮಾಡು ; ಒಂದು ಕಂಬದಿಂದ ಮತ್ತೊಂದು ಕಂಬಕ್ಕೆ ಓಡಿಹೋಗುವಂತೆ ಮಾಡು. ೨. (ಆಲಂ) ಸ್ಥಾನಪಲ್ಲಟವನ್ನುಂಟುಮಾಡು ; ಬೇರೆ ಬೇರೆ ರಕ್ಷಕರನ್ನು ಹುಡುಕುವಂತೆ ಮಾಡು : ವಿರೋಧಿಬಲಕ್ಕೆ . . . ದೋಃಪ್ರತಾಪದಿಂ ಗಿಲಿಗಿಲಿಗಂಬವಾಡಿಸುವನಾಹವದೊಳ್ಕಲಿಬಿಟ್ಟದೇವಂ (ಎಕ. XII, ಚಿಕ್ಕನಾ. ೨೧-೩೪ ; 1160).

[ಗಿಲಿಗಿಲಿಗಂಬ (< ಗಿಲಿಗಿಲಿಗಂಭ) + ಆಡಿಸು]

ಗಿಲಿಗಿಲಿಗಂಭ, ಗಿಲಿಗಿಲಿಗಂಬ (ನಾ). ೧. ಆಟವಾಡಲು ಬಳಸುವ ಕಂಬ : ಬಾಲಕಂ ನಲಿನಲಿದಾಡುವ ಗಿಲಿಗಿಲಿಗಂಭಂಗಳಪ್ಪುರುದಂಡಂಗಳ (ಬಸರ. ೨-೩೩). ೨. ಒಂದು ಕಂಬದಿಂದ ಮತ್ತೊಂದು ಕಂಬಕ್ಕೆ ಓಡಿಹೋಗಿ ಮುಟ್ಟುವ ಒಂದು ಆಟ. **ಗಿಲಿಗಿಲಿಗಂಬ** : ೨. ಪರನೃಪರ ಭುಜಸ್ತಂಭಾಂತರಂಗಳೊಳು ವಿಜಯಲಕ್ಷ್ಮಿ ಗಿಲಿಗಿಲಿಗಂಬಂ ಪಿರಿದಲಸಿ ವಿಕ್ರಮಾಂಕಸ್ಥಿರಬಾಹುಸ್ತಂಭ ಶಾಳಭಂಜಿಕೆಯಾದಳು (ಸೌಇಇ. IX-1, ೧೯೬-೧೧; 1119). 'ನಿಱುನಿಱುಗಂಬ' ಪಠಾ. ☞ ಈ ಆಟದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಕಂಬವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಮತ್ತೊಂದು ಕಂಬವನ್ನು ಮುಟ್ಟುವ ಮಧ್ಯೆ ಎದುರುಪಕ್ಷದವರು ಆಟಗಾರರನ್ನು ಮುಟ್ಟಿದರೆ ಅವರು ಸೋತರೆಂದು ಅರ್ಥ. ಇದು ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಹೆಣ್ಣುಮಕ್ಕಳು ಆಡುವ ಆಟ.

[ಗಿಲಿಗಿಲಿ ? + ಕಂಭ]

ಗಿಲಿಗಿಲಿಮಂಚ (ನಾ). ಗಿಲಿಗಿಲಿ ಎಂದು ಶಬ್ದ ಮಾಡುವ ಗೆಜ್ಜೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಮಂಚ : ಮುತ್ತಿನ ಸೆರಗಾಗೊರಸ್ಯಾಳು ಚಾಮುಂಡಿ ಗಿಲಿಗಿಲಿ ಮಂಚ ಕೊಡಪ್ಹಾಸಿ ಚಾಮುಂಡಿ (ನಾಪದ. ೧೦೨). [ಗಿಲಿಗಿಲಿ+ಮಂಚ]

ಗಿಲಿಗಿಲಿಸು (ಕ್ರಿ). ಗಿಲಿಗಿಲಿ ಎಂದು ಶಬ್ದಮಾಡು : ಗಾಡಿ . . . ಓಡ ಹತ್ತಿದ್ದರಿಂದ ಗಿಲಿಗಿಲಿಸಿದ ಎತ್ತಿನ ಗಂಟೆಗಳ ನಿನಾದ (ಮೂರುದಾ. ೧೧೪).

[ಗಿಲಿಗಿಲಿ + – ಇಸು$_3$]

ಗಿಲಿಗಿಸು (ಕ್ರಿ). ಚಕ್ಕಳಗುಳಿಯಿಡು : ಹುಲಿ ನಲಿದು ಗಿಲಿಗಿಸಿ ಗೆಜ್ಜೆಗಟ್ಟಿ ಒಲಿದಾಡಿತ್ತು, (ಆದವ. ೩೮-೧೧೩). [ಗಿಲಿಗು + – ಇಸು$_3$]

ಗಿಲಿಗು (ನಾ). ಕಚಗುಳಿ ; ಚಕ್ಕಳಗುಳಿ : ಕರಡಿಯು ಗಿಲಿಗಿನಲ್ಲಿ ಸತ್ತು ಕೋಡಗದ ಚೇಷ್ಟೆಯಲ್ಲಿ ಸಿಕ್ಕಿ (ಅಆಮಾ. ೧೫೫-೧೯೨). [?]

ಗಿಲಿತ, ಗಿಳಿತ (ಗುಂ). ನುಂಗಿದ ; ನೊಣೆದ ; ತಿಂದ. **ಗಿಳಿತ** : ಮುಳುಗಿತಾಶಾಸಮುದ್ರದಿ ಲಜ್ಜೆ ದಾಕ್ಷಿಣ್ಯವಿಳಿತಮಾಯಿತ್ಯತಪ್ಪ ಸಿರಿ ಬಿಸಿಲ್ಗೊರೆಯೊಳಗೆ ಗಿಳಿತಮೆನಿಸಿತು ಮನೋರಥ ಕಾಳಕೂಟನಿಭ ಕಾಸಾರದೊಳ್ (ಮಂಜಾರಾ. ೨-೮.೮). [ಸಂ.]

ಗಿಲಿಬಿಲಿ$_1$ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣಶಬ್ದ : ಗಿಲಿಬಿಲಿಯೆನೆ ಬಟ್ಟಮುತ್ತಿನ ಸರಗಳು (ಚಂಪ್ರಸಾಂ. ೧೬-೬೪).

ಗಿಲಿಬಿಲಿ$_2$ (ನಾ). (ಉಕ) ತೊಂದರೆ; ಹಿಂಸೆ ; ಕಾಟ. [<ಗಲಿಬಿಲಿ]

ಗಿಲೀಟ್ ' ಗಿಲೀಟು ' ನೋ.

ಗಿಲೀಟು, ಗಿಲೀಟ್ (ನಾ). ೧. ತಾಮ್ರ ಮೊದಲಾದ ಲೋಹಗಳಿಗೆ ಮೆರುಗಿಗಾಗಿ ಬಳಿಯುವ ಚಿನ್ನ ಅಥವಾ ಬೆಳ್ಳಿಯ ಮುಲಾಮು,– ಲೇಪನ: " ಚಿನ್ನದ ಮುಲಾಮು; ಸ್ವರ್ಣಲೇಪ; ಗಿಲೀಟು" (Gilt. ಇಂಕನಿ) : ಗಿಲೀಟಿನ ಪದಾರ್ಥಕ್ಕೆ ಒಳಗು–ಹೊರಗು : ಹೇಮಕ್ಕುಂಟೇ ಆ ಭೇದ ? (ಕರ್ಣಕ. ೯೮) : ಆಭರಣಗಳೆಲ್ಲಾ ಗಿಲೀಟಿನವಾಗಿದ್ದವು (ನಟಸಾ. ೨೪೦) : ಅದೇ ತರಹ ಗಿಲೀಟಿನ ಚೈನು ಕುತ್ತಿಗೆಗೆ ಹಾಕಿಕೊಂಡೆ (ಸಾವಿಸ. ೧೫). ೨. ಹೊಳಪು ; ಥಳಕಿನಿಂದ ಕೂಡಿರುವುದು : ಹಿಂದಿನಂತೆ ಈಗ ಒಳ್ಳೆ ಗಟ್ಟಿಮಾಲು ಎಲ್ಲಿ ಬರುತ್ತದೆ? ಎಲ್ಲಾ ಗಿಲೀಟಿನ ಪದಾರ್ಥಗಳೇ (ರೂಢಿ). ೩. (ಆಲಂ) ನಯವಾದ ಮಾತುಗಾರಿಕೆ ; ಪುಸಲಾವಣೆ : ಈ ಗಿಲೀಟು ಎಲ್ಲ ಯಾರಿಗೆ ಹೇಳಿಕೊಡತೀ ಹಾರವಯ್ಯ (ಚಂದಕೋ. ೧೬೪). **ಗಿಲೀಟ್** : ೩. ತಮಗೇ ಗೊತ್ತಿಲ್ಲದೆ ಹೋದರೆ ಇನ್ನು ಯಾರಿಗೆ ಗೊತ್ತು, ಸಾರ್ ಎಂದು ಮಣಿ ಸ್ವಲ್ಪ ಗಿಲೀಟ್ ಹೊಡೆದ (ಸ್ವಾಮಿಸ್ನೇ. ೬೧).

ಗಿಲೀಟುಮಾಡು=೧. ಲೇಪಕೊಡು; ಹೊಳಪುಕೊಡು. ೨. (ಆಲಂ) ಮುಖಸ್ತುತಿಮಾಡು ; ಹೊಗಳು : ಎಂಥವರಿಗೂ ' ಗಿಲೀಟುಮಾಡಿ ' ತನ್ನ ಕಾರ್ಯ ಸಾಧಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಸಾಮೋಪಾಯಗಳು ಅವನಲ್ಲಿದ್ದವು (ಕಂಬಹು. ೧೩). [←ಇಂ. Gilt]

ಗಿಲೀಟುಕೆಲಸ (ನಾ). ೧. ಲೇಪಕೊಡುವ ಕೆಲಸ ; ಹೊಳಪುಮಾಡುವ ಕೆಲಸ : ಅಕ್ಕಸಾಲಿ ಗಿಲೀಟುಕೆಲಸ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿದ್ದಾನೆ (ರೂಢಿ). ೨. (ಆಲಂ) ಮೋಸದ ಕೆಲಸ; ಹೊರನೋಟಕ್ಕೆ ಮಾತ್ರ ಚೆನ್ನಾಗಿರುವ ಕೆಲಸ : ಅವರು ಮಾಡುವುದೆಲ್ಲ ಬರೀ ಗಿಲೀಟುಕೆಲಸ (ರೂಢಿ).

[ಗಿಲೀಟು + ಕೆಲಸ]

ಗಿಲೀಟುಮಾಲು (ನಾ). ಥಳಕಿನ ಸರಕು ; ಉತ್ತಮವಸ್ತುವಿನ ಹಾಗೆ ಕಾಣುವಂತೆ ಮಾಡಿರುವ ಸಾಧಾರಣವಸ್ತು : ಆ ಗಿಲೀಟುಮಾಲಿಗೆ ಬೆಲೆ ಇಲ್ಲವಾಗಿದೆ (ಹೇಮುಕೂ. ೧೫). [ಗಿಲೀಟು + ಮಾಲು$_4$]

ಗಿಲುಕಿ ' ಗಿಲಿಕೆ ' ನೋ.

ಗಿಲುಕು (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣಶಬ್ದ : ಉಲಿವ ಪದದಂದುಗೆಯು ಬೆರಳಿನ ಗಿಲುಕಿನುಂಗರ ವೀರಮುದ್ರಿಕೆ (ಅನಂಬಾ. ೬-೭-೧೮) ; ಗಿಲುಕೆಂಬೊ ಬಳಿಗೆ ಕೆಲಸೊಂದು ಗಳಿಗೆ (ಗಂಗಾವ. ೩೨-೧೮) : ಗೆಜ್ಜೆಪಟ್ಟೆ ಗಿಲುಕೆನಿಸಿ, ಎಡವಿ, ಸುಳಿನಾಭಿ ತೋರಿ ನಲಿಸಿ (ಕಮೋಘ. ೮-೨೮).

ಗಿಲುಕೆ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣಶಬ್ದ. ' ಗಿಲುಕೆಮಂಚ ' ಪರಾ.

ಗಿಲುಕೆಮಂಚ (ನಾ).=ಗಿಲಿಗಿಲಿಮಂಚ : ಅಕ್ಕಾ ಚಾಮುಂಡೀ ಗಿಲುಕೇ ಮಂಚದ ಮೇಲೇ ಸ್ವಾಮಿ ನಂಜುಂಡೂ ಮಲಿಗ್ಯವನೆ (ಹುಟ್ಟಿಹ. ೪೦).
[ಗಿಲುಕೆ + ಮಂಚ]

ಗಿಲುಬು (ಕ್ರಿ). ಕಾಡಿಬೇಡಿ ಸಂಪಾದಿಸು ; ಕೊಡುವವರಿಗೆ ಇಷ್ಟವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಒತ್ತಾಯಮಾಡಿ ಗಿಟ್ಟಿಸಿಕೊಳ್ಳು; ಕವರು: ಅವನೇ ಆಗಾಗ್ಗೆ ಸಿಗರೇಟಿಗೆ ಕಾಸು ಬೇಕಾದರೆ, ಬಸ್ಸಿಗೆ ಚಿಲ್ಲರೆ ಬೇಕಾದರೆ ಹೆಂಡತಿಯಿಂದ ನಿರ್ದಾಕ್ಷಿಣ್ಯವಾಗಿ ಗಿಲುಬುವುದಕ್ಕೆ ಆರಂಭಿಸಿದ (ತಾಯಿಕ. ೧೪೬).
[ದೇ॥ ತೆಲು. ಗಿಲುಬು=ಕದಿ]

ಗಿಲ್ಲಾ ' ಗಿಲ್ಲೆ ' ನೋ.

ಗಿಲ್ಲು, ಗಿಳ್ಳು (ಕ್ರಿ). ಜಿಗುಟು ; ಚಿವುಟು : ಯಾರೋ ಮಗುವಿನ ಕೆನ್ನೆಯನ್ನು ಗಿಲ್ಲಿದ್ದಾರೆ (ರೂಢಿ). **ಗಿಳ್ಳು** : ಅವಳು ಮಗುವನ್ನು ಗಿಳ್ಳಿದಳು (ರೂಢಿ). ' ಕಿಳ್ಳು$_1$ ' ಪರಾ.
[ದೇ॥ ತಮಿ. ಮಲ. ಕಿಳ್ಳು ; ತೆಲು. ಗಿಲ್ಲು]

ಗಿಲ್ಲೆ, ಗಿಲ್ಲಾ (ನಾ). ೧. ದೂರು ; ಅಪವಾದ : " ಗಿಲ್ಲೆ-ಅವಮಾನ " (ಜಾನಕೋ. ೪೮). **ಗಿಲ್ಲಾ** : ೧. ಆದ್ರ ಸಮಾಜ್ದಾಗ ಮಾತ್ರ ಇವೆಲ್ಲಾ "ಗಿಲಾನೂ" ಇರ್ತಾವಂಬೊ ಗಿಲ್ಲಾ ಇವೊತ್ತ ಹೊರಬಿತ್ತು (ಮಿಂಚುಹು. ೧೪೩). ೨. (ಉಕ) ಗುಲ್ಲು ; ಪುಕಾರು : ಅವರ ಬಗ್ಗೆ ಊರ ತುಂಬ ಗಿಲ್ಲಾ ಎಬ್ಬಿಸಿಬಿಡಬೇಕು (ಷರಿಲ. ೪೭). [←ಹಿಂ. ಗಿಲಾ]

ಗಿವುಚು ' ಕಿವುಚು ' ನೋ.

ಗಿವುರು ' ಗಿಬರು$_1$ ' ನೋ.

ಗಿಳಂಕರಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ನುಂಗು ; ಕಬಳಿಸು : ಮನುಷ್ಯರನ್ನು ಗಿಳಂಕರಿಸಿಬಿಡುವ ಹುಲಿ ಕರಡಿ ಸಿಂಹಗಳ ತಾಯ್ಮನೆಯದು (ವೀರಬಂ. ೨೪) ; ಆಂಧ್ರರು ವೆಂಗಿಪಳುವನ್ನೆಂದೋ ಗಿಳಂಕರಿಸಿಬಿಟ್ಟರು (ನಾಡೋಜ. ೧೨). ೨. (ಆಲಂ) (ಗುಟ್ಟು ಮೊದಲಾದುವನ್ನು) ಮುಚ್ಚಿಟ್ಟುಕೊಳ್ಳು : ಹೊರಗೆಡಹದಿರು : ತಾನು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷದರ್ಶಿಯಾಗಿ ನೋಡಿದ್ದನ್ನೂ ಗಿಳಂಕರಿಸಿದ್ದ (ದೀಪಹ. II, ೧೪೦). [ಗಿಳಂಕರಣ$_0$ + – ಇಸು$_8$]

ಗಿಳಂಕೃತ (ಗು). ನುಂಗಿದ ; ಕಬಳಿಸಿದ.

ಗಿಳಂಕೃತಮಾಡು=೧. ನುಂಗು ; ಕಬಳಿಸು : ಆ ಭೂತವು ಆತನನ್ನೂ ಬಾಯೊಳಗೆ ಹಾಕಿಕೊಂಡು ಗಿಳಂಕೃತಮಾಡಿಬಿಟ್ಟಿತು (ಬೃಹ್ಮಜೀ. ೭೮). ೨. (ಆಲಂ) ಎತ್ತಿಹಾಕು ; ಲಪಟಾಯಿಸು : ಇನಾಮಿ ಜಮೀನು, ಗಿಳಂಕೃತಮಾಡುವ ಹಾಗಿಲ್ಲ (ದೀಪಹ. I, ೩೬). [ಸಂ. ಗಿಲಂಕೃತ]

ಗಿಳಸ ' ಗಿಲಸ ' ನೋ.

ಗಿಳಿ, ಗಿಣಿ (ನಾ). ಹಸಿರುಬಣ್ಣದ ಗರಿ ಮತ್ತು ಕೆಂಪಾದ ಕೊಕ್ಕು ಇವುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಪಕ್ಷಿ; ಶುಕ ; ಕೀರ : " ಕನ್ನಡವಕ್ಕಿ ಪುರುಳಿ ಪಂಡಿತವಕ್ಕಿಯೆನಲು ಗಿಳಿ " (ಕಬ್ಬಿಕ್ಕೆ. ೨೩) : ಕಲ್ಗೊಡನೋದು ಪ್ರವಲ್ತೆ ಗಿಳಿಗಳುಂ ಪುರುಳಿಗಳುಂ (ಕವಿರಾ. ೧-೧೦) : ಚಿಲಿಮಿಲಿ ಎಂದೋಡುವ ಗಿಳಿಗಳಿರಾ ನೀವು ಕಾಣಿರೇ (ಮಹಾದೇ. ಬ. ೩೩-೭೩) ; ಗಿಳಿಯ ಹಿಂಡುಗಳೆತ್ತ ಗಿಡಿಗನ ದಳದುಳವು ತಾನೆತ್ತ (ಕುಮ್ಮಾದ್ರೋ. ೨-೮೧) ; ಗಿಳಿಯು ಪಂಜರದೊಳಿಲ್ಲ . . . ಬರಿದೇ ಪಂಜರವಾಯ್ತಲ್ಲ (ಪುರಂದ. ೧-೧೧೩ ಪಲ್ಲವಿ) ; ಗಿಳಿಯನ್ನು ಸಾಕಿ ಬೆಕ್ಕಿಗೆ ಕೊಟ್ಟ ಹಾಗೆ (ಗಾದೆ). **ಗಿಣಿ** : " ಕೀರಃ, ಶುಕಃ– ಈ ೨ ಗಿಣಿ " (ನಾಚಿರಾ. ೧೧೪); ಅಂಜುವೆವು ನಿಮಗರಸರೇ ಬಲಪಂಜರದ ಗಿಣಿ ನೀವು (ಕುಮ್ಮಾಕ. ೧೧-೪೨) ; ದೊಡ್ಡಿತಾದ ಎಲವದ ಮರದ ಮೇಲೆ ಅನೇಕ ಗಿಣಿಗಳಿರುವುವು (ವಚಭಾ. ೨). ℙ ಗಿಳಿಯ ಜಾತಿಗೆ ಸೇರಿದ ಇತರ ಬಣ್ಣದ ಪಕ್ಷಿಗಳೂ ಉಂಟು.
[ದೇ॥ ತಮಿ. ಕಿಳಿ, ಕಿಳ್ಳೈ ; ಮಲ. ಕಿಳಿ ; ತುಳು. ಗಿಣಿ, ಗಿಳಿ ; ಕೊಡ. ಗಿಣಿ ; ಪರ್ಜಿ. ಕಿಲ್]

ಗಿಳಿಗಡಿಕ, ಗಿಣಿಗಡಕ (ಗು). ಗಿಳಿ ಕಚ್ಚಿದ,–ಕಡಿದ : ತೋಟದಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಗಿಳಿಗಡಿಕ ಹಣ್ಣುಗಳು ಬಿದ್ದಿರುತ್ತವೆ (ರೂಢಿ). **ಗಿಣಿಗಡಕ** : ತುಂಬ ಕೆಂಪು ಗಿಣಿಗಡಕ ಹಣ್ಣಿನ ಹಾಂಗ ಇದ್ದಂಥ ತುಟಿಯ ಬಣ್ಣೆತ್ತ ಹಾರಿತು ? (ನಾದಲೀ.೫೮-೭). [ಗಿಳಿ + ಕಡಿಕ$_0$(<ಕಡಿಕು$_2$)]

ಗಿಳಿಗರ್ಚು (ಕ್ರಿ). ೧. ಗಿಳಿಯಂತೆ ಕಚ್ಚು. ೨. (ಆಲಂ) ಸ್ವಲ್ಪ ಮಾತ್ರ ರುಚಿ ನೋಡು: ಮರ್ಚದಿರು ಬಸನಮಂ ಗಿಳಿಗರ್ಚದಿರು ಖಳಸ್ವಭಾವಮಂ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೩೭೮). [ಗಿಳಿ + ಕರ್ಚು$_1$]

ಗಿಳಿಗೆಡಪ (ನಾ). ಗಿಳಿಯ ಮಾತು; ಶುಕಧ್ವನಿ: ಆಗಳಾ ಗಿಳಿಯ ಗಿಳಿಗೆಡಪಕ್ಕೆ ಮುಗುಳ್ನಗೆ ನಗುತ್ತುಮಿಷದಾನತಾನನೆಯಾದೋಪಳಂ ಭೂಪಾಳಂ ಬಾಳಿಸಿ (ಚಂದ್ರಪು. ೭-೮೭ ವ). [ಗಿಳಿ + ಗೆಡಪ]

ಗಿಳಿತ ' ಗಿಲಿತ ' ನೋ.

ಗಿಳಿದಾಲಿ, ಗಿಳಿದಾಳಿ (ನಾ). ಗಿಳಿಯ ಚಿತ್ರದಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ತಾಳಿ: ಪದಕಂ ಗಿಳಿದಾಲಿ ತೋಳಬಂದಿ . . . ಬಿಲ್ಲಿ ಮಿಂಚು ಮೊದಲಾದ ಪೊಸಮಿಸುನಿದೊಡವುಗಳಿಂ (ಹಾಲಾಸ್ಯ. ೩-೯-೬೪ ವ). **ಗಿಳಿದಾಳಿ** : ನೆತ್ತಿಯ ಜುಂಜು ಮೊಗಣಳಿಮಾಲೆ ಕರಾಸಿಯು ನೀಳ್ದ ಕೊಂಬು ಮೈಮೊತ್ತಿದ್ದ ಪುಷ್ಪರೇಣು ಪೊಸರಕ್ಕೆ ಶುಕಂ ಗಿಳಿದಾಳಿ (ವೃಷವಿ. ೪-೩೭).
[ಗಿಳಿ + ತಾಲಿ$_1$]

ಗಿಳಿದಾಳಿ ' ಗಿಳಿದಾಲಿ ' ನೋ.

ಗಿಳಿದೇರ (ನಾ). ಗಿಳಿಯನ್ನೇ ತೇರು ಮಾಡಿಕೊಂಡಿರುವವನು ; ಕಾಮ ; ಮನ್ಮಥ : " ಇಂಗೋಲ್ವಿಲ್ಲಂ . . . ಐಸರಲಂ, ಗಿಳಿದೇರಂ – ಇವು ೧೩ ಕಾಮದೇವಂಗೆ ಪೆಸರ್ " (ಕಶಸಾ. ೨-೧೩) : ಇದು ಗಿಳಿದೇರನ ದಾಳಿಯ ಭೀತಿಗೆ ಪುದುಗಿದ ನಡುಕಮೊಯೆನಲು (ಜಯಕಾ. ೪-೧೯).
[ಗಿಳಿ + ತೇರ್$_2$ + – ಅ$_7$]

ಗಿಳಿನುಡಿ, ಗಿಣಿನುಡಿ (ನಾ). ೧. ಗಿಳಿಯ ಮಾತು. ೨. ಗಿಳಿಯ ಮಾತಿನಂತೆ ಮುದ್ದಾದ ನುಡಿ ; ಮಧುರವಾದ ಮಾತು : ಸೋಗೆದುರುಬಿನ ಗಿಳಿನುಡಿಯು ಪೊಣರ್ವಕ್ಕಿಮೊಲೆಗಳ ಕೆಂಪುದಳಿರಡಿಯ . . . ನಂದನಲಕ್ಷ್ಮಿ ಶೋಭಿಪಳು (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೨-೨). **ಗಿಣಿನುಡಿ** : ೨. ಗಿಣಿನುಡಿಯುಬಲೆಯು ಕೂಟದಿ ಮುತ್ತಿನ ಮಣಿಯಂತೆ ಬೆಮರಾಂತಿರುವ ಹಣೆಯ ನಿವಾರಿಪ ಬೇಕೆಂದು ಹೊಂಬೀಸಣಿಗೆಯ ಹಿಡಿದೊರ್ವೆಯಿಹಳು (ಮೋಹತ. ೪-೧೧).
[ಗಿಳಿ + ನುಡಿ$_2$]

ಗಿಳಿಪಾಠ (ನಾ). ಗಿಳಿಯಂತೆ (ಅರ್ಥಮಾಡಿಕೊಳ್ಳದೆ ಬೇರೆಯವರು ಹೇಳಿದ್ದನ್ನೇ) ಹೇಳುವುದು : ಕಲೆಯೆಂದರೆ ಗುರುವು ಹೇಳಿಕೊಟ್ಟಿರುವ ಗಿಳಿಪಾಠವನ್ನು ಒಪ್ಪಿಸುವುದಲ್ಲ (ಅಭಾಸ್ನ. ೬).
[ಗಿಳಿ + ಪಾಠ]

ಗಿಳಿಬಾಗಿಲು (ನಾ). ಗುಬ್ಬಿಬಾಗಿಲು : " ಚಿಕ್ಕಕಿಟಕಿ " (ಗೀವಿಂ. ಕೋಶ) : ಗಿಳಿಬಾಗಿಲ ತೆರೆಯೆಯಾ? ಹೂದನಿಯನೆನ್ನ ಕರೆಯೆಯಾ . . . ತಾರಾ ಕಟಾಕ್ಷ ಬೀರೆಯಾ? (ಗೀವಿಂ.೩೮-೧) [ಗಿಳಿ + ಬಾಗಿಲು (<ಬಾಗಿಲ್)]

ಗಿಳಿಬಾವಲಿ (ನಾ). ಹೆಂಗಸರು ಕಿವಿಗೆ ಹಾಕಿಕೊಳ್ಳುವ ಗಿಣಿಯಾಕಾರದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಭರಣ : ಹರಳು ವಜ್ರದೋಲೆ ಬುಗುಡಿಯು ಚಳಕು ಗಿಳಿಬಾವಲಿ (ಕರ್ಣಕ. ೨೮೬). [ಗಿಳಿ + ಬಾವಲಿ$_2$ (<ಬಾವುಲಿ$_2$)]

ಗಿಳಿಮಾತು 'ಗಿಳಿವಾತಂ' ನೋ.

ಗಿಳಿಮಾವು, ಗಿಣಿಮಾವು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮಾವು : ಗಿಣಿಮೂತಿ ಮಾವು : ತೋತಾಪುರಿ : ಮಾವು ಗೆರ್ಮಾವು . . . ಅಡಿಕೆಮಾವು ಗಿಳಿಮಾವು ಬೈತಲೆಮಾವು (ನವಮೋ. ೨೪-೪೯). **ಗಿಣಿಮಾವು** : ತನಿಮಾವು ಗಿಣಿಮಾವು . . . ತರುನಿಕರಂಗಳುಂ (ವಿವೇಕ. ೨೧೧) : ಕಣ್ಣು ಕವಳೆಯ ಹಣ್ಣು ಗಿಣಿಮಾವಿನೊಲು ಮೂಗು (ಅರಳು. ೨೫೩-೩). [ಗಿಳಿ + ಮಾವು]

ಗಿಳಿಮೂಗ, ಗಿಣಿಮೂಗ (ನಾ). ೧. ಗಿಳಿಯ ಕೊಕ್ಕಿನಂತೆ ಬಾಗಿದ ಮೂಗುಳ್ಳವನು. ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ : ಅಗಸೆಮರ ; ಚೊಗಚೆ : "ಶುಕನಾಸ–ಹೆಮ್ಮರ, ಅಗಸೆ,ಗಿಳಿಮೂಗ" (ಒಷಧಿ. ೧೬೯). **ಗಿಣಿಮೂಗ** : ೨. "ಅನುವಹಿತಾ–ಗಿಣಿಮೂಗ" (ಒಷಧಿ. ೮).

[ಗಿಳಿ + ಮೂಗು$_1$ + –ಅ$_7$]

ಗಿಳಿಮೂಗಿ, ಗಿಣಿಮೂಗಿ (ನಾ). ೧. ಗಿಣಿಯ ಕೊಕ್ಕಿನಂತೆ ಬಾಗಿದ ಮೂಗುಳ್ಳವಳು. ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧಿಸಸ್ಯ : ಗಿಳಿಮೂಗಿಯರಿಸಿನಂ ಪಿಪ್ಪಲಿಮೂಲಂ (ಅಶ್ವಶಾ. ೧೨-೭) : ಚಿತ್ರಕಮತಿಬಜೆ ದಂತಿ ಕಟುತ್ರಿತಯಂ ಕಾಗೆದೊಂಡೆ ಗಿಳಿಮೂಗಿಯುಮಂ ಮೂತ್ರಸಮೇತಂ ಬುಧಜನಮಿತ್ರನವಂ ತಂದು ಪೂಸೆ ಶೋಫಂ ಕೆಡುಗುಂ (ಅಶ್ವಶಾ. ೧೪-೧೧). **ಗಿಣಿಮೂಗಿ** : ೨. ಮೊಲನಾಗರಕ್ಕ :– ಕಾಚತೊಂಡೆಯ ಬೇರು . . . ಗಿಣಿಮೂಗಿ . . . ಇವಂ ಸಮಾನಂಗೊಂಡು ಚೂರ್ಣವಂ ಮಾಡಿ (ವಿಷ್ವಿ. ೯೯).

[ಗಿಳಿ + ಮೂಗು$_1$ + –ಇ$_2$]

ಗಿಳಿಯ (ನಾ). ಮದುವೆ, ದೀಪಾವಳಿ ಮೊದಲಾದ ಸಮಾರಂಭಗಳಲ್ಲಿ ಅಳಿಯನ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿರುವ ಅವನ ಗೆಳೆಯ : "ಮದುವೆಯಲ್ಲಿ ಮದುವಣಿಗನ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿರುವ ಗೆಳೆಯ : ಗಿಳಿಯ" (Best-man. ಇಂಕನಿ) : 'ಅಳಿಯನ ಹಿಂದೆ ಗಿಳಿಯ' ಎಂಬ ಸಾಮತಿಗೆ ಸರಿಯಾಗಿ ತನ್ನ ಸಮವಯಸ್ಕನಾದ ಒಬ್ಬ ಸಂಗಾತಿಯನ್ನು ಕರೆದುಕೊಂಡು (ಕಥಾಮಂ. IV, ೧೨). 'ತೋಳ$_2$' ಪರಾ. [ℙ 'ಅಳಿಯ ಗಿಳಿಯ' ಎಂಬ ಜೋಡಿ ಪದಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದನ್ನೇ ತೆಗೆದು ಬೇರೆಯಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಿರುವ ಪದ. 'ಗೆಳೆಯ' ಎಂಬ ಪದದಿಂದ ಬಂದಿರಬಹುದು. ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಇದು ಹೀನಾರ್ಥದಲ್ಲಿಯೇ ಉಪಯೋಗವಾಗುತ್ತದೆ]

ಗಿಳಿಯೋದು$_1$ (ಕ್ರಿ). ಗಿಳಿಯಂತೆ (ಸ್ವಂತ ವಿವೇಚನೆ ಇಲ್ಲದೆ) ಪರರ ನುಡಿಯನ್ನು ಅನುಕರಿಸು ; ಆಳವಾಗಿ ತಿಳಿಯದೆ ಓದು ; ಇನ್ನೊಬ್ಬರಿಂದ ಕಲಿತುದನ್ನು ಮಾತ್ರ ಹೇಳು : ವೇದವೇದಾಂಗ ಉಪನಿಷತ್ ಶಾಸ್ತ್ರ ಪುರಾಣೇತಿಹಾಸಗಳಲ್ಲಿರುವ ಬಾಲಶಿಕ್ಷೆಯ ನೀತಿರೀತಿಗಳು – ಅವನ್ನೆಲ್ಲಾ ಗಿಳಿಯೋದಿ ಕೇಳಿಸಿ (ಜಟ್ಕಅ. ೧೧೫-೧೨). [ಗಿಳಿ + ಓದು$_1$]

ಗಿಳಿಯೋದು$_2$, ಗಿಣಿವೋದು (ನಾ).=ಗಿಳಿಪಾಠ : ಶಿವ ಎಂದೋದದಸ ಓದು ಗಿಳಿಯೋದು (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೦೬೮-೭೯೩). **ಗಿಣಿವೋದು** : ನಿನ್ನೋದು ಗಿಣಿವೋದಾಗುವಂತಾಯ್ತು ಕಟ ಕಟ್ಟಿಯ ಬಸವನೆನಲರಸು (ಬಿಜ್ಞಪು. ೭೨-೪೨). [ಗಿಳಿ + ಓದು$_2$]

ಗಿಳಿಲು 'ಗಿಣ್ಣಲ್' ನೋ.

ಗಿಳಿವಣ್ಣ (ನಾ). ಗಿಳಿಯ ಬಣ್ಣ ; ಹಸಿರು : ಅಳಿವಣ್ಣದಾಕಾಶ ಗಿಳಿವಣ್ಣದ ಮುಗಿಲು ಹಿಳಿದಳಿದುಮರ್ಕನುದಯಿಸಲು ಮಳೆಯು ತಾ ತಳುವದೇ ಬಕ್ಕು (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೧೫೭೭). [ಗಿಳಿ + ಬಣ್ಣ]

ಗಿಳಿವಳಗ (ನಾ).=ಗಿಳಿವಿಂಡು : ಗಿಳಿವಳಗ ಮಲ್ಲುಲಿಯ ಒಸಗೆಯೆನೆ ಬರಲು (ಶಾಲಿಊರ. ೫೭-೯೨). [ಗಿಳಿ + ಬಳಗ]

ಗಿಳಿವಜಿ (ನಾ). ಗಿಳಿಯ ಮರಿ : ಬಿರುದಿನ ಸಾಳ್ವನ ನೀಡವಾಜಿ ಗಿಳಿವಜಿಗಳು ತುಡುಕುವಂದದಲಿ (ಕಂನವಿ. ೧೪-೪೫) : ಗಿಳಿವಜಿ ಮೊಜಿಯದ ನಂದನಂ . . . ಅರ್ಭಕನಾಡದುಂಗಳುಂ ಮಂಜುಳಮೋ (ರಾಜಶೇ. ೩-೭೪). [ಗಿಳಿ + ಮಜಿ]

ಗಿಳಿವಾಣತಿ (ನಾ). ಮೊಟ್ಟೆಯನ್ನು ಮರಿ ಮಾಡಿದ ಗಿಣಿ ; ಬಾಣಂತಿಯಾಗಿರುವ ಗಿಳಿ : ತಳುವದೆ ಕುಟುಕೀವ ಗಿಳಿವಾಣತಿಯನಾ ನಳಿನವದನೆ ಕಂಡಳಾಗ (ಕುಮಾಸಾಂ. ೭-೫೮). [ಗಿಳಿ + ಬಾಣತಿ (<ಬಾಳಂತಿ)]

ಗಿಳಿವಾತು, ಗಿಳಿಮಾತು (ನಾ). ೧. ಗಿಳಿಯ ಮಾತು ; ಮುದ್ದುಮಾತು : "ತೊಂಡುಗೆಡದುದೆನಲ್ಕೆ ಸಾರುಗುಂ ಗಿಳಿವಾತು" (ಶಬ್ದಮಂ. ೩೦) : ಗಿಳಿವಾತಿಂದುಪಚಾರಮಾಡಿ ತಳಿರ್ಗೈಯಿಂದಿತ್ತ ಬಾರೆಂದು (ರಾಜಶೇ. ೯-೭೧). **ಗಿಳಿಮಾತು** : ೨. ಮತ್ತೊಬ್ಬರು ಹೇಳಿಕೊಟ್ಟ ಮಾತು : ಆಧುನಿಕ ಕವಿತೆ ಈಗ ಆಡುತ್ತಿರುವುದು – ಎಲ್ಲಿಯೋ ಗಿಳಿಮಾತು, ಗುಪಾಧ್ವನಿ (ಸಾಹಿವಿ. ೯೬). [ಗಿಳಿ + ಮಾತು$_1$]

ಗಿಳಿವಿಂಡು, ಗಿಣಿವಿಂಡು (ನಾ). ಗಿಳಿಗಳ ಹಿಂಡು, –ಗುಂಪು : ಪಣ್ಗೊಲೆಯುಂ ಗಿಳಿವಿಂಡು ಚಂಚುವಿಂದಿಜಿದಡೆ (ಎಇ. XIII, ೩೩೧-೨೯ ; 929) : ಬೆಳೆದು ಮಗಮಗಿಪ ಗಂಧಶಾಳಿಯಿಂದಲ್ಲಿ ಸುಟಿವ ಗಿಳಿವಿಂಡಿ ನೋಳಿಯಿಂ (ಪಂಪಭಾ. ೩-೨೧ ರಗಳೆ) : ನತ್ತಿಯೊಳ್ಪಾಟುವ ಗಿಳಿವಿಂಡು ಪಚ್ಚೆಯ ಸತ್ತಿಗೆಯಂತೆ ಮಂಡಲಿಸೆ (ಮೋಪಕ. ೨-೪೬). **ಗಿಣಿವಿಂಡು** : ಗಿಣಿ [ಪಾಠಾಂ. ಗಿಳಿ] ವಿಂಡಿಗೆಜಗುವ ಗಿಡಿಗನವೊಲು (ತೊರರಾ. ೫-೩-೬೧).

[ಗಿಳಿ + ಪಿಂಡು$_2$]

ಗಿಳಿವಿಂಡುಗೆಡೆ (ಕ್ರಿ). ಗಿಳಿಯಂತೆ ಗಳಹು ; ಅರ್ಥ ತಿಳಿಯದೆ ಮಾತನಾಡು : ಇವರೆತ್ತಲೆಂದಜಿಯರು ಗಿಳಿವಿಂಡುಗೆಡೆವರು ನಿಮ್ಮ ನೆತ್ತ ಬಲ್ಲರು ಗುಹೇಶ್ವರ (ಅವಚಂ. ೧೪೦-೬೪೧) : ಉಲಿವ ತರುವಲಿಗಳೆಲ್ಲ ಗಿಳಿವಿಂಡುಗೆಡೆದಿಹರು (ಅವಚಂ. ೧೭೭-೭೯೩). [ಗಿಳಿವಿಂಡು + ಕೆಡೆ$_2$]

ಗಿಳಿವೆಣ್ (ನಾ). ಹೆಣ್ಣುಗಿಳಿ ; ಪುರಂಳಿ : ಗಿಳಿ ಗಿಳಿವೆಣ್ಗೆ ಪೂಗಫಳಮಂ ಕಳಹಂಸಿಗೆ ಹಂಸನಬ್ಜಕಂದಳಮಂ . . . ಈವ ಚಿತ್ರಮಂ ತಳೆದು (ಮಲ್ಲಿಪು. ೨-೬೩). [ಗಿಳಿ + ಪೆಣ್]

ಗಿಳ್ಳು 'ಗಿಲ್ಲಂ' ನೋ.

ಗಿಱಕ್, ಗಿರಕು (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣಶಬ್ದ : ತಜಗೆಲೆ ಗಿಜಕೆಂದೊಡೆ ಹೊಜಗನಾಲಿಸುವೆ (ಬಸವ. ೩೬೪). **ಗಿರಕು** : ಹಳೆಯ ಬಾಗಿಲು ತೆರೆದಾಗ ಗಿರಕು ಕೇಳಿಸುತ್ತದೆ (ರೂಢಿ).

ಗಿಱಿಕ್, ಗಿಱಿಕು (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣಶಬ್ದ : ಗಾಳಿ ಗಿಱಿಕೆಂದಡಂ ಲೋಹಿತಾಶ್ವಾ ಎಂದು ಕರೆಕರೆದು (ಹಚಕಾ. ೧೨-೧೭) ; ಮಾರುತ ಗಿಱಿಕೆನಲು ನೃಪನೆನುತ (ಜೀವಂಚ. ೫-೧೯). **ಗಿಱಿಕು** : 'ಗಿಱಿಕುಗುಟ್ಟು' ಪರಾ.

ಗಿಱಿಕು 'ಗಿಱಿಕ್' ನೋ.

ಗಿಱಿಕುಗುಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ಗಿರಿಕ್ ಎಂದು ಶಬ್ದಮಾಡು : ಕಿಱಿಕಿಱಿನೆ ಹಲು ಗಿರಿದು ಹಣುಗುತ ಗಿಱಿಕುಗುಟ್ಟುತ ಮಿಣಿಕಿ ನೋಡುತ (ತೊರರಾ. ೫-೭-೧೦). [ಗಿಱಿಕು (<ಗಿಱಿಕ್) + ಕುಟ್ಟು$_1$]

ಗಿಱಿಗಿಱಿ, ಗಿರಿಗಿರಿ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣಶಬ್ದ. 'ಗಿಱಿಗಿಱಿಗುಟ್ಟು' ಪರಾ. **ಗಿರಿಗಿರಿ** : ಗಾಳಿಪಟ ಗಿರಿಗಿರಿ ಎಂದು ತಿರುಗಿ ಬಿದ್ದಿತು (ರೂಢಿ).

ಗಿರಿಗಿರಿತಿರುಗು=ರಭಸದಿಂದ ಸುತ್ತು : ರಾಟವಾಳ ಗಿರಿಗಿರಿತಿರುಗುತ್ತಿದೆ (ರೂಢಿ).

ಗಿಱಿಗಿಱಿಗುಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). (ಗಾಬರಿಯಿಂದ) ತಿರುಗು, – ಉರುಳು : ಪುಟದ ಕಂತುಕದಂತೆ ಫಣಿ ಲಟಕಟಿಸಲಾಕಿತು ಗಿಡಗನೆಜಕೆಯ ಫುಟದ

ಗಿಳಿಯುಂಬವಲಿ ಗಿಱಿಗಿಱಿಗುಟ್ಟಿದನು ಭೀಮ (ಕುವ್ಯಾಅ. ೧೩-೩೪).

[ಗಿಱಿಗಿಱಿ + ಕುಟ್ಟು$_1$]

ಗಿಱಿಲು (ನಾ). ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಮೀನು : ಕೊರವ ಸೀಗುಡಿ ಗಂಡೆ ಕುಚ್ಚು ಹಣ್ಣಲು ಬಸಿಗ ಗಿಱಿಲು ಬಂಗಡೆ ಹಾವು . . . ಮರಿಮರಿಯ ಮೀನ್ಗಳು ಗುದಿಗೆಯ್ದುರು (ಪಚಶಾ. ೫-೪೫). [?]

ಗಿಱು, ಗಿರು (ಕ್ರಿ). ಗೆತ್ತು$_3$ (ಭೂತನ್ಯೂ). ಭಾವಿಸು ; ಎಣಿಸು ; ಭ್ರಮಿಸು : " ಗಿಱು–ಪರಿಭಾವನೇ " (ಶಮುಧಾ) : ಸುಸಾಳಭಂಜಿಕೆ ಗೆತ್ತುದು ಕೆಳದಿಯರ ತಂಡಮಾಕೆಯ ರೂಪಂ (ಪಂಪಭಾ. ೪-೫೪) ; ಕಾಳಗತ್ತಲೆ ತಗುಳ್ದಿರುಳಾದುದೆ ಗೆತ್ತು (ಕಾದಂಪೂ. ೬೩೯) : ಮರುಳ್ದುಂಬಿಯೊಂದಲರ್ದ ಪೊಂದಾವರೆಯ ಸಿರಿ ಗೆತ್ತು ಮೊಗಕೆಱಗೆ (ಪದ್ಮರಾ. ೮-೪೬) ; ಮಳೆ ಗೆತ್ತು ತಲೆಯ ಮೇಲಾನೆಗಳ್ಸೂಂಡಿಲಿಂ ತಳಿವ ನೀರ್ವನಿಗಳಿಂ ಚಾದಗೆ ಗಳೀಂಟಿದುವು (ಶೀಪರಾ. ೨೬-೧೪): ಮುದ್ದುಮೊಗಮಂ ಪಡಿಗೂಸು ಗೆತ್ತು (ರಾಮಾಶ್ವ. ೧೯-೨). **ಗಿರು** : " ಗಿರು = ಪರಿಭಾವಿಸು ; ಯೋಚಿಸು " (ಸಿರಿಕೋ. ೧೬೦). [?]

ಗಿಱುಕ್ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣಶಬ್ದ : ತಱಗೆಲೆ ಗಿಱುಕೆನೆ ಬೇಡಂ ಪೊಱಗೆಯ್ದಿದನೆಂದು ಭಯದೆ ಮಱುಗಿದೆನಾಗಳ್ (ಕಾದಂಪೂ. ೧೯೦) : ಕಣ್ಮುಚ್ಚಿ ಕಂಪಿಸುತ್ತೊಱಲುತಂ ಅಯ್ಯ ಬಾರ್ಯೆಯೆನುತೆ ಗಿಱುಕೆನಲು ಹೆದಱುತಂ (ಮಱರ. ದೇ. ೬೪-೨೨) : ಗಾಳಿಯದು ಗಿಱುಕೆಂದೊಡಳುಕುತ ಬಳುಕುತಂ (ಬಸಪು. ೨೬-೩೦).

ಗಿಱ್ಱಗೆ (ಅ).=ಗಿಱ್ಱನೆ : ಗಿಱ್ಱನೆ, ಗಿಱ್ಱಗೆ, ತಿಱ್ಱನೆ, ತಿಱ್ಱಗೆ (ಶಬ್ದಾನು. ೪೯ ವೃತ್ತಿ). [ಗಿಱ್$_0$ + – ಅಗೆ$_3$]

ಗಿಱ್ಱತಿಱ್ಱನೆ (ಅ). ಬೇಗನೆ ; ಜಾಗ್ರತೆಯಾಗಿ : ಭೋಂಕಲ್ ಚಡುವುದನೆ ಗಿಱ್ಱತಿಱ್ಱನೆಯುಂ . . . ಒದವುಗುಂ ಶೀಘ್ರಾರ್ಥಂ (ಶಮುದ. ೩೦೫).

[<ಗಿಱ್ಱನೆ + ತಿಱ್ಱನೆ]

ಗಿಱ್ಱನೆ, ಗಿರ್ರನೆ (ಅ). ಬೇಗನೆ ; ಶೀಘ್ರವಾಗಿ ; ರಭಸವಾಗಿ: ಗಿಱ್ಱನೆ ಮರಿತರೆ ಬಡಗಿಯು ಸುಱ್ಱನೆ ಸುಗಿದಂಜಿ ನಡುಗಿ(ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧೨-೧೫೫) : ಗಂಟಿನೊಳಗಿರ್ದು ಕೂಗುವ ನುಡಿಗೆ ಗಿಱ್ಱನೆಯ್ದುವ ಸೊರ್ಕಾನೆಗಳ ಕಾಲ ಸಂಕಲೆಯ ಗೋಸದೊಳು (ಕಬ್ಬಿಕಾ. ೪೪) : ಸ್ಮರನ ಕೈಯೊಳಗಾಡುತ ತಾವೆ ಗಿಱ್ಱನೆ ತಿರುಗುಣ ಬೊಗರಿಗಳೆಣೆಯ (ದಂಪ್ರಸಾಂ. ೨೫-೫೬). **ಗಿರ್ರನೆ** : ತಲೆ ಗಿರ್ರನೆ ಸುತ್ತುತ್ತಿದೆ (ರೂಢಿ).

ಗಿಱ್ಱನೆಪೋಗು=ಗಿರ್ರೆಂಬ ಧ್ವನಿಯುಂಟಾಗು : ಒಡಲುರಿಗುಂ ಮನಂ ಮಱುಗುಗುಂ ಕಿವಿ ಗಿಱ್ಱನೆಪೋಕು ಮತ್ತೆ ಕಣ್ಬಡಿಗುಗುಂ (ಆದಿಪು. ೧೨-೪೧).

[ಗಿಱ್$_0$ + – ಅನೆ$_1$]

ಗಿಱ್ಱಿಸ್ (ಕ್ರಿ). ೧. ಗಿರ್ರೆಂದು ಶಬ್ದ ಮಾಡು. ೨. ಜಾಗ್ರತೆಮಾಡು ; ತ್ವರಿತಗೊಳ್ಳು: ಭುಱ್ಱಿಂದೆಣ್ಣೆಯೊಳಿಕ್ಕಿಯುಂ ತ್ವರಿತದಿಂ ಕೈಗಾಯುದೋರೊರ್ವರಂ ಗಿಱ್ಱಿಂದಾರ್ದಿದಿರಾಗಿ ಬಂದಂ ತಲೆ ಜೇಱೀಟಿ ಪೊಯ್ದುಗ್ರದಿಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೬-೧೮೯). [ಗಿಱ್$_0$ + ಎನ್$_1$]

ಗಿಱಿ (ಕ್ರಿ). (?) : ಅಪಗಱಿಯಾದಿ ಗಣಸ್ತು ಪ್ರದರ್ಶ್ಯತೇ. ಯಥಾ – ಅಪಗಱಿಯ . . . ಗಿಱಿ, ಅಱಿ, ಉಱಿ (ಶಬ್ದಾನು. ೦೪೦ ವ್ಯಾಖ್ಯಾ). [?]

ಗೀಂಕಾರ (ನಾ). ಆನೆಯ ಕೂಗು ; ಬೃಂಹಿತ ; ಗೀಳಿಡುವುದು : (ಕ).

[<ಸಂ. ಘೀಂಕಾರ]

ಗೀಕು$_1$ (ಕ್ರಿ). " ಮಸಸಮನಂತೆ ಕೂಗು " (ಜಾನಕೋ. ೪೮). [?]

ಗೀಕು$_2$ ' ಗೇಕು ' ನೋ.

ಗೀಕುಚಾಪೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಜೊಂಡಿನ ಚಾಪೆ ; ಗೇಕಿನಿಂದ ಹೆಣೆದ ಚಾಪೆ: ಗೀಕುಚಾಪೆಯ ಮಣೆಗಳಂ ಕುಳಿತುಕೊಳಲಿಕ್ಕೆ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೨೬೧-೨೦೬). [ಗೀಕು$_2$ (<ಗೇಕು) + ಚಾಪೆ]

ಗೀಗೀಪದ (ನಾ). (ಉಕ) ನುಡಿಗೊಂದು ಸಲ ಪಲ್ಲವಿಯೊಡನೆ ಹಿಮ್ಮೇಳದವರು ಗೀಗೀಗೀ ಎಂದು ಹಾಡುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಜಾನಪದ ಗೀತೆ : ಗೀಗೀಪದಗಳ, ಲಾವಣಿಗಳ ಚೆಲುವನ್ನು ಸವಿದಿದ್ದಾಳೆ (ಮೋಹಲ. ೨೦೪) : ಉತ್ತರಕರ್ಣಾಟಕದಲ್ಲಿ ಈಗ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಪ್ರಚಾರದಲ್ಲಿರುವ ' ಶಾಹೀರಕೀ ಹಾಡು ' ಅಥವಾ ' ಗೀಗೀಪದ ' ಗಳ ಮೇಳಗಳು. ಮಹಾರಾಷ್ಟ್ರದ ' ಶಾಹೀರ್ ಗಾಣಾ ' ಪರಂಪರೆಯ ಪಡಿಸೆಳಲಾಗಿವೆ (ಕರ್ಣಾಜ. ೧೧೦). [ಗೀಗೀ$_0$ + ಪದ$_3$]

ಗೀಚಲು (ನಾ).=ಗೀಚು$_2$: (ಕ). [ಗೀಚು$_1$ + – ಅಲು (<–ಅಲ್$_2$)]

ಗೀಚು$_1$ (ಕ್ರಿ). ೧. (ಉಗುರಿನ ಮೊನೆ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಂದ) ಗೀರು ; ಗೆರೆಎಳೆ. ೨. ಅವಸರವಸರವಾಗಿ ಬರೆ ; ಅಡ್ಡಾದಿಡ್ಡಿಯಾಗಿ ಬರೆ ; ಸೊಗಸಿನ ಕಡೆಗೆ ಗಮನವಿಡದೆ ಬರೆ : ಒಂದು ಓಲೆ ಗೀಚಲು ನಿಮಗೆ ಸಮಯ ಸಾಲದೆ ? (ಚಂದುಟ. ೧೬) ; ವರದಿಗಳನ್ನು ಗೀಚಿ ಮೇಲಕ್ಕೆ ಕಳಿಸಿಬಿಡುವುದು (ರಂಗಕ. ೬) : ನಾನೊಬ್ಬ ಸಾಮಾನ್ಯ ಪದ್ಯ ಗೀಚುವವನು (ಅಲಹ೨. ೧೨೦). ೩. ಈಚಲು, ತೆಂಗು ಮೊದಲಾದ ಮರಗಳಿಂದ ಹೆಂಡ ಇಳಿಸಲು ಉಚಿತವಾದ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ಶಸ್ತ್ರದಿಂದ ಕೆರೆ,– ಕಚ್ಚು ಹಾಕು : (ಕ).

[ದೇ॥ ತುಳು. ಗೀಚ್, ಗೀಚು ; ಕೊಡ. ಗೀಚ್, ಗೀಚಿ, ಗೀಚು : ತೆಲು. ಗೀಚು]

ಗೀಚು$_2$ (ನಾ). ಗೀಚಿದುದು ; ಗೆರೆ ; ಗೀಟು : ಕನ್ನಡಿಯ ಮೇಲೆ ಗೀಚುಗಳು ಇದ್ದರೆ ಅವು ಕಂಡುಬರುತ್ತವೆ (ಭೌತವಿ. ೧೫೪) : ಬೆಳ್ಳಿಲೋಟ, ತಟ್ಟೆ, ಪಾತ್ರೆಗಳ ಮೇಲೆ ಗೀಚು ಗರಸುಗಳು ಆಗದಂತೆ . . . ಸಾಬೂನು ನೀರಿನಲ್ಲಿ ತೊಳೆದರೂ ಅವು ಹಸನಾಗುವುವು (ಗೃಹವಿ. ೧೬೬).

ಗೀಚುಗೀಚು (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ) : ಪಾತ್ರೆ ಗೀಚುಗೀಚಾಗಿದೆ (ರೂಢಿ).

[<ಗೀಚು$_1$]

ಗೀಚುಗೆರೆ (ನಾ). ಅಡ್ಡಾದಿಡ್ಡಿಯಾದ ಗೆರೆ,–ರೇಖೆ : ಧೂಮ ಧೂಮದ ಗೀಚುಗೆರೆ (ಹೂಹಾದಿ. ೨೩-೨). [ಗೀಚು$_1$ + ಗೆರೆ (<ಗೆಱೆ)]

ಗೀಜಗ, ಕೀಜಿಗ, ಗಿಜಿಗ, ಗಿಜುಗ, ಗೀಜಿಗ, ಗೀಜುಗ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಹಕ್ಕಿ ; ಖಂಜರೀಟ ; ಖಂಜನ : " ಮುಂ [ಪಾಠಾಂ. ಮುಂ]ಜಕ್ಷಯಂ ಗೀಜಗಮೆನಿಕ್ಕು " (ಮಂಗರಾ. ೫೨-೯) : ಮತ್ತೊಂದು ಗೀಜಗ ನವಱಲ್ಲಿಗೆ ಬಂದು (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೨-೨೨೧) : ಸೊಕ್ಕಿದೆಕ್ಕಲಂ ದಾಡೆಯುನೆತ್ತಿದ ಬಿದಿರ ಸುರ್ವಿನೊಳ್ ತೋರ್ಪುದಲ್ಲಿ ಗೀಜಗನ ಗೂಡಿನಂತಿನಬಿಂಬಂ (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೩-೩೦) : ಬೀಸಿದ ಬಲೆಗೆ ಬಿದ್ದವು ಗಿಡಗ ಗೀಜಗ ಗೌಜು ಗುಬ್ಬಿಗಳು (ತೊರರಾ. ೩-೩-೦೬). **ಕೀಜಿಗ** : ೨. ಒಬ್ಬ ರಾಕ್ಷಸನ ಹೆಸರು. ೧, ೨ : ದುಯೋರ್ಧನವಾಡಿಯಂತೆ ಕೀಜಿಗ ಜಾವದೋತನಂತೊಱಗು ಪಾಱು ಮೆಂಡತಿಯಂತೆ ಪೊಱಸು ಬಡಗಿಯಂತೆ ಮರಕುಟಿಗಂ . . . ಎಂದಿಂತು ಮನೇಕ ಪಕ್ಷಿಜಾತಿಗಳಿಂ ತೆಕ್ಕನೆ ತೀವಿದ ಪಟುಮಂ (ಬಂಹರಿ. ೨-೩೮ ವ). ' ಕೀಚಕ ' ಪರಾ. ☞ ' ಕೀಚಕ ' ಪದಕ್ಕೆ ' ಕೀಜಿಗ ' ಎಂಬ ತದ್ಭವ ರೂಪವನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಕವಿ ಶ್ಲೇಷೆಯನ್ನು ತಂದಿದ್ದಾನೆ. **ಗಿಜಿಗ** : ೧. ನೆಲ್ಲ ಮಡಿಗೆ ಬರ್ಪ ಗಿಳಿ ಗಿಜಿ [ಪಾಠಾಂ. ಟಿ]ಗನ ತಳುಗಿಲ್ಲದೆ ಒಂಡಿವಿಲ್ಲಿಂದ . . . ಸೋವುತಲ್ಲಲ್ಲಿ ಗೊಲ್ಲವೆಣ್ಗಳ ತಂಡಮಿಹುದು (ರಾಮವಿ. ೨-೫೮). **ಗಿಜುಗ** : ೧. ಹರಡೆ ಚಿಲುಮಿಲಿಗನು ಚಿಲುವೆ ಗಿಜುಗಿ [ಗೆ] ರಳೆ . . . ಹೊಡೆಗಳೆಂಬ ಪಕ್ಕಿಗಳವಱೊಪ್ಪಿದವು (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೫-೨೧). **ಗೀಜಿಗ** : ೧. ಗಾಜಿನ ಮನೆಯ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ವಿರಾಜಿಸುವ ಗೀಜಿಗನು ಓಜನ ಕೈಯಲ್ಲಿ ಸಿಲ್ಕಿ ಗಾಜುಗೋಜಾಗುತ್ತಿದೆ (ಸಿದ್ಧೇವ. ೧೧೨-೩೪೬). **ಗೀಜುಗ** : ೧. ಶುಕ ನವಿಲು ಜಲಿಬಿಲಿಗ ಗೀಜುಗ ಬಕ ಹಸುಬ ಗೊರವಂಕ ಟಿಟ್ಟಿಭ ಪಿಕ ಚಕೋರಕ ಮೀನ್ಬುಲಿಗ ಪಕ್ಷಿಗಳು ರಂಜಿಸಿತು (ನಳಚ. ೦-೪೨ .

[ದೇ॥]

ಗೀಜಗವಕ್ಕಿ, ಗೀಜಗಹಕ್ಕಿ, ಗೀಜಿಗವಕ್ಕಿ, ಗೀಜುಗಹಕ್ಕಿ (ನಾ).=ಗೀಜಗ ೧ : ಎರಡು ಗೀಜಗವಕ್ಕಿಗಳಂ ವಿಗುರ್ವಿಸೆಯಾ ತಪಸಿಯು ಗಡ್ಡದೊಳವು ಗೂಡನಿಟ್ಟಿರ್ಪುದುಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೨-೨೨೧). **ಗೀಜಗಹಕ್ಕಿ** : ಗೀಜಗಹಕ್ಕಿ ಗೂಡನ್ನು ಕಟ್ಟುತ್ತದೆ (ಜೀವಾಶ್ಚ. ೧೯೪). **ಗೀಜಿಗವಕ್ಕಿ** : ಗೀಜಿಗವಕ್ಕಿಯು ಮಿಥುನಮುಂ ತಪಂಗೆಯ್ಯುತಿರ್ದ ಜಮದಗ್ನಿರಾಮನ ನಿಡಿಯ ಗಡ್ಡದೊಳ್ಗೂಡಿಟ್ಟಿರ್ದುದ್ (ಚಾವುಂಪು. ೨೭೩). **ಗೀಜುಗಹಕ್ಕಿ** : " ಖಂಜರೀಟಃ, ಖಂಜನಃ – ೨ ಗೀಜುಗಹಕ್ಕಿ " (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೩೮). [ಗೀಜಗ + ಪಕ್ಕಿ$_1$]

ಗೀಜಗಹಕ್ಕಿ ' ಗೀಜಗವಕ್ಕಿ ' ನೋ.

ಗೀಜಿಗ ' ಗೀಜಗ ' ನೋ.

ಗೀಜಿಗವಕ್ಕಿ ' ಗೀಜಗವಕ್ಕಿ ' ನೋ.

ಗೀಜು$_1$ ' ಗಿಂಜು$_1$ ' ನೋ.

ಗೀಜು$_2$ (ನಾ). ಕಣ್ಣಿನ ಕೊಳೆ ; ಪಿಸಂರು ; ಪಿಚ್ಚು : " ದೂಷಿಕಾ, ನೇತ್ರಯೋಃ ಮಲಂ–ಕಣ್ಣಿನ ಸಿಡ್ಡು, ಗೀಜು " (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೬೪). [?]

ಗೀಜುಗ ' ಗೀಜಗ' ನೋ.

ಗೀಜುಗಹಕ್ಕಿ ' ಗೀಜಗವಕ್ಕಿ ' ನೋ.

ಗೀಜುಗಾರ (ನಾ).=ಗೀಜಗ ೧ : " ಖಂಜರೀಟಃ, ಖಂಜನಃ–೨ ಗೀಜುಗಹಕ್ಕಿ . . . ಗೀಜುಗಾರಹಕ್ಕಿ, ಗಾಜಲಹಕ್ಕಿ " (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೩೮).

[ದೇಶ್ಯ ತೆಲು. ಗಜಿಗಾಡು, ಗಿಜ್ಜಗಾಡು]

ಗೀಜುಬಾಯಿ (ನಾ). ಕಿಸಿಬಾಯಿಯುವನು; ಜೊಲ್ಲು ಸುರಿಯುತ್ತಿರುವ ಬಾಯುಳ್ಳವನು : ಈ ಶಾರಿನಲ್ಲಿ ಹೇಸಿಗೆಯಾದ ಗೀಜುಬಾಯಿಯನ ನೋಡಿ ಕರೆದುಕೊಂಡು ಬಾ (ಬತ್ತೀಸ. ೭೩). ' ಗಿಜಬಾಯಿ ' ಪರಾ.

[ಗೀಜು$_1$ (<ಗಿಂಜು$_1$) + ಬಾಯಿ$_1$ (<ಬಾಯ್) + – ಅ$_7$]

ಗೀಟು$_1$ 'ಕಿಟ್ಟು$_1$' ನೋ.

ಗೀಟು$_2$ (ನಾ). ೧. ಗೆರೆ ; ರೇಖೆ ; ಗೀರು : ಗಂಧದ ಕಲ್ಲನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಮಾತ್ರೆಯ ಮತ್ತೊಂದು ಗೀಟನ್ನು ರಸದ ಬಟ್ಟಲಿಗೆ ತೊಳೆದು ಹಾಕಿ ಆದನ್ನು . . . ಕುಡಿಸಿ (ಚಂಗಾಳ್ಯ. ೧೨೫) ; ತಪ್ಪಾಗಿರುವುದನ್ನು ಗೀಟುಗಳ ಮೂಲಕ ತೋರಿಸಬೇಕಾಗಿತ್ತು (ಕನ್ನಸಂ. ೪೪) : ತೀರ ಹಿಂದೆ ಪಗಡೆಯ ಮಣೆಗೆ ಗೀಟೆಳೆಯುವಂತೆ ಬೀದಿಗಳನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸುತ್ತಿದ್ದರು (ಬಾಲಪ್ರ. I, ೨೯೯). ೨. (ಆಲಂ) ಮಿತಿ ; ಮೇರೆ : ಮಡಿವಾಳಯ್ಯನವರು ಎಲ್ಲಿಂದ ಹೊರಟಿದ್ದರೂ ಮತ್ತೂ ಆವರ ಗೀಟಿಗೇ ಬಂದು ನಿಲ್ಲಬೇಕು (ಜೀಉಮ. ೩೦) ; ಅವನ ಗೀಟಿಗೆ ಬರದಿದ್ದರೆ ಅವನು ಖಂಡಿತ ಒಪ್ಪುವುದಿಲ್ಲ (ರೂಢಿ): ಅಪ್ಪ ಹಾಕಿದ ಗೀಟು ದಾಟುವುದಿಲ್ಲ (ರೂಢಿ).

[ದೇಶ್ಯ ತುಳು. ಗೀಟ್; ತೆಲು. ಗೀಟು]

ಗೀತ (ಗು). ೧. ಹಾಡಿದ. (ನಾ). ೨. ಹಾಡುಗಾರಿಕೆ ; ಗಾನ : ಅಲಸಿಕೆಯಾಗದಂತು ಗೀತದ್ಯೂತಸಾಹಿತ್ಯನಿತ್ಯವಾದ್ಯವಾದಿತ್ರವಿಶಾರದೆಯರಪ್ಪ ವಿಳಾಸಿನೀಜನಂಗಳುಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೫-೧೨೨ ವ) ; ಗೀತದ ವಾದ್ಯದ ರೀತಿಯ ಚಾತುರ್ಯಂ ಪೂರ್ತಿವೆತ್ತುದೆನಿಸಿದ ವಿಬುಧಪ್ರಾತದೆ . . . ಪರಿವೇಷ್ಟಿತಂ ನೃಪಂ ರಂಜಿಸಿದು (ವರ್ಧಪು. ೩-೫೦) ; ಮರಿದುಂಬಿಗಳ ಗೀತವನು ಸಲೆ ಸೊಗಸಿ . . . ಸುಳಿದುದೈ ತಂಗಾಳಿ (ಕುಮಾರವ್ಯಾ. ೭-೨೫). ೩. ಹಾಡು; ಪದ : ಬಸವರಾಜನ ಗೀತದೊಳು ಬೇಡಿ ಬೇಡಿದ ಶರಣಂಗೆ ನೀಡದಿರ್ದಡೆ ತಲೆದಂಡ ಕೂಡಲಸಂಗ ಅವಧಾರು ಎಂಬ ಗೀತಮಂ ಪಾಡೆ (ಬಸರ. ೧೨-೧೦) ; ಗೀತದ ಪರಿಚ್ಛೇದದುರವಣೆಗೆ ಸಂಗಂ ನಿಲಲಮ್ಮದೆ ಮಗನ ನಿಷ್ಠೆಗೆ ಮೆಚ್ಚಿ ಅಂತರ್ಧಾನಕ್ಕೆ ಸಂದು (ಬಸರ. ೧೨-೩೦). ೪. ಮಂಂಗುಸಿ. ೫. ಆಕಾಶ. ೬. ಒಬ್ಬ ದೈತ್ಯ. ೭. ಖಂತಂ. ೮. ಧ್ವನಿಭೇದ : " ದೈತ್ಯ ಖತು ಮುಂಗಿಸಿಗಳು ಪ್ರಣುತಾಕಾಶಂ ಧ್ವನಿಯ್ಯದೆಣಿಕೆಯು ನುಡಿ ಗೀತ ಶಬ್ದಮೆನಿಕುಂ " (ನಾನಾಕಂ. ೭೮). [ಸಂ.]

ಗೀತಕಾರ (ನಾ). ಹಾಡುಗಳನ್ನು ಬರೆಯುವವನು, – ರಚಿಸುವವನು : ಭಾವಗೀತೆಯು ಹಾಗೆ ಪಕ್ಷಿಯ ಜೀವನ ದೀವನೆ ಈ ಗೀತಕಾರ (ಇಂಜಾಪ. ೧೦೮-೨೮). [ಸಂ.]

ಗೀತಕ್ರಮ (ನಾ). ೧. ಹಾಡಿನ ರೀತಿ, – ಬಗೆ. ೨. ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುವಿಕೆ: ಸ್ತುತಿ : (ಕಿ). [ಗೀತ + ಕ್ರಮ]

ಗೀತಗೋಷ್ಠಿ (ನಾ). ೧. ಸಂಗೀತಕಚೇರಿ. ೨. ಕೀರ್ತನಪ್ರಸಂಗ: ಪುರಾಂನರ ಗೀತಗೋಷ್ಠೀ [ಪಾಠಾಂ. ಗೊಟ್ಟಿ] ರಸತರಂಗಿಣಿಯೊಳು ಬೆಳಗಪ್ಪನ್ನ ಮೀಸಾಡಿ (ಬಸರ. ೬-೪೯). [ಗೀತ + ಗೋಷ್ಠಿ]

ಗೀತಜ್ಞ (ನಾ). ಸಂಗೀತವನ್ನು ಬಲ್ಲವನು ; ಸಂಗೀತವಿದ್ವಾಂಸ : ವೇದಶಾಸ್ತ್ರದವರ ಹಿರಿಯರೆನ್ನೆ ಮಾಯಾಭ್ರಾಂತಿ ಕವಿದ ಗೀತಜ್ಞರ ಹಿರಿಯರೆನ್ನೆ (ಬಸವ. ೬೧೩). [ಸಂ.]

ಗೀತನಾಟಕ (ನಾ).=ಗೀತರೂಪಕ : ಗೀತನಾಟಕ, ಒಪೆರಾ . . . ಎಲ್ಲವೂ ಇಂದು ಕನ್ನಡದಲ್ಲಿ ನೆಲೆಗೊಂಡಿವೆ (ನವ್ಯಕಾ. ೨೪). [ಗೀತ + ನಾಟಕ]

ಗೀತಪ್ರಬಂಧ (ನಾ). ಒಂದು ಕಾವ್ಯಭೇದ ; ಹಾಡುಗಳನ್ನು ಒಳಗೊಂಡಿರುವ ಕಾವ್ಯ : ಗದ್ಯಕಾವ್ಯ ಪದ್ಯಕಾವ್ಯ ಚಂಪೂ ಕಾವ್ಯ ಗೀತಪ್ರಬಂಧ ಕ್ಷುದ್ರಪ್ರಬಂಧಗಳೆಂಬ ಪಂಚವಿಧ ಕಾವ್ಯಪ್ರಬಂಧಗಳಂ (ವಿವೇಕ. ೨೨೬).

[ಗೀತ + ಪ್ರಬಂಧ]

ಗೀತರೂಪಕ (ನಾ). ಛಂದೋಬದ್ಧವಾದ ಹಾಡುಗಳಲ್ಲಿ ಸಂಭಾಷಣೆಗಳನ್ನೊಳಗೊಂಡಿರುವ ದೃಶ್ಯಕಾವ್ಯ ; ಗೀತನಾಟಕ : ಗೀತರೂಪಕವು ಕನ್ನಡಕ್ಕೆ ಹೊಸದೆಂದರೆ ಹೊಸದು ; ಹಳೆಯದೆಂದರೆ ಹಳೆಯದು (ಛಂದೋವಿ. ೩೧೨) ; ಮುಗಿಯಿತಿಂದಿಗೀ ಗೀತರೂಪಕ (ಅಹಲ್ಯ. iii).

[ಗೀತ + ರೂಪಕ]

ಗೀತಮಾತು (ನಾ). ಭಗವದ್ಗೀತೆಯೇ ಮೊದಲಾದ ಗೀತೆಗಳ ವಚನ : ವೇದದಂತುಟಲ್ಲ ಶಾಸ್ತ್ರದಂತುಟಲ್ಲ ಗೀತಮಾತಿನಂತುಟಲ್ಲ ಕೇಳಿರಯ್ಯ (ಬಸವ. ೨೦೯) ; " ಗೀತೆಗಳ ವಚನ ಅಥವಾ ಹೇಳಿಕೆ " (ಬಸವ. ಕೋಶ).

[ಗೀತ + ಮಾತು$_1$]

ಗೀತಾನುಗಂತ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ತಂತೀವಾದ್ಯಗಳಲ್ಲಿರುವ ಪಂಚರೀತಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಮೂವತ್ತುಮೂಱು ತಂತ್ರೀವಾದ್ಯಂಗಳಲ್ಲಿ ಮುಕ್ಕಡಿ ಗೀತಾನುಗಂತ ಶ್ರಿತಾನುಗಂತ ಉಭಯಾನುಗಂತ ವೀಣಾನುಗಂತವೆಂಬ ಪಂಚರೀತಿಗಳೊಳಗೆ (ವಿವೇಕ. ೨೩೭). [<ಸಂ. ಗೀತಾನುಗಾತ್ರ]

ಗೀತಾಭೋಗ (ನಾ). ೧. ಸಂಗೀತದ ಸುಖಾನುಭವ. ೨. ಹಾಡಿನ ಧ್ವನಿಯಂ ವಿಸ್ತಾರ, – ಹಬ್ಬುಗೆ : ಮಾಗಧಮಂಗಳಗೀತಾಭೋಗದಿನುನ್ನಿದ್ರನಾಗಿ (ಪುಷ್ಪಪು. ೮-೨೪). [ಗೀತ + ಆಭೋಗ]

ಗೀತಾರಾವ (ನಾ). ಹಾಡಿನ ಧ್ವನಿ ; ಗಾಯನಧ್ವನಿ : ಉದ್ಯಮುದ್ಯಾನಮೆತ್ತುಣ್ಮುವ ಗೀತಾರಾವಮೆತ್ತುಜ್ವಳಿಸುವ ಪೊಸವೆಳ್ದಿಂಗಳೆತ್ತ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೮-೭೮). [ಗೀತ + ಆರಾವ]

ಗೀತಿ (ನಾ). ೧. ಹಾಡುವಿಕೆ ; ಹಾಡು ; ಗಾನ : ಪಾಸಜ ಸಿಂಹಪೀಠವಾಳ ನೀರುಕಿ ಮಂಗಳಗೀತಿ (ಪಂಪಭಾ. ೭-೨೯). ' ಗೀತಿವಿವ ' ಪರಾ. ೨.= ಗೀತಿಕೆ ೨ : "ಸಾಕ, ಗೀತ, ಗೀತಿವಿಧ" (ನಾನಾರ. ೩. ೧೨೮). ೩. [ಸಂಗೀತ] ವಾದ್ಯವನ್ನು ನುಡಿಸುವುದರಲ್ಲಿ ಒಂದು ಗತ್ತು : ಗೀ[ಪಾಠಾಂ. ರೀ]ತಿ ಜತಿ ಜೋಕೆ . . . ಪಲ್ಲಣೆ ಕಳೆಯೆಂಬಿವಂ ಮೆಱೆದು ಬಾಜಿಸಿದಂ ಮಂದ್ರ ವೈರಿ ಪಾಸವಂ (ಜಗವಿ. ೫-೩). ೪. [ಸಂಗೀತ] ರಾಗಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ನೀಲೋತ್ಪಲಿನಿ . . . ಗೀತಿ . . . ವಸಂತಬಂಗಾಳವೆಂಬಿಪ್ಪತ್ತೆರಡು ರಾಗಂಗಳುಂ (ವಿವೇಕ. ೨೩೪). [ಸಂ.]

ಗೀತಿಕಾವ್ಯ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಖಂಡಕಾವ್ಯ ; ಭಾವಗೀತೆ : ಗೀತಿ ಕಾವ್ಯವೆಂಬುದು ಖಂಡಕಾವ್ಯದ ಒಂದು ಬಗೆ . . . ಭಾವಾಭಿವ್ಯಕ್ತಿಯೇ

ಉದ್ದೇಶವಾಗಿ ಉಳ್ಳ ಕವಿತೆ ಭಾವಗೀತೆ ಅಥವಾ 'ಗೀತಿ' ಕಾವ್ಯವೆನ್ನಿಸಿಕೊಂಡಿದೆ (ಬಂಕಿಮ. ೪೫೮). [ಗೀತಿ + ಕಾವ್ಯ]

ಗೀತಿಕೆ (ನಾ). ೧. ಸಣ್ಣಹಾಡು ; ಕವನ : ಅವಳೇಕೆ ಅವನನ್ನು ಸಂತೋಷಗೊಳಿಸಲು ಗೀತಿಕೆಗಳನ್ನು ಹಾಡಿದಳು ? (ಹಾಹುತ್. ೩೧). ೨. [ಛಂದ] ಒಂದು ಬಗೆಯ ಅಚ್ಚಕನ್ನಡದ ಅಂಶಗಣಬದ್ಧವಾದ ವೃತ್ತ : ಎರಡನೆಯ ಸಾಲಿನಲ್ಲಿ ಆರನೆಯ ಗಣವು ಬ್ರಹ್ಮಗಣವಾಗಿದ್ದು ಉಳಿದ ಗಣಗಳನ್ನು ಎರಡೆರಡು ಸಾಲುಗಳಲ್ಲಿ ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಒಪ್ಪುವಂತೆ ಇರಿಸಿರುವ ನಾಲ್ಕು ಸಾಲಿನ ಪದ್ಯ : ಎರಡಱೊಳಾಱೆಂಬ ಸಂಖ್ಯೆಯೊಳ್ ಬರೆ ಪದ್ಮಭವನುಱಿದುವು ಮೆಚ್ಚುವ ತೆಱದಿಂದಿರೆ ಮುಂದಣ ಪದಂ ಮುನ್ನಿನಂತಿರೆ ಕರಂ ಗೀತಿಕೆಯಿಂತಕ್ಕುಂ ಸಖೀ [ಪಾಠಾಂ. ಬಱಿಕವೆರಡುಂ ಮುನ್ನಿನಂತೆ ಕರಮೆಸೆದೊಪ್ಪುವ ಗೀತಗಣಂ] (ಛಂದೋಂಬು. ೫-೨೫೬). ೩. [ಛಂದ] ಮಾತ್ರಾಛಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಒಂದು ವೃತ್ತ: ಆರ್ಯಾವೃತ್ತದ ಪೂರ್ವಾರ್ಧದಂತೆಯೇ ಉತ್ತರಾರ್ಧವೂ ಇರುವ ವೃತ್ತ : ಎಪುಳಾರ್ಯೆಯ ಪೂರ್ವಾರ್ಧ ದ್ವಿಪಾದದಂತಾಗಿ ಬರ್ಕೆ ಗೀತಿಕೆ (ಛಂದೋಂಬು. ೪-೨೩೩). [ಸಂ. ಗೀತಿಕಾ]

ಗೀತಿಗೆ (ನಾ).=ಗೀತಿಕೆ ೩ : ಚವುಪದಿ ಮತ್ತಂದಲ್ಲಿ (ಲ್ಗೀ)ತಿಗೆ [ಪಾಠಾಂ. ಕೆ] ತಿವದಿಗಳಂದಂಬೆತ್ತಸಿಯೆ ಪೇೞ್ದೊಡದು ಚತ್ತಾಣಂ (ಕವಿರಾ. ೧-೩೫). [<ಸಂ. ಗೀತಿಕಾ]

ಗೀತಿವಿದ (ನಾ). ಸಂಗೀತವನ್ನು ಬಲ್ಲವನು ; ಸಂಗೀತವಿದ್ವಾಂಸ : ಚಾಂದ್ರಿಯೊಳೊಡಗೂಡಿದ . . . ಸುರೇಂದ್ರಾರ್ಚಿತನಿಂದೆ ಗೀತಿ [ಪಾಠಾಂ. ಗೀತ, ನೀತಿ] ವಿದನಕ್ಕುಮುಮಂ (ಜಾತಕಿ. ೧೫-೪). [ಸಂ. ಗೀತಿವಿದ್]

ಗೀತೆ (ನಾ). ೧. ಹಾಡುವ ಪದ್ಯ ; ಕವನ. ೨. ಮಹಾಭಾರತದಲ್ಲಿ ಅರ್ಜುನನಿಗೆ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನು ಉಪದೇಶಮಾಡಿದ ಭಾಗ; ಭಗವದ್ಗೀತೆ: ಫಲುಗುಣಗೆ ಕೊಳುಗುಳದಿ ಗೀತೆಯೊರೆವಂದು (ಗಿಳಿವಿಂ. ೨೨-೩೯). ೩. [ಸಂಗೀತ] ಸಂಗೀತಶಾಸ್ತ್ರದ ಶಿಕ್ಷಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿಕೊಡುವ ಹಾಡುಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಪ್ರಕಾರ : ಸ್ವರಾವಳಿ, ಜಂಟಿವರಸೆ, ಅಲಂಕಾರಗಳು ಮತ್ತು ಗೀತೆಗಳು – ಅವು ಸಂಗೀತ ಶಿಕ್ಷಣತ್ರಯದ ಪ್ರಥಮ ಪಾಠಗಳಪ್ಪೆ (ಹೇಮುಕೂ. ೧೦೪). ☞ ಹಿಂದೂ ಧರ್ಮಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ಬರುವ ಸಂವಾದರೂಪವಾದ ತತ್ತ್ವಾತ್ಮಕ ಪದ್ಯರಚನೆಗೂ 'ಗೀತೆ' ಎಂದು ಹೆಸರು. ಉದಾ: ರಾಮಗೀತೆ, ಶಿವಗೀತೆ ಇತ್ಯಾದಿ. [ಸಂ. ಗೀತಾ] •

ಗೀರಲಂಕಾರ (ನಾ). ಗೋಡೆಯ ಮೇಲೆ ಗೀರುಗಳಿಂದ ಬರೆಯುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಅಲಂಕಾರ : ಬಗೆಬಗೆಯ ಬಣ್ಣಗಳ ಒಳಪದರಗಳು ಕಾಣುವಂತೆ ಗೋಡೆಯ ಗಿಲಾವಿನಲ್ಲಿ ಮಾಡಿದ ಗೀರುಗಳ ಅಲಂಕಾರ : ಗೀರಲಂಕಾರ (Graffito. ಇಂಕನಿ). [ಗೀರು$_2$ (<ಗೀಱು$_2$) + ಅಲಂಕಾರ]

ಗೀರು$_1$ 'ಕೀಱು$_3$' ನೋ.

ಗೀರು$_2$ 'ಗೀಱು$_2$' ನೋ.

ಗೀರು$_3$ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : ಬಾಗುಂಜಿ ಬೀಜ, ಗೀರಗೊಟ್ಟೆ, ಬಾಳಂಗಣಸೆ . . . ಇವಂ ಸರಿಯಾಗಿ ತೂಗಿಕೊಂಡು ಚೂರ್ಣವ ಮಾಡಿ (ವಿವೈವಿ. ೪೦). [?]

ಗೀರುಗಂಧ 'ಕೀಱುಗಂಧ' ನೋ.

ಗೀರುಬಳೆ 'ಗೀರ್ಬಳೆ' ನೋ.

ಗೀರುಹಾದಿ (ನಾ). ಗೆರೆಹಾಕಿ ಗುರುತಿಸಿದ ದಾರಿ ; ನೇರವಾದ ದಾರಿ : ಬೆಳಕು ಕತ್ತಲೆಯ ಎರಡು ಗೋಲಗಳು ಒಂದನೊಂದು ದೂಡೆ, ಮೇರೆಗೆರೆಯಲ್ಲಿ ಆತ್ಮಚರಿತಕ್ಕೆ ಗೀರುಹಾದಿ ಮಾಡೆ ಕ್ಷಣಿಕ ಘಟನೆಗಳ ರಾಜ್ಯದಲ್ಲಿ ; ಜೀವ ಪ್ರಪಂಚದಲ್ಲಿ (ಅರಳು. ೨೨೮-೨೧). [ಗೀರು$_2$ (<ಗೀಱು$_2$) + ಹಾದಿ (<ಪಾದಿ$_1$)]

ಗೀರ್ಣ (ಗು). ೧. ಕೊಂಡಾಡಿದ ; ಸ್ತುತಿಸಿದ. ೨. ವರ್ಣಿಸಿದ. ೩. ನುಂಗಿದ. [ಸಂ.]

ಗೀರ್ಬಳೆ, ಗೀರುಬಳೆ (ನಾ). ಗೆರೆಗಳನ್ನು ಕೆತ್ತಿರುವ (ಚಿನ್ನದ) ಬಳೆ ; ಗೆರೆಗೆರೆಯಾಗಿರುವ ಬಳೆ : ಕಡಗ ಪಟ್ಟೆಯು ಡಾಬು ಬುಗುಡಿ ಗೀರ್ಬಳೆ ಸರಿಗೆ (ಸಿದ್ಧಕಾ. ೮-೧೨). ಗೀರುಬಳೆ : "ಅವಾಪಕಃ, ಪಾರಿಹಾರ್ಯಃ– ೨ . . . ಗೀರುಬಳೆ, ವಾಕು, ತೋಡ, ಬಳೆ" (ಸಿದ್ಧಾಂಶಿ. ೧೬೪). [ಗೀರು$_2$ (<ಗೀಱು$_2$) + ಬಳೆ$_3$]

ಗೀರ್ವ (ನಾ).=ಗೀರ್ವಾಣ : ಗೀರ್ವ [ಪಾಠಾಂ. ನಿರ್ವಿ] ಕಮಲಾದಿತ್ಯನಸುರರ ಗರ್ವವನದಾವಾಗ್ನಿ . . . ಶರ್ವನಂಗಜಮದಭಯಂಕರ ಪಾರ್ವತೀಪತಿ ಶಂಕರಂ ಶ್ರೀಪರ್ವತಾಧಿಪ ಮಲ್ಲಿಕಾರ್ಜುನದೇವ ಶರಣಾಗು (ಶಂಕದಾ. ೧-೨). [<ಸಂ. ಗೀರ್ವಾಣ ?]

ಗೀರ್ವರ (ನಾ). ೧. ಸರಸ್ವತಿಯ ಪತಿ ; ಬ್ರಹ್ಮ : ಗೀರ್ವರ ಸಮರ್ಚಿತೇ ಯಜುರ್ವಿನುತ ಸತ್ಪದೇ . . . ಪಾಲಿಪುದು ಪರ್ವತತನೂಜೇ (ರಾಜಶೇ. ೮-೧೨೭). ೨. ವಾಙ್ಮಯದ ಮೇಲೆ ಪ್ರಭುತ್ವವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವವನು ; ಮಾತುಗಳ ಒಡೆಯ ; ಬೃಹಸ್ಪತಿ : ಮುನಿಪಂ ಗೀರ್ವರಗೆಣೆಯಪ್ಪ (ವಿಷ್ಣುಪು. ೪-೫೧). [ಸಂ.]

ಗೀರ್ವಾಣ (ನಾ). ದೇವತೆ ; ಸುರ ; ಅಮರ : "ಆದಿತ್ಯಃ . . . ಗೀರ್ವಾಣಃ, ಋಭುಃ, ಅಮರಃ . . . ದೈವತಂ – ಈ ೨೧ ದೇವರ್ಕಳ ಪೆಸರ್" (ಹಲಾಯು. ೨-೪) : ಪ್ರವಿಲಸದ್ಗೀರ್ವಾಣ ದಾತವ್ಯಸಾಯಕಸಂಪೂರ್ಣ ಕಳಾಪ್ರವೀಣನಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧-೧೩೪) : ಗೀರ್ವಾಣಸಂಚಯಂ ಗಂಧರ್ವಗಣಂ . . . ಪಾರ್ವತಿಯಾಣ್ಮನ ಸಭಾಂತರಾಳದೊಳೆಸೆಗುಂ (ಉದ್ಭಟ. ೦೨-೧೨೮) : ಅವನಿಪಾಲನ ಗವಿಯ ಘಾಡಿಕೆ ಜೋಡಿಸಿತು ಗೀರ್ವಾಣರಾಲಿಗಳ (ಕುವ್ಯಾಕ. ೧೫-೧೭). [ಸಂ.]

ಗೀರ್ವಾಣತ್ವ (ನಾ). ದೇವತ್ವ ; ಅಮರತ್ವ : ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾದಿ ವರ್ಗಗಳಲ್ಲಿ ಸಂಸ್ಕೃತ ಭಾಷೆಯ ಗೀರ್ವಾಣತ್ವದ ಕಲ್ಪನೆಯಿದ್ದುದರಿಂದ (ಭಾಷಾಶಾ. ೪೩). [ಸಂ.]

ಗೀರ್ವಾಣನಾಥ (ನಾ). ೧. ದೇವತೆಗಳ ಒಡೆಯ ; ಇಂದ್ರ ; ಸುರಪತಿ : ಸರ್ವ ಗೀರ್ವಾಣನಾಥಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೨-೪೩ ವ). ೨. [ಜೈನ] ತೀರ್ಥಂಕರ; ಅರ್ಹಂತ : "ಗೀ[ಪಾಠಾಂ. ನಿ] ರ್ವಾಣನಾಥನರುಹಂ" (ಮಂಗರಾ. ೭-೨೩). [ಗೀರ್ವಾಣ + ನಾಥ]

ಗೀರ್ವಾಣಭಾಷೆ (ನಾ). ದೇವತೆಗಳ ಭಾಷೆ ; ಸಂಸ್ಕೃತ : ಗೀರ್ವಾಣಭಾಷೆಯ ಮೇಲೆ ವ್ಯಾಮೋಹವಿಟ್ಟುಕೊಂಡು ಪ್ರಾಂತಭಾಷೆಯ ಬೆಳವಣಿಗೆಗೆ ಕಂಟಕ ಒಡ್ಡಬಾರದು (ದಾನಚಿಂ. ೧೬೮). [ಗೀರ್ವಾಣ + ಭಾಷೆ]

ಗೀರ್ವಾಣವಾಣಿ (ನಾ).=ಗೀರ್ವಾಣಭಾಷೆ : ಗೀರ್ವಾಣವಾಣಿ, ಪವಿತ್ರ–ವೇದಗಳ–ಭಾಷೆ, ಎಂಬ ಕಾರಣದಿಂದ ಅದು ಯಾಜಕರಿಗೆ ಪೂಜ್ಯವೆನಿಸಿತ್ತು (ಕರ್ನಾಟ. ೧೬೫). [ಗೀರ್ವಾಣ + ವಾಣಿ]

ಗೀರ್ವಾಣಿ (ನಾ). ೧. ದೇವತಾಸ್ತ್ರೀ. ೨. ಸರಸ್ವತಿ : ನಿಗಮನುತೆ ಗೀರ್ವಾಣಿ ರಕ್ಷಿಸು (ನಳಚ. ೩-೬೫) : ವಾಣಿ ಜಗತ್ಪಿತಾಮಹನ ರಾಣಿ . . . ಗೀರ್ವಾಣಿ (ನಾನಾರ. ೨). [ಸಂ. ಗೀರ್ವಾಣೀ]

ಗೀಷ್ಪತಿ (ನಾ). ನುಡಿಯ ಒಡೆಯ ; ಬೃಹಸ್ಪತಿ : ಸತಿಯರ ಧರ್ಮಕ್ಕೆ ಸರಿಯಿಲ್ಲೆಂದು ಗೀಷ್ಪತಿಯಗಸ್ತ್ಯನೊಳಾಡಿದನು (ಹರಿಬ. ೨-೪೫) [ಸಂ. (ಗಿರ್ + ಪತಿ)]

ಗೀಳ್$_1$, ಗೀಳು$_1$ (ಕ್ರಿ). ೧. ಹರಿ ; ತುಂಡುಮಾಡು; ಸೀಳಂ. 'ಗೀಳಿಡು$_1$' ಪರಾ. ಗೀಳು$_1$: ೧. ಸುದತಿ ಕಾಣುತ ತನ್ನ ಮೇಲಣ ಹೊದಕೆಯಂಚನು ಗೀಳುತದರೊಳು ಹುದುಗಿಸುತೆ ತೊಡವುಗಳನು (ರಾಮಾಸಂ. ೩-೪-೨೬);

ಕರೀಂ ಹೋಗಿ ಅವನ ಅಂಗಿಯನ್ನು ಗೀಳಿದ (ಭೀಮಕಾ. ೮೬). ೨. ಗೀರು; ಕೆರೆ; ಗೀಚು: ಕೀಲಿಸಿರೆ ನೇತ್ರಗಳು ಲಜ್ಜೆಯೊಳಾಳಿ ಪದದುಂಗುಟದಿ ನೆಲವನು ಗೀಳಿದಳು (ಜನಧಾ. ೧೯-೫೩). 'ಕೀಲ್₁' ಪರಾ.

[ದೇ॥ ತಮಿ. ಕೀಟ್]

ಗೀಳ್₂ 'ಗೀಟ್' ನೋ.

ಗೀಳಿಡು₁ (ಕ್ರಿ). ಹರಿದುಹಾಕು; ತುಂಡುಮಾಡು; ಭೇದಿಸು: ದುಃಖದೊಳ್ ಗೀಳಿಟ್ಟ ಬಟ್ಟೆಯೊಳ್ ಬರ್ಪವನ ಸಂತೈಸು ಮೆಲ್ಲನುಡಿಗಳಿನ್ (ಪಾರಸಿ. ೩೦-೭೫೦). [ಗೀಳ್₁ + ಇಡು₁]

ಗೀಳಿಡು₂ 'ಗೀಟಿಡು' ನೋ.

ಗೀಳು₁ 'ಗೀಳ್₁' ನೋ.

ಗೀಳು₂ 'ಕೀಟ್₂' ನೋ.

ಗೀಳು₃ (ನಾ). ಹಂಬಲ; ಉತ್ಕಟವಾದ ಬಯಕೆ; ಚಟ; ಗಿಲಿ: ರಜದಲ್ಲಿ ಊರಿಗೆ ಹೋಗಬೇಕೆನ್ನಿಸುತ್ತದೆ. ಹೆಂಡತಿಯ ಮೇಲಿನ ಗೀಳು ಎಳೆಯುತ್ತದೆ (ದೂರಸ. ೭೫). 'ಗೀಳುಹಿಡಿ' ಪರಾ. [?]

ಗೀಳುಹಿಡಿ (ಕ್ರಿ). ಹಂಬಲವುಂಟಾಗು; ಉತ್ಕಟವಾದ ಬಯಕೆ ಮೂಡು: ಸಂಗೀತ ಕಲಿತು ಮಹಾರಾಜರಲ್ಲಿ ಖಿಲ್ಲತ್ತು ಪಡೆಯಬೇಕೆಂದು ಸುಬ್ಬಣ್ಣನಿಗೆ ಅಂದಿನಿಂದ ಒಂದು ಗೀಳುಹಿಡಿಯಿತು (ಸುಬ್ಬಣ್ಣ. ೫).

[ಗೀಳು₃ + ಹಿಡಿ₁ (<ಪಿಡಿ₁)]

ಗೀಱ್ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ.

ಗೀಱನೆ=ಬೇಗನೆ: ವನಿತಾನೀಕದ ಮುಂಡ್ಪು ಪೊಟ್ಟಳಿಸಿ ಗೇಣಂ ಕಿತ್ತುರ್ಗೆ ತೂರ್ದ್ದಟ್ಟ ಗೀಱನಲೀಡಾಡಿ ಕುರುಳ್ಗೆ ಕಪ್ಪುಳ್ಗೆ ಪಿಂನ್ಟ್ಪು ಮುನ್ನುಮಂ ನೋಡಿ ಭೊಂಕೆನೆ ಸಿಂಹಧ್ವನಿ ಮಾಡಿಹಂ (ಸೌಇಇ. XI-II, ೧೭೮-೨೩; 1127).

ಗೀಱು₁ 'ಕೀಱು₃' ನೋ.

ಗೀಱು₂, ಗೀರು₂ (ನಾ). ೧. ಗೆರೆ; ರೇಖೆ; ಗೀಟು. ೨. ಗಾಯದ ಗೆರೆ; ಬಾಸುಂಡೆ (?): ತೂಱುವಂಬಿನ ತುಂಡಿಸುವ ಬಿಟ್ಟೇಱುಗಳ ಚೂರಿಸುವ ಸಬಳದ ಗೀಱುಗಳ ಕಾಲಾಳು ಕವಿದುದು ಶಲ್ಯನಳವಿಯಲಿ (ಕುವ್ಯಾ.ಶ. ೨-೨೪). **ಗೀರು₂ :** ೧. ನಖದೊಳು ರೇಖೆ ಗೀರಿದಲ್ಲವು ಕುಲ್ಯ ವಹವೈಸೆ (ಜಿನಮು. ೫-೧); ನನ್ನ ಬಲಗೈ ಮಣಿಕಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ಮೂರು ಕಂಕಣದ ಗೀರು ಇದೆ ಎಂದು ಸಾಮುದ್ರಿಕಾಲಕ್ಷಣಜ್ಞರು ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಹೇಳಿದ್ದರು (ಪೀಟಿಮೂ. ೭).

ಗೀರುಬಾರು=ಗೀರುಗೀರಾಗಿರುವುದು; ಗೀಚಲಾಗಿರುವುದಂ: ತಟ್ಟೆಯೆಲ್ಲಾ ಗೀರುಬಾರಾಗಿದೆ (ಲೂಧಿ). [<ಕೀಱು₃]

ಗೀಟ್, ಗೀಳ್₂, ಘೀಳ್, ಘೀಟ್ (ನಾ). ೧. (ಹೆದರಿಕೆ, ನೋವು ಮೊದಲಾದಂವುಗಳಿಂದ) ಕಿರಿಚುವ ಧ್ವನಿ; ಅರಚುವಿಕೆ; ಚೀತ್ಕಾರ. 'ಗೀಟಿಡು' ಪರಾ. ೨. ಅಬ್ಬರಿಸುವಿಕೆ; ಗರ್ಜನೆ; ಆರ್ಭಟ: ಕೀಟ್, ಗೀಟ್, ಬೀಟ್, ಸೂಟ್ ಇತಿ ಅವಗಟಿಯಾದಯಃ (ಶಬ್ದಾನು. ೧೪೦ ವ್ಯಾಖ್ಯಾ). **ಗೀಳ್₂ :** ೨. ವ್ಯಾಳಪತಿ ದಿಗ್ದಂತಿ ಶಕ್ರ ಕಮಠಂಗಳತಿ ಗೀಳಿಂದೊಡಂ ಬಸವರಾಜಂಗೆ ಚಿತ್ತ ಪಲ್ಲಟಿಸುವದೆ (ಪ್ರಭುಪು. ೭-೨೬೦). 'ಗೀಳಿಡು₂' ಪರಾ. **ಘೀಳ್₂ :** 'ಘೀಳಿಡು' ಪರಾ. **ಘೀಟ್ :** 'ಘೀಟಿಡು' ಪರಾ. [?]

ಗೀಟಿಡು, ಗೀಳಿಡು₂, ಘೀಳಿಡು, ಘೀಟಿಡು (ಕ್ರಿ). ೧. ಕಿರಿಚು; ಅರಚು; ಚೀರು: ಗೋಟಿಟ್ಟಂ, ಗೀಟಿಟ್ಟಂ, ಗಟಿಗಟಿನೆ (ಶಮದ. ೫೦. ೧). **ಗೀಳಿಡು₂ :** ೧. "ಗೀಳಿಡುವುದೆನೆ ಕೂಗು" (ಕಶಠ. ೩೨); ಕುದುರೆಗಳಂ ಗೀಳಿಡೆ ಪೊಯಲಿ ರಣವುಣ್ಣಳದೊಳು ತಳ್ಳಿಱಿದು ಮೆಱೆದು × × × ಇರ್ದ್ದಂ (ಎಕ್. VIII, ಸೊರಬ. ४೬೬-೯; 960); ಆದು ಗೀ[ಪಾಠಾಂ. ಘೀ]ಳಿಡುತ ಕೆಡೆದುದು ಪೊಡವಿಯಲ್ಲಿ (ಬಸಪು. ೨೨-೧೬) ೨. ಆರ್ಭಟಿಸು; ಅಬ್ಬರಿಸು; ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ ಕೂಗು: ನಾನಾವಾದ್ಯ ಗೀಳಿಡುತಿರ್ದುದಂಬುಧಿಧ್ವಾನಘೋಷಣೆಯೆಂಬ ತೆಱದಿ (ಪಾಂಭಾ ೧೫. ೨೦-೧೫). **ಘೀಳಿಡು :** ೧. ನೆಲಕಾನೆ ಸುಂಡಿಲಂ ಹರಹಿ ಮೊಳಕಾಲಿಕ್ಕಿ ಬಲವಳಿದು ಘೀಳಿಟ್ಟು (ಹದಕಾ. ೫-೩೫). ೨. ಲೋಹದ ಗಾಲಿ ಘೀಳಿಡೆ ರಥವನೇಱಿದನನಿಲಸುತಸೂನು (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೧೫-೪೭); ಘೀಳಿಡಲ್ ದಿಕ್ಕುಗಳ್ ಸಿಂಜನಿ ನಿನಾದದಿಂ (ಡಬಪು. ೩೨-೫). **ಘೀಟಿಡು :** ೧. "ಘೀಟಿಡುವುದೆನಲ್ ಚೀಱುವುದೆನಿಕುಂ" (ಕವಿಕಂ. ೦೯೫); ಪಿಡಿದು ಬಡಿದೊಡಂ ಕೊಂದೊಡವಾಂ ನುಡಿಯದೆ ಕಿವಿ ಘೀಟನೆ ಘೀಟಿಡುತಿರ್ದಂ ಕುಟುಕನೊಲ್ಲೆನೆಂತಿಕ್ಕಿದೊಡಂ (ಕಾದಂಉ. ೭೫೬): ಅರ್ಜಿನಿಂ ಗಜಂ ಘೀಟಿಡಲ್ (ದಶಕು. ೯-೨೬). ೨. ಕೊಂತಂಗಳಿಂ ಕುತ್ತಿ ಶಸ್ತ್ರೋತ್ಕರದಿಂ ಘೀಟಿಟ್ಟು ವೈರಂದಱಿದು (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧೩-೧೫೬); ಅರವಮಿಕ್ಕಿ ಡೊಕ್ಕರಿಸೆ ಬಾಯ್ದೆಱೆದುರ್ವರೆ ಘೀಟಿಡುತ್ತುಮುದ್ಗಾರಿಸಿದತ್ತು ಗರ್ಭಗತ ಪಟ್ಟುರಸೇನೆಯನೆಂಬಿನಂ (ಜಗವಿ. ೦೫-೦೨).

[ಗೀಟ್ + ಇಡು₁]

ಗುಂ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಧ್ವನಿ; ದುಂಬಿ ಮೊದಲಾದಂವು ಮಾಡುವ ಶಬ್ದ. 'ಗುಂಗು₂' ಪರಾ. ೨. ಮೌನವಾಗಿರುವಿಕೆ; ಮಾತನಾಡದಿರುವಿಕೆ: ಅಮ್ಮಅಪ್ಪಗಳನ್ನು ಗುಮ್ಮಾಡಿ ಬಿಟ್ಟಾಳು ಕೇಡ ನೋಡಿ (ಕಾಲಸಂ. ೯೧-೫).

ಗುಂಗುಂ (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ): ಏನು ಏನು? ಜೇನು ಜೇನು? ಎನೆ ಗುಂಗುಂ ಗಾನಾ (ನಾದಲೀ. ೮೪-೫).

ಗುಂಕ, ಗುಂಗ₁ (ನಾ). ೧. ಕೆಲಸದವನು; ಊಳಿಗದವನು; ಸೇವಕ: "ಗುಂಕರೆನಲ್ ಬೆಸದವರೊಳ್" (ಕರ್ಣಾನಿ. ೭೭); ಬಡವರೆಲ್ಲಂ ಭೋಗಿಗಳ್ ಗುಂಕರುಂ ಚದುರರ್ಲಂಕರುಮಾಯಗಾಜರ್ (ಅನಂಪು. ೦೦-೦೨). **ಗುಂಗ₁ :** ೧. ಈ ಕುಂಬಾರರು ಗುಡಿಗಳಲ್ಲಿ ಹಲ ಕೆಲವು ಸೇವೆಯನ್ನು ಮಾಡುವರು. ಆ ಸೇವೆ ಮಾಡುವವರಿಗೆ ಗುಂಗರೆಂದೆನ್ನುವರು (ಕಭಾಗ. ೦೪೯). ೨. ಭೂತ, ದೆವ್ವ ಮೊದಲಾದ ಕ್ಷುದ್ರದೇವತೆಗಳನ್ನು ಉಪಾಸನೆ ಮಾಡುವವನು,–ವಶಪಡಿಸಿಕೊಂಡಿರುವವನು: ಭೂತಗಳನ್ನು ಸೆರೆ ಹಿಡಿಯುವ ಮಾಂತ್ರಿಕರಿಗೆ ಗುಂಗರೆಂದೆನ್ನುವರು (ಕಭಾಗ. ೦೯೦)

[?]

ಗುಂಕರಿಸು (ಕ್ರಿ). ಗುಂ ಎಂದು ಶಬ್ದಮಾಡು: "ಮಶತಿ=ಗುಂಕರಿಸಿದವುದು" (ಕಾಶಕ್ಕ. ೬೩). [ಗುಂಕರಣ₀ + – ಇಸು₃]

ಗುಂಕಿಸು (ಕ್ರಿ). ಸೆಳೆ; ಎಳೆ; ಜಗ್ಗು (?): ಪೇರಂಬಲವಂ ಗುಂಕಿಸಿ ನೋಡುತ ಹಾರೈಸುತ ಹರುಷಂ ದಳವೇಱುತೆ (ತಿರುನಾ.ದೀ. ೨೦೯-೧); ತೂಗಿ ತೊನೆದು ಮತ್ತೆ ಗುಂ[ಪಾಠಾಂ. ಝುಂ]ಕಿಸಿ ತೆಗೆದನು ಊಗಿಸುವೆತ್ತ ಜೀರ್ವಂತೆ ಮೂಗಡಿಯಾಗಿ ಬಿದ್ದಿತು ಸೇನೆ ಸಾಷ್ಟಾಂಗವಾಗಿ ವಂದಿಸುವಂತೆ ತನಗೆ (ಭರತ. ४೯-೦೨४). [ಗುಂಕು₀(<ಕೊಂಕು₁) + – ಇಸು₃]

ಗುಂಗ 'ಗುಂಕ' ನೋ.

ಗುಂಗರ 'ಗುಂಗುಱು' ನೋ.

ಗುಂಗಾಡಿ 'ಗುಂಗಾಡು' ನೋ.

ಗುಂಗಾಡು, ಗುಂಗಾಡಿ, ಗುಂಗಾಣಿ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಸೊಳ್ಳೆ; ಬಹಳ ಸಣ್ಣ ಆಕಾರದ ರೆಕ್ಕೆಹುಳು: ಶಿಶುವಿರಲು ಗುಂಗಾಡು ತಗುಣಿಯು ಯೆಸಗಿ ಕಡಿಯಲು (ಜ್ಞಾನಸಿಂ. ೩೦-೫೩); ನಿದ್ದೆ ಬರಲಿಲ್ಲ ಗುಂಗಾಡಿನಂತೆ ಕುವಿಚಾರಗಳು ಅವನನ್ನು ಸುತ್ತುವರಿದು ನೋಯಿಸುತ್ತಿದ್ದವು (ಸಮುಜೀ. ೧೬೫); ಸಾವಿರಾರು ನೊಣಗಳರಬೇಕು. ಗುಂಗಾಡುಗಳನ್ನು ಎಣಿಸಲಾಗಿಲ್ಲ (ಜಯಂತ. ೩४). **ಗುಂಗಾಡಿ :** ೧. ಎಂಬಗಿ ಶಿಶುವ

ಯಿರುತಿರಲು ತಗಣೆ ಗುಂಗಾಡಿ ಕಚ್ಚಿ (ಚಪಾವ. ೧೦೭-೭). **ಗುಂಗಾಣಿ :** ೨. (ಆಲಂ) ತೀರ ಕ್ಷುದ್ರವಾದುದು : ಎಂಥೆಂಥವರಿಗೂ ಶಾಶ್ವತವಿಲ್ಲ. ಈ ಗುಂಗಾಣಿ. ಒಂದು ಪದಾರ್ಥವೆಂತ ಮಾತನಾಡುತೀಯೆ ? (ಮುಸುಗ. ೩).

ಗುಂಗಾಡದಕೋಣೆ, ಗುಂಗಾಡಿನ ಕೋಣೆ=(ಆಲಂ) ಸೆರೆಮನೆ; ಜೈಲು; ಕಾರಾಗಾರ : ನೀನು ಅವಳನ್ನು . . . ಇಲ್ಲಿ ಇಟ್ಟರೆ ಕೂಡಲೇ ಗುಂಗಾಡದ ಕೋಣೆ (ಸೆರೆಮನೆ)ಯನ್ನು ಕಾಣಬೇಕಾಗುವುದೆಂಬುದನ್ನು ನೀನು ಬಲ್ಲೆ (ದಲಿಕು. ೮೩): ಎಷ್ಟೋ ಸಾರೆ ಗುಂಗಾಡಿನಕೋಣೆಯನ್ನು ನೋಡಿ ಬಂದಿದ್ದ (ಕೂತಕಾ. ೧೯). ' ಗುಂಗುಜು ' ಪರಾ. [?]

ಗುಂಗಾಣಿ ' ಗುಂಗಾಡು ' ನೋ.

ಗುಂಗಿ,ಗುಂಗೆ (ನಾ). ಕರಿಯ ಬಣ್ಣದ ದೊಡ್ಡ ದುಂಬಿ : ಮೂಸಬಂದಂತೆ ಗುಂಗಿಗಳು ಹೂಗಳಿಗೆ ರಾಶಿ ಜನ ಬಂತು ಮಂಟಪಕೆ (ಶರಚ. ೩೨೭) : ಮುಂಗಲಿ ಮುಂಗಲಿಯನ್ನು ಬೆನ್ನು ಹತ್ತುವದೂ, ಗುಂಗಿ ಹೊನ್ನರಿಕೆಯನ್ನು ಮುತ್ತಿಡುವದೂ . . . ಇವೆಲ್ಲವೂ–ನಿಸರ್ಗದ ತ್ರಿಕಾಲಧರ್ಮ (ಗಂಗಾಸಾ. ೧೧೦). **ಗುಂಗೆ :** ಪುಷ್ಪದ ಪರಿಮಳವ ಭೃಂಗ ಬಲ್ಲುದಲ್ಲದೆ ಮರ ಕಡಿಯುವ ಗುಂಗೆಯು ಹುಳ ಎತ್ತ ಬಲ್ಲುದಯ್ಯಾ (ಅಬಂಡೇ. ೧೨೮-೩).

[<ಗುಂಗು$_2$./ಮರಾ. ಘುಂಗ್]

ಗುಂಗಿಮಾವು, ಗುಂಗೆಮಾವು (ನಾ). (ಉಕ) ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಮಾವು. ℙ ಬೀಜದ ಒಳಗೆ ಗುಂಗೆಹುಳು ಇರುವ ಮಾವಿನ ಹಣ್ಣು : (ಕ). **ಗುಂಗೆಮಾವು :** ಮಾವಿನ ಜಾತಿಗಳು : ಗೋಳಕಾಯಿ . . . ಕರೀಕಾಯಿ, ಗಿಣೀಮೂತಿ, ಗುಂಗೇಮಾವು, ಅಮಾನಿ (ನಮ್ಮನು. ೨೩೭). [ಗುಂಗಿ+ಮಾವು]

ಗುಂಗಿಸು (ಕ್ರಿ). ಪಕ್ಕಕ್ಕೆ ಸರಿಸು ; ಜಾರಿಸು ; ತಳ್ಳು : ದಯಾವತಿಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ವಿಶೇಷಗುಣವಿದ್ದಿತು. ಯಾವ ಒಜ್ಜೆಗೂ ಅವಳು ಮಣಿಯುತ್ತಿದ್ದಿಲ್ಲ. ಶೀಘ್ರದಲ್ಲಿಯೇ ಗುಂಗಿಸಿಕೊಂಡು, ಅದನ್ನು ತೆಗೆದೊಗೆದು ಮೇಲಕ್ಕೇಳಲು ಯತ್ನಿಸುತ್ತಿದ್ದಳು (ಜಮಿನಾ. ೮೭). [ಗುಂಗು$_0$ + – ಇಸು$_3$]

ಗುಂಗಿಹುಳು, ಗುಂಗೆಹುಳು (ನಾ). = ಗುಂಗಿ : ಒಂದು ಗುಂಗೀಹುಳು ಒಂದು ಎಲೆಯ ಮೇಲೆ ತುಸು ತುಪ್ಪ, ರೇಶಿಮೆಯದೊಂದು ಸಣ್ಣಎಳೆ . . . ಇಷ್ಟು ಸಾಹಿತ್ಯ ತೆಗೆದು ಕೊಂಡು (ಮುಂಬಯಿ. ೪-೧೭೧). **ಗುಂಗೆಹುಳು :** ಗುಂಗೆಹುಳು ತೊಲೆಗಳಲ್ಲಿ ತೂತು ಮಾಡಿದೆ (ರೂಢಿ).

[ಗುಂಗಿ + ಹುಳು$_2$ (<ಪುಬು$_1$)]

ಗುಂಗು$_1$ (ನಾ). ೧. ಮಾದಕ ಪದಾರ್ಥಗಳ ಸೇವನೆಯಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಜೊಂಪು ; ಅಮಲು ; ಮತ್ತು : ಭಂಗಿಯನು ಸೇದುವನ ಭಂಗವನು ಏನೆಂಬೆ ಭಂಗಿಯ ಗುಂಗು ತಲೆಗೇಜಲಾಡುತಿಹ ಮಂಗನಂತಿಹನು (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೧೩೦೫) : ಕಾಮಬಕ್ಷ ಶಹಾಜಾದರು ಹಗಲೆಲ್ಲ ಸೆರೆಯ ಗುಂಗಿನಲ್ಲಿರುತ್ತಾರೆ (ಹಂಸಾ. ೧೩೦). ೨. ಪರವಶತೆ; ತನ್ಮಯತೆ: ಇನ್ನೂ ಆ ರಾಗದ ಗುಂಗಿನಲ್ಲಿಯೇ ಇಬ್ಬರೂ ಸಮರಸರಾಗಿದ್ದರೇನೋ! (ಕಲಾಚ್ಯೂ. ೦೦೧) : ಚಂದ್ರುವಿನಿಂದ ಕಾಗದ ಬರುತ್ತಿದ್ದ ದಿನ . . . ಅವಳು ಹೊಸದೊಂದು ಗುಂಗಿನಲ್ಲಿರುವಳು (ಕುಸುಸಂ. ೧೯೭). ೩. ಹವ್ಯಾಸ; ಗೀಳು ; ಚಟ : ಸಂಪಾದಕತ್ವದ ಗುಂಗು ನಿನಗೆ ಏನು ಮಾಡಿದರೂ ಕಡಿಮೆ ಆಗಲಿಲ್ಲ (ಇಪ್ಪಕ. ೨೯೪) : ಅವನಿಗೆ ಸಂಗೀತದ ಗುಂಗು ಬಹಳಿತ್ತು (ಫಲಸಂ. ೩೩). [←ಮರಾ. ಗುಂಗ್]

ಗುಂಗು$_2$ (ನಾ). ದುಂಬಿಯ ಧ್ವನಿ ; ಗುಂಜಾರವ : ಕೋಕಿಲಕೆ ಕುಕಿಲು ನವಿಲಿಗೆ ಕೇಕೆ, ಭೃಂಗಕ್ಕೆ ಗುಂಗು ಗುಂಗುಂಗಾನ (ಮುಳ್ತಕಂ. ೫೫-೩).

[<ಗುಂ ?]

ಗುಂಗು$_3$, ಗೂಗು (ನಾ). ಬತ್ತ, ನವಣೆ ಮುಂತಾದ ಧಾನ್ಯಗಳ ಮೇಲಿನ ಹೊಟ್ಟು,—ಉಬ್ಬಲು,—ಉಮಿ : ಕೊಂಗಗಳಲ್ಲಿ ಗುಂಗು ತುಂಬಿಸಿದ ರಾಗಿಯನ್ನು, ಕೈಗಳ ಮೇಲೆ ಎತ್ತಿಕೊಂಡು ನಾಲ್ಕಾರು ಆಳುಗಳು ಕೂಗಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾರೆ (ಮೂಲಾನ. ೫೯). **ಗೂಗು:** "ಗೂಗು=ಹೊಟ್ಟು ; ತವಡು" (ಜಾನಕೋ. ೫೦). [?]

ಗುಂಗುಣಿಸು ' ಗುಣಗುಣಿಸು ' ನೋ.

ಗುಂಗುದಿ (ನಾ). ಸಂತಾಪ ; ಬೇಗೆ : ಗುರುವಿನ ಗೊತ್ತನರಿದು ಜಗದೊಳಗಣ ಗುಂಗುದಿಯನೆಲ್ಲವ ಹರಿದು (ವಚಸಂ. ೩೦೮-೫೨) : ಪಿಂಗದೆ ಪಿರಿದು ದುಃಖವನೀವ ಯೋನಿಮುಖಂಗಳೊಳಗೆ ಹುಟ್ಟಿಯಳಿವಾ ಗುಂಗುದಿಯನು ನೀಗಲೆಂದುಸುರಿದನು ಮನಂಗೊಳಿಪೀ ಸಂಗತಿಯನು (ಪ್ರಭುಂಜ. ೧-೧೭). ℙ ಇದು ಸಂಸ್ಕೃತದ ' ತುಷಾಗ್ನಿ 'ಯ ಅನುವಾದವಿರಬಹುದು. [ಗುಂಗು$_3$ + ಕುದಿ$_3$]

ಗುಂಗುದಿಗೊಳು (ಕ್ರಿ). ಸಂತಾಪಗೊಳ್ಳು ; ಬೇಗೆಪಡು : ತುಂಗವಿಕ್ರಾಂತ ಕರ್ಣನ ಕಾಪಿನ ಚತುರಂಗ ವಾಹಿನಿಯುರವಣೆಗೆ ಗುಂಗುದಿಗೊಳುತಿರ್ದುದಾ ರಿಪುಸೇನೆಯ ಜಂಗುಳಿಯು (ನೇಮಿಸಂ. ೨೯-೧೦೯).

[ಗುಂಗುದಿ + ಕೊಳು (<ಕೊಳ್$_1$)]

ಗುಂಗುದಿಬಡು (ಕ್ರಿ).=ಗುಂಗುದಿಗೊಳು : ತೀವ್ರಮಪ್ಪಸಮಶರಶಿಖಿಮುಖದಿ ಸಿಲುಕಿ ಗುಂಗುದಿಬಟ್ಟು ನಸುಬಲಂಬಡೆಯಲಾ ಮಗನ ಮೊಗಮಂ ನೋಡಿ (ಸಮ್ಯಕೌ. ೯-೧೫). [ಗುಂಗುದಿ + ಪಡು$_1$]

ಗುಂಗುಮಿಸು (ಕ್ರಿ). ಅನುರಣನವಾಗು; ಪ್ರತಿಧ್ವನಿಸು : ನಾದಾನುಸಾರವಾಗಿ ಗಮಕದ ಗುಂಪು ಗುಂಗುಮಿಸುವಂತೆ ಹಾಡನ್ನೆತ್ತುವ (ಪಾರ್ತಿಸು. ೮೨).

[<ಗುಂ + – ಇಸು$_3$]

ಗುಂಗುರು$_1$ (ಗು). ಸುರುಳಿಯಾದ ; ಕೊಂಕಾದ ; ವಕ್ರವಾದ : ಹಿಲ್ಡಾನ ಗುಂಗುರು ಕರಿಯ ಕೂದಲನ್ನು ಬಾಚಿ ಜಡೆಕಟ್ಟುವುದೆಂದರೆ ಅವಳಿಗೆ ಅದೆಷ್ಟೋ ಆನಂದ (ತೀವೋದ. ೧೯); ಗೌರವರ್ಣದ ಮುಖ, ಹೆಗಲ ಮೇಲೆ ಬೀಳುತ್ತಿದ್ದ ಗುಂಗುರುಗುಂಗುರಾದ ಅಪಾರ ಕೇಶರಾಶಿ (ಯೋಧಪು. ೧೦). [< ಉಂಗುರ]

ಗುಂಗುರು$_2$ ' ಗುಂಗುಜು ' ನೋ.

ಗುಂಗುರುಕೂದಲು ' ಗುಂಗುರುಗೂದಲು ' ನೋ.

ಗುಂಗುರುಗೂದಲು, ಗುಂಗುರುಕೂದಲು (ನಾ). ಸುರುಳಿಸುರುಳಿಯಾದ ಕೂದಲು : ಆತನ ತಲೆಯ ಮೇಲೆ ಕೆಂಪು ಗುಂಗುರುಗೂದಲುಗಳಿದ್ದವು (ಮಹಾಕಾ. ೮೮).**ಗುಂಗುರುಕೂದಲು :** (ಕ).

[ಗುಂಗುರು$_1$ + ಕೂದಲು (<ಕೂಂದಲ್)]

ಗುಂಗುರುತಲೆ ' ಗುಂಗುರುದಲೆ ' ನೋ.

ಗುಂಗುರುದಲೆ, ಗುಂಗುರುತಲೆ(ನಾ). ಸುರುಳಿಸುರುಳಿಯಾದ ಕೂದಲುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ತಲೆ ; ಗುಂಗುರುಕೂದಲುಳ್ಳ ತಲೆ : (ಕ). **ಗುಂಗುರುತಲೆ :** ಕೂದಲುಟೋಪಿ, ಗುಂಗುರುತಲೆ, ಎಲಾ ನೀನೋ ನಾಗ (ಪರಾಕ್ಷ. ೧೩೦). [ಗುಂಗುರು$_1$ + ತಲೆ$_1$]

ಗುಂಗುಹಿಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ಪರವಶವಾಗುವಂತೆ ಮಾಡು : ಅತಿಮಾನುಷವಾದ ಸತ್ವ ಆಧುನಿಕ ವಾತಾವರಣದಲ್ಲಿ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾಗುತ್ತ ಗುಂಗುಹಿಡಿಸುತ್ತದೆ (ಹೊಸಕ್ಷ. ೨೮೯). [ಗುಂಗು$_1$ + ಹಿಡಿಸು (<ಪಿಡಿಸು)]

ಗುಂಗುಜು, ಗುಂಗರ, ಗುಂಗುರು$_2$, ಗುಗ್ಗುರು$_1$, ಘುಂಘುಜು (ನಾ). ೧. ಸೊಳ್ಳೆಯ ಜಾತಿಗೆ ಸೇರಿದ ಸಣ್ಣಹುಳು ; ಗುಂಗಾಡು : "ಮಸಕೇಹಿ ಯ – ಗುಂಗುಜುಗಳಿಂದಂ" (ವಡ್ಡಾರಾ. ೧೨೨-೪) : ಬೆಟ್ಟಮಂ ಗುಂಗುಜು ಕಾಡಿತ್ತೆಂಬ ಗಜಮಂ ನರಿ ನುಂಗಿತ್ತೆಂಬ . . . ಮಾತಿನಂತೆ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧೩-೧೨೨) : ಮುಸುಜುವ ಗುಂಗುಜೂಜುವ ಪಿಪೀಲಿಕೆ ಮುತ್ತುವ ಮಕ್ಷಿಕಂಗಳ್ (ಮಹಾನೇ. ೩-೧೫) : ಕರಗಮಂ ಮುಸುಜಿ ಗುಂಗುಜುಗಳಿರ್ಪೊಡಂ . . . ಮಟಿಯಧಿಕ (ಅಟ್ಯಮ. ೨-೦) ; ಅದ್ರಿ ಗುಂಗುಜಿನೂಜಿಕೆಗೆ ಮ್ಯಯಳುಕುವುದೆ (ತೊರಲಾ. ೬-೨೭-೩೨).

೨. (ಆಲಂ) ಕ್ಷುದ್ರನಾದವನು; ಅಲ್ಪ: ರಂಗ ನಿನ್ನೊಳ್ಪಡುವಿನ ಚೆಲ್ವಿಗೆ ತ್ರೈಜಗಂಗಳು ನೆರೆಯವೆಂದೆನಲು ಗುಂಗುಱು ನೇಸಱವನು ಪೊಗಳ್ವಡೆ (ಶಶಸಾಂ. ೧-೫). **ಗುಂಗರ**: ೧. "ಮಶಕಂ=ಗುಂಗರಂ" (ಕಾಶಕ್ನ. ೬೩). **ಗುಂಗುರ್‌**: ೧. ಕೆಸರಿನ ಕೂಟದಲಿ ಗುಂಗುರುಗಳಿದ್ದಲ್ಲಿಯೆ ಚರಿಸುವಂತೆ (ವಿವೇಚ. ೫-೩೨) : ಸೊಳ್ಳೆಗಳೂ ಗುಂಗುರುಗಳೂ ಹಳ್ಳಿಯಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ಪ್ರಬಲವಾದವು (ಮಲನಾ. ೦೫೭); ನುಸಿ, ಗುಂಗುರು, ಜಿರಲೆ ಮೊದಲಾದ ಇನ್ನೂ ಏನೇನೋ ಇವೆ (ನಂಟರು. ೪೨) ; ಆನೆಗೆ ಗುಂಗುರು ಕಾಡಿದ ಹಾಗೆ (ಗಾದೆ). **ಗುಗ್ಗುರು$_1$** : ೧. ಎಲ್ಲವೂ ಪತಂಗಗಳಲ್ಲ; ಹಲವು ಭ್ರಮರಗಳೂ, ಗುಗ್ಗುರುಗಳೂ ಇದ್ದವು (ಅಪೂಪ. ೧೦). **ಘುಂಘುಱು**: ೧. ಶಿವಮಹಿಮೆಯೆಂಬಾ ಸೊಗಸಿನತ್ತಿಯ ಮರದ ಹಣ್ಣೊಳಗೆ ಘುಂಘುಱಾದಿಗಳಂತೆ ಹರಿಯಜಾದ್ಯಖಿಳ ಜೀವರ್ಕಳೆನೆ (ವೀಶೈವು. ೪-೧೫-೪೪).

ಗುಂಗುರಿಯ ಮಾವು=ಗುಂಗಿಮಾವು: ಮಾವು ಗೆರ್ಮಾವು . . . ಜೈತಲೆ ಮಾವು ಗುಂಗುರಿಯ ಮಾವು (ನವಮೋ. ೨೪-೪೯).

[ದೇಶ ತುಳು. ಗುಗ್ಗುರು]

ಗುಂಗೆ 'ಗುಂಗಿ' ನೋ.

ಗುಂಗೆಮಾವು 'ಗುಂಗಿಮಾವು' ನೋ.

ಗುಂಗೆಹುಳು 'ಗುಂಗಿಹುಳು' ನೋ.

ಗುಂಚಕ್ಕಿ, ಗುಮಚಕ್ಕಿ (ನಾ). ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಪಕ್ಷಿ ; ಗುಬ್ಬಿ ; ಚಟಕ : ಬತ್ತದ ಗದ್ದೆಗಳಲ್ಲಿ ಗುಂಚಕ್ಕಿಗಳು ಹಾರಾಡುತ್ತಿವೆ (ರೂಢಿ). **ಗುಮಚಕ್ಕಿ** : ಬೆಳಗಾಯಿತೆಂದು ಮಲಗೆದ್ದ ಕಾಳಿಂಗಗೆ ದಂಡೆ ಕಟ್ಟಿರ್ದೋ ಗುಮಚಕ್ಕಿ (ಜಗೀತ. ೧೨೦). [ಗುಂಚಿ + ಹಕ್ಕಿ (<ಪಕ್ಕಿ$_1$)]

ಗುಂಚಿ (ನಾ). ಗುಬ್ಬಚ್ಚಿ ; ಗುಬ್ಬಿ : ಅಕ್ಕ್ಯಾತಂಗೀರ ಹುದಗೀನ ಭತ್ತಾಕೆ ಮಾಯಾದಾ ಗುಂಚೀ ಕೌದಾವ್ಯೋ (ಹುಬ್ಬಹ. ೦೪೭). [<ಗುಬ್ಬಚ್ಚಿ]

ಗುಂಜ$_1$ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣಶಬ್ದ; ದುಂಬಿಯ ಗುಂಯಿ ಗುಂಯಿ ಧ್ವನಿ. 'ಗುಂಜಗಾನ' ಪರಾ.

ಗುಂಜ$_2$ 'ಗುಂಜಿ' ನೋ.

ಗುಂಜ$_3$ (ನಾ). ಭಂಡಾರ; ಆಶ್ರಯ ; ಗಣಿ: "ಖನಿಗುಂಜಮಾಕರಂ ಕಣಿಯಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೩೦-೫). [<ಸಂ. ಗಂಜ]

ಗುಂಜಗಾನ (ನಾ). ಮಧುರವಾದ ಧ್ವನಿ,—ಗಾನ ; ಅರಳಿದ ತಾವರೆಯ ಬಳಿ ಗುಂಜಗಾನವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತ ತುಂಬಿಯು ಬಂದು (ಭಾರಸಂ. ೧೩೯).

[ಗುಂಜ$_1$ + ಗಾನ]

ಗುಂಜತ್ಕುಂಜ (ನಾ). ಮರ್ಮರಧ್ವನಿ ಬರುತ್ತಿರುವ ಪೊದರು : ಗುಂಜತ್ಕುಂಜದೊಳಂ . . . ಅತಿಮನೋಹರವಾದ ಯಮುನಾಹ್ರದ ಪರಿಸರ ಪ್ರದೇಶದೊಳಕ್ರೂರಂ ನಿಜವರೂಥಮಂ ನಿಲಿಸಿ (ಜಗವಿ. ೫-೧೦೨ ವ).

[ಸಂ. (ಗುಂಜತ್ + ಕುಂಜ)]

ಗುಂಜನ (ನಾ). ಮಧುರವಾದ ಧ್ವನಿ: ಒಂದು ಕಡೆಯಿಂದ ಸ್ವರ್ಣಭೂಷಣಗಳ ಗುಂಜನ (ಇಪ್ಪಳ. ೧೪೭) : ಎಲ್ಲಿ ಕುಳಿತರು ಬಂದು ಕಿವಿಗೆ ಝೇಂಕರಿಸುವುದು ಮನೆ ತುಂಬ ಹರಿದಾಡಿ ಮರಿದುಂಬಿ ಗುಂಜನ (ನಲಮು. ೫-೨).

[ಸಂ.]

ಗುಂಜನ್ಮದಾಳಿ (ನಾ). ಇಂಪಾಗಿ ಧ್ವನಿಗೈಯುತ್ತಿರುವ ಮದವೇರಿದ ದುಂಬಿ : ಗುಂಜನ್ಮದಾಳಿ ಮಾಲಾಮಂಜರಿ ಬೆನ್ನಟ್ಟಿ ಬಂದ ನವಸೌರಭಮಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೭೪೩). [ಸಂ. (ಗುಂಜತ್ + ಮದಾಲಿ)]

ಗುಂಜರಿಸು (ಕ್ರಿ). ಗುಂಯ್ ಗುಂಯ್ ಎಂದು ಧ್ವನಿಮಾಡು : ಆದರೆ ಅವಳ ಕಿವಿಯ ಬಳಿ ಸುಳಿಸುಳಿದು ಗುಂಜರಿಸುವ ಮಂದಾಕ್ರಾಂತಾ ಛಂದಕ್ಕೆ ಮಾತ್ರ ಒಂದು ಮಾತ್ರೆಯ ಕೊರತೆ ಸಹ ಘಟಿಸದು (ಇಪ್ಪಳ. ೪೦೪).

[ಗುಂಜರ$_0$ + – ಇಸು$_3$]

ಗುಂಜವಣ (ನಾ). (?) : ಹಿರಿಯ ಗುಂಜವಣ ಚಕ್ರ[ವ] × × × ಮಾರಾಧರಪ್ಪ ತ್ರಿಳೋಚನ ಪಂಡಿತದೇ × × × ನಂ ಮಾಡಿ (ಸೌಇಇ. XX, ೧೬೭-೨೦ : 1179). [?]

ಗುಂಜಾಟ (ನಾ). ಒಬ್ಬರನ್ನೊಬ್ಬರು ಎಳೆದಾಡುವುದು ; ಜಗಳ; ಸೆಣಸಾಟ : ಸಂಜೆಯಲಿ ಉಣ ಹೊಲ್ಲ ಎಂಜಲನು ತಿನ ಹೊಲ್ಲ ನಂಜು ಒಡಲೊಳಗೆ ಇರ ಹೊಲ್ಲ ಮನೆಯೊಳಗೆ ಗುಂಜಾಟ ಹೊಲ್ಲ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೦೭೪೪). [ಗುಂಜು$_1$ + ಆಟ]

ಗುಂಜಾಡು (ಕ್ರಿ). ಎಳೆದಾಡು ; ಸೆಳೆದುಬಿಡು ; ಗುಂಜು : ಜಗಳದಲ್ಲಿ ಪರಸ್ಪರ ತಲೆಯನ್ನು ಗುಂಜಾಡಿದರು (ರೂಢಿ). [ಗುಂಜು$_1$ + ಆಡು$_1$]

ಗುಂಜಾಪ್ರಮಾಣ (ಗು). ಒಂದು ಗುಲಗಂಜಿಯಷ್ಟು ಗಾತ್ರದ ; ಗುಲಗಂಜಿಯಾಕಾರದ : ಬಿಳುಗಾರ, ಗಂಧಕ . . . ನಿಂಬೇಹಣ್ಣಿನ ರಸದಿಂದ ಮರ್ದಿಸಿ ಗುಂಜಾಪ್ರಮಾಣ ಗುಳಿಗೆಯಂ ಮಾಡಿ ಶುಂಠಿರಸದಿಂದ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಲು ಶೀತಜ್ವರಂ ಗುಣಮಕ್ಕುಂ (ಸಕವೈ. ೬೪).

[ಸಂ. (ಗುಂಜಾ + ಪ್ರಮಾಣ)]

ಗುಂಜಾಫಳ (ನಾ). ಗುಲಗಂಜಿ ಬೀಜ : ನಿಂಬಫಲಂ ಬಟಿ ಗುಂಜಾಫಳಮಿವಂ ಪರಿಕ್ಲಿನ್ನಂ ಮಾಡಿಟ್ಟು (ಲೋಕೋಪ. ೬-೪೫) : ಗುಂಜಾಫಳಮೆನೆ ತಳೆದಿಭಮುಕ್ತಾವಳಿಯಂ ಮರುಳಮಮ ಶಬರಿಯೆನಿಸಿತ್ತದಱೊಳ್ (ರಾಜಶೇ. ೬-೧೦೯). [ಸಂ. ಗುಂಜಾಫಲ]

ಗುಂಜಾಭರಣ (ನಾ). ಗುಲಗಂಜಿಗಳಿಂದ ಮಾಡಿದ ಆಭರಣ : ಗುಂಜಾಭರಣಮಂ ತೊಟ್ಟು . . . ಪುಳಿಂದಿಯರು ಪಾಡಿ ಚಳಿಸಿದರು ಬಿದಿರಕ್ಕಿಗಳನು (ಹಡಕಾ. ೫-೩೩). [ಸಂ. (ಗುಂಜಾ + ಆಭರಣ)]

ಗುಂಜಾಯಿಷಿ (ನಾ). ೧. ಲಾಭ ; ಫಾಯಿದೆ : (ಕ). ೨. ರೈತನ ದಾಖಲೆಯಲ್ಲಿ ನಮೂದಿಸಿರುವುದಕ್ಕಿಂತ ಹೆಚ್ಚಾಗಿರುವ ಜಮೀನು : (ಕ). ೩. ಹರಾಜುಮಾಡುವಾಗ ಹೆಚ್ಚು ಹಣ ಕೊಡುವುದಾಗಿ ಹೇಳುವುದು ; ಭಡಸವಾಲು (ವ್ಯಗಜ. IV, ೭೭೦). ೪. (ಆಲಂ) ಗೋಗರೆಯುವಿಕೆ: ಅಲ್ಪ ಸ್ವಲ್ಪ 'ಗುಂಜಾಯಿಷಿ' ಯಲ್ಲೇ ಪ್ರಸನ್ನಯ್ಯನವರಿಂದ ಹಣ ದೊರೆಯುತ್ತಿತ್ತು (ಅವತಂ. ೧೪೧).

[←ಪಾರ. ಹಿಂ. ಗುಂಜಾಇಶ್ ; ಮರಾ. ಗುಂಜಾಈಶ್]

ಗುಂಜಾರವ (ನಾ). ೧. ದುಂಬಿಯ ನಾದ,-ಧ್ವನಿ : ಭ್ರಮರಗಳ ಸಮುದಾಯವು ಮಧುವನ್ನು ಸೇವಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಗುಂಜಾರವವನ್ನು ಮಾಡಹತ್ತಿವೆ (ಮಂಜುಳ. ೨). ೨. ಮೆಲುದನಿ ; ಮಧುರ ನಾದ : ಈ ಚತುರ್ದಳ ಮಧ್ಯಬೀಜ ಕರ್ನಾಟಕವು ಧರ್ಮಗುಂಜಾರವದ ಕವಿಯ ಬೀಡು (ಅರಳು. ೩೦೭-೧೭). [ಸಂ. (ಗುಂಜಾ + ರವ)]

ಗುಂಜಾಲಯ (ನಾ). ಹೆಂಡದಂಗಡಿ ; ಪಡಖಾನೆ : ಪಾಪಂಗಳಸತಿಯರು ಗುಂಜಾಲಯದೊಳಗಿಹರು (ತರ್ಕಕೌ. ೧-೯೧).

[ಗುಂಜ$_2$ (<ಗುಂಜಿ) + ಆಲಯ]

ಗುಂಜಾಲಾಡು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಭಕ್ಷ್ಯ ; ಗುಲಗಂಜಿ ಆಕಾರದ ಕಾಳುಗಳುಳ್ಳ ಲಾಡು ; ಬೂಂದಿಲಾಡು : ಮುತ್ತಿನ ಬುಗುಡಿಯು. ಈ ಗುಂಜಾಲಾಡುವನ್ನು ತಿನ್ನು . . . ಎಂದು ಇಡುತ್ತಿದ್ದಳು (ನೀತಿಚಂ. XIV, ೭). [←ಮರಾ. ಗುಂಜಲಾಡೂ]

ಗುಂಜಿ, ಗುಂಜ$_2$(ನಾ). ೧. ಗುಲಗಂಜಿ ಗಿಡ ಮತ್ತು ಅದರ ಬೀಜ : "ಕಾಕಚಿಂಚೀ, ಗುಂಜಾ, ಕೃಷ್ಣಲಾ ಈ ೩ ಗುಂಜಿ" (ನಾಚಿರಾ. ೧೧೯) : "ಆ ಕೃಷ್ಣಲಾ [ಪಾಠಾಂ. ವಾ] ಗುಂಜೆಯೆನಲು ಗುರುಗುಂಜಿ" (ಮಂಗರಾ. ೩೮-೨೫) ; ಗುಂಜೆಯ ಕುಂಜಮಂ ವಿಷುಪಶೋಕೆಯ ಪಲ್ಲವಮಂ . . . ವನದೊಳೀಕ್ಷಿಸಿ (ಉದ್ಭಟ. ೧-೯೫) : ನಿಱಿದಳಿದರ್ಗಂಗಲಂ ತೆಗೆಯ ಬಾ... ಳಿಯುಂ ದನಿಗೆಯ್ದುಶೋಕೆಯೊಳ್ಕಿಱುಮುಗುಳ್ಗಂಜೆಯುಂ ತಳೆದು (ಅನಂಪು.

೬-೧೭): ಧರೆಯು ಗುಂಜಿಯ ಕಪ್ಪಿನಂತಿಹುದು (ಸಂಭಪ. ೬-೨). ೨. ಚಿನ್ನ,ವಜ್ರ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ತೂಗುವ ಸಣ್ಣ ತೂಕದ ಪ್ರಮಾಣ; ಒಂದು ಗುಲಗಂಜಿ ತೂಕ: ನಿಮ್ಮ ಭಕ್ತರ ಮನೆಯಂಗಳ ಪ್ರಯಾಗ ದಿಂದ ಗುಂಜಿಯಧಿಕ ನೋಡಾ (ಗಣಭಾ. ೪೩೨-೧): ಅಂಜದ ಪೇಳ್ವೆಂ ಭಕ್ತಿಯೊಳೊಂದು ಗುಂಜಿಯನರ್ಪಿಪವೋಲಾಂ ಕಂಜಾಕ್ಷನ ಕೃಪೆಯ ಮಹಿಮೆಯಿಂದೀ ಕಥೆಯಂ (ದಿವ್ಯಚ. ೧-೩೧): ಶಾನುಭೋಗರ ಮೇಳ ದವರಿಗೆ ಸರಿಸಮಾನವಾಗಿಯೋ ಅದಕ್ಕೂ ಒಂದು ಗುಂಜಿ ತೂಕ ಮಿಗಿಲಾ ಗಿಯೋ ಇನ್ನೊಂದು ಮೇಳವಿತ್ತು (ಚಟ್ಟಹೂ. ೩): ಮಂಜಿಯೊಡೆದರ ಗುಂಜಿಗಿಂತ ಕಡೆಯೇ(ಗಾದೆ). **ಗುಂಜ್ಮ**: ೧. "ಲತಿಕಾಸಮೂಹ ಗುರುಗುಂಜ ಧನಾಶ್ರಯ ಗುಂಜವಾಚಕಂ" (ನಾನಾರ. ೧೩೪) ೩. ಹೆಂಡದ ಅಂಗಡಿ; ಪಡಖಾನೆ. 'ಗುಂಜಾಲಯ' ಪರಾ. [<ಸಂ. ಗುಂಜಾ]

ಗುಂಜಿಗೆ (ನಾ). ಕರಿಯ ಜೀರಿಗೆ: "ಕುಂಚಿಕಾ-ಗುಂಜಿಗೆ, ಕರಿಯ ಜೀರಗೆ" (ಒಷಧಿ. ೩೩). [?]

ಗುಂಜಿದೊಡವು (ನಾ). = ಗುಂಜಾಭರಣ: ಮುಡಿಯೊಳ್ಮೊಲ್ಲೆಯ ಸೂಡಿ ಗುಂಜಿದೊಡವಂ ಕೈಗೆಯ್ದು (ರಾಜಶೇ. ೫-೧೧೨).
[ಗುಂಜಿ + ತೊಡವು₁]

ಗುಂಜಿಬೀಜ (ನಾ). ಗುಲಗಂಜಿಬೀಜ: "ಕುಂಚಿಕಾ-ಗುಂಜಿಬೀಜ, ಮೇಣ" (ಒಷಧಿ. ೩೫). [ಗುಂಜಿ + ಬೀಜ]

ಗುಂಜಿಯನೂರ್ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು: ಮಯ್ಯುನ ಗಣ್ಣಯ್ಯನ ಕನ್ನೇಶ್ವರಕ್ಕೆ ಗುಞ್ಜಿಯನೂರ ನೂಱಯ್ವತ್ತಾಱು × × × ಜಾಮುರವಂ ಬಿಟ್ಟುಕೊಟ್ಟ (ಎಕ. XI, ಹೊಳಲ್ಕೆ. ೩೩-೧೨ : 965).
[ಗುಂಜಿ? + ಊರ್]

ಗುಂಜಿಸರಿ (ನಾ). ಗುಲಗಂಜಿಯಿಂದಾದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಅಂಟು: (ಹ).
[ಗುಂಜಿ + ಸರಿ₃ (<ಸಱ್₂)]

ಗುಂಜಿಸು (ಕ್ರಿ). ಧ್ವನಿಸು; ದನಿಮಾಡು: ಅವಳ ಹೃದಯವೀಣೆ ಒಂದು ಅಜ್ಞಾತ ಆಕಾಂಕ್ಷೆಯನ್ನು ಗುಂಜಿಸುತ್ತಿತ್ತು (ಪ್ರೇಮಾಕೃ. ೧೭೮).
[ಗುಂಜನ + - ಇಸು₃]

ಗುಂಜು₁, ಗೊಂಜು (ಕ್ರಿ). ೧. ತೊಡಕಿಕೊಳ್ಳು; ಸಿಕ್ಕುಸಿಕ್ಕಾಗು: ಗುಂಜಿದಳಕತತಿ ಗುಜ್ಜುಪಡೆದ ಮೊಲೆ ರಂಜಿಸೆ (ಜಜುಕಾ. ೮-೬೮). ೨. ಎಳೆ; ಜಗ್ಗು: ಮಹರ್ಷಿಯಂ ಱೋಡಾಡಿ ಕಾಡಿ ಪೆಗಲನೇಱಿರ್ದು ತಲೆಯಂ ಗುಂಜಿ ಗುರ್ದಿ[ಪಾಠಾಂ. ಱುಂಜೆಯುರ್ದುತ್ತುಂ] (ಜೀವಸಂ. ೧೪೪-೨೧ ವ): ಅಂಜದಿರೆಂದೆನ್ನ ಮುಂಜೆರಗನು ಪಿಡಿದು ಅಂಜಿಸುವ ಖಳರ ಗುಂಜಿ ಕಡೆಗೆ ಹಾಕೋ (ಮೋಕ್ಷದೀ. ೪೪-೨): ಅಂಜಸುವರಾ ವಚನದಲಿ ಛಲದಿಂ ಜಲವ ನೀನೊಯ್ವ ಸರಿ ಪಿಂ ಗುಂಜು ಬೇಗಲ್ಲದಲೆ ಬೇಡುವುದೆನಲು ಶತಭಟರೂ (ಜಿರಾಮಾ. ೧೧೩-೨೩); ಚಂದ್ರಮತಿ ಪಾರ್ವಗೆ ಮಾರಿಸಿ ಕೊಂಡು ದಾಸಿಯಂತೆಂಜಲನೆತ್ತಿ ಕಾಲ್ತೊಳೆದು ನೀರ ತರಲ್ ಮನೆಯಾಕೆ ಬೈವುತಾ ಗುಂಜಳೆ (ಪಂಚಶ. ೬೬-೬೮). ೩. ಆಕುಂಚನವಾಗು; ಮುದುಡಿ ಕೊಳ್ಳು; ಮುರುಟಿಕೊಳ್ಳು: (ಹ). **ಗೊಂಜು**: ೧. ತಮ್ಮ ತಲೆಗಳ ಮೇಲೆ ಮುಂದಕ್ಕೆ ಗೊಂಜಿಕೊಂಡಿದ್ದ ಕೂದಲನ್ನು ಸರಿಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತ (ಪುನರು. ೧೭೮). [ದೇಗ ತೆಲು. ಗುಂಜು, ಗಿಂಜು]

ಗುಂಜು₂ (ನಾ). ೧. ತೊಡಕು; ಸಿಕ್ಕುಸಿಕ್ಕಾಗಿರುವುದು; ಸಿಕ್ಕು: "ಗಂಟು, ಗುಂಜು, ತೊಡಕು, ಮಱುಕು" (ಕಂನುಡು. ೮೨): ಮದುವ ಯೋಳ್ಗಿಯು ಕಂಡು ನಾಣ್ಚಿ ರಾಣಿಯರು ಗರ್ವದ ಗುಂಜ ಬಿಟ್ಟೆಯುದ್ದಿದ್ದು (ಭರತ. ೪೨-೬೨); ಗೃಹವಿದು ನನ್ನದು ನಾನೆಂದೆಂಬನ ಗುಂಜನು ಬಿಡಿಪನ ಚಂತಿಸಿರಿ (ಬದಾವ. ೧೪೭-೨). ೨. ತೆಂಗು, ಅಡಕೆ ಮೊದಲಾದುವು ಗಳಿಂದ ಕೀಸಿ ತೆಗೆದ ಎಳೆಗಳ ರಾಶಿ; ನಾರು: ಕೃಶುಸಂಕಟವಾದರೋ . . . ಕರಂಗಿ ಕಳ್ಗಿದ ಕದಬೆಯು ಗುಂಜನಂತೆ-ರೂಕ್ಷತೆಯು ಕಡುಂಗಪ್ಪಾಗಿ ಗೋಳಾಡುತ್ತಿರುವುದು (ಮಂತ್ರಶ. ೯೨-೧೩). ೩. ಸಿಪ್ಪೆ; ಕಸ: ವೇಮಯ್ಯನು ಕಸವನುಡುಗುವಾಗ ಬಿದಿರ ಕೀಸಿದ ಗುಂಜುಗಳ ಕೂಡೆ ಉಡುಗಿ ತಿಪ್ಪೆಗೆ ಬಿಸುಟು ಕಾಯಕವಂ ಮಾಡುತ್ತಿರಲು (ಭೈರಸೂ. ೩೪೪). ೪. ಮುದ್ದೆ; ಉಂಡೆ: ಆ ಸ್ಪಟಿಕಗಳು (ಬರ್ಫದ) ಒಂದಕ್ಕೊಂದು ಕೂಡಿ ದೊಡ್ಡ ಗುಂಜುಗಳಾಗಿ ಕೆಳಗೆ ಬೀಳುತ್ತವೆ (ಮುಂಬಯಿ. ೬-೧೪೧).

ಗುಂಜಾಗು=ತೊಡಕಾಗು; ಸಿಕ್ಕಾಗು: ನೂಲೆಲ್ಲಾ ಗುಂಜಾಗಿದ (ರೂಢಿ). [<ಗುಂಜು₁]

ಗುಂಜು₃ 'ಗುಜ್ಜು₂' ನೋ.

ಗುಂಜುಂಗ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ವನಸ್ಪತಿ: "ಜೀವಬುದ್ಧಕಂ-(ವ) ಪರಿವೇಲ, ಗುಂಜುಂಗ, ಮುಷ್ಟಿ" (ಒಷಧಿ. ೬೩). [?]

ಗುಂಜುಗಂಟು(ನಾ). ತೊಡಕಾಗಿ, ಬಿಚ್ಚಲು ಕಷ್ಟಕರವಾಗಿರುವ ಗಂಟು; ತೊಡಕು ಬಿದ್ದ ಗಂಟು; ಕಗ್ಗಂಟು: (ಹ). [ಗುಂಜು₂ + ಗಂಟು]

ಗುಂಜುಬಿಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ಸಿಕ್ಕು ಬಿಡಿಸು; ತೊಡಕಿಕೊಂಡಿರುವುದನ್ನು ಸರಿ ಪಡಿಸು: ದಾದಾ ಬಂದ ಅಂದರ . . . ಇದರ ಗುಂಜುಬಿಡಿಸೋ ಕೆಲಸಾ ಅಪ್ಪು ಮಾಡ್ತಾನ ಅಂತ (ಜೂಜು. ೧೬). [ಗುಂಜು₂ + ಬಿಡಿಸು]

ಗುಂಜುಬೀಳು (ಕ್ರಿ). ತೊಡಕಿಕೊಳ್ಳು; ಸಿಕ್ಕುಸಿಕ್ಕಾಗು: (ಹ).
[ಗುಂಜು₂ + ಬೀಳು₁ (<ಬೀೞ್₁)]

ಗುಂಜೆ (ನಾ). ೧.=ಗುಂಜಿ ೧: "ಕೃಷ್ಣಲಾ, ಗುಂಜಾ-ಈ ೨ ಗುರುಗುಂಜ" (ಹಲಾಯು. ೩೪-೫೦): ಸಮನಿಸೆ ವಕುಳದ ಬೇರಿಂದವರ್ಕೆ ಮೇಣ್ ಗುಂಜೆ ನುಗ್ಗಯಜ್ಜುಗೆಯೊಂಬಿಂತಿವಱಿಂದವರ್ಕೆ ಬೇವಿನ ತೊವಲಿಂ ತೆಗಪಿದೊಡೆ ಕೈಪೆಗೆಟ್ಟನಿದಕ್ಕುಂ (ಲೋಕೋಪ. ೮-೨೫): ಜಳಜಭವಂ ಮಾನಸುರಾಚಳದ ಸುರಾಚಳದ ಮೈಮೆಯುಂ ತೂಗೆ ಸುರಾಚಳದರ್ದ ಕೊಱತೆಗಿಕ್ಕಿದ ತೊಳಗುವ ಗುಂಜೆಯನೆ ರಂಜಿಸಿದನುದಯಾರ್ಕಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೮-೧೧೯): ವಾನರಸಂಚಯಂ ನೆರೆದು ಸ್ವೈರಿಸಲಾಱದೆ ತೀವ್ರ ಶೀತವಂ ಕಾನನದಲ್ಲಿ ರಂಜಿಸುವ ಗುಂಜೆಯ ಪುಂಜಮನಗ್ನಿಯೆಂದು ಸನ್ಮಾನಿಸಿ ಪತ್ತಿಸಾರ್ದುರ್ (ಬಾಥಪು. ೪-೭೩). ೨. = ಗುಂಜಿ ೨: ಪ್ರತಿಮಾನಮೆಂತೆನೆ ಧಾನ್ಯಂ ಗುಂಜೆ ಮಾಷಕಟ್ಟಲೆ ಮೊದಲಾದುವಕ್ಕುಂ (ಶ್ರಾವಕಾ. ೫೮-೨೦).
[ಸಂ. ಗುಂಜಾ]

ಗುಂಟ₁ 'ಗೂಂಟ' ನೋ.

ಗುಂಟ₂, ಗಂಟ₁ (ಅ). ೧. ಉದ್ದಕ್ಕೂ; ಪಕ್ಕದಲ್ಲಿ; ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ: ತುಂಗಳ ಮಾಸ್ತರರು ಆಟದ ಬಯಲಿನ ಅಂಚಿನ ಗುಂಟ ಸಾಗಿದ್ದರು (ರಂಗರೋ. ೧೨): ಇನ್ನು ಕೆಲವರು ಗುಡ್ಡಗಳ ಓರೆ ಗುಂಟ ಪುಟ್ಟ ಪುಟ್ಟ ಹೊಲಗಳನ್ನು ಸಿದ್ಧಗೊಳಿಸಿ . . . ಧಾನ್ಯಗಳನ್ನು ಬೆಳೆಯುವ ಕಾಯಕ ಕೈಗೊಂಡಿದ್ದರು (ಆಶ್ರಮ. ೨): ನಿಲ್ದಾಣದ ಪಶ್ಚಿಮಬದಿಯಲ್ಲಿಯ ದೊಡ್ಡ ಬೀದಿ ಗುಂಟ ಇಬ್ಬರೂ ಜೊತೆಯಾಗಿ ನಡೆದರು (ಕಮನಿ. ೫). **ಗಂಟ₁**: ೨. ವರೆಗೆ; ತನಕ: ಪಟ್ಟೇ ಶೀರೇಯಾ ಎತ್ತಿನ್ಮೇಲೆ ಹೇರಿಕೊಂಡು ಹೋಗಿ ಬನ್ನಿ ಅವ್ರ ಮನೆ ಗಂಟಾ ನೀವು ಶಾಲೂ ಶೀರೇಯಾ ಹೋರಿ ಮೇಲೆ ಹೇರಿಕೊಂಡು ಹೋಗಿ ಬನ್ನಿ ಅವರ ಮನೆ ಗಂಟಾ (ಹುಟ್ಟುಹ. ೪೭).
[?]

ಗುಂಟವಲೆ 'ಗೂಂಟವಲೆ' ನೋ.

ಗುಂಟಕೆ₁ 'ಗುಂಡಿಗೆ₂' ನೋ.

ಗುಂಟಕೆ₂ (ನಾ). (?): ತನು ಪುಳಕದಿಂದ ಗುಡಿಗಟ್ಟೆ ನಯನಾಂತದೊಳ್ಳನ ಹರ್ಷವಾರಿ ಸೂಸಲ್ಕಲ್ಗೆ ವಂದಿಸುತ ಮನೆಗೆ ಕರೆದೊಯ್ದು ಮಣಿಪೊರೆ ಯುಮಂ ಗುಂಟಕೆಯೊಳಿರಿಸಿ ನೆಱೆ ಕಯ್ಯೊಳೆಸೆವ (ಆರಾಧ. ೬-೧೨).
[?]

ಗುಂಟಿಗೆ$_1$ (ನಾ). ಮದ್ದಳೆ ಮೊದಲಾದ ವಾದ್ಯಗಳ ಚರ್ಮವನ್ನು ಬಿಗಿಗೊಳಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಪಕ್ಕದಲ್ಲಿ ಸೇರಿಸುವ ಬೆಣೆ, –ಗೂಟ: ಶ್ರುತಿಯು ಸಾರ್ವ್ಯವೃತ್ತ ಗುಂಟಿಗೆಯುಂ ಬೆಟ್ಟ ಬಾರನೋರಣದಿಂ ಬಿಗಿದು ಕಟ್ಟಳಿಗೆ ತಂದು (ವಿರೂಪಾ. ೮೧). [<ಗೂಂಟ]

ಗುಂಟಿಗೆ$_2$ (ನಾ). ಹಜ್ಜೆಯ ಮೇಲೆ ಎರಡುಕಡೆಯಲ್ಲೂ ಇರುವ ಗಂಟು; ಗುಲ್ಫ; ಹರಡು: "ಘುಂಟಿಕಾ – ಗುಂಟಿಗೆ" (ಶಮದ. ೨೫೫ ಪ್ರಯೋ): "ಗುಂಟಿಗೆ (ಗುಳಿಗೆ) – ಘುಂಟಿಕಾ=ಗುಲ್ಫ" (ತದ್ಭಕೋ. ೧೧) [<ಸಂ. ಘುಂಟಿಕಾ]

ಗುಂಟಿಸು (ಕ್ರಿ). ಆಳವಾಗು; ಮಡುಗಟ್ಟು (?): ಮೊದಲಂ ಬಳಸಿರ ಗುಂಟಿಸಿದುದಕದವೋಲಭಿಷವಾಂಬು ಮೇರುವನಗಂ ಸ್ಕಂಧದವೊಲಿರೆ ತೀರ್ಥಕರನಗ್ರದೊಳಿಂದ್ರನ ಪುಣ್ಯಕುಜದ ಫಲದವೊಲಿರ್ದಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೧೨-೦೪೦). [ಗುಂಟು + – ಇಸು$_3$]

ಗುಂಟು (ನಾ). ಆಳ; ಗಂಭೀರ: ವಾಲಿಯ ಬಲುಹು ಸುಗ್ರೀವಾಜ್ಞೆ ಸೂರ್ಯನ ಶೌರ್ಯ ಸಮುದ್ರನ ಗುಂಟು ಕಾಲನ ದಂಡಣೆ ಭೀಮನಗ್ಗಳಿಕೆ ಭೂಪಾಲನ ಕೀರ್ತಿದಿಗ್ವಿಜಯದಿ (ಸೌಂದರ್ಕಾ. ೨-೫೭). [<ಗುಂಡಿತ್ತು]

ಗುಂಟೆ (ನಾ). ೧. ವ್ಯವಸಾಯದ ಒಂದು ಉಪಕರಣ, —ಕುಂಟೆ: ಅವನು ಗುಂಟೆಯಿಂದ ನೇರವಾದ ಸಾಲುಗಳನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾ ಹೋದನು (ಕಂಕದ. ೨೭೧). ೨. ಭೂಮಿಯ ಒಂದು ಅಳತೆ; ೧೨೧ ಚದರ ಗಜ; ಒಂದು ಎಕರೆಯ ನಲವತ್ತನೆಯ ಒಂದು ಭಾಗ: ತುಂಗವ್ವನವರ ಕಾಲಕ್ಕೆ ಈ ಎಕರೆ ಗುಂಟೆ ಗೊತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ (ಬೆಳಛಾ. ೧೮): ಹನ್ನೊಂದು ಮಾರು ಉದ್ದ ಹನ್ನೊಂದು ಮಾರು ಅಗಲ ಇಪ್ಪು ಭೂಮಿಗೆ ಒಂದು ಗುಂಟೆ ಎಂಬರು (ಕೃಷಿಪ್ರ. ೯೩); ೪೦ ಗುಂಟೆಗಳು ವೊಂದು ಯೇಕರೆ ಯಾಗುವದೆಂದೂ ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳತಕ್ಕದ್ದು (ಪಾಶ್ವಾವಿ. ೪೩೮). [<ಕುಂಟೆ$_1$]

ಗುಂಡ$_1$ (ನಾ). ಒನಪುಗಾರ; ವಿಟ: ಜೂಜುಗಾಜಿನ ಮಾತು ಬೀದಿಯ ಗುಂಡನ ಸೊಬಗು ಓಡಿನೊಳಗಗೆಯು ಹೊಯ್ದಂತೆ ಕಾಣಿರೋ (ಬಸವ. ೬೩೬).

ಗುಂಡಕಂದರ್ಪ= ಒಂದು ಬಿರುದು: ಫಣಿಧ್ವಜವಿರಾಜಮಾನ ಕೂಡಲೂರ್ಪುರಾಧಿನಾಥಂ ಜೀಮೂತವಾಹನಂ ಗುಣ್ಡಕನ್ದರ್ಪ್ಪಂ (ಎಕ. VI, ಚಿಕ್ಕಮ. ೯೫-೬; ಸು. 1025?). **ಗುಂಡಚಕ್ರ** = ಒಂದು ಬಿರುದು: ಪರನಾರೀಪುತ್ರಕ . . . ಬಾವನ ಬಣ್ಣ ಗುಣ್ಡ ಚಕ್ರ ಜೆಡ್ಡುಗಂ (ಎಕ. II, ೩೦೭; ಸು. 950). **ಗುಂಡನ ಗಂಡ**=ಒಂದು ಬಿರುದು: ವೈರಿಮಾರ್ತ್ತಣ್ಡಂ ಗುಣ್ಡನಗಣ್ಡಂ ವಿಕ್ರಮಸಿಂಗ ರಣರಂಗ ತುಂಗ (ಎಕ. VIII, ಸೊರಬ. ೪೭೭-೯: 999). [<ಪ್ರಾ. ಗುಂಡ]

ಗುಂಡ$_2$ (ನಾ). ೧. ಗುಂಡಿ: ತೋಡಿದ ತಗ್ಗು: ಬರಗಾಲದ ಝಳಕ್ಕೆ ಆ ಕೆರೆಯೂ ಬತ್ತಿತ್ತು . . . ಅದರ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ನೀರಿಗಾಗಿ ಹಳ್ಳಿಗರು 'ಗುಂಡ' ತೋಡಿ ನೀರನ್ನು ಪಡೆಯುತ್ತಿದ್ದರು (ಬರಹಾ. ೦೬೦); ಅದಯ್ಯನು ಆ ಗುಂಡದ ನೀರನ್ನು ಕುಡಿದನು (ಶರಚ. ೬೯೬). ೨. ಕೊಳ: ಆ ಪಶ್ಚಿಮ ದಿಗ್ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಚತುರ್ವಿಂಶತಿ ತೀರ್ಥಕರ ಪ್ರತಿಮೆಗಳನೂ ಆ ಬಹಿರ್ಪ್ರಳಯದ ಗುಂಡಂಗಳೊಳಗೆ ಜಿನಬಿಂಬಂಗಳನೂ . . . ಸಂಸ್ಥಾಪಿಸಿ (ಎಕ. VIII, ೧೩೨-೨೦; 1586). [< ಸಂ. ಕುಂಡ./ತಮಿ. ಕುಟ್ಟ, ಕುಟ್ಟೈ, ಕುಣ್ಟು]

ಗುಂಡಂಚು (ನಾ). (ಪಂಚೆಯ) ದಪ್ಪನೆಯ ಅಂಚು; ದುಂಡಂಚು: ಅವರು ಗುಂಡಂಚಿನ ಪಂಚೆ ಹೊದ್ದುಕೊಂಡಿದ್ದಾರೆ (ರೂಢಿ). [ಗುಂಡು + ಅಂಚು$_2$]

ಗುಂಡಕಲ್ಲು 'ಗುಂಡುಗಲ್' ನೋ.

ಗುಂಡಕ್ರಿ (ನಾ). ೧. = ಗುಂಡಕ್ರಿಯೆ: ಸಪ್ತಸಾಳಂಗ ಕುರಂಗಿ ಗುಂಡಕ್ರಿಯು ಸಪ್ತಪವಕ ಸಪ್ತಧವಳ (ದೇವಾಂಪು. ೪-೨೨೫). ೨. (?): ಪುರಂದರ ದಾಸರು ರಚಿಸಿರುವಂತೆ ಸುಳಾದಿ, ಉಗಾಭೋಗ, ಗುಂಡಕ್ರಿಗಳನ್ನು ಇವರು ರಚಿಸಿಲ್ಲ (ಕರ್ನಾಜ. ೭೭). [ಸಂ. ಗುಂಡಕ್ರೀ]

ಗುಂಡಕ್ರಿಯೆ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ಒಂದು ರಾಗದ ಹೆಸರು: ಸಮಸ್ತ [illegible]ಗಳೊಳಗೆ ರಾಮಕ್ರಿಯೆ . . . ಗುಂಡಕ್ರಿಯೆ . . . [illegible] ಮೂವತ್ತಾರು ರಾಗಂಗಳೇ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ . . . [illegible] (ವಿವೇಕ. ೨೩೪). [ಸಂ. ಗುಂಡಕ್ರಿಯಾ]

ಗುಂಡಗಪ್ಪರ 'ಗುಂಡುಗಪ್ಪರ' ನೋ.

ಗುಂಡಗಳಿಗೆ (ನಾ). (ಉಕ) ವೀರಶೈವರು ಕೊರಳಲ್ಲಿ ಧರಿಸುವ ಕರಡಿಗೆ; ಲಿಂಗದ ಕಾಯಿ; ಚೌಕ. [ಗುಂಡು + ಗಳಿಗೆ$_0$ (<ಕರಡಿಗೆ)]

ಗುಂಡಗೆ$_1$ (ಅ). ದುಂಡಗೆ; ವರ್ತುಲಾಕಾರವಾಗಿ: ಅದರ (ಹುಲಿಯ) ತಲೆ ದೊಡ್ಡದಾಗಿ ಗುಂಡಗೆ ಇರುತ್ತದೆ (ಮುಂಬಯಿ. ೪-೬೫): ಕೆಲವು ಗಿಡಗಳನ್ನು ಗುಂಡಗೂ, ಕೆಲವನ್ನು ನವಿಲಿನಂತೆಯೂ . . . ಕತ್ತರಿಸಿ ಅಂದವಮಾಡಿದ್ದರು (ಕರಾಸಾ. ೩೭). [ಗುಂಡು + – ಅಗೆ$_3$]

ಗುಂಡಗೆ$_2$ 'ಗುಂಡಿಗೆ$_2$' ನೋ.

ಗುಂಡಬಾವಿ (ನಾ). ನದಿ ಅಥವಾ ಕೆರೆಯ ಪಾತ್ರದಲ್ಲಿ ನೀರಿಗಾಗಿ ಬೇಸಿಗೆಯಲ್ಲಿ ತೋಡುವ ಗುಂಡಾದ ಕುಳಿ; ಒರತೆ ಬಾವಿ: (ಕ). [ಗುಂಡ$_2$ + ಬಾವಿ]

ಗುಂಡಯ್ಯ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು: ಕೊಟ್ಟಾರದ ಮಾರಪುಲಿಯುಂ ಗುಣ್ಡಯ್ಯನುಂ ಇನ್ತಿರ್ವರ್ನ್ನಡದರ್ (ಎಕ. XII, ಶಿರಾ. ೨೮-೫೨: 943); ಶ್ರೀಮತ್ಪಂಚಾಲದೇವನ ಪೆರ್ಗ್ಗಡೆ ಗುಣ್ಡಯ್ಯಂ (ಎಕ. XI, ಹಿರಿಯೂ. ೧-೧೧; 975). [ಗುಂಡು + ಅಯ್ಯ$_1$]

ಗುಂಡರ (ನಾ). ಗುಂಡಾದ ಅರ; ಉಕ್ಕಿನಿಂದ ಮಾಡಿದ ಉಜ್ಜುವ ಸಾಧನ: (ಕ). [ಗುಂಡು + ಅರ$_1$]

ಗುಂಡಲ 'ಗುಂಡಲಿ' ನೋ.

ಗುಂಡಲಿ, ಗುಂಡಲ, ಗುಂಡಾಲ್$_2$, ಗುಂಡಿಲ$_1$ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ನೃತ್ಯ: ಗುಂಡಲಿಯನಾಡಿದಳೀಶಸಮ್ಮುಖದೊಳ್ (ರೇವಣ. ೩೨-೪೮). **ಗುಂಡಲ**: ಲಕ್ಷಣಯುಕ್ತ ಪದದೊಡನೆ ಪೇರಣಂ ಪೆಕ್ಕಣಂ ಗುಂಡಲಂ ಸದಮಲದ ದಂಡಲಂ ಲಾಸ್ಯವೆಂದೆಂಬವಂ ತೋರುತಿರ್ದಂ ಮಹೇಶಂ (ಡೇರಮು. ೧೦-೩೯). **ಗುಂಡಾಲ$_2$**: ಗುಂಡಾಲ ಮೊದಲಾದವಂ ತೋರ್ಚಿ ನರ್ತಿಸಿದಳಾ ಬಾಲೆ (ಸೌಂದಪು. ೮-೧೦); ದಿಟ ಮಂಡಿ ಗುಂಡಾಲ ಸುಟಿ ಲಾಗ ವೇಗ ಸಂಪುಟಿತಪಟ್ಟಡಗಳ್ಕಳಾಸ (ಭ್ರರಸೂ. ೨೫೮). **ಗುಂಡಿಲ$_1$**: ತಾಂಡವ ನಾಟ್ಯ ನೃತ್ತ ಲಾಸ್ಯ ಗುಂಡಿಲ ಪೆಕ್ಕಣ . . . ಸರ್ವತೋಭದ್ರವೆಂಬ ದಶವಿಧ ಪಾತ್ರಂಗಳಂ ಬೀರ್ಚಿ (ವಿವೇಕ. ೨೩೯). 'ಕುಂಡಲೀನೃತ್ಯ' ಪರಾ. [<ಸಂ. ಕುಂಡಲೀ]

ಗುಂಡಲಿಗೆ 'ಗುಂಡಳಿಗೆ' ನೋ.

ಗುಂಡಲೂರ್ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು: ಪದಿಕರ್ನ್ನೆಳಗಾಟ್ಸಿಸಗೆ ಗುಣ್ಡಲೂರಾಳಿಯುಮೊಕ್ಕಲು ಸಲಿಪೊ (ಎಕ. X, ಗೋರೀಬಿ. ೫-೫: ಸು. 900). [ಗುಂಡಲ$_0$ + ಊರ್]

ಗುಂಡವಟ್ಟಲ್ 'ಗುಂಡುವಟ್ಟಲ್' ನೋ.

ಗುಂಡವೇಷ (ನಾ). ವಿಟನ ವೇಷ: ಆ ರೂಪಂ ಪಲ್ಲಟಿಸಿ ಕೆದರುಂ ತುರುಬುಂ ಬೋಳದಲೆಯುಂ ಪರ್ಚಿದ ಕಪ್ಪಡವುಂ ಬಡಮೆಯುಂ ಕೋಲು ಕರಂಕೆಯುಂ ಬೆರಸು ಗುಂಡವೇಷಂ ತಾನಾಗಮಿರೆ (ಬಸವ? ೯-೩೦ ವ). [ಗುಂಡ$_1$ + ವೇಷ]

ಗುಂಡಳಿಗೆ, ಗುಂಡಲಿಗೆ (ನಾ). ಬಾಯಿ ಅಗಲವಾದ, ದುಂಡಾದ ಪಾತ್ರೆ ; ಗುಂಡಾಲಿ : ಅದೋ ಗುಂಡಳಿಗೆಗಿಂತ ಬಡಿಸೋ ಬೀಸಳಿಗೆ ಘನ (ಗಾದ). **ಗುಂಡಲಿಗೆ** : (ಕ). ' ಗುಂಡಾಲ$_1$ ' ಪರಾ.

[ಗುಂಡು + ಅಳಿಗೆ (< ಅಳಗೆ$_1$)]

ಗುಂಡಾ ' ಗೂಂಡಾ ' ನೋ.

ಗುಂಡಾಂತರ (ನಾ). ೧. ಅಸ್ತಿಭಾರ ; ತಳಪಾಯ ; ತಳಹದಿ : (ಕ). ೨. (ಆಲಂ) ನಾಶ; ಹಾಳು : ಯುದ್ಧಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅನೇಕರ ಮನೆಮಠಗಳು ಗುಂಡಾಂತರವಾಗಿ ಹೋಗುತ್ತವೆ (ರೂಢಿ).

ಗುಂಡಾಂತರಮಾಡು=(ಆಲಂ) ನಾಶಪಡಿಸು ; ಹಾಳುಮಾಡು : ಎಲ್ಲ ಆಸ್ತಿಯನ್ನು ಗುಡಿಸಿ ಗುಂಡಾಂತರಮಾಡಿಬಿಟ್ಟ (ರೂಢಿ).

[<ಸಂ. ಗಂಡಾಂತರ ?]

ಗುಂಡಾಕ್ರಿ (ನಾ).=ಗುಂಡಕ್ರಿಯೆ: ಶ್ರೀರಾಗ . . . ಗುಂಡಾಕ್ರೀ ರಕ್ತದೇಶೀ . . . ವಸಂತರಾಗಂ ಇವಾದಿಯಾದ ರಾಗಂಗಳಂ ಪಾಡುತ್ತಿರೆ (ಹಮ್ಮೀರ. ೨-೯೦). [< ಸಂ. ಗುಂಡಕ್ರೀ]

ಗುಂಡಾಕ್ರಿಯೆ (ನಾ).=ಗುಂಡಕ್ರಿಯೆ : ಗೌಳಪಂಚಕ ಮುಂಬಹುಳಿ ಬಂಗಾಳಮುಂ ಗುಂಡಾಕ್ರಿಯೆಯುಂ ಮೇಘ್ ಓಳಿಯುಂ ಘಳಮಂಜರಿಯುಂ ರಾಮಾಕ್ರಿಯೆಗಳಲ್ಲ (ಬಸವು. ೧೯-೧೭). [< ಸಂ. ಗುಂಡಕ್ರಿಯಾ]

ಗುಂಡಾಗಿರಿ ' ಗೂಂಡಾಗಿರಿ ' ನೋ.

ಗುಂಡಾಗುಂಡಿ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ಒಂದು ರಾಗದ ಹೆಸರು : ಆಯತದ ಹಳು ವಾಯಿದರ ಹಳು ವಾಯಃ ಗುಂಡಾಗುಂಡಿ ಮಾನಸಜೇಯುವೆನಿಪ ಭ್ರುಮರ ಲೀಲೆಯುಂ ಕೂಡಿ ರಂಜಿಸಲು ಧರೆಯೋಳಿವು ಮೊದಲಾಗಿ ಚರಿಸುವ ಹಿರಿಯ ರಾಗಂಗಳು (ಬಸವು. ೧೯-೧೫). [?]

ಗುಂಡಾಟ (ನಾ). ೧. ಗೋಲಿಯ ಆಟ. ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಪಗಡೆ ಜೂಜು : (ಕ). [ಗುಂಡು + ಆಟ]

ಗುಂಡಾಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. (ಗಾರೆ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ಅರೆಯಲು)ಗುಂಡು ಕಲ್ಲನ್ನು ತಿರುಗಿಸು : ರೋಣಗಲ್ಲನ್ನು ಹರಿಸು : (ಕ). ೨. ಯಾವುದಾದರೂ ಒಂದು ವಸ್ತುವನ್ನು ಗುಂಡಗೆ ತಿರುಗಿಸು : ಸುಜನಕೀರಿತಿಯೊಪ್ಪಿದಂ ಸದ್ವಿಜಯಕೀರ್ತಿ ವಿನೋದಿಸಿದ ನಿಜವೆನುತೆ ಗುಂಡಾಡಿಸಿದನ ಪಕೀರ್ತಿನುಣ್ಣಲೆಯು (ಮುದೇಪು. ೨೭-೨೭). ೩. (ಬಾಲವನ್ನು) ಗುಂಡಗೆ ಅಳ್ಳಾಡಿಸಂ ; ಬಾಲ ಬಡಿ : ಬೆಕ್ಕು ನಾಯಿಗಳು ಪರಾನ್ನಕ್ಕೆ ಆಸೆಮಾಡಿ ಬಾಲವ ಗುಂಡಾಡಿಸುತ್ತ ಧನಪಾಲರ ಕಾಲಲ್ಲಿ ಸುಳಿದಾಡುವಂತೆ (ಕೃಷಿಪ್ರ. ೦೨) : ಶ್ಯಾನುಭೋಗರು ಇಲ್ಲಿ ಬಾಲ ಗುಂಡಾಡಿಸುವ ನಾಯಿಯಾಗಿದ್ದರು (ರಂಗರೋ. ೧೪೯). [ಗುಂಡು + ಆಡಿಸು]

ಗುಂಡಾರ ' ಗೂಡಾರ ' ನೋ.

ಗುಂಡಾಲ$_1$, ಗುಂಡಾಲಿ, ಗುಂಡಾಲು (ನಾ).=ಗುಂಡಳಿಗೆ : ಮರದ ಕೈ ಬಟ್ಟಲಲ್ಲಿ ರಾಶಿ ಕಡುಬನ್ನೂ ದೊಡ್ಡದೊಂದು ಮಣ್ಣಿನ ಗುಂಡಾಲದಲ್ಲಿ ತುಂಬಿ ತುಳುಕುವಷ್ಟಿದ್ದ ಮಾಂಸದ ಪಲ್ಯವನ್ನೂ ತಂದಳು (ಮಲೆಮ. ೨೦). **ಗುಂಡಾಲಿ:** ಈ ಗುಂಡಾಲಿ ತುಂಬ ಸಾರು ಹಾಕು (ರೂಢಿ). **ಗುಂಡಾಲು :** ಶಂಕರ . . . ಗಾಡಿಯಲ್ಲಿದ್ದ ನಾಲ್ಕಾರು ಗುಂಡಾಲುಗಳನ್ನು ಹೊರಲಾರದ ಹೊತ್ತು ತಂದು ಅವುಗಳನ್ನು ಎತ್ತುಗಳ ಮುಂದಿಟ್ಟನು (ದಿನಾರಿ. ೯೦).

[ಗುಂಡು + ?]

ಗುಂಡಾಲ$_2$ 'ಗುಂಡಲಿ ' ನೋ.

ಗುಂಡಾಲ$_3$ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಜಲಸಸ್ಯ (?) : " ಜಲಾಶ್ರಯುಂ-ಗುಂಡಾಲ " (ಒಷಧಿ. ೬೦). [?]

ಗುಂಡಾಲಿ ' ಗುಂಡಾಲ$_1$ ' ನೋ.

ಗುಂಡಾಲು ' ಗುಂಡಾಲ$_1$ ' ನೋ.

ಗುಂಡಾಸಿನಿ (ನಾ). ಒಂದಂ ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : " ಗುಂಡಾ-ಗುಂಡಾಸಿನಿ " (ಒಷಧಿ. ೪೯). [?]

ಗುಂಡಾಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಸುತ್ತಿಕಟ್ಟು: ಅವನು ಸಾಮಾನುಗಳನ್ನು ಗುಂಡಾಳಿಸಿಕೊಂಡು ಹೋಗಿಬಿಟ್ಟ (ರೂಢಿ). ೨. " ಉದ್ರೇಕಿಸು ; ಕೆಣಕು " (ಜಾನಕೋ. ೪೯).

[ಗುಂಡಾಳ$_0$ + – ಇಸು$_3$. P ಗುಂಡಾಳ ← ಮರಾ. ಗುಂಡಾಳಣೇ]

ಗುಂಡಿ$_1$ (ನಾ). ೧. ಎದೆ : ಗುಂಡಿಗೆ : ಲಂಡಮಾಯಿಗಳ ಗುಂಡಿ ಒಡೆಯಲುದ್ದಂಡ ಮಾರುತಿ ಪದಕೆ ಬರುವನ (ಪುರಂದ. ೧-೨೧೨ ಅನುಪಲ್ಲವಿ). ೨. (ಆಲಂ) ಧೈರ್ಯ ; ಕೆಚ್ಚು : ನೋಡು ಎಂತಹ ಗುಂಡಿ (ಮರಿನಾ. ೧೬೩). [ದೇ॥ ತಮಿ. ಕುಣ್ಪ ; ತೆಲು. ಗುಂಡೆ, ಗುಂಡಿಯ]

ಗುಂಡಿ$_2$ (ನಾ). ೧. ಗುಂಡಾಗಿರುವ, ದೊಡ್ಡದಾದ ಮಣ್ಣಿನ ಅಥವಾ ಲೋಹದ ಪಾತ್ರೆ : ಅಪ್ರಾಶ್ಯ ನೀರಮಂ ಗುಂಡಿಯೊಳ್ತೀವಿ ತಂದು ಕುಡುವುದುಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೫-೧೬೫). ೨. ಬಿಲ ; ಡೊಗರು ; ಗುಣಿ : ಕೊಲತೂರ ದ್ವಿಸನ್ದಿ ಕೊಲದ ಗುಣ್ಡಿಯ ತೆಂಕ ನೋಡಿ (ಎಕ. III, ನಂಜನ. ೧೨೨-೧೮ ; 266ಕ್ರಿಶ) : ಹಾಸರಿಯ ಗುಂಡಿಯಲಿ ನೂಕಿಯೆ ರೋಷವನು ಬಿಟ್ಟೈದೆ ಮರಳಿಯೆ ಭಾಷೆಗಳ ಕೈಕೊಂಡುಬಂದರು ಪಾಂಡುಸುತರೆಡೆಗೆ (ಸಂಭಾಷ. ೧೭-೨೦) : ಆ ನೀರ ತೊಟ್ಟಿನ ಬಳಿಯ ತೋಡಿ ಗುಂಡಿಯಂ ಮಾಡಿ (ಸೂಪಶಾ. ೫-೨೩) ; ತೋಳ ಗುಂಡಿಗೆ ಬಿದ್ದರೆ ಆಳಿಗೊಂದು ಕಲ್ಲು (ಗಾದ). ೨. (ಉಡುಪಿನ ಎರಡು ಕಡೆಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು ಉಪಯೋಗಿಸುವ) ಒಂದು ಸಾಧನ ; ಬಟನ್ನು ; ಬಿರಡೆ : ಅಂಗಿಯ ಗುಂಡಿ ಬಿದ್ದುಹೋಗಿದೆ (ರೂಢಿ). ೪. ಯಂತ್ರ ಮೊದಲಾದುವುಗಳನ್ನು ನಡೆಸಲಂ ಒತ್ತುವ ಗುಬುಟು,-ಹಿಡಿಕೆ : ಯಾವಾಗ ಬೇಕೊ ಆಗ ತಮ್ಮ ಒಳಗಿನ ಯಾವುದೊ ಒಂದು ಗುಂಡಿ (Button) ಒತ್ತಿಕೊಂಡು ಆರಂಭಿಸಿಬಿಡುತ್ತಾರೆ (ಗಾಳಿಪ. ೧೧೫.) [<ಗುಂಡು./ತುಳು. ಗುಂಡಿ]

ಗುಂಡಿ$_3$ (ನಾ). ದುಷ್ಟೆ ; ನೀಚಸ್ತ್ರೀ ; ವೇಶ್ಯೆ : ರಂಡೆಯೊಳಂ ಭ್ರಷ್ಟೆಯೊಳಂ ಮುಂಡೆಯೊಳಂ ವ್ಯಾಧಿಯುತೆಯೊಳಂ ಲಲನೆ ಮರುಳ್ಗೊಂಡಳೊಳಂ ಲಿಂಗಿಯೊಳಂ ಗುಂಡ[ಿ]ಯೊಳಂ ನೆರೆದೊಡಳಿಗುಮಾಯುಂ ಶ್ರೀಯುಂ (ಮುದಶಿ. ೯-೪). [ಗುಂಡ$_1$ + – ಇ$_8$]

ಗುಂಡಿಂಗಲ್ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು : ಶ್ರೀ ಗುಣ್ಡಿಙ್ಗಲಾ ಸಿಯ ಕೊಲ್ಲ ಅಸಿ ಉನ್ನತನ್ ಎನ್ಬೊನ್ ಕೆಳಿಇನಿತ್ತನ್ (ಎಕ. XVI, ಕುಮಕೂ ೯೫-೬ ; ?). [?]

ಗುಂಡಿಕಾಯಿ (ನಾ). ಎದೆ ; ಹೃದಯ : (ಕ). ' ಗುಂಡಿಗೆ$_1$ ' ಪರಾ.

[ದೇ॥ ತಮಿ. ಕುಣ್ಡಿಕ್ಕಾಯ್ ; ಮಲ. ಕುಣ್ಡಿಕಾಯಿ ; ತುಳು. ಗುಂಡೆಕಾಯಿ ; ತೆಲು. ಗುಂಡೆಕ್ಕಾಯ]

ಗುಂಡಿಕ್ಕು (ಕ್ರಿ). (ಬಂದೂಕಿನಿಂದ) ಗುಂಡುಹಾರಿಸು : ಗೋಲಿಬಾರು ಮಾಡು : ಆ ಮಹಾತ್ಮರನ್ನೇ ಈ ಲೋಕ ಗುಂಡಿಕ್ಕಿ ಕೊಂದುಹಾಕಿತು (ಭಾರದ. ೧೭೫). [ಗುಂಡು + ಇಕ್ಕು]

ಗುಂಡಿಗೆ$_1$ (ನಾ).೧.ಎದೆ; ಹೃದಯ: "ಏರ್ದೆ ಕಮಂಡಲು ಗುಂಡಿಗೆಯೆನಿಕ್ಕು" (ಶಬ್ದಮಂ. ೮೫) ; ಮಣಿವಡೆ ಶಿವಭಕ್ತಿ ಮಣಿಯ ಕಟ್ಟಲೇಬೇಕು ಮಣಿಯ ದಿದ್ದರೆ ಪಣಾಪಣಿ ದೇವರ ಮಣಿಮುಕುಟ ತಲೆದೆಜಿದು ಶಬ್ದ ಗುಂಡಿಗೆ ಮಣಿಯಲ್ಲಿರ್ದೇನು ಹೇಳಾ (ದೇದಾವ. ೩೬-೬೮) : ಗುಂಡಿಗೆಯನೊಡೆದುಚ್ಚಳಿಸಿದುದು ಕೋಪಶಿಖಿ (ತೊರರಾ. ೫-೬-೩): ಎತ್ತಿಕೊಂಡಾ ತಲೆಯನೆರ್ದೆಯ ಗುಂಡಿಗೆಯೊಳಮರ್ದೊತ್ತಿ (ಭಾವಚಿಂ. ೮-೨೬) : ಖಂಡವಿದೆ ಕೋ ಮಾಂಸವಿದೆ ಕೋ ಗುಂಡಿಗೆಯ ಬಿಸಿರಕ್ತವಿದೆ ಕೋ (ಗೋಹಾಡು. ೯೩). ೨. (ಆಲಂ) ಧೈರ್ಯ : ಆ ಕೆಲಸ ಮಾಡಲು ಅವನಿಗೆಷ್ಟು ಗುಂಡಿಗೆಯೊ (ರೂಢಿ). [ಗುಂಡಿ$_1$ + – ಗೆ/.ತುಳು. ಗುಂಡಿಗೆ]

ಗುಂಡಿಗೆ$_2$, ಗುಂಟಿಕೆ$_1$, ಗುಂಡಗೆ$_2$ (ನಾ). ನೀರಿನ ಪಾತ್ರೆ; ಜಲಪಾತ್ರೆ; ಕಮಂಡಲು: "ಗುಂಡಿಗೆಯೆನಲ್ ಜಲಪಾತ್ರೆಯಕ್ಕುಂ" (ಶಬ್ದಕೈ. ೬೧); "ಜಲಪಾತ್ರ ಗುಂಡಿಗೆ ವಲಂ" (ಶಬ್ದಮಂ. ೩೫): ಕಾಲಂ ಕರ್ಚಲ್ ಗುಂಡಿಗೆಯಂ ಕೊಂಡು ಬನ್ನಿಮೆಂದೊಡೆ ಬ್ರಹ್ಮಯ್ಯನೆಂದಂ ಗುಂಡಿಗೆಯನುಂಡ ಮನೆಯೊಳ್ ಮಱೆದು ಬಂದೆಂ (ವಡ್ಡಾರಾ. ೯೧-೮); ಗುಂಡಿಗೆ ದೋಷಮೆಂಬೊಡೆ ಗುಂಡಿಗೆಯಪ್ಪುದು ತೆಂಗಿನಕಾಯ್ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೯-೮೯): ಈ ಸೋರೆಯ ಗುಂಡಿಗೆಯೊಳ್ ರಸಮಂ ಮುಟ್ಟದೋಸರಿಸಿ ನೀಡುವುದು (ನೇಮಿಪು. ೪-೮೬ ವ). **ಗುಂಟಿಕೆ$_1$**: ಜಪಮಾಲೆ ಗುಂಟಿಕೆ ಸಹಿತಲು ತ್ವರಿತದಿಂ ಕಂಗೆಟ್ಟು ಕೆಲಸಾರುತಿರೆ (ಪ್ರಭುಪು. ೫-೧೪೩). **ಗುಂಡಗೆ$_2$**: ಗಿಡದ ಕೊಂಬಿನೊಳ್ನೇಲಿರ್ದ ಗುಂಡಗೆಯಂ ಕೊಂಡು ಬಂದು ಆ ಪ್ರಪಂಚಮಂ ವಿಶಾಲಾಚಾರ್ಯರ್ಗೆ ಪೇಳೆ (ಕಗವಿ. ೯೯-೫ ರಾಜಾವಳಿ ಕಥೆ).

[<ಸಂ. ಕುಂಡಿಕಾ]

ಗುಂಡಿಗೆಗುಳ್ಳ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು: ಮಹಾರಾಜರುಂ ಬಾಣರಸರುಂ ಸೋರೆಮಟಿ ಕೋಟ್ಟೆಂಯಿಟ್ಟಲ್ಲಿ ನೊಳಂಬಿದಡಿಗ ರಾಚಮಲ್ಲಂ ಮಯಿನ್ನಡಿ ಗುಣ್ಡಗೆಗುಳ್ಳ ಎನೆಬರು ಸಮಸ್ತ ಬಲ ಬೆಱಸಿ ಬಿಟ್ಟೊಡೆ (ಎಇ. XXVI, ೨೬-೬; ಸು. 885). [?]

ಗುಂಡಿಗೆಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ಎದೆಗೆ ಸೇರಿಸು; ತಬ್ಬಿಕೊಳ್ಳು; ಆಲಿಂಗಿಸು: ಕೋಮಲೆಯಾ ಗುರುಕುಚಗಳ ಗುಂಡಿಗೆಗೊಂಡು ನೃಪವರನುರದೊಳ ಮರ್ಚಿದನು (ಶ್ರೀಪಾಲ. ೨-೫೮).

[ಗುಂಡಿಗೆ$_1$ + ಕೊಳ್$_1$]

ಗುಂಡಿಗೆನೋವು (ನಾ). ಎದೆನೋವು; ಹೃದಯದ ನೋವು: ಚೌಳುಪ್ಪನ್ನು ನೆನೆಯಿಕ್ಕಿ ಹಸುವಿನ ತುಪ್ಪವನ್ನು ಕಲಸಿ ದಿನ ದುಡ್ಡು ೩ ತೂಕ ಕುಡಿಯಲು ಗುಂಡಿಗೆನೋವು ನಿಲ್ಲುವುದು (ಸಕವ್ಯ. ಪರಿ. ೪೬೧).

[ಗುಂಡಿಗೆ$_1$ + ನೋವು]

ಗುಂಡಿಗೆವಾಟ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು (?): ಸ್ವಸ್ತಿಶ್ರೀ ಪಲ್ಲವ ಪೃಥುವೀರಾಜ್ಯಂ ಕೆಯೆ ಸಿಯಗಲ್ಲ ಕಿಸುವಾಣ್ಣುನಾಡಾಳೆ ಗುಣ್ಡಗೆವಾಟಕ್ಕ ತೊಟ್ಟಲಾಳುತ್ತುಮ್ ಕಾಡುಪಟ್ಟಿ ಬೋಳದುಳ್ಳಿ ಪೆಬ್ಬೀಳ ನಲ್ಲಕ್ಕಳ್ ಎಱಿದುವಿಬ್ಬಾರ್ (ಎಕ. XVI, ಕುಮಕೊ. ೯೬-೦; ?). [?]

ಗುಂಡಿಗೆವಿಡಿ (ಕ್ರಿ). ಕಮಂಡಲುವನ್ನು ಹಿಡಿ: ಆಚಾರವಿಹುದೆಂದು ಲೋಚ ಗುಂಡಿಗೆವಿಡಿದು ಭೂಚರದಿ ಸತ್ತ ನವಿಲಗಱಿ ಪಿಡಿಯುವುದು ನೀಚ ವಲ್ಲೇನು (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೧೧೧೯). [ಗುಂಡಿಗೆ$_2$ + ಪಿಡಿ$_1$]

ಗುಂಡಿಗೆವೊಗು (ಕ್ರಿ). ಎದೆಯನ್ನು ಸೇರು; ಹೃದಯವನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸು: ಕೊಂದೆನ್ನ ಮಗನನಿಂ ಭಯದಿಂದಂ ರಸೆವೊಕ್ಕುಮಜನ ಗುಂಡಿಗೆವೊಕ್ಕುಂ . . . ಮೇಣವಂ ಬರ್ದುಕುವನೇ (ಪಂಪಭಾ. ೧೧-೧೨೧).

[ಗುಂಡಿಗೆ$_1$ + ಪೊಗು]

ಗುಂಡಿತ (ಗು). ೧. ಪುಡಿಮಾಡಿದ; ಅರೆದ. ೨. ಧೂಳಿನಿಂದ ಮುಚ್ಚಿದ: "ರೂಷಿತಂ, ಗುಂಡಿತಂ [ಪಾಠಾಂ. ಕುಂಠಿತಂ]—ಈ ೨ ಮುಸುಕಿದುದು" (ಹಲಾಯು. ೧೨೬-೮೩). [ಸಂ.]

ಗುಂಡಿತು 'ಗುಂಡಿತ್ತು' ನೋ.

ಗುಂಡಿತ್ತು, ಗುಂಡಿತು, ಗುಣ್ಣಿತು, ಗುಣ್ಣಿತ್ತು (ನಾ). ಆಳವಾದುದು; ಗಂಭೀರವಾದುದು: ಆದಲೆ ನೀರ್ ಗುಂಡಿತ್ತೆಂದೀದಲೆಯೊಳೆ ನಿಂದು ನತಿಗೆ ಹರಿಗಂ ತೋಱುತ್ತಾದರದೆ . . . ಕಂಠದಘ್ನಮೆಂಬಳವಿಗಳಂ (ಪಂಪಭಾ. ೫-೬೨); ತಣ್ಣಿತ್ತು; ಬಿಣ್ಣಿತ್ತು; ಗುಂಡಿತ್ತು [ಪಾಠಾಂ. ಗುಣ್ಣಿತ್ತು] (ಶಮದ. ೬೬ ಪ್ರಯೋ ೯). **ಗುಂಡಿತು**: "ಅತಳಸ್ಪರ್ಶಂ, ಅಗಾಧಃ, ಗಂಭೀರಂ, ಗಭೀರಂ, ಅಸ್ಥಾಗಂ—ಈ ೫ ಗುಂಡಿತು" (ಹಲಾಯು. ೧೧೬-೨೬): ಗುಂಡಿತವು ದೊಂದು ನಾಡೆ ಕೆಸಱನೊಡೆಯ ಪಟವಾವಿಯ ತಡಿಯೊಳಿಱಿದು ಕೊಂದು (ವಡ್ಡಾರಾ. ೧೮೦-೨೩). ಗುಣ್ಣಿತು: (ಕ). ಗುಣ್ಣಿತ್ತು: ಮೇಲಿನ 'ಶಮದ' ಪ್ರಯೋಗದ ಪಾಠಾಂತರವನ್ನು ನೋಡಿ. [<ಗುಂಡಿ$_2$]

ಗುಂಡಿದುಳ್ಕಾಡು (ಕ್ರಿ). ಗುಂಡಿಯಲ್ಲಿ (ನೀರು ಮೊದಲಾದುದು) ತುಳುಕಾಡು,—ಚೆಲ್ಲು: ಗುಂಡಿದುಳ್ಕಾಡಿ ಸರ್ವರು ಹೊಕ್ಕು ಕೂಡೆ ಪೊನ್ನಿಂದೆ ಜೀರ್ಕೊಳವೆಯೊಳ್ತ್ಯಾಗಿದು (ಭರತ. ೪೦-೩೯).

[ಗುಂಡಿ$_2$ + ತುಳ್ಕಾಡು]

ಗುಂಡಿಬೆಸಣಿಗೆ 'ಗುಂಡಿಬೆಸಳಿಗೆ' ನೋ.

ಗುಂಡಿಬೆಸಳಿಗೆ, ಗುಂಡಿಬೆಸಣಿಗೆ (ನಾ). ಗುಂಡಾಗಿ ಆಳವಿರುವ ಪಾತ್ರೆ: ಉಂಡೆ ಹಲಸಿನ ಕಾಯ ಮೇಲಣತೋಟೆಯ ಕೆತ್ತಿ ಗುಂಡಿಬೆಸಳಿಗೆಯ ಮಧ್ಯದೊಳು ಪಗಱಂ ಹರಹಿಕೊಂಡದಂ ಮಡಗಿ (ಸೂಪಶಾ. ೫-೪೩). **ಗುಂಡಿಬೆಸಣಿಗೆ**: ಉಂಡೆಗುಂಬಳಕಾಯ ಮೇಲಣ ಹಸುರ ಕೆತ್ತಿಕೊಂಡು ಕರ್ಬೊನ್ನ ಸಲಿಗೆಯೊಳದಂ ಕದುಕಱಿದು ಗುಂಡಿಬೆಸಣಿಗೆಯಲ್ಲಿ ನೀರ ಹೊಯಿದದನಿರಿಸಿ ಕುದಿಸಿ (ಸೂಪಶಾ. ೫-೨೩). [ಗುಂಡಿ$_2$ + ಬೆಸಳಿಗೆ]

ಗುಂಡಿಲ$_1$ 'ಗುಂಡಲಿ' ನೋ.

ಗುಂಡಿಲ$_2$ (ನಾ). ಒಂದು ನದಿಯ ಹೆಸರು: ಪೊನ್ನಱ ಕೊಟ್ಟು ಮಣ್ಣಱ ಕೊಣ್ಡ ಭೂಮಿ ಗುಂಡಿಲದಿಂ ಪಡುವ ಸೀಮೆಯಲ್ (ಎಕ. IV, ಗುಂಡ್ಲುಪೇ. ೯೩-೩೨; 1049). [?]

ಗುಂಡಿವಟ್ಟಲ್ (ನಾ). ಗುಂಡಾದ ಬಟ್ಟಲು; ದುಂಡುಬಟ್ಟಲು: "ಅನುಕರಂ ಗರ್ಶ [ಹರ್] ಕಂ ಗುಂಡಿ [ಪಾಠಾಂ. ಡ] ವಟ್ಟಲಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೬೩-೨೫). [ಗುಂಡಿ$_2$ + ಬಟ್ಟಲ್]

ಗುಂಡು (ನಾ). ೧. ವರ್ತುಲ; ಗೋಳಾಕಾರ: ಭೂಮಿ ಗುಂಡಾಗಿದೆ (ರೂಢಿ). ೨. ರುಬ್ಬುವುದಕ್ಕೆ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಕಲ್ಲು; ರುಬ್ಬುಗುಂಡು: "ಅಸು ಶಿಲಾಪಟ್ಟಮೆನಲಸಿಯಕಲ್ ಗುಂಡಿಂಗೆ ಪೆಸರು ಮುಂಡಾಶ್ಮಮೆನಿಸಿಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೬೧-೧೯). ೩. ದಪ್ಪವಾಗಿರುವ ಕಲ್ಲು; ದೊಡ್ಡಕಲ್ಲು: ಬಡಿಯಿಂ ಗುಂಡಿಂ ಕಲ್ಲಿಂದಿಡುತುಂ ಬೆನ್ನಟ್ಟೆ ಬೆರ್ಚಿ ಭಯವಶದಿಂ ಮೈ ನಡುಗೆ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೭-೮೪): ಕಾಲಲಿ ಕಟ್ಟಿದ ಗುಂಡು ಕೊರಳಲಿ ಕಟ್ಟಿದ ಬೆಂಡು ತೇಲಲೀಯದು ಗುಂಡು ಮುಳುಗಲೀಯದು ಬೆಂಡು ಇಂತಪ್ಪ ಸಂಸಾರಶರಧಿಯ ದಾಂಟಿಸಿ ಕಾಲಾಂತಕನೆ ಕಾಯೋ (ಬಸವ. ೧೧೭-೩೫೦); ಕಲ್ಲಾದರೇನು ಗುಂಡಾದರೇನು ತಲೆ ಬಡಿಯಲಿಕ್ಕೆ (ಗಾದೆ). ೪. ತುಬಾಕಿಯ ಗೋಲಿ; ಬಂದೂಕಿಗೆ ಹಾಕುವ ಗೋಲಿ: ನೂಱಾಱು ಪೆಟಲ ಗುಂಡುಗಳ ಜೋಡಿಸಿ ಕಂಚಗಾಱರ ಪಸರಕಿಟ್ಟಂತೆ ಸೀಱಿ ಸಿಡಿಲು ಬೀಳುತಿಪೆ (ಭರತ. ೩೪-೭೪): ಘಟಶತಘ್ನಿಗಳ ಗುಂಡುಗಳುಱಿ ಮೇಲಕೆ ಪುಟವೆದ್ದು ನಡೆದುವೇವೇಳ್ವೆ (ಕಂನವಿ. ೧೨-೧೮); ತುಘಾತದಿಂ ನೆಗೆವ ಗುಂಡಿನ ಪೋಲ್ (ರಾಜಶೇ. ೫-೭೯). ೫. ಗಾರೆಕೆಲಸ ಮಾಡುವವನು ಸಮಮಟ್ಟ ನೋಡಲು ಉಪಯೋಗಿಸುವ ತೂಗುವ ಕಲ್ಲು; ತೂಗುಗುಂಡು: (ಕ). ೬. ಬಾಲಕರು ಆಟಕ್ಕೆ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಗೋಲಿ: (ಕ). ೭. ಚಿನ್ನದಿಂದ ಮಾಡಿದ ಮಣಿ ಮತ್ತು ಅದರಿಂದ ಮಾಡಿದ ಆಭರಣ: ಅವಳ ಕತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಗುಂಡಿನ ಸರವಿತ್ತು (ರೂಢಿ). ೮. ಪ್ರಾಣಿಗಳ ವೃಷಣ. ೯. ಗುಂಪು; ನೆರವಿ; ಸಮೂಹ: "ಗುಂಡು=ನೆರವಿ" (ಶಮದ. ಪರಿ. ೨): ಗುಂಡೆಂದು ಸಂದೋ [ಪಾಠಾಂ. ದೇ]ಹದೊಳ್" (ಕರ್ಣಾನಿ. ೬೬); ಗುಂಡಲ್ಲಿ ಪೊಗಱಿ ಗುಂಡಮುಬ್ಬೆ . . . ನೆಗಱಿ (ಅಜಿಪು. ೧-೪೬ ವ): ನಾಯುಮಂ ಪಂದಿಯುಮಂ ಮಿಂಡರುಮಂ ಪೆಂಡಿರುಮಂ ಗುಂಡೆಲ್ಲಂ ನೆರೆದು ನೋಡೆ ಕಾದಿಸುತಿರ್ಪಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೨-೧೬): ಎಱಿಕೊಂಡು ಪುಸ್ತಿ ನಿಜಪುಸ್ತಕಮಂ ಬರೆ ಕಂಡು ಗುಂಡು ನೀರೇಱ [illegible] ಪ್ರಧಾನ ಜನಮುಂ ಗುಡಿಗಟ್ಟೆ (ನೇಮಿಪು. ೨-೯೪): ಓಂದೊಡೆಮು ಕಾಡಿನೊಳಗಂಡಲೆವ ಕುರಿಮರಿಯ ಕಂಡುಬ್ಬಿ ತೋಳಗಳ ಗು[illegible]

(ಗೊಲ್ಲ.ಧಾ. ೪-೩೨೮). (ಗು). ೧೧. ಗುಂಡಗಿರುವ ; ದುಂಡಾದ. ಗುಂಡುಕಟ್ಟಿಗೆ', 'ಗುಂಡುಗಪ್ಪರ' ಪರಾ.

ಗುಂಡುರುಳಿಸು = (ಆಲಂ) ಸುಳ್ಳುಹೇಳು: ಅವನು ಈಚೆಗೆ ಬಹಳ ಗುಂಡುರುಳಿಸುವುದನ್ನು ಕಲಿತಿದ್ದಾನೆ (ರೂಢಿ).

[ದೇಜ ತಮಿ. ಕುಣ್ಣು ; ತುಳು. ತೆಲು. ಗುಂಡು ; ಕೊಲಾ. ಗುಂಡ್ ; ನಾಯ್ಕಿ. ಘುಂಡ್./ಮರಾ. ಗುಂಡ್]

ಗುಂಡುಕಟ್ಟಿಗೆ (ನಾ). ದುಂಡಾದ ಮರದ ತುಂಡು,-ಉರುಳಿ : ಕುಲಗಳ ಬಣ್ಣದ ಭೂತವಂತೂ ಸರ್ಕಸ್ಸಿನ ಹೆಣ್ಣು, ಗುಂಡುಕಟ್ಟಿಗೆಯನ್ನು ಕಾಲ್ಕೆಳಗೆ ಉರುಳಿಸಿ ಹೊರಳಿಸುವಂತೆ ಇಡಿಯ ಭೂಮಿಯನ್ನೇ ಉರುಳಾಡಿಸುತ್ತಿದೆ (ವಿಚಾಮಂ. ೨೮). [ಗುಂಡು + ಕಟ್ಟಿಗೆ$_1$]

ಗುಂಡುಕಲ್ಲು 'ಗುಂಡುಗಲ್' ನೋ.

ಗುಂಡುಗಪ್ಪರ, ಗುಂಡಗಪ್ಪರ (ನಾ). ಗುಂಡಾದ ಕಪ್ಪರ,- ಭಿಕ್ಷಾಪಾತ್ರೆ : ಶಿವನು . . . ಕಂತೆ ಕಮಂಡಲ ದಂಡಿಗೋಲು ಗುಂಡುಗಪ್ಪರವೆರಸಿ ಭಿಕ್ಷುಕ ಮೂರ್ತಿಯಾಗಿ ಬಂದು (ಭೈರಸೂ. ೩೮೦). **ಗುಂಡಗಪ್ಪರ** : ಮಹಾ ಮಹತ್ತಿಗೆ ವಿಭೂತಿ ಮುಂತಾಗಿ ದಣ್ಡಕೋಲು ಗುಣ್ಡಗಪ್ಪರಕ್ಕೆ ಶರಣು ಮಾಡಿ (ಎಕ. XIV, ಎಳಂದೂ. ೧೮೮-೧೦ ; 1647).

ಗುಂಡುಗಪ್ಪರದ ಕಾಯಕ = ಕೈಯಲ್ಲಿ ದುಂಡನೆಯ ಪಾತ್ರೆಯನ್ನು ಹಿಡಿದುಕೊಂಡು ಭಿಕ್ಷೆಗಾಗಿ ತಿರುಗುವ ಜಂಗಮನ ವೃತ್ತಿ: (ಕ).

[ಗುಂಡು + ಕಪ್ಪರ$_2$]

ಗುಂಡುಗಲ್, ಗುಂಡಕಲ್ಲುಂ, ಗುಂಡುಕಲ್ಲು, ಗುಂಡುಗಲ್ಲು (ನಾ). ೧. ಗುಂಡಾಗಿರುವ ಕಲ್ಲು ; ದುಂಡುಗಲ್ಲು : ತೂಳುವ ಗುಂಡುಗಲ್ಗಳ ರಾಶಿ ಪಟ್ಟಣದಾಳುವೇರಿಯು ತುಂಬಿಹುವು (ಕಂನವಿ. ೬-೨೧). **ಗುಂಡಕಲ್ಲು**: ೨. ಒರಳಿನಲ್ಲಿ ರುಬ್ಬಲು ಉಪಯೋಗಿಸುವ ದುಂಡಾದ ಕಲ್ಲು ; ರುಬ್ಬು ಗಲ್ಲು : ಗುಂಡಕಲ್ಲಿಗೆ ಕುಲಿಶದಂಡ ಮುರಿದಂತೆ ಹೆಂಡಗುಡುಹ ಕೈಯ ಗಂಡುಗಲಿಯುಳಿದೆ (ಕರಿಕ. ೦೨೭-೩) : ಉಂಡವರಿಗೆ ಉಂಡದ್ದೇ ಬಂತು ಗುಂಡಕಲ್ಲಿಗೆ ಅರೆದದ್ದೇ ಬಂತು (ಗಾದ). **ಗುಂಡುಕಲ್ಲು**: ೧. ಗುಂಡುಕಲ್ಲಿನ ಲಟ್ಟೆ ದನುಜರ ತಂಡ ಸಾವುದೆ (ಕಾಶಿರಾ. ೨೧-೫೩) : ಆಲ್ಲಿ ಮೂರು ಗುಂಡು ಕಲ್ಲುಗಳನ್ನು ಹೂಡಿ, ಒಲೆ ಮಾಡಿ ಹುರುಳಿ ಬೇಯಿಸಬಹುದು (ಸ್ವಪ್ನಹೊ. ೪೪). ೨. ಉಂಡವನಿಗೆ ಊಟ ಬೇಡ ಗುಂಡುಕಲ್ಲಿಗೆ ಎಣ್ಣೆ ಬೇಡ (ಗಾದ) : ಗಂಡನಿಗೆ ಬೇಡಾದವಳು ಗುಂಡುಕಲ್ಲಿಗಿಂತ ಕಡೆ (ಗಾದ). **ಗುಂಡುಗಲ್ಲು** : ೧. ಮೊನೆಗಲ್ಲು ಗುಂಡುಗಲ್ಲುಗಳರೆಗಲ್ಲುಗಳ್ . . . ವನಮಾರ್ಗವ ತುಂಬಿ ಹುವು (ಕಂನವಿ. ೧೮-೪೪). [ಗುಂಡು + ಕಲ್$_3$]

ಗುಂಡುಗಲ್ಲು 'ಗುಂಡುಗಲ್' ನೋ.

ಗುಂಡುಗಾಳಗ (ನಾ). ಗುಂಪುಗಳಿಗೆ ನಡೆಯುವ ಯುದ್ಧ,-ಕಾಳಗ ; ಸಾಮೂಹಿಕ ಕದನ : ಒಂದೆ ಕ್ಷಣದೊಳು ನಿನ್ನ ಕೊಲದಿರುವಂದನಲ್ಲಾ ನಸ್ತ್ರಸರಸಿಗಳಿಂದ ಕಾದಿರಿಸಿದರೆ ತಿಳಿಯದೆ ಗುಂಡುಗಾಳಗವ (ಜರಾಮೂ. ೨೮೫-೩೭). [ಗುಂಡು + ಕಾಳಗ (<ಕಾಳೆಗ)]

ಗುಂಡುಗಿಡಿ (ನಾ). ಗುಂಪುಗುಂಪಾಗಿ ಸಿಡಿಯುವ ಕಿಡಿ : ತುಂಡುಗಿಡಿಗಳ ತೂಱುಗಿಡಿಗಳ ಗುಂಡುಗಿಡಿಗಳ ಘಾಡಣೆಯು ಕಿಡಿ ಚಂಡಿಯಾಯ್ತು (ತೊರರಾ. ೫-೮-೮೩). [ಗುಂಡು + ಕಿಡಿ]

ಗುಂಡುಗುಜುಚಾಡು (ಕ್ರಿ). ಕಣ್ಣುಮುಚ್ಚಾಲೆ ಆಟವನ್ನು ಆಡು : ತಸಿಗೊರ್ಪಿದಲೆವಳ್ಳಿಯೊಳ್ ಗುಂಡುಗುಜುಚಾಡಿ (ಪುಷ್ಪಪು. ೨-೪೪ ರಗಳೆ).

[<ಅಡಂಗುಜುಚಾಡು]

ಗುಂಡುಗೊಲೆ (ನಾ). ಗುಂಡುಹಾಕಿ ಕೊಲ್ಲುವುದು,-ಸಾಯಿಸುವುದು : [illegible] ಇಂಥ ಅಸಂಖ್ಯಾತ ಅತ್ಯಾಚಾರಗಳಿಗೆ [illegible] [ಗುಂಡು + ಕೊಲೆ$_2$]

ಗುಂಡುಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ೧. (ಹೊಡೆಯುವುದಕ್ಕಾಗಿ) ಕಲ್ಲನ್ನು ತೆಗೆದು ಕೊಳ್ಳು ; ದುಂಡಿ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳು : ತೊಲಗದೆ ಗೋವುಗಳ್ ನೆರೆದು ನಾಯ್ಗಳನುಚರ್ಪವ ಕಂಡು ಗುಂಡುಗೊಂಡಲಸದೆ ನಿಚ್ಚಮಾರ್ದಿಡುವ . . . ಬಾರಿಗೆ ಮೆಯ್ಯನೊಡ್ಡಿ ಕೋಟಲೆಗೊಳಗಾಗಿ ಪಂದಿ ನಮೆವಂದಮದಾರ್ಗ ಮಸೇವ್ಯವರ್ಣನಂ (ಸುಕುಮಾ. ೫-೧೮) : ಬೆದಱ ಪುಲಿ ಬಾವಿಯೊಳ್ ಬಿರ್ದುದನಱಿದೊಡೆ ಗುಂಡುಗೊಂಡು [ಕೊಂದಿ]ಕ್ಕುಗುಮಲ್ಲದೆ ಪಿಡಿದು ತೆಗೆವರಾರ್ (ಸುಕುಮಾ. ೬-೩೭). ೨. ಗುಂಪಾಗು ; ಸಮೂಹವಾಗು : ಮಂಡಳಿಸಿರೆ ಗಿಳಿಗಳಮೇಯಪಂಡಂಗಳ ಮೇಲೆ ಗುಂಡುಗೊಂಡೀಕ್ಷಿಸುವು ದ್ದಂಡೆಯುರನಯನರುಚಿ ಮಾರ್ತಂಡಗೋಲಗಿಪುದಿಂದುಮಂಡಳರುಚಿಯಂ (ಮಹಾನೇ. ೧-೫೯) ; ಪೆಂಡವಾಸಮುಮೆನಲ್ಕೆಯಂತಃಪುರದೊಳ್ ಗುಂಡು ಗೊಂಡಿರ್ಪ ಸತಿಯರ್ (ಕವಿಕಂ. ೧೪೭) : ದೆಸೆದೆಸೆಯ ಕಟ್ಟಲೆಯ ಬಂದ ಮೊಂದುಗೂಡಿ ಗುಂಡುಗೊಂಡು (ರಾಮಾಶ್ವ. ೭೩-೧೨).

[ಗುಂಡು + ಕೊಳ್$_1$]

ಗುಂಡುಗೋವಿ$_1$ (ನಾ). ಗುಂಡುಗಳನ್ನು ತುಂಬಿ ಹಾರಿಸುವ ಕೋವಿ ; ಬಂದೂಕು: ಪರಿಪರಿಯ ಗುಂಡುಗೋವಿಯು ಕುದಿವ ಸುಣ್ಣಗಳ ಪಿರಿದಾದ ಗುಂಡುಗಳ . . . ಮೊತ್ತಂಗಳಾಳ್ವೇರಿಯೊಳ್ ಪಸರಿಸಿದುವು (ಚಬಪು. ೪೩-೧೧) : ಗಂಡುಗಲಿಗಳ ಗುಂಡುಗೋವಿ ಸರಗೋವಿಗಳಂ ಬೋದಿಗೆ ತೊಲೆ ಗಳಂ . . . ಅನುಗೆಯ್ದು (ಚಕವಂ. ೫೪-೧೩).

[ಗುಂಡು + ಕೋವಿ$_1$]

ಗುಂಡುಗೋವಿ$_2$ (ನಾ). ಮದುವೆ ಇಲ್ಲದವನು ; ಯಾವ ವಿಧವಾದ ಕಟ್ಟುಪಾಡೂ ಇಲ್ಲದವನು ; ಏಕಾಂಗಿ : ಮನೇಲಿ ನಾನೊಬ್ಬನೇ ಆದೆ ಗುಂಡುಗೋವಿ, ಹಿಂದಿಲ್ಲ ಮುಂದಿಲ್ಲ (ಬದುಜ್ಯ. ೨೭) : ಗುಂಡುಗೋವಿ ಹಾಗೆ ತಿರುಗಿಕೊಂಡಿದ್ದ ಆತನಿಗೆ ಲಗ್ನಮಾಡಿದಿರಿ (ನನ್ನರ. ೨೭) : ನಂಜಪ್ಪ ಸಂಸಾರಿಯೋ ಗುಂಡುಗೋವಿಯೋ ? (ಶನಿಸಂ. ೦೫೯). [?]

ಗುಂಡುಜಾಜಿ (ನಾ). ಗುಂಡಾದ ಹೂವುಗಳನ್ನು ಬಿಡುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಜಾಜಿ : (ಕ). [ಗುಂಡು + ಜಾಜಿ]

ಗುಂಡುತೋಪು (ನಾ). ದಟ್ಟವಾದ ಮರಗಳ ಗುಂಪು ; ತೋಪು : ಗುಂಡುತೋಪುಗಳನ್ನು ಜನ ಸೌದೆಗಾಗಿ ಕಡಿದು ಹಾಳುಮಾಡಿದರು (ಕಳಹು. ೦೦೧). [ಗುಂಡು + ತೋಪು$_1$]

ಗುಂಡುದೀವು (ಕ್ರಿ). ಕಲ್ಲುಗಳಿಂದ ತುಂಬು : ಅದೇಂ ನೆಟಿ ಪೋಲ್ತುದೊ ಚಂಡಹುಂಡಸಂಸ್ಥಾನದೆ ಗುಂಡುದೀವಿದ ತಡಂಗಮನಂಗದ ಪಾಂಗ ಮಂದಿರಾ (ಆದಿಪು. ೫-೯೦). [ಗುಂಡು + ತೀವು]

ಗುಂಡುನಾಲೆಹುಲ್ಲು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹುಲ್ಲು : (ವ್ಯಾಜಿಗಿ. ೭೪-೧೫೧೮). [ಗುಂಡುನಾಲೆ$_0$ + ಹುಲ್ಲು (<ಪುಲ್)]

ಗುಂಡುಪಿನ್ನು (ನಾ).=ಗುಂಡುಸೂಜಿ : ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಗುಂಡುಪಿನ್ನಿಗೆ ಬಹಳ ಅಭಾವ (ರೂಢಿ). [ಗುಂಡು + ಪಿನ್ನು]

ಗುಂಡುಬಟ್ಟಲು 'ಗುಂಡುವಟ್ಟಲ್' ನೋ.

ಗುಂಡುಬದನಿಕೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : (ವ್ಯಾಜಿಗಿ. ೫೦-೧೦೦೯).

[ಗುಂಡು + ಬದನಿಕೆ]

ಗುಂಡುಮಲ್ಲಿಗೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮಲ್ಲಿಗೆ; ದುಂಡುಮಲ್ಲಿಗೆ: ಗುಂಡುಮಲ್ಲಿಗೆ, ಏಳುಸುತ್ತಿನ ಮಲ್ಲಿಗೆ (ವ್ಯಾಜಿಗಿ. ೪೭-೯೪೦).

[ಗುಂಡು + ಮಲ್ಲಿಗೆ]

ಗುಂಡುಮುಂಚಿಹುಲ್ಲು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹುಲ್ಲು : ಬೆಟ್ಟಂಚಿಹುಲ್ಲು . . . ಗುಂಡುಮುಂಚಿಹುಲ್ಲು, ಗಂಟುಕಾಚಿ (ವ್ಯಾಜಿಗಿ. ೭೪-೧೫೧೯).

[ಗುಂಡುಮುಂಚಿ$_0$ + ಹುಲ್ಲು (<ಪುಲ್)]

ಗುಂಡುಮುಳುಗ 'ಗುಂಡುಮುಳುಕ' ನೋ.

ಗುಂಡುಮುಟುಕ, ಗುಂಡುಮುಳುಂಗ (ನಾ). ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಹಕ್ಕಿ ; ಸಳಕುಟಹಕ್ಕಿ : "ಆತಾಪೀ, ಶಕುನಿಃ, ಚಿಲ್ಲಃ–ಈ ೩ ಗುಂಡುಮುಟುಕ (ನ ಹಕ್ಕಿ)ಂ " (ಹ ಲಾ ಯು. ೮೨-೯೭). **ಗುಂಡುಮುಳುಗ** : (ಕ).
[ಗುಂಡು? + ಮುಟುಗು (<ಮುಟುಂಗು) + – ಕ$_3$]

ಗುಂಡುಮೊಗೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಭೂಮಿ : ಗುಣ್ಣುಮೊಗೆ ಯೊಮ್ಮತ್ತರ್ ಮಣಲಿಯೊಮ್ಮತ್ತರ್ (ಎಕ. VII, ಶಿಮೊ. ೧೦೫-೧೧ : ?).
[ಗುಂಡು + ಮೊಗೆ$_3$]

ಗುಂಡುವಟ್ಟಲ್, **ಗುಂಡವಟ್ಟಲ್**, **ಗುಂಡುಬಟ್ಟಲು** (ನಾ). = ಗುಂಡಿ ವಟ್ಟಲ್ : (ಕ). **ಗುಂಡವಟ್ಟಲ್** : "ಆನುಕರಂ ಗರ್ಶ [ರ್ಹ] ಕಂ ಗುಂಡ [ಪಾಠಾಂ. ಡಿ] ವಟ್ಟಲಕ್ಕುಂ " (ಮಂಗರಾ. ೬೩-೨೫). **ಗುಂಡುಬಟ್ಟಲು** : ನಾನು ಪ್ರತಿದಿನವೂ ಈ ಗುಂಡುಬಟ್ಟಲು ತುಂಬ ಹಾಲು ಕುಡಿಯುತ್ತೇನೆ (ರೂಢಿ). [ಗುಂಡು + ಬಟ್ಟಲ್]

ಗುಂಡುವಡೆ (ಕ್ರಿ). ಶಿಲಾರೂಪವನ್ನು ಪಡೆ ; ಕಲ್ಲಾಗಿರು : ನಮ್ಮ ಹೆಣ್ಣು ಮಗಳು ಚಿಕ್ಕಮಲ್ಲಕ್ಕನು ಈ ದೇವಸ್ಥಾನದ ಮುಂದೆ ಅಗ್ನಿಪ್ರವೇಶವನ್ನು ಹೊಂದಿದಳು ಅವಳ ರೂಪು ಈ ಬೆಟ್ಟದಲ್ಲಿ ಬಂಡೆಗೆ ಸ್ಥಾಪಿಸಿ ಇರುತ್ತೆ ಗುಂಡುವಡೆದು ಇರುತ್ತೆ ಶಾಸನ ಇರುತ್ತೆ (ಎಕ. XVI, ಮಧುಗಿ. ೧೦೭-೫೦ ಪುಟ ; 1612). [ಗುಂಡು + ಪಡೆ$_1$]

ಗುಂಡುವಲೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಲೆ : ಪಾಸುವಲೆ ಗುಂಡಿ [ಡು] ವಲೆ . . . ತಟ್ಟೆಬಲೆಗಳೆಂಬಿವನು (ಪುಣ್ಯಾಸ್ರ. ೯-೩೬) : ಗುಂಡುವಲೆಗಳ ಬೀಸುವಲೆಗಳ . . . ಮಂಡವಿಗೆಬಲೆಗಳ ಕಿರಾತರು ಕೆದಱಿತಗಲದಲಿ (ಕುಮಾವ್ಯಾ. ೧೩-೨೩) : ಸೊಡರ್ಗಿಡಿಗಂಗಳ್ಗಳೆಯೆಂಟು ಗುಂಡುವಲೆ ಖಡ್ಗಂ (ಯಶೋದವ. ೪-೫೮). [ಗುಂಡು + ಬಲೆ$_1$]

ಗುಂಡುಸೂಜಿ (ನಾ). ಗುಂಡಾದ ತಲೆಯುಳ್ಳ ಸಣ್ಣಸೂಜಿ ; ಗುಂಡು ಪಿನ್ನು ; ಟಾಚಣಿ (ಉಕ): ಸೂಜಿ, ಗುಂಡುಸೂಜಿ . . . ಚಿಲ್ಲರೆನಾಣ್ಯ ಇತ್ಯಾದಿಗಳು ಸಹ ಹೇಗೋ ಕಸದ ಗುಡ್ಡೆಯನ್ನು ಸೇರುತ್ತವೆ (ನಾಡಿಗೇ. ೨೩) : ಈ ಸಣ್ಣಚುಕ್ಕೆಯು ಚಿನ್ನದ ಗುಂಡುಸೂಜಿಯ ತಲೆಯಂತೆ ಹೊಳೆಯುತ್ತ . . . ಆದರ ಗಾತ್ರವು ಬೆಳೆಯುತ್ತ ಬರುವುದು (ಜ್ಯೋತಿರ್ವಿ. ೮೪). [ಗುಂಡು + ಸೂಜಿ]

ಗುಂಡುಹಾಕು (ಕ್ರಿ). ೧. ಬಂದೂಕು, ಫಿರಂಗಿ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಗೆ ಗುಂಡನ್ನು ಸೇರಿಸು,–ಭರ್ತಿಮಾಡು : (ಕ). ೨. ಬಂದೂಕು ಮೊದ ಲಾದುವುಗಳಿಂದ ಗುಂಡನ್ನು ಹಾರಿಸು ; ಗೋಲಿಬಾರುಮಾಡು : ಒಬ್ಬ ದ್ರೋಹಿ ಮಹಾತ್ಮಾಗಾಂಧೀಜಿಯವರನ್ನು ಗುಂಡುಹಾಕಿ ಕೊಂದನು (ರೂಢಿ). [ಗುಂಡು + ಹಾಕು (< ಪಾಯ್ಕು$_1$)]

ಗುಂಡುಹಾರಿಸು (ಕ್ರಿ). ಫಿರಂಗಿ, ಬಂದೂಕು ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಂದ ಗುಂಡನ್ನು ಉಡಾಯಿಸು,–ಹೊಡೆ : ಸಂಚುಗಾರರಲ್ಲೊಬ್ಬ ಗುಂಡು ಹಾರಿಸಿದನು (ಪುನರು. ೨೪೧). [ಗುಂಡು + ಹಾರಿಸು (<ಪಾಱಿಸು)]

ಗುಂಡುಹೊಡೆ (ಕ್ರಿ). =ಗುಂಡುಹಾಕು ೨ : ದೊಡ್ಡನು ಗುಂಡುಹೊಡೆದು ಹುಲಿಯನ್ನು ಕೊಂದನು (ಕಾಲೂರ. ೭ ಕಥಾಸಾರ).
[ಗುಂಡು + ಹೊಡೆ$_1$ (< ಪೊಡೆ$_1$)]

ಗುಂಡುಳಿ (ನಾ). ಗುಂಡಾದ ಉಳಿ ; ದುಂಡುಳಿ : (ಕ).
[ಗುಂಡು + ಉಳಿ$_6$]

ಗುಂಡೆಗಾಱ (ನಾ). (?) : ಉಂಡುಬಾರದ ಊಟವನ್ನು ಕಾಣಬಾರದ ಕರ್ಮವನ್ನು ಗುಂಡೆಗಾಱರ ಕೇರಿಗೆ ಸಿಕ್ಕಿ ಚೆಂಡಿಗಿಂತ ಹಗುರವಾದ (ಪುರಂದ. ೫-೯-೩). [? + – ಗಾಱ (< – ಕಾಱ)]

ಗುಂಡೇಟು (ನಾ). ಒಂದು ಪ್ರದೇಶದ ಹೆಸರು : ಸಿಡಿಲಯ್ಯಂ ಕಾಲಂ ಕಚ್ಚಿ ಕೂರವಾಡಿ ಮೂನೂಱರ ಬಟಿಯ ಲೋಕಾಯ್ತಪೊಟಲುಂ ಗುಂಡೇಟುೞಿಪ್ಪತ್ತನಾಲ್ಕುಮತ್ತರ್ಕ್ಕರಿಯ ಕಯ್ಯುಂ . . . ಕೊಟ್ಟ (ಎಕ. XI, ಹೊಳಲ್ಕೆ. ೨೩-೦೮ : 968). [?]

ಗುಂಡೊಲೆ (ನಾ). ೧. ದುಂಡಾದ ಬಾಯುಳ್ಳ ಒಂಟೊಲೆ : (ಕ). ೨. ಮೂರು ಗುಂಡುಗಳನ್ನು ಹೂಡಿ ಮಾಡಿದ ಒಲೆ : ಪ್ರವಾಸದಲ್ಲಿ ಗುಂಡೊಲೆ ಹೂಡಿ ಕಾಫಿ ಮಾಡಿದರು (ರೂಢಿ). [ಗುಂಡು + ಒಲೆ$_4$]

ಗುಂಡೋತ್ತರ (ನಾ) :=ಗುಡಾಂತರ ೧ (?) : ನೆಲಗಟ್ಟಿನ ಮೇಲೆ ಕಲಶವ ನಿಡುವ ಗುಂಡೋತ್ತರ[ಪಾಠಾಂ. ಗುಂಡವತ್ತ]ದ ಮೇಲೆ ಸೂದೆಯು ಬಟ್ಟಿವ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧೨-೨೪). [?]

ಗುಂಡೋದರ (ನಾ). ಗುಡಾಣದಂತಹ ಹೊಟ್ಟೆಯುಳ್ಳವನು ; ಡೊಳ್ಳು ಹೊಟ್ಟೆಯವನು : ಲಕ್ಷೋಪಲಕ್ಷ ಕಿಸೆ ಕಿಸಿದು ನಿಂತರು ಬಾಯಿ ಗುಂಡೋ ದರಗೆ ಮಾತ್ರ ದಕ್ಕುತ್ತಿದೆ (ನಡಬಂ. ೧೦೩-೮). [<ಸಂ. ಕುಂಡೋದರ]

ಗುಂತು ' ಗೊತ್ತು ' ನೋ.

ಗುಂದ ' ಕುಂದ$_3$ ' ನೋ.

ಗುಂದುಗುಡೆ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು : ಸಿಮ್ಮನೂರ ಕಿಳ್ಳಮ್ಮನ್ . . . ಬಳ್ಳಿಗ್ಗವುಯ ಗಾವುಂಣ್ಡನ್ ಗುಂದುಗುಡೆಯಾ ಸಾತ್ತುಗಾವುಂಣ್ಡ ಇನ್ನಿ ಎನಿಬ್ಬರು ಶ್ರೀಕರಣ ಸಹಿತಂ ಬಿಟ್ಟಾರ್ (ಎಕ. VIII, ಸೊರಬ.೧೦-೧೩ ; ಸು. 800). [?]

ಗುಂದೆ ' ಕುಂದ$_3$ ' ನೋ.

ಗುಂದ್ರ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹುಲ್ಲು ; ಕಾಗೆಬಿದಿರು : " ಗುಂದ್ರಃ, ತೇಜನಕಃ, ಶರಃ–೩ ಕಾಗಿಬಿದರು " (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೩೦). [ಸಂ.]

ಗುಂದ್ರಯಿಸು (ಕ್ರಿ). ದಟ್ಟೈಸು ; ಸಾಂದ್ರವಾಗು : ಅತ್ತ ಘನಸಾಂದ್ರದಿಂ ಕರ್ಣಸೌಬಲಶಲ್ಯದ್ರೋಣನಶ್ವತ್ಥಾಮರ್ವೆರಿ ರಣದಿ ಗುಂದ್ರಯಿಸಿ ಯಿಳಿದ ರಣಭೂಮಿಯಂ ಪೊಕ್ಕು (ಲಕ್ಷ್ಮಭಾ. ೭-೭-೦೫). [? + – ಇಸು$_3$]

ಗುಂಪನ (ನಾ). ೧. (ಶಬ್ದಾರ್ಥಗಳ) ಜೋಡಣೆ. ೨. ಕಟ್ಟುವಿಕೆ ; ರಚನೆ : ಗುಂಫನ–ಗುಂಪನ (ಶಮದ. ೨೫೫ ಪ್ರಯೋ) : ಗುಂಫನ–ಗುಂಪನ (ಶಬ್ದಾನು. ೦೪೨ ಪ್ರಯೋ). [< ಸಂ. ಗುಂಫನ]

ಗುಂಪಲು (ನಾ). ಗುಂಪು ; ಸಂದಣಿ. ' ಗುಜಂಗುಂಪಲು . ನಾರುಗುಂಪಲು ' ಪರಾ.
[ಗುಂಪು$_1$ (<ಗುಣ್ಪು$_1$)+–ಅಲು (<-ಅಲ್$_2$). /ತಮಿ. ಕುಮ್ಪಲ್]

ಗುಂಪಳಿ ' ಗುಣ್ಪಳಿ ' ನೋ.

ಗುಂಪಿತ (ನಾ). ತೊಡಕಿಗೆ ಸಿಕ್ಕಿದವನು ; ಕಟ್ಟುಂಬಿದ್ದವನು (?) : ತನ್ನ ಗುಣವ ಹೊಗಳಬೇಡ ಇದಿರ ಗುಣವ ಹಳಿಯಬೇಡ ಕೆಮ್ಮನೊರ್ಬರ ನುಡಿಯಬೇಡ ನುಡಿದು ಗುಂಪಿತನಾಗಬೇಡ (ವಚಸಾ. I, ೧೮೧)
[<ಸಂ. ಗುಂಫಿತ ?]

ಗುಂಪು$_1$ ' ಗುಣ್ಪು$_1$ ' ನೋ.

ಗುಂಪು$_2$ ' ಗುಣ್ಪು$_2$ ' ನೋ.

ಗುಂಪುಕಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ೧. ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರು ; ಗುಂಪುಗೂಡು : ಆ ಕಾರಿನ ಸುತ್ತ ಲೆಲ್ಲ ವಠಾರದ ಹುಡುಗರು ಗುಂಪುಕಟ್ಟಿಕೊಂಡು ಆಡುತ್ತಿದ್ದರು (ಕಂಬಪು. ೦೩೨). ೨. ಗುಂಪುಗೂಡಿಸು ; ಬಣಕಟ್ಟು : ಅವರೆಲ್ಲರೂ ಸೇರಿ ಗುಂಪು ಕಟ್ಟಲು ಪ್ರಯತ್ನಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ (ರೂಢಿ). [ಗುಂಪು$_1$ (<ಗುಣ್ಪು$_1$)+ಕಟ್ಟು$_1$]

ಗುಂಪುಕೂಡು ' ಗುಂಪುಗೂಡು ' ನೋ.

ಗುಂಪುಗಾರ (ನಾ). ಗುಂಪುಗಟ್ಟುವವನು. ' ಗುಂಪುಗಾರಿಕೆ ' ಪರಾ.
[ಗುಂಪು$_1$ (<ಗುಣ್ಪು$_1$) + – ಗಾರ (<–ಕಾಱ)]

ಗುಂಪುಗಾರಿಕೆ (ನಾ). ಗುಂಪುಕಟ್ಟುವಿಕೆ : ಪಾರ್ಟಿ, ಪಕ್ಷ, ಗುಂಪುಗಾರಿಕೆ, ಪಕ್ಷಾಂತರ ನನ್ನೂರಿನಲ್ಲಿಯೂ ಯೋಗ್ಯತಾನುಸಾರ ಇವೆ (ನನ್ನೂರು. ೩೦೩)
[ಗುಂಪುಗಾರ + – ಇಕೆ]

ಗುಂಪುಗುಳಿ (ನಾ).=ಗುಂಪುಗಾರ. ‘ ಗುಂಪುಗುಳಿತನ ’ ಪರಾ.
[ಗುಂಪು$_1$ (<ಗುಣ್ಪು$_1$) + – ಕುಳಿ$_3$]

ಗುಂಪುಗುಳಿತನ (ನಾ).=ಗುಂಪುಗಾರಿಕೆ : ರಾಜಕೀಯಕ್ಷೇತ್ರದಲ್ಲಿ-ಗುಂಪುಗುಳಿತನ ತಲೆದೋರಬಾರದು (ರೂಢಿ). [ಗುಂಪುಗುಳಿ + – ತನ]

ಗುಂಪುಗೂಡು, ಗುಂಪುಕೂಡು (ಕ್ರಿ). ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರು ; ಏಕತ್ರವಾಗು : ಪಲವು ಸುಕೃತಮಿಂತು ಪರಿಣತಿವೆತ್ತುದೊ ಕುಲದೇಳ್ಗೆ ಗುಂಪುಗೂಡಿದುದೊ (ಹರಿಬ. ೨-೧೮). **ಗುಂಪುಕೂಡು :** ಕಾರಣವಿಲ್ಲದೆ ಜಗಳಕ್ಕೆ ಕರೆಯುವುದು ಗುಂಪುಕೂಡಿ ಹೊಡೆಯುವುದು (ಕಳಹು. ೧೧).
[ಗುಂಪು$_1$ (<ಗುಣ್ಪು$_1$) + ಕೂಡು$_1$]

ಗುಂಪುಗೊಳ್ಳು (ಕ್ರಿ).=ಗುಂಪುಗೂಡು : (ಕ).
[ಗುಂಪು$_1$ (< ಗುಣ್ಪು$_1$) + ಕೊಳ್ಳು$_1$ (<ಕೊಳ್$_1$)]

ಗುಂಪುದೆಗೆ (ಕ್ರಿ). ಕೂಡಲು ಹಿಂದೆಗೆ : ಪೆಂಪಳಿದ ತನುಲತೆಯು ಹರುಷದ ಸೊಂಪು ಸಡಿಲಿದ ಮುಖದ ನೋಟದ ಗುಂಪುದೆಗೆದಕ್ಷಿಗಳ ಕೋಡಿಯು ಲೊಗುವ ಕಿಱುವನಿಯು . . . ಲಜ್ಜೆಯುಲಂಪಿನಂಬುಜವದನೆ ಮೈಯಿಕ್ಕಿದಳು ನಿಜಪತಿಗೆ (ತೊರಿರಾ. ೬-೫೩-೬೭). [ಗುಂಪು$_1$ (<ಗುಣ್ಪು$_1$) + ತೆಗೆ$_1$]

ಗುಂಪುಬಸರೇಸೊಪ್ಪು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸೊಪ್ಪು : ಗುಂಪುಬಸರೇ ಸೊಪ್ಪು ಹಾಲಲ್ಲಿ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳೆ ರಕ್ತಪ್ರಮೇಹ ಮಾಣ್ಗುಂ (ವಿದ್ಯಾವಿ. ೬೨).
[? + ಸೊಪ್ಪು$_3$]

ಗುಂಪುಲಿ (ನಾ). (ಪಕ್ಷಿ ಮೊದಲಾದುವುಗಳು) ಒಟ್ಟಾಗಿ ಮಾಡುವ ಶಬ್ದ,–ಸಾಮೂಹಿಕವಾದ ಧ್ವನಿ : ಬಿದಿರ್ವೆಳೆಯ ತುದಿಗಣೆಯೊಳಿದೊಂದು ಕಾಮಳ್ಳಿಗಳ ಹಿಂಡು ಹಾರಿದುದು ಗುಂಪುಲಿಯನೆಸೆದು (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೨೦೩-೨೩೨). [ಗುಂಪು$_1$ (<ಗುಣ್ಪು$_1$) + ಉಲಿ$_2$]

ಗುಂಪುವಡೆ (ಕ್ರಿ). ಗುಂಪುಗೂಡು ; ಒಟ್ಟಾಗು : ತಿಂಗಳ ಸೊಂಪು ಗುಂಪುವಡೆದಣ್ಣೆಸೆಗಂ ಪರಿಗೊಂಡುದೆಂಬಿನಂ (ಕಬ್ಬಿಗಕಾ. ೧೭).
[ಗುಂಪು$_1$ (< ಗುಣ್ಪು$_1$) + ಪಡೆ$_1$]

ಗುಂಪುಸೇರು (ಕ್ರಿ). = ಗುಂಪುವಡೆ : ಹುಡುಗರು ಹೆಚ್ಚುಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಗುಂಪು ಸೇರಿದರು (ರಾವಿಜ. ೨೦). [ಗುಂಪು$_1$ (<ಗುಣ್ಪು$_1$)+ಸೇರು$_1$ (<ಸೇರ್$_1$)]

ಗುಂಪೊಡೆ (ಕ್ರಿ). ಗುಂಪು ಒಡೆದುಹೋಗು,—ಚೆದರು : ತಾಮರಸ ಮೆಂದು ವದನಾಬ್ಜಕ್ಕೆ ಯೆರಗಿಯಳಿ ಸೋಮನಾಸಿಕ ಚಂಪಕರಲ ನಿಟ್ಟಿಸಿ ಭಯದಿ ಪಾರ್ದು ಗುಂಪೊಡೆಯದಿರಲು (ನವಮೋ. ೨೩-೬).
[ಗುಂಪು$_1$ (<ಗುಣ್ಪು$_1$) + ಒಡೆ$_1$]

ಗುಂಫ$_1$ (ನಾ). ಆಳ ; ಗಾಂಭೀರ್ಯ : ಶರಧಿಗುಂಫವನಱಿಯಲಿಳಿದನೊ ತರಣಿ ಸಂಧಿಗೆ ವರುಣನಲ್ಲಿಗೆ ತೆರಳಿದನೊ (ಜೈಮಿರಾ. ೧೫-೩೬).
[<ಗುಣ್ಪು$_2$?]

ಗುಂಫ$_2$ (ನಾ). ೧. ಮಾಲೆಯಂತೆ ಕಟ್ಟುವುದು. ೨. ಜೋಡಣೆ ; ರಚನೆ : “ಶ್ರಂಥನಂ, ಗ್ರಂಥನಂ, ಗುಂಫಃ, ಸಂದರ್ಭಃ, ರಚನಾ–ಈ ೫ ರಚನೆ ” (ಹಲಾಯು. ೦೨೦-೪೫) : “ ಗ್ರಂಥನಂ ಗುಂಫಮೆನೆ ರಚನೆಗಭಿಧಾನಮಕ್ಕುಂ ” (ಮಂಗರಾ. ೦೨೬-೩). [ಸಂ.]

ಗುಂಫನ (ನಾ).=ಗುಂಫ$_2$ ೨: ಪದರಚನಾತಿಶಯಂ ರೀತಿದಲದುಪುಂ ನಿಯುತ ವರ್ಣ ಗುಂಫನ ಗುಣದೊಂದೊದವಿಂ ಮೂಡದೆಱನಕ್ಕುಂ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೭೮೧).
[ಸಂ.]

ಗುಂಫಿತ (ಗು). ಕಟ್ಟಿದ ; ಜೋಡಿಸಿದ ; ರಚಿತವಾದ. [ಸಂ.]

ಗುಂಬ$_1$ ‘ ಗುಣ್ಪು$_1$ ’ ನೋ.

ಗುಂಬ$_2$ ‘ ಗುಣ್ಪು$_2$ ’ ನೋ.

ಗುಂಬ$_3$, ಗುಂಭ$_2$ (ನಾ). ೧. ಗಡಿಗೆ; ಘಟ; ಕುಂಭ ; ಕಲಶ : ಗುಬ್ಬಿ ಗುಂಬವನೊಡೆದು ಒಬ್ಬುಳಿಯಾಯಿತು (ಮಧುವ. ೧೩) : ಸ್ಮರನೀಟಿ ಪಿಡಿದ ಕಂಪಿನ ಗುಂಬದಡಿಯೋ ಅರುಣಮಣಿಯೋ ಕೆಂಬರೆಯೋ . . . ತರುಣಿ ಮಣಿಯ ಚೆಂದುಟಿಯೋ (ನೇಮಿಸಂ. ೨೩-೧೯೮) : ತುಂಬಿದ ಗುಂಬಮಂ ಪೊಱಪೊಸಂತಿಲ ಪಕ್ಕದೊಳಿಟ್ಟು ಪೂಜೆಗೆಯ್ವಂ (ಚಳವಿ. ೪-೫೫) : ಕುಂಬಾರ್ರ ಹುಡುಗಿ ಬಲು ಚೆಲುವೆ ಆದರೆ ಗುಂಬ ತಟ್ಟೋದ ಬಿಡಲೊಲ್ಲೆ (ಹಳ್ಳಿಯ. ೬೦). ೨. ಗಾಡಿ, ರಥ ಮುಂತಾದ ವಾಹನದ ಚಕ್ರಗಳ ನಾಭಿ,–ಮಧ್ಯದ ದಿಂಡು,–ನಡುತೂಬು: ಅಚ್ಚು ಮುಱಿದು ಮೂಕು ಗುಡುಗಿಱಿದಾ ಗುಂಬ ನುಚ್ಚುನೂಱಾಗಲಾ ಶಕಟ (ನೇಮಿಸು. ೦೫-೮೮). **ಗುಂಭ$_2$:** ೨. ೪ ಭಂಡಿ ಚಕ್ರಕ್ಕೆ ಗುಂಭ (ಎಕ. XIV, ನಂಜನ. ೨೮೯-೫ : ಸು. 1848). ೩. ಕಂಬದ ತುದಿಯ ಕಲಶಾಕಾರದ ಸಾಧನ ; ಬೋದಿಗೆ : ಬಜ್ಜರದ ಕಂಬಗಳ ಸಕಲ ರುಚಿ ಗುಂಭಗಳನಾಂತು ತೋರ್ಪ ಅರಮನೆ (ವಂಕಾರಾ. ೨-೭-೩೬). [<ಸಂ. ಕುಂಭ]

ಗುಂಬಕಟ್ಟು (ನಾ). ಚಕ್ರದ ನಾಭಿಯ ಮೇಲಿರುವ ಕಬ್ಬಿಣದ ಪಟ್ಟಿ : ಅದು ನನ್ನೂರ ಬಡಗಿ ಗಾಡಿಯ ಗುಂಬಕಟ್ಟನ್ನು ಗಣಗಣ ಕಾಯಿಸಿ ಬಡಿಯಲು ಕುಲುಮೆಯಿಂದ ಹೊರದೆಗೆದಂತೆ ಕಾಣುತ್ತದೆ (ನನ್ನೂರು. ೧೩).
[ಗುಂಬ$_3$ + ಕಟ್ಟು$_2$]

ಗುಂಬಗುೞಿ (ನಾ). ಆಳವಾದ ಗುಂಡಿ ; ಹೊಂಡ : ಇವರ್ಗಮಾರಾಜನೃಪಂಗಂ ತಾರತಮ್ಯಂ . . . ಗುಂಬಗುೞಿಗಳ್ಗಂ ಅಂಬುಧಿಗಂ ಅಣುಗಳ್ಗಂ ಅಮರಗಿರಿಗಂ . . . ಇರ್ಪಂತಿರ್ಕುಂ (ಚಳವಂ. ೨೬-೧).
[ಗುಂಬ$_2$ (<ಗುಣ್ಪು$_2$) + ಕುೞಿ$_2$]

ಗುಂಬಚ್ಚು ‘ ಗುಂಬಜು ’ ನೋ.

ಗುಂಬಜ್ ‘ ಗುಂಬಜು ’ ನೋ.

ಗುಂಬಜು, ಗುಂಬಚ್ಚು, ಗುಂಬಜ್, ಗುಂಬಸ್ಸು, ಗುಮ್ಮಸು (ನಾ). ಅರ್ಧ ಗೋಳಾಕಾರದ ಗೋಪುರದಂಥ ರಚನೆ: ಈ ಕಟ್ಟಡದ ಮೈರೇಪೆ ಮೇಲಕ್ಕೆ ದುಂಡಾಗಿ ಗುಂಬಜಿನಲ್ಲಿ ಕೊನೆಗೊಳ್ಳುವುದು (ಅಬೂಬ. ೭೦). **ಗುಂಬಚ್ಚು :** ಮಸೀದಿಯ ಗುಂಬಚ್ಚುಗಳು ಮೆರೆಯಬೇಕು (ದೌಲತ್. ೪೫). **ಗುಂಬಜ್ :** ಪ್ರಪಂಚದಲ್ಲೇ ಹಿರಿದಾದ ಈ ಗುಂಬಜ್ (Dome) ಅದ್ಭುತವಾದೊಂದು ಎಂಜಿನಿಯರಿಂಗ್ ಸಾಹಸದ ಫಲ (ಹುಮ್ಮು. ೦೬೩). **ಗುಂಬಸ್ಸು :** ಗುಂಬಸ್ಸು ಸುಮಾರು ೨೫ ಮೈಲಿ ದೂರಕ್ಕೆ ಕಾಣುತ್ತದೆ (ಭಾರದ. ೪೦೩). **ಗುಮ್ಮಸು :** ಬಹುಶಃ ಪ್ರಪಂಚದ ಗುಮ್ಮಸುಗಳಲ್ಲೆಲ್ಲ ಇದು ಎರಡನೆಯ ದೊಡ್ಡದು (ಭಾರದ. ೪೦೩).
[←ಪಾರ. ಗುಂಬದ್ ; ಹಿಂ. ಗುಂಬಜ್]

ಗುಂಬದಂಬಟೆ (ನಾ). ತಮಟೆಯಂತೆ ಬಾರಿಸುವ ಕುಂಭ ; ಘಟವಾದ್ಯ.

ಗುಂಬದಂಬಟೆಯುವ = ಗುಂಬವಾದ್ಯವನ್ನು ಬಾಜಿಸುವವನು : ಅಯ್ಯಾ ನೀಂ ಬಂದುದಂ ಕಾಣದೆ ಈ ಗುಂಬದಂಬಟೆಯುವರ್ ದೊಂಬಿಗೂಡಿ ಪಾಡುವ ಬಣ್ಣವಾಡಂ ಕೇಳುತ್ತೆ ಪತ್ತೆಸಾರ್ದು ನಿಮ್ಮನಱಿಯದಾದೆಂ (ಚಳವಿ. ೬-೦೩೪ ವ). [ಗುಂಬ$_3$ + ತಂಬಟೆ (<ತಂಬಟ)]

ಗುಂಬಮಾತು (ನಾ). ತಿಳಿಯದ ಮಾತು ; ರಹಸ್ಯವಾದ ನುಡಿ : (ಕ).
[ಗುಂಬ$_2$ (<ಗುಣ್ಪು$_2$) + ಮಾತು$_1$]

ಗುಂಬವಾದ್ಯ (ನಾ). ಕುಂಭವಾದ್ಯ ; ಘಟವಾದ್ಯ : “ ಗುಂಬವಾದ್ಯ= ಕುಂಭವಾದ್ಯ, ಗುಮತೀವಾದ್ಯ” (ಗಂಗಾಮ. ೦೦೬). [ಗುಂಬ$_3$+ವಾದ್ಯ]

ಗುಂಬಸ್ಸು ‘ ಗುಂಬಜು ’ ನೋ.

ಗುಂಬಹೋಗು (ಕ್ರಿ). ಆಳಕ್ಕೆ ಹೋಗು ; ಅಡಗಿಹೋಗು : ಮಾತಾಡಿದರೂ ಧ್ವನಿಯು ಗುಂಬಹೋಗಿರುವದರಿಂದ ಶಬ್ದವು ಹೊರಗೇ ಬರಲಾರದು (ಜಿಪಧೀ. ೦೪).
[ಗುಂಬ$_2$ (<ಗುಣ್ಪು$_2$) + ಹೋಗು$_1$ (<ಪೋಗು$_1$)]

ಗುಂಬಳಿಕೆ (ನಾ). (ಕರಾ) ನೀರಿನ ಗುಳ್ಳೆ; ಬುದ್ಬುದ: ಸಂಸಾರ ನೀರ ಮೇಲಿನ ಗುಂಬಳಿಕೆಯು ಹಾಗೆ (ಊ೦). [?]

ಗುಂಬಾರತಿ (ನಾ). ೧. ದೇವಾಲಯದ ನರ್ತಕಿಯು ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿದ ಮೇಲೆ ಪೂಜಾರಿಯಿಂದ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಡುವ ದುಂಡಾದ ಆರತಿ ತಟ್ಟೆ: (ಕ). ೨. ದೇವಾಲಯದ ನರ್ತಕಿ: (ಕ).

[ಗುಂಬ₃ + ಆರತಿ₁]

ಗುಂಬು₁ 'ಗುಣ್ಪು₁' ನೋ.

ಗುಂಬು₂ 'ಗುಣ್ಪು₂' ನೋ.

ಗುಂಬುಟ 'ಗುಮ್ಮಟ₁' ನೋ.

ಗುಂಬೆ (ನಾ). (?): ನೆಗ್ಗಿಲ ಗುಂಬೆ ನಿಡುವಳುಙ್ಗೆ ಪುನ ಗಜಸೆಲೆಯ ಗ್ರಾಮ . . . ಕಿಂತಱವಿಪ್ಪಿನ ದಿಣೆ ೯ಂ ಪೂರ್ಬ್ಬದೆ ಕೊಡಿತ್ತು ಸೀಮಾನ್ತರಂ (ಎಳಿ. I, ೦-೨೮; 466 ಕ್ರಿಶ). [?]

ಗುಂಭ₁ 'ಗುಣ್ಪು₃' ನೋ.

ಗುಂಭ₂ 'ಗುಂಬ₃' ನೋ.

ಗುಂಭನ (ನಾ).=ಗುಂಫ₂ ೨ (?): ಒಂದೆಡೆಯು ಸುಷಿರ ಕಾಂಸ್ಯಾದಿ ಧ್ವನಿ ಗುಂಭನವದೊಂದೆಡೆಯು ಲಾಸ್ಯ ನರ್ತನ ನೃತ್ಯ ವೈಭವದಿ ವೃಂದಾರಕರ ಲೋಕಕಿವ್ಮಡಿಸಿ ತೋರಿದುದು (ವಂಕಾರಾ. ೨-೨೮-೦೨); ಆಹ್ವಾನ, ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ, ಟಿಪ್ಪಣ, ಮನನ, ಸೀವನ, ಗುಂಭನ ಇತ್ಯಾದಿಗಳು (ಹೊಸುಗ. ೬೬). [<ಸಂ. ಗುಂಫನ ?]

ಗುಂಭಮೌನ (ನಾ). ಗಂಭೀರವಾದ ಮೌನ,–ನಿಶ್ಶಬ್ದತೆ,–ನೀರವತೆ: ಆದರೇನೆಲ್ಲಲ್ಲು ಗುಂಭಮೌನವೆ ತುಂಬಿ ಮೂಢನ ಸಮಾಧಿಯೊಲು ಕತ್ತಲಿಸಿದೆ (ಗಂಗಾತ. ೫೨-೦೩). [ಗುಂಭ₁ (<ಗುಣ್ಪು₂) + ಮೌನ]

ಗುಂಭಾನ್ (ಕ್ರಿ). ಗುಟ್ಟನ್ನು ಹೊಂದು; ರಹಸ್ಯವಾಗಿರು (?): ಆಪ್ಪರನು ಗುಂಭಾಂತು ಕಳಹಿದ ದಿಕ್ಕುದಿಕ್ಕಿಗೆ ಕೌರವರ ರಾಯ (ಜನಭಾ. ೫೬-೨೯). [ಗುಂಭ₁ (<ಗುಣ್ಪು₂) + ಆನ್₁]

ಗುಂಭಾವನೆ (ನಾ). ಸುಮ್ಮನಿರುವಿಕೆ; ಗಾಂಭೀರ್ಯ; ಮೌನ (?): ನೀವಿಬ್ಬರು ಗಾಳಿ ತುಂಬಿದ ರಬ್ಬರ ಚೆಂಡಿನಂತೆ ಗುಂಭಾವನೆಯಿಂದಿದ್ದ ಕಾರಣವನ್ನು ತಿಳಿಯಬಹುದೇ? (ಚಿಯಂತ. ೯೪). [ಗುಂಭ₁ (<ಗುಣ್ಪು₂) + ಭಾವನೆ]

ಗುಂಯಿಟ್ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣಶಬ್ದ. 'ಗುಂಯಗ್ಗುಡು' ಪರಾ.

ಗುಂಯಿ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣಧ್ವನಿ; ಸೂಳ್ಳೆ, ದುಂಬಿ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಧ್ವನಿಯನ್ನು ಅನುಕರಿಸುವ ಶಬ್ದ. 'ಗುಂಯಿಗುಟ್ಟು' ಪರಾ.

ಗುಂಯಿಗುಂಯಿ (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ): ಸೊಳ್ಳೆಗಳು ಗುಂಯಿಗುಂಯಿ ಎನ್ನುತ್ತಾ ಇವೆ (ಊ೦).

ಗುಂಯಿಗುಟ್ಟು (ಕ್ರಿ).=ಗುಂಯಗ್ಗುಡು.

ಗುಂಯಿಗುಟ್ಟಾಟ=ಗುಂಯಿಟ್ ಎಂದು ಧ್ವನಿಮಾಡುವಿಕೆ: ನಾವು ನಮ್ಮ ಸುತ್ತಲಿರುವ ವಿಶ್ವದ ಕಿರುಗುಟ್ಟಾಟ–ಗುಂಯಿಗುಟ್ಟಾಟಗಳನ್ನು ಕೇಳಬಹುದು (ಅಕಾಶ. ೮). [ಗುಂಯಿ + ಕುಟ್ಟು₁]

ಗುಂಯಿಗುಡು (ಕ್ರಿ). ಗುಂಯಿ ಗುಂಯಿ ಎಂದು ಧ್ವನಿಮಾಡು: ಹಾಗೇ ಗುಂಯಿಗುಡುತ್ತ ಮೃದುವಾಗಿ ಗಾಳಿಯಲ್ಲಿ ತೇಲಿ ತೇಲಿ ಸಂವ ರಾಗ ಮಾಧುರ್ಯವೂ ಇದೆ (ಭಾರಹಾ. ೦೮).

[ಗುಂಯಿ + ಕುಡು₁ (<ಕೊಡು₁)]

ಗುಂಯ್ಯ (ನಾ). ವಿಶ್ವಾಸಘಾತಕ; ಮೋಸಗಾರ; ವಂಚಕ (?): ವಂಶದಲ್ಲಿ ಯಾರೂ ಕೋರ್ಟುಮೆಟ್ಟಲು ಹತ್ತದಿದ್ದಾಗ ಈ ಗುಂಯ್ಯ ನನ್ನ ಹೆಸರು ಬೀದಿಗೆಳೆದರೆ (ಪ್ರಕೃ. ೩೨). [<ಕುಯುಕ?]

ಗುಂಯಗ್ಗುಡು (ಕ್ರಿ). ೧. ಗುಂಯಿಟ್ ಎಂದು ಧ್ವನಿಮಾಡು: ಸುನಂದೆಯ ಅಂತರಂಗದಲ್ಲಿ ಗುಂಯಗ್ಗುಡುತ್ತಿರುವ ಮಾತುಗಳು (ದೂಜಟ್ಟ. ೧೬೨). ೨. ಪ್ರತಿಧ್ವನಿಸು: ನೀವು ಹೇಳಿದ್ದೇ ತಲೆಯಲ್ಲಿ ಗುಂಯಗ್ಗುಡುತ್ತಿತ್ತು (ದೂರಸ. ೪೩). ೩. ಗೊಣಗುಡು; ಪಿಸುಗುಡು: ಅವನು ಗುಂಯಗ್ಗುಡುತ್ತಾನೆ (ಊ೦). [ಗುಂಯಿಟ್ + ಕುಡು₁ (<ಕೊಡು₁)]

ಗುಕುಗುಕು (ನಾ). ಪಾರಿವಾಳಗಳು ಮಾಡುವ ಸದ್ದನ್ನು ಅನುಕರಿಸುವ ಶಬ್ದ: ಪಾರಿವಾಳದ ಪಕ್ಕಿ ಮದನಕ್ಕೆಯೊಳು ತನ್ನ ನಾರಿಗಿದಿರು ನಡೆವಾಡಿ ಗೂರುಲು ಗುಕುಗುಕು . . . ಚಾರಿಟಿಯಿಂದುವಲ್ಲಲ್ಲಿ (ಭರತ. ೧೫-೩೨).

ಗುಕ್ಕ, ಗುಗ್ಗ₁ (ನಾ). ತಡವರಿಸುತ್ತ ಮಾತನಾಡುವವನು; ಉಗ್ಗ: ಇದೇ ಇದ್ದಾನಲ್ಲ ನಿನ್ನ ತಮ್ಮ ರಾಜ, ಮೂಕನಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಗುಕ್ಕ (ಹನ್ನೊಂದ. ೮೨); 'ಗುಕ್ಕ' ಮಾತನಾಡಿದ ಹಾಗೆ ಉಗ್ಗಡಿಸಿದ ಬಸುವ (ಬಸಿ. ೫೭). **ಗುಗ್ಗ₁**: ಪೂರಾ ಪೂರಾ ನುಡಿಯುವ ನಾಲಿಗೆ ಅರ್ಧಾ ಮಾತ್ರ ಗುಗ್ಗರ ಪಾಲಿಗೆ (ಅರರೋ. ೬೨).

ಗುಕ್ಕರಾಯ=ಉಗ್ಗುವ ಮನುಷ್ಯ: ಬರ್ತಾನ ಅಲ್ಲೆ ನಿನ ಗಂಡ ಆ ಗುಕ್ಕರಾಯ, ನಿನ್ನ ಸಿಂಗಾರ ನೋಡ್ಲಿಕ್ಕೆ (ಹನ್ನೊಂದ. ೦೦೫).

[ಗುಕ್ಕು₂ + –ಅ₇]

ಗುಕ್ಕರಿ (ನಾ). ರಾಟೆಯಲ್ಲಿ ನೂತು ಕದಿರಿಗೆ ಸುತ್ತಿದ ದಾರದ ಉಂಡೆ: ಮರ್ಕಟನ ಕೈ ನೂಲು ಗುಕ್ಕರಿಯ ತೆಱನಂತೆ ಸಿಕ್ಕಿಕೊಂಡು ಕಾಮ ಕ್ರೋಧಾದಿಗಳೆನ್ನ ಹಿಕ್ಕಿ ಹೀರುತಲಿವೆ (ಪುರಂದ. ೫-೬೩ ಉಗಾಭೋಗ).

[<ಕುಕ್ಕಡಿ]

ಗುಕ್ಕರಿಸು (ಕ್ರಿ). ತುತ್ತುಮಾಡು; ನುಂಗು; ಭಕ್ಷಿಸು: ಕರೆಯದೆ ಕಱಿ ಕಂಟಿಸುವ ಕೂಂಟಣಿಯುಂ ನೊಣಗಜ್ಜ ತಿಂಗೆ ಬೆಂಗುರುಟಿ ಬಳಾರಿ ಬಾಡಿಸುಗೆ ಚಂಡಿಕೆ ನುಂಗುಗೆ ಮಿಟ್ಟು ಕೂರ್ತುರ್ ಗುಕ್ಕರಿಸುಗೆ [ಪಾಠಾಂ. ತುತ್ತು ಗಟ್ಟುಱಿಸುಗೆ] ಕಾಳಿ ಕೊಳ್ಗೆ (ಲೀಲಾವ. ೨-೦೦೬).

[? + –ಇಸು₃]

ಗುಕ್ಕಿಸು (ಕ್ರಿ). ಉಗ್ಗುವಂತೆ ಮಾಡು; ಮಾತು ಹೊರಡದಂತೆ ಮಾಡು: ಮಾತಿಲಿ ಗುಕ್ಕಿಸಿ ನರಕದೊಳಗೆ ಹಾಕು ಯಾತನೆಬಡಿಸು ಯಮಪುರದಲ್ಲಿಡು (ಮೋಕ್ಷದೀ. ೨೦೨-೪). [ಗುಕ್ಕು₂ + –ಇಸು₃]

ಗುಕ್ಕು₁ (ಕ್ರಿ). ಮಾತನಾಡುವಾಗ ತಡವರಿಸು; ಉಗ್ಗು: ತಕ್ಕನಿಶು ತಕ್ಕನಲ್ಲಾಂ ತಕ್ಕ ಮರಣಕೆ ಬೆಸಸೆನಲ್ಕಳುವಕ್ಕೆಯನಳರ್ಚಿನಲಿ ಗುಕ್ಕನೆ ಗುಕ್ಕಿ ತತ್ಸುತನ ತೆಗೆದು ಬಿಗಿಬಿಗಿದಪ್ಪಿ ಮುದ್ದಿಸಿ(ಮದೇಪು. ೩-೪೦). 'ಗುಕ್ಕ' ಪರಾ. [ದೇಃ ತೆಲು. ಗ್ರುಕ್ಕು]

ಗುಕ್ಕು₂ (ನಾ). ಗುಕ್ಕುವಿಕೆ; ಉಗ್ಗು: ಅಲ್ಲವೋ, ಗುಕ್ಕು ಇರಲಿಲ್ಲವೇ ನಿನಗೆ ಚಿಕ್ಕವನಾಗಿದ್ದಾಗ? (ತಿಂಮತ. ೫೫); ಕುಂದುಂದರ ಒಂದ ಗುಕ್ಕು! (ಪಂಲಿ. ೦೪). [<ಗುಕ್ಕು₁]

ಗುಕ್ಕು₃ (ನಾ). ೧. ಒಂದುಸಲ ಬಾಯಿಗೆ ಹಾಕಿಕೊಳ್ಳುವಷ್ಟು ಆಹಾರ; ತುತ್ತು: ಹೆಂಡತಿಯ ಮೇಲೆ ರೇಗಿಕೊಂಡು ಒಂದು ಗುಕ್ಕು ಅನ್ನ ತಿಂದು ಹೊರಟ ರಾಮು (ಅನಾಮಿ. ೬೯); ಬಾಯಲ್ಲಿಯ ಗುಕ್ಕನ್ನು ನುಂಗಿರಲಿಲ್ಲ (ಹೊರುಟ. ೧೦). ೨. (ಆಲಂ) ಹಂಗು: ಅಕ್ಕನ ಗುಕ್ಕಿನೊಳಾಗಬೇಡ (ಮಧುವ. ೦೬).

ಗುಕ್ಕಾಗು=ತುತ್ತಾಗು; ಆಹುತಿಯಾಗು: ಕ್ರಮವಾಗಿ ಕೋಸಲ,ಕಲಿಂಗ . . . ಕೇರಳದೇಶಗಳೆಲ್ಲಾ ಅವನಿಗೆ ಲೀಲಾಮಾತ್ರದಿಂದ ಒಂದೊಂದು ಗುಕ್ಕಾದವು (ಚಕ್ರೋಚಿ. ೩೮). 'ಮುಕ್ಕು₂' ಪರಾ.

[ದೇಃ ತೆಲು. ಗ್ರುಕ್ಕ, ಗ್ರುಕ್ಕು]

ಗುಕ್ಕು₄ (ನಾ). ಕೊಕ್ಕು; ಚಂಚು (?): ಪೊಕ್ಕನು ರಣಾಂಗಣವನಿತ್ತ ದ್ರೋಣನು ಗರುಡಪಕ್ಕಿಯಾಕಾರದೊಳ್ಬಲಿಗಳಂ ನಿಲಿಸಿಯಾ ಪಕ್ಕಿತಲೆಗ

ಕೃಪನ ದುಶ್ಶಾಸನನಿಟ್ಟು ಶಲ್ಯನಂ ಭಗದತ್ತನ ಗುಕ್ಕಿನೊಳ್ ಕಲಿಸಿ (ತುರಂಗ: ೮೯-೨). [<ಕೊಕ್ಕು$_3$?]

ಗುಕ್ಕು$_6$ (ನಾ). ಎದೆಹಾರುವಿಕೆ; ಎದೆಯ ಬಡಿತ: "ಏರ್ದಹಾಱು ತುತ್ತಿಗೆ ಗುಕ್ಕು" (ಶಬ್ದಮಂ. ೮೦). 'ಎದೆಗುಕ್ಕು' ಪರಾ. [?]

ಗುಕ್ಕುಹಿಡಿ (ಕ್ರಿ). ಮಾತು ಹೊರಡುವಾಗ ತಡೆಯುಂಟಾಗು: ಸೋವಲೆಯೂ ಅಂಥದೆ ಆಭರಣಗಳನ್ನು ಈಗ ಧರಿಸಿದ್ದಳು ಪ್ರಭುಗಳಿಗೆ ಗುಕ್ಕುಹಿಡಿ ದಂತಾಯ್ತು (ಶಾಂತಲಾ. ೩೧೭).

[ಗುಕ್ಕು$_2$ + ಹಿಡಿ$_1$ (<ಪಿಡಿ$_1$)]

ಗುಗು (ನಾ). (?) : ಆಱು ಹೊಂಗೆ ಬ್ಯವಹಾರವಾಗಿ [ಮಾಡಿದ] ಗುಗುವಿನ ವಶಕದ ತಱವೌದಾರಿಯಿಂದ × × × ಪಟುಕಂ (ಆಇ. I, ೩೩-೩೨ ; 1246).

[?]

ಗುಗ್ಗ$_1$ 'ಗುಕ್ಕ' ನೋ.

ಗುಗ್ಗ$_2$ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು: ಕಲಿಯುಗನೀಱಂ ಮಱಿಪೊಕ್ಕ ರಾಶ್ರಯ ಮಾವನಕೇಸರಿ ವಿಸಿಪ್ಪ ಜನಪ್ರಿಯಮ್ ಆಯ್ಯೂರ್ವರ ಕೋಟೆ ಶ್ರೀಮದುಗ್ಗಗ್ಗಂ (ಎಕ. III, ಮೈಸೂರು. ೩೭-೧೪ : ಸು. 990 ?). [?]

ಗುಗ್ಗರಗೋಲು 'ಗುಗ್ಗರಿಗೋಲು' ನೋ.

ಗುಗ್ಗರಿ$_1$ 'ಗುಗ್ಗುರಿ$_1$' ನೋ.

ಗುಗ್ಗರಿ$_2$ 'ಗುಗ್ಗುರಿ$_2$' ನೋ.

ಗುಗ್ಗರಿಗಟ್ಟು 'ಗುಗ್ಗುರಿಗಟ್ಟು' ನೋ.

ಗುಗ್ಗರಿಗಲ್ 'ಗುಗ್ಗುರಿಗಲ್' ನೋ.

ಗುಗ್ಗರಿಗೊಳ್ಳು 'ಗುಗ್ಗುರಿಗೊಳ್ಳು' ನೋ.

ಗುಗ್ಗರಿಗೋಲು, ಗುಗ್ಗರಗೋಲು (ನಾ). (ಹಿಂದೆ ಶಾಲೆಗಳಲ್ಲಿ ತಪ್ಪು ಮಾಡಿದ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳಿಗೆ ವಿಧಿಸುತ್ತಿದ್ದ) ಒಂದು ಬಗೆಯ ದಂಡನೆ,- ಶಿಕ್ಷೆ: (ಆ). **ಗುಗ್ಗರಗೋಲು :** 'ಗುಗ್ಗರಗೋಲು': ಇದರಲ್ಲಿ, ತಪ್ಪು ಮಾಡಿದವನ ಕೈಗಳನ್ನು ಜೋಡಿಸಿ ಹುರಿಯಿಂದ ಕಟ್ಟಿ, ಅವನನ್ನು ಕುಕ್ಕುರು ಗಾಲಿನಲ್ಲಿ ನೆಲದ ಮೇಲೆ ಕೂಡಿಸಿ ಕಟ್ಟಿದ ಕೈಗಳ ಮೇಲ್ಭಾಗದಲ್ಲಿಯೂ, ಎರಡು ಮೊಣಕಾಲುಗಳ ಸಂದಿನಲ್ಲಿಯೂ ಒಂದು ದೊಡ್ಡಕೋಲನ್ನು ತೂರಿಸಿ ಉರುಳಿಸಿ ಬಿಡುವುದು (ಗುಡಸಾ. ೪) : ಗುಗ್ಗರಗೋಲು ಹಾಕಿ ಹಿಂದುಗಡೆ ಮೆಣಸಿನಕಾಯಿ ಹೊಗೇ ಹಾಕುತಾರೆ (ಮೂಮುರಾ. ೩೨).

[ಗುಗ್ಗರಿ$_2$ (<ಗುಗ್ಗುರಿ$_2$) + ಕೋಲು$_1$ (<ಕೋಲ್$_1$)]

ಗುಗ್ಗರಿಸೆಟ್ಟಿ 'ಗುಗ್ಗುರಿಸೆಟ್ಟಿ' ನೋ.

ಗುಗ್ಗಳ 'ಗುಗ್ಗಿಳ' ನೋ.

ಗುಗ್ಗಿಳ, ಗುಗ್ಗಳ, ಗುಗ್ಗುಳ (ನಾ). = ಗುಗ್ಗುಲ ೧: "ಕುಂಭಂ, ಉಲೂಖಲಕಂ, ಕೌಶಿಕಃ, ಗುಗ್ಗುಲುಃ, ಪುರಃ-ಈ ಗುಗ್ಗಿಳ ಗಿಡ, ಯರ್ಕಳದ ಗಿಡ, ಧೂಪದ ಗಿಡ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೦೫). **ಗುಗ್ಗಳ :** ಗುಗ್ಗಳವನ್ನು ಶುದ್ಧಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಪೊಟ್ಟಣ ಮಾಡಿ ತುಪ್ಪದ ಅನುಪಾನದಲಿ ಕೊಡಲು ಗುದವಾತ ಮಾಣ್ಗು (ಪಾಕಾಚ. ೮-೬). **ಗುಗ್ಗುಳ :** ಗುಗ್ಗುಳ ಪಾಲ ಮಡ್ಡಿಯ ಮಹಿಸಾಕ್ಷಿಯ ಮೆಗ್ಗಳಲೋಬಾನಕ ಪ್ರರಾಳ (ದೇವೀಪು. ೬-೬೦); ಚಂದನಂ ಗುಗ್ಗುಳ[ಪಾಠಾಂ. ಗುಗ್ಗಿ]ಳಮಿಾಚಲ್ ಬನ್ನಿ . . . ಪನೆಗಳೊಪ್ಪಿ ರ್ಕುವಾ ಕಾಡೊಳೆತ್ತಂ (ಶಬಶಂ. ೩-೩೨) ; ಶಿವಲಿಂಗಮಂ ತೈಲ ಗುಡಸಿಕ್ಥ ಗುಗ್ಗುಳ ಸರ್ಜರಸಗಳಿಂದಪ್ಪಬಂಧನವನೆಸಗುತೆ (ಮಹಾವಿ. ೯-೧೮).

[<ಸಂ. ಗುಗ್ಗುಲು]

ಗುಗ್ಗು (ನಾ). ದಡ್ಡ ; ಗಾವಿಲ ; ಎಗ್ಗ ; ಮೂಢವ್ಯಕ್ತಿ : ಆ ಹುಡುಗಿ 'ನನೆಲ್ಲೋ ಹಳ್ಳಿಯ ಗುಗ್ಗು' ಎಂದುಕೊಂಡಿದ್ದಾಳೆ (ನ ಪ ದಾ. II, ೧೦೦೦) : ಅಂತೂ ಸೇರರ ಕಣ್ಣಿಗೆ ಮಣ್ಣು ಹಾಕಿದಾಳಲ್ಲ. ಅವರೆಂಥ ಗುಗ್ಗು ಇರಬೇಕು (ರಂಗನಾ. ೧೫೭) : ಎಲ್ಲೋ ದೂರದ ಹಳ್ಳಿಯಿಂದ ಬಂದಾಕೆ, ಏನೂ ಅರಿಯದ ಗುಗ್ಗು ಎಂದು ಆತ ತಿಳಿದಿದ್ದ (ವಾತ್ಸಲ್ಯ. ೫೯).

[← ಹಿಂ. ಘುಗ್ಘೂ./ಸಂ. ಘೂಕ]

ಗುಗ್ಗುಟುರು (ಕ್ರಿ). ಗೂಬೆಯಂತೆ ಕೂಗು: ಗೂಬೆಯು ಗುಗ್ಗುಟುರಿದ್ದು ಅದನ್ನು ಕೊಂದಿದ್ದು, ಮಗು ಸಾಯದೆ ಉಳಿಯಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲವೆಂದು ಅವನು ಹೇಳಿದ್ದು . . . ಇವುಗಳನ್ನು ಹೇಳಿದೆ (ಮನೋನಂ. ೯೨).

[ಗುಕ್$_6$ + ಕುಟುರು$_1$]

ಗುಗ್ಗುರಿ$_1$, ಗುಗ್ಗರಿ$_1$ (ನಾ). ೧. ಕಡಲೆಕಾಳುಗಳನ್ನು ನೆನಸಿ, ಬೇಯಿಸಿ, ಒಗ್ಗರಿಸಿ ಮಾಡುವ ತಿನಿಸು; ಉಸಲಿ : ಮಕ್ಕಳ ಕೈಯ ಮಾಣಿಕಮಂ ಗುಗ್ಗುರಿಯಂ ತೋಱಿ ನಂಬಿಸಿ ಕೊಳ್ವಂತೆ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧೦-೮೩) : ಸಿಲುಕು ಗಟ್ಟಿಗೆ ಬೀಸುಗಣ್ಣ ಗುಗ್ಗುರಿಯುರಳು ಗೌಜು ಸುರಗಿ . . . ಸಿಂಹಪ್ರಕರ ವೆರಸಿ ಬೇಡರು ನೆರೆದರು (ಹರಿಕಾ. ೫-೯) ; ಗಳೆಯೊಂದು ಸಂಡುಕಾಲ್ಸಗ್ಗಳೆ ಗುಗ್ಗುರಿ ಮರ್ದುಮಡ್ಡಿಯರೆಗೂಳ್ಗಾಳಂಗಳೆನಿಪ್ಪವನಾಂತಂದದಿ ಬಲು ಲುಬ್ಧಕನಿಕರವಿರದ ನಡೆದತ್ತಾಗಳ್ (ತ್ರಿಪುವಿ. ೨೬-೪೬) ; ಕುದಿಸಿದ ಕಾಳುಗಳ ಗುಗ್ಗುರಿಯು ಹೆಗ್ಗುರಿ ಮೆಱೆದವಿದಿರಿನಲಿ (ಕೊರಲಾ. ೬-೨೬-೫೦): ಹುಗ್ಗಿ ಕಿಚ್ಚಡಿಯೊಱೆಯುಪ್ಪ ಸೀವಗೆ ಹಿಂಡಿ ಗುಗ್ಗುರಿ ಸೂಸಲುಂಡಲಿಗೆ (ಭರತ. ೨೦-೧೨೮). ೨. ಸಣ್ಣದು ; ಚಿಕ್ಕದಾದುದು. 'ಗುಗ್ಗುರಿಸೆಟ್ಟಿ' ಪರಾ. **ಗುಗ್ಗರಿ$_1$:** ೧. "ಗುಗ್ಗರಿ ಸಂಡಮುಕ್ಕು" (ಮುಂಗರಾ. ೧೧೦-೬) : ಬಂಧು ಬಳಗವು ಕೂಡಿ ಹೊಂದಿ ಜೋಗುಳ ಪಾಡಿ ಹಿಂದೆ ಸತ್ತವರ ಹೆಸರಿಟ್ಟು ಗುಗ್ಗರಿಯನು ತಿಂದು ತೂಗುವರು (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೦೨೮೭) ; ಹೋಳಿಗೆ ಹುಗ್ಗಿ ಎಡೆ ಮಾಡಿದರೆ ಜೋಳದ ಗುಗ್ಗರಿ ಬೇಡುತ್ತಿದ್ದ (ಗಾದೆ).

[ದೇ॥ ತುಳು. ಗುಗ್ಗುರಿ; ತೆಲು. ಗುಗ್ಗಿಳ್ಲು]

ಗುಗ್ಗುರಿ$_2$, ಗುಗ್ಗರಿ$_2$, ಗುಗ್ಗುರು$_2$ (ನಾ). ೧. ಸುತ್ತಿಕೊಳ್ಳುವುದು ; ಸುರುಳಿಯಾಗುವುದು ; ಉರುಳಿಯಾಗುವಿಕೆ : (ಆ). ೨. ಮೈ ಗೂದಲು ನೆಟ್ಟಗೆ ನಿಲ್ಲುವುದು; ರೋಮಾಂಚನ: (ಆ). **ಗುಗ್ಗರಿ$_2$:** ೧. 'ಗುಗ್ಗರಿಗೋಲು' ಪರಾ. **ಗುಗ್ಗುರು$_2$:** ೨. ಅವಳು ಹಾಡಿದ ಗಾನದ ಪ್ರಸ್ತಾಪ ಎತ್ತಿದರೆ ಈಗಲೂ ಮೈಯೆಲ್ಲಾ ಗುಗ್ಗುರು ನೆಸುಗೊಳ್ಳುವುದು (ಮುಸುಗ. ೧). [?]

ಗುಗ್ಗುರಿ$_3$ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು : ಸ್ವಸ್ತಿ ಸಮಸ್ತ ಗುಣ ಸಂಪನ್ನರಪ್ಪ ಶ್ರೀಮತ್ಸಮಸ್ತಾಗಾಡದ ಪನ್ನಾಯದ ಗುಗ್ಗುರಿಯ ಮಾಚಿ ಸೆಟ್ಟಿಯ ಮಗಂ ಚಟ್ಟಯ್ಯನಾಯಕನುಂ (ಸೌಇಇ. IX-1, ೧೪೯-೩ : 1081).

[?]

ಗುಗ್ಗುರಿಗಟ್ಟು, ಗುಗ್ಗರಿಗಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ಮೈಗೂದಲು ನಿಮಿರಿ ನಿಲ್ಲು ; ರೋಮಾಂಚನವಾಗು ; ಅಕ್ಕಿಗಟ್ಟು (ಕರಾ) : ಹಂಬೇಡಿತನದಿಂ ಪಲಸುಗಳೆ ಮೈಗೂಡೆ ಗುಗ್ಗುರಿಗಟ್ಟಿದವೃ (ಮುದೇಪು. ೨-೩೨). **ಗುಗ್ಗರಿಗಟ್ಟು :** ಹಿಗ್ಗಿನ ಸುಗ್ಗಿಯ ಮೊಗ್ಗವು ಅರಳಿತ್ತು ಸುಗ್ಗಲವ್ವೆಯ ಮುಖಕಮಲದಿ ಮೂಡಿತ್ತು ಗುಗ್ಗರಿಗಟ್ಟಿತ್ತು ಮೈಯೆಲ್ಲ (ಸಿದ್ಧಪು. ೩-೯೯).

[ಗುಗ್ಗುರಿ$_2$ + ಕಟ್ಟು$_1$]

ಗುಗ್ಗುರಿಗಲ್, ಗುಗ್ಗರಿಗಲ್ (ನಾ). ಸಣ್ಣ ಕಲ್ಲು: ಹರಳುಗಲ್ಲು: ಬೆಳಗಾಡು ಗುಂಡು ಗುಗ್ಗು[ಪಾಠಾಂ. ಗ್ಗ]ರಿಗಲ್ಮೊರಡಿಗಳ ಬಳಗದಿಂ ಮೆಱೆದುದಾ ವಿಪಿನ (ಉರಾಸಾಂ. ೪-೨) : ಗುಗ್ಗುರಿಗಲ್ಗುಂಡುಗಲ್ಲು ಮೊರಡಿ ಚಿಟ್ಟಿ ನುಗ್ಗುಗಲ್ಗುದುರೆಗಲ್ಲುಗಳ ಮೊಗ್ಗರದೆಳ್ಕಾಲಾದಬಾರದು (ಉರಾಸಾಂ. ೨೦-೯೩). **ಗುಗ್ಗರಿಗಲ್ :** ಮಣಲುಮಂ ಮಣ್ಣಾಣಲುಮಂ ತರಿಮಣ ಲುಮಂ ಗುಗ್ಗರಿಗಲ್ಲುಮಂ ಗುಂಡುಗಲ್ಲುಮಂ . . . ಬಳ್ಳಿಯುಮಂ ಕಳ್ಳಿಯುಮಂ ಕಳೆದು ಪೋಗಿ (ಲೀಲಾವ. ೬-೨೦). [ಗುಗ್ಗುರಿ$_1$+ಕಲ್$_2$]

ಗುಗ್ಗುರಿಗೊಳ್ಳು, ಗುಗ್ಗರಿಗೊಳ್ಳು, ಗುಗ್ಗುರುಗೊಳ್ಳು (ಕ್ರಿ). ಮೈ ನವಿರೇಳು ; ರೋಮಾಂಚನಗೊಳ್ಳು : (ಆ). **ಗುಗ್ಗರಿಗೊಳ್ಳು :** (ಆ).

ಗುಗ್ಗುರುಗೊಳ್ಳು : "[illegible] – ೨ ನ್ಮ ಕೂದಲು ಗುಗ್ಗುರುಗೊಳ್ಳುವಿಕೆ, ಪುಳಕಿತವಾಗುವಿಕೆ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೬೨).
[ಗುಗ್ಗುರಿ$_2$ + ಕೊಳ್ಳು$_1$ (<ಕೊಳ್$_1$)]

ಗುಗ್ಗುರಿಮೈ (ನಾ). ಪುಳಕಿತವಾದ ದೇಹ : ರೋಮಾಂಚಗೊಂಡ ಶರೀರ: ಗುಗ್ಗುರಿಮೈಯುವರು [illegible] (ಶಿಶುಕಗೀ.. ೩೦೪). [ಗುಗ್ಗುರಿ$_2$ + ಮೈ (<ಮೆಯ್)]

ಗುಗ್ಗುರಿಸು (ಕ್ರಿ). ರೋಮಾಂಚನವುಂಟಾಗು ; ಮೈ ಮುಳ್ಳುಬರು : ಅಧಿಕ ರೋಮಾಂಚ ಮೈ ಗುಗ್ಗುರಿಸಲೊರೆದರ್ [illegible] ಯೊಳು ಪುದುಗಲು (ಮದೀಪು. ೩೯-೬). [ಗುಗ್ಗುರಿ$_2$ + – ಇಸು$_3$]

ಗುಗ್ಗುರಿಸೆಟ್ಟಿ, ಗುಗ್ಗರಿಸೆಟ್ಟಿ (ನಾ). ೧. ಗುಗ್ಗುರಿ ವ್ಯಾಪಾರಮಾಡು ವವನು : ಸಂಜೆಯ ವೇಳೆಯಲ್ಲಿ ಗುಗ್ಗುರಿಸೆಟ್ಟಿಗೆ ವ್ಯಾಪಾರ ಹೆಚ್ಚು (ಬೂ೦). ಗುಗ್ಗರಿಸೆಟ್ಟಿ : ೨. ಸಣ್ಣಪುಟ್ಟ ವ್ಯಾಪಾರಮಾಡುವವನು ; ಕಿರಾಣಿವರ್ತಕ : ದೊಡ್ಡವ್ಯಾಪಾರಗಳಲ್ಲಿ ಲಾಭನಷ್ಟಗಳು ಎರಡೂ ದೊಡ್ಡ ವಾಗಿರುತ್ತವೆ. ಗುಗ್ಗರಿಸೆಟ್ಟಿಗಳಿಗೆ ಎರಡೂ ಸ್ವಲ್ಪವೇ (ಸಾಹಿಜೀ. ೬೪).
[ಗುಗ್ಗುರಿ$_1$ + ಸೆಟ್ಟಿ]

ಗುಗ್ಗುರು$_1$ 'ಗುಂಗುರು' ನೋ.

ಗುಗ್ಗುರು$_2$ 'ಗುಗ್ಗುರಿ$_2$' ನೋ.

ಗುಗ್ಗುರುಗೊಳ್ಳು 'ಗುಗ್ಗುರಿಗೊಳ್ಳು' ನೋ.

ಗುಗ್ಗುಲ, ಗುಗ್ಗುಳ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ ಮತ್ತು ಅದರ ಅಂಟು ; ಲೋಬಾನ : "ಕುಂಭಃ, ಉಲೂಖಲಕಂ, ಕೌಶಿಕಃ, ಗುಗ್ಗುಲಃ, ಪುರಃ ಈ ೫ ಗುಗ್ಗುಳದ ಮರ" (ನಾಚಿರಾ. ೧೦೭): ಅಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬ ವರ್ತಕನು ಒಂದು ಚೀಲ ಗುಗ್ಗುಲವನ್ನು ಹೊರೆದುಕೊಂಡು ಹೋಗುತ್ತಿರ್ದನು (ಪುರಾವಿ. ೮೯). ಗುಗ್ಗುಳ : ೧. "ಪುರಾಖ್ಯಂ, ಮಹಿಷಾಕ್ಷಃ, ಗುಗ್ಗುಳಃ, ಫಲಂಕಷಃ – ಈ ೪ ಗುಗ್ಗುಳಂ" (ಹಲಾಯು; ೦೦೧-೪೬೬) : "ಗುಗ್ಗುಳಂ ಮಹಿಷಾಕ್ಷ ಕೌಶಿಕಾಖ್ಯಂ" (ಮಂಗರಾ. ೪೩-೪೨) : ಸಲೆ ನಿಲೆ ಬೇವ ಗುಗ್ಗುಳದ ಕರ್ಪೂರಗೆಯಿಂದಮಂಗು[illegible] ಭವನದೊಳ್ . . . ಸಂಪ್ರತಮಂ [illegible] (ಅ[illegible]. ೩೬೫): ಶಿರೀಷವಿಂಗುಳವರಿಷ್ಟವಗೋತ್ಪಲ ಸಿಗ್ಗುಗುಗ್ಗುಳಂ ಮತ್ತಮನೇಕ ವೃಕ್ಷತತಿಯಿಂದೆಸೆದಿರ್ದುದು ತದ್ವನಾಂತರಂ (ನಳಚಂ. ೭೦): ಗುಗ್ಗುಳ – ಇದು ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಗಿಡದ ಅಂಟು. ಧೂಪ [illegible] ಸುಪ್ರಸಿದ್ಧವು (ಗೃಹವ್ಯ. ೮). ೨. [ವೀಶೈ] ವೀರಭದ್ರದೇವರ ಸೇವೆಗಾಗಿ ತಲೆಯ ಮೇಲೆ ಗುಗ್ಗುಳ ಹೊತ್ತುಕೊಂಡುಹೋಗುವ ಒಂದು ಸೇವಾಕಾರ್ಯ. 'ಗುಗ್ಗುಳಕಾಯಕ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಗುಗ್ಗುಲು, ಗುಗ್ಗುಳು (ನಾ).=ಗುಗ್ಗುಲ ೧ : "ಜಟಾಯು – ಗುಗ್ಗುಲು" (ಒಷಧಿ. ೫೯). ಗುಗ್ಗುಳು : "ಉಲೂಖಲಕಂ – ಗುಗ್ಗುಳು,ಗೂಗೆ" (ಒಷಧಿ. ೧೬). [ಸಂ.]

ಗುಗ್ಗುಲುಧೂಪ (ನಾ). = ಗುಗ್ಗುಳಧೂಪ : ಅವರು ಪ್ರತಿನಿತ್ಯವೂ ಆ ತಿರುಕ್ಕಡವೂರಲ್ಲಿ ಪ್ರಕಾಶಿಸುವ ಸ್ವಯಂಭುಲಿಂಗಕ್ಕೆ ಗುಗ್ಗುಲುಧೂಪ ಕೈಂಕರ್ಯವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿರ್ದರು (ಪುರಾವಿ. ೮೯). [ಗುಗ್ಗುಲು+ಧೂಪ]

ಗುಗ್ಗುಳ 'ಗುಗ್ಗುಲ' ನೋ.

ಗುಗ್ಗುಳಂಬೊತ್ತಿಸು (ಕ್ರಿ). ಗುಗ್ಗುಳವನ್ನು ಹೊತ್ತಿಸು. – ಉರಿಸು : ಗುಗ್ಗುಳಂಬೊತ್ತಿಸೆಯುಂ ಮಸೆಗಲ್ಲಿನೊಳ್ ಮಸೆಯೆಯುಂ (ಅಜಿಪು. ೧೦-೧೧ ವ). [ಗುಗ್ಗುಳ (=ಗುಗ್ಗುಲ) + ಪೊತ್ತಿಸು]

ಗುಗ್ಗುಳಕ (ನಾ). = ಗುಗ್ಗುಲ ೧ : ನೆರಪಿ ಮಧುಕಂ ಗುಡಂ ಸಜ್ಜರಸಂ ಜೇನೆಯ್ಮೆ ಮೆಣಸು ಗುಗ್ಗುಳಕಂ ಸಿಂಧುರಂಹಂ ಜಾಜೆಂಬಿವನಿಟ್ಟೊರಸುತ್ತಿರೆ ಕಾಲ ಬೇಡ ಬೇಗಂ ಕಿಡುಗುಂ (ಲೋಕೋಪ. ೯-೦೪೮). [ಸಂ. ಗುಗ್ಗುಳಕ]

ಗುಗ್ಗುಳಕಾಯಕ (ನಾ). ದೇವಾಲಯಗಳಿಂದ ಗುಗ್ಗುಳಧೂಪವನ್ನು ಮನೆಮನೆಗೆ ಕೊಂಡೊಯ್ದು ಭಿಕ್ಷೆ ಬೇಡುವ ವೃತ್ತಿ : (ಕಿ)-
[ಗುಗ್ಗುಳ (=ಗುಗ್ಗುಲ) + ಕಾಯಕ]

ಗುಗ್ಗುಳಧೂಪ (ನಾ). ಗುಗ್ಗುಳವನ್ನು ಹಾಕಿದ ಧೂಪ : [illegible] ಗುಗ್ಗುಳಧೂಪ ಹಾಕಿದರು (ಬೂ೦). [ಗುಗ್ಗುಳ (=ಗುಗ್ಗುಲ) + ಧೂಪ]

ಗುಗ್ಗುಳು 'ಗುಗ್ಗುಲು' ನೋ.

ಗುಗ್ಗೆ 'ಕೊಗ್ಗಿ$_2$' ನೋ.

ಗುಚ್ಚ, ಗುಚ್ಚೆ (ನಾ). ೧. ಹೂವು ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಗೊಂಚಲು, – ಕುಚ್ಚು : "ತೊಡಂಬೆ, ತೊಡಬೆ . . . ಗುಚ್ಛಂ–ಈ ೭ ಪುಷ್ಪಮಂಜರಿ" (ಕರಶಾ. ೧೦-೧೯೬) : "ತೊಡಬೆ ತೊಡಂಬೆ ಜೊಂಪ ಗೊಂಚಲ್ ಗುಚ್ಚಂ ಸೊಗಯಿಪ ತೊಂಗೆಯೆ ತೊಂಗಲ್ ಬಗೆಯಲ್ ಬುಧರಿಂದೆ ಗುಚ್ಛಕಕ್ಕಂ ನಾಮಂ" (ಕವಿಕಂ. ೬೮). ಗುಚ್ಚೆ : ೨. ಪೊದೆ ; ಪೊದರು : ಕೈಹಿಡಿದು ಕೊಂಡು ಹತ್ತಿರವೇ ಇದ್ದ ಒಂದು ಗುಚ್ಚೆಯ ನೆರಳಿಗೆ ಕರೆದುಕೊಂಡು ಹೋಗಿ ಕೂರಿಸಿದಳು (ವಂಶವೃ. ೨೮೨). [<ಸಂ: ಗುಚ್ಛ]

ಗುಚ್ಚೆ 'ಗುಚ್ಚ' ನೋ.

ಗುಚ್ಚು 'ಗುಜ್ಜು$_2$' ನೋ.

ಗುಚ್ಚೂರಿ (ನಾ). ಚಿಕ್ಕಚೂರಿ ; ಚಾಕು : ಅವನ ಹೃದಯದಲ್ಲಿ ಗುಚ್ಚೂರಿ ಯಿರಿದಂತಾಯಿತು (ಶ್ರೀರಾಪ. ೬೧). [ಗುಜ್ಜು$_2$ + ಚೂರಿ]

ಗುಚ್ಛ (ನಾ). ೧. ಹೂವು ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಕುಚ್ಚು,–ಗೊಂಚಲು,– ಮಂಜರಿ : "ಪುಷ್ಪಮೆಸೆವ ಗುಚ್ಛಂ ಸ್ತಬಕಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೩೦-೧೧) ; ನೂತನ ಚೂತಾವನಿಜಾತ ಗುಚ್ಛ ನಿವಹ ವ್ಯಾಜಂಗಳೊಳ್ ನಿಂದು ಮೆಲ್ಲನೆ ತಣ್ಪಂ ತನಿಗಂಪುಮಂ ಪದೆದು ತೀಡಿತ್ತೊಂದು ಮಂದಾನಿಲಂ (ಸುಕುಮಾ. ೪-೪೩) ; ಶಾಂತಲೆ . . . ಅಚ್ಚಮಲ್ಲಿಗೆಯ ಪುಷ್ಪಗುಚ್ಛವೊಂದನ್ನು ತೆಗೆದು ಕೊಂಡು ಶಾರದೆಯ ಗುಡಿಗೆ ಓಡಿದಳು (ಶಾಂತಲಾ. ೪೨). ೨. ಪೊದೆ ; ಪೊದರು : "ಕ್ಷುಪಃ, ಗುಚ್ಛಃ– ಈ ೨ ಪೊದಲ್" (ಹಲಾಯು. ೯೩-೪೨೩). ೩. ಮೂವತ್ತೆರಡು ಅಥವಾ ಎಪ್ಪತ್ತು ಎಳೆಗಳುಳ್ಳ ಮುತ್ತಿನ ಹಾರ : ರತ್ನಿಕಲಾಪ[illegible]ಗುಚ್ಛಮಾಣವಕಾರ್ಧಮಾಣವಕಂಗಳೆಂಬ ಪನ್ನೊಂದು ನಾನಾರತ್ನ ಸುವರ್ಣಪದಕ ವಿರಚನಾದಿ ಭೇದದಿಂ (ಆದಿಪು. ೮-೩೪ ವ). 'ಗುಂತ್ಸ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಗುಚ್ಛಕ (ನಾ).=ಗುಚ್ಛ ೧ : ಇಂದ್ರನೀಲದ ಪಟ್ಟೆಯ ಗುಚ್ಛಕಂಗಳ ತೋರಣ ದಂತೆಸೆವ ದ್ರಾಕ್ಷಾಫಳದ ಪರಿಪಂಕ್ತಿಯಿಂದೊಪ್ಪಿದುದು (ಹರಿವಂಶ. ೬-೪೫ ವ). [ಸಂ.]

ಗುಚ್ಛಕಂದ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗೆಡ್ಡೆ : "ಗುಲುಚ್ಛಕಂದಃ – ಗುಚ್ಛ ಕಂದ" (ಒಷಧಿ. ೫೦). [ಗುಚ್ಛ + ಕಂದ$_3$]

ಗುಚ್ಛದ್ರಾಕ್ಷೆ (ನಾ). ಗೊಂಚಲು ಗೊಂಚಲಾದ ಫಲಗಳನ್ನು ಬಿಡುವ ದ್ರಾಕ್ಷೆ ; ಚಪ್ಪರದದ್ರಾಕ್ಷೆ : ದ್ರಾಕ್ಷೆ . . . ಗುಚ್ಛದ್ರಾಕ್ಷೆ . . . ಸಂಬಾರ್ಹ ಸಾರ್ವರ್ತುಕವಾದ ಫಲಂಗಳುಳ್ಳ ತರುನಿಕರಂಗಳುಂ (ವಿವೇಕ. ೨೦೦).
[ಗುಚ್ಛ + ದ್ರಾಕ್ಷೆ]

ಗುಚ್ಛಬಂಧ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ಹಾಡುಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಂಧ : ವೆಂಕಟರಮಣದಾಸರು ಈ ಕಿರುಹೊತ್ತಗೆಯಲ್ಲಿ . . . ಬಂಧ ತಾನಗಳ ವಿವಿಧರೂಪಗಳನ್ನು (ಗುಚ್ಛಬಂಧ ಮತ್ತು ನಾಗಬಂಧ) ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ ವರ್ಣಿಸಿದ್ದಾರೆ (ಸಂಗೀತ. ೭೦). [ಗುಚ್ಛ + ಬಂಧ]

ಗುಚ್ಛಹೊಂಗೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ : "ಮಂದಧಾವನಃ– ಗುಚ್ಛಹೊಂಗೆ, ಬೇಲ" (ಒಷಧಿ. ೭೪). [ಗುಚ್ಛ + ಹೊಂಗೆ]

ಗುಚ್ಛಹೊನ್ನೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ : "ಗುಂಜಾ – ಗುಂಜೆ, ಗುಚ್ಛಹೊನ್ನೆ" (ಒಷಧಿ. ೯೪). [ಗುಚ್ಛ + ಹೊನ್ನೆ]

ಗುಜಗುಂಪಲು (ನಾ).=ಗುಜುಗುಂಪಲು : ಹೊಸ ತೆರಿಗೆಗಳ ವಿಚಾರ ಎಲ್ಲೆಲ್ಲಿಯೂ ಗುಜಗುಂಪಲು (ಚಂಗಾಳ್ವ. ೨೬೮).

[<ಗುಜಗುಜ + ಗುಂಪಲು]

ಗುಜಗುಜ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣಧ್ವನಿ : ಮರಣವಿನ್ನೇನೆಂಬ ಜನದಬ್ಬರದ ಗುಜಗುಜನಡಿದು ಯಮುನಾವರನದೀತಿರಕ್ಕೆ ಬಂದನು ಭೀಷ್ಮ ವಹಿಲದಲಿ (ಸಂಭಪ. ೧೩-೨೪).

ಗುಜಗುಜನೆ (ಅ). ಅಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ; ತಮ್ಮತಮ್ಮಲ್ಲಿಯೇ : ಅಷ್ಟ ಪ್ರಧಾನರೂ ಪಂಚಸೇನಾಪತಿಗಳೂ ಗುಜಗುಜನೆ ಮಾತನಾಡಿ ಕೊಳ್ಳುತ್ತಿರುವರು (ಶುಗುಗಂ. ೯-೧೧). [ಗುಜಗುಜ + -ಅನೆ₁]

ಗುಜಗುಜಮಾಪುರಿ (ನಾ). (ಉಕ) ಹೆಣ್ಣುಮಕ್ಕಳು ಹಾಡಿಕೊಂಡು ಆಡುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಟ : ಗುಜಗುಜಮಾಪುರಿ ಆಡೋಣ ಗುಜೇರ ಮಾಪುರಿ ಆಡೋಣ ಸಾವುದಂಡಿ ಆಡೋಣ (ಜನಗೀ. ೯೦). [?]

ಗುಜಯ್ಯ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಕರಚುಗರ ಗುಜಯ್ಯಂಗೆ ಪೊನ್ನ ಳಜು ಒಮ್ಮರ್[ತ್ತ]ಲಂ ಕೊಟ್ಟ (ಎಕ. VIII, ಸೊರಬ. ೪೦೩-೦೮ ; 986).

[?]

ಗುಜರ ‘ ಗುಜ್ಜರ ’ ನೋ.

ಗುಜರಾತ ‘ ಗುಜರಾತು ’ ನೋ.

ಗುಜರಾತು, ಗಂಜರಾತ (ನಾ). ಒಂದು ದೇಶದ ಹೆಸರು : ಗುಜರಾತಿನ ಮುಖ್ಯ ಪಟ್ಟಣಗಳು ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ರೈಲುಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿವೆ (ಭೂವಿವ. ೩೪೧). **ಗುಜರಾತ** : ಗುಜರಾತ ಮತ್ತು ರಾಜಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿನ ಜಾನಪದನೃತ್ಯಗಳು ತುಂಬಾ ಆಕರ್ಷಣೀಯ (ಆಭಾನ್ವ. ೧೧೪).

[←ಮರಾ. ಗುಜರಾತ್, ಗುಜರಾಥ್ ; ಹಿಂ. ಗುಜರಾತ್]

ಗುಜರಾಥಿ, ಗುಜ್ಜರಾತಿ (ನಾ). ೧. ಗುಜರಾತ್ ದೇಶದವನು : (ಕಿ). ೨. ಗುಜರಾತಿ ಜನರ ಭಾಷೆ. ೩. ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಬಾಳೆ : ಬಾಳೆಯ ಕುಲದಲ್ಲಿ ಗುಜರಾಥಿ, ರಸಬಾಳೆ . . . ಎಂದು ಈ ಪ್ರಕಾರ ಹಲವು ವಿಧವಾದ ಬಾಳೆಯ ಕುಲಗಳುಂಟು (ಕೃಷಿಶ್ರ. ೧೫೬). **ಗುಜ್ಜರಾತಿ** : ೧. ಕನ್ನೋಜಿಗಳು ಪಂಡಿತರು ಖುರಾಸಾನಿ ಮನ್ನೆಯ ಗುಜ್ಜರಾತಿಗಳು (ಕಂನವಿ. ೧೨-೭೬). [←ಮರಾ. ಗುಜರಾಥೀ ; ಹಿಂ. ಗುಜರಾತೀ]

ಗುಜರಾನ್ ‘ ಗುಜರಾನು ’ ನೋ.

ಗುಜರಾನು, ಗುಜರಾನ್ (ನಾ). ಜೀವನೋಪಾಯ; ಜೀವನ ನಿರ್ವಹಣೆ: ನಿನ್ನ ಗುಜರಾನು ಬಗ್ಯೆ ಯಿಾ ಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿ ಯಿನಾಮತಿ ಮಿಾಲಸ್ಯೆದ ಅಮಿಾನ (ಎಕ. IX, ದೊಡ್ಡಬ. ೧೨-೬ ; ಕ್ರಿ. 1785) ; ನಾವು ವೀರ ರಾಜೇಂದ್ರ ವಡೆಯರವರು ನಮ್ಮ ಹಿರಿಯರು ಸಹಾ ಗುಜರಾನು ಮಾಡಿದೆವು (ರಾಜೇಂದ್ರ. ೧೩೦). **ಗುಜರಾನ್** : ಪರಿವಾರ ಜನರುಗಳ ಗುಜರಾನ್ ಬಗ್ಗೆ ೨,೪೦,೦೦೦ ಕಂಠೀರಾಯಿ ವರಹ ನಗದಿ ಹಣವನ್ನು ಪ್ರತ್ಯೇಕಿಸಿ (ಮಹಾಪಂ. II, ೧೨). [←ಪಾರ. ಹಿಂ. ಗುಜರಾನ್]

ಗುಜರಾಯಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಕಳುಹಿಸು ; ತಲುಪಿಸು : ಆತನು ಅರ್ಜಿಯನ್ನು ಗುಜರಾಯಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಪ್ರಯತ್ನಿಸಿದನು (ಝಾರಾಣಿ. ೧೩೫) : ತಮ್ಮ ಅರ್ಜಿ ಯನ್ನು ಗುಜರಾಯಿಸಬೇಕೆಂದು ಹರಿದಾಸರ ಯತ್ನ (ಕಾವೇರಿ. ೯೩). ೨. ಬರೆ : ಹತ್ತಾರು ಜನ ಇದ್ದರು ಆ ಕಂಪನೀಲಿ ; ಬರೀ ಲೇಖನಿ ಹಿಡಿದು ಗರಗರ ಅಂತ ಗುಜರಾಯಿಸುವವರೇ ಆರು ಮಂದಿ (ಚಂಗೂರಿ. ೧೨೨).

[ಗುಜರಾ₀ + -ಇಸು₃. P ←ಹಿಂ. ಗುಜರಾನನಾ]

ಗುಜರಿ, ಗುಜ್ಜರಿ₃ (ನಾ). ೧. ಸಂಜೆ ವೇಳೆಯಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಪಾರಮಾಡುವ ಅಂಗಡಿ : (ಕಿ). ೨. ಚಿಕ್ಕ ವ್ಯಾಪಾರ ; ಚಿಲ್ಲರೆ ವ್ಯಾಪಾರ : ...ರಗಡೆ ಮೆಟ್ಟಲುವರೆಗೂ ಗುಜರಿ ಅಂಗಡಿಗಳು (ದಿಲ್ಲಿಪ. ೩೪). ೩. ...ನುಗಳನ್ನು ಮಾರುವ ಸ್ಥಳ : ಈ ಟೈರಿಂಗೆ ಕಂಪನಿ ಬೆಲೆ ಅರುವತ್ತು ರೂಪಾಯಿ. ಗುಜರಿಯಲ್ಲಿ ಐವತ್ತಕ್ಕೆ ಸಿಕ್ಕಬಹುದು (ರೂಢಿ). **ಗುಜ್ಜರಿ₃** : ೪. ಸಂಜೆಯ ವೇಳೆ ಮಾಡುವ ವ್ಯಾಪಾರ : ಕಳಿಂಗ ನಗರಿಯೊಳ್ ಗುಜ್ಜರಿಯ ಹೊತ್ತಾಯಿತು (ಸೌಗಂಧಿ. ೧೮೫-೧೨).

[←ಪಾರ. ಹಿಂ. ಮರಾ. ಗುಜರೀ, ಗುಜ್ಜರೀ [

ಗುಜರಿಹೊತ್ತು (ನಾ). ಗುಜರಿ ವ್ಯಾಪಾರದ ಸಮಯ ; ಸಾಯಂಕಾಲ: ಈಗ ಗುಜರಿಹೊತ್ತಲ್ರೀ ? ಅಂಗಡಿಬಿಟ್ಟು ಬಂದಾರ್ರೀ ? (ಹೊಸಂಸಾ. ೪೨) : ಆ ಬೀದಿಯಲ್ಲಿ ಗುಜರೀಹೊತ್ತಿನಲ್ಲಿ ತಿರುಗಾಡುತ್ತಾ, ನೆವನೆವದಲ್ಲಿ ಆ ಹೆಂಗಸಿನ ಮನೆಯ ಮುಂದೆ ನಿಲ್ಲುತಾ . . . ಒಲಪುಮಾಡುತಾ ಬಂದನು (ಮುಸುಗ. ೪). [ಗುಜರಿ + ಹೊತ್ತು₂ (<ಪೊಟ್ತು)]

ಗುಜಟು ‘ ಗುಜುಟು ’ ನೋ.

ಗುಜಿಗುಜಿ (ನಾ). ಪಿಸುಮಾತಿನಿಂದುಂಟಾಗುವ ಧ್ವನಿಯನ್ನು ಅನುಕರಿಸುವ ಶಬ್ದ. ‘ಗುಜಿಗುಜಿಗೊಳ್’ ಪರಾ.

ಗುಜಿಗುಜಿಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). =ಗುಜುಗುಜಿಸು : ಸೌಂದರ್ಯವೋರಂತಾ ಕಾಂತೆಗನಂತರಂ ನೆರೆಯ ತಾಯುಂ ತಂದೆಯುಂ ನಿಚ್ಚಲುಂ ಗುಜಿಗುಜಿ ಗೊಂಡಂ ಪರ್ಯಾಳೋಚಿಸಿ (ಶಾಂತಿಪು. ೯-೧೭ ವ) ; ಗುಜಿಗುಜಿಗೊಳುತ್ತ ಮೋರೋರ್ವರೊಳ್ನುಡಿಯುತ್ತಂ (ಪಾರ್ಶ್ವಪು. ೧೧-೭೯ ವ).

[ಗುಜಿಗುಜಿ + ಕೊಳ್₁]

ಗುಜುಗುಂಪಲು (ನಾ). ಗುಜುಗುಜು ; ಗದ್ದಲ : ರಾಜಪರಿವಾರದಲ್ಲಿಯೂ ಗುಜುಗುಂಪಲು ಆರಂಭವಾಯಿತು (ಕರಾಧ. ೭).

[<ಗುಜುಗುಜು + ಗುಂಪಲು]

ಗುಜುಗುಜನೆ (ಅ). ಅಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ; ತಮ್ಮತಮ್ಮಲ್ಲಿಯೇ : ರಾಜರು ಗುಜುಗುಜನೆ ಮಾತನಾಡಿಕೊಳ್ಳಲು ಮೊದಲುಮಾಡಿದರು (ವಡಥಾ. ೯೫).

[ಗುಜುಗುಜು + -ಅನೆ₁]

ಗುಜುಗುಜಿ (ನಾ). ಪಿಸುಮಾತಿನಿಂದುಂಟಾಗುವ ಧ್ವನಿಯನ್ನು ಅನುಕರಿಸುವ ಶಬ್ದ : ಅದಂ ಕಂಡು ಕೆಲದೊಳ್ ಬರ್ಪ ಮಂತ್ರಿಮಹತ್ತರರೊಳಾದ ಗುಜುಗುಜಿಯಂ ಕಿವಿಗಿವಿಗೇಳ್ದು (ಅನಂಪು. ೧೩-೮೭ ವ) : ಪುರಜನಂಗಳ ಗುಜುಗುಜಿಯನಂತಃಪುರಮಹತ್ತರಿನಡಿದು (ಪುಷ್ಪಪು. ೦೩-೯೦ ವ).

ಗುಜುಗುಜಿಸು (ಕ್ರಿ). ಗುಜುಗುಜು ಮಾತನಾಡು ; ಗಂಟ್ಟಾಗಿ ಮಾತ ನಾಡಿಕೊಳ್ಳು ; ಪಿಸುಮಾತನಾಡು : ವ್ಯಾಕುಲಿತಯುತಹೃದಯ ರಾಗುತನೇಕರುಂ ಗುಜುಗುಜಿಸುತಿರಲು (ಬಸಪು. ೩೦-೫) ; ಕುರುಬಲದ ಮೆಳೆಯಲಾಡ್ಲಿತಲ್ಲಿಯದಲ್ಲಿ ಗುಜುಗುಜಿಸಿ (ಕುವ್ಯಾಕ. ೯-೩೯) : ದಿಮ್ಮಿದರ್ ಗುಜುಗುಜಿಸದಿರಿ (ಚಬಪು. ೨-೨೬) ; ಆಕೆ ಸ್ವಸ್ಥೆಯಾಗಿಲ್ಲವೆಂದು ಅಂತಃಪುರ ಜನವೆಲ್ಲವೂ ಗುಜಂಗಜಿಸುತ್ತಿರುವುದು (ಗುರುಚ. ೮೬)

[ಗುಜುಗುಜು + -ಇಸು₃]

ಗುಜುಗುಜು (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಅನುಕರಣಶಬ್ದ : ತೀವಿ ಗುಜುಗುಜು ವೆಂಬ ಗೀಜಗಂ ಕೂಳರ್ವಕ್ಕಿ . . . ಜೀವಿಪುವು ಭಯವನುಳಿದು (ಪ್ರಭುಪು. ೩-೧೪.) ೨. ಒಳಗೊಳಗೇ ಆಡಿಕೊಳ್ಳುವ ಮಾತು ; ಪಿಸುಮಾತು : ಗುಜುಗುಜುಯೆನ್ನುತ್ತಿರದಿರಿ ಮುನಿಗಳಿರ (ಬಸಪು. ೦-೪೪) : ಯುವತಿಯರ ಗುಜುಗುಜಿನ ಶೂನ್ಯೋತ್ಸವದ ನೃಪಮಂದಿರದ ಜಾಡ್ಯದ ಜವನಿಕೆಯ ಜಂಜಡವ ಕಾಣುತ (ತೊರರಾ. ೨-೨-೨೬) : ಶ್ರಾವಸ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲಿ ನೋಡಿದರೂ, ಇದೇ ಗುಜುಗುಜು (ಹಕ್ಕುಮು. ೦೫೨). ೩. ಗುಪ್ತವಾಗಿ ನಿಂದಿಸುವಿಕೆ ; ನಿಂದಿಸಿ ಆಡಿಕೊಳ್ಳುವುದು ; ಜನಾಪವಾದ : “ ಗುಜುಗುಜುಯೆನೆ ಬಿನುಗುನುಡಿಗಳೆಂದಜಿಗೆ ಬುಧರ್ ” (ಭಾರನಿ. ೫೦) : ಚರ್ಚನೆ ಗುಜುಗುಜು ಪಾಣ್ಬರೊಳಚ್ಚುಂಬಕತಂ (ಶುದತಿ. ೮-೩೭) : ಸಡಗರಂಗಳು ಗುಜುಗುಜುಗಳಾಜಿಡಿಗಳನುಚಿತಕಾರಣಂಗಳು (ಬಸಪು. ೪೦-೬೨) : ಇವಳ ಕೈ ಹಿಡಿದದ್ದು ಯಾರೋ ನೋಡಿ ‘ ಗುಜುಗುಜು ’

ಆವಾಗ ಕೇಳಿದ್ದರೆ? (ಮೂರುದಾ. ೪೬). ೪. ಅನುಮಾನ; ಸಂಶಯ: ಗುಜುಗುಜದೇವುದೌಷ್ಟಿಕವಿಷಂ ಪರೆಗುಂ ಜಲದಿಂದಮಿಾಂಟಿಪಂ (ಜಮುದ. ೦೩-೬೬).

ಗುಜುಗುಜುಗುಟ್ಟು (ಕ್ರಿ).=ಗುಜುಗುಜಿಸು: ಜನಂಗಳ್ ಗುಜುಗುಜು ಗುಟ್ಟಲದನಾ ತಪಸ್ವಿ ಕೇಳ್ದು (ಪುಣ್ಯಾಸ್ರ. ೩-೭೦ ವ): ಪಲವು ಪಿಸುಣರ್ ಪಾತಕರ್ ನೆರೆದು ತಾಮೆಲ್ಲರೊಲವಿನಿಂ ಮಂತಣಂಗೊಳುತೆ ಗುಜುಗುಜು ಗುಟ್ಟೆ (ಪದ್ಮರಾ. ೬-೨): ಗೂಡಿಂಗೆ ಸಾರಿ ಗುಜುಗುಜುಗುಟ್ಟಿದವು ಹಕ್ಕಿ (ಸಮ್ಮಕಾ. ೧೦-೨೪): ಓಹೋ ಗ್ರಾಮಕ್ಕೆ ಏನೋ ತೊಂದರೆ ಬಂತು ಎಂದು ಗುಜುಗುಜುಗುಟ್ಟುತ್ತಿದ್ದರು (ಹುಟ್ಟಿಹ. ೦೨೫).

[ಗುಜುಗುಜು + ಕುಟ್ಟು$_1$]

ಗುಜುಗುಜುಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). = ಗುಜುಗುಜಿಸು: ಗುಜುಗುಜುಗೊಂಡಾರ್ದ ರವುರರಂಬರತಳದೊಳ್ (ಶಂಪಭಾ.೦೦-೧೦೬): ದ್ರೋಹರಂತೆ ಗುಜುಗುಜು ಗೊಳ್ಳದೆ ವರ್ಗಣದಂತೆ [ಪೊಸಯುಷಿಗೆ] ಗುಜುಗುಜಿಸದೆ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೫-೯೯): ಒಡನೆ ಗುಜುಗುಜುಗೊಳುತ್ತುಂ ನೆರವಿ ಬರುತಮಿರೆ (ತಿರುರ. ದೀ. ೦೪-೪). [ಗುಜುಗುಜು + ಕೊಳ್$_1$]

ಗುಜುಗುಜುಗೋಷ್ಠಿ (ನಾ). ತಮ್ಮ ತಮ್ಮಲ್ಲೇ ಆಡಿಕೊಳ್ಳುವ ಜನರ ಗುಂಪು; ಒಳಗೊಳಗೇ ಮಾತನಾಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿರುವ ಜನರ ಗುಂಪು: ಬರಲು ಪಾರ್ಥನ ಕಂಡು ಪುರಜನ ಹರೆದುದಲ್ಲಿಯದಲ್ಲಿ ದುಗುಡದ ಭರದ ಗುಜುಗುಜುಗೋಷ್ಠಿಗಳ ಜನಜನದ ಮುಸುಕುಗಳ (ಕುಮಾ್ಯಕ. ೦೬-೩).

[ಗುಜುಗುಜು + ಗೋಷ್ಠಿ]

ಗುಜುಗುಜುಮಾತು (ನಾ). ತಮ್ಮತಮ್ಮಲ್ಲೇ ಆಡಿಕೊಳ್ಳುವ ಮಾತು; ಪಿಸುಮಾತು: ಆದರೆ ಅವನ ಮುಸುಕು ಚರ್ಚೆಗೆ ಮತ್ತು ಗುಜುಗುಜು ಮಾತಿಗೆ ಎಡೆಯನ್ನು ಕೊಟ್ಟಿತು (ಮುಚಿಸ. ೪೦).

[ಗುಜುಗುಜು + ಮಾತು$_1$]

ಗುಜುಗುಟ್ಟು (ಕ್ರಿ).=ಗುಜುಗುಜಿಸು: ಗುಜುಗುಟ್ಟುತ್ತಿಡರಾಂತ ಮಾತಿನೆ ಪೆಟಿಗೊಂಡಂದು ಪೇಟುತ್ತಿರಲ್ (ಮೃಸೂಪು. ೬-೪): ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಜನರು ಗುಂಪಾಗಿ ನಿಂತು ಗುಜುಗುಟ್ಟುತ್ತಿದ್ದರು (ಚಿದೇವ. ೫೮).

[<ಗುಜುಗುಜು + ಕುಟ್ಟು$_1$]

ಗುಜುಟು, ಗುಜಟು, ಗುಜ್ಜುರು (ನಾ). ೧. ಗುಂಜುಗುಂಜಾಗಿರುವಿಕೆ; ಕೆದರಿದಂದು: ಹೊಗೆಮೊಗದ ಕಿಡಿಗಣ್ಣ ಕೆಮ್ಮಿಸೆಗಳ ಗುಜುಟಿನ ಜುಂಜುಗೇಶದ ವಿಗಡನೆದ್ದನು ಬಂದು ಹಿಡಿದನು ದ್ರೌಪದಿಯು ಸೆಟಿಗ (ಕುಮಾ್ಯಸ. ೦೪-೦೦೦). ೨. ಒಂದಕ್ಕೊಂದು ಹೆಣೆದುಕೊಂಡಂತಿರುವ ಪೊದರು: ಸೀಳ್ಗಲ್ಗಳಿಂದೂರು ಗರ್ಭೀಕೃತದ ಕೆಸಟಿಂದೆ ಮುಳ್ಳು ಗುಜುಟೂ ಘನವಪ್ಪ ಪೇರಡವಿಯಿಂ . . . ಪಥಂ ಭಯದಿನೆಸೆಗುಂ (ವೀಕ್ಷಪು. ೪-೦೮-೦೪). **ಗುಜಟು**: ೨. ಗುಜಟು ಗುಲ್ಮದ ಕುಂಜರಾಶ್ವ ವ್ರಜದ ಮೆಳೆಯೊಣಗಿದುದು (ಕುಮಾ್ಯಶ. ೩-೦೦). **ಗುಜ್ಜುರು**: (ಗು). ೩. ಗುಂಗುರಾದ; ಸುರುಳಿಗೊಂಡ. ‘ಗುಜ್ಜುರುಮಂಡೆ’ ಪರಾ.

[ದೇ॥ ತುಳು. ಗುಜ್ಜುರ್]

ಗುಜುಟುಗೊಂಬು (ನಾ). ಒಂದಕ್ಕೊಂದು ಹೆಣೆದುಕೊಂಡಿರುವ ಕೊಂಬೆ: “ಕಟಿಲೆಯೆಂದು ಮುಳ್ಳೆರಸಿದ ಗುಜುಟುಗೊಂಬು” (ಶಮುದ. ನ. ೩೩ ವೃತ್ತಿ). [ಗುಜುಟು + ಕೊಂಬು$_1$]

ಗುಜುಟುದಲೆ (ನಾ). ಗುಂಜುಗುಂಜಾಗಿರುವ ಕೂದಲುಳ್ಳ ತಲೆ; ಕೆದರುದಲೆ: ಕೆಂಗಲಿಪ ತೋರಗಣು ಕೆಮ್ಮಿಸೆ ಗುಜುಟುದಲೆ ಬಳೆದ ಕಾಳೋರಗನನೇಳಿಸುವ ತೋಳ್ (ಹದಕಾ. ೫-೨): ಓಡಿದ ಚಕ್ರದ ಗುಜುಟು ದಲೆಯ ಶಂಖದ ಮಣಿಯ ತೊಡಿಗೆಗಳ . . . ನಾನಾ ಜೋಗಿವಡೆವೆರಸು . . . ಬಂದಂ (ಸಿದ್ಧರಾ. ೭-೨೬): ಕಾರೊಡಲ್ಕೆಮ್ಮಿಸೆ ನಿಡುದೋಳು ದೀರ್ಘಶರೀರ ಗುಜುಟು[ಪಾಠಾಂ. ಗುಂಜುಟು]ದಲೆ (ಕುಠಾಸಾಂ. ೩೭-೩೬).

[ಗುಜುಟು + ತಲೆ$_1$]

ಗುಜುಟುಮಂಡೆ, ಗುಜ್ಜುರುಮಂಡೆ (ನಾ). ೧. = ಗುಜುಟುದಲೆ: ಗುಜುಟುಮಂಡೆಯ ತಿರಿಪ ಸೊರೆಗಳಿಟ್ಟಿಗೆಯ ಹುಡಿಯ ಪೂಸಿದಾಗದ . . . ನಾನಾಪರಿಯ ಜೋಗಿಗಳ್ (ಸಿದ್ಧೇಪು. ೫-೩). **ಗುಜ್ಜುರುಮಂಡೆ**: ೨. ಗುಂಗುರುಕೂದಲುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ತಲೆ: ಅವನದು ಗುಜ್ಜುರು ಮಂಡೆ (ರೂ). [ಗುಜುಟು + ಮಂಡೆ$_1$]

ಗುಜುಟುಮಿಸೆ (ನಾ). ಜುಂಜುಮಿಸೆ: ಕಮಲದಳನಿಭವಿಲೋಚನಂ ಗುಜುಟುಮಿಸೆ ಕರಮೆಸೆವ ಕುಂಚಿತ ಚಿಬುಕ (ಪಾಸೋಪು. ೯-೦೫).

[ಗುಜುಟು + ಮಿಸೆ]

ಗುಜುಟೇಳ್ (ಕ್ರಿ). ಗುಂಜುಗಟ್ಟು; ಜಡೆಗಟ್ಟು: ಮಹೋಗ್ರ ವಿಲೋಚನದ ಗುಜುಟೆದ್ದ ತಲೆನವಿರ . . . ರಾಕ್ಷಸ ಜನಸಹಿತ ನಡೆತಂದನಾ ರಾಕ್ಷಸ ಕುಲಾಧೀಶ (ತೊರರಾ. ೬. ೫೩-೪೩).

[ಗುಜುಟು + ಏಳ್$_1$ (<ಏಟ್$_1$)]

ಗುಜ್ಜ$_1$ ‘ಕುಜ್ಜ’ ನೋ.

ಗುಜ್ಜ$_2$ (ನಾ). ೧.=ಗುಜರಾತು. ‘ಗುಜ್ಜರಾಷ್ಟ್ರ’ ಪರಾ. ೨. ಗುಜರಾತಿ ಜನ: ಗುಜ್ಜರೋಣಿಯಲಿ ರಾಣಿಜೋಡಿಯಲಿ ತಿರುಗಿ ತಿರುಗಿ ಬಂದ (ಪರಾನ. ೩೨). [<ಗುಜ್ಜರ]

ಗುಜ್ಜಗೆ$_1$ ‘ಗೊಜ್ಜಗೆ’ ನೋ.

ಗುಜ್ಜಗೆ$_2$ (ನಾ). ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಹುಳು: ಒಜಿಲೆ ತಗುಣೆ ಪೇನು ಸೀರು ತೇಟು ಇಂದ್ರಗೋಪ ತೇರಂಟೆ ಗುಜ್ಜಗೆ ಬೆದವುಟು ತುಂಬುಟು (ಪಸಾರ. ೯೫-೦೮). [?]

ಗುಜ್ಜಗೊರವ (ನಾ). = ಗುಜ್ಜುಗೊರವ: ಜಲಧಿಯ ಗುಣ್ಪು ಗುಜ್ಜ ಗೊರವಂಗೆ ಕರಾಗ್ರದೊಳೆಯ್ದಿದದೊಂದು ಮು × × ಳಿಗೆನೆ (ಎಕ. XI, ಹೊಳಲ್ಕೆ. ೦೨೦-೪೩; ಕು. 1240). [ಗುಜ್ಜ$_1$ (<ಕುಜ್ಜ) + ಗೊರವ]

ಗುಜ್ಜಡಿ (ನಾ). ೧. ಚಿಕ್ಕಕಾಲು; ಸಣ್ಣಪಾದ: ಅಬ್ಜಕೋರಕ ವೃಕ್ಷ ಜಾತಮಿತ ಗುಣಯುತೆ ಗುಜ್ಜಡಿ ಸುಹಂಸಯಾನೆ (ನವಮೋ. ೦೯-೬). ೨. ನಿಧಾನವಾದ ನಡಗೆ; ಮಂದಗಮನ: ಪಡಿಯಜಿತಿಯರೆಳ್ತಂದು ರತಿಯ ಕೈಪಿಡಿಯೊಳ್ಗುಜ್ಜಡಿ ಗಾಡಿಯೊಳಾದಂ ಪಿಡಿಯಂ ಸೋಲಿಪಳು (ಉದ್ಯದೀ. ೫-೦೫). [ಗುಜ್ಜ$_1$ (<ಕುಜ್ಜ) + ಅಡಿ$_1$]

ಗುಜ್ಜತನ (ನಾ). ೧. ಸಣ್ಣತನ; ಕಿರಿಯತನ. ೨. (ಆಲಂ) ವಿನಯ: ಲಜ್ಜೆ ಸೂತಕವಳಿದು ಗುಜ್ಜತನದಲಿ ಉಳಿದು ಉಜ್ಜುಗದಿ ಶಿವನ ಅಜಿದ ಶಿವಶರಣರ ಹೆಜ್ಜೆಯಲಿ ಇರಿಸೊ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೨೮೬).

[ಗುಜ್ಜ$_1$ (<ಕುಜ್ಜ) + – ತನ]

ಗುಜ್ಜನಂದಿ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು: ಕದ್ದೆಜಯ್ಯನ ಮಗಂ ಗುಜ್ಜನಂದಿ (ಎಕ. XII, ತಿಪಟೂ. ೦೦-೦೬; ಕು. 930 ?). [?]

ಗುಜ್ಜಮಾವು (ನಾ). = ಗುಜ್ಜುಮಾವು: ನನೆವೆರಸು ಗುಜ್ಜಮಾವಿನ ಕೊನರ್ಗಳನುಡಿದುಡಿದು ನೀಡೆ (ಅರ್ಧನೇ. ೫-೯೪).

[ಗುಜ್ಜ$_1$ (<ಕುಜ್ಜ) + ಮಾವು]

ಗುಜ್ಜರ, ಗುಜರ, ಗುಜ್ಜಾರ (ನಾ). ೧. = ಗುಜರಾತು: ಆದಿ ದೀರ್ಘಕ್ಕೆ ಹ್ರಸ್ವಂ . . . ಗೂರ್ಜರ-ಗುಜ್ಜರ (ಶಮುದ. ೨೬೦ ಪ್ರಯೋ): ತತ್ತಜವಜಿದು ಹೊಯ್ದಾಡಿದರು ಗುಜ್ಜರದ ರಾವುತರು (ಕುಮಾ್ಯಭೀ. ೪-೬೦): ಸೌರಾಷ್ಟ್ರ ಗುಜ್ಜರ ವಿಮಲ ಕಾಶ್ಮೀರಾಂಧ್ರ ಗೌಳ ಪ್ರಮುಖದೇಶಂಗಳಲಿ ನೋಡುತ ತಿರುಗಿದುದು ಸೇನೆ (ತೊರರಾ. ೪-೧೦-೨). **ಗುಜರ**: ೨. ಗುಜರಾತದ ಜನ: ಗುಜರರೆಂಬ ಜನರು ಇಲ್ಲಿ ವಾಸಮಾಡುವದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಗುಜರಾಥ ವೆಂದೆನ್ನುತ್ತಾರೆ (ಮುಂಬಭೂ. ೭೮). **ಗುಜ್ಜಾರ**: (೬). [<ಸಂ. ಗುರ್ಜರ]

ಗುಜ್ಜರಪಟ್ಟೆ (ನಾ). ಗುಜರಾತು ದೇಶದಲ್ಲಿ ತಯಾರಿಸಿದ ರೇಷ್ಮೆ ಬಟ್ಟೆ.—ಪಟ್ಟಾವಳಿ : ಗೂರ್ಜರವಟ್ಟೆ–ಗುಜ್ಜರಪಟ್ಟೆ (ಶಮುದ. ನ. ೩೦೭ ವೃಯೂ). [ಗುಜ್ಜರ + ಪಟ್ಟೆ$_2$]

ಗುಜ್ಜರಾತಿ ‘ ಗುಜರಾಥಿ ’ ನೋ.

ಗುಜ್ಜರಾಷ್ಟ್ರ (ನಾ).=ಗುಜರಾತು : ಪೊಂಬಟ್ಟೆ ಸಿಂಗಣ ಗುಜ್ಜರಾಷ್ಟ್ರದ ಪಟ್ಟೆ ವಾರಾಣಸಿಯ ದಸರಿಯ ಹೊತ್ತ ಸಿರಿವಣ್ಣ (ಬಸಪು. ೧೧–೨೭).

[ಗುಜ್ಜ$_3$ + ರಾಷ್ಟ್ರ]

ಗುಜ್ಜರಿ$_1$, ಗುಜ್ಜಾರಿ (ನಾ). ೧. (ಮಂಚದ ಕಾಲುಗಳಲ್ಲಿರುವ) ಕುಳ್ಳಾಗಿರುವ ಬೊಂಬೆ: ಪೊಸಕುಸುಮತಳ್ಪಗಳ ಗುಜ್ಜರಿಯ ಮಂಚ ಸುತ್ತಲು ತುಂಬ ಕಾಳಂಜಿ ಪಾನ ಪನ್ನೀರ ಗಿಂಡಿ (ಗುಭಜ. ೨–೩೬). **ಗುಜ್ಜಾರಿ** : ೨. ಕುಳ್ಳ ; ಗಿಡ್ಡ ; ವಾಮನ : ಈ ಕುರೂಪಿಯಾದ ದಪ್ಪ ಹೊಟ್ಟೆಯ ಗುಜ್ಜಾರಿ ಯಕ್ಷನು ದೇವೇಂದ್ರನಾದ ಶಕ್ರನ ಆಸನದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತಿರುವವನು (ಬುದ್ಧ.ಪ. ೩೯) ; ಆದರಲ್ಲಿ ಮಲಗಿರುವವನು ನಿಡುಮೈಯವನಾಗಲಿ ಗುಜ್ಜಾರಿಯೇ ಆಗಲಿ, ಹಾಸಿಗೆಯು ಅವನಿಗೆ ಹಾಳಿತವಾಗುವುದು (ಅಜಿತ. ೨೭).

ಗುಜ್ಜರಿಗಾಲಮಂಚ=ಕುಳ್ಳಾದ ವಿಗ್ರಹಗಳಿಂದ ಅಲಂಕೃತವಾದ ಕಾಲಿನ ಮಂಚ: ಸಜ್ಜೆಯ ಮನೆಗಳೊಳಗೆ ಚಿನ್ನಮಯವಾದ ಗುಜ್ಜರಿಗಾಲಮಂಚಗಳು (ಅಂಜಪ. ೩–೧೧೪): ಗುಜ್ಜರಿಗಾಲಮಂಚ ಮೇಲುಪ್ಪರ ಮಂಚ ಹೂಮಂಚ . . . ಸೆಳೆಮಂಚವೊಪ್ಪವಾಂತೆಸೆದುವಲ್ಲಲ್ಲಿ (ಭರಪ. ೧೫–೨೭). [<ಗುಜ್ಜು$_2$?]

ಗುಜ್ಜರಿ$_2$ (ನಾ). ೧. ಗುಜರಾತು ದೇಶ. ‘ ಗುಜ್ಜರಿದುಕೂಲ ’ ಪರಾ. ೨. [ಸಂಗೀತ] ಒಂದು ರಾಗದ ಹೆಸರು : ದೇಶಿ ಗುಜ್ಜರಿಗಳಿಂದೀಶ ನಿಮ್ಮಂ ಹಾಡಿ ದೇಶಾಕ್ಷಿ ಗೌಳದೆ ಮಂಹೇಶ ನಿಮ್ಮಂ ಹಾಡಿ (ಶಿಂಗಾರ. ಪ. ೫೩೧–೫) : ನಾಟಿ ದೇಶಿ ಗುಜ್ಜರಿಯಾ ಹಿಂದೋಳಂ ವಸಂತಭೈರವಿ ಗೌಳಮನಾ ವೀಣೆಯಲ್ಲಿ ಮುನಿ ಬಾಜಿಸಿದಂ (ವೀರವಿ. ೬–೮೯).

[<ಸಂ. ಗುರ್ಜರೀ]

ಗುಜ್ಜರಿ$_3$ ‘ ಗುಜರಿ ’ ನೋ.

ಗುಜ್ಜರಿದುಕೂಲ (ನಾ). =ಗುಜ್ಜರಪಟ್ಟೆ : ಇಳಿಗೆ ಪೊಸತಹ ಮಂಚಿಟಿಕೆ ಗುಜ್ಜರಿದುಕೂಲಗಳ ಅಳವಡಿಸಿ (ಕೋಗಯ. ೩–೩೮).

[ಗುಜ್ಜರಿ$_2$ + ದುಕೂಲ]

ಗುಜ್ಜರಿಮಂಚ (ನಾ). ಕಾಲುಗಳಲ್ಲಿ ಗಿಡ್ಡಾಗಿರುವ ಗೊಂಬೆಗಳಿರುವ ಮಂಚ : ಸಜ್ಜೆಮನೆಯೊಳಗೀರ್ವರು ಗುಜ್ಜರಿಮಂಚದೊಳು (ಕರಿಕ. ೪೭–೯). [ಗುಜ್ಜರಿ$_1$ + ಮಂಚ]

ಗುಜ್ಜರಿವೇಣಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಫೇಣಿ : ಸಣ್ಣಗೋದುವೆಯ ಹದನಾಗಿ ಹಿಟ್ಟಂ ಮಾಡಿ ಎಣ್ಣೆಯೊಳು ಕಲಸಿ ಹಪ್ಪಳದಂತೆ ಲತೆಯಿಟ್ಟು . . . ಬೆರಳುದ್ದದೊಳು ಕೊಯ್ದು ಬೆಣ್ಣೆಗಾಸಿದ ತುಪ್ಪದೊಳು ಪಾಕ ಮಾಡೆ ಗುಜ್ಜರಿವೇ[ಪಾಠಾಂ. ಫೇ]ಣವೆಸರಾದುದು (ಸೂಪಶಾ. ೦–೪೫).

[ಗುಜ್ಜರಿ$_2$ + ವೇಣ (<ಫೇಣ)]

ಗುಜ್ಜಾನೆ (ನಾ). ಕುಳ್ಳಾದ ಆನೆ; ಗಿಡ್ಡಾದ ಆನೆ : ಗೋಪು ಗುಜ್ಜಾನೆ ಮರಿ (ಇಚನೋ. ೪೫). [ಗುಜ್ಜು$_2$ + ಆನೆ$_1$]

ಗುಜ್ಜಾರ ‘ ಗುಜ್ಜರ ’ ನೋ.

ಗುಜ್ಜಾರಿ ‘ ಗುಜ್ಜರಿ$_1$ ’ ನೋ.

ಗುಜ್ಜಿ (ನಾ). ೧. ಕುಳ್ಳಾಗಿರುವವಳು ; ಗಿಡ್ಡಿ : ಕುರುಡಿ, ಕಿವುಡಿ, ಗುಜ್ಜಿ, ಕಿಂಚಿ (ಭಾಷಾಭೂ. ೦೯೧ ಅಡಿಟಿ). ೨. (ಅಲಂ) ಪ್ರೀತಿಯಿಂದ ಪುಟ್ಟಿ, ಮುದ್ದಾದ ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ಬಳಸುವ ಪದ : ಅಹುದು ನನ್ನ ಗುಜ್ಜೀ, ನೀನೇನ ಮಾಡುವಿ (ಪದಶೀ. ೦೧೪) : ಗುಜ್ಜಿನನ ಕಂದಯನ ಗೆಜ್ಜೆಸಪ್ಪಳ ಕೇಳಿ ನಿಬ್ಬಣದೆತ್ತು ಬೆದರ್ಯಾವ (ಗರತಿ.೪೩). (ಗು). ೩. ಚಿಕ್ಕದಾದ ; ಸಣ್ಣ : ಗೆಜ್ಜೆ ಕಟ್ಟಿದ ಕಾಲು, ಹೆಜ್ಜೆಹಾಕುತ ಕುಣಿದು ಸಜ್ಜು ನಿನ್ನಾಡು ಬೆಳವಲಕ ಚೌಡಯ್ಯ ಗುಜ್ಜಿ ಕಣದೊಳಗೆ ಬೆಳತವಕ (ಕನ್ನಜಾ. ೦೩೮). [ಗುಜ್ಜು$_1$ + – ಇ$_2$]

ಗುಜ್ಜಿಗೆ ‘ ಗೊಜ್ಜಿಗೆ ’ ನೋ.

ಗುಜ್ಜಿರು ‘ ಗುಜುಜು ’ ನೋ.

ಗುಜ್ಜಿರುಮಂಡೆ ‘ ಗುಜುಜುಮಂಡೆ ’ ನೋ.

ಗುಜ್ಜು$_1$ (ಕ್ರಿ). “ ಹೆಜ್ಜೆಯ ಮೇಲೆ ಹೆಜ್ಜೆಯಿಡು ” (ಶಿವಗೀ. ಕೋಶ) : ಅಜ್ಜೆಯನೆಬ್ಬಿಸಿ ಮಜ್ಜಿಗೆ ಪುಳುಕಿಸಿ ಅಜ್ಜೆಯರಾಟು ಹೊತ್ತಾಡಿಯರಾಹೋ ನಿರ್ಜರ ನಿರ್ವಾಣಪ್ರಿಯ ಬೋಳೇಶನ ಗುಜ್ಜಿ ಗುಜ್ಜಿ ಕುಣಿದಾಡಿಯರಾಹೋ (ಶಿವಗೀ. ೮೭೬) [?]

ಗುಜ್ಜು$_2$, ಗುಂಜು$_3$, ಗುಚ್ಚು, ಗುಜುರ್ (ನಾ). ೧. ಸಣ್ಣದಾಗಿರುವಿಕೆ ; ಕುಳ್ಳಾಗಿರುವಿಕೆ ; ಗಿಡ್ಡಾಗಿರುವಿಕೆ : ಹಯಾನನಂಗೆ ಸದ್ಭಾವಮನಾಳ್ದ ಗುಜ್ಜುವಮೆಗಟ್ಟನವೊರ್ವಳನಂಗರಾಜ್ಯಲಕ್ಷ್ಮೀವಿಭವಂ ಗೃಹಾಂಗಣದ ಮುಂದೆಸೆದಿರ್ದವೊಲೊಪ್ಪೆ ತೋಱಿದಳ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೮–೩) : ಉಕಾರಕ್ಕೆ . . . ಕಿಂಚು, ಗುಜ್ಜು, ಬೆಜ್ಜು (ಶಮುದ. ೨೦೦ ವೃಯೂ). ೨. ವಾಮನ ; ಕುಳ್ಳ ; ಗಿಡ್ಡ : ಬಳಸಿದ ಗುಜ್ಜುಗಳ್ ನೆರೆದ ಮೇಳದ ಕನ್ನೆಯರ್ (ಪಂಪಭಾ. ೪–೪೦). ೩. ಚಾವಣಿ ನಿಲ್ಲುವುದಕ್ಕೆ ಕೊಡುವ ಕುಳ್ಳಾದ ಊರೆಗೋಲು ; ಮೋಟುಕಂಬ ; ಸಣ್ಣ ಊರೆಗಂಬ : ಮನೆವಾಗಿಲ ಗುಜ್ಜಂ (ಬಾಹೂರ. ೧೮೦–೧೧). ೪. ಗಾಡಿಯ ಪಾರಿಗೆ ಸಿಕ್ಕಿಸುವ ಗೂಟ : ಗಾಡಿಯ ಗುಜ್ಜನ್ನು ಹಿಡಿದು ಮೇಲೆ ಹತ್ತಿದರು (ರೂಢಿ). ೫. (?) : ಪದಸಮಿತಿಯುಂ ಹಸ್ತಂ ಗ್ರೀವಂಗಳುಂ ಕೃಶವೊಪ್ಪೆ ದೊಡ್ಡಿದವು ನಯನಂ ಹ್ರಸ್ವಂ ತಾಳ್ಗೋಷ್ಠಮುಂ ಹನುಸಂಕುಲಂ ವದನದೆಡೆ ಕೇಶಾಲ್ಪಂ ಸಂಕ್ಷಿಪ್ತಮಾಗುವ ಗುಜ್ಜುಮಂ ನಿಧುವನ ಸಮುದ್ಭೂತಂ ನೂತಂ ಮೃಗಾನ್ವಯ ಸಿಂಧುರಂ (ಬಂಹರಿ. ೨–೪೯). (ಗು). ೬. ಸಣ್ಣದಾಗಿರುವ ; ಚಿಕ್ಕ ; ಗಿಡ್ಡ : ಗುಜ್ಜಾಗದ ಕಲ್ಕಿತ್ತಕ್ಕೆ ಮೊಯ್ಯೋರದ ಹರಿಯೆನಿಪಂ ವಿಷ್ಣು ಜಿಷ್ಣು ಪ್ರತಾಪಂ (ದ್ಯುಅರಿ. ೦೯೩೭, ೨೮–೨೦; 1148). **ಗುಂಜು$_3$** : (೬). **ಗುಚ್ಚು** : (೬). **ಗುಜುರ್** : ೧. ‘ ಗುಜುರ್ಗೊಳ್ ’ ಪರಾ. [ಗುಜ್ಜ$_1$ (<ಕುಜ್ಜ) + – ಉ$_4$]

ಗುಜ್ಜುಕತ್ತಿ (ನಾ). ಸಣ್ಣ ಕತ್ತಿ ; ಬಾಕು : “ ಈಳೀ, ಕರವಾಳಿಕಾ–೨ ತುಳುವಕತ್ತಿ, ಮೊಟಕುಕತ್ತಿ, ಗುಜ್ಜುಕತ್ತಿ ” (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೨೨೮).

[ಗುಜ್ಜು$_2$ + ಕತ್ತಿ]

ಗುಜ್ಜುಕಾಲು ‘ ಗುಜ್ಜುಗಾಲ್ ’ ನೋ.

ಗುಜ್ಜುಕೋಲು ‘ ಗುಜ್ಜುಗೋಲು ’ ನೋ.

ಗುಜ್ಜುಗರೆ (ಕ್ರಿ). ನಿಧಾನವಾಗು ; ಮಂದವಾಗು : ಹಟ್ಟುಗೆಗೆ ಗುಜ್ಜುಗರೆದುದು ಮೆಟ್ಟುವ ಮೆಲ್ನಡೆ (ಅನಂಪು. ೦೨–೭೫).

[ಗುಜ್ಜು$_2$ + ಕರೆ$_1$]

ಗುಜ್ಜುಗಾಲ್, ಗುಜ್ಜುಕಾಲು (ನಾ). ಮೋಟಾದ ಕಾಲು; ಗಿಡ್ಡಕಾಲು : ಗುಜ್ಜುಗಾಲ್, ನಿಟ್ಟೊಡಲ್, ಕಟ್ಟಾಯದ ಮೆಯ್ಸಿರಿ (ರಾಜಶೇ. ೮೯–೨೬). **ಗುಜ್ಜುಕಾಲು** : ಈ ಕಿರುಕಂಗಳ ನಾನೇ ಬಗೆದೆ ಗುಜ್ಜುಕಾಲು ಪೇರುದರ ಕ್ರೊಲಿದೆ (ಗಜೇಶ. ೫–೦೩೦). [ಗುಜ್ಜು$_2$ + ಕಾಲ್$_1$]

ಗುಜ್ಜುಗಿಡ (ನಾ). ಸಣ್ಣಮರ : ಯಾವುದಾದರೊಂದು ಗುಜ್ಜುಗಿಡದ ನೆರಳಿನಲ್ಲಿ ಕೂತು ಭಾಗವತ ಪಠಣಮಾಡುವದು ರಾಯರ ದಿನಚರ್ಯೆ ವಾಗಿತ್ತು (ಕಥವಿ. ೨೭೫). [ಗುಜ್ಜು$_2$ + ಗಿಡ (<ಗಿಡು)]

ಗುಜ್ಜುಗುಜುಕು (ನಾ). ೧. ಪಿಸಂಗುಟ್ಟುವಿಕೆ ; ಗುಸಂಗುಟ್ಟುವಿಕೆ : ಚಾರುಚಾಮರದಾತಪತ್ರದಲೋರಣೆವ ಸೀಗುರಿಯ ಪೊದಱಿನಲೂರ

ಹೊಱವೊಂಟಳು ಮಹೀಸುತೆ ಗುಜ್ಜುಗೞುಕಿನಲಿ (ಶೂರರಾ. ೬-೫೩-೩೭) : ಸಭೆಯುಲ್ಲಲ್ಲಿ ಗುಜ್ಜುಗುೞುಕಲ್ಲಲ್ಲಿ ಗುದ್ದೆಣಿಕೆಯುಂ ಮಾಡುತಿರ್ದರಾಗ (ಸಮ್ಯಕೌ. ೨-೯೫): ಮಾಸಂಕದ ಮಡದಿಯರು ಮನೆಯೊಳುಂಟೋಸರಿಸದೆ ಗುಜ್ಜುಗುೞುಕು ಆ ಸುದತಿಯರಿಂದಹುದು (ನೇಮಿಸಂ. ೧೮-೮೩). ೨. ಮನಸ್ಸಿನ ಅಳುಕು ; ಸಂಶಯ ; ಅನುಮಾನ : ಗಂಜ್ಜುಗುೞು [ೞಿಂ] ಕಿಲ್ಲದೆನಸುಂ ಪಜ್ಜಳಿಸಿರೆ ದಿಟ್ಟೆ ನಿಷ್ಟೆಯಿಂ ಮುಕ್ತಿಪದಕ್ಕುಜ್ಜುಗಿಸಿ (ಧರ್ಮನಾ. ೧-೭) : ಮಗಳೆ ಕೇಳೀ ದೊಡ್ಡಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ನಿನಗಿನಿತು ಗುಜ್ಜುಗುೞುಕೇನು ಕಾರಣ ಹೇಳು (ಸಮ್ಯಕೌ. ೫-೨೫) : ಕುಱಿದಱಿಯದೆ ಮಾಣಿನು ಕುರು ಭೂವರನಱಿಕೆಯ ಮಕ್ಕಳೆಲ್ಲರನು ಬಱಿವಾತಲ್ಲ ಪಾಲಿಸು ಬೆಸನನು ಗುಜ್ಜುಗುೞುಕ ಮಾಡದೆ ಮಾನವೇಂದ್ರ (ನೇಮಿಸಂ. ೨೮-೨೮).

[ಗುಜ್ಜು$_2$ + ಗುೞುಕು]

ಗುಜ್ಜುಗೆಜ್ಜೆ (ನಾ). ಸಣ್ಣಗೆಜ್ಜೆ : ಚರಣದ ಗುಜ್ಜುಗೆಜ್ಜೆ ರಘುಣಿರೆಂದನೆ (ವೃಷವಿ. ೩-೩೦). [ಗುಜ್ಜು$_2$ + ಗೆಜ್ಜೆ$_1$]

ಗುಜ್ಜುಗೊಂಬು (ನಾ). ೧. ಸಣ್ಣಕೊಂಬೆ ; ಮೋಟುರೆಂಬೆ : ನನೆಯುಂ ಪೂಗೊಂಚಲುಂ ಕಾಯುನಂತೆನಸುಂ ತಾಳ್ದಿದ ಗುಜ್ಜುಗೊಂಬು (ಕಬ್ಬಿಗಕಾ. ೭೩): ಪೊಸ ಮೊಗ್ಗೆಗಳನಾಂತ ಗುಜ್ಜುಗೊಂಬಿಂದ . . . ಇಮ್ಮಾವುಗಳ ಬಳಗ ಸೊಗಯಿಸಿದುದು (ಸೌಂದಪು. ೫-೮೮). ೨. ಗಾಡಿಯಂ ಪಾರಿಗೆ ಸಿಕ್ಕಿಸುವ ಗೂಟ ; ಗುಜಂಜ್ಜು : ಗಾಡಿಗೆ ಗುಜ್ಜುಗೊಂಬು ಹಾಕಬೇಕು (ರೂಢಿ).

[ಗುಜ್ಜು$_2$ + ಕೊಂಬು$_1$]

ಗುಜ್ಜುಗೊಂಬೆ (ನಾ). = ಗಂಜ್ಜುಗೊಂಬು ೧ : ಸವಿಯುಣ್ಮುವ ಗುಜ್ಜುಗೊಂಬೆಯೊಳ್ಪುರಿದು ನುಸುಳ್ದು ಮೆಲ್ಲನೆ (ಶ್ರೀಮುಹಾ. ೯-೩೯).

[ಗುಜ್ಜು$_2$ + ಕೊಂಬೆ$_1$]

ಗುಜ್ಜುಗೊರಲ್, ಗುಜ್ಜುಗೊರಲುಂ (ನಾ). ಗಿಡ್ಡಾದ ಕುತ್ತಿಗೆ ; ಕುಸಿ ಗೊರಳು : ಗುಜ್ಜುಗೊರಲ ತರಳೆ! ಕೇಳ್ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೫೧-೧೧). **ಗುಜ್ಜುಗೊರಲು :** ಜೆಡ್ಡುದೇಹದ ಗುಜ್ಜುಗೊರಲಿನ ಗಿಡ್ಡುರೂಪಿನ ಹರುಕು ಗಡ್ಡದ ಹೆಡ್ಡನಾದ ಕುರೂಪಿತನದಲಿ ನೃಪತಿ ವಿಷದಿಂದ (ನಳಚ. ೬-೧೪).

[ಗುಜ್ಜು$_2$ + ಕೊರಲ್]

ಗುಜ್ಜುಗೊರಲು 'ಗುಜ್ಜುಗೊರಲ್' ನೋ.

ಗುಜ್ಜುಗೊರವ (ನಾ). ಕುಳ್ಳನಾದ ಋಷಿ : ಅಗಸ್ತ್ಯಮಹರ್ಷಿ : ಕುಡುತೆಯೊಳೊಮ್ಮೆ ಗುಜ್ಜುಗೊರವಂ ಕಡಿಯಲ್ ಕುಡಿ ಪಾಱಿತೊಂದೆ ಧೀಂಕಿಡುವೆಡೆಗೆಯ್ದಿದಾಯ್ತು (ಧರ್ಮಪ. ೧-೧೪೮).

[ಗುಜ್ಜು$_2$ + ಗೊರವ]

ಗುಜ್ಜುಗೊಳ್, ಗುಜರ್ಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ೧. ಸಣ್ಣದಾಗು ; ಚಿಕ್ಕದಾಗಂ. ೨. ಚಪ್ಪಟೆಯಾಗು : ಅಪ್ಪನೊತ್ತಿನಿಂದಂ ಬಿಡೆ ಗುಜ್ಜುಗೊಂಡ ಮೊಲೆ (ಚಂದ್ರಪು. ೮-೭೨) ; ನಡುಕಮಾಧ್ಧುದು ಮೆಯ್ಗೆ ರೋಮಾಂಚಮಾಯ್ತು . . . ನಡೆಗೆ ತಡಬಡಿಸಿದುದು ಗುಜ್ಜುಗೊಂಡುವಾ ಪೆರ್ಮೊಲೆಗಳು (ಚಂಬಪು. ೩೭-೭೭). ೩. ಬಾಗು ; ಕೆಳಕ್ಕೆ ಬಗ್ಗು ; ಕುಸಿ : ಪೂವಿನ ಕನರ್ಗಾಯ ಕಾಯ ತನಿವಣ್ಗಳ ಭಾರದೆ ಗುಜ್ಜುಗೊಂಡ ಮಾವಿನ ಮರದೋಳಿ ದಿಟ್ಟಗೆಸೆದಿರ್ಪುದು (ಶಾಂತೀಶ್ವ. ೦೩-೦೩೦) ; ಬೆಳತೊರ್ಲೆವ ಕಾಯ್ಗಳಿನೊಪ್ಪುವ ಪಣ್ಗಳಿಂ ಕರಂ ಪಸರಿಸಿ ಗುಜ್ಜುಗೊಂಡು . . . ಬಿಲ್ವಕುಜಮೊನ್ನಿದಿರೊಳ್ ಮೆಱೆದಿರ್ದುದು (ದಶಕು. ೮-೭). ೪. ಮಂದವಾಗು : ಗುಜ್ಜುಗೊಂಡುದು ನಡೆ ಮೆಲ್ಪುಗೊಂಡುದು ಸರಂ (ಜಗವಿ. ೨-೯೫); ಹಜ್ಜೆಯಿಂದೆ ಹಂಸೆ ಮುಂಚೆ ಮೆಲ್ಲಮೆಲ್ಲನಡಿಯುನಿಡುತೆ ಗುಜ್ಜುಗೊಂಡ ನಡೆಗಳಡಿಗೆ ತೊಡರ್ದೆ ನಲ್ಕೆ ನಡೆದು ನಿಲುತೆ (ಮಣಿರ. ಹ. ೨೨೩-೪). **ಗುಜರ್ಗೊಳ್ :** ೩. ಪಾದಪ್ರಹಾರಂಗಳಿಂ ಗುಜರ್ಗೊಂಡಂ ಫಣಿಪನಗ್ಗಿದುವು ದಿಗ್ಗಜಂ (ಚಂಬಪು. ೨೮-೧೧). [ಗುಜ್ಜು$_2$ + ಕೊಳ್$_1$]

ಗುಜ್ಜುಗೋಲು, ಗುಜ್ಜುಕೋಲು (ನಾ). ೧. ಗಿಡ್ಡಾದ ಕೋಲು : ಚಿಕ್ಕಕೋಲು : ಯಜಮಾನರು ಹತ್ತಿರವಿದ್ದ ಒಂದು ಗುಜ್ಜುಗೋಲನ್ನು ಹಿಡಿದು ಕೊಂಡು ಬಂದರು (ಪಂಜೂಕ್ತಿ. ೨). **ಗುಜ್ಜುಕೋಲು :** ೨. ಗಾಡಿಯ ಪಾರಿಗೆ ಕಟ್ಟುವ ಗೂಟ ; ಗುಜ್ಜು : ಗಾಡಿಗೆ ಗುಜ್ಜುಕೋಲು ಕಟ್ಟಬೇಕು (ರೂಢಿ). [ಗುಜ್ಜು$_2$ + ಕೋಲು$_1$ (<ಕೋಲ್$_1$)]

ಗುಜ್ಜುತಡಮೆ (ನಾ). ಬೇಲಿ ಅಥವಾ ಪ್ರಾಕಾರದಲ್ಲಿ ಮಾಡಿರುವ ಇಕ್ಕಟ್ಟಾದ ಬಾಗಿಲು; ಕಿರುಬಾಗಿಲು; ಕಡಕಲು : ಕೋಟಿ ಚೆನ್ನಯರು ಈ ಮನೆಯ ಮುಂದಿನ ಅಡ್ಡಗಟ್ಟದ ಗುಜ್ಜುತಡಮೆ ದಾಟಿ, ಬೇಲಿಯೊಳಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ ನಿಂತು . . . ಕರೆದರು (ಕೋಟಿಚ. ೨೩). [ಗುಜ್ಜು$_2$ + ತಡಮೆ]

ಗುಜ್ಜುನಡೆ (ನಾ). ಚಿಕ್ಕಚಿಕ್ಕ ಹೆಜ್ಜೆಇಡುವುದು ; ನಿಧಾನವಾದ ನಡಗೆ ; ಮಂದಗಮನ : ಪಜ್ಜಳಿಸುವ ಪಾವುಗೆ ಮೆಟ್ಟಿ ಮೆಲ್ಲನೆ ಗುಜ್ಜು ನಡೆಯೊಳು ತಾ ನಡೆದು (ರಾಮವಿ. ೫-೧೨). [ಗುಜ್ಜು$_2$ + ನಡೆ$_2$]

ಗುಜ್ಜುಮಾವು(ನಾ). ಗಿಡ್ಡಮಾವಿನ ಮರ: ಗುಜ್ಜುಮಾವಿನ ಪೂಗೊಂಚಲ ನುಡಿದು ಪಿಡಿದಳಿಪೆರಸೊರ್ವಳ್ (ಲೀಲಾವ. ೦೩-೮೨): ಗುಜ್ಜುಮಾವಿನ ಮರದ ಗುಂಪಿನೊಳ್ ಕುಳಿತುಯಿರುವ ದೇವಲೋಕದಿಂದ ಬಂದ ಲೀಲಾಶುಕ (ಸೌಗಂಧಿ. ೦೭೧-೫). [ಗುಜ್ಜು$_2$ + ಮಾವು]

ಗುಜ್ಜುಮೆಟ್ಟು$_1$ (ಕ್ರಿ). ಮೆಲ್ಲನೆ ಹೆಜ್ಜೆಇಡಂ : ನಿಬಿಡನಿತಂಬಭಾರದಿಂ ಗುಜ್ಜುಮೆಟ್ಟುತಱಿಂ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೪-೭೧) : ಇಱಿದೊಡೆ ಕೂರದ ಪೆಂಡಿರ ಕೆಟಗಾದಪೆವೆಂದು ರತ್ನಸೋಪಾನಕದೊಳ್ ಗಟಗಟನಿಟ್ಟಯದೆ ಬಾಣತಿ ಪೊಟಱಿಮೆಟ್ಟುವ ತೆಱದೆ ಗಂಜ್ಜುಮೆಟ್ಟಿದರರೆಬರ್ (ಅನಂಪು. ೭-೩೪) : ಗೆಜ್ಜೆಗಳು ಘಲಘಲಿಸೆ ಮೆಲ್ಲನೆ ಪಜ್ಜೆಯಿಡೆ ಕೈಪಱಿಯಿನಾಡಿಸಿ ಗುಜ್ಜುಮೆಟ್ಟುತೆ ನಾಣ್ಚಿ ಹೊಂಗುತೆ ಬಂದು ನಿಱಿವಿಡಿದು (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೩-೦೪).

[ಗುಜ್ಜು$_2$ + ಮೆಟ್ಟು$_1$]

ಗುಜ್ಜುಮೆಟ್ಟು$_2$ (ನಾ). ಸಣ್ಣಹೆಜ್ಜೆ ; ನಿಧಾನವಾದ ಹೆಜ್ಜೆ ; ಮಂದವಾದ ಪದವಿನ್ಯಾಸ : ಸಜ್ಜವನೆಯು ಪೊಱಮಟ್ಟು ಗುಜ್ಜುಮೆಟ್ಟಿಂದ ನಡೆದು ಪೋಗಿ ಮೆಲ್ಲನೆ ಮಜ್ಜನವನು ಮಾಡಿದಳು (ಕುರಾಸಾಂ. ೨೪-೦೭೭) : ಪೆಜ್ಜವಿಲ್ಲದ ಚಿತ್ತದಿಂದೆಯ್ದುತಿರ್ದನು ಗುಜ್ಜುಮೆಟ್ಟಿಂದ ಮುಂಗಡೆಗೆ (ಭರತ. ೦೭-೨೦). [ಗುಜ್ಜು$_2$ + ಮೆಟ್ಟು$_2$]

ಗುಜ್ಜುವಜ್ಜೆ, ಗುಜ್ಜುಹೆಜ್ಜೆ (ನಾ).=ಗುಜಂಜ್ಜುಮೆಟ್ಟು$_2$: ಪೊಱಮಟ್ಟಂ ಭೋಜಷಂಡಂಗಳಿಂ ನಡೆದಿರ್ಪಱದ ಗುಜ್ಜುವಜ್ಜೆಗಳಿವೇನೆತ್ತಂ ಬೆಡಂಗಾದುವೋ (ಲೀಲಾವ. ೧೧-೫). **ಗುಜ್ಜುಹೆಜ್ಜೆ :** ಆ ರಾಜನು ಗುಜ್ಜು ಹೆಜ್ಜೆಗಳನ್ನು ಇಕ್ಕಿ ನಡೆದನು (ಮಾಮಲ್ಲಿ. ೦೨೪). [ಗುಜ್ಜು$_2$ + ಪಜ್ಜೆ]

ಗುಜ್ಜುವಡೆ (ಕ್ರಿ).= ಗುಜ್ಜುಗೊಳ್ ೨ : ಗುಂಜಿದಳಕತತಿ ಗುಜ್ಜುವಡೆದ ಮೊಲೆ ರಂಜಿಸೆ . . . ಒಪ್ಪಿದಳಾ ತರುಣಿ (ಜಯುಕಾ. ೮-೬೫) : ಬೆಳರ್ದುಟಿ ಗುಜ್ಜುವಡೆದ ಮೊಲೆ . . . ಅಳವಳಿದಂಗವೆಸೆಯೆ ಸುರತಾಂತದ ನಳಿನಾಕ್ಷಿ ಯೊರ್ವಳೆಸೆದಳು (ಕುರಾಸಾಂ. ೨೮-೯೧). [ಗುಜ್ಜು$_2$ + ಪಡೆ$_1$]

ಗುಜ್ಜುಹೆಜ್ಜೆ 'ಗುಜ್ಜುವಜ್ಜೆ' ನೋ.

ಗುಜ್ಜೆ$_1$, ಗೊಜ್ಜೆ$_2$ (ನಾ). ೧. ಗಿಡ್ಡಿ ; ಕುಳ್ಳಿ ; ಕುಬ್ಜೆ. ೨. ಚಿಕ್ಕ ವಯಸ್ಸಿನ ಹೆಂಗಸು ; ಹುಡುಗಿ : ಇತ್ತ ಸುಪ್ರಾವತಿ ಗುಜ್ಜೆಯಾಗಿ ಬಂದು ಪುಷ್ಪಮಾಲೆಯ ಮೇಲಿಕ್ಕಿ ತ್ರಪೆಯುಂ ಕಳೆದು ಕುಮಾರಂಗೆ ಕನ್ಯಾರೂಪಮಂ ಮಾಡಿದೊಡೆ (ಚಾವುಂಪು. ೦೦೭-೧೨) ; ಎಲೆ ಬಸವ ಗುಜ್ಜೆ ನಿಮ್ಮಕ್ಕನಾಗಲೆ ಗರ್ಭವಾದ ಬಗೆ ಪೇಳು (ಚೋರಬ. ೫-೦೧) ; ಗೆಜ್ಜೆ ಪೆಜ್ಜೆ ಹಾಕಿ ಗುಜ್ಜೇರು ಕುಣಿದಾರ (ಕನ್ನಜಾ. ೦೭೩). **ಗೊಜ್ಜೆ$_2$:** ೧. ಲೋಕಪಾಲನಿರುಳ್ ತೂಂಕಡಿಸುವಾಗಳ್ ವಕುಳಮಾಲೆಯೆಂಬ ಗೊಜ್ಜೆಯಿಂದೆ ನುಡಿಯಿಸಿದೊಡರಸನದಂ ಸ್ವಪ್ನಮೆಂದೆ ಬಗೆದು (ಚಾವುಂಪು. ೫೪).

[ಗುಜ್ಜು$_2$ + -ಎ$_2$]

ಗುಜ್ಜೆ$_2$ (ನಾ). (ಕರಾ) ಹಲಸಿನಕಾಯಿ : ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಹಣ್ಣು ಗುಜ್ಜೆ ಇದ್ದರೆ ಅವನು ಶಾಲೆಗೇ ಹೋಗುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಹಟಮಾಡುತ್ತಾನೆ (ಮೊಮಗು. ೬೩) : ಮಳೆಗಾಲದಲ್ಲಿ ಗುಜ್ಜೆಗಳು ಹಣ್ಣಾಗಿ, ಮನೆಯ ಕೋಣೆಯಲ್ಲಿ ಗಮಗಮಿಸುತ್ತಿದ್ದರೂ (ಪಠಾವ. ೧೫೪). 'ಕುಜ್ಜೆ$_1$' ಪರಾ.

[←ತುಳು. ಗುಜ್ಜೆ]

ಗುಟಕರಿಸು ' ಗುಟುಕರಿಸು ' ನೋ.

ಗುಟಕು ' ಕುಟುಕು$_2$ ' ನೋ.

ಗುಟಗರಿಸು ' ಗುಟುಕರಿಸು ನೋ.

ಗುಟರು ' ಕುಟುರು$_2$ ' ನೋ.

ಗುಟಾಯಿಸು ' ಕೊಟಾಯಿಸು ' ನೋ.

ಗುಟಿಕೆ (ನಾ). ಗುಳಿಗೆ ; ಮಾತ್ರೆ : ಋಕ್ಷತತಿಗಳೇನಚ್ಚರಿಯು ಬೀರಿದುವೊ ಬಾನೆಡೆಯ ಮೋಹನದ ಗುಟಿಕೆಗಳೆನೆ (ವಂಶಾರಾ. ೫-೨-೩೬).

[ಸಂ. ಗುಟಿಕಾ]

ಗುಟಿಸು (ಕ್ರಿ). = ಗುಟುಕರಿಸು ೧ : ನುಂಗುವಾಗ ಒಂದು ಗುಟಿಸುವಾಗ ಎರಡು (ಪೋಲಿಪಾ. ೧೮೦-೬೬೬) : ಅರಿಸಿದರೆ ಅರಿವೆ ಗುಣಿಸಿದರೆ ಗುಣವೆ ಗುಟಿಸಿದರೆ ಗುಟಿವೆ (ವಿಶ್ವಸು. ೨೩-೨). [ಗುಟು$_0$ + – ಇಸು$_3$]

ಗುಟುಕರಿಸು, ಗುಟಕರಿಸು, ಗುಟಗರಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. (ನೀರು ಮೊದಲಾದುವನ್ನು) ಬೇಗನೆ ಕುಡಿ : ಅವರೂ ತುಸು ಉತ್ಸಾಹಿತರಾಗಿಯೇ ಚಹವನ್ನು ಗುಟುಕರಿಸಿದರು (ಅಪನಾ. ೯) : ಆ ಮುಹೂರ್ತದಲ್ಲಿ ಕಾರ್ಕೋಟಕ ವಿಷ ತುಂಬಿದ ಪ್ಯಾಲೆ ಕೊಟ್ಟದ್ದರೂ ಗುಟುಕರಿಸಿಬಿಡುತ್ತಿದ್ದರು (ವೃದ್ಧವಿ. ೯) : ಅದನ್ನು ಅವಳು ಗುಟುಕರಿಸಲಿಲ್ಲ (ಜಿದೇವ. ೨೫೦). ೨. ಗುಟುಗುಟು ಎಂದು ಶಬ್ದಮಾಡು, – ಧ್ವನಿಮಾಡು ; ಗುಬ್ಬಳಿಸು : ಕಪಾಟಿನಲ್ಲಿರುವ ಪಾರಿವಾಳಗಳು ಪ್ರೇಮದಿಂದ ಗುಟುಕರಿಸುತ್ತಿದ್ದವು! (ಫಲಸಂ. ೯೬) : ಐದು ಗಂಟೆಯ ಹೊತ್ತಿಗೆ ಒಂದು ಗೂಬೆ ಬಂದು ಒಂದಲ್ಲ ಒಂದು ಮನೆಯ ಮೇಲೆ ಕೂತು ಗುಗ್ಗೂ ಗುಗ್ಗೂ ಅಂತ ಗುಟುಕರಿಸುತ್ತಿತ್ತು (ಮನೋನಂ. ೮೩). ೩. (ಅಲಂ) ವೇದನೆಪಡು ; ಸಂಕಟಪಡು ; ಪೇಚಾಡು : ಕೊನೆಯ ದಿನ ಕೆಮ್ಮು ನರಳಾಟಗಳ ನಡುವೆ ಜೀವ ಗುಟುಕರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾಗ . . . ಸ್ಮರಿಸಿದ (ವಿಮೋಚ. ೬೦). **ಗುಟಕರಿಸು:** ೧. ಏನೋ ಕಹಿಔಷಧ ಕುಡಿಯುವವರಂತೆ ಗುಟಕರಿಸಿ 'ನಾರಾಯಣ' ಎಂದರು (ನಿರಾಘ. ೬೫) : ನೊರೆ ಮೂಗಿಗೆ ಮೆತ್ತಿದ್ದನ್ನೂ ಮರೆತು ಗಟಗಟನೆ ಗುಟಕರಿಸಿದರು ಜೋಡೀದಾರರು (ಮೂಮನೆ. ೩೭). **ಗುಟಗರಿಸು** : ೧. ಆದರೆ ದನಿ ಏಳದೆ ಮುಳುಗಹತ್ತಿದ, ನೀರನ್ನು ಗುಟಗರಿಸುತ್ತ (ಸಮುಜೀ. ೩೫೦). ' ಗುಟಿಸು ' ಪರಾ. [ಗುಟುಕರಣ$_0$ + – ಇಸು$_3$]

ಗುಟುಕಿಡು (ಕ್ರಿ). (ಪಕ್ಷಿಗಳು) ಮರಿಗಳಿಗೆ ಆಹಾರವನ್ನು ಕೊಕ್ಕಿನಿಂದ ಕೊಡು: ಇಲ್ಲಿ ಗುಟುಕಿಟ್ಟವಾವಿಲ್ಲಿ ಬಾಯ್ಗೂಡಿದೆವು (ವಂಶಾರಾ. ೫-೨-೨೯).

[ಗುಟುಕು (<ಕುಟುಕು$_3$) + ಇಡು$_1$]

ಗುಟುಕಿಸು ' ಕುಟುಕಿಸು ' ನೋ.

ಗುಟುಕೀ (ಕ್ರಿ).=ಗುಟುಕಿಡು : ಗಿಳಿ ತನ್ನ ಸಾರಿಕೆಗೆ ಗುಟುಕೀಯಲ್ (ಉದ್ಭಟ. ೫-೬೦). [ಗುಟುಕು (<ಕುಟುಕು$_2$) + ಈ$_2$]

ಗುಟುಕು ' ಕುಟುಕು$_2$ ' ನೋ.

ಗುಟುಕುಜೀವನ (ನಾ). (ಕರಾ) ಕಷ್ಟದ ಜೀವನ ; ಒಂದು ಗುಟುಕೂ ಸಿಕ್ಕದ ಕಷ್ಟದ ಬಾಳು. [ಗುಟುಕು (<ಕುಟುಕು$_2$) + ಜೀವನ]

ಗುಟುಕುತಂಬುಲ ' ಕುಟುಕುದಂಬುಲ ' ನೋ.

ಗುಟುಕುತಾಂಬೂಲ (ನಾ). = ಕುಟುಕುದಂಬುಲ : ನಿನ್ನ ಗುಟುಕು ತಾಂಬೂಲ ಕೊಡೆ ಚಿತ್ರಾಂಗಿ (ಸಾರಂಗ. ೧೪).

[ಗುಟುಕು (<ಕುಟುಕು$_2$) + ತಾಂಬೂಲ]

ಗುಟುಕುನೀರು (ನಾ). ಒಂದು ಸಲ ಬಾಯಿಗೆ ಹಾಕಿಕೊಂಡು ನುಂಗುವಷ್ಟು ನೀರು; ಒಂದು ಮುಕ್ಕು ನೀರು: ಆಗಿನ ಗುಟುಕುನೀರು ಈಗ ಮೊಳಕಾಲವರೆಗೆ ಬಂತು (ಸ್ವ್ಯಾತಿಚ. ೪೬೪) : ಗುರುವಿಗೆ ಗುಟುಕು ನೀರು ಶಿಷ್ಯನಿಗೆ ಎಣ್ಣೆಮಜ್ಜನ (ಗಾದೆ).

ಗುಟುಕುನೀರು ಕುಡಿಸು = (ಅಲಂ) ತೊಂದರೆಕೊಡು ; ಕಿರುಕುಳ ಕೊಡು ; ಹಿಂಸೆಮಾಡು : ಅವನು ಸಾಹೇಬರಿಗೇ ಗುಟುಕುನೀರು ಕುಡಿಸಿದ (ರೂಢಿ). [ಗುಟುಕು (<ಕುಟುಕು$_2$) + ನೀರು$_1$ (<ನೀರ್$_1$)]

ಗುಟುಕುಪ್ರಾಣ (ನಾ). ಸ್ವಲ್ಪಮಟ್ಟಿಗೆ ಉಳಿದುಕೊಂಡಿರುವ ಪ್ರಾಣ ; ಕಂಠಗತಪ್ರಾಣ ; ಕುಟುಕುಜೀವ : ಅವನ ಸುದೈವದಿಂದ ಪಂಪರ್ ಪಾನಸು ಮಡಿದಿರಲಿಲ್ಲ. ಇನ್ನು ಅವನಿಗೆ ಗುಟುಕುಪ್ರಾಣವಿತ್ತು (ರಾಜ್ಯೋದ. ೧೫೨). [ಗುಟುಕು (<ಕುಟುಕು$_2$) + ಪ್ರಾಣ]

ಗುಟುಕ್ಕನೆ (ಅ). ಒಂದೇ ಬಾರಿಗೆ ; ಒಂದೇ ಗುಟುಕಿಗೆ : ನಾನು ಗುಳಿಗೆಯನ್ನು ಗುಟುಕ್ಕನೆ ನುಂಗಿಬಿಟ್ಟೆನು (ರೂಢಿ). [ಗುಟುಕ್$_0$ + – ಅನೆ$_1$]

ಗುಟುಗುಟನೆ (ಅ). ಗುಟುಗುಟು ಎಂಬ ಶಬ್ದದೊಡನೆ : ತುಟಿಬಟ್ಟಲೊಂದಿ ರಸಾಯನಗಳ ಗುಟುಗುಟನೆ ತಾನೀಂಟುವ ಗಾಜಿ (ಭರತ. ೪-೧೧೧).

[ಗುಟುಗುಟು + – ಅನೆ$_1$]

ಗುಟುಗುಟು (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಅನುಕರಣಶಬ್ದ ; ದ್ರವವಸ್ತುವನ್ನು ಒಂದೇಸಮನೆ ಕುಡಿಯುವಾಗ ಉಂಟಾಗುವ ಶಬ್ದ : ಅವಳು ಒಂದು ಚೆಂಬು ನೀರನ್ನು ಗುಟುಗುಟು ಎಂದು ಕುಡಿದುಬಿಟ್ಟಳು (ರೂಢಿ). ೨. ಪಾರಿವಾಳದ ಕೂಗು : ಪಾರಿವಾಳದ ಪಕ್ಕ ಮದನಕೈಯೊಳು ತನ್ನ ನಾರಿಗಿದಿರು ನಡೆದಾಡಿ ಗೂರುಳು ಗುಕುಗುಂಕು ಗುಟುಗುಟು ಗುಜುಗುಜು ಬಾರಿಟಿಯೆಂದುವಲ್ಲಲ್ಲಿ (ಭರತ. ೧೫-೩೨).

ಗುಟುರಿಕ್ಕು (ಕ್ರಿ). ಗುಟುರುಹಾಕು: ಧೂಳ ಚೆಲ್ಲುತ ಗುಟುರಿಕ್ಕುತ ಕೆರಳುತ ಗೂಳಿ ಬಂದುದು (ಭರತ. ೨೦-೪೫).

[ಗುಟುರು$_2$ (< ಕುಟುರು$_2$) + ಇಕ್ಕು]

ಗುಟುರಿಡು (ಕ್ರಿ).=ಗುಟುರು$_1$: ಅದು ಸಿಂಹವೇ ಬಂತೆಂದೆಣಿಸಿ ಗುಟುರಿಡುತ್ತಾ, ಹರಿಕುಲಿಶನಿದ್ದಲ್ಲಿಗೆ ಬಂತು (ಮಚನ. ೯೫).

[ಗುಟುರು$_2$ (<ಕುಟುರು$_2$) + ಇಡು$_1$]

ಗುಟುರು$_1$ (ಕ್ರಿ). (ಗೂಳಿ ಮೊದಲಾದುವು) ಜೋರಾಗಿ ಧ್ವನಿಮಾಡು,– ಗರ್ಜಿಸು,–ಹೂಂಕಾರಮಾಡು : ಇಂಥ ದಿನಗಳಲಿ ರೇಡಿಯೋ ಕೂಡ ಗೂಳಿಯ ಹಾಗೆ ಗುಟುರುವದು (ನೆಲಮು. ೧೬-೧೮). [<ಕುಟುರು$_1$]

ಗುಟುರು$_2$ ' ಕುಟುರು$_2$ ' ನೋ.

ಗುಟುರುಹಾಕು (ಕ್ರಿ).=ಗುಟುರು$_1$: ಒಂದು ಗೂಳಿಯು ಇನ್ನೊಂದು ಗೂಳಿಯನ್ನು ನೋಡಿ . . . ಗುಟುರುಹಾಕುವಂತೆ, ಹೂಂಕಾರ ಮಾಡಿದನು (ಎಳೆಳ. ೨೫) : ಗೂಳಿಯಂತೆ ಗುಟುರುಹಾಕಿ ಮುಂದೆ ನುಗ್ಗಿಬರುತಿದೆ (ಭಾವಗೀ. ೧೧೪). [ಗುಟುರು$_2$ (<ಕುಟುರು$_2$)+ಹಾಕು (<ಪಾಯ್ಕು$_1$)]

ಗುಟ್ಟ ' ಗುಡ್ಡ$_2$ ' ನೋ.

ಗುಟ್ಟುರಿಕೆ (ನಾ). ಗುಟುರಂ ; ಡುರುಕಂ : ಅಗ ಧ್ವಜದಲ್ಲಿದ್ದ ವೃಷಭವು ಗುಟ್ಟುರಿಕೆ ಹಾಕಲು (ಕ್ರಿಪಾಳ. ೩೦). [ಗುಟ್ಟುರು (<ಕುಟುರು$_2$)+ –ಇಕೆ]

ಗುಟ್ಟುರು ' ಕುಟುರು$_2$ ' ನೋ.

ಗುಟ್ಟಳಿ (ಕ್ರಿ). ೧. ಗುಟ್ಟುರಟ್ಟಾಗು ; ರಹಸ್ಯ ಬಯಲಾಗು. ೨. (ಅಲಂ) ಸತ್ವಪಡಗು : ಶಕ್ತಿಗುಂದು : ಗುಟ್ಟಳಿದುದು ಮುನಿವರನಿಂದ ಕ್ಷೇತ್ರವ ಬಿಟ್ಟುದು ಭಾರ್ಗವ ಶರಕೆ (ಮೋಹತ. ೨೦-೧೧) : ಗುಟ್ಟಳಿದುದು ವಜ್ರಮಯರಥ ನೇಗಿಲ ಪೆಟ್ಟು ಸಂಧಿಸಲು ನುಗ್ಗಾಯ್ತು (ಮೋಹತ. ೪೦-೫೯) : ಕಟ್ಟರಸು ಕೌರವನು ಗಾಂಧರ್ವರಲಿ ಸಿಲ್ಕಿ ಗುಟ್ಟಳಿದನವ ವೀರನೇ (ಲಕ್ಷ್ಮೀಶಾ. ೩-೨೨). [ಗುಟ್ಟು$_1$ + ಅಳಿ$_1$ (<ಅಟಿ$_1$)]

ಗುಟ್ಟಿ$_1$ (ನಾ). ತೇದುಹಾಕುವ ಮಾತ್ರೆ,-ಗುಳಿಗೆ; ಕುಟ್ಟಿಮಾತ್ರೆ: "ಗುಟ್ಟಿಯೆನಲ್ ಘುಟಿಕೆ [ಪಾಠಾಂ. ಗಂಟ್ಟಿಗೆಯೆನೆ ಘಂಳಿಗೆ] ಪಲಂ" (ಜತುನಿ. ೬೦): ತಾಯಿ ಕೊಡುವ ಗುಟ್ಟಿಯಂತೆ, ವೈದ್ಯ ಕೊಡುವ ಕಹಿ ಕಷಾಯದಂತೆ (ಕಗದ್ಯ. ೧೩೦). [<ಸಂ. ಗುಟೀ]

ಗುಟ್ಟಿ$_2$, ಗೂಟಿ (ನಾ). ೧. ಹಂದಿ; ಎಕ್ಕಲ; ಕೋಡ: "ಎಕ್ಕಲ ಕೋಡ ಗುಟ್ಟಿ ಘೃಷ್ಟಿಯೆನಿಕ್ಕುಂ" (ಕವಿಕಂ. ೬೦). **ಗೂಟಿ:** ೨. ಹಂದಿಗೆಡ್ಡೆ; ವಾರಾಹೀಗೆಡ್ಡೆ: ಕೋಟಿ ಕೊಟ್ಟು ಗೂಟಿ ತಿನ್ನು (ಗಾದೆ).

[<ಸಂ. ಘೃಷ್ಟಿ]

ಗುಟ್ಟಿಗಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ಉಂಡೆಮಾಡು; ಗುಳಿಗೆಮಾಡು: ನಿಶಾಟನುಬ್ಬಿನ ಬಲಮಂ ಗೋಣ್ಮುಱಿದು ಗುಟ್ಟಿಗಟ್ಟುವೊಡಾನೆ ಸಾಲ್ವೆಂ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೧೧೧-೧೩). [ಗುಟ್ಟಿ$_1$ + ಕಟ್ಟು$_1$]

ಗುಟ್ಟಿಗೆ 'ಗುಳಿಗೆ$_1$' ನೋ.

ಗುಟ್ಟು$_1$ (ನಾ). ೧. ರಹಸ್ಯವಾದ ವಿಷಯ; ಅಂತರಂಗವಿಚಾರ; ಗೌಪ್ಯ: ಗುಟ್ಟು ಪೇಳ್ವೆನಯ್ಯ ಒಂದಿಷ್ಟು ಲಾಲಿಸೊ (ಪುರಂದ. ೪-೯-೧): ಕವಿತಾಸುಲಕ್ಷಣಗಳ ಗುಟ್ಟನಱಿಯದೆ ಕಷ್ಟಸಾಧ್ಯವಹ ಕೃತಿಗೆ ಮನಗೊಟ್ಟಿಳೆಂದೆನ್ನ ನಗೆಗೀಡುಮಾಡದೆ . . . ಮನ್ನಿಪುದಿದಂ ಸರ್ವಜನರು (ಶ್ರೀರಾಮ. ೨-೪): ಇಬ್ಬರಾಡುವ ಗುಟ್ಟು ಕದ್ದು ಕೇಳುವ ಹೊಲೆಯ (ಗೀವಿಂ. ೧೫-೧೩): ನಮ್ಮ ಸಂಸಾರದ ಗುಟ್ಟು ಹೊರಜಗತ್ತಿಗೆ ಕಾಣುವುದಿಲ್ಲ (ಕಾವೇರಿ. ೧೯೦): ಸ್ವಲ್ಪ ಹತ್ತಿರ ಹೋದ ಕೂಡಲೇ ಗುಟ್ಟು ಬಯಲಾಗಿ ಹೋಯಿತು (ಬಾಣಳ. ೩೫): ಗುಟ್ಟಿಪ್ಪ ಸಾವಿರಾಳ ಪೆಟ್ಟು (ಗಾದೆ). ೨. (ಆಲಂ) ಕೆಚ್ಚು; ಸತ್ವ; ಗರ್ವ: ಮುಱಿಯೆ ವಿರಹಿಯ ಗುಟ್ಟು ಬೆಱಿಯೆ ಕುಸುಮೇಷು ಕುಕಿಲಿಱಿಯೆ ಕೋಗಿಲೆ ದುಃಖವಱಿಯೆ ಸುಖಿಜನಕೆ ಕಣ್ದೆಱೆದುದು ವಸಂತಮಾಸಂ (ಪದ್ಮರಾ. ೮-೩).

ಗುಟ್ಟುರಟ್ಟಾಗು=ರಹಸ್ಯವು ಬಯಲಾಗು: ಗುಪ್ತಚರನು ಮುಂದಾಗಿಯೇ ಅಲ್ಲಿಗೆ ಹೋಗಿದ್ದರೆ ಗುಟ್ಟುರಟ್ಟಾಗುವುದು (ಊತಕಾ. ೬).

[ದೇಶ ತಮಿ. ಕುಟ್ಟು; ತುಳು. ಗುಟ್ಟು; ಕೊಡ. ಗಂಟ್ಟೀ; ತೆಲು. ಗುಟ್ಟು]

ಗುಟ್ಟು$_2$ (ನಾ). ಹೊಗೆವಾಸನೆ (?): ಗುಟ್ಟಡರದೆ ಕಾದ ಚಿಲುಪಾಲು ಮಕ್ಷಿಕೋಚ್ಛಿಷ್ಟವಿಲ್ಲದ ಜೇನುತುಪ್ಪ ಕಟ್ಟುಬೀಳದ ಸಕ್ಕರೆಯಿಂದೆ ಸವಿವಾತ ನೆಟ್ಟನೆ ಪೇಳ್ವುದೆನ್ನೊಡನೆ (ಪೋಹಕ. ೨೩-೧). [< ಗುಪ್ಪು]

ಗುಟ್ಟುಗಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ಗುಟ್ಟಾಗಿಡು; ರಹಸ್ಯವಾಗಿಡು: ಈಗೆಲ್ಲಿ ನೆರವೇರಿದ ನಡೆನುಡಿಗಳನ್ನೆಲ್ಲ . . . ಗುಟ್ಟುಗಟ್ಟಿ, ಮಾತು ಬರಹಗಳಿಗೆರವಾಗದ ಎಚ್ಚರದ ನಿಚ್ಚಟರಾಗಿರಿ (ಮಂತ್ರಶ. ೮೪-೫).

[ಗುಟ್ಟು$_1$ + ಕಟ್ಟು$_1$]

ಗುಟ್ಟುಗಾಣಿಸು (ಕ್ರಿ). ಗುಟ್ಟನ್ನು ಬಹಿರಂಗಪಡಿಸು,-ಬಯಲು ಮಾಡು: ಗುಟ್ಟುಗಾಣಿಸದ ಪೊರ್ಕುಳದೀವುದುದಾತ್ತಸೌಖ್ಯಮಂ (ಹಾರಾಸ್ಯ. ೧-೧೩-೨೬). [ಗುಟ್ಟು$_1$ + ಕಾಣಿಸು]

ಗುಟ್ಟುಗೊಲೆ (ನಾ). ಗುಟ್ಟಾಗಿ ಮಾಡುವ ಕೊಲೆ; ರಹಸ್ಯವಧೆ: ಆ ಧೀರ ಸಮರ್ಥದಳವಾಯಿ ವಿಕ್ರಮರಾಯರೂ ಗುಟ್ಟುಗೊಲೆಯಾಗಿ . . . ಇವನಿಗೆ ರಾಜ್ಯಾಭಿಷೇಕವಾಗಬೇಕಾಯ್ತು (ಮಂತ್ರಶ. ೬೬-೩).

[ಗುಟ್ಟು$_1$ + ಕೊಲೆ$_2$]

ಗುಟ್ಟುನೆರೆ (ಕ್ರಿ). ಗುಟ್ಟಾಗಿ ಸೇರು; ರಹಸ್ಯವಾಗಿ ಕೂಡು: ನಿಮ್ಮ ಆಮಂತ್ರಣದಂತೆ ಕಟ್ಟುಸವಸದಿಂದ ಇಂದೂ ಗುಟ್ಟುನೆರೆದಿರುವ ಈ ಮಹಾಸಭೆಯು ನಿಮಗೆ ಸಿದ್ಧವಾಗಿರುವುದು (ಮಂತ್ರಶ. ೬೬-೧೯).

[ಗುಟ್ಟು$_1$ + ನೆರೆ$_1$]

ಗುಟ್ಟುಮಾಡು (ಕ್ರಿ). ಗುಟ್ಟಾಗಿಡು: ರಹಸ್ಯವಾಗಿಡು: ಅವನದು ಗುಟ್ಟು ಮಾಡುವ ಸ್ವಭಾವ (ರೂಢಿ). [ಗುಟ್ಟು$_1$ + ಮಾಡು$_1$]

ಗುಟ್ಟುಮಾತು (ನಾ). ರಹಸ್ಯವಾದ ಮಾತು: ಮೆತ್ತಗೆ ಗುಟ್ಟುಮಾತನ್ನು ಕಿವಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ (ಅಂಡೂ. ೪೬). [ಗುಟ್ಟು$_1$ + ಮಾತು$_1$]

ಗುಟ್ಟೆ 'ಗುಡ್ಡ$_2$' ನೋ.

ಗುಡ (ನಾ). ೧. ಬೆಲ್ಲ: "ಗುಟಿ ಗುಡಮುಮಕ್ಕುಂ" (ಕವಿಕಂ. ೨೦೮): ಓಷ್ಟೋದಕ ಗುಡ ಧಾತಕೀ ಸಂಯೋಗದಿಂದಮೆಂತು ಮದವಿಕಾರಮೆಸೆದಿಪ್ಪುದು (ಆದಿಪು. ೨-೯ ಪ): ಬುಧಸಮಿತಿ ಮೆಚ್ಚೆ ಪೇಟ್ವೆಂ ಮಧುರ ಗುಡ [ಪಾಠಂ. ರಸ]ಪ್ರಚುರ ವಚನರಚನೆಗಳಿಂದಂ (ಧಂಡೋಂಬು. ೧-೩೦): ತೈಲ ಘೃತ ಗುಡಪ್ರಕರ ರಸಭಾಂಡದುಗ್ರಾಣದೊಳ್ವನೆಗಳುಂ (ಜಬಪು. ೫-೫೦): ಕರದಿ ಗುಡವಿಹುದೆಂದು ಬೇವಿನ ತಿರುಳ ಮೆಲುವರೆ (ಗಗಶಾ. ೧೫-೨೦). ೨. ಚೆಂಡು, ಗೋಲಿ ಮುಂತಾದ ದುಂಡಾಗಿರುವ ವಸ್ತು. [ಸಂ.]

ಗುಡಗತಾಣ (ನಾ). ಒಂದು ಪ್ರದೇಶದ ಹೆಸರು: ಕಿಟು೯ಕಿಟಿ ಗುಡಗತಾಣವಮ್ ನೊಕ್ಕಿಗೋಡು ಮಣಲಿ ಮಕ್ಕಿಯುಸ್ಕ × × (ಮೈಆರಿ. ೧೯೦೮; ೧೦: 700). [?]

ಗುಡಗುಡಿ 'ಗುಡುಗುಡಿ' ನೋ.

ಗುಡಜೀರಿಗೆ (ನಾ). ಮದುವೆಕಾಲದಲ್ಲಿ ವಧೂವರರು ಪರಸ್ಪರ ತಲೆಯ ಮೇಲೆ ಹಾಕುವ ಜೀರಿಗೆ ಮತ್ತು ಬೆಲ್ಲ: ಗುಡಜೀರಿಗೆಯಿತ್ತು ಕರಗಳ ಕೂಡಿಸಿ ಹೊಡೆದರು ಸನ್ನೆಭೇರಿಗಳ (ಜನರಾ. ೯-೧೪೯). 'ಜೀರಿಗೆಬೆಲ್ಲ' ಪರಾ. [ಗುಡ + ಜೀರಿಗೆ]

ಗುಡಪಾಕ (ನಾ). ಬೆಲ್ಲದ ಪಾಕ: ಈ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ಹಾಕಿ ಪಟಕಗಳಿಗೆ ತಕ್ಕಂತೆ ಗುಡಪಾಕ ಮಾಡಿ ಕಲಸಿ (ಸಕವ್ಯ. ಪರಿ. ೪೪೬).

[ಗುಡ + ಪಾಕ$_2$]

ಗುಡಪಾನ (ನಾ). ಬೆಲ್ಲ ಸೇರಿಸಿದ ಪಾನೀಯ; ಬೆಲ್ಲದ ಪಾನಕ: ಗುಡಪಾನಂಗಳೊಳದ್ದೆ ಬೇವಿನ ಫಲಂ ಸ್ವಾದಪ್ಪುದೇ (ಸೋಮೇಶ. ೯೬).

[ಗುಡ + ಪಾನ]

ಗುಡಪಾಲ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ; ಹೂಲಿಗಿಡ; "ಪಾಂಡುಫಲೀ" (ಪಂಡಿತ). [ಸಂ.]

ಗುಡಪುಷ್ಪ (ನಾ). ಹಿಪ್ಪೆಮರ; ಮಧೂಕ: "ಮಧೂಕತರು ಗುಡಪುಷ್ಪಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೩೪-೯): "ಮಧೂಕಃ, ಗುಡಪುಷ್ಪಃ, ಮಧುದ್ರುಮಃ, ವಾನಪ್ರಸ್ಥಃ, ಮಧುಷ್ಠೀವಃ-ಈ ಹಿಪ್ಪೆಗಿಡ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೧೩).

[ಸಂ.]

ಗುಡಫಲ (ನಾ). ಗೋಣಿಮರ; ಪೀಲುವೃಕ್ಷ: "ಪೀಲುವೆಸಲ್ಗುಡಫಲಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೩೪-೮): "ಪೀಲುಃ, ಗುಡಫಲಃ, ಸ್ರಂಸೀ – ಇ ಗೋನುಮರ, ಗೋಗಿನಾರು ಪ್ರಸಿದ್ಧ. ಗೋಣೀಮರವೆಂದು ಕೆಲವರನ್ನುವರು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೧೩). [ಸಂ.]

ಗುಡಮೋಟಕೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ವನಸ್ಪತಿ: (ಮೈಜಗಿ. ೨೦-೩೯೫).

[?]

ಗುಡಯ (ನಾ). (?): ನೀರಿಲೆಯ ಬಡವೊಳಗೆಱಿಯ ಗದೆ ಕ ೨ ಗುಡಯ ಹಳಲಗದ್ದೆ ಖ ೨ ಬಾಳೆಯ ಗದ್ದೆ ಖ ೮ ಸಲಗೆ ಭೂಮಿಯೆಂಟುನೂಱು ಮಿನು ದರ್ಮಾರ್ತವಾಗಿ ಕೊಟ್ಟ ಕೊಡಗೆ (ಮೈಆರಿ. ೧೯೪೬, ೨೫-೬: 1492). [?]

ಗುಡಲು 'ಗುಡಿಲ್' ನೋ.

ಗುಡವಾಣ 'ಗುಡುವನ' ನೋ.

ಗುಡವಿಕಾರ (ನಾ). ಕಾಕಂಬಿ; ಗಡಿಗೆಬೆಲ್ಲ: "ಗುಡವಿಕಾರಂ ಫಾಣಿತಂ ಮತ್ಸ್ಯಂಡಿ [ಡಿ] ಖಂಡಶರ್ಕರೆ ಸಿತಾಪ್ಪಯುಮೆನಿಕುಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೯೪-೧೨). [ಗುಡ + ವಿಕಾರ]

ಗುಡಸು 'ಗಂಡಂಸು' ನೋ.

ಗುಡಾಕು, ಗುಡಾಕೆ. ಗುಡಾಖು (ನಾ). ಬೆಲ್ಲ, ಮಾದಕ ಹಾಗೂ ಸುಗಂಧ ದ್ರವ್ಯಗಳನ್ನು ಬೆರಸಿ ಹದಗೊಳಿಸಿದ ತಂಬಾಕು: ಗುಡಾಕನ್ನು ಪೈದರಾಬಾದಿನಿಂದಲೇ ತರಿಸುತ್ತಾರೆ (ಜಾರುದಾ. ೬೨). **ಗುಡಾಕೆ**: ಆಗ ಗುಡಾಕೆಯ ಗುಳಿಗೆಯನ್ನು ಹೊರತೆಗೆದು . . . ಹೊತ್ತಿಸಿ ಒಂದೆರಡು ದಮ್ಮು ಸೇದಿ ಮುದುಕನ ಕೈಗೆ ಒಪ್ಪಿಸಿದನು (ನಿಷ್ಕ್ರಮ. ೬೨). **ಗುಡಾಖು**: ಆ ನಾಯಿಕಸಾನಿಯು ಹೊಗೆಸೊಪ್ಪು, ಅಡಕೆ, ಎಲೆ, ನಸ್ಯ, ಗುಡಾಖು, ಭಂಗಿ . . . ಇವುಗಳನ್ನು ಅಂಗಡಿ ಇಟ್ಟುಕೊಂಡು ಕೂತುಕೊಂಡಳು (ಶೀಟೀಮಾ. ೪೫). [← ಹಿಂ. ಮರಾ. ಗುಡಾಕೂ]

ಗುಡಾಕೆ ‘ ಗುಡಾಕು ’ ನೋ.

ಗುಡಾಕೇಶ (ನಾ). ೧. ದಟ್ಟವಾದ ಕೂದಲುಳ್ಳವನು. ೨. ಅರ್ಜುನ. ೩. ಶಿವ. ೪. ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣ. [ಸಂ.]

ಗುಡಾಖು ‘ ಗುಡಾಕು ’ ನೋ.

ಗುಡಾಣ ‘ ಗುಡುವನ ’ ನೋ.

ಗುಡಾರ ‘ ಗೂಡಾರ ’ ನೋ.

ಗುಡಾರಗಟ್ಟು(ನಾ). ಗುಡಾರದ ಮಾದರಿಯಲ್ಲಿ ಮೇಲ್ಛಾವಣಿಯಿರುವ ಮನೆ; ಡೇರೆಯಂತಿರುವ ಮನೆ: ಎಂಟೆಂಟು ಮನೆಗಳಿದ್ದುವು ಅವರಲ್ಲಿ ಸ್ವಲ್ಪ ತೊಟ್ಟಿಗಳು ಸ್ವಲ್ಪ ಗುಡಾರಗಟ್ಟುಗಳು (ಡಂಗಾಳ್ಕ. ೩೪೮).
[ಗುಡಾರ (< ಗೂಡಾರ) + ಕಟ್ಟು$_2$]

ಗುಡಾರು ‘ ಗೂಡಾರ ’ ನೋ.

ಗುಡಾರೆ ‘ ಗೂಡಾರ ’ ನೋ.

ಗುಡಾಳಕ (ನಾ). ದಟ್ಟವಾಗಿರುವ ಕೂದಲುಳ್ಳವನು; ವಿಷ್ಣು: ವರಮುಕುಟಮಣಿಕಾಂತಿ ಪರಿಬಂಧುರ ಗುಡಾಳಕ ನಿಚಯ ಸುಮನೋಹರ ಚತುರ್ಭುಜಮೂರ್ತಿಯಲಿ ತೊಳತೊಳಗಿ ರಂಜಿಸಿದ (ನಿಭಾಗ. ೧೦-೩-೩೬). ‘ ಗುಡಾಕೇಶ ’ ಪರಾ. [ಸಂ. ಗುಡಾಲಕ]

ಗುಡಿ$_1$ (ನಾ). ೧. ಮಂಡಲ; ವೃತ್ತ; ಸುತ್ತು: ಪರಿವೇಷಃ, ಪರಿಧಿಃ– ೨ ಸೂರ್ಯ ಪರಿವೇಷವೆಂಬ ಗಗನಗುಡಿಯ ಹೆಸರುಗಳು (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೩೨). ‘ ಗುಡಿಗಟ್ಟು$_1$ ’ ಪರಾ. ೨. ಮೊತ್ತ; ಗುಂಪು; ಸಮೂಹ: ಪವಳದ ರನ್ನದ ಗುದಿಗಳ ಗುಡಿಗಳ್ ನವಮೌಕ್ತಿಕ ರಂಗದ ದಾಂಗುಡಿಗಳ್ ಮೆಱೆದವು (ರಾಜಶೇ. ೯-೪೧ ರಗಳೆ). ‘ ಗುಂಡಿಯಿಂಚು$_1$ ’ ಪರಾ.
[ದೇ॥ ತೆಲು. ಕೊಲಾ. ಗುಡಿ]

ಗುಡಿ$_2$ (ನಾ). ೧. ಬೆಟ್ಟದ ತಂದಿ,– ಶೃಂಗ: (?). ೨. ಧ್ವಜ; ಬಾವುಟ; ಪತಾಕೆ: ಗುಡಿ ಶಂಖಂ ಚಾಮರಂ ಬೆಳ್ಗೊಡೆ (ಎಇ. XIII, ೩೩೦-೧೩; ೨೨೨); ಬಿಡುಮುತ್ತಿನ ರಂಗವಲಿ ಮಿಳಿರ್ವ ದುಗುಲದ ಗುಡಿ (ಪಂಪಭಾ. ೩-೨); ನಭಕೆ ನೆಗಪಿ ಪೊಳೆವ ಗುಡಿಯಿಂ ಪತಾಕಾಳಿಯಿಂ ಶೋಭಿಸುತೆ ತದ್ಗುರುವರಂ (ಪದ್ಮರಾ. ೩-೫೦); ನುಡಿಯು ಭಂಡರು ಕೆಲರು ಸಿಂಧದ ಗುಡಿಯು ಭಂಡರು ಕೆಲರು (ಕುಮ್ಯಾಕ. ೧೩-೫). ೩. ಹೊಸವರ್ಷದಂದು ಮನೆಯ ಬಾಗಿಲುಗಳಲ್ಲಿ ನೆಡುವ ಜಯಸ್ತಂಭ ಮತ್ತು ಅಂದು ಆಚರಿಸುವ ಹಬ್ಬ. ‘ ಗುಂಡಿಪಾಡಿವ ’ ಪರಾ.
[ದೇ॥ ತಮಿ. ಮಲ. ತುಳು. ಕೊಡ. ತೆಲು. ಕೊಡಿ]

ಗುಡಿ$_3$ (ನಾ). ೧. ಮನೆ; ಕುಟೀರ; ಗುಡಾರ: “ ದೂಷ್ಯಂ, ಸ್ಥೂಳಂ, ಪಣಕುಟೀ, ಗುಣಲಯನೀ, ಕೇಳಿಕಾ-ಈ ೫ ಗುಡಿ ” (ಹಲಾಯು. ೭೪-೩೯೭); ಬೀಡಿಂಗೆ ಬೀಡುವಿಡಲ್ ನೆಲನುಂ . . . ಗುಡಿಯು ಗೂಂಟಕ್ಕೆ ಬಲ್ಲಡವಿಗಳುಂ (ಪಂಪಭಾ. ೯-೧೦೪ ವ); ಗುಡಿಗುಡಿ ಕೇರಿಕೇರಿಯೊಳು ವಂದನಮಾಲೆಗಳೆತ್ತ ನೋಟ್ಟಿಡಂ (ಪುಣ್ಯಾಸ್ರ. ೭-೮೧). ೨. ದೇವಾಲಯ; ದೇವಸ್ಥಾನ: ಗುಡಿಯುಂ ಪೊಕ್ಕೀರೆಟ್ಟಿಗದೊಡೆಯುಂ ಸೋಮೇಶ್ವರಂಗೆಱಗಿ . . . ತದ್ಭಕ್ತಂ (ಉದ್ಭಟ. ೧೧-೭೭); ಗುಡಿಯು ಪಾತಾಡುವಂದದೊಳೋರ್ವನೊಳಗಿರ್ದು ನುಡಿದರನ್ನರ ಕಿವಿಗೆ ಪ್ರತಿಶಬ್ದದಿಂದಾಗಲೊಡನೆ ತಾಂ ಕೇಳಬಂದಂತೆ (ಜಬಪು. ೧-೩೦); ನಳಿನದಳಾಕ್ಷನ ಗುಡಿಯ ಶಿಖರದ ಮೇಲಳವಟ್ಟುದು ಪೊನ್ನ ಕಳಸ (ಕಂನವಿ. ೭-೭೮); ಗುಡಿ ಬಸದಿಯ ಜಿನನೆ ಜಗಕ್ಕೊಡೆಯಂ ಬೇರಿನ್ನು ದೈವಮುಂ ಗುಡಿಯುಂ ಪೇಳ್ವೊಡವಿಯೊಳಳವೆ (ವೃಷವಿ. ೩೪-೧೨). ೩. ವಿತಾನ; ಮಂಟಪ: ವಸುಧೆಗೆ ಗುಡಿ ಕವಿದಂತೆಣ್ದೆಸೆಯುಂ ಬಾಸಣಿಸಿ . . . ಎಸೆದುದು ಭುವನೈಕಭವನದಂತಾ ಭೂಜಂ (ಜಗವಿ. ೪-೪೭). ೪. ಕೆತ್ತನೆಕೆಲಸ; ಕುಶಲಕೈಗಾರಿಕೆ. ‘ಗುಂಡಿಕೈಗಾರಿಕೆ’ ಪರಾ. ೫. ಬಣ್ಣದ ಕೆಲಸ; ವರ್ಣ ಲೇಪಿಸುವಿಕೆ. ‘ ಗುಡಿಕಟ್ಟು$_3$ ’ ಪರಾ.
[ದೇ॥ ತಮಿ. ಮಲ. ಕಂಡಿ; ತುಳು. ಗುಡಿ; ಕೊಡ. ಕುಡಿ; ತೆಲು. ಗುಡಿ./ಸಂ. ಕುಟಿ]

ಗುಡಿ$_4$ (ನಾ). ಮಂಖವಾಡ; ಮುಸುಕು. ‘ಗುಡಿಗುಮ್ಮ$_1$’ ಪರಾ.
[ದೇ.॥ ತುಳು. ಗುಡಿ]

ಗುಡಿಕ (ನಾ). ಧನಿಯ; ಕೊತ್ತುಂಬರಿ: “ ಗುಟಿಕ ಕೊತುಂಬರಿ ” (ಅಕಾನಿ. ೯-೨೩). [?]

ಗುಡಿಕಟ್ಟಿಸು ‘ ಗುಡಿಗಟ್ಟಿಸು ’ ನೋ.

ಗುಡಿಕಟ್ಟು$_1$ ‘ ಗುಡಿಗಟ್ಟು$_1$ ’ ನೋ.

ಗುಡಿಕಟ್ಟು$_2$ ‘ ಗುಡಿಗಟ್ಟು$_2$ ’ ನೋ.

ಗುಡಿಕಟ್ಟು$_3$ ‘ ಗುಡಿಗಟ್ಟು$_3$ ’ ನೋ.

ಗುಡಿಕಾರ ‘ ಗುಡಿಗಾರ ’ ನೋ.

ಗುಡಿಕೈಗಾರಿಕೆ (ನಾ). ೧. ಕೆತ್ತನೆಯ ಕೆಲಸ,–ಉದ್ಯಮ. ೨. ಮನೆಗಳಲ್ಲಿ ಮಾಡಬಹುದಾದ ಸಣ್ಣ ಪ್ರಮಾಣದ ಕೈಗಾರಿಕೆ; ಗೃಹಕೈಗಾರಿಕೆ: ಹಳೆಗಾಲದ ಯಾವ ಗುಡಿಕೈಗಾರಿಕೆಗಳೂ ಇಂದು ಉಳಿಯುವುದು ಕಷ್ಟ (ಗೊಂದಾರ.೧೯೭); ಕಾಲಕ್ರಮೇಣ ದರಿದ್ರಾವಸ್ಥೆಗೆ ಇಳಿದುಹೋದ ಗುಡಿ ಕೈಗಾರಿಕೆ ಅದು (ನಡುಗೋ. ೦೪); ಗುಡಿಕೈಗಾರಿಕೆಗಳು ಬಲಗೊಳ್ಳುತ್ತಲೇ ಇವೆ (ಐಶಿಸಂ. ೪೨). [ಗಂಡಿ$_3$ + ಕೈಗಾರಿಕೆ]

ಗುಡಿಗ (ನಾ). ಕೆತ್ತನೆ ಕೆಲಸದವನು; ಕುಶಲಕರ್ಮಿ (?): ಅಸಗನ ಮುನಿಸು ಕತ್ತೆಯ ಸ್ನೇಹ ಸರ್ಪನ ಮುನಿಸು ಕಪ್ಪೆಯ ವಿವಾಹ ಸಬರನ ಸೊಪ್ಪುಡಿಗೆ ಗುಡಿಗನ ಮನೆಯಂತೆ ಇವು ಅಡಗಿಹ ಭೇದವನಱ ಆತುರ ವೈರಿಮಾರೇಶ್ವರಾ (ನಗಮಾ. ೫೭). ‘ ಗುಡಿಗಾರ ’ ಪರಾ.
[ಗುಡಿ$_3$ + – ಗ$_2$]

ಗುಡಿಗಟ್ಟಿಸು, ಗಂಡಿಕಟ್ಟಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಉತ್ಸವಕ್ಕಾಗಿ ಊರಲ್ಲಿ ಬಾವುಟಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟಿಸು: ಪೊಟಲ ಬೀದಿವೀದಿಗಳನಿತುಮನೋರಂತೆ ತಳಿದು ಗುಡಿಗಟ್ಟಿಸಿ (ಆದಿಪು. ೫-೮); ಗುಡಿಗಟ್ಟಿಸಿ ಬದ್ಧವಣಮನೆಡೆಯುಡುಗದೆ ಪೊಯ್ಸಿ (ನೇಮಿಪು. ೧೦-೦೭೩); ಪುರದೊಳ್ ಕೂಡೆ ಗುಡಿಗಟ್ಟಿಸಿ ಮೃದು ಮೃದಂಗ ನಿಸ್ಸಾಳ ಭೇರೀ ಶಂಖ ಕಹಳೆಗಳ ಬಹಳ ಧ್ವನಿಯುಣ್ಮೆ . . . ಪುತ್ರೋತ್ಸವಂ ಕೊಂಡಾಡಿ ಸಕಲಸಂಭ್ರಮದಿಂದರಮನೆಗೆ ಬಂದು (ನಂಬಿರ. ೨-೯೦). ೨. ರೋಮಾಂಚನವನ್ನುಂಟುಮಾಡು: ಕುಟಿಲಾಳಕಿಯರ ನುಣ್ಗಲ್ಲ ತೊಂಡೆವಣ್ದುಟಿಯ ಕರ್ದುಕಿ ಮೆಯ್ನವಿರ ಸುಟಿಯಿಂದ ಗುಡಿ ಗಟ್ಟಿಸುವ ಮಾಗಿಯ ಹಿಮ ವಿಟನಂತೆ ಕಣ್ಗೆ ರಂಜಿಸಿತು (ಮೋಹತ. ೪-೪೫). **ಗುಡಿಕಟ್ಟಿಸು**: ೧. ಭೂಪತಿ ಪುರದೊಳಗೆ ಗುಡಿಕಟ್ಟಿಸಿದನತ್ಯಧಿಕಹರ್ಷದಲಿ (ಕುಮ್ಯಾಸ. ೦೩-೫). [ಗುಡಿಗಟ್ಟು$_2$ + – ಇಸು$_3$]

ಗುಡಿಗಟ್ಟು$_1$, ಗುಡಿಕಟ್ಟು$_1$ (ಕ್ರಿ). ೧. ಮಂಡಲಾಕಾರವಾಗು; ಚಂದ್ರ, ಸೂರ್ಯಬಿಂಬಗಳ ಸುತ್ತ ಪರಿವೇಷ ಕಟ್ಟು: ಗಗನದೊಳೊಡ್ಡುಗಟ್ಟಿ ಬೆಳಗಾ ಬರುತಿರ್ಪುದದಲ್ತು . . . ಜನಕಂ ಬರುತಿರ್ದಪನೆಂದು ಕಣ್ಬೊಲಂಬುಗೆ ನಲಿದತ್ತು ದಿಟ್ಟವೆಳಗಿಂ ಗುಡಿಗಟ್ಟಿ ಪುರಾಂಗನಾಜನಂ (ಪಂರಾಮಾ. ೫-೨೭); ಚಂದ್ರಂಗೆ ಗುಡಿಗಟ್ಟಿದಂತೆ (ಸೌಗಂಧಿ. ೧೩೦-೦೨)

೨. ಸುತ್ತುಹಾಕು ; ಪ್ರದಕ್ಷಿಣೆಮಾಡು : ಒರ್ವ ಶಿಶುವಂ ಮಕ್ಕಳೆಲ್ಲಂ ಬಿಟ್ಟೋಡಿ ಪೋಗಲಲ್ಲಿಗೆ ಮತ್ತಗಜಂ ಪರಿತಂದು ಬಲವಂದು ನಿಂದು ಗುಡಿಗಟ್ಟಿ ಪೊಡಮಟ್ಟು ಪೋದುದು (ನಂದಿರ. ೨-೪೩). ೩. ಸುತ್ತುಗಟ್ಟು ; ಸುತ್ತಲೂ ಆವರಿಸು ; ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರು : ದೂತರೆ ತರೆ ಬಂದ ಸಬ್ಬವದ ಮಾತುಗಳಂ ಗುಡಿಗಟ್ಟಿ ಕೇಳರೇ (ಪಂಪಭಾ. ೪-೧೦೦) : ಸುರರು ಗುಡಿಗಟ್ಟಿದರು ಮುತ್ತಿದ ತರುಚರರು ಹಿಮ್ಮೆಟ್ಟಿದರು (ಕೂರಲಾ. ೬-೫-೮); ಸಲೆ ಪ್ರಾಣಲಿಂಗಂ ಸಂಬಂಧಿಯಂ ಮಾಡಿ ಮತ್ತೊಲಿದು ನಿಜಸುಖಮಿತ್ತು ಪೋಗಲಾತನ ಮಂತ್ರಿಕುಲಮಿರದೆ ಗುಡಿಗಟ್ಟಿ ಮಿಗೆ ಸಮಾಧಿಸ್ಥಿತನ ಮಾಡಿ ಪೋಗಲ್ಕೆ (ಬಬಪು. ೫೬-೭೩) : ಶರಣರು ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಗುಡಿಗಟ್ಟಿದರು (ಭಕ್ತಬ. ೯೯). ೪. ಕೂಡಿಸಿ ಕಟ್ಟು : ಕದರಿದ ಕೇಶಪಾಶಗಳ ಗುಡಿಗಟ್ಟಿ ಮುಖ ಮಿಧುಂತುದಗೆ ಕಾಣಿಕೆಯಿತ್ತು ತೆರದಿ ಕೋಪಾಗಾರಮಂ ತಡೆಯದೊಳಪೊಕ್ಕು (ಚಂಕಾರಾ. ೨-೫-೨೯). ಗುಡಿಕಟ್ಟು$_1$: ೩. ಗಿಡಗಿಡದಿ ಕುಳಿತ ಪಕ್ಷಿಗಳೆಲ್ಲ ನೋಡುತಲಿ ಹಿಡಿದು ಜೇನುತುಪ್ಪ ತಂದು ಬಾಯಿವಳಗ ಹಾಕಿ ಗುಡಿಕಟ್ಟಿ ನಿಂತವು ಬಿಸಿಲು ಬೀಳದೆ ಶಿಶುವಿಗೆ (ಕಡಾರ್ಕ. ೨೯೪). [ಗುಡಿ$_1$ + ಕಟ್ಟು$_1$]

ಗುಡಿಗಟ್ಟು$_2$, ಗುಡಿಕಟ್ಟು$_2$ (ಕ್ರಿ). ೧. ಬಾವುಟವನ್ನು ಕಟ್ಟು ; ಧ್ವಜವನ್ನು ಏರಿಸು : ನೀರದಪಥದೊಳ್ ತಗುಳ್ದರಿಗನಂ ಪೊಗಟ್ಬಾಡಿದಸಂದು ದಂಡಕಾಷ್ಠದ ತುದಿಯೊಳ್ ಪಳಂಚಲೆಯೆ ಕೋವಣಮಂ ಗುಡಿಗಟ್ಟಿ ನಾರದಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧೩-೨೦೯) : ಗುಡಿಗಟ್ಟುವ ಪೌರಜನದಿಂ ಗಳಿಗೆವಟ್ಟಲ ನಾರ್ಮೆವ ಡೋಯಿಸರಿಂ (ರಾಜಶೇ. ೮-೫೪) : ಸಮಾಜದ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಮಾತಿನಲ್ಲಿ ಮಾಡಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಅವನ ಕೀರ್ತಿ ಗುಡಿಗಟ್ಟುತ್ತಿತ್ತು (ನಾಡೋಜ. ೧೩). ೨. ಮೈಗೂದಲು ನಿಮಿರು ; ನವಿರೇರು ; ರೋಮಾಂಚನವಾಗು : ಮಹೇಂದ್ರನು ಮಾಡುವ ಸತ್ಕಾರವನೂಹಿಸಿ ನೋಡಿ ಪ್ರಹ್ಲಾದಂ ದೇಹದೊಳಗೆ ಗುಡಿಗಟ್ಟಿ ತಳೆದನು ಪ್ರಹ್ಲಾದನನೆಂಬ ನಾಮವನು (ಅಂಜಚ. ೫-೧೪): ಪುಳಕಂ ಸಂದಣಿಸಿ ತನುವಿನೊಳ್ ಗುಡಿಗಟ್ಟಿ ಬೆಮರ್ವನಿಗಳಿಂದಂಗಯುಷ್ಟಿ ತೊಪ್ಪನೆ ತೋಯೆ (ಪದ್ಮರಾ. ೬-೩೮). ೩. ಎದ್ದುನಿಲ್ಲು ; ನೆಟ್ಟಗಾಗು : ನಿಟ್ಟಸಲಕ್ಷಿಯು ಬೆಂಡೆದ್ದು ನವಿಗುರ್ಡಿಗಟ್ಟಿತು (ಮೋಹತ. ೧೧-೪೩). ೪. ಸಂತೋಷಗೊಳ್ಳು ; ಉತ್ಸಾಹಗೊಳ್ಳು : ಉರಿಪೆರ್ದೆಯಾಱ ಚಿಂತಿಪ ಮನಂ ಗುಡಿಗಟ್ಟಿ . . . ಸ್ಮಿಟನೊಳಿಂತನಗೀಗಳೀ ವನಾಂತರದೊಳ್ ಕಾಣಲಕ್ಕುಮೊ ಮಱೀಯ ಮನೋರಥ ಜನ್ಮಭೂಮಿಯಂ (ಪಂಪಭಾ. ೫-೧೪) : ಅಂತಱಮೆ ಚಂದ್ರೋದ [ಯೋಲ್ಲಸಿತ]ಯಮ್ಮದಧಿವೇಲೆಯಂತೆ ಸಮಕರಧ್ವಜೆಯಾಗಿ ಮನದೊಳಗೆ ಗುಡಿಗಟ್ಟಿ ಮಹಾಶ್ವೇತೆಯಲ್ಲಿಗೆ ಪೋದಪ್ಪೆಂ (ಕಾದಂಬ. ೫೮೩) : ಹಂಜರ ಬಲ್ಲಿತ್ತೆಂದು ಅಂಜದೆ ಓದುವ ಗಿಳಿಯೇ ಎಂದೆಂದು ಅಳಿಯೆನೆಂದು ಗುಡಿಗಟ್ಟಿದೆಯಲ್ಲಾ (ಬಸವ. ೧೬೩) : ಮನದೊಳಗೆ ಗುಡಿಗಟ್ಟಿದನು ಮಾನಿನಿಯ ಕರುಣಾಪಾಂಗ ರಸಬಾಜನವು ಪುಣ್ಯವಲಾ ಯೆನುತ ಬೀಳ್ಕೊಂಡನಗ್ರಜೆಯ (ಕುವ್ಯಾ ವಿ. ೨-೪೯). ಗುಡಿಕಟ್ಟು$_2$: ೧. ಉತ್ತರೀಯವಸನದಿಂ ಗಡಿಕಟ್ಟಿಕೊಂಡತಿ ತ್ವರಿತ ಗತಿಯಿಂ ಪೋಗೆ (ಕುಸುಮಾ. ೧೫-೯೩ ವ). ೪. ಹಾರುವೆನಯ್ಯಾ ಭಕ್ತರ ಬರವ ಗುಡಿಕ[ಪಾಠಾಂ. ಗ]ಟ್ಟಿ (ಬಸವ. ೭೦೫). [ಗುಡಿ$_2$ + ಕಟ್ಟು$_1$]

ಗುಡಿಗಟ್ಟು$_3$, ಗುಡಿಕಟ್ಟು$_3$ (ಕ್ರಿ). ೧. ದೇವಸ್ಥಾನವನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸು : ನಿನ್ನ ಸೀಳಿದ ಹೋಳೆ ನಾಳೆ ಗುಡಿಗಟ್ಟುವುವು ಇಂದಿನೀ ನಿನ್ನ ಸೆರೆಗೆ (ದ್ರಾಕ್ಷದಾ. ೬೫-೫). ೨. ದೃಢವಾಗು : ತಮ್ಮ ನುಡಿ ಗುಡಿಗಟ್ಟಿದರೆ ಸರಿ ಜಗವೆ ನೀನೆಂದಂತೆ (ಹ್ರದಪ. ೪೬-೬). ಗುಡಿಕಟ್ಟು$_3$: ೧. ಭರತಭೂಮಿಯಾರಿಗಾಗಿ ಗುಡಿಕಟ್ಟಿ ಪುನಃ ಪುನಃ ಪೂಜಿಸಬೇಕೋ ಆ ದೇವಿಯರಿಬ್ಬರು– ಹಿಮಗಿರಿಯ ‘ಗೌರಿ’; ವಾಲ್ಮೀಕಿಯ ‘ಸೀತೆ’ (ಧರ್ಮಸಾ. ೭೮). ೩. ಬಣ್ಣವನ್ನು ಬಳಿ : “ಗುಡಿಕಟ್ಟು (ಗುಡಿ + ಕಟ್ಟು) – ವರ್ಣಪೂರರೇಖಾಯಾಂ (ಕುಂಡಲೀಕರಣಂ)” (ಕಮುಧಾ). [ಗುಡಿ$_3$ + ಕಟ್ಟು$_1$]

ಗುಡಿಗಟ್ಟು$_4$ (ನಾ). ಗುಡಿಯ ರಚನೆ : ದೇವಸ್ಥಾನ ನಿರ್ಮಾಣ : ಇನ್ನಿಡಿಕಿಱಿದ ಗುಡಿಗಟ್ಟುಗಳನು ದೇವಾಲಯದ ಗಡಣಗಳನು (ರೇಪಡ. ೫-೫). [ಗುಡಿ$_3$ + ಕಟ್ಟು$_2$]

ಗುಡಿಗಾರ, ಗುಡಿಕಾರ (ನಾ). ೧. ಮರದಿಂದ ಬೊಂಬೆ ಮೊದಲಾದ ಕೆತ್ತನೆ ಕೆಲಸವನ್ನು ಮಾಡುವವನು : ಸೊರಬ ಸಾಗರದ ಗುಡಿಗಾರರು ಕೆತ್ತುವ ಶ್ರೀಗಂಧದ ಮತ್ತು ದಂತದ ಸಣ್ಣಸಣ್ಣ ವಿಗ್ರಹಗಳು ಸಣ್ಣ ಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿ ಸುಂದರವೆನಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತವೆ (ಮೈಪಾಸು. ೫೩). ೨. ಬಣ್ಣ ಹಾಕುವವನು : ಇಷ್ಟು, ಗುಡಿಗಾರ ಬರೆಯುವುದಾದರೆ ಬರೆಯಬಹುದಾದ ಪಾಟಾಳಿ ಪರಮಯ್ಯನ ಚಿತ್ರ (ಹಹಸ. ೪೫) : **ಗುಡಿಕಾರ** : ೧. ಚಿತ್ರಕಾರನ ವರ್ಣವೈಶಿಷ್ಟ್ಯವನ್ನು, ಗುಡಿಕಾರನ ಹಸ್ತಚಳಕವನ್ನು, ಶಿಲ್ಪಿಯ ಪ್ರತಿಸೃಷ್ಟಿ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವನ್ನು ಕಾಣಬಹುದು (ಚಿದೇವ. ೪೯).

[ಗುಡಿ$_3$ + – ಕಾರ$_1$ (< – ಕಾಱ)]

ಗುಡಿಗಿ (ನಾ). = ಗಂಡಿಗಿಚಲ್ಲಣ : “ಉದ್ದ ಸಣ್ಣಾದ ಚೊಣ್ಣ” (ಜಾನಕೋ. ೪೯). [←ಹಿಂ. ಗಂಡಗೀ: ಮರಾ. ಗಂಡಘೀ]

ಗುಡಿಗಿಚಣ್ಣ ‘ಗುಡಿಗಿಚಲ್ಲಣ’ ನೋ.

ಗುಡಿಗಿಚಲ್ಲಣ, ಗುಡಿಗಿಚಣ್ಣ, ಗುಳಗಿಚಣ್ಣ, ಗುಳಗಿಚೊಣ್ಣ (ನಾ). ಮೊಳಕಾಲಿನವರೆಗೆ ಇರುವ ಚಲ್ಲಣ : ಅಮರಾವತಿ ಮತ್ತು ನಾಗಾರ್ಜುನಕೊಂಡದ ಕೆತ್ತನೆಯ ಕೆಲಸಗಳಲ್ಲಿ ಕೆಲವರು ಪುರುಷರು ಗುಡಿಗಿಚಲ್ಲಣಗಳನ್ನೂ ಅಂಗಿಗಳನ್ನೂ ಧರಿಸಿದ್ದಂತೆ ಕಾಣಿಸಲಾಗಿದೆ (ದಭಾಇ. ೫೬). **ಗುಡಿಗಿಚಣ್ಣ** : (ಕ). **ಗುಳಗಿಚಣ್ಣ** : ಗಂಡು ಉಡಗರಿ ಉಟ್ಟು ಗುಂಡಿ ಮುಂಡಾಸ ಸುತ್ತಿ ಗುಳಗಿಚಣ್ಣಾವ ತೊಡಬೇಕ (ಲೋಕಗೀ. ೨೩೦). **ಗುಳಗಿಚೊಣ್ಣ** : ಗುಳಗಿಚೊಣ್ಣದವರು ಗುಂಡೀ ಮುಂಡಾಸದವರು (ಲೋಕಗೀ. ೨೦೩). [ಗುಡಿಗಿ + ಚಲ್ಲಣ]

ಗುಡಿಗುಂಡಾರ ‘ಗುಡಿಗೂಡಾರ’ ನೋ.

ಗುಡಿಗುಡಿ ‘ಗಂಡುಗುಡಿ’ ನೋ.

ಗುಡಿಗುಮ್ಮ$_1$ (ನಾ). (ಕರಾ) ಮುಸುಕು ಹಾಕಿಕೊಂಡು ಬರುವ ಗುಮ್ಮ. [ಗುಡಿ$_4$ + ಗುಮ್ಮ$_1$]

ಗುಡಿಗುಮ್ಮ$_2$ (ನಾ). ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಪ್ರಾಣಿ : ನರಿ ಬೆಕ್ಕು ಗುಡಿಗುಮ್ಮ ಕರಡಿ ಸಾರಂಗವು (ಎಬಕಾ. ೧೨೦-೧೧). [?]

ಗುಡಿಗೂಡಾರ, ಗುಡಿಗುಂಡಾರ (ನಾ). ಗಂಡಿಸಲು; ಗುಡಾರ: ಪುರದೊಳಗೆ ಹೇರಾಳ ಹಬ್ಬದ ಹರಹಿನಲಿ ಬೀಡಾರ ಭಿಕ್ಷಾಚರಿತರಿಗೆ ದೊರಕುವುದೆ ಗುಡಿಗೂಡಾರ ಸಂತತಿಗೆ (ಕುವ್ಯಾ ಆ. ೧೩-೬). **ಗುಡಿಗುಂಡಾರ** : ಬಿಚ್ಚಿ ಗುಡಿಗುಂಡಾರವನು ಕಣಿಯ ಕೇಳಿರೊ (ಎಬಕಾ. ೧೪೩-೫೩) : ಅಲ್ಲಿ ಗುಡಿಗುಂಡಾರ, ಪತಾಕೆ ಪಲ್ಲಕ್ಕಿ, ಮಿಾನ, ಮೊಸಳೆ ಇರಬಹುದು (ನಿರಾಥ. ೦೬೯): ಗುಡಿಗುಂಡಾರಗಳು ಜನರಿಂದ ತುಂಬಿಹೋಗಿದ್ದವು (ದ್ಯಧನಿ. ೪) : ಬಹುತರ ಹಾಳುದೇವಾಲಯ, ಸಾರ್ವಜನಿಕ ಗುಡಿ–ಗುಂಡಾರಗಳೇ ವಸತಿಸ್ಥಾನಗಳಾಗಿರುತ್ತಿದ್ದವು (ಶರೀಷ. ೬೦).

[ಗುಡಿ$_3$ + ಗೂಡಾರ]

ಗುಡಿಗೂಱು ‘ಗುಡುಗೂಱು’ ನೋ.

ಗುಡಿಗೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಯುಧ : ಕೊಡಲಿಯೆಂದೂ ತ್ರಿಶೂಲವೆಂದೂ ವಜ್ರಮುಷ್ಟಿಯೆಂದೂ ಗದೆಯೆಂದೂ ಗುಡಿಗೆಯೆಂದೂ ನೇಗಿಲುಯೆಂದೂ . . . ಯಾ ಮೂವತ್ತೆರಡು ಆಯುಧಗಳ ಹೆಸರು (ಐರ್ಮಟೀ. ೨-೩೬).

[P ಇದು ‘ಗುದಿಗೆ’ ಎಂಬುದರ ಅಪಲಿಖಿತವಿರಬಹುದು]

ಗುಡಿಗೇಱಿ^{3} (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು. P ಈಗಿನ ಧಾರವಾಡ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಗುಡಿಗೇರಿ : ಆನೆ ಸೆಜ್ಜೆಯ ಬಸದಿಗೆ ತಾಮ್ರಶಾಸನ

ಮರ್ಯ್ಯಾದೆಯಿಂದಾಳ್ವ ಗುಡಿಗೆಱೆಯ ಭೂಮಿಯೊಳಗೆ ಪಡುವಣಪೊಲಂ (ಇಅ. XVIII, ೩೯-೨೦ ; ೧೧೧). [ಗುಡಿ? + ಕೆಱೆ³]

ಗುಡಿಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). (ಆಲಂ) ಹೆಸರುವಾಸಿಯಾಗು; ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಂ: ನಾಡುಗಳೊಳೆಲ್ಲ ಕನ್ನಡನಾಡೆ ಮೇಲಂತೆ . . . ಆದರೊಳಗೆ ಗುಡಿಗೊಂಡ ಪಾಲುಮನೆ ಮೇಲಂತೆ (ನಡದಾ. I, ೪೩೩).

[ಗುಡಿ$_2$ + ಕೊಳ್$_1$]

ಗುಡಿಗೊಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ಗುಡಿಯನ್ನಾಗಿ ಮಾಡು ; ದೇವಾಲಯವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಂ : ಬಯಲನೊಂದು ಗುಡಿಗೊಳಿಸುತಿಹಳು ಒಳುಬಾಳ ಹರಕೆ ಎಂದು (ಸೂರ್ಯಪಾ. ೭೪-೮). [ಗುಡಿ$_3$ + ಕೊಳ್$_1$ + – ಇಸು$_3$]

ಗುಡಿಗೋಪುರ (ನಾ). ಗುಡಿಯಂ ಗೋಪುರ ; ದೇವಸ್ಥಾನದ ಶಿಖರ : ಗುಡಿಗೋಪುರಕ್ಕು ಬಲೆ ಬೀಸಿ ಬಂದ ಅಗೊ ಬೆಳಕು ಬೇಟೆಗಾರ (ಮುಕ್ತಕಂ. ೨೯-೪) ; ದೂರದೇಶದ ಯಾತ್ರಿಕರು . . . ಕಂಡ ಗುಡಿಗೋಪುರಕೆ ಕೈಮುಗಿಯುತ್ತ ಅಲ್ಲಿಯೆ ನಿಂದರು (ನೆಲಮು. ೦೧-೦೨).

[ಗುಡಿ$_3$ + ಗೋಪುರ]

ಗುಡಿಚಾಪೆ (ನಾ). (ಉಕ) ಗುಡಿಸಲು, ಚಾಪೆ ಮೊದಲಾದ ಎಲ್ಲ ಇದ್ದ ಬಿದ್ದ ಸಾಮಾನು.

ಗುಡಚಾಪೆಕಟ್ಟಸು=ಗಂಟುಮೂಟೆಸಹಿತವಾಗಿ ಸ್ಥಳ ಬಿಟ್ಟು ಹೊರಡುವಂತೆ ಮಾಡಂ: ಉರಿಯೋ ಕಟಗೀ ವ್ಯಾಲ ನನ್ನ ಹಾಕಿ ಸುಟ್ಟರ ಕೊಳ್ಳಿದವ್ವಾಗಿ ಜನ್ಮಜನ್ಮಾಂತರದೊಳಗ ನಿನ್ನ ಗುಡಚಾಪಿಕಟ್ಟ ಸತೇನಿ (ಸಮಜೀ. ೨೦೫). **ಗುಡಚಾಪೆಕಟ್ಟು** = **ಗುಡಿಚಾಪೆಕಿತ್ತು**: ಇನ್ನೇನು ಆರೇಳು ತಿಂಗಳಾದಾಗ ಅವರು ಗುಡಚಾಪಿಕಟ್ಟಿಕೊಂಡ ಹೊರಡಬೇಕಾಗ್ಯತಿ ನಮ್ಮ ದೇಶಾ ಬಿಟ್ಟು (ಮೂಡಿಮು. ೬೦). **ಗುಡಿಚಾಪೆಕಿತ್ತು**=ಗಂಟುಮೂಟೆ ಸಹಿತವಾಗಿ ಸ್ಥಳಬಿಟ್ಟು ಹೊರಡಂ; ಕಂಬಿಕೀಳು ; ಎತ್ತಂಗಡಿ ಮಾಡು : ಈ ಊರನ್ನೇ ಬಿಟ್ಟು ಗುಡಿಚಾಪೆಕಿತ್ತಿದ್ದೇವೆ (ಅನನಾ. ೫೬).

[ಗುಡಿ$_3$ + ಚಾಪೆ]

ಗುಡಿದುಂಬಿಸು (ಕ್ರಿ). ಉತ್ಸವಕ್ಕೆ ಹೋದ ದೇವರನ್ನು ಗುಡಿಗೆ ಕರೆದು ಕೊಂಡು ಬರು,–ಪ್ರವೇಶಮಾಡಿಸು : ವಾದ್ಯಸಮೇತ ವೈಭವಯುತವಾದ ಮೆರವಣಿಗೆಯಲ್ಲಿ ವಿಗ್ರಹವನ್ನು ತಂದು ಗುಡಿದುಂಬಿಸುತ್ತಾರೆ (ಪ್ರವಾಇ. I, ೪೧೧). 'ಮನೆದುಂಬಿಸು' ಪರಾ.

[ಗುಡಿ$_3$ + ತುಂಬಿಸು]

ಗುಡಿದೇವ (ನಾ). ದೇವಾಲಯದಲ್ಲಿರುವ ದೇವರು : ಬಾಲದುದಿ ಸುಟ್ಟ ಕಪಿ ಹನುಮ ಗುಡಿದೇವನ್ನೈ (ಕಎಪು. ೪೩-೯). [ಗುಡಿ$_3$ + ದೇವ]

ಗುಡಿಪಾಡವ 'ಗುಡಿಪಾಡಿವ' ನೋ.

ಗುಡಿಪಾಡಿವ, ಗುಡಿಪಾಡವ (ನಾ). ಮನೆಯ ಮುಂದೆ ಕಂಬವನ್ನು ನೆಟ್ಟು ಬಾವುಟ ಕಟ್ಟುವ ಪಾಡ್ಯ ; ಚೈತ್ರಶುದ್ಧಪಾಡ್ಯ ; ಯುಗಾದಿ ಪ್ರತಿಪದೆ : ಉತ್ತರಕರ್ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ಗುಡಿಪಾಡಿವ ಹೆಚ್ಚು ಬಳಕೆಯಲ್ಲಿದೆ (ರೂಂ). **ಗುಡಿಪಾಡವ** : ಉಗಾದಿ ಪ್ರತಿಪದೆ ಇಂದು. 'ಗುಡಿಪಾಡವಾ' ಹಿಂದೂಜನರ ಹೊಸವರುಷ ಪ್ರಾರಂಭದ ದಿನವಿದು (ಸ್ವಪ್ನದ. ೦೦೯).

[ಗುಡಿ$_2$ + ಪಾಡಿವ]

ಗುಡಿಬಳಸು (ನಾ). ದೇವಾಲಯದ ಸುತ್ತುವಳಯ : ನನ್ನೊಳಗು ಹೊರಗು ನಾ ಗುಡಿಬಳಸಿನೊಳಗಲೆದ ಚರಿತಾರ್ಥವೆಡೆಗೊಂಡಿತೀ ತಬ್ಬದೊಳಗೆ (ಮಲದೇ. ೫೯-೩). [ಗುಡಿ$_3$ + ಬಳಸು$_2$]

ಗುಡಿಬಿಡು (ಕ್ರಿ). ಗುಡಾರವನ್ನು ಹಾಕಿ ಇಳಿದುಕೊಳ್ಳು ; ಡೇರೆಹಾಕಂ ; ಬಿಡಾರ ಮಾಡು : ಕೆಸವ ಮರಿವಸೆ ಸೀಮೆಯಲು ಗುಡಿಬಿಟ್ಟದ್ದಲ್ಲಿ ಕೆಸವಯಿದೇವಂಗೆ ಬಿಟ್ಟ ಮಣ್ಣು (ಮ್ಯಆರಿ. ೦೯೩೯, ೪೫-೬ : 12 ನೆಯ ಶತ ?).

[ಗುಡಿ$_3$ + ಬಿಡು$_1$]

ಗುಡಿಮೊನೆ (ನಾ). ದೇವಸ್ಥಾನದ ಕಲಶ ; ಗೋಪುರದ ಶಿಖರ : ಕಾಣು ವನಿತೇ ಪೂರ್ಣಮೆಂಬ ತೆರದಿ ನೆಲದುಬ್ಬನೀ ಮಲೆಯ ತಲೆಯ ಗುಡಿ ಮೊನೆಯಿಂದ (ಮಲದೇ. ೫೨-೩). [ಗುಡಿ$_3$ + ಮೊನೆ$_1$]

ಗುಡಿಯಿಸು, ಗುಡಿಸು$_1$, ಗೂಡಿಸು, ಘುಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ರಾಶಿಹಾಕಂ ; ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿಸು : " ಗುಡಿಯಿಸು (ಗುಡಿಸು) –ಪುಂಜೀಕರಣೇ " (ಶಮಧಾ). **ಗುಡಿಸು$_1$** : ೧. ಮತ್ತಮಾಸ್ಥಾನವೆಂಬ ನೀರ್ ತೆಗೆದ ರತ್ನಾಕರದೊಳಲ್ಲಲ್ಲಿ ತರತರಂಬಡಿದು ಗುಡಿಸಿದ ರತ್ನರಾಸಿಗಳೆಂಬಂತೆ ಮಣಿನಿಕರಖಚಿತಮಕುಟ ಕೋಟಿಗಳ್ ಮೆಱೆಯೆ (೧ರಿಕ. ೨-೦೦೫ ವ) : ಅವನಿಯಲಿ ಗುಡಿಸಿ ದೀಪಿಸುವನಿತು ದಿವ್ಯಾಂಬರವಿತಾನಮಸೊಯ್ದು ಬೆಳಗಿತ್ತ (ಬಸಪು. ೦೦-೩೯); ಕಡಿಕುಗಳನಾಯ್ದುಱಿಸಿ ರಥದೊಳು ಗುಡಿಸಿ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೦೯-೫). ೨. ಕಸಪೊರಕೆಯಿಂದ ಕಸವನ್ನು ಉಡುಗು, – ಬಳಿ : ಕಸಂಗಳನಿರದೆ ಗುಡಿಪ ಕೂಲಿಗಳವರ್ (ಕಬಪು. ೪೬-೪೨) : ಸಾಮಾನುಗಳನ್ನು ತರುವ ಹಿಂದಿನ ದಿನ ಉಗ್ರಾಣವನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಗುಡಿಸಿ ಚೊಕ್ಕಟಮಾಡಬೇಕು (ಅಡುಸೌ. ೦೨೪). ೩. ಕೆಡಿಸು ; ನಾಶಮಾಡು : ಮರೂರು ಕುನ್ನಾಡಿಯ ನೆಟಲ ಗುಡಿಸಿದ ತ್ರೈಲೋಕ್ಯವೀರಕೆ ಕೊಟ್ಟ ಮಣ್ಣು ಇರ್ಖಣ್ದಾಗ (ಎಕ. IX, ಬೆಂಗಳೂ. ೪೦-೯ : ಸು. 820). **ಗೂಡಿಸು** : ೧. ಜನ್ಮದಿಂ ಜನ್ಮಕ್ಕೆ ಉಡುಗಿ ಗೂಡಿಸಿ ತಂದ ತೊಡಕುಗಳ ಮಾಲೆ ನಮ್ಮೆದೆಯಲ್ಲಿ ಜೋಲಾಡುತಿವೆ (ಉಯ್ಯಾಲೆ. ೭೯-೩). ೨. ಆ ಮನುಷ್ಯ ಗುಡ್ಡಗಳು ಅಡ್ಡ ಬಂದರೂ, ಅವನ್ನು ಕಸಗೂಡಿಸಿದಂತೆ ಗೂಡಿಸಿಕೊಂಡು ಮುಂದೆ ಸಾಗಬಲ್ಲ (ವಿಜಾಮಂ. ೯೭). **ಘುಡಿಸು** : ೨. ಮಾಳೆಯ ಮದಿಗೊಂಡ ಗೌಡಾರು ತರಗ ಘುಡಿಸಿ ಕಟಿದರು (ಎಕ. XI, ಹೊಳಲ್ಕೆ. ೬೬-೮; ?). 'ಉಡುಗು$_2$' ಪರಾ.

[<ಉಡುಗಿಸು$_2$]

ಗುಡಿಯಿಱು$_1$ (ಕ್ರಿ). ರಾಶಿಯಾಗಂ ; ಸಮೂಹವಾಗು ; ದಟ್ಟೈಸು : ಪಡೆದರ್ದೇವತೆಯರ್ ವಿಗೆ ಕಡುಮುಳಿಸಿಂದುರಿದು ದಹನಶಿಖಿಗಳ ಪೊಗೆಯುಂ ಪಡೆವಂತೆ ಪತ್ತುದೆಸೆಗಂ ಗುಡಿಯಿ[ಪಾಠಾಂ. ೧]ಱಿದಂತಾಗೆ ನೀಳಮೇಘಾವಳಿಯಿಂ (ಅರ್ಧನೇ. ೮-೬) ; ಬೆಟ್ಟದ ಹೊರೆಗೆ ನಡೆತರ ಲಭ್ರದಲಿ ಗುಡಿಯಿಱಿದು ಮೆಱೆದುದು ಮೇಘ ವಿಂಚಿದುದಖಿಳ ದೆಸೆದೆಸೆಗೆ (ಕುವ್ಯಾಆ.೯-೨೦) ; ಜಲಧಿಯಡಿಮಳಲೆತ್ತುತಿರ್ದುದು ಗುಮ್ಮಿಱಿದು ಗುಡಿಯಿಱಿದು ಗುಳ್ಳೆಗಳು (ತೊರರಾ. ೪-೧೨-೨೪).

[ಗುಡಿ$_1$ + ಇಱು$_2$]

ಗುಡಿಯಿಱು$_2$ (ಕ್ರಿ). ನಿಮಿರು ; ನೆಟ್ಟಗೆ ನಿಲ್ಲು : ಜಡಿದ ಶೌರ್ಯದ ಮೈಗಳುಬ್ಬಿನ ಗುಡಿಯಿಱು[ಪಾಠಾಂ.ಡಿ]ದ ರೋಮಾಳಿ ರಿಪುಗಳ ಕುಡಿದ ಕಂಗಳ ಸುಭಟರೆಬ್ಬಿಡಿದರು ಚಳಕದಲಿ (ಕುವ್ಯಾಕ. ೨೩-೪).

[ಗುಡಿ$_2$ + ಇಱು$_2$]

ಗುಡಿಲ್, ಗುಡಲು, ಗುಡಿಲು, ಗುಡುಲು (ನಾ). ತೆಂಗಿನ ಗರಿ, ಹುಲ್ಲು ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ಹೊದಿಸಿದ ವಾಸಸ್ಥಾನ ; ಜೋಪಡಿ ; ಗುಡಿಸಿಲು : ಕಮ್ಮಾಳ್ಳರಂತೆ ಮೇಲೆತ್ತುವ ಶ್ವಾಸಮುಂ ಗುಡಿಲಂತೆ ಬಾಗಿದ ಬೆನ್ನುಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೪-೬೫) : ಸಂತೆಯ ಗುಡಿಲ[ಪಾಠಾಂ. ಸಲ] ಸೂಳೆಗೆ ಕೊಂತವಳವಡುವುದೆ (ಬಸವ. ೦೦೦) ; ಚೆನ್ನಯ್ಯನಿಪ್ಪ ಗುಡಿಲಿದೆಯೆಂದು ತೋಱುತಿರೆ (ಚನ್ನರ. ೮೩-೦೨) : ಗುಡಿಲಂ ಹಿರಿಹಿರಿದು ಧಿಕ್ಕನೆ ಸುಡಲು (ಬಸಪು. ೨೬-೪೮). **ಗುಡಲು** : ಹೆಣದಱುವೆಯ ಕಳೆಕೊಂಡು ಬಂದು ಸಾರಿದ ತನ್ನ ಗುಡಲ ಕಂದಗೆ ಈ ವಿಧಿಯಾಯಿತೆ ಶಿವ ಎಂದು ಬಂದಳು ಸುಡುಗಾಡ ಕಳಿದು (ಹರಿಸಾಂ. ೪-೭೯) : ದೇವರೆ, ಅಂತ ಎತ್ತಿಕೊಂಡು ಗುಡಲತ್ತ ಹೊಂಟೆ (ಚಕರಾ. ೩೨೮). **ಗುಡಿಲು** : ಬೇಸಱದೆ ಹುಲುಗುಡಿಲನಿಕ್ಕುವೆ[ಪಾಠಾಂ. ಸಲಿಕ್ಕುವೆ] (ಬಸಪು. ೦೮-೬) : ಪುದಿದ ಮಲಮೂತ್ರಾದಿ ಭಾಂಡಗಳೊಡವಿಯಾದಾ ಪುರಂಪದೇಹದ ಬಿದಿರ ಗುಡಿ

ಲಿಗೆ ಮಾಱುಂಪೋದೆನೆನುತ್ತ ಮಱುಗಿದಳು (ನಿಘಾಗ. ೦೦-೧೩-೦೬) : ಬಳಲಿದ್ದ ಭೂಪ ನಡೆ ನಿನಗೆ ನಾಂ ಭುಕ್ತಿಯಂ ಸಲಿಸುವೆನೆನುತ್ತ ಗಂಡಿಲಿಂಗೆ ಕರೆತಂದು (ಚಬಪು. ೫೨-೪೪) : ಬಿಸಿಲು ಬೇಡವೆನೆ ಮರಗಳ ನೆರಳು, ಮಳೆ ಗಂಜದನೇ ಕಾಡಿನ ಗುಡಿಲು (ಸುನೀಶ. ೦-೦೦) : ಸೂರ್ಯಸದನಕೆ ಧಾವಿಸಿದ ಮನ ವೇಗಶಕ್ತಿಯನಿಳಿಸಲಾಗದೆ ತಿರುಗಿ ಗುಡಿಲಿಗೆ ಹಾರಿದೆ ಮೂಲೆ ಗತ್ತಲ ಸೇರಿದೆ (ಹೂಜಾದಿ. ೨೮-೫). ಗುಡುಲು : ಒಡನೆ ಪುರುಷ ಮಾತ್ರ ಸೋಂಕದಿದ್ದರೆ ತನ್ನ ಗುಡುಲಿಗೆ ಕಿಚ್ಚನಿಕ್ಕುವೆನು (ಅಮುಸಾಂ. ೬-೧೦೮).

[ದೇ॥ ತಮಿ. ಮಲ. ಕುಡಿಲ್]

ಗುಡಿಲು ‘ ಗಂಡಿಲ್ ’ ನೋ.

ಗುಡಿವಣ (ನಾ). ದೇವಸ್ಥಾನಕ್ಕಾಗಿ ಕೊಡುವ ಹಣ, – ಕಾಣಿಕೆ (?) : ಹಲರು ಕೂಡಿಕೊಟ್ಟುದು ಗುಡಿವಣ ಗಾಣದಲ್ಲಿ ಧಾರೆಯೆಣ್ಣೆ (ಎಕ. XII, ಪಾವುಗ. ೫೨-೭೦ ; 1232). [ಗಂಡಿ$_3$ + ವಣ$_1$]

ಗುಡಿವಿಡಿ (ಕ್ರಿ). ಬಾವುಟವನ್ನು ಎತ್ತಿಹಿಡಿ ; ಧ್ವಜವನ್ನು ಹಿಡಿ : ಗುಡಿ ವಿಡಿದು ಪಾಡುತ್ತ ಕುಣಿಯುತ ರ್‍ಭುಡಿತೆಯುಲಿ ನಲಿದಾಡುತಿರ್ದುದು ಶಾಕಿನೀ ನಿವಹ (ಕೋಗಮ. ೨೬-೪). [ಗುಡಿ$_2$ + ಹಿಡಿ$_1$ (< ಪಿಡಿ$_1$)]

ಗುಡಿವಿಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ಬಾವುಟವನ್ನು ಎತ್ತಿಹಿಡಿಯುವಂತೆ ಮಾಡು : ಧ್ವಜವನ್ನು ಏರಿಸು : ಅಂತು ವಿಜಯಂ . . . ವಿಜಯದ ಗುಡಿವಿಡಿಸಿ ಅರಿನೃಪರಂ ಛೇದಿಸಿ ಪಾಂಚಾಳರಂ ಚಾಳಿಸಿ ಗಾಂಧರ್ವರಂ ವಿರಥರ್ ಮಾಡಿ (ಪಂಪಭಾ. ೬-೨೮ ವ). [ಗುಡಿವಿಡಿ + – ಇಸು$_3$]

ಗುಡಿವೃತ್ತಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆದಾಯ (?) : ಕಾಮೆಯದಂಡಾಣ್ಣಯ್ಯರ ಹೊದಕೆಪೂರ್ಬ್ಬಾರ್ಯ ಅಪೂರ್ಬ್ಬಯ ಗುಡಿವೃತ್ತಿಂ ಮೆದೆ ಮನೆ ೧ ಕೆ × × ಶಿ ಗ (ಎಕ. XIV, ಕೃಪ್ಪರಾ. ೨೮-೨೫ ; ?) [?]

ಗುಡಿಪೊಗಿಸು (ಕ್ರಿ). ದೇವಾಲಯಕ್ಕೆ ಪ್ರವೇಶಮಾಡಿಸು,–ಹೊಗಿಸು : ಭಕ್ತನಂ ಕಂಡು ಭಯಂಬಡುತ ಕಂದೆಗೆದಾ ತಮ್ಮಡಿಗಳ್ಗುಡಿಪೊಗಿಸಿ ಪೋಗಲ್ (ಉದ್ಭಟ. ೧೧-೬೨). [ಗುಡಿ$_3$ + ಪೊಗಿಸು]

ಗುಡಿಪೊಱಿಸು (ಕ್ರಿ). ಬಾವುಟವನ್ನು ಹೊರುವಂತೆ ಮಾಡು ; ಧ್ವಜವನ್ನು ಹೊರಿಸು : ಪಡೆ ನೋಡಲ್ ಬಂದವರಂ ಗುಡಿಪೊಱಿಸಿದರೆಂಬುದಾಯ್ತು ನಿನ್ನೆನ್ನಡೆಯೊಳ್ (ಪಂಪಭಾ. ೬-೧೫). [ಗುಡಿ$_2$ + ಪೊಱಿಸು]

ಗುಡಿವ್ರಜ (ನಾ). ಗುಡಾರಗಳ ಗುಂಪು : ನೃಪಾಲಕರ ಗುಡಿವ್ರಜವೆಲ್ಲ ಬೆಳ್ಪ ಪೇರ್ಗುಂಡುಗಳೋ ಯೆನೆ ಮಧ್ಯ ರಜತಾದ್ರಿಯಾಗಿ ರಾಜಿಸುತಿರ್ದುದು (ನವಮೋ. ೨೮-೭೭). [ಗುಡಿ$_3$ + ವ್ರಜ]

ಗುಡಿಸಲ್ ‘ ಗುಡಿಸಿಲ್ ’ ನೋ.

ಗುಡಿಸಲು ‘ ಗುಡಿಸಿಲ್ ’ ನೋ.

ಗುಡಿಸಿಲ್, ಗುಡಿಸಲ್, ಗುಡಿಸಲು, ಗುಡಿಸಿಲು, ಗುಡುಸಲು (ನಾ). = ಗುಡಿಲ್ : ಗುಡಿಸಿಲ್ ಚೆಲ್ವಾಗಿಯುಂ ಮಾಳಿಗೆಯಲ್ಲದಂತೆ ಬೂತೊಳ್ವಿದನಾಗಿಯುಂ ಪ್ರಭುವಲ್ಲದಂತೆ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೦೦-೦೮೬) : ಕರುಣದಿನೊಂದು ಗುಡಿಸಿಲನೆಡೆಗೊಟ್ಟೊಡಲ್ಲಿರ್ದು ತಾಯುಮಾ ಗಾವುಂಡನ ಮನೆಯೊಳ್ ಬೆಸಕೆಯ್ವುದಣ್ಣಂ (ಜೀವಸಂ. ೨೦೦-೨೦). **ಗುಡಿಸಲ್** : ೧. ನೂಲ್ಗಟ್ಟಿ ಪೊಯ್ದ ಪೊಸಗುಡಿಸಲ್ಗಳ್ವಿವ ನಟ್ಟ ಗಱಿಗಳಿಂಸಿದದೋಳ್ಗಳ್ . . . ಇರಲ್ವೇಡೆಸೆದುದು (ಉದ್ಭಟ. ೫-೦೦೦) : ತನ್ನ ಮನೆಯೊಳೊಂದು ಗುಡಿಸಲಂ ಕಟ್ಟಿಕುಡಲ್ (ಪುಣ್ಯಾಸ್ರ. ೦೨-೨೧ ವ). **ಗುಡಿಸಲು** : ಇಳೆಯ ರಾಯರಿಗೊಬ್ಬ ಭೂಸುರ ಬಳಗ ಕಿರಿಕನ ಮನೆಯ ಗುಡಿಸಲ ಹೊಳಲ ಬೀಡಿಕೆಯಾಯ್ತು ಯಿನ್ನೀ ಮನುಜರಳವೇನು (ಕುಮ್ಯಾಅ. ಒರಿಇ. ೨೬-೦೨) : ನಮ್ಮ ಬಂಗ್ಲೆಯ ಹತ್ತಿರದಲ್ಲಿ ಸಾಲ್ಕೈದು ಬಡವರ ಗುಡಿಸಲುಗಳು ಇದ್ದುವು (ಕೀಮೋದ. ೬೨). **ಗುಡಿಸಿಲು** : ಹುಲ್ಲು ಗುಡಿಸಿಲೊಳಾಗ ಮಡಗಿದ ಬಳ್ಳವಂ ತೆಗೆ ತನ್ನಿ (ಬಸಪು. ೯-೯). **ಗುಡುಸಲು** : ಬೈಲಗವ್ವಾರನ ಗಂಡುಸಲೊಳಗೆ ಹೊರಟು (ಮುಂಬಯಿ. ೨-೦೮).

[ದೇ॥ ತಮಿ. ಕುಡಿಚಲ್ ; ತುಳು. ಗುಡಿಚಿಲ್, ಗುಡಿಸಲ್, ಗುಡಿಸಿಲ್]

ಗುಡಿಸಿಲು ‘ ಗುಡಿಸಿಲ್ ’ ನೋ.

ಗುಡಿಸು$_1$ ‘ ಗುಡಿಯಿಸು ’ ನೋ.

ಗುಡಿಸು$_2$ (ನಾ).=ಗಂಡಿಸಿಲ್ : ಬಡಕಪ್ಪಡಿ ತನ್ನಿಪ್ಪಾ ಗುಡಿಸು ಬಲ್ಲಿತ್ತು ಮಾಱ್ಬನೆಲ್ಲಂದದಿಂ (ಸಮಪ. ೯-೬೨).

[ದೇ॥ ತಮಿ. ಕುಡಿಚ್ಚೈ : ತೆಲು. ಗುಡಿಸೆ]

ಗುಡಿಸು$_3$ ‘ ಗುಡುಸು ’ ನೋ.

ಗುಡಿಸೆಟ್ಟಿ, ಗುಡುಸೆಟ್ಟಿ (ನಾ). ನಡತೆಗೆಟ್ಟವಳು ; ಸೂಳೆ ; ಬೆಲೆವೆಣ್ಣು : “ ವಿವೇಚನೆಯಿಲ್ಲದೆ, ಇತರರ ಸಂಭೋಗಕ್ಕಾಗಿ ದೇಹ ವಿಕ್ರಯ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವವಳು ; ಗುಡಿಸೆಟ್ಟಿ ; ಬೆಲೆವೆಣ್ಣು ; ಪಣ್ಯಾಂಗನೆ ” (Prostitute. ಇಂಕನಿ). **ಗುಡುಸೆಟ್ಟಿ** : “ ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ಬಾರದ ಹೆಂಗಸು. ದಿಟ್ಟಹುಡುಗಿ ; ಗುಡುಸೆಟ್ಟಿ ” (Baggage. ಇಂಕನಿ).

[ದೇ॥ ತೆಲು. ಗುಡಿಸೆವೇಟು]

ಗುಡಿಹುಲ್ಲು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹುಲ್ಲು : (ಮೃಶಿಗಿ. ೨೦-೩೬೨).

[ಗುಡಿ? + ಹುಲ್ಲು (< ಪುಲ್)]

ಗುಡುಂಬ, ಗುಳಂಬ (ನಾ). ಮಾವಿನಕಾಯಿ , ನೆಲ್ಲಿಕಾಯಿ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಗೆ ಸಕ್ಕರೆ ಅಥವಾ ಬೆಲ್ಲ ಸೇರಿಸಿ ಮಾಡಿದ ಪಾಕ; ಮುರಬ್ಬ: ಕಮಲಾಬಾಯಿ ಮಾಡಿಟ್ಟಿದ್ದ ಮಾವಿನಕಾಯಿ ಗುಡುಂಬ ಅರ್ಧ ಕರಗಿ ಹೋಯಿತು (ನಟಸಾ. ೩೭೪). **ಗುಳಂಬ** : ಒಲೆಯ ಮೇಲೆ ಒಂದು ದೊಡ್ಡ ಪಾತೇಲಿಯಲ್ಲಿ ಗುಳಂಬ ಬೇಯುತ್ತಿತ್ತು (ಸ್ಮೃತಿಚ. ೨೫೨) : ಗುಳಂಬದ ಹುಳಿಮಿಶ್ರಿತ ಸಿಹಿರುಚಿಯು ಹುರಿದ ಬ್ರೆಡ್ಡುಗಳ ರುಚಿಯನ್ನು ಹೆಚ್ಚಿಸಿತ್ತು (ಅನ್ನದಾ. ೨೦).

[←ಹಿಂ. ಗುಡಂಬಾ ; ಮರಾ. ಗುಡುಂಬ, ಗುಳಂಬಾ]

ಗುಡುಕಲು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕಲ್ಲು ; ಗುಂಡುಕಲ್ಲು (?) : ಅಲಿಂದಂ ಪಡುವ ನಡುದು ನಟ ಗುಡುಕಲು (ಎಕ. XII, ತಿಪಟೂ. ೧೩೯-೭೭ ; ?). [ಗುಡು? + ಕಲು$_1$ (< ಕಲ್$_3$)]

ಗುಡುಗಾಟ (ನಾ). ೧.=ಗುಡುಗು$_2$ ೧ : ರಾತ್ರಿಯಲ್ಲಿ ಧೋಧೋ ಮಳೆ . . . ಗುಡುಗುಗಳ ಗುಡುಗಾಟ! (ಫಲಸಂ. ೯೬). ೨. ಗಂಡಂಗುಡು ಎಂದು ಒಂದೇ ಉಸಿರಿಗೆ ಗುಡುಗುತ್ತಾ ಓಡುವ ಆಟ ; ಕಬಡ್ಡಿ ; ಹುತುತು : ದೈಹಿಕಶಿಕ್ಷಣಕ್ಕೆ ನೆರವಾಗುವ ಚಟುವಟಿಕೆ . . . ಗುಡುಗಾಟ (ಶಿಕ್ಷದ. ೭೮). ೩. (ಆಲಂ) ಆರ್ಭಟ ; ಸದ್ದು : ನಿನ್ನ ಪಾದದ ಗುಡುಗಾಟದಿಂದ ಕೆಂಧೂಳಿ ನೆಗೆದು ನರಲೋಕ . . . ಅಸುರಲೋಕಂಗಳು ಬೂದಿಯಲ್ಲಿ ಮುಸುಕಿದವಯ್ಯಾ (ವನ್ನವ. ಕ. ೨೩೮-೫೦೭). [ಗುಡುಗು$_2$ + ಆಟ]

ಗುಡುಗಾಡಿಸು (ಕ್ರಿ). (ಆಲಂ) ಆರ್ಭಟಿಸು ; ಗರ್ಜಿಸು : ಬಡಗಣ ಗಡಿಗಾಪಿನವರ್ ಗುಡುಗಾಡಿಸಿ ಗೋಲಕೊಂಡ ವಿಜಯಾಪುರಮಂ ಕಡಿದು ಮರಾಟರ ಪಡೆಯಂ ಪೊಡವಿಯ ಬಲ್ಪೊಱೆಯನಿಱಿಪಿ ಬಣ್ಣಿಗೆವಡೆವರ್ (ಅಪ್ರಹಿ. ೨-೦೬). [ಗುಡುಗಾಡು + – ಇಸು$_3$]

ಗುಡುಗಾಡು (ಕ್ರಿ). (ಆಲಂ) ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ ಮಾತನಾಡು ; ಕೂಗಾಡು: ನೀರಿಲ್ಲದ ಬರಿಯ ಮೋಡ ಗುಡುಗುವಂತೆ ಗುಡುಗಾಡಬೇಡ ! ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ನಿನ್ನ ಬಲವನ್ನು ತೋರಿಸು (ವಚಭಾ. ೩೦೭) : ಗೋಪಾಲ ಒಳಗಿನಿಂದ ತನ್ನಷ್ಟಕ್ಕೆ ಯೊಡನೆ ಗುಡುಗಾಡಿದ (ಒಡ್ಡಬು. ೦೨೪) : ಗುಡುಗಾಡೊ ಗುಡುಗಾಡೊ ಲಿಂಗವೇ ನೀ ಗುಡುಗಾಡಲೊಲ್ಲೇಕೋ ಲಿಂಗವೆ (ಅರಳು. ೩೨-೫).

[ಗಂಡುಗು$_2$ + ಆಡು$_1$]

ಗುಡುಗಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಗುಡುಗುವಂತೆ ಮಾಡು ; ಗುಡುಂಗಾಟದಲ್ಲಿ ಸೋಲಿಸಿ ಕೂಗುವಂತೆ ಮಾಡು: ಏನ್ರೋ ನೀವು ಈ ಚಿಕ್ಕ ಹುಡುಗನನ್ನು

ಚೆನ್ನಾಗಿ ಗುಡುಗಿಸುತ್ತಿದ್ದೀರಿ (ಜಾಪ). ೨. ವಿಜೃಂಭಣೆಯಿಂದ ನಡೆಯುವಂತೆ ಮಾಡು; ಯಶಸ್ವಿಯಾಗಿ ನೆರವೇರಿಸು: ಅವರು ಒಂದೇ ವರ್ಷದಲ್ಲಿ ಎರಡು ಮದುವೆಗಳನ್ನೂ ಗುಡುಗಿಸಿಬಿಟ್ಟರು (ಜಾಪ).

[ಗುಡುಗು$_2$ + – ಇಸು$_3$]

ಗುಡುಗು$_1$ (ಕ್ರಿ). ೧. ಗುಡುಗುಡು ಎಂದು ಶಬ್ದಮಾಡು; ಮೇಘಧ್ವನಿಯುಂಟಾಗು: "ಸ್ತನಯತಿ–ಗುಡುಗಿದಪುದು" (ಶಾಶಕೃ. ೨೮೨): ಆಗಸದಲ್ಲಿ ಗುಡುಗಿತು (ಮುಗಿಮು. ೨). ೨. **ಕಬಡ್ಡಿ** ಆಟದಲ್ಲಿ ಗುಡು ಗುಡು ಎಂದು ಕೂಗುತ್ತ ಓಡು: ನನ್ನನ್ನು ಗುಡುಗಿಸಿದ್ದೆಯಲ್ಲಾ ಈಗ ನೀನು ಗುಡುಗು (ಜಾಪ). ೩. (ಅಲಂ) ಆರ್ಭಟಿಸು; ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ ಕೂಗು: ಮರುತನಾ ಪರಿಮಳವ ದೆಸೆದೆಸೆಗಿರದೆ ಚೆಲ್ಲಲು ಬಾಯ ಹಬ್ಬವು ಬರಲಿ ಬರಲೆನುತಸುರರಾಳಿಯು ಗುಡುಗಿ ಮುತ್ತಿದುವು (ಕೌಶಿಶಾ. ೧–೮೯): ಆಗಸದಲ್ಲಿ ಗುಡುಗಿತು. ಡ್ರಾಯ್ವರನೂ ಗುಡುಗಿದ (ಮುಗಿಮು. ೩); ಎಲ್ಲಾದರೂ ಹಾಳಾಗಿ ಹೋಗು . . . ಎಂದು ಗುಡುಗಿ ಅಲ್ಲಿ ನಿಲ್ಲದೆ ಹೊರಟುಹೋದರು (ವಿದ್ಯಾರಿ. ೨೭).

[ದೇಜ ತುಳು. ಗುಡುಗು]

ಗುಡುಗು$_2$ (ನಾ). ೧. ಮೋಡಗಳು ಒಂದಕ್ಕೊಂದು ತಗುಲಿದಾಗ ಉಂಟಾಗುವ ಗುಡುಗುಡು ಎಂಬ ಶಬ್ದ; ಮೇಘಧ್ವನಿ: "ಸ್ತನಿತಂ, ಗರ್ಜಿತಂ, ರಸಿತಂ–೩ ಮೇಘನಿರ್ಘೋಷಃ, ಮೇಘಗಳ ಗರ್ಜನೆ ಅಂದರೆ, ಗುಡುಗಿನ ಹೆಸರುಗಳು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೨೮): "ಗುಡುಗೆನೆ ಮೇಘದನಿಯಕ್ಕು" (ಶಶರ. ೩೨): ಖಡ್ಗಗಳ ತೊಳಪು ಮಿಂಚು ಸಲೆ ತುರಗದ ದನಿ ಗುಡುಗು ಖಳರವಯುವ ಕಾಲಮೇಘವಂಬಿನ ಬಲು ಮಳೆಗಳ ಕಱೆದುವೇವೇಳ್ವೆ (ಕಂನವಿ. ೧೮–೧೧೧): ಅವಳು ಗುಡುಗಿನ ದನಿಯಲ್ಲಿ ಗದರಿಸದೇ ಇದ್ದಿದ್ದರೆ ನಾನು ನಿಸ್ಸಂಶಯವಾಗಿ ಅವಳನ್ನು ವಿಗ್ರಹಧಾರಿಣಿಯಾದ ಚಂಡಿಯೆಂದೇ ತಿಳಿಯುತ್ತಿದ್ದೆ (ದಾಡಳ. ೯೫). ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಟ; **ಗೊತ್ತಾದೆಡೆಯಿಂದ ಗುಡುಗುಡು ಎಂದು ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ ಹೇಳುತ್ತಾ ಓಡುವ ಆಟ**: ಗುಡುಗು ಗುತ್ತಿನ ಚಂಡು ಗುಮ್ಮನ ಬಡಿವ ಕತ್ತಲೆಗುದ್ದುಗಂಬದ ಗಡಣೆ . . . ಆಡಿದರು ಪಂಗಡದಲೈವರು ನೂರ್ವರಿವರಿತ್ತಂಡವೊಂದಾಗಿ (ಕುಪ್ರಾಆ. ೬–೨): ಗುಡುಗನಾಡುವನು ಗೊತ್ತ ಮಱೆವನೇ ಅಯ್ಯ (ಸಿದ್ಧೇವ. ೯೨–೨೬೩): ಗುಡುಗನಾಡುತ ಕೆಲರು ಪರಿಪರಿ ಹುಡುಗರೀ ಪರಿ ಕಾಡೊಳಾಡಲು (ಶರಲೀ ೪೦೫–೭). ೩. (ಅಲಂ) ಆರ್ಭಟ; ಗರ್ಜನೆ: ಹುಲಿಯ . . . ಗುಡುಗು ದೊಡ್ಡದು, ಆದರೆ ಸಿಂಹದ ಗರ್ಜನೆಯಷ್ಟು ಭಯಂಕರವಲ್ಲ (ಮುಂಬಯಿ. ೪–೫೬). [<ಗುಡುಗು$_1$]

ಗುಡುಗುಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). (ಅಲಂ) ಗುಡುಗುಡು ಎಂದು ಧ್ವನಿಮಾಡು; ಗರ್ಜಿಸು: ಗುಡುಗುಟ್ಟಿ ಗುಂಡುಗಳುರುಳ್ದುವುಂಡಲಿಗೆಯು ಮಡಕೆಯು ನೊಡೆಯು ಹೊಯ್ವಂತೆ (ಭರತ. ೨೩–೫೫): ಓವೋ! ಕಾಲಪುರುಷಂಗೆ ಗುಣಮಣವಿಲ್ಲಂ ಗಡ! ನಿಸ್ತೇಜಂ ಗಡ! ಜಡಂ ಗಡ! ಒಡಲೊಳ್ ಗುಡುಗುಟ್ಟುಗುಂ ಗಡ! (ರಾಮಾಶ್ಯ. ೦–೨): ಏನು ತಿರುಗಿ ಯೋಚನೆಮಾಡುತ್ತಿದ್ದೀಯೆ? ಎಂದು ಗುಡುಗುಟ್ಟಿತು (ಪಂಚಾಮ್ಯ. ೧೦೨). [ಗುಡುಗು$_2$ + ಕುಟ್ಟು$_1$]

ಗುಡುಗುಡನೆ (ಅ). ಗುಡುಗುಡು ಎಂಬ ಶಬ್ದದಿಂದ ಕೂಡಿ: ನಿಡುಸುಯ್ವುಂ ಗುಡುಗುಡನೆ ಸುರಿವ ಕಣ್ಬನಿಗಳುಂ ಮಿಡಿವೃತ್ತಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೯೩೨): ಮಂಗನನಪ್ಪಿಕೊಂಡಶ್ರುಜಲಂ ಗುಡುಗುಡನೆ ಸುರಿಯೆ ನಾಲಗೆ ತಡತಡವರೆ ನುಡಿದನಂಧನೃಪನಾ ನೃಪನಂ (ಗದಾಯು. ೪–೧೩): ಕಕ್ಕೆ ಕಾರೆಲೆ ಹರಳು . . . ಪುಡಿಮಾಡಿ ಕಡಲೆಯೆಣ್ಣೆಯೊಳಾಗ ಗುಡುಗುಡನೆ ಕುದಿಸಿದನು (ಶರಲೀ. ೪೦೦–೦೨). 'ಗಟಗಟನೆ' ಪರಾ.

[ಗುಡುಗುಡು + – ಅನೆ$_1$]

ಗುಡುಗುಡಿ, ಗುಡಗುಡಿ, ಗುಡಿಗುಡಿ (ನಾ). ಹೊಗೆಬತ್ತಿ ಸೇದುವುದಕ್ಕೆ ಮಾಡಿದ, ಉದ್ದವಾದ ಕೊಳವೆಯುಳ್ಳ ಮತ್ತು ನೀರಿನ ಪಾತ್ರೆಗೆ ಜೋಡಿಸಿದ, ಗುಡುಗುಡು ಎಂದು ಸದ್ದುಮಾಡುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಾಧನ; ಹುಕ್ಕಾ: ಗುಡುಗುಡಿಯನು ಸೇದಿ ನೋಡೊ (ಪುರಂದ. ೩–೯೭ ಪಲ್ಲವಿ): ಅವನು ತನ್ನ ಗುಡುಗುಡಿಯನ್ನು ತರಹೇಳಿದನು (ಮುಂಬಯಿ. ೫–೨೬೯): ಗುಡುಗುಡಿ ಸೇದುತ್ತ ಒಂಟಿಯಾಗಿ ಕೂತಿದ್ದ (ಸಂಸ್ಕಾರ. ೦೦೪): ಕೈಯಿಂದ ಗುಡುಗುಡಿಯ ನಳಿಕೆ ಕೆಳಗೆ ನೆಲದ ಮೇಲೆ ಬಿದ್ದರೂ ಅದನ್ನು ಎತ್ತಿಕೊಡಲು ರಾಮಚರಣನೇ . . . ಬರಬೇಕು (ಇಪ್ಪಕ. ೪೦೧). **ಗುಡಗುಡಿ**: ನಾರಾಯಣಮುಖೋಪಾಧ್ಯಾಯರು ಹೊರಗೆ ಜಗುಲಿಯ ಮೇಲೆ ಕುಳಿತುಕೊಂಡು ಗುಡಗುಡಿ ಸೇದುತ್ತಿದ್ದರು (ದೇವದಾ. ೫): ಕೇವಲ ಧನದ ಬಡ್ಡಿಯ ದಲಾಲರು ಅವರ ಗುಡಗುಡಿ ಸೇದಿ ಹೋಗುವವರು (ಇಪ್ಪಕ. ೨೩೯). **ಗುಡಿಗುಡಿ**: ಒಬ್ಬನು ಒಂದು ದೊಡ್ಡ ಗಾಜಿನ ಗುಡಿಗುಡಿಯಿಂದ ತಂಬಾಕನ್ನು ಸೇದುತ್ತಿದ್ದಾನೆ (ವಿಬಂಧ. II, ೨೨೭). [<ಗುಡುಗುಡು./ಹಿಂ. ಮರಾ. ಗುಡಗುಡೀ]

ಗುಡುಗುಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ರೋಷದಿಂದ ಕೂಗು; ಗರ್ಜಿಸು; ಆರ್ಭಟಿಸು: ಗಡಣಿಸಿದ ಬಾಣಾಬ್ಧಿಯನು ಗುಡುಗುಡಿಸುತನಿಲಜ ಕಾದುತಿರುತಿರೆ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ಓರಿಇ. ೦೩–೫೯ ಅಡಿಟಿ): ಮಿಕ್ಕ ದೊರೆರಕ್ಕಸರ್ ಮಹಾಕೋಪದಿಂ ಗುಡುಗುಡಿಸಿ ಪಲ್ಮೊರೆವುತಿಂತೆಂದರು (ಜಬಪು. ೨೦–೨೨): ಅವಳ ಕೆಲಸ ಮಾಡಲು ಒಂದಿಷ್ಟು ತಡ ಮಾಡಿದರೆ ಗುಡುಗುಡಿಸುತ್ತಾಳೆ (ನಡದಾ. II, ೯೪೯): 'ಕಡ್' 'ಕಡ್' ಎಂಬ ರೌದ್ರಧ್ವನಿ ಗುಡುಗುಡಿಸುತ್ತಿತ್ತು (ಹಳ್ಳಿಹಾ. ೧೨೦): ಈ ಮನೋಹರ ಜಲರಾಶಿಯು ಎತ್ತರವಾದ ಪರ್ವತಗಳಲ್ಲಿ ಭೋರ್ಗರೆಯುತ್ತ ಸಿಡಿಲಿನಂತೆ ಗುಡುಗುಡಿಸುತ್ತ . . . ತಡಬಡಿಸಿ ಮುಂದುಮುಂದಕ್ಕೆ ಸಂಚರಿಸಿತು (ಹಿಂಕಿರು. ೯೯). ೨. ಗುಳುಗುಳು ಎಂದು ಹರಿ; ಜುಳುಜುಳನೆ ಹರಿ: ಮಿಡಿಯಲೊಡಂ ಸುರಿವುದು ರಸವೆಡೆಯುಡುಗದೆನಿಪ್ಪ ನುಡಿಗೆ ಕಡುಗಿನಿಸಿದವೋಲ್ ಗುಡುಗುಡಿಸೆ ಗಂಟುಗಂಟುಗಳೆಡೆಯಿಂ ರಸಮುಣ್ಮುವಿಕ್ಕುವಾಟಗಳೆಸೆಗುಂ (ಕುಸುಮಾ. ೧–೧೧೧): ಕಡುದುಃಖದಿಂ ಕಣ್ಣೀರ್ ಗುಡುಗುಡಿಸುತ್ತಿಟೆಯೆ (ಪುಣ್ಯಾಸ್ರ. ೭–೬೦): ಜಡೆಯ ಕಟ್ಟಿದ ಮುನ್ನ ಒಡನೆ ಬಂದುದು ಮಾರಿ ಗುಡುಗುಡಿಸಿ ಹೇನು ಹರಿವಾಗ ಬೋಳಯ್ಯ ಕಡು ನಗುವನಯ್ಯ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೫೭೭).

[ಗುಡುಗುಡು + – ಇಸು$_3$]

ಗುಡುಗುಡು (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣಧ್ವನಿ: ಗುಡುಗುಡುಗುಡು ಗೊಳ್ಳೆಂದೊಡನಾರೆ ಸುಯೋಧನಂ ಕರಂ ಸಿಗ್ಗಾದಂ (ಪಂಪಭಾ. ೩–೫೯): ಗುಡುಗುಡುಡೆಂಬೊಳರುಳ್ಕೆಮೇಯೆಂಬ ಕರೆಯಾಯ್ತು (ಶಾಲೂರ. ೮೦–೦೫೩)

ಗುಡುಗುಹಾಕು (ಕ್ರಿ). (ಅಲಂ) ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ ಮಾತನಾಡು; ಗರ್ಜಿಸು; ಆರ್ಭಟಿಸು: ಪರೀಕ್ಷಕರು ಮೊಟ್ಟಮೊದಲು ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳಿಗೆ ಗುಡುಗು ಹಾಕಿದರು (ಸ್ಕೂಲಮಿ. ೬೧). [ಗುಡುಗು$_2$ + ಹಾಕು (<ಪಾಯ್ಕು$_1$)]

ಗುಡುಗೂರಿಸು (ಕ್ರಿ). ಕುಗ್ಗಿಸು; ಕುಸಿಯುವಂತೆ ಮಾಡು: ತುರಗಗಳ ಕಡೆ ಮುಟ್ಟೆ ಸಾಗಿದವಂಬುಗಳು ಮೈತಟ್ಟೆ ಗುಡುಗೂರಿಸಿದನವನೀನಾಥ ಚೆತ್ರೈಸು (ಜಿನಭಾ. ೭೩–೦೮).

[ಗುಡುಗೂರು (<ಗುಡುಗೂಱು) + – ಇಸು$_3$]

ಗುಡುಗೂರು 'ಗುಡುಗೂಱು' ನೋ.

ಗುಡುಗೂಱು, ಗುಡಿಗೂಱು, ಗುಡುಗೂರು (ಕ್ರಿ). ಕುಗ್ಗು; ಕುಸಿ: ನಡುಮುರಿದು ಗುಡುಗೂಱೆ ತಲೆ ನಡುಗಿ ನೆರೆತೆರೆ ಹೆಚ್ಚೆ ಮತಿಗೆಟ್ಟು ಒಂದ ನಾಡ ಹೋಗಿ ಒಂಬತ್ತನಾಡುವ ಅಜ್ಞಾನಿಗಳೆಲ್ಲರೂ ಹಿರಿಯರೆ (ಚನ್ನವ. ಕ. ೦೫೪–೩೫೩). **ಗುಡಿಗೂಱು**: ಒಡೆಯರ ಕಟ್ಟಳೆಯೆಂದು ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಅಡುವನ್ನತನಕ ಅಂಗಳ ಬಾಗಿಲಲ್ಲಿ ಗುಡಿಗೂಱೆ ಎನಬಹುದೆ (ಬಲೀಶ್ವ. ೩೭).

ಗುಡುಗೂರು : ಪೊಡೆದಾಡಿ ಬಡಿದಾಡಿ ಗುಡುಗೂರಿ ಬಿದ್ದರೆವು ಪುರಕೆದ್ದರು (ಜಿನಮು. ೧೯-೩೫). [?]

ಗುಡುವಿ (ನಾ). ಹೊಟ್ಟೆ ದಪ್ಪವಾಗಿರುವ ಗಡಿಗೆ; ಗುಡಾಣ ; "ಗಡಗಿ, ಹೊಟ್ಟೆಗಡಿಗಿ" (ಜಾನಕೋ. ೪೯) ; ಒಳ್ಳೆ ಗುಡುವಿ ಇದ್ದಹಾಗೆ ಇದ್ದಾಳೆ (ರೂಢಿ). [?]

ಗುಡುಲು 'ಗುಡಿಲ್' ನೋ.

ಗುಡುವಣ 'ಗುಡುವನ' ನೋ.

ಗುಡುವನ, ಗುಡವಾಣ, ಗುಡಾಣ, ಗುಡುವಣ (ನಾ). ದೊಡ್ಡ ಮಡಕೆ : "ಮಂತಣಿಯೆಂದು ಕಡೆವ ಮಡಕೆಯುಂ ಗುಡುವನಮಕ್ಕುಂ" (ಶಮದ. ೬. ೨೫೫ ಪ್ರಯೋ) ; ಗಡಿಗೆ ಗುಡುವನ ನುಂಗಿತ್ತು, ಅಡಿಯಲ್ಲಿದ್ದ ಕುಡುಕೆ ಆ ಉಭಯವ ನುಂಗಿತ್ತು (ಗುಪ್ತಮಂ. ೨೫). **ಗುಡವಾಣ :** ಅಡಕದ ಕೊಡಗಳನಡಿಗಡಿಗಬಲೆಯರೆಡೆಯಾಡಿ ಬೇಗ ನೀಡಿದರು ಗುಡವಾಣದಂದದ ಕೆಲವು ಪೊಂಗೊಡಗಳ ತಡವಾಡಿ ಕೊಡುತಿರ್ದರಾಗ (ಭರತ. ೦೬-೯೧). **ಗುಡಾಣ :** ಮಾಳಿಗೆ ಗಿಳಿಲಾದರೆ ಕಟ್ಟುವುದಕ್ಕೆ ಅರವಟಿಗೆಗೆ ಗುಡಾಣ ಬಿಂದಿಗೆ ಕರಗ ಮೊಘೆಗಳ ಕ್ರಯಕ್ಕೆ . . . ಎರಡು ಭಾಗೆ ಸಲುಉದು (ಸೌಇಇ. IX-ii, ೪೩೬-೨೪ ; 1412) ; ತುಪ್ಪದಿಂದ ತುಂಬಲ್ಪಟ್ಟ ನೂರು ಗುಡಾಣಗಳನ್ನು ತರಿಸು ಎಂದು ಹೇಳಿ (ಕೃವಾಅ. ೨೧೯) ; ಗಡಿಗೆ, ಗುಡಾಣ ಪಾತ್ರೆಗೀತ್ರೆಗಳನ್ನು ದೂರ ಇಟ್ಟುಕೊ (ದೇವೀಡಾ. ೯೬) ; ಸೂಜಿಯಷ್ಟು ಬಾಯಿ ಗುಡಾಣದಷ್ಟು ಹೊಟ್ಟೆ (ಗಾದೆ) ; ಮೊಗೆ ಮಾಡದ ಕುಂಬಾರ ಗುಡಾಣ ಮಾಡ್ಯಾನೆ (ಗಾದೆ). **ಗುಡುವಣ :** ಮತ್ತೆ ಬಹು ಕೊಪ್ಪರಿಗೆಯಿಂ ತಾಂಬ್ರಕೊಲ್ಲಿ ಇರಿ ಮತ್ತೆ ಬಲ್ಗುಡುವಣದಿ ಚೆಂಬು ತಂಬುಗೆಗಳಿಂ (ಲಿಂಗಪು. ೩೩-೧೪).

[ದೇ॥ ತುಳು. ತೆಲು. ಗುಡಾನ]

ಗುಡುವೆ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು : ಶ್ರೀಮತ್ಕದಂಬರ ಸಾನ್ತಯದೇವ ಗುಡುವೆಯನಿಱಿದು ತುಱು ಹರಿಯೆ (ಎಕ. VIII, ಸೊರಬ. ೬೦-೧೭ ; 1032). [?]

ಗುಡುಸಲು 'ಗುಡಿಸಿಲ್' ನೋ.

ಗುಡುಸು, ಗುಡಸು, ಗುಡಿಸು₃ (ನಾ). ೧. ಗುಂಡಾದ ವಸ್ತು; ವೃತ್ತ ; ಮಂಡಲ. ೨. [ವ್ಯಾಕ]ವ್ಯಂಜನಾಕ್ಷರಗಳಿಗೆ ಇಕಾರವನ್ನು ('ಿ') ಸೇರಿಸುವಾಗ ಬಳಸುವ ಚಿಹ್ನೆ : ಅಱಿಯೂರ್ಧ್ವಮುಖನಿಜಾರ್ಣಂ ಮೆಱೆವಾ ಗು[ಪಾಠಾಂ. ಗಂ]ಡುಸುಗಳೆಸೆವಧೋಮುಖವರ್ಣಂ ತಱುವಾಯ ಕೊಂಬಿನಕ್ಕರ ವೆಱೆನೊಸಲಳೆ ಪಾರ್ಶ್ವಮುಖಮದೆಂಬರ್ ಕವಿಗಳ್ (ಕವಿಜ. ೩-೨೩). **ಗುಡಸು :** (೬). **ಗುಡಿಸು₃ :** ೨. ಕೈಬರಹದಲ್ಲಿ ಟಕಾರದ ಕೊನೆಗೆ ಗುಡಿಸು ಬರುತ್ತದೆ (ಸಂಶೋಧ. ೨೫).

[ದೇ॥ ತೆಲು. ಗುಡುಸು]

ಗುಡುಸೆಟ್ಟಿ 'ಗುಡಿಸೆಟ್ಟಿ' ನೋ.

ಗುಡುಹ (ನಾ). ಬೆಲ್ಲ ; ಗುಡ : ಬಿಟ್ಟುಹೋಗುವ ಲಲನೆ ವಲ್ಲಭಗೆ ಬುದ್ಧಿಯುಂ ಘಟ್ಟಿಸುತೆ ಹೇಳಿ ಮೇಲಟ್ಟದೊಳು ಗುಡುಹವದೆ ಬಟ್ಟಲೊಳು ಚಲಿಪಾಲ ಸಲಿಸೆಂದು ತಾ ತಳರ್ವಳಂತೆ (ಪ್ರಭುಪು. ೬-೨೩).

[< ಸಂ. ಗುಡ]

ಗುಡೂಚಿ (ನಾ). ಅಮೃತಬಳ್ಳಿ : "ವತ್ಸಾದನಿ ಛಿನ್ನರುಹಂ ಗುಡೂಚಿ ತಂತ್ರಿಯೆನಿಕ್ಕುಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೩೬-೨೩) "ಅಮೃತಂ ಗುಡೂಚಿ ಜೀವಂತಿ ಸೋಮಮಮರ್ದುವಳ್ಳಿಯುಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೪೩-೪೩).

[ಸಂ. ಗುಡೂಚೀ]

ಗುಡೆ (ನಾ). ೧. ಮಾತ್ರೆ ; ಗುಳಿಗೆ. ೨. ಕಳ್ಳಿಗಿಡ. ೩. ಹತ್ತಿ ಗಿಡ.

[ಸಂ. ಗುಡಾ]

ಗುಡೋದಕ (ನಾ). ಬೆಲ್ಲದ ನೀರು ; ಪಾನಕ : ಅವನು ಹುಣ್ಣುಮೆಯಲ್ಲಿ ಸಾಯಂಕಾಲದಲ್ಲಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಿಗೆ ಗುಡೋಸ [ದ]ಕ ದಾನವನು ಮಾಡಿದನು (ಕಕುಮಾ. ೦೫೯-೪). [ಗುಡ + ಉದಕ₂]

ಗುಡ್ಡ₁, ಗುಡ್ಡು₁ (ನಾ). ೧. ಕುಳ್ಳಾಗಿರುವವನು ; ಗಿಡ್ಡ ; ಕುಬ್ಜ : "ಕುಜ್ಜಂ ಗುಡ್ಡನೆಂದೆಸಿಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೧೧೪-೬) : "ಗುಡ್ಡನೆನಲ್ಕೆ ವಾಮನಂ" (ಕರ್ಣಾನಿ. ೧೮). ೨. ಚಿಕ್ಕವನು ; ಹುಡುಗ : ದೊಡ್ಡವಳಿಗೆ ಕಾಲು ಬಂದಾಗ ಗುಡ್ಡ ಹರಿಹರಿದಾಡಿದ (ಜಾಳಗಿ. ೨೬). ೩. ಶಿಷ್ಯ ; ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿ : ಭಟ್ಟಾರರಾ ನಿಮ್ಮ ಕಿಱಿಯ ಗುಡ್ಡನಂ ಪರಸಿ ಪೋಗಲ್ವೇಟ್ಕುಂ (ವಡ್ಡಾರಾ. ೭-೦೧) ; ನಿಮ್ಮ ಕಿಱಿಯ ಗುಡ್ಡಂ ವಾಯುಭೂತಿಯಾಯಿರ್ದನೆ ಪರಸಿ ಪೋಪಿರ್ (ಸುಕುಮಾ. ೪-೨೩ ವ) : ಶ್ರೀ ಅಭಯಣನ್ದಿ ಪಣ್ಡಿತರ ಗುಡ್ಡ ಕೊತ್ತಯ್ಯ ಬನ್ದಿಲ್ಲಿ ದೇವರ ಬನ್ದಿಸಿದ (ಎಕ. II, ೪೮-೧ ; ಸು. 1100) : ಎಮ್ಮ ರಿಸಿಯೆಮ್ಮ ಜಿನಗೃಹವೆಮ್ಮೊಡವೆಗಳೆಮ್ಮ ಗುಡ್ಡರೆಮ್ಮರ್ಥಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೫-೧೧೪) : ದೇವರ ಗುಡ್ಡ ಹೋಗಿ ದೇವತೆಗೆ ಕೈಮುಗಿದು (ಸಜ್ಜಕ. VI, ೯). **ಗುಡ್ಡು₁ :** ೩. ಗಣ್ಡ ವಿಮುಕ್ತ ಸಿದ್ಧಾನ್ತದೇವರ ಗುಡ್ಡುಗಳಪ್ಪ ಸ್ವಸ್ತಿಶ್ರೀ ಮರಿಯಾನೆ ದಣ್ಣನಾಯಕರ್ಗ್ಗಂ (ಎಕ. XIV, ನಾಗಮಂ. ೧೩೦-೩ ; 1145) ; ಆಕೆಗವರ್ ದಯಾಮಯಂಶರೀರಿಗಳನ್ನದಾನಶೀಲಾಕರರಪ್ಪ ಗುಡ್ಡುಗಳ ಮಂದಿರದಿಂದಮೆ ತಂದು (ಮಹಾನೀ. ೦೬-೫). [ದೇ॥ ತಮಿ. ಕುಟ್ಟ, ಕುಟ್ಟಿ₁ ; ತುಳು. ಗುಡ್ಡು ; ಕುವಿ. ಗೂಟ ; ಬ್ರಾಹೂಈ. ಗುಡ್ಡೊ, ಘುಡ್ಡೊ]

ಗುಡ್ಡ₂, ಗುಟ್ಟ, ಗುಟ್ಟೆ, ಗುಡ್ಡೆ₁ (ನಾ). ೧. ಚಿಕ್ಕಬೆಟ್ಟ ; ಸಣ್ಣಬೆಟ್ಟ : ಗುಡ್ಡಗಳವೆಂಬಂತೆ ರಥನಿವಹ ಕಾಮುರ್ಗಿಲಿನೊಡ್ಡಿನಂತಿಭರಾಜಿ (ಪರಶು. ೯-೨೦) ; ಬೇಡನಾಯಂಕರು ಗುಡ್ಡಮನೇಱಿ ಹೋಹಾಗ (ವ್ಯಅರಿ. ೦೯೨೮, ೧೦೦-೪ ; ?) ; ಗುಡ್ಡಕ್ಕೆ ಕಲ್ಲು ಹೊತ್ತ ಹಾಗೆ (ಗಾದೆ). **ಗುಟ್ಟ :** ೧. ಗ್ರಂಥಿಯೊಲ್ಲಂ ಬೆಟ್ಟಗುಟ್ಟಗಳ್ (ಕೃಕವ. ೫-೧೨-೨) : ಸರಸಿಜಾನನೆ . . . ಇರದೆ ಗಿರಿಗುಟ್ಟಗಳ ತಿರುಗುತ (ಹಮಿಜ. ೨೬). **ಗುಟ್ಟೆ :** ೧. ಹೊರಗೆ ಗುಟ್ಟೆ ಮೇಲೆ ತೋಪುಗಳ ಯಿಟ್ಟು ಸತ್ಯಮಂಗಲದ ಕೋಟೆಗೆ ಹೊಡೆದು (ಹೈದರ. ೭೪). **ಗುಡ್ಡೆ₁ :** ೧. ಮೂಱುಂದೆಸೆಯ ಗುಡ್ಡೆ (ಸೌಇಇ. XI-i, ೪೮-೧೩ ; 1002) ; ಅಲ್ಲಿಂ ಮೂಡಲತ್ತೆಯಳಿಯನ ಗುಡ್ಡೆ (ಎಕ. II, ೩೨೭-೭೮ ; 1131) ; ಗುಳಿಗಳೊಳು ಗುಡ್ಡೆಗಳ ಮಱೆಯೊಳು . . . ಸುತ್ತಿ ಸುಳಿದಱಸಿದಂ ಸಿದ್ಧರಾಮನಾ ಪರ್ವತಾಗ್ರಣಿ ಮಲ್ಲಿಕಾರ್ಜುನನನು (ಸಿದ್ಧರಾ. ೨-೩೬) : ಅಲ್ಲಿಗೆ ಸಮೀಪದಲ್ಲು ಇದ್ದ ಚಿಕ್ಕದೊಂದು ಗುಡ್ಡೆ ಹತ್ತಿ (ರಾಜೇಂದ್ರ. ೩೩). ೨. ರಾಶಿ ; ಸಮೂಹ : ಊರಲ್ಲಿ ಎತ್ತ ನೋಡಿದರೂ ಕಸದ ಗುಡ್ಡೆ (ಕಳಹು. ೧೦೮) ; ಧ್ಯಾನಮಗ್ನವಾಗಿದ್ದಂತಿದ್ದ ಕೆಮ್ಮಣ್ಣುಗುಡ್ಡೆ (ಮಗಮಾಂ. ೩೩) : ಅವುಗಳನ್ನೆಲ್ಲ ಗುಡ್ಡೆ ಹಾಕಿದ್ದರೆ ದೊಡ್ಡ ರಾಶಿಯಾಗುತ್ತಿತ್ತು (ಗಂಪ್ರ. ೩೫). 'ಇಡುಗುಡ್ಡೆ' ಪರಾ. [ದೇ॥ ತುಳು. ಕೊಡ. ಗುಡ್ಡೆ ; ತೆಲು. ಗುಟ್ಟ]

ಗುಡ್ಡಕಾಡು 'ಗುಡ್ಡಗಾಡು' ನೋ.

ಗುಡ್ಡಗಾಡು, ಗುಡ್ಡಕಾಡು (ನಾ). ಗುಡ್ಡಗಳಿಂದ ತುಂಬಿದ ಕಾಡು ; ಚಿಕ್ಕಬೆಟ್ಟ ಮತ್ತು ಕಾಡುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ಪ್ರದೇಶ : ಗುಡ್ಡಗಾಡ ತಿರುಗಿ ಅಡ್ಡದಾರಿಲೆ ಹೋಗಿ ಗೌಡರ ಕಂದನ ತರುವೆವು (ಸಿದ್ಧಪು. ೪-೭೧) ; ಗುಡ್ಡಗಾಡುಗಳಲ್ಲಿ ಸಿಗುವುದನ್ನು ಮಾರಿ ಜೀವನ ನಡೆಯಿಸುವ ಈ ಸೋಲಿಗರ ಭಾಷೆ ಕನ್ನಡದ ಉಪಭಾಷೆಯೆಂದು ಕರೆಸಿಕೊಳ್ಳಲು ಅರ್ಹವಾಗಿದೆ (ದ್ರಾವಿವಿ. ೪೦೧). **ಗುಡ್ಡಕಾಡು :** ಘಟ್ಟದ ಕೆಳಗಡೆ ಗುಡ್ಡಕಾಡಿನ ಹಳ್ಳಿಯೊಂದು ಓಪಾಯಿಯ ಊರು (ಕಂಬಹು. ೨೫). [ಗುಡ್ಡ₂+ಕಾಡು₁]

ಗುಡ್ಡಗೆಣಸು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗೆಡ್ಡೆ ; ನೆಲಗುಂಬಳದ ಗೆಡ್ಡೆ : "ವಿದಾರೀಕಂದ" (ಪಂಡಿತ). [ಗುಡ್ಡ₂ + ಗೆಣಸು (< ಗೆಱಸು)]

ಗುಡ್ಡಗೊಂಬು (ನಾ). ೧. = ಗುಜ್ಜುಗೊಂಬು ೧: "ಕ್ಷುಪ–ಗುಡ್ಡಗೊಂಬಿನ ಬೀಳಲು" (ನಾಚಿರಾ. ೬). ೨. ಮೋಟಾದ ಕೊಂಬು; ಗಿಡ್ಡ ಕೋಡು: ಈ ಗುಡ್ಡಗೊಂಬಿನ ಹಸು ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಹಾಲು ಕೊಡುತ್ತದೆ (ರೂಢಿ). [ಗುಡ್ಡ$_1$ + ಕೊಂಬು$_2$]

ಗುಡ್ಡದುಂಬೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ; ಕಾಡುತುಂಬೆ: "ಗೌಡೇ – ಗುಡ್ಡದುಂಬೆ, ಗಂಗಸಾರ ?" (ಒಷಧಿ. ೫೧).
[ಗುಡ್ಡ$_2$ + ತುಂಬೆ$_2$ (< ತುಂಬಿ$_2$)]

ಗುಡ್ಡಧ್ವಜ (ನಾ). ಹಿಂದೆ ನಮ್ಮ ನಾಡಿನಲ್ಲಿದ್ದ ವೀರಬಣಂಜು ಜನಾಂಗದವರ ಧ್ವಜ: ವೀರಬಣಂಜುಧರ್ಮ್ಮ ಪ್ರತಿಪಾಳವಿಶುದ್ಧ ಗುಡ್ಡಧ್ವಜ ವಿರಾಜಮಾನ (ಎಕ. VII, ಶಿಕಾರಿ. ೧೧೮–೩೭ ; 1054) : ಧರ್ಮಪ್ರತಿಪಾಳನ ವಿಶುದ್ಧ ಗುಡ್ಡಧ್ವಜ ವಿರಾಜಿತಾನೂನ ಸಾಹಸಾಲಿಂಗಿತ ವಿಶಾಲ ವಕ್ಷಸ್ಥಳ (ಸೌಇಇ. XV, ೧೩೪–೩೩ ; 1174) ; ವೀರ ಬಣಂಜುಗಳ ಧ್ವಜವು 'ಗುಡ್ಡಧ್ವಜ' (ಕಶಾಅ. ೩೮೦). [ಗುಡ್ಡ? + ಧ್ವಜ]

ಗುಡ್ಡನೂರ್ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು : ಸ್ವಸ್ತಿ ಮಜ್ಜಳ್ಳಬೆಳ್ಳಿನ್ದ ಗುಡ್ಡನೂರ್ ತ್ರಯಿಪಾಟಿತಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧಾ ಗ್ರಾಮಾಃ (ಇಅ. XII, ೧೭–೪೯ ; 813). [ಗುಡ್ಡ? + ಊರ್]

ಗುಡ್ಡನೇರಳೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ ಮತ್ತು ಅದರ ಹಣ್ಣು; ನಾಯಿನೇರಳೆ; "ಕೃಂತಜಂಬು" (ಪಂಡಿತ): ಕುಂಟುನೇರಳೆ, ಗುಡ್ಡನೇರಳೆ (ವ್ಯಜಿಗಿ. ೩೩–೬೩೫). [ಗುಡ್ಡ$_2$ + ನೇರಳೆ(< ನೇಱಲ್)]

ಗುಡ್ಡಪನ್ನೇರಲು, ಗುಡ್ಡಪನ್ನೇರಳು (ನಾ). ಚಿಕ್ಕಚಿಕ್ಕ ಕಾಯಿಬಿಡುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಪನ್ನೇರಳೆ ಮರ: ಮಿಾನಂಗಿ, ಗುಡ್ಡಪನ್ನೇರಲು (ವ್ಯಜಿಗಿ. ೬೩–೧೪೯೮). **ಗುಡ್ಡಪನ್ನೇರಳು** : "ರಕ್ತಕುಂಟಾಲ" (ಪಂಡಿತ).
[ಗುಡ್ಡ$_2$ + ಪನ್ನೇರಲು]

ಗುಡ್ಡಪನ್ನೇರಳು 'ಗುಡ್ಡಪನ್ನೇರಲು' ನೋ.

ಗುಡ್ಡರೆಂಜೆಮರ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ : (೬).
[ಗುಡ್ಡ$_2$ + ರೆಂಜೆ + ಮರ$_1$]

ಗುಡ್ಡವೋಮಗಿಡ (ನಾ) ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ; ಕಾಡುವೋಮ: (೬).
[ಗುಡ್ಡ$_2$ + ಓಮ$_1$ + ಗಿಡ (< ಗಿಡು)]

ಗುಡ್ಡಶಾಸ್ತ್ರ (ನಾ). ಹಿಂದೆ ನಮ್ಮ ನಾಡಿನಲ್ಲಿದ್ದ ವೀರ ಬಣಂಜು ಜನಾಂಗದವರ ಧರ್ಮಗ್ರಂಥ: ತ್ರೈಲೋಕ್ಯಮಂ ಸಾಧಿಸುವ ಗುಡ್ಡಶಾಸ್ತ್ರದವಯವಲಕ್ಷಣಂಗಳನಱಿದು ನುಡಿವ (ಎಕ. VII, ಶಿಕಾರಿ. ೧೧೮–೫೧ ; 1054) ; ಇವರು ತಮ್ಮ ಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು 'ಗುಡ್ಡಶಾಸ್ತ್ರ' ವೆಂದು ಕರೆದುಕೊಂಡಿದ್ದಾರೆ (ಕಶಾಅ. ೩೮೩). [ಗುಡ್ಡ? + ಶಾಸ್ತ್ರ]

ಗುಡ್ಡಸೋಂಪು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ವನಸ್ಪತಿ: ಸಲರಿನ, ಅಜ್ಮೋದ, ಗುಡ್ಡಸೋಂಪು, ತೋಟದ ಸೊಪ್ಪು (ವ್ಯಜಿಗಿ. ೮–೧೩೩).
[ಗುಡ್ಡ$_2$ + ಸೋಂಪು]

ಗುಡ್ಡಿ$_1$ (ನಾ). ೧. ಕುಳ್ಳಾದುದು; ಸಣ್ಣದು. 'ಗುಡ್ಡಿಪಶು' ಪರಾ. ೨. ಶಿಷ್ಯೆ; ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿನಿ: ಶ್ರೀವಿಮಳಚಂದ್ರಪಣ್ಡಿತದೇವರ ಗುಡ್ಡಿ ಪಮ್ಮಬ್ಬೆ ಯಾ ತಂಗೆ ಶಾಂತಿಯಬ್ಬೆ ತಮ್ಮ ಗುರುಗಳ್ಗೆ ಪರೋಕ್ಷ ವಿನೆಯಂಗೆಯ್ದ್ರು (ಎಕ. VI, ಮೂಡಗೆ. ೧೧–೩೫ ; ಸು. 990) : ಮುನಿಚಂದ್ರ ಸಿದ್ಧಾನ್ತದೇವರ ಗುಡ್ಡಿ ಕೇತಪ್ಪೆ (ಎಕ. VII, ಶಿವಮೊ. ೪೯–೩೩ ; 1110) : ನಿಮ್ಮ ಗುಡ್ಡಿಗೆ ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯವ್ರತಮಂ ಕುಡಿಮೆಂಬುದುಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೩–೧೭). [ಗುಡ್ಡ$_1$ + – ಇ$_2$]

ಗುಡ್ಡಿ$_2$ (ನಾ). (?) : ಮೂಡಲು ನಟ ಗುಡ್ಡೆ ತೆಂಕಲು ಗೌಡರಮಾನ್ಯ ಇನ್ತೀ ನಾಲ್ಕು ಗುಡ್ಡಿಯಿಂದೊಳ (ಇಎ. ೧೯೪೭, ಬೈಲುಹೊಂಗಲ್. ೩೪೯–೪೩ ; 1086). [?]

ಗುಡ್ಡಿಪಶು (ನಾ). ಕುಳ್ಳಾದ ಹಸು: ಬಡವರ ಮನೆಯ ಸೊಡರು ಕಂದುಮದೆ ಗುಡ್ಡಿಪಶು [ಪಾಠಾಂ. ಗುಡಹಸು, ನುಡಿಹಸು] ಬಿಡದೆ ಕಱೆದಾ ಹಾಲು ಕಹಿಯಹುದೆ (ಸೋಮಚ. ೧–೩೩). [ಗುಡ್ಡಿ$_1$ + ಪಶು]

ಗುಡ್ಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ಕುಳ್ಳಾಗು ; ಕುಗ್ಗು ; ತಗ್ಗು : ಘೊಳ್ಳನೆ ಸಭ್ಯನಗೆ ಹಲ್ಲಂ ಕಿರಿವುತೆ ಅಡ್ಡಂ ತಿಗಟು ವಿಸಟುಂಬರುತಂ ಗುಡ್ಡಿಸಿ ಮುಗಿಲುದ್ದಕೆ ನೆಗೆವುತ್ತಂ ಅಣತಂ ಮೆಱೆವುತೆ ಮಯ್ಯಿಕ್ಕುತ್ತಂ (ಭೃಂಗೀರ. ಹ. ೪೭೩–೯).
[ಗುಡ್ಡ$_1$ + – ಇಸು$_3$]

ಗುಡ್ಡು$_1$ 'ಗುಡ್ಡ$_1$' ನೋ.

ಗುಡ್ಡು$_2$ 'ಗುಡ್ಡೆ$_3$' ನೋ.

ಗುಡ್ಡು$_3$ 'ಗೊಡ್ಡು$_1$' ನೋ.

ಗುಡ್ಡುಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). (?) : ಪುದಿದಡೆಯಾಡಿ ನೋಡಿ ಪದವೊಂದೆರಡಂ ಸಲೆ ಕೊಂದುವಿಂಬುಗಾಣದೆ ಬೞಿಕಂ ಮನಂ ಮಱುಗಿ ಚಿಂತಿಸಿ ಜಾನಿಸಿ ಗುಡ್ಡುಗೊಂಡು ಮಾಣದೆ ಮಾಱಿಯಲ್ಲಿ ಕೇದಗೆಯನೇಱಿದ ಕೋಡಗದಂತೆ ಹಾಸ್ಯಸಂಪದಕೆಡೆಯಪ್ಪ ದುಷ್ಕವಿಗಳಿಲ್ಲವೊಡೇನಿಳೆ ಸೂನ್ಯಮಪ್ಪುದೇ (ನೀತಿಸಾ. ೮೩). [ಗುತ್ತು? + ಕೊಳ್$_1$]

ಗುಡ್ಡುಬಿಳಿದು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬತ್ತ : (೬ಸಂಗ್ರ). [?]

ಗುಡ್ಡುಬೆದರಿಕೆ 'ಗೊಡ್ಡುಬೆದರಿಕೆ' ನೋ.

ಗುಡ್ಡೆ$_1$ 'ಗುಡ್ಡ$_2$' ನೋ.

ಗುಡ್ಡೆ$_2$ (ನಾ). (ಉಡುವ ಅಥವಾ ಹೊದೆಯುವ) ಬಟ್ಟೆಯ ತುಂಡು. 'ತಲೆಗುಡ್ಡೆ' ಪರಾ.
[ದೇ ॥ ತಮಿ. ಕುಟ್ಟೈ ; ತೆಲು. ಗುಡ್ಡ]

ಗುಡ್ಡೆ$_3$, ಗುಡ್ಡು$_2$ (ನಾ). ೧. ಕಣ್ಣಿನ ಪಾಪೆ,–ಹಾಹೆ ; ಆಲಿ: ಕಣ್ಣು ಗುಡ್ಡೆಗಳಿಗೆ ಚೂಪಾದ ಪದಾರ್ಥವನ್ನು ಚುಚ್ಚಿ ಗಾಯಗೊಳಿಸುವುದು (ನಿಮ್ಮದೃ. ೯೫) : ಹೆಣ್ಣುಮಕ್ಕಳಿಲ್ಲದ ಮನೆ ಗುಡ್ಡೆ ಇಲ್ಲದ ಕಣ್ಣಿನಂತೆ ಶೋಭಾಯಮಾನವಾಗುವುದಿಲ್ಲ (ಕೊನೆಭೇ. ೨೩೧) : ಅವಳ ಕಣ್ಣುಗಳ ಕೆಂಪಡರಿದ ಗುಡ್ಡೆಗಳು (ಬಾಣಅ. ೩೭). **ಗುಡ್ಡು$_2$** : ೧. ಪರಸತಿಯರ ನೋಡಿದವಗೆ ಪತ್ತು ಕೊಱಡು ಕೆಂಪಗೆ ಕಾಸಿ ಕುಕ್ಕಿ ಕಣ್ಗೊಳಗೆ ಎರಡು ಗುಡ್ಡನು ಪೀಕೋರವಗೆ (ಪುರಂದ. ೫–೬೮–೧); ಕಣ್ಣುಗುಡ್ಡುಗಳನ್ನು ಎರಡು ಭಾಗಗಳಾಗಿ ವಿಂಗಡಿಸಬಹುದು. ಹೆಚ್ಚು ಭಾಗವಾದ ಬಿಳಿಯ ಗುಡ್ಡು ಒಂದು ಗೋಳದ ಆರನೆ ಐದು ಭಾಗದಷ್ಟು ಇರುತ್ತದೆ (ನಿಮ್ಮದೃ. ೧೦೪). ೨. ಮೊಟ್ಟೆ ; ತತ್ತಿ : (೬). [ದೇ ॥ ತೆಲು. ಗುಡ್ಡು, ಗ್ರುಡ್ಡು]

ಗುಡ್ಡೆಗಣ್ಣು (ನಾ). ಮುಂದಕ್ಕೆ ಬಂದಿರುವ ಗುಡ್ಡೆಯುಳ್ಳ ಕಣ್ಣು: ಆ ಗುಡ್ಡೆಗಣ್ಣಿನ ಹುಡುಗ ಯಾರ ಮಗ ? (ರೂಢಿ).
[ಗುಡ್ಡೆ$_3$ + ಕಣ್ಣು (< ಕಣ್)]

ಗುಡ್ಡೆಗಲ್ಲು (ನಾ). ಒಂದು ಸ್ಥಳದ ಹೆಸರು : ತೆಂಙ್ಕಣವೆಸೆ ಗುಡ್ಡೆಗಲ್ಲು ತುಂಬ ಕುಣ್ಟೆ ರೇವುಕುಣ್ಟೆ ಪಾಮ್ಬುಳಕುಣ್ಟೆ (ಎಕ. XII, ಶಿರಾ. ೩೮–೩೪ ; 978). [?]

ಗುಡ್ಡೆಣಿಕೆ (ನಾ). ಹುಸಿ ಎಣಿಕೆ ; ವ್ಯರ್ಥವಾದ ಆಶೆ; ಕೈಗೂಡದ ಮನೋರಥ : ಪ್ರಣುತನುತ್ತಮ ಪರತತ್ತ್ವವಿಚಾರಿ ಸದ್ಗುಣ ಚರಮಾಂಗನಂಗಜನು ಬಣಗೆ ನಿನಗೆ ಕೈವಶನಪ್ಪನೆಂಬ ಗುಡ್ಡೆಣಿಕೆಯನೆಣಿಸಿ ಹುಚ್ಚಹರೆ (ನೇಮಿಸಂ. ೧೯–೬೦) ; ಎಂದಿಗೀ ಲತೆ ಬೆಳೆವುದೆಂದಿಗಿವನಿಗನಡರಿಯೆಂದಿಗೆಮ್ಮಂ ಪಿಡಿವನೆಂದೆಂಬ ಗುಡ್ಡೆಣಿಕೆಯಿಂದ . . . ಬದುಕಬೇಕೆಂಬ ಬಯಲಾಸೆ ನಿನಗೆ (ಸಮ್ಯಕೌ. ೨–೩೦) : ಸಾಕಿರ್ದ ಭಂಡಾರಾದಿಯಲ್ಲವನೂ ಸಡ್ಡೆಗಿಕ್ಕದೆ ಕಳೆದು ಕಾನನದೊಡ್ಡಿಯನು ಆಶ್ರೈಸುವಾತೀ ಗುಡ್ಡೆಣಿಕೆ ಗಾನೊಲ್ಲೆ ಶಕುನಿಯೆಯೆಂದ ಕುರುಪತಿಯು (ಜಿನಭಾ. ೩೭–೫೦)
[ಗುಡ್ಡು$_3$ (<ಗೊಡ್ಡು$_1$) + ಎಣಿಕೆ]

ಗುಡ್ಡೆಣಿಸು (ಕ್ರಿ). ವ್ಯರ್ಥವಾಗಿ ಆಲೋಚಿಸು; ಸುಮ್ಮನೆ ಚಿಂತಿಸು: ಅಲ್ಲದ ಕನಸ ಕಾಂಬರು ಗುಜ್ಜುಗುಜಿಪುಗಳಲ್ಲಿ ಗುಡ್ಡೆಣಿಸುವರು (ರಾಮವಿ. ೧೨-೧೭೩); ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಗುಡ್ಡೆಣಿಸುತ್ತ ಸೀತೆಯ ತಂದುದು ಮೊದಲಾಗಿ ಪುರಕೆ ಒಂದು ದಿವಸ ಸುಖವಿಲ್ಲೆಂದು ಪೌರರು ನೊಂದು ನುಡಿವುತಿಹರಬಲೆ (ರಾಮವಿ. ೧೭-೯೨).

[ಗುಡ್ಡು$_3$ (<ಗೊಡ್ಡು$_1$) + ಎಣಿಸು]

ಗುಡ್ಡೆಮಾನ್ಯ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮಾನ್ಯ; ದತ್ತಿಯಾಗಿ ಬಂದ ಭೂಮಿ: ಮನ್ನೆಯಂ ವಜ್ಜರಸನ ಗುಡ್ಡೆಮಾನ್ಯ ೫೦೦ ಮತ್ತ[ರ್] ಕೈಯ್ಯೊಳಗೆ (ಇಆ. XIX, ೨೭೩-೪೫; 1054); ಪ್ರತಿಪ್ಪಾಕಾಲದಲು ಪ್ರಭುಕೇಸರಿನಾಯಕಂ ತಂಮ ಗುಡ್ಡೆಮಾನ್ಯದೊಳಗೆ ಸಿ[ರಿ]ಗಳಬ್ಬೆ[ಯಾ] ಕೆಱೆಯಿಂ ಪಡುವಲು ಬೆಂಕೊಳವನ ಕೋಲಲು ಬಿಟ್ಟ ಕೆಯಿ ಮತ್ತರು ಪತ್ತು (ಎಇ. XXVII, ೭೩-೪೯; 1114). [ಗುಡ್ಡೆ$_0$ + ಮಾನ್ಯ]

ಗುಡ್ಡೇಟು (ನಾ). ಕುರಿತಏಟು; ಸರಿಯಾದ ಹೊಡೆತ: ಅಡ್ಡೇಟಿಗೆ ಒಂದು ಗುಡ್ಡೇಟು (ಗಾದೆ). 'ಅಡ್ಡೇಟು' ಪರಾ.

[<ಕುಱಿ$_1$ + ಏಟು]

ಗುಣ (ನಾ). ೧. ನಡತೆ; ಸ್ವಭಾವ: ವಿಪುಳ ಯಶೋವಿತಾನ ಗುಣಮಿಲ್ಲದನಂ ಪ್ರಭುಮಾಡಿ ಪೂರ್ವಭೂಮಿಪರ ಪದಂಗಳಂ ಪುಗಿಸಿ (ಪಂಪಭಾ. ೧-೧೪); ಆವ ಗುಣಕ್ಕಮಿಾವ ಗುಣಮಗ್ಗಳಮಾ ಗುಣಮೊಂದ ಮರ್ತ್ಯದೊಳ್ ತೀವಿದೊಡೆ (ಲೀಲಾವ. ೧-೫೯). ೨. ಸತ್ತ್ವ, ರಜಸ್ಸು, ತಮಸ್ಸುಎಂಬ ಮೂರು ಮೂಲಗುಣಗಳಂ. 'ಗುಣತ್ರಯಂ' ಪರಾ. ೩. ಪಂಚೇಂದ್ರಿಯಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ ಶಬ್ದ, ಸ್ಪರ್ಶ, ರೂಪ, ರಸ, ಗಂಧಗಳೆಂಬ ವಿಷಯಗಳು: "ರಸರೂಪಗಂಧಶಬ್ದಸ್ಪರ್ಶವೆಂದೆಂಬ ವಿಷಯದೊಳು ನೂಲಿನೊಳು ಸಾಧುಜನದೊಳು ಸಲಿಲದೊಳಿಸೆವ ಬಿಲ್ದಿರುವಿನೊಳು ಮುಖ್ಯದೊಳು ಶೌರ್ಯದೊಳು ಪರಮನೊಳು ಗುಣ ಮೆನಿಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೧೪೭-೩೭). ೪. ಸಜ್ಜನಿಕೆ, ವಿವೇಕ, ಬುದ್ಧಿಶಕ್ತಿ, ಔದಾರ್ಯ ಮುಂತಾದ ಒಳ್ಳೆಯತನ: ಕಿತ್ತಯ್ಯಂಗಳ ತಪಮುಂ ಗುಣ ಮುಮಂ ಪೊಗಟುತ್ತೆ (ವಡ್ಡಾರಾ. ೮೨-೪); ಅನೇಕ ಲಕ್ಷಣಗುಣಪ್ರಭವಂ ಮೃದುಪಾದಮಾದ ವಾಕ್ಯಾ್ರಸುಭಗಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧-೯); ನಿಂದಿಸಿದಪ ರೆಂದಾದೊಡಮೊಂದನೆ ಗುಣದೊಳ್ ದುರಾತ್ಮನೆಂದಿನಿತುಮಂ (ಲೀಲಾವ. ೧-೫೨). ೫. ದಾರ; ನೂಲು; ಹುರಿ. 'ಗುಣಗರ್ಭ' ಪರಾ. ೬. ಬಿಲ್ಲಿನ ಹೆದೆ; ತಿರುವು: "ಸಿಂಜನಿ ಜೀವೆ ಮೌರ್ವಿ ಗುಣಮೆಂಬಿನಿತುಂ ಜ್ಯಾನಾಮಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೮೫-೧೭). ೭. ಬೆಲೆ; ಯೋಗ್ಯತೆ: ಎಣಿಸದೆ ಗುಣವಂ ಕಾಜಿನ ಮಣಿಯಂ ಮಾಱುವವೊಲಹಹ ನಿನಗಂ ತನಗಂ ಪಣಕೃತಿಯೆಂಬ ಚಿಂತಾಮಣಿಯಂ ಮಾಱುವನ ಬುದ್ಧಿಗಾಂ ಬೆಱಗಾದೆಂ (ಅರ್ಥನೀ. ೧-೪೭). ೮. ರೋಗ ಕಡಿಮೆಯಾಗುವುದು; ವಾಸಿಯಾಗುವುದು: ಕಾಲಪುರುಷಂಗೆ ಗುಣಮಣಮಿಲ್ಲಂ ಗಡ! (ರಾಮಾಶ್ವ. ೦-೧); ಅವರಿಗೆ ಕೆಮ್ಮು ಈಗ ಗುಣವಾಗಿದೆ (ರೂಢಿ). ೯. ಊಟದಲ್ಲಿ ನಂಚಿಕೊಳ್ಳಲು ಒದಗಿಸುವ ವ್ಯಂಜನ; ಚಟ್ನಿ, ಉಪ್ಪಿನಕಾಯಿ, ಹುಳಿ, ಕೂಟು ಮುಂತಾದುವು. ೧೦. ರುಚಿ: ಈ ಹೋಟೆಲ್ ಊಟದಲ್ಲಿ ಗುಣವನ್ನು ಕಾಣೆ (ರೂಢಿ). ೧೧. ಪರಿಮಾಣ; ಆವೃತ್ತಿ; ಸಲ: 'ದ್ವಿಗುಣ' ಪರಾ. ೧೨. ಒಳ್ಳೆಯದು; ಮೇಲು; ಉತ್ತಮ: ನಿಮಗೆ ನಾವೆಲರು ಒಪ್ಪಿಯೇಳು ಹೊಂನನೂ ಭತ್ತದಿಂದ ನೂರಯಿಪ್ಪತಾರು ಬಳೆ ಆರನು ಗುಣವ ಮಾಡಿದೆವು (ಸೌಇಇ. IX-ii, ४६०-೧೭; 1465); ನೀನು . . . ಈಗ ಇಲ್ಲಿಗೆ ಬಂದದ್ದು ಗುಣವಾಯಿತು. ಇನ್ನುಮೇಲೆ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಜಯವನ್ನು ಪಡೆಯುತ್ತಲಿದ್ದಿ . . . ಅಂದನು (ಕೃವಾಭೀ. ೨೭); ಕುತ್ತಿಗೆ ಕೊಯ್ಯುವ ಊರಲ್ಲಿ ಸುಲಿದುಬಿಟ್ಟದ್ದೇ ಗುಣ (ಗಾದೆ). ೧೩. ಅಂಕ: ಪರೀಕ್ಷೆಯಲ್ಲಿ ನಿನಗೆ ಎಷ್ಟು ಗುಣ ಬಂದವು? (ರೂಢಿ). ೧೪. ಮೂರಂ ಎಂಬ ಸಂಖ್ಯೆಯ ಸಂಕೇತ. ೧೫. [ಗಣಿತ] ಗುಣಾಕಾರಮಾಡುವುದು. ೧೬. [ವ್ಯಾಕ] ವ್ಯಾಕರಣದಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾದ ಗುಣಸಂಜ್ಞೆಯುಳ್ಳ ವರ್ಣಗಳು: ಸಂಸ್ಕೃತ ವ್ಯಾಕರಣದಲ್ಲಿ ಅ ಏ ಓ– ಈ ಮೂರೂ ವರ್ಣಗಳಿಗೂ ಗುಣವೆಂದು ಹೆಸರು (ರೂಢಿ. ೧೯). ೧೭.=ಗುಣಸಂಧಿ. ೧೮. [ಕಾವ್ಯಮಿಾ] ಕಾವ್ಯಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಹತ್ತು ಪ್ರಶಸ್ತ ಲಕ್ಷಣಗಳು ಅಥವಾ ಧರ್ಮಗಳು. ❡ ಆತ್ಮನಿಗೆ ಸ್ಥೈರ್ಯ, ಔದಾರ್ಯ ಮೊದಲಾದ ಗುಣಗಳಿರುವಂತೆ ಕಾವ್ಯದ ಆತ್ಮದಂತಿರುವ ರಸವನ್ನು ಉತ್ಕರ್ಷಗೊಳಿಸುವ ಧರ್ಮವೇ ಗುಣ. ಮಾಧುರ್ಯ, ಓಜಸ್ಸು, ಪ್ರಸಾದವೆಂಬುವು ಮೂರೂ ಈ ಗುಣಗಳು ಪ್ರಾಚೀನಾಲಂಕಾರಿಕರು ಶ್ಲೇಷ, ಪ್ರಸಾದ, ಸಮತೆ, ಮಾಧುರ್ಯ, ಸುಕುಮಾರತೆ, ಅರ್ಥವ್ಯಕ್ತಿ, ಉದಾರತ್ವ, ಓಜಸ್ಸು, ಕಾಂತಿ ಮತ್ತು ಸಮಾಧಿ ಎಂಬ ಹತ್ತು ಶಬ್ದಗುಣಗಳನ್ನೂ ಅದೇ ಹೆಸರಿನ ಹತ್ತು ಅರ್ಥಗುಣಗಳನ್ನೂ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಲಕ್ಷಣ ಮಾತ್ರ ಬೇರೆಬೇರೆ: ನಿರತಿಶಯ ಕಾವ್ಯ ಶೋಭಾಕರಂಗಳಾಗಿರ್ಪ ಧರ್ಮಮವು ಗುಣಮಕ್ಕುಂ . . . ಸಮುಭವಂತೋದಾರಾಹ್ವಯ ಸಮಾಧಿಗಳ್ ಕೃತಿಗುಣಂಗಳೀರಯ್ದುಕ್ಕುಂ (ಕಾವ್ಯಾವ. ४९९). ೧೯. [ಯೋಗ] ಯೋಗಮಹಿಮೆಯಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಎಂಟು ಬಗೆಯ ಸಾಮರ್ಥ್ಯಗಳು; ಅಣಿಮಾ, ಮಹಿಮಾ, ಗರಿಮಾ, ಲಘಿಮಾ, ಪ್ರಾಪ್ತಿ, ಪ್ರಾಕಾಮ್ಯ, ವಶಿತ್ವ, ಈಶತ್ವಗಳೆಂಬ ಅಷ್ಟಸಿದ್ಧಿಗಳು: ಅಣಿಮಾದ್ಯಷ್ಟಗುಣಂಗಳಂ ಪಡೆವುದುಂ ಜೈನೋಕ್ತಿವಾರಾಶಿ ವಾಃಕಣದಿಂದಂ ಪಡೆದಿರ್ದ ಸಿದ್ಧಪದಮಂ ಕೆಯ್ಕೊಳ್ವುದರ್ಕೆ (ಶಾಂತಿಪು. ೧-೭) ೨೦. [ಜ್ಯೋತಿ] ಅಂಶ: ಈ ಗಂಡುಹೆಣ್ಣಿನ ಜಾತಕಗಳಲ್ಲಿ ೧೮ ಗುಣಗಳು ಕೂಡಿಬಂದಿವೆ (ರೂಢಿ). ೨೧. [ರಾಜ್ಯಶಾ] ರಾಜನೀತಿಯಲ್ಲಿ ಸಂಧಿ, ವಿಗ್ರಹ, ಯಾನ, ಆಸನ, ದ್ವೈಧೀಭಾವ, ಸಮಾಶ್ರಯಗಳೆಂಬ ಆರು ವಿಷಯಗಳು. 'ಷಡ್ಗುಣ' ಪರಾ. "ನಯ ನಿಯತಬುದ್ಧಿ ಸಲೆಯಿಂದ್ರಿಯ ತೇಜೋದಾರ ನೂಲುಯತಿ ಸತ್ವಾರ್ಯಂ ಭಯ ಸಂಗರಶಾವಾತ್ಮಂ ಜಯ ಹೆದೆ ಪದಿನೈದು ಶಬ್ದ ಗುಣಮೆಂದಕ್ಕುಂ" (ನಾನಾಕಂ. ೧೧೮); "ಕದನಂ ಶಬ್ದಾದಿ ಪಂಚೇಂದ್ರಿಯ ನಯನಿಯತಂ ಬುದ್ಧಿಸತ್ವಂ ಪ್ರಧಾನಾಸ್ಪದ ತೇಜೋದಾರ ಸಂತುತ್ರಿಗುಣ ಪರಮಯೋಗೀಶ್ವರಂ ಮೌರ್ವಿಲೇಶಂ ಮುದರಕ್ಷಿತ್ವಂ ಗುಣಾಖ್ಯಂ" (ನಾನಾರ. ೭೯).

ಗುಣಕಱುಗೊಂಡಳ್=ಪ್ರೀತಿಪಾತ್ರಳು; ಪ್ರೇಯಸಿ: "ಅಟ್ಟುರ್ತಳೆಂದುಂ, ಗುಣಕಱುಗೊಂಡಳೆಂದುಂ . . . ಪ್ರೀತಿವಟ್ಟಳ್ಗೆ ಪೆಸರ್" (ಕಶಸಾ. ೧೯-೩೮೮); ಗುಣಕಱುಗೊಂಡಳೆನೆಸ್ಯೆಯದಿರ್ಪ ಮನೆಯದು ವಿಫಲಂ (ನೀತಿಮಂ. I, ೭೫). **ಗುಣಕಱುಗೊಳ್, ಗುಣಕರಿಗೊಳ್**=ಮೆಚ್ಚು; ಪ್ರೀತಿಸು: "ಗುಣಕಱುಗೊಂಡಂ=ಪ್ರೀತಿವಟ್ಟಂ" (ಶಮದ. ಪರಿ. ೨); ಅಣುಗಿನೊಳೆನ್ನ ಚಟ್ಟರೊಳಗೀತನೆ ಜೆಟ್ಟಿಗನೆಂದು ವಿದ್ದೆಯಂ ಗುಣಕಱುಗೊಂಡು ಕೊಟ್ಟೆನಗೆ ಸಂತಸಮಪ್ಪನಮಿಾವ ನಿನ್ನ ದಕ್ಷಿಣೆಯದು (ಪಂಪಭಾ. ೨-೬೧); ರೂಪು ಜವ್ವನಮಿದ್ದೇನು ಗುಣಮಿಲ್ಲದ ಕುಲಸತಿಗೆ ಗುಣಕಱುಗೊಂಡಿರೆ ಕೂರ್ತೆಂದೆಂದಿಗುಮಣೆ ಬಿಚ್ಚದೇಕವನಿಪುದು (ಹರಿಬ. ೬-४೯); "ಮೆಚ್ಚಿದವಳಿಗೆ ಗುಣಕರಿಗೊಂಡವಳೆಂಬುದದು" (ಕಶರ. ೩೩). **ಗುಣದಂಕಕಾರ್ತಿ**=ಸದ್ಗುಣಗಳಿಂದ ಪರಿಪೂರ್ಣಳಾದವಳು; ಒಂದುಬಿರುದು: ಪಱುಚಲೆದಪುದಾರ್ತು ಕೂರ್ತು ಪಿರಿದೀವ ಗುಣಂ ಗುಣದಂಕಕಾರ್ತಿಯಾ (ಅಜಿಪು. ೧೨-೧೭); ಪೆಜಱುನ್ದ್ರೆಯೇ ಗುಣದಂಕಕಾರ್ತಿಯೊಳ್ (ಸೌಇಇ. XI – i, ೫೨-೩೦; 1007); ಪೊಗಳಲಾನಱಿಯೆಂ ಗುಣದಂಕಕಾರ್ತಿಯಂ ಜಿನಪದಭಕ್ತೆಯುಂ (ಎಕ. II, ೧೪೩-೧೪೨; 1131). ಗುಣದಚೆದಂಗ=

ಸದ್ಗುಣಗಳಿಂದ ಶೋಭಿಸುವವನು ; ಒಂದು ಬಿರುದು : ಮಾಳವ್ವೆಯ ಮಲ್ಲಿಸೆಟ್ಟಿಯ ತಂದೆ ಗುಣದ ಬೆಡಙ್ಗ ಮಲ್ಲಿ ಸೆಟ್ಟಿಯುಂ (ಎಕ. XII, ಗುಬ್ಬಿ. ೭-೨೬ ; ಸು. 1200 ?). ಗುಣದಬೆಡಂಗಿ=ಸದ್ಗುಣಗಳಿಂದ ಶೋಭಿಸುವವಳು ; ಒಂದು ಬಿರುದು : ಗುಣದ ಬೆಡಂಗಿಯರಪ್ಪ ಶ್ರೀಮದಕ್ಕಾದೇವಿಯರ್ (ಎಇ. XV, ೮೨-೮ ; 1064). [ಸಂ.]

ಗುಣಂಗೆಡು (ಕ್ರಿ). ಗುಣವು ಕೆಟ್ಟುಹೋಗು ; ಗುಣಹೀನವಾಗು : ಮಣಿಗಾಜರ್ ಗುಣಂಗೆಟ್ಟ ಋಷಿಯಂತೆ ಚಿಂತಿಸೆ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೨-೭೯) ; ಆ ಕೂಟಂ ಮಾನಿಸರ್ಮುಟ್ಟಿದನಿತಱೊಳೆ ಗುಣಂಗೆಟ್ಟೆಂಜಲಪ್ಪುದುಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೭-೧೪೧). [ಗುಣ + ಕೆಡು$_1$]

ಗುಣಂಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ೧. ಗುಣವನ್ನು ಮೆಚ್ಚು ; ಹೊಗಳು ; ಪ್ರಶಂಸಿಸು: ಆ ಸತಿ ಯಶಸ್ವತಿ ವಿಶ್ವಮಹೀತಲಂ ಗುಣಂ[ಪಾಠಂ. ಮನಂ]ಗೊಳೆ ಪಡೆದಳ್ ತದಗ್ರಮಹಿಷೀಪದದೊಳ್ ಪಿರಿದೊಂದು ಪ್ರೇಮಮಂ (ಆದಿಪು. ೮-೪೫) ; ಶ್ರೀರಾಮನಂ ಗುಣಂಗೊಂಡನೆಂಬಿನಿತಱೊಳೆ ರಾವಣಂ ವಿಭೀಷಣನನೆಂತು ಪರಿಹರಿಸಿದಂ (ಪಂಚತಂ. ೨೪೪-೨೦) ; ಭುವನಾಶ್ಚರ್ಯಮೆನಲ್ಕೆ ಮಾಡಿಸಿದರೀ ಲೋಕಂ ಗುಣಂಗೊಳ್ವಿನಂ [ದಿ]ವಿಜೇಂದ್ರಾರ್ಚಿತ ಶಾಂತಿನಾಥ ಜಿನಪ ಶ್ರೀ ಗೇಹಮಂ (ಕಇಲ. ೯೭-೪-೩೭ ; ಸು. 12ನೆಯ ಶತ). ೨. ಗುಣವನ್ನು ಹೊಂದು,-ಪಡೆ : (ಕ). [ಗುಣ + ಕೊಳ್$_1$]

ಗುಣಂಗೊಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ಮೆಚ್ಚುವಂತೆ ಮಾಡು ; ಪ್ರಶಂಸಿಸುವಂತೆ ಮಾಡು : ಮಯ್ಯೊಳ್ ಮಿಡುಕುಳ್ಳ ತಾಣಮಣಮಿಲ್ಲೆಂಬಂತು ನಿಷ್ಪಂದನಾಗಿ ಸಮನ್ವಿತ ಮನಂ ಗುಣಂಗೊಳಿಸಿದಂ ಯೋಗೀಂದ್ರವೃಂದಂಗಳಂ (ಆದಿಪು. ೬-೩೪). [ಗುಣಂಗೊಳ್ + – ಇಸು$_3$]

ಗುಣಕ$_1$ ‘ ಗುಣಂಕು ’ ನೋ.

ಗುಣಕ$_2$ (ನಾ). ೧. ಲೆಕ್ಕಮಾಡುವವನು. ೨. [ಗಣಿತ]ಗುಣಿಸುವ ಸಂಖ್ಯೆ; “ ಯಾವುದರಿಂದ ಗುಣಿಸಬೇಕೊ ಆ ಸಂಖ್ಯೆ ”: (Multiplier. ಇಂಕನಿ). [ಸಂ.]

ಗುಣಕಥನ (ನಾ). ಗುಣವನ್ನು ಹೇಳುವುದು ; ಹೊಗಳುವುದು : ಹೋದಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ಅವರ ಗುಣಕಥನ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರು (ರೂಢಿ).
[ಗುಣ + ಕಥನ]

ಗುಣಕರ (ನಾ).=ಗುಣಕಾರ. [ಸಂ.]

ಗುಣಕಾರ (ನಾ). ೧. ಒಳ್ಳೆಯ ಗುಣವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವುದು ; ಲಾಭದಾಯಕವಾದುದು. ೨. [ಗಣಿತ] ಒಂದು ಸಂಖ್ಯೆಯನ್ನು ಮತ್ತೊಂದು ಸಂಖ್ಯೆಯಿಂದ ಗುಣಿಸುವಿಕೆ : ಪ್ರಥಮ ಗುಣಕಾರಕ್ಕೆ ಲೆಕ್ಕಸಂಜ್ಞೆ, ಲೆಕ್ಕಸ್ಥಾನ, ಗುಣಕಾರ ಪರಿಭಾಷೆ ಸಮಾಪ್ತಂ (ವ್ಯವಹಾ. ೧೨-೯). ‘ ಗುಣಾಕಾರ ’ ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಗುಣಕು ‘ ಗುಣುಕು ’ ನೋ.

ಗುಣಖ್ಯಾಪನ (ನಾ). ಗುಣಗಳನ್ನು ಪ್ರಕಟಪಡಿಸುವುದು, – ಪ್ರಸಿದ್ಧಪಡಿಸುವುದು : ಗುಣಖ್ಯಾಪನಕ್ಕೀರೇಟುಂ ಭುವನಂಗಳೆಯ್ದುವೆನಿಪಂ ಸಾಹಿತ್ಯವಿದ್ಯಾಧರಂ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೨-೮೦). [ಗುಣ + ಖ್ಯಾಪನ]

ಗುಣಗಣನೆ (ನಾ). ೧. ಗುಣಗಳನ್ನು ಎಣಿಸುವುದು. ೨. ಗುಣಗಳನ್ನು ಗುಣಿಸುವವಳು ; ಗುಣಪಕ್ಷಪಾತವುಳ್ಳವಳು : ಗುಣನಿಳಯೆಯಹ ಗೌರಿ ಬಂದಳು ಗಣನೆಗೆದ್ದುದವನನಿರಿಸಿ ಗುಣಗಣನೆ ಬಂದಳು ಹೊಟ್ಟೆ ತುಂಬಲು ಮೊಲೆಯನೂಡಿದಳು (ಬಸವು. ೫೦-೧೧).
[ಗುಣ + ಗಣನೆ. ಸಂ. / ಗುಣಗಣನಾ (ಗುಣ + ಗಣನ + –)]

ಗುಣಗರ್ಭ (ನಾ). ಹೊಟ್ಟೆಯಲ್ಲಿ ನೂಲುಳ್ಳುದು ; ಜೇಡರ ಹುಳು ; ಊರ್ಣನಾಭ : ನಿರುತ ನೂಲಿಂದ ಪೂಜಿಪ ತೆಱದಿ ಲಿಂಗದಾ ಶಿರಸಾಗ್ರದಲಿ [illegible] ಮಱುಲ್ಲಿ ತಾನಿರಲು ಕರಿರಾಜ ಬಂದು ಪತ್ರಿರ್ದಳಿಗಳಂ ಕಂಡು ಹಱಿದೊರಸೆ ಗುಣಗರ್ಭನು ವರನಾಸಿಕದಿ ಪೊಕ್ಕು (ಪ್ರಾಭರಾ. ೮-೧೫).
[ಗುಣ + ಗರ್ಭ]

ಗುಣಗಳ್ಳ (ನಾ). ಸದ್ಗುಣಗಳನ್ನು ಅಪಹರಿಸುವವನಂ ; ಗುಣಗ್ರಾಹಿ ; ಒಂದು ಬಿರುದು: ವಿದ್ಯಾಮೂರ್ತಿ ಜಿತಾತ್ಮನಕ್ಷರಂ ಗುಣಗಳ್ಳಂ (ಎಕ. VII, ಶಿಕಾರಿ. ೦೨೯-೨೩ ; 1071) ; ಮಿಳ್ಳಂ ಸಮಸ್ತಗುಣಗಳ್ಳಂ ಪರದೆವ್ವೆವೇಗನಾದೊಡಂ ತಾಂ ಕೊಳ್ಳಂ (ಕಇ. I, ೨೦-೧೮ ; ?). [ಗುಣ + ಕಳ್ಳ$_1$]

ಗುಣಗಾನ (ನಾ). ಗುಣಗಳನ್ನು ಹೊಗಳುವುದು ; ಗುಣಕಥನ : ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಆಭಾರ ಮನ್ನಣೆಯಲ್ಲಿ ನನ್ನ ಸಾಹೇಬರ ಹಾಗೂ ನನ್ನ ಗುಣಗಾನ ಮಿತಿಮೀರಿ ಆಯಿತು (ಕೇಮೋದ. ೩೫). [ಗುಣ + ಗಾನ$_2$]

ಗುಣಗು ‘ ಗೊಣಗು$_1$ ’ ನೋ.

ಗುಣಗುಟ್ಟು$_1$ ‘ ಗೊಣಗುಟ್ಟು ’ ನೋ.

ಗುಣಗುಟ್ಟು$_2$ (ಕ್ರಿ). ಗುಂ ಎಂದು ಶಬ್ದಮಾಡು : ಗಿಳಿಗಳೊತನೆ ಗಳಪಿ ಮೊರೆವ ಅಳಿಕುಳಗಳೊಡನೆ ತಾವೂ ಗುಣಗುಟ್ಟುತ್ತಾರೆ (ಪರಿಶೀ. ೪).
[ಗುಣ$_0$ + ಕುಟ್ಟು$_1$]

ಗುಣಗುಣಿಸು ‘ ಗುಣುಗುಣಿಸು ’ ನೋ.

ಗುಣಗೆಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ಗುಣವನ್ನು ಹಾಳುಮಾಡು : ಗಣನೇಮದ ಗುಣಗೆಡಿಸುವ ಪದವು ತುಣುಕುಶಾಸ್ತ್ರಕೆ ಮಣಿಯದ ಪದವು (ಕರೀಘ. ೧೩-೭).
[ಗುಣ + ಕೆಡಿಸು]

ಗುಣಗೇಡಿ (ನಾ). ಗುಣಹೀನ; ಗುಣವಿಲ್ಲದವನು: ಗುಣಗೇಡಿ ಗಂಡಸಾಗಿ, ತಿಳಿಗೇಡಿ ತಂದೆಯಾಗಿ, ಕಂಗೆಟ್ಟು . . . ದುಃಖದಿಂದ ದುಃಖಕ್ಕೆ ಅಲೆದು ಬಾಳಿ ಸಾಯುವುದುಂಟು (ಮಾವಾದ. ೧೧). ‘ ತಿಳಿಗೇಡಿ ’ ಪರಾ.
[ಗುಣ + ಕೇಡಿ$_1$]

ಗುಣಗ್ರಹಣ (ನಾ). ೧. ಗುಣಗಳನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸುವುದು; ಮೆಚ್ಚುವುದು: ಇದು ಅವಳ ಗುಣಗ್ರಹಣಶಕ್ತಿಗೂ ವಿವೇಕಪ್ರಜ್ಞೆಗೂ ಸಾಕ್ಷಿಯಾಗಿತ್ತು (ಪುನರು. ೨೨). ೨. [ಜೈನ] ಎಂಟು ರೀತಿಯ ಗರ್ಭಾನ್ವಿತಕ್ರಿಯೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಗುಣಗ್ರಹಣಮುಂ . . . ದೃಢಚರ್ಯಮುಂ ಉಪಯೋಗಿತ್ವಮೆಂಬೆಂಟು ಗರ್ಭಾನ್ವಿತ ಕ್ರಿಯೆಯೊಳು (ಚಾವುಂಪು. ೨೩೦).
[ಗುಣ + ಗ್ರಹಣ]

ಗುಣಗ್ರಾಮಣಿ (ನಾ). ಗುಣವಂತನಾದ ಗ್ರಾಮಣಿ,-ಹಿರಿಯ : ಪಾಟಿನಿಲೆ ನೆಗಟೆ ಬಾಟ್ಟುದು ಬಾಟೆಂಬುದು ನಿಕ್ಕುವಂ ಗುಣಗ್ರಾಮಣಿಗಳ್ (ಕವಿರಾ. ೩-೧೭೭). [ಗುಣ + ಗ್ರಾಮಣಿ]

ಗುಣಗ್ರಾಹಿ (ನಾ). ಒಳ್ಳೆಯದನ್ನು ಮೆಚ್ಚತಕ್ಕವನು ; ಒಳ್ಳೆಯ ಗುಣಗಳನ್ನು ಮಾತ್ರ ಗ್ರಹಿಸತಕ್ಕವನಂ : ಪ್ರಜ್ಞರುಂ ನಿರ್ಮತ್ಸರರುಂ ಗುಣಗ್ರಾಹಿಗಳುಮಪ್ಪುದಱಿಂ ಸಚಿವ ಸಮೂಹಂ ಮೆಚ್ಚಿ . . . ಅಭಿವಂದಿಸಿ (ಶಾಂತಿಪು. ೨-೭೦ ವ) ; ಆಹಾ ಲೇಸುಲೇಸೆಂದದರಾ ಗುಣಗ್ರಾಹಿಗಳೆಲ್ಲರಿಚ್ಚೈಸಿ . . . ಸಾಹಿತ್ಯಕಳೆಗೆಳಸಿದರು (ಭರಜ. ೬೪-೫೭). [ಸಂ. ಗುಣಗ್ರಾಹಿನ್]

ಗುಣಚ್ಛೇದಕ (ನಾ). ಗುಣಗಳನ್ನು ಕಡಿದುಹಾಕುವವನು,-ನಾಶಪಡಿಸುವವನು : ಕಣ್ಣ ಕಸಮುಂ ಸ್ಪರಿಸದಂತೆ ತಾನೊಂದುಪಚಾರಧರನಾಗಿಯುಂ ಅಸ್ಮದ್ಗುಣಚ್ಛೇದಕ ಸಮರ್ಥಕನಾಗಿ ಬಂದೀಗಳೆಮ್ಮ ಗುಣಾಪಹಾರಾರ್ಥಂ . . . ನುಡಿವುದು (ಶಾಂತಿಪು. ೯-೬೧ ವ). [ಗುಣ + ಛೇದಕ]

ಗುಣಜ್ಞ (ನಾ). ಗುಣಗಳನ್ನು ತಿಳಿದಿರುವವನು,-ಬಲ್ಲವನು : ಅವಗುಣಗಳ ಗುಣಮಂ ಗುಣಜ್ಞನೇನೆಣಿಸುವುದೇ (ಸುಕುಮಾ. ೧-೪೮). [ಸಂ.]

ಗುಣಣೆ, ಗುಣನೆ (ನಾ). ೧. ನಾಟಕಮಂದಿರ ; ನೃತ್ಯಶಾಲೆ : ಗುಣಣೆಯ ಬಾಣಸಿನ ಮಜ್ಜನದ ರಾಣಿವಾಸದ ಮನೆಗಳುಮಂ (ಪಂಪಭಾ. ೫-೪೭ ವ) ; ಬೀಸಿ. ಗುಣಣೆಯ ಕಂಭಂಗಳೊಳಂ ಕೇರ್ಗಳೊಳಮಾಸ್ಫೋಟಿಸಿ ತಾಟಿಸಿದಾಗಳ್ (ಪಂಪಭಾ. ೮-೭೭ವ). ೨. ಸಂಗೀತಶಾಲೆ : ಕಂತುಕಾಂತೆಯ ಕಳ

ಕೂಜನದ ಗುಣಾ[ಣ]ಣೆಯುಂತಿರ್ಪ . . . ಕಮಳಕುವಳಯ ಷಂಡಂಗಳಿಂ (ಅರ್ಧನೇ. ೪-೬೮ವ). ೩. ವಿಶ್ರಾಂತಿಸ್ಥಾನ: ಮನಮೊಲ್ದು ತನ್ನ ಗುಣಣೆ [ಪಾಠಾಂ. ಗಣನೆ]ಯ ಮನೆಯಂ ಗಜಗಮನೆ ಪೊಕ್ಕು (ಸುಕುಮಾ. ೬-೧೦). **ಗುಣನೆ:** ೧. ಆರೋಗಿಸುವ ಮನೆ ಮಂಡಪಂ ಗುಣನೆ ಸಾಲೆಯಂ ಬಿನಿತುಮಂ ಗೃಹಾಂಗಂ ಕುಡುಗುಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೬-೧೧೬). ೨. ಸೊಗಯಿಪ ಗುಣನೆಗಳೊಳ್ ನಿಂದ ಗಾಡಿಕಾರ್ತಿಯರದೇಂ ಮನಂಗೊಳಿಸಿದರೋ (ಶಾಂತಿಪು. ೩-೧೮). [<ಸಂ. ಗುಣನ]

ಗುಣತ್ರಯ (ನಾ). ಸತ್ವ, ರಜಸ್ಸು, ತಮಸ್ಸು ಎಂಬ ಮೂರು ಬಗೆಯ ಮೂಲಗುಣಗಳು: ಗುಣತ್ರಯಂಗಳ ಗೂಡ ಮುಚ್ಚಿ ಅಹಂಕಾರತ್ರಯಂಗಳ ಶಂಕೆಗೊಳಗುಮಾಡಿ (ಅಖಂಡೇ. ೧೯೩-೧೪): ಹೇಳುವೆನು ಮಹಾಶಾಂತಿಲಕ್ಷಣ ಹೇಳುವೆನು ಗುಣತ್ರಯವ ಜೀವಗೆ ಹೇಳುವೆನು ಜನ್ಮಗಳ ಜೀವತ್ರಯಗಳನು (ಜ್ಞಾನಸಿಂ. ೧-೧೫). [ಗುಣ + ತ್ರಯ]

ಗುಣತ್ವ (ನಾ). ೧. ಗುಣವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವಿಕೆ: ಪ್ರಕಟ ಸತ್ಕ್ರಿಯೆಯೆನಿಸಿದಷ್ಟಾಂಗ ಕಲಿತೋನ್ನತ ಭಕ್ತಿಸಂದರುಶನಗುಣತ್ವದಲಿ ಸಕಲ ಪಾಪಕ್ಷಯಮೆನಿಸಿ (ಬಸಪು ೩-೬೯). ೨. ಅಧೀನವಾಗಿರುವಿಕೆ; ಅಸ್ವತಂತ್ರತೆ. ೩. ಶ್ರೇಷ್ಠತೆ. ೪. ಗುಣಿಸುವುದು. [ಸಂ.]

ಗುಣದೇವ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು: ಶಾಸ್ತ್ರವಿದೋ ಯೇನ ಗುಣದೇವಾಖ್ಯಸೂರಿಣೇ (ಎಕ. II, ೨೩-೧; ಶು. 700). [ಗುಣ + ದೇವ]

ಗುಣಧರ್ಮ (ನಾ). ಸ್ವಭಾವ; ವಿಶಿಷ್ಟಗುಣ: ಅನುಭವ, ಗುಣಧರ್ಮ, ಮನೋಭಾವ-ಇವನ್ನು ದೊರಕಿಸುವಂತೆ ಸಮಾಜ ಪರಿಜ್ಞಾನದ ಕಾರ್ಯಕ್ರಮ ಪಠ್ಯವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ ಒಳಗೊಂಡಿರಬೇಕು (ಶಿಕ್ಷದ. ೧೬೫). [ಗುಣ + ಧರ್ಮ]

ಗುಣಧಾಮೆ (ನಾ). ಗುಣಗಳಿಗೆ ಆಶ್ರಯುವಾದವಳು; ಗುಣವಂತೆ: ಕಾಶ್ಯಪಿಯೆಂಬೊಳುದಾತ್ತ ಕೀರ್ತಿಲಕ್ಷ್ಮೀವಿಭವಾಭಿರಾಮೆ ಗುಣಧಾಮೆ (ಸುಕುಮಾ. ೨-೪). [ಸಂ. ಗುಣಧಾಮಾ]

ಗುಣನ (ನಾ). ಗುಣಿಸುವುದು; ಲೆಕ್ಕ. [ಸಂ.]

ಗುಣನಾಮ(ನಾ). ಗುಣಕ್ಕೆ ಅನುಸಾರವಾದ ಹೆಸರು; ಅನ್ವರ್ಥನಾಮ: ತಂದೆಗೆ ಭಕ್ತನೆಂಬ ಗುಣನಾಮಮುಮದೆನ್ನಯ ತಂದೆಗೆನ್ನೊಳಿಂ ತಂದೆಯ ಭಕ್ತೆಯೆಂಬ ಪೆಸರನ್ನಯಸಿದ್ಧಿಯಿನಕ್ಕುಂ (ಶಾಂತಿಪು. ಪರಿ ೧-೪). [ಗುಣ + ನಾಮ]

ಗುಣನಿಧಾನ (ನಾ). ೧. ಒಳ್ಳೆಯ ಗುಣಗಳಿಗೆ ಆಶ್ರಯ. ೨. ಒಳ್ಳೆಯ ಗುಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವವನು: ಸಾಧುಜನ ಸಹಾಯತಾದಿ ಗುಣನಿಧಾನನಂ ನಿನ್ನನ್ನನಂ ಮತ್ತೂರ್ವನನೆಲ್ಲಿಯುಂ ಕಂಡುಂ ಕೇಳ್ದುಮಱಿಯೆವು (ಶಾಂತಿಪು. ೩-೬೫ ವ). [ಗುಣ + ನಿಧಾನ]

ಗುಣನಿಧಿ (ನಾ). = ಗುಣನಿಧಾನ ೨: ಕಾನೂರ್ಗಣ ಮುನಿಪತಿ ವಿದ್ಯಾನಿಧಿ ಗುಣನಿಧಿ ದಯೈಕನಿಧಿ (ಶಾಂತಿಪು. ೧-೧೬): ಗುಣನಿಧಿಯಂ ನೋಡಲ್ಕಾಫಣೀಂದ್ರನುತ್ಕಂಠನಾಗೆ ತಲೆದೋರ್ಪ ಫಣಾಮಣಿರುಚಿಗಳಂತೆ ಪೊಳೆದುವು ಮಣಿಭೂಮಿಯೊಳೆಸೆವ ದೀಪಿಕಾಪ್ರಕರಂಗಳ್ (ಕಾದಂಪೂ. ೫೧೪); ಗುಣನಿಧಿ ದೇವ ಕೌಶಿಕಶಿಖಾಮಣಿ ಬುದ್ಧಿವಿಹೀನ ನಿನ್ನನೆಂ (ಹಂಚಶಂ. ೨೫೪-೮): ಗುಣನಿಧಿ ಬಸವಂ . . . ತಣಿದೊಪ್ಪಿರ್ದಂ (ವೃಷವಿ. ೪೦-೮೫). [ಗುಣ + ನಿಧಿ]

ಗುಣನಿಲಯೆ, ಗುಣನಿಳಯೆ (ನಾ). ಒಳ್ಳೆಯ ಗುಣಕ್ಕೆ ನೆಲೆಯಾಗಿರುವವಳು; ಗುಣವಂತೆ: ಸಕಲ ಗುಣನಿಲ [ಪಾಠಾಂ. ಳ] ಯೆಯುಹ ಗೌಂಬಂದಳು (ಬಸಪು. ೫೦-೧೧). **ಗುಣನಿಳಯೆ:** ಮೇಲಿನ ಪ್ರಯೋಗದ ಪಾಠಾಂತರವನ್ನು ನೋಡಿ. [ಸಂ. ಗುಣನಿಲಯಾ (ಗುಣ + ನಿಲಯ + –)]

ಗುಣನಿಳಯ (ನಾ). ಒಳ್ಳೆಯ ಗುಣಕ್ಕೆ ನೆಲೆಯಾಗಿರುವವನು: ಗುಣನಿಳಯ ಮೇರು ಚೂಡಾಮಣಿ ಶರಣಾಗತ ಜಗತ್ತ್ರಯೀಜನ ರಕ್ಷಾಮಣಿ ವಿನಯದಾನ ಚಿಂತಾಮಣಿ ಚೂಡಾಮಣಿ ಮರೀಚಿರಂಜಿತ ಚರಣಾ (ಅಜಿಪು. ೮-೨೩). [ಗುಣ + ನಿಳಯ (=ನಿಲಯ)]

ಗುಣನಿಳಯೆ 'ಗುಣನಿಲಯೆ' ನೋ.

ಗುಣನೆ 'ಗುಣಣೆ' ನೋ.

ಗುಣಪಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ವಾಸಿಮಾಡು; ಗುಣಮಾಡು: ರೋಗಗಳನ್ನು ಕಂಡುಹಿಡಿದು ಗುಣಪಡಿಸಲು ಅದು ಪ್ರಯೋಜನವಾಗುವುದು (ಮಡಿಸ. ೨೨); ಈ ಬಗೆಯ ರೋಗಗಳನ್ನು ಬೆನ್ನೇಟನಿಂದ ಗುಣಪಡಿಸಬಹುದು (ಕಾಲೂರ. ೧೬ ಕಥಾಸಾರ): 'ಎ' ಜೀವಾತಿನ ಅಂಶ ಹೆಚ್ಚಾಗಿರುವ ಆಹಾರವಸ್ತುಗಳನ್ನು ಸೇವಿಸುವುದರಿಂದ ಇದನ್ನು ಗುಣಪಡಿಸಬಹುದು (ಅಡುಸಾ. ೬೧). [ಗುಣಪಡು + –ಇಸು$_3$]

ಗುಣಪಡು (ಕ್ರಿ). ವಾಸಿಯಾಗು; ಗುಣವಾಗು: ಕಾಯಿಲೆ ಗುಣಪಟ್ಟು ಎದ್ದು ಓಡಾಡಲು ಒಂದು ತಿಂಗಳು ಬೇಕಾಯಿತು (ರೂಢಿ). [ಗುಣ + ಪಡು$_1$]

ಗುಣಪಸಾಯ (ನಾ). ಗುಣಕ್ಕೆ ಮೆಚ್ಚಿಕೊಟ್ಟುದು; ಮೆಚ್ಚಿಕೆ: ಗುಣಪಸಾಯದ ಕಾಣಿಕೆಯು ಹರಿಯಣದ ಹಂತಿಯು ದಾಯದೂಟಕೆ ಋಣಿಗಳಾದೆವೆ ಶಿವಶಿವಾ ಎಂದೊಳಱುತಿಖಿಲಬಲ (ಕುಮ್ಮಾಳ. ೦೩-೨). [ಗುಣ + ಪಸಾಯ]

ಗುಣಪೃಷ್ಠ (ನಾ). = ಗುಣಗರ್ಭ: "ಮಶಕಾರಿ ಗುಣಪೃಷ್ಠಮೆನೆ ಜೇಡನೆನಿಸಿಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೪೯-೧೪). [ಗುಣ + ಪೃಷ್ಠ]

ಗುಣಪ್ರಕೃತಿ (ನಾ). [ವ್ಯಾಕ] ಗುಣವಾಚಕವಾಗಿರುವ ಪ್ರಕೃತಿ, –ಪದದ ಮೂಲರೂಪ: ನಾಮಪ್ರಕೃತಿ ಆಖ್ಯಾತಪ್ರಕೃತಿ (ಧಾತು) ಗಳಿರುವಂತೆಯೇ ಗುಣಪ್ರಕೃತಿ ಸಂಖ್ಯಾಪ್ರಕೃತಿಗಳೂ ಇದ್ದುವೆಂದು ತೋರುತ್ತದೆ (ಕೃಬಿಡಿ. ೧೫). 'ನಾಮಪ್ರಕೃತಿ' ಪರಾ. [ಗುಣ + ಪ್ರಕೃತಿ]

ಗುಣಪ್ರಭ (ನಾ). ಗುಣಗಳಿಂದ ಪ್ರಕಾಶಮಾನನಾಗಿರುವವನು: ಸುತಪೋವಿಭವಂ ಶಿವಂಕರೋದ್ಯಾನದೊಳಿರ್ದಪಂ ಪರಿವೃತವ್ರತಿವೃಂದಸಭಂ ಗುಣಪ್ರಭಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೯-೧೬). [ಸಂ. (ಗುಣ + ಪ್ರಭಾ + –)]

ಗುಣಬ್ರತ (ನಾ).= ಗುಣವ್ರತ: ಏನನೇನನೆಲೆ ಪೇಳ್ವೆನಣ್ಣ ಸನ್ಮಾನದಾನಿಯ ಗುಣಬ್ರತಂಗಳಂ (ಎಕ. V. ಚನ್ನರಾ. ೧೪೮-೪೬; 1094). [ಗುಣ + ಬ್ರತ]

ಗುಣಬ್ರಾಹ್ಮಣ (ನಾ). ತನ್ನ ಗುಣಗಳಿಂದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಾದವನು: ಜಾತಿಬ್ರಾಹ್ಮಣನಿಗಿಂತಲೂ ಗುಣಬ್ರಾಹ್ಮಣನು ಪೂಜ್ಯನೆಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತವಿರುವುದು (ಹಿಂದಸಾ. ೧೫೬). 'ಜಾತಿಬ್ರಾಹ್ಮಣ' ಪರಾ. [ಗುಣ + ಬ್ರಾಹ್ಮಣ]

ಗುಣಭಾಜ (ನಾ). ಗುಣಕ್ಕೆ ಪಾತ್ರನಾದವನು; ಗುಣವಂತ: ಗುಣಭಾಜ್ – ಗುಣಭಾಜ, ವಿಹಾಯಸ್ – ವಿಹಾಯಸ (ಶಮದ. ಸ. ೯೬ ಪ್ರಯೋ). [ಸಂ. ಗುಣಭಾಜ್]

ಗುಣಮಣಿ (ನಾ). ೧. ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಮಣಿ; ಬೆಲೆಬಾಳುವ ರತ್ನ: ಕುರುಡನ ಮುಂದೆ ಗುಣಮಣಿ ಇದ್ದರೆ ಅವನೆಡಹುವನಲ್ಲದೆ ಕಾಣಲಱಿಯ (ಬೋಳಮಾ. ೨೫-೧೧೧); ಎಸೆಗುಮಲ್ಲಿ ಗುಣಮಣಿವಸರಂ (ವೃಷವಿ. ೪-೮೦). ೨. ಒಳ್ಳೆಯ ಗುಣಗಳೇ ಆಭರಣವಾದವನು; ಗುಣಾಢ್ಯ: ಕೇಳ್ಗುಣಮಣಿಯೆ ಧರಣಿಪಾಗ್ರಣಿಯೆ (ಜೈಮಿಭಾ. ೧೨-೫). [ಗುಣ + ಮಣಿ$_3$]

ಗುಣಮುಖಿ (ನಾ). ೧. ರೋಗವು ವಾಸಿಯಾಗುವ ಸ್ಥಿತಿ: ದಿನಗಳೆದಂತೆ ಗೋದಮ್ಮನ ಸ್ಥಿತಿ ಕಠಿಣವಾಗುತ್ತಿತ್ತು, ವಿನಹ ಗುಣಮುಖಿ ಕಂಡು ಬರುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ (ತ್ಯಾಗಮ. ೧೬೩). ೨. ರೋಗ ವಾಸಿಯಾಗುತ್ತಿರುವ ವ್ಯಕ್ತಿ: ಅವಳು ಮತ್ತೆ ಗುಣಮುಖಿಳಾಗುತ್ತಾಳೆಂಬ ನಂಬಿಕೆ ನನಗಿರಲಿಲ್ಲ (ಪುನರು. ೩೮೪). [ಗುಣ + ಮುಖಿ]

ಗುಣಮೂಲಿ (ನಾ). ಗೆಣಸು: "ಗೆಣಸು ಗುಣಮೂಲಿ" (ಮಂಗರಾ. ೪೦-೬೩). [<ಸಂ. ಗುಣಮೂಲಿನೀ]

ಗುಣಯುತ (ನಾ). ೧. ಒಳ್ಳೆಯ ಗುಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವವನು; ಗುಣವಂತ: ಗುಣಯುತನಪ್ಪನಂ ಸುಭಟನಪ್ಪನನಾಯುಧಯುಕ್ತನಪ್ಪನಂ (ಕವಿರಾ. ೦-೧೩೨); ಆಗದು ಸಮರಂ ಗುಣ[ಪಾಠಾಂ. ಸಮ]ಯುತನಾಗು ಮಹಾಭೋಗಭಾಗಿ ನಿನ್ನಾಳ್ವ ಮಹೀಭಾಗಮುಮಂ ಸಕಲ ಮಹೀಭಾಗ ಮುಮಂ ನೀನೆ ಕೊಂಡು ಸುಖಮಿರಲಾಗಾ (ಗದಾಯು. ೭-೪೩); ಗುಣಯುತನಖಿಳಶಿರೋಭೂಷಣನುದಯಿಪ ತನುಜಂ (ಪಾರ್ಶ್ವಪು. ೧೩-೧೪೦). ೨. ಹೆದೆಯಿಂದ ಕೂಡಿಕೊಂಡಿರುವುದು; ಬಿಲ್ಲು. ೧, ೨: ಎಲ್ಲರುಂ ಗುಣಯುತರ್ ಕಠಿನರೆನಿಸರ್ಮನುಜರ್ (ಜೈಮಿಭಾ. ೨-೧೧). [ಗುಣ + ಯುತ]

ಗುಣರತ್ನ (ನಾ).=ಗುಣಮಣಿ ೨: ಪರಮಗುಣರತ್ನನೆನಿಸಿದ ಸಿರಿಪತಿ ದಣ್ಣಾಧಿನಾಥತಿಳಕನೆ ಸುಜನಾಭರಣನ ಮಯ್ದುನನೆಸೆದಂ (ಸೌಇಇ. XX, ೭೪-೨೦: 1112). [ಗುಣ + ರತ್ನ]

ಗುಣರಹಿತೆ (ನಾ). ೧. ಗುಣಹೀನೆ. ೨. ಹೆದೆಯಿಲ್ಲದುದು. ೧, ೨: ಲಕ್ಷ್ಮೀಮಹಾದೇವಿ . . . ಅಮರಚಾಪಲಕ್ಷ್ಮಿಯಂ ಗುಣರಹಿತೆಯೆನಿಸಿಯುಂ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೩-೫೪). [ಸಂ. ಗುಣರಹಿತಾ (ಗುಣ + ರಹಿತ + –)]

ಗುಣಲಬ್ಧ (ನಾ). [ಗಣಿತ] ಎರಡು ಸಂಖ್ಯೆಗಳನ್ನು ಗುಣಿಸಿದರೆ ಬರುವ ಮೊತ್ತ: (a–b) ಮತ್ತು (c–d) ಇವುಗಳ ಗುಣಲಬ್ಧದಲ್ಲಿ . . . ಬರೆಯುತ್ತಾನೆ (ಗಡಚ. ೪೯). [ಗುಣ + ಲಬ್ಧ]

ಗುಣಲೋಬ (ನಾ). ಲೋಭವೇ ಗುಣವಾದವನು; ಕೃಪಣ; ಜಿಪುಣ(?): ಆ ಬಲದೇವಂಗಂ ಮೃಗಶಾಬೇಕ್ಷಣೆಯೆನಿಪ ಬಾಚಿಕಬೆಗವಖಿಳೋರ್ವ್ವೀಬನ್ಧು ಪುಟ್ಟಿದಂ ಗುಣಲೋಬರನದಟಲೆವ ಸಿಂಗಿಮಯ್ಯನುದಾರಂ (ಎಕ. II, ೧೪೨-೨೯: 1139). [ಗುಣ + ಲೋಬ]

ಗುಣವಂತ (ನಾ). ಒಳ್ಳೆಯ ಗುಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿಕೊಂಡಿರುವವನು; ಸದ್ಗುಣಿ: ಗುಣವಂತನಪ್ಪ ಭೃತ್ಯನಾಳ್ದನೆಡರಂ ಕಡೆಗಣಿಸಿರ್ಪುದೊಪ್ಪದು (ಪಂಚತಂ. ೩೧-೨); ಸಿರಿವಂತಂ ಗುಣವಂತಂ ಆಯುವಂತಂ (ಭಾಷಾಭೂ. ೧೭೮ ಪ್ರಯೋ). 'ರೂಪವಂತ' ಪರಾ. [<ಸಂ. ಗುಣವತ್]

ಗುಣವಂತೆ (ನಾ). ಸದ್ಗುಣವುಳ್ಳ ಹೆಂಗಸು; ಗುಣವತಿ: ಸಿರಿವಂತೆ, ಗುಣವಂತೆ (ಶಬ್ದಾನು. ೧೯೭ ಪ್ರಯೋ); ಇವನಿಗೆ ವೇದಾವತಿಯೆಂಬ ಗುಣವಂತೆಯಾದ ಮಗಳಿದ್ದಳು (ನೀತಿಚಿಂ. VI, ೫). 'ರೂಪವಂತೆ' ಪರಾ. [ಗುಣವಂತ + – ಎ$_2$]

ಗುಣವಚನ (ನಾ). ೧. ಗುಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಮಾತು; ಒಳ್ಳೆಯ ಮಾತು: ಸರ್ವರ ಗುಣವಚನದೊಳು ಬೀಳ್ಕೊಟ್ಟು ಅಣುಗರ ಬೀಳ್ಕೊಟ್ಟು ಚಕ್ರೇಶ ಹೊಕ್ಕನಾಕ್ಷಣ ತನ್ನ ರಾಜಮಂದಿರವಾ (ಭರಚ. ೪೯-೧೪೭). ೨. [ವ್ಯಾಕ] ಒಂದು ವಸ್ತುವಿನ ಅಥವಾ ವ್ಯಕ್ತಿಯ ಗುಣವನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಪದ; ವಿಶೇಷಣ: ಗುಣವಚನ ಸರ್ವನಾಮ ಬಹುವ್ರೀಹಿಗಳುಂ [illegible]ತ ಸಂಖ್ಯೆಗಳುಂ ಸಲೆ ವಾಚ್ಯಲಿಂಗಮೆಂದೀ ಕ್ರಮದಿಂ [illegible]. [ಗುಣ + ವಚನ]

ಗುಣವಜ್ಜನ (ನಾ). ಗುಣವಂತ ಜನ; ಒಳ್ಳೆಯವರು: ಗುಣವಜ್ಜನಕಂ ಸಮಸ್ತ ಸಾಕ್ಷರಜನಕಂ . . . ಒಲ್ದುದನಿತ್ತುಭಿರಕ್ಷಿಪರ್ತಿಯಿಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೧-೭೫). [ಸಂ. (ಗುಣವತ್ + ಜನ)]

ಗುಣವತಿ (ನಾ). ೧ = ಗುಣವಂತೆ: ಗುಣವತಿ ರಾಘವನಂ ಲಕ್ಷ್ಮಣನಂ ನೆನೆನೆನೆದು ಶೋಕಪಾವಕನೆರ್ದೆಯೊಳ್ ಮಣಿಯದೆ ದಳ್ಳಿಸೆ ಕಣ್ಗಳ ಪೊಣರಿಂ ಕಣ್ಬನಿಗಳುಣ್ಮಿ ದೆಸೆಗೆಟ್ಟಿರ್ದಳ್ (ಪಂಪರಾಮಾ.೧೫-೭೭); ಆ ಗುಣವತಿ ಫಲವತಿ ತಾನಾಗೆ (ಜಗವಿ. ೨-೫೩); ವಿಪ್ರನಿರ್ಪಂ ಮಾದಿರಾಜನಾತನ ಸತಿಯು ಅಪ್ರತಿಮ ಮಾದಾಂಬೆಯೆಂದೆಂಬ ಗುಣವತಿಯು (ಬಸರ. ೧-೧೦೦); ಸತಿಯರಲಿ ಗುಣವತಿಯೆ ಲೇಸು (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೧೬೭೫). 'ರೂಪವತಿ' ಪರಾ. ೨. ದಾರವನ್ನುಳ್ಳುದು; ನೂಲು ತೆಗೆಯುವ ಸಾಧನ; ಕದಿರು: "ಕದಿರು ಗುಣವತಿಯುಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೭೧-೧೯). [ಸಂ. ಗುಣವತೀ]

ಗುಣವರ್ಮ (ನಾ). ೧. ಒಳ್ಳೆಯ ಗುಣವೆಂಬ ಕವಚವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವವನು; ಸದ್ಗುಣಗಳಿಂದಲೇ ರಕ್ಷಿಸಲ್ಪಡುವವನು: ತಣಿವಂತಿರೆ ರಸದಿಂ ಬುಧರಣಿಯರಮೆಸಗುವುದು ಸುಕವಿ ಸತ್ಕೃತಿಯನಣಂ ಗುಣವರ್ಮನಾಗಿ ಶಿತಮಾರ್ಗಣದಂತುಚ್ಚಳಿಪದಿರ್ಪನಂ ಖಳವಚನಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೧-೭೦). ೨. ಹರಿವಂಶ ಕಾವ್ಯವನ್ನು ಬರೆದ ಒಬ್ಬ ಕನ್ನಡ ಕವಿ: ಗುಣವರ್ಮನ ಜಾಣ್ಕೆವಿರತ್ನನೋಜೆ ಶೋಭಿಸೆ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧-೩೯); ಗುಣವರ್ಮ ಶ್ರೀ ವಿಜಯರ . . . ಸುಮಾರ್ಗಮಿದಱೊಳೆ ಲಕ್ಷ್ಯಂ (ಶಮದ. ೫ ಟೀಕೆ). ೩. ಪುಷ್ಪದಂತಪುರಾಣವನ್ನು ಬರೆದ ಒಬ್ಬ ಕನ್ನಡ ಕವಿ: ಗುಣವರ್ಮಂ ಸತ್ಕವಿತಾಗುಣಮುಂ . . . ಎನೆ ಮೆಱೆದಂ (ಪಾರ್ಶ್ವಪು. ೧-೫೮). [ಸಂ. ಗುಣವರ್ಮನ್]

ಗುಣವಾಚಕ (ನಾ). = ಗುಣವಚನ ೨: ಯಾವುದಾದರೂ ಒಂದು ಗುಣವನ್ನು ಇವು ಎತ್ತಿ ಹೇಳುತ್ತವೆ. ಆದಕಾರಣ, ಇವಕ್ಕೆ ಗುಣವಾಚಕಗಳೆಂಬ ಹೆಸರು ಬಂದಿದೆ (ಮಧ್ಯಮ. ೩೭). 'ನಾಮವಾಚಕ' ಪರಾ. [ಗುಣ + ವಾಚಕ]

ಗುಣವಾಚಿ(ನಾ).=ಗುಣವಚನ ೨: ಒಳ್ಳಿತು . . . ನಿಡಿದಿನಿದೆಂಬಂತುಳ್ಳುವು ತು ದು ಕಡೆಯೆನೆ ಕೈಕೊಳ್ಳಿಂ ಗುಣವಾಚಿ (ಶಮದ. ೭೭). [ಸಂ. ಗುಣವಾಚಿನ್]

ಗುಣವಾದ (ನಾ). ೧. ಒಳ್ಳೆಯ ಗುಣಗಳನ್ನು ಎತ್ತಿ ತೋರಿಸುವುದು. ೨. [ತತ್ತ್ವಶಾ] (ವಾಚ್ಯವಾದ ಅರ್ಥಕ್ಕೆ ಬಾಧಕ ಬಂದಾಗ ಅದನ್ನು ಸಮನ್ವಯಗೊಳಿಸಲು) ಬೇರೆ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುವಿಕೆ; ಗೌಣಾರ್ಥ ವಿವರಣೆ: ಎಲ್ಲಿ ಇನ್ನೊಂದು ಪ್ರಮಾಣಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿರುವುದೋ ಅಲ್ಲಿ ಗುಣವಾದದಿಂದ ಪ್ರವರ್ತಿಸುತ್ತದೆ (ಬೃಹ್ಯಭಾ. ೫೦೧). [ಗುಣ + ವಾದ$_3$]

ಗುಣವಿತಾನ (ನಾ). ಗುಣಗಳ ಗುಂಪು, – ಸಮೂಹ: ಏನಿದೇನು ನಿನ್ನ ನಡತೆ ಮಾನವೇಂದ್ರನೆ ದೀನರಕ್ಷಣಾದಿಗುಣವಿತಾನಸಾಂದ್ರನೇ (ಶಾಕುಂತ.೯೭ ಅಡಿಟ). [ಗುಣ + ವಿತಾನ]

ಗುಣವಿವೇಕ (ನಾ). ೧. ಗುಣಗಳ ವಿಮರ್ಶೆ. ೨. [ಕಾವ್ಯಮಿಾ] ಕಾವ್ಯದ ಹತ್ತು ಗುಣಗಳ ವಿವೇಚನೆ ಅಥವಾ ಚರ್ಚೆ: ಕಾವ್ಯಾವಲೋಕನದೊಳ್ ಗುಣವಿವೇಕಾಧಿಕರಣಂ ತೃತೀಯಂ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೭೭೯ ವ). [ಗುಣ + ವಿವೇಕ]

ಗುಣವೃಕ್ಷಕ (ನಾ). ಹಡಗಿನ ಮಧ್ಯದ ಕಂಬ; ಕೂವೆಕಂಬ; ಧ್ವಜಸ್ತಂಭ: "ಹಡಗಿನ ಧ್ವಜಸ್ತಂಭ" (ಅಮರ. ಟೀಕೆ): "ಕೂಪಕಃ, ಗುಣವೃಕ್ಷಕಃ-- ಈ ೨ ಕೂವಕಂಬಂ" (ಹಲಾಯು. ೧೧೦೮-೩೩). [ಸಂ.]

ಗುಣವೃತ್ತಿ (ನಾ). [ಕಾವ್ಯಮೀ] ಅರ್ಥವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವ ಶಬ್ದವ್ಯಾಪಾರಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ಲಕ್ಷಣಾವೃತ್ತಿ: ಗುಣವೃತ್ತಿ, ವಾಚಕತ್ವ, ಇವೇ ಮೊದಲಾದ ಶಬ್ದವ್ಯಾಪಾರಗಳೆಲ್ಲವುಗಳಿಂದಲೂ ವಿಲಕ್ಷಣವಾದುದೇ ವ್ಯಂಜಕತ್ವ (ಧ್ವನ್ಯಾಲೋ. ೨೦೭). [ಗುಣ + ವೃತ್ತಿ]

ಗುಣವೃದ್ಧಿ (ನಾ). ೧. ಗುಣಗಳನ್ನು ಹೆಚ್ಚಿಸುವುದು; ಗುಣಪಡಿಸುವುದು: ಧರ್ಮದೇವನು . . . ರೇವುಗಳನ್ನೂ ಗುಹೆಯನ್ನೂ ಗುಣವೃದ್ಧಿ ಹೇಗೆಮಾಡಬಹುದೆಂದು ಯೋಚಿಸುತ್ತಲಿದ್ದನು (ರಾಜಾಮು. ೧೭೧). ೨. [ವ್ಯಾಕ] ಗುಣ ಮತ್ತು ವೃದ್ಧಿ ಸಂಧಿಗಳು. ೧, ೨: ಅವರ್ಣವಾದಕ್ಕಿಡೆಯಾಗದೊಳ್ಬಂದವರ್ಣಕಾಮರ್ ಗುಣವೃದ್ಧಿಧಾಮರ್ ದಿವಾಕರರ್ ವ್ಯಾಕೃತಿನಾಮಿಗಳ್ವೋಲ್ ದಿವಕ್ಕೆ ಪನ್ನಿರ್ವರ ಮುಖ್ಯರಾದರ್ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೧೩).
[ಗುಣ + ವೃದ್ಧಿ]

ಗುಣವ್ಯಸನ (ನಾ). ೧. ಗುಣಗಳಲ್ಲಿ ಅತಿ ಆಸಕ್ತಿ. ೨. ಗುಣಗಳಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚು ಆಸಕ್ತಿಯುಳ್ಳವನು: ನೀಂಬರಂ ಗುಣವ್ಯಸನರೆ ನೀಂಬರಂ ಶ್ರುತವಿಳಾಸರೆ ನೀಂಬರವೇನುದಾತ್ತರೆ (ಪುಷ್ಪಪು. ೧-೭೭). [ಗುಣ + ವ್ಯಸನ]

ಗುಣವ್ಯಾಪ್ತಿ (ನಾ). ಗೌಣ ಅಥವಾ ಲಾಕ್ಷಣಿಕಾರ್ಥದ ಪ್ರಸಾರ; ಮೂಲಾರ್ಥದ ಜೊತೆಗೆ ವಿಶೇಷಾರ್ಥವನ್ನು ತಿಳಿಸುವುದು: ಯಾವುದೊಂದು ಭಾಷೆಯೊಳಗಿನ ಯಾವುದೇ ಸುಸಂಸ್ಕೃತ ಶಬ್ದದ ಜಾತಿವ್ಯಾಪ್ತಿ (Denotation) ಮತ್ತು ಗುಣವ್ಯಾಪ್ತಿ (Conotation) ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಸರಿಹೋಗುವ ಶಬ್ದವು ಮತ್ತೊಂದು ಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ ದೊರೆಯುವುದು ಅಸಾಧ್ಯವೇ ಆಗಿದೆ. ಉದಾಹರಣೆ–ಯೋಗ, ಭಕ್ತಿ, ರಸ, ಧರ್ಮ (ಸಾಹಿವಿ. ೧೨೧). [ಗುಣ + ವ್ಯಾಪ್ತಿ]

ಗುಣವ್ರತ (ನಾ). [ಜೈನ] ದಿಗ್ವಿರತಿ, ದೇಶವಿರತಿ, ಅನರ್ಥದಂಡವಿರತಿ ಎಂದು ಮೂರು ಪ್ರಕಾರವಾಗಿರುವ ಒಂದು ವ್ರತ: ದೆಸೆಗಳ ಮೇರೆಯಂ ನಿಱಿಸಿ ಪೋಪುದುಂ . . . ಅಸ್ತ್ರದಂಡ ವಿಷಪಾಶ ವಿಶೇಷಮನೀಯದಿರ್ಪದೊಂದೆಸಕಮುಮೆಂದು ಮೂಱು ತೆಱದಿಂ ನೆಗಳ್ದಿರ್ದ ಗುಣವ್ರತಂಗಳಂ (ಆದಿಪು. ೬-೮). [ಗುಣ + ವ್ರತ]

ಗುಣಶಾಲಿನಿ (ನಾ).=ಗುಣವಂತೆ: ಅಂಥ ಗುಣಶಾಲಿನಿಯಾಗಿದ್ದದ್ದರಿಂದ . . . ಅವನನ್ನು ಪೂಜ್ಯಭಾವದಿಂದ ಕಾಣುತ್ತಿದ್ದಳು (ಬಂಕಿಮ. ೨೦೧).
[ಸಂ. ಗುಣಶಾಲಿನೀ]

ಗುಣಶಾಸನ (ನಾ). ಗುಣಸಹಿತವಾದ ನಿಬಂಧನೆ; ನೀತಿನಿಯಮಗಳ ಕಟ್ಟುಪಾಡು: ಗುಣಶಾಸನದಿನಾಳ್ವರ ಸತ್ರಕ್ಕೆ ಮತ್ತನ್ನೂರ್ಱು ಮನೆಯೆರಡು (ಎಇ. XX, ೬-೩೦ : 1012); ಯಿಂತೀ ಪದಿನಾಲ್ಕು ಮತಕ್ಕೆಯ್ಯು [ಗು]ಣಶಾಸನಮಾಗಿಯಾಚಾರ್ಯ್ಯಂಗೆ ಬೆಸಗೆಯ್ದು ಸುಖಉ[ಂ]ಬರು (ಸೌಇಇ. XX, ೯೯-೭ : 1128). [ಗುಣ + ಶಾಸನ]

ಗುಣಶ್ರೇಣಿನಿರ್ಜರೆ (ನಾ). [ಜೈನ] ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ನಾಶಪಡಿಸುವ ವಿಧಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು: ಉಳಿದ ಕರ್ಮಂಗಳಂ ಸ್ಥಿತ್ಯನುಭಾಗಕಾಂಡಕಘಾತ ಪ್ರದೇಶ ಗುಣಶ್ರೇಣಿ ನಿರ್ಜರಾದಿ ವಿಧಿಯಿನನುಕ್ರಮಂ ಕಿಡಿಸುತ್ತುಂ (ಆದಿಪು. ೧೦-೧೪ ವ). [ಗುಣಶ್ರೇಣಿ$_0$ + ನಿರ್ಜರೆ]

ಗುಣಸಂಗಿ (ನಾ). ಸತ್ತ್ವರಜಸ್ತಮಂಗಳೆಂಬ ಮೂರುಗುಣಗಳ ಸಂಪರ್ಕ ಹೊಂದಿರುವವನು; ಸಂಸಾರಿ: ಲಿಂಗದಾದಿಯ ಅಂತುವನಱಿದಡೆ ಗುಣಸಂಗಿಯಲ್ಲದೆ ಯೋಗಿಯಲ್ಲ (ಮೋಟಮಾ. ೪-೧೧).
[ಸಂ. ಗುಣಸಂಗಿನ್]

ಗುಣಸಂಧಿ (ನಾ). [ವ್ಯಾಕ] ಸಂಸ್ಕೃತ ಸ್ವರಸಂಧಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು: ಅ ಆ ಕಾರಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದರ ಮುಂದೆ, ಇಕಾರವಾಗಲಿ ಈಕಾರವಾಗಲಿ ಬಂದರೆ ಏಕಾರವೂ, ಉಕಾರವಾಗಲಿ ಊಕಾರವಾಗಲಿ ಬಂದರೆ ಓಕಾರವೂ, ಋಕಾರವಾಗಲಿ ೠಕಾರವಾಗಲಿ ಬಂದರೆ ಅರ್ ಎಂಬುದೂ ಏಕದೇಶವಾಗಿ ಬರುತ್ತವೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಗುಣಸಂಧಿಯೆಂದು ಹೆಸರು (ಮಧ್ಯಮ ೧೭೧). [ಗುಣ + ಸಂಧಿ]

ಗುಣಸಂಪನ್ನ (ಗು). ೧. ಒಳ್ಳೆಯ ಗುಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವ: ಅವನು ಗುಣಸಂಪನ್ನ ವ್ಯಕ್ತಿ (ರೂಢಿ).(ನಾ). ೨. ಒಳ್ಳೆಯ ಗುಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವವನು: ಅವನು ಗುಣಸಂಪನ್ನ (ರೂಢಿ). [ಗುಣ + ಸಂಪನ್ನ]

ಗುಣಸಂಪನ್ನತೆ (ನಾ). ಒಳ್ಳೆಯ ಗುಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿಕೊಂಡಿರುವಿಕೆ: ತಾನು ಬಯಸಿದ ಪುರೋಭಿವೃದ್ಧಿಗೆ ಆ ಒಂದು ಗುಣಸಂಪನ್ನತೆಯೆ ಮುಖ್ಯ ಕಾರಣವಾಗಿತ್ತು (ಪುನರು. ೩೪೦). [ಸಂ. ಗುಣಸಂಪನ್ನತಾ]

ಗುಣಸಮವಾಯ (ನಾ). ಗುಣಗಳ ಸಮೂಹ; ಗುಣವ್ರಾತ: ಇದು ಸಮವಸರಣ ಸಂಸಂಗದಿನಲ್ಲದೊಡೆ . . . ಆಗದು ಸಕಲತರ್ಪಪ್ರಭಿನ್ನ ಗುಣಸಮವಾಯಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೨-೭೯). [ಗುಣ + ಸಮವಾಯ]

ಗುಣಸಾಂದ್ರ (ನಾ). ಒಳ್ಳೆಯ ಗುಣಗಳಿಂದ ತುಂಬಿರುವವನು; ಪರಿಪೂರ್ಣನಾದವನು: ಶಪಥವಗೈದುದನಪಲಾಪಿಸುವುದಿದು ನೃಪಧರ್ಮವೇನೋ ನರೇಂದ್ರಾ ಕೃಪಾಕರ ಗುಣಸಾಂದ್ರ (ಶಾಕುಂತ. ೬೮ ಅಡಿಟಿ).
[ಗುಣ + ಸಾಂದ್ರ]

ಗುಣಸಾಗರ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು: ಇಬ್ದು ಇತ್ತಮಣ್ಣ ಆಱಿಲೂರ ಗನಾವಟಿ ಗುಣಸಾಗರ ತಮ್ಮಡಿಗಳ್ಗೆ ಕೊಟ್ಟ (ಎಕ. IV, ಗುಂಡ್ಲುಪೇ. ೮೮-೮; ಸು. 750). [ಗುಣ + ಸಾಗರ]

ಗುಣಸಾಮ (ನಾ). (ಮೃದುವಾದ ಮಾತೇ ಮೊದಲಾದ) ಗುಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಸಾಮೋಪಾಯ: ಜೀಯ ಸೋಲಳು ಶಶಿವದನೆ ಗುಣಸಾಮದಲಿ (ಕುವ್ಯಾಅ. ೨೨-೧೪). [ಗುಣ + ಸಾಮ]

ಗುಣಸಾಸನ (ನಾ). = ಗುಣಶಾಸನ: ಮಠದೊಳ್ ಮುಖ್ಯರಾಗಿರ್ಪ್ಪ ತಪಸ್ವಿಗೆ ಗುಣಸಾ(ಶಾ)ಸನಂ ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯಂಗೆಟ್ಟ ತಪಸ್ವಿಯರಿರಲಾಗದು (ಎಇ. XV, ೩೩೨-೩೪ : 1028). [ಗುಣ + ಸಾಸನ]

ಗುಣಸೇನ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು: ಶ್ರೀ ಅಗಟಿಯ ಮೋನಿ ಗುರವರ ಶಿಷ್ಯ ಕೊಟ್ಟರದ ಗುಣಸೇನ ಗುರವನೋರ್ನ್ತು ಮುಡಿಪ್ಪಿದಾರ್ (ಎಕ. II, ೮-೩ ; ಸು. 700). [ಸಂ.]

ಗುಣಸೌಂದರ (ನಾ). [ಛಂದ] ಒಂದು ಅಕ್ಷರವೃತ್ತದ ಹೆಸರು; ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಪಾದದಲ್ಲಿಯೂ ಹದಿನಾಲ್ಕು ಅಕ್ಷರಗಳಿರುವ ಶಕ್ವರೀಛಂದಸ್ಸಿನ ಒಂದು ವೃತ್ತ: ಶೀತಕರ ದ್ವಿತಯಂ ಕೃಶಾನುಮರುಲ್ಲಗೋಪೇತಮಗೇಂದ್ರದೊಳಾಗೆ ವಿಶ್ರಮಣಂ . . . ಸಾತಿಶಯೋಕ್ತಿಯಿನಾದೊಡಂ ಗುಣಸೌಂದರಂ [ಪಾಠಾಂ. ಸಾತಿಶ ಯೋಕ್ತಿಯಿ ಸುಂದರಂ ಬಗೆ ಸುಂದರೀ] (ಛಂದೋಂಬು. ೨-೧೫೦). 'ಸುಂದರವೃತ್ತ' ಪರಾ.
[ಸಂ.]

ಗುಣಸ್ತವ (ನಾ). ಗುಣಗಳ ಹೊಗಳಿಕೆ; ಗುಣಗಳನ್ನು ಕುರಿತ ಸ್ತೋತ್ರ: ಫಣಿಪ್ರಭುಗಮೆತ್ತಮತ್ತಳಗಮಲ್ತೆ ರೂಪಸ್ತವಂ ಗುಣಸ್ತವಮುದಾತ್ತವೃತ್ತ ಭವದೀಯ ವಸ್ತುಸ್ತವಂ ಗುಣಾಗುಣ ವಿವೇಕಮೂಕರ್ ಅತಿಮೂರ್ಖರ್ (ಆದಿಪು. ೧೩-೯೦); ಸೌಧರ್ಮೇಂದ್ರಂ ವಸ್ತುಸ್ತವಂ ಗುಣಸ್ತವಂ ಮಾಡಿ (ಮಲ್ಲಿಪು ೧೨-೧೮೦): ಅನೇಕ ವಸ್ತುಸ್ತವ ರೂಪಸ್ತವ ಗುಣಸ್ತವಂಗಳಿಂ ಸ್ತುತಿಯಿಸಿ (ಪುಷ್ಪಪು. ೧೪-೪೯ ವ). 'ರೂಪಸ್ತವ' ಪರಾ. [ಗುಣ + ಸ್ತವ]

ಗುಣಸ್ಥಾನ (ನಾ). [ಜೈನ] "ಮೋಹ ಹಾಗೂ ಯೋಗಗಳ ನಿಮಿತ್ತದಿಂದ ಆತ್ಮನ ದರ್ಶನ, ಜ್ಞಾನ ಮತ್ತು ಚಾರಿತ್ರ ರೂಪಗುಣಗಳ ಕ್ರಮವಿಕಾಸ ರೂಪ ಅವಸ್ಥೆಗಳು" (ಜೈನವ. ೩೭೧): ಗುಣಸ್ಥಾನ ಜೀವಸ್ಥಾನ ಮಾರ್ಗಣಾಸ್ಥಾನಂಗಳುಮಂ . . . ಕೇಳ್ದು ತ್ರಿಜ್ಞಾನಧರಂ

ಕ್ಷಾಯಿಕ ಸಮ್ಯಕ್ತ್ವಾದಿ ಗುಣಸಮನ್ವಿತನಾಗಿ ಪೋದಂ (ಚಾವುಂಪು. ೬೪) : ಸಕಲ ಬದ್ಧಾಶ್ರವ ನಿರೋಧದಿನಯೋಗಿಕೇವಲಿ ಗುಣಸ್ಥಾನಮಂ ಪೊರ್ದಿ (ಪಂರಾಮಾ. ೧೬-೭೯ ವ). [ಗುಣ + ಸ್ಥಾನ]

ಗುಣಸ್ಥಾನಿ (ನಾ). [ಜೈನ] ಗುಣಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಇರುವವನು : ಗುಣಸ್ಥಾನಿಗಳಪ್ರಮತ್ತರುಪದೇಶಕರೀಗೆಪುಗೊಳ್ವಿನೋಳಿಯುಂ (ಜೀವಸಂ. ೨-೪). [ಸಂ. ಗುಣಸ್ಥಾನಿನ್]

ಗುಣಸ್ವಭಾವಾಖ್ಯಾನ (ನಾ). [ಕಾವ್ಯಮಿ] ಸ್ವಭಾವೋಕ್ತಿಯ ನಾಲ್ಕು ಪ್ರಕಾರಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಒಂದು ವಸ್ತುವಿನ ಸ್ವಭಾವಸಿದ್ಧವಾದ ಗುಣವನ್ನು ಹೇಳುವುದು : ಗುಣಸ್ವಭಾವಾಖ್ಯಾನಕ್ಕೆ ॥ ಮನದೊಳ್ ಮುದಮಂ ಕೋಮಳತನುವಿನೊಳತ್ಯಂತ ರೋಮಹರ್ಷಣಮಂ ಕಣ್ಗೆ ನಿಮಿನಿಸಾಮಿಲನಮಂ ಜನಿಯಿಸುತುಂ ಪ್ರಿಯೆಯ ಸೋಂಕು ಪಡೆದುದಲಂಪಂ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೬೧೨).

[ಗುಣ + ಸ್ವಭಾವ + ಆಖ್ಯಾನ]

ಗುಣಹೀನ (ನಾ). ಒಳ್ಳೆಯ ಗುಣವಿಲ್ಲದವನು : ಗುಣಹಾನಿಯಿಂದಧೋಗತಿ ಗುಣದಿಂ ಸ್ವರ್ಗಾಪವರ್ಗ ಸುಖಮಕ್ಕುಮೆನಲ್ ಗುಣಹೀನನ ಸಿರಿಯಿಂದಂ ಗುಣಿಗಳ ಬಡತನಮೆ ನಾಡೆಯುಂ ಲೇಸಲ್ತೆ (ಪಂರಾಮಾ. ೯-೧೮೨) ; ಗುಣಹೀನನೆನಿಪ ಕಮಠನ ಪಣಮುಂ ಕುಲಮುಂ ಮಹೋನ್ನತಿಯನಿಂತೇಕಕ್ಷಣಮಿರಿಸಲಾಱವದಱಿಂ ಗುಣಮೆ ಮಹೋನ್ನತಿಗೆ ಕಾರಣಂ ಪೆಱತುಂಟೇ (ಪಾರ್ಶ್ವಪು. ೪-೩೧) : ನೆಲೆಯಿಲ್ಲದವನವನಿಗಾಂ ನಿನ್ನ ಕೊಡಲು ನೀನೊಲಿದೆಯಾ ಗುಣಹೀನನಾತನೆನ್ನೊಳು ಸೊಕ್ಕಿ ಮಲೆತು ಗರ್ವಿಸಿದನು (ವೀಶ್ಯಪು. ೩-೨-೩೩). [ಗುಣ + ಹೀನ]

ಗುಣಹೀನೆ (ನಾ). ಒಳ್ಳೆಯ ಗುಣವಿಲ್ಲದವಳು: ಗುಣಹೀನೆ ಧರ್ಮಹಾನಿಯು ನೆನೆಸದೆ . . . ಪೊಟಲಿಂದತಿದಾರುಣಮತಿ ಪೊಱಮಡಿಸಿ ಕಳೆದಳಾಯತಿಪತಿಯುಂ (ಪಂರಾಮಾ. ೨-೪೨). [ಸಂ. ಗುಣಹೀನಾ]

ಗುಣಾಂಕ (ಗು). ೧. ಹೆದೆಯೇರಿಸಿದ : ಕಣೆದೊಟ್ಟು ಹರಿಣಗಣದೊಳ್ ಮಣಿಯಿಸಲಾರೆಂ ಗುಣಾಂಕ ಚಾಪವನು (ಶಾಕುಂತ. ೨೦-೩೬). (ನಾ). ೨. ಒಳ್ಳೆಯ ಗುಣಗಳಿಂದ ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾದವನು ; ಸದ್ಗುಣಗಳಿಂದ ಖ್ಯಾತಿಯನ್ನು ಪಡೆದವನು : ಅಯ್ಯ ಬಿನ್ನಹವೀ ಗುಣಾಂಕನ ಮಹಿಮೆಯುಂ ಕೇಳ್ದಱಿಯಿರೇ ಮುನ್ನ (ಬಸಪು. ೨೬-೧೬). ೩. "(ಪರೀಕ್ಷೆಯಲ್ಲಿ ಯೋಗ್ಯತೆಯನ್ನು ಸೂಚಿಸಲು ಕೊಡುವ)ಗುಣಾಂಕ" (Mark. ಇಂಕನಿ). [ಗುಣ + ಅಂಕ$_2$]

ಗುಣಾಂಕುಶ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಮಹಾಸನ್ನಿವಿಗ್ರಹ ಪದವೀ ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತಂ ಸಮಸ್ತ ಶಾಸ್ತ್ರ ಪಾರಗಂ ಶ್ರೀಮತ್ಸನ್ಧಿವಿಗ್ರಹಿ ಗುಣಾಂಕುಶೇನ (ಕಇಅ. ೨೪-೮-೮೨ ; 9ನೆಯ ಶತ). [ಸಂ.]

ಗುಣಾಂತರ (ನಾ). ಬೇರೊಂದು ರೀತಿಯ ಗುಣ ; ಅನ್ಯಗುಣ : ಪರಿಹರಿಸಿ ಜಾತರೂಪೋತ್ಕರಮಂ ಮತ್ತೊಂದು ಜಾತರೂಪಮನರಸಂ ಧರಿಯಿಸಿದಂ ನಾಡೆ ಗುಣಾಂತರಮಱಿವರದೆಂತು ನೆಗಟ್ಟೊಡಂ ಲೇಸಲ್ತೇ (ಚಂದ್ರಪು. ೨-೩೯). [ಸಂ.]

ಗುಣಾಕಾರ (ನಾ). ೧. [ಗಣಿತ] ಒಂದು ಸಂಖ್ಯೆಯನ್ನು ಮತ್ತೊಂದು ಸಂಖ್ಯೆಯಿಂದ ಗುಣಿಸುವುದು : ಗುಣಾಕಾರದಲ್ಲಿಯೂ ಬಾಯಿಲೆಕ್ಕದಲ್ಲಿಯೂ ದಾದಾಭಾಯಿ ಚತುರರಾಗಿದ್ದರು (ಸ್ವಾವೀರ. ೧) : ಮೊದಲು ಒಂದಂಕಿಯ ಗುಣಾಕಾರ ಮಾಡಿಸಿ, ಅನಂತರ ಎರಡಂಕಿಯ ಗುಣಾಕಾರ ಆರಂಭಿಸಿದರೆ ಮಕ್ಕಳು ಸುಲಭವಾಗಿ ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳುವರು (ಶಿಕ್ಷದ. ೨೧೮). ೨. ಸಲೆ; ಚದರ : ಸಲೆ ಅಥವ ಗುಣಾಕಾರ ಅಥವ ಕ್ಷೇತ್ರಫಲ (ಭೂಮಿಅ. ೫೬). ೩. (ಅಲಂ) ಹೆಚ್ಚಳ ; ಆಧಿಕ್ಯ : ದೇವರ ಸನ್ನಿಧಿಯಲ್ಲಿ ಗುಣಾಕಾರವೇ ಹೊರತು ಭಾಗಾಕಾರವಿಲ್ಲವೇ ಇಲ್ಲ (ಮಾರ್ಗದ. ೧೬).

ಗುಣಾಕಾರ ಹಾಕು = ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಲೆಕ್ಕಾಚಾರ ಹಾಕಿಕೊಳ್ಳು ; ಎಣಿಸು ; ಆಲೋಚಿಸು : ಸರಿತಪ್ಪುಗಳನ್ನು ಗುಣಾಕಾರಹಾಕುತ್ತಾ ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳುವುದಕ್ಕೆ ಇದು ಸಮಯವಲ್ಲ (ಶ್ರೀರಾಯ. ೧೯೯): ನಿಮ್ಮೊಡನೆ ಏನೇನೋ ಹೇಳಬೇಕೆಂದು, ಮಾತಾಡಬೇಕೆಂದು ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿಯೇ ಗುಣಾಕಾರ ಹಾಕಿಕೊಂಡು ಬರುತ್ತೇನೆ (ಸುವಸಂ. ೧೨). ತಮಗಾಗುವ ನಷ್ಟವನ್ನು ಗುಣಾಕಾರ ಹಾಕಿಕೊಂಡು (ಮುನಿಮಾ. ೧೧೪). [ಗುಣ + ಆಕಾರ]

ಗುಣಾಕೃತಿ (ನಾ). ನೂಲಿನ ಆಕಾರ; ತಂತುರೂಪ: ಪಂಡಿತೋತ್ತಮರ ಗುಣಂ ಗುಣಾಕೃತಿಯಿನಿರ್ಕೆ ಮದೀಯಮನೋಮೃಣಾಳದೊಳ್ (ಚಂದ್ರಪು. ೧-೩೬). [ಗುಣ + ಆಕೃತಿ]

ಗುಣಾಗಮ (ನಾ). ಗುಣಗಳ ಒದಗುವಿಕೆ,– ಸೇರುವಿಕೆ : ಪರರಗುಣಾಗಮವ ಪತಿಕರಿಸಿ ನುಡಿವವನೀಗಳಿನ ಯುಗದಾತನೇ (ಕುಮಾರಭಾ. ೧-೩೬). [ಗುಣ + ಆಗಮ]

ಗುಣಾಢ್ಯ (ನಾ). ೧. ಗುಣವಂತ : ಅಮರೇಜ್ಯಂ ಕುಜಗೇಹದೊಳ್ ನಿಲೆ . . . ತ್ಯಾಗಶೀಲ ಮಹೌದಾರ್ಯಗುಣಂ ಗುಣಾಢ್ಯನೆನಿಕುಂ (ಜಾತಕ. ೧೬-೨೬). ೨. ಒಬ್ಬ ಕವಿಯ ಹೆಸರು ; ಪೈಶಾಚೀ ಭಾಷೆಯ ಬೃಹತ್ಕಥೆಯ ಕರ್ತೃ : ಮಾನವಲೋಕದೊಳ್ ಪುಟ್ಟಿ ಗುಣಾಢ್ಯನೆಂಬ ಸತ್ಕವಿಯಾಗಿ . . . ಪೈಶಾಚಕ ಭಾಷೆಯೊಳ್ ಬೃಹತ್ಕಥೆಗಳಂ ಮಾಡಿ (ಪಂಚತಂ. ೧೨-೧೮) ; ಗುಣಾಢ್ಯನ ಬೃಹತ್ಕಥೆಯನ್ನು ಪೈಶಾಚಿ ಭಾಷೆಯಿಂದ ಸಂಸ್ಕೃತಕ್ಕೆ ಅನುವಾದಿಸಿದ್ದು ಬಹು ದೊಡ್ಡ ಸಾಹಿತ್ಯಕಾರ್ಯ (ಕಸಾಚ. ೧೬). ೧, ೨ : ನವಭೂತ ಭಾಷೆಯಿಂ ಕುಱುಪುವೇಟ್ಟು ತಾಮಡ್ಡಗವಿತೆಯಂ ಮಾಡಿ ಮಹಾ ವ್ಯವಸಾಯಂ ಗೆಯ್ವ ಮರುಳ್ಗವಿಗಳ್ಪಾವೇಂ ಗುಣಾಢ್ಯರಂ ಮಸುಳಿಸರೇ (ಗದಾಯು. ೪-೪೧).

[ಗುಣ + ಆಢ್ಯ]

ಗುಣಾಢ್ಯೆ (ನಾ). = ಗುಣವಂತೆ : ಅವಳೆಂಥ ಗುಣಾಢ್ಯೆ, ಪರೋಪಕಾರಿ ಗೊತ್ತೆ (ಪುನರು. ೨೪೧). [ಗುಣ + ಆಢ್ಯೆ]

ಗುಣಾಣು (ನಾ). ಜೀವಕೋಶದಲ್ಲಿರುವ ವಂಶವಾಹಿಯಾದ ಗುಣಗಳನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಅಣು: ಮೊದಲು ಎರಡನೆಯ ಹೆಜ್ಜೆಗಳ ಮಧ್ಯೆ ಜೀವಕೋಶದ ಸೂಕ್ಷ್ಮ ಅಂಗವಾದ ವಂಶವಾಹೀ ಅಣು ಅಥವಾ ಗುಣಾಣುವು ಸೇರಿಕೊಂಡಿರುತ್ತದೆ (ಜಗತ್ತು. ೧೬೮). [ಗುಣ + ಅಣು]

ಗುಣಾತೀತ (ನಾ). ಗುಣವನ್ನು ಬಿಟ್ಟಿರುವಿಕೆ; ಗುಣಹೀನತೆ : ತಾನೀಗಳೀ ತುರಗವಂ ಓಡಿದು ಕಟ್ಟಿ ತಪ್ಪದೆ ಗುಣಾತೀತಮಂ ಕ್ಷಮಿಸು (ಜೈಮಿಭಾ. ೧೬-೪೯). [ಗುಣ + ಅತೀತ]

ಗುಣಾಧಿಕ (ನಾ). ಒಳ್ಳೆಯ ಗುಣದಿಂದ ಹಿರಿಯನಾದವನು ; ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದವನು : ಸನ್ಯಾಸನವಿಧಿ ಇನ್ತು ಮುಡಿಪ್ಪಿದಾರ್ ನಾಗಸೇನಮುನಘೇ ಗುಣಾಧಿಕಂ (ಎಕ. II, ೩೪-೨; ಸು. 700); ಬಿಲ್ಲಿಂದದೊಳಂ ಪೋಲಿಸುವಲ್ಲಿ ಗುಣಾಧಿಕರೊಳಂತೆವೋಲೆನಲಕ್ಕುಂ (ಶಮದ. ೬೧ ಪ್ರಯೋ).

[ಗುಣ + ಅಧಿಕ]

ಗುಣಾಧೇಯ (ನಾ). ಒಳ್ಳೆಯ ಗುಣಕ್ಕೆ ಆಶ್ರಯವಾಗಿರುವವನು ; ಗುಣವಂತ : ನಮಗೀ ಸರಯುವಿಂ ಮಾವನೋದಿಸಿದುಪಾಧ್ಯಾಯಂ ಗುಣಾಧೇಯನುತ್ತಮಂ (ಸುಕುಮಾ. ೪-೨೯).

[ಗುಣ + ಆಧೇಯ]

ಗುಣಾನುರೂಪ (ಗು). ೧. ಗುಣಕ್ಕೆ ತಕ್ಕ,–ಉಚಿತವಾದ. (ನಾ). ೨. [ವ್ಯಾಕ] ಅನ್ವರ್ಥನಾಮದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಗೆ; ಒಬ್ಬ ವ್ಯಕ್ತಿಯ ಗುಣವನ್ನು ನೋಡಿ ಇಟ್ಟಿರುವ ಹೆಸರು : ಅನ್ವರ್ಥನಾಮಂ ಗುಣಾನುರೂಪಮೆಂದುಂ, ಅರ್ಥಾನುರೂಪಮೆಂದುಮಿರ್ತೆಱನಾಗಿರ್ಪುದು (ಶಮದ. ೬೬ ವೃತ್ತಿ). [ಗುಣ + ಅನುರೂಪ]

ಗುಣಾಭಿರಾಮ (ಗು). ಒಳ್ಳೆಯ ಗುಣಗಳಿಂದ ಸುಂದರನಾದ, – ಮನೋಹರನಾದ : ನಿತ್ಯಾನಂದ ಗುಣಾಭಿರಾಮ ಸುತನಂ ಕಂಡುರ್ಬಿ (ಹಮ್ಮಿ.ರ. ೨-೨೪). [ಗುಣ + ಅಭಿರಾಮ]

ಗುಣಾರಿ (ನಾ). ಹಳ್ಳಿಗಳಲ್ಲಿ ಪಟೇಲ ಮತ್ತು ಶಾನುಭೋಗರಿಗೆ ಸಹಾಯಕನಾಗಿರುವ ನೌಕರ ; ಗಣಕ : (೬). [?]

ಗುಣಾವಲಂಬಿ (ಗು). ಗುಣಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ, – ಸೇರಿದ : ಗುಣಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ . . . ಗುಣಸಂಬಂಧಿ : ಗುಣಾವಲಂಬಿ (Qualitative. ಇಂಕನಿ). [ಸಂ. ಗುಣಾವಲಂಬಿನ್]

ಗುಣಾಷ್ಟಕ (ನಾ). ೧. [ಜೈನ] ಮುಕ್ತನಾದ ಜೀವನಿಗಿರುವ ಸಮ್ಯಕ್ತ್ವ, ಕೇವಲ ಜ್ಞಾನ, ಕೇವಲ ದರ್ಶನ, ಅನಂತವೀರ್ಯ, ಸೂಕ್ಷ್ಮತ್ವ, ಅವಗಾಹನತ್ವ, ಅಗುರುಲಘುತ್ವ, ಅವ್ಯಾಬಾಧತ್ವ ಎಂಬ ಎಂಟು ಗುಣಗಳು : ಉಪಶಿಷ್ಟಗುಣಾಷ್ಟಕರಾದನಶ್ವರಶ್ರೀವನಿತೇಶರೀಗೆಮುಗೆ . . . ಸೌಖ್ಯಸಿದ್ಧಿಯುಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೧-೩). ‘ ಅಷ್ಟಗುಣ ’ ಪರಾ. ೨. [ವಿಶಿಷ್ಟಾ] ಪರಮಾತ್ಮನಿಗಿರುವ ಅಪಹತಪಾಪ್ಮತ್ವ, ವಿಜರತ್ವ, ವಿಮೃತ್ಯುತ್ವ, ವಿಶೋಕತ್ವ, ವಿಜಿಘತ್ಸತ್ವ, ಅಪಿಪಾಸತ್ವ, ಸತ್ಯಕಾಮತ್ವ, ಸತ್ಯಸಂಕಲ್ಪತ್ವ ಎಂಬ ಎಂಟು ಗುಣಗಳು : ಪರ ಎಂಬುದು ಮೊದಲನೆಯ ವ್ಯೂಹ, ಈ ವ್ಯೂಹದಲ್ಲಿ ಪರಮಾತ್ಮನು ಗುಣಾಷ್ಟಕ ವಿಶಿಷ್ಟನಾಗಿ . . . ವಿರಾಜಿಸುತ್ತಿರುವನು (ಭಾರದ. ೩೬೩).
[ಗುಣ + ಅಷ್ಟಕ]

ಗುಣಿ$_1$ ‘ ಕುಟಿ$_2$ ನೋ.

ಗುಣಿ$_2$ (ನಾ). (ಉಕ) ಸಣ್ಣಕೋಲು ; “ ಕೈಯಲ್ಲಿ ಹಿಡಿಯುವ ಪುಟ್ಟ ಕೋಲು ” (ಗಂಗಾಗೌ. ಕೋಶ) : ಈ ಜಾತಿಯ ಗಂಡಸರೂ ಹುಡುಗರೂ ಕೈಯೊಳಗೆ ಯೆರಡೆರಡು ಕಟ್ಟಿಗೇ ಗುಣಿಗಳನ್ನು ತಕ್ಕೊಂಡು ಬಸವಣ್ಣನ ಗುಡಿಗೆ ಹೋಗಿ ಗುಣಿಗಳನ್ನು ದೇವರಮುಂದೆ ಇಟ್ಟು ನಮಸ್ಕಾರ ಮಾಡುವರು(ಕಥಾಗ. ೦೭೯); ದೊಡ್ಡ ಲಾಲಸಾಹೇಬ . . . ಕೈಯಲ್ಲೊಂದು ಕಾಗದದ ನಿಶಾನೆ, ‘ ಗುಣಿ ’ ಹಿಡಿದುಕೊಂಡು ಪ್ರತಿಸಲದ ಮೊಹರಮ್ಮಿನಲ್ಲಿ ಹೆಜ್ಜೆ ಆಡುತ್ತಿರುವಂತೆ ಈ ಸಲವೂ ಆಡುತ್ತಿದ್ದಾನೆ (ಗಂಗಾಗೌ. ೧೩೦). ‘ ಗುಣುಕು ’ ಪರಾ. [ದೇಶ ತಮಿ. ಕುಣಿಲ್]

ಗುಣಿ$_3$ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ : “ ಗುಣಿಯೆನಲ್ ಗೊಣಗಕ್ಕು ” (ಮಂಗರಾ. ೪೩-೩೭). [< ಸಂ. ಕುಣಿ]

ಗುಣಿ$_4$ (ನಾ). ೧. ಗುಣವನ್ನು ಉಳ್ಳವನು ; ಗುಣವಂತ : ಗುಣಿಗಳ ನೆಱೆ ಪೊರ್ದದೆ ನಿರ್ಗುಣರಂ ಪೊರ್ದುವೆ (ಗದಾಯು. ೯-೯) : ಚನ್ದಿಕಬ್ಬೆ ಸಜ್ಜನನುತೆ ಮಾನಿ ದಾನಿ ಗುಣಿ ಮಿಕ್ಕ ಪತಿಭ್ರತೆ ಸೀಲದಿಂದೆ ಮೇದಿನಿ ಸುತೆಗಂ ಮಿಗಿಲು (ಎಕ. II, ೧೪೩-೧೪೧ ; 1131) : ಭಕ್ತಿತ್ರಯವಿನಿಶ್ಚಲ ಗುಣಿಯೆ ಸುಜನ ಶಿರೋಮಣಿಯೆ (ಬಸಪು. ೬೦-೭೦). ೨. ಹೆದೆಯನ್ನು ಉಳ್ಳುದು : ಬಿಲ್ಲು. [ಸಂ. ಗುಣಿನ್]

ಗುಣಿಕಟ್ಟು (ನಾ). ಪಾತಿ ; ಆಲವಾಲ : ಮಂದಾರಮಾಲೆಯು ಬಾಲ್ಯದಿಂದ ತಾನೆ ಪಚ್ಚೆ ಪವಳಗಳ ಗುಣಿಕಟ್ಟುಗಳಂ ಮಾಡಿ (ಸೌಗಂಧಿ. ೪೪೪-೧೪).
[ಗುಣಿ$_1$ (< ಕುಟಿ$_2$) + ಕಟ್ಟು$_2$]

ಗುಣಿಕರ (ನಾ). = ಗುಣಾರಿ (?): ನಾಯಿಕರು ಗುಣಿಕರರು ಮುಂತಾಗಿ ಯಿದಕ್ಕೆ ಸಕ್ಷಿ (ಎಕ. VII, ಶಿವಮೊ. ೧೦೭-೪೩ ; 1576 ?). [?]

ಗುಣಿಕೆ$_1$ ‘ ಗುಣುಕು ’ ನೋ.

ಗುಣಿಕೆ$_2$ ‘ ಗುಳಿಗೆ$_1$ ’ ನೋ.

ಗುಣಿಕೆ$_3$ (ನಾ). ಎಣಿಸುವಿಕೆ; ಲೆಕ್ಕ ಮಾಡುವಿಕೆ : ಆದರೆ ಆತನ ಎಣಿಕೆಗಳ ಗುಣಿಕೆ ಎತ್ತಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಲೇ ತಪ್ಪಿಹೋಗಿತ್ತು (ನಡದಾ. II, ೮೮೩).
[< ಗುಣಿಸು + – ಇಕೆ]

ಗುಣಿಗ (ನಾ). ಹೊಲ ಗದ್ದೆಗಳನ್ನು ಅಳೆಯುವ ಒಂದು ಪ್ರಮಾಣ : ಗುಣಿಗನ ಒನ್ದು ಮತ್ತಲ್ಗೆ ಓರಿಯು ಪಾನೆಯೊಳೆರಡುಪಾನೆ ಬತ್ತವ . . . ಕೊಟ್ಟೋರ್ (ಎಕ. VIII, ಸೊರಬ. ೮೩-೧೩ ; 941) ; ಪಱಕಾರಗ್ಗೆ ಗಟ್ಟಿ ಗುಣಿಗನ ಮತ್ತರು ಮೂಱು (ಎಕ. VII, ಶಿವಮೊ. ೧೦-೫೭ ; 1085 ?). [?]

ಗುಣಿಗಣ್ಣು ‘ ಕುಟಿಕಣ್ ’ ನೋ.

ಗುಣಿಗಲ್ಲ (ನಾ). ಕುಳಿ ಇರುವ ಗಲ್ಲ ; “ ಗುದಿಗಲ್ಲ ” (ಜಾನಕೋ. ೪೯)
[ಗುಣಿ$_1$ (< ಕುಟಿ$_2$) + ಗಲ್ಲ$_1$]

ಗುಣಿಗಲ್ಲು (ನಾ). ಗುಂಡು ಗುಂಡಾದ ಕಲ್ಲು ; ದುಂಡಿ: ಹೊಲದಲ್ಲಿ ಸಣ್ಣ ಸಣ್ಣ ಗುಣಿಗಲ್ಲುಗಳಿದ್ದರೆ ಅವುಗಳನ್ನು ಆರಿಸಿ ಹೊಲದ ಮೇರೆಗಳಿಗಾಗಲಿ, ಹಳ್ಳದ ಮುಖಕ್ಕಾಗಲಿ ಹಾಕಬೇಕು (ಕೃಷಿಪ್ರ. ೪೦).
[< ಗುಂಡುಗಲ್]

ಗುಣಿತ (ಗು). ೧. [ಗಣಿತ] ಗುಣಿಸಿದ. (ನಾ). ೨. [ಗಣಿತ] ಗುಣಾಕಾರ : “ ಇಱು ಹತಿಸು ಭಾವಿಸುತ್ತನೆ ಗುಣಿತವು ” (ಮಂಗರಾ. ೧೦೪-೧೦). ೩. [ವ್ಯಾಕ] ವ್ಯಂಜನಗಳಿಗೆ ಸ್ವರಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸುವಿಕೆ. ‘ ಕಾಗುಣಿತ ’ ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಗುಣಿಯಿಸು ‘ ಗುಣಿಸು ’ ನೋ.

ಗುಣಿಶಾಸ್ತ್ರ (ನಾ). ಹೆರಿಗೆಯಾದಮೇಲೆ ಮೈಲಿಗೆ ಹೋಗುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಮಾಡುವ ಒಂದು ಸಾಂಪ್ರದಾಯಿಕ ವಿಧಿ : (ಎಸಮ್ಮ. IV, ೪).
[ಗುಣಿ$_1$ (< ಕುಟಿ$_2$) + ಶಾಸ್ತ್ರ]

ಗುಣಿಶಿಗ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹಾವು (?) : ನರಿಯ ಕಣ್ಣಾಕೆ ಬಡ ದೇಹದಾಕೆ ಗುಣಿಶಿಗಕಣ್ಣಿನಾಕೆ ಯಾ ಮೂವರೂ ದಾರಿದ್ರರು (ಸಾಮುಲ. ೩೦-೮). [< ಸಂ. ಘೋಣಸ ?]

ಗುಣಿಸು, ಗುಣಿಯಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. [ಗಣಿತ] ಗುಣಾಕಾರಮಾಡು : ಗುಣಿಸೈ ಮತ್ತಂ ಕಾದಿಸು ಪೂಜಿಸು ಉತ್ತಮದಿಂ ಪೇಟೆ ಮೊದಲ ಗುಣಕಾರಂಗಳ್ (ವ್ಯವಹಾ. ೧೦-೧೦) : ಮನದ ಬಲುಹನನಱವರಾರದಱನಿತು ಸತ್ವಕದಷ್ಟಕರಿಯದು ಗುಣಿಸಿ ಕೂಡಲು ಸಮಕೆ ಬಾರವು (ಸಂಧಪ. ೭-೬೦) : ಯಾವ ಸಂಖ್ಯೆಯನೇನು ಸೊನ್ನೆಯಿಂ ಗುಣಿಸಿದರೆ ಲಭ್ಯ ಸೊನ್ನೆ (ಪಾಂಚಜ. ೪೮-೯). ೨. ಎಣಿಸು: ಲೆಕ್ಕಹಾಕು: ಆತಂ ಗಣನೆಯಿಂ ಗುಣಿಸಿ ನೋಡಲೆಲ್ಲಿಯುಮಾ ಯಿರ್ವರ್ಗಂ ಕೂಟವಿಲ್ಲದೆ ಬೇಱೊಂದು ಮಹಕೂಟಕ್ಕೆ ಲಗ್ನಮಾಗಿರಲು (ನಂಬಿರ. ೪-೬೯) ; ಜಪವ ಮಾಡುವೆನೆನುತ ಕಪಟಬುದ್ಧಿಯ ಗುಣಿಸಿ ಗುಪಿತದಲಿ ಕುಳಿತು ಫಲವೇನು (ಪುರಂದ. ೨-೫೦-೨) ; ಚಿಕ್ಕ ಪಂಡಿತರು ಹಾಗೆಯೇ ಕುಂಡಲಿಯನ್ನು ನೋಡಿ ಗುಣಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿದರು (ಚಂಗಾಳ್ಯ. ೬೪). **ಗುಣಿಯಿಸು :** ೨. ಸಾದರ ಮಿಂತಾಱಿಡಿಯೊಳ್ ಗುಣಿಯಿಸೆ ಶೋಧಿಸೆ ಲಘು ನೂಱುಂ [ಐಱು] ಪದಿನಾಱು (ಛಂದೋಂಬು. ೫-೨೫೯ ಅಡಿಟ) : ಮೋಹಾಗಮ ಸಿದ್ಧಾಂತದ ಗಣಿತಮನೂಹಿಸಿ ಗುಣಿಯಿಸಬೇಕು (ಜಯುಕಾ. ೩-೩೫). ೩. ಆವೃತ್ತಿಮಾಡು; ಅಭ್ಯಾಸಮಾಡು ; ಸಾಧನೆಮಾಡು : ಎರಟ್ಟುಂಡದ ರಾಜಕುಮಾರರೆಲ್ಲರುಮಂ ಚಾಪ ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸದೊಳಗುಬ್ಬಿದೊಡಂತು ಕುಮಾರರ್ ಬಿಲ್ಲಂ ಗುಣಿಯಿಸುತ್ತಿರೆ (ಬಂಹರಿ. ೧೮-೩೩ ವ). ೪. ಆಲಾಪನೆಮಾಡು : ಭರತಮನೋದುವ ಸಪ್ತಸ್ವರಮಂ ಗುಣಿಯಿಸುವ ಬೀಣೆವಾಜಿಪ . . . ಬಿನದಂ ಅವರ್ಗಳ ಬಿನದಂ (ಅಜಿಪು. ೩-೮).
[ಗುಣ + – ಇಸು$_3$]

ಗುಣಿಹೊಗು (ಕ್ರಿ). ಒಳಸೇರು ; ಕುಳಿಬೀಳು : ಮೋರೆ ಬಿಳಿತು ಕೊಂಡಿತ್ತು. ಕಣ್ಣು ಗುಣಿಹೊಕ್ಕಿದ್ದುವು (ಮೂರುದಾ. ೨೭೩).
[ಗುಣಿ$_1$ (< ಕುಟಿ$_2$) + ಹೊಗು (< ಪೊಗು)]

ಗುಣಿಹೊಡೆ (ಕ್ರಿ). ಗುಂಡಿ ತೋಡು ; ಹಳ್ಳಮಾಡು : ಗುಣಿಹೊಡೆದಿಳಿ ...ಳಗಿಳಿದು ಪಾತಾಳಕ್ಕೆ ಚಿನ್ನದ ಅದುರನು ತೆಗೆದು (ಇಂಜಾಪ. ೧೬೬-೬೫).
[ಗುಣಿ$_1$ (<ಕುಟ್ಟಿ$_2$) + ಹೊಡೆ$_1$ (<ಪೊಡೆ$_1$)]

ಗುಣೀಕೃತ (ಗು). ೧. ಅಪ್ರಧಾನವಾಗಿ ಮಾಡಿದ ; ಮುಖ್ಯವಲ್ಲದ ; ಗೌಣವಾದ. ೨. ಅಡಗಿಸಿದ ; ನಿವಾರಿಸಿದ : ಗುಣೀಕೃತ [ಪಾಠಾಂ. ಗುಣತ್ರಯ]ಸಂಸ್ಕೃತಿದೋಷೆ ಪುಣ್ಯಭಾಗಿನಿ . . . ಸರಸ್ವತಿ ನಿಲ್ಕೆ ನಲ್ಮೆಯಿಂ (ಲೀಲಾವ. ೧-೫). [ಸಂ.]

ಗುಣೀಭೂತ (ಗು). ಅಧೀನವಾದ ; ಅಪ್ರಧಾನವಾದ ; ಮುಖ್ಯವಲ್ಲದ. ‘ ಗುಣೀಭೂತ ವ್ಯಂಗ್ಯ ’ ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಗುಣೀಭೂತವ್ಯಂಗ್ಯ (ನಾ). [ಕಾವ್ಯಮೀ]ಮೂರು ಬಗೆಯ ಕಾವ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ವ್ಯಂಗ್ಯಾರ್ಥವು ಅಪ್ರಧಾನವಾಗಿದ್ದು ವಾಚ್ಯಾರ್ಥಕ್ಕೆ ಅಂಗಭಾವವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವುದಂ : ವಾಚ್ಯಾರ್ಥದತ್ತಣಿಂ ವ್ಯಂಗಾರ್ಥ ಮತಿಶಯಿತಮಲ್ಲದಿರ್ದೊಡೆ ಮಧ್ಯಮಕಾವ್ಯಂ ಇದರ್ಕೆ ಗುಣೀಭೂತವ್ಯಂಗ್ಯ ಮೆಂದುಂ ಪೆಸರ್ (ಅಪ್ರತಿ. ೫-೧೪) : ವ್ಯಂಗ್ಯಾರ್ಥವಿದ್ದು ಅದಕ್ಕಿಂತ ವಾಚ್ಯವೇ ಅತಿಶಯುವಾಗಿದ್ದರೆ ‘ ಗುಣೀಭೂತವ್ಯಂಗ್ಯ ’ ಅಥವಾ ‘ ಮಧ್ಯಮ ಕಾವ್ಯ ’ ವಾಗುವುದು (ಕೃಬಿಡಿ. ೧೮೩). [ಗುಣೀಭೂತ + ವ್ಯಂಗ್ಯ]

ಗುಣುಕು, ಗುಣಕ$_1$, ಗುಣಕು, ಗುಣಿಕೆ$_1$ (ನಾ). ೧. ದೊಣ್ಣೆ ; ಕೋಲು : ಈ ಸಿರಿಗೇಡಿ ಚಾರುದತ್ತನು ನಾನು ಹೇಳಿದರೆ ಅನ್ನುವುದಿಲ್ಲ. ಅದರಿಂದ ಈ ಮುರುಕು ಬಿದುರಿನ ಗುಣುಕಿನಿಂದ ಹೊಡಿಹೊಡಿದು ಅನ್ನಿಸಿರೋ (ಮುಂಬಯಿ. ೬-೩೧೮). ೨. ನಗಾರಿ, ಡೋಲು ಮೊದಲಾದ ವಾದ್ಯಗಳನ್ನು ಬಾರಿಸುವ ದಪ್ಪವಾದ ಕೋಲು ; “ಕುಡುಪು, ಬೆಣೆ” (ಪ್ರಭಣ್ಣ). ೩. ಪಿಟೀಲನ್ನು ನುಡಿಸುವ ಕಮಾನು : (೬). **ಗುಣಕ$_1$** : ೨. ಭಾರವಾದ ಡೊಳ್ಳಿನ ದಪ್ಪ ತೊಗಲಿನ ಮೇಲೆ ಭಾರವಾದ ಗುಣಕದಿಂದ ಬೀಳುವ ಪೆಟ್ಟು ಏಕತಾನವನ್ನು ಪಡೆದು, ಸುಗಂಭೀರವಾಗಿ ತೆರೆಗಳನ್ನು ಎಬ್ಬಿಸತೊಡಗಿತು (ಹಬ್ಬಿಬ. ೬೩). ೪. (ಉಕ) ಕಣಿಕ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ಕುಟ್ಟುವ ಸಾಧನ : **ಗುಣಕು** : ೧. “ಕೊಂತ, ಗುದಿಗೆ” (ಸಿರಿಕೋ. ೧೬೩). **ಗುಣಿಕೆ$_1$** : ೧. ಗುಣಿಕೆಯ ಪೆಟ್ಟು ಎಚ್ಚರಿಸಿತು (ರೂಧಿ). [?]

ಗುಣುಗು, ಗುನುಗು$_1$ (ಕ್ರಿ). ೧.=ಗುಣುಗುಟ್ಟು ೧: ಕಣಕಿ ಕೇಳುವ ಕೆಲರು ಗುಣಿಸಿ ಗುಣುಗುವ ಕೆಲರು (ನನಲ್ಲ. ೮-೧೬). ‘ ಗೊಣಗು ’ ಪರಾ. **ಗುನುಗು$_1$** : ೨. ಅಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಹಾಡು : ನಿಮ್ಮ ಗುಣ ಅವಳಿಗೇನು ಗೊತ್ತು, ಮೂರುಹೊತ್ತೂ ಸಿನಿಮಾ ನಟಿಯಂತೆ ಹಾಡು ಗುನುಗೋದೊಂದು ಬಿಟ್ಟರೆ (ನಿಂದನೆ. ೩೩) : ಪ್ರಮೀಳ ನಾಟಕದ ಹಾಡು ಗುನುಗಲಿಲ್ಲ (ಮಾಮನೆ. ೬). ೩. ಸತತವಾಗಿ ಧ್ವನಿಸು,-ಶಬ್ದಮಾಡು : ಅವನ ಮನದಲ್ಲಿ, ತಲೆಯಲ್ಲಿ ವಿಕೃತ ಭಾವನೆಗಳೇ ಗುನುಗುತ್ತಿದ್ದುವು (ಪ್ರೇಮಾಶ್ರ. ೩೫) : ಅವಳು ಹೇಳಿದ ಮಾತು ಅವರ ಕಿವಿಯಲ್ಲಿ ಗುನುಗುತ್ತಿತ್ತು (ವಂಶವೃ. ೯೮). [<ಗುಣುಗುಣು]

ಗುಣುಗುಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ೧. ಗುಣುಗುಣು ಎಂದು ಅಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಮಾತನಾಡು ; ಗುಣುಗುಣಿಸು : ಬಿಲ್ಲೀ, ನಿನಗೆ ಯಾವ ಪಾಯ್ ಸೇರುತ್ತದೆ? ಎಂದು ಗುಣುಗುಟ್ಟಿದ (ಮಹಾತ್ಮಾ. ೧೩೫) : “ನಾನು ಬಡವಿ ಆತ ಬಡವ ಒಲವೆ ನಮ್ಮ ಬದುಕು” ಎಂದು ಗುಣುಗುಟ್ಟುತ್ತ ಆನಂದಸಾಗರದಲ್ಲಿ, ಕಲ್ಪನಾ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯದಲ್ಲಿ ಲೀನವಾಗಿದ್ದರು (ಕುಂಕುಮ. ೩೩). ೨. ಸತತವಾಗಿ ಧ್ವನಿ ಮಾಡುತ್ತಿರು ; ಮನಸ್ಸನ್ನು ಕೊರೆಯುತ್ತಿರು : ಚಕ್ರವರ್ತಿಗಳ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಗುಣುಗುಟ್ಟುತ್ತಿರುವ ಸಂದೇಹವೆಂದರೆ ಎಂಥದೆಂಬುದು ನನಗಿಲ್ಲಿ ಸ್ಫುಟವಾಗಿದೆ (ವೀರಬಂ. ೮೩).
[<ಗುಣುಗು + ಕುಟ್ಟು$_1$]

ಗುಣುಗುಣಿಸು, ಗುಂಗುಣಿಸು, ಗುಣಗುಣಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಅಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಮಾತನಾಡು ; ಪಿಸುಗುಟ್ಟು : ರಾಮರಾಯರು ಭಾಲೇರಾಯರ ಕಿವಿಗಳಲ್ಲಿ ಏನೋ ಗುಣುಗುಣಿಸಿದರು (ರತ್ನಗೋ. ೫೩). ೨. ತನ್ನಷ್ಟಕ್ಕೇ ಮೆಲ್ಲಗೆ ಹಾಡಿಕೊಳ್ಳು : ಕಳ್ಳದನಿಯಲ್ಲಿ ಗುಣುಗುಣಿಸುವುದು ಶಾಸ್ತ್ರಕ್ಕೆ ಸ್ನಾನ ಮಾಡಿದಂತೆ (ಗಾಳಿಪ. ೪೧). ೩. ಸತತವಾಗಿ ನಿನದಿಸು; ಧ್ವನಿಮಾಡು: ಹಾಗೆಯೆ ಮಹಾತ್ಮರ ಮಾತುಗಳೂ ಕಿವಿಯಲ್ಲಿ ಗುಣುಗುಣಿಸತೊಡಗಿದುವು (ಪ್ರಣಸ. ೨೬). **ಗುಂಗುಣಿಸು** : ೨. ಮನದೆಲ್ಲ ಮಾತನ್ನು ಮೌನದಿ ನೆನೆವಂತೆ ಎಳೆಯೆಣಿಸಿ ಗುಂಗುಣಿಸಿ ಬಿಡಿಸುವುದು (ಸಜೀಗೀ. ೩೮-೫೧೬). **ಗುಣಗುಣಿಸು** : ೨ ದೇವರ ಸ್ತೋತ್ರದ ಶ್ಲೋಕಗಳನ್ನು ಗುಣುಗುಣಿಸಿದ (ಬನಶಂ. ೪೮) : ಏನಾದರೂ ಶ್ಲೋಕವನ್ನು ಆತ ಗುಣಗುಣಿಸುತ್ತಿದ್ದ (ರಂಗವ. ೩೩) : ಆ ಭಾವನೆ ಪವಿತ್ರವಾಗಿತ್ತು, ನಾನು ಗುಣಗುಣಿಸಿದೆ (ಮುಕ್ತಿ. ೬೫). [ಗುಣುಗುಣು + – ಇಸು$_3$]

ಗುಣುಗುಣು (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ ; ಅಸ್ಪಷ್ಟವಾದ ಧ್ವನಿ. ‘ ಗುಣುಗುಣುಗುಟ್ಟು ’ ಪರಾ.

ಗುಣುಗುಣುಗುಟ್ಟು (ಕ್ರಿ).=ಗುಣುಗುಟ್ಟು: ತನ್ನೊಳ್ಗುಣುಗುಣುಗುಟ್ಟುತೆ ಮನದೊಳು ಮೆಚ್ಚುತೆ ಮೊಗವಂ ನೋಡುತೆ (ತಿರುನಾ. ದೇ. ೨೨೫-೯).
[ಗುಣುಗುಣು + ಕುಟ್ಟು$_1$]

ಗುಣೋಕ್ತಿ (ನಾ). = ಗುಣವಚನ ೨ : ಅವು ಪರಮಾಗಿರೆ ಲಿಂಗಾಂತ ವರ್ಣ ಲೋಪಂ ಗುಣೋಕ್ತಿಗಕ್ಕುಂ ಪ್ರಾಯಂ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೧೦೧) : ನಿಯುಕ್ತ ವಿಭಕ್ತಿಗಳಿವು ಘನತರ ಸಂಸ್ಕೃತ ಗುಣೋಕ್ತಿಯೊಳಮುಮರ್ದಿಕರ್ಗಂ (ಶಮದ. ೨೧೯). [ಗುಣ + ಉಕ್ತಿ]

ಗುಣೋತ್ಕರ (ನಾ). ಗುಣಗಳ ಸಮೂಹ,—ಗುಂಪು : ಅಣಿಮಾದಿ ಗುಣೋತ್ಕರಮುಳ್ಳ ಮರಂಗೆ ಭುಜವಿಗುರ್ವಣೆ ಪಿರಿದೇ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೦-೪೧) : ತದ್ಗುಣೋತ್ಕರಮನೆರ್ವಟ್ಟಿತ್ತು ದೋಷೋತ್ಕರಂ (ಕಾದಂಬ ೪೦೧). [ಗುಣ + ಉತ್ಕರ]

ಗುಣೋದಯ (ನಾ). ೧. ಒಳ್ಳೆಯ ಗುಣಗಳ ಹುಟ್ಟುವಿಕೆ,–ಏಳಿಗೆ, –ಆವಿರ್ಭಾವ. ೨. ಒಳ್ಳೆಯ ಗುಣಗಳ ಏಳಿಗೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿರುವವನು ; ಸುಗುಣಿ : ಮುನ್ನೊರ್ವನುಂಟು ಕೇರಳದೇಶದವನಿಪಂ ಸನ್ನುತಗುಣೋದಯಂ (ಜೈಮಿಭಾ. ೨೮-೧೪).
[ಗುಣ + ಉದಯ]

ಗುಣೋದೀರ್ಣ (ಗು). ಒಳ್ಳೆಯ ಗುಣಗಳಿಂದ ಬೆಳೆದಿರುವ,-ಅಭಿವೃದ್ಧಿ ಹೊಂದಿರುವ. ‘ ಗುಣೋದೀರ್ಣತೆ ’ ಪರಾ. [ಗುಣ + ಉದೀರ್ಣ]

ಗುಣೋದೀರ್ಣತೆ (ನಾ). ೧. ಒಳ್ಳೆಯ ಗುಣಗಳ ಬೆಳವಣಿಗೆ,–ಏಳಿಗೆ,-ಅಭಿವೃದ್ಧಿ. ೨. (ಬಿಲ್ಲು) ಹೆದೆಯಿಂದ ಬಿಗಿಯಲ್ಪಡುವಿಕೆ,—ಏರಿಸಲ್ಪಡುವಿಕೆ. ೧, ೨: ಕವಚಾನ್ವಿತ ಕರ್ಣಸಹಾಯುಮಂ ಗುಣೋದೀರ್ಣತೆಯಿಂದೆ ಪೊಂದಿತೆನೆ ತನ್ನಿಕಟಸ್ಥಿತಮೇಂ ಮನೋಜ್ಞಮೋ (ರಾಜಶೇ. ೬-೯೬). [ಗುಣ + ಉದೀರ್ಣತೆ]

ಗುಣೌಘ (ನಾ).=ಗುಣೋತ್ಕರ : ಪುರಂದರನ ಸಾರಥಿ ಗುಣೌಘವನೊಂದು ನಾಲಗೆಯಿಂದ ಹೊಗಳಿದನಾ ಧನಂಜಯನ (ಕುವ್ಯಾಅ. ೬-೧೮).
[ಗುಣ + ಓಘ]

ಗುಣ್ಣಿತು ‘ ಗುಂಡಿತ್ತು ’ ನೋ.

ಗುಣ್ಣಿತ್ತು ‘ ಗುಂಡಿತ್ತು ’ ನೋ.

ಗುಣ್ಪಳಿ, ಗುಂಪಳಿ (ಕ್ರಿ). ಆಳ ಕಡಮೆಯಾಗು ; ಗಾಂಭೀರ್ಯವು ನಷ್ಟವಾಗು : ಗಂಭೀರನಾಭಿ ನೆಟಿ^{3} ಗುಣ್ಪಳಿದುದು (ಸಿದ್ಧರಾ. ೧-೪೯). **ಗುಂಪಳಿ** : ಝೊಂಪಿಸುವ ಸಿರಿಮೊಗದ ನೋಟದ ಸೊಂಪಡಗಿದಾಲಿಗಳ ಧೈರ್ಯದ ಗುಂಪಳಿದ ನಿಜರಾಜತೇಜದ . . . ಅಗಳಿಕೆಯ ವಿಘಾತಿಯ

ಝೊಂಪಿನಲಿ ಪುದುಗಿದ ಮಹೀಶನ ಕಂಡನಾ ಪಾರ್ಥ (ಕುಮ್ಮಾ. ೧೭-೫).

[ಗುಣ್ಪು$_2$ + ಅಳಿ$_1$ (< ಅೞಿ$_1$)]

ಗುಣ್ಪಱಿ (ಕ್ರಿ). ಆಳವನ್ನು ತಿಳಿ ; ಹಿರಿಮೆಯನ್ನು ತಿಳಿ : ಪರಪ್ರತಿಭೆಯ ಗುಣ್ಪಱಿಯದೆ ತಾಮುಂ ಕಿಮ್ಮಗೆ ಡುಱುಕೆಂಬುವು ಕುಕವಿ ಕೂಪ ಮಂಡೂಕಂಗಳ್ (ಅನಂಪು. ೧-೪೨). [ಗುಣ್ಪು$_2$ + ಅಱಿ]

ಗುಣ್ಪು$_1$, ಗುಂಪು$_1$, ಗುಂಬ$_1$, ಗುಂಬು$_1$ (ನಾ). ನೆರವಿ ; ರಾಶಿ ; ಸಮೂಹ : ಪಕ್ಕಿಗಳ ಗುಣ್ಪುಗಳೆ ಚರಿಪ ನಾವೆಗಳಾಗಲು (ಶೀಪರಾ. ೨೦-೩). **ಗುಂಪು$_1$:** ಪೊಸಮಲ್ಲಿಗೆ ಹೂವಿನ ಕಂಪಿನಂತೆ ಮಾಕಂದದ ಗುಂಪಿನಂತೆ . . . ರಸಜ್ಞಚಿತ್ತಕತಿಮೋದಮನೀಕೃತಿಯಾವುದಾವಗಂ ದಿವ್ಯಚ. ೧-೪೯) ; ಖೇಚರರ ಗುಂಪಿನ [ಪಾಠಾಂ. ಕೋಟಿಯ, ವಟ್ಟೆಯ] ಪನ್ನಗರ ಪಂಕ್ತಿಯಿಂ . . . ನೆರೆದಿರಲು (ಸಿದ್ಧರಾ. ೧-೨೩). **ಗುಂಬ$_1$:** ಉರಿಯ ಗುಂಬ ಚೆದುರಿತು (ಬಳಜೀ. ೧೦೦). **ಗುಂಬು$_1$:** ಅಂಬಿನಿಂ ಬಿಗಿವರಂಬರವರೂಥಗಳ ಬಿಗೆ ತುಂಬುವರ್ಗುಂಬಾಗಿ ನಿಂಬಾಗಿ ಶಂಬಾಗಿಳಂಬಂಬಿನಿಂ ಕೆಡಹಿ (ಜಿನಮು. ೩೯-೪೯).

[ದೇ॥ ತಮಿ. ಕುಮ್ಪುಮ್, ಕುಮ್ಪಲ್, ಕುವ್ವಿ, ಕುಮ್ಮು ; ಮಲ. ಕೂಮ್ಪಲ್ ; ತುಳು. ತೆಲು. ಗುಂಪು]

ಗುಣ್ಪು$_2$, ಗುಂಪು$_2$, ಗುಂಬ$_2$, ಗುಂಬು$_2$, ಗುಂಭ$_1$, ಗುಮ್ಮ$_3$ (ನಾ). ೧. ಆಳ ; ಗಾಂಭೀರ್ಯ : "ಗುಣ್ಪೆಂದು ಗಾಂಭೀರ್ಯಮಕ್ಕುಂ" (ಶಬ್ದಮಂ. ೬೭) ; ಆ ಜಲನಿಧಿಯ್ಯ ಗುಣ್ಪಿಂದೆಂದಲಸದೆ ಪೇೞ್ಗಿಂತು ಹೇತು ರೂಪಕ ವಿಧಿಯಿಂ (ಕವಿರಾ. ೩-೨೦) ; ಸಗರನ ಮನಮಂ ಸಾಗರದ ಗುಣ್ಪನಱಿವರುಮೊಳರೆ (ಅಜಿಪು. ೧೦-೪೭) ; ತ್ರಿವಳಿ ವ್ಯಗರೆಯ ಹೊಕ್ಕುಳ ಗುಣ್ಪು ಹೊಱಸೂಸೆ (ಬಸರ. ೧-೧೦೭). ೨. ಗೂಢವಾದುದು ; ಗುಟ್ಟು ; ರಹಸ್ಯ : (ಸ). ೩. ಆಧಿಕ್ಯ ; ಹೆಚ್ಚಳ : ವ್ರತಂಗಳ ಪೆಂಪುಮಂ ಹೀನಮಪ್ಪ ನೆಗೞ್ತಿಯೊಳ್ ಖತಿಯುನ್ನತಿಕ್ಕೆಯ ಗುಣ್ಪುಮಂ . . . ಪೊಗೞ್ದಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೫-೭೩) ; ಶಕಟಾಕೃತಿಯು ನಾಲ್ಕಚ್ಚೆಂಟು ಗಾಲಿಯ ಅಪ್ಪಯೋಜನದ ಗುಣ್ಪು (ಪುಣ್ಯಾಸ್ರ.೧೦-೩೨ ವ). **ಗುಂಪು$_2$:** ೧. ಕೊಳಚೆಯ ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಗುಂಪನಱಸುವಿರಿ (ಬಸವ. ೫೭೪) ; ಅಂಬರವಿಲ್ಲದ ಮೇರು ಅಂಬುಧಿಯಿಲ್ಲದ ಗುಂಪು[ಪಾಠಾಂ. ಗುಂಪುವ]ತಂದವರಿಲ್ಲದೆ ಬಂದಿತ್ತು ನಿಜ ಒಳಕೊಂಡಿತ್ತು (ಅವಿಧಂ. ೧೨೭-೫೭೭). **ಗುಂಬ$_2$:** ೧. ನೀವು ಗುಂಬ ನೀರಿಗೆ ಇಳಿಯಬೇಡಿರಿ (ಬಟ್ಟಹೊ. ೫೪) ; ಹೆಚ್ಚು ಗುಂಬ ನೀರಿಗೆ ಇಳಿಯಲು ನನಗೆ ಯಾಕೋ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯೇ ಬರಲೊಲ್ಲದು (ಕಾಳರಾ. ೭೦). ೩. ಮಾತೆಯ ಪಯೋಧರವನು ಹಂಬಲಿಸಿ ಗುಂಬದಿಂದ್ಯೆದುವಂ . . . ಕೃತು ವೀರ್ಯ ಸಂಜಾತನು (ಪರಶು. ೪-೭). ೪. ತೊಡಕು ; ಸಮಸ್ಯೆ : ಇವಳ ಮುಂದೆ ಹೇಳಬೇಕೋ ಹೇಳಬಾರದೋ ? ಎಂಬ ಗುಂಬ ಬಿತ್ತು (ಕಸಿಂಹಾ. ೫೫). **ಗುಂಬು$_2$:** ೧. ನೆಲೆ, ಆಳ, ಉದ್ದ, ಉಣ್ಪು, ಗುಂಬು, ಮಡು (ಮಡವು) (ಕಂನುಹು. ೮೭). **ಗುಂಭ$_1$:** ೨. ತುಂಬಿಗಳ್ ರ್ಘೀಂಕರಿಸಲೆಡೆಗೆಡೆಗೆ ತಲೆಗೊಡಳಿ ಗುಂಭದಿಂ ಕನಲುತ್ತ (ಪರಶು. ೭-೨೦) ; ಅವನು ಹೋದ ಕೆಲಸದಲ್ಲಿ ಏನೋ ಗುಂಭವಿದೆ ಎಂದು ಅವಳಿಗೆ ಸಂಶಯ ; ಸಂದೇಹ (ದೀಪನಿ. ೫೪). ೩. ಸಂತೋಷ ಶರನಿಧಿಯ ಗುಂಭ ನಾರ್ಯೆಯ್ದುತ್ತೆ ಗುರುಮೂರ್ತಿಯಿಂ ಪೊಗಳಲ್ (ಮಹಾವಿ. ೧೧-೨). **ಗುಮ್ಮ$_3$:** ೧. ನೀರು ಗುಮ್ಮ ಆದ. ಬಗ್ಗಿ ನೋಡಬ್ಯಾಡ್ರಿ (ರಕ್ತಧ್ವ. ೧೮).

[<ಗುಂಡಿತ್ತು + - ಪು$_2$]

ಗುಣ್ಪುಗೆಡು (ಕ್ರಿ). ಆಳ ಕಡಿಮೆಯಾಗು : ಬೀಳ್ವ ಕಮ್ಮರಿಯ ದರಿ ಗುಣ್ಪು [ಪಾಠಾಂ. ಗಂಪು, ಗುಂಪ್ಪ]ಗೆಡೆ ಪೂಳ್ದು ಬೆಳೆವೆನೋ ಎಂದು ಶಿವನನುಗೆ ಯ್ಯುತಿರ್ದನತಿ ತವಕದಿಂದ (ಸಿದ್ಧರಾ. ೨-೬೪) ; ಮಕ್ಕಳ ಪಡೆಯದ ಮಡದಿಯ ಸಂಸಾರ ದುಕ್ಕದ ಮಡುವಿನಂತಿರ್ದ ಹೊಕ್ಕುಳು ಗುಣ್ಪು ಗೆಟ್ಟುದು ಪೊಡಲೊಳು ಶಿಶು ತೆಕ್ಕನೆ ತೀವಿ ಜೀವಿಸಲು (ಪೋಪಚ. ೧೭-೭).

[ಗುಣ್ಪು$_2$ + ಕೆಡು$_1$]

ಗುಣ್ಪುವಡೆ (ಕ್ರಿ). ಆಳವಾಗು : ಗುಣ್ಪುವಡೆದ ಪೊರ್ಕುಳಿಂಬ ತಿಳಿಗೊಳಂ ಕಮ್ಮಂಗೋಲನೆಂಬ ಜಕ್ಕವಕ್ಕಿಯನೋಲಾಡಿಸೆಯುಂ (ಕಲ್ಯಾ. ೧೨೩).

[ಗುಣ್ಪು$_2$ + ಪಡೆ$_1$]

ಗುಣ್ಪುವೆಱು (ಕ್ರಿ). ಗಾಂಭೀರ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದು ; ಹಿರಿಮೆಯನ್ನು ಪಡೆ : ವಿಶ್ರುತ ವೀರಸೇನ ಜಿನಸೇನಾಚಾರ್ಯ ಪರ್ಯಂತವಾಗಿರೆ ಬಂದೀ ಕಥೆ ಗುಣ್ಪುವೆತ್ತುದು (ಆದಿಪು. ೧-೬೫). [ಗುಣ್ಪು$_2$ + ಪೆಱು$_1$]

ಗುಣ್ಮೆ (ನಾ). ಶಕ್ತಿ ; ಸಾಮರ್ಥ್ಯ : ದಾನವರ ಕೊಬ್ಬುತಿನ್ನುಳಿದಸ್ತ್ರದ ಗುಣ್ಮೆಯುಂ ಖಂಡಿಸುತ ಸವ್ಯಾಪಸವ್ಯಗ್ರುಕಣ್ಣಿಸುತಲಿ (ಜಿನಮು. ೬೫-೧೯).

[?]

ಗುಣ್ಯ (ಗು). ೧. ಗುಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ. ೨. ಲೆಕ್ಕಹಾಕಲು ಯೋಗ್ಯ ವಾದ. (ನಾ). ೩. [ಗಣಿತ] "ಗುಣಿಸಬೇಕಾದ ಸಂಖ್ಯೆ ; ಗುಣ್ಯ" (Multiplicand. ಇಂಕನಿ). [ಸಂ.]

ಗುತಗೆ 'ಗುತ್ತಗೆ' ನೋ.

ಗುತುಗೆ 'ಗುತ್ತಗೆ' ನೋ.

ಗುತ್ತ$_1$, ಗುತ್ತು$_2$ (ನಾ). ೧. ಸಮೀಪ ; ಹತ್ತಿರ. ೨. ಬಿಗಿಯಾಗಿರು ವುದು ; ಅಳತೆಗೆ ಅಡಕವಾಗಿರುವುದು : ರತ್ನದಾ ವಡ್ಯಾಣ ನಡುವಿಗೆ ಆ ವನಿತೆಯಾರೂ ಗುತ್ತವಾಗಿ ಧರಿಸೀ ಸತಿಯಾರು (ಯುನಳ. ೪೯) : ೩. ಗಿಡ್ಡವಾದುದು ; ಚಿಕ್ಕದು : ಹೊಲಿಸಿದ ಅಂಗಿ ಗುತ್ತವಾಗಿದೆ (ರೂಢಿ). **ಗುತ್ತು$_2$:** ೪. ಒತ್ತಾದುದು ; ದಟ್ಟವಾದುದು : ಹಿಂದೆ ಹೊರಳಿ ನೋಡಿದಾಗ ಅದೊಂದು ದಂಡಕಾರಣ್ಯವೇ ಗುತ್ತಾಗಿ ಕಾಣುತ್ತಿತ್ತು (ಕಾಲಚ. ೨೦) ; ಮಲ್ಲಿಗೆಯು ಒಂದು ಗುತ್ತಾದ ತೋರ ತಾವಡಹಾರ ಸಿದ್ಧ (ಇಪ್ಪಕ. ೪೦೭).

[ದೇ॥ ತಮಿ. ಕುತ್ತೈ ; ಮಲ. ಕುದು ; ತೆಲು. ಗುತ್ತ]

ಗುತ್ತ$_2$ 'ಗುಪುತ' ನೋ.

ಗುತ್ತಕಾಗದ (ನಾ). ರಹಸ್ಯವಾದ ಕಾಗದ ; ಗುಪ್ತಪತ್ರ : ಸುತ್ತ ಸುದ್ದಿಯ ಕೇಳಿ ಗುತ್ತ ಕಾಗದ ಓದಿ . . . ಚಿತ್ತ ಒಂದಿಟ್ಟು ಮಲಸಜ್ಜ (ಲೋಕಗೀ. ೨೦೨). [ಗುತ್ತ$_2$ (<ಗುಪುತ) + ಕಾಗದ]

ಗುತ್ತಗೆ, ಗುತಗೆ, ಗುತುಗೆ, ಗುತ್ತಿಗೆ (ನಾ). ೧. ಯಾವುದಾದ ರೊಂದು ಆಸ್ತಿಯನ್ನು ವಹಿಸಿಕೊಂಡು ಅದರ ಬಾಬತ್ತು ಮಾಲೀಕನಿಗೆ ನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾಗಿ ಇಷ್ಟನ್ನು ಕೊಡುತ್ತೇನೆಂದು ಗೊತ್ತು ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವ ಒಪ್ಪಂದ ; ಒಡಂಬಡಿಕೆಯ ಕರಾರು ; ಗೊತ್ತುವಳಿ : ಬ್ರಹ್ಮದೇಯ ಗುತ್ತಗೆ (ಎಕ. XIV. ತಿರುಮ. ೨೦೪-೧೩ ; ಸು. 933) ; ಈ ಪೊನ್ನ ವೃದ್ಧಿಯೊಳಂ ಕೆಯ್ಯ ಗುತ್ತಗೆಯೊಳಂ ಗಂಧಧೂಪನಿವೇದ್ಯ ನಂದದೀವಿಗೆಗಂ ಅೞ್ಬಿಸುವ ಮಾಣಿಯ ಜೀವಿತಕ್ಕಂ ಕುಡುವುದು (ಕಇ. II, ೯-೨೮ ; 1075) ; ಕುಱುಹು ಹಿಡಿದು ಕಂಡೆಹೆನೆಂದಡೆ ಅದು ಸಿಲೆ ಉಳಿಯ ಹಂಗು ಕೊಟ್ಟವನ ಒಡಿದಿಹನೆಂದಡೆ ಗಂತ್ರಗೆಯ ಗೇಣಿಕಾಱ (ಕಲ್ಯಾಶಾಂ. ೫೫). ೨. ಗುತ್ತಿಗೆದಾರ ಕೊಡಬೇಕಾದ ದವಸ ಅಥವಾ ಹಣ : ಈ ವರ್ಷ ಗುತ್ತಗೆ ಸಲ್ಲಿಸಲಿಲ್ಲ (ರೂಢಿ). **ಗುತಗೆ :** ೧. ಆ ದೇವದಾನದ ಗದ್ದೆಬೆದ್ದಲನೂ ಅಧಿ ಕ್ರಯ ಹಾಲೊತೆ ಗುತಗೆ ಎಮ್ಮ ವಂಶವಾದಿಯಾಗಿ . . . ಬರಸಿದ ಶಾಸನ (ಎಕ. II, ೩೩೭-೧೫ : 1279). **ಗುತುಗೆ :** ೧. ಮುದಲಾಪುರ(ದಲಾಪುರ)ದಲು ಗುತುಗೆ ಗದೆ (ಸೌಇಇ. IV, ೨೫೪-೮೮ ; 1513). **ಗುತ್ತಿಗೆ :** ೧. ಬಚ್ಚಿಯ ಪುರದ ರಾಜ ಯದ ಸುಙ್ಕ ಗುತ್ತಿಗೆಯು ಮಾಡುವ ಹೊಳೆಯು ಹೊರಸುಙ್ಕ (ಎಕ. VII. ಶಿವಮೊ. ೩೦-೪೪ ; ಸು. 1413 ?) ; ಅಂದಾಜ ಬರಸಿಕೊಂಡು ಗುತ್ತಿಗೆಯ

ಮಾಡಲಿಕ್ಕೇ ಅನುಮತಿಸಿದವನನ್ನು ಶೇಕದಾರ ಶಾನುಭೋಗರನ್ನು ಕರದು ಕೊಂಡು ನಾಳಿನ ಸಂಜೆಗೈದಿರಿ (ಅರ್ಜಾವಿ. ೩೧-೪೦). ೨. ತಳವರಿಕ ಕೋರಾಯ ಗುತ್ತಿಗೆ ಅಪುತ್ರಿಕ ದಂಡ ಪುಂಡಿಗೆಗಳು (ಸಿಂಗಿರಾ. ೨೨-೨೬); ಗುತ್ತಿಗೆ ಕೊಟ್ಟು ಪೋಯಿತು ಸುತ್ತಿಗೆ ಮುಣಾಗಿ ಹೋಯಿತು (ಗಾದೆ). ೩. ಏಕಸ್ವಾಮ್ಯ ; ಪೂರ್ಣಾಧಿಕಾರ. ‘ ಗುತ್ತಿಗೆವಿಡಿ ’ ಪರಾ.

[ದೇ॥ ತಮಿ. ಕುತ್ತಕ್ಕೈ ; ಮಲ. ಕುತ್ತಕ ; ತುಳು. ಗುತ್ತಿಗೆ ; ತೆಲು. ಗುತ್ತ./ಹಿಂ. ಗುತ್ತಾ]

ಗುತ್ತನೆ (ಅ). ಬಿಗಿಯಾಗಿ ; ಅಳತೆಗೆ ಸರಿಯಾಗಿ : ಹಸ್ತಕಡಗವನಿಟ್ಟು ಹವಳದಾ ಕೈಕಟ್ಟೆ ಗುತ್ತನಾದಾ ಸರಿಗೆ ಪಂಜಿನೋಲೆನಿಟ್ಟಳು (ಶ್ರೀಕೃಪಾ. ೧೬). [ಗುತ್ತ$_1$ + – ಅನೆ$_1$]

ಗುತ್ತಲು (ನಾ). ಗುತ್ತಿ ; ಪೊದರು (?) : ಸುಪಾಂಡುರ ಕೃಷೆಯ ಬಣ್ಣದ ಗುತ್ತಲು(ಮ)ಪಣ್ಮಳ(ಣ)ಲ್ಗಳೆಂಬುತ್ತಮ ಚಿಹ್ನದಿಂ ನರಯುಗಾರ್ಥದೆ ತೆಂಕಣಧಾರೆ (ಬಟ್ಟಮ. ೧೧-೬). [?]

ಗುತ್ತಾದಾರ ‘ ಗುತ್ತೆದಾರ ’ ನೋ.

ಗುತ್ತಿ$_1$ (ನಾ). ೧. ಗೊಂಚಲು ; ಗೊನೆ : ಪೊಸ ಕೆಂಜಾಜಿಯ ಗುತ್ತಿಯೊಲೆಸೆದುದು ತತ್ಸತಿಗೆ ತಳತಳಿಪ ಮುಡಿರನ್ನಂ (ಉದ್ಭಟ. ೮-೨೬). ೨. ಗುಪ್ಪೆ ; ಪೊದರು ; ಕಂಟಿ : ನೈರಿತ್ಯಕ್ಕೆ ಕಲ್ಲಗುತ್ತಿ (ಎಇ. XIII, ೧೬೩-೪೩ ; 1055) ; ಮೂಡಣ ಕೋಡಿಯ ಬಡಗಣ ಗುತ್ತಿಯ ತೆಂಕ ಮುಖದೆ ಮೂಡಲ್ಮೇರೆ (ಇಅ. XVIII, ೩೦೨-೨೨ : 11ನೆಯ ಶತ) ; ಗಂಡನ ಮನೆಯು ಚಂಡಸೀಗೆಯ ಗುತ್ತಿ (ಜಗೀಶ. ೨೦). ೩. (ಕರಾ) ಗಿಡಗಳನ್ನು ಕತ್ತರಿಸಿದಾಗ ಉಳಿದ ಬುಡ ; ಕೂಳೆ ; ಮೋಟು : ಕಾಸರಕಗಳ ಗುತ್ತಿಗಳನ್ನು ಅಗೆದೊಗೆಯ ಬೇಕು (ಜಾಲಗಿ. ೭೬). ‘ ಕೊತ್ತು$_2$ ’ ಪರಾ.

[ದೇ॥ ತಮಿ. ಕೊತ್ತು, ಕೊನ್ತು ; ಮಲ. ಕೊತ್ತು ; ತೆಲು. ಗುತ್ತಿ, ಗೊತ್ತು]

ಗುತ್ತಿ$_2$ (ನಾ). ನೆಲ ; ಭೂಮಿ ; ಗದ್ದೆ. ‘ ಎಡೆಗುತ್ತಿ ‘ ಪರಾ.

[ದೇ॥ ತಮಿ. ಕುತ್ತಿ]

ಗುತ್ತಿ$_3$ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು : ಎಚಿಯಂಗಪ್ಪನ ಮಗಂ ಮಾಚಿಗಂ ಗುತ್ತಿಯ ಗಂಗನ ಬೆಸದೊಳ್ . . . ಕಾದಿಸತ್ತಂ (ಎಕ. IV, ಹೆಗ್ಗಡ. ೧೧೦-೦೦ ; 900 ?) ; ಚಲದುತ್ತರಂಗಂ ಗುತ್ತಿಯ ಗಂಗಂ (ಎಕ. II, ೫೯-೧೦೫ ; 974) ; ಗುತ್ತಿಯ ಹೆರದರ ಸೂರಯ್ಯನ ಮಗ ಚಿಂನವರದ ಗೋಯಿಂದಸೆಟ್ಟಿಯು (ಎಕ. XII, ಚಿಕ್ಕನಾ. ೨೨-೧೦೦ ; 1579). [?]

ಗುತ್ತಿಗೆ ‘ ಗುತ್ತಗೆ ’ ನೋ.

ಗುತ್ತಿಗೆಕರಾರು (ನಾ). (ಜಮಾನು ಮೊದಲಾದುವನ್ನು) ಗುತ್ತಿಗೆ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವ ಒಪ್ಪಂದ,–ಕರಾರು : ಜೀತಗಾರರಿಂದ ನೆಲ ಸಾಗುವಳಿಮಾಡಿಸುವ ಬದಲಾಗಿ, ಗುತ್ತಿಗೆ ಕರಾರಿನಮೇಲೆ ರೈತರಿಗೆ ಅದನ್ನು ವಹಿಸುವುದೆಂದು ನೆಕ್ಲುದೋವ್ ಯೋಚಿಸುತ್ತಿದ್ದನು (ಪುನರು. ೨೬೨).

[ಗುತ್ತಿಗೆ (<ಗುತ್ತಗೆ) + ಕರಾರು$_1$ (<ಕರಾರ)]

ಗುತ್ತಿಗೆಕಾಗದ (ನಾ).(ಜಮಾನು ಮೊದಲಾದುವನ್ನು) ಗುತ್ತಿಗೆ ತೆಗೆದಂಕೊಳ್ಳುವಾಗ ಬರೆದು ಕೊಡುವ ಪತ್ರ : ಗುತ್ತಿಗೆಕಾಗದ ಬರೆಯುವುದು, ಪ್ರುಶ್ನೆ ನೋಡುವುದು . . . ಕಲಿತುಕೊಂಡು ಬಂದರು (ಹುಬ್ಬಹ. ೦೧). [ಗುತ್ತಿಗೆ (<ಗುತ್ತಗೆ) + ಕಾಗದ]

ಗುತ್ತಿಗೆಕಾಱ (ನಾ). ಗುತ್ತಿಗೆ ಮಾಡಿಕೊಂಡಿರುವವನು : ಗುತ್ತಿಗೆಕಾಱ ನುಡಿದು ಆದ ಒಪ್ಪವಿಡಲಿಚ್ಛೆಯ (ಮೋಳಿಮಾ. ೨೮-೧೧೩).

[ಗುತ್ತಿಗೆ (<ಗುತ್ತಗೆ) + – ಕಾಱ]

ಗುತ್ತಿಗೆಗಾತಿ (ನಾ). ಹೊಣೆಗಾರಿಕೆ ಹೊತ್ತಿರುವ ಹೆಂಗಸು : ಅತ್ತಿಗೆಯ ಹುಂದಕ್ಕನಹುದು ತಾಯಹುದಕ್ಕ ಗುತ್ತಿಗೆಗಾತಿ ನೀನಹುದು (ಮೋಹಶ. ೩೧-೫೬) ; “ ಎಲ್ಲಾ ಹಕ್ಕನ್ನೂ ಹೊಂದಿರುವಳು ” (ಮೋಹಶ. ೭೩೮).

[ಗುತ್ತಿಗೆ (< ಗುತ್ತಗೆ) + – ಕಾತಿ$_5$]

ಗುತ್ತಿಗೆದಾರ (ನಾ). ೧.=ಗುತ್ತಿಗೆಕಾಱ : ತಂದೆ ವಿಜಯನಗರದ ರಾಜರಿಗೆ ಗುತ್ತಿಗೆದಾರನಾಗಿ ದಣಾಯಕ ಪದವಿಯಲ್ಲಿದ್ದವನು (ಜಗದಾ. ೧೧೬) ; ಧಣಾಯಕನೆಂದರೆ ಸರ್ಕಾರಕ್ಕೆ ಗುತ್ತಿಗೆದಾರ (ಕಭವಿ. I, ೩೬೧). ೨. ಗುತ್ತಿಗೆಯನ್ನು ತೆಗೆದಕೊಳ್ಳುವವನು : ಪೈರನು ಕುಯಿದು ಒಟ್ಟಿ, ಎಕ್ಕಿ, ಕೊಚ್ಚಿ, ಕೇರಿ, ರೇಖುಮಾಡಿ ಗುತ್ತಿಗೇದಾರರಿಗೆ ಕೊಡುತ್ತಿದ್ದರು (ಹುಬ್ಬಹ. ೬೩). [ಗುತ್ತಿಗೆ (< ಗುತ್ತಗೆ) + – ದಾರ$_4$]

ಗುತ್ತಿಗೆವಿಡಿ, ಗುತ್ತಿಗೆಹಿಡಿ(ಕ್ರಿ). ೧. ಒಪ್ಪಂದ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಜಮಾನು ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ವಶಕ್ಕೆ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳು. ೨. ಏಕಸ್ವಾಮ್ಯವುಳ್ಳವನಾಗು ; ಪೂರ್ಣಾಧಿಕಾರಿಯಾಗು : ಗುತ್ತಿಗೆವಿಡಿದಂತೆ ನೆಱೆ ಸಾಧಿಸಿದ ಜುವತ್ತುನಾಲುಕು ಬಿಜ್ಜೆಗುಱುಹ (ಮೋಹಶ. ೧೬-೧೧). ಗುತ್ತಿಗೆಹಿಡಿ: ೨. ಒಡ್ಡರು ಬಾವಿಯನ್ನು ತೋಡಲು ಗುತ್ತಿಗೆ ಹಿಡಿದರು (ರೂಢಿ) : ಅವರು ಕಾರ್ಯಕ್ರಮದ ಗುತ್ತಿಗೆಹಿಡಿದಂತೆ ಕಾಣಿಸುತ್ತದೆ (ರೂಢಿ).

[ಗುತ್ತಿಗೆ (< ಗುತ್ತಗೆ) + ಪಿಡಿ$_1$]

ಗುತ್ತಿಗೆಹಿಡಿ ‘ ಗುತ್ತಿಗೆವಿಡಿ ’ ನೋ.

ಗುತ್ತು$_1$ ‘ ಗುಱುತು ’ ನೋ.

ಗುತ್ತು$_2$ ‘ ಗುತ್ತ$_1$ ’ ನೋ.

ಗುತ್ತು$_3$ ‘ ಗುತ್ತೆ ’ ನೋ.

ಗುತ್ತು$_4$ (ನಾ). ೧. (ಕರಾ) ಗೌರವಸ್ಥ ಮನೆತನ : ಪರವೂರುಗಳ ಆಢ್ಯ ಮಹನೀಯರನ್ನೂ ಗುತ್ತು ಬರ್ಕೆಗಳ ಯಜಮಾನರನ್ನೂ ಆಮಂತ್ರಿಸಿ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಸತ್ಕರಿಸಿದ್ದರು (ಒಡ್ಡಉ. ೩೦). ೨. ಜಹಗೀರುದಾರರ ಭವನ, –ಮನೆ. [← ತುಳು. ಗುತ್ತು]

ಗುತ್ತು$_5$ (ನಾ). ೧. ಹೊಡೆತ ; ಏಟು : ಮೇಲಾಳನೇಱಿಸಿ ಹರಿದು ಸದೆವನು ಗುತ್ತಿನಲಿ ಕೆಡಹಿ (ಕುವ್ಯಾಅ. ೬-೫) : ಕುಲಗಿರಿಗಳಲ್ಲಾಡುವವು ಹಿಡಿದೊಲೆದಡೀ ಕಟಿಶಿಶುಗಳಬುಧಿಯ ಕಲಕುವವು ನೀರಾಟದಲಿ ಹಾರಿಕೆಯ ಗುತ್ತಿನಲಿ ಚಲಿಸುವವು ಉದಯಾಸ್ತಮಾನದ ಕುಲಶಿಲೋಚ್ಚಯ (ತೊರರಾ. ೬-೮-೩೬). ೨. ಜಮಾನಂ ; ಭೂಮಿ : ಆಜೂರ್ ಅಲ್ಲ[ಣ] ಬಜಕಳದಲ್ಲಿ ಬಳಿಯರಸರ ಗುತ್ತುಜಂನ್ನಪ್ಪನಿಂದ ಅಕ್ಕಿ ಮೂಡೆ ೭೦ (ಎಇ. VIII, ೧೩೩-೪೪ : 1536) ; ಅದು ಒಕ್ಕಲಿಲ್ಲದ ಗುತ್ತು. ಅಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲ, ಆ ಗುತ್ತು ತನ್ನ ಸೀಮೆಗೆ ಸೇರಿದ್ದೆಂದು ಪಂಜದ ಕೇಮರ ಬಲ್ಲಾಳನು ಸುಳ್ಳು ಸಾಧನೆಮಾಡಿ . . . ಗುತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಹೊಗೆ ಏಳುವುದಕ್ಕೆ ಬಿಡುವುದಿಲ್ಲ (ಕೋಟಚ. ೪೮); ಈಗ ಇರುವ ಗುತ್ತುಗಳ ಯಜಮಾನರ ಹಿರಿಯರಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಯೊಬ್ಬರು ಜೈನ ರಾಜರ ಸೇನಾಧಿಪತಿಗಳಾಗಿದ್ದರು (ತುಳುನಾ. ೪೯). [?]

ಗುತ್ತುಬಾಳಿಕೆ (ನಾ). ಗುತ್ತಗೆಯ ಸಾಗುವಳಿ : ಒಕ್ಕಲಿಗನ ಗುತ್ತುಬಾಳಿಕೆ ಕೊಟ್ಟರೆ (ಕಗದ್ಯ. ೬೯).

[ಗುತ್ತು$_3$ (<ಗುತ್ತೆ) + ಬಾಳಿಕೆ ?]

ಗುತ್ತುಮಾಲೆ (ನಾ). ಒತ್ತಾಗಿ ಕಟ್ಟಿದ ಮಾಲೆ: ಇಲ್ಲಿಯ ವರ್ಣನೆಯು ಗುತ್ತುಮಾಲೆಯಂತೆ ಇರದೆ ಬಿಡಿಮುತ್ತಿನಂತೆ ಉದುರುವದು (ಮಸಾಹಿ. ೧೧). [ಗುತ್ತು$_2$ (< ಗುತ್ತ$_1$) + ಮಾಲೆ]

ಗುತ್ತೆ, ಗಂತ್ತು$_3$ (ನಾ). ೧.=ಗುತ್ತಗೆ ೧ : ಈ ಗುತ್ತಗೆ ನಿಜವಾಗಿಯೂ ನಿಂತವನು ಅಥವಾ ಎದುರಿಗೆ ಇವರನ್ನು ನಿಲ್ಲಿಸಿದವನು ಮಾಸೆ ಸುಬ್ಬ (ಹಹಸ. ೨೬). ೨. ಏಕಸ್ವಾಮ್ಯ ; ಪೂರ್ಣಾಧಿಕಾರ : ಕರಿಯನ ತಮ್ಮನ ಪಾಲಿಗೆ ಈಗ ಧನಿಗಳ ಮನೆಯ ದನ ಕಾಯುವ ಕೆಲಸ ಗುತ್ತೆಯಾಗಿ ಹೋಯಿತು (ರಕ್ತರೂ. ೫೧). ಗುತ್ತು$_3$: ೧. ಗುತ್ತಂ ರೂವಂಗೆ ಮಾಘ ಮಾಸದುಳ್ ಕೊಡುವದು (ಎಇ. XIV, ೧೯೦-೨೨: 725). [<ಗುತ್ತಗೆ]

ಗುತ್ತೆದಾರ, ಗುತ್ತಾದಾರ (ನಾ). ಭೂಮಿಯನ್ನು ಏಕಸ್ವಾಮ್ಯವಾಗಿ ಪಡೆಯುವವನು; ಪೂರ್ಣಾಧಿಕಾರವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವವನು: ಉಳಿದ ರೊಕ್ಕವೆಲ್ಲ ಗುತ್ತಿಗೆ ಹೊತ್ತ ಗುತ್ತೆದಾರರದೇ (ವಿಜಯು. ೧೦೮): ಮರುದಿನದಿಂದ ಲಿಂಗನಿಗೆ ಪೇಟೆಯ ಗಡಂಗಿನ ಗುತ್ತೇದಾರನ ಸುರಿಮಳೆ (ತನಿ. ೧೯). **ಗುತ್ತಾದಾರ :** (ಕಿ). [ಗುತ್ತ + – ದಾರ₄]

ಗುತ್ತೆದಾರಿಕೆ (ನಾ). ಗುತ್ತಗೆ ಕೊಡುವ ಪದ್ಧತಿ: ಅತ್ಯಂತ ಭಯಪ್ರದವಾದ ಗುತ್ತೇದಾರಿಕೆಯ ಪದ್ಧತಿಯಿಂದ ಭರತಖಂಡವು ಹೇಳಲಸದಳವಾದ ಕಷ್ಟನಷ್ಟಗಳನ್ನು ಸಹಿಸಿತು (ಪಾದಿಶಾ. ೪೧). [ಗುತ್ತೆದಾರ + – ಇಕೆ]

ಗುತ್ಸ (ನಾ). ೧. ಮೂವತ್ತೆರಡು ಎಳೆಗಳುಳ್ಳ ಮುತ್ತಿನ ಸರ: "ಗುತ್ಸಃ – ೩೨ ದಂಡೆಗಳುಳ್ಳದ್ದು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೭೪). ೨. ಹುಲ್ಲಿನ ಹೊದರು; ಗಂಟಿಕೆ: ಸ್ತಂಬಃ, ಗುತ್ಸಃ – ೨ – ತೃಣಾದಿನಃ ಹುಲ್ಲು ಮುಂತಾದವುಗಳ ಹೊದರಿನ ಹೆಸರು ಗಂಟಿಕೆ (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೨೪೦). [ಸಂ.]

ಗುತ್ಸಕ (ನಾ). = ಗುತ್ಸ ೧. [ಸಂ.]

ಗುದ (ನಾ). ದೇಹದಿಂದ ಮಲವು ಹೊರಕ್ಕೆ ಬರುವ ರಂಧ್ರ; ಮಲದ್ವಾರ; ತಿಕ: "ಗುದಃ, ಪಾಯುಃ, ಅಪಾನಂ – ಈ ೩ ಗುದಂ" (ಹಲಾಯು. ೮೫-೩೫೯): ಭಗಮಲರ್ದು ಕೆತ್ತುಗುಂ ಗುದಮಗಿಗುಂ (ಪುದತಿ. ೧೧-೫೭): ಇಳಿದು ಗುದಗುಹ್ಯಂಗಳೊಳು ಪ್ರಾಣವದು ಪೊರಮಡಲು (ಗಗಶಾ. ೮-೫೭). [ಸಂ.]

ಗುದಕಾಸ (ನಾ). ಹೊಟ್ಟೆನೋವು: "ಹೊಟ್ಟೆಬೇನೆಯದು ಗುದಕಾ [ಪಾಠಾಂ. ಖಾ]ಸಮೆನಿಸಿಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೧೧೪-೩).

[ಗುದ + ಕಾಸ$_0$]

ಗುದಕೀಲಕ (ನಾ). ಮೂಲವ್ಯಾಧಿ; ಅರಿಸೆ; ಮೊಳೆರೋಗ: "ಅರ್ಶಃ, ಗುದಕೀಲಕಃ – ಈ ೨ ಮೂಲವ್ಯಾಧಿ" (ಹಲಾಯು. ೯೯-೪೫೦).

[ಗುದ + ಕೀಲಕ]

ಗುದಗ 'ಗುದಿಗೆ' ನೋ.

ಗುದಗುಲಿಕಿ (ನಾ). ೧. (ಕರಾ) ಕಚಗುಳಿ; ಚಕ್ಕಳಗುಳಿ; ಕಿಕ್ಕಿಲಿ. ೨. (ಆಲಂ) ಸುಖ; ಸಂತೋಷ; ಆನಂದ: ಆಗ ಈಗ ನೀ ಅಷ್ಟ ಬಂದು ಮಾತಾಡ್ತೀ ಅಂತ ನಮಗೂ ಗುದಗುಲಿಕಿ ಆಗತದ (ದೀಪಹ. II, ೧೦೯). [← ಮರಾ. ಗುದಗುಲೀ]

ಗುದಗೆ (ನಾ).=ಗುತ್ತಗೆ (?): ಯೆಂದೆಂದಿಗುಂ ನೂಱಕೆಪಳಯ ಗುದಗೆ ಮರಿಯಾದೆಯಲಿ ವುತ್ತು ಸಿದ್ದಾಯವನು ಕಲ ಮೇಲೆ ಮಡಗುವರು (ಎಕ. XIV, ತಿರುಮ. ೭೨-೨೪ ; 1309). [?]

ಗುದನಾಳ (ನಾ). ದೊಡ್ಡ ಕರುಳಿನ ಕೆಳತುದಿ: ಮಗುವು ಆಹಾರವಿಲ್ಲದೆ ಸಣ್ಣಗಾಗುತ್ತದೆ. ಗುದನಾಳ (Rectum) ಕುಸಿಯಬಹುದು (ಕೆಲರೋ. ೩೦).

[ಗುದ + ನಾಳ$_1$ (= ನಾಲ$_1$)]

ಗುದಭ್ರಂಶ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗುದ ರೋಗ: ವಿಷೂಚಿ, ಅತಿಸಾರಗಳಿಂದ ಶರೀರ ರೂಕ್ಷಿಸಿ ಬಡವಾಗಿ ಇದ್ದಾತಂಗೆ ನನೆ ಹೊಱಡುವದು, ಅದು ಗುದಭ್ರಂಶ ಎನಿಸಿಕೊಂಬುದು (ವೈದ್ಯಸಾ. I, ೨೨೭): ಶುಂಠಿ, ಓವು . . . ಕಾಯಿಸಿ ಸೇವಿಸೆ ಸರ್ವಾತಿಸಾರ, ಗುದಭ್ರಂಶ, ಉದರಶೂಲೆ ಸಪಮಾಣ್ಗುಂ (ಸಕವೈ. ೩೨೭). [ಗುದ + ಭ್ರಂಶ]

ಗುದಮುರಿಗೆ 'ಗುದ್ದುಮುರಿಗೆ' ನೋ.

ಗುದವಾತ (ನಾ). ಅಪಾನವಾಯು; ಹೂಸು: "ಶರ್ದಿಃ, ಶರ್ದುಃ, ಶರ್ದನಂ, ಶರ್ದನೀಯಂ – ಈ ೪ ಗುದವಾತಂ" (ಶಾಶಕ್ಕ. ೮೫).

[ಗುದ + ವಾತ]

ಗುದಸ್ತ (ಗು). ಕಳೆದುಹೋದ; ಆಗಿಹೋದ. 'ಗುದಸ್ತಬಾಕಿ' ಪರಾ. [←ಹಿಂ. ಗುಜಶ್ತಾ ; ಮರಾ. ಗುಜಸ್ತಾ ; ಪಾರ. ಗುಜಸ್ತಾ]

ಗುದಸ್ತಬಾಕಿ, ಗುದಸ್ತಾಬಾಕಿ (ನಾ). [illegible] ಬಾಲ್ತಿ ಸಾಲಿನ ಬಾಕಿಯನ್ನು ಗುದಸ್ತಬಾಕಿಯನ್ನೂ [illegible] ಎಂದು ಹೇಳಿದರೆ ಎರಡನ್ನೂ ತಬ್ಬಿ [illegible] (ನನ್ನೂರು. ೦೫೩). **ಗುದಸ್ತಾಬಾಕಿ :** ಜಮಾಬಂದಿ ಪ್ರಕಾರ [illegible] ಗುದಸ್ತಾಬಾಕಿ ಸುದಾ ದಾಖಲುಮಾಡಿ (ಮಹಾಮಂ. II, [illegible]

[ಗುದಸ್ತ + ಬಾಕಿ$_2$]

ಗುದಸ್ತಾಬಾಕಿ 'ಗುದಸ್ತಬಾಕಿ' ನೋ.

ಗುದಸ್ಥಾನ(ನಾ). ಗುದಪ್ರದೇಶ: ವಿಲಸಿತಾಗ್ನೇಯುಕಂ ಹಂಸಂ ಎನಿಪ್ಪ ಸಲ್ಲಲಿತಾಕ್ಷರಂಗಳೆರಡಾಧಾರವೆಂಬುದೇ ಸಲೆ ಗುದಸ್ಥಾನವು (ವೀಶೈಪು. ೭-೯-೫): ಗುದಸ್ಥಾನ, ಮೇಹಸ್ಥಾನ . . . ಈ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ನೋವುಉಂಟಾಗಿ . . . ಈ ಲಕ್ಷಣಮುಳ್ಳುದೆ ಅಸಾಧ್ಯ ಮೂಲವ್ಯಾಧಿಯೆಂದರಿವುದು (ಸಕವೈ. ೨೮೮). [ಗುದ + ಸ್ಥಾನ]

ಗುದಾಂಕುರ (ನಾ). ಮೂಲವ್ಯಾಧಿ: ಮುತ್ತ್ರದ ಬೂದಿಯೂಱಲೆ ತಚ್ಚತುರ್ಗುಣಮನೆ ಕೊಂಡದನಟ್ಟು ಪೂಸಿದೊಡಂ ತತ್‌ಕ್ಷಣದೊಳೆ ಮಾಣಿಸುಗುಂ ಗುದಾ [ಪಾಠಾಂ. ಗುಂಡಾ]ಂಕುರದೇಟ್ಗಿಯಂ (ಲೋಕೋಪ. ೯-೧೪೩). [ಗುದ + ಅಂಕುರ]

ಗುದಾಮ 'ಗುಂದಾಮು' ನೋ.

ಗುದಾಮು, ಗುದಾಮ, ಗೊದಾಮು, ಗೋದಾಮು (ನಾ). ವಸ್ತುಗಳನ್ನು ಶೇಖರಿಸಿಡುವ ಸ್ಥಳ; ಮಳಿಗೆ: ಗುದಾಮಿನ ಕಾಳೆಲ್ಲ ತೀರಬೇಕೊ ಬೇಡವೊ (ಗಾಳಿಪ. ೧೨೦): ಅವಳ ಪರಮಾತ್ಮನ ಆರಾಧನೆ . . . ಬಿರುಗಾಳಿಯ ಹೊಡೆತಕ್ಕೆ ಕಿತ್ತುಕೊಂಡು ಹಾರಿಹೋಗುವ ಗುದಾಮಿನ ತಗಡುಗಳಂತೆ . . . ಕಾಣತೊಡಗಿದ್ದವು (ಜೇಮಂತ. ೯೩); ಇತ್ತ ಅವನ ಗುದಾಮಿನಲ್ಲಿ ಸಹಸ್ರಾರು ಪೌಂಡುಗಳ ಸಾಮಾನುಗಳಿರುತ್ತವೆ (ಜಂಜನ್. ೧೭೮). **ಗುದಾಮ :** ಊರಲ್ಲಿ, ಬಂದವರಲ್ಲಿ, ರೈಲ್ವೆ ಗುದಾಮುದಲ್ಲಿ ಕಳವು ಮಾಡಿದ ಜನರಿಂದಲೇ ಹಾಂಬುರ್ಗ ಸೆರೆಮನೆಯು ಕಿಕ್ಕಿರಿದಿತ್ತು (ಬಿರುಗಾ. ೧೫). **ಗೊದಾಮು :** ತುಂಬಿದ ಡಬ್ಬಿಗಳನ್ನು ಗೊದಾಮಿನಲ್ಲಿ ಇಟ್ಟು ಬರುತ್ತಿದ್ದನು (ಮೇದಿಮ. ೦೭೯). **ಗೋದಾಮು :** ಕುಮಟೆಯಿಂದ ಬಂದವರೇ ಬಂದರದಲ್ಲಿ ಭಾರೀ ಅಂಗಡಿ, ಗೋದಾಮುಗಳನ್ನು ತೆರೆದರು (ದೇಜ್ಯೋತಿ. ೪೪); ಮಹಲ ಅಂಗಡಿಯು ಗೋದಾಮುಹೆಗ್ಗಣವುಂಡು ಬಿಸುಟ ಜಳ್ಳಿನ ಚೀಲದಂದ . . . ಬನ್ನಿರೋ ಬನ್ನಿ (ನಡಬಂ. ೬೩-೨೨).

[← ಹಿಂ. ಗುದಾಮ್, ಗೋದಾಮ್ ; ಮರಾ. ಗುದಾಮ್. / ಇಂ. Godown; ಪೋರ್ಚ್. ಗುದಾಂವ]

ಗುದಿ$_1$ 'ಕುದಿ$_2$' ನೋ.

ಗುದಿ$_2$ (ಕ್ರಿ). ಕಾಲುಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟು: "ಗಂದಿ – ಪಾದಬಂಧನೇ" (ಶಮದಾ).

[?]

ಗುದಿ$_3$ ಗುದೆ, ಗುದ್ದಿ, ಗಂದ್ದೆ (ನಾ). ೧. ತೆಂಗು, ಅಡಕೆ ಮುಂತಾದ ಮರಗಳನ್ನು ಹತ್ತುವಾಗ ಕಾಲಿಗೆ ಕಟ್ಟಿಕೊಳ್ಳುವ ಹಗ್ಗ: ಬೆಳ್ಳಾರ ಬಲೆಯ ಗುದಿಯ ಸಬಳದ ಕವಲ್ಗೋಲ . . . ಕೂಡಿ ನಡೆತಂದು ನೆರೆದರ್ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೮೩-೨೫); ಹತ್ತಿರದಲ್ಲಿದ್ದ ತೆಂಗಿನ ಮರಕ್ಕೆ ಗುದಿಯನ್ನು ಹಾಕಿಕೊಳ್ಳದೆ ಹತ್ತಿ ಹತ್ತು ಎಳನೀರುಗಳನ್ನು ಕೆಡವಿದೆ (ಬೆಂಗಾಳ್ಯ. ೩೪೩). ೨. (ಕಟ್ಟಿದ) ಗೊಂಚಲು; ಮಂಜರಿ: ಪೊಂಗಿ ಮಿಡುಕುವ ಮೀನ ಗುದಿಗಳಂ . . . ಪೂತಿಚಕ್ಕಂ ಹರಿಶ್ಚಂದ್ರರಾಯಂಗೆ ಕಾಣಿಕೆಯನಿತ್ತು (ಹದಶಾ. ೫-೩); ಬಾಳೆಯ ಗುದಿ ಬಲಗಯ್ಯೊಳ್ ಬಾಳೆಯ ಗೊನೆ ಪೆಗಲೊಳೊಪ್ಪೆ . . . ವನಚರಂ ನಡೆತಂದಂ (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೬-೧೭೧): ಅಚ್ಚ ಮುತ್ತಿನ ಗುದಿಗಳು ಝಲ್ಲಿ ಪಟ್ಟಿಗಳ ಕುಚ್ಚುಗಳ ಸಂದಣೆಗಳಿಂ [illegible] ಕೇರಿಯೊಳ್ ಪೆಟ್ಟಿದವು [illegible] ಪವಳದ ರನ್ನದ ಗುದಿಗಳ [illegible]

ನವಮೌಕ್ತಿಕ ರಂಗದ ದಾಂಗುಡಿಗಳ್ (ರಾ ಜ ಶೇ. ೯-೮೧ ರಗಳೆ). ೩. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಯುಧ; ಗದೆ: ಅವನ ಕೊರಳಿಗೆ ಬೀಳುವಸಿ ಯನು ತವಕದಲ್ಲಿ ಕಬ್ಬುನದ ಗುದಿಯಲಿ ಸವರಿ ಬೀಸಲು ಅವಳ ಕೈಯಿಂ ಬಿದ್ದುದಾ ಖಡುಗಾ (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೨೦-೪೭). ೪. ನಡಗೆಯನ್ನು ತಡೆಯುವು ದಕ್ಕಾಗಿ ದನಕರುಗಳ ಮುಂಗಾಲುಗಳ ನಡುವೆ ತೊಡಕುವಂತೆ ಕಟ್ಟುವ ಮರದ ತುಂಡು; ಗುದಿಗಾಲು. 'ಗುದಿಗೆ$_1$' ಪರಾ. **ಗುದೆ :** ೨. ಎತ್ತೆತ್ತಲುಂ ನೋಡೆ ಮುತ್ತುಗಳ ಗುದೆಗಳಿಂದೆತ್ತೆತ್ತಲುಂ ನೋಡೆ ಪವಳ ಗೊಂಚಲ್ಗಳಿಂ (ಸಿ ದ್ಧ ಶಾ. ೧೧-೭). **ಗುದ್ದಿ :** ೪. ಹಮ್ಮು ಎಂಬೊದೆ ಎಮ್ಮೆ ಗಮ್ಮುಯೆಂಬೋದೆ ಹಗ್ಗ ಹೆಮ್ಮೆಯೆಂಬೊದೆ ಅದಕೆ ಧಮ್ಮ ಗುದ್ದಿ (ಪುರಂದ. ೨-೫೫-೧); ಆ ಆಕಳ ಹೊಡೆದು ಅದರ ಕೊರಳೊಳಗೆ ದೊಡ್ಡದೊಂದು ಗುದ್ದೀಕಟ್ಟಿ ತುರವುಂದೆಗೆ ಬಿಟ್ಟನು (ಮುಂಬಯಿ. ೩-೨೪). ೫. (ಆಲಂ) ಹೊಣೆಗಾರಿಕೆ; ಭಾರ: ಇಂಥಾ ಪುಡಾರಿಗಳಿಗೆ ಒಂದೊಂದು ಗುದ್ದೀ ಕಟ್ಟಬಿಟ್ಟಾರ (ಅಪನಾ. ೨೦೩); **ಗುದ್ದೆ :** ೩. ಹಿಡಿದ ಕತ್ತೀಗುದ್ದೆಗಳಲಿ (ಸಾರಂಗ. ೧೧). ೫. ಕೊರಳಿಗೆ ಗುದ್ದೆ ಬಿದ್ದ ಮೇಲೆ ಬುದ್ಧಿ ಬಂತು ಅಲ್ಲವೆ (ಬೆಳುಮ. ೪೭); ಹೊಸಬೀಗತನ ಮಾಡಿ ಹೆಂಡತಿಯ ಗುದ್ದೆಯನ್ನು ಕೊರಳಿಗೆ ಕಟ್ಟಿಕೊಂಡ (ಭಟ್ಕಹೊ. ೭೩).

ಗುದಿಯ ಸರ=ಕುಚ್ಚುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಆಭರಣ (?): ಗುದಿಯ ಸರವು ಕನಕಸರವ ಧರಿಸಿದನು (ಕರಿಕ. ೧೭-೪).

[<ಗುದಿ$_2$./ತೆಲು. ಗುದಿ, ಗುಮಿ]

ಗುದಿಕಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). **ಕೂಡಿಸಿ ಕಟ್ಟು**: ಮರಗಳನ್ನು ಹತ್ತಿ, ಕಾಯಿ ಕೆಡವಿ, ಅವನ್ನು ಗುದಿಕಟ್ಟಿ . . . ಮನೆಗೆ ತಂದು ಹಾಕುತ್ತಿದ್ದ (ನನ್ನೂರು. ೧೯೩).

[ಗುದಿ$_3$ + ಕಟ್ಟು$_1$]

ಗುದಿಕಾಲು 'ಗುದಿಗಾಲ್' ನೋ.

ಗುದಿಕೆ 'ಗುದ್ದಿಕೆ' ನೋ.

ಗುದಿಗಾಲ್, ಗುದಿಕಾಲು, ಗುದಿಗಾಲು (ನಾ). ೧. ದನಕರುಗಳು ಸ್ವೇಚ್ಛೆಯಾಗಿ ತಿರುಗದಿರಲೆಂದು ಕಾಲಿಗೂ ಕೊರಳಿಗೂ ಗುದಿಯನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಕಟ್ಟಿರುವುದು: ಒದೆ ನೂಕು ಪೊಯ್ ವಜ್ರಪಾತದಿಂದಿಟ್ಟು ಹಿಡಿ ಗುದಿಗಾಲ್ಗಳಂ ಕಟ್ಟಿ ಗೋತವಮಂ ತೆಗೆ (ಸಿಂಗಿರಾ. ೩-೧೮). **ಗುದಿಕಾಲು :** ೧. ಈ ಹಸುವಿಗೆ ಗುದಿಕಾಲು ಹಾಕಿ ಬಿಡಬೇಕಾಗಿದೆ (ರೂಢಿ). **ಗುದಿಗಾಲು :** ೨. ಮರ ಹತ್ತುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಗುದಿಹಾಕಿಕೊಂಡಿರುವ ಕಾಲು: ಗುದಿಗಾಲಿನಿಂದ ತೆಂಗಿನಮರ ಹತ್ತಬೇಕು (ರೂಢಿ). ೩. (ಆಲಂ) ಅಡ್ಡಿ; ತಡೆ: ಅವುಗಳ ವರ್ಣನೆ ಓದುಗರ ಸಹನೆಯನ್ನು ಪರೀಕ್ಷಿಸುವಂತಿದೆ; ಕಥಾಕ್ರಿಯೆಗೆ ಗುದಿಗಾಲು ಹೂಡಿದಂತಿದೆ (ನಂಜುಂಡ. ೫೭). [ಗುದಿ$_3$ + ಕಾಲ್$_1$]

ಗುದಿಗಾಲು 'ಗುದಿಗಾಲ್' ನೋ.

ಗುದಿಗೆ, ಗುದಗ, ಗುದುಗ, ಗುದುಗೆ (ನಾ). ೧. ಒನಕೆಯಂತೆ ದಪ್ಪನಾಗಿರುವ (ಲೋಹದ ಕಟ್ಟನ್ನುಳ್ಳ) ದೊಣ್ಣೆ,-ದಡಿ: ಗಟ್ಟಿ ಚಿನ್ನದ ಬೆಳ್ಳಿಯ ಗುದಿಗೆಯ ಕೆಯ್ಯ ಜಟ್ಟಿಗಳ್ . . . ಬೊಬ್ಬಿಟ್ಟುದು ರಾಯ ನೇಳ್ಗೆಯಲಿ (ಮೋಹತ. ೨೦-೫೮); ಗುದಿಗೆ ಪಿಡಿದು ಕೊಂದಪೆನೆನುತ್ತು ರಗನಂ ಬರಲು ಬೆದರಿ ಉರಗೇಂದ್ರಂ ನುಡಿದಂ (ತುರಂಗ. ೨-೩೭); ನದಿ ದಾಟಬೇಕಾದರೆ ಗುದಿಗೆಯಿಂದ ಆದೀತೆ (ಗಾದೆ). **ಗುದಗ:** ೨. ಬಾಗಿಲನ್ನು ಮುಚ್ಚಿ ಭದ್ರಪಡಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಆಧಾರವಾಗಿ ಕೊಡುವ ಊರೆಗೋಲು: (೬). ೩. (ಉಕ) ತುಂಬ ದಪ್ಪನಾದ ವ್ಯಕ್ತಿ; ಟೊಣಪ; ದಡಿಗ: ಅವನೊಬ್ಬ ಗುದಗ (ರೂಢಿ). **ಗುದುಗ :** ೩. ಗುಗ್ಗುರಿ ಬಾಚಲ್ಲೋ ಗುದುಗ ಹೆಂಗಸಲ್ಲೊ ಉದ್ದೀನಬ್ಯಾಳಿ ರುಚಿಯಲ್ಲೋ (ಕಜಾಗೀ. ೭೭). **ಗುದುಗೆ :** ೧. ಭಾಂಡತತಿಗೊಂದು ಗುದುಗೆಯ ಪೆಟ್ಟು ಸಾಲದೇ (ಚಬಪು. ೫೦-೪೩). [ಗುದಿ$_3$ + -ಗೆ. /ತುಳು. ಗುದಿಗೆ]

ಗುದಿಗೆಕಲ್ಲು (ನಾ). ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಬಳಸುವ ಒಂದು ಸಾಧನ; ಒಂದು ಯುದ್ಧಸಾಧನ: ಆಗ ಯುದ್ಧರಂಗದಲ್ಲಿ ಬಳಸುತ್ತಿದ್ದ ಸಾಮಾನು ಸರಕುಗಳಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ಆಯುಧಗಳಲ್ಲಿ ಕೆಲವನ್ನು ಮಾತ್ರ ಇಲ್ಲಿ ಕೊಟ್ಟಿದೆ: ಗುದಿಗೆ . . . ಮರುಳುಕ್ಕೆ, ಗುದಿಗೆಕಲ್ಲು, ಗುಂಟ, ಕೊರಡು, ಬುರುಡೆ (ನಂಜುಂಡ. ೧೩೦). [ಗುದಿಗೆ + ಕಲ್ಲು (<ಕಲ್$_3$)]

ಗುದಿಗೆಯ್ (ಕ್ರಿ). **ಕೂಡಿಸಿ ಕಟ್ಟು; ಒಟ್ಟಿಗೆ ಕಟ್ಟು; ಪೋಣಿಸು**: ಪರಿಪರಿಯ ವಿಾನ್ಗಳಂ ಗುದಿಗೆಯ್ದುರು (ಹದಶಾ. ೫-೪೫); ಅಂತವೆಲ್ಲಮಂ ಗುದಿಗೆಯ್ದು ಕಾಳಮೇಘಂ ತಡಿಗೆಯ್ದು ನಿಂದಿರ್ಪಿನಂ (ರಾಜಶೇ. ೫-೧೧೫ ವ).

[ಗುದಿ$_3$ + ಕೆಯ್$_1$]

ಗುದಿಗೆಶಾಸ್ತ್ರ (ನಾ). ದಂಡನೀತಿ; ದಂಡೋಪಾಯ: ಇವರನ್ನು ಮರ್ದನ ಮಾಡಲಿಕ್ಕೆ ಬೇಕು ಗುದಿಗೆಶಾಸ್ತ್ರ (ಬಾಳಿಗಿ. ೧೩೩). [ಗುದಿಗೆ + ಶಾಸ್ತ್ರ]

ಗುದಿಗೆಹೊಯ್ಲು (ನಾ). ದೊಣ್ಣೆಯ ಏಟು,-ಪೆಟ್ಟು: ಗುದಿಗೆಹೊಯ್ಲಲಿ ಕೆಲರು ಲಾಂಗೂಲದ ವಿಘಾತದಿ ಕೆಲರು ಮಡಿದರು (ಅನಂರಾ. ೫-೮-೩೯).

[ಗುದಿಗೆ + ಹೊಯ್ಲು (<ಪೊಯ್ಲು)]

ಗುದಿಮಕ್ಷಕ (ನಾ). ಬಂಧನಕ್ಕೆ ಸಿಕ್ಕಿದ ನೊಣ: ಇವರಡಿಯಲ್ಲಿ ಬಂದಡೆ ಇವರನೊಡಗೂಡಿ ನುಡಿದೆನಾದಡೆ ಜೇನಗಡಿಗೆಯಲ್ಲಿ ಬಿದ್ದ ಗುದಿಮಕ್ಷಕನಂತೆ (ಮೋಳಿಮಾ. ೨೨-೮೫). [ಗುದಿ$_3$ + ಮಕ್ಷಕ]

ಗುದುಕು$_1$ (ಕ್ರಿ). **ಚಿಮ್ಮು; ನೆಗೆ; ಹಾರು**: ಭಡ್ಡನೆ ಬಂಡೆಯಿಂದ ಗುದುಕಿ, ಹೀಗೆಯೇ ಹೋಗಿ ಶಿನ್ನನನ್ನಾದರೂ ಮಾತನಾಡಿಸಿ ಬರೋಣ (ಮೂರುದಾ. ೧೧೧). [<ಕುದುಕು$_1$]

ಗುದುಕು$_2$ (ನಾ). **ನೆಗೆತ; ಹಾರುವಿಕೆ**: ಮೀನ್‌ಮೃಗಪಕ್ಷಿಯನಾಂತುಕೊಂಡು ಕೋಸಲೆಯ ಪುಳಿಂದನೊಂದೆ ಗುದುಕಿಂ ಬರುತಿರ್ದನದೊಂದು ಠಾಣದೊಳ್ (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೩-೧೭೩). [< ಗುದುಕು$_1$]

ಗುದುಗ 'ಗುದಿಗೆ' ನೋ.

ಗುದುಗುದಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. **ಉತ್ಸಾಹ ಹೊಂದು; ಆತುರಪಡು**: ಬಂದು ಪ್ರವೇಶಕಾಲದೊಳು ಗುದುಗುದಿಸಿ ತ[ಕ]ದುಹಿಂದಾದ ತೀಂಟೆಯಿಂಗಜಗೇಹದಾಕೆಗಂ ಕಂದರಾಗರು ಬಂಜೆಯಾಗಿರ್ಪಳು (ವೀಶೈಪು. ೪-೨೦-೩೦). ೨. **ಕೊರೆ**: ಕವಿಪೊಕ್ಕ ಕೀಡಿಯಂದದಿ ಕಡುಕೆ ಮನದಿ ಗುದುಗುದಿಸುತಿದೆ (ಹಬ್ಬರ. ೨೦-೧೧೩). [ಗುದುಗುದು$_0$ + -ಇಸು$_3$]

ಗುದುಗೆ 'ಗುದಿಗೆ' ನೋ.

ಗುದುಮುರಿಗೆ 'ಗುದ್ದುಮುರಿಗೆ' ನೋ.

ಗುದುಮುರಿಗೆ 'ಗುದ್ದುಮುರಿಗೆ' ನೋ.

ಗುದೆ 'ಗುದಿ$_3$' ನೋ.

ಗುದ್ದ 'ಗೋದ$_1$' ನೋ.

ಗುದ್ದರಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. **ತಿವಿಸು; ನೂಕಿಸು**: ಆನೆಗಳಿಂದ ಗುದ್ದರಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಆಗದ ಹಾಗೆ . . . ಕಬ್ಬಿಣದ ಗಡಾರಿಗಳನ್ನು ನಾಟಿದ್ದರು (ಭಾರವೀ. ೧೧೧). ೨. **ದಬ್ಬು; ತಳ್ಳು; ನೂಕು**: ಕೋರ್ಟಿನಲ್ಲಿದ್ದ ಗಂಡಸರ ಕಣ್ಣುಗಳೆಲ್ಲ ಇದ್ದಕ್ಕಿದ್ದಂತೆ ಅವಳ ಕಡೆಗೆ ತಿರುಗಿ . . . ಪೈಲುಡುಪನ್ನು ಗುದ್ದರಿಸಿಕೊಂಡು ಮೇಲುಬ್ಬಿ ಕಾಣುತ್ತಿದ್ದ ಎದೆಯ ಮೇಲೆ ನಲಿದು ನಾಟಿನಿಂತುವು (ಪುನರು. ೩೪). [ಗುದ್ದು$_2$ (<ಗುರ್ದು$_2$) + -ಇಸು$_3$]

ಗುದ್ದಲಿ (ನಾ). ನೆಲವನ್ನು ಅಗೆಯಲು ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಕಬ್ಬಿಣದ ಒಂದು ಸಾಧನ,-ಮುಟ್ಟು: "ಗೋದಾರಣಂ, ಕುದ್ದಾಲಂ-ಈ ೨ ಗುದ್ದಲಿ" (ಹಲಾಯು. ೯೪-೪೨೩); ನಿನ್ನ ಗುಣವುನಾರಯ್ವನೆಂಬಾತಂ ಚಾಮಿಾಕರಶೈಲಮಂ ಗುದ್ದಲಿಯಿಂದಗುಟ್ಟು[ಕೆದೆಯೆ] ನೂಂಕುವನೆಂ ಬೆಗ್ಗನಂ ಪೋಲ್ಕುಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೮-೧೮೫); ತನುವ ತೋಟವ ಮಾಡಿ ಮನವ ಗುದ್ದಲಿ [ಪಾಠಾಂ. ಲೆ]ಯ ಮಾಡಿ ಅಗಿದು ಕಳೆದೆನಯ್ಯಾ ಭ್ರಾಂತಿನ

ಬೇರೊಡೆದು (ಅವಡಂ. ೧೪೦-೪೧೨) ; (ಶೂನ್ಯಸಂ. ೧೦-೨೯ ನೋ). ಗುಡ್ಡರು ಗದ್ದಲಿಯನೆತ್ತಿಯುಗೆಯುತೊಡಗಿದರಲಸದೆ (ಸಿದ್ಧರಾ. ೪-೧೯) ; ಮಾತಿನ ಗುದ್ದಲಿಯಿಂದ . . . ಜ್ಞಾನದ ಚಿಲುಮೆಯನ್ನು ಚಿಮ್ಮಿಸಿದ ವಾಣಿಯದು (ರಾಮೂನ. ೧೧೭) ; ಮುದ್ದೆಗೆ ಎದ್ದು, ಗುದ್ದಲಿಗೆ ಬಿದ್ದ (ಗಾದೆ).
[ದೇ॥ ತಮಿ. ಕುನ್ನಾಲಿ, ಕುನ್ನಾಳಿ ;ಮಲ. ಕುನ್ನಾಲಿ ; ತುಳು. ಗುದ್ದಲಿ, ಗುದ್ದೊಲಿ ; ಕೊಡ. ಗುದ್ದಲಿ ; ತೆಲು. ಗುದ್ದಲಿ./ಸಂ. ಕುದ್ದಾಲ]

ಗುದ್ದಲಿಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ೧. ಗುದ್ದಲಿಯನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳು ; ಅಗೆಯುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಗುದ್ದಲಿಯನ್ನು ಎತ್ತು ; ಅಗೆ : ಅಂತು ಪುಡಿಗತ್ತುರಿಯೆಂದು ಪಿಡಿಕೈಸಿ ಪೂಸಲುಂ ಪಾಸಿ ಮೊಟ್ಟೆಗಟ್ಟಲುಂ ಮಿಹಿರಂಗ ಮಿಂದುಗಂ ಗುದ್ದಲಿಗೊಂಡಗುಟ್ಟು (ಅರ್ಧನೇ. ೫-೧೮ ವ) ; ಕುಲನಾಶಕನು ಪುಟ್ಟಲು ಕುಲವಳಿದು ಪೋಕು ಕುಲದ ಬೇರಿಗೆ ನೀನೆ ಗುದ್ದಲಿಗೊಳಲದೇಕೆ ಸುಪುತ್ರನಾಗಿ (ಬಸಪು. ೩-೫೮). [ಗುದ್ದಲಿ + ಕೊಳ್$_1$]

ಗುದ್ದಲಿಪೂಜೆ (ನಾ). ಹೊಸದಾಗಿ ಕಟ್ಟಡವನ್ನು ಕಟ್ಟಲು ಪ್ರಾರಂಭಿಸುವಾಗ ಗುದ್ದಲಿ ಮುಂತಾದವುಗಳಿಗೆ ಮಾಡುವ ಪೂಜೆ ಮತ್ತು ಅದರ ಸಮಾರಂಭ: ದ್ರೋಣನು . . . ಸಮತಲವಾಗಿದ್ದ ಒಂದು ಬಯಲನ್ನು ಆರಿಸಿಕೊಂಡು ಗುದ್ದಲಿಪೂಜೆಯನ್ನು ಮಾಡಿಸಿದನು (ವಚಥಾ. ೨೨).
[ಗುದ್ದಲಿ + ಪೂಜೆ$_2$]

ಗುದ್ದಲಿವಲ್ (ನಾ). ಗುದ್ದಲಿಯಂತೆ ಇರುವ ಹಲ್ಲು : ಸಲಿಕೆವಲ್ಲ ಗುದ್ದಲಿವಲ್ಲ ಭೂತ ನಮಿಸಿದವಕ್ಕಗೆ (ಮದೇಪು. ೩೩-೧೧).
[ಗುದ್ದಲಿ + ಪಲ್]

ಗುದ್ದಲಿಸು (ಕ್ರಿ). ಮೋಸಮಾಡು ; ವಂಚಿಸು : " ಮಂಘತೇ = ಗುದ್ದಲಿಸಿದಪಂ " (ಶಾಶಕ್ಕ. ೯೨). [?]

ಗುದ್ದವ್ವ (ನಾ). ಒಂದು ಕ್ಷುದ್ರದೇವತೆಯ ಹೆಸರು :
ಗುದ್ದವ್ವನ ಬೇನೆ = ಮೈಯಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ಗುದ್ದಿದಂತೆ ನೋವು ಉಂಟುಮಾಡುವ, ಜ್ವರ ಸಹಿತವಾದ ಒಂದು ರೋಗ ; ಇನ್‌ಫ್ಲುಯೆಂಜಾ: ಸಾತಾರೆಗೆ ಮೊದಲ ಸಲ ಗುದ್ದವ್ವನ ಬೇನೆ ಬಂತು (ಸ್ಮೃತಿಚಿ. ೪೩೭) ; ಓಡುಗಿನ ಜಂತುಗಳ ಹಾವಳಿಯನ್ನು ತಡೆಯಲಾರದೆ ತುತ್ತಾದರು ಅಸಂಖ್ಯ ಜನ. ಅದುವೆ ಗುದ್ದವ್ವನ (ಇನ್‌ಫ್ಲುಯೆಂಜಾ) ಬೇನೆ (ಶ್ರೀರಂಗ. ೩೦).
[ಗುದ್ದು$_2$ (< ಗುರ್ದು$_2$) + ಅವ್ವ$_1$ (< ಅಪ್ಪೆ)]

ಗುದ್ದಾಟ (ನಾ). ೧. ಒಬ್ಬರಿಗೊಬ್ಬರು ಗುದ್ದುವುದು ; ಗುದ್ದಾಡುವುದು. ೨. ಜಗಳ ; ಕಲಹ : ಇವನ ಕೂಡ ಯಾಕೆ ಗುದ್ದಾಟ ? (ನಡೆನು. I, ೩೧೯) ; ಅಸಲಿಗೆ ಮೋಸ, ಲಾಭಕ್ಕೆ ಗುದ್ದಾಟ (ಗಾದೆ).
[ಗುದ್ದು$_2$ (< ಗುರ್ದು$_2$) + ಆಟ]

ಗುದ್ದಾಡು (ಕ್ರಿ). ಹೋರಾಡು ; ಸೆಣಸಾಡು ; ಹೆಣಗು : ಅದ್ದಿಕದವ ರಾಜ್ಯಯಲಿ ಸಂಕಲ್ಪವ ತಿದ್ದಿಕೊಂಡೊಳಪುಗುವುದಕೆ ಗುದ್ದಾಡಿದರು (ಮೋಹತ. ೩-೪೮) ; ಮಧ್ಯಾಹ್ನದವರೆಗೆ ಗುದ್ದಾಡಿದರೂ ಆ ಬಂಡೆಗಲ್ಲು ಸರಿಯಲಿಲ್ಲ (ಮೇದಿಮು. ೧೨೨) ; ಗಾಣಿಗನ ಸಂಗಡ ಗುದ್ದಾಡಿ ಎಣ್ಣರೊಟ್ಟಿಯನ್ನು ತಿಂದರಂತೆ (ಗಾದೆ).
[ಗುದ್ದು$_2$ (< ಗುರ್ದು$_2$) + ಆಡು$_1$]

ಗುದ್ದಿ ' ಗುದಿ$_3$ ' ನೋ.

ಗುದ್ದಿಕೆ, ಗುದಿಕೆ (ನಾ). ಗುದ್ದುವಿಕೆ ; ಹೊಡೆತ : " ಸುಮ್ಮನೆ ಯಾಕೆ ಹೊಡೆಯುತ್ತೀರಿ ? " ಎಂದು ಗುದ್ದಿಕೆಯನ್ನು ಸಹಿಸಿ . . . ಪ್ರಶ್ನಿಸಿದನು (ನಿರಾಫ. ೮೭). **ಗುದಿಕೆ :** ಒಬ್ಬಳಿದೆರ್ಡಡೆ ಹೊದಿಕೆಯಬ್ಬರಾದೊಡೆ ಗುದಿಕೆ (ಮಹಾಂತೇ. ೨೮-೨೭) ; ಅಬ್ಬಬ್ಬ ! ಏನು ಆ ಗುದಿಕೆಗಳು ! ಅವನ ಹೊಡೆತಕ್ಕೆ ಇಬ್ಬರೂ ಕಂಗೆಟ್ಟರು (ಕುರಿಹಿಂ. ೧೨೨).
[ಗುದ್ದು$_2$ (< ಗುರ್ದು$_2$) + – ಇಕೆ]

ಗುದ್ದು$_1$ ' ಗುರ್ದು$_1$ ' ನೋ.

ಗುದ್ದು$_2$ ' ಗುರ್ದು$_2$ ' ನೋ.

ಗುದ್ದು$_3$ (ನಾ). ಬಿಲ ; ಗುಳಿ; ಪೊಟರೆ : ಇಂತೀ ವೆಜ್ಜದಜ್ಜಿಯ ಗುದ್ದಿನಲ್ಲಿ ಬಿದ್ದವಂಗೆ ನಿರ್ಧಾರವಿಲ್ಲ (ನಗಿಮಾ. ४೦) ; ಬಿದ್ದ ದೇಹವನು ಗುದ್ದಿನೊಳಗಿಡುವಾಗ ಬುದ್ಧಿ ಬಂದಪುದೆ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೬೯೫) ; ಬಂಡೆಯಡಿ ಗುದ್ದಿನೊಳಗೊರಗಿ ನಿದ್ದೆಯೊಳಿದ್ದ ಕಣೆಹಂದಿಗಳ್ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೫೯೮-೯೦೦).
[?]

ಗುದ್ದುಕಂಬ (ನಾ). ಕಟ್ಟಡ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಗೆ ಆಧಾರಭೂತವಾದ ಕಂಭ ; ಆನಿಕ : ಒಂದು ಕಮಾನಿಗೆ ಅಥವಾ ಸೇತುವೆಗೆ ಆಧಾರವಾಗಿರುವ ಕಟ್ಟಡದ ಭಾಗ ; ಕಮಾನಿನ ಗುದ್ದುಕಂಬ (Abutment. ಇಂಕನಿ).
[ಗುದ್ದು$_2$ (< ಗುರ್ದು$_2$) + ಕಂಬ$_1$ (< ಕಂಭ)]

ಗುದ್ದುಗಣ್ಣು (ನಾ). ಕುಳಿಬಿದ್ದ ಕಣ್ಣು ; ಗುಳಿಗಣ್ಣು : ಬಿದ್ದ ಮೊಲೆಯವರು ಕೆಂಗರಿಗಣ್ಣು ಹರಿದಲೆಯು ಗುದ್ದುಗಣ್ಣಿನ ಮುದ್ದೆಮೂಗು ಹರಿಗಿವಿಗಳಿಂ (ಮರುಜಾ. ೨-೪೦) ; ಗುದ್ದುಗಣ್ಣಾದವಗೆ ಮುದ್ದು ಹೆಂಗಸು ಏಕೆ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೧೮೦೪). [ಗುದ್ದು$_3$ + ಕಣ್ಣು (< ಕಣ್)]

ಗುದ್ದುಗೆಡಹು (ಕ್ರಿ). ಹತ್ತಿಕ್ಕು ; ಅಂಕೆಗೊಳಿಸು : ತುಟಿ ಬಿಗಿಹಿಡಿದರೂ ಗದ್ದಗಳನ್ನು ಬಿಗಿದುಕೊಂಡು ಗುದ್ದುಗೆಡಹಿಕೊಂಡಿದ್ದರೂ ಆ ಅಳುವನ್ನು ತಡೆಯಲಾರದೆ ಬಿಕ್ಕಿ ಬಿಕ್ಕಿ ಅಳುತ್ತಾಳೆ (ಜೀಉಮ. ೮೪).
[<ಗುದ್ದು$_2$ + ಕೆಡಹು (< ಕೆಡಪು)]

ಗುದ್ದುಮಳಿ (ನಾ). ತುಮುಲ : ಗಾಳಿ ಮುಸವಂಬುಧಿಯ ಸದ್ದೆದ್ದುದೆ ಗುದ್ದುಮಳಿ ಗದ್ದಲಂ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೮೩೯-೩೩೯).
[ಗುದ್ದು$_2$ (< ಗುರ್ದು$_2$) + ?]

ಗುದ್ದುಮುರಿಗೆ, ಗುದಮುರಿಗೆ, ಗುದುಮರಿಗೆ, ಗುದುಮುರಿಗೆ (ನಾ). ಗುದ್ದಾಟ ; ಹೊಡೆದಾಟ : ಬಾರದ ನಿದ್ದೆಯೊಡನೆ ಏಕೆ ಗುದ್ದುಮುರಿಗೆ ಹಾಕಬೇಕೆಂದು ಎದ್ದುಕುಳಿತನು (ಬೇಳಾ. ४೦). **ಗುದಮುರಿಗೆ :** ಸಿಟ್ಟು ದುಃಖ ಎರಡೂ ಅವನ ಎದೆಯಲ್ಲಿ ಗುದಮುರಿಗೆ ಹಾಕುತ್ತಿದ್ದವು (ಗ್ರಾಮಾಯ. ೮೮). **ಗುದುಮರಿಗೆ :** ಒಂದೊಂದು ಅನ್ಯಾಯವು . . ತನ್ನೊಡನೆ ಗುದುಮರಿಗೆ ಹಾಕಲು ಕರೆಯುವದು (ಜನನಾ. ೨೯). **ಗುದುಮುರಿಗೆ :** ಗುದುಮುರಿಗೆಗೆ ಮುದಿಮರ ಬಿದ್ದಾವು (ಮುಕ್ತಕಂ. ೭೦-೨೦) ; ಹೀಗೆ ಒಂದೇ ಸಮನೆ ಅವರಿಬ್ಬರ ಗುದುಮುರಿಗೆಯು ನಡೆದಿರಲು ರಾಮರಾಜನ ಕಠಾರಿಯ ಇರಿತಗಳಿಂದ ಹುಲಿಯು ನೆಲಕ್ಕೆ ಉರುಳಿತು (ಕನ್ನಡಿ. ೬) ; ಕರಡಿಯ ಗುದುಮುರಿಗೆಗೆ ಗುರಿಯಾಗಬೇಕು (ವಿಶಾವಾ. ೫೯) ; ಈ ಗುದುಮುರಿಗೆ ಅರ್ಧತಾಸಿನಲ್ಲಿಯೆ ಕೊನೆಗಂಡಿತಾದರೂ ಒಂಭತ್ತು ಗುಡಿಸಲುಗಳು ಬೂದಿಯಾಗಿ ಮಣ್ಣುಗೂಡಿ ಬಿಟ್ಟಿದ್ದವು (ಮಧುನ. ೨೪) ; ಹೀಗೆ ರಾಮ ಕೃಷ್ಣರು ಯಾರ ಲಕ್ಷವೂ ಇಲ್ಲದೆ ಹಾಕಿದ ಗುದುಮುರಿಗೆಯನ್ನು ಕೇಳಿ ಕಂಸನು ಹೆದರಿ ಹೋದನು (ಭಾಮೃತ. ೩೪೩).
[ಗುದ್ದು$_2$ (< ಗುರ್ದು$_2$) + ಮುರಿಗೆ]

ಗುದ್ದುಮೊಳ (ನಾ). ಮುಷ್ಟಿಹಿಡಿದು ಅಳೆಯುವ ಮೊಳ ; ರತ್ನಿ : ಅದರ ತಲೆಯ ಮೇಲೆ ಕಟ್ಟಿಗಿಂತ ಗುದ್ದುಮೊಳ ಎತ್ತರವಾಗಿ (ಕಥಾಗ. ೨೭). [ಗುದ್ದು$_2$ (< ಗುರ್ದು$_2$) + ಮೊಳ (< ಮೊಬ)]

ಗುದ್ದೆ ' ಗುದಿ$_3$ ' ನೋ.

ಗುದ್ದೇಡಿ (ನಾ). ಗುಳಿಯನ್ನು ತೋಡುವ ಏಡಿ : ಅಟ್ಟಟ್ಟಿ ಮುಟ್ಟಿಯನು ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿಯೆ ಬಡಿದು ನೆಟ್ಟನೆ ಸ್ವರ್ಗ ಪಡೆಯುವಡೆ ಗುದ್ದೇಡಿ ಕೆಟ್ಟಿ ಕೆಡೇನು (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೯೩೫). [ಗುದ್ದು$_2$ (<ಗುರ್ದು$_2$) + ಏಡಿ$_1$]

ಗುನಗ (ನಾ). " ಹೊಲೆಯ " (ಜಾನಕೋ. ४೯) : ಅದು ಹುಲಿದೇವರ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಗುನಗರ ಪೂಜೆಯು ಗಂ ಎಂದು ರಾಮಿ ದೃಢಪಡಿಸಿದಳು

(ಹೊಸಕ್ಷಿ. ೭೦) ; ಒಂದು ರೋಗದ ಕುರಿತು ವೈದ್ಯಕೀಯತಜ್ಞನೇ ಅಧಿಕಾರಿಯೇ ಹೊರತು ಗುಡಿಗುಂಡಾರಗಳ ಪೂಜಾರಿ ಗುನಗರಲ್ಲ (ವಿಜಾವಾ. ೧೦೬). [?]

ಗುನಗು₁, ಗುನುಗು₂ (ನಾ). ೧. ಪರಿವಾರ ; ಕುಟುಂಬ : ಅಣ್ಣ ತಮ್ಮಂದಿರಾದ ಮೂರುಜನ ನಾಯಕರು ದಿಳ್ಳಿಯ ದೊರೆಗಳಲ್ಲಿದ್ದಂತೆಯೂ ಅಲ್ಲಿಂದ ಗುನಗು ಸಮೇತ ದಕ್ಷಿಣಕ್ಕೆ ದುರ್ಗದ ಸೀಮೆಗೆ ಬಂದಂತೆಯೂ ತಿಳಿಯಬಂದಿದೆ (ಚಿತ್ರಪಾ. ೨ ಉಪೋದ್ಘಾತ). ೨. ಸೇನೆಯ ಹಿಂಭಾಗದಲ್ಲಿರುವವರು ; ಹಿಂದಳ : (ಕ). **ಗುನುಗು₂**: ೧. ನೀರ ತಡಿ ಬಳಿಯಲ್ಲಿ ಇಳಿದುಕೊಂಡಿದ್ದ ನಾಗತಿಯರು ಕುಮಾರಿಯರು ಕುಮಾರರು ಮುಂತಾದ ಸಕಲ ಗುನುಗು ಸಹಾ ದುರ್ಗಕ್ಕೆ ಬಂದರು (ಚಿತ್ರಪಾ. ೫೬). ೨. ಬಹಳ ಜನಕ್ಕೆ ಜಾಯ ಜಖಮಿ ಆದ್ದರಿಂದ ಲಾಚಾರಾಗಿ, ರಸ್ತು ಗುನುಗು ಬಿಟ್ಟು, ಅಗಾಡಿ ಇದ್ದ ಫೌಜಿಗೆ ಕೂಡತಕ್ಕ ಬಗ್ಗೆ ಧೈರ್ಯಗುಂದಿ (ರಾಜೇಂದ್ರ. ೨೩). ೩. ಮುಸುಕು (?) : ಪಿಚಾಡಿಗೆ ಜಾನ್‌ಕಸ್ತೂರಿ ಆಗಿಕೊಂಡು ಮಧ್ಯ ಗುನುಗು ಹಾಕಿಕೊಂಡು, ಮಲೆಯಾಳದ ಕಡೆಗೆ ಹೋಗುತ್ತ ಇದ್ದಲ್ಲಿ (ರಾಜೇಂದ್ರ. ೨೨). [?]

ಗುನಗು₂ ‘ ಗುನುಗು₃ ’ ನೋ.

ಗುನಿ₁ ‘ ಕುನಿ₃ ’ ನೋ.

ಗುನಿ₂ (ನಾ). ಕಾಗದ, ಬಟ್ಟೆಗಳನ್ನು ಛಿದ್ರಗೊಳಿಸುವ ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಹುಳು ; ನುಸಿ : ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಗುನಿಯು ತನ್ನ ತತ್ತಿಗಳನ್ನು ಮಳೆಗಾಲದೊಳಗೆ ಹಾಕುತ್ತದೆ (ಮುಂಬಯಿ. ೫-೧೪೪).

[<ಸಂ. ಘುಣ]

ಗುನಿಗಡಿ (ಕ್ರಿ). ನುಸಿ ಹೊಡೆ ; ಹುಳು ತಿನ್ನು ; ಛಿದ್ರಛಿದ್ರವಾಗು : (ರೇಶಿಮೆ ಮೊದಲಿನಿಂದ) ಮಾಡಿದ ಪ್ರಾವರಣಗಳು . . . ಬಹುದಿವಸ ತಾಳುತ್ತವೆ ; ಆದರೆ ಬೇಗ ಗುನಿಗಡಿಯುವವು (ಮುಂಬಯಿ. ೬-೩೪೯).

[ಗುನಿ₂ + ಕಡಿ₂]

ಗುನಿಗುಂಜಿ ‘ ಗುರುಗುಂಜಿ ’ ನೋ.

ಗುನಿದೊಣ್ಣೆ (ನಾ). ಗುನಿಯನ್ನು ಬಿಡಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ರಾಗಿ ಬಡಿಯುವ ದಪ್ಪಕೋಲು : ರಾಗಿಯನ್ನು ಬಡಿದು ಕಾಳು ಬಿಡಿಸುವುದು ಕಷ್ಟ . . . ತುಂಡಾದ ಹಾಗೂ ಗಟ್ಟಿಯಾದ ಕೋಲು ಬೇಕು. ಅಂಥ ಕೋಲಿಗೆ ಗುನಿದೊಣ್ಣೆ ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ (ನನ್ನೂರು. ಟಿಪ್ಪಣಿ).

[ಗುನಿ₁ (<ಕುನಿ₃) + ದೊಣ್ಣೆ]

ಗುನುಗು₁ ‘ ಗುಣುಗು ’ ನೋ.

ಗುನುಗು₂ ‘ ಗುನಗು₁ ’ ನೋ.

ಗುನುಗು₃, ಗುನಗು₂, ಗುಲುಗು₁ (ನಾ). ತೊಂದರೆ ; ಕೇಡು ; ಉಪದ್ರವ : ಈತನಿಗೇನು ಗುನುಗು ? (ಮನೋನಂ. ೧೨೨) ; ಸ್ವಸ್ಥವಾಗಿಲ್ಲದೆ ಏನು ಗುನುಗು ? (ರೂಪಸ. ೩೫). **ಗುನಗು₂** : ಯಾಕೋ, ಅವನಿಗೇನು ಗುನಗಾಗಿತ್ತು (ರೂಢಿ). **ಗುಲುಗು₁** : ಕರಣೇಂದ್ರಿಯ ಗುಲ್ಮದ ಗುಲುಗ[ಪಾಠಾಂ. ಗಲಗ]ಕಿತ್ತು. (ಅಚ'ಮೂ. ೧೨೦-೫೫) ; ಸಂಸಾರ ನಡೆಸಿಕೊಂಡು ಸುಖವಾಗಿರಲಿ, ಅವರಿಗೇನು ಗುಲುಗು ? (ಮಹಾಗ. ೧೭೦). [?]

ಗುನುಗುನು (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಧ್ವನಿ ; ಪಿಸುಗುಂಟ್ಟುವ ಶಬ್ದ : ಗೌಹರಳು ಗುನುಗುನು ಎನ್ನ ಹತ್ತಿದಳು (ಕೊತಕಾ. ೩)

ಗುನ್ನ₁ (ನಾ). ದಿಣ್ಣೆ ; ಎತ್ತರವಾದ ಸ್ಥಳ ; ಗುಡ್ಡ : (ಕ).

[ದೇ॥ ತಮಿ. [illegible] ; ಮಲ. [illegible], [illegible]]

ಗುನ್ನ₂ (ಗು). ಚಿಕ್ಕದಾದ ; ಕಿರಿದಾದ ; ಗಿಡ್ಡ. ‘ ಗುನ್ನಾನೆ ’, ‘ ಕುನ್ನಿ ’ ಪರಾ.

[ದೇ॥ ತಮಿ. ಕುಣ್ಣಿ ; ಮಲ. ಕುಣ್ಣು, ಕುಣ್ಣು ; ತೆಲು. ಕೂನ, ಗುನ್ನ ; ಕೊಲಾ. ಕುನ]

ಗುನ್ನ₃ (ನಾ). ತಿರುಗುವಿಕೆ ; ಸುತ್ತುವಿಕೆ. ‘ ಗುನ್ನಿಸು ’ ಪರಾ.

[<ಪ್ರಾ. ಘುಣ್ಣ./ಸಂ. ಘೂರ್ಣ]

ಗುನ್ನ₄ (ನಾ). ೧. ಕಚ್ಚುಬೀಳುವಿಕೆ ; ಕುಳಿ ; ತಗ್ಗು : ಈ ಬುಗುರಿಗೆ ತುಂಬ ಗುನ್ನ ಬಿದ್ದಿದೆ (ರೂಢಿ). ೨. ಮರ್ಮಸ್ಥಾನ : ಮಲೆವ ವೀರರ ವಾರಿಯಿದ ನೋಡು ಎಲೆ ದೇವ ಕುನ್ನಿಗಳ ಗುನ್ನವಂ ಕೊಂಬ ಸತ್ವ ಸಮರ್ಥ ಮೃತ್ಯು ರೂಪು (ಹದಕಾ. ೬-೨೩).

ಗುನ್ನವಾಗು=ಕುಳಿಬೀಳು ; ಕಚ್ಚಾಗು : ಹೊಸದಾಗಿ ಗಾರೆ ಹಾಕಿದ ಈ ನೆಲಗಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ಆಗಲೇ ಒಂದು ಗುನ್ನವಾಗಿದೆ (ರೂಢಿ). [?]

ಗುನ್ನಂಪಟ್ಟಿ ‘ ಗುನ್ನಾಂಪಟ್ಟಿ ’ ನೋ.

ಗುನ್ನಂಪಟ್ಟೆ ‘ ಗುನ್ನಾಂಪಟ್ಟಿ ’ ನೋ.

ಗುನ್ನಾಂಪಟ್ಟಿ, ಗುನ್ನಂಪಟ್ಟಿ, ಗುನ್ನಂಪಟ್ಟೆ, ಗುನ್ನಾಂಪಟ್ಟೆ (ನಾ). ಬಣ್ಣ ಬಣ್ಣದ ಹೊಳಪಿನ ತಗಡು ; ಬೇಗಡೆ : ಚಾವಣಿಯು ಕೆಂಪು ಮಲ್ಲಿನ ಮೇಲೆ ಗುನ್ನಾಂಪಟ್ಟಿ ಬೇಲು ಅಂಟಿಸಿದ್ದಾಗಿತ್ತು ’ (ಕಲಿನ. ೧೯೮). **ಗುನ್ನಂಪಟ್ಟಿ** : ಗುನ್ನಂಪಟ್ಟಿ ತರಿಸಿ ಅದನ್ನು ಕತ್ತರಿಸಿ ಬಿಲ್ಲಿಗೆ ತರತರ ಸುತ್ತಿದ (ನನ್ನೂರು. ೩೦೪). **ಗುನ್ನಂಪಟ್ಟೆ** : ತಲೆಗೆ ಟೋಪಿಯನ್ನೋ ಅಥವಾ ಗುನ್ನಂಪಟ್ಟೆಯ ಕಿರೀಟವನ್ನೋ ಧರಿಸಿ . . . ಹೊರಟ ಈ ಹುಡುಗರ ತಂಡವನ್ನು ನೋಡಲು ಬಹಳ ಚಂದ (ನನ್ನೂರು. ೦೦೫). **ಗುನ್ನಾಂಪಟ್ಟೆ** : (ಕ).

[ದೇ॥ ತಮಿ. ಕುರುನಾಪಟ್ಟೈ, ಕುರ್ನಾಪ್ಪಟ್ಟೈ, ಕುಱುನಾಪಟ್ಟೈ]

ಗುನ್ನಾಂಪಟ್ಟೆ ‘ ಗುನ್ನಾಂಪಟ್ಟಿ ’ ನೋ.

ಗುನ್ನಾನೆ (ನಾ). ಗಿಡ್ಡಾದ ಆನೆ ; ಚಿಟ್ಟಾನೆ ; ಕಂಳ್ಳಾನೆ ; ಮರಿಯಾನೆ : (ಕ). [ಗುನ್ನ₂ + ಆನೆ₁]

ಗುನ್ನಾಮದಪಟ್ಟೆಬಳ್ಳಿ (ನಾ). ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಬಳ್ಳಿ : ಹೆಜ್ಜಾಲ, ಹಿಟ್ಟಿಲೆ, ಗುನ್ನಾಮದಪಟ್ಟೆಬಳ್ಳಿ (ವೃಜಿಗಿ. ೩೩-೬೩೦). [? + ಬಳ್ಳಿ]

ಗುನ್ನಿ (ನಾ). ಕೆಡಂಕಿ ; ದುಷ್ಟೆ : ಚಿನ್ನ ಮುತ್ತಿನ ಚೆಂಡ ಗುನ್ನಿ ರತ್ನಾಲಿ ಕೊಂಡ ಗುನ್ನೆ ಮಾಡ್ಯಾಳೊ ಶಿವಶಿವ (ಕುಮಾಸಾಂ. ೨೫೭).

[ಗುನ್ನೆ + – ಇ₂]

ಗುನ್ನಿಗ (ನಾ). ಕುನ್ನಿಯಂತೆ ವರ್ತಿಸುವವನು : ಅನ್ನವು ಯಿಲ್ಲದಲೆಯೆನ್ನ ಕೈ ಕಾಲ್ಬೊರಗುತ ಗುನ್ನಿಗನಾದೆನು ನಿನ್ನಯ ಬೆನ್ನಿನ ಹಿಂಗಡೆಯೆ ಬಿಡದೆ ತಿರುಗುತ ವನದೊಳ್ (ಹಮಚ. ೧೦೦).

[<ಕುನ್ನಿ + – ಗ₂]

ಗುನ್ನಿಲುಗೂಡು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬೇಟೆಯ ಸಾಧನ,-ಗೂಡು ; ಬಚಿಸಿಡಿಲ್ವಲೆ ಕಣ್ಣ ಗುನ್ನಿಲು[ಪಾಠಾಂ. ಸಿಲುಕು ಗುಣಿ, ಗುಣಿಲುಗುದ್ದ, ಗಣ್ಣಗಣ್ಣ]ಗುಂ[ಗೂ]ಡು ತಡಿಕೆ ಮಕ್ಕರಿ ಪಟಗಳ ತಳೆದವನೊಳು ನಡೆತಂದರು ಲುಬ್ಧಕರಾಗ (ಸೊಬಸೋ. ೧೭-೩೭). ಬಲೆ ಕಾಲ್ಕಣ್ಣೆ ಗುನ್ನಿ[ಪಾಠಾಂ. ನ್ನ]ಲು ಗೂಡಿಡಿ[ಟ್]ಸಲು ಬಲುದಸಿಯುರುಳುಳಿಯಿಂದ ನೆಲಗಪ್ಪುಗಳಿಂದ ಮೃಗಗಳ ಹರಣವ ತೊಲಗಿಸುವರು ಬೇಡರಲ್ಲಿ (ರಾಮವಿ. ೧೫-೬೪). [? + ಗೂಡು]

ಗುನ್ನಿಸು (ಕ್ರಿ). ಗಿರ್ರನೆ ತಿರುಗಿಸು,-ಸುತ್ತಿಸು : ದಿವ್ಯ ದಿವ್ಯಾಸ್ತ್ರಗಳ ಮುನ್ನೆಸೆದು ಗುನ್ನಿಸಿದ ಪುಷ್ಪಕಾವೃತದಿಂದಲಿನ್ನು ಕೈವೀಸೆ ಬಲಕೆ (ಜನಮು. ೨೯-೨೮) ; ಉಳಿದ ದಾನವಸೇನೆ ಶರದ ಬಿರಂಸೋನೆಯನ್ನು ಉನ್ನಿಸುತ ಮನ್ನಿಸುತ ಗುನ್ನಿಸುತಲಾವೃತಕೆ ಪನ್ನಗಪತಾಕನಂ ಮರೆಗೊಳಿಸೆ ತೆರೆಗೊಳಿಸಲು (ಜನಮು. ೩೫-೩೭). [ಗುನ್ನ₃ + – ಇಸು₃]

ಗುನ್ನೆ ‘ ಗುನ್ದೆ ’ ನೋ.

ಗುನ್ನೆಗಾರಿ (ನಾ). ತಪ್ಪಿಗೆ ವಿಧಿಸುವ ದಂಡ ; ಜುಲ್ಮಾನೆ : (೬).
[←ಪಾರ. ಹಿಂ. ಗುನಹ್‌ಗಾರೀ, ಗುನಾಹ್‌ಗಾರೀ; ಮರಾ. ಗುನ್ಹೆಗಾರೀ]

ಗುನ್ನೇಗಾರ 'ಗುನ್ಹೇಗಾರ' ನೋ.

ಗುನ್ಹೆ, ಗುನ್ನೆ, ಗುಹ್ನೆ (ನಾ). ತಪ್ಪು; ಅಪರಾಧ; ದೋಷ: ಇನ್ನೂ ಅಂಥಾ ಗುನ್ಹೆ ಏನೂ ಆಗಿಲ್ಲ (ಗಂಗಾಸಾ. ೧೩೩) ; ಒಂದು ಗುನ್ಹೆ ತಪಾಸಿಗೆ ಹೋಗಿದ್ದೆ (ಹುಚ್ಚಾಟ. ೪೦) ; ಹೇಳದೆ ಕೇಳದೆ ಓಡಿಹೋಗಲು ನಾನೇನು ಯಾವ ಗುನ್ಹೆ ಮಾಡಿಲ್ಲವಲ್ಲ (ಮುಕ್ತಿ. ೨೧೩). **ಗುನ್ನೆ :** ಆ ಪ್ರಕರಣದ ಚೌಕಶಿಯನ್ನು ಫೌಜದಾರೀ ಗುನ್ನೆಯಂತೆ ಮಾಡಲಿಕ್ಕೂ . . . ಅಧಿಕಾರವಿರುತ್ತದೆ (ಕಭಾಗ. ಪರಿ. ೧೯) ; ಗುನ್ನೆ ಮಾಡುವರು ಶಿವಮತಕೆ ಕೋಪಿಗಳು (ಕನ್ನಜಾ. ೨೪೦). **ಗುಹ್ನೆ:** ಸನದೀ ಅಸಿಷ್ಟಾಂಟರೂ, ಡಿಸ್ಟ್ರಿಕ್ಟ ಡೆಪ್ಯುಟಿಯೂ . . . ೧ನೇ ೨ನೇ ವರ್ಗದ ಮಾಜಿಸ್ಟ್ರೇಟರಾಗಿ ಫೌಜದಾರೀ ಗುಹ್ನೆಗಳ ಚೌಕಶಿಯನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾರೆ (ಕಭಾಗ. ೩೭೫) ; ಕೊಲೆಯ ಬಗ್ಗೆ ಡಾಕ್ಟರರ ಅಭಿಪ್ರಾಯ ಮೊದಲಿನಂತೆಯೇ ಇದ್ದರೂ ಗುಹ್ನೆ ಮಾತ್ರ ಸ್ವಾದಹೀನವಾಗಿರಲಿಲ್ಲ (ಪ್ರೇಮಾಶ್ರ. ೧೭೫). [←ಪಾರ. ಹಿಂ. ಗುನಾಹ್; ಮರಾ. ಗುನ್ಹಾ]

ಗುನ್ಹೇಗಾರ, ಗುನ್ನೇಗಾರ, ಗುಹ್ನೇಗಾರ (ನಾ). ತಪ್ಪುಮಾಡಿದವನು; ಅಪರಾಧಿ ; ದೋಷಿ : ಅನೇಕ ಬಹುನಿಷ್ಣಾತ ಗುನ್ಹೇಗಾರರಂತೆ ಇವನೂ ಸಹ . . . ಹೊರಟುಹೋದನು (ಬೀಟನಾ. ೨೩೧). **ಗುನ್ನೇಗಾರ :** ಇನ್ನಿತರರು ಗುನ್ನೇಗಾರನ ಬೆನ್ನು ಹತ್ತಿ ತಿರುಗುವ ಕುನ್ನಿಗಳು (ಅಮಗಾಂ. ೪೨). **ಗುಹ್ನೇಗಾರ :** ಗುಹ್ನೇಗಾರರ ಜಾತಿಗಳು.–ಕೊರವರು, ಲಮಾಣಿಗಳು, ವೊಡ್ಡರು, ಮುಂತಾದ ಜಾತಿಗಳಲ್ಲಿ ಬಹುಜನರು ಕಳವಿನಿಂದ ಜೀವಿಸುತ್ತಾರೆ (ಕಭಾಗ. ೩೮೧).
[←ಪಾರ. ಹಿಂ. ಗುನಹ್‌ಗಾರ್, ಗುನಾಹ್‌ಗಾರ್; ಮರಾ. ಗುನ್ಹೆಗಾರ್]

ಗುಪಟೆ 'ಗುಬುಟು' ನೋ.

ಗುಪಿತ 'ಗುಪುತ' ನೋ.

ಗುಪಿತಕಾಜಿ (ನಾ). ಗುಟ್ಟುಮಾಡುವವನು ; ವಂಚಕ : ತಪಸಿಗಳು ಕೆಲರುಂಟು ಅದಜಿಹೊಳು ಶ್ವಪಚರಧಮರು ವುಂಟು . . . ಗುಪಿತಕಾಜಿರು ವುಂಟು ಮಾಜಿದರುಪಮೆಯುಲಿ ನೆಲೆಗೊಡದರುಂಟಾ ಚಪಳೆ ಹೊಳದಂದವನು ಕಾಂಬರು ದಿವ್ಯಯೋಗಿಗಳೂ (ನಿಭಾಗ. ೫-೮-೨೨).
[ಗುಪಿತ (<ಗುಪುತ) + – ಕಾಜಿ]

ಗುಪಿತವೇಷಿ (ನಾ). ನಿಜರೂಪವನ್ನು ಮರೆಮಾಚಲು ಕೃತ್ರಿಮವೇಷವನ್ನು ತಾಳಿರುವವನು ; ವೇಷಧಾರಿ : ಕಪಟವೆಲ್ಲಿಗೆ ಸಲುವುದೆಂದೆನೆ ಗುಪಿತವೇಷಿಯನರಿತು ವಿಭೀಷಣ ಹರಿಗೆ ಸೂಚಿಸಿದ (ಕಾಶಿರಾ. ೧೭-೫).
[< ಸಂ. ಗುಪ್ತವೇಷಿನ್]

ಗುಪುತ, ಗುತ್ತ₂, ಗುಪಿತ (ಗು). ೧. ಮುಚ್ಚಿದ ; ಗುಟ್ಟಾದ: ಗುಪುತ ಮಹಿಮ ನಮ್ಮ ವಿಜಯವಿಠ್ಠಲರೇಯ (ಮೋಕ್ಷದೀ. ೫-೫). (ನಾ). ೨. ರಹಸ್ಯ; ಗೌಪ್ಯ; ಗುಟ್ಟು: ನಿನಗೆ ಗುಪುತಂಗಳಂ ಪೇಳ್ದ ಗುರುವಾರೆಲವೊ (ತುರಂಗ. ೭೫-೬). **ಗುತ್ತ₂ :** ೧. ಮೇಲಣ ಪಕಾರಕ್ಕೆ ತಕಾರಂ–ಗುಪ್ತ–ಗುತ್ತ ; ಸಪ್ತಮಿ–ಸತ್ತಮಿ (ಶಮದ. ೨೬೪ ಪ್ರಯೋ) ; ಗುಪ್ತ, ಗುತ್ತ (ಶಬ್ದಾನು. ೧೬೦ ಪ್ರಯೋ). **ಗುಪಿತ :** ೧. ಉಪಮಾತೀತನು ವಿಪರೀತ ಚರಿತನು ಗುಪಿತಪ್ರಕಾಶನು (ಅವಚಿಂ. ೨೮೭-೧೨೯೯) ; ಅದಾವನೊಬ್ಬನ ಗುಪಿತ ನಾಮಾಕ್ಷರದ ಮಂತ್ರವ ಜಪಿಸುವನು (ನಿಭಾಗ. ೩-೧೫-೨೩). ೨. ಗುಪಿತವೆಂತಳವಡುವುದಾಶ್ರಯದಪದೆಸೆಯನೆಂತಾನುವಿರಿ (ಕು ವ್ಯಾ, ವಿ. ೧-೫) ; ಒಂದು ವಸ್ತ್ರದಲಿ ಗುಪಿತದಿಂ ಬರೆ ಮುಂದೆ ಪಕ್ಷಿಗಳುಪಮೆಯುಲಿ ಕೊಂಡೊಯ್ಯೆ ವಸನವ ಕೃಪಣತನದಲಿ ತನ್ನ ಸೀರೆಯೊಳೊಯ್ದುನರ್ಥವನು (ನಳಚ. ೮-೨) ; ತನ್ನ ಹೃದಯದ ಗುಪಿತ ಹೊರಬೀಳಬಹುದೆಂದು ಆಕೆ ಭಯಪಟ್ಟಳು (ಕೃತಕ್ಕೆ. ೩೦). [<ಸಂ. ಗುಪ್ತ]

ಗುಪ್ತ (ಗು). ೧. ಅಡಗಿರುವ ; ಕಾಣದಿರುವ ; ಗುಟ್ಟಾದ ; ರಹಸ್ಯವಾದ: ಹಿಂದಿನ ಆ ಅನುಭವಗಳೆಲ್ಲ ಗುಪ್ತ ಮಾನಸರಂಗದಲ್ಲಿ ಅಡಗಿ ಹೋಗಿರುವುದೇ ಅದಕ್ಕೆ ಕಾರಣ (ಶಿಕ್ಷದ. ೬೪೯). (ನಾ). ೨. ಗುಟ್ಟು ; ರಹಸ್ಯ : ಅವನು ಗುಪ್ತವಾದ ಆಲೋಚನೆಗಾಗಿ ತುರುಕರಿಗೆ ಹೇಳಿಕಳುಹಿಸಿದ್ದನು (ಬಂಕಿಮ. ೧೭೯) ; ರಾಯನ ಕೊಲೆಯ ಬಗ್ಗೆ ಗುಪ್ತವಾಗಿ ಒತ್ತೂರಿ ನಡೆಸಲಾರಂಭಿಸಿದನು (ಕೃದೇವ. ೭) ; ಚಕ್ರಮುಕ್ಕಿಯು ಕಲ್ಲಿನಂತರಂಗದೊಳಗ್ಗಿ ಗುಪ್ತವಾಗಿರ್ಪಂತೆ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೨೩-೬೨೦). ೩. ಒಂದು ಅರಸುಮನೆತನ, –ರಾಜವಂಶ : ಧರ್ಮನಿಷ್ಠರೂ ರಾಷ್ಟ್ರಪ್ರೇಮಿಗಳೂ ಆದ ಗುಪ್ತರ ಸೇವೆ ಚಿರಸ್ಮರಣೀಯ (ಹುಕ್ಕಾರ. ೧೧೭ ಟೀಕೆ). ೪. ವೈಶ್ಯರಲ್ಲಿ ಒಂದು ಪಂಗಡ (ಎಸಮ್ಮ. VI, ೩). [ಸಂ.]

ಗುಪ್ತಕ (ನಾ). ಬೇಹುಗಾರ ; ಗೂಢಚಾರ : ದಾನವರೊ ಮೇಣ್ ದಿವಿಜರೋ ಹರಿಸೂನುವಿನ ಗುಪ್ತಕ [ಪಾಂಶಂ. ಬ್ರಗ]ರೊ ಬರವು ನವೀನವಾಗಿದೆ (ತೊರರಾ. ೪-೧-೪). [ಸಂ.]

ಗುಪ್ತಕಾಂಡ (ನಾ). ಸಸ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಹೊಸ ಮೊಳಕೆಗಳನ್ನು ಹೊಮ್ಮಿಸುವ ಕಾಂಡ : ಬಲಿತ ಶುಂಠಿಯ ಗುಪ್ತಕಾಂಡವನ್ನು ಹಸಿಯ ನೆಲದಲ್ಲಿ ಹೂಳಿದರೆ ಇದರಿಂದ ಮೊಗ್ಗೆಗಳು ಹೊರಟು ಎಲೆಗಳನ್ನು ಭೂಮಿಯಿಂದ ಹೊರಕ್ಕೆ ನೀಡುತ್ತವೆ (ಸಸ್ಯಶಾ. ೮೦). [ಗುಪ್ತ + ಕಾಂಡ]

ಗುಪ್ತಗಾಮಿ (ಗು). ಗುಟ್ಟಾಗಿ ನಡೆಯುವ; ರಹಸ್ಯವಾಗಿ ನಡೆಯುವ : ಕ್ರಾಂತಿಕಾರಿ ಗುಪ್ತಗಾಮಿ ಚಳುವಳಿಯಲ್ಲಿ ಅವರಿಗೆ ಅಪಾರ ಅನುಭವವಿದೆ (ಆತ್ಮಾರ್ಪ. ೭೫). [ಸಂ. ಗುಪ್ತಗಾಮಿನ್]

ಗುಪ್ತಗಾಮಿನಿ (ನಾ). ೧. ಕಾಣದಂತೆ ವರ್ತಿಸುವುದು: ಭಾಕ್ತವಾರಾರ ದುಡಿತದಿನೊ ನಿನಗಾಗಿಹುದು ಗುಪ್ತಗಾಮಿನಿಯೊ ಋಣ (ಮಂಕುಕ. ೮೪೦). ೨. ಗೊತ್ತಾಗದಂತೆ ಹರಿಯುವುದು: ಸರಸ್ವತೀನದಿಯು ಗುಪ್ತಗಾಮಿನಿಯಾಗಿದ್ದಾಳೆ (ರೂಢಿ). [ಸಂ. ಗುಪ್ತಗಾಮಿನೀ]

ಗುಪ್ತಚಾರ (ನಾ). ಗೂಢಚಾರ. 'ಗುಪ್ತಚಾರಶಾಖೆ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಗುಪ್ತಚಾರಶಾಖೆ (ನಾ). ಅಪರಾಧಗಳನ್ನು ಪತ್ತೆಹಚ್ಚುವ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಗುಟ್ಟಾಗಿ ನಿರ್ವಹಿಸುವ ಸರ್ಕಾರೀ ಇಲಾಖೆ (Intelligence Department. ಪತ್ರಿನಿ. ೪೭). [ಗುಪ್ತಚಾರ + ಶಾಖೆ]

ಗುಪ್ತಜಲ (ನಾ). ಭೂಮಿಯ ಒಳಗೆ ಅಡಗಿರುವ ನೀರು : ಭೂಗರ್ಭಜಲ (ಗುಪ್ತಜಲ) (ಭೂವಿವ. ೧೨೩). [ಗುಪ್ತ + ಜಲ₂]

ಗುಪ್ತದ್ವಾರ (ನಾ). ಕೋಟೆ ಮುಂತಾದ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಯಾರಿಗೂ ತಿಳಿಯದ ಹಾಗೆ ಬಂದು ಹೋಗಲು ಏರ್ಪಡಿಸಿರುವ ಬಾಗಿಲು ; ಕಳ್ಳಬಾಗಿಲು : ಇಬ್ಬರೂ ಗುಪ್ತದ್ವಾರದಿಂದ ಅರಮನೆಯೊಳಕ್ಕೆ ಹೋದರು (ಬಂಕಿಮ. ೧೪೭). [ಗುಪ್ತ + ದ್ವಾರ]

ಗುಪ್ತನಿಧಿ (ನಾ). ಅಡಗಿಸಿಟ್ಟಿರುವ ಐಶ್ವರ್ಯ ; ಬಚ್ಚಿಟ್ಟಿರುವ ನಿಧಿ : ನೆಲನ ಗುಪ್ತನಿಧಿಗಳ್, ಎಲ್ಲಾ ಮನುಷ್ಯೋಪಯುಕ್ತಂಗಳ್ (ಬದ್ಧಪ್ರ ೨೭-೫೭೯). [ಗುಪ್ತ + ನಿಧಿ]

ಗುಪ್ತಪಾತಕ (ನಾ). ೧. ಗುಟ್ಟಾಗಿ ಮಾಡುವ ಪಾಪ. ೨. ಗುಟ್ಟಾಗಿ ಪಾಪವನ್ನು ಮಾಡುವವನು : ಗುಪ್ತಪಾತಕಂಗೆ ಅಖಂಡೇಶ್ವರನು ಒಲಿ ಎಂದೊಡೆ ಎಂತೊಲಿವನಯ್ಯ (ಅಖಂಡೇ. ೯೫-೧೨). [ಗುಪ್ತ + ಪಾತಕ]

ಗುಪ್ತಪಾತಕಿ (ನಾ). ಗುಟ್ಟಾಗಿ ಪಾಪವನ್ನು ಮಾಡುವವನು: ಏಕಾಂತ ದ್ರೋಹಿ ಗುಪ್ತಪಾತಕಿ ಯುಕ್ತಿಶೂನ್ಯಂಗೆ ಸಕಲೇಶ್ವರದೇವರು [illegible] ಎಂದರೆ ಎಂತೊಲಿವನಯ್ಯಾ (ಸಮಾವ. ೨-೬).
[ಸಂ. ಗುಪ್ತಪಾತಕಿನ್]

ಗುಪ್ತಪುಷ್ಪಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : ಕೇಸರಗಳೂ ಶಲಾಕೆಗಳೂ ಇಲ್ಲದ, ಆದ ಕಾರಣ ನಿಜವಾದ ಹೂವು ಕಾಯಿಗಳಿಲ್ಲದ, ಸಸ್ಯ(ಜರಿಗಿಡಗಳು,

ಪಾಚಿಗಳು, ಮೊ.ವು.) : ಗುಪ್ತಪುಷ್ಪಿ (Cryptogam. ಇಂಕನಿ).
[ಗುಪ್ತ + ಪುಷ್ಪಿ$_1$]

ಗುಪ್ತಮತದಾನ (ನಾ). ಗುಟ್ಟಾಗಿ ಮತ ನೀಡುವಿಕೆ; ರಹಸ್ಯ ಮತದಾನ : ಗುಪ್ತಮತದಾನ ಪದ್ಧತಿಯಿಂದ ಆಯ್ಕೆ ನಡೆಯಬೇಕಾಗಿತ್ತು (ಧೂಮಿತಾ. ೬೪). [ಗುಪ್ತ + ಮತದಾನ]

ಗುಪ್ತರೋಗ (ನಾ). ಬಹಿರಂಗವಾಗದೆ ಅನುಭವಿಸುವ ಕಾಯಿಲೆ; ಮೇಹರೋಗ; ಗುಹ್ಯರೋಗ: ನೀನು ಗುಪ್ತರೋಗ ತಗಲಿಸಿ ಕೊಂಡಿರುವೆ (ಜಯಂತ. ೧೨೯). [ಗುಪ್ತ + ರೋಗ]

ಗುಪ್ತಲಿಪಿ (ನಾ). ರಹಸ್ಯವಾದ ಲಿಪಿ; ಇತರರಿಗೆ ತಿಳಿಯಬಾರದೆಂಬ ಉದ್ದೇಶದಿಂದ ಕಲ್ಪಿಸಿಕೊಂಡಿರುವ ಗೂಢಲಿಪಿ: ಗುಪ್ತಲಿಪಿಯಲ್ಲಿ ಸಾಹಿತ್ಯ ಬರದುದರಿಂದ . . . ಅಜ್ಞಾತವಾಸಪ್ರಾಯರಾಗಿಯೂ ಬಾಳಿದರು (ಮಸಾಹಿ. ೮). [ಗುಪ್ತ + ಲಿಪಿ]

ಗುಪ್ತವೇಷ (ನಾ). ನಿಜವಾದ ರೂಪವನ್ನು ಮರೆಮಾಚಲು ಹಾಕಿ ಕೊಳ್ಳುವ ಬೇರೆ ವೇಷ; ಛದ್ಮವೇಷ : ಮಹಾಮಹಿಮನೊಂದು ಗುಪ್ತ ವೇಷಮಂ ಕೈಕೊಂಡಪ್ಪುದರಕ್ಕೆ ನಡೆತಪ್ಪಾಗಳ್ (ನಂಬಿರ. ೧೬-೧೩೪).
[ಗುಪ್ತ + ವೇಷ]

ಗುಪ್ತಸಲಿಲ (ನಾ). =ಗುಪ್ತಜಲ : ಆದರೆ ಗುಪ್ತಸಲಿಲಳಾದ ಫಲ್ಗುನದಿಯ ಉಸುಕಿನ ಹಾಗೆ ಅವರು ನಮ್ಮ ಸಾಂಸಾರಿಕ ಸಂಗತಿಗಳನ್ನೆಲ್ಲ ತಮ್ಮ ಅಂತ ರಂಗದೊಳಗೆ ಹೀರಿಕೊಂಡು ಬಿಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ (ಇಪ್ಪಕ. ೪೪೭). [ಗುಪ್ತ+ಸಲಿಲ]

ಗುಪ್ತಹೇರ (ನಾ). ಬೇಹುಗಾರ; ಗೂಢಚಾರ: ವಿಭೀಷಣನು ಶರಣಾ ಗತನಾದವನಾದರೂ ಆಗಿರಲಿ ಗುಪ್ತಹೇರನಾದರೂ ಆಗಿರಲಿ ಆತನನ್ನು ನನ್ನ ಬಳಿಗೆ ಕರೆದುಕೊಂಡು ಬರಬೇಕು (ತುಳಸಿ. ೨೮೫); ವೀರಮಲ್ಲನು ಕನೋಜದ ಗೃಹಪರ್ವರ್ಯನಿಂದ ಕಳುಹಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಒಬ್ಬ ಗುಪ್ತಹೇರನಿದ್ದನು (ಪರಮೇ. ೨೧). [ಗುಪ್ತ + ಹೇರ]

ಗುಪ್ತಹೇರಿಗ (ನಾ). = ಗುಪ್ತಹೇರ : "ಪ್ರಣಿಧಿಃ, ಗುಪ್ತಪೂರುಷಃ – ಈ ೨ ಗುಪ್ತಹೇರಿಗಗಳ್" (ಹಲಾಯು. ೬೧-೨೬೧). [ಗುಪ್ತ + ಹೇರಿಗ]

ಗುಪ್ತಿ (ನಾ). ೧. ಕಾಪು ;ರಕ್ಷಣೆ. ೨. ಮುಚ್ಚಿಡುವುದು ; ಜೋಪಾನ. ೩. ಸೆರೆಮನೆ; ಕಾರಾಗೃಹ. ೪. ನೆಲಮಾಳಿಗೆ: "ಗುಪ್ತಿಃ – ನೆಲ ಮಾಳಿಗೆ, ರಕ್ಷಣೆ, ಸೆರೆಮನೆ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೩೩೮). ೫. ನೆಲದಲ್ಲಿ ಉಂಟಾದ ಬಿಲ,–ರಂಧ್ರ. ೬. ಕೊಳೆನೀರು ಕೂಡುವ ಸ್ಥಳ; ಬಚ್ಚಲು ಗುಣಿ. ೭. ಕಲ್ಲಿನ ಪ್ರಾಕಾರ,–ಗೋಡೆ ; ಪೌಳಿ : ಸೌಮಿತ್ರಿಯು ಸುತ್ತಣ ರಣ ಭೂಮಿಯನಿಂಬಾಗ ಸಮಚು . . . ಸುಗ್ರೀವಂ ವಿದ್ಯಾಮಯಮಂ ಸಪ್ತಗುಪ್ತಿಯಂ ನಿರ್ಮಿಸಿದಂ (ಪಂಪಾರಾ. ೧೪-೩೫). ೮. ಕತ್ತಿಯ ಅಲಗನ್ನು ಹುದುಗಿಸಿರುವ ಪೊಳ್ಳಾದ ಕೈಕೋಲು: ಯಮನಪ್ಪ . . . ಹರಿತವಾದ ಚೂರಿಯನ್ನು ಬಚ್ಚಿಟ್ಟ 'ಗುಪ್ತಿ'ಯನ್ನು ಹಿಡಿದು ದಕ್ಷಿಣಾಭಿ ಮುಖವಾಗಿ ಹೊರಟನು (ಮನೆಬ. ೧೬೪). ೯. [ಜೈನ] ಮನೋ ವಾಕ್ಕಾಯಗಳನ್ನು ನಿಗ್ರಹಿಸುವುದು ; ಮನೋಗುಪ್ತಿ, ವಾಗ್ಗುಪ್ತಿ, ಕಾಯಗುಪ್ತಿ ಎಂಬ ತ್ರಿವಿಧಗುಪ್ತಿಗಳು : ಸಮಿತಿಯಿಂ ಗುಪ್ತಿಗಳಂ ಪಾಲಿಸಿ ಪಂಚಮಹಾವ್ರತಲೀಲೆಯಿನೆಸೆದಂ ಪ್ರಮಾದವಿಲ್ಲನೆ ಮುನಿಪಂ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೧೧-೧೩) ; ಮತಿ ಕಂಭಂ ಘನಮಾಗುವ ಧೃತಿ ಕೇರ್ ಗುಪ್ತಿಗಳೆ ಪಡಿಗಳಾಗಿರ್ದ ಮಹಾವ್ರತಗೃಹಮಿನಿಸುಂ ಛಿದ್ರಾನ್ವಿತಮಾದೊಡೆ ಪಸ್ತು ವೆಲ್ಲಮುಂ ಕೋಟ್ಟುಡದೇ (ಜೀವಸಂ. ೧೫೯-೨೧) ; ಪರಮಗುಣಮೊಂದೆ ಸಮಯಮಿಗೆರಡು ತಪಂ ಮೂಱು ಗುಪ್ತಿ (ಪುಷ್ಪಪು. ೧೩-೫೨).

ಗುಪ್ತಿಯವರು = ಕತ್ತಿಯ ಅಲಗನ್ನು ಹುದುಗಿಸಿರುವ ಕೋಲನ್ನು ಪಡೆದಿರುವವರು : ಗುಪ್ತಿಯವರೂ, ಬಡಿಗೋಲಿನವರೂ, ಹಣೆಪಟ್ಟದ ದೊಣ್ಣೆಯವರೂ, ಸಿದ್ಧವಾಗಲಿ (ಪೀಚಿವಾ. ೩). [ಸಂ.]

ಗುಪ್ತಿಗ (ನಾ). = ಗುಪ್ತಹೇರ : ರಾಯನಾಯುಷ್ಯಾವಸಾನದ ರಾಯಸವ ಬರೆಸಿದರು ಕೈಕೆಯ ರಾಯನಗರಿಗೆ ಕಳುಹಿದರು ಬಳಿಕಾಪ್ತ ಗುಪ್ತಿಗರ (ತೊರರಾ. ೨-೬-೧). [ಗುಪ್ತ + – ಇಗ]

ಗುಪ್ತಿಗುಪ್ತ (ನಾ). [ಜೈನ] ಮೂರು ಬಗೆಯ ಗುಪ್ತಿಗಳಿಂದ ಕಾಪಾಡಲ್ಪಟ್ಟವನು: ಮನಮುಂ ನುಡಿಯುಂ ಮೆಯ್ಯುಂ ತನಗೆ ವಶಂಮಾಡಿ ಗುಪ್ತಿಗುಪ್ತಂ ಮುನಿಯೆಂಬಿನೆಗಂ ನೆಗಟ್ದಂ (ಆದಿಪು. ೬-೨೯) ; ಗುರು ಭಕ್ತರೆಂಬುದು ಗುಣಾನ್ವಿತರೆಂಬುದು ಗುಪ್ತಿಗುಪ್ತರೆಂಬುದು ನಯನಂದಿ ದೇವರಂ (ಸುಕುಮಾ. ೧-೩೩). [ಗುಪ್ತಿ + ಗುಪ್ತ]

ಗುಪ್ತಿಗೆಯ್, **ಗುಪ್ತಿಗೈ** (ಕ್ರಿ). ೧. ಕಾಪಾಡು ; ರಕ್ಷಿಸು : ಬಲ್ಲಿನಿತನಿಂತೊ ಅವಿಯಿಪಂ ಗುಪ್ತಿಗೆಯ್ವಂ (ಸಂಸಪ. ೧೧-೨೬). **ಗುಪ್ತಿಗೈ** : ೨. ಬಚ್ಚಿಡು ; ಮರೆಮಾಡು : ಉದಗ್ರಸ್ಫುರತ್ಕವಿಕಾವ್ಯಪ್ರಕಟ ಪ್ರಭಾವಮನದಂ ಕೇಳ್ಕಬ್ಬಿಗಂ ಗುಪ್ತಿಗೈದವರಾತ್ಮೀಯಕೃತಿಪ್ರಭಾವತೆಯನಾದಂ ತೋರ್ಪ ಪೋಲ್ (ರಾಜಶೇ. ೮-೯೯). [ಗುಪ್ತಿ + ಕೆಯ್$_1$]

ಗುಪ್ತಿಗೈ 'ಗುಪ್ತಿಗೆಯ್' ನೋ.

ಗುಪ್ತಿತ್ರಯ (ನಾ). [ಜೈನ] ಮೂರು ಬಗೆಯ ಗುಪ್ತಿಗಳು : ಮನೋ ಗುಪ್ತಿಯುಂ ವಾಗ್ಗುಪ್ತಿಯುಂ ಕಾಯಗುಪ್ತಿಯುಮೆಂಬ ಗುಪ್ತಿತ್ರಯ ದೊಳಂ (ಆಜಿಪು. ೬-೮ ವ) ; ಅಱಿವಿಂ ಗುಪ್ತಿತ್ರಯದಿಂ ನೆಱೆದಿರ್ದಂತ ರ್ಮುಹೂರ್ತದಿಂ ಪಿಂಗಿಸುವರ್ (ಜೀವಸಂ. ೧೬೮-೧೫). [ಗುಪ್ತಿ+ತ್ರಯ]

ಗುಪ್ತಿವಾದ (ನಾ). ಗುಟ್ಟಾದ ಮಾತುಕತೆ; ರಹಸ್ಯವಾದ ಮಂತ್ರಾ ಲೋಚನೆ : (೬). [ಗುಪ್ತಿ + ವಾದ$_3$]

ಗುಪ್ಪಟ್ಟೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ : ಗುಪ್ಪಟ್ಟೆ ಗಿಡ, ಸಣ್ಣಬುಡ್ಡೆ ಗಿಡ (ವೃಜಿಗಿ. ೬೧-೨೪೨). [?]

ಗುಪ್ಪಟ್ಟೆಸೆರಗು (ನಾ). "ಅಂಚಿನಲ್ಲಿ ಗುಪ್ಪಟ್ಟೆಕಾಯಿಯ ಚಿತ್ರವಿರುವ ಸೆರಗು" (ನಾಪದ. ಟಿಪ್ಪಣಿ) : ಅಂಚು ಗುಪ್ಪಟ್ಟೆಸೆರಗಿನ ಸೀರೇಸುಟ್ಟ ಕೆಂಜೇರ ಸೋಬನಕೆ ಕರಸವ್ವ (ನಾಪದ. ೧೧೪).
[ಗುಪ್ಪಟ್ಟೆ + ಸೆರಗು$_1$ (<ಸೆಱಂಗು)]

ಗುಪ್ಪನೆ (ಅ). ತಟ್ಟನೆ; ಅನಿರೀಕ್ಷಿತವಾಗಿ : ಕರಿಯ ಗುಡಾರದಂತೆ ಗುಪ್ಪನೆ ಮ್ಯಾಯಲ್ಲ ಗಪ್ಪ (ಸೌಗಂಧಿ. ೫೫೬-೧) ; ಗುಪ್ಪನೆ ಬಂದು ಕುಳಿತು ಬಿಟ್ಟ (ರೂಢಿ). [ಗುಪ್$_3$ + – ಅನೆ$_1$]

ಗುಪ್ಪು$_1$ 'ಕುಪ್ಪು$_1$' ನೋ.

ಗುಪ್ಪು$_2$ 'ಕುಪ್ಪು$_2$' ನೋ.

ಗುಪ್ಪು$_3$ 'ಕುಪ್ಪು$_4$' ನೋ.

ಗುಪ್ಪು$_4$ (ನಾ). ಮುಸುಕು ; ಗುಬುರು : ಸ್ನಾನ ಮಾಡಿದಾಗ ಒಂದೆರಡು ಹನಿ ನೀರು ಕಿವಿಗೆ ಹೋಗಿ . . . ಕಿವಿಯ ತಮಟೆಯು ಇತ್ತ ಅತ್ತ ಆಡಲಾಗದೆ ಗುಪ್ಪುಹಾಕಿಕೊಂಡಂತಾಗುವುದು (ಮನೋನಂ. ೫೯). [?]

ಗುಪ್ಪೆ$_1$ 'ಕುಪ್ಪೆ$_1$' ನೋ.

ಗುಪ್ಪೆ$_2$ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ : "ಮುಸಿಃ–ಸಬ್ಬಸಿಗೆ, ಗುಪ್ಪೆ, ಕಾಡಸಬ್ಬಸಿಗೆ" (ಓಷಧಿ. ೧೨೫). [?]

ಗುಪ್ಪೆಗೊಳ್ 'ಕುಪ್ಪೆಗೊಳ್' ನೋ.

ಗುಬಚಿ 'ಗುಬ್ಬಚ್ಚಿ' ನೋ.

ಗುಬಟು 'ಗುಬುಟು' ನೋ.

ಗುಬರಿಸು (ಕ್ರಿ). ಮರೆಯನ್ನು ಮಾಡಿ ರಕ್ಷಿಸು; ಮುಸುಕುಹಾಕಿ ಕಾಪಾಡು : ಹದ್ದು ಗುಬರಿಪುದೆ ಕಬ್ಬಕ್ಕಿ ಮರಿಯಂ ? (ಹರಿಶ್ಚರ. ೩-೩೬).
[ಗುಬರು$_2$ (<ಗುಬುರು) + – ಇಸು$_3$]

ಗುಬರು$_1$ (ಕ್ರಿ). "ತಾಯ ರೆಕ್ಕೆಗಳಲ್ಲಿ ಮರೆಯಾಗಿರು; ತುಂಬ ಅಡಗಿರು" (ಸಿಂಕೋಶ. ೧೬೪). [<ಗುಬುರು]

ಗುಬರು$_2$ ‘ ಗುಬುರು ’ ನೋ.

ಗುಬರುಗಟ್ಟು$_1$ (ಕ್ರಿ). ಎಲೆಗಳಿಂದ ದಟ್ಟವಾಗು,–ಸಾಂದ್ರವಾಗು : (ಕ). ೨. (ಗಾಡಿ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಗೆ) ಕಮಾನು ಕಟ್ಟು,–ಮುಸುಕು ಹಾಕು: ಬೋಳುಗಾಡಿ ತರಬೇಡ. ಗುಬುರಗಟ್ಟಿಕೊಂಡು ಬಾ (ರೂಢಿ). [ಗುಬರು$_2$ (<ಗುಬುರು) + ಕಟ್ಟು$_1$]

ಗುಬರುಗಟ್ಟು$_2$ (ನಾ). ತಲೆಯಿಂದ ಮೊಳಕಾಲವರೆಗೆ ಮುಚ್ಚುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮೇಲ್ಮುಸುಕು : (ಕ).
[ಗುಬರು$_2$ (< ಗುಬುರು) + ಕಟ್ಟು$_2$]

ಗುಬರುಗಿಡ (ನಾ). ದಟ್ಟವಾದ ಎಲೆಗಳಿಂದ ತುಂಬಿರುವ ಗಿಡ : (ಕ).
[ಗುಬರು$_2$ (< ಗುಬುರು) + ಗಿಡ (< ಗಿಡು)]

ಗುಬರುವಲೆ (ನಾ). ಸೊಂಪಾಗಿ ಬೆಳೆದಿರುವ ಕೂದಲುಳ್ಳ ತಲೆ : (ಕ).
[ಗುಬರು$_2$ (< ಗುಬುರು) + ತಲೆ$_1$]

ಗುಬರುಹಾಕು ‘ ಗುಬುರುಹಾಕು ’ ನೋ.

ಗುಬಲಕ್ಕಿ (ನಾ). (ಉಕ) ಕುಚ್ಚಿಪ ಬತ್ತದಿಂದ ಮಾಡಿದ ಅಕ್ಕಿ ; ಕುಸುಬಲಕ್ಕಿ ; ಕುಚ್ಚಲಕ್ಕಿ : ಗುಬಲಕ್ಕಿಯಿಂದ ಇಡ್ಲಿ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ (ರೂಢಿ). [< ಕುದುಪಲಕ್ಕಿ]

ಗುಬಳ (ನಾ). ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಗೂಗೆ; ಹಂದಿಗೀರನ ಹಕ್ಕಿ : ನಭ ಸುರಿದುದರುಣೋದಕವ ಚೀರ್ದವು ಗೂಬೆ ಗುಬಳಗಳೂ (ಅನಂರಾ. ೬-೫-೨೮). [← ಮರಾ. ಘುಬಡ್]

ಗುಬಾರು$_1$ (ನಾ). ಗುಂಪಿನ ಗದ್ದಲ,–ಗಲಾಟೆ : ಇಡೀ ನಗರದಲ್ಲಿ ದೊಡ್ಡ ಗುಬಾರು ಹುಟ್ಟಿತು (ವಾಗ್ವಿ. ೨೭೭). [← ಅರ. ಹಿಂ. ಗುಬಾರ್]

ಗುಬಾರು$_2$ (ನಾ). ಬಾವು; ಊತ : “ ಗುಬಾರು=ಉಬಾರು ; ಬಾವು ” (ಜಾನಕೋ. ೪೯). ‘ಗುಬುರು’ ಪರಾ. [?]

ಗುಬುಕಟ್ಟು (ನಾ). ತಲೆಗೆ ರಕ್ಷಣಾರ್ಥವಾಗಿ ಬಟ್ಟೆ ಕಟ್ಟುವಿಕೆ : ಯುಧಿಷ್ಠಿರನು ಮೊದಲಾದ ಕೌರವಕುಮಾರಕರು ಕವಚಗಳನ್ನು ತೊಟ್ಟು, ವಸ್ತ್ರಗಳಿಂದ ಗುಬುಕಟ್ಟುಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟಿಕೊಂಡು (ಕ್ರವಾಅ. ೨೫೦); ಮಗುವಿಗೆ ಶೀತವಾಗದಂತೆ ಗುಬುಕಟ್ಟು ಕಟ್ಟು (ರೂಢಿ). [<ಗುಬುರು + ಕಟ್ಟು$_1$]

ಗುಬುಗುಬು (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣಶಬ್ದ : ಗಾಯ ನೋವಾಗಿ ಗುಬು ಗುಬು ಎನ್ನುತ್ತಿದೆ (ರೂಢಿ) ; ಡಬ್ಬಿಯ ಮುಚ್ಚಳ ತೆಗೆದ ಕೂಡಲೆ ಹುಳುಗಳು ಗುಬುಗುಬು ಎಂದು ಎದ್ದುವು (ರೂಢಿ).

ಗುಬುಟ ‘ ಗುಬುಟು ’ ನೋ.

ಗುಬುಟು, ಗುಪಟೆ, ಗುಬಟು, ಗುಬುಟ (ನಾ). ೧. ಗುಂಡಾದ ವಸ್ತು; ಉಬ್ಬು ; ಗುಮುಟ : ಗುಬುಟಿನ ಬಾವುಟಗಳು ಪಟಪಟಿಸುತಲೊಲೆದವು ನಲವೆರಚಿ (ನಾಪದ. ೧೭೯). ೨. ಲೋಹದ ಗುಂಡು, – ಗೋಲಿ : “ಗುರಾಣಿಯ ಮಧ್ಯ ಅಥವಾ ಕತ್ತಿನೆಯ ಕೆಲಸದ ಮಧ್ಯ ಇರುವ ಲೋಹದ ಗುಂಡು, ಗುಬುಟು ” (Boss. ಇಂಕನಿ). ೩. ಮೈಮೇಲೆ ಪೆಟ್ಟಿನಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಬೋರೆ : ಕಂಬ ತಗುಲಿ ಹಣೆಯಲ್ಲಿ ಗುಬುಟು ಎದ್ದಿದೆ (ರೂಢಿ). **ಗುಪಟೆ:** ೩. ನನ್ನ ಮೈಕೈ ಎಲ್ಲಾ ನೋವು. ತಲೆಯ ಹಿಂಭಾಗದಲ್ಲಿ . . . ಮುಟ್ಟಿ ನೋಡಲಾಗಿ ಗುಪಟೆ ಎದ್ದಿತ್ತು (ಸಕತ. ೭೪). **ಗುಬಟು :** ೨. ಕೀಲಿ ಕೈಯ ಮತ್ತೊಂದು ತುದಿಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ಗುಬಟು ಇದೆ (ವಿಜ್ಞಾವಿ. ೨೩). **ಗುಬುಟ :** ೩. ಹಣೆಗೆ ಒಂದು ಗುಬುಟ ಎದ್ದಿತ್ತು (ಬಾಬಲ. ೧೧೭).
[<ಬುಗುಟು. / ತೆಲು. ಗುಬಕ]

ಗುಬುರು, ಗುಬರು$_2$, ಗುಮುರು (ನಾ). ೧. (ಎಲೆ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ) ಸಮುದಾಯ,–ದಟ್ಟಣೆ: ಮಾವಿನಮರದ ಗುಬುರಿನೊಳ್ ಗುಂಪು ಮಾಡಿ (ಸೌಗಂಧಿ. ೧೭೪-೨) ; ಎಳೆಚಿಗುರುಗಳ ಗುಬುರುಗಳಂ ನೋಡಿ (ಸೌಗಂಧಿ. ೨೩೧-೧೬). ೨. ಆಚ್ಛಾದನೆ ; ಮುಸುಕು ; ಮರೆ : ಆಕಾಶವೆಂಬ ಬಿರಿದಾದ ಗುಬುರಿನ ತಾಳವೃಕ್ಷದೊಳ್ ಬೆಳೆದು ಬಲಿತು (ಸೌಗಂಧಿ. ೧೮೪-೧೧). **ಗುಬರು$_2$:** ೧. ಗಿಡ ಗುಬರಾಗಿದೆ (ರೂಢಿ). ೨. [illegible] . . . ಬಟ್ಟೆ ಗುಬರನ್ನು ಹಾಕಿಕೊಂಡಿದ್ದುದರಿಂದಲೂ ಅವಳ [illegible] ದಿಂದ ಬೆವರು ಹರಿಯುತಿತ್ತು (ಮುಸುಗ. ೧೯೫). ‘ ಗುಬುರುಹಾಕು ’ ಪರಾ. **ಗುಮುರು:** ೧. ಪಕ್ಷಿಗಳೆಲ್ಲ ಸಂಚಾರವಂ ಬಿಟ್ಟು ಕಲಕಲಧ್ವನಿಗಳಂ ಮಾಡುತ . . .ಗುಮುರುಗಳಲ್ಲಿ . . . ಗುಂಪುಗುಂಪಾಗಿ ಸೇರಿ (ಸೌಗಂಧಿ. ೧೮೪-೧೬). [← ತೆಲು. ಗುಬುರು, ಗುಮುರು]

ಗುಬುರುಪೊದೆ (ನಾ). ಪೊದರುಪೊದರಾಗಿ ಬೆಳೆದಿರುವ ಪೊದೆ,–ಗುಲ್ಮ : ಇದು ಚಿಕ್ಕ ಅಡವಿ ಆದಾಗ್ಯೂ ದೊಡ್ಡದೊಡ್ಡ ಗುಬುರುಪೊದೆಗಳು ಶಾನೇ ಉಂಟು (ಕಥಾಮು. IV, ೧೭). [ಗುಬುರು + ಪೊದೆ$_2$]

ಗುಬುರುಭಂಡಿ (ನಾ). ಕಮಾನು ಕಟ್ಟಿರುವ ಬಂಡಿ ; ಕಮಾನುಗಾಡಿ ; ಕೊಲ್ಲಾರಬಂಡಿ: ಬಿಸಿಲು ತಾಗದಂತೆ ಗುಬುರುಭಂಡಿಗಳಲ್ಲಿ ಮುಸುಗಿಟ್ಟು ನಲ್ಲರ ಬೆರದೂ . . . ಬಂದರು ಸೂಳೆಯರು (ಸೌಗಂಪ. ೫-೬೨).
[ಗುಬುರು + ಭಂಡಿ$_1$ (<ಬಂಡಿ$_1$)]

ಗುಬುರುಹಾಕು, ಗುಬರುಹಾಕು (ಕ್ರಿ). ಮುಸುಕುಹಾಕು ; ಮರೆಮಾಡು: ಮೂಲೆಯಲ್ಲಿ ಗುಬುರುಹಾಕಿಕೊಂಡು ಕುಳಿತು . . . ಗುಂಪಿನಲ್ಲಿ ಗೋವಿಂದ ಅಂದು ಮನೆಗೆ ಬರುತ್ತಿದ್ದ (ನನಙ್ಮರು. ೨೯೯). **ಗುಬರುಹಾಕು:** ಒಬ್ಬ ಮನುಷ್ಯ ಕಂಬಳಿ ಗುಬರುಹಾಕಿಕೊಂಡು . . . ಹೊಲಕ್ಕೆ ಇಳಿದ (ಕಲನಿ. ೧೭೭). [ಗುಬುರು + ಹಾಕು (<ಪಾಯ್ಕು$_1$)]

ಗುಬ್ಬಕ್ಕಿ ‘ ಗುಬ್ಬಿಹಕ್ಕಿ ’ ನೋ.

ಗುಬ್ಬಚ್ಚಿ, ಗುಬಚಿ (ನಾ).=ಗುಬ್ಬಿ$_2$ ೧ : ಗುಬ್ಬಚ್ಚಿಯ ನೇತ್ರದಂತೆ ವರ್ಣವುಳ್ಳ ನೇತ್ರಗಳು (ಸೌಗಂಧಿ. ೨೭೮-೧೮) ; ಗುಬ್ಬಚ್ಚಿಯೊಂದು ಬಂದು ಚಿಲಿಪಿಲಿಗುಟ್ಟುತ್ತಿದ್ದರೆ (ಶಿಕ್ಷದ. ೫೩೮). **ಗುಬಚಿ :** ಗರುಡಗಸವಳವಪ್ಪ ಕಜ್ಜವ ಪರಿಹರಿಸಲಾಪುದೆ ಗುಬಚಿ (ಕೋಗಯು. ೮-೧೫).
[ಗುಬ್ಬಿ$_2$ + ಅಚ್ಚಿ$_0$]

ಗುಬ್ಬಚ್ಚಿಗಿಡ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ : ಗುಬ್ಬಚ್ಚಿಗಿಡ, ಚುಳ್ಳಿಮುಳ್ಳಿಗಿಡ (ಮೈಜಿಗಿ. ೧೧-೧೯೮). [ಗುಬ್ಬಚ್ಚಿ + ಗಿಡ (<ಗಿಡು)]

ಗುಬ್ಬಚ್ಚಿಬಾಳೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಾಳೆ : ಗುಬ್ಬಚ್ಚಿಬಾಳೆ. ಕನ್ನೆಸೊಪ್ಪು (ಮೈಜಿಗಿ. ೨೪-೪೩೮). [ಗುಬ್ಬಚ್ಚಿ + ಬಾಳೆ$_1$ (<ಬಾಟೆ^{3})]

ಗುಬ್ಬಚ್ಚಿಹೂ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ ಮತ್ತು ಅದರ ಹೂವು : ಸಣ್ಣದಾಸವಾಳ, ಗುಬ್ಬಚ್ಚಿಹೂ (ಮೈಜಿಗಿ. ೪೬-೮೫೫).
[ಗುಬ್ಬಚ್ಚಿ + ಹೂ$_2$ (< ಪೂ$_2$)]

ಗುಬ್ಬಳಿಕೆ (ನಾ). ಹಕ್ಕಿಗಳ ಕೂಗು ; ಕೂಜಿತ : ಪಿಕಳಾರಗಳ ಸಿಳ್ಳಲಿಯಾಗಲಿ ಪೊರಸಲುಹಕ್ಕಿಗಳ ಗುಬ್ಬಳಿಕೆಗಳಾಗಲಿ . . . ಕೇಳಿಸುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ (ಮಲಮ. ೭೪). [ಗುಬ್ಬಳಿಸು + – ಇಕೆ]

ಗುಬ್ಬಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. (ಪಕ್ಷಿಗಳು) ಕೂಗು,– ಧ್ವನಿಮಾಡು: ಮಾಡುಗಳ ಮೇಲೆ ಪಾರಿವಾಳಗಳು ಗುಬ್ಬಳಿಸುತ್ತಲೂ ಇವೆ (ಹದ್ದಿರ. ೧-೯) ; ಪಾರಿವಾಳಗಳು ಗುಬ್ಬಳಿಸಿಕೊಂಡು ಅರಮನೆ ಕಿರುಮನೆಯ ಮೇಲೆಲ್ಲ ಓಡಾಡುತ್ತಿದ್ದವು (ಪುಟ್ಟರ. ೯); ನನ್ನ ಚಿತ್ರವಂತೂ ಗೂಡು ಕಳೆದುಕೊಂಡು ಗುಬ್ಬಳಿಸುವ ಗುಬ್ಬಚ್ಚಿಯ ಹಾಗೆ . . . ಹಾರಾಡಿ ಸುತ್ತುತ್ತಿತ್ತು (ಇಪ್ಪಕ. ೧೮೭). ೨. ಬಿಕ್ಕಳಿಸು ; ಬಿಕ್ಕು : ರಾಮಚಂದ್ರಂ . . . ಗದ್ಗದಿಸಿ ಗುಬ್ಬಳಿಸಿದನೆನಲ್ಕೆ ನುಡಿಸಿದನ್ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೧೭೪-೩೩೩). [?]

ಗುಬ್ಬಿ$_1$, ಗುಬ್ಬೆ$_1$ (ನಾ). ೧. ಗುಬುಟು ; ಉಬ್ಬಿಕೊಂಡಿರುವುದು. ‘ ಗುಬ್ಬಿಬೇಳೆ ’, ‘ ಗುಬ್ಬಿಮೊಳೆ ’ ಪರಾ. ೨. ಗುಂಡಿ ; [illegible] ನಿಲುವಂಗಿಯಲ್ಲಿ ವಜ್ರದ ಗುಬ್ಬಿಗಳು (ಪ್ರಕಾಶ.೬); ಕುಬುಸದ ಮಧ್ಯದ ಗುಬ್ಬಿ ಕಳಚಿಹೋಗಿದ್ದಕ್ಕೆ, ಕೊರಳಲ್ಲಿಯ ಬೆಳ್ಳಿಸರಿಯಲ್ಲಿದ್ದ [illegible]

ಹಾಕಿ 'ಫಿಟ್' ಮಾಡಿದಳು (ಹೊಸಕ್ಷಿ. ೪೭.) ಗುಬ್ಬೆ$_1$: ೧. 'ಕಣ್ಣುಗುಬ್ಬೆ' ಪರಾ. [ದೇ.॥ ತುಳು. ಗುಬ್ಬಿ, ಗುಬ್ಬೆ; ತೆಲು. ಗುಬ್ಬ]

ಗುಬ್ಬಿ$_2$ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಸಣ್ಣ ಹಕ್ಕಿ; ಗುಬ್ಬಚ್ಚಿ; ಚಟಕ: "ಕಲವಿಂಕ, ಚಟಕ, ಗೃಹಬಲಿಭುಕ್, [illegible] — ಈ ೪ ಗುಬ್ಬಿ(ಯ)" ([illegible]); "[illegible] ಚಟಕವೆಂಬ [illegible] ಗುಬ್ಬಿ" ([illegible]); ಗುಗ್ಗರಿಯ ಬಸಕ್ಕೆ ಗುಬ್ಬಿ ಕೋಗಿಲೆಯೆಂಬಾತ [ಅಗಸೆಯ ಮರಕ್ಕೆ ತೊಸಸೆ ಮುಳ್ಳು ದುಂಬಿಯೆಂಬಾತ] (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೭-೨೩೯); ನಾನಾಬಲೆಗಳಲಿ ಕುಳಿಗಳಲಿ ಬೀಸಿದ ಬಲೆಗೆ ಬಿದ್ದವು ಗಿಡುಗ ಗೀಜಗ ಗೌಜು ಗುಬ್ಬಿಗಳು (ತೊರರಾ. ೩-೩-೧೭); ಕೋಳಿಯ ಕೂಟ ಗುಬ್ಬಿಯ ಕೂಟದಂತೆ ಹಂಸಾಳಿಯ ಕೂಟ ತೋರುವುದೆ (ಭರತ. ೧೦-೧೧೭); ಗುಬ್ಬಿಯ ಮೇಲೆ ಬ್ರಹ್ಮಾಸ್ತ್ರವೇ? (ಗಾದೆ). ೨. (ಅಲಂ) ಚಿಕ್ಕದು. 'ಗುಬ್ಬಿಬಳೆ', 'ಗುಬ್ಬಿಮನೆ' ಪರಾ. ೩. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಒಡವೆ: ವೀರ ಘಂಟೆಯ ಹೊನ್ನ ಗುಬ್ಬಿಯ ರನ್ನವಟ್ಟೆಯ ಬೆಸ್ನ ಚವ್ಮಟಿಗೆಯ ಬಿಳಿಯ ಚವರದ (೧೦೫. ೬-೫೫ ವ); ನೆಱೆ ಪುಟವಿಟ್ಟ ಮಿಸುನಿಯ ಗುಬ್ಬಿಗಳ ಕಟ್ಟಿದ ಹೊಕ್ಕುಳ ಗಂಟೆಯ ತೇಜಿಗಳಿಟ್ಟಣಿಸುತಲೈದಿದುವು (ಕಂಅವಿ.೨೩-೯೪); ಇಂದ್ರನೀಲಮಾಣಿಕ್ಯಗಳಿಂ ಕಡೆದು ಮಾಡಿರುವ ಗುಬ್ಬಿಗಳಿಂ (ಸೌಗಂಧಿ. ೧೦೫-೧೦); ಚಿನ್ನದ ಗುಬ್ಬಿ ತಟ್ಟನೆ ಕೈಯಿಂದ ಕಳಚಿ ಕೆಳಗೆ ಬಿದ್ದು, ಅವನ ಚಿಂತೆಯನ್ನು ಅದುಮಿ ಹಿಡಿಯಿತು (ಮಗಮೂಂ. ೧೦೮). ೪. ಮದುವೆಯ ಸಂಭ್ರಮದಲ್ಲಿ ಬೀಗರು ಪರಸ್ಪರರ ಬಟ್ಟೆಗಳ ಮೇಲೆ ಒತ್ತುವ ಸಣ್ಣ ಮುದ್ರೆ: ಚಿಟ್ಟಿನ ಕಂಟಕ್ಕೆ ಸುಣ್ಣ ಹಚ್ಚಿಕೊಂಡು ಬೀಗರ ಬಟ್ಟೆಯ ಮೇಲೆ ಮತ್ತು ಬೀಗತಿಯ ಸೀರೆಯ ಮೇಲೆ ಗುಬ್ಬಿ ಹಾಕುವುದು ಮತ್ತೊಂದು ತಮಾಷೆ (ನನ್ನೂರು. ೧೦೫). ೫. ಮದುವೆಕಾಲದಲ್ಲಿ ಗಂಡಹೆಂಡತಿಯರಿಂದ ಪರಸ್ಪರ ಬೆನ್ನು ಅಥವಾ ತಲೆಯ ಮೇಲೆ ಸದ್ದಾಗುವಂತೆ ತಟ್ಟಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ, ಗುಬ್ಬಚ್ಚಿಯಾಕಾರದಲ್ಲಿ ಹೋಳಿಗೆಯಂತೆ ಮಾಡಿ ಉಸಿರುತುಂಬಿದ ಗೋಧಿಹಿಟ್ಟಿನ ಲಕೋಟೆ: ಗುಬ್ಬಿ ತಟ್ಟುವ ನೆಪದಲ್ಲಿ ವರನು ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ ಹೊಡೆದು ಹುಡುಗಿಗೆ ಕಣ್ಣೀರು ಬರುವಂತೆ ಮಾಡಿದನು (ರೂಢಿ). ೬. ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು. ಈಗಿನ ತುಮಕೂರು ಜಿಲ್ಲೆಯ ಅಮರಗೊಂಡ ಎಂಬ ಐತಿಹಾಸಿಕ ಸ್ಥಳ: ಪೂತಮಾನಸನಿಂತು ಮೆಱೆವನ್ವಯದೊಳು ಗುಬ್ಬಿಯ ಮಲ್ಲಣಾರ್ಯನು (ವೀಶೈಪು. ೧-೧-೫೦).

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ಮಲ. ಕುರುವಿ; ತುಳು. ಗುಬ್ಬಿ, ಗುರುಬಿ, ಗುರ್ಬಿ]

ಗುಬ್ಬಿಎಂಜಲು (ನಾ). (ಉಕ) ಮಕ್ಕಳು ತಿಂಡಿಯನ್ನು ಹಂಚುವಾಗ ಅದನ್ನು ಬಟ್ಟೆಯಿಂದ ಮುಚ್ಚಿ ಕಚ್ಚಿ ಚೂರುಮಾಡುವುದು; ಕಾಗೆಯೆಂಜಲು: ಮಕ್ಕಳು ಗುಬ್ಬಿಎಂಜಲು ಮಾಡಿ ತಿನಿಸು ಹಂಚಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾರೆ (ರೂಢಿ). [ಗುಬ್ಬಿ$_2$ + ಎಂಜಲು (<ಎಂಜಲ್)]

ಗುಬ್ಬಿಕದ (ನಾ). ಗುಬ್ಬಿಮೊಳೆಗಳಿರುವ ಕದ: ಹಿತ್ತಾಳೆ ಚೌಕಟ್ಟು ಗುಬ್ಬೀಕದ ಸಹಿತವಾಗಿ ಮಾಡಿಶಿ ವಪ್ಪಿಸಿದ ನಿಲುವಿನ ಸೇವಾರ್ಥ (ಎಕ. XIV, ಚಾಮುರಾ. ೨೦೭-೩; 1868?). [ಗುಬ್ಬಿ$_1$ + ಕದ (<ಕದವು$_1$)]

ಗುಬ್ಬಿಗಂಕಣ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕಂಕಣ,—ಬಳೆ; ಗುಬುಟುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ಕಡಗ: ಕಂಕಣಕ್ಕೆ – ಗುಬ್ಬಿಗಂಕಣ, ಮಣಿಕಂಕಣ, ಹಸ್ತಕಂಕಣ (ಶಮದ. ೨೯೮ ಪ್ರಯೋ); ಗುಬ್ಬಿಗಂಕಣಮೇಕೆಯೊಕೆಲದೊಳೊತ್ತಿರ್ಕುಂ (ಧಾಮಾಶ್ವ. ೨೦-೭). [ಗುಬ್ಬಿ$_1$ + ಕಂಕಣ]

ಗುಬ್ಬಿಗೂಡು (ನಾ). ೧. ಗುಬ್ಬಚ್ಚಿಗೂಡು: ಮನೆ ಕಟ್ಟುವಾಗ ಕೆಲವರು ಗುಬ್ಬಿಗೂಡಿಗೆ ಜಾಗ ಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ (ರೂಢಿ). ೨.=ಗುಬ್ಬಿಮನೆ: ಅವಳಿಗೆ ನಿರಾಶೆಯಾಗಿ ತಾನು ಕಟ್ಟಿದ್ದೆಲ್ಲ ಹುಡುಗರ ಆಟದ 'ಗುಬ್ಬಿಗೂಡು' . . . ಎಂಬ ಸಂಶಯ ಮತ್ತೆಮತ್ತೆ ಕಾಡುತ್ತಿತ್ತು (ಅಪನಾ. ೨೪೧). [ಗುಬ್ಬಿ$_2$ + ಗೂಡು]

ಗುಬ್ಬಿಚಟ್ಟು (ನಾ). (ಉಕ) ತೊಟ್ಟಿಲ ಮೇಲ್ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಕಟ್ಟುವ, ಬಣ್ಣಬಣ್ಣದ ಬಟ್ಟೆಯಿಂದ ಮಾಡಿದ, ತೂಗಾಡುವ ಸಣ್ಣ ಸಣ್ಣ ಗುಬ್ಬಿಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಒಂದು ಅಲಂಕಾರ: ತೊಟ್ಟಿಲಿಗೆ ಗುಬ್ಬಿಚಟ್ಟು ಕಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ (ರೂಢಿ). [ಗುಬ್ಬಿ$_2$ + ಚಟ್ಟು$_1$ (<ಚಟ್ಟು$_1$)]

ಗುಬ್ಬಿಚಿಮಣಿ (ನಾ). ಚಿಕ್ಕ ಕೈದೀಪ; ಸಣ್ಣದಾದ ಚಿಮಣಿ; ಬುಡ್ಡಿ: ಇಬ್ಬರೂ ಗುಬ್ಬಿಚಿಮಣಿ ಹಚ್ಚಿಟ್ಟು ಬಾಗಿಲು ಹಾಕಿಕೊಂಡು ಮುಸುಕೆಳೆದೆವು (ವೃನಿ. ೨೦೯). [ಗುಬ್ಬಿ$_2$ + ಚಿಮಣಿ]

ಗುಬ್ಬಿದೀಪ (ನಾ). ಸಣ್ಣದೀಪ; ಕೈದೀಪ: ಕತ್ತಲಲ್ಲಿ ಗುಬ್ಬಿದೀಪ ಹಿಡಿದುಕೊಂಡು ಹುಡುಕಾಡಿದ (ರೂಢಿ). [ಗುಬ್ಬಿ$_2$ + ದೀಪ$_2$]

ಗುಬ್ಬಿಬಳೆ(ನಾ). = ಗುಬ್ಬಿಗಂಕಣ: (ಕ). [ಗುಬ್ಬಿ$_1$ + ಬಳೆ$_3$]

ಗುಬ್ಬಿಬಾಗಿಲು (ನಾ). ಗುಬ್ಬಿಮೊಳೆಯನ್ನು ಅಲಂಕಾರವಾಗಿ ಹೊಂದಿರುವ ಬಾಗಿಲು: ಆ ದೊಡ್ಡ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಗುಬ್ಬಿಬಾಗಿಲಿದೆ (ರೂಢಿ). [ಗುಬ್ಬಿ$_1$ + ಬಾಗಿಲು (<ಬಾಗಿಲ್)]

ಗುಬ್ಬಿಬಾವುಲಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕಿವಿಯ ಆಭರಣ: ಚಂದ್ರಾವಳಿಯ ಸೀರೆ ಚಂದ್ರಮ್ಮ ಉಟ್ಟಿಹಳು ಚಂದ್ರಹಾರ ಮೂಗಿನಲಿ ನತ್ತು ಕಿವಿಯಾಗ ಚಂದ್ರಬಾವುಲಿ ಗುಬ್ಬಿಬಾವುಲಿ (ಸಿದ್ಧಪು. ೧೯-೬೯). [ಗುಬ್ಬಿ$_1$ + ಬಾವುಲಿ]

ಗುಬ್ಬಿಬೆಳಸೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹುಲ್ಲು; ಅಂಟುಪುರಲೆ ಹುಲ್ಲು: (ಕ). [ಗುಬ್ಬಿ$_2$ + ಬೆಳಸೆ]

ಗುಬ್ಬಿಬೇಳೆ (ನಾ). (ಉಕ) ಕಿವಿಯ ಒಂದು ಆಭರಣ; ಗುಬುಟು ಇರುವ ಓಲೆಯಂತಹ ಆಭರಣ: ಆ ಹೆಣ್ಣುಮಗಳು ಗುಬ್ಬಿಬೇಳೆ ಹಾಕಿಕೊಂಡಿದ್ದಾಳೆ (ರೂಢಿ). [ಗುಬ್ಬಿ$_1$ + ಬೇಳೆ]

ಗುಬ್ಬಿಮನೆ (ನಾ). ಒದ್ದೆಯಾದ ಮರಳಿನಿಂದ ಹುಡುಗರು ಆಟಕ್ಕಾಗಿ ಮಾಡುವ ಸಣ್ಣ ಗೂಡು: ಮುನ್ನ – ಮುನ್ನಕೆ ಗುಬ್ಬಿಮನೆಯ ಹೊಡಿದ ಹಾಗೆ (ಗಾ. ೦೫-೫). [ಗುಬ್ಬಿ$_2$ + ಮನೆ]

ಗುಬ್ಬಿಮೊಳೆ (ನಾ). ಬಾಗಿಲುಗಳಿಗೆ ಬಡಿಯುವ ಮೊಳೆ; ತಲೆಯ ಮೇಲೆ ಗುಮುಟಿರುವ ಮೊಳೆ: ಬಾಗಿಲ ಮೈತುಂಬ ಹೊಡೆಯುವ ಗುಬ್ಬಿಮೊಳೆ (Door-nail. ಇಂಕನಿ). [ಗುಬ್ಬಿ$_1$ + ಮೊಳೆ$_2$]

ಗುಬ್ಬಿವಿಂಡು (ನಾ). ಗುಬ್ಬಚ್ಚಿಗಳ ಹಿಂಡು,–ಗುಂಪು: ಕೊಬ್ಬಿದ ದಾನವರುಬ್ಬಿ ಗದೆಯ ಪಿಡಿದಬ್ಬರಿಸಿಯೆ ಪೊಯ್ಯಲೊಡನೆ ನಿಬ್ಬರದೊಳಗೆಜಗಿದರು ಸಾಳುವನಾ ಗುಬ್ಬಿವಿಂಡಿಗೆ ಬೀಳುವಂತೆ (ತ್ರಿಪುಸಾಂ. ೨೧-೨೪೨). [ಗುಬ್ಬಿ$_2$ + ಹಿಂಡು$_2$ (<ಪಿಂಡು$_2$)]

ಗುಬ್ಬಿಸವುತೆಕಾಯಿ(ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಳ್ಳಿ ಮತ್ತು ಅದರ ಕಾಯಿ: (ಕ). [ಗುಬ್ಬಿ$_2$ + ಸವುತೆ (<ಸವುಂತೆ) + ಕಾಯಿ$_4$ (<ಕಾಯ್$_4$)]

ಗುಬ್ಬಿಹಕ್ಕಿ, ಗುಬ್ಬಕ್ಕಿ (ನಾ). = ಗುಬ್ಬಿ$_2$ ೧: "ಭವನಚಟಕ–ಗುಬ್ಬಿಹಕ್ಕಿ" (ಒಪಧಿ. ೧೧೧). ಗುಬ್ಬಕ್ಕಿ: ಸೊಪ್ಪಿನ ಮಡಿಗಳಿಗೆ ಗುಬ್ಬಕ್ಕಿ ಕಾಟ ಬಹಳ (ರೂಢಿ). [ಗುಬ್ಬಿ$_2$ + ಹಕ್ಕಿ (<ಪಕ್ಕಿ$_1$)]

ಗುಬ್ಬಿಹುಲ್ಲು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹುಲ್ಲು: (ಕ). [ಗುಬ್ಬಿ$_2$ + ಹುಲ್ಲು (<ಪುಲ್)]

ಗುಬ್ಬೆ$_1$ 'ಗುಬ್ಬಿ$_1$' ನೋ.

ಗುಬ್ಬೆ$_2$ (ನಾ). ಗೊಪ್ಪೆ; ಗೊರಗು: ಕೆರೆ ಕೆಳಗಣ ಹಲಸಿನ ಮರದ ಬಳಿಯಲ್ಲಿ ಮೂರು ಜನ ಕಂಬಳಿ ಗುಬ್ಬೆ ಕಂಬಳಿ ಟೊಪ್ಪಿ ಸಹ ಹಾಕಿಕೊಂಡು (ಧಾಚೀಂದ್ರ. ೧೪೧). [<ಕೊಪ್ಪೆ]

ಗುಬ್ಬೆ₃ (ನಾ). ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಕ್ರಿಮಿ: ದ್ವೀಂದ್ರಿಯಂಗಳವಾವೆಂದೊಡೆ ಶಂಖ ಗುಳ್ಳೆ ಗುಬ್ಬೆ ಸಿಪ್ಪು ಕವಡೆ ಕ್ರಿಮಿ (ಪಸಾರ. ೪೮೮-೧೯). [?]

ಗುಮಚಕ್ಕಿ 'ಗುಂಚಕ್ಕಿ' ನೋ.

ಗುಮಟ 'ಗುಮ್ಮಟ₁' ನೋ.

ಗುಮಟೆ 'ಗುಮ್ಮಡಿ₁' ನೋ.

ಗುಮಟೆಪಾಗು(ನಾ).=ಗುಮ್ಮಡಿ₁ : ತುಸು ತಬಲೆ ಬಾರಿಸಲು ಕಲಿತವರು, ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಗಡಿಗೆವಾದ್ಯ ಇಲ್ಲವೆ 'ಗುಮಟೆಪಾಗು' ಬಾರಿಸುವವರು ಮುಂದಾಳುಗಳಾಗಿ ಹೊರಡಿಸುವ ಭಜನಾಕೂಟಗಳಿವೆ (ಜಾರುದಾ. ೫೩).

[ಗುಮಟೆ (<ಗುಮ್ಮಡಿ₁)+ ಪಾಗು]

ಗುಮಡಿಗಿಡ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ : (ಮೈಜಿಗಿ. ೬೫-೧೩೩೩).

[ಗುಮಡಿ₀ + ಗಿಡ (<ಗಿಡು)]

ಗುಮತಿ 'ಗುಮ್ಮಡಿ₁' ನೋ.

ಗುಮಸಲು (ನಾ). (ಕರಾ) ಗಿಡಗಳ ಗುಂಪು. [?]

ಗುಮಾನ, ಗುಮಾನಿ, ಗುಮಾನೆ (ನಾ). ೧. ಸಂಶಯ ; ಸಂದೇಹ ; ಅನುಮಾನ : ತೇಮಾನದಿಂದ ಹೋಮ ಮಾಡಿ ಗುಮಾನ ಪಟ್ಟ (ಗಾದೆ). ೨. ವಿಚಾರ ; ಯೋಚನೆ : ಇವರ ಮೇಲೆ ಆ ಜನರು ಗುಂಡು ಇಟರು. ಅದನ್ನು ಗುಮಾನಕ್ಕೆ ಹಾಕದೆ, ಮೇಲೆ ಬಿದ್ದು ಜಗಳಮಾಡಿದಲ್ಲಿ (ರಾಜೇಂದ್ರ. ೨೫) ; ಸಾಮಾನ ಇದ್ದವಗೆ ಗುಮಾನ ಏನು (ಗಾದೆ). ೩. ಜಾಗರೂಕತೆ ; ಎಚ್ಚರಿಕೆ : (೬). ೪. ಗರ್ವ ; ಅಹಂಕಾರ : (೬). **ಗುಮಾನಿ:** ೧. ಟೀಪು ಸುಲ್ತಾನರು . . . ಗುಮಾನಿಯ ಮೇಲೆ ಸೆರೆಯಲ್ಲಿಟ್ಟಿದ್ದ ಜನರಲ್ಲಿ ಬಹಳ ಮಂದಿಯನ್ನು ಕೊಲ್ಲಿಸಿದರು (ಮಹಾಪಂ. II, ೦೪) ; ಮಾತಾಡುತ್ತಿದ್ದಾಗ ಸ್ವಲ್ಪವೂ ಗುಮಾನಿ ಸಿಕ್ಕಲೇ ಇಲ್ಲವೆ (ವೀರಯೋ. ೬). ೫. ಅಪರಾಧವನ್ನು ಮಾಡಿರಬಹುದೆಂಬ ಸಂಶಯಕ್ಕೆ ಪಾತ್ರನಾದವನು. 'ಗುಮಾನಿ ಪಟ್ಟಿ' ಪರಾ. **ಗುಮಾನೆ:** ೧. ಇವರ ಮೇಲೆ ಕಳವಿನ ಗುಮಾನೆಯನ್ನು ಯಾರೋ ಹೇಳಿದರಂತೆ (ಕಲನಿ. ೩೩೬) ; ಪರಸ್ಥಳದವನನ್ನು ಬರೀ ಕಳವು ಗುಮಾನೆಯ ಮೇಲೆ ನೇಕುಚಾಲು ಜಾಮೀನಿಗೆ ಗುರಿಮಾಡುವುದು ಬಹಳ ಕಠಿಣಕ್ರಮ (ನಡಪಾ. II, ೮೫೬). [←ಪಾರ. ಹಿಂ. ಮರಾ. ಗುಮಾನ್]

ಗುಮಾನಿ 'ಗುಮಾನ' ನೋ.

ಗುಮಾನಿಪಟ್ಟಿ (ನಾ). ಅಪರಾಧಿಗಳೆಂಬ ಸಂಶಯಕ್ಕೆ ಪಾತ್ರರಾದವರ ಬಗ್ಗೆ ಸರಕಾರದವರು ಇಟ್ಟುಕೊಂಡಿರುವ ದಾಖಲೆಪುಸ್ತಕ: "ತುಂಟರು, ಗುಮಾನಿಗಳು, ನ್ಯಾಯಬಹಿಷ್ಕೃತರು—ಇವರ ಹೆಸರುಗಳ ಪಟ್ಟಿ ; ಗುಮಾನಿಪಟ್ಟಿ" (Black book, list. ಇಂಕನಿ).

[ಗುಮಾನಿ (<ಗುಮಾನ) + ಪಟ್ಟಿ₂]

ಗುಮಾನಿಸು (ಕ್ರಿ). ಸಂಶಯಪಡು ; ಅನುಮಾನಿಸು : ಅವನು ಅಪ್ಪ ಅನಾಮತ್ತಾಗಿ ಗುಮಾನಿಸಬಾರದಾಗಿತ್ತು (ಚಂಗೂಲಿ. ೫೦).

[ಗುಮಾನ + – ಇಸು₃]

ಗುಮಾನೆ 'ಗುಮಾನ' ನೋ.

ಗುಮಾಸ್ತ, ಗುಮಾಸ್ತೆ, ಗುಮ್ಮಸ್ತ (ನಾ). ೧. ಕಾರಕೂನ ; ಲೆಕ್ಕಪತ್ರ ವನ್ನು ಬರೆಯುವವನು : ಸ್ವಲ್ಪ ದಿನಗಳ ನಂತರ ಗುಮಾಸ್ತರ ಅವಶ್ಯಕತೆಯು ಅನೇಕವಾಗಿ ಬರಬಹುದು (ಪ್ರೂರಾಜ. ೧೬೩) ; ತುಳಸಿಯ ಮಗನ ಮರಣದ ಅಪರಾಧದಲ್ಲಿ ರೂಪಚಂದನ ಗುಮಾಸ್ತನ ಮೇಲೆ ವಾರಂಟು ಹೊರಟಿದ್ದುವು (ಜಮೀನ್ದಾ. ೧೧೦) ; ಗುರುಚರಣರು ಒಂದು ಬ್ಯಾಂಕಿನ ಗುಮಾಸ್ತರು (ಪರಿಣೀ. ೧). ೨. ನಿಯೋಗಿ ; ಪ್ರತಿನಿಧಿ : (೬). **ಗುಮಾಸ್ತೆ:** ೧. ಈಗ ನೀವು ನಮ್ಮ ಸಮಾನರಿದ್ದೀರಿ ; ಕೆಳಗಿನ ಕಚೇರಿಯ ಒಬ್ಬ ಗುಮಾಸ್ತೆಯಲ್ಲ (ಹೇಮಂತ. ೧೯೦) ; ಕಚೇರಿಯ ಗುಮಾಸ್ತೆಗಳಿಗೂ ಫೌಜದಾರರಿಗೂ ಚಹ ಬೇಕಾದಾಗ ಅಂಗಡಿಗೆ ಹೋಗಿ ಹೇಳಿ ಬರುವುದು (ನಾಪೂರಿ. ೧೧೧). **ಗುಮ್ಮಸ್ತ :** ೧. ಒಮ್ಮೆ 'ಗುಮ್ಮಸ್ತ' ನಾಗಿದ್ದವನು ಮತ್ತೊಮ್ಮೆ ಜಿಲ್ಲಾಧಿಕಾರಿಯಾದನೆಂಬುದೂ ವಿರೋಧವೇ ಆದೀತು (ಕನ್ನಇ. ೧೮೧). [←ಪಾರ. ಹಿಂ. ಗುಮಾಶ್ತಾ ; ಮರಾ. ಗುಮಾಸ್ತಾ]

ಗುಮಾಸ್ತಗಿರಿ, ಗುಮಾಸ್ತೆಗಿರಿ (ನಾ). ಗುಮಾಸ್ತನ ಕೆಲಸ, –ವೃತ್ತಿ : ಗುಮಾಸ್ತಗಿರಿಯ ಧರ್ಮವು ಮತ್ತೊಬ್ಬನದಾಗಿರಬಹುದು (ಅನಾಸ. ೨೦). **ಗುಮಾಸ್ತೆಗಿರಿ :** ರಂಗಪ್ಪನನ್ನೇ ಊರ ಶಾನುಭೋಗರು ಡಿಪೋ ಗುಮಾಸ್ತೆ ಗಿರಿಗೆ ಆರಿಸಿದ್ದರು (ಕತ್ತಲೆ. ೩೦). [ಗುಮಾಸ್ತ + – ಗಿರಿ₂]

ಗುಮಾಸ್ತಿಕೆ (ನಾ). =ಗುಮಾಸ್ತಗಿರಿ : ಎಂಜಿನಿಯರಿಕೆ ಗುಮಾಸ್ತಿಕೆಯಲ್ಲ (ಚಗುಕ. ೯). [ಗುಮಾಸ್ತ + – ಇಕೆ]

ಗುಮಾಸ್ತೆ 'ಗುಮಾಸ್ತ' ನೋ.

ಗುಮಾಸ್ತೆಗಿರಿ 'ಗುಮಾಸ್ತಗಿರಿ' ನೋ.

ಗುಮಿ 'ಗುಮ್ಮಿ₁' ನೋ.

ಗುಮಿಗೂಡು (ಕ್ರಿ). ಗುಂಪುಕೂಡು ; ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರು : ದಮಯಂತಿ ದಾದಿಯರು . . . ಗುಮಿಗೂಡಿ ಯೆಲ್ಲಾರು ಕಂಬನಿಗರೆಯುತಿರಲು (ಯುನಳ. ೬೩) ; ಉರ್ವಿಯಿಂ ನಾರದರ್ ತುಂಬುರರ್ ಗಾಂಧರ್ವ ಕೋವಿದರ್ ಗುಮಿ [ಪಾಠಾಂ. ಗುಂಪು] ಗೂಡಿ ಮುನಿಯೆಡೆಗೆ ಬರಲು (ವೆಂಕಾರಾ. ೩-೩೮-೧೧) ; ತರತರದಿ ಗುಮಿಗೂಡಿ ದಾನವಿಯರೆಲ್ಲ ಬಂಧುರದ ನಿಷ್ಠುರ ಗೈವರು (ವೆಂಕಾರಾ. ೫-೧೧-೧). [ಗುಮಿ (<ಗುಮ್ಮಿ₁) + ಕೂಡು₁]

ಗುಮಿಗೊಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ರಾಶಿಹಾಕು ; ಶೇಖರಿಸು : ಕುಂಭಕರ್ಣನಿಹ ಮನೆಯೆಡೆಗೆ ನಡೆತಂದು ನಾನಾವಿಧದ ಮಾಂಸ ಘನ ಸೀಧುರಸ ಶೋಣಿತಂಗಳಂ ಗುಮಿಗೊಳಿಸೆ ಪರವಳಯದೊಳಗಿಟ್ಟರು (ವೆಂಕಾರಾ. ೬-೩೫-೧೧).

[ಗುಮಿ (<ಗುಮ್ಮಿ₁) + ಕೊಳ್₁ + – ಇಸು₃]

ಗುಮಿತ (ನಾ). ೧. ಗುಟ್ಟಾದ ಸುದ್ದಿ; ರಹಸ್ಯವಾದ ವದಂತಿ: "ಸಮದಲ್ಲಿ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಹೊಲ್ಲಹ ನುಡಿವ ಗುಮಿತದಲಿ ವಾರ್ತೆಯೆಂಬುದು" (ಮಂಗರಾ. ೧೫೫-೬೦) ; ಒಂದು ಹುಲಿಯಂ ಕೊಲಲ್ ಮತ್ತೊಂದು ಸೇಡಿನಿಂ . . . ಕೆರೆಗಳನ್ನಿಕ್ಕಿಸುವುದೆಂಬ ಗುಮಿತ ಬರಲು (ಕಾಲೂರ. ೯೦-೧೬೬). ೨. ಸದ್ದು; ಧ್ವನಿ ಗುಮಿತ ಸಯ್ಸಿರು ಬಂತು ನೋಡೆಂಬ ನುಡಿ ಕಿರಿದುಕಿರಿದಾಗೆ (ಕಾಲೂರ. ೮೫-೧೬೪). [?]

ಗುಮಿಪುಣಸೆ (ನಾ). ಗುಂಪಾಗಿ ಬೆಳೆದಿರುವ ಹುಣಿಸೆ: ಅನ್ತೆ ತುಬ್ಬಿಲ ಪೆಚಿಗೊಬ್ಬಿಯ ಕೆವ್ವರೆಯ ಗುಮಿಪುಣಸೆಯ ಅಲೆ ಪೊಮ್ಬುಣಸೆ ಅನ್ತೆ ಬಳಿಪುಣಸೆಯ ಅಳಿಯ ಕೆಬಿಕೆಬಿಯ (ಎಕ. XVI, ತಿಪಟೂ. ೧೧೦-೬೮ ; ಸು. 900). [ಗುಮಿ (<ಗುಮ್ಮಿ₁) + ಪುಣಸೆ (<ಪುಣಿಸೆ)]

ಗುಮುಕು₁ (ಕ್ರಿ). ಹೊಡೆ; ಗುದ್ದು: ಅವಗೆ ನಾಲ್ಕು ಮಟ್ಟು ಗುಮುಕಿ. ಈಚೆಗೆ ದೂಡಿಕೊಂಡು ಬಾ (ಕಲನಿ. ೩೦೭).

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ಕುಮುಕ್ಕು ; ಮಲ. ಕುಮೆಕ್ಕ ; ತುಳು. ಗುಮುಸು ; ತೆಲು. ಗುಬುಕು, ಗುಮುಕು]

ಗುಮುಕು₂ (ನಾ). ಬಗ್ಗುವಿಕೆ ; ತಗ್ಗುವಿಕೆ. 'ಗುಮುಕುಹಾಕು' ಪರಾ. [?]

ಗುಮುಕುಹಾಕು (ಕ್ರಿ).ಬಗ್ಗಿಸು ; ತಗ್ಗಿಸು : ನಾನು ತಲೆಯನ್ನು ಗುಮುಕು ಹಾಕಿದೆ. ಬಿಗಿದ ಬಾಯಿ ಬಿಗಿದ ಹಾಗೆಯೇ (ಮಗಮೂ. ೭೧).

[ಗುಮುಕು₂ + ಹಾಕು (<ಪಾಯ್ಕು₁)]

ಗುಮುಗುಮಿಸು (ಕ್ರಿ). ಗುಮುಗುಮು ಎಂದು ಧ್ವನಿಮಾಡು : ಹಟ್ಟು ಹಸಿಯ ಗುಮುಗುಮಿಸುತ ಹಾರುವ ಜೇನ್ನೊಣಗಳ ಗಜಬಜಿಯನಾಲ್ಲು (ನರ್ಕ. ೨೭-೧೬). [ಗುಮುಗುಮು + – ಇಸು₃]

ಗುಮುಗುಮು (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣಪದ. 'ಗುಮುಗುಮಿಸು' ಪರಾ.

ಗುಮುಟ ‘ ಗುಮ್ಮಟ’ ನೋ.

ಗುಮುತಿ ‘ ಗುಮ್ಮತಿ ’ ನೋ.

ಗುಮುರು ‘ ಗುಬುರು ’ ನೋ.

ಗುಮ್ಮ$_{1}$, **ಗುರ್ಮ** (ನಾ). ೧. ಭಯ ಹುಟ್ಟಿಸುವ ಒಂದು ಕಾಲ್ಪನಿಕ ಭೂತ ; ದೆವ್ವ ; ಜವ್ವ(ಉಕ): ಶಿಶುವಿಂಗೆ ಗುಮ್ಮನಲ್ಲದೆ ಪೆಸೆಯು ಬಲ್ಲವರಿ ಗುಂಟೇ ಭೀತಿ (ಮೋಳಿಮಾ. ೬೫-೨೬೫) ; ಬೊಮ್ಮಸಪ್ಪನು ಆಗಿ ಬಾಧರೊಳು ದಿಮ್ಮಿತಪ್ಪಬಿಳಾಗವಜ್ಜನು ಗುಮ್ಮನೆಲ್ಲಾ ವಾದಿಗಳಿಗೀ ಸೋಮ ಯಾಜಿಗಳು (ಬಸಪು. ೫೫-೩೩) ; ಗುಮ್ಮನ ಕರೆಯದಿರೆ ಅಮ್ಮ ನೀನು ಗುಮ್ಮನ ಕರೆಯದಿರೆ (ಪುರಂದ. ೧-೧೬೧ ಪಲ್ಲವಿ) ; ಆಂ ಗುಮ್ಮಂ ನುಂಗು ವೆನಲ್ಲದೊಡೆ ತನಿವಣ್ಣನೀಯಿಮೆನಗೆ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೧೮-೨೮) ; ಗುಮ್ಮ ಬಂದನು ಸುಮ್ಮನಿರು ಕಂದ (ಉಯ್ಯಾಲೆ. ೧೪-೧). ೨. ಗೂಬೆ : ಗುಮ್ಮನಂದುದಿಪ ನೇಸಱಂ ಕಂಡು ದನಿಗುಡಲರ್ಕನೇಂ ಕಿರಣ ಮುಡಗಿಸುವನೇ (ಶ್ರೀರಾಮ. ೨-೬) ; ನೀನಿಂತು ಗುಮ್ಮನಂತಿರೆ ಕಣ್ಗೊಳಿಸಿಂ ದಿಟ್ಟಿಸದಿರ್ಪುದೇಂ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೬೦-೮) ; ದೂರವೆಲ್ಲೋ ಹಿತ್ತಿಲಲ್ಲಿ ಗುಮ್ಮ ಕೂಗುತ್ತಿತ್ತು(ಮೂರುದಾ. ೩೨೪). **ಗುರ್ಮ** : ೧. ಧರ್ಮಕಪಜಯಮುಂಟೆ ಪರಿಕಿಸೆ . . . ಗುರ್ಮನೊಳು ಗುಣವುಂಟೆ (ಅಂಬಿಕಾ. ೪೭-೩೯). ☞ ಕವಿಯು ಪ್ರಾಸಕ್ಕಾಗಿ ಈ ರೂಪವನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿಕೊಂಡಿರಬೇಕು.

ಗುಮ್ಮನ ಬಡಿವ=ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಟ : ಗುಮ್ಮನ ಬಡಿವ ಕತ್ತಲೆ ಗುದ್ದು ಗಂಬದ ಗಡಣ . . . ವಿನೋದದಲಾಡಿದರು (ಕುಮಾ.ಅ. ೬-೨).

[ದೇ.॥ ತುಳು. ಗುಮ್ಮ, ಗೂಮ, ಗೂರ್ಮ]

ಗುಮ್ಮ$_{2}$ (ನಾ). ಕೋಟೆಯ ಗೋಡೆಯನ್ನು ಒಡೆಯಲು ಉಪಯೋಗಿಸುತ್ತಿದ್ದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಯಂತ್ರವಿಶೇಷ : ಮಱು ದಿವಸಂ ದಿವಸಮುಖದೊಳ್ ಪಲವು ಮುಖದಿಂ ಗುಮ್ಮನಂ ಸಾರ್ಚಿಯಣ್ಮ ಕಾದುವರ ಗುಣ್ಪಂ ಕಿಡಿಸಿಯುಂ (ಪಾರ್ಶ್ವಪು. ೩-೧೩೯ ವ) ; ಗೆಗ್ಗೆ ಡೆಂಕಣಿ ಗುಮ್ಮಂ ಪಡಿಗೋಂಟೆಯೆಂಬ ಬಹುಕೋಟಾಯಂತ್ರಸಾಮಗ್ರಿ ತಿಂತಿಣಿ ಗೊಂಡಾಂತಿರೆ (ಅನಂಪು. ೧೧ ೮೩). [<ಕುಮ್ಮ$_{1}$]

ಗುಮ್ಮ$_{3}$ ‘ ಗುಣ್ಪು$_{2}$ ’ ನೋ.

ಗುಮ್ಮಂಗೊಳ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು. ☞ ಧಾರವಾಡ ಜಿಲ್ಲೆಯ ನವಿಲುಗುಂದದ ಬಳಿಯ ಈಗಿನ ಗುಮ್ಮಗೋಳ : ಸಂಗತಮಾಗೆ ಮಾಡಿ ತಳವೃತ್ತಿಯನಲ್ಲಿಗೆ ಮೂಡಗೇರಿ ಗುಮ್ಮಂಗೊಳನಾದಿಯಾಗೆ ನೆಗಳ್ದಿಟ್ಟಗೆ ಗಾವಡಿವಾಡಮೆಂಬ ಬಾಡಂಗಳ ಶಾಸನಂಬೆರಸು (ಎಇ. XV, ೩೪೦-೧೮ ; 1071). [ಗುಮ್ಮ? + ಕೊಳ$_{2}$]

ಗುಮ್ಮಕಾಂಭೋಜ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ಮಿಶ್ರಕಾಂಭೋಜೀ ರಾಗಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಗುಮ್ಮಕಾಂಭೋಜ ತೆನುಗುಕಾಂಭೋಜ ದೇಶ್ಯಕಾಂಭೋಜ ಯೆಂಬ ಮೂಱೇ ಕಾಂಭೋಜೀಮಿಶ್ರಂಗಳು (ವಿವೇಕ. ೨೩೫).

[← ತೆಲು. ಗುಮ್ಮಕಾಂಬೋಜಿ]

ಗುಮ್ಮಟ$_{1}$, **ಗುಂಬುಟ**, **ಗುಮಟ**, **ಗುಮುಟ**, **ಗುಮ್ಮುಟ** (ನಾ). ೧. ಅರ್ಧಗೋಳಾಕಾರವಾದ ಗೋಪುರ; ಗುಂಬಜು : ಎನ್ನ ಗೂಡಿನ ಗುಮ್ಮಟನೊಡೆಯ ಅಗಮ್ಯೇಶ್ವರ ಲಿಂಗವೆ (ಮನುಗುಂ. ೧೧); ಚಿತ್ರರಿಸಿದ ಭಿತ್ತಿ ಜಾಗಿಲಮಳ್ಗಂಬದ ಹಂತಿ ಗವಾಕ್ಷಮುಪ್ಪರಿಗೆಯ ಗುಮ್ಮಟಂ ಮೆರೆಗುಂ (ಮಣಾಡ. ೧೨-೫) ; ಮೇಲಿನ ಶಾಮ್ರುದ . . . ಗುಮ್ಮಟಕ್ಕೆ ಚಿನ್ನದ ಮುಲಾಮನ್ನು ಮಾಡಿಸಿದರು (ಮಯೂರದಿ. ೨೯೭). ‘ ಗೋಳ ಗುಮ್ಮಟ ’ಪರಾ. **ಗುಂಬುಟ** : ೧. “ ಗುಂಬುಟ–ಮುಸಲ್ಮಾನರ ಗುಮ್ಮಟ ” ([illegible]). **ಗುಮುಟ** : ೧. ಅನೇಕ ಹಜಾರಗಳ [illegible] ಗುಮುಟಗಳೂ ಇದ್ದ ದೊಡ್ಡ ಅರಮನೆಯು ಹಸೀಇಟ್ಟಿಗೆಯಿಂದ ಕಟ್ಟಿದ್ದಾವು ([illegible]). ೨. ಗುಂಡಾಗಿರುವ ಆವರಣ,–ಮುಸುಕು : ಕಡಾಯಿಯಿಂದ ಹೊರಟ ಉಗಿಯು ಗುಮುಟಕ್ಕೇರಿ ಅಲ್ಲಿ ಒಣಗುವುದು (ವಿಜ್ಞಾವಿ. ೪೭). **ಗುಮುಟ** : ೧. ಭವ್ಯವಾದ ಕಮಾನುಗಳನ್ನೂ ಗುಮುಟಗಳನ್ನೂ ನೋಡಿ ಆಶ್ಚರ್ಯವಾಗುತ್ತದೆ (ಮುಂಬಯಿ. ೪-೧೪೨); ಅಸಂಖ್ಯ ಗುಮುಟಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟಿ . . . ಸಂಗಮರವರೀ ಕಲ್ಲಿನ ಥರವನ್ನು ಹೊಂದಿಸಿದ್ದಾರೆ (ಮುಂಬಯಿ. ೬-೨೬). ೨. ಹೆಬ್ಬೆರಳಿಗೆ ಕಾರಿನ ಹಿಂದಿನ ಗುಮುಟ ತಾಕಿ ಜಾರಿಹೋಯಿತು (ಜಾಬಲ. ೧೧೦). **ಗುಮ್ಮುಟ** : ೧. ಬೆಳ್ಳಿಯ ಗುಮ್ಮುಟವು ಸೂರ್ಯಪ್ರಕಾಶಕ್ಕೆ ಧಳಧಳ ಹೊಳೆಯುತ್ತಿತ್ತು (ಮೇದಿನ. ೧೩೫) : ಆ ಶಬ್ದಬ್ರಹ್ಮದ ಗುಮ್ಮುಟಕ್ಕೇ ನೀನು ತಿರುಗಿ ಹೊರಡು (ಪ್ರವಾತೂ. ೨೧). [← ಹಿಂ. ಗುಮ್ಮಟ ; ಪಾರ. ಗುಂಬದ]

ಗುಮ್ಮಟ$_{2}$ ‘ ಗೊಮ್ಮಟ ’ ನೋ.

ಗುಮ್ಮಟಚಾವಣಿ (ನಾ). ಗುಮ್ಮಟವಿರುವ ಮೇಲುಮಹಡಿ : ಗುಮ್ಮಟಚಾವಣಿಯ ಕೋಣೆಯೊಂದರ ಬಳಿ ಕೊಂಡೊಯ್ದು . . . ಬೀಗ ಜಡಿದು ನಾನು ಏಕಾಕಿಯಾದಾಗ ನನ್ನ ಮನೋಯಾತನೆ ದುರ್ಭರವಾಯಿತು (ಪುನರು. ೩೮೯). [ಗುಮ್ಮಟ$_{1}$ + ಚಾವಣಿ (<ಛಾವಣಿ)]

ಗುಮ್ಮಟಿಗ (ನಾ). ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಹಕ್ಕಿ : ಗೀಜಗನುರಗರಿಪು ಗುಮ್ಮಟಿಗ ಗೋದಿಗ ಬುಱುಲೆ ಬಲು ಹಸುಬ . . . ಪರಿಪರಿಯ ಪಕ್ಷಿಗಳು ಮೆಱೆದಿಹವು (ಪ್ರಹ್ಲಾದ. ೪-೧೨). [?]

ಗುಮ್ಮಟೇಶ ‘ಗೊಮ್ಮಟೇಶ’ ನೋ.

ಗುಮ್ಮಟೇಶ್ವರ ‘ ಗೊಮ್ಮಟೇಶ್ವರ ’ ನೋ.

ಗುಮ್ಮಡಿ$_{1}$, **ಗುಮಟೆ**, **ಗುಮತಿ** (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮದ್ದಳೆ : ಬಿಡದೆ ಮುಡುಪಿಕ್ಕುತಂ ಗುಮ್ಮಡಿ ಗೆಲವ ಕಡಂಗಿ ಕೊಂಬು ಮೌವರಿ ಕೊಳಲಿಂ ಬಿಡದೂದುವ ಸಿಳ್ಳಿಕ್ಕುವ ಕಡುರಭಸದ ಪೆರ್ಚಗುರ್ವಿಸಿತ್ತು (ಶ್ರೀಪುವಿ. ೧೫-೬). **ಗುಮಟೆ**: ಗುಮಟೆಯು ಒಕ್ಕಲಿಗನ ಜೀವದ ಸಂಗಾತಿಯಾಗಿದೆ (ರೂಧಿ). **ಗುಮತಿ** : “ ಗುಂಬವಾದ್ಯ – ಕುಂಭವಾದ್ಯ, ಗುಮತೀ ವಾದ್ಯ ” (ಗಂಗಾಮ. ೧೧೬).

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ಕುಮ್ಮಟ್ಟ ; ತುಳು. ಗುಮಟೆ ; ತೆಲು. ಗುಮ್ಮಟ, ಗುಮ್ಮತ. / ಮರಾ. ಗುಮತಾ, ಗುಮಡಾ]

ಗುಮ್ಮಡಿ$_{2}$ (ನಾ). ಭೂತ ; ಪಿಶಾಚಿ : ಗುಮ್ಮಡಿಯಂತಪ್ಪ ತಾಯಿ ನೋಡೆನಗೆ ಕಲಕೇತನಂತಪ್ಪ ತಂದೆ ನೋಡೆನಗೆ (ಬಸವ. ೭೨೦)

[?]

ಗುಮ್ಮತನ (ನಾ). ಹೆಚ್ಚಳ ; ಆಧಿಕ್ಯ : ವಾಯುವಾಯ್ತಹಿಪಾಶ ಪದ್ಮಜ ಸಾಯಕವು ಸಱಿಯಾಯ್ತು ಸದೆಸಟ್ಟಾಯಿತನುಜನ ಬಿಣ್ಪು ಬೀತುದು ಗುಮ್ಮತನ ಭಟರ[ಪಾಠಾಂ. ಬಿಗುಹು ಭಟರುಗಳ, ರದುಮ್ಮತನ ಭಟರ] (ತೊರರಾ. ೬-೪೧-೩). [ಗುಮ್ಮ$_{3}$ (<ಗುಣ್ಪು$_{2}$) + – ತನ]

ಗುಮ್ಮತಿ, **ಗುಮುಂತಿ** (ನಾ). ಚಿಕ್ಕ ಡೇರೆ,–ಗುಡಾರ : ದೊರೆದೊರೆಗಳಿಗೆ ಗುಡಾರ ಗುಮ್ಮತಿ ದೂತ ಸರವತ್ತಿಗೆಯು ಚಪ್ಪರಗಳು ಇರದನುಮಾಡಿಸಿ (ಅಮುಸಾಂ. ೨-೪೨) ; ಬಿಡದಾ ದೂಸ ಬಳಸಿ ಗುಱಿಕಾಱರ ಗಡಣ ಗುಮ್ಮತಿಗಳೆದ್ದಾವು (ಜ್ಞಾನಚ. ೧೨-೯೮). **ಗುಮುತಿ** : ನೆಗಳ್ದವಲ್ಲಲ್ಲಿ . . . ಬಗೆಬಗೆಯ ಗುಡಿ ಗುಮುತಿ [ಪಾಠಾಂ. ರಿ] ಗೂಡಾರ ಸಾಗರದಾನಮಗಲದೊಳ್ ಚಾವಡಿ ಹಜಾರ ಹಯಗಜಶಾಲೆ ಮುಖ್ಯಬೀಡಾರಂಗಳು (ಚಬಪು. ೪೭-೩೩). [←ತೆಲು. ಗುಮ್ಮ]

ಗುಮ್ಮನಾಲ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು (?) : ಅಲಿಂದಂ ಮೂಡಲು ಹದ ತೆಂಕಣ ಕರೆಯಲಿ ಗುಂಮನಾಲದಿಂದ ವಾಯುವ್ಯವಾಗಿ ಕೊಟ್ಟ ಸೋಗೆಯ ಹಳಿನ ಹತಿರೆ ನೆಟ್ಟ ಕಲು (ಎಕ. XIV, ಗುಂಡ್ಲುಪೇ. ೧೨೭-೨೭ ; ?). [?]

ಗುಮ್ಮನೆ (ಅ). ಮೌನವಾಗಿ ; ತೆಪ್ಪಗೆ.

ಗುಮ್ಮನಗುಸುಕ, ಗುಮ್ಮನಗುಸಕ=ತನ್ನ ಒಳಗಿನ ಭಾವವನ್ನು ತೋರ್ಪಡಿಸದೆ ಯಾರೊಂದಿಗೂ ಬೆರೆಯದಿರುವವನು,-ಒಂಟಿಯಾಗಿರುವವನು : ಅವನು ಗುಮ್ಮನಗುಸುಕ (ರೂಢಿ) ; ನೀನು ಈಗೇನು ಹೊರಗೆಲ್ಲಿಗಾದರೂ ಬರ್ತೀಯೋ ಅಥವಾ ಇಲ್ಲೇ ಗುಮ್ಮನಗುಸಕನ ಹಾಗೆ ಕುಳಿತಿರ್ತೀಯೋ ಹೇಳು (ಹೊಸಕ್ಷಿ. ೧೦೫). **ಗುಮ್ಮನಗುಸುಕಿ, ಗುಮ್ಮನಗುಸಕಿ**=ತನ್ನ ಒಳಗಿನ ಭಾವವನ್ನು ತೋರ್ಪಡಿಸದೆ ಯಾರೊಂದಿಗೂ ಬೆರೆಯದಿರುವವಳು,-ಒಂಟಿಯಾಗಿರುವವಳು : ಅವಳು ಗುಮ್ಮನಗುಸುಕಿ (ರೂಢಿ) ; 'ಗುಮ್ಮನಗುಸಕಿ' ಎಂದೆನಿಸಿಕೊಂಡ . . . ದೇವಕಿ ಕೂಡ ನಿರ್ಮಲೆಯ ಬಗ್ಗೆ, ವಾಸುದೇವನ ಬಗ್ಗೆ ಒಳ್ಳೆಯ ಮಾತುಗಳನ್ನು ಆಡಹತ್ತಿದ್ದರು (ಮೂರುದಾ. ೨೬೭). **ಗುಮ್ಮನಾಗು, ಗುಮ್ಮಾಗು**=ಮೌನವಾಗು ; ತೆಪ್ಪಗಾಗು : ಗುಮ್ಮನಾದನು ಭೂಪ ಚಿತ್ತದ ಹಮ್ಮು ಮುರಿದುದು (ಅಂಬಿಕಾ. ೪೮-೩೨) ; ಹಮ್ಮು ಮುರಿದ ಮೇಲೆ ಗುಮ್ಮನಾದ (ಗಾದೆ) ; ಹಂಪನಕಟ್ಟೆಯಲ್ಲಿ ಅವನ ಅಂಗಡಿ ನೋಡಿ ಗುಮ್ಮಾದೆ (ಅಭಿಮಾ. ೬) ; ವಿಕ್ಕವರ ಮನೋವೃತ್ತಿಯನ್ನು ನೋಡಿ ಸರಸ್ವತಿ ತಾನೂ ಗುಮ್ಮಾಗಿ ವ್ಯವಹರಿಸಬೇಕಾಗಿತ್ತು (ಪುರುಷ. ೧೦೪). [ಗುಂ + – ಅನೆ$_1$]

ಗುಮ್ಮಯ್ಯ (ನಾ).=ಗುಮ್ಮ$_1$ ೧ : ದೆಯ್ಯ, ಭೂತ, ಗುಮ್ಮಯ್ಯ-ಕತ್ತಲಾಳದಿಂದಲೆದ್ದು ಬೆದರಿಸುತಿವೆ ದಮ್ಮಯ್ಯ ! (ನತಬಂ. ೨೪-೨) ; ಪರೀಕ್ಷೆಯೆಂದರೆ ಮಕ್ಕಳಿಗೆ 'ಗುಮ್ಮಯ್ಯ'ನಂತೆ (ಕನ್ನನು. ೦-೧೪).
[ಗುಮ್ಮ$_1$ + ಅಯ್ಯ$_1$]

ಗುಮ್ಮವಕ್ಕಿ (ನಾ). ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಹಕ್ಕಿ ; ಕಾಡುಕೋಳಿ ; "ಕುಕ್ಕುಭ" (ನಾಚಿರಾ. ೬) : "ಕುಕ್ಕುಭಃ-ಗುಮ್ಮವಕ್ಕಿ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೦೪೩).
[ಗುಮ್ಮ$_1$ + ಪಕ್ಕಿ$_1$]

ಗುಮ್ಮಸು 'ಗುಂಬಜು' ನೋ.

ಗುಮ್ಮಸ್ತ 'ಗುಮಾಸ್ತ' ನೋ.

ಗುಮ್ಮಳಿಸು (ಕ್ರಿ). (ಒಳಗೇ) ಬೇಯು : ಹೀಗಾಗಿ ಗೃಹಕಲಹದ ಕಿಚ್ಚು ಒಳಗೊಳಗೇನೇ ಗುಮ್ಮಳಿಸಿತಲ್ಲದೆ ಹೊತ್ತಿ ಉರಿಯಲಿಲ್ಲ (ಒಡ್ಡಲು. ೭೬).
[<ಉಮ್ಮಳಿಸು]

ಗುಮ್ಮಿ$_1$, ಗುಮಿ, ಗುಮ್ಮು$_2$ (ನಾ). ಗುಂಪು ; ಮೊತ್ತ ; ಸಮೂಹ : "ಬಂಬಲ್ . . . ಗುಮ್ಮಿ, ಗೊಂದಣ, (ಉಂದಲ್)-ಈ ೪೦ ಸಮೂಹಂ" (ಕಶಸಾ. ೧೧-೨೨೨) ; "ಜಂಗುಳಿ ತೆರಳ್ಕೆ ದೊಂದುಳಿ ನೆರವಿ . . . ತಿಂತಿಣಿ ತೆಮ್ಮಲೊರ್ಗು ತಂಡಂ ಗುಮ್ಮಿ . . . ಜಾಳಿಗೆಯುಮೆನೆ ಶ್ರೇಣಿಕಾಖ್ಯಂ" (ಕಬ್ಬಿಕ. ೦೬). **ಗುಮಿ** : ಸಿಡಿಲಿನ ಗುಮಿಯೊ ವೈಶ್ವಾನರನ ಕೋಪದ ಹೊಗರೊ (ವಂಕಾರಾ. ೬-೭-೪೦). **ಗುಮ್ಮು$_2$** : 'ಗುಮ್ಮುಗಟ್ಟು' ಪರಾ.
[ದೇ.॥ ತಮಿ. ಕುಮ್ಪು ; ಮಲ. ಕುಮಿ ; ತೆಲು. ಗುಮಿ]

ಗುಮ್ಮಿ$_2$, ಗುಮ್ಮೆ (ನಾ). ೧. ನೀರಿನ ಹೊಂಡ,-ಗುಂಡಿ : ಗುಮ್ಮಿಯ ನೀರಿಗೆ ಬಂದವನಪ್ಪಕ್ಕೆ ಬಿಟ್ಟನು ಕೈಯ ಬಿಂದಿಗೆಯ (ಚಂದ್ರವೀ. ೮-೩೦) ; ಮನೆ ಹಿಂದಿನ 'ಗುಮ್ಮಿ'ಗೆ ಸೀತೈತಾಳರ ಹೆಂಡತಿ ಪಾತ್ರೆ ಮ್ಮಸು ಹೋಗುತ್ತಾಳೆ (ಹಹಸ. ೨). ೨. ಗುಣಿ ; ಹಳ್ಳ : ಬಾಳೆ . . . ಒಂದೇ ಗುಮ್ಮಿಯಲ್ಲಿ ಹತ್ತಾರು ಗಿಡಗಳನ್ನು ಬೆಳೆಯಬಿಟ್ಟರೆ ಗೊನೆ ಸಣ್ಣದಾಗುವುದು (ವ್ಯವಮ. ೫೭). **ಗುಮ್ಮೆ** : ೧. ನೀನು ಗುಮ್ಮೆಗೆ ಹೋಗಿ ಕೈಕಾಲು ತೊಳೆದು ಬಾ (ಪದ್ಮಸ. ೨೫೩). [ದೇ. ॥ ತೆಲು. ಗುಮಿ]

ಗುಮ್ಮಿ$_3$ (ನಾ). ೧. ಧಾನ್ಯಗಳನ್ನು ತುಂಬಿಡಲು ಉಪಯೋಗಿಸುವ ದೊಡ್ಡ ಮಡಕೆ,-ಗುಡಾಣ : ಈ ಧಾನ್ಯಗಳನ್ನು ಕಣಜದಲ್ಲಿ ಗಳಗೆಯಲ್ಲಿ ಗುಮ್ಮಿಗಳಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲವೆ ಬುಟ್ಟಿಗಳಲ್ಲಿ ತುಂಬಿ . . . ಮೆತ್ತುಹಾಕಿ ಇಟ್ಟರೆ ಎಷ್ಟು ದಿವಸ ಇದ್ದ ರಾಲಕ್ಕೂ ಹುಳಗಳು ಹತ್ತುವದಿಲ್ಲವು (ಕೃಟಿಪ್ರ. ೬೭) ; ಭತ್ತ ತುಂಬಲು ಗುಮ್ಮಿಲ್ಲಣ್ಣ (ಕೃಟಿಪ್ರ. ೩೨೬). ೨. ಕೊರಡಿ ; ಕೋಣೆ : ಸಾಯಂಕಾಲವಾಗುತಾ ಬಂತು. ಪೈದಿಗಳ ಗುಮ್ಮಿಗಳಿಗೆ ಬೀಗಾ ಹಾಕಿ ಬಿಡುತಾರೆ (ಮುಸುಗ. ೧೨೬). [<ಕೊಮ್ಮೆ$_1$]

ಗುಮ್ಮಿಕ್ಕು (ಕ್ರಿ). ಧ್ವನಿ ತುಂಬು ; ಇಡುಗು : ತುಜಾಗಿತಿಳಿ ನಡುದೊಡೆಯ ತುಂಡಿನಗು[ಲು]ಜಾಬಿನಲಿ ಗುಮ್ಮಿಕ್ಕಿದುದು ನಭವಜ್ಜಿಚುತಿರ್ದುದ ಜಾಂಡ ಬೊಬ್ಬೆಗೆ ರಾಮನೆಸುಗೆಯಲಿ(ತೊರರಾ. ೬-೪೫-೬೦) : ಗದೆ ಘಾತದಲಿ ಗುಮ್ಮಿಕ್ಕಿತಜಾಂಡ (ಅಂಬಿಕಾ. ೯-೨೬). [ಗುಂ + ಇಕ್ಕು]

ಗುಮ್ಮಿಡು (ಕ್ರಿ).=ಗುಮ್ಮಿಕ್ಕು : ಗಗನತಳ ಗುಮ್ಮಿಡುತಲಿರ್ದುದು ಕುಣಿವ ಮುಚ್ಚಿಸಿಘಾತದಲಿ ಭಟರ (ತೊರರಾ. ೬-೩೩-೧೬) ; ರಣವಾದ್ಯ ಚೆನ್ನಾಗಿ ದಿಗುವಳಿಯ ಗುಮ್ಮಿಡಲ್ ಗಜರಿದವು ಶತಕೋಟಿ ಸಂಖ್ಯೆಯಿಂದ (ಕುರಂಗ. ೬೫-೩೪). [ಗುಂ + ಇಡು$_1$]

ಗುಮ್ಮಿಮನೆ (ನಾ). ಆಳುಕಾಳುಗಳು ಒಟ್ಟಿಗೆ ಕುಳಿತುಕೊಂಡು ಊಟ ಮಾಡುವ ಮನೆ : (ಹ). [ಗುಮ್ಮಿ$_1$ + ಮನೆ]

ಗುಮ್ಮಿಸು (ಕ್ರಿ).=ಗುಮ್ಮಿಕ್ಕು : ಬೊಬ್ಬುಳಿತೆರೆಯನು ದಡಕ್ಕೆ ಹೊಮ್ಮಿಸಿ, ಅಬ್ಬರದಲಿ ಭೋರ್‌ಭೋರೆನೆ ಗುಮ್ಮಿಸಿ, ಬರುತದೆ ! (ಕವಿಪು. ೨೭-೨).
[ಗುಂ + – ಇಸು$_3$]

ಗುಮ್ಮಿಜು (ಕ್ರಿ). ಆಳದಿಂದ ಹೊರಹೊಮ್ಮು : ನೆತ್ತಿಯಾಗ್ರದ ತೋರ ಗುಂಡುರುಳುತ್ತಲಿರ್ದವು ಜಲಧಿಯಡಿಮಳಲೆತ್ತುತಿರ್ದುದು ಗುಮ್ಮಿಜಿದು ಗುಡಿಯಿಜಿದು ಗುಳ್ಳೆಗಳು (ತೊರರಾ. ೪-೧೨-೨೪).
[ಗುಮ್ಮ$_3$ (<ಗುಣ್ಬು$_2$) + ಇಜು$_1$]

ಗುಮ್ಮು$_1$ 'ಕುಮ್ಮು$_1$' ನೋ.

ಗುಮ್ಮು$_2$ 'ಗುಮ್ಮಿ$_1$' ನೋ.

ಗುಮ್ಮು$_3$ (ನಾ). ಈಜುವಾಗ ನೀರನ್ನು ಅಪ್ಪಳಿಸುವಿಕೆ,-ಬಡಿಯುವಿಕೆ. 'ಗುಮ್ಮುಹಾಕು' ಪರಾ. [<ಕುಮ್ಮು$_1$]

ಗುಮ್ಮುಗಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ಗುಂಪಾಗಿ ಸೇರು ; ಒಟ್ಟುಗೂಡು : ಗುಮ್ಮುಗಟ್ಟಿ ಜೋಗಿಗಳಂತೆ ಇರುಳು ಕೂಡುವುದು ಹಗಲು ಅಗಲುವುದು (ಗಾದೆ).
[ಗುಮ್ಮು$_2$ (< ಗುಮ್ಮಿ$_1$) + ಕಟ್ಟು$_1$]

ಗುಮ್ಮುಗುಸಕು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಟ : ಚಿಣ್ಣ ಬೊಗರೆ ಚುಡು ಗುಮ್ಮುಗುಸಕು ಹಿಡಿ ಅಣೆಕಲ್ಲು (ಪ್ರಸಭಾ. ೫೦-೨೫). [?]

ಗುಮ್ಮುಟ 'ಗುಮ್ಮಟ$_1$' ನೋ.

ಗುಮ್ಮುಹಾಕು (ಕ್ರಿ). ಈಜುವಾಗ ಮುಂದಕ್ಕೆ ಹೋಗಲು ನೀರನ್ನು ಬಡಿ : (ಹ). [ಗುಮ್ಮು$_3$ + ಹಾಕು (< ಪಾಯ್ಯು$_1$)]

ಗುಮ್ಮೆ 'ಗುಮ್ಮಿ$_2$' ನೋ.

ಗುಯಲು 'ಗುಯ್ಯಲ್' ನೋ.

ಗುಯಿ (ನಾ). ಗುಂಗು ; ಉಮಿ ; ಹೊಟ್ಟು : (ಹ). [?]

ಗುಯ್ಯ (ನಾ). ಹಾವು. 'ಇರ್ತಲೆಗುಯ್ಯ' ಪರಾ. [?]

ಗುಯ್ಯಲ್, ಗುಯಲು, ಗುಯ್ಯಲು (ನಾ). ೧. ಕೊಳ ; ನೀರೊರತೆ ; ಬಾವಿ : ಪರಿನೀರರೂರರೂರ ತೋಂಟಕ್ಕೆ ಸಂಪದಮೂರರೂರ ಗೃಹಕ್ಕೆ ಪಂಕಜದ ಚೆಲ್ವೂರರೂರ ಗುಯ್ಯಲ್ಗೆ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೨೮೯) : ಊರಿಂ ಮೂಡ ಗುಯ್ಯಲ ತೋಂಟಂ ಗಟ್ಟಿಯ ಕೋಲಲು ಕಮ್ಮಂ ನೂಜ ಪದಿಮೂಜು (ಕಇಅ. ೭೯-೧೩-೨೮ ; ಸು. 1089) ; ಗುಯ್ಯಲನೆಯ್ದೆ ತೋಡುತಿರೆ ನೀರನ(ನು)ಗುಟ್ಟಿರೆ ವಿನಾಯ ಕಾಲುಮಂ ಕೆಯ್ಯುಮನೊತ್ತಿ ಕಚರ್ಚತಿರೆ (ಜಟ್ಟಮ. ೧-೪೬). ೨. ಕೊಳದ ನೀರಿನಿಂದ ಸಾಗುವಳಿ ಮಾಡುವ ಗದ್ದೆ : ಮಾಳಿರಾಸಿಗನು ಮೊ×ಜೀಯರ ಮುಟ್ಟಿ ೧ ಗುಯ್ಯಲಂ ೩ ಮತ್ತ ಕೆಯ್ಯುಮಂ ಬಿಟ್ಟರ್ (ಎಕ. XI, ಮೊಳಕಾ. ೨೭-೭ ; 962) ; ಎಪ್ಪತ್ತ್ರಜ ಬಳಿಯ ಎಡಿಯೂರ ಗುಯ್ಯಲೊಂದು (ಎಕ. XI, ಮೊಳಕಾ. ೪೦-೫ : 987) ; ತಂಮಡಿಯಪಳ್ಳಿಯ ಎರೆಯ ಗುಯ್ಯಲ ತನ್ನ ಎರಡು ಭಾಗವೂ

(ಎಕ. XII, ಶಿರಾ ೩೨-೧೯ ; 1277). **ಗುಯಲು :** ೨. ಗದ್ದೆ ಬೆದ್ದಲು ತೋಟ ತುಡಕೆ ಏತಲು ಅಯಲು ಗುಯಲು ಅಕ್ಷೀಣ ಆಗಾಮಿ ನಿಧಿ ನಿಕ್ಷೇಪ (ಎಕ. X. ಕೋಲಾರ. ೮೩-೪ ; 1417) ; ಗದೆ ಬೆದ್ದಲು ಗುಡೆ ಗುಯಲು ತೋಟ (ಎಕ. IX, ಬೆಂಗಳೂ. ೩೦-೧೮ ; 1544). **ಗುಯ್ಯಲು :** ೧. ಕೂಪ ಗುಯ್ಯಲು [ಪಾಠಾಂ. ಜಲವು] ಗೂಡೆ ಕೈಯಾತ ಕಪಿಲೆಯಿಂ ಪೋಪುದನೇನ ವರ್ಣಿಸುವೆ (ಅಬ್ಬಲೂ. ೩-೫೫). ೨. ೧೫ ಗುಯ್ಯಲುಗಳಲು ಒಂದೊಂದು ಗುಡಲು ದೇವಗೊಳಗ ದಂಮುಗೊಳಗ ಮಾಡಿಕೊಟದು (ಮ್ಯಆರಿ. ೧೯೩೮, ೯೨-೪೪ ; 1259).

ಗುಯ್ಯಲೆತ್ತು=ಕೊಳದಿಂದ ನೀರೆತ್ತು : ಅಯ್ಯಯ್ಯೊ ಧ್ಯಾನದ ತುಯ್ಯಲುಂಡಾತ್ಮನೊಳುಯ್ಯಲನಾಡಿ ಸುಖಿಸದೆ ಗುಯ್ಯಲೆತ್ತುವರಂತೆ ಮೆಯ್ಯ ಹೋರಟೆಯೊಳು ಹುಯ್ಯಲನುಂಡೆ ನಾನೆಂದ (ಭರಚ. ೭೬-೨೬).

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ಮಲ. ತುಳು. ಕಯು ; ತೆಲು. ಗ್ರೊಯ್ಯಿ?]

ಗುಯ್ಯಲು ‘ ಗುಯ್ಯಲ್ ’ ನೋ.

ಗುರ್ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣಶಬ್ದ : ‘ ನಾನು ’ ಎಂದವನ ಮೇಲೆ ‘ ಗುರ್ ’ ಅನ್ನುವ ಶುನಕಸ್ವಭಾವ ಅವರಲ್ಲಿ ಮನೆ ಮಾಡಿತ್ತು (ನಾಡಿಗೇ. ೨).

ಗುರಕಾಯಿಸು ‘ ಗುರುಕಾಯಿಸು’ ನೋ.

ಗುರಕೆ ‘ ಗುಱುಕು ’ ನೋ.

ಗುರಗಿ ‘ ಗುರಿಕೆ$_1$ ’ ನೋ.

ಗುರಗಿಮಟ್ಟಿ (ನಾ). ಗುರಗಿ ಪೊದೆ ಬೆಳೆದಿರುವ ಭೂಮಿ : ಬಿದಿರ ಮೆಳೆ, ಕೆಂಜಿಗೆಉಡಿ, ಗುರಗಿಮಟ್ಟಿ, ಇವುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಹುಲಿಯನ್ನು ಹುಡುಕಬೇಕಾಗಿತ್ತು (ಪಂಜಪಂ. ೩೧).

[ಗುರಗಿ (<ಗುರಿಕೆ$_1$) + ಮಟ್ಟಿ]

ಗುರಣ$_1$ (ನಾ). ಸುತ್ತುವಿಕೆ ; ಭ್ರಮಣ : “ ಗುರಣ (ಘುರಣ)–ಘೂರ್ಣ (–ನ)=ಸುತ್ತುವಿಕೆ ” (ತದ್ಭಕೋ. ೫೦).

[< ಸಂ. ಘೂರ್ಣನ]

ಗುರಣ$_2$ (ನಾ) . ೧. ಕೈಗೊಳ್ಳುವುದು ; ಉದ್ಯೋಗ. ೨. ಶ್ರದ್ಧಾಪೂರ್ವಕವಾದ ಪ್ರಯತ್ನ ; ಶ್ರಮ. [ಸಂ.]

ಗುರಪನಾಯು (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಗುರಪನಾಯುಂ ಕೊಟು ಕಲ್ಲ ನೆಟಿಸಿದನ್ (ಎಕ. VIII, ಸಾಗರ. ೧೦೦-೧೫ ; 986 ?). [?]

ಗುರಮುಘಾತಕ, ಗುರುಂಘಾತಕ (ನಾ). ೧. ಯಾವ ಕೆಟ್ಟ ಕಾರ್ಯಕ್ಕೂ ಹೇಸದವನು ; ದುಷ್ಟ ; ನೀಚ : ಆ ಗುರಮುಘಾತಕನನ್ನು ನಂಬಜಾರದು (ರೂ ೧). **ಗುರುಂಘಾತಕ :** ೧. ಅವನೊಬ್ಬ ಗುರುಂಘಾತಕ (ರೂ೧). (ಗು). ೨. ದುಷ್ಟತನದ ; ಕೃತ್ರಿಮದ : ಸುಬ್ಬುಕೃಷ್ಣ ಗುರುಂಘಾತಕ ನಗೆ ನಗುತ್ತ . . . ಎಂದ (ರಾಗಿಣಿ. ೨೨೮).

[< ಕೊರಮ + ಘಾತಕ]

ಗುರವಡಿ, ಗೊರವಡಿ (ನಾ). ೧. ಗುರುಗಳ ಪಾದ. ೨. (ಆಲಂ) ಪೂಜ್ಯರಾದ ಗುರುಗಳು: ಶ್ರೀ ಪೆರುಮಾಳು ಗುರವಡಿಗಳಾ ಶಿಷ್ಯ ಧಣ್ಣೆಕುತ್ತಾರೆವಿ ಗುರವಿ (ಎಕ. II, ೬-೧ ;ಸು. 700) ; ಸಿಙ್ಗಣನ್ದಿ ಗುರವಡಿಗಳ್ನೋನ್ತು ಕಾಲಂ ಕೆಯ್ದಾರ್ (ಎಕ. II, ೩೨ ; ಸು. 700) ; ಶ್ರೀಕಾಲಾವಿಗ್ಗುರವಡಿಗಳ ಶಿಷ್ಯರ್ . . . ಕಲಾಪಕದ ಗುರವಡಿಗಳ್ (ಎಕ. II, ೩೩-೪ ; ಸು. 700). **ಗೊರವಡಿ :** ೨. ಶ್ರೀತೀರ್ತ್ಥದ ಗೊರವಡಿಗಳ್ (ಎಕ. II, ೫ ; ಸು. 700) ; ಶ್ರೀ ಉಳ್ಳಿಕ್ಕಲ್ಗೊರವಡಿಗಳ್ನೋನ್ತು (ಎಕ. II, ೬ ; ಸು. 700). ‘ತಮ್ಮಡಿ$_1$’ ಪರಾ. [< ಗುರು$_2$ + ಅಡಿ$_1$]

ಗುರಳಿ ‘ ಗುರುಳಿ ’ ನೋ.

ಗುರಾಣ ‘ ಗುರಾಣಿ ’ ನೋ.

ಗುರಾಣಿ, ಗುರಾಣ (ನಾ). ಅಡ್ಡಣ ; ಹರಿಗೆ ; ಢಾಲು : ಕರದಲ್ಲಿ ಪಿಡಿದ ಗುರಾಣಿ ಕೈಗತ್ತಿಯ ಗರುವ ಮನ್ನೆಯರ ಸಂದಣಿಯ ಪರಿವಿಡಿಯಿಂದಲಾ ದುರ್ಗ . . . ಭೀತಿಯನು ಪುಟ್ಟಿಸಿತು (ಕಂನವಿ. ೧೧-೪೨); ಒಬ್ಬರಿಗೊಬ್ಬರು ಗುರಾಣಿಗಳನ್ನು ಒಡ್ಡಿ ಕತ್ತಿಗಳಿಂದ ಕಾಳಗವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರು (ಕ್ವಾಭೀ. ೧೧೧); ಆನೆಗೆ ಅಲಂಕಾರಕ್ಕೆ . . . ೨ ಹಿತ್ತಾಳೆ ಗುರಾಣಿಗೆ ಚಿಂನದ ಮುಲಾಮಿನ ಗುಬ್ಬಿಳಿ ಸಹ (ಎಕ. XIV, ನಂಜನ. ೨೯೨-೧೪೨ ಪುಟ ; 1847). **ಗುರಾಣ:** ಜಗವೆಲ್ಲ ಧರ್ಮದೊಳಿದ್ದುದೆ ಆದರೆ ಕತ್ತಿ ಗುರಾಣಗಳೇಕೆ (ಇಂಚಾಪ. ೦೬೬-೧೬). [?]

ಗುರಿ$_1$ ‘ ಕುಱು$_2$ ’ ನೋ.

ಗುರಿ$_2$ (ನಾ).=ಗುರಿಕೆ$_1$: “ ಗುರಿಯೆನೆ ಗುರಿಕೆ ” (ಮಂಗರಾ. ೩೫-೧೪).

[ದೇ.॥ ತೆಲು. ಗುರಿ]

ಗುರಿಕಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ಗುರಿಯಿಡು ; ಲಕ್ಷ ವಿಡು : ಕಳ್ಳರೆಲ್ಲರೂ ತುಪಾಕಿಗಳನ್ನು ಕೈಯಲ್ಲಿ ಹಿಡಿದು ಒಂದೇ ಸಾರಿ ಎದ್ದು ಮಲಯಸಿಂಹ ವೀರಸಿಂಹರಿಗೆ ಗುರಿಕಟ್ಟಿದರು (ರಾಜಾಮ. ೨೬೦) ; ಬಾಣವನ್ನು ಹೆದೆಗೆ ಏರಿಸಿ, ಅದನ್ನು ಆನೆಯ ಹಣೆಗೆ ಗುರಿಕಟ್ಟಿ ಎಡಗೈಯಲ್ಲಿ ತುಯಿದುಬಿಟ್ಟನು (ಚಿತ್ರಪಾ. ೧೨). [ಗುರಿ$_1$ (< ಕುಱು$_2$) + ಕಟ್ಟು$_1$]

ಗುರಿಕಾರ ‘ ಗುಱಿಕಾಱ ’ ನೋ.

ಗುರಿಕಾರತನ (ನಾ). ಗುರಿಕಾರನ ಅಧಿಕಾರ ; ಯಾವುದಾದರೊಂದು ಶಾಖೆಯ ಮೇಲ್ವಿಚಾರಣೆಯ ಅಧಿಕಾರ : ನಿನ್ನ ಈವರಿನ ಸಮುಖದ ಒಳವಾಗಿಲ ಗುರಿಕಾರತನಗಳು ಸರ್ವಥಾ ತೃಪ್ತಿಕರವಾಗಿರಲಿಲ್ಲ (ಚಿಟ್ಟಿಅ. ೪೬-೬). [ಗುರಿಕಾರ (< ಗುಱಿಕಾಱ) + – ತನ]

ಗುರಿಕೆ$_1$, ಗುರಗಿ, ಗುರಿಗೆ, ಗುರುಗು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ, – ಪೊದೆ : “ ಗುರಿಯೆನೆ ಗುರಿಕೆ ” (ಮಂಗರಾ. ೩೫-೦೪). **ಗುರಗಿ :** ಕೆಲವು ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಗುರಗಿ, ಬಿದಿರು . . . ಮುಕ್ಕಡಕ ಮುಂತಾದ ಗಿಡ ಬಳ್ಳಿ ಪೊದೆಗಳಿದ್ದವು (ಪಂಜಪಂ. ೨) ; ಬಡುವನ್ನು ಕಾಡಿಗೆ ಎಳೆದುಕೊಂಡು ಹೋಗಿ, ಗುರಗಿಹಳುವಿನಲ್ಲಿ ಮುಚ್ಚಿಟ್ಟಿತು (ಮಲಮ. ೧೯೦). **ಗುರಿಗೆ :** ಗುರಿಗೆ, ಆಸನ, ಗೋಜೆ (ಮ್ಯಜಿಗಿ. ೧೪-೨೫೬) ; ಶ್ರೀಗಂಧ, ಗುರಿಗೆ, ಜಾಪಾಲ, ಕುಪ್ಪಿ (ನಮ್ಮನು. ೨೩೮). **ಗುರುಗು :** ಲಿಂಗಮೆಣಸು, ಗುರುಗು (ಮ್ಯಜಿಗಿ. ೨೦-೩೬೫). [ದೇ.॥ ತೆಲು. ಗುರಿಗಿ, ಗುರುಗು]

ಗುರಿಕೆ$_2$ (ನಾ). ಗುರಿಗಾರಿಕೆ : ನಿಮಗೆ ನಲ್ಮೆಯ ಗೊತ್ತು ನೀವೆ ನಲ್ಲರ ಸೊತ್ತು ನಿಮ್ಮ ಗುರಿಕೆಯ ಗತ್ತು ಬೇಕು ಈ ಹೊತ್ತು ! (ಕ್ರಾಂಚಧ್ವ. ೧೯). [ಗುರಿ$_1$ (<ಕುಱು$_2$) + – ಇಕೆ]

ಗುರಿಗಾರ ‘ ಗುಱಿಕಾಱ ’ ನೋ.

ಗುರಿಗುತ್ತು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮಕ್ಕಳಾಟ : ನೂರಾರು ಮಕ್ಕಳು . . . ನಲಿದಾಡುತಿರ್ದರು ವಿನೋದದಿಂ ಚಂಡಾಟ ಚಿನ್ನಾಣೆಯಂ ಹಿಡಿಗವಡೆ ಗುರಿಗುತ್ತು ಸೆಣಸಾಟ ತಮ್ಮೊಳಗೆ (ತುರಂಗ. ೧೧-೧).

[ಗುರಿ$_1$ (<ಕುಱು$_2$) + ಕುತ್ತು$_2$]

ಗುರಿಗೆ ‘ ಗುರಿಕೆ$_1$ ’ ನೋ.

ಗುರಿಗೈ (ಕ್ರಿ). ಗುರಿಮಾಡು : ಸುರಪಂ ನಿಜಶರಕಸುರರ ಗುರಿಗೈದಿರ್ಪಂ (ಶಾಕುಂತ. ೯೬-೧೬೦) ; ಇಂದ್ರನು . . . ವೃತ್ರನನ್ನು ಗುರಿಗೈದು . . . ವಜ್ರವನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸಿದನು (ನಡಪಾ. II, ೦೪೫೯).

[ಗುರಿ$_1$ (<ಕುಱು$_2$) + ಗೈ (<ಕೆಯ್$_1$)]

ಗುರಿತನ (ನಾ). = ಗುರಿಕಾರತನ: ಕೊಯಂಬುತ್ತೂರು ಆನೆಮಲೆ ಗುರಿತನ ಪಾರುಪತ್ಯ ಸುಂಕ ಪೊಂಮ್ಮು ದೇವಸ್ಥಾನ ಮೊದಲಾದ ಸಕಲಾಧಿಕಾರವು ನಡೆಯುತ್ತಾ ಯಿರುವಲ್ಲಿ (ಮ್ಯಆರಿ. ೧೯೩೫, ೨೮-೧೧ ; 1751) ; ಆ ಹುಡುಗಿಯ ಅನ್ತರ್ಗ್ಯಹಕ್ಕೆ ಅವನ ಗುರಿತನದ ಆ ನಿಡಿದಾದ ಇಟ್ಟಿ

ಗೋಲನ್ನುಯ್ಯುವುದಾಗದೆಂದೂ . . . ನೀನು ಎಚ್ಚರಿಸಲಿಲ್ಲವೆ ? (ಜಟ್ಯಆ. ೧೫-೧೬) ; ಸಾರಂಗಿ ವೆಂಕಟಗಿರ್ರೈಯ್ಯನೆಂಬ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನು ಹುಲಿಯೂರು ದುರ್ಗದ ಗುರಿತನ ಮಾಡುತ್ತಾ ಇದ್ದು (ಹೈದರ. ೧೦೦)

[ಗುರಿ$_1$ (<ಕುಱು$_2$) + – ತನ]

ಗುರಿತಪ್ಪು (ಕ್ರಿ). ಗುರಿಗೆ ಏಟು ಬೀಳದೆ ತಪ್ಪಿಹೋಗು ; ಲಕ್ಷ್ಯತಪ್ಪು : ಗುರಿತಪ್ಪುತೇರ್ವಡೆಯ ಕೆಂಡಕಣ್ಣಂದೊಳರಿ . . . ಮೇಲ್ವಾಯೆ (ಕಾಲೂರ. ೯೫-೧೮೮). [ಗುರಿ$_1$ (<ಕುಱು$_2$) + ತಪ್ಪು$_1$]

ಗುರಿತಾಕು (ಕ್ರಿ). ಗುರಿಮುಟ್ಟು ; ಗುರಿಯಿಟ್ಟ ಎಡೆಗೇ ಪೆಟ್ಟು ಬೀಳಂ : (ಕ). [ಗುರಿ$_1$ (<ಕುಱು$_2$) + ತಾಕು$_1$ (<ತಾಂಕು$_1$)]

ಗುರಿನೋಡು (ಕ್ರಿ). = ಗುರಿಯಿಡು: ಒಡನೆ ಅವನು ಗುರಿನೋಡಿ ಗುಂಡು ಹಾರಿಸಿದನು (ಕಾಲೂರ. ೬ ಕಥಾಸಾರ). [ಗುರಿ$_1$ (<ಕುಱು$_2$)+ನೋಡು]

ಗುರಿಪಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ಒಳಪಡಿಸು ; ಈಡುಮಾಡು : ಈ ವಿಷಯಗಳು ಒಮ್ಮೊಮ್ಮೆ ಆತನ ಕಿವಿಗೆ ಬಿದ್ದು ಆತನನ್ನು ಮರಣಾಂತಿಕವಾದ ವೇದನೆಗೆ ಗುರಿಪಡಿಸಿದ್ದುವು (ಚಿತಸ. ೧೦೭).

[ಗುರಿ$_1$ (<ಕುಱು$_2$) + ಪಡು$_1$ + –ಇಸು$_3$]

ಗುರಿಬಿಡು (ಕ್ರಿ). ಗುರಿಯಿಟ್ಟು ಹೊಡೆ: ಗಿರಿಗಳಿಂ ಬಂಡೆಗಂ ಮರಗಳಂ ಪೊತ್ತೆತ್ತಿ, ಬಾನ್ಗೇರಿ, ಗುರಿಬಿಡಲ್ ಸತ್ತುವು ರಥಾಶ್ವಗಳ್ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೭೪೩-೨೭). [ಗುರಿ$_1$ (<ಕುಱು$_2$) + ಬಿಡು$_1$]

ಗುರಿಮಾಡು ‘ ಗುಱುಮಾಡು ’ ನೋ.

ಗುರಿಮುಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ೧. ಹೋಗಬೇಕೆಂದಿರುವ ಸ್ಥಳವನ್ನು ತಲುಪು. ೨. ಸಾಧಿಸಬೇಕೆಂದಿರುವ ಧ್ಯೇಯವನ್ನು ಸಾಧಿಸು; ಕೃತಕೃತ್ಯನಾಗು : ಇಂದೊ ನಾಳೆಯೊ ಎಂದೊ ಒಂದು ದಿನ ಗುರಿಮುಟ್ಟಿ ಗೆಲುವೆ ನೀನು (ಪಾಂಚಜ. ೪೮-೨೦). [ಗುರಿ$_1$ (<ಕುಱು$_2$) + ಮುಟ್ಟು$_1$]

ಗುರಿಯರಿಲ್ (ನಾ). (ಕಣ್ಣಿಟ್ಟು) ನೋಡಬೇಕಾದ ನಕ್ಷತ್ರ ; ಮದುವೆ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ವಧೂವರರಿಗೆ ತೋರಿಸುವ ಅರುಂಧತೀನಕ್ಷತ್ರ : ವೇದವತಿವೆಸರ ಋಷಿಪತ್ನಿ ಪುಣ್ಯಸತಿ ತಾನಿರ್ದಳಯ್, ಪಾತಿವ್ರತ್ಯದೊಳವಳ್ ಮೂಜಗದ ಕಣ್ಗೆ ಗುರಿಯರಿಲಾಗೆ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೨೨೪-೩೬೭).

[ಗುರಿ$_1$ (<ಕುಱು$_2$) + ಅರಿಲ್ (<ಅಱಿಲ್$_1$)]

ಗುರಿಯಾಗು ‘ ಗುಱುಯಾಗು ’ ನೋ.

ಗುರಿಯಿಡು (ಕ್ರಿ). ಏಟು ಸರಿಯಾಗಿ ಬೀಳುವಂತೆ ನೋಡು ; ಲಕ್ಷ್ಯವಿಡು : ಅವಳು . . . ಕೊತವಾಲನ ಎದೆಗೆ ಗುರಿಯಿಟ್ಟು ಬೀಸಿದಳು (ಕೊತಕಾ. ೬೭). [ಗುರಿ$_1$ (<ಕುಱು$_2$) +ಇಡು$_1$]

ಗುರಿಯೆಳ್ಳು ‘ ಗುರೆಳ್ಳು ’ ನೋ.

ಗುರಿವೆರು (ಕ್ರಿ). ಗುರಿಯನ್ನು ಮುಟ್ಟು : ಮೆಚ್ಚಿದಂ ನೆರೆಯುವಂ ಗುರಿವೆತ್ತುದಂ (ಕಾಲೂರ. ೮೭-೧೬೯). [ಗುರಿ$_1$ (<ಕುಱು$_2$)+ಪೆರು (<ಪೆಱು$_1$)]

ಗುರಿಹಿಡಿ (ಕ್ರಿ).=ಗುರಿಯಿಡು : ಮತ್ತೊಬ್ಬನು ತನ್ನ ಕತ್ತಿಯನ್ನು ಗುರಿಹಿಡಿದು ನೋಡುತ್ತಿದ್ದನು (ರಾವಿಜ. ೧೧).

[ಗುರಿ$_1$ (<ಕುಱು$_2$) + ಹಿಡಿ$_1$ (<ಪಿಡಿ$_1$)]

ಗುರಿಹೊಡೆ (ಕ್ರಿ). ಲಕ್ಷ್ಯವನ್ನು ಭೇದಿಸು ; ಈಡನ್ನು ಹೊಡೆ : ಅವನು ಗುರಿಹೊಡೆಯುತ್ತಾನೆ ಅನ್ನುವ ಹಾಗೆ ಚಿತ್ರವನ್ನು ಬರೆಯಿರಿ (ಮುಂಬಯಿ. ೩-೪೯). [ಗುರಿ$_1$ (<ಕುಱು$_2$) + ಹೊಡೆ$_1$ (<ಪೊಡೆ$_1$)]

ಗುರು$_1$ ‘ ಗುಱು ’ ನೋ.

ಗುರು$_2$ (ಗು). ೧. ಭಾರವಾದ; ತೂಕವುಳ್ಳ. ೨. ದೊಡ್ಡ ; ಅತಿಶಯವಾದ : ಜಲಮಂ ತಿರಸ್ಕರಿಸಿ ಪೊರಮಟ್ಟ ತಾವರೆಯೆರ್ದೆಗೆ ರವಿಯೆ ಗುರುವೈರಿ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೧೧೪-೬೫). ೩. ಮಹತ್ವವುಳ್ಳ ; ಬೆಲೆಯುಳ್ಳ; ಘನವಾದ. ‘ ಗುರುತ್ವ ’ ಪರಾ. (ನಾ). ೪. ಕಠಿನವಾದುದು ; ದುಸ್ಸಾಧ್ಯವಾದುದು : ಲಘುವೆಣಿಸಿ ಗುರುವಾಯ್ತಲಾ ಪಾಳಿದೆಲ್ಲಿಯ ಹದ್ದು ? (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೨೪೯-೫೭೦). ೫. ವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ಹೇಳಿಕೊಡುವವನು; ಉಪಾಧ್ಯಾಯಂ: ಕಲಿಸಿದಾತಂ ವರ್ಣಮಾತ್ರಂ ಗುರು(ಸೋಮೇಶ.೮); ಗುರುಶಿಷ್ಯ ಸಂಬಂಧವಾದುದಕ್ಕೆ ಇದು ಚಿನ್ಹ (ಬಸವ. ೯೨೮); ಗುರುವಿನಂತೆ ಶಿಷ್ಯ ತಂದೆಯಂತೆ ಮಗ (ಗಾದೆ). ೬. ಮಂತ್ರೋಪದೇಶ ಮಾಡುವವನು; ದೀಕ್ಷೆಕೊಡುವವನು. ೭. ಧರ್ಮವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವವನು; ಅಧ್ಯಾತ್ಮವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ಉಪದೇಶಿಸುವವನು : ತತ್ವೋಪದೇಶವಂಗೈದು ಅಜ್ಞಾನವಂ ಪರಿಹರಿಸುವನೇ ಗುರುವೆಂದೆನ್ನಿಸಿಕೊಳ್ಳುವನು (ವಿವೇಕ. ೧೭) ; ಗುರುವಿನ ಗುಲಾಮನಾಗುವ ತನಕ ದೊರೆಯದಣ್ಣ ಮುಕುತಿ (ಪುರಂದ. ೩-೧೪೯ ಪಲ್ಲವಿ). ೮. ತಂದೆ : “ಗರ್ಭಾದಾನಾದಿ ಆದಿಶಬ್ದದಿಂದ . . . ಉಪನಯನಸಮಾವರ್ತನವಿವಾಹ ಸಂನ್ಯಾಸ ಎಂಬಿವನು ಮಾಡುವಾತನು ಗುರು ಎನಿಸುಗು” (ನಾಚಿರಾ. ೧೨೭) ; ನಿನ್ನೀ ಗುರು ನುಡಿದ ನುಡಿಗೊಡಂಬಡು (ಗದಾಯು. ೪-೨). ೯. ಧಾರ್ಮಿಕ ಸಂಸ್ಕಾರಗಳನ್ನು ಮಾಡಿಸುವವನು; ಪುರೋಹಿತ : ನಮಿಸಿ ತಂದೆಗೆ ಗುರುವಸಿಷ್ಠನ ಸುಮುಖತೆಯ ಹರಕೆಯನು ಕೈಕೊಂಡು (ತೊರರಾ. ೧-೯-೪೨). ೧೦. ಪೂಜ್ಯ; ಹಿರಿಯ: “ಗುರುವೆನಲ್ಕುಪಚಿತನೆನಲ್ ಪೂಜಿಪಡೆವವಂ” (ಮಂಗರಾ. ೭೨-೨೨) ; ಸುರರ್ಗೆ ಗುರು ವಜ್ರಿ ವಜ್ರಿಗೆ ಗುರುವಾನೆನಗಬ್ಜಗರ್ಭ ನೀಂ ಗುರು ನಿನಗಂ ಪರಮಗುರು ವಿಷ್ಣು (ಜಗವಿ. ೧-೩೩). ೧೧. ದೇವತೆಗಳ ಪುರೋಹಿತನಾದ ಬೃಹಸ್ಪತಿ. ೧೨. ದ್ರೋಣಾಚಾರ್ಯ : ಗುರುವಿಲ್ಲಾ ಕರ್ಣನಿಲ್ಲಾ ಗುರುವಿನ ಮಗನಿಲ್ಲಾ (ಪಂಪಭಾ. ೯-೫೫); ಗುರುವಿನ ನೆತ್ತರಂ ಕುಡಿವೆನಪ್ಪೊಡವಂ ದ್ವಿಜವಂಶಜಂ (ಗದಾಯು. ೪-೪೨). ‘ ಗುರುಸುತ ’ ಪರಾ. ೧೩. ಮಠಾಧಿಪತಿ : ಗುರುವಿಲ್ಲದ್ದು ಮಠವಲ್ಲ, ಹಿರಿಯರಿಲ್ಲದ್ದು ಮನೆಯಲ್ಲ (ಗಾದೆ). ೧೪. [ಜ್ಯೋತಿ] ನವಗ್ರಹಗಳಲ್ಲಿ ಐದನೆಯದಾದ ಬೃಹಸ್ಪತಿ ಗ್ರಹ : “ಆಂಗಿರಸನಮರಗುರು ವಾಕ್ಪತಿ ಗುರು ಬೃಹಸ್ಪತಿ ಧಿಷಣನೆನಲು ಜೀವಂ” (ಮಂಗರಾ. ೧೧-೭) ; ಜನನಕಾಲದಲ್ಲಿ ಗುರು ಲಗ್ನದಲ್ಲಿದ್ದರೆ ಜಾತಕನು ವಿದ್ವಾಂಸನೂ . . . ಒಂಬತ್ತನೆಯ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿದ್ದರೆ ದೀಕ್ಷಿತನೂ ಆಗುತ್ತಾನೆ (ಜಾತತಿ. ೧೮-೧೧ ಟೀಕ) ; ಗುರುವೆ ಅತ್ಯಂತ ದೊಡ್ಡ ಗ್ರಹ (ಆಕಾಶ. ೨೦). ೧೫. [ಛಂದ] ಎರಡು ಮಾತ್ರೆಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ಅಕ್ಷರದ ಚಿಹ್ನೆ,–ಸಂಕೇತ(–): ಗುರು ಬಿಂತೆ ಕೊಂಕಿ ತೋರ್ಪುದು ಬರೆ ಮುಂತಣ ಸೈತನಪ್ಪ ಬರೆ ಲಘು (ಛಂದೋಂಬು. ೧-೩೩); ಕ್ರಮದೆ ಗುರುದೀರ್ಘಮೇಕಾರ ಮುಖ್ಯ ಸಂಧ್ಯಕ್ಷರಂಗಳವು (ಶಮದ. ೧೦) ; ದೀರ್ಘಸ್ವರ, ಪ್ಲುತಸ್ವರ, ಅನುಸ್ವಾರ ವಿಸರ್ಗಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಅಕ್ಷರ, ಸಂಯುಕ್ತಾಕ್ಷರಕ್ಕೆ ಹಿಂದಿರುವ ಅಕ್ಷರ–ಇವುಗಳಿಗೆ ಗುರುವೆಂತ(ಲೂ) ಸಂಜ್ಞೆ (ಕೈಬಿ. ೭೯). ‘ಗುರುತ್ವ’ ಪರಾ.

[ಸಂ.]

ಗುರುಋಣ (ನಾ). ಗುರುಗಳಿಗೆ ಒಪ್ಪಿಸಬೇಕಾದ ದಕ್ಷಿಣೆ : ಪಿತೃಋಣ, ಗುರುಋಣ, ದೇವಋಣ ಇತ್ಯಾದಿ ಎಲ್ಲ ಋಣದ ಭಾರವನ್ನು ನಿಮ್ಮೊಬ್ಬರ ತಲೆಯ ಮೇಲೆ ಹೊರಿಸಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ (ಹೊಸಕ್ಕಿ. ೨೫೨). [ಗುರು$_2$+ಋಣ]

ಗುರುಂಘಾತಕ ‘ ಗುರುಮಘಾತಕ ’ ನೋ.

ಗುರುಕಟಾಕ್ಷ (ನಾ). ಗುರುಗಳ ದಯಾದೃಷ್ಟಿ,–ಅನುಗ್ರಹ : ಶ್ರೀಗುರುಕಟಾಕ್ಷದಿಂದಲ್ಲದೆ ತಾರಕಬ್ರಹ್ಮವು ಆರಾರಿಗೂ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರವಾಗದಯ್ (ಅಖಂಡೇ. ೨೨೩-೬೫). [ಗುರು$_2$ + ಕಟಾಕ್ಷ]

ಗುರುಕರಜಾತ (ನಾ). ಗುರುಗಳಿಂದ ಉಪದೇಶವನ್ನು ಪಡೆದು [illegible] ದೀಕ್ಷೆಯನ್ನು ಕೈಕೊಂಡವನು : ಪೂರ್ವವಳಿದು ಪುನರ್ಜಾತರ ಮಾಡಿದೆವೆಂಬಿರಿ . . . ಪುನರ್ಜಾತನಾದ ಮತ್ತೆ ಪುನರಪಿ [illegible] ಗುರುಕರಜಾತರಾಗಬಾರದು [illegible]

ನಾದೆನಾಗಿ ಆಣವವುಲ ಪೋಯಿತ್ತಯ್ಯ ಎನಗೆ (ಅಜಂದೀ. ೮೨-೭೫).
[ಗುರು$_2$ + ಕರಜಾತ]

ಗುರುಕರುಣ (ನಾ). ಗುರುಗಳ ದಯೆ: ಪೂರ್ವಜನ್ಮ ನಿವೃತ್ತಿಯಾಗಿ ಗುರುಕರುಣ[ಪಾಠಾಂ. ಕಾರುಣ್ಯ]ವಿಡಿವಂಗೆ ಬಂಧನವೆಲ್ಲಿಯದೋ (ಬಸವ. ೮೭೦). [ಗುರು$_2$ + ಕರುಣ]

ಗುರುಕಾಣಿಕೆ (ನಾ). =ಗುರುದಕ್ಷಿಣೆ: ಈ ವೃತ್ತಿಗೆ ಸಲ್ಲುವ . . . ಏರು ಕಾಣಿಕೆ ನಾಮಕಾಣಿಕೆ ಗುರುಕಾಣಿಕೆ ಕಾಣಿಕೆ ಬೇಡಿಕೆ (ಹುಟ್ಟ್ಯಹ. ೩); ಗುರುಕಾಣಿಕೆಯನ್ನೊಪ್ಪಿಸದೆ, ನನ್ನ ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯವು ಕೊನೆಗಾಣದು (ಮಡಸ. ೬೪). [ಗುರು$_2$ + ಕಾಣಿಕೆ (<ಕಾಣ್ಕೆ)]

ಗುರುಕಾಯಿಸು, ಗುರಕಾಯಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಗುರುಗುಟ್ಟು; ಗುರು ಗುರೆನ್ನು: ನಾಯಿ ಗುರು ಕಾ ಯಿ ಸಿ ತು. ಸರಳಿತು, ಬಿಡುಗಡೆಗೆ ಹೆಣಗಾಡಿತು (ಬಳಜೀ. ೧೦೧). **ಗುರಕಾಯಿಸು:** ೨. ಕೋಪದಿಂದ ಕೂಗಾಡು; ರೇಗಾಡು; ಪ್ರತಿಭಟಿಸು: ಈ ವಾರ್ತೆಯನ್ನು ಕೇಳಿದ ಅವನು . . . ಗುರಕಾಯಿಸಿದನು (ವಿಕಾಸ. ೨೬).
[<ಗುರುಕು$_1$ + – ಇಸು$_3$]

ಗುರುಕಾರುಣ್ಯ (ನಾ).=ಗುರುಕರುಣ: ಗುರುಕಾರುಣ್ಯವ ಪಡೆದ ಭಕ್ತನು ಹಿಂದಣ ಪೂರ್ವಾಶ್ರಯವ ಬೆರಸಿದರೆ ಗುರುದ್ರೋಹ (ಬಸವ. ೭೬೭): ಹೊನ್ನಮ್ಮ . . . ಗುರುಕಾರುಣ್ಯದಿಂದ ವಿದ್ಯಾಪ್ರಸಾದವನ್ನು ಪಡೆದವಳು (ಕರ್ಣಾಕ. ೧೯೩). [ಗುರು$_2$ + ಕಾರುಣ್ಯ]

ಗುರುಕಿಡು ‘ ಗುಜುಕಿಡು ’ ನೋ.

ಗುರುಕು$_1$ (ಕ್ರಿ).ಗುರ್ರೆನ್ನು; ಗುರುಗುಟ್ಟು: ಘಾಟಿಯಲ್ಲಿ ಒಮ್ಮೆ ಹುಲಿರಾಯ ಗುರುಕಿದ (ಕಂಬಹು. ೧೪). [<ಗುಜುಕು]

ಗುರುಕು$_2$ ‘ ಗುಜುಕು ’ ನೋ.

ಗುರುಕುಚ (ನಾ). ದೊಡ್ಡಮೊಲೆ: ಗುರುಕುಚಕುಂಭದ್ವಯತಟಕರಜ ಪದಾವನತುಗ್ರಪಲ್ಲವಮನೆ ಮುಕರುಹದಳಯುಗಳವಂಗಜಕರೇಣುವೋಲ್ ಕಮಲಮುಡದಿಂ ಪೊಜಿಮಟ್ಟಳ್ (ಲೀಲಾವ. ೧೪-೬).
[ಗುರು$_2$ + ಕುಚ]

ಗುರುಕುಚೆ (ನಾ). ದೊಡ್ಡ ಮೊಲೆಗಳುಳ್ಳವಳು: ಎಸೆಗುಂ ಕಾಂಚಿ ಜಘನ ದೊಳ್ಗುರುಕುಚೆಯಾ (ಶಾದಂಪೂ. ೪೭); ಗುರುಕುಚೆ ಗೋಪಿ ಬಂದು . . . ನಿಜೇಶ್ವರಂಗಜ್ಜಿ ಮಾಡಿಸಿದಳ್ ಬಹುಶಾಂತಿಕರ್ಮಮಂ (ಜಗವಿ. ೩-೩೧); ಗುರುಕುಚೆ ಮಲ್ಲಣೆಯುಂಡೊಳ್ವರಿವಣಮಂ ಕರ್ಚಿ ಸೂಸಿ ದೆಂಜಲನೀರ್ತದ್ವರಕವಿಮಲ್ಲಣನಂಗಮನಿರದಂಟಲ್ ಬೆರ್ಚುತಾಗ ಮಲ್ಲಣ ಯೊಂದಂ (ಉದ್ಭಟ. ೧೩-೫೭).
[ಸಂ. ಗುರುಕುಚಾ (ಗುರು + ಕುಚ + –)]

ಗುರುಕುಲ (ನಾ). ೧. ಗುರುಗಳ ಮನೆ; ಉಪಾಧ್ಯಾಯರ ವಸತಿ. ‘ ಗುರುಕುಲವಾಸ ’ ಪರಾ. ೨. ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸ ಕೇಂದ್ರ; ಶಿಕ್ಷಣ ಕೇಂದ್ರ: ಗುರುಕುಲಮಂ ಬೆಳಗುವ ಭಾಸುರದೀಪಂ ಚರಿತಮೆಂಬುದಂ ಪೇಟಿವೆ ಬಂಧುರಪಾತ್ರ ಸ್ನೇಹಗುಣೋತ್ಕರವೆಂಬಿಪ್ರ ಮಾಘನಂದಿ ಭಟ್ಟಾರಕರಾ (ಚಂದ್ರಪು. ೧-೩೭); ಆ ಗುರುಕುಲದಲ್ಲಿ ಗೆಡ್ಡೆಗೆಣಸು ತಿಂದು ಶರೀರ ಶೋಧಿಸಿ ಅವನು ಯಾವ ವಿದ್ಯೆಯನ್ನೂ ಗಳಿಸಬೇಕಾಗಿಲ್ಲ (ಹೇಮಳಿ. ೧೧); ಸಾಮಾನ್ಯರಿಗೆ, ಅಶಿಕ್ಷಿತರಿಗೆ . . . ಲೋಕಚರಿತದ ಜ್ಞಾನ ವನ್ನು ಕೊಡುವ ಗುರುಕುಲವಾಗಿದೆ ರಂಗಭೂಮಿ (ಭಾರದ. ೫೭೦). ೩. (ಅತ್ರಿಮಹಾಮಂದಿರೇ ಮೊದಲಾದ) ಹಿರಿಯರ ಮನೆ: ಕುಸುಮ ಫಲಾನ್ವಿತ ಕೊಳೆಗೊಂಡ ಸೀರೆಯುಂ ಪೊಸೆದು ವಸ್ತ್ರಮುಂ ಧನಮನಪೇಕ್ಷಿಸಿ ಗುರುಕುಲಕ್ಕೆ ಮನಸಂತಸದಿಂ ಸ್ತೋಪಳ್ (ಜಾತಕ. ೦೯-೦೭).
[ಗುರು$_2$ + ಕುಲ]

ಗುರುಕುಲವಾಸ (ನಾ). ಗುರುಕುಲದಲ್ಲಿ ವಾಸಮಾಡುವಿಕೆ; ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸ: ನಾನು ಹತ್ತು ವರ್ಷ ಗುರುಕುಲವಾಸ ಮಾಡಿದ್ದೇನೆ (ರೂಢಿ).
[ಗುರುಕುಲ + ವಾಸ$_2$]

ಗುರುಕುಲವಾಸಿ (ನಾ). ಗುರುಕುಲದಲ್ಲಿ ವಾಸಮಾಡುವವನು; ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿ: ಛಾತ್ರಃ, ಅಂತೇವಾಸೀ, ಶಿಷ್ಯಃ – ೩ ಶಿಷ್ಯನ ಹೆಸರು . . . ಗುರುವಿನ ಆಜ್ಞೆಗೆ ಬದ್ಧನಾಗಿ ಸೇವೆ ಮಾಡುವವನು, ಗುರುಕುಲ ವಾಸಿ " (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೮೭). [ಸಂ. ಗುರುಕುಲವಾಸಿನ್]

ಗುರುಕೆ ‘ ಗುಜುಕು ’ ನೋ.

ಗುರುಕ್ರಮ (ನಾ). ೧. ಗುರುಗಳ ಪರಂಪರೆ. ೨. ಗುರುಪರಂಪರೆ ಯಿಂದ ಬಂದ ಉಪದೇಶ,–ಸಂಪ್ರದಾಯ: "ಆಮ್ನಾಯಃ, ಸಂಪ್ರದಾಯಃ, ಪಾರಂಪರ್ಯಂ, ಗುರುಕ್ರಮಃ–ಈ ೪ ಎಡೆವಟಿಯದ ಗುರೂಪದೇಶಂ" (ಹಲಾಯು. ೬೭-೨೪೮). [ಗುರು$_2$ + ಕ್ರಮ]

ಗುರುಗಂಜಿ ‘ ಗುರುಗುಂಜಿ ’ ನೋ.

ಗುರುಗಂಜಿಗಣ್ಣ (ನಾ). ಗುರುಗಂಜಿಯಂತೆ ಕಣ್ಣುಗಳುಳ್ಳವನು; ಒಂದು ಕ್ಷುದ್ರದೇವತೆ: ಬೇಲಿಯಲಿ(ಲ್ಲಿ)ರ್ಪನ ಬೆಕ್ಕುಳುವಾಲನ ಮುಚ್ಚಕ್ಕಿವಲ್ಲನ ಗುರುಗಂಜಿಗಣ್ಣನ ನೀ ಕಟ್ಟಿದ ಕಟ್ಟನಾ (ನವಾ) ಬಂದು ಪೋದಲ್ಲಿ ಕಲಿಕಲ್ಲ ವಿಷವಿದ್ದಡೆ ಭಿಲ್ಲಾದೇವಿಯಾಣೆ (ಐಮುದ. ೦೩-೫ ವ).
[ಗುರುಗಂಜಿ (<ಗುರುಗುಂಜಿ) + ಕಣ್ + – ಅ$_7$]

ಗುರುಗಡೆ (ನಾ). ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಹಕ್ಕಿ: ಕಾಡಗೌಜಲು ಕರಿಯ ಲಾವುಗೆ ಚಿಟ್ರಿಪಕ್ಕಿಯು ಚಿರತೆ ಗುರುಗಡೆ . . . ಪರಿವ ಗೀಜಗ ಮರದವು (ಗೋಪಾಡು. ೨೪ ಪುಟ). [?]

ಗುರುಗಾತ್ರ (ನಾ). ದೊಡ್ಡದಾಗಿರುವಿಕೆ; ದೊಡ್ಡ ಆಕಾರವುಳ್ಳುದು: ಕಂಡರು . . . ಮತ್ತಂತೆ ಗುರುಗಾತ್ರದೊಂದೆರಳ್ ಮೂರ್ ನಾಲ್ಕು ಐದಾರು ಗರಿಗಳಂ! (ಶ್ರೀರಾಮಾ.೨೫೭-೭೬೯). [ಗುರು$_2$ + ಗಾತ್ರ]

ಗುರುಗು ‘ ಗುರಿಕೆ$_1$ ’ ನೋ.

ಗುರುಗುಂಜಿ, ಗುನಿಗುಂಜಿ, ಗುರುಗಂಜಿ, ಗುರುಗುಂಜೆ, ಗುಲಗಂಜಿ, ಗುಲಗಂಜೆ, ಗುಲಗುಂಜಿ, ಗುಲಗುಂಜೆ, ಗುಲಿಗಂಜಿ, ಗುಲುಗಂಜಿ, ಗುಲುಗುಂಜಿ, ಗುಳ್ಳಗಂಜಿ(ನಾ).ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ ಮತ್ತು ಅರ್ಧ ಕಪ್ಪಾಗಿಯೂ, ಅರ್ಧ ಕೆಂಪಾಗಿಯೂ ಇರುವ ಅದರ ಬೀಜ; ಗುಂಜಿ: "ಕೃಷ್ಣಲಾ, ಗುಂಜಾ – ಈ ೨ ಗುರುಗುಂಜಿ" (ಹಲಾಯು. ೩೪-೫೦); ಪೊನ್ನ ಬಣ್ಣದ ಮೆಯ್ನವಿರುಂ ಗುರುಗುಂಜಿಯ ಬಣ್ಣದಂತಿರ್ಪ ಕಣ್ಣುಂ (ಪಂಚತಂ. ೩೦೪-೧); ತಳಿರ್ಗಳ ಸೀರೆಯುಟ್ಟು ಗುರುಗುಂಜಿಯ ಹಾರಮ ನಾಂತು . . . ತಳಿಸಿದರ್ ವನದಲ್ಲಿ ಪುಳಿಂದಕಾಂತೆಯರ್ (೧೦ಕ. ೧-೧೨೩); ಗುರುಗುಂಜಿಯ ದಂಡೆ ಮಂಡೆಯೊಳ್ (ಶಬಶಂ. ೩-೨೭). **ಗುನಿಗುಂಜಿ:** ‘ ನಲ್ಗುನಿಗುಂಜಿ ’ ಪರಾ. **ಗುರುಗಂಜಿ:** ಗುರುಗಂಜಿಯಿಂ ಸಮೆದ ದಂಡೆ ಮಂಡೆಯೊಳೊಪ್ಪೆ (ಬಸರ. ೯-೯೯). **ಗುರುಗುಂಜೆ:** ಗುರುಗುಂಜೆ ಪುನರ್ನವಿ ಪದ್ಮಪತ್ರವೆಂಬಿನಿತುಮನಿಕ್ಕಿ (ಲೋಕೋಪ. ೮-೩೦); ನಸೆಯೊಳಂ ಮುಗುಳೊಳಂ ಗುರುಗುಂಜೆಯೊಳ ಮೊಡಂಬಡೆ ಮಾಡಿದಾಭರಣಂಗಳಂ ತೊಟ್ಟು (ಬಂಪರಿ. ೨-೪೦ ವ). **ಗುಲಗಂಜಿ:** ಗುಲಗಂಜಿಯ ಗುಡ್ಡೆಯಲ್ಲಿ ಬೆಂಕಿಯೆಂಬ ಜ್ಞಾನಂ ಬಂದರೆ ಬೆಂಕಿಯಾಗಿ ಗುಲಗಂಜಿ ಗುಡ್ಡೆ ಯಡಬಲಮಂ ಸುಡಲಿಲ್ಲ (ಅರಸಾ. ೨೨೧-೫); ಒಂದುಸೇರು ಮಾಂಸಕ್ಕಿಂತ ಸಣ್ಣ ಗುಲಗಂಜಿಯ ತೂಕ ವಾದರೂ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಕೊಯ್ಯಕೂಡದು (ಕವಿಕ. ೦೯). **ಗುಲಗಂಜೆ:** ರಂಜಿಸುವ ಸುಕೃತಫಲ ಗುಲಗಂಜೆ ತೂಕ ಮಾಡಲಿಲ್ಲ (ಮೋಕ್ಷದೀ. ೪೯-೧). **ಗುಲಗುಂಜಿ:** ಆಹಾಢೀಬೇರು, ಕೊಮ್ಮೆಬೇರು, ನೆಗ್ಗಿಲು, ಗುಲಗುಂಜಿ ಬೇರು . . . ಹುರಳಿಕಟ್ಟಿನಲ್ಲರೆದು ಕೊಟ್ಟರೆ ಅಶ್ಮರೀರೋಗ, ಮೂತ್ರ

ಕೃಚ್ಛ್ರ, ಬಹುಮೂತ್ರ ಇವು ಮಾಣುವುವು (ಸಕವೈ. ಪರಿ. ೪೯೬).

ಗುಲಗುಂಜಿ : (ಕ). **ಗುಲಿಗಂಜಿ :** " ಕಾಕಚಿಂಚೀ, ಗುಂಜಾ, ಕೃಷ್ಣಲಾ – ೩ ಮಣಿಗಳ ಗುಲಿ[ಪಾಠಾಂ. ಳಿ]ಗಂಜೀ ಬಳ್ಳಿ " (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೧೮).

ಗುಲುಗಂಜಿ : ಹೊಳೆವಂಥ ರನ್ನದ ತೊಟ್ಟಿಲ ಮೇಲೆ ಥಳಥಳಿಸುವ ಗುಲುಗಂಜಿ[ಪಾಠಾಂ. ಗುರುಗುಂಜಿ]ಯ ಮಾಲೆ (ಪುರಂದ. ೧-೨೨೮-೨).

ಗುಲುಗುಂಜಿ : ಗುರು(ಲು)ಗುಂಜಿಯ ದಂಡೆಯ ಕಟ್ಟಿ ತುತ್ತುರುತುರು ಎಂಬ ಕೊಳಲ ಬಾಜಿಸುತ್ತ (ಸರ್ವವ. ೮೭-೪೮೪) ; ರಂಗು ತರಂಗತಾರಾ ಮಾರ್ಗ ಗುಜ್ಜರಿ ಸಿಂಗಳ ಗುಲುಗುಂಜಿ ಮಡಿಯು (ಅಮುಸಾಂ. ೪-೧೨).

ಗುಳ್ಳಗಂಜಿ : ಗುಳ್ಳಗಂಜಿ ತೊಡವ ತೊಟ್ಟು ಹಾವಸೆಯಾ ಉಡುಪನುಟ್ಟು (ನಾದಲೀ. ೨೫-೪).

[ದೇ.॥ ತುಳು. ಗುರುಕುಂಜಿ, ಗುರುಗುಂಜಿ, ಗುರ್ಗುಂಜಿ, ಗುರ್ಗೊಂಜಿ : ತೆಲು. ಗುರಿಗಿಂಜ, ಗುರುಗಿಂಜ]

ಗುರುಗುಂಜಿ ' ಗುರುಗುಂಜಿ ' ನೋ.

ಗುರುಗುಟ್ಟು ' ಗುಱುಗುಟ್ಟು ' ನೋ.

ಗುರುಗುಮ್ಮನೆ ' ಗುಱುಗುಮ್ಮನೆ ' ನೋ.

ಗುರುಗುರಿಸು ' ಗುಱುಗುಱುಸು ' ನೋ.

ಗುರುಗುಲು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ ; ಹಣ್ಣಿಗಿಡ : ಶ್ರೀಹಸ್ತಿಸೀ ಭೂರುಂಡೀ – ೨ ಹಣ್ಣೀಗಿಡದ ಪೆಸರುಗಳು. ಗುರುಗುಲಗಿಡ (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೦೨). 'ಗುರಿಕೆ$_1$' ಪರಾ. [←ತೆಲು. ಗುರುಗು]

ಗುರುಗೇಹಿನಿ (ನಾ). ಗುರುವಿನ ಹೆಂಡತಿ,–ಪತ್ನಿ : ಗುರುಗೇಹಿನಿಯು ಕಟ್ಟಿಗೆ ತರಲು ಕಳುಹಿದರಿರ್ವರನು (ಸುದಾಮ. ೪-೨೦).

[ಗುರು$_2$ + ಗೇಹಿನಿ]

ಗುರುಚರ (ನಾ). ಗುರುಗಳ ಕಾಲು.–ಪಾದ : ಗುರುಜಂಗಮದ ಪಾದೋದಕವ ಲಿಂಗಕ್ಕೆ ಮಜ್ಜನವ ಮಾಡುವಲ್ಲಿ ಆ ಲಿಂಗ ಮೊದಲೋ ಗುರುಚರ ಮೊದಲೋ ಅನಾದಿಬೀಜ ಲಿಂಗ ಆದಿಬೀಜ ಗುರುಚರ (ಮೋಳಿಮಾ. ೧೫೬-೫೮೮) ; ಗುರುಚರಭಕ್ತಿತತ್ಪರನುಪಾತ್ತವಿಭೂತಿ ಶಿವಾಕ್ಷಮಾಲಿಕಾಭರಣನಜೇಯನಂಗಗುಣವರ್ಜಿತಂ (ವೃಷವಿ. ೧೨-೪೮).

[ಗುರು$_2$ + ಚರ]

ಗುರುಚಿಹ್ನೆ (ನಾ). [ಛಂದ] ಗುರುವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಅಡ್ಡಗೀಟು (–): ಯುರೋಪಿಯನರು ಗುರುಚಿಹ್ನೆಯಾಗಿ ಅಡ್ಡಗೆರೆಯನ್ನೂ (–) . . . ಮೇಲೆ ಕಾಣಿಸಿದ ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ (ಸಂಶೋಧ. ೯೮). [ಗುರು$_2$ + ಚಿಹ್ನೆ]

ಗುರುಜನ (ನಾ). ಪೂಜ್ಯರಾದವರು ; ಹಿರಿಯರು : ಗುರುಜನವಿನಾಯದೆಯುಂ ಮುನ್ನೆರೆವಾತನನೆ[ಯ್ದಿಯ್ದೆಯ]ಪ್ಪೊಡೆ ದೋಷಂ ಪರಿಭಾವಿಸಲ್ ಎನಗಿನ್ನಿದಪರಿಹಾರ್ಯಮೆನಿಪ್ಪುದೊಂದು ಮರಣಂ ಶರಣಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೮೭೫) ; ಗುರುಜನಮುಮಾಪ್ತಜನಮುಂ . . . ತಿಂತಿಣಿಯಾಗಿರೆ ಸಭೆ ಪೋಲ್ತತ್ತು ರತ್ನಮೇಳಾಪಕಮಂ (ಪಂಪಾಮಾ. ೬-೭೫) ; ಗುರುಜನಕಂ ಕವೀಂದ್ರುಜನಕಂ . . . ಒಲ್ದುದನಿತ್ರಭಿರಕ್ಷಿಪರ್ತಿಯಿಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೧-೭೫) ; ಗುರುವಸಿಷ್ಠಂವೆರಸಿ ಪುರಜನರ್, ಪರಿಜನರ್, ಗುರುಜನರ್ . . . ಬಂದರಲ್ಲಿಗೆ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೧೬೮-೪೩೬). [ಗುರು$_2$ + ಜನ]

ಗುರುತನ (ನಾ). ಹಿರಿಮೆ ; ಗುರುತ್ವ : ಅವನ ಗುರುತನವೇನು ವಿಪ್ರಾಧಮನಲಾ ಶಸ್ತ್ರೋಪಜೀವನನಿವನು ಋಷಿಯೇ (ಕುಮಾವ್ಯದ್ರೋ. ೧೯-೨೩). [ಗುರು$_2$ + – ತನ]

ಗುರುತಪ್ಪುಗ (ನಾ). ಗುರುಹಿರಿಯರಿಗೆ ತಪ್ಪುವವನು; ಗುರುದ್ರೋಹಿ : ಗುರುಶುಶ್ರೂಷೆಯನುಳಿಯಲ್ ಗುರುತಪ್ಪುಗರಪ್ಪುದಿದು ಮೆ ತಪ್ಪದ ಮೋಘಂ (ಹಾಲಾಸ್ಯ. ೦-೨-೧೬). [ಗುರು$_2$ + ತಪ್ಪುಗ]

ಗುರುತರ (ಗು). ಬಹಳ ಹಿರಿದಾದ ; ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಗೌರವಕ್ಕೆ ಪಾತ್ರವಾದ ; ಮಹತ್ತರವಾದ : ಈ ವ್ರತಗಣ[ಮಣ]ಮಾದೊಡಣುವ್ರತಮಾ ಶ್ರಾವಕಂಗೆ ಗುರುತರ ವಿಧಿಯಿಂ ಪ್ರವ್ರಜಿತದೆ ಸಿಲೆ (ಶಾಂತಿಪು. ೬-೬) ; ಗುರುತರೋನ್ನತವಾಗೆಸೆವ ಸಿರಿಗಿರಿಯ ಪಡುವಣ [illegible] ಧರೆಯಲಿ (ಬಸಪು. ೨-೪೫) ; ಗುರುತರಕಾರ್ಯದೊಳಪಯಶ ಸಹ ಜಂದವಪ್ಪುದು ಮಹಿಮಾವಂತರಿಗೆ (ಇಂಜಾಷ. ೭೦-೩೬). [ಸಂ.]

ಗುರುತಲ್ಪ (ನಾ). ೧. ಗುರುವಿನ ಹಾಸುಗೆ. ೨. ಗುರುವಿನ [illegible] ' ಗುರುತಲ್ಪಗಮನ ' ಪರಾ. [ಗುರು$_2$ + ತಲ್ಪ]

ಗುರುತಲ್ಪಗ (ನಾ). ಗುರುವಿನ ಹೆಂಡತಿಯೊಂದಿಗೆ ಬೆರೆಯುವನು : ನೆರೆ ಹೊಲ್ಲ ದುರಾಚಾರಿಗಳ ನೆರೆ ಹೊಲ್ಲ ಜಾರಚೋರಕರ . . . ನೆರೆ ಹೊಲ್ಲ ಗುರುತಲ್ಪಕ [ಗ]ರ (ಅಖಂಡೇ. ೧೨೮-೯೨). [ಸಂ.]

ಗುರುತಲ್ಪಗಮನ (ನಾ). ಗುರುವಿನ ಹೆಂಡತಿಯೊಂದಿಗೆ ಬೆರೆಯುವುದು. P ಪಂಚಮಹಾಪಾತಕಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಮತ್ತಮಾ ಪಾತಕ ಕೂಟಗಳೊಳು ಬ್ರಹ್ಮಹತ್ಯಾದಿವ್ಯೂಹ ಸುರಾಪಾನಾದಿವ್ಯೂಹ ಸ್ವರ್ಣಸ್ತೇಯಾದಿವ್ಯೂಹ ಗುರುತಲ್ಪಗಮನಾದಿವ್ಯೂಹ ತತ್ಸಂಯೋಗಿವ್ಯೂಹವೆಂಬೈದು ಮಹಾಪಾತಕವ್ಯೂಹಂಗಳಾಗಿರ್ಕುಂ (ವಿವೇಕ. ೧೮೪). [ಗುರುತಲ್ಪ+ಗಮನ$_2$]

ಗುರುತಿಡು (ಕ್ರಿ). ಲಕ್ಷಣವನ್ನು ತಿಳಿಸು ; ಗೊತ್ತಾಗುವಂತೆ ಒಂದರ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ತಿಳಿಸು : " ಲಕ್ಷಣೀಯಂ–ಗುರುತಿಡಲ್ಕತಕ್ಕುದು " (ಕಾಶಕ್ಕ. ೨೫೩). [ಗುರುತು (< ಗುಱುತು) + ಇಡು$_1$]

ಗುರುತಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಗೊತ್ತುಹಚ್ಚು ; ಗುರುತುಹಿಡಿ : ಅವನ ಕಣ್ಣುಗಳು ತೆರೆದಿದ್ದರೂ ದಾರಿಯುದ್ದಕ್ಕೂ ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ನಿಂತಿದ್ದ ಪೂರ್ವಪರಿಚಿತರನ್ನು ಗುರುತಿಸಲಾರದೆ ಹೋದವು (ರಾವಿಜ. ೧೦) ; ಇಂದಿಗೂ ಕೆಲವು ದ್ರಾವಿಡಭಾಷೆಗಳಲ್ಲಿ ಇವುಗಳ ಇರುವಿಕೆಯನ್ನು ಗುರುತಿಸಬಹುದಾಗಿದೆ (ದ್ರಾವಿವಿ. ೨೭೮). ೨. ಬರೆದಿಡು ; ಗುರುತುಹಾಕು : ಹಾಲಿನ ಲೆಕ್ಕವನ್ನು ಆಕೆ ಕ್ಯಾಲೆಂಡರಿನಲ್ಲಿ ಗುರುತಿಸಿದ್ದಳು (ರೂಢಿ).

ಗುರುತಿಸಿಕೊಳ್ಳು = ಬರೆದಿಟ್ಟುಕೊಳ್ಳು ; ಗುರುತುಹಾಕಿಕೊಳ್ಳು : ಬೋಧಿಸಿದ ಮುಖ್ಯಾಂಶಗಳನ್ನು ಗುರುತಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಈ ಪುಸ್ತಕಗಳೂ ಬೋಧನೆಗೆ ಫಲಪ್ರದವಾಗಿ ನೆರವಾಗಬಲ್ಲವು (ಶಿಕ್ಷದ. ೨೮೮) ; ಅದನ್ನು ಒಂದು ಪುಸ್ತಕದಲ್ಲಿ ಗುರುತಿಸಿಕೊಂಡು . . . ಕೊಂಡುಕೊಳ್ಳುವುದು ಒಳ್ಳೆಯದು (ಅಡುಸಾ. ೫೨). [ಗುರುತು (< ಗುಱುತು) + – ಇಸು$_3$]

ಗುರುತು ' ಗುಱುತು ' ನೋ.

ಗುರುತುಗ(ನಾ).ಗುರುತುಳ್ಳವನು : " ಅಂಕಕಃ, ಅಂಕವಾನ್, ಅಂಕೀ ಈ ೩ ಗುರುತುಗಂ" (ಕಾಶಕ್ಕ. ೨೮೯). [ಗುರುತು (< ಗುಱುತು) + – ಗ$_2$]

ಗುರುತುಚೀಟಿ (ನಾ). ೧. "ಬಡ್ಡಿ, ಮೊ. ನ್ನು ಪಡೆಯುವುದಕ್ಕೂ ರೈಲುಪ್ರಯಾಣ, ಮೊ.ಗಳಲ್ಲಿ ಹಣಕ್ಕೆ ಬದಲಾಗಿ ಕೊಡುವುದಕ್ಕೂ ಹರಿದುಕೊಡಬಹುದಾದ ಚಿಹ್ನಪತ್ರ" (Coupon. ಇಂಕನ್). ೨. ಮತದಾನ ಮೊದಲಾದ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಗುರುತಿಗಾಗಿ ಕೊಡುವ ಪತ್ರ: ನೀವು ಮತದಾನ ಕಟ್ಟೆಗೆ ಹೋಗುವುದಕ್ಕೆ ಮೊದಲು ಗುರುತುಚೀಟಿಯನ್ನು ಮರೆಯದೆ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಹೋಗಿ (ರೂಢಿ).

[ಗುರುತು (< ಗುಱುತು) + ಚೀಟಿ$_2$ (< ಚೀಟು$_2$)]

ಗುರುತುಪಟ್ಟಿ (ನಾ). ೧. ಯಾವುದಾದರೊಂದು ಸಂಘದ ಅಥವಾ ಅಧಿವೇಶನದ ಪ್ರತಿನಿಧಿತ್ವವೇ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ಸೂಚಿಸಲು [illegible] ಕೊಂಡು ಸಭೆಗೆ ಆಗಮಿಸಬೇಕಾಗಿ ವಿನಂತಿ [illegible] ೨. [illegible] ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ಬಳಸುವ ಒಂದು ಸಾಧನ : ಕಾಗದಗಳನ್ನು ಸ[illegible] ಒದಗಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಊಡುಹಲಗೆಯ ಮೇಲೆ ಇರುವ ಮುಂಭಾಗದ ಹಾಗ[illegible]

ಪಕ್ಕದ 'ಲೇ' ಅಥವಾ ಗುರುತುಪಟ್ಟಿಗಳನ್ನು ಸರಿಯಾದ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಭದ್ರಪಡಿಸಬೇಕು (ಮುದ್ರಕ. ೯೭). [ಗುರುತು (<ಗುಱುತು)+ಪಟ್ಟಿ$_{2}$]

ಗುರುತುಹಚ್ಚು (ಕ್ರಿ). ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳು; ಪತ್ತೆಹಚ್ಚು; ಕಂಡುಹಿಡಿ: ಅವರು ಜಗತ್ತಿಗಿತ್ತಿರುವ ಸಂದೇಶ, ತಾವು ನಡೆದು, ನುಡಿದು ತೋರಿಸಿರುವ ಆದರ್ಶಮಾರ್ಗವನ್ನು ಗುರುತುಹಚ್ಚುವುದು (ಜಗದಾ. ೪). [ಗುರುತು (<ಗುಱುತು) + ಹಚ್ಚು$_{1}$]

ಗುರುತುಹತ್ತು (ಕ್ರಿ). ಗುರುತುಸಿಕ್ಕು; ಗೊತ್ತಾಗು: ಕುಂತಿಗೆ ಈ ದಿವ್ಯಲಕ್ಷಣಯುಕ್ತನಾದ ಅಂಗರಾಜನು ತನ್ನ ಮಗನೆಂದು ಗುರುತುಹತ್ತಿ ಅವನಲ್ಲಿ ಒಳಗೇ ಪ್ರೀತಿ ಬೆಳೆಯಿತು (ವಚಘಾ. ೨೬). [ಗುರುತು (<ಗುಱುತು) + ಹತ್ತು$_{1}$ (<ಪತ್ತು$_{1}$)]

ಗುರುತುಹಲಗೆ (ನಾ). ಇದು ಇಂಥವರ ಮನೆ ಎಂದು ತಿಳಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಅಥವಾ ಇದು ಈ ಹೆಸರಿನ ಸಂಸ್ಥೆಯೆಂದು ತಿಳಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಮುಂಭಾಗದಲ್ಲಿ ತಗಲುಹಾಕಿರುವ ಹೆಸರು ಬರೆದಿರುವ ಹಲಗೆ; ನಾಮಫಲಕ: ಎಡಗಡೆಗೆ ಗುರುತುಹಲಗೆಯಿದ್ದ ಎರಡು ಮಹಡಿಯ ಸೌಧವೊಂದಿತ್ತು (ಪುನರು. ೧೮೨). [ಗುರುತು (< ಗುಱುತು) + ಹಲಗೆ (< ಪಲಗೆ)]

ಗುರುತುಹಿಡಿ (ಕ್ರಿ).=ಗುರುತಿಸು ೧: ಅವನನ್ನು ನಾವು ಗುರುತುಹಿಡಿಯಲಾರದಷ್ಟು ಅವನು ಬದಲಾಯಿಸಿದ್ದಾನೆ (ರೂಢಿ). [ಗುರುತು (<ಗುಱುತು) + ಹಿಡಿ$_{1}$ (< ಪಿಡಿ$_{1}$)]

ಗುರುತೆ (ನಾ). ಹಿರಿಮೆ; ದೊಡ್ಡಸ್ತಿಕೆ; ಗೌರವ. 'ಗುರುತೆವೆಱು' ಪರಾ. [ಸಂ. ಗುರುತಾ]

ಗುರುತೆವೆಱು (ಕ್ರಿ). ಹಿರಿಮೆಯನ್ನು ಹೊಂದು; ಗೌರವವನ್ನು ಪಡೆ: ಸಕಲ ಪ್ರಪಂಚತೆಯುಂ ಲಘುತರಂ ಮಾಡಿ ತಾಂ ಗುರುತೆವೆತ್ತುದಱಿಂ (ಎಕ. XV, ಹೊಳನ. ೧೧೨-೧೫; 1282). [ಗುರುತೆ + ಪೆಱು$_{1}$]

ಗುರುತ್ವ (ನಾ). ೧. ಭಾರವಾಗಿರುವಿಕೆ; ತೂಕವಾಗಿರುವಿಕೆ; ತೂಕ. ೨. ಗೌರವ; ಹಿರಿಮೆ; ದೊಡ್ಡತನ: ಆ ಪಂಚಮಿ ಭಯ, ಸ್ವೀಕಾರ . . . ಉದಯ, ಗುರುತ್ವವೆಂಬಿನಿತಱೊಳಂ ವರ್ತಿಸುಗುಂ (ಶಮದ. ೧೩೦ ವೃತ್ತಿ); ಇದರೊಳಗಿನ ಆತ್ಮವೀರದ ಕತೆ ದೇಶಾಚಾರ ಕಾಲಾಚಾರಗಳನ್ನು ಮೀರಿ . . . ಗುಣವನ್ನು ಹೊಂದಿ ಗುರುತ್ವವನ್ನು ಪಡೆದಿದೆ ವೀರಯೋ. VI, ಮುನ್ನುಡಿ); ಅದರ ವಸ್ತುವಿನಲ್ಲಿ ಸಣ್ಣಕಥೆಗೆ ಬೇಕಾದಷ್ಟು ಗುರುತ್ವ ಇಲ್ಲ ಎನಿಸುತ್ತದೆ (ಎಮುಕ. XVI, ಮುನ್ನುಡಿ). ೩. ಉಪಾಧ್ಯಾಯವೃತ್ತಿ; ಕಲಿಸುವಿಕೆ; ಶಿಕ್ಷಣ: ಅವರ ಗುರುತ್ವದಿಂದ ನನ್ನ ಮಗನು ವಿದ್ವಾಂಸನಾಗುತ್ತಾನೆಂಬುದರಲ್ಲಿ ನನಗೆ ಲೇಶಾಂಶವಾದರೂ ಸಂದೇಹವಿಲ್ಲ (ಹೇಗಾಳ್ಕ. ೪). ೪. [ಛಂದ] ಗುರು '⏑' ಎಂಬ ಚಿಹ್ನೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿದುದು; ಗುರುವಾಗಿರುವಿಕೆ: "ಕೊಂಕಿನೆ ಗುರುತ್ವಮಕ್ಕು" (ಕಬ್ಬಿಕ್ಕೆ. ೬೫). ☞ ಹಿಂದೆ ಗುರುವಿಗೆ '⏑' ಚಿಹ್ನೆಯನ್ನು ಬಳಸುತ್ತಿದ್ದರು. ೫. [ವಿಜ್ಞಾ] (ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿರುವ) ಆಕರ್ಷಣ ಶಕ್ತಿ. 'ಗುರುತ್ವಶಕ್ತಿ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಗುರುತ್ವಕೇಂದ್ರ (ನಾ). [ವಿಜ್ಞಾ] ಒಂದು ವಸ್ತುವಿನ ಭಾರದ ಪ್ರಯೋಗಬಿಂದು: [illegible] ಪ್ರಯೋಗಬಿಂದುವೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು (ಭೌತವಿ. ೪೬); ಆದರೆ ವಸ್ತುಗಳು ಸಮತೋಲದಲ್ಲಿ ನಿಲ್ಲಬೇಕಾದರೆ, ಅವುಗಳ ಗುರುತ್ವಕೇಂದ್ರವು (Centre of gravity) ಒಂದು ನಿಶ್ಚಿತಸ್ಥಳದಲ್ಲೇ ಇರಬೇಕು (ಬಾಲಪ್ರ. I, ೨೨೬). [ಗುರುತ್ವ + [illegible]]

ಗುರುತ್ವಮಧ್ಯ (ನಾ).=ಗುರು[illegible]

ಸಮಗ್ರಪದಾರ್ಥವು ಸಮನಾಗಿ ಎತ್ತಲ್ಪಡುತ್ತದೆ ಮತ್ತು ಆ ಸ್ಥಳದ ಸುತ್ತು ಯಾವತ್ತು ಕಣಗಳು ಸಮತೋಲವಾಗಿ ನಿಲ್ಲುತ್ತವೆ. ಇಂಥಾ ಸ್ಥಳಕ್ಕೆ ಗುರುತ್ವಮಧ್ಯವೆಂದು ಹೆಸರು (ಮುಂಬಯಿ. ೫-೫೨). [ಗುರುತ್ವ+ಮಧ್ಯ]

ಗುರುತ್ವವಡೆ (ಕ್ರಿ). ಹಿರಿಮೆಯನ್ನು ಹೊಂದು; ಹೆಮ್ಮೆಯನ್ನು ಪಡೆ: ಬಡ ರಾವಣನಿಂದ ಲಘುವಾದುದಿಲ್ಲ ಪೆರ್ಗಡೆಗೋಲಾದುದುಮಿಲ್ಲ ಮೃಡನ ಕಾರ್ಮುಕವಾದುದಿಲ್ಲೆಂದು ಗುರುತ್ವವಡೆದಿರ್ದುದಾ ಕುಳಿರ್ವೆಟ್ಟು (ಮೋಹತ. ೬-೪೬). [ಗುರುತ್ವ + ಪಡೆ$_{1}$]

ಗುರುತ್ವಶಕ್ತಿ (ನಾ). [ವಿಜ್ಞಾ] ವಸ್ತುಗಳನ್ನು ತನ್ನ ಕಡೆಗೆ ಎಳೆದುಕೊಳ್ಳುವ ಶಕ್ತಿ; ಗುರುತ್ವಾಕರ್ಷಣ ಶಕ್ತಿ: ಹೀಗೆ ಎಳೆಯುವ ಶಕ್ತಿಯು ಭೂಮಿಗಿರುವುದು. ಇದನ್ನು ಭೂಮಿಯ ಗುರುತ್ವಶಕ್ತಿಯೆನ್ನುತ್ತೇವೆ (ಬಾಲಪ್ರ. I, ೨೨೬); ಪರಮಾಣುಗಳಿಂದ ವಿದ್ಯುಚ್ಛಕ್ತಿ, ಕಾಂತಶಕ್ತಿ, ಗುರುತ್ವಶಕ್ತಿ ಮೊದಲಾದುವುಗಳುಂಟಾಗುವಂತೆ . . . ಜೀವಶಕ್ತಿ (Vital force)ಯೆಂಬ ಹೊಸ ಶಕ್ತಿಯುಂಟಾಗುತ್ತದೆ (ನಿಶಲು. ೨೩೪). [ಗುರುತ್ವ + ಶಕ್ತಿ]

ಗುರುತ್ವಾಕರ್ಷಣ (ನಾ). [ವಿಜ್ಞಾ] ಒಂದು ಪದಾರ್ಥವು ಮತ್ತೊಂದು ಪದಾರ್ಥವನ್ನು ತನ್ನ ಕಡೆಗೆ ಸೆಳೆಯುವಿಕೆ: ಸೃಷ್ಟಿಯೊಳಗಿನ ಯಾವತ್ತು ಸಣ್ಣ ದೊಡ್ಡ ಪದಾರ್ಥಗಳು ಎಷ್ಟೇ ಅಂತರದ ಮೇಲಿರಲಿ ಒಂದನ್ನೊಂದು ಎಳೆಯುತ್ತಿರುತ್ತವೆ. ಈ ಎಳತವೇ ಗುರುತ್ವಾಷರ್ಕಣವು (ಮುಂಬಯಿ. ೫-೪೨); ಗುರುತ್ವಾಕರ್ಷಣ ನಿಯಮವನ್ನು ನ್ಯೂಟನ್ ಕಂಡುಹಿಡಿದನು (ಭೂಹುಟ್ಟು. ೧೮). [ಗುರುತ್ವ + ಆಕರ್ಷಣ]

ಗುರುದಕ್ಷಿಣೆ (ನಾ). ಗುರುವಿಗೆ ಕೊಡುವ ದಕ್ಷಿಣೆ,-ಸಂಭಾವನೆ,-ಕಾಣಿಕೆ: ವಾಸುದೇವನೆ ಯೆನ್ನ ಗರ್ಭದಿ ಮುವ್ವರುದಿಸಿದರು ಆ ಸುತರು ತಾವಳಿದರವರನು ಲೇಸೆನಲು ತಂದೆನಗೆ ನೀ ವಿಶ್ವಾಸದಿಂದಲಿ ಯಿತ್ತಡದು ಗುರುದಕ್ಷಿಣೆಯು ತಮಗೆ (ತಿಮ್ಮಸ್ತ್ರೀ. ೧-೬೬); ಆದರೆ ನಾನಿನ್ನೂ ಗುರುದಕ್ಷಿಣೆಯನ್ನು ಸಲ್ಲಿಸಲಿಲ್ಲ (ಮಡಿಸ. ೬೪). [ಗುರು$_{2}$ + ದಕ್ಷಿಣೆ]

ಗುರುದೆ (ನಾ). ಗುದಿಗೆ; ದೊಣ್ಣೆ: ಹೊಱಪಜಾರದಿ ನಿಂದು ಚಂದ್ರಿಕಾವಿಪರಣವ ಯೆಱಕದಿಂ ಮಾಳ್ಪರ್ತಿಯೊಳು ಗುರುದೆಯ ಕತ್ತಿಯ ಕಂಕುಳೊಳಗೆಯೌಚಿಯರಮನೆಯನು ಪೊಱಮಟ್ಟು (ಜ್ಞಾನಚ. ೩೮-೯೨). [←ಮರಾ. ಗುರದಾ, ಗುಡದಾ; ಪಾರ. ಗುರ್ಜ್]

ಗುರುದೋಷ (ನಾ). ೧. ಉಪಾಧ್ಯಾಯನಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುವ ತಪ್ಪು. ೨. ಮಹತ್ತರವಾದ ತಪ್ಪು. ೩. [ಕಾವ್ಯವಿಾ]ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕಾವ್ಯದೋಷ; ಲಘುವಿರಬೇಕಾದ ಎಡೆಯಲ್ಲಿ ಗುರುವನ್ನು ಇಡುವುದು: ಕಾರಕದೋಷಮುಂ ವಚನದೋಷಮುಮಾ ಗುರುದೋಷಮುಂ ಲಘೂಚ್ಚಾರಿತ ಶಬ್ದದೋಷಮುಂ (ಕವಿರಾ. ೧-೧೧೨). 'ಗೌರವದೋಷ' ಪರಾ. [ಗುರು$_{2}$ + ದೋಷ]

ಗುರುದ್ರೋಹ (ನಾ). ಗುರುಗಳ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಮಾಡುವ ಅನ್ಯಾಯ; ಗುರುಗಳಿಗೆ ಉಂಟುಮಾಡುವ ಕೆಡುಕು: ಗುರುದ್ರೋಹ ಲಿಂಗದ್ರೋಹ ಜಂಗಮದ್ರೋಹ ಆಚಾರದ್ರೋಹ ಪ್ರಸಾದದ್ರೋಹ ಇಂತೀ ಪಂಚಮಹಾಪಾತಕಂಗಳು (ಬಸವ. ೬೬೭); ಉದ್ರೇಕದಿಂ ಮುನಿವರನೊಳಾಡಿ ತಪ್ಪಿದ ಗುರುದ್ರೋಹವೊಂದು (ಜೈಮಿಭಾ. ೪-೨); ಗುರುದ್ರೋಹದಿಂದಂ ಸಮಸ್ತಾಘವೃಂದಂ ಬರಲ್ ಕೀರ್ತಿತೇಜಃಪ್ರಭಾವಾದಿ ಕುಂದಲ್ ಸುರೇಂದ್ರಂ . . . ನಷ್ಟಸೌಭಾಗ್ಯದಿಂದಿರ್ದಂ (ಹಾಲಾಸ್ಯ. ೦-೧೨-೧೩). [ಗುರು$_{2}$ + ದ್ರೋಹ]

ಗುರುದ್ರೋಹಿ (ನಾ). ಗುರುಗಳಿಗೆ ಅನ್ಯಾಯಮಾಡುವವನು: ಕೆಟ್ಟನಾ ಗುರುದ್ರೋಹಿಯಾ ತೆರ ಇಪ್ಪನವನಿಂದಾರು ಕೆಟ್ಟರು (ಬಿಜ್ಜಪು. ೧೦೩-೫೬). [ಸಂ. ಗುರುದ್ರೋಹಿನ್]

ಗುರುದ್ವೇಷ (ನಾ). ಗುರುಗಳನ್ನು, ಹಿರಿಯರನ್ನು ದ್ವೇಷಿಸುವುದು: ಉತ್ತಮರಲ್ಲಿ ದ್ವೇಷ, ಅವರ ಗುಣಗಳಲ್ಲಿ ಅಸೂಯೆ, ಅವರ ಐಶ್ವರ್ಯಾಪಹಾರ–ಈ ಮೂರೂ ಗುರುದ್ವೇಷಗಳು (ಹಿಂದಸಾ. ೩೯೩). [ಗುರು$_2$ + ದ್ವೇಷ]

ಗುರುಪಂಚಕ (ನಾ). [ಜೈನ] ಪಂಚಪರಮೇಷ್ಠಿಗಳೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧರಾದ ಅರ್ಹಂತ, ಸಿದ್ಧ, ಆಚಾರ್ಯ, ಉಪಾಧ್ಯಾಯ, ಸಾಧುಗಳೆಂಬ ಐವರು: ಅನ್ನೆಗಮಾ ಸ್ವಯಂಪ್ರಭೆಯುಂ . . . ಗುರುಪಂಚಕಮಂ ನೆನೆಯುತ್ತ ಭೋಂಕೆನುತ್ತನ್ನಶರೀರೆಯಾಗಿ ದಿವದಿಂದಿೞಿದಳ್ (ಆದಿಪು. ೩-೦೭). [ಗುರು$_2$ + ಪಂಚಕ]

ಗುರುಪಥ (ನಾ). ಗುರುಗಳು ತೋರಿಸಿಕೊಡುವ ದಾರಿ,–ಮಾರ್ಗ: ಶಿವಪಥವನಱಿವರೆ ಗುರುಪಥವೇ ಮೊದಲು (ಬಸವ. ೭೦). [ಗುರು$_2$+ಪಥ]

ಗುರುಪದ (ನಾ). ಗುರುಗಳ ಪಾದ: ಗುರುಪದಪದ್ಮಾಂತಿಕದೊಳ್ ಪರಮೇಶ್ವರ ದೀಕ್ಷೆಯಂ ಮನಂಬಿಡೆ ಕೊಂಡೀ ಧರೆಯುಂ ಪೊಗೞಿಸಿದಂ (ಆದಿಪು. ೧೪-೧೩೯); ಗುರುವಿಘಾತಕರಾವು ತಾನತಿ ಗುರುಪದೋಪಾಸಕನು (ಕುವ್ಯಾದ್ರೊ. ೧. ೧೯-೨೫); ಗುರುಪದಭಕ್ತಿ ದೇವತರುಗೀಶ್ವರ ಸತ್ಕೃಪೆ (ವೃಷವಿ. ೨೭-೨೦). [ಗುರು$_2$ + ಪದ$_3$]

ಗುರುಪರಂಪರೆ (ನಾ). ಗುರುಗಳ ಪೀಳಿಗೆ: ಗುರುಪರಂಪರೆ . . . ಆತ್ಮೈಕ್ಯಗಳೆಂಬ ಪಂಚ ಚತ್ವಾರಿಂಶನ್ಮಂತ್ರಸಾಧನಂಗಳೊಳು ಪ್ರಜ್ಞೆಗೊಂಡು (ವಿವೇಕ. ೮೦); ಗುರುಪರಂಪರೆಗೆಱಗಿ ಧ್ಯಾನಿಪೆ (ಗಗತಾ. ೨-೪); ಅಭ್ಯಾಸ ಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಗುರುಪರಂಪರೆಯಿಂದ ಬಂದಿರುವ ಆಸನಗಳು . . . ರಹಸ್ಯವಾಗಿಯೇ ಉಳಿದಿವೆ (ಭಾರದ. ೧೫೦). [ಗುರು$_2$ + ಪರಂಪರೆ]

ಗುರುಪಾತಕ (ನಾ). ೧. ದೊಡ್ಡಪಾಪ; ಮಹತ್ತರವಾದ ಪಾಪ. ೨. ಮಹಾಪಾಪಿ: ಪ್ರಸಾದವ ಕೊಳಲೊಲ್ಲದೆ ತುಡುಗುಣಿ ನಾಯಂತೆ ತೊಗಲ ಗಡಿಗೆಯ ತುಂಬುವ ಗುರುಪಾತಕರಿಗೆಲ್ಲಿಯದೋ ಒಡೆಯರ ಕಟ್ಟಳೆ (ಮೋಳಿಮಾ. ೨೦-೯೪). [ಗುರು$_2$ + ಪಾತಕ]

ಗುರುಪೂಜೆ (ನಾ). ಗುರುಗಳಿಗೆ ಮಾಡುವ ಪೂಜೆ,–ಅರ್ಚನೆ,–ಆರಾಧನೆ: ನೇವುರವನೊತ್ತೆಯನಿರಿಸಿ ತಾನೀ ವನಿತೆ ಗುರುಪೂಜೆಯಂ ಮಾಡಳೆ ದವನದಲ್ಲಿ (ಬಸಪು. ೪೨-೧೧). [ಗುರು$_2$ + ಪೂಜೆ$_3$]

ಗುರುಪೂಜೋಪಲಂಭನ (ನಾ). [ಜೈನ] ಐವತ್ತುಮೂರು ಗರ್ಭಾನ್ವಯ ಕ್ರಿಯೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ದೇವತೆಗಳಿಂದ ಪೂಜೆಮಾಡಿಸಿಕೊಳ್ಳುವಿಕೆ: ಗುರುಪೂಜೋಪಲಂಭನಮುಂ ಯೌವರಾಜ್ಯಮುಂ . . . ಅಪ್ಪಯ್ವತ್ತು ಮೂಱು ಗರ್ಭಾನ್ವಯಕ್ರಿಯೆಯೊಳು (ಚಾವುಂಪು. ೨೩೦). [ಸಂ.]

ಗುರುಬಲ (ನಾ). ೧. ಗುರುವಿನ ಬೆಂಬಲ,–ಸಹಾಯ. ೨. [ಜ್ಯೋತಿ] ನಿರ್ದಿಷ್ಟಸಮಯದಲ್ಲಿ ಶುಭಫಲವನ್ನು ಕೊಡಲು ಗುರುಗ್ರಹಕ್ಕೆ ಇರುವ ಶಕ್ತಿ: ಗುರುಬಲ ಶನಿಬಲದಿರವಂ ತರದಿಂದಂ ಕೇಳ್ದು ನೋಡಿ ನಡದರ್ ಮೊನೆಗಂ (ಹಮ್ಮಿರ. ೩-೨); ಮೂವರಿಗೂ ಗುರುಬಲವಿತ್ತು (ಸ್ಮೃತಿಚಿ. ೨೨೩). ೧, ೨: ಗುರುಬಲವನುಳಿದಮಾಮ ಬಾಳ್ವಂ (ಹಾಲಾಸ್ಯ. ೧-೨-೦೨). [ಗುರು$_2$ + ಬಲ]

ಗುರುಬು ‘ಗೊರಬು’ ನೋ.

ಗುರುಬ್ರುವ (ನಾ). ಹಿರಿಯನೆಂದು ಕರೆಸಿಕೊಳ್ಳುವವನು; ಹೆಸರಿಗೆ ಮಾತ್ರ ಗುರು: ನಾನು ನಿನಗೆ ನಿಮಿತ್ತಮಾತ್ರಕ್ಕೆ ಜನಕನಾದ ಕಾರಣ ನನ್ನನ್ನು ಗುರುಬ್ರುವನೆಂದು ಹೇಳುವರು (ಪುರುಷ. ೬೮). [ಸಂ.]

ಗುರುಭಾರ (ನಾ). ೧. ಹೆಚ್ಚು ಭಾರ; ದೊಡ್ಡ ಹೊರೆ. ೨. ಗುರುತರವಾದ ಕಾರ್ಯ; ದೊಡ್ಡ ಹೊಣೆಗಾರಿಕೆ: ಆನೆಯಾಳ್ ಗುರುಭಾರಕ್ಕೆಱಿವಾಳ್ ರಣಕ್ಕೆ ತುಱಿಲಾಳ್ ಕಟ್ಟಾಯದೊಳ್ ಮೇಳದಾಳ್ ಪರಿಹಾಸಕ್ಕೆನಿಸಿರ್ದನೆಂತು ಮಱಿವಂ ದುರ್ಯೋಧನಂ ಕರ್ಣನಂ (ಗದಾಯು. ೫-೩೫); ಕೌರವೇಂದ್ರನ ಮೋಹರದ ಗುರುಭಾರ ಭೀಷ್ಮಂಗಾಯ್ತು (ಕುವ್ಯಾಭೀ. ೧-೩೨). [ಗುರು$_2$ + ಭಾರ]

ಗುರುಮಂತ್ರ (ನಾ). ೧. ಗುರು ಹೇಳುವ ಬುದ್ಧಿವಾದ,–ಸಲಹೆ. ೨. ಬೃಹಸ್ಪತಿಯು ಉಪದೇಶಿಸಿದ ರಾಜನೀತಿ,–ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಮಂತ್ರ: ಗುರುಮಂತ್ರಜಪಪರಾಯಣನುರುತರಕವಿವಿನುತನಾಗಿಯುಂ ಬಲದೇವಂ ಗುರುಮಂತ್ರದ ಕವಿವಚನದ ಪರಿಯುಂ ಪಳಿಕೆಯ್ದು ಮೆಱೆವನೇನಚ್ಚರಿಯೋ (ವೃಷವಿ. ೪-೯೭). [ಗುರು$_2$ + ಮಂತ್ರ]

ಗುರುಮಠ (ನಾ). ೧. ಧಾರ್ಮಿಕಗುರುಗಳ ವಾಸಸ್ಥಾನ; ಮಠ. ೨. ಪಾಠಶಾಲೆ: ನಿಮ್ಮ ಗಡ್ಡದವ ಗುರುಮಠದಲ್ಲಿ ಇದೇ ಹೇಳಿಕೊಡುತ್ತಾನೇನು? (ಹೊಸಕ್ಷ. ೫೦). [ಗುರು$_2$ + ಮಠ]

ಗುರುಮಣಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ವನಸ್ಪತಿ: ಗುರುಮಣಿ, ಮರುತ ಗುರುಮಣಿ (ಮೃಜಿಗಿ. ೩೩-೬೩೨). [?]

ಗುರುಮನೆ (ನಾ). ಗುರುಗಳ ಮನೆ; ಮಠ: ಅರಮನೆ, ಗುರುಮನೆಗಳ ಕಟ್ಟಾಣಿಕೆಯಲ್ಲಿಯೂ . . . ವಿಜಯನಗರದ ಪ್ರಭಾವ ಇಂದಿಗೂ ಕಂಡುಬರುತ್ತಿದೆ (ಮೈವಾಸು. ೦೭). [ಗುರು$_2$ + ಮನೆ]

ಗುರುಮುಖ (ನಾ). ಗುರುವಿನ ಮಾತು,–ಉಪದೇಶ: ನಿಮ್ಮ ಒಡತಣ ಅನುಭಾವದಿಂದ ಗುರುಮುಖ ಸಾಧ್ಯವಾದುದಯ್ಯ (ಅವಚಂ. ೨೩೫-೦೦೬೪); ಗುರುಮುಖದಿಂದ ಬರುವ ತಿಳಿವಳಿಕೆಯು ಕಾಲಬದ್ಧವಾದುದು (ಗ್ರಂಥಾಲ. ೧). [ಗುರು$_2$ + ಮುಖ]

ಗುರುಯೋಷಿತೆ (ನಾ). ೧. ಗುರುವಿನ ಹೆಂಡತಿ; ಗುರುಪತ್ನಿ. ೨. ಮನ್ನಣೆಗೆ ಪಾತ್ರಳಾದ ಹೆಂಗಸು; ಪೂಜ್ಯೆ. ೧ ತಾಯಿ, ಅತ್ತೆ, ಅತ್ತಿಗೆ, ಗುರುಪತ್ನಿ ಮತ್ತು ರಾಜಪತ್ನಿ ಎಂಬ ಈ ಐವರು ಪೂಜ್ಯರಾದವರು: ಪಂಚತಾ ಗುರು ಯೋಷಿತಾ ಎನುತಂ ಚದುರು ಮಿಗೆ ಹೇಳ್ವುದಾಗಿ ಸಮುಂಚಿತದ ತಮ್ಮಯ ಗುರುವಿನತ್ತಿಗೆಯು ನಾದಿನಿಯು ವಂಚಿಸದೆ (ಬಸಪು. ೪೫-೨೪). [ಗುರು$_2$ + ಯೋಷಿತೆ]

ಗುರುರಾಯ (ನಾ). ೧. ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ ಗುರು: ಕರುಣದಿ ವರವನಿತ್ತನು ದೇವ ವೇದವ್ಯಾಸ ಗುರುರಾಯ (ಕುವ್ಯಾಆ. ೧-೧೧). ೨. ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯ: (ಕ). ೩. ಮಂತ್ರಾಲಯದ ರಾಘವೇಂದ್ರಸ್ವಾಮಿ; ಗುರುರಾಜ: ಅವರು ಗುರುರಾಯರ ಭಕ್ತರು (ರೂಢಿ). [ಗುರು$_2$ + ರಾಯ]

ಗುರುಲಘುಗಣನ (ನಾ). ೧. ದೊಡ್ಡದು ಚಿಕ್ಕದು ಎಂಬ ವಿವೇಚನೆ; ತಾರತಮ್ಯ ವಿವೇಕ. ೨. [ಛಂದ] ಗುರು ಲಘುಗಳ ಲೆಕ್ಕಾಚಾರ. ೧, ೨: ಗುರುಲಘುಗಣನಂ ಕೆಟ್ಟುದು ಪಿರಿದಾದುದು ವರ್ಣಸಂಕರಂ ಗಾನವನಿಂ ದೊರೆಯಾದುದು ಭೂವಲಯಂ ಪರಿಣತನಲ್ಲದನ ಕವಿತೆಗಂ ಚಿತ್ರಕ್ಕಂ (ಅನಂಪು. ೧೩-೩೦). [ಗುರು$_2$ + ಲಘು + ಗಣನ]

ಗುರುಲಾಘವ (ನಾ). ಹೆಚ್ಚು ಯಾವುದು ಕಡಮೆ ಯಾವುದೆಂಬ ವಿಷಯ; ತಾರತಮ್ಯ: ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಗುರುಲಾಘವವನ್ನು ತಮ್ಮನ್ನೇ ಕೇಳುವೆನು (ಶಾಕುಂತ. ೭೨-೨೮). [ಗುರು$_2$ + ಲಾಘವ]

ಗುರುಲಿಂಗ (ನಾ). [ವೀರಶೈ] ಗುರುರೂಪವಾದ ಲಿಂಗ; ಆಚಾರಲಿಂಗ, ಗುರುಲಿಂಗ, ಶಿವಲಿಂಗ, ಜಂಗಮಲಿಂಗ, ಪ್ರಸಾದಲಿಂಗ, ಮಹಾಲಿಂಗ ಎಂಬ ಆರುಬಗೆಯ ಲಿಂಗಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು: ಆಚಾರಲಿಂಗವಿಡಿದು ಗುರುಲಿಂಗವ ಕಾಣಬೇಕು ಗುರುಲಿಂಗವಿಡಿದು ಶಿವಲಿಂಗವ ಕಾಣಬೇಕು (ಅವಚಂ. ೧೬೮-೬೫೭); ನಿನ್ನುಮಂ ಗುರುಲಿಂಗ ರೂಪಾಗಿ ಬಂದು ನಿಜತತ್ತ್ವಾರ್ಥಸೌಖ್ಯವನೊಂದಿಸುವೆನಾಂ (ಬಸಪು. ೨-೪೧); ಭೀಮವಾಚಾರ ರಸವೆಂದು ಗುರುಲಿಂಗ ಕಳೆಯೆಂದು ಶಿವಲಿಂಗ ಚರವೆಂದೊಡಲುಗಂಕಂದ ಕೇಳ್ (ಮನೋವಿ. ೨-೪೨); ಗುರುಲಿಂಗವಾಗಿ ವಾಗೀಶ್ವರನಲ್ಲದೆ

ಪೆಱರನಱಿಯದೊಲವಿಂ ಪುತ್ರೋತ್ಕರಮಂ ಪೆಸರಿಟ್ಟತಿಭಕ್ತಿರಸದಿ ಬಃಪೂತಿಯಡಿ ಮುದಂಬಡೆದಿರ್ದಂ (ತ್ರಿಪುವಿ. ೩೦-೫). [ಗುರು$_2$+ಲಿಂಗ]

ಗುರುವಚನ (ನಾ). ೧. ಗುರುವಿನ ಬೋಧೆ : ಗುರುವಚನವಲ್ಲದೆ ಲಿಂಗ ವೆಂದೆನಿಸದು ಗುರುವಚನವಲ್ಲದೆ ನಿತ್ಯವೆಂದೆನಿಸದು ಗುರುವಚನವಲ್ಲದ ನೇಮವೆಂದೆನಿಸದು (ಬಸವ. ೬೨). ೨. ಹಿರಿಯರ ಮಾತು; ತಂದೆತಾಯಿ ಗಳ ಮಾತು: ತಪ್ಪದೆ ಗುರುವಚನಮುಮಂ ತಪ್ಪಲ್ ಬಸನಿಗೆ ಮದೀಯ ಕೋಪದ ಪದನೇಂ ತಪ್ಪಿದುದೆ (ಶಾಂತಿಪು. ೬-೭೮); ಗುರುವಚನಮನುಲ್ಲಂಘಿಸಿ ಚರಿಯಿಸಲಣಮಾಗದಂತೆ ಪಿರಿದುಂ ಸುಖಮಂ ಪರದೊಳ್ ಲೇಸಾಗಿರೆ ಚೆಚ್ಚರದಿಂದಂ ಪಡೆವೆನೆಂಬ ಶಿಷ್ಯಂ ಜಗದೊಳ್ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೫-೧೫೦); ಪರಿಪರಿಪೆಯೆಮ್ಮ ನುಡಿಯುಂ ಗುರುವಚನಮುಲಂಘನೀಯಮೆನ್ನದೆ (ಯಶೋಧ. ೩-೧೯). [ಗುರು$_2$ + ವಚನ]

ಗುರುವರಿಯ (ನಾ). = ಗುರುವರ್ಯ : ಗುರುವರಿಯ ಚಿತ್ತಯಿಸು ದೇಹದೊಳಿರುತಲಾ ಸುಜ್ಞಾನಿಯಾದರೆ ಪರಿಹರಿಸಲೆಂತಯ್ಯ ಮುಟ್ಟುವ ದೇಹ ಗುಣಗಣವ (ಸದ್ಗುರು. ೭-೫). [<ಗುರುವರ್ಯ]

ಗುರುವರ್ಯ (ನಾ). ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ ಗುರು ; ಆಚಾರ್ಯಶ್ರೇಷ್ಠ : ಅವರು ಒಬ್ಬ ಗುರುವರ್ಯರು (ರೂಢಿ). [ಸಂ.]

ಗುರುವಾಡೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ವನಸ್ಪತಿ : ಗುರುವಾಡೆ, ಜಂಗಮ, ವಾಡೆಮಡಿಗೆ (ಮೃಜಿಗಿ. ೩೯-೭೮೧). [?]

ಗುರುವಾರ (ನಾ). ವಾರವಲ್ಲಿ ಐದನೆಯ ದಿನದ ಹೆಸರು ; ಬೃಹಸ್ಪತಿ ವಾರ : ಗುರುವಾರ ಪ್ರಯಾಣಕ್ಕೆ ಒಳ್ಳೆಯದು (ರೂಢಿ).
[ಗುರು$_2$ + ವಾರ$_3$]

ಗುರುವಿಘಾತಕ (ನಾ). ಗುರುವಿಗೆ ದ್ರೋಹಮಾಡುವವನು ; ಗುರುದ್ರೋಹಿ : ಗುರುವಿಘಾತಕರಾವು ತಾನತಿ ಗುರುಪದೋಪಾಸಕನು (ಕುಮಾ.ದ್ರೋ. ೧೯-೨೫). [ಗುರು$_2$ + ವಿಘಾತಕ]

ಗುರುವಿಘಾತಿ (ನಾ).=ಗುರುವಿಘಾತಕ : ಗುರುವಿಘಾತಿಯು . . . ನರಕವಾಗಲಿ ಕೊಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ನಾಳೆ ಸೈಂಧವನ (ಕುಮಾ.ದ್ರೋ. ೮-೩೭).
[ಸಂ. ಗುರುವಿಘಾತಿನ್]

ಗುರುವಿಯೋಗ (ನಾ). ಗುರುಹಿರಿಯರಿಂದ ಅಗಲುವಿಕೆ : ಆಗಳಾತ್ಮೀಯ ಗುರುವಿಯೋಗ ಶೋಕಾನಳದಹ್ಯಮಾನಮಾನಸನಾಗಿರ್ದ ಭರತಪತಿಯ ಶೋಕಾವೇಗಮಂ ವೃಷಭಸೇನಗಣಾಗ್ರಣಿಗಳಿಂತೆಂದಾಱಿಸಿದರ್ (ಆದಿಪು. ೧೬-೫೪ ವ). [ಗುರು$_2$ + ವಿಯೋಗ]

ಗುರುಶೇಷ (ನಾ). ಗುರು ಉಪಯೋಗಿಸಿದ ಬಳಿಕ ತನ್ನ ಶಿಷ್ಯರಿಗೆ ಪ್ರಸಾದರೂಪವಾಗಿ ಕೊಡುವ ಆಹಾರ, ಬಟ್ಟೆ ಮೊದಲಾದುವು; ಗುರುಪ್ರಸಾದ : (ಶ). [ಗುರು$_2$ + ಶೇಷ]

ಗುರುಸತಿ (ನಾ). ೧. ಗುರುವಿನ ಹೆಂಡತಿ ; ಆಚಾರ್ಯನ ಪತ್ನಿ : ಮತಿವಿಕಲತನದಿಂದಲಾ ಗುರುಸತಿಯು ತನ್ನಯ ಮಕ್ಕಳೆಂದಾಯತಿವಡೆದು ತಕ್ಕೈಸಬರಲು (ತಿಮ್ಮಸ್ತ್ರೀ. ೧-೭೦). ೨. ಬೃಹಸ್ಪತಿಯ ಹೆಂಡತಿ : ಗುರುಸತಿಗೆಳಸಿದ ದೋಷಾಕರನಳಿಪಿಂದಿಂದು ನೀಡುಗುಂ ಕಣ್ಗಳನೆಂದಿರ ದೇವ್ಯೆಸಿಯೆ ಸುಗಿವಂತಿರೆ ಮುಗಿದುದು ಸರಸಿಜಾಳಿ ಸರಸೀಕುಲದೊಳ್ (ಕುಸುಮಾ. ೪-೧೫). [ಗುರು$_2$ + ಸತಿ$_1$]

ಗುರುಸಾರ್ವಭೌಮ (ನಾ). ಗುರುಗಳ ಚಕ್ರವರ್ತಿ ; ಸರ್ವೋತ್ತಮನಾದ ಗುರು : ಶ್ರೀರಾಘವೇಂದ್ರನೆ ಗುರುಸಾರ್ವಭೌಮನೆ . . . ರಕ್ಷಿಸು ನನ್ನನು (ಇಂಪಾಪ. ೧೮೩-೧). [ಗುರು$_2$ + ಸಾರ್ವಭೌಮ]

ಗುರುಸುತ (ನಾ). ೧. ಗುರುವಿನ ಸುತ ಉಪಾಧ್ಯಾಯನ ಮಗ : ಸಂದುಗೊಂದಱಸುತ್ತ ಗುರುಸುತರಂದವನು ನಾನಱಿಯದಂತಕಮಂದಿರವ ಪೊಕ್ಕಲ್ಲಿ ಶಮನನ ಕೇಳ್ದೆನರ್ಥಿಯಲ್ಲಿ (ತಿಮ್ಮಸ್ತ್ರೀ. ೦-೬೭). ೨. ದ್ರೋಣನ ಪುತ್ರ ; ಅಶ್ವತ್ಥಾಮ : ಗುರು ಕೃಪ[ಗುರುಸುತ] [ಪಾಠಾಂ. ನದೀಜ] ಶಲ್ಯರ ಚರಣಾಗಗಳ್ಗೆಱಗಿ (ಪಂಪಭಾ. ೧೦-೭೧) ; ರವಿಜ ಗುರುಸುತ ಶಲ್ಯ ಕಲಶೋದ್ಭವರು . . . ಅವನಿಪಾಲನ ಕಂಡರಂದೇಕಾಂತಭವನದಲಿ (ಕುಮಾ.ಭೀ. ೦-೨). [ಗುರು$_2$ + ಸುತ]

ಗುರುಸೇವೆ (ನಾ). ಗುರುವಿನ ಸೇವೆ,—ಶುಶ್ರೂಷೆ : ಉದಂಕನಿಗೆ ಮುಪ್ಪು ಬಂತು . . . ಅವನು ಗುರುಸೇವೆಯನ್ನು ಬಿಡಲಿಲ್ಲ (ನೀತಿಚಂ. IV, ೧೭). [ಗುರು$_2$ + ಸೇವೆ$_1$]

ಗುರುಳಿ ' ಗುರುಳೆ ' ನೋ.

ಗುರುಳೆ, ಗುರಳಿ, ಗುರುಳಿ, ಗುಳ್ಳೆ$_1$ (ನಾ). ೧. ಬುದ್ಬುದ: ಕಾರ ಮಿಂಚಿನ ತೆಱದೆ ತೋಱಿ ನಿಮಿಷದೆ ತನುವು ನೀರ ಗುರುಳೆಯ ತೆಱದೆ ಮಾಯೆಯಹುದು (ಕೃಕವ. ೨-೩-೩) ; ಸಮುದ್ರದಲ್ಲಿ ತೆರೆ, ಉಬ್ಬರ, ಗುರುಳೆಗಳಲ್ಲದೆ ಇನ್ನೇನು ಹುಟ್ಟಿಕೊಳ್ಳುವವು? (ಪಾಳಬ. ೧೧). ೨. ಮೈಮೇಲೆ ಏಳುವ ಬೊಕ್ಕೆ, ಗಡ್ಡೆ, ಊತ ಮುಂತಾದುವು. ೩. ಸಣ್ಣಚಿಪ್ಪು ; ಶುಕ್ತಿ ; ಕಪ್ಪೆಚಿಪ್ಪು. ೪. ಕಾಲಿನ ಬೆರಳಿಗೆ ಹಾಕಿಕೊಳ್ಳುವ ಸಣ್ಣ ಉಂಗುರ. ೫. ಗೋಲಾಕಾರದ ಯಾವುದಾದರೂ ವಸ್ತು ; ಗುಂಡಾಗಿರುವ ವಸ್ತು ; ಬುರುಡೆ, ಬೆಲೂನು ಮೊದಲಾದುವು : (ಶ). **ಗುರಳಿ** : ೧. ನೀರ ಮೇಲಿನ ಗುರಳಿಯಂತೆ ಶರೀರಗಳ ಜೀವಿತ್ವವಿರುವುದು (ರಘುವಂ. ೮೮-೮೭). **ಗುರುಳಿ** : ೧. ನಂಬದಿರು ಈ ದೇಹ ಅಂಬುಗುರುಳಿ [ಪಾಠಾಂ. ಗುಳ್ಳೆ] ಯಂತೆ (ಪುರಂದ. ೨-೫-೩) ; ನೀರ ಮೇಲಣ ಗುರುಳಿಯಂತೆ ತೋರುವದೀ ಶರೀರದೊಳು ನಿಂದು ಕ್ಷಣಭಂಗುರವೆನಿಪ್ಪ ಸಂಸಾರ ಸಾಮಗ್ರಿಗಳ ಚೆಲುವಿಕೆಯ ಮೋಸಕೊಳಗಾಗಿ ಕೆಡುವರೆ ಸುಜನರು (ಮಹಾಂತೇ. ೧೧-೧೩). **ಗುಳ್ಳೆ$_1$** : ೧. ಒತ್ತಿ ಕಾಲಿಡಲೊಡನೆ . . . ಜಲಧಿಯಡಿಮಳಲೆತ್ತುತಿರ್ದುದು ಗುಮ್ಮಿಱಿದು ಗುಡಿಯಿಱಿದು ಗುಳ್ಳೆಗಳು (ತೊರರಾ. ೪-೧೨-೨೪) ; ನೀರ ಮೇಲಣ ಗುಳ್ಳೆಯಂದದಿ ತೋಱಿಯಡಗುವ ದೇಹವು (ಹರಿಸಾ. ೭೫) ; ಗುಳ್ಳೆ ಬರುವುದು ನಿಂತರೆ ಎಣ್ಣೆ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಬಿಸಿಯಾಗಿದೆ ಎಂದು ಅರ್ಥ (ಅಡುಸಾ. ೯೦). ೨. ಅಗುರ್ವಿಸಿದುದು ತೀವಿದ ಗುಳ್ಳೆಯ ಪಸುಂಬೆಯಂ [ಸೋ]ರ್ಚಿದಂತೆ ತನು ಕೀಚಕನಾ(ಪಂಪಭಾ. ೮-೭೭) ; ಬಲ್ಲಿದರನೆಲ್ಲ ಗುಳ್ಳೆಲಿ ಕೊಲುವಳು (ಕಾಲಸಂ. ೧೨೮-೧೧) ; ಕೈಯೆಲ್ಲ ಗುಳ್ಳೆದ್ದು ಮೈಯೆಲ್ಲ ಬೆವತಿತ್ತು (ಸಿದ್ಧಪು. ೩-೮೧). ೩. "ಕ್ಷುದ್ರ ಶಂಖಾಃ, ಶಂಖನಖಾಃ – ಈ ೨ ಗುಳ್ಳೆಯ ಹೆಸರು " (ನಾಚಿರಾ. ೧೦೦) ; ಕೆಱೆ ಹಳ್ಳ ಬಾವಿಗಳು ಮೈದೆಗೆದರೆ ಗುಳ್ಳೆ ಗೊರಜೆ ಚಿಪ್ಪುಗಳು ಕಾಣಬಹುದು (ಬಸವ. ೮೬೧) ; ಕೆಱೆಯೊಳಗಣ ಗುಳ್ಳೆ ಕೀಚುಕೀಚೆಂದಂತೆ (ಘನವ. ೩೩); ಎರೆಬುಳು ಗುಳ್ಳೆ[ಪಾಠಾಂ. ಗಳು] ಮುಂತಾದುವು ಕೆಲವಕೆ ಸ್ಪರುಶನ ಜಿಹ್ವೆಗಳುಂಟು (ಭರಚ. ೬೭-೯೭). ೫. ಎಲ್ಲ ಕಡೆಗೂ ಸಂತೋಷದ ಬಣ್ಣದ ಗುಳ್ಳೆಗಳು (ಭಾವಗೀ. ೫೩).

ಗುರುಳೆಯಬೇನೆ = ಗಡ್ಡೆಯ ರೋಗ ; ಪ್ಲೇಗು : ಮುಂದಲ್ಪ ದಿನದೊಳಾವೂರ್ಗೆ ಗುರುಳೆಯಬೇನೆ ಬಂದಾಗ . . . ರೋಗದಿಂದವನ ಮನೆಮುಂದಿಯೆಲ್ಲರ್ ಮಡಿದರು (ಮಹಾಂತೇ. ೧೧-೨೭).

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ಕುಮಿಟಿ; ಮಲ. ಕುಮಳ, ಕುಮಿಟಿ; ತುಳು. ಗುಳ್ಳೆ, ಗುಲ್ಲೆ ; ತೆಲು. ಗುಲ್ಲ]

ಗುರೂದ್ಭವ (ನಾ).=ಗುರುಸುತ ೨ : ಬಾಗಿಲಲಿ ಕಟ್ಟಿಗೆಯ ಕೈಗಳಲಾ ಗುರೂದ್ಭವ ಕೃಪರು ನಿಂದರು (ಕುಮಾ.ಆ. ೭-೨೦). [ಗುರು$_2$+ ಉದ್ಭವ]

ಗುರೂಪಧೆ (ನಾ). [ವ್ಯಾಕ] ಯಾವುದಾದರೂ ಪದದ ಕೊನೆಯ ಅಕ್ಷರದ ಹಿಂದಿನ ಅಕ್ಷರವು ಗುರುವಾಗಿರುವ ಶಬ್ದ,-ಪದ : ನೇರ್ದಂ ಬಾರ್ದಂ ಗೋರ್ದಂ ಸೋರ್ದಂ ತಾನೆಂದೊಡಂ ಗುರೂಪಧೆಯಿನಿತುಂ (ಶಮದ. ೪೦).
[ಗುರು$_2$ + ಉಪಧೆ]

ಗುರೂಪರೋಧ (ನಾ). ಹಿರಿಯರು ಮಾಡುವ ಒತ್ತಾಯ,— ಬಲಾತ್ಕಾರ: ಕಂದ ಪಸಿದ್ಯೆ ಬಾ ಎಂದು ತಾಯ್ತುಂದೆ ಬಂದನಿವಂಗೆಯ್ಯೆ ಗುರೂಪರೋಧವಶದಿಂ ಸ್ನಾನಾನ್ನಪಾನಂ ವಿಲೇಪನಮಾಲ್ಯಾದಿಗೆ ತಾನೊಡಂಬಡುವನೇಂ ದೇವಂ ನಿರಾಪೇಕ್ಷನೋ (ಅಜಪು. ೫-೮೬). [ಗುರು$_2$ + ಉಪರೋಧ]

ಗುರೂಪಾಂತ (ನಾ). ಗುರುಗಳ ಹತ್ತಿರ,- ಸಮೀಪ: ವಿನೇಯ ಜನಾಭಿನಂದರಪ್ಪಭಿನಂದನ ಗುರೂಪಾಂತದೊಳ್ ನಿಶ್ಚಳಿತತಪಶ್ಚರಣ ನಿರತನಾದೊಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೫-೬೬ ವ). [ಗುರು$_2$ + ಉಪಾಂತ]

ಗುರೆಳ್ಳು, ಗುರಿಯೆಳ್ಳು, ಗೂರೆಳ್ಳು (ನಾ). (ಉಕ) ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕಾಯ ಎಳ್ಳು; ಹುಚ್ಚೆಳ್ಳು: ಗುರೆಳ್ಳಿನ ಹಿಂಡಿಗೆ ಮಜ್ಜಿಗೆಯ ಸೇಚನ ಮಾಡಿಸಿಕೊಂಡು,ತಿಂದು . . . ಥರಕೆಯ ಡೋಲು ಬಡಿಯುತ್ತಿದ್ದೆವು(ದೀಪಹ. II, ೧). **ಗುರಿಯೆಳ್ಳು:** (ಕಿ). **ಗೂರೆಳ್ಳು:** ಬಿಳಿಜೋಳ, ಗೋದಿ . . . ಗೂರೆಳ್ಳು ಎಂಬವುಗಳೇ ಹಿಂಗಾರಿಯ ಧಾನ್ಯಗಳು (ಮುಂಬಯಿ. ೫-೧೯೭). [? + ಎಳ್ಳು (<ಎಳ್)]

ಗುರ್ಕಾರ ‘ ಗುಜುಕಾಜಿ ’ ನೋ.

ಗುರ್ಗುದ (ನಾ). (?): ನಾಲ್ಕರೊಳು ವ್ಯಾಧಿ ಪೀಡಾಕಾರ ದಾರಿದ್ರ್ಯ ಗುರ್ಗುದ ಮೂರರಲ್ಲಿ ಬೀಳಲು ಮರಣಾ (ಮನೆಲ. ೧೭-೧). [?]

ಗುರ್ಗುಳ ‘ ಗುಗ್ಗುಳ ’ ನೋ.

ಗುರ್ಚಿ$_1$ (ನಾ). ಮಳೆ ತರುವುದೆಂದು ಭಾವಿಸಲಾದ ಒಂದು ದೇವತೆ: ಬೆಳುವಲದಲ್ಲಿ ಕುಂಬಿ ಕೊರವರ ಮಕ್ಕಳು ಗುರ್ಚಿಯನ್ನು ತಲೆಯ ಮೇಲೆ ಹೊತ್ತು ತಿರುಗುತ್ತಾರೆ (ಕನ್ನಜಾ. ೧೫೭); ಗುರ್ಚಿ ಗುರ್ಚಿ ಎಲ್ಲಾಡಿ ಬಂದಿ ಹಳ್ಳಕೊಳ್ಳ ತಿರುಗ್ಯಾಡಿ ಬಂದೆ (ಜನಗೀ. ೫). [?]

ಗುರ್ಚಿ$_2$ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ; "ಬೀರೋಂಡ್" (ಪಂಡಿತ). [?]

ಗುರ್ಜರ (ನಾ). ೧. ಗುಜರಾತ್‌ದೇಶ: ಅರಸುಮಕ್ಕಳು ಪರಮಮಗಧೆಯ ಗೌಡಗುರ್ಜರತುರುಕದೇಶದ ಪ್ರಭೃತಿಭೂಪರು ನೆರೆದು ಬಂದಲ್ಲಿ (ಜ್ಞಾನಚಂ. ೧-೧೦); ಬಂಗಾಳ ಜೈನ ಜೋನೆಗ ಸಗರ ಹೈವಿಗ ತೆಲುಂಗ ಗುರ್ಜರ ಗೌಳ ನೇಪಾಳ . . . ದೇಶದ ಫಕಲಶರಣರೈತರುತಿರ್ದರು (ಡಬಪು. ೬-೪೯). ೨. ಗುರ್ಜರದೇಶದ ರಾಜ. [ಸಂ.]

ಗುರ್ಜು ‘ ಗುಜ್ಜು$_2$ ’ ನೋ.

ಗುರ್ಜುಗೊಳ್ ‘ ಗುಜ್ಜುಗೊಳ್ ’ ನೋ.

ಗುರ್ದ (ನಾ). ಒಂದು ಪ್ರದೇಶದ ಹೆಸರು (?): ಗುರ್ದ್ದ(ಟ್ಟ ?)ದ ಪಳ್ಳಮೆ ಮುತ್ತೆರಿಎ(ಯೆ) (ಇಆ. VIII, ೫೪-೨೫; 10ನೆಯ ಶತ). [?]

ಗುರ್ದು$_1$, ಗುದ್ದು$_1$ (ಕ್ರಿ). ೧. ಮುಷ್ಟಿಯಿಂದ ಹೊಡೆ,- ಕುಟ್ಟು: "ಗುರ್ದು–ಮುಷ್ಟಿತಾಡನೇ" (ಶಮಧಾ); ಅಡರ್ದ ಪಿಡಿವ ಗುರ್ದುವ ಮನೆಗೆಟ್ಟವನಿತರ್ಕಮುಲಿಸಿ ಮುರುದಾತ್ಮಜನಾ (ಪಂಪಭಾ. ೨-೬). ೨. ತಿವಿ: ಚುಚ್ಚು: ಗದಾದಂಡದಿಂ ಕೆಲರಂ ಗುರ್ದಿಯುಮರ್ದಿಯುಂ . . . ಕೊಂದುಂ ಮುರುನ್ನಂದನಂ (ಗದಾಯು. ೩-೧೨); ಒಜಿಲ್ವಂತುರ್ದುವರ್ಗುರ್ದುವರ್ ಸುಡುವರ್ . . . ವೈರದಿಂ (ಅನಂಪು. ೯-೩೧). **ಗುದ್ದು$_1$:** ೧. ನಗುತ ಗುದ್ದುವಳಾಕೆ ನೊಂದಿತೆಂದಾ ಕೈಯ ತೆಗೆದೆತ್ತಿ ಕಣ್ಗೊತ್ತಿಕೊಂಬ (ಭರತ. ೪೧-೧೨೬); ಒದ್ದು ನೋಡವನ ಕಲೆಯ ಕ್ರಮಗಳ ಬೆನ್ನ ಗುದ್ದಿ ನೋಡವನ ಹರುಷವ (ಕಂನವಿ. ೬-೧೫೧); ಗಾಳಿ ಗುದ್ದಿ ಮೈ ನೋಯಿಸಿಕೊಂಡ ಹಾಗೆ(ಗಾದೆ). ೨. ಬೇಲೂರರಾ ಮಂಗಂ ಮಾದಪ್ಪನ್ ಪ್ರಭುಗೌಡಿ ಬೇಟೂರಾ ಎಮ್ಮೆಯ ತುರುಕಳೊಳ್ ಗುದ್ದಿ ಆನ್ತಿಱಿದು ಸತ್ತನ್ (ಎಕ. X, ಕೋಲಾರ. ೨೨೬-೩; ಸು. 950 ?). ‘ಕುತ್ತು$_1$’ ಪರಾ. [ದೇ.೫ ತಮಿ. ಮಲ. ಕುತ್ತು; ಕೊಡ. ಕುತ್; ತುಳು. ಗುದ್ದು; ತೆಲು. ಗುದ್ದು, ಗ್ರುದ್ದು]

ಗುರ್ದು$_2$, ಗುದ್ದು$_2$ (ನಾ). ಮುಷ್ಟಿಯಿಂದ ಹೊಡೆಯುವಿಕೆ; ಮುಷ್ಟಿಯ ಪೆಟ್ಟು,- ಹೊಡೆತ: ಪಾಚಮದೊಳ್ ದಿನಪತಿ ನಿಲೆ ಗುರ್ದಿಂ ಬಂಧನದಿಂ ಪೊಗೆಯಿಂದಮಗ್ನಿಯಿಂ[ದಂ] ಸಾಯ್ಗುಂ (ಜಾತಕ. ೨೩-೧೨); ಗುರ್ದು, ಗರ್ದೆ (ಶಬ್ದಾನು. ೮೦ ವ್ಯಾಖ್ಯಾ). **ಗುದ್ದು$_2$:** ಕೋಪಿಸುತ್ತವೆಯ್ದೆ ಬಂದರೆ ಬರವನನೋವದೆಂಟು ಗುದ್ದನಿಕ್ಕಿ ನೂಂಕಿದರ್ (ಧರ್ಮಪ. ೨-೩೮); ಕಲಿಭೀಮ ಗುದ್ದುಗಳ ಮಳೆಗಱೆಯೆ ಕೌರವ ದೊದ್ದೆಕಾಱನು ಕಾಣನವನನು (ಕುವ್ಯಾಆ. ಒಂಇ. ೨೩-೭೦); ಗುದ್ದಿದ ಗುದ್ದೂ ಗದ್ದೆಗೆ ಬಿಟ್ಟ ನೀರೂ ಸರಿ (ಗಾದೆ). [< ಗುರ್ದು$_1$]

ಗುರ್ದೆ (ನಾ). (?): ಗರ್ದೆಯುಮಾ ಗುರ್ದೆಯುಂ ಸರೇಫಪದಂಗಳ್ (ಶಮದ. ೩೭). [?]

ಗುರ್ಬು ‘ ಅಗುರ್ವು ’ ನೋ.

ಗುರ್ಮು ‘ ಗುಮ್ಮು$_1$ ’ ನೋ.

ಗುರ್ರೆ (ನಾ). ತಿಂಗಳಿನ ಮೊದಲನೆಯ ದಿನ; ಒಂದನೆಯ ತಾರೀಖು: ತಾರಿಖ್ಕ ಗುರ್ರೆ ಮಾಹೆ ಮಾರ್ಚಿ ಸಂನ್ ೧೮೧೨ನೆ ಯಿಸವಿ (ಮ್ಯಆರಿ. ೦೯೩೦, ೪೩-೪೬; 1812); ಇದು ೧೯೧೪ನೆಯ ಜನವರಿ ಗುರ್ರೆ ತಾರೀಖಿನಿಂದ ಜಾರಿಗೆ ಬರತಕ್ಕದ್ದು (ಗ್ರಾಮೂಕ. ೦೪). [←ಅರ. ಹಿಂ. ಗುರ್ರಾ]

ಗುರ್ವನುಗ್ರಹ (ನಾ). ಗುರುಗಳ ಅನುಗ್ರಹ,-ಕೃಪೆ: ಅದು ದೇಶಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ ಬರೆದ ಗ್ರಂಥಗಳ ಪಠನದಿಂದಲೂ ಗುರ್ವನುಗ್ರಹದಿಂದಲೂ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುತ್ತಿರುವಾಗ ದೇಶಭಾಷೆಯನ್ನು ಬಿಡುವುದೆಂತು? (ಶಮಪಾಂ. ೯೨). [ಗುರು$_2$ + ಅನುಗ್ರಹ]

ಗುರ್ವಿ (ನಾ). ಬಸಿರಿ; ಗರ್ಭಿಣಿ: "ಆಪನ್ನಸತ್ವಾ, ಗುರ್ವೀ, ಅಂತರ್ವತ್ನೀ, ಗರ್ಭಿಣೀ–ಈ ೪ ಬಸಿಱ ಹೆಂಡತಿ" (ಹಲಾಯು. ೮೨-೩೪೪); "ಅಂತರ್ವತ್ನಿ ಗುರ್ವಿಯೆಂದರೆ ಗರ್ಭಿಣಿಯೆನಿಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೯೦-೭). [ಸಂ. ಗುರ್ವೀ]

ಗುರ್ವಿಣಿ (ನಾ). ಗರ್ಭಿಣಿ; ಬಸಿರಿ. [ಸಂ. ಗುರ್ವಿಣೀ]

ಗುರ್ವು ‘ ಅಗುರ್ವು ’ ನೋ.

ಗುರ್ವೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ; ಗೊರಜೆ: "ಗುರ್ವೆ [ಪಾಠಾಂ.ರ್ವಿ] ಯೆನೆ ಗೊರಜೆಯದು" (ಮಂಗರಾ. ೪೫-೪೭). [?]

ಗುಲಂದಾಜ ‘ ಗೋಲಂದಾಜ ’ ನೋ.

ಗುಲಕಂದ, ಗುಲ್ಕನ್ನು (ನಾ). ಗುಲಾಬಿ ಹೂವಿನ ದಳಗಳನ್ನು ಸಕ್ಕರೆಯ ಪಾಕದಲ್ಲಿ ಸೇರಿಸಿ ಮಾಡಿದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಿಹಿಲೇಹ್ಯ: ಗುಲಾಬಿಹೂಗಳಿಂದ 'ಗುಲಕಂದ' ಎಂಬ ಸಿಹಿಪದಾರ್ಥವನ್ನು ತಯಾರಿಸುತ್ತಾರೆ (ಕಪಪು. ೬-೧೧೦). **ಗುಲ್ಕನ್ನು:** ಬಾಯಿಹುಣ್ಣಿಗೆ ಗುಲ್ಕನ್ನು ಒಳ್ಳೆಯದು (ರೂಢಿ). [←ಪಾರ. ಹಿಂ. ಮರಾ. ಗುಲಕಂದ್]

ಗುಲಗಂಜಿ ‘ ಗುರುಗುಂಜಿ ’ ನೋ.

ಗುಲಗಂಜೆ ‘ ಗುರುಗುಂಜಿ ’ ನೋ.

ಗುಲಗುಂಜಿ ‘ ಗುರುಗುಂಜಿ ’ ನೋ.

ಗುಲಗುಂಜೆ ‘ ಗುರುಗುಂಜಿ ’ ನೋ.

ಗುಲಬಾಕ್ಷಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ ಮತ್ತು ಸಂಜೆವೇಳೆಯಲ್ಲಿ ಅರಳುವ ಅದರ ಹೂವು: ಗುಲಬಾಕ್ಷಿ ಹೂಗಳು ಸುಂದರವಾಗಿರುತ್ತವೆ (ಗ್ರಾಮುಶಾ. ೩೦); ಬಂಜೆ ಸಂಜೆಯ ಸುತ್ತುಮುತ್ತು ಗುಲಬಾಕ್ಷಿ (ಹೃದಸ. ೭೭-೪). [←ಮರಾ. ಗುಲಬಾಕ್ಷೀ, ಗುಲಬಾಶೀ]

ಗುಲಾಬಜಾಮ ‘ ಗುಲಾಬಜಾಮೂನು ’ ನೋ.

ಗುಲಾಬಜಾಮೂನು, ಗುಲಾಬಜಾಮ (ನಾ). ಮೈದಾಹಿಟ್ಟು [illegible] ಹಾಲುಖೋವ ಸೇರಿಸಿ ಕರಿದು ಸಕ್ಕರೆಯ ಪಾಕದಲ್ಲಿ ಹಾಕಿ ಮಾಡುವ [illegible]

ತಿಂದು ಬಂದೆ (ರೂಢಿ). **ಗುಲಾಬಜಾಮು:** ಅಂದೇ ತಯಾರಮಾಡಿದ ಗುಲಾಬಜಾಮು ಮತ್ತು ಚಕಲಿ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಬಂದಳು (ಕ್ಷಿತಿಜ. ೬೧). ℙ'ಗುಲಾಬ್‌ಜಾಮುನ್' ಎಂಬುದು ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ ಮತ್ತು ಅದರ ಹಣ್ಣು. ಈ ಹಣ್ಣಿನ ಆಕಾರದಲ್ಲಿ ತಯಾರಿಸಿದ ತಿಂಡಿ.
[←ಪಾರ. ಗುಲಾಬ್‌ಜಾಮುನ್ ; ಹಿಂ. ಗುಲಾಬ್‌ಜಾಮುನ್ ; ಮರಾ. ಗುಲಾಬ್‌ಜಾಮೂನ್, ಗುಲಾಬ್‌ಜಾಂಬ್]

ಗುಲಾಬದಾಣಿ 'ಗುಲಾಬದಾನಿ' ನೋ.

ಗುಲಾಬದಾನಿ, ಗುಲಾಬದಾಣಿ (ನಾ). ಪನ್ನೀರಿನ ಪಾತ್ರೆ: ಗುಲಾಬದಾನಿ (ನೀರು) ಸಿಂಪಡಿಸಿದ್ದಾಯಿತು (ಅಮನಿ. ೫೭). **ಗುಲಾಬದಾಣಿ:** ಗುಲಾಬದಾಣಿ ; ಪೀಕದಾಣಿ . . . ಮೊದಲಾದುವುಗಳಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುವ ಪ್ರತ್ಯಯಗಳೂ 'ಪಾರಸಿ' ಆಗಿವೆ (ಭಾಪಾಶಾ. ೧೬೬).
[←ಪಾರ. ಗುಲಾಬ್ದಾನ್ ; ಮರಾ. ಗುಲಾಬ್‌ದಾಣೀ]

ಗುಲಾಬಿ (ನಾ). ೧. ಸಣ್ಣಸಣ್ಣ ಮುಳ್ಳುಗಳುಳ್ಳ ಸುವಾಸನೆಯಾದ ಹೂವುಗಳನ್ನು ಬಿಡುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ ಮತ್ತು ಅದರ ಹೂವು; ರೋಜಾ: ಗುಲಾಬಿ ನಂದಿವಟ್ಟಲು ಕಲಿಗಣನಾಥ ಹಾಗೂ ದಾಶಿವಾಳದಲ್ಲಿ . . . ಕೆಲವು ಅಂಟುಗಳನ್ನು ಮಾಡಿ ಹಚ್ಚಬೇಕು (ಕೃಷಿಪ್ರ. ೨೦೦); ಸುಂದರಮ್ಮ ಗುಲಾಬಿಯ ದಂಡೆಯನ್ನು ಮುಡಿಸಿದರು (ದೂಬಿಟ್ಟ. ೧೯); ತಾವರೆಯ ಬದಲಾಗಿ ಈಗ ಗುಲಾಬಿಯು ಹೂಗಳ ರಾಣಿಯಾಗಿದೆ (ಕಪಪು. ೬-೧೦೯). ೨. ನಸುಗೆಂಪುಬಣ್ಣ ; ರೋಜಾ ಬಣ್ಣ : ಅವಳು ಉಡುವ ಸೀರೆಯ ಬಣ್ಣ ಗುಲಾಬಿ (ರೂಢಿ).

ಗುಲಾಬಿಬಣ್ಣ = ನಸುಗೆಂಪುಬಣ್ಣ ; ತಿಳಿಗೆಂಪುಬಣ್ಣ : ಗುಲಾಬೀ ಬಣ್ಣದ ಸಂಗಮರವರೀಕಲ್ಲಿನಿಂದಲೂ (ಮುಂಬಯಿ. ೬-೫೦). **ಗುಲಾಬಿಹೂ, ಗುಲಾಬಿಹೂವು** = ಗುಲಾಬಿಗಿಡದ ಹೂವು; ರೋಜಾಹೂವು: ಅವಳ ಜಡೆಯಲ್ಲಿ ಅರೆಬಿರಿದ ಗುಲಾಬಿಹೂ ಎಲೆ ಸಹಿತ ಇತ್ತೋ ಇಲ್ಲವೋ ಎಂಬುದನ್ನು ಸವಿವರವಾಗಿ ವರದಿಸುತ್ತಾರೆ (ರೂಪಸಂ. ೩೯); ಚೀನಾದೇಶ ದೊಳಗಿನ ಎಲ್ಲಾ ಗುಲಾಬಿ ಹೂವುಗಳನ್ನೂ ಅವಳಿಗಾಗಿ ನಾನು ಕೊಯ್ದು ತರುವೆನು (ಮಹಾತ್ಮಾ. ೯೨). ℙ ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಗುಲಾಬಿಯ ಬಣ್ಣ ತಿಳಿಗೆಂಪು, ಆದರೆ ಬೇರೆಬೇರೆ ಬಣ್ಣದ ಗುಲಾಬಿಗಳೂ ಉಂಟು.
[←ಪಾರ. ಹಿಂ. ಮರಾ. ಗುಲಾಬ್]

ಗುಲಾಮ (ನಾ). ೧. ಸೆರೆ ಹಿಡಿದ ಅಥವಾ ಕೊಂಡುಕೊಂಡ ಆಳು: ಗುಲಾಮರಿಗೆ ಎಲ್ಲರಂತೆ ಸಮಾನಹಕ್ಕುಗಳು ದೊರೆತವು (ಧರ್ಮಸಾ. ೪೩). ೨. ದಾಸ; ಸೇವಕ: ಗುರುವಿನ ಗುಲಾಮನಾಗುವ ತನಕ ದೊರೆಯದಣ್ಣ ಮುಕುತಿ (ಪುರಂದ. ೩-೧೪೯ ಪಲ್ಲವಿ); ನೀನು ಹೇಳಿದ ಹಾಗೆ ಕೇಳಿಕೊಂಡು ನಿನ್ನ ಗುಲಾಮನಾಗಿರುತ್ತೇನೆ (ಪಂಜಾಮ್ಮ. ೮). ೩. ಕೀಳುವಂಟ್ಟದವನು; ಬೆಲೆಯಿಲ್ಲದವನು : ಎಲವೊ ಮಾಗಧ ನಿನ್ನೆ ಹಿರಿದಾಗಿ ಪಂಥವ ಕೆಲೆದ ಕಂಡಪುದೊ ಗುಲಾಮ (ಭರಜ. ೨೫-೬೪); ಹಂದಿ ಗುಲಾಮರಿಗೇತಕೆ ನೀ ನಿನ್ನ ಮಂದಿ ಕುದುರೆ ಮನ್ನೆಯರ ಸಂದೇಹವೇಕಟ್ಟೆಯವರಿಂದ ತುರುಕರ ಕುಂದದೆ ಕಡಿದೆಬ್ಬಿಸೆಂದ (ಕಂನವಿ. ೧೯-೩೩). ೪. ಇಸ್ಪೀಟು ಎಲೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಜಾಕಿ : ಕಳಾವರ್ ಗುಲಾಮನನ್ನು ಜೋಕರ್‌ನಿಂದ ಹೊಡೆದ ನಲ್ಲ (ನಾಡಿಗೇ. ೧೩).

ಗುಲಾಮನ ಆಟ=ಒಂದು ಬಗೆಯ ಇಸ್ಪೀಟು ಆಟ ; ಇಪ್ಪತ್ತೆಂಟರ ಆಟ : ಅವರು ಗುಲಾಮನ ಆಟ ಆಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ (ರೂಢಿ).
[←ಅರ. ಹಿಂ. ಮರಾ. ಗುಲಾಮ್]

ಗುಲಾಮಗಿರಿ (ನಾ). ಅಡಿಯಾಳುತನ; ದಾಸ್ಯ; ಪರಾಧೀನತೆ: ಸಾಯುವವರೆಗೂ ಪದ್ಮಾಕರ ಬಾಬೂರಾಯರ ಗುಲಾಮಗಿರಿಯಲ್ಲಿರುವ ಪ್ರಸಂಗ ಬಂದಿತ್ತು (ರತ್ನಗೊ. ೩೧); ಹಿಂದೀಯರು ಗುಲಾಮಗಿರಿಯನ್ನು ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾಗಿ ಪರಿಗಣಿಸಿ, ಎಲ್ಲ ಮಾರ್ಗದರ್ಶನಕ್ಕೂ ಯುರೋಪಿನ ಕಡೆ ನೋಡುತ್ತಿದ್ದರು (ಸ್ವಾವೀರ. ೧೦೦); ಪತ್ನೀತ್ವವನ್ನು ಗುಲಾಮಗಿರಿಯೆಂದು ಹೇಳುತ್ತೀರೋ? (ಬರಪಾ. ೮೪). [ಗುಲಾಮ + – ಗಿರಿ$_2$]

ಗುಲಾಮಪದ್ಧತಿ (ನಾ). ಆಳುಗಳನ್ನು ಕೊಂಡುಕೊಳ್ಳುವ ಪದ್ಧತಿ,–ಕ್ರಮ : ಗುಲಾಮಪದ್ಧತಿ ಇದ್ದು ಪಟ್ಟಣಕ್ಕೆಲ್ಲ ಬೇಕಾಗಬಹುದಾದಷ್ಟು ಹಿಟ್ಟನ್ನು ತಯಾರಿಸುತ್ತಿದ್ದರೆಂದು ಊಹಿಸಲಾಗಿದೆ (ಭಾರದ. ೧೨).
[ಗುಲಾಮ + ಪದ್ಧತಿ]

ಗುಲಾಮಿ (ಗು). ಆಳುತನದ; ದಾಸ್ಯದ. 'ಗುಲಾಮಿಪದ್ಧತಿ' ಪರಾ.
[←ಅರ. ಹಿಂ. ಮರಾ. ಗುಲಾಮೀ]

ಗುಲಾಮಿಪದ್ಧತಿ (ನಾ). = ಗುಲಾಮಪದ್ಧತಿ : ರೈತ ಜಮೀನ್ದಾರರ ಗುಲಾಮಿಪದ್ಧತಿ ಮತ್ತೊಂದು ರೀತಿಯದಾಗಿತ್ತು (ಪುನರು. ೨೬೦).
[ಗುಲಾಮಿ + ಪದ್ಧತಿ]

ಗುಲಾಲು (ನಾ). ಉತ್ಸವ ಸಮಾರಂಭಗಳಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬರ ಮೇಲೊಬ್ಬರು ಎರಚಾಡುವ ಕೆಂಪುಬಣ್ಣದ ಪುಡಿ : ಒಂದೇ ಸಮನೆ ಗುಲಾಲು ಹಾರುತ್ತಿದ್ದುದರಿಂದ ಅವರ ತಲೆಕೂದಲುಗಳು ಕೆಂಪುಬಣ್ಣಕ್ಕೆ ತಿರುಗಿದ್ದವು (ಬಾಡಳ. ೧೨); ರಾಜಾಪುರದಲ್ಲಿ ಗುಲಾಲು ದೊರೆಯುತ್ತದೆ (ಮುಂಬಭೂ. ೧೨೯). [←ಹಿಂ. ಮರಾ. ಗುಲಾಲ್, ಗುಲಾಲಾ, ಗುಲ್ಲಾಲಾ ; ಪಾರ. ಗುಲ್ಲಾಲಾ]

ಗುಲಿಕಲು (ನಾ). ಜಮೀನುಗಳನ್ನು ಅಳತೆ ಮಾಡಿ ಎಲ್ಲೆಯನ್ನು ಸೂಚಿಸಲು ನೆಡುವ ಕಲ್ಲು ; ಗಡಿಕಲ್ಲು : ಅಲಿಂದ ಪಡುವ ನಡದು ನಟ ಗುಲಿಕಲು (ಎಕ. XII, ತಿಪಟೂ. ೧೩೯-೭೫ ; ?).
[< ಕುಟ್ಟಿ$_2$? + ಕಲು (< ಕಲ್$_3$)]

ಗುಲಿಕೆ (ನಾ). ೧. ಗೋಲಿ ; ಗುಂಡು. ೨. ಗುಳಿಗೆ; ಮಾತ್ರೆ. ೩. ಮಂತ್ರ ; ಮೌಕ್ತಿಕ : (ಕ). [ಸಂ. ಗುಲಿಕಾ]

ಗುಲಿಗಂಜಿ 'ಗುರುಗಂಜಿ' ನೋ.

ಗುಲಿಮಾವು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ವನಸ್ಪತಿ : ಗುಲಿಮಾವು, ಗುಲ್ಮಾರ್ (ಮೈಜಿಗಿ. ೨೬-೪೮೪). [?]

ಗುಲುಂಛನ (ನಾ). =ಗುಲುಚ್ಛ : ತೆಂಬೆಲರಲೆಪದಿನಲರ ಗುಲುಂಛ [ಧ] ನಮಂ ತೂಱಿ ತೊನೆಪಸಂಗಜಂಗಮಲತೆಗಳಂತೆ . . . ವಾರನಾರಿಯರ್ (ಅನಂಪು. ೭-೫೭ ವ). [ಸಂ.]

ಗುಲುಗ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ನಾವಿದರ ಗೋಸಾಸಿ ಗುಲುಗಂ ಕಟ್ಟಿ ಸತ್ತು ಸುರಲೋಕಕ್ಕೋದ (ಎಕ. VII, ಶಿಕಾರಿ. ೧೯೫-೫ ; 1007). [?]

ಗುಲುಗಂಜಿ 'ಗುರುಗುಂಜಿ' ನೋ.

ಗುಲುಗಣ್ಣ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಕೆಱೆಯ ಹಳ್ಳಿಯ ಗುಲುಗಣ್ಣ ನೆಱೆನೂರಱುವಿನೊಳ್ಕಾದಿ ಸತ್ತ (ಎಕ. VIII, ಸೊರಬ.೨೦೬-೮ ; 903).
[ಗುಲುಗ + ಅಣ್ಣ$_1$]

ಗುಲುಗು$_1$ 'ಗನುಗು$_3$' ನೋ.

ಗುಲುಗು$_2$ 'ಗಲಗ$_1$' ನೋ.

ಗುಲುಗುಂಜಿ 'ಗುರುಗುಂಜಿ' ನೋ.

ಗುಲುಗೋಜ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಧಾರಿಣಿಯೊಳು ಗುಲುಗೋಜನಱುವನೆಂದೆಳೆ ಪೊಗಳ್ದುಂ (ಸೌಇಇ. IX–I, ೧೬೫-೮೦ ; 1099).
[ಗುಲುಗ + ಓಜ$_1$ (<ಓವರ್ಞು)]

ಗುಲುಚ್ಛ, ಗುಳುಚ್ಛ (ನಾ). ಗೊಂಚಲು ; ಕುಚ್ಚು; ಗುಚ್ಛ : " ಸ್ತಬಕಃ, ಗುಚ್ಛಕಃ, ಗುಚ್ಛಃ, ಗುಲುಚ್ಛಃ – ಈ ೪ ಪೂವಿನ ಗೊಂಚಲ್ " (ಹಲಾಯು. ೩೦-೩೪). **ಗುಳುಚ್ಛ:** ತನು ಮುನಿಪದರಾಜೀವದ ಕೆಲದೊಳ್ ವೇತ್ರುಲತಾ ವ್ರತವೆಸೆದತ್ತು ಮಸೃಣಪಿಂಛಗುಳುಚ್ಛಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೯-೨೬). [ಸಂ.]

ಗುಲುಡುಮರ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ: ಗುಲುಡುಮರ, ಶಿವನ್ನಿ (ಮೃಔಗಿ. ೪೦-೭೮೩). [ಗುಲುಡು ? + ಮರ₁]

ಗುಲುಮ (ನಾ). = ಗುಲ್ಮ ೧: "ಗುಲುಮ-ಗುಲ್ಮ=ಹೊದರು" (ತದ್ಭಕೋ. ೧೧); ನಿಳಯಸಂಕುಳವೋ ಕುಸುಮ ಗುಲುಮಾ [ಪಾಠಾಂ. ಗುಲ್ಮಾ]ಳಿಗಳೊ ಎನಲು (ಬಸಪು. ೨೬-೪೦).

[<ಸಂ. ಗುಲ್ಮ]

ಗುಲ್ಕನ್ನು 'ಗಂಲಕಂದ' ನೋ.

ಗುಲ್ಫ (ನಾ). ಹೆಜ್ಜೆಯ ಮಗ್ಗುಲಲ್ಲಿರುವ ಗಂಟು; ಕಾಲಿನ ಹರಡು: "ಘುಟಿಕಾ, ಗುಲ್ಫಃ – ಈ ೨ ಹರಡು" (ಹಲಾಯು. ೮೫-೩೭೦); "ಗುಲ್ಫಮೆನೆ ಹರಡೆನಿಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೯೮-೧೮); ನಿಜದಿಂ ಗೂಢಂಗಳ್ ಗುಲ್ಫಜಾನುಗಳ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೩-೪೫); ಮುಸುಕಿದ ಮೆಯ್ಯಂ ಗುಲ್ಫಾವಸಕ್ತ ಮೆನಿಸಿರ್ದ ರಕ್ತನವಕಂಚುಕದಿಂ . . . ಆಕೆ ಕಣ್ಗೆಸೆದಿರ್ದಳ್ (ಕಾದಂಪೂ. ೩೯); ನೆಗಳ್ದಂಗುಟ ಸಂಶ್ಲಿಷ್ಟಂ . . . ಮಿಥೋಯುಕ್ತಂ ಕೇಳ್ ನಗೆಮೊಗದಳೆ ವಿಯುತಮೈದು ಗುಲ್ಫದ ಭೇದಂ (ಲಾಸ್ಯರಂ. ೩-೧೦೧). [ಸಂ.]

ಗುಲ್ಫದ್ವಯಸ (ಗು). ಕಾಲಿನ ಹರಡು ಮುಳುಗುವಷ್ಟು ಆಳವುಳ್ಳ: ಅಂಬುಧಿಯಿಳಿದು ಗುಲ್ಫದ್ವಯಸವಾದುದು (ಕುಮಾಲೀ. ೬-೩೦). [ಸಂ.]

ಗುಲ್ಫಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹಕ್ಕಿ; ಹರಡೆ: "ಗುಲ್ಫಿ [ಪಾಠಾಂ. ಲ್ಪಿ] ಯೆನೆ ಹರಡೆಯಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೫೨-೯). [?]

ಗುಲ್ಮ (ನಾ). ೧. ಕುರುಚಲು ಗಿಡಗಳ ಅಥವಾ ಸಣ್ಣಮರಗಳ ಗುಂಪು; ಪೊದರು: "ಉಲಪಃ, ಸ್ತಂಬಃ, ಗುಲ್ಮಃ, ವೀರುತ್, ವಿಟಪಃ – ಈ ೫ ಹೊದಜು" (ಹಲಾಯು. ೩೦-೩೬); ಒರಂತೆ ಮೇಲುದಜೊಳ್ ಗುಲ್ಮಲತಾಳಿಗಳೊಡರಲ್ . . . ಮಾರ್ಗದೆ ಪೋದೆಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೯೦೪); ಸರ್ವಸಸ್ಯದೊದವಿಂ ತರುಗುಲ್ಮಲತಾವನಸ್ಥಲಂ . . . ಎಸೆಯೆ ಸರ್ವಸುಖಾವಹಮಾ ಮಹೀತಲಂ (ಪಂಪರಾಮಾ. ೧-೧೧೩). ೨. ಒಂಭತ್ತು ಆನೆ, ಒಂಭತ್ತು ರಥ, ಇಪ್ಪತ್ತೇಳು ಕುದುರೆ ಮತ್ತು ನಲವತ್ತೈದು ಕಾಲಾಳು ಉಳ್ಳ ಸೈನ್ಯದ ಘಟಕ,–ತುಕಡಿ: "ಆನೆ ರಥ ಕುದಿರೆ ೨೭ ಕಾಲಾಳು ೪೫ ಯಿದು ಗುಲ್ಮವೆಂಬ ಬಲವೆನಿಸುಗುಂ" (ವ್ಯವಹಾ. ಅನುಬಂಧ. ೧-೯); ಪತ್ತಿಯೆಂದುಂ ಸೇನೆಯೆಂದುಂ ಸೇನಾಮುಖಮೆಂದುಂ ಗುಲ್ಮಮೆಂದುಂ . . . ಇಂತೆಂಟು ತೆಜದಿಂ ಪಡೆಗೆ ಪೆಸರಕ್ಕುಂ(ಪಂಪರಾಮಾ. ೦೩-೪೨). ೩. ಪ್ಲೀಹಕೋಶ; ಪ್ಲೀಹ. ೪. ಪ್ಲೀಹರೋಗ; ಗಡ್ಡೆರೋಗ: ಹೊಂದಿ ಪೀಡಿಪ ಕುಷ್ಟ ಗಂಡಮಾಲೆಯು ಗುಲ್ಮ ಸಂಧಿಸಿದ ಶೂಲೆ ವಿಷಸರ್ಪ ವೃಶ್ಚಿಕಭೂತವೆಂದೆಂಬ ಭಯಗಳಂ ಪಾದಜಲಮುಂ ತಳಿದು ತಕ್ಷಣಂ ಗುಣವಮಾಡಿ (ಗುರುದಾ. ೧೦-೭೮); ಕಜ್ಜಿಯವರಲ್ಲಿ, ಮಹೋದರದವರಲ್ಲಿ, ಗುಲ್ಮದವರಲ್ಲಿ . . . ವಮನಕ್ರಿಯೆ ಮಾಡಲಾಗದು (ಸಕವೈ. ೨೫). [ಸಂ.]

ಗುಲ್ಮಗಂಧಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗುಲ್ಮವ್ಯಾಧಿ: ಏಲಾದಿಚೂರ್ಣ – ಏಲಕ್ಕಿ, ಲವಂಗಚಕ್ಕೆ . . . ಇವಂ ಸಮಾಂಶವಾಗಿ ಚೂರ್ಣಿಸಿ . . . ತುಪ್ಪದಿಂ ಕಲಸಿ ಮೆಲ್ಲಲು . . . ಗುಲ್ಮಗಂಧಿ, ಶ್ವಾಸಕಾಸ, ಬಿಕ್ಕಳು ಸಹ ಪರಿಹಾರಮಕ್ಕುಂ (ಸಕವೈ. ೨೪೯). [ಸಂ.]

ಗುಲ್ಮಜ್ವರ (ನಾ). ಗುಲ್ಮರೋಗದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಜ್ವರ; ಗಡ್ಡೆಜ್ವರ: ಪಟ್ಟಲಘೃತ . . . ಪ್ರಾತಃಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸೇವಿಸಲು ಗುಲ್ಮಜ್ವರ, ಪ್ಲೀಹ . . . ಊರ್ಧ್ವಮುಖವಾದ ವಾಯು ಸಹ ಪರಿಹೃತಮಕ್ಕುಂ (ಸಕವೈ. ೧೧೪). [ಗುಲ್ಮ + ಜ್ವರ]

ಗುಲ್ಮಲ 'ಗುಲ್ಮಾಲ್' ನೋ.

ಗುಲ್ಮವೃದ್ಧಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗುಲ್ಮರೋಗ; ಪ್ಲೀಹರೋಗ; ಮಲೇರಿಯಾದ ದೆಸೆಯಿಂದ ಗುಲ್ಮಗ್ರಂಥಿ ಹಿರಿದಾಗುವ ಉಪದ್ರವ: (*). [ಗುಲ್ಮ + ವೃದ್ಧಿ]

ಗುಲ್ಮಶೂಲೆ (ನಾ). ಪ್ಲೀಹರೋಗದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ವೇದನೆ,–ಯಾತನೆ: ತಾಮ್ರದ ಪಾತ್ರೆಯ ಗುಣ . . . ಶರೀರಕ್ಕೆ ಶಾಂತಿಕರವಾಗಿ, ಅಗ್ನಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡಿ ಗುಲ್ಮಶೂಲೆಯನ್ನು ಶಾಂತಿಮಾಡುವುದು (ಸಕವೈ. ೪೭). [ಗುಲ್ಮ + ಶೂಲೆ]

ಗುಲ್ಮಹರ್ 'ಗುಲ್ಮೊಹೋರ್' ನೋ.

ಗುಲ್ಮಾರ್ 'ಗುಲ್ಮೊಹೋರ್' ನೋ.

ಗುಲ್ಮಾಲ್, ಗುಲ್ಮಲ (ನಾ). ೧. ವಿಷಯವನ್ನು ಬಚ್ಚಿಡುವುದು,–ಅಡಗಿಸಿಡುವುದು. ೨. ಮೋಸ; ವಂಚನೆ. ೩. ಜಗಳ; ವಿವಾದ: ಗುಲ್ಮಲ: ೩. ಈ ಗುಲ್ಮಲವನ್ನು ಜಾಗ್ರುತೆಯಿಂದ . . . ಸಮಾಧಾನಗೊಳಿಸುವುದೇ ಉತ್ತಮ (ಸೋಲು. ೩೩).

ಗುಲ್ಮಾಲ್ಮಾಡು=೧. ಕಾಣದಂತೆಮಾಡು; ಮರೆ ಮಾಡು. ೨. (ಆಲಂ) ಮೋಸಮಾಡು; ವಂಚಿಸು; ದ್ರೋಹಮಾಡು: ಯಾರೋ ಮೂಢರು ಸ್ವಾರ್ಥಕ್ಕಾಗಿ ಏನೇನೋ ಗುಲ್ಮಾಲ್ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ ಎಂದಂದುಕೊಂಡರು (ಮೂಲಾನ. ೪೮). [← ಮರಾ. ಗುಲ್‌ಮಾಲ್]

ಗುಲ್ಮಿ (ನಾ). ಗುಲ್ಮರೋಗವುಳ್ಳವನು. [ಸಂ. ಗುಲ್ಮಿನ್]

ಗುಲ್ಮಿನಿ (ನಾ). ೧. ಪೊದರು ಪೊದರಾಗಿ ಹರಡುವ ಬಳ್ಳಿ: "ವೀರುತ್, ಗುಲ್ಮಿನೀ, ಉಲಪಃ – ೩ ಲತಾಪ್ರತಾನಿನೀ ಬಳ್ಳಿಗಳ ಗುಂಪುಳ್ಳ ಪೊದೆಯ ಹೆಸರು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೯೯). ೨. ಗುಲ್ಮರೋಗವುಳ್ಳವಳು. [ಸಂ. ಗುಲ್ಮಿನೀ]

ಗುಲ್ಮೊಹೋರ್, ಗುಲ್ಮಹರ್, ಗುಲ್ಮಾರ್ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ ಮತ್ತು ಅದರ ಹೂವು: ಗುಲ್‌ಮೊಹೋರಿನಲಿ ಆರತಿ ಎತ್ತಿ, ಎದೆನಾಡಿನ ಚೆಲುವು . . . ಕೂಡುತಿಹುದು (ಮುಕ್ತಕಂ. ೫೧೩). ಗುಲ್ಮಹರ್: ಸೀಮೆ ಸಂಕೇಶ್ವರ, ದೊಡ್ಡರತ್ನಗಂಧಿ, ಕೆಂಪು ತುರಾಯಿ, ಗುಲ್ಮಹರ್‌ಮರ, ಕತ್ತೀಕಾಯಿ (ಮೃಔಗಿ. ೨೯-೫೬೪). ಗುಲ್ಮಾರ್: ಗುಲಿಮಾವು, ಗುಲ್ಮಾರ್ (ಮೃಔಗಿ. ೨೬-೪೮೪).

[←ಮರಾ. ಗುಲ್ಮೋಹೋರ್]

ಗುಲ್ಲ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ವನಸ್ಪತಿ: (ಮೃಔಗಿ. ೫೩-೧೦೫೪).

[?]

ಗುಲ್ಲಕಂಚಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ವನಸ್ಪತಿ: ಗುಲ್ಲಕಂಚಿ, ಬಾಬಿಂಜಿ (ಮೃಔಗಿ. ೨೫-೪೭೯). [ಗುಲ್ಲ + ಕಂಚಿ₁]

ಗುಲ್ಲನೆ (ಅ). ಒಂದು ಅನುಕರಣಾವ್ಯಯ; ಶಬ್ದವಾಗುವಂತೆ: ಎನ್ನ ಕಯ್ಯೊಳಾರ್ಮರಸಿಟ್ಟರೀ ಗಿರಿಕೆಯನ್ನ, ನಾನರಿಯ; ಗುಲ್ಲಾದನಾಡಿಸುತ ನಿನ್ನ ಮರೆತನು (ಗೀವಿಂ. ೫೦-೭). [ಗುಲ್₀ + – ಅನೆ₁]

ಗುಲ್ಲಿ (ನಾ). ಹವಳ (?): ಮೆರೆವ ಎಳೆತುಳಸಿಮಾಲೆ ನವಮಲ್ಲಿಕ ಸುರಗಿ ಜಾಜಿದಂಡೆ, ಉಡಿಯಲ್ಲಿ ಗುಲ್ಲಿಯ ಚೀಲಾಸಿಸಿಕೊಂಡಾ ಗೋವಳೆಲ್ಲಾರು ವಂದಾಗಿ ತುರುವಿಂದು ಕಾಯುವುತಾ (ತೀರ್ಥಮ. ೩೪೩).

[<ಪ್ರಾ. ಗುಲೀ./ಹಿಂ. ಗುಲ್ಲೀ]

ಗುಲ್ಲು (ನಾ). ೧. ಗಲಾಟೆ; ಗದ್ದಲ; ಕೂಗಾಟ; ದಾಂಧಲೆ: ಗುಲ್ಲು ಏಳುತ್ತಿರಲು ಅದವಿಯಲಿ . . . ಅಲ್ಲಿ ಶಿಲೆ ಭ್ರಮೆ (ಜ್ಞಾನಸಿಂ. ೩-೨೭); ಆ ಗುಲ್ಲು ಕೇಳಿ ಸ್ತ್ರೀಪಹರಿಯೂ ಜೈಲಧಿಕಾರಿಯೂ ಅಲ್ಲಿಗೆ ಬಂದರು (ಪುನರು. ೧೫೦); ಮಲಗಿದ್ದ ರೂಗಪ್ಪ ಪಕ್ಕದ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಗುಲ್ಲು ಕೇಳಿ ದಡಬಡನೆ ಎದ್ದು ಹೊರನೋಡಿದ (ಚಿಗುಬ. ೩೪); "ತಿರುಗುಪ್ಪು, ಹೊಳ್ಳುಪ್ಪು" – "ಬಂತುಪ್ಪು" 'ದೇವರಾಣೆಯೆಂದರೂ ಸತ್ತಿಲ್ಲ' ಮುಂತಾದ ಗುಲ್ಲ ಬೊಬ್ಬೆಗಳು ಆಟಕ್ಕೆ ದೇರೊಂದು ರುಚಿಯನ್ನು ತಂದಿರುವವು (ನಿರಾಥ ೯೭); ನಿತ್ಯ ಪಯಣ ಬಾತ್ರಿಗೇಡು, ಬರೀ ಗುಲ್ಲು ನಿದ್ದೆಗೇಡು (ಗಾದ). ೨. ಸುಳ್ಳು ಸುದ್ದಿ; ಆಡಿಕೆ ಮಾತು;

ಪುಕಾರು : ನೀವು ಮಾಡುತ್ತಿರುವ ಬೇಜವಾಬ್ದಾರಿ ಕೆಲಸದ ಬಗ್ಗೆ ಊರಲ್ಲಿ ಈಗಾಗಲೇ ಗುಲ್ಲು ಎದ್ದಿದೆ (ರಂಗರೋ. ೭೯).

ಗುಲ್ಲುಮಾಡು, ಗುಲ್ಮಾಡು = ೧. ಕೂಗಾಡು ; ಗದ್ದಲ ಮಾಡು ; ಗಲಾಟೆ ಮಾಡು : ಕಳ್ಳತನದಲ್ಲಿ ಗೊಲ್ಲರ ಮನೆಪೊಕ್ಕು ಗುಲ್ಲು ಮಾಡದೆಯವರ ಗಲ್ಲ ಕಚ್ಚಿದನೆಂದು (ಪುರಂದ. ೦-೯೪-೨) ; ಸುಮ್ಮನೆ ಗುಲ್ಲು ಮಾಡಿ ಫಲಗಳೇನು(ಚಂದ್ರವಾ. ೪); ಗುಲ್ಲು ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದ ಪಾರ್ವತಿಯನ್ನು ಬೆದರಿಸಿ ಸುಮ್ಮನೆ ಕುಳ್ಳಿರಿಸಿದರು ಪಂಡಿತರು (ದೇವದಾ. ೪) ; ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳು ಅವನ ಭಾಷಣಕ್ಕೆ ಗುಲ್ಲುಮಾಡಿ ಹುಯಿಲು ಎಬ್ಬಿಸುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ (ದೂರಸ. ೦೮೭) ; ಸಾಕು ಗುಲ್ಮಾಡದಿರ್ ನಡೆ ಸೇನಾಧಿಪ (ಬೀಳಪ. ೨-೨೪೧). ೨. ಸುದ್ದಿಯನ್ನು ಹರಡು ; ವಿಚಾರವನ್ನು ಹೊರಡಿಸು : ರಹಸ್ಯ ವಿಚಾರಗಳನ್ನು ಗುಲ್ಲುಮಾಡಬಾರದು(ಶಾಂ) . ಗುಲ್ಲೊಗುಲ್ಲು=ಗದ್ದಲವೋ ಗದ್ದಲ ; ಬಹಳ ಗಲಾಟೆ : ಗುಸುಗುಸು ಹೋಗಿ ಗುಲ್ಲೋಗುಲ್ಲಾಯಿತು (ಶಂಪಾಮ್ಮ. ೩೦). [ದೇ॥ ತುಳು. ಗುಲ್ಲು ; ತೆಲು. ಗೊಲ್ಲು]

ಗುಲ್ಲುಹಬ್ಬಿಸು (ಕ್ರಿ). ಸುಳ್ಳು ಸುದ್ದಿಯನ್ನು ಹರಡು; ಸುಳ್ಳು ವಿಚಾರವನ್ನು ಹೊರಡಿಸು : ತಂದೆತಾಯಿಯರು ಅವಳನ್ನು ಗುಟ್ಟಾಗಿ ಅಡಗಿಸಿಟ್ಟು ಅವಳಲ್ಲಿಯೋ ಕಾಣೆಯಾಗಿದ್ದಾಳೆ ಎಂಬ ಗುಲ್ಲುಹಬ್ಬಿಸಿದ್ದಾರೆ (ವಾರಮ. ೩೯೯). [ಗುಲ್ಲು + ಹಬ್ಬಿಸು (<ಪರ್ಬಿಸು)]

ಗುಲ್ಲೆಬ್ಬಿಸು (ಕ್ರಿ). ಗಲಾಟೆಯನ್ನುಂಟುಮಾಡು ; ಗದ್ದಲವನ್ನುಂಟುಮಾಡು ; ಬೊಬ್ಬೆಯೆಬ್ಬಿಸು : ಬಾಗಿಲ ಬಳಿ ಇಬ್ಬರು ಖೈದಿಗಳು ಒಂದೇ ಸಮನೆ ಬಿಸಿಬಿಸಿಯಾಗಿ ಚರ್ಚಿಸುತ್ತ ಕೂಗಾಡುತ್ತ ಗುಲ್ಲೆಬ್ಬಿಸಿದುದರಿಂದ ಮಾತು ನಿಲ್ಲಿಸಬೇಕಾಯಿತು (ಪುನರು. ೫೪೧) ; ಸದಾ ಗುಂಪುಕಟ್ಟಿ ಕೊಂಡಿರುವುದು ಮತ್ತು ಗುಲ್ಲೆಬ್ಬಿಸುತ್ತಿರುವುದು ಈ ಹಕ್ಕಿಗಳ ಸ್ವಭಾವ (ಕಪಪು. ೫-೧೧೭). [ಗುಲ್ಲು + ಎಬ್ಬಿಸು (<ಎಟ್ಬಿಸು)]

ಗುಲ್ಲೇಳು (ಕ್ರಿ). ಪುಕಾರು ಆಗು ; ಪ್ರಚಾರವಾಗು : ಸುದ್ದಿ ತಿಳಿದ ರಾತ್ರಿಯೇ ಯಾರ ಕಿವಿಯಮೇಲೆ ಸುದ್ದಿ ಬಿದ್ದು ಗುಲ್ಲೇಳುವ ಮೊದಲೇ ಯಾರದಾದರೂ ಕೊರಳಿಗೆ ಕಟ್ಟಿಬಿಡೋಣ ಎಂದು ಇಲ್ಲಿಗೆ ಓಡಿ ಬಂದಿರಬೇಕು (ಮೂರುದಾ. ೧೫೫). [ಗುಲ್ಲು + ಏಳು$_1$ (<ಏೞ್$_1$)]

ಗುವಳಾಲ (ನಾ). ಒಂದು ಸ್ಥಳದ ಹೆಸರು ; P ಈಗಿನ ಕೋಲಾರ : ಗುವಳಾಲಂ ಗೊಜ್ಜಿಂ ವಾಣರಸ ಆಳೆ ವೇಗೂರೂಮ್ ಪೊಂವುಲಂ ಆಳೆ ತುಱುಕೊಳೆವಳ್ಳಿ ಅರಕ್ಕಮನ್ ತುಱುವಿಟ್ಟುವಿಟ್ಟಿಮಾ ಮಾನಿ (ಎಕ. X, ಮುಳುಬಾ. ೨೭೫-೦ : ಸು. ೮೭೦). [<ಕುವಲಾಲ]

ಗುವಾಕ (ನಾ). ಅಡಕೆಮರ. [ಸಂ.]

ಗುವಿ (ನಾ). ಗುಹೆ; ಗವಿ : "ಗುವಿ–ಗುಹಾ=ಬಿಲ" (ಶಬ್ದಕೋ. ೧೧) ; ಸವಿಧಗಳಿಗೆಂದಾರ್ಯವಾರ್ಯನು ಗವನಿಸುವ ಗುವಿ[ವಾಂ. ಡ] ಯೊತ್ತಿನಲಿ ವಿಭ್ರಮಿಸಿದಳೊ ಕಲಿದೇವ ಕೇಳಿರೆ ನಿಮ್ಮ ಮನೆದಾಸಿ (ಬಸಪು. ೫೫-೩೪). [<ಸಂ. ಗುಹಾ]

ಗುವಿಯುಂಗ (ನಾ). ಒಂದು ಪ್ರದೇಶದ ಹೆಸರು : ಅನ್ನೆಬರೆ ಗುವಿಯುಙ್ಗಎ ಅನ್ನೆ ಬರೆ ಪುಣಸೆಯ ಕಿಱಿಯ ಕೆಱೆ (ಮ್ಯಾಆರಿ. ೦೯೨೦. ೧೧-೦೮೦ ; 967). [?]

ಗುವುಂಡಭೂಮಿ (ನಾ). (?) : ಇಱಿಯೆ ವಿರೋಧಿ ಬಿದ್ದ ಸಮರಾಂಗಣದೊಳು ಶ್ರೀಗುವುಣ್ಡಭೂಮಿಯಿಂದೊಱೆದೊಱೆದುಕ್ಕು ಯಿಂನು ಪೊನಲೇಳ್ವುದು ಭೂತಪಿಶಾಚಕೋಟಿಯುಂ ನೆಱೆ ತಣಿಯುಣ್ಣ ಚೆಣ್ಣುವಾರಲ್ದಿನ್ನುವಾದಕ್ಕಿಸಲಾಜವೆಂದೇನ್ ಅಱೆಯಿರೆ ವಿಕ್ರಮಮುಂ ಜಸದ ಲಚ್ಚಣಮಿಂ ಪುಳಿಯೋಟಿ ಚಟ್ಟನಮ್ (ಎಕ. XVI, ಚಿಕ್ಕನಾ. ೯೮-೨೫ ; 1169). [ಗುವುಂಡ$_0$ + ಭೂಮಿ]

ಗುಷ್ಟು ' ಗಸಟು ' ನೋ.

ಗುಸ$_1$ ' ಕುಸು ' ನೋ.

ಗುಸ$_2$ (ನಾ). ೧. ಪೆಟ್ಟು ; ಏಟು : (ಸ). ೨. ಕೋಪ ; ಸಿಟ್ಟು. [←ಅರ. ಗುಸ್ಸಹ್ ; ಹಿಂ. ಗುಸ್ಸಾ; ಮರಾ. ಘುಸ್ಸಾ]

ಗುಸು ' ಕುಸು ' ನೋ.

ಗುಸುಗಾಟ (ನಾ). ಗುಸುಗುಸು ಮಾತಾಡುವುದು ; ಪಿಸುಗುಟ್ಟುವುದು : ಇದೇನೋ ಮಾತು ಕಥೆಗಳಾಗುತ್ತಿವೆಯಲ್ಲ ಈ ಗುಸುಗಾಟಗಳೇಕೆ? ಬೀಗರ ಅಸಮಾಧಾನಕ್ಕೆ ಕಾರಣವೇನು? (ಮಹಾಗ. ೨೯೨). [ಗುಸುಗು$_0$ + ಆಟ]

ಗುಸುಗುಂಪಲು (ನಾ).=ಗುಜುಗುಂಪಲು : ಈ ಸುದ್ದಿಯನ್ನು ಕೇಳಿ ಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿ ಇನ್ನೊಂದು ಗುಸುಗುಂಪಲು ಹುಟ್ಟಿ ಹರಡುತ್ತಿದ್ದಿತು (ಮಾಯಾವಿ. ೦೩೧) ; ಊರಿನಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ಗುಸುಗುಂಪಲು (ಡಾಂಕ್. ೨೦) ; ದೇವಲೋಕದಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ಗುಸುಗುಂಪಲಾಗಿ ಆಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿರುವ ಮಾತು ಆಕೆಯ ಕಿವಿಗೂ ಬಿದ್ದಿದೆ (ನಡದಾ. II, ೦೩೭೪). [ಗುಸು (<ಕುಸು) + ಗುಂಪಲು]

ಗುಸುಗುಂಪು (ನಾ).=ಗುಸುಗುಂಪಲು: ನೀವು ಯಲ್ಲಿ ಬಂದರು ಗುಸಂಗುಂಪು ಮಾತುಗಳು ಬಿಡೋದು ಇಲ್ಲ (ಸೌಗಂಧಿ. ೫೩೨-೫). [ಗುಸು (<ಕುಸು) + ಗುಂಪು$_1$ (<ಗುಣ್ಪು$_1$)]

ಗುಸುಗುಟ್ಟು ' ಕುಸುಗುಟ್ಟು ' ನೋ.

ಗುಸುಗುಸುಗುಟ್ಟು (ಕ್ರಿ).=ಕುಸುಗುಟ್ಟು : ದಾಳಿಮಾಡುವ ವಿಚಾರವನ್ನು ಗುಸುಗುಸುಗುಟ್ಟುತ್ತಿದ್ದರು (ಪುಟ್ಟರ. ೨೯). [ಗುಸು (<ಕುಸು)+ಕುಟ್ಟು$_1$]

ಗುಸುಟು (ನಾ). ೧. ಗೊಣಗುಟ್ಟುವಿಕೆ; ಪಿಸುಮಾತು: ನುಡಿಯಿಂದ ನಡೆಗೆಟ್ಟಿತ್ತು ನಡೆಯಿಂದ ನುಡಿಗೆಟ್ಟಿತ್ತು ಭಾವದ ಗುಸುಟು ಅದು ತಾನೆ ನಾಚಿ ನಿಂದಿತ್ತು (ಅವಚಂ. ೦೩೦-೬೧). ೨. ಗೊಡವೆ; ಗೋಜಂ ಬೇಡ ಕೆಮ್ಮಗಮ್ಮನೆ ಗುಸುಟೇಕೆ ತನ್ನ ಸುಖಕಲ್ಲದೆ ಕೇಳಿಕೆ ಯಾರ ಬಿಟ್ಟಯೋ (ಲೀಲಾವ. ೨-೧೧೪); ಧ್ಯಾನಗೀನವ ನೀವು ನಿಮ್ಮರಸನು ಬಲ್ಲಿರಾನೇನ ಬಲ್ಲೆನಾ ಗುಸುಟ (ಭರಚ. ೫-೨೦). [<ಕುಸು]

ಗುಸುನಗೆ (ನಾ). ಮೆಲ್ಲನೆ ನಗುವಿಕೆ ; ನಸುನಗೆ : ಸಮ್ಮತಿಯ ಗುಸುನಗೆ ಕೋಣೆಯಲ್ಲೆಲ್ಲ ಹರಡಿತು (ಪುನರು. ೫೮೪). [ಗುಸು (<ಕುಸು)+ನಗೆ]

ಗುಸುಮುಸಿ (ನಾ). ಒಳಗೊಳಗೇ ಆಡುವ ಮಾತು,–ಹರಡುವ ವರ್ತಮಾನ : ದೇಶದಲ್ಲಿ ಗುಸುಮುಸಿಯು ನಡೆವುತ್ತೇ ಇತ್ತು (ಇಂಗ್ಲಂಡ. ೦೫೩) ; ಗುಸುಮುಸಿಯು ನಡೆಯೆ ಬಸವನಿಗೆ ವರಸಂಗ (ಕನ್ನಡಾ. ೨೩೨). [ಗುಸು (<ಕುಸು) + ಮುಸಿ$_1$]

ಗುಹ (ನಾ). ೧. ಕುಮಾರಸ್ವಾಮಿ ; ಷಣ್ಮುಖ : "ಅ ಸಬ್ಬಮುಂಗಳೆಯಣುಗನು ಸಲೆ ನವಿಲ್ದೇರನಿಂಗಳಮುಗಂ ಕುವರ . . . ಅಱುಮೊಗನೆನಲು ಗುಹನ ಪೆಸರಪ್ಪುದು" (ಶಬ್ದಮಂ. ೫) ; ಗೀರ್ವಾಣನಾಥಾತ್ಮಜನಲ್ಲಿಗೆ ಗುಹನನಹಿಭೂಷಣನಂಬಂ ಬೇಡಿಯಟ್ಟಿದೊಡಾತಂ ಬಂದು (ಪಂಪಭಾ. ೮-೧೭ವ). ೨. ರಾಮಾಯಣದಲ್ಲಿ ಬರುವ ಶೃಂಗವೇಲ ಪಟ್ಟಣದ ಅರಸು : ವೀರ ರಘುಪತಿ ವಿಮಲತರ ಭಾಗೀರಥಿಯನುತ್ತರಿಸಿ ಗುಹನಿಂ ಸಾರಿದನು ವರಚಿತ್ರಕೂಟ ಮಹಾಮಹೀಧರವ (ತೊರರಾ. ೨-೪ ಸೂಚನೆ). [ಸಂ.]

ಗುಹಜನಕ (ನಾ). ಷಣ್ಮುಖನ ತಂದೆ ; ಶಿವ : ಅನುಪಮನನಸಮಾನನಂ ಗುಹಜನಕನಂ . . . ಅಭವನಂ ಕಂಡು (ಬಸಪು. ೪೩-೦೭). [ಗುಹ + ಜನಕ]

ಗುಹಾಂಗಣ (ನಾ). ಗುಹೆಯ ಮುಂದಣ ಪ್ರದೇಶ : ಭೋರ್ಗರೆಯಲ್ಪುರಿತರ್ಪ ನಿರ್ಝರಾಸ್ಫಾಲನ ಶೀಕರಪ್ರಸರದಿಂದೆಸೆದತ್ತು ಬೃಹದ್ಗುಹಾಂಗಣಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೬೯೦). [ಸಂ. (ಗುಹಾ + ಅಂಗಣ)]

ಗುಹಾಂತರ (ನಾ). ಗುಹೆಯ ಒಳಭಾಗ: ಬೌದ್ಧರ ಕಾಲದ ಅನೇಕ ಗುಹಾಂತರ ಕಟ್ಟಡಗಳು (Rock Cut-Architecture) ಇದಕ್ಕೆ ಉದಾಹರಣೆಯಾಗಿವೆ (ಭಾರದ. ೪೯೪). [ಸಂ. (ಗುಹಾ + ಅಂತರ)]

ಗುಹಾಧ್ವನಿ (ನಾ). ೧. ಗುಹೆಯಿಂದ ಹೊರಡುವ ಮಾರ್ದನಿ,- ಪ್ರತಿಧ್ವನಿ: ನಗಂ ಶತಗುಹಾಧ್ವನಿಗಳಿಂ ಪ್ರತಿಘರ್ಜಿಪೋಲಂತೆ . . . ಘರ್ಜಿಸಿದುದಾ ಅದ್ವೈತಿ ತಾಂ ದ್ವೈತಿಯಪ್ಪಂತೆ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೧೪೩-೪೭). ೨. (ಅಲಂ) ಒಬ್ಬರು ಹೇಳಿದ್ದನ್ನೇ ಮತ್ತೊಬ್ಬರೂ ಹೇಳುವುದು,- ಅನುಕರಣೆಮಾಡುವುದು: ವಿಚಾರವು ಗುಹಾಧ್ವನಿಯಾದರೆ ಮಂದಿಯ ಸೊತ್ತು (ವಿಚಾಮಂ. ೬೨); ಆಧುನಿಕ ಕವಿತೆ ಈಗ ಆಡುತ್ತಿರುವುದು – ಎಲ್ಲಿಯೋ ಗಿಳಿಮಾತು, ಗುಹಾಧ್ವನಿ (ಸಾಹಿವಿ. ೯೬).

[ಸಂ. (ಗುಹಾ + ಧ್ವನಿ)]

ಗುಹಾನಿಹಿತ (ಗು). ೧. ಗುಹೆಯಲ್ಲಿ ಇರಿಸಿದ. (ನಾ). ೨. (ಅಲಂ) ಬಹಳ ಗೂಢವಾಗಿರುವುದು: ಗುಹಾನಿಹಿತ, ಅಭಾವನೀಯ ಎನ್ನಬಹುದಾದ ರಸಪ್ರಕೃತಿಯು ಯಾವುದೊಂದು ವಿಶಿಷ್ಟ ಉತ್ತೇಜನ ಪಡೆದ ಸಾಮಯಿಕತೆಯ ಕಟ್ಟು ಕಾನೂನುಗಳಿಗೂ ಅಧೀನವಲ್ಲ(ನಿಬಂಧ. II, ೨೦).

[ಸಂ. (ಗುಹಾ + ನಿಹಿತ)]

ಗುಹಾಲಯ (ನಾ). ಗವಿಯನ್ನು ಕೊರೆದು ನಿರ್ಮಿಸಿರುವ ಕಟ್ಟಡ; ಬಂಡೆಯನ್ನೇ ಕೊರೆದು ಮಾಡಿರುವ ಮನೆ: ಪಲ್ಲವರ ಗುಹಾಲಯ ಮತ್ತು ಪ್ರತ್ಯೇಕ ದೇವಾಲಯಗಳು ಏಳನೆಯ ಶತಮಾನಕ್ಕೆ ಹಿಂದೆ ಕಂಡು ಬರುವುದಿಲ್ಲ (ಹೊಯ್ಸಳವಾ. ೧); ಹಿಂದೂದೇವಾಲಯ ಗಳೊಡನೆ ಜಗತ್ತಿನ ದೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ಸೂರೆಗೊಂಡ ಬೌದ್ಧ ಗುಹಾಲಯಗಳು . . . ಅಷ್ಟೇ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿವೆ (ಭಾರದ. ೪೦೪). [ಸಂ. (ಗುಹಾ + ಆಲಯ)]

ಗುಹಾಲಿಪಿ (ನಾ). ಗುಹೆಯಲ್ಲಿ ದೊರೆಯುವ ಶಾಸನಗಳ ಲಿಪಿ: ಕನ್ನಡ ಲಿಪಿಗೂ, ಗುಹಾಲಿಪಿಗೂ ಸಂಬಂಧವುಂಟು (ಕಶಾಅ. ೨೨).

[ಸಂ. (ಗುಹಾ + ಲಿಪಿ)]

ಗುಹಾಲೇಖ (ನಾ). ಗವಿಯ ಒಳಗಿನ ಬರೆಹ: ನಾಸಿಕದ ಬಳಿಯ ಗುಡ್ಡಗಳ ಓರೆಗಳ ಗುಹಾಲೇಖಗಳಿಂದ ಇದನ್ನು ಊಹಿಸಬಹುದು (ಕರ್ನಾಟ. ೩೦೨). [ಸಂ. (ಗುಹಾ + ಲೇಖ)]

ಗುಹಾಹಿತ (ಗು). ೧. ಗುಹೆಯಲ್ಲಿ ಇರಿಸಿದ. (ನಾ). ೨. ಹೃದಯದಲ್ಲಿ ಧ್ಯಾನಿಸಲ್ಪಡುವವನು,-ತೋರುವವನು; ಪರಮಾತ್ಮ: ಈ ಸಕಲ ಕರಣಗಳ ಮೀಟಿಹ ಶೇಷಿತವೆ ತಿಳಿಯಾತ್ಮನವನನೆ ಆ ಶ್ರುತಿ ಗುಹಾಹಿತ ಪರಬ್ರಹ್ಮೆಂದು ಸಾರುವದು (ಅಮೃತ.೩-೫೧). [ಸಂ. (ಗುಹ+ಆಹಿತ)]

ಗುಹಿಲಿಕ್ಕು (ಕ್ರಿ). ಗಹಗಹ ನಗು; ಗಹಗಹಿಸು: ಗಂಡುಗಲಿ ರಾವಣಗೆ ಬಲ್ಲಿನ ದಂಡೆಯನು ಹಾಯ್ಕಿದಳೆ ನಿಜದೋರ್ದಂಡದಂಗನೆಯೆನುತ ಗುಹಿಲಿಕ್ಕಿತು ಸಖೀನಿವಹ (ತೊರರಾ. ೧-೦೫-೨೫); ನಕ್ಕನಮರವಿರೋಧಿ ಮಿಗೆ ಗುಹಿಲಿಕ್ಕಿ ಶಿಶುವಿಂಗಾರು ಕಲಿಸಿದರೆಕ್ಕಸಕ್ಕವನೀ ಕುಮಾರಂಗೆನ್ನ ಕನಲಿಸಲು (ನಿಭಾಗ. ೭-೪-೧); ಬಿಸರುಹಾಕ್ಷನ ಕೂಡೆ ಕೊಂಬುದೆ ನುಸಿಗಳಿಗೆ ರಣವೆಂದು ಗುಹಿಲಿಕ್ಕಿತು ಸುರಸ್ತೋಮ (ಕೋಗಯು. ೨೨-೫೬).

[ಗುಹಿಲು + ಇಕ್ಕು]

ಗುಹಿಲು (ನಾ). ಗಹಗಹ ಎಂಬ ಧ್ವನಿ; ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ ನಗುವಾಗ ಹೊರಡುವ ಶಬ್ದ. 'ಗುಹಿಲಿಕ್ಕು' ಪರಾ.

ಗುಹೆ (ನಾ). ೧. ಬೆಟ್ಟ ಮುಂತಾದ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿರುವ ದೊಡ್ಡ ಕಲ್ಲಿನ ಪೊಟರೆ; ಗವಿ: ಹೆಬ್ಬಾಗಿಲೊಳಡ್ಡಂ ನಿಂದು ಗುಹೆಯ ಬಾಗಿಲೊಳು ಸಿಂಹನಿರ್ಪ್ಪಂತೆ ತಾಗಿ ತಳ್ತಿಸುವಾಗಳು (ಎಕ. VIII, ಸೊರಬ. ೦೭೫ ೩; 1160); ಗುಹೆ ಗುಹೆಗಳೊಳಗೆ ಬಳಸಿದ ಬಹುಗಹ್ವರ ಗಹ್ವರಂಗಳೊಳ್ ಪರ ಸೌಖ್ಯಾವಹ ನಿರ್ಝರ ನಿರ್ಝರದೊಳಗಹರಹಮೊಪ್ಪಿರ್ಪುದಧಿಕಮಾನು ಮುನಿಸ್ಪಂದಂ (ಗಿರಿಶ. ೧-೬೦); ಕುಪಿತ ಸಿಂಹದ ಗುಹೆಯು ಮೃಗಮದವೊ . . . ಎನಿಸಿತು ರೂಹು ಸುಮನೋಹರ ಭಯಂಕರವಾಯ್ತು ಸುರಸತಿಯ (ಕುವ್ಯಾಅ. ೮-೪೨); ಗುಹೆಗಳಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸುತ್ತಾ ಆದಿಮಾನವನು ಆಗತಾನೆ ಕುಟುಂಬ ಜೀವನವನ್ನು ಆರಂಭಿಸಿದ್ದಾಗ . . . ಯಾವ ಶಿಕ್ಷಣ ಕ್ರಮವೂ ಇರಲಿಲ್ಲ (ಶಿಕ್ಷದ. ೩೫). ೨. ಒಂದು ವನಸ್ಪತಿ; ನರೀಹೊನ್ನೆ ಗಿಡ; ನರಿಬಾಲದ ಹುಲ್ಲು: (ಶ). [ಸಂ. ಗುಹಾ]

ಗುಹ್ನೆ 'ಗುನ್ಹೆ' ನೋ.

ಗುಹ್ನೇಗಾರ 'ಗುನ್ಹೇಗಾರ' ನೋ.

ಗುಹ್ಯ (ಗು). ೧. ಮುಚ್ಚಿಡತಕ್ಕ; ಅಡಗಿಸಿ ಇಡತಕ್ಕ. (ನಾ). ೨. ಮುಚ್ಚಿಡಬೇಕಾದುದು; ಗುಟ್ಟು; ರಹಸ್ಯ: ಬಾಲ ಕೇಳದರಿಂದ ನಿನಗೆನೆ ಪೇಳದತಿ ಗುಹ್ಯದಲಿ ನಂಬುಗೆದಾಳಿ ವಾಙ್ಮನಕಾಯಗಳಲದ್ವೈತವನೆ ಬಳಸಿ . . . ಬದುಕೆಂದ (ಗಗತಾ. ೧೭-೬೦): ಮಹಾಜ್ಯೋತಿರ್ಗ್ರಹದ್ದರ್ಶನಂ ಲಭಿಸಿದಾತಂಗದೇಂ ಗುರುತರಾನಂದಕರ ಗುಹ್ಯಮಾಗುವುದೇನೋ ದೇಹಯಾತ್ರೆಯ ದುರಂತಂ? (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೦೧೯-೨೦೩). ೩. ಮಾಡಬಾರದ ಕೆಲಸ; ಅಕಾರ್ಯ. ೪. ಪ್ರಧಾನವಲ್ಲದುದು; ಶ್ರೇಷ್ಠವಲ್ಲದುದು; ಅಲ್ಪವಾದುದು. ೫. ಮುಚ್ಚಿಕೊಳ್ಳಬೇಕಾದ ಅವಯವ; ಜನನೇಂದ್ರಿಯ: ಚರಣಂಗಳು ಅಷ್ಟದಿಕ್ಪಾಲಕರ ಸ್ಥಾನಂಗಳು ಗುಹ್ಯ ಕಾಮನ ಸ್ಥಾನ (ಬಸವ. ೮೪೪); ಗುಹ್ಯವ ಮುಟ್ಟಿ ನೋಡಿದರೆ ಕಾಮದಹನ ಕಾಣಬಂದಿತ್ತು (ಸರ್ಪವ. ೦೭೩-೮೧೯). 'ಗುಹ್ಯರೋಗ' ಪರಾ ೬. ಕೌಪೀನ; ಲಂಗೋಟಿ: "ಅಕಾರ್ಯ ಕಚ್ಛುಟಂ ಅನತಿಸಯಂ ಭಗಂಗಳಿವು ಗುಹ್ಯಮೆನಿಕ್ಕು" (ನಾನಾರ ೭೧). [ಸಂ.]

ಗುಹ್ಯಕ (ನಾ). ೧. ಕುಬೇರ: "ಐಳಬಿಳಃ . . . ಕುಬೇರಃ, ನರವಾಹನಃ, ಗುಹ್ಯಕಃ, ರಾಜರಾಜಃ, ಧನೀ, ಪುಣ್ಯಜನೇಶ್ವರಃ – ಈ ೧೭ ಕುಬೇರನ ಪೆಸರ್" (ಹಲಾಯು. ೦೪-೭೯). ೨. ದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಭೇದ: ಅಂತು ತಾಮ್ರಮಯ ಗುಹ್ಯಕ ಪ್ರತಿರೂಪಂ ಕಿಚ್ಚಿಂಗೆ ತೋರ್ಪುದರಗು ಕರಗುವಂತೆ ಕರಗಿ ಪೊನಲ್ವರಿಯೆ (ಶಾಂತಿಪು. ೬-೨೯ ವ); ಅಭ್ರದಲ್ಲಿ ಗುಹ್ಯಕನುಲಿದನು (ಕುವ್ಯಾಅ. ೨೩-೦೮). [ಸಂ.]

ಗುಹ್ಯಕೇಶ್ವರ (ನಾ). ಗುಹ್ಯಕರ ಒಡೆಯ; ಕುಬೇರ: ಗುಹ್ಯಕೇಶ್ವರ ಮುಖ್ಯ ಸುರನಿಕರ ಬಂದುದು (ಕಾಶಿರಾ. ೪೩-೪೨). [ಗುಹ್ಯಕ+ಈಶ್ವರ]

ಗುಹ್ಯರೋಗ (ನಾ). ಜನನೇಂದ್ರಿಯಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ ರೋಗ: ಅವನು ಯೌವ್ವನದಲ್ಲಿಯೇ ಗುಹ್ಯರೋಗದಿಂದ ನರಳುತ್ತಿದ್ದನು (ರಾ೨).

[ಗುಹ್ಯ + ರೋಗ]

ಗುಹ್ಯಲಂಪಟತ್ವ (ನಾ). ಲೈಂಗಿಕ ಆಸಕ್ತಿ; ಕಾಮುಕತೆ: ಜಿಹ್ವಾಲಂಪಟ ಗುಹ್ಯಲಂಪಟತ್ವಕ್ಕೊಳಗಾಗಿರ್ದು ನಾವು ಜಿಹ್ವಾಲಂಪಟತ್ವವಿಲ್ಲದವರೆಂದರೆ ಆಗಲರಿಯರು (ಮೋಲಿಮಾ. ೬೨-೨೫೫ ಅರ್ಥ). [ಗುಹ್ಯ + ಲಂಪಟತ್ವ]

ಗುಹ್ಯಾಂಗ (ನಾ). = ಗುಹ್ಯ ೫: ಗುಹ್ಯಾಂಗಗಳು; ಗೋಪ್ಯ ಭಾಗಗಳು (The (Privy) Parts. ಇಂಕನಿ). [ಗುಹ್ಯ + ಅಂಗ$_2$]

ಗುಹ್ಯಾತ್ಮ (ನಾ). ಅಂತರಂಗದಲ್ಲಿ ಅಡಗಿರುವ ಆತ್ಮ; ಪರಮಾತ್ಮ: ಸರ್ವದಲ್ಲಿ ಗುಹ್ಯಾತ್ಮನೆನಿಸುತ ಪರ್ವಿ ಚೇಷ್ಟಿಸುತಿರ್ಪ ಹರಿ ತಾನೆ ಸರ್ವ ಗಡ (ಗಗತಾ. ೦೩-೩೬). [ಗುಹ್ಯ + ಆತ್ಮ]

ಗುಳ್$_1$ 'ಗೊಳ್' ನೋ.

-ಗುಳ್$_2$ (ಪ್ರ). ಭಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಸೇರುವ ಒಂದು ಕೃದಂತ ಪ್ರತ್ಯಯ. 'ತಿವಿಗುಳ್', 'ಪೊಯ್ಗುಳ್', 'ಬಯ್ಗುಳ್' ಪರಾ. [?]

ಗುಳ$_1$ 'ಗುಳ್ಳ' ನೋ.

ಗುಳ$_2$ 'ಕುಟಿಲ' ನೋ.

ಗುಳ$_3$ 'ಗುಟಿ' ನೋ.

ಗುಳಂಬ 'ಗುಡುಂಬ' ನೋ.

ಗುಳಕ್ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ: ಗುಳಿಗೆಯನ್ನು ಗುಳಕ್ ಎಂದು ಒಂದೇ ಬಾರಿಗೆ ನುಂಗಿಬಿಟ್ಟನು (ರೂಢಿ).

ಗುಳಕವ್ವ (ನಾ). ಮಣ್ಣಿನಿಂದ ಮಾಡಿದ ದಪ್ಪನಾದ ಗೌರೀವಿಗ್ರಹ: ಅಳಕೂತ ಬಳಕೂತ ಬಂದಾಳ ಗುಳಕವ್ವ ಬಂದು ನಿಂತಾಳ ಅಗಸ್ಯಾಗ (ಜನಗೀ. ೮). [?]

ಗುಳಗಿಚಣ್ಣ 'ಗುಡಿಗಿಚಲ್ಲಣ' ನೋ.

ಗುಳಗಿಚೊಣ್ಣ 'ಗುಡಿಗಿಚಲ್ಲಣ' ನೋ.

ಗುಳದಾಳಿ, ಗುಳುದಾಳಿ (ನಾ). ಮಾಂಗಲ್ಯದ ತಾಳಿ; ಐದೆದಾಳಿ: ಸರದಾರ ನಿಮ್ಮಿಂದ ಸರುವೆಲ್ಲ ಮರತೇನ ಸರದಾಗ ಇರುವ ಗುಳದಾಳಿ ನಿಮ್ಮಿಂದ ಸರುವ ಬಳಗೆಲ್ಲ ಮರೆತೇನ (ಬೆಳುಮ. ೧೩೪); ಪಾರ್ವತಿಯು ಗುಳದಾಳಿಯನ್ನು ಹರಿದು ಚೆಲ್ಲಿದಳು (ಜೀವಪ್ರ. ೫೪); ತೆಗೆದುಕೋ ನಿನ್ನ ಗುಳದಾಳಿ ಒಡವೆ ತೊಡವೆ; ನಾನು ಅವನೊಡನೆ ಬಾಳು ವೆ ಮಾಡಿಕೊಂಡಿರುತ್ತೇನೆ (ಸ್ಮಶಾವ್ಯ. ೬). **ಗುಳುದಾಳಿ:** ಕಲ್ಲವ್ವನ ಸೀರಿಯು ಮಲ್ಲವ್ವನ ಕುಪ್ಪಸವ ಈರವ್ವ ಕಟ್ಟಿರು ಗುಳುದಾಳಿ! ಸೆ ೀ! ತಕ್ಕೊಂಡು ಹೇಳಿದ ಬಂದಾರ ಮದುವಿಗೆ (ಲೋಕಗೀ. ೨೬).

ಗುಳದಾಳಿ ಉಳಿಸು = ಮುತ್ತೈದೆತನವನ್ನು ಉಳಿಸು; ಗಂಡನನ್ನು ಬದುಕಿಸು: ನನ್ನ ಗುಳದಾಳೀ ಉಳಿಸು ನಮ್ಮವ್ವಾ ಅಂತ ಗೋದವ್ವ ಗೋಗರೆದಳು (ಮೂಡಮ. ೭೯). [< ಕುಲ ? + ತಾಳಿ₁ (= ತಾಲಿ₁)]

ಗುಳಪಪ್ಪಡಿ, ಗುಳಪಾವಟೆ, ಗುಳ್ಳಪಟೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಿಹಿತಿಂಡಿ; ಬೆಲ್ಲದ ಪಾಕದಲ್ಲಿ ಮಾಡಿದ ರವೆಯ ತಿಂಡಿ: (ಕ). **ಗುಳಪಾವಟೆ:** ನೀನು ಆ ದಿನ ಮಾಡಿಕೊಟ್ಟಿದ್ದ ಗುಳಪಾವಟೆ ರುಚಿ ಇನ್ನೂ ಬಾಯಲ್ಲಿ ನೀರೂರಿಸುತ್ತಾ ಇದೆ (ಉಮೂಶಿ. ೧೫). **ಗುಳ್ಳಪಟೆ:** ಗುಳ್ಳಪಟೆ ಮೊದಲಾದ ತಿಂಡಿಗಳನ್ನು ರಾಮಚಂದ್ರನಿಗೆ ಕೊಟ್ಟರು (ಕಳಹು. ೫). [← ಹಿಂ. ಗುಲಪಪಡೀ; ಮರಾ. ಗೂಳಪಾಪಡೀ]

ಗುಳಪಾವಟೆ 'ಗುಳಪಪ್ಪಡಿ' ನೋ.

ಗುಳಪುಟ್ಟಿ (ನಾ). ಚಿಕ್ಕಪುಟ್ಟಿ; ಸಣ್ಣಬುಟ್ಟಿ: ಗನ್ನವ್ವ ಪುತ್ರೇರ ತಕ್ಕ ಗುಳ ಪುಟ್ಟಿ ಕೊ ಅವ್ವ ನಿಮ್ಮ ತುಪ್ಪದ ತಕ್ಕ ಹೊಸನೆಲುವ (ಲೋಕಗೀ. ೦೫೬).
[< ಕುಳ್ಳ + ಪುಟ್ಟಿ₂]

ಗುಳಲ (ನಾ). ಗುಳ್ಳ ಬದನೆಯ ಗಿಡ ಮತ್ತು ಅದರ ಕಾಯಿ. 'ಗುಳಲಕಾಯಿ' ಪರಾ. [< ಗುಳ್ಳ]

ಗುಳಲಕಾಯಿ (ನಾ). ಗುಳ್ಳದ ಕಾಯಿ; ಬದನೆಕಾಯಿ: (ಕ).
[ಗುಳಲ + ಕಾಯಿ₄ (< ಕಾಯ್₄)]

ಗುಳವ (ನಾ). (?): ಬತ್ತೀಸ ಕಡಿಯ ಬಾಹರ ಪುಟದ ಗುಳವದ ಕಣಂಗಳ ಕುಳಿಶದಳಂ ಪಳಕದ ಪಾರಡದುಜ್ಜಳಿಕೆಯಿಂ (ಅನಂಪು. ೦೪-೬ ವ).
[P ಇದು 'ಗುಟಿ' ಶಬ್ದದ ಅಪಲಿಖಿತವಿರಬಹುದು]

ಗುಳವತ್ತಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ ಮತ್ತು ಅದರ ಹಣ್ಣು: ಬೆಳಲು ಬಿಲ್ವತ್ರ . . . ಕಾರೆಬೋರೆ ಗುಳವತ್ತಿ ತುಂಬುರು ನಗರ ಮುಂತಾದ ಪಣ್ಗಳ ತಂದರಾಳ್ದನ ಬಳಿಗೆ (ಮೋಹತ. ೦೯ ೫೬). [?]

ಗುಳಾಪು, ಗುಳುಪು, ಗುಳೋಪು (ನಾ). ಗಾಜಿನ ಬುರುಡೆ, -ಗೋಳ: ಮೇಲೆ ಚಿತ್ರ ವಿಚಿತ್ರವರ್ಣದ ಗುಳಾಪುಗಳು ತೂಗಾಡುತ್ತಿದ್ದುವು (ಸ್ಕೂಲಮಿ. ೦೩೮); ತಾನು ಎದುರು ನಿಂತು ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಕಾಗದದ ಹೂವಿನ ಕುಚ್ಚು, ಗುಳಾಪು, ತೋರಣ, ಫರಫರೆ ಇವುಗಳಿಂದ ಮಂಟಪದ ಶೋಭೆಯನ್ನು ರಚಿಸಿದಳು (ಗಂಮಾಯಿ. ೦೩೩); ಗುಳಾಪು ಮುಂತಾದವುಗಳನ್ನು ತರತರದ ಕ್ಷಾರಗಳನ್ನು ಹಾಕಿ ಸಿದ್ಧಮಾಡಿದ ಕಾಚಿನ ರಸವನ್ನು ಕೊಳವಿಯ ತುದಿಗೆ ಪಚ್ಚಿ ಊದಿ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ (ಮುಂಬಯಿ. ४-३३०). **ಗುಳುಪು:** ದೀಪ ಹಚ್ಚುವ ಗುಳುಪು, ಬೀಲೆರು ಗ್ಲಾಸು, ದುರ್ಬಿಣಿಯ ಕನ್ನಡಿ ಮುಂತಾದುವುಗಳನ್ನು (ಮುಂಬಯಿ. ೬-೩೯). **ಗುಳೋಪು:** ಆ ಮಂಟಪದಲ್ಲಿ 'ಲಸ್ತರು', 'ಗುಳೋಪು', 'ಕಂದೀಲು', ಯಾವುದೂ ಇರಲಿಲ್ಲ (ನಗಗ. ४೧); ಅರಮನೆಯವರೇ ಬಂದು ಅದನ್ನು ಸಿಂಗರಿಸಿ ಕಂದೀಲು ಗುಳೋಪು ಕಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ (ಮಲ್ಲಿ. ೯೭).
[← ಇಂ. Globe]

ಗುಳಿ₁ 'ಕುಟ್ಟಿ₂' ನೋ.

-ಗುಳಿ₂ '-ಕುಳಿ₃' ನೋ.

ಗುಳಿಕ (ನಾ). ೧. ಅಷ್ಟಫಣಿಗಳಲ್ಲೊಂದು; ಎಂಟು ಜನ ಸರ್ಪ ನಾಯಕರಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬ: ಉರಗಪತಿ ಶೇಷರಾಜನ ಕೋಶದೆಡೆಯೊಳಿಹ ಸಂಜೀವಕದ ಮಣಿಯನು ತರಬಲ್ಲನಾವವಂ ಗುಳಿಕ ವಾಸುಕಿ ತಕ್ಷಕರ . . . ಭೀಕರ ವಿಷೋತ್ಕರದಿಂದೆ ಕಾಹು ಬಲಿದಿಹುದು (ಜೈಮಿಭಾ. ३४-४). 'ಅಷ್ಟಫಣಿ' ಪರಾ. ೨. ಶನಿಯ ಮಗ; ಒಂದು ಉಪಗ್ರಹ. 'ಗುಳಿಕಕಾಲ' ಪರಾ. [< ಸಂ. ಕುಲಿಕ, ಗುಲಿಕ]

ಗುಳಿಕಕಾಲ (ನಾ). ಗುಳಿಕನು ಅಭಿಮಾನಿ ದೇವತೆಯಾಗಿರುವ ಕಾಲ; ಶುಭಕಾರ್ಯಗಳಿಗೆ ಪ್ರಶಸ್ತವಲ್ಲದ ಕಾಲ; ಅಶುಭಕಾಲ: ಮಾರನೆಯ ದಿನ ಆ ಜಟಕಾಗಾಡಿಯನ್ನು ನೋಡಲು ಆಪ್ತಮಿತ್ರನೊಂದಿಗೆ ಗುಳಿಕ ಕಾಲದಲ್ಲಿಯೇ ಹೊರಟ (ನಾಡಿಗೇ. ४೮); ರಾಹುಕಾಲ ಗುಳಿಕಕಾಲಗಳಲ್ಲಿ ಶುಭಕಾರ್ಯವನ್ನು ಮಾಡಬಾರದು (ರೂಢಿ). [ಗುಳಿಕ + ಕಾಲ]

ಗುಳಿಕಲ್ಲು 'ಗುಟುಕಲ್' ನೋ.

ಗುಳಿಗ (ನಾ). (ಕರಾ) ಒಂದು ದೆವ್ವದ ಹೆಸರು: ಧನಿಗಳಿಗೆ 'ಗುಳಿಗ' ಬಡಿದಿದೆ (ಕುಡಿಕೂ. ३೫೯); ಗುಳಿಗನ ಉಪದ್ರದಿಂದ ರಕ್ತ ಕಾರಿ ಸತ್ತಳಂತೆ (ಕೋಮದು. ೭); ಸದಾಗತಿ ಒಬ್ಬನು ಕಲ್ಲಿಲ್ಲದ ಗುಳಿಗನಂತೆ ಅತ್ತಿತ್ತ ಅಲೆಯುತ್ತಿದ್ದಾನೆ (ಹಗಂ. ೩೮). 'ಗಂಳ್ಯಕೆ' ಪರಾ. [← ತುಳು. ಗುಳಿಗ]

ಗುಳಿಗಣ್ಣು 'ಕಂಟುಗಣ್' ನೋ.

ಗುಳಿಗದ್ದೆ (ನಾ). ತಗ್ಗಿನ ಗದ್ದೆ: ಬಯಲ ದೊಡ್ಡ ಗದ್ದೆ ಗುಳಿ ಗದ್ದೆಯಾ ಎರಡು (ಸೌಇಎ. ೦೯೩೦, ಉಡುಪಿ. ೫೭೫-೦೭; ?).
[ಗುಳಿ₁ (< ಕುಟ್ಟಿ) + ಗದ್ದೆ (< ಗಟ್ಟೆ)]

ಗುಳಿಗೆ₁, ಗುಟ್ಟಿಗೆ, ಗುಣಿಕ್ಕೆ (ನಾ). ೧. ಉಂಡೆ; ಉರುಳೆ: ಪಳಿಕಂ, ಪೇಳಿಗೆ, ವೀಳಿಗೆ, ಗುಳಿಗೆ . . . ಇವು ಅಪಭ್ರಂಶದೊಳ್ ಟಕಾರಕ್ಕೆ ಪುಟ್ಟಿಯುಂ ಕುಳಂಗಳಾದುವು (ಶಮದ. ३३ ವೃತ್ತಿ); ಪ್ರಳಯದುರಿ ಕಾಳ ಕೂಟದ ಗುಳಿಗೆ ಪುರಾಂತಕ ಲಲಾಟ ನೇತ್ರಾನಳನೊಂದಳವಿಗಮುಗ್ಗಳಮ ವರ್ಗಳ ಮುಳಿಸುಗಳುಂ (ಪಂಪಭಾ. ೭-೬೬); ವ್ಯೋಮಕೇಶನು . . . ವಿಭೂತಿಯ ಗುಳಿಗೆಯನು ನೆಗ್ಗೊತ್ತಿ ಸರ್ವಾಂಗದಲಿ ಧೂಳಿಸಿದ (ಕುಮಾವ್ಯಾ. ೭-೧೧). ೨. ಮಾತ್ರೆ: ನಲವಿಂ ಬೆರಸದೆ ಭೀತಿಯ ಬಲದಿಂ ಬೆರಸಲ್ಕೆಕಾಂತೆಯರ್ಗನುರಾಗಂ ಪಟುವಾಗೆ ಪುರುಷರೌಷಧಿ ಗುಳಿಗೆಯವೊಲ್ ಮನಕ್ಕೆ ಹೇಯಮುಂ ಪುಟ್ಟಿಸುಗುಂ (ದಶಕು. ४-೯೫); ವೈದ್ಯರು ಎರಡು ಗುಳಿಗೆ ನುಂಗಿಸಿದರು (ರೂಢಿ). ೩. ಒಂದು ನಾಣ್ಯ: ಅಕ್ಷಾರದಲ್ಲೂ ಯಿದೇ ನಾಣ್ಯ ಕಂಠೀರಾಯ ಗುಳಿಗೆ ವರಹ (ಎಕ. XIV, ನಂಜನ. ३೯೬-೦೭; 1770). ४. (ಆಲಂ) ಸುಳ್ಳುಮಾತು: ಆ ಕಕ್ಕಶಿವನ ಗುಳಿಗೆಗಳಿಗೆ ನೀನು ಒಳ್ಳೇ ಮರುಳಾದೆ? (ತುಳಸಿ. ३೫). **ಗುಟ್ಟಿಗೆ:** ೧. ಭುಜಮೂಲದೊಳಿಸೆವ ವಿಭೂತಿಗುಟ್ಟಿಗೆಯ . . . ಭವಾನಿಯ ರಮಣನಂ ಕಾಣುತ್ತ (ವಿರೂಪಾ. ೬೦). **ಗುಣಿಕ್ಕೆ:** (ಕ).
[< ಸಂ. ಗುಟಿಕಾ]

ಗುಳಿಗೆ₂ (ನಾ). ಮಡ; ಗುಲ್ಪ; ಹರಡು: "ಗುಳಿಗೆಯು ಘುಟಿಕೆಯಪ್ಪುದು" (ಚತುನಿ. ೦೬). [< ಸಂ. ಘುಟಿಕಾ]

ಗುಳಿಗೆಗಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ೧. ಉಂಡೆಮಾಡು; ಉರುಳೆಯಾಗಿ ಕಟ್ಟು; ಮುದ್ದೆಮಾಡು. ೨. (ಆಲಂ) ತುತ್ತುಮಾಡು; ನುಂಗು: ಜವನಂ ಜವಗಿಡಿಸುವ ಕುಳಿಕನಂ ಗುಳಿಗೆಗಟ್ಟುವ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೯೪-೧೬).

[ಗುಳಿಗೆ$_1$ + ಕಟ್ಟು$_1$]

ಗುಳಿಗೆಯಿಕ್ಕು (ಕ್ರಿ). ೧. ಉಂಡೆಮಾಡು; ಗುಳಿಗೆಕಟ್ಟು. ೨. ಗುಳಿಗೆ ಮಾಡಿ ತಿನ್ನು,–ನುಂಗು: ಹಾಲಾಹಲವಮಂ ಗುಳಿಗೆಯಿಕ್ಕಲುಂ ಉರಿಲಿಂಗವಮನಾಲಿಂಗಿಸಲುಂ . . . ನೆರೆವ ನಿಮ್ಮಿದಿರೊಳೊರ್ವ ಗೋಪಕುಟಿಲಂ ಗಂಡಗರ್ವಮಂ ಮೆಱೆದಪಂ (ಜಗವಿ. ೭-೮೪ ವ). ೩. ಗುಳಿಗೆಯನ್ನು ಹಾಕು: ವಿಯಚ್ಚರನ ಬಾಯ್ಗೆ ಗುಳಿಗೆಯಿಕ್ಕಲು (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೧೭-೧೬). ೪. (ರಹಸ್ಯವಾಗಿ) ವಿಷ ಪ್ರಯೋಗಮಾಡು; ಮದ್ದು ಹಾಕು: ಆ ಹುಡುಗನಿಗೆ ಯಾರೋ ಗುಳಿಗೆಯಿಕ್ಕಿದ್ದಾರೆ, ಆರೋಗ್ಯವಿಲ್ಲ (ರೂಢಿ). [ಗುಳಿಗೆ$_1$ + ಇಕ್ಕು]

ಗುಳಿಗೆಯಿಡು (ಕ್ರಿ). =ಗುಳಿಗೆಯಿಕ್ಕು ೨: ಬಳವೈರಿಯೆಂಬ ಸಾಧಕನಿಳೆಯಂ ಪೊಸ ಮೂಸೆ ಮಾಡಿ ಶಶಿಮಂಡಲಮಂ ಗುಳಿಗೆಯಿಡೆ (ಅನಂಪು. ೭-೮೫).

[ಗುಳಿಗೆ$_1$ + ಇಡು$_1$]

ಗುಳಿಗೆಯೆತ್ತು (ಕ್ರಿ). ತುತ್ತುಮಾಡಿ ಎತ್ತು; ಕಬಳಿಸು: ಸಿಂಗದ ಪಿಂಡು ಪೂಡಿರೆ ಘನಾಢ್ಯಮನೀಂಟುವ ದಿಕ್ಕಟಂಗಳಂ ನುಂಗುವಜಾಂಡಮಂ ಗುಳಿಗೆಯೆತ್ತು [ಪಾಠಾಂ. ಯಿಕ್ಕು]ವ ತಕ್ಕಿನೊಳೆಟ್ಟಿರಲ್ ಕರಂ ಪಿಂಗಳನೇತ್ರನೆಯ್ದಿ ದನುಜಾರಿಯನಪ್ರತಿಮ ಪ್ರತಾಪನಂ (ಜಗವಿ. ೧೮-೨೦).

[ಗುಳಿಗೆ$_1$ + ಎತ್ತು$_1$]

ಗುಳಿಬೀಳು ‘ ಕಂಳಿಬೀಳು ’ ನೋ.

ಗುಳಿಮಣೆ (ನಾ). ಗುಳಿಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಮಣೆ; ಮಕ್ಕಳು ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಟದಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವ, ಕವಡೆ, ಹುಣಿಸೆ ಅಥವಾ ಹಾಲವಾಣದ ಬೀಜ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ಹಾಕಲು ಅನುಕೂಲವಾದ ಗುಣಿಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಮಣೆ; ಚನ್ನೆಮಣೆ: ಮನವೆಳದಿರಬೇಕು ಗುಳಿಮಣೆಯಾಟಕೆ ಮುದಿಯಾದರೇನಂತೆ ತನುವು (ಚಂದ್ರವೀ. ೨೭-೭). ‘ಅಟ್ಟುಗುಳಿ’ ಪರಾ. [ಗುಳಿ$_1$ (<ಕುಬಿ$_2$) + ಮಣೆ]

ಗುಳು$_1$ ‘ ಕುಬು ’ ನೋ.

ಗುಳು$_2$ ‘ ಕುಳ್ಳ$_2$ ’ ನೋ.

ಗುಳುಕ್, ಗುಳುಕು (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ: ಔಷಧಿಯ ಗುಳಿಗೆಯನ್ನು ಗುಳುಕ್ ಎಂದು ನುಂಗಿಬಿಡು (ರೂಢಿ). **ಗುಳುಕು**: ಕುದುರೆಯ ಹೊಟ್ಟೆಯ ಗುಳುಕು, ಕೀಲಾಲ – ವಾಜಿಧ್ವನಿ (ನಾನಾರ. ೬. ೫೪).

ಗುಳುಕನೆ, , ಗುಳುಕ್ಕನೆ (ಅ). ೧. ಒಂದು ಅನುಕರಣಾವ್ಯಯ; ನುಂಗುವುದನ್ನು ಅನುಕರಿಸುವ ಅವ್ಯಯ: ಮಗು ಗೋಲಿಯನ್ನು ಗುಳುಕನೆ ನುಂಗಿಬಿಟ್ಟಿತು (ರೂಢಿ). ೨. ಪಕ್ಕನೆ; ಒಮ್ಮೆಲೆ: ಗುಣವು ಯಿಲ್ಲದ ಗೂಗಿಯನೀಗ ಗುಳುಕನೆ ತಿಂದರೆ ಶೀಲವೂ (ಜಿರಾವ. ೭೭-೧೪). **ಗುಳುಕ್ಕನೆ**: ೧. ಒಂದೇ ಬಾರಿಗೆ ಗುಳುಕ್ಕನೆ ನುಂಗಿಬಿಟ್ಟ (ರೂಢಿ).

ಗುಳುಗುಳಕ್ಕನೆ (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ): ಕಂಗಳರೆಮುಗಿವುತ್ತ ನೆಱೆ ಧೈರ್ಯಂಗಳೊಂದುತ ಗುಳುಗುಳಕ್ಕನೆ [ಪಾಠಾಂ. ಗುಳುಕುಗುಳುಕ್ಕನೆ] ನುಂಗುತಂ (ಬಸವು. ೫೯-೨೦). [ಗುಳುಕ್ + – ಅನೆ$_1$]

ಗುಳುಕು ‘ಗುಳುಕ್’ ನೋ.

ಗುಳುಕ್ಕನೆ ‘ಗುಳುಕನೆ’ ನೋ.

ಗುಳುಂಗು (ಕ್ರಿ). (?).

ಗುಳುಂಗಿಬಿಡು = ಮುಳುಗುವಂತೆ ಮಾಡು; “ ಮುಳುಗಿಸು ” (ಸೂಪಶಾ. ೮೮೪): ನೀರಿನೊಳು ತುಪ್ಪವಱೆದದ ಮುರಳುಪೊಲು ಕಾಸಿ ನೀರಾಱಿಸಿಯ ಮೇಲೆ ಹೆತ್ತ ತುಪ್ಪವ ತೆಗೆದು . . . ಹತ್ತಿಹರಳರಸಮಂ ಪೂರೈಸಿ ಕಾಸಿ ಕೆಮ್ಮಣ್ಣಳಿಯ ಗುಳುಂಗ [ಪಾಠಾಂ. ಗುಳಿಗು, ಯಿಳಿಯ. ಗುರುಳಿ]ಬಿಡಲದಱ ನಾತಂ ಕೆಡುವುದು (ಸೂಪಶಾ. ೨-೦೯). [?]

ಗುಳುಗುಳನೆ ‘ ಗುಬುಗುಬನೆ ’ ನೋ.

ಗುಳುಗುಳಿಸು ‘ ಗುಬುಗುಬಿಸು ’ ನೋ.

ಗುಳುಗುಳು ‘ ಗುಬುಗುಬು ’ ನೋ.

ಗುಳುಗುಳುಗುಪ್ಪಂಡಿ (ನಾ). ಮಕ್ಕಳು ಆಡುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಟ: ಮಕ್ಕಳಿಬ್ಬರೂ ಗುಳುಗುಳುಗುಪ್ಪಂಡಿಯಾಟಕ್ಕಾಗಿ ಮಣ್ಣು ತರಲು ಹೋಗಿ ಹುತ್ತದಲ್ಲಿ ಕೈಹಾಕಿ ಹಾವು ಕಚ್ಚಿ ಸಾಯುತ್ತಾರೆ (ಕರಜ. ೭೭೦). ‘ ಉಲುಗುಲುಗುಪ್ಪಂಡೆ ’ ಪರಾ. [?]

ಗುಳುಚ್ಚ ‘ ಗುಲುಚ್ಚ ’ ನೋ.

ಗುಳುದಾಳಿ ‘ ಗುಳದಾಳಿ ’ ನೋ.

ಗುಳುಪು ‘ ಗುಳಾಪು ’ ನೋ.

ಗುಳೂಚಿ, ಗುಳೂಚೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಳ್ಳಿ; ಅಮೃತಬಳ್ಳಿ: ಜಳದೋರ್ ರಾಸ್ನೆ ಗುಳೂಚಿ ಸಬ್ಬಸಿಗೆ ಬಿಲ್ವಂ ಪದ್ಮಕಂ ನಾಗರಂ . . . ಕುಡೆ ಕಷಾಯಂ ಮಾಡಿ ವಾಹಕ್ಕೆ ಕೇವಲ ವಿಷಾಯೋಗಮ ಮಾಣಿಸಲ್ಕೆ ನೆಱೆಗುಂ ನಾನಾವಿಧ ವ್ಯಾಧಿಯಂ (ಲೋಕೋಪ. ೯-೨೩೮); ಅನಲಂ ಗುಳೂಚಿ ಮೊಸರೆಳ್ಳನಿತುಮನೊದಗೂಡಿ ಕೊಡುವುದಿರ್ಪತ್ತೊಂದು ದಿನ ವರೆಗಂ ಕುದಿರೆಗೆ (ಅಶ್ವಶಾ. ೭-೫೬). **ಗುಳೂಚೆ**: ಜಳದಂ ಶುಂಠಿ ದುರಾಲಭೆ ಗುಳೂಚೆಯೆಂಬಿನಿತುಮಂ ಕಷಾಯಂಗೊಂಡಾಗಳ್ ಕುಡಿಯ ವಾತದೋಷಂ ಸಲೆ ವಿಷಮಜ್ವರಂ ದಿನತ್ರಯುಕ್ಕುಪಶಮಿಕುಂ (ಲೋಕೋಪ. ೯-೧೬). [<ಸಂ. ಗುಡೂಚೀ]

ಗುಳೂಚೆ ‘ ಗುಳೂಚಿ ’ ನೋ.

ಗುಳೂರಿಗೆ, ಗುಳ್ಳೋರಿಗೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಿಹಿಯಾದ ಭಕ್ಷ್ಯ,–ಹೂರಿಗೆ: ತಂಡತಂಡದ ಪಾಕ ಷಡುರಸ ಭಕ್ಷವು ಮಂಡಿಗೆ ಫೇಣಿ ಗುಳೂರಿಗೆಯೂ ವುಂಡಲಿಗೆಯು (ಚಂದ್ರಾವ. ೫). **ಗುಳ್ಳೋರಿಗೆ**: ಗೋಲಬಾಹ್ಯ ಲೆನ್ಸದ ಆಕಾರವು ಗುಳ್ಳೋರಿಗೆಯ ಹಾಗೆ ಇರುತ್ತದೆ (ಮುಂಬಯಿ. ೬-೫೩); ಗಂಗವ್ವ ತುಪ್ಪದಲ್ಲಿ ಅನಾರಸ ಗುಳ್ಳೋರಿಗೆಗಳನ್ನು ಕರಿದು ಮಾಮಲೇದಾರರ ಮನೆಗೆ ಕಳಿಸಬಹುದಿತ್ತಲ್ಲ (ಗಂಮಾಯಿ. ೩೩); ಗುಳ್ಳೋರಿಗೆಯಂತೆ ಉಬ್ಬಲು ಪಂಡಿತನಿಗೆ ತಡೆಹಿಡಿಯಲಿಲ್ಲ (ಸಮಜೀ. ೯೧೭)

[ಗುಳ$_3$ (<ಗುಬು) + ಪೂರಿಗೆ]

ಗುಳೆ ‘ ಗೂಳೆಯ ’ ನೋ.

ಗುಳೆಏಳು ‘ ಗೂಳೆಯೇಳು ’ ನೋ.

ಗುಳೆಕಟ್ಟು ‘ ಗುಳೆಗಟ್ಟು ’ ನೋ.

ಗುಳೆಕಾರ ‘ ಗೂಳೆಕಾರ ’ ನೋ.

ಗುಳೆಕಿತ್ತಿಸು (ಕ್ರಿ). ನೆಲೆಬಿಟ್ಟು ಹೊರಡಿಸು; ಕಂಬಿಕೀಳಿಸು; ಹೊರದಬ್ಬು: ಅವನನ್ನು ವಾಡೆಯಿಂದ ಗುಳೇಕಿತ್ತಿಸುವದಂತೂ ತೀರ ಕಠಿನವಾಗಿತ್ತು (ದೀಪಹ. II, ೧೧೦). [ಗುಳೆ (<ಗೂಳೆಯ) + ಕಿತ್ತಿಸು$_1$]

ಗುಳೆಕೀಳು (ಕ್ರಿ). ಸ್ಥಳಬಿಡು; ಕಂಬಿಕೀಳು: ಶ್ಯಾಮರಾಯನ ಸಮ್ಮುಖದಲ್ಲಿ ವಿರಾಜಮಾನವಾದ ತಿಕಡಿ ಗುಳೇಕಿತ್ತಿತ್ತು (ದೀಪಹ. II, ೧೧).

[ಗುಳೆ (<ಗೂಳೆಯ) + ಕೀಳು$_1$ (<ಕೀೞ್$_1$)]

ಗುಳೆಗಟ್ಟು, ಗುಳೆಕಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ಬರಗಾಲ ಮುಂತಾದ ಕಷ್ಟ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ವಲಸೆ ಹೋಗಲು ಗುಂಪುಕೂಡು; ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರು: ಊರ ಹೊರಗೆ ‘ಗುಳೇಗಟ್ಟಿ’ ಕೂಲಿಗೆಂದು ಬಂದ ಗುಳೇದಗುಡ್ಡದ ಕಡೆಯ ಅನೇಕ ಕನ್ನಡಿಗರನ್ನು ಅಂದು ನಾಟಕಕ್ಕಾಗಿ ಆಮಂತ್ರಿಸಿದ್ದೆವು (ಜನನಾ ೦ ಪ್ರಸ್ತಾವನೆ). **ಗುಳೆಕಟ್ಟು**: ಈಗಾಗಲೆ ಹದಿನೆಂಟು ಸಾವಿರ ಜನ ಗುಳೆಕಟ್ಟಿ ಹೋಗಿದೆಯೆಂದು ಸೂರಸಿಂಗನು ಕೇಳಿದ್ದನು (ಪ್ರಚಸ. ೭೪).

ಗುಳಿಕಟ್ಟಿಕೊಳ್ಳು=ಗೂಳೆಯೇಳು: ಯಾವ ಬೆಳೆಗಳೂ ಬರಲಿಲ್ಲ. ಜನರು ಕಂಗಾಲಾಗಿ ಗುಳಿಕಟ್ಟಿಕೊಂಡು ಹೋಗಹತ್ತಿದರು (ಚಂದ್ರಶಾ. ೮) ; ಹಳ್ಳಿಯ ಜನರು ಗುಳೇಕಟ್ಟಿಕೊಂಡು ಹೋದವರು ಈಗ ಊರಿಗೆ ತಿರುಗಿ ಬರುತ್ತಿರುವರು (ಅನ್ನ. ೬೬) ; ಎರಡು ದೇಶಗಳಿಂದಲೂ ನಿರಾಶ್ರಿತರ ತಂಡಗಳು, ಗುಳೇಕಟ್ಟಿಕೊಂಡು ಓಡಾಡತೊಡಗಿದವು (ಹೇಮಂತ. ೨೮೫).

[ಗುಳಿ (<ಗೂಳೆಯ) + ಕಟ್ಟು$_1$]

ಗುಳಿತೆಗೆ ‘ ಗೂಳೆಯುಂಡಗೆ ’ ನೋ.

ಗುಳಿಬೀಳು (ಕ್ರಿ).=ಗುಳಿಗಟ್ಟು: ಒಂದು ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಗರ್ಭಿಣಿ . . . ಮತ್ತೊಂದು ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಬೇನೆಬಿದ್ದ ಮುದುಕ . . . ಇವರಲ್ಲ ಗುಳಬಿದ್ದು ಹೋಗಬೇಕು (ಮುತ್ತುಮ. ೧೦೪).

[ಗುಳಿ (<ಗೂಳೆಯ) + ಬೀಳು$_1$ (<ಬೀೞ್$_1$)]

ಗುಳಿಯ (ನಾ). ಸಣ್ಣ ಚಿಪ್ಪು: ವಿಂಗೆ ದಿನಪದುಗ್ಧಮಂ ಗುಬ್ಬ(ಬ)ಯ ಗೂ(ಗು)ಳಿಯದೊಳೆ ತಿಃವಿ ಸುಟ್ಟು ನವನೀತದಿನೆಚ್ಚಗೆ ಮಾಣ್ ಗುರುಗುಂಜೆಯು ಬೇರುಗಳಂ ಕೊಂಡೆಚ್ಚ ಗಕ್ಷಿಪುಷ್ಪಂ ಕಿಡುಗುಂ (ಲೋಕೋಪ. ೯-೨೦೦). [<ಗುರುಳಿ]

ಗುಳಿಹೋಗು ‘ ಗೂಳೆಯಹೋಗು ’ ನೋ.

ಗುಳೋಪು ‘ ಗುಳಾಪು ’ ನೋ.

ಗುಳ್ಕನೆ (ಅ). ಒಂದು ಅನುಕರಣಾವ್ಯಯ; ನುಂಗುವುದನ್ನು ಅನುಕರಿಸುವ ಅವ್ಯಯ: ಗುಳ್ಕನೆ ನುಂಗಿದ ಕೂಳದು ಪಳ್ಕಿಗೆ ಬಂದಯ್ದೆ ಪೇಳ್ಕಿಗಟ್ಟುವ ಪದದೊಳ್ (ಪಸಾರ. ೯೯೭-೬) ; ಸವಿಯೂಟಕ್ಕೆ ಮನವಿಟ್ಟು . . . ನಾಲಗೆಯೊಳಿರಿಸಿ ಗುಳ್ಕನೆ ನುಂಗುವಾ ವೇ ಗತಿಯಾಗಿ (ವೀಶೈಪು. ೩ ೪-೨೦). [ಗುಳ್ಕ್$_0$ + – ಅನೆ$_1$]

ಗುಳ್ಳ, ಗುಳ$_1$, ಗುಳ್ಳೆ$_2$ (ನಾ). ಬದನೆಯ ಜಾತಿಗೆ ಸೇರಿದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ ಮತ್ತು ಅದರ ಕಾಯಿ: “ ಗುಳ್ಳಂ, ಬೃಹತಿ ” (ವಸ್ತುಕೋ. ೩೮-೩೦) ; “ ನಿದಿಗ್ಧಿಕೆ, ವ್ಯಾಘ್ರೀ, ಬೃಹತೀ, ಕುಲೀ, ಕ್ಷುದ್ರೆ, ದುಃಸ್ಪರ್ಶೆ, ರಾಷ್ಟ್ರಿಕೆ ” (ನಾಚಿರಾ. ೬) ; ಅಗಸೆ ಪೆಸಜಿವರೆ ಬಾವುಜಿಗೆ ಗುಳ್ಳ ಮೆಳ್ಳಿಟ್ಟು ಬಳ್ಳಿಸೂರೆಯೆಂಬಿವನಿಕ್ಕುಗೆ ಪಾಲೊಳ್ (ಲೋಕೋಪ. ೯-೧೯೧); ಮರುತ ಶ್ಲೇಷ್ಮಜ್ವರಮಂ ಪರಿಹರಿಸುಗುಮುಮರ್ದುವಳ್ಳಿ . . . ಗುಳ್ಳಂ ಶುಂಠಿಗಳಿರೆ ಕಾಯ್ದ ಕಷಾಯುಮದು ದಿನತ್ರಯದಿಂದಂ (ಕಲ್ಯಾಕಾ. ೩-೩೫) ; ಮತ್ತೆಯುಂ ಕೇಳ್ವೊನ್ನ ನೇಗಿಲಲುತ್ತು ಗುಳ್ಳದ ಬೀಜಮಂ ನೆಟಿ ಬಿತ್ತುವಂದದಿ (ಬಸಪು. ೬೦-೫೦) ; ಮತ್ತೆ ಕೆಲವಂ ಗುಳ್ಳದೆಳೆಗಾಯ ಹರಳಂತೆ ಕತ್ತರಿಸಿಯೊಗರುಹೋಹಂತುಕ್ಕರಿಸಿಕೊಂಡು (ಸೂಪಶಾ. ೪-೩೨). ‘ ನೆಲಗುಳ್ಳ ’, ‘ ವಾದಿರಾಜಗುಳ್ಳ ’ ಪರಾ. **ಗುಳ$_1$**: “ ಗುಳಂ ಬೃಹತಿ ಯಕ್ಕು ” (ಮಂಗರಾ. ೩೯-೨೯) ; “ಹಿಂಗುಳೀ=ಗುಳದರಾಯಿ” (ಗಂಗಾಮ. ೩೪೯.) **ಗುಳ್ಳೆ$_2$**: ಪುರಾತನರು ನುಡಿದಂತೆ ನಡೆಯದವರೆಲ್ಲ ಹಾಳೂರೊಳಗೆ ನರಿ ಗುಳ್ಳೆ[ಪಾಠಾಂ. ಗೂಳೆ]ಯ ತಿಂದು ಬಗುಳಿದಂತೆ ಕಾಣ (ಚನ್ನಪ. ೪. ೧೮೦-೩೯೬). [ದೇಶ ತುಳು. ಗುಳ್ಳ, ಗುಳ್ಳೊ]

ಗುಳ್ಳಕೆ (ನಾ). ಒಂದು ಕ್ಷುದ್ರ ದೇವತೆ (?): ಶೀರಿಯಾ ಶಟವಿ ಗುಳ್ಳಕೆ ಪೊಳಕಾಯಿ . . . ಎಲ್ಲನಾ ನಾಕದಾ ಕಳ್ಳದೇವತೆಗಳನಿಲ್ಲದೆ ಒಲಿಸಿದರು ಪೊಳ್ಳಲ್ಲದೆ ಗತಿಯಲ್ಲ (ವಿಶಾಸು. ೫೮-೨). ‘ ಗುಳಿಗ ’ ಪರಾ. [?]

ಗುಳ್ಳಗಂಜಿ ‘ ಗುರುಗಂಜಿ ’ ನೋ.

ಗುಳ್ಳಪಟೆ ‘ ಗುಳಪಪ್ಪಡಿ ’ ನೋ.

ಗುಳ್ಳಿ (ನಾ). (?): ಸಣ್ಣಕ್ಕಿ ಬೋನಾಯ್ತು ಸಲೆ ತಂಡುಲ ಬೆಣ್ಣೆಕಾಸಿದ ಘೃತ . . . ಬೋನದ ಗುಳ್ಳಿಯು ಕರುಣ ಪಂಚಭಕ್ಷ್ಯವು ಬೋನಹತ್ತಿಸರ ಪಾಯಸವು ಬೋನಕ್ಕೆ ಪಸ್ತ ಪುರುಷಪದಾರ್ಥ ನೀಡಲು ಬೋನವೆ ಪಡುರಸಾನ್ನಗಳು (ದೇವಾಂಪು. ೬-೨೨೯). [?]

ಗುಳ್ಳಿಗಣ್ಣ ‘ ಗುಳ್ಳೆಗಣ್ಣ ’ ನೋ.

ಗುಳ್ಳಿಗಣ್ಣು ‘ ಗುಳ್ಳೆಗಣ್ಣು ’ ನೋ.

ಗುಳ್ಳಿಟು (ಕ್ರಿ). ಗೊಳ್ಳೆಂದು ಬಲವಾಗಿ ಧ್ವನಿ ಹೊರಡುವಂತೆ ನಗು; ಗೊಳ್ಳೆಂದು ನಗು: ಪೊಳೈನುತ ಸುರವಾರನಾರಿಯರಳ್ಳೆಗಳ ಹಿಡಿದುಬ್ಬಿ ನಗೆಯಲಿ ಗುಳ್ಳಿಟಿದು ಗುಹಿಲಿಕ್ಕಿದರು ಪರಿ ಲೇಸುಲೇಸೆನುತ (ತೊರರಾ. ೬-೨೨-೨೫). [ಗುಳ್$_1$ (<ಗೊಳ್) + ಇಟು$_1$]

ಗುಳ್ಳುಗಾವಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ವನಸ್ಪತಿ (?): ಗುಳ್ಳುಗಾವಿಯನು ನೇರಿಲ ಕೊನರನು ಅಕ್ಕಿಗಚ್ಚಿನಲ್ಲಿ ಅರೆದು ಜೇನುವೆರಸಿ ಕುಡಿಯೆ ಹನ್ನೆತ್ತರು ಕೆಡುವುದು (ಸಕವೈ. ೧೯೬). [?]

ಗುಳ್ಳೆ$_1$ ‘ ಗುರುಳಿ ’ ನೋ.

ಗುಳ್ಳೆ$_2$ ‘ ಗುಳ್ಳ ’ ನೋ.

ಗುಳ್ಳೆ$_3$ (ಗು). ಸಣ್ಣ; ಪುಟ್ಟ. ‘ ಗುಳ್ಳೆನರಿ ’ ಪರಾ. [<ಕುಳ್ಳ]

ಗುಳ್ಳೆಗಣ್ಣ, ಗುಳ್ಳಿಗಣ್ಣ (ನಾ). ಕಣ್ಣಿನ ಗುಡ್ಡೆಯಮೇಲೆ ಬೊಕ್ಕೆ ಎದ್ದಿರುವವನು: (೬). **ಗುಳ್ಳಿಗಣ್ಣ**: ಅರ್ಥಾನುರೂಪಾನ್ವರ್ಥಕ್ಕೆ – ಹೆಟಿಗಾಲಂ . . . ಗುಳ್ಳಿಗಣ್ಣಂ, ಹಟಿದಲೆಯಂ – ಎಂಬಂತೆ (ಶಮದ. ೬೬ ಪ್ರಯೋ). [ಗುಳ್ಳೆಗಣ್ಣು + – ಅ$_7$]

ಗುಳ್ಳೆಗಣ್ಣು, ಗುಳ್ಳಿಗಣ್ಣು(ನಾ). ಕಣ್ಣಿನಗುಡ್ಡೆಯ ಮೇಲೆ ಬೊಕ್ಕೆ ಎದ್ದಿರುವ ಕಣ್ಣು: (೬). **ಗುಳ್ಳಿಗಣ್ಣು**: ಗುಳ್ಳಿಗಣ್ಣನವರ ದೃಷ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ದೋಷವಿರುತ್ತದೆ (ಮುಂಬಯಿ. ೬-೧೪೪) ; ಇವ . . . ಗುಳ್ಳಿಗಣ್ಣನವ; ಮುಖ ಬಲು ರಾವು (ಮೋದಿಮ. ೪).

[ಗುಳ್ಳೆ$_1$ (<ಗುರುಳಿ) + ಕಣ್ಣು (<ಕಣ್)]

ಗುಳ್ಳೆಗೊಟ್ಟಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಟ; ಅಟ್ಟುಗುಳಿಯಾಟ: ಗುಳ್ಳೆಗೊಟ್ಟಿ ಬಟ್ಟಾಳಿಸೆಂಡು ಪೊಡೆಸೆಂಡೆಂಬಿವನಾಡುತ್ತೊಡವಳೆದರ್ (ಪಂಪಭಾ. ೨-೩೦). ‘ ಗೊಟ್ಟುಗುಟಿ ’ ಪರಾ. [ಗುಳ್ಳೆ ? + ಗೊಟ್ಟಿ$_1$]

ಗುಳ್ಳೆನರಿ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆ ನರಿ; ಸಣ್ಣ ಜಾತಿಯ ನರಿ: ಅವರೆಂಥ ಪೆದ್ದರಂತೀರಿ ? ಜೊತೆಗೆ ಗುಳ್ಳೆನರಿಯಂಥ ಕುಯುಕ್ತಿವಂತರು (ಪುನರು. ೨೪೫) ; ಸಿಂಹದ ತಲೆಯ ಮೇಲೆ ಗುಳ್ಳೇನರಿಯ ನಖಪ್ರಹರ (ಕೊಹಿನೂ. ೩೨). ೨.(ಆಲಂ)ಒಳಗಿನ ಭಾವನೆಯನ್ನು ತೋರ್ಪಡಿಸದ ವ್ಯಕ್ತಿ; ಕಪಟಿ: ಪ್ರೊಫೆಸರು ನನ್ನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಪೂರ್ಣ ಅಂತಃಕರಣ ಉಳ್ಳವರಾಗಿದ್ದರೂ, ಅದನ್ನು ಹೊರಗೆ ತೋರ್ಪಡಿಸುತ್ತಲೇ ಇರಲಿಲ್ಲ ಆ ಗುಳ್ಳೆನರಿ (ಹೊಸಕ್ಕ. ೮). ಈಗಿನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ರಾಜಕೀಯದಲ್ಲಿ ಗುಳ್ಳೆನರಿಗಳೇ ಹೆಚ್ಚು (ರೂಢಿ). [ಗುಳ್ಳೆ$_3$ + ನರಿ/ತಮಿ. ಕುಳ್ಳನರಿ]

ಗುಳ್ಳೆಮುತ್ತು (ನಾ). ಕೃತ್ರಿಮವಾದ ಮುತ್ತು; ಟೊಳ್ಳಾದ ಮುತ್ತು: (೬). [ಗುಳ್ಳೆ$_1$ (<ಗುರುಳಿ) + ಮುತ್ತು$_5$]

ಗುಳ್ಳೆರೋಗ (ನಾ). ಮೈಮೇಲೆ ಗಡ್ಡೆ ಬರುವ ಒಂದು ರೋಗ; ಪ್ಲೇಗು: ಭರಮಪ್ಪನಾಯಕನ ಆಳಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಕ್ರಿ. ಶ. ೧೭೦೩-೪ ರಲ್ಲಿ ಗುಳ್ಳೆರೋಗ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಯಿತು (ಚಿತ್ರಪಾ. ೮ ಉಪೋದ್ಘಾತ) ; ಸ್ವಭಾನುಸಂ॥ ದಲ್ಲಿ ಗುಳ್ಳೆರೋಗ ತಗಲಿ ಜನ ಲಯವಾದದ್ದು (ಚಿತ್ರಪಾ. ೫ ಅನುಬಂಧ ೨). [ಗುಳ್ಳೆ$_1$(<ಗುರುಳಿ) + ರೋಗ]

ಗುಳ್ಳೋರಿಗೆ ‘ ಗುಳೂರಿಗೆ ’ ನೋ.

ಗುಜಿ ‘ ಕುಜ್ಜು$_2$ ’ ನೋ.

ಗುಜಿ೯ಕಾಜಿ, ಗುರಿಕಾರ, ಗುರಿಗಾರ, ಗುರ್ಕಾರ (ನಾ). ೧. ಗುರಿ ಹೊಡೆಯುವುದರಲ್ಲಿ ನಿಪುಣ; ಈಡುಗಾರ. ೨. ಅರಮನೆ; ಗಡಿಪ್ರದೇಶ, ಮೊದಲಾದ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಮೇಲ್ವಿಚಾರಣೆ ಮಾಡಲು ನಿಯುಕ್ತನಾದ ಉನ್ನತಾಧಿಕಾರಿ; ಗ್ರಾಮಣಿ: ಸುರಪತಿಮುಖ್ಯರೆಣ್ಣೆಸೆವಳರ್ಗಡಿಯೊಳ್ಗುಜಿ೯ಕಾಜಿರೆಂಬವೋಲ್ (ಅಪ್ರತಿ. ೬೦-೬) ; ದೊರೆರಾಯ

ನರಸರಾಜೇಂದ್ರು ಸಾಕಿದ ಬಲು ಗುಱಿಕಾಱ ಮನ್ನೆಯರುಗಳ ಓರಿದು ವಿಂಗಡಿಸುತಾ ಱೇಳು ಪೌಜುಗಳಿಂದರಿಬಲಾಂಬುಧಿಯನು ಮೊಗೆದ (ಕಂನವಿ. ೧೮-೯೯) ; ಓಂತಣ್ಣಾ ಗುಱಿಕಾಱರಾ ಪಡೆವಳರ್ ಬಂದಿರ್ದರ್ (ಚಕವಿ. ೫-೭೯). **ಗುರಿಕಾರ:** ೧. "ಕೃತಹಸ್ತಃ, ಸುಪ್ರಯೋಗ ವಿಶಿಖಃ, ಕೃತಪುಂಖಃ – ಇ ಗುರಿಕಾರನ ಹೆಸರು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೨೨೦). ೨. ಅರಮನೆ ವಳಬಾಗಿಲ ಗುರಿಕಾರರು ಚಂನಪ್ಪನವರು . . . ಮಾಡ್ಸಿದ . . . ಸೇವೆ (ಎಕ. III, ಮಂಡ್ಯ. ೯೫-೨; 1825) ; ಆ ಬೇಡರು ಪಾತಂಗನೆಂಬ ಗುರಿಕಾರ ಸಹ ಬಿಸಿಲಿಗಾರದೆ ನಾವಿರುವ ಎಲವದ ಮರದ ನೆಳಲ ಸೇರಿ ಬಳಲಿಕೆಯ ತೀರಿಸಿ ಕೊಂಡು (ವಚಕಾ. ೩); ಸೆಜ್ಜೆಯ ಗುರಿಕಾರನಿಗೆ ಮರ್ಯಾದೆ ಮಾಡಿದ್ದು ಗ. ೧೦೦೦ (ಪಟ್ಟಾಅ. ೫೭-೧೨); ವೆಂಕಟು ಗುರಿಕಾರನಾದರೂ ಶ್ರೀಮಂತನಲ್ಲ (ಜಾರುದಾ. ೩೩) ; ಹಳ್ಳಿಗಳಲ್ಲಿ ಪಟೇಲರು ಇರುವ ಹಾಗೆ ಆ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಗ್ರಾಮಕ್ಕೊಬ್ಬ ಗುರಿಕಾರನಿದ್ದನು (ಕೋಟಚ. ೧) ; ಕುಡಿಯರ ಸಂಸಾರಕ್ಕೆ ಆವನೇ ಗುರಿಕಾರ (ಕುಡಿಕೂ. ೧) ; ಮಾಧವ ಸೋಮಯಾಜಿ ಆ ಅಗ್ರಹಾರ ಗಳಿಗೆಲ್ಲ ಮೇಲಾಳು, ಅಲ್ಲವೆ ಗುರಿಕಾರನು (ನಾಡೋಜ. ೭೪); ಊರಿನ ಗುರಿ ಕಾರರು ಒಬ್ಬೊಬ್ಬರು ಬಂದಿರಲಿಲ್ಲ (ಮರಮ. ೩). **ಗುರಿಗಾರ:** ೧. "ಗುರಿ (ಯಿಟ್ಟು) ಹೊಡೆಯುವುದರಲ್ಲಿ ಕುಶಲನಾದವನು, ಅಭ್ಯಾಸ ಪಡೆದವನು (ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಬಂದೂಕು ಹೊಡೆಯುವುದರಲ್ಲಿ ಒಂದು ಗೊತ್ತಾದ ಸಾಮರ್ಥ್ಯಪಡೆದವನು); ಗುರಿಗಾರ" (Marksman. ಇಂಕನಿ) ; ಹೊತ್ತಿರುವ ಕೋವಿಗಳ ಗುರಿಗಾರರೊಡವೆರೆದು . . . ಮುತ್ತಿದರ್ ಗೋರಿಬೇಂಟೆಗೆ ಕಾಡನೊತ್ತರದಿ (ಕಾಲೂರ.೯೨-೧೮೦). ೨. ಬಿಲ್ಲವರ ಮುಖ್ಯಸ್ಥನನ್ನು 'ಗುರಿಗಾರ' (Gurikar) ನೆಂದು ಕರೆಯುವರು (ತುಳುನಾ. ೨೨೨). **ಗುರ್ಕಾರ:** ೨. ಹಿಂದಿನಕಾಲವಾದರೆ ತಮ್ಮ ಜಾತಿಯಲ್ಲಿ ಹೀಗೇನಾದರೂ ಆಗಿದ್ದರೆ, ನಾಲ್ಕಾರು ಮಾಗಣೆಯ ಗುರ್ಕಾರ ಕಟ್ಟುಹಾಕಿ ಬಹಿಷ್ಕಾರ ಹಾಕುತ್ತಿದ್ದ (ಹೊಸಕ್ಕ. ೫೯) ; ಗುರ್ಕಾರರ ದಯೆಯಿಂದ ನನ್ನ ಹೆಣ್ಣನಮೇಲೆ ದಿಟ್ಟ ನಡುವ ಧಿಮಾಕು ಈ ಮಾಗಣೆಯಲ್ಲಿ ಯಾವ ಗಂಡೆದೆಗೆ ಇದೆ ಎಂತೇನೆ (ಹೊಸಕ್ಕ. ೫೧). [ಗುಱಿ (<ಕುಱ್$_2$) + – ಕಾಱ]

ಗುಱಿಗಾಣ್ (ಕ್ರಿ). ಗುರಿಯಂನ್ನು ಮುಟ್ಟು,—ತಾಕು ; ಗುರಿಸಾಧಿಸು; ಕಾಮನೇಸು ಗುಱಿಗಂಡುದು ತಂಡದೆ ನಿಂದ ನಂದನಂ ತಳೆದುವು . . . ಕರ್ಬಿನ ಬೆಳ್ಪಿನಂದಮಂ (ಗಿರಿಕ. ೭-೩೯). [ಗುಱಿ (<ಕುಱ್$_2$)+ಕಾಣ್]

ಗುಱಿಪಾಳ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು: ಎಱೆಗಜ್ಜ ಮಹಾಮಾತ್ಯಂ × × ಱಿದಂ ನತ ಗಂಗಮಹಿಗೆ ಸಫಳಮತೆಯಿಂ ಗುಱಿಪಾಳನ್ (ಎಕ. II, ೦೫೦-೮ ; ಸು. 950). [?]

ಗುಱಿಮಾಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ಗುರಿಯಾಗುವಂತೆ ಮಾಡು ; ಈಡಾಗುವಂತೆ ಮಾಡು: ಆರ್ಗೆ ಸತಿ ನೀಂ ಬೆಸರೇಂ ನಿನಗಿಂತು ತೋರ್ಪ ಜವ್ವನ ದೊಳಗೀ ತಪಕ್ಕೆ ಗುಱಿಮಾಡಿಸಿದುಬ್ಬೆಗಮಾವುದು (ಕಾದಂಪೂ. ೭೮೫). [ಗುಱಿಮಾಡು + – ಇಸು$_3$]

ಗುಱಿಮಾಡು, ಗುರಿಮಾಡು (ಕ್ರಿ). ಗುರಿಯನ್ನಾಗಿ ಮಾಡು ; ಈಡು ಮಾಡು: ನವಯೌವನೆ ಮರುಳಾದೆ ಈತಂಗೆ ಗುಱಿಮಾಡಿದಪೆ ನಿನ್ನ ಮನುಮತಂಗೆ (ಕಾದಂಪೂ. ೪೮೨) ; ಹಾಹಾ ಎಲೆ ಅಯ್ಯ . . . ಕೋಪದ ಕಾಡುಗಿಚ್ಚಿಗೆ ಅಡವಿಯ ಗುಱಿಮಾಡದಿರಿ (ಸಿದ್ಧವ. ಕ. ೧೮-೫೩) ; ನಿಜಪತಿ . . . ಅಂಗಜನಸಮಾಸ್ತ್ರಸಂತತಿಗೆ ತತ್ಸತಿಯಂ ಗುಱಿಮಾಡಿ ಕಾಡಿದಂ (ದಶಕು. ೧೨-೧೩೭) ; ಜಲಧಿಯಲಿ ಜಂಗುಳಿಸಿ ಕುಧರಕೆ ಕುಲಿಶ ಭೀತಿಯ ಬೀಱ ಕಣೆ ಬಳಿಸಲಿಸಿ ಪರಿದಾಡಿದುವು ಸುಭಟರ ಗೋಣ ಗುಱಿಮಾಡಿ (ಕುಪ್ಪಾಭೀ. ೪-೦೯). **ಗುರಿಮಾಡು :** ಅದರಲ್ಲಿನ ಚರಿತ್ರಾಂಶ ವನ್ನು ಸೂಕ್ಷ್ಮವಿಮರ್ಶೆಗೆ ಗುರಿಮಾಡಬಾರದೆಂದು ಓದುವ ಮಹನೀಯರಲ್ಲಿ ವಿನಂತಿ (ಕಂಗಾಳ್ಮ. ೩ ಮುನ್ನುಡಿ).

ಗುಱಿಮಾಡಿಕೊಳ್=ಉದ್ದೇಶಿಸು ; ಬಯಸು : ದೆಸೆಗಳ ಮೇರೆಯಂ ನಿಱಿಸಿ ಪೋಪುದುಮಾಭರಣ ಪ್ರಸೂನ ಸದ್ವಸನ ವಿಲೇಪನಾದಿಗಳೊಳಂ ಕೆಲವಂ ಗುಱಿಮಾಡಿಕೊಂಡು ಸೇವಿಸುವುದುಂ (ಆದಿಪು. ೬-೮).

[ಗುಱಿ (<ಕುಱ್$_2$) + ಮಾಡು$_1$]

ಗುಱಿಮಾನಿಸ 'ಗುಱಿಮಾನಿಸ' ನೋ.

ಗುಱಿಯಾಗು, ಗುರಿಯಾಗು (ಕ್ರಿ). ಈಡಾಗು ; ಪಕ್ಕಾಗು ; ಪಾತ್ರವಾಗು ; ಲಕ್ಷ್ಯವಾಗು : ಮನ್ಮಥಕ್ರೀಡೆಗೆ ನೋಡೆ ನಾಡೆ ಗುಱಿಯಪ್ಪುವು ದಂಪತಿ ಭೋಗಭೂಮಿಯೊಳ್ (ಆದಿಪು. ೫-೪೦); ವೀರಸುತಜನನಿಗೀ ಗಾಂಧಾರಿಗೆ ದುಃಖಶತಜನನಿವೆಸರಾಯ್ತೀಗಳ್ ಕೌರವಪತಿ ದುಃಖಮಹಾ ಭಾರಮನಾಂತಾಯುಸಕ್ಕೆ ಗುಱಿಯಾದುದಱಿಂ (ಗದಾಯು. ೪-೫); ರಣಮಹಿ ಭಯಾನಕರಸಕೆ ಗುಱಿಯಾಯ್ತು (ಕುಪ್ಪಾಭೀ. ೮-೧೮) ; ಪಾಪ ಕರ್ಮಕ್ಕೆ ನಾ ಗುಱಿಯಾದೆ ಸ್ವಾಮಿ (ಪುರಂದ. ೦-೧೭೭-೯). **ಗುರಿಯಾಗು :** ಸೂರ್ಯನಪ್ಪು, ಮಾನವನ ಮನಸ್ಸನ್ನಾಕರ್ಷಿಸಿ ಲೋಕಶ್ಲಾಘನೆಗೆ ಗುರಿಯಾದುದು ಬೇರೊಂದಿಲ್ಲ (ಜ್ಯೋತಿರ್ವಿ. ೮೧).

[ಗುಱಿ (<ಕುಱ್$_2$) + ಆಗು$_1$]

ಗುಱಿಯಾಳ್, ಗುಱಿಯಾಳು (ನಾ). ೧. = ಗುಱಿಕಾಱ ೨ : ಪೊಸದೊರೆಯಾಳ್ಗಳಂತರಮನಿನ್ನಱಿಯಂ ಗುಱಿಯಾಳ್ಗಳೀತನೊಂದೆಸಕಮನಿಂತಿದೆಂದು ತಿಳಿಯರ್ (ಚಕವಿ. ೫-೦೯). **ಗುಱಿಯಾಳು:** ೨. (ಚೆಂಡಿನಿಂದ ಗುರಿಯಿಟ್ಟು ಹೊಡೆಯುವ) ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮಕ್ಕಳಾಟ: ಬಾಲಕರು ನೂಱಾಱು ಮೆಱೆದರು . . . ಆಳಿನೇಱಿಕೆ ಹಿಡಿಗವಡೆ ಗುಱಿಯಾಳು ಚೆಂಡಿನ ಹೊಣಕೆ ಚಿಣಕೋಲಾಳುಗೊತ್ತಿನದಂಡೆಯೆನೆ ನಾನಾವಿನೋದದಲಿ (ಕುಪ್ಪಾಆ. ೬-೧). [ಗುಱಿ (<ಕುಱ್$_2$) + ಆಳ್$_3$]

ಗುಱಿಯಾಳು 'ಗುಱಿಯಾಳ್' ನೋ.

ಗುಱಿಯಿಕ್ಕು (ಕ್ರಿ). ಗುರಿಯಿಡು; ಈಡಿಕ್ಕು : ಅರೆಜೀವವಡೆದ ಪೆಣನಂ ಕೊರಳಂ ಕೊಯ್ಕೊಯ್ದು ಶಿರವನೊಟ್ಟುತದಱಿಂ ಗು[ಪಾಠಾಂ. ಸು] ಱಿಯಿಕ್ಕಿ ಲಗ್ಗೆಚೆಂಡಂ ತರುಣ ಮರುಳ್ತಂಡಮಾಡುತಿರ್ದುವವೆತ್ತಂ (ದೀಳವಂ. ೧-೮೪). [ಗುಱಿ (<ಕುಱ್$_2$) + ಇಕ್ಕು]

ಗುಱಿಯೆಸು (ಕ್ರಿ). ಗುರಿಯಿಟ್ಟು ಹೊಡೆ : ಭೀಷ್ಮರಂ ಶರಶಯ್ಯಾಗತರಂ ಕಱುತ್ತು ಗುಱಿಯೆಚ್ಚು ಪೊಚ್ಚಱಿಂ . . . ಪಾಂಡುಪುತ್ರರೆ ಬಲ್ಲರ್ (ಗದಾಯು. ೩-೩೩). [ಗುಱಿ (<ಕುಱ್$_2$) + ಎಸು$_1$]

ಗುಱಿಯೆಸೆ (ನಾ). ಗುರಿಯನ್ನು ಲಕ್ಷಿಸಿ ಮಾಡಿದ (ಬಾಣ, ಮೊದಲಾದುವುಗಳ) ಎಸೆತ.—ಹೊಡೆತ ; ಈಡೆಸೆತ : ಧಾನುಷ್ಕನೊಂದು ಗುಱಿಯೆಸೆ ತಪ್ಪಿದೊಡೆ ಶರಕೆ ಹೀನಮೋ ಎಚ್ಚಂಗೆ ಹೀನಮೋ (ಪದ್ಮರಾ. ೧-೩). [ಗುಱಿ (<ಕುಱ್$_2$) + ಎಸೆ$_3$]

ಗುಱಿಯೇಸು (ನಾ). ಗುರಿಯಿಟ್ಟು ಹೊಡೆಯುವಿಕೆ ; ಗುರಿಯನ್ನು ನೋಡಿ ಬಾಣ ಬಿಡುವುದು : ಮಾಲೆಪೂವಂ ನೆಗಪಿ ಸೊಗಯಿಕುಂ ನೀಱರೊಳ್ ಪುಷ್ಪಚಾಪಂ ಗುಱಿಯೇಸಂ ತೋಱಲಂಬಂ ಪೊದೆಗೆದಱಿದ ವೋಲ್ ಪುಷ್ಪಲಾವೀಕದಂಬಂ (ಪಂಪಾಮಾ. ೧-೦೨೦).

[ಗುಱಿ (<ಕುಱ್$_2$) + ಏಸು$_2$]

ಗುಱಿಯೇಱಿಸು (ಕ್ರಿ). ಗುರಿಯಿಡು ; ಲಕ್ಷ್ಯಕ್ಕೆ ಸರಿಯಾಗಿ ಹಿಡಿ : ಚೋರಕಂಡಿಗಳಂಬುಕಂಡಿಗಳೊಳು ಗುಱಿಯೇಱಿಸಿ ಮೆಱೆವ ಕೈಗೋವಿ (ಕಂನವಿ. ೧೧-೧೩೭). [ಗುಱಿ (<ಕುಱ್$_2$) + ಏಱಿಸು]

ಗುಱಿಯೊಡ್ಡು (ಕ್ರಿ). ಗುರಿಯನ್ನು ಒಡ್ಡು ; ಲಕ್ಷ್ಯವನ್ನು ಒದಗಿಸು : ಎನಗಿತ್ತಪುದೋ ವಸಂತಕಂ ಮನಸಿಜಮಾರ್ಗಣಕ್ಕೆ ಗುಱಿಯೊಡ್ಡಿದನೆಂಬ ಮನಃಪ್ರವೃತ್ತಿಯಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೮-೮೧).

[ಗುಱಿ(<ಕುಱ್$_2$) + ಒಡ್ಡು$_1$]

ಗುಱಿವಡೆ (ಕ್ರಿ). ಉದ್ದಿಷ್ಟ ಸ್ಥಾನವನ್ನು ಸೇರು; ಗುರಿಯನ್ನು ಮುಟ್ಟು: ಬದಲಿಸಿ ಬರೆದಿಡು ಲಿಪಿಯುಂ ತೊಡಳಿಲ್ಲದ ಸುಗತಿಯೆಡೆಗೆ ಗತಿ ಗುಱಿವಡೆಯುಲ್ (ವಸ್ತುವಂ. ೧೫-೧೧೬).

[ಗುಱಿ (< ಕುಱಿ$_{2}$) + ಪಡೆ$_{1}$]

ಗುಱಿಮಾನಿಸ, ಗುಱಿಮಾನಿಸ (ನಾ). ೧. ಗುರಿಯನ್ನು ಸಾಧಿಸಲು ಬಂದ ಮನುಷ್ಯ; ರಾಜನ ಕಡೆಯ ಅಧಿಕಾರಿ; ರಾಯಭಾರಿ: ಬಂದ ಗುಱಿಮಾನಿಸನಂ ಬಂದಂತೆ ಕಳುಪಲೊಡಂ (ಚಿಕವಂ. ೧೭೩-೧೪). **ಗುಱಿಮಾನಿಸ**: ೨. ಮುಖಂಡ; ಅಧಿಕಾರಿ; ಗುರಿಕಾರ: ಚೆನ್ನ ಬಸವಂಗೆ ತನ್ನಾನೆ ಮುಱಿದದಱೊಡನೆ ಪಲವುಮಾನೆ ಕುದುರೆಗಳುಂ ಗುಱಿಮಾನಿಸರುಂ ಪಱಿಯಿಗೆ ಮುಂತಾದ ಬಿರುದುಗಳುಂ ಮಹಿಶೂರವರ ಬಸಮಾದುದು (ಅಪ್ರತಿ. ೮೮-೧೯).

[ಗುಱಿ (< ಕುಱಿ$_{2}$) + ಮಾನಿಸ (< ಮಾನಸ$_{1}$)]

ಗುಱು, ಗುರು$_{1}$ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಅನುಕರಣಧ್ವನಿ. 'ಗುಱುಗುಟ್ಟು' ಪರಾ. **ಗುರು**$_{1}$. 'ಗುರುಗುಟ್ಟು' ಪರಾ.

ಗುಱುಗುಱು, ಗುರುಗುರು(ದ್ವಿರುಕ್ತಿ): ಧುಳುಧುಳಂ ದೊಪ್ಪೆಂಬ ಗುಱು ಗುಱು ಧಳಧಳಂ ಜೋಱೆಂಬುದಱದಱ ದೊಳದೊಳೆಂಬೀ ಧ್ವನಿಗಳವನಿಗೆ ಭಯವನೀವುತಿರೆ (ಸಾನಂಚ. ೮-೧೩). ೨. ಸಂಕಟವಾದಾಗ ಗಂಟಲಿನಿಂದ ಹೊರಡುವ ಒಂದು ವಿಧವಾದ ಧ್ವನಿ: ಗಾಳಿಬೀಸಿದರು, ನಿಟ್ಟುಸಿರಿನೊಡನೆ ಗುರುಗುರು ಸದ್ದಾಗುತ್ತಿತ್ತು (ಕಾಲೂರ. ೧೭ ಕಥಾಸಾರ).

ಗುಱುಕ (ನಾ). ಸವಾರ (?): ಸತ್ವನಧಿಕಂ ಪಂಪಯ್ಯನುದ್ದಾಮ ಸದ್ಗುಱುಕಂ ವಾಜಿಕುಳೋ[ದಯಂ] ಬುಧನುತಂ [ಕೊ]ಣ್ಡಲ್ಲಗೋತ್ರೋನ್ನತಂ (ಸಾಇಇ. XI–1, ೩೭-೨೦; 942); ಕಂಬಗೂಳಿ ಕುದುರೆ ಗುಱುಕಮ್ ಅಳರೆ ಬೊಂಮನು ರಣದೊಳು ಪಲಬರಂ ಕೊಂದು . . . ಸುರಲೋಕಪ್ರಾಪ್ತನಾದ (ಎಕ. VIII, ಸೊರಬ. ೫೦೨-೧೨; 1294).

[?]

ಗುಱುಕಿಡು, ಗುರುಕಿಡು (ಕ್ರಿ). ೧. ಗುರುಕೆಹಾಕು; ಗೊರಕೆಹೊಡೆ: ಉಸುರ ಸಂಚದ ನಾಡಿಯವಗಾಹಿಸಲು ಕೊರೆದರು ಗುಱುಕಿಡುತ ತಲೆ ಮುಸುಕಿನಲಿ (ಕುವ್ಯಾವಿ. ೮-೮೨). **ಗುರುಕಿಡು**: ೨. ಗುರುಕ್ ಎಂದು ಶಬ್ದಮಾಡು; ಗರ್ಜಿಸು: ವರಾಹಕ್ಕೆ ಬೆಂಬತ್ತಿ ಪೋಗುತಿರಲದು ತಿರುಗಿ ಗುರುಕಿಡುತೆ ಮೇಲ್ವಾಯ್ದು ಬರುತಿರಲು (ನವಮೋ. ೧೭-೨೩); ವರಭಲ್ಲುಕಂ ವ್ಯಾಘ್ರ ಸಿಂಹ ಮದಗಜವ್ರಜಂ ಗುರುಕಿಡುವ ಕಾಡ ಸೂಕರ ಕೋಣ ಮಹಿಷಿ (ನವಮೋ. ೮-೧೦). [ಗುಱುಕು + ಇಡು$_{1}$]

ಗುಱುಕು, ಗುರಕೆ$_{3}$, ಗುರುಕು$_{2}$, ಗುರುಕೆ, ಗೊರಕು, ಗೊರಕೆ$_{2}$, ಗೊರಿಕೆ (ನಾ). ೧. ನಿದ್ರಿಸುವಾಗ ಕೆಲವರ ಮೂಗಿನಿಂದ ಮತ್ತು ಗಂಟಲಿನಿಂದ ಹೊರಡುವ ಗುರ್ ಎಂಬ ಶಬ್ದ: ಕನವರವಿಲ್ಲೊಂದು ಗುಱುಕಿಲ್ಲ ಮೇಲೊಂದು ತೊನೆದಾಟವಿಲ್ಲದೊಬ್ಬದರು (ಭರಚ. ೧೫-೧೧೭). **ಗುರಕೆ**$_{3}$: ೧. ಗುರಕೆ ಶಬ್ದ ಕೇಳುತ್ತಿದೆ. ಆಗಲೇ ಅವನಿಗೆ ನಿದ್ರೆಬಂದುಬಿಟ್ಟಿದೆ (ರೂಢಿ). **ಗುರುಕು**$_{2}$: ೨. ಗುರುಕ್ ಎಂಬು ಶಬ್ದಮಾಡುವಿಕೆ; ಗರ್ಜಿಸುವಿಕೆ. 'ಗುರುಕಿಡು' ರಾ. **ಗುರುಕೆ**: ೧. ಅವನ ಗುರುಕೆಯಿಂದ ನನಗೆ ಎಚ್ಚರವಾಯಿತು (ರೂಢಿ). **ಗೊರಕು**: ೩. ಗಂಟಲು ಒಡೆದು ಮಾತಿನಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಒರಟುಧ್ವನಿ (?): ನಿದ್ರಾಭಂಗ, ಗಂಟಲಲ್ಲಿ ಗೊರಕು . . . ಗಂಟಲನೋವು ಇವಿಷ್ಟು ಉಂಟಾಗಿರುವುದೇ ಸನ್ನಿಪಾತಜ್ವರಲಕ್ಷಣವೆಂದರಿವುದು (ಸಕವೈ. ೯೭). **ಗೊರಕೆ**$_{2}$: ೧. "ನಿದ್ದೆಯುದೇ?" ನನಗೆ ಸೋಜಿಗವೆನಿಸಿತು "ಅಂದ್ರೆ ಗೊರಕೆಯುದು" ಎಲ್ಲಾ ಶಾಂತನಾಗಿ ಉತ್ತರಿಸಿದನು (ಡಂದುಟ. ೮೫); ಇಕ್ಕಯ್‌ಕರಗಸ ಎಳೆದಾಡಿದಂತೆ ಬರುವ ಗೊರಕೆಯೊಂದನ್ನು ಬಿಟ್ಟರೆ ಅವರ ನಿದ್ದೆ ಎಷ್ಟು ಪ್ರಶಾಂತ! (ನಡಿದಾ. III. ೨೦೭೦). **ಗೊರಿಕೆ**: ೧. ಬಾಟ್ಲೋ . . . ತನ್ನ ಸ್ಥಳಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ ಮಲಗಿಕೊಂಡು ಗೊರಿಕೆ ಹೊಡೆಯತೊಡಗಿದ (ಕುರಿಹಿಂ. ೧೧೯). 'ಕೊರ್ಕೆ$_{2}$' ಪರಾ.

ಗುಱುಗುಱುಕು(ದ್ವಿರುಕ್ತಿ): ದೂಱುಂ ದೂರ್ಕುಂ ದುಷ್ಟುಂ ನೂಱುಂಟು ಕುರೂಪು ಕುತ್ಸು ಮುದು ಗುಱುಗುಱುಕುಂ (ಮದತಿ. ೧೦-೫).

[ದೇಶಿ ತಮಿ. ಕೊಱುಕ್ಕೈ; ತುಳು. ಗುರುಕು, ಗುರ್ಕ; ತೆಲು. ಗುಱಕ]

ಗುಱುಗುಟ್ಟು, ಗುರುಗಂಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ೧. (ಗಂಟಲಲ್ಲಿ) ಗೊರಗೊರ ಸದ್ದಾಗು; ಕೊನೆಗಾಲ ಸನ್ನಿಹಿತವಾಗು: ಕೊರಳೊಳು ಗುಱುಗುಟ್ಟುವಾಗ ನರಹರಿಯ ಸ್ಮರಣೆ ನಿನಗನುಗೊಡದೆಲೆ ಮನ (ಪುರಂದ. ೧-೧೪೨-೨). **ಗುರುಗುಟ್ಟು**: ೨. ಸಿಡುಕಿ ಮಾತನಾಡು: "ನೀವಿದನ್ನು ನಂಬುತ್ತೀರಾ?" ಎಂದು ದಳಪತಿ ಗುರುಗುಟ್ಟಿ, ಒಂದು ಗಳಿಗೆ ತೆಪ್ಪಗಿದ್ದನು (ಪುನರು. ೩೫೫); "ನಾವ್ಯಾರು ಗೊತ್ತೊ?" ಎಂದು ರಾಜಂ ಗುರುಗುಟ್ಟಿದ (ಸ್ವಾಮಿಸ್ಮೃ. ೯೪); ವಿಚಾರಗಳು ರಾಜಒಡೆಯನ ತಲೆಯಲ್ಲಿ ಸರ್ವದಾ ಗುರುಗುಟ್ಟುತ್ತಿದ್ದವು (ಶ್ರೀರಾಯ. ೯೭).

ಗುಱುಗುಱುಗುಟ್ಟು (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ): ಅತಿ ನೋವುಂಡು ಕೂಡೆ ಗುಱು ಗುಱುಗುಟ್ಟಿ . . . ಕರ್ಮಗತಿಗಳ ನೆಯ್ದುವಂ (ವೀಶೈಪು. ೪-೨೫-೨೩).

[ಗುಱು + ಕುಟ್ಟು$_{1}$]

ಗುಱುಗುಮ್ಮಗೆ (ಅ). ಸುಮ್ಮನೆ; ನಿಷ್ಕ್ರಿಯೇವಾಗಿ; ಏನನ್ನೂ ಮಾಡದೆ: ಪುಗುಗುಂ ಗುಱುಗುಮ್ಮಗೆ ಬಿನ್ನಗೆ ಬಿನ್ನನೆಯೆಸಲೊಡಂ ಕ್ರಿಯಾಶೂನ್ಯಾರ್ಥಂ (ಶಮದ. ೩೦೨). [ಗುಱುಗುಮ್ಮ$_{0}$ + – ಅಗೆ$_{3}$]

ಗುಱುಗುಮ್ಮನೆ, ಗುರುಗುಮ್ಮನೆ (ಅ). = ಗುಱುಗುಮ್ಮಗೆ: ಕಿಮ್ಮನೆ ಪಾಟ್ಮನೆಯೊಳ್ ಗುಱುಗುಮ್ಮನೆ ಸುಱಿದಿರದೆ ಪೋಪಮಜಿತನ ಬಱಿಯಂ (ಅಜಪು. ೭-೧೨೩); ನೋವುಂ ಸಾವುಮಡಸಿದಾಗಳ್ ನೆರೆದು ಗುಱುಗುಮ್ಮನೆ ನೋಡುತಿರ್ಪ ನಂಟರುಮಂ . . . ನಂಬಿ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೯-೨೩); ದೆವ್ವಮಾಳ್ದಂತಿರೆ ಗುಱುಗುಮ್ಮನೆ ಬೆಕ್ಕಸಮಾಗಿರ್ಪರೆ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೬೦-೧೨). **ಗುರುಗುಮ್ಮನೆ**: ಅವನು ಹುಬ್ಬುಗಂಟಿಕ್ಕಿ, ಗುರುಗುಮ್ಮನೆ ಆಲೋಚನಾ ಭಾರದಿಂದ ತನ್ನ ಮನೆಗೆ ನಡೆತಂದು . . . ಕೊಂಬುಕಹಳೆಯವರನ್ನು ಕರೆಯಿಸಿಕೊಂಡನು (ಮಹಸ. ೫೪). [ಗುಱುಗುಮ್ಮ$_{0}$ + – ಅನೆ$_{1}$]

ಗುಱುಗುಮ್ಮೆನ್ (ಕ್ರಿ). ಮೌನವಾಗಿರು; ಯಾವ ಕೆಲಸವನ್ನೂ ಮಾಡದಿರು: ಏಂದುಂಡು ಕುಡಿದು ಮಗುಟ್ದುಂ ಬಂದಿರ್ಪೊಡಮಿರ್ಪ ಏನಿತುಮಿಲ್ಲದೆ ಗುಱುಗುಮ್ಮೆಂದು ಪಸಿದಿರ್ದು ಬೆದಬೆದ ಬೆಂದಿನಿಬರ್ ಕಟ್ಟಿಕೊಳ್ವ ಕಣಯೇಂ ಪೇಱಿಂ (ಆದಿಪು. ೯-೯೦).

[ಗುಱುಗುಮ್ಮ$_{0}$ + ಎನ್$_{1}$]

ಗುಱುಗುಱಿಸು, ಗುರುಗುರಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಗೊರಕೆಹೊಡೆ: ತೋಳುಗಳ ತಲೆಯೊಳಾನಿಸಿ ಗುಱುಗುಱಿಸಿ ರಥದೊಳಗೆ ಸಾರಥಿವೆರಸಿ ನಿದ್ರಾಕುಲರು ಜೊಮ್ಮಿನ ಮೇಲೆ ಮೈಮಱೆದಿರ್ದರತಿರಥರು (ಕುವ್ಯಾವಿ. ೮-೮೫). ೨. ಕೋಪದಿಂದ ಆಕ್ಷೇಪಿಸು; ಗೊಣಗು; ಗುರುಗುಟ್ಟು: ದ್ರೋಹರಂತೆ ಗುಜುಗುಜುಗೊಳ್ಳದೆ ಪೆರ್ಗಣದಂತೆ [ಪೂಸ ಖುಷಿಗೆ] ಗುಱುಗುಱಿಸದೆ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೫-೯೯). ೩. ಗಂಟಲಿನಲ್ಲಿ ಗುರುಗುರು ಎಂಬ ಶಬ್ದಮಾಡು; ಗೊರಗುಟ್ಟು: ಸದನವೀ ಭೂಮಿ ಯಾರಿಗೆ ಪೋಪುದೋಯೆನುತ್ತೊದಱುತ್ತ ಗುಱುಗುಱಿಸಿ ಕಂಠಗತವಾಗುತಂ ಬೆದಱುತ ಪ್ರಾಣವಂ ಬಿಡುತಿರ್ಪುದಱುಪುವನ ಚರಣಾಂಬುಜಕ್ಕೆ ಶರಣು (ಲಶಿಚಂ. ೩೯-೭೦); ಉಱಲ ಹತ್ತಿಸಿ ಸೆಳೆಯೆ ಗೋಣಲಿ ಗುಱುಗುಱಿಸಲಸು ಜಾಱಿದುದು (ಕುವ್ಯಾಗ. ೯-೩೨). **ಗುರುಗುರಿಸು**: ೨. ಎಂಟು ಪಾವಲಿ ಕೊಡುವುದಕ್ಕೆ ನೀವು ಗುರುಗುರಿಸುತ್ತೀರಿ (ಜಾರುದಾ. ೨೨೭). ೩. ಗುರು ಗುರಿಸುವ ಜೀವದೊಡಲೊಳು ದುರುದುರಿಸುತಿಹ ರಕುತಮಯದೀ

ಮೆರೆದುದ್ಯ ರಣಭೂಮಿ (ದೇವಿಪು. ೩-೧೪); ತಡೆಯದಿಹ ನಿಟ್ಟುಸಿರ್ ಗುರುಗುರಿಸುತಿಹುದು (ಕಾಲಜ್ಞರ. ೧೬೨-೩೮೬). [<ಗುಱು + – ಇಸು₃]

ಗುಱುಗೆ (ನಾ). ಶ್ರೇಷ್ಠಳಾದವಳು ; ಹಿರಿಯಳು : ಅಂತು ಮೆಱೆದು ಕೂಸಂ ನೆಱೆಯೆ ಕೆಯ್ಗೆಯ್ಸವೆಂದು ಮುನ್ನ [ಂ] ಕೆಯ್ಗೆ[ಯ್ಸುತಿರ್ದ] ತಱದ ಗುಱುಗೆಯರಪ್ಪಂತಃಪುರ ಪುರಂಧ್ರಿಯರಂ ಕರೆದು ಪೇೞ್ವುದುಂ (ಪಂಪಭಾ. ೩-೪೪ ವ). ‘ ಗರುವೆ ’ ಪರಾ.

[<ಪ್ರಾ. ಗರುಈ, ಗುರುಈ, ಗುರುಗೀ. / ಸಂ. ಗುರ್ವೀ]

ಗುಱುತು, ಗುತ್ತು₁, ಗುರುತು (ನಾ). ೧. ಕುರುಹು ; ಲಕ್ಷಣ ; ವಿಶಿಷ್ಟಚಿಹ್ನೆ. ೨. ಪರಿಚಯ ; ಮಾಹಿತಿ. ೩. ಹೆಸರುವಾಸಿ ; ಪ್ರಸಿದ್ಧಿ : ಗುಱುತಿನ ಹೊಂತಕಾಱಿಗಳೊಳೊರ್ವನನೊಪ್ಪಚಿ ತಾಣ ವಿಕ್ರಮಂ (ಚಕವಿ. ೪-೧೪೦). ೪. ಕೊಡಬೇಕಾದ ಬಾಬತ್ತು (?) : ಗುಱುತುಗಳಿಗೀ ಊರಲು ಒಕ್ಕಲು ಓಡಿಹೋದಡೆ ಆವೂರೂ ಆ ಗಲುಡನೂ ಆ ಒಕ್ಕಲನಾಳ್ವನು ತೆಱುವನೂ (ಸೌಇಇ. IX–11, ೪೩೩-೫೮ ; 1407). **ಗುತ್ತು₁ :** ೧. ಸೋತವರು ವಹಿಸುವರು ತತ್ಸಂಕೇತದಲ್ಲಿಗೆ ಗೆದ್ದವರನಂತಾತಗಳು ಭಾಂಡೀರಕಾಖ್ಯವಟಪ್ರದೇಶದಲಿ ಓತು ಗುತ್ತನು (ನಿಭಾಗ. ೧೦-೧೮-೨೪). ೨. ಲಕ್ಷ್ಯವಿಲ್ಲದೆ ತೊಡಚುವರೆ ನಿರ್ಲಕ್ಷ್ಯ ಶರವೇ ನೀನುಪಾರ್ಜಿಸಿದಕ್ಷಯವಲೇ ಪಾರ್ಥ ಗಣನೆಯ ಗುತ್ತಿನಂಬುಗಳ (ಕುವ್ಯಾಅ. ೧೩-೦೦): ಲೆತ್ತ ಪಗಡೆಯನಾಡಿ ಚಿತ್ರವನೊಲಿಸಲು ಮತ್ತೆ ಒಡ್ಡಿದೆ ಬಲಿಯೇನ !ಕೋ! ಕಾಕಾಳಿ ಹೆಣ್ಣನ ಗುತ್ತು ತಿಳಿಯದ (ಕನ್ನಜಾ. ೩೫೧). **ಗುರುತು :** ೧. ಮನೆಯ ಮುಂದೆ ತೆಂಗಿನ ಮರ ಇರುವುದೇ ಅವರ ಮನೆಯ ಗುರುತು (ರೂಢಿ). ೨. "ಯಾವ ಗುರುತೂ ಸಿಗಲಿಲ್ಲಾ" ಅವರು ಕೇಳಿದರು (ದೇವಸಾ. ೨೫); ಗುರುತಿರ ಬಹುದು ಎನ್ನಿಸುವುದು (ಆರ್ಯಕ. ೨) ; ಗುರುತಂತೂ ಮೊದಲಿಂದಲೂ ಇದ್ದೇ ಇತ್ತು (ಬಟ್ಟಹೊ. ೧೫) ; ಗುರುತು ಕಂಡ ಕಳ್ಳ ಜೀವ ಸಹಿತ ಬಿಡ (ಗಾದೆ). ೫. ಒಪ್ಪ ; ಹಸ್ತಾಕ್ಷರ ; ಒಪ್ಪಿಗೆಯಂ ಮುದ್ರೆ; ರುಜು : ಹಣ ಪಡೆದುದಕ್ಕೆ ಗುರುತು ಹಾಕಿ ಕೊಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ (ರೂಢಿ). ‘ ಕುಱುಪು ’, ‘ ಗೊತ್ತು ’ ಪರಾ.

ಗುರುತಿನವನು = ಪರಿಚಯದವನು : ಹಾದಿಯಲ್ಲಿ ಗುರುತಿನವನನ್ನು ಕಂಡರೆ . . . ಅವರಿಗೆ ನಮಸ್ಕಾರ ಮಾಡ ಬೇಕು (ಮುಂಬಯಿ. ೪-೩೪) ; ತನ್ನ ತಂದೆಯ ಗುರುತಿನವನಾದ ಒಬ್ಬ ದೈವುಳ್ಳ ವರ್ತಕನ ಬಳಿಗೆ ಹೋಗಿ (ಮುಂಬಯಿ. ೪-೫೦). **ಗುರುತುಹಾಕು**=ನೆನಪಿನಲ್ಲಿಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಮಾಹಿತಿಗಾಗಿ ಬರೆದುಕೊಳ್ಳು : ಹಾಲಿನ ಲೆಕ್ಕ ಗುರುತು ಹಾಕದಿದ್ದರೆ ಮರೆತುಹೋಗುತ್ತದೆ (ರೂಢಿ).

[ದೇ॥ ತುಳು. ಗುರುತ, ಗುರುತೊ, ಗುರ್ತು :
ತೆಲು. ಗುಱುತು, ಗುರ್ತು]

ಗುಱುವ (ನಾ). ಕೋಟೆಕಾಳಗದಲ್ಲಿ ಬಳಸುವ ಒಂದು ಸಾಧನ (?) : ಸಾರಂ ವೈರಿಗಳಂ ನಿಸ್ಸಾರಂ ಮಾಡಿದುದು ಗುಱುವನೊಳವುಗುವವರಂ ವೀರರನದಟಲೆದುದು ನಿಧಾರಂ ನಿರ್ಘಾಟಿಸಿತ್ತು ವೀರರ ಧೃತಿಯಂ (ಪಾರ್ಶ್ವಪು. ೩-೧೪೨). [?]

ಗುಱಿಯಮ್ಮ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಕದಲೆಕಥಿ ಪಾಣ್ಣಾ ಎಱಿ ಯಮ್ಮಂ ನಿವುದಿ ತುರುಗಳೊಳ್ ಕಾದಿ ಸತ್ತೊಂ ಈ ಕಲ್ಲ ಪುಱಿದಗಾವುಣ್ಣ ತಮ್ಮ ಗುಱಿಯಮ್ಮ ನಿಱಿಸಿದೊ (ಎಇ. XXI, ೩೫-೪ ; 883).

[ಗುಱಿ₀ + ಅಮ್ಮ₁]

ಗುಳ, ಗುಳ₃ (ನಾ). ೧. ಗುಡ; ಬೆಲ್ಲ: "ಕೇಳು ಗುಳ ಗುಡಮುಮಕ್ಕು" (ಕವಿಕಂ. ೨೦೮) ; ಮೆಳಸಿಂ ಗುಳದಿಂ ಶರ್ಕರೆಯಿಂ ಚೆಲ್ವಾದ ಕೇರಿಯಂ ಗಡಿಯಿಂ . . . ಪುರಂ ಕಣ್ಗಿಂಬಾದುದು (ರಾಮಾಶ್ವ. ೦೦೩-೧೮). ೨. ಆನೆ ಕುದುರೆಗಳ ಪಕ್ಷರಕ್ಷೆ ; ಹಕ್ಕರಿಕೆ : "ಗುಳಂ (ಗಳು) ಆನೆ ಕುದುರೆಗಳ ಪಕ್ಕಱಿಕೆ" (ಶಮದ. ಪರಿ. ೧) ; "ಗುಳಮಾನೆಯ ಪಕ್ಕರಿಕೆಯು" (ಕವಿಕಂ. ೧೨೭) ; ಉಚ್ಚೈಃಕೇತನಂಗಳೊಳ್ ತೊಳಪ ಗುಳವಿಂಬಾಗೆ ಕಣ್ಗೊಂಡು ದೆತ್ತಂ . . . ದಂತಿಸೈನ್ಯಂ (ಜಗವಿ. ೭-೬೦) ; ಮದಗಂಧಕ್ಕೆ ಪರಸ್ಪರಂ ಮಸಗಿ ಕೋಪಾಟೋಪದಿಂ ತಳ್ತು ತಾಗಿದ ದಂತಂಗಳ ಕಿಚ್ಚು ಪತ್ತಿ ಗುಳಮಂ[ಪಾಠಾಂ. ತಗುಳ್ವ]ದಳ್ಳುಂಬಿನಂ . . . ಪೋರ್ದುವು ಗಜವ್ಯೂಹಂ ಗಜವ್ಯೂಹದೊಳ್ (ಅನಂಪು. ೧೪-೩). **ಗುಳ₃ :** ೧. ಗೌಳ, ಗುಳಂ, ಝುಗಳ, ವಿಳಂಗಂ ಇವು ಕೂಡೆ ಡಕಾರಕ್ಕೆ ಪುಟ್ಟಿ ಱಳದಪಭ್ರಂಶತೆಯುಂ ಪಡೆದುಂ ರೂಢಿಯ ಕುಳಂಗಳ್ (ಶಮದ. ೨೦ ವೃತ್ತಿ) ; ಗುಡಂ–ಗುಳಂ (ಶಬ್ದಾನು. ೧೪೦ ಪ್ರಯೋ). ೨ : ಮಿಳಿ ಲತೆ ಗುಳಮೋ ಪತ್ರಂ (ಗಿರಿಕ. ೭-೪೪); ಗುಳವ ಸಡಿಲಿಸಿ ಹಾಯ್ಕಿ ಜೋಧಾವಳಿಗಳಿಳಿದುದು (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೫-೧೪); ಪೊಕ್ಕಳ ಘಂಟೆಯನೆಳಲಿಕ್ಕಿ ಬಿಗಿದು ಗು[ಪಾಠಾಂ. ಗೂ]ಳವನು ತಳ ಸಂಕಲೆಯನಳವಡಿಸಿ ಕರಿಯನೇಱಿ ಕಲಿ ಚೋದರೆಳ್ತಂದರಂದು (ಕುರಾಸಾಂ. ೧೧-೨೫) ; ಥಳಥಳಿಪ ಬಹುರತ್ನಮಯವಹ ಗುಳವದೇಂ ಕಾಂಚನದ ದಂಡದ ತತಿಯೊಳ್ಪದುಂ ರತ್ನಮಯ ಗರುಡಧ್ವಜದಿನೆಸೆವ ತೊಳಪ ಪಲ್ಲವಸತ್ತಿಗೆಯ ತಣ್ಣನೆಳಲೊಳೀ ಗಜಕಂದರದೊಳಿದ್ದಳವಿ ಗೊಡುವವನಾರು ಬಲ್ಲಡೆ ಸೂತ ಹೇಳು (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೧೮-೭೫).

[<ಸಂ. ಗುಡ]

ಗುಳಿ₁ ‘ ಕುಳಿ₁ ’ ನೋ.

ಗುಳಿ₂ ‘ ಕುಳಿ₂ ’ ನೋ.

ಗುಳಿಕಲ್, ಗುಳಿಕಲ್ಲು (ನಾ). ನಡುವೆ ಹಳ್ಳವಿರುವ ಕಲ್ಲು ; ಒರಳು ಕಲ್ಲು (?) : ಅವಗಳಿಯಾದಿಗಣಸ್ತು ಪ್ರದರ್ಶ್ಯತೇ ಯಥಾ-ಅವಗಳಿಯ . . . ಗುಳಿಕಲ್, ಉಳಿಕಲ್ (ಶಬ್ದಾನು. ೦೪೦ ಪ್ರವ್ಯಾ). **ಗುಳಿಕಲ್ಲು :** ಆ ಕಾಯವಳಗಿನ ಅವುಷಧಿಯನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಗುಳಿಕಲ್ಲಲಿ ಅಲ್ಲಿ ನಿಂತ ಹಾಲು ಕೆನೆ ಸರಿ ಸಕ್ಕರೆಯಂ ಕೂಡಿ ಮರ್ದಿಸಿ (ಪಾಕಾಚ. ೨೮-೪).

[ಗುಳಿ₂ (<ಕುಳಿ₂) + ಕಲ್₃]

ಗುಳಿಗಣ್ ‘ ಕುಳಿಗಣ್ ’ ನೋ.

ಗುಳು ‘ ಕುಳು ’ ನೋ.

ಗುಳುಗುಳನೆ, ಗುಳುಗುಳನೆ (ಅ).=ಗುಡುಗುಡನೆ: ಆ ನೀರ್ಪೊನಲ್ಗುಳು ಗುಳನೆ ಗಳಗಳನೆ ಪರಿದತ್ತು (ಸಂಜೀವ. ೧೦). **ಗುಳುಗುಳನೆ :** ಮಾತಕ್ತಿದರೆ ಗುಳುಗುಳನೆ ಅತ್ತುಬಿಡುತ್ತಾನೆ (ರೂಢಿ). [ಗುಳುಗುಳು + – ಅನೆ₁]

ಗುಳುಗುಳಿಸು, ಗುಳುಗಂಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ಗುಳುಗುಳು ಎಂದು ಶಬ್ದ ಮಾಡು ; ಗುಳುಗುಳಂ ಎಂಬ ಧ್ವನಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡು. **ಗುಳುಗುಳಿಸು :** ಕರಗಿದ ಲೋಹರಸದುಷ್ಣ ನಂದುವಾಗಾ ನೀರೊಳಗೆ ಒಂದು ನಿಮಿಷ ಗುಳುಗುಳಿಪಂತೆ ಮಾಗಧನೆಂದನಿಂತೆಂದು ಘೂರ್ಣಿಸುತ (ನೇಮಿಸಂ. ೩೧-೭೦) ; ಜಗವೆಲ್ಲ ನಗೆಯ ಹೊಳೆಯಾಗಿ ಗುಳುಗುಳಿಸೆ (ಭಾರಂಗ. ೬೫-೭) : ಗಂಭೀರವಾದ ರಾಜಕಾರಣಭಾವನೆ ಗುಳುಗುಳಿಸುತ್ತಿದ್ದುದನ್ನು ಪರಿಜನ ದೊಡನೆ ಪುರಜನವೂ ಕಂಡುಕೊಂಡಿತ್ತು (ವೀರಬಂ. ೫೭).

[ಗುಳುಗುಳು + – ಇಸು₃]

ಗುಳುಗುಳು, ಗುಳುಗುಳು (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ : ಗುಳು ಗುಳು ಗಳಗಳಿಯೆನುತುಂ ಪರಿವ ಪರಿಪೊನಲ್ ಸೊಗಯಿಸುಗುಂ (ಶಮದ. ೫೪ ಪ್ರಯೋ). **ಗುಳುಗುಳು :** ಹೇಮಾವತಿಯ ಗುಳುಗುಳು ಧ್ವನಿಯು ಕಿವಿಗೆ ಇಂಪಾಗಿ ಕೇಳಿಬರುತ್ತಿತ್ತು (ರೂಢಿ).

ಗುಳುಮ್ಮನೆ (ಅ). ಒಂದು ಅನುಕರಣಾವ್ಯಯ : ಗುಳುಮ್ ಎಂದು ಶಬ್ದವಾಗುವಂತೆ ; ಒಮ್ಮೆಗೆ ; ಕೂಡಲೆ : ನೀರಜಬಂಧು ಗುಳುಮ್ಮನೆ ರಸೆಗಜಾಂಡದಿಂದಿಳಿದನಾರನಱಿಯದೊ ರಾಗಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೮-೬೦) ; ಮನ

ದೊಳ್ ಕಮ್ಮಗಿಳಿಯೆ ಗ[ಗು]ಟುವ್ಮನೆ ರಸಿಗಿಟಿದರೆನಿಬರಾನುಮಿಳೇಶರ್ (ಆಜಿಪು. ೩-೧೦೩). 'ಘುಳುಮ್ಮನೆ' ಪರಾ. [ಗುಟುಂ$_0$ + – ಅನೆ$_1$]

ಗುಬ್ಬಿಪಾಡಿ (ನಾ). ಒಂದು ಪ್ರದೇಶದ ಹೆಸರು: ಗುಬ್ಬಿಪಾಡಿಯುಂ ಕಲ್ನಾಡು ಕೊಟ್ಟುದು (ಎಇ. VI, ೪೩-೬ ; 840).

[?]

ಗುಬ್ಬಿವೀದಿ (ನಾ). ಒಂದು ಪ್ರದೇಶದ ಹೆಸರು (?): ಸತ್ಯವಾಕ್ಯ ಪೆಮ್ಮನಡಿಗಳ್ ಗುಬ್ಬಿವೀದಿಯ ಕಲ್ನಾಡ ಕೊಟ್ಟುದು (ಎಕ. III, ತಿರುಮ. ೯೧-೭ ; 921?). [?]

ಗುಟಿಬ್ಬೋರಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಿಹಿಯಾದ ಭಕ್ಷ್ಯ: ಲಾಡು ಮಂಡಿಗೆಯು ಫೇಣಿ ಗುಟಿಬ್ಬೋರಿಗಳೂ ಮೋತೀ ಚೂರುಗಳೂ (ಅಂಜಚ. ೧-೧೪೫). [ಗುಟ + <ಪೂರಿ]

ಗೂ (ನಾ). ಗೂಬೆಯ ಧ್ವನಿಯನ್ನು ಅನುಕರಣೆ ಮಾಡುವ ಶಬ್ದ: ಕಾಗೆ 'ಕಾ' ಎನ್ನುತ್ತದೆ, ಗೂಬೆ 'ಗೂ' ಎನುತ್ತದೆ (ರೂಢಿ).

ಗೂಗೂ (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ) : ಗೂಬೆಯ ಗೂಗೂ ಶಬ್ದ ಕಿವಿಗೆ ಬಿತ್ತು (ರೂಢಿ).

ಗೊಂಕರಿಸು (ಕ್ರಿ). ಗೂಂಕಾರವನ್ನು ಮಾಡು; ಗುಬ್ಬಳಿಸು: ಕಾಡು ಪಾರಿವಾಳವು ತನ್ನ ಕತ್ತನ್ನುಬ್ಬಿಸಿ, ಗೂಂಕರಿಸಿ, ಹೆಣ್ಣನ್ನೊಲಿಸುವಾಗ ಕತ್ತಿನ ಬಣ್ಣದ ಅವಶ್ಯಕತೆ ಅದಕ್ಕೇಕೆ ಬಂದಿತು ಎಂದು ತೋರಿಸುವುದು (ಪಾಲಪ್ರ. III, ೦೬೯೩). 'ಘೂಂಕರಿಸು' ಪರಾ.

[ಗೂಂಕರಣ$_0$ + – ಇಸು$_3$]

ಗೂಂಟ, ಗುಂಟ$_1$, ಗೂಟ, ಘೂಟ (ನಾ). ಮರದ ಅಥವಾ ಲೋಹದ ಚೂಪಾದ ಬೆಣೆ; ದಸಿ: "ಗೂಂಟಂ [ಪಾಠಾಂ. ಗುಂಟಂ. ಗುಂಠಂ] ಶಂಕುವಾರಯ್ಕೆ" (ಮಂಗರಾ. ೫೯-೦೩): ಗುಡಿಯ ಗೂಂಟಕ್ಕೆ ಬಲ್ಲಿಡವಿಗಳುಂ ದಂಡಿಗೆಗೆ ವೇಣುವನಂಗಳುಂ . . . ಆ ಪಡೆಗೆ ನೆಟಿಯವು (ಶಂಶಭಾ. ೯-೧೦೪ ವ); ಗುಡಿಯನೆತ್ತುವರಂತೆ ಗೂಂಟಮಂ ಪೆಟ್ಟುವರ್ ಪರ್ದಿನಂತೆ ಕೀಟ್ಟರ್ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೩-೭೩); ಬಲಿದು ಗೂಂಟಗಳನೆತ್ತಾನೆ ಕುದುರೆಗಳ ನೀಂ ದಳೆಯಿಕ್ಕು (ಚಬಪು. ೪೭-೩೦). **ಗುಂಟ$_1$**: "ಶಿವಕಃ ಕೀಲಕಃ–ಗುಂಟ" (ನಾಚಿರಾ. ೬); ನಟ್ಟ ಗುಂ[ಪಾಠಾಂ. ಗೂ]ಟವ ತೆಗೆದು ತಾನೆ ಬೀಸಾಡುತ್ತ ಹೊಟ್ಟೆಯುಂ ಹತ್ತಿ ಮೊಲೆಗಲವರುವ ಕರ್ಗಡೆ . . . ಹಾಡಿ ಹರಸುತ್ತಿರ್ದರು (ಸಿದ್ಧರಾ. ೯-೨೬); ಗುಡಿಯ ಹೊಲಿವ ಗುಂಟವ ಕೆತ್ತುವ (ಶ್ರೀಪಾಂ. ೧೩-೫೪); ವಿಸುಪ ಪಟ್ಟೆಯ ಗೂಡಾರಗಳನು ತೆಗೆ ಹಸಮಾಡು ಹಗ್ಗ ಗುಂಟಗಳ (ಚಂಪ್ರಸಾಂ. ೧೫-೨೫). **ಗೂಟ**: ಕುಡುಗೋಲ್ ಕತ್ತಿಗೆ ದಬ್ಬಳಂ ಕೊಡಲಿ ಗೂಟಂ ಹಾರೆ ಹಾರಂಗಿ ಕೈಪಿಡಿದಾ ತಾಮ್ರಸಭಾಂಡಮೆಂಬಿವಿನಿತುಂ ದಂಡಿಂಗೆ ಸಾಮಗ್ರಿಗಳ್ (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೧೮-೨೩): ಶೂಲ ಬರ್ಪುದ ಕಂಡು ಪರಬಲಮಸ್ತಕಶೂಲನ ಗೂಟವ ತಱಿದು . . . ಬೊಬ್ಬಿಱಿದ (ಮೋಹತ. ೩೯-೧೦); ಸುರಮ ತಂಗಜವು ಗೂಟವಮಂ ಕಿತ್ತುಕೊಂಡಮರಾವತೀಪುರ ಪ್ರಾಂತದಲ್ಲೀ ಭಂಗ ಪಡಿಸುತ್ತಮರಸಂತತಿಗೆ ಭೀತಿಯಂ . . . ತೋರುತಿಪ್ಪುದು (ಅರ್ಜಾವಿ. ೧-೩೬); ಗುರು ಕೊಟ್ಟ ಜೋಳಿಗೆಯೆಂದು ಗೂಟಕ್ಕೆ ಸಿಗಹಾಕಿದರೆ ಹೊಟ್ಟೆ ತುಂಬೀತೆ? (ಗಾದೆ). **ಘೂಟ**: ಅಲ್ಲೇ ಘೂಟಕ್ಕ ಇದ್ದ ಮಡೀ ಹಚಿಗೊಂಡು ವಸ್ತ್ರಾಂತರ ಆದಾ (ದೀಪಹ. II, ೨೭).

[ದೇಶಿ ತುಳು. ಗೂಂಟ, ಗೂಂಟಿಗೆ, ಗೂಂಟೊ, ಗೂಟ, ಗೂಟೆ; ತೆಲು. ಗೂಟ, ಗೂಟಾ./ಪ್ರಾ. ಖುಂಟ]

ಗೂಂಟವಲೆ, ಗುಂಟವಲೆ, ಗೂಟವಲೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಲೆ: ತಡಿಕೆವಲೆ ಕಣ್ಣವಲೆ ನಿಟ್ಟಡಕಿಲ್ವಲೆ ಗೂಂಟವಲೆ (ಗಿರಿಕ. ೧-೮೦); ಪಾಸುವಲೆ ಗೂಂಟವಲೆ [ಪಾಠಾಂ. ಗುಂಡಿವಲೆ] ಮುತ್ತಾಸನೆಯು ಬಲೆ ತಟ್ಟೆಬಲೆಗಳೆಂಬಿವನತ್ಯಾತುರಮಾಗಿಯೊರಸಲೆಯುಲ್ಕಾ ಸಮಯದೊಳೊರ್ವ ಜೈನಮುನಿಪತಿ ಕಂಡಂ (ಪುಣ್ಯಾಸ್ರ. ೯-೩೭). **ಗುಂಟವಲೆ**: ತೊಟ್ಟವಲೆ ಗುಂ[ಪಾಠಾಂ. ಗೂ]ಟವಲೆ ಕಣ್ಣವಲೆ ಕಾಲುವಲೆಯು . . . ಬೇಡಪಡೆ ನೆರೆದುದೇನೆಂಬೆನು (ಹಚಕಾ. ೫-೮). **ಗೂಟವಲೆ**: ಮೇಲಿನ 'ಹಚಕಾ.' ಪ್ರಯೋಗದ ಪಾಠಾಂತರವನ್ನು ನೋಡಿ. [ಗೂಂಟ + ಬಲೆ$_1$]

ಗೂಂಟು (ನಾ). ಪಳಗದ ಕುದುರೆ; ಅಗಡು ಕುದುರೆ: ಒತ್ತಿಯ ಗೂಂಟಂ ಸೊಡರಿಟ್ಟೀಱುವಂತರವಿನ ಸಿರಿಯುನಱಿದು ಪೊಟಲೊಳಂ ಪೊಟಪೊಟಲೊಳಂ . . . ಎಲ್ಲಿ ನೋಟ್ಟೊಡಂ ಕಾಮದೇವನೆ ಬವಣಿಗೆ ಬಂದಂತೆ ಬರ್ಪ ವಸುದೇವನನೆ ಕಾಣಲಕ್ಕುಂ (ಅರ್ಧನೇ. ೫-೩ ವ); ಅಂತಾ ಗೂಂಟನ ಬಾಯೊಳ್ಗೂಂಟವಮಂ ಬೆಟ್ಟದಂತಿರ್ದ ಕಯ್ಯನುರ್ಚಿಕೊಂಡು (ಅರ್ಧನೇ. ೭-೭೮ ವ). [<ಪ್ರಾ. ಗುಂಠ. / ಸಂ. ಘೋಟ]

ಗೂಂಡಾ, ಗುಂಡಾ (ನಾ). ಪುಂಡ; ದುಷ್ಟ; ಸ್ವೇಚ್ಛಾಚಾರಿ: ಕಳ್ಳ ವ್ಯವಹಾರಿಗಳೂ, ಕೆಲವು ಗೂಂಡಾಜನರೂ ಸೇರಿಕೊಂಡಿದ್ದರು (ಪಂಜಪಂ. ೦೮೦); ಗೂಂಡಾಜನಗಳಾರೋ ಇದ್ದಿರಬಹುದು (ಸಾಹೇಬ್. ೨೦೪). **ಗುಂಡಾ**: ಇವರಿಗೂ ಗುಂಡಾಗಳಿಗೂ ಏನು ವ್ಯತ್ಯಾಸವುಳಿದಂತಾಯಿತು (ಬಲಿಬೀ. ೫೯); ಈತನ ಆಳಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಗುಂಡಾಜನರ ಸಂಖ್ಯೆ ಹೆಚ್ಚಿದೆ (ಕೊತಕಾ. ೭). [← ಹಿಂ. ಮರಾ. ಗುಂಡಾ]

ಗೂಂಡಾಗಿರಿ, ಗುಂಡಾಗಿರಿ (ನಾ). ಪುಂಡಾಟಿಕೆ; ಪುಂಡುತನ; ಸ್ವೇಚ್ಛಾಚಾರ: ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಗೂಂಡಾಗಿರಿಯಲ್ಲಿ ನಿಸ್ಸೀಮರಾದವರನ್ನು ಈ ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ನೇಮಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದರು (ಪಂಜಪಂ. ೦೦). **ಗುಂಡಾಗಿರಿ**: ಈ ಗುಂಡಾಗಿರಿಯನ್ನು ನಿಲ್ಲಿಸು (ಹಮ್ಮಿಬ. ೨೦೮). [ಗೂಂಡಾ + – ಗಿರಿ$_2$]

ಗೂಕು (ನಾ). (ಕರಾ) ಸಣ್ಣ ಹಲಸಿನ ಮಿಡಿ; ಹಲಸಿನ ಹೀಚು; ಗಂಜ್ಜೆ; "ಚಿಗುರಾದ ಹಲಸಿನ ಮಿಡಿ" (ಸಿರಿಕೋ. ೦೬೫); ಹತ್ತು ಗೂಕು ಬಿಟ್ಟರೆ, ಕಾಯಿ ಆಗುವುದು ಒಂದೋ ಎರಡೋ (ರೂಢಿ). [?]

ಗೂಗ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ: ವಲೀವರ, ಚಲ್ಲಾನೆ, ಮರದ ಎಣ್ಣೆ, ಅಣ್ಣತಮ್ಮನಮರ, ಗೂಗ (ಮೃಶಿಗಿ. ೩೦-೬೦೭). [?]

ಗೂಗರಿಸು (ಕ್ರಿ). ತೂಕಡಿಸು; ಉತ್ಸಾಹಹೀನವಾಗು: ಬೆಳಗಾಗೆದ್ದು ಗೂಗರಿಸಿಕೊಂಡು ಕೆಲಸಮಾಡುವುದನ್ನ ನೋಡಿದರೆ ಸಾಕು ಮೈ ಬೆಂಕಿಯಾಗುತ್ತೆ (ನಿಂಡಿನ. ೫೫). 'ಜೂಗರಿಸು' ಪರಾ. [?]

ಗೂಗಿಡು (ಕ್ರಿ). ಗೂಗೂ ಎಂದು ಕೂಗು: ಕರಿಕಾಗೆ ಕಾವ್‌ಗುಟ್ಟಲು ಕೆಂಗಾಗೆ ಗೂಗಿಡುವ ನೋಟ ನಡುಹಗಲೊಳಗೆ ಕಾಣಬಹುದು (ಸಪೀಗೀ ೫೮-೧). [<ಗೂ + ಇಡು$_1$]

ಗೂಗು 'ಗುಂಗು$_3$' ನೋ.

ಗೂಗುಕ್ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ; ಗೂಬೆಯ ಕೂಗು: ಗೂಗುಕ್ಕೆಂದು ಗೂಗುಟ್ಟದಿರಿ! (ಬಿಟ್ಟಿಅ. ೨೦೭-೦೮).

ಗೂಗುಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ಗೂಗೂ ಎಂದು ಕೂಗು; ಗೂಬೆಯಂತೆ ಕೂಗು: ಅಮಂಗಳದ ಶಂಕೆಯ ಅವಲಕ್ಷಣವನ್ನರುಚಿ ಗೂಗುಕ್ಕೆಂದು ಗೂಗುಟ್ಟದಿರಿ! (ಬಿಟ್ಟಿಅ. ೨೦೭-೦೯). [ಗೂ + ಕುಟ್ಟು$_1$]

ಗೂಗೆ, ಗೂಬೆ (ನಾ). ಗೂಗೂ ಎಂದು ಕೂಗುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹಕ್ಕಿ; ಘೂಕ: "ಉಲೂಕಃ, ಕೌಶಿಕಃ, ಧ್ವಾಂಕ್ಷಾರಾತಿಃ, ನಿಶಾಟನಃ–ಈ ೪ ಗೂಗೆ" (ಹಲಾಯು. ೪೧-೯೩): "ಘೂಕಂ ಗೂಗೆವೆಸರ್" (ಚತುನಿ. ೪೩); ಕಾಗೆ ಗೂಗೆ ಪರ್ದು ಚಕೋರಂ . . . ದುಃಖಿಂಗಳನೆಯ್ದುಗಂ (ವಡ್ಡಾರಾ. ೯೭-೮): ಖಗಮಂ ಸಾಕುವೆನೆಂದು ಗೂಗೆಮಱಿಯಂ ಸಂಪ್ರೀತಿಯಿಂದೋವರೇ (ಸೋಮೇಶ. ೪೦): ವಾಯಸ ಕುಲವನೊಂದೇ ಗೂಗೆ ಹೊಯ್ದುಱಿಯಟ್ಟುವಂದದಲಿ ಬಲುಕಣೆಗಳಿವದಿರನು ಕರಿ ಮುಂಕೊಳಿಸಿ ಕೆಡಹಿತು (ಕುಮಾವ್ಯಾದ್ರೋ. ೩-೨೪): ಮಾಗಧ ನನಗೊಬ್ಬ ಪಗೆಯೆ ಸೂರ್ಯಗೆ ದೊಡ್ಡ ಗೂಗೆಯ ಯೋಚನೆಯೇಕೆ (ಭರಜ. ೨೪-೮). **ಗೂಬೆ**: ೧. ಗೂಬೆ

ಕೋಗಿಲೆ ಮುದಿನರಿಗಳಲ್ಲಿಗೆ ಸಭಾಸದರೆಂದನಾ ಚೈದ್ಯ (ಕುವ್ಯಾಸ. ೦೧೫. ೧೧-೩೯) ; ಗೂಬೆ ಜರೆದೊಡೆ ಲೋಕಲೋಚನನಿಗೆ ಕೊರತೆಯುಂಟೆ (ಅರ್ಜುವಿ. ೧೦ ಪೀಠಿಕಾಸಂಧಿ) ; ಎಲ್ಲೋ ಬಳ್ಳು ಗೂಬೆಗಳು ಮಾತ್ರ ಆಗೀಗ ಕೂಗುವುದು ಕೇಳಬರುತ್ತದೆ (ವಾರಾಕ್ಕ. ೪೪) ; ಗೂಬೆ ಮುಂಗುಸಿಗಳೂ ಅತ್ತ ಕಡೆ ಬಂದುವು (ಕಸರಿ. ೭) ; ಇರುಳು ಕಾಗೆಗೆ ಆಗದು ಹಗಲು ಗೂಬೆಗೆ ಆಗದು (ಗಾದೆ).

ಗೂಗೆಕೂರಿಸು, ಗೂಬೆಕೂರಿಸು = ಅಪವಾದವನ್ನು ಹೊರಿಸು ; ತಪ್ಪು ಹೊರಿಸು : ನಮ್ಮ ಮೇಲೂ ಗೂಗೆ ಕೂರಿಸಿಬಿಟ್ಟರಲ್ಲ ಸಾವ್ಕಾರ್ರು (ಬೆಳುಮು. ೯೭) ; ಜತೆಗೆ ನಮ್ಮ ತಲೆಗಳ ಮೇಲೂ ಗೂಬೆ ಕೂರಿಸುತ್ತಾನೆ (ದುಹಾಗ. ೧೮೯). [ದೇ॥ ತಮಿ. ಕೂಕೈ; ಮಲ. ಕೂಮನ್; ತುಳು. ಗೂಗೆ; ತೆಲು. ಗೂಬ/ಸಂ. ಘೂಕ]

ಗೂಗೆಹೂವು (ನಾ). ಬೆಟ್ಟದಾವರೆ : "ಬೆಟ್ಟದಾವರೆ – ಗುಡ್ಡದಲ್ಲಿ ಆಗುವ ಗೂಗೇ ಹೂವು" (ಗಂಗಾಮ. ೨೩೭). [ಗೂಗೆ ? + ಹೂವು (<ಪೂ$_2$)]

ಗೂಚು, ಗೂಜು (ನಾ). (ಕರಾ) ಹಲಸಿನ ಹಣ್ಣಿನ ನಡುವೆ ಇರುವ ದಿಂಡು : ಪುಣ್ಯಾತ್ಮ ಹಣ್ಣನ್ನು ಗೂಚಿನಿಂದಲೂ ಬಿಡ (ಉಂಧಿ). **ಗೂಜು** : ಲಲಿತ . . . ಹಲಸಿನ ಕಡಿಗಳನ್ನು 'ಸೇಡೆ' ಗಳಾಗಿ ಕತ್ತರಿಸಿ ಅದರ ಗೂಜು, ಸಿಪ್ಪೆ, ಮಯಣಗಳನ್ನು ತೆಗೆದು ತೊಳೆಬಿಡಿಸಲು ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿದಳು (ಬಾಳವ್ವ. ೨೧೪). [←ತುಳು. ಕೂಂಜ, ಗೂಂಜ]

ಗೂಜು 'ಗೂಚು' ನೋ.

ಗೂಟ 'ಗೂಂಟ' ನೋ.

ಗೂಟಕೋಲು (ನಾ). ಕಳಗ ; ಕಳಿಗೂಟ ; ತಡೆಗೂಟ ; (ಹ).
[ಗೂಟ (<ಗೂಂಟ) + ಕೋಲು$_1$ (<ಕೋಲ್$_1$)]

ಗೂಟಗಳ್ಳಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕಳ್ಳಿ ಗಿಡ ; ಬೇಲಿಗಳಲ್ಲಿ ನೆಡುವ ಕಳ್ಳಿ : (ಮೈಶಿಗಿ. ೩೫-೭೯೫). 'ಕೋಲುಗಳ್ಳಿ' ಪರಾ.
[ಗೂಟ (< ಗೂಂಟ) + ಕಳ್ಳಿ$_2$]

ಗೂಟನಾಮ (ನಾ). ಹಣೆಯ ಮೇಲೆ ಉದ್ದಕ್ಕೆ ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳುವ ನಾಮ : ಗೂಟನಾಮವ ಹೊಡೆದು ಗುಂಡು ತಂಬಿಗೆ ಹಿಡಿದು . . . ದಾಟುಗಾಲಿಡುತ ನಾ ಧರೆಯೊಳಗೆ ಬರಲೆನ್ನ ಬೂಟಕತನ ನೋಡಿ ಭುವಿಸದಿರಿ ಜನರೆ (ಪುರಂದ. ೪-೧೭೫-೧) ; ಗೂಟನಾಮವನಿಟ್ಟು ಕೋವಿದನು ತಾನೆನುತ ಬೂಟಿಕೆಯ ಮಾಡಿದವ ಹರಿದಾಸನೇ (ಕಥವಿ. I, ೨೩೭) ; ಜೈನರ ಜನ್ನಪ್ಪನ ಮಗನೂ ಗೂಟನಾಮವನ್ನು ಹಣೆಯ ಮೇಲೆ ವಿರಾಜಿಸುತ್ತ ಬೇಟೆಗಾರರ ಜೊತೆಗೆ ನಡೆದಿದ್ದ (ಗ್ರಾಮಾಯ. ೨೩೮). 'ಪಂಗನಾಮ' ಪರಾ. [ಗೂಟ (< ಗೂಂಟ) + ನಾಮ]

ಗೂಟವಲೆ 'ಗೂಂಟವಲೆ' ನೋ.

ಗೂಟೆ 'ಗುಟ್ಟೆ$_2$' ನೋ.

ಗೂಡ, ಗೂಳ$_1$(ನಾ). ಗುಟ್ಟು ; ರಹಸ್ಯ : ಒಂದು ಮೊಗುವ ಗೂಡದೊಳಿರಿಸಿ ನೋಡಿಸೆ ಭುಂಜಿಪುವ[ದ]ಕಂಡಾಡಿದನೆಲ್ಲರ ಕೂಡೆ ಆಡದೆ ನಾಳೆ ಗುಟ್ಟಾಗಿರ್ದು ಊಟವ ಮಾಡುವ ಸಮಯಕ್ಕೆ ಮುತ್ತಿ ಮಾಡುವಿವೀತಗೆ ತಕ್ಕ ಶಿಕ್ಷೆಯನೆಂದು ಕೂಡಿಸರ್ವರು ಮರುದಿನದಿ (ಪೂಜ್ಯಚ. ೩-೧೫೨). **ಗೂಳ$_1$** : "ಗೂಳ, ಗುಟ್ಟು – ಗೂಢ" (ಕರ್ನಕೋ. ೧೦).
[< ಸಂ. ಗೂಢ]

ಗೂಡಂಬುಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ಗುಂಪುಗುಂಪಾಗಿ ಬಾಣವನ್ನು ಬಿಡು : ಜಕ್ಕಿಯನಾಯಕಂ ಮೊನೆಯಿಟ್ಟ ಗೊಂಡನಾಯಕರ ಮೇಲೆವಾಯುಲು ತಳಿಯ ಮುಱಿವಿಡಿದು ಹಡಿಕಟ್ಟಿದಾಳೆಟ್ಟು ಗೂಡಂಬುಗೊಂಡು ಕೆಡಹಲವರ ಹೆಗಲ ಮೆಟ್ಟಿ ಸ್ವರ್ಗಸ್ಥನಾದಲ್ಲಿಗೀ ವೀರಗಲ್ಲಂ . . . ನಿಲ್ಸಿ (ದ್ಸುಅರಿ. ೧೯೪೦.೪೨-೨ ; 13 ನೆಯ ಶತ). [ಗೂಡು+ಅಂಬು$_4$+ಕೊಳ್$_1$]

ಗೂಡಗೊಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ಗುಟ್ಟಾಗಿರಿಸು ; ಗೋಪ್ಯವಾಗಿ ಇಡು : ಮಾತು ಗೂಡಗೊಳಿಸದೆ ಹೋಯಿತು ಪಾಪಿ ನಾರದ ಮಗನ ಪೋಟಿ ದಾನವನ ಕೈಗಿತ್ತು . . . ಕುಟಿಲಚರನಂತಾದೆ (ನವಮೋ. ೨೯-೪೫).
[ಗೂಡ + ಕೊಳ್$_1$ + – ಇಸು$_3$]

ಗೂಡಾಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ಕಲಕು ; ಕದಡು ; ಕ್ಷೋಭೆಗೊಳಿಸು : ರಾಯರಾದಡವೋ ಹಬ್ಬಣನೆಂಬನೊಳ್ ಘಸಣಿಯೇಕೆಂಬಂತೆ ಗೂಡಾಡಿಪಂ ತೊಡರಲ್ . . . ಜಯುಂಬಡೆವಂ ತಾನೆನಲ್ (ಮುಂಬರಾ. X, ೩-೩೦ : 1219) ; ಕೂಡೆ ನಿಜತೇಜದಿಂದಂ ಗೂಡಾಡಿಸುತಿರ್ಪನಮರಲೋಕಮಂ ಸುರಂ (ಅನಂಪು. ೧೩-೨೮). [ಗೂಡು ? + ಆಡಿಸು]

ಗೂಡಾರ, ಗುಂಡಾರ, ಗುಡಾರ, ಗುಡಾರು, ಗುಡಾರೆ (ನಾ). ೧. (ಸೈನಿಕರು ಮೊದಲಾದವರು) ಇಳಿದುಕೊಳ್ಳುವುದಕ್ಕಾಗಿ, ಬಟ್ಟೆಯಿಂದ ತಾತ್ಕಾಲಿಕವಾಗಿ ಕಟ್ಟಿರುವ ವಸತಿ ; ಬಿಡಾರ ; ತಂಬು ; ಡೇರೆ : ಗೂಡಾರದ ಕವಿಯಂತಿರೆ ಮುಚ್ಚಿಪೋದ ಕವಿಯುಂ ಕವಿಯೇ (ಅಜಿಪು. ೧-೮೭) ; ಮುನಿಪತಿ . . . ತಳಿರ ಗೂಡಾರದಲಿ ಕಂಡನು ಧರ್ಮನಂದನನ (ಕುವ್ಯಾಅ. ೯-೨) ; ವೈಶ್ಯಕುಲಸಂಭವರು ಹಾಯ್ಕಿದರಲ್ಲಿ ಗೂಡಾರವನು (ನಳಚ. ೫-೪೪). ೨. ಡೇರೆಗೆ ಹೊದಿಸುವುದಕ್ಕೂ ನೆಲದ ಮೇಲೆ ಹಾಸುವುದಕ್ಕೂ ಬಳಸುವ ದಪ್ಪನಾದ ಬಟ್ಟೆ : ಕಂಬಟ್ಟೆಯು ಗೂ [ಪಾಠಾಂ. ಗು] ಡಾರಮನಿಂಬಱದು ಬಸಂತನೆಯ್ದೆ ಪೊಯ್ದನೊ ಮದನಂಗೆಂಬಂತೆ . . . ಬಂದುದೂ ಕಣ್ಣನೇಕಶಾಖಿಮಶೋಕಂ (ರಾಜಶೇ. ೨-೫೫) ; ಬಿಡದಿಮನೆಯಲ್ಲಿ ಸರಿಯಾದ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯಿಲ್ಲ ; ಗೂಡಾರಗಳು ಇದ್ದರೆ ಚಾಪೆಯಿಲ್ಲ, ಚಾಪೆಗಳಿದ್ದರೆ ಇನ್ನೊಂದಿಲ್ಲ (ಮುಳ್ಳಿಹಾ. ೩೭) ; ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ದೊಡ್ಡ ದೊಡ್ಡ ಗೂಡಾರಗಳನ್ನು ಹಾಸಿ ಕಾಳುಗಳನ್ನು ತೆಗೆ ತೆಗೆದು ಅವುಗಳ ಮೇಲೆ ಸುರುವತೊಡಗಿದರು (ಜನಜೀ. ೧೭). **ಗುಂಡಾರ** : ೧. 'ಗುಡಿಗುಂಡಾರ' ಪರಾ. **ಗುಡಾರ** : ೧. ಕ್ಷೀರವಾರಾಸಿಪತಿ ತನ್ನ ಸುತಗೆ ಮಿತ್ರನೊಪ್ಪಂ ಸೋಂಕದಂತೆ ಧವಲಾಂಬರದ ಬಿತ್ತರದ ಪೇರ್ಗುಡಾರವನು ರಚಿಸಿದವೊಲು ಮೃತ್ಯುಂಜಯನವಾಸ ರಜತಾದ್ರಿಪೊಳ್ಪಿ ರಾಜಿಸುತಿರ್ದುದು (ನವಮೋ. ೨-೧೭) ; ಮುಸುಕಿರ್ದ ಮಂಜಿನಿಂ ಬೆಳ್ಗುಡಾರಂಗಳಂತೆಸೆಯೆ ಶೈಲಂಗಳ್ (ಶೀಪಠಾ. ೨೫-೧೦) ; ಅಣ್ಣನು ಯುದ್ಧಮಾಡುವುದನ್ನು ನೋಡಬೇಕೆಂದು ಗುಡಾರದಿಂದ ಬಂದವಳು ಗಾಯಪಡೆದು ಬಿದ್ದಿದಾಳೆ (ಸಂಚಕ. ೧೦೦). ೨. ದೊಡ್ಡ ಗುಡಾರವೊಂದನ್ನು ಹಾಸಿ ಅದರ ಮೇಲೆ ಒಂದೆರಡು ಹಳೆಯ ದಿಂಬುಗಳನ್ನಿಡಲಾಗಿದೆ (ನಡಿಪಾ. I, ೨೫೯) ; ನೆಲಕ್ಕೆ ಹಾಸುವ ಗುಡಾರದಷ್ಟು ದಪ್ಪಗೆ – ಒರಟು ಒರಟಾಗಿದ್ದ ಆ ಕಂಬಳಿಯನ್ನು ಹೊದೆದುಕೊಂಡು . . . ತಲೆಯೊರಗಿಸಿದ (ಆಗಸ್ಟ್. ೨೮). **ಗುಡಾರು** : ೧. ಹೆಬಸೂರು ಇಲ್ಲಿ ಉತ್ತಮ ಗುಡಾರುಗಳು ಹುಟ್ಟುತ್ತವೆ (ಧಾರಜಿ. ೩೦). **ಗುಡಾರೆ** : ೧. "ದೂಷ್ಯಂ, ವಸ್ತ್ರವೇಶ್ಮನ್ . . . ಬಟ್ಟೆಯಿಂದ ಕಟ್ಟಲ್ಪಟ್ಟ ಮನೆಗೆ ಹೆಸರುಗಳು, ಗುಡಾರ ಗುಡಾರೆ ಡೇರಾ ಆದಿ ಶಬ್ದದಿಂದ ಪಟಕುಟೀರಾದಿ ಶಬ್ದಗಳೂ ಗುಡಾರಕ್ಕೆ ಹೆಸರುಗಳು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೭೮).
[ದೇ॥ ತಮಿ. ಮಲ. ಕೂಡಾರ ; ತುಳು. ಗುಡಾರ. ತೆಲು. ಗುಡಾರ. ಗುಡಾರು, ಗೂಡಾರ, ಗೂಡಾರು. / ಸಂ. ಗೂಢಾಗಾರ]

ಗೂಡಾರವಿಡು(ಕ್ರಿ). ಡೇರೆಯನ್ನು ಹೊಡೆ ; ಬೀಡುಬಿಡು : ನಾ ಗೂಡಾರವನಿಟ್ಟು ಬಳಿಯಲೊಬ್ಬ ಬೇಗದೆ ಗೂಡಾರವಿಟ್ಟು ರಾಗದೊಳಗೆ ರಾಜಕಾರ್ಯವ ನೆಱೆ ಕೊನೆಸಾಗಿಸಲಱಿದಪೆನೆಂದ (ಕಂನವಿ. ೧೭-೦೯).
[ಗೂಡಾರ + ಇಡು$_1$]

ಗೂಡಿಕ್ಕು (ಕ್ರಿ). ಗೂಡನ್ನು ಕಟ್ಟು ; ಗೂಡುಮಾಡು : ಮೊಳಕಾಲ್ಗಳೆಡೆಯೊಳಂದ್ಯವಿಸಿರ್ದ ಕಿಂಶುಕಂಗಳ ಮೇಲೆ ಗೂಡಿಕ್ಕಿ ಬಾಳ್ದಪುವು ಪಕ್ಷಿಗಳ್ ಬಳಗಂಗಳ್ (ಕೃಮಿಘಾ. ೩೨-೨೭). [ಗೂಡು + ಇಕ್ಕು]

ಗೂಡಿಟ್ಟಿಗೊಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ಎದೆಗೆ ಈಟಿಹಾಕು; ಇಟ್ಟಿಯಿಂದ ತಿವಿ: ಮುಟ್ಟಿದ ಮೋಹದಿಂ ಪಿಡಿದರನ್ನನು ಏಗೆ ದಟ್ಟಿಸಿ ಹೋದ ಖೂಳನನು ಕಟ್ಟಾಳಿಂ ಕಯ್ಯ ಕಟ್ಟ ತರಿಸಿ ಗೂಡಿಟ್ಟಿಗೊಳಿ [ಪಾಠಾಂ. ಗುಡಿಕಟ್ಟಿ ಕೊಲಿ] ಸದೆ ಮಾಣ್ದಪೆನೆ (ಕುರಾಸಾಂ. ೩೩-೭೭). [ಗೂಡು + ಇಟ್ಟಿ$_2$ + ಕೊಳಿಸು]

ಗೂಡಿಡು (ಕ್ರಿ). = ಗೂಡಿಕ್ಕು: ಗೂಡಿಡುವ ಗುಬ್ಬಿಗಳಂತಿರ ಬಾಗಿಲಲ್ಲಿ ಪುಲ್ಲಗಟ್ಟಿ ಪುಗುತ್ತುಮಿರ್ಪರರಿಭೂಮಿಭುಜರ್ (ಅನಂಪು. ೧೩-೯೭): ಮೃಗಾವಳಿ ಕೋಡ ಕೀಂಟೆಗೀಡಿಱಿವುವು ಪಕ್ಕಿ ಗೂಡಿಡುವುದು . . . ಮುನೀಂದ್ರನ ನಿಶ್ಚಲಾಂಗದೊಳ್ (ರಶರ. ೨-೦೨೨). [ಗೂಡು + ಇಡು$_1$]

ಗೂಡಿರಿಸು (ಕ್ರಿ). ಮುಂದುರಿಕೊಳ್ಳು: ಒಂದೊಂದು ಮೂಲೆಯಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬೊಬ್ಬರು 'ಗೂಡಿರಿಸಿ' ಕೊಂಡು ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳುವರು (ಬಾಲಪ್ರ. II, ೧೦೭೫). [ಗೂಡು + ಇರಿಸು]

ಗೂಡಿಸು 'ಗುಡಿಯಿಂಸು' ನೋ.

ಗೂಡು (ನಾ). ೧. ಪಕ್ಷಿಗಳ ವಾಸಸ್ಥಾನ; ನೆಲೆ; ಬೀಡು: "ಗೂಡು ನೀಡಂ ಕುಲಾಯಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೪೧-೧೧); ಗಿಳಿಗಳ ಗೂಡಿಂದುದಿರ್ದ ದಾಳಿಂಬದ ಬಿತ್ತುಗಳಿನೊಸರ್ದ ತನಿರಸದಳಿಪದೊಳಂ . . . ಲತಾ ಮಂಟಪಂಗಳ್ ಮನಂಗೊಳಿಪುವು (ಕಾದಂಪೂ. ೯೭). ೨. ಇರುವೆ, ಜೇನು, ಕಡಜ ಮೊದಲಾದುವು ಕಟ್ಟಿಕೊಳ್ಳುವ ಮನೆ: ತೇಱಿಂಗಂಜ ಕಡಂದುಱುಗೂಡು[ಡ]೦ ಪುಗುವಂತಾನುಂ . . . ಮಹಾದುಃಖ ಮೆಂಬಗ್ನಿಗೆ ತಮ್ಮ ಶರೀರಮೆಂಬ ಪುಳ್ಳಿಗಳನಿಕ್ಕುವರದೇಂ ಸಾಸಿಗರೋ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೭-೧೭೫): ಜಗವೊಂದು ಜೇನಿನ ಗೂಡು (ಇಂಚಾಪ. ೨೨೦-೪೨): ೩. (ಮನುಷ್ಯರು ವಾಸಿಸುವ) ಗುಡಿಸಲು; ಮನೆ: ಹೊಲೆಯು ನೊಮ್ಮೆಯು ಪಾಡಲಿಕೆಯುರವಿಂದನಾಭನ ನಾಮಮಾತ್ರದಲಿ . . . ಚರ್ಮಕಾರರ ಗೂಡಿನಲಿ ಜನಿಸುವನು ಬ್ರಾಹ್ಮರ ನೋಡಿ ಪಾದತ್ರಾಣ ವೀಯ್ಯಲು ರಜಕಜಾತಿಯಲಿ ಕೂಡುವನು (ಕಾವ್ಯಾಳಿ. ೦೧೩. ಪಿ. ೩೪೩); ಪಕ್ಷಿಗಳಿಗೆ ಗೂಡು, ಮಕ್ಕಳಿಗೆ ತಾಯಿ(ಗಾದೆ). ೪. ಗೋಡೆಯಲ್ಲಿ ವಸ್ತುಗಳನ್ನಿಡಲು ಮಾಡಿದ ಮಾಡು: ಕೆರೆಮನೆಯೊಳು ಅವರಣ್ಣನ ಮಕ್ಕಳು ಅವರ ಕಲಾಕೃತಿಗಳನು ಜೋಡಿಸಿಟ್ಟರುವರು ಗಾಜಿನಗೂಡೊಳು ಬಂದವರಿಗೆ ತೋರಲವನು (ಇಂಚಾಪ. ೧೧-೬೯); ಬಚ್ಚಲುಮನೆ ಕಟ್ಟುವವನು ಅದರಲ್ಲಿ ತೂಬುಜಲೆ, ಗೂಡು ಇತ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ತನ್ನ ಅಭಿರುಚಿಗೆ ತಕ್ಕಂತೆ ನಿರ್ಮಿಸುತ್ತಾನೆ (ಜೀವಾತ್ಮ. ೧೭೨). ೫. ಪಕ್ಷಿಗಳನ್ನು ಇಡಲು ಮಾಡಿರುವ ಪಂಜರ: ಗೂಡುಗಳು ಕತ್ತಿ ಬಡಿಕೋಲ್ ಕಲ್ಲಿ ಹಿಡಿದ . . . ಬೇಡರು ನೆರೆದರು (ಹಡಕಾ. ೫-೯); ಹಕ್ಕಿಯನ್ನು ಸಾಕಲು ಗೂಡೊಂದನ್ನು ತಯಾರುಮಾಡಿದ್ದೇವೆ (ರೂಢಿ). ೬. ನ್ಯಾಯಾಲಯದಲ್ಲಿ ಖೈದಿ ನಿಲ್ಲಲು ಕಟ್ಟಿರುವ ಮರದ ಚೌಕಟ್ಟು; ಕಟಕಟೆ: ಕೈದಿಯಾದ ಏಮಡಲಾಲನು ಬಿಚ್ಚುಕತ್ತಿಯ ಪೋಲೀಸ್ ಪಹರೆಯವರ ನಡುವೆ ಕೈದಿಯ ಗೂಡಿನೊಳಗೆ ನಿಂತಿದ್ದನು (ವಿಧಿವ್ಯ. ೧೭೩). ೭. ಇದ್ದಲಿನ ಒಲೆ: ಬಳಿಕಮಾ ಗೂಡ ಬಿಸಿ ಮಾಡಿ ಮತ್ತದರೊಳಗೆ ತಳಲುಗೆಂಡವ ಹಾಕಿ . . . ಆ ಕಾಯುನರಜಾವ ಪರಿಯಂತರನುವಾಗಿ ಬೇಯಿಸುವುದು (ಸೂಪಶಾ. ೫-೨೭): ಮೊದಲನೆಯ ತೂತಿಗೆ ಸಮೀಪವೇ ಒಂದು ಬೆಂಕಿಯ ಗೂಡನ್ನಿರಿಸಿ ಅದರಲ್ಲಿ ಕೆಂಡಗಳನ್ನು ಹಾಕಿಟ್ಟುಕೊಂಡರೆ ಸುಲಭವಾಗುವುದು (ಅಡುಶಾ. ೨೮). ೮. ದೇಹ; ಶರೀರ: "ಗೂಡನಲ್ಕದು ದೇಹಂ" (ಭಾರನಿ. ೩೯): ಕೂಡೆ ಪಱಿಹಂಚಾದ ತಂಡೆಯು ಗೂಡ ನೋಡದ ಮುನ್ನ ಕಂಬನಿ ಮೂಡಿ ಮುಳುಗಿದವಾಲಿ ಕಾಣವು (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೦೯-೮): ಒಂದೇ ಗೂಡಿನಲ್ಲಿದ್ದು ಒಂದು ಕ್ಷಣ ವಗಲದೆ ಎಂದೆಂದು ನಿನ್ನನು ಪೊಂದಿರುವೆ (ಪುರಂದ. ೧-೧೭೩-೧); ಮರಣ ಭಯಕಂಜ ನೀ ಹುದುಗಿರ್ದು ಕಾಯಮಂ ಸಿರಿಸಿಕೊಂಡರೆಯಿಂದಿಗಂ ಗೂಡು ನಾಳೆಗಿದು ಸ್ಥಿರವೇ (ತುರಂಗ. ೭೫-೫). ೯. ಮನಸ್ಸು; ಅಂತರಂಗ: ಶಾರದಾಂಬಿಕೆ ತಾಯೆ ನೀಯುನ್ನ ಗೂಡಿನೊಳು ನೆಲಸಿ ನುಡಿಸ್ಯಾದೆ (ತುರಂಗ. ೧-೨). ನೋಡಿದಳು ದ್ರೌಪದಿದುರಾತ್ಮನ ವಿಚಾರವಂ ಗೂಡಿನೊಳಗಿಟ್ಟು ನುಡಿದಳು (ತುರಂಗ. ೩೫-೪೮). ೧೦. ಎಲುಬಿನ ಗೂಡು; ಅಸ್ಥಿಪಂಜರ: 'ಗೂಡುವೋಗು' ಪರಾ. ೧೧. ಉಂಗುರ, ಓಲೆ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಲ್ಲಿ ಹರಳನ್ನು ಸೇರಿಸಲು ಮಾಡಿರುವ ಪೆಜ್ಜ: (ಕಿ). ೧೨. ಜೋಳ, ಸಜ್ಜೆ ಮೊದಲಾದ ಧಾನ್ಯಗಳ ದಂಟನ್ನು ಕೊಯ್ದು ಒಟ್ಟಿರುವ ಮೆದೆ: ಮತ್ತೆ ಕೆಲವರು ಅವುಗಳನ್ನು ಸಿವುಡು ಕಟ್ಟಿ ಗೂಡುಹಾಕುತ್ತಿದ್ದರು (ಕಪಪು. ೩-೭೪). ೧೩. ಇಟ್ಟಿಗೆಗಳನ್ನು ಸುಡಲು ಜೋಡಿಸಿ ಒಟ್ಟಿರುವ ಗಡ್ಡೆ: ಇಟ್ಟಿಗೆ ಸುಡುವುದಕ್ಕೆ ಇನ್ನೂ ಗೂಡೇ ಸಿದ್ಧವಾಗಿಲ್ಲ (ರೂಢಿ). 'ಇಟ್ಟಿಗೆ ಗೂಡು', 'ಗೂಡುಜಲೆ' ಪರಾ. [ದೇ॥ ತಮಿ. ಮಲ. ಕೂಡು; ತೊದ. ಕುಡ್; ತುಳು. ತೆಲು. ಗೂಡು]

ಗೂಡುಜಲೆ 'ಗೂಡೊಲೆ' ನೋ.

ಗೂಡುಕಟ್ಟು 'ಗೂಡುಗಟ್ಟು' ನೋ.

ಗೂಡುಗಟ್ಟು, ಗೂಡುಕಟ್ಟು (ಕ್ರಿ) ೧. ಎದೆಯ ಮೂಳೆಗಳು ಎದ್ದು ಕಾಣು; ಸೊರಗು; ಬಡವಾಗು: ಮಗಳ ಗೂಡುಗಟ್ಟಿದ ಎದೆಯ ಮೇಲೆ ಕೈಯಾಡಿಸುತ್ತ ಹೇಳಿದರು ರಸ್ತುಂ (ಹಾಡುಹು. ೫೪). **ಗೂಡುಕಟ್ಟು:** ೨. (ಹಕ್ಕಿ ಮೊದಲಾದುವು) ಗೂಡನ್ನು ಕಟ್ಟು: ತಲೆಮೇಲೆ ಹಾರುವ ಹಕ್ಕಿಯ ಗತಿಯನು ತಪ್ಪಿಸಲಾರೆವು ನಾವು ಬಂದದು ತಲೆಯೊಳು ಗೂಡು ಕಟ್ಟುವುದನು ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಳ್ಳಬಹುದಾವು (ಇಂಚಾಪ. ೧೯೩-೫೨).

[ಗೂಡು + ಕಟ್ಟು$_1$]

ಗೂಡುಗೀಲು (ನಾ). ಗೂಡಿನ ಕೀಲು; ಪಂಜರದ ಬಾಗಿಲ ಬೀಗ: ರನ್ನದ ಪೊಸಗೂಡುಗೀಲನುಡಿದೀಟ್ದು ಕಟಲ್ದಿ ತೆರಳ್ದ ಕೀರಮಂ . . . ಉರ್ಬಿ ಕೊರ್ಬುಗುಂ (ಚಿಕವಿ. ೩ ೫೮).

[ಗೂಡು + ಕೀಲು (<ಕೀಲ್)]

ಗೂಡುಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ೧. ಆಶ್ರಯವನ್ನು ಪಡೆ; ಗೂಡನ್ನು ಸೇರು: ಪೆರ್ಮರದನಟ್ಟೆಗೊಂಬಿನ ಕವಲ್ದಲೆಯೊಳಿಟ್ಟ ಗೂಡುಗಳೊಳ್ ಗೂಡುಗೊಂಡಿರ್ದ ಕುಱುಳೆವಱುಗಳ್ಗೆ ಕುಟುಂಕನಿಕ್ಕಿ . . . ಪದೆದಿರ್ದ ವನವಿಹಂಗಂಗಳಂ ಕೊಂಬುವೆರಸಿ ತೂಗಿ (ಚಂದ್ರಪು. ೮-೪ವ); ಖಗಗಳು ಗೂಡು ಗೊಳಲೆಂದು ತರಣಿಯಸ್ತಾದ್ರಿಗೆಯಿದಲಿಕೆ (ಅಂಜಪ. ೭-೧೪೨): ಇರದೆ ಸರಿದುವು ಬಿಸಿಲ ಬೀಡುಗಳ್ಗೂಡುಗೊಂಡುವು ಕೂಡೆ ಪಕ್ಷಿಜಾತಿ (ಜೈಮಿಭಾ. ೦೭-೩೦). ೨. ಅಡಗು; ಮರೆಯಾಗು: ಕೊಡೆಯ ಚರ್ಮದ ಮಱಯೊಳ್ ಗೂಡುಗೊಳುತಿರ್ದ ಶೌರ್ಯ ಕ್ರೀಡೆಯ ದಿಗ್ವಿಜಯಮೆಸದು ದೆಮ್ಮಗ್ರಜನ (ಆದಿಪು. ೧೪-೭೨): ಮಾಳವಂ ಮುಗ್ಗಿರ್ದ್ದನತಿಭಯದಿಂ ಗೂರ್ಜ್ಜರಂ ಗೂಡುಗೊಂಡಂ (ಸೌಇಇ. IX-1, ೧೦೮-೧೯ : 1057); ದ್ರೋಣಾಚಾರ್ಯರ ಶಿಷ್ಯರೆಲ್ಲಂ ಬೆತ್ತಬೆಟ್ಟಾಗೆ ಗೂಡುಗೊಂಡು ನೋಡುತಿರ್ಪುದುಂ ಜನಭಕ್ತಂ . . . ಗಜೇಂದ್ರದ ಬೆಂಗೇಱಿದಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧೩-೫೫): ಗೂಡುಗೊಂಡುದು ವಿಕ್ರಮಾನಳನಾಡಬಾರದು ಭೀಷ್ಮನಸು (ಕುವ್ಯಾಭೀ. ೯-೪೧). ೩. ಮರುಗು; ವ್ಯಥೆಪಡು; ಕೊರಗು: ಅಂತಾ ವಾನರಂ ಕೆಡಗೆಯನೇಱಿದ ಕೋಡಗದಂತೆ ಗೂಡುಗೊಂಡು ಪಲ್ಲಂ ಗಿಡಿಗಿಱಿದು ಮೆಲ್ಲನೆ ಮೊಸಳೆಗಂತರೀಪಮಿಲ್ಲಿಗಮಿನ್ನೆನಿತು ದೂರಮುಂ ಎಂಬುದುಂ (ಪಂಚತಂ. ೨೭೯-೨೧); ಮೇಲುಗಾಣದ ಬಳಿಕಂ ಮನಂ ಜರಿದು ಜಾನಿಸಿ ಚಿಂತಿಸಿ ಗೂಡುಗೊಂಡು (ಪುಣ್ಯಾಸ್ರ. ೦-೨೦). [ಗೂಡು + ಕೊಳ್$_1$]

ಗೂಡುಗೊಳವೆ (ನಾ). "ಮತ್ತೊಂದು ಕೊಳವೆಯನ್ನು ಒಳಗೊಳ್ಳುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಒಂದು ತುದಿಯನ್ನು ಹಿಗ್ಗಿಸಿದ ಕೊಳವೆ" (Socket pipe. ಇಂಕಶಿ). [ಗೂಡು + ಕೊಳವೆ (<ಕೊಳವಿ)]

ಗೂಡುಗೊಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ಗೂಡಿಗೆ ಸೇರಿಸು; ನೆಲೆಗೊಳಿಸು: ತನ್ನ ಮರಿಗಳೊಳೊವ್ಮೆ ಕಟ್ಟೆರಕೆ ಮೂಡಿದನಿತುಮಂ ಪೊರಮಡಿಸಿದುಲಿಪಕ್ಕಿಯುಮ್ಮ ಸಂಜೆಯೊಳವಂ ಗೂಡುಗೊಳಿಪಂತೆ (ಗಿಲಿವಿಂ. ೧-೭). ೨. ಮುಚ್ಚುವಂತೆ ಮಾಡು; ಸಂಕೋಚಗೊಳಿಸು: ತೀಕ್ಷ್ಣಾಯುಧಂಗಳ ಪೊಳಪುಗಳುಂ ಚಕ್ಷುರಿಂದ್ರಿಯಮಂ ಮಾಣದೆ ಗೂಡುಗೊಳಿಸು[ಪಾಠಂ. ಅನವರತ ಮುಗಿಬಗಿ ಮಾಡು]ತ್ತಿರೆಯುಂ . . . ನರಳುತ್ತುಂ ಪುಡಿಯೊಳ್ಪೊರಳುತ್ತುಮಿರ್ಪರ್ (ವರ್ಧಪು. ೧೧-೪೭ವ). [ಗೂಡುಗೊಳ್ + – ಇಸು$_3$]

ಗೂಡುದೀಪ (ನಾ). ಬಣ್ಣ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಂದ ಮಾಡಿದ ಗೂಡಿನಂತಿರುವ ದೀಪ; ಆಕಾಶದೀಪ: ತೋರಣದ ನಡುವೆ, ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಚೀನಾ ಮಾದರಿಯ ಗೂಡುದೀಪಗಳು ಉರಿಯುವ ಮೇಣದ ಬತ್ತಿಗಳೊಂದಿಗೆ ತೂಗಾಡುತ್ತಿವೆ (ಪ್ರಕಾಶ. ೧). [ಗೂಡು + ದೀಪ$_2$]

ಗೂಡುಬಡಿ (ಕ್ರಿ). = ಗೂಡುಮುರಿ: ಗುಡ್ಡಗುಡ್ಡಕೆ ಗೂಡುಬಡಿಯುತ ಬೇರೆ ಸುಗ್ಗಿಯ ಬಗೆವುದು (ನಲಮು. ೧೦-೩). [ಗೂಡು + ಬಡಿ$_1$]

ಗೂಡುಮಾಡು (ಕ್ರಿ). ಈಡುಮಾಡು; ಗುರಿಯಾಗಿಸು: ಬೇಟದೊಳಿನ್ನನಂಗಜಮಹೀಶನ ಬಾಣಕೆ ಗೂಡುಮಾಡಿ ತಾಂ ಕೂಟದಲಂಪಿನಿಂಪನಿನಿಸಂ ಮಿಗೆ ತೋಱದೊಡೆಂತು ಸೈರಿಪೆಂ (ಉದ್ಭಟ. ೧೦-೭೪).

[ಗೂಡು + ಮಾಡು$_1$]

ಗೂಡುಮಿಟ್ಲಮರ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ: ಗೂಡುಮಿಟ್ಲಮರ, ಕಜ್ಜಗೋಲಿ (ವೃಜಿಗಿ. ೩೭-೭೧೫). [? + ಮರ$_1$]

ಗೂಡುಮುರಿ (ಕ್ರಿ). (ಉಕ) ಗೂಡುಹಾಕಿದ ಜೋಳ, ಸಜ್ಜೆ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ತೆನೆಗಳನ್ನು ಕೊಯ್ಯು: ಈವೊತ್ತು ಹೊಲದಲ್ಲಿ ಗೂಡು ಮುರಿಯುತ್ತಾರೆ (ರೂಢಿ). [ಗೂಡು + ಮುರಿ$_2$ (<ಮುಱಿ$_1$)]

ಗೂಡುಮುರ್ಕಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ವನಸ್ಪತಿ: ಉಡ್ಡಿ, ಪುಡಿಗ, ಗೂಡುಮುರ್ಕಿ, ಚಿತ್ರೋಡಿ, ಉದುರೆ (ವೃಜಿಗಿ. ೬೩-೭೧೦). [?]

ಗೂಡುವಲೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಲೆ: ನಿಱಿಗರುಳ ದಾವಣಿವಲೆಗಳಲಿ ಸಂಗರದ ಸುಭಟವ್ರಜದ ಮಧ್ಯದ ಗೂಡುವಲೆಗಳಲಿ . . . ಅರಿಮೃಗವ್ರಾತವನು ಭೀಮ ಕಿರಾತ ಕೈಕೊಂಡ (ಕುಮಾ.ದ್ರೋ. ೧೩-೩೧); ಹುಡಿಕೆವಲೆ ಮರೆವಲೆಗಳಾ ಗೂಡುವಲೆ ಜಲ್ಲೆವಲೆ ಕೊಲ್ಲಿವಲೆ . . . ಬೇಡರ ಸಿರದೊಳೊಪ್ಪಿದುದು (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೫-೧೯). [ಗೂಡು + ಬಲೆ$_1$]

ಗೂಡುವಾಯ್ (ಕ್ರಿ). ಹೃದಯ ಬಡಿದುಕೊಳ್ಳು, –ಹೊಡೆದುಕೊಳ್ಳು: ಗೂಡುವಾಯ್ವೆರ್ದೆಯನೊತ್ತಿ ನಿಷ್ಕಂಪಪಕ್ಷ್ಮಮಾಂತು ತರಳಾಕ್ಷಿ ವಿಸ್ಮಯದ ಚಕ್ರಿಯುಂ ನೋಡಿದಳ್ (ಆದಿಪು. ೧೧-೩೦). [ಗೂಡು+ಪಾಯ್$_1$]

ಗೂಡುವೋಗು (ಕ್ರಿ). ಸೊರಗಿ ಶರೀರದ ಮೂಳೆಗಳು ಕಾಣುವಂತಾಗು; ಸೊರಗು; ಬಡವಾಗು: ನೆರೆ ಕೆನ್ನೆಗೆ ತೆರೆ ಗಲ್ಲಕೆ ಶರೀರ ಗೂಡುವೋಗದ ಮುನ್ನ . . . ಪೂಜಿಸು ನಮ್ಮ ಕೂಡಲ ಸಂಗಮದೇವನ (ಬಸವ. ೧೭೧).

[ಗೂಡು + ಪೋಗು$_1$]

ಗೂಡುಹುಳು (ನಾ). ಪೊರೆಯೊಳಗಿರುವ ಹುಳು; ಪೊರೆಹುಳು: ಕೆಲವು ಕೀಟಗಳು . . . ಚಲನೆಯಿಲ್ಲದ ಗೂಡುಹುಳು(Pupa)ಗಳ ರಕ್ಷಣೆಗೆ ಅನೇಕ ತರಹ ಕೋಶ ಅಥವಾ ಗೂಡುಗಳನ್ನು (Nest) ಮಾಡುತ್ತವೆ (ಕೀಟಬಿ. ೩೩). [ಗೂಡು + ಹುಳು$_2$ (<ಪುೞು$_1$)]

ಗೂಡೆ$_1$, ಗೂಳಿ$_3$ (ನಾ). ೧. ದೊಡ್ಡಬುಟ್ಟಿ; ಮಂಕರಿ: ಗದ್ದೆಯೊಳಿರ್ದ ಮೊಳೆವಿತ್ತನೆತ್ತಿದಂ ರಾಗದಿಂ ತಂದವಂ ಗೂಡೆಯೊಳಗಿಕ್ಕಿದಂ (ಇಳಿರ. ದೀ. ೫೪-೭); ಬೆತ್ತದ ಗೂಡೆಯನು ಹಿಡಿದೂರ ಧಾನ್ಯವ ಬೇಡುವುದು ಬರದಿಹುದೆ ಭಾಳದಲಿ (ಪ್ರಹ್ಲಾದ. ೧೧-೪): ದೊಡ್ಡಗೂಡೆಯನ್ನು ತಲೆಯಮೇಲೆ ಇಟ್ಟುಕೊಂಡು ಬರುತ್ತಿದ್ದಳು (ಮುನಿಮಾ. ೦೫); ಈ ಸಲ ಮನೆಯ ವಾಸದ ಕೊಠಡಿಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬದಿರು – ಗೂಡೆಯನ್ನಿಟ್ಟಿದ್ದರು (ನಡದಾ. II, ೮೫೪). ೨. ನೀರನ್ನು ಎತ್ತುವ [illegible] ಗುಯ್ಯಲು ಮನೆವಣ . . . ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಏನುಳ ಸರ್ವ [illegible] ಒಳಗಾಗಿ (ಎಕ. IX, ಮಾಗಡಿ. ೧೦-೧೦: 1520); ಅಣೆ [illegible] ಮನೆವಣ ಗೂಡೆ ಧೂಯ್ಯ ಮೊದಲಾದ ಆ ಸಕಲ [illegible] (ಎಕ. III, ತಿರುಮ. ೪೯-೧೩: 1526): ಆ ಹೆಂಮಡಿ ಹಾಳಗ್ರಾಮದ ಚತುಶೀಮೆಯೊಳಗಾದ . . . ಗೂಡೆ ಗುಯಲು ಅಣೆ ಅಚ್ಚುಕಟ್ಟು (ಎಕ. XI, ಹಿರಿಯೂ. ೬-೨೭: 1592): ಕೂಪ ಗುಯ್ಯಲು ಗೂಡೆ ಕೈಯಾತ ಕಪಲೆಯಿಂ ಪೋಪುದನೇನ ವರ್ಣಿಸುವೆ (ಅಬ್ಬಲೂ. ೩-೫೫). ಗೂಳಿ$_3$: ೨. ಆ ಗ್ರಾಮಕ್ಕೆ ಸಲುವ ಗದ್ದೆ ಬೆದ್ದಲು ತೋಟ ತುಡಿಕೆ ಅಣೆ ಅಚ್ಚುಕಟ್ಟು ಗೂಳಿ ಗುಯ್ಯಲು ಕಱುಕುಳ ಸುವರ್ಣಾದಾಯ ಸುಂಕ (ಎಕ. IX, ಚನ್ನಪ. ೧೫೮-೮: 1478 ?).

ಗೂಡೆಯ ಗದ್ದೆ = ಗೂಡೆಯ ಸಹಾಯದಿಂದ ನೀರನ್ನು ಒದಗಿಸಿಕೊಂಡು ಬೆಳೆಮಾಡಬೇಕಾದ ಗದ್ದೆ: ಆ ಕೆಱೆಯೊಳಗೆ ಗೂಡೆಯ ಗದ್ದೆ ಕೊ ೧೦ (ಎಕ. XII, ತಿಪಟೂ. ४೮-೩೦: 1214): ತಂಮತಂಮ ತತ್ತಿನಲ್ಲಿಯ ಕಱುಕಟ್ಟಂಗಳುಂ ಗೂಡೆಯ ಗದ್ದೆಗಳುಂ . . . ತವತವಗೆ ಆಗುಮಾಡಿಕೊಂಬರು (ಎಕ. XII, ತಿಪಟೂ. ೩-೧೦: 1263).

[ದೇಶಿ ತಮಿ. ಕೂಡ್ಯೆ; ಮಲ. ಕೂಡಾ; ತುಳು. ಗೂಡೆ;
ಕೊಡ. ಕೂಟೆ; ತೆಲು. ಗೂಡ; ಗೊಂಡಿ. ಗೂಲಾ]

ಗೂಡೆ$_2$ (ನಾ). (ಕರಾ) "ಹುಡುಗಿ" (ಸಿರಿಕೋ. ೧೭೭). [?]

ಗೂಡೆ$_3$ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ; ಬೆಳ್ಳುಚಿ: "ಗೂಡೆ ಬೆಳ್ಳುಚಿಯರ್ಣೆಯುವನಿಯನೆ ಕರಿಬೇವು" (ಮಂಗರಾ. ४೦-೩೩). [?]

ಗೂಡೆತೆಪ್ಪ (ನಾ). ಗೂಡೆಯ ಹಾಗೆ ಗುಂಡಾದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ತೆಪ್ಪ, –ಹರಿಗೋಲು: ವಾಡೆಯದ ಹಡಗಿನ ಸಮೂಹದ ಗೂಡೆತೆಪ್ಪದ ಭೈತ್ರಮಸಕದ ಜೋಡುಬಿಡುವತಿ ಜಾಲಗಾರರಗುಂಪುಸೊಂಪುಗಳ (ಶಶಿಲೀ. ೦೦-೧೩). [ಗೂಡೆ$_1$ + ತೆಪ್ಪ]

ಗೂಡೆಯೆಱೆ (ಕ್ರಿ). ಗೂಡೆಯ ಮೂಲಕ ನೀರನ್ನು ಎತ್ತಿ ಹಾಯಿಸು: ಕೆಱೆಯಲಿ ನೀರು ಸಾಲದಿದರೆ ಗೂಡೆ ಯೆಱೆಯುಳಾದರೆ ನೆಱೆ ಮರ್ಯಾದೆಯಲೂ (ಎಕ. X, ಮುಳಬಾ. ೦೭೩-೯: 1503). [ಗೂಡೆ$_1$ + ಎಱೆ$_1$]

ಗೂಡೊಲೆ, ಗೂಡುಒಲೆ (ನಾ). ಬ್ರೆಡ್ಡು, ಬಿಸ್ಕತ್ತು ಮುಂತಾದಂವುಗಳನ್ನು ತಯಾರಿಸಲು ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಒಲೆ: ಗೂಡೊಲೆ: ಅಗಲಬಾಯಿಯಿರುವ ಮಣ್ಣಿನ ದೊಡ್ಡಮಡಕೆ ಅಥವಾ ಮುಚ್ಚಳವಿರುವ ದೊಡ್ಡಟಿನ್ನನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸಬಹುದು (ಅಡುಸಾ. ೩೫). ಗೂಡುಒಲೆ: "(ಸಾ. ಗೂಡುಒಲೆಯೂ ಕುದಿಪಾತ್ರೆಯೂ ಇರುವ ಮತ್ತು ಕೊಳಗದಪ್ಪಲೆ, ಮೊ. ನ್ನಿಡಲು ಅನುಕೂಲಿಸುವಂತೆ ತೆರಪುಗಳುಳ್ಳ ಕಬ್ಬಿಣದ ಮೇಲಿನ ತಗಡೂ ಇರುವ) ಒಂದು ಬಗೆಯ ಅಡಿಗೆಯ ಒಲೆ" (Range. ಇಂಕಿನಿ). [ಗೂಡು + ಒಲೆ$_4$]

ಗೂಢ (ಗು). ೧. ಮುಚ್ಚಿದ; ಅಡಗಿದ; ಹೊರಗೆ ಕಾಣದಿರುವ: ಗೂ[ಢ]ಗುಲ್ಪ ಪಾರ್ಷ್ಣಿಗಳನೊಳಕೊಂಡ ಮನುಜಮಾಂಧಾತನ ಪೊಱಅಡಿಗಳ್ . . . ಕೂರ್ಮೋನ್ನತಂಗಳಾದುವು (ಪಂಪಭಾ. ೨-೩೯ ವ). ೨. ಗುಟ್ಟಾದ; ರಹಸ್ಯವಾದ; ಗುಪ್ತವಾದ; ಅಪ್ರಕಟವಾದ: ವೆಱತೇಂ ಪ್ರತೀತಿ ಬಗೆಗೇತಱೊಳಂ ತೋಱದುದಪ್ರತೀತಂ ಗೂಢಂ (ಕಾವ್ಯಾವ. ४೩೭): ಮನೋವಿಜ್ಞಾನಕ್ಕೂ ಅಧ್ಯಾತ್ಮವಾದಕ್ಕೂ ಗೂಢ ಸಂಬಂಧವಿದೆ (ಜೀವಾತ್ಮ. ४೩): ಇದರಲ್ಲೊಂದು ಗೂಢಸತ್ಯವಡಗಿದೆ (ಜೀವಾತ್ಮ. ೦೫). ೩. ವೇಷ ಮಾರ್ಪಡಿಸಿದ; ರೂಪಾಂತರ ಹೊಂದಿದ (ನಾ). ೪. ಗುಟ್ಟು; ಗೋಪ್ಯ; ರಹಸ್ಯ: ಮುಚ್ಚುಂಜೆಯು ಮೈಚಾಚಿತು, ಗರಿಬಿಚ್ಚಿತು ಮೋಡ, ಹೊರಬಿದ್ದಿತು ಗೂಢ (ನಲಮು

೭-೮ : ಪಾವಿತ್ರ್ಯಮುದ್ರೆಯಲ್ಲಿದ್ದ ಗೂಢ ತೆರೆದಿತ್ತು ತನ್ನ ಘಟಕು (ಅರಳು. ೧೮೨-೩). ೫. ಕಾಣದಿರುವುದು ; ಗೋಚರಿಸದಿದ್ದುದು ; ಗೂಢವಾದುದು : ನಿಜದಿಂ ಗೂಢಂಗಳ್ ಗುಲ್ಪ ಜಾನುಗಳ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೩-೪೫). [ಸಂ.]

ಗೂಢಗೆಡು (ಕ್ರಿ). ಗುಟ್ಟು ಹಾಳಾಗಂ ; ರಹಸ್ಯವು ಹೊರಬೀಳು : ಪ್ರೌಢಿಯಾದುದಜಿಂದವಳಂಗಜಾಸ್ತ್ರದಿಂ ಗೂಢಗೆಡದೆ ವಂದಗಳನು ಪ್ರೌಢಿಯಿಂ ಕರೆದು ಸಂಧಿಗೆ ಕಳುಪಿದಳಾ ರೂಢವಿಕ್ರಮರಾಮನೆಡೆಗೆ (ಕುಂಠಾಸಾಂ. ೪೯-೧೧). [ಗೂಢ + ಕೆಡು₁]

ಗೂಢಚತುರ್ಥ (ನಾ). [ಕಾವ್ಯವಿಶಾ] ಒಂದು ಶಬ್ದಾಲಂಕಾರ : ನಾಲ್ಕನೆಯ ಪಾದದಲ್ಲಿರುವ ಪದಗಳು ಇತರ ಮೂರು ಪಾದಗಳಲ್ಲಿ ಚೆದರಿರುವುದು,-ಅಡಗಿರುವುದು : ಘನಸ್ತನಿತಮುಂ ಕೇಕಿಸ್ವನಮುಂ ನೀರಧಾರೆಯುಂ ಮನಂ ಬೆರ್ಚಕ್ಕುಮಿಂತೆತ್ತಂ ಮನಮಿಂತು ಘನಸ್ವನಂ-ಗೂಢಚತುರ್ಥಂ (ಕವಿರಾ. ೩-೧೧೮) : ಗೂಢಚತುರ್ಥಂ – ಆತನಲ್ಲದನಂ ಮೆಚ್ಚೆಂ ಮಾತೇಂ ತಾಂ ಮಾರನಾದೊಡಂ ಕೇತನಂ ರತಿರಾಗಕ್ಕೆ ಕೇತನಂ ತಾರನಲ್ಲನಂ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೫೯೦). [ಗೂಢ + ಚತುರ್ಥ]

ಗೂಢಚರ (ನಾ).=ಗೂಢಚಾರ : [ಗೂಢ + ಚರ]

ಗೂಢಚಾರ (ನಾ). ಬೇಹುಗಾರ ; ಗುಪ್ತಚಾರ : ಮೂಡಿ ಬಂದೆನ್ನ ಹಿಡಿದನು ಸೋವಿಯಟ್ಟೊಬ್ಬ ಗೂಢಚಾರ (ಕೋಗಿಲೆ. ೫-೧೦೭) : ಗೂಢಚಾರರು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾಗಿಯೇ ಪಾರ್ಟಿ ಸದಸ್ಯರ ಹಿಂದೆ ಸುಳಿಯಲಾರಂಭಿಸಿದರು (ಆತ್ಮಾಪರ. ೧೯೮) : ಕಳ್ಳ ಕೊಲೆಗಡುಕ ಗೂಢಚಾರ . . . ತನ್ನ ವೃತ್ತಿ ಕೀಳಾದುದೆಂದು ಭಾವಿಸಿಕೊಂಡು ಲಜ್ಜೆ ಪಡಬಹುದೆಂಬ ಕಲ್ಪನೆ ಸರ್ವಸಾಧಾರಣವಾದುದು (ಪುನರು. ೧೯೭). [ಗೂಢ + ಚಾರ]

ಗೂಢಚಾರಿ (ನಾ). ಗೂಢಚಾರ. [ಸಂ. ಗೂಢಚಾರಿನ್]

ಗೂಢಜ (ನಾ). ತಂದೆ ಯಾರೆಂದು ಗೊತ್ತಿಲ್ಲದವನಂ ; ಧರ್ಮಶಾಸ್ತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಔರಸ, ಕ್ಷೇತ್ರಜ, ದತ್ತ, ಕೃತ್ರಿಮ, ಗೂಢಜ, ಅಪವಿದ್ಧ, ಕಾನೀನ, ಸಹೋಢ, ಕ್ರೀತ, ಪೌನರ್ಭವ, ಸ್ವಯಂದತ್ತ ಮತ್ತು ಶೌದ್ರ ಎಂಬ ಹನ್ನೆರಡುಬಗೆಯ ಪುತ್ರರಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬ. [ಸಂ.]

ಗೂಢಜತ್ರು (ನಾ). ಮುಚ್ಚಿಕೊಂಡಿರುವ ಹೆಗಲಿನ ಸಂಧಿ ಅಥವಾ ಮೂಳೆಯುಳ್ಳವನು ; ದೃಢಕಾಯ : ಕರಂ ಬಿಂಕಂ ತೆಂಗುವ ಗೂಢಜತ್ರು ಸುದೃಢಾಯದ್ಬಾಹುಕಾಂಡಂ . . . ನಿರಾತಂಕಂ ನೆರ್ಗಿಪುದಾಸೆಯಳ್ಕೆನಿದಿರ್ಗೊಳ್ವೆಂಡಿರಂ ಗಂಡರಂ (ಚಿಕವಿ. ೩-೨೦). [ಗೂಢ+ಜತ್ರು]

ಗೂಢತೆ (ನಾ). ೧. ಗುಟ್ಟಾಗಿರುವಿಕೆ ; ರಹಸ್ಯ. ೨. ಅರ್ಥ ಗಹನತೆ ; ಅಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಅರ್ಥ : ವರರುಚಿಯ ಜಾಣ್ಮೆ ಗೋಪಾಲಕನ ಬೆಡಗು ಭಾಗುರಿಯ ಗೂಢತೆ . . . ಇಂತಿವೆಲ್ಲವನು ಸಂವರಿಸಿಯಭಿನವಮಂಗನುಸುರಿದಂ ಸ್ತ್ರೀಬಾಲರಱಿವಂತುಟಭಿಧಾನಮಂ (ಮಂಗರಾ. ೨-೪). [ಸಂ. ಗೂಢತಾ]

ಗೂಢಪ (ನಾ). ಹಾವು ; ಸರ್ಪ : ಆ ಭೂಪನುರುರಥದೊಳಾತನ ಪತಾಕೆಯೊಳ್ ಶೋಭಿಸುವ ಗೂಢಪನೊಳಾತನ ವಿಶಾಲಾಂಗವೈಭವದೊಳ್ (ಪರಶು. ೩೦-೨೪). [P ಇದು ಗೂಢಪದ ಅಥವಾ ಗೂಢಪಾದ ಎಂಬುದರ ಅಶುದ್ಧರೂಪವಿರಬಹುದು]

ಗೂಢಪದ (ನಾ). ೧. ಸರಿಯಾಗಿ ಅರ್ಥವು ತಿಳಿಯಲಾಗದ ಪದ ; ಸುಲಭವಾಗಿ ಅರ್ಥವಾಗದಿರುವ ಪದ ; ಕಠಿನ ಶಬ್ದ : ಅಪರಿಮಿತವಿದ್ವರನಿಸಿರ್ದ ಪುರಾಣಕವೀಂದ್ರರಖಿಳ ಕಾವ್ಯಂಗಳ ಗೂಢಪದಪ್ರಯೋಗಮಂ . . . ಪೇಳ್ದಿಂ (ಶಮದ. ಪರಿ. ೨) : ವಿಸುಪುವ ಗೂಢಪದಪ್ರಯೋಗದೊಳ್ಪಂ . . . ತತ್ಸಮದ ಬಿನ್ನಣವನು ಉಸುರೆಂದು ಕೋವಿದರ್ ಬೆಸಸಲ್ (ಶಬ್ದಮ. ೩) : ಸಂತಸದೊಳಚ್ಚಗನ್ನಡ ಗೂಢಪದ ತತ್ಸಮಂ ತದ್ಭವಗಳೆಂಬ ಶಬ್ದನಾಮಂಗಳನೋರಂತೆ ವಿರಚಿಸಿದೆಂ (ಶಬ್ದಮಂ. ೦೨೦). ೨. ಹಾವು ; ಸರ್ಪ. 'ಗೂಢಪದಪತಿ' ಪರಾ. [ಗೂಢ + ಪದ₃]

ಗೂಢಪದಪತಿ (ನಾ). ಹಾವುಗಳ ಒಡೆಯ ; ಆದಿಶೇಷ : ನಿವಿಷಲಿಂಗವನು ಕೊಂಡಾಡಿ ನಿಜಪದವಡೆದ ನಿತ್ಯ ಭಜಿಸಿದ ಫಲವ ಗೂಢಪದಪತಿ ಪೊಗಳಲರಿದು (ಪ್ರಭುರಾ. ೯-೩೬). [ಗೂಢಪದ + ಪತಿ₂]

ಗೂಢಪಾದ (ನಾ). ಗುಪ್ತವಾದ ಕಾಲುಗಳುಳ್ಳುದು ; ಹಾವು ; ಸರ್ಪ : ಜಂಬುಕ ಸೂಕರ ಗೂಢಪಾದ . . . ಗಂಡಕ ಮುಖ್ಯಮಾದ ಭೀಕರಮೃಗಯೂಥನಿಸ್ವನದಿನೊಪ್ಪಿತು ತನ್ನಗಸಾನು ಕಾನನಂ (ಚಕ್ಕೆರೀ. ೨೨). [ಗೂಢ + ಪಾದ]

ಗೂಢಪುರುಷ (ನಾ).=ಗೂಢಚಾರ : " ಅವಸರ್ಪಂ ಚಾರಂ ಗೂಢಪುರುಷಂ ಪ್ರಣಿಧಿ ಹೇರಿಕಂ ಸ್ಪಶನೆನಿಕುಂ " (ವಸ್ತುಕೋ. ೬೧-೫೯) : ಆ ಚಂಡಕೋದಂಡಂ ತನಗತ್ಯಾಪ್ತ ಪಟುಭಟ ಗೂಢಪುರುಷರಂ ಬಿಡಿಸಿಕೊಂಬುದಕ್ಕೆ ಚಂದ್ರಬುದ್ಧನೆಂಬ ಮಂತ್ರಿಯಂ ಕಳುಪಿದೊಡೆ (ಪಮ್ಮಿರ. ೨-೧೦೭ ವ). [ಗೂಢ + ಪುರುಷ]

ಗೂಢಪುಷ್ಕರ (ನಾ). ಸೊಂಡಿಲ ತುದಿಯನ್ನು ಕಾಣಗೊಡದುದು,-ಮುಚ್ಚಿಕೊಂಡಿರುವುದು : ಗೂಢಪುಷ್ಕರನಂ ವಿಪುಳಾಯತಬಾಹುವಂ ಪೊಱಮಟ್ಟನೇಱ ಜಯಂಮಂ ಜಯಪರ್ವತಯಾನನಾಗಮಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೦-೧೪೨ ವ). [ಗೂಢ + ಪುಷ್ಕರ]

ಗೂಢಪ್ರಣಿಧಿ (ನಾ). = ಗೂಢಚಾರ : ಪೃಥ್ವೀಪಾಲಭೂಪಾಲಂ . . . ಯಮಪಟಿಕಾದಿ ಗೂಢಪ್ರಣಿಧಿ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷೀಕೃತ ಕ್ಷಯವೃದ್ಧಿವಿಧಿತ್ರಯನುಮಾಗಿರ್ಪಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೯-೧೦೭ ವ). [ಗೂಢ +ಪ್ರಣಿಧಿ]

ಗೂಢಭಾಷೆ (ನಾ). ಕೆಲವರು ತಮ್ಮನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಬೇರೆಯವರಿಗೆ ತಿಳಿಯದಂತೆ ರೂಪಿಸಿಕೊಂಡ ಗುಪ್ತಭಾಷೆ : ಅವರಿಬ್ಬರೂ ಗೂಢಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ ಮಾತನಾಡುತ್ತಿದ್ದರು (ರೂಢಿ). [ಗೂಢ + ಭಾಷೆ]

ಗೂಢಲಿಪಿ (ನಾ)." (ರಹಸ್ಯ ತಿಳಿದಿರುವವರಿಗೆ ಮಾತ್ರ ಅರ್ಥವಾಗುವ) ಗೂಢಲಿಪಿ " (Cryptography. ಇಂಕನಿ). [ಗೂಢ + ಲಿಪಿ]

ಗೂಢವಲೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಲೆ : ಗಾಢವಲೆ ಗೂಢವಲೆ ಮಡಿಕವಲೆ . . . ಮಂದಸಿನವಲೆಯು ಹೊಱಗಳ ಬೇಡವಡೆ ನೆರೆದುದು (ಹದಕಾ. ೫-೮). [P ಇದು ' ಗೊಡುವಲೆ ' ಎಂಬುದರ ಅಪಲಿಖಿತವಿರಬಹುದು]

ಗೂಢಸಂಧಿ (ನಾ). ೧. ಗುಪ್ತವಾಗಿ ಕೂಡಿಕೊಂಡುದು. ೨. [ವ್ಯಾಕ] ಮೂಲಾಕ್ಷರದಂತೆ ತೋರಿದರೂ ಎರಡು ಸ್ವರಗಳ ಸಂಧಿಯಾಗಿರುವ ಅಕ್ಷರ ; ಸಂಧ್ಯಕ್ಷರ ; ಏ,ಐ,ಓ,ಔ ಎಂಬ ಸ್ವರಗಳು : ವರಸಂಧ್ಯಕ್ಷರದಂತಿರೆ ಗುರು ದೀರ್ಘಂ ಗೂಢಸಂಧಿಯೆನೆ ತೋಳ್ ನಾಲ್ಕುಂ ಕರಮೆಸೆದಿರ್ದಂ ಪದ್ಮೋದರಂಗೆ ಚಕ್ರಾಸಿ ಶಂಖ ಶಾರ್ಙ್ಗಸಮೇತಂ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೦೪) : ತಱುವಾಯಿಂ ಗುರುವುಂ ದೀರ್ಘಮುಂ ಗೂಢಸಂಧಿಯುಮಾಗಿ ಸ್ವಭಾವದಿಂದೇಕಾರಂ ಮೊದಲಾದ ಸಂಧ್ಯಕ್ಷರಂಗಳಪ್ಪುವು ; ಅವಾವುವೆಂದೊಡೆ– ಏ ಐ ಓ ಔ (ಶಮದ. ೧೦ ವೃತ್ತಿ). [ಗೂಢ + ಸಂಧಿ]

ಗೂಢಾಂಗ (ನಾ). ಅಂಗಗಳನ್ನು ಒಳಗೆ ಅಡಗಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಪ್ರಾಣಿ ; ಆಮೆ : (ಕ). [ಗೂಢ + ಅಂಗ₂]

ಗೂಢೆ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ಷಡ್ಜಸ್ವರದಿಂದ ಹುಟ್ಟುವ ಮೂರನೆಯ ಶ್ರುತಿ : ಬಳಿಕ ಗಹ್ವರಿ ನಿಷ್ಕಳೆ ಗೂಢೆ ಸಕಲೆಯುರೆಂಬ ನಾಲ್ಕುಶ್ರುತಿಗಳೇ ಷಡ್ಜಸ್ವರದಿಂ ಪುಟ್ಟಿದವು (ವಿವೇಕ. ೨೩೨). [ಸಂ. ಗೂಢಾ]

ಗೂಢೋಕ್ತಿ (ನಾ). [ಕಾವ್ಯವಿಶಾ] ಅರ್ಥಾಲಂಕಾರಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಒಬ್ಬನಿಗೆ ಹೇಳಬೇಕಾದ ವಿಷಯವನ್ನು ನೇರವಾಗಿ ಅವನನ್ನೇ ಕುರಿತು ಹೇಳದೆ ಮತ್ತೊಬ್ಬನಿಗೆ ಹೇಳುವ ನೆಪದಲ್ಲಿ ತಿಳಿಸುವುದು

ಒರ್ವಂಗೆ ತಿಳಿಪುವುದರ್ಕೆ ಪೆಱತೊರ್ವನಂ ನೆವಂಗೆಯ್ದು ಪೇೞ್ವುದು ಗೂಢೋಕ್ತಿಯೆನಿಪುದು. ಎಂತೆನೆ: – ದೇವದ್ವೇಷಿಗಳಿರ ನೀವಿಾ ವಿಷಯ ಮನೇಕ ಪುಗುವಿರೀಗಳೆ ತೊಲಗಿಂ ಗಾವಳಿಸಿ ಗಲಭೆಗೆಯ್ವೊಡೆ ರಾವಲ್ತು ರವಣಿಸಿವರ್ಪನಿದೆಕೊಳುಪೇಂದ್ರುಂ (ಅಪ್ರತಿ. ೧೩೭-೦೮) : ಅನ್ಯಗುಪುರ್ವ ವಾಕ್ಯವನ್ಯನ ಮೇಲೆ ಪೇಳೆ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಗೂಢೋಕ್ತಿಯೆನಿಸೆ ಇನ್ನು ಪಶುವೆ ನೀ ಕೇಳ್ ಕ್ಷೇತ್ರರಕ್ಷಕ ಬರಲು ನಿನ್ನ ಕಜ್ಜೇನು ಸಾರುವದು (ಕುವಂ. ೧೫೭-೧). [ಗೂಢ + ಉಕ್ತಿ]

ಗೂಣ (ನಾ). (?) : ಆರು ತಱದರು ಗಂಗೆಯಲ್ಲಿ ಕಪಿಲೆಯು [ಕೊಂದ] ವನು ಮಧುಪಾನಂ ಮಾಡಿದವನು × ನೊಬನು ಗೂಣ (ಸೌಇಇ. IX-11, ೪೦೩-೦೫ ; 1370). [?]

ಗೂಥ (ನಾ). ಹೇಲು ; ಮಲ ; ಅಮೇಧ್ಯ : ಅಲ್ಲಿಗೆ ಗೂಡ[ಥ]ಮಂ ಭಕ್ಷಿಸಲ್ಪಂದ ಪಂದಿಗಳ್ ಮೋಱೆಯಿಂ ಸೂಂಕುತ್ತಿರ್ಪವಸರದಲ್ಲಿ (ಪುಣ್ಯಾಸ್ರ. ೪-೨೦ ವ) : ರಾಜನ ಗೃಹದೊಳಿರ್ದ ಟಗರಂ ಕದ್ದು . . . ಕೊಂದವನಿಗೆ ಹಸ್ತಚ್ಛೇದವಂ ತಿಂದವನಿಗೆ ಗೂಥಭಕ್ಷಣಸಿಕ್ಷೆಯಂ ನಡೆಸುತ್ತಿರುವದು (ಪುರುಜ. ೨೫೦). [ಸಂ.]

ಗೂದ (ನಾ). = ಗೂಥ : ಈಗಳೆ ಗೃಹಕ್ಕೆ ನೀಂ ಪೋಪಾಗಳ್ಪೆಟ್ರ ರ್ಕವಮೂರಗೂದಂ [ಪಾಠಾಂ. ಮುರುಗುರಂ] ನಿನ್ನ ಶಿರೋಭಾಗದೊಳದು ದಿಟವಾದೊಡನಾಗತವಂ ನಂಬು ಪಲವು ಮಾತಿನೊಳೇನೋ (ಜೀವಸಂ. ೧೩೩-೨೯ ವ). [< ಸಂ. ಗೂಥ]

ಗೂದೆ (ನಾ). ೧. ಮಲದ್ವಾರದಲ್ಲಿ ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ದೊಡ್ಡ ಕರುಳಿನ ಕೊನೆಯ ಭಾಗ ; ಗುದದ್ವಾರದ ಮುಖ : ಸ್ಥೂಲಾಂತ್ರಬದ್ಧಃ ದೊಡ್ಡಕರುಳಿನಿಂ ಕಟ್ಟಲ್ಪಟ್ಟುದಾಗಿ ಗೂದೆ ಹೊರಟಿರುವಂಥಾದ್ದೆಂಬು ದರ್ಥ (ಬಾಹಟೀ. ೨-೪-೧೨ ವ) ; ಗೂದೆ ಹೊರಟು ನೆಗೆ ಹಾಯುವುದಕ್ಕೆ . . . ಹಿಡಿಹಿಡಿಕೆ ಸೊಪ್ಪಿನ ಬೀಜ, ಒಳ್ಳೆಣ್ಣೆಯಲ್ಲಿ ಕಾಸಿ ತೊಡೆಯುವುದು (ವಿವ್ಯವಿ. ೧೨೮). ೨. ಕರುಳಂ ಹೊರಗೆ ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ರೋಗ : ಸಾಸುವೆಯ ತೂಕ ೧, ಶುಂಠಿಯ ತೂಕ ೧ . . . ಇಷ್ಟನ್ನೂ ಕಲಸಿ ಅಟ್ಟು ತಾರೇಕಾಯಷ್ಟು ಮೆಲ್ಲಲು ಗೂದೆ ಮಾಣುವುದು (ವಿವ್ಯವಿ. ೮೭). ೩. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ ಮತ್ತು ಅದರ ಹಣ್ಣು ; ಚಪ್ಪರಬದನೆ ; ಟೊಮೇಟೊ : (ಓ). ' ಗೂದೆಹಣ್ಣು ' ಪರಾ.

[ದೇ॥ ತುಳು. ಗೂದೆ ; ತೆಲು. ಗೂದ. / ಸಂ. ಗುದ]

ಗೂದೆಹಣ್ಣು (ನಾ). = ಗೂದೆ ೩ : ಗೂದೆಹಣ್ಣು, ಚಪ್ಪರಬದನೆ, ಟೊಮೊಟೋ, ತಕ್ಕಾಳಿ (ಪ್ರುಜಿಗಿ. ೫೧-೧೧೩೦).

[ಗೂದೆ + ಹಣ್ಣು₃ (< ಪಣ್₃)]

ಗೂದೆಹರುಕ (ನಾ). ಗೂದೆ ಹೊರಕ್ಕೆ ಬಂದವನು: ವಾದಿಯ ಕೂಡ ವಾದಿಸಲಾಸಲ್ಲ, ಗೂದೆಹರುಕನ ಕೂಡ ನಡೆಯಲಾಸಲ್ಲ (ಗಾದ). [ಗೂದೆ+ಹರುಕ]

ಗೂಧ (ನಾ). = ಗೂಥ : " ವರ್ಚಃ . . . ಗೂಧಂ . . . ವಿಷ್ಠಾ, ಪುರೀಷಂ, ಶಮಲಂ, ಮಲಂ– ಈ ೧೩ ವಿಷ್ಠೆ " (ಹಲಾಯು. ೧೧೫-೧೫) : ಅಮೇಧ್ಯಮವಸ್ಕರಂ ಶಕೃದ್ಗೂಧಂ ವಿಷ್ಠೆ ಮಳಂ (ವಸ್ತುಕೋ. ೬೨-೩೧) : ಸಂಸ್ಕಾರ ಶತೇನಾಪಿ ನ ಗೂಧಃ ಕುಂಕುಮಾಯತೇಯೆಂಬುದಱಿಂ (ಸುಕುಮಾ. ೨-೬೦). [ಸಂ.]

ಗೂಧದ್ವಾರ (ನಾ). ಮಲದ್ವಾರ ; ಗುದ : " ಪಾಯು[ಗೂಧ]ದ್ವಾರಾಪನಂ ಗುದಂ " (ವಸ್ತುಕೋ. ೬೭-೪). [ಗೂಧ + ದ್ವಾರ]

ಗೂನ₁ ' ಕೂನ₁ ' ನೋ.

ಗೂನ₂ (ನಾ). ಬಿಡಲ್ಪಟ್ಟುದು ; ವಿಸರ್ಜಿಸಿದುದು ; ಮಲ : " ಗೂನಂ, ಹನ್ನಂ–೨ ಬಿಡಲ್ಪಟ್ಟ ಮಲದ ಹೆಸರು. ಸಗಣಿತೊಪ್ಪೆ ಮುಂತಾದ್ದು " (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೩೦೦) [ಸಂ.]

ಗೂನಿ ' ಕೂನಿ₁ ' ನೋ.

ಗೂನು ' ಕೂನ್₂ ' ನೋ.

ಗೂನುಗಣ್ಣು (ನಾ). ಬಾಗಿದ ಕಣ್ಣು ; ಕೆಳಮುಖವಾದ ನೋಟವುಳ್ಳ ಕಣ್ಣು : ಕಾಣಿಸಿತು ಕುಂಟುದಿಟ್ಟಿಯ ಗೂನುಗಣ್ಣಿಗದೊ ಗೆಂಟರೊಳ್ ಜ್ಯೋತಿ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೧೨೩-೩೦೦).

[ಗೂನು (< ಕೂನ್₂) + ಕಣ್ಣು (< ಕಣ್)]

ಗೂನುಬೆನ್ನು ' ಕೂನಬೆನ್ ' ನೋ.

ಗೂನೆ (ನಾ). ಗೂನುಬೆನ್ನುಳ್ಳವಳಂ ; ಕೂನಿ : ಬ್ರಹ್ಮನು . . . ದುಂದುಭಿ ಎಂಬ ಗಂಧರ್ವೆಯನ್ನು ಕರೆದು ಅವಳು ಮಂಥರೆಯೆಂಬ ಗೂನೆಯಾಗಿ ಹುಟ್ಟುವಂತೆ ಆಜ್ಞೆಮಾಡಿದನು (ವಪಥಾ. ೪೦೪). ' ಕೂನೆ ' ಪರಾ.

[ಗೂನ₁ (< ಕೂನ₁) + – ಎ₂]

ಗೂಬು (ನಾ). ತೆಂಗಿನ ಕಾಯನ್ನು ಬೀಜಕ್ಕಾಗಿ ಹೂತಾಗ, ಅದರ ಒಳಗಡೆ ಬರುವ ಬಿಳಿಯ ಮೆತ್ತನೆಯ ವಸ್ತು: ತೆಂಗಿನಕಾಯಲ್ಲಿ ಗೂಬು ಬಂದಿದೆ (ರಜಿ). [?]

ಗೂಬೆ ' ಗೂಗೆ ' ನೋ.

ಗೂಬೆಗಣ್ಣು (ನಾ). ೧. ಗೂಬೆಯ ಕಣ್ಣು. ೨. ಗೂಬೆಯ ಕಣ್ಣಿನಂತಿರುವ ಕಣ್ಣು ; ಚಕ್ರದಂತೆ ತಿರುಗುವ ಕಣ್ಣು : (ಓ). ೩. ಹಗಲುಹೊತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಸರಿಯಾಗಿ ಕಾಣಿಸದ ಕಣ್ಣು : (ಓ).

[ಗೂಬೆ (< ಗೂಗೆ) + ಕಣ್ಣು (< ಕಣ್)]

ಗೂಬೆಗತ್ತಲು (ನಾ). ಗೂಬೆಗಳಿಗೆ ಹಿತವಾಗಿರುವ ಕತ್ತಲು; ಕಗ್ಗತ್ತಲು: ಏನ್ ಗೆಯ್ವೆಯಿಾ ಗೂಬೆಗತ್ತಲೊಳ್ ನೀನೊರ್ವಳಿಯೆ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೭೬೯-೬೮). [ಗೂಬೆ (< ಗೂಗೆ) + ಕತ್ತಲು (< ಕಟ್ತಲೆ)]

ಗೂಬೆತಡೆಗಿಡ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ : ಬೊಳಂಗಡಲೆ, ಗೂಬೆತಡೆ ಗಿಡ (ಪ್ರುಜಿಗಿ. ೬೦-೦೪೩೦). [? + ಗಿಡ (< ಗಿಡು)]

ಗೂಬೆಬಾಳು (ನಾ). ೧. ಗೂಬೆಯಂ ಬಾಳಿನಂತಿರುವ ಬಾಳು ; ಒಂಟಿತನದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಜೀವನ : (ಓ). ೨. ದೀರ್ಘಕಾಲ ಬದುಕುವಿಕೆ : (ಓ). [ಗೂಬೆ (< ಗೂಗೆ) + ಬಾಳು₂ (< ಬಾೞ್₂)]

ಗೂರಣ (ನಾ). ೧. ಉದ್ಯಮ; ಪ್ರಯತ್ನ; "ಉದ್ಯೋಗವಾಡೋಣ" (ಗಂಗಾಮ. ೧೦೯). 'ಗುರಣ' ಪರಾ. ೨. ದೂಷಣೆ; ಬಯ್ಗುಳ.

[ಸಂ.]

ಗೂರಲು (ನಾ). ದಮ್ಮಿನ ರೋಗ; ಉಬ್ಬಸ; ಕಾಸರೋಗ : ಅವರು ಗೂರಲಿನಿಂದ ಸದಾ ನರಳುತ್ತಾ . . . ಇರುವ ದೃಶ್ಯವನ್ನು ಕಂಡಳು (ಕೊನೆಥೀ. ೨೨೩) ; ಗೂರಲು ಕೆಮ್ಮು ತಲೆಪಾಕಿ (ಮುನಿಮಾ. ೨).

[ಗೂರು₁ + – ಅಲು (< –ಅಲ್₂)]

ಗೂರಾಡು ' ಗೂಱಾಡು ' ನೋ.

ಗೂರು₁ (ಕ್ರಿ). ಕೆಮ್ಮು ; ಉಬ್ಬಸಪಡು : ಎದುರಿನ ಪಟಾಂಗಣದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತು ಗೂರುತ್ತಿರುವ ಹಿರಿಯನ ನೆನಪೂ ಅವನಿಗೆ ಬರಲಿಲ್ಲ (ಬನಸಿ. ೭೭) ; ಹಾಗೆ ಗೂರಬೇಡ ಖಾತ್ರಿಯಿಂದ ಗುಣವಾಗುವದು (ಚೀನದಾ. ೧೫).

[ದೇ॥]

ಗೂರು₂ ' ಗೂಱು ' ನೋ.

ಗೂರು₃ (ನಾ). = ಗೂರಲು : ಪೊಗಪೊಳ್ಗುಡಿಸಿ ಗೂರುವೆಗ್ಗೂರಿಡುತ್ತಮಿರೆ (ಬಿಂದೂರ. ಹ. ೫೦೭-೨೭): ಹಾಱಿಬಿದ್ದನು ನೆಲಕೆ . . . ಕರಣೇಂದ್ರಿಯದ ಕಳಕಳದ ರೊಮ್ಮಿನಲಿ ಗೂರು ಮಸಗಿತು (ಕೊರರಾ. ೬-೨೩-೧೭) ; ಗೂರು ಹತ್ತಿ ಕೆಮ್ಮುತ್ತಿರುವ ದಶರಥನ ಮೇಲೆಮಾತ್ರ ಒಲ್ಮೆಯು ಒಡಮೂಡಲಿಲ್ಲ, ಕೈಕಯಿಗೆ (ಮುಂಗಾಪು. ೯೭) : ಮುಪ್ಪಿನಲ್ಲಿ ಗೂರು ಹತ್ತಿ ಕಾಡುತ್ತಿತು (ನದೀಪ. ೭೭). [< ಗೂರು₁ / ತುಳು. ಗೂರು]

ಗೂರುಳು (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ : ಪಾರಿವಾಳದ ಪಕ್ಕಿ ಮದನ ಕೈಯೊಳು ತನ್ನ ನಾರಿಗಿದಿರು ನಡೆದಾಡಿ ಗೂರುಳು ಗುಕುಗುಕು ಗುಟು ಗುಟು ಗುಟುಗುಟು ಚಾರಿಟೆಯೆಂದುವಲ್ಲಲ್ಲಿ (ಭರತ. ೧೫-೩೨).

ಗೂರೆಳ್ಳು ‘ ಗುರೆಳ್ಳು ’ ನೋ.

ಗೂರ್ಜರ (ನಾ).=ಗುರ್ಜರ : ಗೂರ್ಜ್ಜರಮಾಳವ ಚೇರ ಪಾಂಡ್ಯ . . . ಯಾದವ ಮಹೀಭುಜಮೌಳಿಮಣಿಬ್ರಜಪ್ರಭಾಲಿಂಗಿತ ಪಾದಪೀಠಂ (ಸೌಇಇ. XX, ೪೭-೫ : 1072).

ಗೂರ್ಜರರಾಯಭಯಂಕರ=ಗೂರ್ಜರ ದೇಶದ ರಾಜನಿಗೆ ಭಯವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವವನು ; ಒಂದು ಬಿರುದು : ಗೂರ್ಜ್ಜರರಾಯ ಭಯಂಕರ ತೆಲುಂಗರಾಯ ಸ್ಥಾಪನಾಚಾರ್ಯೇತ್ಯಾದಿ ಬಿರುದಾವಲೀ ಸಮಲಂಕೃತ ಶ್ರೀಮದ್ಯಾದವನಾರಾಯಣ ಭುಜಬಲಪ್ರತಾಪ ಚಕ್ರವರ್ತಿ ಸಿಂಹಣರಾಯಃ (ಕಇ. IV, ೫೪-೦೦ : 1245). [ಸಂ.]

ಗೂರ್ಜರಿ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ಒಂದು ಬಗೆಯ ರಾಗ : ಮಾಳವ ಗೌಳ ಬಂಗಾಳ ಗೂರ್ಜರಿ ಕರ್ನಾಟ ಕಾಂಭೋಜಿ ಕೇತಾರಂಗಳ್ ದೇಶಿಯುವಾಗಿವೆ (ಹಮ್ಮೀರ. ೨-೯೦ ವ). [ಸಂ.]

ಗೂರ್ಣಿಸು (ಕ್ರಿ). ಮೊರೆ ; ಭೋರ್ಗರೆ : (೬). [<ಘೂರ್ಣಿಸು]

ಗೂವ (ನಾ). ಪಾರಿವಾಳ : (೬). [ದೇ॥ ತೆಲು. ಗುವ್ವ]

ಗೂವಗುತ್ತಿಗೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಪರಿಮಳದ್ರವ್ಯ : “ ಸುಷಿರಾ, ವಿದ್ರುಮಲತಾ, ಕಪೋತಾಂಘ್ರಿಃ, ನಟಿಃ, ನಲೀ, ಧಮನೀ, ಅಂಜನಕೇಶಿ – ೭ ನಳಿ ಎಂಬುವ ಗ್ರಂಥ್ಯದ್ರವ್ಯದ ಹೆಸರುಗಳು; ಗೂವಗುತ್ತಿಗೆ ” (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೨೪). [ದೇ॥ ತೆಲು. ಗುವ್ವಗುತ್ತಿ, ಗುವ್ವಗುತ್ತುಕ]

ಗೂವಯ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ನಿಜೇಶ್ವರ × × × ಮ್ಮರ್ಗನ ಕಾದಬಿಯುಟ್ಟ ಗೂವಯನನೋಡಿಸಿ ಭಟ್ಟುವ[ಸೆಕ್ಕಿ]ಮೆಟ್ಟ (ಸೌಇಇ. XI-1, ೫೦-೮ ; 1006). [?]

ಗೂವಾಕ (ನಾ). ಅಡಕೆಮರ ; ಕ್ರಮುಕ : “ ಘೋಂಟಾ, ಪೂಗಃ, ಕ್ರಮುಕಃ, ಗೂವಾಕಃ [ಪಾಠಾಂ. ಗುವಾಕಾ], ಖಪುರಃ ೫ ಅಡಿಕೆಮರದ ಹೆಸರು ” (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೩೬). [ಸಂ.]

ಗೂಶಲು (ನಾ). ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ಬಾರದಿರುವ ವ್ಯಕ್ತಿ : ಹುಡುಗರ ದೃಷ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ರಮಾ, ಅಮೃತ ‘ ಶುದ್ಧ ಗೂಶಲುಗಳು, ಗುಗ್ಗುಗಳು ’ (ಕಂಕಣ. ೧೯). [?]

ಗೂಹನ (ನಾ). ಮುಚ್ಚಿಡುವುದು ; ಅಡಗಿಸುವುದು. [ಸಂ.]

ಗೂಹ್ಯ (ಗು). ಗುಟ್ಟಾದ; ರಹಸ್ಯವಾದ. ‘ಗೂಹ್ಯಸಾಕ್ಷಿ’ ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಗೂಹ್ಯಸಾಕ್ಷಿ (ನಾ). ಗೂಢಸಾಕ್ಷಿ ; ರಹಸ್ಯವಾದ ಸಾಕ್ಷಿ: ಎಂಟಿ ಬಾಮನದಲ್ಲಿ ತಮದ ಘನತಿಮಿರ ತಾ ಪರಿದು ದರ್ಶನವೀಯೆ ಗೂಹ್ಯಸಾಕ್ಷಿ (ಅನಿಕೇ. ೫೪-೬). [ಗೂಹ್ಯ + ಸಾಕ್ಷಿ]

ಗೂಳ$_1$ ‘ಗೂಡ’ ನೋ.

ಗೂಳ$_2$ (ನಾ). ಮುಳ್ಳುಗಳಿರುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮೂಲಿಕೆ : “ ಕಾಶ್ಮೀರ್ಯ–ಗೂಳ ” (ಚಾಹಟೀ. ೨-೨-೭೦ ವ) : “ ಅರ್ಕರೋಹಿಣ – ಗೂಳದ ಮರ ” (ಒಷಧಿ. ೭) : ಕಾರೆ ಮುಗ್ಗಾರೆ ಗೂಳವು ಮುಳ್ಳು ಬೊಬ್ಬುಲಿ . . . ತಂಡಸಿ ಮುಳ್ಳುಬೇಲಿಗಳ್ ಸೇರಿ ಮುಟ್ಟಹುವಾಗಸವನು (ಕಂಸವಿ. ೧೮-೩೮). [?]

ಗೂಳಯು ‘ ಗೂಳೆಯು ’ ನೋ.

ಗೂಳಿ$_1$, **ಘೂಳಿ** (ನಾ). ೧. ಎತ್ತು ; ವೃಷಭ : ತೊಡರ್ದೀ ಗಾಣದ ಗೂಳಿಯಂತೆ ತಿರಿಯುತ್ತಿಂತಿರ್ಪರೇ (ಅರ್ಧನೇ. ೩-೫) : ಗೂಳಿಗೆ ವರ್ತಕವೇ ಸಮುಜೋಳಿಯೆನಗಮರತತಿಯೊಳಿಡೆಯುಗಾಡೆಂ ನೀಂ ಕಾಳಗಕೆ ಕರೆವು ದೆಂತಿದು ವಾಟಿಯೆ ನರನಾಥ ಪೋಗು ಜೀವಿಪೊಡೆಂದಂ (ಉದ್ಭಟ. ೪-೮೮) ; ಎಟ್ಟು – ಗೂಳಿ ; ಹೊರಸಿನ ನೆಯ್ಗೆ; ಊಕೆಯು ನುಲಿ (ಕಮಠ. ಪಠಿ. ೧). ೨. ಸ್ವೇಚ್ಛೆಯಿಂದ ತಿರುಗಾಡಲು ಅವಕಾಶವುಳ್ಳ, ಪಿತೃಗಳ ಪ್ರೀತ್ಯರ್ಥವಾಗಿ ಬಿಟ್ಟಿರುವ ಹೋರಿ ; ಬಸವ ; “ ಷಂಡ, ಗೋಪತಿ, ಇಡ್ವರ ” (ನಾಚಿರಾ. ೬) : ಬೀಡಂ ಕಳ್ಳರ್ ಕವಿದಂತೆ ಪಸುಮಕ್ಕಳಂ ಗೂಳಿ ತಗುಳ್ದಂತೆ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೨-೭೦) : ಗೂಳಿಯೊಳಿದಿರಾಗಿ ಕಾದಬೇಕೆಂದು ಹೀಯಾಳಿಸಿ ಬಿಟ್ಟುದಾ ನವಿಲ (ಮೋಹತ. ೩೮-೩೦) : ಗೂಳಿ ನಡೆವ ಹಜ್ಜೆ ತೋಱುವುದಲ್ಲದೆ ಗಾಳಿಯು ಹಜ್ಜೆ ತೋಱುವುದೆ (ಭರತ. ೫-೧೦೩). ೩. ದೊಡ್ಡದು ; ದಪ್ಪವಾಗಿರುವುದು. ೪. ದಪ್ಪಹೇನು: ಹೇನನು ಗೂಳಿಯೆಂದಱಿದು (ಚಬಪು. ೫೫-೪೫ ದ). **ಘೂಳಿ**: ೧. ‘ಘೂಳಿ ದೇವ’ ಪರಾ. [ದೇ॥ ತಮಿ. ಕೂಳಿ; ಕೊಡ. ಗೂಳಿ]

ಗೂಳಿ$_2$ ‘ ಕೂಳಿ$_1$ ’ ನೋ.

ಗೂಳಿ$_3$ ‘ ಗೂಡೆ$_1$ ’ ನೋ.

ಗೂಳಿಕಾಳಗ (ನಾ). ೧. ಗೂಳಿಗಳ ಹೋರಾಟ,-ಕಾಳಗ: ಗೂಳಿಕಾಳಗಗಳ ಧೂಳಿಯು ನೆಲದೊಳು ಕೇಳಿಯು ಚೌಕವ ಮಾಡಿ ಕಾಳಗವನು ಮಾಡಿಸುವ ರಾಜಪುತ್ರರ ಸಾಲುಗಳಿರುತಿರ್ಪುವಲ್ಲಿ (ಕಂಸವಿ. ೭-೧೬). ೨. ಗೂಳಿಯೊಡನೆ ಮಾಡುವ ಹೋರಾಟ: ಗೂಳಿಯೊಡನೆ ಮಾಡುವ ಕಾಳಗ ; ಗೂಳಿಕಾಳಗ (Bull fight. ಇಂಕನಿ).

[ಗೂಳಿ$_1$ + ಕಾಳಗ (<ಕಾಳೆಗ)]

ಗೂಳಿಗ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಪ್ರತಿಪಾಳಿಸಿದರ್ ಗೂಳಿಗನ ಮಾರ್ಗ ನಸಗನ ಬೇಳಾದುದ (ಬೊಂಕಶಾ. ೧೯೩೮, ಇಂಡಿ. ೫೮-೭೩ ; 941). [?]

ಗೂಳಿಯು ‘ ಗೂಳೆಯು ’ ನೋ.

ಗೂಳಿಸೆಣಸು (ಕ್ರಿ). ಗೂಳಿಯಂತೆ ಹೋರಾಡು,-ಕಾದಾಡು : ಸುಯ್ ಸುಯ್ದು, ಮಲೆಮಲೆತು, ಗೂಳಿಸೆಣಸಿದನೊರ್ವನೊರ್ವಂಗೆ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೬೪೭-೧೩೨). [ಗೂಳಿ$_1$ + ಸೆಣಸು$_1$].

ಗೂಳಿಸೊರ್ಕು (ಕ್ರಿ). ಗೂಳಿಯಂತೆ ಕೊಬ್ಬು,-ಮದಿಸು : ಕಡಿತಲೆಯ ನಾಯಕರ್ ಕಯ್ಕೊಂಡು ಬಳ್ಳುಗೆಡೆದೆಕ್ಕಮಾಱುವಾಱ ಪಲಗೆವಾಡಿ ಗೂಳಿಸೊರ್ಕಿ[ಪಾಠಾಂ. ವಾಡಿಗಳುರುಳೆ, ವಾರಿಗಳುರುಳಿ, ವಾಱಗರುಳಿ, ವಾಱ ಗೂಳಿ]ಮಾರ್ಕೊಂಡು ಕಾದೆ (ಪಂಪಭಾ. ೧೦-೮೦ ವ).

[ಗೂಳಿ$_1$ + ಸೊರ್ಕು$_1$]

ಗೂಳಿಹೋರಿ (ನಾ). ೧.=ಗೂಳಿ$_1$. ೨. ಸ್ವೇಚ್ಛಾಚಾರಿ ; ಪುಂಡ ; ಪೋಕರಿ : ಕಾವಲ ದಂಡಿನ ಪೋರರೆಲ್ಲಾ ಗೂಳಿಹೋರಿಗಳು, ಬೀದಿ ತಿರುಗಲಿಕ್ಕೆ ನಡೆದಿದ್ದಾರೆ ! (ಚಟ್ನಅ. ೦೦೫-೦೮).

[ಗೂಳಿ$_1$ + ಹೋರಿ (<ಪೋರಿ$_1$)]

ಗೂಳೆ ‘ ಗೂಳೆಯು ’ ನೋ.

ಗೂಳೆಕಾರ, ಗುಳೆಕಾರ (ನಾ). ಒಂದು ಕಡೆಯಿಂದ ಮತ್ತೊಂದು ಕಡೆಗೆ ವಲಸೆ ಬಂದವನು ; ವಲಸೆಗಾರ : ಕಂಡಕಂಡಹಾಗೆ ತಿರುಗಾಡುತ್ತ ನೆಲೆನಿಂತು ಬಾಳುವೆ ಮಾಡಿಕೊಂಡಿರದ ಈ ಜನರಿಗೆ ಗೂಳೆಕಾರ (Nomads) ರೆಂದು ಹೆಸರು (ಮಕಂಒ. ೩೯). **ಗುಳೆಕಾರ** : ದಿನನಿತ್ಯ ಸ್ಥಳ ಬದಲಿಸುವ ಅವರ ಗುಳೇಕಾರ ಜೀವನದಲ್ಲಿ ಅವರು ಎಷ್ಟು ಓದಿದರೆಂಬುದು ತಿಳಿದು ಬರುವುದಿಲ್ಲ (ಸ್ವ. ತಿಚ. ೧೧) : ಓ! ನೀವು ಗುಳೇಕಾರರೇನು ? (ಕಾರವಾ. ೬).

[ಗೂಳೆ (<ಗೂಳೆಯು) + – ಕಾರ$_1$ (< – ಕಾಱ)]

ಗೂಳೆಮಾನು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ವಿಮಾನ : ಗೂಳೆಮಾನು ಹಿಡಿಯುವುದಕ್ಕೆಂದು ಮಾಡಿದ ಗರಿಸೂಡಿಗಳು ಹಾಗೆ ಇವೆ (ಪದ್ಮಸ. ೬೫).

[ಗೂಳೆ$_1$ + ಮಾನು$_2$ (<ವಿಮಾನ್$_3$)]

ಗೂಳೆಯು, ಗುಳೆ, ಗೂಳಯು ಗೂಳಿಯು, ಗೂಳೆ, (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಕಡೆಯಿಂದ ಬೇರೊಂದೆಡೆಗೆ ಜನರು ವಲಸೆ ಹೋಗುವುದು

ಕೆಡಹಿದವರ್ಮನೆಗಳಂ ತೊಲೆ ಕಂಭವಂ ಕಿತ್ತು ಒಡನೊಡನೆ ಕಳುಹಿ ಪಟ್ಟಣ ಜನಂ ಗೂಳೆಯುವನೊ[ನ]ಡೆದು ದೂರ್ಯ್ತಂದು ಮತ್ತೊಂದು ಚಿಕ್ಕಪುರವಂ ರಚಿಸಿ ಯಿರುತಿರ್ದರು (ಸಿದ್ಧಕಾ. ೧೩-೩೪) ; ಮೋ ಗಸಣಿಯು ಗರುವಾಯ ಗೂಳೆಯುದ ಜೋಹವಂ ಬಿಡು (ಧರ್ಮಾಕ್ಯ. ೯೨-೨೩). 'ಗೂಳೆಯುಂದೆಗೆ' ಪರಾ. ೨. ರಾಶಿ ; ಗುಂಪು ; ಗಡಣ : ಸಿಡಿಲ ಗಡಣದಂತೆ ಕಾಳ್ಕಿರ್ಚಿನ ಗೂಳೆಯುದಂತೆ . . . ಮುಂತಿರ್ದ ರಕ್ಕಸವಡೆಯು ನಡುವೆ (೧೦೪. ೬-೫೫ ವ). ಗುಳೆ : ೧. ಎಲ್ಲಿಂದಲೋ ಗುಳೇ ಬಂದು ಊರಾಗ . . . ಮಾತಾಡುವ ಅಧಿಕಾರವಿಲ್ಲ (ಮನಜ. ೫). 'ಗುಳೆಕಟ್ಟು' ಪರಾ. ಗೂಳಯು : ೨. ಸೋಲು ಕುರುಪತಿಗಾಯ್ತು ಕಿರಣದ ಗೂಳಯುವು ಪಡುವಣ ಸಮುದ್ರಕೆ ತೆಗೆಯುಲಿನನಿಳಿದ (ಕುವ್ಯಾಧೀ. ೬-೭) : ತಾಳಿಸಿ ತಿಂಬ ಸೀಗುಡಿ ಕರಿವಿಮಾನಿನ ಗೂಳಯುವನು ಕಂಡ ರಾಯ (ಹರಿಸಾಂ. ೭೦-೨). ಗೂಳಿಯು : ೧. ಅಳಿಯ ಬಿಜ್ಜಳನ ಸೇನೆಯಂ ಮಡಿಪಿ ತನ್ನ ನೃಪತಿಯಂ ಕೈಸೆಱೆಯ ಪಿಡಿದು ಗೂಳಿಯುಕೆ ಬರೆ ನಾಗಾಂಬಿಕೆ ಕಡುನೊಂದು (ಚಬಸು. ೬೨-೨೫). ಗೂಳೆ : ೧. 'ಗೂಳೆಕಾರ' ಪರಾ.

ಗುಳೇದವರು=(ದಾಳಿ ಅಥವಾ ಕ್ಷಾಮದಿಂದ) ಬೇರೊಂದು ಸ್ಥಳಕ್ಕೆ ವಲಸೆ ಹೋಗುವವರು : (ಕ). [ದೇ.॥ ತಮಿ. ಕೂಳಿ; ತುಳು. ಗೂಳ]

ಗೂಳೆಯಂತೆಗೆ 'ಗೂಳೆಯುಂದೆಗೆ' ನೋ.

ಗೂಳೆಯುಂದೆಗೆ, ಗುಳೆತೆಗೆ, ಗೂಳೆಯಂತೆಗೆ, ಗೂಳೆಯುದೆಗೆ (ಕ್ರಿ). ಸಾಮೂಹಿಕವಾಗಿ ವಲಸೆ ಹೋಗು ; ಗಂಟುಮೂಟೆ ಕಟ್ಟಿಕೊಂಡು ಹೊರಡು : ಪಾದರೇಣುಗೆ ಪ್ರಲಯುಶಿಖಿಯುಂದು ಸಮವರ್ತಿ ಗೂಳೆಯುಂದೆಗೆದ ಬಹಳಾಕಂಪಕಂಬರಮದೊಡೆದು ಘೀಳಿಡುವೊಲದ್ಭುತ ಮಾದುದು (ಸಿಂಗಿರಾ. ೩-೮). ಗುಳೆತೆಗೆ : "ಪರದೇಶಕ್ಕೆ ನೆಲೆಯಾಗಿ ನಿಲ್ಲಲು ಬರು ; ವಲಸೆಬರು ; ಗುಳೆತೆಗೆ" (Immigrate. ಇಂಕನಿ). ಗೂಳೆಯಂತೆಗೆ : ಕೃತಯುಗದ ಧರ್ಮ ಗೂಳೆಯಂತೆಗೆದಿರ್ಪಂತೆ (ಕೀಶಿರ. ಹ. ೩೦೨-೨೦) : ಗೂಳೆಯಂತೆಗೆದು ಹರಿಮುಖ್ಯರೆಲ್ಲರ್ ಬಂದು ಪಾಳೆಯುಮನಿಳಿದರಾ ರಜತ ಗಿರಿಯೊಳ್ (ಚಬಸು. ೪೭-೦೨) : ಮೇಲೋಕ ಗೂಳೆಯಂತೆಗೆವಂತೆ ಪೊರ ಮಟ್ಟು (ಪರಬು. ೯-೨೨). ಗೂಳೆಯುದೆಗೆ : ಈ ಕಥೆಗೆ ಪೂರ್ವಪ್ರಸಂಗ ವೆಂತೆನಲು ಪುಣ್ಯಾಕಾರದಂತಿರ್ಪ ಸಕಲಲೋಕದ ಭಾಗ್ಯವೇಕಕಾಲದೊಳು ಗೂಳಿಯು[ಪಾಠಾಂ. ಯುಂ]ದೆಗೆದ ತೆಱದೊಳೆಸೆವುದು (ಸೋಮಚ. ೦-೨೭) ; ನೆಲನು ತುಂಬಿರೆ ದಂತಿ ತನ್ನಯು ನೆಳಲು ಪರಿವರೆ ಬೇಱೆ ತೆಱಪಿಲ್ಲಳುಕಿ ಗೂಳೆಯುದೆಗೆದುದಂಬರ ವ್ಯೆಯು ಧಾಳಿಯುಲಿ (ತಿಮ್ಮಅ. ೫-೫೫) : ಬರುತಿರೆ ಮುಂದುಕ್ಕಿ ಪರಿವ ಹೇಮಾವತಿಯುಂಬ ಪಿರಿಯು ನದಿಯ ತಟಾಂತರದಿ ಗೊಳೆಯುದೆಗದಿರುತಿರ್ದುದವನಿಯ ಜನರು (ಭೃರವೇ. ೩-೦೭೬) : ಸೀಮೆಯು ನುಳಿದು ಸೀಮಾಂತರಕೆ ಗೂಳೆಯುದೆಗೆಯುತೊಕ್ಕಲ್ಪೋವ ಹಕ್ಕಿಯ ಹಿಂಡು (ಶ್ರೀಧಮಾ. ೫೪೯-೦೧೨). [ಗೂಳೆಯು + ತೆಗ್$_1$]

ಗೂಳೆಯುದೆಗೆ 'ಗೂಳೆಯುಂದೆಗೆ' ನೋ.

ಗೂಳೆಯುದೆಗೆಸು (ಕ್ರಿ). ವಲಸೆ ಹೋಗುವಂತೆ ಮಾಡು ; ಗಂಟು ಮೂಟೆ ಕಟ್ಟಿಕೊಂಡು ಹೊರಡುವಂತೆ ಮಾಡು : ಧಾರಿಣಿಯೊಳಗುಳ್ಳ ಪ್ರಜೆಯುನಾ ನೃಪರಾಗ ದೂರಕೆ ಗೂಳೆಯುದೆಗೆಸೆ (ಭರಚ. ೩೪-೬೦).

[ಗೂಳೆಯು + ತೆಗೆಸು (<ತೆಗೆಯಿಸು)]

ಗೂಳೆಯುಹೋಗು, ಗುಳೆಹೋಗು (ಕ್ರಿ). = ಗೂಳೆಯುಂದೆಗೆ : ಮುಸಲ್ಮಾನರು ಕಂಪಿಲರಾಜ್ಯದ ಮೇಲೆ ದಂಡೆತ್ತಿ ಬಂದಾಗ ಬೇಡರು . . . 'ಗೂಳೆಯು' ಹೋದ ಸಂಗತಿಯನ್ನು ಅವು ವಿವರಿಸುತ್ತವೆ (ಕುಮ್ಮಟ. ೦೭). ಗುಳೆಹೋಗು : ಗುಳೆಹೋಗುವವರಂತೆ ಊರೂರು ತಿರುಗುವುದು ಆಕೆಗೆ ಕ್ಷೇಮಕರವಾಗಿ ಕಾಣಲಿಲ್ಲ (ಬಿನ್ನುಹಿಂ. ೦೬).

[ಗೂಳೆಯು + ಹೋಗು$_1$ (<ಪೋಗು$_1$)]

ಗೂಳೆಯೇಳು, ಗುಳೆಏಳು (ಕ್ರಿ). = ಗೂಳೆಯುಂದೆಗೆ : ಗೂಳೆಯೆದ್ದ ಜನರಲ್ಲಿಯು ಅನೇಕ ಬಸಿರಿಯರು ಗಿಡಗಳ ಬುಡದಲ್ಲಿಯೆ ಹೆತ್ತುಬಿಟ್ಟರು (ಕರ್ನಾಜ. ೦೩೪). ಗುಳೆಏಳು : ಈ ಜನ ಉಪಜೀವನಕ್ಕಾಗಿ ಗುಳೆಎದ್ದು ಬರಬೇಕಾಗುತ್ತಿತ್ತು (ಮಚ್ಛಮ. ೫); ಸುಖಿ ತಾನು ಬರುವಾಗ ಗುಳೆಎತ್ತಿ ಬರುವುದು ಒಂದಲ್ಲ ಎರಡಲ್ಲ, ಪರಿವಾರವೆ (ಸರ್ವಗೀ. ೦೬-೨೨೫).

[ಗೂಳೆ (< ಗೂಳೆಯು) + ಏಳು$_1$ (< ಎೞ್$_1$)]

ಗೂಱಾಡು, ಗೂರಾಡು (ಕ್ರಿ). ೧. ಕೊಂಬಿನಿಂದ ಅಥವಾ ಕೋರೆಯಿಂದ ಮಣ್ಣನ್ನು ಕೆದರು.–ಅಡಿ ಮೇಲೆಮಾಡು : ವೃಷಭನು . . . ಹಾಯ್ಕುತ ಮೆಲುಕಱಿದು ತನು ಹೆಚ್ಚುತುಮರಿಗೆ ನೆಗೆವುತಂ ಗೂಱಾಡುತಂ ನೆಲನ (ಬಸಪು. ೩೨-೨೬) : ವಾರಿಧಿಯು ಕಟ್ಟೆಗಳನೊಡದು ಗೂಱಾಡುತ್ತ . . . ವಾರಾಹನಿಂತು ಕೋಲಾಹಲಂ ಮಾಡಿ (ವೀಶೈಪು. ೩-೦೦-೧೭). ಗೂರಾಡು : ೨. ಚೆಲ್ಲಾಪಿಲ್ಲಿಮಾಡು; ಸಿಕ್ಕಾಪಟ್ಟೆ ಚೆಲ್ಲು : ಅನ್ವಾರಿ ಒಂದು ಟ್ರಂಕು ಎಳೆದು . . . ಆಭರಣಗಳನ್ನು ತೆಗೆದು ರಾಜನ ಮುಂದೆ ಗೂರಾಡಿದಳು (ನಟಸಾ. ೨೪೦) : ಸಾಮಾನುಗಳನ್ನೆಲ್ಲ . . . ಕಿತ್ತು ಗೂರಾಡಿ ಮನೆಯುಲ್ಲಿ ಅವ್ಯವಸ್ಥೆಯು ಕ್ರಾಂತಿಯನ್ನೇ ತಂದು ಮನೆಯುವರಿಗೆಲ್ಲ ಯಾವಾಗಲೂ ಕೆಲಸ ಕೊಡುತ್ತಿದ್ದ (ರಂಗನಾ. ೭೯) : ಬೀರುವನ್ನು ತೆಗೆದು ಗೂರಾಡಿದಳು (ದೂಬಿಟ್ಟ. ೦೩೩).

[ಗೂಱು +ʼಆಡು$_1$]

ಗೂಱು, ಗೂರು$_2$ (ಕ್ರಿ). (ಕೊಂಬು, ಕೋರೆದಾಡೆ, ಪಿಕಾಸಿ, ಉಗುರು ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಂದ) ಅಗೆ; ತೋಡು; ಪರಚು ; ಕೆರೆ: ಗೂಱಿದಂ ಹರಿಮುಖ್ಯನಧಮುವ[ರ]ನೂಱಿದಂ ದೂಷಕರ ಶಿರವಂ ಕಱಿದಂ (ಸಾನಂಚ. ೯-೧೨೪). ಗೂರು$_2$: (ಕ). 'ಗೋರ್' ಪರಾ.

ಗೂಱುಮಾಱಾಡು (ಕ್ರಿ). (?) : ಕಾಱದರು ರಕ್ತವರಿ ಸಗ್ಗಕೆ ಗೂಱುಮಾಱಾಡಿದರು ತಲೆಗಳ ಹೇಱಿದರು ಹರಣವ ಱವೊಟ್ಟೆಗೆ ಕಾಲನರಮನೆಗೆ (ಕುವ್ಯಾವಿ. ೭-೪೬). [? + ಆಡು$_1$]

ಗೂಱುಮಾಱಾಳಿ (ನಾ). ಒಂದು ವಸ್ತುವನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಮತ್ತೊಂದು ವಸ್ತುವನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವವನು ; ವಸ್ತುವಿನಿಮಯಗಾರ : ಈವನುಂ ಕವ್ಯನಿತ್ತನೆ ಆತನ ಪೆಂಪಂ ಕೊಂಡಿತ್ತಂ ಅಂತಾಯಿರ್ವರುಂ ಗೂಱುಮಾಱಾಳಿಗಳಾದರ್ (ಜೀವಸಂ. ೦೩೭-೦೫ ವ).

[ಗೂಱುಮಾಱು + – ಆಳ್$_3$]

ಗೂಱುಮಾಱು (ಕ್ರಿ). ಒಂದನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಮತ್ತೊಂದನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳು ; ವಿನಿಮಯ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳು. 'ಗೂಱುಮಾಱಾಳಿ' ಪರಾ.

[?]

ಗೃಂಜನ (ನಾ). ಬೆಳ್ಳುಳ್ಳಿ : "ಲಶುನಂ ಗೃಂಜನ ಸಂಜ್ಞಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೩೭-೨೬) : "ಉಗ್ರ ಗೃಂಜನಂ ಲಶುನಂ" (ಮಂಗರಾ. ೪೦-೩೫). [ಸಂ.]

ಗೃಧ್ನು (ನಾ). ಅತ್ಯಾಶೆಯುಳ್ಳವನು ; ದುರಾಶೆಯುಳ್ಳವನು : "ಅಲುಬ್ಧನಭಿಲಾಷುಕಂ ಗೃಧ್ನು ತೃಷ್ಣಕಂ ಮೇಲೆಬಯುಸುವನಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೬೯-೧೧). [ಸಂ.]

ಗೃಧ್ರ (ನಾ). ಹದ್ದು : "ಪಕ್ಷಿಜ್ಯೇಷ್ಠಂ ಗೃಧ್ರುಮೆನೆ ಹದ್ದು" (ಮಂಗರಾ. ೫೨-೯) : ಸಂಚರಚಂಡಗೃಧ್ರಗಣಂ . . . ರೌದ್ರಾವಹಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೦೦-೮೭) : ಈ ಕಾಂಡಕ್ಕೆ ವೇಗ ಬರಲು ತುದಿಗೆ ಹಾಕಿರುವ ಗರಿಯು ಗೃಧ್ರದ್ದೆ (ಬುದ್ಧಪ. ೮೦). [ಸಂ.]

ಗೃಧ್ರಸಿ (ನಾ). ವಾತರೋಗ ; ಸಂಧಿವಾತ. [ಸಂ. ಗೃಧ್ರಸೀ]

ಗೃಷ್ಟಿ (ನಾ). ಚೊಚ್ಚಲು ಈದ ಹಸು : "ಗೃಷ್ಟಿಃ ಸಕೃತ್ಪ್ರಸೂತಾ – ಈವಿ ಚೊಚ್ಚಲ ಮಣಿಕಂ" (ಹಲಾಯು. ೪೬-೦೦೮) : "ಚೊಚ್ಚಲದು ಗೃಷ್ಟಿಯೆನಿಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೫೪-೪). [ಸಂ.]

ಗೃಹ (ನಾ). ೧. ಮನೆ; ಬೀಡು: ವಾಸಸ್ಥಾನ: "ಆವಾಸಃ, [ಅ]ವಸಥಂ, ಗೃಹಂ . . . ಆಲಯಃ–ಈ ೩೧ ಮನೆ" (ಹಲಾಯು. ೯೯-೧೬೬); ಮನೆ ಗೃಹವಾಗುವುದು ಇದರಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸುವ ಜನರಿಂದ (ಗೃಹವಿ. ೦೫೩). ೨. ಹೆಂಡತಿ; ಪತ್ನಿ; ಗೃಹಿಣಿ: "ಸಹಚರಿ ಭಾರ್ಯೆ . . . ಗೃಹಿಣಿ ಗೃಹಂ ಸಜ್ಜನಕ್ಕೆ ಪೆಸರಿಂತಿನಿಸುಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೫೩-೩); "ದಾರಂ ಕಳತ್ರಂ ಗೃಹಂ ಗೃಹಿಣಿ . . . ಕುಟುಂಬಿನಿ ಪತ್ನಿ ಮಹಿಳೆಯೆನೆ ಹೆಂಡಿತಿಗೆ ನಾಮಮಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೯೦-೬). [ಸಂ.]

ಗೃಹಕಲಹ (ನಾ). ಒಳಜಗಳ; ಅಂತಃಕಲಹ: ಗೃಹಕಲಹದ ಬೆಂಕಿ ಹೊಗೆಯಾಡತೊಡಗಿದೆ ಮನದೊಳು ಮನೆಯೊಳು ಭರದೆ (ಇಂಜಾಪ. ೧೮೫-೦೩). [ಗೃಹ + ಕಲಹ]

ಗೃಹಕೃತ್ಯ (ನಾ). ೧. ಮನೆಗೆಲಸ: ನಮ್ಮ ಹುಡುಗಿಯನ್ನು ಕಾಲೇಜಿಗೆ ಕಳುಹಿಸುವುದಿಲ್ಲ, ಗೃಹಕೃತ್ಯ ಮಾಡಿಕೊಂಡಿರಲಿ (ರೂಢಿ). ೨. ಮನೆಯ ಆಡಳಿತ,–ವ್ಯವಹಾರ; ಮನೆವಾರ್ತೆ: ಅವರು ಗೃಹಕೃತ್ಯದ ವಿಷಯವನ್ನು ಮಾತನಾಡಿದರು (ಮಲಿನಾ. ೦೭೯); ಒಂದು ರಾಜಮನೆತನದ ಗೃಹಕೃತ್ಯದ ಒಳತೋಟಿಯಿಂದ ಕಥೆ ಆರಂಭವಾಗುತ್ತದೆ (ಭಾರದ. ೮೮): ನಿಮ್ಮ ಗೃಹಕೃತ್ಯದ ಅಂದಾಜುಪತ್ರದಲ್ಲಿ ಪೌಷ್ಟಿಕಆಹಾರಗಳಿಗೆ ಮೊದಲನೆಯ ಸ್ಥಾನ ಸಿಗಬೇಕು (ಆಟುಸಾ. ೦೩೩). [ಗೃಹ + ಕೃತ್ಯ$_2$]

ಗೃಹಕೈಗಾರಿಕೆ (ನಾ). ಮನೆಯಲ್ಲಿಯೇ ಮಾಡಬಹುದಾದ ಚಿಕ್ಕಪುಟ್ಟ ಕೈಗಾರಿಕೆ; ಗುಡಿಕೈಗಾರಿಕೆ: ರಾಜ್ಯವು ಗ್ರಾಮಾಂತರಪ್ರದೇಶಗಳಲ್ಲಿ ವೈಯಕ್ತಿಕ ಆಧಾರದ ಮೇಲಾಗಲೀ ಸಹಕಾರವ್ಯವಸ್ಥೆಯ ಆಧಾರದ ಮೇಲಾಗಲಿ ಗೃಹಕೈಗಾರಿಕೆಗಳನ್ನು ಅಭಿವೃದ್ಧಿಗೊಳಿಸಲು ಪ್ರಯತ್ನಿಸತಕ್ಕುದು (ಭಾಧಾಸ. ೨೪). [ಗೃಹ + ಕೈಗಾರಿಕೆ]

ಗೃಹಕೋಕಿಳ (ನಾ). ಮನೆಯ ಕೋಗಿಲೆ; ಹಲ್ಲಿ: ಅನ್ನೆಗಂ ಪರಸ್ಪರ ಕಲಹಕಲುಷಿತ ಗೃಹಕೋಕಿಳಂ[ಪಾಠಾಂ. ಲಂ]ಗಳೊಂದೊಂದಂ ತಿನೆ (ಆದಿಪು. ೨-೧೪ ವ). 'ಗೃಹಪಿಕ' ಪರಾ.

[ಗೃಹ + ಕೋಕಿಳ (= ಕೋಕಿಲ)]

ಗೃಹಕ್ಷಯ (ನಾ). ಮನೆ ಹಾಳಾಗುವುದು; ಮನೆಯ ನಾಶ: ಪರನಿಂದೆ ಗೃಹಕ್ಷಯ, ಯತಿನಿಂದೆ ಕುಲಕ್ಷಯ (ಗಾದೆ). [ಗೃಹ + ಕ್ಷಯ]

ಗೃಹಖಾತೆ (ನಾ). [ರಾಜನೀ] ರಾಜ್ಯದ ಅಥವಾ ರಾಷ್ಟ್ರದ ಒಳಾಡಳಿತವನ್ನು ನೋಡಿಕೊಳ್ಳುವ ಖಾತೆ,–ಇಲಾಖೆ: ಗೃಹಖಾತೆಯ ಮಂತ್ರಿ ಈ ದಿನ ಪ್ರವಾಸ ಕೈಗೊಂಡಿದ್ದಾರೆ (ರೂಢಿ). 'ಗೃಹಮಂತ್ರಿ' ಪರಾ.

[ಗೃಹ + ಖಾತೆ$_2$]

ಗೃಹಗಾಹಿ (ನಾ). ಮನೆ ಕಾಯುವುದು; ನಾಯಿ: ಸರ್ಪನ ಕಪ್ಪೆಯ ಮಕ್ಷಿಕ ನುಂಗಿತ್ತು ಆ ಮಕ್ಷಿಕನ ಗೃಹಗಾಹಿ ನುಂಗಿತ್ತು ಅದೇನು ಚೋದ್ಯವೆಂದಡೆಯ (ಬಿಬ್ಬಜಾ. ೬೨-೨೩೭). [ಗೃಹ + ಕಾಹಿ]

ಗೃಹಗೋಧಿಕ (ನಾ). = ಗೃಹಕೋಕಿಳ: "ಗೃಹಗೋಧಿಕಂ ಗೃಹಪಿಕಂ ಹಲ್ಲಿಯಂದು" (ಮಂಗರಾ. ೪೯-೦೪). [ಸಂ. ಗೃಹಗೋಧಿಕಾ]

ಗೃಹಗ್ರಾಮಣಿ (ನಾ). ಮನೆಯಲ್ಲಿ ದೀಪ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ನೋಡಿಕೊಳ್ಳುವ ವ್ಯವಸ್ಥಾಪಕ; ಮನೆವಾರ್ತೆಯವನು: ಮಣಿಕುಟ್ಟಿಮದಿಂ ಮಣಿತೋರಣದಿಂ ಮಣಿಕಳಶದಿಂ ತಮಸ್ತೋಮನಿವಾರಣದೆಡೆಗಳಿಂ ಗೃಹಗ್ರಾಮಣಿಯನಪೇಕ್ಷಿಸವು ನೃಪಕುಮಾರಗೃಹಂಗಳ್ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೨-೬೩).

[ಗೃಹ + ಗ್ರಾಮಣಿ]

ಗೃಹಚರ (ನಾ). ಮನೆಯಲ್ಲಿರುವ ವ್ಯಕ್ತಿ: ಪುತ್ರಪೌತ್ರರು ನಿಜಕಳತ್ರವು ಗೋತ್ರವರ್ಗಂ ದಾಸದಾಸೀಮಿತ್ರರುಂ ಗೋಪಾಲಕರು ಪಶುಶುನಕ ಮಾರ್ಜಾಲ ಇವು ಮೊದಲು ಗೃಹಚರರನೆಲ್ಲಂ ಶಿವಸಹಿತರಂ ಮಾಡಿ (ಬಸವು. ೬೦-೧೪). [ಗೃಹ + ಚರ]

ಗೃಹಚಾಮರ (ನಾ). ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಚಾಮರದಂತಹ ವಸ್ತು; ಕಸಪೊರಕೆ: ಗಿರಿಜೆಯ ಪ್ರಸ್ತಾಪವೆತ್ತಿದರೆ ಗೃಹಚಾಮರ ಪುಡಿ ಮಾಡಿಯೇನು ಬೆನ್ನ ಮೇಲೆ (ಜೀವಮು. ೭). [ಗೃಹ + ಚಾಮರ]

ಗೃಹಚ್ಛಿದ್ರ (ನಾ). ಮನೆಯ ಒಡಕು; ಗೃಹಕಲಹ. [ಗೃಹ + ಛಿದ್ರ]

ಗೃಹತ್ಯಾಗ (ನಾ). ೧. ಮನೆಯನ್ನು ತೊರೆಯುವುದು. ೨. = ಗೃಹತ್ಯಾಗಕ್ರಿಯೆ: ಗೃಹತ್ಯಾಗದೀಕ್ಷಾ ಜಿನರೂಪಮೌನಾಧ್ಯಯನ . . . ನಿರ್ವೃತಿಯೆಂಬಯ್ವತ್ತುಮೂಱು ಗರ್ಭಾದಿ ನಿರ್ವಾಣಪರ್ಯಂತಂಗಳಪ್ಪ ಗರ್ಭಾನ್ವಯಕ್ರಿಯೆಗಳುಂ (ಆದಿಪು. ೧೫-೧೫ ವ). [ಗೃಹ + ತ್ಯಾಗ]

ಗೃಹತ್ಯಾಗಕ್ರಿಯೆ (ನಾ). [ಜೈನ] ದೀಕ್ಷೆ ಪಡೆಯಲು ಮನೆಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟುಹೋಗುವಿಕೆ: ಗೃಹವಾಸದೊಳ್ವಿರಕ್ತನಾಗಿ ಯೋಗ್ಯನಪ್ಪ ಮಗಂಗೆ . . .ಗೃಹತ್ಯಾಗಮನುಪದೇಶಂಗೆಯ್ದು ತಪೋವನಕ್ಕೆ ಪೋಪುದು ಗೃಹತ್ಯಾಗಕ್ರಿಯೆ (ಚಾವುಂಪು. ೨೪೩). [ಗೃಹತ್ಯಾಗ + ಕ್ರಿಯೆ]

ಗೃಹದಾಸಿ (ನಾ). ಮನೆಯ ತೊತ್ತು, ಸೇವಕಿ: ಶ್ರೀಭೂತಿಯುಂ ನಂದನಭೂತಿಯುಮೆಂಬರಿರ್ವರ್ ಕೂಸುಗಳೊಳರಾಗೆನ್ನ ಗೃಹದಾಸಿಯನೊಳಗಿಟ್ಟಲ್ಲಿ ಪುಟ್ಟಿದನಿವಂ ಕಪಿಲನೆಂಬೊಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೬-೬೩ ವ).

[ಗೃಹ + ದಾಸಿ]

ಗೃಹದೀರ್ಘಿಕೆ (ನಾ). ಅರಮನೆಯ ಪರಿಸರದಲ್ಲಿ ಮಾಡಿರುವ ಉದ್ದವಾದ ಕೊಳ: ಗೃಹದೀರ್ಘಿಕೆಯುಂ ಧಾರಾಗೃಹಮುಂ . . . ಪಲವಂ ಬಹುವಿದ್ಯಾಗೃಹಮುಹತ್ತರರ್ ಸಮೆದಿತ್ತರ್ (ಪಂಪಾಮಾ. ೧೨-೯೮): ಗೃಹದೀರ್ಘಿಕೆಯಿಂದೆಟ್ಟರ್ತ ಹಂಸರುತಿ ಮಧುರ ಮಧುಕರೀಝಂಕಾರಂ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೪-೫೮). [ಸಂ. ಗೃಹದೀರ್ಘಿಕಾ]

ಗೃಹದೇವತೆ (ನಾ). ೧. ಮನೆಯ ದೇವರು; ಮನೆದೇವತೆ: ಗೃಹದೇವತಾಯೆಂಬುದು ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಿ ವೈಶ್ರವಣಂ ಧರಣೇಂದ್ರ ಶ್ರೀದೇವಿಯೆಂದು ಚತುರ್ವಿಧಮಕ್ಕುಂ (ಚಾವುಂಪು. ೨೪೦). ೨. (ಅಲಂ) ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲರ ಮನ್ನಣೆಗೂ ಪಾತ್ರಳಾದ ಮಹಿಳೆ; ಗೃಹಿಣಿ: ಗೃಹದೇವತೆಗೆ ಶಿಶುಸಂಗೋಪನೆಯೊಂದಿಗೆ ಮನೆಯ ಎಲ್ಲಾ ಕೆಲಸಗಳ ಹೊಣೆಯೂ ಸೇರಿದ್ದು (ಹೊಸಕ್ಷಿ. ೩೦). [ಗೃಹ + ದೇವತೆ]

ಗೃಹಧರ್ಮ (ನಾ). ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಪಾಲಿಸಬೇಕಾದ ಸದಾಚಾರ, ಸತ್ಸಂಪ್ರದಾಯ ಮುಂತಾದುವು: ಸ್ಮೃತಿರತ್ನ–(ಅಶ್ವಲಾಯನ ಕೃತ) . . . ಸೃಷ್ಟಿ, ಗೃಹಧರ್ಮ . . . ದ್ರವ್ಯಶುದ್ಧಿ ಮುಂತಾದ ವಿಚಾರಗಳಿವೆ (ಭಾರದ. ೬೭). [ಗೃಹ + ಧರ್ಮ]

ಗೃಹಪತಿ (ನಾ). ೧. ಮನೆಯ ಒಡೆಯ; ಕುಟುಂಬದ ಮುಖಂಡ: ಗೃಹಪತಿಯ ರಾಶಿಗಂ ತದ್ಗೃಹರಾಶಿಗಮಾಗೆ ರಾಶಿಕೂಟಂ . . . ಮಹಾವಿಭೂತಿಯನನಾರತಂ ಪೆರ್ಚಿಸುಗುಂ (ಲೋಕೋಪ. ೩-೨೩). ೨. ಗೃಹಸ್ಥಾಶ್ರಮವನ್ನು ಹೊಂದಿದವನು; ಗೃಹಸ್ಥ. ೩. ಯಾಗದ ಮೇಲ್ವಿಚಾರಣೆ ನೋಡಿಕೊಳ್ಳುವವನು; ಯಾಗದ ಯಜಮಾನ. ೪. ಗ್ರಾಮದ ಮುಖ್ಯಸ್ಥ; ಗೌಡ: ವೇಪುರಕಗ್ರಾಮದ ಗೃಹಪತಿಯೊಬ್ಬನು ಒಂದು ಕೆರೆಯನ್ನು ಅಗೆಸಿದನೆಂದು ಹೇಳಿದೆ (ಕರ್ನಾಅ. ೩). ೫. ಪಾರುಪತ್ಯಗಾರ; ಮನೆವೆಗ್ಗಡೆ: ಕಲ್ಪವೃಕ್ಷಂ ಪೋಗಲ್ ಸುರಲೋಕಕ್ಕುದ್ಯತಮಾಗಿರೆ ಕಂಡು ಸ್ವಪ್ನಸಮಯದೊಳ್ ಗೃಹಪತಿಯುಂ (ಆದಿಪು. ೦೬-೪೩): ನೃಪೋತ್ತಮನ ಗೃಹಪತಿಗೆ ರತ್ನಪ್ರಮಾಣ ಗಣಕೆಯರ ಬೆಸನೆ ಬೆಸನಾಯ್ತಾಗಳ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೦-೫೮). ೬. [ಜೈನ] ಚಕ್ರವರ್ತಿ ಎನಿಸುವವನಿಗೆ ತಾವಾಗಿ ದೊರೆಯುವ ಸೇನಾಪತಿ, ಸ್ಥಪತಿ, ಗೃಹಪತಿ, ಪುರೋಹಿತ, ಗಜ, ವಾಜಿ, ಸ್ತ್ರೀ ಎಂಬ ಏಳು ಜೀವರತ್ನಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ಮನೆಯನ್ನು ನೋಡಿಕೊಳ್ಳುವ ಹೆಗ್ಗಡೆ; ಮೇಲ್ವಿಚಾರಕ: ನಾಮಗ್ರಹಣಮಾತ್ರದಿಂದಮೆ ಸಮಸ್ತವಸ್ತು

ವಿಸ್ತಾರಾಂತರ್ನಿಹಿತ ವಸ್ತುಸಮರ್ಪಣಪರಾಯಣನಪ್ಪ ಕಾಮವೃಷ್ಟಿಯೆಂಬ ಗೃಹಪತಿರತ್ನಮುಂ (ಆದಿಪು. ೧೧-೩ ವ) : ಮತ್ತಂ ಮಣಿಕನಕವಸ್ತುಗಳನೆನಿತೆನಿತುಂ ಬೇಯಂಗೆಯ್ದೊಡಂ ತವಿಸದಿರ್ಪ ಸಾಮರ್ಥ್ಯಮನುಳ್ಳ ಗೃಹಪತಿರತ್ನಮುಂ . . . ಸ್ತ್ರೀರತ್ನಮುಂ ಎಂಬೀ ಯೇೞುಂ ಜೀವರತ್ನಂಗಳ್ (ಜೀವಸಂ. ೧೭-೩೪ ವ): ಗೃಹಪತಿರತ್ನದಿಂ ಕೊಡಲ್ಪಟ್ಟ ಮೃಷ್ಟಾನ್ನಾದಿ ಭೋಜನಂಗಳಂ ಭುಂಜಿಸಿ ತಾಂಬೂಲಮಂ ಸವಿಯುತ (ಪುರುಚ. ೧೩೯).
[ಗೃಹ + ಪತಿ₂]

ಗೃಹಪಿಕ (ನಾ). = ಗೃಹಕೋಕಿಳ : "ಗೃಹಪಿಕಂ ಹಲ್ಲಿಯುದು" (ಮಂಗರಾ. ೪೯-೧೪). [ಗೃಹ + ಪಿಕ]

ಗೃಹಪ್ರತಿಷ್ಠೆ (ನಾ). ಮನೆಯ ಕಟ್ಟಡವನ್ನು ಆರಂಭ ಮಾಡುವುದು ; ಗುದ್ದಲಿಪೂಜೆ : ಗುರುದಿವಸವಾಗೆ ರಾಜಯೋಗಂ ಗೃಹಪ್ರತಿಷ್ಠೆಗೆ ಶುಭದಂ (ಲೋಕೋಪ. ೩-೪). [ಗೃಹ + ಪ್ರತಿಷ್ಠೆ]

ಗೃಹಪ್ರವೇಶ (ನಾ). ೧. ಹೊಸದಾಗಿ ಕಟ್ಟಿದ ಮನೆಯ ಪ್ರವೇಶ ; ಹೊಸ ಮನೆಗೆ ವಾಸಕ್ಕೆ ಹೋಗುವಾಗ ಮಾಡುವ ಒಂದು ಸಂಪ್ರದಾಯಪೂರ್ವಕವಾದ ಸಮಾರಂಭ : ಗೃಹಪ್ರವೇಶಕ್ಕೆ ಒಂದು ಸಾವಿರ ರೂಪಾಯಿ ಖರ್ಚಾಯಿತು(ರೂಢಿ). ೨. ವಧುವರರು ಮನೆ ತುಂಬಿಸಿ ಕೊಳ್ಳುವುದು : ಗೃಹಪ್ರವೇಶವಾದ ಮೇಲೆ ನವವಧು ತವರಿಗೆ ಹೋದಳು (ಸ್ಮೃತಿಚ. ೨೩೦). [ಗೃಹ + ಪ್ರವೇಶ]

ಗೃಹಬಂಧನ (ನಾ). ೧. ಮನೆಬಾಗಿಲನ್ನು ಮುಚ್ಚಿ ಬೀಗಹಾಕುವುದು. ೨. ಮನೆಯ ಬಾಗಿಲನ್ನು ಮುಚ್ಚಿ ಭದ್ರಪಡಿಸುವ ಒಂದು ಸಾಧನ ; ಬೀಗ : "ಗೃಹಬಂಧನಂ ಬಿಯ್ಗಂ" (ಮಂಗರಾ. ೫೭-೪). ೩. [ರಾಜನೀ] ಹೊರಗೆ ಹೋಗದಂತೆ ಆರೋಪಿಗಳನ್ನು ಅವರ ಮನೆಯಲ್ಲಿಯೇ ನಿರ್ಬಂಧದಲ್ಲಿರಿಸುವುದು : ಸುಭಾಸ್‌ಚಂದ್ರಬೋಸರು ಭಾರತವನ್ನು ಬಿಡುವುದಕ್ಕೆ ಮೊದಲು ಗೃಹಬಂಧನದಲ್ಲಿದ್ದರು (ರೂಢಿ).
[ಗೃಹ + ಬಂಧನ]

ಗೃಹಬಲಿಭುಕ್ಕು (ನಾ). ಗುಬ್ಬಿ ; ಗುಬ್ಬಚ್ಚಿ : "ಕಲವಿಂಕಃ, ಚಟಕಃ, ಗೃಹಬಲಿಭುಕ್, ನೀಲಕಂಠಃ – ಈ ೪ ಗುಬ್ಬಿ(ಲು)" (ಹಲಾಯು. ೪೦-೯೦).
[ಸಂ. ಗೃಹಬಲಿಭುಜ್ (ಗೃಹ + ಬಲಿಭುಜ್)]

ಗೃಹಭಾನು (ನಾ). ಮನೆಯ ಬೆಳಕು ; ದೀವಿಗೆ ; ದೀಪ : "ಆ ದೀವಿಗೆ ಜ್ಯೋತಿ ದೀಪ್ತಿ ಗೃಹಭಾನುವಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೬೦-೧೮).
[ಗೃಹ + ಭಾನು]

ಗೃಹಭೂಮಿ (ನಾ). ಮನೆಯನ್ನು ಕಟ್ಟುವ ಸ್ಥಳ ; ನಿವೇಶನ : "ಗೃಹಭೂಮಿಃ, ವಾಸ್ತು – ಈ ೨ ಮನೆಯ ನೆಲೆ[ವಾಟಂ]" (ಹಲಾಯು. ೪೮-೧೩೫). [ಗೃಹ + ಭೂಮಿ]

ಗೃಹಭೇದಿ (ನಾ). ಮನೆಯನ್ನು ಒಡೆಯುವವನು ; ಮನೆಯವರೊಳಗೆ ಜಗಳವನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸುವವನು ; ಮನೆಮುರುಕ : ಬೃಹ್ಮಾಂಡವಾದಿ ಗೃಹಭೇದಿ ನೀನು ಕಾಂಬುದಕೆ ಅತಿ ಉದಾರ (ಸೂರ್ಯಪಾ. ೫೩-೧೫).
[ಸಂ. ಗೃಹಭೇದಿನ್]

ಗೃಹಮಂತ್ರಿ (ನಾ). [ರಾಜನೀ] ರಾಷ್ಟ್ರದ ಒಳಾಡಳಿತವನ್ನು ನಿರ್ವಹಿಸುವ ಸಚಿವ : ವಲ್ಲಭಭಾಯಿಪಟೇಲರು ಸ್ವತಂತ್ರಭಾರತದ ಪ್ರಥಮ ಗೃಹಮಂತ್ರಿಯಾಗಿದ್ದರು (ರೂಢಿ). [ಗೃಹ + ಮಂತ್ರಿ]

ಗೃಹಮಹತ್ತರ (ನಾ). ಅರಮನೆಯ ಆಡಳಿತದ ಅಧಿಕಾರಿ; ಮನೆವೆಗ್ಗಡೆ: ಗೃಹಮಹತ್ತರರಂ ಕರೆದಲ್ಲಿಗೆ ತಕ್ಕ ಮಂಗಳೋಪಕರಣಂಗಳಂ ಸಮಕಟ್ಟಿಮೆಂದು ಬೆಸಸಿದಾಗಳ್ (ಕಾದಂಪೂ. ೫೨೭) : ಇವಂ ಬರೆದರಾರೆನೆ ಗೃಹಮಹತ್ತರನಿವಂ . . . ನಿಮ್ಮ ಕುಲದವರುತ್ಸವಂಗಳೊಳಿಂತೆ ಬರೆವರೆನೆ (ಶಂಖಾಪೂ. ೧೧-೧೧೭ ವ) : ಜಯವರ್ಮಭೂಭುಜಂ ಬಗೆದಂದು ಗೃಹಮಹತ್ತರನಂ ಬರಿಸಿ ಬೆಸಸಿದಾಗಳ್ (ಚಂದ್ರಪು. ೬-೪೩ ವ) : ಚಂಪಾಪುರದ ಸೂಜಿಯಿಂ ಬಂದ ಸಮಸ್ತವಸ್ತುವಾಹನ ವಧೂಸಮೂಹಮುಂ ಗೃಹಮಹತ್ತರಂಗೆ ಕೆಯ್ಕೊಳಲ್ವೇೞ್ದು (ಪುಷ್ಪಪು. ೪-೧ ವ).
[ಗೃಹ + ಮಹತ್ತರ]

ಗೃಹಮಾತೆ (ನಾ). ಹೆಂಡತಿಯ ತಾಯಿ ; ಅತ್ತೆ : "ಹೆಣ್ಣನಿತ್ತತ್ತೆ ಗೃಹಮಾತೆಯಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೯೨-೧೩). [ಗೃಹ + ಮಾತೆ]

ಗೃಹಮುಟ್ಟು (ನಾ). ಮನೆಯ ಸಾಮಾನು ; ಪಾತ್ರೆ, ಪಡಗ ಮುಂತಾದುವು (?): "ಅಕ್ಷಾರವಿಶೇಷ ರೇಖೆ ಗೃಹಮುಟ್ಟುಗಳುಂ ಪೊರೆ ಮಾತ್ರೆಯಕ್ಕು" (ನಾನಾರ. ೧೫೮). [ಗೃಹ + ಮುಟ್ಟು₄]

ಗೃಹಮೇಧ (ನಾ). ಮನೆಯಲ್ಲಿ ನಡೆಯುವ ಯಜ್ಞ ; ಗೃಹಯಜ್ಞ.
[ಸಂ. (ಗೃಹ + ಮೇಧ)]

ಗೃಹಮೇಧಿ (ನಾ). = ಗೃಹಸ್ಥ : "ಗೃಹಮೇಧೀ, ಗೃಹಾಧಿಪಃ – ಈ ೨ ಗೃಹಸ್ಥಂ" (ಹಲಾಯು. ೬೦-೨೦೭) ; "ಗೃಹಮೇಧಿಯೆನೆ ಗೃಹಸ್ಥನೆನಿಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೭೨-೨೦). [ಸಂ. ಗೃಹಮೇಧಿನ್]

ಗೃಹರಕ್ಷೆ (ನಾ). ಮನೆಕಾವಲು ; ಅರಮನೆಯ ರಕ್ಷಣೆ : ಗೃಹರಕ್ಷೆಗೆ ಸಾತ್ಯಕಿಯುಂ ಮಹೀಧರಂ ನಿಲಿಸಿ (ಜಗವಿ. ೧೧-೫೩). [ಗೃಹ + ರಕ್ಷೆ]

ಗೃಹಲಕ್ಷ್ಮಿ (ನಾ). ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಲಕ್ಷ್ಮಿಯಂತೆ ಇರುವವಳು ; ಹೆಂಡತಿ ; ಗೃಹಿಣಿ : ತಾ ಬಂದು ಗೃಹಲಕ್ಷ್ಮಿಯಾಗಿ ಕೂತಾಳ (ಕುಂಕುಮ. ೫೭).
[ಗೃಹ + ಲಕ್ಷ್ಮಿ]

ಗೃಹವನ (ನಾ). = ಗೃಹಾರಾಮ. 'ಗೃಹವನಮಹತ್ತರ' ನೋಡಿ.
[ಗೃಹ + ವನ]

ಗೃಹವನಮಹತ್ತರ (ನಾ). ಅರಮನೆಯ ಸುತ್ತುಮುತ್ತು ಇರುವ ಉದ್ಯಾನವನದ ಅಧಿಕಾರಿ : ಎಳೆಯಡಕೆಯ ಫಲಮುಂ . . . ಕಾಂಚನ ಕದಳೀಫಳಮುಂ ಗೃಹನವನಮಹತ್ತರಂ ತಂದಿತ್ತಂ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೪-೩೩).
[ಗೃಹವನ + ಮಹತ್ತರ]

ಗೃಹವಾಟಿ (ನಾ). = ಗೃಹಾರಾಮ : "ಗೃಹವಾಟಿ ನಿಷ್ಕುಟಂ . . . ತಾಂ ಪೂದೋಟಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೩೨-೧೨). [ಗೃಹ + ವಾಟಿ]

ಗೃಹವಿಜ್ಞಾನ (ನಾ). ಗೃಹಕೃತ್ಯಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ ವಿಜ್ಞಾನ : ಗೃಹವಿಜ್ಞಾನದ ಪಠ್ಯಪುಸ್ತಕ (ಗೃಹವಿ. V ಅರಿಕೆ); ವೈವಿಧ್ಯದ ಅಧ್ಯಯನ ಯೋಜನೆಗಳನ್ನು ಅವರು ಸಲಹೆ ಮಾಡಿರುವರು. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ . . . ಲಲಿತಕಲೆಗಳು, ಗೃಹವಿಜ್ಞಾನ ಇವು ಮುಖ್ಯವಾದವು (ಶಿಕ್ಷರ. ೧೯೩). [ಗೃಹ+ವಿಜ್ಞಾನ]

ಗೃಹವೇದಿ (ನಾ). = ಗೃಹಮಹತ್ತರ : ನಿಚ್ಚ ಭೇರೀಘಂಟಾಸ್ವನಂಗಳಿಸೆಯೆ ತಂತಂ ವಿಭವಕ್ಕನುಸಾರಿಯಾಗೆ ಗೃಹವೇದಿಗಳಿಂ ಪ್ರಯೋಗಿಸುವುದು ಪ್ರೀತಿಕ್ರಿಯೆ (ಚಾವುಂಪು. ೨೩೦). [ಸಂ. ಗೃಹವೇದಿನ್]

ಗೃಹವೈದ್ಯ (ನಾ). ಮನೆಯಲ್ಲೇ ಮಾಡುವ ಚಿಕಿತ್ಸೆ : ಎಷ್ಟೋ ರೋಗಗಳನ್ನು ಗೃಹವೈದ್ಯದಿಂದಲೇ ಪರಿಹರಿಸಬಹುದು (ರೂಢಿ).
[ಗೃಹ + ವೈದ್ಯ]

ಗೃಹಶಾಂತಿ (ನಾ). ಭೂತ, ಪಿಶಾಚಾದಿಗಳಿಂದ ಮನೆಗೆ ತೊಂದರೆಯುಂಟಾಗದಿರುವಂತೆ ನಡೆಸುವ ಶಾಂತಿಕರ್ಮ : ಹೊಸಮನೆಯ ಕಟ್ಟಿದೆನು ಗೃಹಶಾಂತಿ ಮನೆಯೊಳಗೆ (ಪುರಂದ. ೨-೬೦-೩).
[ಗೃಹ + ಶಾಂತಿ]

ಗೃಹಶಾರಿಕೆ (ನಾ). ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಸಾಕಿಕೊಂಡಿರುವ ಸಾರಿಕೆ,–ಹೆಣ್ಣುಗಿಳಿ : ಕಿಚ್ಚಿನೊಳು ಕೆಡೆದ ಗೃಹಶಾರಿಕೆಯ ಮರಿಯಂತೆ . . . ವೇದನೆಗಪಕ್ಕಾಗಿರಲ್ಕೆ (ಕಿರೀಟೀ. ೫-೬೯). [ಗೃಹ + ಶಾರಿಕೆ]

ಗೃಹಶಿಲ್ಪಿ (ನಾ). ಮನೆ ಕಟ್ಟುವ ಶಿಲ್ಪಿ ; ವಾಸ್ತುವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ಬಲ್ಲವನು: ಅವನು ಗೌರವದಿಂದ ಗೃಹಶಿಲ್ಪಿಯ ಸಲಹೆಯನ್ನಾಲಿಸುತ್ತಿದ್ದನು (ಘನತು.

೩೦೭): ಬ್ಲಾಂಡಿಂಗ್ಸನ ಸ್ನೇಹಿತ ಸಿವ್ಸ್ ಎಂಬವನು ಗೃಹಶಿಲ್ಪಿಯಾಗಿದ್ದ (ಯೋಧಪು. ೨೭). [ಗೃಹ + ಶಿಲ್ಪಿ]

ಗೃಹಶೋಭೆ (ನಾ). ೧. ಮನೆಯ ಕಳೆ,-ಚಂದ,-ಅಂದ. ೨. [ಜೈನ] ಪಾರಿವ್ರಾಜ್ಯಲಕ್ಷಣಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಇಪ್ಪತ್ತೇಳು ಸೂತ್ರಪದಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು (?): ಗೃಹಶೋಭೆಯೆಂಬುದು ಪರಮಲಕ್ಷ್ಮೀಗೃಹಶೋಭಾ ಕರನಪ್ಪ ಜಿನೇಂದ್ರನುಪದೇಶದಿಂ ನಿಜಶೋಭಾದಿ ತ್ಯಾಗಂಗೆಯ್ದು ತವದೊಳ್ ನೆಗಳ್ದೊಡೆ ದಿವ್ಯಪರಮಗೃಹಶೋಭಾಧಿಪತಿತ್ವಮಕ್ಕುಂ (ಚಾವುಂಪು. ೨೩೦). [ಗೃಹ + ಶೋಭೆ₁]

ಗೃಹಸಂಸ್ಕಾರ (ನಾ). ೧. ಗೃಹಶುದ್ಧಿಮಾಡುವ ಪುಣ್ಯಾಹವೇ ಮೊದಲಾದ ಕ್ರಿಯೆ: ಕ್ಷೇತ್ರಸಂಸ್ಕಾರವಾಗಲಿ, ಗೃಹಸಂಸ್ಕಾರವಾಗಲಿ ಚ್ಯುತಿಯಾಗದಂತೆ . . . ಕೊನಗಾಣಿಸಿದನು (ಜಯಂತ. ೨೮೩). ೨. ಮದುವೆಮನೆಯಲ್ಲಿ ವರನ ಬಿಡಾರಕ್ಕೆ ಏರ್ಪಾಡು ಮಾಡುವ ಸಾಮಾನು,-ಸರಂಜಾಮು,-ಲವಾಜಮೆ.

[ಗೃಹ + ಸಂಸ್ಕಾರ]

ಗೃಹಸಚಿವ (ನ). = ಗೃಹಮಂತ್ರಿ: ಗೃಹಸಚಿವರು ರಾಜೀನಾಮೆ ಕೊಟ್ಟರು (ರೂಢಿ). [ಗೃಹ + ಸಚಿವ]

ಗೃಹಸ್ಥ (ನಾ). ೧. ಮದುವೆಮಾಡಿಕೊಂಡವನು; ಸಂಸಾರವಂದಿಗ: ಕಿಱಿಯುಂ ಮುತ್ತುಂ . . . ಗೃಹಸ್ಥನೆನ್ನದೆ ಮುಂಬಿಟ್ಟಟಿಸಿ ಕೊಲುತಿರ್ಪ ಜವನೇಂಬಱೆಯ ಪಗೆವಂಗದಂತು ಪಂಗಿಗನಪ್ಪೆಂ (ಆದಿಪು. ೪-೭೭): ಇನ್ನೀದ ಗೃಹಸ್ಥರಾತ್ಮಭವೆಯುಂ ಕಳುಪುತ್ತ್ರಕಟಿಂತಳಲ್ವರೋ (ಶಾಕುಂತ. ೩೩-೪). ೨. ಸಭ್ಯ; ಶಿಷ್ಟ: ಅವರನ್ನೆಲ್ಲ ಕಳಸಾಪುರದ ಗೃಹಸ್ಥರು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಆದರಿಸುತ್ತಿದ್ದರು (ಕಳಹು. ೨೭): ಏನೋ ಗೃಹಸ್ಥ ಎಂದು ತಿಳಿದು ಕೊಂಡು ಮನೆಯನ್ನು ಬಾಡಿಗೆಗೆ ಕೊಟ್ಟುಬಿಟ್ಟೆ (ರೂಢಿ). [ಸಂ.]

ಗೃಹಸ್ಥಧರ್ಮ (ನಾ). ಗೃಹಸ್ಥನು ಆಚರಿಸಬೇಕಾದ ಧರ್ಮ,-ಕರ್ತವ್ಯ: ಶಾಂತಾತ್ಮ ಮದುವೆನಿಲ್ ನೀನಿಂತೆನ್ನ ಗೃಹಸ್ಥಧರ್ಮದಿಂದಂ ನೀನೆಂದಂತೆ ಸಲೆ ನೆಗಳ್ ಜಗತೀಸಂತತಿ ನಿಲೆ ನಿನಗೆ ಧರ್ಮಸಂತತಿ ನಿಲ್ಕುಂ (ಆದಿಪು. ೮-೦೩); ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿಧರ್ಮ, ಗೃಹಸ್ಥಧರ್ಮ, ವಾನಪ್ರಸ್ಥಧರ್ಮ, ಯತಿಧರ್ಮ ಇವು ಆಶ್ರಮಧರ್ಮಗಳು (ಅರ್ಥಧ. ೦೦); ಗೃಹಸ್ಥಧರ್ಮ ಮತ್ತು ಸನ್ಯಾಸಧರ್ಮ ಇವೆರಡರಲ್ಲಿ ವೈದಿಕಧರ್ಮವು ಗೃಹಸ್ಥಧರ್ಮಕ್ಕೆ ಹೆಚ್ಚು ಪ್ರಾಶಸ್ತ್ಯವನ್ನು ಕೊಡುವುದು (ಸಾಹಿಸ. ೦೬೦). [ಗೃಹಸ್ಥ + ಧರ್ಮ]

ಗೃಹಸ್ಥಾಶ್ರಮ (ನಾ). ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯ, ಗೃಹಸ್ಥ, ವಾನಪ್ರಸ್ಥ, ಸಂನ್ಯಾಸ ಎಂಬ ನಾಲ್ಕು ಆಶ್ರಮಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ಸಾಂಸಾರಿಕಜೀವನ: ಸಂದ ನಿಗಮಾನುಷ್ಠಾನಮಂ ಮಾಡಲಾ ಕೃತಕೃತ್ಯಾತ್ಮಕನೀ ಧರಿತ್ರಿಗೆ ಪವಿತ್ರಂ ತದ್ಗೃಹಸ್ಥಾಶ್ರಮಂ (ಕಇಅ. ೩-೨-೯೦; 1068): ಇದರಿಂದ ಛಾಂದೋಗ್ಯೋಪನಿಷತ್ತು ಗೃಹಸ್ಥಾಶ್ರಮಕ್ಕೆ ಸೇರಿದುದು (ಹಿಂದಸಾ. ೦೫೩). [ಗೃಹಸ್ಥ + ಆಶ್ರಮ]

ಗೃಹಸ್ಥಿಕೆ (ನಾ). ೧. ಗೃಹಸ್ಥನ ಧರ್ಮ; ಮನೆವಾರ್ತೆ: ಅಲ್ಲಿ ಗೃಹಸ್ಥಿಕೆಯಂತೆಂದೊಡೆ (ಚಾಸ್ತಟೀ. ೫೩-೯); ದಿನಂಪ್ರತಿಯು ಸಣ್ಣಪುಟ್ಟ ಗೃಹಸ್ಥಿಕೆಯ ಕರ್ತವ್ಯಪಾಲನೆ ಮಾಡುತ್ತಿರುವುದು ಇದೇ ಮೊದಲಾದ ಸಂಗತಿಗಳಿಗೆ ಅವನು ಇನ್ನು ಮೇಲೆ ಮನಗೊಡತಕ್ಕವ (ಇಪ್ಪಕ. ೨೭೯); ಗೃಹಸ್ಥಿಕೆಯ ವಿಶ್ವಾಸವು ನನ್ನಲ್ಲಿ ಇನ್ನೂ ಹುಟ್ಟುತ್ತಿಲ್ಲ (ಜಯಂತ. ೧೬೪). ೨. ಒಳ್ಳೆಯ ನಡತೆ; ಸಂಭಾವಿತತನ; ಸಭ್ಯತೆ: (?). [ಗೃಹಸ್ಥ + -ಇಕೆ]

ಗೃಹಸ್ಥೂಣ (ನಾ). ಮನೆಯ ಕಂಭ,-ಸ್ತಂಭ. [ಗೃಹ + ಸ್ಥೂಣ]

ಗೃಹಸ್ಥೆ (ನಾ). = ಗೃಹಿಣಿ: ಇರುತ ದೇವಬ್ರಾಹ್ಮರನು ತಾ ನಿರುತ ಸತ್ಕರಿಸುತಲಂತಃಪುರದಲೆಸೆಯೆ ಗೃಹಸ್ಥೆಯೆನಿಸುವಳರಸ ಕೇಳೆಂದ (ಕುವ್ಯಾಉ. ೪-೭೯). [ಸಂ. ಗೃಹಸ್ಥಾ]

ಗೃಹಾಂಗ (ನಾ). [ಜೈನ] ಹತ್ತುಬಗೆಯ ಕಲ್ಪವೃಕ್ಷಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ಬಗೆಬಗೆಯ ಮನೆಗಳನ್ನು ಕೊಡುವ ಕಲ್ಪವೃಕ್ಷ: ಎಸೆವ ಪವಡಿಸುವ ಮನೆ ಚಿತ್ರಸಾಲೆ . . . ಗುಣನೆಸಾಲೆ ಎಂಬಿನಿತುಮಂ ಗೃಹಾಂಗಂ ಕುಡುಗುಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೬-೦೦೩): ಗೃಹಾಂಗವೆಂಬುದು . . . ವಿವಿಧ ಗೃಹವಿಶೇಷಂಗಳನೀವುದು (ಚಾವುಂಪು. ೮). [ಗೃಹ + ಅಂಗ₁]

ಗೃಹಾಂಗಣ (ನಾ). ಮನೆಯ ಅಂಗಳ,-ಆವರಣ: "ಗೃಹಾಂಗಣಮನು ಡಿಯುತ್ತ ಚತ್ವರವೆಂಬುದು" (ಮಂಗರಾ. ೦೮೦-೦೬): ಒರ್ವಳನಂಗ ರಾಜ್ಯಲಕ್ಷ್ಮೀವಿಭವಂ ಗೃಹಾಂಗಣದ ಮುಂದೆಸೆದಿರ್ದಪೊಲೊಪ್ಪಿ ತೋರ್ಪುದಳ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೮-೮೩): ತನ್ನದಟಂದೆ ಮಾಣದ ಗೃಹಾಂಗಣಮಂ ಪೊಱಮಟ್ಟು ಪೋಪಿನಂ (ಜಗವಿ. ೩-೩೬). [ಗೃಹ + ಅಂಗಣ]

ಗೃಹಾಂತರಾಳ (ನಾ). ಮನೆಯ ಒಳಭಾಗ; ಒಳಮನೆ: ಆ ಮಹಾತ್ಮಂ ಸಕಲದುರಿತಹರಣಕರಣಕಾರಣ ತಪಶ್ಚರಣಪರಿಣತಾಂತರಂಗನಾಗಿ ತದ್ಗೃಹಾಂತರಾಳದಿಂ ಪೊಱಮಟ್ಟು ಪೋದೊಡೆ (ಸುಕುಮಾ. ೦೦-೮೩ ವ).

[ಗೃಹ + ಅಂತರಾಳ (= ಅಂತರಾಲ)]

ಗೃಹಾಕ್ಷಿ (ನಾ). ಬೆಳಕಿಂಡಿ; ಗವಾಕ್ಷ: ಕಂದರ್ಪ ತಜ್ಜನನಿ ಮುಗ್ಗುಲೊಳು ವಿರುಗುತಿರಲವನು . . . ವರಹಸ್ತದಿಂ ವಿಸುಗಲೀಸದೆ ಒಡಿದೆತ್ತಿ ವರಗೃಹಾಕ್ಷಿಯುಲಿ ಪೊರಮಟ್ಟು ಮಾರುತವರ್ಮಗಮಡರ್ದು (ನವಮೋ. ೦೦-೩೬). [< ಸಂ. ಗೃಹಾಕ್ಷ]

ಗೃಹಾಜಿರ (ನಾ). = ಗೃಹಾಂಗಣ: "ಗೃಹಾಜಿರಂ ಪ್ರಾಂಗಣಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೪೭-೦೦). [ಗೃಹ + ಅಜಿರ]

ಗೃಹಾಧಿದೇವತೆ (ನಾ). ಮನೆಯ ದೇವರು; ಕುಲದೇವರು: ಕಿಲದೊಳೆ ಕಿಟ್ಟಿ ಸಾರ್ಚಿದ ಕೃಪಾಣದ ಕರ್ಪು . . . ಕೋಮಲದೇಹದ ಕೆಂಪು ನಾಡೆಯುಂ ನಲವನೀಲಾಧಿಪಂಗೆ ನೆಲೆವೆರ್ಚಿಸಿದತ್ತು ಗೃಹಾಧಿದೇವತಾ ವಿಲಸದಪಾಂಗದೊಳ್ ನೆರೆದು ಮೂಡೆವಡೆದೊಪ್ಪುವ ಬಣ್ಣದಿಂದಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೩-೦೦೨). [ಗೃಹ + ಅಧಿದೇವತೆ]

ಗೃಹಾಧಿಪ (ನಾ). = ಗೃಹಪತಿ. [ಗೃಹ + ಅಧಿಪ]

ಗೃಹಾಧಿವಾಸ (ನಾ). ೧. ಮನೆಯಲ್ಲಿ ವಾಸಮಾಡುವಿಕೆ. ೨. ಮನೆಯೊಳಗೆ ಕಲ್ಪಿಸಿರುವ ಸುವಾಸನೆ,-ಸೌರಭ,-ಪರಿಮಳ: ವಾಸವಪುರವಿಂದಮೀ ವಿನ್ಯಾಸಮನಿದಱೀ ಗೃಹಾಧಿವಾಸಮನಿದಱೀ ದೆಸೆಯನಿದಱೀ ನೆರೆದ ವಿಲಾಸಮನಿದಱೀ ಬೆಡಂಗನವಗಯಿಸುಗುಮೇ (ಶಾಂತಿಪು. ೩-೮).

[ಗೃಹ + ಅಧಿವಾಸ₁]

ಗೃಹಾಧ್ಯಕ್ಷ (ನಾ). = ಗೃಹಮಹತ್ತರ: ಗೃಹಾಧ್ಯಕ್ಷನಿಂತೀ ರವಂ ದೇವಕಿ ಪೆತ್ತಾ ಕೂಸಿನೊಂದಟ್ಟೆಯ ದನಿಯನೆ ಕೇಳ್ದಲ್ಲಿಗೆಯ್ತಂದು ಕಂಸಂ (ಜಗವಿ. ೩-೦೩). [ಗೃಹ + ಅಧ್ಯಕ್ಷ]

ಗೃಹಾಭ್ಯಂತರ (ನಾ). = ಗೃಹಾಂತರಾಳ: ಆತ್ಮೀಯ ಗೃಹಾಭ್ಯಂತರ ಪ್ರಶಸ್ತಪ್ರದೇಶಂಗಳೊಳಂ . . . ಅರ್ಹತ್ಪ್ರತಿಮೆಗಳ ನಿಱಿಸಿ (ಆದಿಪು. ೦೫-೦೭ ವ). [ಗೃಹ + ಅಭ್ಯಂತರ]

ಗೃಹಾರಾಮ (ನಾ). ಮನೆಯ ಸುತ್ತಿನ ತೋಟ; ಕೈತೋಟ: "ಗೃಹಾರಾಮ, ನಿಷ್ಕುಟಃ-೨ ಮನೇ ಬಳಿ ಇರುವ ತೋಟ, ಹಿತ್ತಲ ತೋಟ, ಅಂಗಳತೋಟ, ಮುಂಗಡೆತೋಟ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೯೭).

[ಗೃಹ + ಆರಾಮ₁]

ಗೃಹಾವಗ್ರಹಣಿ (ನಾ). ಹೊಸ್ತಿಲು: "ಗೃಹಾವಗ್ರಹಣೀ, ದೇಹಲೀ-೨ ಹೊಸ್ತಲ ಹೆಸರುಗಳು, ಬಾಗಿಲ ಹೊಸ್ತಲು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೯೦).

[ಸಂ. ಗೃಹಾವಗ್ರಹಣೀ]

ಗೃಹಾಶ್ರಮ (ನಾ). = ಗೃಹಸ್ಥಾಶ್ರಮ: ಗೃಹಾಶ್ರಮಂ ಸುಖಮನೀಗುಮೆ ರಾಗುಮೆ ಪೇಱ್ ತಪೋಧನಾ (ಜೀವಸಂ. ೩೫-೦೬). [ಗೃಹ + ಆಶ್ರಮ]

ಗೃಹಿ (ನಾ). = ಗೃಹಸ್ಥ : ಮುನಿಗಳಾದಮಗು ದುಃಖಮಿಂತಿರೆ ಗೃಹಿಗಳ ಣಾಗಿಯು ಕಳುಹಿ ಸಹಿಸಬಲ್ಲರೆ (ಶಾಕುಂತ. ೫೨ ಅ೩೬) : ಗೃಹಿಯಾಗಿ ಸಹ ಸಂದಿತಿಂದಿಗಿಪ್ಪತ್ತೈದು ಅದರಿನಿವ್ಮಡಿಸಿದೆ ಹರ್ಷ (ಇಂಪಾಶ. ೫೬-೭೦). [ಸಂ. ಗೃಹಿನ್]

ಗೃಹಿಣಿ (ನಾ). ಮನೆಯ ಒಡತಿ ; ಯಜಮಾನಿ ; ಹೆಂಡತಿ : "ದಾರಂ ಕಳತ್ರಂ ಗೃಹಂ ಗೃಹಿಣಿ . . . ಮಹಿಳೆಯನೆ ಹೆಂಡಿತಿಗೆ ನಾಮಮಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೯೦-೬); ತಾನೇಕಕಾಲದೊಳಾವಳು ಮರವಳು ಆಳಾಗಿ ಅರಸಿತಿಯಾಗಿ ಅವಳೆಯ ನಿಜವಾದ ಗೃಹಿಣಿಯೆಂದೆನಿಪಳು ಪತಿಗೆ ತಾನನುಕೂಲೆಯಾಗಿ (ಇಂಪಾಶ. ೧೯೦-೭೯) : ನಮ್ಮ ಹೆಣ್ಣುಮಕ್ಕಳು ಆದರ್ಶಗೃಹಿಣಿಯರಾಗಿದ್ದಾರೆ; ಆಗುತ್ತ ಬಂದಿದ್ದಾರೆ (ಕನ್ನಶಾ. ೪೨). [ಸಂ. ಗೃಹಿಣೀ]

ಗೃಹಿಣೀಪದ (ನಾ). ಪತ್ನಿಯ ಅಧಿಕಾರ ; ಮನೆಯ ಒಡತಿಯಾಗಿರುವಿಕೆ ; ಯಜಮಾನಿಯ ಸ್ಥಾನ : ನನ್ನನ್ನು ಯಾವ ಗೃಹಿಣೀಪದದಿಂದ ನೀಚನಾದ ನೀನು ಒಮ್ಮೆ ಭ್ರಷ್ಟಗೊಳಿಸಿರುವೆಯೋ, ಆ ಪೂಜ್ಯಪದವು ಜನ್ಮಜನ್ಮಾಂತರದಲ್ಲಿಯೂ ನನಗೆ ದುರ್ಲಭವಾಗಿಬಿಟ್ಟಿತು (ಅಂಬಿಕ. ೧೬). [ಸಂ. (ಗೃಹಿಣೀ + ಪದ)]

ಗೃಹೀತ (ಗು). ೧. ಹಿಡಿದ ; ಸ್ವೀಕರಿಸಿದ ; ಹೊಂದಿದ : ಗೃಹೀತಧರ್ಮನುಂ ನಿಗ್ರಹೀತಾಶೇಷದೋಷನುಮಾಗಿ ನಿಜರಾಜಧಾನಿಗೆ ವಂದು (ಶಾಂತಿಪು. ೬-೭೮ ವ); ಆ ಮಹಾವನಂ . . . ಕ್ಷೇತ್ರಾಕರ್ಷದಂತೆ ಪೋತ್ರಿಪೋತ್ರಾಹತ ಧರಣಿತಳಮುಂ ಗೃಹೀತಗೋಲಾಂಗೂಲಮುಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೫-೫೨ ವ). ೨. ತಿಳಿದ ; ಗ್ರಹಿಸಿದ. (ನಾ). ೩. ಸ್ವೀಕರಿಸಬಹುದಾದುದು ; ಒಪ್ಪಿಕೊಳ್ಳಬಹುದಾದುದು : ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಇರುವ ಆಧಾರಗಳು ಅಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿದ್ದು ಗೃಹೀತವಾಗಲಾರವು (ದ್ರಾವಿವಿ. ೨೬೦). ೪. ಅಭಿಪ್ರಾಯ ; ಗ್ರಹಿಕೆ ; ಅನಿಸಿಕೆ : ರಾಘವಾಂಕನ ಗೃಹೀತವನ್ನೊಪ್ಪಿಕೊಂಡು ನೋಡಿದರೆ ಕೆಲವು ಭಾಗಗಳಲ್ಲಿ, ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಮೊದಲ ಸಂಧಿಗಳಲ್ಲಿ ಇದು ' ಸೊಗಸಿನ ಸುಗ್ಗಿ, ರಸದ ಮಡು ' ವಾಗಿದೆ (ಕಸಾದ. ೧೮೨): ವ್ಯಾಖ್ಯಾಕಾರರು ಕೂಡ ತಮ್ಮ ವಿವರಣೆಗಳಲ್ಲಿ . . . ವೃತ್ತಿಭಾಗವೇ ಒಂದು ಸ್ವಯಂಪೂರ್ಣಗ್ರಂಥವೆಂದೂ ಕಾರಿಕಾಭಾಗವೇ ಬೇರೆ ಸ್ವಯಂಪೂರ್ಣಗ್ರಂಥವೆಂದೂ ಗೃಹೀತ ಹಿಡಿದು . . . ಸ್ಪಷ್ಟಪಡಿಸುತ್ತಿದ್ದರು (ಧ್ವನ್ಯಾಲೋ. XXV, ಬಿ೮೪). [ಸಂ.]

ಗೃಹೀತದಿಶ (ನಾ). ಭಯದಿಂದ ಓಡಿಹೋಗುವವನು ; ಹೆದರಿ ದಿಕ್ಕಾಪಾಲಾಗಿ ಓಡುವವನು : "ನಷ್ಟಃ, ಗೃಹೀತದಿಶ್, ಕಾಂದಿಶೀಕಃ, ಭಯದ್ರುತಃ-ಈ ೪ ದೆಸೆಗೆಟ್ಟವಂ" (ಹಲಾಯು. ೭೯-೩೨೫). [ಗೃಹೀತ + ದಿಶ]

ಗೃಹೀತೇಶಿತ್ವ (ನಾ). = ಗೃಹೀತೇಶಿತ್ವಕ್ರಿಯೆ : ಗೃಹೀತೇಶಿತ್ವಮುಂ ಪ್ರಶಾಂತಿಯುಂ . . . ಅಪ್ಪಯ್ವತ್ತುಮೂರು ಗರ್ಭಾನ್ವಯಕ್ರಿಯೆಯೊಳು (ಚಾವುಂಪು. ೨೨೯). [ಗೃಹೀತ + ಈಶಿತ್ವ]

ಗೃಹೀತೇಶಿತ್ವಕ್ರಿಯೆ (ನಾ). [ಜೈನ] ಐವತ್ತುಮೂರಂ ಗರ್ಭಾನ್ವಯಕ್ರಿಯೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು "ಧರ್ಮದೊಳು ದೃಢನಾಗಿ ಗೃಹಸ್ಥಾಚಾರ್ಯನುಂ ವರ್ಣೋತ್ತಮನುಮೆನಿಸಿ . . . ತನ್ನುನ್ನತಿಯಿಂ ನೆಗಳ್ದು ಸುಶ್ರುತನುಂ ನಿಸ್ತಾರಕೋತ್ತಮನುಮನಾರ್ಹನುಮೆನಿಸುವುದು ಗೃಹೀತೇಶಿತ್ವಕ್ರಿಯೆ" (ಚಾವುಂಪು. ೨೨೪). [ಗೃಹೀತೇಶಿತ್ವ + ಕ್ರಿಯೆ]

ಗೃಹೋಪಕಂಠ (ನಾ). ಮನೆಯ ಹತ್ತಿರ,-ಸಮೀಪ : ಗೃಹೋಪಕಂಠವನಭೂಜಮೆ ಕಲ್ಪಮಹೀಜದೊಪ್ಪಮಂ ತಳೆಯೆ (ಚಂದ್ರಪು. ೧೧-೭೨). [ಗೃಹ + ಉಪಕಂಠ]

ಗೃಹೋಪಕರಣ (ನಾ). ಗೃಹಕೃತ್ಯಕ್ಕೆ ಬೇಕಾಗುವ ಸಾಮಾನು ; ಮನೆಯ ಮುಟ್ಟು,-ಸಾಧನ : ಕುರ್ಚಿ, ಮೇಜು, ಅಲ್ಮೈರ, ಮಂಚ ಮುಂತಾದ ಗೃಹೋಪಕರಣಗಳಿದ್ದುವು (ಭಾರದ. ೧೦). [ಗೃಹ + ಉಪಕರಣ]

ಗೃಹೋಪಸ್ಕರ (ನಾ). = ಗೃಹೋಪಕರಣ : ಕಪಿಲವಸ್ತುವಿನ ಅರಮನೆಯಲ್ಲಿ . . . ರಮಣೀಯ ಗೃಹೋಪಸ್ಕರಗಳು (ಕ್ರಾಂಜಧ್ಯ. ೫೫). [ಗೃಹ + ಉಪಸ್ಕರ]

ಗೃಹ್ಯ (ಗು). ೧. ಮನೆಗೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ ; ಗೃಹಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ. ೨. ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳತಕ್ಕ ; ಹಿಡಿಯತಕ್ಕ. ೩. ಅಂಗೀಕರಿಸತಕ್ಕ ; ಪಡೆಯತಕ್ಕ. ೪. ಸ್ವೀಕರಿಸಿದ. ೫. ಒಂದು ಕಡೆಗಿರುವ ; ಪಕ್ಷಪಾತಿಯಾದ. (ನಾ). ೬. ಗೃಹಸ್ಥನು ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಆಚರಿಸಬೇಕಾದ ಜಾತಕರ್ಮ, ನಾಮಕರಣ, ವಿವಾಹ ಮೊದಲಾದ ಶಾಸ್ತ್ರೋಕ್ತ ಕಾರ್ಯ,-ಕರ್ಮ,-ಸಂಸ್ಕಾರ. ' ಗೃಹ್ಯಸೂತ್ರ ' ಪರಾ ೭. ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಸಾಕಿದ ಹಕ್ಕಿ, ಮೃಗ ಮೊದಲಾದಂವು. ೮. ವಶವರ್ತಿಯಾದವನು ; ವಿಧೇಯ. ೯. ಗುದದ್ವಾರ. [ಸಂ.]

ಗೃಹ್ಯಸೂತ್ರ (ನಾ). ಗೃಹಸ್ಥನು ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಆಚರಿಸಬೇಕಾದ ಜಾತಕರ್ಮವೇ ಮೊದಲಾದ ಕರ್ಮಗಳ ರೀತಿಯನ್ನು ವಿವರಿಸುವ ಧರ್ಮಶಾಸ್ತ್ರಗ್ರಂಥ : ಈ ಸೂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ' ಗೃಹ್ಯಸೂತ್ರ 'ಗಳೆಂತಲೂ, ' ಧರ್ಮಸೂತ್ರ ' ಗಳೆಂತಲೂ ಎರಡು ಭಾಗಗಳಾಗಿರುತ್ತವೆ (ಸುಜ್ಞಾದಂ. ೪); ಗೃಹ್ಯಸೂತ್ರಗಳೂ ಶ್ರೌತಸೂತ್ರಗಳೂ ಪ್ರತಿಮೆಯ ಅಸ್ತಿತ್ವಕ್ಕೆ ಆಧಾರವಾಗಿವೆ (ಭಾರದ. ೫೦೦). [ಗೃಹ್ಯ + ಸೂತ್ರ]

ಗೃಹ್ಯಾಗ್ನಿ (ನಾ). ಮದುವೆಯಾದಂದಿನಿಂದ ಯಜಮಾನನು ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಸ್ಥಿರವಾಗಿ ಕಾಪಾಡಿಕೊಂಡಿರಬೇಕಾದ ಅಗ್ನಿ ; ಔಪಾಸನ. ಸ್ಥಾಲೀಪಾಕ ಮೊದಲಾದ ಕರ್ಮಗಳಿಗೆ ಸಾಧಕವಾದ ಅಗ್ನಿ: ಧರ್ಮದೃಷ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ವಿವಾಹಾಗ್ನಿಯೇ ಗೃಹ್ಯಾಗ್ನಿಯು (ಆರ್ಯಧ. ೧೪೨). [ಗೃಹ್ಯ + ಅಗ್ನಿ]

ಗೆ (ಪ್ರ). ಒಂದು ಭಾವವಾಚಕ ಪ್ರತ್ಯಯ : ಉದ ಭಾವದೊಳಮೆಯುಂ ಗೆ ಕೆ ಮೆಗಳುಂ . . . ಸಮನಿಸುಗುಂ . . . ಗೆಕಾರಕ್ಕೆ – ಉಡುಗೆ, ಪಸುಗೆ, ಪೊಲ್ಗೆ (ಶಮದ. ೨೧೦ ಪ್ರಯೋ).

ಗೆಂಕು ' ಗೇಕು ' ನೋ.

ಗೆಂಟಗೆ ' ಗೊಂಟಿಕೆ ' ನೋ.

ಗೆಂಟಳವಿ (ನಾ). ದೂರಪ್ರದೇಶ ; ದೂರದ ಸ್ಥಳ : ತುರಿಹದಿಂ ಗೆಂಟಳವಿಗೈದಿ ಶೌಚಂಗೆಯ್ದು ಹರಪೂಜೆಯಂ ಮಾಡಿ (ಪಾಸೋಪು. ೫-೬೪). [ಗೆಂಟು + ಅಳವಿ]

ಗೆಂಟಾಗಿಸು (ಕ್ರಿ). ದೂರವಾಗುವಂತೆ ಮಾಡು; ಹೋಗಲಾಡಿಸು; ಕಳೆ: ತ್ರಿಭುವನತಿಲಕನ ಮನಮಂ ದಿವಿಜೆಯರ್ ನೆರೆದು ಗೆಂಟಾಗಿಸಿದರ್ (ಅಜಿಪು. ೬-೦೦೨). [ಗೆಂಟಾಗು + – ಇಸು$_3$]

ಗೆಂಟಾಗು (ಕ್ರಿ). ೧. ದೂರವಾಗ. ; ಎರವಾಗು : ಅಲ್ಲಿರ್ದು ನಿಮ್ಮ ಮನಕ್ಕೆ ಕೊಕ್ಕರಿಕ್ಕೆಯಾಗಿಯುಂ ಪಾಟಿಗೆ ಗೆಂಟಾಗಿಯುಂ ನೆಗಟ್ಟಮಲ್ಲೆಂದು ಪೊಡಮಟ್ಟು . . . ಪೋಗೆಪೋಗೆ (ಪಂಪಭಾ. ೬-೨೧ ವ); ತರಳತೆಗೆ ಕೂರ್ತು ಲಜ್ಜೆಗೆ ಗೆಂಟಾಗಿ (ಕಾದಂಬ. ೫೬೬) : ಮನೆಗೆಲ್ಲಂ ಪಗೆಯಾದ ನಟ್ಟಿಗೆ ಕರಂ ಗೆಂಟಾದೆನಿಂ ಮೆಚ್ಚದಂಗನೆಯುಗ್ರೋಕ್ತಿದಳಾದೆಂ (ಲೀಲಾವ. ೨-೬೧). ೨. ಕಾಲ ವಿಳಂಬವಾಗು; ತಡವಾಗು: ಮೂವತ್ತೆರಡುಕೋಟಿ ದ್ರವ್ಯಂ ಮನೆಯೊಳಿರ್ದುದುಂ ಬಗೆಯದೆ ಪುತ್ರೋತ್ಪತ್ತಿ ಗೆಂಟಾದುದಕ್ಕೆ ಚಿಂತಿಸಿ (ಬಂಹರಿ. ೩-೩ ವ). [ಗೆಂಟು + ಆಗು$_1$]

ಗೆಂಟಿಗೆ ' ಗೊಂಟಿಕೆ ' ನೋ.

ಗೆಂಟಿಗೆಗಟ್ಟು, ಗೌಟಿಕೆಗಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ೧. ಸೀಮಂತಕರ್ಮವನ್ನು ಮಾಡು : ಆಪ್ತಬಂಧುಜನಮಚ್ಚರಿಯೆಂದೆನಲುತ್ಸವಂ ಮಿಗಲ್ ತನ್ನಯ ಚಿತ್ರವಲ್ಲಭೆಗೆ

ಗೆಂಟಿಗೆಗಟ್ಟಿದನಂರ್ವರಾಧಿಪಂ (ದಶಕು. ೧-೭೭). **ಗೌಟಿಕೆಗಟ್ಟು**: ೨. ಬಸಿರಿಯಾದಾಗ ಸಂಪ್ರದಾಯದಂತೆ ತಾಯಿತವನ್ನು ಧರಿಸು : ಗರ್ಭವ ತಾಳಿ ಗೌಟಿಕೆಗಟ್ಟಿ ಚೆಲುವಾಗರ್ಭಕನನು ಪಡೆದಾನು ಕಾಬೆರ್ೂನ್ನ ತೊಟ್ಟಿಲೊಳಗೆ ತೂಗುವ ಭಾಗ್ಯದದ್ಭುತವಿನ್ನೆಂದಿಗಹುದೊ (ಜ್ಞಾನಪ. ೨-೫೯).

[ಗೆಂಟಿಗೆ (< ಗೊಂಟಿಕೆ) + ಕಟ್ಟು$_1$]

ಗೆಂಟಿಸು (ಕ್ರಿ). ದೂರವಾಗಿಸು : ಸವಿನುಡಿವ ಬೇಂಟವ್ಯೆಗುಳ್ಳಾತುರದ ಪೊಯ್ಗಳುಲಿಗೊರಲ್ಗೆಂಟಿಸಿದ ಲಜ್ಜೆ . . . ಪೆಂಟಣಿಸೆ ಪರವೆ ಬಗಿಯಪ್ಪೆ ಮೆಚ್ಚಿದಳು (ಸೌಂದಪು. ೯-೧೦) ; ಆ ವೀರಭದ್ರದುರ್ಗದ ನೆರವಿಂ ಗೆಂಟಿಪ ಡೆಂಕಣಿಕೋಟೆಯ ನಂಟಿಸಿಯಾ ರಾಯಗೋಂಟೆಯಂ ಲುಂಠಿಸಿದಂ (ಚಿಕವಿ. ೨-೧೨೯). [ಗೆಂಟು + – ಇಸು$_3$]

ಗೆಂಟು (ನಾ). ೧. ದೂರ : "ಗೆಂಟೆಂದು ದೂರಂ" (ಕಶಸಾ. ೨೭-೫೮೦) : "ಗೆಂಟೆನಲ್ಕತಿದೂರಂ" (ಭಾರನಿ. ೧೮) : ಸ್ವಾಧ್ಯಾಯದೊಳ್ ತಗುಳ್ದಿರ್ದೊರಂ ಸಂಛನ್ನಮಪ್ಪಡವಿಯ ಮಱೆಯೊಳ್ ಗೆಂಟಱಿಂದಂ ಲಲಿತಘಟಿ ಕಂಡು (ವಡ್ಡಾರಾ. ೯೭-೪) : ಮನದಿಂ ಬೇಗಂ ಬರ್ಪಳ ದಿಟ್ಟಿಗಳಾಗಳೆ ಪತ್ತಿದುವು ಗೆಂಟಱೊಳ್ ಮಾರುತಿಯಂ (ಪಂಪಭಾ. ೩-೧೩) : ಭರತ ಶತ್ರುಘ್ನರಂ ರಾಮಸ್ವಾಮಿ ಗೆಂಟಱೊಳೆ ಕಂಡು (ಪಂರಾಮಾ. ೧೫-೨೭ ವ) : ನಿಮಗಾ ಧರ್ಮದ ಪೋದ ಪೊಲಂಬದು ನರ್ಮದೆಯಿಂ ಗೆಂಟದೇಕೆ ಕೇಳ್ದಪೆಯೆಮ್ಮಂ (ಯಶೋಚ. ೧-೬೪) ; ನಂಟರು ಸರಿಗಂಡರೊಡಗೂಡಬಹುದ ವರ್ಬಂಟರಂದದಿ ಕಾಣುವಾಗ ಗೆಂಟಿನೊಳಿಹುದೆ ಲೇಸು (ಭರತ. ೩೯-೭೩). ೨. ವ್ಯತ್ಯಾಸ ; ಭೇದ ; ಅಂತರ : ಉಂಟಲ್ಲೆಂಬೀ ಯೆರಡಱ ಗೆಂಟಂ ಪರಿಹರಿಸಿ ಮೂಱನೆಯ ಪೊಸವಗೆಯಂ ಗಂಟಿಕ್ಕಿ ನಿರ್ವಿಶೇಷದೊಳಂಟಿಪುದೀ ಜಗಮನಮರೆ ತಿಮಿರಾದ್ವೈತಂ (ಚಿಕವಿ. ೬-೧೪) : ಕಂದರ್ಪನೆಣಿಕೆಗಂ ನಿನ್ನೆಣಿಕೆಗಮಿನಿತುಂ ಗೆಂಟಿಲ್ಲಮದಱಿಂದೇಕಹೃದಯರೆನಿಸಿ ಮುಂತಣ್ಗೆ ಪೋಪಂ (ಚಿಕವಿ. ೬-೭೯ ವ). ೩. ಪರಸ್ಪರ ವಿರೋಧ ; ಹೊಂದಾಣಿಕೆ ಇಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ : ಬಸನಿಯ ಗೆಲ್ಲಕಾಱನ ನೆಗಟ್ತಿಗೆ ಕೇಳಿಗೆ ನಾಡೆ ಗೆಂಟು (ಆದಿಪು. ೦೨-೧೮). ೪. ನಸುದೂರ ; ಅನತಿದೂರ : ಅಂತಿರ್ದಾಳಂ ಗೆಂಟನೊಳ್ಕಂಡು ವಿನಯರತ್ನಾಕರಂ ಸಾಷ್ಟಾಂಗಪ್ರಣತನಾಗೆ (ಕಾದಂಪೂ. ೪೯೦) ; ಬೇಂಟೆಗೆ ನಡೆಯೆ ಯಶೋಮತಿ ಗೆಂಟಱೊಳಾರಣ್ಯವಾಸಿಗಳ್ ನಿಲೆ ಕಂಡು (ಯಶೋಚ. ೪-೪೨) ; ಗೆಂಟಱೊಳಿರ್ದುಳ್ಳಲರ್ಗಂಪಿಂದುಱೆ ದಂಟೆ ಬಗೆಯ ಸೂಱೆಯ ಕೊಂಬವೊಲಾ ತೋಂಟಗೆಲದೊಳೆಸೆದುವು ಕೇತಕಿಕಂಟಕಿ ತೊಲಗೆಸೆಯಲ್ (ಉದ್ಯದೇ. ೨-೦೦೯).

ಗೆಂಟುಗೆಂಟು (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ) : ಗೆಂಟುಗೆಂಟನೊಳ್ ಪೊಳೆವ ಬಳ್ಳಿಮಿಂಚು ಬೀಸುವಕ್ಕೆಗೇಣ ವ್ಯೆಸಿರಿಯಂತೆ ಕಣ್ಗೆಡ್ಡಮಾದುದು (ರಾಮಾಶ್ವ. ೩-೫). **ಗೆಂಟದಂ** = ದೂರದವನಂ ; ದೂರದಲ್ಲಿರುವವನಂ ; ದೂರಗತ : ಇದು ಚಕ್ರವ್ಯೂಹಮಿಾ ವ್ಯೂಹಮನೊಡೆವದಟಂ ಪಾರ್ಥನಂತಾತನುಂ ಗೆಂಟಿದನೆಮ್ಮಾ ನಾಲ್ವರುಂ ಭೇದಿಸಲಱಿಯೆವಿದಂ ಕಂದ ನೀಂ ಬಲ್ಲೆ ಪೇೞ್ (ಪಂಪಭಾ. ೧೦-೮೭). **ಗೆಂಟುಗೆಂಟಾಗು** = ದೂರದೂರವಾಗು : ರಥಮನ್ಯಮನೋರಥದಂತೆ ಗೆಂಟುಗೆಂಟಾ(ಅಜಿಪು. ೨-೪೮) : ಉದ್ಭ್ರಾಂತ ವಿದ್ಯಾಧರಚಕ್ರಂ ಗೆಂಟು ಗೆಂಟಾಗಿರಿಸೆ (ಗದಾಯು. ೮-೨೦). **ಗೆಂಟುಪೋಗು** = ದೂರ ಹೋಗು ; ದೂರಕ್ಕೆ ನಡೆ : ಅನ್ನೆಗಮಾತುಱುಪಟ್ಟಿಯುಮಲ್ಲಿಂ ದೆರ್ದು ನಾಡೆ ಗೆಂಟುಪೋದತ್ತು (ವಡ್ಡಾರಾ. ೧೦-೩೨೩). **ಗೆಂಟುಮಾಡು** = ದೂರಮಾಡು ; ಬಿಟ್ಟುಬಿಡು ; ತ್ಯಜಿಸು : ಪೆಂಡಿರ್ಗಳಿಪುವ ಬಂಟನಂ ಕವರಿಸುವ ನಂಟನಂ ಗೆಂಟುಮಾಡುವಂತೆ ಮಿಥ್ಯಾದೈವಂ ಮಿಥ್ಯಾಲಯಂ . . ಮಿಥ್ಯಾವ್ರತಮೆಂಬೀ ಷಡಾಯತನ ಸೇವೆಯಂ ಗೆಂಟುಮಾಡುವುದುಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೫-೦೨೫) : ನಂಟರ ಗೆಂಟುಮಾಡದೆ ನಡೆ ತುಂಟರ ಗಂಟಲನೊತ್ತಿ ಕಳೆವುದು (ಅನಂಪ. ೩-೧೯೭).

ಗೆಂಟುಗೆ 'ಗೊಂಟಿಕೆ' ನೋ.

ಗೆಂಡು 'ಗಿಂಡಂ' ನೋ.

ಗೆಂಡೆ$_1$ 'ಗಡ್ಡೆ' ನೋ.

ಗೆಂಡೆ$_2$ (ನಾ). ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಮೀನು. 'ಗೆಂಡೆಮೀನ್' ಪರಾ.

[ದೇ. ◼ ತಮಿ. ಕೆಣ್ಬೈ ; ಮಲ. ಕಣ್ಣ ; ತೆಲು. ಗೆಂಡೆ, ಗಂಡೆ]

ಗೆಂಡೆ$_3$ (ನಾ). ಪುರುಷನ ಜನನಾಂಗ ; ಶಿಶ್ನ : (ಕ). [<ಗಡ್ಡೆ]

ಗೆಂಡೆಮೀನ್, ಗೆಂಡೆಮೀನು (ನಾ). = ಗೆಂಡೆ$_2$: ಗಱಿಮೀನ್ಸೀಗಂಡಿ ಗೆಂಡೆಮೀನ್ಪವಳವಾಯಂ ಬಾಳೆಮೀನ್ . . . ಬಣ್ಣಮೀನೆನಿಪವೆಲ್ಲಂ ಬೀಳ್ವುವಾ ತಾಣದೊಳ್ (ರಾಜಶೇ. ೫-೦೦೫) ; ಗೆಂಡೆಮೀನಂ ತಂದವಂಗೆ ದಂಡಿಗೆಯನಿಕ್ಕುವರ್ (ಚಿಕವಂ. ೭-೭). **ಗೆಂಡೆಮೀನು** : "ಪಾಟಲಾಸ್ಯಾ–ಗೆಂಡೆಮೀನು" (ಒಷಧಿ. ೯೫). 'ಕಾಗೆಂಡೆ' ಪರಾ.

[ಗೆಂಡೆ$_2$ + ಮೀನ್$_3$]

ಗೆಂಡೆಮೀನು 'ಗೆಂಡೆಮೀನ್' ನೋ.

ಗೆಂಡೆಹೊಟ್ಟೆ (ನಾ). ಒಳಗೆ ಗಡ್ಡೆ ಬೆಳೆದುಕೊಂಡಿರುವ ಹೊಟ್ಟೆ ; ಪ್ಲೀಹಬಾಧೆಯಿರುವ ಹೊಟ್ಟೆ ; ಜಲೋದರ : ಗಂಡಾನ ಕಾಣೀರೋ ಗೆಂಡ್ಹೊಟ್ಟೆ ಮರುವಾನ ಉಂಡೇಳು ಮನೆಯ ತಿರುಗೋನ (ಹಳ್ಳಿಯ. ೧೬೫). [ಗೆಂಡೆ$_1$ (< ಗಡ್ಡೆ) + ಹೊಟ್ಟೆ$_1$ (< ಪೊಟ್ಟೆ$_1$)]

ಗೆಂದಾಳಿ 'ಕೆಂದಾಳಿ' ನೋ.

ಗೆಂದು (ಕ್ರಿ). ಪ್ರೀತಿಸು ; ಅನುರಾಗದಿಂದ ಕೂಡಿರು : ಉದಾತ್ತ ನಾರಾಯಣಂ ಗೆಂದುತ್ತ ಗೆಲ್ವೊಂ (ಮುಂಬರಾ. VI, ೧೮೮ : ?).

[< ಕೆಂದು$_2$]

ಗೆಂಧಾಳಿ 'ಕೆಂದಾಳಿ' ನೋ.

ಗೆಗ್ಗೆ, ಗಗ್ಗೆ (ನಾ). ಕೋಟೆಕಾಳಗದಲ್ಲಿ ಕೋಟೆಯನ್ನು ಉರುಳಿಸಲು ಉಪಯೋಗಿಸುತ್ತಿದ್ದ ಒಂದು ಸಾಧನ ; "ಕೋಟೆಯನ್ನು ಹತ್ತುವ ಸಾಧನವಿಶೇಷ" (ಪ್ರಶಬ್ದ) : ಕೊತ್ತಳದಂಬುಗಂಡಿಯಿಂದುಡುಗದೆ ಪಾಯ್ವ ಕೂರ್ಗಣೆಗೆ ಬದ್ದರವೊಡ್ಡಿಪ ಕೋಂಟೆಗಾವಗಂ ಕೆಡವುವ ಗೆ[ಪಾಠಾಂ. ಗ]ಗ್ಗೆ (ಚಂದ್ರಪು. ೫-೦೦೬) ; ಕಾದುವರ ಗುಣ್ಪಂ ಕಿಡಿಸಿಯುಂ ಗೆಗ್ಗೆಯಂ ಪೊಯ್ಸಿಯುಂ ದುರ್ಗದ ನಾಯಕನ ಗರ್ವಮಂ ನುರ್ಗಂ ಮಾಡುವಂತೆ ತನೆಗಳಂ ನುಗ್ಗುಮಾಡಿಸಿಯುಂ (ಪಾರ್ಶ್ವಪು. ೩-೧೩೯ ವ) : ಗೆಗ್ಗೆ ಡೆಂಕಣಿ ಗುಮ್ಮಂ ಪಡಿಗೋಂಟೆಯೆಂಬ ಬಹುಕೋಟಾಯಂತ್ರ ಸಾಮಗ್ರಿ ತಿಂತಿಣಿಗೊಂಡಾಂತಿರೆ ಲಗ್ಗೆಗಾರ್ದು ವಸುಷೇಣಂ ಸಾರ್ದು ಸೂಟ್ಟೈಸಿದಂ (ಅನಂಪು. ೦೦-೮೩). **ಗಗ್ಗೆ** : ಮೇಲಿನ 'ಚಂದ್ರಪು' ಪ್ರಯೋಗದ ಪಾಠಾಂತರವನ್ನು ನೋಡಿ. [?]

ಗೆಜೆಟ್ಟು (ನಾ). ಸರ್ಕಾರದ ವ್ಯವಹಾರಗಳನ್ನೂ ಆಡಳಿತದಲ್ಲಿ ಬಹಿರಂಗಪಡಿಸುವ ವಿಷಯಂಗಳನ್ನೂ ಸಾರ್ವಜನಿಕರಿಗೆ ತಿಳಿಯಪಡಿಸಲು ಸರ್ಕಾರದವರು ಹೊರಡಿಸುವ ಪತ್ರಿಕೆ : ಸರ್ಕಾರದವರಿಂದ ಈ ಬಗ್ಗೆ ಗೆಜೆಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ಇಸ್ತಿಹಾರ್ ಮೂಲಕ ಪ್ರಕಟಿಸಲ್ಪಟ್ಟ . . . ರಾಜಕೀಯ ಪೆನ್ಷನುಗಳು (ಗ್ರಾಮಾಕ. ೩೫). [← ಇಂ. Gazette]

ಗೆಜ್ಜಗ 'ಗರ್ದುಗು' ನೋ.

ಗೆಜ್ಜಲು 'ಗೆದಲ್' ನೋ.

ಗೆಜ್ಜಲುಭೂಮಿ (ನಾ). ಗೆದ್ದಲು ಇರುವ ಭೂಮಿ,–ಜಮೀನು : ಅಯ್ಯನವರೊಬ್ಬರದು ಜಮೀನಿತ್ತು, ಗೆಜ್ಜಲುಭೂಮಿ (ಚಂಗೂರಿ. ೦೦೮).

[ಗೆಜ್ಜಲು (< ಗೆದಲ್) + ಭೂಮಿ]

ಗೆಜ್ಜೆ$_1$, ಗಜ್ಜೆ (ನಾ). ೧. ಗುಂಡಾಗಿರುವ, ಕಿಣಿಕಿಣಿ ಶಬ್ದಮಾಡುವ ಚಿಕ್ಕಗಂಟೆ ; ಕಿರುಗಂಟೆ : ಮುಂದೆಸೆಯೊಳಂದುಗೆ ಘಲಿರುಘಲಿರೆನೆ ಗೆಜ್ಜೆಗಳು ಮೊರೆಯೆ (ಬಸವು. ೨೪-೪೪). ೨. ಕಿರುಗಂಟೆಗಳಿಂದ

ಮಾಡಿರುವ, ಕಾಲಿಗೆ ಕಟ್ಟಿಕೊಳ್ಳುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಭರಣ: "ತುಲಾಕೋಟಿಃ, ನೂಪುರಃ – ಈ ಗೆಜ್ಜೆ" (ಹಲಾಯು. ೯೨-೪೦೬); ಮಣಿ ಕಿಂಕಿಣಿ ಗೆಜ್ಜೆ ರಕ್ಕೆ ಕುಂಡಲಯುಗಮುತ್ತು . . . ಮನಂಗೊಳೆ (ಅರ್ಜನೀ. ೫-೬೨); ಬಿಡೆವಿನ್ನೀ ಗಿರಿಜೆಯ ಮೆಲ್ಲಡಿಗಳನೆಂದ ಖಿಲವೇದಮುಲಿವಂತೆ ಮಲಂ ನಡೆವೆಡೆಯೊಳಗುರ್ಬಿಂ ಬೊಬ್ಬಿಡುವಂದುಗೆ ಗೆಜ್ಜೆ ಸಜ್ಜನೆಗೆ ಸೊಗಯಿಸುಗುಂ (ಗಿರಿಕ. ೩-೮೯); ಉಲಿವ ಗೆಜ್ಜೆಯ . . . ಪೊಳೆವರಳೆಲೆಯ ಮಿಸುಗುವ ಬಾಲದೊಡಿಗೆಯ ಮಾಯಿಗಿಕ್ಕಿದರು (ಪ್ರಭುಲಿೀ. ೩-೨೫): ಬಂದನೇನೆ ರಂಗ . . . ಪೊನ್ನಂದುಗೆ ಗೆಜ್ಜೆ ಪೊಳೆ ಹೊಳೆಯುವ ಪಾದವನೂಊತ (ಪುರಂದ. ೨-೭೨-೧). ಗಜ್ಜೆ : (ಕ).

[ದೇ.೫ ತಮಿ. ಕಚ್ಚ, ಕಚ್ಚೈ ; ಮಲ. ಕಚ್ಚ ; ತುಳು. ಗಜ್ಜೆ, ಗೆಜ್ಜ, ಗೆಜ್ಜೆ ; ಕೊಡ. ಗಜ್ಜ ; ತೆಲು. ಗಜ್ಜಿಯ, ಗಜ್ಜೆ]

ಗೆಜ್ಜೆ$_2$ (ನಾ). ಕಿಬ್ಬೊಟ್ಟೆಯ ತಳಭಾಗಕ್ಕೂ ತೊಡೆಯ ಮೇಲ್ಭಾಗಕ್ಕೂ ಮಧ್ಯೆ ಇರುವ ಸಂದು ; ತೊಡೆಸಂದು : (ಕ). 'ಗಜ್ಜಲು' ಪರಾ.

[←ತೆಲು. ಗಜ್ಜ]

ಗೆಜ್ಜೆಅಡ್ಡಿಕೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕಂಠಾಭರಣ ; ಸಣ್ಣಸಣ್ಣ ಗೆಜ್ಜೆಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಮಾಡಿರುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕೊರಳ ಒಡವೆ: ಕೊರಳಲ್ಲಿ ಬಂಗಾರದ ಗೆಜ್ಜೆಅಡ್ಡಿಕೆ (ಬೆಳುಮ. ೧೫೬); ಹಿಂದಿನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಗೆಜ್ಜೆಅಡ್ಡಿಕೆ ಜೋಮಾಲೆ ಇಲ್ಲದೆ ಮದುವೆಯೇ ಆಗುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ (ರೂಢಿ). 'ಗೆಜ್ಜೆಟೀಕೆ' ಪರಾ. [ಗೆಜ್ಜೆ$_1$ + ಅಡ್ಡಿಕೆ]

ಗೆಜ್ಜೆಕಟ್ಟು 'ಗೆಜ್ಜೆಗಟ್ಟು' ನೋ.

ಗೆಜ್ಜೆಕರಡ (ನಾ). = ಗೆಜ್ಜೆಹುಲ್ಲು : (ಕ). [ಗೆಜ್ಜೆ$_1$ + ಕರಡ]

ಗೆಜ್ಜೆಗಟ್ಟು, ಗೆಜ್ಜೆಕಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ೧. (ನರ್ತನ ಮೊದಲಾದ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಕಾಲಿಗೆ) ಗೆಜ್ಜೆಯನ್ನು ಕಟ್ಟು : ತಲೆಯಿಲ್ಲದ ಕಾಗೆ ನೆಲದಲ್ಲಿ ನಡೆಯಿತ್ತು ಹುಲಿ ನಲಿದು ನಿಲುಗಿಸಿ ಗೆಜ್ಜೆಗಟ್ಟಿ ನಲಿದಾಡಿತ್ತು (ಅದವ. ೧೫-೩೨). **ಗೆಜ್ಜೆಕಟ್ಟು:** ೨. ಯಕ್ಷಗಾನದಲ್ಲಿ, ಮೊಟ್ಟಮೊದಲು ರಂಗ ಪ್ರವೇಶಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಕಾಲಿಗೆ ಗೆಜ್ಜೆಯನ್ನು ಕಟ್ಟು. ೩. ವೇಶ್ಯೆಯರ ಪದ್ಧತಿಯಂತೆ ವೃತ್ತಿಯನ್ನು ಪ್ರಾರಂಭಿಸಲು ಗೆಜ್ಜೆ ಪೂಜೆಯಲ್ಲಿ ಕಾಲಿಗೆ ಗೆಜ್ಜೆಯನ್ನು ಕಟ್ಟು.

ಗೆಜ್ಜೆಕಟ್ಟುವವಳು = ಸೂಳೆ : ಗೆಜ್ಜೆಕಟ್ಟುವವರಿಗಿಂತ ಒಂದು ಬಣ್ಣ ಮೇಲು ಅವಳದು (ಹಹಸ. ೬೬). [ಗೆಜ್ಜೆ$_1$ + ಕಟ್ಟು$_1$]

ಗೆಜ್ಜೆಗಾರ 'ಗೆಜ್ಜೆಗಾಱ' ನೋ.

ಗೆಜ್ಜೆಗಾಱ, ಗೆಜ್ಜೆಗಾರ (ನಾ). ೧. ಗೆಜ್ಜೆಯನ್ನು ಮಾಡುವವನು : ಬಳೆಗಾಱಂ, ಗೆಜ್ಜೆಗಾಱಂ, ಮಣಿಗಾಱಂ (ಶಮದ. ೧೯೯ ಪ್ರಯೋ). **ಗೆಜ್ಜೆಗಾರ :** ೨. ಶೂದ್ರರಲ್ಲಿ ಒಂದು ಪಂಗಡ : (ಕ).

[ಗೆಜ್ಜೆ$_1$ + – ಕಾಱ]

ಗೆಜ್ಜೆಗಿಡ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : (ಮೈಜಿಗ. ೨೫-೪೬೯).

[ಗೆಜ್ಜೆ$_1$ + ಗಿಡ (<ಗಿಡು)]

ಗೆಜ್ಜೆಗುದಿ (ನಾ). ಗೆಜ್ಜೆಯಂತಹ ಗುಳ್ಳೆ ಬರುವಂತೆ ಕುದಿಯುವಿಕೆ. P ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಆಲೆಮನೆಯಲ್ಲಿ ಕಬ್ಬಿನ ಹಾಲು ಕಾಯುವಾಗಿನ ಒಂದು ಹಂತ : ಒಂದಾನೊಂದು ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಮರಳಿ ಗೆಜ್ಜೆಗುದಿ ಹಾಯುತ್ತಿದ್ದ ಒಂದು ದೊಡ್ಡ ಹಂಡೇನೀರನ್ನು ತನ್ನ ಮೇಲೆ ಉರುಳಿಸಿಕೊಂಡು ಸತ್ತುಹೋಗುತ್ತಿದ್ದನು (ಸುಮಜ. ೪).

[ಗೆಜ್ಜೆ$_1$ + ಕುದಿ$_3$]

ಗೆಜ್ಜೆಗೊಲಸು (ನಾ). ಗೆಜ್ಜೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವ, ಕಾಲಿಗೆ ಹಾಕಿಕೊಳ್ಳುವ ಒಂದು ಆಭರಣ : ಮಗುವಿಗೆ ಗೆಜ್ಜೆಗೊಲಸು ಹಾಕಿದ್ದಾರೆ (ರೂಢಿ).

[ಗೆಜ್ಜೆ$_1$ + ಗೊಲಸು (<ಗೊಟಸು)]

ಗೆಜ್ಜೆಗೋಲು (ನಾ). [illegible] ನನಗೆ ಅದೊಂದು ಬಗೆಯಾಗಿ ಪಿಚ್ ಎನ್ನುತ್ತದೆ ಕಣಾ (ಸುಗುಗಂ. ೯೬-೧೫) ; ಗೆಳೆಯ–ದಂಪತಿಗಳು ರಾಸನೃತ್ಯಕೆ ನೆರೆದು ಗೆಜ್ಜೆಗೋಲುಗಳಿಂದ ತಾಳದಲಿ ಪೊಳಲುಗೊಡುತಲಿರೆ (ಸಚೀಗೀ. ೪೬-೯೪೬).

[ಗೆಜ್ಜೆ$_1$ + ಕೋಲು$_1$ (<ಕೋಲ್$_1$)]

ಗೆಜ್ಜೆಚೈನು (ನಾ). ಗೆಜ್ಜೆಗಳಿರುವ, ಕಾಲಿಗೆ ಧರಿಸುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಭರಣ : ಹುಡುಗಿಗೆ ಗೆಜ್ಜೆಚೈನು ತಂದಿದ್ದಾರೆ (ರೂಢಿ).

[ಗೆಜ್ಜೆ$_1$ + ಚೈನು$_2$]

ಗೆಜ್ಜೆಟಿಕೆ 'ಗೆಜ್ಜೆಟೀಕೆ' ನೋ.

ಗೆಜ್ಜೆಟಿಗೆ 'ಗೆಜ್ಜೆಟೀಕೆ' ನೋ.

ಗೆಜ್ಜೆಟೀಕೆ, ಗೆಜ್ಜೆಟಿಕೆ, ಗೆಜ್ಜೆಟಿಗೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕಂಠಾಭರಣ ; ಚಿನ್ನದ ಗುಂಡಿನ ಟೀಕೆ : ನಾಲ್ಕು ಭಂಗಾರ ಬಳೆ ಸಾಕು ನನ ಬಲಗೈಗೆ . . . ಗೆಜ್ಜೆಟೀಕೆ ಸಾಕು (ಹಳ್ಳಿಯ. ೯೫) : ಮದುವಣಗಿತ್ತಿಯ ಕೊರಳಲ್ಲಿ ಮೆರೆಯುವ ಗೆಜ್ಜೆಟೀಕೆಯನ್ನು ನೆನಪಿಗೆ ತರುತ್ತಿದ್ದುವು (ಬೆಳುಮ. ೯೩). **ಗೆಜ್ಜೆಟಿಕೆ :** ಗೆಜ್ಜೆಟಿಕೆಯಷ್ಟು ಅಂದವಾದ ಒಡವೆ ಕಂಠಾಭರಣಗಳಲ್ಲಿ ಬೇರೊಂದಿಲ್ಲ (ರೂಢಿ). **ಗೆಜ್ಜೆಟಿಗೆ :** ಕವಿತ್ರಿಗಳು 'ಗೆಜ್ಜೆಟಿಗೆ' ಎಂಬ ಸುಮಾರು ಹತ್ತುಪವನಿನ ಆಭರಣವನ್ನು ಪರೀಕ್ಷಿಸಿ, ಅದರ ತೂಕ, ಬಣ್ಣ, ಕ್ರಯ, ಬರೆದಿಡುತ್ತಿದ್ದರು (ಒಡ್ಡಿಉ. ೨೨). [ಗೆಜ್ಜೆ$_1$ + ಟೀಕೆ$_1$]

ಗೆಜ್ಜೆಪಂತಿ (ನಾ). ಚಿಕ್ಕಮಕ್ಕಳ ಊಟದ ಪಂಕ್ತಿ : ಗೆಜ್ಜೆಪಂತಿ ಮುಂತಾದ ನಾನಾಪಂಕ್ತಿಗಳು ಸಾಯಂಕಾಲದವರೆಗೆ ನಡೆವುವು (ಕಯೂತ್ರ. ೯೪).

[ಗೆಜ್ಜೆ$_1$ + ಪಂತಿ]

ಗೆಜ್ಜೆಪಟ್ಟೆ (ನಾ). ಗೆಜ್ಜೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ನಡುಪಟ್ಟಿ; ಗೆಜ್ಜೆಡಾಬು: ಗೆಜ್ಜೆಪಟ್ಟೆ ಗಿಲುಕೆನಿಸಿ . . . ಹಾದಿಯಲ್ಲಿ ಬರೆ (ಮೋಹದೂ. ೮-೨).

[ಗೆಜ್ಜೆ$_1$ + ಪಟ್ಟೆ$_2$]

ಗೆಜ್ಜೆಪಾಡಗ (ನಾ). ಗೆಜ್ಜೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಕಾಲ್ಗಡಗ,–ನೂಪುರ, –ಅಂದುಗೆ : ಕಾಲುಗಳಲ್ಲಿ ಗೆಜ್ಜೆಪಾಡಗಗಳು (ಬೆಳುಮ. ೧೬೯).

[ಗೆಜ್ಜೆ$_1$ + ಪಾಡಗ$_2$]

ಗೆಜ್ಜೆಪಿಲ್ಲಿ (ನಾ). ಗೆಜ್ಜೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ಪಿಲ್ಲಿ : ಕಾಲಿಗೆ ಗೆಜ್ಜೆಪಿಲ್ಲಿ ಹಾಕಿಕೊಂಡಿದ್ದಾಳೆ (ರೂಢಿ). [ಗೆಜ್ಜೆ$_1$ + ಪಿಲ್ಲಿ$_1$]

ಗೆಜ್ಜೆಪೂಜೆ (ನಾ). ೧. ಬಯಲಾಟವನ್ನು ಕಲಿಯಲು ಪ್ರಾರಂಭಿಸುವ ದಿನ ಕಾಲಿಗೆ ಕಟ್ಟಿಕೊಳ್ಳುವ ಗೆಜ್ಜೆಗೆ ಮಾಡುವ ಪೂಜೆ : ಹೊಸ ವೇಷಧಾರಿಗಳು ತೀರ್ಮಾನಮಾಡಿಕೊಂಡು, ಒಳ್ಳೆಯ ಒಂದು ದಿನವನ್ನೂ ನೋಡಿ ಗೆಜ್ಜೆಪೂಜೆ ಗೊತ್ತುಮಾಡಿದರು (ನನ್ನೂರು. ೩೦೩). ೨. ವೇಶ್ಯಾವೃತ್ತಿಯನ್ನು ಪ್ರಾರಂಭಿಸುವಾಗ ಮಾಡುವ ಒಂದು ಸಮಾರಂಭ ; ವೇಶ್ಯೆಯು ತಾನು ಕಟ್ಟಿಕೊಂಡು ನರ್ತಿಸಲಿರುವ ಗೆಜ್ಜೆಗೆ ಪೂಜೆ ಮಾಡುವ ಸಮಾರಂಭ : ಕಾಯಸ್ಥಳಾದರೂ ಗೆಜ್ಜೆಪೂಜೆಯ ಸೂಳೆಯಲ್ಲ (ಬಾಗಿನ. ೫೩). [ಗೆಜ್ಜೆ$_1$ + ಪೂಜೆ$_2$]

ಗೆಜ್ಜೆಪೈಜಣ (ನಾ). = ಗೆಜ್ಜೆಪಾಡಗ : ಗೆಜ್ಜೆಪೈಜಣ ಕಟ್ಟಿ ಮಾಯೆಯ ಮೈಯೊಳಗ ಬಂಥಾಂಗ (ಸಚೀಗೀ. ೫೧-೭). [ಗೆಜ್ಜೆ$_1$ + ಪೈಜಣ]

ಗೆಜ್ಜೆಬತ್ತಿ (ನಾ). ೧. ಗೆಜ್ಜೆಗೆಜ್ಜೆಯಾಗಿ ಸರಪಣಿಯ ಆಕಾರದಲ್ಲಿ ಮಾಡುವ ಹತ್ತಿಯ ಹಾರ; ಗೆಜ್ಜೆವಸ್ತ್ರ : ದೇವರ ಮಂಟಪಕ್ಕೆ ಗೆಜ್ಜೆಬತ್ತಿ ಹಾಕಿದರು (ರೂಢಿ). ೨. ಗೆಜ್ಜೆಯ ಆಕಾರದಲ್ಲಿ, ತಳ ಅಗಲವಾಗಿರುವ ಹೂಬತ್ತಿ : ದೇವರ ದೀಪಕ್ಕೆ ಗೆಜ್ಜೆಬತ್ತಿಯನ್ನು ಹಾಕಿದ್ದಾರೆ (ರೂಢಿ).

[ಗೆಜ್ಜೆ$_1$ + ಬತ್ತಿ]

ಗೆಜ್ಜೆಮೆಟ್ಟು (ನಾ). ಗೆಜ್ಜೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಪಾದಗತಿ ; ಗೆಜ್ಜೆ ಕಟ್ಟಿದ ಕಾಲಿನ ವಿನ್ಯಾಸ : ತದ್ಧಿತ್ಯೆ ತದಿಗಿಣ ತದ್ಧಳಾಂಗಃಗಳೆಂಬ ಶುದ್ಧ ಗಾಯಃ

ವರಗಸಿಗೆ ಶುದ್ಧಾಂಗದ ಗೆಜ್ಜೆಮೆಟ್ಟಿನ ಗತಿಗಳಿಂ ಉದ್ದುವೆಣ್ಣುಗಳಾಡಿದರು (ಶಂಸವಿ. ೨೦-೦೦೩). [ಗೆಜ್ಜೆ$_1$ + ಮೆಟ್ಟು$_2$]

ಗೆಜ್ಜೆಯಂದುಗೆ (ನಾ). = ಗೆಜ್ಜೆಪಾಡಗ : ಸಿಂಗಾರವ್ವ . . . ಗೆಜ್ಜೆಯಂದುಗೆಗಳನ್ನು ಕಯ್ಗಿಯ್ಸಿ, ಗೆಜ್ಜೆಯ ಬಣ್ಣಗೋಲ್ಗಳನ್ನು ಹಂಚಿಸುತ್ತಿರುವಳು (ಚಟ್ಟಿಅ. ೧೭೯-೨೦). [ಗೆಜ್ಜೆ$_1$ + ಅಂದುಗೆ]

ಗೆಜ್ಜೆಯಲಬು (ನಾ). ೧. ನೆಲದ ಮೇಲೆ ಉದಕ್ಕೆ ಹಬ್ಬಿಕೊಂಡು ಹೋಗುವ, ಹಳದಿಹೂವುಗಳನ್ನು ಬಿಡುವ, ಮೂರುಮೂರು ಸಣ್ಣಸಣ್ಣ ಎಲೆಗಳುಳ್ಳ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : (ಕಿ). ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಳ್ಳಿ : (ಕಿ). [ಗೆಜ್ಜೆ$_1$ + ಅಲಬು$_1$]

ಗೆಜ್ಜೆವಸ್ತ್ರ (ನಾ). ಹತ್ತಿಯಿಂದ ಮಾಡಿದ, ಗೆಜ್ಜೆಸರದಂತೆ ಕಾಣುವ ಮಾಲೆ ವತ್ತು ದುಂಡುಬಿಲ್ಲೆ : ಗೌರಿಗೆ ಗೆಜ್ಜೆವಸ್ತ್ರ ಏರಿಸಿ ಪೂಜೆ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ (ಕೂಶ). [ಗೆಜ್ಜೆ$_1$ + ವಸ್ತ್ರ]

ಗೆಜ್ಜೆವಳಯಿಗೆ (ನಾ). ಗೆಜ್ಜೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಧ್ವಜ,–ಬಾವುಟ : ತೆಂಕಬಡಗಲುವೊಂದಿ ನಡೆಯಂದಾ ಗೃಹೇಂದಿರೆ ಅಂದು ಕೈಬೀಸುವವೊಲಾದುದು ಗೆಜ್ಜೆವಳಯಿಗೆಯು (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೨-೦೯).

[ಗೆಜ್ಜೆ$_1$ + ವಳಯಿಗೆ (<ಪಳಯಿಗೆ)]

ಗೆಜ್ಜೆಹುಲ್ಲು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹುಲ್ಲು : (ಕಿ).

[ಗೆಜ್ಜೆ$_1$ + ಹುಲ್ಲು (<ಪುಲ್)]

ಗೆಟ್ಟಕ್ಕಿತಳ? (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ : ತಡಸು ಗೆಟ್ಟಕ್ಕಿತಳ ಬಿಚುಮಂದ . . . ತೇಗುಗಳ ವಿಸರ ನಾನಾವೃಕ್ಷಜಾತಿಯಿಂದಸೆವ ಘೋರಾರಣ್ಯ ಕಣ್ಗೆಸೆದುದು (ಸಿಂಗಿರಾ. ೩೦-೯). [?]

ಗೆಟ್ಟಿವಡಿ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು : ಶ್ರೀಮತ್ ಪೆರ್ಮಾನಡಿಗಳ್ಪಟ್ಟಂಗಟ್ಟಿದ ಅಯ್ದನೆಯ ವರಿಷ ಗೆಟ್ಟಿವಡಿಯ ಅಣ ಪ್ಮನಾಳುತುವಿರೆ (ಎಕ. III, ನಂಜನ. ೯೮-೪ ; 898 ?) [?]

ಗೆಡಪ (ನಾ). ೧. ಹರಟೆ ; ಗಳಹುವುದು : (ಕಿ). ೨. ಗಿಳಿಯ ಮಾತು. 'ಗಿಳಿಗೆಡಪ' ಪರಾ. [ಗೆಡೆ$_1$ (<ಕೆಡೆ$_2$) + – ಪ$_2$]

ಗೆಡೆ$_1$ 'ಕೆಡೆ$_2$' ನೋ.

ಗೆಡೆ$_2$ (ನಾ). ೧. ಎಣೆ ; ಸಮ ; ಜೊತೆ : ಪಡೆವಳ ಕಾಳಂಗೊಳ್ಪಿನ ಗೆಡೆ ಕಾಮಲೆನಾರಿ ನೆಗಳ್ದ ಪೆರ್ಮಾಡಿಯ ಪೆರ್ಮ್ಮಡದಿಯರೆನೆ ಸೊಗಯಿಸಿದ × (ಎಕ. VII, ಶಿವಮೊ. ೩೩-೬೩ ; 1167) : ತೊಡೆಗಳ್ ರಂಭಾಸ್ತಂಭದ ಗೆಡೆಗಳ್ (ಶಮದ. ೯೩ ಪ್ರಯೋ). 'ಗೆಡೆವಕ್ಕಿ' ಪರಾ. ೨. ಸ್ನೇಹ ; ಗೆಳೆತನ : ಗುಳ್ಳಿಗೊಟ್ಟ ಬಟ್ಟಿಳಸೆಂಡುಂ ಪೊಡಸೆಂಡೆಂಬಿವನಾಡುತ್ತೊಡವಳೆದರ್ ತಮ್ಮೊಳಳಸೆ ತಂತಂ ಗೆಡೆಗಳ್ (ಪಂಪಭಾ. ೨-೩೦). [<ಕೆಳೆ$_2$]

ಗೆಡೆ$_3$ 'ಕೆಡೆ$_3$' ನೋ.

ಗೆಡೆಗಾಱ (ನಾ). ಗೆಣೆಯ ; ಗೆಣೆಕಾರ ; ನಲ್ಲ : ಕೊಲೆಯ ಅಪರಾಧದಿಂದಮಾ ಪೇಡಿತನದಪಮಾನಮೇ ಮೇಲೆಂದು ಆಯ್ದು, ಕೊಲದೆ ಬಿಟ್ಟಪಳ್ ತನ್ನ ಗೆಡೆಗಾಱನನ್ (ಬಿದ್ರಪ್ರ. ೪೬-೯೯೩). [ಗೆಡೆ$_2$ + – ಕಾಱ]

ಗೆಡೆಗೂಡು (ಕ್ರಿ). ಜೊತೆಗೂಡು ; ಒಟ್ಟಾಗು ; ಸೇರು : ಕುಂಭಾಂಡ ಮಂತ್ರಿ ಸಿಂಗರಿಸಿದ ಕಮ್ಮಲರಂಬನ ಮಗನ ಮೂರ್ತಿಯನು ಹಂಬಲಿಸುವ ಕುಮಾರತಿ ತನ್ನ ಗೆಡೆಗೂಡಿ ಸಂಭ್ರಮದಲಿ ಕರೆಸಿದನು (ಮೋಹತ. ೪೦-೩೦).

[ಗೆಡೆ$_2$ + ಕೂಡು$_1$]

ಗೆಡೆಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ೧. ಜೊತೆಯಾಗು ; ಒಡಗೂಡು ; ಬೆರೆ : ಬಿಂದ ಮಲ್ಲಿಗೆಗಂಡೊಡಮಾದ ಕೆಂದಲಂಪಂ ಗೆಡೆಗೊಂಡೊಡಂ ಮಧುಮಹೋತ್ಸವಮಾದೊಡಂ . . . ನೆನೆವುದೆನ್ನ ಮನಂ ವನವಾಸಿದೇಶಮಂ (ಪಂಪಭಾ. ೪-೩೦) : ಕಂಡೊಡನಾಡಿದಕ್ಕರಿಗನಕ್ಕರಿಗಂ ಗೆಡೆಗೊಂಡ ಪಂಡಿತಂ ಪಂಡಿತನೆಯ್ದಿ (ಶಾಂತಿಪು. ೦೨-೭೮) ; ಒಡನೊಡನಿಕ್ಕಿದರಾಗಳೆ ಗೆಡೆಗೊಂಡಮೃತಾಬ್ಧಿವೀಚಿನರ್ತನಮುಂ ಕಣ್ಗೊಡರಿಸೆ (ನೇಮಿಪು. ೮-೦೨೦) : ರಾಜಹಂಸನಂ ಗೆಡೆಗೊಳಲಾರ್ಪನೆಂಬ ಬಗೆಯಿಂದಿನನೈದಿದನಸ್ತಶೈಲಮಂ (ದಶಕು. ೨-೩೯) ; ಕಾಳೆಗಕೆ ಮೂದಲಿಸಿದುದು ಚಲಿಸಿದುದು ಗೆಡೆಗೊಂಡು ಹತ್ತಿರಕೆ ಸೇರಿದುದು ಪೋರಿದುದು ಚೂಳಿ ದಾನವರ ಪಡೆಯ (ಕಬಪು. ೩೮-೩೪). ೨. ಹೊಂದು ; ಪಡೆ : ಸಮುಸ್ತದೀಪ್ತಿಪರಮಾಣುಗಳಂ ಗೆಡೆಗೊಂಡು ಜೌವನಂ ನೆಱೆದಿರೆ (ಆದಿಪು. ೨-೬೨) ; ಸೂರ್ಯ್ಯಶಶಾಂಕಮರೀಚಿಯಿಂದ ಚೆಲ್ವಂ ಗೆಡೆಗೊಂಡು (ಎಕ. XI, ದಾವಣ. ೦೬೮-೨೪ ; ಸು. 1148) : ಘನಚ್ಛಾಯೆಯನಾಂತೇಂ ಗೆಡೆಗೊಂಡುದೊ ಪೃಥುಳತೆಯಂ ಗಿರಿಯ ನಿತಂಬದಂತೆ ಹರಿಯ ನಿತಂಬಂ (ವರ್ಧಪು. ೪-೨೮). [ಗೆಡೆ$_2$ + ಕೊಳ್$_1$]

ಗೆಡೆಯಾಟ (ನಾ). ಸ್ನೇಹದ ಆಟ ; ಒಡನಾಟ : ಎನ್ನ ಕೈಮರ್ಚಿನ ಗೆಡೆಯಾಟದ ಮುತ್ತಿನ ಸೆಂಡೆ! (ರಾಮಾಶ್ವ. ೭೦-೨೧). [ಗೆಡೆ$_2$ + ಆಟ]

ಗೆಡೆಯಿಡು (ಕ್ರಿ). ಜೊತೆಮಾಡು ; ಜೋಡಿಹಾಕು ; ಕೂಡಿಸು : ಎಸೆಯಲಣ್ಣನು ನಿಲಲಿ ತಾನೊಂದೆಸೆಗೆ ನಿಲುವೆನು ಬನ್ನಿ ಗೋಪಪ್ರಸರವಿಕ್ರೈಱನಾಗಿ ಗೆಡೆಯಿಟ್ಟಾಡಬೇಕೆಂದ [ಪಾಠಾಂ. ಗಿರಿಯಾಚಾಟವುಂಟೆಂದ] (ವಿಭಾಗ. ೦೦-೦೮-೨೨). [ಗೆಡೆ$_2$ + ಇಡು$_1$]

ಗೆಡೆವಕ್ಕಿ 'ಗೆಳೆವಕ್ಕಿ' ನೋ.

ಗೆಡೆವಸು (ಕ್ರಿ). ಸ್ನೇಹವನ್ನು ಕಡಿದುಕೊಳ್ಳು ; ಸ್ನೇಹಭಂಗಹೊಂದು ; ದ್ವೇಷತಾಳು : ಗೆಡೆವಚ್ಚಿ[ಪಾಠಾಂ. ವರ್ಚಿ]ವರ್ ಮನಗೊಂಡೊಡನೊಡನೋರಂತು ತಗುಳ್ದು ರ್ಘೋಂಕರಿಸಿದೊಡೆ (ಪಂಪಭಾ. ೨-೭೩). ₽ ಈ ಶಬ್ದವನ್ನು 'ಗೆಡೆವಚ್ಚು' (ಗೆಡೆ+ಮೆಚ್ಚು) ಎಂದು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು 'ಸಿಕ್ಕಿದ ಜೊತೆಯನ್ನು ಮೆಚ್ಚಿಕೊಳ್ಳು' ಎಂದೂ ಅರ್ಥಮಾಡಬಹುದಂ.

ಗೆಡೆವಚ್ಚುಗೊಳ್=ಸ್ನೇಹಭಂಗ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳು: ಎಡೆಯೊಳ್ ಗೆಡೆವಚ್ಚು [ಪಾಠಾಂ. ವರ್ಚು, ವೆಚ್ಚು, ವೆರ್ಚು] ಗೊಂಡು ಪಾಂಡವರನಕಾರಣಂ ಕಣಕಿದೀ ಪೊಸಪೊಟ್ಟಱೊಳಾದ ಕಿರ್ಚು ಕೌರವರ್ಗಿದು ನಾಡೆಯುಂ ತಿಣುಕ ನಾಗಿಸದೇಂ ಗಳ ಸೈತುಪೋಕುಮೇ (ಪಂಪಭಾ. ೨-೮೭).

[ಗೆಡೆ$_2$+ಪಸು$_1$]

ಗೆದ್ದೆ 'ಗದ್ದೆ' ನೋ.

ಗೆದ್ದೆಗಟ್ಟು 'ಗದ್ದೆಗಟ್ಟು' ನೋ.

ಗೆದ್ದೆಮೊಸರ್ 'ಗದ್ದೆಮೊಸರ್' ನೋ.

ಗೆಣತಿ 'ಗೆಳತಿ' ನೋ.

ಗೆಣತಿಕಸ (ನಾ). ಕಳ್ಳಿಜಾತಿಯ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಣ್ಣ ಗಿಡ : (ಕಿ).

[?]

ಗೆಣರವ (ನಾ). ಕುದುರೆಯ ಮೈಯನ್ನು ಮಾಲೀಸು ಮಾಡುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಾಧನ : ಕುದುರೆಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ತಂದು ಹೊಱಗೆ ಸಮನಾದ ನೆಲದಲ್ಲಿ ಹೊರಳಿಸುವುದು ಹೊರಳಿದ ಮೇಲೆ ಗೆಣರವದಿಂದ ಮೈಯನ್ನು ಚೆಂದಾಗಿ ಉಜ್ಜುತ್ತಿರಬೇಕು (ಅಶ್ವಟೀ. ೪೭-೪). [?]

ಗೆಣಸಂಗು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ದೊಡ್ಡ ಜಾತಿಯ ಸಾಗವಾನಿ ಮರ : (ಕಿ). [?]

ಗೆಣಸು 'ಗೆಟಸು' ನೋ.

ಗೆಣಸುಗೂರು (ಕ್ರಿ). ಗೆಣಸನ್ನು ಅಗೆ,–ತೋಡು : ಗೆಣಸುಗೂರುವಂತೆಕ್ಕಲಂ ಜಾಡಿಸದೆ ಬಿಡ ನಿನ್ನ ! (ಹರಿಶ್ಚಂ. ೩-೩೭).

[ಗೆಣಸು (<ಗೆಟಸು) + ಗೂರು$_2$ (<ಗೂಱು)]

ಗೆಣಸುಸಕ್ಕರೆ (ನಾ). ಗೆಣಸಿನಿಂದ ತಯಾರುಮಾಡುವ ಸಕ್ಕರೆ : ಎರಡನೇ ಮಹಾಯುದ್ಧಕಾಲದಲ್ಲಿ ಯೂರೋಪಿನ ಗೆಣಸು – ಸಕ್ಕರೆ (Beet-Sugar) ಕೈಗಾರಿಕೆಯು ವಿಪತ್ತಿಗೆ ಒಳಗಾದುದರಿಂದ (ಅಂತಸಂ. ೦೯೩).

[ಗೆಣಸು (<ಗೆಟಸು) + ಸಕ್ಕರೆ]

ಗೆಣೆ 'ಕೆಳೆ$_2$' ನೋ.

ಗೆಣೆಕಾತಿ 'ಗೆಳೆಗಾರ್ತಿ' ನೋ.

ಗೆಣೆಕಾರ 'ಗೆಣೆಗಾರ' ನೋ.

ಗೆಣೆಗಾರ, ಗೆಣೆಕಾರ (ನಾ). ೧. ಒಡನಾಡಿ ; ಗೆಳೆಯಂ ; ಸ್ನೇಹಿತ : ತನ್ನ ಗೆಣೆಗಾರರನ್ನು ರಾಜಪುತ್ರನಲ್ಲಿಟ್ಟು . . . ಅಂತಃಪುರಕ್ಕೆ ಗಮನಿಸುವ ಸಾರಂಗಧರನಂ ನೋಡಿ (ಸಾರಂಗ. ೩) ; ಅವನು ಮೂರು ಹೊತ್ತೂ ಗೆಣೆಗಾರರ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ ಆಡುತ್ತಿರುತ್ತಾನೆ (ರೂಢಿ). **ಗೆಣೆಕಾರ** : ೧. ಪೊಡವಿಪತಿ ಚಿಂತಿಸಿದನಜ್ಞಾತವಾಸಕಾವೆಡೆಗೆ ಪೋದಪೆವೆಂದು . . . ಮೂಡಲು ಪೋಪೆನೆ ಸಡಕಿನಿಂ ಕೌರವನ ಗೆಣೆಕಾರರಾಗಿಹರು (ತುರಂಗ. ೩೫-೩). ೨. ಸೂಳೆಯ ಸಹವಾಸ ಮಾಡುವವನಂ ; ವಿಟ : ಹಿಂದೊಂದು ದಿನ ಅವಳು ಬೆಳಗ್ಗೆ ಎರಡುಗಂಟೆಯ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಬಂದಿದ್ದ ಗೆಣೆಕಾರರನ್ನೆಲ್ಲ ಕಳುಹಿಸಿ . . . ಪಿಯಾನೋ ಬಳಿ ಕುಳಿತಿದ್ದಳು (ಪುನರು. ೩೨೫). ೩. ಜೊತೆಗಾರ ; ಇನಿಯ : ಗೆಣತಿಯು ಕೂಡಿದ ಗೆಣೆಕಾರನೆರಕವು ಬೆಳೆದಿಹುದು (ಚಂದ್ರವೀ. ೯೨-೬೭) ; ನಿನ್ನೊಂದಿಗಾಡಿ ಗೆಣೆಕಾರ ನಾನು ನೆನ್ನಿಂದ ನೀರ ತರಲಿಲ್ಲ (ಜಗೀತ. ೨೦).

[ಗೆಣೆ (< ಕೆಳೆ$_2$) + – ಕಾರ$_1$ (< – ಕಾಱ)]

ಗೆಣೆತನ 'ಕೆಳೆತನ' ನೋ.

ಗೆಣೆಯ 'ಕೆಳೆಯ' ನೋ.

ಗೆಣೆವಕ್ಕಿ 'ಗೆಳೆವಕ್ಕಿ' ನೋ.

ಗೆಣೆಹಕ್ಕಿ 'ಗೆಳೆವಕ್ಕಿ' ನೋ.

ಗೆಣ್ಣ (ನಾ). ಗದ್ದೆಯ ಚಿಕ್ಕಭಾಗ ; ಮಂಡಿ : ಸಸಿ ನೆಡಲು ಮೊದಲುಮಾಡಿ, ಕೆಲವು ದಿನಗಳಲ್ಲಿಯೆ ಮನೆಯ ಹತ್ತಿರದ ಹಲಸಿನ ಮರದ ಮೂಲೆಯ ಗೆಣ್ಣಗಳವರೆಗೂ ಬಂದಿದ್ದರು (ಮಲೆಮ. ೬೫೩). 'ಗಣ್ಣ' ಪರಾ. [?]

ಗೆಣ್ಣು, ಗಿಣ್ಣು$_2$ (ನಾ). ೧. ಕಬ್ಬು, ಬಿದಿರಂ ಮೊದಲಾದಂವುಗಳ ಗಂಟು; ಪರ್ವ : "ಗ್ರಂಥಿ, ಪರ್ವನ್, ಪರುಷ್[ಸ್] – ಈ ೩ ಬಿದಿರ ಗೆಣ್ಣು" (ನಾಚಿರಾ. ೧೦೨) ; ಕಬ್ಬಿನಾ ತುದಿಯಿಂದ ತಾಳು ತನಕ ಮೆದ್ದುಕೊಂಡು ಬರಲದು ಗೆಣ್ಣು ಗೆಣ್ಣಿಂಗೆ ಮಿಗಿಲೆನಿಸಿದಿನಿದೀವುದು (ವೀಶೈಪು. ೪-೦-೦೪). ೨. ಬೆರಳಂಗಳ ಗಂಟುಂ : ಅಂಗುಲಿಯ ಗೆಣ್ಣುಗಳು ಕೇಶಮುಂ ಚರಣದಂತಗಳು ನಖಂಗಳೈದಿನ್ನು ಪರಿಕಿಸಲುನ್ನತಂಗಳಂ ಪೇಳ್ವೆ (ವೀಶೈಪು. ೪-೨೩-೬). **ಗಿಣ್ಣು$_2$** : ೧. ಚಿಕ್ಕಚಿಕ್ಕದಾಗಿರುವ ಗಿಣ್ಣುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಬಾಣ (ಕೃಪಾವಿ. ೬೨) ; ಕಬ್ಬಿನ ಕಾಂಡದಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಗಿಣ್ಣುಗಳಿವೆ (ಸಸ್ಯಶಾ. ೭೮). ೨. ಒಂದು "ಅಂಗುಲವು" ಪುರುಷನ ಮಧ್ಯದ ಬೆರಳಿನ ಒಂದು ಗಿಣ್ಣಿನಿಂದ ಮತ್ತೊಂದು ಗಿಣ್ಣಿನವರೆವಿಗಿರುವಷ್ಟು ಉದ್ದವಿರುತ್ತದೆ (ಭಾರದ. ೫೦೬). [ದೇ.॥ ಮಲ. ಕಣಿಪ್ಪು ; ಕೊಡ. ಗಿಣ್ಣ]

ಗೆಣ್ಪು (ನಾ). (?) : ಜಾಣ್ಪರಿಜಾಳುಗಾಡಿ ನಣ್ಪೋಜೆ ನಸೆ ಬರ್ದು ಬಿಣ್ಪುಳುಗಳು ಪೂಸರನಾ ಗೆಣ್ಪೋನ್ನತಿಯ ಪೇರ್ಮೊಲೆ ಮೆಣ್ಪೋರೆ ದರಹಾಸಗಾಣ್ಪೇ ಜವ್ವನೆಯರೆಸೆದರು (ಧ್ವರಚಾ. ೨-೯೬). [?]

ಗೆತ್ತು$_1$ 'ಗಿಜು' ಪರಾ.

ಗೆತ್ತು$_2$ (ನಾ). ಹೋಲಿಕೆ ; ಸಾದೃಶ್ಯ : "ಪಾಂಗೆಂದುಂ, ಗೆತ್ತೆಂದುಂ ಸದೃಶಭಾವಂ" (ಶಶಸಾ. ೧೫-೨೯೪) ; "ಗೆತ್ತೆಂದು ಪಾಂಗುಮೆನೆ ಸದೃಶಾರ್ಥಂ" (ಕವಿಕಂ. ೦೩೪). [?]

ಗೆದಲ್, ಗೆಜ್ಜಲು, ಗೆದಲಿ, ಗೆದಲು, ಗೆದಲೆ, ಗೆದ್ದಲಿ, ಗೆದ್ದಲು (ನಾ). ಮರಮುಟ್ಟು, ಕಾಗದ ಮೊದಲಾದ ವಸ್ತುಗಳನ್ನು ತಿಂದು ಮಣ್ಣುಮಾಡುವ ನಸುಬಿಳಿಂಪಾದ ಇರುವೆ ಜಾತಿಯ ಹುಳು; ಒರಲೆ : ಜನಕಂ ಕುರ್ಗಿದ ಸಮಯದೆ ತನಯಂ ನಲವಿಂ ಸಹಾಯನಪ್ಪುದು ಪಿರಿದೇ ಕಿಸೆ ಬೇರಂ ಗೆದಲಾಲಮುಮನೀತಲಕ್ಕೊಲೆಯದಂತು ತಳೆಯದೆ ಬೀೞಲ್ (ನೀತಿಮಂ. I. ೨೪೮). **ಗೆಜ್ಜಲು** : ಗೆಜ್ಜಲ ತಿಂಬ ಕರಡಿ ಖಿಜರ್ೂರದ ಹಣ್ಣಿನ ಸವಿಯನೆತ್ತ ಬಲ್ಲುದಯ್ಯ (ಸಿದ್ಧೇವ. ೦೩೬-೪೦೬) ; ಬೀಗದಕೈ ಕೆಳಗಡೆ ಅರ್ಧ ಗೆಜ್ಜಲು ಹಿಡಿದು ಜೀರ್ಣವಾಗಿದ್ದ ಒಂದು ಪತ್ರ ಇತ್ತು (ಗೋಪುರ. ೧೫೪). **ಗೆದಲಿ** : ಗೆದಲಿ ಮನೆಯ ಮಾಡಿ ಸರ್ಪಂಗೆ ಇಂಬಾದಂತೆ (ಶೂನ್ಯಸಂ. ೨೨೫-೦೦). **ಗೆದಲು** : ಕಂಡವಂ ಗೆದ[ಪಾಠಾಂ. ದ]ಲೊಂದುವುದೆ (ಬಸಪು. ೦೫-೩೨). **ಗೆದಲೆ** : ತೋಂಟದೊಳಗೇನುಮಂ ಬಗೆಯದೆ ಶಿವಧ್ಯಾನದಿಂದೆ ಪರವಶವನೈದಿರೆ ಗೆದಲೆ ಹುತ್ತವಿಕ್ಕೆ (ಚಬಪು. ೬೩-೪೫). **ಗೆದ್ದಲಿ** : ನೆಲಧಾರೆ . . . ಅದಕ್ಕೆ ಗೆದ್ದಲಿ ಹತ್ತುವುದಿಲ್ಲ (ಕಭಾಗಿ. ೪೩) ; ಏನು, ಗೆದ್ದಲಿಗಳ ದಬ್ಬಾಳಿಕೆ . . . ಎಲ್ಲವೂ ಗೆದ್ದಲಿಯ ಪಾಲೇ ಆಗಿಹೋಗಿಬಿಟ್ಟಿತು (ಮುಂಗಾಪು. ೦೪) ; ಉದಾಹರಣೆಗಾಗಿ, ಗೆದ್ದಲಿಯ ಸಮಾಜವನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಬಹುದು (ಕೀಟಬಿ. ೮). **ಗೆದ್ದಲು** : ಹುತ್ತಗಳು ನೆಟಿ ಮೂಡಿ ಮೈಯಲಿ ಹತ್ತಿ ಗೆದ್ದಲು ತಿಂದು (ಪ್ರಜ್ಞಾದ. ೪-೦೯) ; ಗೆದ್ದಲು ಮನೆಯನ್ನು ಹಾಳುಮಾಡುವಂತೆ ಗರ್ವವು ಯಾರನ್ನಾದರೂ ಹಾಳುಮಾಡುತ್ತದೆ (ಈಕಥ. ೩) ; ಗೆದ್ದಲು ಹುತ್ತವಿಕ್ಕೆ ಹಾವಿಗೆ ಮನೆಮಾಡಿತು (ಗಾದೆ). 'ಗೊಜಲೆ' ಪರಾ.

ಗೆದ್ದಲುಹಿಡಿ=ಗೆದ್ದಲಹುಳು ತಿಂದುಹಾಕಂ : ಪುಸ್ತಕಗಳೆಲ್ಲ ಗೆದ್ದಲು ಹಿಡಿದು ಹೋಗಿದ್ದವು (ರೂಢಿ).

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ಚಿದಲ್, ಚಿದಲೈ ; ಮಲ. ಚಿದಲ್, ಚಿದಳ್, ಚಿದಳ್ ; ತುಳು. ಉದಳ್ ; ಕೊಡ. ಕದೆ ; ತೆಲು. ಚಿದ, ಚಿದಲು ; ಕೊಲಾ. ಸೇದಾಲ್ ; ನಾಯ್ಕಿ. ಸೇದಲ್]

ಗೆದಲಿ 'ಗೆದಲ್' ನೋ.

ಗೆದಲಿಗೆ (ನಾ). ಚಮರೀಮೃಗ : "ಚಮರಃ – ಚಮರೀಮೃಗ, ಗೆದಲಿಗೆ" (ಓಷಧಿ. ೫೪). [?]

ಗೆದಲು 'ಗೆದಲ್' ನೋ.

ಗೆದಲೆ 'ಗೆದಲ್' ನೋ.

△ **ಗೆದಿ, ಗೆದೆ** (ಕ್ರಿ). ಗೆಲ್ಲಂ; ಜಯಿಸಂ; ಸಾಧಿಸು : ಇಲೆಕ್ಶನ್ ಗೆದಿಯುವ ಹುಚ್ಚುಹವ್ಯಾಸದೊಳಗೆ ಖರ್ಚುಮಾಡಿಕೊಂಡದ್ದೆಲ್ಲ ತಿರುಗಿ ಹೇಗೆ ಬರಬೇಕು (ಅಷನಾ. ೩) ; ಇಂಥ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ವೈರಿಯನ್ನು ಚಾತುರ್ಯದಿಂದ ಗೆದಿಯಬೇಕು (ಪ್ರಪೂರ್ತಿ. ೨೦). **ಗೆದೆ** : ತಾನು ಗೆದೆಯಲೇ ಬೇಕು ಈ ಸಲ (ಸುತ್ತುಮು. ೨೮) ; ಚುನಾವಣೆಯಲ್ಲಿ ಗೆದೆಯುವದೆಂದರೆ ಅದು ಸ್ವಂತ ಖರ್ಚಿನ ವಿಷಯ (ಅಷನಾ. ೮೮) ; ನಿನ್ನ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಲ್ಲಿ ಯುದ್ಧವನ್ನು ಯಾರು ಗೆದೆಯಬಹುದೆಂಬುದನ್ನು ಹೇಳು (ಹೇಮಂತ. ೦೮೦) ; ಸಮುದ್ರಗುಪ್ತನು . . . ಸುತ್ತಲಿನ ರಾಜ್ಯಗಳನ್ನು ಗೆದೆಯಲಾರಂಭಿಸಿದನು (ಹಿಂದುಇ. ೫೬). [< ಗೆಲ್$_1$]

△ **ಗೆದಿಸು** (ಕ್ರಿ).=ಗೆಲಿಸಂ : ಸೋತ ನಿಮ್ಮನ್ನು ಕೂಡಾ ಅವ ಗೆದಿಸಿದ (ಮುಗಿಮು. ೩೪) ; ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಪಕ್ಷಗಳನ್ನು ಗೆದಿಸುವುದಾಗಿ ಘೋರ ಪ್ರತಿಜ್ಞೆಯನ್ನೇ ಮಾಡಿಬಿಟ್ಟರಂತೆ (ಹಾದುಹು. ೪೫). [ಗೆದಿ + – ಸು$_1$]

ಗೆದೆ 'ಗೆದಿ' ನೋ.

ಗೆದೆಯ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು : ಎಡೆನಾಡೆಪ್ಪತ್ತು ತಂದವೂರ ಪನ್ನೆರಡು ಗೆದೆಯ ಪನ್ನೆರಡು ಮೂಗುಂದ ಪನ್ನೆರಡು (ಎಕ. VIII. ಸೊರಬ. ೪೬೭-೦೩ ; ೨೨೧). [?]

ಗೆದ್ದಲಿ 'ಗೆದಲ್' ನೋ.

ಗೆದ್ದಲು 'ಗೆದಲ್' ನೋ.

ಗೆಪ್ತಿ (ನಾ). ತಿಳಿವಳಿಕೆ ; ಬುದ್ಧಿ ; ಜ್ಞಾನ : ದೀಪ್ತನಾಗಿ ಒಪ್ಪುವ ಸರ್ವೋತ್ತಮಾ ಗೆಪ್ತಿಗೆ ನಿಲುಕುವಾ ವಿಜಯವಿಠಲರೇಯ (ವಿದಾಸು. ೩೬-೦). [< ಸಂ. ಜ್ಞಪ್ತಿ]

ಗೆಪ್ಪಲು (ನಾ). ಆಸ್ತಿ; ಐಶ್ವರ್ಯ: ಆ ದರಿದ್ರನಲ್ಲೇನಿದೆ ಗೆಪ್ಪಲು? (ರೂಢಿ). [ಗೆಪ್ಪೆ + – ಅಲು (<–ಅಲ್$_2$)]

ಗೆಪ್ಪೆ (ನಾ). ೧.=ಗೆಪ್ಪಲು: ತಂದೆಯ ಆಸ್ತಿಯೆಲ್ಲಾ ತನಗೇ ಆಗಿದ್ದರೂ, ತಂದೆಯು ಇನ್ನೇನೋ ಗೆಪ್ಪೆ ಇವರಿಗೆ ಕೊಟ್ಟುಹೋಗಿರಬೇಕು ಎಂದು ಅವನಿಗೊಂದು ಸಂಶಯ (ಶಾಚೀಮು. ೦೩): ಅವಳಿಗೆ ಒಂದಷ್ಟು ಗೆಪ್ಪೆಯಿತ್ತು. ಅದು ಕರಗದ ಹಾಗೆ . . . ಇಬ್ಬರೂ ಸಂಸಾರವನ್ನು ಸಾಗಿಸಿದ್ದರು (ಮಲ್ಲಿ. ೧೧೩). ೨. ಗಿಡವನ್ನು ಕೀಳುವಾಗ ಬೇರಿಗೆ ಅಂಟಿಕೊಂಡಿರುವ ಮಣ್ಣಿನ ಭಾಗ,– ಹೆಂಟೆ. 'ಗೆಪ್ಪೆಸಸಿ' ಪರಾ. [?]

ಗೆಪ್ಪೆಸಸಿ (ನಾ). ಗೆಪ್ಪೆಯಿರುವಂತೆ ಅಗೆದು ತೆಗೆದ (ತೆಂಗಿನ) ಸಸಿ: ಗೆಪ್ಪೆಸಸಿಗಳನ್ನು ನಾಟಿದರೆ ಅವು ಬೇಗ ಬೇರುಬಿಡುತ್ತವೆ (ರೂಢಿ). [ಗೆಪ್ಪೆ + ಸಸಿ$_3$]

ಗೆಬರು 'ಗಿಬರು$_1$' ನೋ.

ಗೆಬ್ಬು$_1$ 'ಗೆರ್ಬು$_1$' ನೋ.

ಗೆಬ್ಬು$_2$ (ಕ್ರಿ). ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎಬ್ಬಿಸು,—ಏಳಿಸು: ಕಸರು ನೆಲಕ್ಕೆ ಬಿತ್ತೆಂದರೆ ಒಣಮಣ್ಣನ್ನೂ ತುಸುವಾದರೂ ಗೆಬ್ಬಿಕೊಂಡೇ ಮೇಲೆ ಬರುತ್ತದೆ (ದಾಸಹು. ೯೭). [ಎಬ್ಬು (<ಎಬ್ಬು)]

ಗೆಬ್ಬುಗೆ (ನಾ). ಸಂಭೋಗ; ಸಂರತ: ಸ್ವಭಾವಸಿದ್ಧವಾದ ಅವಳ ಗೆಬ್ಬುಗೆಯ ಹಂಬಲವು ಇದರಿಂದ ಮತ್ತಷ್ಟು ಬೆಳೆದಿದ್ದಿತು (ಶ್ರೀರಾಪ. ೭೭). [ಗೆಬ್ಬು$_1$ (<ಗೆರ್ಬು$_1$) + – ಗೆ]

ಗೆಬ್ಬೆ (ನಾ). ಕಪಾಲ; ಗಲ್ಲ: ಒಂದು ಗೆಬ್ಬೆಗೆ ಕೊಟ್ಟು ಚನ್ನವೀರನು ನುಡಿದನು (ಔಬಲ. ೯). [<ಕಪ್ಪೆ$_1$]

ಗೆಯ್ 'ಕೆಯ್$_1$' ನೋ.

ಗೆಯಿಸು 'ಕೆಯ್ಸು' ನೋ.

ಗೆಯ್ಕ (ನಾ). ಕೆಲಸ. 'ಚಿನ್ನಗೆಯ್ಕ' ಪರಾ. [ಗೆಯ್ (<ಕೆಯ್$_1$) + – ಕ$_3$]

ಗೆಯ್ತ$_1$ 'ಕೆಯ್ತ$_1$' ನೋ.

ಗೆಯ್ತ$_2$ 'ಕೆಯ್ತ$_2$' ನೋ.

ಗೆಯ್ಮೆ 'ಕೈಮೆ$_1$' ನೋ.

ಗೆಯ್ಯಾಳು (ನಾ). ದುಡಿಮೆಗಾರ; ಕೆಲಸಗಾರ: ಇಬ್ಬರು ಗೆಯ್ಯಾಳುಗಳಿದ್ದರೂ ಕೆಲಸವಿನ್ನೂ ಮುಗಿದಿಲ್ಲ (ರೂಢಿ). [ಗೆಯ್ (<ಕೆಯ್$_1$) + ಆಳು$_3$ (<ಆಳ್$_3$)]

ಗೆಯ್ಯು 'ಕೆಯ್$_1$' ನೋ.

ಗೆಯ್ವೊಗ (ನಾ). ಕೆಲಸದ ರೀತಿ (?): ಬಗೆ ಮತ್ತೊಂದೆನೆಯುಂ ಗೆಯ್ವೊಗವಿತ್ತೊಂದೆನೆಯುಮಂಗುಳೀನಖಚಯಕಾಂತಿಗಳನವಗಯ್ಸಿ ಸಲೆ ಪಾಸಗೆಯ ದೆಸೆದೆಸೆಗೆ ಪೊರಳ್ದುದಂ ಮತ್ತೊರ್ವಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೫-೦೦೫). [ಗೆಯ್ (<ಕೆಯ್$_1$) + ವೊಗ]

ಗೆಯ್ವೊಲ (ನಾ). ಬೇಸಾಯಂದ ಹೊಲ; ಸಾಗುವಳಿಯ ಭೂಮಿ: ಕರ್ಷಕಂ ಕೃಷಿಯ ಮಾಟಿಪ್ಪುಕ್ಕಲಿಗನಕ್ಕವಂ ಗೆಯ್ವೊಲನ ಪೆಸರು ವಪ್ರಂ ಕ್ಷೇತ್ರಮುಕ್ಕು (ಮಂಗರಾ. ೦೦೯-೦). 'ಕೆಯ್ವೊಲ' ಪರಾ. [ಗೆಯ್ (<ಕೆಯ್$_1$) + ಪೊಲ$_1$]

ಗೆಯ್ಸು 'ಕೆಯ್ಸು' ನೋ.

ಗೆರಚು (ಕ್ರಿ). ಮೆತ್ತಿಕೊಳ್ಳು; ಬಳಿದುಕೊಳ್ಳು: ಹೇಲು ಗೆರಚಿ, ಉಚ್ಚೇಲಿ ನೆಂದ ಸೊಂಟದ ಪಂಚೇನ . . . ಒಡಿದುಕೊಂಡು (ಪುಠಮ. ೩೦೫). [?]

ಗೆರಟೆ 'ಕರಟ' ನೋ.

ಗೆರಸಿ 'ಕೆರಸಿ' ನೋ.

ಗೆರಸೆ 'ಕೆರಸಿ' ನೋ.

ಗೆರಿಲ್ಲಾ (ನಾ). ೧. ವೈವಂರೆತ ಶತ್ರುವಿನ ಮೇಲೆ ಆಕಸ್ಮಿಕವಾಗಿ ಸಣ್ಣಸಣ್ಣ ಗುಂಪುಗಳಿಂದ ದಾಳಿನಡೆಸುವ ಯುದ್ಧ; ಕಪಟಯುದ್ಧ: ಅವನ ಕೆಳಗೆ ನೂರಾರು ಗೆರಿಲ್ಲಾ ಕಾದಾಳುಗಳಿರುವರೆಂದೂ ಸುದ್ದಿಹಬ್ಬಿತು (ಗೊಂದಾರ. ೩೯). ೨. ಗೆರಿಲ್ಲಾಪದ್ಧತಿಯಿಂದ ದಾಳಿಮಾಡುವಯೋಧ: ಬಾಂಬುದಾಳಿಯಲ್ಲಿ ಸಾವಿರಾರು ಗೆರಿಲ್ಲಾಗಳು ಅಡಗಿ ಕುಳಿತಲ್ಲಿಯೆ ಸಾವಿಗೀಡಾದರು (ರೂಢಿ). [←ಇಂ. Guerilla]

ಗೆರಿಸೆ 'ಕೆರಸಿ' ನೋ.

ಗೆರೆ 'ಗೆಱೆ' ನೋ.

ಗೆರೆಸೆ 'ಕೆರಸಿ' ನೋ.

ಗೆರ್ಬು$_1$, ಗೆಬ್ಬು$_1$ (ಕ್ರಿ). ಕೇಯು; ಸಂಭೋಗಮಾಡು: "ಗೆರ್ಬು–ಮೈಥುನೇ" (ಶಮಧಾ): ಸಖುಲ್ಲಕೀತಿ ಗೆರ್ಬಿದವನೆಂಬುದು (ಕಾಶಕ್ಕ. ೪೯). ಗೆಬ್ಬು$_1$: 'ಗೆಬ್ಬುಗೆ' ಪರಾ. [?]

ಗೆರ್ಬು$_2$ (ನಾ). ಕೇಯುವಿಕೆ; ಸಂಭೋಗ; ರತಿಕ್ರೀಡೆ: "ಗೆರ್ಬು ಪ್ರದ್ಯುಮ್ನಯುದ್ಧಂ" (ಕರ್ಣಾನಿ. ೫೩). [<ಗೆರ್ಬು$_1$]

ಗೆಲ್$_1$, ಗೆಲಿ$_1$, ಗೆಲು$_1$, ಗೆಲ್ಲು$_1$ (ಕ್ರಿ). ಗೆಲ್ದು, ಗೆಲಿದು, ಗೆದ್ದು (ಭೂತಕೃ). ೧. ಜಯಿಸು; ಸಾಧಿಸು: ಅರಿನೃಪಬಲಮಂ ಗೆಲ್ದುರು ಪರಾಕ್ರಮಕ್ರಮದ ಶೌರ್ಯಮಂ ಪ್ರಕಟಿಸು ನೀಂ (ಕವಿರಾ. ೦-೮೩): ಭದ್ರಬಾಹುವಾಣಿಯುಂ . . . ನೆಗಟ್ದ ಪಂಡಿತರ್ಕಳೊಡನೆ ವಾದಂಗೆಯ್ದು ಗೆಲ್ದು (ವಡ್ಡಾರಾ. ೭೪-೦೯): ಬಗೆ ಗೆಲಲೆಂದು ಕಾಡಿ ಪುಸಿನಿದ್ದೆಯೊಳಾನಿರಲಲ್ಲಿಗೆಯ್ದು (ಪಂಪಭಾ. ೪-೦೦೭): ಗೆಲಲಾರ್ಪೊಡಿಱಿದು ಗೆಲ್ವುದು ಗೆಲಲಾಱದೊಡಣ್ಮಿ ಸಾವುದಾಳ್ಗಿನಿತೆ ಗುಣಂ (ಗದಾಯು. ೨-೨೦); ಗೆಲ್ಲದ ಕಾಳೆಗದಿಂದೋಟವೆ ಲೇಸು (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೦೩-೦೨೭); ಗೆದ್ದ ಎತ್ತಿನ ಬಾಲ ಹಿಡಿ (ಗಾದೆ). ೨. ಮೀರು; ಅತಿಶಯಂವಾಗು: ನೆಯ್ದಿಲ ಕಡುಗಂಪುಮನಿವಟಿ ಕಂಪು ಗೆಲ್ದುವು ಸಾಸಿರ್ಮಡಿಯನೆ . . . ಸೊಗಯಿಪುವು ಗಂಧಶಾಳಿವನಂಗಳ್ (ಆದಿಪು. ೦-೭೦): ಕರ್ಬಿನ ಬಿಲ್ಲಂ ಗೆಲೆಪುರ್ಬು (ಗದಾಯು. ೦-೭): ಸಾರಂ ಕಂಪಿನೊಳಿವು ಕರ್ಪೂರಮುಮಂ ಗೆಲ್ವವೆನಿಸಿ ಕುಂಕುಮರುಚಿಯುಂದೋರಂತೊಪ್ಪುವ . . . ಪಣ್ಗಳಂ ಕಂಡು (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೨-೦೮೪): ಪೊಂಬಳ್ಳಿಯ ಪೊಗರಂ ಗೆಲ್ವಂಗದ ಕಂಬುಲಲಿತಕಂಧರೆ (ಜಯುಕಾ. ೧-೪೩). ೩. ಆನಂದಿಸು; ಸಂತೋಷಗೊಳ್ಳು. 'ಗೆಲ್ದನಿ' ಪರಾ. ಗೆಲಿ$_1$: ೧. ಶರಣನ ಸಂಭ್ರಮ ಲಿಂಗಪೂಜೆ . . . ಅನುಭವ ಓದಿ ಭವ ಗೆಲಿಯುವುದು (ಸಿದ್ಧವ. ೯೭-೫೭೦): ಕಾಮನ ಗೆಲಿದೆನು ಬಸವಾ ನಿಮ್ಮ ದಯದಿಂದ (ಮಹಾದೇ. ಬ. ೭೦-೦೭೪): ಗೆಲಿದಂ ಅಸನಬೆಸನವ ಛಲರಧಿಕಂ ಹಾಲಬಸವಿದೇವಮುನೀಸಂ (ಎಇ. XXI, ೨-೩೮: 1260): ನೆತ್ತವನಾಡಿ ಪರರಂ ಗೆಲಿದು (ಬಸಪು. ೪೪-೬೦): ಸೋತೆವಾವ್ ನೀ ಗೆಲಿದೆ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೂ. ೫-೨೩): ವ್ಯಾಧಿಗಳ ನೆಱೆ ಗೆಲಿದು . . . ಸತ್ಯಸಮಾಧಿಯಲಿ ನಿಂದವನೆ ಭಕ್ತನು (ಪ್ರಭುಲೀ. ೦೮-೦೭): ಗೆಲಿಯದಿಹ ನರ (ಕನಕ. ೦೯-೩): ಪೂಗಣೆಯ ನಿನ್ನಿನಾಟವ ಗೆಲಿದು ನೀ ಮಲಗಿದೊಡೆ ಬಿಡುವೆನೆ (ಗೀತಗೋ. ೮). ಗೆಲು$_1$: ೧. ಕೊಲುವಂ ಗೆಲುವಂ ಕಲಿನರಸಿಂಹಂ (ಮೈಆರಿ. ೦೯೩೦, ೦-೨೮; ಸು. 1173): ಗೆಲುವ ಸಂಗನಬಸವ ಸೋಲ್ವ ಸಂಗನಬಸವ (ಬಸರ. ೯-೮೬): ಹರಿ . . . ಪಾರ್ಥನನೊಲಿದು ವೈದಡವಿದನು ಗೆಲು ಹೋಗೆಂದು ಹರಸಿದನು (ಕುವ್ಯಾದ್ರೂ. ೯-೩೫): ಗೆಲುವನೋ ಗೆಲದಿಹನೊ ರಕ್ಕಸಗಲಹವನು ನಿಜಪೌತ್ರನಿಂದಿನ ಕೊಳುಗುಳದೊಳು (ಕೊರಂ. ೭-೨೯-೫): ಚಪಲತ್ವದ ಜೂಜನಾಡಿ ಗೆಲುವ ಬಲುನಿಪುಣರೊಪ್ಪಿದರು ಬೀದಿಯಲಿ (ಕಂಸವಿ. ೨-೭೭). ಗೆಲ್ಲು$_1$: ೧. ವಿಜಯನಾಗ್ಯೆ ಕಂದ ನೀನವನಿಜೆಯ ಗಂಡನ ಗೆಲ್ಲು

(ಶಾಶಿರಾ. ೨೮-೬) : ಕಂದ ಕೇಳ್ ನಿನ್ನ ಗೆಲ್ಲುವರುಂಟು (ಮೋಹತ. ೨೦-೬೮) : ಮೌನದಿಂದ ಮನವ ಗೆಲ್ಲು (ಅನಿಕೇ. ೦೭-೬).

ಗೆಲೆನುಡಿವವಂ = ಚಿತ್ತಾಕರ್ಷಕವಾಗಿ ಮಾತನಾಡುವವನು ; ಆಸಕ್ತಿಯಿಂದ ಮಾತನಾಡುವವನು : "ಪ್ರಸಕ್ತಃ, ಪ್ರಸೃತಃ – ಈ ೨ ಗೆಲೆನುಡಿವವಂ" (ಹಲಾಯು. ೬೦-೨೦೯). ಗೆಲೆವರ್ = ಸೋಲಿಸು ; ಮೀರು ; ಅಧಿಕವಾಗು : "ಅಲಗಣಸಾದುದು ಮಿಕ್ಕುದು ಗೆಲೆವಂದುದು . . . ಪೊಡೆದುದೆಯ್ದೆ ಮಾಱುದುದೆಂದುಂ" (ಕವಿಕಂ. ೦೩೭) ; ಪಾಲ್ಗಡಲೊಳ್ ಪುಟ್ಟಿದಾನೆಯನಾನೆಗಳ್ ಗೆಲೆವರೆ (ಪಂಪಭಾ. ೫-೨೬) : ಚಿತ್ರಜನಿಕ್ಷು ಚಾಪಲತೆಯಂ ಗೆಲೆವಂದುದು ಪುರ್ವಿನೊಳ್ಪು (ಅಜಿಪು. ೨-೩೭): ತಂನಂ ಪ್ರತಿಯಿಟ್ಟ ವೀರರೊಡನೆ ತೂಗಿದೊಡೋವತ ವೀರಕ್ಕ ಮಾಧವಂ ಗೆಲೆವಂದಂ (ಶಾಇಇ. IX-I, ೨೪೯-೪೭ : 1147).

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ಕೆಲಿ; ತುಳು. ಗೆಲಿ; ಕೊಡ. ಗೆಲ್; ತೆಲು. ಗೆಲು;
ಕೊಲಾ. ಗೆಲ್ಲ್; ನಾಯ್ಕಿ. ಘೆಲ್]

ಗೆಲ್$_2$, ಗೆಲಿ$_2$, ಗೆಲ್ಲು$_2$ (ಕ್ರಿ). ಲೇಪಿಸು ; ಬಳಿ : ಬಾವನ್ನದಿಗುರಂ ಗೆಲ್ದ ಕಮ್ಮಲರ್ಗಳಂ ಸೂಡಿ . . . ಮೆಱೆದಂ ಸುಧನ್ವಂ (ಜೈಮಿಭಾ. ೦೧-೪೧). **ಗೆಲಿ$_2$** : ಸಾರತರ ಸಾದಿನ ಜವಾಜಿಯ ಭೂರಿ ಪರಿಮಳದಿಂದ ನವಕಸ್ತೂರಿ ತಿಲಕವ ರಚಿಸಿ ಗೆಲಿದನು ತಿಗುರ ತವಕದಲಿ (ಕುವ್ಯಾ.ಗ. ೫-೪೦) : ಇತ್ತಲಾ ದಮಯಂತಿಗೆ . . . ಗೆಲಿ[ಪಾಠಾಂ. ತೀಡಿ]ದರು ತಿಗುರ ಮಿಗೆ ವಿವಿಧೋಪಚಾರದಲಿ (ನಳಚ. ೩-೫೩). **ಗೆಲ್ಲು$_2$** : ತಿಗುರ ಗೆಲುವುದು ವಶ್ಯ ತಿಲಕಾದಿಗಳನಿಡುವುದು (ಕುವ್ಯಾ.ಆ. ೦೩-೨). [?]

ಗೆಲ 'ಗೆಲ್ಲ' ನೋ.

ಗೆಲಂಬಡೆ 'ಗೆಲ್ಲಂಬಡೆ' ನೋ.

ಗೆಲಪು (ನಾ). ಗೆಲವು; ಜಯ : ತಳಿರ್ಗಣೆಗಳು ಕಡುಗೆಲಪನಾಂತವು ಕೇಳು ಕುಲಿಶೋಪಮರಮ್ಮದಂತಾ (ಡಂಪ್ರಸಾಂ. ೦೦-೨೬).

[ಗೆಲ್$_1$ + – ಪು$_2$./ತಮಿ. ಕೆಲಿಪ್ಪು ; ತುಳು. ಗೆಲ್ಪು ;
ತೆಲು. ಗೆಲುಪು, ಗೆಲ್ಪು]

ಗೆಲವಾನ್ (ಕ್ರಿ). ಸಂತಸಪಡು ; ಸಂತೋಷವನ್ನು ಹೊಂದು : ಬೀಳ್ಕೊಂಡು ಗೆಲವಾಂತು ಗುರುಪಾದವ ಕೂರ್ತು ನಡೆದಳು ಜಲಜಾಕ್ಷಿ ಗಗನವಟ್ಟೆಯಲಿ (ಮೋಹತ. ೨೯-೭). [ಗೆಲವು (<ಗೆಲ್ವು) + ಆನ್$_1$]

ಗೆಲವಾಳ್ (ಕ್ರಿ). = ಗೆಲವಾನ್ : ಗೆಲವಾಳ್ವ ಗೋಪಸ್ತ್ರೀರಾಜ್ಯಮೆಂದೆನೆ ಚೆಲುವಣ್ಣ ಕೇರಿಯೊಪ್ಪಿದುದು (ಶ್ರೀಪಾಲ. ೦-೭೭).

[ಗೆಲವು (<ಗೆಲ್ವು) + ಆಳ್$_1$]

ಗೆಲವು 'ಗೆಲ್ವು' ನೋ.

ಗೆಲವುಗಂಬ 'ಗೆಲುವುಗಂಬ' ನೋ.

ಗೆಲವೆಣ್ 'ಗೆಲ್ಲವೆಣ್' ನೋ.

ಗೆಲವೆಱು (ಕ್ರಿ). ಜಯ ಹೊಂದು ; ಗೆಲ್ಲು : ಗೆಲವೆತ್ತ ಜಯರಾಜಗಿತ್ರನು ಮನ್ನಣೆಗಳ ಸಭೆ ತಲೆದೂಗುವಂತೆ (ಭರಚ. ೩೫-೦೨).

[ಗೆಲ (<ಗೆಲ್ಲ) + ಪೆಱು$_1$]

ಗೆಲಿ$_1$ 'ಗೆಲ್$_1$' ನೋ.

ಗೆಲಿ$_2$ 'ಗೆಲ್$_2$' ನೋ.

ಗೆಲಿಸು, ಗೆಲ್ಲಿಸು (ಕ್ರಿ). ಗೆಲ್ಲುವಂತೆ ಮಾಡು ; ಜಯಿಸುವಂತೆ ಮಾಡು : ಎಮ್ಮುಮ್ಮಂ ಕೆಯ್ಕೊಂಡು ಗೆಲಿಸಲ್ವೇಟ್ಕುಂ (ಪಂಪಭಾ. ೯-೧೦೮) ; ಭಕ್ತರಂ ಗೆಲಿಸಿ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಂಗಳಂ ತೋಱಿ . . . ಪರಮಸುಖದಿಂದರ್ಪುದು (ಬಸರ. ೮-೫೪) ; ಬಿಜ್ಜಳನ ಸಭೆಯಲಿ ಗೆಲಿಸಿದನು ತನ್ನಯ ಸಮಯವಂ . . . ಬಸವಯ್ಯ (ಬಸಪು. ೫೯-೫೫) ; ಗೆಲಿದವರ ಸೋಲಿಸಿ ಗೆಲಿಸುವುದು ಸೋತವರನೀ ವಿಪರೀತಗತಿ ವಿಧಿಗೆ (ಕುವ್ಯಾ.ಕ. ೦೨-೩) : ಮಾಸಾಲಾದಂಗಜವೀರಗೆ ಪೂವಿನ ಬಾಳಂ ಜಳಪಿಸಿ ರತಿಯನುರಾಗದಿ ಗೆಲಿಸಿ ಕೊಡುವ ತೆಱದಿ (ಜಯುಶಾ. ೧-೫೯). **ಗೆಲ್ಲಿಸು** : ಚುನಾವಣೆಯಲ್ಲಿ ತಮ್ಮ ಅಭ್ಯರ್ಥಿಯನ್ನು ಗೆಲ್ಲಿಸಲು ಬಹಳ ಪ್ರಯತ್ನ ಮಾಡಿದರು (ಲೂಢಿ). [ಗೆಲ್$_1$ + – ಇಸು$_3$]

ಗೆಲು$_1$ 'ಗೆಲ್$_1$' ನೋ.

ಗೆಲು$_2$ 'ಗೆಲ್$_2$' ನೋ.

ಗೆಲು$_3$, ಗೆಲ್ಲು$_3$ (ನಾ). ವಿಜಯ ; ಗೆಲವು : ಪೊಡವಿಯೊಳಾರದು ಗೆಲು ಸೋಲವೆಂಬುದು ಜಡಮತಿ ತಿಳಿದು ಪೇಳೆನಗೆ (ಮೋಹತ. ೪೦-೩೦). **ಗೆಲ್ಲು$_3$** : ಗೆಲ್ಲು ಸೋಲಿಂಗೆ ಹೋರುವವನಲ್ಲ ಶರಣ (ಅಬಂಡೀ. ೦೩೨-೦೦೩) : ಗೆಲ್ಲಿನ ಬಿಲ್ಲೆ ಮೂಡಿತೆ ? (೧೯ವಿಂ. ೫೨-೦೦). 'ಗೆಲ್ವು' ಪರಾ.

[ಗೆಲ್$_1$ + – ಉ$_4$]

ಗೆಲುಗಯ್ಯ (ನಾ). ಗೆಲುವನ್ನು ಪಡೆಯುವವನು ; ಜಯಶೀಲ : ಅಲರಂಬ ಸಮರೂಪ ಸಲೆ ಜಾಣ ಸಂಪನ್ನ ಗೆಲುಗಯ್ಯ (ಮಡಿಶ್ಯಾ. VI, ೦೫೩೭). [ಗೆಲು$_3$ + ಕಯ್$_2$ (<ಕೆಯ್$_2$) + – ಅ$_7$]

ಗೆಲುಗೆ (ನಾ). ಗೆಲ್ಲುವಿಕೆ ; ಜಯಿಸುವಿಕೆ : (+).

[ಗೆಲು$_1$ (<ಗೆಲ್$_1$) + – ಗೆ]

ಗೆಲುಗೈ (ನಾ). ೧. ಗೆಲವಿನಿಂದ ಕೂಡಿದುದು; ವಿಜಯಶಾಲಿಯಾದುದು: ಹೇಳುವೆನು ನಿನಗಿನ್ನೊಮ್ಮೆ ಗೆಲುಗೈಯಹ ಮನೋರಥವ [ಪಾಠಾಂ. ವಿವರಿಸಲು ಕೇಳಿದನು ಜನಮೇಜಯ ಮಹೀಪಾಲ] (ಕುವ್ಯಾ.ವಿ. ೬೧೫. ೪-೪೭). ೨. ಪ್ರಭುತ್ವ ; ಮೇಲುಗೈ : ಊಳಿಗವರ್ಗಕ್ಕೆ ಸಲುವಷ್ಟು ಗೆಲುಗೈಯ ತಾಳಿಕೊಂಡಿರಬೇಕು ಭಟನು (ಸೌಂದಕಾ. ೭-೦೩೫).

[ಗೆಲು$_1$ (<ಗೆಲ್$_1$) + ಕೈ$_2$ (<ಕೆಯ್$_2$)]

ಗೆಲುಮುಖ (ನಾ). ಗೆಲವಿನ ಮುಖ ; ಸಂತೋಷದ ಮುಖ ; ಉತ್ಸಾಹದ ಮುಖ : ಅವರ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಗೆಲುಮುಖದಿಂದಲೇ ನಾನು ಹೇಳಿದನು (ಹೇಮಂತ. ೬೦೩). [ಗೆಲು$_3$ + ಮುಖ]

ಗೆಲುಮೊಗ (ನಾ). = ಗೆಲುಮುಖ: (ಚಿಟಕೆ ಹೊಡೆದು, ಗೆಲುಮೊಗದಿಂದ) ಊಂ, ಒಂದು ಸೊಗಸಾದ ಉಪಾಯ (ತುಂಗಭ. ೩೦). [ಗೆಲು$_3$ + ಮೊಗ$_1$]

ಗೆಲುವಡೆ (ಕ್ರಿ). = ಗೆಲ್ಲಂಬಡೆ : ಗೆಲುವಡೆದು ಮುನ್ನಡೆಯ ಪಡೆಯ ಪಾಂಗಿನಲಿ (ಕಾಲೂರ. ೦೦೦-೨೦೨). [ಗೆಲು$_3$ + ಪಡೆ$_1$]

ಗೆಲುವು 'ಗೆಲ್ವು' ನೋ.

ಗೆಲುವುಗಂಬ, ಗೆಲವುಗಂಬ (ನಾ). ವಿಜಯದ ಗುರುತಿಗಾಗಿ ನಿಲ್ಲಿಸಿದ ಕಂಬ ; ಜಯಸ್ತಂಭ : ಚೆಲುವು ನೆಟ್ಟಿಹ ಗೆಲುವುಗಂಬದಂತಿಹ ತಾಜಮಹಲಲ್ಲಿ ಮಲಗಿಹರು ಇವರಿಬ್ಬರು! (ಕರುಶ್ರಾ. ೬೭-೦೯). **ಗೆಲವುಗಂಬ** : ಇಂದಿಗೂ ಸನ್ನಯ್ಯನ ಚರಿತ್ರೆ ಗುರುಭಕ್ತಿಯ ಗೆಲವುಗಂಬವಾಗಿ ನಿಂತಿದೆ (ಶರಚ. ೩೪೩). 'ಗೆಲ್ಗಂಬ' ಪರಾ.

[ಗೆಲುವು (<ಗೆಲ್ವು) + ಕಂಬ$_1$ (<ಕಂಭ)]

ಗೆಲುಹ (ನಾ). ಗೆಲವು ; "ವಿಜಯ, ಜಯ" (ನಾಚಿರಾ. ೬).

[ಗೆಲು$_1$ (<ಗೆಲ್$_1$) + – ಹ$_2$]

ಗೆಲ್ಕೆ (ನಾ). ಗೆಲ್ಲುವಿಕೆ ; ಜಯಿಸುವಿಕೆ ; ಗೆಲವು : "ಜಿತಿಃ = ಗೆಲ್ಕೆ" (ಶಾಶಕ್ಕ. ೭೮). [ಗೆಲ್$_1$ + – ಕೆ]

ಗೆಲ್ಗಂಬ, ಗೆಲ್ಲುಗಂಬ (ನಾ). = ಗೆಲುವುಗಂಬ : ಐದುವೆ ಗೆಲ್ಗಂಬದೆಡೆಯುನು ಸ್ಯಂದನಶತವನು ದೂಡಿ (ಇಂಪಾಪ. ೨೨೪-೯) : ರಘೂದ್ವಹನ ಪೂಜ್ಯ ಪೂಡಿದುದು ಲಂಕೆಯ ನೆಲದಿ ತನ್ನಡಿಯ ಗೆಲ್ಗಂಬಮಂ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೫೯೯-೪೨೧). **ಗೆಲ್ಲುಗಂಬ** : ನಿಲ್ಲಿಸಲು ಗೆಲ್ಲುಗಂಬ! ನಿನಗಮುವೆ ಗಲ್ಲುಗಂಬ! (ನಿರೀಕ್ಷೆ. ೮೫). [ಗೆಲ್$_1$ + ಕಂಬ$_1$ (<ಕಂಭ)]

ಗೆಲ್ದನಿ (ನಾ). ಗೆಲವಿನ ಧ್ವನಿ ; ಉತ್ಸಾಹದ ಧ್ವನಿ : (ಗೆಲ್ದನಿ) ಹೂಂ . . . ಆದಕ್ಕೇ ಹೇಳಿದ್ದು (ತುಂಗಭ. ೬೦). [ಗೆಲ್$_1$ + ದನಿ$_2$]

ಗೆಲ್ನೋಟ (ನಾ). ಗೆಲವಿನ ನೋಟ ; ವಿಜಯದ ದೃಷ್ಟಿ : ಗೆಲ್ನೋಟದಿಂದ ಪ್ರೇಕ್ಷಕರ ಕಡೆಗೆ ಕಣ್ಣು ಹೊರಳಿಸಿದನು (ಪುನರು. ೫೬೨).

[ಗೆಲ್$_1$ + ನೋಟ]

ಗೆಲ್ಮೆ (ನಾ). ಗೆಲ್ಲುವಿಕೆ ; ಗೆಲವು. 'ಗೆಲ್ಮೆಗೆಯ್ಮೆ' ಪರಾ.

[ಗೆಲ್$_1$ + – ಮೆ$_1$]

ಗೆಲ್ಮೆಗೆಯ್ಮೆ (ನಾ). ಗೆಲವಿನ ಕೆಲಸ ; ಜಯಪ್ರದವಾದ ಕಾರ್ಯ : ಆದುದಱಿನೆಂತಾನುಂ ಗೆಲ್ಮೆಗೆಯ್ಮೆಯುಂ ಕಾಣ್ಬುದು (ಅದ್ಭುತ. ೩೦-೪).

[ಗೆಲ್ಮೆ + ಗೆಯ್ಮೆ (<ಕೈಮೆ$_1$)]

ಗೆಲ್ಲ, ಗೆಲ (ನಾ). ೧. ಗೆಲವು ; ಜಯ ; ವಿಜಯ : "ಜಯಮೆನೆ ಗೆಲ್ಲಂ" (ಡಶುನಿ. ೩೫) : ಅಱಿದುದು ಮತ್ತನೂಜಶತವಾಜಿಯೊಳಿತ್ತಭಿಮನ್ಯುವೊರ್ವನತ್ತಱಿದನಿದಾವ ಗೆಲ್ಲಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧೦-೧೦೯) : ಕಿಱುಕುಳನೊಳ್ ಪಡೆ[ದ ಗೆಲ್ಲದಿಂದಂ] ಪಿರಿಯನೊಳ್ ಪಡೆವ ಸೋಲಮುತ್ತಮಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೮-೧೫೦ ವ) : ಭಕ್ತಂಗೆ ಸತ್ಯದ ಬಲ ನಿನಗೆ ಶಕ್ತಿಯ ಬಲ ಇಬ್ಬರ ಗೆಲ್ಲಕ್ಕೆ ಕಡೆ ಇಲ್ಲ (ಸಮೂವ. ೧೧) : ಇರ್ವರ ಸೋಲಗೆಲ್ಲವರಸನ ಪುಣ್ಯಂ (ಅನಂಪು. ೧೧-೫೫) : ನಾಳಿನ ಗೆಲ್ಲವೇ ಗೆಲವು (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೯-೧೧). ೨. ಹರ್ಷ ; ಸಂತೋಷ. 'ಗೆಲ್ಲಂಗೊಳ್' ಪರಾ. ಗೆಲ : ೧. "ಜಯನಾಮದೊಳ್ ಗೆಲಂ" (ಕರ್ಣಾನಿ. ೫೮) : "ಗೆಲಮೆನೆ ಜಯ" (ಡಶುನಿ. ಕಿ. I, ೮೩).

ಗೆಲ್ಲಸೋಲ, ಗೆಲ್ಲಸೋಲು = ಜಯಾಪಜಯ ; ಗೆಲವು ಮತ್ತು ಸೋಲು : ಗೆಲ್ಲಸೋಲಕ್ಕೆ ಹಾರದೆ ತನುವಿನಿಚ್ಛೆಯಲ್ಲಿ ಸುಳಿಯದೆ . . . ಕಾಯವಿದ್ದು ಅಕಾಯರಾಗಿಪ್ಪರ್ಯ್ಯಾ (ಆದವ. ೩೦-೮೭) : ಗೆಲ್ಲಸೋಲವದೇಕೆ ಸೇವಿಸು ಮೆಲ್ಲಮೆಲ್ಲನೆ ನೀವೆನುತ್ತಂ (ಬಸಪು. ೫೯-೧೧) : ಉಂಟಲ್ಲವೆಂಬ ಗೆಲ್ಲಸೋಲಿನ ಮಾತಿನ ಮಾಲೆಯ ತೊಡಿಗೆಯಾಳಿದಂದು . . . ಆನೆಂಬುದು ನೀನೆಂಬುದು ಒಂದೆ ಕಾಣಾ (ಆದವ. ೩೦-೦೪೩).

[ಗೆಲ್$_1$ + – ಅ$_6$]

ಗೆಲ್ಲಂಕ (ನಾ). ಗೆದ್ದ ಕಾಳಗ,—ಯುದ್ಧ : ಗೆಲ್ಲಂಕದಂತೆ ಮೆಯ್ವೆರ್ಚೆ ಮದುವೆಯ ಮನೆಯಂತೊಸಗೆಗೆ ಮರುಳ್ಗೊಂಡು (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೮-೨೦೫).

[ಗೆಲ್ಲ + ಅಂಕ2]

ಗೆಲ್ಲಂಗುಡು (ಕ್ರಿ). ೧. ಸೋಲೊಪ್ಪಿಕೊಳ್ಳು : ಮಾರ್ಪಡೆ ಗೆಲ್ಲಂಗುಡೆ ತಮ್ಮುತಿರ್ವರುಮುಗುರ್ವರ್ವೇಟ್ಬಿನಂ ಕಾದಿದರ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೪-೩೫) ; ಗೆಲ್ಲಂಗು[ಪಾಠಾಂ. ಕು]ಡದಿರ್ಕೆ ಪೊಣರ್ದೊರ್ಡಾರ್ಗಂ ಗಂಡಂ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೨೫೩). ೨. ಗೆಲವಿನ ಕಾಣಿಕೆಯನ್ನು ಕೊಡು ; ಮೆಚ್ಚುಗೆಯನ್ನು ಕೊಡು : ಗಂಟಲಂ ಮೆಟ್ಟಿದೊಡಿಟ್ಟೆಡೆಯೊಳ್ಕುಟ್ಟಂ ಗೆಲ್ಲಂಗುಡುವಂತೆ ನರಂಗೆ ಪಾಶುಪತಮಂ ರುದ್ರಂ (ಗದಾಯು. ೩-೩೯) : ಎಕ್ಕಲರಸ ಸೋವರಸ ನೋಡಿ ಮೆಚ್ಚಿ ಗೆಲ್ಲಂಗುಡೆ (ಕಇ. IV, ೨೩-೮ ; 1157).

[ಗೆಲ್ಲ + ಕುಡು$_1$ (<ಕೊಡು$_1$)]

ಗೆಲ್ಲಂಗೊಳ್, ಗೆಲ್ಲಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ೧. ಗೆಲವನ್ನು ಪಡೆ; ಜಯ ಹೊಂದು; ಸೋಲಿಸು: ವಿಸಸನದೊಳಂತೆ ನೀಮುಂ ಪೆಸರಂ ಕರ್ಣಂಗೆ ಮಾಡಿ ಗೆಲ್ಲಂಗೊಳ್ಳಿಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧೨-೯೧) ; ಗೆಲ್ಲಂಗೊಂಡ ಕಾಳೆಗದಂತೆ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧೦-೫) : ರಾಜಮೌಳಿಯುಂ ಮಲ್ಲಯುದ್ಧದಿಂ ಗೆಲ್ಲಂಗೊಂಡು . . . ಅಪ್ರತಿಮಲ್ಲನೆನಿಸಲುಂ (ಜಗವಿ. ೧೫-೫ ವ). ಗೆಲ್ಲಗೊಳ್ : ೨. ಸಂತೋಷಿಸು ; ಹರ್ಷಗೊಳ್ಳು : ಗರತಿಗೆಲಸವೆಂದು ಗೆಲ್ಲಗೊಂಡುರ್ಬದೆ ಪರಿಚಾರವೆಂದು ಪಳಿಯದೆ . . . ನಿರವಿಸಿದುದನೆಸಗುವುದು (ಹದಿಬ. ೩-೩೩).

[ಗೆಲ್ಲ + ಕೊಳ್$_1$]

ಗೆಲ್ಲಂಬಡೆ, ಗೆಲಂಬಡೆ (ಕ್ರಿ). = ಗೆಲ್ಲಂಗೊಳ್ ೧: ಗೆಲ್ಲಂಪ[ಬ]ಡೆದ ಪಂದೆಯಂತೆ ಜವ್ವನಂಬಡೆದ ಮದುಪನಂತೆ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೫-೧೨೫) : ಗೆಲ್ಲಂಬಡೆದರದಟನಿಂ ರಾಯರಾವುತ್ತರಾಗಳ್ (ಕಬ್ಬಿಗ. ೨೭೯). ಗೆಲಂಬಡೆ : ಅವರ ಯುಕ್ತಿಯುಂ ಕೌತುಕಮೆನಿಪ್ಪಂತೆ ಖಂಡಿಸಿ ಗೆಲಂಬಡೆದು (ಪಾರ್ಶ್ವಪು. ೯-೧೭೮). [ಗೆಲ್ಲ + ಪಡೆ$_1$]

ಗೆಲ್ಲಕಾಱ 'ಗೆಲ್ಲಗಾಱ' ನೋ.

ಗೆಲ್ಲಗಂಬ (ನಾ).=ಗೆಲುವುಗಂಬ : ಬಸಂತಂ ನಟ್ಟ ಕಾವನ ಗೆಲ್ಲಗಂಬಮೆನೆ ಕಾಯ್ಗೊನೆ ಪಣ್ಗೊನೆಯುಂ ಕಣ್ಗೆಡ್ಡಮಾಗಿರ್ಕುಂ ಕೌಂಗುದೋಂಟಂ (ಲಾಮೂಶ್ಯ. ೮-೨೩). [ಗೆಲ್ಲ + ಕಂಬ$_1$ (<ಕಂಭ)]

ಗೆಲ್ಲಗಾರ್ತಿ (ನಾ). ಗೆಲ್ಲುವವಳು ; ಜಯಶಾಲಿನಿ : ಬಳೆಗಾರ್ತಿ, ಗೆಲ್ಲಗಾರ್ತಿ, ಆಟಗಾರ್ತಿ (ಭಾಷಾಭೂ. ೦೮೯ ಉದಾ).

[ಗೆಲ್ಲಗಾಱ + –ತಿ$_1$ (<–ಇತ್ತಿ)]

ಗೆಲ್ಲಗಾಱ, ಗೆಲ್ಲಕಾಱ (ನಾ) ಗೆಲ್ಲುವವನು ; ವಿಜಯಶಾಲಿ : ಜೊನ್ನಹರವರಿಗಾಱ ಕಾವನ ಗೆಲ್ಲಗಾಱ ಚಂದಿರನುದಿಸಿದ (ವರ್ಧಚ. ೮-೭) : ಆಟಗಾಱಂ, ಗೆಲ್ಲಗಾಱಂ (ಶಬ್ದಾನು. ೩೮೩ ಪ್ರಯೋ). **ಗೆಲ್ಲಕಾಱ** : ಬಸನಿಯ[ಯ]ಗೆಲ್ಲಕಾಱನ ನೆಗಟ್ತೆಗೆ ಕೇಳಿಗೆ ನಾಡೆ ಗೆಂಟು (ಆದಿಪು. ೦೨-೦೮) ; ಕಟ್ಟಣ್ಮುಕಾಱಂ ವಿತತ ವಿತರಣೋತ್ಸಾಹದೊಳ್ ಗೆಲ್ಲಕಾಱಂ ಪರವಾದಿವ್ರಾತದೊಳ್ (ಅರ್ಧನೇ. ೦-೩೭) : ಬಾಣಸಿಗನೇಷವನಾಂತ ಗೆಲ್ಲಕಾಱನು ಭೀಮಸೇನ (ನೇಮಿಸಂ. ೨೫-೧೧೦). [ಗೆಲ್ಲ + –ಕಾಱ]

ಗೆಲ್ಲಗುಳಿ (ನಾ). ಗೆಲ್ಲಬೇಕೆಂಬ ಛಲವುಳ್ಳವನು,–ಹಠವಾದಿ : ಫಲಕ್ಕೆ ಬಾರವೆಂಬ ಬಾಲೋತ್ತರವ ನುಡಿದು ಬಾಲಹರಾದವೆಂಬ ಗೆಲ್ಲಗೂ[ಗು]ಳಿಗಳು ಕೇಳಿರೋ (ಮೋಳಿಮಾ. ೫೭-೨೩೯) : ಶ್ರದ್ಧೆ ಸನ್ಮಾರ್ಗಿಗಳಲ್ಲಿಅಲ್ಲದೆ ಗೆಲ್ಲಗುಳಿಗಳಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲ (ದಾಚೊಮ್ಮ. ೦೬) ; ತಗರಕಾಳೆಗದ ಪ್ರಭುವಾ ತೆಱದೊಳ್ಳೆದುವಂ ವಿಗೆ ಗೆಲ್ಲಗೂ[ಗು]ಳಿಯಂಗಡಿಯ ಕಜ್ಜಾಯಗಳ ತೆಗೆತೆಗೆದು ಮೆಲುತಿರಲ್ಕಿರದವರ್ ಕೊಲ್ಲುತಿರಲು (ಚಬಪು. ೭೩-೨೮). [ಗೆಲ್ಲ + – ಗುಳಿ$_2$ (< – ಕುಳಿ$_3$)]

ಗೆಲ್ಲಗುಳಿತನ (ನಾ). ಗೆಲ್ಲಬೇಕೆಂಬ ಹಠ ; ತಾನೆ ಗೆಲ್ಲಬೇಕೆಂಬ ಸ್ವಭಾವ : ಅಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲಿ ಎಂಬ ಗೆಲ್ಲಗೂ[ಗು]ಳಿತನಬೇಡ (ಮಾದೇವ. ೨೮೩-೬೨) ; ತಾನೇ ಬಲ್ಲಹನೆಂದು ಇಲ್ಲದ ಹುಸಿಯ ಗೆಲ್ಲಗೂ[ಗು]ಳಿತನಕ್ಕೆ ವಲ್ಲಭನೆಂದು . . . ನಿಲ್ಲದೆ ಹೋರುವ ಖುಲ್ಲನ ನೋಡಾ (ಮೋಳಿಮಾ. ೦೭೧-೬೪೦).

[ಗೆಲ್ಲಗುಳಿ + – ತನ]

ಗೆಲ್ಲಗೈಯ (ನಾ). ಗೆಲ್ಲುವವನು ; ಜಯಶೀಲ : ಗೆಲ್ಲಗೈಯರು ವೀರರು ಜಸವೆಣ್ಣೊಲವಿಲ್ಲದರಿಲ್ಲವಾ ಪುರದೊಳು (ಸೊಬಸೋ. ೦-೫೪). 'ಗೆಲುಗಯ್ಯ' ಪರಾ. [ಗೆಲ್ಲ + ಕೈ$_2$ (<ಕಯ್$_3$) + – ಅ$_7$]

ಗೆಲ್ಲಗೊಳ್ 'ಗೆಲ್ಲಂಗೊಳ್' ನೋ.

ಗೆಲ್ಲತನ (ನಾ).=ಗೆಲ್ಲಗುಳಿತನ: ಜಂಗಮ ಜಾತಿಗೊಳಗಾದ ಇವನೆಲ್ಲವ ಹೇಳಿ ಹೇಳಿ ಯೆನಗಿದು ಪೊಳ್ಳತ್ತೊ ಹೊಲ್ಲವೊ ಗೆಲ್ಲತನ ಬೇಡ ಆತುರವೈರಿ ಮಾರೇಶ್ವರಾ (ನಗಮೂ. ೮೪). [ಗೆಲ್ಲ + – ತನ]

ಗೆಲ್ಲವಱೆ (ನಾ). ಗೆದ್ದ ಉತ್ಸವದಲ್ಲಿ ಬಾರಿಸುವ ವಾದ್ಯ ; ವಿಜಯದುಂದುಭಿ : ಮುಚ್ಚಿ ಮುಸುಕಿಟ್ಟು ಬಂದಂ ಗೆಲ್ಲವಱೆಯೊಳಗೆ (ಬಣರ. ದೇ. ೦೨೨-೨೦); ಗೆಲ್ಲವಱೆಯ ರಭಸದಿ . . . ಪಲ್ಲಕ್ಕಿಯೇಱೆ (ಭರಚ. ೫೫-೬೯). [ಗೆಲ್ಲ + ಪಱೆ$_1$]

ಗೆಲ್ಲವಾಱು (ಕ್ರಿ).ಉತ್ಸಾಹ ಕಂದು : ಉರಗರ್ ಜೇರೇಱೆ ಪಾತಾಳದೊಳಖಿಳದಿಶಾಚಕ್ರಮುಂ ಗೆಲ್ಲವಾಱುತ್ತಿರೆ ಪೊಯ್ದುತ್ತಬ್ಧಿ ಬಂಭಾರವಮೊಗೆಯೆ (ಜಗವಿ. ೬-೬೨). [ಗೆಲ್ಲ + ಆಱು$_1$]

ಗೆಲ್ಲವೀ (ಕ್ರಿ).=ಗೆಲ್ಲಂಗುಡು ೧ : ಕೃಷ್ಣಂ ರಿಪುಕರಿಗಿನಿಸಂ ಗೆಲ್ಲವೀವಂತೆ ಪೋರ್ದಂ ಕಿಱಿದಾನುಂ ಬೇಗದಿಂದೆ (ಜಗವಿ. ೬-೫೨).

[ಗೆಲ್ಲ + ಈ$_2$]

ಗೆಲ್ಲವೆಣ್, ಗೆಲವೆಣ್ (ನಾ). ಜಯಲಕ್ಷ್ಮಿ; ವಿಜಯಶ್ರೀ: ಧುರದೊಳು ಗೆಲ್ಲವೆಣ್ಗೊಡೆಯು ನೀನಾಗು (ಕುರಾಸಾಂ. ೦೨-೦೯); ಅವರ್ಗಳ ನೆರಂಬಾರದಾ ಗೆಲ್ಲವೆಣ್ಣ ಮುಂದಲೆಯನ್ ಈಟ್ಸ್ವಿನ್ (ಅಶ್ವತ್ಥಾ. ೩೦-೬೨೩). **ಗೆಲವೆಣ್**: ಗೆಲವಣ್ಣಂಗಭವನ ನಿಡುದೋಳ್ದಲೆಯನೇಱ³ (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೦೬-೫೮).

[ಗೆಲ್ಲ + ಪೆಣ್]

ಗೆಲ್ಲಸೇಸೆ (ನಾ). ಗೆಲವಿನ ಸೇಸೆ; ಗೆಲವನ್ನು ಹಾರೈಸಿ ಸೂಸುವ ಶೇಷಾಕ್ಷತೆ; ಮಂತ್ರಾಕ್ಷತೆ: ತನ್ನಾತೆಯು ಪದತಳಕ್ಕೆಱಗಿ ನಲವರಕೆಗಳಂ ಗೆಲ್ಲಸೇಸೆಗಳಂ ಪಡೆದು (ವೃಷವಿ. ೭೨-೩೦ ವ). [ಗೆಲ್ಲ + ಸೇಸೆ]

ಗೆಲ್ವಾಳು (ನಾ). ಗೆಲ್ಲುವವನಂ; ವಿಜಯಶಾಲಿ: ಗೆಲ್ವಾಳುಗಳೆಲ್ಲರು ಬಿಲ್ಲನೂಱ ನಿಂದಿರಲಾಗಿ (ವೀರೇಶಮೂ. ೦೮೬-೬೯೯).

[ಗೆಲ್ಲ + ಆಳು$_3$ (<ಆಳ್$_8$)]

ಗೆಲ್ಲಿಸು 'ಗೆಲಿಸು' ನೋ.

ಗೆಲ್ಲು$_1$ 'ಗೆಲ್$_1$' ನೋ.

ಗೆಲ್ಲು$_2$ 'ಗೆಲು$_3$' ನೋ.

ಗೆಲ್ಲು$_3$ (ನಾ). ಕೊಂಬೆ; ರೆಂಬೆ; ಟೊಂಗೆ: ಮರಗಳಿಂದ ಉದುರಿದ ಗೆಲ್ಲುಗಳನ್ನು, ದರಗನ್ನು ಒಟ್ಟುಮಾಡಬೇಕಾಯಿತು (ಮುಗಿಯು. ೩೬೨); ನಾನು . . . ಅಶ್ವತ್ಥದ ಗೆಲ್ಲುಗಳನ್ನು ಎಣಿಕೆ ಹಾಕುತ್ತಲಿದ್ದೆ (ಮೈಲಮೂ. ೦೦೦): ದಾರಿಗೆ ಬಾಗಿದ ಗೆಲ್ಲುಗಳಿಗೆಲ್ಲಾ ಶಸ್ತ್ರಚಿಕಿತ್ಸೆ . . . ಮಾಡಿಸುತ್ತೇನೆ (ಗಂಗಾವ. ೫). [ದೇ.೫ ತುಳು. ಗೆಲ್ಲ್]

ಗೆಲ್ಲುಗ (ನಾ). (?): ಗೆಲ್ಲುಗನ ಧರ್ಮಂ ಕಾವೋನುಂ ನಡಯಿಸುವೋನು × × × (ಎಕ. VIII, ನಗರ. ೪೫-೦೬; ಸು. 950). [?]

ಗೆಲ್ಲುಗಂಬ 'ಗೆಲ್ಗಂಬ' ನೋ.

ಗೆಲ್ಲುಮಂಕರಿ (ನಾ). "ಜಾಲರಿ ತರ ಹೆಣೆದ ದೊಡ್ಡ ಮಂಕರಿ" (ನನ್ನೂರು. ಟಿಪ್ಪಣಿ); ಗೆಲ್ಲುಮಂಕರಿ ತುಂಬ ಮಣ್ಣನ್ನು ಒಟ್ಟೊಬ್ಬರೇ ಸಲೀಸಾಗಿ ಹೊರುತ್ತಿದ್ದರು (ನನ್ನೂರು. ೧೪೩). [ಗೆಲ್ಲು$_3$ + ಮಂಕರಿ]

ಗೆಲ್ಲುಲಿ (ಕ್ರಿ). ಗೆಲವಿನಿಂದ ಧ್ವನಿಮಾಡು; ವಿಜಯಧ್ವನಿಯನ್ನುಂಟು ಮಾಡು: ಭೋರ್ಗರೆಯೆ ರಣಭೇರಿ ದುಂದುಭಿನಿನಾದಗಳ್, ಗೆಲ್ಲುಲಿಯೆ ಜನತುಮುಲ ಜಯಘೋಷಗಳ್ ದೈತ್ಯಸೇನಾನಿ ತೇರೇರಿದನು (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೬೪೯-೨೦೦). [ಗೆಲ್$_1$ + ಉಲಿ$_1$]

ಗೆಲ್ಲೂರ್ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರಂ: ಗೆಲ್ಲೂರ ಮಾರಗಾವುಣ್ಡ . . . ದೇಗುಲವ ಮಾಡಿಸಿದೊಂ (ಎಕ. VII, ಶಿವಮೊ. ೨೨-೩ : 963).

[ಗೆಲ್ಲ? + ಊರ್]

ಗೆಲ್ಲೊಡೆ (ಕ್ರಿ). ಕವಲೊಡೆ; ಶಾಖೆಯಾಗು: ನೆಲದೋರೆಗಾರನಾ ಮುಗಿವ ಪೊಗರಿನ ಕುಡಿಕೆ ಗೆಲ್ಲೊಡೆವ ಬಾಳ್ಮರದೊಳೆರೆ ತೋರ್ಪಳಾಕೆ (ಕಾಲೂರ. ೩೪-೩೩); ಕೊಲ್ಲೆಯಿಂ ಗೆಲ್ಲೊಡೆವ ಬಯಲಿನೊಳ್ ಬಯಕೆಗಳ ನೆಲ್ಲಳೆದು ನಲ್ಲೂರ ಮಲ್ಲಲರ ಮಿಡಿದಂ (ಕಾಲೂರ. ೦೦೮-೨೨೨).

[ಗೆಲ್ಲು$_3$ + ಒಡೆ$_1$]

ಗೆಲ್ವು, ಗೆಲವು, ಗೆಲುವು (ನಾ). ೧. ಗೆಲ್ಲುವಿಕೆ; ವಿಜಯಂ: "ಜೇಯಂ . . . ಜಯನೀಯಂ–ಈ ಶಿ ಗೆಲ್ವು" (ಕಾಶಕ್ಕ. ೭೮). ೨. ಶುಭಾಶಯ; ಹರಕೆ: ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯರ್ ಮೊದಲಾದ ಲಲನಾಜನಂ ವೀರವಿಭ್ರಮ ವಿಜಯೀಭವ ಎಂದು ಗೆಲ್ವನೀಯೆ (ಗಿರಿಕ. ೭-೬೨ ವ). **ಗೆಲವು**: ೧. ಭಕ್ತ ಸೋತಡೆ ಭಕ್ತನಡಿಗೆ ಗೆಲವು (ಸಮಾವ. ೦೦); ಗೆಲವೇನಿಲ್ಲದ ಯುದ್ಧ ಪಾಟುನೆಲದೊಳ್ಬೇಸಾಯ ನೀಚಾಶ್ರಯಂ . . . ಫಲದ ಭ್ರಾಂತಿಯ ತೋರ್ಪುದೈ (ಸೋಮೇಶ. ೨೩); ಕನಸಿನೊಳಂ ಪಿನಾಕಿಗೆ ಗೆಲವನೀಯದ ಭಾಷೆ ಭಕ್ತರುಗಳಿಗೆ ಗೆಲವಂ ಕೊಟ್ಟು ತಾ ಶರಣೆಂಬುದದು ಭಾಷೆ (ಬಸಪು. ೬-೩); ತಪ್ಪೇನು ಸೋಲವು ಗೆಲವು ದೈವಾಧೀನ ನಿನ್ನಾಳ್ತನಕೆ ಕುಂದೇನು (ಕುಮ್ಯಾಕ. ೦೩-೨೦). ೩. ಸಂತೋಷ; ಸುಖ; ಉತ್ಸಾಹ: ಗೆಲವಂ ತೋಱದೆ ದುಃಖಮುಪ್ಪ ಕಡೆಯೊಳ್ ಭೂತಂಗಳಾವಾಸದೊಳ್ ಸಲೆ ಬಲ್ಲರ್ ನಿಲೆ ಸಲ್ಲದೈ (ಸೋಮೇಶ. ೦೫). **ಗೆಲುವು**: ೧. ಗೆಲು[ಪಾಠಾಂ. ಲ]ವು ನಿಮಗಹಿತರಲಿ (ಕುಮ್ಯಾಆ. ೧೦-೩೦): ಒಂದೊಂದು ಗೆಲುವಿನಲ್ಲಿ ನೂರು ನೂರು ದನಗಳು ನೀಲನ ವಶಕ್ಕೆ ಬರಹತ್ತಿದವು (ಬಂಗಾಹೆ. ೫೨). ೩. ಧರ್ಮರಾಜನು . . . ವಿದುರನ ಮುಖದಲ್ಲಿ ಗೆಲುವು ಇಲ್ಲದ್ದನ್ನು ನೋಡಿ (ವಚಭಾ. ೯೦): ನನ್ನ ಮೈಗೂ ಗೆಲುವಿಲ್ಲ (ಮುಗಮೂಂ. ೦೦೦): ಮನೆಯೊಳು ಮೈಮರೆಯಿಸುವಂಥ ಸುಖವಿತ್ತು, ನೌಕರಿಯೊಳು ಗೆಲುವಿತ್ತು (ಇಂದಾಪ. ೯೨-೯೭). 'ಗೆಲು$_3$' ಪರಾ.

[ಗೆಲ್$_1$ + – ವು./ತೆಲು. ಗೆಲುವ, ಗೆಲಿವಿ]

ಗೆಲ್ಸಿರಿ (ನಾ).=ಗೆಲ್ಲವೆಣ್: ವಾಲಿ . . . ಗೆಲ್ಸಿರಿಗೆ ತನ್ನ ತೋಳೊಡ್ಡಾಣಮಂ ಮಾಡಿ ಪೊತ್ತುಯ್ವ ಮತ್ತಚಿತ್ತೋತ್ಸಾಹದಿಂ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೨೮೦-೬೬).

[ಗೆಲ್$_1$ + ಸಿರಿ]

ಗೆವಚು (ಕ್ರಿ). ಹಿಂಡು; ಹಿಸುಕು: ಕವಿದು ಹೊಯ್ದು ಕಟ್ಟಿ ಕಚ್ಚಿ ಹಿಡಿದು ಒಡೆದು ತಿವಿದು ಗೆವಚಿ ರಾಕ್ಷಸರ ಚತುರಂಗಬಲವನ್ನು ಪುಡಿಪುಡಿ ಮಾಡಿದರು (ಮುಂಬಯಿ. ೬-೨೯೪). 'ಕಿವುಚು' ಪರಾ. [?]

ಗೆವರು 'ಗಿಬರು$_1$' ನೋ.

ಗೆವಿಗಾರ್ವುಂಡ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರಂ: ಕೆಯು ಗೆವಿಗಾರ್ವುಣ್ಡ ಕಲ್ಲ ಮಾಡಿಸಿ (ಮೈಆರಿ. ೦೯೨೩, ೦೦೫-೬ : 963).

[ಗೆವಿರ್$_0$ + ಗಾವುಂಡ (<ಗಾಮುಂಡ)]

ಗೆಳತಿ, ಗೆಣತಿ (ನಾ). ೧. ಸಖಿ;ಕೆಳದಿ; ಮಿತ್ರೆ: "ಗೆಳತಿ ಹಟ್ಟುಗೆಯನಲ್ ಸಖಿ" (ಶಬ್ದಮಂ. ೭೫); "ಕೆಳದಿ ಗೆಳತಿಯೆನೆ ಸಖಿಯರ್ಕಳ್" (ಕವಿಕಂ. ೦೬೬); ಗೆಳತಿ ಮೈಮರೆತುದನ್ನು ಕಂಡು (ಹಾಹುತ್ತ. ೫೦): ಸಲುಗೆಯಿಂ ಗೆಳತಿಯರ ಕರೆಯೆ (ಕಾಲೂರ. ೦೨೩-೨೫೯); ಮೆಹರ ತನ್ನ ಗೆಳತಿಯರನ್ನೆಲ್ಲ ಚಹಕ್ಕೆ ಕರೆದಿದ್ದಳು (ಕುಂಕುಮ. ೦). **ಗೆಣತಿ**: ೧. ಗೆಣತಿ ಕೇಳೀತನ ಸುದ್ದಿಗಳನ್ನು (ಪುರಂದ. ೦-೨೦೯-೭); ಘನಮಾದ ಮುದದಿ ತನ್ನ ಗೆಣತಿಯರಿಗೆಲ್ಲ ಆ ಮಣಿಯ ತೋರಿಸಿ (ಸೌಗಂಧಿ. ೦೦೨-೦೦); ಗೆಣತಿಯರ ಮಧ್ಯದೊಳಲ್ಲಿ ಶೋಭಿಸುವಾ ಕುಂಭಕುಚ ಪದ್ಮಾವತಿಯ ಕಂಡು (ಅರ್ಜಿವಿ. ೦೬-೩೭). ೨. ಪ್ರೇಯಸಿ; ನಲ್ಲೆ: ಬಾರ ನನ ಗೆಣತಿ ತೆರೆಕರೇ ನಿನ್ನ ಎದಿ ಕದಾ (ನಾದಲೀ. ೪೮-೦೦); ಇಂಥವನು . . . ಈ ಜೋಗಿತಿಯನ್ನು ಮೆಚ್ಚಿಬಂದು ಅವಳನ್ನು ತನ್ನ ಗೆಣತಿಯಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡಿದ್ದಾನೆ (ಸಮಾಲೋ. ೫೦). 'ಕೆಳದಿ' ಪರಾ. ೩. =ಗೆಳತಿಎಳ್ಳು: (ಶಿ).

[ಗೆಳೆ$_2$ (<ಕೆಳೆ$_2$) + – ತಿ$_1$ (< – ಇತ್ತಿ)]

ಗೆಳತಿಎಳ್ಳು (ನಾ). ಚರ್ಮದ ಮೇಲೆ ಇರುವ ಕರಿಯ ಚುಕ್ಕೆ; ಕಾರೆಳ್ಳು; ಸಂಗಾತಿ: ಕಣ್ಸೆಳೆವ ಮಿಣುಮಿಣುಕು ಚುಕ್ಕೆ ಮಿಂಚುವ ಹಾಗೆ ಅಲ್ಲೊಂದು ಇಲ್ಲೊಂದು ಗೆಳತಿಎಳ್ಳು (ಅರಳು. ೨೫೩-೦).

[ಗೆಳತಿ + ಎಳ್ಳು (<ಎಳ್)]

ಗೆಳಸು 'ಗೆಟಿಸು' ನೋ.

ಗೆಳೆ$_1$ 'ಕೆಳೆ$_1$' ನೋ.

ಗೆಳೆ$_2$ 'ಕೆಳೆ$_2$' ನೋ.

ಗೆಳೆಗಾರ್ತಿ, ಗೆಣೆಕಾತಿ (ನಾ). ಜೊತೆಗಾತಿ; ಗೆಳತಿ; ಸ್ನೇಹಿತೆ: (ಶಿ). **ಗೆಣೆಕಾತಿ**: ನಮ್ಮ ಗೆಣೆಕಾತಿ ಹೊನ್ನೂರ ಬಣಜಿಗಿತಿ ಪುಣ್ಯಾತಗಿತ್ತಿ (ನಾಪದ. ೭೯); ವೈಯಾರಿ ಸಣ್ಣದನಿಯೋಳೆ ಗೆಣೆಕಾತಿ ವೈಯಾರ ಬಿಟ್ಟು ತೆರ ಹೇಳೆ (ಜಗೀಶ. ೭೭).

[ಗೆಳೆ$_2$ (<ಕೆಳೆ$_2$) + – ಕಾರ$_1$ (<– ಕಾಱ) + – ತಿ$_1$ (< – ಇತ್ತಿ)]

ಗೆಳೆಗೊಳ್ 'ಕೆಳೆಗೊಳ್' ನೋ.

ಗೆಳೆಜೀವ (ನಾ). ಗೆಳೆಯಂಳ್ಳ ಜೀವ ; ಸ್ನೇಹಿತ : ತುಂಬಾ ಸೊಗಸಾಗಿದೆ ಎಂದು ಬೆನ್ನುತಟ್ಟಿ ಇದು ಅಟ್ಟಾಗುವಾಗ ಜೊತೆಗಿಲ್ಲದೆ ಹೋದ ಆ ಗೆಳೆಜೀವ (ಮಹಾಲ. ಬಿನ್ನಹ). [ಗೆಳ್$_3$ (<ಕೆಳ್$_2$) + ಜೀವ]

ಗೆಳೆತನ ‘ಕೆಳೆತನ’ ನೋ.

ಗೆಳೆಮಾಟ (ನಾ). ಗೆಳೆತನದ ಮಾಟ ; ಸ್ನೇಹದ ರೀತಿ : ಹುಡುಗರ ಹುಡುಗಾಟದಲ್ಲಿ ಬೆಡಗಿನ ಗೆಳೆಮಾಟದಲ್ಲಿ . . . ಕನಸುಗಳೇ ಬನ್ನಿ (ನಾದಂ. ೦೫-೦೬). [ಗೆಳ್$_3$ (<ಕೆಳ್$_2$) + ಮಾಟ$_1$]

ಗೆಳೆಯ ‘ಕೆಳೆಯಂ’ ನೋ.

ಗೆಳೆವಕ್ಕಿ, ಗೆಡೆವಕ್ಕಿ, ಗೆಣೆವಕ್ಕಿ, ಗೆಣೆಹಕ್ಕಿ (ನಾ). ಜೋಡಿಹಕ್ಕಿ ; ಚಕ್ರವಾಕ : “ ಪೊಣರ್ವಕ್ಕಿ ಜಕ್ಕವಕ್ಕಿಯುಮೆಣೆವಕ್ಕಿಯು ಜೋಡುವಕ್ಕಿ ಗೆಳೆವಕ್ಕಿಯುಂ . . . ಚಕ್ರವಾಕಮೆನಿಕ್ಕುಂ ” (ಕವಿಕಂ. ೬೫). **ಗೆಡೆವಕ್ಕಿ :** “ ಪೊಣರ್ವಕ್ಕಿ . . . ಗೆಡೆವಕ್ಕಿ, ಅಮಳ್ವಕ್ಕಿ–ಈ ೭ ಚಕ್ರವಾಕಂ ” (ಕಶಸಾ. ೦೦-೨೦೦) ; ಒಡಲೆರಡಸುವೊಂದೆನೆ ಗೆಡೆವಕ್ಕಿಗಳಂತೆ ಕೂಡಿ ನಲಿಯುತ್ತಿರ್ದರ್ (ಪಂಚಾಮೂ. ೪-೬) ; ಆ ವನದ ಮಧ್ಯದೊಳು ನಡೆವಕ್ಕಿ . . . ಕೂಗಟಿವಕ್ಕಿ ಗೆಡೆವಕ್ಕಿಯು . . . ಜೀವಿಪುವು ಭಯವನುಳಿದು (ಪ್ರಭುಪು. ೩-೧೪). **ಗೆಣೆವಕ್ಕಿ :** ಬೆದಱಿ ತಾ ಗೆ[ಪಾಠಾಂ. ದವುಯೆ]ಣೆವಕ್ಕಿ ಕೊಂಚೆ ಗಳೊದಱಿ ಹಾಯ್ದುವು . . . ಕಪಿಬಳದ ಕಳಕಳಕೆ (ತೊರರಾ. ೪-೦೦-೯). **ಗೆಣೆಹಕ್ಕಿ :** ಗೆಣೆಹಕ್ಕಿ ಬೆರೆದಾವೋ (ಸಹೀಗೀ. ೯೪-೪).

[ಗೆಳ್$_3$ (<ಕೆಳ್$_2$) + ಪಕ್ಕಿ$_1$]

ಗೆಱೆ, ಗಱೆ, ಗೆರೆ (ನಾ). ೧. ಗೀಟು ; ರೇಖೆ: “ ಗೆಱೆ ರೇಖೆಯುಕ್ಕು ” (ಮಂಗರಾ. ೯೮-೦೮) ; ಕುಸುಮಾಸ್ತ್ರ ಮಂತ್ರದೇವತೆ ಗೆಱೆಯುಂ ತೆಗೆವಂತೆ ಕಣ್ಗೆ ನುಣ್ಗಾಡಿಗೆಗುಡುಪಿಂ ರೇಖೆಗುಡುವಳ್ (ಲೀಲಾವ. ೦೨-೬೪). ೨. (ಉಗುರಿನಿಂದಾದ) ಗುರುತು,–ಕರೆ : ನೋಡಿದಳ್ ಕುವರಿ ತನ್ನಯ ಮೊಲೆಗೆಲದಲ್ಲಿ ಮೂಡಿರ್ದ ಮೋಹನ ಗೆಱೆಯ (ಮೋಹತ. ೨೮-೦೦) ; ಕೊರುಗುರ್ಗಳ ಗೆಱೆಯ ಸೂತ್ರಬಂಧದೊಳೆಸೆವ ತೋರಮೊಲೆಗಳ ಕುಂಭ ಸಂಸ್ಥಾಪನಂಗೆಯ್ದು (ಜೈಮಿಭಾ. ೦೦-೨೪). ೩. (ಆಲಂ) ಮಿಂತಿ ; ಮೇರೆ : ಎಮ್ಮಣ್ಣನಾಜ್ಞೆಯ ಗೆಱೆಯ ದಾಂಟಿದೆ (ಕುವ್ಯಾವಿ. ೩-೬೭). **ಗಱೆ : ೧.** ಗಱೆಯಿಲ್ಲದ ಕೋಲಿನಲಿ ಉದರೆಯನಿಕ್ಕಿದ ಭಂಡದ ಹರದನಂತಾದೆನಯ್ಯಾ (ಬಸವ. ೯೩೮) ; ನೊಸಲ ನಾಮದ ಗಱೆ ಪೆಱೆ ಗಜಕುಂಭದ ಪೊಸ ಮುತ್ತಿನ ಮಣಿದೊಡವೆ ಯೆಸೆವ ತಾ ರಾ ಮಾ ಲೆ (ಶ್ರೀಪಾಲ. ೭-೩೩). **ಗೆರೆ : ೧.** “ಗೆರೆಯೆನಲ್ ರೇಖೆಯುಕ್ಕುಂ” (ಕಶರ. ೦೨೨) ; ಹೆಬ್ಬುಲಿಯು ನೋಡಿಲ್ಲಿ ಗು ಂ ಡೆ ಲ್ಲಿ ? ನೊಸಲಿನೊಳ್ ಹೆಬ್ಬಲ್ಲು, ಗೆರೆ (ಕಾಲೂರ. ೮೭-೦೬೮) ; ಸಾಂತಣ್ಣನ ಹಣೆಯ ಮೇಲೆ ವಿಸ್ಮಯದ ಗೆರೆ ಮೂಡಿತು (ಹಾಹುತ್ರ. ೦).

ಗೆರೆ ಎಳೆ= ೧. ಗೀಟು ಹಾಕು ; ರೇಖೆಯನ್ನು ಮೂಡಿಸು. ೨. (ಆಲಂ) ನಿರ್ಬಂಧಪಡಿಸು ; ಸೀಮಿತಗೊಳಿಸು : ಆಯತ್ತವಾಗಿ ಹಿಟ್ಟಿನ ಮೇಲೆ ಗೆರೆ ಎಳೆಯುವುದಾದರೂ ಯಾಕೆ? (ಸ್ತ್ರೀಚಿ. ೭೬). **ಗೆರೆ ದಾಟು**= (ಆಲಂ) ಮಾತು ಮೀರು ; ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಮೀರು : ಸೋಮು ವಿನ ತಂದೆ ತಮ್ಮ ಹೆಂಡತಿ ಹಾಕಿದ ಗೆರೆ ದಾಟುವ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯವರಲ್ಲ (ತುಂಬಿಕೊ. ೩೬). **ಗೆರೆಯಷ್ಟು**=ಲವಲೇಶ ; ಕಿಂಚಿತ್ತು : ಸರಕಾರದ ವಿಧಿ ನಿಯಮಗಳಿಗೆ ಗೆರೆಯಷ್ಟೂ ಮೀರುವುದಿಲ್ಲ (ಬೆನ್ನಜೀ. ೦೨೫). **ಗೆರೆ ಹಾಕು**= ೧. ರೇಖೆಯನ್ನು ಮೂಡಿಸು ; ಗೆರೆಯೆಳೆ : (ಠ). ೨. ಮೊದಲು ಬರೆದುದರ ಮೇಲೆ ಅಡ್ಡರೇಖೆ ಎಳೆ ,–ಹೊಡೆ : (ಠ). ೩. (ಆಲಂ) ಸೀಮೆಯನ್ನು ರಚಿಸಿ ನಿರ್ಬಂಧಿಸು ; ಮೇರೆ ಹಾಕು : ಅಂದರೆ ಗಂಡ ಗೆರೆ ಹಾಕಿದ ಕ್ಷೇತ್ರದಲ್ಲಿಯೇ ಅವಳು ತುಳಿಯಬೇಕೇನು ? (ಬಾಬಲ. ೮೦). [ದೇ.॥ ತುಳು. ಗೆರೆ, ಗಿರೆ ; ತೆಲು. ಗೆಱ]

ಗೆಱೆಗೊಯ್ (ಕ್ರಿ). ಗೆರೆಯನ್ನು ಎಳೆ ; ರೇಖೆಯನ್ನು ಎಳೆ ; ಗೀಟು ಹಾಕು : ಇಹಪರವೆರಡಱ ಸೌಖ್ಯಾವಹಮಿಂತಿದೆ ತಾಣಮೆಂದಜಂ ಗೆಱೆಗೊಯ್ದಂತಿಹ ಲೋಕಕ್ಕಂತಾ ಪುರದಹಿತರ್ಗೆ ಬೆಗಟ್ಟನೀಯುತಗಱೆಸೆದಿರ್ಕುಂ (ಉದ್ಭಟ. ೧-೪೩). [ಗೆಱೆ + ಕೊಯ್]

ಗೆಱೆನಾಮ (ನಾ). ರೇಖೆಯಾಗಿ ಎಳೆದ ನಾಮ ; ಗೀಟುನಾಮ : ತಳತಳಿಪೊಳ್ಪೊಸಲ್ಮಿಸುಪ ನುಣ್ಗೆಱೆನಾಮಮುಂ . . . ಮಟ್ಟದ ಬಟ್ಟಗಡ್ಡದಿಂ ಬಳೆಯಿಪುದೊಳ್ಪೊಗಂ ಸೊಬಗಿನಿಂ ಬಗೆಗಾರ್ತಿಯರ್ಗಾಸೆಯಟ್ಟಿತಿಯುಂ (ಚಕವಿ. ೫-೬). [ಗೆಱೆ + ನಾಮ]

ಗೆಱೆಯಾಣೆ (ನಾ). ರೇಖೆಯೆಳೆದು, ಆ ರೇಖೆಯ ಆಚೆಗೆ ಹೋಗದಂತೆ ನಿರ್ಬಂಧಿಸುವ ಆಣೆ,–ಆಜ್ಞೆ : ತರದಿಂದೆ ಮೂಱುಸೂಳ್ವರಮರಲಂಬಂ ತದಧಿಪತಿಯು ಕಣ್ಗಂ ಮನಕಂ ಗೆಱೆಯಾಣೆಯಿಟ್ಟ ರೇಖೆಗಳಿರವಂ ವಳಿರೇಖೆ ಕಳೆದುವಳಿಕುಂತಳೆಯಾ (ಚಂದ್ರಪು. ೦೧-೦೦೨). [ಗೆಱೆ + ಆಣೆ$_3$]

ಗೆಟಸು, ಗೆಣಸು, ಗೆಳಸು (ನಾ). ಗಡ್ಡೆ ; ಕಂದ : “ ಕಟಂಗೆನೆ ಗೆಟಸು[೦] ” (ರನ್ನಕಂ. ೨) : “ ಗೆಟಸು=ಗೆಡ್ಡೆ ” (ಶಮದ. ಪರಿ. ೦) ; ಪಱಿದು, ಗೆಟಸು, ಗೊಟಸು (ಶಬ್ದಾನು. ೦೪೦ ಪ್ರಯೋ). **ಗೆಣಸು :** ಬೇರು ಗಡ್ಡೆ ಗೆಣಸು ಮೊದಲಾದವಱಲ್ಲಿ ಗಂಧವನಱಿವುದು ಆಚಾರಲಿಂಗದಲ್ಲಿಯ ಆಚಾರಲಿಂಗ (ಆದವ. ೫-೦೨) ; ಕಾಯಿಮಣ್ಣು ಗೆಣ[ಪಾಠಾಂ. ಳ] ಸಲ್ಲದಶನವನುಣೆನೆಂದು ಬಲುವ್ರತವನು ಹಿಡಿದು (ಸೊಬಸೋ. ೮-೪೩) ; ಗಂಗೆಯೊಳು ಮಾರ್ಪೊಳೆವ ಚಂದ್ರನಂ ತಾವರೆಯ ಗೆಣಸೆಂದು ತೆಗೆಯಲುಜ್ಜುಗಿಸುವನ (ವೀಕ್ಷ್ಮಪು. ೫-೩-೦) ; ಮರಳು ಮಿಶ್ರವಾದ ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಗೆಣಸು ಹುಲುಸಾಗಿ ಬೆಳೆಯುತ್ತದೆ (ತರಬಿ. ೩೫). **ಗೆಳಸು:** ತಳಿರವನೆಯಲಿ ಕಂದಮೂಲದ ಗೆಳಸುಗಳ ಮೆಲುಮೆಲಿದು (ಕುವ್ಯಾಕ. ೬೦೪. ಪರಿ. ೩೯೨) ; ಗಂಗೆಯೊಳೆಳೆಯ ಚೆಂದಿರಂ ಇರದೆ ಬಿಂಬಿಸಲು ತಾವರೆಯ ಗೆಳಸೆಂದು ನಿಜಕರದಿಂದೆ ಬರಸೆಳೆವ ವಿಘ್ನೇಶನಂ ನೋಡಿ (ವೀಕ್ಷ್ಮಪು. ೭-೮-೦) ; ಬೇರೆಲೆ ಪೂಪಣ್ಕಾಯಿ ಗೆಳಸು ನೀರ್ಗಳಿಂ . . . ಅತಿಥಿಗಳನಾರಾಧನೆಯನೆಸಗುತ್ತಿಂ (ಭಾರಶಾಂ. ೪೦-೯) ; ಎಲೆ ಕೆಳದಿ ಈ ತಾವರೆಯೆಲೆ ಗೆಳಸುಗಳಂ ತೆಗೆ (ಮಿಶ್ರಗೂ. ೨೦) : ಕಾಳ್ಪಂದಿಯಿರುಳು ಗೆಳಸನೆಲ್ಲವನಗೆದು ಮುಗಿಸೆ (ಕಾಲೂರ. ೫೩-೮೩). [ದೇ.॥ ತೆಲು. ಗೆನಸು, ಗೆನುಸು]

ಗೇ ‘ ಕೆಯ್$_1$ ’ ನೋ.

ಗೇಂಟೆ, ಗೇಟೆ(ನಾ). ಹೊಡೆಯುವ ಗೋಲಿ ; ದಪ್ಪ ಗೋಲಿ : ಮೂಱು ಗದುಗೆ ಗದ್ದುಗೆಯೆಂದು ಮೇಲಿಟ್ಟುದೆ ಲಿಂಗವೆಂದು ಗೇಂಟೆ [ಪಾಠಾಂ. ಗೇಡ]ಯೆ ಪುಷ್ಪದಿಂಡೆಯೆಂದು ಇಡುತ್ತೇನೆ (ಛ್ರರಸೂ. ೩೬೭). **ಗೇಟೆ :** ಬಟ್ಟೆ ವಿಡಿದು ಬಾಲ ಬರುತಿರೆ ಕಂಡನು ಪುಟ್ಟ ಸಾಲಿಗ್ರಾಮಶಿಲೆಯ ಘಟ್ಟಿಳ್ಳ ಗೇಟೆಯು ತನಗೆ ದೊರಕಿತೆಂದು ಅಪ್ಪುಜನರಿಗೆ ತೋರಿಸಿದ (ಚಂದ್ರಹಾ. ೧-೩೨). [?]

ಗೇಂಡ, ಘೇಂಡ (ನಾ). ಮೂಗಿನ ಮೇಲೆ ಕೊಂಬುಳ್ಳ, ದಪ್ಪಚರ್ಮದ ಒಂದು ದೊಡ್ಡ ಚತುಷ್ಪಾದಿಯಾದ ಪ್ರಾಣಿ ; ಗಂಡಕ ; ಖಡ್ಗಿ : (ಮುಂಬಯಿ. ೬. ೫-೨೪೬). **ಘೇಂಡ :** ಮೊಹರುಗಳಲ್ಲಿ ಶಿವನ ಮೂರ್ತಿ . . . ಘೇಂಡ, ಎಮ್ಮೆ, ಶಿವ, ಪಶುಪತಿ ಮುಂತಾದವುಗಳೂ ಕೆಲವು ಅಕ್ಷರಗಳೂ ಇವೆ (ಭಾರದ. ೩೭೮).

[← ಮರಾ. ಗೇಂಡಾ. / ಸಂ. ಗಂಡ]

ಗೇಂಡಾಮೃಗ, ಘೇಂಡಾಮೃಗ (ನಾ).=ಗೇಂಡ : ಆನೆ, ಹುಲಿ, ಕರಡಿ, ಗೇಂಡಾಮೃಗ, ಹಾವು–ಇವು ಕಾಡುಗಳಲ್ಲಿರುತ್ತವೆ (ಭೂಗೋಳ. ೩೭). **ಘೇಂಡಾಮೃಗ :** ಖಡ್ಗಮೃಗ, ಘೇಂಡಾಮೃಗ, ಗಂಡಕ (Rhinoceros. ಇಂಕನಿ). [<ಗೇಂಡ + ಮೃಗ]

ಗೇಂಡು (ನಾ). ಆಟವಾಡುವ ಚೆಂಡು. [ಸಂ.]

ಗೇಂಡುಕ (ನಾ).=ಗೇಂಡಂ. [ಸಂ.]

ಗೇಂದಿ (ಗು). ಹೊಲಸಾದ; ಅಶುದ್ಧವಾದ; ಹೀನವಾದ: ಅದು ಶುದ್ಧ ಗೇಂದಿ ಹೆಂಗಸು ಸ್ವಾಮಿ. ನಿಮ್ಮ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಸತ್ಯವಾಗಿರುತ್ತಾಳೆ ಎನ್ನುವ ನಂಬಿಕೆ ನನಗಿಲ್ಲ (ಕನಿಸಂ. ೦೦೪). [←ಪಾರ. ಗಂದ; ಹಿಂ. ಗಂದಾ]

ಗೀಕು, ಗಿಕ್ಕು, ಗೀಕು$_2$, ಗೆಂಕು, ಜೇಕು (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ; ಭದ್ರಮುಸ್ತೆ; ಕೊನ್ನಾರಿ: "ಆ ಮುಸ್ತಕಂ ಮುಸ್ತೆ ಭದ್ರಾಸ್ತಕಂ ಗೀಕು" (ಮಂಗರಾ. ೪೦-೩೬); ಇದಿರಾದ ತರುಗಳು ದಿಂಡುಗೆಡೆವವು ತೊಱೆಗೆ ಮಣಿದರೆ ಗೀಕು ಬದುಕುವುದು (ಕುಮಾ.ಭಿ. ೭-೦೩). ೨. ಜೊಂಡು; ಆಪು: ಮುಸಲವು . . . ಕಡಲಿನ ತಡಿಯುಲದು ಗೀಕಾಗಿ, ಬೆಳೆದುದು (ನಿಘಾಗ. ೧೦-೦-೪೪). **ಗಿಕ್ಕು:** ೧. (+). **ಗೀಕು$_2$:** ೨. ಗೀಕಿನ ಚಾಪೆಯ ಮೇಲೆ ಕಂಬಳಿ ಹೊದೆದು ಮಲಗಿ ನರಳುತ್ತಿದ್ದ (ಮಠಮ. ೦೦೦). **ಗೆಂಕು:** ೧. ನೊ(ಮೊ)ದೆ ಗೆಂಕು[ಪಾಠಾಂ. ಕೆಂಕೆ] ಬೆಳೆಯ ನೀರಿಲ್ಲದ ನೆಲದೊಳ್ (ಜಲ್ಯಮ. ೦೦-೨೫). **ಜೇಕು:** ೧.ಜೇಕು ಮೊದಲಾದದ್ದು ಇದ್ದರೆ ನೇಗಿಲೆಯನ್ನು ಹೊಡೆದು ಅದರ ಗಡ್ಡೆಗಳು ಒಂದೂ ಉಳಿಯದ ಹಾಗೆ ಆರಿಸಬೇಕು (ಕೃಷಿಪ್ರ. ೦೩೪); ಮೊಳಕಾಲಿನವರೆಗೆ ಕರಿಕೆ, ಜೇಕು, ಬೆಳೆದು ನಿಂತಿತ್ತು (ಚಂದುಟಿ. ೫೭).

ಗೀಕಿನಗಡ್ಡೆ, ಗಿಕ್ಕಿನಗಡ್ಡೆ=ಭದ್ರಮುಸ್ತೆಗಡ್ಡೆ; ಕೊನ್ನಾರಿಗಡ್ಡೆ. ಶುಂಠಿ, ಕಳ್ಳಂಗಡಲೆಬೇರು . . . ಮುಡಿವಾಳ. ಗೀಕಿನಗಡ್ಡೆ ಇವಂ ಕಷಾಯವಿಕ್ಕಿ ಕೊಡಲು ಶೀತಜ್ವರ ಪರಿಹಾರವಾಗುವುದು (ಸಕವ್ಯ. ೬೪): ಕುಟನ್ನಟಂ, ದಾಶಪುರಂ . . . ರ ತುಂಗಮುಸ್ತದ ಹೆಸರುಗಳು ತುಂಗೇ ಗಡ್ಡೆಗಳು: ಗೀಕಿನಗಡ್ಡೆ ಎಂತಲೂ, ಗಿಕ್ಕಿನ ಗಡ್ಡೆಎಂತಲೂ ಅನ್ನುವರು (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೦೪೨). [?]

ಗೀಕುಳ (ನಾ).=ಗೀಕು ೨: ಇರದೊಗೆದ ಗೀಕುಳದ ದಂಟ ಕೀಳ್ತು (ವೀಕೃಪು. ೩-೦೦-೬೪). [< ಗೀಕು ?]

ಗೀಟಿ 'ಗೇಂಟಿ' ನೋ.

ಗೀಟೀಸು (ನಾ). ಕಣಕಾಲಿಗೆ ರಕ್ಷಣಾರ್ಥವಾಗಿ ಸುತ್ತುವ ಬಟ್ಟೆ: ಕಣಕಾಲ ಕಾಪು.

ಗೀಟೀಸಿನವ=ಕಣಕಾಲಿಗೆ ಬಟ್ಟೆ ಸುತ್ತಿದವನು; ಪೋಲೀಸು: ಕೋಳ ಹಾಕಿ ಹಿಡುಕೊಂಡು ಹೋಗಾಕೆ ಗೀಟೀಸಿನೋರು ಬಂದಾರಂತೆ (ಮಠದು. ೫೩೪). [← ಇಂ. Gaiter]

ಗೇಣ್, ಗೇಣು, ಘೇಣ್ (ನಾ). ೧. ಅಗಲಿಸಿದ ಹೆಬ್ಬೆಟ್ಟಿನ ತುದಿಯಿಂದ ಕಿರುಬೆರಳ ತುದಿಯವರೆಗಿನ ಅಳತೆ; ಒಂಬತ್ತು ಅಂಗುಲದ ಅಳತೆ: "ತಾಳಮೆಂಬುದು ಗೇಣ್" (ಹಲಾಯು. ೮೯-೩೮೪): ಮಡದೆಡೆ ನಾಲ್ವೆರಲುಂ ಗುಟದೆಡೆಯೊಳ್ ಗೇಣಾಗೆ ನಿಲ್ವುದಿಬ್ಬಾಗತಂ (ಆದಿಪು. ೯-೮೪): ಶ್ರೀ ಭೋಗೇಸ್ವ[ರ]ದೇವರ್ಗ್ಗೆ ಅಂಗಭೋಗಕೆ ಯಿಪ್ಪತ್ತೆಂಟು ಗೇಣ ಗಳೆಯೊಳಂ ಬಟ್ಟ ಮತ್ತರಾಱು (ಸೌಇಇ. XI-1, ೬೩-೦೬; 1026); ಹೊರಣವ ಮಾಡಿಯಾವುಂಡೆ ಯರಡಱ ನಡುವೆ ಪೂರಯಿಸಿ ಹೞಿಯುದಂತೆ ಗೇಣಗಲಂ ಮಾಡಿ (ಸೂಶಾ. ೦-೨೬). ೨. ಸಣ್ಣಕತ್ತಿ: ಸುರಗಿ; ಕಠಾರಿ: "ಗೇಣೆನಲ್ ಸುರಗಿ" (ಚತುನಿ. ೨೦): "ಗೇಣೆಂದು ಸುರಗಿ" (ಕಬ್ಬಮಂ. ೪೪); ನೆಗಳಲ್ ತೋಱುವ ಗೇಣ ಬಿನ್ನಣಕ್ಕ್ಯೊದವುವ ಬಿನ್ನಣಂ (ಎಕ. VIII, ನಗರ. ೪೦-೩೭; 1077); ಕೂರ್ಪ ಕುಂದದ ಕಡೆಗಣ್ಣ ಗೇಣ್ ಪೊಳೆಯ (ಅರ್ಧನೇ. ೩-೦೪); ಕಣ್ಗಳ್ ಮನೋಜವೀರನ ಗೇಣ್ಗಳ್ (ಕಮದ. ೯೫ ಪ್ರಯೋ); ಮದನನ ಗೇಣಾ ಪೊಗರ್ಗಣ್ಗಳ ಪೊಳೆವಲರ್ಗಣ್ಗಳ ಬೆಳತಿಗೆಗಣ್ಗಳ . . . ಸುದತಿಯರೀಕ್ಷಿಸಿದರ್ ನೃಪನ (ಜಯುಕಾ. ೦೦-೫೪). **ಗೇಣು:** ೧. ಕಪಿಯ ಬಾಲವು . . . ಮುಂದೆ ಗೇಣರೆಗೇಣು ಮೊಳ ತೋಳನಿತು ಬೆಳೆವುತಿರೆ (ಕಾಶಿರಾ. ೦೨-೪); ಎಂಟು ಗೇಣು ಶರೀರ ಒಂದು ಗೇಣು ಮಾಡಿಕೊಂಡು (ಪುರಂದ. ೧-೧೬೪-೨); ಎಂಟು ಗೇಣಿನ ದೇಪ ರೋಮಗಳೆಂಟುಕೋಟಿಯು (ಹರಿಸಾ. ೬೬): ಇಂಗ್ರೇಜಿಭಾಷೆಯೊಂದು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಬಾರದಂ[illegible]. ಆ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗೆ [illegible] (ಮುಕ್ಷಪ್ರ. ೨೩); ಗೇಣು ಬಿಟ್ಟು ಅಗಳು ದಾಟಿದ ಹಾಗೆ (ಗಾದೆ). ೨. ಸಿತೇಕ್ಷು ಚಾಪವಲದರ್ಪ್ಪುವ ಕೇದಗೆ ಕೀಳಗೇಣು (ಮುಹಾನೇ. ೦-೬೭). **ಘೇಣ್:** ೨. ಪಲಬರಂ ಕೊನ್ದು ಬಿಲಂ ದಂಡೆಗೊಂಡು ಘೇಣ ಕಿತ್ತು ಕುದುರೆಯ ತಿವಿದು ಸುರಲೋಕ ಪ್ರಾಪ್ತನಾದ (ಎಕ. VII, ಹೊನ್ನಾ. ೨೮-೦೦; 1197).

ಗೇಣಾಗು = ೧. ಗೇಣುದ್ದವಾಗು. ೨. ಚಿಕ್ಕದಾಗು; ಕುಗ್ಗು: ಐಕಿಲಭರದೆ ಪಡಲ್ವಟ್ಟು ಗೇಣಾಗಿ ಪಾಂಥರ್ತೊಡೆತೋಳ್ಗಳ್ಕೂಡೆ ಜಾನು ಪ್ರಹಿತ ಶಿರರದೇನಿರ್ದರೋ ಶೀತಭೀತರ್ (ರಾಜಶೇ. ೯-೨೨).

[ದ.೧೫ ತಮಿ. ಮಲ. ಚಾಣ್; ತುಳು. ಗೇಣ್, ಗೇಣ; ಕೊಡ. ಚಾಣೇ; ತೆಲು. ಜೇನ, ಜೇಣು]

ಗೇಣಂಕ, ಗೇಣಾಂಕ (ನಾ). ಕಠಾರಿಯುದ್ಧ; ಸುರಗಿ ಕಾಳಗ. 'ಗೇಣಂಕ ಚಕ್ರೇಶ್ವರ' ಪರಾ. **ಗೇಣಾಂಕ.** 'ಗೇಣಾಂಕಚಕ್ರೇಸ್ವರ' ಪರಾ. [ಗೇಣ್ + ಅಂಕ$_2$]

ಗೇಣಂಕಚಕ್ರೇಶ್ವರ, ಗೇಣಾಂಕಚಕ್ರೇಸ್ವರ (ನಾ). ಖಡ್ಗಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಚಕ್ರೇಶ್ವರನಂತಿರುವವನು; ಒಂದು ಬಿರುದು: ಗೇಣಂಕಚಕ್ರೇಶ್ವರಂ, ರಾವುತ್ತರಾಯಂ (ಶಬ್ದಾನು. ೨೯೫ ಪ್ರಯೋ). **ಗೇಣಾಂಕಚಕ್ರೇಸ್ವರ:** ಅರಸಂಕ ಮೊನೆಗಾಱ ಗೇಣಾಂಕಚಕ್ರೇಸ್ವರ (ಮ್ಯಆರಿ. ೦೯೪೬, ೨೫-೨; 1495). [ಗೇಣಂಕ + ಚಕ್ರೇಶ್ವರ]

ಗೇಣಂಜುರಿಗೆ (ನಾ). ಸಣ್ಣಕತ್ತಿ (?): ಮಿನಂಬುಟು, ಗೇಣಂಜುರಿಗೆ (ಶಬ್ದಾನು. ೫೫ ಪ್ರಯೋ). [ಗೇಣ್ + ಸುರಿಗೆ]

ಗೇಣಂಬು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಾಣ; ಗೇಣು ಉದ್ದದ ಬಾಣ: ಮುಂದೊತ್ತುವ ನಾಯ್ಗಳ ಬೊಗಳುವ ಬಾಯ್ಗಳ ಗೇಣಂಬುಗಳಿಂ ಕಟ್ಟಿದನು (ಹಲ್ಯರ. ೨೫-೦೩). [ಗೇಣ್ + ಅಂಬು2]

ಗೇಣಾಂಕ 'ಗೇಣಂಕ' ನೋ.

ಗೇಣಾಂಕಚಕ್ರೇಸ್ವರ 'ಗೇಣಂಕಚಕ್ರೇಶ್ವರ' ನೋ.

ಗೇಣಾಯ (ನಾ). ಕತ್ತಿವರಸೆ; ಕಠಾರಿಯ ವರಸೆ: ಅರಸಂಕ ಸೂನೆಗಾಱ ಗೇಣಾಯದ ಚಕ್ರವರ್ತಿ (ಎಕ. IX, ಕನ್ನಹ. ೭೦-೨೦; 1831). [ಗೇಣ್ + ಆಯ$_1$]

ಗೇಣಿ 'ಕೇಣಿ$_3$' ನೋ.

ಗೇಣಿಕಾಱ 'ಕೇಣಿಗಾಱ' ನೋ.

ಗೇಣಿಕೆ 'ಧೇನಿಕೆ' ನೋ.

ಗೇಣಿಗ (ನಾ).=ಗೇಣಿದಾರ: ಸಾಹುಕಾರರಾಡಿದ ಮಾತುಗಳನ್ನು ಕೇಳಿದ ಮೇಲೆ ಖಂಡಿತ ಅವರ ಗೇಣಿಗನಾಗಬಾರದೆಂದು ನಿಶ್ಚಯಿಸಿದ್ದನು (ಕುಂದಕೊ. ೫೨). [ಗೇಣಿ (<ಕೇಣಿ$_3$) + –ಗ$_2$]

ಗೇಣಿಗದ್ದೆ (ನಾ). ಗೇಣಿಗೆ ಪಡೆದ ಗದ್ದೆ; ಗಂತ್ತಿಗೆ ಗದ್ದೆ: ಗೇಣಿಗದ್ದೆಯೇ ಅವನ ಜೀವನಾಧಾರ (ಜೀವನ. ೨೧). [ಗೇಣಿ (<ಕೇಣಿ$_3$) + ಗದ್ದೆ (<ಗಟ್ದೆ)]

ಗೇಣಿಗಾರ 'ಕೇಣಿಗಾಱ' ನೋ.

ಗೇಣಿಗೆಯ್ (ನಾ). ಗೇಣಿಗಾಗಿ ಬಿಟ್ಟಿರುವ ಹೊಲ (?): ತೆಂಕ ಗದುಗಿನ ಹೊಲದಿಂ ಪಡುವಲು ಹಱಕಾಱ [ಗೇ]ಣಿಗೆಯಿಂ ಬಡಗಲು (ಸೌಇಇ. XV, ೦೪೦-೩೦; 1184). [ಗೇಣಿ (<ಕೇಣಿ$_3$) + ಕೆಯ್$_4$]

ಗೇಣಿಚೀಟಿ 'ಗೇಣಿಚೀಟು' ನೋ.

ಗೇಣಿಚೀಟು, ಗೇಣಿಚೀಟಿ (ನಾ). ಭೂಮಿಯ ಮಾಲೀಕನು ಗೇಣಿದಾರ ನಿಂದ ಗೇಣಿಗಾಗಿ ಬರೆಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಚೀಟಿ: ಲಾವಣಿಪತ್ರ; (+) **ಗೇಣಿಚೀಟಿ:** ಗೇಣಿಚೀಟಿಗಳಿಂದ ಪ್ರತಿವರ್ಷವೂ ಬರುವ ಸ್ವಾಮಿಸ್ವದಲ್ಲಿ

. . . ವಹಿಸಿಕೊಡತಕ್ಕುದು (ಧಾಧಾಸ. ೨೬೯); ಅಡಿಗರಿಗೆ ಬರಕೊಟ್ಟ ರಸ ಗೇಣಿಚೀಟಿಗೂ ಸಹ . . . ಸಂಕಯ್ಯನ ಸಾಕ್ಷಿ (ಪಾತೀಸು. ೪).
[ಗೇಣಿ (< ಕೇಣ್ಣ$_3$) + ಚೀಟು$_2$]

ಗೇಣಿದು (ಕ್ರಿ). ಗೇಣಂ ಹಾಕು ; ಗೇಣಿನಿಂದ ಅಳೆ, – ಅಳತೆಮಾಡು : ಅಳೆಯಲ್ಬಾರದ ದೃತ್ಯನಾಯಕನ ದಿವ್ಯೌದಾರ್ಯಮಂ ಗೇಣಿಡಲ್ ಬಳೆದತ್ತೀ ಕರಪದ್ಮಂ (ವಸ್ತುವಂ. ೨೯). [ಗೇಣ್ + ಇಡು$_1$]

ಗೇಣಿದಾರ (ನಾ). ಭೂಮಿಯ ಮಾಲೀಕನಿಂದ ಭೂಮಿಯನ್ನು ಗೇಣಿಗೆ ಪಡೆಯುವವನು ; ಗುತ್ತಿಗೆದಾರ ; ಲಾವಣಿದಾರ : ದುಡ್ಡುಳ್ಳವನು ಭೂಮಿಯನ್ನು ಕೊಂಡು, ದುಡ್ಡಿಲ್ಲದ ಗೇಣಿದಾರರಿಂದ ತನಗೆ ಮನಸ್ಸು ಬಂದಂತೆ ಸುಲಿಗೆಮಾಡುತ್ತಾನೆ (ಪುನರು. ೩೦೨).
[ಗೇಣಿ (< ಕೇಣ್ಣ$_3$) + – ದಾರ್$_4$]

ಗೇಣಿಸಿದ್ದಾಯ (ನಾ). ಗೇಣಿಗಾಗಿ ಕೊಡುವ ತೆರಿಗೆ : ಗೇಣಿಸಿದ್ದಾಯ ಬಡ್ಡಿಯ ಬತ್ತ (ಎಕ. VIII, ೦೬೨-೨೬ ; 1580).
[ಗೇಣಿ (< ಕೇಣ್ಣ$_3$) + ಸಿದ್ದಾಯ]

ಗೇಣಿಸು ' ಧೇನಿಸು ' ನೋ.

ಗೇಣಿಹಣ (ನಾ). ಗೇಣಿದಾರರಿಂದ ಪಡೆದ ಹಣ: ರೈತರುಗಳಿಂದ ವಸೂಲು ಮಾಡಿದ್ದ ಗೇಣಿಹಣವನ್ನು ಕರಣಿಕ ಬಲರಾಮಕುಲಕರ್ಣಿ ದುರುಪಯೋಗ ಪಡಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದನಂತೆ (ಹೇಮುಕೂ. ೩೦).
[ಗೇಣಿ (< ಕೇಣ್ಣ$_3$) + ಹಣ (< ಪಣ$_1$)]

ಗೇಣು ' ಗೇಣ್ ' ನೋ.

ಗೇಣುಕಾಱ (ನಾ). ಕತ್ತಿಯಿಂದ ಯುದ್ಧಮಾಡುವವನು: ಭುಜಬಳವೀರ ನಿಗಳಂಕಮಲ್ಲ ಗೇಣುಕಾಱರಾಚಾರ್ಯ್ಯಂ (ಇಆ. XII, ೯೬-೩ ; 1187).
[ಗೇಣು (< ಗೇಣ್) + – ಕಾಱ]

ಗೇಣ್ಬಾಯ್ (ನಾ). ಕತ್ತಿಯ ಬಾಯಿ: ಗೇಣ್ಬಾಯ್ಗ [ಪಾಠಾಂ.ನೇಣ್ಬಾಯ್ಗ] ವೀಱಿದ (ಕಮದ. ೬೭ ಪ್ರಯೋ). [ಗೇಣ್ + ಬಾಯ್]

ಗೇತೋಜ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಸೇನಬೋವಂ ನಾಗವರ್ಮ್ಮಯ್ಯಂ ಮಾಡಿಳ ಚಾವೋಜಂ ಎಡವ ಗೇತೋಜಂ ಅಯ್ಯಾವೊಳೆ ಗೇತೋಜಂ (ಸೌಇಇ. XI-1, ೩೭-೩೫ ; 1020). [< ಕೇತೋಜ]

ಗೇನಿ ' ಕೇಣ್ಣ$_3$ ' ನೋ.

ಗೇನಿಕೆ ' ಧೇನಿಕೆ ' ನೋ.

ಗೇನಿಸು ' ಧೇನಿಸು ' ನೋ.

ಗೇಬೆ (ನಾ). (ರೋಗದಿಂದ ಶರೀರವು) ಊದಿಕೊಂಡಿರುವಿಕೆ ; ಊತ ; ಬಾವು. ' ಗೇಬೆಕಟ್ಟು ' ಪರಾ. [?]

ಗೇಬೆಕಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). (ರೋಗದಿಂದ ಶರೀರವು) ಊದಿಕೊಳ್ಳು ; ಬಾತಿರು: ಯಜ್ಞೇಶ್ವರನಿಗೆ ಅಜೀರ್ಣವಾಯಿತು. ಹೊಟ್ಟೆ ದಪ್ಪವಾಯಿತು. ಮುಖ ಗೇಬೆಕಟ್ಟಿತು (ಏತಿಹಂ. I, ೩೦). [ಗೇಬೆ + ಕಟ್ಟು$_1$]

ಗೇಮೆ ' ಕೈಮೆ$_1$ ' ನೋ.

ಗೇಯ (ಗು). ೧. ಹಾಡತಕ್ಕ ; ಗಾನಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ : ಮೊದಲಿನಲ್ಲಿ ಸಾಹಿತ್ಯದ ಕೃತಿಗಳು ಕೇವಲ ಗೇಯ ಅಥವಾ ಪಾಠ್ಯವಾಗಿದ್ದುವು (ಅಂಕಾ. ೨೮೩). (ನಾ). ೨. ಹಾಡುವಿಕೆ; ಗಾಯನ; ಹಾಡ: ಇಂಪನಾರ್ದ ಗೇಯಂಕೆ ಪೊಕ್ಕೊಡಂ ಬಿಂದ ಮಲ್ಲಿಗೆಗಂಡೊಡಂ . . . ನೆನೆವುದನ್ನ ಮನಂ ವನವಾಸಿದೇಶಮಂ (ಪಂಪಭಾ. ೪-೩೦). ೩. ಹಾಡುವವನು ; ಹಾಡುಗಾರ; ಗಾಯಕ. ೪. [ಛಂದ]ಅಕ್ಷರಛಂದಸ್ಸಿನ ಅತ್ಯುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ವೃತ್ತ; ಪ್ರತಿ ಪಾದದಲ್ಲಿ ಗುರುವಾದ ಎರಡು ಅಕ್ಷರಗಳಿರುವ ಸಮವೃತ್ತ: ಶ್ರೀಯುಂ ದೇಯುಂ ವೇಯುಂ ಗೇಯುಂ (ಛಂದೋಂಬು. ೨-೩೩ ಅಡಿಟಿ). [ಸಂ.]

ಗೇಯತೆ (ನಾ). ಹಾಡಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಯೋಗ್ಯತೆ ; ಗಾಯನಗುಣ : ಈ ಕಾವ್ಯಗುಣದಿಂದಾಗಿಯೆ ವಚನಗಳಲ್ಲಿ ಗೇಯತೆಯಿದೆ (ಕಪಾಕ. ೬೩) ; ಇವು . . . ಗೇಯತೆಯ ಸೊಬಗನ್ನು ಹೆಚ್ಚಿಸುವಂಥವು (ಸಂಕೀಆ. ೦೨೦).
[ಸಂ. ಗೇಯತಾ]

ಗೇಯನಾಟಕ (ನಾ). ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಪ್ರಭೇದ ; ಗೀತನಾಟಕ : ಯಕ್ಷಗಾನ . . . ಆಧುನಿಕಪ್ರಗತಿರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಅಭಿನಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟಾಗ ಗೇಯನಾಟಕ ಅಥವಾ ಗೀತರೂಪಕ ಎನಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ (ಸಂಗೀಹಂ. ೬೯) ; ಲಕ್ಷ್ಮಿ . . . ಯಕ್ಷಕನ್ನಿಕೆಯರ ಗೇಯನಾಟಕವನ್ನು ನೋಡುತ್ತ ಲೇ ನಿಂತಿದ್ದಳು (ಹೇಮುಕೂ. ೦). [ಗೇಯ + ನಾಟಕ]

ಗೇಯರಸ (ನಾ). ಸಂಗೀತವನ್ನು ಕೇಳುವುದರಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಆನಂದ; ಸಂಗೀತದ ಸುಖ: ತಗುಳ್ದ ಗೇಯರಸವಚ್ಚಿಱಿದಂತಿರೆ ಬೆಚ್ಚು ಚಿತ್ರದೋಳ್ ನಿಲೆ (ಶಾಂತಿಪು. ೪-೬೮) ; ಗೇಯರಸಸುಖವ ಬಿಡದೆ ವೃಷಭನ ನೇಱುತ ಹನುಮು ಬಾ . . . ಎನಗೆ ಗಾನವ ಕೇಳಿಸೆನೆ (ಗುರುಚ. ೬-೩೩).
[ಗೇಯ + ರಸ]

ಗೇಯವೃತ್ತ (ನಾ). = ಗೇಯ ೪ : ಅತ್ಯುಕ್ತಿಯೆಂಬ ಛಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಪಾದವೊಂದಕ್ಕೆ ಎರಡುಗುರುಗಳುಳ್ಳ ಪದ್ಯವು ಗೇಯವೃತ್ತವೆನಿಸುವುದು (ಛಂಬಿ. ೭೮). [ಗೇಯ + ವೃತ್ತ]

ಗೇಯಿಸು ' ಕೆಯ್ಯಿಸು ' ನೋ.

ಗೇಯು ' ಕೆಯ್$_1$ ' ನೋ.

ಗೇರ್ ' ಕೇರ್$_2$ ' ನೋ.

ಗೇರಗೊಟ್ಟೆ (ನಾ). = ಗೇರುಬೀಜ : ಮರದರಸಿನಂ . . . ತಿಲಂ ಗೇರಗೊಟ್ಟೆ ಯಿಂತಿವನೊಂದಾಗರದೊಳ್ಪೊಣ್ಣೆಯೊಳಟ್ಟಾದರದಿಂದಂ ಪೂಸೆ (ಖ)ಕಜ್ಜಗುತ್ತಂ ತೀರ್ಗುಂ (ಅಶ್ವಶಾ. ೦೩-೦೮).
[ಗೇರ್ (< ಕೇರ್$_2$) + ಗೊಟ್ಟೆ$_1$ (< ಕೊಟ್ಟೆ$_1$)]

ಗೇರಾಯಿಸು ' ಫೇರಾಯಿಸು ' ನೋ.

ಗೇರಿ ' ಫೇರಿ ' ನೋ.

ಗೇರಿಹೊಡೆ (ಕ್ರಿ). ತಿರುಗಂ ; ಸುತ್ತು : ಮೊದಲೇ ತಲೆ ಗೇರಿಹೊಡೆಯುತ್ತಾಇದೆ (ಮುಸೋಸಂ. ೬೩) : ಹೀಗೆ ಗೇರಿಹೊಡೆವ ಮಾನಸ್ಸಿದ್ದರೆ ನಿದ್ದೆ ಎಲ್ಲಿ ಉಳಿಯಿತು ? (ಗಾಳಿಪ. ೦೨೩).
[ಗೇರಿ (< ಫೇರಿ) + ಹೊಡೆ$_1$ (< ಪೊಡೆ$_1$)]

ಗೇರು ' ಕೇರ್$_2$ ' ನೋ.

ಗೇರುಕುಕ್ಕೆ (ನಾ). ಗೇರೆಣ್ಣೆ ಬಳಿದ ಕುಕ್ಕೆ: ಗೇರುಕುಕ್ಕೆಯಲ್ಲಿ ಕಡಲೆಹಿಟ್ಟು ತುಂಬಿದ್ದಾರೆ (ದೂಂ). [ಗೇರು (< ಕೇರ್$_2$) + ಕುಕ್ಕೆ$_1$]

ಗೇರುಕೊಮ್ಮೆ (ನಾ). ಗೇರೆಣ್ಣೆ ಬಳಿದ ಕೊಮ್ಮೆ,– ಕುಕ್ಕೆ : ಪಾರ್ವತಮ್ಮ ಮಂತು ತೊಳೆದುಕೊಂಡು ಮೊಸರನ್ನು ಗೇರುಕೊಮ್ಮೆಗೆ ಬಗ್ಗಿಸಿಕೊಂಡು ಕಡೆಯಲು ಆರಂಭಿಸಿದರು (ಸರ್ವಮಂ. ೯೦).
[ಗೇರು (< ಕೇರ್$_2$) + ಕೊಮ್ಮೆ$_1$]

ಗೇರುತೈಲ (ನಾ). ಗೇರು ಬೀಜದಿಂದ ತೆಗೆದ ಎಣ್ಣೆ ; ಗೇರೆಣ್ಣೆ : ಮಣಶಿಲೆ, ಗಂಧಕ, ತಾಳಕ, ಗೇರುತೈಲ . . . ಕೊಳ್ಳಲು ಸಕಲ ಸನ್ನಿಪಾತ ಸಮಸ್ತ ಕುಷ್ಠರೋಗ ಸಹ ಮಾಣ್ಗುಂ (ಸಕವೈ. ೦೬೮).
[ಗೇರು (< ಕೇರ್$_2$) + ತೈಲ]

ಗೇರುಪಪ್ಪು (ನಾ). ಗೇರುಬೀಜ ; ಗೋಡಂಬಿಬೀಜ : ಗೋಡಂಬಿ, ಗೇರುಪಪ್ಪು, ಮುಂದಿರಿಪಪ್ಪು, ಜಡಿ (ಮೃಕಿಗಿ. ೬-೦೦೩).
[ಗೇರು (< ಕೇರ್$_2$) + ಪಪ್ಪು]

ಗೇರುಬೀಜ ' ಕೇರಬೀಜ ' ನೋ.

ಗೇರುಮರ ' ಕೇರಮರ ' ನೋ.

ಗೇರುಮಾವು 'ಕೇರಮಾವು' ನೋ.

ಗೇರುಹಣ್ಣು (ನಾ). ಗೇರುಮರದ ಹಣ್ಣು; ಗೋಡಂಬಿಹಣ್ಣು: ಗೇರು ಹಣ್ಣಿನಲ್ಲಿ ಬೀಜ ಸೇರಿದಂತೆ ಸಂಸಾರದಿ ವಿಜಾಜಿಯಾಸಿಮಾಡದಲೆ ಧೀರ ಕೃಷ್ಣನ ಭಕುತರೆಲ್ಲ (ಪುರಂದ. ೦-೦೨-೨); ಗೇರುಹಣ್ಣಿನ ಮರದಿಂದ ಹಳದಿ ತುಂಬಿದ ಕೆಲವು ಹಣ್ಣುಗಳು . . . ಕೆಳಗೆ ಬೀಳುತ್ತಿದ್ದುವು (ರಕ್ತರೂ. ೦). [ಗೇರು (<ಕೇರ್$_2$) + ಹಣ್ಣು$_3$ (<ಪಣ್$_3$)]

ಗೇರೆ, ಗೇರೆಯ (ನಾ). ಸುತ್ತಲೂ ಇರುವ ಗೋಡೆ; ಆವರಣ: ಅರ್ಧ ಚಂದ್ರಾಕೃತಿಯೊಳು ಸೇನೆಯೊಟ್ಟಿತು ಗೇರೆಯ ಬಳಸಿ (ನಾಗಕು. ೦೫-೦೦೫); ಸುತ್ತಲುಂ ಗೇರೆಯುಂ ನೆಗಳ್ದುವಾ ಪಾಳೆಯದೊಳ್ (ಚಬಪು. ೪೮-೩೩); "ವರ್ತುಲ" (ಚಬಪು. ಕೋಶ). **ಗೇರೆಯ**: ಗಡಗಳನೋವದೆ ಗೇರೆಯುಮಂ ಕೆತ್ತಡಸಿ ಕರಂ ಬೆಟ್ಟಿತು ಭೂತಂಗಳ ಗಡಣದ ಪಾಳೆಯಮಾ ದಾರುಣ ಮಪ್ಪಾಹವಧರಣಿಯೊಳು (ಜಯುಕಾ. ೭-೨೪).

[<ಕೇರ್$_1$]

ಗೇರೆಣ್ಣೆ (ನಾ). = ಗೇರುತ್ತೈಲ: ಗೇರೆಣ್ಣೆಯನೊರಸುಗೆ ದುತ್ತೂರರಸಂ ಲವಣಮುಂಬಿವಂ ನೆಲದಾಟಿಗೊಳ್ ಚಾರಿಸಿ . . . ತೊಡೆಯು ಮೇಣ್ ಕುಜು ಕಿಡುಗುಂ (ಲೋಕೋಪ. ೯-೦೬೦); ಕೋಲಕಳ್ಳಿಬೇರು . . . ಒಳ್ಳೆಣ್ಣೆ ಗೇರೆಣ್ಣೆ ಇವನ್ನು ಹುರಿದು (ಕಾಯಿಸಿ)ಬೆಲ್ಲ ಮತ್ತು ತುಪ್ಪಗಳೊಂದಿಗೆ ಸೇವಿಸಲು ಎದೆಶೂಲೆ ಮಾಣುವುದು (ಸಕಪ್ಪ. ೪೬೨ ಪಂ).

[ಗೇರು (<ಕೇರ್$_2$) + ಎಣ್ಣೆ]

ಗೇರೆಯ 'ಗೇರೆ' ನೋ.

ಗೇರ್ಯಿಸು 'ಘೇರಿಸು' ನೋ.

ಗೇಲಿ (ನಾ). ತಮಾಷೆ; ಲೇವಡಿ: ಯನ್ನ ಗೇಲಿಯ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ತಾವು ನಳರಾಜಚಂದ್ರನ ಕಳೆಯ ರೂಪಿನಂತೆ ತದ್ರೂಪು ಧರಿಸಿ ಬಂದವರು ಕುಳಿ ತಿರಲು (ಯುನಳ. ೫೦); ಗೇಲಿಯ ಮಾಡಿ ಕೊಳ್ಳೆಂದು ನಕ್ಕು ಓಡಿ ಹೋಗುವರು (ಕನ್ನಜಾ. ೪೦); ತಮ್ಮ ಅಭಿಮತವನ್ನು ಒರೆಯುತಕ್ಕವರು . . . ಒಂದು ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಹಾಸ್ಯ ಕುಚೋದ್ಯ ಗೇಲಿ ಈ ರೂಪವಾಗಿಯೂ . . . ಆಗಾಗ್ಗೆ ಹೇಳುತಾ ಬಂದರೆ (ಅದೂಟ. ೭೬).

ಗೇಲಿಮಾಡು = ಅಪಹಾಸ್ಯಮಾಡಂ; ತಮಾಷೆಮಾಡಂ: ಮುದುಕಿ ಯನ್ನು ಕಂಡು ಗೇಲಿಮಾಡಬೇಕೆನ್ನುವಿರಾ (ಪ್ರತಿಬಿಂ. ೯); ನಿಮ್ಮ ಹೆಸರನ್ನು ಹೇಳಿ ಗೇಲಿಮಾಡುತ್ತಾರೆ (ಘೂರಾಚಿ. ೪೭).

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ಕೇಲಿ; ತುಳು. ತೆಲು: ಗೇಲಿ]

ಗೇಹ (ನಾ). ೧. ವಾಸಮಾಡುವ ಸ್ಥಳ; ಮನೆ; ನಿವಾಸ; ಗೃಹ: "ಆವಾಸಃ . . . ಗೇಹಂ . . . ಆಲಯಃ– ಈ ೩೧ ಮನೆ" (ಹಲಾಯು. ೪೯-೦೩೬); ಬೆಳ್ಗೊಡೆ ನೋಡೆ ನೋಡೆ ನಿಂದುರಿದುವು ಸಾಲಭಂಜಿಕೆಗಳಟ್ಟುವು ವೈರಿನರೇಂದ್ರ ಗೇಹದೊಳ್ (ಶಂಪಭಾ. ೬-೨೯). ೨. [ಜ್ಯೋತಿ] ಗ್ರಹಗಳು ಇರುವ ರಾಶಿ,-ಸ್ಥಾನ: ರಾಹು ನೆಲಸಿದೊಡೆ ಸಪ್ತಮ ಗೇಹದೊಳ್ . . . ಅನಲಂಗಾಹುತಿ ಪನ್ನೆರಡುವರ್ಷದಿಂದವನಕ್ಕುಂ (ಜಾತತಿ. ೬-೩೪). [ಸಂ.]

ಗೇಹಕ್ರೀಡೆ (ನಾ). ಮನೆಯ ಒಳಗೆ ಆಡುವ ಆಟ: ಜಲಕ್ರೀಡೆ ವನಕ್ರೀಡೆ ಗೇಹಕ್ರೀಡೆ ರಾಸಕ್ರೀಡೆ . . . ಮೊದಲಾದ ಸುಖವ್ಯಾಪಾರಂಗಳಿಂ (ವಿವೇಕ. ೨೦೪). [ಗೇಹ + ಕ್ರೀಡೆ]

ಗೇಹಾಂಗಣ (ನಾ). ಮನೆಯ ಅಂಗಳ,-ಆವರಣ: ಗೇಹಾಂಗಣದೊಳ್ ತರಳರ್ನಡೆವುದಂ ಕಣ್ಣಾರ ನೋಡಲ್ಕೆ ನೋಂನೆನೊ (ಸುಕುಮಾ. ೯-೦೦೩).

[ಗೇಹ + ಅಂಗಣ]

ಗೇಹಾಜಿರ (ನಾ). = ಗೇಹಾಂಗಣ: ಮದೌಘಕರ್ದಮಿತ ಕಾಂತಂ ರಾಜ ಗೇಹಾಜಿರಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೦-೦೫೦). [ಗೇಹ + ಅಜಿರ]

ಗೇಹಾಶ್ರಮ (ನಾ). = ಗೃಹಸ್ಥಾಶ್ರಮ: ಗೇಹಾಶ್ರಮದೊಳ್ ಪಣಮುಂ ಕಾಯುಲಾಗದೆಂದೊಡೆ ಗುಣಮಂ ಕಾಯುಲಾರ್ಕುಮೆ ಅದಱಿಂ ಗೇಹಾ ಶ್ರಮಮೇವುದು (ಜೀವಸಂ. ೩೫-೦೫ ವ). [ಗೇಹ + ಆಶ್ರಮ]

ಗೇಹಿನಿ (ನಾ). ಮನೆಯೊಡತಿ; ಹೆಂಡತಿ; ಗೃಹಿಣಿ. 'ಗಂರಂಗೇಹಿನಿ' ಪರಾ. [ಸಂ. ಗೇಹಿನೀ]

ಗೇಹೋಪವನ (ನಾ). ಮನೆಯ ಬಳಿಯ ತೋಟ; ಗೃಹೋಪವನ: (೬). [ಗೇಹ + ಉಪವನ]

ಗೈ 'ಕೆಯ್$_1$' ನೋ.

ಗೈನೆ 'ಕೈನೆ' ನೋ.

ಗೈಮೆ 'ಕೈಮೆ$_1$' ನೋ.

ಗೈಯಾಳಿ 'ಗಯ್ಯಾಳಿ' ನೋ.

ಗೈರ್ 'ಗೈರು' ನೋ.

ಗೈರ್‌ವಿಲೆ 'ಗೈರುವಿಲೆ' ನೋ.

ಗೈರ್‌ಹಾಜರ್ 'ಗೈರುಹಾಜರು' ನೋ.

ಗೈರ್‌ಹಾಜರಿ 'ಗೈರುಹಾಜರಿ' ನೋ.

ಗೈರಖರ್ಚು (ನಾ). ಅನುಚಿತವಾದ ಖರ್ಚು; ಅನವಶ್ಯಕವಾದ ವೆಚ್ಚ: (೬). [<ಗೈರು + ಖರ್ಚು (<ಕರ್ಚು$_4$)]

ಗೈರತ್ 'ಗೈರತ್ತು' ನೋ.

ಗೈರತ್ತು, ಗೈರತ್ (ನಾ). ಶಕ್ತಿ; ಸಾಮರ್ಥ್ಯ; ತಾಕತ್ತು: ನಮ್ಮನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿಕೊಂಡು ಬರುವ ಗೈರತ್ತು ನಿಮಗೆ ಇಲ್ಲ (ಹುಂಹಾ. ೮); ಗೈರತ್ತಿದ್ದರೆ ಕುಸ್ತಿಹಾಕಲಿ (ಧೀಮುಕಾ. ೮೮); ಕ್ರಾಂತಿಕಾರಿಯಾಗೂಂತ ತಾನೇ ನೀನು ಹೇಳೋದು? ಅದಕ್ಕೂ ಗೈರತ್ತು ಬೇಕು (ಜಗುಬ. ೦೯). **ಗೈರತ್**: ಸವಾಲ್‌ಗೆ ಧಡಾಸವಾಲ್ ಹಾಕೋಕೆ ತಕ್ಕ ಗೈರತ್ ಇಲ್ದೆ ಹಾಕ್ತಾರಾ? (ಧೀಮುಕಾ. ೨). 'ಗತ್ತು' ಪರಾ.

[←ಅರ. ಪಾರ. ಹಿಂ. ಮರಾ. ಗೈರತ್]

ಗೈರಮರ್ಜಿ (ನಾ). ಒಪ್ಪದಿರುವಿಕೆ; ಅಸಮ್ಮತಿ: ನಮ್ಮ ಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ . . . ಅನ್ಯದೇಶೀಯವೆಂದು ಗುರುತಿಸಲಾಗದ ಶಬ್ದಗಳೆಂದರೆ . . . ಗೈರ ಮರ್ಜಿ; ಚೀಪ್ (ಭಾಪಾಶಾ. ೦೬೬). [<ಗೈರು + ಮರ್ಜಿ]

ಗೈರಮಾಹಿತಿ (ನಾ). ತಪ್ಪು ತಿಳಿವಳಿಕೆ,-ಮಾಹಿತಿ: ಇತ್ತ ಕಡೆಯ ಗೈರ ಮಾಹಿತಿಯಿಂದ . . . ಬರಿಯುತ್ತಾರೆ (ಮುಂಬವ್ಯಾ. ೭ ಪ್ರಸ್ತಾವನೆ).

[<ಗೈರು + ಮಾಹಿತಿ]

ಗೈರವಾಜಬಿ 'ಗೈರುವಾಜಬಿ' ನೋ.

ಗೈರಶಿಸ್ತು (ಗು). ಅವ್ಯವಸ್ಥಿತವಾದ; ನಿಯಮಬಾಹ್ಯವಾದ: ಸ್ವರಾಜ್ಯ ಪಕ್ಷವು . . . ಸರಕಾರದ ಅನೇಕ ಗೈರಶಿಸ್ತು ಕರ್ತವ್ಯಗಳನ್ನು ಬೈಲಿಗೆಳೆಯಿತು (ಕಾಂಗ್ರೆಸ್. ೦೮). [←ಹಿಂ. ಮರಾ. ಗೈರ್‌ಶಿಸ್ತ್]

ಗೈರಸಮಜೂತಿ (ನಾ). ತಪ್ಪುತಿಳಿವಳಿಕೆ: ಅವರ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿರುವ ಗೈರಸ ಮಜೂತಿಗಳನ್ನು ತೆಗೆದುಹಾಕುವದಕ್ಕೋಸ್ಕರ . . . ವಿಚಾರ ಮಾಡುವರು (ಮುಂಬವ್ಯಾ. ೮ ಪ್ರಸ್ತಾವನೆ). [<ಗೈರು + ಸಮಜೂತಿ]

ಗೈರಹಂಗಾಮ (ನಾ). ಸಕಾಲವಲ್ಲದುದು; ಅಕಾಲ: ಹೀಂಗೆ ಅವಕಾಶ ಆಗೋಣದರಿಂದ ಗೈರಹಂಗಾಮಕ್ಕೆ ಮಾಲು ಹೋಗಿ ನಫೆ ಬರುವದು ತಪ್ಪಿ ಲುಕಸಾನವಾಗುವ ಸಂದರ್ಭವುಂಟು (ಮುಂಬವ್ಯಾ. ೨೮೫).

[<ಗೈರು + ಹಂಗಾಮ]

ಗೈರಿ (ನಾ). ತಪ್ಪು; ಅಪರಾಧ: ಹಾಗಾದರೆ ನನ್ನದು ಬಹಳ ಗೈರಿ ಆಯಿತು (ಶಿಕ್ಷಮ. ೬೦). [←ಹಿಂ. ಮರಾ. ಗೈರೀ]

ಗೈರಿಕ (ಗು). ೧. ಬೆಟ್ಟದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ. (ನಾ). ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಖನಿಜ; ಜಾದು; ಕಾವಿಕಲ್ಲು: "ಗೈರಿಕಂ, ಧಾತುಃ – ಈ ೨ ಜಾದು"

(ಪೆರಾಯು. ೨೮-೦೬) ; "ತಾಮ್ರಧಾತುಃ – ಗೈರಿಕ" (ಓಷಧಿ. ೬೬) : ಒಡಗೂಡಿ ಹೇಮ ಗೈ[ಪಾಠಾಂ. ಸೈ]ರಿಕ ಗುಡ ಸೈಂಧವ ಸರ್ಜಸಿಕ್ಥಕಂಗಳ ನಿಂಬಾಗಡುಗೆ ತಿಳತೈಳದಿಂದಂ ಕಿಡಿಸುಗುಮದು ಬಿಡದೆ ತೊಡೆದೊಡಧರ ವ್ರಣಮಂ (ಲೋಕೋಪ. ೯-೮೨). ೩. ಕೆಂಪುಬಣ್ಣ ; ಕಾವಿಬಣ್ಣ. 'ಗೈರಿಕಪರಾಗ', 'ಗೈರಿಕವಸನ' ಪರಾ. ೪. ಚಿನ್ನ; ಸುವರ್ಣ: "ಗೈರಿಕಂ ಕರ್ಬುರಂ . . . ಸ್ವರ್ಣಮೆನೆ ಹೊನ್ನಿಂಗೆ ನಾಮಮಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೩೦-೪) : ಗೈರಿಕದಿ ಮುಕ್ತಾಫಲದಿ ಸಮೆದ ಕಲಶಂಗಳೊರಣಿಪ ಪ್ರಾಸಾದ ಸೌಧ ಹರ್ಮ್ಯಂಗಳಿಂದೆಸೆದುದಾ ದ್ವಾರಾವತಿ (ಭಕ್ತಾಧ. ೨-೩). [ಸಂ.]

ಗೈರಿಕಪರಾಗ (ನಾ). ಕೆಂಪುಬಣ್ಣದ ಧೂಳು; ಕೆಂಧೂಳು : ಕಾಡಾನೆಗಳ ಕೋಡವೊನೆಯಿನಿಡಿಱುವ ಗಿರಿಯ ದರಿಯ ಗೈರಿಕಪರಾಗಮಂ ಸಂಧ್ಯಾರಾಗಮಿಷದಿನಾಗಸಕ್ಕೆ ಪಸರಿಸಿಯುಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೮-೪ ವ).
[ಗೈರಿಕ + ಪರಾಗ]

ಗೈರಿಕರುಚಿ (ನಾ). ಕೆಂಪು ಬಣ್ಣದ ಪ್ರಕಾಶ,–ಕಾಂತಿ : ಗೈರಿಕರುಚಿಯಂತೆ ಮೆಱೆಗುವಮಾಯೆಡೆ ಸೊಬಗಿಂ (ಪಶ್ವಪಂ. ೮೨). [ಗೈರಿಕ + ರುಚಿ]

ಗೈರಿಕವಸನ (ನಾ). ಕಾವಿ ವಸ್ತ್ರ; ಕಾಷಾಯವಸ್ತ್ರ. 'ಗೈರಿಕವಸನಧಾರಿ' ಪರಾ. [ಗೈರಿಕ + ವಸನ]

ಗೈರಿಕವಸನಧಾರಿ (ನಾ). ಕಾವಿವಸ್ತ್ರವನ್ನು ಧರಿಸಿದವನು : ಗೈರಿಕವಸನಧಾರಿಗಳಾಗಿ ಪರಿವ್ರಾಜಕರಾಗಿ ಅಲೆಯತೊಡಗಿದರು (ಭಾರದ. ೩೨೧).
[ಸಂ. ಗೈರಿಕವಸನಧಾರಿನ್]

ಗೈರಿಕೆ (ನಾ).=ಗೈರಿಕ ೩ : ಎಡಗಾಲಿಂದೆತ್ತಿ ಗೈರಿಕೆ ಧೂಳನು ಒಡನೆ ಕರತಳದೊಳು ತಾವಾಂತು ತೊಡೆದುಕೊಳ್ಳುತ (ಜ್ಞಾನದ. ೩೫-೧೧೬).
[ಸಂ. ಗೈರಿಕ]

ಗೈರು, ಗೈರ್ (ನಾ). ೧. ಇಲ್ಲದಿರುವುದು. 'ಗೈರುಹಾಜರು' ಪರಾ. ೨. ತಪ್ಪು ; ಅಪರಾಧ ; ಅಯೋಗ್ಯವಾದುದು : ಈ ಪ್ರಕಾರ ಪತ್ರ ಬರಿಯುವ ಪದ್ಧತಿಯು ಬಹಳೇ ಗೈರೆಂದು ನಮಗೆ ತೋರುತ್ತದೆ (ಮುಂಬಪ್ರಾ. ೮೮). **ಗೈರ್** : 'ಗೈರ್‌ವಿಲೆ', 'ಗೈರ್‌ಹಾಜರ್' ಪರಾ.
[←ಅರ. ಹಿಂ. ಮರಾ. ಗೈರ್]

ಗೈರುಮಾಮೂಲು (ನಾ). ಬಳಕೆಯಲ್ಲಿಲ್ಲದುದು ; ರೂಢಿಗೆ ವಿರುದ್ಧವಾದುದು : ತೊರೆಯರು . . . ಕುದುರೆ ಸವಾರಿಯ ಮೆರವಣಿಗೆ ಹೋಗುವುದು ಗೈರುಮಾಮೂಲು (ಕಲಿಸ. ೨೦೬).
[ಗೈರು + ಮಾಮೂಲು]

ಗೈರುವಾಜಬಿ, ಗೈರವಾಜಬಿ (ಗು). ಅಯೋಗ್ಯವಾದ ; ಅನುಚಿತವಾದ; ಅನ್ಯಾಯದ: (೬). **ಗೈರವಾಜಬಿ**: ಯಾವತ್ತು ಗೈರವಾಜಬೀ ಲೆಕ್ಕಾಚಾರ ಸಾಕ್ಷಿ ರುಜು ಮೊಕಾಬಿಲೆಯಿಂದ ಕೂಲಂಕಷದರಿಯಾಫ್ತು ಮಾಡಿ (ಮಹಾಪಂ. II, ೫೯). [<ಗೈರು + ವಾಜಬಿ]

ಗೈರುವಿಲೆ, ಗೈರ್‌ವಿಲೆ (ನಾ). ಕಳೆದುಹೋಗುವಿಕೆ ; ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಂಡು ಹೋಗುವುದು : ಇಟ್ಟ ಸಾಮಾನುಗಳು ಗೈರುವಿಲೆಯಾದರೆ ಮೇಲ್ವಿಚಾರಕರೇ ಜವಾಬ್ದಾರರು (ಪ್ರಪಾ೩. II, ೦೬೦) ; ಯುದ್ಧಕ್ಕೆ ಹೋದ ಲಕ್ಷಾಂತರಸೈನಿಕರ ಪೈಕಿ, ಸಾವಿರಾರು ಜನ ಗೈರುವಿಲೆ ಆಗಿಬಿಟ್ಟದ್ದಾರೆ (ವೀರಯೋ. ೯೮). **ಗೈರ್‌ವಿಲೆ**: ನನ್ನ ದುರದೃಷ್ಟದಿಂದ ಅದು ಗೈರ್‌ವಿಲೆಯಾಗಿ ಹೋಗಬಹುದು (ವಿನೋದ. ೯): ನನ್ನ ಅದೃಷ್ಟದಿಂದ ಅದು ಗೈರ್‌ವಿಲೆಯಾಗಿ ಹೋಗಬಾರದಷ್ಟೆ (ಹಂಚಿನ. ೨೦). [←ಮರಾ. ಗೈರ್‌ವಿಲ್ಹೇ]

ಗೈರುಹಾಜರಿ, ಗೈರ್‌ಹಾಜರಿ (ನಾ) ಹಾಜರಾಗದಿರುವಿಕೆ: ಅನುಪಸ್ಥಿತಿ : ರಾಜನು ತನ್ನ ಗೈರುಹಾಜರಿಯಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬ ನ್ಯಾಯಾಧೀಶನನ್ನು ನೇಮಿಸಬಹುದಾಗಿತ್ತು (ಭಾರದ. ೫೬) : ತನ್ನ ಗೈರುಹಾಜರಿಯಲ್ಲಾಗುವ ಅವ್ಯವಸ್ಥೆಯನ್ನು ಸರಿಪಡಿಸಿ ಮನೆ ಸೇರೋಣ (ವಾತ್ಸಲ್ಯ. ೩೬). **ಗೈರ್‌ಹಾಜರಿ**: ಗೊತ್ತಾದ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿಲ್ಲದಿರುವುದು ; 'ಗೈರ್‌ಹಾಜರಿ' (Absence: ಇಂಕನಿ).
[ಗೈರು + ಹಾಜರಿ]

ಗೈರುಹಾಜರು, ಗೈರ್‌ಹಾಜರ್ (ನಾ). ಹಾಜರಾಗದವನು ; ಅನುಪಸ್ಥಿತನು : ನಿನ್ನೆಯ ದಿವಸ ಗೈರುಹಾಜರಾಗಿದ್ದ ತಬಲಾ ಕಿಟ್ಟಯ್ಯ (ಬದುಕ್ಕೆ.೧೪); ಒಮ್ಮೊಮ್ಮೆ ಇಡೀ ವಾರವೇ ನಾವು ಗೈರುಹಾಜರಾಗುತ್ತಿದ್ದೆವು (ಕಲಿಕ. ೨೨). **ಗೈರ್‌ಹಾಜರ್** : ಈ ನೌಕರರುಗಳು ಗ್ರಾಮದಿಂದ ಗೈರ್‌ಹಾಜರಾಗಬೇಕಾದರೆ . . . ಡೆಪ್ಯೂಟಿ ಅಮಲ್ದಾರರ ಹುಕುಂ ವಿನಹ ಗೈರ್‌ಹಾಜರಾಗತಕ್ಕದ್ದಲ್ಲವು (ಗ್ರಾಮೂಕ. ೪). [ಗೈರು + ಹಾಜರು]

ಗೈರೇಯ (ಗು). ೧. ಗಿರಿಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ. (ನಾ). ೨. ಗೈರಿಕ ; ಕಾವಿಕಲ್ಲು : "ಗೈರೇಯಂ, ಅರ್ಘ್ಯಂ, ಗಿರಿಜಂ, ಅಶ್ಮಜಂ, ಶಿಲಾಜಿತು–ಈ ಶಿಶಿಲಾಜಿತ್ತು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೨೬೨). [ಸಂ.]

ಗೈಲು (ನಾ). (?) : ತೈಲತಪ್ಪೋದಕದಲಿ ಮಿಂದರಿರ್ವರು ಶೈಲಾತ್ಮಜೆಯ ಕಾಂತನಿಗೆ ಗೈಲ ಪೂಜೆಯ ಮಾಡಿ ಮಹದುಪಚಾರವ ಕೈಲಾಗಿ ನಿಂದೊಡರ್ಚಿದರು (ಮೋಹಕ. ೩೧-೩). [?]

ಗೈಸು (ಕ್ರಿ). ಮಾಡಿಸು ; ನೆರವೇರಿಸಂ : ಸಕಲಲೋಕಗಳ ನಾಯಕ ಇವಗೆ ಹೇಯ ಲೌಕಿಕಮಾರ್ಗವನೆ ಬಿಡಿಸಿ ನಿತ್ಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಕಟವನೆ ಗೈಸು ಸದ್ಧರ್ಮಕರ್ಮಗಳ (ಜಗದಾ. ೫೨). [< ಕೆಯ್ಸು]

ಗೊಂಕರು 'ಗೊಂಕುಳು' ನೋ.

ಗೊಂಕರುಕಪ್ಪೆ 'ಗೊಂಕಳುಕಪ್ಪೆ' ನೋ.

ಗೊಂಕಳಕಟ್ಟಿ 'ಗೊಂಕುಳುಗಟ್ಟಿ' ನೋ.

ಗೊಂಕಳು 'ಗೊಂಕುಳು' ನೋ.

ಗೊಂಕಳುಕಪ್ಪೆ, ಗೊಂಕರುಕಪ್ಪೆ, ಗೋಂಕುರುಕಪ್ಪೆ (ನಾ). (ಕರ್ಕಶವಾಗಿ ಅರಚುವ ದೊಡ್ಡ ಗಾತ್ರದ ಒರಟುಚರ್ಮದ) ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕಪ್ಪೆ; ಮಹಾಮಂಡೂಕ: ಗೊಂಕಳುಕಪ್ಪೆ ದ[ವ]ಸುಂಬು ತತ್ಕ್ರಮದಿಂದಮ ದೀಪ್ತದಿನ್ನಾಗದೊಳ್ ದನಿಗೆಯ್ಕೆ ಮನಸಿದ್ಧಿಯನಾಗಳೆ ಉಂಟುಮಾಡುಗುಂ (ಲೋಕೋಪ. ೦೨-೦೬). **ಗೊಂಕರುಕಪ್ಪೆ** : ಮುಂಗಾರು ಮಳೆಯ ರಾತ್ರಿಗಳಲ್ಲಿ ಗೊಂಕರುಕಪ್ಪೆಗಳ ಕಿರಿಚಾಟ ಬಹಳ (ರೂ೦). **ಗೋಂಕುರುಕಪ್ಪೆ** : ಅದು ಗಂಡುಹುಲಿ. ಕೆಳಗೆ ನದಿಯ ನೀರಲ್ಲಿ ಕಪ್ಪೆ ಗೋಂಕುರುಕಪ್ಪೆ ದೊಡ್ಡ ಮೀನುಗಳೇನಾದರೂ ಕಾಣಿಸುತ್ತವೋ ಎಂದು ಹಸಿವೆಯಿಂದ ಹುಡುಕಾಡುತ್ತಿತ್ತು (ಶರಾಪ. ೫೬).
[ಗೊಂಕಳು (< ಗೊಂಕುಳು) + ಕಪ್ಪೆ$_1$]

ಗೊಂಕುಳಿಡು (ಕ್ರಿ). ಕರ್ಕಶವಾದ ದೊಡ್ಡದನಿಯನ್ನು ಮಾಡಂ ; ಅರುಚು : ಬೆಳರ್ಗಂಪಂ ಕಿವಿ ಬೀಱೆ ಸಂಘಟಿಸುತಂ ಬಾಯ್ಬಿಟ್ಟು ಕಣ್ಣೀರ ಬೊಬ್ಬುಳಿಯಂತುರ್ವರೆಯುರ್ವೆ ಗೊಂಕು [ಪಾಠಾಂ. ತ] ಳಿದು ತುಂಮಿಳ್ಳಿರ್ದ ಬಾಲಂ ಮಿಯತ್ತ್ರಳ ಸಮ್ಮಾರ್ಜನಿಯಂತೆ ಸಂಚರಿಸೆ ಕೋಪಾಟೋಪದಿಂ ತೊತ್ತಬಿಂದುಬಿಯಲ್ಕಟ್ಟರೆ ರಾಸಭಾಕೃತಿಯು ನಾಗಳ್ ರೌದ್ರಮಂ ಬೀಱುತುಂ (ಮಹಾನೀ. ೬-೯) : (ಪದ್ಯಸಾ. II, ೧೬೯ ನೋಡಿ).
[ಗೊಂಕುಳು + ಇಡು$_1$]

ಗೊಂಕುಳು, ಗೊಂಕರು, ಗೊಂಕಳು, ಗೋಂಕರು (ನಾ). ೧. ಕರ್ಕಶವಾದದನಿ ; ದೊಡ್ಡಧ್ವನಿ. 'ಗೊಂಕುಳುಗಟ್ಟಿ' ಪರಾ. **ಗೊಂಕರು** : (ಗು). ೨. ದೊಡ್ಡ ಗಾತ್ರದ. 'ಗೊಂಕರುಕಪ್ಪೆ' ಪರಾ. **ಗೊಂಕಳು**: ೨. 'ಗೊಂಕಳುಕಪ್ಪೆ' ಪರಾ. **ಗೋಂಕುರು**: ೨. 'ಗೋಂಕುರುಕಪ್ಪೆ' ಪರಾ. [ದೇ.೫ ತುಳು. ಗೋಂಕುರು, ಗೋಂಕ್ರು]

ಗೊಂಕುಳುಗಟ್ಟಿ, ಗೊಂಕಳಕಟ್ಟಿ (ನಾ). ಕರ್ಕಶವಾಗಿ ಅರಚುವ ಕತ್ತೆ: ಆ ರಥದೊಳೊಡಂಬಡೆ ಪೂಡಿದ ನಾಲ್ಕುಳು ಗೊಂಕುಳುಗಟ್ಟಿಯುಂ (ಶಂಪಭಾ. ೦೨-೬ ವ). **ಗೊಂಕಳಕಟ್ಟಿ** : ಅಂತಾ ಸಿಂಹಂ ಮಱುಗುತ್ತಂ

ಬಟ್ಟು ಗೊಂಕಜಕಟ್ಟಿಯುಂ ಬಯಸಿ ಬಾಯೊಡೆಬೆತು (ಪಂಪಭಾ. ೨೮೨-೦೯).

[ಗೊಂಕುಜು + ಕಟ್ಟಿ]

ಗೊಂಕೆ, ಕಂಕೆ, ಗೋಕೆ (ನಾ). ೧. ಕೊರಳು ; ಗೋಣು ; ಕುತ್ತಿಗೆ: "ಗೊಂಕೆ=ಗೋಣ್" (ಕಮುದ. ಪರಿ ೨) ; "ಗೊಂಕೆ ಗೋಣೊಳಂ" (ಕರ್ಣಾನಿ. ೨೦); ಕಡುಮುಳಿದದಟ ಗೊಂಕೆಯುಂ [ಪಾಠಾಂ. ಗೋಣಂ] ಮುಟ್ಟಿದೊಡೆ (ವರ್ಧ್ಮಾ. ೦೦೯-೦): ಪಂಕಜಾಕ್ಷನಮುಂಕಿ ಗೊಂಕೆಯುಂ ನುಲಿದ ಕಾಗೆಯ ಕನ್ನೆತ್ತರನುಂಡ ನೆಲನೆಲ್ಲಂಕೆಮ್ಮಣ್ಣ ನೆಲನಾಗಿ ಪಾಸಿಸಿ ದೊಡೆ (ಅರ್ಧನೇ. ೮-೨೨ ವ) ; ಪುರಾಣನಾರಕರ್ಕಂಡು ಪರಿತಂದು ಒಡಿದು ಕೊಂಡು ಗೊಂಕೆಯುಂ ನುಲಿದು (ರತ್ನಕ. ೨-೪ ವ) ; ಅವನ ಗೊಂಕೆ ಮುರಿ ದಿಡುತ್ತೇನೆ (ದ್ರೂರುದಾ. ೮೪). **ಕುಂಕೆ** : ೨. ಕತ್ತಿನ ಹಿಂಭಾಗ ; ಹೆಕ್ಕತ್ತು; ಹೆಡಕು : (ಕ). ೩. ಹೆಗಲು : (ಕ). **ಗೋಕೆ** : ೧. "ಗೋಣ್, ಕತ್ತು" (ಶ್ರೀಪ್ರ). [?]

ಗೊಂಗಟೆ 'ಗೊಂಗಡಿ' ನೋ.

ಗೊಂಗಡಿ, ಗೊಂಗಟೆ, ಗೊಂಗೊಟೆ (ನಾ). ೧. ಕಂಬಳಿ : ಕಂಗಾಣಿಸದ ಪಾರಿಯ ವಟ್ಟ ಕರ್ವಣ್ಣ ಗೊಂಗಡಿ ಮುಸುಕಿಟ್ಟುಕೊಂಡು ಅಂಗಡಿ ಸೊಡರ್ಗಟ್ಟ ದೇಗುಲದೆಡೆಯ ದುಸ್ಸಂಗದಂಪತಿಗಳೊಳ್ಪಿದರು (ಮೋಹತ. ೦೮-೨೩) : ಆತನನ್ನು ಒಳಕೋಣೆಯ ಒಂದು ಚಾಪೆಯ ಮೇಲೆ ಹಾಸಿದ ಗೊಂಗಡಿಯ ಮೇಲೆ ಮಲಗಿಸಿದಳು (ನಿಷ್ಕಾಮ. ೬೫) : ಅಂಗಡಿ ಮಾರಿ ಗೊಂಗಡಿ ಹೊದ್ದ (ಗಾದೆ). ೨. ಕಂಬಳಿ ಮೊದಲಾದಂವುಗಳಿಂದ ಮಾಡಿದ, ತಲೆ, ಬೆನ್ನುಗಳನ್ನು ಮುಚ್ಚುವಂತೆ (ಮಳೆಗಾಲದಲ್ಲಿ)ಧರಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಗೊಪ್ಪೆ : ಕೊಡೆ ಮೇಣಗವುಡ ಗೊಂಗಡಿ ಬಹುರಮ್ಯವಡೆದಿರ್ದ ಸಕಲಾತಿದಳೆದು . . . ಎಡೆಯಾಡುತಿರ್ದರೂರುಗರು (ಮೋಹತ. ೪-೪೦) ; ದೃಷ್ಟಿ ಹೊಡೆದೀತೆಂದು ಬೆನ್ನುಭುಜಗಳನ್ನು ಮುಚ್ಚಿಕೊಂಡಿರುವ ಅಪ್ಪಟ ಉಣ್ಣೆಯ ಸಣ್ಣ ಗೊಂಗಡಿ (ಸುವಸು. ೫೨). ೩. ಚೆನ್ನಾಗಿರುವ ಮತ್ತು ಉದ್ದವಾಗಿರುವ ಹಣಸೆಹಣ್ಣು : (ಕ). **ಗೊಂಗಟೆ** : ೧. ಪುರಹರನು ತಾ ಮತ್ತೊಂದು ರೂಪನು ಧರಿಸಿದನು ಬಳಿಕ ಹರಕುಗೊಂಗಟೆ ಪಾದ ರಕ್ಷೆಯು ತೆಬದ ಹಲ್ಲಿನ ದೊಡ್ಡನಡುವಿನ ಭರದ ಗವದಿತನಾದ ಕೈಮೂಗು ಮೊಡಸು ದೇಹದಲಿ (ರೇವಕಾ. ೦-೦೬). ೨. ಬೇಗನೆ ತಾರೆ ಗೊಂಗಟೆ ಗೊರಗೆ ಕೋಲ್ತೊಗೆ ಹುಡಿಯಡಿಕೆಯಲೆಯಾ (ಅರ್ಜುನವಿ. ೩೦-೩೩). **ಗೊಂಗೊಟೆ**$_1$: ೧. ಅಂಬಲಿಯನಿಕ್ಕಿದನು ಕೈ ತೊಳೆಯುಂದೊಡೆ ಗೊಂಗೊಟೆಯುಲೊರಸಿದಾ ಬೆಂಬಳಿಯ ಸೀಮೆಯನು ತೋಱಿದನಾತ ರೇವಣಗೆ (ರೇವಕಾ. ೧-೨೨).

[←ತೆಲು. ಗೊಂಗಡಿ, ಗೊಂಗಳಿ. / ಮರಾ. ಘೊಂಗಡ್, ಘೊಂಗಡೀ, ಘೊಂಗಡೇ]

ಗೊಂಗು (ನಾ). ಒಂದು ಸ್ಥಳದ ಹೆಸರು: ಗುವಳಾಲಂ ಗೊಬ್ಬುಂ ವಾಣರಸ ಆಳೆ (ಎಕ. X, ಮುಳಬಾ. ೨೬೫-೦ : ಸು. 860). [<ಕೊಂಗು$_1$]

ಗೊಂಗೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಪಕ್ಷಿ : (ಕ). [?]

ಗೊಂಗೊಟೆ 'ಗೊಂಗಡಿ' ನೋ.

ಗೊಂಚಲ್, ಗೊಂಚಲು (ನಾ). ೧. ಕುಚ್ಚು ; ಗುಚ್ಛ ; ಮಂಜರಿ : "ಭೃಶಸಂಭೃತ ನವಮಂಜರಿ ಗೊಂಚಲ್" (ವಸ್ತುಕೋ. ೩೦-೮) : ಬಳಸಿದ ಚೆಂಬೊನ್ನ ಮಾಂಗಾಯ ಗೊಂಚಲ್ಗಳ . . . ನಡುವೆ (ಆದಿಪು. ೮-೦೫ ವ) : ಇನಿವಣ್ಗೊಂಚಲಂ ಕಂಡರಗಿಳಿಯಂತೆ (ಉದ್ಭಟ. ೦೦-೧೦೬ ವ). ೨. ಹೂವಿನ ಗುಚ್ಛ: "ತೊಡಂಬೆ, ತೊಡಬೆ . . . ಗೊಂಚಲ್, ಗುಚ್ಛಂ—ಈ ೬ ಪುಷ್ಪಮಂಜರಿ" (ಕರಸಾ. ೦೦-೧೯೬). ೩. ಸಮೂಹ ; ರಾಶಿ : ಮಿಂಚಿನ ಗೊಂಚಲೆನೆ ಸಂಚಳಿಸಿ ಪೊಳೆವ ರತ್ನಾಭರಣಂಗಳ ಪೊಳೆಪಂ ಕಂಡು (ಸುಕುಮಾ. ೬-೦೮ ವ) : ಕಂಡೆಡೆಗಳ ಗೊಂಚಲ್ಗಳಿಂ ದೇಸಿವಡೆದುಟ್ಟ ವ್ಯಾಘ್ರ ಚರ್ಮಾಂಚಲದೊಳ್ಪೆದೆ ಸಾರೂಪ್ಯದವರು . . . ಎಸೆದಿರ್ದರು (ಚಿಲಪು. ೨-೨೫). 'ಗೊಂಚಲಿಸು' ಪರಾ. **ಗೊಂಚಲು** : ೧. "ಗುಚ್ಛಕಃ, ಸ್ತಬಕಃ—ಈ ೨ ಗೊಂಚಲು" (ನಾಚಿರಾ. ೦೦೬) ; "ಗೊಂಚಲುಗಳಾ ವಲ್ಲರಿಯು ಮಂಜರಿಗಳಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೩೨-೪) : ತಳಿರ ನನೆಯುಲರ ಕಾಯ ತನಿವಣ್ಣು . . . ಗೊಂಚಲುಗಳುಮಂ (ಕಾದಂಬ. ೫೨೬): ಮುತ್ತುರತ್ನಗಳ ಗೊಂಚಲು . . . ಓಲಗಶಾಲೆಯ ಸುತ್ತಲೊಪ್ಪಿದುವು (ಕಂಸವಿ. ೮-೦೦) : ಮೇಜಿನ ಮೇಲೆ ನೀಲಿ ದ್ರಾಕ್ಷಿಹಣ್ಣಿನ ಗೊಂಚಲು ಇಡಲ್ಪಟ್ಟಿತ್ತು (ಮಹಾತ್ಯಾ. ೦೬). ೩. ನಕ್ಷತ್ರಗಳ ನಡುವೆಯೂ ಇರುವ ಗೊಂಚಲನ್ನು ಉದಾಹರಣೆಗಾಗಿ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳೋಣ (ಜ್ಯೋತಿರ್ವಿ. ೬೪).

[ದೇ.೫ ತುಳು. ಗೊಂಚಲ್]

ಗೊಂಚಲಿಸು (ಕ್ರಿ). ಗೊಂಚಲಾಗು ; ಒಟ್ಟಾಗು ; ಸಂದಣಿಸು : ಅಲರ್ವಲಗೊರ್ಗೊಂಚಲಂತಲುಗೆ ಮಿಂಚು ಒಕಂ ನಲಿವಂತೆ . . . ಗೊಂಚಲಿಸಿ [ಪಾಠಾಂ. ಗೊಂಚಲಿಸಿದಣ್ಣಿ ಸಿ, ಗೊಂದಣಿಸಿ] ಕೆಂದಳಿರೊಳ್ಗಳಿವಿಂಡು ಪಾಯ್ವುದಂ ಸಲಿಸೆ ಸುರೇಂದ್ರಚಾಪಲಕೆ ಬಂದುದು ಕಾರೆಳಮಾವಿನಂದದಿಂ (ಅರ್ಧನೇ. ೬-೪೨) : ಕಂಚಗಾಱರ ಹಸರದಿಂ ಕುಡಿವಿಂಚುಗಳು ಬಳೆಗಾಜ ವಸರದೆ ಗೊಂಚಲಿವ ಕರಿಮುಗಿಲುಗಳು (ಜೈಭಾ. ೨-೧೪).

[ಗೊಂಚಲ್ + – ಇಸು$_3$]

ಗೊಂಚಲು 'ಗೊಂಚಲ್' ನೋ.

ಗೊಂಚಲುಗುಂಡು (ನಾ). ಗುಂಪುಗುಂಪಾಗಿ ಒಮ್ಮೆಲೆ ಸಿಡಿಯುವ ಗುಂಡು : "ಹಲವು ಸಣ್ಣಸಣ್ಣ ಗುಂಡುಗಳನ್ನು ಚೀಲ, ಮೊ. ಗಳಲ್ಲಿ ಒಟ್ಟಿಗೆ ಇಟ್ಟು ಫಿರಂಗಿಗೆ ಹಾಕಿ ಹೊಡೆಯುವುದರಿಂದ ಸುತ್ತಲೂ ಸಿಡಿಯುವ ಗೊಂಚಲುಗುಂಡು" (Grapeshot. ಇಂಕನಿ).

[ಗೊಂಚಲು (<ಗೊಂಚಲ್) + ಗುಂಡು]

ಗೊಂಚಲುದೀಪ (ನಾ). ದೀಪಗಳ ಗೊಂಚಲು ; ಒತ್ತೊತ್ತಾಗಿ ಅಳವಡಿಸಿದ ಅನೇಕ ದೀಪಗಳ ಸಮೂಹ : ಅನೇಕ ದೀಪಗಳುಳ್ಳ ಕವಲೊಡೆದ ತೂಗುದೀಪಾಧಾರ: ಗೊಂಚಲುದೀಪ (Chandelier. ಇಂಕನಿ).

[ಗೊಂಚಲು (<ಗೊಂಚಲ್) + ದೀಪ$_2$]

ಗೊಂಚಲ್ಮಿಂಚು (ನಾ). ಕುಚ್ಚುಕುಚ್ಚಾಗಿರುವ ಮಿಂಚು ; ಮಿಂಚುಗಳ ಗೊಂಚಲು,–ಸಮೂಹ : ಅಂತೇಳ್ತಪಾರ್ಗಗಳ್ ಕಲಿಗಳ್ ಕರತಳದಿನೊಱೆ ಗಳೆದು ಕುರುಳ್ಚುವ ಕೈದುಗಳ ಬಳ್ವೆಳಗಿಂ ಗೊಂಚಲ್ಮಿಂಚುಗಳ್ಸಂ ಚಳಿಸಿದಂತೆಯುಂ (ರಾಜಶೇ. ೧೩-೬೬ ವ).

[ಗೊಂಚಲ್ + ಮಿಂಚು$_3$]

ಗೊಂಚಿ, ಗೊಂಚು, ಗೊಂಚೆ, ಗೊಚ್ಚೆ (ನಾ). ೧. ಗೊಂಚಲು ; ಗುಚ್ಛ : "ಗೊಂಚಿ=ಗೊಂಚಲು" (ಅನಕೋ. ೫೦). ೨. ಗುಂಪು ; ಸಮೂಹ ; ರಾಶಿ ; "ಬಂಬಲ್ . . . ಗೊಂಚಿ . . . ಗೊಂದಣ (ಉಂದಲ್)–ಈ ೪೦ ಸಮೂಹಂ" (ಕರಸಾ. ೦೦-೨೨೨) : ಸೊಗಸ ಸೈಗಱೆವ ಪಾರಕರ ಗೊಂಚಿಗಳಿಂದೆ (ಚೀರಮ. ೧೦-೫೧): ತವ ನುಡಿಗೆ ಕಿವಿಗುಡೆ ಪುಡಿವಡೆದುದೆಲು ಗೊಂಚಿಯೆಮ್ಮೊಡಲ (ಸಂಚಾರಂ. ೧೬೬). **ಗೊಂಚು** : ೧. ಉರವಣಿಸಿ ಕೃತವರ್ಮನಂಬಿನ ಸರಳ ಸುರಿವುತ ಕಣಕಿ ಕೈಕೊಂಡರಿ ಭಟಾಗ್ರಣಿ ಮೆಚ್ಚಲೆಚ್ಚನು ಗೊಂಚಿನಂಬಿನಲಿ (ಕುಮಾರವ್ಯಾ. ೬೦ಇ. ಪರಿ ೨೯೨) : ಹಿತ್ತಲೊಳಗೆ ಮುತ್ತಿನ ಗಿಡ ತೋಱಿಸಿದ ಪಟಪಟಗೆ ಎಂಟುಎಂಟು ಗೊಂಚುಗೊಂಚು ಜೋಲುತಿರಲು ಕಡಿದುಕಡಿದು ರಾಶಿಹಾಕಿದ (ಪುರಂದ ೩-೦೦೬-೩). ೨. ವಿದ್ಯನಿಪುಣಗೊರ್ಗೊಂಚಿನಲಿ ಬೆಳಗರಿಯದಾಹವಗ್ಗೆಯಲು (ಜೈಭಾ. ೨೫೪-೫೨). **ಗೊಂಚೆ** : ೧. ಪೊಸಬನದೇಟ್ಗೆ ಕಾಮರ್ಗಿಲ ಪರ್ಬುಗೆ . . . ಮಿಂಚು ಚಂಪಕ ಪ್ರಸರದ ಗೊಂಚೆ (ಉದ್ಭಟ. ೯-೩೦) **ಗೊಚ್ಚೆ** : ೨. "ತಂಡಂ . . . ಗೊಚ್ಚೆವೊಟ್ಟಲ್ ಪಂಡಿತರಿಂ ಗಡಣವಂಗಡಂ

ಕಿಕ್ಕಿಂದಂ" (ಕವಿಕಾ. ೦೦೬).

[< ಪ್ರಾ. ಗೊಂಜೀ, ಗೋಛಿಯ./ತುಳು. ಗೊಂಚಿ]

ಗೊಂಚಿಗಾರ, ಗೊಂಚುಗಾರ (ನಾ). ಊರಿನ ಮುಖಂಡ,-ಮುಖ್ಯಸ್ಥ : ಊರ ಸಾಹುಕಾರ ಶಿವಪ್ಪಣ್ಣನವರು, ಮರದಯ್ಯನವರು, ಗೊಂಚಿಗಾರರು . . . ಎಲ್ಲರ ಎತ್ತುಗಳೂ ಕಾರುಹುಣ್ಣಿಮೆಯಲ್ಲಿ ಮೆರವಣಿಗೆ ಹೊರಡುತ್ತವೆ (ನದೀಪ. ೨೬). **ಗೊಂಚುಗಾರ:** ನಮುಗ ಜ್ವಾಳ, ನಮಣ ಕೊಡಿಸು ಗೊಂಚುಗಾರ (ಮಲೆ. ೧೨). [ಗೊಂಚಿ + – ಕಾರ₁ (< – ಕಾಱ)]

ಗೊಂಚು 'ಗೊಂಚಿ' ನೋ.

ಗೊಂಚುಗಾರ 'ಗೊಂಚಿಗಾರ' ನೋ.

ಗೊಂಚಿ 'ಗೊಂಚಿ' ನೋ.

ಗೊಂಜಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ : ಗೌಜಲ್‌ಮರ . . . ಗೊಂಜಿ . . . ಹಣ್ಣುಮತ್ತಿ (ದ್ವಾದಿ. ೧೮-೩೦೯). [ದೇ.॥ ತೆಲು. ಗೊಂಜಿ]

ಗೊಂಜು 'ಗಂಜು₁' ನೋ.

ಗೊಂಟಿಕೆ, ಗೆಂಟಗೆ, ಗೆಂಟಿಗೆ, ಗೆಂಟುಗೆ, ಗೌಂಟಿಕೆ, ಗೌಂಟಿಗೆ, ಗೌಟಿಕೆ (ನಾ). (ಚೊಚ್ಚಲು ಬಸಿರಿಗೆ ಕಟ್ಟುವ) ರಕ್ಷೆ,-ತಾಯಿತ : ಅಂತು ಗರ್ಭ ಚಿಹ್ನಂ ಪ್ರಕಟಿಸಿ ವಿರಾಜಿಸುತ್ತಿರೆ ಸಪ್ತಮಾಸಕ್ಕೆ ಗೊಂಟಿಕೆ[ಪಾಠಾಂ. ಕಂಠಿಕೆ, ಗೌಂಟಿಕೆ]ಯಂ ಕಟ್ಟಿಸಿ ನವಮಾಸಂ ತೀವಿ ಬೆಸಲೆಯಪ್ಪುದುಂ (ಧರ್ಮಪ. ೧-೬೨ ವ). **ಗೆಂಟಗೆ:** ಕ್ಷಿತಿಪನ ಕಾಂತೆಗಂ ಸಚಿವಮಾನಿನಿ ಬಂದು . . . ಅಖಂಡಿಂಗಳೊಳ್ಕೆಹೋರ್ಜಿತಮುದಮುಣ್ಮೆ ಗೆಂಟಗೆಯನೊಪ್ಪಿರೆ ಮಾಡಿಸಿ ಪೋದಳರ್ಥಿಯಿಂ (ತ್ರಿಪುವಿ. ೧೬-೧೪೪). **ಗೆಂಟಿಗೆ:** 'ಗೆಂಟಿಗೆಗಟ್ಟು' ಪರಾ. **ಗೆಂಟುಗೆ:** ತನುಭವಲಾಭ ದೌಹದ ನಿಮಿತ್ತದ ಸಂಗತಿ ತಕ್ಕ ನೋಂಪಿ ಮುಂಗನಸು ಬಯಕೆ ಗೆಂಟುಗೆ[ಪಾಠಾಂ. ಗೌಂಟಿಗೆ]ದ್ವಗುತ್ತವ ಕಾರಣ ಗರ್ಭಚಿಹ್ನಂ (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೭-೧). **ಗೌಂಟಿಕೆ:** ಮೇಲಿನ 'ಧರ್ಮಪ' ಪ್ರಯೋಗದ ಪಾಠಾಂತರವನ್ನು ನೋಡಿ. **ಗೌಂಟಿಗೆ:** ಮೇಲಿನ 'ಸೂಕ್ತಿಸು' ಪ್ರಯೋಗದ ಪಾಠಾಂತರವನ್ನು ನೋಡಿ. **ಗೌಟಿಕೆ:** 'ಗೌಟಿಕೆಗಟ್ಟು' ಪರಾ. [?]

ಗೊಂಟು, ಗೊಂಡಂ₁, ಗೊಟ್ಟು₃, ಗೋಂಟು, ಗೋಟು₁ (ನಾ). ೧. ದಿಕ್ಕು ; ದಿಶೆ : "ಗೊಂಟು, ದೆಸೆ–ಈ ೨ ದಿಕ್ಕು" (ಕಕಸಾ. ೯-೪೦) ; "ಗೊಂಟುಂ ದೆಸೆಯುಂ ಕನ್ನಡದ ದಿಕ್ಕುವೆಸರಹುದು" (ಕವಿಕಾ. ೩೯) ; ಹರ ಕುಳ್ಳಿರ್ದ ಗೊಂಟ[ಪಾಠಾಂ. ಕೊಪ್ಪ]ಗೊಂದುಜಿ ಸತ್ತದಲಿ ಮೆಱೆಯ ಲೊಂದು . . . ಇಂತು ಹದಿನೇಳು ಯೋಗಲಿಂಗಂಗಳಂ ನಿರ್ಮಿಸಿದನು (ಸಿದ್ಧರಾ. ೩-೪೪) ; ಪೊಡವ ಬೀರರ ಜಂಕೆಗೆ ಗೊಂಟನಾನೆಗಳ್ ಕೋಡುವಿನಂ (ಕಲ್ಯಾಣಾ. ೨೦೫) ; ಎಸೆವ ಕರ್ಬಿನ ತೋಂಟದ ಗೊಂಟನೊಳ್ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೦೦೦-೨೦). ೨. ಮಂಟಿಲೆ ; ಕೋನ ; ಸಂದಿ : ಪೃಥ್ವಿಯ ಹಸುಂಬೆಯಾಗೆ ಅಷ್ಟಲೋಕ ಪಾಲಕರೇ ಗೊಂಟಾಗೆ ವಾಸುಗಿಯೇ ಬಳಸಾಗೆ (ಎಕ. VII, ಶಿಕಾರಿ. ೧೧೮-೩೦ : 1056) ; ದ್ರವ್ಯವ ಬಡ್ಡಿಯ ವ್ಯವಹಾರಕ್ಕೆ ಕೊಟ್ಟು ಮನೆಯ ಗೊಂಟನಲ್ಲಿ ಹೊಯ್ದುಕೊಂಡಿದ್ದನಾದರೆ ಅದು ಎನ್ನರ್ಥವಲ್ಲ ಅನರ್ಥವೆಂಬೆ (ಬಸಹ. ೩೯-೪೦) ; ಭಿಕ್ಷುವಂ ಪೊರ್ದಿ ಯಕ್ಷಂ ಮರುಳಾದಂ ವಿಕ್ಕವರ್ಗೊಂಟಿನೊಳೆ ಮುದುಡಿದರ್ (ಅನಂಪು. ೧-೦೧೨) ; ವಾದಿಗಂ . . . ತನ್ನ ಗೊಂಟಿನಲ್ಲಿ ಮನೆಯೊಳದಂ ಗಿರ್ವನ್ನೆಗಂ (ಪುಣ್ಯಾಸ್ರ. ೭-೪೪ ವ) ; ಆ ಮನೆಯಾ ಗೊಂಟನೊಳವಳ ಕದಹಿ (ಪ್ರಭುಲಿಂಲೀ. ೩-೦೦೬). **ಗೊಂಡು₁:** ೨. ಎಲ್ಲರಂ ತಣಪಿ ಕಲಬಲನುಮಂ ನೋಡುತುಂ ಅಲ್ಲಿ ಗೊಂಡಿ[ಪಾಠಾಂ. ಗೊಂಟಿ, ಗೋಂಟಿ]ನೊಳಿರ್ದ ಭಕ್ತನಂ ತಾಣುತುಂ (ಅನೀರ. ಹ. ೬೫-೨೫). **ಗೊಟ್ಟು₃:** ೨. ಅವನ ಅರ್ಜಿ ಗೊಟ್ಟಕ್ಕೆ ಬಿದ್ದಿದೆ (ಲೂ). **ಗೋಂಟು:** ೧. "ದೆಸೆ ಗೋಂ[ಪಾಠಾಂ. ಗೊಂ]ಟಿನಲ್ ದಿಕ್ಕುಕ್ಕು" (ಕಲ್ಯಾಕ್ಕ. ೧೫). ೨. "ಅಣಿಃ, ಅಶ್ರಿಃ, ಕೋಟಿಃ, ಅಶ್ರಃ, ಕೋಣಃ–ಈ ೫ ಗೋಂ[ಪಾಠಾಂ. ಗೋ]ಟು" (ಹಲಾಯು. ೦೨೦-೪೨) ; ನಾಲ್ಕುಂ ಗೋಂಟಿಂಗಂ ಲಿಂಗಮುಂ ತಪೋಧನರುಂ ಕವಿಲೆಯುಂ ಬೆರಸು ಮಾಡಿ ನಿಱಿಸಿದ ಕಿನ್ನರಿಗಲ್ಲ ಗುಡ್ಡೆ ನಾಲ್ಕು (ಸೌಇಇ. XI-ll, ೦೦೯-೩೪ ; 948) ; ಬಸದಿಯ ನೈರಿತ್ಯದ ಗೋಂಟಿನ್ನಂ (ಸೌಇಇ. XI-l, ೭೮-೩೨ ; 1045) ; ಶಿವಾಲಯದೊಳಯಿಕೆಯ್ಯಿಂದು ಅಲ್ಲಿ ಸಂಭ್ರಮಿವ ಶರಣರನೀಕ್ಷಿಸುತ್ತೊಂದು ಗೋಂಟಿನೊಳು ಕುಳ್ಳಿರ್ದು (ಅನೀರ. ದೇ. ೮೭-೯) ; ತಳಾಱಂ ಮನೆಯೊಳಗಂ ಪೊಕ್ಕು ಗೋಂಟಿನೊಳಿರ್ದವನಂ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಪೋಗಿ (ಪುಣ್ಯಾಸ್ರ. ೭-೪೪ ವ). **ಗೋಟು₁ :** ೧. ಊರಡೆ ದಡದ ಬಡಗಣ ಮೂಡ್ಲ ಗೋಟನಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮದೇವ ಪಟ್ಟವರ್ಧನರು ಕೊಟ್ಟ ತಂಕವಾಗಿಲ ಕುರುಕೆಯೊಂದು (ಸೌಇಇ. IX-l, ೩೩೩-೫೨ : 1216) ; ನಿನ್ನ ಪುಣ್ಯದ ತೋಟವನು ತಱಿದೊಟ್ಟಿ ನಿಮ್ಮೈವರನು ಯಮಪುರದ ಗೋಟಿನಲ್ಲಿ ಗುಱಿಮಾಡುವೆನು (ಕುಮಾವ್ಯಾ.ಗ. ೩-೦೩). ೨. "ಅಶ್ರಶ್ರಿಯೆನೆ ಗೋಟು" (ಮಂಗರಾ. ೦೩೦-೨೦) : ಮೊಱಿನ ಗೋಟಿಗೆ ಬರ್ಪ ಕಿಱುಕುಳ ದೈವಕ್ಕೆ ಕುಱಿಯನಿಕ್ಕಿಹೆವೆಂದು ಸಲಿನಲಿದಾಡುವರು (ಬಸವ. ೫೬೦) : ಸಿರಿ ಉರಿ ಮಾದೇವಿ ಮೊಱಿದ ಗೋಟಿಗೊರಗಾಯಿತ್ತು (ಧರ್ಮಮ್ಮ. ೪೦) ; ಮಾಯಾಮೋಹವೆಂಬ ಹಾಳುಗೇರಿಯ ಗೋಟನಲ್ಲಿ ಬಿದ್ದು ಸೂಕರನಂತಿಪ್ಪವರನೆಂತು ಭಕ್ತರೆಂಬೆ (ಸಿದ್ಧೇವ. ೬೨-೦೦೭) ; ಕುಟಿಲವೇಷದ ಗಿರಿಕಂ ಗೋಟಿನೊಳಿರಲ್ಕೆ ಕಂಡಂ ಧಕ್ಕಂ (ತ್ರಿಪುವಿ. ೯-೪೭). ೩. ಅಂಚು; ದಡಿ: ಒಟ್ಟ ಜರದ ಗೋಟು ಕಟ್ಟಿದ ಅಂಗಿ ಹಾಕಿದ ಸಾಹೇಬ-ಮುಂದ ಬಂದು (ಪತಾರ. ೦೦೨).

ಗೊಂಟುಗೊಂಟು (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ): ನಿವಿರ್ದೇಱ ಏಱುವ ಪತಾಕೆ ವಿರಾಜಿಪ-ಗೊಂಟು ಗೊಂಟಿನೊಳ್ ಬಳಸಿದ ಕೊತ್ತಳಂ (೧೧ಕ. ೨-೭೯) : ಶಕ್ರಾಪ್ತರೆಲ್ಲಂ ಕೊರಗುತ್ತುಂ ಗೊಂಟುಗೊಂಟಂ ಪುಗುತಿರೆ (ಕುಸುಮಾ. ೮-೦೪೫).

[ದೇ.॥ ತುಳು. ಕೋಂಟು ; ನಾಯ್ಕ್ರಿ. ಕೋಂಟ./ಹಿಂ. ಮರಾ. ಗೋಟ್]

ಗೊಂಟುಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ೧. ಮೂಲೆಯನ್ನು ಸೇರು: ದಿನದೊಳ್ ಮೂಡಿದನಾಯ್ತು ಭಾನುವಿನ ತೇಜಂ ಗೊಂಟುಗೊಂಡಿಯ್ದಿದಂತೆನಸುಂ ವಹ್ನಿಯ ತೇಜಮೊಟ್ಟದವಿಯೊಳ್ ಮುಟ್ಟಿತ್ತು (ಕುಸುಮಾ. ೩-೬). ೨. ಅಂಚನ್ನು ಹೊಂದು ; (ಅಲಂಕಾರದ) ದಡಿಯನ್ನು ಹೊಂದು : ಅವಂ ಪೊಱಗುಮಾಡಿ ರುಗ್ಮಿ ಕುಳಿತ್ತೈಳಮಂ ಗೆಲ್ದು ರುಗ್ಮಿ ವಿಸ್ಫುರಿತಮಪ್ಪ ಕೋಂಟಿ ಸಲೆ ಗೊಂಟುಗೊಂಡಿರ್ದುದೆಂಬ ವರ್ಣನೆಗೆ ತಕ್ಕುದೇ ದಲೆ[ನಲಂ] ತದಂ ಸುತ್ತಿ ದುಗ್ಧವಾರ್ಧಿಗೆಣೆಯಾದಗಟಿ ಸೊಗಯಿಸಿರ್ಕು ಮಟ್ಟಾಂಬುವಿಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೯-೦೪೫). [ಗೊಂಟು + ಕೊಳ್₁]

ಗೊಂಟುಗೊಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ಮೂಲೆಗೆ ಸೇರಿಸು : ತಲೆ ವಿಕ್ಕಿಯ್ದು ತಗುಳ್ದು ಗೊಂಟುಗೊಳಿಸುತ್ತುಗ್ರಾಂಧ್ಯಮಂ ಕೈರವಾವಳಿಯೊಳ್ ಪೊಕ್ಕು ವಿಕಾಸಲಕ್ಷ್ಮಿಗೆಡೆಮಾಡುತ್ತ . . . ತಗ್ಗದಿರ್ಗಳತ್ತಂ ಪರ್ಬಿದತ್ತುರ್ವಿಯೊಳ್ (ಕುಸುಮಾ. ೪-೪೮). [ಗೊಂಟುಗೊಳ್ + – ಇಸು₁]

ಗೊಂಟುವೊಗು (ಕ್ರಿ). ಮೂಲೆಸೇರು ; ಮೂಲೆಪಾಲಾಗು ; ಮೂಲೆಗುಂಪಾಗು : ಪೆಸರ್ವೆತ್ತ ಹಸ್ತಿನಾಪುರಕಸವಂ ಕಾಮಾಗಿ ನಾಣ್ಣ ಸುರಪುರಿ ಪೋಯ್ದಾಗಸದತ್ತಲ್ ಫಣ[ಪತಿ]ಪುರಿ ರಸೆಗಿಳಿದುದು ಗೊಂಟುವೊಕ್ಕುದಳಕಾನಗರಂ (ಶಾಂತೀಶ್ವ. ೦೩-೦೭೨). [ಗೊಂಟು + ಪೊಗು]

ಗೊಂಡ₁ 'ಗಾಮುಂಡ' ನೋ.

ಗೊಂಡ₂ 'ಗೋಂಡ' ನೋ.

ಗೊಂಡ₃ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ಹಾಡುವುದರಲ್ಲಿ ಒಂದು ವಿಶಿಷ್ಟವಾದ ರೀತಿ,-ಕ್ರಮ : ಗತಿ ಸಂಗತಿವಡೆಯ ಗಮಕಂ ಗಾರವಂಬಡೆಯ ಗಹಗಹಿಕೆ ಗೊಂಡಂ ಗೊಂಡಿ ಚಡಂ ಬಾಹಟಂ ಲಾಲಂಗಿ . . . ಬೆಡಂಗುವಡೆಯ ಪಾಡುತ್ತಿರೆಯುಂ (ಶಾಂತೀಶ್ವ. ೦೬-೬೭ ವ). [?]

ಗೊಂಡರಸ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು: ಸ್ವಸ್ತಿಶ್ರೀ ಗೊಣ್ಡರಸರ್ ಪ್ರಿಥಿವೀರಾಜ್ಯಂಗೆಯೆ (ಎಕ. VII, ಶಿಕಾರಿ. ೪೩ (b)-೫೨ : ಸು. 890 ?). [<ಗೋವಿಂದರಸ ?]

ಗೊಂಡಲು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಭೂಮಿ: ಕಲಿದೇವನಿಗೆ ಬಿಟ್ಟ ಧರ್ಮ್ಮವೂರಿಂ ಪಡುವಲು × ಸಿ ಹುಣಸೆಯ ಕೆಯಿ ಮತ್ತರು ೨ . . . [ಗೌ]ಡಗಟೆಯ ಕೆಳಗಣ ಗೊಂಡಲು ಎರಡು ಸಹಿತ (ಸೌಇಇ. XX, ೨೨೦-೩೮ : 1283). [?]

ಗೊಂಡವನ (ನಾ).=ಗೊಂಡಾರಣ್ಯ ೨: ಕಡಲ ಮೇರೆದ್ದಿತ್ತು ಕೂರ್ಮದಂತೀ ನೆಲವು ಗೊಂಡವನ ಪ್ರಾಚೀನ ಭೂವಿಭಾಗ (ಅರಳು. ೩೦೬-೭). [ಗೊಂಡ$_2$ (<ಗೋಂಡ) + ವನ]

ಗೊಂಡಾರಣ್ಯ (ನಾ). ೧. ವಿಂಧ್ಯಾದ್ರಿಯ ಬಳಿಯಿರುವ ಅರಣ್ಯ. ೨. ದಟ್ಟವಾದ ಅರಣ್ಯ: ಗೊಂಡಾರಣ್ಯಪ್ರಾಂತ್ಯದಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಿದ್ದನು (ಸೀತಚಿಂ. XI, ೧೮): ಹದಿನಾಲ್ಕು ವರ್ಷಗಳ ತನ್ನ ವನವಾಸದ ಅವಧಿಯಲ್ಲಿ ರಾಮನು ಕೆಲಕಾಲ ಪಂಚವಟಿಯ ಗೊಂಡಾರಣ್ಯದಲ್ಲಿ ವಾಸಮಾಡಿದನು (ರೂಢಿ). [ಗೊಂಡ2 (<ಗೋಂಡ) + ಅರಣ್ಯ]

ಗೊಂಡಾಳೆ (ನಾ). (ಉಕ) ಅಕ್ಕಿಯಲ್ಲಿ ಹುಳುವಿನಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಜಡೆ,-ಗಂಟು: ಸಂಡಾಗಿ ಮಾಡ್ಯಾಳ ಗೊಂಡಾಳೆಂತಾ ಚೆಂಡಾಲವ್ವ ಬೀಗುತಿ (ರೋಕಗೀ. ೫೦). [←ಮರಾ. ಗುಂಡಾಳೆ]

ಗೊಂಡಾಳೆಗಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ಅಕ್ಕಿಯಲ್ಲಿ ಹುಳುವಿನಿಂದ ಜಡೆಗಟ್ಟು,-ಗಂಟುಕಟ್ಟು: ಅಕ್ಕಿ ಗೊಂಡಾಳೆಗಟ್ಟಿದೆ (ರೂಢಿ). [ಗೊಂಡಾಳೆ + ಕಟ್ಟು$_1$]

ಗೊಂಡಿ$_1$ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ಹಾಡುವುದರಲ್ಲಿ ಒಂದು ಕ್ರಮ, - ರೀತಿ: ಗತಿ ಸಂಗತಿವಡೆಯೆ ಗಮಕಂ ಗಾರವಂಬಡೆಯೆ ಗಹಿಗಹಿಕೆ ಗೊಂಡಂ ಗೊಂಡಿ ಜಡಂ ಬಾಹಟಂ ಲಾಲಂಗಿ . . . ಬೆಡಂಗುವಡೆಯೆ ಪಾಡುತ್ತಿರೆಯುಂ (ಶಾಂತೀಶ್ವ. ೧೬-೭೭ ವ). [?]

ಗೊಂಡಿ$_2$ 'ಕೊಂಡೆ$_4$' ನೋ.

ಗೊಂಡು$_1$ 'ಗೊಂಟಂ' ನೋ.

ಗೊಂಡು$_2$ 'ಕೊಂಡೆ$_4$' ನೋ.

ಗೊಂಡೆ 'ಕೊಂಡೆ$_4$' ನೋ.

ಗೊಂಡೆಕುಚ್ಚು (ನಾ). ಗೊಂಚಲಾಗಿರುವ ಕುಚ್ಚು: ನೆಕ್ಲುದೋವ್ ಬಾಗಿಲು ದಾಟಿದ ಕೂಡಲೇ ಗೊಂಡೆಕುಚ್ಚಿನಂಥ ಕಂಠಾಭರಣ ಧರಿಸಿದ್ದ ಹುಡುಗಿಯೊಬ್ಬಳು ಅವನಿಗೆ ಅಡ್ಡವಾದಳು (ಪುನರು. ೨೭೫): ಎತ್ತುಗಳಿಗೆ ಗೊಂಡೆಕುಚ್ಚು ಹಾಕಿದ್ದಾರೆ (ರೂಢಿ). [ಗೊಂಡೆ (<ಕೊಂಡೆ$_4$)+ಕುಚ್ಚು$_4$]

ಗೊಂಡೆಚೌರಿ (ನಾ). ತುದಿಯಲ್ಲಿ ಗೊಂಡೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ಚವರಿ: ಹೆಂಡತಿ ನೋಡಿ ಹಲ್ಲನೆ ತೆರವೆ ಆಕೆ ಗೊಂಡೆಚೌರಿಯ ನೋಡಿ ಬೆರವೇ ಕಂಡಕಂಡಾ ವಿಷಯಕ್ಕೆ ಮನಜರಿವೆ (ಚಿದಾವ. ೩೦-೨). [ಗೊಂಡೆ (<ಕೊಂಡೆ$_4$) + ಚೌರಿ$_1$ (<ಚವರಿ)]

ಗೊಂಡೆಜವರಹುಲ್ಲು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹುಲ್ಲು: (ಮೃಶಿಗಿ. ೨೦-೩೭೦). [ಗೊಂಡೆಜವರ$_0$ + ಹುಲ್ಲು (<ಪುಲ್)]

ಗೊಂಡೆಯ (ನಾ). ೧. ಗೊಂಚಲು; ಕುಚ್ಚು: ಕೆಲದ ಚವರದ ಗೊಂಡೆಯ ದೊಳೆಸೆವ ಜವ್ವನದ ಶಬರಿಯರು . . . ಹುಲ್ಲೆಗಳನೆಸುತಿರ್ದರು (ಹರಿಕಾ. ೫-೪೭): ಕಾವನ ಪೂವಿನ ಗೊಂಡೆಯುಗಳನೊರ್ವ ಭಾವಕಿ ವಂಚಿಸಿ ತಂದು ಪೂವಿನಂಗಡಿಯೊಳಿರಿಸಿ ಮಾಜುವೊಲು ಪೊಸಸೇವಂತಿಯರಲ ಮಾಜುವಳು (ಅಂಜಕ. ೩-೭೯): ಕಿಜುವುಲಿಯುಗುರ್ಗಳ್ ಗೊಂಡೆಯದುಡಿ ವಾರಂ ಭೂಮಂಡಲಪತಿಯಾತ್ಮಜಂಗೆ ರಂಜಿಸುತಿರ್ಕುಂ (ರಕಳು. ೨-೭೩): ಕಠಾರಿಯ ಹೊಳೆವ ಗೊಂಡೆಯ ಮೆಜಿಯೆ ಗುಡಂದವನು ಕೈಕೊಂಡ (ಶುಪ್ಪಾವಿ. ೬-೪೯). ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ದುಂಡಗಿರುವ ಗುಚ್ಛದಂತಹ ಆಭರಣ: ನಿಜಿವಿಡಿದುಟ್ಟ ದೂಪಟದ ಸೀರೆಯ ಮೇಲೆ ಮೆಜೆದುದು ಹೊಪ್ಪ ಗೊಂಡೆಯವು (ಭರತ. ೪೦-೫೯). ೩. ರಾಶಿ; ಸಮೂಹ: (೬). [<ಕೊಂಡೆ$_4$]

ಗೊಂಡೆಹುಳು (ನಾ). " ಸಣ್ಣ ಸಸ್ಯಗಳನ್ನು ಹಾಳುಮಾಡುವ, ಚಿಪ್ಪಿಲ್ಲದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಸವನ ಹುಳು " (Slug. ಇಂಕನಿ). [ಗೊಂಡೆ$_0$ + ಹುಳು2 (<ಪುೞು$_1$)]

ಗೊಂಡೆಹೂ (ನಾ). ದುಂಡಾದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗುಚ್ಛದಂತಹ ಕೆಂಪು ಹೂವು: ಚಂಡುಹೂ, ತುಂಬಿಹೂ, ಗೊಂಡೆಹೂ . . . ಇವುಗಳ ಸಂತೆ ನೆರೆಯುತು (ಶಾಸಮೂ. ೯೦). [ಗೊಂಡೆ (<ಕೊಂಡೆ$_4$) + ಹೂ$_2$ (<ಪೂ$_1$)]

ಗೊಂತು 'ಗೊತ್ತು' ನೋ.

ಗೊಂತುಕಂಬ(ನಾ). ದನಗಳ ಹಕ್ಕೆಯಲ್ಲಿ ದನಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟಲು ಗೊಂತಿಗೆ ಅಳವಡಿಸಿರುವ ಕಂಬ: ಗೊಂತಿನಲ್ಲಿ ದನಕಟ್ಟಲು ಹಾಕಿರುವ (ಜೋಡಿ) ನಿಲುಗಂಬ: ಗೊಂತುಕಂಬ (Stanchion. ಇಂಕನಿ). [ಗೊಂತು (<ಗೊತ್ತು) + ಕಂಬ$_1$]

ಗೊಂತುಗಾರ 'ಗೊತ್ತುಗಾರ' ನೋ.

ಗೊಂತುಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ಸ್ಥಳಮಾಡಿಕೊಳ್ಳು; ನೆಲೆಗೊಳ್ಳು; ನೆಲಸು: ಇಂತೂರೆದ ಸದ್ಬೋಧೆ ಮನದೊಳು ಗೊಂತುಗೊಂಡುದು (ಶಂಕದಾ. ೪-೨). [ಗೊಂತು (<ಗೊತ್ತು) + ಕೊಳ್$_1$]

ಗೊಂತುಮಾಡು 'ಗೊತ್ತುಮಾಡು' ನೋ.

ಗೊಂದಣ 'ಗೊಂದಳ' ನೋ.

ಗೊಂದಣಂಗುಣಿ (ಕ್ರಿ). ಸಾಮೂಹಿಕ ನೃತ್ಯವನ್ನು ಮಾಡು; ಮೇಳ ನೃತ್ಯವಾಡು: ಅಳವಿಗಜಿದುತ್ಸವದೆ ಗೊಂದಣಂಗುಣಿವ ಗಣಿಕೆಯರ ಪದಪ್ರಚಾರಕ್ಕೆ ಬೆರ್ಚಿ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೧೨-೩೫ ವ). [ಗೊಂದಣ (<ಗೊಂದಳ) + ಕುಣಿ$_1$]

ಗೊಂದಣಂಗೂಡು (ಕ್ರಿ). ಗುಂಪುಗೂಡು; ಸಮೂಹವಾಗು: ಬಾವುಲಿಯ ಬಲ್ಲಾಳ್ಗಳ ಮುಂದೆತ್ತಿದ ಪರಿಪರಿಯ ಪತಾಕಾವಳಿಯ ಸೂಳಜಿದು ಮುಸಗಿ ದುವ್ವಾಳಿಸುವ ಗೋವಳಗಟ್ಟಿಗೆಯ ಗೊಂದಣಂಗೂಡಿ ಗಗನಂ ಕವಿದಂತೆ . . . ಭೂಚಕ್ರಮುಂ ತೆಕ್ಕನೆ ತೀವಿದ ಪದಾತಿಬಲದೊಳಂ (೧೦ಕ. ೭-೫೫ ವ). [ಗೊಂದಣ (<ಗೊಂದಳ) + ಕೂಡು$_1$]

ಗೊಂದಣಂಗೊಳ್, ಗೊಂದಣಗೊಳ್, ಗೊಂದಣೆಗೊಳ್, ಗೊಂದಲಗೊಳ್ಳು (ಕ್ರಿ). ೧.=ಗೊಂದಣಂಗೂಡು: ಒಂದೆಡೆಯೊಳು ಗೊಂದಣಂಗೊಂಡು ಜನಗಳು ಕೇಳುವಂತೆ ಮನಸಂದೂರ್ವನೊಂದು ಕಥೆಯಂ ಪೇಳ್ಪುದನು ಕೇಳಿ (ಸಮ್ಯಕ್ತ್ವ. ೨-೪೬). **ಗೊಂದಣಗೊಳ್:** ೨. ತಬ್ಬಿಬ್ಬಾಗು; ಗಲಿಬಿಲಿಗೊಳ್ಳು: ಎಂಬತ್ತುನಾಲ್ಕುಲಕ್ಷಯೋನಿಮುಖ ಜೀವಿಗಳಿಗೆ ಎಂಬತ್ತುನಾಲ್ಕುಲಕ್ಷಾರಾಧನೆ ಒಂದೊಂದಜಾರಾಧನೆಯ ನೊಂದೊಂದಜಿಯದೆ ಗೊಂದಣಗೊಂಡು . . . ಲಯವಾದುದೆಲ್ಲ (ಅದಮ. ೨೮೯-೧೬೦೦). **ಗೊಂದಣೆಗೊಳ್:** ೧. ಮಲ್ಲಿಗೆಯ ಮಕರಂದದೊಡವೆರೆದ ಪರಾಗಮೆಂಬ ಪೊಸಕೆಸರ್ವತ್ತೆ ಕರ್ಚಿ ಕಳೆಯಲೆಂದು ಸಂದಣಿಸಿ ಗೊಂದಣೆ[ಪಾ ಅ ೦. ಣ]ಗೊಂಡೈದುತರವಿಂಪಾಕರದರವಿಂದಬೃಂದಮಕರಂದರಸದೊಳ್ಮುಳುಂಗಿ (ರಾಜಶೇ. ೨-೭೬ವ). **ಗೊಂದಲಗೊಳ್ಳು:** ೨. ಆ ಗೋಡೆಯ ಮರೆಯಲ್ಲಿ ನಮ್ಮ ತಯಾರಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡು, ಏರಿಹೋಗಿ ದಾರಿಗಾಣದ ಗೊಂದಲಗೊಂಡ ವೈರಿಯುನ್ನು ಗೆಲ್ಲುವದು (ಅಪಿನಾ. ೧೧೯) : ಮನಸ್ಸೆಲ್ಲಾ ಗೊಂದಲಗೊಂಡಿತ್ತು (ಕುಕುಕು. ೧೧೦). [ಗೊಂದಣ (<ಗೊಂದಳ) + ಕೊಳ್$_1$]

ಗೊಂದಣಂಮಾಡು (ಕ್ರಿ). ಸಾಮೂಹಿಕ ನರ್ತನವನ್ನು ಮಾಡು; ಮೇಳ ನರ್ತನವನ್ನು ಮಾಡು: ಅಂತು ದೇವೇಂದ್ರಕರಸರೋಜಾಕರದೊಳ್ ಸಮುತ್ಫುಲ್ಲಮುಖಪದ್ಮಂಗಳಿಂ ಪದ್ಮಿನಿಗಳೆನಿಸಿ ಸುರೇಂದ್ರತ್ತಾರಹಾರ ಮುಕ್ತಾಫಳ ಪ್ರತಿಬಿಂಬಿತ ತನುಗಳಿಂ ವಿದ್ಯಾದೇವತೆಗಳೆನಿಸಿ ದಿವಿಜಸೌಂದರಿಯರ್ ಗೊಂದಣಂಮಾಡುವಲ್ಲಿ (ಆದಿಪು. ೭-೨೨ ವ).

[ಗೊಂದಣ (<ಗೊಂದಳ) + ಮಾಡು$_1$]

ಗೊಂದಣಗೊಳ್ 'ಗೊಂದಣಂಗೊಳ್' ನೋ.

ಗೊಂದಣದುಂಬಿ (ನಾ). ಗುಂಪುಗುಂಪಾಗಿರುವ ದುಂಬಿ; ಹಿಂಡು ಹಿಂಡಾಗಿರುವ ದುಂಬಿ: ಎಕ್ಕಲದುಂಬಿಯಿಂ ಜವಳಿದುಂಬಿಯಿನಟ್ಟುವ ಮಾಲೆದುಂಬಿಯಿಂದಿಕ್ಕುವ ಕುಂಭದಂತೆಸೆವ ಗೊಂದಣದುಂಬಿಯಿನಾವ ಮೆಯ್ಯೊಳಂ ಮೊಕ್ಕಳಮೆಂಬಿನಂ ಕವಿವ ಗಾವರದುಂಬಿಯಿನಾದ ಗಾವರಂ ತೆಕ್ಕನೆ ತೀವಿ ಕೂಡೆ ಬಗೆಗೊಂಡುದು ಕೂಡೆ ಬನಂ ಬಸಂತದೊಳ್(ಸೂಕ್ತಿಸು. ೬೦-೧೦); ಗೊಂದಣ [ಪಾಠಾಂ. ಳ]ದುಂಬಿ ತುಳಿಯದ ಬಂಧೂಕಂ ಹಚ್ಚದ ಹಬ್ಬ ಗಿಗ ತುಂಡಿಸದಾಲದ ವಣ್ಣೆಳವೆಯನುಳಿಯದ ಚೆಂದಳಿರೆನೆಯಿನಿದುಟ ಸೊಗಯಿಸಿತಾ ನೃಪಸುತೆಗೆ (ಜಯಕಾ. ೩-೪೧).

[ಗೊಂದಣ (<ಗೊಂದಳ) + ತುಂಬಿ$_1$]

ಗೊಂದಣನುಡಿ (ನಾ). ಹಲವುಮಾತು; ಬಹಳಮಾತು: ಬಂದರು ಜಯ ಜಯಯೆನುತಾಗ ದಿಕ್ಕುದಿಕ್ಕಿಂದ ನರೋರಗಸುರರು ಗೊಂದಣನುಡಿಯೇನು ಗಂಧಕುಟಿಗಳು ಚೆಲ್ವಿಂದೆರಡಾದುವಿರ್ವರಿಗೆ (ಭರತ. ೮೦-೯೮).

[ಗೊಂದಣ (<ಗೊಂದಳ) + ನುಡಿ$_2$]

ಗೊಂದಣನೃತ್ಯ (ನಾ). ಸಾಮೂಹಿಕ ನೃತ್ಯ; ಮೇಳನೃತ್ಯ: ಬಾಳು ಗೊಂದಣನೃತ್ಯ ಉಸಿರುಸಿರು ಕೃತಕೃತ್ಯ ಕನ್ನಡದ ಮಗು ಮಾಣ ಮಾತ್ರ ಭೃತ್ಯ (ಅರಳು. ೩೦೮-೧೯). [ಗೊಂದಣ (<ಗೊಂದಳ) + ನೃತ್ಯ]

ಗೊಂದಣವೆಕ್ಕಣ 'ಗೊಂದಳವೆಕ್ಕಣ' ನೋ.

ಗೊಂದಣಬೆಳಗು (ನಾ). ಕಾಂತಿಯ ಸಮೂಹ: ಅಂತು ಕಿಟ್ಟಿ ಬಾಳ್ಗಳ ಗೊಂದಣಬೆಳಗುಗಳ ಬಳಗಂಗಳೊಳಗಸವಳಯಮೆಲ್ಲಂ ಕುವಳಯಿತಮಾಗಿ ಬಂದು ತಾಗುವುದುಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೯-೨೭ ವ).

[ಗೊಂದಣ (<ಗೊಂದಳ) + ಬೆಳಗು$_2$]

ಗೊಂದಣವೆಕ್ಕಣ 'ಗೊಂದಳವೆಕ್ಕಣ' ನೋ.

ಗೊಂದಣಾಸ್ಥಾನ (ನಾ). ಗೊಂದಣನೃತ್ಯವು ನಡೆಯುವ ಆಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ರಂಪವನಂ: ಚೇರಮನೃಪಂ ಬಹಳ ಗೊಂದಣಾ [ಪಾಠಾಂ. ಣ] ಸ್ಥಾನನಾಗಿ ಸೌಂದರಪೆರುಮಾಳೆಯನೋಲೈಸುತ್ತುಮಿರೆಯಿರೆ (ನಂಬಿರ. ೧೮-೧೧೩); ಸರಸ ಗಾಯಕ ಭಾವ ಚಿತ್ರಕ ಪುಣ್ಯ ಪಾಟ[ರ]ಕ ನವ್ಯನರ್ತನ ನರ್ತಕಿಪ್ರಯುತಂ ಬಹಳ ಗೊಂದಣಾಸ್ಥಾನನಾಗಿ ಕೆಂಪಡರ್ದ ಕಂಗಳಿಂ . . . ಪೆರ್ಮಾಡಿ ರಾಯನುಂ ಜೊಮ್ಮಣ್ಣನಂ ಕರೆಯಲು (ಜೊಮ್ಮರ. ೧೧೧-೨೦).

[ಗೊಂದಣ (<ಗೊಂದಳ) + ಆಸ್ಥಾನ]

ಗೊಂದಣಿ 'ಗೊಂದಳ' ನೋ.

ಗೊಂದಣಿಗೊಳ್ 'ಗೊಂದಣಂಗೊಳ್' ನೋ.

ಗೊಂದಣಿಸು 'ಗೊಂದಳಿಸು' ನೋ.

ಗೊಂದಲ 'ಗೊಂದಳ' ನೋ.

ಗೊಂದಲಗೆಡವು 'ಗೊಂದಲಗೆಡಹು' ನೋ.

ಗೊಂದಲಗೆಡಹು, ಗೊಂದಲಗೆಡವು (ಕ್ರಿ). ಗೊಂದಲದಲ್ಲಿ ಬೀಳಿಸು; ಪೇಚಿನಲ್ಲಿ ಸಿಕ್ಕಿಸು; ಪೇಚಾಡಿಸು: ಎಂದಿಗೂ ಅತಿ ಶಾಂತಚಿತ್ತನಾಗಿ ಪ್ರವಾಸದ ಸಿದ್ಧತೆಯನ್ನು ಮಾಡುವ ತನಗೆ ಹೀಗೇಕೆ ಒಂದೊಂದೇ ವಿಚಾರ . . . ಬಂದು ಗೊಂದಲಗೆಡಹುತ್ತಿದೆ? (ಹೊಸಕ್ಷಿ. ೧೬೬). ಗೊಂದಲಗೆಡವು: ಪರಜಾತಿಯ ಹುಡುಗನೊಡನೆ ತಮ್ಮ ಮಗಳು ಲಗ್ನವಾಗಲು ಹೊರಟಿರುವ ಸಂಗತಿಯು ಬಲವಾಗಿ ನೋಯಿಸಿತು . . . ಗೊಂದಲಗೆಡವಿತು (ಅಭೋಳಿ. ೧೧೦).

[ಗೊಂದಲ (<ಗೊಂದಳ) + ಕೆಡಹು (<ಕೆಡವು)]

ಗೊಂದಲಗೆಡಿಸು (ಕ್ರಿ).=ಗೊಂದಲಗೆಡಹು: ಸಾವಿರ ಘಟನೆಗಳು, ಸಾವಿರ ಮುಖಗಳು . . . ಅಸಂಬದ್ಧವಾಗಿ ನೆರೆದು ಅವಳನ್ನು ಗೊಂದಲಗೆಡಿಸಿಬಿಡುತ್ತಿದ್ದವು (ಹೊಸಕ್ಷಿ. ೨೦೨).

[ಗೊಂದಲಗೆಡು + -ಇಸು$_3$]

ಗೊಂದಲಗೆಡು (ಕ್ರಿ) ತಬ್ಬಿಬ್ಬಾಗಂ; ಗಲಿಬಿಲಿ ಹೊಂದು: ಈ ಸಾರಿಯ ಪಯಣದ ಸಿದ್ಧತೆಯಲ್ಲಿ ಅವನು ಸಾಕಷ್ಟು ಗೊಂದಲಗೆಡುತ್ತಾನೆ (ಹೊಸಕ್ಷಿ. ೨೮೯); ನಿದ್ದೆಯಿಂದ ಎಚ್ಚೆತ್ತ ಕಣ್ಣು ಈ ನೋಟದಿಂದ ಗೊಂದಲಗೆಡುವುದು ಸ್ವಾಭಾವಿಕ (ಗ್ರಾಮಾಯ. ೧). [ಗೊಂದಲ (<ಗೊಂದಳ) + ಕೆಡು$_1$]

ಗೊಂದಲಗೊಳ್ಳು 'ಗೊಂದಣಗೊಳ್' ನೋ.

ಗೊಂದಲಬಡಕ (ನಾ). ಗಲಿಬಿಲಿಗೊಂಡವನು: ಸಮಾನಕರ್ತವ್ಯಗಳ ಕರೆ ಒಮ್ಮೆಲೆ ಕೇಳಬರಲು ಧರ್ಮಸಂಕಟದಲ್ಲಿ ಸಿಲುಕಿದ ಎಂಥ ಗಟ್ಟಿಗರೂ ಒಂದು ಕ್ಷಣವಾದರೂ ಗೊಂದಲಬಡಕರೂ ಎಬಡರೂ ಆಗುತ್ತಾರೆ (ಕಸಾರ. ೨೫೭). [ಗೊಂದಲ (<ಗೊಂದಳ) + ಬಡಕ (<ಬಡಿಕ)]

ಗೊಂದಲವೇಳು (ಕ್ರಿ). ಗಲಿಬಿಲಿಯುಂಟಾಗು; ಗಲಭೆಯಾಗು: ಕೂಡಲೇ ಆ ಸೈನ್ಯದಲ್ಲಿ ಗೊಂದಲವೆದ್ದಿತು (ಮಡಸ. ೮೫).

[ಗೊಂದಲ (<ಗೊಂದಳ) + ಏಳು$_1$ (<ಏಟ್$_1$)]

ಗೊಂದಲಹಾಕು (ಕ್ರಿ). ೧. ಗಲಾಟೆಮಾಡು; ಗಲಭೆ ಎಬ್ಬಿಸು: ತಾವು ಹೆದರಬೇಡಿರಿ, ನಾವೇನು ಗೊಂದಲಹಾಕುವುದಿಲ್ಲ (ಕುರಿಹಿಂ. ೧೧). ೨. ಗೊಂದಲ ಸಮಾರಂಭದಲ್ಲಿ ಅಂಬಾಭವಾನಿಯ ನಾಮ ಸಂಕೀರ್ತನೆಯನ್ನು ಮಾಡು: ಅಲ್ಲಿ ಗೊಂದಲಿಗರು 'ಜಗದಂಬೆ' 'ಅಂಬಾಭವಾನೀ' ಎಂದು 'ಗೊಂದಲ' ಹಾಕುತ್ತಿದ್ದರು (ಸಿವಭಾ. ೧೨).

[ಗೊಂದಲ (<ಗೊಂದಳ) + ಹಾಕು (<ಪಾಯ್ಸು$_1$)]

ಗೊಂದಲಹಾಡು (ನಾ). ಗೊಂದಲಿಗರು ಹಾಡುವ ಹಾಡು; ಜಾತ್ರೆ ಮುಂತಾದ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಪೌರಾಣಿಕ ಕಥೆಗಳನ್ನೊಳಗೊಂಡ, ಅಂಬಾಭವಾನಿಯನ್ನು ಸ್ತುತಿಸುವ ಹಾಡು: ಕರ್ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ಗೊಂದಲಹಾಡುಗಳನ್ನು ಹಾಡುವ ಗೊಂದಲಿಗರು ಈ ತರದ ಜನರನ್ನು ಹೋಲಬಹುದು (ಕನ್ನಲಾ. V ಪ್ರಸ್ತಾವನೆ).

[ಗೊಂದಲ (<ಗೊಂದಳ) + ಹಾಡು$_1$ (<ಪಾಡ್ಕು$_2$)]

ಗೊಂದಲಿಗ (ನಾ). ಗೊಂದಲಸಮಾರಂಭದಲ್ಲಿ ಅಂಬಾಭವಾನಿಯ ನಾಮ ಸಂಕೀರ್ತನೆಯನ್ನು ಹೇಳುವವನು: ಅಲ್ಲಿ ಗೊಂದಲಿಗರು 'ಜಗದಂಬೆ' 'ಅಂಬಾಭವಾನೀ' ಎಂದು 'ಗೊಂದಲ' ಹಾಕುತ್ತಿದ್ದರು (ಸಿವಭಾ. ೧೨); ನಮ್ಮಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷ ಸಮಾರಂಭಗಳಲ್ಲಿ 'ಹರಕೆಯ ಗೊಂದಲ'ಗಳನ್ನುಹಾಕಿಸುವ ರೂಢಿಯುಂಟು. ಈ ಗೊಂದಲಿಗರೂ ಕೀರ್ತನಕಾರರೇ (ಕಥಕ. ೩); ಗೊಂದಲಿಗರು.–ಇವರೂ ಮಹಾರಾಷ್ಟ್ರರೇ . . . ಸಂಬಾಳ, ಚೌಡಕಿಗಳನ್ನು ಬಾರಿಸುತ್ತ ಭವಾನಿಯ ಹಾಡುಗಳನ್ನು ಹಾಡುತ್ತ ಭಿಕ್ಷೆಬೇಡುವರು (ಕಭಾಗ. ೨೧೦); ಹಾವಾಡಿಗರು, ಗೊಂದಲಿಗರು, ಡೊಂಬರು . . . ಎಲ್ಲರೂ ಸಂದಣಿಸಿ ಒಂದಾಗಿ ಇರುವವರ ತಾಳ್ಮೆಯ ಪರೀಕ್ಷೆಯನು ಮಾಡುವರೋ? (ಅರಳು. ೩೫೯-೦೧); ಗೊಂದಲಿಗರು ಮನೆಯ ಮುಂದೆ ನಿಂತು ಹಾಡಹತ್ತಿದ್ದಾರೆ (ಮುಂಜುಕ. ೮): ದೋಗಿ–ಗೊಂದಲಿಗರ ಕಥೆ ದಾಸರ ಆಟ, ಕಿಳ್ಳಿಕೇತರ ಆಟ, ರಾಧಾನ ಆಟ ಇವೇ ಜನರಿಗೆ ಪ್ರೀತಿಯ ಮನೋರಂಜಕ ಸಾಧನಗಳಾಗಿದ್ದುವು (ಅನಜೀ. ೩೦).

[ಗೊಂದಲ (<ಗೊಂದಳ) + -ಇಗ]

ಗೊಂದಲಿಸು 'ಗೊಂದಳಿಸು' ನೋ.

ಗೊಂದವಾಡಿ (ನಾ). ಒಂದು ಸ್ಥಳದ ಹೆಸರು ; P ಈಗಿನ ರಾಯದುರ್ಗ ತಾಲ್ಲೂಕಿನ ಗೋವಿಂದವಾಡಿ : ಗೊಂದವಾಡಿಯ ಪೂಜವೀಡಿನಲ್ ಸುಖದಿಂ ರಾಜ್ಯಂಗೆಯ್ಯುತ್ತಿರೆ (ಎಇ. IV, ೨೦೩-೭ : 1072).

[ಗೊಂದ್$_0$ + ವಾಡಿ$_1$ (<ಪಾಡಿ$_1$)]

ಗೊಂದಳ, ಗೊಂದಣ, ಗೊಂದಣೆ, ಗೊಂದಲ, ಗೋಂಧಳ (ನಾ). ೧. ಗುಂಪು; ಹಿಂಡು; ಮೊತ್ತ : ಬೆಳಗುವ ಕೈದೀವಿಗೆಗಳ ಬೆಳಗುಂ ತರತರದಿನೊಗೆವ ತಾರಗೆಗಳ ಗೊಂದಳಮುಂ (ಆದಿಪು. ೧೨-೩) : ಅನ್ನೀ ಸಾಲೆಯು ಕಂಬದ ಗೊಂದಳಮಂ ನಿಜಿಸುವನ್ನು ಕಂಬದ ರೂಪಿಂ ಪಿನ್ನದಿನನ್ನಿಜಿಸುವವೋಲೊನ್ದೆರಡಂ ತಾನೆ ಪಿಡಿದು ನಿಜಿಸಿದನಾತಂ (ಎಇ. IV, ೬೪-೧೪ : 946): ಇಂದ್ರಸ್ತ್ರೀಯರಾನಂದದಿಂ ಗೊಂದಳದ ಕುಣಿದು ಲೀಲಾನೃತ್ಯದಿಂ (ಆಜಿಪು. ೫-೪೩) : ಗೊಂದಳದಿಂದೆ ನರ್ತಿಸುವ ಶೇಷಜನಂಗಳ ಭಂಗಿ ಲೀಲೆಯಿಂ ಮುಂದಿಡೆ ಭಕ್ತಿಬೋಧಿತಮನಂ ಜಿನರಾಜನ ಮುಂದೆ ತಾನುಮಾನಂದದ ನರ್ತನಕ್ಕೆ ಬಗೆದಂದು ಪುರಂದರನಂದು . . . ನಾಟಕಪೇಟಕಮಂ ನಿಮಿರ್ಚಿದಂ (ವರ್ಧಪು. ೧೪-೫೭) : ಪೆರ್ವುಲಿಯ ಪಿಂಡಿನಂತೆಯುಂ ಕಾಡೆಮ್ಮೆಪೋರಿಯ ಹಾರಿಯಂತೆಯುಂ ಪಂದಿಯ ಗೊಂದಳದಂತೆಯುಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೩-೧೨೭ ವ) : ಅರಮನೆಗೆ ಪೋಪ ನೃಪರಂದಳದ ಗೊಂದಳ [ಪಾಠಾಂ. ಣ]ದ . . . ಪಾಳೆಯಂ ಕಣ್ಗೆಸೆದುದು (ಜಲಪು. ೪೨-೧೫). ೨. ಗಲಿಬಿಲಿ; ಸಿಕ್ಕು ; ಗೋಜು : ಅಂತಿಂತೆಂಬುದಕ್ಕೆ ಉಭಯದ ಗೊಂದಳದವನಲ್ಲ (ಮನುಗುಂ. ೭): ಹೆಚ್ಚಿದ ಪಟಹ ಪಣಹ ಮೃದಂಗ ಡಿಂಡಿಮದ ಉಲಿಯ ತೇಜಿಯ ಹೇಷಿತದ ವೆಗ್ಗಳೆಯ ಕರಿಗಳ ಬೃಂಹಿತದ ಗೊಂದಳದ ಕಳಗಬರ್ಣಿಯನ್ನು ಕೌರವಸೈನ್ಯಶರಧಿಯಲಿ (ಕುಮಾವ್ಯಾ. ೯-೨೭). ೩. (ಉಕ) ಒಂದು ಬಗೆಯ ಧಾರ್ಮಿಕವಿಧಿ ; P ಮದುವೆಯ ನಂತರ ಅಂಬಾಭವಾನಿಯನ್ನು ಕುರಿತು ನಡೆಸುವ ನರ್ತನ, ಸಾಮೂಹಿಕ ಭಜನೆ, ಪೂಜೆ ಮೊದಲಾದ ಸಮಾರಂಭ; (ಗೊಂದಲ ಸಮಾರಂಭದಲ್ಲಿ) ಗೊಂದಲಿಗರು ಹೇಳುವ ದೇವಿಯ ನಾಮಸಂಕೀರ್ತನೆ. 'ಗೊಂದಲಪೂಜೆ' ಪರಾ. ೪. ಸಾಮೂಹಿಕ ನೃತ್ಯ ; ಮೇಳನೃತ್ಯ : ಹೀಗೆ ಗೊಂದಳ ಎಂದರೆ ಮಂಡಲನೃತ್ಯವೆಂದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿತಿಳಿವುದರಿಂದ Chorus ಎಂಬುದಕ್ಕೆಗೊಂದಳದವರು ಎನ್ನುವುದೇ ನನಗೆ ನೇರೆನಿಸಿತು (ಹಿಪ್ಪರ. VI ಮುನ್ನುಡಿ). **ಗೊಂದಣ:** ೧. "ಗೊಂದಣ ಮೆನೆ ನಿಕರಕ್ಕೆ ನಾಮಂ" (ಶಕುನಿ. ೪೭) : ಕೆಂದಳಿರ ಗೊಂದಣದಿಂ ಸಹಕಾರ ಭೂರುಹಾವಳಿ ಕಡು ರಮ್ಯಮಾಗೆ . . . ಬಂದನೊಜಲ್ಪು ವಸಂತವಲ್ಲಭಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧೧-೧೧೨) : ಗಿಳಿಗಳ ಪಿಂಡು ತುಂಬಿಗಳ ಗೊಂದಣಮುಂಚೆ ಗಳೊಡ್ಡರಲ್ಲರಲ್ಗಳ ರಜದುರ್ವು ಬಂದೆಳಸಿ ಸಂದಣಿಸುತ್ತಿರೆ (ಚಂದ್ರಪು. ೧೧-೪೬); ಗೊಂದಣದ ದಿವಿಜರರ್ಚಿಪರಲ್ಲಿ ಶೂಲಿಯಂ (ಲಕಿಜಂ. ೨೭-೬೯): ಶಬಳೋಣನ ವೊಗ್ಗರವಿದೆ ಹುಲ್ಲೆಗಳ ಒಗ್ಗಿದೆ ಪಂದಿಯ ಗೊಂದಣವಿದ ಯೆಂದು ಮುಗ್ಗಿ ಕವಿದರು ಶಬರರು (ಕುರಾಸಾಂ. ೨೭-೭೦): ನಿನ್ನಂಗದಲ್ಲಿ ಗುರು ಕೊಟ್ಟ ಲಿಂಗವೆಂಬುದೊಂದು ಕುಜುಹು ಇರುತಿರಲಿಕೆ ಆ ನಿಜಲಿಂಗದ ಸಂಗವನರಿಯದೆ ಸಂದಿಗೊಂದಿಯಲ್ಲಿ ಹೊಕ್ಕಿಹೆನೆಂಬ ಗೊಂದಣವೇತಕ್ಕೆ (ಮರೀವ. ೨೭೩-೧೩). ೪. ಕಿನ್ನರಿಯ ಗೊಂದಣದಿಂಚರಂ (ರೇವಣ. ೩೦-೪೫): ಮರ ಕಿತ್ತಿವೆ ಬುಡ-ತಳ ಹಾದಿ ಉದುಗೆ ಝಳಝಳ ಕಡಲು ಕುಣಿಯೆ ಗೊಂದಣ ತೆರೆ-ಮುರಿ-ನೊರೆ ಥಂಥಣ (ಹೃದಸ. ೩೭-೧೦) : ಗೊಂದಣದಲ್ಲಿ ನಾನಿಕ್ಕಿದ ಹೆಜ್ಜೆ . . . ಅದಕ್ಕೊಂದು ಸಾಮಾನ್ಯತೆಯಿದೆ (ಸಾಹಿವಿ. ೪ ಮುನ್ನುಡಿ). 'ಗೊಂದಣಮಾಡು' ಪರಾ. **ಗೊಂದಣೆ:** "ಬಂಬಲ್, ತುಱುಗಲ್ . . . ಗೊಂದಣೆ(ಉಂಡಲ್) – ಈ ೪೦ ಸಮೂಹಂ" (ಶಶಸಾ. ೧೧-೨೨೨) : "ಗೊಂದಣೆಯೆನಲ್ ಗೊಂಚೆಯನೆ ಸಲ್ಲುಗು ಸಮೂಹದೊಳ್" (ಶಶಾ. ೩೪) : ಈಶನಂ ಪೂಜೆಗೆಯ್ದು ಮಣಿವ ಜಲಕನ್ಯಕಾ ಜಲಪುರುಷರ ಗೊಂದಣೆಯುಂ . . . ರಂಜಿಸೆ (ವೃಷವಿ. ೧೦-೪೨ ವ). **ಗೊಂದಲ :** ೩. ಬೊಂಗಳುಡನ ಮಗ ಕಲ್ಲಪ್ಪನ ಕೂಡಿಜಾದು × × × ಹೆಂಡಿರ ಕುಲಕೆ × × ಗೊಂದಲಮಾಡಿಕೊಂಡಲ್ಲಿ (ಮೈಆರಿ. ೧೯೭೫, ೮೨-೧೦ : 15ನೆಯ ೫೫) : ಗೊಂದಲದೊಳು ನೊಂದು ಬೇನೆಯನುಂಡನು ಬಂಧನದೊಳು ಬಳಲಿಹೆನು (ಇಂಚಾಪ. ೧೦೦-೯೯): ಅಂದು ಮುಂಬಯಿ ನಿಲ್ದಾಣದಲ್ಲಿ ಗೊಂದಲವೇ ಗೊಂದಲ (ಪ್ರದಸ. ೭೩). 'ಗೊಂದಲಹಾಕು' ಪರಾ. ೫. "ಒಂದು ವಿನೋದಾವಳಿ ಆಟ ; ಗೊಂದಲಿಗರಾಟ" (ಜಾನಕೋ. ೫೦). **ಗೋಂಧಳ:** ೩. ಜನರಿಗೆ ಉಪದೇಶವನ್ನು ಮಾಡುವುದಾದರೆ 'ಗೋಂಧಳ ಕೀರ್ತನ'ದಂತಹ ವಸ್ತುಗಳೇ ಇಲ್ಲ. ವರ್ತಮಾನ ಪತ್ರಗಳು ಇವುಗಳ ಮುಂದೆ ಏನು ಮಾಡಲಾಪವು (ಸಿವಛಾ. ೧೩).

ಗೊಂದಲದಲ್ಲಿ ಬೀಳು = ತೊಡಕಿನಲ್ಲಿ ಸಿಕ್ಕಿಕೊಳ್ಳು ; ಗಲಿಬಿಲಿಗೊಳಗಾಗು : ಈ ಪ್ರಶ್ನೆಯ ತಲೆಬುಡ ಗೊತ್ತಾಗದೆ ಗೊಂದಲದಲ್ಲಿ ಬಿದ್ದ ಪೋನಪ್ಪನಾಯ್ಕರು . . . ಕೇಳಿದರು (ಮೂರುದಾ. ೨೮೦). **ಗೊಂದಲದವ**= ಅಂಬಾಭವಾನಿಯ ಪ್ರೀತಿಗಾಗಿ ಗೊಂದಲವೆಂಬ ಧಾರ್ಮಿಕ ವಿಧಿಯನ್ನು ನಡೆಸುವವನು: ಗೊಂದಲದವರು ಬಂದು ಚೌಟಗಿ ಬಾರಿಸಿಕೊಂಡು 'ಜೀಜೀ' ಅಂತ ಹೇಳ್ತಾರಲ್ಲ, ಕೇಳಿದೀಯೇನು? (ಚಲುಮು. ೮೩). **ಗೊಂದಳಚತುರ್ಮುಖ** = ಸಭೆಗಳಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯನಾದವನು ; ಒಂದು ಬಿರುದು : ಶೌಚಾಂಜನೇಯಂ ಗೊನ್ದಳಚತುರ್ಮ್ಮುಖಂ ಸಮರಮುಖ ಷಣ್ಮುಖಂ . . . ಅರಸುಗೆಯ್ಯುತ್ತಮಿರೆ (ಎಇ. XVI, ೮೪-೦೨ : 1067).

[?./ತುಳು. ಗೋಂದಳ, ಗೋಂದೋಳು ; ತೆಲು. ಕೊಂದಲ./ ಮರಾ. ಗೋಂದಳಾ, ಗೊಂಧಳ./ಪ್ರಾ. ಗುಂದಲ ಗೋಂದಲ]

ಗೊಂದಳಪೂಜೆ (ನಾ). ತುಳುನಾಡಿನ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಮರಾಟಿಗರೆಂಬ ಜನಾಂಗದಲ್ಲಿ ಪ್ರಚಾರದಲ್ಲಿರುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ದುರ್ಗಾರಾಧನೆ ; ಒಳಮನೆಯಲ್ಲಿ ದೇವಿಯ ವಿಗ್ರಹವನ್ನಿಟ್ಟು ಅಲಂಕರಿಸಿ, ಹೊರ ಅಂಗಳದಲ್ಲಿ ಉರಿಯುತ್ತಿರುವ ದೀಪದ ಸುತ್ತಲು ಕೈಯಲ್ಲಿ ದೀವಟಿಗೆಯನ್ನು ಹಿಡಿದುಕೊಂಡು ದೇವಿಯ ಸ್ತೋತ್ರಗಳನ್ನು ಹಾಡುತ್ತ ಕುಣಿಯುತ್ತ ಭಕ್ತರು ಆಚರಿಸುವ ಒಂದು ವಿಶಿಷ್ಟರೀತಿಯ ದುರ್ಗಾಪೂಜೆ : ನಮ್ಮ ತುಳುನಾಡಿನಲ್ಲಿ ಹರಕೆಗಾಗಿಯೂ ಬಳಕೆಗಾಗಿಯೂ ಗೊಂದಳಪೂಜೆ ಎಂದು ಮಾಡಿಸುವುದುಂಟು (ಹಿಪ್ಪರ. VI ಮುನ್ನುಡಿ).

[ಗೊಂದಳ + ಪೂಜೆ$_2$]

ಗೊಂದಳಪೆಕ್ಕಣ, ಗೊಂದಣಪೆಕ್ಕಣ, ಗೊಂದಣವೆಕ್ಕಣ (ನಾ). ಗುಂಪಾಗಿ ಮಾಡುವ ನೃತ್ಯ ಮೊದಲಾದ ಪ್ರದರ್ಶನ : ದೇಸಿವಿಲಾಸಮಂ ಪಡೆಯೆ ಗೊಂದಳಪೆಕ್ಕಣಮಾಗಳಾ ನೃಪಾವಾಸದೊಳಾಡಿದತ್ತು (ಪಂರಾಮಾ. ೩-೧೦೭). **ಗೊಂದಣಪೆಕ್ಕಣ:** ಗೊಂದಣಪೆಕ್ಕಣ ಕುಣಿವರು; ಗುಡಿಕಟ್ಟುವರು (ಸಾಹಿಸಂ. ೩೭). **ಗೊಂದಣವೆಕ್ಕಣ :** ವಿವಿಧಲಯಂಗಳಿಂ ಕುಣಿವ ಗೊಂದಣ [ಪಾಠಾಂ. ಳ] ವೆಕ್ಕಣಮಾಗಳಂತೆ ಕಟ್ಟುವ ಗುಡಿ ಪೊಯ್ವ ಬದ್ದವಣಂ . . . ಮೆಱೆದುವುತ್ಸವಮಂ ಜಿನಜನ್ಮಗೇಹದೊಳ್ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೧೨-೪): ಓಲಗ ಸಾಲೆಯ ಸಂಗೀತ ಸದನರಂಗದೊಳಚ್ಚರಸಿಯರ ಗೊಂದಣ ವೆಕ್ಕಣಮ ತಕ್ಕನೆ ತೀವೆ (ಅನಂಪು. ೫-೫ ವ) : ಗೊಂದಣವೆಕ್ಕಣದಮರೀವೃಂದಂಗಳ ಬಳಿಯ ನಿಡಿಯ ಕಣ್ಗಳ ಬೆಳ್ಪಿಂ ಕೆಂದಳದ ಕೆಂಪುಮಾಂತುವು ಚಂದನ ಸಿಂಧೂರರಸದ ಪೊಸ ಕಾಪ್ಪುರಮುಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೦೨-೪೩).

[ಗೊಂದಳ + ಪೆಕ್ಕಣ]

ಗೊಂದಳಿಸು, ಗೊಂದಣಿಸು, ಗೊಂದಲಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಗುಂಪುಗೂಡು : ಒಟ್ಟಾಗು ; ದಟ್ಟೈಸು : ಅಂತು ದೇವರ್ ದೇವನೋಲಗಮಾದ ತಂತವಮ್ಯಾದರದಿಂ ಮಾಲೆಗಟ್ಟಿ ದುಗ್ಧವಾರಿಪೂರಿತ ಕನಕಕಲಶಂಗಳಂ ತಂದು

ಗೊಂದಳಿ [ಪಾಠಾಂ. ಡೆ] ಸಿ ಸಂದಣಿಸಿ ನೀಡಿದಾಗಳ್ (ಆದಿಪು. ೭-೮೪ ವ); ತೊಳಪ ದಂತಮರೀಚಿಸಂತತಿ ಪರ್ವಿ ಬಳ್ವಳ ನೀಳ್ದು ಗೊಂದಳಿಸಿ . . . ಸಭಾಂತರಾಳಮನೆಲ್ಲಮಂ ಬೆಳಗೆ ಭೂವಳಯಾಧಿಪಂ ನುಡಿಗುಂ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೮೭೯); ಬಾಳಕಂ ನಿಮ್ಮೊಳಾರ ಕಯ್ಗೆ ನೆಗೆದು ನಗುತ್ತುಂ ಬಂದನವಳ್ಗೆ ಕುಡುವನೆಂಬುದುಮರಸಿಯರೆಲ್ಲಮೆಮಗೆತಮಗೆಂದು ಗೊಂದಳಿಸಿ ಕರಕಿಸಲಯಂಗಳನಡಸಿ ನೀಡುವುದುಂ (ಅರ್ಧನೇ. ೪-೯೬ ವ); ತರಂತರದಿಂದನಿಸಿತ್ತು ಕಣ್ಗೆ ಗೊಂದಳಿಸಿ ಬರುತ್ತುಮಿರ್ಪ ಖಚರೀಜನವಾಳಿ ನಭೋಂತರಾಳದೊಳ್ (ವರ್ಧಪು. ೫-೨೭). ೨. ಬಹಳವಾಗು; ಹೆಚ್ಚಾಗು; ಅತಿಶಯವಾಗಂ: ಪಸರಿಸಿ ಪರ್ಬ್ಬಿ ಗೊಂದಳಿಸಿ ನಿಂದ ತಮಸ್ತಮಮಂ ತೆರಳ್ಚಿ ಬಂದೊಸೆದಿನನೇಱುವಂತುದಯವರ್ಬ್ಬತವಂ (ಎಕ. VII, ಶಿಕಾರಿ. ೦೨೫-೦೪; 1019). ಗೊಂದಣಿಸು: ೧. ಅತಿರಥ ಸಮರಥ ಮಹಾರಥಾರ್ಧರಥರೊಂದೆವಿಂದೆಯಲ್ಲದೊಂದೊಂದೊರ್ವರೊಳ್ ಸಂಧಿಸಿ ಗೊಂದಣಿಸಿ ನಿಂದಾಗಳ್ (ಪಂಪಭಾ. ೧೦-೧೪೭ ವ); ತಮ್ಮನಿಬರೊಂದಾಗಿ ಗೊಂದಣಿಸಿ ನಿಂದ ಪಾಂಡುನಂದನರುಮಂ . . . ಕಂಡು (ಗದಾಯು. ೭-೩೬ ವ); ಮುಂದಣ ಸಾಮಂತರಾಜಪುತ್ರೋತ್ಕರದಿಂ ಗೊಂದಣಿಸಿ ಪರ್ವಿ ರಣದೊಳ್ ನಿಂದಿರ್ಪವನೇಣವಾಹನಂ ಪವಮಾನಂ (ಗಿರಿಶ. ೬-೬೨); ಗೊಂದಣಿಸಿ ನಡೆವ ಮದಕರಿಗಳಿಂ ಹರಿಗಳಿಂ . . . ಪಡೆ ಪಡಪಾದುದು (ಚಲಪು. ೪೮-೨೩). ೨. "ಗೊಂದಣಿಸು–ಸಮೂಹೇ, ಬಾಹುಲ್ಯೇಚ" (ಶಮದಾ). ೩. ಗದ್ದಲವೆಬ್ಬಿಸು; "ಗಲಾಟೆಮಾಡು" (ಪ್ರಥಮ್ರ). ಗೊಂದಲಿಸು: ೪. ಕಕ್ಕಾಬಿಕ್ಕಿಯಾಗು; ಗಲಿಬಿಲಿಗೊಳ್ಳು: 'ಪ್ರವಾಸ' ಎಂದರೆ ಎಂದೂ ಗೊಂದಲಿಸದ ತಾನು ಇಂದು ಇಷ್ಟೇಕೆ ಗೊಂದಲಿಸುತ್ತಿದ್ದೇನೆ (ಹೊಸಕ್ಷಿ. ೧೬೬); ನಿರ್ಮಲೆಯ ಈ ಅನಪೇಕ್ಷಿತ ಸಿಟ್ಟಿನ ಅರ್ಥವಾಗದೇ ಗೊಂದಲಿಸಿದ ವಾಸುದೇವನಿಂದ ಕ್ಷಣಕಾಲ ಮಾತೇ ಹೊರಡಲಿಲ್ಲ (ಮೂರುದಾ. ೨೯೦). [ಗೊಂದಳ + – ಇಸು$_3$]

ಗೊಂದಿ, ಗೊಂದು, ಗೊಂದೆ$_2$ (ನಾ). ಇಡಕು; ಪಂಜಾಲೆ; ಸಂದು: ಸಿದ್ಧರಾಮಾ ಎಂದು . . . ಅಬ್ಬಿಯೊಳು ಬೆಳಗೆಯ್ಯ ಸಂದಿಯೊಳು ಗೊಂದಿಯೊಳು ಗಬ್ಬರಿಸಿ ತಮತಮಗೆ ಚೀಱ ಕರೆದರು (ಸಿದ್ಧರಾ. ೨-೪೮); ಗೊಂದಿಯೊಳಿಹ ಜನಬಿಂಬಕೆ ಮಂದರದಂದದೆ ಜನಭವನವನೂ ರುಂದ್ರತರದೆ ಸವೆಸಿದ ವಾದಿವಿದ್ಯಾನಂದಯೋಗಿಗೆ ನಮಿಸುವೆನೂ (ಅಂಜಿತ.೧-೫೦); ಪುರದ ಬಾಹ್ಯದಲೊಂದು ದೇವಾಲಯದ ಮಧ್ಯದ ಗೊಂದಿಯಲಿ ತಾ ದ್ರುಪದನೊಱಗಿರೆ (ಸಂಭಪ. ೦೭-೭೯); ದುರ್ಜನರ ಮಂದಿಯುಂ ದೆಸೆದೆಸೆಯ ಗೊಂದಿಯಂ ಪೊಗಿಸಿ ಬಲು ಬಂದಿಯಂ ಮಾಡಿ ಜಯಪೊಂದಿರ್ದ . . . ನಂದಿಯುಂ ಬಲಗೊಂಬೆನು (ಚೀರಮು. ೦-೭). ಗೊಂದು: ಗಿರಿಯ ಸಂದುಗುಹೆಯ ಗೊಂದುಗಳೊಳಗೆ ಅರಸಿಯಿಂದುಮುಖಿಯನಂದುಗಾಣದೆ . . . ಮರುಗುವಾಗ (ಹನುಮ. ೦೦೭); ಸಂದಿನೊಳ್ ಪುಡುಕುತುಂ, ಗೊಂದಿನೊಳ್ ನೋಡುತುಂ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೦೦೦-೮). ಗೊಂದೆ$_2$: ಬಂದು ಮಾಮರದಡಿಗಳೊಳು ತಮಾಳದ ಗೊಂ [ಪಾಠಾಂ. ಮಂ] ದೆಗಳೊಳಗಣಿಸಿದಳು (ಕುಂದಾಸಾಂ. ೩೩-೪೭). [ದೇ.॥ ತಮಿ. ಕೊನ್ರು; ತೆಲು. ಗೊಂದಿ.]

ಗೊಂದು 'ಗೊಂದಿ' ನೋ.

ಗೊಂದೆ$_1$ (ನಾ). ೧. ಎತ್ತು; ಬಸವ; ವೃಷಭ; ನಂದಿ: "ಗೊಂದೆಯ ವೃಷಭಂ" (ಕವಿಕಂ. ೨೩); "ಗೊಂದೆಯೆನೆ ಶಂಭುವಾಹನಮಕ್ಕು" (ಕಕರ. ೩೩); ಪೆಟವರದೊಂದು ಗೊಂದೆ [ಪಾಠಾಂ. ಗೋಡೆ] ಮೊದಲಾಗೆ ಪಶುತ್ವನಿಬದ್ಧ ರೂಪಮಂ ತಳೆದ ದುರಾತ್ಮರಿಂದು ಪೆಸರ್ಗೊಂಡವರ್ಗೋಲಗ ವೀಯದೆಂದೊಡೆ (ಸಮಪ. ೧೦-೧೮೮); ಆ ಬಸವಂ ಪಾಯ್ದೊಡೆ ಕೆಸಱೊಳ್ ಬಸವಳಿದಿರ್ದೊಂದು ಗೊಂದೆ ಪೊಂದಿತ್ತಾಗಳ್ (ಚಂದ್ರಪು. ೨-೨೯). ೨. ದನ; ಕಾಲ್ನಡೆ; ಪಶು: ಗೊಂದೆಗಳಂ ಕಾಯದ ಗೋವಿಂದಂ ಕಂಡುಗೊರಲನಲ್ಲದ ಮಾದೇವಂ . . . ಎಂಬಂದದಿನತಿ ವಿಭ್ರಾಜಿಸಿದಂ ರಾಜಪ್ರಭುರಾಜಸುತಂ (ಜಯಶಾ. ೨-೬೮); ಹಿಂಡಿಂದೊಡೆದೋಡಿ ಪೋಪ ಗೊಂದೆಯನೊಂದ ಕಂಡು (ಕುರಾಸಾಂ. ೩೦-೯೦); ಅಂಕಕೈದಿದವರು ಗೊಂದೆಗಳ ಕಾಯ್ವರೋ ಮೇಣಾಸು ನಿಮಗೆ ತಕ್ಕುದ್ಧಿಯುಸುರುವ ಸೀಕ್ಷಕರ್ತ ಫಡಫಡೆಯೆಂದು ಕಿಡ್ಡಿದಂ ಶಶಿಜಾಲ ಬಿರುಮಳೆಯನವನೀಶ ಕೋಮಲ ಲತಾಂಗಗಳಿಗೆ (ಜೈಮಿ. ೮-೨೪).

[ದೇ.॥ ತುಳು. ಗಂದ; ತೆಲು. ಗೋದ; ಕೊಲಾ. ಕೊಂದಾ. ಕೋಂದ; ಪರ್ಜಿ. ಕೋಂದ; ಗದಬ. ಕೋಂದೆ, ಕೋಂದೇ; ಗೊಂಡಿ. ಕೋಂಡಾ, ಕೋಂದ]

ಗೊಂದೆ$_2$ 'ಗೊಂದಿ' ನೋ.

ಗೊಂದೆಗೊರವ (ನಾ). ಎತ್ತಿನ ಗೊರವ; ವೃಷಭವಾಹನನಾದ ಈಶ್ವರ: ಗೊಂದೆಗೊರವನ ಸೆಣಸಿ ಗೆಲಿದೆನೆಂಬಹಂಕಾರದಿಂದ ಯುನ್ನಿದಿರಿನಲಿ ನಿಂದು ಕಾದುವರ ನಿನ್ನಿಂದಲಪ್ಪುದೆ (ನವಮೋ. ೩೨-೬).

[ಗೊಂದೆ$_1$ + ಗೊರವ]

ಗೊಂದೆಬೊಂದಿ (ನಾ). ೧. ಎತ್ತಿನ ದೇಹ. ೨. (ಅಲಂ) ಪಶುವಿನಂತಹವನು: ತನ್ನಱವಂ ಮಾಱುಗೊಟ್ಟು ಪಸುವಾಟ್ಟ ಗೊಂದೆಬೊಂದಿಗೆ . . . ಬೆಸಲಾದ ಮಡದಿಯಂ ಬಡಿವ ಮಾನಸರಕ್ಕಸಂಗೆ ಕಣ್ಗೆ ಕಾಣಲಪ್ಪರದೊಂದು ವ್ಯಮವತ್ತು ನಿಂದಿರ್ಕುಂ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೭೪-೦).

[ಗೊಂದೆ$_1$ + ಬೊಂದಿ]

ಗೊಂದೆವಳವಿಗ 'ಗೊಂದೆವಟವಿಗೆಯ' ನೋ.

ಗೊಂದೆವಳವಿಗೆ 'ಗೊಂದೆವಟವಿಗೆ' ನೋ.

ಗೊಂದೆವಳವಿಗೆಯ 'ಗೊಂದೆವಟವಿಗೆಯಂ' ನೋ.

ಗೊಂದೆವಟಯಿಗೆ 'ಗೊಂದೆವಟವಿಗೆ' ನೋ.

ಗೊಂದೆವಟಯಿಗೆಯ 'ಗೊಂದೆವಟವಿಗೆಯಂ' ನೋ.

ಗೊಂದೆವಟವಿಗೆ, ಗೊಂದೆವಳವಿಗೆ, ಗೊಂದೆವಟಯಿಂಗೆ (ನಾ). ಎತ್ತಿನ ಗುರುತುಳ್ಳ ಬಾವುಟ; ವೃಷಭಧ್ವಜ. 'ಗೊಂದೆವಟವಿಗೆಯು' ಪರಾ. ಗೊಂದೆವಳವಿಗೆ: ಗೊಂದೆವಳವಿಗೆಯವನು ಹೆಕ್ಕಳದಿಂದ ಚಿನ್ನದ ತಟ್ಟೆಯೊಳು ವೀಟಕೆಯ ತರಿಸಿತ್ತು (ಅರ್ಜಾವಿ. ೭-೬). 'ಗೊಂದೆವಳವಿಗೆಯ' ಪರಾ. ಗೊಂದೆವಟಯಿಗೆ: 'ಗೊಂದೆವಟಯಿಂಗೆಯು' ಪರಾ.

[ಗೊಂದೆ$_1$ + ಪಟವಿಗೆ]

ಗೊಂದೆವಟವಿಗೆಯ, ಗೊಂದೆವಳವಿಗ, ಗೊಂದೆವಳವಿಗೆಯಂ, ಗೊಂದೆವಟಯಿಂಗೆಯ (ನಾ). ಎತ್ತಿನ ಗಂರುತಿನ ಬಾವುಟವುಳ್ಳವನು; ವೃಷಭಧ್ವಜ; ಶಿವ: "ಎಳೆದೇರ . . . ಗೊಂದೆವಟವಿಗೆಯನೆಣ್ಕಯ್ಯುವಂ . . . ಗಂದರಗಿವಿಯನೀಸರಂ ದೇಸಿಗಂ" (ಶಬ್ದಮಂ. ೩). ಗೊಂದೆವಳವಿಗ: ಅಮರ್ದನುಂಬರಿಂ ತುಳಿಲ್ಗೊಂಬ ಗೊಂದೆವಳವಿಗ ಗೊರವನೇ . . . ಪೊರೆಗೆಮ್ಮನು (ನವಮೋ. ೩೨-೧). ಗೊಂದೆವಳವಿಗೆಯ: "ಅಂಬಿಕಾಪತಿ ಗೊಂದೆವಳವಿಗೆಯ ಗೊರವನುಂ" (ಕಕರ. ೩೩). ಗೊಂದೆವಟಯಿಗೆಯ: "ಎಣ್ಮಯ್ಯಂ, ಗೊಂದೆವಟಯಿಗೆಯಂ . . . ಐವೊಗಂ–ಈ ೩೩ ಈಶ್ವರಂಗೆ ಪೆಸರ್" (ಕಕಸಾ. ೧-೧); "ಗೊಂದೆವಟಯಿಗೆಯ ದೇಸಿಗನೆಂದುಂ ಪೆಣ್ಕೊಡೆಯ ಕಿರ್ಚುಗಣ್ಣನೆನುತ್ತುಂ . . . ಪೇಟ್ವರ್ ಸ್ಮರಹರಂಗೆ ನಾಮವಿದೆನುತುಂ" (ಕವಿಕಂ. ೧೭). [ಗೊಂದೆವಟವಿಗೆ + – ಅ$_7$]

ಗೊಂಬಚ್ಚೆ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾಕೆಯ ಹೆಸರು: ಪೊಲೆಯಮ್ಮನ ಪಣ್ಣತಿ ಗೊಮ್ಮಬ್ಬೆ (ಎಕ. VIII, ಸೊರಬ. ೭೦-೦೫: 938). [ಗೊಂಬೆ$_1$+ಅಬ್ಬೆ$_1$]

ಗೊಂಬುಕ್ಕಿ (ನಾ). ಒಂದೂ ಸ್ಥಳದ ಹೆಸರು: ನೆಲ್ಲಿವರ ಕಾಳಕನ್ನ ಕಲಿ ಕಜ್ಜರಾನಿಱದೋಡಿಸಿ ಗಣ್ಣಿನಾಡಕ್ಕಲಿದೊಱಗಳುಂ ಗೊಂಬುಕ್ಕಿ ಅರಸರುಂ ಪಡೆದುದು (ಎಕ. X ಮಾಲೂರು. ೯೬-೨: ಹು. 750). [?]

ಗೊಂಬೆ$_1$ (ನಾ). ೧. ಬೊಂಬೆ; ಪ್ರತಿಮೆ; ಪುತ್ಥಳಿ : ಗೊಂಬೆಯುವು ತಾವೇತಕ್ಕಿಲ್ಲವು ಅಪ್ರಯೋಜಕವು ಗೊಂಬೆಯುಹ ದೇವರನೆ ಮಾರಿಯು ತಂಬಿಗೆಯ ತಪ್ಪಲೆಯ ಕೊಂಡರೆ ಪುಂಬದಕೆ ಕುಡಿವದಕೆ ಬಾಹದು (ಜ್ಞಾಸಿಂ. ೩೮-೦೪); ಏನು ಬೇಡ, ಗೊಂಬೆ, ತಿಂಡಿ, ಮುದ್ದು ಬೇಡ (ರಾಮಾನ. ೮೭); ಕಣ್ಣಿನಾಗಿನ ಗೊಂಬೀ ಹಾಂಗ ಎದ್ಯಾಗ ನಟ್ಟಾಂವಾ (ಸಖೀಗೀ. ೯೨-೨೨); ಗೊಂಬೆ ಮಾತನಾಡದು, ರಂಬೆ ಕಾಣಸಿಕ್ಕಳು (ಗಾದೆ). 'ಬೊಂಬೆ' ಪರಾ. ೨. ಕಣ್ಣಿನ ಗುಡ್ಡೆ : (ಕ). [ದೇ.೩ ತುಳು. ಗೊಂಬೆ]

ಗೊಂಬೆ$_2$ (ನಾ). ಗುಂಪು; ಸಮೂಹ : "ಜಂಗುಳಿ . . . ಗೊಂಬೆ . . . ಜಾಳಿಗೆಯುಂಮೆನೆ ಶ್ರೇಣಿಕಾಖ್ಯಂ" (ಕಬ್ಬಿಕ್ಕ. ೦೭) : "ಗೊಂದಣ ತೆರಳ್ಕೆ . . . ಗೊಂಬೆ ಜಂಗುಳಿ . . . ತೊಂಬೆಯೆನೆ ಶ್ರೇಣಿಕಾಖ್ಯಂ" (ಅಭಿಮಂ. ೩೩). [ಇದು 'ದೊಂಬೆ' ಎಂಬುದರ ಅಪಲಿಖಿತವಿರಬಹುದು.]

ಗೊಂಬೆಮದುವೆ (ನಾ). ಮಕ್ಕಳು ವಿನೋದಕ್ಕಾಗಿ ಬೊಂಬೆಗಳಿಗೆ ಮಾಡುವ ಮದುವೆ ಮತ್ತು ಅಂತಹ ಮದುವೆಯ ಆಟ : ಗೊಂಬೆ ಮದುವೆಯನೊಮ್ಮೆ ಮಾಡಿ, ಚೆನ್ನೆಯೆಕ್ಕಡಿಯೊಮ್ಮೆ ಹೂಡಿ, ಆಡಿಸುವೆ ಪಲವಾಟವಾಡಿ-ಕಣ್ಣುಮುಚ್ಚೆಕೆಯಲ್ಲದೆ (ಗೀವಿಂ. ೬೧-೧೩).

[ಗೊಂಬೆ$_1$ + ಮದುವೆ]

ಗೊಂಬೆಯಾಟ (ನಾ). ೧. ಆಟಗಾರರು ದಾರಗಳ ಮೂಲಕ ಬೊಂಬೆಗಳನ್ನು ಕುಣಿಸಿ ತೋರಿಸುವ ಆಟ; ಸೂತ್ರದ ಬೊಂಬೆಯಾಟ : ಜನನಮರಣಗಳ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ನಡೆಸಿರುವ ಗೊಂಬೆಯಾಟ (ಮುಕ್ತಕಂ. ೨೪-೦೬); ಕೆಲವು ವಿಗ್ರಹಗಳ ಕೈ ಕತ್ತು ಕಾಲುಗಳ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ರಂಧ್ರ ಮಾಡಿರುವದರಿಂದ ಬಹುಶಃ ಸೂತ್ರದ ಗೊಂಬೆಯಾಟವೂ ಪ್ರಚಾರದಲ್ಲಿದ್ದಿತು (ಬಾರದ. ೦೩). ೨. ಬೊಂಬೆಗಳನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಂಡು ಮಕ್ಕಳು ಆಡುವ ಆಟ; ಬೊಂಬೆಆಟ : ಮಕ್ಕಳು ಗೊಂಬೆಯಾಟ ಆಡುತ್ತಿವೆ (ರೂಢಿ). [ಗೊಂಬೆ$_1$ + ಆಟ]

ಗೊಂಬೆರಂಭ (ನಾ). ತೊಗಲುಬೊಂಬೆಯನ್ನು ಕುಣಿಸುವವನು; ಕಿಳ್ಳಿಕೇತ : ಗೊಂಬೇರಂಭರಾದ ರಾಮು, ಸಂಜೀವ, ಗೋವಿಂದ-ಇವರು ಬಂದರಂತೂ ಗೌಡರಿಗೆ ಸಂತೋಷವೋ ಸಂತೋಷ (ನನ್ನೂರು. ೦೧೯).

[<ಗೊಂಬೆರಾಮ]

ಗೊಂಬೆರಾಮ (ನಾ). = ಗೊಂಬೆರಂಭ : "ಗೊಂಬೆರಂಭರು : ತೊಗಲು ಗೊಂಬೆಯನ್ನು ಕುಣಿಸುವವರು . . . ಗೊಂಬೇರಾಮರು ಎಂದೂ ಇವರನ್ನು ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ" (ನನ್ನೂರು. ಟಿಪ್ಪಣಿ).

[ಗೊಂಬೆ$_1$ + ರಾಮ]

ಗೊಂಬೆಹಚ್ಚಡ (ನಾ). ಬಣ್ಣದ ಚಿತ್ರಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಹಚ್ಚಡ; ವರ್ಣಚಿತ್ರಗಳನ್ನೊಳಗೊಂಡ ಹೊದ್ದುಕೊಳ್ಳುವ ಬಟ್ಟೆ : ತಂಗೀ ಮನೇಗ್ಹೋಗಿ ತಂಗಾದೆ ಹೋಗುತವನೆ ತಂಗೀಸಿ ಕೊಡು ಮಳೆದೇವ ಅಣ್ಣಯ್ಯ ಗೊಂಬೆಹಚ್ಚಡವು ಗೊರೆಯಾದೂ ಅಂಬೂ ಕೊಡುವವನೆ ಗೊಂಬೆ ಹಚ್ಚಡದವನೆ ರಂಭೆ ತೊಡೆಮೇಲೆ ಮಲಗಿರುವ ಮಳೆದೇವ ಅಂಬಾರದಿಂದ ಕರುಣೀಸು (ಹಳ್ಳಿಯ. ೪೦). [ಗೊಂಬೆ$_1$ + ಹಚ್ಚಡ (<ವಚ್ಚಡ)]

ಗೊಂಯಿ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ : ಸೊಳ್ಳೆಗಳ ಗೊಂಯಿ ಶಬ್ದದಿಂದ ರಾತ್ರ ನಿದ್ದೆಯೇ ಇಲ್ಲ (ರೂಢಿ). 'ಗುಂಯಿ' ಪರಾ.

ಗೊಗಲ್ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧಿಸಸ್ಯ : ಉಡಿಮರ . . . ಗೊಗಲ್, ಹೆಣ್ಣುಗೊಡ್ಡ (ವೃಕ್ಷಿಗಿ. ೩೭-೦೦೩೦). [?]

ಗೊಗ್ಗ (ನಾ). ೧. ಮೈಲಾರಲಿಂಗನ ಭಕ್ತ : (ಕ). ೨. ಮಕ್ಕಳನ್ನು ಹೆದರಿಸಲು ಕರೆಯುವ ಒಂದು ಕಾಲ್ಪನಿಕ ಭೂತ; ಗುಮ್ಮ : ಗೊಗ್ಗನನ್ನು ಕರೆಯುವೆನೆಂದು ಮಗುವನ್ನು ಹೆದರಿಸಿ ಮಲಗಿಸಿದಳು (ರೂಢಿ). [<ಗೊರವ ?]

ಗೊಗ್ಗಯ್ಯ (ನಾ). ೧. ಮೈಲಾರಲಿಂಗನ ಭಕ್ತ : (ಕ). ೨. = ಗೊಗ್ಗ೨ : ಗೊಗ್ಗಯ್ಯನನ್ನು ಕರೆಯುತ್ತೇನೆ ಎಂದು ಮಕ್ಕಳಿಗೆ ಹೆದರಿಸುವಾರದ? (ರೂಢಿ). [ಗೊಗ್ಗ + ಅಯ್ಯ$_1$]

ಗೊಗ್ಗರ, ಗೊಗ್ಗರು (ನಾ). ಗಂಟಲು ಒಡೆದು ಧ್ವನಿಯಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ವಿಕಾರ; ಒಡಕುಧ್ವನಿ : ವನಮಾಲಿ ಗೊಗ್ಗರದ ಏರುಧ್ವನಿ ತೆಗೆದು ಕೇಳಿದನು (ಇಕ್ಕೇಳ. ೪೨೪); ಹದಿನಾಲ್ಕು ವರ್ಷದ ಬಾಲಕನ ಮುಖ ಕೊಂಚ ವಿಕಾರ ಹೊಂದಿದಂತೆ ಧ್ವನಿಯೂ ಗೊಗ್ಗರವಾಗುವುದು (ಸುಕುಮು. ೦೦). **ಗೊಗ್ಗರು** : 'ಗೊಗ್ಗರುಧ್ವನಿ' ಪರಾ.

[<ಗೊಂಕುಟು ?]

ಗೊಗ್ಗರು 'ಗೊಗ್ಗರ' ನೋ.

ಗೊಗ್ಗರುಧ್ವನಿ (ನಾ). ಒರಟಾದ ಧ್ವನಿ; ಕರ್ಕಶವಾದ ಸ್ವರ : ಗೊಂಟರು ಕಪ್ಪೆಗಳ ಗೊಟರಿನಂತಹ ಗಡಸು ಗೊಗ್ಗರುಧ್ವನಿ ಕೇಳಿ . . . ಭಯವಾಯಿತು (ಪ್ರಕ್ಕ. ೨೦) : ಗೊಗ್ಗರುಧ್ವನಿಯಲ್ಲಿಯೇ ಅವನು ಮತ್ತೆ ಮಾತನಾಡಿದನು (ಬಂಗಾಹ. ೭೬). [ಗೊಗ್ಗರು (<ಗೊಗ್ಗರ) + ಧ್ವನಿ]

ಗೊಗ್ಗಿ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಜಗಭಕ್ಷಣ ಚಕ್ರವರ್ತ್ತಿ ಗೊಗ್ಗಿಯ ಸಾವನ್ತ ××ರ (ಎಕ. II, ೦೫೨-೨ ; ಸು. 950) : ಆತಂಗೆ ಚಿಕ್ಕಿಯಣ್ಣಂ ಮಾತ[ಗೆ]ಸತ್ಪುತ್ರನಾ ಸುಪುತ್ರಂಗೆ ಸುತಂ ನೂತಗುಣಂ ಗೊಗ್ಗಿ (ಎಕ. XI, ಚಿತ್ರದು. ೭೪-೦೦ ; 968). [?]

ಗೊಗ್ಗಿಯಪುರ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು : ಗೊಗ್ಗಿಯಪುರದ ಬಾಳಬನು (ಎಕ. XI, ಚಿತ್ರದು. ೩೦-೨೨ ; 968).

[ಗೊಗ್ಗಿ ? + ಪುರ$_3$]

ಗೊಗ್ಗಿಯಮ್ಮ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಬರುದರ ಗಾಳಮುಚ್ಚನಿಯ ಭೂಜಂಗಂ ಶ್ರೀಮತ್ ಗೊಗ್ಗಿಯಮ್ಮ (ಎಕ. XI, ಹೊಳಲ್ಕೆ. ೩೩-೯ : 965).

[ಗೊಗ್ಗಿ + ಅಮ್ಮ$_1$]

ಗೊಚ್ಚ 'ಗೊಂಚಿ' ನೋ.

ಗೊಚ್ಚು 'ಕೊಚ್ಚು$_4$' ನೋ.

ಗೊಚ್ಚೆ 'ಕೊಚ್ಚೆ' ನೋ.

ಗೊಜಗು$_1$ (ಕ್ರಿ). ಅಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಮಾತನಾಡು; ಮೆಲ್ಲಗೆ ಹೇಳು : ಒಂದಿನಂ ಮುಚ್ಚಂಜೆ ಹಸಿಮಣ್ಣಿನುಂಡೆ ಗುದ್ದುಪೂರು ಪೊದ್ದನನು ಸಂತೆಯಲಿ ಕಂಡೆ, ನಾಲಗೆಯ ಸಾಲದುಲಿಯಿಂ ಗೊಜಗಿತಿಂತು ಮೆಲ್ಲನೆಲ ತಟ್ಟಣ್ಣ ! ನನ್ನೊಳೀ ಮಿಂಡೇ ? (ಗೀವಿಂ. ೦೨೦-೨೭). [?]

ಗೊಜಗು$_2$ (ನಾ). ಅಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಮಾತನಾಡುವಿಕೆ; ಮೆಲ್ಲಗೆ ಹೇಳುವಿಕೆ: (ಕ). [<ಗೊಜಗು$_1$]

ಗೊಜಗುಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). = ಗೊಜಗು$_1$: ಗೊಜಗುಟ್ಟುತ್ತಿದ್ದು ಬದ್ದಿಳಿಗ ಪೂಜೆಯಪ್ಪ ಕದುನುಜುಗು ಮನದಜ್ಞಾನಿ ಜನರಲ್ಲ ಪಿರಿಯರೆ (ಮದೀಪು ೩೦-೨೩) ; ಗದ್ಗದಃ ಗೊಜಗುಟ್ಟುವುದಾಗಿ (ವಾಹಟೀ. ೨-೩-೪೦ ಪ).

[ಗೊಜಗು$_2$ + ಕುಟ್ಟು$_1$]

ಗೊಜಡು (ನಾ). ೧. ಹುರುಳಿಲ್ಲದ ಮಾತು : ಮಿಕ್ಕನ ವೇದಾಗಮಂಗಳು ಜಡ್ಡು ಗೊಜಡೆಂದು ಅವ ಬಿಟ್ಟು (ಶಿಂಗಲೀ. ೪೦೯). ೨. ಹುರುಳಿಲ್ಲದ ಮಾತನ್ನಾಡುವ ವ್ಯಕ್ತಿ: ದಾತುಗಾಣಿಸಿ ಕೊಳದ ಮುಜಡುಗಳ್ಗೊಜಡುಗಳ್ ಮಾತುಮಾತಿಂಗೆ ಬಾಯಿಬಡಿಕೆಯರ್ (ಪತಿಂ. ೨-೩೯). [?]

ಗೊಜರಗಳೆ (ನಾ). = ಗಜರಗಳೆ : ಅವನ ಗೊಜರಗಳೆ ಯಾವಾಗಲೂ ಇದ್ದದ್ದೇ (ರೂಢಿ). 'ಕಜರಗಳೆ' ಪರಾ. [ಗೊಜ ? + ರಗಳೆ]

ಗೊಜಬಿಜಿ (ನಾ). ಗೊಂದಲ; ಸಿಕ್ಕು; ಗೋಜು : ಏಳೇಳ್ನ ನಲವತ್ತೊಂಭತ್ತು . . . ಅಲ್ಲಿಯವರೆಗೆ ನೆನಪಿತ್ತು ; ಅಲ್ಲಿಂದ ಮುಂದಕ್ಕೆ ಎಲ್ಲಾ ಗೊಜಬಿಜಿಯಾಗಿತ್ತು (ಹಾರಿಮು. ೦೦). [<ಗಜಬಿಜಿ]

ಗೊಜ್ಜ (ನಾ). ಹಿರಿಯಂ ; ಪೂರ್ವಜ (?) : ಕೊಳಗವಂತ್ರ ಸೇ[ವೆ]ಸೊಟಗೆ ಹೇಬುಂಗೆ ಸೂಬಿ೯ಲ ಗೊಜ್ಜ ಗೌತಳಿಗಳು ಬಿಟ್ಟ ಆಯ ಚೈತ್ರಕ್ಕೆ ಏಸ ಪವಿತ್ರಕ್ಕೆ ಏಸ ಅಂತು ವರುಶಕ್ಕೆ ಪೊರ್ಕಲಿಂಗೆ ಬೇಳೆ (ಸೌಇಇ. IX-1, ೩೦೭-೪೫ : 1223). [?]

ಗೊಜ್ಜಗೆ, ಗುಜ್ಜಗೆ$_1$, ಗುಜ್ಜಿಗೆ, ಗೊಜ್ಜಿಗೆ, ಗೊಜ್ಜುಗೆ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸುವಾಸನೆಯ ಹೂವು ; ಮಲ್ಲಿಗೆ: ಅಳಿಗಳ ಬಳಗಂ ಜಗದ ಮನದೊಡನೆ ಸೇವಂತಿಗೆಗಂ ಗೊಜ್ಜಗೆಗಮಲ್ಲದೇನೆಱಗುಗುಮೇ (ಆದಿಪು. ೧೧-೧೨೫) ; ಸಜ್ಜುಕವೆನಿಸಿದ ಗೊಜ್ಜ[ಪಾಠಾಂ. ಜ್ಜು]ಗೆಯರಲ ಮಿಶ್ರದಿನು ಪಾಶ್ರಯಂಬಡೆದ ಹೇಮತಾಮರಸದ ಮೊಗ್ಗೆಯ ತೋಳ್ಗಟ್ಟುಗಳುಮಂ (ಜಗವಿ. ೬-೧೬ ವ) : ಗಗನದೊಳಚ್ಚರಿಯೆನೆ ನೆಗೆದೊಗೆದುದು ಕೆಂಧೂಳಿ ಖಚರಿಯ ಸೋರ್ಮುಡಿಯಿಂದುಗುವಿರವಂತಿಯ ಸಂಪಗೆಯ ಗೊಜ್ಜಗೆಯ ಸುರಯಿಯರಲ ರಜದುರ್ವಿನದಿಂ (ವರ್ಧಪು. ೫-೨೬): ದವನದ ಭುವನಿಕೆಗಳಿಂ ಗೊಜ್ಜಗೆಯ ಗುಡಿಗಳಿಂ . . . ತಂಬಿನ ತಾಯ್ವನೆಯುಮೆನಿಪ ಲತಾ ಮಂಟಪಮಂ ಕಂಡು (ಶಾಂತೀಶ್ವ. ೧೦-೧೧೬ ವ) : ಗೊಜ್ಜಗೆ ಬೀಱುಗುಮೆ ಕಂಪನಲರದ ಮುನ್ನಂ (ನೀತಿಮಂ. I. ೩೯). ೨. "ಇರುವಂತಿಗೆ" (ಶಂಪಥಾ. ಕೋಶ) : ಅಗರುವ ಮೆಚ್ಚು . . . ಪೂತ ಗೊಜ್ಜಗೆಗಳ ಸಿಂದು ರಂಗಳೊಳಗೋಗರಗಂಪನೆ ಬೀಱುತಿರ್ಪ . . . ಸಂಪಗೆಯೊಳಗ್ಗಲಿಸಿತ್ತು ಬಸಂತ ಮಾಸದೊಳ್ (ಶಂಪಥಾ. ೫-೦೦). **ಗುಜ್ಜಗೆ$_1$** : ೩. ಸೇವಂತಿಗೆ : "ಗು[ಪಾಠಾಂ. ಗೊ] ಜ್ಜಗೆಯೆನಲ್ ಸೇವಂತಿಗೆಯ ನಾಮಮಕ್ಕು" (ಕಬ್ಬಿಗ. ೨೧). **ಗುಜ್ಜಿಗೆ**: ೩. "ಗುಜ್ಜಗೆಯೆನೆ ಸಂದೇಹವಿಲ್ಲ ಸೇವಂತಿಗೆಯ ನಾಮವು" (ಕಬ್ಬಮಂ. ೨೬). **ಗೊಜ್ಜಿಗೆ**: ೧. ದವನದ ಪಸುರ್ದನೆಯ ಗೊಜ್ಜಿಗೆಯ ಜಾದಿಯ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೪೩-೮). ೨. ಮುಡಿಗೆ ಪೊಸ ಮಲ್ಲಿಗೆಯಂ ಗೊಜ್ಜಿಗೆ ಯುಮನೇಱಿಸಿ ಸಲೆ ಬಿಜ್ಜೋದರಿ ದಿವ್ಯಸತಿಯನಾರಾಧಿಸಿದಳ್ (ಲೀಲಾವ. ೧೦-೯). **ಗೊಜ್ಜುಗೆ**: ೧. ಪುಷ್ಪೋತ್ಕರದೊಳ್ ಗೊಜ್ಜುಗೆಯ ಕಂಪನವು ತಳೆದಿರ್ಕುಂ (ರೂಕೋಶ. ೭-೪೪) : ಧರಣಿಪನ ಕೀರ್ತಿವಧು ವಿಸ್ಫುರಿತ ನಭಃಕಬರಿಯಲ್ಲಿ ಗೊಜ್ಜು [ಪಾಠಾಂ. ಜ್ಜ]ಗೆಯ ಸರೋತ್ಕರವಾಂತವೊಲೆ ಸಿತಾಭ್ರಂ ನೆರೆದಿರೆ (ರಾಜಶೇ. ೯-೬). ℙ ಈ ಹೂವನ್ನು ಕೆಲವರು ಇರುವಂತಿಗೆಯೆಂದು, ಕೆಲವರು ಸೇವಂತಿಗೆಯೆಂದು ಭ್ರಮಿಸಿರುವರು. [ದೇ.॥ ತಮಿ. ಕೊಟುಜ್ಗಿರಿ ; ತೆಲು. ಗುಜರಿ]

ಗೊಜ್ಜಲ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ : ಗೊಜ್ಜಲ (ಮೊಯಿ).– ಮಧ್ಯಮ ಆಕಾರದ್ದು. ಇಮಾರತಿಗೆ ಬರುತ್ತದೆ (ಕಭಾಗ. ೩೯). [?]

ಗೊಜ್ಜಲು (ನಾ). ಕೆಸರು ; ಕೊಚ್ಚೆ : ರುಧಿರ ಭಾವಿಯು ಮಜ್ಜ ಹಂಸೆಯು ಅಧಿಕ ವೀರ್ಯವು ಜೊಂಡು ಗೊಜ್ಜಲು ಅದುವೆ ಮೇದಸು ಮಾಂಸ ವೆಂಬುದು (ಜ್ಞಾನಸಿಂ. ೨೮-೨).

[ಗೊಜ್ಜೆ$_1$ (<ಕೊಚ್ಚೆ) + – ಅಲು (< – ಅಲ್$_8$)]

ಗೊಜ್ಜಿಕಬ್ಬೆ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾಕೆಯ ಹೆಸರು : ತನ್ನಿಷ್ಟದೈವಂ ಜಿನೇಶ್ವರ ನಾತ್ಮಾಂಬಿಕೆ ಗೊಜ್ಜಿಕಬ್ಬೆ ಜನಕಂ ಗಂಗಾನ್ವಯ ಶ್ರೀವಧೂವರನಪ್ಪಗ್ಗಳ ದೇವನ್ (ಸೌಇಇ. XI-1, ೧೧೧-೧೪; 1071). ℙ ಇದಂ 'ಗೋವಿಂದವ್ವೆ'ಯಂ ಗ್ರಾಮ್ಯರೂಪವಿರಬಹುದು. [ಗೊಜ್ಜಿಕ$_0$ + ಅಬ್ಬೆ$_1$]

ಗೊಜ್ಜಿಗದೇವ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು ; (ಗೋವಿಂದದೇವನೆಂದು ಪ್ರಖ್ಯಾತನಾದ) ರಾಷ್ಟ್ರಕೂಟವಂಶದ ಒಬ್ಬ ದೊರೆ : ಗೊಜ್ಜಿಗದೇವಂ ನೆಗಟ್ದಂ (ಎಇ. XIII ೩೨೯-೩ ; 929). [<ಗೋವಿಂದ + ದೇವ]

ಗೊಜ್ಜಿಗೆ 'ಗೊಜ್ಜಗೆ' ನೋ.

ಗೊಜ್ಜು$_1$ (ಕ್ರಿ). (ಉಕ) ಚಿಮಯಿಕಿಸು ; ಎರಚು ; ಸುರಿ ; ಹೊಯ್ಯು : ವಾರೀಗಿ ಗೆಳತೇರಂ ನೀರ ಮೇಲಾಡುತಲಿ ಮಾರಿಮಾರಿಗೆ ನೀರ ಗೊಜ್ಜುವರ (ಲೋಕಗೀ. ೧೯೧) : ಇದಿರು–ಮಳೆ ರಭಸವಾಗಿ ಮುಖದಲ್ಲಿ ಕಣ್ಣಲ್ಲಿ ಗೊಜ್ಜುತ್ತಿದೆ (ಹೊಸಕ್ಕ. ೨೧೦) : ತಾಯಿ ಲಗುಬಗೆಯಿಂದ ನೀರು ತಂದು ಅವನ ಮುಖಕ್ಕೆ ನೀರು ಗೊಜ್ಜ ಹತ್ತಿದಳು (ಇಪ್ಪಕ. ೩೨೩) : ಶಾನುಭೋಗರು ಉಗ್ರವಾಗಿ ಅವಾಚ್ಯಶಬ್ದಗಳಿಂದ ಹೆಂಡತಿಯನ್ನು ಬಯ್ಯುತ್ತ ಸುಡುವ ಸಾರಿನ ಬೋಗೋಣಿಯನ್ನೇ ಹೆಂಡತಿಗೆ ಗೊಜ್ಜಿಬಿಟ್ಟರು (ರಂಗಲೋ. ೪೨).

[<ಕೊಚ್ಚು$_2$?]

ಗೊಜ್ಜು$_2$ (ನಾ). ೧. ಅನ್ನಕ್ಕೆ ಕಲಸಿಕೊಳ್ಳಲು ಮಾಡಿದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮೇಲೋಗರ : ಗೊಜ್ಜುಮಜ್ಜಿಗೆ ಪಳದ್ಯ ಸಜ್ಜಾದ ವಸ್ತು ಮೂಜಗನ್ಮಾತೆಯು ಮುದದಿ ಬಡಿಸಿದಳು (ಕುಚೇಲೋ. ೧೧೭); ಗೊಜ್ಜು ತಿನ್ನುವ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ನಾವು ಮಾವಿನಕಾಯನ್ನು ನೋಡಿದೆವಾದರೆ ಅದನ್ನು ಸಮಗ್ರಭಾವದಿಂದ ನೋಡೆವು (ನಿಬಂಧ. I ೧೩೫) : ಈ ಗೊಜ್ಜು, ಈ ಸಾರುಗಳನ್ನು ನಾನು ಉಣದೆ ಬಹು ದಿನಗಳಾದುವು (ಜಾಡುಕ. ೭೧). ೨. ನೀರು ಸೇರಿಸಿ ಕಲ್ಕದಂತೆ ಮಾಡಿದ ಯಾವುದಾದರೂ ವಸ್ತು : ನಮ್ಮಲ್ಲಿನ ಒಂದು ಕಾರ್ಖಾನೆಯು ಬಿದಿರಿನ ಗೊಜ್ಜನ್ನು (Pulp) ಕಾಗದ ತಯಾರಿಯಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸುತ್ತಿದೆ (ಬಾಲಪ್ರ. II, ೮೨೩). ೩. ಆಮ್ಲತೆ ; ಹುಳಿ : ಆಕಾಶ ಮುಟ್ಟುವಂತೆ ಬೆಳೆದಿದ್ದ ಗೊಜ್ಜಿನ ಮಾವಿನ ಮರದ ಹತ್ತಿರ (ಮರಮ. ೪೫೪).

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ಕೊಚ್ಚು ; ತುಳು. ಗೊಜ್ಜಿ, ಗೊಜ್ಜು]

ಗೊಜ್ಜುಗೆ 'ಗೊಜ್ಜಗೆ' ನೋ.

ಗೊಜ್ಜೆ$_1$ 'ಕೊಚ್ಚೆ' ನೋ.

ಗೊಜ್ಜೆ$_2$ 'ಗುಜ್ಜೆ$_1$' ನೋ.

ಗೊಜ್ಜೆ$_3$ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸುವಾಸನೆಯ ಹೂವು : ತಣ್ಗಂಪಿಂ ದೊಪ್ಪುವುದದಱಿಂದಲರೊಳಗೆ ಗೊಜ್ಜೆ [ಪಾಠಾಂ. ಜ್ಜ]ಗೊಜ್ಜಗೆಯ ವಲಂ (ಆದಿಪು. ೧೦-೦೨೬) : ಗೊಜ್ಜೆಯ ಸಂಕಡಿಗಳಿಂ ಪನ್ನೀರ ನೀರ್ದಳಿಪದಿಂ . . . ತಣ್ಪನ ತಾಣಮುಮೆನಿಸಿರ್ಪ ಲತಾಮಂಟಪಮಂ ಪೊಕ್ಕು (ಕುಸುಮಾ. ೧೨-೧೫೬ ವ). 'ಗೊಜ್ಜಗೆ' ಪರಾ.

[?]

ಗೊಜ್ಜೆಗೆದಾಱ (ನಾ). (?) : ಆವಣೂರದಮ್ಮಯನ ಭೂಮಿ ಅಯ್ದು ಹಣವಿನ ಬಳದೊಳಗೆ ಗೊಜ್ಜೆಗೆದಾಱ ಒನ್ದು ಹಣವಿನ ಕೆಯ್ಯ ಆವಣೂರ ದೇವಗ್ಗೆ ಬಿಟ್ಟ ನಾಲ್ಕು ಹಣವಿನ ಕೆಯ್ಯ . . . ಸೇವೆ (ಎಕ. VI, ಚಿಕ್ಕಮ. ೬೨-೩೪ ; 1058 ?). [?]

ಗೊಟಕ್ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ.

ಗೊಟಕ್ ಅನ್ನು, ಗೊಟಕ್ ಎನ್ನು = ಸಾಯು ; ಮರಣಹೊಂದು : ನನಗೂ ಬಾಣಂತಿಕ್ಷಯ ಬಂದು, ನಾನು ಗೊಟಕ್ ಅಂದರೆ ನೋಡಿದವರು ಏನನ್ನುತ್ತಾರೆ ಹೇಳಿ (ತಾಯಿಕ. ೪೦) : ಈಕೆ ಯಾವಾಗ ಗೊಟಕ್ ಅಂತಾಳೋ (ಮಡ್ಡಿಹ. ೧) : ನಾನೇನಾದರೂ ಗೊಟಕ್ ಎನ್ನುವುದಾದರೆ ಆ ಭೂಮಿಯ ಹಕ್ಕು ನಿನ್ನ ಮಕ್ಕಳಿಗೆ ಲಭಿಸುತ್ತದೆ (ಪುನರು. ೪೬೨).

ಗೊಟಗುಣಿ 'ಗೊಟ್ಟುಗುಟಿ' ನೋ.

ಗೊಟಗೊಟ(ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ : ಬಹಳ ಬಾಯಾರಿದ ಅವನು ಒಂದು ತಂಬಿಗೆ ನೀರನ್ನೆಲ್ಲಾ ಗೊಟಗೊಟಯೆಂದು ಕುಡಿದುಬಿಟ್ಟ (ರೂಢಿ).

ಗೊಟರ್, ಗೊಟರು$_1$ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ. 'ಗೊಟರ್ಗುಡು' ಪರಾ. **ಗೊಟರು$_1$** : 'ಗೊಟರಂಕಪ್ಪೆ' ಪರಾ.

ಗೊಟರುಹಾಕು=(ಕಪ್ಪೆ ಮುಂತಾದಂವುಗಳು) ಗೊಟರ್ ಗೊಟರ್ ಎಂದು ಶಬ್ದಮಾಡು ; ವಟಗುಟ್ಟು : ಗೊಟರುಹಾಕುವ ಗೊಟರು –ಕಪ್ಪೆಗಳ ಶ್ವಾಸಕೋಶ ಎಂಥದಿರಬೇಕೆಂದು ಯೋಚಿಸುತ್ತ ನಿದ್ದೆಬಾರದೆ ರಾಜಣ್ಣ ಎದ್ದು ಕೂತ (ಪ್ರಕೃ. ೧).

ಗೊಟರು$_1$ 'ಗೊಟರ್' ನೋ.

ಗೊಟರು₂, ಗೊಟರೆ (ನಾ). ಕೊರಕಲು ; ತೂತು ; ರಂಧ್ರ ; ಪೊಟರೆ : ನಾನು ಹೋಗುತ್ತಿದ್ದ ಸ್ಥಳ ಕಲ್ಲುಗೊಟರು. ನನ್ನ ಕುದುರೆಯ ಮುಂಗಾಲು ಗೊಟರಿನಲ್ಲಿ ಸಿಕ್ಕಿಕೊಂಡಿತು (ಪ್ರವಾಇ. II, ೮೬). **ಗೊಟರೆ :** ಆ ಚೆಂಡು ಯಾವುದೋ ಗೊಟರೆಯಲ್ಲಿ ಹೋಗಿ ಬಿದ್ದಿದೆ (ಊಂ).

[< ಸಂ. ಕೋಟರ]

ಗೊಟರುಕಪ್ಪೆ (ನಾ). ಗೊಟರು ಗೊಟರು ಎಂದು ಕಿರುಚುವ ಕಪ್ಪೆ ; ಗೊಂಕುರುಕಪ್ಪೆ : ಗೊಟರುಹಾಕುವ ಗೊಟರು-ಕಪ್ಪೆಗಳ ಶ್ವಾಸಕೋಶ ಎಂಥದಿರಬೇಕೆಂದು ಯೋಚಿಸುತ್ತ ನಿದ್ದೆಬಾರದೆ ರಾಜಣ್ಣ ಎದ್ದು ಕೂತ (ಪ್ರಕೃ. ೦). [ಗೊಟರು₁ (< ಗೊಟರ್) + ಕಪ್ಪೆ₁]

ಗೊಟರೆ 'ಗೊಟರು₂' ನೋ.

ಗೊಟರ್ಗುಡು (ಕ್ರಿ). (ಕಪ್ಪೆ ಮುಂತಾದುವುಗಳು) ಗೊಟರುಗೊಟರು ಎಂದು ಶಬ್ದಮಾಡು ; ವಟಗುಟ್ಟು : ನಸುಕಿನ ಹಕ್ಕಿಯ ಚಿಲಿಪಿಲಿಯಲ್ಲ ಗೊಟರ್ಗುಡುತಿವೆ ಕಪ್ಪೆ (ಜೀಪಲ. ೧೧೭-೬).

[ಗೊಟರ್ + ಕುಡು₁ (< ಕೊಡು₁)]

ಗೊಟಾಯಿಸು 'ಕೊಟಾಯಿಸು' ನೋ.

ಗೊಟಾಳೆ 'ಘೋಟಾಳೆ' ನೋ.

ಗೊಟ್ಟ₁ 'ಕೊಟ್ಟ₁' ನೋ.

ಗೊಟ್ಟ₂ 'ಕೊಟ್ಟೆ₁' ನೋ.

ಗೊಟ್ಟ₃ 'ಗೊಂಟು' ನೋ.

ಗೊಟ್ಟ₄ 'ಗೊಡ್ಡು₁' ನೋ.

ಗೊಟ್ಟ₅ 'ಕೊಟ್ಟ₆' ನೋ.

ಗೊಟ್ಟ₆ 'ಕೊಟ್ಟ₇' ನೋ.

ಗೊಟ್ಟ₇ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧಿಗಿಡ : "ತನುಚ್ಛಾಯಾ-ಗೊಟ್ಟ, ಜಾಲಿ" (ಒಷಧಿ. ೬೫) : ಪಾರ್ವಾಲಿ, ಕೊಡಚ, ಗೊಟ್ಟ (ವ್ಯಕಗಿ. ೭೯-೦೬೬). [?]

ಗೊಟ್ಟಂಗುಡಿ (ಕ್ರಿ). (ಗೊಟ್ಟದಲ್ಲಿ ಹಾಕಿದಂತೆ) ಬಲವಂತದಿಂದ ಕುಡಿ; ಅತಿಯಾಗಿ ಕಂಡಿ (?) : ಪುಡಿಯೊಳ್ಪೊರಳ್ಚಿಯುಂ ಮೆಯ್ಯಡಗಂ ತಿಱಿತಿಱಿದು ತಿಂದು ಗೊಟ್ಟಂ [ಪಾಠಾಂ. ಲ್ಲಂ] ಗುಡಿದುಂ ನೆತ್ತರನೆಂತುಂ ಓಡಿಂಬರಿವು ತಣಿದನಿಲ್ಲ ದುಶ್ಶಾಸನನಂ (ಗದಾಯು. ೫-೩).

[ಗೊಟ್ಟ₁ (< ಕೊಟ್ಟ₁) + ಕುಡಿ₁]

ಗೊಟ್ಟಂಗುಡಿಯಿಸು (ಕ್ರಿ). ಗೊಟ್ಟದ ಮೂಲಕ ಕುಡಿಸು ; ಬಲವಂತವಾಗಿ ಬಾಯಿಗೆ ಹೊಯ್ಯು : ಕರವೆ ಕರಗಿಸಿದ ಕಾಳಾಯಸರಸಮ ನೊಟ್ಟಯಿಸಿ ಗೊಟ್ಟಂಗುಡಿಯಿಸುತ್ತೆ (ಅಜಿಪು. ೧೧-೧೦ ವ).

[ಗೊಟ್ಟ₁ (< ಕೊಟ್ಟ₁) + ಕುಡಿಯಿಸು]

ಗೊಟ್ಟಂಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). (ನೀರು ತುಂಬಿದ) ಮರದ ಪಾತ್ರೆಯನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳು : ಅಂತು ತೇಗಿ ಗೊಟ್ಟಂಗೊಂಡು ಕೈದೊಳೆದು ಗೃಹೀತ ತಾಂಬೂಲನಾಗಿ ಸಂತೋಷಂಬಟ್ಟು (ದಶಕು. ೧೨-೧೩೧ ವ).

[ಗೊಟ್ಟ₁ (< ಕೊಟ್ಟ₁) + ಕೊಳ್₁]

ಗೊಟ್ಟಂಗೊಱೆ (ಕ್ರಿ). (ಗೊಟ್ಟದ ಒಳಗಿನ ರಂಧ್ರದಂತೆ) ದೊಡ್ಡ ರಂಧ್ರವಾಗುವ ಹಾಗೆ ಟೊಳ್ಳುಮಾಡು : ಸೀಳ್ವ ಪೋಟ್ಟ ಪರವುವ ಗೊಟ್ಟಂಗೊಱೆವ . . . ಪೆಱವುಮುಗುರ್ವಪ್ಪ ಚಿತ್ರವಿಧ ವಧೆಯಿಂದಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೭-೯೦) : ಪಲ್ಗಳಂ ನುರ್ಗುಗುಟ್ಟುವುದುಂ ಕೈಗಳಂ ಗೊಟ್ಟಂಗೊಱೆವುದುಂ (ಸುಕುಮಾ. ೧೧-೪೭ ವ). [ಗೊಟ್ಟ₁ (< ಕೊಟ್ಟ₁) + ಕೊಱೆ₁]

ಗೊಟ್ಟಕೆರೆ (ನಾ). ನೀರು ಪೂರ್ತಿಯಾಗಿ ಬತ್ತಿಹೋಗಿರುವ ಕೆರೆ : ಕಟ್ಟವರಿಗೂ ಅಳಿದವರಿಗೂ ಗೊಟ್ಟಕೆರೆ ತವರುಮನೆ (ಗಾದ).

[ಗೊಟ್ಟ₄ (< ಗೊಡ್ಡು₁) + ಕೆರೆ₂ (< ಕೆಱೆ)]

ಗೊಟ್ಟಕ್ಕಿ 'ಗೊಟ್ಟಚಟ್ಟಿ' ನೋ.

ಗೊಟ್ಟಗುಣಿ₁ 'ಗೊಟ್ಟುಗುಂಬಿ' ನೋ.

ಗೊಟ್ಟಗುಣಿ₂ (ನಾ). (ಉಕ) ನೀರು ಪೂರ್ತಿಯಾಗಿ ಒಣಗಿದ ಕುಳಿ,-ಹೊಂಡ. [ಗೊಟ್ಟ₄ (< ಗೊಡ್ಡು₁) + ಕುಣಿ₂ (< ಕುೞಿ₂)]

ಗೊಟ್ಟಚಟ್ಟಿ, ಗೊಟ್ಟಕ್ಕಿ, ಗೊಟ್ಟಚೆಟ್ಟಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ ; ನೆಲಬೇವು : "ಗೌರಿ ಗೊಟ್ಟಚಟ್ಟಿ [ಪಾಠಾಂ. ಕ್ಕಿ, ಚೆಟ್ಟಿ] ಪನ್ನಂಗಿಯೆನೆ ನೆಲಬೇವು" : (ಮಂಗರಾ. ೪೯-೪೫). **ಗೊಟ್ಟಕ್ಕಿ :** ಲೊಕ್ಕಿ ಗೊಟ್ಟಕ್ಕಿ ದಿಂಡಂ ಚಿರಬಿಲ್ವಂ ಬ್ರಹ್ಮವೃಕ್ಷಂ ಕಱಿಕೆ ತಱಿಯದಿಂದೊಪ್ಪುತಿರ್ದತ್ತರಣ್ಯಂ (ಗಿರಿಕ. ೧-೬೨) ತುಂಬುರ ಬನ್ನಿ ಗೊಟ್ಟಕ್ಕಿ ದಿಂಡ (ರುಕ್ಮಾಂಗ. ೯-೩೬). **ಗೊಟ್ಟಚೆಟ್ಟಿ :** ಮೇಲಿನ 'ಮಂಗರಾ' ಪ್ರಯೋಗದ ಪಾಠಾಂತರವನ್ನು ನೋಡಿ.

[?]

ಗೊಟ್ಟಚೆಟ್ಟಿ 'ಗೊಟ್ಟಚಟ್ಟಿ' ನೋ.

ಗೊಟ್ಟವಾಡಿ (ನಾ). ಒಂದು ಸ್ಥಳದ ಹೆಸರು ; ೲನಂಜನಗೂಡು ತಾಲ್ಲೂಕಿನ ಈಗಿನ ಗಟ್ಟವಾಡಿ: ಗೊಟ್ಟವಾಡಿಯ ಕಲಿಭಯರ ಹೊಯ್ಸಳಗಾವುಣ್ಡ (ಎಕ. III, ನಂಜನ. ೯೯-೫ : 898).

[ಗೊಟ್ಟ₀ + ವಾಡಿ₁ (< ಪಾಡಿ₁)]

ಗೊಟ್ಟಾಟ 'ಗೊಡ್ಡಾಟ' ನೋ.

ಗೊಟ್ಟಿ₁, ಗೋಷ್ಠಿ (ನಾ). ೧. ಜೊತೆ ; ಒಡನಾಟ ; ಸಾಹಚರ್ಯ : "ಸಂಗತಿಯೊಳಕ್ಕು ಕವಿಜನಪುಂಗವರಿಂ ಗೊಟ್ಟಿ ಗೋಷ್ಠಿಯೆನುತುಂ ಬುವಿಯೊಳ್" (ಕವಿಕಂ. ೨೨೪) : ಕೆಳೆಯುಂ ಗುಱಿಯುಂ ಗೊಟ್ಟಿಯುಮಳವಿಗೆ ಪಿರಿದಾಗೆ ತನಗೆ ದುರ್ಯೋಧನನೊಳ್ (ಪಂಪಭಾ. ೨-೫೮) ; ಬಸನಿಗಳ ಗೊಟ್ಟಿ ತನಗಾಗಿಸೆ ಸಂತಸದೊದವನುತ್ತಮರ ಗೊಟ್ಟಿ ಕರಂ ಕಸರಿಸಿರ್ದಿರ್ದಯನೇಂ ಸೊಗಯಿಸುಗುಮೆ ಚೋರಂಗೆ ಚಂದ್ರಿಕಾವಿಸ್ತಾರಂ (ವರ್ಧಪು. ೨-೩೫). ೨. ಕೂಟ; ರತಿಕ್ರೀಡೆ: ಒರ್ವಳ ಮೊಗದ ನುಣ್ಪಂಗಂ ಕಣ್ಣ ಬೆಳ್ಪಂಗ ಮೊತ್ತಯಿಟ್ಟು ಗೊಟ್ಟಿಗಿರಲ್ಪೋಗಿ ಪರಿತಂದು (ಲೀಲಾವ. ೨-೧೦೭ ವ). ೩. ಗುಂಪು; ಸಮೂಹ; ಸಭೆ: ಚಾಗದ ಭೋಗದಕ್ಕರದ ಗೇಯದ ಗೊಟ್ಟಿಯ ಲಂಪಿನಿಂಪುಗಳ್ಗಾಗರವಾದ ಮಾನಸರೆ ಮಾನಸರ್ (ಪಂಪಭಾ. ೪-೨೯) : ಚಟ್ಟಱಿದು ಘಟಮನರ್ಚಿಸಿ ನೆಟ್ಟನೆ ಪೊಸಪೂಗಳಿಂದಮನಿತುಂ ಮಧುವಿಂ ಬೊಟ್ಟಿಟ್ಟು ಮದ್ಯಪಾನದ ಗೊಟ್ಟಿ[ಪಾಠಾಂ. ಗೋಷ್ಠಿ]ಗೆ ಚಷಕಮನೆ ಕೊಂಡು ಕಾಂತೆಯರೆಸೆದರ್ (ಕುಸುಮಾ. ೧೧-೧೫೮): ಹುರುಡಿನ ಮನೆ ಪೋರಟೆಯ ನಿಕೇತನ ಗರುವರ ಗೊಟ್ಟಿ ಗಾವಿಲರ ನೆರವಿಯಿಲ್ಲದ ಗಣಿಕೆಯರಾವಾಸ ಗಳ್ನಿರುಪಮವೆನಲೊಪ್ಪುತಿಹವು (ಅಂಜನ. ೩-೯೩). ೪. ಮಾತುಕತೆ ; ಸರಸಸಲ್ಲಾಪ ; ಹರಟೆ: ಅನ್ನೆಗಂ ಕಾಷ್ಠಕೂಟನೆಂಬ ಬೆಸದವಂ ಪುಳ್ಳಿಯ ಪೊಱೆಯುಂ ಪೊತ್ತು ಪೊಬಲ್ಗೆ ವರ್ಪೊನಂ ಕಂಡಾತನೊಡನೆ ಗೊಟ್ಟಿಯೊಳ್ ಬಂದು (ವಡ್ಡಾರಾ. ೭೬-೨೪) : ಕಣ್ಣಱಿದು ಗೊಟ್ಟಿಗೆಯ್ದೆ ಗೊಟ್ಟಿಗಂ ಬಗೆಯಱಿದು ನಗುವ ನಗೆಗಂ . . . ಮನಂಬೆಚ್ಚು ಪತ್ತೆಪೊಯ್ದಂತಾಗಿರೆ (ಶಾಂತಿಪು. ೩-೫೯ ವ) : ನಾನಾರತ್ನದಿನೊಪ್ಪುಗುಂಪಾನಾಡಕ್ಕರದ ಗೊಟ್ಟಿಯಿಂ ಪಂಡಿತರಿಂ (ಮೊಂಕಶಾ. ೧೯೪೪. ಬಂಕಾಪುರ. ೨೧-೧೫ : 1069). **ಗೋಷ್ಠಿ :** ೫. (ಕರಾ) ಉಸಾಬರಿ ; ಗೊಡವೆ : ನಮಗೆ ಅವರ ಗೋಷ್ಠಿಯೇ ಬೇಡ (ರೂಂ). ೬. ಸಾರ್ವಜನಿಕ ಕೆಲಸಗಳಿಗಾಗಿ ಕೊಟ್ಟ ದತ್ತಿ, ದಾನಗಳ ವಿನಿಯೋಗವನ್ನು ನೋಡಿಕೊಳ್ಳುವ ವ್ಯಕ್ತಿ ; ಧರ್ಮದರ್ಶಿ : ನಾಗದೇವನೀ ಧರ್ಮದೊಳ್ ಗೋಷ್ಠಿ ಆದೋನ್ (ಎಇ. VII, ೨೦೦-೨೨ : 865).

ಗೊಟ್ಟಿಗೆವರ್=ಗೋಷ್ಠಿಗೆ ಬರು ; ಜತೆಗಾಗಿ ಬರು : ಒಂದೆಡೆಯೊಳ್ ನಾಲ್ವರಯ್ವರ್ ಗಾಟಿಗ್ದೊಟ್ಟಿರಿರ್ದಲ್ಲಿಗೊರ್ವನೆಗ್ಗಂ ಗೊಟ್ಟಿಗೆ ವಂದು ಕಣ್ಣೆಱಿಯದೆ ಸೋಂಕೆಯುಂ (ಪಂಪಭಾ. ೪-೯೩ ವ). [< ಸಂ. ಗೋಷ್ಠೀ]

ಗೊಟ್ಟಿ$_{2}$ 'ಕೊಟ್ಟಿ$_{7}$' ನೋ.

ಗೊಟ್ಟಿಗಾಣ (ನಾ). ೧. ಮೇಳಸಂಗೀತ; ಗೋಷ್ಠಿಗಾನ: ಲತಾಗೃಹಮಿಲ್ಲದ ಗೊಟ್ಟಿಗಾಣಮಿ[ಪಾಠಾಂ. ರಿ]ಲ್ಲದ ಕಡೆವಟ್ಟ ಸೂಳೆವನೆಯಿಲ್ಲದವಿಲ್ಲವು ಸೂಳೆಗೇರಿಯೊಳ್ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೨-೩೬): (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೪-೧೬೩ ನೋ). ೨. ಗೋಷ್ಠಿಗಾನದಲ್ಲಿ ಭಾಗವಹಿಸುವವನು : ಗೊಟ್ಟಿಗಾಣರಂತಿರೆ ಮಱಿ ದುಂಬಿ ಮೇಳದವರಂತಿರೆ ಸಾರಿಕೆ ರಾಜಗೇಹದಂತಿರೆ ಕೊಳನಲ್ಲಿ ತಾಮರಸರಂತಿರೆ ತಾಮರಸಂಗಳೊಪ್ಪುಗುಂ (ಪಂಪಭಾ. ೩-೩೮).

[ಗೊಟ್ಟಿ$_{2}$ + ಗಾಣ$_{3}$]

ಗೊಟ್ಟಿಗಾಳೆಗ (ನಾ). ಗುಂಪುಗಾಳಗ; ತುಮುಲಯುದ್ಧ : ಪೂಣ್ದನಿತನಂತರಂ ಪೊಳ್ತೇರೆ, ಪೊಳ್ತರೆಯ ಕದಿರುಗಳಿಟ್ಟಣಿಸಿದ್ಯಕಿಲಿಗೆ ಗೊಟ್ಟಿಗಾಳೆಗವಾಗಿ, ಸೋಲ್ತ ಮಂಜಿನ ಸೇನೆ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೨೦೦-೧೬೩).

[ಗೊಟ್ಟಿ$_{1}$ + ಕಾಳೆಗ]

ಗೊಟ್ಟಿಗಾಱ (ನಾ). ಗೋಷ್ಠಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದವನು; ಸಂಗೀತ, ನಾಟ್ಯ ಮುಂತಾದ ವಿನೋದ ಗೋಷ್ಠಿಗಳನ್ನು ಏರ್ಪಡಿಸುವವನು ಅಥವಾ ಅದರಲ್ಲಿ ಭಾಗವಹಿಸುವವನು : ಗರುವರ ಗೊಟ್ಟಿಗಾಱ [ಪಾಠಾಂ. ಣ]ರ ನೆಗೞ್ತೆಯ ಮಿಂಡರ . . . ಆಗರಮೆನೆ ಪೆಂಪು ಸೊಂಪನೊಳಕೊಂಡೆಸೆದಿರ್ಪುವು ಸೂಳೆಗೇರಿಗಳ್ (ಅಭ್ಯಕಾ. ೪೨).

[ಗೊಟ್ಟಿ$_{1}$ + -ಗಾಱ (<-ಕಾಱ)]

ಗೊಟ್ಟಿಗೆ$_{1}$ (ನಾ). ೧. ಸಭೆ; ಗೋಷ್ಠಿ : ಆಮುವೊಂದುದಿವಸಮಾತನಂ ಪರಸಲ್ ಪೋಗಿ ಗೊಟ್ಟಿಗೆಯೊಳ್ ಕುಳ್ಳಿರೆ ಗೊಟ್ಟಿಗೇಯಮಾಗೆ (ಶಾಂತಿಪು. ೨-೨೦ ವ). ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಟ : ಉಯ್ಯಾಲೆ ಜೋಜೋ ಅಳವಾಳ ಗೊಟ್ಟಿಗೆ ಅಟ್ಟಿಗೆ ಮುಟ್ಟಿಗೆ (ವಿಶ್ವಾಸು. ೧೯-೩).

[<ಸಂ. ಗೋಷ್ಠಿಕ]

ಗೊಟ್ಟಿಗೆ$_{2}$ 'ಗೋಟಿಗೆ' ನೋ.

ಗೊಟ್ಟಿಗೆಯ್ (ಕ್ರಿ). ೧. ಸಭೆ ಸೇರು; ಗೋಷ್ಠಿ ನಡಸು. ೨. ಸರಸಸಲ್ಲಾಪವನ್ನು ಮಾಡು : ಕಣ್ಣಱಿದು ಗೊಟ್ಟಿಗೆಯ್ವ ಗೊಟ್ಟಿಗಂ . . . ಮನಂಬೆಚ್ಚು ಪತ್ತೆ ಪೊಯ್ದಂತಾಗಿರೆ (ಶಾಂತಿಪು. ೩-೫೯ ವ): ಅಂತಾತನಂ ಮೇಳಸುತ್ತಮಂಗಡಿಗಳೊಳಮರಮನೆಗಳೊಳಮೂಟಪಾಟದೆಡೆಗಳೊಳಂ ಪರಿಚಯದಿಂ ಶೃಂಗಾರಕಥಾರಸದೊಳಂ ಗೊಟ್ಟಿ [ಪಾಠಾಂ. ಗೋಷ್ಠಿ] ಗೆಯ್ಯುತ್ತಿರೆ (ಬಂಹರಿ. ೩-೩೧ ವ). [ಗೊಟ್ಟಿ$_{1}$ + ಕೆಯ್$_{1}$]

ಗೊಟ್ಟಿಗೇಯ (ನಾ). ಮೇಳಗಾನ; ಸಮೂಹಗಾನ : ಆಮುವೊಂದು ದಿವಸಮಾತನಂ ಪರಸಲ್ ಪೋಗಿ ಗೊಟ್ಟಿಗೆಯೊಳ್ ಕುಳ್ಳಿರೆ ಗೊಟ್ಟಿಗೇಯಮಾಗೆ (ಶಾಂತಿಪು. ೨-೨೦ ವ). [ಗೊಟ್ಟಿ$_{1}$ + ಗೇಯ]

ಗೊಟ್ಟಿರ್ (ಕ್ರಿ). ಗೋಷ್ಠಿಯಲ್ಲಿರು; ಜತೆಯಲ್ಲಿರು; ಸಹವಾಸಮಾಡು: ನೆರೆದೆಮ್ಮೊಳಿಂತು ಸದ್ಭಾವದೆ ಗೊಟ್ಟಿರಲ್ ಬಯಸಿ ಬಂದಯದೀಗಳ್ ದೊಳ್ಳಿತಾಯ್ತು (ಪಂಪಭಾ. ೪-೯೬). [ಗೊಟ್ಟಿ$_{1}$ + ಇರ್$_{1}$]

ಗೊಟ್ಟು$_{1}$ 'ಗೊಡ್ಡು$_{1}$' ನೋ.

ಗೊಟ್ಟು$_{2}$ 'ಕೊಟ್ಟೆ$_{1}$' ನೋ.

ಗೊಟ್ಟುಕಾಲ (ನಾ). ಮಳೆಯಿಲ್ಲದಿರುವ ಕಾಲ; ಅನಾವೃಷ್ಟಿ; ಬರಗಾಲ: (ಆ). [ಗೊಟ್ಟು$_{1}$ (<ಗೊಡ್ಡು$_{1}$) + ಕಾಲ]

ಗೊಟ್ಟುಗಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ಒಣಗಿಹೋಗು; ಮುರುಟಿಹೋಗು; ವ್ಯರ್ಥವಾಗು : ಮದನನ ಕೆಯ್ದುಕೆಯ್ದು ಕರಶಾಪೆ ಮುರುಂಟಿದುದೆಯ್ದೆ ಗೊಟ್ಟುಗಟ್ಟಿದುದು ಸರಲ್ಗೆ ಬೀಗಿ ನನೆದೋಱುವ ಪೂಗುಡಿ . . . ರಾಮಚಂದ್ರಮುನಿನಾಥನ ಶಾಂತಿರಸಾತಿರೇಕದಿಂ (ಅನಂಪು. ೧-೨೪).

[ಗೊಟ್ಟು$_{1}$ (<ಗೊಡ್ಡು$_{1}$) + ಕಟ್ಟು$_{1}$]

ಗೊಟ್ಟುಗುಳಿ 'ಗೊಟ್ಟುಗುೞಿ' ನೋ.

ಗೊಟ್ಟುಗುೞಿ, ಗೊಟಗುಣಿ, ಗೊಟ್ಟಿಗುಣಿ$_{1}$, ಗೊಟ್ಟುಗುಳಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಟ; ಅಟ್ಟುಗುಳಿ ಆಟ : ಚದುರಂಗದ ನೆತ್ತದ ಗೌರವದ ಗೊಟ್ಟುಗುೞಿಯುಂ ಮುಟ್ಟಂ ಮನೆಯೊಳ್ ಪದೆದಿಂಸುಗೆ ತಾನುಂ ಕಲ್ತುದು ಗಣಿಕೆಗಮದನೆ ಕಲಿಪುದತಿನಯದಿಂದಂ (ಮದಪ. ೦೦-೩೦): ಅಟ್ಟುಗೂಟು ಗೊಟ್ಟುಗುೞಿ ಮೊದಲಾಗೆಸಪೊಟ್ಟುಗಳೆಯ ನೊಡಗೂಡಿ ಪುಟ್ಟಿದಂದು ಮೊದಲಾಗಿ ಮಾಡುವ ಸಖಿ ನಿಟ್ಟಿಸಿ ನುಡಿದಳಿಂತೆಂದು (ಅಂಜಪ. ೩-೦೪೬). **ಗೊಟಗುಣಿ** : ಹಗಲೆಲ್ಲ ಬೀದಿಯು ಮುದುಕಿಯರೊಡನೆ ಚವಂಗ, ಗೊಟಗುಣಿ ಆಡುವುದೇ ಅಜ್ಜಿಯ ಕೆಲಸ (ನದೀಪ. ೬೯). **ಗೊಟ್ಟಿಗುಣಿ$_{1}$** : ಹುಡುಗಾಟ ಗೊಟ್ಟಿಗುಣಿ ಕುರಿಕಳ್ಳ . . . ಬಲುಮರಿ ಒಂದೊಂದು ಬಾಲಾಟದಲ್ಲಿ ನಲಿದು (ವಿಶ್ವಾಸು. ೧೯-೩). **ಗೊಟ್ಟುಗುಳಿ**: ಏಣಾಕ್ಷಿಯೊರ್ವಳಾಡುವ ಗೊಟ್ಟುಗುಳಿಯು ಕಟ್ಟಾಣಿಮುತ್ತುಗಳೊಪ್ಪಿದುವು (ಚಂಪ್ರಸಾಂ. ೧೮-೯೯). 'ಅಟ್ಟುಗುಳಿ' ಪರಾ.

[ಗೊಟ್ಟು$_{2}$ (<ಕೊ$_{1}$) + ಕುೞಿ$_{2}$]

ಗೊಟ್ಟುವಳ್ಳ (ನಾ). ಒಣಗಿಹೋದ ಗುಂಡಿ,-ಹಳ್ಳ : ಅಂತವಳಣುಗನಂ . . . ಮಡಿಪಿ ಕಾಲ್ವಿಡಿದು ಸರಸರನೆಳೆದಾರುಮಱಿಯದಂತೊಂದು ಗೊಟ್ಟುವಳ್ಳದೊ[ಪಾಠಾಂ. ಗೊಂಟನೊ, ಗೋಂಟುವಳ್ಳದೊ]ಳಿಕ್ಕಿ ಪುಲ್ಲಂ ಕವಿಸುತಾಗ್ನೇಯಸ್ನಾನಮೆಸಗಿ (ವೃಷವಿ. ೦೪-೮೦ ವ).

[ಗೊಟ್ಟು$_{1}$ (<ಗೊಡ್ಡು$_{1}$) + ಪಳ್ಳ]

ಗೊಟ್ಟೆ$_{1}$ 'ಕೊಟ್ಟೆ$_{1}$' ನೋ.

ಗೊಟ್ಟೆ$_{2}$ 'ಗೊಡ್ಡು$_{1}$' ನೋ.

ಗೊಟ್ಟೆ$_{3}$ (ನಾ). (?) : ಜಗಭಗದ ಊರ್ಧ್ವದಲ್ಲಿ ಮೋಹನದ ಗೊಟ್ಟೆ ಹುಟ್ಟಿತ್ತು, ಗೊಟ್ಟೆಯ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಕಮಲವರಳಿತ್ತು ಕಮಲಹೃತ್ಕಮದಲ್ಲಿ ಬಿಂದುವ ವ್ಯಂಜನದಿಂದ ಗುರುಲಿಂಗರೂಪಾಗಿ ಪುಲ್ಲಿಂಗ ಚರಿಸಿತ್ತು (ದಾಸೋಸಂ. ೩೩). 'ಕೊಟ್ಟೆ$_{1}$' ಪರಾ. [?]

ಗೊಟ್ಟೆಗಡಿ (ನಾ). ಒಂದು ಗ್ರಾಮದ ಹೆಸರು: ಪಶ್ಚಿಮತಃ ಮುಕ್ಕೊಡಲ್ ನಾಮಗ್ರಾಮಃ ಉತ್ತರತಃ ಗೊಟ್ಟೆಗಡಿ ನಾಮಗ್ರಾಮಃ (ಮೈಅರಿ. ೧೯೩೩, ೪೦-೬೦: 961): ಗೊಟ್ಟೆಗಡಿಯ ಭದ್ರಯ್ಯನ ಕಾಲ ಕನ್ನಯ್ಯ ಕಟ್ಟಿದ (ಎಕ. VIII, ಸೊರಬ. ೪೪-೧೦ ; 971). [ಗೊಟ್ಟೆ$_{0}$ + ಗಡಿ$_{1}$]

ಗೊಟ್ಟೆಗೆಱೆಪಳ್ಳ (ನಾ). ಒಂದು ಹಳ್ಳದ ಹೆಸರು : ದಕ್ಷಿಣತಃ ಪರದಗೆಱೆ ಪಳ್ಳಂ . . . ಉತ್ತರತೋ ಗೊಟ್ಟೆಗೆಱೆಪಳ್ಳಂ (ಮೈಅರಿ. ೧೯೪೪, ೦೩-೪೦ : 725). [ಗೊಟ್ಟೆಗೆಱೆ$_{0}$ + ಪಳ್ಳ]

ಗೊಟ್ಟೆಯಣ್ಣಗಾವುಂಡ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು: ಗೊಟ್ಟೆಯಣ್ಣಗಾವುಣ್ಡನೂರಳಿವಿನೊಳು ಕಾದಿ ಸತ್ತು ಸ್ವರ್ಗಸ್ತನಾದ (ಎಕ. IX, ಚನ್ನಪ. ೧೩೯-೪ ; ಸು. 904 ?).

[ಗೊಟ್ಟೆಯಣ್ಣ$_{0}$ + ಗಾವುಂಡ (<ಗಾಮುಂಡ)]

ಗೊಟ್ಟೆವಡ್ಡಿ (ನಾ). ಒಂದು ಸ್ಥಳದ ಹೆಸರು: ಗೊಟ್ಟೆವಡ್ಡಿಯ ಗೋವುಣ್ಡುಗಳಂ ಸೆಲಾಂಭ್ಯಯರುಂ ಆನೆಯುರು ಕೂಡಿ ಗೊವುಣ್ಡುಂಗೆಯ್ದುವದರ್ಕ್ಕೆ (ಎಕ. III, ನಂಜನ. ೧೯೯-೬ ; ?). [?]

ಗೊಟ್ಟೆಱೆಯ (ನಾ). ತುರುಹಟ್ಟಿಯ ಯಜಮಾನ (?) : ಗೊಟ್ಟೆಱೆಯರಮ್ಬಲಕೆ ಕೊಟ್ಟುದು ಆಯುಷ್ಯಮ್ಬು ಕಟನಿ (ಮೈಅರಿ. ೧೯೨೬, ೧೦೦-೮ : ೨ನೆಯ ಶತ). [ಗೊಟ್ಟ$_{6}$ (<ಕೊಟ್ಟ$_{7}$) + ಎಱೆಯ]

ಗೊಡಗು, ಗೊಡಂಗು (ನಾ). ೧. (ಬಾವಿಯ ಅಥವಾ ಹಗೇವಿನ ಒಳಗೆ ಆಗಿರುವ) ಡೊಗರು : (ಆ). ೨. ಗುಂಡಿಯಲ್ಲಿ ನಿಂತಿರುವ ನೀರು; ಬಗ್ಗಡ : ದನಕ್ಕೇಕೆ ತಿಳಿನೀರು ಎಂದು ರಾಡಿನೀರನ್ನೂ ಗೊಡಗನ್ನೂ ಕುಡಿಸಬಾರದು (ಗೋಗ್ರಾಸ. ೩೦). **ಗೊಡುಗು** : (ಆ). [?]

ಗೊಡಚಿ$_{1}$ 'ಕೊಡಂಚಿ' ನೋ.

ಗೊಡಚು$_2$ (ನಾ). ಕಣ್ಣುಗುಡ್ಡೆಯ ಮೇಲೆ ದುರ್ಮಾಂಸ ಬೆಳೆಯುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ರೋಗ. ' ಗೊಡಚುಗಣ್ಣು ' ನೋ. [?]

ಗೊಡಚುಗಣ್ಣು (ನಾ). ದುರ್ಮಾಂಸ ಅಥವಾ ಗ್ರಂಥಿ ಬೆಳೆದ ಕಣ್ಣು : (ನಿ). [ಗೊಡಚು$_2$ + ಕಣ್ಣು (<ಕಣ್)]

ಗೊಡಚುಗಿಡ (ನಾ). ಕೊಡಂಚಿಯ ಗಿಡ : (ನಿ). [ಗೊಡಚು$_1$ (<ಕೊಡಂಚಿ) + ಗಿಡ (<ಗಿಡು)]

ಗೊಡಣಿಸು (ಕ್ರಿ). ಗುಂಪುಗೂಡು ; ಗಡಣಿಸು (?): ಪಾಂಡವಬಲಕ್ಕೆ ಸಂತೋಷ ಪೆರ್ಚುತ್ತು ಕುರುತಂಡ ಚಿಂತಾಕ್ರಾಂತರಾಗಿ ಸರಿದರು ಮಹಾ ಮಂಡಲೇಶ್ವರರು ಮನಮುರುಗಿ ಕಳವಳಗೊಂಡರೊಳಗೊಳಗೆ ಗೊಡಣಿಸುತ ಚಂಡಭುಜಬಲಮಹಾಟೋಪದಿಂದಾಗ ಮಾರ್ತಾಂಡಸುತನೊಗ್ಗೊಡೆದು ಬಲವ ಕೂಡಿದರು (ಲಕ್ಷ್ಮೀಭಾ. ೪-೨೩). [<ಗಡಣ? + – ಇಸು$_3$]

ಗೊಡಬಿ ' ಗೊಬಡಿ ' ನೋ.

ಗೊಡಬೆ ' ಗೊಡವೆ ' ನೋ.

ಗೊಡರು (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ.

ಗೊಡರುಹಾಕು=(ಗೂಳಿ ಮುಂತಾದುವುಗಳಂತೆ) ಶಬ್ದಮಾಡು : (ನಿ).

ಗೊಡಲೆ (ನಾ). ಇಳಿಜಾರು ; ಹಳ್ಳ (?) : ಪಸಲೆಯೊಳ್ಪಸುರೇಱಿ ಪರಪಿನೊಳ್ಪೊರೆಯೇಱಿ ಗಿಡುಗಳೊಳ್ ದನಿದೋಱಿ ಗೊಡಲೆಯೊಳ್ಪೊರೆವೇಱಿ . . . ಪರಿವ ಬಱಿವೊನಲೆಸೆದುವೋರೊಂದು ಕಾಣದೊಳ್ (ಅನಂಪು. ೯-೧೬ ರಗಳೆ). [?]

ಗೊಡವೆ, ಗೊಡಬೆ (ನಾ). ತಂಟೆ ; ಗೋಜು ; ಉಸಾಬರಿ : ಅಡವಿಯಂ ಪೊಗೆದು ಸುಡುವಗ್ನಿಗಾವೋಕನದ ಗೊಡವೆಯೇವುದು (ಹದಶಾ. ೮-೪೩) : ಋಷಿಗೇಕಾಯುಧಂಗಳ ಗೊಡವೆ ಬೇಡೀ ಜನಕಜೆಯನೊಲಿಸುವುದು ಕುಲಯೌವನ ವಿಲಾಸವಿಚಿತ್ರವೈಭವದಿಂದ ನೀವು (ತೊರರಾ. ೧-೦೩-೩೦) : ಮಾತು ಕೇಳದ ಸೊಸೆ ಗೊಡವೆ ತಾನೇಕೆ (ಪುರಂದ. ೦-೫೦-೩) : ಅಕ್ಕಜವ ಮಾಡದಿರಿವಂ ನಿನ್ನ ಮೈವಳಿಗೆ ತಕ್ಕನಲ್ಲಂ ನೀನೊಲಿವ ಗೊಡವೆಯೇಕೆ (ಕೃಮಿಥಾ. ೬-೩೫) : ಅವನ ಗೊಡವೆಯೇಕೆ ಅವನಾರು ನೀನಾರು (ವಿದಾಕ್ಕ. ೩೬-೦) : ಊರಿಗೆ ಹೋಗದವರಿಗೆ ದಾರಿ ಗೊಡವೆ ಯಾಕೆ ? (ಗಾದೆ).

ಗೊಡಬೆ : ಸಾಲು ಗೊಡಬೆಗೆ ಹೋಗದು ಆಱು ಗೊಡಬೆಗೆ ಬಾರದು ಮೂಱು ಕೂಳಿಗೆ ಸಿಕ್ಕದು ನೋಡಾ (ಸರ್ವವ. ೫೯-೩೧೪). [ದೇ.೩ ತುಳು. ಗೊಡವೆ : ತೆಲು. ಗೊಡವ]

ಗೊಡವೆಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ಯೋಚಿಸು; ಆಸಕ್ತಿವಹಿಸು : ನಿನ್ನನ್ನರಪ್ಪ ಕಬ್ಬಿಗರ್ ಮನೆವಾೞ್ತೆಯೊಳಿನಿಸೊಂದುಂ ಗೊಡವೆಗೊಳ್ಳದೆ . . . ಏವೊಟ್ಟಿಂ ಬೆಮೆಗೊಂಡಿರ್ಪರಲೇ (ರಾಮೂಕ್ಕ. ೧೧೬-೯). [ಗೊಡವೆ + ಕೊಳ್$_1$]

ಗೊಡಿಗ (ನಾ). (?) : ಗೊಡಿಗರೊಡಂ ಮೂನೂರ್ವ್ವರುಂ ಒಕ್ಕಲುಂ ನಾಟಿಗ್ಗಮುಣ್ಣನುಂ ಇಟ್ಟು ಕೊಟ್ಟೋರ್ (ಎಇ. XIV, ೧೯೧-೪೭: 725). [?]

ಗೊಡುಗು ' ಗೊಡಗು ' ನೋ.

ಗೊಡುಮ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಇದರ್ಕ್ಕೆ ಸಾಕ್ಷಿ ಅಗ್ಗಿ ಸರ್ಬ್ಬಯ್ಯ ಗೆರ್ಗ್ಗಡುಮಕೊರ್ಣ್ಣನ್ದರ್ ಒಮುಜರ್ ಎನೆ (ಎಕ. XI, ಚಳ್ಳಕೆ. ೩೩-೪೭; ಪು. 815). [?]

ಗೊಡೆಗುಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ಬಾಯಿಪಾಠ ಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ತಿರುತಿರುಗಿ ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ ಉಚ್ಚರಿಸು ; ಉರುಹಾಕು : ಬಡಬಡಗುಟ್ಟೆ ಬಾಯಾಱೆ ಬಹಳ ಕಾಲ ಗೊಡೆಗುಟ್ಟೆ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳಹರ ನಡೆಯ ನಗುತ ಕ್ಷಣದೊಳು ಶಾಸ್ತ್ರವಾರ್ಧಿಯ ಕಡೆಗಂಡ ಕುಶಲನೆಯ್ದಿದನು (ಭರತ. ೬೨-೬೨). [ಗೊಡೆ$_0$ + ಕುಟ್ಟು$_1$]

ಗೊಡೆಗೊಡೆ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ : ಘುಡುಘುಡಿಸಿ ಎಲ್ಲರೊಂದಾಗಿ ಧೂರ್ತನ ತಲೆಯ ಪೊಡೆಯಬೇಕೆಂದವರು ನುಡಿವುತಿರೆ ಗುರು ಕೇಳಿ . . . ಗೊಡೆಗೊಡೆಯಿದೇತಕ್ಕೆ ಗುರುವಾದ ನಂಬಿರ್ದ ದೃಢಭಕ್ತರ್ಕ್ಕೆ ನೀವು ಗುರುಭಕ್ತಿಹೀನನಾ ಗೊಡವೆಯೇತಕೆ ಬೇಗ ನಡಿಸಿರ್ದ ಕೂಲವನು ತಡೆಯದೇಱುವುದೀಗೆನೆ (ಬಸ್ರಾಪು. ೬-೮).

ಗೊಡ್ಡು$_1$ (ನಾ). ೧. ಮೋಸ ; ಕಪಟ ; ಕೃತ್ರಿಮ : ಇಂತಿದು ಕುಸುಮಾಸ್ತ್ರನೆಂಬದಟನಿಕ್ಕಿದ ಸೊರ್ಕಿನ ಗೊಡ್ಡಮಾಗದೇ (ಶಂಪಥಾ. ೪-೬೦) : ಇದು ನಮ್ಮಾತನ ಗೊಡ್ಡವೆಂದು ನುಡಿಯುತ್ತಿರ್ಪನ್ನಂ (ನೇಮಿಪು. ೮-೬೩) : ಶಾಲ್ಮಲಿದತ್ತೆ ನಿದ್ರೆಯಿನೆಚ್ಚತ್ತು ವಸುದೇವನನಲ್ಲಿ ಕಾಣದೆ ಪೆಱದಲ್ಲಿರ್ದಾತನ ಗೊಡ್ಡಮೆಂದು ಬಾಳುಮತ್ತಪರಮುಮಂ ಕೊಂಡು ವಾಯುವೇಗದಿನೆಯ್ದೆ ಪೋಗಲ್ (ಬಂಹರಿ. ೨-೫೭ ವ): ಅಲ್ಲದ ಕುಲದವರ್ಗೀ ಚೆಲ್ವೀ ಭಾಗ್ಯಮುಳ್ಳಸವತ್ತೀ ಚದುರು ಎಲ್ಲಿಯದೆಲೆ ರತಿ ನಿಮ್ಮಾತನ ಗೊಡ್ಡವಲ್ಲದೆ ಪೆಱತೊಂದಲ್ಲ (ನೇಮಿಸಂ. ೨೦-೯೯). ೨. ತೊಂದರೆ ; ಉಪಟಳ ; ಕೇಡು : ನೋಡರಸಾ ನಿಮ್ಮ ಸವಣರ ಗೊಡ್ಡ [ಪಾಠಾಂ. ಡ್ಡಾಟ]ಮಂ ನಿನ್ನಂ ಕೊಲಲ್ ನೆರೆದಾಯುಧಂಗಳು ಪೊಟ್ಟಿಟ್ಟೋರ್ (ಬಡ್ಡಾರಾ. ೧೬೭-೨೫) : ಆಗಳೆ ಪಾಂಡುಪುತ್ರರಯ್ವರುಮಿದು ನಮ್ಮನಾರಯಲೆ ವೈರಿಯ ಮಾಡಿದ ಗೊಡ್ಡಮಿಲ್ಲಿ ಮಾಣ್ದರಲಣಮಾಗ ಪೂಣ್ದಾವಧಿಯುಂ ನೆಱೆದತ್ತು ಕಡಂಗಿ ಕಾದುವಂ ಎಂದು (ಶಂಪಥಾ. ೮-೯೦) : ಎನ್ನ ಕೂಸ ನಿನ್ನುಱೆದೊಡೆ ನಿನ್ನ ಕಯ್ಯೊಳಱುವಂ ಗಡ ನೋಡಿಮಿದೊಂದು ಗೊಡ್ಡಮಂ (ಲೀಲಾವ. ೨-೬೬).

ಗೊಡ್ಡುಮಾಡು=ಕೆಡುಕನ್ನುಂಟುಮಾಡು; ಬಾಧೆ ಕೊಡು: ಗೊಡ್ಡಮಾಡಿರ್ದ ತಕ್ಕುದನೀಗಳೆ ಮಾಱ್ಪೆನೆಂದು ತೊಟ್ಟಗೆ ಪೊಱಮಟ್ಟನೇಱಿ ನಿಜವಾಹನಮಂ ದಿವದಿಂ ಸುರಾಧಿಪಂ (ಶಂಪಥಾ. ೫-೧೦೧). [ದೇ.೩ ತೆಲು. ಗೊಡ್ಡ]

ಗೊಡ್ಡು$_2$ (ನಾ). ಪ್ರಯೋಜನವಿಲ್ಲದವನು ; ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ಬಾರದವನು ; ಕೈಲಾಗದವನು ; ಅಪ್ರಯೋಜಕ : ಪೊಲಂಬುದಪ್ಪಿ ಕೋಟಲೆಗೊಳಗಪ್ಪ ಪಾಟ್ಟನದ ಮಾನಸರಂ ಸುಡು ಸಂದ ಗೊಡ್ಡರಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೮-೮೦) : ದ್ರೋಣಾದಿನಾಯಕರು ತರುಬಿ ನಿಂದು ಚಡ್ಡಿಯಿಲ್ಲದ ಸರಳುಗಳ್ಸಿಂದು ಬಲುಹೇರಿ ಗೊಡ್ಡಗಳ ತುಳಿದಾಡೆಯಲ್ಲಿರಿಸಿ ಮೆಟ್ಟಿಸುತಲಡ್ಡವಿಸಿ ಸಮಸೀಳುಗಳ್ಸೀಳ್ದು ಬಿಸುಡಿದವು ದಳಗಳ ಮದೇಭಂಗಳು (ಕುರಂಗ. ೪೬-೨೩). [ಗೊಡ್ಡು$_1$ + – ಅ$_6$]

ಗೊಡ್ಡುಕಾರ್ತಿ (ನಾ). ವಂಚಕಿ ; ಮೋಸಗಾತಿ : ಕಾಯದೆ ಕಣ್ಬರಿಯಂ ತಂಗಾಯದೆ ನಿಮುಗರಸನಾಣೆಯಿನೆಯಿನೆ ನೃಪತಿಯ ನಾಯಕಿಯೊಳ್ ನೆರೆದಿರ್ದ ಪಸಾಯತರಂ ಗೊಡ್ಡುಕಾರ್ತಿಯರ್ ಪಿಡಿದೆಱೆವರ್ (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೧೩-೧೭). [ಗೊಡ್ಡು$_1$ + – ಕಾಱ + – ತಿ$_1$ (< – ಇತ್ತಿ)]

ಗೊಡ್ಡಾಕಳ್, ಗೊಡ್ಡಾಕಳು (ನಾ). ಬಂಜೆಯಾದ ಹಸು ; ಗೊಡ್ಡಾದ ಹಸು : ಕಾಮಧೇನಿರ್ದುಮೂಟಕೆ ಗೊಡ್ಡಾಕಳನಾಳ್ವರೇ (ಸೋಮೇಶ. ೩).

ಗೊಡ್ಡಾಕಳು : ಎಲವ ಸುರಭೂಜ ಗೊಡ್ಡಾಕಳೆ ಸುಪರ್ವ ಸುಧೇನು ಪಳುಕಿನ ಶಿಲೆಯೆ ಸುಮನೋರತ್ನ ಕಿಱುಗಲ್ಲೇ ಮಹಾಮೇರು (ತೊರರಾ. ೩-೭-೩೭). [ಗೊಡ್ಡು$_1$ + ಆಕಳ್]

ಗೊಡ್ಡಾಕಳು 'ಗೊಡ್ಡಾಕಳ್' ನೋ.

ಗೊಡ್ಡಾಚಾರ (ನಾ). ಪ್ರಯೋಜನವಿಲ್ಲದ ಆಚಾರ ; ಕಂದಾಚಾರ ; ವ್ಯರ್ಥವಾದ ಸಂಪ್ರದಾಯ : ಸೂಫಿಧರ್ಮ ಗೊಡ್ಡಾಚಾರವಲ್ಲ (ಇಸ್ಲಾಂಸು. ೨೪೯). [ಗೊಡ್ಡು$_1$ + ಆಚಾರ]

ಗೊಡ್ಡಾಟ, ಗೊಟ್ಟಾಟ (ನಾ). ೧. ನಿರರ್ಥಕವಾದ ಕೆಲಸ ; ನಿಷ್ಫಲವಾದ ವ್ಯವಹಾರ : ಈಗಳ್ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಂ ನೋಡು ನಿನ್ನ ಮಹಾದೇವಿ

ಯೊಡನೆ ಗೊಡ್ಡಾಟವಾಡು [ಪಾಠಾಂ. ಗೊಡ್ಡುಮಾಡು]ವುದಂ (ಪದ್ಮರಾ. ೧೭೮-೨) ; ಅಹುದಹುದು ಭಕ್ತನು ಕಡುಹು ಗೊಡ್ಡಾಟಂಗಳಂ ಕುವರಿಗಳ ನಾಡಿಹನು (ಬಸಪು. ೨೮-೪೪). ೨. ಉಪದ್ರವ ; ತೊಂದರೆ ; ಕಾಟ : ಯುಧಿಷ್ಠಿರಂ ಕೊಟ್ಟ ನನ್ನಿಯ ಬಲದೊಳ್ ತನಗೆ ಲಯಮಿಲ್ಲದುದನಱಿದು ಪೋಗಿಲ್ಲದ ಗೊಡ್ಡಾ[ಪಾಠಾಂ. ಟ್ಟಾ]ಟಮಾಡಲ್ ಬಗೆದು (ಪಂಪಭಾ. ೭-೪೭): ಗೊಡ್ಡಾಟದ ಮುಸುಗಳೆಸೆದುವಾ ಮುನಿವನದೊಳ್ (ಜಗವಿ. ೧೬-೫೭) : ಜಿರ್ವಾಳೀ ಬಾಲಕಿ ಬಹುರೂಪುವಡೆದಂತೆ ಸರ್ವರೆದೆಗೆ ಬಂದಳದು ತಾ ಕರ್ವುವಿಲ್ಲನ ಗೊಡ್ಡಾಟವಲಾಯೆಂದು ಉರ್ವೀಶನಚ್ಚರಿವಟ್ಟು (ನೇಮಿಸಂ. ೩-೪೯) : ಎಲೆ ಮಾದೇವ ನೀನೆ ಗತಿಯೆಂದಿನ್ನೆಬರಂ ನಂಬಿದರನೀ ಪೊಟ್ಟಿಂಗಿಂತು ಪೊಱ ನೂಂಕಲಕ್ಕುಮೆ! ಏಂ ಗೊಡ್ಡಾಟವೊ! (ರಾಮಾಶ್ವ. ೦೨೬-೨೪). ೩. ಮೋಸ ; ಕಪಟ : ಕಡೆಗೆ ನಿನ್ನ ಗೊಡ್ಡಾಟವೆ ಹೊಲೆಯು ನಾದವನಿನ್ನು ಸತಿಗಿತಿಯ ಕೊಲೆಗೆ ಹೇಸಿ ಬೆನ್ನೀವನೇ (ಹದಿಕಾ. ೦೩-೦೮). **ಗೊಟ್ಟಾಟ :** ೨. ಇದೆಲ್ಲವಿನಾತನ ಗೊಟ್ಟಾಟವಲ್ಲ ದುಷ್ಕರ್ಮದ ಗೊಟ್ಟಾಟವೆಂದು ಮನದೊಳೆ ನಕ್ಕು (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧೨-೮೩): ನಿನ್ನ ಗೊಟ್ಟಾ[ಪಾಠಾಂ. ಡ್ಡಾ] ಟವನಱಿದೆನೀ ಗನ್ನಗದಕದೊಳಿದ್ದಡಿರು ನಿನಗುಣ್ಣಿಸಿದ ಬೋನವನದುಣ್ಣದೆ ಹೋದಡೆನ್ನಾಣೆ (ಬಸಪು. ೨೪-೭೫). ೩: (+).

[ಗೊಡ್ಡು$_1$ + ಆಟ]

ಗೊಡ್ಡಾವು (ನಾ). =ಗೊಡ್ಡಾಕಳ್ : ಗಡ್ಡವ ಬೆಳೆಯಿಸಿಕೊಂಡು ಮಂಡೆ ಯೊಳೊಂದು ದೊಡ್ಡ ಸುತ್ತನು ಸುತ್ತಿಕೊಂಡು ಗೊಡ್ಡಾವಿನಂತೆ ತಿರುಗುವ ರಾವುತರಿವರಡ್ಡಲಾದವರೆ ರಾಮನಿಗೆ (ಕುಠಾಸಾಂ. ೪೬-೦೬).

[ಗೊಡ್ಡು$_1$ + ಆವು]

ಗೊಡ್ಡಿ$_1$ (ನಾ). ಮಕ್ಕಳನ್ನು ಹೆರದವಳು ; ಬಂಜೆ : ಗೊಡ್ಡಿಗೇನು ಗೊತ್ತು ಹೆರೋ ಸಂಕಟ (ಗಾದೆ); ಗೊಡ್ಡಿ ಹೆರುವುದಿಲ್ಲ ಬೊಡ್ಡಿ ಅಳುವುದಿಲ್ಲ (ಗಾದೆ). [ಗೊಡ್ಡು$_1$ + – ಇ$_2$]

ಗೊಡ್ಡಿ$_2$ (ನಾ). ೧. ಅಸಮರ್ಥ. ೨. (ಉಕ) ವಿದೂಷಕ ; ಕೋಡಂಗಿ : ಸರ್ಕಸಿನಲ್ಲಿಯು ಗೊಡ್ಡಿಗಳ ಹಾಗೆ ನಕಲಿ ಅಭಿನಯಮಾಡುತ್ತ (ಜ್ಞಾನಮೀ. ೮೯). [ಗೊಡ್ಡು$_1$ + – ಇ$_3$]

ಗೊಡ್ಡಿಡು (ಕ್ರಿ). ಜೊಳ್ಳಾಗು ; ಬರಡಾಗು ; ಫಲವಿಲ್ಲದಾಗು : ನಸಿದು ಬೆಳೆಯದೆ ಕೊಬ್ಬಿ ಗೊಡ್ಡಿಡದ [ಪಾಠಾಂ. ದೊಡ್ಡಿತಹ] ತೆನೆಗಳೊಳು ನಸುಗೆಂಪಿನಿಂ ಬೀಗಿ ಬಾಗಿ ತೂಗುವ ಚೆಲುವ ಹೊಸ ಹಾಲ ಹನಿಗಳಡದಸಿ ತೆಱದ ತೆನೆಗಳಂ ತಿಱಿತಿಱಿದು ತಂದು ತಂದು (ಸಿದ್ಧರಾ. ೨-೨೮).

[ಗೊಡ್ಡು$_1$ + ಇಡು$_1$]

ಗೊಡ್ಡು$_1$, ಗುಡ್ಡು$_3$, ಗೊಟ್ಟ$_4$, ಗೊಟ್ಟು$_1$, ಗೊಟ್ಟೆ$_2$ (ನಾ). ೧. ಗಬ್ಬ ವಾಗದ ಹಸು, ಎಮ್ಮೆ ಮೊದಲಾದುವು : ಕಱಿವಾವಂ ಪೊರೆಯದೆ ಗೊಡ್ಡಂ ಪೊರೆವಂತೆ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೦೩-೧೪೦): ಮೂಱಿಟ್ಟರಾಱಕ್ಕು ಆಱು ಹನ್ನೆರಡಕ್ಕು ಹೇಱುವ ಗೊಡ್ಡು ಹಯನಕ್ಕು ಕರ್ಮ ತಾ ಹಾಱುವ ದಿನಕೆ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೮೯೩).೨. ಬಂಜೆ; ಬರಡು: ಚರಿಪಾರಣ್ಯದ ಪಕ್ಷಿಗೊಂದು ತರು ಗೊಡ್ಡಾಗಲ್ ಫಲಂ ತೀವಿದಾ ಮರಗಳ್ ಪುಟ್ಟವೆ (ಸೋಮೇಶ. ೨೬): ಸುರಧೇನು ನೆಱೆ ಗೊಡ್ಡಾಯ್ತು ಸುರತರು ಕಾಡ ಮರನಾಯ್ತು (ಕುಮಾರವ್ಯಾ. ೧೯-೫೨) : ನಿಮ್ಮಂಥ ಮಕ್ಕಳನ್ನು ಹೆರುವುದಕ್ಕಿಂತ ಗೊಡ್ಡಾಗಿದ್ದಿದ್ದರೆ ಮೇಲಾಗಿತ್ತು (ಮಹಾಗ. ೧೭೩). ೩. ಮೋಸ; ವಂಚನೆ. 'ಗೊಡ್ಡೆಱಗು', 'ಗೊಡ್ಡೇಱು' ಪರಾ. ೪. (ಆಲಂ) ಅಂತಸ್ಸಾರ ವಿಲ್ಲದವನು ; ನಿರ್ವೀರ್ಯ : ನಗೆಯೊಳಗಡ್ಡಬಿದ್ದಳು ಪಾಂಡುಪುತ್ರರ ಬೊಡ್ಡಿ ಬಿಂಕದಲವರು ಬಿರಿದರು ಭೀಮ ಫಲುಗುಣರು . . . ರೋಷದ ಗೊಡ್ಡು ನಾನಾದೆನು (ಕುಮಾರವ್ಯಾ.ಸ. ೦೨-೪೩). ೫. (ಆಲಂ) ಕಂದಾಚಾರದಲ್ಲಿ ನಿಷ್ಠ : ನೀನೊಂದು ಗೊಡ್ಡು ಇದೊಂದೂ ಓದೋಲ್ಲ (ಅನಾಮಿ. ೫೨). ೬. ಹುಸಿ ; ಸುಳ್ಳು. 'ಗೊಡ್ಡುಬೆದರಿಕೆ' ಪರಾ. **ಗುಡ್ಡು$_3$:** ೬. 'ಗುಡ್ಡುಬೆದರಿಕೆ' ಪರಾ. **ಗೊಟ್ಟ$_4$:** ೭. ಅಭಾವಸ್ಥಿತಿ; ಬರ ; ಕ್ಷಾಮ. 'ಗೊಟ್ಟಕೆರೆ' ಪರಾ. **ಗೊಟ್ಟು$_1$:** ೩. 'ಗೊಟ್ಟಾಟ' ಪರಾ. ೭. ಹೆಸರು ಮಾತ್ರ ಕ್ಷೀರಸಾಗರಭಟ್ಟರು ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಮಜ್ಜಿಗೆ ನೀರಿಗೆ ಗೊಟ್ಟು (ಗಾದೆ) : ಆ ಊರಿನಲ್ಲಿ ನೀರಿಗೆ ತುಂಬಾ ಗೊಟ್ಟು (ರೂಢಿ). **ಗೊಟ್ಟೆ$_2$:** ೩. ಕಾಳುಗೋವನ ಗೊಟ್ಟೆ[ಪಾಠಾಂ.ಟ್ಟ]ಯಾಟಕೆ ಗುಱಿಗಳಾದಿರಿ (ಕುಮಾರವ್ಯಾ.ಸ. ೨-೮೫). [ದೇ.೫ ತಮಿ. ಕೊಟ್ಟು ; ತುಳು. ತೆಲು. ಗೊಡ್ಡು]

ಗೊಡ್ಡು$_2$ (ನಾ). (ಕರಾ) ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಟ : ಹಳ್ಳಿಯ ಆಟಗಳಾದ ಚಿಣಿಕೋಲು, ಜಬ್ಲಿ, ಗೊಡ್ಡು (ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕ್ರಿಕೆಟ್), ಹುಲಿದನ-ಇವು ನಮ್ಮ ವಿನೋದಗಳಾಗಿದ್ದವು (ಹುಮುಜ. ೭೭). [ದೇ.೫ ತೆಲು. ಗೋಟ]

ಗೊಡ್ಡುಕಥೆ (ನಾ). ಪ್ರಯೋಜನವಿಲ್ಲದ ಕಥೆ ; ನೀರಸವಾದ ಕಥೆ : ಹಿರೇರ ಕಾಲದಿಂದ ಕಟ್ಟೇ ಮೇಲೆ ಕೂತು ಹೇಳುವ ಗೊಡ್ಡುಕಥೆಗಳು (ದಾಸಹು. ೬೦). [ಗೊಡ್ಡು$_1$ + ಕಥೆ]

ಗೊಡ್ಡುಕೆಲಸ (ನಾ). ನಿಷ್ಪ್ರಯೋಜಕವಾದ ಕೆಲಸ : ಅವನು ಮಾಡುವುದೆಲ್ಲಾ ಬರೀ ಗೊಡ್ಡುಕೆಲಸ (ರೂಢಿ). [ಗೊಡ್ಡು$_1$ + ಕೆಲಸ]

ಗೊಡ್ಡುಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ಬಾರದೆ ಹೋಗು ; ವ್ಯರ್ಥವಾಗು : ಜಸಂ ಮಸುಳೆ ಧೃತಿ ಗತಿಗಿಡೆ ಪೊಡರ್ಪಡೆಯುಡುಗೆ ಕರುಣವವಸರಣಂಗೆಯ್ಯೆ ರೂಢಿ ಗೊಡ್ಡು [ಪಾಠಾಂ. ಗೋಡು]ಗೊಳೆ . . . ಮೆಯ್ಯ ಮಾಸಾಱದ ಕೂಸಂ ತಲೆಕೆಟಗಾಗೆ ಒಡಿದುಕೊಂಡು ನಡೆವನ್ನಂ (ಜಗವಿ. ೨-೫೫ ವ).

[ಗೊಡ್ಡು$_1$ + ಕೊಳ್$_1$]

ಗೊಡ್ಡುತತ್ತ್ವ (ನಾ). ಹುರುಳಿಲ್ಲದ ತತ್ತ್ವ,-ಸಿದ್ಧಾಂತ : ದೊಡ್ಡನಾಮ ದೊಡ್ಡಮುದ್ರೆ ಅಡ್ಡಬೂದಿ ನಡೆದುವೆಷ್ಟೊ ಗೊಡ್ಡುತತ್ತ್ವ ಹೇಳಿಕೊಂಡು ಜಡ್ಡುಹಿಡಿದವು (ಕವಿಸೋ. ೪೦-೩). [ಗೊಡ್ಡು$_1$ + ತತ್ತ್ವ$_1$]

ಗೊಡ್ಡುನಂಬಿಕೆ (ನಾ). ಮೂಢನಂಬಿಕೆ; ಕುರುಡುನಂಬಿಕೆ : ಸಂಪ್ರದಾಯ ಬದ್ಧವಾಗಿ ನಡೆದುಬಂದಿದ್ದ ಗೊಡ್ಡುನಂಬಿಕೆಯನ್ನು ಬಿಡಲಾರದ ಕಳವಳ (ಪ್ರಮುಹ. ೨೦) : ಗೊಡ್ಡುನಂಬಿಕೆಯವನೆಂದುಕೊಂಡು ನಗಬೇಡ ತಾಯಿ (ನಡದಾ. II, ೯೩೫). [ಗೊಡ್ಡು$_1$ + ನಂಬಿಕೆ]

ಗೊಡ್ಡುಪುರಾಣ (ನಾ). ಅಪ್ರಯೋಜಕ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ಹೇಳುವ ಮಾತು ; ಸತ್ತ್ವವಿಲ್ಲದ ವಿಷಯ : "ಗೊಡ್ಡು ಪುರಾಣಗಳಲ್ಲಿ ನನಗೆ ನಂಬಿಕೆಯಿಲ್ಲ" ಎಂದರು ಜನಾರ್ದನರಾಯರು (ಕಾಲಯಾ. ೩).

[ಗೊಡ್ಡು$_1$ + ಪುರಾಣ]

ಗೊಡ್ಡುಬೆದರಿಕೆ, ಗುಡ್ಡುಬೆದರಿಕೆ (ನಾ). ಪೊಳ್ಳುಬೆದರಿಕೆ ; ಹುಸಿಯಾದ ಬೆದರಿಕೆ : ಫಲಾಫಲನಿರ್ಣಯದ ಮೂಲಕವೂ ಗೊಡ್ಡು ಬೆದರಿಕೆಯ ಮೂಲಕವೂ ನಮ್ಮನ್ನು ಕಲ್ಯಾಣದ ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ಪ್ರವೃತ್ತರಾಗುವಂತೆ ಮಾಡುವುದು ಬಾಹ್ಯದ ಕೆಲಸ (ನಿಬಂಧ. II, ೩೪೫). **ಗುಡ್ಡುಬೆದರಿಕೆ :** ಇನ್ನು ನಿಮ್ಮಿಂದಾಗುವದೇನು ? ನಿಮ್ಮ ಗುಡ್ಡುಬೆದರಿಕೆಗೆ ನಾವು ಅಂಜತಕ್ಕವರಲ್ಲ (ಬಸವೇ. ೫೫). [ಗೊಡ್ಡು$_1$ + ಬೆದರಿಕೆ (<ಬೆದಱಿಕೆ)]

ಗೊಡ್ಡುವ್ಯಕ್ತಿ (ನಾ). ಹಳೆಯ ಸಂಪ್ರದಾಯಗಳನ್ನು ಮೂಢವಾಗಿ ಅನುಸರಿಸುವವನು : ಬಂಕಿಮನೇನು ಹಿಂದಿನ ಕಾಲದ ಸಂಪ್ರದಾಯ ಬದ್ಧನಾದ ಗೊಡ್ಡುವ್ಯಕ್ತಿಯಲ್ಲ (ಬಂಕಿಮ. ೬೨). [ಗೊಡ್ಡು$_1$ + ವ್ಯಕ್ತಿ]

ಗೊಡ್ಡುಸಂಪ್ರದಾಯ (ನಾ). ಮೂಢನಂಬಿಕೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ಸಂಪ್ರದಾಯ ; ವ್ಯರ್ಥವಾದ ಪದ್ಧತಿ : ಇಂದಿನ ಯುಗವು ನಿಮ್ಮ ಗೊಡ್ಡುಸಂಪ್ರದಾಯದ ಯುಗವಲ್ಲ (ದೀಶಹು. ೬೦).

[ಗೊಡ್ಡು$_1$ + ಸಂಪ್ರದಾಯ]

ಗೊಡ್ಡುಸಾರು (ನಾ). ಬೇಳೆಯನ್ನು ಹಾಕದೆ ಮಾಡಿದ ಸಾರು ; ಭರಿಯ ಹುಳಿ, ಉಪ್ಪು, ಕಾರಗಳನ್ನು ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಕುದಿಸಿ ಒಗ್ಗರಿಸಿ ಮಾಡಿದ

ಸಾರು; ಹುಣಿಸೆಸಾರು; ಹುಣಿಸೆನೀರು: ಮಡ್ಡಿ ಅನ್ನಕ್ಕೆ ಗೊಡ್ಡು ಸಾರು ಜಡ್ಡುತುಪ್ಪ (ಗಾದೆ). [ಗೊಡ್ಡು$_1$ + ಸಾರು$_3$ (<ಸಾಱು$_2$)]

ಗೊಡ್ಡುಹರಟೆ (ನಾ). ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ಬಾರದ ಮಾತು; ನಿರರ್ಥಕವಾದ ಮಾತು: ಹೇಗೆ ಉದ್ಧಾರ ಮಾಡ್ಯಾನು . . . ಅರುಣ ಉದಯದಲೆದ್ದು ಹರಿಯ ನೆನೆಯದ ಗೊಡ್ಡುಹರಟೆಗೆ ಹೊತ್ತು ಏಱಿಸಿದವನ (ಪುರಂದ. ೦-೧೫೩-೦): ಈ ಗೊಡ್ಡುಹರಟೆಯಿಂದೇನು ಉಪಯೋಗ (ಹೊಸಂಸಾ. ೩೨).

[ಗೊಡ್ಡು$_1$ + ಹರಟೆ]

ಗೊಡ್ಡುಹಸು (ನಾ).=ಗೊಡ್ಡಾಕಳ್: "ಅನಡುಹಿ – ಗೊಡ್ಡುಹಸು" (ಅಕಾನಿ. ೧-೧): ಕೆಲವರು ಗೊಡ್ಡುಹಸುಗಳಲ್ಲಿ ಉಳುತ್ತಿದ್ದರು (ಹುಟ್ಟಿಹ. ೫೯). [ಗೊಡ್ಡು$_1$ + ಹಸು$_2$ (<ಪಸು$_3$)]

ಗೊಡ್ಡುಹುಳಿ, ಗೊಡ್ಡುಳಿ (ನಾ). ತರಕಾರಿ ಹಾಕದೆ ಮಾಡಿದ ಹುಳಿ; ಬೇಳೆಹುಳಿ: ತರಕಾರಿ ಏನೂ ಸಿಗದೆ ಅನ್ನ ಗೊಡ್ಡುಹುಳಿ ಮಾಡಿದ್ದಳು (ಜಾಂ). **ಗೊಡ್ಡುಳಿ:** ಸಣ್ಣನುಚ್ಚು ಇಟ್ಟುಕೊ ಗೊಡ್ಡುಳಿ ಕಾಸಿಕೊ (ಪುರಂದ. ೩-೧೮೭-೭). [ಗೊಡ್ಡು$_1$ + ಹುಳಿ$_2$ (<ಪುೞಿ$_2$)]

ಗೊಡ್ಡುಹೆಂಡತಿ (ನಾ). ೧. ಮಕ್ಕಳಾಗದ ಹೆಂಡತಿ; ಬಂಜೆಯಾದ ಮಡದಿ. ೨. (ಆಲಂ) ರಸಿಕಳಲ್ಲದ ಪತ್ನಿ: ಗೆಡ್ಡೆಯ ಹೊಲ ಹೀನ ಗೊಡ್ಡುಹೆಂಡತಿ ಹೀನ ಮಡ್ಡಿಯ ಬೋನವೆ ಹೀನ (ಇಂಜಾಪ. ೯೭-೭೫).

[ಗೊಡ್ಡು$_1$ + ಹೆಂಡತಿ (<ಪೆಂಡಿತಿ)]

ಗೊಡ್ಡುಳಿ 'ಗೊಡ್ಡುಹುಳಿ' ನೋ.

ಗೊಡ್ಡೆ (ನಾ). ಪ್ರಣಯದ ರೀತಿಯನ್ನು ತಿಳಿಯದ ಮೂಢೆ; ಅರಸಿಕಳು; ಚಾತುರ್ಯವಿಲ್ಲದವಳು: ಬೀಟದ ಸುಗ್ಗಿ ನಾಲ್ಕೆ ದಿನವಾ ದೆಸೆಯೊಳ್ ಬಸವಾದ ಗಂಡರಿಂಗೂಟಮ ತೋಟಿಯೆಂದು ಸಮಸಂದೆಮೆಯುಂ ಮಱಿಯಾಗದಂತು ಬಾಯ್ ನಾಟಿರೆ ಬಾಯೊಳಪ್ಪುದು ಗದಂತು ತೊಡಂಕಿರದೇಕೆ ತೋಟಿಯಂ ಪಾಟಿಸೆ ತಾವೆ ತಮ್ಮಗಳನಾಱಿಗೊಳ್ವರೊ ನಾದ ಗೊಡ್ಡೆ [ಪಾಠಾಂ. ಗೊಟ್ಟೆ, ದೊಡ್ಡೆ]ಯರ್ (ರಾರಾವ. ೧೮-೪೦).

[ಗೊಡ್ಡು$_1$ + – ಎ$_2$]

ಗೊಡ್ಡೆಮ್ಮೆ (ನಾ). ಈಯದ ಎಮ್ಮೆ; ಬಂಜೆಯಾದ ಎಮ್ಮೆ: ಗೊಡ್ಡೆಮ್ಮೆಯ ಮುಂದೆ ಬಡಿದಂತು ಒಗೆದಂತೆ ಗಿರಾಕಿಗಳ ಮುಂದೆ ಒಂದೆರಡು ಪತ್ರಿಕೆಗಳನ್ನು ಅವರು ಒಗೆದಿರುತ್ತಾರೆ (ಗಾಳಿಪ. ೩೩).

[ಗೊಡ್ಡು$_1$ + ಎಮ್ಮೆ (<ಎರ್ಮೆ)]

ಗೊಡ್ಡೆಱಗು (ಕ್ರಿ). ಮೋಸಮಾಡಲು ಪ್ರಯತ್ನಿಸು; ವಂಚನೆಗೆ ಪ್ರಯತ್ನಮಾಡು: ಬದ್ಧಕತನದಲ್ಲಿ ದ್ರವ್ಯಕ್ಕೆ ಗೊಡ್ಡೆಱಗಿರುವ [ಪಾಠಾಂ. ಯರನಿಱುವ] ದೊಡ್ಡಮುದ್ರೆಯ ಕಳ್ಳರು (ಮೋಹಮಾ. ೧೮೮-೭೦೯).

[ಗೊಡ್ಡು$_1$ + ಎಱಗು$_1$]

ಗೊಡ್ಡೇಱು (ನಾ). ಮೋಸದಿಂದಾದ ಪೆಟ್ಟು: ಮೋಱಿಯೊ ಮೋಱಿಯೋ ಧರ್ಮರಾಯ ಮಾನಿಯನೆನ್ನ ಕಿಱುಗೂಸ ಕಾಣಲಾಱದೆ ಪಾಪಿ ಜಿನದತ್ತ ಬಱಿದೆ ಗೊಡ್ಡೇಱಿನಿಂದಿಱಿಯಿಸಿದಳೆಂದು ತೊವಲಂ ಪಿಡಿದು ಗೋಳಿಡುತ್ತ ಮೋಱಿಯಿಡಲ್ (ಸಮ್ಯಕ್. ೩-೫೦). [ಗೊಡ್ಡು$_1$+ಏಱು$_4$ (<ಏಱ್$_4$)]

ಗೊಣಗ (ನಾ). ಅಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಧ್ವನಿಮಾಡುವವನು; ಗೊಣಗುವವನು: (ಶಿ). [ಗೊಣಗು$_2$ + – ಅ$_8$]

ಗೊಣಗಾಟ (ನಾ). ಅಸಮಾಧಾನದ ಮಾತು: ಅವನ ಹೆಂಡತಿಯ ಗೊಣಗಾಟ ಹೆಚ್ಚಾಯಿತು (ನಾಡಿಗೇ. ೩೦): ಬೆಳಗಾದೊಡನೆಯೇ ಇನ್ನು ಹೊರಡೋಣವೇ ಎಂದು ತಾಯಿಯೊಡನೆ ಗೊಣಗಾಟ ನಡೆಸುತ್ತಿದ್ದೆ (ಮುಂಗಾಮು. ೭೮). [ಗೊಣಗು$_2$ + ಆಟ]

ಗೊಣಗಾಡು (ಕ್ರಿ). ಅಸಮಾಧಾನದ ಮಾತನಾಡು: ನನ್ನ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿರ ತಕ್ಕವರನ್ನೂ ಗುರು ಹಿರಿಯರನ್ನೂ ಬಿಟ್ಟುಹೋಗಬೇಕಲ್ಲಾ ಎಂದು ನಾನು ಗೊಣಗಾಡದೆ ಗೋಳಾಡದೆ ಇದ್ದರೆ ಅದೂ ನ್ಯಾಯ ಕಾಣೆ (ಸೋಕ್ರ್ರು. ೬೭): ಅವುಗಳ ಒಪ್ಪುಸೆಪ್ಪುಗಳಿಗಾಗಿ ಗೊಣಗಾಡುವಂತೆಯೇ ಇಲ್ಲ (ಶಿಕ್ಷದ. ೪೩೪). [ಗೊಣಗು$_1$ + ಆಡು$_1$]

ಗೊಣಗಿ (ನಾ). ಗೊಣಗುವ ಸ್ವಭಾವದವಳು: (ಶಿ).

[ಗೊಣಗು$_2$ + – ಇ$_2$]

ಗೊಣಗು$_1$, ಗುಣಗು (ಕ್ರಿ). ೧. ಅಸ್ಪಷ್ಟವಾದ ಧ್ವನಿಯಲ್ಲಿ ಮಾತನಾಡು; ಮೂಗಿನಲ್ಲಿ ಮಾತನಾಡು: ತೃಣಪುರುಷನಿಂದಶೇಷಾಗಮುವನೋದಿಸುತ ಗೊಣಗುತಿರ್ಪಳಿಯ ಗುಂಡಿಗೆಯ ಚಂಡಾಲರಂ ಟೊಣೆದು ವಿಭ್ರಾಜ ಮಾನೋದಾತ್ತಶ್ಯವತೇಜವ ಮೂಜಗದೊಳೋಜೆಯಿಂ ಅಣಿಯರಂ ಪ್ರಕಟಮೆನಿಸಿದ ಪೊಂಗಿನಿಂ (ಕೊಟ್ಟೂಬ. ೯-೩೯): ಗೊಣಗುತ್ತ, ಕಾಳಕ್ಕೆ ತಲೆ ತೂಗುತ್ತ ಒಂದೆರಡು ನಿಮಿಷ ಪಾಳೆಯ ಮೇಲೆ ಬರೆಯುವನು (ಅಶ್ವಮೇ. ೧೦೦). ೨. (ಅಸಮಾಧಾನ ಸೂಚಕವಾಗಿ) ತನ್ನಲ್ಲೇ ಮಾತನಾಡು: ಅಲಘುಜಂಗಮನೊರ್ವ ತನ್ನ ಮನೆಗಿದಿರಾಗಿ ಮಳೆಗೆಯೊಳು ಮಲಗಿರಲು ಪುರುಷನಂ ಕರೆದು ಹೋಗೊಲಿದು ವಾಯಯ್ಯನಂ ಕರೆದು ತಾರೆನೆ ಗೊಣಗುತಂ ಹೋಗಿ ಕರೆಯಲು (ಗುರುಚ. ೧೮-೦೫): 'ಇವನ ಮನೆ ಹಾಳಾಗ' ಎಂದು ಗೊಣಗುತ್ತ ಹೊರಗೆ ಬಂದು (ರೂಪಸಂ. ೧೩). **ಗುಣಗು:** ೧. 'ಗುಣಗುಟ್ಟು$_1$' ಪರಾ.

ಗೊಣಗಿಕೊಳ್ಳು = ಅಸಮಾಧಾನದಿಂದ ತನ್ನಲ್ಲಿಯೇ ಮಾತನಾಡಿಕೊಳ್ಳು; ಅಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಮಾತನಾಡಿಕೊಳ್ಳು: ಆದರೆ ಇಲ್ಲಿಯೂ ದಿನ ದಂತೆ ಇಲ್ಲ ಏನೋ ಅವ್ಯವಸ್ಥೆ, ಏನಿರಬಹುದು ಎಂದು ತನ್ನಲ್ಲಿಯೇ ಗೊಣಗಿ ಕೊಂಡಳು (ಹೇಮೋದ. ೦೩): ತಾಯಿ ಗೊಣಗಿಕೊಂಡಳು (ಕಪ್ಪುಹು. ೩೨).

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ಕುಣಗು; ತೆಲು. ಗೊಣಂಗು, ಗೊಣಗು, ಗೊಣುಗು]

ಗೊಣಗು$_2$ (ನಾ). ೧. ಗೊಣಗಾಡುವಿಕೆ; ಅಸಮಾಧಾನದಿಂದ ಅಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ತನ್ನಲ್ಲಿಯೇ ಮಾತನಾಡುವಿಕೆ. ೨. ಆಕ್ಷೇಪ; ತಕರಾರು: ಆಗಲಿ, ದಿನದಪ್ಪದ ಗೊಣಗಿನ ಪುರಾಣದ ಪಾರಾಯಣ (ಮುಂಪ್ರಕ. ೨೩-೦): ತಾನು ನಿಗದಿಮಾಡಿದ ಗುತ್ತಿಗಗ ರೈತರ ಒಪ್ಪಿಗೆ ಗೊಣಗಿಲ್ಲದೆ ದೊರೆಯುತ್ತದೆಂದು ನೆಕ್ಲುದೋವ್ ಭಾವಿಸಿದ್ದನು (ಪುನರು. ೨೭೦).

[< ಗೊಣಗು$_1$]

ಗೊಣಗು$_3$ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ; ಗುಣೆ: "ಗುಣೆಯೆನಲ್ ಗೊಣಗಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೪೨-೩೭). 'ಗುಣೆ$_2$' ಪರಾ.

[ದೇ.॥ ತೆಲು. ಗುನುಕ, ಗುನುಕು=ಬರಗಾಲದಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕಾಡುಧಾನ್ಯ]

ಗೊಣಗುಟ್ಟು, ಗುಣಗುಟ್ಟು$_1$ (ಕ್ರಿ). ೧. ಪಿಸುಮಾತನಾಡು: ಉಗ್ರ ಬಾಹುವಿಗೆ ಅಣ್ಣನಾದ ಮಹಾಬಾಹುವಿನಿಂದೊಡಗೂಡಿ ಶಂಕುಕರ್ಣನು ಗೊಣಗುಟ್ಟುವ ಮಾತುಗಳಂ ಕೇಳಿ (ಸೌಗಂಧಿ. ೫೩೨-೨). ೨. ಅಸಮಾಧಾನ ದಿಂದ ಅಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ತನ್ನಲ್ಲೇ ಮಾತನಾಡಿಕೊಳ್ಳು; ಗೊಣಗು: ಅವಳಿಗೂ ಸಹ ತನ್ನಲ್ಲಿ ಅನಾದರಣೆ–ಎಂದು ಗೊಣಗುಟ್ಟುತ್ತ . . ಹೋದನು (ಮಹಾಗ. ೦೨). **ಗುಣಗುಟ್ಟು$_1$:** ೧. ಅವನೇ ಅಪ್ಪಣೆ ಕೊಟ್ಟಿದ್ದನು ಎಂದು ಶಾಂತರೀತಿಯಿಂದ ಗುಣಗುಟ್ಟಿದಳು (ಮೊಪಾಸಾ. ೮). ೨. ರಮಾದೇವಿಯು – 'ಹೌದು, ನಾನು ಸಾಹೇಬರ ಕೊಲೆಮಾಡಿದನು . . .' ಎಂಬ ಮಾತನ್ನು ಗುಣಗುಟ್ಟತೊಡಗಿದ್ದಳು (ಸ್ಮೂಲಿಮಿ. ೨೨೩).

[ಗೊಣಗು$_2$ + ಕುಟ್ಟು$_1$]

ಗೊಣಗುಡು (ಕ್ರಿ). ಅಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಮಾತನಾಡಿಕೊಳ್ಳು; ಗೊಣಗುಟ್ಟು: ಗೊಣಗುಡದೆ ಅವನು ಅವಘಡವ ಸಹಿಸಿ ಎದುರಿಸುವ ವೀರಜಾತ (ಅರಳು. ೧೬೬-೬): ಅವಳು ಗೊಣಗುಡುತ್ತ . . . ಅವನ ಕಣ್ಣಲ್ಲಿ ಕಣ್ಣಿಟ್ಟು ನೋಡಿದಳು (ಪುನರು. ೩೪೩). [ಗೊಣಗು$_2$+ಕುಡು$_1$ (<ಕೊಡು$_1$)]

ಗೊಣಗುಮಾತು (ನಾ). ಅಸ್ಪಷ್ಟವಾದ ಮಾತು ; ಅಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಆಡುವ ಮಾತು : ನಾನು ಸತ್ಯವನ್ನು ಗೊಣಗುಮಾತಿನ ಮುಸುಕಿನಲ್ಲಿ ಮುಚ್ಚಿದೆ (ಮಗಮಾಂ. ೪೯). [ಗೊಣಗು$_2$ + ಮಾತು$_1$]

ಗೊಣಗೆ (ನಾ). ಕುದುರೆ, ದನಕರು ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಮೇವಿಗಾಗಿ ಕಟ್ಟುವ ತೊಟ್ಟಿ ; ಗೋದಲೆ (?) : ಕುದುರೆಯ ಎದೆಯುದ್ದವಾಗಿ ಮುಂದುಗಡೆಯಲ್ಲಿ ಗೊಣಗೆಯ ಗೂಟವನ್ನು ಕಟ್ಟುವುದು (ಅಶ್ವಟೀ. ೪೬-೮). [?]

ಗೊಣಬೆ (ನಾ). ಬಣಬೆ ; ರಾಶಿ ; ಮೆದೆ : ಹುಲ್ಲಿನ ಗೊಣಬೆಯಂತಿಹುದು ಈ ಲೋಕವು ಅದರಾಚೆಗೀಚೆಗೆ ಕಲಕ ಕತ್ತಿಗಳಂದದೆ ಕಟ್ಟಾಡುತಿರುವುವು ದೇಶದೇಶಗಳೊಡೆತನಕೆ (ಇಂಚಾಪ. ೧೮೩-೧೪). [<ಕೊಣಬೆ]

ಗೊಣಸು 'ಗೊಟಸು' ನೋ.

ಗೊಣಸೇನ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಶ್ರೀಗೊಣಸೇನ ಪಣ್ಡಿತ ಭಟ್ಟಾರಕರ (ಎಕ. I, ೪-೦೦ ; 978). [<ಸಂ. ಗುಣಸೇನ]

ಗೊಣೆ 'ಗೊಣೆಯ' ನೋ.

ಗೊಣೆಗಲ್ (ನಾ). (?) : ಇದು ಪಡೆದೆಮ್ಮ ಪೂರ್ವ (ಭವದುರ್ವಿಧಿಯಿಂ) ಗೊಣೆಗಲ್ಲ ಮೇಲೆ ಕಟ್ಟಿದ ಮನೆ ಪಟ್ಕೆಗಟ್ಟು ನೆಱೆ ವಾಸಱೆಯ[ಯಿ] ಲ್ಲಿರುಳಾಯ್ತು ಭೀತಿಯೊಡ್ಡೂದವಿದುದೀ ಪಯೋಧರದ ಪೆರ್ಚುಗೆಯಂ ಸಲೆ ನಿಟ್ಟಿಸನ್ಯದಾಸ್ಪದವತಿ ದೂರವಿರ್ಪೂಡಿರು ಪೋಪೊಡೆ ಪೋಗೆಲೆ ಪಾಂಥ ಕೇಳಿದಂ (ರಸರ. ಪರಿ. ೧೨೬). [?]

ಗೊಣೆಯ, ಗೊಣೆ (ನಾ). ೧. ಬಿಲ್ಲಿನ ಹೆದೆ ; ಮೌರ್ವಿ : ಪುರ್ಬುಮ[ಮು]ಗಳ್ ಬಿಡದಳ್ಳಿಱಿದಿಕ್ಷುಚಾಪದೊಳ್ ಖಳ ಕುಸುಮಾಸ್ತ್ರನಿಟ್ಟ ಗೊಣೆಯಕ್ಕಣೆ ಯಾಗಿರೆ (ಪಂಪಭಾ. ೪-೩೬) : ನೆರದಶ್ವಗ್ರೀವನ ಬಿಲ್ಲ ಗೊಣೆಯಮಂ ಭೋಂಕನೆ ಕುಱಿದಱಿದಱಿದನಬ್ಜಜಠರಂ ಧುರದೊಳ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೩-೬೦) : ಧನುವುಂ ಕರ್ಬಿನ ಬಿಲ್ ಗಡಂ ಗೊಣೆ [ಪಾಠಾಂ. ಗೊನೆ, ಗೊಲೆ, ದೊಣೆ] ಯುಮುಂ ನೀರೇಜಸೂತ್ರಂ ಗಡಂ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೬೩೨) ; ರಣವಿಜಯನವಸನ ಮಣಿಭೂಷಣಪರಿಷ್ಕೃತನಾಗಿ ತಿರುವಿನ ಗೊಣೆಯವನು ನೇವರಿಸಿದನು ಸಂತೈಸಿ ಸಂಹನವ (ಕುಮಾ್ಯಕ. ೩-೪೮). ೨. ಅಲಗು ; ಧಾರೆ : ಕೆಣಕಿದನು ದಾನವನನಾಗಳೆ ಹಣದವನ ಹೊಯ್ದುಮಳಚಕ್ರದ ಗೊಣೆ ಯದಲಿ ಮೆಱಿಸಿದನು ತಲೆಯನು ದಿವಿಜನಗರಿಯಲಿ (ಕುಮಾ್ಯಸ. ೯-೩೪). **ಗೊಣೆ** : ೧. "ಗೊಣೆ (ಗೊಣೆಯ)-ಗುಣ=ಬಿಲ್ಲ ಹದೆ" (ಶಬ್ದಕೋ. ೧೧) : ನರನ ಬಿಲ್ಲ ಗೊಣೆಯು[ಪಾಠಾಂ. ಯ]ಮನೆಚ್ಚಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧೨-೨೦೯) : ಎಡಗೈಯೊಳೊತ್ತಿ ಬಿಲ್ಲಂ ಪಿಡಿದೊಯ್ಯನೆ ತೀಡಿ ಗೊಣೆಯುಮಂ ಕಡುಪಿಂ ಜೇವೊಡೆವಾಗಳ್ (ಕಬ್ಬಿಗಕಾ. ೨೯೯). [ದೇ.॥ ತೆಲು. ಗೊನೆಯ]

ಗೊಣ್ಣೆ, ಗೊಣ್ಣಿ (ನಾ). ೧. ಮೂಗಿನಲ್ಲಿ ಸುರಿವ ಶ್ಲೇಷ್ಮ ; ಸಿಂಬಳ : ಕಿವಿ ಯೊಳಗಣ ಗುಗ್ಗೆ ಕಣ್ಣನೊಳಗಣ ಕಿಸುರು ಮೂಗಿನೊಳಗಣ ಗೊಣ್ಣೆ (ಚಾಪುಟೀ. ೨-೩-೩೩ ವ) ; ಕೈಚೌಕ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಮೂಗಿನ ಗೊಣ್ಣೆ ತೆಗೆದನು (ಪುನರು. ೯೬) : ಕೊಕ್ಕಿನಿಂದ ಗೊಣ್ಣೆಯ ಹಾಗೆ ಜೊಲ್ಲು ಸುರಿಯುವುದು(ಗ್ರಾಮಾಶ. ೧೩೬). ೨. (ಉಕ)(ಮಸಿಯ) ಕರೆ ; ಗುರುತು : ಒತ್ತ ಕರಡಿನೊಲು ಬಾನದ್ದಿತ್ತು ಮಸಿ ಗೊಣ್ಣೆಯವೊಲು ವನವದ್ದಿತ್ತು (ಮುಕ್ತಶಂ. ೫೬-೦೮). **ಗೊಣ್ಣಿ** : ೧.'ಗೊಣ್ಣಿಹುಳ'ಪರಾ. [?]

ಗೊಣ್ಣೆಗ (ನಾ). ಯಾವಾಗಲೂ ಗೊಣ್ಣೆ ಸುರಿಯುವ ಮೂಗುಳ್ಳವನು : "ಘುಣ್ಣಕಃ, ಘುಣ್ಣಾನಃ, ಈ ೨ ಗೊಣ್ಣೆಗಂ" (ಕಾಶಕ್ಕ. ೧೦೭). [ಗೊಣ್ಣೆ + -ಗ$_2$]

ಗೊಣ್ಣೆಪುಟು, ಗೊಣ್ಣಿಹುಳ (ನಾ). (ಗೊಣ್ಣೆಯಂತಿರುವ) ಗೊಬ್ಬರದಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸುವ ಹುಳು : ಸ್ಪರ್ಶರಸಮೆರಡುಮನಱಿವ ಶಂಕ ಶುಕ್ತಿ ಗುಳ್ಳೆ ಗುಬ್ಬ ನಾಯಿನೊಳಲೆ ದೊಪ್ಪುಳು ಗೊಣ್ಣೆಪುಟು ಕೃಮಿ ಮೊದಲಾದುವು (ಜಸಾರ. ೯೩-೦೩). **ಗೊಣ್ಣಿಹುಳ** : ಗೊಣ್ಣೀಹುಳ ಮುಂತಾದ ಹುಳಗಳು ಹುಟ್ಟಿ ಗಿಡ ವೃಕ್ಷ ಲತೆ ಮೊದಲಾದವುಗಳ ಬೇರನ್ನು ಕಡಿದು ಕಡಿಸುತ್ತವೆ (ಕೃಷಿಪ್ರ. ೪೪). [ಗೊಣ್ಣೆ + ಪುಟು$_1$]

ಗೊತ್ತು, ಗುಂತಂ, ಗೊಂತಂ (ನಾ). ೧. ಆಶ್ರಯಸ್ಥಾನ ; ಮೂಲಸ್ಥಳ ; ನೆಲೆ : "ಇಕ್ಕೆ, ಇಂಬು, ಗೊತ್ತು . . . ಅಗರಂ-ಈ ೧೫ ಆಶ್ರಯಕ್ಕೆ ಪೆಸರ್" (ಕಶಸಾ. ೦೩-೨೧೦) : "ನೆಲೆ ತಾಣ ಗೊತ್ತುಂ ಗಕ್ಕನೆ ಚಾವಡಿಯುಂ ಮೇರೆ ಯಾಗರವಸದಂ" (ಕವಿಕಂ. ೦೩೩) ; ಜಸದ ಸಯ್ಯು ನೆಗಳ್ತೆಯ ಲೋಕದೇಳ್ಗೆ ಯೌನ್ನತ್ಯದ ಗೊತ್ತೆನುತ್ತೆ ಧರೆ ಬಣ್ಣಿಪುದೀ ಕಲಿದೇವ ಸೆಟ್ಟಿಯಂ (ಸೌಇಇ. IX-1, ೨೯೬-೩೯ ; 1176) : ನನ್ನಿಗಾಗರಮಱಿತಕ್ಕೆ ಗೊತ್ತು (ಕಬ್ಬಿಗಕಾ. ೩) : ಸಿಂಗರದಿಕ್ಕೆ ಮಂಗಳದ ಮೈಸಿರಿ ಜಾಣ್ಮೆಯ ಗೊತ್ತು . . . ಆತನ ಪುತ್ರಿ ಭೂವರಾ (ರಾಜಶೇ. ೭-೦೦೦) ; ಸೌಖ್ಯದೆಡೆ ಪುಣ್ಯದ ಗೊತ್ತು (ಹಸ್ತಿಮ. ೦-೨೪) : ಗೊತ್ತು ಗೊತ್ತಿರದೊತ್ತರಲ್ಲಿ (೧೧ಏಿಂ. ೬೩-೦೯). ೨. (ಯಾವುದಾದ ರೊಂದು ಕೆಲಸಕ್ಕಾಗಿ) ನಿಶ್ಚಿತವಾದ ಜಾಗ ; ಕ್ಲುಪ್ತಸ್ಥಳ : ಧ್ಯಾನದಿಂದ ವಸ್ತುವ ಮನದ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಕಟ್ಟಿತಂದು ಯಿಷ್ಟಲಿಂಗದ ಗೊತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಬೈಚಿಟ್ಟಿರಬೇಕೆಂಬುದು ಆಧಾರದೃಷ್ಟ (ಪದಗೋ. ೦೨೦-೬೩). 'ಗೊತ್ತು ಕೂರು' ಪರಾ. ೩. ಮುಟ್ಟತಕ್ಕ ಸ್ಥಳ ; ಗುರಿ ; ಈಡು : ಹಾವಸಗಲ್ಲ ಮೆಟ್ಟಿ ಪರಿದು ಗೊತ್ತ ಮುಟ್ಟಬಾರದಯ್ಯಾ (ಬಸವ. ೫೦೦) : ಅಖಂಡೇಶ್ವರ ಲಿಂಗವನೊಡಗೂಡಿ ಮರಳಿ ಬಾರೆನೆಂಬುದೆ ಎನ್ನ ಅಱುಹಿನ ಗೊತ್ತು (ಅಖಂಡೇ. ೦೪೬-೦೩೭). ೪. ದನಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟುವ ಸ್ಥಳ,-ಜಾಗ : ಹಟ್ಟಿದು ಗೊತ್ತಿನೊಳಗೆಯನವರತಂ ಕಟ್ಟಿ ಕಱೆವ ಸಗ್ಗದ ಹಸುವಲ್ಲವೆ (ಜಯಾಸ. ೦೪-೫೦). ೫. ದನಕರುಗಳಿಗೆ ಹುಲ್ಲುಹಾಕಲು ಕೊಟ್ಟಿಗೆಯಲ್ಲಿ ಕಟ್ಟಿ ಕಟ್ಟಿ ಮಾಡಿರುವ ಸ್ಥಳ ; ಗೋದಲೆ : ಕೊಟ್ಟಿಗೆಯ ಹೊಕ್ಕು ಗೊತ್ತಿನ ಹತ್ತಿರವೆ ನಿಂತು (ನವಿರಾ. V, ೬೩). ೬. ಮೇರೆ ; ಎಲ್ಲೆ ; ಸೀಮೆ ; ಕುಕ್ಕನೂರ ಬಟ್ಟೆಯ ಗೊತ್ತಿನ ಕಲ್ಲಿಂ ಬಡಗ (ಮುಂಬರಾ. ೨೫೩-೩೨ ; 1144) ; ಮಮ್ಮರ ಸರಳಿಯ ಗಂಡಗುಡಿಯ ಪದುಮಯ್ಯ ಬಿಟ್ಟ ಗೊತ್ತಿನ ಹುಣಸೆಯ ಕೆಂಗಾಡು ಕೆಯಿ ಮತ್ತರು ನಾಲ್ಕು (ಸೌಇಇ. IX-1, ೩೨೯-೭೪ ; 1209) ; ಧರ್ಮಾ ಚಾರ್ಯ ತಾಂ ಪೋಗಿ ನಿಂತೆಲವೊ ಬೊಮ್ಮರಕ್ಕಸ ನನ್ನ ಭಾಷೆಯಾ ಗೊತ್ತು ಮುಟ್ಟದೆನೆಂದೆನೆ (ಪ್ರಾಭರಾ. ೮-೪೭). ೭. ವಿಧಿ ; ನಿಬಂಧನೆ ; ನಿಯಮ : ಶಿವಶರಣರ ಸತ್ಯಸನ್ಮಾರ್ಗದ ಗೊತ್ತಿನ ಮರಿಯಾದೆಯ ನಱಿಯದೆ (ಮಹಾದೇ. ೫-೦೯) ; ಆತ್ಮ ನಿಶ್ಚಯವಾದಲ್ಲಿಯೇ ಕೈವಲ್ಯ ತತ್ವವನಱಿ ದಲ್ಲಿಯೇ ಒಳಗು ಈ ಗುಣ ಸದಮುಲಭಕ್ತನ ಮುಕ್ತಿ ಎನ್ನಯ್ಯ ಪ್ರಿಯ ಇಮ್ಮಡಿನಿಃಕಳಂಕಮಲ್ಲಿಕಾರ್ಜುನನಿಕ್ಕಿದ ಗೊತ್ತು (ಮಠೀವ. ೨೦೮-೬೯) : ಕಟ್ಟಲೆ ಮಾಡಿ ಗೊತ್ತಿಗೆ ನಿಲ್ಲಿಸಿ (ಮೈಆರಿ. ೦೯೨೯, ೦೮-೨೨ ; 1402) ; ಹರಹರ ಕುನ್ನಿ ಮುಟ್ಟಿದ ಘಟವಿದು ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತದ ಗೊತ್ತು ಮುಟ್ಟುವೆನು (ಭೈರಸೂ. ೨೩೪) : ಗೊತ್ತಿನ ಚಾರರನಂತಮಹೋತ್ಸವದಿಂದೆ ಧರಾತಳಮಂ ಗಮಿಸುತ್ತುತ್ತಮದಭ್ರಮುವಲ್ಲಭನಂ ಸಲೆ ಕಂಡಮರಾವತಿಗೆಯ್ದಿಸಿದರ್ (ಹಾರಾಸ್ಯ. ೦-೩-೨೭). ೮. ತಿಳಿದುದು ; ವಿದಿತವಾದುದು : ಅಲ್ಲಿ ಕುಱುಹಿನ ದಿಣ್ಣೆಯದು ನಿಮಗೆ ಗೊತ್ತೆಂದು ಇಲ್ಲಿ ಗೂಳಿಯ ಕಲ್ಲಿದೆಮಗೆ ನೆಱೆ ಗೊತ್ತೆಂದು ಮಾತಾಡೆ (ಚಾಪುಂಕ. ೮೯-೦೭) : ಪರಿಚಯವಿದ್ದವರೊದ್ದರು ಕಡುಲೇಸು ಗೊತ್ತು ತಿದ್ದುವರೆಮ್ಮನೆಂದು (ಇಂಚಾಪ. ೭೮-೭೭) : ಅದು ಬರಿಯ ಪೊಳ್ಳುಮಾತೆಂಬುದು ಲಲಿತೆಗೂ ಗೊತ್ತು (ಮುರುಳಿ. ೫೦). ೯. ಕುರುಹು ; ಗುರುತು : (೬). ೧೦. ಪರಿಚಯ ; ಮಾಹಿತಿ : ತತ್ವಂಗಳ ಗೊತ್ತ ಗುಟ್ಟೆಂದು ಬಿಡಬಾರದು (ಶುಬಾಗಾ. ೮-೩೩) : ಐದು ತತ್ವಗಳಿಂದಾದ ದೇಹಕ್ಕೆ ರೋಗರುಜೆಯಹುದೇ ಕಾರ್ಯತತ್ವಗಳ ಗೊತ್ತಿನಲ್ಲಿ ನಿಂದು ಅವಟವಱ ಚಿಕಿತ್ಸೆಯಲ್ಲಿ ಹೊತ್ತು ನಿತ್ತರಿಸುವುದೇ ಕ್ರಮ (ಸರ್ವಿವ. ೨೦-೯೬). ೧೧. ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದುದು ; ಖ್ಯಾತಿಹೊಂದಿರುವುದು : ವಿಪ್ರಂ ಸುತ್ತದ

ಪಲಬಗೆಯ ತೀರ್ಥಯಾತ್ರಾದಿಗಳಂ ಗೊತ್ತಿನ ಹಾಲಾಸ್ಯದೊಳಂ ತತ್ತ್ರಳವಂ ಬಿಟ್ಟು ಮುಕ್ತಿಯಂ ಪಡೆದಂ (ಹಾಲಾಸ್ಯ. ೧-೧-೬೦). ೧೨. (ಆಲು) ಯೋನಿ ; ಜನನಾಂಗ : ಆರಿಗೂ ತೋಱದ ಅಂಬರದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಎರಳೆ ಮಱಿಯನಿಕ್ಕಿ ಸತ್ತಿತ್ತು, ಮಱಿಯ ಮಂಡೆಯ ದೆಸೆಯಲ್ಲಿ ಮಱಿ ತಾಯ ನೆಱಿ ನೋಡಿ ಸತ್ತುದನಱಿಯದೆ ಗೊತ್ತ ಮೂಸುತ್ತಿದ್ದಿತ್ತು (ಕೋಲಶಾಂ. ೩೮-೨೬). ಗುಂತು : ೯. ಗುಂತೇನ ಕೇಳ್ವುದು ಮಹಂತ ಕಾರಣತನು ವಿದಂತಿಹುದು ತಿಳಿಪೆನಲು (ಮನೋವಿ. ೩-೩೨) ; ಅದಱ ಗುಂತ ವಿವರಿಸಿ ನಿರೂಪಿಸುವುದೆನಲು (ಮನೋವಿ. ೫-೧೨). ಗೊಂತು : ೧. ತಿರುತಿರುಗಿ ಸುಳಿವ ಜಲಜಂತುಗಳ ಗೊಂ [ಪಾಠಾಂ. ಗಂ]ತುಗಳ ನೆರೆನೆರೆದು ಮುನಿಜನಂ ಸೇವಿಸುವ ಭಾವಿಸುವ ಗಂಗೆಗವನಿಜೆ ಬಂದಳು (ಜೈಮಿಭಾ. ೧೯-೫): ಕಳ್ಳರಿಹ ಗೊಂತುಗಳನರಿದರಿದು ಸಂಹರಿಸಿ (ತುರಂಗ. ೧೫-೪). ೨. ತದ್ವಿಪ್ರ್ನ ನರನಂತೆ ಕೇಳಿದಂ ಜೀಯ ತಾಂ ತಪಿಸಲ್ಕೆ ಗೊಂತಾ [ಪಾಠಾಂ. ನೆಲನಾ] ವುದುಸು ರೆಂದನು (ಪರಶು. ೪೦-೮). ೩. ಇಂತು ಕೈಚಳಕದ ಬಿಲುಗಾಱತನ ಕಾಣ ಬಂತು ನೀನೆನಗಿದಿರ್ವಂದು ಗೊಂತಾಗಿ ನಿಲಬೇಡವೆನುತೆ ಕೂರ್ಗಣೆಯಿಂದ ಕಂತುವಿನೆರ್ದೆಯೊಳಿಕ್ಕಿದನು (ಮೋಹತ. ೦೨-೫೬). ೫. "ಲಾಯ, ಕೊಟ್ಟಿಗೆ, ತಬೇಲಿ (-ಯಲ್ಲಿಯ ಒಂದು ಅಂಕಣ, ಗೊಂತು)" (Stall. ಇಂಕನಿ) : ಗೊಂತಿಗೆ ಕಟ್ಟಿದ ದನಗಳು ಕೊಟ್ಟಿಗೆಯ ಗೋದಲಿಕೆಯಲ್ಲಿರುವ ಹುಲ್ಲು ತಿನ್ನುತ್ತಾ ಅಥವಾ ತಿನ್ನದೆಯೋ ನಿಂತಿವೆ (ನನ್ನೂರು. ೦೮). ೯. ಇವರ ಬಲವಂತಿಕೆಯ ನೋಳ್ಪೆನೆಂದೆನುತ ಲಕ್ಷವನೊಂದ ಗೊಂತರಿಯದಂತೆ ಶಾಖಾಗ್ರದೊಳ್ ಕಟ್ಟಿ ಧೊರೆಮಕ್ಕಳಿಗೆ ನೇಮಿಸಿದನು (ತುರಂಗ. ೦೦-೨೫); ಕರ್ಣ ನಮ್ಮೆಲ್ಲರಿಗೆ ಒಡಹುಟ್ಟಿದಾತನೆಂದು ಗೊಂತ ಹೇಳದೆ ಪೋದನು (ತುರಂಗ. ೯೫-೧೪). ೧೩. ನದಿಯಲ್ಲಿ ಆಳವಾದ ನೀರಿರುವ ಸ್ಥಳ; ಮಡು : ಕೌರವನು ನಮ್ಮ ವಿಷಪ್ರಯೋಗದಲ್ಲಿ ಭ್ರಾಂತಿಗೊಳಿಸಿಯೆ ಗಂಗೆಯುತ್ತರ ಗೊಂತಿನಲಿ ಕೆಡಹಿದನು (ಸಂಭಪ. ೧೬-೪೨).

ಗೊತ್ತಾಗು = ಅರಿವಾಗು ; ತಿಳಿದುಬರು ; ಗಮನಕ್ಕೆ ಬರು : ನಮ್ಮ ತಂದೆ ನನ್ನ ಯೋಗ್ಯತೆಯನ್ನು ತೋರಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಒಂದು ಸಮಯವನ್ನು ಒದಗಿಸಿಕೊಟ್ಟರೆ ಗೊತ್ತಾದೀತು (ಆರ್ಯಕ. ೩೫). ಗೊತ್ತಾದ ಕಾಲ= ನಿರ್ಣಯಿಸಿದ ಸಮಯ,-ಅವಧಿ : ಗೊತ್ತಾದ ಗುರಿಯನು ಗೊತ್ತಾದ ಕಾಲಕೆ ಮುಟ್ಟುವುದಾದರೆ ನೋಡು (ಇಂಪಾಪ. ೯೨-೪೬). ಗೊತ್ತಿಗೆ ಮುಟ್ಟು= ಗುರಿಯನ್ನು ಸಾಧಿಸು : ಕನ್ನಡಕಲಿಯ ಅಮೋಘವಾದ ಸೈನ್ಯದ ಮುಂದೆ ತನ್ನ ಸೈನ್ಯವು ಗೊತ್ತಿಗೆ ಮುಟ್ಟುವದಿಲ್ಲೆಂದು ಅವನು ತಿಳಿದುಕೊಂಡನು (ಈಕಸಂ. ೩). ಗೊತ್ತಿಗೆ ಹಚ್ಚು, ಗೊತ್ತು ಹಚ್ಚು = (ಉಕ) ೧. ಕೆಡಿಸು ; ನಾಶಪಡಿಸು ; "ಹಾಳುಮಾಡಂ" (ಜಾನಕೋ. ೫೧) : ಮುಸಲ್ಮಾನರು ಆರ್ಯಾವರ್ತವನ್ನೆಲ್ಲ ಗೊತ್ತಿಗೆ ಹಚ್ಚಿದರು (ಕಸಿಂಹಾ. ೨೨); ಮುತ್ತುರತ್ನದ ಒಡವೆಗಳನ್ನು ಗೊತ್ತಿಗೆ ಹಚ್ಚಿದನು (ಜಯಂತ. ೩೮೮) : ಇವನನ್ನೂ ಇವನ ಕಿಶೋರಿಯನ್ನೂ ಗೊತ್ತಿಗೆ ಹಚ್ಚದಿದ್ದರೆ ನನ್ನ ಹೆಸರು ಗೌಹರಳಲ್ಲ (ಕೊತಕಾ. ೪೯) ; ನೀನು ಆ ಒಡವೆಗಳನ್ನೆಲ್ಲ ಒಂದೊಂದೇ ಎಂದು ಒಂದೆರಡು ವರ್ಷಗಳಲ್ಲಿ ಗೊತ್ತುಹಚ್ಚಿಬಿಟ್ಟೆ (ಅಂಬಿಕ. ೧೬). ೨. ಪತ್ತೆಹಚ್ಚು · ಕಂಡುಹಿಡಿ : ತಾನು ಕಂಡಿದ್ದ ಆ ಸೂಕ್ಷ್ಮಜೀವಾಣುಗಳೇ ಮಾನವನ ರೋಗಕಾರಣವೆಂದೂ, ಅವುಗಳನ್ನು ಗೊತ್ತುಹಚ್ಚುವ ಬಗೆ ಹೇಗೆಂದೂ ನಿರಂತರ ಯೋಚಿಸುತ್ತಿದ್ದನು (ವಿಕಾಸ. ೫೩). ಗೊತ್ತಿಗೆ ಹತ್ತು= ಗೊತ್ತಿಗೆ ಮುಟ್ಟು : ಮಹಾರಾಜ, ಹೀಗೆ ಮಾಡಿದರೆ ಗೊತ್ತಿಗೆ ಹತ್ತಲಾರದು (ತುಳಸಿ. ೨೯೬). ಗೊತ್ತಿನವ = ೧. ಯಾವುದಾದರೊಂದು ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ಗೊತ್ತುಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟವನು; ನಿಯುಕ್ತನಾದ ವ್ಯಕ್ತಿ : ಗೂಢಚಾರ : ಹೊಡಸಿದ ರಣಭೇರಿ ನಡೆಸಿದರಾನೆಯ ಬಿಡದೆ ಬಂದರು ಗೊತ್ತಿನವರು (ಸೌಂದಕಾ. ೬-೫೬). ೨. ತಿಳಿವಳಿಕೆಯುಳ್ಳವನು: ಭೂವರಂ ಕೊಡುವುದರೊಳೊಂದೊಂದು ಗೊತ್ತಿನ[illegible] ಯತಿಶಯವನ್ನು (ಕೃಷ್ಣವಿ. ೨-೪೮). ಗೊತ್ತಿನವು = ಪರಿಚಿತ[illegible] ತಿಳಿದುದು : ದಟ್ಟಡವಿಗಳು, ಗುಡ್ಡಗಳು, ಕಂದರಗಳು, [illegible] ಪೂರಾ ಗೊತ್ತಿನವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ನಾವು . . . ತಮ್ಮನ್ನು ಬೇಟೆಯಾಡಲಿಕ್ಕೆ ಕರೆದೊಯ್ದು . . . ತೋರಿಸುವೆವು (ತುಳಸಿ. ೧೫೧). ಗೊತ್ತಿರು = ತಿಳಿದಿರು; ಪರಿಚಯವಾಗಿರು : ಗೊತ್ತು ಗೊತ್ತಿರದೊತ್ತಲೆಲ್ಲಿ ? (೧೯ವಿಂ. ೬೩-೧೫) ; ಆರಂಭದಲ್ಲಿ ವಚನಗಳ ವಾಙ್ಮಯದ ವಿಸ್ತಾರವು ನನಗೆ ಗೊತ್ತಿದ್ದಿದ್ದಿಲ್ಲ (ವಚಶಾ. I, ೮ ಪ್ರಸ್ತಾವನೆ). 'ಗಂಜುತು' ಪರಾ.

[ದೇ.॥ ತುಳು. ಗೊತ್ತು, ಗೊಂತು ; ತೆಲು. ಗೊತ್ತು]

ಗೊತ್ತುಕೂರು (ಕ್ರಿ). ಗೂಡು ಸೇರು ; ಇಕ್ಕೆಯನ್ನು ಸೇರಿಕೊಳ್ಳು : ಗೊತ್ತುಕೂರಲು ನೆರೆಯುತ್ತಿವೆ ಹಕ್ಕಿಹಿಂಡು (ಮಲಿಮ. ೨೬೫).

[ಗೊತ್ತು + ಕೂರು$_2$ (< ಕೂರ್$_3$)]

ಗೊತ್ತುಗಾತಿ (ನಾ). ಗೂಢಚರ್ಯೆ ನಡೆಸುವವಳು ; ಗೂಢಚಾರಿಣಿ : "ಸಂಗತಿಯೇನು ಉಪಾಯವಾಗಿ ತಿಳಿದು ಬಾ" ಎಂದು ಗೊತ್ತುಗಾತಿಯನ್ನು ಕಳುಹಿದಳು (ಚಿಕ್ಕರಾ. ೩೪೨). [ಗೊತ್ತು + -ಕಾತಿ$_6$]

ಗೊತ್ತುಗಾರ, ಗೊಂತುಗಾರ (ನಾ). ೧. ಪರಿಚಿತನಾದವನು : (ಕ). ೨. ಯಜಮಾನ; ಮುಖ್ಯಸ್ಥ; ನಾಯಕ : ಸೇನೆಗಳ ಗೊತ್ತುಗಾರರಿಗೆ ಮತ್ತಿರುವ ಸೈನಿಕರಿಗೆ . . . ಕೋಟ್ಯಂತವಾದ ಧನವಂ ಕಾಲಮೋಘದಂತೆ ವರ್ಷಿಸಿ (ಸೌಗಂಧಿ. ೦೩೨-೨೦) ; ಕತ್ತಿಯ ಕರದೊಳು ಪಿಡಿದು ಸಾಲಾಗುತ ಗೊತ್ತುಗಾರರು ಪೇಳಿದಂತೆ ವತ್ತಾಗಿ ನಿಂದಿಹ ವೀರರಾ ಪುರದೊಳು ಬಿತ್ತುವರತಿಭೀತಿಗಳನು (ಸೌಗಂಪ. ೧-೮) ; ವೀರಬಾಹುವು ಕಾಶೀಪಟ್ಟಣದ ಸುಡುಗಾಡಿಗೆ ಗೊತ್ತುಗಾರನಾಗಿದ್ದನು (ನೀತಿಜಂ. V, ೧೬). ೩. ಗೂಢಚಾರ : ಚಾವಡಿಯ ಹೆಗ್ಗಡೆ ಕರಣಿಕರು ಗೊತ್ತುಗಾರರು ಕುರಿಹಿನವರು - ಅವರಿಗೆಲ್ಲ ನಿಮ್ಮ ಗುರುತು ಮರೆಯದಿರುವುದಷ್ಟೆ ? (ಚಿಟ್ಟಿಅ. ೫೫-೬). ಗೊಂತುಗಾರ : ೧. ಕೊಡಗು ಮಂದಿಗೆ ಗೊಂತುಗಾರರಾಗಿ ಇರುವಂಥವರು ರಾಜರ ಬಳಿಗೆ ಬಂದು (ರಾಜೇಂದ್ರ. ೩೩).

[ಗೊತ್ತು + -ಕಾರ$_1$ (< -ಕಾಱ)]

ಗೊತ್ತುಗುರಿ (ನಾ). ನಿಶ್ಚಿತವಾದ ಉದ್ದೇಶ ; ಸ್ಥಿರವಾದ ಲಕ್ಷ್ಯ : ಇಲ್ಲಿ ಬಂದಿರುವ ಹದಿನಾಲ್ಕು ಕತೆಗಳ ಅಭ್ಯಾಸದಿಂದ ಹೊಸಕತೆಗಳ ಗೊತ್ತುಗುರಿ ಏನೆಂಬುದು ಸ್ವಲ್ಪಮಟ್ಟಿಗಾದರೂ ತಿಳಿಯುವಂತಾದರೂ ಸಾಕು (ಹೊಸಕ್ಕ. ೨೮೦) ; ಅವನು ನನ್ನ ಸಮ್ಮತಿಗಾಗಿ ಹಾಗೂ ಸಲಹೆಗಾಗಿ ಕಾದಿದ್ದಾನೆ. ಇದರ ಗೊತ್ತುಗುರಿ ನಿನಗೆ ಸೇರಿದ್ದೆಂದು ಅವನಿಗೆ ತಿಳಿಸಿದ್ದೇನೆ (ಪುನರು. ೫೪೫). P ಇದು ಒಂದೇ ಅರ್ಥದ ಎರಡುಶಬ್ದಗಳು ಸೇರಿ ಆಗಿರುವ ರೂಪ. [ಗೊತ್ತು + ಗುರಿ$_1$ (< ಕುಱಿ$_2$)]

ಗೊತ್ತುಗೆಡು (ಕ್ರಿ). ಗುರಿಯಿಲ್ಲವಾಗು ; ಉದ್ದೇಶಹೀನವಾಗು : ಭಕ್ತಿಯಿಲ್ಲದ ಶಿಷ್ಯ ಗೊತ್ತುಗೆ[ಪಾಠಾಂ. ಗೊತ್ತಿಕೊ]ಟ್ಟುಪದೇಶ ಬತ್ತಿದ ಕೆಱಿಯ ಬಯಲಲ್ಲಿ ರಾಜಾನ್ನ ಬಿತ್ತಿ ಬೆಳೆದಂತೆ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೬೬).

[ಗೊತ್ತು + ಕೆಡು$_1$]

ಗೊತ್ತುಗೆಯ್ (ಕ್ರಿ). ಯಾವುದಾದರೂ ಕಾರ್ಯಕ್ಕಾಗಿ ನಿಯೋಜಿಸು: ನಾರದಂಗೆ ಮೇಣ್ ಬಜ್ಜೆಯಂ ಪೇಱಿ ಸತ್ಯಭಾಮೆಯಂ ಗೊತ್ತುಗೆಯ್ದಂ (ಅದ್ಭುತ. ೨೬-೩೩). [ಗೊತ್ತು + ಕೆಯ್$_1$]

ಗೊತ್ತುಪಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ನಿಗದಿಮಾಡು ; ನಿಷ್ಕರ್ಷಿಸು ; ನಿರ್ಧರಿಸು : ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಅವರಿಗೆ ಜೋಡಿಕಚೇರಿಗಳನ್ನು ಗೊತ್ತುಪಡಿಸುತ್ತಿದ್ದರು (ಸಂಗೀತ. ೬): ಆದರೆ, ಈ ಮಧ್ಯಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು ಅಥವಾ ಮಿತಿಯನ್ನು ಗೊತ್ತುಪಡಿಸುವುದು ಬಹುಕಷ್ಟ (ಇಸ್ಲಾಂಸಂ. ೨೩೬).

[ಗೊತ್ತು + ಪಡಿಸು]

ಗೊತ್ತುಪಾಡು (ನಾ). ಏರ್ಪಾಟು ; ವ್ಯವಸ್ಥೆ : ಆಚರಣೆಯಲ್ಲಿಡಲ್ಪಟ್ಟಿರುವಂಥ ಯಾವುದಾದರೂ ಸಂಧಿ, ಕರಾರು, ಒಡಂಬಡಿಕೆ, ಗೊತ್ತುಪಾಡು, ಸನ್ನದು ಅಥವಾ ಅಂಥ ಇತರ ದಸ್ತಾವೇಜುಪತ್ರದಲ್ಲಿರುವ ಯಾವುದಾದರೂ ಉಪಬಂಧದಿಂದ ಹುಟ್ಟಿರುವುದೋ ಆ ವಿವಾದಕ್ಕೆ (ಭಾಧಾನ. ೭೦) : ಒಂದು ಗೊತ್ತುಪಾಡು ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೆ, ಪ್ರತಿಯೊಬ್ಬನೂ ತನಗೆ ಇಷ್ಟಬಂದಂತೆ ನಡೆಯುತ್ತಾನೆ (ರಾಜ್ಯಶಾ. ೪೪). [ಗೊತ್ತು + ಪಾಡು$_3$]

ಗೊತ್ತುಮಾಡು, ಗೊಂತುಮಾಡು (ಕ್ರಿ). ೧. (ವಾಸಸ್ಥಳವನ್ನಾಗಿ) ನಿರ್ಧರಿಸು ; ನಿರ್ಣಯಿಸು; ನಿಗದಿಮಾಡು : ವನಾಂತರಮನೆ ಗೊತ್ತುಮಾಡಿ ಭರದಿಂ ತ ಳ ರ್ದ ತ್ತ ಧಿ ರಾ ಜ ಕುಂ ಜ ರ ಂ (ಅನಂಪು. ೬-೧೦೪). ೨. ವಿವಾಹಸಂಬಂಧವನ್ನು ಹೊಂದಿಸು : ಮಗನಿಗೆ ಸರಿಯಾದ ಕಡೆ ಹೆಣ್ಣು ಗೊತ್ತುಮಾಡಿದ್ದಾರೆ (ರೂಢಿ). **ಗೊಂತುಮಾಡು :** ೨. ನೃಪ ತಾಂ ತಿಳಿದು ಭೂಕಾಂತವತ್ಸಗೆ ಗೊಂತುಮಾಡಿಹ (ರತ್ನಾಕ. ೬).

[ಗೊತ್ತು + ಮಾಡು$_1$]

ಗೊತ್ತುಮುಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ಗೊತ್ತಾದ ಸ್ಥಳವನ್ನು ಸೇರು; ಗುರಿಮುಟ್ಟು : ಉದಕದಲ್ಲಿ ತೊಳೆದು ಕಂಡಿಹೆನೆಂದಡೆ ಮಲಿನದವನಲ್ಲ ಪುಷ್ಪದಲ್ಲಿ ಹೊದಿಸಿ ಕಂಡಿಹೆನೆಂದಡೆ ಹೊ ತ್ತಿ ನ ವೇ ಳೆ ಗೆ ಬಂದು ಗೊತ್ತುಮುಟ್ಟುವನಲ್ಲ (ಮೋಳಿಮಾ. ೯೦-೩೫೮). [ಗೊತ್ತು + ಮುಟ್ಟು$_1$]

ಗೊತ್ತುಮೆಟ್ಟು (ಕ್ರಿ).=ಗೊತ್ತುಮುಟ್ಟು: ಗೊತ್ತುಮೆಟ್ಟ ದಾಂಟ ಹುಟ್ಟದ ಹೋದ ಪರಿಯ ನೋಡಾ (ಆವವ. ೩೩-೯೮). [ಗೊತ್ತು + ಮೆಟ್ಟು$_1$]

ಗೊತ್ತುವಳಿ (ನಾ). ಠರಾವು ; ನಿರ್ಣಯ : ಆದುದರಿಂದ ಗೊತ್ತುವಳಿ (ಠರಾವು)ಗಳಿಗೆ ಬೆಲೆ ಕಡಿಮೆ (ದಾಬುತ್ತಿ. ೫) : ಈ ಕಮಿಟಿಯ ಕಾರ್ಯದರ್ಶಿಗಳಾಗಿ ಕರ್ಣಾಟಕದಲ್ಲಿ ಕೆಲಸಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಗೊತ್ತುವಳಿ ಮಾಡಿದರು (ಸೇನಾಹ. ४೬). [ಗೊತ್ತು + – ವಳಿ$_1$]

ಗೊತ್ತುಹಾಕು (ಕ್ರಿ). ಪತ್ತೆಹಚ್ಚು ; ಕಂಡುಹಿಡಿ : ಬರೆದವಳ್ಳಿಯಲ್ಲಿ ಯಧಾರು ಯಂತ ಗೊತ್ತುಹಾಕಿ ಹಿಡಿಯಲಿಕೆ ಬಂದಲ್ಲಿ (ಎಕ. VIII, ಸಾಗರ. ೪೬-೩೨: 1646 ?). [ಗೊತ್ತು + ಹಾಕು (<ಪಾಯ್ಕು$_1$)]

ಗೊದಮ$_1$ (ನಾ). ೧. ರಥದ ವೇಗವನ್ನು ತಡೆಯಲು ಮತ್ತು ರಥವನ್ನು ಪಕ್ಕಕ್ಕೆ ತಿರುಗಿಸಲು ಬಳಸುವ ಮರದ ಸಾಧನ,– ಕೊರಡು,– ತಡೆಮರ : "(ಇಳಿಜಾರಿನಲ್ಲಿ ಬಂಡಿಯ ಗಾಲಿ ಉರುಳಿಹೋಗದಂತೆ ತಡೆಯಲು ಗಾಲಿಯ ಮುಂದೆ ಇಡುವ) ತಡೆಮರ, ಗೊದಮ " (Scotch. ಇಂಕನಿ) : ತೇರಿಗೆ ಹಿಂದುಗಡೆ ಹೆದ್ದ ಹೇಗೆ ಮುಖ್ಯವೋ ಮುಂದುಗಡೆ ಗೊದಮ ಹಾಗೆಯೇ ಮುಖ್ಯ (ಗರುಡಾ. ೬೪). ೨. ದಪ್ಪವಾಗಿರುವ ವ್ಯಕ್ತಿ: ಅವನು ಒಳ್ಳೆಯ ಗೊದಮ (ರೂಢಿ).

ಗೊದಮಹಾಕು=ತಡೆಯಿಡು; ಅಡ್ಡಿಮಾಡು : ಇನ್ನೇನು ಲಗ್ನಪತ್ರಿಕೆ ಆಗಬೇಕಿತ್ತು. ಸೋದರಮಾವ ಬಂದು ಗೊದಮಹಾಕಿಬಿಟ್ಟ (ರೂಢಿ).

[ದೇ.॥ ತುಳು. ಕೊದಮ, ಗೊದಮೆ=ಪೆದ್ದ]

ಗೊದಮ$_2$ (ನಾ).=ಗೊದಮೊಟ್ಟೆ$_2$: ಗೊದಮ ಕಪ್ಪೆಯಾಗುತ್ತಿತ್ತು ; ಹುಳು ಚಿಟ್ಟೆಯಾಗುತ್ತಿತ್ತು (ಪುನರು. ೫೨೬). [?]

ಗೊದಮಟ್ಟೆ$_1$ ' ಗೊದಮೊಟ್ಟೆ$_2$ ' ನೋ.

ಗೊದಮಟ್ಟೆ$_2$, ಗೊದಮೊಟ್ಟೆ$_1$ (ನಾ). ತೆಂಗಿನ ಗರಿಯ ಬುಡದ ತುಂಡು; ಹೆಡೆಮೊಟ್ಟೆ : ಸೌದೆಗಾಗಿ ಅವರಿಗೆ ವಿಶೇಷ ಖರ್ಚಿಲ್ಲ. ಗೊದಮಟ್ಟೆಗಳೇ ಏಳೆಂಟು ತಿಂಗಳಿಗಾಗುವಷ್ಟು ಉರುವಲಾಗುತ್ತದೆ(ರೂಢಿ). **ಗೊದಮೊಟ್ಟೆ$_1$:** ಗೊದಮೊಟ್ಟೆ ಒಳ್ಳೆಯ ಉರುವಲು (ರೂಢಿ). [<ಗೊದಮ$_1$+ಮಟ್ಟೆ$_1$]

ಗೊದಮೊಟ್ಟೆ$_1$ ' ಗೊದಮಟ್ಟೆ$_2$ ' ನೋ.

ಗೊದಮೊಟ್ಟೆ$_2$, ಗೊದಮಟ್ಟೆ$_1$(ನಾ). (ಬಾಲವುಳ್ಳ) ಮರಿಗಪ್ಪೆ; ಬಾಲದ ಕಪ್ಪೆ. 'ಗೊದಮೊಟ್ಟೆಮರಿ' ಪರಾ. **ಗೊದಮಟ್ಟೆ$_1$:** ಕೆಲವು ಕಪ್ಪೆಗಳು ಆಗಾಗ ವಟಗುಟ್ಟಿ ಹಾರಾಡುತ್ತಿದ್ದುವು. ಗೊದಮಟ್ಟೆಗಳ ಕರಿಹಿಂಡುಗಳೂ ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಮುಲುಗುಟ್ಟುತ್ತಿದ್ದುವು (ಕಾನೂರು. ೨೦).

[<ಗೊದಮ$_2$ + ಮೊಟ್ಟೆ$_1$]

ಗೊದಮೊಟ್ಟೆಮರಿ (ನಾ). ಬಾಲದ ಕಪ್ಪೆಯ ಮರಿ : " (ಮೊಟ್ಟೆಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಹೊರಬಂದ ಕಾಲದಿಂದ ಕಿವಿರುಗಳೂ ಬಾಲವೂ ಬಿದ್ದುಹೋಗುವವರೆಗಿನ ಆದ್ಯವಸ್ಥೆಯ) ಕಪ್ಪೆ (ಜಾತಿ)ಯ ಗೊದಮೊಟ್ಟೆಮರಿ " (Tadpole. ಇಂಕನಿ). [ಗೊದಮೊಟ್ಟೆ$_2$ + ಮರಿ (<ಮಱಿ)]

ಗೊದಳೆ (ನಾ). ಒಂದು ಜಾತಿಯ ವಿಮಾನ : ಸಿಸಿಲು ಬೊಂಪು ಸವಿವಾಯು ಗೊದಳೆ ./. . ಆನೆವೊಗನೆಂಬ ಪರಿಪರಿಯ ವಿಮಾನ್ಗಳಂ ಗುಡಿಗೆಯ್ದುರು (ಹದಕಾ. ೫-४೫) : ಸಸಿಲ್ಗೊಂದಳೆವಿಮಾನ್ಬೊಂಬೊಪ್ಪುವಿಮಾನ್ಬಂದಿವಿಮಾನ್ವೆಱ ವಿಮಾನ್ಬಗ್ಗಡೆ ಬಣ್ಣವಿಮಾನೆನಿಪಿವೆಲ್ಲಂ ಬೀಳ್ದುವಾ ತಾಣದೊಳ್ (ರಾಜಶೇ. ೫-೧೧೫). ' ಗೋಜಳೆ ' ಪರಾ. [?]

ಗೊದಾಮು ' ಗುದಾಮು ' ನೋ.

ಗೊದುರಹುಲ್ಲು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹುಲ್ಲು : ಕೊಡಿಮರಹುಲ್ಲು, ಗೊದುರಹುಲ್ಲು, ಜರಿಹುಲ್ಲು, ನೊಸೆಹುಲ್ಲು (ವೃಜಿಗ. ೩४-೬೫४).

[ಗೊದುರ ? + ಹುಲ್ಲು (<ಪುಲ್)]

ಗೊದ್ದ$_1$ ' ಗೋದ$_1$ ' ನೋ.

ಗೊದ್ದ$_2$ (ನಾ). ಕರಿಯ ಬಣ್ಣದ ದೊಡ್ಡ ಇರುವೆ; ದಪ್ಪ ಕಟ್ಟಿರುವೆ: ಜಿಗುಳೆ ಕೆಂಜಿಗ ಕಟ್ಟಿರುಹೆಯೊರತಿಯು ಗೊದ್ದ ನೆಗೆವ ಹಾವರಣೆ . , . ವಿಗಡದೆ ಪರಿದಾಡುತಿಹುವು (ಕಂನವಿ. ೧೮-೫೦) ; ಮಹಡಿಯ ಮೇಲೆ ನಿಂತವರ ಕಣ್ಣಿಗೆ ಕರಿಯ ಗೊದ್ದದ ಸಾಲು ಕಂಡಂತೆ ಕಿಕ್ಕಿರಿದ ಜನಗಳ ತಲೆಗಳು ಕಾಣುತ್ತಿತ್ತು (ಕೊನೆಫೇ. ೨೭४); ಗೊದ್ದಗಳನ್ನು ಓಡಿಸಿ ಮೂರು ಸಾರೆ ಕಾಲು ತಪ್ಪಿ ಬಿದ್ದು, ಗಿಡ ಏರಿದ್ದಿರಲ್ಲವೇ? (ಕುರಿಹಿಂ. ೭६). [?]

ಗೊದ್ದ$_3$ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ : "ನಿರ್ಮಜ್ಜವೆನೆ ಗೊದ್ದ[ಪಾಠಾಂ. ಗೊಡ್ಡ, ಗೋದ]ವಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೩೫-೧४): ಬೂರಗ, ಅಂಬಟೆ, ಗೊದ್ದ, ಅಶ್ವತ್ಥ ಮೊದಲಾದ ಮರಗಳು ಈ ಕೆಲಸ ಮಾಡುವುವು (ಬಾಲಪ್ರ. I, ३೭೦). [?]

ಗೊನಜಾಲಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ : ಅಡಕುಪುಟ್ಟನಗಿಡ . . . ಗೊನಜಾಲಿ, ರಕ್ತಪುನರ್ನವ (ವೃಜಿಗ. ೧३-३೩೦).

[ಗೊನ ? + ಜಾಲಿ$_1$]

ಗೊನಮರ ' ಗೋನುಮರ ' ನೋ.

ಗೊನುಮರ ' ಗೋನುಮರ ' ನೋ.

ಗೊನೆ$_1$ ' ಕೊನೆ$_1$ ' ನೋ.

ಗೊನೆ$_2$ ' ಕೊನೆ$_2$ ' ನೋ.

ಗೊನೆ$_3$ ' ಗೊಲೆ$_2$ ' ನೋ.

ಗೊನೆಕಾರ ' ಗೊನೆಗಾರ ' ನೋ.

ಗೊನೆಗಾರ, ಗೊನೆಕಾರ (ನಾ). ತೆಂಗು, ಅಡಕೆ ಮೊದಲಾದ ಕಾಯಿಗಳ ಗೊನೆಗಳನ್ನು ಕೊಯ್ಯುವವನು : (೬). **ಗೊನೆಕಾರ :** ಅಡಕೆಮರವಾಗಿ ನಿಂತಿದ್ದಳ್ ಹುಡುಗಿ ಅಡಕೆಮರವಾಗಿ ನಿಂತಿರೋ ಹೊತ್ತಿಗೆ ಗೊನೆಕಾರನಾಗಿ ಬಂದ್ ತಲೆ ಕುಯ್ದನ್ ಹುಡುಗ (ನಾಪದ. ೬೬). ' ಕೊನೆಕಾಱ ' ಪರಾ. [ಗೊನೆ$_3$ (<ಗೊಲೆ$_2$) + – ಗಾರ (< – ಕಾಱ)]

ಗೊನೆಗೊಳ್ ' ಗೊಲೆಗೊಳ್$_2$ ' ನೋ.

ಗೊನೆಫಲ$_1$ (ನಾ). ಕೊನೆಯಲ್ಲಿರುವ ಫಲ ; ತುದಿಯಲ್ಲಿರುವ ಹಣ್ಣು : ಬೇರಿಗಿವನು, ಗೊನೆಫಲದಲಿವನು, ನಡುಮೈಯೊಳಿವನೆ ಇವನು ಮೂಲಮಧ್ಯಮತ್ತಗ್ರದಲ್ಲಿ ಒಂದಾದಮೂರ್ತಶಿವನು (ಮುಕ್ತಕಂ. ೭೭-೫).

[ಗೊನೆ$_2$ (<ಕೊನೆ$_2$) + ಫಲ]

ಗೊನೆಫಲ$_{2}$ (ನಾ). ಗೊಂಚಲಾಗಿರುವ ಕಾಯಿ ಅಥವಾ ಹಣ್ಣು : ದೇವರ ಮುಂದೆ ಗೊನೆಫಲ ಕಟ್ಟಬೇಕು (ರೂಢಿ).

[ಗೊನೆ$_{3}$ (<ಗೊಲೆ$_{2}$) + ಫಲ]

ಗೊನೆಮಿಂಚು (ನಾ). ಗೊಂಚಲಿನ ಆಕಾರದ ಮಿಂಚು ; ಬಳ್ಳಿಮಿಂಚು : ವಜ್ರದೇಹಿಗಳೆಂದೆ ಗೊನೆಮಿಂಚೊ ಎನೆ ಕಂಡೆ (ಗಂ. ೫೨-೧೬).

[ಗೊನೆ$_{3}$ (<ಗೊಲೆ$_{2}$) + ಮಿಂಚು$_{3}$]

ಗೊನೆವಾಳೆ (ನಾ). ಗೊನೆ ಬಿಟ್ಟಿರುವ ಬಾಳೆ: ಬೇಗಿ ಬೆಳೆದ ಗೊನೆ[ಪಾಠಾಂ. ಕೊನೆ]ವಾಳೆಯಂತೆ ಬಾಗಿಕೊಂಡಿದ್ದರೆ ಬೇಡಿದ ಪದವಿಯನೀವ ಕೂಡಲ ಸಂಗಮದೇವ (ಬಸವ. ೧೮೯).

[ಗೊನೆ$_{3}$ (<ಗೊಲೆ$_{2}$) + ಬಾಳೆ$_{1}$ (<ಬಾಟೆ$_{2}$)]

ಗೊನೆಹ (ನಾ). ೧. ಬಿಂಕ ; ಗರ್ವ ; ಹೆಮ್ಮೆ : ಅನುಕಾಲ ನಿನ್ನನೆ ಬಯಸಿ ನೀ ಬಹ ದಾರಿಯನೆ ನೋಡಿ ಸಾರ್ದೀಗ ಮಣಿದ ಇನಿಯಳ ಕೈವಿಡಿಯುದೆ ನೋಡುತಿಹ ನಿನ್ನ ಗೊನೆಹವೇತಱದೊ ನಿಷ್ಕರುಣಿ (ಭರಜ. ೭೮-೧೩೮). ೨. ಬಯಕೆ ; ಅಪೇಕ್ಷೆ ; ಆಸೆ : ಅಱಿದಳಾಗ ಚಿತ್ರ ಕುಸುಮಾಜಿಯೊಳು ತನಗೆಱಕವಾಯ್ತಾಕೆಯ ಮನೆಗೆ ಒಱಗಲೆಯ್ದುವೆನೆಂಬ ಗೊನೆಹವಿದೆಂದದನ ಮಱಸಿಕೊಂಡಿಂತು ನುಡಿದಳು (ಭರಜ. ೮-೬೮).

[ಗೊನೆ$_{1}$ (<ಕೊನೆ$_{1}$) + – ಹ$_{2}$]

ಗೊನೆಹಕಾತಿ (ನಾ).ಬಿಂಕಗಾತಿ; ಗರ್ವಿಷ್ಠೆ: ಮನದೊಳುಲ್ಲಾಸ ಮೈಯೊಳಗೆ ಪರಾಕಿಂದ ತನಗೆಜಗಿದ ಪೆಣ್ಣ ನೋಡಿ ಮೊನೆಗಾತಿ ಬಲು ಮೋಡಿಗಾತಿ ಮುಱುಕಗಾತಿ ಗೊನೆಹಕಾತಿ ಮಮ್ಮಾಯೆಂದಾ (ಭರಜ. ೯-೦೩೬).

[ಗೊನೆಹ + – ಕಾತಿ$_{5}$]

ಗೊನೋರಿಯ (ನಾ). ಒಂದು ವಿಧವಾದ ಮೇಹರೋಗ; ಶುಕ್ಲ ದೋಷ: ಇದು ಗೊನೋರಿಯ ಎನ್ನುವ ಮೇಹವ್ಯಾಧಿಯಿಂದುಂಟಾಗುವ ಕಣ್ಣಿನ ರೋಗ (ನಿಮ್ಮದ್ರ. ೧೧೩). [←ಇಂ. Gonorrhoea]

ಗೊನ್ನಿ ' ಗೊಣ್ಣೆ ' ನೋ.

ಗೊನ್ನಿಹುಳ ' ಗೊಣ್ಣೆವುಳು ' ನೋ.

ಗೊನ್ನೂರು (ಕ್ರಿ). ನೆಲಸು; ಸ್ಥಿರವಾಗಿರು; ಸ್ಥಳಬಿಡದಿರು: ಪರಮನುಂ ಸರ್ವರೊಳಗೆ ಗೊನ್ನೂರಿಕೊಂಡಿಹಂ (ಪರಶು. ೩೩-೨೯) : ಸೊನ್ನಾರಿಯಂತೆ ಕೊಟ್ಟೊಡವೆಯುಂ ಛಿದ್ರಿಸುತ ಗೊನ್ನೂರಿ ಜೂಜನವನಂತೆ ಗೆಲ್ಲಮನರಸಿ (ಲಿಂಗಪು. ೨೫-೫). [? + ಊರು$_{1}$ (<ಊಱು$_{1}$)]

ಗೊಪೆ ' ಗೋಪೆ ' ನೋ.

ಗೊಪೆಯ (ನಾ). (?) : ಯಿಂತಪುದಕ್ಕೆ ಶ್ರೀಮದಸೇಸಮಹಾಜನಂಗಳ ಗೊಪೆಯ (ಎಕ. XIV, ಕೃಷ್ಣರಾ. ೨೮-೪೧ ; ?) [?]

ಗೊಪ್ಪೆ$_{1}$ ' ಕೊಪ್ಪೆ ' ನೋ.

ಗೊಪ್ಪೆ$_{2}$ ' ಗೋಪೆ ' ನೋ.

ಗೊಬಡಿ, ಗೊಡಬಿ (ನಾ). ಗುಡಿಸಲು ; ಜೋಪಡಿ : ಅಡಿಗೆ ನೀರು ತೀರಿಸಿ ಯಾಕೆ ನಿನ್ನ ಗೊಬಡಿ ಸೇರುವದಿಲ್ಲ (ದೀಪನಿ. ೫೪) : ದೊಡ್ಡವರ ನೆರಳಲ್ಲಿರುವುದಕ್ಕಿಂತ ತನ್ನ ಗೊಬಡಿಯೇ ಲೇಸು (ಗಾದೆ). **ಗೊಡಬಿ :** ಎಡಬಲವ ನೋಡಿ ಆರಱಿಯದಂತೇಕಾಂತ ಗೊಡಬಿಯೊಳಗಾತನಂ ಕರೆದೊಯ್ದು ಕಡುಗದಿಂ ಕಡಿದು ತುಂಡಿಸಿ (ಐರ್ಾಧರಾ. ೧೪-೧೧).

[← ಮರಾ. ಝೋಪಡೀ, ಝೋಪಟ, ಝೋಪಟೀ]

ಗೊಬ್ಬರ$_{1}$ (ನಾ). ೧. ಜಾನುವಾರುಗಳ ಸಗಣಿ, ಗಂಜಲ, ಮರಗಳ ಎಲೆ ಮೊದಲಾದ ಪದಾರ್ಥಗಳಿಂದ ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿದ, ಪೈರುಗಳಿಗೆ ಬೆಳೆಯುವ ಶಕ್ತಿಯನ್ನೀಯುವ ವಸ್ತು : ಗೊಬ್ಬರದಿಂ ಬೆಳಸು ಪೆರ್ಚು ವಂತೆ . . . ತಪೋನುಷ್ಠಾನದಿಂ ಪುಣ್ಯಂ ಪೆರ್ಚುಗುಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧೪-೧೦೪) : ಶ್ರೀಗುರುವೆಂಬ ಬೀಜವ ಬಿತ್ತಿ ಅಱಿವೆಂಬ ಗೊಬ್ಬರವನಿಕ್ಕಿ ಜ್ಞಾನವೆಂಬ ಉದಕವನೆಱೆಯಲಿಕೆ (ಸರ್ವ. ೧೪೬-೭೧೨) ; ಸುರತರ್ವೆ ವರಲತೆಗೆ ಗೊಬ್ಬರಮನಂದಿರದಿಕ್ಕುವ ಮಾಱ್ಕಿಯಲಿ ಸುರುಚಿರಮೃಗ ನಾಭಿವೆರಸು ಚಂದನಮುಂ ತಮ್ಮುರಗಳೊಳಗೆ ಚರ್ಚಿಸಿದರು ... ೮-೧೦೯): ಗಗನಮೆನಿಪ್ಪ ಪಾಳ್ಗೊಲದೊಳ್ . . . ಸಂಜೆಯೆಂಬಗಿನಿಯನಿಟ್ಟು ಮರ್ಚೆನಿಪ ಗೊಬ್ಬರವಂ ತಳಿದು (ರಾಜಶೇ. ೧೦-೭೮) : ಕೆಚ್ಚು ಕಾರುಳ್ಳವನು ಹುಬ್ಬು ನೇರುಳ್ಳವನು ಗೊಬ್ಬರದ ಗಾಡಿ ಹೊಡೆಯೋನು ಅಣ್ಣಯ್ಯ ಹುಬ್ಬಿಗಿನ್ನೊಂದು ಸರಿಯುಂಟೆ (ಹಳ್ಳಿಹಾ. ೫): ದನ ತಿಂಬುವನಿಗೆ ಗೊಬ್ಬರ ದಾಣೆ (ಗಾದೆ). ೨. ಒಣಗಿದ ಸಗಣಿ ; ಬೆರಣಿ ; ಕಾಡುಕುರುಳು : ಗೊಬ್ಬರದ ಕಿಚ್ಚು ಬಳಸಿಯುಂ ತಮ್ಮಂ ಸುಡೆ (ಪದ್ಮರಾ. ೦೯೨-೩) : ಮರಗಳ ಮಂದಿರದಿ ಕುಳ್ಳಿರ್ದು ಗೊಬ್ಬರದಿಂದ ಬೇವುದು ಓಸುಣನಾಡುವ ಕೇಳ್ದಗಿದು ವಿಧಿಯು (ಸಂಭಪ. ೧೩-೭೨). ೩. ಬಳಕೆಗೆ ಬಾರದ ಕಸ, ಕಡ್ಡಿ ಮೊದಲಾದ ವಸ್ತು ; ಪ್ರಯೋಜನವಿಲ್ಲದ ಪದಾರ್ಥ : ಗೊಬ್ಬರ ತುಂಬಿದ ಕಗ್ಗವಿಯಲ್ಲಿ (ಕವಿಸೂ. ೦೪-೯) : ಕೆಟ್ಟು ಗೊಬ್ಬರ ವಾಗಿದೆ (ರೂಢಿ). [<ಪ್ರಾ. ಗೋಬರ, ಗೋವರ. / ಸಂ. ಗೋವರ. / ತುಳು. ತೆಲು. ಗೊಬ್ಬರ]

ಗೊಬ್ಬರ$_{2}$ (ನಾ). ಚರ್ಮದಲ್ಲಿ ಕೆಂಪುಗುಳ್ಳೆಗಳೇಳುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಅಂಟುರೋಗ ; ದಡಾರ ; ಗೋಣಿತಟ್ಟು : ಬೇಸಿಗೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಚಳಿ ಗಾಲದಲ್ಲಿಯೂ ಮೈಲಿ, ಗೊಬ್ಬರ ಗಣಜಲಿಗಳ ಉಪದ್ರವು ವಾಡಿಕೆಯಾಗಿ ಆಗುತ್ತದೆ (ಕಭಾಗ. ೪೧೫). [← ಮರಾ. ಗೋವರ್]

ಗೊಬ್ಬರಮಚ್ಚೆ (ನಾ). ಒಂದು ಜಾತಿಯ ದೊಡ್ಡ ಮೀನು : ಕಾನಡಾ ಜಿಲ್ಲೆಯಲ್ಲಿ ೧೯೫ ಜಾತಿಗಳ ಮೀನುಗಳು ದೊರೆಯುತ್ತವೆ. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಗೊಬ್ಬರಮಚ್ಚೆಯೆಂಬ ಮೀನು ಯೆಲ್ಲಕ್ಕೂ ದೊಡ್ಡದು (ಕಭಾಗ. ೬೬).

[?]

ಗೊಬ್ಬಳಿ ' ಗೊಬ್ಬುಳಿ ' ನೋ.

ಗೊಬ್ಬು$_{1}$ ' ಗಬ್ಬು$_{1}$ ' ನೋ.

ಗೊಬ್ಬು$_{2}$ ' ಕೊರ್ವು$_{2}$ ' ನೋ.

ಗೊಬ್ಬುನುಡಿ (ನಾ). ಹೊಲಸುನುಡಿ ; ಕೆಟ್ಟಮಾತು : ಕಂಡರ ಕಬ್ಬಲಗಿತ್ತಿ ಗೊಬ್ಬುನುಡಿ ಮಾತುಗಳು ಎದ್ಯೇದ ಶಿವನೀಗೆ ಬುದ್ಧಿ ಹೋದೀತೆಂದು ಎದ್ದು ನಾ ಹೊಡಿಯಲೇನ ಗೌರವ್ವನಿಂತು ಬಿನ್ನವ ಮಾಡತಾಳ (ಲೋಕಗೀ. ೧೩೫). [ಗೊಬ್ಬು$_{1}$ (<ಗಬ್ಬು$_{1}$) + ನುಡಿ$_{2}$]

ಗೊಬ್ಬುಳಿ, ಗೊಬ್ಬಳಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮುಳ್ಳುಮರ ; ಜಾಲಿ : ಕಲ್ಪವೃಕ್ಷವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಗೊಬ್ಬುಳಿಯ ಗಿಡವನ್ನಾಶ್ರಯಿಸಿದಂತೆ ನಾರಾಯಣನನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಕ್ಷುದ್ರದೇವತೆಯನ್ನಾಶ್ರಯಿಸಿದಂತಾಯಿತು (ಕಭವಿ. I, ೯೫). **ಗೊಬ್ಬಳಿ :** ಮರಗಳು : ಹೆಸವ . . . ಗೊಬ್ಬಳಿ, ತೊಪ್ಪಲು (ನಮ್ಮನು. ೨೩೬). ' ಬೊಬ್ಬುಳಿ$_{2}$ ' ಪರಾ. [?]

ಗೊಬ್ಬೆ (ನಾ). ಈಚಲು ಮೊದಲಾದ ಮರಗಳಿಂದ ಹೆಂಡವನ್ನು ಇಳಿ ಸಲು ಅವುಗಳಿಗೆ ಕಟ್ಟುವ ಗಡಿಗೆ ; ಹೆಂಡದ ಗಡಿಗೆ : ಮಧ್ಯಾಹ್ನವೊ ಸಾಯಂಕಾಲದಲ್ಲಿಯೊ ಕೂಲಿಯವರು ತಮ್ಮ ಕೆಲಸ ಬಿಟ್ಟೊಡನೆ ಈ ಅಂಗಡಿಗಳಿಗೆ ಬಂದು ಒಂದು ಗೊಬ್ಬೆ ಹೆಂಡ ಕುಡಿಯುವರು (ಚೀನಪ್ರಾ. ೨೪) ; ಪತ್ತಿರದಲ್ಲಿ ಸುರೆಯು ತುಂಬಿದ ದೊಡ್ಡದೊಂದು ಗೊಬ್ಬೆಯಿದ್ದಿತು (ಶ್ರೀರಾಪ. ೧೧೬).

[ಮರಾ. ಗೋಭ್. / ತಮಿ. ಕೋಪ್ಪೈ ; ತೆಲು. ಕೋಪ]

ಗೊಬ್ಬೆಸೆರಗು (ನಾ). ಎದೆಗೆ ಅಡ್ಡಡ್ಡಲಾಗಿ ಕಟ್ಟುವ ಸೆರಗು: ಮಂಜಮ್ಮ ಗೊಬ್ಬೆಸೆರಗು ಬಿಗಿದು ಕಟ್ಟಿ, ಸೀರೆಯ ಬಹುಭಾಗದ ವಿಸ್ತೀರ್ಣವನ್ನೆಲ್ಲಾ ಸೊಂಟಕ್ಕೆ ಸುತ್ತಿ, ಉಳಿದಿದ್ದನ್ನು ಆದಷ್ಟು ಕೃಪಣತೆಯಿಂದ ನಿರಿಮಾಡಿ . . . ಉಟ್ಟಿದ್ದಳು (ಮಲೆಮ. ೪೮). [ಗೊಬ್ಬೆ$_{0}$+ ಸೆರಗು$_{1}$ (<ಸೆಱಂಗು)]

ಗೊಮ್ಮಟ, ಗುಮ್ಮಟ$_2$, ಗೋಮಟ (ನಾ). ೧. ಸುಂದರ; ಮನ್ಮಥ; ಚೆಲುವ. ೨. [ಜೈನ] ಬಾಹುಬಲಿ; ಕಾಮದೇವರಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯವನು: ಇದಜೂಸೆಯು ಬಿಡಿಸು ಗೊಹೆಯು ಗೊಮ್ಮಟನೊಡೆಯು ಅಗಮ್ಯೇಶ್ವರಲಿಂಗ (ಮನುಗುಂ. ೪೯); ಕಾಮನ ಅನೇಕ ನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದಾದ ಮನ್ಮಥ ಎಂಬುದರ ತದ್ಭವವೇ ಗೊಮ್ಮಟವೆಂದಾಗಿದೆ (ಸಾಹಿಸ. ೧೬೪). ೩. [ಜೈನ] (ಶ್ರವಣಬೆಳಗೊಳದಲ್ಲಿರುವ) ಗೊಮ್ಮಟನ ವಿಗ್ರಹ,–ಪ್ರತಿಮೆ: ಶ್ರವಣಬೆಳಗುಳದಲ್ಲಿ ಒಂದುಸಾವಿರವರುಷ ನಿಂತ ಗೊಮ್ಮಟ! (ಉಯ್ಯಾಲೆ. ೬೫–೩): ಬಂಡೆ ಬಂಡೆಗಳೆದೆಯು ಗೊಮ್ಮಟಗೆ ಕುಂಭಾಭಿಷೇಕ (ನಲಮು. ೧೭–೨೩). ೪. ಚಾಮುಂಡರಾಯನ ಮತ್ತೊಂದು ಹೆಸರು: ಚಾಮುಂಡರಾಯ (ಗೊಮ್ಮಟ)ನು ಧರ್ಮದೇವತೆಗಳ ಆದೇಶದಂತೆ ಶ್ರವಣಬೆಳ್ಗೊಳದಲ್ಲಿ ಬಾಹುಬಲಿಯ ಮೂರ್ತಿಯನ್ನು ಕಡೆಯಿಸಿ . . . ಪೂಜಿಸುತ್ತಾನೆ (ಭಾರರ. ೧೭೩). ೫. (ಆಲಂ) ಆದರ್ಶವಾದುದು: ಗೊಮ್ಮಟದೇವ ನಿನ್ನ ತಜಿಸಂದಳವಾರ್ಯ್ಯಜನಕ್ಕೆ ಗೊಮ್ಮಟಂ (ಎಕ. II, ೨೩೪–೫೨: ಸು. 1180). **ಗುಮ್ಮಟ$_2$**: ೬. ಬೊಂಬೆ; ವಿಗ್ರಹ: ಅನ್ಯಸಮಯದ ಗುಮ್ಮಟನ ಕೈವಿಡಿದೆತ್ತಿಕೊಂಡೆ ನಿನ್ನ ಸಮಯದ ಶಿಶು ಬಾವಿಯಲ್ಲಿ ಬೀಳ್ವುದ ನೋಡುತ್ತಿಪ್ಪರೇ ಕರುಣಿ (ಛನವ. ೭೫). **ಗೋಮಟ**: ೨. ಗೋಮಟ ಗುರುವೆ . . . ನೇಮದ ಹಿರಿನೆಲೆಯೆ (ಕಾವರಿ. ೪೭–೧೯).

[<ಪ್ರಾ. ಗುಮ್ಮಡ, ಗುಮ್ಮ=ಮೋಹಗೊಳ್ಳು, ಮೋಹಗೊಳಿಸು./ ಮರಾ. ಗೋಮಟಾ, ಗೋಮಟೇ]

ಗೊಮ್ಮಟೇಶ, ಗುಮ್ಮಟೇಶ (ನಾ). = ಗೊಮ್ಮಟ ೩: ನಿತ್ಯಂ ನಿಲಯಂ ಶ್ರೀ ಗೊಮ್ಮಟೇಶಂಗೆನಿಸಿದುದು ಜನೋಕ್ರಾವಲೋಕಂ ತ್ರಿಲೋಕಂ (ಎಕ. II, ೨೩೪–೨೫: ಸು. 1180). **ಗುಮ್ಮಟೇಶ**: ಈ ನಿಶ್ಚಲಮೂರ್ತಿಶ್ರೀಯ ಸಾಮರ್ಥ್ಯಮನರಿಮರುಳರ್ ಬಲ್ಲರೇ ಗುಮ್ಮಟೇಶ (ಶಬ್ದಾ. ಸು. ೧೪೦ ವೃತ್ತಿ). [ಗೊಮ್ಮಟ + ಈಶ]

ಗೊಮ್ಮಟೇಶ್ವರ, ಗುಮ್ಮಟೇಶ್ವರ, ಗೋಮಟೇಶ್ವರ (ನಾ). = ಗೊಮ್ಮಟ ೩: ಈ ತ್ರಿಲೋಕದ ಜನಂ ತಾನೆಯ್ದೆ ಕಂಡಿದ್ರ್ದಾರ್ನೆಟಿ ವರ್ನೆಟ್ಟನೆ ಗೊಮ್ಮಟೇಶ್ವರ ಜಿನಶ್ರೀಮೂರ್ತಿಯಂ ಕೀರ್ತಿಸಲ್ (ಎಕ. II, ೨೩೪–೨೩: ಸು. 1180). **ಗುಮ್ಮಟೇಶ್ವರ**: ಶ್ರೀ ಗುಂಮಟೇಶ್ವರ ಸನಾತನ ಭೋಗ ಹೇತೋಃ (ಎಇ. VIII, ೨೦–೯೯: 1422). **ಗೋಮಟೇಶ್ವರ**: ಶ್ರೀಗೋಮಟೇಶ್ವರನು ಗಾಳಿ ಮಳೆಯಲಿ ಕರಗಿ ಹೋದರೇನುರುಳು (ಪಾಂಡಜ. ೩೨–೮); ಶ್ರವಣಬೆಳಗೊಳದ ಗೋಮಟೇಶ್ವರ ವಿಗ್ರಹವು ದೊಡ್ಡಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿ ಸುಂದರವಾಗಿದೆ (ಪ್ರವಾಸು. ೫೩).

[ಗೊಮ್ಮಟ + ಈಶ್ವರ]

ಗೊಮ್ಮಯ್ಯ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು: ಶ್ರೀಮತ್ಪೆರ್ಮ್ಮಾನಡಿಗಳ್ ಗಂಗವಾಡಿ ಮೂ[ವ]ತ್ತಿರ್ಚ್ಛಾಸಿರವುಮಾಳೆ ××× ತ್ತನ್ನಟಿವಾಳೋಟ್ಟ ಮಯ್ದುನ ಗೊಮ್ಮಯ್ಯಗೆ ಕುಪ್ಪೆನಾಡ . . . ಗೊಮ್ಮಯ್ಯಂ ಕೊಟ್ಟ ಗ್ರಹಾರಂ (ಎಕ. IV, ಹುಣಸೂ. ೬೪–೬: 976).

[<ಗೊಮ್ಮಟ ? + ಅಯ್ಯ$_1$]

ಗೊಮ್ಮಲಯ್ಯ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು: ಗೊಮ್ಮಲಯ್ಯನ ಭಾವಂ ಸಿಳ್ಳಯ್ಯಂ (ಎಇ. XXVIII, ೫–೫೭: 1082).

[ಗೊಮ್ಮಲ$_0$ + ಅಯ್ಯ$_1$]

ಗೊಯ್ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ. 'ಗೊಯ್‌ಗೊಯ್‌ಗುಟ್ಟು' ಪರಾ.

ಗೊಯ್‌ಗೊಯ್‌ಗುಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ತೀವ್ರವಾದ ದುಃಖದಿಂದ (ಧ್ವನಿ ಮಾಡುತ್ತ) ಗೋಳಾಡು,–ಹಲುಬು,–ರೋದಿಸು: ಅನಿತರೊಳ ಗತ್ತಲನುಜಾತೆ ಗೊಯ್‌ಗೊಯ್‌ಗುಟ್ಟುತಿನಿಯನಂ ನೋಡೆಂದುಯಿಳೆ ತಂದು (ಜಿನಮು. ೩೪–೨೭). [<ಗೊಯ್ + ಕುಟ್ಟು$_1$]

ಗೊಯ್ಕೆ (ನಾ). (?): ಮುದುಹಿನ ಮುಕ್ಕೆ ಸೊಕ್ಕಿದಿರದೇನಭಿಮಾನದ ಜೋಡೆ ಬಾಲಮಂ ಬಡಿದಪೆಯೆತ್ತ ಚುಂಬಿ ಸುಡು ಗೊಯ್ಕೆ [ಪಾಠಾಂ. ಗೋರಿ] ಯರುಟ್ಟುವ ಜೊದ್ದೆ ಪೆಬ್ಬೆರಳ್ ಕಡಿಯದರಂಟಸುಂಟಿ ಸುಡು ಪಂಚಿಗಳೆಂಜಲ ಪಂಚಿಯೆಂದು ಬಯ್ದೊಡನೊಡನೊತ್ತಿದರ್ವಸಗಿ ಬೇಟದ ಬನ್ನಮನಕ್ಕತಂಗಿಯರ್ (ಅನಂಪು. ೮–೩೧); (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೮–೮೩೪ ಸೊಲ್). [?]

ಗೊರ್ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ: ನಾಯಿ ಗೊರ್ರೆಂದಿತು (ರೂಢಿ).

ಗೊರ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ. 'ಗೊರಗುಡು' ಪರಾ.

ಗೊರಗೊರ (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ): ಸುರಿವ ರಕುತದ ಗೊರಗೊರೆಂಬುತ್ಕ್ರಮಣ ನಿನದದ ಕೊರಗಣೆಯ ಖಗಪತಿಯ ಮುಖದಿಂದರಿಯುತಲ್ಲವನು (ರಾಮಾಸಂ. ೩–೫–೬೭).

ಗೊರಕಲು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ (?): ಹರಳು, ಬೆಂಡು, ಗೊರಕಲು, ಮಿಟಲಿ, ಕಂಬಳಿ, ಆಲ, ಗೋಣಿ (ನಮ್ಮನು. ೨೩೮). [?]

ಗೊರಕು 'ಗುಜುಕು' ನೋ.

ಗೊರಕೆ$_1$ (ನಾ). ಈಟಿಯಂತಹ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಯುಧ: ಇಟ್ಟ ಗೊರಕೆಯನೆದೆಯೊಳಾಂತುಕೊಂಡು ಮೆಯ್ಯಿಬ್ಬಿಡಲಾ ರಾಮನಾಥ ನೆಟ್ಟನೆ ನೆಲಕೆ ಬಿದ್ದರು . . . ಕೆಲಬರು (ಕುಮಾಸಾಂ. ೧೭–೪೪); ಗೊರಕೆ ಸೆಲ್ಲೆಹ ಬಿಂಡಿವಾಳ ಚಕ್ರಗಳನು ಸುರಿವುತ (ಕುಮಾಸಾಂ. ೨೦–೨೫).

[ದೇ.? ತೆಲು. ಗೊರಕ]

ಗೊರಕೆ$_2$ 'ಗುಜುಕು' ನೋ.

ಗೊರಗ (ನಾ). ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಹಕ್ಕಿ: ಗಿಳಿ ಕೋಗಿಲೆ ಗೊರಗ ಮೊದಲಾದ ನಾನಾವಿಧ ಪಕ್ಷಿಸಮೂಹಗಳ ಕಲಕಲಧ್ವನಿಗಳು (ಕೃವಾಸ. ೫).

[?]

ಗೊರಗಿ (ನಾ). (?): ಗೊರಗಿಯ ಗಾಯತ್ರಿಯ ವರ್ನ ನಿಜಾಭರಣ ಯಜ್ಞೋಪವೀತ (ರುದ್ರಭಾ. ೮೩). [?]

ಗೊರಗು$_1$ 'ಗೊರಬು' ನೋ.

ಗೊರಗು$_2$ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ: ಗೊರಗುರಿಸೀವರ ನೆಲನಾಲರಳ ಬದಿರ್ವಕ್ಕ ಕಕ್ಕೆ ಬೇವುಂ ಬೀಟಿಲ್ ಸಿರಿಸ ವರನೇಜುಲಂಬುಟೆ ಸರಳಂ ತಜು ತಾಜುಯುತ್ತಿ ಮುತ್ತುಗ ಚೆತ್ತಂ (ಮಹಾನೇ. ೪–೭೨). [?]

ಗೊರಗುಡು (ಕ್ರಿ). (ಕೋಪ, ಭಾವಾವೇಶ ಮೊದಲಾದ ಕಾರಣಗಳಿಂದ) ಗಂಟಲಲ್ಲಿ ಒಡಕುಧ್ವನಿ ಹೊರಡು,–ಉಂಟಾಗು: 'ಯೇಸು' ಎಂಬ ಪದವನ್ನು ಉಚ್ಚರಿಸಿದಂತಲ್ಲ ಅವನ ಧ್ವನಿ ಗೊರಗುಡುತ್ತಿತ್ತು (ಪುನರು. ೧೭೮). [ಗೊರ + ಕುಡು$_1$ (<ಕೊಡು$_1$)]

ಗೊರಗೊರಸು (ಕ್ರಿ). ಗೊರಗೊರ ಎಂಬ ಧ್ವನಿಮಾಡು: ಆ ಉರುಳು ಅವರ ಕುತ್ತಿಗೆಗೆ ತೊಡರಿತು. "ಆ, ಆ" ಎಂದು ಗೊರಗೊರಸಿ ಬ್ಯಾರಿಗಳು ಚೀರಿದರು (ಮುಂಗಾಮು. ೧೨). [<ಗೊರ + -ಸು$_1$]

ಗೊರಬು 'ಗೊರಸು$_1$' ನೋ.

ಗೊರಜಿ 'ಗೊರಜೆ$_1$' ನೋ.

ಗೊರಜೆ$_1$, ಗೊರಜಿ, ಗೊರಿಜಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸೊಪ್ಪಿನ ಗಿಡ: "ತುಪಪರ್ನಿ ಕಿಜುಗೋಣಿ ಗುರ್ವಿಯೆನೆ ಗೊರಜೆ [ಪಾಠಾಂ. ದೆ] ಯುದು" (ಮಂಗರಾ. ೪೫–೪೭). **ಗೊರಜಿ**: ಗೊರಜಿ . . . ತಾಳಿಸಪತ್ರ (ವೈಜಿಗಿ. ೩೭–೭೩೬); ದಾರಿಯಲ್ಲಿ ಕಿರಕಸಾಲಿ ಹೊನ್ನಿಕುಕ್ಕಿ ಗೊರಜಿ ತೊಪ್ಪಲ ಸಿಕ್ಕದ್ದು ತಿಂದರು (ಅನ್ನ. ೧೫೫). **ಗೊರಿಜಿ**: ಗೊರವಿ . . . ಗೊರಿಜಿ, ಹೆಣ್ಣುಗೊರವಿ (ವೈಜಿಗಿ. ೪೭–೯೨೫). [? / ತೆಲು. ಗುರುಜ]

ಗೊರಜೆ₂ (ನಾ). ಶಂಖಿದ ಹುಳುವಿನ ಜಾತಿಗೆ ಸೇರಿದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಚಿಪ್ಪಿನ ಪ್ರಾಣಿ ಮತ್ತು ಅದರ ಚಿಪ್ಪು : "ಪಡ್ಡಿಂದು – ಗೊರಜೆ" (ಜಪಧಿ. ೧೭೩) : ಕೆಜೆಗಿಹಳ್ಳಬಾವಿಗಳು ಮೃದಗೆದರೆ ಗುಳ್ಳೆಗೊರಜೆಚಿಪ್ಪುಗಳು ಕಾಣಬಹುದು (ಬಸವ. ೮೬೦) : ಸುಳ್ಳರೆಲ್ಲರು ಕೂಡಿಕೊಂಡು ಬೆಳ್ಳನೆ ಬೆಳತನಕ ನೀರ ತಡಿಯಲ್ಲಿ ಕುಳಿತು ಗುಳ್ಳ ಗೊರಜೆ ಕೂಡಿ ತಿಂದು ಕಳ್ಳು ಕೊಡನ ಬಜಿದು ಮಾಡಿ ಇಂಥ ಪೊಳ್ಳುದೈವದ ಗೊಡವೆ ಬೇಡ ನರಕ ತಪ್ಪದು (ಕನಕ. ೧೧೨-೪). [?]

ಗೊರಟ, ಗೊರಟು, ಗೊರಟೆ₁ (ನಾ). ೧. (ಮಾವಿನ ಹಣ್ಣಿನ ಒಳಗಿರುವ) ಬೀಜ ; ಓಟೆ : ಪೂಜ ಪೂಜ ಫಲದೊಳಗೆ ಚಕ್ರಗೋಪ್ಪಿ ಗೊರಟ, ಚಕ್ರಗೋಪ್ಪಿ ಗೊರಟಕ್ಕೆ ವಕ್ರಕನೀನೋಟ (ನಿರಾಥ. ೧೮೦-೧೮) : ಪ್ರಳಯದ ಬಸಿರೊಳಗದರೊಂದು ಗೊರಟ ಸಿಕ್ಕಿತು (ನಾದರೀ. ೩೯-೬) : ಗೊರಟವನ್ನೇನು ಕಂಡು ಮೂಗು ಮುರಿಯುವಿ? ಕಾಣು ತುದಿಯ ತನಿವಣ್ಣನ್ನು! (ವಿಹಾಮಂ. ೬೯). ೨. ಗಟ್ಟಿಯಾದುದು ; ಕಠಿನ ಪಾದುದು : ಬಿದ್ದ ಮಳೆಗೆ ಮೃದುವಾಗಿ, ಒತ್ತಿದ ಮಣ್ಣಿಗೆ ಪುಳಕಿತವಾಗಿ ಓಟೆ ಒಡೆದು ಸಸಿಯಾಗುತ್ತದೆ : ಹಠ ಮಾಡಿದರೆ ಗೊರಟವಾಗಿ ಒಣಗುತ್ತದೆ (ಸಂಸ್ಕಾರ. ೮೭). ೩. (ಅಲಂ) ಬೆಲೆಯಿಲ್ಲದ ವಸ್ತು ; ನಿಸ್ಸಾರ ಪದಾರ್ಥ : ದೇವರಿಗೆ ಕೂಡ ಊಟ ಇಲ್ಲ ನಿಮಗೇನದ ಗೊರಟ? (ಸಮುಜೀ. ೧೪೫) : ಕುಲಕರ್ಣಿಗೇನು ಸಿಕ್ಕ್ಯಾಂಗಾತು ಗೊರಟ? (ಗ್ರಾಮಾಯ. ೩೭). **ಗೊರಟು** : ೧. ಮಾವಿನ ಗೊರಟಿನಿಂದ ಬೇವಿನ ಗಿಡ ಹುಟ್ಟಲಾರದು (ನಿಪ್ಪಾಮು. ೮೭). ೩. ಅವರದು ಬರೀ ಗತಾನುಗತಿಕದ ಗೊರಟು, ನಮ್ಮದು ಇನ್ನೂ ರೂಪಕ್ಕೇ ಬಾರದ ಗರ್ಭಪಿಂಡ (ಕಾಳರಾ. ೧೧೮). **ಗೊರಟೆ₁** : ೧. ಅಡಿಕೆ ಮಾವುಗಳನ್ನು ಚೀಪಿಚೀಪಿ ಗೊರಟೆಗಳನ್ನು ಒಗೆಯುತ್ತಿರುವ ಮಕ್ಕಳಲ್ಲಿ ಭಟ್ಟರು ಬಾಲಕೃಷ್ಣನ ರೂಪವನ್ನು ಕಾಣತೊಡಗಿದರು (ಹಬ್ಬಿಲ. ೭೭). 'ಕೊಟ್ಟೆ₁' ಪರಾ. [ದೇ.೫ ತುಳು. ಕೊರಂಟ್, ಕುರಂಟ್]

ಗೊರಟ 'ಗೋರಂಟೆ' ನೋ.

ಗೊರಟಿಗೆ(ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ ಮತ್ತು ಅದರ ಹೂವು ; ಸ್ಫಟಿಕ : ನೀನೆ ಗರತಿ, ಶಿವನೊಬ್ಬ ಬಲ್ಲ ನಿನ್ನಲ್ಲಿ ಇರಲು ಬೆರತು ನಿನ್ನ ಮೈಯ ಮುಟ್ಟುವದು ಪಾಪ ಗೊರಟಿಗೆಗು ಕೂಡ ಹೊರತು (ಮುಕ್ತ್ಯಕಂ. ೨೦-೪) : ಪಾತರಗಿತ್ತೀ ಪಕ್ಕಾ ನೋಡಿದೇನ ಅಕ್ಕಾ . . . ಗೊರಟಿಗೆಗೆ ಶರಣಮಾಡಿದ ದೂರಿಂದನ (ಗರಿ. ೯೭-೧೩). [<ಸಂ. ಕುರಂಟಕ]

ಗೊರಟು 'ಗೊರಟ' ನೋ.

ಗೊರಟೆ₁ 'ಗೊರಟ' ನೋ.

ಗೊರಟೆ₂ 'ಗೋರಂಟೆ' ನೋ.

ಗೊರತಿ 'ಗೊರವಿತಿ' ನೋ.

ಗೊರಪ 'ಕೊರಪ₁' ನೋ.

ಗೊರಬಿ 'ಗೊರವಿ₁' ನೋ.

ಗೊರಬು, ಗುರುಬು, ಗೊರಗು₁, ಗೊರಬೆ (ನಾ). ತಲೆ ಮತ್ತು ಬೆನ್ನಿನ ಮೇಲೆ ಮಳೆನೀರು ಬೀಳದಂತೆ ಹಾಕಿಕೊಳ್ಳುವ ಮುಸುಕು : ಈ ಸಂಭ್ರಮದಲ್ಲಿ ಗೊರಬು ತೆಗೆದುಕೊಂಡವರ ಮುಖ ಎದೆ ಕಾಲುಗಳು ಒದ್ದೆಯಾದರೂ ಬೆನ್ನು ಮಾತ್ರ ಬೆಚ್ಚಗೆ ಉಳಿದಿತ್ತು (ಮರಮ. ೩) : ಅಟ್ಟದ ಮೇಲಿದ್ದ ಗೊರಬುಗಳೆಲ್ಲ ಹೆಣ್ಣಾಳುಗಳ ತಲೆಗೇರಿ ಸಂಚರಿಸುತ್ತಿವೆ (ಮರಮ. ೫೬೦) : ಮಳೆಗೆ ತಲೆ ಮೈ ತೋಯದಂತೆ ಗೊರಬುಹಾಕಿಕೊಂಡು . . . ಗೋವಿಂದರಾಯರು ನಡೆದಾಗ (ಚಾಗಿ. ೦೦೭). **ಗುರುಬು** : ತಂಗಳೂಟ ಮಾಡಿ ತಲೆಗೆ ಗುರುಬು ಸಿಕ್ಕಿಸಿಕೊಂಡು (ಅನಾಥ. ४). **ಗೊರಗು₁** : ಕೊಡೆ, ಗೊರಗು, ಮಾಡು . . . ಸೊಡರು ಎಂಬ ಎಣಿಸಿ ಮುಂಗಿಯದ ಸೊಲ್ಲುಗಳು ನಮ್ಮ ಹಿರಿಯರ ಕೈಗಾರಿಕೆಯನ್ನೂ ದುಡಿಮೆಯನ್ನೂ ಸಾರುತ್ತವೆ (ಭಾಷಾಶಾ. ೨೫೭). **ಗೊರಬೆ** : ಅಕ್ಕಮ್ಮ ಗದ್ದೆಯಿಂದ ಮೇಲೇರಿ ಹುಣಿಯಲ್ಲಿದ್ದ ತನ್ನ ಮಡಲಿನ ಗೊರಬೆಯನ್ನು ಹಿಡಿದುಕೊಂಡು ಹೊರಟಳು (ಚಿಗುಬ. ೮) : ಹರುಕು ಗೊರಬೆಯೊಂದನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸುತ್ತಿದ್ದಾನೆ (ಮುಂಗಾಮು. ४०). 'ಕೊಪ್ಪೆ' ಪರಾ. [?]

ಗೊರಬೆ 'ಗೊರಬು' ನೋ.

ಗೊರಲೆ 'ಗೊಜಿಲೆ' ನೋ.

ಗೊರಲೆಬಡಿ (ಕ್ರಿ). ಗೆದ್ದಲು ಹಿಡಿ ; ಒರಲೆ ಹತ್ತು : ತುಕ್ಕುಹಿಡಿದು ಅಥವಾ ಗೊರಲೆಬಡಿದ ಮುಟ್ಟುಗಳು ಶುಚಿಯಾಗಿ . . . ಅಲಂಕರಿಸುವುವು (ಸುಪಸಂ. ೩೩). [ಗೊರಲೆ (<ಗೊಜಿಲೆ) + ಬಡಿ₁]

ಗೊರವ, ಗೊರವು₁ (ನಾ). ೧. ಸಂನ್ಯಾಸಿ ; ತಪಸ್ವಿ : ನೃಪನುಮಂ ಪ್ರಜೆಯುಮಂ . . . ಆ ಗೊರವರುಂ ಸುರರುಂ ಗುಣವೃದ್ಧರುಂ ವಿಪುಳರಾಗವರರಾಗಿಸುಗೆ (ಕವಿರಾ. ೧-೧೩೨) : ಗೊರವರೆ ಬೂದಿಯುಂ ಜಡೆಯುಮಕ್ಕೆ ತಪಕ್ಕೆ (ಪಂಪಭಾ. ೮-೧೭) : ಆ ಪುರದೊಳ್ ದೇವಶರ್ಮನೆಂಬ ಗೊರವನುಗ್ರೋಗ್ರತಪೋನಷ್ಠಾನ ನಿಷ್ಠಿತಚಿತ್ತನಾಗಿ ಪಲಕಾಲವಿರ್ಪಂ (ಪಂಚತಂ. ೬೯-೨೦) : ವೇಸದೆ ಪಾರ್ವ್ವರಂ ಗೊರವರಂ ಗೋಬ್ರನ್ಪವುಂ ಪೆಣ್ಣರಂ ತ[ವೆ] ಕೊನ್ದಿಕ್ಕಿದ ಪಾಪಮೆಯ್ದುಗುಂ (ಸಾಇಇ. XI-1, ೮೪-೩೭ : 1049) : ಬೇಳ್ವೆಯೆಂಬುದು ಪಾರ್ವಂಗೆ ಜಡೆಯೆಂಬುದು ಗೊರವಂಗೆ (ಅನಂಪು. ೨-೨೮ ವ). ೨. ತಿರುಪೆ ಎತ್ತುವವನು ; ತಿರುಕ ; ಭಿಕ್ಷುಕ : ಮುನ್ನಿನ ಭವದೊಳ್ ಗೊರವನಾಗಿ ಕಾಂಚೀಪುರದೊಳ್ ತಿರಿದು ಪಲವು ಕಾಲಂ ಬನ್ದಂಬಟ್ಟು (ಪಂಚತಂ. ೩೦೦-೨೦) : ಸೋಕೆಯ ಬಟ್ಟಲಂ ನಂಬಿ ಕಂಚಿನ ಬಟ್ಟಲನೊಡೆವ ಗೊರವನುಮಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೮-೫೦) : ಪಂಡಿತರುಂ ವಿವಿಧ ಕಳಾಪಂಡಿತರುಂ ಕೇಳತಕ್ಕ ಕೃತಿಯಂ ಕ್ಷಿತಿಯೊಳ್ ಕಂಡರ್ ಕೇಳ್ವೊಡೆ ಗೊರವರ ಡುಂಡುಬಿಯ ಬೀದಿವರಿಯ ಬೀರನ ಕಥೆಯೇ (ಧರ್ಮನಾ. ೧-೫೭) : ಸರವೆ ಸುರಲತೆಯುಕ್ಕು ಗೊರವ ಸುರಪತಿಯುಕ್ಕು (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೮೮). ೩. ಶಿವ ; ಈಶ್ವರ : "ಬೆಳ್ಪಡಿಯಿಂದನೆ ಗೊರವ" (ಕವಿಕಂ. ೧೮೮) : "ಅಂಬಿಕಾಪತಿ ಗೊಂದೆವಳವಿಗೆಯ ಗೊರವನುಂ" (ಕಕರ. ೩೩) : ಉರಿಯ ಗೊರವನ ನೆರೆವ ಭರವಸದಿಂದ ಬರಲು ಬಹಳ ಮುಳ್ಳಡ್ಡಲಾದವಲ್ಲಾ (ಅವಜಂ. ೨೫೭-೧೧೬೦) : ಅಲರಂಬಿನ ಮೊನೆಗೆ ನಿಲ್ವನೇ ಬಡಗೊರವಂ (ಕಬ್ಬಿಕಾ. ೧೫೭) : ಗೊರವನಲ್ಲದೆ ಪೊಗಟಿಂ (ಶಮರ. ४೭ ಪ್ರಯೋ) : ತೊಜಿಗೆವೆಣ್ಗೊಲಿದವನು ಗೊರವನೆಂದು ಶಾಂಕರಿ ಮುನಿದು ನುಡಿಯದಿರಲ್ (ಲಕ್ಷ್ಮಾಕ. ೨-೧) : ಗೊರವನ ಬೆಳ್ಗೊರಲೊಳ ಮರ್ದ ಹಾಲಾಹಲದ ಕರ್ವೆಳಗುದುಜುಗಲ ಮಾಟ್ಕೆಯಿಂ (ರಾಮಾಶ್ವ. ४೦-೨೩). ४. ಶಿವಭಕ್ತ ; ಶರಣ ; ಶಿವಧಾರಿ ಎಮ್ಬ ಗೊರವರ್ಗ್ಗೆ (ಇಇ. XI, ೧೨೭-೧೦ ; 803) : ಆರಯ್ಯೆ ಶೈವಶಾಸ್ತ್ರದೊಳಾರಿಂದಂ ಹಿರಿಯರೆನಿಸಿದಾ ಗೊರವರ್ (ಸಮುಪ. ೮-४೦) : ಚಿಕ್ಕಚಿಕ್ಕ ಜಡೆಗಳ ಸುಲಿಪಲ್ಲ ಗೊರವನು ಭಿಕ್ಷಕ್ಕೆ ಮನೆಗೆ ಬಂದುದ ಕಂಡೆನವ್ವ (ಮಹಾದೇ. ಬ. ४೦-೮೭) : ಒಲಿದು ಬೇಂಟೆಗೆ ಪೋಗಲಲ್ಲಿ ಲಿಂಗವ ಕಂಡು ನಲಿದು ಗೊರವರ ಪೂಜೆಯಿಂ ಕಿರಹುಗಾಲಲದ ಕೆಲಕೊತ್ತಿ (ಲಕಿಚಿಂ. ೩೫-೧೧) : ಸಿರಿಯರಸ ಚಿತ್ತೈಸು ಹರಸುವ ಗೊರವನೀ ಶಿತಿಕಂಠನು (ತೊರರಾ. ೧-೮-೬೨). ೫. ಮೈಲಾರ ದೇವರ ಭಕ್ತ,-ಪೂಜಾರಿ,-ಅರ್ಚಕ : ಮೈಲಾರದ ಗೊರವಸಂತತಿ ತಂತಮ್ಮನೆ ಬಡಿದುಕೊಳ್ಳುತ್ತುಳಾಯಿಲರುಮಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೩-೨೦೭) : ಶ್ರೀಮತ್ಸಿಪಶಕ್ತಿಪಣ್ಣಿತರ ಕಾಲಂ ಕರ್ಚ್ಚಿ ಧಾರಾ ಪೂರ್ಬ್ಬಕ(೦)ಮ್ಮಾಡಿ ತನ್ನ ಗೊರವರೆಡೆವಣಿಯ ಮೂವತ್ತು ಕಮ್ಮ ತೋಂಟಮುಂ ಬಿಟ್ಟಳ್ (ಸಾಇಇ. IX-1, ೨೦೦-೨೦ ; 1126) : ಮಲ್ಲಯ್ಯನ ಅರ್ಚಕರಿಗೆ 'ಗೊರವ' ರೆಂದು ಹೆಸರು. ಮರಾಠಿಪ್ರಾಂತದಲ್ಲಿ ಇವರಿಗೇ ಗುರುವರೆಂದೆನು . . . (ಕರ್ನಾಭೂ. ೨೬) : ಗೊರವ, ಪೂಜಾರಿ . . .

ದಲ್ಲಿ ಪೆಚ್ಚಾಗಿರುವುದು ಕಾಣುತ್ತದೆ (ಕರ್ನಾಟ. ೩೪೭). ೬. ಗುಡಿಗಳ ಪರಿಚಾರಕರಲ್ಲಿ ಒಂದು ಪಂಗಡ : ಗೊರವರ ಪೊನ್ನಯ್ಯಂ ತುಱುವಂ ಪಿಂತಿಕ್ಕಿ ಪಲರಂ ಕೊಂದು ತಳುತ್ತಿಱಿದು ದೇವಲೋಕಕ್ಕೆ ಸನ್ದೊಂ (ಎಕ. VIII, ಸೊರಬ. ೭೪-೧೦ ; 1032) ; ಗೊರವರು-ಇವರಿಗೆ ಕೆಲವು ಕಡೆಯಲ್ಲಿ ಜೀರರೆಂತಲೂ ಕೆಲವು ಕಡೆಯಲ್ಲಿ ಹೂಗಾರರೆಂತಲೂ ಅನ್ನುವರು (ಕಭಾಗ. ೧೧೭): ಪಹರೆಯ ಗೊರವನು ಗುಡಿಯ ಸುತ್ತಲೂ ಪಹರೆಮಾಡುವನು (ಗಂಗಾಸಾ. ೩೦). ೭. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹಕ್ಕಿ : ಅರಸಿ ನೋಡಿದೆಚಿಯಲಿ ಹುದುಗಿದ ಪರಡೆ ಹಂಗ ಮಯೂರ ಟಿಟ್ಟಿಭ ಗೊರವ ಗೀಜಗ (ತೊರಿರಾ. ೩-೧.೩೨) ; ಗರುಡಂ ಕರ್ಬಕ್ಕಿ ಕಂಕಂ ಗೊರವನೊಱಲೆ ಪೆರ್ಬಕ್ಕಿ . . . ಶುಕಂ ತದ್ವನಾಂತಸ್ಥವಿರ್ಕುಂ (ಶಬಶಂ. ೩-೩೩) ; ಮರವನು ಸಾರಿ ಹೊನ್ನ ಬಾಯ ಗೊರವ ಕೊಂಬೆಯೇರಿ ಕೊರಲೆತ್ತಿ ಹಾಡಿತು (ರಾಮನ. ೧೯-೨). **ಗೊರವು$_1$:** ೬. ತಲೆವೊಱೆಗೆ ಅಯ್ವತ್ತು ಧಾನ್ಯಗೊಳಗ ದೇವರಿಗೆ × × × ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಿಗಲ್ಲದೆ ಗೊರವುಗಳಿಗೆ ಸಲ್ಲದು ಬ್ರಾಹ್ಮಣಪೂಜೆ (ಸೌಇಇ. IX-I, ೧೫೯-೩೦ ; 1091). [ದೇ.೩]

ಗೊರವಂಕ, ಗೊರವಂಕೆ (ನಾ). ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಹಕ್ಕಿ; ಮೈನಾಹಕ್ಕಿ; ಸಾರಿಕೆ: "ವಾಗ್ವಿಲಾಸಿನೀ-ಗಿಳಿ, ಗೊರವಂಕ, ಪಾರಿವಪಕ್ಷಿ" (ಒಪಧಿ. ೧೫೦): ಗೊರವಂಕ ಟಿಟ್ಟಿಭ ಪಿಕ ಚಕೋರಕ ವಿಮಾಂಬುಲಿಗಹಕ್ಕಿಗಳು ರಂಜಿಸಿತು (ನಳಚ. ೧-೪೨) ; ಸೋರೆ ಘೂಕ ಗೊರವಂಕ ಕಪಿ ಕಪೋತ (ರುಕ್ಮಾಂಗ. ೧೦-೫) ; ಕವಿಯದಿರಲಿ ನಿನ್ನ ಗೊರವಂಕದ ಬಿಂಕ (ಚಿಂತನ. ೮೧-೮). **ಗೊರವಂಕೆ:** "ಶಾರಿಕಾ-ಗೊರವಂಕೇಹಕ್ಕಿ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೩೮೫): ಗಿಣಿ ಗೊರವಂಕ ಕೋಗಿಲೆಗಳ ಕೂಗುಗಳು (ಸೌಗಂಧಿ. ೨೩೦-೦೨). 'ಗೋರಿಕೆ' ನೋ. [ದೇ.೩ ತಮಿ. ಕುರಕ ; ತೆಲು. ಗೊರವಂಕ, ಗೊರುವಂಕ, ಗೋರಂಕ, ಗೋರಿಂಕ, ಗೋರುವಂಕ]

ಗೊರವಂಕೆ 'ಗೊರವಂಕ' ನೋ.

ಗೊರವಗೆಱೆ (ನಾ). ಒಂದು ಸ್ಥಳದ ಹೆಸರು : ಭುಕ್ಕಯರ್ಗೆ ಗೊರವ ಗೆಱೆಯುಮಂ × ಸಾಮ್ಯ ಸಲ್ವುದು (ಎಕ. IX, (8) ಆನೇಕ. ೧೦೯-೫ : ಸು. 900). [ಗೊರವ + ಕೆಱೆ]

ಗೊರವಗೇರಿ (ನಾ). ಗೊರವರ ಕೇರಿ,-ಬೀದಿ : ಕೋಟಿ ಗುಡ್ಡನಯಾಗಿ ಗೊರವಗೇರಿ ಧರ್ಮ್ಮಮನಳಿದವ (ಇಎ. ೧೯೫೨, ಸಂಪಗಾವಿ. ೨-೧೮ ; 992). [ಗೊರವ + ಕೇರಿ]

ಗೊರವಡಿ 'ಗುರವಡಿ' ನೋ.

ಗೊರವತಿ 'ಗೊರವಿತಿ' ನೋ.

ಗೊರವದೇವ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಶ್ರೀಮನ್ಮಹಾಮಂಡಳೇಸ್ವರ ಗೊರವದೇವಂ ಬನವಾಸಿ ಪುರವರೇಶ್ವರಂ (ಎಕ. VIII, ಸೊರಬ. ೪೭-೩ : 1018 ?). [ಗೊರವ + ದೇವ]

ಗೊರವಬ್ಬೆ (ನಾ). ಸಂನ್ಯಾಸಿನಿ ; ತಪಸ್ವಿನಿ : ಪೋಗಲೆ ಸಮಕಟ್ಟೆ ಕಟ್ಟೆ ಮಣಿಯುಂ ಗೊರವಬ್ಬೆಯ ವೇಷದೊಳೆಯ(ಯಿ)ಂ (ಜೀವಸಂ. ೮೯-೧೨). [ಗೊರವ + ಅಬ್ಬೆ$_1$]

ಗೊರವವಾಡ (ನಾ). ಶೈವಸಂನ್ಯಾಸಿಗಳಿಗೆ ಅಥವಾ ಗುರುಗಳಿಗೆ ಬಿಟ್ಟ ಗ್ರಾಮ : ಮಣ್ಣಾಳಂ ಗೊರವವಾಡಂ ಮಾಡಿ ಸರ್ವ್ವನಮಸ್ಯಂ ಬಿಟ್ಟು (ಎಕ. VIII, ಸಾಗರ. ೧೦೮-೪೨ ; 1042). [ಗೊರವ + ವಾಡ$_1$]

ಗೊರವಿ$_1$, ಗೊರಬಿ (ನಾ). ೧. ಸಂನ್ಯಾಸಿನಿ ; ವಿರಕ್ತೆ : ತಾಂ ತಿರಿವ ಗೊರವಿ ಬೆಸಕನುಮಂ ತಿರಿಯಿಪಳೆಂಬ ತೆಱದ (ಶಾಂತಿಪು. ೮-೧೩೦). ೨. ದೇವಸ್ಥಾನದ ಸೇವೆಗೆ ಬಿಟ್ಟ ಹೆಣ್ಣು ; ದೇವದಾಸಿ : ಶ್ರೀಸೋಭನರಸರು ಮೂಲಸ್ಥಾನದ ರೇವಬ್ಬೆಗೊರವಿಗೆ ಧಾರಾಪೂರ್ವಕಂ ಮುದ್ದಿಗೆಱೆ ಯೊಳಗಣದೊಂದು ತೋಂಟಕ್ಕಂ . . . ಆಯ್ದು ಗದ್ಯಾಣಮಂ ತಿಱಿರುವ (ಸೌಇಇ. XI-I, ೫೦-೧೭ ; 1005). **ಗೊರಬಿ :** ೨. ಅಂದು ಹರಿಜನರಲ್ಲಿ 'ಗೊರಬಿ' ಬಿಡುವ ಪದ್ಧತಿಯಿತ್ತು. ಗೊರಬಿ ಎಂದರೆ ಬಸವಿ ಎಂದರ್ಥ (ಪಂಜಪು. ೧೦). [ಗೊರವ + – ಇ$_2$]

ಗೊರವಿ$_2$, ಗೊರವು$_2$, ಗೊರವೆ, ಗೊರಿವಿ (ನಾ). ಹಸಿಯಾಗಿದ್ದರೂ ಸುಲಭವಾಗಿ ಬೆಂಕಿ ಹತ್ತಿಕೊಳ್ಳುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ ಮತ್ತು ಅದರ ಹೂವು : ಗೊರವಿಯ ಬನ[ಪಾಠಾಂ. ಟೆಯ ನೆಲ]ಸಂಪಗೆಯ ಸೇವಂತಿಗೆಯರಳ ತಂದಿತ್ತರು (ಸೂಬಸೋ. ೩-೪೪) : ಕೊಸಗಿಜೆ ಬಸಿರೀ ಹುಲಗಿಲ್ಗೊರವೀ . . . ಹೊನ್ನೆಯ ತರುಗಳ್ (ಹಮ್ಮಿ. ೪-೬೮) : ತ್ಯಾರಣ ಗೊರವಿ ಗೊರಟೆಯುತ್ತಗ . . . ಮೊದಲಾದ ಗಗನಂ ತುಡುಕುವ ವೃಕ್ಷಂಗಳೊಳ್ (ಸೌಗಂಧಿ. ೫೪-೫) : ರಾತ್ರಿಯ ವೇಳೆ ಪ್ರಯಾಣ ಮಾಡಬೇಕಾದರೆ ಬೆಳಕಿಗೆ ಗೊರವಿಯ ಕೊಳ್ಳಿಗಳನ್ನು ಬಳಸುವರು (ಕಳಹು. ೯೩). **ಗೊರವು$_2$:** ಮಹೇಶ್ವರಾಲಯದಂತೆ ಗೊರವು ಮನೆಗಳಂತೆ ಕೇರು ಬಿತ್ತುವ ಕಯ್ಗಳಂ ತಾರು . . . ಮತ್ತಮನಿತಾನುಂ ತೆಱದ ಮರದುಱುಗಲ್ಗಳ್ (ಬಂಹರಿ. ೨-೩೮ ವ) : ಪೆರ್ಚುಗು . . . ಬಂದುಗೆಯಿಂದೆ ವಿದ್ರುಮಗಣಂ ಗೊರವಿಂ (ವೃದ್ಧಿಯಂ) ನುತ ವಜ್ರವಿಟ್ಟ[ಪಾಠಾಂ. ಗೊರವಾನಕ ವಜ್ರವೃಷ್ಟಿ]ಯಿಂ (ಅಟ್ಟಮ. ೪-೦೪). **ಗೊರವೆ :** ಗೊರವೆಯ ಕಟ್ಟಿ ಸೂಟಿಗಳು ಉರುವುತಿಹವು (ಜ್ಞಾನಚ. ೦೨-೧೦೮): ಗೊರವೇ ಕೊಳ್ಳಿಯಂತೆ ಒಂದು ಮುಹೂರ್ತವಾದರೂ ತೇಜೋವಂತನಾಗಿ ಪ್ರಜ್ವಲಿಸು (ಕೃಪಾವಿ. ೨೦೦). **ಗೊರಿವಿ :** ಮರಗಳು : ಹೆಸವ . . . ಬಿಕ್ಕೆ, ಕರಾಚಿ, ಗೊರಿವಿ, ಹೆಣ್ಣುಗೊರಿವಿ (ನಮ್ಮನು. ೨೩೭).

ಗೊರವಿಯ ಕೋಲು=ಗೊರವೆಕಟ್ಟಿಗೆ : ತರಳರೆಲ್ಲರು ಪೇಳ್ದ ಕುರುಹು ಹುಡುಕುತಲಿ ಕರದಿ ಗೊರವಿಯ ಕೋಲ ಪಿಡಿದು ಯಿಂದುಮತಿ ತರಳನ ನೋಡುವರೆ ಪೊರಟಾಗ ಬರಲು (ಹಮಚ. ೧೫೩).

[ದೇ.೩ ತಮಿ. ಕೋರಾನ್ ; ತೆಲು. ಕೊರವಿ, ಕೊರಿವಿ, ಕೊಱವಿ]

ಗೊರವಿಕೆ (ನಾ). ಭಿಕ್ಷುಕವೃತ್ತಿ ; ತಿರುಪೆ : ಪರಶಿವನು ಭಿಕ್ಷಾಟನಂಗೈದು ಯಕ್ಷಪುರವರದಿಂದ ಮರಳಿದಂ ಗೊರವಿಕೆಯನಳವಡಿಸಿ ತಿರುಗಿದಂ (ತುರಂಗ. ೬-೩೨). [ಗೊರವ + – ಇಕೆ]

ಗೊರವಿತಿ, ಗೊರತಿ, ಗೊರವತಿ (ನಾ). ೧. ಸಂನ್ಯಾಸಿನಿ ; ಗೊರವಿ : ಜೋಗಿಣಿ : ರಸವಣಿಯನುಂಡ ಗೊರವಿತಿ ಪೊಸತಾಶೀರ್ವಾದವುಳ್ಳ ದೊಂದೆಂದಾಗಳ್ ಬಸಿಗಳ್ಳಿಂಗೆ ಮಹೇಶರ ಪಸಾದ ಸುರುಕವಡೆ ಕವಡ ಪರಿವೋ ಎಂದಳ್ (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೧೩-೨೦) : ಸೂಳೆ ಮುಪ್ಪಾಗಿ ಗೊರವಿತಿ ಆದಳು (ಗಾದೆ). **ಗೊರತಿ:** ೧. ಗೊರತಿಯ ಕಂತಿಯ ಕುಂಟಣಿಯರ . . . ಮುಂದಂ ನುಡಿಯಲೀಯಲಾಗದು ವಧುವಂ (ಮದಚಿ. ೮-೨೬) : ಊರ ಹೊಱಗೊಂದು ದೇಗುಲ ದೇಗುಲದೊಳಗೊಬ್ಬ ಗೊರತಿ ನೋಡಯ್ಯ (ಅವಚಂ. ೯೭-೪೩೦). ೨.ಮುನಿಪತ್ನಿ ; ಋಷಿಯ ಹೆಂಡತಿ : ಸಿಂಧುತೀರದ ರುಸಿಪಳ್ಳಿಯೊಳ್ ಮೃಗಾಯಣನೆಂಬ ಮುನಿಗಂ ವಿಶಾಪೆಯೆಂಬ ಗೊರತಿಗಂ ಗೌತಮನೆಂಬ ಮಗನಾಗಿ ಪುಟ್ಟಿ (ಅರ್ಧನೇ. ೪-೦೨೭-ವ). **ಗೊರವತಿ:** ೧. ಬೊಮ್ಮದ ಮನೆಯ ಕೋಣೆಯೊಳೊಬ್ಬ ಗೊರವತಿ ಇಮ್ಮೈಯ್ಯ ಸಿರಿಯ ಮಾಳಿಗೆಯೊಳಗೆ ಹಮ್ಮೈಸಿಹಳು (ಶಿವಗೀ. ೮೪೪).

[ಗೊರವ + – ಇತಿ$_1$ (< –ಇತ್ತಿ)]

ಗೊರವು$_1$ 'ಗೊರವ' ನೋ.

ಗೊರವು$_2$ 'ಗೊರವಿ$_2$' ನೋ.

ಗೊರವು$_3$ (ನಾ). ಪೊಟರೆ (?) : ಈ ಮರದ ಗೊರವ ನಡುವೆ (?) ಯೊಳ ಕಾರಣದಿಂದಿಲ್ಲಿ ವಿರಕ್ತನಾಗಿರ್ದಪೆಂ (ಪಂಚತಂ. ೨೯೮-೪). [?]

ಗೊರವೆ 'ಗೊರವಿ$_2$' ನೋ.

ಗೊರವೆಕಟ್ಟಿಗೆ (ನಾ). ಗೊರವಿಮರದ ಕಟ್ಟಿಗೆಯಿಂದ ಮಾಡಿದ ಕೊಳ್ಳಿ, -ಪಂಜು : ದೀವಟಿಗೆ, ಗೊರವೇಕಟ್ಟಿಗೆ, ಕರದೀಪ ಮುಂತಾದ ಸಾವಿರಾರು

ಬೆಳಕುಗಳು ಊರು ತುಂಬೆ ಓಡಾಡುತ್ತಿದ್ದವು (ಯುದುಶಾ. ೭೦).

[ಗೊರವೆ (<ಗೊರವಿ$_2$) + ಕಟ್ಟಿಗೆ$_1$]

ಗೊರಪಿ (?) (ನಾ). (?) : ಗೋಡೆ ಗೊರದಾಗಿಸಿದ ಪಲವು ಪಾರಿವದ ನಲ್ಲೂಡಿ ಗಿಣಿಪಂಜರಂ ಪಱಿದ ಬಲೆ ಮುಱಿದ ಬಿಲ್ ಬಾಡಲಿಕ್ಕಿರ್ದ ಸುೞಿವಿಮಾನಾಳಿ ಕಟ್ಟಿರ್ದ ನರ ಪರಗತಿ ಗೊರಸಿಯು ಕೂಡೆ ಕೊಯ್ದಿರ್ದ ಮೃಗಪಕ್ಷಿಗಳ ನೆತ್ತರಿನ ಜಾಡಿಯೊಳ್ (ನಂದಿಮಾ. ೧೪-೪). [?]

ಗೊರಸು$_1$, ಗೊರಚು (ನಾ). ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಕೊಳಗು : ಖುರ : ಧರ್ಮವಿಲ್ಲದ ಅರಸು ಮುಱಿದ ಕಾಲಿನ ಗೊರಸು (ಕನಕ. ೫೦-೨) : ಗೊರಸಿಂದೆಳ್ದ ಪೂತ ರಜದಿಂ (ದಿಲೀಪ. ೨-೨) : ಜಂಬುಕದೆಡೆಯನು ಹೊಕ್ಕರೆ ಸಿಗುವುದು ಗೊರಸಿನ ಚರ್ಮದ ಹೇಸಿ (ಇಂಜಾಪ. ೧೩೯-೩೪) : ಗೊರಸುಗಳು ಒಂಟಿಯು ಗೊರಸಿನ ಹಾಗೆ ಇಭಾಗವಾಗಿರುವವು (ಮುಂಬಯಿ. ೪-೧೮೭). **ಗೊರಚು:** ತುಂಡಿಸಿದ ಸರಳಿನಿಂ ಮುರಳಿನಿಂದಾ ಕರಿಚಿನಿಂ ವಾಜಿಗಳ ಗೊರಚಿನಿಂ (ಪಠಬು. ೨೮-೩೮). [?. / ತಮಿ. ಕುರಚು, ಕುರಟ್ಟ$_{ಲ}$; ತೆಲು. ಕೊರಿಜೆ, ಗೊರಿಜ, ಗೊರಿಜೆ, ಗೊರಿಸೆ./ಸಂ. ಖುರ]

ಗೊರಸು$_2$, ಗೊರೆಸು (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : ತಡಸೀಳೆ ಬಾಳೆ ಸಿರಿಸಂ ಗೊರಸಂಕೊಲೆಯಿಪ್ಪ ಕಪ್ಪುರಂ . . . ಇಡಿಕಿಱಿದಿರ್ದ ಪೇರಡವಿಯೊಳ್ (ಧರ್ಮಪ. ೩-೪೭). ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹುಲ್ಲು : ನಷ್ಟೇಂದ್ರಿಯಕ್ಕೆ:-ಗೊರಸಿನ ಹೊಡಕೇಬೇರನ್ನು ಹಾಲಲ್ಲಿ ಅರೆದು ಕದಡಿ ಸಕ್ಕರೆ ಬೆರಸಿ ಕೊಳ್ಳೆ ಮಾಣ್ಗುಂ (ವಿಶ್ವವಿ. ೧೮೯). **ಗೊರೆಸು :** ೨. "ಕಾಶಂ, ಇಕ್ಷುಗಂಧಾ, ಪೋಟಗಳ್‌-ಈ ೩ ಜಂಬುಹುಲ್ಲು, ಗೊರೆಸುಹುಲ್ಲು " (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೩೧). [?]

ಗೊರಸೆ (ನಾ). ಒರಟಾದುದು ; ನುರಿಯದಿರುವುದು : " ಗೊರಸೆಯೆನಲವಡನಿಕ್ಕುಂ " (ಕಶರ. ೩೪). ' ಗರಸು ' ಪರಾ. [?]

ಗೊರಿಕೆ 'ಗುಱುಕು ' ನೋ.

ಗೊರಿಜೆ ' ಗೊರಜೆ$_1$ ' ನೋ.

ಗೊರಿವಿ ' ಗೊರವಿ$_2$ ' ನೋ.

ಗೊರೆ$_1$ ' ಕೊರೆ$_2$ ' ನೋ.

ಗೊರೆ$_2$ (ನಾ). ಕೆಸರು ; ಬಗ್ಗಡ ; ರಾಡಿ : ಕಳಿತ ಮೆಕ್ಕೆಯೊ ಹುರಿಯ ಬಲೆಯೋ ರಾಗಸನ್ನೆಯೊ ಸರಿಯ ಗೊರೆಯೋ ರಕ್ಕಸುಂಡೆಯೊ ಸವಿಯ ಚಿತ್ರಕವೊ (ಕುವ್ಯಾಅ. ೮-೭೭) ; ಬಿಸಿಲೊಳು ಕೋಣ ಗೊ[ಪಾಠಾಂ. ಗೋ] ರೆಯ ಬಿದ್ದು ಪೊರಳುತುಬ್ಬಸಗೊಂಬಂತೆ (ಚಂಪ್ರಸಾಂ. ೫-೪೭) : ಹೀಗೆ ಮಳೆ ಹುಯ್ದು ಗೊಂಬೆಹಚ್ಚಡ ಗೊರೆಯಾಗಿ (ಕೆಸರಾಗಿ) ರಂಭೆಯ ಸೆರಗಿಗೆ ನೀರು ಹರಿದು ಸಮೃದ್ಧಿಯಾದ ಜಲವೃಷ್ಟಿ ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆ (ಹಳ್ಳಿಪಾ. ೩೨). [?]

ಗೊರೆಕಾಱ (ನಾ). ಗುರಿಕಾರ (?) : ಅದಂ ಪಡಿಸಲಿಸುತ್ತಮುಣ್ಬಂ ಗೊರೆಕಾಱ ಕೋಡ (ಸೌಇಇ. IX-i, ೧೦೯-೨೮ ; 1052). [? + -ಕಾಱ]

ಗೊರೆಸು ' ಗೊರಸು$_2$ ' ನೋ.

ಗೊರ್ಲಾಟ (?) (ನಾ). (?) : ಎಲುಮಯದ ಪಂಜರವ ಚೇತನದ ಮಂದಿರವ ಚೆಲುವ ಗೊರ್ಲಾ[ಪಾಠಾಂ. ಗೋರ್ಲಾ]ಟಸಿತಕಮಲ ಮರುತಂ ಸತತ ಚೆಲಿಪ ಜಾತಿಯ ಪುತ್ಥಳಿಯ ದಿವ್ಯಸುಧೆಯಿಂದೆ ಕಲೆತಂತೆ ಕಲೆತು ಬರುವ ಪಲಬಗೆಯ ಮಿಂಚುಗಳ (ವೆಂಕಾರಾ. ೨-೩೫-೪೩). [?]

ಗೊಲಗಂಡಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : ನೇಗಲುಕನ್ನೆಸೊಪ್ಪು. ಗೊಲಗಂಡಿ (ಪ್ರಶಿಗಿ. ೨೭-೫೦೫). [?]

ಗೊಲಸು ' ಗೊಟಿಸು ' ನೋ.

ಗೊಲೆ$_1$ (ನಾ). ೧. ಕೊನೆ; ತುದಿ: ತನ್ನ ಬಗೆದ ಕಜ್ಜಮಂ ಗೊಲೆಗೊಳಿಸುವಂತಾ ಬಿಲ್ಲ ಗೊಲೆಯನೇಱಿ ನೂಂಕಿ (ಪಂಪಭಾ. ೩-೭೨ ವ). 'ಗೊಲೆಗೊಳಿಸು' ಪರಾ. ೨. ಬಿಲ್ಲಿನ ತುದಿ ; ಕೊಪ್ಪು : " ಧನುಷ್ಕೋಟಿ ಕೊಪ್ಪು ಗೊಲೆಯೆನಿಸಿರ್ಕುಂ " (ಕವಿಕಂ. ೮೧) : ಅಲರಂಬಿನಧಟಿಂದೆಲ್ಲಾ ಪೊಡವಿಯ ಬಲಿದೆಚ್ಚು ಜಯಿಸಿದ ಬಳಿಯ ಗೊಲೆಯನಿಳುಹಿ ಮಡಗಿದ ಸಿಂಗಾಡಿಯ ಗೆಲಿದುವು ಕಿವಿ ಕೋಮಲೆಯ (ನೇಮಿಸಂ. ೨೩-೨೦೩); ಆಗಳ್ ಚಂಪಕಂ . . . ಪುಂಖಾನುಪುಂಖಮಾಗೆ ಪತ್ರಂಬುಗಳಂ ಗೊಲೆ ನೆಲೆದಪ್ಪು ವಿನಂ ಸೆಳೆದಾರ್ದೆಸಾಡಿದಂ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೧೪೫-೧೮).

ಗೊಲೆಗಿಡು = ಗೊಲೆಗೆತ್ತು : ನಾರಿಯನು ಗೊಲೆಗಿಟ್ಟನಾಗಲೆ ಸುರಿಯೆ ಪೂಮಳೆಯು (ಜರಾಮಾ. ೮೪-೩೪). **ಗೊಲೆಗೆತ್ತು**=ಬಿಲ್ಲಿನ ಕೊಪ್ಪಿಗೆ ಹೆದೆಯನ್ನು ಬಿಗಿದು ಅಳವಡಿಸು : ತೂಗುತ್ತರಲಂಬನಿಕ್ಷುಧನುಮಂ ಗೊಲೆಗೆತ್ತಿ ತೊಟಿಲ್ವನಂಗನಾಚಿತ್ರದೊಳಂ ಪುರಾಂತರದೊಳಂ ವಸುದೇವಕುಮಾರಮನ್ಮಥಂ (ಅರ್ಧನೇ. ೪-೧೩೭) : ಬಿಲ್ಲಂ ಗೊಲೆಗೆತ್ತಿ ಹೂಡಿದನಮೋಘಾಸ್ತ್ರಂಗಳಂ ದರ್ಪಕಂ (ಗಿರಿಕ. ೭-೩೮) : ಧನುವನಿದನು ಗೊಲೆಗೆ[ಪಾಠಾಂ. ಗೊ]ತ್ತಿ ತೆಗೆದು ಗುಱಿಗನುಗೆಯ್ದು ಶರವನಾರ್ದೆಸೆವ ಘನಭುಜರುಂಟೆ ನಿಮ್ಮಲ್ಲಿ (ಕುರಾಸಾಂ. ೧೮-೫೮). **ಗೊಲೆಗೆವರ್** = ಬಿಲ್ಲಿನ ಕೊಪ್ಪಿಗೆ ಸೇರು ; ಧನುಷ್ಕೋಟಿಯಲ್ಲಿ ಅಳವಡಿಸಲ್ಪಡು : ಅಕ್ಕದ ಚಿತ್ತದೊಳ್ ಬೆದಱಿ ಬೆಳ್ಕುಱದುಗ್ರತಪೋನುತಾಪದಿಂ ಬಳ್ಕದೆ ನೋಂಪಿಯಿಂ ಗೊಲೆಗೆವಂದ ಶರೀರಗುಣಾನುರೋಧದೊಳ್ ತಳ್ಕಱಿದಿರ್ದ ಜೀವಶರಮಂ ಬಿಡೆ ಧಾರ್ಮಿಕಚಕ್ರವರ್ತಿ ತಾಂ ಬಿಳ್ಕು ಬಳಲ್ದು ಮೇಗೊಗೆದು ತಾಗಿದುದಚ್ಯುತಕಲ್ಪಲಕ್ಷ್ಯಮಂ (ಅನಂಪು. ೪-೩೮). **ಗೊಲೆಗೇಱಿಸು**=ಗೊಲೆಗೆತ್ತು: ಚಾಪವ ಗೊಲೆಗೇಱಿಸಿ ಕಿನ್ನರರ ಬಲಿದು (ಅಂಜಚ. ೧೩-೧೦೦) : ಬಿಲ್ಲ ಗೊಲೆಗೇಱಿಸುತ ಚಾಪಟಮಲ್ಲ ಹೊಕ್ಕನು (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೩-೨೦). **ಗೊಲೆಗೇಱು** = ಬಿಲ್ಲಿನ ಹೆದೆ ಕೊಪ್ಪಿಗೇರು ; ಬಿಲ್ಲಿನ ತುದಿಗೆ ಹೆದೆಯು ಕಟ್ಟಲ್ಪಡು: ಪುಂಡ್ರೇಕ್ಷುಚಾಪನ ಚಾಪಂ ಗೊಲೆಗೇಱಿ ಬಂದುದು ವಸಂತಂ ಸಂತತೋತ್ಸಾಹದಿಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧೩-೧೧). **ಗೊಲೆಗೊತ್ತು**=ಗೊಲೆಗೆತ್ತು : ಗೊಲೆಗೊತ್ತಿದನೇ ಧನುವಂ ಸರಲ್ಗಳಂ ಕೊಂಡನೇ . . . ಜನಾರ್ದನಂ(ಪಂರಾಮಾ. ೭-೧೧೫) : ಕರ್ವುವಿಲ್ಲಂ ಗೊಲೆಗೊತ್ತುವಂತೆ ನಿಡುಪುರ್ವಂ ಕುಡು ಪುರ್ವಾಗೆ ಸಮುಱಿಯುಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೭-೭೩ ವ) : ಪುಷ್ಪಸರ ನಿಜಚಾಪವ ಗೊಲೆಗೊತ್ತಿ ನುಡಿದ (ಅಂಜಚ. ೭-೧೫೯). [ದೇ.೫ ತಮಿ. ಕುದ್ಯ, ಕುಲ್ಯ; ಮಲ. ಕುಲ]

ಗೊಲೆ$_2$, ಕೊನೆ$_3$, ಗೊನೆ$_3$ (ನಾ). (ಹೂವು, ಹಣ್ಣು ಮೊದಲಾದವುಗಳ) ಗೊಂಚಲು ; ಗುಚ್ಛ : " ಗೊಲೆ ಗೊನೆಯೊಳ್ " (ಶಬ್ದಮನಿ. ೫೮): ಗೊಲೆಯೊಳ್ ಪಣ್ತುದು ಮ್ಯಂದವಾಟಿ (ಆದಿಪು. ೧೧-೬೮) : ಮಾಂಗಾಯ ಗೊಲೆಯನಂದಾತಂಗ್ಯೆಗೆ ಮರಲ್ದು ಪಾಯ್ದು ಗಿಳಿ ಪಾಯಿಸಿದತ್ತಂಗನೆಯ ರೂಪಕಕ್ಕೆ ಬೆಡಂಗಂ ಗಿಳಿಯೋದಿಪಂಗನಾರೂಪಕದಾ (ಲೀಲಾವ. ೧೧-೭೭). ' ಕೆಂಗೊಲೆ ', ' ಪಣ್ಗೊಲೆ ' ಪರಾ. **ಕೊನೆ$_3$:** ಅಡಕೆಯ ಕೊಯಿಲು ಬಂದಿತು. ರಾಮಯ್ಯನೇ ಮುತುವರ್ಜಿಯಿಂದ ಕೊನೆ ತೆಗೆಯುವವರನ್ನು ಗೊತ್ತುಮಾಡಿ, ಕೊನೆ ತೆಗೆಸಿದನು (ಕಾನೂರು. ೩೭೮). **ಗೊನೆ$_3$:** ಬೆಳೆದ ಕೌಂಗಿನ ಗೊನೆ ತಳ್ತಱಗಿರೆ . . . ಎಸೆದುದುಪವನಂ (ಪಂಪಭಾ. ೩-೪೧): ವನದ ಬಾಳೆಯ ಗೊನೆಯ ಕೊಯ್ದು (ಮಧುವ. ೩೭-೨೯) : ಬಾಳೆಯುರು ಗೊನೆಸಹಿತಲೊಪ್ಪಿಹುವು (ಕಂನವಿ. ೫-೮೭) ; ಬಾಳುವವನಿಗೊಂದು ಮಾತು ಬಾಳೆಗೊಂದು ಗೊನೆ (ಗಾದೆ).

[ದೇ.೫ ತಮಿ. ಕುಲ್ಯ ; ಮಲ. ಕುಲ : ತುಳು. ಗೊನೆ ;
ಕೊಡ. ಕೊಲೆ, ಕೊಲ ; ತೆಲು. ಗೊಲ]

ಗೊಲೆಗೆಯ್ (ಕ್ರಿ). ಬಿಲ್ಲಿನ ಕೊಪ್ಪಿಗೆ ಹೆದೆಯನ್ನು ಬಿಗಿದು ಅಳವಡಿಸು : ಶಿವನನುಜ್ಞೆಯಿಂದ ಕರಿಯ ಕಬ್ಬಿನ ಬಿಲ್ಲ ಗೊಲೆಗೆಯ್ದು ಮನಸಿಜಂ . . . ಮುಗಿಲಿಱಿದನಾಕೆಯ ಮನವನು (ಸೌಂದಪು. ೮-೧೪).

[ಗೊಲೆ$_1$ + ಕೆಯ್$_1$]

ಗೊಲೆಗೊಳ್$_1$ (ಕ್ರಿ). ೧. ಕೊನೆಮುಟ್ಟು : ತುದಿಸೇರು. ೨. ಬಿಲ್ಲಿನ ತುದಿಗೆ ಹೆದೆಯು ಕಟ್ಟಲ್ಪಡು. 'ಗೊಲೆಗೊಳಿಸು' ಪರಾ.

[ಗೊಲೆ$_1$ + ಕೊಳ್$_1$]

ಗೊಲೆಗೊಳ್$_2$, ಗೊನೆಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). (ಹೂವು, ಹಣ್ಣು ಮುಂತಾದುವುಗಳು) ಗೊನೆಯನ್ನು ಬಿಡು : ದೂತವಚನಾಮೃತದೊಳ್ ಗೊಲೆಗೊಂಡ ಬೀಟುವಣಿಬಳ್ಳಿ ಕೋಟೆದೊಳ್ ಪದದು ಪತ್ರೆರ್ದಗಿಂಟಿನಲಂಪನೀಯುದೆ (ಆದಿಪು. ೧೨-೨೧). **ಗೊನೆಗೊಳ್** : ಪಚ್ಚೊನೆಗಳಿಂ ಗೊನೆಗೊಂಡ ಕವುಂಗು . . . ಶೋಭಿಪುದನಂಗನ ಮಂಗಳಗೇಹಮೆಂಬಿನಂ (ಸುಕುಮಾ. ೯-೪೭).

[ಗೊಲೆ$_3$ + ಕೊಳ್$_1$]

ಗೊಲೆಗೊಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಕೊನೆಮುಟ್ಟಿಸು ; ಈಡೇರಿಸು ; ತುದಿಗಾಣಿಸು : ತನ್ನ ಬಗೆದ ಕಜ್ಜಮಂ ಗೊಲೆಗೊಳಿಸುವಂತಾ ಬಿಲ್ಲ ಗೊಲೆಯು ನೇಜಿ ನೋಂಕಿ (ಪಂಪಭಾ. ೩-೭೨ ವ). ೨.=ಗೊಲೆಗೆಯ್ : ಗೊಲೆಗೊಳಿಸಿದ ಪುಷ್ಪಚಾಪ . . . ಹೋಗಲೊ ಪಾಪಿ ಮನ್ಮಥ (ಮೋಹತ. ೭-೨೩).

[ಗೊಲೆಗೊಳ್$_1$ + – ಇಸು$_3$]

ಗೊಲೆನೂಂಕು (ಕ್ರಿ). ಗೊನೆಬಿಡು ; ಗೊನೆಯುನ್ನು ಹೊರಗೆಡಹು : ಗೊಲೆನೂಂಕಿದುವಿಂದು ಸ್ಮೃಪುಗೌಂಗುಗಳವುವು (ಚಕವಿ. ೭-೧೭೯).

[ಗೊಲೆ$_2$ + ನೂಂಕು$_1$]

ಗೊಲ್ಲ$_1$ (ನಾ). ೧. ಖಜಾನೆಯಲ್ಲಿ (ನಾಣ್ಯಪರೀಕ್ಷಕನಾದ) ಸರಾಫನ ಸಹಾಯಕ ; ಹಣದ ಚೀಲವನ್ನು ಒಯ್ಯುವುದು ಮೊದಲಾದ ಕೆಲಸಗಳಿಗೋಸ್ಕರ ನಿಯುಕ್ತನಾದ ಒಬ್ಬ ಅಧಿಕಾರಿ (ಮೈಗೆಜ಼. IV, ೭೭೯): ಪ್ರತಿ ತುಕಡಿಯ ಖಜಾನೆಗೂ ಒಬ್ಬೊಬ್ಬ ಗೊಲ್ಲನಿದ್ದನು (ಮಹಾಪಂ. II, ೩೨). ೨. (ಬಾಗಿಲು ಕಾಯುವ) ಸೇವಕ : ಬಾಗಿಲ ಕಾಯ್ದುರ್ದ ಗೊಲ್ಲಂಗೆ ವೆಚ್ಚಕ್ಕೆ ಒಡೆತನವುಂಟೆ ಅಯ್ಯಾ (ದನ್ನವ. ಕ. ೫೭೫-೧೨೩೮) ; ಬಾಗಿಲೊಳು ಗೊಲ್ಲರು ನಾ ಹೇಳಿದ ಹಾಗೆ ಬೀಗದ ಮುದ್ರೆಯುವರು ಏಗೆಯ್ವವಮ್ಮ ಪೇಳಿನುತ ನನಗೆ ತಲೆವಾಗಿ ಕೈಮುಗಿದುಕೊಂಡಿಹರು (ಕುಂದಸಾಂ. ೨೭-೧೪೨); ದ್ವಾರ ಗೊಲ್ಲರೊಳಾಗ ಭೋರನೀರ್ವರು ಬಂದು (ಹಮಚ. ೨೩೭). [ದೇ.॥ ತಮಿ. ಕೊಲ್ಲಾ ; ತೆಲು. ಗೊಲ್ಲ]

ಗೊಲ್ಲ$_2$ (ನಾ). ೧. ದನಕರುಗಳನ್ನು ಕಾಯುವವನು ; ಗೋಪಾಲಕ ; ಗೋವಳ : "ತುರುವಳರ್ ಗೋವರ್ಕಳೆನೆ ಗೊಲ್ಲರಕ್ಕುಂ" (ಅಭಿಮಂ. ೩೪) : ಗೊಲ್ಲರ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಕಳ್ಳತನದಿ ಬಂದು ಗುಲ್ಲುಮಾಡುತಲಿ (ಪುರಂದ. ೩-೧೪೪ ೧) : ಗೊಲ್ಲರಾ ಮನೆ ಹೊಕ್ಕು ಗುಲ್ಲುಮಾಡುವುದೇನಲ (ಕನಕ. ೧೪೭ ಪಲ್ಲವಿ) : ಗೊಲ್ಲ ಗೊಲ್ಲತಿಯರಲ್ಲಿಯೆ ಸಾಕಿನೆ ಸಲ್ಲಿಸಿದೆಯೊ ಮಲ್ಲಣಯೆಲ್ಲ ? (೧೯ವಿಂ. ೪೪-೯) : ಗೊಲ್ಲರ ಅರಸಾಗಿ ಮಜ್ಜಿಗೆಗೆ ದರಿದ್ರ (ಗಾದೆ). ೨. (ಅಲಂ) ಪ್ರಣಯದ ಸುಖವನ್ನು ತಿಳಿಯದವನು ; ದಡ್ಡ : ಗೊಲ್ಲನಾದಡೆ ರತಿಗೆಳಸುವನೆ (ಬಸವು. ೪೦-೩೧).

ಗೊಲ್ಲರಹಳ್ಳಿ = ಗೋವಳರು ವಾಸಿಸುವ ಗ್ರಾಮ : "ಗೊಲ್ಲರಹಳ್ಳಿ–ಅಭೀರಪಲ್ಲಿ, ಘೋಷ" (ನಾಚರಾ. ೬). [<ಸಂ. ಗೋಪಾಲ]

ಗೊಲ್ಲ$_3$ (ನಾ). ಒಂದು ದೇಶದ ಹೆಸರು ಮತ್ತು ಅಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸುವ ವ್ಯಕ್ತಿ: ಅಂಗ ವಂಗ ಕಳಿಂಗ ಕೊಂಗ ಕೊಂಕಣ ಗೊಲ್ಲ ಕಾಂಭೋಜ . . . ನಾನಾ ದ್ವೀಪ ದೇಶಾಧೀಶ್ವರರುಂ (ಪಂಪಭಾ. ೯-೯೩ ವ); ಮಾಳವ ಮಗಧ ಕರ್ಣಾಟ ಗೊಲ್ಲ ಕಾಮರೂ . . . ಕಳಿಂಗಾದಿ ಪಟ್ಟಣಂಗಳಾ ಸಾಧಿಸಿ (ಧರ್ಮಾನಾ. ೧೦-೭೧). [<ಸಂ. ಗೋಲ್ಲ]

ಗೊಲ್ಲಕೇರಿ 'ಗೊಲ್ಲಗೇರಿ' ನೋ.

ಗೊಲ್ಲಗಿತ್ತಿ (ನಾ). ಗೊಲ್ಲಜಾತಿಯ ಹೆಂಗಸು ; ಗೊಲ್ಲಿತಿ : ಗೊಲ್ಲಗಿತ್ತಿ ಮೊಸರು ಮಾರುತ್ತಾ ಹೋಗುತ್ತಿದ್ದಳು (ರೂಢಿ).

[ಗೊಲ್ಲ$_2$ + – ಗಿತ್ತಿ]

ಗೊಲ್ಲಗೇರಿ, ಗೊಲ್ಲಕೇರಿ (ನಾ). ಗೊಲ್ಲರ ಬೀದಿ ; ಗೋವಳರ ಬೀದಿ : ಗೊಲ್ಲಗೇರಿಗೆ [ಪಾಠಾಂ. ರಲ್ಲಿಗೆ, ರೂರಿಗೆ] ಬೆಣ್ಣೆಯಂ ಕಳುವಲ್ಲಿಗೆಯ್ದು ಮುರಾರಿ . . . ಸಿಕ್ಕನೆ (ಬಸವು. ೫೪-೪೦). **ಗೊಲ್ಲಕೇರಿ** : ಗೊಲ್ಲಕೇರಿಗೆ ಬಾ ಕಂಡ್ಯ ದಾಸಯ್ಯ (ಪುರಂದ. ೨-೮೭ ಅನುಪಲ್ಲವಿ).

[ಗೊಲ್ಲ$_2$ + ಕೇರಿ]

ಗೊಲ್ಲಣಿಗೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಡೇರೆ,–ಗೂಡಾರ (?) : ಪಾದಮಂ ಪತ್ತಿ ಸುತ್ತಿಲಿದ ಕರಗದಡಪದ ಡವಕೆಯ ಮಡಿಯ ಪರಿಯಣದ ಬಾಣಸಿನ ಗುಣನೆಯ ಮಜ್ಜನದ ದೇಹಾರದ . . . ಗೊಲ್ಲಣಿಗೆಯ ಮಂಡವಿಗೆಯ ವಿಳಾಸನಿವಾಸಂಗಳಿಂದಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೦-೧೧೭ ವ).

[ದೇ.॥ ತೆಲು. ಗೊಲ್ಲಿಯನ, ಗೊಲ್ಲೆನ]

ಗೊಲ್ಲತನ (ನಾ). ಗೋವಳನಾಗಿರುವಿಕೆ : ಗೊಲ್ಲತನವಂ ಬಿಡಿಸಿ . . . ಬಹುಭಾಗ್ಯವಂತನಿಸಿ ಎಲ್ಲರೊಳು ಸಲಿಗೆ ನಿಲಿಸಿದಳೊ ನಿಮ್ಮರಸಿ (ಕನಕ. ೮೭-೧). [ಗೊಲ್ಲ$_2$ + – ತನ]

ಗೊಲ್ಲತಿ 'ಗೊಲ್ಲಿತ್ತಿ' ನೋ.

ಗೊಲ್ಲಭಾಮ (ನಾ). ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಹುಳು: ಸೀತಾದೇವಿಹುಳು, ಗೊಲ್ಲಭಾಮಾ (ನಮ್ಮನು. ೨೪೦). [← ತೆಲು. ಗೊಲ್ಲಭಾಮ]

ಗೊಲ್ಲವಾಳಿಗ (ನಾ). ಗೊಲ್ಲ; ಗೋವಳ: "ಆಳೆಯುಂಬ" (ಚತುನಿ. ೬. I, ೬೧). [ಗೊಲ್ಲ$_2$ + – ವಾಳ್$_1$ + – ಇಗ]

ಗೊಲ್ಲಸ (ನಾ). ದಣಿವು ; ಆಯಾಸ (?). 'ಗೊಲ್ಲಸಂಗೊಳ್' ಪರಾ.

[?]

ಗೊಲ್ಲಸಂಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ದಣಿವನ್ನು ಹೊಂದು; ಆಯಾಸಪಡು: ಬಚಿದೆ ಗೊಲ್ಲಸಂಗೊಂಡು ದೇಹವನು ದಂಡಿಪುದು ಜಗಮೆಲ್ಲಂ (ಸಮ್ಯಕ್ತ್. ೨-೫೫).

[ಗೊಲ್ಲಸ + ಕೊಳ್$_1$]

ಗೊಲ್ಲಿ (ನಾ). ಹೆಂಗಸಿನ ಗುಹ್ಯಾಂಗ ; ಯೋನಿ : (೬). 'ಕೊಲ್ಲಿ' ಪರಾ.

[?]

ಗೊಲ್ಲಿತಿ 'ಗೊಲ್ಲಿತ್ತಿ' ನೋ.

ಗೊಲ್ಲಿತ್ತಿ, ಗೊಲ್ಲತಿ, ಗೊಲ್ಲಿತಿ (ನಾ). ಗೊಲ್ಲಜಾತಿಯ ಹೆಂಗಸು ; ಕವಾಡಗಿತ್ತಿ; ಗೌಳಿಗಿತ್ತಿ: (೬). **ಗೊಲ್ಲತಿ**: "ತುರುವಳ್ತಿಯರು ಗೊಲ್ಲತಿಯರೆನಲ್ ಗೋಪಿಯರು" (ಅಭಿಮಂ. ೩೪) : ಅಂಗಡಿಯೊಳಳೆವೊತ್ತು ಬರುತಿರೆ ಮುಂಗಡೆಯೊಳಡಿ ಜಾಜಿ ಕೆಡೆಯದ ಹಾಂಗೆ ಹಿಡಿದನು ಬಸವನಾ ಗೊಲ್ಲ[ಪಾಠಾಂ. ಲ್ಲಿ]ತಿಯ ಹರವಿಯನು (ಬಸವು. ೧೦ ಸೂಚನೆ) ; ಪ್ರಭುವಿನಿಂದ ಮಹಿಮೆಯ ಪಡೆದ ಗೊಲ್ಲತಿಯ ಕಥೆಗೆರಡುಕಾಂಡವಾದುದನೊರೆವೆನು (ವೀಶೈಪು. ೮-೧ ಸೂಚನೆ) : ನಿನ್ನ ಮಸಿವಣ್ಣದೀ ಚೆಲುವಿನೆಡೆಗೆ ಸೋಲ್ವರು ಗೊಲ್ಲತಿಯರು (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೨೫-೨೭) ; ಗೊಲ್ಲತಿಯರ ಭೂರಿಭೂಷಾರವಂ ಕಟುಗಳಂ ಕರೆವ ಗೋಪಾರವಂ ಪೂರೈಸಿತೇವೇಳ್ವೆನು (ಚಿಲಪು. ೧೧-೦೭). **ಗೊಲ್ಲಿತಿ**: ಗೊಲ್ಲಿತಿಯಾಕೃತಿಯನಾ . . . ತನಗೆ ಬಸವಂ ಹೇಳಿದಡೆ ತಾನಾಕೆಯಂ ಬರಿಸಿ ಇನಿತುಮಂ ಬೆಸಗೊಳುತಿರಲ್ಕೆ (ಬಸವು.೧೦-೭); ಹಾಲು ಮಾರುತ ಬಂದಳಾಕೆ ಕೀಲುಕಡಗದ ಗೊಲ್ಲಿತಿ (ನಾಪದ. ೨೧೪) . ಆ ಗೊಲ್ಲಿತಿಯು ಮಗುವನ್ನು ತನ್ನ ಮಕ್ಕಳಿಗಿಂತ ಅತಿಶಯವಾಗಿ ಪ್ರೀತಿಸಿ ಸಾಕುತ್ತಿದ್ದಳು (ಕವಿಕ. ೯). [ಗೊಲ್ಲ$_2$ + – ಇತ್ತಿ]

ಗೊಲ್ಲಿಮಯ್ಯ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಸುಜನಪವಿತ್ರಂ ಬ್ರಹ್ಮದೇವನ ಚಟ್ಟಂ ಶ್ರೀಮತು [ಗೊ]ಲ್ಲಿಮಯ್ಯಂ (ಕಇ. II, ೭-೨೦ : 1030).

[ಗೊಲ್ಲಿಮ$_0$ + ಅಯ್ಯ$_1$]

ಗೊವರ 'ಕುವರ$_2$' ನೋ.

ಗೊಸಬು (ನಾ). ಕೊಚ್ಚೆ (?) : ಕಸರಂ ತುಳಿದು ಗೊಸಬಿನೊಳ್ಮುಳುಗಿಯದ್ದು ನಡವಾಗ (ಅರಸಾ. ೫-೨೦೫). [?]

ಗೊಸಲು (ಕ್ರಿ). ಒಸರು; ಸ್ರವಿಸು : ವಿಫಲವಾದ ಸಂತಾನವು ತಿರಿಗೂ ಲಭಿಸಿತೆಂದು ಸ್ತನಗಳು ಹಾಲು ಗೊಸಲಿಳಿಯಲು ಆ ರಾಜಸ್ತ್ರೀಯರೂ ಬಂದರು (ಕೃವಾಸ. ೩೦). [?]

ಗೊಸಾವಿ 'ಗೋಸಾಯಿ' ನೋ.

ಗೊಹೆ$_1$ 'ಕೊಹೆ' ನೋ.

ಗೊಹೆ$_2$ 'ಗೋಪೆ' ನೋ.

ಗೊಹೆಗುಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ಗೊಹೆ ಎಂದು ಶಬ್ದಮಾಡು: ಸೊಕ್ಕಿದೆಕ್ಕಲ ಮೆಳೆಯ ಹೊಕ್ಕು ನಮ್ಮುಲುಹಿಂಗೆ ಗೊಹೆಗುಟ್ಟುತಿದೆ (ಹದಕಾ. ಷರಿ ೨೦೩).

[ಗೊಹೆ$_1$ (<ಕೊಹೆ) + ಕುಟ್ಟು$_1$]

ಗೊಳ್ 'ಕೊಳ್$_2$' ನೋ.

ಗೊಳಗುಳಿಕೆ 'ಕೊಳಗುಳಿಕೆ' ನೋ.

ಗೊಳಗೊಂಡೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : ಗಂದೆಗಂದೆಗಳ ಹೊಯಿದಂತೊಂದಿಸಿ ಗೊಳಗೊಂಡೆ ಕಾಡುಜೆವ್ವೆಯ ಸೊಪ್ಪಂ (ಅಶ್ವವೈ. ೧೭-೬೩).

[?]

ಗೊಳಗೊಳಿಕೆ 'ಕೊಳಗುಳಿಕೆ' ನೋ.

ಗೊಳಗೋಳಿಕೆ 'ಕೊಳಗುಳಿಕೆ' ನೋ.

ಗೊಳಲು 'ಗೊಳಲೆ' ನೋ.

ಗೊಳಲೆ, ಗೊಳಲು (ನಾ). ೧. ಧಾನ್ಯದ ಹೊಟ್ಟು; ಉಮಿ: ಗೊಳಲೆಯ ಒಳಗಿದ ಬೆಳೆಯುವ ಬೀಜ (ಸೂರ್ಯವಾ. ೩೨-೧) ; ತಮ್ಮ ಸಲುವಾಗಿಯೇ ಭತ್ತಾ ಕುಟ್ಟಿ ಅಕ್ಕೀ ಬೇರೆಮಾಡಿ ಗೊಳಲೆ ತೆಗೆದು ಇಟ್ಟೇವಿ (ಹುಚ್ಚಾಟ. ೮೬). ೨. ಹುಣಿಸೆಹಣ್ಣಿನ ಸಿಪ್ಪೆ: ಹುಣಿಸೆಯ ಹಣ್ಣನ್ನು ತೆಗೆದು ಗೊಳಲೆಯನ್ನು ರಾಶಿ ಹಾಕಿದ್ದಾರೆ (ಅದೇ). **ಗೊಳಲು**: ೧. ತಿರುಳುಣಿಸಿನಲ್ಲಿ ಹಿಂಡಿ, ಕಾಳು, ನುರುಗು, ತೌಡು, ಗೊಳಲು ಹೀಗೆ ೫ ಪ್ರಕಾರಗಳೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು . . . ಕಡಲೆ ತೊಗರಿಯ ಕಾಳಿನ ಮೇಲಿನ ಸಿಪ್ಪೆಗೆ ಗೊಳಲೆನ್ನುವರು (ಗೋಣ್ಯಾಸ. ೫೧). [?]

ಗೊಳಸು ' ಗೊಟಸು ' ನೋ.

ಗೊಳಿಸೆ (ನಾ). (ಕರಾ) ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಮೀನು. [←ತುಳು. ಕೊಲೆಜ]

ಗೊಳೆಗುದುರೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : " ಬಂಧವಾಮಿಾ-ಗೊಳೆಗುದುರೆ " (ಒಷಧಿ. ೧೦೬). [?]

ಗೊಳೋ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ : ಕ್ರಂದಿತಂ, ರುದಿತಂ, ಕೃಷ್ಟಂ - ೩ ರೋದನದ ಹೆಸರುಗಳು ಅಂದರೆ ಗೊಳೋಯೆಂದಳುವದು (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೬೩).

ಗೊಳ್ಗಲ್ (ನಾ). (?): ಜಮ್ಮಯ್ಯಂಗೆ ಸೂಚಿಸೆಂದು ಗೊಳ್ಗಲ್ಗಳಂ ಮಾಡಿಸಿ ಕಟ್ಟಿಯುಂ . . . ಇಂತನೇಕಪ್ರಕಾರಂಗಳಿಂ ರೌದ್ರದೇವತೆಗಳಂ ಪಿಡಿದು ದುರ್ಗತಿದುಃಖದಿಂದಾಳುತ್ತಮಿಪ್ಪರಿಂತು (ಶ್ರಾವಕಾ. ೧೦೭-೩). [?]

ಗೊಳ್ಳ (ನಾ). (ಕರಾ) ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಮೀನು.

[←ತುಳು. ಕೊಲ್ಲರ್]

ಗೊಳ್ಳನೆ (ಅ). ಗೊಳ್ಳೆಂದು ಶಬ್ದವಾಗುವಂತೆ : ಲೇಸೆನಲ್ ಕೇಳಿ ಕೂಡೆ ಗೊಳ್ಳನೆ ನಕ್ಕರಾ ಶರಣರು (ಚೇರಮ. ೪-೩೦) : ಯಮುನಾ ಲಲಿತಾ ಇಬ್ಬರೂ ಗೊಳ್ಳನೆ ನಕ್ಕರು (ಅಲಹೂ. ೦೦೫).

[ಗೊಳ್ (<ಕೊಳ್$_2$) + - ಅನೆ$_1$]

ಗೊಳ್ಳನಾಡು (ನಾ). ಒಂದು ಪ್ರದೇಶದ ಹೆಸರು : ಬಿಟ್ಟಿಗ ಎಚಿಗ ಗೊಳ್ಳನಾಡ ನಾಳ್ಗಾವುಂಡರ್ (ಎಕ. VIII, ಸೊರಬ. ೫೪೨-೨ ; ಸು. 800).

[ಗೊಳ್ಳ ? + ನಾಡು]

ಗೊಳ್ಳು (ನಾ). ೧. ಪ್ರಯೋಜನವಿಲ್ಲದುದು ; ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ಬಾರದುದು ; ಜಳ್ಳು: ಗೊಳ್ಳುಮಾತಿಗದು ಸದರಲ್ಲ (ಕನ್ನಡಾ. ೨೬೩). ೨. ಪ್ರಯೋಜನವಿಲ್ಲದ ವ್ಯಕ್ತಿ : ಪ್ರೊಫೆಸರ್ ಅವನ್ನಲೆ! ಶುದ್ಧ ಗೊಳ್ಳು ಕಣೋ (ಮುರುಕು. ೪). 'ಗೊಡ್ಡು$_1$' ಪರಾ. [?]

ಗೊಳ್ಳಿ (ನಾ). ಆಸನ; ಮಲದ್ವಾರ; ಕುಂಡಿ: (೬). 'ಗೊಳ್ಳಿನರ' ಪರಾ.

[ದೇ.॥ ಕೊಡ. ಗೊಳ್ಳಿ]

ಗೊಳ್ಳಿನರ (ನಾ). ಕುಂಡಿಯ ನರ : ಬುಡನ್‌ಸಾಬಿ ಗೊಳ್ಳೀನರ ಕಿತ್ತು ಹೋಗುವ ಹಾಗೆ ಕೂಗುತ್ತಲೇ ಇದ್ದ (ನನ್ನೂರು. ೨೪೮).

[ಗೊಳ್ಳಿ + ನರ$_1$ (<ನರವು)]

ಗೊಜಲೆ, ಗೊರಲೆ (ನಾ). ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಬಿಳಿಇರುವೆ ; ಗೆದ್ದಲು : ಗೊಜಲೆ ಪುತ್ತಿಗಟ್ಟಿಡೆಗೊಡನೆ ಕಾಳುರಗನೆಡೆಗೊಂಡಂತೆ (ಮದೇಪು. ೨೬-೬೨). **ಗೊರಲೆ**: ಹರನೆಂಬ ಕೆಂಡವನು ಗೊರಲಿ[ಲೆ] ಮುಟ್ಟುವದೇನೊ (ಸಿದ್ಧಪು. ೨೨-೬೦) : ಕಬ್ಬು ಜಾಡಿದರೆ ಗೊರಲಿ[ಲೆ] ಹತ್ತುತ್ತದೆ (ಕೃಷಿಪ್ರ. ೧೮೩) ; ಕೆಂಡಕ್ಕೆ ಗೊರಲಿ[ಲೆ] ಮುಟ್ಟುವುದೇನೆ ಎಲೆ ತಾಯಿ (ಕರ್ನಾಕ. ೨೬೨). [<ಒಜಲೆ$_1$]

ಗೊಟಗೊಡು(?) . (?) : ರಾಜಮಲ್ಲಂ ಮಯಿನ್ದಡಿ ಗುಣ್ಡಿಗೆಗುಳ್ಳ ಎನೆಬರು ಸಮಸ್ತಬಲ ಬೆಜಸಿ ಬಿಟ್ಟೊಡೆ ಗೊಟಗೊಟ್ಟು ಯಿಟ್ಟಟಿವಲ್ಲಿ (ಎಕ. XIV, ೨೬-೯ ; ಸು. 886). [?]

ಗೊಟಸು, ಗೊಣಸು, ಗೊಲಸು, ಗೊಳಸು (ನಾ). ೧. ಕೊಂಡಿ ; ಸರಪಣಿಯ ಕುಣಿಕೆ : ಗಟಸು, ಗೊಟಸು, ಸೆಟಸು (ಶಬ್ದಾನು. ೧೪೦ ಪ್ರಯೋ). **ಗೊಣಸು**: ೧. ಮಣಿಖಚಿತ ಕಾಂಚನದ ಪೀಠದ ಗೊಣಸು ಮುಜಿದುದು (ಕುವ್ಯಾಉ. ೮-೫೯) : ಕುಸುರಿಗಳಲಿ ಮುತ್ತಿನ ಚೆಂಡುಗಳು ಚೆಂಡುಗಳಿಗೆ ರತ್ನದ ಗೊಣಸುಗಳು (ಕಥವಿ. II, ೪೦೪) : ಬೀಳಲಿನ ಗೊಣಸು ಮಾಡಿ, ಕಾಲಿಗೆ ಅದನ್ನು ಸಿಕ್ಕಿಸಿಕೊಂಡು, ಆ ಮರವನ್ನು ಏರಿಯೇ ಏರಿದ (ಕುಡಿಕೂ. ೯೨). ೨. ಹಸುಗಳ ಅಥವಾ ಎತ್ತುಗಳ ಕಾಲಿಗೆ ಹಾಕುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಭರಣ; ಗೆಜ್ಜೆಸರಪಣಿ: ಪಸುಗಳಂ ಕರದು ಅಣಸು ಗೊಣಸುಗಳಿಂದ ಅಲಂಕರಿಸುವರು (ಸಾಂಗಂಧಿ. ೧೩೭-೧೫). **ಗೊಲಸು**: ೩. ಕುಣಿಕೆಯಂತಹ ರಚನೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಭರಣ : ಅವಳ ಗೊಲಸು, ಅವಳ ಕಡಗ, ಅದನ್ನೇನು ಹೇಳುವುದು ? (ಸದ್ಭ.ಕ. VII, ೪೬) ; ಕುಮಾರಯ್ಯ ತನ್ನ ಬೆಳ್ಳಿ ಗೊಲಸನ್ನು ಲಪ್ಪಾಯಿಸಿದ್ದಾನೆಂದು ರುದ್ರಪ್ಪ ಆಪಾದನೆ ಹೊರಿಸಿದಳು (ಚನಿಸಂ. ೪೦) : ತ್ರಿಭಂಗದಲ್ಲಿರುವ ಈ ವಿಗ್ರಹಕ್ಕೆ ಪ್ರಭಾವಳಿ . . . ರುಳಿ, ಗೊಲಸು, ಕಾಲುಬೆರಳಿನ ಉಂಗುರಗಳು ಇವೆ (ಹೊಯ್ಸವಾ. ೩೪). **ಗೊಳಸು**: ೧. ಎಂಟುಂದೆಸೆಯ ದೇವತೆಗಳ ಗೊಳಸಾಗೆಯುಂ ವಾಸುಗಿಯ ಬಳಸಾಗೆಯುಂ (ಕಇ. IV, ೫೫-೧೧ ; 1000 ?) : ಲಲಿತತೇಜಃಪುಂಜ ಮಿಗೆ ಥಳಥಳಿಸಿತತಿದೂರದಲಿ ಬೆಳಗಿನ ಗೊಳಸನುಡಿ[ಪಾಠಾಂ. ಗೊಳಳಿಸುಳಿ]ದಂತಾದುದಾಗಳೆ ತೋಜಿತಾಕಾರ (ಕುವ್ಯಾಸ. ೧-೨೩).

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ಕೊಲುಚು ; ತುಳು. ಗೊಣಸ್, ಗಣಸ್ ; ತೆಲು. ಗೊಲುಸು]

ಗೋ (ನಾ). ೧. ಹಸು ; ಆವು : ಗೋಮಹಿಷೀ ಕರೇಣುಕಿಶೋರಗೊಪ್ತಕುಲಕ್ಕವಳಾಗೆ ಪೊಂದುಗುಂ (ಲೋಕೋಪ. ೪-೬೭) ; ವಿಪ್ರರ ಮಂದಿಗಿತ್ತರು ಗೋ ಹಿರಣ್ಯ ಸಮಸ್ತವಸ್ತುಗಳ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೨-೯). ೨. ಎತ್ತು ; ವೃಷಭ. 'ಗೋಪತಿ' ಪರಾ. ೩. ಸೂರ್ಯ. ೪. ಚಂದ್ರ. ೫. ನಕ್ಷತ್ರ. ೬. ಕಿರಣ; ರಶ್ಮಿ. ೭. ಆಕಾಶ. 'ಗೋಕೇಶ' ಪರಾ. ೮. ಸ್ವರ್ಗ. ೯. ಭೂಮಿ ; ಪೃಥ್ವಿ. ೧೦. ಬೆಟ್ಟ; ಪರ್ವತ. ೧೧. ಮರ; ವೃಕ್ಷ. ೧೨. ನೀರು. 'ಗೋಜ$_1$' ಪರಾ. ೧೩. ತೆರೆ. ೧೪. ಹಕ್ಕಿ ; ಪಕ್ಷಿ. ೧೫. ನವಿಲು. ೧೬. [illegible] " ಭಾರತಿ . . . ಗೋ ಗೀರ್ ಭಾಷೆ [illegible]

ಯುಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೪-೧೦). ೧೮. ನುಡಿ; ಮಾತು. ೧೯. ಕಣ್ಣು. 'ಗೋತ್ರಯು' ಪರಾ. ೨೦. ಹೊಟ್ಟೆ; ಉದರ. ೨೧. ಮೈಗೂದಲು; ರೋಮ. 'ಗೋದಾನ' ಪರಾ. ೨೨. ಕೋಡು; ಕೊಂಬು. ೨೩. ದಿಕ್ಕು; ದೆಸೆ. ೨೪. ಬಾಣ. ೨೫. ವಜ್ರಾಯುಧ: "ಶಂಬ ಮಿಂದಪ್ರಾಯುಧಂ . . . ಗೋಯೆನಲು ವಜ್ರವೆಂಬುದಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೧೩-೫). ೨೬. ಇಂದ್ರಿಯ. 'ಗೋಜಿತ' ಪರಾ. "ವಸುಧೆ ದಿವಂ ಪವಿ ದೀಧಿತಿ ದೆಸೆ ಬಾಣಂ ವಾರಿ ವಾಣಿ ಲೋಮಂ ನಯನಂ ಪಸುವೆಂಬಿನಿತ ಱೊಳಂ ವರ್ತಿಸುಗುಂ ಗೋಶಬ್ದಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೧೩೫-೧೦೪); "ಶಾರದ ತರು ಪಶು ಭೂ ಕಣ್ವಾರಿ ನವಿಲ್ ಸ್ವರ್ಗ ಕಿರಣ ಗಿರಿ ತೆರೆ ಶೃಂಗಂ ನಾರಾಚಂ ದಿಕ್ಪತಿ ಖಗ ಶೀರ್ಷಜ ಪೂಡೆ ಸಪ್ತದಶಂ ಯಿದೆ ಗೋಶಬ್ದಂ" (ನಾನಾಕಂ.೧೨).

ಗೋಮಕ್ಕಳು = ಗೊಲ್ಲರು; ಗೋಪಾಲಕರು: ಗೆಳರಾವು ಎಂದು ಗೋಮಕ್ಕಳು ಅಂದು ತಿಳಿದು ನಿನ್ನ ಪೂಜಿಸಲಿಲ್ಲವಯ್ಯಾ (ತೀರ್ಥಮ.೮೨); ಕರಿಯ ಸೀಳಿದೆ ರಜಕನ ಸಹಿತ ಶರಾಸನ ಮುರಿದು ಗೋಮಕ್ಕಳೊಡನುಂಡೆ (ವಿಜಯಸು. ೧೬-೫). [ಸಂ.]

ಗೋಇಂದರಸ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು: ಶ್ರೀ ಗೋಇಂದರಸ ಪೃಥುವೀ ರಾಜ್ಯಂಕೆಯೆ (ಎಕ. VIII, ಸೊರಬ. ೯-೧; ಸು. 800). [<ಗೋವಿಂದ + ಅರಸ$_1$]

ಗೋಂಕುರು 'ಗೊಂಕುಱು' ನೋ.

ಗೋಂಕುರುಕಪ್ಪೆ 'ಗೊಂಕಱುಕಪ್ಪೆ' ನೋ.

ಗೋಂಟು 'ಗೊಂಟು' ನೋ.

ಗೋಂಡ, ಗೊಂಡ$_2$ (ನಾ). ದ್ರಾವಿಡವರ್ಗಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ, ವಿಂಧ್ಯಪರ್ವತದ ಬಳಿಯಿರುವ ಒಂದು ಜನಾಂಗ ಮತ್ತು ಆ ಜನಾಂಗಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ ವ್ಯಕ್ತಿ: ಮಧ್ಯಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿರುವ ಕಾಡುಗಳಲ್ಲಿ ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ವಾಸಿಸುವ ಗೋಂಡರನ್ನು ಆದಿವಾಸಿಗಳೆಂದೂ, ಕಾಡುಜನರೆಂದೂ ಕರೆಯುವರು (ದ್ರಾವಿ. ೧೫೦). ಗೊಂಡ$_2$: 'ಗೊಂಡಾರಣ್ಯ' ಪರಾ. [<ಪ್ರಾ. ಗೋಂಡ]

ಗೋಂಡಿ (ನಾ). ದ್ರಾವಿಡಭಾಷಾವರ್ಗಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ ಒಂದು ಭಾಷೆ; ಗೋಂಡ ಜನಾಂಗ ಆಡುವ ಭಾಷೆ: ಇನ್ನೊಂದು ದ್ರಾವಿಡಭಾಷೆಯಾದ ಗೋಂಡಿ ಭಾಷೆ ಮಧ್ಯದ್ರಾವಿಡಭಾಷೆಗಳ ವಿಭಾಗದಲ್ಲಿ ಸೇರುತ್ತದೆ (ದ್ರಾವಿ. ೧೫೦). [<ಗೋಂಡ]

ಗೋಂದು (ನಾ). ಗೊಬ್ಬಳಿ ಮೊದಲಾದ ಮರಗಳ ದ್ರವ; ಅಂಟು: ಒಂದು ಹಲಗೆಯಲ್ಲಿ ಇಂಥ ಮೂರೋ ಐದೋ ಜೊತೆಗಳನ್ನಿಟ್ಟು ಗೋಂದಿನಿಂದ ಅಂಟಿಸುತ್ತಾರ (ಶಿಲ್ಪಸಾ. ೩೨೬); ಗೋಂದಿನ ಉಂಡೆಯಂತೆ ಕಾಂತಿ ಹೀನ ಕಣ್ಣುಗುಡ್ಡೆಗಳು ಅಲ್ಲಿಂದಿಲ್ಲಿಗೆ ಹೊರಳುತ್ತಿದ್ದವು (ಕೀಲುಗೊಂ. ೧೯೮); ಒಂದು ಗೋಂದಿನ ಸೀಸೆಯೂ, ಒಂದು ಕಾಲಿಂಗ್‌ಬೆಲ್ಲೂ ಇವೆ (ವೀರಯೋ. ೧). [←ಹಿಂ. ಮರಾ. ಗೋಂದ್]

ಗೋಂಧಳ 'ಗೊಂದಳ' ನೋ.

ಗೋಕಂಟಕ (ನಾ). ೧. ನೆಗ್ಗಿಲು. ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ; ಕೊಳವಂಕೆ: (ಕ). [ಸಂ.]

ಗೋಕರ್ಣ (ನಾ). ೧. ಹಸುವಿನ ಕಿವಿ; ಆವಿನ ಕಿವಿ. ೨. ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಜಿಂಕೆ; ಚಮರಿಯ ಮೃಗ: "ಚಮರಂ ಗೋಕರ್ಣಂ ರುರು ಸೃಮರಾಖ್ಯಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೪೧-೭); "ಆ ರೋಮಿ ಗೋಕರ್ಣಮೆನಲು ಚಮರಿಯ ಮೃಗಂ" (ಮಂಗರಾ. ೪೯-೧೧); ಗೋಕರ್ಣ, ಕಾಡುಕೋಣ . "ಇದೇಕೆ ಹೀಗೆ ಓಡುವಿರಿ?" ಎಂದು ಕೇಳಿದುವು (ಬುದ್ಧಪ. ೧೭). ೩. ಕಣ್ಣೇ ಕಿವಿಯಾಗಿ ಉಳ್ಳುದು; ಹಾವು; ಸರ್ಪ: ಶ್ರೀಕಾತ್ಯಾಯನಿ ಯರಸಂ ಗೋಕರ್ಣಾಧೀಶಕಟಕನನುಪಮನಭಪಂ (ಶಬಶಂ. ೪-೧). 'ಗೋಕರ್ಣಭೂಷಣ' ಪರಾ. ೪. ಹೆಬ್ಬೆರಳಿನ ತುದಿಯಿಂದ ಕಿರುಬೆರಳಿನ ತುದಿಯವರೆಗಿನ ಅಳತೆ: "ಅಂಗುಷ್ಠಕ್ಕೆ ಕನಿಷ್ಠಿಕೆಯಿಂ ಗೋಕರ್ಣಂ [ವಿ]ತಸ್ತಿ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೭೯-೧೩). ೫. ಅಂಗುಷ್ಠದಿಂದ ಉಂಗುರದ ಬೆರಳವರೆಗಿನ ಅಳತೆ: "ಗೇಣೆನೊಳು ಪವಿತ್ರಾಂಗುಲಿಗೆ ಗೋಕರ್ಣವೆಂಗು" (ಮಂಗರಾ. ೯೭-೧೦). ೬. ಪಶ್ಚಿಮಕರಾವಳಿಯಲ್ಲಿರುವ ಒಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಕ್ಷೇತ್ರ: ತಿರುಪತಿ ಕರೆವುದು ಶ್ರೀಶೈಲವನಗೊಱುಡುಪಿಗೆ ಕಿವಿಗೊಡೆ ಗೋಕರ್ಣ (ಅರಳು. ೩೦೪-೧೪); ಎಲ್ಲರೂ ಗೋಕರ್ಣಕ್ಕೆ ಹೋದರೆ ಗೋಕರ್ಣದವರು ಗಾಳಕ್ಕೆ ಹೋದರು (ಗಾದ). 'ಗೋಕರ್ಣನಾಥ' ಪರಾ. ೭. ಒಂದು ಬಗೆಯ ವಿದ್ಯೆ (?): ಅಕ್ಷರ ಲೆಕ್ಕ ಗಂಧರ್ವ . . . ಅಶ್ವಪರೀಕ್ಷೆ ಗಜಶಿಕ್ಷೆ ಗೋಕರ್ಣ ದಾಡಾಬಂಧ . ಇವೆಲ್ಲವ ಕಲಿತದೇನೋ (ಮಹಿಮ. ४३-೭೦). [ಸಂ.]

ಗೋಕರ್ಣನಾಥ (ನಾ). ಗೋಕರ್ಣಕ್ಷೇತ್ರದ ಒಡೆಯ; ಗೋಕರ್ಣೇಶ್ವರ; ಮಹಾಬಲೇಶ್ವರ: ಗೋಕರ್ಣನಾಥನಂ ಗೌರೀನಾಥನಂ . . . ಕಂಡು ಕೆಯ್ಗಳಂ ಮುಗಿದು (ಪಂಪಭಾ. ४-೨೬ ವ). [ಗೋಕರ್ಣ + ನಾಥ]

ಗೋಕರ್ಣಭೂಷಣ (ನಾ). ಸರ್ಪವನ್ನು ಆಭರಣವನ್ನಾಗಿ ಧರಿಸಿದವನು; ಶಿವ: ಗೋತ್ರವಿಶಿಖಾಸನಂ ಗೋಕರ್ಣಭೂಷಣ ಗೋಪಗರ್ವವಿನಾಶನ (ನವಮೋ. ೨-೧). [ಗೋಕರ್ಣ + ಭೂಷಣ]

ಗೋಕರ್ಣಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ; ಹೆಗ್ಗುರುಟಿಗೆ: "ಮೂರ್ವಾ . . . ಗೋಕರ್ಣೀ, ಪೀಲುಪರ್ಣೀ-೧೦ ಹೆಗ್ಗುರುಟಿಕೆಯ ಹೆಸರುಗಳು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೧೫). [ಸಂ. ಗೋಕರ್ಣೀ]

ಗೋಕಾಗೆ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು; ☞ ಈಗಿನ ಬೆಳಗಾವಿ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಗೋಕಾಕ: ಶ್ರೀಮದ್ ಅಕ್ಕಾದೇವಿ[ಯ]ರ್ ಗೋಕಾಗೆಯ ಕೋಟೆಯ ವು(ಸು)ತ್ತಿರ್ದ್ದ ಬೀಡಿನಲು ವಿಕ್ರಮಪುರದ ಗೊಣದಬೆಡಂಗಿಯ ಜಿನಾಲಯಕ್ಕೆ . . . ಕುಡುವ ಭೂಮಿ (ಎಇ. XVII, ೧೨೨-೬: 1047); ಶ್ರೀವೇಳುಗ್ರಾಮಿಯ ಮಲ್ಲೇಶ್ವರ ಶ್ರೀಮತು ಪಿರಿಯಗ್ರಹಾರಂ ಗೋಸಱಿಗೆಯ ಕಲಿದೇವರು ಗೋಕಾಗೆಯ ಬಲ್ಲೇಶ್ವರ . . . ಯಿಂತೀ ಮರಂಗಳಿಗೆ ಇದು ಗುರುಪೀಠಿಗೆ (ಕಇ. I, ೩೦-೪೪: 1252). [?]

ಗೋಕು 'ಘೋಕು' ನೋ.

ಗೋಕುಲ, ಗೋಕುಳ (ನಾ). ೧. ದನಕರುಗಳ ಮಂದೆ; ಗೋವುಗಳ ಹಿಂಡು: ಕಲಶ ಕನ್ನಡಿ ಕರಿತುರಗ ಗೋಕುಲ . . . ಲಲನೆಯರನೀಕ್ಷಿಸುವುದವನಿಪತಿಲಕರುಪ್ಪವಡಿಸುವ ಸಮಯದೊಳು (ಕುವ್ಯಾಲು. ೩-೧೦೧). ೨. ದನಗಳ ಹಕ್ಕೆ; ತುರುಹಟ್ಟಿ: (ಕ). ೩. ಯಮುನಾನದೀತೀರದಲ್ಲಿರುವ ಒಂದು ಹಳ್ಳಿ: ತೀರದೊಳಿರ್ದ ಗೋಕುಲಮನಾನಕ ದುಂದುಭಿ ಪೊಕ್ಕು (ಜಗವಿ. ३-೧೧); ಗೋಕುಲದಲಿ ಸಾನಿರಲಾಜಿ^{3} ಗೋವ್ಗಮ್ಮ ಕೇಳೆ (ಪುರಂದ. ४-३೦ ಪಲ್ಲವಿ); ಪರಿಜನ್ಮಭೂಮಿ ಗೋಕುಲದಂತೆ (ಬ್ರಮಿಘ. ೧೫-೧೧). 'ನಂದಗೋಕುಲ' ಪರಾ. ४. ಕಿರಣಗಳ ಪುಂಜ. ೧, ४: ಆದಿತ್ಯನಂತೆ ವಿವಿಧಗೋಕುಲಪ್ರಶಸ್ತಮುಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೯-३೦ ವ). **ಗೋಕುಳ**: ೧, ३: ಗೋಕುಳರಕ್ಷಣಕಗಮನೆತ್ತಿದಂ (ಬಂಹರಿ. ೧३-೧४). ೧, ४: ಪ್ರಚುರಸುಧಾನಿಳಯಂ ಸಮುಪಚಿತಮನೋಹಾರಿ ಗೋಕುಳಂ . . . ತಾನೆನಿಸಿ ಚಂದ್ರಬಿಂಬಂಬೊಲೊಪ್ಪುಗುಂ ಚಂದ್ರಪುರಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೧೧-೫೦). [ಗೋ + ಕುಲ]

ಗೋಕುಲಾಷ್ಟಮಿ (ನಾ). ಶ್ರಾವಣಮಾಸದ ಕೃಷ್ಣಪಕ್ಷದ ಅಷ್ಟಮಿ; ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ಜನ್ಮದಿನ ಮತ್ತು ಅಂದು ವೈಷ್ಣವರು ಆಚರಿಸುವ ಒಂದು ಹಬ್ಬ: ಗೋಕುಲಾಷ್ಟಮಿಯನ್ನು ವೈಷ್ಣವರು ಸಂಭ್ರಮದಿಂದ ಆಚರಿಸುತ್ತಾರೆ (ರೂಢಿ): ಇಮಾಮ್‌ಸಾಬರಿಗೂ ಗೋಕುಲಾಷ್ಟಮಿಗೂ ಏನು ಸಂಬಂಧ? (ಗಾದ). [ಗೋಕುಲ + ಅಷ್ಟಮಿ]

ಗೋಕುಳ 'ಗೋಕುಲ' ನೋ.

ಗೋಕೆ 'ಗೊಂಕೆ' ನೋ.

ಗೋಕೇಶ (ನಾ). ಆಕಾಶವೇ ತಲೆಯ ಕೂದಲಾಗಿ ಉಳ್ಳವನು; ವ್ಯೋಮಕೇಶ; ಶಿವ : ಗೋತ್ರಜಾನನ ಗೋಜ ಗೋಪಪಾವನರೂಪ . . . ಗೋಕೇಶ (ನವಮೋ. ೨-೧). [ಗೋ + ಕೇಶ]

ಗೋಕ್ಕಾಡು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಭೂಮಿ; ಹುಲ್ಲುಗಾವಲು; ಗೋವಮಾಳ (?) : ಒನ್ದು ತೋಟ್ಟಮುಂ ಇರ್ಕ್ಕಣ್ಣುಗಂ ಮಡೆಯುಂ × × × ಕಣ್ಣುಗಂ ಗೋಕ್ಕಾಡುಂ (ಎಕ. XII, ಮ ದ್ರ ೧. ೩೦-೯ : ಸು. 950 ?). [ಗೋ + ಕಾಡು$_2$]

ಗೋಕ್ಷೀರ (ನಾ). ಆವಿನ ಹಾಲು ; ಹಸುವಿನ ಹಾಲು : ದ್ರಾಕ್ಷೆ ಮಧು ಖಂಡಶರ್ಕರೆ ಗೋಕ್ಷೀರಂ ಯಷ್ಟಿಮಧುಕಮಿವು ಪಿತ್ತಹರಂ (ಅಶ್ವಶಾ. ೭-೪೩). [ಗೋ + ಕ್ಷೀರ]

ಗೋಕ್ಷೀರರಕ್ತತಜತ್ವ (ನಾ). ರಕ್ತವು ಆಕಳ ಹಾಲಿನಂತೆ ಬೆಳ್ಳಗಿರುವ ಸ್ಥಿತಿ; ಜೈನರಲ್ಲಿ ತೀರ್ಥಂಕರತ್ವವನ್ನು ಹೊಂದಲಿರುವ ಜೀವನಿಗೆ ಈ ಸ್ಥಿತಿ ಬರುವುದೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ : ಗೋಕ್ಷೀರರಕ್ತತಜತ್ವಮುಂ ನಿಸ್ವೇದಮುಂ ಸಮಚತುರಶ್ರಮಪ್ಪ ಸಂಸ್ಥಾನ ಸಂಹನನಮುಂ ಅತಿಶಯ ರೂಪತೆಯುಂ . . . ತನಗನುಸಂಗತಮಾಗೆ ಯೌವನಪ್ರಾಪ್ತನಾಗಿ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೦-೯೪ ವ). [ಸಂ.]

ಗೋಕ್ಷುರ (ನಾ). ೧. ಹಸುವಿನ ಗೊರಸು. ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ; ನೆಗ್ಗಿಲು : "ಗೋಕ್ಷುರಃ, ಸ್ಥಳಶೃಂಗಾಟಃ, ಶ್ವದಂಷ್ಟ್ರಾ, ತ್ರಿಕಂಟಕಃ – ಈ ೪ ನೆಗ್ಗಿಲು" (ಹಲಾಯು. ೩೩-೪೮). [ಗೋ + ಕ್ಷುರ]

ಗೋಕ್ಷುರಕ (ನಾ).=ಗೋಕ್ಷುರ. [ಸಂ.]

ಗೋಖುರು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ; ನೆಗ್ಗಿಲುಮುಳ್ಳು : ಸೂರ್ತಿ ಚವಾಳಾ ಮಣದ ಮೇಲೆ ಕಿಮ್ಮತ್ತು ಇರತಕ್ಕ ಜೀನಸಗಳು. ೧, ಅಕ್ಕಲಖಾರ . . . ೭೭, ನೆಗ್ಗಲಿಮುಳ್ಳು, (ಗೋಖುರು) (ಮುಂಬವ್ಯಾ. ೧೩೪): ಗಂಟುಭಾರಂಗೀ, ಗಿನಿ, ಗುಲಕಂದ, ಗೋಖುರು, ಗೋಅಗರ, ಗೋರೋಜನ (ಮುಂಬವ್ಯಾ. ೨೦೪). [<ಸಂ. ಗೋಕ್ಷುರ]

ಗೋಗರೆ 'ಗೋಟ್ಗಳೆ^{1}' ನೋ.

ಗೋಗರತ (ನಾ). ದೀನವಾಗಿ ಬೇಡಿಕೊಳ್ಳುವಿಕೆ; ಗೋಗರೆಯುವಿಕೆ : (ಶ). [ಗೋಗರೆ (<ಗೋಟ್ಗಳೆ^{1}) + – ತ$_2$]

ಗೋಗಲ್ಲು (ನಾ). ಹಳ್ಳಿಗರು ಹಸುಗಳ ಕಲ್ಯಾಣಕ್ಕಾಗಿ ಪೂಜಿಸುವ ಒಂದು ಕಲ್ಲು : ಚಪ್ಪೆರೋಗದ ಉಚ್ಚಾಟ ಹೆಚ್ಚಿದಾಗ ಊರು ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಗೋಗಲ್ಲು ಪೂಜೆ ಮಾಡುವ ವಾಡಿಕೆ. ಗೋಗಲ್ಲಿನೊಳಗೆ ಒಂದು ಯಂತ್ರವನ್ನು ಕೊರೆದಿದ್ದರು (ಹುಟ್ಟಿಹ. ೭೦).

[ಗೋ + ಕಲ್ಲು (<ಕಲ್$_3$)]

ಗೋಗಹಳೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕಹಳೆ; ದನದ ಕೊಂಬಿನಿಂದ ಮಾಡಿದ ಕಹಳೆ : ಒರಿದಪ್ಪ ಭೇರಿ ತಂಬಟ ಪಟಹ ನಿಸ್ಸಾಳಮುರುತರದ ಗೋಗಹಳೆ ಮುಂತಾದ ವಾದ್ಯಗಳನರರೆ ಧ್ವನಿಗೈಸುತ (ಭೋರಾಸು. ೮).

[ಗೋ + ಕಹಳೆ]

ಗೋಗಿ 'ಗೋಗು' ನೋ.

ಗೋಗಿನಾರು (ನಾ). ಗೋಣಿನಾರು : "ಪೀಲುಃ, ಗುಡಫಲಃ, ಸ್ರಂಸೀ-೩ ಗೋನುಮರ, ಗೋಗಿನಾರು ಪ್ರಸಿದ್ಧ, ಗೋಣೀಮರವೆಂದು ಕೆಲವರನ್ನುವರು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೦೩).

[ಗೋಗಿ (<ಗೋಗು) + ನಾರು$_2$ (<ನಾರ್)]

ಗೋಗು, ಗೋಗಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : ಪೊಲದ ಪುಂಡ್ರಿಕೆ, ಪುಂಡ್ರಿಕೆ, ಗೋಗು, ಪುಂಡಿ (ಪ್ರಾಜಿಗಿ. ೪೩-೬೫೦). ಗೋಗಿ : "ಕೃಷಿ ಆಮ್ಲಾತಕ" (ಶಂಡಿಶ). [←ತೆಲು. ಗೋಗು]

ಗೋಗ್ರಾಸ (ನಾ). ೧. ಹಸುವಿನ ಮೇವು : [illegible] ವಾಗಿ, ಗೋಗಳೆಲ್ಲ ಸಂತತ ದುಗ್ಧವರ್ಷಣ ಮಾಡಲಿ (ಗೋಗ್ರಾಸ ೧೦೬). ೨. ಹಸುವಿಗೆ ಸಲ್ಲಿಸುವ ಆಹಾರ,–ನೈವೇದ್ಯ : ಮೊದಲು ಸ್ವಲ್ಪ ಗೋಗ್ರಾಸ ಕೊಡು (ಕಯಕ. ೨೧) : ಊಟಕ್ಕೆ ಕೂರುವ [illegible] ಗೋಗ್ರಾಸವನ್ನು ಬಾಳೆಲೆಯಲ್ಲಿ ಎತ್ತಿ ಹಿತ್ತಿಲಿನಲ್ಲಿ ಮೇಯುತ್ತಿದ್ದ [illegible] ಎದುರು ಇಟ್ಟು (ಸಂಸ್ಕಾರ. ೪). [ಗೋ + ಗ್ರಾಸ]

ಗೋಘೃತ (ನಾ). ಹಸುವಿನ ತುಪ್ಪ : ಜವೆ ಕಟಮುಂ ಮಾಷಂ . . . ಎಂಬಿವಿನಿತುಮಂ ಗೋಘೃತದಿಂದವುಗಡಿಸಿ ತಿಂದು ಸಿತದುಗ್ಧವನಿರುಳೊಳ್ ಕುಡಿಯೆ ವೀರ್ಯವರ್ಧನಮಕ್ಕುಂ (ಲೋಕೋಪ. ೯-೪೭). [ಗೋ+ಘೃತ]

ಗೋಘ್ನ (ನಾ). ಹಸುಗಳನ್ನು ಕೊಂದವನು; ಗೋಹತ್ಯೆ ಮಾಡಿದವನು: ಗೋಘ್ನನ ಪಾಪಮುಮಂ ಬ್ರಹ್ಮಘ್ನನ ಪಾಪಮುಮನೆಮಗೆ ಪೊಂಗುಡಿ ವಿನಾಗಳ್ ನಿಘ್ನಂ ಮಾಡುವೆಂ (ಸಮುಶ. ೧೧-೮೦). [ಸಂ.]

ಗೋಚರ (ಗು). ೧. ದನಕರುಗಳು ಸಂಚರಿಸುವ. ೨. ಕಣ್ಣಿಗೆ ಕಾಣುವ,–ವೇದ್ಯವಾಗುವ : ಅಲ್ಲಮುನಾದೊಡಿನ್ನೆಮಗೆ . . . ಸುಲಭದಲಿ ಗೋಚರವೆನಿಸಿ ಕಾಣಿಸುವನೇ (ಪ್ರಭುಲೀ. ೭-೨). (ನಾ). ೩. ದನಕರುಗಳು ಮೇಯುವ ಸ್ಥಳ; ಹುಲ್ಲುಗಾವಲು. ೪. ಪ್ರಾಂತ; ಪ್ರದೇಶ. ೫. ವಾಸಸ್ಥಾನ; ಮನೆ.

ಗೋಚರದ ಬಳಿ=ಒಂದು ಮನೆತನದ ಹೆಸರು : ಸೆಟ್ಟಿಕಾರ ವಿರಲ ಸೆಟ್ಟಿಯ ಗಡಿಯಿಂ ಗೋಚರದ ಬಳಿಯುವರ ತೋಟದ ಗಡಿಯಿಂ ತೆಂಕಲು (ಸೌಇಇ. IX-ii, ೪೪೪-೧೪ : 1433). **ಗೋಚರವಾಗು**=ತಿಳಿ; ಗೊತ್ತಾಗು : ಆತನು ನಿರ್ಮಿಸಿದ ಸೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ಮನಮುಟ್ಟಿ ಶೋಧಿಸುವುದರಿಂದ ಆತನ ಶಕ್ತಿ ಜ್ಞಾನ ದಯೆಗಳ ಮಹಿಮೆಯು ಗೋಚರವಾಗುವುದು (ಮುಂಬಯಿ. ೪-೭೦). [ಸಂ.]

ಗೋಚರಾವು (ನಾ). ೧. ಗೋಮಾಳ : ನಮ್ಮ ಹಳ್ಳಿಗೆ ಗೋಚರಾವು ಸಾಲದು (ರಂಧ). ೨. ದನಕರುಗಳ ಮೇವು : ಉಳಿದದ್ದೆಲ್ಲ ಸರಕಾರಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ್ದು. ಗೋಚರಾವಿಗಾಗಿ ಬಿಟ್ಟಿರಬೇಕು (ಚಗುಳ. ೭೪೨).

[ಗೋ + ಚರಾವು (<ಚರಾಯಿ)]

ಗೋಚರಿಯೆ (ನಾ). ದನಕರುಗಳ ಚರ್ಯೆ,–ವರ್ತನೆ : ಕಾಕವ್ಯಾಗ ಗೋಚರಿಯೆಯಲಿ ಜಗದೇಕವಂದಿತನಿಂತು ನಡೆದಂಗೀಕರಿಸಿದನು ಮಾಣದಿಂತಜಗರವೃತಸ್ಥಿತಿಯ (ನಿಭಾಗ. ೩-೪-೧೯). [ಗೋ + ಚರಿಯೆ]

ಗೋಚರಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ತೋರು; ಕಾಣು; ಕಣ್ಣಿಗೆ ಕಾಣಿಸು : ಪರಮ ವೇದವ್ಯಾಸಮುನಿಪನ ಕರುಣವಾಗಲು ಕಂಗಳಿಗೆ ಗೋಚರಿಸಿತೀ ಭಾರತ ಮಹಾಸಂಗ್ರಾಮಸೌರಂಭ (ಕುವ್ಯಾಭೀ. ೧-೩೭) : ಪೋದುವು ಹರಿಗಳಜಿಸಿ ದೊಡೆ ಗೋಚರಿಸವು (ಜೈಮಿಭಾ. ೩೮-೭). ೨. ತಿಳಿ; ವೇದ್ಯವಾಗು : ಅವನಿ ನಮಗಸ್ವಾಮ್ಯವೆಂಬೀ ವ್ಯವಹರಣೆ ಗೋಚರಿಸುತಿದೆ (ತೊರರಾ. ೧-೨-೨೭) : ಯತಿಗಳ ಬಗೆಗೆ ಗೋಚರಿಸದೆ ವಾಚಿಪ ಶ್ರುತಿಗಳ್ಗೆ ನಿರುಪಮನೆನಿಸಿ ಅತಿರೌದ್ರಾಕಾರವಡೆದಭವನ ಕಂಡು ರತಿರಾಜ ಹವಣಿಸಿ ನಿಂದ (ಮೋಹತ. ೭-೬); ಒಂದು ಸೇರು ಅಕ್ಕಿಯನ್ನು ಯಾಚಿಸುವುದು ಮಾನಹೀನನ ಕಾರ್ಯವೆಂದು ಅವನಿಗೆ ಗೋಚರಿಸಿತು (ಕಾವೇರಿ. ೩೯). ೩. ತೋರಿಸು; ಪ್ರಕಟಿಸು: ಅವರು . . . ಹುಬ್ಬಿನ ಚಲನೆಗಳಿಂದಲೇ ತಮ್ಮ ಅಸಹನೆಯನ್ನು ಗೋಚರಿಸುತ್ತಿದ್ದರು (ಚಂಗಾಳ್ಳ. ೧೪೯). [ಗೋಚರ + – ಇಸು$_1$]

ಗೋಚಾರ (ನಾ). ೧. ಪಶುಗಳ ಚಲನೆ. 'ಗೋಚಾರನಿಯಮ' ಪರಾ. ೨. [ಜ್ಯೋತಿ] ಗ್ರಹ ಅಥವಾ ನಕ್ಷತ್ರಗಳ ಚಲನೆ. 'ಗೋಚಾರಫಲ' ಪರಾ. [ಗೋ + ಚಾರ]

ಗೋಚಾರನಿಯಮ (ನಾ). [ಜೈನ] ಹಸುವಿನಂತೆ ಆಹಾರನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಸಂಚರಿಸುವ ಕ್ರಮ; "ಸಾಧುವಿನ ಭಿಕ್ಷಾಕ್ರಮ. ಆಹಾರಕ್ಕಾಗಿ

ಹಸುವು ವನದ ಶೋಭೆ, ಸೌಂದರ್ಯಗಳನ್ನು ಲಕ್ಷಿಸದೆ ಚರಿಸುವಂತೆ ಸನ್ಯಾಸಿ ಭಿಕ್ಷವನ್ನು ಮಾತ್ರ ಗಮನಿಸಬೇಕಂ. ದಾತಾರನನ್ನಾಗಲಿ ಅವನ ಐಶ್ವರ್ಯವನ್ನಾಗಲಿ ಗಣಿಸಬಾರದು" (ವಡ್ಡಾ.ರಾ. ಕೋಶ. ೩೨೭): ಭಟ್ಟಾರರ್ ಬಸದಿಯಿಂ ಬಲಿಗೊಂಡು ಕಾಲಂ ಕರ್ಚೊಳಗಂ ಪೊಕ್ಕೀರ್ಯಾಪತ್ರಿಯಂ ಬಿಡಿಸಿ ಗೋಚಾರನಿಯಮಂಗೆಯ್ದುದಂ ಸಂದಿ ಮಿತ್ರಂ ನೋಡುತ್ತಿರ್ದು (ವಡ್ಡಾ.ರಾ. ೭೯-೨): ಭಟ್ಟಾರರ್ . . . ಕಾರುಣ್ಯ ಬುದ್ಧಿಯಿಂದಾಹಾರಮಂ ಕೊಳ್ಳದೆ ಅಲಾಭಂ ಮಾಡಿಯಂತೆ ಬಸದಿಗೆ ಪೋಗಿ ಗೋಚಾರನಿಯಮಂಗೆಯ್ದು (ವಡ್ಡಾ.ರಾ. ೮೫-೧೭).

[ಗೋಚಾರ + ನಿಯಮ]

ಗೋಚಾರಫಲ (ನಾ). [ಜ್ಯೋತಿ]ಸೂರ್ಯನೇ ಮೊದಲಾದ ಗ್ರಹಗಳು ಜಾತಕನ ಜನ್ಮರಾಶಿಯಿಂದ ದ್ವಾದಶರಾಶಿಗಳಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವಾಗ ಕೊಡುವುವೆಂದು ನಂಬಲಾದ ಫಲ : ಶಾಸ್ತ್ರಿಗಳು ಯುಗಾದಿಹಬ್ಬದ ದಿನ ಪಂಚಾಂಗಶ್ರವಣದಲ್ಲಿ ಗೋಚಾರಫಲವನ್ನೂ ಹೇಳಿದರು (ರೂಢಿ).

[ಗೋಚಾರ + ಫಲ]

ಗೋಚಿ, ಗೋಶಿ, ಗೋಸಿ (ನಾ). ಕೌಪೀನ ; ಲಂಗೋಟಿ : (+). **ಗೋಶಿ:** ಸಂಸಾರದಿ ಗೋಶಿ ನಾರಬೇಡವೆಸಲು ನಾರುವದ ಬಿಡುವದೆ (ಚಿದಾವ. ೮೫-೧೩). **ಗೋಸಿ:** ಆಸೆಗಾರ ಹಾರುವಯ್ಯ ಗೋಸಿಯೊಳಗೆ ಮೂಗಳ ಕಟ್ಟಿದ (ಗಾದೆ). 'ಕಾಸೆ$_1$,' ಪುಟಗೋಸಿ', 'ಬಾಲಂಗೋಸಿ' ಪರಾ. [ದೇ. ಹ ತಮಿ. ಕೊಚು ; ತೆಲು. ಗೋಚಿ]

ಗೋಚೇಸ್ವರದೇವ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಶ್ರೀ ಗೋಚೇಸ್ವರದೇವನ ಮನೋಸಯನವಲ್ಲಭೆ ನೊಳಂಬವಂಶೋದ್ಭವೆ . . . ಶ್ರೀಪ್ರಿಥುವಬ್ಬರಸಿಯರುಂ (ಎಕ. IV, ಚಾಮುರಾ. ೧೦-೭ : 999).

[ಗೋಚಿ$_0$ + ಈಸ್ವರ (<ಈಸರ) + ದೇವ]

ಗೋಚು$_1$ (ಕ್ರಿ). ೧. ಗೋರು ; ಬಳಿ : ಕೆಸರನ್ನು ಬಟ್ಟಲಲ್ಲಿ ಗೋಚಿಕೊಂಡು ಮೇಲಕ್ಕೆ ಬರಬೇಕು (ಮರಮ. ೧೧೧) ; ಹಟ್ಟಿಯಲ್ಲಿನ ಗೊಬ್ಬರವನ್ನು ನೆಲದಿಂದ ಗೋಚುವಾಗ ದನ ಮೇಯಿಸಲು ಹೊರಟ ಗಂಡ ಹೊರಗಡೆ ಇದ್ದುದು ತಿಳಿಯಿತು (ಸ್ವಪ್ನಹೂ. ೧೦). ೨. ಕಸಿದುಕೊಳ್ಳು ; ಸೆಳೆ ; ಎಳೆದುಕೊಳ್ಳು : ವಾಚಕಕ್ಕಳುಕುವಂ ತಾನಲ್ಲ ಬಿಡೆನೆಂದು ಗೋಚಿ ಸುರಧೇನುವಂ ಸೆರೆಗೊಳಲ್ಕಲ್ಲರುಂ . . . ಗೋಳಿಟ್ಟುದು (ಪರಶು. ೨೩-೧೦) : ಮಿಗಿಲ ನರನಾಯಕರನು ಗೋಚಿ ಬಿಸುಡೆನೆ (ಜನಮು. ೨೩-೩೨).

[<ಗೋರ್ + – ಚು]

ಗೋಚು$_2$ (ನಾ). ದೋಚುವವನು ; ಸುಲಿಗೆಮಾಡುವವನು : ನೀತಿಯಿಲ್ಲದ ಪರಮನೀಚುಗಳ್ಗೋಚುಗಳ್ದುಬಾಳರು (ಷಟಿಲ. ೨-೫೯).

[<ಗೋಚು$_1$]

ಗೋಜ$_1$ (ನಾ). ೧. ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದುದು ; ಕಮಲ : ಮಾರಾಜಾಂಬಕ ಗೋಜರಾಜಿತ ಪದಾಂಭೋಜಂ ನಿಜಂ ಶಂಕರಂ (ಹಮ್ಮೀರ. ೧-೬೭). 'ಗೋಜರಿಪು' ಪರಾ. ೨. ಸ್ವರ್ಗದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನಂ ; ದೇವತೆ : ಗೋಜನುತ ಸದ್ಗುಣವಿರಾಜಯುಧರ್ಮಾಂಗಹಿಮಗೋಜಪುರುಸಖರಾಜರಾಜ ಮನಾಯಾದುಪ್ಪ ಗೋಜಭಿನ್ನ (ಷಟಿಲ. ೪-೨).

[ಸಂ.]

ಗೋಜ$_2$ (ನಾ). ಜನರ ಒಂದು ಒಳಪಂಗಡದ ಹೆಸರು ಮತ್ತು ಆ [illegible] ನು (?) : ಶ್ರೀಗೋಜೇಸ್ವರದೇವರ ಪಾದಾರಾ[illegible] ಮಹಿಮೋನ್ನತಿಯೆಂತೆಂದೊಡೆ . . . ಬೂವ [illegible] . ಆ ಗೋಜೇಸ್ವರ ದೇವರ ಅಙ್ಗಭೋಗ ರಂಗಭೋಗಕ್ಕೆಂದು . . . ಬಿಟ್ಟ ದತ್ತಿ (ಮ್ಯಆರಿ. ೧೯೩೮, ೯-೩೪. 1183). [?]

ಗೋಜರಿಪು (ನಾ). ಕಮಲದ ವೈರಿ ; ಚಂದ್ರ : ಗೋಧರನಿವಾಸ ಕೃತ ಗೋಜರಿಪುಮೌಲಿ ಧೃತಗೋಧರಧರಶ್ರೀಯು . . ಗೋಧವ ಕೃಪಾಂಬುಧಿಯೆ (ಪ್ರೌಢರಾ. ೬-೦). [ಗೋಜ$_1$ + ರಿಪು]

ಗೋಜರು 'ಗೋಜಲು' ನೋ.

ಗೋಜಲ (ನಾ). ಗೋಮೂತ್ರ ; ಗಂಜಲ : "ಗೋಜಲಂ ಗೋತಮುಕ್ಕ" (ಮಂಗರಾ. ೫೪-೫). [ಗೋ + ಜಲ$_2$]

ಗೋಜಲು, ಗೋಜರು (ನಾ). ತೊಡಕು ; ಗಂಟು ; ಸಿಕ್ಕು : ಕಥಾಸಂವಿಧಾನದಲ್ಲಿ ಸಿಕ್ಕುತೊಡಕುಗಳಿಲ್ಲ, ಗೋಜಲಿಲ್ಲ (ನಂಜುಂಡ. ೨೫೦). **ಗೋಜರು :** ಮುಂದೆ ಗೋಜರು ಬರದಂತೆ ತೀರ್ಮಾನವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕೆಂದೂ ಗೌಡಗಳು ನಮ್ಮನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದ್ದರು (ಗರುಡಾ. ೧೬೭).

[ಗೋಜು$_1$ + – ಅಲು (<–ಅಲ್$_2$).]

ಗೋಜಳೆ (ನಾ). ಒಂದು ಜಾತಿಯ ವಿಮಾನಂ : ಕೊರವಂ ಗೋಜಳೆ ಸಣ್ಣಗಣ್ಣನೊರವಂ ಕಾಗೆಂಡೆ . . . ಪಂದಿಗನೆಂಬ ವಿಮಾಂದೆಗೆದನಾ ಭಕ್ತಂ (ತ್ರಿಪುವಿ. ೫೭-೮). 'ಗೊದಳೆ' ಪರಾ. [← ತಮಿ. ಕೊಜ್ಜಾಳೈ]

ಗೋಜಾಗತ (ನಾ). ವೈಲಿಗೆ(?) : ಅತಿಭಕ್ತಿ ತಲೆಗೇಜ್ ಓರಿಯ ಮಾಹೇಶ್ವರರೆಂದು ಪೊಲೆಗಲಸಿ ಅವರ ಮನೆಯೊಳುಂಡುದಲ್ಲದೆ ಇಲ್ಲಿ ಬಂದು ಎಲ್ಲರಂ ಗೋಜಾಗತಂ ಮಾಳ್ಪುದು ಮಾರ್ಗವಲ್ಲ (ಬಸರ. ೧೦-೪೨) : ಗೋಜನ್ಮಮಂ ಕಳೆದೆವೀ ನಿಮ್ಮ ಭಕ್ತನಿಂ ಗೋಜಾಗತಂ ಮಾಣ್ದುದಭವ ನಿಜಭಕ್ತನಿಂ (ಅನಾರ. ದೇ. ೧೮೬-೮). [?]

ಗೋಜಾಟ (ನಾ). ಗೊಡವೆ ; ಗೋಜು : "ಗೊಡವೆ. ಉಸಾಬರಿ. ಸಹವಾಸ, ಸಂಗತಿ" (ಪ್ರಭಾ). [ಗೋಜು$_2$ + ಆಟ]

ಗೋಜಿ 'ಗೋಜು$_2$' ನೋ.

ಗೋಜಿತ (ನಾ). ಇಂದ್ರಿಯಗಳನ್ನು ಗೆದ್ದವನು : ಚಾಪಲ್ಯಕ್ಕೆ ವಶವಾಗದವನಂ : ವಿಶ್ವಜಿತನು ಧನುಜಿತನು ಸರ್ವಜಿತನು ಸುತ್ರಾಮಜಿತನು ನೃಜಿತನು ಉರ್ವರಾಜಿತನು ಅಶ್ವಜಿತನು ಗೋಜಿತನು . . . ಕೂಡಲಸಂಗಯ್ಯನು (ಬಸವ. ೯೫೪).

[ಗೋ + ಜಿತ$_2$]

ಗೋಜಿಸು (ಕ್ರಿ). ಸಿಕ್ಕಿಸು ; ಗುರಿಪಡಿಸು (?): ಲಕ್ಷ್ಮಿಮತಿ ವಿರಹಾಗ್ನಿತೇಜದೋಳ್ ಕಂದಿದಳ್ . . . ರಾಜಾನ್ನವನು ಬಡದೆ ಬೆಂಡಾಗಿ ಶುಂಡಾಗಿ ಗೋಜಿಸಲ್ ಸ್ಮರಗೀಜಗನ ಗೂಡಿನೊಳು ಸಿಕ್ಕಿ ಬಳಲಿಕ್ಕೆ ಕಳವನಿಕ್ಕೆ (ಜಿನಮು. ೪೨-೧). [ಗೋಜು$_1$? + – ಇಸು$_3$]

ಗೋಜಿಹ್ವಿಕೆ (ನಾ). ನಾಲಗೆಯ ಬುಡದಲ್ಲಿ ನೆಟ್ಟಗೆ ನಿಂತಿರುವ ಎಲೆಯಾಕಾರದ ಮೃದ್ವಸ್ಥಿ ; ಉಪಜಿಹ್ವೆ : (Epiglottis. ಪಾರಿಸಿ. ೩೭).

[ಸಂ. ಗೋಜಿಹ್ವಿಕಾ (ಗೋ + ಜಿಹ್ವಿಕಾ + –)]

ಗೋಜಿಹ್ವೆ(ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ ; ಎತ್ತುನಾಲಗೆ: " ಗೋಜಿಹ್ವಾ. ದಾರ್ವಿಕಾ ೨ ಎತ್ತುನಾಲಿಗೆ ಗಿಡದ ಹೆಸರುಗಳು " (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೦೨೨).

[ಗೋ + ಜಿಹ್ವೆ]

ಗೋಜು$_1$ (ಕ್ರಿ). (ದಾರದ ಎಳೆಗಳಂತೆ) ತೊಡಕಿಕೊಳ್ಳು ; ಸಿಕ್ಕಾಗು ; ಅಸ್ತವ್ಯಸ್ತವಾಗು : ತೋಳ ಲತೆಯುಂ ಬೀಸಲ್ಕೆ ತಾಂ ಗೋಜಿದಾ ಬಿಸಿನೀಪತ್ರದ ಶಯ್ಯೆ ತಾನೆ ತರುಣೀಸಂತಾಪಮಂ ಪೇಳುಗುಂ (ಧ್ವನ್ಯಾಲೋ. ೪೩); ಆತಾಪಿಯೂ ನಿಪಕನೂ ಆದ ಭಿಕ್ಷುವು [ಗೋಜಿದ ಈ ಸಂಸಾರದ] ಗೋಜನ್ನು ಬಿಡಿಸುವನು (ಬುದ್ಧಪ. ಮಿಲಿಂದ. ೪೫). 'ಗುಂಜು$_1$' ಪರಾ.

[? / ತೆಲು. ಗೋಜು=ಪೀಡಿಸು, ಬಾಧಿಸು]

ಗೋಜು$_2$, ಗೋಜಿ (ನಾ). ೧. (ದಾರದ ಎಳೆಗಳಂತೆ) ತೊಡಕಿಕೊಂಡಿರುವ ಸ್ಥಿತಿ ; ಸಿಕ್ಕು ; ತೊಡಕಂ ; ಗಂಟು : ಈ ಕಥೆಯಲ್ಲಿನ ಘಟನೆಗಳೆಲ್ಲ ಗೋಜು (ರೂಢಿ). ೨. ತೊಂದರೆ ; ಕಷ್ಟ : ಪೂಜಾಫಲದಿಂ ಗುಣಸಂಪದಮಂ

ಗೋಜಿಲ್ಲದೆ ಪಡೆದಿರ್ಪುದು ಸುಗಮಂ (ಹಾಲಾಸ್ಯ. ೧-೧-೨೧ ರಗಳೆ) ; ಸೂಜಿ ಮೊನೆಯಷ್ಟು ಗೋಜಿಲ್ಲದೆ ಬೇರೆ ವ್ಯಾಜ್ಯ[ಜ]ದಿಂದ ಕಾಯ ಮಾಜಿ ಕೊಂಡು ಪೋಗೆ (ವಾದಿಕೀ. ೬೫-೧) : ನೀ ಸಮಾಜ ನೆರಹಿಸುತ್ತಲವನ ಗೋಜು ತಪ್ಪಿಸೀ (ರಾವಡೋ. ೭೭). ೩. ಸಂಬಂಧ ; ಗೊಡವೆ : ದೇವ ರೆಂಬ ಗೋಜು ಅದು ಸಾಧಕರಿಗೆ ಅಪ್ಪಾ (ಚಿಪಾವ. ೧೪೫-೧೧) : ಆರನು ಕರೆವೆ ನೀ ಜೀವಿಸದ ಮೇಲೆ ಕಂದ ಬಾರೆಂದು ಪೂಪ್ಪಲಿಯುನಳವಡಿಸಲೆಂಬ ಗೋಜ ಜನಿಸಿದ ಸಪ್ಪಸುಪ್ಪತ್ತಿಗೆಯುಲಡಗೀ ಜಳಕವತ್ತಿತೆನುತಿಪೆ ಯಾಗ ಭೂಶಯನದೋಜೆಯೆಂತೆಂದು ಹಲುಬಿದರು (ಜನಮು. ೪೬-೩೯) : ಇನ್ನು ಮೇಲೆ ನೀನು ಪಕ್ಷಿಗಳ ಗೋಜಿಗೆ ಹೋಗಕೂಡದು (ಕಿಂಕಥ. ೭೩) : ಅದರ ಪರಿಣಾಮವೇನಾಯಿತು ಎಂದು ತಿಳಿಯುವ ಗೋಜು ಮಾತ್ರ ಅವನಿಗೆ ಬೇಕಾಗಿರಲಿಲ್ಲ (ಅಳನಿ. ೩೦). **ಗೋಜೆ** : ೩. ಇನ್ನು ಮೇಲೆ ನಿನ್ನ ಗೋಜಿ ನಮಗೆ ಬೇಡ (ಕುರುಕಾ. ೫೦).

ಗೋಜುಗೋಜು (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ) : ಹರಕರುಣೋದಯವಾದರೆ . . . ಗೋಜುಗೋಜಾದುದು ನೇರಾಗಿ ಸಡಿಲುವುದೊಡನೆಯೆ ಕಗ್ಗದ ಗಂಟು (ಇಂಚಾಪ. ೫೦-೩೬) : ಕಥೆಯು ತುಂಬ ತೊಡಕಾಗಿ ಸ್ವಲ್ಪ ಗೋಜು ಗೋಜಾಗಿದೆ (ಬಂಕಿಮು. ೧೫೩).

[ದೇ.೪ ತುಳು. ಗೋಜ ; ತೆಲು. ಗೋಜು]

ಗೋಜೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧಿಗಿಡ : ಗುರಿಗೆ, ಆಸನ, ಗೋಜೆ (ಮೃಜಿಗಿ. ೦೪-೨೫೬). [<ಸಂ. ಗೋಜೀ]

ಗೋಟಡಕೆ, ಗೋಟಡಿಕೆ (ನಾ). ಬಲಿತು ಹಣ್ಣಾದ ಅಡಕೆ ; ಗಟ್ಟಿಯಾದ ಅಡಕೆ ; ಒಣಗಿದ ಅಡಕೆ : ಹಸುರೆಲೆ ಗೋಟಡಕೆಯ ಮೆಲ್ಲುರಿಗೆ ನೂಂಕಿ ಹೊಸ ಬಾಧೆವಡಿಸಬೇಕೆಂದಾ (ಭರಿಡ. ೪೮-೮೮) ; ತಜಗೆಲೆ ಚಿಪ್ಪಿನ ಸುಣ್ಣ ಗೋಟಡಕೆಯ ಭರದಿಯಡಸಿ ದಾಡೆಯೊಳು (ಜ್ಞಾನಿಡ. ೩೮-೪೯) : ಎಲೆ ಅಡಕೆ ಚೀಲವನ್ನು ಸೊಂಟದಿಂದ ಕಿತ್ತಳು. ಗೋಟಡಕೆಯನ್ನು ಗಂಡನಿಗೂ ಕೊಟ್ಟು ತಾನೂ ಬಾಯಿಗೆ ಹಾಕಿಕೊಂಡಳು (ನನ್ನೂರು. ೨೫೩) : ಆದರೆ ಒಂದು ಅಡಕೇಮರ ಹೋದರೆ ಒಂದು ಗೋಟಡಕೆ (ಗಾದೆ). **ಗೋಟಡಿಕೆ**: ಗೋಟಡಿಕೆ ಮಲ ಹೊಲ್ಲ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೧೨೪೨) ; ಗೋಟಡಿಕೆಯೊಳರ್ಥ ಕೊಡರು ಸುಜನಜನಕ್ಕಂ (ನೀತಿಸಾ. ೬೦೮). [ಗೋಟು$_2$ + ಅಡಕೆ$_1$]

ಗೋಟಡಿಕೆ 'ಗೋಟಡಕೆ' ನೋ.

ಗೋಟಾಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ತಿರುವು ; ಗೊಟಾಯಿಸು : (೬).

[ಗೋಟು$_4$ + ಆಡಿಸು]

ಗೋಟಾಳಿ 'ಘೋಟಾಳಿ' ನೋ.

ಗೋಟಾಳೆ 'ಘೋಟಾಳಿ' ನೋ.

ಗೋಟು$_1$ 'ಗೊಂಟು' ನೋ.

ಗೋಟು$_2$ (ನಾ). ೧. ಬಲಿತುದು ; ಬಿರುಸಾದುದು ; ಕಠಿನವಾದುದು. 'ಗೋಟಡಕೆ' ಪರಾ. ೨. ಒಣಗಿದ ಅಡಕೆ; ಗೋಟಡಕೆ: ಇಕ್ಕಡೆಗಳಿಂದ ಹಗೆಗಳು ಮುತ್ತಿದಾಗ ಮನೆಯವರು ಅಡಕತ್ತರಿಯ ನಡುವೆ ಸಿಕ್ಕಿದ ಗೋಟ ನಂತಾದರು(ಹುಲಿಹಾ. ೮೧). ೩. ಹಣಸೆಹಣ್ಣಿನಲ್ಲಿ ಮುಂರುಟಿದ ಭಾಗ,–ಕೊರಟು,–ಚೀಕು : (೬). ೪. (ಆಲಂ) ಕಠಿನಳಾದವಳು : ಠಕ್ಕಿತೆ ಯರಥಮೆಯರು ಕತ್ತಿಗೆ ಮಿಕ್ಕ ಗೋ[ಪಾಠಾಂ. ಗೊಂ]ಟುಗಳಣಕಿಗಳು ಪಾದಿಕ್ಕೆಯರು ಭಂಡಿತಿಯರು (ಬಸಪು. ೪೦-೬೨). ೫. (ಆಲಂ) ಪ್ರಾಯ ಹೋದ ಹೆಂಗಸು ; ಮುದುಕಿ : ಯಾತಕ್ಕೆ ಅಳುಕದಿಹವೆ ಮೋಟು ಗಳ್ಗೊಟುಗಳ್ (ಹಕಿಂ. ೨-೫೯) : ಗೋಟು ಹೋಹುದಜಿಂದ ಪೋಟೆ ಹೋಹುದು ಲೇಸು ತಾಟುತ್ತ ಮೈಯು ಬಡಿವಾಗ ಮುದಿಯನ ಕೋಟಲೆಯ ನೋಡ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೧೮೦೦).

[ದೇ.೫ ತುಳು. ಗೋಟು, ಗೋಂಟು ; ತೆಲು. ಗೊಂಟು]

ಗೋಟು$_3$ (ನಾ). ೧. [illegible] (ಅನರ್ಕಾ. ೫೬). ೨. [illegible] ಕೈಬಳೆ : ನನ್ನ ಕೈಯಲ್ಲಿ ಗೋಟು, ಪಾಟ್ಲೆ ಇಬ್ಬಿದ್ದರೆ ಎ[illegible] ವಿಚಾರಿಸುತ್ತಿದ್ದರು (ಸ್ಮೃತಿಚಿ. ೭೩) : ತಾಯಿಯ ಪೆ[illegible] . . . [illegible], ಸರಿಗೆ, ಗೋಟು, ಪಾಟಲಿ ಮೊದಲಾದ ಎಲ್ಲ ವಸ್ತುಗಳೂ ಇದ್ದವು (ಜ್ಞಾಮುತಾ. ೧೦). [?./ತೆಲು. ಗೋಟು./ಮರಾ. ಗೋಂಟ್, ಗೋಠ್]

ಗೋಟು$_4$ (ನಾ). ಮರದ ಸೌಟು,–ಹುಟ್ಟು : ನಿನಗೆ ಮಗನೇ ಪಾರ್ಥ ನಿಸ್ಸರಮನೆಯ ಗೋಟಿನ ನಾಯಕನೆ [ಪಾಠಾಂ. ಬಾಣಸದಾತನೇ]ಶಿವ (ಕುಮ್ಯಾಅ. ೨೦-೩೦). [?]

ಗೋಟುಗೊಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ಮಂಕಾಲೆಗುಂಪಾಗಿಸು : ಸತ್ವಹೀನವಾಗಿಸು : ಸಾಮರ್ಥ್ಯವಿಲ್ಲದಂತೆ ಮಾಡು ; ಬಡವಾಗಿಸು . ಕಲೆಗಳ ಕೂಟದಲಿ ಕೀಳ್ಪಡಿಸಿ ಸರ್ವಸ್ವವನು ನೆಜೆ ಕವರಿ ಗೋಟು [ಪಾಠಾಂ. ಟಿ] ಗೊಳಿಸುವ ಬಲ್ಮೆಗಳ . . . ಬೇಟಕಾತಿಯರೊಪ್ಪಿದರು (ತೊರಿಡಾ. ೧-೫-೩೧) : ದಾಟುವವು ಕಡಲೇಳನವನಿಯ ಮೀಟುವವು ಮುಳಿದಡೆ ಕಪರ್ದಿಯ ಗೋಟುಗೊಳಿಸುವ ಸಾಹಸವು (ತೊರಿಡಾ. ೬ ೮-೩೫): ಗೋಟುಗೊಳಿಸುವೆನಜ ಭವಾದ್ಯರ (ಅಂಬಿಕಾ. ೩೯-೫).

[ಗೋಟು$_1$ (<ಗೊಂಟು) + ಕೊಳ್$_1$ + – ಇಸು$_3$]

ಗೋಟುವಾದ್ಯ (ನಾ). ನುಣುಪಾದ ಮರದ ತುಂಡಿನ ಸಹಾಯದಿಂದ ನುಡಿಸುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ತಂತೀವಾದ್ಯ : ಈಗ ಪ್ರಯೋಗದಲ್ಲಿರುವ ವೀಣೆ ರೂಪುಗೊಂಡ ಹಂತಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಹಂತದ ರೂಪವೇ ಗೋಟು ವಾದ್ಯ ಎಂದು ಹೇಳಬಹುದು (ಸಂಗೀಡಂ. ೧೦೮) : ಗೋಟುವಾದ್ಯ, ಪಿಟೀಲು, ವೀಣೆ ಮೊದಲಾದ ವಾದ್ಯಗಳ ಕಾಯಿಗಳೊಳಗಡೆ ತಂತಿಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟಿಸಿರುತ್ತಾರೆ (ಭಾತವಿ. ೧೪೯). [←ತಮಿ. ಕೋಟ್ಟುವಾತ್ತಿಯ]

ಗೋಟೆ (ನಾ). ಕಂಬಳಿಯಿಂದ ಮಾಡಿದ ಟೊಪ್ಪಿಗೆ : (೬). [?]

ಗೋಡಂಬಿ, ಗೋಡಂಬೆ (ನಾ). ರುಚಿಯಾದ ಬೀಜಗಳನ್ನುಳ್ಳ ಹಣ್ಣು ಬಿಡುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ ; ಗೇರು : ಗೋಡಂಬಿ, ಗೇರುಪಪ್ಪು, ಮುಂದಿರಿಪಪ್ಪು, ಜಿಡಿ (ಮೃಜಿಗಿ. ೬-೦೦೫) ; ಗೋಡಂಬಿಯು ವೃಕ್ಷಗಳು ಕೀರಗಿಡದಂತೆ ಇರುವವು (ಕೃಷಿಪ್ರ. ೧೯೦). **ಗೋಡಂಬೆ** : (೬).

[←ಮರಾ. ಗೋಡಂಬೀ, ಗೋಡಾಂಬೀ]

ಗೋಡಂಬೆ 'ಗೋಡಂಬಿ' ನೋ.

ಗೋಡರಗಪ್ಪೆ 'ಗೋಡಾರಗಪ್ಪೆ' ನೋ.

ಗೋಡಾರಗಪ್ಪೆ, ಗೋಡರಗಪ್ಪೆ (ನಾ). ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಕಪ್ಪೆ : ಏಡಿ ಹಾವರಮಾಣ ಗೋಡಾರಗಪ್ಪೆಯ ಕೂಡಿ (ಚಿಪಾವ. ೧೧-೯). **ಗೋಡರಗಪ್ಪೆ**: ಮಳೆಗಾಲದಲ್ಲಿ ಗೋಡರಗಪ್ಪೆಗಳು ಹೆಚ್ಚು (ಕಿಂಕಥ. ೩೫). 'ಗೊಂಕುಜು ಕಪ್ಪೆ' ಪರಾ. [< ಗೊಡರು + ಕಪ್ಪೆ$_1$]

ಗೋಡಾಹ (ನಾ). ಕಂದುರೆ : ಅರ್ಜುನಂ ಗೋಡಾಹವೇಜಿ ಸಂಭ್ರಮ ದೊಳತಿನಿರ್ಜರ ಮಹಾಸೈನ್ಯಮುಂ ಪೌಜನಿಕ್ಕುತ್ತ ಗರ್ಜಿಸುತ ದಾನವರ್ಗೆ ದಿರಾಂತು (ಪ್ರಭುಪು. ೫-೭೮). [<ಪ್ರಾ. ಘೋಡಯ./ಸಂ. ಘೋಟಕ]

ಗೋಡು (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮಣ್ಣು : ಕೆರೆ, ಬಾವಿ, ಕೊಳ ಮುಂತಾದವುಗಳಿಂದ ತೆಗೆದುಹಾಕಿರುವ ಸಾರವತ್ತಾದ ಹೂಳು ಮಣ್ಣು ; ರೇವೆಮಣ್ಣು (ಉಕ) : ಕೆಂಪುಮಣ್ಣಿನಲ್ಲಿ ಜೇಡಿ, ಗೋಡು, ಮರಳು ಮಣ್ಣುಗಳೂ ಇರುವುವು (ವ್ಯವಮ. ೩). ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಭೂಮಿ : ಕೋಕುಂಬಾಳಂ ಧಾರಾಪೂರ್ವಕಂ ಮಾಡಿಕೊಟ್ಟರಾ ಗೋಡ ಮತ್ತರು ೪೨ (ಸೌಇಇ. IX-I, ೨೧೦-೦೨ ; 1142) ; ಕರಿಯ ಗೋಡು ಮಕ್ಕಿ ಸಹ ಚತುಸ್ಸೀಮೆಯಿಂದೊಳಗಾದ ಭೂಮಿಗೆ ಕಟ್ಟಿದ ಗುತ್ತಗೆ ಖಳಿಜ (ಎಕ. VIII, ಸಾಗರ. ೬೦-೨೮ ; 1472) ; ತಂಣ ಮೂಲದ ಮೇಲೆ ಕಂಳಕ್ಕೆ ಬರ

ಕೊಟ್ಟ ಭೂಮಿ ಮಾರಕ ಗೋಡಲೂ ಕಾರಗದ್ದೆ ಹಾಳೆ ೨ಕ್ಕಂ ಬೀಜವು ಸ ೨ ॥ ೦ (ಮೈಆರಿ. ೧೯೩೪, ೧೪-೧೭ ; 1610). [?]

ಗೋದುಂಬ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಳ್ಳಿ ಮತ್ತು ಅದರ ಹಣ್ಣು ; ಕಲ್ಲಿಂಗಡಿ: ಆಮದಿರ್ವರ ಪೊರಗೊಳಗು ಚಲ್ವನಪ್ಪ ಗೋದುಂ [ಡುಂ] ಬ ಫಲದಂತಲ್ಲಿ (ತರ್ಕಶಾ. ೧೪-೨೫). [ಸಂ.]

ಗೋದುಂಬೆ$_1$ (ನಾ).=ಗೋದುಂಬ : (ಕ). [ಸಂ. ಗೋದುಂಬ]

ಗೋದುಂಬೆ$_2$ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಳ್ಳಿ ; ಹಾವುವೆಂಕ್ಕೆ: (ಕ). [ಸಂ. ಗೋಡುಂಬಾ]

ಗೋದುಗೊಬ್ಬರ (ನಾ). ಗೋದುಮಣ್ಣಿನ ಗೊಬ್ಬರ ; ವೆಂಕ್ಕಲು ಮಣ್ಣಿನ ಗೊಬ್ಬರ : ಸೋರೆಕಾಯಿ . . . ಮರಳುಮಿಶ್ರವಾದ ಗೋದು ಗೊಬ್ಬರವಿರುವ ನೆಲದಲ್ಲಿ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಬೆಳೆಯುವುದು (ತರಪ. ೨೬) ; ಗೋದು ಗೊಬ್ಬರ, ಉಳುಮೆ ಬಿತ್ತನೆ, ಕಳೆಕೀಳುವುದು . . . ಕಣ ಎಲ್ಲ ಕೆಲಸವನ್ನೂ ಬಲ್ಲ (ದೇಶಾಂಕ. ೩೩) ; ಫಲವತ್ತಾದ ಕೆಂಪುಮಣ್ಣಿನ ನೆಲದಲ್ಲಿ ಗೋದು ಗೊಬ್ಬರಗಳ ಸಾರವನ್ನು ಹೀರಿ, ಮರಗಳು ಮುಗಿಲೆತ್ತರ ಬೆಳೆದಿದ್ದವು (ಭೀಮಕಾ. ೧೧೭). [ಗೋದು + ಗೊಬ್ಬರ$_1$]

ಗೋದುನೆಲ (ನಾ). ಗೋದುಮಣ್ಣಿನ ನೆಲ ; ಮೆಕ್ಕಲು ಮಣ್ಣಿನಿಂದ ಕೂಡಿದ ಭೂಮಿ : ಗೋದುನೆಲ ಒಳ್ಳೆಯದು ಈ ತರಕಾರಿಗೆ (ತರಪ. ೨೮). [ಗೋದು + ನೆಲ$_1$]

ಗೋದುಮಣ್ಣು (ನಾ). ಗೋದಿನಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ಮಣ್ಣು ; ಫಲ ವತ್ತಾದ ಮಣ್ಣು : ಗೋದುಮಣ್ಣಿನ ನೆಲದಲ್ಲಿ ಬೆಳೆ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ (ರೂಢಿ). 'ಜೇಡಿಮಣ್ಣು' ಪರಾ. [ಗೋದು+ಮಣ್ಣು (<ಮಣ್)]

ಗೋದುವಲೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಲೆ: ನೀರ್ವಲೆ ಮೇಲ್ವಲೆ ಸೊರ್ಕುಮದ್ದು ಪೆರ್ಬಲೆ ಬಿಡುವಾರು ಗೋದುವಲೆಯೆಂಬಿನಿತಂ ಪೂಱ ಗಟ್ಟಿ . . . ತೋಹುವಿಡಿದೊಡ್ಡಿದರೆಯ್ದೆ ಪುಳಿಂದನಾಯಕರ್ (ದಶಕು. ೨-೧೧೫). [ಗೋದು? + ಬಲೆ$_1$]

ಗೋಡೆ (ನಾ). ಕಟ್ಟಡಗಳಲ್ಲಿ ಮೇಲ್ಛಾವಣಿಗೆ ಆಧಾರವಾಗಿ ನಿಂತಿರುವ, ಕಲ್ಲು, ಮಣ್ಣು ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಂದ ಕಟ್ಟಿದ ಭಾಗ ; ಭಿತ್ತಿ : "ಕೋಟಾ-ಗೋಡೆ" (ಶಮದ. ೨೫೫ ಪ್ರಯೋ) : "ಭಿತ್ತಿ ಯೇಡೂಕಮೆನೆ ಕುಡ್ಯಮೆನೆ ಗೋಡೆಯಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೫೮-೭) : ಗೋಡೆಯ ಮಱ ಯಲ್ಲಿ ನಿಂದು ಕಾದುವರಿಗೇನು ಭೀತಿ (ಸಗಜೂ. ೪೮) ; ಗೋಡೆಯುಸುಡುಗ ದೊರಸುತ್ತೊರಸುತಂ ತೊಳೆದಡೆ ಬಱಯ ಮಣ್ಣಪ್ಪುದಲ್ಲ (ಬಸಪು. ೬೦-೪೯) ; ಗೋಡೆಗೆ ಇದಿರಾಗಿ ನಾಟ್ಯವನಾಡಲು ನೋಡಿ ಸುಖಿಸಬಲ್ಲುದೆ (ಪುರಂದ. ೧-೧೫೭-೩) ; ಹಸಿಗೋಡೆಯಲ್ಲಿ ಹರಳು ನಟ್ಟಂತೆ (ಗಾದೆ).
[ದೇ.೫ ತುಳು. ಗೋಡೆ ; ತೆಲು. ಗೋಡ ; ಕೊಲಾ. ಗೊಡಾ]

ಗೋಡೆಗನ್ನ (ನಾ). ಗೋಡೆಯಲ್ಲಿ ಕೊರೆದ ರಂಧ್ರ,-ಕಿಂಡಿ : ನಿಲುಕಿ ನಿಂದು ನೋಡುತ್ತ ನೆಲಗನ್ನ ಗೋಡೆಗನ್ನ ಅಗುಳಿಗನ್ನವನಗಿದು ಮನೆಯ ಪೊಕ್ಕು ನೋಡುವಲ್ಲಿ (ಭೃರಸೂ. ೩೫೦). [ಗೋಡೆ + ಕನ್ನ$_1$]

ಗೋಡೆಯೇಱಿಸು (ಕ್ರಿ). ಗೋಡೆಯನ್ನು ಕಟ್ಟು,-ನಿಲ್ಲಿಸು : ಮಳಯಜ ಕರ್ಪೂರರೇಣುವಂ ರಾಸಿಗೆಯ್ದು ಹಿಮಕರ್ದಮಮಂ ಮಿದಿದು ಮುದ್ದೆ ಮಾಡಿ ಗೋಡೆಯೇಱಿಸಿ . . . ಜಗಲಿಯಿಕ್ಕಿದಂತೆಯುಂ (ಲೀಲಾವ. ೮-೪೭ ವ). [ಗೋಡೆ + ಏಱಿಸು]

ಗೋಣ್, **ಗೋಣ**, **ಗೋಣು**, **ಗೋಳ್$_1$**, **ಗೋಳು$_4$**, △ **ಗೋಟು$_2$** (ನಾ). ಕುತ್ತಿಗೆ ; ಕೊರಳು ; ಕತ್ತು ; ಕಂಠ : "ಗೊಂಕೆ-ಗೋಣ್" (ಶಮದ. ಪರಿ. ೨) ; ಅರಸಂ ಕಂಡು ಕಡುಮುಳಿದದಱ ಗೋಣಂ ಮುಱ ದೊಡಾ [ಪಾಠಾಂ. ಗೊಂಕೆಯುಂ ನುಲಿದು ಕೊಂದನಾ] ಗಿಳಿಯುಂ ಸತ್ತು (ವಡ್ಡಾರಾ. ೧೮೯-೧) ; ಬಾಯ್ಬಿಡುತ್ತಿರ್ದತ್ತಕ್ಕಟಾ ಗೋಣೆನಿಸು ನಿಲಲು ಮಾರ್ತಪ್ಪುದಿಲ್ಲ . . . ಈ ಗಿಳಿಯು ಮಱಯನಬ್ಜಾಕರಕ್ಕೊಯ್ವವಿಗಳ್ (ಕಾದಂಪೂ. ೨೧೦); ಆಯಿಸದಿ ತನ್ನ ಗೋಣನಿಱುಂಕಿ ಕೊಂದುದು (ಪಂಚತಂ. ೮೭-೩) ; ನಂಬಿದವರ ಗೋಣಂ ಕೊಯ್ವರೆ (ಬಸರ. ೪-೩೫) ; ವೀಣೆ ಯೊಳೊಮ್ಮೆ ತೋಱುವಳು ರಾಗವ ತನ್ನ ಗೋಣೊಳಗೊಮ್ಮೆ ತೋಱು ವಳು (ಭರತ. ೧೧-೬). **ಗೋಣ** : ವೀರಭದ್ರನು . . . ಅಮರಜನನಿಯ ಗೋಣಮಂ ಕೊಯ್ದು (ಬಸಪು. ೫೪-೫೨). **ಗೋಣು** : ಸೆಳೆನಡು ಬಳುಕ ಸಡಿಲಿದ ಮುಡಿಯು ಗೋಣಸೊಳೌಂಕ ತನು ಬೆಮರಿಡುತ ಸುರಭಿಯ ಕಱವಬಲೆಯರ ಕುವರನೀಕ್ಷಿಸಿದ (ಜೀವಂಚ. ೬-೨೮) : ತನ್ನಯ ಗೋಣ ಗೊಡ್ಡಿದ ಕೈದುವನು ನೀ ತೆಗೆಸಿದವನೆಂದ (ಕುಮ್ಯಾಕ. ೫-೧೭) ; ನಿದ್ದೆಯ ಹೊತ್ತಾಯಿತೆಂದರೆ . . . ನರಗಳು ಸಡಿಲಾಗುತ್ತವೆ. ಗೋಣು ಸೋಲುತ್ತದೆ (ಮುಂಬಯಿ. ೪-೧೩೧). **ಗೋಳ್$_1$**: 'ಗೋಳ್ಮುರಿಗೊಳ್' ಪರಾ. **ಗೋಳು$_4$** : ಭಾಳನಯನನಂತೆ ಬಂದು ಗೋಳ ಒಡಿದು ಎದೆಗೊದೆದೆನ್ನ ಕೆಡಹಿದ ಕಾಳಗಿ ಕೆಡೆದುದೆನ್ನೊಡಲು (ಹರಿಸಾಂ. ೨-೨೨). △ **ಗೋಟು$_2$**: 'ಗೋಟುಮುರಿಗೊಳ್' ಪರಾ.

ಗೋಣ ಕೊಯ್ಯು=ಕುತ್ತಿಗೆಯನ್ನು ಕೊಯ್ಯುವುದು ; ಕತ್ತನ್ನು ಕತ್ತರಿಸುವುದು : ಗೋಣಕೊ [ಪಾಠಾಂ. ಗೊ]ಯ್ಲನ ಕಾವಣಕೆ ಮುಂಗೋಣ ಕಾಱನು ಮೊಳಗಿದನು (ಕುಮ್ಯಾಕ. ೨೪-೪೨). **ಗೋಣ ನೇಣು**=ಉರುಲು ; ನೇಣು: ಬಿಗಿಬಿಗಿದು ಕೊಲ್ಲುತ್ತಿರುವ ಗೋಣ ನೇಣಿಂದ ಉದ್ಧಾರವಾಗಲು ಕೊಣಕಿಟ್ಟು ಅರಚುತ್ತಿರುವ ದೀಹದ ಕೊಣಸು ಮಾತ್ರವಾಗಿದ್ದೇನೆ (ಚಿಟ್ಯಅ. ೧೩೯-೨೧). **ಗೋಣು ಬಗ್ಗಿಸು**=ಕೊರಳನ್ನು ಬಗ್ಗಿಸು ; ಬಾಗು ; ನಮಸ್ಕರಿಸು : ಇದೇ ಉಥಾಳರು, ತಿರುಗಿ ಗಾಂಧೀಟೋಪಿಯವರಿಗೆ ಕಂಡಲ್ಲಿ ಗೋಣುಬಗ್ಗಿಸುವ ದಿವಸಗಳು ಬಂದಾವು (ಜಿದಾಉ. ೩೬೩). **ಗೋಣುಮಾಡು** = ಕೊರಳನ್ನು ಕೊಂಕಿಸು ; ಒಯ್ಯಾರಮಾಡು : "ಗೊಂಬೆಯನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸಿದ್ದು ಹೇಗೆ ?" ಎಂದು ಗೋಣು ಮಾಡಿ ನಾಗಶ್ರೀ ಕೇಳಿದಳು (ನಿರಾಥ. ೪೧). **ಗೋಣು ಹಾಕು**=(ಸಮ್ಮತಿ ಇಲ್ಲವೆ ಅಸಮ್ಮತಿಯನ್ನು ಸೂಚಿಸಲು) ಕೊರಳನ್ನು ಆಚೆ ಈಚೆ ಅಥವಾ ಮೇಲೆ ಕೆಳಗೆ ಅಲ್ಲಾಡಿಸು ; ತಲೆದೂಗು : ಅವಳು ತನಗೆ ಗೊತ್ತಿಲ್ಲವೆಂದು ಗೋಣುಹಾಕುತ್ತಾ ಅಳಹತ್ತಿದಳು (ರಂಗರೋ. ೪); ರಂಗಣ್ಣ . . . ಏನೂ ಹೇಳದೆ ಗೋಣು ಹಾಕಿ ಸಮ್ಮತಿ ಸೂಚಿಸಿದ (ಅಪನಾ. ೧೬).

ಗೋಣ 'ಗೋಣ್' ನೋ.

ಗೋಣಂನಾಳಿ 'ಗೋಣ್ಣಾಳಿ' ನೋ.

ಗೋಣಡಿಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ತಲೆ ಕೆಳಗೆ ಮಾಡು : ಕಡಕೆಡೆಯೆಂದಾರ್ದಟ್ಟಂ . . . ಕರ್ಣಗಣೆಯಿಂ ಕಡುಗಲಿ ಪಾರ್ಥಂ ನೆಱನಂ ನಡೆ ಗೋಣಡಿಗೊಂಡು ಪಂದಿ ಕೆಡೆದತ್ತಾಗಳ್ (ಶಬಶಂ. ೪-೨೫). [ಗೋಣ್+ಅಡಿ$_1$+ಕೊಳ್$_1$]

ಗೋಣತರ (ನಾ). ಅಂಗಸಾಧನೆಯ ಒಂದು ಉಪಕರಣ (?) : ಗೋಣ ತರಗಳನೆತ್ತೆಂದರೆ ಮೊರಡಿಯ ತ್ರಾಣದಿಂ ತೆತ್ತಿ ನೂಂಕುವರು ಸಾಣವನುದ್ದ ಕಿಟ್ಟಾನೆಸೆ ವೃಕ್ಷವ ಹೂಣೆ ಕಿತ್ತಿಟ್ಟಾನುತಿಹರು (ಭರತ. ೬೩-೬೬). [?]

ಗೋಣಾಸವೆ (?) (ನಾ). (?) : ಅಜಗರ ಗೋಣಾಸವೆಯೊಳಮಜಾಜಳ ಕ್ಷೀರಯುಕ್ತಮಾಗೆಱಯೆ ಫಳವ್ರಜವೊಂದೆ ಬಳ್ಳಿಯೊಳ್ ಸಕಲ ಜನಮುಮಂ ತಣಿಸಲಾರ್ಕುಂ (ಲೋಕೋಪ. ೬-೫೯) : "ಅರಳಿಗ?" (ಲೋಕೋಪ. ೮೬೯). [?]

ಗೋಣೆ$_1$ 'ಗೋಳಿ$_1$' ನೋ.

ಗೋಣೆ$_2$ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ; ಸೆಣಬು : (ಕ). ೨. (ಸೆಣಬಿನ ನೂಲಿನಿಂದ ಮಾಡಿದ) ಚೀಲ : ಕನಸಿನ ಭತ್ತಕ್ಕೆ ಗೋಣೆಯಾಂಪಂತೆ (ಸಮಪ. ೧೩-೩೫) : ಹಱದ ಗೋಣೆಯಲೊಬ್ಬ ಕಳವೆಯ ತುಂಬಿದ (ದೇದಾವ. ೨೪-೪೨) : ಒತ್ಯೊತ್ತಿ ಗೋಣೆಯೊಳ್ತುಂಬುವುದಲ್ಲ (ಪುರಂದ.

೧-೧೩೬-೦) ; ವಾಣಿಯು ಧವನೆಂಬ ವ್ಯವಹಾರಿ ಪಟ್ಟಿಯು ಗೋಣಿಯೊಳ್ ತುಂಬಿದ ರತ್ನ ಓಣಿಯೊಳ್ ಚೆಲ್ಲಿದಂತಿದೆ ನಿನ್ನ ಕೃತಿಯೆಂಬ ಮಾಣಿಕ (ಮೋಹತ. ೧-೯೪). ೩. ಸೆಣಬಿನ ಬಟ್ಟೆ ; ಗೋಣಿಪಟ್ಟೆ ; ತಟ್ಟು : ಸಿರಿ ಮೆಯ್ಯೊಪ್ಪಂ ಮಾಡುವಂತೆ ಗೋಣಿ ಮಾಡುಗುಮು (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೦೧-೦೬೮). ೪. ಧಾನ್ಯದ ಒಂದು ಅಳತೆ,-ಪ್ರಮಾಣ : ಗೋಣಿಗೆ - ಕಿಱುಗೋಣಿ, ಗೋಣಿಕಾಪುತ್ರ, ಪೆರ್ಗೋಣಿ (ಶಮದ. ೨೯೮ ಪ್ರಯೋ). 'ಗೋಣಿಕಾಪುತ್ರ' ಪರಾ.

ಗೋಣಿಯ ಪಟ್ಟೆ = ಗೋಣಿ ತಾಟು,-ತಟ್ಟು: ತೊಳೆದ ಗೋಣಿಯ ಪಟ್ಟೆಯಂ ಮುಚ್ಚಿ ಕೆಮ್ಮಣ್ಣ ಬಳಿದುಕೊಂಡಾ ಕಾಯನರಜಾವ ಪರಿಯಂತ ರನುವಾಗಿ ಬೇಯಿಸುವದು (ಸೂಪಶಾ. ೫-೨೬). **ಗೋಣಿಯವರು** = ಕುಂಚಿಗರಲ್ಲಿ ಒಂದು ಪಂಗಡ : (ಎಸಮ್ಮ. XXXI, ೮).

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ಮಲ. ಕೋಣಿ ; ತುಳು. ತೆಲು. ಗೋಣಿ. / ಸಂ. ಗೋಣೀ]

ಗೋಣಿ₃ (ನಾ). ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಮೃಗ; ಹಂದಿ: ಓಂಗಳೆ ಗೋಣಿ ಭಲ್ಲ ಶಶ ಜಂಬುಕ . . . ಮೃಗೇಂದ್ರಮುಖ್ಯಮೃಗಸಂಚಯದುಂಚಗಾಡಿಯಿಂ ಕಂಗೆಸೆದತ್ತು ತುಂಗ ಬಹುಶೃಂಗವಿರಾಜಿತ ಭೂಧರಂ (ಉದ್ಭಟ. ೨-೪೩).

[<ಸಂ. ಘೋಣಿನ್]

ಗೋಣಿ₄(ನಾ). ಜಟ್ಟಿಕಾಳಗದಲ್ಲಿ ಒಂದು ವರಸೆ,-ಹಿಡಿತ,-ಪಟ್ಟು(?): ಸಂದ ಕೊಕ್ಕಸ ಗುಂಡು ಗೋಣಿಯು ವಿಂದೆ ಪಟ್ಟಸುಚೇಣಪಟ್ಟಸು ವೆಂದೆನಿಪ ವಿಂದಾಣದಲಿ ಕಾದಿದರು ಜಟ್ಟಿಗಳು (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೨೨-೬೨).

[?]

ಗೋಣಿಕಾಪುತ್ರ (ನಾ). (ಗೋಣಿಗಿಂತ ಚಿಕ್ಕದಾದ) ಧಾನ್ಯಗಳನ್ನು ಅಳೆಯುವ ಸಣ್ಣ ಕೊಳಗ (?) : "ಸಂದನಿಪ ಕಿಱುಗೋಣಿ ಗೋಣಿಕಾ ಪುತ್ರನೆಂದೊಡೆ" (ಶಬ್ದಕೈ. ೯೭); ಗೋಣಿಗೆ - ಕಿಱುಗೋಣಿ, ಗೋಣಿಕಾ ಪುತ್ರ, ಪೆರ್ಗೋಣಿ (ಶಮದ. ೨೯೮ ಪ್ರಯೋ). [?]

ಗೋಣಿಚೀಲ (ನಾ). ಸೆಣಬಿನ ನಾರಿನಿಂದ ಮಾಡಿದ ಚೀಲ; ತಟ್ಟಿನ ಚೀಲ : ಕಾಳುಗಳನ್ನು ಗೋಣಿಚೀಲಗಳಲ್ಲಿ ತುಂಬಿ ಸಾಗಿಸುತ್ತಾರೆ (ರೂಢಿ).

[ಗೋಣಿ₂ + ಚೀಲ]

ಗೋಣಿತಟ್ಟು₁ (ನಾ). ಗೋಣಿಯ ಹಣ್ಣಿನಂತೆ ಕೆಂಪಾಗಿ, ಮೈಮೇಲೆಲ್ಲ ಸಣ್ಣ ಗುಳ್ಳೆಗಳೇಳುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ರೋಗ; ದಡಾರ: ಗೋಣಿತಟ್ಟು, ಸಣ್ಣತಟ್ಟು, ಶೀತಾಳ . . . ಮುಂತಾದ ರೋಗಗಳಿಂದ ಮರಣಹೊಂದಿದ್ದರೆ ಅಂತವುಗಳನ್ನು ಶಿಡಬಿನ ಹೆಡ್ಡಿಂಗಿನಲ್ಲಿ ಕಾಣಿಸ ಕೂಡದು (ಗ್ರಾಮಾಕ. ೧೫೬).

[ಗೋಣಿ₁ (<ಗೋಳಿ₁) + ತಟ್ಟು₂. / ತಮಿ. ಕೋಣಿತ್ತಟ್ಟು : ತುಳು. ಗೋಣಿತಟ್ಟೆ]

ಗೋಣಿತಟ್ಟು₂, **ಗೋಣಿತಾಟು** (ನಾ). ಸೆಣಬಿನಿಂದಾದ ಬಟ್ಟೆ ; ಗೋಣಿ ಪಟ್ಟೆ : ಬಂದವರು ಕಾಲೊರಸಿಕೊಳ್ಳಲು ಬಾಗಿಲ ಬಳಿ ಒಂದು ಗೋಣಿ ತಟ್ಟು ಹಾಕಿದ್ದರು (ರೂಢಿ). **ಗೋಣಿತಾಟು** : ಎಲ್ಲಿ ನೋಡಿದರೂ ಪಾತ್ರೆಗಳೇ, ಬಟ್ಟೆಗಳೇ, ಗೋಣಿತಾಟೇ, ಕಸರೇ, ಇರಬಹುದಾದ್ದೆಲ್ಲ ಹೊರಕ್ಕೆ ಬರುವುದು (ದಾಲಪ್ರ. II, ೧೧೬೪). [ಗೋಣಿ₂ + ತಟ್ಟು₆]

ಗೋಣಿತಾಟು 'ಗೋಣಿತಟ್ಟು₂' ನೋ.

ಗೋಣಿದಡಾರ (ನಾ). = ಗೋಣಿತಟ್ಟು₁ : ಶ್ಲೇಷ್ಮಪಿತ್ತಗಳ ಪ್ರಕೋಪದಿಂದ ಕ್ಷುದ್ರಮಸೂರಿಕೆಗಳುಂಟಾಗುವವು. ಆ ಕ್ಷುದ್ರಮಸೂರಿಕೆಯೆಂತೆಂದರೆ ಗೋಣೀದಡಾರ ; ಅವು ಮೈಯ ಮೇಲೆ ಎಡೆಬಿಡದಿಲ್ಲದ ಶರೀರವನೆಲ್ಲಾ ವ್ಯಾಪಿಸಿಕೊಂಡು ಏಳುವವು (ವೈದ್ಯಸಾ. I, ೩೮೩).

[ಗೋಣಿ₁ (<ಗೋಳಿ₁) + ದಡಾರ]

ಗೋಣಿಪಟ್ಟೆ (ನಾ). = ಗೋಣಿತಟ್ಟು₂ : ಚೀಲಗಳನ್ನು ಮಾಡುವ ಗೋಣಿ ಪಟ್ಟೆ (Burlap. ಇಂಕನಿ). [ಗೋಣಿ₂ + ಪಟ್ಟೆ₃]

ಗೋಣಿಪಣ್ (ನಾ). ಗೋಣಿಮರದ ಹಣ್ಣು : ಬಡಿಗೊಂಡು ಗೋಣಿ ಪಣ್ಣಂ ಬಡಿವಂತಿರೆ ಪವನಸೂನು . . . ಬಡಿದನನಿಬರಂ ಕೌರವರಂ (ಗದಾಯು. ೩-೧೧). [ಗೋಣಿ₁ (<ಗೋಳಿ₁) + ಪಣ್₃]

ಗೋಣಿಮರ 'ಗೋಳಿಮರ' ನೋ.

ಗೋಣಿಸೊಪ್ಪು 'ಗೋಳಿಸೊಪ್ಪು' ನೋ.

ಗೋಣಿಱು (ಕ್ರಿ). ೧. ಕುತ್ತಿಗೆಯನ್ನು ಇರಿ,-ತಿವಿ,-ಚುಚ್ಚು : ಅಳ ಪಡರೇಱಿಸಿಟ್ಟ ಸರಳಾಂತ್ರದ ಬಲ್ಪಿನ ಬಿಲ್ ಸಿಡಿಲ್ದು ಪೆರ್ಬುಲಿಯ ಪೊದಟ್ಟ ಗೋಣಿಱುಯಲಿರ್ಬಗಿಯುಪ್ಪಿನಮುರ್ಚಿ ಪಾಯ್ವುರಲ್ . . ಮಡಿಯಿತಾ ಪುಲಿ (ದಶಕು. ೧೧-೧೩). ೨. "ಕುತ್ತಿಗೆಯನ್ನು ಅಲ್ಲಾಡಿಸು" (ಪ್ರಘಣ್ಣ) : ಬೀಣೆಯುನಮುರ್ಚಿ ಕರದೊಳ್ ಗೋಣಿಱುಯುತ್ತಂಕೆ[ತೆ] ಕುಮುದಕಂಠಗತಾಳಿ ಕ್ವಾಣದಿನೇಂ ಕರಮೆಸೆದುದೊ ಮಾಣದೆ ಮೃದುಮಧುರನಾದದಿಂ ಪಾಡುವವೋಲ್ (ಲೀಲಾವ. ೦೧-೩೦).

[ಗೋಣ್ + ಇಱು₁]

ಗೋಣು 'ಗೋಣ್' ನೋ.

ಗೋಣುಗೊಯ್ಕ (ನಾ). ೧. ಕುತ್ತಿಗೆ ಕೊಯ್ಯುವವನು; ಕೊಲೆಗಡಿಕ; ಘಾತಕ : (ಕಿ). ೨. (ಅಲಂ) ಮೋಸಗಾರ ; ವಂಚಕ : ಆ ಗೋಣು ಗೊಯ್ಕನನ್ನು ನಂಬಬೇಡ (ರೂಢಿ).

[ಗೋಣು (<ಗೋಣ್) + ಕೊಯ್ಕ₂]

ಗೋಣುಗೊಯ್ಕೆ (ನಾ). ೧. ಕುತ್ತಿಗೆ ಕೊಯ್ಯುವವಳು ; ಕೊಲೆಗಡಿಕಿ ; ಘಾತಕಿ. ೨. (ಅಲಂ) ಮೋಸಗಾತಿ ; ವಂಚಕಿ : ಕೃತ್ರಿಮದ ರೂಪುಗಳು ಬಾಹಿರಗಿತ್ತಿಯರು . . . ಗೋಣುಗೊಯ್ಕೆಯರು (ಬಸವು. ೪೦-೫೫).

[ಗೋಣುಗೊಯ್ಕ + - ಎ₂]

ಗೋಣುಮಾಱು (ನಾ). ಕೊರಳನ್ನು ಹಣಕ್ಕಾಗಿ ಮಾರಿಕೊಂಡವನು : ಚೂಣಿ ತಲೆಯೊತ್ತಿದುದು ಹರಣದ ವಾಣಿ ಕೇಣಿಯ ಕುಹಕವಿಲ್ಲದ ಗೋಣುಮಾಱುಗಳೊಲಗದ ಹಣರುಣವ ನೀಗಿದರು (ಕುಮ್ವಾಭೀ. ೮-೧೩). 'ತಲೆಮಾಱು' ಪರಾ. [ಗೋಣು (<ಗೋಣ್) + ಮಾಱು₁ + - ಇ₃]

ಗೋಣುಮುರಿ 'ಗೋಣ್ಮುರಿ₁' ನೋ.

ಗೋಣೆತ (ನಾ). ಖಡ್ಗಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಒಂದು ವರಸೆ (?) : ಸಂಗೊ ಗೊಣೆಗಳಗಳಿಂದ ತುಂಬಲು ಪಟ್ಟಂಥಾ ಗೋಣೆಯದಕ್ಕೆ ಗೋಣೆತಯುಂಬ ಹೆಸರು (ಖಡ್ಗಲ. ೨-೩೦). [?]

ಗೋಣ್ಗೊಱು (ಕ್ರಿ). ಕುತ್ತಿಗೆಯನ್ನು ಕೊಯ್ಯು ; ಕೊರಳಂ ಕತ್ತರಿಸು : ದಕ್ಷನಂ ತುಡುಕಿ ಕಡುಬಿಂ ಕೆಡಪಿ ಗೋಣ್ಗೊಱಿದ ವೀರಭದ್ರಂ (ನಂದಿಮಾ. ೦-೮). [ಗೋಣ್ + ಕೊಱು₁]

ಗೋಣ್ಣವಿರ್ (ನಾ). ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಕುತ್ತಿಗೆಯ ಮೇಲಿನ ಕೂದಲು : ಅಯಾಲು ; ಕೇಸರ : ಮಱಿಸಿಂಗನೊಳ್ಗೋಣ್ಣವಿರನಿಟ್ಟಿಕೆಯ್ವೊಂದು ತೇಜಮನೊಳಕೊಂಡು ರಾಜಿಪ ಜಡೆಮುಡಿ ಸೊಗಯಿಸೆ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೬೯-೧೮). [ಗೋಣ್ + ನವಿರ್]

ಗೋಣ್ಣಾಳಿ, **ಗೋಣಂನಾಳಿ**, **ಗೋನಾಳಿ** (ನಾ). ಕೊರಳಿನ ನಾಳ ; ಕಂಠನಾಳ ; ಕೊರಳು ; ಕಂಠ : ಗೋಣಂನಾಳಿ, ಗೋಣ್ಣಾಳ್ (ಶಬ್ದಾನು. ೩೪೬ ಪ್ರಯೋ). **ಗೋಣಂನಾಳಿ** : ಮೇಲಿನ 'ಶಬ್ದಾನು' ಪ್ರಯೋಗವನ್ನು ನೋಡಿ. **ಗೋನಾಳಿ**: ಬರಿ ನೊಸರ್ ನಿಟ್ಟೆಲ್ವು ಗೋನಾಳಿ ಬಿನ್ . . ಕಾಲಡಿಯೆಂದಿಂತಿವನುರ್ಚಿ ಪೋದುವಿಸೆ ತತ್ಪಾಜನ್ಯಕಂಡಾಂಕುರಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೪-೧೭); ಕೊರಳ ಸೆರೆ ಗೋನಾಳಿಗಾಕೆತು (ಕುಮ್ವಾವಿ. ೩-೫೪) ; ಗೋನಾಳಿ ಗುಱುಗುಱಿಸಿತ್ತು (ಶಶಿಲಾ. ೪-೬). [ಗೋಣ್ + ನಾಳ (=ನಾಳ)]

ಗೋಣ್ಮುರಿ$_1$, ಗೋಣುಮುರಿ (ಕ್ರಿ). ೧. ಕುತ್ತಿಗೆಯನ್ನು ಹೊರಳಿಸು ; ಕೊರಳನ್ನು ಕೊಂಕಿಸು : ಕೂಡೆ ಗೋಣ್ಮುರಿದೋರೊಂದಟಿ ನೆತ್ತಿಯಂ ಕರ್ಮಕುತುಂ . . . ರಥಾಂಗರಾಜಿ ನೆರೆದತ್ತು (ಕುಸುಮಾ. ೧-೫೩) : ಎಱಕೆ ಮುರಲ್ದು ಗೋಣ್ಮುರಿದು ಚಂಚುಪುಟಂ ತೆಱೆ ವಳ್ಳಿವಾಱೆ ಬಂದೆಱಗುವುವವಲ್ಲಿ . . . ಸಾರಿಕೆ (ಅನಂಪು. ೬-೪೩). ೨. ಕುತ್ತಿಗೆಯನ್ನು ತಿರಿಚು ; ಕೊರಳನ್ನು ನುಲಿ : ತಿವಿ ಕೊಲ್ ತಱ ಗೋಣ್ಮುರಿ ತುತ್ತು ಸೀಳ್ . . . ಇಱಿಯೆನಿಪ್ಪ ರವಂ ಪಿರಿದಾಯ್ತು ಬೇಡರೊಳ್ (ಶಬಶಂ. ೪-೬) : ನಿಶಾಟನುಬ್ಬಿನ ಬಲಮಂ ಗೋಣ್ಮುರಿದು ಗುಟ್ಟಗಟ್ಟುಪೊಡಾನೆ ಸಾಲ್ವೆಂ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೧೧೧-೦೩). **ಗೋಣುಮುರಿ :** ೧. ಅವನ ನಡತೆಗೆ ಅಸಮ್ಮತಿ ಸೂಚಿಸುವಂತೆ ಒಮ್ಮೆ ಗೋಣುಮುರಿದು (ಮೂರುದಾ. ೪೩). [ಗೋಣ್ + ಮುರಿ$_1$]

ಗೋಣ್ಮುರಿ$_2$, ಗೋಳ್ಮುರಿ, △ ಗೋಟ್ಮುರಿ (ನಾ). ೧. ಕತ್ತನ್ನು ತಿರಿಚುವಿಕೆ: ಕೊರಳನ್ನು ಹೊರಳಿಸುವುದು,-ಮುರಿಯುವಿಕೆ : ತಿರುಪಱದೊಡೆ ದಂಡಾದಂಡಿರಣಂ ಬಿಲ್ಲಿಂದ ಮಾಯ್ತು ಬಿಲ್ಮುಱದೊಡೆ ಗೋಣ್ಮುರಿಗೆ ತಲೆಯೊತ್ತುತಿರ್ಪೊಂದುರವಣೆಯಿಂದಾದುದಾ ಕಚಾಕಚಿಯುದ್ಧಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೧೦-೭೦). ೨. ಹಿಂಸೆ ; ತೊಂದರೆ : "ಗೋಣ್ಮುರಿ, ಇರ್ಕುಳ, ಒರಸು—ಈ ೩ ಹಿಂಸೆ" (ಶಶಸಾ. ೦೩-೨೬೦). ೩. ಸಾಯುವಂತೆ ಕೊರಳನ್ನು ತಿರುಚುವವನಂ ; ಒಂದು ಬಿರುದಂ : ಚೋಳನ ಜೂಬು ಮಾಳವನ ಗೋಣ್ಮುರಿ ಚೇರರನಟ್ಟಿ ತಿಂಬ ಮಾಕಾಳಿ . . . ನಡೆತಂದನೆ ವೀರ ವಿಷ್ಣುಭೂಪಾಳಕಂ (ಎಕ. VII, ಶಿವಮೊ. ೫-೭ ; 1218). **ಗೋಳ್ಮುರಿ :** ೩. ಬಿರುದರ ಜವ × × × ರ ಗೋಳ್ಮುರಿ ಮಲೆವರ ಮಾರಿ (ಸೌಇಇ. XX, ೮೭-೨೩ ; ಸು. 11ನೆಯ ಶತ); ಚೋಳನ ಜೂಬು ಮಾಳವನ ಗೋಳ್ಮುರಿ (ಎಕ. XI, ಹೊಳಲ್ಕೆ. ೧೦೪-೬ : 1228). △ **ಗೋಟ್ಮುರಿ:** ೨. "ಗೋಟ್ಮುರಿಯೆನಲ್ ಹಿಂಸೆ" (ಕಬ್ಬಿಕ್ಕೈ. ೬೯).

[ಗೋಣ್ + ಮುರಿ$_3$]

ಗೋಣ್ಮುರಿಗೊಳ್, ಗೋಳ್ಮುರಿಗೊಳ್, △ಗೋಟ್ಮುರಿಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ೧. ಕತ್ತನ್ನು ತಿರಿಚು; ಕೊರಳನ್ನು ತಿರುಗಿಸು : ಸರಸತಿಯನಬಲೆಯಂ ಗೋಣ್ಮುರಿಗೊಂಡರ್ಥಕ್ಕೆ ಕುದಿದು ನೋಯಿಸುವವನಕ್ಕರಿಗನೆ (ಅಜಿಪು. ೧-೯೦). ೨. ಹಿಂಸಿಸು ; ಬಾಧೆಪಡಿಸಂ ; ನೋಯಿಸಂ : ತಳಾಱರೀತನನತಿದುಃಖಾಕ್ರಂದನಮುಣ್ಮೆ ಗೋಣ್ಮುರಿಗೊಂಡು ಕೊಂದು ಕೂಗಿದವರೆಂಬುದುಂ (ಸುಕುಮಾ. ೭-೩೭ ವ) : ಜವನಂ ಗೋಣ್ಮುರಿಗೊಂಡು . . . ಮೂಜಗಕೆ ಕೇಡಂ ಮಾಡುವಾ ನೆತ್ತಿಗಣ್ಣವನೊಳ್ ಕಾದುವ ಬಲ್ಪು ಮೊಗ್ಗೆಗರನಿಂದಾರಯ್ದು ಮೇಲೆತ್ತುವೆಂ (ಕಬ್ಬಿಕಾ. ೧೫೮). **ಗೋಳ್ಮುರಿಗೊಳ್ :** ೨. ಮಲ್ಲಾಮಲ್ಲಿಯೊಳಾನ್ತರಿಮಲ್ಲರನಾಹವದೊಳೊತ್ತಿ ಗೋಳ್ಮುರಿಗೊಳ್ವೀ ಬಲ್ಲಾಳ್ತನದಿನ್ದಾಹವಮಲ್ಲನ ಭುಜಾದಣ್ಡಮೆನಿಸಿ ಧ(೦)ಲ್ಲಂ ನೆಗಟ್ದಂ (ಸೌಇಇ. XI-I, ೫೨-೭ ; ಸು. 1007) : ಗವೇಂದ್ರನಾಗಿ ವೀರಗ್ರಹದಿಂತಿದಿರ್ಚಿ ಪಿಡಿದೀತನೆ ಗೋಳ್ಮುರಿಗೊಂಡೋಡಿದಂ (ಕಾಮಕ. ೧-೦೪ ವ). △ **ಗೋಟ್ಮುರಿಗೊಳ್ :** ೨. ಆ ಸೈನ್ಯಮುಂ ಪರ್ವಿ ಗೋಟ್ಮುರಿಗೊಂಡುರ್ವಿದುವಾ ರಸಾತಳಮುಮಂ ಗಾಂಗೇಯನಸ್ತ್ರಾಳಿಗಳ್ (ಪಂಪಭಾ. ೧೧-೪೦). [ಗೋಣ್ಮುರಿ$_2$ + ಕೊಳ್$_1$]

ಗೋಣ್ಮೊದಲ್ (ನಾ). ಕೊರಳಿನ ಬುಡ ; ಕಂಠಮೂಲ : ಕವಲಂಬಿನಿಂದೆಚ್ಚೊಡಾ ಗೋಣ್ಮೊದಲ್ ಕತ್ತರಿಸಿ ತಲೆ ಮುಂಡಮುರುಳ್ದುವು (ಚಬಪು. ೪೯-೦೪). [ಗೋಣ್ + ಮೊದಲ್]

ಗೋಣ್ಮೊಳಗು (ನಾ). ಗಳಧ್ವನಿ ; ರತಕೂಜಿತ : ಸೊಗಯಿಸುವ ಗೋಣ್ಮೊಳಗಿನಿಂಚರಂಗಳನೆಸಗಿ . . . ಬಲವನಾಣ್ಮಂಗೆ ಕಾಣಿಸಿದಳವಳು (ಜೈಮಿಭಾ. ೧೧-೨೨). [ಗೋಣ್ + ಮೊಳಗು$_2$ (<ಮೊಟಂಗು$_2$)]

ಗೋತ$_1$ (ನಾ). ಪಶುವಿನ ಮೂತ್ರ; ಗಬ್ಬು ನಾರುವ ಗೋಮೂತ್ರ,-ಗಂಜಲ : ತೊಳೆವುದು ಕತ್ತೆಯ ಗೋತ [ಪಾಠಾಂ. ತ್ರ]ದೊಳಂ ಮೇಘನಾದಿವೆರಸು (ಖಮದ. ೧೫-೯) : ಗುದಿಗಾಲ್ಗಳಂ ಕಟ್ಟಿ ಗೋತಮಂ ತೆಗೆತೆಕ್ಕದೊಡೆ ಕುತ್ತಿ ಕೆಡಹು (ಸಿಂಗಿರಾ. ೩-೧೮). 'ಗತ$_1$' ಪರಾ.

[<ಸಂ. ಗೋಮೂತ್ರ]

ಗೋತ$_2$, ಗೋತಿ, ಗೋತು (ನಾ). ೧. (ಪಕ್ಷಿ ಅಥವಾ ಗಾಳಿಪಟದ) ಲಾಗ,-ಪಲ್ಟಿ. 'ಗೋತಹೊಡೆ' ಪರಾ. ೨. ನಷ್ಟದ ವ್ಯವಹಾರ ; ನಷ್ಟ : (೩). ೩. (ಆಲಂ) ಅನುತ್ತೀರ್ಣತೆ. 'ಗೋತಹಾಕು' ಪರಾ. **ಗೋತಿ :** ೩. 'ಗೋತಿಹೊಡೆ' ಪರಾ. **ಗೋತು :** ೩. 'ಗೋತುಹಾಕು' ಪರಾ.

[←ಅರ. ಗೋತ; ಹಿಂ. ಗೋತಾ ; ಮರಾ. ಗೋತ, ಗೋತಾ]

ಗೋತಹಾಕು, ಗೋತುಹಾಕು (ಕ್ರಿ). ೧. ಲಾಗಹಾಕಂ ; ಪಲ್ಟಿಹೊಡೆ : ಈ ಪಟಕ್ಕೆ ಬಾಲಂಗೋಸಿ ಬೇಕಿಲ್ಲ . . . ಇದು ಗೋತಹಾಕುವುದಿಲ್ಲ (ಕಪಪು. ೩-೨೯). ೨. (ಆಲಂ) ನಪಾಸಾಗು ; ಅಯಶಸ್ವಿಯಾಗು : ಅವನು ಈ ಸಲ ಪರೀಕ್ಷೆಯಲ್ಲಿ ಗೋತಹಾಕಿದ (ರೂಢಿ). ೩. (ಆಲಂ) ಸಾಯಂ ; ಮರಣಹೊಂದಂ : ಮುಂಚಿತವಾಗಿಯೇ ಕುರುಡನ ತಂದೆತಾಯಿಗಳು ಗೋತಾಹಾಕಿದರು (ಕಥಾಮಂ. IV, ೨೫). **ಗೋತುಹಾಕು:** ೨. ಎರಡೆರಡು ವರುಷ ಒಂದೇ ವರ್ಗಕ್ಕೆ ಗೋತುಹಾಕಿದವನನ್ನು ಸೋಲಿಸಿ ಜಯಂತಪ್ಪನು ಒಂದು ವರುಷದಲ್ಲಿ ಎರಡು ಎತ್ತುಗಳನ್ನು ಜಿಗಿದನು (ಜಯಂತ. ೧೩೦). [ಗೋತ$_2$ + ಹಾಕು (<ಪಾಯ್ಕು$_1$)]

ಗೋತಹೊಡೆ, ಗೋತಿಹೊಡೆ (ಕ್ರಿ). ೧. ಲಾಗಹಾಕಂ ; ತಲೆಕೆಳಗಾಗಿ ಬೀಳು : ಸೂರ್ಯದೇವನು ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಗೋತಹೊಡೆಯುತ್ತ ಇದೇ ಮುಣುಗಿಬಿಟ್ಟಿದ್ದಾನೆ (ಕುರಿಹಿಂ. ೬೬). ೨. (ಆಲಂ) ಅಯಶಸ್ವಿಯಾಗು; ಸೋಲು : ಬಹಳ ಕೇಸುಗಳು ಗೋತಾ ಹೊಡೆದುವು ! (ನನ್ನೂರು. ೦೯೪). ೩. (ಆಲಂ) ಸಾಯಂ ; ಮರಣ ಹೊಂದಂ : ಅವು ಕ್ರಮೇಣ ಹೊಟ್ಟೆಗಿಲ್ಲದೆ ನರಳಿ ಗೋತಹೊಡೆಯುತ್ತಿದ್ದುವು (ಪುನರು. ೭). **ಗೋತಿಹೊಡೆ :** ೨. ಕಳೆದ ಎರಡುವರ್ಷಗಳಿಂದ ಅದೇ ತರಗತಿಯಲ್ಲಿಯೇ 'ಗೋತಿ' ಹೊಡೆದಿದ್ದ (ಕೋಚನೀ. ೧೩) : ಇವನ ಕಟುವಾದ ವಿಮರ್ಶೆಯ ಮೂಲಕ ಇವನ ಪತ್ರಿಕೆಗಳು ಎರಡು ಮೂರು ಸಲ 'ಗೋತಿ' ಹೊಡೆಯಬೇಕಾಯಿತು (ಪತ್ರಿಕಾ. ೦೦). [ಗೋತ$_2$ + ಹೊಡೆ$_1$ (<ಪೊಡೆ$_1$)]

ಗೋತಿ 'ಗೋತ$_2$' ನೋ.

ಗೋತಿತಿನ್ನು (ಕ್ರಿ). =ಗೋತಹೊಡೆ ೧ : ಬಾಲಾಗಸಿಯಿಲ್ಲದೇ ಗೋತೀ ತಿನ್ನುತ್ತಿರುವ ಗಾಳೀಪಟ (ಗೀತಾಸಂ. ೩ ಮುನ್ನುಡಿ).

[ಗೋತಿ (<ಗೋತ$_2$) + ತಿನ್ನು (<ತಿನ್)]

ಗೋತಿಹೊಡೆ 'ಗೋತಹೊಡೆ' ನೋ.

ಗೋತು 'ಗೋತ$_2$' ನೋ.

ಗೋತುಹಾಕು 'ಗೋತಹಾಕು' ನೋ.

ಗೋತ್ರ$_1$ (ನಾ). ೧. ದನಕರುಗಳ ಮಂದೆ ; ಗೋಸಮೂಹ : "ಗೋನಿವಹಂ ಗವ್ಯ ಗೋತ್ರಸಮಜವೆಯುಕ್ಕುಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೯೦-೯). ೨. ದನಕರುಗಳ ಹಟ್ಟಿ,-ದೊಡ್ಡಿ ; ಕೊಟ್ಟಿಗೆ. ೩. ಭೂಮಿ ; ಪೃಥ್ವಿ ; ಇಳೆ : "ಭೂಃ . . . ಗೋತ್ರಾ, ಪೃಥಿವೀ . . . ಮಹೀ ೨೭ ಭೂಮಿಯ ಹೆಸರುಗಳು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೮೨). [<ಸಂ. ಗೋತ್ರಾ]

ಗೋತ್ರ$_2$ (ನಾ). ೧. ವಂಶ ; ಕುಲ ; ಮನೆತನ ; P ಮಂನಂಸ್ಮೃತಿಯ ಪ್ರಕಾರ ಶಾಂಡಿಲ್ಯ, ಕಾಶ್ಯಪ, ವಾತ್ಸ್ಯ, ಸಾವರ್ಣಕ, ಭರದ್ವಾಜ, ಗೌತಮ, ಸೌಕಾಲೀನ, ಕಲ್ಕಿಷ, ಅಗ್ನಿಮೇಶ್ಯ, ಕೃಷ್ಣಾತ್ರೇಯ, ವಸಿಷ್ಠ, ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರ, ಕುಶಿಕ, ಕೌಶಿಕ, ಘೃತಕೌಶಿಕ, ಮೌದ್ಗಲ್ಯ,

ಆಲವ್ಯಾನ, ಪರಾಶರ, ಸೌಪಾಯಂನ, ಅತ್ರಿ, ವಾಸುಕಿ, ರೋಹಿತ, ವೈಯಾಘ್ರಪದ್ಯಕ ಮತ್ತು ಜಾಮದಗ್ನ್ಯ ಎಂಬ ಇಪ್ಪತ್ತುನಾಲ್ಕು ಋಷಿಗಳಿಂದ ಪ್ರವೃತ್ತವಾದ ಪೀಳಿಗೆಗಳು : "ಅನ್ವವಾಯಃ . . . ಗೋತ್ರಂ, ಅಭಿಜನಂ, ಕುಳಂ-ಈ ೬ ಕುಲಂ" (ಹಲಾಯು. ೬೬-೨೪೩) : ಕೌಂಡಿನ್ಯಗೋತ್ರನನುಪಮಚರಿತಂ (ಛಂದೋಂಬು. ೧-೧೫) : ತತ್ಪುರುಷನ ನೊಲ್ಲದನ್ಯರೊಡಗೂಡಿ ಗುಣೋನ್ನತಿಗೆಟ್ಟು ಗೋತ್ರಮಂ ನರಕದೊಳದ್ದಿ ಬದ್ಧವದು [ಬಂದ ವಧು] ಸಜ್ಜನಮೇ (ಮದತಿ. ೮-೬) : ಜಾತಿ ವರ್ಣ ಆಶ್ರಮುಲ ಕಗೋತ್ರಂಗಳೆಂಬ ತನ್ನ ಪೂರ್ವಾಶ್ರಯಪದ್ಧತಿಯ ಮಱೆಯ ಬೇಕು (ಅಬಂಡೇ. ೧೦೩-೫೩) : ಪುರೋಹಿತನು . . . ಮದುವಣಿಗನ ಗೋತ್ರ, ನಾಮಗಳನ್ನು ಕೇಳಿದನು (ಕವಿಕ. ೫೦). ೨. ಹೆಸರು ; ನಾಮಧೇಯ : "ಆಖ್ಯಾಹ್ವನಾಮ ಗೋತ್ರಾಭಿಖ್ಯಾಹ್ವಯ ಸಂಜ್ಞೆಗಳ್ ಸಮಾನಾರ್ಥಂಗಳ್" (ವಸ್ತುಕೋ. ೮೧-೩೬). 'ಗೋತ್ರಸ್ಖಲನೆ' ಪರಾ. ೩. ಬೆಟ್ಟ ; ಪರ್ವತ : "ಅಚಳಃ . . . ಗೋತ್ರಃ, ಪರ್ವತಃ . . . ಋಧ್ರಃ-ಈ ೧೪ ಬೆಟ್ಟು" (ಹಲಾಯು. ೨೭-೧೧) : ಭವಂ ಭವನ ಗೋ [ಶಾಂ. ಗಾ] ತ್ರದಿಂದಜನಜಾಂಡದಿಂ . . . ಎಯ್ದೆ ಕಿಟ್ಕಿಟ್ಟಿ ತೂಳ್ವ ವಾರ್ಯಭುಜವೀರ್ಯಮಂ ನೆಱೆಯೆ ತೋರ್ಪಿನಂ ಕುಂಭಸಂಭವಂ ಮರಲೆ ತಾಗಿದಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧೧-೧೬೩). ೧, ೩ : ಉದ್ಧೃತ ಗೋತ್ರಾಭಿಮುಖಂ ವಜ್ರಾಘಾತಮಾದಂತೆ ಸಿಗ್ಗಾಗಿ ತಲೆಯಂ ಬಾಗಿ (ಗದಾಯು. ೩-೭೪ ವ). ೪. ನಾಡು ; ದೇಶ : "ಭೂಮಿ ಗಿರಿ ದೇಶ ಪಶುಕುಲ ನಾಮಂ ಶಿಶುನೆಂಟರೆಂಟು ಗೋತ್ರಮೆನಿಕ್ಕುಂ" (ನಾನಾಕಂ. ೪೮) : "ನಾಮ ಧರಾಚಲಂ ಪಶುವ್ರಜ ಕುಲಬಂಧು ಸಂತತಿ ಜನಾಂತಗಳೆಂತಿವು ಗೋತ್ರ ವಾಚಕಂ" (ನಾನಾರ. ೧೭). ೫. ದಾರಿ ; ರಸ್ತೆ. ೬. ಹೊಲ ; ಕ್ಷೇತ್ರ. ೭. ಜ್ಞಾನ ; ತಿಳಿವು. ೮. = ಗೋತ್ರಕರ್ಮ : ಜ್ಞಾನಾವರಣಮುಂ ದರ್ಶನಾವರಣಮುಂ ವೇದನೀಯಮುಂ ಮೋಹನೀಯಮುಮಾಯುಷ್ಯಮುಂ ನಾಮಮುಂ ಗೋತ್ರಮುಮಂತರಾಯಮುಮೆಂದಿಂತು ಮೂಲ ಪ್ರಕೃತಿಗಳಂ (ಗೊಮ್ಮಸಾ. ೨-೧) : ಆತ್ಮನನ್ನು ಅನಾದಿಕಾಲದಿಂದಲೂ ಬಂಧಿಸಿರುವ ಕರ್ಮಗಳು ಎಂಟು ವಿಧವಾಗಿವೆ. ಅದಾವುದೆಂದರೆ (೧) ಜ್ಞಾನ ಆವರಣೀಯ . . . (೭) ನಾಮ (೮) ಗೋತ್ರ (ಭಾರದ. ೧೮೮). [ಸಂ.]

ಗೋತ್ರಕರ್ಮ (ನಾ). [ಜೈನ] ಜೀವನಿಗೆ ಅಂಟಿಕೊಳ್ಳುವ ಎಂಟು ಬಗೆಯ ಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಜೀವನಿಗೆ ಗೋತ್ರವನ್ನು ಕಟ್ಟುವುದು ಗೋತ್ರಕರ್ಮವು (ಜೈನಪ. ೩೬೯) : ಗೋತ್ರಕರ್ಮಮುಮುಚ್ಚನೀಚಭೇದ ಭಿನ್ನಮಿರ್ತೆಱನಕ್ಕುಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೨-೧೧ ವ). [ಗೋತ್ರ$_2$ + ಕರ್ಮ]

ಗೋತ್ರಕಲಹ (ನಾ). ಮನೆತನದಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗುವ ಒಳಜಗಳ ; ದಾಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಆಗುವ ಕಲಹ : ಭರತಾನ್ವಯದೊಳೆನ್ನೆವರೆಗಂ ಗೋತ್ರಕಲಹಮೆಂಬುದಾದುದಿಲ್ಲ (ಗದಾಯು. ೫-೪೪ ವ). [ಗೋತ್ರ$_2$ + ಕಲಹ]

ಗೋತ್ರಜ (ನಾ). ೧. ಒಂದೇ ಗೋತ್ರಕ್ಕೆ ಸೇರಿದವನು : "ಸನಾಭಿಃ, ಸಗೋತ್ರಃ, ಸಪಿಂಡಃ-ಈ ೩ ಗೋತ್ರಜರ್" (ಹಲಾಯು. ೮೪-೩೫೫). ೨. ದಾಯಾದಿ ; ಜ್ಞಾತಿ : ಸಕಲದತ್ತಿಯೆಂಬುದು ತನ್ನ ಸಂತತಿಯಂ ನಿಱಿಸಲೆಂದು ಪುತ್ರಂಗಕ್ಕೆ ಗೋತ್ರಜಂಗಕ್ಕೆ ಧರ್ಮಮಂ ಸರ್ವಸ್ವಮುಮ ನಪ್ಪಯಿಸಿ ಕುಡುವುದು (ಆಜಿಪು. ೧೨-೧ ವ); ಗೋತ್ರಜ ಭೀತಿ ಭೂಪಾಲರಿಗೆ ಹಿರಿದಹುದೆಂದನಾ ಶಕುನಿ (ಕುಪ್ಪಾಳ. ೮-೪೯). [ಸಂ.]

ಗೋತ್ರಜಕಳತ್ರ (ನಾ). ಪಾರ್ವತಿಯಂ ಪತಿ; ಶಿವ : ಗೋತ್ರಜಕಳತ್ರನಹಿಸೂತ್ರಸಿತಗಾತ್ರ (ಗುರುಚಾ. ೬-೧). [ಸಂ. ಗೋತ್ರಜಾಕಲತ್ರ (ಗೋತ್ರಜಾ + ಕಲತ್ರ)]

ಗೋತ್ರಧರ (ನಾ). ಪರ್ವತವನ್ನು ಧರಿಸಿದವನು ; ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣ : ತನ್ನಯ ರೂಪಂ ಗೋತ್ರಧರಂ ತೋಱಿಲ್ (ಜಗವಿ. ೧೧-೩). 'ಅಗಧರ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಗೋತ್ರಧವಳ (ನಾ). ವಂಶದಿಂದ ಪರಿಶುದ್ಧನಾದವನು ; ಸತ್ಕುಲದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನು : ವನವಾಸಮಲಿನನಂ ಯಮತನಯನನುಜ್ಜ್ವಳಿಸಿ ಗೋತ್ರಧವಳನನೆನ್ನಂ ಘನಮಲಿನಂ ಮಾಡಿದೆ ಕೃಷ್ಣ ನಿನ್ನವೋಲ್ ಶ್ವೇತ ಕೃಷ್ಣಕಾರಕರೊಳರೇ (ಗದಾಯು. ೭-೫೩). [ಗೋತ್ರ$_2$ + ಧವಳ (=ಧವಲ)]

ಗೋತ್ರಧಾತ್ರೀಧರ (ನಾ). ಕುಲಪರ್ವತ : ಪವಿಭಯಭ್ರಾಂತಿಯಿಂದಂ ಶರಣ್ಬೊಕ್ಕುದು ತನ್ನಂ ಗೋತ್ರಧಾತ್ರೀಧರತತಿಯೆನೆ ಪೆಂಪಣ್ಣವಕ್ಕೇನೊ ಚೋದ್ಯಂ (ಜಗವಿ. ೧-೪೫). [ಗೋತ್ರ$_2$ + ಧಾತ್ರೀಧರ]

ಗೋತ್ರನಗ (ನಾ). = ಗೋತ್ರಧಾತ್ರೀಧರ : ಗೋತ್ರನಗಂ ವಿಕಸಿತ ಶತಪತ್ರವನಂಬೆರಸು ನೆಗೆದವೊಲ್ ನೆಗೆದತ್ತು ಚಿತ್ರಗಜೇಂದ್ರಂ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೧೨-೬೦). [ಗೋತ್ರ$_2$ + ನಗ$_3$]

ಗೋತ್ರನಿಧಾನೆ (ನಾ). ವಂಶಕ್ಕೆ ನಿಧಿಯಂತಿರುವವಳು ; ಕುಲಕ್ಕೆ ಭೂಷಣಪ್ರಾಯಳಾದವಳು : ಭವ್ಯಜನಪ್ರಸಂಸೆ ಗೋತ್ರನಿಧಾನೆ ರುಗ್ಮಿಣೀಸಮಾನೆ ಲಕ್ಷ್ಮೀಮತಿ ದಂಡನಾಯಕಿತಿಯುಂ (ಎಕ. II, ೧೨೭-೧೬೦: 1115). [ಸಂ. ಗೋತ್ರನಿಧಾನಾ (ಗೋತ್ರ + ನಿಧಾನಾ + –)]

ಗೋತ್ರನಿಸ್ತಾರ (ನಾ). ವಂಶೋದ್ಧಾರಕ; ಕುಲಸಂರಕ್ಷಕ : ಸ್ವಾಮಿನೀಭೃತ್ಯಂ ಗೋತ್ರನಿಸ್ತಾರ ಪೊಱಪಳಿಯಗಾವುಣ್ಡ (ಎಕ. VII, ಶಿಕಾ. ೬೨-೪ : ಸು. 1170 ?). [ಗೋತ್ರ$_2$ + ನಿಸ್ತಾರ]

ಗೋತ್ರಪತಿ (ನಾ). ಗೋವುಗಳ ಸಮೂಹಕ್ಕೆ ಒಡೆಯ ; ನಂದೀಶ ; ವೃಷಭ : ಗೋತ್ರಪತಿಯಾರೂಢ ಗೋಪಶಕಲಾಚೂಡ (ನವಮೋ. ೨-೦). [ಗೋತ್ರ$_1$ + ಪತಿ$_2$]

ಗೋತ್ರಪತಿಪತ್ರ (ನಾ). ನಂದಿಯನ್ನು ವಾಹನವಾಗಿ ಉಳ್ಳವನು ; ಶಿವ : ಶತಪತ್ರವರಪುತ್ರಶಿರಪಾತ್ರ ಸುಚರಿತ್ರ ಘನಗೋತ್ರಪತಿಪತ್ರ (ಗುರುಚಾ. ೬-೧). [ಗೋತ್ರಪತಿ + ಪತ್ರ]

ಗೋತ್ರಪವಿತ್ರ (ನಾ). ವಂಶದಿಂದ ಪವಿತ್ರನಾದವನು : ದ್ವಿಜಕುಲತಿಲಕರ್ ಗೋತ್ರಪವಿತ್ರರ್ (ಕಇ. II, ೧೧-೧೧ : 1080) : ನುಡಿದು [ಮತ್ತೆ]ನ್ನಂ ಗೋತ್ರಪವಿತ್ರಂ ಸುಜನಯ್ಯ ಮಿತ್ರಂ (ಸಾಇಇ. XX, ೬೦-೧೧ : 1088). [ಗೋತ್ರ$_2$ + ಪವಿತ್ರ]

ಗೋತ್ರಪುತ್ರಿ (ನಾ). ಪರ್ವತರಾಜನ ಮಗಳು ; ಪಾರ್ವತಿ : ಗೋತ್ರಪುತ್ರೀನೇತ್ರದರಶತಪತ್ರಮಿತ್ರಂ (ಬಸವು. ೬೧-೩೬). [ಗೋತ್ರ$_2$ + ಪುತ್ರಿ]

ಗೋತ್ರಪ್ರವರ (ನಾ). ೧. ವಂಶದ ಮೂಲಪುರುಷ. ೨. ಗೋತ್ರಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ ಋಷಿಗಳ ನಾಮ; ಗೋತ್ರಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಪ್ರವರ: ನಿರ್ಣಯಸಿಂಧು–(ಕಮಲಾಕರಭಟ್ಟ) . . . ಗೋತ್ರಪ್ರವರ, ತ್ರಿಪುಂಡ್ರಾದಿ ಧಾರಣ, ಪ್ರತಿಷ್ಠಾದಿ ವಿಚಾರಗಳಿವೆ (ಭಾರದ. ೬೭). [ಗೋತ್ರ$_2$ + ಪ್ರವರ]

ಗೋತ್ರಪ್ರವರ್ತಕ (ನಾ). ಗೋತ್ರದ ಮೂಲಪುರುಷನಾದ ಋಷಿ : ಧೌಮ್ಯಋಷಿಗಳು ವಾಮದೇವರಿಗೆ ವಾಜಶ್ರವಸನನ್ನು [illegible] ರಾದ ಗೌತಮಮಹಾಋಷಿಗಳ ವಂಶದವನು . . . [illegible] ಮಾಡಿಸಿದ್ದರು (ಚಿತಂಬಾ. ೩೯). P ವಿಶ್ವಾ[illegible], ಭರದ್ವಾಜ, ಗೌತಮ, ಅತ್ರಿ, ವಸಿಷ್ಠ, [illegible] ಎಂಟು ಮಂದಿ ಋಷಿಗಳು ಗೋತ್ರ [illegible]. [ಗೋತ್ರ + ಪ್ರವರ್ತ[illegible]]

ಗೋತ್ರಪ್ರಿಯ (ನಾ). ೧. (ತನ್ನ)ಕುಲದವರ ಮೇಲೆ ಪ್ರೀತಿಯುಳ್ಳವನು. ೨. ಪರ್ವತಗಳ ಮೇಲೆ ಪ್ರೀತಿಯುಳ್ಳವನು. ೧, ೨ : ಆ ನೃಪೇಂದ್ರಂ . ಸುಧರ್ಮಾಧಿಷ್ಠಿತನಾಗಿಯುಂ ಗೋತ್ರಪ್ರಿಯನುಂ (ರಾಜಶೇ. ೩-೯ ವ). [ಗೋತ್ರ2 + ಪ್ರಿಯ]

ಗೋತ್ರಭಿತ್ತು (ನಾ). ಪರ್ವತವನ್ನು ಕತ್ತರಿಸಿದವನು,-ನಾಶಮಾಡಿದವನು; ಇಂದ್ರ: " ಇಂದ್ರಃ . . . ಗೋತ್ರಭಿತ್ . . . ಮೇಘವಾಹನಃ-ಈ ೩೯ ದೇವೇಂದ್ರನ ಪೆಸರ್" (ಹಲಾಯು. ೧೦-೫೩).

[ಸಂ. ಗೋತ್ರಭಿತ್]

ಗೋತ್ರಯ (ನಾ). ೧. ಮೂರುಕಣ್ಣುಗಳು. ೨. ಮೂರುಕಣ್ಣುಗಳುಳ್ಳವನು; ಮುಕ್ಕಣ್ಣ; ಶಿವ : ಗೋತ್ರಯನ ಕೈಯಿಂದ ಪಡೆದಾ ನಿಟಿಲನಯನವನು (ಬಸಪು. ೩೩-೧೪). [ಗೋ + ತ್ರಯ]

ಗೋತ್ರವಧೆ (ನಾ). ವಂಶದವರ ಕೊಲೆ; ಬಂಧುಗಳ ಕೊಲೆ : ಪಾಪ ನಿನಗೀ ಗೋತ್ರವಧೆಯ ವಿಳಾಪ ನಿನ್ನನು ತಾಗಲೀ ಸರ್ವಾಪರಾಧವು ನಿನ್ನದು (ಕುವ್ಯಾಗ. ೮-೪೦) : ನಾಂ ಗೋತ್ರವಧೆಗೈಸಿದೀ ಕಾಯಮುಂ ವನವಾಸ ಕೈದಿಸುವೆನು (ಜೈಮಿಭಾ. ೨-೩೦). [ಗೋತ್ರ$_2$ + ವಧೆ]

ಗೋತ್ರವಿರೋಧ (ನಾ). ೧.=ಗೋತ್ರಕಲಹ. ೨. ಬೆಟ್ಟದ ಮೇಲಿನ ದ್ವೇಷ. ೧, ೨: ಗೋತ್ರವಿರೋಧಮದೆಂದುಂ ಸುತ್ರಾಮನೊಳುತುಳಭೀತಿ ದುರಿತದೊಳ್ . . . ಅಲ್ಲದಿಲ್ಲ ಪೆಱತೊಂದೆಡೆಯೊಳ್ (ಶಾಂತೀಶ್ವ. ೧-೮೨).

[ಗೋತ್ರ$_2$ + ವಿರೋಧ]

ಗೋತ್ರವಿಶಿಖಾಸನ (ನಾ). (ಮೇರು) ಪರ್ವತವನ್ನು ಬಿಲ್ಲಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡವನು ; ಶಿವ : ಗೋತ್ರವಿಶಿಖಾಸನಂ ಗೋಕರ್ಣಭೂಷಣ (ನವಮೋ. ೨-೧). [ಗೋತ್ರ$_2$ + ವಿಶಿಖಾಸನ]

ಗೋತ್ರವೈರಿ (ನಾ). ಪರ್ವತಗಳ ವೈರಿ ; ಇಂದ್ರ : ಎಸ್ನೊಳೆಣೆಯೇ ಸನ್ಮಿತ್ರರಾಜಭ್ರಮಾಕಳಿತಂ ನಂದಿತ ಗೋತ್ರವೈರಿಯೆನುತುಂ ಹೇಮಾಚಳ ಶ್ರೀಶಿಲಾತಳಮಂ ಮೆಚ್ಚಿಯುಮಂದು ಮೆಚ್ಚದೆ ಬೃಹದ್ವಕ್ಷಂ ಮಹಾಪದ್ಮನಾ (ಪುಷ್ಪಪು. ೪-೬೭). [ಗೋತ್ರ$_2$ + ವೈರಿ]

ಗೋತ್ರಸ್ಕಂಧ (ನಾ). ಬೆಟ್ಟದ ತುದಿ : ಗೋತ್ರಸ್ಕಂಧಮಂ ಮೆಟ್ಟಿ, ಕಣ್ದಿಟ್ಟಿ ಮುಟ್ಟುವನ್ನೆಗಮಟ್ಟಿ ನೋಡುತಿರೆ ಸೌಮಿತ್ರಿ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೧೭೪-೫೯೫).

[ಗೋತ್ರ$_2$ + ಸ್ಕಂಧ]

ಗೋತ್ರಸ್ಖಲನೆ (ನಾ). ಒಬ್ಬರನ್ನು ಇನ್ನೊಬ್ಬರ ಹೆಸರಿನಿಂದ ತಪ್ಪಾಗಿ ಕರೆಯುವುದು : ಏಕಾಂತದೊಳ್ ನೂಪುರರವವಿಳಸದ್ವಾಮಪಾದ ಪ್ರಹಾರಕ್ಕಿದಱೊಳ್ ಪಕ್ಕಾಗಿ ಗೋತ್ರಸ್ಖಲನೆ ನೆಗಱ್ದ ಪೂವಾಲೆಯಿಂ ಪೋದುವೆತ್ತಂ (ಆದಿಪು. ೪-೯): ನಳಿನದಳನಯನೆ ತನಗಾಗುಳಿವರೆ ಕರತಳದೆ ವದನಮಂ ಮುಚ್ಚುತವಗ್ಗಲಿಸಿ ಪೊಱಮಡುವ ಗೋತ್ರಸ್ಖಲನೆಯ ಭಯದಿಂದೆ ಮುಚ್ಚಿದಂತೆವೊಲಿರ್ದಳ್ (ಕಾದಂಬ. ೧೨೮). 'ಗೋತ್ರಸ್ಖಲಿತ' ಪರಾ. [ಗೋತ್ರ$_2$ + ಸ್ಖಲನೆ]

ಗೋತ್ರಸ್ಖಲಿತ (ನಾ).=ಗೋತ್ರಸ್ಖಲನೆ: ಮನೆಗೆ ಬಂದ ನಾಯಿಕೆ ನಾಯಕನ ಗೋತ್ರಸ್ಖಲಿತ (=ಅನ್ಯಸ್ತ್ರೀ ನಾಮೋಚ್ಚಾರಣ)ದಿಂದ ಕುಪಿತಳಾಗಿ ಅಲ್ಲಿಂದ ಹೊರಟುಬಿಟ್ಟಾಗ, ನಾಯಕನಾಡುವ ಅನುನಯವಾಕ್ಯವಿದು (ಧ್ವನ್ಯಾಲೋ. ೧೬ ಅ೨ಟ). [ಗೋತ್ರ$_2$ + ಸ್ಖಲಿತ]

ಗೋತ್ರಹರ (ನಾ). ಪರ್ವತಗಳನ್ನು ನಾಶಮಾಡಿದವನು ; ಇಂದ್ರ : " ಸುತ್ರಾಮಾಖ್ಯಂ . . . ಗೋತ್ರಹರಂ ಪಾಕ ನಮುಚಿ ಜಂಭದ್ವಿಷ್ಟಂ " (ವಸ್ತುಕೋ. ೬-೩೪). [ಗೋತ್ರ$_2$ + ಹರ]

ಗೋತ್ರಾಂಕಿತ (ಗು). ಗೋತ್ರದಿಂದ ಹೆಸರಿಸುವ : ಲಕ್ಷ್ಮಿಯನ್ನು ನೀನು ಯಾವಾಗ ವರಿಸಿದೆಯೋ ಆಗಲೇ ಅವಳು ನಿನ್ನ ಸ್ವತ್ತಾದಳು. ನಿನ್ನ ಗೋತ್ರಾಂಕಿತಳಾದಳು (ಲಕ್ಷ್ಮೀಪ್ರ. ೧೮೭). [ಗೋತ್ರ2 + ಅಂಕಿತ]

ಗೋತ್ರಾಂತ (ನಾ). ೧. ಕುಲನಾಶ. ೨. ವಂಶದ ಮೂಲಪುರುಷನಿಂದ ಬಂದ ಹೆಸರು ; ವಂಶದ ಹೆಸರು : (+). [ಗೋತ್ರ$_2$ + ಅಂತ$_2$]

ಗೋತ್ರಾಚಲ, ಗೋತ್ರಾಚಳ (ನಾ). ಕುಲಗಿರಿ ; ಕುಲಪರ್ವತ : ಗೋತ್ರಾಚಲಂಗಳ್ ರಸವತ್ಸಂಗೀತ ನಾನಾಪಟುಪಟಹನಿನಾದಂಗಳಿಂ ತೀವೆ (ಸುಕುಮಾ. ೧೧-೫೩). **ಗೋತ್ರಾಚಳ**: ಎಲೆಲೆ ಜಲನಿಧಿಯ ಗೋತ್ರಾಚಳಮ ದಿಸಾವಳಿಯ ವೈರಿ ದೆಸೆಗೆಟ್ಟು ಬರಲ್ ಪೊಳಕೊಳ್ಳದಿರ್ . . . ಎಂದು ಭೇರಿ ಸಾಱಿದುದಾಗಳ್ (ಸೌಇಇ. XX, ೪೯-೧೬ : 1076 ?).

[ಗೋತ್ರ$_2$ + ಅಚಲ]

ಗೋತ್ರಾಚಳ 'ಗೋತ್ರಾಚಲ' ನೋ.

ಗೋತ್ರಾದ್ರಿ (ನಾ).=ಗೋತ್ರಾಚಲ : ಗೋತ್ರಾದ್ರಿಯೊಳ್ ಸಿಂಗದ ಸಿಸು ಬಳೆವೊಂದಂದದಿಂ . . . ಬಳೆದಂ ಭಾರತೀಭಾಳನೇತ್ರಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೩-೧೦೩).

[ಗೋತ್ರ2 + ಅದ್ರಿ]

ಗೋತ್ರಾರಿ (ನಾ).=ಗೋತ್ರವೈರಿ : ಕೃತಶಾಪಾನ್ವಿತನಾ ಹಿಮಾಂಶುಗುರುವಿನಿಂ ಗೋತ್ರಾರಿಯಾನ್ಯಾಂಗನಾರತಿಯಿಂ (ಸೋಮೇಶ. ೩೯) : ಗೋತ್ರಾರಿ ಬೆಸಸೆ ನೆಗಟ್ದಿಪ ಗೋತ್ರಾರಿಯ ಶೈಶವೋಚಿತಕ್ರಿಯೆಗೆಲ್ಲಂ ಧಾತ್ರೀಜನಮಾಗಿಸಿದಂ ಧಾತ್ರೀಜನಚಾರುಚತುರ ದೇವೀಜನಮಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೧೨-೫೪). [ಗೋತ್ರ2 + ಅರಿ$_6$]

ಗೋತ್ರಿತಯ (ನಾ). ೧. ಮೂರುಕಣ್ಣುಗಳು. ೨. ಮೂರುಕಣ್ಣುಗಳುಳ್ಳವನು ; ಶಿವ : ಗೋತ್ರಿತಯಯಮಿಜನ ಸ್ತೋತ್ರಪಾತ್ರ (ನವಮೋ. ೩೪-೫೦). 'ಗೋತ್ರಯಂ' ಪರಾ. [ಗೋ + ತ್ರಿತಯ]

ಗೋತ್ರೆ (ನಾ). ೧. ಗೋವುಗಳ ಸಮೂಹ : (+). ೨. ಭೂಮಿ ; ನೆಲ : " ಸ್ಥಿರೆ ಧರಣಿ . . . ಭೂಮಿ ಭೂ ಗೋತ್ರೆ ನೆಲಂ " (ವಸ್ತುಕೋ. ೩೬-೧).

[ಸಂ. ಗೋತ್ರಾ]

ಗೋತ್ರೈಕಪಾಲಕ (ನಾ). ೧. ಗೋವುಗಳನ್ನು ಪಾಲಿಸುವವನು ; ಗೋಪಾಲ; ಕೃಷ್ಣ. ೨. ಮೈನಾಕವೆಂಬ ಪರ್ವತದ ರಕ್ಷಕ ; ಸಮುದ್ರ. ೧, ೨ : ರಮಾಧವನಂತೆ ಗೋತ್ರೈಕಪಾಲಕಂ . . . ತಾನೆಂದುದಧಿ ಮೆಱೆದುದು (ಜೈಮಿಭಾ. ೬-೫).

[ಸಂ. (ಗೋತ್ರಾ + ಏಕ + ಪಾಲಕ) ; ಗೋತ್ರ$_2$ + ಏಕ + ಪಾಲಕ]

ಗೋದ$_1$, ಗುದ್ದ, ಗೊದ್ದ$_1$ (ನಾ). ದೊಡ್ಡ ಜಾತಿಯ ಹಲ್ಲಿ; ಉಡು : ಜಲವ ಕಾಣದ ಗೋದನಂತೆ ತೋಱುತ್ತ ಗಱಿಯ ಹಿಡಿದ ಅಂದೆನಂತೆ ಹಿಡಿದೊಡವೆಯ ಬಿಡಲಾಱದೆ ಬೇವುತ್ತ (ದಾಸೋಸಂ. ೩೧). **ಗುದ್ದ** : " ಗೊದ್ದ (ಗುದ್ದ) ಗೋಧಾ=ಉಡು, ಓತಿ" (ತದ್ಭಕೋ. ೧೧). **ಗೊದ್ದ$_1$** : ಮೇಲಿನ 'ತದ್ಭಕೋ' ಪ್ರಯೋಗವನ್ನು ನೋಡಿ.

[<ಸಂ. ಗೋಧಾ]

ಗೋದ$_2$ (ನಾ). ಮಿದುಳು. [ಸಂ.]

ಗೋದ$_3$ (ನಾ). ಗೋದರುಡು ರೋಗವುಳ್ಳವನು ; ಹೋರಿಯ ಬೀಜದಂತೆ ದಪ್ಪವೃಷಣವುಳ್ಳವನು: ಅವನೇ ನನ್ನೂರಿನ ಪೂಜಾರಿ ಗೋದಪ್ಪ. ಗೋದನಾದ್ದರಿಂದ ಹೆಚ್ಚು ತಿರುಗಾಡಲಾರ (ನನ್ನೂರು. ೧೧).

[ಗೋದು + – ಅ$_8$]

ಗೋದಂತಿಹರತಾಳ, ಗೋದಂತೀಅರದಾಳ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಅರಿದಾಳ : ಗೋದಂತಿಹರತಾಳ . . . ಸೂರ್ತಿ ಚವಾಳ ೨೦ ಮಣದ ಖಂಡಗ (ಮುಂಬವ್ಯಾ. ೧೫೫). **ಗೋದಂತೀಅರದಾಳ** : ಸೋಮಲ ಧಾತುವಿನೊಳಗೆ ಗಂಧಕವು ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಪ್ರಮಾಣದಿಂದ ಮಿಶ್ರವಾಗಿ ಮನಶಿಲ, ಅರದಾಳ, ಗೋದಂತೀಅರದಾಳಗಳು ಹುಟ್ಟುತ್ತವೆ (ಮುಂಬಯಿ. ೬-೨೨). [←ಮರಾ. ಗೋದಂತೀಹರತಾಳ]

ಗೋದಂತೀಅರದಾಳ 'ಗೋದಂತಿಹರತಾಳ' ನೋ.

ಗೋದಣ, ಗೋದಣೆ, ಗೋದನೆ, ಗೋದಲ, ಗೋದಲಿ, ಗೋದಲೆ (ನಾ). ೧. ದನಕರುಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟುವ ಜಾಗದಲ್ಲಿ ಮೇವು ಹಾಕಲು ಮಾಡಿರುವ ಚೌಕಾಕಾರದ ರಚನೆ; ಗೊಂತು : ಸುತನ ಸಾವಂ ಲೋಗರಜೀಯದ ಗತಿಯೊಳಾ ಗೋದಣದೊಳಗದಂ ಹಾಯ್ಕಿ ಹುಲು ಮುಚ್ಚಿ (ಬಸವು. ೨೪-೫೭). **ಗೋದಣ:** ೧. ಅವನಂ ವನಕೆಯಿಂದ ಕೊಂದೆಳದು ಗೋದಣಿಗೆ ಹಾಕಿರಲು (ಭೃರಸೂ. ೨೩೨). **ಗೋದನೆ:** ೨. ದನಗಳ ಹಟ್ಟಿ; ಕೊಟ್ಟಿಗೆ : ಗೋದನೆಯಲ್ಲಿಯ ದನಗಳು ಸದ್ದು ಮಾಡಿದವು (ದಾಬಲ. ೩೭). **ಗೋದಲ:** ೧. ನನ್ನ ತಾಯಿ ಸಂಜೆಯ ದೀಪ ಕೈಯಲ್ಲಿ ಹಿಡಿದು ದನದ ಪಕ್ಕೆಯಲ್ಲಿ ಗೋದಲಕ್ಕೆ ಬೆಳಕು ತೋರಿಸಲು ಹೊರಟಿದ್ದಾಳೆ (ಇಪ್ಪಕ. ೨೦೮). **ಗೋದಲಿ:** ೨. ಅವನು ಗೋದಲಿಯಲ್ಲೇ ನಿದ್ದೆ ಮಾಡಿದ (ರೂಢಿ). **ಗೋದಲೆ:** ೧. ಪೊಸಹೋರಿಗಂ ಮೇವನೊದವಿಸ ಲೆಂದು ಗೋದಲೆಯನಡರಲ್ (ಮಹಾಂತೇ. ೮-೧೩). ೨. ಎತ್ತಿನ ಗೋದಲೆ ಯನ್ನು ಸಾರಿಸಿ ಶಿಫಾರಸು ಪಡೆಯುವ ಹೊತ್ತು ಬಂದಾಗ ತಾವೇಕೆ ಹಿಂದೆ ಬೀಳಬೇಕೆಂಬ ವಿಚಾರ ಅವರನ್ನು ವಾಡೆಗೆ ಎಳೆದು ತಂದಿತ್ತು (ಗ್ರಾಮಾಯ. ೩೦೬); ನನ್ನ ಬಾಲಗೋಪಾಲನ ಗೋದಲೆಗಳವ್ವಾ ಇವು . . . ಅವನಿಗೇನು ಕಡಿಮೆ? (ಉಯ್ಯಾಲೆ. ೯೩-೧). [<ಸಂ. ಗವಾದನೀ]

ಗೋದಣೆ 'ಗೋದಣ' ನೋ.

ಗೋದಣಿಗೆ, ಗೋದನಿಕೆ, ಗೋದಲಿಕೆ (ನಾ). = ಗೋದಣ ೧ : ಗೋದಣಿಗೆಗೆ ಹುಲ್ಲು ಹಾಕು (ರೂಢಿ). **ಗೋದನಿಕೆ:** ಅದು ತಿನ್ನುವದಕ್ಕೆ ಗೋದನಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಹಾಕು (ಟಾಕತ. ೨೩). **ಗೋದಲಿಕೆ:** ಗೊಂತಿಗೆ ಕಟ್ಟಿದ ದನಗಳು ಕೊಟ್ಟಿಗೆಯ ಗೋದಲಿಕೆಯಲ್ಲಿರುವ ಹುಲ್ಲು ತಿನ್ನುತ್ತಾ ಅಥವಾ ತಿನ್ನದೆಯೋ ನಿಂತಿವೆ (ನನ್ನೂರು. ೦೮). [<ಸಂ. ಗವಾದನಿಕಾ]

ಗೋದಣೆ (ನಾ). ಗುದ ಲಿ. 'ಗೋದಣೆವಲ್' ಪರಾ. [<ಸಂ. ಗೋದಾರಣ]

ಗೋದಣೆವಲ್ (ನಾ). ಗುದ್ದಲಿಯಂತೆ ಇರುವ ಹಲ್ಲು : ಜುಂಜುಬುದಲೆ ಯೂರ್ಧ್ವರೋಮ . . . ಗೋದಣೆವಲ್ಲ ಭೂತಗಳ್ ಮಂಜುಳವೆನೆ ನೆಗಹಿದುವು (ವೀರಹತ. ೨೯-೧೧). [ಗೋದಣೆ + ಪಲ್]

ಗೋದನಿಕೆ 'ಗೋದಣಿಗೆ' ನೋ.

ಗೋದನೆ 'ಗೋದಣ' ನೋ.

ಗೋದರುಡು (ನಾ). ೧. ತರುಡಂ ಊದಿಕೊಳ್ಳುವ ಒಂದಂ ರೋಗ; ಅಂಡವಾತ. ೨. ಆ ರೋಗವಿರುವ ತರುಡು : ಗೋದರುಡಿಗೆ :- ಬದನೇಕಾಯಿ, ಗರುಗದ ರಸ, ಎಣ್ಣೆಯಲ್ಲಿ ಅರೆದು ಮೆಲ್ಲಲು ಗುಣ (ವಿವ್ಯವಿ. ೧೩೭). [ಗೋ + ತರುಡು]

ಗೋದಲ 'ಗೋದಣ' ನೋ.

ಗೋದಲಿ 'ಗೋದಣ' ನೋ.

ಗೋದಲಿಕೆ 'ಗೋದಣಿಗೆ' ನೋ.

ಗೋದಲೆ 'ಗೋದಣ' ನೋ.

ಗೋದಶಶತ (ನಾ). ಸಾವಿರ ಕಣ್ಣುಗಳುಳ್ಳವನಂ; ಸಹಸ್ರಾಕ್ಷ; ಇಂದ್ರ : ಗೋದಶಶತಾದಿನುತ ಗೋಧವ ಕೃಪಾಂಬುಧಿಯೆ ಸಂಗಮೇಶ್ವರ ಪ್ರಸನ್ನ (ಪ್ರೌಢರಾ. ೭-೦). [ಗೋ + ದಶಶತ]

ಗೋದಾನ (ನಾ). ೧. ಹಸುವನ್ನು ದಾನವಾಗಿ ಕೊಡುವುದು : ಆದರದಿಂ ಗೋದಾನಂ . . . ಶ್ರೀದಾನಂಗುಡುತುಮೊಪ್ಪಿದಂ ಗಿರಿರಾಜಂ (ಗಿರಿಶ. ೩-೬೩) : ಗೋದಾನಮಶ್ವದಾನಂ ಭೂದಾನಂ ಹೇಮದಾನಮಿವು ಮುಖ್ಯದ ನಾನಾದಾನಂಗಳನವಿರತಮಾದರದಿಂ ನೆಗಟಿ ಬಗೆದುದಾಗ ದುದುಂಟೇ (ಕುಸುಮಾ. ೩-೯೭). ೨. ಕೇಶಖಂಡನ ಸಂಸ್ಕಾರ. 'ಗೋದಾನವ್ರತ' ಪರಾ. [ಗೋ + ದಾನ]

ಗೋದಾನವ್ರತ (ನಾ). ಹದಿನಾರನೆಯ ವರ್ಷದಲ್ಲಿ ಮಾಡುವ ಕೇಶ ಖಂಡನ ಸಂಸ್ಕಾರ: ಮಹಾನಾಮ್ನಿವ್ರತ, ಮಹಾವ್ರತ, ಉಪನಿಷದ್ವ್ರತ, ಗೋದಾನವ್ರತ–ಈ ನಾಲ್ಕು ವೇದವ್ರತಗಳು. ಇವನ್ನು ಕ್ರಮವಾಗಿ ಹದಿಮೂರನೇ . . . ಹದಿನಾರನೇ ವಯಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಮಾಡುವುದು. (ಆರ್ಷಧ ೧೩೭). [ಗೋದಾನ + ವ್ರತ]

ಗೋದಾಮು 'ಗುದಾಮು' ನೋ.

ಗೋದಾಮುಖ (ನಾ). (?) : ತರದಿಂ ತಳಿರ್ತರ್ದನದ್ಧ್ವಜಸಮುದಯಮುಂ ಚಿತ್ರಶೋಭಾಭಿರಾಮಾಜಿರಮುಂ ಪ್ರೋತ್ತುಂಗಗೋದಾಮುಖಮನನುಪಮಾ ವೇಷ್ಟಿತೋದ್ಯಾನಮಂ . . . ಪೊಕ್ಕನಾಶಾಂಬರವಿಖ್ಯಾತಪ್ರಶಂಸಂ ಪರಮ ಜನಮತಾಂಭೋಜನೀರಾಜಹಂಸಂ (ಸುಕುಮಾ. ೫-೬೩). 'ಗೋಪಾಮುಖ' ಪರಾ. [?]

ಗೋದಾಮೆ$_1$ (ನಾ). ಊಸರವಳ್ಳಿ; ಗೋಸುಂಬೆ; ಹೂಸಲಿಂಗಿ (ಉಕ): ಗೋದಾಮೆಯಂತೆ ಬಗೆದ ಬಣ್ಣಮಪ್ಪ ರಣಜಟ್ಟಿಗರಿಂ (ಕಾವ್ಯಸಾ. ೫೩೯ ಶೂದ್ರಕ). [<ಸಂ. ಗೋಧಾ ?]

ಗೋದಾಮೆ$_2$ (ನಾ). ಗೋದಿನಾಗರಹಾವು (?) : ಗೋದಾಮೆಗಂಡ ನವಿಲಂತಾದುದು . . . ದುರ್ನಯದ ಕಾಣ್ಕೆಗೆನ್ನಯ ಚಿತ್ತಂ (ಯಶೋಚ. ೩-೧೦). [<ಸಂ. ಗೋಧೂಮಕ]

ಗೋದಾರಣ (ನಾ). ೧. ನೇಗಿಲು : "ಲಾಂಗಲಂ, ಹಲಂ, ಗೋದಾರಣಂ– ಸೀರಃ, ನೇಗಲ ಹೆಸರು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ.೨೩೮). ೨. ಗುದ್ದಲಿ: "ಗೋದಾರಣಂ, ಕೂ[ಕು]ದ್ದಾಲಂ–ಈ ೨ ಗುದ್ದಲಿ" (ಹಲಾಯು. ೯೪-೪೨೩). [ಸಂ.]

ಗೋದಾರಣಕ (ನಾ).=ಗೋದಾರಣ ೨: "ದಾತ್ರಂ . . . ಕುದ್ದಾಲಮು ದುಮೆ ಗೋದಾರಣಕಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೬೩-೬೯). [ಸಂ.]

ಗೋದಿ$_1$ 'ಗೋದುವೆ' ನೋ.

ಗೋದಿ$_2$ (ನಾ). "(ಸಮುದ್ರದಲ್ಲಿ) ಹಡಗುಗಳನ್ನು ಭರ್ತಿ ಮಾಡುವುದಕ್ಕೂ, ಅವುಗಳಿಂದ ಸಾಮಾನು ಇಳಿಸುವುದಕ್ಕೂ ಅಥವಾ ಅವನ್ನು ದುರಸ್ತುಮಾಡುವುದಕ್ಕೂ ಅನುಕೂಲಿಸುವಂತೆ ನೀರನ್ನು ಒಳಕ್ಕೆ ಬಿಡುವುದಕ್ಕಾಗಲಿ, ಹೊರಕ್ಕೆ ಹೊರಡಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಲಿ ತಕ್ಕ ಬಾಗಿಲುಗಳ ಏರ್ಪಾಟುಳ್ಳ ಹೊಂಡದಂಥ ಕಟ್ಟೆ : ಹಡಗುಕಟ್ಟೆ; ಗೋದಿ" (Dock. ಇಂಕನಿ). [?]

ಗೋದಿಗ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹಕ್ಕಿ: ಗೋದಿಗ ಬುಬುಲೆ ಬಲುಹಸುಬ . . . ಭೇರುಂಡವೆಂಬೀ ಪರಿಪರಿಯ ಪಕ್ಷಿಗಳು ಮೆಟ್ಟಿದಿಹವಾ ಮಹಾದ್ರಿ ಯಲಿ (ಪ್ರಹ್ಲಾದ. ೪-೧೨). [?]

ಗೋದಿಗೆಂಪು (ನಾ). ಗೋದಿಯಂತೆ ನಸುಗೆಂಪು ಬಣ್ಣ : ಅವಳದು ಗೋದಿಗೆಂಪು ಬಣ್ಣ (ರೂಢಿ). [ಗೋದಿ$_1$ (<ಗೋದುವೆ) + ಕೆಂಪು$_1$]

ಗೋದಿನಾಗರ (ನಾ). ಗೋದಿಯ ಆಕಾರದ ಮಚ್ಚೆಗಳುಳ್ಳ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹಾವು; ನಾಗರಹಾವು: ಗೋದಿನಾಗರ ಬಹು ವಿಷವುಳ್ಳ ಹಾವು (ರೂಢಿ). [ಗೋದಿ$_1$ (<ಗೋದುವೆ) + ನಾಗರ$_1$]

ಗೋದಿಬರ್ಸನ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧಿ ಗಿಡ : (ಕ). [?]

ಗೋದಿಬಾರ್ಮೊಂಡ (ನಾ). ಉದ್ದವಾಗಿ ಕಪ್ಪಾಗಿ ಇರುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕಾಡುಧಾನ್ಯ : ಬರಗಾಲದ ಆಹಾರ . . . ಬೀಜಗಳು. ೧ ಬದರಕ್ಕಿ. ೨ ಗೋದೀಬಾರ್ಮೊಂಡ (ಕಥಾಗಿ. ೧೧ ಪರಿ). [?]

ಗೋದು (ನಾ). (ಹೋರಿಯ ಬೀಜದಂತೆ) ದಪ್ಪವಾದ ವೃಷಣ : ಆಗಾಗ್ಗೆ ತನ್ನ ಗೋದನ್ನು ಒಳಕ್ಕೆ ನೂಕುತ್ತಾ . . . ಕೆಲಸಗಳಲ್ಲಿ ನಿರತ ನಾಗಿರುತ್ತಾನೆ (ನನ್ನೂರು. ೧೧). [P 'ಗೋದರುಡು' ಎಂಬ ಶಬ್ದದ ಸಂಗ್ರಹರೂಪವಿರಬೇಕು]

ಗೋದುಮೆ 'ಗೋದುವೆ' ನೋ.

ಗೋದುಮೆಹಾವು (ನಾ). = ಗೋದಿನಾಗರ : (ಪ್ರ).
[ಗೋದುಮ (<ಗೋದುವೆ) + ಹಾವು (<ಪಾವು$_1$)]

ಗೋದುವೆ, ಗೋದಿ$_1$, ಗೋದುಮೆ, ಗೋಧಿ$_1$, ಗೋಧುವೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಧಾನ್ಯ; ಗೋಧೂಮ: "ಗೋಧೂಮಂ ಗೋದುವೆ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೯೪-೧೬) ; ಜವೆ ಕಬಿಮಂ ಮಾಷಂ ಗೋದುವೆ ಪಿಪ್ಪಲಿ ಮೊದಲಾದುವಂ ಗೋಘೃತದಿಂದವುಗಳಿಂ ತಿಂದು ಶಿತದುಗ್ಧವನುಂಡೊಳ್ ಕಾಯಿಯ ವೀರ್ಯಾರ್ಥಸಮಾಸಕ್ತ್ಯಂ (ಲೋಕೋಪ. ೯-೪೭) ; ಎಳ್ಳು ಉಪ್ಪು ಗೋದುವೆ ಬಳ್ಳ ೨ (ಸೌಇಇ. XI-ii, ೧೫೮-೧೬ ; 1109) ; ಘೃತದೊಳ್ ಪುರಿದುದ್ದು ಪೆಸಱು ಗೋದುವೆವೆರಸಿರೆ ಮೋಣ್ ಕಾಯ್ದ ಗಂಜಿಯಿಂ ಜ್ವರಹರಂ (ಕಲ್ಯಾಕಾ. ೩-೨೬). **ಗೋದಿ$_1$** : "ಗೋದಿ = ಗೋಧೂಮ" (ಹಾಚಕಾ. ೬); ಹಸ್ತದಲ್ಲಿ ಕೋಳಗವ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಅಳೆವಲ್ಲಿ ನೆಲ್ಲಿಷ್ಟಾಯಿತು ಅಂದರೆ ಗೋದಿ ಇಷ್ಟಾಯಿತು (ವಚಶಾ. II, ೭೬); ಗೋದಿ ಕಾಯೋ ಮಗನೆ ಅಂದರೆ ಊಬು ಚುಚ್ಚಿಕೊಂಡ (ಗಾದೆ). **ಗೋದುಮೆ** : 'ಗೋದುಮೆ ಹಾವು' ಪರಾ. **ಗೋಧಿ$_1$** : "ಗೋಧೂಮಮೆನೆ ಗೋಧಿಯಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೧೧೧-೪) ; ಕಳೆವೆಯಕ್ಕಿಯ ಗೋಧಿ ಕಡಲೆಯ ಪಿಶಸರಾಶಿಯ ನೇಸು ಯೋಜನದಳತೆಯಿಂದಾರಚಿಸಿದರೆಂದನು (ತುಪ್ರಾಸ. ೬-೧೬); ಅಮೃತ ಪಡಿಯ ಗೋಧಿಯ ಖಜಾಯದ ಹರಿವಾಣ ೧ ಕಂ (ಸೌಇಇ. IX-ii, ೫೦೫-೪ ; 1517) ; ಅಂಗಡಿಯೊಳು ಗೋಧಿ ಕಡಲೆ ನಾನಾಧಾನ್ಯಂಗಳ ರಾಶಿ ರಂಜಿಸಿತು (ಮೋಹತ. ೩-೨೧); ಗೋಧಿ ಕೆಟ್ಟುದು (ಕಜ್ಞಾಸು. ೬೨೧ ಪ್ರಯೋ). **ಗೋಧುವೆ**: ಅಕಳಿಗೆಮ್ಮೆಯುಂ ಜವೆಗೆ ಗೋಧು[ಪಾಠಾಂ. ದು]ವೆಯುಂ . . . ಪ್ರತಿಮಾಡಿದನೋರ್ವ ಜೀಯುಂ (ಸಮುಪ. ೧೧-೧೨೧) ; ಗೋಧುವೆ ಜೆಲ್ಲ ತುಪ್ಪಕ್ಕೆ ಪ ೧ (ಎಕ. V, ಬೇಲೂರು. ३४೮-೯ ; 1298).

ಗೋದಿಕಲ್ಲು, ಗೋಧಿಯಕಲ್ಲು = ಗೋದಿಯನ್ನು ಬೀಸುವ ಕಲ್ಲು : ಅದ ಮುಕ್ಕಿಗೆ ಶರಣು, ಗೋದಿಕಲ್ಲಿಗೆ ಶರಣು (ಕನ್ನಜಾ. ೮೦) ; ಹಾರುವ ಗುಬ್ಬಿಗೆ ಗೋದಿಕಲ್ಲು ಕಟ್ಟಿದ ಹಾಗೆ (ಗಾದೆ) ; ಗುಬ್ಬಿಯ ಕೊರಲ್ಗೆ ಗೋಧಿಯ ಕಲ್ಲ ಕಟ್ಟಿದೊಡುಬ್ಬಿಯಾಗಸಕೆ ಹಾಱುವುದೇ (ಮೋಹತ. ೧-೨೨); ಬಿತ್ತರದಿಂದ ಗೋಧಿಯ ಕಲ್ಲ ತಿರುಗಿಸಿದತ್ತಾವಧಾನದೊಳಾಗ (ಜ್ಞಾನಜ. ೧೧-೬೧). **ಗೋದಿಕಲ್ಲುಶಾಸ್ತ್ರ** = ಮದುವೆ ಮುಂಜಿಗಳನ್ನು ನೆರವೇರಿಸುವಾಗ ಗೋದಿಕಲ್ಲಿಗೆ ಮಾಡುವ ಪೂಜೆ : (ಪ್ರ). **ಗೋದಿಯಸೀರೆ** = ಗೋದಿಯ ಬಣ್ಣದ ಸೀರೆ : ಹಾಡೀಯ ಮನೆಯೊಳೆ ಪಾದದುಂಗುರದೋಳೆ ಗೋದೀಯ ಸೀರೆ ನೆರಿಯೋಳೆ (ಜಗೀತೆ. ೫). [<ಸಂ. ಗೋಧೂಮ]

ಗೋದೆ (ನಾ). ಗಂಟು ; ಕಂದ ; ಗೆಡ್ಡೆ : "ಗೋದೆ ಗಂಠಿ[ಪಾಠಾಂ. ಗ್ರಂಥಿ]ಯುಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೩೬-೧೯). [?]

ಗೋದೋಹನ (ನಾ). ಹಸುವಿನ ಹಾಲನ್ನು ಹಿಂಡುವುದು,-ಕರೆಯುವುದು: ಗೋದೋಹನಲೀಲೆಯೊಳಬ್ಜೋದರನಿರೆ ಕಂಡು (ಜಗವಿ. ೫-೭೯).
[ಗೋ + ದೋಹನ]

ಗೋಧ (ನಾ). ೧. ಹಲ್ಲಿಯ ಜಾತಿಗೆ ಸೇರಿದ ಒಂದು ದೊಡ್ಡ ಪ್ರಾಣಿ ; ಉಡು : "ಗೋಧಾ ಮುಂಸೆಕಾರ್ಯ್ಯಮೆನಲುಡುವೆನಿಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೪೮-೫೫). ೨. ಬಿಲ್ಲುಗಾರರು ಬಿಲ್ಲಿನ ಹೆದೆಯು ಹೊಡೆತದಿಂದ ಗಾಯವಾಗದಂತೆ ಎಡದ ಮುಂಗೈಗೆ ಕಟ್ಟಿಕೊಳ್ಳುವ ಚರ್ಮದ ಪಟ್ಟಿ: "ಗೋಧ ಮುದುವೆ ದಲ್ ಕೆಯ್ಪೊಡೆಯುಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೮೫-೨೦). ೩. ಸ್ನಾಯು: ಗೋಧೋತ್ಕೃ[ಪಾಠಾಂ. ತ್ರಿ]ಪ್ಪನುಂ ಪೋಹಜಘನಾಪರನುಮನಿಮ್ನನಾಭಿಯುಂ (ಆದಿಪು. ೧೨-೫೭ವ). [ಸಂ. ಗೋಧಾ]

ಗೋಧನ (ನಾ). ೧. ದನಕರುಗಳ ರೂಪವಾದ ಸಂಪತ್ತು,-ಆಸ್ತಿ : "ಅತಿ ಗೋವೃಷಂ ಗೋಧನಂ ತುಱುವೆನಿಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೫೬-೧೦) ; ಬಿಡುವೆನೇ ಗೋಧನವನೆನ್ನೊಳು ತೊಡಕಿ ಬದುಕುವನಾವನು (ಕುವ್ಯಾವಿ. ೫-೨೦). ೨. ದನಕರುಗಳ ಸಮೂಹ,-ಹಿಂಡು : "ಗೋವೃಂದಂ, ಗೋಧನಂ, ಧನಂ-ಈ ಮೂಱು ತುಱುವಿನ ಹಿಂಡು" (ಹಲಾಯು. ४४-೧೧೬). [ಗೋ + ಧನ]

ಗೋಧರ (ನಾ). ಬೆಟ್ಟ; ಪರ್ವತ: ಗೋಧರನಿವಾಸ ಕೃತಗೋಪರಿವ್ರಢನೆಱೆ ಧೃತಕೃಪಾಂಬುಧಿಯೆ (ಪ್ರಾಥಶಾ. ೬-೧). [ಸಂ.]

ಗೋಧರಣ (ನಾ). ಭೂಮಿಯನ್ನು ಎತ್ತಿಹಿಡಿಯುವುದು : ಪುತನ್ನಂಶಾಂಶದಿನೊಗೆದಿರೆ ತೋಱುವ ತನ್ಮಹತ್ವದಂಶಾಂಶಮ ಗೋಧ[ಪಾಠಾಂ. ವ]ರಣಬಲಮಂತುಮಾತ್ಮೋದರಸ್ಥಲೋಕಂಗೆ ಪಿರಿದೆ ಶೈಲೋದ್ಧರಣಂ (ಜಗವಿ. ४-೯೧). [ಗೋ + ಧರಣ]

ಗೋಧರಧರ (ನಾ). (ಗೋವರ್ಧನ) ಪರ್ವತವನ್ನು ಎತ್ತಿಹಿಡಿದವನು, ಕೃಷ್ಣ : ಗೋಧರಧರಪ್ರಿಯ ಗೋಪಕಂಕಣಗೆಯ್ಯ (ಪ್ರಾಥಶಾ. ೬-೧). [ಸಂ.]

ಗೋಧರಾತ್ಮಜೆ (ನಾ). ಪರ್ವತರಾಜನ ಮಗಳು ; ಪಾರ್ವತಿ : ಗೋಧರಾತ್ಮಜೆಯ ಸೂನೃತವಚನ ಸಲ್ಲಾಪಲಾಲಿತಶ್ರವಣ (ಪ್ರಾಥಶಾ. ೬-೧). [ಗೋಧರ + ಆತ್ಮಜೆ]

ಗೋಧಾಪದಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ ; ಹಂಸಪಾದಿ ಗಿಡ : "ಗೋಧಾಪದೀ, ಸುವಹಾ - ೨ ಹಂಸಪಾದೀ ಗಿಡದ ಹೆಸರುಗಳು" (ಸಿದ್ಧಾಂಶಿ. ೧೨೨). [ಸಂ. ಗೋಧಾಪದೀ]

ಗೋಧಿ$_1$ 'ಗೋದುವೆ' ನೋ.

ಗೋಧಿ$_2$ (ನಾ). ೧. ಹಣೆ : "ಲಲಾಟಂ, ಅಲಿಕಂ, ಗೋಧಿಃ - ೩ ಹಣೆ, ಪಣೆ" (ಸಿದ್ಧಾಂಶಿ. ೧೭೦). ೨. ಉಡು. ೩. ಮೊಸಳೆ. [ಸಂ.]

ಗೋಧಿಕೃತ (ನಾ). ಗೋವಳ ; ಗೋಪಾಲ: "ಗೋವಿಂದಂ ಗೋಧಿಕೃತಂ ಗೋವಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೬೧-೫೭). [ಗೋ + ಅಧಿಕೃತ]

ಗೋಧಿಕೆ (ನಾ). ದೊಡ್ಡಜಾತಿಯ ಹಲ್ಲಿ ; ಉಡು : "ಗೋಧಿಕೆ ಸರಟಂ ಕೃಕಲಾಸಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ४೧-೫). [ಸಂ. ಗೋಧಿಕಾ]

ಗೋಧಿಸರ (ನಾ). ಗೋದಿಯ ಕಾಳಿನಂತಿರುವ ಚಿನ್ನದ ಮಣಿಗಳ ಸರ : ಭಂಗಾರದಿಂದಲೇ ರಚಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಕಂಠಹಾರ . . . ಗೋಧೀಸರ ಮುಂತಾದವು (ಸಿದ್ಧಾಂಶಿ. ೧೭೩). [ಗೋಧಿ$_1$ (<ಗೋದುವೆ) + ಸರ$_6$]

ಗೋಧುವೆ 'ಗೋದುವೆ' ನೋ.

ಗೋಧೂಮ (ನಾ). = ಗೋದುವೆ : "ಗೋಧೂಮಂ ಗೋದುವೆ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೯೪-೧೬) ; ವ್ರೀಹಿಯವಯಾವನಾಳ ಗೋಧೂಮ ಕಂಗು . . . ಜೀರಕಧಾನ್ಯಕಾದಿ ವಿವಿಧಧಾನ್ಯಭೇದಂಗಳುಂ (ಆದಿಪು. ೬-೭೨ ವ). [ಸಂ.]

ಗೋಧೂಮವರ್ಣ (ನಾ). ೧. ಗೋದಿಯ ಬಣ್ಣ. ೨. ಗೋದಿಯ ಬಣ್ಣದ ನಾಗರಹಾವು; ಮೈಮೇಲೆ ಬಿಳಿಯ ಚುಕ್ಕೆಗಳುಳ್ಳ ನಾಗರ : "ಚುಕ್ಕು ಸಂಚಿಸಿರಲು ಗೋಧೂಮವರ್ಣನಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೧೧೯-४).
[ಗೋಧೂಮ + ವರ್ಣ]

ಗೋಧೂಲಿ, ಗೋಧೂಳಿ (ನಾ). ೧. ದನಕರುಗಳು ಮನೆಗೆ ಹಿಂದಿರುಗುವಾಗ ನೆಲದಿಂದ ಏಳುವ ಧೂಳು. ೨. ಮೇಯಲು ಹೋದ ಗೋವುಗಳು ಮರಳಿ ಬರುವ ಕಾಲ; ಸಾಯಂಸಂಧ್ಯೆ; ಸಂಧ್ಯಾಸಮಯ. ೩. [ಜ್ಯೋತಿ] ಸೂರ್ಯನಿರುವ ರಾಶಿಯಿಂದ ಏಳನೆಯ ಲಗ್ನ : ಹೊರಗಿನ ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಈಗ ಗೋಧೂಲಿಯ ಮುಹೂರ್ತ ಬಂದಿರಬಹುದೆ ? (ಇಪ್ಪಕ. ೩೫೧). **ಗೋಧೂಳಿ** : ೧. ಎಳೆಯ ಗೋಧೂಳಿಯುಂ ಮರುತನಿಂ ಕವಿಯಲಾ ಸ್ನಾನ ವಾಯವ್ಯಮೆನಿಕು (ಲಶಿಚಂ. ४೧-೨೦). [ಸಂ.]

ಗೋಧೂಲಿಲಗ್ನ, ಗೋಧೂಳಿಲಗ್ನ (ನಾ). ೧. ಗೋವುಗಳು ಮನೆಗೆ ಮರಳುವ ಕಾಲದ ಮುಹೂರ್ತ; ಮುಚ್ಚಂಜೆಯ ಸಮಯ.

೨. ಸಾಯಂಕಾಲದಲ್ಲಿ ಇರುವ ಒಂದು ಪ್ರಶಸ್ತವಾದ ಮುಹೂರ್ತ: ಅವಳ ಮದುವೆ ಗೋಧೂಳಿಲಗ್ನದಲ್ಲಿ ನಡೆಯಿತು (ರೂಢಿ).

ಗೋಧೂಳಿಲಗ್ನ: ೧. ಎಲ್ಲರುಂ . . . ಮುರಹರನ ನೇಮದಿಂ ಬಂದರಧ್ವರಶಾಲೆಗರಸನುಂ ಕಾಣಲ್ಕೆ ಗೋಧೂಳಿಲಗ್ನವಾಗೆ (ಜೈಮಿಭಾ. ೩೩-೨೫). ೨. ಗೋಧೂಳಿಲಗ್ನಕ ಇತ್ತ ಕೈಯ ಹಿಡಿದಿತ್ತ . . . ಚಂದ್ರಿಕೆ ಚಂದ್ರಮರ ಜೋಡ (ನಾದರೀ. ೭೩-೭). [ಗೋಧೂಳಿ + ಲಗ್ನ]

ಗೋಧೂಳಿ 'ಗೋಧೂಲಿ' ನೋ.

ಗೋಧೂಳಿಲಗ್ನ 'ಗೋಧೂಲಿಲಗ್ನ' ನೋ.

ಗೋಧೃತ (ನಾ). ೧. ವೃಷಭವನ್ನು ಲಾಂಛನವಾಗಿ ಹೊಂದಿರುವವನು; ಶಿವ. ೨. ಚಂದ್ರನನ್ನು ಧರಿಸಿದವನು; ಶಿವ. ೧, ೨: ಗೋಧೃತ [ಪಾಠಾಂ. ಕೃತ]ಕರುಣದಿಂ ಪಾಲಿಪುದೆನ್ನ ಸಂಗಮೇಶ್ವರಪ್ರಸನ್ನ (ಪ್ರಾಂಧರಾ. ೧೧-೧). [ಗೋ + ಧೃತ]

ಗೋಧೆ (ನಾ). ೧. ಉಡು: "ಗೋಧಾ, ಮುಸಲಿಕಾ–ಈ ೨ ಉಡು" (ಹಲಾಯು. ೬೯-೮೦). ೨. = ಗೋಧ ೨: (ಕ). [ಸಂ. ಗೋಧಾ]

ಗೋನಮರ 'ಗೋನುಮರ' ನೋ.

ಗೋನರ್ದ (ಗು). ೧. ಗೂಳಿಯಂತೆ ಗುಟುರು ಹಾಕುವ. (ನಾ). ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಪಕ್ಷಿ; ಸಾರಸ. ೩. ಒಂದು ಜನಾಂಗ ಮತ್ತು ಅವರು ವಾಸಿಸುವ ದೇಶದ ಹೆಸರು. ೪. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹುಲ್ಲು: "ಕುಟನ್ನಟಂ . . . ಗೋನರ್ದಂ, ಕೈವರ್ತೀ, ಮುಸ್ತಕಂ–೪ ತುಂಗ ಮುಸ್ತಕದ ಹೆಸರುಗಳು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೨೫). [ಸಂ.]

ಗೋನಸ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹಾವು; ಹೆಬ್ಬಾವು; ಅಜಗರ: "ಗೋನಸಃ, ತಿಲಿಪ್ಪಃ . . . ಬೆಟ್ಟಗಳಲ್ಲಿ ದೂಲದಂತೆ ಬಿದ್ದಿರುವ ದೊಡ್ಡಹಾವು, ಹೆಬ್ಬಾವು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೬೫). [ಸಂ.]

ಗೋನಾಸ (ನಾ). = ಗೋನಸ: "ತ್ರಿಲಿಂಗಃ, ಗೋನಾಸಃ, ವಾಹಸಃ, ಅಜಗರಃ, ಶಯುಃ–ಈ ೫ ಪೆರ್ವಾವು (ಹೆಬ್ಬಾವು)" (ಹಲಾಯು. ೧೦೭-೨೦); "ಅಜಗರಮಾ ತ್ರಿಲಿಂಗಮಾ ಗೋನಾಸಂ . . . ಎನೆ ಪಿರಿಯಹಾವಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೧೧೮-೨). [ಸಂ.]

ಗೋನಾಳಿ 'ಗೋಣ್ನಾಳಿ' ನೋ.

ಗೋನಾಳಿಗಡಿತ (ನಾ). ಕೊರಳನ್ನು ಕತ್ತರಿಸುವಿಕೆ; ಶಿರಚ್ಛೇದ: ಶರಾಳಿಯುಲಿತಿರಥರ ಗೋನಾಳಿಗಡಿತವಿದೆ (ಕುವ್ಯಾದಶ್ರೀ. ೧೩-೨). [ಗೋನಾಳಿ (<ಗೋಣ್ನಾಳಿ) + ಕಡಿತ₂]

ಗೋನಿಕಾಯ (ನಾ). ಗೋವುಗಳ ಸಮೂಹ; ದನಗಳ ಮಂದೆ: ಇಂದ್ರಿಯದೊಳಾಗಸದೊಳ್ಪಲೆಯೊಳ್ಸಮೂಹದೊಳ್ ಸಿಂಗರ ಗೋನಿಕಾಯ ಪಟಲಂಗಳೊಳಿಂತಿವು ಜಾಲವಾಚಕಂ (ನಾನಾರ. ೩೫). [ಗೋ+ನಿಕಾಯ]

ಗೋನಿಯೋಗ (ನಾ). ದನಕಾಯುವ ಕೆಲಸ: ಗೋನಿಯೋಗ ದಂಡಧರರುಮಾಗಿ ಕೆಲಬರ್ ಕೋದ ಕಾಳೆಗಳನೂದುತ್ತುಂ . . . ಬರೆ (ಆಗವಿ. ೪-೮೦ ವ). [ಗೋ + ನಿಯೋಗ]

ಗೋನಿವಾಸಿ (ನಾ). ಸ್ವರ್ಗದಲ್ಲಿ ವಾಸಮಾಡುವವನು; ದೇವತೆ: ಶತಮುಖಮುಖಾಖಿಳರುಂಡು ದಣಿದರು ಗೋನಿವಾಸಿಗಳು ಸುಖಿಯುಹಸು ನೃಪನು (ಕಾಶಿರಾ. ೧-೬೨). [ಗೋ + ನಿವಾಸಿ]

ಗೋನು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ; ಗೋಣಿ: "ಗೋವಿಂಕ ಯೆನಲು ಗೋನು" (ಮಂಗರಾ. ೪೨-೩೭): ಚಿತ್ರಕ ಮೆಕ್ಕೆಗೋನು ಕಾತರಿಕೆಯೆನಿಪ್ಪಿವಂ . . . ಅಟ್ಟಿ ಕಟ್ಟಿ (ಲೋಕೋಪ. ೯-೧೨೯). 'ಗೋಣಿ₁' ಪರಾ. [<ಗೋಳಿ₁]

ಗೋನುಮರ, ಗೊನಮರ, ಗೊನುಮರ, ಗೋನಸಮರ (ನಾ).= ಗೋನು: "ಪೀಲುಃ, ಗುಡಫಲಃ, ಸ್ರಂಸೀ–೩ ಗೋನುಮರ . . . ಗೋಣೀಮರವೆಂದು ಕೆಲವರನ್ನುವರು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೦೬). **ಗೊನಮರ:** "ಪೀಲುಃ–ಗೊನಮರ" (ಒಷಧಿ. ೯೯). **ಗೊನುಮರ:** "ತೀಕ್ಷ್ಣವೃಕ್ಷಃ–ಗೊನುಮರ, ಮುರಿ" (ಒಷಧಿ. ೬೦). **ಗೋನಸಮರ:** "ಪೀಲುಃ, ಗುಡಫಲಃ, ಸ್ರಂಸಿನ್ ಈ ೩ ಉಗುನಿಯ ಮರಂ, ಗೋನಸಮರವೆಂದೆಂಬರು" (ನಾಚಿರಾ. ೧೦೬). [ಗೋನು + ಮರ₁]

ಗೋನೂರ್ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು: ಪಾನ್ಯಪೇಟಪುರವರವುಂ ಗೋನೂರುಮುಚ್ಚಂಗಿಯುಂ ಬನವಾಸಿದೇಶವುಂ (ಎಕ. II, ೫೯-೧೦೦ ; 974). [ಗೋನು? + ಊರ್]

ಗೋಪ₁ (ನಾ). ೧. ವೃಷಭ; ನಂದಿ. ೨. ಗೋವುಗಳನ್ನು ಕಾಯುವವನು; ದನಗಾಹಿ; ಗೊಲ್ಲ: ಗೋಪರಿದನಿಂ ಕಂಡಂಜುಗುಂ (ಜಗವಿ. ೩-೩೦): ವಿದಿತನಾ ಗೋಪರೊಳು ಪೆಂಪಿನ ನಂದಗೋಪಾಖ್ಯ (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೨೦-೧೯). ೧, ೨: ಶ್ರೀಮಹಿಮಾಸ್ಪದಂ ಭುಜಗ ಚಕ್ರಧರಂ ದ್ವಿಜರಾಜಭೂಷಣಂ ಕಾಮದನಜ್ಜು ನೋಧ್ಧುರುಚಿ ಗೋಪಮನೋಹರ ಮೂರ್ತ್ತಿ . . . ಸಂತತಂ ಪರಿಹರಂ ಪರಿರಕ್ಷಿಸುತಿರ್ಕ್ಕೆ ಧಾತ್ರಿಯುಂ(ಎಕ.XI, ದಾವಣ. ೨೫-೨ ; 1224). ೩. ಗೋವುಗಳ ಒಡೆಯ; ಕೃಷ್ಣ; ವಿಷ್ಣು: ಗೋಪನತಪದ ಭಕ್ತನಾಗಿ ಭೂಪಾಲರೊಳು ಮಣಿದನುಜಿ ಪ್ರೌಢ ಭೂಪಂ(ಪ್ರಾಂಧರಾ. ೧ ಸೂಚನೆ): ೪. ದನಕರುಗಳ ಹಟ್ಟಿಯ ಯಜಮಾನ: "ಹಾಲು ಕರೆವವ, ದನದ ಕೊಟ್ಟಿಗೆಗೆ ಒಡೆಯ" (ಅಮರ. ಟೀಕೆ). ೫. ಕಿರಣಗಳ ಅಧಿಪತಿ; ಸೂರ್ಯ: ಕುಮುದಸಖ ಗೋಪಧೂಮಧ್ವಜಾಕ್ಷ ದುರಿತವ ಪಡಿದು ಪಾಲಿಪುದು (ಪ್ರಾಂಧರಾ. ೧-೧): ಗೋಪನಸ್ತಮಿಸಿ ನಿಶೆ ಬಲಿದು ಭಯದೋರುತಿರೆ (ಪ್ರಾಂಧರಾ. ೩-೬). ೬. ನಕ್ಷತ್ರಗಳ ಒಡೆಯ; ಚಂದ್ರ. 'ಗೋಪಶಕಲ' ಪರಾ. ೭. ಸ್ವರ್ಗದ ಅಧಿಪತಿ; ಇಂದ್ರ. ೮. ದೊರೆ; ರಾಜ; ಭೂಪತಿ. ೯. ಹಲವು ಗ್ರಾಮಗಳ ಮೇಲ್ವಿಚಾರಕ; ಜಿಲ್ಲಾಧಿಕಾರಿ; "ಅನೇಕ ಗ್ರಾಮಂಗಳ ಅಧಿಕಾರವುಳ್ಳವನು" (ಅಮರ. ಟೀಕೆ). ೧೦. ಮೇರುಪರ್ವತ. ೧೧. ಪಕ್ಷಿಗಳ ಒಡೆಯ; ಗರುಡ. ೧೨. ನಂದಿಯ ಒಡೆಯ; ಶಿವ. ೧೩. ಸರಸ್ವತಿಯ ಪತಿ; ಬ್ರಹ್ಮ: ಪಾಪ ಗೋಪಾರ್ಜಿತ ಪದಾಂಭೋಜಂ (ಗುರುಚಾ. ೧೧-೧೦೦): "ಶಂಕರ ಮೇರು ಬಿಡೌಜಂ ಪಂಕಜನೃಪ ವೃಷಭ ಬೊಮ್ಮರವಿಯೇಣಾಂಕ ನಗೌಕಸ ಕೇಶವ ಗೋಪಂ ಶಂಕಿಸೆ ಪನ್ನೆರಡು ಗೋಪರಬ್ಬಂ ಜಗದೊಳ್" (ನಾನಾಕಂ. ೨೭). [ಸಂ.]

ಗೋಪ₂ (ನಾ). ಗೋಪುರ; ಶಿಖರ (?): ಐನೂರ್ವಾಚಾರಿಯ ಮಗ ಪಳಿಯಣ್ಣ . . . ಗೋಪ ಕಟ್ಟಿ ಪಡೆದ ಸ್ತಿತಿ (ಎಕ. X, ಚಿಕ್ಕಬ. ೨೬-೧೧: ಸು. 880). [<ಗೋಪುರ?]

ಗೋಪಕುಮಾರಕ (ನಾ). ತುರುಗಾಹಿಯ ಮಗ; ಗೊಲ್ಲನ ಮಗ: ಗೋಪಕುಮಾರಕನಿಕರಂ ಚಾಪಳವಾನಂದಮುತ್ತು ನಮಗಿದೆ ಗೆಲ್ಪಾಳಾಪದೊಳೀನೆನೆ (ನೇಮಿಪು. ೭-೧೩೭). [ಗೋಪ₁ + ಕುಮಾರಕ]

ಗೋಪಟುತ್ವ (ನಾ). ಮಾತಿನ ಜಾಣ್ಮೆ; ವಾಕ್ಪಟುತ್ವ: ವಿಧುಗೋಪದಂ ಪಟಗೋಪನೀವನು ಗೋಪಟುತ್ವವನು (ಬಸವು. ೧-೬). [ಗೋ + ಪಟುತ್ವ]

ಗೋಪಟ್ಟಿ (ನಾ). ದನಕರುಗಳ ಹಟ್ಟಿ,–ಕೊಟ್ಟಿಗೆ; ತುರುಪಟ್ಟಿ: ನಿಶಿಯೊಳ್ಯಿತಂದು ಬಾಗಿಲ ತಡಪಲಾರು ನಾಂ ಪಶುಪತಿಯ ಗೋಪಟ್ಟಿಗಂಸಾರು (ನವಮೋ. ೧೫-೨). [ಗೋ + ಪಟ್ಟಿ₁]

ಗೋಪತಿ (ನಾ). ೧. ಗೋವುಗಳ ಒಡೆಯ; ವೃಷಭ; ನಂದಿ: "ವೃಷಸೌರಭೇಯಗೋಪತಿ . . . ಅನಡ್ವಾಹಂ" (ವಸುಕೋ. ೯೯-೧). 'ಗೋಪತಿಧ್ವಜ' ಪರಾ. ೨. ಸ್ವೇಚ್ಛೆಯಾಗಿ ತಿರುಗಾಡಲು ಬಿಟ್ಟ ಹೋರಿ; ಬೀದಿಬಸವ: (ಕ). ೩. ದನಕಾಯುವವನು; ತುರುಗಾಹಿ.

೪. ದೇವೇಂದ್ರ : "ಇಂದ್ರಃ . . . ಗೋಪತಿಃ . . . ಮೇಘವಾಹನಃ–ಈ ೩೯ ದೇವೇಂದ್ರನ ಪೆಸರ್" (ಹಲಾಯು. ೧೦-೩೨). ೫. ನೇಸರು; ಸೂರ್ಯ : "ಆದಿತ್ಯಃ . . . ಗೋಪತಿಃ . . . ತ್ರಯೀತನುಃ–ಈ ೪೭ ಆದಿತ್ಯನ ಪೆಸರ್" (ಹಲಾಯು. ೭-೩೫); ಮುಗಿಯಲೊಡರ್ಚಿ ನಿಂದ ಕುಮುದಾವಳಿಯಂ ಸರಸೀರುಹಂ ಮುಗುಳ್ನಗೆ ನಗುವಂತಿರಿರ್ದುವು . . . ಉದಯಾದ್ರಿಗೆ ಗೋಪತಿ ಬಪ್ಪ ಪೊಳ್ತಿನೊಳ್ (ಗಿರಿಕ. ೫-೩). ೩, ೫: ರಸಾರಸಮಂ ಗೋಪತಿ ತವೆ ಕುಡಿಯಿಸಿದಂ ನಿಜಗೋಪಸಹಸ್ರಮಂ ಬೇಸಗೆಯೊಳ್ (ಜಗವಿ. ೧೬-೬೫). ೬. ಶಿವ. 'ಗೋಪತಿವಾಹನ' ಪರಾ. ೭. ಬ್ರಹ್ಮ. 'ಗೋಪತಿವಾಹನ' ಪರಾ. ೮. ನೀರಿನ ಅಧಿಪತಿ; ವರುಣ. 'ಗೋರಾಜ' ಪರಾ. ೯. [ಜ್ಯೋತಿ] ವೃಷಭರಾಶಿ: ಪರಿಯೊಳ್ಪಿದು ಗೋಪತಿಯೊಳೊಂಬತ್ತು . . . ತುಲಾಧರನೊಳ್ ನಾಲ್ಕು ಭಾಗೆಯೊಳಿರೆ ಹಿಮಕರಂ ತತ್ಪ್ರಮಾಣಾಬ್ದದಿ ನರ ಮಡಿಗುಂ (ಜಾತಕ. ೬-೩೮).

[ಗೋ + ಪತಿ$_2$]

ಗೋಪತಿಧ್ವಜ (ನಾ). ಧ್ವಜದಲ್ಲಿ ಬಸವನ ಚಿಹ್ನೆಯುಳ್ಳವನು; ವೃಷಭಧ್ವಜ; ಶಿವ: ಗೋಪತಿಧ್ವಜನಜನಮಳಚಿದ್ರೂಪಂ (ಬಸಪು. ೨೪-೪೭).

[ಗೋಪತಿ + ಧ್ವಜ]

ಗೋಪತಿವಾಹನ (ನಾ). ೧. ಇಂದ್ರನ ವಾಹನ; ಐರಾವತ. ೨. ಶಿವನ ವಾಹನ; ನಂದಿ. ೩. ಬ್ರಹ್ಮನ ವಾಹನ; ಹಂಸ. ೧, ೨, ೩ : ಗೋಪತಿವಾಹನ ಪ್ರಭೆಯನೇಳಿಸಿ ಗೋಪತಿವಾಹನಾಂಶುವಂ ರೂಪುಗಿಡಲ್ಕೆ ಜಜಿದು ಗೋಪತಿವಾಹನಕಾಂತಿಯಂ ಮಹಾಟೋಪದೆ ತಾನೆ ನಿಂದಿಸಿ . . . ಬಹುದ್ವೀಪಮನೆಯ್ದೆ ಪರ್ವಿದುದು ಗೋಪಣನಗ್ಗದ ಕೀರ್ತಿಪಾಂಡುರಂ (ಎಕ. VIII, ಸೊರಬ. ೩೨೯-೩೯ ; 1415). ೪. ವೃಷಭವಾಹನ; ಈಶ್ವರ: ಸ್ಥೂಲಗೋಪತಿವಾಹನಂ ಮಿಗೆ ಲಾಲಿಸಲು ಸೋವಣ್ಣಗೊಲಿದನು ಲೀಲೆಯಿಂ (ಬಸಪು. ೫೧-೮೨).

[ಗೋಪತಿ$_1$ + ವಾಹನ]

ಗೋಪಥ (ನಾ). ೧. ದನಕರುಗಳು ತಿರುಗಾಡುವ ದಾರಿ. ೨. ಅಥರ್ವವೇದದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬ್ರಾಹ್ಮಣದ ಹೆಸರು. [ಸಂ.]

ಗೋಪಧ್ವಜ (ನಾ).=ಗೋಪತಿಧ್ವಜ: ಆ ಪಟ್ಟಣದೊಳಗಿರ್ಪಂ ಗೋಪಧ್ವಜ ಪಾದಪೂಜಕಂ (ವೃಷವಿ. ೯-೬೮). [ಗೋಪ$_1$ + ಧ್ವಜ]

ಗೋಪನ (ನಾ). ೧. ರಕ್ಷಿಸುವುದು; ಕಾಪಾಡುವುದು: ತಾವಿಬ್ಬರೇ ಇದ್ದಾಗ ಯಾರಾದರೂ ನೋಡಿಯಾರೆಂಬ ಗೋಪನ ಬುದ್ಧಿ ಪ್ರಬುದ್ಧವಾಗಿತ್ತು (ಮಲೆಮ. ೯೪); ಧರ್ಮಕ್ಕೆ ತಕ್ಕ ರಕ್ಷಣಗೋಪನಗಳನ್ನು ಏರ್ಪಡಿಸುವೆನು (ಬುದ್ಧಪ. ೧೪೫). ೨. ಮುಚ್ಚಿಡುವುದು; ಬಚ್ಚಿಡುವುದು: ಮುಚ್ಚಿಡುವ ಲಜ್ಜೆಯಿಂದಲೇ ಹೃದಯವನ್ನು ಬಿಚ್ಚಿಡುತ್ತಾಳೆ. ಅವಳ ಸೌಂದರ್ಯದ ಆವಿಷ್ಕಾರಕ್ಕೆಲ್ಲ ಹೀಗೆ ಅವಳ ಗೋಪನವೇ ಕಾರಣ (ಧ್ವನ್ಯಾಲೋ. ೨೦೭ ಅಡಿಟಿ). [ಸಂ.]

ಗೋಪನಂದನ (ನಾ). ೧. ಗೊಲ್ಲನ ಮಗ; ಕೃಷ್ಣ. ೨. ಸೂರ್ಯನ ಮಗ; ಯಮ. ೧, ೨ : ದಂತವಕ್ತ್ರಂ ನಿಸರ್ಗವ್ಯೆರದಿಂದ ಸುರವ್ಯೆರಿಯು ಪೆಸರ್ಗಳಿ ತನಗಸಹ್ಯಂಗಳಾಗೆ ಪರಿಣಾಮಯುಕ್ತನೆಂದು ಶಕ್ರನಾಕ್ರಮಿಸಿಯುಂ . . . ಗೋಪನಂದನನೆಂದು ದಂಡಧರನಂ ಡಲೆದುಂ (ಜಗವಿ. ೯-೫೩ ವ). [ಗೋಪ$_1$ + ನಂದನ]

ಗೋಪರಸ (ನಾ). ಸುಗಂಧದ್ರವ್ಯ, ಔಷಧಿ, ಧೂಪ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ರಾಳ; ''ಬಾಣಂತಿ ಬೋಳ'' (ಅಮರ. ೮೬೪). [ಸಂ.]

ಗೋಪರಾಗ (ನಾ). ೧. ಗೋವುಗಳ ಕಾಲಿನಿಂದೆದ್ದ ಧೂಳು; ಗೋಧೂಳಿ. ೨. ಗೋಪನಲ್ಲಿ ಇಟ್ಟಿರುವ ಅನುರಾಗ. ೧, ೨: ಗೋಪರಾಗದಿ ಕಣ್ಣು ಕುರುಡಾಗಲೇನೊಂದು ಕಾಣಿಸದೆ ಪೋದುದರಿಂದಲೆ ಜಾರಿಪೆನು ನಾಥ (ಧ್ವನ್ಯಾಲೋ. ೯೨). [ಗೋ + ಪರಾಗ; ಗೋಪ$_1$ + ರಾಗ]

ಗೋಪವಧು (ನಾ). ಗೊಲ್ಲರ ಹೆಂಗಸು; ಗೋಪಿ: ಹರಿಯುರದಲ್ಲಿ ಗೋಪವಧುವಿಂ ಮದನಂ ವಿಜಯಪ್ರಶಸ್ತಿಯಂ ಬರೆಯಿಸಿದಂ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೭-೭೨); ಗೋಪವಧೂಜನಂ . . . ಅರ್ಚಿಸಿದರ್ (ಬಂಹರಿ. ೬-೨೮).

[ಗೋಪ$_1$ + ವಧು]

ಗೋಪವಲ್ಲಿ (ನಾ). ೧. ಸೊಗದೆಬೇರಿನ ಬಳ್ಳಿ; "ಶಾಮಲತಾ" (ಪಂಡಿತ). ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಳ್ಳಿ; "ತೇಜನೀ" (ಪಂಡಿತ). ೩. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ; ಮಾಗಿಣಿ: "ಮಾಯಿಣಿ ಗೋಪವಲ್ಲಿ ಮಾಗಧಿಯೆನಿಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೩೯-೨೯). [ಸಂ. ಗೋಪವಲ್ಲೀ]

ಗೋಪವಾಹನ (ನಾ). ೧. ವಿಷ್ಣುವಿನ ವಾಹನ; ಗರುಡ. ೨. ಇಂದ್ರನ ವಾಹನ; ಐರಾವತ. ೩. ಬ್ರಹ್ಮನ ವಾಹನ; ಹಂಸ. ೧, ೨, ೩ : ಗೋಪಯೋಗೋಪಾದಪಾವೃತ ಗೋಪವಾಹನ ಗೋಪವಾಹನ ಗೋಪವಾಹನ ಗೋಪವನಭುಗಿನಾಮಳಸ್ಮೇರ (ಬಸಪು. ೧-೬). ೪. ವೃಷಭವನ್ನು ವಾಹನವಾಗಿ ಉಳ್ಳವನು; ಶಿವ: ಗೋಪವಾಹನ ಭಕ್ತಹಿಂಸೆಯನೀ ಪರಿಯೊಳಿಲೊ ಕೇಳುತಿರ್ದುಂ ಪಾಪವೆನ್ನದೆ ಸುಮ್ಮನಿಹುದಿದು ನೀತಿಯೇ ನಿನಗೆ (ಬಸಪು. ೬೦-೧೮); ಗೋಪವಾಹನ ಪಾದಭಜಕ ಕಾಮಣ್ಣಯ್ಯ (ಪ್ರಾಥರಾ. ೧೩-೩). [ಗೋಪ$_1$ + ವಾಹನ]

ಗೋಪಶಕಲ (ನಾ). ಚಂದ್ರನ ಭಾಗ; ಅರ್ಧಚಂದ್ರ: ಗೋಪಶಕಲಾ ಚೂಡ ಗೋತ್ರಿತಯ ಗೋಕೇಶ (ನವಮೋ. ೨-೧). [ಗೋಪ$_1$+ಶಕಲ]

ಗೋಪಸ್ತ್ರೀ (ನಾ). ಗೊಲ್ಲತಿ: ಗೋಪಸ್ತ್ರೀ ದಧಿಮಂಥನಶ್ರಮಹರಂ . . . ಸುಟಿಯಲ್ ವಿಭಾತಪವಮಾನಂ (ಜಗವಿ. ೫-೭೭). [ಗೋಪ$_1$ + ಸ್ತ್ರೀ]

ಗೋಪಳ್ಳಿ (ನಾ). ಗೊಲ್ಲರ ಹಳ್ಳಿ; ಗೋಕುಲ; ತುರುಹಟ್ಟಿ: ಹುಡುಗನಾಗಿ ಗೋಪಳ್ಳಿಯೊಳಗೆ ಎಲ್ಲ ಪಡೆದ (ವಿಪ್ರಸು. ೧೪-೩).

[ಗೋ + ಪಳ್ಳಿ$_1$]

ಗೋಪಾಂಗನೆ (ನಾ). ಗೋಪಿ; ಗೊಲ್ಲಿತಿ: ಗೋಪಾಂಗನೆಯರ ಕೂಡೆ . . . ಜಾರತ್ವದೊಂದೆಸಕದಿಂ ಬಾಳ್ದ (ಚಬಪು. ೫೩-೬೦).

[ಗೋಪ$_1$ + ಅಂಗನೆ]

ಗೋಪಾಕರ್ಕಟಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ: "ವನ್ಯಃ–ಗೋಪಾಕರ್ಕಟಿ, ಕಾಡಸಬ್ಬಸಿಗೆ, ಗುಂಜ" (ಒಷಧಿ. ೧೪೪). [<ಸಂ. ಗೋಪಕರ್ಕಟಿಕಾ]

ಗೋಪಾನಸಿ (ನಾ). ಮನೆಯ ಸೂರಿಗೆ ಅಥವಾ ಮೇಲ್ಛಾವಣಿಗೆ ಆಧಾರವಾದ ಮರದ ಪಟಿ; ಲೋವೆ: "ಗೋಪಾನಸೀಯೆಂಬುದು ಲೋವೆ" (ಹಲಾಯು. ೫೦-೧೪೮). [ಸಂ. ಗೋಪಾನಸೀ]

ಗೋಪಾನಸೀಕ (ನಾ).=ಗೋಪಾನಸಿ: ನಾಡೆ ಚೂಡಾಮಣಿ ಕಳಶ ಶಿರೋಭಾಗದೊಳ್ ಭಾಸ್ಕರಂ ಕನ್ನಡಿಯಂ ಪೋಲ್ತೊಪ್ಪೆ ಮಧ್ಯಂದಿನದೊಳತುಳ ಗೋಪಾನಾಸೀಕಂಗಳೊಳ್ ಮೈದೊಡಪಪ್ಪನ್ನಂ ಮುಗಿಲ್ ಕನ್ನಡಿಪುದು ಕರುಮಾಡಂ ನೃಪಶ್ರೀಯ ಪರ್ಚಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೧-೧೪೨). [ಸಂ.]

ಗೋಪಾಮುಖ (ನಾ). ಕೋಟೆಯ ಮೇಲಿನ ಒಂದು ಬಗೆಯ ರಚನೆ; ಬುರುಜು (?): ದೇಸೆವೆತ್ತಾಳ್ವೇರಿಯು ತುಱುಗಲಿಂ ಚೆಲ್ವುವೆತ್ತಿರ್ದ ನಾಲ್ಕುಂ ಮಿಗಿಲಾಗುತ್ತಿರ್ದ ಗೋಪಾಮುಖವಿಲಸನದಿಂ ತಾನೆ ಮೇಲಾದ ಪೆಂಪಿಂ ಮುಗಿಲಂ ಮುಟ್ಟಿರ್ದುದೆಂಬಂತಿರೆ ಕರಮೆಸೆಗುಂ ವಿಶ್ರುತೋತ್ತುಂಗ ವಪ್ರಂ (ಸುಕುಮಾ. ೧೦-೫೨). 'ಗೋದಾಮುಖ' ಪರಾ. [?]

ಗೋಪಾಯನ (ನಾ). ೧. ಸಂರಕ್ಷಣೆ: ಜಾತಿವರ್ಣಾಶ್ರಮದ ಗೋಪಾಯನಂಗೈಯುದತಿ ಮತ್ತತೆಯೊಳಾರ್ತರಕ್ಷಣಂಗೈಯುದಿರುವ ಭೂಪಾಲನಿಗೆ ನಿರಯಂ (ಪಂಕಾರಾ. ೪-೭-೭). ೨. ಬಚ್ಚಿಡುವುದು. 'ಗೋಪಾಯಿಂತ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಗೋಪಾಯಿತ (ಗು). ೧. ರಕ್ಷಿಸಿದ ; ಕಾಪಾಡಿದ. ೨. ರಹಸ್ಯವಾಗಿ ಇಟ್ಟ ; ಬಚ್ಚಿಟ್ಟ : "ಗುಪ್ತಂ ಗೋಪಾಯಿತಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೧೦೫-೪೧). [ಸಂ.]

ಗೋಪಾಲ, ಗೋಪಾಳ (ನಾ). ೧. ಗೋವುಗಳನ್ನು ಕಾಯುವವನು ; ಗೊಲ್ಲ ; ಗೋವಳ : ಬೊಬ್ಬಿಱಿದು ಗೋಪಾಲರಾಂತರೆ ಕಾದಿವರು ಕಡಿಖಂಡಮಯವಾಗೆ (ಕುವ್ಯಾವಿ. ೪-೩೭). ೨. ಕೃಷ್ಣ. ೩. ಶಿವ. ೪. ಭಿಕ್ಷೆ ; ತಿರುಪೆ. 'ಗೋಪಾಲಪುಟ್ಟಿ' ಪರಾ. ೫. (ಉಕ) ಭಿಕ್ಷಾವೃತ್ತಿಯಿಂದ ಜೀವಿಸುವ ಒಂದು ಪಂಗಡ: (ಕ). **ಗೋಪಾಳ** : ೪. ಒಂದು ಹೊತ್ತುಪವಾಸವಿದ್ದು ಗೋಪಾಳವ ತಂದು ಪಾರಣೆಯ ಮಾಡುವೆನು (ಅಮುಸಾಂ. ೩-೧೧೦) ; ಈ ಪರಿಯಲುಂಬಂಥ ಅಳಿಯ ಭೋಜನಕಿಂತ ಗೋಪಾಳ ಲೇಸು ಅಭಿಮಾನಿಗಳಿಗೆ (ಕನಕ. ೧೧೧-೫); ಆ ಲಕ್ಷ್ಮೀವೆಂಕಟೇಶನ ಹೆಸರ್ಲೆ ಗೋಪಾಳಾ ಬೇಡಲಿಕ್ಕೆ ನಾಚಿಕೆ ಬರೂದಿಲ್ಲ? (ಹುಚ್ಚಾಟ. ೮೯). ೫. ದಾಸಯ್ಯಗಳು, ಭಿಕ್ಷುಕರು, ಬುಡುಬುಡುಕೆಯವರು, ಗೋಪಾಳದವರು ಇವರೇ ನಿನ್ನ ಸ್ನೇಹಿತರು (ಗರುಡಾ. ೧೫). ೬. ಭಿಕ್ಷಾಪಾತ್ರೆ ; "ದಾಸರ ಭಿಕ್ಷದ ಬುಟ್ಟಿ" (ಜಾನಕೋ. ೫೨) : ಹಚ್ಚನ್ನ ಹರಿನಾಮ, ಮುತ್ತಿನ ಗೋಪಾಳ ಹೊತ್ತೇರಿ ಬರುವ ಇವನ್ಯಾರೊ (ಕನ್ನಜಾ. ೧೧) : ಹರಿಸೇವೆಗೆ ಗೋಪಾಳವು ಒಕ್ಕಲಿಗನ ಕಣವನ್ನು ಸೇರಿತು. ಈಗಲೂ ಗೋಪಾಳವು ಬೆಳುವಲ ರೈತರ ಕಣದಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ (ಕನ್ನಜಾ. ೧೨).

ಗೋಪಾಲಗ = ಒಂದು ಬಗೆಯ ನಾಣ್ಯ. ℙ ಮುಮ್ಮಡಿಕೃಷ್ಣರಾಜಒಡೆಯರ ಕಾಲದಲ್ಲಿದ್ದ ಗೋಪಾಲ ಗದ್ಯಾಣವೆಂಬ ನಾಣ್ಯದ ಸಂಕ್ಷಿಪ್ತರೂಪ: ಅಂದೂಗಸ್ಥಳದ ಅತ್ತಾಣಿ ಗ್ರಾಮ ೧ಕ್ಕೆ ಹುಟ್ಟುವಳಿ ಗೋಪಾಲಗ ೬೦೦ (ಮೈಆರಿ. ೧೯೩೮, ೨೪-೧೧; 1820). [ಸಂ.]

ಗೋಪಾಲಕ, ಗೋಪಾಳಕ (ನಾ). ದನ ಕಾಯುವವನು ; ಗೋವಳ : ವಿರಾಟನ ಪಶುಸಮೂಹವ ಮುತ್ತಿದರು ಗೋಪಾಲಕರ ಕೆಡಹಿ (ಕುವ್ಯಾವಿ. ೪-೩೭. **ಗೋಪಾಳಕ** : ಗೋಪಾಳಕನೆಂದಿಂತಾಳಾಪಿಸಿದೈ (ನೇಮಿಪು. ೧೨-೨೩೨) : ಗೋಪಾಳಕ ಜನತತಿಯುಂ . . . ಅರ್ಚಿಸಿದರ್ (ಬಂಹರಿ. ೭-೨೮). [ಸಂ.]

ಗೋಪಾಲನೆ (ನಾ). ದನಕರುಗಳ ಸಾಕಣೆ ; ಪಶುಪಾಲನೆ : ಹಾಲೆಂಡಿನಂಥ ದೇಶಗಳು ಗೋಪಾಲನೆಯನ್ನು ದೊಡ್ಡ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯಿಂದ ಸಾಗಿಸಿಕೊಂಡು ಹೋಗುತ್ತಿವೆ (ಬಾಲಪ್ರ. III, ೧೭೭೪). [ಗೋ + ಪಾಲನೆ]

ಗೋಪಾಲಪುಟ್ಟಿ, ಗೋಪಾಲಬುಟ್ಟಿ, ಗೋಪಾಳಬುಟ್ಟಿ (ನಾ). ಹರಿದಾಸರು ಗೋಪಾಳ ಬೇಡಲು ಹಿಡಿದಿರುವ ಬಿದಿರಿನ ಬುಟ್ಟಿ.-ಭಿಕ್ಷಾಪಾತ್ರೆ : (ಕ). **ಗೋಪಾಲಬುಟ್ಟಿ** : ಗೋಪಾಲಬುಟ್ಟಿ ಹಿಡಿಯುವುದಕ್ಕೆ ಭೂಪತಿಯಂತೆ ಗರ್ವಿಸುತಿದ್ದೆ ಆ ಪತ್ನಿಕುಲ ಸಾವಿರವಾಗಲು ಗೋಪಾಲಬುಟ್ಟಿ ಹಿಡಿಸಿದಳಯ್ಯ (ಪುರಂದ. ೧-೯೫-೨) ; ಗೋಪಾಲಬುಟ್ಟಿ ನಿಮ್ಮ ಭಂಡಾರ (ಶಿಡುಗು. ೫) : ಗೋಪಾಲಬುಟ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ಶನೀಶ್ವರ ಹೊಕ್ಕ ಹಾಗೆ (ಗಾದ). **ಗೋಪಾಳಬುಟ್ಟಿ** : ದಾಸರು ತಮ್ಮ ಜೀವಿತಕಾಲದಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸಿದ ಗೋಪಾಳಬುಟ್ಟಿ . . . ಶ್ರೀವೆಂಕಟೇಶದೇವರ ಮುದ್ದು ಮೂರ್ತಿಗಳನ್ನು ಈಗಲೂ ನೋಡಬಹುದು (ಜಗದಾ. ೧೩೭).

[ಗೋಪಾಲ + ಪುಟ್ಟಿ₂]

ಗೋಪಾಲಪುಟ್ಟಿತೊಪ್ಪಲು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧಿ ಸಸ್ಯ ; "ಅರ್ಗಮೂಲ" (ಪಂಡಿತ) : ಈಶ್ವರೀಬೇರು, ತೊಪ್ಪಲು, ಗೋಪಾಲಪುಟ್ಟಿ [ಟ್ಟಿ] ತೊಪ್ಪಲು (ಮೈಜಿಗಿ. ೯-೧೫೩).

[ಗೋಪಾಲಪುಟ್ಟಿ + ತೊಪ್ಪಲು₂]

ಗೋಪಾಲಬುಟ್ಟಿ 'ಗೋಪಾಲಪುಟ್ಟಿ' ನೋ.

ಗೋಪಾಳ 'ಗೋಪಾಲ' ನೋ.

ಗೋಪಾಳಕ 'ಗೋಪಾಲಕ' ನೋ.

ಗೋಪಾಳಕಾವಲಿ (ನಾ). ದೇವಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿ ಗೋಕುಲಾಷ್ಟಮಿಯ ಉತ್ಸವದ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಹಾಲು, ಮೊಸರು ತುಂಬಿದ ಗಡಿಗೆಯನ್ನು ಒಡೆಯುವ ಒಂದು ಸಮಾರಂಭ : ಹೀಗೊಂದು ದಿನ. ಜೂರಪ್ರಸ್ತ. ಗೋಪಾಳಕಾವಲಿ. ಅಂದಿನ ಗೋಪಾಲ ಸುಬ್ಬಣ್ಣನೇ. ಮೊಸರು ಹಾಲಿನ ಗಡಿಗೆ ಒಡೆದು ಮೈಯೆಲ್ಲ ಹಾಲುಮೊಸರು (ದೇಳಭಾ. ೧೫೪).

[←ಮರಾ. ಗೋಪಾಳಕಾಲಾ]

ಗೋಪಾಳಬುಟ್ಟಿ 'ಗೋಪಾಲಪುಟ್ಟಿ' ನೋ.

ಗೋಪಿ (ನಾ). ೧. ಗೊಲ್ಲಜಾತಿಯ ಹೆಂಗಸು; ಗೊಲ್ಲಿತಿ: "ತುಱುವಳ್ತಿಯರು ಗೊಲ್ಲತಿಯರೆನಲ್ ಗೋಪಿಯರು" (ಶಬ್ದಮಂ. ೩೪): ತನತನಗೆ ಗೋಪಿಯರ್ ಕೃಷ್ಣನಂಕಮಾಲೆಯನೆ ಪಾಡುತುಂ (ಜಗವಿ. ೫-೯): ಮುರಾರಿ ಗೋಪಿಯರಲ್ಲಿ ಹಾದರವಾಡಿ ಸಿಕ್ಕನೆ (ಬಸಪು. ೫೪-೪೦). ೨. ನಂದಗೋಪನ ಹೆಂಡತಿ; ಯಶೋದೆ: ಗೋಪಿಯ ಭಾಗ್ಯವಿದು ಶ್ರೀಪತಿ ತಾ ಶಿಶುರೂಪಿನಲ್ಲಿರುವುದು (ಪುರಂದ. ೨-೧೫೭ ಪಲ್ಲವಿ). ೩. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ ; ಸೊಗದೆ : (ಕ). ೪.=ಗೋಪಿಚಂದನ : (ಕ). ೫. ಗೋಪೀಚಂದನದ ಬಣ್ಣ ; ಹಳದಿ : ಗೋಡೆಯ ಹೊರಮೈಗೆ ಗೋಪಿ ಹಚ್ಚಬೇಕು (ರೂಢಿ). [ಸಂ. ಗೋಪೀ]

ಗೋಪಿಚಂದನ (ನಾ). (ದ್ವಾರಕೆಯಿಂದ ತಂದುದೆಂದು ಹೇಳಲಾದ) ವೈಷ್ಣವರು ಮುದ್ರೆಗಳನ್ನು ಧರಿಸಲು ಬಳಸುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹಳದಿಬಣ್ಣದ ಮಣ್ಣು : ಶಿರದಲಿ ಬಂಧಿಸಿದ ಜಟೆ ಗೋಪಿಚಂದನ ನಾಮಗಳನಿಟ್ಟು (ಶ್ರೀಕೃಪಾ. ೩). [ಗೋಪಿ + ಚಂದನ]

ಗೋಪಿತ (ಗು). ೧. ರಕ್ಷಿಸಿದ. ೨. ಮರೆಮಾಡಿದ ; ಅಡಗಿಸಿಟ್ಟ. 'ಗೋಪಿತಕ್ರಿಯ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಗೋಪಿತಕ್ರಿಯ (ನಾ). [ಕಾವ್ಯವಿ] ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕಾವ್ಯಬಂಧ ; ಕ್ರಿಯಾಪದವು ಗೂಢವಾಗಿರುವಂತೆ ರಚಿಸಿರುವ ಚಿತ್ರಕವಿತ್ವ : ಗೋಮೂತ್ರಿಕಂ ಸಯಮಕಂ ಪ್ರೇಮದಿಂ ಗೋಪಿತಕ್ರಿಯಂ (ಕವಿರಾ. ೨-೧೧೨). [ಸಂ. (ಗೋಪಿತ + ಕ್ರಿಯಾ + –)]

ಗೋಪಿತಕ್ರಿಯಾಕಾರಕ (ನಾ). [ಕಾವ್ಯವಿ] ಚಿತ್ರಕವಿತ್ವದಲ್ಲಿ ಒಂದು; ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾಗಿ ಪರಿಶೀಲಿಸಿದ ಹೊರತು ಕ್ರಿಯೆಯಾಗಲಿ ಕಾರಕವಾಗಲಿ ತಿಳಿಯದಂತೆ ಮರೆಸಿರುವ ಒಂದು ಶಬ್ದಾಲಂಕಾರವುಳ್ಳ ಚಿತ್ರಕಾವ್ಯ : ಚ್ಯುತದತ್ತಾಕ್ಷರಮುಂ ಗೋಪಿತಕ್ರಿಯಾಕಾರಕಂ ನಿಗೂಢಚತುರ್ಥಂ . . . ಎಂದಿಂತು ಪೆಱವುಮಕ್ಕುಂ ಚಿತ್ರಂ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೫೮೭).

[ಸಂ. (ಗೋಪಿತ + ಕ್ರಿಯಾ + ಕಾರಕ)]

ಗೋಪಿತಾರ್ಥ (ನಾ). ರಹಸ್ಯವಾದ ಅರ್ಥ; ಗೂಢಾರ್ಥ: ಗೋಪಿತಾರ್ಥವ ಕೊಟ್ಟು ಜನ ಸವ್ಯಾಪರಾಹೋಲ್ ರಚಿಸುವದಕುಪಮಾಪದವ ಕೊಡು ಚಂದ್ರನಾಥನೆ ಕೋಮಲಾಕೃತಿಯೂ (ಬಿಜ್ಜಪು. ೪-೧೫).

[ಗೋಪಿತ + ಅರ್ಥ]

ಗೋಪಿತ್ತ (ನಾ). ಗೋರೋಚನ : "ಗೌರಿ ಗೋಪಿತ್ತವೆಂನೆ ಗೋರೋಚ ಮಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೯೯-೨೧). [<ಸಂ. ಗೋಪಿತ್ತ]

ಗೋಪೀಗೀತ (ನಾ). (ವಿರಹಾಕುಲೆಯರಾದ) ಗೋಪಿಕಾಸ್ತ್ರೀಯರು ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನನ್ನು ಕುರಿತು ಹಾಡಿದಂತೆ ರಚಿಸಿದ ಗೀತೆ : ಶ್ರೀಪಾದರಾಜರು [illegible] ಭ್ರಮರಗೀತ ಮತ್ತು ವೇಣುಗೀತ ಮತ್ತು [illegible] ತಿಳಿಗನ್ನಡ ಮಾತುಗಳ ಸುಂದರಸಾಹಿತ್ಯ (ಜಗದಾ. ೮೧).

[ಸಂ. (ಗೋಪೀ + ಗೀತ)]

ಗೋಪೀಚಂದನ (ನಾ). =ಗೋಪಿಚಂದನ: ಗೋಪೀಚಂದನದಿಂದ ದಿನದಿನ ವಹಿಸುವರ ಕೃಪಾಳು ಹರಿ ಅವರಿಗೊಲಿವ (ವೈಕುಂವ. ೪-೧೫) : ಗೋಪೀ

ಚಂದನವನ್ನು ಧರಿಸಿದಲ್ಲಿ . . . ಪೈತ್ಯರೋಗಗಳಂ, ರಕ್ತಪಿತ್ತರೋಗಗಳಂ ಜಯಿಸುವುದು (ಸಕವೈ. ೪೧). [ಸಂ. (ಗೋಪೀ + ಚಂದನ)]

ಗೋಪೀಜಾರ (ನಾ). ಗೋಪಿಕಾಸ್ತ್ರೀಯರ ವಿಟ ; ಕೃಷ್ಣ : ಗಳಿತವಿಕಾರ ಗೋಪೀಜಾರ ಲಲಿತವಿಹಾರ (ಕುವ್ಯಾಭೀ. ೩-೮೭).

[ಸಂ. (ಗೋಪೀ + ಜಾರ)]

ಗೋಪು$_{1}$ (ನಾ). ಕಾಪಾಡುವಿಕೆ ; ಸಂರಕ್ಷಣೆ. 'ಗೋಪುಕಾರ' ಪರಾ.

[<ಸಂ. ಗೋಪ]

ಗೋಪು$_{2}$ (ನಾ). ೧. ಕೊರಳಲ್ಲಿ ಧರಿಸುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಭರಣ : ಅಂತಃಕರಣದ ಗೋಪು ಭಾವದ ಕೋಪು ಎಲ್ಲರ ಕೊರಳಿದೆ ಸಿಂಗರಿಸಿದೆ (ಸಪೀಗೀ. ೪೫-೯೩೧). ೨. ಹಲವು ಎಳೆಗಳನ್ನು ಕೂಡಿಸಿ ಹೆಣೆದ ದಾರ. 'ಗೋಪುಹೆಣೆ' ಪರಾ. [←ಹಿಂ. ಗೋಪ್ ; ಮರಾ. ಗೋಫ್]

ಗೋಪುಕಾರ (ನಾ). ಸಂರಕ್ಷಣೆ ಮಾಡುವವನು ; ರಕ್ಷಕ : ಪುಣ್ಯಕ್ಷೇತ್ರ ಪಂಡರಿಪೂರ ಪುಂಡಲೀಕ ಗೋಪುಕಾರ (ಮಲ್ಲಗಿ. ೬).

[ಗೋಪು$_{1}$ + – ಕಾರ$_{1}$ (<–ಕಾಐ)]

ಗೋಪುಚ್ಛ (ನಾ). ೧. ಆಕಳಿನ ಬಾಲ ; ಹಸುವಿನ ಬಾಲ. ೨. ಎರಡಂ, ನಾಲ್ಕು ಅಥವಾ ಮೂವತ್ತುನಾಲ್ಕು ಎಳೆಗಳುಳ್ಳ ಹಾರ : ಅಯ್ವತ್ತು ಸರದ ಮುತ್ತು ಮಾಣವಕ ಎಂಬುದು. ಹಾರಃ, ಗುಚ್ಛಃ, ಅರ್ಧಗುಚ್ಛಃ, ಗೋಪುಚ್ಛಃ–ಎಂಬಿವು ಕ್ರಮದಿಂದಂ ಕುಂದುತ್ತಾ ಬರಲಪ್ಪುವು (ಹಲಾಯು. ೯೨-೪೦೮). [ಗೋ + ಪುಚ್ಛ]

ಗೋಪುರ (ನಾ). ೧. ಗೋವುಗಳಿರುವ ನಗರ. ೨. ನಗರದ ಹೆಬ್ಬಾಗಿಲು, –ಮಹಾದ್ವಾರ: "ಗೋಪುರಂ, ಪುರದ್ವಾರಂ–ಈ ೨ ಬಾಗಿಲುವಾಡಂ" (ಹಲಾಯು. ೪೮-೧೩೩) ; ನಿಜಶಸ್ತ್ರವಿದ್ಯೆಯಂ ಪರಿವಿಡಿಗೆಯ್ವ . ರಾಜಸುತ ರೊಪ್ಪುಗುಮಾ ಪುರಗೋಪುರಂಗಳೊಳ್ (ಜಗವಿ. ೨-೧೭) ; ಆ ಕಡೆಗೆ ಹೋಗುತಿರೆ ಗೋಪುರದಾ ಕದವು ಕಡು ಬಲಿದಿರಲು (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೨-೧೧). ೩. ನಗರದ ಅಥವಾ ದೇವಸ್ಥಾನದ ಪ್ರಾಕಾರದಲ್ಲಿ ಪ್ರವೇಶದ್ವಾರದ ಮೇಲೆ ಕಟ್ಟಿರುವ ಅಂತಸ್ತುಗಳನ್ನೊಳಗೊಂಡ ರಚನೆ ; ಶಿಖರ : ಪರಿವೃತ ಪ್ರಾಕಾರಮಂ ಗೋಪುರವನೆತ್ತಿಸಿ (ಬಸಪು. ೫೩-೩೦) ; ಮೇಲಿಪ್ಪ ಚಿನ್ನದ ಕಳಸದಿಂ ಗೋಪುರ ಥಾಳಿಸಿ ತುಡುಕಿತಂಬರವ (ಕಂನವಿ. ೭-೮೪) ; ಗೋಪುರ: ಇದು ಅನೇಕ ಅಂತಸ್ತುಗಳನ್ನೊಳಗೊಂಡು, ಚಿತ್ರಗಳೊಡನೆ ಸೂಚ್ಯಾಕಾರವಾಗಿ ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹೋಗುತ್ತದೆ. ತುಟ್ಟತುದಿಯಲ್ಲಿ ಚಿನ್ನದ ಕಲಶಗಳಿರುತ್ತವೆ(ವ್ಯವಾಸ್ತು. ೩೪). ೧, ೩: ಗೋಪುರದಿಂ ರಂಜಿಪಯೋಧ್ಯಾಪುರಿ ಸುಮನಃಪ್ರಕೀರ್ಣ ಪುಣ್ಯಾವಸಥಾಪ್ಯಾಪದ ಕಳಶೋತ್ಕರದಿಂ ಗೋಪುರವಮಂ ಪೋಲ್ವುದೆಂಬುದೊಂದಚ್ಚರಿಯೇ (ನಳಚಂ. ೬೩೧). ೪. ಬಾಗಿಲು ; ದ್ವಾರ. ೫. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸುಗಂಧದ ಹುಲ್ಲು ; "ಕೊನ್ನಾರಿಯ ಭೇದ, ತುಂಗಮುಸ್ತೆ" (ಅಮರ. ೮೮೫). [ಸಂ.]

ಗೋಪುರಾರತಿ (ನಾ). ಗೋಪುರಾಕಾರವಾಗಿ ಬತ್ತಿಗಳನ್ನು ಹತ್ತಿಸಿ ಮಾಡುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆರತಿ : ಪಂಚಾರತಿ, ಗೋಪುರಾರತಿ, ಕರ್ಪೂರಾರತಿ ಮುಂತಾದ ಎಲ್ಲ ಆರತಿಗಳನ್ನೂ ಮಾಡಿಸಿ ಪ್ರಸಾದ ಸ್ವೀಕರಿಸಿದ್ದಾಯಿತು (ಗಂಮೂಯಿ. ೧). [ಗೋಪುರ + ಆರತಿ$_{1}$]

ಗೋಪುಹೆಣೆ (ಕ್ರಿ). ೧. ಹಲವಾರು ಬಣ್ಣದ ದಾರಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಹೆಣಿಗೆ ಹಾಕು. ೨. ಜಡೆಕೋಲಾಟ ಆಡು : ಎಳೆಮಕ್ಕಳು ಕೋಲ್ಬಿಣಿಗಳನ್ನು ಹಿಡಿದು ಹಾಡಿ 'ಗೋಪು' ಹೆಣೆಯುತ್ತಾರೆ (ಕನ್ನಜಾ. ೩೩).

[ಗೋಪು$_{2}$ + ಹೆಣೆ$_{1}$ (<ಪೆಣೆ$_{1}$)]

ಗೋಪೆ, ಗೊಪೆ, ಗೊಪ್ಪೆ$_{2}$, ಗೊಹೆ$_{2}$ (ನಾ). ೧. ಗೋರಿ ; ಹೆಣ ಹುಗಿಯುವ ಕುಣಿ ; ಸಮಾಧಿಸ್ಥಳ : ತಂದೆ ಬಪ್ಪನ್ನಂ ಸಮಾಧಿ ನಿನಗಂ ಬಿಂತೆ ಕಂದನಂ ಗೋಪೆಯೊಳಳವಡಿಸುತಮಿರಲು (ಜೊಮ್ಮರ. ೧೭೪-೭) : ಕದಿರರೇಮಂ ಪಿಂತೆ ಮರಣವಡೆದೇಳುದಿವಸದ ಮೇಲೆ ಗೋಪೆಯಕಿಳಿಸಿ ಹರಣವಿತ್ತ ಸೋಮಯ್ಯನ (ಸಿದ್ಧೇಪು. ೧೬-೭) ; ಛಲಿತದಿಂದಾ ಮಗಳ ಪೂಣ್ದ ಟಾವಿಗೆ ಪೋಗೆ ನಲವಿನಿಂ ತಿರುಜ್ಞಾನಿ ನಾಚಿ ಬಾರೆಂದೆನಲ್ ಕಲಿತದಿಂ ಗೋಪಿ[ಪೆ]ಯಿಂ ಪೊಱಮಟ್ಟು(ಪ್ರಭುಪು. ೭-೧೫೬). **ಗೊಪೆ:** ೧. ಶುನಕನ ಶವವ ಹೆಂದದ ಮಹಾವಿಭವವೆರಸು ಗೊವೆ[ಪಾಠಾಂ. ಗೊಪ್ಪೆ]ಯೊಳಗಿಕ್ಕಿ (ಸಿದ್ಧರಾ. ೭-೫೬) : ತನಗೆ ಸೀಪಾಲಂಘನವ್ರತಮೆಸೆಯೆ ನಿಜಸದನದಲ್ಲಿಯೊಂದು ಗೊಪೆಯಂ ತೋಡಿಕೊಂಡು ತನ್ನನುವಿಂಗೆ ಕೊಚಿತೆ ಬರೆಯಸು ಗಳೆವನೆಂಬ ನಿಷ್ಠೆಯ ನಾಂತು (ಪದ್ಮರಾ. ೨-೨೭) ; ಆತನಂ ತಂದು ಮನೆಯೊಳ್ಗೊಪೆಯೊಳಿಕ್ಕಿರಲ್ಬೂತನಾ ಕದಿರ ರೇಮಯ್ಯಂ . . . ತಿಳಿದಾ ಗೊಪೆಯನು ಕೌತುಕವೆನಿಪ್ಪಂತೆ ತೆಗಸಿಯಸುಗುಡೆ (ಪಾಸೋಪು. ೭-೭೯). ೨. ಗೋಪ್ಯವಾದ ಸ್ಥಳ ; ರಹಸ್ಯಸ್ಥಳ : ಕಟಿಯ ಮಧ್ಯದ ಯೋಗಿನಾಥನ ಗೃಹಾಂತರದೊಳೊಂದು ಗೊಪೆ[ಪಾಠಾಂ. ಗೊಪ್ಪಿ, ಗೋಟೆ, ಗೋಪೆ]ಯಂ ಮಾಡಿ (ಸಿದ್ಧರಾ. ೯-೪೬) ; ತಪವ ಮಾಡುವೆನೆಂದು ಗೊಪೆಯ ಹೊಕ್ಕಿರಬೇಡ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೫೩೨). **ಗೊಪ್ಪೆ$_{2}$:** ೧. ಸ್ನೇಹಿತನಿದ್ದ ಗೊಪ್ಪೆಯನುಪಪತಿ ಬಂದು ನೇಹದಿ ನೋಡಲೆಂದಗೆಯೆ ಆ ಹೆಣನೆಳ್ದಾಯೆನೆ ಹೆಪ್ಪಳಿಸಿ ಬಿಳ್ದಾ ಹಂದೆಯಸುವ ನೀಗಿದುದು (ಶ್ರೀಪಾಲ. ೮-೨೭). **ಗೊಹೆ$_{2}$:** ೩. ಗಂಹೆ ; ಗವಿ: ಇದಱಾಸೆಯ ಬಿಡಿಸು ಗೊಹೆಯ ಗೊಮ್ಮಟನೊಡೆಯ ಅಗಮ್ಯೇಶ್ವರ ಲಿಂಗ (ಮನುಗುಂ. ೪೯). [<ಸಂ. ಗೋಪ್ಯ]

ಗೋಪ್ಯ (ಗು). ೧. ರಹಸ್ಯವಾಗಿಡಬೇಕಾದ ; ಗುಟ್ಟಾಗಿಡಬೇಕಾದ ; ರಕ್ಷಿಸಬೇಕಾದ. (ನಾ). ೨. ಗುಟ್ಟು ; ರಹಸ್ಯ : ಗುಹ್ಯಕ್ಕೆ ಗುಹ್ಯ ಗೋಪ್ಯಕ್ಕೆ ಗೋಪ್ಯ (ಅವಚಂ. ೨೮೧-೧೨೮೭) ; ಲೋಭಿಯು ಧನವಂ ಗೋಪ್ಯವಂ ಮಾಡುವಂತೆ ನಾನು ಗೋಪ್ಯವೇ ಮಾಡತಕ್ಕದ್ದು (ಅರ್ಕಮೂ. ೮೭). ೩. ದಾಸಿಯ ಪುತ್ರ; ತೊತ್ತಿನ ಮಗ : "ಗೋಪ್ಯಃ, ದಾಸೀಸುತಃ–ಈ ೨ ತೊಬ್ಬಿನ ಮಗಂ" (ಹಲಾಯು. ೮೨-೩೪೭). [ಸಂ.]

ಗೋಪ್ಯಕ (ನಾ).=ಗೋಪ್ಯ ೩ : "ತೊತ್ತಿಗೆ ಪುಟ್ಟಿದಂ ಗೋಪ್ಯಕನೆನಿಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೯೨-೧೦). [ಸಂ.]

ಗೋಪ್ಯಮಾನತೆ (ನಾ). ೧. ಅಡಗಿಸಿಡುವಿಕೆ ; ಗೂಢವಾಗಿರಿಸುವಿಕೆ. ೨. [ಕಾವ್ಯವಿಪ] ಅರ್ಥವನ್ನು ವಾಚ್ಯವಾಗಿರಿಸದೆ ವ್ಯಂಗ್ಯವಾಗಿರಿಸುವಿಕೆ: ಈ ಗೋಪ್ಯಮಾನತೆಯ ನಿಯಮವನ್ನು ಲಾಕ್ಷಣಿಕರು ಅತಿಕಠಿಣವಾಗಿ ಅನ್ವಯಿಸಬಾರದು (ಭಾರಮಿ. ೩೩೨). [ಸಂ. ಗೋಪ್ಯಮಾನತಾ]

ಗೋಪ್ಯರಕ್ಷಣೆ (ನಾ). ಗುಟ್ಟು ಬಯಲಾಗದಂತೆ ನೋಡಿಕೊಳ್ಳುವುದಂ ; ರಹಸ್ಯವನ್ನು ಕಾಪಾಡುವುದು : ಅವರಿಂದ ರಾಜ್ಯಪಾಲರು ಅವರ ಮಂತ್ರಿಪದದ ಮತ್ತು ಗೋಪ್ಯರಕ್ಷಣೆಯ ಸಂಬಂಧವಾದ ಪ್ರಮಾಣವಚನವನ್ನು . . . ಸ್ವೀಕಾರವಮಾಡಿಸತಕ್ಕುದು (ಭಾಧಾನ. ೮೭) : ದೂರವಾದರೂ ಗೋಪ್ಯರಕ್ಷಣೆಯಾಗಲಿ (ಚಂದ್ರಸ. ೨೨).

[ಗೋಪ್ಯ + ರಕ್ಷಣೆ]

ಗೋಪ್ರದಾನ (ನಾ). ಗೋವುಗಳನ್ನು ದಾನವಾಗಿ ಕೊಡುವುದು ; ಗೋದಾನ : ಧರಣಿಯಮರರಿಗೊಟುಲಕ್ಷದ ಗೋಪ್ರದಾನವನು ಅರಸನಿತ್ತ (ಕೌಶಿರಾ. ೪೪-೫೧). [ಗೋ + ಪ್ರದಾನ]

ಗೋಭೂಮಿ (ನಾ). ೧. ದನಕರುಗಳು ಮೇಯುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಬಿಟ್ಟ ಭೂಮಿ ; ಹುಲ್ಲುಗಾವಲು : (ವ್ಯಗಜಿ. X. ೭೬೯). ೨. ಆಕಾಶದ ಪ್ರದೇಶ ; ಅಂತರಿಕ್ಷ (?) : ಭವ್ಯಜನಶರಣವಾದ ಸಮವಸರಣ ಗೋಭೂಮಿಯೊಳ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೨-೨೨ ವ). [ಗೋ + ಭೂಮಿ]

ಗೋಮ$_{1}$ 'ಗೋಮು$_{1}$' ನೋ.

ಗೋಮ$_{2}$, ಗೋಮೆ (ನಾ). ೧. ಗೋಮಯ ; ಸಗಣಿ. ೨. (ಊಟ ಮಾಡಿದ ಸ್ಥಳವನ್ನು) ಸಗಣಿ ನೀರಿನಿಂದ ಸಾರಿಸಿ ಶುದ್ಧಮಾಡುವುದು:

ಎಲೆ ತೆಗೆದು ಗೋಮ ಇಡು (ರೂಢಿ). 'ಎಂಜಲಂಗೋಮಂ' ಪರಾ. ಗೋಮೆ: ೨. ಊಟ ಮುಗಿದ ಮೇಲೆ ಗೋಮೆ ಬಳಿದಳು (ರೂಢಿ). 'ಎಲೆಗೋಮೆ' ಪರಾ.

ಗೋಮಹಚ್ಚು=ಊಟಮಾಡಿದ ಸ್ಥಳವನ್ನು ಸಗಣಿನೀರಿನಿಂದ ಸಾರಿಸು: ಊಟಾ ಮಾಡೋಣ. ಆಮೇಲೆ ಗೋಮಹಚ್ಚಿಕೊಂಡು ಹೋಗು (ತಿಡುಗು. ೧೩). [<ಸಂ. ಗೋಮಯ]

ಗೋಮಂಡಲ, ಗೋಮಂಡಳ (ನಾ). ೧. ಗೋವುಗಳ ಮಂದೆ; ದನಕರುಗಳ ಗುಂಪು. ೨. ಭೂಮಂಡಲ. ೧, ೨: ಚತುರಂಗಸ್ತನವಿನುತಂ ಪ್ರತೀತನಯವತ್ಸವತ್ಸಲಂ ವಸ್ತುಪಯಸ್ಸ್ಥಿತಿಯಂ ಗೋಮಂಡಲಮಾ ಕ್ಷಿತಿಪತಿಗೋರಂತೆ ಕಱವುದಿರುಳುಂ ಪಗಲುಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೭-೩೫). **ಗೋಮಂಡಳ**: ೧. ನಂದಿಮಿತ್ರನ ಗೋಮಂಡಳದೊಳೊರ್ಮೆ ಪೋಱಿಗಳಾಗಿ ರಾಜಮಂದಿರದ ಸೀಯಬಾರದೊಳ್ ಪೊಣರ್ದು (ಶಾಂತಿಪು.೯-೪೭ವ); ಶಕಟಾರೋಪಿತ ಸಂಶ್ರಯೋಪಕರಣಂ ಸ್ವಾರಿವ್ರಜಾರೂಢ ಬಾಳಕುಳಂ ದಾಮನಿಯುಕ್ತ ಕಂಠವಿಚಳದ್ಗೋಮಂಡಳಂ . . . ಚಕಿತಂ ತದ್ವಿಷಯ ಪ್ರಜಾಪ್ರತತಿಯೋಡುತ್ತಿರ್ದುದೆತ್ತೆತ್ತಲುಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೫-೯೨).

[ಗೋ + ಮಂಡಲ]

ಗೋಮಂಡಳ 'ಗೋಮಂಡಲ' ನೋ.

ಗೋಮಂಡಳಿಗ (ನಾ). ದನಕರುಗಳ ಮಂದೆಯ ಯಜಮಾನ; ಗೋಸಮೂಹದ ಒಡೆಯ: ಶತ್ರುಂಜಯಮಹೀಪಾಲ ಗೋಮಂಡಳಿಗಂ ನಂದಮಿತ್ರನ ಗೋಮಂಡಳದೊಳೊರ್ಮೆ ಪೋಱಿಗಳಾಗಿ . . . ಪೊಣರ್ದು (ಶಾಂತಿಪು. ೯-೪೭ ವ). [ಗೋಮಂಡಳ (=ಗೋಮಂಡಲ) + -ಇಗ]

ಗೋಮಜ್ಜಿಗೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧಿ ಗಿಡ: (ವ್ಯಾಜಿಗ. ೩೫-೬೬೩).

[?]

ಗೋಮಟ 'ಗೊಮ್ಮಟ' ನೋ.

ಗೋಮಟೇಶ್ವರ 'ಗೊಮ್ಮಟೇಶ್ವರ' ನೋ.

ಗೋಮತಲ್ಲಿಕೆ (ನಾ). ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಗೋವು; ಒಳ್ಳೆಯ ಹಸು: "ಒಳ್ಳೆ[ಳ್ಳ]ಹ ಹಸುವಂ ಗೋಮತಲ್ಲಿಕಾಯೆಂಬುದು" (ಹಲಾಯು. ೪೫-೧೧೫); "ಒಳ್ಳಿತಪ್ಪಾ ಹಸುವು ಗೋಮತಲ್ಲಿಕೆಯಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೫೪-೩).

[ಸಂ. ಗೋಮತಲ್ಲಿಕಾ (ಗೋ + ಮತಲ್ಲಿಕಾ)]

ಗೋಮನಾಳಿ 'ಗೋಮಾಳಿ' ನೋ.

ಗೋಮಯ (ನಾ). ಆವಿನ ಅಥವಾ ಎತ್ತಿನ ಸಗಣಿ: "ಕರೀಷಂ, ಗೋಮಯಂ-ಈ ೨ ಸೆಗಣಿ" (ಹಲಾಯು. ೪೬-೧೧೮); "ಅಡೆ ಗೋಮಯಂ" (ಕಬ್ಬಿಕ್ಕೆ. ೬೧); ಅದನೊಂದು ವೃಷಭಂಗೆ ಮೇಯಲಿತ್ತೊಡನೆ ಬಳಿವಿಡಿದದಱ ಗೋಮಯವನೆತ್ತಿ ತಂದು (ಹಡಕಾ. ೧೧-೪೫); ಸುಮನಸಧೇನು ಮನೆಯೊಳಗಿರಲು ಗೋಮಯ ಬಯಸುವಂದದಲಿ (ಹಸಾರ. ೧೯-೨೦); ಕಳ ಗೋಮಯಮಂ ಕಲಂಕಲ್ಕೆಂದು ತಮ್ಮ ಕರಪುಷ್ಕರದಿಂ ನೀರಂ ತಂದು ತುಱುಂಕುವ ಮಱಿಯಾನೆಗಳಿಂ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೪೩-೩೩). [ಸಂ.]

ಗೋಮಾಯಿ (ನಾ).=ಗೋಮಾಯು ೧: ಕರಡಿ ಕಳವಳಿಸೆ ಗೋಮಾಯಿ ಗೊಂದಿಯೊಳಣಗೆ ಬೊರಗೆಯ ಮೊಲಂಬೊಗುತ್ತಿರಲು ಹವ್ವನೆ ಹಾರ ಹರಣ ಹಕ್ಕಿಗಳಿಗೆ (ಚಿದಾವ. ೧೩-೩೨). [<ಗೋಮಾಯು]

ಗೋಮಾಯು (ನಾ). ೧. ನರಿ; ಜಂಬುಕ: "ಶಿವೆ ಮೃಗಧೂರ್ತಂ ಗೋಮಾಯು ವಂಚಕಂ . . . ಫೇರವಮಱಿಗೆ ಬಳ್ಳು" (ವಸ್ತುಕೋ. ೪೦-೩); "ಗೋಮಾಯುಃ, ಭೂರಿಮಾಯುಃ-ಈ ೨ ಬಳ್ಳು" (ಹಲಾಯು. ೩೮-೭೬); ಪಕ್ಕಿಗಳೊರಳಿದವು ಗೋಮಾಯು ರವವಬ್ಬರಿಸಿದುದು (ಕುಮ್ಯಾಅ. ೨೨-೫): ಕರಟ ಗೋಮಾಯು ಕೌಶಿಕ ಗೃಧ್ರ ಸಂತತಿಗಳ್ (ವೆಂಕಾರಾ. ೭ ೪೩-೩೧). ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕಪ್ಪೆ. [ಸಂ.]

ಗೋಮಾರಿ (ನಾ). ದನಕರುಗಳ ಬಾಯಿ ಮತ್ತು ಕಾಲುಗಳಿಗೆ ತಗಲುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ರೋಗ: ವರವೈಶಾಖದ ಮಾಘಪುಷ್ಯವೆರಸಂತಾಷಾಢದೊಳ್ ಶ್ರಾವಣಾಂತರದೊಳ್ ಚಂದ್ರಸುತೋದಯಂ . . . ಸಂತಸಮಕ್ಕುಮಾವುದಯದೊಳ್ ಗೋಮಾರಿ ರೋಗೋತ್ಕಟಂ (ಜಟ್ಟಮ.೭-೭೮).

[ಗೋ + ಮಾರಿ/ತಮಿ. ಕೋಮಾರಿ; ತೆಲು. ಗೋಮಾರಿ]

ಗೋಮಾರಿಕಬ್ಬು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕಬ್ಬು; ದನಗಬ್ಬು: ಮಲಸೀಮೆಯಲ್ಲಿ ಗೋಮಾರಿಕಬ್ಬು ಎಂದರೂ ಹೊಟ್ಟೆಯ ಕಬ್ಬು ಎಂದರೂ ಒಂದೇ ಪರಿಯಾಯವು (ಕೃಷಿಪ್ರ. ೧೮೨).

[ಗೋಮಾರಿ? + ಕಬ್ಬು$_2$ (<ಕರ್ವು$_1$)]

ಗೋಮಾಳ$_1$ (ನಾ). ದನಕರುಗಳ ಮೇವಿಗಾಗಿ ಬಿಟ್ಟಿರುವ ಸಾರ್ವಜನಿಕ ಹುಲ್ಲುಗಾವಲು: ಆ ಗ್ರಾಮಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ್ದ ಗದ್ದೆ ಬೆದ್ದಲು ತೋಟ ತುಡಿಕೆ ಮನೆ × × × ಗುತ್ತಗೆ ಬಸ್ತಿ ಗೋಮಾಳ ಸುಂಕ ಸುವರ್ನಾದಾಯ (ಮ್ಯಾಆರಿ. ೧೯೩೧, ೫೬-೧೪ ; 1429): ಹೊಲಗದ್ದೆಗಳೂ ಹಸುರು ಹುಲ್ಲಿನ ಗೋಮಾಳಗಳೂ . . . ನಮ್ಮೂರಿನ ಕಳೆಯನ್ನು ಹೆಚ್ಚಿಸಿದ್ದವು (ಹುಟ್ಟಿಹ. ೧).

[ಗೋ + ಮಾಳ$_4$]

ಗೋಮಾಳ$_2$ 'ಗೋಮಾಳಿ' ನೋ.

ಗೋಮಾಳಿ, ಗೋಮನಾಳಿ, ಗೋಮಾಳ$_2$, ಗೋಮಾಳೆ (ನಾ).=ಗೋಣ್ಣಾಳಿ: ಬಾಲತನದಲಿ ತಾಟಕಿಯ ಗೋಮಾ[ಪಾಠಾಂ. ನಾ]ಳಿಯನು ಗೋರಿದನು (ತೊರರಾ. ೧-೨-೨೦); ಮುಂದಲೆವಿಡಿದಗೆದು ಗೋಮಾಳಿಯ ನಮುಕಿ (ನಿಜಸಾಂ. ೯೭-೩೪). **ಗೋಮನಾಳಿ**: ಗೋಮನಾಳಿಯನ್ನು ಹಿಡಿದು ತಳ್ಳಿದ (ರೂಢಿ). **ಗೋಮಾಳ$_2$**: ಗೋಮಾಳ ಹಿಡಿದು ಹೊರಗೆ ನೂಕು (ರೂಢಿ). **ಗೋಮಾಳೆ**: ನಾಯಿ . . . ಹಾರಿ ಕಳ್ಳನ ಗೋಮಾಳೆಯನ್ನು ಹಿಡಿದು ಕಚ್ಚಿ ಕೆಡವಿ ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ ಬಗುಳಿತು (ಕಥಾಮಂ. IV, ೪೨).

[<ಗೋಣ್ಣಾಳಿ]

ಗೋಮಾಳೆ 'ಗೋಮಾಳಿ' ನೋ.

ಗೋಮಿ (ನಾ). ದನಕರುಗಳ ಸಂಪತ್ತುಳ್ಳವನು; ಗೋವಳಿಗ; ಹಸುಗಳ ಒಡೆಯ: "ಗೋಮಿ ಬಹುಗೋಧನಂ ಗೋಸ್ವಾಮಿ ಗವಾಧಿಪತಿ ತಾನವಂ ಗೋವಳಿಗಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೯೧-೧೪); "ಗೋಪತಿ ಗೋಮಿಯೆನಲು ತುಱುವಾಳನಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೫೬-೧೦).

[ಸಂ. ಗೋಮಿನ್]

ಗೋಮಿಕೆ (ನಾ).=ಗೋನು: "ಗೋಮಿಕೆಯೆನಲು ಗೋನು" (ಮಂಗರಾ. ೪೨-೩೭). [?]

ಗೋಮಿನಿ (ನಾ). ೧. ವಿಷ್ಣುವಿನ ಪತ್ನಿ; ಲಕ್ಷ್ಮಿ: "ಶ್ರೀರಾಮ ಲಕ್ಷ್ಮಿ ಗೋಮಿನಿ . . . ಇಂದಿರಾ ನಾಮಂಗಳ್" (ವಸ್ತುಕೋ. ೫-೨೬): "ಶರಧಿಸುತೆ ರಾಮೆ ಗೋಮಿನಿ ಲಕ್ಷ್ಮಿ . . . ಮನ್ಮಥಮಾತೆಯೆನಲು ಸಿರಿಗಕ್ಕು ನಾಮಂ" (ಮಂಗರಾ. ೬-೧೮): ಎಳೆವೆಣ್ಣಾ ಧವಳಾತಪತ್ರದ ನೆಳಲ್ ಸಂಪ್ರೀತಿಯೊಳ್ ಕೂಡೆ . . . ಚಾಪಳಮಂ ಗೋಮಿನಿ ಬಿಟ್ಟು ಪೇರುರದೊಳೆಂದುಂ ಲೀಲೆಯಿಂದಾಡೆ (ಎಕ. V, ಬೇಲೂರು. ೮೬-೧೬ : 1177): ಅಲಸದೆ ಮನ್ಮತಿಗೋಮಿನಿ ನೆಲಸುಗೆ ಗುಣಭದ್ರಪದಪಯೋಜಾಸನದೊಳ್ (ಧರ್ಮನಾ. ೧-೨೨). ೨. ಇಳೆ; ಭೂಮಿ. 'ಗೋಮಿನೀವಲ್ಲಭ' ಪರಾ. [ಸಂ. ಗೋಮಿನೀ]

ಗೋಮಿನೀಧವ (ನಾ). ಲಕ್ಷ್ಮೀಪತಿ; ವಿಷ್ಣು: ಆದಿವರಾಹರೂಪದೊಳ್ ನೀನಂದೆತ್ತಿದ್ದೈ ಗೋಮಿನೀಧವ . . . ಭೂಗೋಳಮಂ (ಜಗವಿ. ೧-೫೭).

[ಸಂ. (ಗೋಮಿನೀ + ಧವ)]

ಗೋಮಿನೀಪತಿ (ನಾ).=ಗೋಮಿನೀಧವ: ದಯೆಯಿಂದಸ್ಮದ್ಗರ್ಭದೊಳ್ ಗೋಮಿನೀಪತಿ ನೀಂ ಪುಟ್ಟಿದೆ (ಜಗವಿ. ೩-೫). [ಸಂ. (ಗೋಮಿನೀ+ಪತಿ)]

ಗೋಮಿನೀವಲ್ಲಭ (ನಾ). ಭೂಮಿಯ ಒಡೆಯ; ರಾಜ : ತುರಗಾರೋಹಣದಿಂದಮೊರ್ಮೆ . . . ವನವಾರಿಕ್ರೀಡೆಯಿಂದೊರ್ಮೆ ಚಿತ್ರರುಚಿಪ್ರೀತಿಗಳಿಂದೆ ಪೊಲ್ಬುಗಳಿವಂ ಶ್ರೀ ಗೋಮಿನೀವಲ್ಲಭಂ (ಚಂದ್ರಪು.೪-೨೮).
[ಸಂ. (ಗೋಮಿನೀ + ವಲ್ಲಭ)]

ಗೋಮಿನೀಸದನ (ನಾ). ಲಕ್ಷ್ಮಿಗೆ ಆವಾಸವಾಗಿರುವವನು; ಶ್ರೀನಿವಾಸ; ವಿಷ್ಣು : ಪರಹಿತಬ್ಯಾಪಾರದೊಳು ಗೋಮಿನೀಸದನಂ ಶಂಕರಸೆಟ್ಟಿಯೆಂದು ಹೊಗಳ್ಗುಂ ವಿಶ್ವಂಭರಾ ಮಂಡಳಂ (ಕಇ. IV. ೧-೭೦ : 1204).
[ಸಂ. (ಗೋಮಿನೀ + ಸದನ)]

ಗೋಮು$_1$, ಗೋಮ್ು$_1$ (ನಾ). ೧. ಹಲವು ಕಾಲುಗಳುಳ್ಳ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹುಳು; ಜರಿ: (ಕ). ೨. ಕುದುರೆಯ ಮೈಮೇಲೆ ಕಾಣುವ ಹೀನಸುಳಿ: "ಕುದುರೆಯ ಕೆಟ್ಟಸುಳಿ" (ಜಾನಕೋ. ೫೨). ೩. "ಕುಂದು ಕೊರತೆ" (ಜಾನಕೋ. ೫೨): ಈ ವರಮಹಾಶಯರು ಸುಂದರರೂ ವೀರರೂ . . . ಆಗಿದ್ದರೂ ಇದೊಂದು ದೊಡ್ಡ ಗೋಮು ಯಾಕಿರುವುದಾದೀತು ? (ಪಪಶೀ. ೫). **ಗೋಮ್ು$_1$** : ೨. ರೋಮ ಇದ್ದರೇನು ಗೋಮ ತಿಳೀದೇ (ಗಾದ). [<ಪ್ರಾ. ಗೋಮಿಅ; ಗೋಮಿ. /ಮರಾ. ಗೋಮ]

ಗೋಮ್ು$_2$ (ನಾ). ದೊಡ್ಡಸ್ತಿಕೆಯ ನಟನೆ; ಡೋಂಗು; ಡೌಲು: (ಕ). [? / ತೆಲು. ಗೋಮು / ಮರಾ. ಗೋಮಾ]

ಗೋಮುಖ (ನಾ). ೧. ಗೋವಿನ ಮುಖ; ಹಸುವಿನ ಮುಖ. ೨. ಸಾರು ಮೊದಲಾದ ದ್ರವಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಬಡಿಸಲು ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಚೂಪಾದ ಮೂತಿಯುಳ್ಳ ಪಾತ್ರೆ; ಕಾಗೆ: ಗೋಮುಖದಲ್ಲಿ ಸಾರು ಬಡಿಸಿ (ರೂಢಿ). ೩. ದೇವತಾ ವಿಗ್ರಹಗಳಿಗೆ ಮಾಡಿದ ಅಭಿಷೇಕ ಜಲವು ಹರಿದು ಹೋಗಲು ಮಾಡಿರುವ ಹರಿ; ಜಲಹರಿ; ಪಾಣಿವಟ್ಟಲು : ಇಂತೀ ತ್ರಿವಿಧಭೇದ ವರ್ತುಳ ಗೋಮುಖ ಗೋಳಕಾಕಾರ ಕೂಡಿದ ಲಿಂಗವಾದಲ್ಲಿ (ವೀಶೀಮಾ. ೬-೨೩). ೪. ವಿಲೇಪನ; ಅನುಲೇಪನ: "ಅನುಲೇಪನದೊಳಾರ್ಯೆಯ ಗೋಮುಖಮೆನಿಪ್ಪುದು" (ಮಂಗರಾ. ೧೩೯-೮). ೫. ಒಂದು ಬಗೆಯ ವಾದ್ಯ: ಮೊಳಗುವ ಕಹಳಾರವದ ಡಿಂಡಿಮ ಮುರಜ ಗೋಮುಖ ಪಟಹ . . . ಢಕ್ಕೆ ಡವುಡೆಗಳ ಬಿರಿಯೆ ನೆಲನಳ್ಳಿರುವ ವಾದ್ಯದ ಹರುಷತರ ನಿರ್ಘೋಷದಬ್ಬರ (ಕುವ್ಯಾ.ಶ. ೨-೫); ಗಜರಿದವು ಡಂಗುರಂ ಪೆರ್ಗಹಳೆ ಗೋಮುಖಗಳು (ಶರಕು. ೨೯-೧೮). ೬. ಮದ್ಯಪಾನದಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತಿಯುಳ್ಳವನು: "ಆಸವಾಸಕ್ತನಶುದ್ಧವಾದ್ಯಪಶುತುಂಡ ವಿಲೇಪನ ಗೋಮುಖಾಹ್ವಯಂ" (ನಾನಾರ.೨೧). ೭. ಕಂಡಿ; ರಂಧ್ರ: (ಕ) [ಗೋ + ಮುಖ]

ಗೋಮುಖವ್ಯಾಘ್ರ (ನಾ). ಮೇಲ್ನೋಟಕ್ಕೆ ಹಸುವಿನಂತೆ ಸಾಧುವಾಗಿ ಕಂಡರೂ ಒಳಗೆ ಹುಲಿಯಂತೆ ದುಷ್ಟಗುಣಗಳುಳ್ಳವನು; ಕಪಟಿ: ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಗೋಮುಖವ್ಯಾಘ್ರಗಳು ಎಷ್ಟಿಲ್ಲ? (ಅಪಾಭೂ. ೪೪).
[ಗೋಮುಖ + ವ್ಯಾಘ್ರ]

ಗೋಮುಖಸೂತ್ರ (ನಾ). ವಿಗ್ರಹದ ಪೀಠಗಳಿಂದ ಅಭಿಷೇಕದ ನೀರು ಹರಿದುಹೋಗುವಂತೆ ಮಾಡಿರುವ ಪ್ರಣಾಳಿಕೆ: "ಪ್ರಣಾಳೀ, ಪಯಸಃ, ಪದವ್ಯಾಂ-ಗೋಮುಖಸೂತ್ರ ಬಚ್ಚಲು ದೋಣೀ ಮುಂತಾದ ನೀರು ಹರಿಯುವ ದಾರಿಗಳು" (ಸಿದ್ಧಾಂ.ತಿ. ೭೯). [ಗೋಮುಖ+ಸೂತ್ರ?]

ಗೋಮುಖಾಸನ (ನಾ). [ಯೋಗ] ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಸನ : ಎಂಬತ್ತುನಾಲ್ಕಾಸನಬಂಧಗಳೊಳಗೆ ಸಿದ್ಧಾಸನ ಪದ್ಮಾಸನ ಸ್ವಸ್ತಿಕಾಸನ ವೀರಾಸನ ಗೋಮುಖಾಸನ ಸುಖಾಸನಂಗಳೇ ಜಪಸಿದ್ಧಿಗೆ ಯೋಗ್ಯಗಳಾದ ಪದಾಸನಂಗಳು (ವಿವೇಕ. ೯೫). [ಗೋಮುಖ + ಆಸನ]

ಗೋಮುಖಿ (ನಾ). ೧. ಜಪಸರವನ್ನು ಇಡುವ ಚೀಲ: ಗೋಮುಖಿಗಳಲ್ಲಿ ಕೈಗಳನ್ನು ಇಟ್ಟು ಜಪಮಾಡುತ್ತಲೂ ಧ್ಯಾನಸ್ಥರಾಗಿ ಕುಳಿತು ಕೊಂಡಿದ್ದರು (ಮಂಜುಕ. ೬). ೨. [ಜೈನ] ಒಂದು ವ್ರತದ ಹೆಸರು: ನಂದಗೋಪನಂ ಬರಿಸಿ ತಾಮುಂ ಗೋಮುಖಿಯೆಂಬ ನೋಂಪಿಗೆ ಬಂದುದ ನಱಿಪಿ (ಬಂಹರಿ. ೬-೨೪ ವ).
[ಸಂ. ಗೋಮುಖೀ]

ಗೋಮುಳ್ಳು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : ಗೋಮುಳ್ಳು, ರಾಜಬುರಿ ಹಣ್ಣು (ವೃಜಿಗಿ. ೬೭-೧೩೬೧). [?]

ಗೋಮೂತ್ರ (ನಾ). ೧. ಹಸುವಿನ ಮೂತ್ರ; ಗಂಜಲ: ತಣಿಯುಂಡ ಮರ್ದಂ ಗೋಮೂತ್ರದಿಂದೆ ಬಾಯುಯ್ಯಿಸಿದವೋಲ್ (ಪಂಪಭಾ. ೬-೪೮). ೨. ನಡೆಯುತ್ತಾ ಮೂತ್ರಿಸಿದ ಪನದ ಗಂಜಲದಿಂದ ನೆಲದ ಮೇಲೆ ಉಂಟಾದ ಅಂಕುಡೊಂಕಾದ ರೇಖೆ : ವಾತನಾಡಿಯು ಗೋಮೂತ್ರದ ಹಾಗೆ ಡೊಂಕಾಗಿ ನಡೆವುದು (ಸಕವೈ. ೧೩). ೩.=ಗೋಮೂತ್ರಕ: ಅಗ್ಗಳಮಾಗಿ ಕಾಲ್ಗಿಡಿಸಲುಂ ಮುರಿದು ಕಿಟ್ಟಿಡಂ ತಡಮೆಂಬಿವಱಿಂದು ಬಾಹು ಕೈಕೊಳ್ಳೆಂಬಿವು ಮೊದಲಾಗಿ ಗೋಮೂತ್ರಮಂಡಲಮುಮಾಕಾಶಂ ಪೇಜವಿತಿಯುಂಬ ವಿಧಿಗಳೊಳ್ ಬಂದು ನೆಲೆಗಿಡಿಸಲುಂ ಪೊಲಗಿಡಿಸಲುಂ ಬಲ್ಲಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೩-೨೩ ವ). [ಗೋ + ಮೂತ್ರ]

ಗೋಮೂತ್ರಕ (ನಾ). ಗದಾಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಪಟ್ಟು,-ವರಸೆ: ಬಿಡುವ ಬಿಡಿಸುವ ಪರರ ಘಾಯವ ತಡೆವ ಗೋಮೂತ್ರಕದ ಚಿತ್ರದ . . . ಅವಗಡಿಸುವೌಕುವ ಕುಶಲದಲಿ ಕಾದಿದರು ಸಮರದಲಿ (ಕುವ್ಯಾ.ಗ. ೬-೨೪). [ಸಂ.]

ಗೋಮೂತ್ರಿಕೆ (ನಾ). ೧. = ಗೋಮೂತ್ರಕ : ಭೀಮನು . . . ಮಂಡಲಗಳು ಯಮಕಗಳು ಗೋಮೂತ್ರಿಕೆ ಮುಂತಾದ ಚಿತ್ರವಿಚಿತ್ರವಾದ ಗತಿಗಳಲ್ಲಿ ಓಡಾಡುತ್ತ ಎದುರಾಳಿಯನ್ನು ಬುದ್ಧಿಭ್ರಮೆಗೊಳಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಪ್ರಯತ್ನಪಟ್ಟನು (ವಚಭಾ. ೩೦೭). ೨. [ಕಾವ್ಯಮೀ] ಒಂದು ಬಗೆಯ ಚಿತ್ರಬಂಧ; ಒಂದು ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವಾರ್ಧವೂ, ಆ ಪೂರ್ವಾರ್ಧದ ವಿಷಮಾಕ್ಷರಗಳನ್ನು ಉತ್ತರಾರ್ಧದ ಸಮಾಕ್ಷರಗಳೊಡನೆ ಕ್ರಮವಾಗಿ ಸೇರಿಸಿದಾಗ ಆಗುವ ಶ್ಲೋಕಾರ್ಧವೂ ಒಂದೇ ಆಗಿರುವ, ಹಾಗೆಯೇ ಶ್ಲೋಕದ ಉತ್ತರಾರ್ಧವೂ, ಆ ಅರ್ಧದ ವಿಷಮಾಕ್ಷರಗಳನ್ನು ಪೂರ್ವಾರ್ಧದ ಸಮಾಕ್ಷರಗಳೊಡನೆ ಕ್ರಮವಾಗಿ ಸೇರಿಸಿದಾಗ ಆಗುವ ಶ್ಲೋಕಾರ್ಧವೂ ಏಕರೂಪವಾಗಿರುವ ಬಂಧ. ಇದರ ಪೂರ್ವೋತ್ತರಾರ್ಧಗಳಲ್ಲಿ ಸಮಾಕ್ಷರಗಳು ಒಂದೇ ಆಗಿರುತ್ತವೆ : ಇದು ಪಣವಬಂಧಮುಂ ಗೋಮೂತ್ರಿಕೆಯುಮಕ್ಕುಂ (ಮದತಿ. ೧-೪೦ ವ); ಮುರಜಂ ಗೋಮೂತ್ರಿಕೆ ಪುಷ್ಕರಮರ್ಧಭ್ರಮಣ ಸರ್ವತೋಭದ್ರಂಗಳ್ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೫೭೯). ಉದಾ : ಜಲದಾಗಮದಿಂ ಚಿತ್ರಸ್ಖಲಿತಂ ಕೇಕಿನರ್ತನಂ ಜಲದಾಗಮದಿಂ ಚಿತ್ರಸ್ಖಲಿತಂ ಕೇಳನಲ್ಲನಂ (ಕವಿರಾ. ೨-೧೨೮).

ಜ ಲ ದಾ ಗ ಮ ದಿಂ ಚಿ ತ್ರ ಸ್ಖ ಲಿ ತಂ ಕೇ ಕಿ ನ ರ್ತ ನಂ
ಜ ಲ ದಾ ಗ ಮ ದಿಂ ಚಿ ತ್ರ ಸ್ಖ ಲಿ ತಂ ಕೇ ಳ ನ ಲ್ಲ ನಂ :

[ಸಂ. ಗೋಮೂತ್ರಿಕಾ]

ಗೋಮೆ 'ಗೋಮ್ು$_2$' ನೋ.

ಗೋಮೇದಕ (ನಾ). ನವರತ್ನಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : "ಬಂಧುರ ಪಿಶಂಗಾಶ್ಮವೆನೆ ಗೋಮೇದ[ಪಾಠಾಂ. ಧಿ]ಕಂ" (ಮಂಗರಾ. ೩೦-೬). [ಸಂ.]

ಗೋಮೇದಿಕ 'ಗೋಮೇಧಿಕ' ನೋ.

ಗೋಮೇಧ (ನಾ). ಗೋವನ್ನು ಬಲಿಕೊಡುವ ಯಜ್ಞ.
[ಗೋ + ಮೇಧ]

ಗೋಮೇಧಿಕ, ಗೋಮೇದಿಕ (ನಾ).=ಗೋಮೇದಕ : "ಪಿಂಗಸ್ಫಟಿಕ – ಗೋಮೇಧಿಕ" (ಒಷಧಿ. ೯೮) : ಗೋಮೇಧಿಕದ ಭಿತ್ತಿಯೊಳಂ ಚಂದ್ರಕಾಂತದ ಗವಾಕ್ಷಂಗಳೊಳಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೮-೫೦ ವ) : ಗೋಮೇಧಿಕಾಂಚಿತ ನವೀನ ವಿಟಂಕಪಾಳೀ (ಹಮ್ಮಿರ. ೪-೩೮) : ತೊಳಪ ವೈಡೂರಿಯದ ಮದನಕ್ಕೆ ಮಿಱುಪ ಗೋಮೇಧಿಕದ ಬೋದಿಗೆಗಳ (ಜೈಮಿಭಾ. ೧೭-೨೩). **ಗೋಮೇದಿಕ:** ಅದೊ ಅಲ್ಲಿ ಗೋಮೇದಿಕಂ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೨೮೭-೨೮).

[< ಸಂ. ಗೋಮೇದಕ]

ಗೋಯಿಂದ (ನಾ).=ಗೋವಿಂದ. ೨. 'ಗೋಯಿಂದಯ್ಯ', 'ಗೋಯಿಂದರಸ' ಪರಾ. [< ಸಂ. ಗೋವಿಂದ]

ಗೋಯಿಂದಪೊಡ್ಡಿ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾಕೆಯು ಹೆಸರು: ದೇಗುಲದ ಸೂಳೆ ಗೋಯಿನ್ದಪೊಡ್ಡಿಯ ಮಗಳು ಬಾದಿ(?ಳ)ಪೊಡ್ಡಿಯೆಂಬೊಳ್ (ಇಅ. XI, ೧೨೫-೪ : 778). [ಗೋಯಿಂದ + ಪೊಡ್ಡಿ]

ಗೋಯಿಂದಮ್ಮ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು: ಗೋಯ್ಯಿನ್ದಮ್ಮಗಳ ಱುಗಣ್ಣಿಗ ಬೆದೆನ್ನೆಲ್ಮಣ್ಕೊಟ್ಟರ್ (ಮೈಆರಿ. ೧೯೩೨, ೫೮-೪ :825).

[ಗೋಯಿಂದ + ಅಮ್ಮ$_1$]

ಗೋಯಿಂದಯ್ಯ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು: ಇದರ್ಗೆ ಸಾಕ್ಷಿ ಗೋಯಿನ್ದಯ್ಯನುಂ (ಎಕ. IV. ಶ್ರೀರಂಗ. ೧೬೦-೧೬ : ಸು. 800).

[ಗೋಯಿಂದ + ಅಯ್ಯ$_1$]

ಗೋಯಿಂದರ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು: ಶ್ರೀ ಗೋಯಿಂದರ ಬಲ್ಲಹಂ ಪ್ರಿಥುವೀರಾಜ್ಯಂಗೆಯೆ (ಎಕ. VIII, ಸೊರಬ. ೧-೧ : 797 ?) : [ರಾ]ಜಪರಮೇಶ್ವರ ಗೋಯಿನ್ದರ ಭಟಾರರಾ (ಇಅ. XI, ೧೨೭-೫ : 803). 'ಕನ್ನರ' ಪರಾ. [ಗೋಯಿಂದ + ಅರ$_4$]

ಗೋಯಿಂದರಸ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು: ಶ್ರೀಮಾಜ಼್ಗೋಯಿನ್ದರಸರ್ ಪ್ರಭೂತುಙ್ಗ ಮರಿಯುದೆಯಂ ದಯೆಗೆಯ್ದಂ (ಮೈಆರಿ, ೧೯೪೨, ೪೭-೮ : 790). [ಗೋಯಿಂದ + ಅರಸ$_1$]

ಗೋಯಿತಿ (ನಾ). (?) : ಅಕ್ಕಣಬ್ಬೆ ಗೋಯಿತಿ ಕೋಟೆಯಮ್ಮನಕ್ಕಂ (ಮೈಆರಿ. ೧೯೨೯, ೭೯-೪ : 964). [?]

ಗೋಯಿ (ನಾ). ಕಾವಲುಗಾರ; ಪಾಲಕ; ರಕ್ಷಕ : ಅಗುರ್ವುವೆತ್ತಱಿಕೆಯ ಬೇಡವಟ್ಟುಗಳ ಬೂತುಗಬೀರುಗ ಗೋಯಿ[ಪಾಠಾಂ. ಲೆ]ಯರ್ಕಳಂ ನೆಱೆಯರೆನಿಪ್ಪೊರಂ ಕಿಡಿಸಲಂಕದ ಮುನ್ನಿನ ಚಕ್ರವರ್ತಿಗಳ್ ಪೆಱರಳವಳ್ತುವಂ ಕಿಡಿಸಿತೊಟ್ಟಜೆ ತೈಲಪ ಚಕ್ರವರ್ತಿಯ. (ಕಾವ್ಯಾವ. ೨೧೨)

[<ಪ್ರಾ. ಗೋಇ./ಸಂ. ಗೋಪ]

ಗೋರ್, ಗೋರು$_1$ (ಕ್ರಿ). ೧. ಎಳೆದುಕೊಳ್ಳು : ಕೆರೆದು ತೆಗೆ : ಗಜಂ ಮಣ್ಣಂ ಗೋರೆ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೬೬-೧೦). ೨. ಬಲೆಯಿಂದ ಮೀನು ಹಿಡಿ : "ಗೋರ್–ಜಾಲಕರಣೇ (ಬಲೆಯಿಂದ ಮೀನುಹಿಡಿ)" (ಶಮಧಾ) : ನೇರ್ದಂ, ಬಾರ್ದಂ, ಗೋರ್ದಂ, ಸೋರ್ದಂ (ಶಮದ. ೪೦). ೩. ದೋಚು; ಕವರು: ಪೀರ್ದಮರ್ದುರ್ಟಿಯಂ ತಳ್ಕಿಗೆ ಸಾರ್ದು . . . ಒಡವೆರಸಲ್ ಕಾಮಂ ಗೋರ್ದಬಲೆಯರೊಡನೆ ತೊಱೆವರೇಕಾದಶಿಯೊಳ್ (ಮನ್ಮವಿ. ೩-೨೧). ೪. ಗೆರೆಹಾಕು ; ಕೆರೆ; ಚುಚ್ಚು ; ಶಿವಿ. 'ಗೋರಿಕಲ್' ಪರಾ. **ಗೋರು$_1$** : ೧. ಬ್ರಹ್ಮ ಮಣಿಯಾದ ವಿಷ್ಣು ಬಲೆಯಾದ ಸಕಲ ದೇವತಾ ಕುಲವೆಲ್ಲ ಗೋರುವ ದಾರವಾದರು (ಗುಪ್ತಮಂ. ೭೭) : ಬಳಿಕವ ಗೋರಿದನು ಗುಡಿಯಿಱಿದು ಬಾಲದ ಗೋರೆಯಲಿ ತಳಮುಗುಚಿದನು ತೋರಣದ ಸಾಲುಗಳ (ತೊರರಾ. ೫-೭-೧೬) : ವೆಂಕಟರಮಣಯ್ಯ ಹಂಡೆಯಿಂದ ನೀರನ್ನು ಗೋರಿ ಗೋರಿ ಮೈಮೇಲೆ ಸುರಿದುಕೊಂಡರು (ಸರಸ. ೫೮) : ಕೆನೆಸುಣ್ಣವನ್ನು ಉಗುರಿನಲ್ಲಿ ಒಂದಿಷ್ಟು ಗೋರಿಕೊಂಡು ಎಡ ಅಂಗೈಗೆ ಹಚ್ಚಿ (ನನ್ನೂರು. ೧೮೨). ೩. ಇದೋ ಆಣತಿಯನಿತ್ತಪೆನ್ . . . ಲಂಕೆಯ ನಿರದೆ ಗೋರಿ ಸೋವಲ್ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೪೭೩-೭೪೯) : ಇಬ್ಬರು ಹುಡುಗರು . . . ತಮ್ಮ ಕೈಗೆ ಸಿಕ್ಕಿದುದನ್ನು ಗೋರಿಕೊಂಡರು (ಪುನರು. ೧೫೯). ೪. 'ಗೋರುಳಿ' ಪರಾ. ೫. ತೂರಿ ರಾಶಿಮಾಡುವುದರಿಂದ ಕಾಳಿನಲ್ಲಿಯ ಕಸವನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸು: (ಕ). ೬. = ಗೋರಿಸು ೨: ಗದ್ದೆ ಗೋರುವ ಹಲಗೆಯಲ್ಲಿ ಎಲೆ ಹಾಸಿ (ಕವಪು. ೪೪-೩). ೭. ಗಾಯಗೊಳಿಸು ; ನೋಯಿಸು ; ಹಿಂಸಿಸು: ಶೋಕಪನ್ನಗಘೋರವಿಷ ಮುನಿವರನ ಹೃದಯವ ಗೋರಿತೇನೆಂಬೆನು ಲತಾಂಗಿಯರಳಲ ಕಳವಳವ (ಕುವ್ಯಾಗ. ೧೧-೯) : ಬಾಲತನದಲಿ ತಾಟಕಿಯ ಗೋನಾಳಿಯನು ಗೋರಿದನು (ತೊರರಾ. ೧-೨-೩೦) : ಸಾರೆಯಿಹ ವೈರಿಯನೆ ಗೋರುವೀ ಕೂರಂಬು (ದಲೀಪ. ೧-೫೧).

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ಕೋರು, ಕೋಲು ; ಮಲ. ಕೋರು ; ತುಳು. ಕೋರು, ಗೋರು : ತೆಲು. ಗೋಕು]

ಗೋರ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ : "ಗಂಧಾಢ್ಯಃ – ಕುಂಕುಮ, ಗೋರ, ಹೇರಿಳೆ (ಬಿರಳಿ ?)" (ಒಷಧಿ. ೪೪). [?]

ಗೋರಂಟ 'ಗೋರಂಟೆ' ನೋ.

ಗೋರಂಟಿ$_1$ 'ಗೋರಂಟೆ' ನೋ.

ಗೋರಂಟಿ$_2$ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ ; ಮದರಂಗಿ ; ಮೆಹಂದಿ. ℙ ಇದರ ಎಲೆಯಿಂದ ತೆಗೆದ ರಸವನ್ನು ಹೆಣ್ಣುಮಕ್ಕಳು ಅಲಂಕಾರಕ್ಕಾಗಿ ಉಗುರು, ಕೈ ಮತ್ತು ಪಾದಗಳಿಗೆ ಹಚ್ಚುವರು : ಗೋರಂಟಿ ಮದರಂಗಿ (ಮೈಜಿಗಿ. ೪೯-೯೮೪) : ಗೋರಂಟಿಯ ಬಣ್ಣದಿಂದ ರಂಜಿಸುವ ಹಸ್ತಪಾದಗಳು (ದೌಲತ್. ೫೧೨). [←ತೆಲು. ಗೋರಂಟ]

ಗೋರಂಟೆ, ಕೋರಂಟಿ, ಗೊರಟಿ, ಗೊರಟೆ$_2$, ಗೋರಂಟ, ಗೋರಂಟಿ$_1$, ಗೋರಟಿ, ಗೋರಟೆ (ನಾ). ಕೆಂಪು, ನೀಲಿ, ಬಿಳಿ ಅಥವಾ ಹಳದಿ, ಹೂವುಗಳನ್ನು ಬಿಡುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ ; ಸ್ಫಟಿಕದ ಗಿಡ ; ಕುರಂಟಕ: "ಕಿಂಕಿರಾತಂ, ಕುರಂಟಕಂ–ಈ ೨ ಗೋರಂಟೆ" (ಹಲಾಯು. ೩೫-೫೪) ; ಗೋರಂಟೆಯ ಬಿತ್ತಂ ಪಟನೀರಿಂ ಕುಡಿಯಿಸುವುದು (ಲೋಕೋಪ. ೯-೧೭೮) : ಗೋರಂಟೆ ವೃಕ್ಷವಂ ಸ್ತ್ರೀಜನರು ಆಲಿಂಗನಂಗೈದರೆ ಚಿಗುರುಗಳಾಗಿ ಪುಷ್ಪಂಗಳಂ ಧರಿಸುವವು (ಸೌಗಂಧಿ. ೪೩೯). **ಕೋರಂಟಿ:** ಪಾರಿಜಾತದ ಪುಷ್ಪ ಇರುವಂತಿಗೆ ಪುಷ್ಪ . . . ಕೋರಂಟಿ ಸಿಂಹಾಚಲ ಸಂಪಿಗೆ (ಸಿದ್ಧಪು. ೧೮-೯೧). **ಗೊರಟಿ:** "ಝಂಟಿ – ಕರಿಯ ಗೊರಟಿ" (ಅಕಾನಿ. ೧೧-೩). **ಗೊರಟೆ$_2$** : ಗೊರಟೆ ಸಂಪಗೆಯಾದಿಯಾದಾ ತರುಗಳಿಗೆ ಪರ್ಬಿರ್ಪ ವನಲತೆ (ರಾಮಾಸಂ. ೩-೫-೫೮) : ಮುಡಿಸಿದ್ದ ಗೊರಟೆ ಹೂಗಳ ಹಳದಿಯ ನಡುವೆ ಕೆಂಪು ಪರ್ವತ ಬಾಳೆಯ ಹೂಗಳೂ . . . ರಂಜಿಸಿದ್ದುವು (ಮಲೆಮ. ೯೮). **ಗೋರಂಟ :** "ನೀಲಿ, ಝಂಟೀ, ಬಾಣಾ, ದಾಸೀ, ಆರ್ತಗಳ:–೫ ಕರೀಹೂವುಳ್ಳ ಗೋರಂಟದ ಹೆಸರುಗಳು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೧೩). 'ಮುಳ್ಳು ಗೋರಂಟ' ಪರಾ. **ಗೋರಂಟಿ$_1$** : "ಸಹಾ, ಕುಮಾರೀ, ತರಣೀ – ಈ ೩ ಗೋರಂಟಿ" (ನಾಚಿರಾ. ೧೦೮). **ಗೋರಟಿ:** ಅವರಗಂಟಿ ಗೋರಟಿ ರುದ್ರಗಂಟಿ ಜಾಜಿ (ಕೃಷಿಪ್ರ. ೨೦೧). **ಗೋರಟೆ:** "ಝಂಟಿಕೆ ಬಾಣನೀಲಿಕಂ ಗೋರಟೆಯೆನಿಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೩೭-೨೧) ; ಕುರಂಟ – ಗೋರಟೆ (ಶಮದ. ೨೭೦ ಪ್ರಯೋ) : ಕೊಱೆವಾವಿನ ತೂರ್ಯನ ವಿಷಮಱಿಗುಂ ಗೋರಟೆಯ ಮೂಲಮಂ ಪೂಸಲೊಡಂ (ಖಮದ. ೧೦-೭೮) : ಅರಿಸಿನ ಗೋರಟೆ ಕೆಂಜಾಜಿಯುದಿರ್ಗಂತಿ ಕರಿಯ ಗೋರಟೆರಸದಿಂದ (ಜ್ಞಾ . . ೪೦-೫೨). [< ಸಂ. ಕುರಂಟ]

ಗೋರಕ್ಷ (ನಾ). ೧. ಗೋವುಗಳನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುವವನು : ಗೋ[illegible] ಗೋವಿಂದ ಗೋಪಿಕಾರಮಣ ಗೋಕುಲವಾಸ ಗೋವ[ಳ]ರಾಣ, ಗೋರಕ್ಷ (ಶತಸಾಂ. ೭೧-೫). ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ ; ಹಾ[illegible] "ಜೀವ್ಯಾ – ಪಾಲೆ, ಗೋರಕ್ಷ, ದುಗ್ಧಿ, ಅಣಿಲೆ" (ಒಷಧಿ. ೭೨): ಗೋರಕ್ಷ

ಮೂಲಿಕೆಯಾ ಕ್ಷೀರವುಮಂ ಪಟ್ಟಿಯಿಂದೆ ಯೋಜಿಸಿ ಮಡಗುಗೆ (ಖಮಂಡ. ೭-೫೪). ೩. ನಾಥಪಂಥದ ಒಬ್ಬ ತಪಸ್ವಿ; ಗೋರಖನಾಥ: ಕೃಪೆಯಿಂದಾಗಳಾ ಗೋರಕ್ಷನಲ್ಲಿಗೆ ಬಂದ ಪ್ರಭುರಾಯ (ಪ್ರಭುಲಿ. ೧೯-೧೪). [ಸಂ.]

ಗೋರಕ್ಷಕ (ನಾ). ಗೋಪಾಲಕ; ಗೊಲ್ಲ: "ಗೋಪ. ಪಶುಪಾಲಕ" (ನಾನಾರ. ೬. ೫೩). [ಗೋ + ರಕ್ಷಕ]

ಗೋರಕ್ಷಣ (ನಾ). ಪಶುಪಾಲನೆ: "ವೈಶ್ಯನರ್ಯನೆನೆ ಪರದನವಂಗಾರಂಬಂ ವಾಣಿಜ್ಯಂ ಗೋರಕ್ಷಣಮೆಂಬ ವಾರ್ತೆ ಜೀವಿಕೆಯಕ್ಕುಂ" (ವಸ್ತು ಕೋ. ೬೨-೬೩). [ಗೋ + ರಕ್ಷಣ]

ಗೋರಕ್ಷದುಗ್ಧಿ (ನಾ). ಸಿಹಿಹಾಲೆ ಗಿಡ (?): "ಮುನಿಃ –ಗೋರಕ್ಷದುಗ್ಧಿ, ಕುಂಬಳ . . . ವಾಸರೋಹಿಣಿ" (ಒಷಧಿ. ೧೨೫). [ಗೋರಕ್ಷ + ದುಗ್ಧಿ]

ಗೋರಕ್ಷಮೂಲಿ (ನಾ).=ಗೋರಕ್ಷದಂಗ್ಧಿ (?); "ರಸಾಹ್ವಯಂ–ತವರ, ಗೋರಕ್ಷಮೂಲಿ, ಜಟಾಮಾಂಸಿ, ಬಲುಕುಣಿಕೆ" (ಒಷಧಿ. ೧೬೭). [?]

ಗೋರಕ್ಷಾಸನ (ನಾ). [ಯೋಗ] ಆಸನಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಗೆ: ಮುಖ್ಯವಾದ ಕೆಲವು ಆಸನಗಳು . . . ೪೨. ಗೋರಕ್ಷಾಸನ, ೪೩. ಉಷ್ಟ್ರಾಸನ (ಧಾರದ. ೧೬೭). [ಗೋರಕ್ಷ + ಆಸನ]

ಗೋರಕ್ಷಿ (ನಾ).=ಗೋರಕ್ಷ ೨. (?): "ಗೋರಕ್ಷದುಗ್ಧಿ, ಗೋರಕ್ಷೀ, ಗೋರಕ್ಷವುಂ – ಈ ಮೂಱುಂ ಗೋರಕ್ಷಿಮೂಲ" (ಒಷಧಿ. ೫೦); "ದೀರ್ಘದಂಡೀ – ಗ್ಯೋರಕ್ಷಿ" (ಒಷಧಿ. ೭೭). [ಸಂ. ಗೋರಕ್ಷೀ]

ಗೋರಕ್ಷೆ (ನಾ). = ಗೋರಕ್ಷ ೨: "ಗಂಧಬಹುಳ – ಗೋರಕ್ಷೆ" (ಒಷಧಿ. ೪೭). [ಸಂ. ಗೋರಕ್ಷಾ]

ಗೋರಜ (ನಾ). ಗೋವುಗಳ ಹೆಜ್ಜೆಯಿಂದೆದ್ದ ಧೂಳು: ಗೋರಜದಿಂದ ಗೋಮೂತ್ರಾಭಿಷೇಕದಲಿ . . . ಎಸಗಿದರಂದು ರಕ್ಷೆಗಳ (ನಿಭಾಗ. ೧೦-೫-೪೭); ಹೇ ಕೃಷ್ಣ ರಾಧೆಯ ಗೋರಜವನು ನೀನು ಮುಖ ಮಾರುತವನೂದಿ ಕಳೆದೆ (ಗಾದಾಸ ೧-೮೯). 'ಗೋರಜಮುಹೂರ್ತ' ಪರಾ. [ಗೋ + ರಜ₁]

ಗೋರಜಮುಹೂರ್ತ (ನಾ). ಸಾಯಂಕಾಲದಲ್ಲಿರುವ ಒಂದು ಪ್ರಶಸ್ತವಾದ ಮುಹೂರ್ತ; ಗೋಧೂಳಿಯ ಮುಹೂರ್ತ: ಮರುದಿವಸ ಗೋರಜಮುಹೂರ್ತದ ಮೇಲೆ ಲಗ್ನವಾಯಿತು (ಮಂಜುಳ. ೧೮೯); ಸಕಲಸುಮಂಗಲಮೂಲವಾದ ಆ ಪವಿತ್ರ ಗೋರಜಮುಹೂರ್ತವನ್ನು ಬ್ರಾಹ್ಮಣರು ಜನಕರಾಜನಿಗೆ ಹೇಳಿದರು (ತುಳಸಿ. ೯೪). 'ಗೋಧೂಲಿ ಲಗ್ನ' ಪರಾ. [ಗೋರಜ + ಮುಹೂರ್ತ]

ಗೋರಟಿ 'ಗೋರಂಟಿ' ನೋ.

ಗೋರಟೆ 'ಗೋರಂಟೆ' ನೋ.

ಗೋರಥ (ನಾ). ೧. ಎತ್ತುಗಳನ್ನು ಹೂಡಿದ ರಥ; ಎತ್ತಿನ ಬಂಡಿ ವಿರಾಜಿಸಿರ್ದ ಗೋರಥಮುಂ ಪಂಪಗಲದೊಡನೇಱ (ವೃಷವಿ. ೩೮-೭೦). ೨. ಎತ್ತನ್ನು ವಾಹನವಾಗಿ ಉಳ್ಳವನು; ವೃಷಭವಾಹನ; ಶಿವ. ೩. ಒಂದು ಪರ್ವತದ ಹೆಸರು: ಅವರು ಗೋರಥಪರ್ವತದ ಹತ್ತಿರಕ್ಕೆ ಬಂದರು (ವಚಭಾ. ೬೮). [ಸಂ. (ಗೋ + ರಥ)]

ಗೋರಸ (ನಾ). ೧. ಹಸುವಿನ ಹಾಲು: ಗೋರಸದೊಳ್ಕೂಡಿರ್ದಾಹಾರಮನಾ ಗೋಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಗೋವಳಸಿಕ್ಕಲ್ಕಾರೋಗಿಸಲಕ್ಕುಂ (ಸಮಪ. ೬-೯೭); ಬಾಲೆಯರು ತಮ್ಮೊಳಗೆ ಗೋರಸ ತೈಲ ಕುಂಕುಮ ಗಂಧಜಲದಲಿ ಮೇಲೆ ಹೊಯ್ದಾಡಿದರು (ನಿಭಾಗ. ೧೦-೮೦-೩೭). ೨. ಮಜ್ಜಿಗೆ: "ಗೋರಸ ಮಂಡಾಹತ ಮಥಿತ . . . ಅಂತದು ತಕ್ರಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೯೩-೧); ಗೋರಸವಿಲ್ಲದ ಭೋಜನ ಪೂರೈಸಿಯೆ ಬರದ ವಿದ್ಯೆ (ಪಂಚತ. ೨೮-೩೩). [ಗೋ + ರಸ]

ಗೋರಾ (ಗು). ಬಿಳಿಯ ಬಣ್ಣದ: ಗೋರಾ (ಬಿಳಿ) ಮಂದಿಯ ದೊಡ್ಡ ಮನಸ್ಸು ಕಾಳಾ (ಕಪ್ಪು) ಮಂದಿಗೆಲ್ಲಿಂದ ಬರಬೇಕು ಹೇಳಿರಿ (ನಾಪೋಲೀ. ೫೦). [←ಮರಾ. ಗೋರಾ./ ಪ್ರಾ.ಗೋರ. / ಸಂ. ಗೌರ]

ಗೋರಾಗುಮ್ಮಟ (ನಾ). ಬೆಳ್ಳಗೆ ದಷ್ಟಪುಷ್ಟವಾದುದು; ಸುಂದರವಾದುದು; ಚೆಲುವಾದುದು: ಅವನು ಅಷ್ಟೊಂದು 'ಗೋರಾಗುಮ್ಮಟ'ವಾಗಿ ಬೆಳೆದಿದ್ದಾನೆ (ಕಂಬಹು. ೪೮).
[←ಮರಾ. ಗೋರಾಗೋಮಟಾ]

ಗೋರಾಜ (ನಾ). ೧. ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಎತ್ತು; ವೃಷಭ. ೨. ನಂದಿ. ೩. ಚಂದ್ರ. ೪. ಇಂದ್ರ. ೨, ೩, ೪: ಸಕಲಪ್ರತ್ಯರ್ಥಿ ಧಾತ್ರೀಪರಿತಲ (?) ಪರಿವೃಢ ಗೀರ್ವಾಣ ನಿರ್ವಾಣಕರಂ ಶುಭ್ರಾಭ್ರಭೃದುಗ್ಧಾರ್ಣವ ಪುರಹರ ಗೋರಾಜ ಗೋರಾಜ ಗೋರಾಜ ಕರೀಂದ್ರ ಶ್ವೇತಪದ್ಮ ತ್ರಿದಿವಭವಧುನೀ . . . ಅರ್ಧೇಂದುಪ್ರಭಾಭಾಸುರ ವಿಶದಯಶಂ ನೀತಿಮಾಂಧಾತಭೂಪಂ (ಮದಶಿ. ೧-೧೩). ೫. ನೀರಿನ ಅಧಿಪತಿ; ವರುಣ. ೩, ೪, ೫: ಸಾರತರ ವಿಭವದೊಳ್ಸುಕುಮಾರತೆಯೊಳ್ಸುಜನವೃತ್ತಿಯೊಳ್ಪ್ರೆಹ್ಮಸುತಂ ಗೋರಾಜಂ ಗೋರಾಜಂ ಗೋರಾಜಂ ಕೂಚಿರಾಜ ಸಿತಗರ ಗಂಡಂ (ಎಕ. IV, ಚಾಮರಾ. ೧೫೩-೫; ಸು. 1400 ?).
[ಗೋ + ರಾಜ]

ಗೋರಾಜಿ (ನಾ). ಹಸುಗಳ ಹಿಂಡು; ಗೋವುಗಳ ಸಮೂಹ: ತತ್ತೀರದ ಕಟುಂಕೆಗಳಸುವ ಗೋರಾಜಿಯ ಲೀಲೆ ಕಣ್ಗೆ ಪಡೆದುದು ಚೆಲ್ವಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೨-೩೭). [ಗೋ + ರಾಜಿ₁]

ಗೋರಾಡ್ಗಮನ (ನಾ). ವೃಷಭವಾಹನ; ಶಿವ: ಷಡ್ಗುಣೈಶ್ವರ್ಯಧನದಾಪ್ತ ಗೋರಾಡ್ಗಮನ (ಏಕೋಪು. ೮-೨೮).
[ಸಂ. (ಗೋರಾಜ್ + ಗಮನ)]

ಗೋರಿ₁ (ನಾ). ೧. ಆಕರ್ಷಣೆ; ಸೆಳೆತ; ಪ್ರಲೋಭನ; ಮರುಳುಗೊಳಿಸುವಿಕೆ: ಕೆಮ್ಮನೆ ಸವಣರ ಗೋರಿಗೆ ನೀಂ ಮತಿಗೆಟ್ಟು . . . ಪರತ್ರೆಯನೆ ಕಿಡಿಸಿಕೊಂಡ್ಯೆ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೮-೭೯): ಆನುಮಿಾ ಗೊರವನ ಗೋರಿಯೊಳ್ ಬಿರ್ದೆಂ (ಬಂಹರಿ. ೪-೩೭ ವ). ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬೇಟೆ: ಪಾಟಂ ಕಾಮುಕಗಣ ಮೃಗಕೋಟಿಗೆ ಮನಸಿಜನ ಗೋರಿಗಾಡುವ ಪಾಟಂ (ಅಜಿಪು. ೫-೪೪); ಬೇಟೆಕಾಱನು ಮೃಗವನಟ್ಟಿ ಮೃಗ ಗೋ [ಪಾಠಾಂ. ಗು] ರಿಗೊಳಗಾಗದಯ್ಯಾ (ಬಸವ. ೮೩೫): ಇಚ್ಚೆಯಿಂ ಗೋರಿಗೆ ತಂದು ಮುಗ್ಗೆಯ ಮನೋಮೃಗಮಂ (ಅರ್ಧನೇ. ೪-೮೭); ಜನದ ಬೊಬ್ಬೆಗೆ ಬೆದಱುತಿಪ್ಪ ಮನವೆರಸಿ ಮರುಳಾಗಿ ಗೋರಿಗೆ ಸಿಕ್ಕಿದೆರಲೆಗಳನಕಟಕಟ ನಿಷ್ಕರುಣಲುಬ್ಧಕರು ಕೆಡೆಯೆಚ್ಚರು(ಹದಶಾ. ೫-೩೭): ಅನುಂ ಮೃಗದಂತೆ ಗೋರಿಗೊಳಗಾಗಿ ಗಡ ತನುವ್ಯಾಧ ಬಾಣಬಾಧೆಯದಕ್ಕುಂ (ಪಾರ್ಶ್ವಪು. ೧೨-೭೭). ೩. ಜಿಂಕೆಗಳು ಬಲೆಗೆ ಬೀಳುವಂತೆ ಅವುಗಳನ್ನು ಆಕರ್ಷಿಸಲು ಬೇಟೆಗಾರರು ಹಾಡುವ ಹಾಡು; ಮೃಗಾಕರ್ಷಣೆಯನ್ನು ಮಾಡುವ ಸಂಗೀತ: ಎರಲೆಗೆ ಪಾಡುವ ಗೋರಿಯನರಣ್ಯದೊಳ್ ಮೃಗವಿರೋಧಿಗಂ ಪಾಡುವುದೇ (ಆದಿಪು. ೧೪-೮೦); ಮೃಗಮುಂ ಪತಿಯಿಂದಂ ಗೋರಿಗೆ ಪತ್ತಿಸಿ ಗೋರಿಪ ಶಬರಿ (ಪಾರ್ಶ್ವಪು. ೧೨-೧೭); ಗಿಳಿ ಸೋವ ನುಣ್ದನಿಯುದತ್ತಂ ಗೋರಿ [ಪಾಠಾಂ. ಲಿ]ಯುಂ ಪಾಡುವಂತಿರೆ (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೪-೭೭); ಲಲಿತರಾಗದ ರಸದ ಗೋಲಿಯ ಬಲುಸವಿಯ ಮೃಗದಂತೆ (ಕುವ್ಯಾಸ. ೧೭-೪೮); ಮೆಲ್ನುಡಿದೋಱ ಗೋರಿಯುಂ ಸರಸದಿ ಪಾಡಿ ಕೀರಮೃಗಸಂತತಿಗಂ ಮಱಪಿಕ್ಕಿ (ತ್ರಿಪುವಿ. ೨-೪೦).

ಗೋರಿಯ ಮೃಗ=ಬೇಟೆಗಾರನ ಆಕರ್ಷಣೆಗೆ ಮನಸೋತ ಮೃಗ: ಅಂತಾತಂ ಗೋರಿಯಮೃಗದಂತೆಳಸಿ ಬರ್ಪುದುಂ (ಪಂರಾಮಾ. ೧೦-೧೧೧ ವ).
[<ಗೋರ್]

ಗೋರಿ$_2$ (ನಾ). ಹೆಣವನ್ನು ಹೂಳುವ ಜಾಗ; ಸಮಾಧಿ: ದೌಲತಾಬಾದಿನೊಳ್ ತನಗೆ ಗೋರಿಯುಂ ಕಟ್ಟಲಪ್ಪಣೆಯಿತ್ತು (ಕಳನ್ನ. ೯-೮೯); ರಾಜರಾಣಿಯರ ಗೋರಿಗಳಿಗಾಗಿ ಸುಂದರವಾದ ಕಟ್ಟಡಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟಿರುತ್ತಾರೆ (ಪ್ರವಾಸ್ತು. ೧೫೬).

ಗೋರಿಮಾಡು= ೧. ಸಮಾಧಿಮಾಡು: ಅವನ ಹುಟ್ಟೂರಿನಲ್ಲಿ ಅವನನ್ನು ಗೋರಿಮಾಡಿದರು (ರೂಢಿ). ೨. (ಆಲಂ) ಇಲ್ಲದಂತೆಮಾಡು; ನಿವಾರಿಸು: ನಿದ್ರೆ ಬಂದು ಆವರಿಸಿ ಈ ಚಿಂತೆಯನ್ನು ಗೋರಿಮಾಡಿತು (ಮುರುಕು. ೧೦೫). [←ಪಾರ. ಗೋರ್; ಹಿಂ. ಗೋರಿ]

ಗೋರಿ$_3$ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಪ್ರಾಣಿ (?): ಸರಿ ಭುಜಂಗನಿಲಿಕೊಂಕನೋತಿಯುಂ ಗೋರಿವೆರಸು ಸಾರಂಗನಿವಹಮುಂ . . . ನಲಿವೊಡಂ (ಅಟ್ಟಮ. ೨-೧). [?]

ಗೋರಿ$_4$ 'ಗೋರೆ'$_2$ ನೋ.

ಗೋರಿಕ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಪಕ್ಷಿ; ಮೈನಾಹಕ್ಕಿ: ಪ್ರಕಟಿಸಿ ತಿಂಗಳು ನಾಲ್ಕಕ್ಕನಲನ ಸಖಿಯಿಂ ಕುಕ್ಷಿಯ ಬಿಲದೊಳು ಲಘು ಗೋರಿಕವಿಹ ಹಂಗೆ ವಿತಸ್ತಿಯ ಮಾನದೊಳಿಹ (ಯೋಗಾಂವಿ. ೧-೩೩). 'ಗೊರವಂಕ' ಪರಾ. [< ಸಂ. ಗೋರಿಕಾ]

ಗೋರಿಕಲ್, ಗೋರಿಕಲ್ಲಂ$_1$, ಗೋರಿಗಲ್, ಗೋರ್ಕಲ್ಲು, ಗೋರ್ಗಲ್ಲು (ನಾ). ೧. ಗಡುಸಾದ ಕಲ್ಲಂ; ಬೆಣಚುಗಲ್ಲು: ಗೋರಿಕಲ್ಲ ಮಾಡ ಹೋಯಿತ್ತನಗೆ ಹೂವಿನ ವಿಮಾನ ಹೋಯಿತ್ತೆನಗೆ (ಚನ್ನವ. ಕ. ೬೬೨-೧೫೦೨); ಚಂದ್ರಕಾಂತಪೊಸರ್ವಂತಿರೆ ಗೋರಿಕಲ್ಲೊಸರ್ಗುಮೇ ಬೆಳ್ದಿಂಗಳೊಳ್ (ಜಗವಿ. ೧-೧೩). ೨. ಮೊನಚಾದ ಕಲ್ಲು: ಗೋರಿಕಲ್ಗಳ್ ಸೋಂಕೆ ಕಾಲ್ಗಳಿಂ ಶೋಣಿತಂ ಬಸಿವುತುಂ (ಚಬಪು. ೫೬-೨೪). **ಗೋರಿಕಲ್ಲು$_1$**: ೨. ಈರಣ್ಣ ಬರುವಾಗ ದಾರಿ ತಲ್ಲಣಿಸಿತು ಗೋರಿಕಲ್ಲೊಡೆದು ಸಿಗುರೆದ್ದು (ನಾಪದ. ೨೨೦). ೩. ಸಣ್ಣಕಲ್ಲು; ಹರಳು: ಗೋರಿಕಲ್ಲುಗಳೊಳಗೆ ಚಿಂತಾಮಣಿಯನಱಸುವರೇ (ಆದವ. ೧೩-೨೯); ಅಕ್ಕಿಯ ಚೀಲದಲ್ಲಿರುವ ಅಕ್ಕಿಯನ್ನೂ ಗೋರಿಕಲ್ಲನ್ನೂ ಆಯಬೇಕು (ನಿಬಂಧ. II, ೨೯೦). **ಗೋರಿಗಲ್**: ೧. ಆರ್ದಿಚ್ಚ ಮಲರಂಬುಗಳ್ ಗೋರಿಗಲ್ಗೆ ತೆತ್ತಿಸಿದ ಕಲ್ಲಂಬುಗಳಪ್ಪುದುಂ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೫೯-೩) **ಗೋರ್ಕಲ್ಲು**: ೧. ಗೋರ್ಕಲ್ಲ ಮೇಲೆ ಮಳೆ ಹುಯಿದರಾ ಕಲ್ಲು ಹೀಕರ್ಗೊಂಬುದುಂಟೆ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೧೦೩೧); ಮೂರ್ಖನಿಗೆ ಹೇಳಿದ ಬುದ್ಧಿ ಗೋರ್ಕಲ್ಲ ಮೇಲೆ ಹುಯ್ದ ಮಳೆ (ಗಾದೆ). **ಗೋರ್ಗಲ್ಲು**: ೨. ಭೋರ್ಗರೆವ ಸರ್ಪಗಳು ಗೋರ್ಗಲ್ಲ ಚೂರುಗಳು ದುರ್ಘಟದೊಳಿರುತಿರ್ಪ ಮಾರ್ಗವನು ಪಿಡಿದ (ಹಮುಚ. ೫೧). [< ಗೋರ್ + ಕಲ್$_3$]

ಗೋರಿಕಲ್ಲು$_1$ 'ಗೋರಿಕಲ್' ನೋ.

ಗೋರಿಕಲ್ಲು$_2$ (ನಾ). ಗೋರಿಯ ಅಥವಾ ಸಮಾಧಿಯ ಮೇಲೆ ನೆಟ್ಟ ಕಲ್ಲು: ಆ ಗೋರಿಕಲ್ಲಿನ ಮೇಲೆ ಅಲ್ಲಿ ಹೂತಿರುವವನ ವಿಷಯವನ್ನು ಬರೆಯಲಾಗಿದೆ (ರೂಢಿ). [ಗೋರಿ$_2$ + ಕಲ್ಲು (< ಕಲ್$_3$)]

ಗೋರಿಕಾಯಿ (ನಾ). ಚವಳಿಕಾಯಿ: (ವ್ಯಜಿಗಿ. ೨೬-೫೦೪).
[ಗೋರಿ$_0$ + ಕಾಯಿ$_4$ (< ಕಾಯ್$_4$)]

ಗೋರಿಗಲ್ 'ಗೊರಿಕಲ್' ನೋ.

ಗೋರಿಗೊಳ್, ಗೋರಿಗೊಳು (ಕ್ರಿ). ೧. (ಬೇಟೆಯ ಮೃಗಗಳು) ಬೇಟೆಗಾರನ ಹಾಡಿಗೆ ಮರುಳಾಗು,–ಮೋಹಪರವಶವಾಗು: ಗೀತಮಿಶ್ರವಾದ್ಯದಿನತಿಮಧುರವಾಗೆ ಬಾಜಿಸೆ ಮೃಗಂಗಳೆಲ್ಲಂ ಗೋರಿಗೊಂಡು ಬಂದು ಸಭಾಮಂಡಲಮಂ ಪುಗೆ(ಚಾವುಂಪು. ೪೩೨-೧೩): ತರುಣಿಯ ಬೆನ್ನೊಳಂಗಭವ ನಾಡಿಸಿದಂದದೊಳಾಡಿ ಗೋರಿಗೊಂಡೆರಳೆವೊಲಾಗಿ ಪೋದನೊ (ಕಾದಂಪೂ. ೮೨೩): ನುಣ್ಚರಮಂ ನಸುಗೇಳ್ದು ಸೋಲ್ತು ಕಣ್ಮರಲರೆಮುಚ್ಚಿ ಕಂಡು ಕೊಣಕಿಟ್ಟಪುದಲ್ಲಿಗೆ ಗೋರಿಗೊಂಡದೊಂದೆರಳೆಯನಲ್ಲಿರುಳ್ ಶಶಿಕೊಡರ್ಚುವನಾತ್ಮಪಟಪುರೋ[illegible]ೊಳ್ (ಚಂದ್ರಪು. ೧-೧೨೪): ಚರಿಯಿಪ ಕಿನ್ನರಿಯರ ಮೊಗಸಿರಿಗೊಯ್ಯನೆ ಗೋರಿಗೊಂಡು ಕೂಡೆ ಕುಕಿಲ್ದು[illegible] ರವಿರಥದ ವಾಜಿಗಳರುಣನನೋರೊರ್ಮೆ ಗಸಣಿಗೊಳ್ಸುವು ಸಭದೊ[illegible] (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೩-೨೦೯). **ಗೋರಿಗೊಳು**: ೨. ಸೋಲು; ಒಂಸೆಗೊಳಗಾಗು: ಗಾಱಾಗಿ ಗುಱುಗುಟ್ಟಿ ಗೂಗೆವೊಲ್ ಗೈಮೆಯುಂ ಗೋರಿಗೊಳುತೆ (ಶತಸಾಂ. ೭೫-೮೨): [ಗೋರಿ$_1$ + ಕೊಳ್$_1$]

ಗೋರಿಗೊಳಿಸು$_1$ (ಕ್ರಿ). ೧. ಮರುಳುಗೊಳಿಸು; ಪ್ರಲೋಭನಕ್ಕೆ ಒಳಗಾಗುವಂತೆ ಮಾಡು: ಮುನಿದನ್ನನೆ ಗೋರಿಗೊಳಿಸಿದತನುವನನೆಗೋಲ ಮೊಗಕ್ಕೆ ತಪ್ಪಿ ಪೋದೊಡೆ ಸಾಲ್ಗುಂ (ಲೀಲಾವ. ೫-೧೩). ೨. ಬೇಟೆಯ ಮೃಗವನ್ನು ಹಾಡಿನಿಂದ ಮರುಳುಗೊಳಿಸು; ಆಕರ್ಷಿಸು: ಮಾರಿಯ ಪೂಜಿಸಿ ಮಸಣಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ ಗೋರಿಗೊಳಿಸಿ ಕುಱಿಯ ಕೊರಳನೆ ಕೊಯಿದುಂಬ ಕ್ರೂರಕರ್ಮಿಗಳನವರ ಶಿವಭಕ್ತರೆನ್ನಬಹುದೆ (ದೇದಾವ. ४೮-೯೫): ನೆಸೆದು ಕೆಲರ್ ಮುಱುಗುವರೊಡೆದ ನಿಜಧ್ವನಿ ಭಿನ್ನಕಂಠ ಗರ್ದಭ ಕರಭಧ್ವನಿಗಂ ಕರ್ಕಶವಾಗಿರೆ ವನಮೃಗಮಂ ಗೋರಿಗೊಳಿಪ ಮುನ್ನಿನ ದನಿಯಂ (ವರ್ಧಪು. ೧೧-೪೧): ಆಕೆ ದೀವಮಾಗೆ ಪುಳಿಂದಂ ಸುಮನೋಬಾಣಂ ತದ್ಭೂರಮಣನನೊಲಿವಂತೆ ಗೋರಿಗೊಳಿಸುತ್ತಿರ್ಕುಂ (ಯಶೋಚ: ೨-೯). ೩. ಹಿಂಸಿಸು; ತೊಂದರೆಕೊಡು; ಕಾಡು: ತಾರಕಾಸುರನೆಂಬ ದಾನವಂ ಪೆಚ್ಚಿ ಮಿಗೆ ವಾರಿಜಾಂಬಕ ಸುರೇಂದ್ರಾದಿ ದಿಕ್ಪಾಲಕರ ಗೋರಿಗೊಳಿಸುತ್ತವರ ದುರ್ಗಂಗಳಂ ಕೊಂಡು (ಚಬಪು. ३४-३२): ತತ್ತ್ರಿಪುರವಂ ಮಾಡಿ ಗೋರಿಗೊಳಿಪರ್ ಗಡ ಸಮಸ್ತಲೋಕಂಗಳೆಲ್ಲ್ (ಚಬಪು. ४೧-೨೫). [ಗೋರಿಗೊಳ್ + – ಇಸು$_3$]

ಗೋರಿಗೊಳಿಸು$_2$ (ಕ್ರಿ). ಗೋರಿಮಾಡು; ಸಮಾಧಿಮಾಡು: ಅಳಲನಿಲಿಸಿ ಕುವರಿಯ ಗೋರಿಗೊಳಿಸಿ ಬಂದು (ಕುರಾಸಾಂ. ४೭-೯४).
[ಗೋರಿ$_2$ + ಕೊಳ್$_1$ + – ಇಸು$_3$]

ಗೋರಿಗೊಳು 'ಗೋರಿಗೊಳ್' ನೋ.

ಗೋರಿಡು (ಕ್ರಿ). ಒಟ್ಟುಗೂಡಿಸು; ಸಂಗ್ರಹಿಸಿಡು: ಗೋರಿಟ್ಟ ಸೈಪಂ ದುರ್ವಿಷಯಂಗಳ್ಗೆ ಸೂಱೆಗೊಟ್ಟು (ರಾಮಾಶ್ವ. ३೬-३೦).
[ಗೋರ್ + ಇಡು$_1$]

ಗೋರಿಬಲೆ 'ಗೋರಿವಲೆ' ನೋ.

ಗೋರಿಬೇಂಟೆ 'ಗೋರಿವೇಂಟೆ' ನೋ.

ಗೋರಿಯಿಕ್ಕು (ಕ್ರಿ). ಗೋರಿಮಾಡು; ಸಮಾಧಿಮಾಡು: ಇತ್ತಲಾ ರಣಧೂಳಿಖಾನ . . . ಸತ್ತವರಿಗೆ ಗೋರಿಯಿಕ್ಕದೆ ಮರಳಿದ ಚಿತ್ತದೊಳಗೆ ಧ್ಯಾನಿಸುತ (ಕಂನವಿ. ೧೫-೧೨೦). [ಗೋರಿ$_2$ + ಇಕ್ಕು]

ಗೋರಿಲ್ಲ (ನಾ). ದೊಡ್ಡ ಗಾತ್ರದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕಪಿ: ಗೋರಿಲ್ಲವು ಬಾಯಿ ತೆರೆದು ಘರ್ಜಿಸಿದರೆ, ಅದರ ಕೂಗಿಗೆ ಸಿಂಹವು ನಾಚಬೇಕು (ಬಾಲಪ್ರ. III, ೧೬४೦) [←ಇಂ. Gorilla]

ಗೋರಿವರಿ (ಕ್ರಿ). ಬೇಟೆಯ ಹಾಡನ್ನು ಮುಂದುವರಿಸು: [illegible] ಮೇಳದಾಳಿಯರ್ ತಾರಲ್ವಿಡಿದು ಗೋರಿವರಿದು [illegible] ಕೆಲ್ಲಯಿಸಿ ನೋಟ್ಟ ತರಳಲೋಚನದ ಸರಳಾ[illegible] ಮನಂಗೊಳಿಸಿ (ಅನಂಪು. ೭-೧೬ ವ). [ಗೋ[illegible]$_1$ + ಪರಿ$_1$]

ಗೋರಿವಲೆ, ಗೋರಿಬಲೆ(ನಾ). ಮೀನುಗಳನ್ನು ಬಾಚಿ ಹಿಡಿಯ[illegible] ಬಗೆಯ ಬಲೆ: ಮೂತೆಱದ ಗಾಳಂಗಳಂ ಗೋರಿವಲೆಗಳಂ . . . [illegible] ತವಿಸುತಿಪ ಬೇಡರಂ ನೋಡಿದಂ ಭೂನಾ[illegible] ವಲೆ ಬಳ್ಳಿವಲೆ ಗೋರಿವಲೆ [illegible] (ಗಾ[illegible]). ಗೋರಿಬಲೆ: [illegible]

ಗೋರಿಬಲೆಯಲ್ಲಿ ಅವರು ವಿಚಾರಸಾಗರದಿಂದ ಬಾಚಿಕೊಂಡ ಹಲವಾರು ವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ ಪಲಕಲವು . . . ಇವೆ (ಕನ್ನಇ. V, ಎರಡು ಮಾತು).

[ಗೋರಿ$_1$ + ಬಲೆ$_1$]

ಗೋರಿವೇಂಟೆ, ಗೋರಿಬೇಂಟೆ (ನಾ). ಮೃಗಗಳನ್ನು ಮರುಳುಗೊಳಿಸಿ ಬಲೆಗೆ ಕೆಡಹುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬೇಟೆ: **P** ಗೋರಿವೇಂಟೆ, ಪಳಹರವೇಂಟೆ, ಪಟವೇಂಟೆ, ವಿದ್ಯಾಧರರಬೇಂಟೆ, ಚಿತ್ರವೇಂಟೆ, ಅಂಟುಜಲವೇಂಟೆ, ತೋಹಿನ ಬೇಂಟೆ, ಘನಸೋಹುವೇಂಟೆ ಎಂಬ ಎಂಟು ತರಹದ ಬೇಟೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು: ಗೋರಿವೇಂಟೆ . . . ಘನಸೋಹು ವೇಂಟೆಗಳೆನಿಪ್ಪ ಹೆಸರಂ ಹೊತ್ತು ಮೆಱೆವುತಿಪ್ಪೆಂಟುತೆಱದುಚಿತವೇಂಟೆಯ ನಾಡಿದಂ(ಹಪಕಾ. ೫-೪೯)· ಸೋಹಿನ ತೋಹಿನ ಪಟಹದ ಕೋಹಿನ ಪಾಳಿವದ ಗೋರಿವೇಂಟೆಗೆ . . . ನಡೆತಂದರಲ್ಲಿ ಮುಂದೆ ಪುಳಿಂದರ್(ಸೂಕ್ತಿಸು ೩-೧೦೪); ಅಗ್ಗಳಿಕೆಯ ಗೋರಿವೇಂಟೆ . . . ಘನ ಸೋಹಿನ ವೇಂಟೆಯೆನಿಪ್ಪನಾಮಮಂ ತಳೆದೆಸೆವೆಂಟು ಬೇಂಟೆಗಳನಾಡಿದಂ (ತ್ರಿಪುವಿ. ೨೬-೯೨). **ಗೋರಿಬೇಂಟೆ:** ಮುತ್ತಿದರ್ ಗೋರಿಬೇಂಟೆಗೆ ಕಾಡನೊತ್ತರದಿ (ಕಾಲೂರ. ೯೨-೧೮೦).

[ಗೋರಿ$_1$ + ಬೇಂಟೆ]

ಗೋರಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. (ಕಸವನ್ನು) ಬಳಿಯುವಂತೆ ಮಾಡು; ಬಾಚಿಸು: (ಕ). ೨. ಉತ್ತ ನೆಲದ ಮೇಲೆ ಗೋರುಮಣೆಯನ್ನು ಆಡಿಸಿ ಸಮ ಮಾಡು,–ಮಟ್ಟಮಾಡು: ನಾಲು ಮಾಱಕೊಂಡ ಮೂಲದ ಭೂಮಿ ಒಳಗೆ ನಾಲು ಗೋರಿಸಿದ ಗದೆಗಳ ಮೇಲೆ (ಎಕ. VI, ಮೂಡಗೆ. ೩೯-೨೬: 1516 ?). ೩. (ಆಲಂ) ಪೂರ್ತಿಯಾಗಿ ಹುಡುಕು,–ಶೋಧಿಸು: ಹೆಣ್ಣಿನ ದಂಡು ಮನೆಯನ್ನೆಲ್ಲಾ ಇನ್ನೊಂದು ಸಾರಿ ಗೋರಿಸಿದರು. ವರ ಸಿಗಲಿಲ್ಲ (ಸುವಸಂ. ೫೮). [ಗೋರು$_1$ (< ಗೋರ್) + – ಇಸು$_3$]

ಗೋರು$_1$ ಗೋರ್' ನೋ.

ಗೋರು$_2$, ಕೋರಿ$_4$ (ನಾ). ಗೆರೆ ಹಾಕುವಿಕೆ: (ಕ). **ಕೋರಿ$_4$:** 'ಕೋರಿ ಹಲಗೆ' ಪರಾ. [< ಗೋರು$_1$]

ಗೋರುಕೋಲು (ನಾ). ಬಾಚುವುದಕ್ಕಾಗಿ, ತುದಿಯಲ್ಲಿ ಸಣ್ಣ ಹಲಗೆಯನ್ನು ಜೋಡಿಸಿರುವ ಕೋಲು: ಗೋರುಕೋಲು ಹಿಡಿದು ಅದರಲ್ಲಿ ಕೊತಕೊತ ಕಾಯುತ್ತಿರುವ ಪಾಕವನ್ನು ಎತ್ತಿ ಎತ್ತಿ ನೋಡುತ್ತಿರುತ್ತಾನೆ (ನನ್ನೂರು. ೨೮೬).

[ಗೋರು$_1$ (<ಗೋರ್) + ಕೋಲು$_1$ (<ಕೋಲ್$_1$)]

ಗೋರುಗರೀಬ (ನಾ). ತೀರ ಬಡವ; ದಟ್ಟದರಿದ್ರ: ಇವೆಲ್ಲ ಉಳ್ಳವನು ಗೋರುಗರೀಬನಾಗಿರಬಹುದು ಕುರೂಪಿಯಾಗಿರಬಹುದು (ಭಾರದ. ೭).

[←ಮರಾ. ಗೋರಗರೀಬ್]

ಗೋರುಗೊಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ಹಿಂಸಿಸು; ತೊಂದರೆಗೊಳಿಸು: ಊರೊಳಗಣ ಪಟುಭಟರ ಪೆಟಲಗುಂಡು ಭೋರನೈತಹ ಬಾಣಗಳು ಸೇರಿದ ಹೊಱಪಾಳಯದ ಮಂದಿಯನಾಗ ಗೋರುಗೊಳಿಸಿದುವದ್ಭುತದೆ (ಕುಂನವಿ. ೧೨-೨೩). 'ಗೋರಿಗೊಳಿಸು$_1$' ಪರಾ.

[ಗೋರು$_1$ (< ಗೋರ್) + ಕೊಳ್$_1$ + – ಇಸು$_3$]

ಗೋರುತ (ನಾ). ಹಸುವಿನ ಕೂಗು ಕೇಳಿಸುವಷ್ಟು ದೂರ; "ಎರಡು ಹರದಾರಿ" (ಗಂಗಾಮ. ೧೨೨).

[ಗೋ + ರುತ]

ಗೋರುಮಣೆ (ನಾ). ೧. ನೆಲವನ್ನು ಸಮಮಾಡಲು ಅಥವಾ ಕಾಳು ಮುಂತಾದುವನ್ನು ಒಂದೆಡೆಗೆ ಸೇರಿಸಿ ರಾಶಿಮಾಡಲು ಬಳಸುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರದ ಸಾಧನ; ಹಲುಬೆ; ಗೋರೆ: (ಕ). ೨. ಅಚ್ಚಿಗೆ ಹಾಕಿದ ಬೆಲ್ಲದ ಪಾಕದಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚಿನ ಭಾಗವನ್ನು ಬಾಚಿ ತೆಗೆಯುವ ಮಣೆ: (ಕ). [ಗೋರು$_1$ (<ಗೋರ್) + ಮಣೆ]

ಗೋರುಳಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಉಳಿ; ಗೆರೆಗಳನ್ನು ಗೀಚುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಬಳಸುವ ಉಳಿ: (ಕತ್ತನೆಗಾರನ) ಕೊರೆಯುಳಿ, ಗೋರುಳಿ, ಉಗುರುಳಿ (Scooper. ಇಂಕನಿ). [ಗೋರು$_1$ (<ಗೋರ್) + ಉಳಿ$_5$]

ಗೋರೆ$_1$ (ನಾ) ವಕ್ರಬುದ್ಧಿಯವನು: ಗಾಱುನುಡಿಗಳನೇಕೆ ನುಡಿವಿರಿ . . . ಶಿವನ ಭಕ್ತರ್ಗೆ ಗೋರೆಗಳಿರಾ ನೀವು ಸರಿಯೇ (ಬಸಪು. ೫೫-೨೦).

[< ಕೋರೆ$_1$]

ಗೋರೆ$_2$, ಗೋರಿ$_4$ (ನಾ). ೧.=ಗೋರುಮಣೆ ೧: ಎಮಗೆ ಗುದ್ದಲಿಯೊ ಹಾರೆಯೊ ಗೋರೆಯೋ ವಸುವಿದೇಕೆಮಗೆ ತೆಗೆ (ಸಿದ್ಧರಾ. ೯-೩); ಬಳಿಕವ ಗೋರಿದನು ಗುಡಿಯಱದು ಬಾಲದ ಗೋರೆಯಲಿ ತಳಮಗುಚಿದನು ತೋರಣದ ಸಾಲುಗಳ (ತೊರರಾ. ೫-೭-೧೬). ೨. ಅಚ್ಚಿಗೆ ಹಾಕಿದ ಬೆಲ್ಲದಲ್ಲಿ ಗೋರುಮಣೆಯಿಂದ ತೆಗೆದ ಬೆಲ್ಲದ ಪುಡಿ: (ಕ). **ಗೋರಿ$_4$:** ೧. ಕುದಿದ ಅರಿಶಿಣವನ್ನು ಗೋರಿಗಳಿಂದ ಎಳೆದುಕೊಂಡು ಜಾರೆಯ ಸೌಟನಿಂದ ತೆಗೆಯಬೇಕು (ಕೃಷಿಪ್ರ. ೧೮೯).

ಗೋರೆಯಾಗು=ಮಟ್ಟವಾಗು; ಸಮತಲವಾಗು: ಪಟುಗಳ್ ಪೆರ್ಬಯಲಾಗೆ ದರ್ಕಳನಿಸುಂ ಪಲ್ಗುತ್ತಲೀಲೆಂಬಿಸಂ (?) ಕುಟಿಗಳ್ ತೀವಿರೆ ಗೋರೆಯಾಯ್ತು ನೆಲನೆಂಬಾಶಂಕೆಯುಂ ಮಾಟ್ಪಿನಂ . . . ಸುಟಿದಂಭೋನಿಧಿ ಮೇರೆದಪ್ಪಿದ ತೆಱಂ ಬಂದತ್ತನೀಕಾರ್ಣವಂ (ಕಾವ್ಯಸಾ. ೪೬೫). 'ಗೋರ್' ಪರಾ. [?]

ಗೋರೋಚ, ಗ್ಪೋರೋಜ, ಗೋರೋಜನ (ನಾ).=ಗೋರೋಚನ: "ಗೌರಿ ಗೋಪಿತ್ತೆಯೆನೆ ಗೋರೋಚಮುಕ್ಕು [ಪಾಠಾಂ. ಗೋರೋಚನ ಮೆನಿಕ್ಕು, ಗೋರೋಜನಮೆನಿಕು] (ಮಂಗರಾ. ೯೯-೨೦). **ಗೋರೋಜ:** (ಕ). **ಗೋರೋಜನ:** ಗೋವುಗಳಲ್ಲಿ ಗೋರೋಜನ ರಂಜಿಸುವಂತೆ ಶಿಲೆ ಕಾಷ್ಠಂಗಳಲ್ಲಿ ಅನಲನಡಗಿಪ್ಪಂತೆ (ವಚಸಂ. ೪೯೯-೯); ಗೋರೋಜನಂ ಲೋಳಿಸರ . . . ಸಕ್ಕರೆ ಬೆರಸಿ ತೆಗೆದುಕೊಂಡಲ್ಲಿ ಛರ್ದಿ, ದಾಹಗೂಡಿದ ಪೈತ್ಯಜ್ವರಂ ಮಾಣುವುವು (ಸಕವ್ಯ. ೭೭). [< ಸಂ. ಗೋರೋಚನಾ]

ಗೋರೋಚನ (ನಾ). ಗೋವುಗಳ ಪಿತ್ತರಸದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಹಳದಿ ಬಣ್ಣದ ಒಂದು ಗಂಧದ್ರವ್ಯ: ಗೋರೋಚನರಸದಿಂದಂ ತೊಯ್ದು ನೇತ್ರಸೂತ್ರದ ತೆಱದಿಂ ಮಿಸುಗುವ ಕೆಂಜೆಡೆಗಳ್ ರಂಜಿಸುತಿರ್ದುವು (ಕಾದಂಪೂ. ೭೩೦): ಗೋರೋಚನದಿಂ ತಿಲಕವಿಡೆ ತನ್ನ ನೋಡಿದವಳ ವಶ್ಯ (ವಿವೈವಿ. ೩): ಸ್ವಾಮಿಗೆ ಸಮರ್ಪಿಸಲಿಕ್ಕೆ ಗೋರೋಚನವನು ಅರ್ಪಿಸುತ್ತಲೂ ಇದ್ದರೂ (ಪುರಾವಿ. ೧೦೨): ಶಕುಂತಳೆಗೋಸ್ಕರ ಗೋರೋಚನ, ತೀರ್ಥಮೃತ್ತಿಕೆ, ದೂರ್ವಾಕಿಸಲಯಗಳ ಮಂಗಳಾನು ಲೇಪಗಳನ್ನು ಮಾಡುವೆನು (ಶಾಕುಂತ. ೪೯-೨೦).

[ಸಂ. ಗೋರೋಚನಾ]

ಗೋರೋಚಿಸೊಪ್ಪು (ನಾ). (ಔಷಧಿಗೆ ಉಪಯೋಗಿಸುವ) ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸೊಪ್ಪು: ಎಳಸೀಗೆ, ಅಕ್ಕಿ, ಗೋರೋಚಿಸೊಪ್ಪಂ ತಂದು ಮೊಲೆಹಾಲಿಂದ ಅರೆದು ಸರ್ವಾಂಗಲೇಪವಂ ಮಾಡುವುದು (ವಿವೈವಿ. ೦೦೮).

[ಗೋರೋಚಿ ? + ಸೊಪ್ಪು$_3$]

ಗೋರೋಜ 'ಗೋರೋಚ' ನೋ.

ಗೋರೋಜನ 'ಗೋರೋಚ' ನೋ.

ಗೋರ್ಕಲ್ಲು ' ಗೋರಿಕಲ್ ' ನೋ.

ಗೋರ್ಕಳ್ಳಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ: ಗೋರ್ಕಳ್ಳಿ, ಕರುಹಾಲೆ (ವ್ಯಜಿಗಿ. ೭೫-೧೫೩೫). [?]

ಗೋರ್ಗಲ್ಲು ' ಗೋರಿಕಲ್ ' ನೋ

ಗೋರ್ಗಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ; ಶರಪುಂಖೆ: "ಶರಪುಂಖಿ ಗೋರ್ಗಿ ತಾನದು " (ವಸ್ತುಕೋ. ೩೮-೩೦). [?]

ಗೋಗರ್ಗರಿಸು (ಕ್ರಿ). ಗುಡುಗುಡಿಸು ; ಅರ್ಭಟಿಸು (?) : ಒಡಿದ ವಜ್ರಸ್ತಂಭದಲಿ ಗೋಗರ್ಗರಿಸಿ ಹುಡಿಹುಡಿಯಾಗುವಂದದಿ ದಡಿಗರಕ್ಕಸರೆಲ್ಲರನು ಸದೆಬಡಿದನಾ ಹನುಮ (ಆನಂರಾ. ೪-೫-೧೧). 'ಗುಜುಗುಂಜಿಸು' ಪರಾ. [?]

ಗೋರ್ದ (ನಾ). ಮೆದುಳು ; ಮಸ್ತಿಷ್ಕ : "ಮಸ್ತಿಷ್ಕಂ, ಗೋರ್ದಂ – ೨ ಎಲವುಗಳ ಗೂಡಿನಲ್ಲಿರುವ ಮೆದುಳ ಹೆಸರುಗಳು "(ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೬೩). [ಸಂ.]

ಗೋಲ$_1$, ಗೋಳ$_2$ (ನಾ). ದುಂಡಾದುದು ; ವೃತ್ತಾಕಾರವಾದುದು : ಗೋಲಭೂಮಿಯ ನೆಲಕೆ ಎಲ್ಲೆ ಎಲ್ಲಿದೆ ದಿಕ್ಕು? (ಸೂರ್ಯಪಾ. ೪೩-೩). ೨. ದುಂಡಾಗಿರುವ ವಸ್ತು : ಚಿನ್ನದ್ದೊಂದು ಪೊಳ್ಳು ಗೋಲವನ್ನು ಮಾಡಿ (ಮುಂಬಯಿ. ೫-೩೫). ೩. ವರ್ತುಳ ; ಮಂಡಲ. 'ಗೋಲಾಕಾರ' ಪರಾ. ೪. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸುವಾಸನೆಯ ಸಸ್ಯ ; ಬಾಣಂತಿ ಬೋಳ. ೫. ವಿಧವೆಗೆ ಜಾರನಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ ಮಗ. 'ಗೋಲಕ' ಪರಾ. **ಗೋಳ$_2$:** ೨. ಈ ಸಣ್ಣ ಗೋಳದ ಸುತ್ತಲೂ ಗಾಜಿನಂತಹ ಪಾರದರ್ಶಕ ಹೊದಿಕೆಯಿರುತ್ತದೆ (ಜೀವಾತ್ಮ. ೨೪೧). ೬. [ಜ್ಯೋತಿ] ಸಂಖ್ಯಾಯೋಗಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಏಳುಗ್ರಹಗಳೂ ಒಂದೇ ರಾಶಿಯಲ್ಲಿರುವ ಯೋಗ: ನಿಲೆ ಸಪ್ತಗ್ರಹವೊಂದೆ ರಾಶಿಯೊಳೆ ಯೋಗಂ ಗೋಳನಾಮಂ (ಜಾತತಿ. ೧೩-೫). 'ಗೋಳಯೋಗ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಗೋಲಂಗುಡಿ (ಕ್ರಿ). (?) : ನೀರುಂ ನೀರಂಧ್ರಮೇಘಂ ಸುರಿಯೆ ಮೊಜೆಯೆ ಭೀಮಾರುತಂ ಮಾರುತಂ . . . ಕಾಸಾರಾಸಾರಾರ್ಥಿ ಗೋಲಂಗು[ಪಾಠಾಂ. ಗೊಲ್ಲಂಸು]ಡಿಯೆ ನಲಿವೆಸೋ ಜಂಬುಮಂ ಜಂಬುಮಂ ಸೋಕೀರಂ ಕೀರಂ ಕರ್ದುಂಕುತ್ತಿರೆ ಕೆರಳಿಸಿದತ್ತೋವಿ ಕಾರಂ ವಿಕಾರಂ (ಅರ್ಜನೇ. ೪-೭) ; (ಕಾವ್ಯಸಾ. ೮೨೪ ನೋ). 'ಗೊಟ್ಟಂಗುಡಿ' ಪರಾ. [? + ಕುಡಿ$_1$]

ಗೋಲಂದಾಜ, ಗುಲಂದಾಜ, ಗೋಲಂದಾಜು, ಗೋಲಂದಾಸ (ನಾ). ೧. ಫಿರಂಗಿಗಳಿಂದ ಗುಂಡುಗಳನ್ನು ಹಾರಿಸುವ ಸಿಪಾಯಿ : ಪೋರ್ತುಗೀಸ್ ಗೋಲಂದಾಜರ ಕೂಡ ಫಿರಂಗಿಗಾಡಿಗಳು ಬಂದುವು (ಭಾರವೀ. ೪೩); ಫಿರಂಗಿಯ ಹತ್ತಿರವಿದ್ದ ಗೋಲಂದಾಜರನ್ನು ಕೊಂದು (ಬಂಕಿಮ. ೨೬೪). **ಗುಲಂದಾಜ :** ೧. ಹ್ಯಾರಿಸನ ಕೈಯ್ಕೆಳಗೆ . . . ೬೦೦ ಯುರೋಪೀಯ ಗುಲಂದಾಜರೂ . . . ೧೦೦ ತೋಪುಗಳೂ ಇದ್ದವು (ಚರಿಸಂ. ೧೮೭). **ಗೋಲಂದಾಜು :** ೨. ತಂಬಾಕಿ ಸೈನ್ಯ ; ಫಿರಂಗಿ ಪಡೆ : ಈ ಇಲಾಖೆಗೆ ಗೋಲಂದಾಜಿನ ೯೬ ಫಿರಂಗಿ ಮತ್ತು ಎತ್ತುಗಳೂ ಸೇರಿದ್ದುವು (ಮಹಾಮಂ. II, ೧೮) : ಈ ಸರದಾರನು ಫಿರಂಗಿಗಳನ್ನೂ ಗೋಲಂದಾಜುಗಳನ್ನೂ ಹುರಿಮಾಡಿ . . . ಸೇನೆಯವರಿಗೆ ಧೈರ್ಯವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾ ಬಂದನು (ಮುಸುಗ. ೧೭). **ಗೋಲಂದಾಸ :** ೧. ರೈಫಲ್ ಬಂದೂಖುಗಳು, ತೋಪುಗಳು ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಒಂದು ಉಸಿರಿಗೆ ಗೋಲಂದಾಸರ ಮೂಲಕ ಹತ್ತಿಸಿ (ಚಿತ್ರಪಾ. ೭೫). [←ಪಾರ. ಹಿಂ. ಮರಾ. ಗೋಲಂದಾಜ್]

ಗೋಲಂದಾಜು 'ಗೋಲಂದಾಜ' ನೋ.

ಗೋಲಂದಾಜು ಇಲಾಖೆ (ನಾ). ಸೈನ್ಯದಲ್ಲಿನ ಫಿರಂಗಿ ಶಾಖೆ : (ಏರಿಸಿ ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿಟ್ಟ) ಫಿರಂಗಿಗಳು ; ಗೋಲಂದಾಜು ಇಲಾಖೆ; ಸೈನಿಕ ಸಾಮಗ್ರಿಯ, ಯುದ್ಧೋಪಕರಣಗಳ ಖಾತೆ (Ordnance. ಇಂಕನಿ).

[ಗೋಲಂದಾಜು (<ಗೋಲಂದಾಜ) + ಇಲಾಖೆ]

ಗೋಲಂದಾಸ 'ಗೋಲಂದಾಜ' ನೋ.

ಗೋಲಂದಿ (ನಾ). ಹೆಗ್ಗಣದ ಜಾತಿಗೆ ಸೇರಿದ ಒಂದು ಪ್ರಾಣಿ : ತೋಡ, ಹೆಗ್ಗಣ, ಗೋಲಂದಿ (ನಮ್ಮನು. ೨೩೯). [?]

ಗೋಲಕ, ಗೋಳಕ (ನಾ). ೧. ಗುಂಡಾದ ವಸ್ತು ; ದುಂಡಾದುದು : ಮೇಲೆ ತೂಗಹಾಕಿದ್ದ ಕಾಜಿನ ಗೋಲಕದ ಕಡೆಗೆ ಅವರಿಗೆ ಎವೆಯಿಕ್ಕದೆ ನೋಡಹೇಳಿದರು (ಪೋಜೀವ. ೪೮). ೨. ಕಣ್ಣು, ಕಿವಿ, ಮೂಗು ಮೊದಲಾದ ಇಂದ್ರಿಯದ್ವಾರ : ಇಂದ್ರಿಯಗಳ ಬಾಹ್ಯಗೋಲಕಗಳು ಮಾತ್ರ ತಮ್ಮ ಕೆಲಸವನ್ನು ನಿಲ್ಲಿಸುತ್ತವೆ (ಜೀವಾತ್ಮ. ೧೩೧). ೩. ಕಣ್ಣಿನ ಪಾಪೆ, ಗೊಂಬೆ : ಚಕ್ಷುಸ್ಸೆಂಬದು ಗೋಲಕದಿಂದ ಅತಿರಿಕ್ತವಾದ ವಸ್ತುವಲ್ಲ (ಛಾತಕ್ಕ. ೨೩೬). ೪. ವಿದ್ಯುದ್ದೀಪದ ಗೋಲ ; ಬಲ್ಬು : ಇಲ್ಲಿ ಬೆಳಗುವುದು ಗೋಲಕ (Bulb)ದ ಒಳಗಿನ ಅತಿಸೂಕ್ಷ್ಮವಾದ ಒಂದು [illegible] (ಜಾಲಪ್ರ. III, ೧೩೦೨). ೫. ಹಣವನ್ನು ಕೂಡಿಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಮಾಡಿರುವ, ಮುಚ್ಚಳದಲ್ಲಿ ರಂಧ್ರವಿರುವ ಡಬ್ಬಿ ; ಹುಂಡಿ : ಈ ದೇವರಿಗೆ ವಿಾಸಲಗಂಟು . . . ಗೋಲಕದ ಪುಡಿಕಾಸು ಇವುಗಳೆಲ್ಲಾ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ವರಮಾನವಾಗಿ ಬರುತಿತ್ತು (ಮಾಮರಾ. ೪೭) : ಗುಡಿಯಿಂದ ಅನ್ನ . . . ಗೋಲಕದ ಪುಡಿದುಡ್ಡು ಇದೆಲ್ಲಾ ಸೂರಯ್ಯನಿಗೆ ದೊರೆಯುತಿತ್ತು (ನೀತಿಚಂ. II, ೨೪). ೬. ವಿಧವೆಗೆ ಜಾರನಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ ಮಗ. **ಗೋಳಕ :** ೧. ಅಳಿಕುಳಸನ್ನಿಭ ಮನಸಿಜಗೋಳಕ ವಿಳಸದಳಂಕೃತಿ ಕುಟಿಳಚಳಾಳಕ (ಸುಕುಮಾ. ೫-೫೧) ; ಕಪಟಜೀವಿಗಳಲಂಕರಿಸಿ ಮೋಣದ ಗೋಳಕಕ್ಕೆ ಜಿನಮುದ್ರೆಯೊತ್ತಿ ಅಪವಿತ್ರಕಪ್ಪಡದೊಳವ ಕೊರಳೊಳಳವಡಿಸಿ (ಸಿಂಗಿರಾ. ೧೦-೨೭); ಲಿಂಗಸ್ಥಲದ ಹಸುಗೆಯುಂ ಕೇಳು ಗುರುಲಿಂಗ ಜಂಗಮತ್ರಿವಿಧಂಗಳಂ ಲಿಂಗಗೋಮುಖಂ ಜಂಗಮಂ ವೃತ್ತಮೇ ಗುರು ಗೋಳಕವೆ ಲಿಂಗವೊರವೆನಾ ಸಂಬಂಧಮಂ (ವೀಶೈಪು. ೮-೧೩-೮) : ಭೂರಿಗೋಳಕವನೂರ್ಧ್ವಕ್ಕಾಗಿ ಧರಿಸುವದು (ಷಠಿಲ. ೫-೪೮). ೨. ಗೋಳಕವೆ ಕುಂಡಾಗ್ನಿ ಕರಣವು ಮೇಲೊದಗಿ ಬಹ ವಿಷಯಸಮಿಧೆಯು (ಹಸಾರ. ೫-೧೮). ೬. "ಗೋಳಕಃ, ಭರ್ತರಿ, ಮೃತೇ, ಜಾರಜಃ–ಗಂಡನು ಸತ್ತಮೇಲೆ ಮಿಂಡನ ದೆಶೆಯಿಂದ ಹುಟ್ಟಿಸಿಕೊಂಡ ಹಾದರದ ಮಗನ ಹೆಸರು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೫೪) ; ಆಕೆಯು ಗಂಡನ ಪರೋಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಜನಿಸಿದ ಮತ್ತೆ ಗೋಳಕನು (ಕುವ್ಯಾಆ.ಓ೦ಇ. ೨೬-೮೨) ; ಸೂಳೆ ಜೋತಿಷಿ ನೃಪತಿಗೆಣಿಕೆಯ ಹೇಳುವ ವ್ಯವಹಾರಿ ಕುಂಬರ ಗೋಳಕಂ ಚಿತ್ರಕನು . . . ಆಳುತಿಹ ನರಕಂಗಳಿಂದತಿ ನರಕ ಜಾರರಿಗೆ (ಶಂಕದಾ. ೭-೫೫). ೭. ಹಲವು ಔಷಧವಸ್ತುಗಳನ್ನು ಬೆರಸಿ ಮಾಡಿದ ಉಂಡೆ, – ಗೋಲಿ : ಆ ಗೋಳಕವನು ಶರಾವೆಯೊಳಗಿರಿಸಿ ಮೇಲಕ್ಕೆ ಒಂದು ಶರಾವೆಯ ಮುಚ್ಚಿ . . . ಭೂಧರಯಂತ್ರದಲ್ಲಿ ಪಾಕವ ಮಾಡುವದು (ವೈದ್ಯಸಾ. I ೮೭). ೮. ಕಡೆದ ಮೊಸರು : ಕೆನೆಯ ತೆಗೆಯದೆ ಕಡೆದ ಮಜ್ಜಿಗೆ ಗೋಳಕವೆಂಬುದು (ಭೀಮುಸೂ. ೨೮). [ಸಂ.]

ಗೋಲಗುಮಟ, ಗೋಲಗಂಮುಟ, ಗೋಳಗುಮಟ, ಗೋಳಗುಮ್ಮಟ (ನಾ). ೧. ಗೋಲಾಕಾರದ ಬುರುಜು. ೨. ವಿಜಾಪುರದಲ್ಲಿರುವ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಒಂದು ಐತಿಹಾಸಿಕ ಕಟ್ಟಡ : ವಿಜಾಪುರದ ಗೋಲಗುಮಟದಂಥ ವಿಶಾಲವಾದ ಉನ್ನತವಾದ ಕಲಾಪರಿಪೂರ್ಣವಾದ ಕೃತಿ (ಗಂಗಾಸಾ. ನನ್ನಮಾತು). **ಗೋಲಗುಮುಟ :** (೬). **ಗೋಳಗುಮುಟ :** ೨. ಗೋಳಗುಮುಟದಂತೆ ಸೃಷ್ಟಿ ನುಡಿಸುವ ಪಡಿಸಾದವ (ಅರಳು. ೪೯೫-೯). **ಗೋಳಗುಮ್ಮಟ:** ೨. ಆಡಿದ್ದನಾಡಾಡಿ ಏಳೇಳು ಸಲ ನಲಿವ ಗೋಳಗುಮ್ಮಟ (ಉಯ್ಯಾಲೆ. ೭೫-೬).

[ಗೋಲ + ಗುಮಟ (<ಗುಮ್ಮಟ$_1$)]

ಗೋಲಗುಮುಟ 'ಗೋಲಗುಮಟ' ನೋ.

ಗೋಲನ್ (ನಾ). ಪುಸಲಾವಣೆ ; ಉಬ್ಬಿಸುವುದು.

ಗೋಲನ್‌ಮಾಡು=೧. ಹೊಗಳಿ ಉಬ್ಬಿಸು; ಪುಸಲಾಯಿಸು: ಅವನ್ನ [illegible] ಗೋಲನ್‌ಮಾಡಿ ತುಪ್ಪದ ದೋಸೆ, ಬೋಂಡ . . . ಮುಂತಾಗಿ [illegible]ಗಳನ್ನು ಮಾಡಿಸುತ್ತ (ಜಾಲಪ್ರ. II, ೧೧೭೨). ೨. (ಆಲಂ) ಮಂಕು

ಮಾಡು ; ಮರುಳುಗೊಳಿಸು : ಅವರ ತಲೆ ಗೋಲನ್‌ಮಾಡಿ, ಪತ್ರ ಆಬೇಸ್ ಮಾಡಿ, ಸುಳ್ಳುರುಜೂ ಮಾಡಿಸಿಕೊಂಡು (ಮೂಂಗಲ್ಯ. ೫೪). [?]

ಗೋಲರಸ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ರಾಳ : "ಬೋಳ, ಪಿಂಡ" (ನಾಚಿರಾ. ೩): "(ಸುಗಂಧದ್ರವ್ಯಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಔಷಧದಲ್ಲಿಯೂ ಧೂಪದಲ್ಲಿಯೂ ಉಪಯೋಗಿಸುವ) ಸಾಂಬ್ರಾಣಿಯಂಥ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗೋಂದು ರಾಳ: "ಗೋಲರಸ" (Myrrh. ಇಂಕನ್ನ). 'ಗೋಪರಸ' ಪರಾ. [?]

ಗೋಲಸರ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹೂವಿನ ಗಿಡ ; ಬಕುಲ : ಪಾದರಿ,. ದೇವಗಣಿಗಿಲ, ಗೋಲಸರ, ಪುನ್ನಾಗ, ಸುರಿಗೆ (ಕೃಷಿಪ್ರ. ೩೦೦).
[←ಮರಾ. ಗೋಲಸರ್]

ಗೋಲಾಂಗೂಲ, ಗೋಲಾಂಗೂಳ, ಗೋಳಾಂಗೂಳ (ನಾ). ೧. ಹಸುವಿನ ಬಾಲ. ೨. ಹಸುವಿನ ಬಾಲದಂತೆ ಬಾಲವಿರುವ ಕಪ್ಪುಮುಖದ ಕೋತಿ; ಮುಸಂಮ: "ಗೋಲಾಂಗೂಲಃ, ಕೃಷ್ಣವಕ್ತ್ರಃ–ಈ ೨ ಮುಸು" (ಹಲಾಯು. ೩೯–೭೯) : ತಾನುಂ ಬೇಡನುಂ ವ್ಯಾಳನುಂ ಗೋಲಾಂಗೂಲನುಂ ಬಿರ್ದ ಕಾರಣಮುಂ ಪೇಟ್ದು (ಪಂಚತಂ. ೧೦೯–೮) ; ಹರಿ ಗೋಲಾಂಗೂಲದೋಲಾಯಿತ ತರು ವಿಟಪಂ (ಜಗವಿ. ೧೬–೩೬). ೧. ೨ : ಕ್ಷೇತ್ರಾಕರ್ಷದಂತೆ ಪೋತ್ರಿಪೋತ್ರಾಹತ ಧರಣಿತಳಮುಂ ಗೃಹೀತ ಗೋಲಾಂಗೂಲಮುಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೫–೫೩ ವ). **ಗೋಲಾಂಗೂಳ** : ೨. "ಪ್ಲವಗಂ . . . ವಾನರನಂತವಜಿೌಳಗೆ ಜಾತಿಯಿಂ ಕೃಷ್ಣವಕ್ತ್ರನಾಗಿರ್ಪುದದಱಿಂಗೆ ಗೋಲಾಂಗೂಳಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೪೦–೬). **ಗೋಳಾಂಗೂಳ** : ೨. ದಾಳಿವುಗೊಯ್ಯೊಡನೆವರ್ಪ ಗೋಳಾಂಗೂಳಂಗಳುಮಂ ನೋಡಿ (ಪಂಪಭಾ. ೧–೧೧೫ವ): ಆ ಬಾಲಕರ್ ಬಾಲ್ಯದಿಂ ತೊಟ್ಟು ಗೋಳಾಂಗೂಳರಂತೆ ಸಹಜ ಚಾಪಲ್ಯರುಂ (ಸುಕುಮಾ. ೨–೫ ವ). [ಗೋ + ಲಾಂಗೂಲ]

ಗೋಲಾಂಗೂಳ 'ಗೋಲಾಂಗೂಲ' ನೋ.

ಗೋಲಾಕಾರ, ಗೋಳಾಕಾರ (ನಾ). ಗುಂಡಾದ ಆಕಾರವುಳ್ಳದು ; ವೃತ್ತಾಕಾರವಾದುದು : ಗಂಟೆಯ ನೆಂಟನೆ ಓ ಗಡಿಯಾರ ಬೆಳ್ಳಿಯ ಬಣ್ಣದ ಗೋಲಾಕಾರ (ಕಪಪು. ೩–೩೮). **ಗೋಳಾಕಾರ** : ಭೂಮಿಯು ಚೆಂಡಿನಂತೆ ಗುಂಡಾಗಿದ್ದರೂ ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಗೋಳಾಕಾರವಾಗಿಲ್ಲ (ಭೂವಿವ. ೪). [ಗೋಲ + ಆಕಾರ$_2$]

ಗೋಲಾಟ (ನಾ). [ಯೋಗ] ಒಂದು ಬಗೆಯ ಯೋಗಚಕ್ರ : ಎಲುವಿನ ಪಂಜರವನು ಚೈತನ್ಯದ ನಿಲವನು ಗೋಲಾಟದ ಸಿತಪದ್ಮದ ಚಲಿಸುವ ನೀಲಜ್ಯೋತಿಯ ಪುತ್ಥಳಿಯಂ ಶೃಂಗಾಟವನ್ನು ದಳದಳನಿಳಿತಹ ಸುಧೆಯನು (ಯೋಗಾಂವಿ. ೪–೩೩). [<ಸಂ. ಗೋಲ್ಹಾಟ]

ಗೋಲಾರ್ಧ, ಗೋಳಾರ್ಧ (ನಾ). (ಭೂಮಿ ಮುಂತಾದುವುಗಳ) ಅರ್ಧಭಾಗ : ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಗೋಲಾರ್ಧದಲ್ಲಿ ಒಣನೆಲವೂ ನೀರೂ ಉಂಟು (ಮುಂಬಯಿ. ೪–೯೪). **ಗೋಳಾರ್ಧ** : ಅರ್ಧಗೋಳ ; ಗೋಳಾರ್ಧ (ಮು; ವಿಷುವದ್ವೃತ್ತದಿಂದಾಗಲಿ ಸಂಕ್ರಾಂತಿವೃತ್ತದಿಂದಾಗಲಿ ಭಾಗಿಸಿದ) ಖಗೋಳಾರ್ಧ (Hemisphere. ಇಂಕನಿ).
[ಗೋಲ + ಅರ್ಧ]

ಗೋಲಿ$_1$ (ನಾ). ೧. ಗುಂಡನೆಯ ವಸ್ತು; ಸಣ್ಣಗೋಲ :(೬). ೨. ಮಕ್ಕಳು ಆಡುವ ಗಾಜು, ಮಣ್ಣು ಮುಂತಾದುವುಗಳಿಂದ ಮಾಡಿದ ದುಂಡನೆಯ ಸಾಧನ,–ಆಟಿಕೆ : ಮಂದಮಾರುತನೆಂಬ ಕುಮಾರನು ಆಡುವ ಗೋಲಿಗಳೋಯೆಂಬಂತೆ (ಸಾಗಂಧಿ. ೪೬೯–೨) : ಗೋಲಿ, ಬಟ್ಟೆಯ ಚೆಂಡು, ಗೊಂಬೆಗಳು ಸಿಕ್ಕುವೆ (ಭಾರದ. ೧೩). ೩. ಬಂದೂಕಿಗೆ ಹಾಕುವ ಗುಂಡು : ತರುವಾಯ ಕೋವಿಗಳಿಂದ ಗೋಲಿ ವಗೈರೆ ಹಾರಾಡಿದವು (ಚಿತ್ರಪಾ. ೫೭) : ಘಾತಕನ ಕೊಲೆಕೋವಿ ಗೋಲಿ ಕಾರುತ್ತಿರಲು (ಅಮತಂ. ೨೬). [←ಪಾರ. 'ಹಿಂ. ಗೋಲೀ ; ಮರಾ. ಗೋಳೀ]

ಗೋಲಿ$_2$ (ನಾ). ಚೆಂಡು ಗುರಿ ಹೊಗದಂತೆ ರಕ್ಷಣೆಗಿರುವ ಆಟಗಾರ ; ಗುರಿ ಕಾಪಿನವನಂ : ನಮ್ಮ ಕಡೆಯ ಗೋಲಿಯಿಂದಲೇ ಪಂದ್ಯದಲ್ಲಿ ಗೆಲ್ಲಲು ಸಾಧ್ಯವಾಯಿತು (ರೂಢಿ). [←ಇಂ. Goalie]

ಗೋಲಿತೇವು (ನಾ). ಒಂದಂ ಬಗೆಯ ಗೋಲಿಯಂ ಆಟ ; ಸೋತವರಂ ಕೈಬೆರಳಂ ಮಡಿಸಿ ಗೋಲಿಯನ್ನು ಮುಂದಕ್ಕೆ ದೇಕಂವ ಆಟ : ಚಕ್ಕಳ ಗುಕ್ಕಳು ಗೋಲಿತೇವು ಅಪ್ಪಚ್ಚಿಯು ತಲೆಡಿಕ್ಕಿ . . . ಬಲುಪರಿ ಒಂದೊಂದು ಬಾಲಾಟದಲಿ ನಲಿದು(ವಿಸೂ್ತ್ರೀಸು. ೧೯–೩). [ಗೋಲಿ + ?]

ಗೋಲಿಬಾರು 'ಗೋಲೀಬಾರು' ನೋ.

ಗೋಲೀಢ (ನಾ). ವಿಷಪರಿಹಾರಕವಾದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ; ಮೊಕ್ಕೆ: "ಗೋಲೀಢಃ, ಝಾಟಲಃ, ಘಂಟಾ, ಪಾಟಲಿಃ, ಮೋಕ್ಷಃ,ಮುಷ್ಕಕಃ–೬ ಮೊಕ್ಕೆಮರದ ಪೆಸರು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೦೬). [ಸಂ.]

ಗೋಲೀಬಾರು, ಗೋಲಿಬಾರು, ಗೋಳೀಬಾರು (ನಾ). ಬಂದೂಕು ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಂದ ಗುಂಡನ್ನು ಹಾರಿಸುವುದು : ಸಿಪಾಯಿಗಳು ಗೋಲೀಬಾರು ಮಾಡಿದರು (ರೂಢಿ). **ಗೋಲಿಬಾರು** : ಗಲಾಟೆ ಗೋಲಿಬಾರುಗಳು ನಡೆದವು (ದ್ರಾವಿವಿ. ೬೪). **ಗೋಳೀಬಾರು** : ಚಳುವಳಿಕಾರರ ಮೇಲೆ ಗೋಳೀಬಾರು ಮಾಡಲಾಯಿತು (ಪತ್ರಿಕಾ. ೩೬).
[←ಹಿಂ. ಗೋಲಾಬಾರೀ ; ಮರಾ. ಗೋಳೀಬಾರ್]

ಗೋಲೀಯ (ಗು). ವರ್ತುಲಾಕಾರವಾದ ; ದುಂಡಾಗಿರುವ : ಗೋಲೀಯ ಕನ್ನಡಿಗಳಲ್ಲಿ ಗೋಲಾಂತರವೆಂತಲೂ ಗೋಲಬಾಹ್ಯವೆಂತಲೂ ಎರಡು ಭೇದಗಳುಂಟು (ಮುಂಬಯಿ. ೬–೮೮). [ಸಂ.]

ಗೋಲು$_1$, ಗೋಳು$_3$ (ನಾ). ೧. ಪಕ್ಕ; ಪಾರ್ಶ್ವ. 'ಬಲಗೋಲು' ಪರಾ. ೨. ಲಗಾಮಿನ ಎಳೆತ : ದಕ್ಷಿಣವಾಮದ ಗೋಲಿಂ ಕಕ್ಷದ ಮಡಸನ್ನಿಯಿಂದೆ ದೂವಾಳಿಯುಮಂ ಪಕ್ಷಿರೇಚಿತದಿ ಪೋದುದು ಲಕ್ಷ್ಮೀಧರನಂತೆ ತೋಱಿದಂ ನೃಪತಿಳಕಂ (ಬೀಳವಂ. ೨–೨೪). **ಗೋಳು$_3$** : ೧. 'ಬಲಗೋಳು' ಪರಾ. [<ಕೋಲ್$_1$]

ಗೋಲು$_2$ (ನಾ). (ಉಕ) ಕಚ್ಚೆ ಹಾಕಿಕೊಳ್ಳದೆ ಉಟ್ಟುಕೊಳ್ಳುವ ಸೀರೆ: ಸುಶಿಕ್ಷಿತಮಹಿಳೆಯರಲ್ಲಿ ಹತ್ತುಮೊಳದ 'ಗೋಲ'ನ್ನುಡುವ ಪದ್ಧತಿ ಬಂದುದು ಸರ್ವತ್ರ ಸ್ವಾಗತವನ್ನು ಪಡೆಯಬೇಕಾದ ವಿಷಯ (ಮುಂಗಾಪು. ೨೪) : ನಿನಗೆ ಗೋಲು ಉಡುವುದು ಹೆಚ್ಚು ಪ್ರೀತಿಯಲ್ಲವೆ? (ಕಾಗಕ. ೧೨೪). [<ಸಂ. ಗೋಲ?]

ಗೋಲು$_3$ (ನಾ). ೧. ಚೆಂಡು ನುಗ್ಗಲು ಇರುವ ಎರಡಂ ಕಂಬಗಳ ನಡುವಿನ ಸ್ಥಳ : ಚೆಂಡಾಟದಲ್ಲಿ ಚೆಂಡು ಜೋರಾಗಿ ಗೋಲಿನ ಬಳಿ ಬಂದಾಗ ಅದನ್ನು ತಡೆಯುವುದು ಕಷ್ಟ (ರೂಢಿ). ೨. "(ಗುರಿಗಂಬಗಳ ನಡುವೆ ಚೆಂಡನ್ನು ನುಗ್ಗಿಸಿ ಪಡೆದ) ಗೆಲ್ಲಂಕ(ಗಳು)" (Goal. ಇಂಕನಿ); ಆ ದಿನ ನಡೆದ ಪಂದ್ಯದಲ್ಲಿ ನಮ್ಮವರಿಗೆ ನಾಲ್ಕು ಗೋಲುಗಳು ದೊರೆತು ವಿಜಯಿಗಳಾದೆವು (ತುಟಮಿ. ೬೬) : ನಿಮ್ಮ ಟೀಮು ಗೆದ್ದಿತೋ ಹೇಗೆ? ಒಂದು ಗೋಲಿನಿಂದ ಗೆದ್ದಿತು (ಮಹಾಗ. ೧೬). [←ಇಂ. Goal]

ಗೋಲೆ (ನಾ). ೧. ಗೋಲಕ ; ಹುಂಡಿ (?) : ನಾಗವರ್ಮ್ಮವಿಭು ಧರ್ಮ್ಮನಿಮಿತ್ತದೆ ಗೋಲೆಗೆನ್ದು ಸಜ್ಜನಜನಕರ್ಣ್ಣಪೂರನೆನಿಸಿಟ್ದ ನೆಗಟ್ತೆಯ ಸೆಟ್ಟಿ ಲಕ್ಕಣಯ್ಯ (ಸೌಇಇ. XX, ೫೫–೨೮ : 1082) : ಈ ಧರ್ಮ್ಮಮನುಪೇಕ್ಷಿಸಿ ಕಿಡಿಸಿದವಂ ಸ್ಥಾನಗದರ್ದ್ಭ ಚಾಣ್ಡಾಲಂ ಸಮೆ(ಮ)ಯಬಾಹಿರಂ ಬಳಂಜಿಗಂ ಗೋಲಲು ಪಣಂಗೊಂಡವ ಪಂಚಮಹಾಪಾತಕನಕ್ಕು (ಇಆ. X, ೧೮೬–೩೯ ; 1095). ೨. (?) . ಶ್ರೀ ಮಲ್ಲೊಕ್ಕಿಗುಣ್ಡೆಯ ಊರೊಡೆಯ ಪ್ರಮುಖ ಮಹಾಜನಂ ಶ್ರೀಸಾಸಿರ್ವ್ವರುಂ ಸಮಸ್ತಗೋಲೆ ಗೋಬ್ರಾಹ್ಮಣರ್ಮ್ಮೊದಲಾಗಿ ಸಬಾಲವೃದ್ಧರ್ನ್ನೆರೆದು ಧರ್ಮ್ಮಂಗಳಂ ಸ್ವಧರ್ಮ್ಮದಿಂ ರಕ್ಷಿಸುತ್ತಮಿರೆ (ಸೌಇಇ. XI-II, ೨೦೨–೧೨ : ?). [<ಸಂ. ಗೋಲಕ]

ಗೋಲೋಕ (ನಾ). ಊರ್ಧ್ವಲೋಕಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು: ಗೋಲೋಕ ಸತ್ಯಲೋಕ . . . ಧ್ರುವಲೋಕವನೇಱುವುನೇಱುಧರಲೋಕಮಂ ನೆಱೆ ಕಂಡಂ (ಜಗವಿ. ೫-೧೧೬). P ಗೋಲೋಕವೆನ್ನುವುದು ರಾಧಾಕೃಷ್ಣರ ವಿಹಾರಸ್ಥಾನವಾದ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕಕ್ಕೂ ಮೇಲಿರುವ ಒಂದು ಲೋಕವೆಂದು ಪುರಾಣಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ. [ಗೋ + ಲೋಕ]

ಗೋಲೋಮಿ (ನಾ). ೧. ಉಗ್ರವಾದ ಗಂಧವುಳ್ಳ ಬೇರು ; ಬಜೆ: "ವಚಾ, ಉಗ್ರಗಂಧಾ, ಷಡ್ಗಂಧಾ, ಗೋಲೋಮಿ . . . ಬಜೆ ಹೆಸರುಗಳು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೧೮). ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹುಲ್ಲು ; ಗಂಡಾಲಿ : "ಕಱುಕ ಬಿಳಿದಾದೊಡೆ ಗೋಲೋಮಿ ಶತವೀರ್ಯೆ ಎನಿಸುಗು" (ನಾಚಿರಾ. ೬); "ಗೋಲೋಮಿ, ಶತವೀರ್ಯಾ, ಬಿಳೀಗರುಕೇ ಹುಲ್ಲು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೩೦). ೩. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ ; ಭೂತಕೇಶ : "ಗೋಲೋಮಿ, ಭೂತಕೇಶಃ – ೨ ಜಟಾಮಾಂಸಿಯ ಹೆಸರುಗಳು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೨೬೪).
[ಸಂ. ಗೋಲೋಮಿ]

ಗೋಲೋಮಿಕೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ: "ಗೋಸಂಭವಾ–ಗೋಲೋಮಿಕೆ" (ಒಷಧಿ. ೫೧). [ಸಂ. ಗೋಲೋಮಿಕಾ]

ಗೋವ (ನಾ). ೧. ದನಗಳನ್ನು ಕಾಯುವವನು; ಗೋಪಾಲಕ : "ತುಱುವಳರ್ ಗೋವರ್ಕಳೆನೆ ಗೊಲ್ಲರಕ್ಕುಂ" (ಶಬ್ದಮಂ. ೩೪); ಪಚ್ಚನೆ ಪಸಿಯ ಗೋವನ್ನೆ (ಪಂಪಭಾ. ೬-೫೨): ತುಱುಗಾವ ಗೋವರಂ . . . ಬೆಸಗೊಳುತುಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೮-೨೩). ೨. ರಕ್ಷಕ ; ಒಡೆಯ ; ಅಧಿಪತಿ : ವೀರವಿದ್ಯಾಧರಂ ಕಟಕದ ಗೋವನಚಳಿತ ಧೈರ್ಯ್ಯ (ಎಕ. VII, ಶಿಕಾ. ೧೨೫-೨೨ ; 1019). ೩. ಕುದುರೆಯ ಸವಾರ: ಒಡಿಯುಲೊಡರ್ಚೆ ತಡೆದು ತೊಡಂಕಿ ತುಡುಂಕಿದ ಗೋವ[ಪಾಠಾಂ. ವಳ]ನಂ ಕೊಡಪಿ ಕೆಡಪಿ ಕಡೆವಾಯ್ದು . . . ವಿಸಟಂಬರಿವ ಸೂಕಳಾಶ್ವಂಗಳನಂಕಣಿಯಂ ಬಗೆಯದೆ ಮುಂಕೊಂಡು (ರಾಜಶೇ. ೬-೧೦೨). [< ಸಂ. ಗೋಪ]

ಗೋವಂದನಿ (ನಾ). (ಸುವಾಸನೆಯ ಬೀಜಗಳನ್ನು ಬಿಡುವ) ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ ; ಪ್ರಿಯಂಗು ; "ಪ್ರೇಂಕಣಗಿಡ" (ಅಮರ. ೬೬೪).
[ಸಂ. ಗೋವಂದನೀ]

ಗೋವಗೆ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು; P ಈಗಿನ ಗೋವೆ: ನಿಜ ರಾಜಧಾನಿ ಗೋವಗೆಯೊಳ್ಸುಖಸಂಕಥಾವಿನೋದದಿಂ ರಾಜ್ಯಂಗೆಯ್ಯುತ್ತಮಿರೆ (ಸೌಇಇ. XI-ii, ೧೨೧-೬ ; 1071). [?]

ಗೋವಣ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು: ಶ್ರೀಗೋವಣಯ್ಯಾಬ್ಬಿಳ ಚತುರ್ಮ್ಮುಖಂ (ಎಕ. II, ೪೬೩: 1000). ಬ[೦]ಣ್ಣಪುದು ಧಾಂಣ ಗೋವಣಮಣ್ಡಳೇಶನಂ (ಸೌಇಇ. XX, ೧೬೯-೨೪ ; ?). [?]

ಗೋವಣವೊಲ (ನಾ). (?) : ಶ್ರೀಮನ್ನಗರೇಶ್ವರದೇವರ್ಗ್ಗೆ ಬಡಗವೊಲ ದೂರೊಡೆಯ ಮಾನ್ಯಂ ಗೋವಣವೊಲದೊಳಗೆ . . . ಬಿಟ್ಟ ನೆಲ (ಸೌಇಇ. XX, ೧೯-೩೮ : 1015). [ಗೋವಣ ? + ಪೊಲ$_1$]

ಗೋವತಿ (ನಾ). ಗೊಲ್ಲಿತಿ ; ಗೋಪಿ : (೬).
[ಗೋವ + – ತಿ$_1$ (< – ಇತ್ತಿ).]

ಗೋವತ್ಸ (ನಾ). ಹಸುವಿನ ಕರು : "ಕೀಟುಂ ಕಂದುಂ ನಿರುತಂ ಗೋವತ್ಸಂ ತಾಂ" (ಕವಿಕಂ. ೮೬) ; ಗೋವತ್ಸಲೀಲೆ ತೊರೆಕರೆಯ ಮೇಲೆ ವನವಾಟ ಸೆಜ್ಜೆಸಾಲೆ (ಸೂರ್ಯಶಾ. ೩೫-೧) [ಗೋ + ವತ್ಸ]

ಗೋವರ (ನಾ). ೧. ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಗೋವು,–ಆಕಳು. ೨. ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ವಾಣಿ,–ಪ್ರವಚನ. ೧, ೨: ಕರೆದಂ ಸ್ವಾತ್ಮಾರ್ಥದೆ ಗೋವರಮಂ ಯಜ್ಞೀಯ ಹವಿಯ ವಿಷಯದೊಳಾತಂ ಕರೆದಂ ವಸಿಷ್ಠಮುನಿಯಂತಿರೆ ತಪದಿಂ ಶಿಷ್ಯರಪ್ಪ ಶಿಷ್ಯರೊಳಾತಂ (ಸೌನಂದ. ೧-೩). ೩. ಪುಡಿಮಾಡಿದ ಸಗಣಿ. 'ಗೊಬ್ಬರ$_1$' ಪರಾ. [ಗೋ + ವರ$_3$]

ಗೋವರಳಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಧಾನ್ಯ (?) : ಈ ಸೊಪ್ಪು ಗೋವರಳಿಯ ಹೊಟ್ಟು ಸಹ ಹೊಗೆ ಕಾಸುವುದು (ಶ್ರವಿ ೨೨೬). [?]

ಗೋವರ್ಧನ (ನಾ). ೧. ಗೋವುಗಳಿಗೆ ಏಳಿಗೆಯನ್ನುಂಟು ಮಾಡುವುದು ; ಗೋವುಗಳನ್ನು ಪಾಲನೆಮಾಡುವುದು : ಗೋವರ್ಧನಪಟು ನಲಿದಂ ಗೋವರ್ಧನ ಗಿರಿಯೊಳೆಸೆವ ವೃಂದಾವನದೊಳ್ (ಜಗವಿ. ೪-೧). ೨. ಗೋವುಗಳನ್ನು ಪಾಲನೆಮಾಡುವವನು ; ಕೃಷ್ಣ : ಗೋವರ್ಧನನಂ ಪೂಜಿಸಂದನಱಿಯದ ಭೀಷ್ಮಂ (ಜಗವಿ. ೧೬-೧೯); ಗೋವರ್ಧನಂಗೆ ಮೊಲೆಗೊಟ್ಟ ಪೂತನಿಪೊಲಾಯ್ತು (ಜೈಮಿಭಾ. ೨೦-೩). ೩. ವೃಂದಾವನದಲ್ಲಿಯ ಒಂದು ಪರ್ವತದ ಹೆಸರು : ಮುನ್ನ ತಾನತುಲ ಗೋವರ್ಧನವನಾಂತು ಗೋಕುಲವನೋವಿದ ಸುಕೃತ ಫಲವನಿತ್ತು (ಜೈಮಿಭಾ. ೧೩-೩೭). ೪. ಗೋರಿಕಾಯಿ ; ಚವಳಿಕಾಯಿ: ನೆಲ್ಲವರೆ ಸವತೆ ಗೋವರ್ದನ ಬೆಂಡೆ ಮೊದಲಾದ ವ್ಯಂಜನಂಗಳ್ (ಸೌಗಂಧಿ. ೩೭-೧೮). [ಗೋ + ವರ್ಧನ]

ಗೋವರ್ಧನಧರ (ನಾ). ಗೋವರ್ಧನ ಪರ್ವತವನ್ನು ಎತ್ತಿ ಹಿಡಿದವನು; ಕೃಷ್ಣ. [ಸಂ.]

ಗೋವಲೆಗಟ್ಟಿಗೆ 'ಗೋವಳಗಟ್ಟಿಗೆ' ನೋ.

ಗೋವಳ 'ಗೋವಾಳ' ನೋ.

ಗೋವಳಗಟ್ಟಿಗೆ, ಗೋವಲೆಗಟ್ಟಿಗೆ, ಗೋವಳಿಗಟ್ಟಿಗೆ (ನಾ). ೧. ದನಗಾಹಿಗಳು ಕೈಯಲ್ಲಿ ಹಿಡಿದುಕೊಳ್ಳುವ ಕೋಲು,–ಬೆತ್ತ. ೨. ಆನೆ ಕುದುರೆಗಳನ್ನು ಚೋದಿಸುವ ಸಾಧನ: ಸೂಳಱಿದು ಮಸಗಿ ದುವ್ವಾಳಿಸುವ ಗೋವಳಗಟ್ಟಿಗೆಯ ಗೊಂದಣಂಗೂಡಿ . . . ಭೂಚಕ್ರಮಂ ತೆಕ್ಕನೆ ತೀವಿದ ಪದಾತಿಬಲದೊಳಂ (೧೧ಕ. ೬-೫೫ ವ) ; ಮೇಳೈಸಿದ ಮುಂದಿಯ ಮುಂದೊಲೆದಾಡುವ ಗೋವಳಗಟ್ಟಿಗೆಯಿಂದೊಪ್ಪುತ್ತಮಿರರ ಪಡೆ (ಧೀರೇಜ. ೨-೩೩). **ಗೋವಲೆಗಟ್ಟಿಗೆ** : ಇಕ್ಕಲದೊಳೊಲೆವ ಗೋವಲೆ [ಪಾಠಾಂ. ಕೋವಳ]ಗಟ್ಟಿಗೆಗಳಲ್ಲಿ ತೆಕ್ಕೆಯಿಂದೊತ್ತರಿವ ಜೋದ ಜೋಕೆಗಳಲ್ಲಿ (ಇಹರ. ದೇ. ೩೮-೩). **ಗೋವಳಿಗಟ್ಟಿಗೆ** : ೨. ಸಾಲು ಗೋವಳಿಗಟ್ಟಿಗೆಯ ಕುಂತಾಳಿಗಳ ತೂಗಾಟ ಮಿಗೆ ದುವ್ವಾಳಿಗಳ ದಪ್ಪಾಳ ಗಜರಥತುರಗ ಸೇನೆಯಲಿ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೌ. ೦೩-೨೬). [ಗೋವಳ (<ಗೋವಾಳ)+ಕಟ್ಟಿಗೆ$_1$]

ಗೋವಳಗಟ್ಟಲೆ (ನಾ). ಕಗ್ಗತ್ತಲೆ ; ಗಾಢಾಂಧಕಾರ: ಸಾವಿತ್ರದ್ಯುತಿ ದಾವಶಿಖಾವಳಿ ಪರಿದಟ್ಟಿ ಪೆಜಗೆ ಕರಿಕೆರ್ದವೊಲೆಂ ತೀವಿದುದೊ ಭುವನತಳಮಂ ಗೋವಳಗಟ್ಟಲೆ ಸಮಸ್ತಭುವನಾತ್ಮಕಮಂ (ಅರ್ಧನೇ. ೫-೧೬). 'ಮೊಲಗಟ್ಟಲೆ', 'ರಣಗಟ್ಟಲೆ' ಪರಾ.
[ಗೋವಳ$_0$ (<ಕಾವಳ) + ಕಟ್ಟಲೆ]

ಗೋವಳಗೋಲ್, ಗೋವಳಿಗೋಲ್ (ನಾ). ೧.=ಗೋವಳಗಟ್ಟಿಗೆ ೧ : ಗೋವಳರ್ಗಾವಳಿಗೊಂಡು ಗೋವಳಗೋಲನೆತ್ತಿಕೊಂಡೊದಱೆ (ಅರ್ಧನೇ. ೬-೯೧ ವ) : ಪೊಡೆವ ಸಿಡಿಲನದಿರದ ಪೊಡೆಸಂಡನು ಪೊಡೆವಂತಾ ವನಮಾಲಿ ಪಿಡಿದ ಗೋವಳಗೋಲಿಂ ನುಗ್ಗುನುಱಿಮಾಡಿ ಪಡೆದನದೇನು ಬಲ್ಲಿದನೊ (ನೇಮಿಸಂ. ೧೫-೧೨೮). **ಗೋವಳಿಗೋಲ್** : ೧. ಬೀಸುತ್ತ ಮಿಂಚೆಂಬ ಗೋವಳಿಗೋಲಂ ಪೊಡೆಸಂದುವೊಯ್ದು ಸಿಡಿಲಂ . . . ಬಂದೊದಱಿದಂ ಕಾರೆಂಬ ಗೋಪಾಳಕಂ (ಅರ್ಧನೇ. ೮-೪): ಪಿಡಿದ ಗೋವಳಿಗೋಲ ಮಾಲೆಗಳ ಹಾಹೆಯಿಂ (ಬಸರ. ೯-೯೭). ೨. = ಗೋವಳಗಟ್ಟಿಗೆ ೨: ಸಾಲು ಝಲ್ಲರಿಗಳ ಪತಾಕಾಜಾಲ ಸಬಳದ ಹೊದಱ ಗೋವಳಿಗೋಲ ತೂಗಾಟದಲಿ ಸಮರಕೆ ದೊಬ್ಬಣ ನಡೆತಂದ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೌ. ೯-೧೭) : ಸಾಲ ಸಿಂಧದ ಮಣಿವ ಗೋವಳಿಗೋಲ ತೂಕದ ತಳಿತ ಚೌರಿಯ ಜಾಲ ಮೋಹಿದ ಮೇಘಘಟೆಯೆನೆ ಜಡಿವ ಝಲ್ಲರಿಯ (ಕುವ್ಯಾಕ. [illegible])
[ಗೋವಳ (<ಗೋವಾಳ)+ಕೋಲ್$_1$]

ಗೋವಳತಿ 'ಗೋವಳಿತಿ' ನೋ.

ಗೋವಳಬಲ (ನಾ). ಗೊಲ್ಲರ ಸೈನ್ಯ,-ಪಡೆ: ನಲವಿಂದೆ ನೋಡಲಾ ಕ್ಷಣದಲ್ಲಿ ಗೋವಳಬಲ ಬಂದು ನವಿಸಿದುದು (ವೋಹಕ. ೪೩-೪೫). [ಗೋವಳ (<ಗೋವಾಳ) + ಬಲ]

ಗೋವಳರಾಯ (ನಾ). ಗೊಲ್ಲರ ಒಡೆಯಂ; ಕೃಷ್ಣ: ಗೋವಳರಾಯಂ ಕೊಬಲೂದಿದಂ ನೆಗಟ್ಬ್ನಂ ಮಾಧುರ್ಯತೂರ್ಯಸ್ವನಂ (ಜಗವಿ. ೫-೨). [ಗೋವಳ (<ಗೋವಾಳ) + ರಾಯ]

ಗೋವಳಿಗ (ನಾ). ಗೋಪಾಲಕ; ಗೊಲ್ಲ: "ಗೋಸ್ವಾಮಿ ಗವಾಧಿಪತಿ ತಾನವಂ ಗೋವಳಿಗಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೯೧-೧೪): ಆನಿರ ಗೋವಳಿಗಂಗಗ್ರ ಪೂಜೆಯುಂ ನೀನ್ ಕುಡುವಾ (ಪಂಪಭಾ. ೬-೪೬): ಗೋವಳಿಗರ ಶಿಶುವೆಂದಿರಲಾ ವೈರಿಯೆ ದೇವಕೀಸುತಂ ಗಡ (ಜಗವಿ. ೫-೫೮). 'ಗವಳಿಗ' ಪರಾ. [ಗೋವಳ (<ಗೋವಾಳ) + - ಇಗ]

ಗೋವಳಿಗಟ್ಟಿಗೆ 'ಗೋವಳಗಟ್ಟಿಗೆ' ನೋ.

ಗೋವಳಿಗೋಲ್ 'ಗೋವಳಗೋಲ್' ನೋ.

ಗೋವಳಿತಿ, ಗೋವಳತಿ (ನಾ). ಗೊಲ್ಲಿತಿ; ಗೋಪಿ: ವನಜಂ ಪಂಕಾಂಕಿತಂ ಗೋವಳಿತಿಯ ಮೊಲೆಯೊತ್ತಿಂಗೆ ಪಕ್ಕಾಯ್ತು (ಶಂರಾಮಾ. ೧-೧೨೨): ಜಾತಿ ಗೋವಳಿತಿ ರಕ್ಷಸೆ ನೀಂ ಪರಪುಟ್ಟನಾದೆ (ಜಗವಿ. ೧೬-೪೧). **ಗೋವಳತಿ**: ಆವ ಗೋವಳತಿಯರ ಕಣ್ಣುದೃಷ್ಟಿ ತಾಗಿತಯ್ಯ (ಪುರಂದ. ೧-೮೯ ಪಲ್ಲವಿ.). [ಗೋವಳ (<ಗೋವಾಳ) + - ಇತಿ$_1$ (<- ಇತ್ತಿ)]

ಗೋವಾಟ (ನಾ). ದನಕರುಗಳಂ ವಾಸಿಸುವ ಸ್ಥಳ; ಕೊಟ್ಟಿಗೆ: ನಡೆಗೆಡೆಗಳಿಲ್ಲದಿಹ ಮೂಲೆಮೂಲೆ ಮುಡುಕಳೊಳುಂ ಗೋವಾಟ ಕುಸ್ಥಲದೊಳು (ಬಕೋಪು. ೪-೭೧). [ಗೋ + ವಾಟ]

ಗೋವಾಹನ (ನಾ). ಎತ್ತನ್ನು ವಾಹನವಾಗಿ ಉಳ್ಳವನು; ನಂದಿವಾಹನ; ಶಿವ. 'ಗೋಪವಾಹನ' ಪರಾ. [ಗೋ + ವಾಹನ]

ಗೋವಾಳ, ಗೋವಳ (ನಾ). ತುರುಕಾರ; ದನಗಾಹಿ; ಗೋಪಾಲ; ತುತ್ತುರಿ ಜಂಗುಳಿದೈವಗಳನೆಲ್ಲವ ಹಿಂದುಮಾಡಿ ಕಾವ (ಮ?) ನಮ್ಮ ಶಂಭು ತೆಲುಗೇಶ್ವರನ ಮನೆಯ ಗೋವಾಳನೀತ (ಸರ್ವವ. ೮೬-೪೮೪): ಗೋವಾಳ ಪೋಗೆ ಗೋವುಗಳು ಬರುವಂತೆ ಮಾಳ್ಪಂ (ಪ್ರಭುಪು. ೪-೩೫). **ಗೋವಳ**: ಆಗಳೊರ್ವ ಗೋವಳನನಿಬರ ಸಾವುಮಂ ಕಂಡು . . . ಉತ್ತರಂಗೆ ಪೇಳ್ದಾಗಳ್ (ಪಂಪಭಾ. ೮-೯೫ ವ): ಈ ಜಗದ ಜಂಗುಳಿಯ ಕಾವ ಗೋವಳ [ಪಾಠಾಂ. ವಾಳ] ತಾನಾಗಿ (ಅವಚಂ. ೩-೮): ಮಹ ಮನೆಯ ಗೋವಳನಲ್ಲಿ . . . ನಿಂದು ಬಸವಂಗೆ ಬಿನ್ನೈಸಿದಂ (ಬಸರ. ೯-೧೦೩); ಗೋವಳಂಗರಸುತನವಾದಬಳಿಕ ಪೊಡವಿಯುಂ ಕಂಡು ನಡೆವನ (ಜೈಮಿಭಾ. ೬-೫೩). [<ಪ್ರಾ. ಗೋವಾಲ$_1$./ಸಂ. ಗೋಪಾಲ]

ಗೋವಾಳಿ$_1$ (ನಾ). ಹಸುಗಳ ಗುಂಪು; ಗೋವುಗಳ ಸಮೂಹ: ಗೋವಾಳಿಯೊಳು ಸುರಧೇನುಯುಮರರೊಳು ಶಚಿ ಗೋಪಾಲರೊಳು ಕೃಷ್ಣ . . . ಅವರೆಂತಧಿಕರವರಂದದೀ (ನವಮೋ ೨-೨೧). [<ಸಂ. ಗೋಪಾಲಿ]

ಗೋವಾಳಿ$_2$ (ನಾ). =ಗೋವಳಿತಿ: ಕಳ್ಳತನದಲ್ಲಿ ಬೆಣ್ಣೆ ಮೆದ್ದು ಗೋವಾಳಿಯುರನಲ್ಲಿ ಬಲುಹಿಂದ ರಮಿಸಿದ ದೋಷಕಾರಿ ನೀ (ನವಮೋ. ೩೨-೧೬). [ಗೋವಾಳ + - ಇ$_2$]

ಗೋವಿ$_1$ 'ಕೋವಿ$_1$' ನೋ.

ಗೋವಿ$_2$ (ನಾ). ಗೊಲ್ಲಿತಿ; ಗೋಪಿ: ಗೋವುಗಾದಳವಟ್ಟಿರ್ದ ಕೃಷ್ಣ ನೊಡನಿರ್ದುದಜಿಂದವೆ ಗೋವಿಯಾದೆ (ಗದಾಯು. ೯-೫). [ಗೋವ$_1$ + - ಇ$_2$]

ಗೋವಿಂಡು (ನಾ). ಹಸುಗಳ ಹಿಂಡು; ಗೋವುಗಳ ಸಮೂಹ: ನಿನ್ನ ಕಣ್ಣಣವಿನೆಗಂ ಗೋವಿಂಡುಗಳಂ ಮೊಲೆ ತೊರೆದಾವುಗಳಂ . . . ಎಮ್ಮೆಯ ಹಿಂಡುಂ ಭಾವಿಸಿ ನೋಡಂಬುಜಾಕ್ಷಿ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೩-೧೦೬ ಅದಿಬಿ) [ಗೋ + ಹಿಂಡು$_2$]

ಗೋವಿಂದ (ನಾ). ೧. ಗೋವುಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿರುವವನು; ಗೊಲ್ಲ; ಗೋವಳ: "ಗೋವಿಂದಂ ಗೋಧಿಕೃತಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೬೧-೫೬): "ಕೀಲಾರಿಯುಂ ಗೋವಿಂದನೆಂಬುದು" (ಹಲಾಯು. ೪೪-೧೦೬). ೨. ಕೃಷ್ಣ; ವಿಷ್ಣು: "ವಿಷ್ಣುಃ . . . ಗೋವಿಂದಃ . . . ಗದಾಧರಃ - ಈ ೪೫ ನಾರಾಯಣನ ಪೆಸರ್" (ಹಲಾಯು. ೫-೨೩): ಗತಿಹೀನರಿಗಕಟ ನೀನೆ ಗತಿಯಲ್ಲೆ ಗೋವಿಂದ (ಕುಮ್ಯಾಸ. ೧೪-೧೧೧); ಸ್ಮರಣೆ ಒಂದೇ ಸಾಲದೆ ಗೋವಿಂದನ ನಾಮ ಒಂದೇ ಸಾಲದೇ (ಪುರಂದ. ೧-೦೪೩ ಪಲ್ಲವಿ); ಗೋವಿಂದಂಗಾ ರುಕ್ಮಿಣಿ . . . ಎಂತೀ ದೇವಿಯುಮ್ಮತಾಂಬೆ ತಾಂ ದೊಡದೇವೇಂದ್ರುಂಗಾದಳ್ (ಚಕವಿ. ೩-೨೪). ೩. ಮಾತುಗಳ ಒಡೆಯ; ಬೃಹಸ್ಪತಿ. ೪. [ಛಂದ] ವಿಷ್ಣುಗಣದ ಒಂದು ಪ್ರಕಾರ: ವಿಷ್ಣುಗಣ ಮೆಂತೆಂದೊಡೆ ಗೋವಿಂದಂ . . . ಮುರರಿಪು (ಛಂದೋಂಬು. ೫-೨೪೦ ವ). ೫. (ಆಲಂ) ಇಲ್ಲದಾಗುವಿಕೆ; ಮಾಯವಾಗುವಿಕೆ; ಮುಗಿದು ಹೋಗುವಿಕೆ: ನಿನಗೆ ಆ ಕೆಲಸ ಒಪ್ಪಿಸಿದರೆ ಆಯಿತು ಗೋವಿಂದ (ರೂಢಿ). [ಸಂ.]

ಗೋವಿಂದಗತಿ (ನಾ). ಗಾರುಡಿ; ಇಂದ್ರಜಾಲ; ಯಕ್ಷಿಣೀ ವಿದ್ಯೆ: ಗೋವಿಂದಗತಿಯನಭ್ಯಾಸಿಸಿದಾಚಾರ್ಯನಾವವ ಗುರು ನಿನಗೆಸುತ ಈ ವಿದ್ಯೆಯಿಂ ಜೀವಿಪುದು ನಿನಗಲ್ಲದೆ ಯಾವ ವೀರರಿಗುಂಟು (ರಾಮವಿ. ೧೮-೧೬೯); ತೋಟಿಕೆಗಳಂ ಬಯಲು ಮಾಡಿಯೆ ತೋಟಿದುದು ಗೋವಿಂದಗತಿಯದು ಪಾಟಿಪೋದುದೆ ಎಂದಿನಂತಾಯ್ತುದಕದೇ ಸಾಕ್ಷಿ (ಶಂಕದಾ. ೦೦-೧೬). [ಗೋವಿಂದ ? + ಗತಿ]

ಗೋವಿಂದಪಾಡಿ 'ಗೋವಿಂದವಾಡಿ' ನೋ.

ಗೋವಿಂದಫಲ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹಣ್ಣು: ಗೋವಿಂದಫಲ, ಅಂತುಂಡಿಕಾಯಿ (ಮೃಶಿಗಿ. ೧೬-೩೧೦). [ಗೋವಿಂದ + ಫಲ]

ಗೋವಿಂದಬಕ್ಷಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ನಾಣ್ಯ: ಬೆಳ್ಳಿಯ ನಾಣ್ಯಗಳು.- ಬ್ರಿಟಿಶ ಸರಕಾರದ ಅಮಲು ಆದ ಬಳಿಕ ಸಹಸನ್ ೧೮೪೦ರ ವರೆಗೆ ಹದಿನಾರು ಪ್ರಕಾರದ ರೂಪಾಯಿಗಳು ನಡಿಯುತ್ತಿದ್ದವು. ಅವು ೧. ಔರಂಗಾಬಾದಿ . . . ೧೪ ಉಡವಣಿ, ೧೫ ಗೋವಿಂದಬಕ್ಷಿ (ಕಭಾಗ. ೨೮೧). [ಗೋವಿಂದ + ಬಕ್ಷಿ]

ಗೋವಿಂದಮಯ್ಯ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಪೆಸರು: ಪರಮೋಪಕಾರಿ ಧರ್ಮ್ಮಜ್ಞಂ ಸುನ್ದರತೇಜನೆನಿಸಿ ನೆಗಟ್ದಂ ಧರೆಯೊಳ್ಗೋವಿನ್ದಮಯ್ಯ ನೆಂಬೋರ್ವ್ವೀಶಂ (ಎಕ. III, ತಿರುಮ. ೬೯-೨ ; ಸು. 980). [ಗೋವಿಂದ + ಅಮ (<ಅಮ್ಮ$_1$) + ಅಯ್ಯ$_1$]

ಗೋವಿಂದರ (ನಾ).=ಗೋವಿಂದರಸ: ಗಂಗವಾಸನ ಮಗಂ ಗೋವಿಂದರಂ (ಎಕ. IX, ದೇವನ. ೪೨-೩ ; ಸು. 900 ?): ಮಾರಸಿಂಗನಾತನ ಸುತಂ ಗೋವಿಂದರಂ (ಎಕ. VII, ಶಿವಮೊ. ೪-೪೯ ; 1122). [ಗೋವಿಂದ + ಅರ$_4$]

ಗೋವಿಂದರಸ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು: ಎಟಿಪ್ಪರಸರ ಗೋವಿನ್ದರ ಸರು ಉತ್ತಮಗಾವುಣ್ಡನ ಕಟಿಗೆ ಕೊಟ್ಟ ಸ್ರಿತಿ (ಎಕ. V, ಚನ್ನರಾ. ೨೫೧-೮ ; ಸು. 925). [ಗೋವಿಂದ + ಅರಸ$_1$]

ಗೋವಿಂದರಾಜಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ನಾಣ್ಯ: ಗೋವಿಂದರಾಜೀ ದುಡ್ಡುಗಳು ಮುಧೋಳದಲ್ಲಿ ಸನ್ ೧೮೬೦ರ ವರೆಗೆ ನಡೆಯುತ್ತಿದ್ದವು (ಕಭಾಗ. ೨೮೧). [ಗೋವಿಂದ + ರಾಜಿ$_6$]

ಗೋವಿಂದವಾಡಿ, ಗೋವಿಂದಪಾಡಿ (ನಾ). ಒಂದು ನಾಡಿನ ಹೆಸರು : ಚೋಳಮಹಾರಾಜರು ಗೋವಿಂದವಾಡಿಯ ರಾಜ್ಯಂಗೆಯ್ಯುತ್ತಮಿರೆ (ಎಕ. XII, ಶಿರಾ. ೩೭-೦೫ ; ಸು. 1040). 'ಗಂಗವಾಡಿ', 'ನೊಳಂಬವಾಡಿ' ಪರಾ. **ಗೋವಿಂದಪಾಡಿ :** ನವಿಲೂರ ನಾಟ್ಗ್ಗೊ ಮುಣ್ಣರುಂ ಬೆಳ್ಗೂಳದ ಗೋವಿಂದವಾಡಿಯ ಉ × × ಳ್ಯಾಮನ್ನುಂ ಬೆಳ್ಗೂಳದಾ ವಟಿ ಗೋವಿಂದ ಪಾಡಿಗೆ ಕೊಟ್ಟದು (ಎಕ. II, ೩೫-೮ ; ಸು ; 800).

[ಗೋವಿಂದ + ಪಾಡಿ$_1$]

ಗೋವಿಂದವೀಳ್ಯ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ತಾಂಬೂಲದ ಪೊಟ್ಟಣ ; ಕೆಳಭಾಗ ಅಗಲವಾಗಿ ಚಚ್ಚೌಕವಾಗಿದ್ದು ಮೇಲಿನ ತುದಿ ಚೂಪಾಗಿರುವಂತೆ ಕಟ್ಟಿದ ಎಂಟು ಎಲೆಗಳ ಬೀಡ : ತನ್ನ ಎಳೆಯ ಬೆರಳುಗಳನ್ನು ಹೊರಳಿಸಿ ಹೊರಳಿಸಿ, ಒಂದು ಗೋವಿಂದವೀಳ್ಯೆಯನ್ನು ಮಾಡಿ (ಪ್ರೇಮತ. ೮೧). [←ಮರಾ. ಗೋವಿಂದವಿಡಾ]

ಗೋವಿಕೆ (ನಾ). ಗೊಲ್ಲತನ ; ದನಕಾಯುವವನ ಸ್ವಭಾವ ; ದಡ್ಡತನ: ತೊಲಗದೆ ಗೋವುಗಾದ ಕಿಱಿಯಂದಿನ ಗೋವಿಕೆ ನಿನ್ನ ಚಿತ್ತದೊಳ್ ನೆಲಸಿದುದಕ್ಕುಂ (ಪಂಪಭಾ. ೯-೪೪). [ಗೋವ$_1$ + – ಇಕೆ]

ಗೋವಿಗಾವುಂಡ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಗೋವಿಗಾವುಣ್ಡ ಕಲ್ಲ ಮಾಡಿಸಿದ (ಎಕ. VII, ಶಿವಮೊ. ೨೨-೬ ; 963).

[ಗೋವಿ? + ಗಾವುಂಡ (<ಗಾಮುಂಡ)]

ಗೋವು (ನಾ). ಆವು ; ಹಸು : ಎನ್ನನಾರ್ಬಾರಿಪರೆಂದು ಗೋವುಮನನಾ ಕುಲಮಿಟ್ಟುಳಿಗೊಂಡು ಪೋದಂ (ಸುಕುಮಾ. ೬-೩೬) ; ಗೊಲ್ಲರೊಡಗೂಡಿ ಸಮ್ಮೆಲ್ಲರ ಗೋವುಗಳ ಕಾಯ್ದು (ಕನಕ. ೨೦-೪) ; ಗೋವುಗಳನು ಸದೆ ಬಡಿದು ಧರೆಯೊಳಿಹ ದೇವತಾಶಿಲೆಗಳನೊಡೆದು (ಕಂನವಿ. ೪-೦೩) ; ವಿಂದು ಪೂಜ್ಯರ್ಗೆ ಮುಂ ಪಾಲಂ ನೀಡದೇನನುಮುಣ್ಣನುಂ ಅಧರ್ಮದಿಂ ಪಾಲ್ಗೆ ಗೋವಂಬೊಲ್ ಗೋವಂ ಕರೆಯಂ ದಿಟಂ (ಸಾನಂದ. ೨-೧೯).

ಗೋವಿನ ಅಱವಟ=ದನಕರುಗಳಿಗಾಗಿ ಏರ್ಪಡಿಸಿದ ಅರವಟ್ಟಿಗೆ: ಯಿಾ ಗೋವಿನ ಅಱವಟಿಗೆ ತಪ್ಪಿದವರು ವಾರಣಾಸಿಯಲ್ಲಿ ತಂಮ ತಾಯಿ ತಂದೆ ಗುರುವ ಕೊಂದ ಪಾಪದಲಿ ಹೋಹರು (ಸೌಇಇ. IX-ii, ೫೦೩-೮ ; 1516). **ಗೋವಿನ ಜೋಳ, ಗೋವಿಂಜೋಳ**=ಒಂದು ಬಗೆಯ ಜೋಳ ; ಮುಸುಕಿನ ಜೋಳ ; ಮೆಕ್ಕೆಜೋಳ : ಬಟಾಟ (ಆಲೂಗಡ್ಡೆ), ಗೆಣಸು, ಮಕ್ಕೇಜೋಳ (ಗೋವಿನ ಜೋಳ) ಇತ್ಯಾದಿ (ಮುಂಬಯಿ. ೩-೨೯೦) : ಗೋವಿನ ಜೋಳದ ಕಾಂಡವು ಬಹಳ ಎತ್ತರವಾಗಿ ಬೆಳೆಯುತ್ತದೆ (ಸಸ್ಯಶಾ. ೧೫೦) ; ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಬಾಳೆ, ಕಬ್ಬು, ಗೋವಿಂಜೋಳ, ಮುಂತಾದವು ಬರುತ್ತವೆ (ಕಥಾಗಿ. ೪೫೬). [<ಸಂ. ಗೋ]

ಗೋವುಂಡು$_1$ 'ಗಾಮುಂಡ' ನೋ.

ಗೋವುಂಡು$_2$ 'ಗಾಮುಂಡು$_2$' ನೋ.

ಗೋವುಂಡುಂಗೆಯ್ 'ಗಾಮುಂಡುಗೆಯ್' ನೋ.

ಗೋವುಗಾ (ಕ್ರಿ). ಗೋವುಗಳನ್ನು ಕಾಯು ; ದನಕಾಯು : ನೆನೆಯೆಲವೊ ಗೋವುಗಾದುದು ಪುಸಿಯೇ (ಪಂಪಭಾ. ೬-೫೬): ಗೋವುಗಾದಳವಟದಿರ್ದ ಕೃಷ್ಣನೊಡನಿರ್ದುದಱಿಂದವೆ ಗೋವಿಯಾದೆ (ಗದಾಯು. ೯-೫).

[ಗೋವು + ಕಾ$_1$]

ಗೋವುಧಿ (ನಾ). = ಗೋವುಮಿಂಡು : ನಾಳಿನಲ್ಲಿ ಉತ್ತರದಿ ಗೋವುಧಿಗಳ ಪಿಡಿಯೆ ಕಾಣಬಹುದೆಂದಣಗಿಸಿದನುಚಿತದಿ (ಲಕ್ಷ್ಮೀಭಾ. ೪. ೩-೧೭). [P ಶರಧಿ, ಅಂಬುಧಿ ಮೊದಲಾದ ಶಬ್ದಸಾಮ್ಯದ ಮೇಲೆ ರೂಪಿಸಿದ ಶಬ್ದ]

ಗೋವುಮಿಂಡು (ನಾ). ಹಸುಗಳ ಗುಂಪು ; ಗೋವುಗಳ ಸಮೂಹ : ಗೋವುಮಿಂಡಂ ಪುಲಿ ಪೊಕ್ಕಂತೆ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೨-೭೦).

[ಗೋವು + ಪಿಂಡು$_2$]

ಗೋವುಳಿಗ (ನಾ). ಗೊಲ್ಲ ; ಗೋವಳ : ವಿಜಯ ಪುತ್ರದೊಳೊಂದಿ ಗೋವುಳಿಗನಪ್ಪಂ . . . ಹರಿಯೆಂಬ ದೊಡ್ಡಿವೆಸರಂ ಪೊತ್ತಿರ್ದ ನೀಂ ಮಂತ್ರಿಯಾಗೆ (ಪಂಪಭಾ. ೯-೪೭) ; ಅಯೋಧ್ಯಾಪುರದೊಳ್ ಪರ್ವ ನಂದಿ ಮಿತ್ರ ನೆಂಬ ಗೋವುಳಿಗ[ಪಾಠಾಂ. ಗೌಳಿಗ]ನ ಮಹಿಷಿಗಳೊಳ್ ಕೋಣಂಗಳಾಗಿ ಪುಟ್ಟಿ (ಚಾವುಂಪು. ೫೦) ; ಓರ್ವಂ ಕಪಾಳದರುವರಿಯೋರ್ವಂ ಗೋವುಳಿಗನ ಸುರರಂ ಕೊಲ್ವಂ (ಸಮುಪ. ೮-೦೬೫). 'ಗೋವಳಿಗ' ಪರಾ.

[ಗೋ + – ಉಳಿಗ$_3$]

ಗೋವೃಂದ (ನಾ).=ಗೋವುಮಿಂಡು : "ಗೋವೃಂದಂ, ಗೋಧನಂ, ಧನಂ– ಈ ಮೂಱು ತುಱುವಿನ ಹಿಂಡು" (ಹಲಾಯು. ೪೪-೧೦೭). [ಗೋ+ವೃಂದ]

ಗೋವೆ$_1$ (ನಾ). ಒಂದು ಪ್ರದೇಶದ ಹೆಸರು ; P ಈಗಿನ ಗೋವಾ ಎಂಬ ಪ್ರಾಂತ್ಯ : ಪೊಯ್ಸಳನನಾ[ರ್ದ್ದೇ]ರ್ವ್ವಟ್ಟಿದಂ ಗೋವೆಯುಂ ಕೊಂಡಂ ಲಕ್ಷ್ಮನನಾಜಿಯೊಳ್ ತವಿಸಿದಂ (ಸೌಇಇ. XI-ii. ೦೦೯–೨೩ ; 948); ಬಂದದೆ ಗೋವೆಯೊಳೊಂದಶ್ವ (ಕುಠಾಸಾಂ. ೯-೬೬).

ಗೋವೆಯಸಣ್ಣ = ಒಂದು ಬಗೆಯ ಭತ್ತ : ಕಣವೆಯಸಣ್ಣ ಸತ್ಕಾಗಾಲದ ಸಣ್ಣವಣಿಯಾದ ಗೋವೆಯಸಣ್ಣ ಪುಣಗುವಾಸನೆಯನಾಂತಿಪ ಸಣ್ಣಶಾಲಿಯ ತೆನೆಗಳೊಪ್ಪಿದುವು (ಕಂನವಿ. ೫-೬೬). [?]

ಗೋವೆ$_2$ (ನಾ). ಗೋಡಂಬಿ ; ಗೇರು : ಮನೆಯ ಸುತ್ತಲೆಲ್ಲ ಗೋವೆಯ ಮರಗಳು (ಮಠಮ. ೧). 'ಗೋವೆಬೀಜ' ಪರಾ. [?]

ಗೋವೆಬೀಜ (ನಾ). ಗೋಡಂಬಿ ; ಗೇರುಬೀಜ : ಗದ್ದವರ ಕಿಸೆ ತುಂಬ ಗೋವೆಬೀಜ ಸೇರುತ್ತದೆ (ಸ್ವಪ್ನದೊ. ೩೨) ; ಗೋವೆಬೀಜ ಮಹಾ ಗರ್ವಿ ಅನ್ನುತ್ತಾರೆ (ಮಠಮ. ೧೧೬). [ಗೋವೆ$_2$ + ಬೀಜ]

ಗೋವೈದ್ಯ (ನಾ). ೧. ಗೋವುಗಳ ಚಿಕಿತ್ಸೆ : ಇನ್ನು ಗೋವೈದ್ಯಂ–ತೆನೆಯಾಗದ ಪಸುವಿಂಗೆ . . . ಲಕ್ಷ್ಮಿಯ ಬೇರನೆಯ್ದೆ ಮೊದ್ದುಗುಟಿ ಕಟ್ಟುಗುಂ ನಿಶ್ಚಯದಿ (ಲೋಕೋಪ. ೯-೦೮೯). ೨. ಗೋವುಗಳಿಗೆ ಚಿಕಿತ್ಸೆಮಾಡುವ ವೈದ್ಯ. 'ಅಶ್ವವೈದ್ಯ', 'ಗಜವೈದ್ಯ' ಪರಾ. [ಗೋ + ವೈದ್ಯ]

ಗೋವ್ರಜ (ನಾ).=ಗೋವುಮಿಂಡು : "(ಗೋಧನಂ) ಗೋವ್ರಜದೊಳ್" (ವಸ್ತುಕೋ. ೯೦-೭) ; ಎಲ್ಲಿಯುಂ ಸುಳಿವ ಗೋವ್ರಜದಿಂದೆ (ಜೈಮಿಭಾ. ೩-೨).

[ಗೋ + ವ್ರಜ]

ಗೋಶ (ನಾ). (?): ಯೇಸು ಕಲ್ಪಗಳಾದರೆಯು ಮಗುಳೇಸು ಯುಮರಿಗ ಸಯುಮಿನಾಯಲಿ ವಾಸಮಳವಟ್ಟುದು ಕೆಡದ ನರಕಗಳ ರಾಶಿಯಲಿ ಘಾಸಿ ತಪ್ಪದ ಪದವಿ ಬರ್ಪುದು ಗೋಶವೆಸರೀಗವರ ಕಷ್ಟಕೆ ಬೀಸಿಗೆಯನೊಂದೆಡೆಯೊಳಾದರು ಕೊಂಬರಂ ಕಾಣೆ (ವಿವೇಕ. ೧೦-೦೨). [?]

ಗೋಶಾಲೆ (ನಾ). ದನಕರುಗಳ ಹಟ್ಟಿ ; ಕೊಟ್ಟಿಗೆ. [ಗೋ + ಶಾಲೆ$_1$]

ಗೋಶಿ 'ಗೋಚಿ' ನೋ.

ಗೋಶೀರ್ಷ (ನಾ). ೧. ಗೋವಿನ ತಲೆ: (೬). ೨. ಗಂಧದ ಮರ; ಚಂದನ ವೃಕ್ಷ; "ಅರಿಸಿನದ ಬಣ್ಣವುಳ್ಳ ಚಂದನ" (ಅಮರ. ೮೫೪) : ಗೋಶೀರ್ಷ ಸುಚಂದನಮುಮನಾ ಶಂಬರಿಪು . . . ತಂದು (ನೇಮಿಪು. ೭-೦೬೨) : ಗೋಶೀರ್ಷ ಚಂದನಮುಂ ರತ್ನಮಯಮಪ್ಪ ಪಲವುಂ ಪ್ರತಿಮೆಗಳಂ . . . ಅದಱೊಳಗಿಟ್ಟು (ಬಂಹರಿ. ೯-೩ ವ) ; ದುಡವನ್ನು ಗೋಶೀರ್ಷ ಎಂಬ ಗಂಧದ ಮರದಿಂದ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ (ಪ್ರವಾಇ. I, ೦೬೩). ೩. ತೇದು ಮಾಡಿದ ಗಂಧ ; ಚಂದನ : ಸುರೇಂದ್ರಸಮಿತಿ . . . ಗೋಶೀರ್ಷ ಚಂದನದ್ರವ ಪರಿಮಳಸುಗಂಧಿಜಲಸಂಭೃತಹಾಟಕಘಟಿತ ಘಟಕೋಟಿಗಳನೆತ್ತಿಕೊಂಡು ಸುರಿದಾಗಳ್ (ಆದಿಪು. ೭-೦೦೦ ವ) ; ಸುಗಂಧಭಂಡಾರಿಗರ್ ವಿರಚಿಸಿ ತಂದು ಮುಂದಿಟ್ಟ ಘನಸಾರ ಗೋಶೀರ್ಷ ಚಂದನಸಾರ . . . ಕಸ್ತೂರಿಕಾಸಾರ ವಿವಿಧ ವಿಲೇಪನಂಗಳಿಂ ಮಯ್ಯಂ ತಿಮಿರ್ದು (ಸುಕುಮಾ. ೧೦-೩೨ ವ).

[ಗೋ + ಶೀರ್ಷ]

ಗೋಶ್ರೋತ್ರ (ನಾ). ಕಣ್ಣುಗಳೇ ಕಿವಿಯಾಗಿರುವ ಪ್ರಾಣಿ; ಹಾವು: ಗೋಪಬಂಧುರಯಾತ್ರ ಗೋಶ್ರೋತ್ರಸೂತ್ರ ಕೊಡು ಗೋಸಿದ್ಧಿಯ ಭಿವೃದ್ಧಿಯಂ (ನವಮೋ. ೧-೮). [ಗೋ + ಶ್ರೋತ್ರ]

ಗೋಷಾ, ಗೋಷೆ, ಘೋಷಾ (ನಾ). ಹೆಂಗಸರು ಮುಖ ಮೈಗಳನ್ನು ಮುಚ್ಚುವಂತೆ ಧರಿಸುವ ಮುಸುಕು; ಬುರಕಿ; ಅವಗುಂಠನ: ನಿಮ್ಮ ವಠಾರದಲ್ಲಿ ಗೋಷಾ ಹೆಂಗಸರು ಯಾರೂ ಇಲ್ಲವೇನು? (ನಿಂದನೆ. ೯೦). **ಗೋಷೆ**: ಪ್ರಫುಲ್ಲೆಯು ಗೋಷೆಯ ಬಟ್ಟೆಯನ್ನು ಮುಖದ ಮೇಲೆಳೆದು ಕೊಂಡಿದ್ದಳು (ದೇವೀಚಾ. ೬). **ಘೋಷಾ**: 'ಘೋಷಾಪದ್ಧತಿ' ಪರಾ. [←ಹಿಂ. ಗೋಷಾ=ಏಕಾಂತಸ್ಥಳ]

ಗೋಷಾಪದ್ಧತಿ, ಘೋಷಾಪದ್ಧತಿ (ನಾ). ಬುರಕಿ ಅಥವಾ ಮುಸುಕು ಪೋಷಾಕನ್ನು ಧರಿಸುವ ಪದ್ಧತಿ: ಗೋಷಾಪದ್ಧತಿಯನ್ನು ಅನುಸರಿಸುವ ಹೆಂಗಸರಲ್ಲಿ ವಿಟಮಿನ್ 'ಡಿ' ಅಭಾವವು ಹೆಚ್ಚಾಗಿ . . . ಮೂಳೆಗಳ ರೋಗ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುತ್ತದೆ (ಗೃಹವಿ. ೩೦). **ಘೋಷಾಪದ್ಧತಿ**: ಮುಹಮ್ಮದೀಯರಲ್ಲಿ 'ಘೋಷಾ' ಪದ್ಧತಿಯಿರುವುದೆಂಬ ನೆಪದ ಮೇಲೆ . . . ಸ್ತ್ರೀಯರಿಗೆ ಸರಿಯಾದ ಸ್ಥಾನವಿಲ್ಲೆಂದು ಹಳಿಯುವುದು ನ್ಯಾಯವಲ್ಲ (ಸ್ಮೃಗಂಬ. ೧೫೭): ಅವರ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಘೋಷಾಪದ್ಧತಿಯಿದ್ದುದರಿಂದ ಆ ಹೆಣ್ಣುಮಕ್ಕಳು ನಾಟಕಗೃಹಕ್ಕೆ ಬರುವಾಗ ಬುರ್ಖಾ ಹಾಕಿಕೊಂಡು ಬಂದಿದ್ದವರು . . . ಬುರ್ಖಾ ತೆಗೆದಿರಿಸಿದರು (ನಾಪೋಲೀ. ೧೬೪). [ಗೋಷಾ + ಪದ್ಧತಿ]

ಗೋಷೆ 'ಗೋಷಾ' ನೋ.

ಗೋಷ್ಟಿ 'ಗೊಟ್ಟಿ$_1$' ನೋ.

ಗೋಷ್ಪು (ನಾ). ತೊಂದರೆ; ಕಷ್ಟ (?): ಕೋಟೆಯಲ್ಲಿ ಧಾನ್ಯ ಮುಗಿದು ಜನಕ್ಕೆ ಅನ್ನಕ್ಕೆ ಬಹಳ ಗೋಷ್ಪಾದ ಕಾರಣ ಪಟ್ಟಣಕ್ಕೆ ಬಂದ ವಿವರ (ಹೈದರ. ೭೭). [?]

ಗೋಷ್ಠ (ನಾ). ೧. ದನಕರುಗಳ ಕೊಟ್ಟಿಗೆ,-ಹಟ್ಟಿ: "ಗೋಸ್ಥಾನಂ ಗೋಷ್ಠಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೯೦-೯). ೨. ದನಕರುಗಳ ಮಂದೆ: "ವ್ರಜಃ, ಗೋಕುಲಂ, ಗೋಷ್ಠಂ-ಈ ೩ ತುರುವಿನ ಮಂದೆ" (ಹಲಾಯು. ೪೪-೧೧೭); ವಿವಿಧಗೋಕುಲಶ್ರೇಷ್ಠಂಗಳೆನಿಪ ಗೋಷ್ಠಂಗಳುಂ ತನಗನೂನ ಶೋಭೆಯಂ ಪಡೆಯೆ (ಪುಷ್ಪಪು. ೯-೨೨ ವ). [ಸಂ.]

ಗೋಷ್ಠಪತಿ (ನಾ). ದನದ ಹಟ್ಟಿಯ ಯಜಮಾನ. [ಗೋಷ್ಠ + ಪತಿ$_2$]

ಗೋಷ್ಠಶ್ವ (ನಾ). ೧. ಗೋದಲೆಯಲ್ಲಿರುವ ನಾಯಿ. ೨. (ಆಲಂ) ತಾನು ಅನುಭವಿಸದೆ ಇತರರಿಗೂ ಅನುಭವಿಸಲು ಅವಕಾಶ ಕೊಡದೆ ಇರುವ ವ್ಯಕ್ತಿ: "ಇರ್ದೆಡೆಯೊಳಿರ್ದು ಪೆಱರ್ಗೆ ಮುನಿಪವನಂ ಗೋಷ್ಠಶ್ವ ನೆಂಬುದು" (ಹಲಾಯು. ೬೦-೨೦೩): "ಆರಿಗಾದೊಡಂ ಮುನಿವವಂ ಗೋಷ್ಠಶ್ವಂ" (ಮಂಗರಾ. ೭೦-೦೫). [ಸಂ. (ಗೋಷ್ಠ + ಶ್ವನ್)]

ಗೋಷ್ಠಾಗಾರ (ನಾ).=ಗೋಷ್ಠ ೧: ಈ ಪೊಬಲೊಳ್ ಸುಪ್ರದೇಶಮಪ್ಪ ಸ್ಥಾನದೊಳ್ ಸುಧಾಧವಳಿತಮಪ್ಪ ಧವಳಾಗಾರಂ ಗೋಷ್ಠಾ [ಪಾಠಾಂ. ಶ್ರೇಷ್ಠಾ] ಗಾರಂ ಮೊದಲಾಗಿ ಪಲವುಂ ಶೋಭಾವಹಂಗಳಪ್ಪ ಗೃಹಂಗಳಂ ಮಾಡಿಸಿ (ಪಂಚತಂ. ೧೮೭-೧೧). [ಗೋಷ್ಠ + ಆಗಾರ]

ಗೋಷ್ಠಾಧ್ಯಕ್ಷ (ನಾ).=ಗೋಷ್ಠಪತಿ: (ಕ). [ಗೋಷ್ಠ + ಅಧ್ಯಕ್ಷ]

ಗೋಷ್ಠಿ (ನಾ). ೧. ಕೂಟ: ಸಭೆ; ಗುಂಪು: ಎಲ್ಲದೆಸಲ್ಲಿಂದಂ ತದ್ಗೋಷ್ಠಿ ಯನುಬೞಿದು ಮುನೀಂದ್ರ ಗರಿಷ್ಠಂ ಜಾಬಾಲಿನಾಮಧೇಯ ಮುನೀಂದ್ರಂ (ಕಾದಂಬು. ೬೦೫): ಕೂಟದಲ್ಲಿ ಗೋಷ್ಠಿ ಹರಿದಲ್ಲಿ ತಪ್ಪುತಮ್ಮ ಮನೆಯ ಇರವಿನ ಹಾದಿ (ವೂಠೀಮಾ. ೭-೨೪): ಚೆಂಬೊಂದಳಿರ ಪಸೆಗಳೊಳ್ ಗೋಷ್ಠಿಯಿಂ ಕುಳ್ಳಿರುತ್ತುಂ (ಜಗವಿ. ೪-೩೮): ಸುಪಿಗೋಷ್ಠಿ ಮೌನಮಿರೆ (ಶ್ರೀರಾಮಪು. ೧೬೯-೯೯). ೨. ಒಡನಾಟ; ಸಹವಾಸ; ಸಂಯೋಗ: ದೇವರಿಂದು ನಿಮ್ಮ ತಮ್ಮನ ಗೋಷ್ಠಿಯೊಳಾರೋಗಿಸಲ್ಪಿಜಯಂಗೆಯ್ಯಿ ಮೆಂದೊಡಂಬಡಿಸಿದಾಗಳ್ (ಸುಕುಮಾ. ೧೧-೨೨ ವ): ಸಿಂಗರಿಸಿ ನಲ್ಲರ ಗೋಷ್ಠಿಯೊಳಗಿಪ್ಪ ಮಡದಿಯರನೀಕ್ಷಿಸುತಲಿ (ಹಚಕಾ. ೪-೯): ಅಕ್ಕ ಗೋದಾವರಿಯ ಗೋಷ್ಠಿಯಲ್ಲಿ ಮೈಮರೆತಿದ್ದ ಸುಮಿತ್ರೆಗೆ ಬಟ್ಟೆ ಒಗೆಯಲು ಹಳ್ಳಕ್ಕೆ ಹೋಗಲು ತಡವಾಯಿತು (ಹೇಮಂತ. ೧೮೨). ೩. [ನಾಟ್ಯ] ಹದಿನೆಂಟು ಉಪರೂಪಕಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು: ೧. ನಾಟಿಕಾ. ೨. ತ್ರೋಟಕ. ೩. ಗೋಷ್ಠೀ . . . ೧೮ ಭಾಣಿಕಾ-ಎಂದು ಉಪರೂಪಕಗಳು ಹದಿನೆಂಟು ವಿಧ (ಸಂನಾಟ. ೩೨): ಗೋಷ್ಠೀ-ಇವರಲ್ಲಿ ಒಂಬತ್ತು ಅಥವಾ ಹತ್ತು ಪ್ರಾಕೃತಪುರುಷರಿರುತ್ತಾರೆ; ರಚನೆ ಉದಾತ್ತವಾದದ್ದಲ್ಲ . . . ಒಂದೇ ಅಂಕ (ಸಂನಾಟ. ೩೩). [ಸಂ. ಗೋಷ್ಠಿ, ಗೋಷ್ಠೀ]

ಗೋಷ್ಠಿಕೆ (ನಾ). ೧. (ಗುಂಪಿನಲ್ಲಿ ಮದ್ಯವನ್ನು) ಕುಡಿಯುವಿಕೆ. ೨. ಮದ್ಯಪಾನ ಮಾಡುವ ಸ್ಥಳ; ಹೆಂಡದಂಗಡಿ. ೩. ಮದ್ಯಪಾನ ಮಾಡುವವರ ಗುಂಪು: "ಪಾನಂ ಗೋಷ್ಠಿಕೆಯದಾಪಾನಂ ಶುಂಡಾ ಪ್ರಪಾನಂ ಕಳ್ಳುಗಡಿಹ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೯೩-೬). [ಸಂ. ಗೋಷ್ಠಿಕಾ]

ಗೋಷ್ಠಿಗಾನ (ನಾ). ವೃಂದಗಾನ; ಮೇಳಗಾಯನ: ಅಲ್ಲಿನ ಸಂಗೀತ, ಗೋಷ್ಠಿಗಾನಕ್ಕೆ (Orchestra) ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ (ಸಂಗೀಚಂ. ೧೯೦). [ಗೋಷ್ಠಿ + ಗಾನ$_2$]

ಗೋಷ್ಠಿಗೆಯ್ (ಕ್ರಿ). (ಕೆಳೆಯರೊಡನೆ) ಸರಸಸಲ್ಲಾಪ ಮಾಡು: ಪೊಱಕೈಯೊಳ್ ಮೋದಿ ಕಂಸಾನುಜನನಧಿಕನಂ ಕೊಂದು ಮಾರ್ಕೊಂಡ ರೆಂಬಂತುಱದತ್ತಲ್ ಗೋಷ್ಠಿಗೆಯ್ವಚ್ಯುತನ ಬಿನದಮಂತೊಂದಗುರ್ವೇನ ನೆಂಬೆಂ (ಜಗವಿ. ೬-೯೪). [ಗೋಷ್ಠಿ + ಕೆಯ್$_1$]

ಗೋಷ್ಠೀಕಲ್ಯಾಣ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ನೂರೆಂಟುಂತಾಳಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು: ಚಂಚತ್ಪುಟ ಚಾಚತ್ಪುಟ ಷಡ್ಗೀತ . . . ಚಾರು ಕಲ್ಯಾಣ ಗೋಷ್ಠೀಕಲ್ಯಾಣ [ಪಾಠಾಂ. ಗೋಷ್ಠಿಯಾಣ] ಜಯಾಳವೆಂಬಿವು ಮೊದಲಾದ ನೂಱೆಂಟು ತಾಳಂಗಳುಂ (ವಿವೇಕ. ೨೩೮). [ಸಂ.]

ಗೋಷ್ಠೀನ (ನಾ). ಒಂದು ಕಾಲಕ್ಕೆ ದನದ ಕೊಟ್ಟಿಗೆಯಾಗಿದ್ದ ಸ್ಥಳ: (ಕ). [<ಸಂ. ಗೌಷ್ಠೀನ]

ಗೋಷ್ಪದ (ನಾ). ೧. ಹಸುವಿನ ಹೆಜ್ಜೆ,-ಪಾದ. ೨. ದನಕರುಗಳು ಓಡಾಡುವ ಪ್ರದೇಶ. ೩. ಗೋವು ಕಾಲೂರಿದ ಗುಂಡಿ; ಹಸುವಿನ ಹೆಜ್ಜೆಯಷ್ಟು ಸ್ಥಳದ ಅಳತೆ. ೨, ೩: "ಗೋಷ್ಪದಂ-ಗೋವುಗಳು ತಿರಿಗಿದ ಪ್ರದೇಶ, ಗೋವುಗಳ ಕಾಲುಗೊರಸೆಗಳೂರಿದ ಗುಂಡಿ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೩೪೨). ೪.=ಗೋಷ್ಪದಜಲ: ಎನಗೆ . . . ಗೋಷ್ಪದಂ ದಲೀ ವನನಿಧಿ (ಆದಿಪು. ೧೨-೭೦): ಸಮುದ್ರವು ಗೋಷ್ಪದದಂತಾಗಿ . . . ಸುಮೇರು ಪರ್ವತವು ರಜಃಕಣದಂತೆಯೂ ಆಗುವವು (ತುಳಸಿ. ೨೬೬). [ಸಂ.]

ಗೋಷ್ಪದಜಲ (ನಾ). ಹಸುವಿನ ಹೆಜ್ಜೆಯ ಗುಂಡಿಯಲ್ಲಿ ಹಿಡಿಸುವಷ್ಟು ಪ್ರಮಾಣದ ನೀರು; ತೀರ ಸ್ವಲ್ಪ ನೀರು: ಅಂಥವನಿಗೆ ವಾರಿಧಿಯೆಲ್ಲ ಗೋಷ್ಪದಜಲವಾಗಿ, ಹಿಮಾಚಲವೊಂದು ಗುಡ್ಡವಾಗಿ . . . ಕಾಣುತ್ತದೆ (ನಂಜುಂಡ. ೧೩೭). [ಗೋಷ್ಪದ + ಜಲ$_2$]

ಗೋಷ್ಪಾದ (ನಾ). ಹಸುವಿನ ಹೆಜ್ಜೆ. 'ಗೋಷ್ಪಾದಭೂಮಿ' ಪರಾ. [<ಸಂ. ಗೋಷ್ಪದ]

ಗೋಷ್ಪಾದಭೂಮಿ (ನಾ). ಗೋವಿನ ಹೆಜ್ಜೆಯಷ್ಟು ಭೂಮಿ; ತೀರ ಸ್ವಲ್ಪ ಸ್ಥಳ: ಬೇಕೆಂದು ಬಿಕ್ಕೆ ಬೇಡಿದರೂ ಗೋಷ್ಪಾದಭೂಮಿ ಸಿಗದಂಥ ಕಾಲವಿದು (ಕಥವಿ. I, ೧೩೫): ಶಿವಾಜಿಯ ರಾಷ್ಟ್ರದಲ್ಲಿ ಮೊಗಲರಿಗೆ ಗೋಷ್ಪಾದಭೂಮಿಯೂ ಇಲ್ಲದಂತೆ ಮಾಡಿದರು (ಛತ್ರಶಿ. ೯೮). [ಗೋಷ್ಪಾದ + ಭೂಮಿ]

ಗೋಪ್ಪಾರ 'ಗೋಪ್ಪಾರೆ' ನೋ.

ಗೋಪ್ಪಾರೆ, ಗೋಪ್ಪಾರ, ಘೋಷಬಾರೆ (ನಾ). ೧. ಲೆಕ್ಕಪತ್ರಗಳ ಅಥವಾ ವರದಿಯ ವಿವರಗಳಿಂದ ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿದ ಹೇಳಿಕೆ,-ತಃಖ್ತೆ : ಯಾವಯಾವ ಹಾವು ಕಚ್ಚಿ ಎಷ್ಟು ಜನ ಸತ್ತರೆಂದೂ ಯಾವ ಋತುವಿನಲ್ಲಿ ಈ ಸಾವು ಹೆಚ್ಚೆಂದೂ ಗೋಪ್ಪಾರೆ ಮಾಡಿ, ಇಂತಹ ಗೋಪ್ಪಾರೆಗಳನ್ನು ತಾಲ್ಲೂಕುವಾರು, ಡಿಸ್ಟ್ರಿಕ್ಟುವಾರಾಗಿ ತಯಾರುಮಾಡಿ, ಪ್ರತಿವರುಷವೂ ಪ್ರಚಾರಮಾಡಬೇಕು (ವಿಜ್ಞಾ. ನ. ೬೨) ; ಗೋಪ್ಪಾರೆ ಹಾಕಿ ಅಂದರೆ, ಅದು ಕಷ್ಟ, ಸ್ವಾಮಿ, ಆದರೂ ಹಾಕಿಕೊಡ್ತೇನೆ . . . ಎಂದು ಹೇಳಿಬಿಡುತ್ತಿದ್ದರು (ನನ್ನೂರು. ೧೫೨) ; "ಎಲ್ಲಾ ಒಟ್ಟು ಸೇರಿ" (Abstract) (ನನ್ನೂರು. ೬೪೧). ೨. ಅಜಮಾಯಿಷಿ; ಅಂದಾಜು : ಅವನ ಮಾತೆಲ್ಲ ಗೋಪ್ಪಾರೆ, ನಂಬುವ ಹಾಗಿಲ್ಲ (ರೂಢಿ). ೩. ಸಾರಾಂಶ ; ಸಂಕ್ಷೇಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟುದು : ಸಂಗ್ರಹ ; ಸಾರಾಂಶ ; ಗೋಪ್ಪಾರೆ (Precis. ಇಂಕನಿ). **ಗೋಪ್ಪಾರ :** ೩. (ಮೃಗೆಜ. IV, ೭೬೯). **ಘೋಷಬಾರೆ :** ೩. ತಿಂಡಿತಿಂಡಿಯೆಂದು ಘೋಷಬಾರೆಯಾಗಿ ಹೇಳಿದರೆ ಎಲ್ಲರಿಗೂ ತಿಳಿಯಲಿಕ್ಕಿಲ್ಲ (ಹಸಿವು. ೩೦).
[←ಪಾರ. ಹಿಂ. ಮರಾ. ಗೋಶ್ವಾರಾ]

ಗೋಸ₁, ಘೋಸ (ನಾ). ೧. ಘೋಷ ; ಶಬ್ದ : ಗಿಜ್ಜನೆಯ್ದುವ ಸೂರ್ಕಾನೆಗಳ ಕಾಲ ಸಂಕಲೆಯ ಗೋಸದೊಳಂ (ಕಬ್ಬಿಕಾ. ೪೪). ೨. ಗೊಲ್ಲರ ಹಳ್ಳಿ ; ತುರುಹಟ್ಟಿ : (ಶ). **ಘೋಸ :** ೧. ಘೋಟಾಗೆ, ಘೋಸಂ, ಘಾಸಿ (ಶಮದ. ೧೫ ವೃತ್ತಿ). [<ಸಂ. ಘೋಷ]

ಗೋಸ₂ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸುಗಂಧ ದ್ರವ್ಯ ; ರಕ್ತಬೋಳ : "ಗೋಸ=ರಕ್ತಬಾಳ" (ಗಂಗಾಮು. ೧೨೩). [ಸಂ.]

ಗೋಸಂಖ್ಯ (ನಾ). ಗೋವುಗಳ ವಿವರವನ್ನು ಬಲ್ಲವನು ; ಗೊಲ್ಲ ; ಗೋವಳ. [ಸಂ.]

ಗೋಸಂಪಿಗೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ ; ದುಂಡು ಸಂಪಿಗೆಯ ಗಿಡ: ದೇವಕಣಿಗಲು, ಗೋಸಂಪಿಗೆ (ವ್ಯಜಿಗಿ. ೬೩-೧೨೭೫). [<ಗೋಳಸಂಪಿಗೆ]

ಗೋಸಂಭವ (ನಾ). ಗೋವಿನಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನವಾದುದು,-ಹುಟ್ಟಿದುದು.
[ಗೋ + ಸಂಭವ]

ಗೋಸಗೆ (ನಾ). ದನಕರುಗಳನ್ನು ಮೇವಿಗೆ ಬಿಡುವ ಸಮಯ ; ಬೆಳಗಿನ ಕಾಲ ; ಸೂರ್ಯಕಿರಣಗಳು ಹೊರಹೊಮ್ಮುವ ಕಾಲ ; ಉಷಃಕಾಲ : ಸಡಿಲ್ದ ತಾವರೆಯೆಸಟ್ಟುಳಿಪಿಂದೊಳವಿಟ್ಟು ನಿದ್ದೆಯಂ ತೊಲಗಿಸಿದಂಚೆವೆಣ್ಣೆಸೆವ ಗಾಂದವದಿಂ ದನಿದೊಂಗಲೊಳ್ ತಡಂಗಲಿಸಿ ಮನಕ್ಕೆ ಗೋಸಗೆಯ ಬೀಸುವೆಲರ್ ಪಡೆದತ್ತಲರ್ಕೆಯಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೮-೯೭); ತನಿವಣ್ಣಂ ಪೊರೆ ಬಟ್ಟು ಕುತ್ತೆಸಟ್ಟಳಿಲೊತ್ತಿಂದೋಡಿ ನಿಂದೂಡುವಬ್ಬಿನಿ ಯೊಳ್ಗೋಸಗೆಯುಂಡು ಪಾಡುವಳಿಯಿಂ (ಅನಂಪು. ೮-೭೯).
[<ಪ್ರಾ. ಗೋಸಗ್ಗ./ಸಂ. ಗೋಸರ್ಗ]

ಗೋಸಗೆಚಾಗ (ನಾ). ಪ್ರಾತಃಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮಾಡುವ ದಾನ (?): ಇಳಿಯಲು ಕಲುತ ಬಳಿಕ್ಕವಿಲ್ಲ ಸರಿಭಂಗಂ ಶೌರ್ಯ್ಯದೊಳು ಚಾಗಮುಂ ಮೆಚಿಯಲು ಕಲ್ತ ಬಳಿಕ್ಕವಿಲ್ಲ ಕಲಿಕಂದವುದಾರ್ಯ್ಯದೊಳು ಪೆರ್ಮ್ಮೆಯಿಂ ಪೆಚಿರಾಪೂರ್ವ್ವನ್ನಳರಾಜ್ಯದೊಳು ಪೆಸರ್ಗ್ಗಳಲು ದಂಡಾಧಿಪರ್ವಿರ್ಸಲೇ ಚುಚಿವಂ ಗೋಸಗೆಚಾಗಮಿವನಮಿತಂ ಸೌಯ್ಯಾರ್ಂಜನಾನಂದನಂ (ಸೌಇಇ. IX-i, ೩೪೩-೧೩ ; 1226). [?]

ಗೋಸಣೆ, ಗೋಸನೆ, ಘೋಸಣೆ, ಘೋಸನೆ (ನಾ). ೧. ಸಾರುವಿಕೆ ; ಘೋಷಣೆ ; ಡಂಗುರ : "ಗೋಸಣೆ ಘೋಷಣೆಯೆನಿಕುಂ" (ಚತುನಿ. ೬೦): ಪೊಟಲೊಳಗೆ ಗೋಸಣೆಯಂ ತೊಟಲ್ಚಿದೊಡದಂ ಕೇಳ್ದು (ವಡ್ಡಾರಾ. ೧೧೯-೧೩) ; ಗಾವರಿಪಳಿಯೇವುವೆಂಬ ಮಧುಮಾಸದ ಗೋಸಣೆಯೇವುವೆಂಬ ಬದ್ದರನಚಿಯಟ್ಟಿ ಸಂತಮಿರಲೀಯದೆ ಬಾಳಬಸಂತವಾರಣಂ (ಆಜಿಪು. ೬-೨೬) ; ತಡೆಯದೆ ಧರ್ಮದೊಳ್ ನೆಗಟಿಮೆಂಬುದು ಗೋ[ಪಾಠಾಂ. ಘೋ]ಸಣೆ ಜೈನಮಾರ್ಗದೊಳ್ (ಜೀವಸಂ. ೯-೧೧) ; ಘೋಷಣಾ –ಗೋಸಣೆ (ಶಮದ. ೨೫೫ವೃಯೋ). ೨. ಪ್ರಸಿದ್ಧಿ ; ಕೀರ್ತಿ ; ಪ್ರಶಸ್ತಿ: ಭರತ ತ್ರಿಖಂಡದೊಳ್ ಪಸರಿಸು ನಿನ್ನ ಗೋಸಣೆಯುಂ (ಪಂಪಾಮಾ. ೯-೧೬೭); ಅತಿರಥನೆಂಬ ಗೋಸಣೆಯ ಮದ್ರುಮಹೀತಳನಾಥನೆಂಬ ವಿಶ್ರುತಿಯುಂ ಮಹಾಸ್ತ್ರಶಸ್ತ್ರವಿದನೆಂಬ ನೆಗಟ್ತೆಯು ಶಲ್ಯನೆಯ್ದಿದಂ (ಜಗವಿ. ೭-೮೫) : ನೆಟಿ ಕಬ್ಬಿಗರೊಪ್ಪೆ ನಾಡೆಯುಂ ಗೋಸಣೆ[ಪಾಠಾಂ. ದೆ]ವಿಪಾಜುವನ್ನವಿಂದು ರಾಯನ ನಾಟ್ಯಕೆಳೊರ್ಕೆ ನಿಚ್ಚಮುಂ (ಕಬ್ಬಿಕಾ. ೩೪೮). **ಗೋಸನೆ :** ೧. ಗೋಸನೆಯಿಲ್ಲ ರಾಜಪುರುಷರ್ಗೆ ಪುಗಿಲಿಲ್ಲ (ಇಅ. X, ೧೬೭-೪ ; ಸು. ೮ನೆಯ ಶತ) ; ಪೊಟಲೊಳಗೆಲ್ಲಂ ಗೋಸನೆ[ಪಾಠಾಂ. ಘೋಷಣೆ]ಯಂ ತೊಟಲ್ಚಿದೊಡೆ (ವಡ್ಡಾರಾ ೬೮-೩) ; ಹೋಜಾಗು ಬೊಲ್ಲೆಂಬ ಗೋಸನೆಯಂ ತಾಳ್ದಿತು ಗಂಡುಗೋಗಿಲೆಯ ತಂಡು ಪ್ರಾತಿಹಾರ್ಯ್ಯಸ್ವನಂ (ಅನಂಪು. ೨-೩೨). ೨. ಭುವನದೊಳಿಂತು ನಿನ್ನೆಸೆವ ಗೋಸನೆ ಸಂದುದು (ಆದಿಪು. ೧೧-೧೦೮). **ಘೋಸಣೆ :** ೧. ಎನ್ನ ಯಜ್ಞಂ ತೀರ್ವನ್ನೆಗಂ ಋಷಿಯರೀ ಪೊಟಲೊಳಿರವೇಡಮೆಂದು ಘೋಸಣೆ ನೆಗಟ್ದುದುಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೯-೧೫೪). **ಘೋಸನೆ :** ೧. ಅಡಗಂ ತಿಂಬನೆ ತೊಲಗು . . . ಮಧುವಂ ಕಳ್ಳಂ ಕುಡಿವವನೆ ತೊಲಗೆನುತ್ತಂ ಪೊಡವಿಗೆ ಜಿನಧರ್ಮದೊಂದ ಘೋ[ಪಾಠಾಂ. ಗೋ]ಸನೆಯೆಸೆಗುಂ (ಸಮಪು. ೧೫-೪೨).

ಗೋಸನೆಯಂ ಪಿಡಿ = ಆಹ್ವಾನವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸು : ಸಾಧಿಸಿದಂಗೆ ಬೇಡಿದ ವಸ್ತುವನೀವೆನೆಂದು ದೇಶದೊಳೆಲ್ಲಂ ಗೋಸನೆವಿಡಿಸಲ್ . . . ನಂದಗೋಪನಂದನಂ ಗೋಸನೆಯಂ ಪಿಡಿದಂ (ನೇಮಿಪು. ೬-೧೧೩ ವ).
[<ಸಂ. ಘೋಷಣಾ]

ಗೋಸಣೆಗಳೆ, ಗೋಸನೆಗಳೆ (ಕ್ರಿ). ಡಂಗುರ ಹೊಡೆ ; ಸಾರು : ಈತನಂ ರಾಮದೂತನೆಂದು ಗೋಸಣೆಗಳೆದು ಪರಿಭವಿಸಿ ಪೂಜಮಡಿಸಿ ಕಳೆಯಂ (ಪಂಪಾಮಾ. ೧೧-೧೪೦ ವ) ; ಲಂಕಾನಗರದೊಳಂ ನಾಡೊಳಂ ಹಿಂಸೆ ಬೇಡೆಂದು ಗೋಸಣೆಗಳೆದು (ಪಂಪಾಮಾ. ೧೪-೮೨ ವ). **ಗೋಸನೆಗಳೆ :** ಜಯ ಜೀವ ನಂದ ವರ್ಧಸ್ವ ಯಥಾಕಾಮಾರವಂ ತದೈಶ್ವರ್ಯ ನವೋದಯಮುಂ ಗೋಸನೆಗಳೆವಂತೆಯುಮೆಸೆದುವು (ಶಾಂತಿಪು. ೭.೧೮).
[ಗೋಸಣೆ + ಕಳೆ₁]

ಗೋಸಣೆಗೊಳ್, ಗೋಸನೆಗೊಳು (ಕ್ರಿ). ಸಾರಿ ಹೇಳು ; ಪ್ರಕಟಿಸು. 'ಗೋಸಣೆಗೊಳಿಸು' ಪರಾ. **ಗೋಸನೆಗೊಳು :** ಕಳಿಯರ ಪಗೆವರ ಪೆಂಡಿರ ವಿಳೋಳಹಾರಾವನದ್ಧಕಂಠಂಗಳೆಳಾತಳನಾಥನ ಮಧ್ಯಸ್ಥಿಕೆಯುಳ ವಿಯನಳವಲ್ಲದೆಳೆಗೆ ಗೋಸನೆಗೊಳುಗುಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೯-೧೫೨); ಸಾಸಿರದೆಂಟು ಪೆಸರ್ಗಳ್ ವಾಸವನಿಡೆ ನೆಗಟ್ದುವವೆನೆ ಸುರರುಂ ಪಿರಿದುಂ ಗೋಸನೆ ಗೊಳುವಂತಾ ಜಿನವಾಸಸ್ಥಿತಿ ಶಾಂತಿನಾಥನಂ ಸ್ತುತಿಯಿಸುವರ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೨-೫೨). [ಗೋಸಣೆ + ಕೊಳ್₁]

ಗೋಸಣೆಗೊಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ಡಂಗುರ ಹೊಡೆಯಿಸು ; ಪ್ರಕಟಮಾಡಿಸು : ಸಾರಂ : ಬಲಿಯ ವಂಶದವರೆಲ್ಲಂ ಪೊಟಲೊಳಿರಲಾಗದೆಂದು ಗೋಸಣೆ ಗೊಳಿಸೆ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೯-೧೩೫). [ಗೋಸಣೆಗೊಳ್ + – ಇಸು₃]

ಗೋಸಣೆಮಾಡು (ಕ್ರಿ). ಡಂಗುರ ಹೊಡೆ ; ಸಾರು ; ಪ್ರಕಟಮಾಡು : ಪುಟ್ಟಿದನತರ್ಕ್ಯಂ ನಂದನಂ ತಾನೆ ಲಕ್ಷ್ಮಿಗಧೀಶಂ . . . ಕಂಜಾಕ್ಷನೆಂಬಿಂತಿದಂ ಜಗದೊಳ್ ಗೋಸಣೆಮಾಡೆ (ಚಂದ್ರಪು. ೨-೧೮). [ಗೋಸಣೆ+ಮಾಡು₁]

ಗೋಸಣೆಯಿಡಿಸು (ಕ್ರಿ). = ಗೋಸಣೆಗೊಳಿಸು : ಅಂಬರಕ್ಕೆ ಪೂ[illegible] ಮಾಲೆಯುಂ ಪಿಡಿದು ತಡೆಯದೆ ಬರ್ಪುದೆಂದುಭಯಶ್ರೇಣಿಯೊಳಂ ಗೋಸಣೆಯಿಡಿಸಲ್ . . . ಬಂದತ್ತು ವಿದ್ಯಾಧರೌಘಂ (ಅರ್ಹನೇ. ೩-೧೧ವ)
[ಗೋಸಣೆಯಿಡು + – ಇಸು₃]

ಗೋಸಣೆಯಿಡು, ಗೋಸನೆಯಿಡು(ಕ್ರಿ).=ಗೋಸಣೆಗೊಳ್. 'ಗೋಸಣೆಯಿಡಿಸು' ಪರಾ. **ಗೋಸನೆಯಿಡು** : ನಿತ್ಯದಾನಕ್ಕೆಂದು ನಿಯೋಗಿಗಳ್ ತಂದು ಪುಂಜಿಸಿದ ಪಂಚರತ್ನದ ಪೊನ್ನರಾಶಿಗಳನರ್ಥಿಜನಕ್ಕೆ ಗೋಸನೆಯಿಟ್ಟು ಕುಡವೇಟ್ದು . . . ಜನದ ಮನಮನಲೆದಂ ಕರ್ಣಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧೨-೫೨ ವ). [ಗೋಸಣೆ + ಇಡು$_1$]

ಗೋಸಣೆವೆಱು (ಕ್ರಿ). ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯನ್ನು ಪಡೆ ; ಕೀರ್ತಿಯನ್ನು ಹೊಂದು: ಗೋಸಣೆವೆತ್ತ ರಾಯರಿದಿರೇಟ್ಡರೆ . . . ತಳರ್ದಂ ನನೆಯಂಬಂ (ಕಬ್ಬಿಕಾ. ೯೧). [ಗೋಸಣೆ + ಪೆಱು$_1$]

ಗೋಸನೆ 'ಗೋಸಣೆ' ನೋ.

ಗೋಸನೆಗಳೆ 'ಗೋಸಣೆಗಳೆ' ನೋ.

ಗೋಸನೆಗುಡುಕು (ನಾ). ಕೂಗಿ ಕರೆದು ಕೊಡುವ ಗ್ರಾಸ,–ಆಹಾರ: ಲಯಮಯ್ದಿ ಯದುಬಲಂ ಪಕ್ಕಿಯ ಗೋಸನೆಗುಡುಕು ಜವನ ಕೈಬೋನಂ . . . ಎನಿಸದೆ ಗದೆಗೆ ನೀಡೆ ದನುಜಂ ಕರಮಂ (ಜಗವಿ. ೯-೬೩).
[ಗೋಸನೆ (<ಗೋಸಣೆ) + ಕುಡುಕು$_3$ (<ಕುಟುಕು$_2$)]

ಗೋಸನೆಗೊಳು 'ಗೋಸಣೆಗೊಳ್' ನೋ.

ಗೋಸನೆಯಿಡು 'ಗೋಸಣೆಯಿಡು' ನೋ.

ಗೋಸನೆವಿಡಿಸು (ಕ್ರಿ).=ಗೋಸಣೆಗೊಳಿಸು : ದಿವಿಜಕರೋನ್ಮುಕ್ತ ಮುಕ್ತಾದಿ ರತ್ನಂಗಳಂ ಪೊಟಲ್ಗೆಲ್ಲಂ ಗೋಸನೆವಿಡಿಸಿ ನೆಗಟ್ದಿ ದಾನಾತಿಶಯಕ್ಕೆ ವಿಸ್ಮಯಂಬಟ್ಟು (ಆದಿಪು. ೧೦-೭ ವ): ಬೇಡಿದ ವಸ್ತುವನೀವೆನೆಂದು ದೇಶದೊಳೆಲ್ಲಂ ಗೋಸನೆವಿಡಿಸಲ್ (ನೇಮಿಪು. ೭-೧೧೩ ವ).
[ಗೋಸನೆ (<ಗೋಸಣೆ)+ಪಿಡಿಸು]

ಗೋಸನೆವೋಗು (ಕ್ರಿ). ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗು ; ಹೆಸರಾಗು : ಮಾಂಗಲ್ಯನಿಳಯನಪ್ಪನು ಮಾಂಗಲ್ಯಪ್ರದನೆನಿಕ್ಕುಮಾಶ್ರಿತರ್ಗೆಂತುಂ ಮಾಂಗಲ್ಯಪ್ರದನಲ್ಲನಮಾಂಗಲ್ಯಚರಿತ್ರನೆನಿಸಿ ಗೋಸನೆವೋದು (ಸಮುಪ. ೮-೧೨೨).
[ಗೋಸನೆ (<ಗೋಸಣೆ) + ಪೋಗು$_1$]

ಗೋಸಮಿತಿ (ನಾ). ಗೋವುಗಳ ಸಮೂಹ ; ದನಗಳ ಹಿಂಡು: ಗೋಸಮಿತಿಯನಲ್ಲಿ ಮೆಲ್ಲನಾಡಿಸಿ ಬರ್ಪಂ (ಜಗವಿ. ೪-೪೦). [ಗೋ+ಸಮಿತಿ]

ಗೋಸಮುದಾಯ (ನಾ). = ಗೋಸಮಿತಿ : "ಗೋಸಮುದಾಯವಾಕಳೆಂದಕ್ಕು" (ಶಬ್ದಮಂ. ೩೪). [ಗೋ + ಸಮುದಾಯ]

ಗೋಸಮೃದ್ಧಿ (ನಾ) ೧. ದನಗಳ ಸಂಪತ್ತು. ೨. ಕಿರಣಗಳ ಸಂಪತ್ತು. ೧, ೨: ಗೋಸಮೃದ್ಧಿ ಗೋಕುಲದೊಳಂ ಮಾರ್ತಾಂಡಮಂಡಳದೊಳಂ (ಜಗವಿ. ೪-೭೫ ವ). [ಗೋ + ಸಮೃದ್ಧಿ]

ಗೋಸರು (ನಾ). (ಕರಾ) ಹಾವಸೆ ; ಪಾಚಿ: ಬಂಡೆಗಳ ಮೈಯಲ್ಲೂ ಅಂಥ ಗೋಸರು ; ಮರಗಳ ಕಾಂಡಗಳಲ್ಲೂ ಅಂಥ ಗೋಸರು-ಅಂಟಿಕೊಂಡಿರುತ್ತದೆ (ಕುಡಿಕೂ. ೯೨): ಅಲ್ಲೊಂದು ಕಡೆ ಗೋಸರು ಹಿಡಿದ ಹೆಬ್ಬಂಡೆ ಕಾಣಿಸಿತು (ಸ್ವಪ್ನಹೊ. ೨೯). [?]

ಗೋಸರ್ಗ (ನಾ). ದನಕರುಗಳನ್ನು ಮೇವಿಗೆ ಬಿಡುವ ಸಮಯ ; ಬೆಳಗು; ಪ್ರಾತಃಕಾಲ: "ಉಷಃಸಮಯಂ ಪ್ರಭಾತಮದು ಗೋಸರ್ಗಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೧೫-೪). [ಗೋ + ಸರ್ಗ]

ಗೋಸಹಸ್ರ (ನಾ). ೧. ಸಾವಿರ ಗೋವುಗಳು. ೨. ಸಾವಿರ ಕಿರಣಗಳು : ೧, ೨ : ಮಸಗಿರ್ದ ಲೋಹಿತಾಶ್ವಪ್ರಸರಂ ಕಾಟ್ಗಿರಡಮೆಲ್ಲಮಂ ಮೇಯೆ ರಸಾರಸಮಂ ಗೋಪತಿ ತವೆ ಕುಡಿಯಿಸಿದಂ ನಿಜಗೋಸಹಸ್ರಮಂ ಬೇಸಗೆಯೊಳ್ (ಜಗವಿ. ೧೭-೬೩). ೩. ಷೋಡಶ ಮಹಾದಾನಗಳಲ್ಲಿ ಐದನೆಯದು ; ಸಹಸ್ರಗೋವುಗಳ ದಾನ : ಉತ್ತರಾಯಣ ಸಂಕ್ರಾಂತಿಯಂನ್ದು ಕೋಸಿಗರ ಕೋಟಿಯಮ್ಮಂ ಗೋಸಹಸ್ರಮಾಟ್ದಂ (ಮ್ಯಆರಿ.೧೯೨೯, ೭೮-೧೨ : 964). [ಗೋ + ಸಹಸ್ರ]

ಗೋಸಾಯಿ, ಗೊಸಾವಿ, ಗೋಸಾವಿ (ನಾ). ವಿರಕ್ತ ; ಬೈರಾಗಿ : ರಾಧೆಯಾರೆಂಬುದಂ ಗೋಸಾಯಿ ಮರೆವಂ (ಗಿಳಿವಿಂ. ೯೨-೧೩) : ಅವರನ್ನು ಗಾಂಧೀಜನ, 'ಓದಿಸೋ ಅಯ್ನೋರು' 'ದಾಗ್ದಾರು' 'ಗೋಸಾಯಿಗಳು' ಏನೆಂದಾದರೂ ಕರೆದುಕೊಳ್ಳಿ (ಸುವಸಂ. ೧). **ಗೊಸಾವಿ** : ಕಾಯುತರು ಗೊಸಾವಿಯರು ಲಾಡಿಯರು (ಸಾಗಂಧಿ. ೧೩೫-೧). **ಗೋಸಾವಿ** : ಸಿದ್ಧಗಿರಿ ಗೋಸಾವಿ ಶಿಷ್ಯ ವಿಜಯಗಿರಿ ಗೋಸಾವಿ ಶಿಷ್ಯ (ಎಕ. IX, ಬೆಂಗಳೂ. ೩-೫ ; 1855) : ತುಳಜಾಗಿರಿ, ಹರಿಣಾಗಿರಿ ಮುಂತಾದ ಗೋಸಾವಿಗಳಿಂದ ೨ ಲಕ್ಷ ವರಹಗಳವರಿಗೂ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು . . . ಶ್ರೀರಂಗಪಟ್ಟಣಕ್ಕೆ ಬಂದು ಸೇರಿದರು (ಜಾಮವಂ. ೨೦೨).
[← ಹಿಂ. ಗೋಸಾಈ ; ಮರಾ. ಗೋಸಾವೀ. / ಸಂ. ಗೋಸ್ವಾಮಿನ್]

ಗೋಸಾವಿ 'ಗೋಸಾಯಿ' ನೋ.

ಗೋಸಾಸ$_1$ (ನಾ). ೧. ತುರುಕಾಳಗದಲ್ಲಿ ಹಸುಗಳನ್ನು ಬಿಡಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದಕ್ಕಾಗಿ ತೋರುವ ಸಾಹಸ. ೨. ಗೋವುಗಳನ್ನು ಹಿಡಿಯುವಲ್ಲಿ ತೋರುವ ಪರಾಕ್ರಮ ; ಗೋಗ್ರಹಣ ಸಾಹಸ. ೧, ೨: ಪರಹಿತವ್ಯಸನಿಗಳಲ್ಲದೆ ದುರ್ವ್ಯಸನಿಗಳಿಲ್ಲ ಗೋಸಾಸಮಲ್ಲದೆ ಕನ್ನೆಗೋಸಾಸಮಿಲ್ಲ (ಅಜಿಪು. ೧-೨೦ ವ). [ಗೋ + ಸಾಸ$_1$]

ಗೋಸಾಸ$_2$ (ನಾ). ೧. ಸಾವಿರಹಸುಗಳು. ೨. ಸಾವಿರಹಸುಗಳ ದಾನ : ದೇಗುಲದ ಸೂಳೆ ಗೋಯಿನ್ದಪೊಡ್ಡಿಯ ಮಗಳು ಬಾದಿ(?ಳ)ಪೊಡ್ಡಿಯೆಂಬೊಳ್ ಉತ್ತಮ ಗೋಸಾಸಮಿಟ್ಟ್ಳೊಳ್ (ಇಆ. XI, ೧೨೫-೫ : 779) : ಅಯ್ವತ್ತಱುವರುಂ ಮಹಾಜನದ ಕಾಲಂ ಕಟ್ಟಿಕೊಟ್ಟು ಗೋಸಾಸ(ಂ) ಮಿಟ್ಟೋ(ಂ) ಸೋದಕಪೂರ್ವ[ಕ] × × × ಱಿಯಮ್ಮ ಗೋಸಾಸಮಿಟ್ಟೋ (ಸೌಇಇ. XI-1, ೧೫-೩ : 873) : ಪುರಿಗೆಱನಾಡ ಸರಟಪುರ ದಾಯುದ್ವಿಂ[ಬ]ರುಮಿಱ್ದು ನಾಡಯಿಸೆ ಮಾಸಿಗರ ಚಿವಾಣ್ನ ಗೋಸಾಸ(ಂ)ಮಿಟ್ಟೋಂ (ಸೌಇಇ. XI-1, ೨೦-೭, ೭ : 883). [ಗೋ + ಸಾಸ$_2$]

ಗೋಸಾಸ$_3$ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು; P ಪುಣೆಜಿಲ್ಲೆಯ ಬೇಡ ತಾಲ್ಲೂಕಿನ ಒಂದು ಹಳ್ಳಿ : ಇನ್ದಮ್ಮನ ಗೋಸಾಸದ ಮೇಣ್ಟೆ ದಡಿಗರ ಸನ್ನಾರ್ಗಡಾಳೆ (ಎಇ. VI, ೨೫೭-೨ : 800). [?]

ಗೋಸಾಸಿ (ನಾ). ತುರುಕಾಳಗದಲ್ಲಿ ಹೋರಾಡಿದ ಸಾಹಸಿ ; ಒಂದು ಬಿರುದು : ಕೊಣ್ಡಶುಲರ ಕುಪ್ಪ ಕೀರ್ತಿವರ್ಮ್ಮ ಗೋಸಾಸಿಯಾ[ನಿ] ಱಿಸಿದಾ ಕೀರ್ತ್ತನಂ (ಸೌಇಇ. XI-1, ೫-೧೨ ; 751) : (ಎಇ. XXI, ೩೪-೧೨; 751 ನೋ) : ಕೋಸಿಗರಾ ಕೋಟಿಯಮ್ಮ ಗೋಸಾಸಿಯ ಪೆಣ್ಡತಿ ಪೊನ್ನಬ್ಬೆ ಮಗಂ ತುರಾಅಮ್ಮ (ಮ್ಯಆರಿ. ೧೯೨೯, ೭೯-೧; 964) : ತುಱು ಪರಿಯೆಯು ನಾವಿದರ ಗೋಸಾಸಿ ಗುಲುಗಂ ಕಟ್ಟಿ ಸತ್ತು ಸುರಲೋಕಕ್ಕೋದ (ಎಕ. VII, ಶಿಕಾರಿ. ೧೯೫-೫ : 1007). [ಗೋಸಾಸ$_1$ + – ಇ$_3$]

ಗೋಸಾಸಿಗ (ನಾ). = ಗೋಸಾಸಿ : ಶ್ರೀಪಾಲರಾಮ × ರೆ ಕಱುಉಂ ಬೀರವುಗ್ಗಿ ಗೋಸಿಗರುಂ ಸನ್ದ ಗೋಲಿಯರಾ ಆದಿ ಅಡಿಅರಸ ಕಾವೊಡೇಜಿ ಗೋಸಾಸಿಗನು ಮುಱುಕನಣ್ದುಉ ಅಕಟ್ಟಗವಿಲುಕೆ ಸಂತು (ಎಕ. VIII, ಸೊರಬ. ೧೫-೧೧ : ಸು. 610) : ಇದಾ ಪಡೆದೊರ್ ಮುತ್ತವರರ ಸರುವಿ ಗೋಸಾಸಿಗ ಕೊಡಲಿಸೆಟ್ಟಿಯರಾ ಮಾದಮ್ಮನ್ (ಎಇ. IX, ೨೩-೧೦ : ಸು. 800). [ಗೋಸಾಸ$_1$ + – ಇಗ]

ಗೋಸಿ 'ಗೋಚಿ' ನೋ.

ಗೋಸಿಂಬೆ 'ಗೋಸುಂಬೆ' ನೋ.

ಗೋಸಿಗೆ (ನಾ). ಪ್ರಥಮ ಋತುವಾದವಳಿಗೆ ಆರತಿ ಮಾಡಿ ಕೊಡುವ ಪಡಿ,– ಆಹಾರ ಸಾಮಗ್ರಿ : ಮುನ್ನದಿವಸ ಗೋಸಿಗೆ ತಂದ ಓಣಿಕೇರಿಯ ಹೆಂಗಸರಿಗೆ ಊತಣ ಕೊಡಲೆಂದು ಹೊರಬಿದ್ದಳು (ಅಬಲಾ. ೯). 'ಒಸಗೆ' ಪರಾ. [?]

ಗೋಸಿದ್ಧಿ (ನಾ). ಕಾವ್ಯರಚನೆಯಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುವ ಶಕ್ತಿ; ವಾಕ್ಸಿದ್ಧಿ: ಗೋಪಬಂಧುರಯಾತ್ರ ಗೋಶಿರೋತ್ರಸೂತ್ರ ಕೊಡು ಗೋಸಿದ್ಧಿಯಂ ವೃದ್ಧಿಯಂ (ನವಮೋ. ೧-೮). [ಗೋ + ಸಿದ್ಧಿ]

ಗೋಸು (ಕ್ರಿ). ದೋಚು; ಬಾಚು; ಗೋರು: ಸೂಸಿದರ್ ಬೀಸಿದರ್ ಗೋಸಿದರ್ ಸುತ್ತಲಿಪ ವಳವ ಥಾಳಾಥೂಳವಿ (ಜಿನಮು. ೧೭-೨೮): ನಿಡುದೋಳ್ವಾಶ ಬೀಸುತಂ ಗೋಸುತಂ ಕಟ್ಟಿಯುಟ್ಟುಟ್ಟು ಕೆಡಪಿ ಕೊಡಹಿದಳ್ (ಜಿನಮು. ೩೧-೧೬). [<ಗೋಚು$_1$]

ಗೋಸುಂಬೆ, ಗೋಸಿಂಬೆ, ಗೋಸುಬೆ(ನಾ). ಆಗಾಗ ದೇಹದ ಬಣ್ಣವನ್ನು ಬದಲಾಯಿಸಬಲ್ಲ ಓತಿಕೇತದ ಜಾತಿಗೆ ಸೇರಿದ ಒಂದು ಪ್ರಾಣಿ; ಊಸರವಳ್ಳಿ: "ಪ್ರತಿಸೂರ್ಯಃ, ಶಯಾನಕಃ – ಈ ೨ ಗೋಸುಂಬೆ" (ಹಲಾಯು. ೩೯-೮೧): ಕಳತವಾಗ ಭಕ್ತ ಮುನಿವಾಗ ಮಾನವ ಗೋಸುಂಬೆ ಯಂತೆ ಎನ್ನ ಮನವು ಗಳಿಗೆಗೊಂದು ಪರಿ (ಉರಿಪ. ೩೩-೩೮): ಪಾತಾಳಮಂ ಕಣ್ಣಿಂದ ಕಾಣದೇ ಗೋಸುಂಬೆ (ವೀಶ್ಯಪು. ೪-೬-೬೮): ಗೋಸುಂಬೆಹುಳದಂತೆ ಬಹು ವೇಷಧಾರಿಯಲ್ಲ ಶರಣ (ಅಖಂಡೇ. ೨೬೫-೩): ಗೌಡ ಬದುಕಿದರೆ ಗುರಿಕಾರ, ಗೊಪ್ಪ ಬದುಕಿದರೆ ಗೋಸುಂಬೆ (ಗಾದೆ). **ಗೋಸಿಂಬೆ:** ಸಮಯಕ್ಕೆ ತಕ್ಕಂತೆ ಬಣ್ಣ ಬದಲಿಸುವ ಗೋಸಿಂಬೆ! ತೊಲಗು ಇಲ್ಲಿಂದ (ತುಂಗಭ. ೧೦೫). **ಗೋಸುಬೆ:** ಪಾತಿಯು ಗೋಸುಬೆ ಮೊಲ್ಲ[ನೆ]ಕೌತುಕದಿಂ ಪರಿದು ಬಂದು ಮಸ್ತಕವೇಱಲ್ ಕಾತರಿಸಿ ಸಾಯ್ವನಾತಂ ಭೂತಳದೊ[ಳಗಾ]ಱು ತಿಂಗಳಾಗಲ್ ಬೇಗಂ (ಪಂಚತ. ೪೬-೨೩). [?]

ಗೋಸುಗಲಿ (ನಾ). ಕೂಗಿ ಆಡಂಬರಮಾಡುತ್ತ ನುಗ್ಗುವ ಶೂರ (?): ಕೀಲೆಣ್ಗೊಂಡ ಬಾಳಂ ಬೀಸುತ್ತುಂ ಪರಿವ ಗೋಸುಗಲಿಗಳುಮಂ (ಲೀಲಾವ. ೫-೧೩೪): "ಹೇಡಿ" (ಪ್ರಭಣ). [< ಗೋಸ$_1$ + ಕಲಿ$_2$]

ಗೋಸುಬೆ 'ಗೋಸುಂಬೆ' ನೋ.

ಗೋಸ್ತ (ನಾ). ದನಕರುಗಳ ಕೊಟ್ಟಿಗೆ,–ಹಟ್ಟಿ: ಗೋರಸದೊಳ್ಕುಡಿ ದಾರ್ ಹಾರಮನಾ ಗೋಸ್ತದಲ್ಲಿ ಗೋವಳನಿಕ್ಕಲ್ಕಾರೋಗಿಸಲಕ್ಕುಂ ಚಾರಿತ್ರಾನ್ವಿತರ ಮನೆಯೊಳುಣ್ಬರೆ ಪಾರ್ವರ್ (ಸಮುಪ. ೬-೯೭). [<ಸಂ. ಗೋಷ್ಠ]

ಗೋಸ್ತಂಭ (ನಾ). ದನಕರುಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟುವ ಕಂಬ (?): ಇದಮುಹಂ ಬುದ್ಧಿಯನು ಮಹಿಸಿಯೆ ಹದುಳವಿಪ್ಪುದು ಮನವು ಗೋಸ್ತಂಭದೊಳು ಸಿಕ್ಕಿದ ಕಾಕನಂತುಟು (ಸದ್ಗುರು. ೬-೨೯). [ಗೋ + ಸ್ತಂಭ]

ಗೋಸ್ತನ (ನಾ). ೧. ಆಕಳ ಕೆಚ್ಚಲು. ೨. ಹೂವಿನ ಗೊಂಚಲು. ೩. ನಾಲ್ಕು ಎಳೆಗಳುಳ್ಳ ಸರ: "ನಾಲ್ಕು ಸರದ ಮುತ್ತಿನ ಹಾರ" (ಗಂಗಾಮು. ೧೨೩). [ಸಂ.]

ಗೋಸ್ತನಿ (ನಾ). ೧. ದ್ರಾಕ್ಷಿಯ ಗೊಂಚಲು. ೨. ದ್ರಾಕ್ಷಿಯ ಹಣ್ಣು,–ಬಳ್ಳಿ: "ಮೃದ್ವೀಕಾ, ಗೋಸ್ತನೀ, ದ್ರಾಕ್ಷಾ, ಹಾರಹೂರಾ – ಈ ೪ ದ್ರಾಕ್ಷೆ" (ಹಲಾಯು. ೩೨-೪೦). ೩. ದ್ರಾಕ್ಷಾರಸ: (ಕ) ೪. ನಾಲ್ಕು ಎಳೆಗಳ ಸರ: (ಕ). [ಸಂ. ಗೋಸ್ತನೀ]

ಗೋಸ್ಥಾನ (ನಾ). ದನಗಳ ಕೊಟ್ಟಿಗೆ; ಗೋಶಾಲೆ: "ಗೋಸ್ಥಾನಂ ಗೋಷ್ಠಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೯೦-೯). [ಗೋ + ಸ್ಥಾನ]

ಗೋಸ್ಥಾನಕ (ನಾ).=ಗೋಸ್ಥಾನ. [ಸಂ.]

ಗೋಸ್ವಾಮಿ (ನಾ). ೧. ಗೋವುಗಳ ಒಡೆಯ; ಗೋವಳಿಗ; ಗೊಲ್ಲ: "ಗೋಮಾನ್, ಗೋಮೀ, ಗೋಸ್ವಾಮೀ – ಈ ೩ ತುರುಕಾಱರ್" (ಹಲಾಯು. ೪೪-೧೦೬). ೨. ಇಂದ್ರಿಯಗಳನ್ನು ಜಯಿಸಿದವನು; ಬೈರಾಗಿ: ಮಹಾರಾಜನೆಂಬ ಹೆಸರಿನ ಜೊತೆಗೆ ಗೋಸಾಯಿನ್, (ಗೋಪಾಲಕ) ಗೋಸ್ವಾಮಿ, ಆಚಾರ್ಯ, ಗುರುಪ್ರಭು ಮುಂತಾದ ಬಿರುದುಗಳೂ ರೂಢಿಗೆ ಬಂದವು (ಭಾರದ. ೨೮೯). [ಸಂ. ಗೋಸ್ವಾಮಿನ್]

ಗೋಹತಿ (ನಾ). ೧. ಗೋವಧೆ: ಹಸುವನ್ನು ಕೊಲ್ಲುವುದು. ೨. ಗೋವಧೆಯಿಂದ ಬರುವ ಪಾಪ: ಗೋಹತಿ ಬ್ರಹ್ಮಹತ್ಯಾದ್ಯಖಿಳ ಪಾಪಗಳ ಸದೆದು . . . ಧರ್ಮಾರ್ಥವನು ಪಡೆವರು (ಕೌಶಿಲಾ. ೪೪-೨೫). [ಗೋ + ಹತಿ]

ಗೋಹತ್ತು (ನಾ).=ಗೋಹತಿ ೧: ಯಾರು ಯಾರು ವಿಘಾತವಮಾಡಿದಾಗ್ಯೂ ಬಾಂಹರು ವಿಘಾತವಮಾಡಿದರೆ ಕಾಶಿಯಲಿ ಗೋಹತ್ತು ಮಾಡಿದ ಹಾಗೆ (ಎಕ. XVI, ಚಿಕ್ಕನಾ. ೪೫-೧೫ : ?). [<ಗೋಹತ್ಯ]

ಗೋಹತ್ಯ (ನಾ).೧.= ಗೋಹತಿ ೧. ೨.=ಗೋಹತಿ ೨: ಗೌತಮಂಗಾಯಿತ್ತಲಾ ಗೋಹತ್ಯ ಜಗವಱಿಯೆ (ಬಸಪು. ೬೦-೫೨). [<ಸಂ. ಗೋಹತ್ಯಾ]

ಗೋಹನ (ನಾ). ಕಾಪು; ರಕ್ಷಣೆ: ಎಂದು ತತ್ತ್ವವ ವ್ರಜರಗೋಹನವೆಂದು ಬೇಡುವ ಭಕ್ತಗಚ್ಯುತ ಸಂದೇಹವು ಬಿಡುವಂತೆ ತತ್ತ್ವದ . . . ನುಡಿದನು ಕರುಣದಲಿ (ನಿಭಾಗ. ೧೧-೧೨-೨೯). [<ಸಂ. ಗೋಪನ]

ಗೋಹಳೆ (ನಾ). ಸಗಣಿ.

ಗೋಹಳೆಯಡೆ = ಸಗಣಿಯನ್ನು ಬಟ್ಟಿದ ಜಾಗ; ತಿಪ್ಪೆ: ತುರಿಪದೆ ಗೋಹಳೆ[ಪಾಠಾಂ. ೯]ಯಡೆಯೊಳ್ ಪೊರಳ್ವರುಂ ಪಾಟ್ಸಿರಂಗಳೊಳ್ ಪೊರಳುವುದುಂ ಕರಮೊಪ್ಪಿರೆ ಪಾಪ್ಪಂ ತಾಂ ನರಕಂಗಳೊಳಂತೆ ಪೊರಳ್ವಂ (ಸಮುಪ. ೫-೫೮); ಹಡುಕೆಯ ಕಲಿದೊಳ್ಗೋಹಳೆ[ಪಾಠಾಂ. ೯] ಯಡೆಯೊಳ್ ಘೋರೆಂದು ಸಕಳವಿಪ್ರಜನಂಗಳ್ ಬಿಡದೋದುವರೆಂತೋ ಶುಚಿಗೆಡೆಯಾಯ್ತಾ ವೇದಮಪ್ಪುದಂತೋದುವರೇ (ಸಮುಪ. ೧೧-೧೫). [<ಸಂ. ಗೋಹಲ್ಲ]

ಗೋಹುರ (ನಾ). ೧. ಪಟ್ಟಣದ ಹೆಬ್ಬಾಗಿಲು; ಅಗಸೆ; ಮಹಾದ್ವಾರ: ತೋರಣವುಣಸೆಯ ತೆಂಕಲ್ಮೋರಾರಿ ಜಿನೇಂದ್ರಭೂಮಿ ಸಹಿತಂ ಮತ್ತಂ ಕಾರಣಕೆ ಮಸಣಕಬ್ಬೆಯ ಗೋಹುರದಿಂ ತೆಂಕ[ಬ] × × ರಕ್ಕುಂದೋಟಂ (ಕಇ. I, ೩೦-೫೯ : 1222): ಪತ್ತ್ರಕ್ಕೆ ಹತ್ತಂ – ಗೋಪ್ಪುರ – ಗೋಹುರ (ಶಮದ. ೨೫೮ ಪ್ರಯೋ). ೨. ದೇವಾಲಯದ ಮುಂದುಗಡೆಯ ಎತ್ತರವಾದ ಮಹಾದ್ವಾರದ ಕಟ್ಟಡ; ಶಿಖರ: ನಡೆಮುದು ನಾಡುಬೀಡು ಗುಡಿಗೋಹುರಗಳ್ ಪುಡಿಯೇಟೆ (ಚಕವಿ. ೩-೧೨೫): ಗೋಹುರಂಗಳ ಮಿಸುನಿಯ ನೆಲೆಮಾಡದ ಬಿಂದೆಳಗು ಬಾಂದಳದೊಳ್ ಪಳಂಚುತಿಂದಿರವಿಲ್ಲನೊಡರ್ಚೆ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೧೦೨-೧೩): [< ಸಂ. ಗೋಪುರ]

ಗೋಳ್$_1$ 'ಗೋಣ್' ನೋ.

ಗೋಳ್$_2$ 'ಗೋಟ್$_3$' ನೋ.

ಗೋಳ$_1$ 'ಗೋಟ' ನೋ.

ಗೋಳ$_2$ 'ಗೋಲ' ನೋ.

ಗೋಳಕ 'ಗೋಲಕ' ನೋ.

ಗೋಳಕತ್ರಯ (ನಾ). [ದ್ವೈತ]ಮೂರ್ತಿಪೂಜೆ ಮಾಡುವಾಗ ಚಿಂತನೆ ಮಾಡಬೇಕಾದ ಪರಮಾತ್ಮನ ಮೂರು ಪ್ರತಿಮಾರೂಪಗಳು: ಸ್ವಯಂವ್ಯಕ್ತವೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಪ್ರತಿಮೆಗಳಲ್ಲಿ ಗೋಳಕತ್ರಯ ಚಿಂತನೆ ಮಾಡಬೇಕು, ಹೇಗೆಂದರೆ ಕಣ್ಣಿಗೆ ಕಾಣುವ ಪ್ರತಿಮೆ ೧. ಅದರಲ್ಲಿ ಭಾರತೀರಮಣ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣಾಂತರ್ಗತ ವಾಯುದೇವರಿಂದ ಚಿಂತ್ಯವಾದ ಪ್ರತಿಮೆ ೧. ಲಕ್ಷ್ಮೀ[illegible] ಪ್ರತಿಮೆ ೧ ಹೀಗೆ ಮೂರು ಗೋಳಕಗಳು (ಹಸಾರ. ೧೧-೨೬ ತಾತ್ಪರ್ಯ). [ಗೋಳಕ (=ಗೋಲಕ) + ತ್ರಯ]

ಗೋಳಕನಾಥ (ನಾ). (?): [illegible] ಗೋಳಕನಾಥನ ಕೊರಲ ಸುತ್ತಿತ್ತು [illegible] ಬೆಂದಿತ್ತು (ಬಸವ. ೯೩೦). [ಗೋಳಕ ? + ನಾಥ]

ಗೋಳಕಪಂಚಕ (ನಾ). [ದ್ವೈತ]ಮೂರ್ತಿಪೂಜೆ ಮಾಡುವಾಗ ಚಿಂತನೆ ಮಾಡಬೇಕಾದ ಪರಮಾತ್ಮನ ಐದು ಪ್ರತಿಮಾರೂಪಗಳು : ಸಾಧಾರಣ ಬಡಗಿಯವರಿಂದ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ ಪ್ರತಿಮೆಗಳಲ್ಲಿ ೫ ಗೋಳಕಗಳನ್ನೂ ಚಿಂತಿಸಬೇಕು. ಗೋಚರಿಸುವ ಪ್ರತಿಮೆ ೧. ಅದರಲ್ಲಿ ವಿಶ್ವಕರ್ಮ ನಿರ್ಮಿಸಿದ ಪ್ರತಿಮೆ ೧. ಅದರಲ್ಲಿ ಭಾರತೀರಮಣ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣಾಂತರ್ಗತ ಪ್ರತಿಮೆ ೧. ಅದರಲ್ಲಿ ವಾಯುದೇವರ ಆವರಣರೂಪ ಪ್ರತಿಮೆ ೧. ಅದರಲ್ಲಿ ಲಕ್ಷ್ಮೀ ಆವರಣಾತ್ಮಕವಾದ ಪ್ರತಿಮೆ ೧. ಹೀಗೆ ೫ ಗೋಳಕಗಳನ್ನು ತಿಳಿಯಬೇಕು (ಹಸಾರ. ೧೧-೨೬ ತಾತ್ಪರ್ಯ).

[ಗೋಳಕ (=ಗೋಲಕ) + ಪಂಚಕ]

ಗೋಳಕಾಕಾರ (ನಾ). ಗುಂಡಾಗಿರುವುದು ; ಗೋಲಾಕಾರ : ಇಂತೀ ತ್ರಿವಿಧಭೇದ ವರ್ತುಳ ಗೋಮುಖ ಗೋಳಕಾಕಾರ ಕೂಡಿದ ಲಿಂಗವಾದಲ್ಲಿ . . . ಉತ್ಪತ್ತಿ ಎಲ್ಲಿ ಅಡಗಿತ್ತು (ಮೋಳಿಮಾ. ೬-೨೫).

[ಗೋಳಕ (=ಗೋಲಕ) + ಆಕಾರ$_2$]

ಗೋಳಕಾಯಿ (ನಾ). ದುಂಡಾಗಿರುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮಾವು: ಮಾವಿನ ಜಾತಿಗಳು : ಗೋಳಕಾಯಿ, ಬಾದಾಮಿ, ರಸಪುರಿ, ಜೀರಿಗೆ (ನಮ್ಮನು. ೨೩೬) [ಗೋಳ$_2$ (=ಗೋಲ) + ಕಾಯಿ$_4$ (<ಕಾಯ್$_4$)]

ಗೋಳಗುಮುಟ 'ಗೋಲಗುಮಟ' ನೋ.

ಗೋಳಗುಮ್ಮಟ 'ಗೋಲಗುಮಟ' ನೋ.

ಗೋಳಜಾತ (ನಾ). [ಜ್ಯೋತಿ]ಗೋಳಯೋಗದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನು : ಧನಹೀನಂ ಮಲಿನಂ ಕುಶಿಲ್ಪಿ ವಿಗತಜ್ಞಾನಾತ್ಮಕಂ ಗೋಳಜಾತನೆನಿಕ್ಕುಂ (ಜಾತತಿ. ೧೩-೧೫). [ಗೋಳ$_2$ (=ಗೋಲ) + ಜಾತ]

ಗೋಳಯೋಗ (ನಾ). [ಜ್ಯೋತಿ]ಸಂಖ್ಯಾಯೋಗಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ೧ ರಾಶಿಯವೊಳಗೆ ರಾಹುಕೇತು ಮಾಂದಿಯಾ ೩ ಗ್ರಹರು ಪೊರಗಾಗಿ ಮತ್ತೆಲ್ಲಾ ಗ್ರಹರಿರಲೂ ಗೋಳಯೋಗಂ ಇದರಿಂದ ಮಹಾ ಲೇಸಕ್ಕುಂ (ಆಯುಟೀ. ೨೪-೯). P ಜ್ಯೋತಿಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಗೋಳಯೋಗದಿಂದ ಜಗತ್ತಿಗೆ ಮಹಾ ಕ್ಷೋಭೆಯುಂಟಾಗುವುದೆಂದು ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ.

[ಗೋಳ$_2$ (=ಗೋಲ) + ಯೋಗ]

ಗೋಳಸಂಪಿಗೆ (ನಾ). (ಕರಾ) ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಂಪಿಗೆ ; ದುಂಡುಸಂಪಿಗೆ.

[ಗೋಳ$_2$ (=ಗೋಲ) + ಸಂಪಿಗೆ (< ಸಂಪಗೆ) . / ತುಳು. ಗೋಳಸಂಪಗೆ]

ಗೋಳಾಂಗೂಳ 'ಗೋಲಾಂಗೂಲ' ನೋ.

ಗೋಳಾಕಾರ 'ಗೋಲಾಕಾರ' ನೋ.

ಗೋಳಾಟ (ನಾ). ಅಳುವುದು; ದುಃಖಿಸುವುದು : ಖಾನನಿಗೆ ಮಾಲತಿಯ ಗೋಳಾಟವನ್ನು ಕೇಳಿ ಮನಸ್ಸು ಕರಗಿದಂತಾಯಿತು (ರಾವಿಜ. ೧೧೫) ; ಗೋಳಾಟ ಗುಡುಗಿಂಗೆ, ಕಣ್ಣೀರು ಸಂತತವು . . . ಮಳೆಯ ಜಲಕೆ (ಧ್ವನ್ಯಾಲೋ. ೮೫). [ಗೋಳು$_2$ (< ಗೋಟ್$_3$) + ಆಟ]

ಗೋಳಾಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ಕಾಡು; ಪೀಡಿಸು; ತೊಂದರೆಕೊಡು: ದಯಾಮಿದನು ಯುದ್ಧಮಾಡಿ ನೆರೆಕರೆಯ ದೇಶದ ಜನರನ್ನು ಗೋಳಾಡಿಸುತ್ತಿದ್ದನು (ಮಚಸ. ೯೬). [ಗೋಳಾಡು (<ಗೋಟಾಡು) + – ಇಸು$_3$]

ಗೋಳಾಡು 'ಗೋಟಾಡು' ನೋ.

ಗೋಳಾಯಿಲ 'ಗೋಟಾಯಿಲ' ನೋ.

ಗೋಳಾರ್ಧ 'ಗೋಲಾರ್ಧ' ನೋ.

ಗೋಳಿ$_1$, ಗೋಣಿ$_1$ (ನಾ). ೧. (ಆಲದ ಜಾತಿಗೆ ಸೇರಿದ) ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ: " ಪಿಪ್ಪಲವೆನಲು ಗೋಳಿ [ಪಾಠಾಂ. ಣಿ]ಯುಕ್ಕುಂ (ಮಂಗರಾ. ೩೬-೧೬) ; ಅತ್ತಿಯ ಬಸರಿಯ ಗೋಳಿಯ ಮತ್ತರಳಿಯ ಪಟದ ಪಣ್ಣನಡಗಂ ಜೇಸಂ ಬಿತ್ತರಮಧ್ಯಮನಾಗಂಬುತ್ತಮ ಸಂಸೇವ್ಯಮೂಲ ಗುಣಮಿಾಯೆಂಟುಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೫-೧೩೨) : ಅತ್ತಿ ಅರಳಿ ಆಲ ಬಸುರಿ ಗೋಳಿಯೆಂಬಿವಯ್ದು ಪಾಲಮರದ ಪಣ್ಗಳು ಬೆರಸಿ (ಶಾಸ್ತ್ರಟೀ. ೫೫-೪) ; ಜಂಗುಳಿ ಪುತ್ತಳಿ ಗೋಳಿ ಘೇಳಿ ಜಟಿ ಸಂದೇಹಂ (ಶಮುದ. ೨೫) ; ಅಲ್ಲಿಂದಂ ಪಡುವಲು ಗೋಳಿಯ ಮರನ ಪೊತ್ತಿನಲು (ಎಕ. VIII, ತೀರ್ಥಹ. ೧೨೯-೪೫ : 1404) : ಸ್ಥೂಲ ಗೋಳಿಯಾದಿದ್ರುಮಗಳಾಳಿಯಿರುವುದು (ಕಜಾಗೀ. ೨೧೬). ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸೊಪ್ಪು. 'ಗೋಳಿಪಲ್ಯ' ಪರಾ. ಗೋಣಿ$_1$: ೧. " ಪೀಲುಃ–ಗುಡಫಲಃ . . . ಗೋಣಿಮರ " (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೦೩) ನಿಂಬದಶೋಕೆಯ ಗೋಣಿಯಾಲದೀ [ಪಾಠಾಂ. ನೆಲ್ಲಿಯ ನೀಪದ ಸೋಲೆಯಾಲದಿಂ]ಚಿಲ . . . ಇಪ್ಪೆಯ ಮರಂಗಳ ಕೊಂಬುಗಳಂಬರಂಬರಂ ಪುದಿದು ಪೊದಟ್ದು ಪುರ್ಬಡರೆ ಪರ್ಬಿರೆ (ಲೀಲಾವ. ೬-೨೬) ; (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೩-೨೪ ನೋ). ೨. 'ಗೋಣಿಸೊಪ್ಪು' ಪರಾ. ೩. ಗೋಣಿಯ ಹಣ್ಣಿನ ಬಣ್ಣದಲ್ಲಿ ಮೈಮೇಲೆ ಗುಳ್ಳೆಗಳೇಳುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ರೋಗ. 'ಗೋಣತಟ್ಟು$_1$', 'ಗೋಣಿದಡಾರ' ಪರಾ.

[ದೇ.೫ ತಮಿ. ಮಲ. ಕೋಳಿ ; ತುಳು. ಗೋಳಿ]

ಗೋಳಿ$_2$ 'ಕೋಳಿ$_3$' ನೋ.

ಗೋಳಿ$_3$ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ; ಬಕುಳ: " ಬಕುಳ= ಗೋಳಿಹೂವು " (ಗಂಗಾಮ. ೨೨೬). [?]

ಗೋಳಿಕುಟುಮನಬಳ್ಳಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : ಗೋಳಿಕುಟುಮನ ಬಳ್ಳಿ ವೈದ್ಯಕ್ಕೆ ಸಹಾಯವಾದ ಒಂದು ಸಸ್ಯ (ರೂಢಿ).

[<ಕೋಟಿ^ಕುಟುಮ + ಬಳ್ಳಿ]

ಗೋಳಿಗೆ 'ಗೋಟಿಗೆ' ನೋ.

ಗೋಳಿಡಿಸು 'ಗೋಟಿಡಿಸು' ನೋ.

ಗೋಳಿಡು 'ಗೋಟಿಡು' ನೋ.

ಗೋಳಿಪಲ್ಯ, ಗೋಳಿಪಲ್ಲೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ತರಕಾರಿ ಸೊಪ್ಪು : (ಕ). **ಗೋಳಿಪಲ್ಲೆ** : ರಾಜಗಿರಿಪಲ್ಲೆ, ಮೆಂತೆಪಲ್ಲೆ, ಗೋಳೀಪಲ್ಲೆ . . . ಮುಂತಾದುವನ್ನೇ ತಿನ್ನತಕ್ಕದ್ದೆಂದು ತಾವು ಫರ್ಮಾನು ಹೊರಡಿಸಿಲ್ಲವೇ (ಹನ್ನೊಂದ. ೬೮). [ಗೋಳಿ$_1$ + ಪಲ್ಯ]

ಗೋಳಿಪಲ್ಲೆ 'ಗೋಳಿಪಲ್ಯ' ನೋ.

ಗೋಳಿಮರ, ಗೋಣಿಮರ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ ; ಗೋಳಿ : (ಕ). **ಗೋಣಿಮರ** : ಊರ ಗೋಣೀಮರನಿಂದ ತೆಂಕಲು (ಎಕ. VI, ಶೃಂಗೇರಿ. ೭-೬೫; 1700 ?) ; ಗೋಣಿಮರವನ್ನು ಜಾಣನಾದರೆ ತೂನಿ ಕೋಲು ಮಾಡುವನು ಎಂಬ ಸಾಮತಿಯಾಯಿತು (ಕಥಾಮಂ. IV, ೩೨).

[ಗೋಳಿ$_1$ + ಮರ$_1$]

ಗೋಳಿಸು$_1$ (ಕ್ರಿ). = ಗೋಟಿಡಿಸು : ಬೇತಾಳದಂತೆನ್ನ ಗಾಳಿಸುವ ಗೋಳಿಸುವ ಖಲರು ಕೆಲರು (ನನಲ್ಲ. ೮-೯) ; ಪೊರಮಡು ಗೋಳಿಡಲೆಂದೇ ನೆರೆದನ್ನೀ ಕಟ್ಟ ಕಣ್ಗಳಂ ಗೋಳಿಸದಿರ್ (ಧ್ವನ್ಯಾಲೋ. ೧೫೬).

[ಗೋಳು$_2$ (<ಗೋಟ್$_3$) + – ಇಸು$_3$]

ಗೋಳಿಸು$_2$ 'ಘೋಳಿಸು' ನೋ.

ಗೋಳಿಸುಂಡೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮೂಲಿಕೆ : " ಈಶ್ವರೀ–ಗೋಳಿಸುಂಡೆ, ಅವ್ವರಣೆ, ಮಡುವಾಗಲು, ರುದ್ರಜಟೆ " (ಒಷಧಿ. ೧೫). [?]

ಗೋಳಿಸೊಪ್ಪು, ಗೋಣಿಸೊಪ್ಪು (ನಾ).=ಗೋಳಿಪಲ್ಯ: " ಗೋಲಿ(ೀ)–ಬಿಳಿಯಗಟಾಕೆ, ಗೋಳಿಸೊಪ್ಪು " (ಒಷಧಿ. ೫೦) : ಲೋಣಿಕಾ (ಗೋಳಿಸೊಪ್ಪು) . . . ಇವೆಲ್ಲ ಮಧುರ (ಅಷ್ಟಾಂಗ. ೧೩೮). **ಗೋಣಿಸೊಪ್ಪು** : ಗೋಣಿ ಸೊಪ್ಪು, ಹಾಲಿಬಚ್ಚಲೆ (ಮೃಜಿಗಿ. ೬೪-೧೨೯೬); ಎಲೆಗಳು ದಪ್ಪವಾಗಿ ಕಾಂಡ ಮೃದುವಾಗಿರುವ ಗೋಣಿಸೊಪ್ಪು ಜನಪ್ರಿಯವಾಗಿದೆ (ತರಚಿ. ೦೬).

[ಗೋಳಿ$_1$ + ಸೊಪ್ಪು$_3$]

ಗೋಳೀಬಾರು 'ಗೋಲಿಬಾರು' ನೋ.

ಗೋಳು$_1$ (ಕ್ರಿ). ಗೋರು ; ತಿವಿ : ಹೊಡೆ (?): ಗಟಿಯಿಂ ಗೋಳು ವರಿಂದ್ರುನಂ ಗಿರಿಶನಂ ಸರ್ವಸ್ವಮಂ ಕೊಂಡು ಮುನ್ನುಟಿವರ ಕಂತುವ ನೀಯ[ರಂ]ತೆ ಕರೆಯರ್ (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೪-೧೩೧). [?]

ಗೋಳು$_2$ 'ಗೋಟ್$_3$' ನೋ.

ಗೋಳು$_3$ 'ಗೋಲು$_1$' ನೋ.

ಗೋಳು$_4$ 'ಗೋಣ್' ನೋ.

ಗೋಳುಂಡೆ 'ಗೋಟುಂಡೆ' ನೋ.

ಗೋಳುಂಡೆಗುಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ಅಧಿಕವಾಗಿ ದುಃಖಿಸು,-ಚಿಂತಿಸು : ವೃಥಾ ಗೋಳುಂಡೆಗುಟ್ಟದಿರೆನುತಲಾ ಭ ರ ತ ನ ನು ಬೀಳ್ಕೊಂಡು (ತೊರರಾ. ೩-೨-೭). [ಗೋಳುಂಡೆ (<ಗೋಟುಂಡೆ) + ಕುಟ್ಟು$_1$]

ಗೋಳುಂಡೆಗೊಳ್ 'ಗೋಟುಂಡೆಗೊಳ್' ನೋ.

ಗೋಳುಂಡೆಗೊಳಿಸು 'ಗೋಟುಂಡೆಗೊಳಿಸು' ನೋ.

ಗೋಳು-ರೆ 'ಗೋಟ್ಗುಱ$_2$' ನೋ.

ಗೋಳುಗರೆ 'ಗೋಟ್ಗುಱ$_1$' ನೋ.

ಗೋಳುಗುಟ್ಟಿಸು 'ಗೋಳ್ಗುಟ್ಟಿಸು' ನೋ.

ಗೋಳುಗುಟ್ಟು.'ಗೋಳ್ಗುಟ್ಟು' ನೋ.

ಗೋಳುವೆ (ನಾ).=ಗೋಳಿಪಲ್ಯ : ಲಶುನದ್ವಯುಕ್ಕವರೆ ಗೋಳುವೆಗುಪ್ಪು . . . ಲವಣಕ್ಕೆ ತೊಳಂಚೆ ವಿಷಾಪಹಾರಕಂ (ಲೋಕೋಪ. ೮-೨೭) ; "ಕಿಱುಗೋಟ್" (ಲೋಕೋಪ. ಟೀಕ). [<ಗೋಳಿ$_1$?]

ಗೋಳುಹುಯ್ 'ಗೋಳುಹೊಯ್' ನೋ.

ಗೋಳುಹೊಯ್, ಗೋಳುಹುಯ್ (ಕ್ರಿ). = ಗೋಳ್ಗುಟ್ಟಿಸು : ದೇವರ ದುಡ್ನು ಹ್ಯಾಗಾದರೂ ಬರುವ ಹಾಗೆ ಮಾಡೀ ಅಂತ ಯಜಮಾನ ರನ್ನ ಗೋಳುಹೊಯ್ದು ಕೇಳಲಾರಂಭಿಸಿದ್ದಾರೆ (ಕಾಬಝೂ. ೪೦). **ಗೋಳು ಹುಯ್:** ಈ ಮುದುಕೀನ ಯಾಕೋ ಗೋಳುಹುಯ್ತಾಯ(ವೃದ್ಧವಿ. ೧೭). **ಗೋಳುಹೊಯ್ದುಕೊಳ್ಳು, ಗೋ ಳು ಹು ಯ್ದು ಕೊ ಳ್ಳು** = ಕಾಡು ; ಪೀಡಿಸು : ಯಾಕೆ ಜನ ಬಂದುಬಂದು ಗೋಳುಹೊಯ್ದುಕೊಳ್ಳುತ್ತಾರೆ ? (ಗಂಮೂಯಿ. ೧೦೮) : ಹಿಂದೆ ಅವರೆಲ್ಲರೂ ಸೀತೆಯನ್ನು ಗೋಳುಹುಯ್ದು ಕೊಂಡಿದ್ದರು (ಭಾರದ. ೯೧).

[ಗೋಳು$_2$ (<ಗೋಟ್$_3$) + ಹೊಯ್$_1$ (<ಪೊಯ್$_1$)]

ಗೋಳಿ (ನಾ). ಬಿದಿರಿನ ಮೇಲುಭಾಗ,-ತುದಿ : (೬). [?]

ಗೋಳೆತ್ತು (ಕ್ರಿ). ದುಃಖವನ್ನು ತೋಡಿಕೊಳ್ಳು ; ಗೋಳಾಡು : ಬಲ ಬೆಂಬೆತ್ತಿ ಕೊಲುತಿರೆ ಜಂಗಮರು ಗೋಳೆತ್ತಿದರು (ಬಿಜ್ಜಪು. ೧೦೩-೫೮).

[ಗೋಳ್$_2$ (<ಗೋಟ್$_3$) + ಎತ್ತು$_1$]

ಗೋಳ್ಗರೆ$_1$ 'ಗೋಟ್ಗುಱ$_1$' ನೋ.

ಗೋಳ್ಗರೆ$_2$ 'ಗೋಟ್ಗುಱ$_2$' ನೋ.

ಗೋಳ್ಗರೆತ (ನಾ). ಗೋಳಾಟ ; ಅಳು : ಗೋಳ್ಗರೆತದ ಮಕ್ಕಳೊಡನಿದ್ದ ಹೆಂಗಸರು . . . ಬಂಡಿಗಳನ್ನೇರಿದರು (ಪುನರು. ೪೩೭).

[ಗೋಳ್ಗರೆ$_1$ (<ಗೋಟ್ಗುಱ$_1$) + -ತ$_2$]

ಗೋಳ್ಗುಟ್ಟಿಸು, ಗೋಳುಗುಟ್ಟಿಸು, ಘೋಳ್ಗುಟ್ಟಿಸು (ಕ್ರಿ). ಕಾಡು ; ಪೀಡಿಸು ; ಗೋಳಾಡಿಸು : ಒಂದಿ ಗೋ[ಪಾಠಾಂ. ಘೋ]ಳ್ಗುಟ್ಟಿಸುವ ಕಾಳ್ಗಿಚ್ಚು ತಗುಳ್ವಲ್ಲಿ (ಸಾನಂಚ. ೪-೧೨೫ ರಗಳೆ). **ಗೋಳುಗುಟ್ಟಿಸು:** ವಿಷದ ಲಡ್ಡುಗೆ, ಅರಗಿನ ಮನೆ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಲ್ಲಿ ಭೀಮನನ್ನು ಗೋಳು ಗುಟ್ಟಿಸಿ ಇಪ್ಪಕ್ಕಿ ತಂದೆಯಲ್ಲ (ಭಾಮಡಿ. ೫೦). **ಘೋಳ್ಗುಟ್ಟಿಸು:** ಮೇಲಿನ 'ಸಾನಂಚ' ಪ್ರಯೋಗದ ಪಾಠಾಂತರವನ್ನು ನೋಡಿ.

[ಗೋಳ್ಗುಟ್ಟು + - ಇಸು$_3$]

ಗೋಳ್ಗುಟ್ಟು, ಗೋಳುಗುಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ಗೋಳಾಡು ; ಅಳು : ತೊಂದರೆ ಗೊಳಗಾಗು. 'ಗೋಳ್ಗುಟ್ಟಿಸು' ಪರಾ. **ಗೋಳುಗುಟ್ಟು :** ಗೋಳು ಗುಟ್ಟಿತು ಪುರಜನಂಗಳು ಕೇಳು ಮಾತನು ಪೋದ ಬಲಪದು ಸಾಲದೆ ಇನ್ನಾದರಬಲೆಯುನಿತ್ತು ಬದುಕೆಂದ (ಕೌಶಿರಾ. ೨೩-೭) ; ಈ ವೇಳೆಗೆ ಅವನು ಗೋಳುಗುಟ್ಟುತ್ತಿರಬೇಕಾಗಿತ್ತು (ಸ್ವಾಮಿಸ್ನೇ. ೯೩).

[ಗೋಳ್$_2$ (<ಗೋಟ್$_3$) + ಕುಟ್ಟು$_1$]

ಗೋಳ್ನುಡಿ (ಕ್ರಿ). ಕಳವಳದಿಂದ ಮಾತನಾಡು ; ಗೋಳಾಡು : ಇದೇನು ಗ್ರಹಚಾರ ವಕ್ರಿಸಿತು-ಈ ಮುಂಜಾನೆಯಲ್ಲೇ ಎಂದು ಗೋಳ್ನುಡಿಯುತ್ತಾ . . . ಎದ್ದು ಕುಳಿತೆ (ರೂಪಸಂ. ೧೭).

[ಗೋಳ್$_2$(<ಗೋಟ್$_3$) + ನುಡಿ$_1$]

ಗೋಳ್ಮುರಿ 'ಗೋಣ್ಮುರಿ$_2$' ನೋ.

ಗೋಳ್ಮುರಿಗೊಳ್ 'ಗೋಣ್ಮುರಿಗೊಳ್' ನೋ.

ಗೋಟ್$_1$ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ : ಬಸಿಱಂ ಮಾಣದೆ ಮೋದಿ ಕೊಳ್ವ ದೆಸೆಗಳ್ ಗೋಟೆಂಬಿನಂ ವಿಪ್ಲಾಪಿಸುವತ್ಯಾಕುಳದಿಂ ಪೊರಳ್ವ . . . ದಾಸೀವೃಂದವಾಕ್ರಂದದೊಳ್ (ವರ್ಧಪು. ೯-೫೭).

ಗೋಟ್$_2$ 'ಗೋಣ್' ನೋ.

ಗೋಟ್$_3$, ಗೋಳ್$_2$, ಗೋಳಂ$_2$, ಘೋಳ್, ಘೋಟ್ (ನಾ). ೧. ಅಳು ; ದುಃಖ : ಪಾಟ್, ಘೋಟ್, ತೋಟ್, ಗೋಟ್ (ಶಬ್ದಾನು. ೧೪೦ ವ್ಯಾಖ್ಯಾ). 'ಗೋಟಾಡು' ಪರಾ. **ಗೋಳ್$_2$:** ೧. ಗೋಳ್ಗರೆ', 'ಗೋಳ್ಗುಟ್ಟು' ಪರಾ. **ಗೋಳು$_2$:** ೧. "ಗೋಳಿನಲ್ಕಳಲು" (ಕಶರ. ೧೨೩) : ಎನ್ನ ಗೋಳು ತಾನೆ ನಾಶವೆಂದಿಗಹುದೊ (ಪುರಂದ. ೨-೮೪-೩) : ಪೊಡವಿಪತಿ ಬಿಡು ನನ್ನ ಮನೆಯಲಿ ಮಡದಿಮಕ್ಕಳ ಗೋಳ [ಪಾಠಾಂ. ಸುತರುಮ್ಮಳವ] ನೋಡೆಂದೊಱಲಿತಾ ಪಕ್ಷಿ (ನಳಚ. ೨-೧೯). ೨. ಸಂಕಟ; ತೊಂದರೆ ; ವ್ಯಥೆ ; ಪೀಕಲಾಟ : ಅಂತೂ ಈ ಗೋಳು ತಪ್ಪಿದರೆ ಸಾಕು (ಕಾವೇರಿ. ೧೧೦) : ಪ್ರೀತಿ ವಿಶ್ವಾಸಗಳೆ ಸಂಸಾರ ಸೌಖ್ಯದ ತಳಹದಿ. ಅದುವ ಇಲ್ಲದಿದ್ದ ಬಾಳು ಬರಿಗೋಳು (ಯುಕ್ಷಪ್ರ. ೧೫೨). **ಘೋಳ್ :** ೧. 'ಘೋಳಿಡು' ಪರಾ. **ಘೋಟ್ :** ೧. 'ಘೋಟಾಡು' ಪರಾ.

[ದೇ.॥ ತುಳು. ಗೋಳು, ಗೋಲು; ಕೊಡ. ಗೋಳಿ ; ತೆಲು. ಗೋಡು]

ಗೋಟ, ಗೋಳ$_1$, ಘೋಳ, ಘೋಟ (ನಾ). ಕುದುರೆ. 'ಗೋಟಾ ಯಿಲ' ಪರಾ. **ಗೋಳ$_1$:** 'ಗೋಳಾಯಿಲ' ಪರಾ. **ಘೋಳ :** 'ಘೋಳಾಯಿಲ' ಪರಾ. **ಘೋಟ :** 'ಘೋ ೀ ಟಾ ಯಿ ಲ', 'ಗೂಂಟು' ಪರಾ. [<ಸಂ. ಘೋಟ]

ಗೋಟಯಿಲ 'ಗೋಟಾಯಿಲ' ನೋ.

ಗೋಟಾಡು, ಗೋಳಾಡು (ಕ್ರಿ). ಅಳು ; ದುಃಖಿಸು ; ಸಂಕಟಪಡು : ಕೊಟಿಯೊಳ್ ಮೂಢತೆಯಿಂ ಮುಟುಗಿ ನಿಂದು ಗು ಣ ಮಿ ಲ್ಲ ದೆ ಗೋಟಾಡುವರಂ ಒಡಿದೆತ್ತುವೊಡಾಡುಂಬೊಲನಲ್ತೆ ಕರುಣೆಗೀ ವರದಕರಂ (ಪಸ್ತವಂ. ೨-೯). **ಗೋಳಾಡು :** ಗೋಳಾಡಿ ಅಂತೂ ಇಂತೂ ಸಾಲಾ ತೀರಿಸಿ . . . ಮನೆಗೆ ಹೋದನು (ಹುಟ್ಟುಹ. ೧೩೧) : ಯಾರೂ ಇಲ್ಲವಲ್ಲಾ ! ಎಂದು ಗೋಳಾಡಿದನು (ಪ್ರಮಹ. ೫೧). [ಗೋಟ್$_3$ + ಆಡು$_1$]

ಗೋಟಾಯಿಲ, ಗೋಳಾಯಿಲ, ಗೋಟಯಿಲ, ಗೋಟಾಯ್ಲ, ಗೋಟಿಯಿಲ, ಘೋಳಾಯಿಲ, ಘೋಳೆಯ್ಲ, ಘೋಟಯಿಲ, ಘೋಟಾಯಿಲ, ಘೋಟಾಯ್ಲ (ನಾ). ಕುದುರೆಯ ಸವಾರ ; ರಾವುತ : "ಘೋಟಾರೂಢಂ=ಗೋಟಾಯಿಲಂ" (ಶಮದ. ೭೧ ಪ್ರಯೋ); ಜೋದರ ಗೋಟಾಯಿಲರ ರಥಿಕರ ಕಾಲಾಳ್ಗಳ . . . [illegible] ಮಿದುರ್ದುದು(ರಾಮಾಶ್ವ.೫೦-೯). **ಗೋಳಾಯಿಲ:** ಸಂಚಲಿಸದೇಱಿ ವಾಜಿಗಳ್

ತೋಱುತ್ತಿರ್ಪ ಗೋಳಾಯಿಲ ಮೆಱೆದರು (ಚೇರಮ. ೧೧-೪೪). **ಗೋಟಿಯಿಲ :** ಪಾಯಿಸಿ ಪೊಯ್ಕೆ ಗೋಟಯಿಲರೊರ್ವರನೊರ್ವರ್ (ಪಂರಾಮಾ. ೧೩-೬೩). **ಗೋಟಿಯ್ಲ :** ಗೋಟಿಯ್ಲರ್ ಪರಿಯುಪ್ಪುದು ವೊಂದೆ ನೇಣೊಳ್ ಪರಿವಂತಿರೆ ಪರಿದುವುಭಯಬಲದ ಹಯಂಗಳ್ (ಪಂರಾಮಾ. ೧೩-೫೭); ಪರದರ ಪಾರ್ವರ ಗೋ[ಪಾಠಾಂ. ಘೋ]ಟಿಯ್ಲರ ಜೋದರ . . . ದಂಡಾಧೀಶರಾಲಯಂಗಳ್ ಮೆಱೆಗುಂ (ಜಗವಿ. ೩-೨೨). **ಗೋಟೆಯಿಲ:** ಗೋಟೆಯಿಲರ್ ಕಡುಕೆಯ್ದು ಕಾದಿದರ್(ಕಬ್ಬಿಕಾ. ೨೬೮). **ಘೋಳಾಯಿಲ:** ಸುರಮಯ ಝಲ್ಲಿಯ ಘೋಳಾಯಿಲನಲ್ಲ ಬಿರುದಿ ನುಪ್ಪಡಿಪರ ನಡುವೆ ಮೆಱೆವಣಿಗೆಯೊಳೆಳ್ತಪ್ಪ ಮನ್ನೆಯನಲ್ಲ (ಮದೇಪು. ೨೦-೬೩). **ಘೋಳಾಯ್ಲ:** ನಡೆವಣಿಗ ಘೋಳಾಯ್ಲ[ಪಾಠಾಂ. ಗೋಳ್ಯಾಲ] ಸೂಳಾಯ್ತುಡಪವಳ ಬಳೆಗಾಱ . . . ಕಂಚುಗಾಱರ ಕೇರಿ ಮೆಱೆದಿಹವು (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೩-೮). **ಘೋಟಯಿಲ :** ಒಡನೆ ಕಾಳಗ ಬಯಸಿದ ಘೋಟ ಯಿಲಪ್ರ್ವಱಪಿಂಗೆ (ಎಕ. II, ೧೩೮-೬ : ಶು. 940) ;ಅಱೆಕೆಯ ಗೋವರಣ್ಮೆ ಬರೆ ಪಾಯಿಸಿ ಘೋಟಯಿಲರ್ [ಪಾಠಾಂ. ಕಂಡು ಮಹಾರಥಕೋಟಿಗಳ್] ತಗುಳ್ದು (ಪಂಪಭಾ. ೮-೯೫). **ಘೋಟಿಯಿಲ :** "ಘೋಟಿಯಿಲನೆಂದು ರಾವುತಂ " (ಕಶಸಾ. ೧೭-೩೩೯) : ಸಂಗ್ರಾಮಪ್ರಮುಖರಖಿಲಘೋಟಿ ಯಿಲರ್ ಮನೋಜವಜಾತ್ಯಶ್ವಂಗಳನೇಱೆ ಕದನ ಕ್ಷೋಣಿಗೆ ನಡೆದರ್ (ಪಂರಾಮಾ. ೧೩-೩೯ ವ) : ಬಲ್ಲಣ ಪಡಲ್ವಡೆ ಪಗೆಗಳೆಲ್ಲಂ ತಳ್ತಿಡಿದು ಮಡಿಯೆ ಘೋಟಿಯಿಲರಂತಲ್ಲಿ ಲಯಮಾಗೆ (ಪುಣ್ಯಾಸ್ರ. ೮-೨೪). **ಘೋಟಿಯ್ಲ:** ಘೋಟಿಯ್ಲರ್ ಪೊಳೆಯಿಸೆ ಬಿಸಿಲ್ಗುದುರೆಗಳ್ ಪೊಳೆವಂತೆ ಪೊಳೆವ ಕಡುಗುದುರೆಗಳುಮಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧೦-೫೧ ವ) : ಘೋಟಾರೂಢಂ-ಘೋಟಿಯ್ಲಂ, ಅಕ್ಷೋಟಂ-ಅಕ್ಷೋಟಿಂ (ಶಬ್ದಾನು. ೧೪೦ ವ್ಯಾಖ್ಯಾ).

[ಗೋಟ + – ಆಯಿಲ$_2$]

ಗೋಟಿಯ್ಲ 'ಗೋಟಿಯಿಲ' ನೋ.

ಗೋಟಿಗೆ, ಗೊಟ್ಟಿಗೆ$_2$, ಗೋಳಿಗೆ, ಘೋಳಿಗೆ, ಘೋಟಿಗೆ (ನಾ). ಹೆಣ್ಣು ಕುದುರೆ: ರಂಭೆ ಸುರಲೋಕವುಂ ಬಿಟ್ಟು ಮೃತ್ತಿಕಾವತಿಯೆಂಬ ರಾಜಧಾನಿ ಯೊಳಿರ್ಪ ಶತಧ್ವನನೆಂಬರಸನ ಮನೆಯೊಳ್ ಗೋಟಿಗೆಯಾಗಿ ಪಲವುಕಾಲ ಮಿರ್ದಳ್ (ಕಾದಂಪೂ. ೪೬೧); ಘೋಟಿಕೆ=ಗೋಟಿಗೆ (ಕಮುದ. ೨೧ ಪ್ರಯೋ): ತುರಗಕ್ಕಂ ಗೋಟಿಗೆಗಂ ಪರಿಕಿಸೆ ಬೇಱಿಲ್ಲ (ಅಶ್ವವೈ. ೫-೫೩) ; ತುರಗಕ್ಕಂ ಗೋಟಿಗಗಂ ಶರೀರಸಂಸ್ಥಾನಮಪ್ಪವಿಧಲಕ್ಷಣಮಂತೆರಡಕ್ಕಮೊಂದೆ (ಅಶ್ವಶಾ. ೧-೩೮). **ಗೊಟ್ಟಿಗೆ$_2$:** "ಗೊಟ್ಟಿಗೆ (ಘೋಳಿಗೆ) – ಘೋಟಿಕಾ = ಹೆಣ್ಣುಕುದುರೆ" (ತದ್ಭಕೋ. ೧೧). **ಗೋಳಿಗೆ :** ಗೋಳಿಗೆಯದಾಯ್ತಾ ತುರಗವಾಕ್ಷಣಕೆ (ನಿಭಾಗ. ೯-೧-೧೧) ; ಹೊಳೆವ ಗೋಳಿಗೆಯನಡರಿ ವಿಕ್ರ ಸ್ತ್ರೀಮ ಸೇವಕಿಯರೆಯ್ದಿದರು (ಭರತ. ೨೦-೩೬). **ಘೋಳಿಗೆ:** "ಘೋಟಾ, ಘೋಟಿಕಾ ಈ ೨ ಘೋಳಿಗೆ" (ಅಶಕ್ಯ. ೨೩೦). **ಘೋಟಿಗೆ :** "ಅರ್ವಶೀ . . . ಪ್ರಸೂತಾ, ವಾಜಿನೀ–ಈ ೫ ಘೋಟಿಗೆ" (ಹಲಾಯು. ೬೨-೨೮೬).

[<ಸಂ. ಘೋಟಿಕಾ]

ಗೋಟಿಡಿಸು, ಗೋಳಿಡಿಸು, ಘೋಳಿಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ಕಾಡು ; ಹಿಂಸಿಸು ; ತೊಂದರೆಕೊಡು; ಗೋಳಾಡಿಸು: ನಿಮ್ಮರಸನೇಕೆ ಗಳಾ ಮುಱಿದೆನ್ನುಮಂ ಬಿಡಲ್ ಬಗೆದನಿದಲ್ತೆ ನಿಮ್ಮ ಸಮಯಂ ತಿಳಿಪಿಂ ಮೊಗಮಿತ್ತು ನೋಡಿಸಿಂ ನಗಿಸಿಮೆನುತ್ತೆ ಗೋಟಿಡಿಸಿದಂ ಮಿಗೆ ಮೇಳದ ಪಂದಿವೃಂದಮಂ (ವರ್ಧಪು. ೯-೬೮) : ವಜ್ರವೀರಂ ಧುರೋದ್ಧುರಶೌರ್ಯಂ ಬಿಡೆ ಕಾಡಿ ಗೋಟಿಡಿಸಿದಂ ಸ್ತ್ರೀಬಾಲರಂ ವೃದ್ಧರಂ (ಪಾರ್ಶ್ವಪು. ೨-೧೧).**ಗೋಳಿಡಿಸು:** ನೀವು ಸುಮ್ಮನೆ ಗೋಳಿಡಿಸಬೇಡಿ (ಕಾವೇರಿ. ೧೦೭). **ಘೋಳಿಡಿಸು :** ಸಾಲಿಡಲ್ ಶಿಬಿಕಣಂ ಬಾಣಮುಂ ಪಿಡಿದಿಂತು ಘೋಳಿಡಿಸಿ ನಮ್ಮ ಬಲಮಂ ಕೊಂದು (ಚಿಬಪು. ೩೨-೫). [ಗೋಟಿಡು + – ಇಸು$_3$]

ಗೋಟಿಡು, ಗೋಳಿಡು, ಘೋಳಿಡು, ಘೋಟಿಡು (ಕ್ರಿ). ೧. ಅಳು ; ದುಃಖಿಸು ; ಪ್ರಲಾಪಿಸು : "ಗೋಟಿಡು (ಗೋಟು + ಇಡು)– ಆಕ್ರೋಶಧ್ವನೌ" (ಕಮುಧಾ) : ದುಗುಲದ ಸೆಱಗಂ ಮೊಗಕ್ಕೆ ತೆಗೆದಾಗಳಿರದೆ ಗೋಟಿಟ್ಟಟ್ಟಿಳ್ (ಕಾದಂಪೂ. ೯೫೮) : ದಟ್ಟಡಿಯಿಡುವಂದೆ ವೈರಿಧರೆ ಗೋಟಿಡೆ (ಪುಷ್ಪಪು. ೪-೫೧). **ಗೋಳಿಡು :** ೧. ಸತಿಯುರ್ವ್ವರೆ ಕೆಪ್ಪಂ ಕಟ್ಟಿ ಚಕ್ರವರ್ತ್ತಿಯ ಸಭೆಯೊಳು ಗೋಳಿಟ್ಟು ಸತಿಯುರಂ ವೈಹಾಳಿಯ ನೇಱಿದನವಳ್ದಿರ ಡಾವಣಿಯುಂ ಲೀಲೆಯೊಳೆ ಕಟ್ಟಿದಂ ಗುಣಬಳಂ ವಿಟಚಕ್ರವರ್ತ್ತಿ ವಿಭು ದೇವರಸ (ಸೌಇಇ. IX-I, ೧೦೮-೪೩ : 1057) : ಸಂಗಸಂ ತಕ್ಕೈಸಿ ಪಳವಿಸಿ ಪಲುಂಬಿ ಗೋಳಿಟ್ಟು ಅಲಿಟ್ಟು ಸಿವದಿಟ್ಟು (ಬಸರ. ೪-೩೯) : ಗೋಳಿಡುವ ಭಕ್ತರುಗಳಂ ಮಡಿವಾಳ ಮಾಚಯ್ಯಂ ನಿವಾರಿಸಿ (ಬಸಪು. ೩೭-೩೭) : ಮಾದ್ರಿ ಮಿಗೆ ಹಲುಬಿದಳು ಗೋಳಿಡುತ (ಕುವ್ಯಾಅ. ೫-೧೯) : ನನ್ನನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸಬೇಕು ಎಂದು ಬಹಳ ಬೇಡಿ ಕೊಂಡು ಗೋಳಿಟ್ಟನು (ಕಲಾಧ. ೬೭). **ಘೋಳಿಡು :** ೧. ಅಡಿಗಳಿಗೆ ತಾನೆಱಗುವಂ . . . ನಡುಗಿ ಘೋಳಿಡುತೇಳ್ವಂ (ಬಸಪು. ೪೭-೪೬) : ಹೋಯೆಂದು ಘೋ[ಪಾಠಾಂ. ಗೋ]ಳಿಡುತಂಜಿ ಮುಟ್ಟದೇ ದೂರದಲಿ ನಿಂದಿಹರು ಹರಿಯೆ (ಪುರಂದ. ೧-೧೫೨-೧೧) : ಮಿಗೆ ನೋವುತಲು ಘೋಳಿಡೆ ಕೇಳಿ ಬಂದುದು ಪುರಜನವ್ರಾತ (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೧೮-೦೪). ೨. ಆರ್ಭಟಿಸು ; ಜೋರಾಗಿ ಶಬ್ದಮಾಡು ; ಗರ್ಜಿಸು : ಒದೆದು ಹಾಯ್ದುದು ಬಾಣ ಗಱಿದೋಟಿದುದು ಬದಿಯಲಿ ಕೊಡಹಿ ಘೋ[ಪಾಠಾಂ. ಗೋ]ಳಿಡುತದು ಧನಂಜಯನತ್ತ ಹೋದುದು ಹೊತ್ತ ಕಣೆ ಸಹಿತ (ಕುವ್ಯಾಅ. ೫-೪೪). **ಘೋಟಿಡು :** ೧. ನಾನಾ ವೇದನೋದ್ರೇಕಮುಂ ತಳೆದಾ ನಾಯ್ ಬಡಪಟ್ಟು ದುಃಖದೊದವಿಂ ಬಾಯ್ಬಿಟ್ಟು ಘೋ[ಪಾಠಾಂ. ಗೋ]ಟಿಟ್ಟು ಪೇಕುಳಿಗೊಂಡಾದ ವಿಷಾದದಿಂ ಪುಟಿತು ಸತ್ತಿತ್ತು (ಸುಕುಮಾ. ೫-೨೦) : ಬಂದಿವಿಡಿದಡಂ ಘೋಟಿಟ್ಟಡಂ ಬೇವ ಕಿಚ್ಚಿನೊಳು ಬಿದ್ದಡಂ ಕೂಗಿಟ್ಟೊಡ ಮೆಂತುಂ ದೊರೆಕೊಳ್ಳದು (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೬-೧೬೬ ಅಡಿಟಿ) : ಬಳ್ಳು ಮೂಡ ಮೊಗದೂಳ್ದುದು ಮಂದಿರ ದೇವತಾಳಿ ಘೋಟಿಟ್ಟುದು ನಟ್ಟಿರುಳ್ ನೆಗೆದುದಿಂದ್ರನ ಬಿಲ್ (ಜಗವಿ. ೧೨-೪) : ತನ್ನೊಡತಿಯ ಮೊಗಕಮಲವನು ಒಡನೊಡನಿರದೆ ನಿರೀಕ್ಷಿಸಿ ಘೋಟಿಟ್ಟು ಕೆಡೆದು ಪ್ರಳಾಪಿಸುತಿರಲು (ಅಂಜಚ. ೧೦-೩೯). ೨. ಶಿರವಾಕಾಶತಳಕ್ಕೆ ಪಾಱೆ . . . ಅಟ್ಟೆ ಘೋಟಿಟ್ಟು ಮುರ್ವರೆಯೊಳ್ತೊಟ್ಟನೆ ಬಿಟ್ಟು ಬೀಟ್ವ ತೆಱದಿಂ ಬಿಟ್ಟಿತ್ತು ಚೇದೀಶನಾ (ಜಗವಿ. ೧೭-೫೩) : ಒಳಗಿರ್ದ ಚಾರುದತ್ತನಾ ಕಾಲಂ ಪಿಡಿಯುಲದು ಘೋಟಿಟ್ಟೊಱಲೆ (ಪುಣ್ಯಾಸ್ರ. ೪-೨೬ ವ). [ಗೋಟು$_3$ + ಇಡು$_1$]

ಗೋಟುಂಡೆ, ಗೋಳುಂಡೆ (ನಾ). ಮಿತಿಮೀರಿದ ದುಃಖ; ಅತಿ ಸಂಕಟ ; ಬಹಳ ಗೋಳಾಟ : ಮರಣಮನೆಯ್ದಿದ ಹರಿಣಾದಿ ವನಮೃಗಂಗಳ ಗೋಟುಂಡೆಯುಮಂ ನೆನೆನೆನೆದು ಕರಮಟಿಲ್ದು . . . ಮುನೀಂದ್ರ ರಿಂತೆಂದರ್ (ವರ್ಧಪು. ೧೧-೫೪ ವ). **ಗೋಳುಂಡೆ :** 'ಗೋಳುಂಡೆಗೊಳ್' ಪರಾ. [ಗೋಟು$_3$ + ಉಂಡೆ?]

ಗೋಟುಂಡೆಗೊಳ್, ಗೋಳುಂಡೆಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ಬಹಳವಾಗಿ ಗೋಳಿಡು ; ಹಲುಬು ; ಪರಿತಪಿಸು : ಪ್ರತಾಪಕ್ಕಗುರ್ವಿಸೆ ಗೋಟುಂಡೆಗೊಳುತ್ತು ಮಿರ್ದುದು ದಿಶಾಚಕ್ರಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧-೧೧೧) : ಪೆಂಡಿರ ಪರಿಭವದಿಂದಂ ಪಾಂಡವರುಂ ರಾಮಚಂದ್ರನುಂ ವನದೊಳ್ ಗೋಟುಂಡೆಗೊಳುತಿರ್ದ ರವರೇಂ ಕಂಡರೆ ಮುಂ ದಿವ್ಯಮಪ್ಪ ಋಷಿಯರ ರೂಪಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೯-೮೧) ; ಅಗಣಿತ ಮೃಗನಿವಹಮನೀ ನಗರೀಮಧ್ಯಕ್ಕೆ ತಂದರಾರಿವು ಗೋಟುಂಡೆಗೊಳುತ್ತುಮಿರ್ದುವು (ನೇಮಿಪು. ೧೩-೫೬): ಪಾಂಡವರ್ ಕಂಡು ವಿರಾಟನಂ ಪೆಱಗಿಕ್ಕಿ ಮಾಱಾಂತರನಿಕ್ಕಿ ಕಾದುವಾಗಳುಟಿದ ಬಲಂಗಳುಂ ಗೋಟುಂಡೆಗೊಂಡು ನಿಂದು ನೋಡಿ . . . ಇಂತೆಂಬರ್

(ಬಂಹರಿ. ೧೧-೪೩ ವ). **ಗೋಳುಂಡೆಗೊಳ್:** ದಿಗಧೀಶರ್ತ್ರ್ಯಮೃತವ್ಮಿರ್ದ್ದೆಡೆಯೊಳಗಿದ್ದಡಂಗಿರ್ಪ್ಪನಂ ಚೋಳಲಾಳಾದಿಗಳಾಟಂಗೊಂಡು ದುರ್ಗ್ಗಾಶ್ರಯದೊಳಿ ಸಕಳತ್ರಂ ಭಯಂಗೊಂಡು ಗೋಳುಂಡೆಗೊಳುತ್ತಿರ್ಪ್ಪನಂ (ಎಕ. V, ಬೇಲೂರು. ೧೭-೪೮ ; 1136) ; ತಾರಕನೂಳಿಗದಿಂದುರಗಮರ್ತ್ಯನಿರ್ಜರಲೋಕಂ ಗೋಳುಂಡೆಗೊಳುತುಮಿರೆ (೧೦೪. ೭-೨೦).

[ಗೋಟುಂಡೆ + ಕೊಳ್₁]

ಗೋಟುಂಡೆಗೊಳಿಸು, ಗೋಳುಂಡೆಗೊಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ಅತಿಯಾದ ದುಃಖಕ್ಕೆ ಗುರಿಪಡಿಸು ; ಬಹಳವಾದ ಸಂಕಟಕ್ಕೀಡು ಮಾಡು : ಜವನ ಬಿಲ್ಲಾಳ್ಗನವಂ ಪೇಟ್ಕ್ಯೊಡೆ . . . ರಾಮನಂ ಧೂಮಂ ಸುತ್ತಿದಂತೆ ಜೀವಂಗಿಡಿಸಿ ಲಕ್ಷ್ಮಣನಂ ಮುಕ್ಕಳ್ಗಿಟ್ಟರಂತೆ ಗೋಟುಂಡೆಗೊಳಿಸಿ . . . ನರಿಯಾಟವಾಡುವಂ (ಧರ್ಮಾಮ್ಮ. ೭-೯೫). **ಗೋಳುಂಡೆಗೊಳಿಸು :** ಸುರರ ನೆಱೆ ಗೋಳುಂಡೆಗೊಳಿಸಿದ ತೊತ್ತುಗೆಯ್ಸಿದೆ ನೆರೆದ ಮರ್ಕಟರ (ಕೌಶಿರಾ. ೨೦-೫೨). [ಗೋಟುಂಡೆಗೊಳ್ + – ಇಸು₃]

ಗೋಟಿಯಿಲ 'ಗೋಟಾಯಿಯಿಲ' ನೋ.

ಗೋಟ್ಕುಱಿ 'ಗೋಟ್ಗುಱಿ₂' ನೋ.

ಗೋಟ್ಗುಱಿ₁, ಗೋಗರೆ, ಗೋಳುಗರೆ, ಗೋಳ್ಗರೆ₁ (ಕ್ರಿ). ೧. ದುಃಖಿಸು; ಗೋಳಾಡು ; ಪ್ರಲಾಪಿಸು : ನರಲುವ ಪುಯ್ಯಲಿಡುವ ಕನವರಿಸುವ ಗೋಟ್ಗುಱಿದಬ್ಬು ಪಲುಂಬುವ ನುಡಿ (ಲೋಕೋಪ. ೧೩-೫೪) ; ನಾರಕರ್ಕಳ್ . . . ಗೋಟ್ಗುಱಿ [ಪಾಠಾಂ. ಗೋಣ್ಮುಱಿ] ಯುತ್ತುಂ ಕೂಗಿಡುತ್ತುಂ ಮೊಱೆಯಿಡುತುಮತಿಕ್ಲೇಶದಿಂ ಬರ್ದುಕಿರ್ಪರ್ (ವರ್ಧಪು. ೧೧-೨೮) : ಪೊಡರ್ಪುಡುಗಿ ಕಡುಭಯದೆ ಗೋಟ್ಗುಱಿದಡಿಮೊದಲೊಳ್ ಕೆಡೆದು ಮಾಯಮಾಯ್ತಾ ವೃಷಭಂ (ಬಂಹರಿ. ೬-೨೭). **ಗೋಗರೆ:** ೨. ಮೊರೆಯಿಡು;ದೈನ್ಯದಿಂದ ಬೇಡಿಕೊಳ್ಳು: ರಾಜಣ್ಣ ಗೋಗರೆಯುವ ದನಿಯಲ್ಲಿ ಪುಮಿಾಲಳನ್ನು ಪುಸಲಾಯಿಸತೊಡಗಿದ (ಮರೀ. ೫೭) ; ಗೋಗರೆವ ಕರೆವ ಮಾನಸವೆ ಬಾರ (ಮಾನಸ. ೨೫-೭). **ಗೋಳುಗರೆ :** ೧. ಗೋಳುಗರೆದ ಅನಂತ (ಒಥ್ರಿಉ. ೧೩೩). **ಗೋಳ್ಗರೆ₁ :** ೧. ಹುಡುಗಿ ಗೋಳ್ಗರೆಯುತ್ತಿದ್ದ ತಾಯಿಯೆದುರಿಗೆ ನಿಂತುಕೊಂಡು, ಏನೊ ಸಮಾಧಾನೋಕ್ತಿಗಳನ್ನು ಸುರುತ್ತಿದ್ದಳು (ಪುನರು. ೨೪೩). [ಗೋಟ್₃ + ಕಱೆ₁]

ಗೋಟ್ಗುಱಿ₂, ಗೋಳುಕರೆ, ಗೋಳ್ಗರೆ₂, ಗೋಟ್ಕುಱಿ (ನಾ). ಗೋಳಿನ ಧ್ವನಿ ; ಅಳು; ಗೋಳಾಟ: ತಡೆಯುರದ ಗೋಟ್ಗುಱಿಗಳನ್ ಆರುವೇನ್ ಕಿವಿಗುಡದ ಪುಯ್ಯಲನ್ ಮೊಗೆಮೊಗೆದು ಜಾಗರಂಗೆಯ್ವುದದು ಪಾಡು (ಬದ್ಯಪ್ರ. ೨-೩೭). **ಗೋಳುಕರೆ :** ಸಂತಸದ ರಾಗವನೆ ಎದೆಯುಲಿಯದು ಗೋಳುಕರೆಯೊಂದುಲಿವುದು (ಇಂಗೀತ. ೫೮-೧೩) : ಎಲ್ಲೆಲ್ಲಿ ನೋಡಿದರೂ ಗೋಳುಕರೆ (ಕಲ್ಲಕಾ. ೫೧). **ಗೋಳ್ಗರೆ₂ :** ಈ ಗೋಳ್ಗರೆಯಿಂದ ಏನು ಪ್ರಯೋಜನ ? (ಪುನರು. ೨೫೭). **ಗೋಟ್ಕುಱಿ :** ನೆಲನ್ ತಾನ್ . . . ಮಾರ್ಮೊರೆಟಗುವ ಗೋಟ್ಕುಱಿಯಿನ್ ನರಲನೆತ್ತಿ ಅಟಲ್ಪುದು (ಬದ್ಯಪ್ರ. ೨೩-೪೭೦). [< ಗೋಟ್ಗುಱಿ₁]

ಗೋಟ್ಗಿಡೆ (ಕ್ರಿ) . ಗೋಳುಕರೆ; ಬಿಕೋ ಎನ್ನು: ಉರುಳ್ದತ್ತು ಸಿಂಹಾಸನಂ ಗೋಟ್ಗಿಡೆದತ್ತಾಖಾನಮುಕ್ಕಿತ್ತೆಸವ ಕಸವರಂ . . . ನಡನಡನಡುಗಿತ್ತಾತ ನೇಱರ್ದ ಮಾಡಂ (ಅರ್ಧನೇ. ೭-೬೪). [ಗೋಟ್₃ + ಕೆಡೆ₁]

ಗೋಟ್ಮುರಿ 'ಗೋಣ್ಮುರಿ₂' ನೋ.

ಗೋಟ್ಮುರಿಗೊಳ್ 'ಗೋಣ್ಮುರಿಗೊಳ್' ನೋ.

ಗೌಉಡ 'ಗಾಮುಂಡ' ನೋ.

ಗೌಂಜು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಪಕ್ಷಿ ; ಗೌಜಲಹಕ್ಕಿ : ಹರಡೆ ಗೌಂಜು ಬಕನು ಪಿಕಶಿಖಿಯುಂಚೆಗಳ ಗಿರಿರಾಜನೋಲಗವೆಸೆಯೆ (ಅಮುಸಾಂ. ೧-೪೧).

[<ಕವಿಂಜ]

ಗೌಂಟಿಕೆ 'ಗೊಂಟಿಕೆ' ನೋ.

ಗೌಂಟಿಗೆ 'ಗೊಂಟಿಕೆ' ನೋ.

ಗೌಂಡ 'ಗಾಮುಂಡ' ನೋ.

ಗೌಂಡಿ₁ 'ಗಾವುಂಡಿ' ನೋ.

ಗೌಂಡಿ₂ (ನಾ). ಗಾರೆಕೆಲಸದವನು ; ಉಪ್ಪಾರ : ಹಗಲು-ರಾತ್ರಿಯೆನ್ನದೆ ಬಡಿಗರು, ಕಮ್ಮಾರರು, ಗೌಂಡಿಗಳು ತೆರಪಿಲ್ಲದೆ ದುಡಿಯುತ್ತಿದರು (ಮುಳ್ಳುಬೀ. ೧೩) ; ಈಗಿಂದೀಗ ಗೌಂಡಿಯನ್ನು ಕರೆಸಿ ಸಾರಣೆ-ಕಾರಣೆಯ ಕೆಲಸ ಪ್ರಾರಂಭಿಸಬೇಕು (ರಾಜುಪಾ. ೧೨೮).

[← ಮರಾ. ಗೌಂಡೀ, ಗವಂಡೀ]

ಗೌಂಡು 'ಗಾಮುಂಡ' ನೋ.

ಗೌಂಡುಂಬಳಿ, ಗಉಡುಂಬಳಿ, ಗೌಡುಂಬಳಿ (ನಾ). ಗೌಡಿಕೆಗೆ ಪ್ರತಿಫಲವಾಗಿ ಕೊಟ್ಟ ಮಾನ್ಯ,-ಉಂಬಳಿ : ತಳವಾರಿಕೆಗೆ ಸಲುವ ಅಂಬಲಿ ವುಡುಗೊರೆ ಗೌಂಡುಂಬಳಿ ಸಹವಾಗಿ ಆ ನಾಯಕವಾಡಿಗಳು ಕೊಡುವಪ ಹುಟ್ಟುವಳಿ (ಎಕ. VII, ಶಿವಮೊ. ೭೦-೬೧ ; 1431). **ಗಉಡುಂಬಳಿ :** ಹಣವಿನ ಸೇಸೆಯು ಲೆಖ್ಖದಲ್ಲು ಗ ೭೬೪ ಗಉಡುಂಬಳಿ॥ (ಮೈಆರಿ. ೧೯೬೪, ೨೭-೧೭ ; 1430) ; ಸಲೂಸಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿ ಗಉಡುಂಬಳಿಯಾಗಿ . . . ಪಾಲಿಸಿಕೊಂಡದು (ಎಕ. VI, ಮೂಡಗೆ. ೮೪-೭ ; 1675). **ಗೌಡುಂಬಳಿ :** ಶುಧ ಭತ ಖ ೫೫ ಕ ಗ ೬ ॥ ೩ ॥ ಗೌಡುಂಬಳಿಯಿಂದ ಪ್ರಭವ ಸಂವತ್ಸರದಲು ಹೆಚಿದ (ಎಕ. VIII, ತೀರ್ಥಹ. ೭-೧೮೫ ; 1665).

[ಗೌಂಡು (< ಗಾಮುಂಡ) + ಉಂಬಳಿ]

ಗೌಜಲ್‌ಮರ (ನಾ). ಒಂದಂ ಬಗೆಯ ಮರ: ಗೌಜಲ್‌ಮರ, ಕವುಲುಮರ . . . ಹೆಣ್ಣುಮತ್ತಿ (ಮೈಜಿಗಿ. ೧೮-೬೧೯). [ಗೌಜಲ್? + ಮರ₁]

ಗೌಜಲವಕ್ಕಿ, ಗೌಜಲಹಕ್ಕಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಣ್ಣ ಹಕ್ಕಿ; ಗೌಜು: ಗೌಜಲವಕ್ಕಿಯ ಕಾಳಗವನು ಬಲುಮೋಜಿನಿಂದಲಿ ಮಾಡಿಸುವರು (ಕಂನವಿ ೭-೧೪). **ಗೌಜಲಹಕ್ಕಿ :** ಪಾರಿವಾಳ, ಗೌಜಲಪಕ್ಕಿ, ಲಾವಕನಹಕ್ಕಿ . . . ಇದ್ದವು (ಒಡಕ. ೫೫): ಕೆಲವರು ಸಿಪಿಲೆ, ಗೌಜಲಹಕ್ಕಿಗಳ ಕಾಳಿಗವನ್ನಾಡುತ್ತಿರುವರು (ಕರ್ನಾಜ. ೦೬೦). 'ಕವಿಂಜ' ಪರಾ.

[<ಗೌಜಲು + ಪಕ್ಕಿ₁]

ಗೌಜಲಹಕ್ಕಿ 'ಗೌಜಲವಕ್ಕಿ' ನೋ.

ಗೌಜಲು 'ಕವಿಂಜ' ನೋ.

ಗೌಜ 'ಗೌಜು₁' ನೋ.

ಗೌಜು₁, ಗವುಜ, ಗವುಜು₁, ಗೌಜ (ನಾ). ೧. ಸಡಗರ; ಸಂಭ್ರಮ : ಈ ಸಾರಿ ಹಬ್ಬದ 'ಗೌಜು' ಅಷ್ಟಿಲ್ಲವಾದರೂ ಮಾಮೂಲಾಗಿ ಕಟ್ಟಳೆಯ ಪ್ರಕಾರ ಹಬ್ಬ . . . ನಡೆಯಿತು (ನಿಸದು. ೨೫) ; ಆಮಂತ್ರಿತ ಜನರೆಲ್ಲ ಬಂದಿದ್ದಾರೆ : ಎಲ್ಲೆಡೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಗೌಜೇ ಗೌಜು (ಶೀಮೋಡ. ೪೫). ೨. ಗದ್ದಲ ; ಗೊಂದಲ ; ಗಲಾಟೆ : ಶೇಖರನು . . . ಎಲ್ಲರೂ ಕುಳಿತಲ್ಲಿಗೆ ಹೋಗಿ ನಿಂತುಕೊಂಡ ಕೂಡಲೆ ಗೌಜು ಶಾಂತವಾಯಿತು (ಪರಿಶೀ. ೬೭) ಪೋಲೀಸರು ಅವನನ್ನು ದರದರ ಎಳೆದರು. ರಸ್ತೆಯಲ್ಲಿ ಗೌಜಾಗಿ ಜನರ ಗುಂಪು ಸೇರಿತು (ತಿಂಮುತ. ೧೭). **ಗವುಜ:** ೨. ಆ ಕೂಸಿಂದು ಬಂಗಾರ್ಕೈತೀಂತ ಊರ ಜನಕ್ಕೆ ತಿಳಿದ್ರೆ ಇಲ್ದಿದ್ದ ಗವುಜ ಎಬ್ಬಿಸ್ತಾವ್ರೆ (ಪಾಹುತ್ತ. ೬೦). **ಗವುಜು₁ :** ೨. ಆಗ್ಗೆ ನನಗೆ ಏನಾಯಿತೊ, ಏನು ತೋಚಿತೊ ದೇವರೇ ಬಲ್ಲ. ಮತ್ತೆ ಚಪ್ಪರದ ಗವುಜು ನನಗೆ ಕೇಳಿಸಲಿಲ್ಲ (ಕಂನಾಸಾ.೧): ನರಕದೊಳಗೆ ಸ್ಥಳವು ಸಿಕ್ಕುವುದು ಶಕ್ಯವೇ ಇಲ್ಲ ; ಅಲ್ಲಿ ನಿಮ್ಮ . . . ಗವುಜು (ಎರಸ. ೬೫): ಗವುಜು ಏನೂ ಇಲ್ಲ ಗೋವಿಂದಭಟ್ಟ . . . ಬಿದ್ದ (೧೧ಡ). **ಗೌಜ :** ೧. ಅಂದು ಮಂಗಳೂರುಮಲ್ಲಿಗೆಯ . . . ನೋಡಬೇಕು ಹೆಂಗುಸರ ಗುಂಪುಗಳಲ್ಲಿ ! (ಪರಾವ. ೪೪) ; . . .

ಗೌಜ ಎಂಬ ಮಾತೇ ಅವನ ಪಾಲಿಗೆ ಇಲ್ಲವಾಗಿತ್ತು (ದೇವಹಂ. ೨೧೨). ೨. ಹಾಗೆ ಬೊಬ್ಬೆಹಾಕುವಾಗ ನಾಲ್ಕುಜನ ಇದೇನು ಗೌಜಿ ಎಂದು ನೋಡಲಿಕ್ಕೆ ಬರುತ್ತಾರೆ (ಕುರುಕಾ. ೬೫). ೩. ಗೊಡವೆ ; ತಂಟೆ : ಗೋಪಿ, ಸುಮಿತ್ರ ತನಗೆ ಬೇಡ ಎಂದು ಹೇಳಿದರೂ, ನಿನಗೆ ಮದುವೆಯ ಗೌಜಿ ತಪ್ಪಲಿಲ್ಲ (ಅನುರ. ೬೦). 'ಗೋಜು$_2$' ಪರಾ. [ದೇ.II ತುಳು. ಗೌಜಿ]

ಗೌಜು$_2$ 'ಕವಿಜ' ನೋ.

ಗೌಟಿಕೆ 'ಗೊಂಟಿಕೆ' ನೋ.

ಗೌಟಿಕೆಗಟ್ಟು 'ಗೆಂಟಿಗೆಗಟ್ಟು' ನೋ.

ಗೌಡ, 'ಗಾವುಂಡ' ನೋ.

ಗೌಡ$_2$ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ದೇಶದ ಹೆಸರು : P ಈಗಿನ ಬಂಗಾಳವನ್ನು ಒಳಗೊಂಡ ಉತ್ತರಭಾರತದ ಪ್ರದೇಶ : ಗೌಡ ಗುರ್ಜರ ತುರುಕದೇಶದ ಪ್ರಭೃತಿ ಭೂಪರು ನೆರೆದು ಬಂದಲ್ಲಿ (ಜ್ಞಾನಪಂ. ೬-೧೧) : ಗೌಡದೇಶದ ರಾಯನಿವನೆನೆ ಹಳ್ಳಿಯ ಗೌಡನೆಂದೆಣಿಸಿ ಸಾಗಿದಳು (ಭರತ. ೫೫-೯೩). ೨. = ಗೌಡಮಾರ್ಗ: ದಂಡಿಯು 'ಕಾವ್ಯಾದರ್ಶ' ದಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿಸಿದ ... ಪರಿಚ್ಛೇದದ ಬಹುಭಾಗವು ವೈದರ್ಭ, ಗೌಡ ಎಂಬ ಎರಡು ಕಾವ್ಯಮಾರ್ಗಗಳ ವಿಭೇದವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವುದಕ್ಕೇ ಮೀಸಲಾಗಿದೆ (ಭಾರಮೀ. ೩೯). 'ಗೌಡಿ$_3$' ಪರಾ. ೩. [ಸಂಗೀತ] ರಾಗಜಾತಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಶುದ್ಧ, ಭಿನ್ನ, ಗೌಡ, ಅಷ್ಟಸಾಧಾರಣ, ಸಪ್ತಸಾಧಾರಣ, ಪಟ್ಸ್ವರವೆಂಬಾಜು ಸಾಧಾರಣಜಾತಿಗಳು (ವಿವೇಕ. ೩೩೩). [ಸಂ.].

ಗೌಡಪಟ್ಟು (ನಾ). ಒಕ್ಕಲಿಗರ ಜಾತಿ ; ಗೌಡರ ಪಂಗಡ : ದೊರೆಗಳವರು ... ಸಂಗಳ ಬಂಧುಗಳಲ್ಲಿ ಕೆಲವರು ಸ್ನಾನ ಸಂಧ್ಯಾವಂದನೆಗಳನ್ನೂ ಮಾತಾಪಿತೃ ಶ್ರಾದ್ಧಗಳನ್ನೂ ಬಿಟ್ಟು ಗೌಡಪಟ್ಟು ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಮಾಡಿದುದನ್ನೂ ಮತ್ತೆ ಕೆಲವರು ಇದೇ ಪರಿಯಾಗಿ ಬಡಜಾತಿ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಮಾಡಿ ಬೆರೆದಿರುವುದನ್ನೂ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಪರಾಂಬರಿಸಿ ವಿಚಾರಣೆಮಾಡಿ (ಮುಜಾಗಂ. I, ೧೩೯). [ಗೌಡ$_1$ (< ಗಾವುಂಡ) + ಪಟ್ಟು$_8$ (< ಪಟ್ಟ)]

ಗೌಡಬಂಗಾಲ, ಗೌಡಬಂಗಾಳ (ನಾ). ೧. ಗೌಡದೇಶದೊಳಗಿರುವ ಬಂಗಾಲ. ೨. (ಆಲಂ) ಕೂಟರಚನೆ : ಕುಯುಕ್ತಿ ; ಕುತಂತ್ರ ; ಮೋಸ : ಕೊಲೆಯ ಆಧಾರಗಳು ಅವನ ಹತ್ತಿರವೇ ದೊರೆತರೆ – ಆ ಗೌಡಬಂಗಾಲದ ಬಗ್ಗೆ ಅವನಿಗೆ ಹುಚ್ಚು ಹಿಡಿಯಲಿಕ್ಕಿಲ್ಲವೆ ? (ತುಬ್ಬಣ್ಣ. ೧೧೭). ಗೌಡಬಂಗಾಳ : ೩. "ಮೋಡಿಗಾರ ; ಮಾಟಗಾರ" (ಜಾನಕೋ. ೫೨). [ಗೌಡ$_2$ + ಬಂಗಾಲ]

ಗೌಡಬಂಗಾಲಿ (ಗು). ೧. ಕುಯುಕ್ತಿಯಿಂದ ಕೂಡಿದ : ಮೋಸದ : ಈ ಬಂಗಾಲೀಚಿತ್ರಕ್ಕೆ ಈ ಗೌಡಬಂಗಾಲೀ ವಿಮರ್ಶೆ ಹೊಂದಿಕೆಯಾಗುತ್ತದೆ (ನಿರಾಫ. ೬೩). (ನಾ). ೨. ಚಮತ್ಕಾರ ; ಇಂದ್ರಜಾಲ : ಇದೇನು ಗೌಡ ಬಂಗಾಲಿ ಎಂಬುದೇ ನನಗೆ ಹೊಳೆಯದಾಯಿತು (ಸ್ಮೃತಿಚಿ. ೧೫೭).

[ಗೌಡ$_2$ + ಬಂಗಾಲಿ]

ಗೌಡಬಂಗಾಳ 'ಗೌಡಬಂಗಾಲ' ನೋ.

ಗೌಡಮಾರ್ಗ (ನಾ). [ಕಾವ್ಯಮೀ] ಕಾವ್ಯರಚನೆಯ ಮಾರ್ಗಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ದೀರ್ಘವಾದ ಸಮಾಸಗಳಿಂದಲೂ ಶಬ್ದಾಡಂಬರದಿಂದಲೂ ಕೂಡಿದ ಕಾವ್ಯರಚನೆಯ ರೀತಿ : ವೈದರ್ಭಗೌಡಮಾರ್ಗವಿಭೇದಂ ಬಗೆಪೊಡೆ ಗತಾನುಗತಿಕವಿದೆಂದೆಂಬಲ್ಲದರಿಪರ್ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೫೨೨).

[ಗೌಡ$_2$ + ಮಾರ್ಗ]

ಗೌಡರೀತಿ (ನಾ). = ಗೌಡಮಾರ್ಗ : ಅತಿದೀರ್ಘಸಮಾಸಾಂಚಿತಗತಿಶಬ್ದಾಡಂಬರಾನುವಿದ್ಧಂ ಕ್ರೋಧಾದ್ಭುತರೌದ್ರವೀರರಸಸಂಗತಮಂತದು ಗೌಡ ರೀತಿ ಪರುಷಪ್ರಾಯಂ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೭೮೭). [ಗೌಡ$_2$ + ರೀತಿ]

ಗೌಡಿ$_1$ 'ಗಾವುಂಡಿ' ನೋ.

ಗೌಡಿ$_2$ (ನಾ). ೧. ಕಾಕಂಬಿಯಿಂದ ಭಟ್ಟಿಯಿಳಿಸಿದ ಮದ್ಯ. ೨. [ಕಾವ್ಯಮೀ] ಕಾವ್ಯದ ಮೂರು ರೀತಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಗೌಡಿ, ವೈದರ್ಭಿ, ಪಾಂಚಾಲಿಯೆಂಬ ರೀತಿತ್ರಯುಂಗೂಡಿ (ವಿವೇಕ. ೩೬೭) ; ಓಜೋವ್ಯಂಜಕವಾದ ವರ್ಣಗಳಿಂದಲೂ ದೊಡ್ಡ ದೊಡ್ಡ ಸಮಾಸಗಳಿಂದಲೂ ಕೂಡಿರುವ, ಆಡಂಬರವುಳ್ಳ ಮತ್ತು ಬಿಗಿಯಾದ ಪದರಚನೆ 'ಗೌಡಿ' (ಕೃಬಿಡಿ. ೨೨೨). [ಸಂ. ಗೌಡೀ]

ಗೌಡಿಕೆ 'ಗಾವುಂಡಿಕೆ' ನೋ.

ಗೌಡಿತಿ 'ಗಾವುಂಡಿತಿ' ನೋ.

ಗೌಡೀರೀತಿ (ನಾ). = ಗೌಡಮಾರ್ಗ : ಶ್ಲೇಷಪ್ರಸಾದಾದಿ ಹತ್ತುಗುಣಗಳೂ ಇರುವುದು ವೈದರ್ಭರೀತಿಯೆಂದೂ, ಗೌಡೀರೀತಿ ಪ್ರಾಯಃ ಇದಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿರುವುದೆಂದೂ ದಂಡಿಯು ಹೇಳಿದ್ದಾನೆ (ಕೃಬಿಡಿ. ೨೨೧).

[ಸಂ. (ಗೌಡೀ + ರೀತಿ)]

ಗೌಡು 'ಗಾವುಂಡ' ನೋ.

ಗೌಡುಂಕೆ (ನಾ). = ಗೌಂಡುಂಬಳಿ : ಪ್ರಥಮಸ್ತ್ರೀಸಂಜಾತವಾದ ಹಳಕಾಜ ಪರವಾಗಿ ಗೌಡುಂಕೆಯಾಗಿ ಅರಮನೆ ತೆಱುವಾರುಗಳನೂ ಉಂಡಿಗೆಯು ಕಿರುಕೊಳ ಸಲ್ಲ (ಸೌಇಇ. IX-ii, ೪೩೩-೫೭ ; 1408).

[ಗೌಡ$_1$ (<ಗಾವುಂಡ) + ಉಂಕೆ?]

ಗೌಡುಂಬಳಿ 'ಗೌಂಡುಂಬಳಿ' ನೋ.

ಗೌಡುಮಾನ್ಯ (ನಾ).=ಗೌಂಡುಂಬಳಿ: ನಾಗಗಾವುಂಡನು ಮೊದಲೂರ ಗೌಡು ಮಾನ್ಯದೊಳಗೆ ತನ ಗೌಡುಮಾನ್ಯಂ ಕಡಲಿಯುವಳನ ಹರಳ ಹಸುಗೆಯಲಿ (ಮುಂಬಯಿ. X, ೨೬೯-೭೦ ; 1229). [ಗೌಡು (<ಗಾವುಂಡ)+ಮಾನ್ಯ]

ಗೌಣ (ಗು). ೧. ಪ್ರಧಾನವಲ್ಲದ ; ಅಮುಖ್ಯವಾದ : ಶಿಕ್ಷಣದಲ್ಲಿ ದಂಡನೆಗೆ ಸ್ಥಾನವಿದೆ. ಆದರೆ ಅದು ಗೌಣವಾಗಿದೆ (ರಂಗರೂ. ೫೭) ; ತಮ್ಮ ಇಷ್ಟಾನಿಷ್ಟಗಳು ಯಾವುವಿದ್ದರೂ ಅದಕ್ಕೆ ಗೌಣ ಸ್ಥಾನವನ್ನು ಕೊಟ್ಟು . . . ಸಮಾಜ ಮರ್ಯಾದೆಗಳಿಗೆ ಪ್ರಥಮ ಪ್ರಾಶಸ್ತ್ಯವನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ನಡೆದುಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದರು (ಪಾಠಕ. ೨೯). ೨. [ಕಾವ್ಯಮೀ] ಆಲಂಕಾರಿಕವಾಗಿ ಹೇಳಿದ; ಲಾಕ್ಷಣಿಕವಾದ; ವಾಚ್ಯಾರ್ಥದ ಸಂಬಂಧದಿಂದ ಹೊರಡುವ: ಮುಕುಳನನಿಮೀಳನಂಗಳ್ ವಿಕಾಸಹಾಸ ಪ್ರಬೋಧನೋನ್ಮೇಷಂಗಳ್ ಪ್ರಕಟಿಸುಗುಮೈಕ್ಯಮಂ ನಿರ್ವಿಕಲ್ಪದಿಂ ಗೌಣಮುಖ್ಯವೃತ್ತಿಕೃತಂಗಳ್ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೯೧೪). (ನಾ). ೩. ಕೀಳಾದುದು ; ಲೆಕ್ಕಕ್ಕಿಲ್ಲದುದು : ಸ್ತ್ರೀ ನೀರು ಕುಡಿವ ನಲ್ಲಿಯು ಸಹ ತಿಮ್ಮನಿಗೆ ಗೌಣ (ಹುಮ್ನುಹು. ೩೮). ೪. ಕುಂದು ; ಊನ; ದೋಷ : ಆ ಹುಡುಗಿಯ ಮದುವೆ ಯಾಕೆ ಆಗಲಿಲ್ಲ . . . ಅಲ್ಲಿ ಏನಾದರೂ ಗೌಣ ಇರಲೇಬೇಕು (ಉಪಸಂ. ೫೩) : ಪ್ರಿಯಪತಿಯ ವಿಯೋಗದಲ್ಲಿ ಜೀವದಿಂದಿರುವದು ಸತೀಧರ್ಮಕ್ಕೆ ಗೌಣವಾಗಿರುವದು (ಪದ್ಮನ. ೧೦೭). [ಸಂ.]

ಗೌಣತ್ವ (ನಾ). ಅಮುಖ್ಯತೆ ; ಮಹತ್ವವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ : ವೈಕ್ರಿಯಕಾಹಾರಕಂಗಳ್ಗಂ . . . ಆಲೋಕಾಂತಂಬರಂ ಸಲವಿಲ್ಲಪ್ಪುದಱಿಂ ಅವಕ್ಕೆ ಗೌಣತ್ವ ಮೊಂದುತ್ತುವು (ತತ್ತ್ವಾ. ೧೦೭). ಉಕ್ತಿ : ಮಾತೆ ಎಂಬ ಅನುಭಾವದಲ್ಲಿ, ಪುರುಷಶಕ್ತಿಯ ಗೌಣತ್ವವು ಸ್ಪಷ್ಟವಿದೆ (ಕರ್ನಾಟ. ೪೩). [ಸಂ.]

ಗೌತ (ನಾ). ವೈಶ್ಯಜಾತಿಯ ಎಲಗ, ಗೌತ, ಇಪ್ಪ ಎಂಬ ಮೂರು ವರ್ಗಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಭಾರಿ ಶ್ರೀಮಂತ ; ತುಂಬ ಹಣವಂತ : ಉತ್ತುಂಗ ವೃಷಭಮುಂ ತಾನುತ್ತಮನೇಱಿರ್ದ ಕನಕಮುಂ ಪುಂಜಿಸಿ ನೋಡುತ್ತಿರೆ ರಾಶಿಯ ಮಱೆಯಿಂದತ್ತಣರು ಕಾಣದನಿತಱೊಡೆಯಂ ಗೌತಂ [ಪಾಠಾಂ. ಗೋಪಂ] (ಜೀವಸಂ. ೧೦೫-೧೯) : "ವರ್ತಕವಿಶೇಷ" (ಜೀವಸಂ. ಕೋಶ). P 'ಗೋಪ' ಎನ್ನುವ ಪಾಠಾಂತರವೇ ಹೆಚ್ಚು ಸ್ವೀಕಾರಾರ್ಹ. [?]

ಗೌತಮ (ನಾ). ೧. ಸಪ್ತಋಷಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬ: ಗೌತಮ ಭೃಗು ದಧೀಚಿ ವ್ಯಾಸ ಮುನಿವರರ ಸ್ಥೂಲ ಶಾಪಾನಲದಿನುರಿದು (ಬಸವು. ೩-೭೭). ೨. ಬುದ್ಧ: ನಾನು ಪೂಜ್ಯ ಗೌತಮನಿಗೆ ಶಿರಸಾ ಮಾಡಿದ ಅಭಿವಾದನೆಯೆಂದು ಸ್ವೀಕರಿಸಬೇಕು (ಬುದ್ಧ.ಪ. ೧೨೯). [ಸಂ.]

ಗೌತಮಿ (ನಾ). ಗೋದಾವರಿನದಿಯ ಮತ್ತೊಂದು ಹೆಸರು: ದುರಿತಗಣಮಿರ್ದಪುದೆ ಗೌತಮಿಯೊಳಾಳ್ದಂಗೆ (ಜೈಮಿಭಾ. ೨೦-೧೩).
[ಸಂ. ಗೌತಮೀ]

ಗೌತಳಿ (ನಾ). ವ್ಯಾಪಾರಸ್ಥರ ಸಂಘ: ಗೊಜ್ಜ ಗೌತಳಿಗಳು ಬಿಟ್ಟ ಆಯ ಚೈತ್ರಕ್ಕೆ ವೀಸ ಪವಿತ್ರಕ್ಕೆ ವೀಸ (ಸೌಇಇ. IX-I, ೩೦೭-೪೫ ; 1223).
[<ಕೊತ್ತಟಿ]

ಗೌದ (ನಾ). ಒಂದು ಅಗ್ರಹಾರದ ಹೆಸರು: ಶ್ರೀಮದನಾದಿಯಗ್ರಹಾರಂ ಗೌದದ ಮೂವತ್ತಿಚ್ಛಾಸಿರ ಅಶೇಷ ಮಹಾಜನಂಗಳ್ಗೆ (ಎಕ. VII, ಶಿಕಾ೦. ೯೭-೧೦ ; 1027). [?]

ಗೌದಾನಿಕ (ನಾ). ಷೋಡಶ ಸಂಸ್ಕಾರಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ಗೋದಾನ: ಗರ್ಭಾಧಾನ, ಪುಂಸವನ, ಸೀಮಂತ, ಜಾತಕರ್ಮ . . . ಗೌದಾನಿಕ ಸ್ನಾತಕ, ವಿವಾಹ . . . ಎಂಬ ಷೋಡಶಕರ್ಮಂಗಳೊಡನೆಯುಂ (ವಿವೇಕ. ೫). [ಸಂ.]

ಗೌದಾಳಿಕ (ನಾ). ಬೇಸಾಯಗಾರ: ಕಾಲಕಾಲವನರಿತು ಮಿಗೆ ಗೌದಾಳಿಕಂ ಬೆಳೆಗೈದ ಕಬ್ಬಿನಕೋಲು ಡೊಂಕಿದಡೇನು ತವುಸದಿಂಪು ಡೊಂಕಹುದೇ (ಅನಂರಾ. ೧-೧-೧೧). [<ಸಂ. ಕುದ್ದಾಲ]

ಗೌಧಾರ (ನಾ). ಉಡು: "ಗೌಧೇರಃ, ಗೌಧಾರಃ, ಗೌಧೇಯಃ–ಈ ೩ ಉಡುವಿನ ಹೆಸರುಗಳು, ಉಡ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೩೫): ವರಾಹ ವ್ಯಾಘ್ರ ಗೌಧಾರ ಸಿಂಧುರ (ಯಾದವ. ೪-೫೪). [ಸಂ.]

ಗೌಧೂಮ (ನಾ). ಗೋದಿಯ ಹಿಟ್ಟು: ಯವ ಗೌಧೂಮ ವ್ರೀಹಿ ತಂಡುಲ ಗುಡ (ವಿವೇಕ. ೦೩೫). [ಸಂ.]

ಗೌಧೇಯ (ನಾ).=ಗೌಧಾರ: "ಗೌಧೇರಃ, ಗೌಧಾರಃ, ಗೌಧೇಯಃ–ಈ ೩ ಉಡುವಿನ ಹೆಸರುಗಳು, ಉಡ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೦೩೫). [ಸಂ.]

ಗೌಧೇರ (ನಾ). ೧. ಉಡು. ೨. ಉಡುವಿನ ಮರಿ: "ಗೌಧೇರಮೆಂಬುದು ಉಡುವಿನ ಮಱಿ" (ಹಲಾಯು. ೩೯-೮೧): "ಗೌಧೇರಮನೆ ಮಱಿಯುಡುವೆನಿಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೪೮-೧೦). [ಸಂ.]

ಗೌನು (ನಾ). ಅರಸು, ನ್ಯಾಯಾಧಿಪತಿ, ವಕೀಲ ಮೊದಲಾದವರು ಧರಿಸುವ ಉದ್ಯೋಗಸೂಚಕವಾದ ಬೇರೆಬೇರೆ ರೂಪಗಳ ನಿಲುವಂಗಿ: ಎಲಿಜಬೆತ್ತಳ ಗೌನು ಚುಂಗೆತ್ತಲು ಬೇಕಿಡಿ ಲಂಡನ್ ಟೌನು (ನವ್ಯಧ. ೯೦): ನ್ಯಾಯಾಲಯದಲ್ಲಿ ವಾದಮಾಡುವಾಗ ವಕೀಲರು ಗೌನನ್ನು ಧರಿಸಬೇಕು (ರೂಢಿ). [←ಇಂ. Gown.]

ಗೌಪ್ಯ (ನಾ). ಗುಟ್ಟು; ರಹಸ್ಯ: ಗೂಢವಾದುದಂ: ಜ್ಯೋತಿಷ್ಯಶಾಸ್ತ್ರದ ಕಲೆಯ ಗೌಪ್ಯವು ಬೇರೆಯವರಿಗೆ ಗೊತ್ತಾಗದಂತೆ ನೋಡಿಕೊಳ್ಳುವುದೂ ಅವರ ಸಿದ್ಧಿಗೆ ಒಂದು ಕಾರಣವಾಗಿತ್ತು (ಹೇಮಂತ. ೧೪೦): ಗೌಪ್ಯವಾಗಿ ಒಂದೆಡೆ ಚಿಂತಿಸುತ್ತಾ, ತಲೆಬಾಗಿ ಕೂಡುವುದು ಕಂಡು ಬರುವುದು (ಶಿಕ್ಷದ. ೩೬೭). [ಸಂ.]

ಗೌರ (ಗು). ೧. ಬಿಳಿಯ; ಬಿಳುಪಾದ: ಶಂಕನ ಕೀರ್ತಿಪ್ರಭೆಯಿಂದಂ ಕಾಮಿನಿ ಭೂಮಿ ಗೌರರುಚಿಯಿಂದೆಸೆದೇಂ ಶಂಕಿನಿಯಾದಳೊ (ಎಕ. VII, ಶಿಕಾ೦. ೧೯೨-೨೫ : 1182 ?). (ನಾ). ೨. ಬಿಳಿಯ ಬಣ್ಣ: "ಗೌರಃ, ಶ್ವೇತಃ . . . ಪಾಂಡುರಃ–ಈ ೧೨ ಬಿಳಿದು" (ಹಲಾಯು. ೧೨೧-೪೭); ಶ್ವೇತ ಪೀತ ಹರಿತ ಕಪೋತಕೃಷ್ಣ ಗೌರ ಮಾಂಜಿಷ್ಠ ಕಪಿಲ ಕರ್ಬುರ ಅಳಗ ಬೊಟ್ಟಳಗ ಇಂತೀ ದಶವರ್ಣದ ಪಶುನಾಮದ ಆಮವನಱಿತು (ತುಱುಗಾ. ೫-೧೨). ೩. ನಸುಗೆಂಪು ಬಣ್ಣ. ೪. ಹೊಂಬಣ್ಣ: "ಹಳದಿಬಣ್ಣ" (ಅಮರ. ೮೪೩). ೫. ಚಂದ್ರ. ೬. ತಾವರೆಯ ಕುಸುರು; ಪದ್ಮಕೇಸರ. ೭. ಬಿಳಿಯ ಸಾಸುವೆ. ೮. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಎಮ್ಮೆ; ಕಾಡೆಮ್ಮೆ. [ಸಂ.]

ಗೌರಮ್ಮ (ನಾ). ೧. ಪಾರ್ವತಿ; ಗಿರಿಜೆ: ಈ ದಿವಸ ಗೌರಮ್ಮನ ಪೂಜೆ (ರೂಢಿ). ೨. ಕಣದಲ್ಲಿ ರಾಗಿ ಮೊದಲಾದ ಧಾನ್ಯದ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ ಬರುವ ಮಣ್ಣು: ರಾಗಿಯಲ್ಲಿ ಗೌರಮ್ಮ ಜಾಸ್ತಿ (ರೂಢಿ). 'ಬಸವಣ್ಣ' ಪರಾ.
[ಗೌರಿ + ಅಮ್ಮ₂]

ಗೌರವ (ಗು). ೧. ಗುರುವಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ: ಗೌರವಲ್ಯೆಂಗಿಕಾದಿ ನಿಯಮವ್ರತ ಧರ್ಮವೆನಿಪ್ಪ ದರ್ಪಣದ್ವಾರದಿ ನಿಟ್ಟಿಸಲ್ (ಶತಕ. ೧೭-೨೨). (ನಾ). ೨. ಭಾರ; ಬಜ್ಜೆ. ೩. ದೊಡ್ಡತನ; ಹಿರಿಮೆ: ಅದಂ ಪಂಚಮಿಯಪ್ಪುದು . . . ಹೇತುವಿನೊಳುದಯದೊಳ್ ಗೌರವದೊಳ್ (ಶಮದ. ೧೩೧). ೪. ಪ್ರಾಮುಖ್ಯತೆ; ಶ್ರೇಷ್ಠತೆ; ಘನತೆ: ಸುರರು ಪೂಮಳೆಯ ಗರೆಯೆ ಗೌರವವೆರೆಯುತ (ಗಗತಾ. ೧೯-೪೪). ೫. ಹಿರಿಯರನ್ನು ಸ್ವಾಗತಿಸಲು ಎದ್ದು ನಿಲ್ಲುವುದು: "ಅಭ್ಯುತ್ಥಾನಂ, ಗೌರವಂ – ಈ ೨ ಇದಿರೇಟ್ಪುದು" (ಹಲಾಯು. ೧೨೮-೯೩); ಆತನಿಗೆ ಅರ್ಘ್ಯಪಾದ್ಯಗಳನ್ನು ಕೊಡಿಸಿ ಗೌರವಮಾಡಿ (ವಚಭಾ. ೫೭). ೬. ಮರ್ಯಾದೆ; ಆದರ: ವೇದಗಳು, ರಾಮಾಯಣ, ಮಹಾಭಾರತ–ಈ ಮೂರೂ . . . ಸಮಾನ ಗೌರವಪಾತ್ರಗಳೆಂದೂ ಭಾರತೀಯರು ನಂಬುವರು (ಭಾರದ. ೮೩). ೭. ಹಿರಿಯ; ಘನತೆಯುಳ್ಳವನು: ಈ ಗಿರಿಯೊಳು ನಾವು ನಡುವಿಪೆವೆಮ್ಮಿಂದ ಮೇಗೆ ಪರ್ವತದ ಮೇಲೆಸೆವ ನಾಗೇಂದ್ರನಿಭನೀತ ವಿಜಯಾರ್ಧ ದೇವನೆಂದಾ ಗೌರವನ ಕಾಣಿಸಿದರು (ಭರದ. ೩೮-೨೭). ೮. [ಜೈನ] ಅಹಂಕಾರ. 'ಗೌರವತ್ರಯ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಗೌರವತ್ರಯ (ನಾ). [ಜೈನ] ಶಬ್ದಗೌರವ, ಋದ್ಧಿಗೌರವ ಮತ್ತು ಸಾತಗೌರವ ಎಂಬ ಮೂರು ಬಗೆಯ ಅಹಂಕಾರಗಳು; ವ್ಯಕ್ತಿಗೆ ತನ್ನ ಧ್ವನಿಯಿಂದಲೂ ಐಶ್ವರ್ಯದಿಂದಲೂ ಮತ್ತು ಆರೋಗ್ಯದಿಂದಲೂ ಬರುವ ಮೂರು ಬಗೆಯ ಅಹಂಕಾರಗಳು: ಗತಗೌರವತ್ರಯಂ . . . ಅಪಗತಶಲ್ಯತ್ರಯನನಾಪ್ತ ಗುಪ್ತಿತ್ರಿತಯಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೦೪-೦೫).
[ಗೌರವ + ತ್ರಯ]

ಗೌರವದೋಷ (ನಾ). [ಛಂದ] ಲಘುವಿರಬೇಕಾದ ಕಡೆ ಗುರುವನ್ನಿಡುವುದರಿಂದಾಗುವ ದೋಷ: ಗುರುಗಳಲ್ಲದ ತಾಣದೊಳಂ ಗುರೂದ್ಯೋಗದಿಂ ಬಗೆಗೆ ಗೌರವದೋಷಮಿದೆಂಬುದು (ಕವಿರಾ. ೧-೧೨೭). [ಗೌರವ+ದೋಷ]

ಗೌರವಧನ (ನಾ). ಸಂಬಳವಿಲ್ಲದೆ ಕೆಲಸಮಾಡುವವರಿಗೆ ಗೌರವಸೂಚಕವಾಗಿ ಕೊಡುವ ಹಣ,–ಸಂಭಾವನೆ: ಅವರಿಗೆ ಸಾಕಷ್ಟು ಪ್ರಮಾಣದ ಗೌರವಧನವನ್ನು ಕೊಡುವುದಾಗಿ ಕಂಪನಿಯವರು ಒಪ್ಪಿದ್ದರು (ವಂಶವೃ. ೭೧). [ಗೌರವ + ಧನ]

ಗೌರವಪದವಿ (ನಾ). ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾನಿಲಯ ಮೊದಲಾದ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಗೌರವಸೂಚಕವಾಗಿ ಕೊಡುವ ಪದವಿ (Honorary Degree. ಪತ್ರಿನಿ. ೩೦).
[ಗೌರವ + ಪದವಿ]

ಗೌರವಪ್ರಶಸ್ತಿ (ನಾ).=ಗೌರವಪದವಿ: ಟಿಪ್ಪರನ ಯಶಸ್ಸು ಮತ್ತು ಕೀರ್ತಿ ಎಲ್ಲೆಡೆಯೂ ಹಬ್ಬಿ, ಗೌರವಪ್ರಶಸ್ತಿಗಳು ಅವನ ಮೇಲೆ ಮಳೆಕರೆಯಲಾರಂಭಿಸಿದವು (ಸಸ್ಯಕ. ೮೧). [ಗೌರವ + ಪ್ರಶಸ್ತಿ]

ಗೌರವರಕ್ಷೆ (ನಾ). ಗೌರವಸೂಚಕವಾಗಿ ನೀಡುವ (ಸೈನಿಕ ರೀತಿಯ) ನಮಸ್ಕಾರ; ಗೌರವದಿಂದ ಮಾಡುವ ವಂದನೆ: ಗದ್ದೆಯ ಬಯಲಿಗೆ ಬಂದಿಳಿದೆವ್ಮಯ ನೋಡಿ . . . ಕೊಕ್ಕರೆ ದಂಡೊಂದು ಗೌರವರಕ್ಷೆಯ ಸಲಿಸುತಲಿಹುದೊಂದುಗೂಡಿ (ಇಂಚಾಪ. ೧೪೯-೩೧). [ಗೌರವ + ರಕ್ಷೆ]

ಗೌರವರ್ಣ (ನಾ). ೧. ಬಿಳಿಯ ಬಣ್ಣ. ೨. ಹೊನ್ನಿನ ಬಣ್ಣ; ಹೊಂಬಣ್ಣ: ರುಕ್ಮಿಣಿ, ಗೌರವರ್ಣದ . . . ಸುಂದರಳಾದ ರಮಣಿ (ಪ್ರಕಾಶ. ೨). [ಗೌರ + ವರ್ಣ]

ಗೌರವರ್ಣಿನಿ (ನಾ). ಬೆಳ್ಳನೆಯ ಮೈಬಣ್ಣದವಳು: ಘನತೀವ್ರತೇಜನಂ ಮಾನಿನಿ ಗರ್ಭದೊಳಾಂತು ಗೌರವರ್ಣಿನಿ ಮಧ್ಯಂದಿನರವಿಯುಂ ಮಧ್ಯ ದೊಳಾಂತು ನಿಂದ ಶರದಭ್ರಲೇಖೆವೊಲ್ ಸೊಗಯಿಸಿದಳ್ (ಜಗವಿ. ೨-೮೪). [ಸಂ. ಗೌರವರ್ಣಿನೀ]

ಗೌರವವಾಚಕ (ನಾ). ಗೌರವಸೂಚಕವಾಗಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸುವ ಬಹುವಚನ ಪದ: ಬ್ರಾಹ್ಮಣರೂ ಕೂಡ ಅರಸುಮಕ್ಕಳು 'ಚಿಕ್ಕವರಾದರೂ ಅವರನ್ನು ಗೌರವ ವಾಚಕದಲ್ಲಿ ಸಂಬೋಧಿಸಿ ಮಾತನಾಡುತ್ತಿದ್ದರು (ಹಂಗಾಳ್ಯ. ೨). [ಗೌರವ + ವಾಚಕ]

ಗೌರವಸಂಭಾವನೆ (ನಾ). (ಸಂಬಳಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಯಾಗಿ) ಗೌರವಾರ್ಥವಾಗಿ ಕೊಡುವ ಹಣ,-ಸಂಭಾವನೆ: (ವೃತ್ತಿಸಂಬಂಧದ ಕೆಲಸಕ್ಕಾಗಿ ಕೊಡುವ) ಗೌರವಸಂಭಾವನೆ (Honorarium. ಇಂಕನಿ). 'ಗೌರವಧನ' ಪರಾ. [ಗೌರವ + ಸಂಭಾವನೆ]

ಗೌರವಸದಸ್ಯ (ನಾ). (ಸದಸ್ಯತ್ವದ ನಿಯಮಗಳು ಅನ್ವಯಿಸದಿದ್ದರೂ) ಗೌರವಾರ್ಥವಾಗಿ ಸದಸ್ಯತ್ವದ ಮನ್ನಣೆಯನ್ನು ಪಡೆದಿರುವವನು: ಅನೇಕ ದೇಶಗಳ ವಿಜ್ಞಾನ ಸಂಘ ಸಂಸ್ಥೆಗಳ ಗೌರವ ಸದಸ್ಯನಾಗಿ ಆರಿಸಲ್ಪಟ್ಟನು (ಸಸ್ಯಕ. ೮೦). [ಗೌರವ + ಸದಸ್ಯ]

ಗೌರವಾನ್ವಿತ (ಗು). ೧. ಗೌರವದಿಂದ ಕೂಡಿದ; ಮಾನ್ಯತೆಯುಳ್ಳ: (ನಾ). ೨. ಗೌರವದಿಂದ ಕೂಡಿದವನು; ಮಾನ್ಯ: ರಾಯರು ಅನೇಕ ಕಾರಣಗಳಿಂದ ನಮ್ಮೂರಿನಲ್ಲಿ ತುಂಬಾ ಗೌರವಾನ್ವಿತರಾಗಿದ್ದಾರೆ (ರಾಯಕ. ೧೦೦). [ಗೌರವ + ಅನ್ವಿತ]

ಗೌರವಿಸು (ಕ್ರಿ). ಗೌರವವನ್ನು ತೋರು; ಆದರಿಸು: ಪೈಗಂಬರನೂ ಇತರ ಮುಸ್ಲಿಮರೂ ಇವರನ್ನು ಗೌರವಿಸುತ್ತಿದ್ದರು (ಇಸ್ಲಾಂಸಂ. ೨೪೩). [ಗೌರವ + – ಇಸು₃]

ಗೌರಹಂಸ (ನಾ). ಬಿಳಿಯ ಬಣ್ಣದ ಹಂಸ: ಗೌರಹಂಸಪ್ರಸರನ ಮೇಲಬ್ಬ ರಿಸಗರುಚಿಯೆಸಿಪಬ್ಜೋದ್ಭವನೇಂ ಬೆಳಗುತ್ತಿರ್ದನೊ (ಜಗವಿ. ೧-೩೬). [ಗೌರ + ಹಂಸ]

ಗೌರಾಂಗ (ನಾ). ೧. ಬಿಳಿಯ ಮೈಬಣ್ಣವುಳ್ಳವನು. ೨. ಬಂಗಾಲದ ಒಬ್ಬ ಸಂತ; ಕೃಷ್ಣಚೈತನ್ಯದೇವ. ೧, ೨: ದೇಹದ ಗೌರಕಾಂತಿಯಿಂದ ಇವನಿಗೆ ಗೌರಾಂಗನೆಂದೂ ಹೆಸರು (ಭಾರದ. ೨೮೯). [ಗೌರ + ಅಂಗ₂]

ಗೌರಾಂಗಿ (ನಾ). = ಗೌರವರ್ಣಿನಿ: ಅವಳು ಅಷ್ಟೊಂದು ಗೌರಾಂಗಿಯಲ್ಲ (ಕಪಾಕುಂ. ೪೩). [ಸಂ. ಗೌರಾಂಗೀ (ಗೌರ + ಅಂಗ + –)]

ಗೌರಿ (ನಾ). ೧. ಮೈನೆರೆಯದವಳು; ಎಳೆಯ ಪ್ರಾಯದವಳು: ಬಾಲತ್ವಮುಳಿದು ಗೌರಿಯರಾಗಿ ಪೊಸಜವ್ವನಂಕುರಿಸಿ ಮೊಳೆದೋರಲು (ನವಮೋ. ೨೨-೩೪). ೨. ಪಾರ್ವತಿ: "ಗಿರಿಜೆ ರುದ್ರಾಣಿಯಂಬಿಕೆ . . . ಶಿವೆಯುಮುಮೆಯೆನಲು ಗೌರಿಯಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೪-೧೨); ಗೌರಿಯ ನೋನುವ ಬನ್ನಿರೆ (ಬಸವ. ೮೨). 'ಗೌರೀಕಾಂತ' ಪರಾ. ೩. ಬೆಳ್ಳನೆಯ ದೇಹಕಾಂತಿಯುಳ್ಳವಳು. ೨, ೩: ಅಲ್ಲಿ ಪ್ರಮದೆಯರು . . . ಗೌರಿ ಯರು ಮತ್ತು ವಿಭವಾನುರಕ್ತೆಯರು (ಧನ್ವಾಲೋ. ೯೪). ೪. ಗೋರೋ ಚನ: "ಗೌರಿ ಗೋಪಿತ್ತಮೆನೆ ಗೋರೋಚನಮಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೯೯-೨೦). ೫. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ: "ಗೌ[ಪಾಠಾಂ. ಸೌ]ರಿ ಗೊಟ್ಟಿಕ್ಕಿ ಪನ್ನಂಗಿಯೆನೆ ನೆಲಬೇವು" (ಮಂಗರಾ. ೪೪-೪೩). [ಸಂ. ಗೌರೀ]

ಗೌರಿಕುಲ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಜೋಳ: ಪಟ್ಟಣಸಾಳಿ, ಗೌರೀಕುಲ, ಹಲಕಲವು ಸಾಲುಗಳಾಗಿ ಬಿತ್ತುವರು (ಕಭಾಗ. ೨೬೦). [?]

ಗೌರಿಜಡೆ, ಗೌರಿಯಜಡೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ: "ಭೂಜಟೆಯೆನಲು ಗೌರಿಜಡೆ" (ಮಂಗರಾ. ೪೦-೩೩). **ಗೌರಿಯಜಡೆ**: ಮಕ್ಕಳ ರೋಗಕ್ಕೆ :– ಗೌರಿಯ ಜಡೆ[ಡೆ]ಯ ಹತ್ತುಬೇರು ತಂದು ಕುಟ್ಟಿ . . . ಮಗುವಿನ ಮೈತುಂಬಾ ಪೂಸಿ (ವಿಪ್ರವಿ. ೮೯). [ಗೌರಿ + ಜಡೆ₂]

ಗೌರಿಣಿ (ನಾ). ಬೆಳ್ಳಗಿರುವವಳು: ಶಾರದೆಯೆ ಸುಕುಮಾರಿ ಬ್ರಹ್ಮಿಣಿ ಸಾರಸೆಯೆ ಸುಪವಿತ್ರ ಗೌರಿಣಿ (ಬಿಜ್ಜಪು. ೩-೧೧). [ಸಂ. ಗೌರಿಣೀ]

ಗೌರಿತದಿಗೆ (ನಾ). ಭಾದ್ರಪದಶುದ್ಧ ತದಿಗೆ ಮತ್ತು ಅಂದು ಆಚರಿಸುವ ವ್ರತ: ಗೌರಿತದಿಗೆಯಂದು ಪೂಜೆಮಾಡಿ ಮುತ್ತೈದೆಯರನ್ನೆಲ್ಲ ಕರೆಯ ಬೇಕು (ರೂಢಿ). [ಗೌರಿ + ತದಿಗೆ]

ಗೌರಿನೋಂಪಿ (ನಾ). ಗೌರಿಯನ್ನು ಕುರಿತು ಮಾಡುವ ಒಂದು ವ್ರತ: ಜೈನ ಮಹಿಳೆಯರು ಗೌರಿನೋಂಪಿಯನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾರೆ (ಭಾರದ. ೧೬೩). [ಗೌರಿ + ನೋಂಪಿ]

ಗೌರಿಬಳ್ಳಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಳ್ಳಿ: ಕರೇಹಂಬು, ಗೌರಿಬಳ್ಳಿ, ಹಾಲುಗಣಸು (ಮೈಜಿಗ. ೪೩-೮೮೯). [ಗೌರಿ + ಬಳ್ಳಿ]

ಗೌರಿಬೀಜ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ: ಗೌರಿಬೀಜ, ಕೊಳ್ಳಿಬೀಜ (ಮೈಜಿಗ. ೪೬-೯೦೦). [ಗೌರಿ + ಬೀಜ]

ಗೌರಿಮ (ನಾ). ಬಿಳಿಯ ಬಣ್ಣ: ಗರ್ಭಸ್ಥನಪ್ಪ ಶೌರಿಯ ನಿರ್ಭರ ಸರಸಪ್ರಕಾಶಮಿಾಜನನಿಯೊಳಾವಿರ್ಭವಿಸಿದುದೆನೆ ತನುಸಂದರ್ಭಿತ ಗೌರಿ ಮದಿನೆಸೆದುದವೆ ದೇವಕಿಯಾ (ಜಗವಿ. ೨-೮೯). [ಸಂ. ಗೌರಿಮನ್]

ಗೌರಿಮರ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ: ಗೌರಿಮರ, ಹಬ್ಬೆ (ಮೈಜಿಗ. ೬೩-೧೨೮೪). [ಗೌರಿ + ಮರ₁]

ಗೌರಿಮುಡಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ ಮತ್ತು ಅದರ ಹೂವು: ಹುಚ್ಚೆಳ್ಳು, ಗೌರೀಮುಡಿ, ಚೆಂಡುಹೂಗಳಂಥ ಬಣ್ಣಬಣ್ಣದ ಹೂಗಳಿಗೆ ಬಡತನವೇ ಆ ಎರೆಯಲ್ಲಿ? (ಬೆಳುಮು. ೧೩). [?]

ಗೌರಿಯಜಡೆ 'ಗೌರಿಜಡೆ' ನೋ.

ಗೌರಿಸಣ್ಣಕ್ಕಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಅಕ್ಕಿ: ನೆಲ್ಲುಬೀಜದಲ್ಲಿ ಬಹಳ ಉತ್ತಮ ಪ್ರತಿಯಾದ ಸೂಜಿಯ ಹಾಗೆ ಸಣ್ಣಾದ, ಗಂಧವುಳ್ಳ ಗೌರೀಸಣ್ಣಕ್ಕಿ ಅಂಬೇ ಮೋರೆ ಮೊದಲಾದ ಗಂಧಸಾಲಿಯ ನೆಲ್ಲು ಬೀಜವನ್ನು . . . ತರಿಸಿ ಬಿತ್ತಿದರೆ (ಕೃಷಿಪ್ರ. ೨೦೪). [ಗೌರಿ + ಸಣ್ಣಕ್ಕಿ]

ಗೌರಿಹಬ್ಬ (ನಾ). (ಭಾದ್ರಪದ ಶುದ್ಧ ತದಿಗೆಯಂದು) ಗೌರಿಯನ್ನು ಪೂಜಿಸುವ ಹಬ್ಬ,-ವ್ರತ: ಮದುವೆಮನೇಲಿ ತೋವೆಗೆ ಅತ್ತರು, ಗೌರೀ ಹಬ್ಬದಲ್ಲಿ ಕಾಯಿಗೆ ಅತ್ತರು (ಗಾದ); ಗೌರಿಹಬ್ಬದಂದು ಹೆಣ್ಣುಮಕ್ಕಳ ಸಂಭ್ರಮವೇ ಸಂಭ್ರಮ (ರೂಢಿ). [ಗೌರಿ + ಹಬ್ಬ (<ಪಬ್ಬ)]

ಗೌರಿಹುಣ್ಣಿಮೆ, ಗೌರಿಹುಣ್ಣಿವೆ (ನಾ). ಕಾರ್ತಿಕಮಾಸದ ಹುಣ್ಣಿಮೆ: ಆಗಿಹುಣ್ಣಿಮೆಯ ಹಗಲು, ಗೌರಿಹುಣ್ಣಿಮೆ ಇರುಳು (ಉಮ್ಮೂರಿ. ೭೦-೯). **ಗೌರಿಹುಣ್ಣಿವೆ**: ಗೌರಿಹುಣ್ಣಿವೆ ಬಂತು ಕಾರ ದುರ್ದಿನ ನಿಂತು (ಸಖೀಗೀ. ೫೭-೧); ಗೌರಿಹುಣ್ಣಿವೆ ಹಾಲ್ಗುಡಿದು ಬಿಳಿಜೋಳ ಧ್ವಜವನ್ನೆತ್ತಿತು (ನೆಲಮಹು. ೧೨-೧೧). [ಗೌರಿ + ಹುಣ್ಣಿಮೆ (<ಪುಣ್ಣಿಮೆ)]

ಗೌರಿಹುಣ್ಣಿವೆ 'ಗೌರಿಹುಣ್ಣಿಮೆ' ನೋ.

ಗೌರಿಹೂ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹೂವು: ಗೌರಿಹೂ ಬಳ್ಳಿಯಲ್ಲಿ ತೊಂಡಿಲೊಲೆವುದಾರಿಗೆಂದೊ (ಹೂಹಾದಿ. ೯-೦೯). [ಗೌರಿ + ಹೂ₂ (<ಪೂ₂)]

ಗೌರೀಕಾಂತ (ನಾ). ಪಾರ್ವತಿಯ ಪತಿ; ಶಿವ: ಇಂತು ವೀರಂ ಮಜ್ಜಿದು ಗೌರೀಕಾಂತನಂ ಪೂಜಿಸಲು (ಬಸಪು. ೪೯-೨೨). [ಸಂ. (ಗೌರೀ + ಕಾಂತ)]

ಗೌರೀತ್ರತೀಯೆ (ನಾ). = ಗೌರಿತದಿಗೆ. [ಸಂ. ಗೌರೀತೃತೀಯಾ (ಗೌರೀ + ತೃತೀಯಾ)]

ಗೌರೀಧವ (ನಾ).=ಗೌರೀಕಾಂತ: ಗೌರೀಧವನನತಿಸಾಂಗೋಚಿತಾಲಾಪಂಗಳಿಂ ತಣಿಸಿ (ಬಸಪು. ೨೪-೫೩); ಇವನ ನಿಷ್ಠೆಗೆ ಮೆಚ್ಚಿ ಗೌರೀಧವನು ವ್ಯೈದೋಱಿದನು (ಶುವ್ಯಾಅ. ೨೨-೪೪). [ಸಂ. (ಗೌರೀ + ಧವ)]

ಗೌರೀಪಾದ (ನಾ). ಪಾದದ ಆಕಾರದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕಸೂತಿ; ಒಂದು ಬಗೆಯ ನಕ್ಷೆ(?): ಈ ಶಾಲುಗಳ ಮೇಲೆ ಈಗಿನಂತೆ 'ಗೌರೀಪಾದ' ಚಿಷ್ನೆಗಳಿವೆ (ಥಾರದ. ೧೩). [?]

ಗೌರೀಪ್ರವರ (ನಾ).=ಗೌರೀಕಾಂತ: ಗೌರೀಪ್ರವರನಿಪ್ಪರಮನೆಗೆ ಮೆಱೆವ ಪ್ರತಿಮಗೋಪುರವ ನಾನೆಂದಿಂಗೆ ಕಾಯ್ದಪ್ಪೆ (ಬಸಪು. ೪೫-೪೫).
[ಸಂ. (ಗೌರೀ + ಪ್ರವರ)]

ಗೌರೀಮನೋಹರಿ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ಒಂದು ರಾಗದ ಹೆಸರು: ಗೌರೀಮನೋಹರಿ . . . ೪ನೇ ವೇದಚಕ್ರದ ೫ನೇ ರಾಗ (ಸಂಗೀತಂ. ೧೬೪).
[ಸಂ. ಗೌರೀಮನೋಹರೀ]

ಗೌರೀವೀಣೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ವೀಣೆ: ರುದ್ರವೀಣೆಯು ಭದ್ರಗಾಯಕರಿಂ ಗೌರೀವೀಣೆಯು ಗೌರವದಿಂದಂ (ಹಮ್ಮಿರ. ೮-೪೧ ವ); ರಾವಣವೀಣೆ, ರುದ್ರವೀಣೆ ಕೂರ್ಮವೀಣೆ, ಕೈಲಾಸವೀಣೆ, ಗೌರೀವೀಣೆ (ಶರಚ. ೨೮೫).
[ಸಂ. ಗೌರೀವೀಣಾ]

ಗೌರೀಶ (ನಾ).=ಗೌರೀಕಾಂತ: ಘನಮಹಿಮ ನೋಡಿದನು ಗೌರೀಶನ ಲಿಖಿತ ಲೇಖಾರ್ಥವಂ (ಬಸಪು. ೫-೫೬). [ಗೌರಿ + ಈಶ]

ಗೌರೀಹರರಸ (ನಾ). [ವೈದ್ಯಶಾ] ಪಾದರಸ, ಗಂಧಕ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಂದ ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿದ ಒಂದು ಔಷಧ: ಗೌರೀಹರರಸ:-ರಸ, ಗಂಧಕ, ಇವಂ ಕಜ್ಜಳಿಯಂ ಮಾಡಿ ನಿಂಬೆಯ ರಸದಿಂ ಮೂಱುದಿನಂಗಳು ಮರ್ದಿಸಿ . . . ಗರುಗದ ರಸದಲ್ಲಿ ಕೊಡಲು, ಅತಿಸಾರ, ಗ್ರಹಣಿಗಳು ಮಾಣುವುವು (ವಿವೈವಿ. ೨೫). [ಗೌರೀಹರ$_0$ + ರಸ]

ಗೌರು 'ಗೌಱು$_2$' ನೋ.

ಗೌರುಗಹಳೆ 'ಗೌಱುಗಹಳೆ' ನೋ.

ಗೌಲಿ 'ಗೌವಲೆ' ನೋ.

ಗೌಲು 'ಗವುಲು' ನೋ.

ಗೌಲೆ 'ಗೌವಲೆ' ನೋ.

ಗೌವಲೆ, ಗವಲಿ, ಗವುಲಿ, ಗೌಲಿ, ಗೌಲೆ (ನಾ). (ಉಕ) ಗೋದಿಯ ಹಿಟ್ಟು ಅಥವಾ ರವೆಯನ್ನು ಕಲಸಿ ಹದಮಾಡಿಕೊಂಡು ಹೊಸೆದು ಮಾಡಿದ ಸಣ್ಣಸಣ್ಣ ಚೂರು ಮತ್ತು ಅದರಿಂದ ಮಾಡಿದ ಪಾಯಸ: ಪರಡಿ ಗೌವಲೆ [ಪಾಠಾಂ. ಗೌಲೆ, ಗೌಲ]ಯಪ್ಪೆವಣ ಸಣ್ಣಗೋಧೂಮ ಸರವಳಿಗ ದೊಡ್ಡಸೇವಗೆ . . . ಕಾಯ್ದವೆಮ್ಮಾಲಿನೊಳಗಿರದಿಳಿಯಬಿಟ್ಟು ಪಾಕಂ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಸಕ್ಕರೆಯಿಕ್ಕಿ ಯೇಲಕ್ಕಿಗೂಡಿ ಮತ್ತಮಱಿಮಱಿ ಹೆಸರ ಪಾಯಸವೆಂಬುದು (ಸೂಪಶಾ. ೩-೭); ರಂಜಿಪ ಪರಡಿ ಗೌವಲೆ ಸಣ್ಣಸಜ್ಜಿಗೆ . . . ಭುಂಜಿಸುವನಿತು ಸದ್ಘೃತಭಕ್ಷ್ಯಗಳ ಮೃತ್ಯುಂಜಯಾರ್ಪಿತವ ಮಾಡಿದರು (ಮೋಹತ. ೨೬-೧೦). **ಗವಲಿ** : ನಮ್ಮ ಗವಲಿ ಆಯಿತು ನಿಮ್ಮ ಶಾವಿಗೆ ಆಯಿತು (ನಡುಮ. ೧೦೦). **ಗವುಲಿ** : ಈ ಸಲ ಗವುಲಿಪಾಯಸ ಚಿತ್ರಾನ್ನ ಎರಡರಲ್ಲೇ ಹಬ್ಬ ಮುಗಿಯಿತು (ರೂಢಿ). **ಗೌಲಿ** : ಶಾವಿಗೆ ಪರಡಿ ಗೌಲಿಯು ಪರಮಾನ್ನವು ದೇವ ದೇವಗೆ ನೀಡೀ ಪಾಡಿ (ಶ್ರೀಕೃಪಾ. ೧೧೦); ಹಪ್ಪಳ ಸೆಂಡಿಗೆ ಒಪ್ಪುಳ್ಳ ಉಗರೊತ್ತು ಬಟ್ಟಗೌಲಿಯ ಪರಡಿಯು ಮದುಮಗಳ ಅತ್ತಿಗಿ ಸವದಾಳೊಂದಡಗಿಯ (ಲೋಕಗೀ. ೪೩). **ಗೌಲೆ** : ಪಿರಿದು ಗೌಲೆಯು ಪಾಯಸಗಳ ತಂದಾಗ ಸರಸಿಜಾಕ್ಷಿಯರು ನೀಡಿದರು (ಕಂಸವಿ. ೮-೯೦): ಅಕ್ಕಿಯ ಪಾಯಸ ಸಜ್ಜಿಗೆಪಾಯಸ ಚೊಕ್ಕ ಗೌಲೆಯ ಪಾಯಸವನು ಇಕ್ಕಿ (ಜ್ಞಾವಚ. ೨-೧೩೮).
[←ಮರಾ. ಗವ್ಹಲಾ, ಗಹೂ./ಸಂ. ಗೋಧೂಮ]

ಗೌವುಂಡ 'ಗಾವುಂಡ' ನೋ.

ಗೌವುಂಡಿ 'ಗಾವುಂಡಿ' ನೋ.

ಗೌವುಂಡಿಕೆ 'ಗಾವುಂಡಿಕೆ' ನೋ.

ಗೌಸಣಿಕೆ 'ಗವಸಣಿಗೆ' ನೋ.

ಗೌಸಣಿಗೆ 'ಗವಸಣಿಗೆ' ನೋ.

ಗೌಸು 'ಗವಸು' ನೋ.

ಗೌಳ$_1$ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ದೇಶದ ಹೆಸರು; ಗೌಡದೇಶ: ದಾಳಿಂಬಂ, ಕುಂಬಳಂ, ಗೌಳಂ, ಗುಳಂ . . . ಇವು ಕೂಡೆ ಡಕಾರಕ್ಕೆ ಪುಟ್ಟಿ ಱಱದಪಭ್ರಂಶತೆಯುಂ ಪಡೆದುಂ ರೂಢಿಯ ಕುಳಂಗಳ್ (ಶಮದ. ೭೦ ವೃತ್ತಿ); ಗೌಳರಾವುತರು ಗುರ್ಜರರಾವುತರು ಬಂದರಾಳುತನದ ಮಚ್ಚರದೊಳು (ಕುರಾಸಾಂ. ೧೧-೨೪): ಗುರ್ಜರ ಗೌಳ ನೇಪಾಳ . . . ಕಾಂಬೋಜದೇಶದ ಸಕಲಶರಣರ್ಸ್ಯೆತರುತಿರ್ದರು (ಚಬಪು. ೬-೪೯). ೨. ಗೌಳದೇಶದ ರಾಜ: ತಲೆಯುಂ ಗೌಳನ ಗೌಳನವ್ಯರಸವಂ ಪೀರ್ವ್ವಂತೆ ತಾಂ ಪೀರ್ದ್ದಪಂ (ಕೊಲ್ಹಾಶಾ. ೯-೩೩; 1147). ೩. ಕಬ್ಬಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದುದು: ತಲೆಯುಂ ಗೌಳನ ಗೌಳನವ್ಯರಸವಂ ಪೀರ್ವ್ವಂತೆ ತಾಂ ಪೀರ್ದ್ದಪಂ (ಕೊಲ್ಹಾಶಾ. ೯-೩೩; 1147). ೪. [ಸಂಗೀತ] ಒಂದು ರಾಗದ ಹೆಸರು: ವಸಂತಭೈರವಿ ಗೌಳಮನಾ ವೀಣೆಯಲ್ಲಿ ಮುನಿ ಬಾಜಿಸಿದು (ವೀರವಿ. ೬-೮೯); ಗುಜ್ಜರಿ ಗೌಳ ಪಳಮಂಜರಿಗಳೆಂಬ ವಿವಿಧ ರಾಗಂಗಳಿಂ ಬಳಸಿ ಪಾಡಿಸಿದು . . . ಕುಶಲವರನು (ಜೈಮಿಭಾ. ೨೧-೫೬). [<ಸಂ.ಗೌಡ]

ಗೌಳ$_2$ (ನಾ).=ಗೌಳಸರ ೧: ನವಪೀತದುತ್ತಿಗೆಗಳಂ ಸ್ಫಟಿಕಮಣಿಮಾಲೆ ಗೌಳಂಗಳಂ ಕೊಟ್ಟು ಬೀಳ್ಕೊಟ್ಟನು (ಪರಬ. ೬-೮). [<ಸಂ. ಗೋಲ]

ಗೌಳ$_3$ (ಗು). ಗಡುಸಾದ. 'ಗೌಳಶಾರೀರ' ಪರಾ. [?]

ಗೌಳ$_4$ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ: ಇಂಗಳದ ಹಣ್ಣು, ಮುಳ್ಳುಸೇವಂತಿಗೆ ಬೇರು, ಮುಡುವಾಗಲಗೆಡ್ಡೆ, ಜೀರಿಗೆ, ಗೌಳನ ಬೀಜ . . . ಇವುಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಕಷಾಯುವಿಟ್ಟು ಸೇವಿಸಲು ಎಂಥ ದೋಷಜ್ವರಮಾದರುಂ ಕೆಡುಗುಂ (ಸಕವೈ. ೧೦೬). [?]

ಗೌಳಪಂತು (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ಒಂದು ರಾಗದ ಹೆಸರು: ಗೌರಿ ಗಾಂಧಾರಿ ಗೌಳಪಂತು . . . ಊದುತ ನಿಂತು (ವಿದಾಕ್ಮ. ೮೭-೨).
[ಗೌಳ$_1$ + ಪಂತು]

ಗೌಳಶಾರೀರ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ಗಂಡಸಿನ ಕಂಠ,-ಶಾರೀರ: ಗಂಡು ಶಾರೀರಕ್ಕೆ 'ಗೌಳ' ಶಾರೀರವೆಂದೂ ಹೆಣ್ಣುಶಾರೀರಕ್ಕೆ 'ಸಂಚು' ಶಾರೀರವೆಂದೂ ಹೆಸರು (ಸಂಗೀಚಂ. ೧೬೭). [ಗೌಳ$_3$ + ಶಾರೀರ]

ಗೌಳಸರ (ನಾ). ೧. ಗುಂಡುಮಣಿಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕಂಠಾಭರಣ: ವೀರಮುದ್ರಿಕೆ ಪಂಚಸರ ಗೌಳಸರ ಮುಕ್ತಾಹಾರ (ಜಾಂಷೀಚ. ೩-೭೦): ಗೌಳಸರಗಳಿಂ ರಾರಾಜಿಸುವ ಕಂಧರು (ನಂದಿಮಾ. ೯-೬): ಕಾಂಚಿದಾಮ ಹಾರ ಕೇಯೂರ ಸೂಡಗ ಗೌಳಸರ ಪುಷ್ಪಪೋರಣದ ಪದಕ (ಬಕೋಪು. ೫-೭೦). ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹಸ್ತಾಭರಣ: ಚಳಕಿಗೆ ಭುಜಕೀರ್ತಿ ಗೌಳಸರಗಳಪ್ಪದಳವ ತರಿಸಿಕೊಟ್ಟನವನು (ರಾಮವಿ. ೮-೪೬): ಹಸ್ತಕಡಗ ಗೌಳಸರ ಬಳೆ ಭುಜಕೀರ್ತಿ . . . ಹಸ್ತಿಯ ಸುಂಡಿಲ ನಗುವ ಹಸ್ತಗಳಲ್ಲಿ ಹಸ್ತಿಗಮನೆಗೆ ಮೆಱೆದುವು (ಭರತ. ೪೦-೫೫); ಥಳಥಳಿಸುವ ಹೊಸಹೊನ್ನ ಗೌಳಸರಗಳ . . . ಕಂಕಣದಿಂದ ಶಶಿಮುಖಿ ಮೆಱೆದಳು (ಕಂಸವಿ. ೯-೭೩): [ಗೌಳ$_2$ + ಸರ$_6$]

ಗೌಳಿ$_1$ 'ಗವುಳಿ' ನೋ.

ಗೌಳಿ$_2$ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ಒಂದು ರಾಗದ ಹೆಸರು: ಗಾಂಧಾರಿ, ಗೌಳ, ರಾಕ್ಷಸಿ, ನಾಡೆೋತ್ತರಿ (ವಿವೇಕ. ೨೩೪); ಗುಡ, ಗುಳ; ವಿಡಂಗ, ವಿಳಂಗ: ಗೌಡೀ, ಗೌಳ (ಶಬ್ದಾಸು. ೧೪೦ ಪ್ರಯೋ). [<ಸಂ. ಗೌಡೀ]

ಗೌಳಿ₃ 'ಗವಳಿ₂' ನೋ.

ಗೌಳಿಗ 'ಗವಳಿಗ' ನೋ.

ಗೌಳಿಗಿತ್ತಿ 'ಗವಳಿಗಿತ್ತಿ' ನೋ.

ಗೌಳಿಗೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ: ಕಂಚವಾಳ, ಮಂಜಟ್ಟಿ, ಗೌಳಿಗೆ, ಮುಂಗಳಿ, ಸೀಗೆ, ಬಾಗೆ (ನಮ್ಮನು. ೨೩೮). [?]

ಗೌಳಿನುಡಿತ (ನಾ). ಹಲ್ಲಿಯ ನುಡಿಯುವಿಕೆ,-ಶಕುನ: ಹೊಸಲಿನ ಆಚೆ ಕಾಲಿಡುವ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ನಮಗೆ ಎಷ್ಟೊಂದು ಅಪಶಕುನ, ಎಷ್ಟು ಅವೇಳೆ, ಎಷ್ಟು ಸೀನು, ಗೌಳಿನುಡಿತ (ನಿಬಂ. I, ೨೩೫). [ಗೌಳಿ₁ (<ಗವುಳಿ) + ನುಡಿತ]

ಗೌಳಿಪಂತು (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ಒಂದು ರಾಗದ ಹೆಸರು: ಗೌಳಿಪಂತು ೧೫ನೇ ಮೇಳಕರ್ತ ಮಾಯಾಮಾಳವಗೌಳದಲ್ಲಿ ಜನ್ಯ (ಸಂಗೀತಂ. ೧೨೯): ಪಲ್ಲವಿ ಶೇಷಯ್ಯರ್ . . . ಗೌಳಿಪಂತುರಾಗವನ್ನು ೩ ಗಂಟೆಗಳ ಕಾಲ ಹಾಡಿದರು (ಸಂಗೀತ. ೪೬). [ಗೌಳಿ₂ + ಪಂತು]

ಗೌಳಿಶಕುನ (ನಾ). ಹಲ್ಲಿಯ ನುಡಿತದಿಂದ ತಿಳಿಯುವ ಶಕುನ: ಗೌಳಿಶಕುನ ಕೇಳಿಕೊಂಡು ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ತೊಡಗಿದನು (ರೂಢಿ). [ಗೌಳಿ₁ (<ಗವುಳಿ) + ಶಕುನ]

ಗೌಳುಗಹಳೆ 'ಗೌಱುಗಹಳೆ' ನೋ.

ಗೌಱಗಿ (ಕ್ರಿ). ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ ಧ್ವನಿಮಾಡು; ಕರ್ಕಶವಾಗಿ ಕೂಗು: ತಿಗಡ ಲೊದಱುವ ಹರಿಗೆಗಳ ಗೌಱಗಿವ [ಪಾಠಾಂ. ಗವುಱುಗಿವ] ಹೆಗ್ಗಹಳೆಗಳ . . . ಮಹಾಧ್ವನಿ ಬಗಿದುದೈ ತಾವರೆಯ ತನಯನ ಕರ್ಣಕೋಟರವ (ಕುವ್ಯಾ.ಭೀ. ೩-೪). [ಗೌಱು₂ + ಅಗಿ₁]

ಗೌಱಿಡು (ಕ್ರಿ). ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ ಧ್ವನಿಮಾಡು; ಅಬ್ಬರಿಸು: ಸಾಱಿ ಸುಭಟರ ಜಱೀವ ಕಹಳೆಯ ಗೌಱಿಡುವ [ಪಾಠಾಂ. ಗೌಱುಗಳ] ತಿತ್ತಿರಿಯ ಚಿನ್ನದ ಚೀಱುಗಳ (ಕುವ್ಯಾ.ಕ. ೨೦-೬). [ಗೌಱು₂ + ಇಡು₁]

ಗೌಱು₁ (ನಾ). (ಹುರಿಯುವುದರಿಂದ ಅಥವಾ ಕರಿಯುವುದರಿಂದ) ಗರಿಗರಿಯಾಗಿರುವುದು; ಹಗುರವಾಗಿರುವುದು; ಗರುಗು: ಒಲೆಯೊಳಗೆ ಕರ್ಬೊನ್ನ ಹಗಱಂ ಹರಹಿಯಲ್ಲಿ ಎಳಿಯ ಬದನೆಕಾಯ್ಗಳಂ ಪಾಕಮಂ ಮಾಡಿ ಸಲಗೆಯಿಂ ತಿವಿದು ತುಪ್ಪವ ಬಟ್ಟು ಗೌಱಾಗುವಂದದಿಂ ಕಾಸಿ (ಸೂಪಶಾ. ೪-೧೮).

ಗೌಱುಬದನೆಯ ಕಾಯಿ=ಬದನೆಯ ಕಾಯನ್ನು ಸುಟ್ಟು ಮಾಡಿದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ವ್ಯಂಜನಪದಾರ್ಥ,-ಬಜ್ಜಿ: ಸುಟ್ಟು ಕಾಯ್ಗಳ ನಡುವೆ ಸೀಳಿ ಪಸರಿಸಿಯುಪ್ಪನಿಟ್ಟು . . . ತುಪ್ಪದಿ ಹುರಿದ ಹಾಲದುದ್ದುಗಳ ತುಪ್ಪದೊಳು ಗೌಱಾಗುವಂತೆ ಅಟ್ಟೆರಡುಭಾಗೆಯಂ ಮಾಡಿ . . . ತುಪ್ಪದೊಳಗಟ್ಟು ಕೆಂಪಂ ಮಾಡಿ ನರೆಗೊಡಲು ಗೌಱು [ಪಾಠಾಂ. ಱ] ಬದನೆಯ ಕಾಯಿವೆಸರಾದವು (ಸೂಪಶಾ. ೪-೨೪). [<ಗಾಱು]

ಗೌಱು₂, ಗೌರು (ನಾ). ಗಟ್ಟಿಯಾದ ಕೀರಲುದನಿ; ಕರ್ಕಶಧ್ವನಿ: ಸಾಱಿ ಸುಭಟರ ಜಱೀವ ಕಹಳೆಯ ಗೌಱುಗಳ [ಪಾಠಾಂ. ಗೌಱಿಡುವ] ತಿತ್ತಿರಿಯ ಚಿನ್ನದ ಚೀಱುಗಳ (ಕುವ್ಯಾ.ಕ. ೨೦-೬). 'ಗೌಱುಗಹಳೆ' ಪರಾ. ಗೌರು: 'ಗೌರುಗಹಳೆ' ಪರಾ. [?/ತೆಲು. ಗೌರು=ಕಹಳೆ]

ಗೌಱುಕಾಳೆ 'ಗೌಱುಗಹಳೆ' ನೋ.

ಗೌಱುಗಹಳೆ, ಗೌರುಗಹಳೆ, ಗೌಱಗಹಳೆ, ಗೌಱುಕಾಳೆ, ಗೌಱುಗಾಳೆ (ನಾ). ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ ಧ್ವನಿಮಾಡುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕಹಳೆ; ರಣಕಹಳೆ: ಚಿತ್ರರಿಸಿ ಬೈಪ್ಪೆದು ಸಾಱುವ ಗೌಱುಗಹಳೆಗಳ ಸತ್ತಿಗೆಯ ಸಾಲುಗಳೊಳಂಬರ ಕೆತ್ತುದು (ಕುವ್ಯಾ.ವಿ. ೮-೨): ಕೌರವರಾಯಜೀವಘರಟ್ಟ ಬಂದನು ಸಾಯದಿರಿ ಪೆಱಸಾರಿಯೆಂದವು ಗೌಱುಗಹಳೆಗಳು (ಕುವ್ಯಾ.ದ್ರೋ. ೬೭೩. ೪-೫೩ ಅಡಿಟಿ): ನಿಬ್ಬರದ ಬಿರುದನು ಬೀಱುತಿರ್ದವು ಗೌಱುಗಹಳೆಗಳು (ಕುವ್ಯಾ.ಕ. ೮-೧೪): ಸಂಗರಕೆ ಮುಂಚುವ ಭಟರ ಗಡಣದಿ ಧುರಕೆ ನಡೆದರು ಮುಂದೆ ಸಾಱುತ ಗೌಱು[ಪಾಠಾಂ. ಱ]ಗಹಳೆಯಲಿ (ನಳಚ. ೯-೧೮). ಗೌರುಗಹಳೆ: ಕುರುನೃಪನ ತೊಡಕು ಲೇಸಲ್ಲೆಂದು ವದರಿದುವು ಗೌರುಗಹಳೆ (ತುರಂಗ. ೪೮-೨೮): ಉದಯಕಾಲದೋಳ್ಪಾಳ್ಯದೊಳಗೊದರಿದವು ಗೌರುಗಹಳೆ (ತುರಂಗ. ೫೦-೧೧). ಗೌಱಗಹಳೆ: ವರ ಬೊಂಬುಳಿಯ ನಾಗಸರ ಗೌಱಗಹಳೆಯ ದುರುದ ಗೋಮುಖ ಡಮರುಗಳೂ (ದೇವಾಂಪು. ೩-೨೦೯). ಗೌಱುಕಾಳೆ: ಕಾಹಳವೆಂಬ ಗೌಱ್[ಱು]ಕಾಳೆ (ವಿವೇಕ.೨೩೬). ಗೌಱುಗಾಳೆ: ನುಡಿವವೀ ರಣ ಗೌಱುಗಾಳೆ ಚಿನಗಾಳೆಗಳ್ ಶಂಖಾನಿನಾದಂಗಳಂ (ಪತಿಲ.೭-೮). [ಗೌಱು₂ + ಕಹಳೆ]

ಗೌಱುಗಾಳೆ 'ಗೌಱುಗಹಳೆ' ನೋ.

ಗೌಱೊಡೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ವಡೆ; ಗರುಗಾಗಿರುವ ವಡೆ; ಗರುಗೊಡೆ: ಬಿಳಿಯುದ್ದನೊಣಗಿಕ್ಕಿ ತರಿಮಾಡಿ ಬಿಸಿಯ ಹಾಲೊಳಗೆ ಕಲಸಿ . . . ಬಳಿಕ ಮಾಡಿದ ವಡೆಯುಮಂ ನೆಯ್ದ ಬಿದಿರಗಪೆಯೊಳಗಿರಿಸಿಕೊಂಡು ಯೆಮ್ಮೆಯ ಬೆಣ್ಣೆಯಂ ಕಾಸಿಕೊಳುತ ಬಾಳೆಲೆಯ ತುಪ್ಪದೊಳು ತಳಮುಟ್ಟದಂತಡಲು ಗೌಱೊಡೆ [ಪಾಠಾಂ. ಗಱುಗೊಡೆ] ಯಾದು ದು (ಸೂಪಶಾ. ೧-೬೯). [ಗೌಱು₁ + ಒಡೆ₃ (<ವಡೆ₂)]

ಗ್ಯಾಂಗು (ನಾ). ತಂಡ; ಗುಂಪು: ಕಳ್ಳರ ಗ್ಯಾಂಗಿನವರು ಪ್ರವೇಶಿಸಿದ ವರ್ತಮಾನವು ತನಗೆ ತಿಳಿದ ಕೂಡಲೆ . . . ಪೋಲೀಸಿಗೆ ತಿಳಿಸಲು ಅವನ ಕರ್ತವ್ಯವಾಗಿರುವದು (ಗ್ರಾಮಾಕ. ೪೬): ಒಂದು ದೊಡ್ಡ ಪಾಮಲೋರರ ಗ್ಯಾಂಗು ಕಡೂರು ಡಿಸ್ಟ್ರಿಕ್ಟಿಗೆ ಬಂದಿದೆ (ನಡದಾ. II, ೮೫೯). [←ಇಂ. Gang]

ಗ್ಯಾದಾರಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ: ದೇವದಾರಿ, ಗಂಧಗಿರಿ, ಗ್ಯಾದಾರಿ, ಚೆಂಬುಳುಕಾಯಿ (ವೃಕ್ಷಗಿ. ೩೫-೬೮೩). [?]

ಗ್ಯಾರಂಟಿ (ನಾ). ಭರವಸೆ; ನಂಬಿಕೆ; ನಿರ್ಧಾರ: ಕರ್ಮದಲಿ ಮಾತ್ರ ನಿನಗಿದೆಯಂತೆ ಅಧಿಕಾರ ಫಲ ಸಿಗುವದೆಂಬ ಗ್ಯಾರಂಟಿ ನಾಸ್ತಿ (ಅರಲೋ. ೧೬): ಈಗ ನನಗೆ ಅವರು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಪೂಜೆ ಮಾಡುವುದು ಗ್ಯಾರಂಟಿ (ಶಾಲಮ. ೯೧). [←ಇಂ. Guarantee]

ಗ್ಯಾಲನ್ (ನಾ). (ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ದ್ರವಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಅಳೆಯುವ) ಒಂದು ಅಳತೆ: ಮನಸ್ಸಿಗೇನಾದರೂ ಕಿಂಕ್ರತಿಯಾದರೆ ಗ್ಯಾಲನ್‌ಗಟ್ಟಲೆ ವ್ಹಿಸ್ಕಿ ಹೀರಬೇಕೆ? (ಯೋಧಪು. ೨೬). [←ಇಂ. Gallon]

ಗ್ಯಾಲರಿ (ನಾ). ಸೋಪಾನಮಾರ್ಗದಂತೆ ಮೆಟ್ಟಲುಮೆಟ್ಟಲಾಗಿ ಕಟ್ಟಿರುವ ಕಟ್ಟಡ ಅಥವಾ ಪೀಠಗಳನ್ನು ಜೋಡಿಸಿರುವ ಸ್ಥಳ; ಪ್ರೇಕ್ಷಕರು ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳುವ ಸ್ಥಳ: ಪ್ರೇಕ್ಷಕರ ಗ್ಯಾಲರಿಯಲ್ಲಿ ಇಬ್ಬರು ತರುಣರು ನಿಂತು . . . ಘೋಷಿಸಿದರು (ಅತ್ಮಾರ್ಪ. ೧೧೨). [←ಇಂ. Gallery]

ಗ್ಯಾಲಿ (ನಾ). "(ಮುದ್ರಣ) ಜೋಡಿಸಿದ ಮುದ್ರಣದ ಮೊಳೆಗಳ ಸಾಲುಗಳನ್ನು ಇಡುವ ಮೂರಂಚುಗಳುಳ್ಳ ತಟ್ಟೆ" (Galley. ಇಂಕನಿ): ಮೊಳೆಗಳನ್ನು ಪ್ರತಿಸಾಲಿನಲ್ಲಿಯೂ ಜೋಡಿಸಿ . . . ಸ್ಟಿಕ್ಕನ್ನು ಖಾಲಿಮಾಡಿ ಗ್ಯಾಲಿ ಎಂದು ಕರೆಯಲ್ಪಡುವ ಮೂರಂಚಿನ ತಟ್ಟೆಯಲ್ಲಿಡಬೇಕು (ಮುದ್ರಕ. ೨೬). [←ಇಂ. Galley]

ಗ್ಯಾಸು (ನಾ). ೧. ಅನಿಲ. ೨. (ಸೀಮೆಎಣ್ಣೆಯ) ಅನಿಲದಿಂದ ಉರಿಸುವ ದೀಪ; ಪೆಟ್ರೋಮ್ಯಾಕ್ಸ್: ಗ್ಯಾಸಿನ ಬೆಳಕಿನಲ್ಲಿ ಕುಳಿತವರಿಗೆ ಮೊದಮೊದಲು ಈ ಕೋಣೆಗಳಲ್ಲಿದ್ದ ಯಾವ ವಸ್ತುವೂ ಕಾಣಿಸುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ (ಗಂಮಾಯಿ. ೩೬). ೩. (ಆಲಂ) ಪೊಳ್ಳುಮಾತು; ಬುರುಡೆ: ಅದೆಲ್ಲ ಬರೀ ಗ್ಯಾಸು ನನಗೆ ಗೊತ್ತಿಲ್ಲವೆ? (ರೂಢಿ).

ಗ್ಯಾಸೊಲೆ=ಅನಿಲದ ಸಹಾಯದಿಂದ ಉರಿಯುವ ಒಲೆ: ಗ್ಯಾಸೊಲೆಯಲ್ಲಿ ಅಡಿಗೆ ಬೇಗ ಆಗುತ್ತದೆ (ರೂಢಿ). [←ಇಂ. Gas]

ಗ್ರಂತ (ನಾ). = ಗ್ರಂಥ : "ಗ್ರಂಥ–ಗ್ರಂತ" (ಶಮ ದ. ೨೫೫ ಪ್ರ ಯೂ ೯). [<ಸಂ. ಗ್ರಂಥ]

ಗ್ರಂಥ (ನಾ). ೧. ಕಟ್ಟುವುದು; ಜೋಡಿಸುವುದು; ಬಂಧ. ೨. ಗದ್ಯ ಅಥವಾ ಪದ್ಯರೂಪವಾದ ರಚನೆ; ಪುಸ್ತಕ; ಹೊತ್ತಗೆ: ಗ್ರಂಥ ಕೋಟಿಗಳಲಿ ಪೇಳ್ದುದನೊರೆವೆನು ಸಾಂಗತ್ಯದರ್ಥದೊಳಾನು (ಇಂಜಾಪ. ೧೮೦-೮೮) : ಗ್ರಂಥ ಎಂಬ ಶಬ್ದವನ್ನು ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಪುಸ್ತಕ ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ಬಳಸುವುದು ರೂಢಿಯಾಗಿದೆ (ಕನ್ನಸಂ. ೩೨). ೩. ಕ್ರಮವರಿತು ವಿಷಯವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಿರುವ ಬರವಣಿಗೆ,–ಲೇಖನ : ಯಾವುದಾದರೂ ಒಂದು ವಿಷಯವನ್ನು ಕ್ರಮವರಿತು ಶಬ್ದಗಳಿಂದ ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸಿದರೆ ಗ್ರಂಥವಾಗುವುದು (ಕೈಪಿಡಿ. ೧೬೮) : ಅರ್ಥವತ್ತಾಗಿ ರಚಿತವಾಗಿರುವ ಯಾವ ಲೇಖನವನ್ನಾದರೂ 'ಗ್ರಂಥ'ವೆನ್ನಬಹುದು (ಭಾರಪ. ೯). ೪. ಶಾಸ್ತ್ರಗಳ ಸಮೂಹ. ೫. ನಾಲ್ಕು ವೇದಗಳು. ೬. ಒಂದು ಅನುಷ್ಟುಪ್ಪು; ಶ್ಲೋಕ. ೭. ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿರುವಷ್ಟು ಅಥವಾ ಮೂವತ್ತೆರಡು ಅಕ್ಷರಗಳ ಸಮುದಾಯ : ೩೨ ಅಕ್ಷರಗಳಿಗೆ ಒಂದು 'ಗ್ರಂಥ' ಎಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ "ಭಾರತ ಒಂದು ಲಕ್ಷ ಗ್ರಂಥಗಳುಳ್ಳುದು" ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ (ಭಾರದ. ೯೫). ೮. = ಗ್ರಂಥಲಿಪಿ. 'ಗ್ರಂಥಾಕ್ಷರ' ಪರಾ. ೯. ಉತ್ಪನ್ನವಾದ ಜ್ಞಾನ. ೧೦. (ಪಿತ್ರಾರ್ಜಿತವಾದ) ಧನ,–ಐಶ್ವರ್ಯ. ೧೧. ಕೊಡುವುದು; ದಾನ. ೧೨. [ಗಣಿತ] ಭಾಜ್ಯ; ಭಾಗಿಸಬೇಕಾದ ಸಂಖ್ಯೆ : "ವರ ಶಾಸ್ತ್ರತತಿಯಲ್ಲಿ ವೇದ ನಾಲ್ಕಱಲಿ ಅಕ್ಕರದೆಣಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಗ್ರಂಥಮೆನಿಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೧೪೪–೨೬) : "ದಾನಂ ಶಾಸ್ತ್ರಸಮೂಹಮುಂ ಪಿತೃಧನಂ ಶೃತ್ಯಾಂಗಮುಂ ಭಾಗೆಯುಂ ಜ್ಞಾನೋತ್ಪನ್ನತೆ ವರ್ಣಸಂಖ್ಯೆಯಿನಿತುಂ ಗ್ರಂಥಾಖ್ಯೆ" (ನಾನಾರ. ೧೪೨). [ಸಂ.]

ಗ್ರಂಥಕರ್ತ (ನಾ). ಗ್ರಂಥರಚನೆ ಮಾಡುವವನು : ಗ್ರಂಥದ ಮೂಲ ಸ್ವರೂಪವು ಗ್ರಂಥಕರ್ತನ ಜೀವಿತಾವಧಿಯಲ್ಲಿಯೇ ವಿಕೃತಗೊಳ್ಳುವುದು ನಿಶ್ಚಯ (ಭಾರಪ. ೩೪). [ಗ್ರಂಥ + ಕರ್ತ]

ಗ್ರಂಥಕರ್ತೃ (ನಾ).=ಗ್ರಂಥಕರ್ತ : ಆಯಾ ಗ್ರಂಥಕರ್ತೃಗಳ ಹೆಸರುಗಳ ಬಳಿವಿಡಿದು . . . ಹೊಂದಿಸಿದ್ದರೆ ಅದು ಗ್ರಂಥಕಾರಸೂಚಿಯಾಗುವದು (ಗ್ರಂಥಾಲ. ४೮). [ಗ್ರಂಥ + ಕರ್ತೃ]

ಗ್ರಂಥಕಾರ (ನಾ). = ಗ್ರಂಥಕರ್ತ : ಗ್ರಂಥಕಾರನ 'ನಿಜನಾಮ'ವನ್ನು ಮೊದಲು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಬೇಕೆ? (ಗ್ರಂಥಾಲ. ೪೯). [ಸಂ.]

ಗ್ರಂಥಕೀಟಕ (ನಾ). ೧. ಪುಸ್ತಕದ ಹುಳು. ೨. (ಆಲಂ) ಕೇವಲ ಪುಸ್ತಕ ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಅವಲಂಬಿಸುವವನು; ಲೋಕಾನುಭವ ಸಾಲದ ವ್ಯಕ್ತಿ : ಹೆಣ್ಣುಮಕ್ಕಳು ನುಡಿದದ್ದು ಇವನಿಗೆ ವೇದವಾಕ್ಯ–ಮುದ್ರಿತವಾಗಿದ್ದುದು ಸುಳ್ಳಿರಲಾರದು ಎಂದೆನ್ನುವ ಗ್ರಂಥಕೀಟಕಗಳಂತೆ (ಸಾಹಿಸಂ. ೫೭). [ಗ್ರಂಥ + ಕೀಟಕ$_2$]

ಗ್ರಂಥನ (ನಾ). ೧. ಜೋಡಿಸುವುದು: ಕಟ್ಟುವುದು; ಪೋಣಿಸುವುದು. ೨. (ಗ್ರಂಥ) ರಚನೆ : "ಶ್ರಂಥನಂ, ಗ್ರಂಥನಂ, ಗುಂಫಃ, ಸಂದರ್ಭಃ, ರಚನಾ–ಈ ೫ ರಚನೆ" (ಹಲಾಯು. ೧೨೦–४೫) : "ಸಂದರ್ಭಮಾ ಶ್ರಂಥನಂ ಗ್ರಂಥನಂ ಗುಂಫಮೆನೆ ರಚನೆಗಭಿಧಾನಮಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೧೨೬–೩). [ಸಂ.]

ಗ್ರಂಥಪಾತ(ನಾ). ಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ಹುಳಂ ತಿಂದಂ ಅಥವಾ ಬೇರೆ ಯಾವುದೇ ಕಾರಣದಿಂದ ಪಾಠಭಾಗ ನಷ್ಟವಾಗುವುದು : ಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ಪಾಠಭೇದಗಳುಂಟಾಗುವುದು, ಪ್ರಕ್ಷೇಪಗಳಾಗುವುದು, ಗ್ರಂಥಪಾತವಾಗುವುದು . . . ಇವೇ ಮುಂತಾದುವನ್ನು ಪ್ರಾಚೀನ ಭಾರತೀಯ ವಿದ್ವಾಂಸರು ಬಲ್ಲವರಾಗಿದ್ದರು (ಕನ್ನಸಂ. ೧೧); ಗ್ರಂಥಕರ್ತನು ಕಾಲವಾಗಿದ್ದರಂತೂ ಗ್ರಂಥಪಾತದ ಸಾಧ್ಯತೆಗಳಿಗೆ ಮಿತಿಯೇ ಇಲ್ಲ (ಭಾರಪ. ೩४). [ಗ್ರಂಥ + ಪಾತ]

ಗ್ರಂಥಪಾಲ (ನಾ). ಗ್ರಂಥಭಂಡಾರದ ರಕ್ಷಕ; ಪುಸ್ತಕಭಂಡಾರಿ: ಗ್ರಂಥಪಾಲನು ಗ್ರಂಥಗಳ ಆಯ್ಕೆಮಾಡುವ ಮುನ್ನ ತನ್ನ ವಾಚಕರ ಅಭಿರುಚಿಗಳನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಅರಿತುಕೊಂಡಿರಬೇಕು (ಗ್ರಂಥಾಲ. ೯) : ४೨ ಪುಟಗಳ ಪುಟ್ಟಪುಸ್ತಕ . . . ಪ್ರಕಟವಾಗುವದೊಂದೇ ತಡ ಬಹುಜನ ಗ್ರಂಥಪಾಲರ ಮನ್ನಣೆಗೆ ಪಾತ್ರವಾಯಿತು (ಗ್ರಂಥಾಲ. ೧೮). [ಸಂ.]

ಗ್ರಂಥಭಂಡಾರ (ನಾ).=ಗ್ರಂಥಾಲಯ : ಗ್ರಂಥಭಂಡಾರದಲ್ಲಿ ನಡೆಯುವ ಗ್ರಂಥ ಪರಿಚಲನೆ, ಆಡಳಿತೆಗಳ ಪರಿಶೀಲನಕ್ಕಾಗಿ ಅವರನ್ನು ಇಂಗ್ಲಂಡಕ್ಕೆ ಕಳುಹಿಸಲಾಯಿತು (ಗ್ರಂಥಾಲ. ೨೮). [ಗ್ರಂಥ + ಭಂಡಾರ]

ಗ್ರಂಥಭಂಡಾರಿ (ನಾ).=ಗ್ರಂಥಪಾಲ : ರಂಗನಾಥನ್‌ರು . . . ಪ್ರಥಮ ಗ್ರಂಥಭಂಡಾರಿಯೆಂದು ನೇಮಿಸಲ್ಪಟ್ಟೊಡನೆಯೆ . . . ಅವರನ್ನು ಇಂಗ್ಲಂಡಕ್ಕೆ ಕಳುಹಿಸಲಾಯಿತು (ಗ್ರಂಥಾಲ. ೨೬). [ಗ್ರಂಥ + ಭಂಡಾರಿ]

ಗ್ರಂಥರಚನೆ (ನಾ). ಗ್ರಂಥವನ್ನು ಬರೆಯುವುದು, –ರಚಿಸುವುದು : ಗ್ರಂಥರಚನೆ ನನ್ನ ಕೈಲಾಗದ ಮಾತು ಸ್ವಾಮಿ (ದಾನಚಿಂ. ೬). [ಗ್ರಂಥ + ರಚನೆ]

ಗ್ರಂಥಲಿಪಿ (ನಾ). ಸಂಸ್ಕೃತವನ್ನು ಬರೆಯಲು ಅನುಕೂಲಿಸುವಂತೆ ಸುಧಾರಿಸಿದ ತಮಿಳುಲಿಪಿ : ತೆಲುಗಲಿಪಿ ನಾಗರದ ಲಿಪಿ ಗ್ರಂಥಲಿಪಿ ಹಳಗನ್ನಡದ ಲಿಪಿ . . . ಮೊದಲಾದ ಹಲವು ಲಿಪಿಗಳನೋದಬಲ್ಲಗ್ಗಳದ ಕರಣಿಕರಂ ಕರೆಸಿ (ಬಸಪು. ೫–೫೩) ; ದಕ್ಷಿಣದ ಬ್ರಾಹ್ಮೀಲಿಪಿಯಿಂದ ಕನ್ನಡ, ತೆಲುಗು, ತಮಿಳು ಗ್ರಂಥಲಿಪಿಗಳೂ ರೂಪುದಾಳಿದವು (ಸಂಶೋಧ. ४). [ಗ್ರಂಥ + ಲಿಪಿ]

ಗ್ರಂಥಲೇಖಕ (ನಾ). ೧. ಗ್ರಂಥವನ್ನು ರಚಿಸುವವನು. ೨. ಗ್ರಂಥವನ್ನು ಪ್ರತಿಮಾಡುವವನು; ಲಿಪಿಕಾರ : "ಲಿಪಿಕನೆನೆ ಗ್ರಂಥಲೇಖಕಂ" (ಮಂಗರಾ. ೧೦೬–೧೬). [ಗ್ರಂಥ + ಲೇಖಕ]

ಗ್ರಂಥಸಂಪಾದನೆ (ನಾ). ಶಾಸ್ತ್ರೀಯವಾಗಿ ಗ್ರಂಥವನ್ನು ಪರಿಶೋಧಿಸಿ ಪ್ರಕಟಿಸುವುದು : ಗ್ರಂಥಸಂಪಾದನೆಯ ಮೊದಲ ಮೊದಲ ಸುಳಿವು ಇಲ್ಲಿ ಕಾಣುತ್ತದೆ (ಕನ್ನಸಂ. ೧೩); ಗ್ರಂಥಸಂಪಾದನೆಯನ್ನು ಕಲಿಯುವ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳಿಗೆ ಇವನು ಉತ್ತಮವಾದ ನಿಯಮಗಳನ್ನು ಹೇಳಿಕೊಟ್ಟನು (ಕನ್ನಸಂ. ೨೯); ಗ್ರಂಥಸಂಪಾದನೆಯು ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾಗಿಯೇ ಗ್ರಂಥಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ್ದಾಗಿದೆ (ಭಾರಪ. ೯). [ಗ್ರಂಥ + ಸಂಪಾದನೆ]

ಗ್ರಂಥಸೂಚಿ (ನಾ). ಗ್ರಂಥಾಲಯದಲ್ಲಿ ಓದುಗನಿಗೆ ಬೇಕಾದ ಪುಸ್ತಕವನ್ನು ದೊರಕಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದಕ್ಕೆ ಸಹಾಯಕವಾಗುವಂತೆ ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿದ ಪುಸ್ತಕಗಳ ಪಟ್ಟಿ : ಗ್ರಂಥಸೂಚಿಯು ವಾಚಕರಿಗೆ ಗ್ರಂಥಕರ್ತನ ಹೆಸರು, ಶಿರೋನಾಮ ಮತ್ತು ವಿಷಯ ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಯಾವುದೊಂದು ಗೊತ್ತಿದ್ದರೆ ಅವನಿಗೆ ಆ ಗ್ರಂಥವನ್ನು ದೊರಕಿಸಿಕೊಡುವುದರಲ್ಲಿ ಸಹಾಯ ಮಾಡಬೇಕು (ಗ್ರಂಥಾಲ. ३೮). [ಗ್ರಂಥ + ಸೂಚಿ]

ಗ್ರಂಥಸ್ವಾಮ್ಯ (ನಾ). ಗ್ರಂಥದ ಒಡೆತನ; ಪುಸ್ತಕದ ಹಕ್ಕು : ತನ್ನ ಮೂಲಕೃತಿಯ ಪ್ರತಿಗಳನ್ನು ಮುದ್ರಿಸಿ, ಪ್ರಕಟಿಸಿ, ಮಾರಲು ಮೂಲಕರ್ತನಿಗಾಗಲಿ, ತಾನು ತನ್ನ ಹಕ್ಕನ್ನು ವಹಿಸಿರುವವನಿಗಾಗಲಿ, ಕಾನೂನಿನ ಮೇರೆಗೆ ಒಂದು ಗೊತ್ತಾದ ವರ್ಷಗಳ ಕಾಲ ಕೊಟ್ಟಿರುವ ಏಕಬಾಧ್ಯತೆಯ ಹಕ್ಕು; ಗ್ರಂಥಸ್ವಾಮ್ಯ (Copyright. ಇಂಕನಿ). [ಗ್ರಂಥ + ಸ್ವಾಮ್ಯ]

ಗ್ರಂಥಾಕ್ಷರ (ನಾ).=ಗ್ರಂಥಲಿಪಿ : ನಮ್ಮ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಓಲೆಗರಿಯ ಮೇಲೆ ಗ್ರಂಥಾಕ್ಷರದಲ್ಲಿ ಬರೆದ ರಾಮಾಯಣವಿದೆ (ರೂಧಿ). [ಗ್ರಂಥ + ಅಕ್ಷರ]

ಗ್ರಂಥಾಲಯ (ನಾ). ಓದುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಪುಸ್ತಕಗಳನ್ನು [illegible] ಇಟ್ಟಿರುವ ಮನೆ; ಪುಸ್ತಕಭಂಡಾರ: ಬರೆಹಗಳನ್ನು ಓದುಗರ [illegible] ತಕ್ಕಂತೆ ಓದಲಿಕ್ಕೆ ಒದಗಿಸಿ ಕೊಡುವುದು ಗ್ರಂಥಾಲಯದ ಮುಖ್ಯ ಕರ್ತವ್ಯವಾಗಿದೆ (ಗ್ರಂಥಾಲ. ४೧). [ಗ್ರಂಥ + ಆಲಯ]

ಗ್ರಂಥಿ (ನಾ). ೧. ಗಂಟು; ಬಂಧ ; ಕಟ್ಟು : ಅಜ್ಞಾನದ ಗ್ರಂಥಿಯನ್ನು ಬಿಚ್ಚುವವೇ ಗ್ರಂಥ (ಕಗದ್ಯ. ೧೩೦). ೨. (ಕಬ್ಬು, ಬಿದಿರು ಮೊದಲಾದುವುಗಳ) ಗಿಣ್ಣು ; ಗೆಣ್ಣು : "ಗ್ರಂಥಿಃ, ಪರ್ವ, ಪರುಸ್ – ಈ ೩ ಗಂಟು" (ಹಲಾಯು. ೩೧-೩೫). ೩. ಗೆಡ್ಡೆ ; ಬೇರು. ೪. (ದೇಹದ) ಸಂಧಿ ; ಕೀಲು. ೫. ದೇಹದಲ್ಲಿ ಗಾಯ ಮುಂತಾದುವುಗಳಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಬುಗುಟು.–ಗಂಟು. ೬. ಶರೀರದಲ್ಲಿ ರಸವನ್ನು ಸ್ರವಿಸುವ ಗೆಡ್ಡೆಯಂತಿರುವ ಕೆಲವು ಅಂಗಗಳು : ಕೆಲವು ಹುಳುಗಳಲ್ಲಿ ಗ್ರಂಥಿಗಳು ಹೊರಚಾಚಿ, ದ್ರವವನ್ನು ಸ್ರವಿಸಿ, ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಹೆದರಿಸುತ್ತವೆ (ಕೀಟಪ. ೩೧). ೭. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಉದರ ರೋಗ : ಶೂಲಗಜಾಂಕುಶ ರಸಂ . . . ಕೊಳ್ಳಲು ಸರ್ವಶೂಲೆ, ಪಂಚಗುಲ್ಮ, ಅರುಚಿ, ಎದೆಬಾವು, ಅಡ್ಡಗಡಿ, ಗ್ರಂಥಿ, ಎಂಟು ಉದರರೋಗಂಗಳು ಮಾಣುವುವು (ವಿವೈವಿ. ೫೩). ೮. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ : "ಗಣೇಶಕುಸುಮ – ಕೆಂಗಣಗಿಲು, ಭದ್ರಮುಸ್ತೆ, ಗ್ರಂಥಿ" (ಒಷಧಿ. ೪೬). [ಸಂ.]

ಗ್ರಂಥಿಕ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧದ್ರವ್ಯ ; ಹಿಪ್ಪಲಿಯ ಬೇರು; ಹಿಪ್ಪಲೀಮೂಲ. ೨. ಗ್ರಂಥಭಾಗವನ್ನು ಮಾತಿನಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿಸುವವನು; ಕಥಕ ; ನಿರೂಪಕ : "ಗ್ರಂಥಿಕ"ರು ಮಾತಿನಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿಸುತ್ತಿದ್ದ ಕಂಸವಧ ಬಲಿಬಂಧಗಳನ್ನು "ಶೋಭನಿಕರು" (ಅಥವಾ "ಶೌಭಿಕರು") ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾಗಿ ಮಾಡಿ ತೋರಿಸುತ್ತಿದ್ದರು (ಸಂನಾಟ. ೪೦). ೩. ಅಜ್ಞಾತವಾಸದಲ್ಲಿ ನಕುಲನು ಇಟ್ಟುಕೊಂಡಿದ್ದ ಹೆಸರು : ನಾನು ಗ್ರಂಥಿಕನೆಂಬ ಹೆಸರಿಟ್ಟು ಕೊಂಡು ವಿರಾಟರಾಜನ ಹತ್ತಿರ ಅಶ್ವಪಾಲಕನಾಗಿರುತ್ತೇನೆ (ಪಜಭಾ. ೧೮೫).
[ಸಂ.]

ಗ್ರಂಥಿಕತಗರ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮೂಲಿಕೆ : ನಾಣಲಬೇರು, ಗ್ರಂಥಿಕತಗರ, ನೆಲಗುಳ್ಳದ ಬೇರು . . . ಇವಿಷ್ಟನೂ ಪ್ರತ್ಯೇಕ ನಾಲ್ಕು ವರಹ ತೂಕವ ಸೇವಿಸಲು ಭೂತಗ್ರಹ . . . ಪರಿಹರವಹವು (ವೈದ್ಯಸಾ. II, ೫೩). [ಗ್ರಂಥಿಕ + ತಗರ$_2$]

ಗ್ರಂಥಿತ (ಗು). ೧. ಜೋಡಿಸಿ ಕಟ್ಟಿದ ; ಗಂಟುಹಾಕಿದ. ೨. ಕ್ರಮಬದ್ಧವಾಗಿ ನಿರೂಪಿಸಿದ : ಈ ಮಹತ್ವದ ಸಮಾಜವಾದೀ ಸಿದ್ಧಾಂತವು ಅದರಲ್ಲಿ ಗ್ರಂಥಿತವಾಗಿದೆ (ಪ್ರಬಂಧ. ೧೧೯). [ಸಂ.]

ಗ್ರಂಥಿದಳ (ನಾ).=ಗ್ರಂಥಿಪರ್ಣ : "ಗ್ರಂಥಿಪರ್ಣಃ – ಗ್ರಂಥಿದಳ" (ಒಷಧಿ. ೪೬). [ಗ್ರಂಥಿ + ದಳ$_1$ (= ದಲ)]

ಗ್ರಂಥಿಪರ್ಣ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸುಗಂಧದ ಗಿಡ ; ಮಾಚಿಪತ್ರೆ : ಮರಿಚ ವ್ಯಾಕೀರ್ಣಪರ್ಣಂ ಕುರರತನುವ(ನಾ) ಗ್ರಂಥಿ ಪರ್ಣಚ್ಛದಂ ಕತ್ತುರಿವೆಕ್ಕಂ ಸಲ್ಲಕೀಪಲ್ಲವಮಿಭಶಿಶುವಂ . . . ಕೊರ್ವಿಸೆ ಸೊಗಯಿಪುದೀ ಕಾನನೋದ್ದೇಶಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೫-೬೯). [ಸಂ.]

ಗ್ರಂಥಿಲ (ಗು). ೧. ಗಂಟುಗಂಟಾದ. (ನಾ). ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ; "ವಿರಾಂಗತ" (ಪಂಡಿತ). ೩. ಒಂದು ಬಗೆಯ (ಎಲೆಗಳಿಲ್ಲದ) ಗಿಡ ; "ಮುಳ್ಳುಅಜ್ಜಿ" (ಅಮರ. ಟೀಕ). [ಸಂ.]

ಗ್ರಂಥಿಶೂಲೆ (ನಾ). ಸಂಧಿ ಅಥವಾ ಕೀಲಿನಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗುವ ನೋವು. 'ಗ್ರಂಥಿಶೂಲೆಚೂರ್ಣ' ಪರಾ. [ಗ್ರಂಥಿ + ಶೂಲೆ]

ಗ್ರಂಥಿಶೂಲೆಚೂರ್ಣ (ನಾ). ಕೀಲುಗಳಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗುವ ನೋವಿನ ಪರಿಹಾರಕ್ಕಾಗಿ ಕೊಡುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧದ ಪುಡಿ : ಗ್ರಂಥಿ ಶೂಲೆಚೂರ್ಣ:–ಮಾಂಸಭೇದಿ ಅಜಮೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಶುದ್ಧಿಮಾಡಿ . . . ಗುಳಿಗೆ ಮಾಡಿ ತ್ರಿಫಲೆಪುಡಿ ಅನುಪಾನದಲ್ಲಿ ಕೊಡುವುದು (ವಿವೈವಿ. ೨೫).
[ಗ್ರಂಥಿಶೂಲೆ + ಚೂರ್ಣ$_2$]

ಗ್ರಂದಿಗ 'ಗಂದಿಗ' ನೋ.

ಗ್ರಂದಿಗೆ 'ಗಂದಿಗೆ' ನೋ.

ಗ್ರಥನ (ನಾ).=ಗ್ರಂಥನ ೧ : ಕವಿಯ ಕೆಲಸವೇನೆಂದರೆ, ಶಬ್ದಾರ್ಥಜನ್ಯ ಭಾವಗಳ ಗ್ರಥನದಿಂದ ಒಂದು . . . ಜಾಗರವನ್ನು ತೆರೆವುದು (ಕಾವ್ಯಕು. ೮೦). [ಸಂ.]

ಗ್ರಥಿತ (ಗು). ಜೋಡಿಸಿ ಕಟ್ಟಿದ ; ಕ್ರಮವಾಗಿ ಜೋಡಿಸಿದ: ಮಥಿತರಿಪು ಭೂಪಾಳಂ . . . ಪ್ರಥಿತಪೃಥಿವೀಪಾಲೌಘಾನಮ್ರಮೌಳಿಮಣಿಪ್ರಭಾ ಗ್ರಥಿತಪದಪೀಠಾಗ್ರಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೧೬) : ಒದವಿದ ತೋರಮಲ್ಲಿಗೆಯ ಹಾರದ ಸೂಸಕದಿಂದೆ . . . ಸಹಕಾರದ ಕೆಂದಳಿರಿಂದೆ ಚೆಲ್ವುವೆತ್ತುದು ಕದಳೀದ್ರುಮಗ್ರಥಿತಸುಂದರವಂದನಮಾಲಿಕಾವೃತಂ (ಕಾದಂಉ. ೨೧೩).
[ಸಂ.]

ಗ್ರಥಿಸು(ಕ್ರಿ).೧. ಗ್ರಂಥ, ಮಾಲೆ ಮುಂತಾದುವುಗಳನ್ನು ರಚಿಸು,–ಕಟ್ಟು: ಇಷ್ಟು ಸಂಗ್ರಹವಾಗಿ ರಸೈಕದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ನಾಟಕವನ್ನು ಗ್ರಥಿಸಿರುವುದರಿಂದ ವಿಸ್ತಾರವಾದ ವರ್ಣನವೈಖರಿಗಳಿಗೂ . . . ಇದರಲ್ಲಿ ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲ (ಸಂನಾಟ. ೬೮). ೨. ಕೂಡು ; ಒಟ್ಟಾಗು : ಗ್ರಥಿಸಿ ಚೀತ್ಕಾರದಿ ನಡೆವ ಭರಕೆ ಶೈಲ ಶಿಥಿಲವ ಮಾಳ್ಪ ಪೆಂಪುಳ್ಳ ರಥಗಳೆಂಭತ್ತನಾಲ್ಕೆಂಬ ಲಕ್ಷದೊಳ್ (ಭರಜ. ೨೨-೬೨). [ಗ್ರಥನ + – ಇಸು$_3$]

ಗ್ರಸನ (ನಾ). ೧. ನುಂಗುವುದು ; ತಿನ್ನುವುದು : ಗ್ರಸನಾಟೋಪದಿ ನೆಯ್ದಿದಂ ಹರಿಯನುತ್ಕರ್ಣಂ ವಿದೀರ್ಣಾನನಂ (ಜಗವಿ. ೫-೪೫); ಕೋರಕಾಗ್ರ ಗ್ರಸನೋತ್ಕಂಠಾನ್ಯಪುಷ್ಟೋತ್ಕರವೃತವಿಟಪಂ ಚೂತಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೧೧-೪೩). ೨. ಚಂದ್ರ ಅಥವಾ ಸೂರ್ಯನಿಗೆ ಆಗುವ ಗ್ರಹಣ : ಚಂದ್ರಬಿಂಬಕ್ಕೆ ರಾಹುಗ್ರಸನಂ (ಕಾದಂಉ. ೫೨೯). [ಸಂ.]

ಗ್ರಸಿಸು (ಕ್ರಿ). ನುಂಗು ; ತಿನ್ನು : ಅದು ಕೊ ಗ್ರಾಸಬುದ್ಧಿಯಿಂ ಯುಡತಿಟ್ಟುಗಳಂ ಗ್ರಸಿಸಲೆಣಿಸಿ ಪಾತಾಳಕುಹರದಂತೆ ಶವ ಬಾಯಿಗಳಂ ತೆರದು ಪಕ್ಷಘಾತದಿಂ ಸಮುದ್ರವಂ ಗ್ರಾಸಗೊಳುತ ತನ್ನಂ ಗ್ರಾಸಿಸಲು ಪಾರ್ಶ್ವದಲ್ಲಿ ಬಾಯಂ ತೆರದು ಬರುವ ಮಹಾಸರ್ಪವಂ ಪಕ್ಷದಿಂ ಖಂಡಿಸಿ (ಸೌಗಂಧಿ. ೨೮೪ ೬). [ಗ್ರಸನ + – ಇಸು$_3$]

ಗ್ರಸ್ತ (ಗು). ೧. ಬಾಯಿಂದ ಹಿಡಿದ. ೨. ತಿಂದ ; ನುಂಗಿದ. (ನಾ). ೩. (ಓದುವಾಗ) ಅಕ್ಷರಗಳನ್ನೂ ಪದಗಳನ್ನೂ ನುಂಗುವುದು ; ಸರಿಯಾಗಿ ಉಚ್ಚರಿಸದೆ ಇರುವುದು: ಅಕ್ಷರಗಳನ್ನು ನುಂಗುವುದು 'ಗ್ರಸ್ತ' (ಕಶಾಅ. ೨೩೦ ಅಡಿಟಿ). ೪. ನುಂಗಲ್ಪಟ್ಟವನು : ನಿರ್ಭರಪೂರಮಾಗಿಯು ಮತಿಸ್ನಿಗ್ಧಾಶ್ರುಧಾರಾಜಳಪ್ಲವಮುಂ ಬಾರಿಸಲೆಂತುಮಾಜವು ವಲಂ ಕಾಳೋರಗಗ್ರಸ್ತನಂ (ಆದಿಪು. ೩-೫೪). ೫. (ದೆವ್ವ, ಪಿಶಾಚಿ, ಗ್ರಹ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಂದ) ಹಿಡಿಯಲ್ಪಟ್ಟವನು,–ಆವರಿಸಲ್ಪಟ್ಟವನು : ಮತ್ತೊರ್ವನತ್ಯುಗ್ರಮಂಡಳಾಗ್ರಮನನುಗೆಯ್ದು ವೀರಗ್ರಹಗ್ರಸ್ತನಾಗಿ (ಪಂಪಭಾ. ೧೦-೪೧ ವ) ; ಕಲಿಮಲದಿಂದ ಗ್ರಸ್ತನಾಗಿರುವ ಅತ್ಯಂತ ಮೂಢನಾದ ಜಡಜೀವನು ನಾನು ಅದನ್ನು ಹೇಗೆ ತಿಳಿಯುವೆನು ? (ತುಳಸಿ.೯). [ಸಂ.]

ಗ್ರಸ್ತಾಸ್ತ (ನಾ). ಗ್ರಹಣವಾದಾಗ (ಸೂರ್ಯ ಅಥವಾ ಚಂದ್ರ) ಪೂರ್ತಿ ಬಿಡುಗಡೆಯಾಗುವುದರೊಳಗಾಗಿ ಮುಳುಗುವಿಕೆ,–ಅಸ್ತವಾಗುವಿಕೆ ಮತ್ತು ಹಾಗೆ ಮುಳುಗಿದ ಸೂರ್ಯ ಅಥವಾ ಚಂದ್ರ: ನಾಳೆ ಸೂರ್ಯ ಗ್ರಹಣದಲ್ಲಿ ಗ್ರಸ್ತಾಸ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಹಗಲು ಊಟಮಾಡುವಂತಿಲ್ಲ (ರೂಢಿ) : ನಾಳೆಯ ಗ್ರಹಣದಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯ ಗ್ರಸ್ತಾಸ್ತನಾಗುತ್ತಾನೆ (ರೂಢಿ).
[ಗ್ರಸ್ತ + ಅಸ್ತ]

ಗ್ರಹ (ನಾ). ೧. ತುಡುಕುವುದು ; ಹಿಡಿಯುವುದು ; ಹಿಡಿತ. ೨. ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವುದು ; ಸ್ವೀಕರಿಸುವುದು. ೩. ಸೂರ್ಯಚಂದ್ರರ ಗ್ರಹಣಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾದುದೆಂದು ನಂಬಲಾದ ರಾಹು. ೪. ಸೂರ್ಯ, ಚಂದ್ರ, ಅಂಗಾರಕ, ಬುಧ, ಗುರು, ಶುಕ್ರ, ಶನಿ, ರಾಹು, ಕೇತು ಎಂಬ

ಒಂಬತ್ತು ಆಕಾಶಚರಗಳು: ಪ್ರಬಲಮೆನಿಕುಂ ಗ್ರಹಂ . . . ಆಱುಬಲಮುಮಂ ಪಡೆದಾಗಳ್ (ಜಾತತಿ. ೩-೧೩): ಆರನುಜ್ಞೆಯ ಬಲದಿ ಲೋಕದಿ ಸೂರಿಯಾದಿ ಗ್ರಹಂಗಳಿರುತಿಹವು (ಗಗತಾ. ೧೯-೧): ಐದು ಗ್ರಹಗಳು ಉಚ್ಚವಾಗಿವೆಯೆಂದೇ ಹೇಳಬೇಕು (ಹಂಗಾಳ್ಕ. ೨). 'ನವಗ್ರಹ' ಪರಾ. ೩. ದುಷ್ಟಶಕ್ತಿ; ಭೂತ; ಪಿಶಾಚಿ; ಗರ: ಗ್ರಹ ಗೃಹಂ ಚಿಲ್ವಾಗಿರಲ್ ಸೇರದೇಂ (ಸೋಮೇಶ. ೧೮): ಕಾಂತಾರದೊಳಂ ಪ್ರೇತವನಾಂತರದೊಳಂ . . . ಭಯಭ್ರಾಂತಿಯನೋಡಿಡೊಡಲ್ಲಿ ದು(ತು)ರಂತ ಗ್ರಹಮಿರ್ದು ಪಿಡಿಗುಮಾ ಹಯವರನಂ (ಅಶ್ವಶಾ. ೧೬-೧೫). ೬. ಪಿಶಾಚಿಯ ಹಿಡಿತ; ಭೂತಾವೇಶ: (*). ೭. ಬ್ರಾಹ್ಮಣ. ೮. ಭೂಮಿ. ೯. ಜೀವಸಮೂಹ. ೧೦. [ಗಣಿತ] ಒಂಬತ್ತು ಎಂಬ ಸಂಖ್ಯೆಯ ಸಂಕೇತ: "ನಿಧಿ ಮಣಿ ಗ್ರ ಹ ರಂ ಧ್ರ ಮಿ ರ ಲು ಪೊಂಬತ್ತು" (ವಂಗರಾ. ೧೦೪-೮). ೧೧. ಮನೆ; ನಿವಾಸ: "ಆದಿತ್ಯಾದಿ ನವಗ್ರಹಂ ಧರಣಿ ಜೀವಿವ್ರಾತಮಾಕರ್ಷಣಂ ಭೂದೇವಂ ತಪಮುಂ ಗ್ರಹಾಖ್ಯಂ" (ನಾನಾರ. ೩೪). 'ಗ್ರಹಗ್ರಾಮ' ಪರಾ. ೧೨. [ಸಂಗೀತ] ಯಾವುದೇ ರಾಗವನ್ನು ಹಾಡಲು ಪ್ರಾರಂಭಿಸಬೇಕಾದ ಸ್ವರ; ರಾಗ ಪ್ರಾರಂಭವಾಗುವ ಸ್ವರ: ಒಂದೊಂದು ರಾಗಕ್ಕೂ ಹಾಡಲು ಪ್ರಾರಂಭಿಸಬೇಕಾದ ಸ್ವರ (ಗ್ರಹ) . . . ನಿಯಮ, ಕ್ರಮಗಳು ನಿಷ್ಕರ್ಷಿಸಲ್ಪಟ್ಟವು (ಭಾರದ. ೩೪೧). [ಸಂ.]

ಗ್ರಹಕಲ್ಪ (ನಾ). ಗ್ರಹಕ್ಕೆ ಸಮಾನವಾದುದು; ಗ್ರಹಗಳ ನಡುವೆ ಇರುವ ಸಣ್ಣಸಣ್ಣ ಗ್ರಹಗಳ ತಂಡ: ಈ ಸಣ್ಣಪುಟ್ಟ ಗ್ರಹಗಳ ತಂಡಕ್ಕೆ ಸೂಕ್ಷ್ಮ ಗ್ರಹಗಳು ಅಥವಾ ಗ್ರಹಕಲ್ಪ ಎಂದು ಹೆಸರು (ಆಕಾಶ. ೩೪). [ಸಂ.]

ಗ್ರಹಕೂಟ (ನಾ). ಗ್ರಹಗಳ ಸಮಾಗಮ,-ಕೂಟ: (Conjunction. ಪಾರಿನಿ. ೨೦). [ಗ್ರಹ + ಕೂಟ$_1$]

ಗ್ರಹಗತಿ (ನಾ). ೧. ಗ್ರಹಗಳ ಚಲನೆ; "ಮಂದೋಚ್ಚ ಶೀಘ್ರೋಚ್ಚ ಪಾತಗಳೆಂಬ ಶಕ್ತಿಗಳಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಗ್ರಹಗಳ ಸಂಚಾರದ ವೇಗ" (ಜಾತತಿ. ಪರಿ ೩). 'ಗ್ರಹಗತಿದರ್ಶಕ' ಪರಾ. ೨. ಗ್ರಹಗಳ ಚಲನೆಯಿಂದ ಮನುಷ್ಯನ ಜೀವನದ ಮೇಲೆ ಉಂಟಾಗುವ ಪರಿಣಾಮ: ಈ ವರ್ಷ ನನ್ನ ಗ್ರಹಗತಿ ಹೇಗಿದೆ ಸ್ವಲ್ಪ ನೋಡಿ ಹೇಳಿ (ರೂಢಿ). [ಗ್ರಹ + ಗತಿ]

ಗ್ರಹಗತಿದರ್ಶಕ (ನಾ). "ಗ್ರಹಗಳ ಚಲನೆಯನ್ನು ತೋರಿಸುವ (ಗಡಿಯಾರದ ರಚನೆಯ) ಮಾದರಿ: ಗ್ರಹಗತಿದರ್ಶಕ". (Orrery. ಇಂಕನಿ). [ಗ್ರಹಗತಿ + ದರ್ಶಕ]

ಗ್ರಹಗ್ರಸ್ತ (ನಾ). ಭೂತ, ಪಿಶಾಚಿ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಆವೇಶಕ್ಕೆ ಒಳಗಾದವನು; ಗರಹೊಡೆದವನು: ಗ್ರಹಗ್ರಸ್ತಂ ಮಂತ್ರದಿನಾವೇಶಂಗೊಂಡು ತನ್ನ ಮುನ್ನಿನ ಭವದ ಪೆಸರಂ ನೆಗಟ್ಟಿಯುಮಂ ಪೇೞ್ದುದು ಮಾಬಾಲಗೋಪಾಲವೃದ್ಧಪ್ರಸಿದ್ಧಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೮-೧೩೭ ವ).
[ಗ್ರಹ + ಗ್ರಸ್ತ]

ಗ್ರಹಗ್ರಾಮ (ನಾ). ೧. ಗ್ರಹಗಳ ಸಮೂಹ,-ಗುಂಪು: ಇದು ದೀಹಾರದ ಗೇಹದಂತೆ ಹ ರಿ ಣೀ ರ ಮ್ಯಂ ಗ್ರಹಗ್ರಾಮದಂತುದಿತಕ್ರೋಡವಿಭಾಸಿ (ಪುಷ್ಪಪು. ೫-೬೮). ೨. ಮನೆಗಳ ಸಮೂಹ. ೧, ೨: ಗ್ರಹಗ್ರಾಮದಂತೆ ವಿತತಕೇತು ಶತಶೋಭೆಯುಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೯-೩೦ ವ).
[ಗ್ರಹ + ಗ್ರಾಮ]

ಗ್ರಹಚಾರ (ನಾ). ೧. ಗ್ರಹಗಳ ಚಲನೆ; ಗ್ರಹಗತಿ. ೨. ಗ್ರಹಗಳ ಚಲನೆಯಿಂದ ಮನುಷ್ಯನ ಮೇಲೆ ಉಂಟಾಗುವ ಪರಿಣಾಮ: ಗ್ರಹಚಾರ ಕೆಟ್ಟಿತೆ ವಿಧಿ ಶಾಪವಿಟ್ಟಿತೆ (ಇಂಜಾಪ. ೭೫-೧೧). ೩. ಗ್ರಹಗತಿಯಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ದುಷ್ಪ್ರಭಾವ; ದುರದೃಷ್ಟ; ದುರವಸ್ಥೆ: ಅವನಿಗೂ ಮೆಟ್ಟಿಕೊಂಡಿತು ಗ್ರಹಚಾರ (ಶಾಲಿಮ. ೩೩); ಈ ಗ್ರಹಚಾರಕ್ಕೇ ನಾನು ನಿಮ್ಮಿಬ್ಬರನ್ನೂ ಮದುವೆಯಾದುದು (ಶಾಂತಲಾ. ೧೯೮).

ಗ್ರಹಚಾರಬಿಡಿಸು=ಬಿಯ್ಯು; ಗದರಿಸು: ವೆಂಕಮ್ಮ ಜಡೆಮುಟ್ಟಿ ಹಿಡಿದ ಹಾಗೆ ಹಿಡಿದು 'ತೂಗೋ ಬಿಡಬೇಡ' ಅಂತ ಗ್ರಹಚಾರ ಬಿಡಿಸಿಬಿಟ್ಟರು (ದಾಗಿಡ. ೩೮); ಸಮಯ ಸಿಕ್ಕಿದಾಗ ಅವನಿಗೆ ಗ್ರಹಚಾರಬಿಡಿಸಬೇಕೆಂದು ಸುಬ್ಬುಕೃಷ್ಣನೂ ಕಾಯುತ್ತಿದ್ದ (ರೂಪಸ. ೦೨೫). ಗ್ರಹಚಾರ ವಕ್ರಿಸು=ದುರದೃಷ್ಟ ಒದಗು; ಕೆಡುಕಾಗು: ಇದೇನು ಗ್ರಹಚಾರ ವಕ್ರಿಸಿತು (ರೂಪಸಂ. ೦೭). [ಗ್ರಹ + ಚಾರ]

ಗ್ರಹಣ (ನಾ). ೧. ಹಿಡಿಯುವುದು; ಸ್ವಾಧೀನಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು. "ನಿಗ್ರಹಂ ಪೀಡನಂ ಸ್ಪರ್ಶನಂ ಗ್ರಹಣಮೆನಲು ಹಿಡಿಹಂ" (ವಂಗರಾ. ೦೩೦-೦೭). ೨. ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವುದು. ೩. ಭೂಮಿ, ಸೂರ್ಯ ಹಾಗು ಚಂದ್ರ ಇವು ಮೂರು ಒಂದೇ ರೇಖೆಯಲ್ಲಿ ಬಂದಾಗ ಭೂಮಿಯ ನೆರಳು ಚಂದ್ರನ ಮೇಲೆ ಬಿದ್ದು ಅಥವಾ ಸೂರ್ಯನ ಬಿಂಬಕ್ಕೆ ಚಂದ್ರ ಬಿಂಬ ಅಡ್ಡವಾಗಿ ಉಂಟಾಗುವ ಕತ್ತಲೆಯ ಆವರಣ: ಕಂಡಂ ಗ್ರಹಣಮನದನಾಖಂಡಲದಿಙ್ಮುಖದೆ ಬಂದು ಸರ್ವಗ್ರಾಸಂಗೊಂಡತ್ತಪರಾದಿತ್ಯನ ಮಂಡಲಮಂ ಬಾಹುರಾಹುಸತ್ಕಾಶ್ರಯನಾ(ಗದಾಯು. ೧-೨೬). ೪. ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳುವುದು; ಗ್ರಹಿಸುವುದು: ಈ ಸಂವೇದನದಲ್ಲಿ ಗ್ರಾಹ್ಯವೆಂಬ ಘಟಾದಿವಸ್ತುವೂ ಗ್ರಾಹಕನೆಂಬ ಜೀವಾತ್ಮವಸ್ತುವೂ ಗ್ರ ಹ ಣ ವೆಂ ಬ ಸಂವೇದನವೂ-ಈ ಮೂರೂ ತೋರುವುವು (ಹಿಂದಸಾ. ೧೭೭). 'ಗ್ರಹಣಶಕ್ತಿ' ಪರಾ. ೫. (ಅಲಂ) ಕೋಪ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಉದ್ವಿಗ್ನತೆ,-ಮುಂಕು ಕವಿದಿರುವಿಕೆ: ಗ್ರಹಣವು ಬಿಟ್ಟಿತೆ ಆಗ್ರಹವಾರಿತೆ (ಇಂಜಾಪ. ೦೮೧-೯೪). ೬. [ನಾಟ್ಯ] ನಾಟ್ಯದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಭಂಗಿ; ಬೆರಳನ್ನು ಕಚ್ಚುವುದು: ಸೊಗಯಿಪ ಬೆರಲಂ ಕಚ್ಚಲ್ ಮೃಗನಯನೆ ಗ್ರಹಣಮೆಂಬ ದಂತಮೆನಿಕ್ಕುಂ (ಲಾಸ್ಯರಂ. ೩-೯೦).
[ಸಂ.]

ಗ್ರಹಣಶಕ್ತಿ (ನಾ). (ವಿಷಯವನ್ನು) ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳುವ ಶಕ್ತಿ: ಹುಟ್ಟಿದ ಮಗುವಿಗೆ ಐದುವರ್ಷಗಳ ವರೆಗೆ ಹೆಚ್ಚು ಗ್ರಹಣಶಕ್ತಿ ಇರುವುದಿಲ್ಲ (ಭಾರದ. ೦೫೮): ಗ್ರಹಣಶಕ್ತಿಗಿಂತ ನಿರ್ಮಾಣಶಕ್ತಿಯು ಹೆಚ್ಚಿನದೆಂದು ಅವನ ಅಭಿಪ್ರಾಯವಿದ್ದಹಾಗೆ ಕಾಣುತ್ತದೆ(ನವ್ಯಕಾ. ೦೦೭). [ಗ್ರಹಣ + ಶಕ್ತಿ]

ಗ್ರಹಣಸಲ್ಲೇಖನಾಬುದ್ಧಿ (ನಾ). ಹಿಡಿಯುವ ಮತ್ತು ಬಿಡುವ ಗುಣ: ವಾಗ್ದೇವಿಯೊಡನೆ ಪುಟ್ಟಿದುದಱಿಂ ವಾಚಾಳತೆಯುಂ ಅಮರವೈರಿಯೊಡನೆ ಪುಟ್ಟಿದುದಱಿಂ ಗ್ರಹಣಸಲ್ಲೇಖನಾಬುದ್ಧಿಯುಂ . . . ನಿನಗೆ ಸಹಜಮಾಗಿರ್ದುವು (ಗದಾಯು. ೯-೭ ವ).
[ಸಂ. (ಗ್ರಹಣ + ಸಲ್ಲೇಖನಾ + ಬುದ್ಧಿ)]

ಗ್ರಹಣಿ (ನಾ). ೧. ಬಹಳವಾಗಿ ಭೇದಿಯಾಗುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ರೋಗ; ಅತಿಸಾರ: ಗ್ರಹಣಿವ್ಯಾಧಿಗಳಿಗೆಲ್ಲಾ ಶುಂಠಿಯನ್ನು ಸುಟ್ಟು ಪುಡಿಮಾಡಿ ಹಾಕಿ ಕಟ್ಟುಮೊಸರಲ್ಲಿ ಕೊಡುವುದು(ವಿವ್ಯವಿ. ೯೨): ಆ ಲೇಹ್ಯಮಂ ಉದಯದಲ್ಲಿ ಸೇವಿಸೆ ಕೆಮ್ಮು . . . ಗ್ರಹಣಿ, ಪೀನಸ, ಅರೋಚಕ, ವಾತಪಿತ್ತಶ್ಲೇಷ್ಮಗಳು ಸಹ ಗುಣಮಕ್ಕುಂ (ಸಕವೈ. ೨೦೭). ೨. ಮೂಳೆಗಳು ಮೆದುವಾಗುವ, ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮಕ್ಕಳರೋಗ; ಮುರುಟುದೋಷ. [ಸಂ.]

ಗ್ರಹಪತಿ (ನಾ). ಗ್ರಹಗಳ ಒಡೆಯ; ಸೂರ್ಯ. [ಗ್ರಹ + ಪತಿ$_2$]

ಗ್ರಹಪಥ (ನಾ). ಗ್ರಹಗಳು ಸೂರ್ಯನ ಸುತ್ತಲೂ ಸುತ್ತುವ ಮಾರ್ಗ,-ಪಥ: ಭೂಮಿಯನ್ನೂ ಗ್ರಹಪಥಗಳ ಕೇಂದ್ರಗಳು ಅನುಸರಿಸುವ ಮಾರ್ಗಗಳನ್ನೂ . . . ತೋರಿಸಿದೆ (ಭೌತವಿ. ೨೮). [ಗ್ರಹ + ಪಥ]

ಗ್ರಹಪೀಡೆ (ನಾ). ಗ್ರಹಗತಿಯ ಪರಿಣಾಮವಾಗಿ ಅಥವಾ ಭೂತ, ಪಿಶಾಚಿ ಮೊದಲಾದ ದುಷ್ಟಶಕ್ತಿಗಳಿಂದ ಮ ನು ಷ್ಯ ನಿ ಗಾ ಗು ವ ತೊಂದರೆ,-ಬಾಧೆ. [ಗ್ರಹ + ಪೀಡೆ]

ಗ್ರಹಬಲ (ನಾ). ಸೂರ್ಯ, ಚಂದ್ರಾದಿ ನವಗ್ರಹಗಳ ಶುಭಪ್ರದಾನ ಶಕ್ತಿ: ಗ್ರಹಬಲವಿಲ್ಲದ ಜನ್ಮಿಗನಂತೆ ಪೆರ್ಚಿಲ್ಲದೆ (ಶಾಂತಿಪು. ೪-೩೦ ವ); [illegible] ಸರಸಿಜಾಕ್ಷ (ಪುರಂದ. ೨-೨೬ ಪಲ್ಲವಿ). [ಗ್ರಹ + ಬಲ]

ಗ್ರಹಬಾಧೆ (ನಾ). = ಗ್ರಹಪೀಡೆ. [ಗ್ರಹ + ಬಾಧೆ]

ಗ್ರಹಭೀತ (ಗು). ಪಿಶಾಚಿಯ ಬಾಧೆಯಿಂದ ಹೆದರಿದ: ದೆವ್ವದ ಪೀಡೆಗೆ ಒಳಗಾದ: ಪಲ್ದಿಂಗುವುಕ್ಷಿಗಳ್ ಬಹುವರ್ಣಂ ಬೆರಸಿರ್ಕುಮಪ್ಪೊಡಂ ತಾಂ ತುರಗಂ ಗ್ರಹಭೀತನಕ್ಕುಂ (ಅಶ್ವಶಾ. ೧೬-೧೬). [ಗ್ರಹ + ಭೀತ]

ಗ್ರಹಮೈತ್ರ (ನಾ). [ಜ್ಯೋತಿ] (ವಧೂವರರ) ಜಾತಕಗಳಲ್ಲಿ ರಾಶಿಗಳ ಅಧಿಪತಿಗಳ ಸ್ನೇಹ,-ಹೊಂದಾಣಿಕೆ: ಗ್ರಹಚಾರವಲ್ಲವದು, ಗ್ರಹಮೈತ್ರ. ಅದಕ್ಕೇ ನಾವಿಬ್ಬರೂ ಒಂದು (ಶಾಂತಲಾ. ೧೯೪). [ಗ್ರಹ + ಮೈತ್ರ]

ಗ್ರಹಯೋಗ (ನಾ). [ಜ್ಯೋತಿ](ಮನುಷ್ಯನಿಗೆ ಇಷ್ಟಾನಿಷ್ಟಗಳನ್ನುಂಟು ಮಾಡುವ) ಸೂರ್ಯಾದಿ ಗ್ರಹಗಳ ಸೇರುವಿಕೆ: ಈ ವಧೂವರರಿಗೆ ಗ್ರಹಯೋಗ ಚೆನ್ನಾಗಿದೆ (ರೂಢಿ). [ಗ್ರಹ + ಯೋಗ]

ಗ್ರಹಶಂಕೆ (ನಾ). ಭೂತ, ಪಿಶಾಚಿಗಳಿಂದುಂಟಾಗುವುದೆಂದು ನಂಬಲಾಗಿರುವ ಅಸ್ವಸ್ಥತೆ,-ಬಾಧೆ: ಗ್ರಹಶಂಕೆಗೆ ನುಗ್ಗೇಸೊಪ್ಪಿನ ರಸದಲ್ಲಿ ತೇದು ಇಕ್ಕುವುದು (ವಿವೈವಿ. ೧೫೭). [ಗ್ರಹ + ಶಂಕೆ]

ಗ್ರಹಶಾಂತಿ (ನಾ). ಗ್ರಹಗಳು ದುಷ್ಪಪ್ರಭಾವವನ್ನು ಬೀರದಂತೆ ಅವುಗಳನ್ನು ಶಾಂತಗೊಳಿಸುವುದು ಮತ್ತು ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಮಾಡುವ ಜಪ, ಹೋಮ ಮುಂತಾದುವು: ಯಾಜ್ಞ್ಯವಲ್ಕ್ಯಸ್ಮೃತಿ–ಇದರಲ್ಲಿ ಆಚಾರ, ವ್ಯವಹಾರ . . . ಗ್ರಹಶಾಂತಿ, ರಾಜಧರ್ಮವೆಂಬ ೧೩ ಪ್ರಕರಣಗಳಿವೆ (ಭಾರದ. ೬೨). [ಗ್ರಹ + ಶಾಂತಿ]

ಗ್ರಹಸ್ವರ (ನಾ). = ಗ್ರಹ ೧೨: ರಾಗಕ್ಕೆ ಮೂರು ವಿಧ ಪ್ರಧಾನಸ್ವರಗಳುಂಟು. ಕ್ರಮವಾಗಿ ಅವು–(1) ಗ್ರಹಸ್ವರ, (2) ಅಂಶಸ್ವರ, (3) ನ್ಯಾಸ ಸ್ವರ. ರಾಗ ಪ್ರಾರಂಭವಾಗುವ ಸ್ವರವೇ ಗ್ರಹಸ್ವರ (ಸಂಗೀದಂ. ೨೨). [ಗ್ರಹ + ಸ್ವರ]

ಗ್ರಹಿಕೆ (ನಾ). ತಿಳಿವಳಿಕೆ; ಅಭಿಪ್ರಾಯ: ಹಣವಿದ್ದರೆ ಎಲ್ಲ ಸಿಕ್ಕುತ್ತವೆ ಎಂಬದು ತಪ್ಪು ಗ್ರಹಿಕೆ (ನಿಷ್ಕಾಮ. ೧೩೯); ತಾತ್ಕಾಲಿಕವಾಗಿ ನಾವು ಕವಿಚರಿತೆಯ ಗ್ರಹಿಕೆಯನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿದ್ದೇವೆ (ಕಸಾಚ. ೪೭).

ಗ್ರಹಿಕೆಯಾಗು = ತಿಳಿ; ಮನವರಿಕೆಯಾಗು: ನ್ಯಾಯದರ್ಶಿಗಳಿಗೆ ಮೊಕದ್ದಮೆಯ ಸ್ವರೂಪ ಸರಿಯಾಗಿ ಗ್ರಹಿಕೆಯಾಗಲಿಲ್ಲ (ಪುನರು. ೨೦೪). [ಸಂ. ಗ್ರಹಿಕಾ]

ಗ್ರಹಿತ (ಗು). ೧. ಹಿಡಿದ; ಆವರಿಸಿದ; ಗ್ರಸ್ತ: ಸೊಲ್ಲಲಭಿಮಾನಂ ಗ್ರ[ವಾಚಾಂ.ಗೃ]ಹಿತಮನನಲ್ಲದಾ ತತ್ತ್ವವನಜೀಯಲದು ದುರ್ಲಭವದಂತಾಗಿ (ಬಸವು. ೩೯-೧೩). (ನಾ). ೨. ಗ್ರಹಿಸುವವನು; ಗ್ರಹಣಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳವನು: ಈ ಗುಣಗ್ರಾಹಕ ಗ್ರಹಿತನ ಉಭಯಭಾವ ಎನ್ನಯ್ಯ ಪ್ರಿಯ ಇಮ್ಮಡಿ ನಿಃಕಳಂಕ ಮಲ್ಲಿಕಾರ್ಜುನನಲ್ಲಿ ಕ್ರಿಯಾನಿರ್ವಾಹಸ್ಥಲ (ಮದೇವ. ೨೭೬-೨೬). [<ಸಂ. ಗೃಹೀತ]

ಗ್ರಹಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. (ಕೈಯಿಂದ) ಹಿಡಿ; ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳು. ೨. ಸ್ವೀಕರಿಸು; ಅಂಗೀಕರಿಸು: ಎನ್ನ ಕರಣೇಂದ್ರಿಯಂಗಳು ನಿಮ್ಮ ಪ್ರಸಾದವನೆ ಗ್ರಹಿಸುತಿರ್ಪುವಯ್ಯ (ಅಖಂಡೇ. ೧೮೨-೬೭); ಈ ಛಂದಸ್ಸು ಬಲು ಹಿಂದಿನಿಂದ [illegible] ಇದೆ: ಹೊಸಹೊಸ ಸಂಬಂಧಗಳನ್ನು ಗ್ರಹಿಸುತ್ತಲೇ ಇದೆ (ಸವಾಲಿಓ. ೧೬೯). ೩. ಅರಿ; ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳು: ಪಗೆಯೊಳಾದೊಡಂ [illegible] ಸುಜನಂ (ಶಬಶಂ. ೨-೧೧೩); ಇಂತಹ ಅಲ್ಪ ವಿಷಯ ಗ್ರಹಿಸೋದಕ್ಕೆ ಬುದ್ಧಿಶಕ್ತಿಯಿಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ನಿಮ್ಮ ಗುರುಗಳದ್ದು ತಪ್ಪು (ಚಿಂಗಾಳ್ಮ. ೧೪೧). [ಗ್ರಹಣ + – ಇಸು$_3$]

ಗ್ರಾಂ (ನಾ). ಮೆಟ್ರಿಕ್‌ಪದ್ಧತಿಯಲ್ಲಿ ತೂಕದ ಒಂದು ಏಕಮಾನ: ತೂಕಕ್ಕೆ ಬ್ರಿಟಿಷರು ಪೌಂಡ್ (Pound) ಎಂಬ ಏಕಮಾನವನ್ನೂ ವೈಜ್ಞಾನಿಕರು ಗ್ರಾಮ್ (Gramme) ಎಂಬ ಏಕಮಾನವನ್ನೂ ಬಳಸುತ್ತಾರೆ (ಭೌತವಿ. ೭೦). 'ಕಿಲೊಗ್ರಾಂ' ಪರಾ. [←ಇಂ. Gramme]

ಗ್ರಾಂಥಿಕ (ಗು). ಗ್ರಂಥಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ,-ಬಳಸುವ: ಭಾಷೆಗಳನ್ನು ವ್ಯಾವಹಾರಿಕ, ಗ್ರಾಂಥಿಕ ಎಂದು ವಿಭಾಗಿಸಬಹುದು (ಕೈಪಿಡಿ.೨೯೩). [ಸಂ.]

ಗ್ರಾಂಥಿಕಭಾಷೆ (ನಾ). ಗ್ರಂಥರಚನೆಗೆ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಭಾಷೆ; ಗ್ರಾಮ್ಯದಿಂದ ಬೇರೆಯಾದ ಭಾಷೆ: ಗ್ರಾಂಥಿಕಭಾಷೆ ವ್ಯಾಕರಣ ಸಿದ್ಧವಾಗಿ ಶುದ್ಧವಾಗಿ ಏಕರೂಪವಾಗಿರುವುದು (ಸಂಶೋಧ. ೭೯). [ಗ್ರಾಂಥಿಕ + ಭಾಷೆ]

ಗ್ರಾಣ (ನಾ). = ಗ್ರಹಣ ೩: ಚೈತ್ರದ ಪುಣ್ಣಮಿ ಸೋಮವಾರ ಸೋಮಗ್ರಾಣದಂದು . . . ದೇವರಿಗೆ ಬಿಟ್ಟ ದತ್ತಿ (ಸೌಇಇ. IX-1, ೨೮೦-೨೦; 1186). 'ಗರಣ' ಪರಾ. [<ಸಂ. ಗ್ರಹಣ]

ಗ್ರಾಮ (ನಾ). ೧. ಹಳ್ಳಿ; ಸಣ್ಣಊರು: ಭದ್ರಬಾಹುಭಟ್ಟಾರರ್ . . . ಗ್ರಾಮ ನಗರ ಖೇಡ ಖರ್ವಡ ಮಡಂಬ ಪಟ್ಟಣ ದ್ರೋಣಾಮುಖಂಗಳಂ ವಿಹಾರಿಸುತ್ತಿರ್ಪನ್ನೆಗಂ (ವಡ್ಡಾರಾ. ೭೩-೩); ಯಾ ಗ್ರಾಮವೂ ಯಿವರಿಗೆ ಜಹಗೀರಾಯಿತು (ಪ್ರದರ. ೨೯). ೨. ಗುಂಪು; ಸಮೂಹ: "ಇಂದ್ರಿಯ ಭೂತ ಶಬ್ದ ವಿಷಯ ಕರಣಂಗಳಂ ಕೂಡಿ ಪೇಟಲು ಗ್ರಾಮಮೆಂದೆಂಬುದು" (ಮಂಗರಾ. ೧೪೧-೧೩). ೩. [ಸಂಗೀತ] ಸಪ್ತಸ್ವರಗಳ ಗುಂಪು; ಷಡ್ಜ, ಮಧ್ಯಮ ಮತ್ತು ಗಾಂಧಾರವೆಂಬ ಮೂರು ಗುಂಪು: ಆ ಸಪ್ತನಾದ ಕಿಪ್ಪತ್ತೆರಡು ಶ್ರುತಿಯೆನಿಕುಮಾ ಶ್ರುತಿಯೊಳಿಪ್ಪತ್ತೆರಡು ಗಮಕಮಕ್ಕುವಕೆ ದೇಶೀಯಮೋಳಮಕ್ಕುವಕೆ ಮೂಱುಗ್ರಾಮವಕೆ ಹದಿನೆಂಟು ಜಾತಿ (ಮಂಗರಾ. ೨೩-೫); ಗ್ರಾಮ ಮೂಱಱ ಸಂಚರಣೆಗಳ ಸೀಮೆಯಲಿ . . . ರಾಮಣೀಯಕ ರಚನೆಗಳಲಿ ಸನಾಮನೆನಿಸುವವನೆ ಗಾಯಕನು (ಕುವ್ಯಾಸ. ಒಣ೩. ೧-೯೭); ಗ್ರಾಮ ಜಾತಿ ಅಂಗವೆಂಬ ಮೂಱಱಿಂ ನೂಱಿಪ್ಪತ್ತೇಳು ರಾಗಂಗಳುದಿಸುವವು (ವಿವೇಕ. ೨೩೪); ಗ್ರಾಮ ಎಂದರೆ . . . ಸಂಗೀತದಲ್ಲಿ ಮೂರ್ಛನೆಗಳ ಗುಂಪು ಎಂದರ್ಥ. ಈ ಗ್ರಾಮಗಳು ಮೂರು–ಕ್ರಮವಾಗಿ ಅವು ಷಡ್ಜಗ್ರಾಮ, ಮಧ್ಯಮಗ್ರಾಮ ಮತ್ತು ಗಾಂಧಾರಗ್ರಾಮಗಳು (ಸಂಗೀದಂ. ೧೯). ೪. ರೇತಸ್ಸು. ೫. ಸಮುದ್ರ. ೬. ಕಿರಣ. ೭. ಶಬ್ದ; ಧ್ವನಿ. ೮. ವಂದಿ; ಹೊಗಳುಭಟ್ಟ. ೯. ಸಂಭೋಗ: (ಶ). ೧೦. ಸುಖಪಡುವುದು; ಭೋಗ: "ಮಾಗಧ ಭೂತ ಶಬ್ದ ಕಿರಣಾಂಬುಧಿ ರೇತ ಜನಾಂತ ಸಂಕುಲಂ ರಾಗವಿಭೇದ ಭೋಗದಿಮಿವು ಗ್ರಾಮಮೆನಿಕ್ಕು" (ನಾನಾರ. ೩೮).

ಗ್ರಾಮನಾಮೋತ್ತಮ = ಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿ ಹೆಸರುವಾಸಿಯಾದವನು: ಕಾವ್ಯ ಬೃಹಸ್ಪತಿಗಳೇಕೈಕಪಣ್ಡಿತಗ್ರಾಮನಾಮೋತ್ತಮುಮ್ಯೆರ್ಷ್ಷವ ಗೀತಿ ಮನೋಹರರ್ . . . ಶ್ರೀಮಲ್ಲೊಕ್ಕಿಗುಣ್ಡಯೂರೊಡೆಯ ಪ್ರಮುಖ ಮಹಾಜನಂ (ಕಇ. II, ೧೧-೯; 1080). [ಸಂ.]

ಗ್ರಾಮಕಾರ್ಯ (ನಾ). ೧. ಗ್ರಾಮಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ವ್ಯವಹಾರ; ಹಳ್ಳಿಯ ಸಾಮಾಜಿಕ ಕಾರ್ಯ,-ಸೇವೆ: ಶ್ರೀಮನುಮಹಾಅಗ್ರಹಾರಂ ಹೂವಿನಹಡಂಗಿಲೆಯೂರೊಡೆಯ ಪ್ರಮುಖ ವ ಶೇಷ ಮಹಾಜನಂ ನೂಱಿಪ್ಪದಿಂಬರುಂ . . . ಸೋಮವಾರದುದು ಗ್ರಾಮಕಾರ್ಯನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಶ್ರೀಸ್ವಯಂಭುಕೋಟಿ ಶಂಕರದೇವರ ಸನ್ನಿಧಾನಕ್ಕೆ ಬಂದಲ್ಲಿ (ಸೌಇಇ. IX-1, ೨೩೪-೫೯; 1144). ೨. ವ್ಯಭಿಚಾರ; ಹಾದರ:ಆ ವೃತ್ತಿವಂತರೊಳಗೆ × ನ್ನದೇಯ್ಯೋಪಾಸ್ತಿ ಅನಾಚಾರ ದುರಾನುಸಂಧಾನ ಗ್ರಾಮಕಾರ್ಯ್ಯವನಾರು ಮಾಡಿದಡಂ ಆ ಮಹಾಜನಂಗಳು ವೃತ್ತಿಚ್ಛೇದವ ಮಾಡುವರು (ಎಕ. XV, ಹೊಳೆನ. ೧೧೨-೭೪; 1282). [ಗ್ರಾಮ+ಕಾರ್ಯ]

ಗ್ರಾಮಕೂಟ (ನಾ). ಗ್ರಾಮದ ಮುಖ್ಯಸ್ಥ; ಗೌಡ: ದೇವಿಲನೆಂಬ ಗ್ರಾಮಕೂಟಂಗವನಾತನ ಕುಟುಂಬಿನಿ ವಸುಮತಿಗಂ ಧನಶ್ರೀಯೆಂಬ ಮಗಳಾಗಿ ಪುಟ್ಟಿ (ಆದಿಪು, ೬-೪೮ ವ). 'ಗಾಮುಂಡ' ಪರಾ.

[ಗ್ರಾಮ + ಕೂಟ$_3$]

ಗ್ರಾಮಕೂಟಕ (ನಾ). = ಗ್ರಾಮಕೂಟ: ರಾಷ್ಟ್ರಪತಿ ವಿಷಯಪತಿ ಗ್ರಾಮಕೂಟಕಾಯುಕ್ತಕ ನಿಯುಕ್ತಾಧಿಕಾರಿಕ ಮಹತ್ತರಾದಿ ಸಮ್ಮತದಿಂ (ಎಇ. XII, ೩೬೬-೩೦೩; 1077). [ಸಂ.]

ಗ್ರಾಮಕೈಗಾರಿಕೆ (ನಾ). ಗ್ರಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಕೈಗೊಳ್ಳುವ ಕೈಗಾರಿಕೆ, -ಕಸಬು: ಗುಡಿಕೈಗಾರಿಕೆ: ಗ್ರಾಮಕೈಗಾರಿಕೆಗಳೇ ಮೊದಲಾದ ಉಪಯುಕ್ತಕಾರ್ಯಗಳಿಗಾಗಿ . . . ಗ್ರಾಮಸ್ಥರೇ ಮುಂದೆ ನಿಂತು ಪ್ರಯತ್ನಪಟ್ಟರೆ ಕೆಲಸಗಳು ಸಫಲವಾಗುವುವು (ವ್ಯವಮ. ೭೪). [ಗ್ರಾಮ + ಕೈಗಾರಿಕೆ]

ಗ್ರಾಮಚಾರ (ನಾ). ಗ್ರಾಮದ ಸೇವಕ; ತೋಟಿ, ತಳವಾರ ಮೊದಲಾದ ಸೇವಕರು: ಗ್ರಾಮಚಾರರನ್ನು ಕರೆದುಕೊಂಡು ಹೋಗತಕ್ಕದ್ದು ಸರಿಯೆ . . . ಬೆಂಗಳೂರು, ಹೊಸೂರು ಮೊದಲಾದ ಪ್ರಾಂತದಲ್ಲಿ ಗ್ರಾಮಚಾರರ ಸಹಾಯ ಅಷ್ಟು ಹೇರಳವಾಗಿ ದೊರೆಯುವುದಿಲ್ಲ (ಅದೂಟ. ೫).

[ಗ್ರಾಮ + ಚಾರ]

ಗ್ರಾಮಣಿ (ನಾ). ೧. ಹಳ್ಳಿಯ ಮುಖ್ಯಸ್ಥ; ಜಹಗೀರುಗ್ರಾಮದ ಅಥವಾ ಜೋಡಿಗ್ರಾಮದ ಯಜಮಾನ; ಗುರಿಕಾರ: "ಗಾವಿಲನೆಂದು ಗ್ರಾಮ[ವಾಸಿಂ. ಮಿ]ಣಿ" (ಕಬ್ಬಿಕ್ಕೈ. ೫೭); ಯಿದಕ್ಕೆಯರಸು ಪ್ರಧಾನರು ಯಧಿಕಾರಿ ಗ್ರಾಮಣಿಗಳು ಆರೊಬ್ಬರುಂ ಯಿಲ್ಲೆಂದರಾದಡೆ (ಸೌಇಇ. IX-I, ೪೯೭-೧೮; 1262); ಗ್ರಾಮಣಿಗೆ ಪಾಷಂಡಗಾತ್ರವಿರಾಮಕಾರಿಗೆ . . . ನಾಮಧಾರಿಗೆ ಪಾರ್ಥ ಕೇಳ್ ಪರಲೋಕವಿಲ್ಲೆಂದ (ಕುವ್ಯಾಅ. ೪-೨೭). ೨. ಪ್ರಮುಖ; ಶ್ರೇಷ್ಠ; ಉತ್ತಮ: "ಅಗ್ರ್ಯಂ, ಪ್ರಧಾನಂ . . . ಗ್ರಾಮಣೀಃ, ಅಗ್ರಣೀಃ–ಈ ೧೩ ಮುಖ್ಯಂ" (ಹಲಾಯು. ೧೧೫-೫); ಬುಧಜನ ಪ್ರೀಣನಾಗ್ರೇಸರ ಗ್ರಾಮಣಿಯಾದಂ (ಅಜಿಪು. ೧೨-೧೫); ಕಪಿಕೇತುಕುಲ ಗ್ರಾಮಣಿ ಸುಗ್ರೀವಂ ವಿದ್ಯಾಮಯಮಂ ಸಪ್ತಗುಪ್ತಿಯಂ ನಿರ್ವಿಸಿದಂ (ಪಂರಾಮಾ. ೧೪-೩೫). ೩. ಕ್ಷೌರಿಕ; ನಾಯಿಂದ; ಕೆಲಸಿಗ. [ಸಂ. ಗ್ರಾಮಣೀ]

ಗ್ರಾಮಣೀಮಣಿ (ನಾ). ಗ್ರಾಮಾಧಿಕಾರಿಗಳಲ್ಲಿ ಶ್ರೇಷ್ಠ: ಆ ಮಹಾಬಹುಳಗ್ರಹಾರದ ಗ್ರಾಮಣೀಮಣಿ ವಿತರಣದ ಕಣಿ . . . ಮಾದಿರಾಜನೆನಲ್ಕೆ ಸನ್ನಾಮಿ (ಬಸವು. ೨-೪೭).

[ಸಂ. (ಗ್ರಾಮಣೀ + ಮಣಿ)]

ಗ್ರಾಮತಕ್ಕ (ನಾ). ಗ್ರಾಮದ ಮುಖ್ಯಸ್ಥ: ದೂರನ್ನು ಗ್ರಾಮತಕ್ಕನ ಮುಂದೆ ಒಯ್ದಾಗ, ಆತನೂ ಚಿಕ್ಕಪ್ಪನಿಗೇ ಅನುಕೂಲನಾದ (ಹುಲಿಹಾ. ೩).

[ಗ್ರಾಮ + ತಕ್ಕ$_1$]

ಗ್ರಾಮತಕ್ಕಾಮೆ (ನಾ). ಗ್ರಾಮದ ಮುಖ್ಯಸ್ಥನ ಪದವಿ: ಪಾಳೇರಿವಂಶದ ಅರಸರ ಆಡಳಿತ ಪ್ರಾರಂಭವಾಗುವ ಮುನ್ನ ರೂಢಿಯಲ್ಲಿದ್ದ ನಾಡತಕ್ಕಾಮೆ ಮತ್ತು ಗ್ರಾಮತಕ್ಕಾಮೆಗಳನ್ನು ಊರ್ಜಿತಕ್ಕೆ ತಂದರು (ಹುಲಿಹಾ. ೮೪). [ಗ್ರಾಮ + ತಕ್ಕಾಮೆ]

ಗ್ರಾಮತಕ್ಷ (ನಾ). ಊರೊಟ್ಟಿನ ಬಡಗಿ; ಹಳ್ಳಿಯ ಬಡಗಿ: "ಗ್ರಾಮತಕ್ಷಃ, ಗ್ರಾಮಾಧೀನಃ–ಗ್ರಾಮ–ಊರಿಗೆ, ಅಧೀನಃ–ಅಧೀನನಾಗಿ ಗೇಯುವ ಬಡಿಗೆಯವನ ಪೆಸರು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೨೬೭). [ಗ್ರಾಮ + ತಕ್ಷ]

ಗ್ರಾಮತೆ (ನಾ). ಗ್ರಾಮಗಳ ಸಮೂಹ. [ಸಂ. ಗ್ರಾಮತಾ]

ಗ್ರಾಮತೆರಿಗೆ (ನಾ). ೧. ಗ್ರಾಮದ ತೆರಿಗೆ. ೨. ಸ್ವಂತದ ಹಳ್ಳಿಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಬೇರೆ ಹಳ್ಳಿಗೆ ಹೋಗಿ ನೆಲಸಿದ ರೈತರ ಮೇಲೆ ಹೇರಲಾಗುವ ಜುಲ್ಮಾನೆ, -ದಂಡ: (ಮೈಗಜಿ. IV, ೭೬೯).

[ಗ್ರಾಮ + ತೆರಿಗೆ (<ತೆಱಗೆ)]

ಗ್ರಾಮದಾನ (ನಾ). ಗ್ರಾಮವನ್ನೇ [illegible] ಅವರು ಭೂದಾನ ಮತ್ತು ಗ್ರಾ[illegible] (ರಂಧಿ). 'ಭೂದಾನ' ಪರಾ. [ಗ್ರಾಮ + [illegible]]

ಗ್ರಾಮದೆರೆ (ನಾ). ಗ್ರಾಮದವರು ಕೊಡುವ ತೆರಿಗೆ; ಒಟ್ಟು ಗ್ರಾಮದ ತೆರಿಗೆ: ಕುಪಿಪಾಳ ತಿರುವೆಂಗಳನಾಥನ ಸ್ನಾನಮಾಸ್ಯಕೆ ಗ್ರಾಮದೆರೆಗಾಗಿ ತೆರುವ ತೆರಿಗೇನೂ ಯಿಾ ದೇವರಿಗೆ ಸಂದಾದೀಪ್ತಿಗೆ ಬಿಟ್ಟುಕೊಟ್ಟು (ಎಕ. VI, ಕಡೂರು. ೭-೪: 1169?): ಬಿಳಿಜೋಡುಸೀಮೆಯ ಕೆಲ[illegible] ಬಿಟ್ಟ ಗ್ರಾಮದೆರೆ (ಎಕ.XI, ಚಿತ್ರದು.೮೦-೧೮; 1606).

[ಗ್ರಾಮ + ತೆರೆ$_3$ (<ತೆಱ$^3_3$)]

ಗ್ರಾಮದೇವತೆ (ನಾ). ಹಳ್ಳಿಯ ಅಧಿದೇವತೆ: ಬೋಧಾಯನ ಗೃಹ್ಯಸೂತ್ರವು . . . ವಿಗ್ರಹಗಳ ಪ್ರತಿಷ್ಠಾವಿಧಾನವನ್ನೂ ವಿಧಿಸುತ್ತದೆ. ಇದೇ ಪುಸ್ತಕದಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಗ್ರಾಮದೇವತೆಗಳೂ ಉಕ್ತವಾಗಿದ್ದಾರೆ (ಭಾರದ. ೫೦೦).

[ಗ್ರಾಮ + ದೇವತೆ]

ಗ್ರಾಮದ್ರೋಹಿ (ನಾ). ತನ್ನ ಊರಿಗೆ ದ್ರೋಹವನ್ನು ಬಗೆಯುವವನು: ಇದಂ ಮಾಱಿದವನು ಗ್ರಾಮದ್ರೋಹಿ ಮೂವತ್ತಿಚ್ಛಾಸಿರಕ್ಕೆ ಹೊಱಗು (ಸೌಇಇ. IX-I, ೩೪೪-೫೯; 1228). [ಗ್ರಾಮ + ದ್ರೋಹಿ]

ಗ್ರಾಮಪಂಚಾಯತಿ (ನಾ). ಗ್ರಾಮದ ಆಡಳಿತನಿರ್ವಹಣೆಗೆ ಏರ್ಪಟ್ಟ ಚುನಾಯಿತ ಪ್ರತಿನಿಧಿಗಳ ಸಂಸ್ಥೆ, -ಸಂಘ: ಗ್ರಾಮಪಂಚಾಯತಿಗೆ ದುಡ್ಡುಕೊಟ್ಟು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಲಿಕ್ಕೆ ಆಗಲಿಲ್ಲವೆಂದು ಗೌಡರು ಸ್ವತಃ ದುಡ್ಡುಹಾಕಿ ಅಕ್ಕಿ ತಂದರು (ಪ್ರಣಸ. ೭); ರಾಜ್ಯವು ಗ್ರಾಮಪಂಚಾಯತಿಗಳ ಸಂಘಟನವನ್ನು ನಡೆಯಿಸಲು ಕ್ರಮ ಜರುಗಿಸತಕ್ಕುದು (ಭಾಧಾನ. ೨೩). [ಗ್ರಾಮ + ಪಂಚಾಯತಿ]

ಗ್ರಾಮಪ್ರತಿಷ್ಠೆ (ನಾ). ಊರನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸುವುದು; ಗ್ರಾಮಪ್ರವೇಶೋತ್ಸವ: ಅಗ್ರಹಾರಾದಿ ಗ್ರಾಮಪ್ರತಿಷ್ಠೆಯಲ್ಲಿಯೂ, ಉಪನಯನಾದಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಕಾರ್ಯಗಳಲ್ಲಿಯೂ . . . ತಾಂಬೂಲಗಳನ್ನು ಬ್ರಾಹ್ಮಣರುಗಳಿಗೆ ದಾನಮಾಡಬೇಕು (ಸಕವ್ಯ. ೫೪).

[ಗ್ರಾಮ + ಪ್ರತಿಷ್ಠೆ]

ಗ್ರಾಮಬ್ರಯ (ನಾ). ಹಳ್ಳಿಗಾಗಿ ಮಾಡತಕ್ಕ ವೆಚ್ಚ; ಗ್ರಾಮದ ಖರ್ಚು: ಯಿಾ ಚತುಸ್ಸೀಮಾಭ್ಯಂತರ ಕವಿಳಾಸಪುರದಲ್ಲಿ ಸುಂಕ ಸಾದ ತಳಸಾರಿಗೆ ಬಟ್ಟೆಯ ಬಾಧೆ ಗ್ರಾಮಬ್ರಯ ನಿಧಿ ನಿಕ್ಷೇಪ ಅಂಕೆ ಟಂಕ ಅಣೆಗೋಸನೆ . . . ಪಾರಣೆಯ ಜಂಗಮಾರಾಧನೆಗೆ ಕೊತ್ತಸಿಗೆ ಈ ಧರ್ಮ್ಮಕೆ ಇದು ವಿವರ (ಎಇ. XXI, ೨-೭೨; 1260). [ಗ್ರಾಮ + ಬ್ರಯ]

ಗ್ರಾಮಭೃತಕ (ನಾ). ಹಳ್ಳಿಯ ಕೂಲಿಕಾರ, -ಚಾಕರ: ಭೂಮಿಯನ್ನು ಅದರ ಸ್ವಾಮಿಯು ಸರಿಯಾಗಿ ಆರಂಬ ಮಾಡದಿದ್ದರೆ ರಾಷ್ಟ್ರವು ಅದನ್ನು ಅವನಿಂದ ಕಿತ್ತು ತಾನೇ ಸೇರಿಸಿಕೊಂಡು ಇತರರಿಗೆ ಕೊಡಬಹುದು. ಅಥವಾ ಗ್ರಾಮಭೃತಕ(ಕೂಲಿ ಕೆಲಸಗಾರ)ರಿಗಾಗಲಿ . . . ಆರಂಬಕ್ಕೆ ಕೊಟ್ಟು ಅವರಿಂದ ಅಧಿಕಲಾಭವನ್ನು ಪಡೆಯಬಹುದು (ಭಾರದ. ೩೬೨).

[ಗ್ರಾಮ + ಭೃತಕ]

ಗ್ರಾಮಭೋಜಕ (ನಾ). ಗ್ರಾಮಾಧಿಕಾರಿ; ಗೌಡ; ಗ್ರಾಮದ ನ್ಯಾಯಾಧಿಕಾರಿ: ಆ ಗ್ರಾಮಭೋಜಕನು ಧರ್ಮದಿಂದ ಸಮವಾಗಿ ನ್ಯಾಯವನ್ನು ನಿಶ್ಚಯಮಾಡುತ್ತಿದ್ದನು (ಬುದ್ಧ.ಪ. ೫೦).

[ಗ್ರಾಮ + ಭೋಜಕ]

ಗ್ರಾಮಮರ್ಯಾದೆ (ನಾ). ಗ್ರಾಮದ ಕಟ್ಟಳೆ, -ನಿಯಮ: ಆವ ಸಾಲಿಗರುಂ ಬೇಡ ಸಲ್ಲೆಂದು ಮಾಡಿದ ಗ್ರಾಮಮರ್ಯ್ಯಾದೆಯನಾರ್ × × ಱಿದಡಂ ಶ್ರೀಮತು ಪ್ರತಾಪಚಕ್ರವರ್ತ್ತಿ × × × (ಎಕ. V. ಅರಸೀ ೧೨೮-೯೩; 1229). [ಗ್ರಾಮ + ಮರ್ಯಾದೆ]

ಗ್ರಾಮಮೃಗ (ನಾ). ನಾಯಿ ; ಶುನಕ : ಒರ್ವಳ್ . . . ತನ್ನಳಿಯನಂ ಗ್ರಾಮಮೃಗರೂಪದಿಂ ತನ್ನ ಮಗಳ ಕಾಲ್ಗಳೊಳ್ ಪೊರಳ್ದು ತಿಳಿವಂತೆ ಮಾಡೆ (ಧಾವುಂಪು. ೬೭-೧). 'ಗ್ರಾಮಸಿಂಹ' ಪರಾ.
[ಗ್ರಾಮ + ಮೃಗ]

ಗ್ರಾಮಯಾನ (ನಾ). ಗ್ರಾಮಗಳಿಗೆ ಹೋಗುವುದು; ಹಳ್ಳಿಗಳಲ್ಲಿ ಧರ್ಮಬೋಧೆಗಾಗಿ ಮಾಡುವ ಪ್ರಯಾಣ: ನಗರಮನೋಹರವ್ಯಾಪಾರಮನಲ್ಪಮೆನೆಯುಂ ವ್ಯೋಮಯಾನಂ ತುಚ್ಛಮೆನೆಯುಂ ಗ್ರಾಮಯಾನಮತುಚ್ಛಮೆನೆಯುಂ ಧರ್ಮೋಪದೇಶಂಗೆಯುತ್ತುಮುತ್ತಮತೀರ್ಥೇಶ್ವರಂ ವಿಹಾರಿಸೆ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೨-೨೩ ವ). [ಗ್ರಾಮ + ಯಾನ]

ಗ್ರಾಮರಾಗ (ನಾ). = ಗ್ರಾಮ ೩ : ಅತಿಶಯ ಪರಿಣತಿಯಂ ಮೆಱೆದು ಮೂಱುಂ ಗ್ರಾಮರಾಗಂಗಳೊಳಂ . . . ಮೂವತ್ತುಂ ವಿಶುದ್ಧರಾಗದೊಳಂ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೮-೨೫ ವ) ; ಪೊಳೆವುದ್ಯದ್ಗ್ರಾಮರಾಗಂಗಳ ಬಟಗಮವೇಳುಂ ಸ್ವರಂ ತಂನೊಳೊಪ್ಪಲು (ಕಇ. IV, ೧-೮ : 1204).
[ಗ್ರಾಮ + ರಾಗ]

ಗ್ರಾಮರುಹ (ನಾ). ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಹಳ್ಳಿಯಲ್ಲಿ ಬೆಳೆಯುವ ಗಿಡ ; ಔಡಲ ; ಹರಳಿನ ಗಿಡ : "ಗ್ರಾಮರುಹಮೇರಂಡಮೆಂದೊಡವುಡಲ ಮದಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೪೦-೩೪). [ಸಂ.]

ಗ್ರಾಮವಳಿ (ನಾ). ಗ್ರಾಮದ ನಡವಳಿಕೆ, -ವ್ಯವಹಾರ : ಧಾರೆಯನೆಱದು ಸಮರ್ಪಿಸಿದೆವಾಗಿ ಆ ಗ್ರಾಮಗಳ ಗ್ರಾಮವಳಿರೇಖೆಗೆ ನಡವ ಪಡಿತರ (ಎಕ. XIV, ಶ್ರೀರಂಗ. ೨೫೭-೫ ; 1564). [ಗ್ರಾಮ + - ವಳಿ$_1$]

ಗ್ರಾಮವಾಸಿ (ನಾ). ಹಳ್ಳಿಯಲ್ಲಿ ವಾಸಮಾಡುವವನಂ ; ಗ್ರಾಮೀಣ.
[ಸಂ. ಗ್ರಾಮವಾಸಿನ್]

ಗ್ರಾಮಶಾಂತಿ (ನಾ). ಗ್ರಾಮದ ಅನಿಷ್ಟಪರಿಹಾರಕ್ಕಾಗಿ ಮಾಡುವ ಶಾಂತಿಕರ್ಮ, ದೇವತಾಪೂಜೆಯೇ ಮುಂತಾದ ಆಚರಣೆ : ಗ್ರಾಮಶಾಂತಿಗೆ ತಳವಾರ ತಲೆ ಬೋಳಿಸಿಕೊಂಡ (ಗಾದೆ). [ಗ್ರಾಮ + ಶಾಂತಿ]

ಗ್ರಾಮಶಾರ್ದೂಲ (ನಾ). = ಗ್ರಾಮಮೃಗ : "ಕೌಳೇಯಕಂ ರಾತ್ರಿಜಾಗರಂ ಗ್ರಾಮಶಾರ್ದೂಲಂ . . . ಶುನಕಮೆಂದೆನಲು ನಾಯೆನಿಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೫೫-೮) : ಗ್ರಾಮಶಾರ್ದೂಲನಾಗೀಶಭಜಕರ ಗೃಹಗಳ ತಿರುತ್ತಿರುಗಿ ನೋಡುತಿರೆ ದೊರೆಯದಿರೆ ಶುನಿಯಾಗಿ ಚಿರಕಾಲ ಬಾಳುತಿರಲು (ಪ್ರೌಢರಾ. ೧೯-೧೮). [ಗ್ರಾಮ + ಶಾರ್ದೂಲ]

ಗ್ರಾಮಸಾರ (ನಾ). ಹಳ್ಳಿಯ ಹೊಲಸು, -ಕೊಳೆ, -ಕಶ್ಮಲ : ಜೇಡಿಮಣ್ಣಿನ ಪಾತ್ರೆಗಳು, ಹೆಂಚುಗಳು, ಗ್ರಾಮಸಾರವನ್ನು ಸಾಗಿಸುವ ಕೊಳವಿಗಳು . . . ಇವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರು (ಶಿಲ್ಪನಾ. ೨೮೫). [ಗ್ರಾಮ + ಸಾರ$_2$]

ಗ್ರಾಮಸಿಂಹ (ನಾ). = ಗ್ರಾಮಮೃಗ : ಹಂದಿಯಟ್ಟುವ ಗ್ರಾಮಸಿಂಹಗಳಂದವಾದವು ಗಂಧಗಾಳಿಗೆ ಆನೆಗಳ ಹಿಂಡು (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೧೬-೦೨).
[ಗ್ರಾಮ + ಸಿಂಹ]

ಗ್ರಾಮಸೂಕರ (ನಾ). ಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿರುವ ಹಂದಿ ; ಊರ ಹಂದಿ : ಸಾಮಜಾರಿಗೆ ಸರಿಯೆ ಶುನಕಸ್ತೋಮವಾಶಾವಾರಣಕ್ಕಂ ಗ್ರಾಮಸೂಕರವಿತತಿ ಸರಿಯೇ (ಬಸಪು. ೫೪-೨೨). [ಗ್ರಾಮ + ಸೂಕರ]

ಗ್ರಾಮಸ್ತ (ನಾ). ೧.=ಗ್ರಾಮಸ್ಥ. ೨. (ಉಕ) ಹಳ್ಳಿಯ ಗೌಡ, ಸೇನಬೋವ, ಪಟೇಲ ಮೊದಲಾದ ಅಧಿಕಾರಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬ : ಅಲ್ಲಿಯ ಶಿಕ್ಷಕರು, ಗ್ರಾಮಸ್ತರು, ವ್ಯಾಪಾರಿಗಳು ಯಾರೇ ಇರಲಿ, ಅವರನ್ನು ಕಂಡು ತನ್ನ ಪುಸ್ತಕಗಳನ್ನು ತೋರಿಸುವನು (ಚಿಟ್ಟಹೊ. ೬೯).
[<ಸಂ. ಗ್ರಾಮಸ್ಥ]

ಗ್ರಾಮಸ್ಥ (ನಾ). ಗ್ರಾಮವಾಸಿ ; ಹಳ್ಳಿಯವನು : ಗ್ರಾಮಸ್ಥರು ಚಂದಾ ಹಾಕಿಕೊಟ್ಟರು (ಹುಟ್ಟಹ. ೧೫). [ಸಂ.]

ಗ್ರಾಮಾಂತ (ನಾ). ಹಳ್ಳಿಯ ಸೀಮೆ ; ಊರಿನ ಸುತ್ತಲಿನ ಜಮೀನು ; ಗ್ರಾಮದ ಸಮೀಪದ ಪ್ರದೇಶ : "ಗ್ರಾಮಾಂತಂ, ಉಪಶಲ್ಯಂ–೨ ಗ್ರಾಮದ ಸಮೀಪ-ಪ್ರದೇಶ, ಹಳ್ಳಿಗಾಡಿನ ಪ್ರಾಂತ, ಊರುಹತ್ತಿರ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೯೩).
[ಗ್ರಾಮ + ಅಂತ$_2$]

ಗ್ರಾಮಾಂತರ (ನಾ). ಒಳನಾಡಿನ ಪ್ರದೇಶ ; ನಗರದಿಂದ ದೂರವಿರುವ ಸ್ಥಳ ; ಹಳ್ಳಿಗಾಡು : ಗ್ರಾಮಾಂತರ ರೇಡಿಯೋಗೋಷ್ಠಿಗಳು ನಡೆಯುತ್ತವೆ (ರೂಢಿ). [ಗ್ರಾಮ + ಅಂತರ]

ಗ್ರಾಮಾಂತಿಕ (ನಾ). ಊರಿನ ಸಮೀಪದ ಪ್ರದೇಶ : "ಗ್ರಾಮಾಂತಿಕಂ, ಉಪಶಲ್ಯಂ . . . ಕ(ಪ)ಟಃ–ಈ ೫ ಊರಹೊ(ಱ)ರೆ" (ಹಲಾಯು. ೪೩-೧೦೪). [ಗ್ರಾಮ + ಅಂತಿಕ]

ಗ್ರಾಮಾದಾಯ (ನಾ). ಗ್ರಾಮದ ಆದಾಯ ; ಊರಿನ ಹುಟ್ಟುವಳಿ : ಗ್ರಾಮಾದಾಯ ಚರಾದಾಯ ಹೊರಾದಾಯ ಊಳಿಗಮಾನ್ಯ ಇವು ಮೊದಲಾದ ಸಕಲಸ್ವಾಮ್ಯವನು . . . ನಿರುಪಾಧಿಕವಾಗಿ ಸುಖದಿಂದನುಭವಿಸಿಕೊಂಡು ಬಹರು (ಎಕ. XIV, ನಂಜನ. ೨೯೫. ಪುಟ. ೧೫೧-೩೩ ; 1716). [ಗ್ರಾಮ + ಆದಾಯ]

ಗ್ರಾಮಾಧಿಪ (ನಾ). ಹಳ್ಳಿಯ ಒಡೆಯ, -ಯಜಮಾನ : ಕೋಟಿಕೋಟಿ ಗ್ರಾಮಾಧಿಪರೆಱಗೆ ಮುಂದೆ ನುಡಿದು ಜಗಚ್ಚೂಡಾಮಣಿಗೆ ಮಕುಟಬದ್ಧ ಮಹಾಮಂಡಳಪತಿಗಳಾದರೆಣ್ಬಾಸಿರ್ವರ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೦೦-೧೦೫).
[ಗ್ರಾಮ + ಅಧಿಪ]

ಗ್ರಾಮಾಧಿಪತಿ (ನಾ). = ಗ್ರಾಮಾಧಿಪ : "ಗಾಂಪ ಗ್ರಾಮಾಧಿಪತಿಗಳೊಳು ಗಾವಿಲ ಶಬ್ದ" (ಶಬ್ದಮಂ. ೧೦೮) ; ಪ್ರತಿಯೊಬ್ಬ ಗ್ರಾಮಾಧಿಪತಿಯೂ, ಪಟ್ಟಣಾಧಿಪತಿಯೂ ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಗ್ರಾಮ-ಪಟ್ಟಣಗಳನ್ನು ಕಣ್ಣಿಟ್ಟು ನೋಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದರು (ಕರ್ನಾಜ. ೩). [ಗ್ರಾಮ + ಅಧಿಪತಿ]

ಗ್ರಾಮಾಫೋನು (ನಾ). ಸಂಗೀತ, ಭಾಷಣ ಮುಂತಾದುವನ್ನು ಗ್ರಹಿಸಿ ಪುನಃ ಧ್ವನಿಸುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಯಂತ್ರಸಲಕರಣೆ : ಗ್ರಾಮಾಫೋನು ಸಂಗೀತವೂ ಸಿನಿಮಾ ಅಭಿನಯವೂ ಸ್ವಲ್ಪ ಹೆಚ್ಚುಕಡಮೆ ಒಂದೇ ತರಗತಿಯವು (ಸಾಹಿಜೀ. ೭೫) ; ಹಿಂದೆ ಗ್ರಾಮಾಫೋನುಗಳು ಜನಪ್ರಿಯವಾಗಿದ್ದಷ್ಟು ರೇಡಿಯೋ ಬಂದ ಮೇಲೆ ಜನಪ್ರಿಯವಾಗಿಲ್ಲ (ರೂಢಿ).
[←ಇಂ. Gramophone]

ಗ್ರಾಮಿಣಿ (ನಾ). ಗ್ರಾಮದ ಮುಖ್ಯಸ್ಥ ; ಗ್ರಾಮಣಿ : ತಿಂಮಯ್ಯಸೆಟ್ಟಿಗೆ ಕಂದವರದ ಗ್ರಾಮಿಣಿ ಅಂಣಉಡುಪರು ಕೊಟ್ಟ ಬಿಡಾರುವಾರದ ಪತ್ರದ ಕ್ರಮವೆಂತೆಂದರೆ (ಸೌಇಇ. IX-ii, ೬೫೫-೧೪ ; 1554) ; ಬ್ರಹ್ಮಹತ್ಯ ಮಾಡಿದವನ ಗ್ರಾಮಿಣಿಯಾದವನ ವೈದ್ಯನ ವೈಶ್ಯವೃತ್ತಿಯಲ್ಲಿರುವವನ . . . ಶ್ರಾದ್ಧಕ್ಕೆ ಹೇಳಬಾರದು (ಶೀಷಧ. ೨೦-೧೬).
[<ಸಂ. ಗ್ರಾಮಣೀ]

ಗ್ರಾಮೀಣ (ಗು). ೧. ಹಳ್ಳಿಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ; ಹಳ್ಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ : ಮೌಢ್ಯ, ಕೆಚ್ಚು, ಗ್ರಾಮೀಣ ರಸಿಕತೆ, ಬಲ, ದೌರ್ಬಲ್ಯ–ಎಲ್ಲವೂ ಸಮಗ್ರವಾಗಿ ದೃಗ್ಗೋಚರವಾಗಿ ನಿಮ್ಮ ಊರು 'ನನ್ನೂರು' ಆಗಿಬಿಡುತ್ತದೆ (ನನ್ನೂರು. ೯, ಮುನ್ನುಡಿ) ; ಈ ಗ್ರಾಮೀಣ ಅಕ್ಕನ ಜೊತೆಗೆ ಸಾಯಂಕಾಲ ಒಂದೆರಡು ಗಳಿಗೆ ಎಳೆದರೆ ಎಷ್ಟೋ ಒಳಿತಾದೀತು (ನವವಿ. ೨೮). (ನಾ). ೨. ಹಳ್ಳಿಗ ; ಹಳ್ಳಿಯಲ್ಲಿ ಇರುವವನು : "ಗ್ರಾಮೀಣಃ, ಗ್ರಾಮ್ಯಃ, ಗ್ರಾಮೇಯಕಃ – ಈ ೩ ಊರುಗಂ" (ಹಲಾಯು. ೪೩-೧೦೩). ೩. ಅನಾಗರಿಕವಾದುದು ; ಒರಟು : ಅವರ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ಮಟ್ಟವು ನಾವೆಣಿಸಿದಷ್ಟು ಗ್ರಾಮೀಣವಾಗಿದ್ದಿರಲಾರದು (ಅಪೂಪ. ೮೩). [ಸಂ.]

ಗ್ರಾಮೇಯಕ (ನಾ). = ಗ್ರಾಮೀಣ ೨ : "ಗ್ರಾಮೀಣಃ, ಗ್ರಾಮ್ಯಃ, ಗ್ರಾಮೇಯಕಃ – ಈ ೩ ಊರುಗಂ" (ಹಲಾಯು. ೪೩-೦೦೩). [ಸಂ.]

ಗ್ರಾಮೇಶ್ವರ (ನಾ). = ಗ್ರಾಮಾಧಿಪತಿ : ಗ್ರಾಮೇಶ್ವರನಲ್ಲಿಗೆ ವಿದ್ಯಾಮೂರ್ತಿ ಸಮ × × × ಚಿನ್ತಾಮಣಿ ತೇಜೋಮಯನಮಳಿನ ಕೀರ್ತಿ ಮಹಾಮಹಿಮನ × × × ಲ ವರ್ಮ್ಮಯ್ಯಂ(ಸೌಇಇ. XI-II, ೩೦೪-೧೪; ?). [ಗ್ರಾಮ + ಈಶ್ವರ]

ಗ್ರಾಮೋದ್ಯೋಗ (ನಾ). ಹಳ್ಳಿಗಳಲ್ಲಿ ಮಾಡಬಹುದಾದ ಉದ್ಯಮ,–ಕೈಗಾರಿಕೆ: ಈ ಎಲೀ ಹಚ್ಚೂ ಗ್ರಾಮೋದ್ಯೋಗದ ಮ್ಯಾಲ ಪ್ರಬಂಧ ಓದಲಿಕ್ಕೆ ಹತ್ತಿದೇನು ? (ದೀಪಹ. II, ೪). [ಗ್ರಾಮ + ಉದ್ಯೋಗ]

ಗ್ರಾಮ್ಯ (ಗು). ೧. ಹಳ್ಳಿಯ; ಹಳ್ಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ. (ನಾ). ೨. ವಿದ್ಯೆ ಇಲ್ಲದವನು ; ಗಾವಿಲ ; ಮೂಢ; ದಡ್ಡ : "ಕಾಲುಂರಿಚಂ ತಾನೆ ಕೂಡ ಬೆಳ್ಳಕ್ಕರಿಗಂ ಪಾಟಿಯಿಡೆ ಗ್ರಾಮ್ಯನಾಮಂ" (ಕವಿಕಂ. ೧೫೭); ಬೆರಲೆರಲ್ . . . ಲಾಂತಮಿವಂ ಗ್ರಾಮ್ಯರಱಿಯದುಚ್ಚರಿಸುವರ್ ಕುಳಾಂತಭ್ರುಮೆಯಿಂ (ಶಮದ. ೨೮). ೩. ಸಂಭೋಗ. 'ಗ್ರಾಮ್ಯಧರ್ಮ' ಪರಾ. ೪. [ಕಾವ್ಯಮೀ] ಪದದೋಷಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ವ್ಯಾಕರಣ ವಿರುದ್ಧವಾದುದು ; ಅಸಾಧುವಾದುದಂ : ಮಱಸುಂದು ಸೂಱಸುಂದೆನೆ . . . ಪದಾಂತರದಿಂದಂ ನೆಱೆದು ನಿಲೆ ದುಷ್ಪ್ರತೀತಿಯನಱಿಪುವ ಪೆಱಪೆಱವು ಮಿನ್ನವೇ ಗ್ರಾಮ್ಯಂಗಳ್ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೪೪೭); ವ್ಯಾಕರಣಕ್ಕೆ ವಿರೋಧವಾದದ್ದು ಗ್ರಾಮ್ಯವು (ಹೊಸುಗ. ೩೪). ೫. [ಕಾವ್ಯಮೀ] ಅಸಭ್ಯವಾದ ಶಬ್ದ : ಅಸದರ್ಥಂ ವಿಪರೀತಕಲ್ಪನೆಯುಭವ್ಯಂ ದುಷ್ಕರಂ ಗ್ರಾಮ್ಯ ನೀರಸಮಪ್ರೌಢತೆ . . . ಎಂಬಿವಿನಿತುಂ ದೋಷಂಗಳಪ್ಪಾದಶಂ (ಛಂದೋಂಬು. ೧-೪೭ ಅಡಿಟಿ) ; ದೋಷವುಳ್ಳ ಪದಗಳನ್ನು–೧. ಶ್ರುತಿಕಟು . . . ೧೦. ಗ್ರಾಮ್ಯ, ೧೧. ಕ್ಲಿಷ್ಟ . . . ಎಂದು ವಿಭಾಗಿಸಬಹುದು (ಕೈಪಿಡಿ. ೩೩೭). [ಸಂ.]

ಗ್ರಾಮ್ಯಕ (ನಾ). ತಳವಾರ: "ತಳವಾರನಕ್ಕು ಗ್ರಾಮ್ಯಕನೆನಲ್" (ಕಶರ. ೩೨). [ಸಂ.]

ಗ್ರಾಮ್ಯತೆ (ನಾ). ೧. ಹಳ್ಳಿಗತನ; ನಾಗರಿಕತೆ ಇಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ; ಸುಸಂಸ್ಕೃತಿಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ: ಗ್ರಾಮದ ವ್ಯಕ್ತಿಗಳೆಲ್ಲರೂ, ತಮ್ಮ ಗ್ರಾಮ್ಯತೆಯನ್ನು ತೊಡೆದು ಹಾಕಲು ತಮ್ಮ ಯೋಗ್ಯತೆಗೆ ಮೀರಿ ಧನವ್ಯಯ ಮಾಡಲು ಹಿಂದೆಗೆಯುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ (ಇಪ್ಪಕ. ೩೭೭). ೨. [ಕಾವ್ಯಮೀ] ಅರ್ಥದೋಷಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು: "ಗಾಮ್ಯತೆ–ಸಭ್ಯರ ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಸಂಕೋಚವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವುದು" (ಕೈಪಿಡಿ. ೩೩೯); ವ್ಯಾವಹಾರಿಕಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ ಗ್ರಾಮ್ಯತೆ-ಶಬ್ದಸಂಸ್ಕಾರ ರಾಹಿತ್ಯವೇ ಹೆಚ್ಚು (ಸಂಶೋಧ. ೬೯). [ಸಂ. ಗ್ರಾಮ್ಯತಾ]

ಗ್ರಾಮ್ಯಧರ್ಮ (ನಾ). ರತಿ; ಕೂಟ; ಸಂಭೋಗ: ಸ್ತ್ರೀಪುರುಷ ಸಂಯೋಗವೆಂಬುದು ಕಾಪಥವಲಾ . . . ಹ್ರೀಪದವು ಕ್ಷಣಸುಖವಿಕಾರವು ಗೋಪ್ಯವೇಕಾಂತ್ಯೈಕನಿಷ್ಠವು ಭಾಪು ಮಾಯಾಭ್ರಾಂತಿಯೆಂತುಟೊ ಗ್ರಾಮ್ಯಧರ್ಮದಲಿ (ಅಮೃತ. ೨-೮೭). [ಗ್ರಾಮ್ಯ + ಧರ್ಮ]

ಗ್ರಾಮ್ಯಪಶು (ನಾ). ಪಳಗಿಸಿದ ಪ್ರಾಣಿ : ಸಾಕುಪ್ರಾಣಿ. [ಗ್ರಾಮ್ಯ + ಪಶು]

ಗ್ರಾಮ್ಯಭಾವ (ನಾ). ಅನಾಗರಿಕ ಭಾವನೆ ; ಅಸಂಸ್ಕೃತ ಮನೋಭಾವ ; ಸಂಕುಚಿತದೃಷ್ಟಿ : ಭೂಮಿ ಹೇಗೆ ನನ್ನ ಜಮೀನು ನಿನ್ನ ಜಮೀನು ಮತ್ತು ಅವನ ಜಮೀನು ಅಲ್ಲವೋ . . . ಹಾಗೇ ಸಾಹಿತ್ಯವು ನನ್ನ ರಚನೆ ನಿನ್ನ ರಚನೆ ಮತ್ತು ಅವನ ರಚನೆ ಅಲ್ಲ ; ನಾವು ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಸಾಹಿತ್ಯವನ್ನು ಹೀಗೆ ಗ್ರಾಮ್ಯಭಾವದಲ್ಲಿ ನೋಡುತ್ತಿರುತ್ತೇವೆ (ನಿಬಂಧ. II, ೨೮೦). [ಗ್ರಾಮ್ಯ + ಭಾವ]

ಗ್ರಾಮ್ಯಭಾಷೆ (ನಾ). ಸುಸಂಸ್ಕೃತವಲ್ಲದ ಭಾಷೆ ; (ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ) ಗ್ರಾಮಗಳ ಜನ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಭಾಷೆ ಹಳ್ಳಿಗರು ಗ್ರಾಮ್ಯಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ ಮಾತನಾಡುತ್ತಾರೆ (ಆಪ್ರಿ). [ಗ್ರಾಮ್ಯ + ಭಾಷೆ]

ಗ್ರಾಮ್ಯವಿಷಯ (ನಾ). ರತಿ ; ಸಂಭೋಗ ; ಇಂದ್ರಿಯ ಸುಖ : ರಾಜರಿಗೆ ಬೇಟೆ ಕುಡಿತ ಜೂಜು ಗ್ರಾಮ್ಯವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಆತ್ಯಾಸಕ್ತಿ ಇವು ನಾಲ್ಕೂ ವ್ಯಸನಗಳೆಂದು ಶ್ರೇಷ್ಠರಾದವರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ (ಪಪಥಾ. ೧೦೦). [ಗ್ರಾಮ್ಯ + ವಿಷಯ]

ಗ್ರಾಮ್ಯಶಬ್ದ (ನಾ). ಸುಸಂಸ್ಕೃತವಲ್ಲದ ಶಬ್ದ ; ಅನಾಗರಿಕವಾದ ಮಾತಂ : ಶ್ರುತಿವಿರಸ ಪದಕ್ಷೇಪಸ್ಥಿತಿಕಷ್ಟಂ ಗ್ರಾಮ್ಯಶಬ್ದ ಸಂದರ್ಭ ಸಮನ್ವಿತಮುಂ . . . ನೀರಸಮೆನಿಪ್ಪದಕ್ಕುಂ ದೋಷಂ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೪೪೩).
[ಗ್ರಾಮ್ಯ + ಶಬ್ದ]

ಗ್ರಾಮ್ಯಾಳಾಪ (ನಾ). = ಗ್ರಾಮ್ಯೋಕ್ತಿ : ಗೋಪಾಳಬಾಳ ಲಲನಾಚಾಪಳ ವಾಚಾಲಕಿತವ ಬಾಹ್ಲೀಕಾದಿ ವ್ಯಾಪಾರಂಗಳ್ ಗ್ರಾಮ್ಯಾಳಾಪಂಗಳ್ ಮಾರ್ಗಯುಂಗಳ ಪರಿಹಾರ್ಯಂಗಳ್ (ಕವಿರಾ. ೨-೮೦). [ಗ್ರಾಮ್ಯ + ಆಳಾಪ (= ಆಲಾಪ)]

ಗ್ರಾಮ್ಯೆ (ನಾ). ೧. ಹಳ್ಳಿಯ ಹೆಂಗಸು ; ಅನಾಗರಿಕ ಸ್ತ್ರೀ : ರತಿಪತಿಯ ರಾಜಧಾನಿಯ ಚತುರೆಯರೊಳ್ ಸುಖಿಪ ಬರ್ದನೀ ಗ್ರಾಮ್ಯೆಯನೇಂ ಕ್ಷಿತಿಪಾಲ ನೆನೆಗುಮೋ (ಚಟ್ಟಿಅ. ೧೧-೧೯). ೨. [ಕಾವ್ಯಮೀ] ಲಲಿತವಾದ ಮಧುರಶಬ್ದಗಳು ಬಿಡಿಬಿಡಿಯಾಗಿ ಬಂದಿರುವ ಕಾವ್ಯದ ವೃತ್ತಿ,–ಶೈಲಿ,–ರೀತಿ : ಆ ವಿಶೇಷ ವರ್ಣರಚನಾವಿವಿಕ್ತಗತಿಮುಕ್ತ ಭೂರಿ ಸಂಯೋಗಂ ಸೌಷ್ಠವಗುಣಸಮನ್ವಿತಂ ಲಲಿತವೃತ್ತಿಯಿಂ ಲಲಿತೆಯೆಂಬ ವೃತ್ತಿಯದಕ್ಕುಂ . . . ಗ್ರಾಮ್ಯೆಯೆಂಬುದುಮಿದುವೆ(ಕಾವ್ಯಾವ. ೫೮೫ ವ).
[ಸಂ. ಗ್ರಾಮ್ಯಾ]

ಗ್ರಾಮ್ಯೋಕ್ತಿ(ನಾ). ಸುಸಂಸ್ಕೃತವಲ್ಲದ ನುಡಿ; ಅನಾಗರಿಕವಾದ ಮಾತು : ಎಂದಿಂತೀ ಗ್ರಾಮ್ಯೋಕ್ತಿಯೊಳೊಂದಾಗಿಸದದನೆ ಪೇೞ್ವುದಿಂತೀ ಸ್ಥಿತಿಯೊಳ್ (ಕವಿರಾ. ೨-೮೨). [ಗ್ರಾಮ್ಯ + ಉಕ್ತಿ]

ಗ್ರಾವ (ನಾ). ೧. ಕಲ್ಲು; ಶಿಲೆ : "ಶಿಲಾ . . . ಗ್ರಾ(ವನ್)ವಾ, ಪ್ರಸ್ತರಃ, ದೃಷತ್–ಈ ೭ ಕಲ್ಲ ಪೆಸರ್" (ಹಲಾಯು. ೨೮-೧೪) : ಭೀಮನನಡಸಿ ಪಿಡಿದು ನೂರ್ವರುಂ ಗಂಟಲಂ ಮೆಟ್ಟಿ ಪಾವುಗಳಂ ಕೊಳಿಸಿ ಮಹಾಗ್ರಾವಮನುಱದಡಸಿ ಕಟ್ಟಿ ಕೊರಲೊಳ್ ಗಂಗಾದೇವಿಯ ಮಡುವಿನೊಳಟ್ಟಿದರ್ (ಪಂಪಭಾ. ೨-೩೨). ೨. ಬೆಟ್ಟ ; ಗುಡ್ಡ : "ಬೆಟ್ಟದಲ್ಲಿಯುಂ ಗ್ರಾವಾಯೆಂಬುದು" (ಹಲಾಯು. ೧೩೪-೨೦). 'ಗ್ರಾವಾತ್ಮಜೆ' ಪರಾ. ೩. ಕಲ್ಲಿನಂತೆ ಗಟ್ಟಿಯಾದುದು,–ಕಠಿನವಾದುದು. ೪.ದೃಢತೆ; "ಧೈರ್ಯ, ಧೀರಪಟ್ಟತನ" (ನಾಚಿರಾ. ೬). ೫. ನೋಡ. [ಸಂ. ಗ್ರಾವನ್]

ಗ್ರಾವಜಾನಾಥ (ನಾ). ಪಾರ್ವತಿಯ ಪತಿ ; ಶಿವ : ಗ್ರಾವಜ[ಜಾ] ನಾಥನಾಶಾವಸನ ಕ್ಷೀಣಭಾವಭಾವಜದಾವ (ಭೈರವೇ. ೫-೧). [ಸಂ. (ಗ್ರಾವಜಾ + ನಾಥ)]

ಗ್ರಾವಣ್ಯ (ನಾ). ಸೂಜಿಗಲ್ಲು ; ಲೋಹಚುಂಬಕ ; ಅಯಸ್ಕಾಂತ : ಗ್ರಾವಣ್ಯ ಮನೋಹರಂ ಪತಿ ನಿವಾಸಂ ಕಾಂತೆಯುಂ ಕಾಂತಶಬ್ದಂ(ನಾನಾರ. ೯೨). [?]

ಗ್ರಾವಲು (ನಾ). ದಪ್ಪ ಮರಳು ಮತ್ತು ಜಲ್ಲಿಕಲ್ಲುಗಳ ಮಿಶ್ರಣ ; ಗರಸು : ಇದರ ಹಳಕುಗಳು ಮಾತ್ರ ಮಳೆಯಿಂದ ದೂರಕ್ಕೆ ಹೊಡೆದು ಕೊಂಡು ಹೋಗಿ, ನದಿಯ ಮರಳಿನಲ್ಲಿಯೂ ಗ್ರಾವಲಿನಲ್ಲಿಯೂ ದೊರೆಯುವುವು (ವಿಜ್ಞಾನ. ೮೪). [←ಇಂ. Gravel]

ಗ್ರಾವಾತ್ಮಜೆ (ನಾ). ಪಾರ್ವತಿ; ಗೌರಿ: ಧೀವರರೂಪವಿಳಾಸಂ ಗ್ರಾವಾತ್ಮಜೆಯಾಣ್ಮನೀಗೆ ನಿರ್ಮಳಮತಿಯಂ (ಹಮ್ಮೀರ. ೮-೧). [ಗ್ರಾವ + ಆತ್ಮಜೆ]

ಗ್ರಾಸ (ನಾ). ೧. ನುಂಗುವುದು. ೨. ತುತ್ತು ; ಕವಳ : ಮೇಲೆವಾಯ್ದು ದೂಷಣನಂ ವೀರಾಗ್ರೇಸರನಸಿಯಿಂದಗ್ರಗ್ರಾಸಂ ಮಾಡಿದಂ ಜಪಂಗಾಹವದೊಳ್ (ಪಂರಾಮಾ. ೯-೧೩೦). ೩. ಆಹಾರ ; ಊಟ ; ಪೆ ಸಗೆಱೆಯ

[illegible] ಪೂಜಿಸುವವ(ರ)ರ್ಗ್ಗೆ ಗ್ರಾಸಕ್ಕಂ ಬಿಟ್ಟ [illegible] (ಸೌ ಇ ಇ. IX-i, ೧೧೦-೧೫ : 1052) ; ಪೇಷವ ತೋಱಿ ಗ್ರಾಸಕ್ಕಾಗಿ ಆಸೆಮಾಡಿ ಲೋಗರ ಮನೆಯ ಕಾಯ್ದು ಗ್ರಾಸವ ಪಡೆದು ಉದರವ ಪೊರೆವ ವೇಷವು ವೇಶಿಯಿಂದಲು ಕರಕಷ್ಟ (ದೇದಾವ. ೬೬-೧೩೭) ; ಆ ದಿನದ ಗ್ರಾಸಕ್ಕೆ ಬೇರೆ ದಾರಿ ಇದ್ದಿರಲಿಲ್ಲ (ಜಿದಾಉ. ೧೨೫). ೪. ಗ್ರಹಣದಲ್ಲಿ ಗ್ರಸ್ತವಾದ ಸೂರ್ಯನ ಅಥವಾ ಚಂದ್ರನ ಬಿಂಬದ ಭಾಗ. [ಸಂ.]

ಗ್ರಾಸಗೊಳ್, ಗ್ರಾಸಗೊಳು (ಕ್ರಿ). ೧. ಕಬಳಿಸು; ನುಂಗು: ಮೊಗಚಂದ್ರಮನ ರಾಹು ಗ್ರಾಸಗೊಂಡಂತೆ ಕಳೆಗುಂದಿ (ನವಮೋ. ೩೫-೧೯). ೨. ಆಹಾರವನ್ನು ಪಡೆ ; ತಿನಿಸು ಹೊಂದು : ಧೇನುಚಯ ಗ್ರಾಸಗೊಂಡತಿ ಪುಷ್ಟಿಯಿಂ ಕರೆಗೆ (ನವಮೋ. ೬೩-೫೦). **ಗ್ರಾಸಗೊಳು**: ೧. ಪಾತಾಳಕುಹರದಂತೆ ಶವ ಬಾಯಿಗಳಂ ತೆರದು ಪಕ್ಷಘಾತದಿಂ ಸಮುದ್ರಮಂ ಗ್ರಾಸಗೊಳುತ ತನ್ನಂ ಗ್ರಾಸಿಸಲು ಪಾರ್ಶ್ವದಲ್ಲಿ ಬಾಯಂ ತೆರದು ಬರುವ ಮಹಾಸರ್ಪಮಂ ಪಕ್ಷದಿಂ ಖಂಡಿಸಿ (ಸೌಗಂಧಿ. ೨೮೪-೭).

[ಗ್ರಾಸ + ಕೊಳ್$_1$]

ಗ್ರಾಸಗೊಳು 'ಗ್ರಾಸಗೊಳ್' ನೋ.

ಗ್ರಾಸವಾಸಿ (ನಾ). ಅನ್ನ ಬಟ್ಟೆಗಳನ್ನು ಮಾತ್ರ ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವವನು ; ಜೀವನದಲ್ಲಿ ಉದಾತ್ತಅಪೇಕ್ಷೆಯಿಲ್ಲದವನು: ಕಾಲಕ್ಕಂಜಿ ಕರ್ಮಕ್ಕಂಜಿ ವಿಧಿವಿಧಾಂತ ನಿನಗಂಜಿ ಒರಿಯರನಿಸಿಕೊಂಬ ಗ್ರಾಸವಾಸಿಗಳು ಕೇಳಿರಯ್ಯ (ಮೋಳಿಪಾ. ೧೦೩-೯೧೧). [ಸಂ. ಗ್ರಾಸವಾಸಿನ್]

ಗ್ರಾಸಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ನುಂಗು ; ಕಬಳಿಸು : ತನ್ನಂ ಗ್ರಾಸಿಸಲು ಪಾರ್ಶ್ವದಲ್ಲಿ ಬಾಯಂ ತೆರದು ಬರುವ ಮಹಾಸರ್ಪಮಂ ಪಕ್ಷದಿಂ ಖಂಡಿಸಿ (ಸೌಗಂಧಿ. ೨೮೪-೧೦). ೨. (ಅಲಂ) ಆವರಿಸು; ಮುತ್ತು: ಚಿಂತೆ ಅವಳನ್ನು ಮತ್ತೆ ಗ್ರಾಸಿಸಲಿತ್ತು (ಜೀನಬಾ. ೨೩೭). [ಗ್ರಾಸ + – ಇಸು$_3$]

ಗ್ರಾಹ (ನಾ). ೧. ಹಿಡಿಯುವುದು. ೨. ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವುದು ; ಸ್ವಾಧೀನಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು. ೩. ಮೊಸಳೆ: "ನಕ್ರಮೆನೆ ಕುಂಭೀರಮೆನೆ ಮೊಸಳೆ ಗ್ರಾಹಮಾ ನಕ್ರ ಅವಹಾರಮೆನೆ ನೆಗಳಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೧೨೦-೭) ; ಅತ್ಯುಗ್ರಗ್ರಾಹನಿವಹಸಂಕ್ಷೋಭಿತದೊಳ್ ಮತ್ತೀ ರತ್ನಾಕರದೊಳ್ ಪುತ್ರಿಕೆಯೆನೆ ಬಿಟ್ಟಳ್ (ಕವಿರಾ. ೨-೩೪) ; ಋಷಿಯ ಶಾಪದೊಳುಗ್ರಗ್ರಾಹಸ್ವರೂಪದೊಳಿರ್ದಚ್ಚರಸೆಯರುಮಂ ವಿಶಾಪೆಯರ್ ಮಾಡಿ (ಪಂಪಭಾ. ೮-೨೦ ವ). ೪. ನೀರಾನೆ ಮೊದಲಾದ ದೊಡ್ಡ ಜಲಚರ. ೫. ಒಂದು ನರಕದ ಹೆಸರು: ಉಗ್ರ ವ್ಯಕಾಸ್ಯ ಗ್ರಾಹ ಕುಂಭ ನಕ್ರಮೆಂಬೈದು ಮಂತ್ರಿನರಕಂಗಳಿಂದೊಡಗೂಡಿ (ವಿವೇಕ. ೧೮೦). [ಸಂ.]

ಗ್ರಾಹಕ (ಗು). ೧. ಹಿಡಿಯುವ. ೨. ಸ್ವೀಕರಿಸುವ; ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವ. ೩. ಒಳಗೊಂಡ ; ಆವರಿಸಿದ. (ನಾ). ೪. ಗ್ರಹಿಸಬಲ್ಲವನು ; ಕೈಕೊಳ್ಳಬಲ್ಲವನು. ೫. ಹಿಡಿಯುವವನು ; ಬಂಧಿಸುವವನು : "ಪ್ರಗ್ರಹಃ, ಗ್ರಾಹಕಃ, ವಂದೀ–ಈ ೩ ಬಂದಿ" (ಹಲಾಯು. ೧೨೫-೭೪). ೬. ತಿಳಿಯುವವನು ; ಗಮನಿಸುವವನು : ಈ ಸಂವೇದನದಲ್ಲಿ ಗ್ರಾಹ್ಯವೆಂಬ ಘಟಾದಿವಸ್ತುವೂ ಗ್ರಾಹಕನೆಂಬ ಜೀವಾತ್ಮವಸ್ತುವೂ ಗ್ರಹಣವೆಂಬ ಸಂವೇದನವೂ–ಈ ಮೂರೂ ತೋರುವುವು (ಹಿಂದಸಾ. ೧೭೭). ೭. ದೂರವಾಣಿ, ರೇಡಿಯೋಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಾರ ಮಾಡಿದ ನಿಸ್ತಂತುತರಂಗಗಳನ್ನು ಧ್ವನಿಯಾಗಿ ಪರಿವರ್ತಿಸುವ ಸಲಕರಣೆ : ಅವನು ತಯಾರಿಸಿದ ಸಾಧನದ ಪ್ರೇಷಕ ಮತ್ತು ಗ್ರಾಹಕ ಇವೆರಡೂ ಆಧುನಿಕ ಟೆಲಿಫೋನಿನ [illegible] ವು (ವಿಜ್ಞಾವಿ. ೩೩). ೮. (ಯಂತ್ರ [illegible]) ಯಾವುದನ್ನಾದರೂ ಒಳಗೊಳ್ಳುವ [illegible] ಕರ್ಷಕಯಂತ್ರದ ಗ್ರಾಹಕದೊಳಗೆ . . . ಇಟ್ಟು, ಆ ಪಾತ್ರೆಯೊಳಗಿನ ಹವೆಯನ್ನು ತೆಗೆಯುತ್ತೇನೆ (ಮುಂಬಯಿ. ೫-೭೫). ೯. ಕೊಂಡುಕೊಳ್ಳುವವನು ; ಗಿರಾಕಿ : ಭೂಪತಿಯು ತನ್ನ ಪತ್ರಿಕೆಯ ಗ್ರಾಹಕರ ಚಂದಾ ಧನಪ್ರಾಪ್ತಿಯ ತಾಲಿಕೆಯ ಸಂಗಡ . . . ಲೆಕ್ಕಪತ್ರವನ್ನು ಹೊಂದಿಸಿ ಹೋಲಿಸಿ ನೋಡುತ್ತ ಕುಳಿತುಬಿಟ್ಟನು (ಇಪ್ಪಕ. ೨೬೪) ; ವೃತ್ತಪತ್ರಿಕೆಗಳ ಗ್ರಾಹಕರ ಸಂಖ್ಯೆ ಬೆಳೆಯುತ್ತಿದೆ (ರೂಢಿ). [ಸಂ.]

ಗ್ರಾಹಕತ್ವ (ನಾ). ಗ್ರಹಿಸುವ ಶಕ್ತಿ ; ಹಿಡಿಯುವ ಶಕ್ತಿ ; ಆಕರ್ಷಿಸುವ ಗುಣ : ಕಬ್ಬಿಣದ ಗ್ರಾಹಕತ್ವವು ಅಷ್ಟು ಹೆಚ್ಚಾಗಿರುವುದಕ್ಕೂ . . . ಇತರ ವಸ್ತುಗಳ ಗ್ರಾಹಕತ್ವವು ಋಣಾತ್ಮಕವಾಗಿಯೂ ಇರುವುದಕ್ಕೂ ಕಾರಣವನ್ನು ಕಂಡುಹಿಡಿದಿದ್ದಾರೆ (ಭೌತವಿ. ೩೦೯). [ಸಂ.]

ಗ್ರಾಹಕಶಕ್ತಿ (ನಾ). = ಗ್ರಾಹಕತ್ವ. [ಗ್ರಾಹಕ + ಶಕ್ತಿ]

ಗ್ರಾಹಮರ (ನಾ). ಬೇಲದ ಮರ ; ಕಪಿತ್ಥ : (೬).

[ಗ್ರಾಹ? + ಮರ$_1$]

ಗ್ರಾಹಿ$_1$ (ಗು). ೧. ಹಿಡಿಯುವ. ೨. ಅರ್ಥಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವ ; ಅಂಗೀಕರಿಸುವ. 'ಏಕಗ್ರಾಹಿ' ಪರಾ. ೩. ಒಳಗೊಂಡಿರುವ. (ನಾ). ೪. ಬೇಲದ ಮರ ; ಬೆಳವಲ ; ಕಪಿತ್ಥ. ೫. = ಗ್ರಾಹಕ ೭ : ಫೋನಿನ ಗ್ರಾಹಿ (Receiver) ಯನ್ನು ಕೈಗೆ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಮಾತಾಡ ಹೊರಟಾಗ ಮಾತ್ರ ಥಿಯರಿ ಮರೆತುಹೋಗುತ್ತದೆ (ಅಲಿಮ. ೧೧೦). ೬. ಕಲಕಿದ ದ್ರವ ; ಕಲ್ಕ : ಇವಂ ಮೊಸರಿನೊಳರೆದು ಗ್ರಾಹಿ ಮಾಡಿ ಕಟ್ಟುಮೊಸರಿನೊಳನುಪಾನವ ಮಾಡಿ ಕೊಡೆ ಆಮಾತಿಸಾರಂ ಕೆಡುಗುಂ (ಸಕವೈ. ೩೦೫).

[ಸಂ. ಗ್ರಾಹಿನ್]

ಗ್ರಾಹಿ$_2$ (ನಾ). ೧. ಹೆಣ್ಣುದೆವ್ವ; ಸ್ತ್ರೀಪಿಶಾಚಿ. ೨. ಮೈಮರೆಯುವಿಕೆ; ಮೂರ್ಛೆ. [ಸಂ.]

ಗ್ರಾಹ್ಯ (ಗು). ೧. ಹಿಡಿಯಬಹುದಾದ. ೨. ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ ; ಸ್ವೀಕರಿಸತಕ್ಕ : ಪತ್ರವನ್ನು ಹತ್ತುಸಲ ಬರೆದು ಹತ್ತುಸಲ ಹರಿದುಹಾಕಿ ಕೊನೆಗೊಂದು ಅದರ ಗ್ರಾಹ್ಯರೂಪವು ಸಿದ್ಧವಾಯಿತು(ಸಮಜೀ. ೯೦೩). ೩. ಗ್ರಹಿಸಬಹುದಾದ; ತಿಳಿಯಬಹುದಾದ: ವಿರಹವೆಮಗಿಲ್ಲ ಸುರತಗ್ರಾಹ್ಯ ಮೋಹನದ ಪಂಚಬಾಣಪ್ರಯೋಗಂಗಳೇಕೀಗ (ಜೈಮಿಭಾ. ೭-೩೮). ೪. ಒಪ್ಪತಕ್ಕ ; ಮೆಚ್ಚತಕ್ಕ : ಕಾವ್ಯವೆಂಬುದು ಸಹೃದಯ ಗ್ರಾಹ್ಯ ವಿಷಯ (ಕಾವ್ಯಕು. ೧೩೪).

ಗ್ರಾಹ್ಯವಾಗು=ತಿಳಿ ; ಗೊತ್ತಾಗು : ಅವಳಿಗೆ ಆಗಿನ ಪರಿಸ್ಥಿತಿ ಗ್ರಾಹ್ಯವಾಗದೆ, ತನ್ನ ಸ್ವಭಾವದಂತೆ ವರ್ತಿಸಲನುವಾದಳು (ಪುನರು. ೧೯೩). [ಸಂ.]

ಗ್ರಾಹ್ಯಾರ್ಥ (ನಾ). (ಇಂದ್ರಿಯಗಳಿಂದ) ಗ್ರಹಿಸಬಹುದಾದ ವಿಷಯ: ಅರ್ಥಗಳು ಗ್ರಾಹ್ಯಾರ್ಥಗಳೆಂದೂ ಅಧ್ಯವಸೇಯಾರ್ಥಗಳೆಂದೂ ಎರಡು ವಿಧ. ಗ್ರಾಹ್ಯರೂಪವಾದ ಅರ್ಥವೇ ಇಂದ್ರಿಯಸಂಯೋಗಕ್ಕೆ ವಿಷಯವಾದದು (ಭಾತತ್ತ್ವ. ೨೨೦). [ಗ್ರಾಹ್ಯ + ಅರ್ಥ]

ಗ್ರೀಕ್ (ನಾ). ಗ್ರೀಸ್‌ದೇಶದ ಭಾಷೆ : ಥೆಸ್‌ಪಿಸ್ಸನ್ನು ಗ್ರೀಕ್ ರುದ್ರನಾಟಕದ ಜನಕನೆನ್ನಬಹುದು (ಅಂತಿಗೊ. XXI, ಮುನ್ನುಡಿ).

[←ಇಂ. Greek]

ಗ್ರೀಕ (ನಾ). ಗ್ರೀಸ್‌ದೇಶದವನು: ಜ್ಞಾನೈಕದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ವಿಜ್ಞಾನವನ್ನು ಬೆಳೆಸಿದವರಲ್ಲಿ ಗ್ರೀಕರು ಮೊದಲಿಗರು (ಋಗ್ವೇರ. ೭ ಪೀಠಿಕೆ) ; ಗ್ರೀಕ್ ರುದ್ರನಾಟಕ ಕೊನೆಗೆ ಎಲ್ಲಾ ಗ್ರೀಕರ ಒಡವೆಯೂ ಹೆಮ್ಮೆಯೂ ಆಗಿ ಪರಿಣಮಿಸಿತು (ಅಂತಿಗೊ. XVII, ಮುನ್ನುಡಿ). [ಗ್ರೀಕ್ + – ಅ$_6$]

ಗ್ರೀವ (ನಾ). = ಗ್ರೀವೆ : ಉದಗ್ರಗ್ರೀವಮುದ್ಯಜ್ಜಘನಮುರುಲಲಾಟಂ . . . ಸುನಾಸಾಪುಟಮುಮರ್ದ ತುರಂಗಂಗಳಂ ಕಾಣ್ಕೆಗೈದಂ (ರಾಜಶೇ. ೧೨-೧೧೧). [ಸಂ. ಗ್ರೀವಾ]

ಗ್ರೀವಾರೇಚಕ (ನಾ). [ನಾಟ್ಯ] ನೃತ್ಯದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಭಂಗಿ; ಕೊರಳನ್ನು ವರ್ತುಲಾಕಾರವಾಗಿ ಚಲಿಸುವಿಕೆ : ಒಂದು ಅಂಗದ ವರ್ತುಲಾಕಾರ ಚಲನೆಗೆ 'ರೇಚಕ'ವೆಂದು ಹೆಸರು. ಇದರಲ್ಲಿ ೪ ವಿಧಗಳಿವೆ. (೧) ಪಾದರೇಚಕ . . . (೪) ಗ್ರೀವಾರೇಚಕ (ಅಭಾನ್ಯ. ೩೩). [ಸಂ. (ಗ್ರೀವಾ + ರೇಚಕ)]

ಗ್ರೀವಾರೇಚಿತ (ನಾ). = ಗ್ರೀವಾರೇಚಕ : ಕೊರಲಂ ಪಲದೆಸೆಗುಂ ಬಿತ್ತರದಿಂದು ತಿರುಗಿಸಲ್ಕೆ ಗ್ರೀವಾರೇಚಿತಂ (ಲಾಸ್ಯರಂ. ೪-೩೨).

[ಸಂ. (ಗ್ರೀವಾ + ರೇಚಿತ)]

ಗ್ರೀವೆ (ನಾ). ಕೊರಳು ; ಕಂಠ ; ಕುತ್ತಿಗೆ : ಗ್ರೀವೆ ಮೊಗಮುಂಸಮಳಿಕಂ ಭ್ರೂ ವಕ್ಷಂ ತೋಳ್ ತೊಳಂಕು ತೊಡೆಯೆಂಬೆಡೆಯೊಳ್ ತೀವಿದುವು ಭೀಮನಿಸೆ ವಿಶಿಖಾವಲಿ ಮಾಜಿಂತರಾತಿಸೇನೆಯ ಮೆಯ್ಯೊಳ್ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೧೬೯); ಗ್ರೀವಾ, ಭಿಕ್ಷಾ–ಎಂಬೆರಡು ಶಬ್ದಂಗಳ್ಗೆ ಗ್ರೀವ, ಗ್ರೀವೆ; ಭಿಕ್ಷ, ಭಿಕ್ಷೆ–ಎಂದು ನಿಜಿಸುವುದು (ಶಮದ. ೮೨ ಪ್ರಯೋ). [ಸಂ. ಗ್ರೀವಾ]

ಗ್ರೀಷ್ಮ (ನಾ). ೧. ಆರು ಋತುಗಳಲ್ಲಿ ಎರಡನೆಯದು ; ಜ್ಯೇಷ್ಠ ಆಷಾಢಮಾಸಗಳ ಕಾಲ ; ಬೇಸಗೆ ; ಸೆಕೆಗಾಲ : "ಶುಕ್ರ ಶುಚಿ ಗ್ರೀಷ್ಮ [ಪಾಠಾಂ. ಘ್ರುಸ್ಮ]ಮದು" (ಮಂಗರಾ. ೨೦-೧೧); ನೋಡಿದೆಮೆ ಸೀಗುಂ . . . ಮಾತಾಡಿದ ಬಾಯ್ ಪೊತ್ತುಗುಮೆನೆ ನಾಡೆಯುಗುರ್ವಿಸಿದುದನುಗ ತೋಷ್ಮಂ ಗ್ರೀಷ್ಮಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೮-೭೮) ; ಮಾನಿನಿಯ ಪೀನತರ ಕುಚ ಮೀನಧ್ವಜ ಕುಂಭಿ ಕುಂಭಮದು ವಿರಹಗ್ರೀಷ್ಮಾನಲನಿಂ ಬಿರಿದಂತೆ ಪೊಲೇ ನೊಪ್ಪಿತೋ ಬಿರಿಯೆ ತಾಳ್ದ ಕುಂಕುಮಪಂಕಂ (ರಾಜಶೇ. ೭-೭೯). ೨. ಉಷ್ಣ; ಸೆಕೆ; ತಾಪ. [ಸಂ.]

ಗ್ರೀಷ್ಮಋತು (ನಾ).=ಗ್ರೀಷ್ಮ ೧ : ಶರತ್ಕಾಲದ ಮಳೆಗಿಂತ ಗ್ರೀಷ್ಮಋತುವಿನ ಬಿಸಿಲ ತಾಪವೇ ವಾಸಿ (ರೂಢಿ). [ಗ್ರೀಷ್ಮ + ಋತು]

ಗ್ರೀಷ್ಮಕಾಲ (ನಾ). = ಗ್ರೀಷ್ಮ ೧. [ಗ್ರೀಷ್ಮ + ಕಾಲ]

ಗ್ರೀಷ್ಮಾವಾಸ (ನಾ).ಬೇಸಗೆಯಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ನಿರ್ಮಿಸಿದ ಮನೆ: ದಾರುನಿರ್ಮಿತ ಗ್ರೀಷ್ಮಾವಾಸಗಳ (Chalets) ವರೆಗೂ ಇವೆ ಇಲ್ಲಿ ಮನೆಗಳು (ಭೂವಿವ. ೧೬೬). [ಗ್ರೀಷ್ಮ+ ಆವಾಸ]

ಗ್ರೈವೇಯ (ನಾ). ೧. ಕೊರಳಿನ ಪಟ್ಟಿ. ೨. ಕಂಠಾಭರಣ ; ಹಾರ : "ನೇವಳಂ ಪದಕ ಸರಪಳಿ ಪಟ್ಟಿಕಾದಿಗಳ್ ಗ್ರೈವೇಯಮಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೧೦೦-೨೫) ; ಲಸದ್ಗ್ರೈವೇಯ ಹಾರಾನ್ವಿತಂ (ವಿಷ್ಣುಪು. ೫-೨೦೮): ಇಂದ್ರಜಂ ಕಂಡನಾ ವಿಪಿನ ಪುಷ್ಪಲತೆ ಗ್ರೈವೇಯಮಾಗಿರ್ದ ಸುಗ್ರೀವನಂ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೩೦೦-೨೬೪). [ಸಂ.]

ಗ್ರೈವೇಯಕ (ನಾ). ೧. = ಗ್ರೈವೇಯ ೨ : "ಕೊರಳಲ್ಲಿಕ್ಕುವ ತುಡುಗೆಯೆಲ್ಲಂ ಗ್ರೈವೇಯಕಮೆಂಬುದು" (ಹಲಾಯು. ೯೨-೪೦೪) : ಬಿಸಸೂತ್ರ ತ್ರಿತಯಂ ಯವಾಂಕುರಕೃತಗ್ರೈವೇಯಕಂ ಸರ್ವಧಾನ್ಯ ಸಮುತ್ತಂಭಿತ ಪೂರ್ಣಕುಂಭಮೆಸೆದತ್ತು (ಪಂರಾಮಾ. ೫-೧೨೪); ಹೇಮುಮಯಗ್ರೈವೇಯಕ ಭಾರಮನೊಲ್ಲದೆ ತಳೆದಳರಸಿ ಮುತ್ತಿನ ಸರಮಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೪-೨೦). ೨. ಆನೆಯ ಕೊರಳಿಗೆ ತೊಡಿಸುವ ಸರಪಣಿ. ೩. [ಜೈನ] ಹದಿನಾರು ಸ್ವರ್ಗಗಳ ಮೇಲೆ ಇರುವ ಒಂಬತ್ತು ಕಲ್ಪಾತೀತವಾದ ಸ್ವರ್ಗಗಳು : ಆ ಪದಿನಾಱು ಕಲ್ಪಂಗಳ ಮೇಲೆ ನವಗ್ರೈವೇಯಕಂಗಳಿರ್ದುವು (ಅಜಿಪು. ೧೧-೨೯ ವ). 'ನವಗ್ರೈವೇಯಕ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಗ್ರೈಷ್ಮ (ಗು). ಬೇಸಗೆಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ; ಗ್ರೀಷ್ಮಕಾಲದ. 'ಗ್ರೈಷ್ಮಾತಪ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಗ್ರೈಷ್ಮಾತಪ (ನಾ). ಬೇಸಗೆಯ [illegible] ಅತಿಲವಣ ಸ್ನಿಗ್ಧ ರೂಕ್ಷವಿರುದ್ಧಾಹಾರ ಗ್ರೈಷ್ಮಾ[illegible] ಗಳಿಂ ಪೆರ್ಚೆ ಶರೀರೇಂದ್ರಿಯಂಗಳಂ ಕ್ಷೀಣಂ [illegible]

[ಗ್ರೈಷ್ಮ + ಆತಪ]

ಗ್ಲಪನ (ನಾ). ೧. ಬಾಡುವಿಕೆ ; ಕುಂದುವಿಕೆ : ಅನಿತೊಂದುರ್ಕಿನೊಳುರ್ಕಿ ಕೌರವಬಿಳರ್ ಪಾಂಚಾಳರಾಜಾತ್ಮಜಾನನಪದ್ಮಗ್ಲಪನೈಕ ಕಾರಣಪರರ್ ತಾವಾಗೆಯುಂ (ಪಂಪಭಾ. ೭-೯). ೨. ಬಳಲುವಿಕೆ ; ಕೃಶವಾಗುವಿಕೆ. [ಸಂ.]

ಗ್ಲಪಿತ (ಗು). ೧. ಕುಂದಿದ ; ಬಾಡಿದ. ೨. ಆಯಾಸಗೊಂಡ ; ಬಳಲಿದ : ತಪನಕರಂ ತನುಗಳನುರ್ಚಿಪೋಗೆ ಸಾರ್ದತ್ತು ಜಕ್ಕವಕ್ಕಿಯ ಪೊಣರುಂ ಗ್ಲಪಿತಮನವಾಗಳುದ್ದಂಡಪುಂಡರೀಕೋಜ್ಜ್ವಲಾತಪತ್ರದ ನೆಟಿಲಂ (ಆದಿಪು. ೧೧-೫೦). [ಸಂ.]

ಗ್ಲಸ್ತ (ಗು). ತಿಂದ ; ನುಂಗಿದ. [ಸಂ.]

ಗ್ಲಹ (ನಾ). ೧. ಜೂಜಾಡುವುದು ; ದ್ಯೂತ. ೨. ಜೂಜಿನಲ್ಲಿಡುವ ಪಣ ; ಒಡ್ಡು : "ಗ್ಲಹವೆಂಬುದು ಜೂಜಿನ ಒಡ್ಡಿ" (ಹಲಾಯು. ೧೨೫-೭೪). [ಸಂ.]

ಗ್ಲಾನ (ಗು). ೧. ದಣಿದ; ಬಳಲಿದ ; ಸೊರಗಿದ. (ನಾ). ೨. [ನಾಟ್ಯ] ರೋಗ, ಬಳಲಿಕೆ ಮೊದಲಾದುವುಗಳನ್ನು ಕಣ್ಣುಗಳಿಂದ ತೋರಿಸುವ ಅಭಿನಯ : ಬಳಸರಿದಾಲಿಗಳೊಯ್ಯನೆ ಚಲಿಸುತ್ತಲಸತೆಯನೊಂದಿ ತೋಱಲ್ ಗ್ಲಾನಂ (ಲಾಸ್ಯರಂ. ೩-೬೦) ; ಉಳಿದ ೨೦ ನೋಟಗಳು ವ್ಯಭಿಚಾರಿಭಾವಯುಕ್ತವಾದುವುಗಳು : ೧. ಶೂನ್ಯ, ೨. ಮಲಿನ . . . ೫. ಗ್ಲಾನ (ಅಭಾನ್ಯ. ೪೫). [ಸಂ.]

ಗ್ಲಾನಿ (ನಾ). ೧.ಬಳಲಿಕೆ ; ಆಯಾಸ. ೨. ಚಟುವಟಿಕೆಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ; ಜಡತ್ವ. ೩. ಬೇನೆ; ರೋಗ; ನೋವು. ೪. ಅಸಂತೋಷ; ಅತೃಪ್ತಿ: ಏನುಮನಾರೊಳಂ ನುಡಿಯದುಮ್ಮಳದಿಂ ವಿರಹಾಕುಲಂ ಮನೋಗ್ಲಾನಿಯನೊಂದಿ . . . ತಳೆದನಾ ಖಚರಾಗ್ರಣಿ ಮೌನಮುದ್ರೆಯಂ (ಪಂರಾಮಾ. ४-೯೭) ; ಗ್ಲಾನಿ ಚಿತ್ತದೊಳಿಲ್ಲಲೇ ಸುಮನೋಸುರಾಗವೆ (ಕುವ್ಯಾಸ ೧೪-೧೭). ೫. ಅವನತಿ ; ಅಧೋಗತಿ ; ನಾಶ : ಧರ್ಮಕ್ಕೆ ಗ್ಲಾನಿಯುಂಟಾದಾಗೆಲ್ಲ . . . ಈಶ್ವರನ ಅವತಾರವೆ ಆಗುತ್ತದೆಂದು ಭರತಖಂಡದ ಸನಾತನಶ್ರದ್ಧೆ (ಮುಕ್ತಾರ. ೧೧೪ ಪೀಠಿಕೆ). ೬. [ಕಾವ್ಯಮೀ] ಮೂವತ್ತುಮೂರು ಸಂಚಾರಿಭಾವಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಆಯಾಸ ; ದಣಿವು : ಮತಿನಿರ್ವೇದಾವಹಿತ್ಥಶ್ರಮಮುದಜಡತಾ ಗ್ಲಾನಿ . . . ಮೋಹಾಮಯಮೃತಿಗಳಿವಿಂತೆಯ್ದೆ ಸಂಚಾರಿಭಾವಂ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೭೯೫) ; ಅತಿಕ್ಲೇಶದಿಂದ ಶಕ್ತಿಯುಡುಗುವುದು ಗ್ಲಾನಿ (ಭಾರಮೀ. ३४೬).

[ಸಂ.]

ಗ್ಲಾಸು (ನಾ). ನೀರು ಮೊದಲಾದುವುಗಳನ್ನು ಕುಡಿಯಲು ಬಳಸುವ ಉದ್ದವಾದ ಗಾಜಿನ ಲೋಟ : ಗ್ಲಾಸು, ದುರ್ಬಿಣಿಯು ಕನ್ನಡಿ ಮುಂತಾದುವುಗಳನ್ನು (ಮುಂಬಯಿ. ೭-३೯) ; ಬಾಟ್ಲಿಯಲ್ಲಿದ್ದ ಸೆರೆಯನ್ನೆಲ್ಲ ಗ್ಲಾಸಿಗೆ ಸುರುವಿ ಒಂದೇ ಗುಟುಕಿನಲ್ಲಿ ಕುಡಿದು ಕುಳಿತ (ಬೆಂಗಬ. ೯).

[←ಇಂ. Glass]

ಗ್ಲೌ (ನಾ). ಚಂದ್ರ : ಔಕಾರಕ್ಕೆ . . . ಗ್ಲೌವೆನಲ್ ಚಂದ್ರಂ (ಶಮದ. ३. ೫೫ ಪ್ರಯೋ). [ಸಂ.]

ಘ

ಘ (ನಾ). ೧. ಕನ್ನಡ ವರ್ಣಮಾಲೆಯ ಇಪ್ಪತ್ತನಾಲ್ಕನೆಯ ಅಕ್ಷರ ; ಘಕಾರ. ೨. [ಗಣಿತ] ನಾಲ್ಕು ಎಂಬ ಸಂಖ್ಯೆಯ ಸಂಕೇತ : "ಘಡಭವ ನಾಲ್ಕರ ಪೆಸರು" (ಭಾಸ್ಕರ. ೭೨-೬).

ಘಂ$_1$ (ನಾ). ಒಂದಂ ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ. 'ಘಮ್ಮನೆ', 'ಘಮ್ಮಿಡು' ಪರಾ.

ಘಂಘಂ (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ) : ನಡೆನಡೆಗೆ ಬಾವುಲಿಯ ಪೆಂಡೆಯ ತೊಡರುಗಳು ಘಲಘಲನೆ ಮೊರೆಯಲು ಬಿಡದೆ ತಾಟಿಪ ಹಲಗೆ ಘಂಘಂ ಘಲಿಗುಘಲಿಲೆನಲು (ಬಸಪು. ೦೬-೧೭).

ಘಂ$_2$ (ನಾ). ಸುವಾಸನೆ ; ನರುಗಂಪು. 'ಘಮ್ಮು', 'ಘಮ್ಮೆನ್ನು' ಪರಾ.

ಘಂಟ (ನಾ). ತಾಳೆಯೋಲೆಯ ಮೇಲೆ ಅಕ್ಷರಗಳನ್ನು ಬರೆಯಲು ಬಳಸುವ ಉಕ್ಕಿನ ಲೇಖನಿ ; ಕಂಟ: ಪತ್ರಗಳ ಮೇಲೆ, ಚೂಪಾದ ಮೊನೆಯುಳ್ಳ 'ಘಂಟ' ವೆಂಬ ಕಬ್ಬಿಣದ ಕಡ್ಡಿಯಿಂದ ಬೇಗಬೇಗನೆ ಬರೆಯುವರು (ಗುಣಸಾ. ೬); ಪುಸ್ತಕದ ಪಕ್ಕದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಘಂಟವಿದೆ–ಎಂದರೆ ಥಳಥಳಿಸುವ ಹಿತ್ತಾಳೆಯ ಲೇಖನಿ (ನಡದಾ. I, ೫೫೯).

[P ಇದು 'ಕಂಟ' ಎಂಬುದರ ಅಪಲಿಖಿತವಿರಬಹುದು]

ಘಂಟಾಕರ್ಣ (ನಾ). ಗಂಟೆಯನ್ನು ಕಿವಿಗೆ ಕಟ್ಟಿಕೊಂಡಿದ್ದ ಒಬ್ಬ ಶಿವಭಕ್ತ ; ಶಿವನ ಪ್ರಮಥಗಣದಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬ : ಸುಮತಿ ಘಂಟಾಕರ್ಣನೊರ್ಬ ಪ್ರಮಥವರನೆಂದುಮನಿತಱ ಶಬ್ದಮನಿನಿತುಮಂ ಕೇಳದಿಪ್ಪುದೆ ನೇಮಮಂತಾಗಿ ಅಮಿತಕರ್ಣಂಗಳೊಳನೇಕಂ ನಿಮಿರ್ದು ಘಣಘಣ ಎಂದು ಮೊರೆವಾಕ್ರಮಿಪ ಘಂಟೆಗಳಿಂದ ಘಂಟಾಕರ್ಣನೆನಲೆಸೆದ (ಬಸಪು. ೫೩-೩೭).

[ಸಂ. (ಘಂಟಾ + ಕರ್ಣ)]

ಘಂಟಾಗೋಪುರ (ನಾ). ಕಾಲಕಾಲಕ್ಕೆ ಶಬ್ದಮಾಡಿ ಸಮಯವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವಂತೆ ಗಂಟೆಯನ್ನು ಅಳವಡಿಸಿರುವ ಗೋಪುರ: "(ಸಾ. ಕ್ರೈಸ್ತದೇವಾಲಯಕ್ಕೆ ಅಥವಾ ಇತರ ಕಟ್ಟಡಕ್ಕೆ ಸೇರಿಸಿಯಾಗಲಿ, ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿಯಾಗಲಿ, ಕಟ್ಟಿದ) ಘಂಟಾಗೋಪುರ ; ಕ್ರೈಸ್ತದೇವಾಲಯದ ಗೋಪುರದಲ್ಲಿ ಗಂಟೆ ಹಾಕುವ ಸ್ಥಳ" (Belfry. ಇಂಕನಿ); ನೆಕ್ಲುದೋವ್ . . . ಬರುತ್ತಿದ್ದಂತೆ "ದೇವರೆನಿತು ಹಿರಿಯನು" ಎಂಬ ನಾದಮಾಲೆ ಘಂಟಾಗೋಪುರದ ತಿವಳಿಗಂಟೆಗಳಿಂದ ಮೂಡಿ ಬರುತ್ತಿತ್ತು(ಪುನರು. ೩೫೨).

[ಸಂ. (ಘಂಟಾ + ಗೋಪುರ)]

ಘಂಟಾಘೋಷ (ನಾ).=ಘಂಟಾನಾದ .

ಘಂಟಾಘೋಷವಾಗಿ ಹೇಳು = ಗಂಟೆಯ ನಾದದಂತೆ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ನುಡಿ,–ಸಾರು ; ಎಲ್ಲರಿಗೂ ನಿರ್ಧಾರವಾಗಿ ತಿಳಿಯಪಡಿಸು : ಇದುವರೆಗೆ ಆಂಗ್ಲಭಾಷೆ ಆಕ್ರಮಿಸಿದ್ದ ಸಿಂಹಾಸನಕ್ಕೆ ಏರಲು ಕನ್ನಡ ಅರ್ಹವಾಗಿದೆ. ಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಘಂಟಾಘೋಷವಾಗಿ ಹೇಳಬಹುದು (ಗೃಹವಿ. III, ಮುನ್ನುಡಿ) ; ಶ್ರೀವೇದವ್ಯಾಸರು ಘಂಟಾಘೋಷವಾಗಿ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ (ಬೃಹ್ಯಜೀ. ೨೭೩) : ಶ್ರುತ್ಯಾದಿ ಪ್ರಮಾಣಗಳು ಹರಿಯ ಸರ್ವೋತ್ತಮತ್ವವನ್ನು ಘಂಟಾಘೋಷವಾಗಿ ಒತ್ತಿ ಹೇಳುತ್ತಲಿವೆ (ಭಾರದ. ೨೭೫).

[ಸಂ. (ಘಂಟಾ + ಘೋಷ)]

ಘಂಟಾಜಾಲ (ನಾ). ಗಂಟೆಗಳ ಸಮೂಹ : ಕನಕರಜತಮಣಿಮಯ ಘಂಟಾಜಾಲಪ್ರದೀಪಮಾಲೆಗಳಂ ನಿರ್ವರ್ತಿಸಿಯುಂ (ಅಜಿಪು. ೧೨-೪ ವ).

[ಸಂ. (ಘಂಟಾ + ಜಾಲ)]

ಘಂಟಾನಾದ (ನಾ). ಗಂಟೆಯ ನಾದ,–ಶಬ್ದ: ದೇವಾಲಯದ ಘಂಟಾನಾದ ಕೇಳಿಬರುತ್ತಿದೆ (ರೂ೦). [ಸಂ. (ಘಂಟಾ + ನಾದ)]

ಘಂಟಾನ್ವಿತ (ನಾ). ಗಂಟೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದುದು : ಇದು ಪದ್ಮಾಪಸತಂ ದಿವಾಕರನ ಪೊಲ್ . . . ಘಂಟಾನ್ವಿತಂ ದಿಗ್ಗಜೇಂದ್ರದ ಪೊಲ್ ತಾನೆನಿಪನ್ನೆಗಂ ಹರಿಹರಶ್ರೀಗೇಹಮಂ ಮಾಡಿದಂ (ಎಕ. XI, ದಾವಣ. ೨೫-೭೬ ; 1224). [ಸಂ. (ಘಂಟಾ + ಅನ್ವಿತ)]

ಘಂಟಾಪಥ (ನಾ). ಗಂಟೆ ಕಟ್ಟಿರುವ ಆನೆ ಮೊದಲಾದ ವಾಹನಗಳ ದಾರಿ ; ಮುಖ್ಯರಸ್ತೆ ; ಹೆದ್ದಾರಿ ; ರಾಜಮಾರ್ಗ : "ಘಂಟಾಪಥಃ, ಸಂಸರಣಂ-೨ ಹತ್ತುಂಬಿನ ಅಗಲವುಳ್ಳ ರಾಜಮಾರ್ಗದ ಹೆಸರು; ಹೈರೋಡ್, ಅಗಲವಾದ ಹಾದಿ : ದೊಡ್ಡರಸ್ತೆ ; ರಾಜಭಾಟಾ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೮೭) ; ಇಂತನಂತಜನ ಮನಸ್ಸೂಚೀಸೂತ್ರಮಾದ ಕಳಮಕ್ಷೇತ್ರದನತಿದೂರದ ಭೂರಮೆಯ ಸಸಿಂಧೂರಸೀಮಂತರೇಖೆಯಂತೆ ಚೆಂಬುಡಿ ತಳ್ತು ಕಂಗೊಳಿಪ ಘಂಟಾಪಥದ ಪರಿಸರದಲ್ಲಿ (ರಾಜಶೇ. ೨-೨೦ ವ).

[ಸಂ. (ಘಂಟಾ + ಪಥಿನ್ + –)]

ಘಂಟಾಪಾಟಲಿ (ನಾ). ಒಂದಂ ಬಗೆಯ ಮರ; "ಮೊಕ್ಕಮರ" (ಅಮರ. ೬೬೪). P ಸಂಸ್ಕೃತದಲ್ಲಿ 'ಘಂಟಾ' ಮತ್ತು 'ಪಾಟಲಿ'ಗಳು ಇದೇ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಭಿನ್ನಶಬ್ದಗಳಾಗಿಯೂ ಬಳಕೆಯಲ್ಲಿವೆ.

[ಸಂ. (ಘಂಟಾ + ಪಾಟಲಿ)]

ಘಂಟಾಮಣಿ (ನಾ). ೧. ಸಣ್ಣಗಂಟೆ. ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧಿಗಿಡ; ಕಂಕೋಷ್ಠ : "ಪಟುಪರ್ಣೀ, ಹೈಮವತೀ, ಸ್ವರ್ಣಕ್ಷೀರೀ, ಹಿಮಾವತೀ–೪ ಕಂಕೋಷ್ಠದ ಹೆಸರು, ಘಂಟಾಮಣೀಸೊಪ್ಪು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೨೭).

[ಸಂ. (ಘಂಟಾ + ಮಣಿ)]

ಘಂಟಾರವ (ನಾ). ೧.=ಘಂಟಾನಾದ : ಅಂತಾ ತ್ರಿಲೋಕಚೂಡಾಮಣಿಯುದಯದೊಳ್. . . ದೇವಲೋಕದೊಳ್ ಶಂಖಪಟಹಕಂಠೀರವಘಂಟಾರವಂಗಳೊರ್ಮೊದಲೆಸೆವುದುಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೦೦-೧ ವ) ; ಘಂಟಾರವಮುಂ ಘನಜಯಘಂಟಾರವಮುಂ ದಿಶಾಗಜಂಗಳ ಖಳಸದ್ಘಂಟಾರವಮುಂ ಕೊರ್ವಿಸುತೆಂಟುಂ ದಸೆಗಳುಮನೆಯ್ದೆ ತೀವಿದುವಾಗಳ್(ಪಾರ್ಶ್ವಪು. ೦೩-೯); ಘಂಟಾರವದ ರಭಸದ ಝುಡಪದಲಿ ಜೋಡಿಸಿದ ಶಕ್ತಿಯಲಿಟ್ಟನವನೀಶ (ಕುಮಾ.ಶ. ೩-೭೭). ೨. [ಸಂಗೀತ] ಒಂದು ರಾಗದ ಹೆಸರು : ರಾಗ ಘಂಟಾರವ. ಕಲ್ಯಾಣಿ (ಪ್ರಸಕೀ. ೦೦). [ಸಂ. (ಘಂಟಾ + ರವ)]

ಘಂಟಾರವೆ (ನಾ). ಒಂದಂ ಬಗೆಯ ಗಿಡ ; ಗಜ್ಜುಗದ ಗಿಡ: "ಘಂಟಾರವಾ, ಶಣಪುಷ್ಪಿಕಾ–೨ ಗಿಲಿಗಿಂಚೆಯ ಗಿಡದ ಹೆಸರುಗಳು ; ಗಿಲಕುಮರ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೧೯). [ಸಂ. ಘಂಟಾರವಾ (ಘಂಟಾ + ರವ + –)]

ಘಂಟಾರಾಗ (ನಾ).=ಘಂಟಾರವ ೨: ಮಧು ಮಾಧವಿ . . . ಘಂಟಾರಾಗ ಘೂರ್ಜರಿ . . . ಕರ್ಣಾಟ ಬಂಗಾಳವೆಂಬಿಪ್ಪತ್ತುರಾಗಂಗಳೀ ರಾಗಾಂಗದಿಂದುದಿಸಿದವು (ವಿವೇಕ. ೨೩೩); ಶ್ರೀರಾಗದೊಳ್ ನಟನಾರಾಯಣಿ ಯೋಗಾವತಿಯಾಗಿರ್ಕುಂ ಘಂಟಾರಾಗಂ ನಾದವತಿಯಾಗಿರ್ದಪುದು (ಹಮ್ಮಿರ. ೨-೯೦ ವ). [ಸಂ. (ಘಂಟಾ + ರಾಗ)]

ಘಂಟಾರುತಿ (ನಾ). = ಘಂಟಾನಾದ : ಭೋರ್ಗರೆಯುತ್ತಿರ್ದುದನೇಕ ಶಂಖರವ ಭೇರೀಘೋಷ ಕಂಠೀರವಸ್ವರ ಘಂಟಾರುತಿಗಳ್ ಯಥಾಕ್ರಮದಿನತ್ಯಾಶ್ಚರ್ಯಮೆಂಬನ್ನೆಗಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೧೦-೧೩). [ಸಂ. (ಘಂಟಾ+ರುತಿ)]

ಘಂಟಿಕಾಜಾಲ (ನಾ). ಕಿರುಗಂಟೆಗಳ ಸಮೂಹ: ಆಲಂಬಿತ ಘಂಟಿಕಾಜಾಲ ಕುಸುಮದಾಮ ಚಾಮರೋದ್ದಾಮ ಚೀನಾಂಬರಾಚ್ಛಾದ್ಯಂಗಳೊಳಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೮-೪೫ ವ). [ಸಂ. (ಘಂಟಿಕಾ + ಜಾಲ)]

ಘಂಟಿಕಾರವ (ನಾ). ಕಿರುಗಂಟೆಗಳ ಶಬ್ದ: ಶಿವಾರ್ಚನಾಂಗದ ಘಂಟಿಕಾರವದ . . . ಅಖಿಲಸಂಭ್ರಮಕೆ ಬೆಱಗಾದನು ಹರಿಶ್ಚಂದ್ರನು (ಹಚಕಾ. ೬-೩೯). [ಸಂ. (ಘಂಟಿಕಾ + ರವ)]

ಘಂಟಿಕೆ (ನಾ). ೧. ಕಿರುಗಂಟೆ; ಸಣ್ಣಗಂಟೆ; ಕಿಂಕಿಣಿ: ರಣತ್ಕಾರಂ ಘೋರಂ ಜನಿಸೆ ಗುಣದಿಂದಂ ಬಳಿಗಳಿಂ ಝಣತ್ಕಾರಂ ಪೊಣ್ಮಲ್ ಘಣಘಣ ರವಂ ಘಂಟಿಕೆಗಳಿಂ ಪೊಣರ್ವರ್ [ಪೊಣ್ಮಲ್] (ಉರಾಚ. ೧೪೬). ೨. ದಶವಾದ್ಯಗಳಲ್ಲೊಂದಂ; ಗಂಟೆ: ಭದ್ರವೆಂಬ ಕರಾಡಿ ಶಾಸಕವೆಂಬ ನಗಾರಿ . . . ಘಂಟಿಕೆಯೆಂಬ ಘಂಟೆ ಇತ್ತೆಱದ ದಶವಾದ್ಯಂಗಳಂ ಬಾಜಿಸಲುಳ್ಳ ವಿಚಕ್ಷಣರಿಂ (ವಿವೇಕ. ೨೩೬). [ಸಂ. ಘಂಟಿಕಾ]

ಘಂಟೆ (ನಾ). ೧. ಘಣಘಣ ಎಂದು ಶಬ್ದಮಾಡುವ ಒಂದು ಸಾಧನ; ಗಂಟೆ: ಘಣಘಣಯೆನಿಪ ಘಂಟೆಗಳಂ(ಬಸವು. ೫೬-೫); ಘಂಟೆಗೆ ಒಂದೇ ಸ್ವರ (ಗಾದೆ). 'ಜಯಘಂಟೆ' ಪರಾ. ೨. ಅರುವತ್ತು ನಿಮಿಷಗಳ ಕಾಲ; ತಾಸು: ಒಂದು ತಿಂಗಳಿಗೂ ಕಡಮೆಯಾದ ವಯಸ್ಸಿನ ೬೦ ಮಕ್ಕಳನ್ನು ಡಾ॥ ರಾಬಿನ್‌ಸನ್‌ನು ಪರೀಕ್ಷಿಸಿರುತ್ತಾನೆ. ಅದರಲ್ಲೂ ೩೦ ಮಕ್ಕಳನ್ನು ಹುಟ್ಟಿದ ೧ ಘಂಟೆಯೊಳಗಾಗಿ ಪರೀಕ್ಷಿಸಿದನಂತೆ (ಜೀವಾತ್ಮ. ೧೨೮). ೩.=ಘಂಟಾಪಾಟಲಿ: "ಗೋಲೀಢಃ, ಝಾಟಲಃ, ಘಂಟಾ, ಪಾಟಲಿಃ, ಮೋಕ್ಷಃ, ಮುಷ್ಕಕಃ-೬ ಮೊಕ್ಕೇಮರದ ಹೆಸರು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೦೦೬). [ಸಂ. ಘಂಟಾ]

ಘಕ್ಕನೆ (ಅ). ಥಟ್ಟನೆ; ಕೂಡಲೆ; ಬಹಳ ಬೇಗ: ಘಕ್ಕನೆ ಸುರರಿಗೆ ಅಮೃತ ವಿತ್ತವನ ರಕ್ಕಸಕುಲವೈರಿ ರಾವಣಾಂತಕನ . . . ಶ್ರೀಪತಿ ಪುರಂದರ ವಿಠಲನ ಪಾಡಿ (ಪುರಂದ. ೪-೪೮-೨) ;ಸ್ಮರನು ಘಕ್ಕನೆಚ್ಚನಾತನುರಕೆ ಸಿಕ್ಕಿದೆನಾ ಶರಕೇ (ಯುವಿಪ. ೦೦). 'ಗಕ್ಕನೆ' ಪರಾ. [ಘಕ್$_0$ + – ಅನೆ$_1$]

ಘಟ (ನಾ). ೧. ಮಣ್ಣಿನ ದೊಡ್ಡ ಪಾತ್ರೆ; ಮಡಕೆ; ಕೊಡ; ಬಿಂದಿಗೆ: "ಘಟಃ, ಕರೀರಃ-ಈ ೨ ಹರವಿ" (ಹಲಾಯು. ೫೩-೧೬೧); "ಹರವಿ ಘಟಮಾ ಕರೀರಮೆನಿಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೬೨-೨೨); ಕಾಮಂಗೆ ಮಜ್ಜನ ಕೆಂದೆತ್ತಿದ ಚಂದ್ರಕಾಂತ ಘಟದೊಳ್ (ಶಂಪಭಾ. ೪-೫೧); ಸುಳ್ಳಿಲ್ಲ ಕಥೆಯ ತಿರುಕನು ಕಂಡ ಸವಿಗನಸು ಚೆಲ್ಲಿತಲ್ಲವೆ ಹಿಟ್ಟು ಘಟವನವನೊದೆಯೆ? (ಮಂಕುಕ. ೩೯೦). ೨. ತಾಳವಾದ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದಂ; ಘಟವಾದ್ಯ: ಮಣ್ಣಿನಿಂದ ಮಾಡಿದ ಮಡಕೆ 'ಘಟ' ಎಂಬ ಹೆಸರಿನಿಂದ ತಾಳವಾದ್ಯವಾಗಿ ಬಳಕೆಯಲ್ಲಿದೆ (ಸಂಗೀಚಂ. ೧೨೨). ೩. ಒಡಲು; ದೇಹ; ಶರೀರ: ಶರೀರದಲ್ಲಿ ಸೋಂಕಿದ ವ್ಯಾಧಿಗಳು ಆತ್ಮಂಗಲ್ಲದೆ ಶರೀರಕ್ಕುಂಟೇ ಘಟಕ್ಕೆ ನೋವಲ್ಲದೆ ಆತ್ಮಂಗೆ ನೋವಿಲ್ಲವೆಂಬುದು ಹುಸಿ (ಮೋಳಿಮಾ. ೨೯-೧೨೧); ಘಟವೆಂಬ ಮಠದೊಳಗೆ ಮನವೆಂಬ ಮರ ಹುಟ್ಟಿತ್ತು (ಲಿಂಗವ. ೧೩-೫೧); ಎಲ್ಲಾದರೂ ಒಂದು ಘಟ ಉರುಳಿತೆಂದರೆ ಅಲ್ಲಿ ರಮಣಾಚಾರ್ಯರು ಹಾಜರು (ರಾಗಿಚ. ೧). ೪. ಜನರ ಕೂಟ; ಸಮೂಹ: "ಗೋಷ್ಠಿಯಲ್ಲಿ ನುಡಿವಂತುಟಂ ಘಟಮೆಂಬುದು" (ಮಂಗರಾ. ೧೩೯-೬). ೫. ಸೇರಿಕೆ; ಕೂಡಿಕೆ. 'ಘಟಸ್ಫೋಟ' ಪರಾ. ೬. ಕೂಡಿ ಹಾಕುವಿಕೆ; ಶೇಖರಿಸುವಿಕೆ; ಸಂಗ್ರಹ. ೭. ಮಧುಪಾನಗೋಷ್ಠಿ. ೮. ಪದಾರ್ಥ; ವಸ್ತು: "ವಸ್ತುಗಳು ಹರವಿ ದೇಹಂ ಹಸ್ತಿ ಸುರಾಪಾನ ಗೋಷ್ಠಿಯೈದು ಘಟಶಬ್ದಂ" (ನಾನಾಕಂ. ೧೩೩); "ಸಂಗ್ರಹ ಮಧು ಗೋಷ್ಠಿಯುಂ ಪರವಿ ಕಾಯ ಗಜೋತ್ಕರಮುಂ ಘಟಾಂಕಿತಂ" (ನಾನಾರ. ೦೦೦). ೯. ಒಂದು ಅಳತೆ; ನಾಲ್ಕು ಕೊಳಗ ಅಥವಾ ಒಂದು ದ್ರೋಣ. ೧೦. ಅಂಚು; ಸೆರಗು; ತುದಿ. ೧೧. ಕಂಬದ ಒಂದು ಭಾಗ: (ಕಿ). ೧೨. (ಆಲಂ) ಘನವಾದ ವ್ಯಕ್ತಿ,-ಕುಳ,-ಆಸಾಮಿ: ಅವನು ಸಾಮಾನ್ಯನಲ್ಲ; ದೊಡ್ಡ ಘಟ (ರೂಢಿ). ೧೩. [ಜ್ಯೋತಿ] ಕುಂಭರಾಶಿ. 'ಘಟಗೃಹ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಘಟಕ (ಗುಂ). ೧. ಉಜ್ಜುಗಿಸುವ; ಪ್ರಯತ್ನಪಡುವ; ಶ್ರಮವಹಿಸುವ: (ಕಿ).೨. ಸೇರಿರುವ; ಅಡಕವಾದ; ಅಂತರ್ಗತವಾದ. 'ಘಟಕಾವಯವ' ಪರಾ. (ನಾ). ೩. (ಮದುವೆ, ವ್ಯಾಪಾರ ಮೊದಲಾದ ಕಾರ್ಯಗಳಲ್ಲಿ) ಎರಡು ಪಕ್ಷಗಳ ನಡುವೆ ವ್ಯವಹಾರವನ್ನು ಕುದುರಿಸುವವನು; ಮಧ್ಯಸ್ಥಗಾರ; ದಳ್ಳಾಳಿ: ನಾನು ಘಟಕರನ್ನು ಕರೆಯಿಸಿ ಒಳ್ಳೆಯಂದಾದ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಮಾಡುವೆನು (ದೇವೀಪಾ. ೦೧೭). ೪. (ಯಾವುದಾದರೂ ಸಂಘ,ಸಂಸ್ಥೆಗಳ)ವ್ಯವಸ್ಥಾಪಕ; ಪಾರಂಪತ್ಯಗಾರ. ೫.(ಸಮಗ್ರವಾದ ಒಂದಂ ವಸ್ತು, ದೇಶ, ಸಂಸ್ಥೆ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ) ಅಂಶ,-ಅವಯವ,-ಪೂರಕಭಾಗ: ನಾಡವರು ನಮ್ಮ ನಾಡಿನ ಸಮಾಜದ ಪ್ರಧಾನಘಟಕವಾಗಿದ್ದುದಲ್ಲದೆ ಇಲ್ಲಿಯ ಆಡಳಿತೆದಾರರೂ ಆಗಿದ್ದರೆನ್ನಬಹುದು (ತುಳುನಾ. ೫೬); ಮರಾಠ ಸರದಾರರ ವೀರವೃತ್ತಿಯೂ, ಸಾಹಸ ಪ್ರವಣತೆಯೂ . . . ಮಹಾರಾಷ್ಟ್ರ ಮನೋಧರ್ಮದ ಕೆಚ್ಚಿನ ಘಟಕಗಳಾಗಿವೆ (ಮಸಾಹಿ. ೨೯). ೬. ಸ್ವತಂತ್ರ ಆಡಳಿತ ನಡೆಸುವ ಸಂಸ್ಥೆ; ಸ್ವಯಮಾಡಳಿತ ಸಂಸ್ಥೆ: ರಾಜ್ಯವು ಗ್ರಾಮಪಂಚಾಯಿತಿಗಳ ಸಂಘಟನವನ್ನು ನಡೆಯಿಸಲು ಕ್ರಮ ಜರುಗಿಸತಕ್ಕುದು ಮತ್ತು ಅವುಗಳ ಸ್ವಾಯತ್ತ ಶಾಸನದ ಘಟಕಗಳಾಗಿ ಕೆಲಸಮಾಡುವುದಕ್ಕೆ ಅವಶ್ಯವಾದಂಥ ಶಕ್ತಿಗಳನ್ನೂ, ಪ್ರಾಧಿಕಾರವನ್ನೂ ಅವುಗಳಿಗೆ ಕೊಡತಕ್ಕುದು (ಭಾಧಾನ. ೨೩). [ಸಂ.]

ಘಟಕಾವಯವ (ನಾ). ಸಮಗ್ರವಾದ ಒಂದು ವಸ್ತುವಿನಲ್ಲಿ ಅಡಕವಾಗಿರುವ ಬಿಡಿಭಾಗ; ಒಂದು ವಸ್ತುವಿನ ರಚನೆಗೆ ಕಾರಣವಾದ ಅಂಶ; ಮುಖ್ಯಾಂಶ: ಆಕ್ಕಿಯೊಳಗಿನ ನೀರು ಇದ್ದಲಿ ಮುಂತಾದ ಘಟಕಾವಯವಗಳಿಂದ ಶರೀರ ಪೋಷಣವಾಗುತ್ತದೆ (ಮುಂಬಯಿ. ೪-೨೭). [ಘಟಕ + ಅವಯವ]

ಘಟಕ್ಷುಧೆ (ನಾ). ಶರೀರದಲ್ಲುಂಟಾಗುವ ಹಸಿವು: ಪೃಥ್ವಿಗೆ ಹಲವು ತೆಱ ಅಪ್ಪುವಿಗೆ ನಾನಾಸಾರ ಅಗ್ನಿಗೆ ಹಲವು ಘಟಕ್ಷುಧೆ ವಾಯುವಿಗೆ ನಾನಾ ರೂಪಸಂಚಾರ . . . ಇಂತೀ ದೃಕ್ಕಿಂಗೆ ಲಕ್ಷವಿದ್ದಂತೆ ಲಕ್ಷಿಸಿ (ಮೋಳಿಮಾ. ೮-೨೭). [ಘಟ + ಕ್ಷುಧೆ]

ಘಟಗೃಹ (ನಾ). [ಜ್ಯೋತಿ] ಕುಂಭರಾಶಿ: ಸಿತನಿರೆ ಘಟಗೃಹದೊಳ್ ವಾಕ್ಪತಿ ಕರ್ಕಿಯೊಳಿಂದು ಮೀನದೊಳ್ . . . ಇರೆ ನೃಪನಕ್ಕುಂ (ಜಾತತಿ. ೧೨-೧೭). [ಘಟ + ಗೃಹ]

ಘಟಚಕ್ರ (ನಾ). ೧. ಬಾವಿಯಿಂದ ನೀರನ್ನು ಮೇಲೆತ್ತಲು ಮಾಡಿರುವ ಅನೇಕ ಗಡಿಗೆಗಳಿರುವ ಚಕ್ರ; ಒಂದಂ ಬಗೆಯ ನೀರೆತ್ತುವ ಸಾಧನ; ರಾಟೆ: ನದಿಗೆ ದೂರವಾಗಿದ್ದರೆ ಬಾವಿಗಳನ್ನು ತೋಡಿ ನೀರನ್ನು ಘಟಚಕ್ರವೆಂಬ ವಿಧಾನದಿಂದ ಎತ್ತಿ ಗದ್ದೆಗಳಿಗೆ ಹಾಯಿಸುತ್ತಿದ್ದರು (ಭಾಇಪ್ರ. ೪೦) ೨. [ವೀಶೈ] "ದೇಹದ ಗುಟ್ಟು, ಗುರಿ ತಿಳಿಸುವ ಗ್ರಂಥ" (ಶರಸಾ. ೨೪-೭). [ಘಟ + ಚಕ್ರ]

ಘಟಚೇಟಿ (ನಾ). ೧. ನೀರಂ ಹೊರುವ ದಾಸಿ; ಕುಂಭದಾಸಿ: ಅಂತು ತಳವೆಳಗಾದ ಲಕ್ಷ್ಮೀಕಾಂತೆಯ ಚಳದಳಿಕುಳವಿನೀಳಕುಟಿಲಕುಂತಲಂಗಳಂ ತಳಮಾಱಿ ತೆಗೆದು ಕುರುಕುಲಕುಟುಂಬನ ಘಟಚೇಟಿಯಂ ಕೊಂಡು ಪೋಪಂತೆ ಮಗುಱಿ ಕೊಂಡು ಪೋಗಿ (ಗದಾಯು. ೯-೧೬ ವ). ೨. ಕುಂಟಣಿ; ತಲೆಹಿಡುಕಿ. [ಘಟ + ಚೇಟಿ]

ಘಟಚೇಟಿಕೆ (ನಾ).=ಘಟಚೇಟಿ೧: ಅಂತು . . . ಕಮಳೆಯುನಶ್ವತ್ಥಾ[illegible] ಮುಂದಿಟ್ಟು ಕುರುಕುಟುಂಬಘಟಚೇಟಿಕೆಯಂ [illegible]ರ್ಪಂತೆ [illegible] ೧೩-೧೦೨ ವ). [ಘಟ + ಚೇಟಿಕೆ]

ಘಟಜಾತ (ನಾ). ೧. ಬಿಂದಿಗೆಗಳ ಸಮೂಹ. ೨. ಕೊಡದಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದವನು; ಅಗಸ್ತ್ಯ. ೧, ೨: ದಿಟದಿಂ ವಯೋಧಿಯುಂ ತಳತಟವುಂ ಸಾರ್ವಿನೆಗವುಂಮುರಕುಳಕರಕಳಿತಂ ಘಟಜಾತಂ ಪೀರ್ದೊಡದಂ ಘಟಜಾತಂ ಪೀರ್ದನೆಂದು ನುಡಿವರ್ ಗಾಂಪರ್ (ತಂದ್ರಪು. ೧೨-೧೨೨). [ಘಟ + ಜಾತ]

ಘಟಜೀವಿ (ನಾ). ಕೇವಲ ದೇಹಭಾವದಿಂದ ಜೀವಿಸುವವನು; ಆತ್ಮದ ಬಗೆಗೆ ಆಸಕ್ತಿಯಿಲ್ಲದವನು: ಉದಯಮುಖದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಪ್ರಾಣಿಗಳು ಅಸ್ತಮಾನಕ್ಕೆ ಅಳಿದರಲ್ಲಾ ಅಂದಂದಿನ ಘಟಜೀವಿಗಳು ಬಂದ ಬಟ್ಟೆಗೆ ಪೋದರಲ್ಲಾ (ಅವಚಂ. ೭೦-೩೦೨). [ಸಂ. ಘಟಜೀವಿನ್]

ಘಟಣೆ (ನಾ). ಸೇರುವಿಕೆ; ಹೊಂದುವಿಕೆ; ಪ್ರಾಪ್ತಿ: ದಿಟ ವಿಚಾರಿಸಲಿಪ್ಪ ಲಿಂಗದ ಘಟಣೆಯೆಂಬುದು . . . ಮಾಯೆಯ ನಟಣೆಯನು ನೈವಾರಿಸುವ ಸಂಘಟಿಕೆ ಸಾಧನವೆನಿಸುವುದು (ಪ್ರಭುಲೀ. ೧೬-೩೨). [<ಸಂ. ಘಟನಾ]

ಘಟನ (ನಾ). ೧. ಸೇರಿಸುವಿಕೆ; ಕೂಡಿಸುವಿಕೆ; ಜೋಡಣೆ: ಇಲ್ಲಿಗಿದೆ ನಾಲ್ಕೈದು ಯೋಜನದಲ್ಲಿ ಪಟ್ಟಣವದಱೊಳೊಬ್ಬನು ಬಲ್ಲನಗ್ಗದ ಧರ್ಮಮುದ್ರಾಘಟನವಿಘಟನವ (ಕುವ್ಯಾಅ. ೧೫-೬). ೨. ಉದ್ಯಮ; ಶ್ರಮ; ಪ್ರಯತ್ನ. ೩. ನೆರವೇರಿಸುವಿಕೆ; ಪೂರೈಸುವಿಕೆ; ಸಾಧನೆ. ೪. ಆಗುವಿಕೆ; ಸಂಭವ. ೫. ಮಾಡುವಿಕೆ; ರೂಪಿಸುವಿಕೆ. [ಸಂ.]

ಘಟನಾಕ್ರಮ (ನಾ). ಕಾರ್ಯವು ನಡೆಯುವ ಕ್ರಮ; ಕೆಲಸವು ನೆರವೇರುವ ವಿಧಾನ: ಘಟನಾಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಅವಳು ಯೋಚಿಸದಿದ್ದೊಂದು ಅನುಕೂಲವೊದಗಿತು (ಕಪಾಕುಂ. ೯೨). [ಸಂ. (ಘಟನಾ + ಕ್ರಮ)]

ಘಟನಾವಳಿ (ನಾ). ಘಟನೆಗಳ ಸಾಲು,—ಶ್ರೇಣಿ; ಆಗುಹೋಗುಗಳ ಪಂಕ್ತಿ: ಹಿಂದಣ ಘಟನಾವಳಿಯು ನೆನಪಿಗೆ ಬಂದೊಡನೆಯೇ ದೇಹವು ಕ್ರೋಧಕಂಪಿತವಾಗುತ್ತಿದ್ದಿತು (ಪ್ರಗಂಬ. ೯೮); ಶಿಕ್ಷಣದಲ್ಲಿ ಅಶಿಸ್ತಿನ ಸಮಸ್ಯೆ . . . ಮೇಲ್ವರ್ಗದ ಶಿಕ್ಷಣಸಂಸ್ಥೆಗಳಲ್ಲಿ ಇದು ಬೃಹದ್ರೂಪವನ್ನು ತಾಳಿ, ಸಾಮಾಜಿಕ, ರಾಜಕೀಯ ಮತ್ತು ಆರ್ಥಿಕ ಘಟನಾವಳಿಗಳೇ ನಡೆದು ಹೋಗುತ್ತಿವೆ (ಶಿಕ್ಷದ. ೩೦೫). [ಸಂ. ಘಟನಾವಲಿ (ಘಟನಾ + ಆವಲಿ)]

ಘಟನಾಸಭೆ (ನಾ). (ರಾಜ್ಯಾಡಳಿತಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ) ನಿಯಮಗಳನ್ನು ಮಾಡುವ ಸಭೆ; ವಿಧಾಯಕ ವಿಧಾನಸಭೆ: ಘಟನಾಸಭೆ ಸೇರಿ ನಿನ್ನೆಗೆ ಮೂರು ದಿನವಾಯಿತು (ದಿಲ್ಲಿಪ. ೦೪). [ಸಂ. ಘಟನಾಸಭಾ(ಘಟನಾ+ಸಭಾ)]

ಘಟನಾಸ್ರೋತ (ನಾ). ಘಟನೆಗಳ ಪ್ರವಾಹ; ಘಟನಾವಳಿ: ನನ್ನ ಬಾಳ ಪವಿತ್ರತೆಯ ಉಳಿವು, ನನ್ನ ಭವಿಷ್ಯದ ಘಟನಾಸ್ರೋತದ ತಿರುಗಣೆ ಆ ಭೇಟಿಯ ಸಂಭಾಷಣೆಯ ಮೇಲೆ ನಿಂತಿತ್ತು! (ನಿಶಉ. ೦೧೫).
[ಸಂ. ಘಟನಾಸ್ರೋತಸ್ (ಘಟನಾ + ಸ್ರೋತಸ್)]

ಘಟನೆ (ನಾ). ೧. ಜೋಡಣೆ; ರಚನೆ; ಸಂಯೋಜನೆ; ಸಂಯೋಗ; ಸೇರುವಿಕೆ: ಎತ್ತಣಪಜಯ ವಿಧಿಯ ಘಟನೆ ನೃಪಾಲ ನಿನಗೆಂದ (ಕುವ್ಯಾಗ. ೩-೨೨). ೨. ಆಗುವುದು; ಸಂಭವಿಸುವುದು; ಸಂಗತಿ; ಸಂಭವ: ನಮ್ಮ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಆಗಾಗ ಯಾವುದಾದರೊಂದು ಘಟನೆ ಉದಯವಾಗುತ್ತಿರುವುದೇ ಸ್ಮೃತಿ ಎನಿಸಿಕೊಳ್ಳಲಾರದು (ಜೀವಾತ್ಮ. ೬೫). ೩. (ರಾಜ್ಯಾಡಳಿತಕ್ಕೆ ಅಥವಾ ಸಂಘ, ಸಂಸ್ಥೆ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ) ರಾಜ್ಯಾಂಗ; ಸುವಿಧಾನ: "ವ್ಯವಸ್ಥೆ; ರಚನೆ; ಘಟನೆ; ನಿಯೋಜನೆ; ನಿರ್ಮಾಣ" (Constitution. ಇಂಕನಿ); ಶಾಂತಿಬಾಯಿ ಮಿಟಿಂಗಿಗೆ ಬರಲೇ ಇಲ್ಲ. ಘಟನೆಯಂತೆ ವೈಸ್‌ಛೇರ್‌ಮನ್ ರುಕ್ಮಾಬಾಯಿ ಆ ದಿನದ ಮಟ್ಟಿಗೆ ಅಧ್ಯಕ್ಷಳಾದಳು (ಬದುಜ. ೧೫೨). [ಸಂ. ಘಟನಾ]

ಘಟಪಟಾಧ್ಯಾಯ (ನಾ). ೧. ತರ್ಕಶಾಸ್ತ್ರ ಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ಉದಾಹರಣೆಗೋಸ್ಕರ ಬಳಸುವ ಘಟ (ಕೊಡ) ಪಟ (ಬಟ್ಟೆ) ಎಂಬ ಶಬ್ದಗಳಿಂದ ತುಂಬಿದ ಭಾಗ,-ಅಧ್ಯಾಯ. ೨. (ಆಲಂ) ನೀರಸವಾದ ಪ್ರಸಂಗ; ಶುಷ್ಕವಿಚಾರ: ಲಕ್ಷ್ಮೀಶನ ನಾದವೀಣೆಯನ್ನು ನುಡಿಸಬಲ್ಲ ಬಲ್ಲಿದನಾದ ಗಮಕಿ ಬೇಕು ಅದಕ್ಕೆ. ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಎಲ್ಲವೂ ನೈಯಾಯಿಕರ ಘಟಪಟಾಧ್ಯಾಯವಾಗಿಯೋ ನಾಡಾಡಿಗಳ ರಂಜನೆಯ ಗುಂಜಾರವವಾಗಿಯೋ ಗಾಳಿಗೆ ಗಾಳಿ ಬಯಲಿಗೆ ಬಯಲಾಗಬಹುದು (ಸಾಹಿಸಂ. ೭೦).
[ಘಟ + ಪಟ$_3$ + ಅಧ್ಯಾಯ]

ಘಟಪಾಕವಿಲೇಪನ (ನಾ). ಮಡಕೆಯು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಬೆಂದು ಗಟ್ಟಿಯಾಗಲು ಅದನ್ನು ಬೇಯಿಸುವ ಮೊದಲು ಅದರ ಸುತ್ತಲೂ ಬಳಿಯುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಲೇಪನದ್ರವ್ಯ: ಅಂಗನೆಯುಂಗದಂಗಜಮಹಾಶಿಖಿಗಾಜ್ಯಮದಾದುದಾಲಿನೀರ್ತುಂಗಕುಚಾರ್ದ್ರಚಂದನರಸಂ ಘಟಪಾಕವಿಲೇಪನಂಬೊಲಾಯ್ತು (ರಾಜಶೇ. ೭-೮೫). [ಘಟ+ಪಾಕ$_2$+ವಿಲೇಪನ]

ಘಟಪ್ರದೀಪದೃಷ್ಟಾಂತ (ನಾ). [ಕಾವ್ಯಮಿ] ದೀಪವು ಕತ್ತಲಲ್ಲಿದ್ದ ಘಟವನ್ನು ತಾನು ಇದ್ದುಕೊಂಡೇ ಪ್ರಕಾಶಪಡಿಸುತ್ತದೆ ಎಂಬ ದೃಷ್ಟಾಂತ. ೞ ವಾಚ್ಯಾರ್ಥವು ವ್ಯಂಗ್ಯಾರ್ಥವನ್ನು ಪ್ರಕಾಶಪಡಿಸಿ ತಾನೂ ಅದರ ಜೊತೆಯಲ್ಲೇ ಇರುತ್ತದೆ, ನಾಶವಾಗುವುದಿಲ್ಲ ಎಂಬುದನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸುವ ದೃಷ್ಟಾಂತವೇ ಘಟಪ್ರದೀಪದ ದೃಷ್ಟಾಂತ: ವ್ಯಂಗ್ಯಾರ್ಥವು ವಾಚ್ಯಾರ್ಥದೊಡನೆ ಕೂಡಿಯೇ ಅನುಭವಕ್ಕೆ ಬರುತ್ತವೆ. ಆದುದರಿಂದಲೇ ಮೂರನೆಯ ಉದ್ಯೋತದಲ್ಲಿ ಇವಕ್ಕೆ 'ಘಟ-ಪ್ರದೀಪ' ದೃಷ್ಟಾಂತ ಹೇಳಿ ವ್ಯಂಗ್ಯಪರಾಮರ್ಶಕಾಲದಲ್ಲಿ ವಾಚ್ಯಬುದ್ಧಿಯು ದೂರೀಭೂತವಾಗುವುದಿಲ್ಲವೆಂದಿರುವುದು ಸಮಂಜಸವಾಗುತ್ತದೆ (ಧ್ವನ್ಯಾಲೋ. ೨೫ ಅಡಿಟಿ). [ಸಂ.]

ಘಟಪ್ರೋದ್ಭವ (ನಾ). ೧. ದ್ರೋಣ. ೨. ಅಗಸ್ತ್ಯ. ೩. [ಜ್ಯೋತಿ] ಕುಂಭರಾಶಿಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನು: ನಿಡುಗೋಣಂ ಶರನಂಗನಿರ್ಗತಶಿರಾಜಾಲಂ ಘಟಪ್ರೋದ್ಭವಂ (ಜಾತತಿ. ೧೬-೧೧). [ಘಟ+ಪ್ರೋದ್ಭವ]

ಘಟಫಣಿ (ನಾ). = ಘಟಸರ್ಪ ೧: ತುಡುಕುವೆನು ಘಟಫಣಿಯ ಸೋತರೆ ಕಡಿಸಿಕೊಂಬೆನು (ಕೌಶಿರಾ. ೪-೧೬). [ಘಟ + ಫಣಿ$_1$]

ಘಟಮಟನ್ಯಾಯ (ನಾ). ಘಟಾಕಾಶ, ಮಠಾಕಾಶ ಮೊದಲಾದ ದೃಷ್ಟಾಂತವನ್ನು ಒಳಗೊಂಡಿರುವ ನ್ಯಾಯ; ದೊಡ್ಡದರಲ್ಲಿ ಇದ್ದ ಬಯಲು ಚಿಕ್ಕದಾದ ಘಟದಲ್ಲಿಯೂ ಇರುವುದೆಂಬ ನ್ಯಾಯ: ಹಿಗ್ಗಿದೆ ಕುಗ್ಗಿದೆ ಜೀವ ಜಡ ದಿಟ ಸಟೆ ಘಟಮಟನ್ಯಾಯವು ಅಟಮಟವು (ಮುಕ್ತಕಂ. ೨-೫). [< ಸಂ. ಘಟಮಠನ್ಯಾಯ]

ಘಟಯೋನಿ (ನಾ). ಅಗಸ್ತ್ಯ: "ಅಗಸ್ತಿಃ, ಅಗಸ್ತ್ಯಃ, ಲೋಪಾಮುದ್ರಾಪತಿಃ, ಘಟಯೋನಿಃ-ಈ ೪ ಅಗಸ್ತ್ಯಂ" (ಹಲಾಯು. ೬೮-೨೫೯). 'ಘಟಪ್ರೋದ್ಭವ' ಪರ್ಯಾ. [ಘಟ + ಯೋನಿ]

ಘಟವಾದ್ಯ (ನಾ). ಮೃದಂಗದಂತೆ ಬಾರಿಸುವ ಒಂದು ವಾದ್ಯ; ಕುಂಭವಾದ್ಯ: ಸಂಗೀತಕಚೇರಿಯಲ್ಲಿ ಘಟವಾದ್ಯವೂ ಮುಖ್ಯ (ರೂಢಿ).
[ಘಟ + ವಾದ್ಯ]

ಘಟಶ್ರವ (ನಾ). ಬಿಂದಿಗೆಯ ಆಕಾರದ ಕಿವಿಯುಳ್ಳವನು; ರಾವಣನ ತಮ್ಮನಾದ ಕುಂಭಕರ್ಣನೆಂಬ ರಾಕ್ಷಸ: ಎಳೆದರಿಜುಮೆಗಳಹಿಯ ನೆಳೆವಂತಾ ಘಟಶ್ರವನ (ಕೌಶಿರಾ. ೧೨-೧೯).
[ಸಂ. ಘಟಶ್ರವಸ್ (ಘಟ + ಶ್ರವಸ್ + –)]

ಘಟಶ್ರಾದ್ಧ (ನಾ). ಬದುಕಿದ್ದವರೊಡನೆ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ತ್ಯಜಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಮಾಡುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಶ್ರಾದ್ಧ. ೞ ಒಬ್ಬ ವ್ಯಕ್ತಿಯ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ತ್ಯಜಿಸುವಾಗ ಅಪೇಯದ್ರವ್ಯವನ್ನು ತುಂಬಿಸಿದ ಮಣ್ಣಿನ ಬಿಂದಿಗೆಯಲ್ಲಿ ತ್ಯಾಜ್ಯವ್ಯಕ್ತಿಯನ್ನು ಆವಾಹನೆ ಮಾಡಿ, ಅದನ್ನು ಒಡೆಯಿಸಿ ಆ ಬಳಿಕ ಮಾಡುವ ಒಂದು ವಿಧವಾದ ಉತ್ತರಕ್ರಿಯೆ: 'ಘಟಶ್ರಾದ್ಧ' ದಲ್ಲಿ 'ಇಷ್ಟೇ ಶಕ್ತಿಪೂರ್ಣವಾದ ಆದರೆ ಇನ್ನೂ ನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾದ ಸಾಂಕೇತಿಕತೆಯಿದೆ (ಪ್ರಶ್ನೆ. VII, ಮುನ್ನುಡಿ). [ಘಟ + ಶ್ರಾದ್ಧ]

ಘಟಸರ್ಪ(ನಾ). ೧. ಮಡಕೆಯ ಒಳಗಿರುವ ನಾಗರಹಾವು: ಘಟಸರ್ಪನಲ್ಲಿ ಕೈದುಡುಕಿದರೆ ಹಿಡಿವುದ ಮಾಣ್ಬುದೆ (ಬಸವ. ೨೧೨); ತುಡುಕಿದ ದೋಷಿಯ ನಲ್ಲದೆ ಪಿಡಿಯದು ಘಟಸರ್ಪಂ (ಜಗವಿ. ೧-೧೨) ; ಮಡಕೆಯ ಮೇಲೆ ಹೆಡೆಯಂ ಬಳಿದುಕೊಳುತಂ . . . ವಿಜೃಂಭಿಸುವ ತತ್ ಘಟಸರ್ಪನಂ ನೋಡಿ (ಬಸಪು. ೫೧-೫೯). ೨. ಭಯಂಕರವಾದ ನಾಗರಹಾವು; ದೊಡ್ಡ ಆಕಾರದ ನಾಗರಹಾವು: ಹಸುರಿನ ಹೂವಿನ ಹೊದರಿನ ಒಳಗೆ ಬುಸು ಗುಟ್ಟಿದ ಘನ ಘಟಸರ್ಪ (ನಲಮು. ೪೫-೩). P ದೋಷಿಗಳನ್ನು ಪರೀಕ್ಷಿಸುವಾಗ ಹಾವಿದ್ದ ಮಡಕೆಗೆ ಕೈ ಹಾಕಿಸುವುದು ಒಂದು ದಿವ್ಯವಾಗಿತ್ತೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. [ಘಟ + ಸರ್ಪ]

ಘಟಸ್ಥಾಪನೆ (ನಾ). ೧. ಪೂಜೆ ಮೊದಲಾದ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಮಾಡುವ ಕಲಶಸ್ಥಾಪನೆ ; ಕಲಶಪ್ರತಿಷ್ಠೆ : ಘಟಸ್ಥಾಪನೆಯಾಯ್ತು ; ಮೋಡದ ಕೊಡವು ಬಾಡಮೇಲಾಯಿತು (ನಲಮು. ೧೨-೯). ೨. (ಉಕ) ನವರಾತ್ರಿಯ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಪೂಜೆಗಾಗಿ ಮಾಡುವ ಕಲಶಸ್ಥಾಪನೆ. [ಘಟ + ಸ್ಥಾಪನೆ]

ಘಟಸ್ಫೋಟ (ನಾ). ೧. ಘಟಶ್ರಾದ್ಧದ ಪೂರ್ವಾಂಗವಾಗಿ ಗಡಿಗೆಯನ್ನು ಒಡೆಯುವುದು. ೨. (ಆಲಂ) ಗಂಡ ಅಥವಾ ಹೆಂಡತಿ ತಮ್ಮ ಮದುವೆಯ ಬಂಧವನ್ನು ರದ್ದುಪಡಿಸುವುದು ; ವಿವಾಹವಿಚ್ಛೇದ ; ದಾಂಪತ್ಯ ವಿಚ್ಛೇದನ : ಘಟಸ್ಫೋಟ ಬೇಕಾದವರು ಅದನ್ನು ಮಾಡಲಿ (ಗಾಳಿಪ. ೧೯೧) ; ಘಟಸ್ಫೋಟದ ಕಾನೂನು ಪಾಸಾಗಲಿ, ಅಂದರೆ ನಿಮಗೆಲ್ಲ ಕ್ಷಣಕ್ಷಣಕ್ಕೆ ಬೆದರಿಕೆ ಹಾಕಲು ನಮಗೆ ಚೆನ್ನಾದೀತು (ಹೊಂಬಿಲು. ೬೧). [ಘಟ + ಸ್ಫೋಟ]

ಘಟಾಂಶ (ನಾ). [ಜ್ಯೋತಿ] ಕುಂಭಾಂಶ; ಕುಂಭನವಾಂಶ : ಭೃಗು ನಂದನಾಲಯಂಗಳೊಳೆ ಘಟಾಂಶದೊಳ್ ಕುಜ ಯಮರ್ ನಿಲೆ ಮೇಣ್ ಪುರುಷಸ್ವಭಾವದಿಂ ಲಲನೆ ಪರಸ್ಪರಂ ಲಲನೆಯೊಳ್ ನೆರೆಗುಂ (ಜಾತತಿ. ೨೨-೧೧). P ಪ್ರತಿಯೊಂದು ರಾಶಿಯ ಕಾಲಮಾನದ ೧/೨ ಭಾಗಕ್ಕೆ ಹೋರೆಯೆಂದೂ, ೧/೩ ಭಾಗಕ್ಕೆ ದ್ರೇಕ್ಕಾಣವೆಂದೂ, ೧/೯ ಭಾಗಕ್ಕೆ ನವಾಂಶವೆಂದೂ ಹೆಸರು. ಈ ನವಾಂಶವನ್ನೇ ಅಂಶವೆಂದೂ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಸಿಂಹ, ಮೇಷ, ಧನುಸ್ಸು ಈ ರಾಶಿಗಳಿಗೆ ಮೊದಲ ನೆಯ ನವಾಂಶ ಮೇಷನವಾಂಶವೆಂದು ತಿಳಿದು ಮೇಷದಿಂದಲೂ, ಕನ್ಯಾ, ಮಕರ, ವೃಷಭ ಈ ರಾಶಿಗಳಿಗೆ ಮಕರದಿಂದಲೂ; ಮಿಥುನ ಕುಂಭ, ತುಲಾರಾಶಿಗಳಿಗೆ ತುಲಾದಿಂದಲೂ, ಕರ್ಕಾಟಕ, ಮೀನ, ವೃಶ್ಚಿಕರಾಶಿಗಳಿಗೆ ಕರ್ಕಾಟಕದಿಂದಲೂ ನವಾಂಶವನ್ನು ಎಣಿಸಲು ಪ್ರಾರಂಭಿಸಬೇಕು. ಈ ಗಣನೆಯಲ್ಲಿ ವೃಷಭ, ಕನ್ಯಾ, ಮಕರರಾಶಿಗಳ ಎರಡನೆಯ ಅಂಶವೂ, ಮಿಥುನ, ತುಲಾ, ಕುಂಭ ರಾಶಿಗಳ ಐದನೆಯ ಅಂಶವೂ, ಹಾಗೆಯೇ ಕರ್ಕಾಟಕ, ವೃಶ್ಚಿಕ, ಮೀನ ರಾಶಿಗಳ ಎಂಟನೆಯ ಅಂಶವೂ, ಘಟಾಂಶ (ಕುಂಭನವಾಂಶ)ವಾಗುತ್ತವೆ. [ಘಟ + ಅಂಶ]

ಘಟಾಕಾಶ (ನಾ). ಗಡಿಗೆಯ ಒಳಗಿನ ಆಕಾಶ,-ಅವಕಾಶ ; ಆಕಾಶ ದ್ರವ್ಯ : ಘಟವಳಿದಲ್ಲಿ ಘಟಾಕಾಶವಳಿಯದಂತೆ (ಆದವ. ೫೦-೧೪೬). [ಘಟ + ಆಕಾಶ]

ಘಟಾಟೋಪ (ನಾ). ೧. ಗುಂಪಿನ ಗಲಭೆ; ಸಾಮೂಹಿಕವಾದ ಗಲಾಟೆ. ೨. (ಆಲಂ) ಮಹತ್ತರವಾದ ಪ್ರಯತ್ನ; ಅತಿಶಯವಾದ ಉದ್ಯಮ: ಇಷ್ಟೆಲ್ಲ ಘಟಾಟೋಪ ನಡೆದ ಮೇಲೆ ಪಾತರದವರ ನಾಚಿನ ವ್ಯವಸ್ಥೆ ಯಾದರೂ ಜಂಗೀ ಇರಬಹುದು (ದೇಜಾನಿ. ೧೫೩); ಈ ಘಟಾಟೋಪದಿಂದ ಆಗುವ ನಿಷ್ಫಳಲಾಭವೇನು ಎಂದೀರಿ (ಗಾಳಿಪ. ೩೫) ; ನನಗಾದರೂ ಇಂಥ ಘಟಾಟೋಪವು ಯಾತಕ್ಕೆ ಬೇಕಾಗಿದೆ (ಮಂಜುಕ. ೬೮). 'ಅಟಾಟೋಪ', 'ಘಟಾಟೋಪ' ಪರಾ. P ಸಂಸ್ಕೃತದಲ್ಲಿ 'ಸ್ಫ[illegible] ಒಂದು ಶಬ್ದವಿದೆ. 'ವಿಷವಿಲ್ಲದ ಹಾವು [illegible]' ಎಂಬುದು ಇದರ ಅರ್ಥ. [ಘಟ + ಆಟೋಪ./ಮರಾ. ಏಟಾಟೋಪ, ಘಟಾಟೋಪ]

ಘಟಾನುಘಟಕ, ಘಟಾನುಘಟಿಕ (ನಾ). ೧. ಮಹಾವಿದ್ವಾಂಸ ; ಬಹಳ ಬಲ್ಲವನು; ದೊಡ್ಡ ವಿದ್ವಾಂಸ : ಒಬ್ಬರು ಜೋಯಿಸರಲ್ಲ-ನಾಲ್ಕುಮಂದಿ ಘಟಾನುಘಟಕರನ್ನು ವಿಚಾರಿಸಿದ್ದೇನೆ (ಮಹಾಗ. ೧೧೯). ಘಟಾನುಘಟಿಕ : ೨. ತುಂಬ ಗಟ್ಟಿಗ; ಕಷ್ಟವಾದ ಕೆಲಸವನ್ನೂ ಅನಾಯಾಸವಾಗಿ ಸಾಧಿಸುವವನು ; ಕಾರ್ಯದಕ್ಷ : ಕೆಲವು ಮಂದಿ ಘಟಾನುಘಟಿಕರಿರು ವುದರಿಂದ ಈ ಸಂಸ್ಥೆ ಬಹಳ ಬೇಗನೆ ಅನೇಕ ಮಹಾಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಕೈಗೂಡಿಸಿಕೊಂಡಿತು (ರೂಢಿ). [<ಸಂ. ಘಟಕಾನುಘಟಕ]

ಘಟಾನುಘಟಿ (ಗುಂ). ೧. ಬಹಳ ಗಟ್ಟಿಯಾದ ; ಅತಿಸಮರ್ಥವಾದ : ಚಂದ್ರು, ಭಟ್ಟರು ಒಂದು ಕಡೆ. ಗಣೇಶರಾಯರೂ, ಶಂಕರಪ್ಪ ಒಂದು ಕಡೆ. ಎರಡೂ ಒಳ್ಳೆಯ ಘಟಾನುಘಟಿ ಜತೆ (ಜೀವಯಾ. ೧೩). (ನಾ). ೨. ತುಂಬ ಗಟ್ಟಿಗ; ಅತಿಸಮರ್ಥ ; ಕಾರ್ಯದಕ್ಷ : ಪಟ್ಟಣದ ಕಲಿತ ಮಹನ್ಮಹಾಘಟಾನುಘಟಿಗಳು . . . ಕೈಕಟ್ಟಿಕೊಂಡು ಕುಳಿತಿರುವಾಗ ನಮ್ಮಂಥ ಹಳ್ಳಿಹುಂಬರ ಪಾಡೇನು ? (ನಾಡಿಗೀ. ೨೬೪). [<ಘಟಾನುಘಟಕ]

ಘಟಾನುಘಟಿಕ 'ಘಟಾನುಘಟಕ' ನೋ.

ಘಟಾವಣೆ (ನಾ). ಸೇರಿಕೆ; ಹೊಂದಿಕೆ; ಕಟ್ಟುವಿಕೆ: ಆಡುವ ಖೇಚರಾಮರ ನರ ಪ್ರಮದಾಕರಲಾಸ್ಯಮೊತ್ತಮಂ ಪಾಡುವ ಸಿದ್ಧಕಿಂಪುರುಷ ಕಿನ್ನರಕನ್ನೆಯರಿಂಪು ವಾದ್ಯದೊಳ್ ಕೂಡುವ ಯಕ್ಷರಾಕ್ಷಸರ ಕೈಯ ಘಟಾವಣೆ ದಿವ್ಯಯಾತ್ರೆಯೊಳ್ ಕೂಡೆ ಮಹೋತ್ಸವಂಬಡೆದುವಂದು ಸಹೇತುಕ ನಂದನಂಬರಂ (ಅನಂಪು. ೯-೬೭). [ಘಟಿಸು + -ಅಣೆ$_4$]

ಘಟಾಳಿ (ನಾ). ಆನೆಗಳ ಗುಂಪಿನ ಸಾಲು ; ಗಜವೃಂದದ ಪಂಕ್ತಿ : ರಣ ದೊಳರಾತಿ ವಾರಣ ಘಟಾಳಿಯನೋರ್ವನೆ ಗೆಲ್ದಂ (ಗದಾಯು. ೧-೧೭) : ಕೆಡೆದುವಯುತ ಘಟಾಳಿ ತೇರುಗಳುಡಿದುಬಿದ್ದುವು (ಕೌಶಿಪ. ೨೦-೪೩). [ಸಂ. ಘಟಾಲಿ (ಘಟಾ + ಆಲಿ)]

ಘಟಿ (ನಾ). ೧. ಸಣ್ಣಗಡಿಗೆ. ೨. ಇಪ್ಪತ್ತುನಾಲ್ಕು ನಿಮಿಷಗಳ ಕಾಲಮಾನ; ಒಂದು ಗಳಿಗೆ. ೩. ಕಾಲದ ಪ್ರಮಾಣವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಲೋಹದ ಬಟ್ಟಲು; ಗಳಿಗೆಬಟ್ಟಲು. ೪. ಕರೆ ಕೊಡುವ ಗಂಟೆ ; ಜಾಗಟೆ : (+). ೫.=ಘಟೀಯಂತ್ರ ೧ : (+). [ಸಂ. ಘಟೀ]

ಘಟಿಕಾತ್ಮ (ನಾ). ೧. ಗಡಿಗೆಗಳನ್ನೊಳಗೊಂಡುದು ; ಕೊಡಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದುದು. ೨. ಗಳಿಗೆಯ ರೂಪವನ್ನುಳ್ಳುದು ; ಗಳಿಗೆಯ ಗಣನೆ ಯಿಂದ ಕೂಡಿದುದು. ೧, ೨: ಅಹಿಯಂತೆ ವಿಷೋದ್ಗಾರಿಗಳಹರ್ನಿಶ ಪ್ರಹರದಂತೆ ಘಟಿಕಾತ್ಮಂಗಳ್ ರಹಟಘಟೀಯಂತ್ರಂಗಳ್ (ಪುಷ್ಪಪು. ೨-೫೧). [ಸಂ. ಘಟಿಕಾತ್ಮನ್ (ಘಟಿಕಾ + ಆತ್ಮನ್)]

ಘಟಿಕಾಪ್ರಹಾರಿ (ನಾ). ಗಳಿಗೆಗೆ ಸರಿಯಾಗಿ ಗಂಟೆಹೊಡೆಯುವವನು : ಘಟಿಕಾಪ್ರಹಾರಿಗೆ ಮತ್ತರ್ ೩೦ ಪಂಚಿಕೇಶ್ವರಕ್ಕೆ ಮತ್ತರ್ [illegible] ೬-೨-೨೦೭ ; 1058). [ಸಂ. ಘಟಿಕಾಪ್ರಹಾರಿನ್]

ಘಟಿಕಾಮಹಾಸ್ಥಾನ (ನಾ). ೧. ಧಾರ್ಮಿಕ ವಿದ್ಯಾ[illegible] ಉಚ್ಚಶಿಕ್ಷಣದ ಕೇಂದ್ರ. ೨. ಭಕ್ತರ ಇಷ್ಟಾರ್ಥವನ್ನು [illegible] ಸಿದ್ಧಿಕ್ಷೇತ್ರ: ಮಾರಾರಿ . . . ಧಾರಿಣಿಯ ಮೇಲೆಸೆವ ಪುಣ್ಯತೀರ್ಥಂಗಳಂ ಚಾರುಶೈವಕ್ಷೇತ್ರವೆನಿಪ ಘಟಿಕಾಮಹಾಸ್ಥಾನಂಗಳಂ [illegible] ದ್ವಾರಾವತಿಗೆ ನಡೆತಂದನು (ಭಿಕ್ಷಾಟ. ೧-೨೭). 'ಘಟಿಕಾಸ್ಥಾನ' [illegible] [ಸಂ. ([illegible])]

ಘಟಿಕಾಯಂತ್ರ (ನಾ). ಗಳಿಗೆಯನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಯಂತ್ರ ; ಗಡಿಯಾರ: ದಲಾಮೇತರ್ ಎಂಬ ಫ್ರೆಂಚ್ ತತ್ತ್ವಜ್ಞನು ಮಾನವದೇಹವೂ ಪರಿಪೂರ್ಣವಾದ ಘಟಿಕಾಯಂತ್ರದಂತೆ ಯಂತ್ರಮಾತ್ರವೆಂದು ಹೇಳಿದನು (ಮಕ್ಕಾರ. ೨೪, ೬೬೦೪). [ಸಂ. (ಘಟಿಕಾ + ಯಂತ್ರ)]

ಘಟಿಕಾಸಾಹಸ (ನಾ). ಧರ್ಮಶಾಸ್ತ್ರವೇ ಮೊದಲಾದ ವಿದ್ಯೆಗಳನ್ನು ಬೋಧಿಸುವುದರಲ್ಲಿ ಸಮರ್ಥ; ಒಂದು ಬಿರುದು: ಘಟಿಕಾಸಾಹಸಾಯ ಹಾರೀತಸಗೋತ್ರಾಯ ಮಾಧವಶರ್ಮ್ಮಣೇ (ಎಕ.III, ಮಂಡ್ಯ. ೧೧೩-೪೧; 713) : ಘಟಿಕೆಯೆನ್ನುವ ಪದದಿಂದ ಘಟಿಕಾಸಾಹಸ ಎಂದರೆ ಧರ್ಮಬೋಧನೆಯಲ್ಲಿ ಅಥವಾ ಧರ್ಮಶಾಸ್ತ್ರಪ್ರವಚನದಲ್ಲಿ ನಿಪುಣನೆಂಬರ್ಥವುಳ್ಳ ಪದವು ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿದೆ (ಸಂಭಾನ. ೨೦೬). [ಸಂ. (ಘಟಿಕಾ + ಸಾಹಸ)]

ಘಟಿಕಾಸ್ಥಳ (ನಾ). = ಘಟಿಕಾಸ್ಥಾನ ೧ : ನಾನು ಪ್ರಾಚೀನ ಘಟಿಕಾಸ್ಥಳವಾದ ಆ ಸಾಲೋಟಗಿಗೆ ಹೋಗಿ ನಾಡಹಬ್ಬದ ದಿನ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನು ಕೊಟ್ಟುಬಂದೆ (ಪ್ರಬಂಧ. ೯೮). [ಸಂ. ಘಟಿಕಾಸ್ಥಲ (ಘಟಿಕಾ + ಸ್ಥಲ)]

ಘಟಿಕಾಸ್ಥಾನ (ನಾ). ೧. ಧರ್ಮಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ವೇದ, ಶಾಸ್ತ್ರ ಮೊದಲಾದ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ಕುರಿತು ವಿಚಾರ ಮಾಡುವ ಹಾಗು ವಿದ್ಯೆಗಳನ್ನು ಕಲಿಸುವ ಉಚ್ಚ ಸಂಸ್ಥೆ ; ಮಹಾವಿದ್ಯಾಲಯ : ನಿಜಧರ್ಮ್ಮಕಾರಿತಾಧಿಕಾರ ಪದವೀವಿರಾಜಿತನಪ್ಪ ಶಾಳೆಯ [ಕ್ಯಂ][ಕ]ಯ್ಯರ್ನವಂ ಮಾಡಿಸಿ ಘಟಿಕಾಸ್ಥಾನಮೆನಿಪ ಶಾಲೆಗೆ (ಕಇಆ. ೫-೨-೧೬೬ ; 1058) ; ಆ ನಾಡೊಳಖಿಳ ಘಟಿಕಾಸ್ಥಾನವಿದೆನಿಸಿತ್ತು ಪೊಟ್ಟಯೂರ್ (ಎಇ. XVI, ೮೪-೦೫ ; 1067) ; ಮಯೂರಶರ್ಮನು ತನ್ನ ಗುರುವಾದ ವೀರಶರ್ಮನೊಂದಿಗೆ ಪಲ್ಲವರ ರಾಜಧಾನಿಯಾಗಿದ್ದ ಕಾಂಚೀಪಟ್ಟಣದ ಘಟಿಕಾಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡಲಿಕ್ಕೆ ಹೋದನು (ಕರ್ನಾಆ. ೧೬) ; ಘಟಿಕಾಸ್ಥಾನವೆಂದರೆ ವಿದ್ಯಾಪೀಠ ಅಥವಾ ಧರ್ಮಸಂಬಂಧಿಯಾದ ವಿದ್ಯೆಗಳ ಸ್ಥಾನವೆಂದು ಗೊತ್ತಾಗುತ್ತದೆ (ಸಂಭಾನ. ೨೦೬). ೨. (ತಪಸ್ಸನ್ನು ಆಚರಿಸಿದರೆ ಅಥವಾ ಭಕ್ತಿಯಿಂದ ಆರಾಧಿಸಿದರೆ, ಇಷ್ಟಾರ್ಥವನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸುವಂಥ) ದೇವರಂ ನೆಲಸಿರುವ ಸ್ಥಳ ; ಸಿದ್ಧಿಕ್ಷೇತ್ರ : ಇವು ಘಟಿಕಾಸ್ಥಾನಂ ಮತ್ತಿವು ತೀರ್ಥಸ್ಥಾನಮೆಂಬ ರೂಢಿಯ ಭಗವದ್ಭವನಕ್ಕಲಂಘ್ಯಮಟಲುಂ ತಪೆಮುಕ್ಕೊಡೆಯೆತ್ತಿ ಬಿಟ್ಟನಾ ವಸುಷೇಣಂ (ಅನಂಪು. ೧೨-೩೦); ಈ ಕುಮಾರಿತಿ . . . ಪುರಕೆ ಘಟಿಕಾಸ್ಥಾನವೆನಿಸುವ ಪರಮಸಿದ್ಧಿಯನೀವ ಮಧುಕೇಶ್ವರನ ಪೂಜಿಸುತಿರ್ದಳಿನಿಯನ ಬಯಸಿ ಭಕ್ತಿಯಲಿ (ಪ್ರಭುಲೀ. ೩-೪೫).೩. = ಘಟಿಗೆ. 'ಘಟಿಕಾಮಹಾಸ್ಥಾನ' ಪರಾ. [ಸಂ. (ಘಟಿಕಾ + ಸ್ಥಾನ)]

ಘಟಿಕಾಸ್ಥಾಪನ (ನಾ). ಧಾರ್ಮಿಕ ಶಿಕ್ಷಣಕೇಂದ್ರದ ಸ್ಥಾಪನೆ,-ನಿರ್ಮಾಣ: ಆ ಘಟಿಕಾಸ್ಥಾಪನಸಹಸ್ರಸಾಂವತ್ಸರಿಕೋತ್ಸವವೆಂಬಂತೆ ನಾನು ೧೯೪೬ರಲ್ಲಿ ಸಾಲೋಟಗಿಯಲ್ಲಿ ನಾಡಹಬ್ಬವನ್ನಾಚರಿಸಲೋಸುಗ ಅಲ್ಲಿಗೆ ಹೋದುದು ನನಗೆ ತುಂಬಾ ಸೋಜಿಗವೆನಿಸಿತು (ಪ್ರಬಂಧ. ೯೮).

[ಸಂ. (ಘಟಿಕಾ + ಸ್ಥಾಪನ)]

ಘಟಿಕೆ (ನಾ). ೧. ಗಳಿಗೆ; ಇಪ್ಪತ್ತುನಾಲ್ಕು ನಿಮಿಷಗಳಷ್ಟು ಕಾಲ : "ನಾಡಿ ಘಟಿಕೆಯೆನೆ ಗಟಿಗೆಯಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೨೦-೮). ೨. ರಾಶಿ; ಗುಂಪು ; ಸಾಹಸ್ರಕೋಟಿ ಶುಭ್ರಾಂಶುಗಳ ರುಚಿರರಸಮನಾ ಹರಂ ಹಿಳಿದು [illegible] ಕೂಡಿ [illegible] ಘಟ್ಟಿಗೊಳಿಸಿದ ಪುಣ್ಯಘಟಿಕೆಯೋ . . . ಎನಲ್ ಕೈಲಾಸಪರ್ವತಂ ರಾಮಣೀಯಕಮಾದುದು (ಚಬಪು. ೨-೧೦). ೩. ವೇದಶಾಸ್ತ್ರಾದಿ ಧಾರ್ಮಿಕವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ಕಲಿಸುವ ಉಚ್ಚ ಮಟ್ಟದ ವಿದ್ಯಾಲಯ ; ಧಾರ್ಮಿಕವಿದ್ಯಾಪೀಠ. 'ಘಟಿಕಾಸ್ಥಾಪನ' ಪರಾ. ೪. ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯ. 'ಘಟಿಕೋತ್ಸವ' ಪರಾ.೫. ಯುದ್ಧಕಾಲದಲ್ಲಿ ತೊಡುವ ಲೋಹದ ಕವಚ; ಉರಸ್ತ್ರಾಣ (?): ಘಟಿಕೆಯ ಧರಿಸಿ ರವಿಯುದಯದಲಿ ಕಾಳಗಕಸುರನನುವಾದ (ಶಾರಿದಾ. ೩೬-೪). [ಸಂ. ಘಟಿಕಾ]

ಘಟಿಕೋತ್ಸವ (ನಾ). ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯದ ಪದವೀಪರೀಕ್ಷೆಗಳಲ್ಲಿ ತೇರ್ಗಡೆ ಹೊಂದಿದವರಿಗೆ ಅವರವರ ಪಾಂಡಿತ್ಯದ ಶ್ರೇಣಿಗೆ ಅನುಸಾರವಾಗಿ ಪದವಿಯ ಪ್ರಶಸ್ತಿಪತ್ರವನ್ನು ನೀಡುವುದಕ್ಕೋಸ್ಕರ ಏರ್ಪಡಿಸುವ ಉತ್ಸವ,-ಸಮಾರಂಭ ; ಪದವೀಪ್ರದಾನಸಮಾರಂಭ : ಆ ಸಲದ ನವರಾತ್ರಿಯ ಘಟಿಕೋತ್ಸವದಲ್ಲಿ ಗೆಳೆಯರಿಬ್ಬರೂ ಬಿ. ಎ. ಪದವಿಯ ಪ್ರಶಸ್ತಿಪತ್ರವನ್ನು ಪಡೆದುದಾಯಿತು (ಅನಾಮಿ. ೬೪).

[ಸಂ. (ಘಟಿಕಾ + ಉತ್ಸವ)]

ಘಟಿಗ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು (?) : ಪರನಾರೀದುರ್ಲಭಂ ಘಟಿಗನ ಗಂಧವಾರಣಂ ಸಯಧಾಮಂ (ಎಇ. XVI, ೨೯-೧೯ ; 1010). [?]

ಘಟಿಗೆ (ನಾ). ಗ್ರಾಮದವರು ವಿಚಾರವಿನಿಮಯಕ್ಕಾಗಿ ಅಥವಾ ನ್ಯಾಯತೀರ್ಮಾನಕ್ಕಾಗಿ ಸೇರುವ ಸ್ಥಳ ; ಗ್ರಾಮಸಭೆ; ಚಾವಡಿ : ಈಯೂರಾ ಘಟಿಗೆಯಾ ಮಹಾಜನಮಾನ್ (ಎಇ. III, ೩೬೦-೮ ; 740).

[<ಸಂ. ಘಟಿಕಾ]

ಘಟಿಚಕ್ರ (ನಾ). ಬಾವಿಯಿಂದ ನೀರನ್ನೆಳೆಯಲಂ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಒಂದು ಉಪಕರಣ ; ರಾಟೆಯ ಹಗ್ಗವನ್ನು ಸುತ್ತಿಕೊಳ್ಳುವ ಮತ್ತು ಬಿಡುವ ಅಚ್ಚುಮರದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಒಂದು ವಿಧವಾದ ಯಂತ್ರ: ಘಟಿಚಕ್ರದಲ್ಲಿ ಹಗ್ಗವನ್ನು ಸುತ್ತಿಕೊಳ್ಳುವ ಒಂದು ಅಚ್ಚುಮರವಿದೆ (ಬಾಲಪ್ರ. I, ೩೩೯). [ಸಂ. ಘಟೀಚಕ್ರ (ಘಟೀ + ಚಕ್ರ)]

ಘಟಿತ (ಗು). ೧. ಕೂಡಿದ ; ಸೇರಿದ ; ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಹೊಂದಿದ ; ಇದು ಸಕಲ ಸುರಾಸುರೇಂದ್ರ ಮಣಿಮಕುಟಘಟಿತ ಶ್ರೀಮತ್ಪರಮೇಶ್ವರ ಚಾರುಚರಣಾರವಿಂದ (ಛಂದೋಂಬು. ೧-೫೮ ವ) ; ಪ್ರೋದ್ದಾನಧಾರಾಘಟಿತ ಕಟತಟಂ . . . ಅದೇಂ ಬಂದುದೊ ದಂತಿಜಾಳಂ (ರಾಜಶೇ. ೧೩-೬೬); ಸ್ವಸ್ತಿಶ್ರೀಮತ್ಸುರಾಸುರೇಂದ್ರ ನರೇಂದ್ರಮುನೀಂದ್ರ ಫಣೀಂದ್ರಮಣಿಮಕುಟತಟಘಟಿತ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೫-೩೦). ೨. ಜೋಡಿಸಿದ ; ಸೇರಿಸಿದ : ಭೀಮಾಂಧದೈತ್ಯತನುತಟಘಟಿತನೃತ್ಯನಾ ಸೋಮೇಶನಮಲವರದಿಂದೀಗೆ ಮಂಗಂಗಭಂಗಮಂಗಳಮತಿಯನು (ಮಂಗರಾ. ೦-೧). ೩. ಏರ್ಪಾಡು ಮಾಡಿದ ; ವ್ಯವಸ್ಥೆಮಾಡಿದ : (೬). ೪. ಉಂಟಾದ; ಸಂಭವಿಸಿದ. 'ಅಘಟಿತ' ಪರಾ. (ನಾ). ೫. ಉಂಟಾದುದು ; ಸಂಭವಿಸಿದುದು : ಕುಟಿಲಪರಸಮಯಕ್ರಿಯಾಪ್ರವಿಘಟನ ದೇವರದಾಸಿಗಳ ತತ್ ಪಟುಕರಸ್ಥಳ ಘಟಿತವಾಗಿ ಪ್ರಭವಿಸುತಮಿರಲು (ಬಸಪು. ೫೧-೬೨). ೬. ಆದುದು ; ನಡೆದ ವಿಷಯಂ : ಅಘಟಿತ ಘಟಿತವರ್ತಮಾನವ ನಾನಱಿಯೆನಯ್ಯಾ (ಬಸವ. ೫೧೧). [ಸಂ.]

ಘಟಿತಾರ್ಥ (ನಾ). ೧. ಆದ ವಿಷಯ ; ನಿಜವಾಗಿ ನಡೆದ ಕೆಲಸ.. ೨. ಉಂಟಾದ ಪ್ರಯೋಜನ ; ಒಂದು ಕೆಲಸದಿಂದ ಆದ ಪರಿಣಾಮ. ೩. ಸಾವಧಾನವಾಗಿ ಮಾಡಿದ ವಿಚಾರದ ಅಥವಾ ಆಲೋಚನೆಯ ಫಲಿತಾಂಶ. ೪. ವಧೂವರರ ಜಾತಕಗಳ ಹೊಂದಾಣಿಕೆ : ಜೋಯಿಸರೆ, ಇನ್ನೊಂದು ಜಾತಕ ಬೇರೆ ಬಂದಿದೆ. ಇವರ ಘಟಿತಾರ್ಥ ಹೇಗಿದೆ ನೋಡಿ (ಅದೂಟ. ೩೬); ಸ್ವಯಂವರವಿಧಾನದಲ್ಲಿ ಮದುವೆಯಾಗುವಾಗ ನಕ್ಷತ್ರದ ಘಟಿತಾರ್ಥ ವಿಷಯವನ್ನು ಯೋಚಿಸಬೇಕಾದ ಅಗತ್ಯವಿರುವುದಿಲ್ಲ (ಪೀಟೀಮಾ. ೩). [ಘಟಿತ + ಅರ್ಥ]

ಘಟಿಯಾಜ 'ಘಳಿಯಾರ' ನೋ.

ಘಟಿಯಿಸು 'ಘಟಿಸು' ನೋ.

ಘಟಿಸು, ಘಟಿಯಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಆಗು : ಉಂಟಾಗು ; ಸಂಭವಿಸು : ತಾಯ ಬಟಿಯ ಕಱುವಿನಂತೆ ನಾಮಪದಂಗಳರ್ಥಸಂಗಳಂಗಳಾಗೆ ಸಮಾಸಂ ಘಟಿಸುಗುಂ (ಶಮದ. ೧೬೨ ವೃತ್ತಿ) ; ದ್ರೌಪದಿ ಸುಭದ್ರಾಲಲನೆಯರಿಗನುಚಿತವು ಘಟಿಸಿತೆ (ಕುಮಾ್ಯದ್ರೋ. ೭-೨೨) ; ಪಟುತನವು ದೊರಕಿದರೆ

ಶುಚಿತನ ಘಟಿಸಲರಿಯುದು (ತೊರರಾ. ೩-೯-೨೭) ; ಇನ್ನು ಮುಂದೆ ನಿನ್ನಿಂದ ಸಹಸಾ ಅನ್ಯಾಯ ಘಟಿಸಲಿಕ್ಕಿಲ್ಲ ಎಂದು ಹೇಳಿದನು (ಮುಂಬಯಿ. ೪-೮೯). ೨. ಸಿಕ್ಕು ; ದೊರಕು ; ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗು : ದಿಟಪುಟವನಚಿದಡೂ ಗುರು ಕೊಟ್ಟ ನಿಟಲಲೋಚನನು ಘಟಿಸಬೇಕು (ವೋಳಮಾ. ೨೦-೮೨) ; ಪರಮಾಣು ಮಾತ್ರಮಮೃತದ ಪರಿಸೇವನೆ ಘಟಿಸಲಮರರದೇನಮರತ್ವಂ (ಪುಷ್ಪ. ೧-೪೪) ; ಚಾಪವೀತನ ಕೈಯಲಿರಲಿನ್ನಾ ಪಿನಾಕಿಗೆ ಗೆಲವು ಘಟಿಸದು (ಕುಮಾರರಾ. ೬-೨೯) ; ಗುರುದ್ರೋಹಂಗೆ ಕೈವಲ್ಯಾಗಮವು ಘಟಿಸುವುದೆ (ತೊರರಾ. ೬-೧೬-೧೨). ೩. ಸೇರು; ಕೂಡು; ಹೊಂದಿಕೊಳ್ಳು: ಘಟಿಸ ದಾವಾಪೂರ ಗೊರವರೊಡನೆ ಮುನಿದು ಬಂದ್ಯೆ (ಬಸವು. ೧೮-೯) ; ಮಾಯಾ ಪ್ರಕೃತಿಪುರುಷನಲಿ ಘಟಿಸುವುದೆ ದುರ್ನಯವು (ತೊರರಾ. ೬-೩೪-೧೫) ; ಇದೆರಡು ಘಟಿಸದಿದ್ದರೆ ಆ ಬಳಿಕ ಯಾವ ನಿಮಿತ್ತದಿಂದಲಾದರೂ ಯುದ್ಧವ ಮಾಡಿ ಕಾರ್ಯಗಳಂ ಸಾಧಿಸಬೇಕು (ಸೌಗಂಧಿ. ೨೮೫-೧೫). ೪. ಉಂಟುಮಾಡು ; ಆಗಿಸು ; ಏರ್ಪಡಿಸು : ಆ ಸಂಯೋಧನಗಜುಹಿ ಸಂಧಿಯನೀ ಸಮಯದಲಿ ಘಟಿಸು (ಕುಮಾರರಾ. ೧-೩೦). ಘಟಿಯಿಸು : ೧. ದಿಟ್ಟ ಮನಮಂಬಿವು ತೊಟ್ಟನೆ ನಟ್ಟು ನಟ್ಟವೊಲ್ ಘಟಿಯಿಸೆ ಸೋಲ್ತೊಚಲ್ದು (ಆದಿಪು. ೩-೯೦) ; ತನ್ನ ನುಡಿಗಳ್ಗೆ ಪ್ರತ್ಯುತ್ತರದಂತೇತೆಜ ದೊಳಮಾ ನುಡಿ ಘಟಿಯಿಸುವುದೆಂದು ಸಂದೇಹಡೋಲಾಧಿರೂಢಚಿತ್ತನಾಗಿ (ಕಾದಂಬ. ೨೫೩) ; ಅಂಘ್ರಾ[ಘ್ರೋ]ಬಳದಿಂ ದುರ್ವ್ಯಸನಂ ಘಟಿಯಿಸೆ (ಸುಕುಮಾ. ೨-೩೩) ; ಅದು ಕಾರಣದಿಂ ಔಪಶಮಿಕಭಾವೋಪಪತ್ತಿ ಘಟಿಯಿಸುಗುಂ (ತತ್ತ್ವಪ್ರ. ೮೫). ೨. ಪ್ರಮತ್ತಗುಣಸ್ಥಾನದೊಳುಂಬಡಾ ತಂಗೆ ಕೇವಳಮ ಘಟಿಯಿಸದೆ ಕಿಡುಗುಂ (ಪಸಾರ. ೦೦೦೩-೮). ೩. ಪಡೆ ; ಹೊಂದು ; ದೊರಕಿಸಿಕೊಳ್ಳು : (ಶ). ೬. ಸೇರಿಸು ; ಕೂಡಿಸು ; ಸಂಯೋಜಿಸು: ನಿಟಲತಟೀಪುಟದೊಳ್ ಶಶಾಂಕದ್ಯುತಿಯಿಂ ಘಟಿಯಿಸಿದ ಪುಂಡ್ರಮೊಳ್ಪಂ ಘಟಿಯಿಸುಗುಂ (ಅಶ್ವಶಾ. ೩-೭). [ಘಟನ + – ಇಸು₃]

ಘಟೀಯಂತ್ರ (ನಾ). ೧. ಬಾವಿಯಿಂದ ನೀರನ್ನು ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತುವ ಸಾಧನ ; ನೀರೆತ್ತುವ ರಾಟೆ : "ಉದ್ಘಾಟಕಂ, ಘಟೀಯಂತ್ರಂ, ಪಾದಾವರ್ತಃ, ಅರಘಟ್ಟಕಃ–ಈ ೪ ಜಾಟಣಂ" (ಹಲಾಯು. ೧೧೩-೬೩) : ನವ ಘಟೀಯಂತ್ರದಿಂ ವಿಷ್ಣುಯುದ್ಧಾಜಿರವಾಪೀವ್ಯೆರಿರಕ್ಷ್ಯಾಂಬುವನೆ ನಿಜಯಶೋವಲ್ಲಿಗೆತ್ತುತ್ತಮಿರ್ಪಂ (ಎಕ. V, ಹಾಸನ. ೧೩೦-೧೨ ; 1147 ?) ; ಮದನರಾಜವಿಜಯತಂತ್ರಂಗಳೆನಿಪ ಘಟೀಯಂತ್ರಂಗಳುಂ . . . ತನಗನೂನ ಶೋಭೆಯಂ ಪಡೆಯೆ (ಪುಷ್ಪಪು. ೯-೨೨ ವ). ೨. ಗಳಿಗೆಯನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಸಾಧನ ; ಗಳಿಗೆಬಟ್ಟಲು : ಗಲಿಲಿಯೋ ನುಣುಪಾದ ಇಳಿಜಾರು ಮಣೆ ಗಳನ್ನು ಮಾಡಿಸಿ ಅವುಗಳ ಮೇಲಿನಿಂದ ಉರುಳಲು ಬಿಟ್ಟ ಗುಂಡುಗಳು ಎಷ್ಟು ದೂರವನ್ನು ಕ್ರಮಿಸಲು ಎಷ್ಟು ಕಾಲವನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುತ್ತವೆ ಎಂಬುದನ್ನು ನೀರಿನ ಗಡಿಯಾರ (ಅಥವಾ ಘಟೀಯಂತ್ರ)ಗಳ ಸಹಾಯ ದಿಂದ ಕಂಡುಹಿಡಿದನು (ಭೌತವಿ. ೨೫). [ಸಂ. (ಘಟೀ + ಯಂತ್ರ)]

ಘಟೆ (ನಾ). ೧. ಆನೆಗಳ ಗುಂಪು ; ಗಜಸಮೂಹ : "ಹಲವಾನೆ ಘಟಾ ಯೆಂಬುದು" (ಹಲಾಯು. ೩೭-೬೮) ; "ದಂತಿವೃಂದಂ ಘಟೆಯೆನಿಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೪೬-೩) ; ಕುದುರೆ ಕುದುರೆಯೊಳ್ ರಥಂ ರಥದೊಳಣೆಯಣೆ ಯೊಳ್ ಘಟೆಯಾನೆ ಘಟೆಯಾನೆಯೊಳ್ ತಳ್ತು ತಾಗಿ ಪಲವು ದಿವಸಂ ಕಾದ (ವಡ್ಡಾರಾ. ೧೪೮-೮) ; ಪಕ್ಕರೆಯಿಕ್ಕಿ ಬಂದುವು ಹಯಂ ಘಟೆ ಪಣ್ಣಿದುವು (ಪಂಪಭಾ. ೩-೭೭) ; ಆರ್ದು ಸುಭಟರೆಚ್ಚರ್ ಘಟೆಯಂ (ದಶಕು. ೨-೨೪). ೨. ಗುಂಪು ; ಸಮೂಹ : ದಂತಿಘಟೆಗಳ್ ಪಡೆಗಿಟ್ಟೊಡೆ (ಪಂಪಭಾ. ೩-೭೦) ; ಜಲಮುತ್ತದ್ವಿಪಘಟೆಗಳೆನಿಸಿದುವು ಘನಘಟೆಗಳ್ (ಪಂಪರಾಮಾ. ೭-೧೪೪) ; ಸಿಂಗಣನೃಪನ ಹಯಶ್ರೇಣಿ ಕಲ್ಪಾಂತಧಾರಾಧರ ಮಲ್ಲಾಮಲ್ಲಿ ಯೊಳು ಯಾದವ ಗಜಘಟೆಯೊಳು ತಳ್ತುದು (ಸೌಇಇ. IX-1, ೩೪೩-೨೫: 1226); ಸಗ್ಗಿಗರಾಣ್ಮನ ಘನಕರಿಘಟೆಗಳ್ ಜೇಸಗೆಯ ಬಿಸಿಲಕ್ಕೆ ಬಸವಳಿದು (ರಾಮಾಶ್ವ. ೩-೭). ೩. ಸಭೆ; ಸಮಿತಿ; ಗೋಷ್ಠಿ: "ಗೋಷ್ಠಿಯಲ್ಲಿಯುಂ ಘಟಾ ಎಂಬುದು"(ಹಲಾಯು. ೦೩೩-೧೨). ೪. ಪ್ರಯತ್ನ; ಉದ್ಯಮ : (ಶ).

ಘಟೆಮುಟ್ಟೆಗಂಡ=ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಆನೆಗಳ ಮೊತ್ತವನ್ನು ಎದುರಿಸಿ ಹೋರಾಡಲು ಸ್ವಲ್ಪವೂ ಅಂಜಿಕೆಯಿಲ್ಲದ ವೀರ ; ಒಂದು ಬಿರುದು : ಅಚಲಭಕ್ತಿಪರಂ ಘಟೆಮುಟ್ಟೆಗಂಡನೊರ್ಮ್ಮೆಯೆ ನೆಱೆಗೆಯ್ಸೆ (ಸೌಇಇ. IX-1, ೦೬೦-೫೨ ; 1092). ಘಟೆಯಂಕಕಾಱ = ಆನೆಗಳ ಗುಂಪಿನೊಡನೆ ಯುದ್ಧ ಮಾಡುವವನು; ಒಂದು ಬಿರುದು: ಜೀವಿಗಳಪ್ಪ ಘಟೆ[ಯ]ಂಕ ಕಾಱ ನೊಳಂಬಭರ (ಬೊಂಕಶಾ. ೦೯೨೯, ಬಾದಾಮಿ. ೧೪೦-೪೪೫; 946) ; ಘಟೆಯಂಕಕಾಱಂ ಶ್ರೀಮದಿಱಿವನೊಳಂಬಾಧಿರಾಜಂ (ಎಇ. XVI, ೨೯-೦೦; 1010); ಆತನ ತಮ್ಮ ನಿಱಿವ ನೊಳಂಬ ಘಟೆಯಂಕಕಾಱ ಪಲ್ಲವಾದಿತ್ಯಂ ಪ್ರಿಥ್ವೀರಾಜ್ಯಂಗೆಯ್ಯುತ್ತಂ (ಸೌಇಇ. IX-1, ೪೦-೧೦ ; ?). ಘಟೆಯೊಡೆ ಗಂಡ=ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಆನೆಗಳ ಗುಂಪನ್ನು ಭೇದಿಸುವ ಅಥವಾ ಚೆದರಿಸಿ ಓಡಿಸುವ ಪರಾಕ್ರಮಿ ; ಒಂದು ಬಿರುದು : ಮಣ್ಡಳಿಕ ಲಲಾಟ ಲೋಚನಂ ಘಟೆಯೊಡೆಗಣ್ಡಂ ಕದನಕ[ಂ]ಠೀರವನವೋಘವಾಕ್ಯಂ (ಸೌಇಇ. IX-1, ೮೦-೪ ; 1018) ; ಇಱಿವಬೆಡಂಗ ನೊಳಂಬ ಘಟೆಯಂಕ ಕಾಱದೇವಂ ತಸ್ಯಾಗ್ರಸುತಂ ಘಟೆಯೊಡೆಗಂಡ ರಣರಂಗ ಭೀಮಂ (ಸೌಇಇ. IX-1, ೧೦೦-೬ ; 1045). [ಸಂ. ಘಟಾ]

ಘಟ್ಟ (ನಾ). ೧. ತಿಕ್ಕುವಿಕೆ; ಉಜ್ಜುವಿಕೆ. ೨. ಹೊಡೆತ; ತಟ್ಟುವುದು. ೩. ಒತ್ತುವಿಕೆ ; ಒತ್ತಡ. ೪. ನದಿ, ಕೆರೆ ಮುಂತಾದುವುಗಳಲ್ಲಿ ನೀರಿಗೆ ಇಳಿಯುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಕಟ್ಟಿರುವ ಮೆಟ್ಟಲು ; ಸೋಪಾನ : ಬಿಂದು ಮಾಧವನ ಘಟ್ಟಕ್ಕೆ ಹೋಗುವೆ ತಾರೇ ಬಿಂದಿಗೆಯ (ಪುರಂದ. ೧-೪೯-೩). 'ಸ್ನಾನಘಟ್ಟ' ಪರಾ. ೫. ಅಂತಸ್ತು ; ಹಂತ ; ಅವಸ್ಥೆ : ಕರ್ಮ, ಜ್ಞಾನ, ಭಕ್ತಿಗಳು . . . ಮುಕ್ತಿಗೆ ಒಯ್ಯುವ ಒಂದೇ ಮಾರ್ಗದ ಮೂರು ಘಟ್ಟಗಳು (ಭಾರದ. ೨೮೦) ; ವಿಜ್ಞಾನಿಗಳ ತತ್ವಾನ್ವೇಷಣೆಯ ಪ್ರಗತಿಯಲ್ಲಿ ಸ್ಥೂಲದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಮೂರು ಘಟ್ಟಗಳನ್ನು ಕಾಣಬಹುದು (ಹುಕ್ಕಾರ. ೫ ಏ೬೨೪) ; ಶ್ರೀರಂಗರಾಯನ ಅಂತ್ಯಘಟ್ಟವು ದೈವಘಟನೆಯಿಂದ ಸಂಘಟಿ ಸಿದ್ದು (ಶ್ರೀರಾಯ. ii, ಮುನ್ನುಡಿ). ೬. ಸಾಮಾನುಗಳನ್ನು ತುಂಬಿಸಲು ಮತ್ತು ಇಳಿಸಲು ಅನುಕೂಲವಾಗುವಂತೆ ಹಡಗು ಅಥವಾ ದೊಡ್ಡ ದೋಣಿಯನ್ನು ತಂದು ನಿಲ್ಲಿಸಲು ಸಮುದ್ರದ ಅಥವಾ ಮಹಾನದಿ ಗಳ ತೀರದಲ್ಲಿ ನೀರಿನೊಳಕ್ಕೆ ಚಾಚಿಕೊಂಡಿರುವಂತೆ ಕಟ್ಟಿರುವ ಕಟ್ಟೆ: (ಶ). ೭. ಬೆಟ್ಟದ ಇಳಿಜಾರುಪ್ರದೇಶ : ಬೆಟ್ಟದೊಳು ಘಟ್ಟದೊಳು ಸರುವಿನೊಳು . . . ಕಣ್ಣಣಿವನ್ನ ನೋಡು ಬಾ (ಸಿದ್ಧರಾ. ೨-೩೮) ; ಬೆಟ್ಟಮುಂ, ಘಟ್ಟಮುಂ, ಹಳ್ಳಮುಂ, ಕೊಳ್ಳಮುಂ (ಶಮದ. ೦೦೬ ಪ್ರಯೋ); ಕಾಲಾಂತರದಿಂ ಸತ್ತು ಮದಗಜಮಾಗಿ ಪುಟ್ಟಿ ಘಟ್ಟದೊಳು ತಿರುಗುತ್ತಿರಲ್ (ಪುಣ್ಯಾಸ್ರ. ೧೧-೩೦ ವ) ; ಘಟ್ಟದ ಉಪ್ಪು ಬೆಟ್ಟದ ನೆಲ್ಲಿಕಾಯಿ (ಗಾದೆ). ೮. ಬೆಟ್ಟ: ಆಲಿಬಾಗ್–ಬೊಂಬಾಯಿಗೆ ದಕ್ಷಿಣದಲ್ಲಿ ಘಟ್ಟಗಳಿಗೂ ಮತ್ತು ಸಮುದ್ರಕ್ಕೂ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಕೊಲಾಬಾ ಡಿಸ್ಟ್ರಿಕ್ಟಿನ ಮುಖ್ಯಪಟ್ಟಣ (ಭೂಗೋಳ. ೭೩) ; ಹುಟ್ಟುಗುಣ ಘಟ್ಟ ಹತ್ತಿದರೂ ಹೋಗದು (ಗಾದೆ). [ಸಂ.]

ಘಟ್ಟಣ 'ಘಟ್ಟಣೆ' ನೋ.

ಘಟ್ಟಣೆ, ಗಟ್ಟಣೆ, ಘಟ್ಟಣ (ನಾ). ೧. ಅಪ್ಪಳಿಸುವಿಕೆ ; ಹೊಡೆತ ; ಜಡಿತ : "ಘಟ್ಟಣೆ (ಣ, ಗಟ್ಟನ)–ಘಟ್ಟನಾ" (ತದ್ಭಕೋ. ೧೧) ; ತೋಳ ಘಟ್ಟಣೆಗುಚ್ಚಳಿಸುತ್ತುಂ ಸೂಸುವ ಶೀಕರವಾರಿ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೯೩೩) ; ನಿಶಾತ ದನ್ತ ಘನಘಟ್ಟಣೆಗಳ್ಗೆ ದಿಶಾಗಜವ್ರಜಂ ಬೆದಱೆ (ಸೌಇಇ.XI-1,೦೦೩-೪; ?). ೨. ತುಳಿಯುವುದು ; ಮೆಟ್ಟುವುದು : ಬಿಟ್ಟು ಕಳೆ ಬಱುಮಾತ

[illegible] ಘಟ್ಟಣೆಯ ಘೃಸಿಯುವಟಿಲಾನಿನ್ನೇನ ಕೇಳುವೆಸು (ಪ್ರಭುಲೀ. ೭-೫೯). ೩. ಪೆಟ್ಟು ; ಏಟು ; ಗಾಯ : "ಘಟ್ಟಣೆಯೆನೆ ಗಾಯವೆಂದು ತಿಳಿಗೆ" (ಧಾರನಿ. ೬೭). ೪. ದಮ್ಮಸು ಮಾಡಿ ಮಟ್ಟಮಾಡಿದ ಸ್ಥಳ : ಮುಂಕೊಂಡು ನಡೆದುದಾತುರಗವೊಡನನಿಬರ ಚತುರ್ಬಲಂ ಬಹಳಗಿರಿ ಪುರದೇಶವನಪಳ್ಳಕೊಳ್ಳಂಗಳಂ ತುಳಿದು ಕಣದ ಘಟ್ಟಣೆಯಂತೆ ಸಮಮಾಗಲು (ಜೈಮಿಭಾ. ೧೫-೬). **ಗಟ್ಟಣೆ** : ೧. "ಗಟ್ಟಣೆ (ಘಟ್ಟಣೆ)-ಘಟ್ಟನ"(ತದ್ಭಕೋ. ೯). ೫. ಮಡಿಸುವಿಕೆ : ಮಡಿಸೀರೆಯಂತೆ ಗಟ್ಟಣೆಗೆ ವಂದು ಮೈಲಗೆಯಂತೊಗೆಹಕ್ಕೆ ವಂದು (ಧರ್ಮಾಮೃ. ៤-೭೭). **ಘಟ್ಟಣ** : ೨. "ಘಟ್ಟಣ – ಘಟ್ಟಣೆ" (ಶಮದ. ೨೭೮ ಪ್ರಯೋ); ಗಜಾವಳಿಯ ಪದಘಟ್ಟಣದಿ ಜೌಗೆದ್ದ ಕೆಸಱೊಳಗೆ (ಬಸಪು. ೧೦-೫).

ಘಟ್ಟಣೆಮಾಡು=ದಮ್ಮಸು ಮಾಡಿ ನೆಲವನ್ನು ಗಟ್ಟಿಮಾಡು: ಗಾಡಿ ಕಲ್ಲು ಚಕ್ಕೆಯೆದ್ದಿದ್ದ ರಸ್ತೆಯಿಂದ ಜಲ್ಲಿಹಾಕಿ ಗಟ್ಟಣೆಮಾಡಿ ಸಮತಟ್ಟಾಗಿದ್ದ ರಸ್ತೆಗೆ ತಿರುಗಿದಾಗ ಅವರ ಮಾತು ಸುಲಭವಾಗಿ ಕೇಳಿಸುವಂತಾಯಿತು (ಪುನರು. ៤೦೭). [<ಸಂ. ಘಟ್ಟನ, ಘಟ್ಟನಾ]

ಘಟ್ಟನ (ನಾ). ೧. ಮುಟ್ಟುವಿಕೆ; ತೀಡುವಿಕೆ. ೨. ಕುಟ್ಟುವಿಕೆ; ದಮ್ಮಸಂಮಾಡುವಿಕೆ; ಮಟ್ಟಮಾಡುವಿಕೆ. ೩. ಹೊಡೆಯುವಿಕೆ; ಬಡಿತ: ಮುಷ್ಟಿಯುಗಳ ಘಟ್ಟನದಿಂ ಕಂಗಿಡಿ ಕೆದಱೆ (ಶಬಶಂ. ೪-೭೭). ೪. ಮಾಲೀಸುಮಾಡುವಿಕೆ; ಚೆನ್ನಾಗಿ ತೀಡಿ ನುಣುಪು ಮಾಡುವಿಕೆ. ೫. ಅಲುಗಿಸುವಿಕೆ; ಕದಲಿಸುವಿಕೆ. ೬. ಕಡೆಯುವಿಕೆ; ಮಂಥನ. ೭. ಬಲವಾಗಿ ಒತ್ತುವಿಕೆ; ಒತ್ತಡ ಹಾಕುವಿಕೆ. ೮. ಹೋಗುವಿಕೆ; ಚಲನ. ೯. ಆಚರಣೆ; ನಡೆವಳಿ. [ಸಂ.]

ಘಟ್ಟವರೆ (ನಾ). ಅವರೆಜಾತಿಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಗೆ; ಗುಡ್ಡದಲ್ಲಿ ಬೆಳೆಯುವ ಅವರೆ: ಕಾಯಿಗಳು : ಅಗಸೆ . . . ಮನೆಅವರೆ, ಬಿಳಿಮನೆಯವರೆ, ಘಟ್ಟವರೆ, ದೊಡ್ಡಮನೆಯವರೆ (ನಮ್ಮನು. ೨៤೭). [ಘಟ್ಟ+ ಅವರೆ$_1$]

ಘಟ್ಟಾಘಟ್ಟಿ (ನಾ). ಪರಸ್ಪರವಾಗಿ ಹೊಡೆದಾಡಿ ಮಾಡುವ ಯುದ್ಧ : ಘಟ್ಟಾಘಟ್ಟಿ, ಮಲ್ಲಾಮಲ್ಲಿ–ಇವು ತತ್ಸಮಂಗಳ್ (ಶಮದ.೧೮೫ ಪ್ರಯೋ). [ಸಂ.]

ಘಟ್ಟಿ 'ಗಟ್ಟಿ' ನೋ.

ಘಟ್ಟಿಕೆ (ನಾ). ಉಂಟಾಗುವಿಕೆ; ಹೊಂದಿಕೊಳ್ಳುವಿಕೆ : ಮಾತಾಪಿತರ ಮನದ ಕೊನೆಯೊಳನುರಾಗ ಘಟ್ಟಿಕೆಯಿಂ ಗುಡಿಗಟ್ಟಿದ ಸಮನಂತರಂ (ಅನಂಪು. ೬-៤೭ ವ). [<ಸಂ. ಘಟಕ]

ಘಟ್ಟಿಗ 'ಗಟ್ಟಿಗ' ನೋ.

ಘಟ್ಟಿಗತನ 'ಗಟ್ಟಿಗತನ' ನೋ.

ಘಟ್ಟಿಗಾಳೆಗ (ನಾ). ನಿಕರವಾದ ಯುದ್ಧ; ತೀವ್ರವಾದ ಕದನ; ಕಠಿನ ಸಮರ: ಉದಧಿಗೆಣೆಯೆನಿಸಿದಾಯುಷ್ಯದ ಕಡೆವರಮೆಯ್ದೆ ಘಟಿ ಗಾಳೆಗ ದವರಂದದಿನಶುಭಕರ್ಮದಾವೇಶದಿನೊರ್ವರನೊರ್ವರಿಱಿದು ಸಮೆಯುತ್ತಿರ್ದರ್ (ವರ್ಧಪು. ೧೦-៤೨). [ಘಟ್ಟಿ (<ಗಟ) + ಕಾಳೆಗ]

ಘಟ್ಟಿಗೆಗೋಲ್ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಯುಧ (?) : ಅಂತುಭಯ ಸಾಗರಂ ಪಳಂಚುವಂತೆ ಘಟ್ಟಿಗೆಗೋಲ್ಗಳ ಔಡಿದನ್ಯೋನ್ಯ ನಿರೀಕ್ಷಣದಿಂ [illegible] ತಿರ್ದಿ ಕೆರ್ಗಳಿಸಿರ್ದಾಗಳ್ (ಜಾದಚಂ. ೪-៤೭). [?+ಕೋಲ್$_1$]

ಘಟ್ಟಿಗೊಳ್ 'ಗಟ್ಟಿಗೊಳ್' ನೋ.

ಘಟ್ಟಿಗೊಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ಗಟ್ಟಿಯನ್ನಾಗಿ ಮಾಡು; ಘನೀಭವಿಸುವಂತೆ [illegible] ಯಾಗಿಸು : ಸಾಹಸ್ರಕೋಟಿಶುಭ್ರಾಂಶುಗಳ ರುಚಿರಸ [illegible] ತಸ್ಸಯ ಕಳೆಯು ಕೂಡಿ ಕಣ್ಗಾಗಿನಿಂ ಘಟ್ಟಿಗೊಳಿಸಿದ [illegible] ಎನಲ್ ಕೈಲಾಸಪರ್ವತಂ ರಾಮಣೀಯಕ ಮಾದುದು (ಚೆಬಪು. ೨-೧೧). [ಘಟ್ಟಿಗೊಳ್ (<ಗಟ್ಟಿಗೊಳ್)+ – ಇಸು$_3$]

ಘಟ್ಟಿತ (ಗು). ೧. ಸೇರಿಸಿದ; ಸ್ಪರ್ಶಿಸಿದ; ತಾಕಿದ: ಶ್ರೀ ವರ್ಧಮಾನ ನಾನತದೇವಾಧಿಪಮಕುಟಕೋಟಿಘಟ್ಟಿತಚರಣಂ (ಕಾವ್ಯಾವ.೧). (ನಾ). ೨. ಹೊಡೆಯಲ್ಪಟ್ಟುದು: ·ಬಳಸಿದುದರ್ಕವಾಜಿಖುರಘಟ್ಟಿತ ಮಾದಪರಾದ್ರಿಯಿಂದಮುಚ್ಚಳಿಸಿದ ಧಾತುರೇಣುವೆನೆ . . . ಸಂಜೆಯು ಕೆಂಪು ಲೋಕಮಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೮-೪). ೩. [ಕಾಮಶಾ] ಚುಂಬನಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಗೆ: ಮನದಾಣ್ಮನಧರಮಂ ಮಾನಿನಿ ನಾಲಗೆಗೊನೆಯೊಳ ಲೆದೆರಳ್ದುಟಿಯುಂ ಚುಂಬನಮಾಗಿಸುತುಂ ತಳದಿಂದ ನಯನಮಂ ಮುಚ್ಚಿಯುದುವೆ ಘಟ್ಟಿತಮೆನಿಕುಂ (ಮನ್ಮವಿ. ೧೨-೭). [ಸಂ.]

ಘಟ್ಟಿತನ 'ಗಟ್ಟಿತನ' ನೋ.

ಘಟ್ಟಿಪಟ್ಟೆ (ನಾ). ಉತ್ತಮವಾದ ರೇಶ್ಮೆವಸ್ತ್ರ; ದಪ್ಪ ರೇಶ್ಮೆನೂಲಿನ ಬಟ್ಟೆ: ಘಟ್ಟಿಪಟ್ಟೆಯ ಸೀಳ ಸುರಳ ತಲೆಯ ಮೇಲಿಟ್ಟಾ ಶಂಭುಕುಮಾರ (ನೇಮಿಶಂ. ೨೦-៤೦). [ಘಟ್ಟಿ (<ಗಟ್ಟಿ) + ಪಟ್ಟೆ$_3$]

ಘಟ್ಟಿಪಾಲ್ 'ಗಟ್ಟಿಪಾಲ್' ನೋ.

ಘಟ್ಟಿಪಾವಡೆ (ನಾ). ಗಟ್ಟಿಯಾದ ಬಟ್ಟೆ; ಉತ್ತಮವಾದ ವಸ್ತ್ರ: ಬಳಿಕ ಬೇವಾಗ ಗಂಜಿಯು ಬಸಿದುಕೊಂಡು ಮುಚ್ಚುಳನಿಕ್ಕಿ ಘ[ಪಾಠಾಂ. ಗ]ಟ್ಟಿ ಪಾವ[ಪಾಠಾಂ. ಪು]ಡೆಗಟ್ಟಿ ತಱಿಗೆಂಡದೊಳಗೆ ಹೊಂಗಿಸಿಕೊಂಡು ಮೃದುವಾಗಿ ಮಾಡಿದುದು ತಾ ಶುದ್ಧಮಪ್ಪೋದನಂ (ಸೂಪಶಾ. ៤-೨). [ಘಟ್ಟಿ (<ಗಟ್ಟಿ) + ಪಾವಡೆ (<ಪಾವುಡೆ)]

ಘಟ್ಟಿಭಿಕ್ಷ (ನಾ). ಎಂದೂ ತಪ್ಪದ ಭಿಕ್ಷೆ; ಸ್ಥಿರವಾದ ಭಿಕ್ಷೆ (?): ವೃಷ್ಟಿಯಾಗಲವೃಷ್ಟಿಯಾಗಲಿ ಘಟ್ಟಿಭಿಕ್ಷವೆ ಬರಲಿ (ನಿಜಾಗ. ೧೧-೧៤-೨೮). [ಘಟ್ಟಿ (<ಗಟ್ಟಿ) + ಭಿಕ್ಷ]

ಘಟ್ಟಿಮುಗುಳ್ಚು 'ಗಟ್ಟಿಮುಗುಳ್ಚು' ನೋ.

ಘಟ್ಟಿಮುಗುಟ್ಚು 'ಗಟ್ಟಿಮುಗುಟ್ಚು' ನೋ.

ಘಟ್ಟಿಮುಜ್ಜಿಗೆ 'ಗಟ್ಟಿಮುಜ್ಜಿಗೆ' ನೋ.

ಘಟ್ಟಿಮುಟ್ಟು 'ಗಟ್ಟಿಮುಟ್ಟು' ನೋ.

ಘಟ್ಟಿಮೊಸರ್ 'ಗಟ್ಟಿಮೊಸರು' ನೋ.

ಘಟ್ಟಿವಳ 'ಗಟ್ಟಿವಳ' ನೋ.

ಘಟ್ಟಿವಳಿತಿ 'ಗಟ್ಟಿವಳ್ತಿ' ನೋ.

ಘಟ್ಟಿವಳ್ತಿ 'ಗಟ್ಟಿವಳ್ತಿ' ನೋ.

ಘಟ್ಟಿವಳ್ಳ 'ಗಟ್ಟಿವಳ' ನೋ.

ಘಟ್ಟಿವಾಳ$_1$ 'ಗಟ್ಟಿವಳ' ನೋ.

ಘಟ್ಟಿವಾಳ$_2$ 'ಗಟ್ಟಿವಾಳ' ನೋ.

ಘಟ್ಟಿವಾಳಿಕೆ (ನಾ). ದೃಢತೆಯಿಂದ ಕೂಡಿರುವಿಕೆ; ಸ್ಥಿರತೆ; ನಿಶ್ಚಯ: ಇಟ್ಟಡೆ ಸಲ್ಲಹ ತೊಂಗಲ ಜೋಡನು ತಟ್ಟುರ್ಚಿ ಮೆಯ್ಯನುಚ್ಚಳಿಸಿ ನೆಟ್ಟಹು ದವಸಿಯನೆನೆ ರಾಮನೀಡಿನ ಘಟ್ಟಿವಾಳಿಕೆಯನೇನೆಂಬೆ (ಕುಂರಾಸಾಂ. ೧៤-೧೧೭). [ಘಟ್ಟಿವಾಳ$_2$ (<ಗಟ್ಟಿವಾಳ) + – ಇಕೆ]

ಘಟ್ಟಿವಾಳ್ತಿ 'ಗಟ್ಟಿವಳ್ತಿ' ನೋ.

ಘಟ್ಟಿಸು, ಗಟ್ಟಿಸು$_2$ (ಕ್ರಿ). ೧. ಹೊಡೆ; ಬಡಿ; ಕುಟ್ಟು; ಅಪ್ಪಳಿಸು: ಗದೆಯೊಳ್ ಘಟ್ಟಿಸೆ ಪುಟ್ಟಿದುಳ್ಕತತಿ ನೀಳ್ದಾಕಾಶಮಂ ತಾಪಿಸಂ ಪುದಿದು (ಪಂಪಭಾ. ೧៤-೯೪); ಗದೆ ಗದೆಯುಂ ಘಟ್ಟಿಸೆ ಪುಟ್ಟಿದ ಕೆಂಡದ ಕಿಡಿಯ ತಂಡವೆಂಟುಂದೆಸೆಯುಂ ಪುದಿಯೆ (ಗದಾಯು. ೮-೧៤); ಘಟ್ಟಿಸಿ ನೂಂಕಿದ ವಾಜಿಯ ಥಟ್ಟಂ (ಎಇ. V, ೨೬៤-೧೧; 1219); ಕಾಲಿಂದೆಯುಂ ಕೈಯಿಂದೆಯುಂ ಘಟ್ಟಿಸಿದಂ (ಶಮದ. ೧೨೨ ಪ್ರಯೋ); ಭೀಮನು ಕಾಲುಕಾಲುಗಳಿಂದ ಘಟ್ಟಿಸೆ ಬೀಳುತೇಳುತ ಹೋರುತಿದ್ದರು ಅಸಮಪಟುಭಟರು (ಕುವ್ಯಾವಿ. ೬೦೩. ೪-೬೯); ಮಡದಲುಱೆ ಘಟ್ಟಿಸಿ (ತೊರರಾ. ೫-೯-೫). ೨. ಸೇರಿಸು; ಅಳವಡಿಸು; ಸಮೆ: ಚಂದ್ರಕಾಂತ ಶಿಲಾಪಟ್ಟಕಮೆ ಘಟ್ಟಿಸಿದ ಕುಟ್ಟಿಮ

ತಲವಾಗೆ (ಅನಂಪು. ೫-೫೦ ವ) ; ಶರಣಸಂಗದಿಂದೆ ಘಟ್ಟಿಸುತ್ತೆ ಪೊಳಪ ನೊಪ್ಪವಿಟ್ಟು (ತಿರುತೊಂ. ದೇ. ೨೩೩-೧೪). ೩. ತೊಲಗಿಸು ; ತಪ್ಪಿಸು ; ನಿವಾರಿಸು : ಪಾಂಚಾಲಬಲ ಬಂದಾತುಕೊಂಡುದೆ ಧರ್ಮಪುತ್ರನ ಘಾತಿಯುನು ಘಟ್ಟಿಸಿದರೇ ತುಷ್ಟಿಸಿದನೇ ನೃಪತಿ (ಕುವ್ಯಾಶ. ೨-೩೫). ೪. ತಿರುವು ; ತೊಳಸು : ಮತಿಯೆಂಬ ಸಟ್ಟುಗದಲ್ಲಿ ಘಟ್ಟಿಸಿ ಪಾಕಕ್ಕೆ ತಂದು ಭಾವದಲ್ಲಿ ಕುಳ್ಳಿರಿಸಿ (ಬಸವ. ೮೫೧). ೫. ಒತ್ತೊತ್ತಾಗು ; ನಿಬಿಡವಾಗು : ವಿಮಾನಯಾನ ವಾಹನವ್ಯೂಹಂ ತೇನತೇನವೊಟ್ಟುವ ರೆಂಬಂತೆ ಘಟ್ಟಿಸಿ ನಿಲೆ (ಅನಂಪು. ೫-೧೬ ವ). ೬. ಕೊಲ್ಲು ; ಸಂಹರಿಸು : ಕರ್ಣನ ಕಾಯಿದುಳುಹಿದೆನೊಂದುಬಾರಿ ವಿಘಾಯುದಲಿ ಘಟ್ಟಿಸುವೆನೀಗಳಿ ಹಾಯ್ಕು ವೀಳೆಯುವ (ಕುವ್ಯಾಕ. ೧೬-೧೫) ; ಈ ಬಿಲ್ಲಿನ ಕೊಪ್ಪಿನಿಂದಲೇ ಇವನನ್ನು ಘಟ್ಟಿಸಿ ಬಿಡುತ್ತೇನೆ (ವಚಭಾ. ೧೨೫). ೭. (ಕೈಯಿಂದ ತಟ್ಟಿ ಬಟ್ಟೆಯನ್ನು) ಮಡಿಸು ; ಮಡಿಕೆಮಾಡು : ಮಡಿಗಳಂ ಮೃದುವಾಗಿ ಘಟ್ಟಿಸಿ ಮಡಿಯು ಒಡೆಯುರು ಬಂದು ಬೇಡಲು ಕೊಡುವನೆಂತಹ ವಸ್ತ್ರ ಪಾದೊಡೆ ಸಮಿಸಿ ಮಾಚಯ್ಯ (ಬಸಪು. ೨೧-೧೦). ಗಟ್ಟಿಸು₂ : ೧. ಗಟ್ಟಿಸಿ ಸಿಂಧುರದೊಳ್ ನೆಲಗಟ್ಟಿಸಿ (ಪಂಪಭಾ. ೨-೬೬) ; ಇಡಿದಿಡಿದಜಿಗಲ್ಲಿಂದಾ ಜಡನಂ ಗಟ್ಟಿಸಿದೆನಾಗಳಿಟ್ಟಗೆಯಿಂದ (ದಶಕು. ೧೩-೫೨) ; ಕಾರ್ಮುಕದರ್ಧ ಭಾಗದ ದಿಂಡನೆ ತಿರುಹಿ ಮನ್ಮಥನ ಮಂಡೆಯ ಮೇಲೆ ಗಟ್ಟಿಸಲು (ಮೋಹತ. ೧೨-೬೪) : "ಒಳ್ಳೆಯದು" ಎಂದು ಗತ್ತಿನಿಂದ ಹೇಳಿದ ಆಂಜನಪ್ಪ, ನಿಂತಲ್ಲೇ ಕಾಲು ಗಟ್ಟಿಸಿದ (ಮರಳಿ. ೧೨೩). ೭. ಗಟ್ಟಿಸೆಂಬುದು ರಜಕರೊಳು ಧೌತವಸನಮಂ (ಪ್ರಭುಪು. ೩-೧೦). [ಘಟ್ಟನ+ – ಇಸು₃]

ಘಟ್ಟಿಸೆಟ್ಟಿ (ನಾ). ಸಿರಿವಂತನಾದ ವರ್ತಕ ; ತುಂಬ ಧನಿಕನಾದ ವ್ಯಾಪಾರಿ : ರತ್ನಮಂ ವಿಕ್ರಯಿಪ ಘಟ್ಟಿಸೆಟ್ಟಿಗಳವರ ನೂತ್ನತರಮಾದಂ ಗಡಿಗಳಿಸೆವವು (ಪದ್ಮರಾ. ೮-೭೮). [ಘಟ್ಟಿ (<ಗಟ್ಟಿ) + ಸೆಟ್ಟಿ]

ಘಡಣಿಸು 'ಗಡಣಿಸು' ನೋ.

ಘಡಾವಣೆ 'ಗಡಾವಣೆ₂' ನೋ.

ಘಡಿಕೆ (ನಾ). (?) : ಅಲ್ಲಿಯ ಘಡಿಕೇ ೧ ಬಂಡೆಯುಲು ಪ [೧೦] (ಕಇಅ. ೪೫-೬೩-೩೭ ; 1229). [?]

ಘಣ್ (ನಾ). ಒಂದಂ ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ : ಕಂಕಣಂಗಳವೆ ಘಣ್ ಘಣಿಲೆಂದಪುವು (ವರ್ಧಪು. ೫-೧೨).

ಘಣಘಣ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣಧ್ವನಿ ; ಗಂಟೆಯನ್ನು ಬಾರಿಸಿದಾಗ ಹೊರಡುವ ಶಬ್ದ : ಉಡಿಘಂಟೆ ಘಣಘಣ ಎಂದುಲಿವುತಿರಲು (ಬಸಪು. ೦೬-೧೭). 'ಗಣಗಣ' ಪರಾ.

ಘಣಘಣಲ್ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣಶಬ್ದ : ಒಣಗಿಸಿ ಎನ್ನ ಘಣಘಣಲನೆ ಮಾಡಿದರೆಯೂ ಹರಣವುಳ್ಳನ್ನಕ್ಕ ನಿಮ್ಮ ಚರಣವ ನೆನೆವುದ ಮಾಣೆ (ಬಸವ. ೬೯೨).

ಘಣಘಣಿಸು (ಕ್ರಿ). ಘಣಘಣ ಎಂದು ಶಬ್ದಮಾಡು : ಎತ್ತುಗಳ ಕೊರಳ ಗಂಟೆಗಳು ಘಣಘಣಿಸುತ್ತಿವೆ (ರೂಢ). 'ಗಣಗಣಿಸು' ಪರಾ. [ಘಣಘಣ + – ಇಸು₃]

ಘಣಮಣಿಸು (ಕ್ರಿ). (?) : ಘಣಮಣಿಸಿದ ಕಂಸನ ತನುವಿನ ಮೇಲೆ ಅಣಕವಾಡುತ ಕುಣಿಕುಣಿದಾಡಿದ ಪಾದ (ತೀರ್ಥಮ. ೨೭-೩) : "ಬಹಳ ಕಠಿಣವಾದ, ದುಸ್ಸಾಧ್ಯ" (ತೀರ್ಥಮ. ಅ೩ಟ). [? + – ಇಸು₃]

ಘಣಲು (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ. 'ಘಣಲುಗುಟ್ಟು' ಪರಾ.

ಘಣಲುಗುಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ಘಣಘಣ ಎಂಬ ಶಬ್ದವನ್ನು ಮಾಡಂ : ಕಣದ ಮಧ್ಯದಿ ಕೋಟಿರಕ್ಕಸಗಣವು ಬಿದ್ದರೆ ಕುಙುಹಿಗೋಸುಗ ಘಣಲು ಗುಟ್ಟುವುದೊಮ್ಮೆ ರಾಮನ ಬಿಲ್ಲ ಜಯಘಂಟೆ (ತೊರಿರಾ. ೨೨-೪೭). [ಘಣಲು + ಕುಟ್ಟು₁]

ಘಣಿಲ್, ಘಣಿಲು (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಅನುಕರಣಧ್ವನಿ; ಗಂಟೆ, ಗೆಜ್ಜೆ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಂದ ಹೊರಡುವ ನಾದ : ಕಂಕಣಂಗಳವೆ ಘಣ್ ಘಣಿಲೆಂದಪುವು (ವರ್ಧಪು. ೫-೧೨). ಘಣಿಲು : ೧. ಘಣಿಲು ಘಣ ಘಣ ಘಣಿಲು ಘಣಘಣ ಘಣಿಲು ಘಣಿಲೆಂದೆರಡು ಜಾವದಲೆಸಲಜಿ ಯೆನು ರಾಮಚಂದ್ರನು ಕೊಂದ ಪಡೆಯೆನಿತೊ (ತೊರಿರಾ. ೨೨-೪೭). ೨. ಭರದಿಂದ ಕೊಯ್ಯುವಾಗ ಅಥವಾ ಸೀಳುವಾಗ ಉಂಟಾಗುವ ಶಬ್ದ : ಘರಿಘರಿ ಘಣಿಲು ದೊಪ್ಪನೆ ಕೊಯ್ವ ಸೀಳುವ ಹೆಣಗೆಡಹುವಬ್ಬರಕೆ ಮಿಗಿಲೊದಗಿದರು ಬಿಲ್ಲವರು (ಕುವ್ಯಾಭೀ. ೪-೧೪).

ಘಣಿಲು 'ಘಣಿಲ್' ನೋ.

ಘಣ್ಮ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣಶಬ್ದ : ಸಂದಣಿಸಿ ಕೂರಸಿಯೊಳಿಟ್ಟಣಿಸಿ ಹೊಯ್ದಲ್ಲಿ . . . ಘಳಿಲೆಂಬ ಘಣ್ಮೆಂಬ ದೊಗಹೆಂಬ ದೊಕ್ಕೆಂಬ . . . ದನಿಯುಡಸುತಂ ಪುಟ್ಟೆ (ಇಹರ. ದೇ. ೪೧-೨೩).

ಘತಾರ (ನಾ). ಒಂದು ಅಲಂಕರಣವಸ್ತು (?) : ಸಾಧಾರಣ ಬಿರುದು ಗಳು . . . ನೃಸಿಂಹಮುಖ, ಉಡಾಸ್‌ಪಾವಡ, ಮಾಯಾಮಸ್ತಕ, ಘತಾರ, ಜಯಘಂಟೆ (ಗುರುದ. ೧೧).' [?]

ಘತ್ತೈಸು (ಕ್ರಿ). ಕೂಡಿಡು ; ರಾಶಿಮಾಡು (?) : ಬಿಡದೆ ಘಳಿಸಿ ಘತ್ತೈಸಿ ಧನಧಾನ್ಯವ ಕೊಡದೆ ಬಚ್ಚಿಟ್ಟು ಬಲುಕೃಪಣನಾಗಿ ಮಡಿದರೆ (ಮೋಕ್ಷದೀ. ೬೪-೩). [?]

ಘನ (ಗು). ೧. ಭಾರವಾದ ; ತೂಕವಾದ. ೨. ಮಹತ್ವವುಳ್ಳ ; ಶ್ರೇಷ್ಠ ವಾದ ; ಉತ್ತಮವಾದ. ೩. ಅಧಿಕವಾದ ; ದೊಡ್ಡದಾದ ; ಅಳತೆ ಯನ್ನು ಮೀರಿದ : ಘನದುಷ್ಕೃತ ಬಳನಿರ್ವೇದನಕರ (ಜನಾಲಿ. ೫-೫). ೪. ಒತ್ತಾದ ; ದಟ್ಟವಾದ ; ಸಾಂದ್ರ ; ನಿಬಿಡ : ಘನತರು ಶಾಖಾ ಗ್ರಾಮಾಗ್ರ ನಿಭೃತ ಪಾಂಡುರ ಕಪೋತಪಂಕ್ತಿಪ್ರಕರಂ ನೆನೆಯಿಪುದು ಶೂನ್ಯ ಮಾಗಿಯುಮನೇಕ ಮುನಿಪಾಗ್ನಿಹೋತ್ರಧೂಮವನಿನ್ನುಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೦೦೯). ೫. ಗಟ್ಟಿಯಾದ ; ದ್ರವವಿಲ್ಲದ ; ಗಡ್ಡೆಕಟ್ಟಿದ. ೬. ಪೂರ್ತಿ ಯಾದ ; ಸಂಪೂರ್ಣವಾದ : ವಸುಧಾಧಿಪತಿ ಹರಿಶ್ಚಂದ್ರ ಘನಸತ್ಯ ನೆಂದೊಸೆದು ವಾಸಿಷ್ಠನಿಂದ್ರಂಗೆನಲು (ಹಚಕಾ. ೧-೧೭). ೭. (ಸ್ವರದಲ್ಲಿ) ಗಂಭೀರವಾದ ; ಮಂದ್ರವಾದ. ೮. ಶುಭವಾದ ; ಮಂಗಳಕರವಾದ; ಶ್ರೇಯಸ್ಕರವಾದ. (ನಾ). ೯. ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದುದು ; ಉತ್ತಮ ವಾದುದು : ಕರಿ ಘನ ಅಂಕುಶ ಕಿಱಿದೆನ್ನಬಹುದೇ ಬಾರದಯ್ಯಾ ಗಿರಿ ಘನ ವಜ್ರ ಕಿಱಿದೆನ್ನಬಹುದೇ ಬಾರದಯ್ಯಾ (ಬಸವ. ೬) ; ರಾಮಗಿರಿಯ ದುರ್ಗ ಮೊದಲಾದ ಘನವಹ ಸೀಮೆಯ ಖಳನಿಗೆ ಕೊಟ್ಟು (ಕಂನವಿ. ೧೧-೬೨) ; ನಿಮ್ಮ ಒಲುಮೆಯಿಂದ ಘನವು ಆವುದೂ ಇಲ್ಲ ನೋಡಾ (ಅಖಂಡೇ. ೬೮-೫೯) : ಹಿರಾಯಿಕ್ ಛಂದಸ್ಸು ವಾಸ್ತವವಾಗಿಯೂ ಛಂದಸ್ಸುಗಳಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ಅತ್ಯಂತ ಗಂಭೀರವೂ, ಘನವೂ ಆದುದು (ಅರಿಕಾ. ೧೩೩). ೧೦. ಸಾಂದ್ರ ವಾದುದು ; ದಟ್ಟವಾದುದು ; ನಿಬಿಡವಾದುದಂ : "ನಿರಂತರಂ, ಘನಂ, ಸಾಂದ್ರಂ, ಬಹುಳಂ, ವಿರಳೇತರಂ–ಈ ೫ ಮಂದಂ" (ಹಲಾಯು. ೧೦೯-೩೨). ೧೧. ಮೋಡ ; ಮುಗಿಲು ; ಮೇಘ : "ಅಭ್ರಂ, ಅಬ್ದಃ, ಘನಃ, . . . ಜೀಮೂತಃ, ಬಲಾಹಕಃ–ಈ ೧೦ ಮುಗಿಲ ಪೆಸರ್" (ಹಲಾಯು ೧೧-೫೮) ; ಮೌರ್ವೀನಿನದಂ ಪರ್ವಿತ್ತಕಾಂಡ ಪ್ರಳಯ ಘನ ಘಟಾಟೋಪ ಗಂಭೀರನಾದಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧೨-೧೩೭) ; ಶ್ರೀವಿಗ್ರಹಸ್ಥಹಸ್ತ್ಯಜಿನಂ ಘನಂ . . . ವಿಶ್ವಪತಿ ಶರಣಸಸ್ಯಮಂ ಸಲಹುಗೆ ಜಗದ್ಧಿತಾರ್ಥಂ (ಪದ್ಮರಾ. ೧-೧) ; ವನ ಘನರಾಶಿಯಾಶಾದಿಗಂತದೊಳ್ ವರ್ಷದಾಶೀರ್ವಾದಮುದ್ರೆಯಿಂದೇರ್ದು ದನೆ ಬಂದನೋಲಗಕೆ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರಮುನಿವರಂ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೨೮-೮) ೧೨. ವಾದ್ಯದ ನಾಲ್ಕು ಪ್ರಕಾರಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ತಾಳ, ಗೆಜ್ಜೆ, ಗಂಟೆ ಮೊದಲಾದ ಕಂಚಿನ ವಾದ್ಯ : "ಘನಂ . . . ತಾಳ ಗೆಜ್ಜೆ [illegible]

ಕಂಚಿನ ವಾದ್ಯಗಳ ಹೆಸರು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೫೪); ಕಂಚಿನ ತಾಳಾದಿಕವೇ ಘನವೆನಿಸುವುದು (ವಿವೇಕ. ೨೫೬): ತತಗಳಾನದ್ಧಗಳು ಸುಷಿರಗಳತಿಶಯದ ಘನಗಳೆನಲೀ ನಾಲ್ಕು ತೆರ ವಾದಿತ್ರ್ಯಕ ಸಾಧನಗಳು (ಸೌನಂದ. ೧೦-೨೫). ೧೩. ತಾಳ, ಗಂಟೆ ಮೊದಲಾದ ಕಂಚಿನ ವಾದ್ಯಗಳನ್ನು ಬಾರಿಸಿದಾಗ ಹೊರಡುವ ಶಬ್ದ: ತಂತ್ರೀಕೃತವೀಣಾಸುಘೋಷಾದಿಸಮುದ್ಭವಂ ವಿತತವೆಂಬುದು ತಾಳಘಂಟಾಲಾಲಸಾದ್ಯಭಿಘಾತಜಂ ಘನವೆಂಬುದು (ತತ್ತ್ವಪ್ರ. ೨೪೩). ೧೪. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಯುಧ; ಮುದ್ಗರ: "ದ್ರುಘಣಃ, ಮುದ್ಗರಃ, ಘನಃ-ಈ ೩ ಕಬ್ಬಿಣದ ಕುಸಿಮಾರಿ, ದೊಡ್ಡ ಪಾರೆ, ಗುದಿಗೆ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೨೨೮). ೧೫. ಗಟ್ಟಿ; ಗಡ್ಡೆ: ಲೋಹ, ಮರ ಮುಂತಾದ ಗಟ್ಟಿಪದಾರ್ಥಗಳಿಂದ ಮಾಡಿದವು ಘನದ ಗುಂಪಿನವು (ಗಾನಕ. ೯೫). 'ಘನೀಭವಿಸು' ಪರಾ. ೧೬. ದೊಡ್ಡ ಆಕಾರವನ್ನುಳ್ಳ ವಸ್ತು; ಬೃಹತ್ಪ್ರಮಾಣದ ವಸ್ತು: ಘನಕೆ ಘನ ಅಣುವಿಂಗೆ ತಾನಣುವೆನಿಪ ಪರತರ ವಸ್ತು ನೋಡೀತ (ಕುವ್ಯಾಉ. ೯-೭೦). ೧೭. ವೇದಪಠನದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಗೆಯ ವಿಶೇಷವಾದ ಕ್ರಮ,-ರೀತಿ: ವೇದಗಳನ್ನು ಹಾಡುವ ವಿವಿಧರಚನಾವಿಶೇಷಗಳಾದ ಜಟಾ, ಘನ, ಕ್ರಮ ಮೊದಲಾದವು ಮುಂದಿನ ಪ್ರಬಂಧ, ತಾಳವರ್ಗಗಳಿಗೆ ಪೀಠಿಕೆಯೆನ್ನಬಹುದಾಗಿದೆ (ಭಾರದ. ೫೩೬). 'ಘನಪಾಠ' ಪರಾ. ೧೮. ದೊಡ್ಡತನ; ಹಿರಿಮೆ. 'ಘನವಂತ' ಪರಾ. ೧೯. ದೇಹ; ಶರೀರ. ೨೦. ಆಯಸ; ಕಬ್ಬಿಣ. ೨೧. ತವರ. ೨೨. ಕತ್ತಲೆ. ೨೩. ದೊಡ್ಡ ನೆರವಿ,-ಗುಂಪು,-ಸಮೂಹ. ೨೪. ಕೊಡನಾರಿಗಡ್ಡೆ; ಮುಸ್ತೆ: ಘನಂ ಮೆಣಸು ಶುಂಠಿ ಪಿಪ್ಪಲಿ ನಿಶಾದ್ವಯಂ ಬೀಟಲಕ್ಕಿ ನಿಂಬಫಳಮೆಂಬಿವಂ ಸುರಭಿಮೂತ್ರದಿಂದಂ ವಿಲೋಚನದ್ವಯದೊಳೆಚ್ಚೆ ಮೇಣ್ ಕುಡಿಯೆ ಸ್ಯಂಧವಾಜ್ಯಂಗಳಂ ಮನೋಮುದದೆ ಸರ್ಪ [ವೃಶ್ಚಿಕ] ವಿಷಾಪಹಂ ನಿಶ್ಚಯಂ (ಲೋಕೋಪ. ೧೦-೨೬). ೨೫. ಶಕ್ತಿ; ಬಲ. ೨೬. ಹಳೆಯಂದು; ಜರಠ. ೨೭. ನೀರು. ೨೮. ಮೋಹ; ಅಜ್ಞಾನ. ೨೯. ಚರ್ಮ; ತೊಗಟೆ. ೩೦. ಕಾಳಗ; ಯುದ್ಧ. ೩೧. ದೊಡ್ಡಪ್ರಮಾಣ; ದೊಡ್ಡದಾಗಿರುವಿಕೆ: ಹಸಿವು ಘನವಾಯ್ತೆಂದು ಕುಡಿವರೆ ವಿಷವ ಬೇಗೆಯುನಿಕ್ಕೆ ಒಡಿವರೆ ರಸವ ನೀರಡಿಕೆಗೆ ಮರೀಚಿಕೆಯಿಂದ ತಣಿವಹುದೇ (ಕೌಶಿರಾ. ೩೮-೧೧). ೩೨. [ನಾಟ್ಯ] ನರ್ತನದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಗೆ. ಬಹಳ ಚುರುಕೂ ಇಲ್ಲದ ನಿಧಾನವೂ ಅಲ್ಲದ ಮಧ್ಯಗತಿಯ ನರ್ತನ. ೩೩. [ವೀಶೈ] ಪರಮಾತ್ಮ; ಪರಬ್ರಹ್ಮ; ಪರವಸ್ತು; ಪರಶಿವ: ಮೂಜಗದೊಳಗಲ್ಲದ ಆಚಿಕ್ಕೆ ಅತೀತನ ತೋರವಿಲ್ಲದ ಘನವ ಮಾಡಿ ನಿಂದವರಾರೋ (ಪ್ರೋಮಾ. ೪ ೧೦); ಆ ಅನುವನರಿದು ಘನವ ನೆಮ್ಮಿದ ಶರಣರ ಎನಗೊಮ್ಮೆ ತೋರಯ್ಯ ನಿಮ್ಮ ಧರ್ಮ (ವಚಸಂ. ೨೩೩-೨೮); ಆಸನವು ದೃಢವಾಗಿ ನಾಸಿಕಾಗ್ರದಿ ದಿಟ್ಟಿ ಸೂಸುವ ಮನವ ಘನದಲಿರಿಸಿದನು ಜಗದೀಶನಾಗಿಕ್ಕು (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೫೧೪). ೩೪. [ಗಣಿತ] ಉದ್ದ, ಅಗಲ ಮತ್ತು ಎತ್ತರಗಳನ್ನು ಗುಣಿಸಿ ಬಂದ ಅಳತೆ. 'ಘನಅಡಿ' ಪರಾ. ೩೫. [ಗಣಿತ] "ಒಂದು ಸಂಖ್ಯೆಯನ್ನು ಅದೇ ಸಂಖ್ಯೆಯಿಂದ ಗುಣಿಸಿದರೆ ಬರುವ ಲಬ್ಧಕ್ಕೆ ಆ ಸಂಖ್ಯೆಯು ವರ್ಗವೆಂದೂ, ವರ್ಗವನ್ನು ಪುನಃ ಅದೇ ಸಂಖ್ಯೆಯಿಂದ ಗುಣಿಸಿ ಬಂದ ಲಬ್ಧಕ್ಕೆ ಆ ಸಂಖ್ಯೆಯ ಘನವೆಂದೂ ಹೆಸರು" (ಭೌತವಿ. ೩೩ ಅಡಿಟಿ). ೩೬. [ಗಣಿತ] "ಆರು ಸಮಚತುರಶ್ರಗಳಿಂದಾದ ಘನಾಕೃತಿ; ಘನ; ಘನಾಕಾರದ ಬಿಮ್ಮ, ವಸ್ತು" (Cube. ಇಂಕನಿ): "ಲೋಹದೊಳು ಮಿಕ್ಕ ಪವಣಿನೊಳು ಗೇಕಿನೊಳು ಮುದ್ಗರದೊಳು ವಾರಿಧರದೊಳು ಸಾಧ್ಯದೊಳು ಸಾಂದ್ರದೊಳು ಮಿಗೆ ವಿಚಾರಿಸಲು ಘನವಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೧೪೯-೯೬): "ಘನ ಪಟುದು ಕೈದು ದೊಡ್ಡಿತು ತನು ನೀರ್ ಸಂಗ್ರಾಮ ದಟ್ಟ ಮೋಹಂ ಲೋಹಂ ಘನನೆರವಿ ಸಾಧ್ಯ ಶಕ್ತಿಗಳೆನಿತುಂ ಪದಿಮೂಱುನಾಮ ಘನಶಬ್ದಂಗಳ್" (ನಾನಾಕಂ. ೪೫): "ಜೀಮೂತಂ ಜರಠ ಸಂಗ್ರಾಮಂ ಸಾಂದ್ರ ಸಮೂಹ ಲೋಹ ಜಲ ಮೋಹಂಗಳ್ ಘನಾಖ್ಯಾನ" (ನಾನಾರ. ೧೬).

[ಸಂ.]

ಘನಅಡಿ (ನಾ). [ಗಣಿತ] "ಪ್ರತಿಪಣಿನ ಉದ್ದವೂ ಒಂದು ಅಡಿಯುಳ್ಳ ಘನಾಕೃತಿಯ ಅಳತೆ" (Cubicfoot. ಇಂಕನಿ): ೧೭೨೮ ಘನಅಂಗುಲ-ಘನಅಡಿ ೧ (ಭೂಮಿಅ: ೭೮). [ಘನ + ಅಡಿ$_1$]

ಘನಂದಾರಿ (ಗು). ಘನವಾದ; ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ: ಅದು ಯಾವ ಘನಂದಾರಿ ಕೆಲಸ ಬಿಡು (ಚಂದತೊ. ೨೮೮); ಅವರ ಘನಂದಾರಿ ಸಂಗೀತದಿಂದ ನಾನು ರೋಮಾಂಚನಗೊಂಡೆನು (ರೂಢಿ). [<ಘನ]

ಘನಕದಂಬಮುಕ್ತಕ (ನಾ). ೧. ಕದಂಬವೃಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಒತ್ತೊತ್ತಾಗಿ ಅರಳಿದ ಹೂವು. ೨. ಮೋಡದ ಮೊತ್ತದಿಂದ ಸುರಿದ ಮಳೆ. ೧,೨: ಮತ್ತಮಾ ವನಂ ಘನಾಗಮದಂತೆ ಘನಕದಂಬಮುಕ್ತಕವಿಲಸಿತಮುಂ (ರಾಜಶೇ. ೫-೭೮ ವ). [ಘನ + ಕದಂಬ + ಮುಕ್ತಕ; ಘನ + ಕದಂಬ + ಮುಕ್ತ + ಕ$_4$]

ಘನಕಲ್ಪ (ಗು). [ಗಣಿತ] "ಘನಾಕೃತಿಯ; ಘನದಂತಿರುವ" (Cuboid. ಪಾರಿನಿ. ೨೫). [ಸಂ.]

ಘನಕಾಲ (ನಾ). ಮಳೆಗಾಲ; ಕಾರ್ಗಾಲ: ಸಚಿವಾತ್ಮಜವೃತ್ತಕಮಿಂತು ಬಂದು ತೊಟ್ಟನೆ ಘನಕಾಲದಂತೆನಗೆ ದೈವದಿನಂತರಶೋಕಮುಕ್ಕುಮೇ (ಕಾದಂಉ. ೪೯೨). [ಘನ + ಕಾಲ]

ಘನಗರ್ಜಿತ(ನಾ). ೧. ಮೋಡದ ಸದ್ದು; ಗುಡುಗು. ೨. ಆಡಂಬರದ ಗರ್ಜನೆ; ದೊಡ್ಡ ಶಬ್ದ; ಆರ್ಭಟ: ಧ್ವನಿತಪ್ರತಿಧ್ವನಿತ ಮನುಜ ಜೀವಿತವೆಲ್ಲ . . . ಘನಗರ್ಜಿತಕೆ ದೈನ್ಯ (ಮಂಕುಕ. ೭೧೭).

[ಘನ + ಗರ್ಜಿತ]

ಘನಗ್ರಾವ (ನಾ). ಆಲಿಕಲ್ಲು; ನೀರ್ಗಲ್ಲು; ಘನೋಪಲ: ಮೌಕ್ತಿಕಾಸ್ಯಕ್ಕಣೋತ್ಕರಮೆತ್ತಂ ಸುರಿವಂತೆ ಸೂಸಿತು ಘನಗ್ರಾವೇಂದ್ರ ಗೋಪವ್ರಜಂ (ರಾಜಶೇ. ೮-೧೧೫). [ಘನ + ಗ್ರಾವ]

ಘನಘಟೆ (ನಾ). ಮೋಡಗಳ ಗುಂಪು; ಮೇಘಸಮೂಹ: ಘನಘಟೆ ನಭದಿಂದಂ ಧಾತ್ರಿಗೆತ್ತೆತ್ತ ಬಂದತ್ತೆನಿಸಿ ಕಳೆದುದೆತ್ತಂ ಚೂತಸಪ್ತಚ್ಛದೈಳಾವನಸುರಭಿಮನಾಮೋದಾಸವಾಸಕ್ತ ಭೃಂಗೀನಿಸದ ಮುಖರಿತಾಶಾಚಕ್ರ ಗಂಧೇಭಚಕ್ರಂ (ಆದಿಪು. ೧೧-೩೦): ನಿತ್ತರಿಸದೆ ನೆಗೆದುವು ಜಳಮತ್ತದ್ವಿಪ ಘಟೆಗಳೆನಿಸಿದುವು ಘನಘಟೆಗಳ್ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೮ ೮೪): ಘವಘಟೆಯಂ ತನುಗಳ್ ಗರ್ಜನೆಯುಂ ಗರ್ಜನೆಗಳಿಂದ್ರಧನುವಂ ಧನುಗಳ್ ನೆನೆಯಿಸೆ ಕಾರ್ಗಾಲದ ಮಟೆಯೆನೆ ಸುರಿದರ್ ಕೃಷ್ಣಭೌಮರಂಬಿನ ಮಟೆಯಂ (ಜಗವಿ. ೧೨-೩೭).

[ಘನ + ಘಟೆ]

ಘನಘಟ್ಟಿ (ನಾ). ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ತಿರುಳು; ಸಾರಭೂತವಾದ ತತ್ತ್ವ; ನಿಜತತ್ತ್ವ: ಗುಹೇಶ್ವರನೆಂಬ ಲಿಂಗದ ಘನಘಟ್ಟಿಯನರಿವಡೆ ನಿನ್ನರಿವೆಲ್ಲವ ಹರಿಹಂಚಮಾಡಿ ನೀನರಿ ಮರುಳೇ (ಅವಚಂ. ೧೩೧-೭೦೦).

[ಘನ + ಘಟ್ಟಿ (<ಗಟ್ಟಿ)]

ಘನಘೋಷ (ನಾ). ೧. ಮೇಘದ ಶಬ್ದ; ಗುಡುಗು. ೨. ಅಧಿಕವಾದ ಶಬ್ದ; ದೊಡ್ಡ ಸದ್ದು; ಗಂಭೀರ ಧ್ವನಿ. ೧, ೨: ಅತಿಘನಘೋಷಾವಾಸ ಭಾಸನಗಪತಿ ಬಾಳ್ವಂ (ಹಮ್ಮಿರ. ೧-೪೪). [ಘನ + ಘೋಷ]

ಘನಜ್ವಲಿತ (ನಾ). ದೊಡ್ಡ ಜ್ವಾಲೆ; ಧಗಧಗಿಸುವ ಉರಿ: "ಪಳ್ಪುರಿಯು ಪೇರುರಿಯು ಘನಜ್ವಲಿತದೊಳು ಸೊಗಯಿಪ್ಪುದು" (ಶಬ್ದಮಂ. ೧೨). [ಘನ + ಜ್ವಲಿತ]

ಘನತತಿ (ನಾ).=ಘನಘಟೆ: ಸಾಕಾರ ಘನತತಿ ನಿರಾಕಾರ ನಭದಿ (ಮಂಕುಕ. ೧೦೬). [ಘನ + ತತಿ$_3$]

ಘನತನ (ನಾ). ಘನತೆ; ಗೌರವ; ದೊಡ್ಡಸ್ತಿಕೆ: ವಿಸ್ತೀರ್ಣವಾದ ಲಂಪಟದೊಳು ಹೊರಳಿ ವಸ್ತೀಕಾರನಂತೆ ವಸ್ತಿಬಡುವೆನೆಂದು ನುಡಿವದು ಘನತನವೆ (ವಿಶಾಸು. ೯೭-೨). [ಘನ + -ತನ]

ಘನತರ (ಗು). ೧. ಬಹಳ ದೊಡ್ಡ; ಅತಿ ದೊಡ್ಡದಾದ: ಘನತರ ಕುಂಕುಮಾಂಬುಗಳಿನಂಬುರುಹಾಂಬಕನಾತ್ಮಸನ್ನಿತಂಬಿನಿಯುರನಂದು . . . ತೋಱಿದರ್ (ನೇಮಿಪು. ೧೩-೩೨): ಘನತರೋರಸ್ಥಲನನಗಲ್ದು, . . . ಪಾವನಚರಿತೆ ಬಂದಳು ವೃಷಭಗಮನನ ಕೆಲದೊಳಿರ್ದು (ಬಸಪು.೫೦-೧೦). ೨. ಬಹಳ ಸಾಂದ್ರವಾದ; ನಿಬಿಡವಾದ: ಘನತರ ಭದ್ರಶಾಳದಿನಿನಿತ್ತಡೆ ಮಾಡದೆ ನಂದನಕ್ಕೆ ನಂದನ ದಿನದೊಂದು ಬೇಗದೊಳೆ ಸೌಮನಸಕ್ಕೆ ತಗುಳ್ದು (ಚಂದ್ರಪು. ೧೨-೧೦೪). [ಸಂ.]

ಘನತರಂಗಿಣಿ (ನಾ). ದೊಡ್ಡ ಹೊಳೆ; ಮಹಾನದಿ: ಬಲಮಿದೆ ುಂದುದದ್ರಿ ಪುಡಿಯುಪ್ಪಿನಮುಗ್ಗದರಣ್ಯಮೆಲ್ಲಮುಂ ನೆಲಸರಿಯುಪ್ಪಿನಂ ಘನತರಂಗಿಣಿ ಪಂಕಿಳಮಾಗುತಿರ್ಪಿನಂ (ರಾಜಶೇ. ೬-೩೪). [ಘನ+ತರಂಗಿಣಿ]

ಘನತಾಪ (ನಾ). ೧. ಬಹಳವಾದ ಸೆಕೆ,-ಉರಿ,-ಧಗೆ. ೨. ಅತಿಸಂತಾಪ; ಅಧಿಕವಾದ ದುಃಖ: ಬಸವಣ್ಣ ಮಱವಟ್ಟು ಹಂಬಲಿಸಿ ಹಲುಬಿ ಘನತಾಪ ಮನಮಂ ನಟ್ಟು (ಬಸರ. ೧೧-೭೮). [ಘನ + ತಾಪ₂]

ಘನತೆ (ನಾ). ೧. ಅಂತಸ್ತು; ಹಿರಿಮೆ; ಶ್ರೇಷ್ಠತೆ: ತಂದೆ ಮಱವರೆ ನಿನ್ನ ಘನತೆಯನು (ಕೌಶಿರಾ. ೪೩-೪೮); ಭೇಕಂ ಘೂಕಂ ಶಲಭಂ ಶ್ರೀಕಾಂತಮುನೀಂದ್ರಸೂರ್ಯರಂ ಜಱದೊಡೆ ತಾನಾಕರಿಸಿ ಘನತೆ ಪೋಕುಮೆ (ಹಮ್ಮೀರ. ೧-೧೯); ಅದರಿಂದ ಅವನ ಘನತೆಗೇನೂ ಕೊರತೆಯಾಗಲಿಲ್ಲ (ಅರ್ಜುಕ. ೧೭). ೨. ಏಳಿಗೆ; ಉನ್ನತಿ; ಅಭಿವೃದ್ಧಿ: ಅವನ ಆಳಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಮೈಸೂರ ಸಂಸ್ಥಾನವು ಬಹಳ ಘನತೆಗೇರಿತು (ಮುಂಬಯಿ. ೪-೮೦). ೩. ಸಾಂದ್ರತೆ; ನಿಬಿಡತೆ: ಕನಕಕವಚವ ತೊಟ್ಟು ಗಡ್ಡದ ಘನತೆಯನು ಗಂಟಿಕ್ಕಿ ವರ ಕಾಂಚನಮಯದ ಯಜ್ಞೋಪವೀತವನಿಳುಹಿದನು ದ್ರೋಣ (ಕುಮಾ್ಯದ್ರೋ. ೯-೧೪).

ಘನತೆಗೇರಿಸು= ಉನ್ನತಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು ಮುಟ್ಟಿಸು; ಉಚ್ಛ್ರಾಯದೆಸೆಯನ್ನು ಒದಗಿಸು: ಅವಳ ಒಂದೊಂದು ದರ್ಶನವು ಭಾರತೀಯ ಜೀವನವನ್ನು ಘನತೆಗೇರಿಸುವ ಸಾಧನವಾಗಿರುವುದು (ಪ್ರಬಂಧ. ೮೩). [ಸಂ. ಘನತಾ]

ಘನತ್ವ (ನಾ). ೧. ಹಿರಿಮೆ; ಮಹಿಮೆ; ದೊಡ್ಡಸ್ತಿಕೆ; ಶ್ರೇಷ್ಠತೆ: ಉರಗಕಟಕಂ ನಂಬಿಯಣ್ಣಂಗೊರೆದು ಭಕ್ತರ ಮಹಿಮೆಯುಂ ಭಕ್ತರ ಘನತ್ವವನು . . . ವಿಸ್ತರಿಸಿ (ಬಸಪು. ೨೬-೭೪). ೨. ಸಾಂದ್ರತೆ; ನಿಬಿಡತೆ; ಒತ್ತಾಗಿರುವಿಕೆ: "ಸಾಂದ್ರತೆ, ಘನತ್ವ, ಘನತೆ" (Density. ಪಾರಿನಿ. ೨೮). [ಸಂ.]

ಘನದೀಪ್ತಿ (ನಾ). ೧. ಸಾಂದ್ರವಾದ ಬೆಳಕು; ಅಧಿಕವಾದ ಪ್ರಕಾಶ. ೨. ಮೋಡದ ಬೆಳಕು; ಮಿಂಚು: "ಘನದೀಪ್ತಿ ಸೌದಾಮಿನಿ ಕ್ಷಣಗಭಸ್ತಿ . . . ಚಂಚಲೆಯೆನಲು ಮಿಂಚೆನಿಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೧೩-೪). [ಘನ + ದೀಪ್ತಿ]

ಘನದೃಷ್ಟಿ (ನಾ). ವಸ್ತುವಿನ ಘನರೂಪವನ್ನು ತೋರುವ ದೃಷ್ಟಿ: ಇವುಗಳಿಗೆ ಯಾವ ಹಂತದಲ್ಲಾದರೂ ಅಡಚಣೆಯು ತಲೆದೋರಿದಲ್ಲಿ ಎರಡು ಕಣ್ಣುಗಳ ಏಕದೃಷ್ಟಿತ್ವಕ್ಕೂ ಮತ್ತು ಘನದೃಷ್ಟಿಗೂ ಭಂಗವುಂಟಾಗುವುದು (ನಿಮ್ಮದೃ. ೭೦). [ಘನ + ದೃಷ್ಟಿ]

ಘನಧ್ವನಿ (ನಾ). ೧. ಮೇಘದ ಶಬ್ದ; ಗುಡುಗು: ಕಲ್ಪಾಂತಕಠೋರ ಘನಘನಧ್ವನಿಯನೇಳಿಪಂತೆ ಗಜಱ ಗರ್ಜಿಸಿ (ರಾಜಶೇ. ೫-೧೩೦ವ). ೨. ಗಂಭೀರವಾದ ಧ್ವನಿ; ಗಾಢವಾದ ಧ್ವನಿ. ೧, ೨: ನುಡಿದು ಘನಧ್ವನಿ ಘನಧ್ವನಿಯುಂ ಮಿಗೆ ಖೇಚರಾಧಿಪಂ (ಪಂರಾಮಾ. ೫-೧೭). [ಘನ+ಧ್ವನಿ]

ಘನನಿನದ (ನಾ).=ಘನಧ್ವನಿ ೧: ಘನನಿನದಕ್ಕನುರೂಪಮಿದೆನೆ ಸಂಜೀವಕ ನಳುರ್ಕೆಯುಂ ಕೆಲೆಯೆ (ಪಂಚತಂ. ೩೬-೧); [illegible] (ಜಾದ್ರ. ೪-೪೨ ವ). [ಘನ + ನಿನದ]

ಘನಪಟಲ, ಘನಪಟಳ (ನಾ).=ಘನಘಟೆ: ಘನಪಟಲಂ ಪಿಂಗಲ್ಪನ್ನನುಪಮಿತ ಸಹಸ್ರಕರ ಸಮನ್ವಿತಮೆಸೆದಿರ್ಪಿನನಂತಿರ್ದಂ (ಶಾಂತೀಶ್ವ.೧೦-೧೯೦); ಅನಿಲನಿಂ ಘನಪಟಲಂಬೊಲೆ ತದೀಯ ಕಲುಷಂ ಕೆಡುಗುಂ (ವಿಷ್ಣುಪು. ೫-೨೬೧). **ಘನಪಟಳ**: ಘನಪಟಳದ ನಿನದಮುಮಂ ವನಧಿಯ ನಿನದಮುಮನೊಂದುಮಾಡಿದ ತೆಱದಿಂ . . . ಜಯಜಯನಿನಾದಮೊದವಿದುದಾಗಳ್ (ವರ್ಧಪು. ೧೪-೨೩). [ಘನ + ಪಟಲ₂]

ಘನಪಟಳ 'ಘನಪಟಲ' ನೋ.

ಘನಪಥ (ನಾ). ಮೋಡದ ದಾರಿ; ಆಕಾಶ: ಎಸೆದುವು ಘನಪಥದೊಳ್ ತ್ರಿದಶಕರಾಹತಿಯಿನೊಡನೆ ಸುರದುಂದುಭಿಗಳ್ (ಪಂಪಭಾ. ೦-೪೬): ಘನಪಥದೊಳೆಲ್ಲ ದೆಸೆಯೊಳಮೆನಿತಾನುಂ ತೆಱದ ರೂಪಮಂ ತಳೆದು (ಲೋಕೋಪ. ೪-೧೮); ಆ ವನಿತೆಯುರಮನೆಗೆ ಬಂದಂ ಘನಪಥದಿಂ ಭೋಂಕನಿೞಿದು ನಾರದಮುನಿಪಂ (ಪಂರಾಮಾ. ೧೫-೧೩); ಘನಪಥವಾಹಿನೀ ಲಹರಿಕಾರವಮೆಂಬಿನಮುಣ್ಮಿದತ್ತು ಭೋರೆನೆ ದಿವಿಜೇಂದ್ರ ತೂರ್ಯರವಂ (ಜಗವಿ. ೩-೩). [ಘನ + ಪಥ]

ಘನಪದವಿ (ನಾ). ೧. ಉತ್ತಮಸ್ಥಾನ; ಉತ್ಕೃಷ್ಟವಾದ ಹುದ್ದೆ,-ಅಧಿಕಾರ. ೨. ಮೇಘದ ಪದವಿ; ಆಕಾಶ. ೧, ೨: ಉದ್ಯನ್ಮಂಡಲಾಗ್ರಂ ಘನಪದವೀಶೋಭೆಯಂ ಪೆರ್ಚಿಸುತ್ತಿರ್ಪಿನಮೊಳ್ಪಂ ಪೆತ್ತುದಾತ್ತಂ ಬೆಳಗುಗೆ ಜಗಮಂ ಗೋಪಮಾರ್ತಾಂಡದೇವಂ (ಜಗವಿ. ೧-೪). [ಘನ + ಪದವಿ]

ಘನಪಾಟಿ (ನಾ).=ಘನಪಾಠಿ: ಪುರೋಹಿತರ ಹೆಸರು ಅಚ್ಚಣ್ಣ ಘನಪಾಟಿಗಳು (ಶ್ರೀರಾಯ. ೭೦). [<ಸಂ. ಘನಪಾಠಿನ್]

ಘನಪಾಠ (ನಾ). ವೇದವನ್ನು ಹೇಳುವ ಒಂದು ರೀತಿ. P ಗಣಾನಾಂ ತ್ವಾ ಗಣಪತಿಂ ಎಂಬ ವೇದದ ಭಾಗವನ್ನು, 'ಗಣಾನಾಂ, ತ್ವಾ, ತ್ವಾ, ಗಣಾನಾಂ, ಗಣಾನಾಂ, ತ್ವಾ, ಗಣಪತಿಂ, ಗಣಪತಿಂ, ತ್ವಾ, ಗಣಾನಾಂ, ಗಣಾನಾಂ, ತ್ವಾ, ಗಣಪತಿಂ' ಎಂಬ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳುವ ಬಗೆ; ವೇದಾಧ್ಯಯನದಲ್ಲಿ ಕೊನೆಯ ಹಂತ: ವೇದೋಚ್ಚಾರಣೆಯಲ್ಲಿ ಕ್ರಮಪಾಠ, ಪದಪಾಠ, ಜಟಾಪಾಠ, ಘನಪಾಠ ಇವೇ ಮುಂತಾದ ವಿಧಾನಗಳನ್ನು ಏರ್ಪಡಿಸಿಕೊಂಡು ಅವರು ಪಾಠಸಂರಕ್ಷಣೆ ಮಾಡಿದರು (ಕನ್ನಸಂ. ೪). [ಸಂ.]

ಘನಪಾಠಿ (ನಾ). ವೇದವನ್ನು ಘನಪಾಠದವರೆಗೆ ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡಿದವನು; ಘನವನ್ನು ಪಠಿಸುವವನು: ದೇಶದೇಶಗಳ ವಿದ್ವಾಂಸರೂ, ಘನಪಾಠಿಗಳೂ . . . ಗುಂಪುಗುಂಪಾಗಿ ದ್ವಾರವತಿಯಲ್ಲಿ ಬಂದಿಳಿಯಲು ಉಪಕ್ರಮಿಸಿದರು (ಶಾಂತಲಾ. ೧೦೦). [ಸಂ. ಘನಪಾಠಿನ್]

ಘನಪುಷ್ಪ (ನಾ). ಮೇಘದ ಹೂವು; ನೀರಿನ ಹನಿ. 'ಮೇಘಪುಷ್ಪ' ಪರಾ. [ಘನ + ಪುಷ್ಪ]

ಘನಫಲ (ನಾ). [ಗಣಿತ] ಘನದ ಪರಿಮಾಣ: "ಘನಪರಿಮಾಣ; ಘನಫಲ" (Cubic Content. ಇಂಕನಿ). [ಘನ + ಫಲ]

ಘನಬಳ (ನಾ). ೧. ಶ್ರೇಷ್ಠಬಲ; ಹೆಚ್ಚಿನ ಬಲ. 'ಘನಬಳವಂತ' ಪರಾ. ೨, ಹೆಚ್ಚಿನ ಬಲವುಳ್ಳುದು; ಮಹಾಬಲಶಾಲಿಯಾದುದು. ಘನಬಳನಪ್ಪ ಗಂಧಗಜ ವೃಕ್ಷಮನಾರ್ದೆಸೆಯಲ್ಕೆ (ತ್ರಿಪುವಿ. ೨೬-೭೭). [ಘನ + ಬಳ₂ (= ಬಲ)]

ಘನಬಳವಂತ (ನಾ). ಹೆಚ್ಚಿನ ಬಲವುಳ್ಳವನು ; ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಬಲವುಳ್ಳವನು : ಘನಬಳವಂತನೆಂದೆನಿಸುವಚ್ಯುತಂ . . . ಶಿವಭಕ್ತರೊಳ್ಪ್ರಿಯದೆ ಕೂಡಿರುತಿರ್ಪನುದಾರವೃತ್ತಿಯೊಳ್ (ತ್ರಿಪುವಿ. ೫೪-೫).
[ಘನಬಳ + – ವಂತ]

ಘನಬಾಹಾಬಲ, ಘನಬಾಹಾಬಳ (ನಾ). ೧. ಅತಿಶಯವಾದ ಬಾಹುಬಲ,–ಶಕ್ತಿ : ಘನಬಾಹಾಬಲದಿಂದಿದಿರ್ಚಿದ ಸುಹೃದ್ಭೂಪಾಳರಂ ಘುಣ್ಮುಘುಣ್ಮನೆ ಕೊಂದಿಕ್ಕಿ ಸಮಸ್ತರಾಜ್ಯಪದಮಂ ವಿಕ್ರಾಂತದಿಂ ತಂದು . . . ಓಲಗಿಸಿದಂ ದಂಡೇಶ ದಿಕ್ಕುಂಜರಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೭-೨೧); ಘನಬಾಹಾಬಲದಿಂ ಪಿರಿಯನೆನಿಪ್ಪ ಸುತೇಜನೆಂಬ ಪಿರಿಯ ಕುಮಾರಂಗನುನಯದಿಂ ಶ್ರೀ ವಿ ಜ ಯಾ ವ ನಿ ಪ ತಿ ತಾನಿತ್ತನಖಿಲರಾಜ್ಯಶ್ರೀಯಂ (ಶಾಂತೀಶ್ವ. ೭-೪೯). **ಘನಬಾಹಾಬಳ** : ೨. ಬಹಳ ಹೆಚ್ಚಾದ ಬಾಹುಬಲವುಳ್ಳವನು ; ಅತಿಶಯವಾದ ಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳವನು : ಘನಬಾಹಾಬಳನಾ ಚಳುಕ್ಯತಿಳಕಂ ಶ್ರೀತ್ರೈಲಪಂ ಸಾರ್ವಭೌಮನೃಪಂ (ಕಇಅ. ೨-೨-೨೬ ; 1058).
[ಸಂ. (ಘನ + ಬಾಹಾ + ಬಲ)]

ಘನಬಾಹಾಬಳ 'ಘನಬಾಹಾಬಲ' ನೋ.

ಘನಮಹಿಮ (ನಾ). ಹಿರಿದಾದ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿದವನು : ಘನಮಹಿಮನೆನಿಸುವೇಣಾಧಿನಾಥನಂ ತಿವಿದ ಪಾಪಿ ತಾನೆನುತಲಿ ಪೋದ ನಿರದೆ ಭಕ್ತ್ಯಾಕೃತಿವಿಡಿದನೆ ಸುಜನರ ವೈರವೇನನೀಯದು ಧರೆಯೊಳ್ (ತ್ರಿಪುವಿ. ೨೩-೩೨) ; ಅನಿತಱೊಳವರ ಮನೋರಥಮಂ ನಿಮಿರ್ಚಲೆಂದು ಸೈಪು ಸಾಕಾರತೆವೆತ್ತು ಬರ್ಪಂತೆ ಘನಮಹಿಮರ್ . . . ಗುರೂತ್ತಮರೆಯ್ದೆ ಸಾದರಂ (ರಾಜಶೇ. ೩-೭೯). [ಘನ + ಮಹಿಮ]

ಘನಮಹಿಮೆ (ನಾ). ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಮಹಿಮೆ ; ಹಿರಿದಾದ ಮಹಿಮೆ : ಘನಮಹಿಮೆವಡೆದ ಚೋಳಾವನಿಯೊಳ್ವಾಸವನ ಪುರವನೇಳಿಸುತಂತಾ ಎನುತ ತಿರುವಣ್ಣರೆಂಬಾ ಘನಪುರಮತ್ಯಧಿಕ ಜನಮನಾಂತಸೆದಿರ್ಕುಂ (ತ್ರಿಪುವಿ. ೫೮-೩). [ಘನ + ಮಹಿಮೆ]

ಘನಮಾರ್ಗ (ನಾ). ೧.= ಘನಪಥ: ಘನಮಾರ್ಗವ್ಯಾಪಿ ಜೈತ್ರಧ್ವಜವಿಜಯ ಗಜಾರೂಢಂ (ಆದಿಪು. ೧೪-೯೮) : ಘನಮಾರ್ಗದಪೊಲ್ ಮುನೀಶ್ವರಂ ನಿಂದಿರ್ದಂ (ಅಜಪು. ೭-೫); ಘನಮಾರ್ಗಂ ನಖಟಂಕಭಿನ್ನದಿತಿಜಾಸೃಕ್ಪಂಕದಿಂ ಕೆಂಕಮಾಗಿ ನಿಲಲ್ ಸಂಜೆಯೊಳಂದಿನಿಂ ಬೞಿಕೆ ನಿಚ್ಚಂ ಸಂಜೆಗೆಂಪೆಂಬುದಾಯ್ತು (ಜಗವಿ. ೧-೫೮). ೨. [ಕಾವ್ಯಮೀ] ಉತ್ಕೃಷ್ಟವಾದ ಮಾರ್ಗ ಶೈಲಿ. ೧, ೨ : ಸರಸಿಜದಂತೆ ಸಾರಗುಣಪೂರ್ಣವದಂತೆ ರಸಾರ್ದ್ರಮರ್ಕನಂತಿರೆ ಘನಮಾರ್ಗಶೋಭಿ . . . ವಿಳಸತ್ಕೃತಿ ಸನ್ಮನೋಜ್ಞನಾ (ರಾಜಶೇ. ೧-೮೨). [ಘನ + ಮಾರ್ಗ]

ಘನಮಾಲಿಕೆ, ಘನಮಾಳಿಕೆ (ನಾ). ಮೋಡಗಳ ಸಾಲು ; ಮೇಘ ಪಂಕ್ತಿ: ವಿಯದವಳಂಬ ನೀಳಘನಮಾಲಿ[ಪಾಠಾಂ. ೪]ಕೆಯಂ ಗಜರಾಜಿಯೆಂದು . . . ಇರದಂಗಜರಾಜ ಸೈನ್ಯಭೀತಿಯನೊಳಕೆಯ್ದುದಬ್ದಸಮಯೋತ್ಸವದೊಳ್ ಪಥಿಕಾಂಗನಾಜನಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೪-೪೯). **ಘನಮಾಳಿಕೆ** : ಮೇಲಿನ ಪ್ರಯೋಗದ ಪಾಠಾಂತರವನ್ನು ನೋಡಿ. [ಘನ + ಮಾಲಿಕೆ]

ಘನಮಾಳಿಕೆ 'ಘನಮಾಲಿಕೆ' ನೋ.

ಘನಮುಂಡಿಗೆ (ನಾ). ದೊಡ್ಡ ಮರದ ದಿಮ್ಮಿ,–ಮುಂಡಿಗೆ : ಬಿಗಿದು ಗಳವತ್ತಿಗೆಯನೆದೆವತ್ತಿಗೆಯ ಘ ನ ಮು ಂ ಡಿ ಗೆ ಯ ಲೌಡಿಯ ಬಿಗಿದು (ಕುಮಾ‌ರವ್ಯಾ. ೩-೩). [ಘನ + ಮುಂಡಿಗೆ$_2$]

ಘನಮೂಲ (ನಾ). ೧. ಗಟ್ಟಿಯಾದ ಬುಡ,–ಬೇರು ; ತಾಯಿಬೇರು : [illegible] ಭೂಜದ ಘನಮೂಲಂ (ರಾಜಶೇ. ೪-೮೪). ೨. [ಗಣಿತ] [illegible]ಗೆ ಮೂಲಭೂತವಾದ ಸಂಖ್ಯೆ : ಘನಮೂಲ : ೨೭ರ [illegible] (Cubic root. ಇಂಕನಿ). [ಘನ + ಮೂಲ]

ಘನರವ (ನಾ). ಮೇಘದ ಶಬ್ದ ; ಗಂಡುಗು : ಪಟಹ ಪ್ರಣಾದಮಂ ಘನರವಮೆಂದೆ [ಪಾಠಾಂ. ರುತಿಗೆತ್ತು] ನರ್ತಿಸುವ ಕೇಕಿಗಳಿಂ (ಪಂಪಭಾ. ೪-೫) : ಆ ರವಮಂ ನಿರ್ಜಿತಕಂಠೀರವರವಮಂ ನಿರಸ್ತಘನರವಮಂ ಕೋಪಾರುಣನೇತ್ರಂ ಕೇಳ್ದಾ ನೀರೊಳಗಿರ್ದಂ ಬೆಮರ್ತನುರಗಪತಾಕಂ (ಗದಾಯು. ೭-೨೨). [ಘನ + ರವ]

ಘನರಸ (ನಾ). ೧. ಕರ್ಪೂರ: ಘನರಸ ಗಂಧಾಕ್ಷತೌಘದಿಂದಂ . . . ಇದನು ಮತಿಯೆನಗೆಂದು ಚಕ್ರಿ (ಜಗವಿ. ೪-೭೮). ೨. ಮೇಘದ ದ್ರವ; ನೀರು : "ಆಪಃ (ಪ್), ತೋಯಂ, ಘನರಸಂ . . . ಜೀವನಂ, ಜೀವನೀಯಂ– ಈ ೨೬ ನೀರ್" (ಹಲಾಯು. ೧೦೭-೨೬) ; "ಆಪಃ . . . ಮೇಘಪುಷ್ಪಂ, ಘನರಸಂ–೨೭ ಉದಕದ ಹೆಸರುಗಳು, ಅಂದರೆ ನೀರು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೬೮); ಘನರಸಮಂ ಪದೆದೀಂಟುವ ವಿನುತಂ ಚಾದಗೆ ಕುಮಾರಿಯಂ ಕುಡಿವುದೆ ನೂತನರಸವತ್ಕೃತಿಗೆಳಸುವ ಮನುಜಂ ಮಱೆದಾದೊಡಲ್ಪಕೃತಿಗೆಳಸುವನೇ (ಶಬಶಂ. ೧-೨೨). ೩. ಜಿಗುಟಾದ ಅಥವಾ ದಪ್ಪವಾದ ದ್ರವ. ೪. ಉತ್ತಮವಾದ ರುಚಿ : ಘನರಸಭಕ್ಷ್ಯಾನ್ನಗಳಿಂ ಘನರಸ ಗಂಧಾಕ್ಷತೌಘದಿಂದಂ (ಜಗವಿ. ೪-೭೮). 'ಷಡ್ರಸ' ಪರಾ. ೫. ಜಲನಿಧಿ; ಸಮುದ್ರ. ೬. ಶೃಂಗಾರಾದಿ ರಸಭರಿತವಾದುದು. ೫, ೬ : ಕಾವ್ಯಮೆನಿಸಿರ್ದ ವಿಬುಧಸುಸೇವ್ಯಂ ಘನರಸಮಿದೆನಿಸಿ ಭಂಗವಿರಹಿತಂ (ರಾಜಶೇ. ೧-೮೧)
[ಘನ + ರಸ]

ಘನರಾಗ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] "ಸ್ವರಗಳು ತರಂಗರೂಪದಲ್ಲಿ ಮೇಳೈಸಿ ತಾ ನ ರೂ ಪ ದ ಲ್ಲಿ ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ ಹಾಡಲ್ಪಟ್ಟು ವಿಶೇಷವಾದ ರಂಜನೆಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಘನತೆ ಪಡೆಯುತ್ತವೆ. ಇಂತಹ ರಾಗಗಳೇ ಘನರಾಗಗಳು" (ಸಂಗೀತಂ. ೩೪). [ಘನ + ರಾಗ]

ಘನಲಿಂಗ (ನಾ). ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಲಿಂಗ: ಶರಣಂ ಬಂದು ಆ ಘನಲಿಂಗವು ಅಮರ್ದಪ್ಪಿ ಪುಷ್ಪಪರಿಮಳದಂತೆ ಏಕವಾಗಿ ಘನಲಿಂಗ ತಾನೆಯಾದ (ಘನವ. ೫೩) ; ಘನಲಿಂಗಾರ್ಚನೆಯಿಲ್ಲದೊರ್ಕುಡುತೆ ನೀರಂ ಕೊಳ್ಳದೀ ಮಾಳ್ಕೆಯಿಂ ತನಗಿರ್ಪತ್ತುಪವಾಸಮಾಗಲೊಲವಿಂ ನೋಡುತ್ತೆ ಬರ್ಪಲ್ಲಿ (ತ್ರಿಪುವಿ. ೫೨-೧೬). [ಘನ + ಲಿಂಗ]

ಘನವಂತ (ನಾ). ಘನತೆಯುಳ್ಳ ವ್ಯಕ್ತಿ ; ಗಣ್ಯ ; ಗೌರವಸ್ಥ : ಘನವಂತರ ಬಾಯಿಂದ ಘನವಾದ ಮಾತುಗಳೆ ಹೊರಟಾವು (ಶಾಂತಲಾ. ೮೯); ತಾನು ರಶ್ಯದ ಘನವಂತನಲ್ಲ, ಮಾಸ್ಕೋಸಮಾಜದ ಸದಸ್ಯನಲ್ಲ (ಮಲನಾ. [illegible]) [ಘನ + – ವಂತ]

ಘನವರ್ಷ (ನಾ). ಬಿರುಸಾದ ಮಳೆ ; ಭಾರಿಮಳೆ : ಘನವರ್ಷತಂ ವರದುರ್ದಿನಮಾರುದ್ವಾರ್ಕ[ಮುರು]ನೃಪಾನೀಕರಜೋಮನನಿಧಿಂ ನಾಂತು ದೆನಲಧಿಪನ ಬಲಮಂ ಕಾಮರೂಪಭೂಮಿಪರಾಂತರ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೧-೭೯); ಅನುರಾಗ ದುಃಖಂಗಳೊಮ್ಮೊಮ್ಮೆ ಬಿರುಬೀಸಿ ಮನದಿ ತೆರೆಗಳ ಕುಲುಕಿ ಕಡೆಯುವುದುಮೊಳಿತು ಘನವರ್ಷ ಬಿರುಗಾಳಿ ಬಡಿಯಲಿರುಳೊಳ್ ನೆಲನ ದಿನದ ಸೊಗಸಿಮ್ಮಡಿಯೊ (ಮಂಜುಕ. ೪೨೨).
[ಘನ + ವರ್ಷ]

ಘನವಾತ (ನಾ). [ಜೈನ] ಭೂಲೋಕವನ್ನು ಸುತ್ತಿರುವ ಘನೋದಧಿ, ಘನವಾತ ಮತ್ತು ತನುವಾತವೆಂಬ ಮೂರು ವಾಯುಗಳಲ್ಲೊಂದು: ಎಂಟುಂ ಪೊಡವಿಗಳಂ ತಾಳ್ದಿದುಪೋಗಡಿಸದೆ ಮೂಱುಂ ಮಹಾನಿಲಂಗಳ್ ಕ್ರಮದಿಂ ಅವಱ ಪೆಸರ್ಗಳುಂ ಘನೋದಧಿ ಘನವಾತ ತನುವಾತಂಗಳೆಂಬುವುವು (ಶಾಂತಿಪು. ೧೨-೫೧ ವ) ; ಕೊನೆಯಿಲ್ಲದೆ ಹಬ್ಬಿರುವ ಆಕಾಶದ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಘನೋದಧಿ, ಘನವಾತ, ತನುವಾತಗಳೆಂಬ ಮೂರು ಗಾಳಿಗಳಿರುತ್ತವೆ (ಜೈನಪ. ೪೪೭). 'ಘನೋದಧಿ' ಪರಾ.
[ಘನ + ವಾತ]

ಘನವಾದಿ (ನಾ). ತೂಕವಾದ ಮಾತನಾಡುವವನು; ದಿಟವಾದ ಮಾತನಾಡುವವನು; ಸತ್ಯವಾದಿ: ಘನವಾದಿಯೆಂಬಾಂ ಪೊಗಳ್ವೊಡ ಪಱಿಯಳಾತನನೀಕ್ಷಿಸುವುದು (ಹದಶಾ. ೨-೧೬). [ಸಂ. ಘನವಾದಿನ್]

ಘನವಾರಿ (ನಾ). ೧. ಮೋಡದ ನೀರು; ಮಳೆ: "ಘನವಾರಿ ವೃಷ್ಟಿ ವರ್ಷಂ ಮಟಿಯೆನಿಸಿಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೧೩-೪). ೨. ಬಹಳ ನೀರನ್ನುಳ್ಳುದು: ಸಮುದ್ರ: ವೀರಸುಭಟರ ರಕ್ತಧಾರಾಸಾರಲೋಹಿತಬಿಂಬವನು ಘನವಾರಿಯಲಿ ತೊಳೆದಂತೆ ಪಶ್ಚಿಮಜಲಧಿಗಿನನಿಳಿದ (ಕುಮಾ.ಭೀ. ೫-೨೭). 'ಘನರಸ' ಪರಾ. [ಘನ + ವಾರಿ$_2$]

ಘನವಿವರ (ನಾ). ಮೋಡದಲ್ಲಿ ನಡುವೆ ಬಿಟ್ಟಿರುವ ಸ್ಥಳ; ಬಿರುಕು; ಕಂಡಿ: ದಿನಕರಕರನಿಕರಂಗಳ್ ಘನವಿವರ ಪ್ರಸರಮಾಗಿಯುಂ ತಮ್ಮಂ ಕಂಡನಿತಱೊಳೆ ತೆರಳ್ದಿನ್ನಾ ಮನೋಗತಧ್ವಾಂತಬಂಧಮಳಱಿತ್ತೆಲ್ಲಂ (ಕವಿರಾ. ೨-೬೫). [ಘನ + ವಿವರ]

ಘನವೀರ (ನಾ). ಮಹಾಶೂರ; ಪರಾಕ್ರಮಿ: "ಘನವೀರನಪ್ಪವಂ ತುಱುಗಾಳು ಬಂಟನೆಂದನೆ" (ಶಬ್ದಕೈ. ೪೨); "ತುಱುಗಾಳು ಬಂಟನೆನಿಕ್ಕೆ ಘನವೀರನಪ್ಪವಂ" (ಶಬ್ದಮಂ. ೪೩). [ಘನ + ವೀರ]

ಘನವೇದ್ಯ (ನಾ). ಚಿಚ್ಛಕ್ತಿಯಿಂದ ಮಾತ್ರ ತಿಳಿಯಲು ಸಾಧ್ಯನಾದವನು: ಅರ್ಜಿತವ ಮಾಡುವಡೆ ನೀನು ನಿತ್ಯತೃಪ್ತನು ಅಪ್ಪವಿಧಾರ್ಚನೆಯ ಮಾಡುವಡೆ ನೀನು ಮುಟ್ಟಬಾರದ ಘನವೇದ್ಯನು (ಅವಚಂ. ೯೫-೪೨೪). [ಘನ + ವೇದ್ಯ]

ಘನಶ್ಯಾಮ (ನಾ). ಮೇಘದಂತೆ ಕಪ್ಪಾದವನು: ಮೋಡದಂತೆ ಕಪ್ಪು ಬಣ್ಣವುಳ್ಳವನು; ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣ: ಘನಶ್ಯಾಮ ಹರಿಕೃಷ್ಣ ... ನೃಸಿಂಹ ತ್ರಾಹಿಯೆನುತಿರ್ದನಾ ಸುಧನ್ವಂ ಮಱುಗದೆ (ಜೈಮಿಭಾ. ೧೧-೩೭). 'ಮೇಘಶ್ಯಾಮ' ಪರಾ. [ಘನ + ಶ್ಯಾಮ]

ಘನಶ್ರೀ (ನಾ). ೧. ಮೋಡದ ಶೋಭೆ; ಮೇಘಕಾಂತಿ; ಮಿಂಚು. ೨. ಘನತೆಯುಳ್ಳ ಶ್ರೀದೇವಿ; ಮಹಾಪ್ರಭಾವಶಾಲಿನಿಯಾದ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿ. ೧.೨: ಮತ್ತಮಾ ಘನಸಮಯಂ ಗದಾಧರಮೂರ್ತಿಯಂತೆ ಘನಶ್ರೀ ಮನೋಜ್ಞಮುಂ ... ಎನಿಸಿರ್ದುದು (ರಾಜಶೇ. ೮-೧೧೮ ವ). [ಸಂ.]

ಘನಸಮಯ (ನಾ). ಮೋಡಗಳ ಕಾಲ; ಮಳೆಗಾಲ; ಕಾರ್ಗಾಲ: ಘನಸಮಯದಂತೆ ಪುಷ್ಕರವಿರಾಜಿತಮುಂ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೫-೬೫); ಘನಸಮಯ ಶಬರಕರಗತಕನತ್ತಟಿದ್ದಂಡಪಾತವಿಗಳನ್ನೀಳಸ್ವನಯಿತ್ತು ಕಳಕಮಾಳೇವನಪ್ರಸೂನಂಗಳೆನೀಲಾಪ್ಪ ಕರಕಂಗಳ್ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೪-೩೭); ಘನಸಮಯ ನೃಪಾಲಕನೊಳ್ ಘನಪಾಣಿಗ್ರಹಣಮಾದ ಭೂವನಿತೆಗೆ ಮುತ್ತಿನಸೇಸೆಗಳಂ ಗಗನಾಂಗನೆ ಸೂಸಿದಳೆನಿಸೆ ಬಿಳ್ದುವಾಲಿವರಲ್ಗಳ್ (ಗಿರಿಕ. ೯-೪೭). [ಘನ + ಸಮಯ]

ಘನಸಾರ (ಗು). ೧. ಅತಿಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ; ಅತ್ಯುತ್ತಮವಾದ: ಘನಸಾರ ಘುಸೃಣ ಚಂದನ ಘನಸಾರ ದ್ರವದಿಂ ... ಅನಘಸಂಘ್ರಿಗಳನರ್ಚಿಸಿದಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೧೪-೩). ೨. ಕರ್ಪೂರ: "ಕರ್ಪೂರಃ, ಘನಸಾರಃ– ಈ ೨ ಕರ್ಪೂರಂ" (ಹಲಾಯು. ೯೦-೩೯೧); "ಪ್ರಾಲೇಯಮೆನಲು ಘನಸಾರಮೆನೆ ಪಚ್ಚೆ" (ಮಂಗರಾ. ೯೯-೨೨). ಘನಸಾರ ವಿಮಿಶ್ರಿತ ಚಂದನರಸಮುಂ ... ರೊಂದು ಯೋಜನದನಿತಂ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೧೪-೨೪೮); ಕಾಂಚನಭಾಜನದಿಂದೆ ಪಂಚರತ್ನದ ಘನಸಾರವಾರಿಯ ಮೃಗೋತ್ಥಕುಳುತ್ಥದ ಬಾಯಿನಂಗಳಂ ಮುದದೊದವಿಂದವಿತ್ತು ಮೆಱೆದರ್ ನೆಲೆವೆರ್ಚಿದುದಾತ್ತವೃತ್ತಿಯಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೬-೮೦); ಮಹೀಪಾಲಂ ಸಮರ್ಪಿಸುವ ಘನಸಾರದಾಹುತಿಯನಗ್ನಿ ಮುಖದಿಂದೆ ನೀನೆನಗಿತ್ತೊಡೆ ದರ್ಪದಿಂ ತೃಪ್ತನಾದಪೆಂ (ಜೈಮಿಭಾ. ೩೪-೨೦). ೩. ಚಂದನದಂತಹ ಪರಿಮಳಪೂರ್ಣವಾದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ: ಘನಸಾರಸರಳ ಚಂದನವನ ಮೃದುಪಲ್ಲವಮನಗ್ರಹಸ್ತದೆ ಕೊಂಡೊಯ್ಯನೆ ಬೀಸೆ ಚೆಲ್ವುವಡೆದುದು ಜಿನಂಗೆ ಚಾಮರಮನಿಕ್ಕುವಂತಮರಗಜಂ (ಆದಿಪು. ೭-೭೧); ಚಂದನ ಘನಸಾರದ್ರವದಿಂ ಅನಘನಂಘ್ರಿಗಳನರ್ಚಿಸಿದಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೧೪-೩). ೪. ನೀರು; ಜಲ: (೬). [ಘನ + ಸಾರ$_3$]

ಘನಸುಚ್ಛಾಯ (ಗು). ೧. ನಿಬಿಡವಾದ ಒಳ್ಳೆಯ ನೆರಳನ್ನುಳ್ಳ; ಸಾಂದ್ರವಾಗಿಯೂ ತಂಪಾಗಿಯೂ ಇರುವ ನೆರಳನ್ನೀಯುವ. ೨. ಮೇಘದಂತೆ ಒಳ್ಳೆಯ ಕಾಂತಿಯನ್ನುಳ್ಳ; ಮೋಡದಂತೆ ನೀಲವಾದ ಮೈಬಣ್ಣದಿಂದ ಕೂಡಿದ; ನೀಲಮೇಘಶ್ಯಾಮದ. ೧, ೨: ಘನಸುಚ್ಛಾಯಮಾನಸಂಭೋಗಿನಿಯುಂ ... [illegible] ಮಜ್ಜನಕಂಗೀ ಮರನೆಂದು ಮಾಮರಕೆ ಕಾಮಂ ಕೊಟ್ಟನಾತಿಥ್ಯಮಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೮-೮೦). [ಸಂ. (ಘನ + ಸು + ಛಾಯಾ + –)]

ಘನಸ್ಥ (ನಾ). ಘನತೆಯುಳ್ಳವನು; ಗೌರವಸ್ಥ; ದೊಡ್ಡವ್ಯಕ್ತಿ. 'ಘನಸ್ತಿಕೆ' ಪರಾ. [ಘನ + –ಸ್ಥ]

ಘನಸ್ತನ (ನಾ). ದೊಡ್ಡ ಸ್ತನ: [illegible] ಘನಸ್ತನಂಗಳ್ ಬಳಿಗುಂ ಕಿರಾತೆಯಾ ಅನಿತ್ತನಿತ್ತಂ ವನದೊಳ್ ವನೇಚರಂ [illegible] (ಶಮದ. ೧೧೪ ವೃತ್ತ). [ಘನ + ಸ್ತನ]

ಘನಸ್ತನಿತ (ನಾ). ಮೋಡದ ಗರ್ಜನೆ; ಮೇಘರವ; ಗುಡುಗು: ಘನಸ್ತನಿತಮುಂ ಕೇಕಿಸ್ವನಮುಂ ನೀರಧಾರೆಯುಂ ಮನಂ ಬೆಚ್ಚಿ ಕರ್ಪು ಮಿಂತೆತ್ತಂ (ಕವಿರಾ. ೩-೧೧೮). [ಘನ + ಸ್ತನಿತ]

ಘನಸ್ತಿಕೆ (ನಾ). ದೊಡ್ಡತನ: ಹಿರಿಮೆ; ಶ್ರೇಷ್ಠತೆ; ಗೌರವ: ಕುರುರಾಯ ಪುಸ್ತಕವನುಳುಹಿಕೊಂಡೈದಿದೆಯ ದುಷ್ಕರ ಘನಸ್ತಿಕೆಯ ತಿಳಿದೆಯಾ ಬುದ್ಧಿಹೀನರಿಗೆಲ್ಲ ಗುರುವೆನಿಸಿದೆಯ ಜಗದಲಿ (ಲಕ್ಷ್ಮಭಾ. ೩-೨೮-೩); ಪಟ್ಟಣದಿಂದ ದೂರವಾದಂತೆ ಅವನ ಪ್ರತಿಷ್ಠೆ ಏರುತ್ತಿತ್ತು.. ಘನಸ್ತಿಕೆಗೆ ಕಳೆ ಏರುತ್ತಿತ್ತು (ಧ್ರುವಾಸ. ೫); ಮಂತ್ರಿಯಾದ ಒಳಕ ಅವನಿಗೆ ಸ್ವಲ್ಪ ಘನಸ್ತಿಕೆ ಬೆಳೆಯಿತ್ತು (ರಕ್ತರೂ. ೯೬). [ಘನಸ್ಥ + – ಇಕೆ]

ಘನಸ್ವನ (ನಾ). ೧. ಮೋಡದ ಧ್ವನಿ; ಗುಡುಗು: ಅಕ್ಕರದಿಂದ ಘನಸ್ವನಾದಿ ಧ್ವನಿಗಳ್ (ಶಮದ. ೩). ೨. ಅಧಿಕವಾದ ಶಬ್ದ; ದೊಡ್ಡ ಸದ್ದು. ೧, ೨: ಜಯ ಜೀವ ನಂದ ವರ್ಧಸ್ವ ಘನಸ್ವನಂ ನೆಗೞ ಬೀಸುವ ಸೀಗುರಿ ಸೋಗೆಯಾಗೆ ... ಪೋಲ್ತೆಸೆದುದಂದು ಘನಾಗಮಮುಂ ಜಿನಾಗಮಮುಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೧೦-೧೯). [ಘನ + ಸ್ವನ]

ಘನಾಂಧಕಾರ (ನಾ). ನಿಬಿಡವಾದ ಕತ್ತಲೆ; ಕಗ್ಗತ್ತಲೆ: ಆಗ ಆಕಾಶ ಮಂಡಲದಲ್ಲಿ ಘನಾಂಧಕಾರವಾಗಿ ಮುಸುಕುವಂತಾಗುತ್ತ ಬಂತು (ಕಪಾಕುಂ. ೧೦೩). [ಘನ + ಅಂಧಕಾರ]

ಘನಾಂಸ (ನಾ). ದೊಡ್ಡ ಹೆಗಲುಳ್ಳವನು: ಸುಭಟಕಟಕಸಾಮಂತಾವತಂಸಂ ಘನಾಂಸಂ (ಮದತಿ. ೧-೧೩). [ಘನ + ಅಂಸ]

ಘನಾಕೃತಿ (ನಾ). [ಗಣಿತ] ಘನದ ಆಕೃತಿ, –ಆಕಾರ: ಕಂಬಗಳು ಘನಾಕೃತಿಯುಳ್ಳವಾಗಿಯೂ ಮತ್ತು ಅಷ್ಟಮೂಲೆಯುಳ್ಳವಾಗಿಯೂ ಇವೆ (ಭಾರದ. ೫೦೦). [ಘನ + ಆಕೃತಿ]

ಘನಾಗಮ (ನಾ). ೧. ಮೋಡಗಳ ಬರವು, –ಆಗಮನ. ೨. ಮೋಡಗಳ ಕಾಲ; ಮಳೆಗಾಲ: ಇಂದುಮಂಡಳದ ಕರ್ಪೆಸೆದತ್ತು ಘನಾಗಮಂ ಮೊದಲ್ಗಿಡೆ ಶರದಾಗಮಂ ನೆಱೆಯೆ ಪರ್ಚೆ ಸಮಸ್ತ ಮಹೀವಿಭಾಗಮಂ (ಪಂಪಭಾ. ೭-೬೯); ಘನಶೋಕ ಘನಾಗಮಜಳಜನಿತೋತ್ಕರ್ಷಮನನೂನ ಬಾಂಧವಜನಿತಾಶ್ರುನದೀಪೂರಮನುಡುಗಿಪುದೆನಿಸಿತೇಜ ವಸಂತದಂತೆ ಬಂದೀಕ್ಷಣದೊಳ್ (ಚಂದ್ರಪು. ೫-೧೪); ಮತ್ತಮಾ ವನಂ ಘನಾಗಮದಂತೆ ಘನಕದಂಬಮುಕ್ತಕವಿಲಸಿತಮುಂ ... ಆಗಿಯುಂ (ರಾಜಶೇ. ೫-೭೪ ವ) [ಘನ + ಆಗಮ]

ಘನಾಘನ (ಗು). ೧. ಒತ್ತೊತ್ತಾದ ; ನಿಬಿಡವಾದ ; ಸಾಂದ್ರವಾದ : ನರಸಿಂಗವೊನೆಯ ವಿಭು ಸೌಂದರನ ವಿವಾಹಕ್ಕೆ ಕರಿತುರಗಂ ಸುಭಟೋತ್ಕರ ಯುತಮುಬಳಾಸಂತತಿವೆರಸು ಘನಾಘನರವಂಗಳಿಂ ಪೊಜಮಟ್ಟಂ (ತ್ರಿಪುವಿ. ೨-೭೮). (ನಾ). ೨. ಮಳೆ ಸುರಿಸುವ ಮೋಡ: ಘನಾಘನನಿನಾದದಿಂ ಬೃಂಹಿತಂಗೆಯ್ವ ವಿಜಯಗಜಮುಂ (ಪಂಪಭಾ. ೯-೯೫ ವ); ಮನವೊಸೆದು ಕೋಬಿಗಾಂಕಂಗನುನಯದಿಂ ಮಾಳ್ಕೆ ಮಹಿಮೆಯಂ ಮದನಘನಾಘನ ಪಟಳಪವನನಗಜಾನನ ನಿರೀಕ್ಷಣ ಲಂಪಟೋತ್ಕರಂ ನಿಟಿಲಾಕ್ಷಂ (ಎಕ. V, ಬೇಲೂರು. ೨೦೦-೨೬; 1073). ೩. ಮಳೆ ; ವೃಷ್ಟಿ. ೪. ದೇವೇಂದ್ರ ; ಇಂದ್ರ : "ಇಂದ್ರನಲ್ಲಿಯುಂ, ಕಱಿವ ಮುಗಿಲಲ್ಲಿಯುಂ ಘನಾಘನವೆಂಬುದು" (ಹಲಾಯು. ೧೩೮-೩೯); "ಕಱಿವ ಮುಗಿಲೊಳಮಿಂದ್ರನೊಳಂ ಘನಾಘನವೆನಿಪ್ಪುದು" (ಮಂಗರಾ. ೧೪೨-೧೯). ೫. ಮದ್ದಾನೆ. ೬. ಪುಣ್ಯ. "ಸಾಮಾನ್ಯಂ ಪುಣ್ಯಂ ಸುತ್ರಾಮಂ ಘನ ಬಹಳ ಪುರುಪದಂತಿಸಮೂಹಂ ಸಾಮಜ ಮಟಿಯೊಂಭತ್ತುಂ ಭೂಮಿಗೆ ಪೊಸತೆನಿಸುಷಿಹ ಘನಾಘನಶಬ್ದಂ" (ನಾನಾಕಂ. ೪೬); "ಸುತ್ರಾಮಂ ಪುಣ್ಯ ಗಜಂ ಸುರೇಭ ಬಹುಮೇಘ ವ್ರಾತಮುಂ ವೃಷ್ಟಿಯುಂ ಸಾಮಾನ್ಯಾದಿ ಘನಾಘನಾಹ್ವಯಂ" (ನಾನಾರ. ೧೬). ೭. ಶಿಕ್ಕಾಟ ; ಸಂಘರ್ಷ. [ಸಂ.]

ಘನಾನಂದ (ನಾ). ೧. ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಆನಂದ,- ಸಂತೋಷ. ೨. [ವೀಶೈ] ಅವಿರಳವಸ್ತುವಾದ ಪರಶಿವನ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರದಿಂದುಂಟಾದ ಆನಂದ; ಬ್ರಹ್ಮಾನಂದ ; ಪೂರ್ಣಾನಂದ. 'ಘನಾನಂದಪ್ರಸಾದಿ' ಪರಾ.

[ಘನ + ಆನಂದ]

ಘನಾನಂದಪ್ರಸಾದಿ (ನಾ). [ವೀಶೈ] ಪರಶಿವನನ್ನು ಎಲ್ಲ ಕಡೆಯೂ ಕಾಣುತ್ತಿರುವುದರಿಂದುಂಟಾದ ಆನಂದವನ್ನು ಅನುಭವಿಸುತ್ತಿರುವ ಶರಣ ; ಬ್ರಹ್ಮಾನಂದವನ್ನು ಪಡೆದಿರುವ ಪ್ರಸಾದಿ : ದುಃಖವನಳಿದ ಘನಾನಂದಪ್ರಸಾದಿ (ಬಸವ. ೯೪೨). [ಘನಾನಂದ + ಪ್ರಸಾದಿ]

ಘನಾನಕ (ನಾ). ದೊಡ್ಡ ಪಟಹ, - ನಗಾರಿ : ಮೊಟಗಿದುವಮರರ ವಿತತತತಘನಾನಕಮುವನದ್ಧದೊಳಮುರ್ದು (ಶಾಂತಿಪು. ೪-೫೬); ಪೊಣ್ಮಿದತ್ತು ಜಿನಮಂದಿರ ಸಾಂಧ್ಯಘನಾನಕಸ್ವನಂ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೭-೧೮). [ಘನ + ಆನಕ]

ಘನಾನಿಲ, ಘನಾನಿಳ (ನಾ). = ಘನವಾತ: ಅಂತು ವೃಷಭೇಶ್ವರಂ . . . ಘನೋದಧಿ ಘನಾನಿಲ[ಪಾಠಾಂ.ಳ]ತನುವಾತತ್ರಿತಯ ಭಾಗದೊಳವ್ಯಾಬಾಧನುಮನಂತ ಸುಖಾಂಬುಧಿನಿಳಯನುಮಾಗಿ ನೆಲಸಿರ್ದಂ (ಆದಿಪು. ೧೬-೫೦ ವ). **ಘನಾನಿಳ**: ಮೇಲಿನ ಪ್ರಯೋಗದ ಪಾಠಾಂತರವನ್ನು ನೋಡಿ. [ಘನ + ಅನಿಲ]

ಘನಾನಿಳ 'ಘನಾನಿಲ' ನೋ.

ಘನಾರಾವ (ನಾ). ದೊಡ್ಡ ಶಬ್ದ ; ಗಂಭೀರ ರವ: ಪ್ರೋದ್ಯಾಸಿ ವೀಚೀ ನಿಚಯ ಘನಘನಾರಾವರೌದ್ರಂ ಸಮುದ್ರಂ (ಕಾವ್ಯಸಾ. ೭೩ ಶೂದ್ರಕ).

[ಘನ + ಆರಾವ]

ಘನಿ (ನಾ). ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದವನು; ಗಂಭೀರನಾದವನು: ಘನಗಳತಿಲಾಘವದ ಲೋಡಿದರೆ ರವಿಗಳ ಲಾಘವವು ತಾನೇನು . . . ಶಿರದಲಿ ಮೇಘವಹ ವಿಷಯಗಳ ಬಿಟ್ಟರೆ ತಾ ಘನಿಯುನಿಸಿರ್ದ ಯೋಗಿಗೆ ದುಃಖವಿಲ್ಲೆಂದ (ನಿಭಾಗ. ೧೧-೩೪-೧೮). [ಘನ + - ಇ$_3$]

ಘನಿತ್ರ (ನಾ). ಪಿಕಾಸಿ ; ಗುದ್ದಲಿ : ದ್ವಿಜಕುಳ ಪವಿತ್ರನೇಚಂ ಜಗದೊಳ್ ಪಾತ್ರಂ ರಿಪುಕುಳ ಕಂದಘನಿತ್ರಂ (ಎಕ. II, ೭೩-೧೧ ; 1118).

[<ಸಂ. ಖನಿತ್ರ]

ಘನಿಷ್ಠ (ನಾ). ಬಹಳ ನಿಬಿಡವಾದುದು,- ಸಾಂದ್ರವಾದಂದು : ನೈವೇದ್ಯಕ್ಕಿಂತಲೂ ಇದರಲ್ಲಿ ಕವಿಯೊಡನೆ ಬ್ರಹ್ಮಸಂಯೋಗ ಘನಿಷ್ಠ [illegible] ಮಧುರವಾಗಿದೆ (ಎರಸಿ. ೧೧). [ಸಂ.]

ಘನಿಸು (ಕ್ರಿ). ಗಟ್ಟಿಯಾಗು ; ಹೆಪ್ಪುಗಟ್ಟು ; ಗಡ್ಡೆಕಟ್ಟು : ಬಂಡೆ ಬಂಡೆಗಳಂತೆ ಘನಿಸಿ ಬಿದ್ದಿಹ ಮೌನ ಸೇವೆಗೈಯುತಿದೆ ಸೊಂಟಕಟ್ಟಿ (ವಿಜದ. ೭೪-೧೬) ; ತಾಪಸವೃತ್ತಿಯಲಿ ಘನಿಸಿರಲು ತೇಜ ದೀಪವೋ ದೇಹವೋ ಎನಿಸುತಿಹ ಒಡಲು (ಅಮುತಂ. ೧೫-೬). [ಘನ + - ಇಸು$_3$]

ಘನೀಕರಣ (ನಾ). ದಟ್ಟವಾಗಿಸುವುದು; ಹೆಪ್ಪುಗೊಳಿಸುವುದು ; ಗಟ್ಟಿಗೊಳಿಸುವುದು : ಇಮರುವುದು ಎಂದರೆ ದ್ರವರೂಪದ ನೀರನ್ನು ಆವಿಯ ರೂಪವಾಗಿ ಮಾರ್ಪಡಿಸುವುದು. ಇದೇ ಅನಿಲೀಕರಣ. ಇದಕ್ಕೆ ವ್ಯತಿರಿಕ್ತವಾದ ಪರಿವರ್ತನ ಘನೀಕರಣ (Condensation) (ಭೂವಿವ. ೭೦). [ಸಂ.]

ಘನೀಕೃತ (ಗು). ದಟ್ಟವಾಗಿಸಿದ; ಗಟ್ಟಿಗೊಳಿಸಿದ : ಹಾಲಿನ ಹುಡಿ ಮತ್ತು ಘನೀಕೃತಹಾಲನ್ನು ತಾಜಾಹಾಲಿಗಿಂತ ಹೆಚ್ಚು ಕಾಲ ಇರಿಸಬಹುದು (ಅಡುಸೌ. ೮೦). [ಸಂ.]

ಘನೀಭವಿಸು (ಕ್ರಿ). = ಘನಿಸು : ಆ ಜ್ಯೋತಿರ್ಮೇಘ ಗರ್ಭದಿಂದ ಘನೀಭವಿಸಿದ ಸೂರ್ಯನು ಸುತ್ತುವ ವೇಗವನ್ನು ನಾವು ನಿರ್ಧರಿಸಬಹುದು (ಭೂಹುಟ್ಟು. ೩೫) ; ತನ್ಮಾತ್ರೆಗಳು ಸ್ಥೂಲತತ್ತ್ವವಲ್ಲ . . . ಕ್ರಮಕ್ರಮವಾಗಿ ಇವು ಘನೀಭವಿಸಿ . . . ಆಕಾಶಾದಿ ಸ್ಥೂಲತತ್ತ್ವಗಳಾಗಿ ಪರಿಣಮಿಸುತ್ತವೆ (ಜೀವಾತ್ಮ. ೧೫೫). [ಘನೀಭವನ$_0$ + - ಇಸು$_3$]

ಘನೀಭಾವ (ನಾ). ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿರುವಿಕೆ; ದಟ್ಟವಾಗಿರುವಿಕೆ; (ಕಲ್ಲಿನಂತೆ) ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಪಡೆದಿರುವಿಕೆ: ಬಿಸಿಲುಂ ಬೆಳ್ದಿಂಗಳುಂ ಕತ್ತಲೆಯುಮಿವು ಮಿಥಸ್ಸ್ಪರ್ಧೆಯಂ ಮಾಣ್ದು . . . ನೆಲಸಿದುವು ಘನೀಭಾವಮಂ ತಾಳ್ದಿ ತಾಮಿಲ್ಲಿ ಸಮಂತೆಂಬನ್ನೆಗಂ ತದ್ಗಿರಿಪರಿಸರದೊಳ್ ರಾಗಮಂ ಚಿತ್ರದೊಳ್ ಪೆರ್ಚಿಸುತಿರ್ಕುಂ ಪದ್ಮರಾಗಂ ಶಶಿಮಣಿ ಹರಿನೀಲಂ ವಿಲೋಲಾಂಶುಜಾಲಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೧೦-೪೦). [ಸಂ.]

ಘನೀಭೂತ (ಗು). ೧. ಗಟ್ಟಿಯಾದ ; ಸಾಂದ್ರವಾದ ; ಹೆಪ್ಪುಗಟ್ಟಿದ. (ನಾ). ೨. ಮೋಡದಿಂದ ಕೂಡಿದುದು; ಮೇಘಮಯವಾದುದು : ತನತನಗೆ ತೀವಿ ತೀಡಿತು ಬಲಾಹಕಕುಲಂ ಗಗನಂ ಘನೀಭೂತಮಾದುದೆಂಬಂದದಿಂ ಮಿಗೆ ತೀವಿ ಸೂಸಿದುವು ಸಲಿಲಮುತ್ಸಾಹದಿಂ (ಇಳರ. ದೇ. ೫೧-೨೩). [ಸಂ.]

ಘನೋದಧಿ (ನಾ). [ಜೈನ] ಅನಂತವಾದ ಲೋಕವನ್ನು ಸುತ್ತಿರುವ ಮೂರು ಗಾಳಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು: ಘನೋದಧಿ ಘನಾನಿಳ ತನುವಾತ ತ್ರಿತಯ ಭಾಗದೊಳ್ . . . ನೆಲಸಿರ್ದಂ (ಆದಿಪು. ೧೬-೫೦ ವ) ; ಅವಱ ಪೆಸರ್ಗಳುಂ ಘನೋದಧಿ ಘನವಾತ ತನುವಾತಂಗಳೆಂಬುವುವವಱೊಳಗೆ ಘನೋದಧಿಯೆಂಬ ಮೊದಲ ಮಹಾವಾತಮುಂ ಘನವಾತಮೆಂಬೆರಡನೆಯ ಗಾಳಿಯುಂ ಕಿಱಿದು ಮೇಗೆ ಪೋಗೆ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೨-೫೧ ವ). 'ಘನವಾತ' ಪರಾ.

[ಘನ + ಉದಧಿ]

ಘನೋದಯೋಪಳ (ನಾ). =ಘನೋಪಲ : ಘನೋದಯೋಪಳಂ ಸೂಸಿದುದಿಂದ್ರಗೋಪಮುಂ (ರಾಜಶೇ. ೮-೧೧೪).

[ಘನ + ಉದಯ + ಉಪಳ (=ಉಪಲ)]

ಘನೋದ್ದೇಶ (ನಾ). ಉತ್ತಮವಾದ ಗುರಿ ; ದೊಡ್ಡ ಉದ್ದೇಶ: ಘನೋದ್ದೇಶ ಸಾಧನೆಗಾಗಿ ತನ್ನ ಜೀವನವನ್ನೇ ಬಲಿದಾನಗೆಯ್ಯಲು ಸಿದ್ಧವಾಗಿರುವ ವೀರರಮಣಿಯೆಂದು ಅವಳು ಭಾವಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದಳು (ಪುನಡು. ೨೪೦). [ಘನ + ಉದ್ದೇಶ]

ಘನೋದ್ಭವ (ನಾ). ೧. ಮೇಘದ ಹುಟ್ಟು,-ಉತ್ಪತ್ತಿ. ೨. ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಜನ್ಮ ; ಲೋಕೋತ್ತರವಾದ ಹುಟ್ಟು,-ಉತ್ಪತ್ತಿ. ೧,೨ : ಘನೋದ್ಭವದ ವಿಷದೇಹಿಯಾಗಿಯು ಜನಕ್ಕಮೃತದೇಹವನೀವಳಾಹಾ ವಿರುದ್ಧಸ್ವಭಾವೆ ಗಂಗಾನದಿ ಧರಾತಳದೊಳು (ಹಚಕಾ. ೧೦-೩೧).

[ಘನ + ಉದ್ಭವ]

ಘನೋಪಲ, ಘನೋಪಳ (ನಾ). ಮೋಡದಿಂದ ಮಳೆಯೊಂದಿಗೆ ಬೀಳುವ ಆಲಿಕಲ್ಲು ; ಕರಕ : ಘನೋಪಲದ ಮಾಚಿಕ್ಕೆಯಿಂ ಕರಗೆ ತೃಷ್ಣೆ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯದೊಳ್ (ಪಂಪಾಮ. ೧೦-೧೩೭) ; ವರ್ಷಮಯ ಧಾರೆಯಿಂದಿಂದ್ರ ಗೋಪಗಳಿಂ ಘನೋಪಲಗಳಿಂದ ಮುಂಗಾರ್ ಬಂದುದು (ಭಾವಚಿಂ. ೬-೨). **ಘನೋಪಳ** : " ಕರಕಃ, ಘನೋಪಳಃ – ಈ ೨ ಆಲಿಕಲ್ " (ಹಲಾಯು. ೧೦-೫೯) ; ಪಳಿಕಿನ ಕೊಡದೊಳ್ ಗಂಗಾಜಲಂಗಳಂ ತೀವಿ ತರ್ಪ ಸುರವನಿತೆ ಘನೋಪಳವಮಂ ತಾಳ್ದಿದ ವಿದ್ಯುದ್ವಿಳಾಸಮಂ ನಿಜವಿಳಾಸದಿಂ ಮಸುಳಿಸಿದಳ್ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೦೪-೨೦೦); ಎಳವುಲ್ಲಳೊಳ್ ಘನೋಪಳಕುಳದಂತೆ ತೋಱಿದುವು ನವ್ಯ ಘನಚ್ಯುತ ತೋಯಬಿಂದುಗಳ್ (ಜಗವಿ. ೪-೧೯). [ಘನ+ಉಪಲ]

ಘನೋಪಳ 'ಘನೋಪಲ' ನೋ.

ಘನ್ನ (ಗು). ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ; ಪವಿತ್ರವಾದ ; ಘನತೆಯುಳ್ಳ : ಹೊನ್ನು ಹೆಣ್ಣು ಕೋಟಿ ಕನ್ಯಾದಾನವನು ಸನ್ನಿಧಾನದಿಂದ ಘನ್ನ ಜನರಿಗಿತ್ತು(ಪುರಂದ. ೩-೯೧-೧) ; ಕನ್ಯೆ ಲಕುಮಿರಮಣ ವಿಜಯವಿಠಲರೇಯು ಘನ್ನಮಹಿಮ ನಿನ್ನ ವಾಕ್ಯ ಅಮೃತಸಿದ್ಧ (ವೋಕ್ಷದೀ. ೩-೧೦); ಚೆನ್ನವಾಗಿ ಮನ ಘನ್ನವಾಗಿ ಬಾಳೆಂದು ಹರಸುತಿಹನು (ಅಮತಂ. ೫೭-೧೭). 'ಗನ' ಪರಾ.

[<ಸಂ. ಘನ]

ಘಮ (ನಾ). ಸುವಾಸನೆ ; ಕಂಪು : ಬೇಸಿಗೆಯ ದಿನಗಳಲ್ಲಿ ನದಿಯ ಮೇಲೆ ಬೀಸುವ ಗಾಳಿಯಂತಿತ್ತು ಆ ಗಾಳಿಯ ಘಮ (ಶಾಲಮ. ೨೨೫).

ಘಮಘಮ್ಮ$_2$ (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ): ಮೈಸೂರಿನ ಗಂಧದ ಕಡ್ಡಿಗಳಿಂದ ತೂಟ್ಟ ಯೆಲ್ಲ ಘಮಘಮ ಎನ್ನುತ್ತಿತ್ತು (ಹುಟ್ಟಿಹ. ೧೪). [<ಗಮ್ಮ$_1$]

ಘಮಘಮ$_1$ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ : ಘನಕಲಶದಿಂ ತುಂಬಿ ಘಮಘಮ ನಿನದಮಾದುದು ಕೇಳಿ ಕುಂಜರವೆನುತಲೆಚ್ಚೆನು (ಆ ನ ಂ ರಾ. ೨-೩-೮).

ಘಮಘಮ$_2$ 'ಘಮ' ಪರಾ.

ಘಮಘಮಾಟ (ನಾ). ಸುವಾಸನೆ; ನರುಗಂಪು : ಅಂಬೆಮೋಹರ್ ಅಕ್ಕಿಯ ಅನ್ನದ ವಾಸನೆ ಒಣಗೇ ಘಮಘಮಾಟ ಬೀರುತ್ತಿತ್ತು (ದೀಪಹ. I, ೨೦). [←ಮರಾ. ಘಮಘಮಾಟ್]

ಘಮಘಮಿಸು (ಕ್ರಿ). ಬಹಳವಾಗಿ ಸುವಾಸನೆಯನ್ನು ಬೀರು ; ಕಂಪು ಬೀರು: ಘಮಘಮಿಸುವ ದೇಹಪರಿಮಳದಿಂದೊಂದು ಗಮಕದೊಳೆಸೆದನಾ ರಾಯ (ಭರತ. ೧-೩೬) ; ಕೊನೆಗೆ ಪರಿಮಳ ತುಂಬಿದ ಹೂವೇ ಘಮ ಘಮಿಸುವದು (ಕನ್ನಜಾ. ೧೨೦). [ಘಮಘಮ್ಮ$_2$ + –ಇಸು$_3$]

ಘಮಾಯಿಸು (ಕ್ರಿ).=ಘಮಘಮಿಸು : ಜಾನಕಮ್ಮನವರು ಸಂಡಿಗೆ ಹುರಿ ಯುತ್ತಿದ್ದರು. ಎಣ್ಣೆವಾಸನೆ ಈಚೆಗೂ ವ್ಯಾಪಿಸಿ ಘಮಾಯಿಸುತಿತ್ತು (ಮೂಲಾನ. ೬೪). 'ಕಮ್ಮಯಿಸು$_1$', 'ಗಮಾಯಿಸು' ಪರಾ.

[<ಘಮ + –ಇಸು$_3$]

ಘಮೆಂಡಿ (ನಾ). (ಉಕ) ಹೆಮ್ಮೆ ; ಮದ; ಗರ್ವ ; ಅಹಂಕಾರ : ಇಂದಿ ಸೊಕ್ಕು–ರೊಕ್ಕದ ಘಮೆಂಡಿ, ಎಷ್ಟು ದಿನಾ ತಡದೀತು ? (ದೀಪನಿ. ೧೫೩) ; ಇವಾ ರೊಕ್ಕದ ಘಮೆಂಡ್ಯಾಗ ಅದಾನು (ನಡದಾ. I, ೨೯೦).

[←ಪಾರ. ಹಿಂ. ಘಮಂಡ್ ; ಮರಾ. ಘಮೆಂಡೀ, ಘಮೆಂಡ]

ಘಮ್ಮನ (ನಾ). ದೊಡ್ಡ ಮನಸ್ಸು; ಉದಾರ ಮನಸ್ಸು: ರಮ್ಮೆಯರಸ ಪರಬೊಮ್ಮ ಬೊಮ್ಮನಯ್ಯಾ ತಿಮ್ಮವಿಜಯವಿಠಲ ಮಹಮೂರುತಿ ಘಮ್ಮನದಿಂದಲಿ ಬಂದು ದುಮ್ಮನವ ಕಳೆವ (ವಿಶಾಸು. ೩೩-೨).

[<ಘನ + ಮನ]

ಘಮ್ಮನೆ (ಅ). ಬೇಗನೆ; ಕೂಡಲೆ; ತಕ್ಷಣ: " ಘಮ್ಮನೆಯೆಂದು ಶೀಘ್ರದೊಳ್ " (ಕರ್ಣಾನಿ. ೧೭) : ನಿನ್ನೊಡತಿಯು ಮನೆ ಯಾವುದು ಘಮ್ಮನೆ ಪೇಳೆಂದು ನೃಪತಿ ಬೆಸಗೊಳಲ್ (ಪುಣ್ಯಾಸ್ರ. ೩-೧೮) : ನಮ್ಮ ದೃಷ್ಟಿಗಳ ಘಮ್ಮನೆ ಸೆಳೆದುಕೊಂಬ (ವೀಕ್ಷಿಪು. ೩-೧೭-೧೫) : ಧರ್ಮವುಳ್ಳ ಮನುಷ್ಯ ನಾರಾಯಣಭಕುತನೆನಿಸಿ ಘಮ್ಮನೇ ದಾಂಟುವನು ಮಾಯೆಯ (ಸಿಂಧಾಗ. ೧೦-೫-೨೫). [ಘಂ$_1$ + – ಅನೆ$_1$]

ಘಮ್ಮಿಡು (ಕ್ರಿ). ಘಂ ಎಂದು ಶಬ್ದಮಾಡು,–ಮೊಳಗು : ಸನ್ನ ಕಾವಗ್ಗಳೆಯರಿಲ್ಲಕಟೆನುತ ಮುಂದಕೆ ನಿಲುಕಿ ಹೊಯ್ವನು ಗಗನ ಘ[ಪಾಠಾಂ. ಗ, ಘು]ಮ್ಮಿಡೆ ಕಲಿ ವಿಭೀಷಣನ (ತೊರರಾ. ೬-೧೪-೨೫) : ಪುರಹರಮುನ್ನತ ಸ್ವರಮೆತ್ತಿ ಮೊಳಗಿದ ಗಗನ ಘಮ್ಮಿಡಲು (ಅಂಬಿಕಾ. ೧೦-೫೪).

[ಘಂ$_1$ + ಇಡು$_1$]

ಘಮ್ಮು (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ: ಘಮ್ಮು ಘಲಿಲೆನೆ ನಿರಿಸಿಳಲು ಗಜಿದೊಜಲಿದವು ಘಲುಗುಣನ ಶರಜಾಲ (ಕುಮ್ಯಾದ್ರೋ. ೧೦-೧೯).

ಘಮ್ಮೆನ್ನು (ಕ್ರಿ). ಸುವಾಸನೆಯನ್ನು ಬೀರು ; ಕಂಪನ್ನು ಸೂಸು : ಅಮ್ಮಾನ ಗುಡಿ ಮುಂದೆ ಘ[ಪಾಠಾಂ. ಗ]ಮ್ಮೆನ್ನೋದಿದು ಏನೆ ಗಂಡು ಭೂತಾಳೆ ಗಜನಿಂಬೆ ಘಮಸಕ್ಕೆ ಒಂದುಮರವಲ್ಲ ಫಲಬಿಟ್ಟೊ (ಹಳ್ಳಿಯ. ೩೫) : ನೀವು ಮುಡಿದಿರುವ ಮಲ್ಲಿಗೆ ತುಂಬಾ ಘಮ್ಮೆನ್ನುತ್ತಿದೆ (ರೂಢಿ).

[ಘಂ$_2$ + ಎನ್ನು (<ಎನ್$_1$)]

ಘಯ್ಸು 'ಘಳಿಸಾಸ' ನೋ.

ಘರಖಾಯಿಸು (ಕ್ರಿ). ಗುರುಗುಟ್ಟು ; ಗರ್ಜಿಸು : ಪದಿನಾರು ಪಜ್ಜೆ ಪಟಾವಳಿ ಹುಲಿ ಘರಖಾಯಿಸಿಕೊಂಡು ಬರುವುದನ್ನು . . . ಕಂಡನು (ಕಥಾಮಂ. VI, ೮೫). [<ಗುರುಕಾಯಿಸು]

ಘರಘರನೆ (ಅ). ಘರಘರ ಎಂಬ ಶಬ್ದದೊಡನೆ: ಭಾಳಮಧ್ಯಮಂ ತೀಕ್ಷ್ಣಕರಪತ್ರದಿಂ ಘರಘರ[ಪಾಠಾಂ. ಘರಿಘರಿ]ನೆ ಸೀಳುತಿರಲು (ಜೈಮಿಭಾ. ೨೬-೬೩). [ಘರಘರ$_0$ + – ಅನೆ$_1$]

ಘರಟೆಗೆ 'ಗರವಟಿಗೆ' ನೋ.

ಘರಟ್ಟ (ನಾ). ೧. ಬೀಸುವ ಕಲ್ಲು ; ರಾಗಿಕಲ್ಲು : ಪರಿದುದು ಪಾಸಂ ಪೊಕ್ಕುಂ ತಿರುಗಿದುದು ಘರಟ್ಟದಂತೆ . . . ಕೊರ್ವಿ ನಿಂದುದು ಸೌಭಂ (ಜಗವಿ.೧೪-೯೫) : ದುರಿತಗೋಧೂಮನ [ದ] ಘರಟ್ಟನಾ ಬಸವೇಶನತ್ಯಧಿಕ ಮಹಿಮೆಯಂ ಪೊಗಳ್ವರಾರೀ ಜಗದೊಳು (ಗುರುಪಾ. ೧೪-೩೦). ೨. (ಆಲಂ) ಪುಡಿ ಮಾಡುವವನು ; ನಾಶಪಡಿಸುವವನು : ಜೆಟ್ಟಿಗನೆನೆ ನೆಗಟ್ದಹಿತ ಘರಟ್ಟಂ (ಎಇ. VI, ೨೦೭-೧೯ ; 1057) ; ರಟ್ಟಘರಟ್ಟವೆಸರ್ ಧರೆಗಿಟ್ಟಳವೆನೆ ರಾಜ್ಯಪಟ್ಟಬಂಧೋತ್ಸವದೊಳ್ (ಎಇ. V, ೧೭-೧೭; 1142); ಭಕುತರಾರ್ತಿಯನಜಿವ ವಿಪುಳ ಘರಟ್ಟರಾರುಂಟೆಂದಳಿಂದುಮುಖಿ (ಕುಮ್ಯಾಅ. ೧೭-೨೬). 'ದನುಜಘರಟ್ಟ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಘರವಟ (ನಾ). ಯಾಗಮಾಡುವವನು ; ಯಾಗದೀಕ್ಷಿತ : ಹರಿಬಲವಂ ಕಂಡಳುಕುವ ಮದಕರಿವೊಲ್ ಪಿಂತುರವಣಿಸುವ ಹರಿಯಂ ಘರವಟ ಕಂಡಾಲಲು ಪರಿಚಕ್ರವ ತಿರುಹಿಸಿ ತಿರುಹುವ ಮುದದಿಂ ಕಾಣದೆ ಬೊಮ್ಮನ ತಲೆಗಟ್ಟು (ವೀರೇಅ. ೨-೩೫). 'ಗರವಟ್ಟ$_3$' ಪರಾ. [<ಸಂ. ಗೃಹಪತಿ]

ಘರವಟಿಗ 'ಗರವಟಿಗ$_1$' ನೋ.

ಘರವಟಿಗೆ 'ಗರವಟಿಗೆ' ನೋ.

ಘರವಟಿಗೆಬರು 'ಗರವಟಿಗೆವರ್' ನೋ.

ಘರವಟ್ಟ 'ಗರವಟ$_1$' ನೋ.

ಘರವಟ್ಟಿಗೆ 'ಗರವಟಿಗೆ' ನೋ.

ಘರವಟ್ಟಿಸು 'ಗರವಟಿಸು' ನೋ.

ಘರಾಣೆ, ಗರಾಣ (ನಾ). ೧. [illegible] : ಘರಾಣೆಗೆ ಅವರೇ ಈಗ ಉಳಿದ ಒರಿಯುರು (ಗೀತುಗ. ೪೭) ; ಏನು ಹೇಳತೀ ಶೀನಪ್ಪ . . . ಎಷ್ಟೋ ದಿವಸದಿಂದ ಬಂದ ಒಂದೇ ಘರಾಣೆ. ಇದನ್ನು [illegible] ಕಣ್ಮುಟ್ಟಿ, ನಾನು ಬದುಕಿರುವಾಗ ಹರಿದು ಹಂಚಿಹಾಕಬೇಕೇನು ?

(ಇತಿಶ್ರೀ. ೧೫೫). ೨. [ಸಂಗೀತ] ಸಂಗೀತಕಲೆಯಲ್ಲಿ ವಿಶಿಷ್ಟರೀತಿಯ ಒಂದು ಪಂಥ,–ಸಂಪ್ರದಾಯ: ಇವನು ಆಗ್ರಾ ಘರಾಣೆಗೆ ಸೇರಿದವನು ಎಂದು ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯ (ಭಾರದ. ೫೮೧): ಕರೀಂಖಾನರ ಒಂದು ಘರಾಣೆಯುವರಂತೆ, ಇನ್ನೊಂದು ಘರಾಣೆಯುವರು ಅದೇ ಭೈರವಿರಾಗವನ್ನು ಹಾಡುತ್ತಾರೆಂಬ ನಿಯಮವಿಲ್ಲ (ಯಕ್ಷಬ. ೬೫). **ಗರಾಣ :** ೨. ಹಿಂದೂಸ್ಥಾನಿ ಗರಾಣಗಳಂತೆ ಕರ್ನಾಟಕಸಂಗೀತದಲ್ಲೂ ಸಂಪ್ರದಾಯಗಳುಂಟು (ರೂಢಿ).

[←ಮರಾ. ಘರಾಣೇ, ಘರಾಣಾ ; ಹಿಂ. ಘರಾನಾ]

ಘರಿಕ್ಕನೆ (ಅ). ಸರ್ರನೆ ; ತಟ್ಟನೆ : ಜಡೆಯ ತುದುಕಿ ಪಿಡಿದೊಡನೆ ಘರಿಕ್ಕನೆ ಮಡಮುರಿದೆಸೆವೊಳ್ಮೊಗದ ಅಡವಾಯುವ ಕೂರ್ನೋಟದ ಕೊಪುರಿಯ ನೊಡಬಡಿಸುವುದೊಲಿಸುವುದು (ಹದಿಬ. ೬-೩೮). [ಘರಿಕ್$_0$ + – ಅನೆ$_1$]

ಘರಿಘರಿ 'ಘುಱಿಘುಱಿ' ನೋ.

ಘರಿಘರಿನೆ (ಅ). ಘರಿಘರಿ ಎಂದು ಶಬ್ದ ಹೊರಡುವಂತೆ : ಘರಿಘರಿನೆ ಪಲ್ಮೊತ್ತಿ ಹೂಡಿದನೆದೆಗೆಯಕಟಾ (ತೊರರಾ. ೫-೨-೪೯); ಭಾಳಮಧ್ಯಮಂ ತೀಕ್ಷ್ಣಕರಪತ್ರದಿಂ ಘರಿಘರಿ[ಪಾಠಾಂ. ಘರಘರ]ನೆ ಸೀಳುತಿರಲು (ಜೈಮಿಭಾ. ೨೬-೬೩). [< ಘುಱಿಘುಱಿ]

ಘರಿಯಲ್ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ : ಒಡೆಯೆ ಘರಿಯಲ್ಲೆನಲ್ಕೆ ತೋಳುಡಿದು ನೆಲಕ್ಕೆ ವಿಬ್ದ(F)ದು (ಸೌಇಇ. IX–I, ೧೬೩-೧೪ : 1093).

ಘರಿಲ್, ಘರಿಲು (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ : ಮೆಯ್ಯ ಮುಸಿಕೊರಲ ಬಕ್ಕಳೆ ಪೊಯ್ಯೆ ಘರಿ [ಪಾಠಾಂ. ಕನ, ಪುಗಿ] ಲ್ಲರೆವ ಕೆಯ್ಯ ಕಂಕರಿಕೆ ಕರಂ ರಯ್ಯಮೆನೆ ಪಾಡುತಿರ್ದಳಂ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೩೦೯) ; ಸಂದಣಿಸಿ ಪತ್ತಿದುರಿ ಘರಿಲೆಂದುರುಪಿಡೆ ಬೇಗದಿಂದೆ ಉರಿದು (ಗಿರಿಕ. ೮-೫೨) ; ಘರಿಲೆಂಬ ಗಿಟಿಲೆಂಬ . . . ಭೋರೆಂಬ ಕೂರಸಿಗಳುರವಣೆಯ ದನಿಯುಡಸುತಂ ಪುಟ್ಟೆ (ಇಹರ. ದೇ. ೪೧-೨೩). **ಘರಿಲು :** ಸರಳ ತೆಗೆದನು ಸರಸಿಜಪ್ರಿಯ ವರಸುತನು ತನ್ನುರವ ಬಗಿದನು ಘರಿಘರಿಲು ಘರಿಲೆನಲು ತೆಗೆದನು ನಿರ್ಮಲೋದಕವ (ಕುವ್ಯಾಕ. ೨೬-೧೮).

ಘರಿಘರಿಲ್, ಘರಿಘರಿಲು (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ) : ಭರದಿಂದ ಘರಿಘರಿಲೆಂದು ಕೊಯ್ದಿಡೆ (ಭೈರವೇ. ೧-೨೨೧); ಸರಳ ತೆಗೆದನು ಸರಸಿಜಪ್ರಿಯ ವರಸುತನು ತನ್ನುರವ ಬಗಿದನು ಘರಿಘರಿಲು ಘರಿಲೆನಲು ತೆಗೆದನು ನಿರ್ಮಲೋದಕವ (ಕುವ್ಯಾಕ. ೨೬-೧೮).

ಘರಿಲು ' ಘರಿಲ್ ' ನೋ.

ಘರಿಸು(ಕ್ರಿ). ಖಚಿತವಾಗಿ ಹೇಳು (?) : ಒಂಭತ್ತುನಾಡೂರ ಕಣಗಿಲ ದೇಕಣಪೆಗಡೆಯೊಳಗಾಗಿ ಯಿಟ್ಟು ಎರಡುಂ ಸಾಯಲಾಗದೆಂದು ನಾಡುಂ ಹೆಗ್ಗಡೆ ಮುಂದೆ ಘರಿಸಿ (ಮ್ಯಆರಿ. ೧೯೩೨, ೧೨-೬ : 1190). [?]

ಘರ್ಘರ$_1$ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣಶಬ್ದ : ಬೆರಸಿ ಪದಾತಿ ನೆಕ್ಕುನೆರಿಲೆಂಬ ನೆಳಲ್‌ನೆಳಲೆಂಬ ಘಾರು ಘರ್ಘರ ಘರಿಲೆಂಬ . . . , ನಿಷ್ಠುರರವಂ ಮಿಗೆ ತಳ್ತುಱಿದತ್ತು ಯುದ್ಧದೊಳ್ (ಗಿರಿಕ. ೬-೬೮); ಮಳೆ ಧಾರಾಕಾರವಾಗಿ ಸುರಿಯಿತು, ನೀರು ಚಾವಣಿಯಿಂದ ಕೆಳಗಣ ತೊಟ್ಟಿಗೆ ಘರ್ಘರ ನಿನಾದದೊಡನೆ ದುಮುಕುತ್ತಿತ್ತು (ಪುನರು. ೩೯೯).

ಘರ್ಘರ$_2$ 'ಗರ್ಘರಿ$_1$' ನೋ.

ಘರ್ಘರಧ್ವನಿ (ನಾ). ಕರ್ಕಶವಾದ ಧ್ವನಿ : ಗೊಗ್ಗರಧ್ವನಿ : ಅನಂತರಂ [illegible] ಪರಮಪ್ಪ ಘೋರಘರ್ಘರಧ್ವನಿಯಿನಿಂತೆಂದಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೫-೭೦ ವ). [ಘರ್ಘರ$_1$ + ಧ್ವನಿ]

ಘರ್ಘರಿ (ನಾ). ೧. ಆಭರಣವಾಗಿ ಧರಿಸುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗೆಜ್ಜೆ ಅಥವಾ ಗಂಟೆ. ೨. ಗೆಜ್ಜೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಒಡ್ಯಾಣ,–ಡಾಬು.

[ಸಂ. ಘರ್ಘರೀ]

ಘರ್ಘರಿಕೆ (ನಾ). ೧.=ಘರ್ಘರಿ ೧ : (?). ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ವಾದ್ಯ : ತುರಗಾರೋಹಣದಿಂದವೊರ್ಮೆ ಗಜಶಿಕ್ಷಾಲೀಲೆಯಿಂದೊರ್ಮೆ ಕಾವ್ಯರಸಾಸ್ವಾದದಿನೊರ್ಮೆ ವೈಣಿಕಕೃತಪ್ರಸ್ತಾವದಿಂದೊರ್ಮೆ ಘ[ಪಾಠಾಂ. ಗ] ರ್ಘರಿಕಾಸ್ವಾದನದಿಂದದೊರ್ಮೆ . . . ಪೊಱ್ತುಗಳೆವಂ ಶ್ರೀಗೋವಿನೀವಲ್ಲಭಂ (ಚಂದ್ರಪು. ४-೨೮). [ಸಂ. ಘರ್ಘರಿಕಾ]

ಘರ್ಘರಿಸು (ಕ್ರಿ). ಘರ್ಘರ ಎಂದು ಧ್ವನಿಮಾಡು: ಮಂಥರೆಯ ಕರ್ಕಶದ ಚೇತ್ಕೃತಿಕ್ರಕಚದಿಂ ಭರತಜನನಿಯ ಮನಸಿಲೆ ಘರ್ಘರಿಸುವಂತೆ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೧೧೩-೩೧). [ಘರ್ಘರ$_1$ + – ಇಸು$_3$]

ಘರ್ಮ (ಗು). ೧. ಉಷ್ಣವಾದ ; ಬಿಸಿಯಾದ. 'ಘರ್ಮರುಚಿ' ಪರಾ. (ನಾ). ೨. ಬಿಸುಪು ; ಕಾವು ; ಸೆಕೆ ; ಉಷ್ಣ : ಆನಿದು ಪೊದೆದೊಡೆ ಘರ್ಮಮಕ್ಕುಂ (ಸುಕುಮಾ. ೧೦-೧೧೯) : ಘನಸಮಯದೊಳಗೆ ಘರ್ಮಂ ಜನಿಯಿಸುವುದಾಗಳಂತೆ ಮಱ ಕೊಳ್ವಪ್ರೊಲ್ (ಪುಷ್ಪಪು. ೯-೩೮) ; ಯಮಧರ್ಮಾಪಘನಘರ್ಮನಿರ್ಮಲ . . . ಶಿವ (ಉದ್ಭದೇ. ೬-೨೯). ೩. ಉಷ್ಣಜ್ವರ ; ಮಹಾಜ್ವರ : "ಘರ್ಮಮುಷ್ಣಂ ಮಹಾಜ್ವರಮೆಂದೆನಿಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ.೧೧೪-೪). ೪. ಉಷ್ಣಕಾಲ ; ಬೇಸಗೆ ; ನಿದಾಘ : "ಕಡುಬಿಸಿಲು ಘರ್ಮಂ ನಿದಾಘಮೆನಿಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೧೦-೨). ೫. ಸೂರ್ಯನ ಪ್ರಖರವಾದ ಕಿರಣ; ಕಡುಬಿಸಿಲು. ೬. ಬೆವರು; ಸ್ವೇದ. "ಪ್ರಾಲೇಯಮುಷ್ಣಂ ಬೆವರು ಮೂಱು ಘರ್ಮಾಖ್ಯಂ" (ನಾನಾಕಂ. ೮೭): "ಬೆಮರ್ ಶೀತೆಽೋಷ್ಣ ಘರ್ಮಾಂಕಿತಂ" (ನಾನಾರ. ೨೩). [ಸಂ.]

ಘರ್ಮಕಣ (ನಾ). ಬೆವರುಹನಿ : ರಥಾಂಗಕುಚಂಗಳಂ ಸರಃಸ್ಥಳದೊಳೆ ಕೂಡಿ ಘರ್ಮಕಣಮೆಂಬಿನಮಂಬುಕಣಾಳಿದಾಳ್ದದೇಂ ಸುಳಿದುದೊ . . . ಮಂದಮಾರುತಂ (ಶಬಶಂ. ೧-೫೩). [ಘರ್ಮ + ಕಣ$_3$]

ಘರ್ಮಕಾಲ (ನಾ). ಬಿಸಿಲುಗಾಲ ; ಬೇಸಗೆ ; ನಿದಾಘ : ಇದೇಂ ಘನಕಾಲಮೋ ಘರ್ಮಕಾಲಮೋ (ಪುಷ್ಪಪು. ೧೩-೧೮) : ಬೃಂದಾವನಂ ಗೋಪಗೋವೃದ್ಧಿಗೆ ತಾಣಂ ಘರ್ಮಕಾಲಂ ಸಮನಿಸಿರೆಯುಂ (ವಿಷ್ಣುಪು. ೫-೨-೩೫). [ಘರ್ಮ + ಕಾಲ]

ಘರ್ಮಜಲ (ನಾ). ಬೆವರು ; ಸ್ವೇದ : ಇನಿಯನ ಕೆಂದಳಂ ತಳವು ನೊಯ್ಯನೆ ಸೋಂಕೆ ಪೊದಟ್ದಿ ನಾಣ ಪೆಂಪಿನೊಳೊಗೆತರ್ಪ ಘರ್ಮಜಲ ಬಿಂದುಗಳಿಂ . . . ಒಪ್ಪಿ ತೋಱಿದಳ್ (ಆದಿಪು. ४-४೯) ; ಘರ್ಮಜಲ ಮುಣ್ಮಿದುದಂಗದೊಳ್ (ಶಬಶಂ. ४-೧೧೨) [ಘರ್ಮ + ಜಲ$_2$]

ಘರ್ಮಬಿಂದು (ನಾ).=ಘರ್ಮಕಣ : ಸ್ಮರಕಾಂತಾರತ ಘರ್ಮಬಿಂದುಚಯಮೋ (ಕಾದಂಪೂ. ೭४೧); ಘರ್ಮಬಿಂದುಸಂತಾನದಂತುರಿತ ಗಂಡಮಂಡಳನುಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೫-೧೧೧ ವ). [ಘರ್ಮ + ಬಿಂದು]

ಘರ್ಮರುಚಿ (ನಾ). ಉಷ್ಣವಾದ ಕಿರಣಗಳನ್ನುಳ್ಳವನು ; ಉಷ್ಣರಶ್ಮಿ ; ಸೂರ್ಯ : ಘರ್ಮರುಚಿ . . . ಪರಮೋಚ್ಚಾಂಶದೊಳೊಂದಿ ನಿಂದೊಡೆ (ಜಾತತಿ. ೮-೧೧). [ಘರ್ಮ + ರುಚಿ]

ಘರ್ಮವಾರಿ (ನಾ).=ಘರ್ಮಜಲ : ಅಡರಿ ಕಟಾಕ್ಷ ಚಂದ್ರಿಕೆ ಪಳಂಚೆ ಗವಾಕ್ಷದ ಚಂದ್ರಕಾಂತದಿಂದುಡುಗದೆ ಸೋರ್ವ ನೀರ್ವನಿಗಳುಣ್ಮಿದ ನರ್ತನ ಘರ್ಮವಾರಿಯೊಳ್ ತಡತಡಮಾಗೆ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೨-೭೦) [ಘರ್ಮ+ವಾರಿ$_2$]

ಘರ್ಮಸಮಯ (ನಾ).=ಘರ್ಮಕಾಲ: ಅಂತು ಬಂದ ಘರ್ಮಸಮಯದೊಳ್ . . . ಮಹೀಪಾಲಂ ಲೀಲೆಯಿಂದಿರ್ಪನ್ನೆಗಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೯-೮೩ ವ).

[ಘರ್ಮ + ಸಮಯ]

ಘರ್ಮಾಂಬು (ನಾ).=ಘರ್ಮಜಲ : ಸ್ಫುರಿತ ನಿಟಿಲ ಘರ್ಮಾಂಬು ಚೆಲ್ವಾಗೆ (ಜಗವಿ. ೧೭-೮೧); ಗಾಳಿ ಘರ್ಮಾಂಬುವೊತ್ತುದು ಭೂಮಿ ಬಿಕ್ಕನೆ ಸೀಳಿತು ಸೂರ್ಯನ ಬೆನ್ನು ಹೋಳಿಗೆವಡದುದು ಬಲುಬಿಸಿಲೊಂದು ಚಡಾಳಿಕೆ ಜಗವ ಭಂಗಿಸಿತು (ಮೋಹತ. ೧೯-४೬). [ಘರ್ಮ + ಅಂಬು$_3$]

ಘರ್ಮಾಂಭಸ (ನಾ). =ಘರ್ಮಜಲ : ಘರ್ಮಾಂಭಸಂ ಪೊಣ್ಮೆ ನುಣ್ಗೊಗದೊಳ್ (ರಾಜಶೇ. ೭-೨೧). [ಘರ್ಮ + ಅಂಭಸ]

ಘರ್ಮಾಂಶು (ನಾ). ೧. ಉಷ್ಣವಾದ ಕಿರಣ. ೨. ಉಷ್ಣವಾದ ಕಿರಣಗಳುಳ್ಳವನು ; ಸೂರ್ಯ. 'ಘರ್ಮಾಂಶುಪುತ್ರ' ಪರಾ. [ಘರ್ಮ + ಅಂಶು]

ಘರ್ಮಾಂಶುಪುತ್ರ (ನಾ). ಸೂರ್ಯನ ಮಗ; ಶನಿ: ಮಹೀಪಾಲಕ್ಕೆ ತಾನೆನಿಸುಗುಂ ಘರ್ಮಾಂಶುಪುತ್ರಾಂಶದೊಳ್ (ಜಾತತಿ. ೨೨-೪). [ಘರ್ಮಾಂಶು + ಪುತ್ರ]

ಘರ್ಮಾಗ್ನಿ (ನಾ). ಬೇಸಗೆಯ ಕಾಲದ ಸೆಕೆ,-ತಾಪ: ದಾವಾನಲನ ಬಳಸಿನಿಂ ಕಾಯ್ದು ರವಿಕಾಂತದಾ ವಿಶೇಷಾಗ್ನಿಯಿಂದುದರಾಗ್ನಿಯಿಂ ಬಳಿಕ್ಕಾ ವಿಭಾಕರನ ತೇಜೋಗ್ನಿಯಿಂದೆಸೆವ ಘರ್ಮಾಗ್ನಿಯಿಂ ಪಂಚಾಗ್ನಿಯಿಂ (ವೀಶೈಪು. ೨-೧೨-೧೪). [ಘರ್ಮ + ಅಗ್ನಿ]

ಘರ್ಮೆ (ನಾ). [ಜೈನ] ಒಂದು ನರಕದ ಹೆಸರು : ಅಲ್ಲಿಂ ಕೆಳಗೆ ಅಶೀತಿ ಸಹಸ್ರಯೋಜನಾಂತರದ ಉದಕಭಾಗದೊಳ್ ಘರ್ಮೆಯೆಂಬ ಪೆಸರ ರತ್ನಪ್ರಭೆಯೆಂಬ ಮೊದಲ ನರಕಮಿರ್ದುದು (ಅಜಿಪು. ೧೧-೬ ವ) ; ಘರ್ಮೆಯೆಂಬ ಮೊದಲ ನರಕದೊಳ್ಪಡಿಮೂಱಿಂದ್ರಕಂಗಳಕ್ಕುಂ (ಹಸ್ತಟೀ. ೨೨-೨). [ಸಂ. ಘರ್ಮೆ]

ಘರ್ಮೋತ್ತರ (ನಾ). ಬೇಸಗೆಯ ಹೆಚ್ಚಳ; ಮಿತಿಮಿರಿದ ಸೆಕೆ,-ಬಿಸಿಲು : ಬಿಡದೆ ಘರ್ಮೋತ್ತರಕೆ ಮಾರುತಂ ಬೆಮರ್ದೊರ್ಡಾರ್ ಬೀಸುವರ್ ಬಳಿಕಾಲವಟ್ಟದಿಂದೆ (ಕೃಮಿಥಾ. ೨-೧೬). [ಘರ್ಮ+ಉತ್ತರ]

ಘರ್ಮೋದಕ (ನಾ). =ಘರ್ಮಜಲ: ಸೌಮಿತ್ರಿ ಸುಗ್ರೀವಂಗೆಂದನುದಂಚಿತ ಭ್ರುಕುಟಿಗಂಡೋದ್ಗಾರಿ ಘರ್ಮೋದಕಂ (ತೊರಾಮಾ. ೧೧-೧೭೩). [ಘರ್ಮ + ಉದಕ$_2$]

ಘರ್ಮೋರ್ಮಿ (ನಾ). ಬಿಸಿಲಿನ ಅಥವಾ ದಗೆಯ ಅಲೆ : ಘರ್ಮೋರ್ಮಿಹತನಿರ್ಮಳಸವಿಾರನುಂ . . . ಕರವೊಪ್ಪೆ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೨-೧೯ ವ). [ಘರ್ಮ + ಊರ್ಮಿ$_2$]

ಘರ್ರನೆ 'ಘಟ್ಟನೆ' ನೋ.

ಘರ್ಷಣ (ನಾ). ೧. ಉಜ್ಜುವಿಕೆ. ಒರಸುವಿಕೆ. ೨. ತಿಕ್ಕಾಟ ; ಜಗಳ. ೩. ಪುಡಿ ಮಾಡುವಿಕೆ; ಅರೆಯುವಿಕೆ. ೪. ಸಾಣೆ ಹಿಡಿಯುವಿಕೆ ; ಮೆರಗು ಕೊಡುವಿಕೆ ; ಒಪ್ಪಕೊಡುವಿಕೆ. [ಸಂ.]

ಘರ್ಷಣೆ (ನಾ). ೧. ಜಗಳ ; ತಿಕ್ಕಾಟ : ಆಗಾಗ್ಗೆ ಅವರಲ್ಲಿ ಘರ್ಷಣೆಯಾಗುತ್ತಲೇ ಇರುತ್ತದೆ (ಊಪ). ೨. ಯುದ್ಧ ; ಕದನ : ಅಲ್ಲಿ ಚಿತ್ರರಥ ಎಂಬ ಗಂಧರ್ವರಾಜನ ಪರಿವಾರದೊಡನೆ ಘರ್ಷಣೆಯಾಗುತ್ತದೆ (ಭಾರದ. ೧೦೪) ; ಅದೇ ಏಪ್ರಿಲ್‌ತಿಂಗಳಲ್ಲಿ ಇನ್ನೊಂದು ಘರ್ಷಣೆ ಮಿಲಿಟರಿಯವರೊಡನೆ ನಡೆದು ೧೨ ಮಂದಿ ಕ್ರಾಂತಿಕಾರರು ಹತರಾದರು (ಅಶ್ವಾಪೆ. ೧೪೩). [ಸಂ. ಘರ್ಷಣ]

ಘಲ್‌ಘಲ್ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ : ಬಳೆಗಳ್ ಘಲ್‌ಘಲ್ ಘಲ್ಲೆನೆ ಗಿಳಿ ಸೋವಾಕೆಗಳನೊಪ್ಪುಗುಂ ಕೆಲವೆಡೆಯೊಳ್ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೨೯೩) ; (ಶಮದ. ೧೯೫ ಪ್ರಯೋ. ನೋ).

ಘಲಕ್ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ. 'ಘಲಕನೆ' ಪರಾ.

ಘಲಘಲಕ್ (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ) : ಮೃದುಗತಿಯೊಳ್ ಘಲಘಲ [ಪಾಠಾಂ. ಘುಲುಘುಲು]ಕೆಂದೆನುತಂ (ಭ್ರಂಗೀಶ. ಹ. ४೬೦-೧೨); ಉಲಿವ ತೊಡರು ಘಲಘಲಕೆನೆ ಕೈಯ ಕೂರಲಗನಾಯತಮಾಡಿ (ಭ್ರರವೇ. ೫-೨೬).

ಘಲಕನೆ (ಅ). ಘಲಕ್ ಎಂಬ ಶಬ್ದದೊಂದಿಗೆ : ಘಲಕ [ಪಾಠಾಂ. ಕೆ]ನೆ ಬೀಳ್ವ ಕನಕಧಾರಾವೃಷ್ಟಿಯನು ಕಂಡು (ಭ್ರರವೇ. ೨-೧೮೬). [ಘಲಕ್ + – ಅನೆ$_1$]

ಘಲಘಲನೆ (ಅ). ಘಲಘಲ ಎಂಬ ಶಬ್ದದೊಡನೆ : ತೊಡರುಗಳು ಘಲಘಲನೆ [ಪಾಠಾಂ. ಘಳಘಳನೆ] ಮೊರೆಯಲು (ಬಸವು. ೧೬-೧೭) : ಘಲಘಲನೆ ಮುಗಿಲಿಂದ ನೆತ್ತರ ಮಳೆ ಸುರಿದವೆಣ್ದೆಸೆಗೆ (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೧೧-೩४) [<ಘಲ್‌ಘಲ್ + – ಅನೆ$_1$]

ಘಲಘಲಿಸು (ಕ್ರಿ). ಘಲಘಲ ಎಂಬ ಶಬ್ದವನ್ನು ಮಾಡು,-ಹೊರಸೂಸು : [ಉ]ಡವಣಿಯ ತೊಡವು ಘಲಘಲಿಸುವಂದುಗೆಯಾನೆ (ಬಸರ. ೧-೧೫೫) : ಗೆಜ್ಜೆಗಳು ಘಲಘಲಿಸೆ ಮೆಲ್ಲನೆ ಪಜ್ಜೆಯಿಡೆ (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೩-೧೫). [<ಘಲ್‌ಘಲ್ + – ಇಸು$_3$]

ಘಲಿಕು (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ : ಹೊಳೆವ ಮಣಿಮಯ ತೊಡರು ಘಲಿಕೆಂದುಲಿಯೆ (ಜೀವಂಧ. ೯-೫).

ಘಲಿರು (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ : ಗಗ್ಗರಿ ಘಲಿರೆಂಬ ಗಾಲಿಯ ಬಲುರವ (ಶಂಪವಿ. ೨೫-೧೦೭) ; ಎತ್ತೀ ಕುಟ್ಟಿದರೆ ಘಣಿರೆಂದೋ ಹಾದಿಯ ಕಲ್ಗಳು ಬೀದಿಯ ಬಾವ್ಗಳು ಹಾಡಿ ಕುಟ್ಟಿದರೆ ಘಲಿರೆಂದೋ (ಹುಟ್ಟುಹ. ४६).

ಘಲಿರುಘಲಿರು (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ) : ಅಂದುಗೆಯ ಧ್ವನಿ ಘಲಿರುಘಲಿರೆನೆ (ರಾಮಾಸಂ. ೧-४-೫೦).

ಘಲಿಲು (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ.

ಘಲಿಲುಘಲಿಲು (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ) : ಬಿಡದೆ ತಾಟಿಪ ಪಲಗೆ ಘಂಘಂ ಘಲಿಲು [ಪಾಠಾಂ. ರು]ಘಲಿಲೆನಲು (ಬಸವು. ೧೭-೧೭).

ಘಲ್ಲಣೆ 'ಗಲ್ಲಣೆ' ನೋ.

ಘಲ್ಲಣೆ 'ಗಲ್ಲಣೆ' ನೋ.

ಘಲ್ಲಿಸು 'ಗಲ್ಲಿಸು' ನೋ.

ಘಸಕ್ಕನೆ (ಅ). ತಟ್ಟನೆ ; ಕೂಡಲೆ; ಅನಿರೀಕ್ಷಿತವಾಗಿ : ಘಸಕ್ಕನ ಒಂದಿನಾ ಲೋಕಾಪುರಕ್ಕ ಹೋಗಿ ಅಮ್ಮನ್ನ ಈಕಡೆ ಕರಕೊಂಡ ಬರತೀನಿ (ಬಾಬಲ. ३೧). [ಘಸಕ್$_0$ + – ಅನೆ$_1$]

ಘಸಣ 'ಗಸಣೆ' ನೋ.

ಘಸಣೆ 'ಗಸಣೆ' ನೋ.

ಘಸಣೆಗೊಳ್ 'ಗಸಣೆಗೊಳ್' ನೋ.

ಘಸಣೆಗೊಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ಗಾಸಿಪಡಿಸು ; ಆತಂಕಗೊಳ್ಳುವಂತೆ ಮಾಡು : ಪೊಸಮಸೆಯ ಪಗರಂಬಿನೊಳ್ . . . ಕೂಡೆ ರಥಿಕರಂ ಘಸಣೆಗೊಳಿಸಿಹ ಸರಳ ಹೊಡೆತದಿಂ (ತುರಂಗ. ೬೫-४೧). [ಘಸಣೆಗೊಳ್ (<ಗಸಣೆಗೊಳ್) + – ಇಸು$_3$]

ಘಸಣೆವಳೆ (ನಾ). ತೊಂದರೆ ಕೊಡುವ ಮಳೆ ; ಜಡಿಮಳೆ : ಬಿಸಿಲುವಳೆ ಸರಿಸೋನೆ ಸಿಡಿಲಿನ ಘಸಣೆವಳೆಯಲಿ ಘಾಸಿಯಾದುದು ಜಗದ ಜನನಿಕರ (ಕೊರರಾ. ४-೬-೬). [ಘಸ (<ಗಸಣೆ) + ವಳೆ (<ಮಳೆ)]

ಘಸಣೆ 'ಗಸಣೆ' ನೋ.

ಘಸರಿ (ನಾ). ಮಹಾಧ್ವನಿ ದೊಡ್ಡಶಬ್ದ : ಪರಮಾನುರಾಗದಿಂದಿರೆ ಮೆಚ್ಚುತವೆ ಮೊನೆ ಧರೆಗೀಶ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾಗಿ ಸುನದುಂದುಭಿಗಳ ಘಸರಿಯೊಳು ಕೈಲಾಸಗಿರಿಗೆ ಕೊಂಡೊಯ್ದು ಸೋಮೇಶರ (ಮಡಿಕ್ಯಾ. IV. ೧೧೫४ : ಚೋಳರಾಜ ಸಾಂಗತ್ಯ). [←ಮರಾ. ಘಸರಾ]

ಘಸ್ಮರ (ಗು). ೧. ಹೊಟ್ಟೆಬಾಕತನದ. (ನಾ). ೨. ಮಿತಿಮಿರಿ ತಿನ್ನುವ ಭೂತ. 'ಘಸ್ಮರಾಭರಣ' ಪರಾ. ೩. ಮಿತಿಮಿರಿ ತಿನ್ನುವವನು : ತಿನ್ನಾಳಿ ; ಹೊಟ್ಟೆಬಾಕ: "ಭಕ್ಷಕಃ, ಘಸ್ಮರಃ, ಅದ್ಮರಃ–ಈ ೩ ತಿನ್ನಾಳಿ" (ಹಲಾಯು. ೫೦-೧೯೫) : "ಅದ್ಮರಂ ಘಸ್ಮರಂ ಭಕ್ಷಕಾರಿ ತಿನ್ನಾಳಿಯುಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೬೮-೧೦). ೪. ಕೊಲ್ಲುವವನು ; ನಾಶಮಾಡುವವನು : ಪೂಜಿಸಿದೆಂ ಧೃತಕಾಲಕೂಟನಂ ಮನಸಿಜಘಸ್ಮರಾಂಬಕಲಲಾಟನನುಗ್ರ ಫಣೀಂದ್ರಜೂಟನಂ (ಜಗವಿ. ೧೬-೯೦). [ಸಂ.]

[illegible] (ನಾ). [illegible] ಘಸ್ಮರಾ [illegible] ಭಕ್ತಿ [illegible].

[[illegible]]

[illegible] (ಗು) (?) : [illegible]

[illegible] (ಜಿನಮು. ೨೬-೨೫). [?]

ಘಸ್ರ (ನಾ). ಸೂರ್ಯೋದಯದಿಂದ ಹಿಡಿದು ಸೂರ್ಯಾಸ್ತದ ವರೆಗಿನ ಕಾಲ: ಹಗಲು: ಮಿಸ: "ದಿವಾ, ದಿವಾ . . . ಘಸ್ರಃ-ಈ ೭ ಹಗಲ್" (ಹಲಾಯು. ೧೮-೧೦೬); "ಘಸ್ರಮಾ ದಿವಸಮೆನೆ ಹಗಲ ಪೆಸರೆನಿಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೨೦-೬). [ಸಂ.]

ಘಳಘಳ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ: ಈತನು ತಪೆ ಹೊಡೆಯ ಲಂತತ್ತಲಾ ಶಿವಪುರದ ಕದಹುಗಳು ತವತವಗೆ ಘಳಘಳವೆನುತ ಬಿದ್ದವು (ಬಸಪು. ೯-೧೫).

ಘಳಘಳನೆ (ಅ). ಘಳಘಳ ಎಂಬ ಧ್ವನಿಯೊಡನೆ: ತೊಡವುಗಳು ಘಳಘಳ [ಪಾಠಾಂ. ಘಲಘಲ]ನೆ ಮೊರೆಯುಲು (ಬಸಪು. ೧೬-೧೭).

[ಘಳಘಳ + -ಅನೆ$_1$]

ಘಳಿ 'ಗಟಿ' ನೋ.

ಘಳಿಗೆ$_1$ 'ಗಟಿಗೆ' ನೋ.

ಘಳಿಗೆ$_2$ 'ಗಳಗೆ' ನೋ.

ಘಳಿಗೆ$_3$ 'ಗಳಿಗೆ$_3$' ನೋ.

ಘಳಿಗೆಬಟ್ಟಲು 'ಗಟಿಗೆವಟ್ಟಲ್' ನೋ.

ಘಳಿಗೆವಟ್ಟಲು 'ಗಟಿಗೆವಟ್ಟಲ್' ನೋ.

ಘಳಿಯ 'ಘಟಿಯ' ನೋ.

ಘಳಿಯವಟ್ಟಲು (ನಾ). = ಗಟಿಗೆವಟ್ಟಲ್: ಪಿರಿಯಗಣಕ ಘಳಿಯ ವಟ್ಟಲನು ಕೂಡಿರಿಸಿದನು (ವರ್ಧಚ. ೫-೪೭).

[ಘಳಿಯ (<ಘಟಿಯ) + ಬಟ್ಟಲು (<ಬಟ್ಟಲ್)]

ಘಳಿಯಾರ, ಗಡಿಯಾರ, ಗಡಿಯಾಲ, ಗಡಿಯಾಳ, ಗಳಿಯಾರ, ಗಳಿಹಾರ, ಘಟಿಯಾಜಿ (ನಾ). ೧. ಕಾಲವನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಯಂತ್ರ; ಘಟಿಕಾಯಂತ್ರ: ಘಳಿಯಾರ ಪಾತ್ರಪಾವುಳಪರಿಗ್ರಹಕ್ಕಂ (ಎಇ. XIII, ೪೮-೭೭ : 1112); ಕೋಂಟೆಗಳ ಘಳಿಯಾರ [ಪಾಠಾಂ. ಸುಳಿಯುವರ] ಭದ್ರಗಳ ಗಣನೆಗಳನಾರ್ ಬಲ್ಲರ್ಕೈ (ಸಿದ್ಧರಾ. ೧-೧೫); ಜಾವಗಳನು ಸೂಚಿಪ ಘಳಿಯಾರದ ಭಾವವನದನೇನೆಂಬೆ (ಅಂಜಚ. ೩-೩೮); ಪತ್ತುಕೊಳಗ ಘಳಿಯಾರಕ್ಕೆ (ಸೌಇಇ. IV, ೨೫೪-೭೯ : ಸು. 1513); ಘಳಿಯಾರದೊಳಗಪ್ಪ ಜಿಗೊಳು ಶಂಬನಾದವುಚ್ಚಳಿಸಿತಾರೋಗಣೆಗಿನ್ನು ತಳರ್ವುದುತ್ತಮವೆಂದು ಚಕ್ರೇಶ ತನ್ನವಮ್ಮಗೆಳಸಿ ಬಿನ್ನವಿಸಿದನೊಡನೆ (ಭರಚ. ೪೬-೧೦೦). **ಗಡಿಯಾರ:** ೧. ಈ ಶ್ರೀರಂಗಪಟ್ಟಣಕಳವಡದ ಪುರ ತ್ರಿಜಗದ ನೆಲದೊಳಗಿಲ್ಲೆಂದು ಗಡಿಯಾರ ಜಾಗಟೆಯುಲಿವುದು ಗೋಪುರದೊಳಗೆ (ಕಂನವಿ. ೭-೧೧೫); [illegible] **ಗಡಿಯಾಲ:** ೧. [illegible] **ಗಡಿಯಾಳ:** ೧. [illegible] ಯಂತ್ರವು (ಮುಂಬಯಿ. ೩-೮೫): ಅವಳ ಗಡಿಯಾಳಕ್ಕೆ ಕೊಟ್ಟ ಕೀಲಿ ತೀರಿದ್ದಿಲ್ಲ (ನಿರಾಘ. ೫೦). **ಗಳಿಯಾರ:** ೧. ಪೇಳವೆ ಪೇಳೆಪೇಳೆಗಳೆಪಾಯುವನೀ ಗಳಿಯಾರಸನ್ನೆಯುಂ (ಅಪಶ. ೫೭); ಪೊಡವಿಪ [illegible] ೬೭ ಪಗರಗಳನೆಂಟುದೆಸೆಗೆ ಬಿಡದ ಸಾಜುವ ಪೋಲು ಗಳಿಯಾರ ಜಾಗಟೆ ನಡೆದ ಗಳಿಗೆಯ ಪೇಳಿದುವು (ಕಂನವಿ. ೨೧-೧೨೮). **ಗಳಿಹಾರ:** ೨. ವೇಳೆಯನ್ನು ತಿಳಿಸುವವನು: ಗಳಿಹಾರರ ಘಂಟೆ ಯೊಲಿದು ಚೀಱಿದುದು (ವೀರಹತ. ೩೦-೪೯). △ **ಘಟಿಯಾಜಿ: ೨.** ಕಾಪಿನ ಘಟಿಯಾಜಿರು ಮೂರುವರ್ಗ್ಗಂ ಮತ್ತರ್ ೪೫ (ಹೈಅರಿ. ೩೪ ೩೨೩ ; 1085).

ಗಳಿಯಾರದವ=ಘಂಟೆಯನ್ನು ಬಾರಿಸಿ ಕಾಲವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವವನಂ: ಗುಣಿಸಿ ಪೇಳುತ್ತಿರಲು ಗಳಿಯಾರದವರ ಕರೆಸೆನಿತು ಘಳಿಗೆಯ ದಾಯಿತೆನಲು (ಸಿಂಗಿರಾ. ೧೬-೨೩); ಬಳಪಂತನರಮನೆಯ ಗುಜ್ಜನಾ ಕುಂಭಜಂ ಎಳಸಿ ಕನಕಾದ್ರಿಯೆಂಬುಪ್ಪರಿಗೆಯೊಡೆಯಲ್ಲಿ ಗಳಿಯಾರದವರಿಂದು ಸೂರ್ಯರೆನೆ ಭೋಗವಮಲ್ಲೇಶರಾಯಂ ಮೆಱೆದನು (ಚೇರಮ. ೧-೩೫).

[<ಪ್ರಾ. ಘಡಿಆಲಯ./ಹಿಂ. ಘಡಿಯಾಲ; ಮರಾ. ಘಡಿಯಾಲ, ಘಡ್ಯಾಳ]

ಘಳಿಯಿಸು 'ಘಟಿಯಿಸು' ನೋ.

ಘಳಿಲ್ 'ಘಟಿಲ್' ನೋ.

ಘಳಿಲನೆ 'ಘಟಿಲನೆ' ನೋ.

ಘಳಿಲು 'ಘಟಿಲ್' ನೋ.

ಘಳಿಶಾಸ 'ಘಳಿಸಾಸ' ನೋ.

ಘಳಿಸ 'ಘಳಿಸಾಸ' ನೋ.

ಘಳಿಸಾಸ, ಘಯ್ಸ, ಘಳಿಶಾಸ, ಘಳಿಸ, ಘೈಶಾಸ, ಘೈಸಾಸ, ಘೈಸ್ಸ(ನಾ). ಘಟಿಕಾಸ್ಥಾನದ ಅಧಿಕಾರಿ; ಪಾಂಡಿತ್ಯದ ಪ್ರಭಾವದಿಂದ ಮನ್ನಣೆ ಗಳಿಸಿದವನಂ; ಧರ್ಮಶಾಸ್ತ್ರ ಪ್ರವಚನದಲ್ಲಿ ನಿಪುಣನಾದವನು; ಘಟಿಕಾಸಾಹಸಿ.. P ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಪಂಗಡದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರ ಹೆಸರಿನ ಮುಂದೆ ಬಿರುದಾಗಿ ಇದು ಸೇರಿರುತ್ತದೆ: ಅವಿಸ್ರುತಪಟ್ಟವರ್ಧನ ವಾಸುದೇವಘಳಿಸಾಸರು (ಸೌಇಇ. XX, ೭೫-೧೮; 1117); ಗೋಪತಿ ಘಳಿಸಾಸರ ಮಗಂ ರೇಚಣಘಳಿಸಾಸರ್ (ಕರ್ನಾಇ. ೮-೬೫; 1147); ಪರಮಾಶೀರ್ವಾದ ಪರಂಪರೆ ನಿಜರಾಜ್ಯಾಭಿವಿ(ವೃ)ದ್ಧಿಗುದ್ಭವವೆನಿಪೀಶ್ವರ ಘಳಿಸಾಸಂಗೆ ಜಗದ್ಗುರುಗೆ (ಎಇ. V, ೧೬-೧೭ : 1161); ಘಳಿಸಾಸ ಅಥವಾ ಘೈಸಾಸವೆಂಬುದು ಘಟಿಕಾಸಾಹಸದ ತದ್ಭವವು (ಸಂಭಾನಿ. ೨೦೬); 'ಘಟಿಕಾಸಾಹಸಿ' ಎಂಬುದು ಮುಂದೆ 'ಘಳಿಸಾಸ' ಎಂದಾಗಿ 'ಘೈಸಾಸ' ಆಗಿ 'ಘೈಸ' ಆಗಿರಬೇಕು (ಕಶಾಅ. ೨೨೫). **ಘಯ್ಸ:** ಇಪ್ಪೆಂಡಿರ ವಾಸುದೇವ ಘಯ್ಸರ ತೋಂಟ ಮೇರೆ (ಎಇ. XIII; ೭೦-೯೫ ; 1178). **ಘಳಿಶಾಸ:** ನಾರಾಯಣ ಘಳಿಶಾ[ಸ]ರು ಹಿ[ಟ್ಟಿ]ಯ ಭಟ್ಟೋಪಾಧ್ಯಾಯರು (ಕಇಳ. ೭೬-೧೨-೭೭ ; 1170). **ಘಳಿಸ:** ಧರಾಮರಮುಖ್ಯಂ ನರಸಿಂಹದೇವ ಘಳಿಸನು ತಾನಲ್ಲಿ ಪೆಂಪುಳ್ಳನೆ (ಸೌಇಇ. VI, ೫೫೮-೧೪ ; 1205). **ಘೈಶಾಸ:** 'ಘೈಶಾಸಗೇರಿ' ಪರಾ. **ಘೈಸಾಸ:** ಮುದಿಯನೂರ ವಿಷ್ಣುಘೈಸಾಸರ ಮನೆಯಿಂ ಮೂಡ ಮುಖದೆ (ಎಇ. XIII, ೪೮-೭೯ ; 1112); ಘಳಿಸಾಸ ಅಥವಾ ಘೈಸಾಸವೆಂಬುದು ಘಟಿಕಾಸಾಹಸದ ತದ್ಭವವು (ಸಂಭಾನಿ. ೨೦೬). **ಘೈಸ್ಸ:** ಅಲ್ಲಿಂ ಮೂಡಣಮನೆ ನರಸಿಂಹಘೈಸ್ಸರಿಗೆ (ಎಇ. XVIII, ೧೮೭-೪೮ : 1097).

[<ಸಂ. ಘಟಿಕಾಸಾಹಸ]

ಘಳಿಸಾಳಿ 'ಗಟಿಸಾಳಿ' ನೋ.

ಘಳಿಸಾಳಿವೆಣ್ 'ಗಟಿಸಾಳಿವೆಣ್' ನೋ.

ಘಳಿಸು 'ಘಟಿಯಿಸು' ನೋ.

ಘಳೆ 'ಗಟಿ' ನೋ.

ಘಳೆಯ 'ಗಟಿ' ನೋ.

ಘಱಘಱ್ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ: ಜುಱಜ್ಜೆಂದು ಪೀರಿ ಯಾನಂದಿಸುತ ನಲಿದು ಘಱಘಱ್ಜೆಂದು ತೇಗಿದುವು (ಚೇರಮ. ೮-೧೫).

ಘಱಿಘಱಿ, ಘರಿಘರಿ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ: ಘಱಿಘಱಿ ಭುಗಿಭುಗಿಲೆನೆ ನೞಿ ಕಾಮನುರಿದು ಕರಿಮುರಿವೋದಂ (ಗಿರಿಕ. ೮-೪೯). **ಘರಿಘರಿ:** ಖಣಖಟಿಲು ನಿರಿನಿಳಿಲು ಘರಿಘರಿ ಘಣಿಲು ದೊಪ್ಪನೆ ಕೊಯ್ವು ಸೀಳುವ ಹಣಗೆಡಹುವಬ್ಬರಕೆ ಮಿಗಿಲೊದಗಿದರು ಬಿಲ್ಲವರು (ಕುವ್ಯಾಭೀ. ೪-೧೪).

ಘಱ್ಱನೆ, ಘರ್ರನೆ (ಅ). ರಭಸವಾಗಿ; ವೇಗವಾಗಿ: ರಕ್ಕಸನಂತೆ ಘ[ಪಾಠಾಂ. ಘ]ಱ್ಱನೆಯ್ತರ್ಪ ವಿಶ್ವನಂದಿಯುಂ . . . ಕಂಡು (ವರ್ಧಪು. ೨-೪೭ ವ); ಪರಿದೆಯ್ದಿ ಘ[ಪಾಠಾಂ. ಗ]ರ್ರನೆ ಕದಹನುಱಿ ತೆಱೆದು (ಬಸಪು. ೪೭-೨೪). **ಘರ್ರನೆ:** ಘ[ಪಾಠಾಂ. ಗ]ರ್ರನೆ ಪೊರಳ್ದು ಗಾಲಿಗಳೇಳೆ ಧರಣಿಯಿಂ (ಜೈಮಿಭಾ. ೧೩-೩೫); ಗಿರಣಿಯಲ್ಲಿ ಚಕ್ರವು ಘರ್ರನೆ ತಿರುಗುತ್ತಿತ್ತು (ರೂಢಿ).

[ಘಱ್$_0$ + – ಅನೆ$_1$]

ಘಟಿಗೆ 'ಗಟಿಗೆ' ನೋ.

ಘಟಿಯು, ಘಳಿಯು(ನಾ). ಸಮಕಟ್ಟು; ಕಟ್ಟಳೆ; ನಿಯಮ: "ಘಟಿಯುಂ= ಸಮಕಟ್ಟು" (ಶಮದ. ಪರಿ. ೧); "ಘಟಿಯುಮೆನೆ ಸಮಕಟ್ಟು" (ಸಂಜೀವ. ೨); ಘಟಿಯುಂ, ರಘುಳಂ . . . ರಕ್ಕು (ಭಾಷಾಭೂ. ೧-೧೧ ವೃತ್ತಿ); ಘಟಿಯುಂ, ಘಾಟಿಗೆ (ಘಾರಿಗೆ), ಘೋಟಿಗೆ (ಶಮದ. ೧೫ ವೃತ್ತಿ). **ಘಳಿಯು:** ನೀಉ ಮಾಡಿದ ಘಳಿಯುಗಳು ಖಿಲವಾಗಿ ಮುಱಿದು ಹೋದವೆಂದು ಕೇಳಿ (ಎಕ. XI, ದಾವಣ. ೧೦೭-೧೪; 1528). [?]

ಘಟಿಯಿಸು, ಗಳಿಸು, ಗಟಿಯಿಸು, ಗಟಿಸು, ಘಳಿಯಿಂಸು, ಘಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಸಂಪಾದಿಸು; ದೊರಕಿಸಿಕೊಳ್ಳು; ಆರ್ಜಿಸು: "ಘಟಿಯಿಸಿದ ನೆಂದೆನಲ್ ದೊರೆಕೊಂಡನುಂ ದೊರೆಕೊಳಿಸಿದನುಮಕ್ಕುಂ" (ಸಂಜೀವ. ೧೪). ೨. ಉಂಟಾಗು; ಸಂಭವಿಸು; ಘಟಿಸು: ಕಳೆದ ಭವಾಂತರದ ವೈರಿ ಪುಟ್ಟಲೊಡಂ ತಾಂ ಘಟಿಯಿಸಿದ ಕೋಪದಿಂದೀ ಪಟುವಿನೊಳಿಂತಿರಿಸಿ ಪೋದಂ (ನೇಮಿಪು. ೭-೧೧೭); ನಿನಗೆಂತುಂ ಘಟಿಯಿಸುವುದಶುಚಿ (ಜೀವಸಂ. ೧೨೩-೧). ೩. ಉಂಟುಮಾಡು; ದೊರಕಿಸಿಕೊಡು: ಪಟು ಚಿತ್ರಾವಳಿ ಜೋಗಂ ಪಟಿಯುಂ ದೇವಾಂಗಮೆಂಬ ವಸನಂಗಳನೇಂ ಘ[ಪಾಠಾಂ. ಗ]ಟಿಯಿಸುವವೊ . . . ವಿಶದ ವಸನಾಂಗ ಕುಜಂ (ಆದಿಪು. ೫-೩೪); ಗಭೀರ ದುಂದುಭಿ ರವಂ ಮೊಟಿಗಂ ಮಿಗೆ ಮೇಘಡಂಬರಂ ಘಟಿಯಿಸೆ ಮೇಘ ಡಂಬರಮುಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೧೦-೨೭). ೪. ಸೇರಿಸು; ಕೂಡಿಸು: ವಸುಪ್ರರ್ಣಮಂ ಪೋಲೆವ ಕೆಂಪುಮನಾಳ್ವಿರೆ ಬೇಟದೊಳ್ ಕನಲ್ದುಟಿದ ವಿಯೋಗಿಯುಳ್ಳರ್ದೆ ಯುನಾಯ್ದ ದ[ನಾ]ಟಿಸಲೆಂದೆ ಮನ್ಮಥಂ ಘ[ಪಾಠಾಂ. ಮು]ಟಿಯಿಸಿ ಕೆಂಪು ವಾಸಿದವೊಲಿರ್ದುವು ಮಾಮರಗಳ್ ಬಸಂತದೊಳ್ (ಪಂಪಭಾ. ೫-೩೨). **ಗಳಿಸು:** ೧. ಧನಮಂ ಗಳಿಸಿ ತಂದಿ(ಪನೆನಲು (ಹದಶಾ. ೮-೫೭); ಉಣ್ಣ ದೊಡವೆಯು ಗಳಿಸಿ ಮಣ್ಣನೊಳು ತಾನಿರಿಸಿ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೬೫೭). **ಗಟಿಯಿಸು:** ೧. "ಗಟಿಯಿಸಿದನೆಂದು ದೊರೆಕೊಳಿಸಿದನುಂ ದೊರೆಕೊಂಡನುಮಕ್ಕು" (ಶಮದ. ಸ. ೩೩ ವೃತ್ತಿ): ಧರ್ಮಮಂ ಗಟಿಯಿಸಿಕೊಳ್ವುದೊಂದೆ ಚದುರ್ (ಪಂಪಭಾ. ೨-೨೭): ನಿನ್ನ ಬಿಡುಗಡೆಯು ಗಟಿಯಿಸಲ್ ಬವಸೆಗೆಯ್ವನ್ (ಜಿನ್ನಪ್ರ. ೧೮-೩೮೦). ೨. ಈಯುಟಿ ವಿನ್ನೆಸಗಾಜಿರಂಗದೊಳ್ ಗಟಿಯಿಸುಗೆ (ಪಂಪಭಾ. ೧೧-೧೦೯): ಗಟಿಯಿಸುವ ತಮಂ ಮೂಡಲ್ ಪೊಟಿಗಬ್ಬುವ ಸಂಜೆಗೆಂಪು ಪಡುವಲ್ ಕೈಕೊಂಡೆಬಲೆ ಧರೆಗರ್ಭನಾರಿಯ ತಬಿವಿಡಿ ದಂತಾಯ್ತು ಗಗನಮಂಡಲಮಿನಿಸುಂ (ಅನಂಪು. ೭-೭೨). ೫. ಪಡೆ; ತಾಳು; ಭರಿಸು: ಗಟಿಯಿಸಿದರ್ಥಂ ಸಲೆ ಪಾಂಗಟಿಯುದೆಯುಂ ಶಬ್ದ ಪೊಂದದಿರ್ದೊಡೆ ಮುತ್ತುಂ ಮೆಟಿಸುಂ ಕೋದಂತಕ್ಕು (ಕವಿರಾ. ೨-೫); ಎಳಲತೆಯಿನೆ ಬಿದಿ ಲೋಕಮನಟಲಿಸಲೆಂದರ್ತಿವಟ್ಟು ವನಿತಾರೂಪಂ ಗಟಿಯಿಸಿದಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೩-೪೦): ಗಟಿಯಿಸಿದ ಗರ್ಭಮಂ ಮುಗಿಲೊಳ್ ಕೊಂಡಿರ್ದಂದು (ಅಟ್ಟಮ. ೮-೭೦). **ಗಟಿಸು:** ೧. ಎನಗಿಲ್ಲಿ ನೀನ್ ತೋರ್ಪ ಮಱುಕಂ, ನಿನಗಲ್ಲಿ ದ್ವೇಷಮುನ್ ಗಟಿಸೀವುದಯ್ (ಜಿನ್ನ. ೨೦-೪೪೭). ೬. ಮಡಿಚು; ಮುಂದುಡು: ಜಿಳಯೊಳೆಯುಂ ಗಟಿಸಿ ನೀ . . . ತಿರ್ಪಮರಿ ಪಡೆದಳೀಕ್ಷಣಸುಖಿಮುಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೯-೬೯). ಘಳಿಯಿಂಸು: ೧. ಪಾತಕವಾ ಘಳಿಯಿಸುವುದು ನೀತಿಯುಹುದೆ (ಶ್ರೀಪಾಲ. ೫-೮೭). **ಘಳಿಸು:** ೧. ಅತಿವಿನ್ನಾಣದಿಂ ಗೆಯ್ಮೆ ಘಟವಾಗಿ ಬೆಲೆವಡೆದು ಬಹಳ ವಸ್ತುವ ಘ[ಪಾಠಾಂ. ಗ]ಳಿಸಿ ಕೊಟ್ಟು ಸಿರಿವಂತನಂ ಮಾಡಿ (ಸಮ್ಯಕ್ತ್ವಾ. ೨-೪೩); ಕಾಸಿಗೆ ವೀಸವ ಬಡ್ಡಿ ಘ[ಪಾಠಾಂ. ಗ]ಳಿಸಿಕೊಂಡು ಶೇಷಗಿರಿಯ ಮೇಲೆ ವಾಸವಾಗಿದ್ದನೆ (ಪುರಂದ. ೨-೩೨-೧). [<ಘಟಿಸು]

ಘಟಿಲ್, ಘಳಿಲ್, ಘಳಿಲು (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ: ಖಿಮ್ಮನೆ, ಘಟಿಲೆನೆ (ಭಾಷಾಭೂ. ೧-೧೧ ವೃತ್ತಿ).' ಘಟಿಲನೆ' ಪರಾ. **ಘಳಿಲ್:** ತಳಿಯುಂ ದಾಟುವ ಕರಿಯುಂ ಘಳಿಲೆನೆ ಪಿಡಿದುಗಿಯೆ (ಎಕ. VIII, ನಗರ. ೩೫-೪೫; 1077): ಸಂದಣಿಸಿ ಕೂರಸಿಯೊಳಿಟ್ಟಣಿಸಿ ಹೊಯ್ದಲ್ಲಿ ಖಣಿಲೆಂಬ ಖಟಿಲೆಂಬ ನಿಳಿಲೆಂಬ ನೆರ್ಕೆಂಬ ಘಳಿಲೆಂಬ ಘಣ್ಕೆಂಬ ದೊಗಹೆಂಬ ದೊಕ್ಕೆಂಬ . . . ಕೂರಸಿಗಳುರವಣೆಯು ದನಿಯುಡಸುತಂ ಪುಟ್ಟೆ (ಇಹರ. ದೇ. ೪೧-೨೨). **ಘಳಿಲು:** ಭದ್ರಾಸನವನಿಳಿದುಲಿವ ತೊಡರಿನ ಘೋಷಣೆಯು ಘಳಿಲುಗಳ ಮಗಧನೃಪಾಲನೈತಂದ (ಕುವ್ಯಾಆ. ೧೪-೮).

ಘಟಿಲನೆ, ಘಳಿಲನೆ (ಅ). ಬೇಗನೆ; ಶೀಘ್ರವಾಗಿ: "ತುರಿಪಂ . . . ಘಟಿಲನೆ, ಬೇಗಂ–ಈ ೮ ಶೀಘ್ರಂ" (ಕಶಸಾ. ೧೨-೨೨೯): ಘಟಿಲನೆ ಕೊಳೆ ಹೀನಬಲನನಧಿಕಬಲಂ ತೊತ್ತಟಿದುಟಿದನೆಂಬ ಲೋಕದ ಪಟಿ (ಆದಿಪು. ೧೪-೧೦೨): ಘಟಿಲನೆ ನಡೆಯೆಂದು ಜಡಿದು ಸಾರಥಿಯುಂ (ಶಾವ್ಯಾವ. ೨೭): ಜೋದ್ಯಂ ನಿರಘ್ರನಘದಿಂ ವಿಮ್ಯಕ್ತತೆ ಘಟಿಲನಟಿದುದನೆ ಪಿಡ್ಗಂ . . . ಬಂದು ನಿಂದುದಚ್ಯುತಕರದೊಳ್ (ಜಗನ್ನಾ. ೭-೭೨); ಅನುಕರಣಕ್ಕೆ – ಖಿಣಿಲ್ಲನೆ . . . ಘಟಿಲನೆ (ಶಮದ. ೧೪ ಪ್ರಯೋ). **ಘಳಿಲನೆ:** "ಘಳಿಲನೆಂದು ಕ್ಷಿಪ್ರದೊಳ್ ಪತ್ತುಗುಂ" (ಕರ್ಣಾನಿ. ೪೫). ನಡೆ ಕಿರಿಯರು ಘಳಿಲನೆ ನಡೆತಂದರಾಗ (ಕಂಸಪಿ. ೮-೫೭); ಘಳಿಲನೆ ರಮಣಿಯು ಕಿಪಿಯೊಳ್ ಥಳಥಳಿಪ ಮಣಿಪ್ರಕಾಶದುಂಗುರಕನಕೋಜ್ವಲಕುಂಡಲಮಂ ತೆಗೆವಾಗಳ್ ಕೊಟ್ಟನವಂಗೆ ಭಕ್ತಜನಮಂದಾರು (ವೃಷವಿ. ೮-೩೯).

[ಘಟಿಲ್ + – ಅನೆ$_1$]

ಘಾಟ (ನಾ). ಕುತ್ತಿಗೆಯ ಹಿಂಭಾಗ; ಹೆಕ್ಕತ್ತು: "ಅವಟು ಘಾಟಾ ಕೃಕಾಟಿಕಂ ಪೆಡಕೆಸಿಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೯೭-೧೩); ಅಲ್ಪಘಾಟನುಮನುನ್ನತ ಶಿಖನುಂ . . . ಅಪ್ಪ ವಿಜಯ ಪರ್ವತಗಜೇಂದ್ರಂಬಂದು (ಆದಿಪು. ೧೨-೫೭ ವ): ಇಱಿಕಿ ಪೊಳಕಾಲಿಕ್ಕಿ ದಂಡೆಯೆಳೆಳೂಜಗಿ ಘಾಟದೊಳೆತ್ತಿ ಧನು ಪ್ಯಮುಱಿಯುವಿರೆ ಜೆಂದಾಗಿ ನೃಪರಿರ್ದರು ಕುಱಿಪ್ಪೆಯುದ (ಜೀವಂಜ. ೧೫-೨೩). [ಸಂ.]

ಘಾಟಳಿಸು 'ಗಾಟಳಿಸು' ನೋ.

ಘಾಟಿ$_1$, ಗಾಟಿ, ಘಾಟು$_2$ (ನಾ). ೧. ಬೆಟ್ಟಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಇಕ್ಕಟ್ಟು ದಾರಿ; ಕಣಿವೆ: ಘಾಟಿಯ ದಾರಿಯು ನಾಟವ ಉರಿಯು ನವಸುವಾದಿರು ನೋಳಿಯು ಬೇಟದ ನಾರಿಯು ಮಾಟದ ವಾರಿಯು ಜಾಟಿದರೆ . . . ಬೇಡು ಉಮೆಯು (ಹಂಪೆ ಪ. ೧೯೮-೨೯): . . . ಘಾಟವನೇರಿ . . . ಎನಿಸಿತ್ತು (ನವ್ಯಧ್ವ. ೪): ಘಾಟಿಯಲ್ಲಿ ಒಮ್ಮೆ ಹುಲಿರಾಯ ಗುರುಕಿದ (ಕಂಬಹು. ೧೪): ನಾಗೋಡಿ ಘಾಟಿ ಹತ್ತುವುದೇ ಬಹಳ ಪ್ರಯಾಸವಾಯಿತು (ಅನಾಥ. ೨೭೪). **ಗಾಟಿ:** ೨. ತಗ್ಗುಪ್ರದೇಶ: ಸಂಕಣ ನಾಯಕಂ ತಾನಾಸ್ಥಾನಮುಂ ಸಂಪಾದಿಸಿ . . . ಜಂಗಮ ಗಾ[ಪಾಠಾಂ. ವಾ] ಟಿಯೆಂದು ಪೆಸರಿಟ್ಟು (ಕೆಳನೃ. ೩-೭೭). **ಘಾಟು$_2$:** ೩. ನದಿ ಮೊದಲಾದ ಜಲಾಶಯಗಳಿಗೆ ಇಳಿಯುವ ಮೆಟ್ಟಿಲುಗಳ ದಾರಿ.– ಸೋಪಾನಮಾರ್ಗ: ಅದರ ನೀರು ಸಂತರ ಹೃದಯದಂತೆ ನಿರ್ಮಲ

ಹಾಗಿದ್ದು, ಅವಕ್ಕೆ ರಮಣೀಯವಾದ ಘಾಟುಗಳಿದ್ದವು (ತುಳಸಿ. ३४೦) : ಈ ಮಂದಿರವು ತುಸು ಎತ್ತರದ ಮೇಲಿದ್ದು, ಇಲ್ಲಿಂದ ಗಂಗೆಯ ತೀರಕ್ಕೆ [illegible]ಹೋಗಲು ಹಿಮ್ಮಗ್ಗಲು ಸೋಪಾನಗಳ ಮಾರ್ಗ ಮಾಡಿ ಒಂದು ಘಾಟು ಕಟ್ಟಿರುವರು (ವಿಂಧ್ಯಾಲ. ೬೯). 'ಗಟ್ಟ$_1$' ಪರಾ.

[<ಸಂ. ಘಟ್ಟ]

ಘಾಟಿ$_2$ (ನಾ). ಕಲಾಡಿ ; ಪಟಿಂಗ : ಮನೋಹರ ಬವಳ ಘಾಟೀ ಇದ್ದಾನೆ (ಕೊತಕಾ. ೬೯) ; ನೀನು ತುಂಬಾ ಘಾಟಿ (ಮರಳಿ. ೯೬) ; ನವೀನರಾಯರು ನಗಲಾರಂಭಿಸಿದರು. ಅವರು ಮೊದಲನೆಯ ತರಗತಿಯ ಘಾಟಿಗಳು (ಪರಿತೀ. ४४). [?]

ಘಾಟಿಸು (ಕ್ರಿ). ಹೊಡೆ ; ಚಚ್ಚು ; ಬಡಿ : ಮಾರಿಯಂದದಿ ಜನರ ನುಂಗುವ ಕ್ರೂರೆ ಘಾಟಿಸಿ ಅಳಿದರನು ಕಣ್ಣಾರೆ ನೋಡ್ವೋದೇನ ಕೊಲ್ಲುವೆ (ಜಿರಾಮಾ. ३೭-೫४).

[<ಘಟ್ಟಿಸು]

ಘಾಟು$_1$, ಗಾಟು$_1$ (ನಾ). ತೀಕ್ಷ್ಣವಾದ ವಾಸನೆ : ಬಿಸಿಲಲ್ಲಿ ಹಾಕಿದ್ದ ಸಂಬಾರಪದಾರ್ಥಗಳ ಘಾಟು, ಅಡಕೆ, ಹೊಂಬಾಳೆಯ ಗಮಗಮ– ಇವೆಲ್ಲ ನಗರದ ಗಾಳಿಯಲ್ಲಿ ಬೆರೆತು ಹೋಗಿದ್ದುವು (ಪ್ರವಾಸ. II, ೧೯೭). **ಗಾಟು$_1$** : "ಗಾಟು = ಮೆಣಸಿನಕಾಯಿ ಹೊಗೆಸೊಪ್ಪುಗಳ ವಾಸನೆ, ಕಾರ" (ಅನಂನಾ); ತಂಬಾಕ ಅಥವಾ ಮೆಣಸಿನ ಕಾಯಿಯ ಗಾಟು (ಜಾನಕೋ. ४೭).

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ಕಾಟ್ಟು ; ತುಳು. ಗಾಟ್, ಗಾಟು ; ತೆಲು. ಕಾಟು, ಗಾಟು ; ಕೊಲಾ. ಗಾಟ]

ಘಾಟು$_2$ 'ಘಾಟಿ$_1$' ನೋ.

ಘಾಟುಪ್ಪು (ನಾ). ಕಟುವಾಸನೆಯುಳ್ಳ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಉಪ್ಪು,– ಕ್ಷಾರ : "ಅಮೋನಿಯಂ ಕಾರ್ಬೊನೇಟ್ ಲವಣ: ಘಾಟುಪ್ಪು (ನೆಗಡಿ ಯಾದಾಗ, ಮೂರ್ಛೆ ಹೋದಾಗ, ಮೂಗಿಗೆ ಹಿಡಿಯುವ ಲವಣ)" (Salt of hartshorn. ಇಂಕನಿ). [ಘಾಟು$_1$ + ಉಪ್ಪು$_1$]

ಘಾಟೆ (ನಾ). (ಉಕ) ಕಡಲೆಹಿಟ್ಟಿನಿಂದ ಮಾಡಿದ ಖಾರವಿಲ್ಲದ ಚಕ್ಕುಲಿಯಂತಹ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಭಕ್ಷ್ಯ: ಸಮೀಪದ ಚಹಾದ ಅಂಗಡಿ ಯಿಂದ ಚಹಾ ಮತ್ತು ಭಯ್ಯಾನಂಗಡಿಯಿಂದ ಸಣ್ಣಾಗಿನ ಸೇವು, ಘಾಟೆ ತಂದೆ (ವೈನಿ. ೨೦೫). [?]

ಘಾಡ 'ಗಾಡ$_1$' ನೋ.

ಘಾಡತನ (ನಾ). ಅತಿಶಯ; ಹೆಚ್ಚಳ; ಗಾಢತೆ : ಪಾರ್ಥನುಬ್ಬಟೆ ಘಾಡ ತನವೇನೆಂಬೆನೈ ಕುರುರಾಯ ಚಿತ್ತವಿಸು (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ಓರಿಇ. ಪರಿ. ३೯೦).

[ಘಾಡ (<ಗಾಡ$_1$) + – ತನ]

ಘಾಡಿ (ನಾ). ಆಧಿಕ್ಯ; ಅತಿಶಯ : ಕೋಪದಲಿ ಖಳಪತಿ ಬೆಸಸೆ ಭಟನಿಕರ ಘಲ್ಲಿಸಿದರೀತನನು ಘಾಡಿ[ಪಾಠಾಂ. ಗಾಢೆ]ಯ ಘಲ್ಲಣೆಯ ಘಾಯದಲಿ ಹನುಮನು ಹುಲ್ಲಕಡ್ಡಿಗೆ ಬಗೆಯದಿರ್ದನು ನಿಖಿಳಕೈದುಗಳ (ತೊರರಾ. ೫-೭-३೦). [<ಗಾಡ$_1$]

ಘಾಡಿಕೆ (ನಾ). ೧. ಉರವಣೆ ; ತೀವ್ರತೆ ; ಉತ್ಕಟತೆ : ಭುಜದ ಸಾಹಸ ಹತ್ತುಸಾವಿರ ಗಜದ ಘಾಡಿಕೆ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೩-೩४); ಅವನಿಪಾಲನ ಗವಿಯ ಘಾಡಿಕೆ ಜೋಡಿಸಿತು ಗೀರ್ವಾಣರಾಲಿಗಳ (ಕುವ್ಯಾಕ. ೧೫-೧೭) ; ರತಿ [illegible] ಘಾಡಿಕೆಯಿಂ[illegible]ದೂ (ಕಂನವಿ. [illegible]). ೨. ಅತಿಶಯ[illegible] [illegible] ಘಾಡಿಕೆಯ [illegible] (ಕಿರಾ[illegible]).

[[illegible]]

ಘಾಡಿಸು 'ಗಾಡಿಸು' ನೋ.

ಘಾಣ$_1$ 'ಗಾಣ$_1$' ನೋ.

ಘಾಣ$_2$ (ಗು). ಕೊಳಚೆಯಾದ; ದುರ್ವಾಸನೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ; ನಾರುವ: ಏನು ಹೇಳುವಿ ಶರಣೆ ಗ್ನಾನ ತಪ್ಪಿತೆ ನಿನಗೆ ಕಾಣದಕೆ ಹರಳ ಹೊಲೆಯನವ ಆವ ಮಿಂದ ಘಾಣ ನೀರಿಂದೆ ಗುಣವಾಯ್ತು (ಕನ್ನಜಾ. ३४೦).

[←ಮರಾ. ಘಾಣ್]

ಘಾತ$_1$ 'ಗಾತ$_1$' ನೋ.

ಘಾತ$_2$ (ನಾ). ೧. ಹೊಡೆತ ; ಪೆಟ್ಟು ; ಗಾಯಗೊಳಿಸುವಿಕೆ. ೨. ಹಾಳು ; ನಾಶ ; ಕೊಲೆ. ३. ಗಂಡಾಂತರ ; ಅಪಾಯ; ಅನರ್ಥ: ತಾಯಿಾ ಘಾತ ಆತು . . . ಘಾತ ಆಗಿಹೋತು ! (ಜನಜೀ. ೯೫) ; ಅಯ್ಯೋ! ಘಾತ! ಆ ಹಜಾಮ ನನ್ನ ಜಂಡಿಕೆಯನ್ನೇ ಕಿತ್ತುಬಿಟ್ಟಿದ್ದಾನೆ (ಮುಂಗಾಪು. ೯೧) ; ಇಲ್ಲಿಂದ ಮುಂದೆಯೂ ಸಹ ಅವರು ಯಾವ ಘಾತ ಸಾತಗಳೂ ಇಲ್ಲದೆ ಹೊರಟು ಹೋಗಬಹುದಾಗಿತ್ತು (ಛಾರವೀ. ೧೦೭). 'ಅಪಘಾತ' ಪರಾ. ४. ಐದುವಿಧವಾದ ಬಾಣಪ್ರಯೋಗಗಳ ಲ್ಲೊಂದು: ಘಾತಂ ಲಕ್ಷ್ಯಂ ಶೀಘ್ರಂ ಘಾತಂ ಬಹುವೇಗಮೆಂಬಿವಯ್ದೇನಿ ಸೊಳಂತೀತನ ದೊರೆಯಿಲ್ಲೆನಿಸಿದುದಾತನ ಬಿಲ್ಬಲ್ಮೆ ಸುರರಿನಂಬರತಲ ದೊಳ್ (ಪಂಪಭಾ. ೧३-೧೮೫). ೫. [ಗಣಿತ] ಒಂದು ಸಂಖ್ಯೆಯನ್ನು ಅದೇ ಸಂಖ್ಯೆಯಿಂದ ಎಷ್ಟು ಸಲ ಗುಣಿಸಬೇಕೆಂಬುದನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ದರ್ಶಕಸಂಖ್ಯೆ ; ಯಾವುದಾದರೊಂದು ಅಜ್ಞಾತಸಂಖ್ಯೆಯನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಪದಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ ಪರಿಮಾಣವನ್ನು ಅಥವಾ ನಿರ್ದಿಷ್ಟ ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಸಂಖ್ಯೆ : "ಗುಣ್ಯಪದದ ಯಾವ ಘಾತವನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಬೇಕೆಂದು ಸೂಚಿಸುವ ದರ್ಶಕ: ಘಾತ" (Exponent. ಇಂಕನಿ); "ಒಂದು ಪದಶ್ರೇಣಿಯಲ್ಲಿ ಅಜ್ಞಾತಪದಕ್ಕಿರುವ ಮಹತ್ತಮ ಘಾತ ಪರಿಮಾಣ ; ಘಾತ" (Degree. ಇಂಕನಿ) ; ಮೊದಲು ಬೀಜಗಣಿತದಲ್ಲಿ ಎರಡು ಪದಗಳ ಮೊತ್ತದ ಯಾವ ಘಾತವನ್ನಾದರೂ ಹೇಗೆ ಬರೆಯಬಹುದೆಂಬುದನ್ನು . . . ಕಂಡುಹಿಡಿದನು (ವಿಜ್ಞಾಕ. ४೭).

[ಸಂ.]

ಘಾತಂಗೆಡು (ಕ್ರಿ). ಆಳ ಕಡಮೆಯಾಗು ; ಆಳವಿಲ್ಲದೆ ಹೋಗು : ಮೇಗಂಗವಿಸಿ ಕವಿದ ಭವಜೂಟಳದ ಬಾವಿ ಘಾತಂಗೆಟ್ಟು ಪೂಳ್ದಪುದೊ ಎಂಬಂತೆ ಗಂಭೀರನಾಭಿ ನೆಱೆ ಗುಣ್ಪಾಳಿದುದು (ಸಿದ್ಧರಾ. ೧-४೯).

[ಘಾತ$_1$ (<ಗಾತ$_1$) + ಕೆಡು$_1$]

ಘಾತಂಬಡು (ಕ್ರಿ). ಹಾನಿಯನ್ನು ಹೊಂದು; ತೊಂದರೆಗೊಳಗಾಗು ; ಬಾಧೆ ಪಡು (?) : ಪರ್ಯಾಪ್ತಕಮುಂ ನಿವೃತ್ತಪರ್ಯಾಪ್ತಕಮುಂ ಲಬ್ಧಿಪರ್ಯಾಪ್ತಕಮುಮೆಂಬೀ ಭೇದದಿಂ ಪೊದೊಂದು ಪಡ್ಡಿಕಲ್ಪ ಮಕ್ಕುಂ ಅವಕ್ಕೆ ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ವರ್ಣ ರಸ ಗಂಧ ಸ್ಪರ್ಶಂಗಳೊಳು ಕೂಡಿದ ಶರೀರಂಗಳಪ್ಪವು ಘಾತಂಬಡುವ ಶರೀರನೊದೆಯವು (ದ್ರಾವಕಾ. ೭४-೧೭).

[ಘಾತ$_1$ (<ಗಾತ$_1$) + ಪಡು$_1$]

ಘಾತಕ (ಗು). ೧. ಹೊಡೆಯುವ ; ಬಡಿಯುವ . ೨. ಕೊಲೆಮಾಡುವ ; ನಾಶಮಾಡುವ; ಹಿಂಸೆಮಾಡುವ. (ನಾ). ३. ಕೊಲೆಗಡಿಕ ; ಕೊಲೆಗಾರ: ಇದಿರುಗಾಣದೆ ಕೊಲೆಗೆ ನಿರ್ಬಂಧದಲಿ ಬೆಸಸುವ ಕೃಷ್ಣನಕಟಾ ಮದನುಯಿನೊ ದುರ್ಬೋಧಕನೊ ವಂಚಕನೊ ಘಾತಕನೊ (ಕುವ್ಯಾಭೀ. ३-२೮). ४. ಹಿಂಸಕ ; ಕಿರುಕುಳ ಕೊಡುವವನು; ದುಷ್ಟ : ಮನಪೊಂದು ಮಾಣಿಕ ಏನಂದ ಘಾತಕ ನಾನೊಂದು ನನ್ನ ಮನಸೊಂದು ಕೈಯಾನ ಬಿಳಿಯೆಲಿ ಬಾಡಿ ರುಚಿ ಹಾರಿ (ಕನ್ನಜಾ. ೧೧३). ೫. ದ್ರೋಹಿ ; ವಂಚಕ ; ಮೋಸಗಾರ. 'ವಿಶ್ವಾಸಘಾತಕ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಘಾತಕತನ (ನಾ). ಹಿಂಸೆಕೊಡುವ ಸ್ವಭಾವ ; ಕೇಡು ಮಾಡುವಿಕೆ ; ತೊಂದರೆ ಕೊಡುವಿಕೆ ; ಕ್ರೂರತೆ : ಕಾಮದಲ್ಲಿ ಕಂದಿ ಕ್ರೋಧದಲ್ಲಿ ಬೆಂದು . . . ಭಾವದ ಭ್ರಮೆಯುಡಗದೆ ಜೀವವಿಕಾರ ಹಿಂಗದೆ ಕೂರಲಗಿನ

ಒಪ್ಪದಂತೆ ಕಣ್ಣಿಗೆ ನೋಟ ಘಟದ ಅಸುವಿಂಗೆ ಓಟ ಆಸಿಯು ಘಾತಕತನದಂತೆ (ಪೋಲಿಪಾ. ೩೫-೧೪೯). ಮಾತಿನಲ್ಲಿ ಕರ್ಕಶ ಮನದಲ್ಲಿ ಘಾತಕತನವುಳ ವನ ಕನಿಷ್ಪನೆಂಬರು (ಅಬಂಡೀ. ೯೯-೨೫); ಅವನು ಓಂಸಾತ್ಮಕ ಕೃತ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ನಿಸ್ಸೀಮ; ಘಾತಕತನ ಅವನಿಗೆಷ್ಟು ಒಗ್ಗಿಹೋಗಿತ್ತೆಂದರೆ ಅದರ ಬಗ್ಗೆ ಅವನಿಗೆ ಪರಿವೆಯೇ ಇರಲಿಲ್ಲ (ಪುನರು. ೩೩೫). [ಘಾತಕ + – ತನ]

ಘಾತಕಬುದ್ಧಿ (ನಾ). ಕೇಡನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಬುದ್ಧಿ ; ಕ್ರೂರವಾದ ಸ್ವಭಾವ; ದ್ರೋಹ ಮಾಡುವ ಬುದ್ಧಿ ; ವಂಚಕತನ : ಸರ್ವಜ್ಞಕವಿ ಸ್ತ್ರೀಯೆಂದರೆ ಘಾತಕಬುದ್ಧಿಯುವಳೆಂದು ಹೇಳಿದನು (ಕರ್ನಾಕ. ೧೯೫).

[ಘಾತಕ + ಬುದ್ಧಿ]

ಘಾತಕಸ್ಥಾನ (ನಾ). ಕೊಲೆಮಾಡುವ ಸ್ಥಳ; ಕಸಾಯಿಖಾನೆ; ವಧಸ್ಥಾನ: "ಘಾತಕ[ಪಾಠಾಂ. ಘಾತನ, ಪೂತನಾ]ಸ್ಥಾನಮೆನೆ ಕೊಲುಪಡೆಯೆನಿಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೧೧೧-೪). [ಘಾತಕ + ಸ್ಥಾನ]

ಘಾತಕಿ (ನಾ). ೧. ಕೊಲೆಗಡಿಕಿ ; ಕೊಲೆಮಾಡುವವಳು : ಮಗುವನ್ನು ಕೊಂದ ಘಾತಕಿಯುವಳು (ರೂಢಿ). ೨. ದ್ರೋಹಿ ; ವಂಚಕಿ : ಘಾತಕಿಯೆ ಮತ್ತುಲಕರಿಪ್ಪೆ ನೀನತಿಕಷ್ಟೆ ಪೋಗು ದುಷ್ಟೆ (ಜೈಮಿಧಾ. ೯-೧೮).

[ಘಾತಕ + – ಇ೨]

ಘಾತಗಳೆ 'ಗಾತಗಳೆ' ನೋ.

ಘಾತನ (ನಾ). ೧. ದ್ರೋಹಮಾಡುವಿಕೆ ; ಹಿಂಸೆಕೊಡುವಿಕೆ: ಘಾತನ ತಾಡನ . . . ದುರ್ಭೋಗ್ಯ ನಾನಾವಿಧಾಸಂಖ್ಯಾತ ತೀವ್ರ ವೇದನಾ ರೂಪಂಗಳಾಗಿ (ವಿವೇಕ. ೧೮೦). 'ಚಂಚುಘಾತನ', 'ನಖಘಾತನ' ಪರಾ. ೨. ಕೊಲ್ಲುವಿಕೆ; ವಧೆ; ಹತ್ಯೆ: "ಮಾರಣಂ, ನಿಶರಣಂ . . . ಘಾತನಂ, ಪ್ರಶಮನಂ . . . ಸಂಜ್ಞಪನಂ–ಈ ೨೧ ಕೊಲೆ" (ಹಲಾಯು. ೭೮-೩೩೩); "ವಿಶಸನಂ ಸೂದನಂ ಮಾರಣಂ ಘಾತನಂ[ಪಾಠಾಂ. ವಿಘಾತನಂ] . . . ಪ್ರಮಾಪಣಂ ಕೊಲೆಗೆ ನಾಮಂ" (ಮಂಗರಾ. ೮೮-೩೯). ೩. ಕೊಲ್ಲುವವನು ; ಕೊಲೆಗಡಿಕ. [ಸಂ.]

ಘಾತನಸ್ಥಾನ (ನಾ).=ಘಾತಕಸ್ಥಾನ : "ಸೂನಾ, ಘಾತ(ನ)ಕಸ್ಥಾನಂ-ಈ ೨ ಕೊಲುವೆಡೆ" (ಹಲಾಯು. ೯೭-೪೪೧) : "ಘಾತನ[ಪಾಠಾಂ. ಘಾತಕ, ಪೂತನಾ]ಸ್ಥಾನಮೆನೆ ಕೊಲುವೆಡೆಯೆನಿಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೧೧೧-೪).

[ಘಾತನ + ಸ್ಥಾನ]

ಘಾತಳಿಕೆ 'ಘಾತಾಳಿಕೆ' ನೋ.

ಘಾತಾಘಾತಿ (ನಾ). ಪರಸ್ಪರವಾಗಿ ಹೊಡೆದು ಮಾಡುವ ಯುದ್ಧ ; ಪರಸ್ಪರವಾಗಿ ತಾಗಿ ಮಾಡುವ ಯುದ್ಧ. 'ಘಾತಾಘಾತಿಕಾಜಿ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಘಾತಾಘಾತಿಕಾಜಿ (ನಾ). ಘಾತಾಘಾತಿಯುದ್ಧವನ್ನು ಮಾಡುವವನು ; ಪೆಟ್ಟಿಗೆ ಪ್ರತಿಯಾಗಿ ಪೆಟ್ಟನ್ನು ಹೊಡೆದು ಯುದ್ಧಮಾಡತಕ್ಕವನು ; ಏಟಿಗೆ ಏಟು ಕೊಡುವವನು : ಗದೆಯು ಘಾತಾಘಾತಿಕಾಜಿನನಿದಿರುಗೊಂಡುದು ದೆಸೆದೆಸೆಗೆ ಹಬ್ಬಿದುದು ಬಲನೆಡಜೋಡು ಬಲುಭಾರಣೆಯ ಪಟುಭಟರು (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೨-೬೮). [ಘಾತಾಘಾತಿ + – ಕಾಜಿ]

ಘಾತಾಳಿ (ನಾ). ಘಾತಕಸ್ವಭಾವದ ವ್ಯಕ್ತಿ ; ಕೇಡಾಳಿ ; ವಂಚಕ : ಹೇಳಿದೊಡೆ ಕುಂತೀಕುಮಾರರು ಕೇಳಿ ಮಾಡುವುದಾವುದೋ ವನಪಾಲಕರು ತಾವಿಂದು ಪೃಥ್ವೀಪಾಲನೆಮ್ಮೊಡೆಯ ಹೇಳಿ ಬಳಿಕರ್ಜುನನ ಭೀಮನ ಧಾಳಿಯನು ತಪುದೆನುತಲತಿ ಘಾತಾಳಿಯರು ಮುನಿಜನವ ಬೈದರು ಬಹುವಿಕಾರದಲಿ (ಕುವ್ಯಾಅ. ೧೮-೧೧) : ಆರ ಸಿರಿಗಿವಳಿನಿತು ಕಡುಸಿಂಗಾರವನು ಕೈಕೊಂಡಳು . . . ವೀರ ನೋಡೈ ತಮ್ಮ ನೆಮ್ಮುವುದಾರನೀಯಪಹಾಸ ಮನಕಿದು ಸೇರುವುದೆ ಘಾತಾಳಿಯಂಗವ ನೋಡು ನೀನೆಂದ (ತೊರರಾ. ೬-೫೩-೫೨). [ಘಾತ೨ + – ಆಳಿ೩]

ಘಾತಾಳಿಕೆ, ಘಾತಳಿಕೆ (ನಾ). ೧. [illegible] ಘಾತಕತನ ; ವಧೆಮಾಡುವ ಹಂಚಿಕೆ: [illegible] ಗರ್ತಸಂಛಾದಿತ ತೃಣಾಳಿಗಳೊ . . . ಪೇಳಲರಿದೆನೆ ಸೊಗಸಿತಾ [illegible] ೨. [illegible] ನಡಪಳಿಕೆ : ಧೂರ್ತತೆ ; [illegible] ಬಲ್ಲವೆ ಮಂಗನಿಗೆ (ತೊರರಾ. ೬-೫೨-೧೧). [ಘಾತಾಳಿ + – ಇಕೆ]

ಘಾತಿ₁ (ಗುಂ). ೧. ನಾಶಮಾಡುವ ; ಕೊಲ್ಲುವ. ೨. ಹಾನಿಯುನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ; ತೊಂದರೆ ಕೊಡುವ. ೩. ಪಕ್ಷಿಗಳನ್ನು ಹಿಡಿಯುವ,–ಬಂಧಿಸುವ. (ನಾ). ೪. ಕೊಲ್ಲುವವನು ; ಕೊಲೆಪಾತಕಿ. ೫.=ಘಾತಿಕರ್ಮ : ಉಗ್ರತಪಮೆಂಬುಗ್ರಾಸಿಯಿಂ ಕೂಡೆ ಘಾತಿಗಳಂ ಘಾತಿಸಿ ತದ್ಯುಗಂಧರಮಹಾಯೋಗೀಶ್ವರಂ ಪೂರ್ದಿದಂ ನೆಗಬ್ದಾರ್ಹಂತಮಂ (ಆದಿಪು. ೩-೮೦) ; ಘಾತಿಗಳಂ ಕಿಡಿಸಿ ಕೇವಲಿಯಾಗಿ (ಚಾವುಂಪು. ೪೭೧-೧೫) : ಆಪ್ಯತಥಾತ್ಮಘಾತಿದುರಿತಾತ್ಮಯದೊಳ್ ಚರಮಾಂಗಮಾತ್ರಕರ್ (ಚಂದ್ರಪು. ೧-೨). [ಸಂ. ಘಾತಿನ್]

ಘಾತಿ₂ (ನಾ). ೧. ಹೊಡೆತ ; ಏಟು : ಘಾತಿಯಲಿ ಘಲ್ಲಿಸಿದಡಾ ಧನು ಸೋತುದೆವೆಯಂತರಕೆ ತೊಲಗದು (ಕುವ್ಯಾಅ. ೧೪-೧೧). ೨. ಮರಣ ; ನಾಶ : ಜಾತಿ ನೀತಿ ಸಮಾಜ ವರ್ಗಭೇದದಿನೇನು? ಘಾತಿಯಿಲ್ಲಾತ್ಮಂಗೆ (ಮಂಕುಕ. ೮೯೬). ೩. ಕೊಲ್ಲುವಿಕೆ; ಸಂಹರಿಸುವಿಕೆ. ೪. ಪಕ್ಷಿಗಳನ್ನು ಹಿಡಿಯುವ ಬಲೆ. [ಸಂ.]

ಘಾತಿಕರ್ಮ (ನಾ). [ಜೈನ] ಆತ್ಮನ ಗುಣಕ್ಕೆ ಘಾತಕವಾದ ಕರ್ಮ ; ಸತ್ಕಾರ್ಯಪ್ರವೃತ್ತಿ ಮೊದಲಾದ ಉತ್ತಮಗುಣಗಳನ್ನು ಹಾಳುಮಾಡಿ ಆತ್ಮನ ಪರಿಪೂರ್ಣತೆಗೆ ಬಂಧಕವಾದ ಜ್ಞಾನಾವರಣೀಯವೇ ಮೊದಲಾದ ನಾಲ್ಕುಬಗೆಯ ಕರ್ಮ:ಘಾತಿಕರ್ಮಮಂ ಬಗೆವಡೆಯುಂ ಪಡಲ್ವಡಿಸಿ ಕೀಟ್ ಕೃತಾಂತನನಿಕ್ಕಿ ವೀರಲಕ್ಷ್ಮಿಗೆ ನೆಲೆಯಾದ ಮಯ್ಯುಲಿಯೆ ನೀನೆ ವಲಂ ಜಗದೊಳ್ ಜಿನೇಶ್ವರಾ (ಪಂಪಾಪ್ರಾ. ೫-೪). 'ಅಘಾತಿಕರ್ಮ' ಪರಾ. [ಘಾತಿ₁ + ಕರ್ಮ]

ಘಾತಿಕರ್ಮಚತುಷ್ಟಯ (ನಾ). [ಜೈನ] ಜ್ಞಾನಾವರಣೀಯ, ದರ್ಶನಾವರಣೀಯ, ಮೋಹನೀಯ ಮತ್ತು ಅಂತರಾಯ ಎಂಬ ನಾಲ್ಕು ಘಾತಿಕರ್ಮಗಳು : ಬಂಧವು ಘಾತಿಕರ್ಮಚತುಷ್ಟಯ, ಅಘಾತಿಕರ್ಮಚತುಷ್ಟಯ ಎಂದು ಎಂಟುವಿಧವೆಂದು ಮತ್ತೊಂದು ವಿಭಾಗವಿರುವುದು (ಹಿಂದಸಾ. ೯೦). [ಘಾತಿಕರ್ಮ + ಚತುಷ್ಟಯ]

ಘಾತಿಕ್ಷಯ (ನಾ). [ಜೈನ] ಘಾತಿಕರ್ಮಗಳ ನಾಶ,–ಹಾನಿ,–ಸವೆದುಹೋಗುವಿಕೆ : ದೀಕ್ಷೆಗೊಂಡೆಯ್ದಿ ಘಾತಿಕ್ಷಯಮಂ ಕೈವಲ್ಯಬೋಧಾಸ್ಪದಮುನನಘಮಂ ಗೆಲ್ದು ನಿರ್ಮೋಹನಾದಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೯-೧೪) ; ತಪಮಂ ಕೈಕೊಂಡು ಶುಕ್ಲಧ್ಯಾನದಿಂ ಘಾತಿಕ್ಷಯಂಗೆಯ್ದು ಕೇವಳಿಯಾಗೆ (ಚಾವುಂಪು. ೦೫-೬) ; ಘಾತಿಕ್ಷಯದಿಂ ಕೈವಲ್ಯಾತಿಶಯಂಬೆತ್ತನಾ ಸುಕೌಶಲಮುನಿಪಂ (ಪಂಚಾಮ. ೨-೫೬). [ಘಾತಿ₁ + ಕ್ಷಯ]

ಘಾತಿಚತುಷ್ಕ (ನಾ). = ಘಾತಿಕರ್ಮಚತುಷ್ಟಯ : ಚಮರರುಪದ್ವಯಂ ಬೆಳಪ ಬೆಳ್ಗೊಡೆ ಪೂಮಳೆ ಭಾಪ್ರತಾನಮುತ್ತಮಮಣಿಪೀಠವಿಂದ್ರ [illegible]

[ಘಾತಿ₁ + ಚತುಷ್ಕ]

ಘಾತಿಚತುಷ್ಟಯ (ನಾ). = ಘಾತಿಕರ್ಮಚತುಷ್ಟಯ : ಮಹಾಷ್ಟಾಪದಶೈಲದೊಳ್ವಿಜಿತಘಾತಿಚತುಷ್ಟಯಂ . . . ಇರೆ (ಆದಿಪು. ೧-೪೦) : ಅಂತು [illegible] ಘಾತಂ ಮಾಡಲೊಡಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೧೪-೭೬ ವ)

[ಘಾತಿ₁ + ಚತುಷ್ಟಯ]

ಘಾತಿತ್ರಿಕ (ನಾ). [ಜೈನ] ಜ್ಞಾನಾವರಣೀಯ, ದರ್ಶನಾವರಣೀಯ, ಮೋಹನೀಯಗಳೆಂಬ ಮೂರು ಘಾತಿಕರ್ಮಗಳು; ನಾಲ್ಕು ವಿಧವಾದ ಘಾತಿಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ಮೊದಲಿನ ಮೂರು : ಶು ಕ್ಲ ಧ್ಯಾ ನ ವಿಹತಘಾತಿತ್ರಿಕನುಂ(ಚಾವುಂಪು. ೪೪೭-೨). [ಘಾತಿ$_1$ + ತ್ರಿಕ]

ಘಾತಿನಿ (ನಾ). ನಾಶಮಾಡುವವಳು ; ಕೊಲೆಗಡಿಕಿ : ಲೋಕಘಾತಿನಿಯಪ್ಪ ಪೂತನಿಯುಮಂ . . . ಕರೆದು (ಜಗವಿ. ೩-೨೨ ವ) : ಕುಲಘಾತಿನಿಯೆ, ಪಾಪಿನಿಯೆ, ನಡೆ, ತೊಲಗು (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೭೦-೪೪೯). [ಸಂ. ಘಾತಿನೀ]

ಘಾತಿಪ್ರಚುರೆ (ನಾ). [ಜೈನ] ಘಾತಿಕರ್ಮಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದವಳು : ವಿಕಟಾಂಗೋಪಾಂಗೆ ಘಾತಿಪ್ರಚುರೆ ಪೆಟವಿ . . . ಇರ್ದಳ್ (ಸುಕುಮಾ. ೫-೨೧). [ಸಂ. ಘಾತಿಪ್ರಚುರಾ (ಘಾತಿ + ಪ್ರಚುರ + –)]

ಘಾತಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಹೊಡೆ ; ಬಡಿ ; ಚಚ್ಚು : ಘಾತಿಸಿ ಚ ಪೇ ಟ ಚರಣಾಘಾತದೊಳ್ ಅಟಿದು (ಆದಿಪು. ೫-೧೬); ಪಿಡಿಪಿಡಿ ಕಟ್ಟು ಕಟ್ಟಡಸಿ ಘಾತಿಸು ಘಾತಿಸು (ಅಜಿಪು. ೧೧-೧೦), ಕಲಿ ಯೌವನಾಶ್ವನಂ ಸದದು ನೀಲಧ್ವಜನನುಱೆ ಘಾತಿಸಿ (ಜೈಮಿಭಾ. ೧೪-೫). ೨. ಹಿಂಸಿಸು; ನೋಯಿಸು: ಕಠೋರವಾಣಿಗಳಿಂ ಘಾತಿಸುತಿರ್ದಮಿನ್ನೆವರೆಗಂ ನಿಮ್ಮಂ (ಸುಕುಮಾ. ೨-೩೩); ಪ್ರೀತಿಯಿಂ ಮಾಧವಸಂಗದೊಳಿರೆ ತುಂಬಿ ಘಾತಿಪುವೆಮ್ಮನೆಂದಂಜಿ ಆತನ ವರ್ಜಿಸಿ ಮಾಗಿಯ ಕೆಳೆಗೊಂಡು ಜಾತಿಯ ಪುಷ್ಪವೊಪ್ಪಿದುವು (ಕಂನವಿ. ೭-೫೪). ೩. ಸಾಯಿಸು; ಕೊಲ್ಲು ; ನಾಶಮಾಡು : ಘಾತಿಗಳಂ ಘಾತಿಸಿ ತದ್ಯುಗಂಧರಮುಹಾಯೋಗೀಶ್ವರಂ ಪೊರ್ದಿದಂ ನೆಗಬ್ದಾರ್ಹಂತಮಂ (ಆದಿಪು. ೩-೮೦) : ಮನವಲಸದೆ ಜೀವಂಗಳನನಿಶಂ ಘಾ ತಿ ಸು ವ ಪಾಪಿ ಸೂರನುಮಾದಂ (ಸಮುಪ. ೩-೫೧): ಘಾತಿಯುಮನಘಾತಿಯುಮಂ ಘಾತಿಸಿ ಕೀರ್ತಿಧರಯೋಗಿ ಮುಕ್ತಿಗೆ ಸಂದಂ (ಪಂರಾಮಾ. ೨-೫೬) : ಈತನನುಸಾಲ್ವನೆಂಬಾತನಿವನಣ್ಣನಂ ಘಾತಿಸಿದೆವು (ಜೈಮಿಭಾ. ೭-೩೩). [ಘಾತ$_2$ + – ಇಸು$_3$]

ಘಾತುಕ (ಗು). ೧. ನಾಶಮಾಡುವ. ೨. ಹಿಂಸೆಮಾಡುವ ; ತೊಂದರೆ ಕೊಡುವ. (ನಾ). ೩.ಕೊಲ್ಲುವವನು; ಹಂತಕ: "ಶರಾರುಃ, ಘಾತುಕಃ, ಹಿಂಸ್ರಃ–ಈ ೩ ಕೊಲ್ವವಂ" (ಹಲಾಯು. ೭೧-೨೧೭) : "ಶರಾರು ಘಾತುಕ ಹಿಂಸಕಂ ಕೊಲ್ಲುವವನಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೭೦-೧೫). ೪. ದ್ರೋಹಿ; ಕ್ರೂರ; ದುಷ್ಟ: "ನೃಶಂಸಃ, ಘಾತುಕಃ, ಕ್ರೂರಃ, ಪಾಪಃ–೪ ಪರರಿಗೆ ಬಾಧೆ ಮಾಡುವ ಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳವನ ಹೆಸರುಗಳು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೨೮೯) ; ಘಾತುಕನಾಗಿ ಪರದ್ರವ್ಯವನ್ನು ಅಪಹರಿಸುವ ಪುರುಷನು ಆಪತ್ತುಗಳನ್ನು ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಳ್ಳಲಾರನು (ಕೃವಾಉ. ४३). [ಸಂ.]

ಘಾತುಕತನ (ನಾ). ಕೊಲೆಗಡಿಕನಾಗಿರುವಿಕೆ ; ಹಂತಕನ ಸ್ವಭಾವ ; ಕಟುಕತನ: ಹೀಗಿರಲು ನಾನು ಬುದ್ಧಿಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ನನಗೋಸ್ಕರ ಒಬ್ಬ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನನ್ನು ಕೊಲ್ಲಿಸಿದರೆ ಅದು ಘಾತುಕತನವೂ ನೀಚತನವೂ ಆಗುವುದಿಲ್ಲವೆ? (ವಚಭಾ. ೪೫). [ಘಾತುಕ + – ತನ]

ಘಾತ್ರ 'ಗಾತರ' ನೋ.

ಘಾಬರಿ 'ಗಾಬರಿ' ನೋ.

ಘಾಬರಿಸು 'ಗಾಬರಿಸು' ನೋ.

ಘಾಯ 'ಗಾಯ' ನೋ.

ಘಾಯಂಗೊಳಿಸು 'ಗಾಯಂಗೊಳಿಸು' ನೋ.

ಘಾಯಂಗೊಳು 'ಗಾಯಗೊಳು' ನೋ.

ಘಾಯುಂಬಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ಗಾಯಗೊಳಿಸು : ನಕುಳನನು ನೋಯಿಸಿದ ಸಹದೇವಕನ ಘಾಯುಂಬಡಿಸಿದನು (ಕುವ್ಯಾಕ. ೧೩-೪೦). [ಘಾಯುಂಬಡು + – ಇಸು$_3$]

ಘಾಯುಂಬಡು (ಕ್ರಿ). ಗಾಯವನ್ನು ಹೊಂದು,–ಪಡೆ. 'ಘಾಯುಂಬಡಿಸು' ಪರಾ. [ಘಾಯ (<ಗಾಯ) + ಪಡು$_1$]

ಘಾಯುಂಬಡೆ 'ಗಾಯುಂಬಡೆ' ನೋ.

ಘಾಯುವಡೆ 'ಗಾಯುಂಬಡೆ' ನೋ.

ಘಾಯಾಳು 'ಗಾಯಾಳು' ನೋ.

ಘಾರಾಘಾರಿ (ನಾ). ರಭಸ ; ಆವೇಗ : ಕಂಬಿಯ ಕಡಿಯಣದ ಕೀಲಣದ ಹೋರಟೆಯ ಘಾರಾಘಾರಿಯೊಳ್ ಜೋಳಿಸುವ ಲಾಲಾಜಲಂ ಖುರಹತಿಯಿಂ ನೆಗೆವ ದೂಳ್ಗೆ ಚಳೆಯಂಗುಡೆ (ಗಿರಿಕ. ೬-೫೫ ವ); ಹರಿಯ ಕುಲಿಶದ ಧಾಳಿಯಲಿ ಕುಲಗಿರಿಗಳಿಬ್ಬಗಿಯಾದವೊಲು ಮಂದರದ ಘಾರಾಘಾರಿಯಲಿ ಬಾಯ್ಬಿಡುವ ಕಡಲಂತೆ ಹರಿವರೂಥಿನಿ ಕೆದಱಿ ತಳಿತವು (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೧೨-೧೯) ; ಆರು ನಿಲಬಹುದವರ ಘಾರಾಘಾರಿಯಲಿ (ತೊರರಾ. ೪-೩-೫); ಸರಳು ಘಾರಾಘಾರಿಯಿಂದ ಹೊಗರೇರಿ (ತುರಂಗ. ೫೮-೩೭) : ಸದಾಶಿವ ನಾಯಕನ ಘಾರಾಘಾರಿಗಿದಿರ್ಚಿ ನಿಲಲಾಂಪೊಡಶಕ್ಯವಾಗಿ ಪಟುತರ ಪರಾಕ್ರಮಶಾಲಿಗಳಿಂ ಪಲಾಯನಂಬಡೆದು (ಕೆಳನೃ. ೨-೪೩). [?]

ಘಾರಿಗೆ 'ಗಾರಿಗೆ$_1$' ನೋ.

ಘಾರು (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣಶಬ್ದ : ಘಾರು ಘರ್ಘರ ಘರಿಲೆಂಬ... ಗರಿಗರಿಲೆಂಬ ನಿಷ್ಠುರರವಂ ಮಿಗೆ ತಳ್ತಿಱಿದತ್ತು ಯುದ್ಧದೊಳ್ (ಗಿರಿಕ. ೬-೬೮).

ಘಾಲಿ 'ಗಾಲಿ' ನೋ.

ಘಾಸ (ನಾ). ಹುಲ್ಲು ; ಮೇವು : "ಘಾಸಃ, ಯವಸಃ–ಈ ೨ ದವಸಂ" (ಹಲಾಯು. ೩೨-೩೭) ; ಗುಣಮಿದು ದೋಷಮಿದೆಂಬೀ ಗಣಿದಮನೆತ್ತಱಿಗು ಮು ಶ್ರು ತ ಪ್ರ ಕೃ ತಿ ಜ ನಂ ತೃಣಸಸ್ಯಘಾಸವಿಷಯಪ್ರಣಯಂ ಸಮವೃತ್ತಿಯಪ್ಪವೊಲ್ಮೃಗಗಣದೊಳ್ (ಕವಿರಾ. ೧-೮) ; ಗೋವಿಗೊಲಿದೊಂದು ಹಿಡಿ ಘಾಸಮಂ ಕೊಟ್ಟವನ ಪುಣ್ಯಕೆಣೆಯಿಲ್ಲ (ಮಲ್ಲಜ. ೫-೨೨) : ನಿಸ್ಸೀಮ ಘಾಸಸೀಮಾರ್ಣವದ ವಿಸ್ತೀರ್ಣದೊಳ್ ಮನಂ ಲಯವಾಗೆ ನೋಡಿ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೨೬೭-೧೧೪). [ಸಂ.]

ಘಾಸರ (ನಾ). ಹಗಲು ; ದಿನ : ವರ್ಗಚತುರ್ಥಾಕ್ಷರಂಗಳ್ಗೆ–ಘಟಿಯಂ . . . ಘಾಸಿ, ಘಾಸರಂ (ಶಮುದ. ೧೫ ವೃತ್ತಿ). [<ಸಂ. ಘಸ್ರ]

ಘಾಸಿ$_1$ 'ಗಾಸಿ$_1$' ನೋ.

ಘಾಸಿ$_2$ (ಗು). ೧. (ಎಲ್ಲವನ್ನೂ) ತಿನ್ನುವ,–ನುಂಗುವ. (ನಾ). ೨. ಬೆಂಕಿ. [ಸಂ.]

ಘಾಸಿಗೊಳಿಸು 'ಗಾಸಿಗೊಳಿಸು' ನೋ.

ಘಾಳಿ 'ಗಾಳಿ$_1$' ನೋ.

ಘಾಳಿಗೋಪುರ 'ಗಾಳಿಗೋಪುರ' ನೋ.

ಘಾಳಿನಂದನ (ನಾ). ವಾಯುಪುತ್ರ ; ಆಂಜನೇಯ ; ಹನುಮಂತ : ಕಾಳಿಂಗನ ಪೆಡಿಯ ತುಳಿದ ಚರಣ . . . ಘಾಳಿನಂದನನ ಕರದಿ ಮೆಱೆವ ಚರಣ (ತೀರ್ಥಮು. ೧೪೬). [ಘಾಳಿ (<ಗಾಳಿ$_1$) + ನಂದನ]

ಘಾಳಿಮಂಟಪ 'ಗಾಳಿಮಂಟಪ' ನೋ.

ಘಾಳಿವಟ್ಟೆ 'ಗಾಳಿವಟ್ಟೆ' ನೋ.

△ **ಘಾಟಿಗೆ** (ನಾ). ತುಪ್ಪದಲ್ಲಿ ಕರಿದಂ ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಿಹಿಭಕ್ಷ್ಯ; ಗಾರಿಗೆ: ಘಟಿಯಂ, ಘಾಟಿಗೆ (ಘಾರಿಗೆ), ಘೋಟಿಗೆ (ಶಮುದ. ೧೫ ವೃತ್ತಿ). [<ಗಾರಿಗೆ$_1$]

ಘಿಂಘಿಣಿ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣಧ್ವನಿ : ಘಿಣಿಘಿಣಿ ಘಿಂಘಿಣಿ ಘಿಂಘಿಣಿ ಧಿಂಧಿಣಿ ಧಿಣಿಧಿಣಿ ರವಗಳ (ಯೋಗಾಂವಿ. ೪-೨೭).

ಘಿಣಿಘಿಣಿ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ ; ಗೆಜ್ಜೆ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಂದ ಹೊರಡುವ ನಾದ : ಘಿಣಿಘಿಣಿ ಘಿಂಘಿಣಿ ಘಿಂಘಿಣಿ ಧಿಂಧಿಣಿ ಧಿಣಿಧಿಣಿ ರವಗಳ (ಯೋಗಾಂವಿ. ೪-೨೭).

ಘಿಮ್ಮಿಡು (ಕ್ರಿ). (ದೊಡ್ಡಶಬ್ದದ ದೆಸೆಯಿಂದ) ಕಿವಿಯಲ್ಲಿ ಘಿಮ್ಮೆನ್ನು,-ಘಿಂ ಎಂಬ ಶಬ್ದ ತುಂಬಿಕೊಳ್ಳು; ಕಿವಿ ಕಿವುಡಾಗು : ಪೊಯ್ಸಿದರ್ ದಿಗ್ಗಜಾತುಲ ಕರ್ಣಾವಳಿ ಕೂಡೆ ಘಿಮ್ಮಿಡುವಿನಂ ಯುದ್ಧಾನಕಾನೀಕಮಂ (ಶಾಂತೀಶ್ವ. ೩-೧೩). [ಘಿಂ$_0$ + ಇಡು$_1$]

ಘಿರಟಿ (ನಾ). ಬತ್ತ ಒಡೆಯುವ ಸಾಧನ; ಒಡೆಗಲ್ಲು : ಬಂಡಿಗಾಲಿಗೆ ಬೇಕಾಗುವ ಪಲಿಗೆಗಳು, ಬತ್ತವೊಡೆಯುವ ಘಿರಟಿಗೂ, ಕಬ್ಬಿನ ಗಾಣಕ್ಕೂ ಬೇಕಾಗುವ ಕಟ್ಟಿಗೆ (ಕಥಾಗ. ಪರಿ. ೧೩).
[← ಮರಾ. ಘಿರಟ, ಘಿರಿಟ./ಸಂ. ಘರಟ್ಟ]

ಘಿರ್ರನೆ (ಅ). ಘಿರ್ರೆಂದು ಶಬ್ದವಾಗುವಂತೆ : ಸರ್ವಮುದ್ರಾಧಿಕಾರ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವು ಎಂತಹ ಮನುಷ್ಯನ ಪ್ರಭುನಿಷ್ಠೆಯನ್ನಾದರೂ ಮೆಟ್ಟಿ ಸೋಲಿಸಿ ಘಿರ್ರನೆ ತಿರುಗಿಸಿ ಅಳ್ಳಾಡಿಸಿ ಬಿಡುವುದು (ಸುಗುಗಂ. ೧೩-೬).
[ಘಿರ್$_0$ + – ಅನೆ$_1$]

ಘಿಲಘಿಲ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣಧ್ವನಿ : ಗೆಜ್ಜೆ ಹೆಜ್ಜೇ ಹಾಕಿ ಗುಜ್ಜೇರ ಕುಣಿವಾರ ವಜ್ಜರ ವಡ್ಯಾಣ ಘಿಲಘಿಲ (ಕನ್ನಜಾ. ೬೩).

ಘಿಲಿಘಿಲಿಸು (ಕ್ರಿ). ಘಿಲಿಘಿಲಿ ಎಂದು ಶಬ್ದವಮಾಡಂ : ಗೆಜ್ಜೆಗಳು ಘಿಲಿಘಿಲಿಸುವುವು (ಕನ್ನಜಾ. ೧೪). [<ಘಿಲಘಿಲ + – ಇಸು$_3$]

ಘೀಂಕರಿಸು (ಕ್ರಿ). (ಆನೆಯಂತೆ) ಘೀಳಿಡಂ; ಕೂಗು: ಮೊರೆಯೆ ನಾನಾವಿಧದ ವಾದ್ಯತತಿ ಘೀಂಕರಿಪ ಕರಿಗಳುರುಗೊಂದಣಂ . . . ತುಂಬಿತೆಣ್ದೆಸೆ ರಭಸದಿ (ವಂಕಾರಾ. ೧-೭-೧೩).
[ಘೀಂಕರಣ$_0$ + – ಇಸು$_3$]

ಘೀಂಕೃತಿ (ನಾ). ಆನೆಯ ಘೀಳಿಡುವಿಕೆ; ಬೃಂಹಿತ : ನಡುಗಿದತ್ತಡವಿ . . . ಗಜದ ಘೀಂಕೃತಿಯಿಂದೆ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೧೫೭-೧೯೪); ಕರಿಘೀಂಕೃತಿಯ ನಾಲಿಸುವ ಸುಪ್ತೋತ್ಥಹರ್ಯಕ್ಷನೋಲಾದನಾ ವಾಲಿ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೩೦೯-೨೨೭). [ಸಂ.]

ಘೀಳ್ 'ಗೀಟ್' ನೋ.

ಘೀಳಿಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಆನೆಯಂ ಅರಚುವಂತೆ ಮಾಡು,-ಧ್ವನಿಗೆಯ್ಯುವಂತೆ ಮಾಡು. ೨. (ಆನೆಯಂತೆ) ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ ಕೂಗುವಂತೆ ಮಾಡು; ಅರಚಿಸು ; ಚೀರಾಡಿಸು. ೩. (ಆಲಂ) ಶಿಕ್ಷಿಸು; ದಂಡಿಸು : ಪೇಳು ಧರ್ಮವ್ಯಾಧ ಸರ್ವೇಂದ್ರಿಯಂಗಳಂ ಘೀಳಿಡಿಸಿ ನಿಗ್ರಹಿಪ ತೆರನೆಂತುಟಾ ಫಲವ ಕೇಳಬೇಕೆಂಬಿಚ್ಛೆಯಾಗಿಯಿದೆ (ಲಕ್ಷ್ಮೀಭಾ. ೩-೨೨-೮).
[ಘೀಳಿಡು (<ಗೀಟಿಡು) + – ಇಸು$_3$]

ಘೀಳಿಡು 'ಗೀಟಿಡು' ನೋ.

ಘೀಳಿಡು[1] (ಕ್ರಿ). ಕಿರಿಚು; ಅರ್ಭಟಮಾಡು : ಕಾಲನ ಕೈಚಕ್ರವನೇಳಿಸಿ ತಿರುಗುವ ಮನದಾಳಾಪಂ ಪಿಂತಿರೆ ಮುಂತೈದುವ ಉಳಿಯಿಂ ಘೀಳಿಡುವ [ದ]ಲುಗುವ ಡಮರುವನಗ್ಗಿಸಿ ಕೊಡಹುವ . . . ಕರಿಘಟೆ[ಟೆ] ನೆರದುವು (ವೀರೇಶ. ೩-೩೮). [ಘೀಳ್(<ಗೀಟ್) + ಇಡು$_1$]

ಘೀಟ್ 'ಗೀಟ್' ನೋ.

ಘೀಟಿಡು 'ಗೀಟಿಡು' ನೋ.

ಘುಂ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ : ಘುಮ್ಮೆಂಬಡವಿಯೊಳಡಂಗಿ ಚಿಂತಿಸುತಿರ್ಪ (ಪಂಪಭಾ. ೭-೫೦).

ಘುಂಘುಟು 'ಗುಂಗುಟು' ನೋ.

ಘುಂಟ (ನಾ). ಪಾದದ ಎರಡು ಪಕ್ಕಗಳಲ್ಲಿರುವ ಗೆಣ್ಣು,-ಗಂಟು; ಹರಡು ; ಗುಲ್ಫ. [ಸಂ.]

ಘುಂಟಕ (ನಾ).=ಘುಂಟ. [ಸಂ.]

ಘುಂಟಿಕೆ (ನಾ).=ಘುಂಟ : ಘಕಾರಕ್ಕೆ ಗಕಾರಂ . . . ಘಂಟಾ–ಗಂಟೆ; ಘುಂಟಿಕಾ – ಗುಂಟಿಗೆ (ಶಮದ. ೨೫೫ ಪ್ರಯೋ). [ಸಂ. ಘುಂಟಿಕಾ]

ಘುಂಡಕ (ನಾ).=ಘುಂಟ : " ಘುಂಡಕಂ ಗುಲ್ಫಮೆನೆ ಹರಡೆನಿಕ್ಕುಂ " (ಮಂಗರಾ. ೯೮-೧೮). [<ಸಂ. ಘುಂಟಕ]

ಘುಕ್ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ : ಧಡಲೆಂಬ ದಟಲೆಂಬ ದುಡುಹೆಂಬ ಘುಕ್ಕೆ [ಪಾಠಾಂ. ಧಿಪ್ಪೆ]ಂಬ ಘುಡುಹೆಂಬ ಧುಮ್ಮೆಂಬ ಘೋರೆಂಬ ಭೋರೆಂಬ ಕೂರಸಿಗಳುರವಣೆಯ ದನಿಯುಡಸುತಂ ಪುಟ್ಟೆ (ಇಪರ. ದೀ. ೪೨-೧).

ಘುಟಿ (ನಾ). = ಘುಂಟ. [ಸಂ. ಘುಟ, ಘುಟೀ]

ಘುಟಿಕಾಸಿದ್ಧ (ನಾ). ಘುಟಿಕಾಸಿದ್ಧಿಯನ್ನು ಪಡೆದವನು : ಘುಟಿಕಾಸಿದ್ಧರ ಘುಟಿಕೆಯುಂರುಳಿತ್ತು ಯಂತ್ರಿಗಳ ಯಂತ್ರ ಎದ್ದು ಹೋಯಿತ್ತು (ಅವಪಂ. ೧೫೬-೭೦೭); ಅನೇಕ ದೇವರುಗಳನುಗುಳ್ವ ಘುಟಿಕಾಸಿದ್ಧಂ ಬೀಜದೊಳು ಮರಂ ಪುಗುವಂತೆ . . . ಅಗ್ನಿಯೊಳುಷ್ಣಂ ಪುಗುವಂತೆ ಶಿವಲಿಂಗದೊಳ್ ಪುಗಲ್ (ನಂಬಿರ. ೮-೩). [ಸಂ. (ಘುಟಿಕಾ + ಸಿದ್ಧ)]

ಘುಟಿಕಾಸಿದ್ಧಿ (ನಾ). ಒಂದಂ ಬಗೆಯಂ ಯೋಗಸಾಧನೆ; ಮಂತ್ರಿಸಿದ ಗುಳಿಗೆಯನ್ನು ಬಾಯಲ್ಲಿಟ್ಟು ಪರಕಾಯಪ್ರವೇಶ ಮುಂತಾದ ಅತಿಮಾನುಷಕಾರ್ಯವನ್ನು ಮಾಡಂವ ಶಕ್ತಿ,-ಸಾಮರ್ಥ್ಯ : ಅಕ್ಷರ ಲೆಕ್ಕ . . . ಅಂಜನಾಸಿದ್ಧಿ ಘುಟಿಕಾಸಿದ್ಧಿ ಮಂತ್ರತಂತ್ರಸಿದ್ಧಿ ಇವೆಲ್ಲವ ಕಲಿತದೇನೋ (ಮಧಿಮಾ. ೪೩-೬೦); ಘುಟಿಕಾಸಿದ್ಧಿಯ ಸಾಧಿಸುವ ಅಣ್ಣಗಳ ಕಣ್ಣಾನಕ್ಕೆ ಸಟೆಯ ತೋರಿಸಿ ಹೊಡಗಾದನು ನೋಡಾ ಪರಶಿವನು (ಅಬಂಡೇ. ೬೩-೨೦). 'ಅಂಜನಸಿದ್ಧಿ' ಪರಾ.
[ಸಂ. (ಘುಟಿಕಾ + ಸಿದ್ಧಿ)]

ಘುಟಿಕಾಳಿ (ನಾ). ೧. ಗುಳಿಗೆಗಳ ಸಮೂಹ,-ರಾಶಿ. ೨. (ನೀರು ಮೊದಲಾದುವುಗಳ) ಹನಿ; ತೊಟ್ಟು; ಬಿಂದು : ದ್ರುಮ ಪಲ್ಲವ ತಳನಿಪತಿತ ಹಿಮಾಂಬು ಘುಟಿಕಾಳಿ ನಾಡೆ ಸೊಗಯಿಸಿದಪುದು (ಶಾಂತಿಪು. ೫-೮೯). [ಸಂ. ಘುಟಿಕಾಲಿ (ಘುಟಿಕಾ + ಆಲಿ)]

ಘುಟಿಕೆ (ನಾ). ೧. =ಘುಂಟ : " ಘುಟಿಕಾ, ಗುಲ್ಫಃ – ಈ ೨ ಹರಡು " (ಹಲಾಯು. ೮೫-೩೬೦); " ಘುಟಿಕಾ, ಗುಲ್ಫಃ – ೨ ತದ್ಗ್ರಂಥಿ. ಆ ಪಾದದ ಎರಡು ಪಕ್ಕಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಇರುವ ಮೂಳಿಗೆಣ್ಣುಗಳ ಮೇಲೆ ಮಾಂಸಖಂಡದ ದಿಮ್ಮಿ, ಚೀಲ, ಮಂಡೆ, ಹೆಜ್ಜೆ, ಹರಡೆ " (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೬೫). ೨. ದುಂಡಗಿರುವ ಮಾತ್ರೆ; ಉಂಡೆ; ಗುಳಿಗೆ : ಬಾವಿಯ ಸರ್ಪನು ಸಿದ್ಧರಸದ ಘುಟಿಕೆಯ ನುಂಗಿ ಎದ್ದಾಡಿತ್ತು ನೋಡಾ (ಅವಪಂ. ೧೬೦- ೫೯೭); "ವಜ್ರಕಾಯ ಸಿದ್ಧಿಯನ್ನುಕೊಡುವ ಪಾದರಸದ ಗುಳಿಗೆ" (ಅವಪಂ. ೬೦೮); ನಾರು ಬೇರಂಜನಂ ಘುಟಿಕೆ ಮೂಲಿಕೆ . . . ಪರಕಾಯಪ್ರವೇಶಮಂ ಬಯಸುವ ವಿಕಾರಿಸಿದ್ಧರು ಸರಿಯೆ ಸಿದ್ಧರಾಮಂಗೆ (ಸಿದ್ಧರಾ. ೧-೯); ಅಟಮಟದ ಘನದೇಹಸಿದ್ಧಿಯ ಘುಟಿಕೆ ನಿಮ್ಮಲಿ ರಣಪರಾಯಣ ಪಟುಭಟರಲಾ ಗುಣವಿಹೀನರು ಶಲ್ಯ ನೀವೆಂದ (ಕುವ್ಯಾಕ. ೯-೨೨); ಕಾತರಿಸುತೆದ್ದು ಜಪಸರಯೋಗದಂಡ ಶ್ರೀಭೂತಿ ಘುಟಿಕೆಯ ಕಮಂಡಲಮ ವ್ಯಾಘ್ರಾಸನವ್ರಾತಗಳನುಳಿದು . . . ಅತಿಭಯದಿ ಪರಿದು (ನವಮೋ. ೬-೨೪). [ಸಂ. ಘುಟಿಕಾ]

ಘುಟುರು (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಧ್ವನಿ : ಘುಟುರು ಘುಟು ಘುಟು ಘುಟುರೆನುತಲಾರ್ಭಟಿಸಿ ಕೋರೆಯ ನೇವರಿಸಿ ಕಟಕಟನೆ ಪಲುಗಳ ಕಡಿವ (ಅನಂಠಾ. ೧-೪-೨೦).

ಘುಡಿಘುಡಿಸು 'ಘುಂಡುಘುಡಿಸು' ನೋ.

ಘುಡುಘುಡನೆ (ಅ). ಘುಡುಘುಡು ಎಂದು ಶಬ್ದವಾಗುವಂತೆ : [illegible] ನಡುಗಿತು ಧೂಮಕೇತುವೆದ್ದುವು ಕೂಡೆ ನೆಲ ಗುಡುಗಿತು ಘ[illegible] (ಭರತ. ೫೦-೧೧೫). [ಘುಡುಘುಡು + – ಅನೆ$_1$]

ಘುಡುಘುಡಿಸು, ಘುಡಿಘುಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಘುಡುಘುಡು ಎಂದು [illegible] . [illegible] ಘುಡುಘುಡಿಸುವ ದೌಡೆಯು ಕೋಳಾಹಳ ವಬ್ಬರವಾಗೆ (ಗಿರಿಕ. ೬-೩೩ವ). ೨. ರೋಷದಿಂದ ಕೂಗು ; ಗರ್ಜಿಸು ; ಅರ್ಭಟಿಸು : ಗಿರಿದುರ್ಗಂಗಳಂ ವಜ್ರಧರನಂತಡಿಸಿ ಘುಡುಘುಡಿಸಿ ಪುಡಿಗುಟ್ಟುವ . . . ವನದುರ್ಗಂಗಳಂ ದಾವಾನಳನಂತಟ್ಟಿಮುಟ್ಟಿ ಸುಟ್ಟುರಿವುವ (ಗಿರಿಕ. ೨-೧೦೩ ವ) ; ಘುಡುಘುಡಿಪ ಕೋಪದಲಿ ದುರ್ಗದ ಪೆಡಕು ಪರಿಯುಂತೇಱಿ ಪುರ ಗಡಬಡಿಸಿ ಬೆಚ್ಚಿತು (ತೊರಿರಾ. ೪-೬-೨೦) : ಸಿಡಿಲು ಘೋಷದಿ ಮೊರೆಯುತಾ ಪುಲಿ ಘುಡುಘುಡಿಸಿ ಭೋರಿಡುತ ವ್ಯಾಘ್ರನು ತುಡುಕಿಯೆರಗಿದ ರಭಸದಿಂದೊಗ್ಗೊಡೆದವಾಗಾ ಗೋವ್ಗಳು (ಗೋಹಾಡು. ೩೦). ೩. ಹೆಚ್ಚಾಗು ; ಅಧಿಕವಾಗು : ಕಡುಮೋಹವೆಡೆಯಲಿ ಘುಡುಘುಡಿಸೆ ಶಿಶು ಬೀಳುಕೊಂಡನು ಪಿತೃಚತುಷ್ಟಯವ (ಕುಮ್ಯಾ.ದ್ರೋ. ೪-೩೩). ಘುಡಿಘುಡಿಸು: ೧. ಘುಡಿಘುಡಿಸುತೇಳ್ವ ಮತ್ತಾಸ್ವಿಗಳ ಕೇಳಿಗಳ . . . ಪಡೆಪಿನಿಂ ಕಡಲೆಸೆದುದು (ಜಬಪು. ೨-೪). ೨. ಕೆದಱಿತೀ ಶಬರಾಳಿ ಸೀಳ್ದಿಕ್ಕಿದುದು ತುಡುಕುವ ನಾಯಿಗಳನಟ್ಟಿದುದು ಘುಡಿಘುಡಿಸುತ್ತ ಕಪಟಕಿರಾತ ಸಂತತಿಯ (ತೊರರಾ. ೩-೩-೧೯).

ಘುಡುಘುಡುಘುಡಿಸು (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ) : ತಡಿ ನೆನೆದ ಬಲು ಬೆಮರ ಘುಡುಘುಡುಘುಡಿಪ ನಾಸಾಶ್ವಾಸಲಹರಿಯ ಕಡುಮುಸದ ರಥತುರಗ ಮಿಕ್ಕವು ಸರಳ ಸೂರಿಯಲಿ (ಕುಮ್ಯಾ.ದ್ರೋ. ೧೦-೨೪). [ಘುಡುಘುಡು + – ಇಸು₃]

ಘುಡುಘುಡು (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ. 'ಘುಡುಘುಡಿಸು' ಪರಾ.

ಘುಣ (ನಾ). ಮರಮುಟ್ಟುಗಳನ್ನು ಕೊರೆಯುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹುಳು : ಕುಂಥು ಘುಣ ಮತ್ಕುಣ . . . ಕ್ರಿಮಿಕೀಟಕಾದಿ ತ್ರೀಂದ್ರಿಯುಂಗಳ್ (ತತ್ತ್ವಪ್ರ. ೯೮). [ಸಂ.]

ಘುಣಾಕ್ಷರನ್ಯಾಯ (ನಾ). ಘುಣವೆಂಬ ಹುಳುವಿನಿಂದ ಓಲೆಗರಿಗಳಲ್ಲಿ ಕೊರೆಯಲ್ಪಟ್ಟ ಗೆರೆಗಳು ಅಕ್ಷರದಂತೆ ಆಗುವ ದೃಷ್ಟಾಂತ. Pಘುಣವೆಂಬ ಹುಳು ಮರವನ್ನು ಕೊರೆಯುವಾಗ ಉಂಟಾಗುವ ಗೆರೆಗಳು ಕೆಲವು ವೇಳೆ ಯಾವುದಾದರೂ ಅಕ್ಷರದಂತೆ ಆಗಿಬಿಡುತ್ತವೆ. ಹಾಗೆಯೇ ಮೂಢನಿಂದ ಒಮ್ಮೊಮ್ಮೆ ಜಾಣತನದ ಕೆಲಸಗಳು ಆಗಿಬಿಡುತ್ತವೆ ಎಂಬುದು ಈ ನ್ಯಾಯದ ಅಭಿಪ್ರಾಯ.

[ಘುಣ + ಅಕ್ಷರ + ನ್ಯಾಯ]

ಘುಣಾಕ್ಷರಪ್ರಾಯ (ನಾ). =ಘುಣಾಕ್ಷರನ್ಯಾಯ : ಘುಣಾಕ್ಷರಪ್ರಾಯದೆ ಶಬ್ದಮೊಂದೆರಡು ಮತ್ತೆ ವಿಚಾರಿಸಿ ನೋಡೆ ಕಾಕತಾಳೀಯದೆ ವಾಚ್ಯಮೊಂದೆರಡು ಕೂಡೆ (ಚಂದ್ರಪು. ೧-೪೮). [ಸಂ.]

ಘುಮ್ಮನೆ (ಅ). ಸದ್ದಿಲ್ಲದೆ ; ಮೌನವಾಗಿ : ಆ ಕೋಲಾಹಲದಲ್ಲಿಯೂ ಅವನು ಘುಮ್ಮನೆ ಕೂತಿದ್ದನು (ರೂಢಿ). 'ಗುಮ್ಮನೆ' ಪರಾ.

[ಘುಂ + – ಅನೆ₁]

ಘುಮ್ಮಿಕ್ಕು (ಕ್ರಿ) . =ಘುಮ್ಮಿಡು : ಧೊಕ್ಕು ಧಡ ಸಬುದಗಳಲಿಳೆ ಘುಮ್ಮಿಕ್ಕೆ [ಪಾಠಾಂ. ಕುಂಭಿಕ್ಕೆ, ಗುಮ್ಮಿಕ್ಕೆ] ಕೂರುಮುಸಱಿಟಿ ದಿಗ್ಗಜ ಧಿಕ್ಕು ಧಿಗಿಲೆನೆ ಧೈರ್ಯಬಲರೊದಗಿದರು (ತೊರರಾ. ೪-೪-೨೭).

[ಘುಂ + ಇಕ್ಕು]

ಘುಮ್ಮಿಡು (ಕ್ರಿ). ಘುಮ್ಮೆಂದು ಶಬ್ದಮಾಡು ; ಭಯಂಕರವಾಗಿ ಧ್ವನಿಮಾಡು : ಪಯಾತತಿ ಕೂಡೆ ಹಲ್ಲಣಿಸಿದವು ಗುಳದಲಿ ಜಡಿದವಾನೆಗಳು [illegible]ಗಳಲ್ಲಾಡಿದವು ಗಿರಿನಿಕರ (ಕುಮ್ಯಾ.ದ್ರೋ. ೨-೧೪).

[illegible]

ಘುರುಕು (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣಶಬ್ದ : ಸೂಕರನಂತೆ ಘುರುಕೆಂದು ಕಾಟ್ರೋಣನಂತೆ ಬೇಸರದೆ ದೊಂಕಿಟ್ಟು (ನಂದಿಮಾ. ೧೩-೩೭).

ಘುರುಘುರಿಸು (ಕ್ರಿ). ಘುರುಘುರು ಎಂದು ಶಬ್ದಮಾಡು : ಪಿರಿದಪ್ಪ ಭರದೆ ನಡೆಯಲ್ ಘುರುಘುರಿಸಲ್ ಘೋರ ಘೋಣ ವಿವರಂ (ಕಾದಂಪೂ. ४೫೨): ಘುರುಘುರಿಸಿ ಪೀರ್ದು ಚುಂಬಿಸಿ ಮುಱಿದುಗುರಿಂ ಸೀಟ್ದು ಸೆಳೆದು ಕೈವಿಟ್ಟಂ ಸುಂದರಿಯುರದ ಕರಿಯು ಕಲೆವಡೆದರನೇಱಿಸಿ ಪಣ್ಣನೊಡೆದವೋಲ್ ತೋಱುವಿನಂ (ಲೀಲಾವ. ೨-೧೩೦) ; ಘುರುಘುರಿಸುವ ಘನಹೇಷಾವಿರುತಿ ಪೊದಟ್ದುಣ್ಮೆ ಪೊಣ್ಮುತಿರೆ ತಾಂ ಬಿಡದುರ್ವರೆಯಂ ದಕ್ಷಿಣ ಖುರದಿಂ ಬೆರಂಟುತಿರ್ದುದು ತುರಂಗಮಾಗ್ರಣಿಯಾಗಳ್ (ಕುಸುಮಾ. ೮-೬೯). [ಘುರುಘುರು + – ಇಸು₃]

ಘುರುಘುರು (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ. 'ಘುರುಘುರಿಸು' 'ಘುರುಘುರುಧ್ವನಿ' ಪರಾ.

ಘುರುಘುರುಧ್ವನಿ (ನಾ). ಘುರುಘುರು ಎಂಬ ಶಬ್ದ : ಘುರುಘುರುಧ್ವನಿ ಹೇಷಿತಸ್ವನಂ . . . ಮೆಱೆಯೆ ಬಂದತ್ತು ತುರಗಬಲಂ (ಜಬಪು. ४೭ – ೩೫). [ಘುರುಘುರು + ಧ್ವನಿ]

ಘುರ್ಜರ (ನಾ). ೧. ಗುರ್ಜರದೇಶ : ವಿನುತ ಘುರ್ಜರ [ಪಾಠಾಂ. ಗುಜ್ಜರ, ಘೂರ್ಜರ] ಗೌಳ ಕೇರಳ ಜನಪದಾದಿ ಸಮಸ್ತನೃಪರೊಗ್ಗಿನಲಿ ಬಂದುದು (ತೊರರಾ. ೧-೭-೧೭). ೨. ಗುರ್ಜರ ದೇಶದಲ್ಲಿ ವಾಸಮಾಡುವವನ. 'ಗುರ್ಜರ', 'ಘೂರ್ಜರ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಘುಲ್ಲವಿಸು (ಕ್ರಿ). ಬೀಗು ; ಉಬ್ಬು ; ಉಕ್ಕೇರು ; ಹೊಮ್ಮು : ಇಲ್ಲಿ ಹಕ್ಕಿಗಳ ಸುಮಧುರ ಜೀವನದ ಕಡಲಿನಲ್ಲಿ ಸುಳಿವಾಮೋದ ಮಾರುತನ ತೀಟದಿಂ ಘುಲ್ಲವಿಸಿ ಘೂರ್ಣಿಪೀ ಸಂತೋಷಶೀತಲಚಲತ್ತರಂಗಾವಳಿಯೊಳು (ಭಾರಂಗ. ೩-೯).

[P ಇದು 'ಭುಲ್ಲವಿಸು' ಎಂಬುದರ ಅಪಲಿಖಿತವಿರಬಹುದು.]

ಘುಸೃಣ (ನಾ). ಕುಂಕುಮ ; ಕುಂಕುಮಕೇಸರಿ : "ಕುಂಕುಮಂ. ಘುಸೃಣಂ, ವರ್ಣಂ, ಲೋಹಿತಚಂದನಂ, ಕಾಶ್ಮೀರಜಂ, ಕಾಳೇಯಂ, ಜಾಪಕಂ–ಈ ೭ ಕುಂಕುಮಂ" (ಹಲಾಯು. ೬೯–೩೬೯) ; ಮೃಗಮದ ಘುಸೃಣಚಂದನಚರ್ಚೆಯೊಳಂ . . . ಪಸದನಂಗೆಯ್ದು (ಜಗವಿ. ४-೬೦); ಘನಸಾರಘುಸೃಣಚಂದನಘನಸಾರದ್ರವದಿಂ . . . ಅನಘನಂಘ್ರಿಗಳ ನರ್ಚಿಸಿದಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೧४-೭). [ಸಂ.]

ಘುಳು 'ಘುಟು' ನೋ.

ಘುಳುಘುಳಿಸು 'ಘುಟುಘುಟಿಸು' ನೋ.

ಘುಳುಮ್ಮನೆ 'ಘುಟುಮ್ಮನೆ' ನೋ.

ಘುಳ್ಕು (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ : ಛಿಳಿ ಛಿಮಿದ್ದಿಮಿ ಘುಳ್ಕು ಸೆಳ್ಕುಂ ಘಣಿಲು ಘಣ್‌ಘಣ್ ಧಂ ಧಗಂ ಘುಳುಘುಳು ಛಟಿಲ್‌ಛಟಿಲೆಂಬ . . . ಧ್ವನಿಗಳವನಿಗೆ ಭಯವನೀವುತಿರೆ (ಸಾನಂಚ. ೮-೧೩).

ಘುಟು, ಘುಳು (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ : ಖಟಿಲೆಂಬ ಥಟಿಲೆಂಬ ಘುಟುವೆಂಬ ಘಟಿಲೆಂಬ ಧಟಲೆಂಬ ವೋಲ್ ಮಹಾಪ್ರಾಣಾಕ್ಷರಂಗಳೊಳ್ ಸುಟಿವುತ್ತಿರ್ಪನುಕರಣೆಯಲ್ಲವುಂ ನಿತ್ಯಜಟಸೆಂಬರಾದಿಯ ಕವೀಂದ್ರರ್ (ಸಂಜೀವ. ೯). ಘುಳಂ : ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಮುಳುಗಿದಾಗ ಘುಳುವೆಂಬ ಶಬ್ದ ಕೇಳಬರುತ್ತದೆ (ರೂಢಿ).

ಘುಟುಘುಟು, ಘುಳುಘುಳು (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ): 'ಘುಟುಘುಟಿಸು' ಪರಾ. ಘುಳುಘುಳು ಘಳಘಳ . . . ಘುಡಘುಡಿಲೆಂದು ಮೊಳಗು ಮೊಳಗಿತು ನಭದೊಳ್ (ಗಿರಿಕ. ೯-४೧) ; ಛಿಳಿ ಛಿಮಿದ್ದಿಮಿ ಘುಳ್ಕು ಸೆಳ್ಕುಂ ಘಣಿಲು ಘಣ್‌ಘಣ್ ಧಂ ಧಗು ಘುಳುಘುಳು ಛಟಿಲ್ ಛಟಿಲೆಂಬ . . . ಧ್ವನಿಗಳವನಿಗೆ ಭಯವನೀವುತಿರೆ (ಸಾನಂಚ. ೮-೧೩) ; ಹದಿನಾಱು ಬಣ್ಣದ ಸೊನ್ನೆಯ ಸರಳ್ಗಳ ಕುದಿಗಾಸಿ ನೀರೊಳಿಟ್ಟಂತೆ ಉದಿಸಿತು ಘುಳುಘುಳು ಧ್ವನಿ ತಂಗೊಳದೊಳು ತನು ತಾಪದಿಂದೆ (ಮೋಹತ. ೯-४೨).

ಘುಟುಂ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ. 'ಘುಟುಮ್ಮನೆ' ಪರಾ.

ಘುಟುಘುಟಿಸು, ಘುಳುಘುಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಘುಳುಘುಳು ಎಂದು ಶಬ್ದಮಾಡು. ೨. (ಅಲಂ) ವಿಜೃಂಭಿಸು; (ಕೋಪದಿಂದ) ಆರ್ಭಟಿಸು; ಆವೇಶಗೊಳ್ಳು; ಆಡಂಬರಮಾಡು : ಅಂತು ನಿರ್ಭರ ಕ್ಷುಭಿತ ಸಾಗರ ತರಂಗ ಪಟಳಮೆನೆ ಕೆಳರ್ದು ಘುಟುಘುಟಿಸಿ [ಪಾಠಾಂ. ಘಟುಘಟಿಸಿ] ಘೂರ್ಣಿಪ ನೃಪಾಳ ಸಂಕುಳದೊಳ್ (ವರ್ಧಪು. ೬-೪೨ ವ). **ಘುಳುಘುಳಿಸು:** ೧. ನೆರೆದು ಘುಳುಘುಳಿಸುತಂ ಮುಂದೆ ಪೆರ್ಬಲವಿರಲು (ಇಹರ. ವೇ. ೯೦-೨೪); ಘುಳುಘುಳಿಪ ಬೊಗ್ಗುಗಳ ರಿಪುಗಳ ಮುಳಿಯಿಸುವ ಕಹಳೆಗಳ ತುರಗಾವಳಿಯ ಗಜಬ್ಬರಣೆ ಮಿಗೆ ಕೈಕೊಂಡರತಿಬಳರು (ಕುವ್ಯಾಭೀ. ೪-೫೮). ೨. ಸಿಕ್ಕಿದರಂ ಸೀಳ್ದು ಬಿಸುಡುತುಂ ಘುಳುಘುಳಿಸಿ ಬರ್ಪ ಮತ್ತಗಜಮಂ ಭೋಂಕನೆ ಕಂಡು (ನಂಬಿರ. ೨-೨೫); ಘುಳುಘುಳಿಸಿದನು ಬಲಭದ್ರನಧಿಕೋಜ್ವಲ ಮಹಾಕ್ರೋಧದಲಿ ಕೊಂಡನು ದಂಡವನು ಜಡಿದು (ನಿಭಾಗ. ೧೦-೯೮-೧೬). ೩. (ಅಲಂ) ಸಡಗರಿಸು; ಸಂಭ್ರಮಗೊಳ್ಳು; ಉತ್ಸಾಹಗೊಳ್ಳು : ಗಣಪನುಂ ಸ್ವಾಮಿಯುಂ ಕೆಲಬಲದೊಳೊಪ್ಪಿರಲು ಗಣನಿಕರ ಘುಳುಘುಳಿಸುತುರವಣಿಸಿ ಕುಳ್ಳಿರಲು (ಬಸರ. ೧-೧೬); ಘುಳುಘುಳಿಸುತ ನಡೆದುದಾ ಸೇನೆ (ಭರಜ. ೫೦-೮೪). ೪. (ಅಲಂ) ಹೊಳೆ; ಪ್ರಕಾಶಿಸು; ಶೋಭಿಸು : ಸವೆದು ಘುಳುಘುಳಿಪುದೊಂದಲಗನಿರಿಸಿದನುರದೆ (ಸೇದಿರ. ದೀ. ೬೦-೧೯); ತೊಳಗುವರ್ದೆದಾವರೆಯ ನಡುವೆ ಥಳಥಳಿಸಿ ಘುಳುಘುಳಿಸುವ ಪರಂಜ್ಯೋತಿರಾಕಾರ ಲಿಂಗಮಂ ಬಳಸಿ ಬಿಗಿದೊಳಪೊಕ್ಕು (ಪದ್ಮರಾ. ೫-೩೧).

[<ಘುಟು + – ಇಸು$_3$]

ಘುಟುಮ್ಮನೆ, ಘುಳುಮ್ಮನೆ (ಅ). ಘುಳುಂ ಎಂದು ಶಬ್ದವಾಗುವಂತೆ: ಘಟಿಲನೆ. ಘಟಿಲನೆ, ಘುಟುಮ್ಮನೆ, ಧಟಮ್ಮನೆ (ಶಬ್ದಾನು.೧೪೦ ವ್ಯಾಖ್ಯಾ). **ಘುಳುಮ್ಮನೆ:** ಧರ್ಮಕೃತಿದ್ರೋಹನುಂ ಖಳನುಂ ಕಳ್ಳಣೆಯುಂ ಘುಳುಮ್ಮನಿಟಿಗುಂ ಶ್ವಭ್ರಾಂತಮಂ ತಾಪಿನಂ (ಆದಿಪು. ೫-೮೧).

[ಘುಟುಂ + – ಅನೆ$_1$]

ಘೂಂಕರಿಸು (ಕ್ರಿ). ಘೂಂ ಎಂದು ಶಬ್ದಮಾಡು; ಹೇಕರಿಸು; ಕೆನೆ : ಕ್ರಮವಾಗಿ ಹಲ್ಲಣಿಸಿ ಸಜ್ಜಾದ ಐದು ಕುದುರೆಗಳು ಘೂಂಕರಿಸುತ್ತಿದ್ದುವು (ವೀರಬಂ. ೨೦); ಜಾತಿ ಕುದುರೆಗಳು ಮೆಲ್ಲನೆ ಘೂಂಕರಿಸುತ್ತ ಓಟ ಕಿತ್ತುವು (ಪುನರು. ೩೩೮). [ಘೂಂಕರಣ$_0$ + – ಇಸು$_3$]

ಘೂಕ (ನಾ). ಗೂಗೆ; ಗೂಬೆ: ಬೇಕಾದಡೀಗ ಹೋಗಲ್ಲದಿರ್ದಡೆ ಬಳಿಕನೇಕ ಭಲ್ಲುಕ ಜಂಬುಕಂ ಘೂಕ ವೃಕಗ[ಪಾಠಾಂ. ಬಕವೃಕಂಗ]ಳೆಳೆಯದೆ ಬಿಡವು (ಹದಶಾ. ೧೨-೧೮): ಘೂಕ–ಗೂಗೆ (ಶಮದ. ೨೫೫ ಪ್ರಯೋ); ಮುಟಿದಟ್ಟೆಯ ಸುರಿದ ಕರುಳ ನೆರೆದ ಕೆನ್ನೀರೆಳೆಯೊಳೆತ್ತಂ ಕಾಕಂ ಘೂಕಂ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೧೩೨-೨೫). [ಸಂ.]

ಘೂಟ 'ಗೂಂಟ' ನೋ.

ಘೂಡು (ನಾ). ದಡವನ್ನು ಕೊಚ್ಚಿಕೊಂಡು ಹೋಗುವ ನದಿಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರವಾಹವನ್ನು ಬೇರೆ ಕಡೆ ತಿರುಗಿಸಲಿಕ್ಕಾಗಿ ವೃತ್ತಾಕಾರವಾಗಿ ಮರದಿಂದ ಮಾಡಿದ ಸಾಧನ : (ಕಿಸಂಗ್ರಾ. ೨೮). [←ಇಂ. Goad]

ಘೂತ್ಕರಿಸು (ಕ್ರಿ). ಘೂ ಎಂದು ಧ್ವನಿಮಾಡು : ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ತಲೆವಟಿದ ಪಟಯಿಗೆಗಳ ದಂಡದೊಳೆಟಗಿ ತಂಡದಿಂ ಘೂತ್ಕರಿಪ ನಿರ್ಭೀಕ ಘೂಕಾನೀಕಂಗಳ ಘೋಷಂಗಳುಂ (ವರ್ಧಪು. ೮-೪೦ ವ).

[ಘೂತ್ಕರಣ$_0$ + – ಇಸು$_3$].

ಘೂತ್ಕಾರ (ನಾ). ಘೂ ಎಂಬ ಧ್ವನಿ; ಗೂಗೆಯ ಕೂಗು : ದೂರದಿಂದ ಗೂಬೆಯ ಘೂತ್ಕಾರವೊಂದು ಕೇಳಬರುವದು (ನದಾ. I, ೩೧೩).

[ಸಂ.]

ಘೂರ್ಜರ (ನಾ). ೧. ಗುರ್ಜರ ದೇಶ: ಘೂರ್ಜರ ರಾಜಧ್ವಜಿನಿಯನಿಟಿದೋಡಿಸಿ ಭುಜವಿಜಯದೆ ವಿಜಯನನುಳಿಸಿದಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧-೩೬): ಘೂರ್ಜರ ಬರ್ಬರ ಪಾರಸೀಕ . . . ತುರುಷ್ಕ ಮರು ಪ್ರಭೃತಿ) ಭೂಪಾಲಕರಿಂ ಭಯಾನಕರಸಮುಂ (ಜಗವಿ. ೨-೩೯ ವ). ೨. ಗುರ್ಜರ ನಿವಾಸಿ; ಗುರ್ಜರದೇಶದಲ್ಲಿ ವಾಸಮಾಡುವವನು. 'ಗುರ್ಜರ', 'ಘುರ್ಜರ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಘೂರ್ಜರನಾಟಿ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ಐದು ವಿಧವಾದ ನಾಟಿರಾಗಗಳಲ್ಲೊಂದು : ನಾಟ, ಆಹರಿ, ಸಾಳಗನಾಟಿ, ಹಮೀರನಾಟಿ, ಘೂರ್ಜರನಾಟಿಯೆಂಬವೇ ಪಂಚವಿಧನಾಟಿಗಳು (ವಿವೇಕ. ೨೩೫).

[ಘೂರ್ಜರ + ನಾಟಿ$_3$]

ಘೂರ್ಜರಿ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ಒಂದು ರಾಗದ ಹೆಸರು : ಆ ಸಮಯದಿ ತಾಳದಂಡಿಗೆವಿಡಿದು ಸುವಾಸಿನಿಯರು ಬಂದು ನಿಂದು ದೇಶಾಕ್ಷಿ ನಾರಾಯಣಿ ಘೂರ್ಜರಿಯಿಂ ರತೀಶನ ಪಿತನ ಪಾಡಿದರು (ಮೋಹತ. ೧೬-೬೩).

[ಸಂ. ಘೂರ್ಜರೀ]

ಘೂರ್ಝರಿ (ನಾ).=ಘೂರ್ಜರಿ : ಮಧು, ಮಾಧವಿ . . . ಘೂರ್ಝರಿ . . . ಕರ್ಣಾಟ ಬಂಗಾಳವೆಂಬಿಪ್ಪತ್ತು ರಾಗಂಗಳೇ ರಾಗಾಂಗದಿಂದುದಿಸಿದವು (ವಿವೇಕ. ೨೩೩). [<ಸಂ. ಘೂರ್ಜರೀ]

ಘೂರ್ಣ (ಗು). ೧. ಅಲುಗಾಡುವ; ಚಲಿಸುವ; ಕಂಪಿಸುವ : ಘೂರ್ಣಾರ್ಣವ [ಪಾಠಾಂ. ಘೂರ್ಣಮಾನಾರ್ಣವ, ಘೂರ್ಣಿತಾರ್ಣವ] ಘೋಷಮಂ ಗೆಲ್ದ ಹರ್ಷದಿಂ ಪೆರ್ಚುವಂತೆ ಪೆರ್ಚೆ (ಆದಿಪು. ೧೩-೪೨ ವ). (ನಾ).೨.=ಘೂರ್ಣನ. [ಸಂ.]

ಘೂರ್ಣಕ (ಗು). ೧. ಸುತ್ತಲೂ ತಿರುಗುವ; ತೊಳಲುವ; ಅತ್ತಿತ್ತ ಚಲಿಸುವ. (ನಾ). ೨. ತಿರುಗಾಡುವವನು; ತೊಳಲುವವನು; ಅಲೆಮಾರಿ. [ಸಂ.]

ಘೂರ್ಣನ (ನಾ). ಅಲುಗಾಡುವಿಕೆ; ಅತ್ತಿತ್ತ ಚಲಿಸುವಿಕೆ; ಸುತ್ತ ತಿರುಗುವಿಕೆ. [ಸಂ.]

ಘೂರ್ಣನೀಯ (ಗು). ೧. ತಿರುಗಿಸತಕ್ಕ; ಸುತ್ತಾಡಿಸತಕ್ಕ. (ನಾ).೨= ಘೂರ್ಣನ. [ಸಂ.]

ಘೂರ್ಣಿತ (ಗು). ೧. ಅತ್ತಿತ್ತ ಚಲಿಸುತ್ತಿರುವ; ಅಲ್ಲೋಲಕಲ್ಲೋಲವಾದ : ಸಮುದೀರ್ಣ ಘೂರ್ಣಿತಾರ್ಣವಸಮಮಾದುದನೂನಯಾನ ಸರಭಸಜನಸಂಭ್ರಮ ಕಳಕಳದಿಂ . . . ಕಟಕಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೮-೩೧). (ನಾ). ೨.=ಘೂರ್ಣನ. ೩. ದೊಡ್ಡ ಶಬ್ದ; ಅಟ್ಟಹಾಸ; ಗರ್ಜನೆ. ೪. [ನಾಟ್ಯ] ಒಂದು ಬಗೆಯ ಅಭಿನಯ; ನೂರೆಂಟು ಕರಣಗಳಲ್ಲೊಂದು : ಪಡೆದಪಕ್ರಾಂತಂ ಚಾರಿಯನೊಡರ್ಚೆ ದೆಸೆಯಲ್ಲಿ ನೀಡುತೆಡಗೈ ಡೋಲದಿ ಕಡು ಸೊಗಸೆ ಘೂರ್ಣಿತಾಖ್ಯಮನೊಡರ್ಚಿಪ ಕರಣಮುಕ್ಕುಮಂಬುಜವದನೆ (ರಾಸ್ವರಂ. ೪-೬೩). [ಸಂ.]

ಘೂರ್ಣಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಅಲ್ಲೋಲಕಲ್ಲೋಲವಾಗು; ಪ್ರಕ್ಷುಬ್ಧವಾಗು; ಚಲಿಸು; ಕ್ಷೋಭೆಗೊಳ್ಳು : ದೇವಕೋಟಿಯ ನಿನದಂ ಪಳಂಚಲೆಯೆ ಘೂರ್ಣಿಸಿದತ್ತು ಸಮಸ್ತದಿಕ್ತಟಂ (ಆದಿಪು. ೧೦-೨೨); ಉದಯಿಸೆ ಚಂದ್ರಂ ನೆಲೆವೆರ್ಚಿದರ್ಣವಂ ಘೂರ್ಣಿಪಂತೆ ಭೋರೆಂದೋರಂದವದೆ ಭುವನನ್ಮುದೆ ಘೂರ್ಣಿಸಿದುದದೆತ್ತಂ ರಾಜಪುತ್ರ ಜನನೋತ್ಸವದೊಳ್ (ಕಾದಂಪೂ. ೪೧೧); ಛತ್ರರಾಜಿ ತಳ್ತಿರೆ ಲವಣಾಬ್ಧಿಯಂತೆ ಪಡೆ ಘೂರ್ಣಿಸೆ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೬-೧೬೦); ಕದಡಿದೋಲಂತೆ ಘೂರ್ಣಿಸಿದೆ ಬುದ್ಧಿ ಕಳವಳಕಾತ್ಮ ಕುದಿಯುತಿದೆ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೧೦೩-೯೪). ೨. ತಿರುಗು; ಸುತ್ತು : ಕಣ್ಣುಗಳು ಕೆಂಪಡರಿ ಘೂರ್ಣಿಸುತ್ತಿದ್ದುವು (ಧೂಮಮ. ೬೧). ೩. ಘೋಷಿಸು; ಶಬ್ದಮಾಡು : ಘಳಿಯಾರದೊಳು [illegible]

ಘೂರ್ಣಿಸಿತು ಪೊತ್ತುಜಿೞಿದು (ಭರತ. ೯-೧೦) ; ಕತ್ತಲೆಯೆಂಬೀ ಮದಿರೆಯ ಕುಡಿದು ಎತ್ತೆತ್ತಲು ಘೂರ್ಣಿಸುತಿದೆ ಕಾವು(ನಳ್ಕ. ೭೩-೧೦). ೩. ವಿಸ್ತರಿಸು; ಹಿಗ್ಗು ; ಉಕ್ಕೇರು: "ಘೂರ್ಣಿಸು-ವಿಜೃಂಭಣೇ, (ಅರಳಿಸು, ಹೆಚ್ಚು) " (ಶಮುಧಾ). [ಘೂರ್ಣನ + – ಇಸು$_3$]

ಘೂರ್ಮಿತ (ನಾ). ಮೊರೆತ ; ಅಬ್ಬರ ; ಗರ್ಜನೆ ; ಆರ್ಭಟ : ನಭದಿ ನೋಡುವರಖಿಳ ಪಿತೃಸನ್ನಿಭರ ಘೂರ್ಮಿತ ಘೋಷ ಶೂಲಿಯ ಸಭೆಗೆ ಕೇಳಲು ಬಾದುದಯ್ಯಯ್ಯುಮುಮ ಸಂಭ್ರಮವೆ (ಕೌಶಿರಾ. ೩೨-೨೪).

[< ಸಂ. ಘೂರ್ಣಿತ]

ಘೂರ್ಮಿಸು (ಕ್ರಿ).=ಘೂರ್ಣಿಸು ೨ : ಸಿಕ್ಕಿದನಲಾ ಭೂಪನಿಂದು ನಾನಾಯ್ತು ತಾನಾಯ್ತು ಕಡಿಸದೆ ಮಾಣೆನೆಂದು ಘೂರ್ಮಿ [ಪಾಠಾಂ. ಗರ್ಜಿ]ಸುವ ಕೌಶಿಕನ ಹೂಂಕಾರದಿಂದೊಗೆದರಿಬ್ಬರು ಸತಿಯರು (ಹದಕಾ. ೭-೧) ; ಮಾರಿ ಮಸಗಿತ್ತೆನಲ್ ಸಂಹಾರಂ ಮಾಡುವೆನರಾತಿ ಬಲಮಂ ಪಿಡಿದಾಂ ಕೂರಸಿಯನೆಂದು ಭಾಷೆಯನೋರಂತಿರಲಿತ್ತು ಘೂರ್ಮಿಸಿತ್ತಾಸ್ಥಾನಂ (ದಶಕು. ೭-೫೦); ಅಳಲ್ದೊಡೞಿಯೊಳಾಳ್ದನುಜನಂ ಘೂರ್ಮಿಸುತೆ ನಿನಗೆ ದೋಷಮೆ ತಾನಿರಲ್ಕೆ ನಡೆ ಕಳುಹೆಂದನರಸನೇಂ ದಯೆದೊಱೆದನೊ (ಜೈಮಿಭಾ. ೧೮-೫೯). [<ಘೂರ್ಣಿಸು]

ಘೂಳಿ 'ಗೂಳಿ$_1$' ನೋ.

ಘೂಳಿದೇವ (ನಾ). ಶಿವನ ವಾಹನವಾದ ನಂದಿಕೇಶ್ವರ; ಬಸವ (?): ಗಾಳಿದೇವರ ಕೂಡ ಘೂಳಿದೇವರು ಬಂದ . . . ಮಾರಾಯರ ಹಿಂದೆ ಮಗ ಬಂದ (ಹಳ್ಳಿಯು. ೭೫). [ಘೂಳಿ (<ಗೂಳಿ$_1$) + ದೇವ]

ಘೃಣ (ನಾ). ಕೃಪೆ ; ಕರುಣೆ : "ಕರುಣಂ ಘೃಣಂ ಕೃಪೆಯನುಕ್ರೋಶಮಾ ಶೂಕಮೆನಲು ದಯೆಗಕ್ಕು ನಾಮಂ" (ಮಂಗರಾ. ೧೨೯-೧೨). [ಸಂ.ಘೃಣಾ]

ಘೃಣಾನಿಧಿ (ನಾ). ಕರುಣೆಗೆ ಆಶ್ರಯಸ್ಥಾನನಾದವನು; ಕರುಣಾಕರ; ದಯಾನಿಧಿ : ಅತಿಶಯದೆ ಚಂದ್ರಮೌಲಿ ಘೃಣಾನಿಧಿಯೆನುತ್ತೆ ಹಿರಣ್ಯಬಾಹುಮೆನುತೆ . . . ಪರತತ್ವಯೆಂದೆನುತ್ತುಂ (ಪದ್ಮರಾ. ೧೧-೩೮).

[ಸಂ. (ಘೃಣಾ + ನಿಧಿ)]

ಘೃಣಿ$_1$ (ಗು). ಕರುಣೆಯುಳ್ಳ ; ದಯಾಶಾಲಿಯಾದ; ಕರುಣಾಳುವಾದ: ಘೃಣಿವಿನಾಯಕನನುಶಾಸನದಿಂ ನಾನು ತಣಿವಾಂತೆನತಿಶಯವಾಗಿ (ಸೌನಂದ. ೧೫-೪೨). [ಸಂ. ಘೃಣಿನ್]

ಘೃಣಿ$_2$ (ನಾ). ೧. ಹೇಸಿಕೆ; ಜುಗುಪ್ಸೆ. ೨. ಕಿರಣ ; ಕಾಂತಿ ; ತೇಜಸ್ಸು : "ಕರಮುಸ್ರಮಂಶು . . . ಶೋಚಿ ಘೃಣಿಯೆ ಪ್ರದ್ಯೋತಮಾರಶ್ಮಿ " (ಮಂಗರಾ. ೧೦-೩ ; ಹೇಮದಾಮ ಘೃಣಿಮೌಕ್ತಿಕ ಮಂಡಪಕಾಂತಿಯೆತ್ತಲುಂ ಪರಿಕಲಿಪನ್ನೆಗಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೧೧-೭೮) ; ಲಸದ್ಘೃಣಿಯುತಾಖಿಲ ದಿವ್ಯಮಣಿಖಚಿತ ಹೇಮಭೂಷಣವನು (ಪದ್ಮರಾ. ೭-೩೦) ; "ಕಿರಣ ಜುಗುಪ್ಸೆಯುಂ ಕರುಣೆಯುಂ ಘೃಣಿಯಕ್ಕು" (ನಾನಾರ. ೧೦೫). ೩. ಜ್ವಾಲೆ; ಉರಿ: ಅನಲನೊಳ್ ಘೃಣಿಯುಂ ಮತ್ತಾ ಶಶಿಯೊಳ್ ಕೌಮುದಿ ಬಿತ್ತರಮಿರ್ಪಂತೆ (ವಿಷ್ಣುಪು.೨-೨೧೯). ೪. ಸೂರ್ಯನ ಕಿರಣ; ಬಿಸಿಲು. ೫. ನೇಸರು; ಸೂರ್ಯ . ೬. (ನೀರಿನ) ಅಲೆ ; ತೆರೆ.

[ಸಂ.]

ಘೃಣಿಪಟಲ (ನಾ). ಕಿರಣಗಳ ಗುಂಪು,–ಸಮೂಹ : ಪಸರಿಸಿದುದು ತತ್ಕಿರೀಟಮಣಿಘೃಣಿಪಟಲಂ (ಜಗವಿ. ೧೧-೮೦). [ಘೃಣಿ + ಪಟಲ$_2$]

ಘೃಣೆ (ನಾ). ೧. ದಯೆ ; ಕರುಣೆ : "ಅನುಕ್ರೋಶಃ, ಕೃಪಾ, ಶೂಕಂ, ದಯಾ, ಕರುಣಾ, ಘೃಣಾ– ಈ ೬ ಕರುಣಂ " (ಹಲಾಯು. ೧೨೦-೩೯). ೨. ಜುಗುಪ್ಸೆ ; ಬೇಸರ ; ತಿರಸ್ಕಾರ : "ಜುಗುಪ್ಸೆಯೊಂದನುಮಂ ಘೃಣಾಯೆನಿಪ್ಪುದು " (ಮಂಗರಾ. ೧೩೯-೭). ೩. ನಿಂದೆ ; ಬೈಗುಳು.

[ಸಂ. ಘೃಣಾ]

ಘೃತ (ಗು). ೧. ಚಿಮುಕಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ; ಸಿಂಪಡಿಸಿದ. (ನಾ). ೨. ತುಪ್ಪ ; ನೆಯ್ : "ಆ ತುಪ್ಪಮಾಜ್ಯಂ ಘೃತ ಸರ್ಪಿಯಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೫೪-೬); ಸುದ್ದಗನ್ನಡದೊಳ್ ತಂದಿಕ್ಕುವುದೇ ಸಕ್ಕದಮಂ ತಕ್ಕುದೆ ಬೆರಸಲ್ಕೆ ಘೃತಮುಮಂ ತೈಲಮುಮಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧-೪೨) ; ಕಲ್ಲೊಳ್ ಪೊನ್ ಪಾಲೊಳ್ ಘೃತಮಿಲ್ಲೆನಲೆರಡುಂಟು ದೇಹದೊಳಗಾತ್ಮನದೇಕಿಲ್ಲ (ಯಶೋಚ. ೪-೨೮) ; ಸೇದುವ ರಾಟಳಂಗಳೊಳಿೞಿವ ಘೃತ ಮಧು ತೈಲ ಧಾರಾ ರಚನೆ ಚೆಲುವಾಯ್ತು (ಕುವ್ಯಾಸ. ೭-೧೮); ಮಥಿಸಿ ಮಥಿಸಿದಡುದಯಿಪುದು ಗಡ ದಧಿಯಲಿ ಘೃತವು (ಗಗಕಾ. ೧೬-೫೪). ೩. ನೀರು; ಜಲ. ೪. ಕ್ಷೀರ ; ಹಾಲು. ೫. ಅಮೃತ: "ಅಂಭಸ ತುಪ್ಪವಮೃತ ಮೂಱುಂ ಸುಸರದಿ ಘೃತಶಬ್ದಮಕ್ಕು " (ನಾನಾಕಂ. ೬೦) ; "ಜಲಾಜ್ಯಪಯಂ ಘೃತಾಹ್ವಯಂ" (ನಾನಾರ. ೨೫). ೬. ಹುರುಪು; ಕೆಚ್ಚು . ೭. [ವೈದ್ಯಶಾ] ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಔಷಧಿ ದ್ರವ್ಯಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ತುಪ್ಪದಲ್ಲಿ ಪಾಕಮಾಡಿ ತಯಾರಿಸಿದ ಬಲವರ್ಧಕ ಔಷಧ : ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ತೈಲ ಮತ್ತು ಘೃತಗಳನ್ನು ತಯಾರಿಸಲು ಬಾಯಿ ಅಗಲವಾಗಿರುವ ಕಂಚು ಅಥವಾ ಹಿತ್ತಾಳೆ ಪಾತ್ರೆಗಳನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕು (ಸಕವೈ. XII ಪ್ರಸ್ತಾವನೆ).

[ಸಂ.]

ಘೃತಕುಂಭ (ನಾ). ತುಪ್ಪದ ಕೊಡ,–ಕುಂಭ : ಗಂಡಸು ಉರಿಯುವ ಕೊಳ್ಳಿಯವೋಲಂತೆ ಹೆಂಗಸು ಘೃತಕುಂಭದಂತೆ (ಇಂಜಾಪ. ೧೧೨-೪೯).

[ಘೃತ + ಕುಂಭ]

ಘೃತಯೋನಿ (ನಾ). ತುಪ್ಪವು ಉತ್ಪತ್ತಿಸ್ಥಾನವಾಗಿರುವವನು; ಬೆಂಕಿ; ಅಗ್ನಿ: ಮೆಚ್ಚಿದನು ಘೃತಯೋನಿ ಪೂತುರೆ ನಿಚ್ಚಟನು ನೀನೆನುತ ಕಿಡಿಗಳ ಬಿಚ್ಚಲುದುರಿತು ಚಾಪಮಾರ್ಗಣ ರಥ ತುರಂಗಚಯ (ಕುವ್ಯಾಆ.೨೦-೧೯).

[ಘೃತ + ಯೋನಿ]

ಘೃತವರ್ತಿ (ನಾ). ೧. ತುಪ್ಪದ ಬತ್ತಿ ; ತುಪ್ಪದಲ್ಲಿ ನೆನೆಸಿದ ಬತ್ತಿ. ೨. ತುಪ್ಪದ ಬತ್ತಿಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ದೀಪ: ತೈಲವರ್ತಿ ಘೃತವರ್ತಿ ಕರ್ಪೂರವೆಂಬ ತ್ರಿವಿಧದೀವಂಗಳಂ (ವಿವೇಕ. ೧೦೫). 'ತೈಲವರ್ತಿ' ಪರಾ.

[ಘೃತ + ವರ್ತಿ]

ಘೃತಸಮುದ್ರ(ನಾ).ತುಪ್ಪದ ಸಮುದ್ರ; ಸಪ್ತಸಮುದ್ರಗಳಲ್ಲೊಂದು: ಘೃತಸಮುದ್ರದ ಸೆಱಗ ಸೋಂಕಿದ ಹುತವಹನ ಸೊಂಪಿನಲಿ ವೈರಿಪ್ರತತಿಯನು ತಱುಬಿದರು ತಱಿದರು ಸರಳ ಸಾರದಲಿ (ಕುವ್ಯಾಶ. ೩-೩). 'ಸಪ್ತಸಮುದ್ರ' ಪರಾ. [ಘೃತ + ಸಮುದ್ರ]

ಘೃತಾಪೋಷಣ (ನಾ). (ನೀರಾದ) ತುಪ್ಪವನ್ನು ಅಂಗೈಯಲ್ಲಿ ಹಾಕಿಕೊಂಡು ಹೀರುವುದು : ಭೋಜನ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಮೊದಲು ಘೃತಾಪೋಷಣಮಾಡುವುದರಿಂದ ಅಗ್ನಿಪಟು ಉಂಟಾಗಿ ಎಲ್ಲಾಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ ಆರೋಗ್ಯಕರವಾಗಿರುವುದು (ಸಕವೈ. ೫೦). [ಘೃತ + ಆಪೋಷಣ]

ಘೃತಾಹುತಿ (ನಾ). ತುಪ್ಪದ ಆಹುತಿ ; ಮಂತ್ರಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ತುಪ್ಪವನ್ನು ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಹೋಮ ಮಾಡುವುದು: ಘೃತಾಹುತಿವಡೆದನಲನಂತೆ ಮಿಗೆ ದಳ್ಳಿಸಿದಂ (ಶಮುದ. ೨೩೧ ಪ್ರಯೋ); ಭಟ ಭಡಾಳಿಸಿದನು ಘೃತಾಹುತಿ ಘಟಿಸಿದಗ್ನಿಯವೋಲು (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೫-೬೧). [ಘೃತ + ಆಹುತಿ]

ಘೃತೌದನ (ನಾ). ತುಪ್ಪ ಕಲಸಿದ ಅನ್ನ; ತುಪ್ಪದನ್ನ: ವಿವಿಧ ಸತ್ಕಾರದಲಿ ದುರ್ಗಾಸ್ತವವ ಜಪಿಸಿದ ವರ ಘೃತೋ[ತೌ]ದನ ನವರುಧಿರ ಮಾಂಸೋಪಹಾರಂಗಳಲಿ ಪೂಜಿಸಿದ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೯-೨).

[ಘೃತ + ಓದನ]

ಘೃಷ್ಟ (ಗು). ತೀಡಿದ ; ಉಜ್ಜಿದ; ತೇದ: ನಿರುತಮಾ ಶ್ರೀಪರ್ವತಾಗ್ರದೋಳ್ಬ್ರಹ್ಮಾದಿ ಸುರನಿಕರಮಣಿಮಕುಟಕೋಟಿತಟಘೃಷ್ಟಪದಸರಸೀರುಹಂ (ಅರಾಚ. ೧-೭೭). [ಸಂ.]

ಘೃಷ್ಟಕಾಶ್ಲೇಷ (ನಾ). [ಕಾಮಶಾ] ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಲಿಂಗನ; ತಿಳಿಯದಂತೆ ಸೋಂಕಿ ಮಾಡುವ ಆಲಿಂಗನ : ಪೋಗಿ ಸತಿ ಕಳ್ತಲೆಯೊಳನುರಾಗದೆ ತೂರ್ಯತ್ರಯಾದಿ ವೈಚಿತ್ರ್ಯವ ನೋಳ್ಪಾಗಳ್ ಪೆಜರನುಮುವ ಸೋಂಕಾಗಿಸಲಂತದುವೆ ಘೃಷ್ಟಕಾಶ್ಲೇಷಾಖ್ಯಂ (ಮನ್ಮವಿ. ೧೧-೬). [ಸಂ.]

ಘೃಷ್ಟಿ (ನಾ). ೧. ಹಂದಿ; ಎಕ್ಕಲ; ಸೂಕರ : "ಸೂಕರಂ ಕಿಟಿ ಘೃಷ್ಟಿ ದಂಷ್ಟ್ರಿ ಪೋತ್ರಿ ಕ್ರೋಡವಮಾ ಕೋಳವಮಾ ವರಾಹಂ ಹಂದಿಯೆಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೪೮-೯); "ಮಿಗೆಕ್ಕಲ ಕೋಡಗುಟ್ಟೆ ಘೃಷ್ಟಿಯೆನಿಕ್ಕುಂ" (ಕವಿಕಂ. ೬೧) : ತರಕ್ಷುಗಳಿಲ್ಲಿಯೊಗ್ಗಿನಿಂ ಕಾಸರಮಿಲ್ಲಿ ಘೃಷ್ಟಿಚಯಮಿಲ್ಲಿ . . . ತೋರ್ಕುಂ (ವೆಂಕಮ. ೬-೬). ೨. ಕಿರಣ; ಕಾಂತಿ: "ಕರಮುಸ್ರಮಂಶು ವಸುರೋಚಿ ದೀಧಿತಿ . . . ಘೃಷ್ಟಿ . . . ಘೃಣಿಯೆ ಪ್ರದ್ಯೋತವಮಾ ರಶ್ಮಿ" (ಮಂಗರಾ. ೧೧-೩). ೩. ಅರೆಯುವಿಕೆ; ಪುಡಿಮಾಡುವಿಕೆ. ೪. ಉಜ್ಜುವಿಕೆ; ಘರ್ಷಣ. ೫. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ ಮತ್ತು ಅದರ ಗಡ್ಡೆ; ವಾರಾಹಿ : "ವಿಷ್ವಕ್ಸೇನಾ-ವಾರಾಹಿ, ಪ್ರಿಯಂಗು, ಅಕ್ಕಿಹಡೆ, ಘೃಷ್ಟಿ" (ಒಷಧಿ. ೧೫೫). [ಸಂ.]

ಘೇ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ; ಹೊಗಳಿಕೆಯ ನುಡಿ: ಘೇ! ಉಘೇ! ಭಲಾ! ಭಾಪುರೇ! (ಚಂದ್ರಸ. ೪೩).

ಘೇಂಡ 'ಗೇಂಡ' ನೋ.

ಘೇಂಡಾಮೃಗ 'ಗೇಂಡಾಮೃಗ' ನೋ.

ಘೇಣ್ 'ಗೇಣ್' ನೋ.

ಘೇಯೆನ್ (ಕ್ರಿ). ಘೇ ಎಂದು ಧ್ವನಿಮಾಡು; ಘೀಂಕಾರಮಾಡು : ವನಕರಿ ಘೇಯೆನೆಯುಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೨-೧೧೨). [ಘೇ + ಎನ್$_{1}$]

ಘೇರಾಯಿಸು, ಗಿರಾಯಿಸು, ಗೇರಾಯಿಸು, ಘೇರಿಸು (ಕ್ರಿ). ಸುತ್ತುವರಿ; ಬಳಸು; ಮುತ್ತು; ಆಕ್ರಮಿಸು: ಬೊಬ್ಬಿರಿದಲೆವ ಕಾರ್ಮೋಡ . . . ಚಾಚಿ ತನ್ನ ಕಬಂಧ ಕೈಯ ಘೇರಾಯಿಸಿದೆ (ಚಂಡವು. ೧೬-೪); ದೊರೆಯಾದ ಲಿಂಗಣ್ಣ ಮದಕರಿನಾಯಕನು (ಮುಮ್ಮಡಿ ಮದಕರಿನಾಯಕ) ಕಸ್ತೂರಿರಂಗಪ್ಪನಾಯಕನ ಅರಮನೆಯಲ್ಲಿ ದೇವರಪೂಜೆಯನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿರುವಾಗ ಅರಮನೆಯನ್ನು ಘೇರಾಯಿಸಿ ಕೊಂಡರು (ಚಿತ್ರಪಾ. ೩೪) : ಸಮರಾತ್ರಿ ಸುಮಾರಿಗೆ ಕಳ್ಳರ ಸುತ್ತಲೂ ಘೇರಾಯಿಸಿ ಕೊಂಡು ಎಲ್ಲರನ್ನೂ ಮಾಲು ಸಹಿತ ಹಿಡಿದು . . . ಹಾಜರು ಮಾಡಿದರು (ನಡದಾ. II, ೮೬೨). **ಗಿರಾಯಿಸು:** (೬). **ಗೇರಾಯಿಸು:** ರಾಣ್ಯ ಇದ್ದಂಥಾ ಮಂದಿಗೆ ಗೇರಾಯಿಸಿದಲ್ಲಿ . . . ಇಪ್ಪತ್ತಮೂರುಜನಕ್ಕೆ ಅಪಾಯವಾಯಿತು (ರಾಜೇಂದ್ರ. ೯೬); ತನ್ನ ಯಜಮಾನನನ್ನು ಗೇರಾಯಿಸಿಕೊಂಡು ಹೊಡೆಯಲು ನೋಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆಂದು . . . ಹೇಳಿದ (ಕಲಿನ. ೩೬೮). **ಘೇರಿಸು:** ಘೇರಿಸಲ್ ಶೌರ್ಯದಿಂ ಪಟ್ಟಣವನು (ಪರಶು. ೧೦-೫); ಉರೆ ಘೇರಿಸಿ ಪೆರ್ಬಲಂ ಮಾತ್ಸರ್ಯದಿಂದೆ ತತ್ಪುರವರಮಂ (ಕಳನ್ನ. ೫-೬೨).

[<ಘೇರಾವ್ + – ಇಸು$_{3}$]

ಘೇರಾವ್ (ನಾ). ಆಕ್ರಮಣ; ಮುತ್ತಿಗೆ; (ಒತ್ತಾಯದಿಂದ ಕೆಲಸ ಮಾಡಿಸಲು) ಸುತ್ತುವರಿಯುವುದು : ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳೆಲ್ಲಾ ಮುಖಂಡನನ್ನು ಘೇರಾವ್ ಮಾಡಿದರು (ರೂಢಿ). [←ಹಿಂ. ಘೇರಾವ್, ಘರಾವ್]

ಘೇರಿ, ಗೇರಿ (ನಾ). ಸುತ್ತುವಿಕೆ; ಭ್ರಮಣ : ಕಂದಿ ಕುಂದುತ ಸ್ಮರಶರಬೃಂದತತಿಗೆ ನೊಂದು ಮೈಯೆಲ್ಲ ಝುಂಝುಂಯೆಂದು ಘೇರಿ ಬಂದು ನಿಂದಿರಲಾರದಾನಂದ ಮೋಹದಿಂದ ಮರವಟ್ಟು ಮೈಮರತೊಂದು ಘಳಿಗೆ ನಿಂದು (ಸೌಗಂಧಿ. ೬-೪೧); "ಪ್ರಭಾತ ಘೇರಿ"ಯಿಂದ ಅವರಿಗ್ಯಾಕ ಘೇರಿ ಬರಬೇಕು? (ಸಮಜೀ. ೬೮೩). **ಗೇರಿ:** 'ಗೇರಿಹೊಡೆ' ಪರಾ.

[←ಮರಾ. ಘೇರೀ]

ಘೇರಿಸು 'ಘೇರಾಯಿಸು' ನೋ.

ಘೇರು (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ. 'ಘೇರುಗುಡು' ಪರಾ.

ಘೇರುಗುಡು (ಕ್ರಿ). ಉಸಿರು ಕಟ್ಟಿದಂತಾಗಿ ಘೇರ್ ಘೇರ್ ಎಂಬ ಶಬ್ದವನ್ನು ಮಾಡು : ಗಂಟಲು ಘೇರುಗುಡುತ್ತಿತ್ತು (ಡಾಕಶ. ೧೩). 'ಗೊರಗುಡು' ಪರಾ.

[ಘೇರು + ಕುಡು$_{1}$ (<ಕೊಡು$_{1}$)]

ಘೈಶಾಸ 'ಘಳಿಸಾಸ' ನೋ.

ಘೈಶಾಸಗೇರಿ (ನಾ). ಘಟಿಕಾಸ್ಥಾನದ ಅಧಿಕಾರಿಗಳು ವಾಸಿಸುವ ಸ್ಥಳ,-ಕೇರಿ : ಘಳಿಸಾಸರ ಬೀದಿ : ಘೈಶಾಸಗೇರಿಗಧಿಪರು ಭಾಸುರ ತೇಜ[ರು] ಮಹಂತರೆನಿಸಿದ ನೂರ್ವ್ವರು ಕೇಶವ ಮಹೇಶ ದೇವರ ಲೇಸೆನಿಸಿದ ಪೂಜೆಗಿತ್ತರೂರ್ಜ್ಜಿತ ಧರೆಯಂ (ಎಇ. XVIII, ೧೮೫-೪೦ ; 1097).

[ಘೈಶಾಸ (<ಘಳಿಸಾಸ) + ಕೇರಿ]

ಘೈಸಾಸ 'ಘಳಿಸಾಸ' ನೋ.

ಘೈಸ್ಸ 'ಘಳಿಸಾಸ' ನೋ.

ಘೈಸ್ಸಗೆಱೆ (ನಾ). ಒಂದು ಕೆರೆಯ ಹೆಸರು; ಘಳಿಸಾಸರ ಕೆರೆ: ತಂಮೂರ ತೆಂಕಣ ಘೈಸ್ಸಗೆಱೆಯಿಂ ತೆಂಕಲ್ (ಮುಂಬರಾ. ೨೬೧-೮೨ ; 1229).

[ಘೈಸ್ಸ (<ಘಳಿಸಾಸ) + ಕೆಱೆ]

ಘೊಟಾಳಿ 'ಘೋಟಾಳಿ' ನೋ.

ಘೊಟಾಳು 'ಘೋಟಾಳಿ' ನೋ.

ಘೊತ್ತಲ (ನಾ). (ಉಕ) ಎಮ್ಮೆ, ಹಸು ಮೊದಲಾದ ಪ್ರಾಣಿಗಳು ಹಾಕುವ ಸಗಣಿಯ ಮುದ್ದೆ,-ತೊಪ್ಪೆ. [?]

ಘೊರ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ. 'ಘೊರಗುಡು' ಪರಾ. **ಘೊರಘೊರ** (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ) : ಗಂಟಲಲ್ಲಿ ಘೊರಘೊರ ಶಬ್ದ ಹೊರಡುತ್ತಿದೆ (ರೂಢಿ).

ಘೊರಗುಡು (ಕ್ರಿ). ಘೊರ್ ಘೊರ್ ಎಂದು ಶಬ್ದಮಾಡು; ಗೊರಕೆ ಹೊಡೆ : ಕೂಡಲೇ ಗಂಡಹೆಂಡಿರಿಬ್ಬರ ಘೊರಗುಡುವ ಹೆಚ್ಚಿನ ಸಪ್ಪಳದಲ್ಲಿ ಮೆತ್ತಗೆ ಕೇಳಿಬರುವ ಮುದುಕನ ಸಪ್ಪಳವು ಎಲ್ಲಿಯೋ ಅಡಗಿ ಮಾಯವಾಗಿತ್ತು (ಮೊಪಾಸಾ. ೬).

[ಘೊರ + ಕುಡು$_{1}$ (<ಕೊಡು$_{1}$)]

ಘೊರಪಡಿ (ನಾ). ಒಂದು ಸ್ಥಳದ ಹೆಸರು (?) : ಅನ್ತು ಬನ್ದು ಕೊಟ್ಟಲೆ ಪಳ್ಳದ ಅಲಕಿಱುಕೆಯ ಕಗ್ಗಲ್ಲೊಳ್ಬಿಱ್ಬಿಯೆ ಪುಣುಶಪಡಿಯೆ ಘೊರಪಡಿಯೆ ಬಳಿ ಪುಣುಶೆಯೆ ಚರಪಡಿಯೆ ತುಬ್ಬುಲೊಱ್ಬಿಯೆ (ಎಕ. XVI, ತಿಪಟೂ. ೧೪೦-೬೨ ; ಸು. 900). [?]

ಘೊಳ್ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ : ಎಲ್ಲರೆರ್ದು ಮಲ್ಲಳಿಗೊಂಡು ಘೊಳ್ಳೆಂದು ಬಿಳ್ದ ವೃದ್ಧಮಾಹೇಶ್ವರನಂ ಮುತ್ತಿಕೊಂಡೆತ್ತಲನುವಾಗಿ ಮೆಲ್ಲನೆ ನೆಗಪಿ ನಿಂದಿರಿಸಲ್ (ನಂಬಿರ. ೬-೪೩) : ತಾಪಸರು ಘೊಳ್ಳೆಂದು ನಗಲು (ವೀಶೈಪು. ೪-೧೨-೧೯). 'ಗೊಳ್' ಪರಾ.

ಘೊಳ್ಳನೆ (ಅ). ಒಂದು ಅನುಕರಣಾವ್ಯಯ; ಘೊಳ್ ಎಂದು; ಜೋರಾದ ಶಬ್ದದೊಡನೆ : ಘೊಳ್ಳನೆ ಸತಿಯರೆಲ್ಲರು ನಕ್ಕರವಕೆ ಭೂವಲ್ಲಭ ತಾ ನಸುನಕ್ಕ (ಭರಚ. ೮-೩೬). 'ಗೊಳ್ಳನೆ' ಪರಾ.

[ಘೊಳ್ + – ಅನೆ$_{1}$]

ಘೋಂಟೆ (ನಾ). ೧. ಎಲಚಿಗಿಡ; ಬೋರೇಗಿಡ: "ಕರ್ಕಂಧೂಃ, ಬದರೀ, ಕೋಲೀ, ಘೋಂಟಾ-೪ಎಳಚೀಗಿಡದ ಹೆಸರುಗಳು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೦೫). ೨. ಅಡಕೆಯ ಮರ; ಪೂಗ : "ಘೋಂಟಾ, ಪೂಗಃ, ಕ್ರಮುಕಃ, ಗುವಾಕಃ, ಖಪುರಃ-೫ ಅಡಿಕೆ ಮರದ ಪೆಸರು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೩೩).

[ಸಂ. ಘೋಂಟಾ]

ಘೋಕ 'ಘೋಕು' ನೋ.

ಘೋಕಂಪಟ್ಟಿ (ನಾ). (ಉಕ) ಉರಂಹೊಡೆಯುವಿಕೆ; ಕಂಠಪಾಠ ಮಾಡುವಿಕೆ: ಬರೀ ಘೋಕಂಪಟ್ಟಿ ಮಾಡಿದರೆ ಏನು ಅಭ್ಯಾಸವಾಯಿತು? (ರಊಧ). [←ಮರಾ. ಘೋಕಂಪಟ್ಟೀ]

ಘೋಕಹಾಕು 'ಘೋಕುಹಾಕು' ನೋ.

ಘೋಕು, ಗೋಕು, ಘೋಕ (ನಾ). (ಉಕ) ಪುನರಾವೃತ್ತಿ; ಉರು; ಕಂಠಪಾಠ. 'ಘೋಕುಹಾಕು' ಪರಾ. **ಗೋಕು :** "ಬಾಯಿಪಾಠನ" (ಜಾನಪದೋ. ೫೨). **ಘೋಕ :** 'ಘೋಕಹಾಕು' ಪರಾ.

[←ಹಿಂ. ಮರಾ. ಘೋಕ್]

ಘೋಕುಹಾಕು, ಘೋಕಹಾಕು (ಕ್ರಿ). (ಉಕ) ಪುನರಾವೃತ್ತಿಮಾಡು; ಉರುಹೊಡೆ; ಕಂಠಪಾಠಮಾಡು : ಸುಬ್ಬನೂ ಮುಜುಮುದಾರರ ನಿಬಂಧಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ 'ಘೋಕು' ಹಾಕಿದ್ದ (ಸಾವಿಉ. ೧೧). **ಘೋಕಹಾಕು :** ಘೋಕಹಾಕಾವಾ ಜಯಾ, ಪಾಠಾ ಆಗೋದು ಈಗಿಗೆ (ವ್ಯನಿ. ೪೮). ಘೋಕಹಾಕಿ ಹಾಕಿ ಪಾಠ ಮಾಡಿದ ವೇದವು ಮಾತ್ರ ಅವನಿಗೆ ಗೊತ್ತು (ದೇವಆ. ೨೮). [ಘೋಕು + ಹಾಕು (<ಪಾಯ್ಕು$_1$)]

ಘೋಕುಹೊಡೆ (ಕ್ರಿ).=ಘೋಕುಹಾಕು : ಅವನು ಘೋಕುಹೊಡೆದೇ ಪರೀಕ್ಷೆಗಳಲ್ಲಿ ಪಾಸಾಗುವುದು (ರಊಧ).

[ಘೋಕು + ಹೊಡೆ$_1$ (<ಪೊಡೆ$_1$)]

ಘೋಟ (ನಾ). ಕುದುರೆ; ಅಶ್ವ : ಉಲ್ಲಸಿತ ವಿಮಲ ಘೋಟಗಳಾಗಿ . . . ಪರಿವಾಡುತಿಹವು (ಮಲ್ಲಾವಿ. ೪-೪). 'ಘೋಟಾರೂಢ' ಪರಾ.

[ಸಂ.]

ಘೋಟಕ (ನಾ).=ಘೋಟ : "ಹರಿ ತುರಂಗಂ ಸಪ್ತಿ ವಾಜಿ ಯಯು ಘೋಟಕಂ . . . ಕುದುರೆಯಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೮೧-೧೨); ಮರಾಟ ದೇಶದ ಘೋಟಕಂಗಳು (ಶಾಗಂಧಿ. ೧೨೯-೭); ಕಟ್ಟಿಂಬ ಸಿನದ ಘೋಟಕದ ಲಾಯದೊಳುಂಟು (ಪೂಜ್ಯದ. ೪-೩೬). [ಸಂ.]

ಘೋಟಾ (ನಾ). ಕಸಕಸೆಕಾಳುಗಳನ್ನು ಅರೆದು, ಕೆಲವು ಮಾದಕ ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಮಿಶ್ರಮಾಡಿ, ತಯಾರಿಸಿದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮಾದಕವಾದ ಪಾನೀಯ : ಇಂದು ಶಿವರಾತ್ರಿ 'ಘೋಟಾ' ಮಾಡುವವನಿರುವೆಯಲ್ಲವೆ? (ಡಂಡುಬ. ೯೬). [←ಮರಾ. ಘೋಟಾ]

ಘೋಟಾರೂಢ (ನಾ). ಕುದುರೆ ಏರಿದವನು; ಕುದುರೆ ಸವಾರ : ಘೋಟಾರೂಢಂ=ಗೋಟಾಯಿಲು (ಶಮದ. ೩೦ ವೃಯೋ).

[ಘೋಟ + ಆರೂಢ]

ಘೋಟಾಳಿ, ಗೊಟಾಳೆ, ಗೋಟಾಳಿ, ಗೋಟಾಳೆ, ಘೊಟಾಳಿ, ಘೊಟಾಳು, ಘೋಟಾಳೆ (ನಾ). (ಉಕ) ೧. ಗೊಂದಲ; ಗಲಾಟೆ; ತೊಡಕು; ಪೇಚು : ತ್ರ್ಯರಾಶಿ ಬಲು ಚೊಕ್ಕವೆಂದು ಹೇಳಿದೆನಲ್ಲವೆ? ಆದರಲ್ಲಿಯೂ ಒಂದು "ಘೋಟಾಳಿ" ಯುಂಟು (ಗಾಳಿಪ. ೧೮೫); ಬೆರಳಿಗೆ ಸುಪ್ರಯೋಗವಿದ್ದು ಬರೆದ ಓದೂ ಮೆಯೀರಿಸಿಮಾಕೊಂಡೆ. ಅಂತೇ ನನಗೆ ಘೋಟಾಳಿಯಾಯಿತು(ಸ್ವ. ತಿಬ. ೭೨೧); ಇಷ್ಟುಹೊತ್ತು ಯಾಕಾತಪಾ ಅಂತ ಘೋಟಾಳ್ಯಾಗ ಬಿದ್ದಿದ್ದೆ (ಮಿಂಚಹು. ೫). **ಗೊಟಾಳೆ :** ೧. ನೀನು ಹೀಗೆ ಸಿಟ್ಟುಗೊಂಡರೆ ಅಕ್ಕನಿಗೆ ಈ ಗೊಟಾಳೆಯೇ ಬೇಡ ಅನಿಸಿ, ಜಿಗುಪ್ಸೆ ಬಂದು, ಪ್ರಾಣ ತೆಗೆದುಕೊಂಡರೆ ಏನು ಮಾಡುತ್ತೀ? (ಸ್ವಪ್ನಹೂ. ೩೩೯). **ಗೋಟಾಳಿ :** ೨. "ಹೊಲಸು; ಗಜಬಿಜಿ" (ಜಾನಪದೋ. ೫೨). **ಗೋಟಾಳೆ :** ೧. ಸದಾಯಿ ಸಾಲದ ಗೋಟಾಳೆ ಹೇಳುವುದೇ ನನ್ನ ಸದ್ಯದ ಕೆಲಸ (ದಸಿವು. ೫೪). **ಘೊಟಾಳಿ :** ೧. "ಮೊದಲ್ನೆಟ್ಟಿ" ಇದನ್ಯಾಗೆ ಘೊಟಾಳಿ ಆಗ್ತಿದೆ" ಎಂದು ಗಂಗಿ . ತತ್ತ್ವಜ್ಞಾನವನ್ನು ಹೊರದಿಸಿದಳು (ಪುರುಷ. ೧೪೨). **ಘೊಟಾಳು :** ೧. ಬಾಯಿಜೀ, ಈ ಮಾತು ಸತ್ಯವಾದರೆ ನಿಮ್ಮ ಪರಿಸ್ಥಿತಿ ಘೊಟಾಳಾಗುತ್ತೆ (ನಟಸಾ. ೨೯೧). **ಘೋಟಾಳೆ :** ೧. ಇವು ಒತ್ತಟ್ಟಿ ಕೂಡಿಸಿ ರಶೀದಿಗಳು ತಾರದಿದರೆ, ತಿರಿಗಿ ಘೋಟಾಳೆ ಆಗುವುದು (ಮುಂಬವ್ಯಾ. ೮೦); ಈ 'ಆದರೆ' ಯಾವಾಗಲೂ ಘೋಟಾಳೆ ಮಾಡುತ್ತದೆ (ದೀಪಹ. II, ೨೦೯); ನೀವು ಬಂದು ಎಲ್ಲಾ ಘೋಟಾಳೆ ಮಾಡಿದಿರಿ (ಜೂಜು. ೬೭).

[←ಹಿಂ. ಮರಾ. ಘೋಟಾಳಾ]

ಘೋಟಾಳೆ 'ಘೋಟಾಳಿ' ನೋ.

ಘೋಟಿ (ನಾ). ಹೆಣ್ಣು ಕುದುರೆ: ಬೇಟೆಗಾರರನೆಲ್ಲ ನೀಟಿನಿಂ ಕರಸಿ ಘೋಟಿಗಳನು ಯೇರಿ ಬೇಟೆಗೆ ಬೇಗ ಪೊರಡುವುದೆನುತ (ಹಮದ. ೧೫).

[ಸಂ. ಘೋಟೀ].

ಘೋಟಿಕೆ (ನಾ). = ಘೋಟಿ: ಘೋಟಿಕೆ=ಗೋಟಿಗೆ (ಶಮದ. ೩೦ ವೃಯೋ).

[ಸಂ. ಘೋಟಿಕಾ]

ಘೋಡಾ 'ಘೋಡೆ' ನೋ.

ಘೋಡಾಬೋಳಿ (ನಾ). ಒಂದು ಔಷಧಿ ಸಸ್ಯ : ಕಂಪುಹಾಗಲ, ಘೋಡಾ ಬೋಳಿಯ ರಸ, ಪಾದರಸ೧ . . . ಇಷ್ಟನ್ನೂ ಸಮಗೊಂಡು ಗರುಗದ ರಸದಲ್ಲಿ ಮೂರುಸಲ ಭಾವಿಸಿ ಗುಳಿಗೆಮಾಡಿ ಜ್ವರಕ್ಕೆ ಮೆಣಸಿನ ಪುಡಿಯಲ್ಲಿ ಕೊಡವುದು (ವಿವೈವಿ. ೨೬). [ಘೋಡಾ (<ಘೋಡೆ) + ಬೋಳಿ ?]

ಘೋಡೆ, ಘೋಡಾ (ನಾ). = ಘೋಟ$_1$; ಪೇಯಿಯ ಸಾಹಣ ಘೋಡೆಯ ರಾಯಂ ವೆಸರ್ವೆತ್ತನರ್ಥಿಜನರಾಧೇಯಂ (ಎಇ. XV, ೩೫-೧೬ : 1189). **ಘೋಡಾ :** 'ಘೋಟಕ' (=ಘೋಡಾ) ಮತ್ತು ಕುದುರೆ ಇವುಗಳ ಬಗೆಗೆ ಚರ್ಚಿಸಿ ಕೊನೆಗೆ ಅದನ್ನು ಸಂದಿಗ್ಧ ಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲೇ ಕೈಬಿಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ (ಕರ್ನಾಟ. ೧೬೯). [<ಪ್ರಾ. ಘೋಡ./ಸಂ. ಘೋಟ./ಹಿಂ. ಮರಾ. ಘೋಡಾ]

ಘೋಣ (ನಾ). ಮೂಗು; ನಾಸಿಕ : "ಮೂಗು ನಾಸಿಕಾಘ್ರಾಣ ಸಿಂಘಿನೀ ಘೋಣಾಖ್ಯಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೭೦-೧೭); "ನಾಸಿಕಂ . . . ಘೋಣವೆನೆ ನಾಸೆಯೆನೆಮೂಗಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೯೪-೫);ಉತ್ತುಂಗ ಘೋರ ಘೋಣನುಂ ಕರ್ಣಾಭರಣೀಕೃತ ಫಣಾಮಣಿ ಪ್ರಭಾರುಣಿಕ ವಾಮಪಾರ್ಶ್ವನುಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೧೬೬): ಘೋಣಪವನನುದಾತ್ತಂ ಮಸಗಿತ್ತು ವಾಜಿ ಪೆರ್ವಾರಿಯಂತೋಲ್ (ಪಂಪಭಾ. ೪-೧೦೮); ಪ್ರೋಥದ ಕಣ್ಣಡಿ ಘೋಣಂ (ಅಭಿರಾ. ೯-೧೫); ಮಾಣದು ಶ್ವಾಸ ನಿಶ್ವಾಸದಿಂ ದಿವಿಜರಂ ಘೋಣದೊಳ್ ಸೆಳೆವುತ್ಕಟತರ ಕಂಡು ಭೀತಿಯಿಂ (ಜಬಪು. ೪೪-೪). [ಸಂ. ಘೋಣಾ]

ಘೋಣಾಂಕುಶ (ನಾ). ಮೂಗಿನ ಆಭರಣ; ಮೂಗುತಿ : "ಘೋಣಾಂಕುಶಂ ಪೇಳೆ ಮೂಕುತಿಯಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೯೯-೨೩).

[ಸಂ. (ಘೋಣಾ + ಅಂಕುಶ)]

ಘೋಣಾರವ (ನಾ). ಮೂಗಿನ ಶಬ್ದ; ಗುರುಕು : ಅತ್ಯಂತ ಭೀಕರ ಘೋಣಾರವದಿಂದೆ ಗುರ್ಘುರಿಸುತಿರ್ಪ ಪಾಂಡರಕ್ರೋಡಮುಂ ನಿಮಿಷಾರ್ಧಂ ಮಿಗೆ ನೋಡಿದಂ (ವಂಕಮು. ೯-೩). [ಸಂ. (ಘೋಣಾ + ರವ)]

ಘೋಣಿ (ನಾ). ಹಂದಿ; ವರಾಹ : "ವರಾಹಃ. ಸೂಕರಃ . . . ಘೋಣೀ, ಸ್ತಬ್ಧರೋಮಾ, ಕ್ರೋಡಃ, ಭೂದಾರಃ – ೧೨ ಕಾಡುಹಂದಿ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೩೪); ಬಿಗಿಯುತ ಬಿಲ್ಲಗಳ ನೆಗವುತ ಸರಳ್ಗಳ ಸೊಗಯಿಸಿ ಭಟರಾಗ ಬಗೆಯುತ ಘೋಣಿಯ ತೆಗೆಯುತ ಕರುಳ್ಗಳ (ಹಮದ. ೧೮).

[ಸಂ. ಘೋಣಿನ್]

ಘೋಣೆ (ನಾ). = ಘೋಣ. [ಸಂ. ಘೋಣಾ]

ಘೋರ್ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ : ಫಡಲೆಂಬ ಡಟಲೆಂಬ ದುಡುಪೆಂಬ ಘುಕ್ಕೆಂಬ ಧುಡುಪೆಂಬ ಧುಮ್ಮೆಂಬ ಘೋರೆಂಬ ಘೋರೆಂಬ ಕೂರಸಿಗಳುರವಣಿಯು ದನಿಯುಡಸುತಿಂ ಪುಟ್ಟೆ ವೀರರಂ ತಿತೆಗಡಿದ ನೆತ್ತರ ಕಡಲ್ಪುಟ್ಟಿ (ಇಹರ. ದೀ. ೪೨-೨).

ಘೋರ (ಗು). ೧. ಹೆದರಿಕೆಯನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸುವ; ಉಗ್ರವಾದ; ಭಯಂಕರವಾದ. 'ಘೋರತಮ' ಪರಾ. ೨. ತೀಕ್ಷ್ಣವಾದ; ಕಠಿಣವಾದ. 'ಘೋರತಪ' ಪರಾ. ೩. ಪ್ರಚಂಡವಾದ; ಉತ್ಕಟವಾದ; ಬಲವಾದ; ಅತಿಶಯವಾದ. (ನಾ). ೪. ಉಗ್ರವಾದುದು; ಭಯಂಕರವಾದುದು: ಘೋರವಾದ ಪಾಪಕ್ಕೆ ಘೋರವಾದ ನರಕ (ಗಾದೆ). ೫. ಭಯಂಕರತೆ; ಉಗ್ರತೆ: ರಾಕ್ಷಸ ಸ್ತ್ರೀಯೋರ್ವಳಾತನಂ ಪಿಡಿದೆಳೆದು ಕಿಲಕಿಲನೆ ನಕ್ಕು ಕರ್ವೊಗದೆಡೆಯ ಪಲ್ಗಳಂ ಬೆಳ್ಪಿನೆಯ ಚಿಲಿವ ಘೋರಕೆ ಬೆದರಿ ಗದಗದಿಸಿ ನೆಗೆದೆದ್ದೆನೊಡೆಯುಂತಾ ದುಃಸ್ವಪ್ನದುಂ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೧೦೪-೦೨೭). ೬. ಭಯಂಕರನಾದವನು; ಪ್ರಚಂಡನಾದವನು: ಈ ಘೋರನೊಡನೆ ನೀನು ಹೋರಾಡಬೇಕಾಯಿತೆಂಬುದು ತಿಳಿಯಲಿಲ್ಲ (ವವಥಾ. ೩೯). ೭. ಕಷ್ಟ; ತೊಂದರೆ; ಹಿಂಸೆ: ನೀವು ಹೇಳಿದ ಹಾಗೆ ಶಾಸ್ತ್ರ ಬರುವುದೇ ಘೋರವು (ಮುಂಬಯಿ. ೪-೦೪೭); ಸುಖದ ಘೋರ ಕೊಡೊ ಸದಾಶಿವನೆ (ಗಾಳಿಪ. ೦೨). ೮. (ಕರಾ) ಕೆಂಪು ಗುಳ್ಳೆಗಳೇಳುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ರೋಗ; ದದಾರ; ಗೋಣಿತಟ್ಟು: ಅಷ್ಟೇನು ಹೆದರಬೇಕಾಗಿಲ್ಲ ಕಕ್ಕೀ . . . ಅದು ಪ್ರಾಯಶಃ 'ಮೀಸಲ್ಸ್' (ಘೋರ) ಎಂದು ಕಾಣುತ್ತದೆ (ವಾತ್ಸಲ್ಯ. ೧೦೫). ೯. ಶಿವನ ಹೆಸರುಗಳಲ್ಲೊಂದು. 'ಘೋರಮೂರ್ತಿ' ಪರಾ. ೧೦. ಒಂದು ನರಕದ ಹೆಸರು: ಮತ್ತಮಾ ನರಕಂಗಳಲ್ಲಿ ರೌರವ . . . ಉಷ್ಣಂಗಳೆಂಬೈದು ಮಂತ್ರಿ ನರಕಗಳಿಂದಾವೃತವಾಗಿ ಘೋರವೆಂಬರಸುನರಕವಿಹುದು (ವಿವೇಕ. ೦೭೯). [ಸಂ.]

ಘೋರಂಬಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ಕಷ್ಟಪಡುವಂತೆ ಮಾಡು; ಹಿಂಸಿಸು; ಪೀಡಿಸು: ಆರಾನುಂ ಕಂಡಪರೆಂದೂರಿಂ ಪೊರಗೊಯ್ದು ಪೊಳಬಿದಂತಿರೆ ಪಶುವಂ ಘೋರಂಬಡಿಸಿಯೆ ಕೊಂದು (ಸಮುಪ. ೧೧-೧೦೭). [ಘೋರ + ಪಡಿಸು]

ಘೋರಕರ್ಮ (ನಾ). ಕ್ರೂರವಾದ ಕರ್ಮ; ಕಠಿಣವಾದ ಕ್ರಿಯೆ: ಕಲಿಗಳೊಳ್ ಕಲಿ ಎಂದು ನೀನಿಂತು ನಿಲ್ವೆಯಾ? . . . ಘೋರಕರ್ಮಮನ್ ಎಸಗೆ ಪೊಗಳ್ (ಅಶ್ವತ್ಥಾ. ೮-೧೭೫). [ಘೋರ + ಕರ್ಮ]

ಘೋರಕಾಂತಾರ (ನಾ). ಭಯಂಕರವಾದ ಕಾಡು; ಭೀಕರವಾದ ಅರಣ್ಯ: ಘೋರಕಾಂತಾರಕೆ ಕುರಾರದಿಂ ಕಟ್ಟಿಗೆಗಳಂ ಕೈಯಾರೆ ಕಡಿಕಡಿದೊಟ್ಟೆ ಕಟ್ಟಿ (ಬಸವು. ೩೦-೪). [ಘೋರ + ಕಾಂತಾರ]

ಘೋರತಪ (ನಾ). ಕಠಿಣವಾದ ತಪ; ಉಗ್ರತಪಸ್ಸು: ಘೋರತಪದಿಂದೆ ನೆರಪಿದವಾರು ಸರ್ವಾರ್ಥಸಿದ್ಧಿಯಾಯುಷ್ಯಂ ತದ್ದಾರುಣ ಕೋಪಂ ಪುಟ್ಟಲ್ಕೋರಂತದುಗೆಟ್ಟು ಸತ್ತು ಭುವನಾಮರದೊಳ್ (ನೇಮಿಪು. ೧೪-೭೧); ಘೋರತಪದಲ್ಲಿ ಕೋಪಿಸಬಾರದು ತಾಂ ತಪದ ಕೇಡು ಪತಿಸಿಂದೆಯುಮಂ ಸೈರಿಸಬಾರದೆಸಾತ್ತೆ (ಗಿರಿಕ. ೯-೧೧೭); ಘೋರತಪದಚಲಿತರನೀಕ್ಷಿಸಿದ ನವನೀಶನು (ಹಜಕಾ. ೬-೩೫). [ಘೋರ + ತಪ್ಸ]

ಘೋರತಮ (ನಾ). ದಟ್ಟವಾದ ಕತ್ತಲೆ; ಭೀಕರವಾದ ಕಗ್ಗತ್ತಲೆ: ಘೋರತಮಮೊಡ್ಡಿಸುವೊಡಾ ತಾರಕಮಂದಳಮನೊಡ್ಡಿಕುಂ (ಅಜಿಪು. ೧೦-೫೧); ಘೋರತಮಮಾದೊಡಂ ಮಾರ್ಜಾರಂ ಕಾಣ್ಬಂದದಿಂದ (ಪಾರ್ಶ್ವಪು. ೬-೭೭); ಮಂದಯಿಸಿದ ಘೋರತಮಂ ಮುಸುಕಿತ್ತಿಳೆಯಂ (ಹಮ್ಮಿರ. ೩-೧೪). [ಘೋರ + ತಮ]

ಘೋರದರ್ಶನ (ನಾ). ೧. ಉಗ್ರವಾದ ನೋಟ; ಭೀಕರ ದೃಷ್ಟಿ: ಕಂಡರು ಜಟಾಯು ಮದುಂಗಟ್ಟಿನಂದ ಕನ್ನೀರ ಕೆಸರೊಳ್ ಒಂದ ಕಡಿದೆರಂಕೆಯ ಪರಿದ ತಿಪ್ಪುಳ ಗತಾಯುವಂ . . . ಕರುಳಿರಿದುವಾ ಘೋರದರ್ಶನಂ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೨೫೭-೭೭೮). ೨. ಐದು ವಿಧವಾದ ಮಾಯಾಮಂತ್ರಗಳಲ್ಲೊಂದು: ಕಾಮರೂಪ, ಘೋರದರ್ಶನ, ಸಮ್ಮೋಹನ, ವಿಶ್ವರೂಪ, ಗುಪ್ತಸೃಷ್ಟಿಗಳೆಂಬ ಪಂಚಮಾಯಾಮಂತ್ರಂಗಳಂ (ವಿವೇಕ. ೮೧). [ಘೋರ + ದರ್ಶನ]

ಘೋರಮೂರ್ತಿ (ನಾ). ೧. ಘೋರವಾದ ಮೂರ್ತಿ; ಭಯಂಕರವಾದ ಸ್ವರೂಪ. ೨. ಭಯಂಕರವಾದ ಆಕಾರವುಳ್ಳ ವ್ಯಕ್ತಿ; [illegible] ಸ್ವರೂಪವನಲ್ಲದ ವ್ಯಕ್ತಿ: ಬಿಡದೆ ಬೆನ್ನೊಳ್ ಬಂದು. ೩. ಘೋರಮೂರ್ತಿಗಳ್, ಕಾಡುತಮೆ ಇರ್ದರ್ (ಅಶ್ವತ್ಥಾ. [illegible]). ೪. ಶಿವನ ಒಂದು ಅವತಾರ; ಭೈರವೇಶ್ವರ: "ಘೋರಮೂರ್ತಿಯು [illegible] ಭೈರವನ ಹೆಸರಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೫-೧೫). [ಘೋರ + ಮೂರ್ತಿ]

ಘೋರವಿಷ (ನಾ). ಪ್ರಚಂಡವಾದ ವಿಷ; ತೀಕ್ಷ್ಣವಾದ ವಿಷ: ಘೋರ ವಿಷಮಂ ಕುಡಿದು ಬದುಕುವರಾರೆನುತ ನಡನಡುಗಿ (ಬಸವು. [illegible]). [ಘೋರ + ವಿಷ]

ಘೋರಸಂಹಿತೆ (ನಾ). [ಶೈವ] ನಿಶ್ವಾಸಾಗಮದ ಎಂಟು ಭೇದಗಳಲ್ಲೊಂದು: ನಿಶ್ವಾಸ ಉತ್ತರ ನಿಶ್ವಾಸ . . . ಘೋರಸಂಹಿತೆ ಸುಸಾಹ್ಯ ಗುಹ್ಯಂಗಳೆಂದು ನಿಶ್ವಾಸಾಗಮದೆಂಟು ಭೇದಂಗಳು (ವಿವೇಕ. ೭೦). [ಘೋರ$_1$ + ಸಂಹಿತೆ]

ಘೋರಾಂಧಕಾರ (ನಾ). ೧ = ಘೋರತಮ: ಘೋರಾಂಧಕಾರಮಂತಿ ದುರ್ನಿವಾರಂ ನಲಿವರ್ತೆ ಬಯಲೊಳಂ ಜಾನಾಸಂಚಾರಕ್ಕೆಡೆಗೊಟ್ಟತ್ತು (ಮಲ್ಲಿಪು. ೭-೩೩). ೨. (ಅಲಂ) ಮಿತಿಮೀರಿದ ಅಜ್ಞಾನ: ಎಂತಹ ಘೋರಾಂಧಕಾರ ಮುಸುಕಿದೆ ನಿನಗೆ (ವೀರಯೋ. ೫೩). [ಘೋರ + ಅಂಧಕಾರ]

ಘೋರಾಮ್ಲ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ; ನೆಲಬೇವು: "ಘೋರಾಮ್ಲ [ಪಾಠಾಂ. ಘೋರಾಂಗಿ, ಘೋರಾಮ್ಲ]ಹುಳುಕುಡಿ ದ್ರಾವಣ ಪುಸ್ತಕವಲ್ಲಿ ಗೌರಿ ಗೊಟ್ಟಕ್ಕಿ ಪಂಸ್ನಗಿಯೆನೆ ನೆಲಬೇವು" (ಮಂಗರಾ. ೪೪-೪೫). [?]

ಘೋರಾವಟ (ನಾ). ಭಯಂಕರವಾದ ಕುಳಿ-ಗರ್ತ: ಸಂಭ್ರಮಿಸುತೆ ಘೋರಾವಟದೊಳ್ ಗಸಿಸುವೆ ನಿನ್ನಯ ವಿಲೋಲ ಭಾವಮಿದೇನೇ (ನಿವೇದ. ೨೩-೭). [ಘೋರ + ಅವಟ]

ಘೋರಿಸು (ಕ್ರಿ). ಕಷ್ಟಪಡಿಸು; ಸಂಕಟಕ್ಕೆ ಗುರಿಮಾಡು; ನೋಯಿಸು; ಹಿಂಸಿಸು: ವಿಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಜಲಕ್ರೀಡೆ ಕರಿಯಾದೆ ಅಕ್ರಮದಿಂದ ಬಂದು ನಕ್ರ ಘೋರಿಸುತಿರೆ (ಮೋಕ್ಷದಾ. ೨೭-೫); ತೀರಿತೇ ನಿನ್ನಾಟ ಸಖಿಯೊಳಗೆ ಮುನ್ನೆಮ್ಮ ಘೋರಿಸಿದ ಬಗೆ ಹೇಗೆ (ತುರಂಗ. ೬೬-೩೩); ಸರ್ವಾಂಗದಿಂ ತೂರಿ ಗರಿ ಮುಳುಗಿ ಹಾರಿಸುತ ಘೋರಿಸುತ ನಾನಾವಿಧಮಾನಗಳ (ಜನಮು. ೩೪-೨೦); ಮಿರಿದ ಧನವಲ್ಲಿ ನಿನಗೆ ಕೊಡಲ್ಕೆ ವಿಪ್ರ ಘೋರಿಸುವಿರ ಯೆನ್ನ (ಹವುಡ. ೮೭). [ಘೋರ + – ಇಸು$_3$]

ಘೋಲ (ನಾ). ನೀರುಹಾಕದೆ ಕಡೆದ ಮಜ್ಜಿಗೆ. [ಸಂ.]

ಘೋಷ (ನಾ). ೧. ಗಟ್ಟಿಯಾದ ಶಬ್ದ. ೨. ಸಾರುವಿಕೆ; ಕೂಗಿ ಹೇಳುವಿಕೆ: ಘೋಷಮೊಯ್ಯನೆ ನಿಂದುದಾಲಿಸಿರೆ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೧೭೪-೫೪೮); 'ಮಂಡೀವಾತರಂ' ಘೋಷ ಮುಗಿಲು ಮುಟ್ಟಿತು (ಅಶ್ವತ್ಥಾ. ೩). ೩. ಗೊಲ್ಲರ ಹಳ್ಳಿ; ಗೋಹಟ್ಟಿ: "ಸಂತತ ಹಟ್ಟಿಕಾಜಿರಿಪ ಹಳ್ಳಿ ಘೋಷಂ" (ಮಂಗರಾ. ೫೫-೧೦); "ಘೋಷ ತುಜುವಳ್ಳಿಯು ತಾಂ" (ಕವಿಕಂ. ೮೫); ಪೊರ್ಕ್ಕನಕ್ರೂರನಂದಾಪೊಟ್ಟು [illegible] ಘೋಷಮುಂ ಘೋಷಮುಂ (ಜಗವಿ. ೫-೭೭). ೧. ೩: ಮತ್ತಮಾ ಜನಪದಂ . . . ಅಂತಪುರದಂತೆ ಮಹಾಮಹಿಷೀಮಂಡಿತಮುಂ ಗೋರಾಜಿತಾಂತಸ್ಥಿತಿ ಘೋಷಾಲಂಕೃತಮುಂ . . . [illegible]. ೪. ಹಳದಿ ಬಣ್ಣದ ಹೂವನ್ನು ಬಿಡುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಳ್ಳಿ; ಕೋಶಾತಕಿ: (ಕ). ೫. [ವ್ಯಾಕ] ಮೃದು ವ್ಯಂಜನ ವರ್ಣ. ☞ ಪ್ರತಿವರ್ಗದ ೩, ೪, ೫ನೆಯ ಅಕ್ಷರಗಳು, ಯ ರ ಲ ವ ವರ್ಣಗಳು ಮತ್ತು ಹಕಾರ; [illegible] ಗಳಲ್ಲಿ ವರ್ಗಪ್ರಥಮ ವರ್ಗದ್ವಿತೀಯ ಶ ಷ ಸ ಇವುಗಳಿಗೆ ಅಘೋಷಗಳೆಂದು ಹೆಸರು; ಕಡಮೆ ವರ್ಣಗಳಿಗೆ ಘೋಷಗಳೆಂದು ಹೆಸರು (ಹೊಸಗ. ೩

೬. [ವ್ಯಾಕ] ವರ್ಣೋಚ್ಚಾರಣೆಯ ಹನ್ನೊಂದು ವಿಧವಾದ ಬಾಹ್ಯ ಪ್ರಯತ್ನಗಳಲ್ಲೊಂದು. 'ಘೋಷವತ್ತು' ಪರಾ. ೭. [ಜೈನ] ಪಾರಿವ್ರಾಜಕ ಲಕ್ಷಣಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಇಪ್ಪತ್ತೇಳು ಸೂತ್ರ ಪದಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು: ಘೋಷವೆಂಬುದು ಪರಮ ದುಂದುಭಿ ಘೋಷಣಾಲಂಕೃತನಪ್ಪ ಗುಣನಿಧಿಯನರ್ಹದ್ದೇವನಂ ಪೊರ್ದಿ ವಿವಿಧಾನಕ ಸಂಗೀತ ಘೋಷಣಮಂ ತೊಱೆದು ತಪದೊಳಿಸಗಿದೊಡೆ ದಿವ್ಯವಿಜಯ ಪರಮದುಂದುಭಿ ಘೋಷ ಲಬ್ಧಿಯಕ್ಕುಂ (ಚಾವುಂಪು. ೩೪೯). [ಸಂ.]

ಘೋಷಕ (ನಾ). ಕೂಗಿ ಹೇಳುವವನು ; ಸಾರುವವನಂ ; ಡಂಗುರ ಹೊಡೆಯುವವನು. [ಸಂ.]

ಘೋಷಣ (ನಾ). ೧. ಕೂಗುವಿಕೆ ; ಸಾರುವಿಕೆ; ಡಂಗುರ : "ಗೋಸನೆ ಘೋಷಣಮಕ್ಕು" (ಕವಿಕಂ. ೨೬೩). ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಚರ್ಮವಾದ್ಯ; ಹುಡುಕ್ಕ : ಭದ್ರವೆಂಬ ಕರಾಡಿ, ಶಾಸಕವೆಂಬ ನಗಾರಿ, ಭೀಷಣವೆಂಬ ತ್ರಾಸ, ಘೋಷಣವೆಂಬ ಹುಡುಕ್ಕಾ ಡಿಂಡಿಮವೆಂಬ ಡಿಕ್ಕಿ . . . ದುಂದುಭಿಯೆಂಬ ಘುಟ ಇತ್ಯಾದಿ ದಶವಾದ್ಯಂಗಳಂ ಬಾರಿಸಲು (ವಿವೇಕ. ೨೩೬). [ಸಂ.]

ಘೋಷಣಿಸು (ಕ್ರಿ). ಶಬ್ದಮಾಡು; ಕೂಗಿ ಹೇಳು; ಸಾರು : ನಾರಿಯರ್ ನಿಖಿಲೋಪಚಾರವ ಮಾಡಿ ಕೈವಾರಿಸಿ ತೊಡೆದಟ್ಟಲೊಡನೆ ಪಾರಿಯ ವಾದ್ಯ ಘೋಷಣಿಸಲ್ಕೆ ದಿವ್ಯವಿಭೇರಿಯ ಹೊಡೆದರೂರೊಳಗೆ (ಪೋಹತ. ೧೮-೧೦೦). [ಘೋಷಣ + – ಇಸು$_3$]

ಘೋಷಣೆ(ನಾ). ೧.=ಘೋಷಣ ೧ : ಕ್ರಾಂತಿಗೆ ಜಯವಾಗಲಿ . . . ಇದೇ ಅವರ ಮೊದಲ ಘೋಷಣೆ (ಅಕ್ಕಾರ್ಷ. ೧೨೪). ೨. ಆಜ್ಞೆಮಾಡುವ ಅಧಿಕಾರ : ಚತುರಂಗ ಸೇನೆಯುಂ ಸಕಲ ಭಂಡಾರಮಂ . . . ಜಗದಾಣೆ ಘೋಷಣೆಯುಮಂ ಕಟಕವನು ಸಪ್ತದ್ವೀಪಂಗಳ ಆನಂದದಿಂದಿತ್ತಂ (ಹದಶಾ. ೮-೪೬). ೩. (ಶಾಸನವನ್ನು) ಜಾರಿಗೆ ತರುವಿಕೆ ; ಪ್ರಸಾರ ಮಾಡುವಿಕೆ (Promulgation. ಪತ್ರಿನಿ. ೬೫). ೪. ಚುನಾವಣೆಗಾಗಿ ಮಾಡುವ ಪ್ರಚಾರಸೂತ್ರ : ಅವರು ಘೋಷಣೆಗಳನ್ನು ಪ್ರಕಟಿಸಿದರು (ಪುನರು. ೨೪೦). [ಸಂ. ಘೋಷಣಾ]

ಘೋಷಣೆವಡೆ (ಕ್ರಿ). ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯನ್ನು ಪಡೆ; ಕೀರ್ತಿಯನ್ನು ಹೊಂದು: ತ್ರಿಣಯನಶೌರ್ಯಂ ತಾಂ ಘೋಷಣೆವಡೆವುದು ಲೋಕಲಯದೊಳೆನ್ನಂ ಪೋಲ್ತಿರ್ದನಿತಱೊಳೆನೆ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾಲನೆನಾಂ ಮತ್ತನಗೆ ಮರ್ತ್ಯ ನೀನಿದಿರಾಂಪಾ (ಜಗವಿ. ೬-೨೮). [ಘೋಷಣೆ + ಪಡೆ$_1$]

ಘೋಷಬಾರೆ 'ಗೋಷ್ಪಾರೆ' ನೋ.

ಘೋಷಯಾತ್ರೆ (ನಾ). (ರಾಜ ಅಥವಾ ಆವನ ಅಧಿಕಾರಿ) ಗೊಲ್ಲರ ಹಳ್ಳಿಗೆ ಮಾಡುವ ಪ್ರಯಾಣ; Pಮಹಾಭಾರತದಲ್ಲಿ ಬರುವ ಒಂದು ಪ್ರಸಂಗ : ದುರ್ಯೋಧನನು . . . ಘೋಷಯಾತ್ರೆಯ ನೆಪವಾಗಿ ತನ್ನ ಪರಿವಾರದೊಡನೆ ದ್ವೈತವನದಲ್ಲಿ ಬಂದು ನೆಲಸುತ್ತಾನೆ (ಭಾರದ. ೧೦೪). [ಘೋಷ + ಯಾತ್ರೆ]

ಘೋಷವತ್ತು (ನಾ). [ವ್ಯಾಕ] ಉಚ್ಚಾರಣೆಯಲ್ಲಿ 'ಘೋಷ' ವೆಂಬ ಬಾಹ್ಯ ಪ್ರಯತ್ನವನ್ನುಳ್ಳ ವರ್ಣ; ಘೋಷವರ್ಣ: ದಿಶಾದೀನಾಂಕಃ- ದಿಶಾದಿಗಳ ಶಕಾರಕ್ಕೆ ಕಕಾರಮಕ್ಕುಂ, ಅಘೋಷವುಂ, ಘೋಷವತ್ತುಂ ಪರಮಾದೊಡೆ (ಕಾಶಕ್ಕ. ೬೯). [ಸಂ. ಘೋಷವತ್]

ಘೋಷವರ್ಣ (ನಾ).=ಘೋಷ ೫ : ಪೂರ್ವದ್ರಾವಿಡ ಭಾಷೆಯಲ್ಲಿನ ಪದಗಳ ಆದಿಯಲ್ಲಿ–ಘೋಷವರ್ಣಗಳಿದ್ದುವೇ ಅಥವಾ ಅಘೋಷವರ್ಣಗಳಿದ್ದುವೇ ಎಂಬುದು ಬಹು ದೊಡ್ಡ ಸಮಸ್ಯೆ (ದ್ರಾವಿವಿ. ೨೫೪). [ಘೋಷ + ವರ್ಣ]

ಘೋಷಸ್ಪರ್ಶ (ನಾ). [ವ್ಯಾಕ]ವರ್ಗೀಯವಾದ ಘೋಷವರ್ಣ; ಪ್ರತಿ ವರ್ಗದ ಮೂರು, ನಾಲ್ಕು ಮತ್ತು ಐದನೆಯ ಅಕ್ಷರಗಳು: ಘೋಷ ಸ್ಪರ್ಶಗಳೂ ಮೂಲದ್ರಾವಿಡದ ಆಸ್ತಿಯಲ್ಲವೆಂಬುದನ್ನು ಸಕಾರಣವಾಗಿ ತಿಳಿಸಿದೆ (ದ್ರಾವಿವಿ. VII, ಮುನ್ನುಡಿ). [ಘೋಷ + ಸ್ಪರ್ಶ]

ಘೋಷಾ 'ಗೋಷಾ' ನೋ.

ಘೋಷಾಕರ (ನಾ). ಗೋಪಾಲಕರು ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನಿಡುವ ಕಣಜ,- ಕೋಠಿ ; ಹುಲ್ಲು, ತೌಡು ಮೊದಲಾದುವುಗಳನ್ನು ದಾಸ್ತಾನು ಮಾಡುವ ಮಳಿಗೆ : ಘೋಷಾಕರ ಸಂಗ್ರಹಾಕರ ಗೋವ್ರಜಂಗಳುಮಂ . . . ಇಂತು ಮಾಡಿ (ಆದಿಪು. ೮-೬೩ ವ). [ಘೋಷ + ಆಕರ$_3$]

ಘೋಷಾಪದ್ಧತಿ 'ಗೋಷಾಪದ್ಧತಿ' ನೋ.

ಘೋಷಿ (ಗು). ೧. ಶಬ್ದಮಾಡುವ ; ಕೂಗುವ ; ಸಾರುವ. (ನಾ). ೨. [ವ್ಯಾಕ] ಮೃದು ವ್ಯಂಜನಾಕ್ಷರ ; ಘೋಷಾಕ್ಷರ. [ಸಂ. ಘೋಷಿನ್]

ಘೋಷಿತ (ಗು). ೧. ಕೂಗಿ ಹೇಳಿದ; ಸಾರಿದ ; ಪ್ರಕಟಿಸಿದ. (ನಾ). ೨. ಶಬ್ದ ; ಧ್ವನಿ. ೩. ಕೂಗಾಟ ; ಗದ್ದಲ. [ಸಂ.]

ಘೋಷಿಸು (ಕ್ರಿ). ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ ಕೂಗು ; ಸಾರು ; ಡಂಗುರಹೊಡೆ: ಧರ್ಮಯುದ್ಧಮನುಭಯಬಲಂಗಳೊಳಮಾನಂದಭೇರಿಯಂ ಪೊಯ್ಸಿ ಘೋಷಿಸಲ್ವೇೞ್ದು (ಆದಿಪು. ೧೪-೧೦೪ ವ) : ಸುರಮುನಿಗಳುಱೆ ಘೋಷಿಸಿದರು (ತೊರರಾ. ೧-೭-೫೬). ೨. (ಶಾಸನವನ್ನು, ಕಾನೂನನ್ನು) ಜಾರಿಗೆತರು; (ಸಂಘ, ಸಂಸ್ಥೆ ಮೊದಲಾದವುಗಳ ಮತ, ಸಿದ್ಧಾಂತ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು) ಪ್ರಸಾರ ಮಾಡು : ಉಭಯಬಲಮುಮುಭಯ ಘೋಷಣೆಯಂ ಘೋಷಿಸಿ ಕಾಳಗಮನುಟ್ದಿರ್ಪುದುಂ (ಪಂರಾಮಾ. ೧೪-೮೩ ವ): ಭಕ್ತರಿದ್ದಲ್ಲಿ ದೇವರು ಎಂದು ಘೋಷಿಸುವುದರಲ್ಲಿಯೂ ಜಗತ್ತಿನ ಸಂತವರ್ಗದ ಸಂದೇಶದಲ್ಲಿ ಏಕತೆಯಿರುವುದನ್ನು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಗುರುತಿಸಬಹುದು (ಜಗದಾ. ೪೦). [ಘೋಷಣ + – ಇಸು$_3$]

ಘೋಸ 'ಗೋಸ$_1$' ನೋ.

ಘೋಸಣೆ 'ಗೋಸಣೆ' ನೋ.

ಘೋಸನೆ 'ಗೋಸಣೆ' ನೋ.

ಘೋಳ್ 'ಗೋಳ್$_3$' ನೋ.

ಘೋಳ 'ಗೋಳ' ನೋ.

ಘೋಳಾಘೋಳಿ (ನಾ). ಗದ್ದಲ ; ಗಲಾಟೆ ; ಲಗ್ಗೆ : ತೂಳುವಱೆಗಳ ಭಟರ ಘೋಳಾಘೋಳಿ ದೆಸೆಗಳ ಬಗಿಯೆ (ಕುವ್ಯಾಭೀ. ೮-೧): ಮೂಲಕಾಸುರ ಬಂದು ಲಂಕೆಯ ಮೇಲೆ ಮುತ್ತಿಗೆಯಿಕ್ಕಿ ಘೋಳಾಘೋಳಿಯಲಿ ಹೊಯ್ದಾಡಿ ಮುರಿದೋಡಿದ ವಿಭೀಷಣನು (ಮೂಲರಾ. ೧-೧). [←ಮರಾ ಘೋಳ]

ಘೋಳಾಯಿಲ 'ಗೋಳಾಯಿಲ' ನೋ.

ಘೋಳಾಯಿಲದಳ (ನಾ). ಕುದುರೆ ಸವಾರರ ದಳ ; ಅಶ್ವದಳ : ಅರಮನೆಯ ಘೋಳಾಯಿಲದಳದ ರಾವುತನಾದ ಪುಟ್ಟಗಿರಿಯೆಂಬವನು ಒಂದು ಹೊಸ ನಾಣ್ಯವನ್ನು ಹಿಡಿದು ಹಿಗ್ಗುತ್ತ ಬರುವನು (ಸಂಸಕ. ೧೨೨). [ಘೋಳಾಯಿಲ (<ಗೋಳಾಯಿಲ) + ದಳ$_2$ (=ದಲ)]

ಘೋಳಾಯ್ತು 'ಘೋಳಾಯ್ತು' ನೋ.

ಘೋಳಾಯ್ಲ 'ಗೋಳಾಯಿಲ' ನೋ.

ಘೋಳಿಗೆ 'ಗೋಳಿಗೆ' ನೋ.

ಘೋಳಿಡಿಸು 'ಗೋಳಿಡಿಸು' ನೋ.

ಘೋಳಿಡು 'ಗೋಳಿಡು' ನೋ.

ಘೋಳಿಸು, ಗೋಳಿಸು₂ (ಕ್ರಿ). ಚೆನ್ನಾಗಿ ಕೂಡಿಕೊಳ್ಳುವಂತೆ ಕಲಕು; ಕದಡು; ಬೆರಸು: ಘೋಳಿಸಿದ ಕರ್ಪೂರ ಕಸ್ತೂರಿ ವೀಳೆಯವ ಕೊಂಡೆದ್ದು ಸಮರಾಭೀಳ ಗದೆಯನು ತಿರುಹಿದನು . . . ಭೂಪ (ಕುವ್ಯಾಗ. ೫-೪೩). **ಗೋಳಿಸು₂**: ಕಡಲೆಹಿಟ್ಟು, ತುಪ್ಪ, ಸಕ್ಕರೆ ಬೆರೆಯುವಂತೆ ಗೋಳಿಸ ಬೇಕು (ರೂ೦). [?. /ಮರಾ. ಘೋಳಣೇ₀]

ಘೋಳ್ಗುಟ್ಟಿಸು 'ಗೋಳ್ಗುಟ್ಟಿಸು' ನೋ.

ಘೋಟ್ 'ಗೋಟ್₃' ನೋ.

ಘೋಟ 'ಗೋಟ' ನೋ.

ಘೋಟಯಿಲ 'ಗೋಟಾಯಿಲ' ನೋ.

ಘೋಟಾಯಿಲ 'ಗೋಟಾಯಿಲ' ನೋ.

ಘೋಟಾಯ್ತ, ಘೋಳಾಯ್ತ (ನಾ). ಕುದುರೆ ಸವಾರ; ಗೋಳಾಯಿಲ: ಇರದೊಗೆದುದಲ್ಲಿ ಸೂಟಾಯ್ತರ ಕಳಕಳವಚ್ಚುಳಾಯ್ತರುಲಿಪುಂ ನಾಗಾಯ್ತರ ಗಳಘರ್ಜನೆ ಘೋಟಾಯ್ತರ ಬಹಳಧ್ವಾನವಮಾ ಸಭಾಭ್ಯಂತರದೊಳ್ (ಜಗವಿ. ೧೧-೭೪); ಅಂತು ಘೋಟಾಯ್ತ[ಪಾಠಾಂ. ಯಿಲ, ಯ್ಲ]ರ ಕಾಳೆಗವಮುಗುರ್ವವಡೆಯೆ (ಪಾರ್ಶ್ವಪು. ೩-೧೩೧ ವ). **ಘೋಳಾಯ್ತ**: ಗಿರಿಧರನ ತುರಗದಳವೊಡಹಾಯ್ದು ಪೊಕ್ಕು ಸಂಗರರಂಗದೊಳು ಮುಳಿದು ಘೋ[ಪಾಠಾಂ. ಹೋ]ಳಾಯ್ತರಾರ್ಭಟನಿಂದ (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೩೬-೩೯).

[ಘೋಟ (<ಗೋಟ) + – ಆಯ್ತ]

ಘೋಟಾಯ್ಲ 'ಗೋಟಾಯಿಲ' ನೋ.

ಘೋಟಾಗೆ 'ಗೋಟಾಗೆ' ನೋ.

ಘೋಟಾಡು 'ಗೋಟಾಡು' ನೋ.

ಘ್ರಾಣ (ನಾ). ೧. ಮೂಗು; ನಾಸಿಕ: ಘ್ರಾಣಂ ಮಂಜುಳಮುಖ ಕಲ್ಯಾಣಂ ಜಗದೇಕಜೀವನೆನಿಸುವ ಪವನಪ್ರಾಣಂ ಸರ್ವಾವಯವತ್ರಾಣಂ ಪರಿಮಳಪರೀಕ್ಷೆಗಂತದು ತಾಣಂ (ಗಿರಿಕ. ೧೦-೫೧); ಕಂಡಡಾವವ್ಯಸಲೇ ನಯನೇಂದ್ರಿಯಂ ಘ್ರಾಣ ಕೊಂಡಡಾವವ್ಯಸಲೆ ವಾಸನೆಯ . . . ದೂರದಿಂದ (ಹಬಕಾ. ೭-೨೦); ಚಕ್ಷುಸ್ಸು, ಶ್ರೋತ್ರ, ಘ್ರಾಣ, ರಸನ, ಮತ್ತು ತ್ವಕ್ ಎಂಬುವು ಜ್ಞಾನೇಂದ್ರಿಯಗಳು (ಭಾತತ್ತ್ವ. ೭೦). ೨. ಮೂಸುವಿಕೆ; ವಾಸನೆ ನೋಡುವಿಕೆ. ೩. ವಾಸನೆ; ಕಂಪು. [ಸಂ.]

ಘ್ರಾಣಗಹ್ವರ (ನಾ). ಮೂಗಿನ ರಂಧ್ರ,–ತೊಳ್ಳೆ: ಖುರದಿಂ ಜಾರಿಸುತುಂ ಧರಾವಳಯಮಂ . . . ಘ್ರಾಣಗಹ್ವರದಿಂ ಘೋರಸಮೀರಣಂ ಪಸರಿಸುತ್ತಿರ್ದತ್ತುದಾತ್ತಂ ಹಯಂ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೮-೧೫೫).

[ಘ್ರಾಣ + ಗಹ್ವರ]

ಘ್ರಾಣತರ್ಪಣ (ಗು). ೧. ಮೂಗಿಗೆ ತೃಪ್ತಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ. (ನಾ). ೨. (ಅತ್ತರು, ಪನ್ನೀರು ಮೊದಲಾದ) ಪರಿಮಳದ ದ್ರವ್ಯ: "ಸುರಭಿಃ, ಘ್ರಾಣತರ್ಪಣಃ, ಇಷ್ಟಗಂಧಃ, ಸುಗಂಧಿಃ–೪ಪರಿಮಳ ದ್ರವ್ಯದ ಹೆಸರುಗಳು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೪೪). ೩. ಪರಿಮಳ; ಸುವಾಸನೆ; ಸೌರಭ.

[ಘ್ರಾಣ + ತರ್ಪಣ]

ಘ್ರಾಣಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಪಕ್ಷಿ; ಮೂಗಿ: "ಘ್ರಾ[ಪಾಠಾಂ. ಘ್ರ, ಘ್ರೂ]ಣಿಯೆನೆ ಮೂಗಿ" (ಮಂಗರಾ. ೫೩-೯). [?]

ಘ್ರಾಣಿಸು (ಕ್ರಿ). ವಾಸನೆ ನೋಡು; ಮೂಸು: ಪುಷ್ಪಪರಿಮಳವು . . . ಘ್ರಾಣಿಸುವರಿಗೆ ಶಿರೋವೇದನೆಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುತ (ಸೌಗಂಧಿ. ೩೦೩-೧); ಘ್ರಾಣಿಸ್ಯೆ ಸಂತಸ ವಸಂತವೇ (ವಿಜಾಮಂ. ೭೯).

[ಘ್ರಾಣ + – ಇಸು₃]

ಘ್ರಾಣೇಯ (ಗು). ಮೂಸಿ ನೋಡಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ; ಆಘ್ರಾಣಿಸಲು ತಕ್ಕುದಾದ: ಸಂದರ್ಶನೀಯಂ ದಳತ್ಪುಷ್ಪತತಿಘ್ರಾಣೇಯಂ . . . ಸತತಂ ಪೌರರ್ಗೆ ಪಂಚೇಂದ್ರಿಯಸುಖದೊದವಂ ನಂದನಂ ಮಾಟ್ಪುದೆಂದುಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೧-೧೧೩). [ಸಂ.]

ಘ್ರಾಣೇಂದ್ರಿಯ (ನಾ). ವಾಸನೆಯನ್ನು ನೋಡತಕ್ಕ ಇಂದ್ರಿಯ; ಮೂಗು: ಘ್ರಾಣೇಂದ್ರಿಯ ವಿಷಯದಿಂದೆ ಭ್ರಮರ ಕೆಡುವುದು ಸಂಪಿಗೆಯ ಪುಷ್ಪದಲ್ಲಿ (ಅಖಂಡೇ. ೭-೪). [ಘ್ರಾಣ + ಇಂದ್ರಿಯ]

ಘ್ರಾತ (ಗು). ಮೂಸಿದ; "ಮೂಸಿ ನೋಡಲ್ಪಟ್ಟ" (ಅಮರ. ೬೬೪).

[ಸಂ.]

ಘ್ರಾತವ್ಯ(ಗು).=ಘ್ರಾಣೇಯ: ಕ್ರಿಯಾಶಕ್ತಿಯುಕ್ತಾಚಾರ ಪರಿಲಸಿತ ಲಿಂಗದ ಸುನಾಸಿಕದ ಮುಖದೊಳು ಸುಚಿತ್ತವೆನಿಸುವ ಹಸ್ತದಿಂ ಸ್ಥಿರತೆಯಿಂ ಘ್ರಾತವ್ಯವಾದ ಸದ್ವಸ್ತುವ ಹರುಷದಿಂದಿತ್ತು (ಲಶಿಚಂ. ೫೩-೫೭).

[ಸಂ.]

❋

ಙ

ಙ (ನಾ). ೧. ಕನ್ನಡ ವರ್ಣಮಾಲೆಯ ಇಪ್ಪತ್ತೈದನೆಯ ಅಕ್ಷರ: ಕವರ್ಗದಲ್ಲಿ ಐದನೆಯದಾದ ಅನುನಾಸಿಕಾಕ್ಷರ; ಙಕಾರ: ವರ್ಗಂಗಳೈದನೆಯ ಅಕ್ಕರಂಗಳನುನಾಸಿಕಂಗಳಾವುವೆಂದೊಡೆ — ಙ ಞ ಣ ನಮಂಗಳ್ (ಶಮದ. ನ. ೨೫ ವೃತ್ತಿ). ೨. [ಗಣಿತ] ಐದು ಎಂಬ ಸಂಖ್ಯೆಯ ಸಂಕೇತ: "ಙಣಮುಕಮುದ್ಯೆದು" (ಮಂಗರಾ. ೧೦೪-೧೧).

ಙವನ (ನಾ). ಶ್ರೇಷ್ಠಧ್ವನಿ; ಮಧುರವಾದ ಕಂಠ: ಙವನಂ ಭಾವಳಯಂ ಸಿಂಹವಿಷ್ಟರಂ ಚಮರಮುಮರತೂರ್ಯಮಶೋಕಂ ಧವಳಚ್ಛತ್ರಂ ಸುರಪುಷ್ಪ ಜನನಾಥನ ನಿಸ್ಸೊಳಿಸವುವು ನಿಚ್ಚಂ (ಜನಾಲ. ೬). [ಸಂ.]

❋

ಚ (ನಾ). ೧. ಕನ್ನಡ ವರ್ಣಮಾಲೆಯ ಇಪ್ಪತ್ತಾರನೆಯ ಅಕ್ಷರ. ೨. [ಗಣಿತ] ಆರು ಎಂಬ ಸಂಖ್ಯೆಯ ಸಂಕೇತ : "ಚಪಮಾಜು" (ಮಂಗರಾ. ೧೦೪-೧೦).

ಚಉಕ 'ಚೌಕ್ಕ' ನೋ.

ಚಉಗ್ರಾಮ (ನಾ). ನಾಲ್ಕು ಹಳ್ಳಿಗಳ ಕೂಟ,-ಸಮೂಹ: ಚಉಗ್ರಾಮದವರ ಕರಿಸಿಕೊಂಡು (ಮ್ಯ ಆರಿ. ೧೯೩೯, ೭೧-೧೪ : 1817) : ನಮ್ಮ ಚಉಗ್ರಾಮದ ಗಉಡಗಳು (ಎಕ. XII, ಶಿರಾ. ೯೩-೧೫ : ?). 'ಚೌಗಾವೆ' ಪರಾ. [< ಸಂ. ಚತುರ್ಗ್ರಾಮ]

ಚಉಟ 'ಚೌಟ' ನೋ.

ಚಉಟ್ಟ 'ಚೌಟ' ನೋ.

ಚಉರ 'ಚವರ' ನೋ.

ಚಊರ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಸಿರಿಯೂರರಾ ಮಗನು ಮಾರಿಸಿಙ್ಗ ಇಪ್ಪತೂರ ತುಱುಗೊಳೆ ಸತನ್ ಚಊರ ಆಳೆ ಸತ (ಎಕ. IX, ಬೆಂಗಳೂ. ೩೮-೫ : ಸು. 1000). [?]

ಚಂ 'ಚೆಂ$_1$' ನೋ.

ಚಂಕತಟ (?) (ನಾ). ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಎದುರಾಳಿಯ ಏಟನ್ನು ತಡೆಯುವ ಒಂದು ಕ್ರಮ ; ಅಡ್ಡಹೊಡೆತಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಗೆ (?) : ಮೊಸೆಯೊಳು ಕತುಂಗ ಕಾರವಟ್ಟಂ ಚಂಕ[ಪಾಠಾಂ. ಚಕಟ]ತಟವದ್ದಳಂ ಪೋರಗಂಗಳೆಂಬದ್ದ ಪೊಯಿಲಿಂ ನಿವಾರಿಸುತಿರ್ದರು (ಸೋಮಚ. ೫-೧೫). [?]

ಚಂಕ್ರಮಣ (ನಾ). ತಿರುಗಾಟ ; ಸಂಚಾರ ; ಸುತ್ತಾಟ : ಸುವಿಧಿಯೆಂಬ ಚಂ[ಪಾಠಾಂ. ಸಂ]ಕ್ರಮಣಯಷ್ಟಿಯುಂ ಗಿರಿಕೂಟಮೆಂಬ ದಿಗವಲೋಕನ ಗೃಹಮುಂ (ಪಾ ಪುಂ ಪು. ೭೨-೩) : ಚಕಿತಚಂಕ್ರಮಣಸ್ಖಲಿತಪದಪಲ್ಲವ ಲಾವಣ್ಯರಾಗಾರ್ಚಿತಪದಪಥದತ್ತದೃಷ್ಟಿಯುಂ (ಲೀಲಾವ. ೧೪-೪೯ ವ). [ಸಂ.]

ಚಂಗ$_1$ (ಗು). ೧. ಚುರುಕಾದ; ಸೂಕ್ಷ್ಮಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳ. ೨. ಚೆಲುವಾದ ; ಸುಂದರವಾದ. 'ಚಂಗಿ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಚಂಗ$_2$ (ನಾ). ಗಂಜೀಫಿನ ಆಟದ ಎಲೆಗಳಲ್ಲೊಂದು; ಗಂಜೀಫಿನ ಎಂಟು ಬಣ್ಣಗಳಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯ ಬಣ್ಣ : (ಶಿ). ℙ ಗಂಜೀಫಿನ ಎಂಟು ಎಲೆಗಳಂ-ಚಂಗ, ಕಾಂಚನ, ವರಾತ, ಕುಮಾಶ, ತಾಜ, ಗಂಲಾಮ, ರೂಪ ಮತ್ತು ಶಮಶೇರ. [←ಪಾರ. ಹಿಂ. ಚಂಗ್]

ಚಂಗ$_3$ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : ಚಂಗ, ಲೋಧ್ರ (ಮ್ಯಜಿಗಿ. ೭೩-೧೪೯೧). [?]

ಚಂಗಣಗಿಲೆ 'ಚೆಂಗಣಗಿಲೆ' ನೋ.

ಚಂಗಣಗಿಲ್ 'ಚೆಂಗಣಗಿಲೆ' ನೋ.

ಚಂಗಣಗಿಲು 'ಚೆಂಗಣಗಿಲೆ' ನೋ.

ಚಂಗದಿರ್ 'ಚೆಂಗದಿರ್' ನೋ.

ಚಂಗದಿರ 'ಚೆಂಗದಿರ' ನೋ.

ಚಂಗನೆ 'ಚೆಂಗನೆ' ನೋ.

ಚಂಗಲ (ನಾ). ಸುವಾಸನೆಯುಳ್ಳ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕೆಂಬಣ್ಣದ ಹುಲ್ಲು : (ಶಿ). [←ತೆಲು. ಚೆಂಗಲಿ]

ಚಂಗಲಕೋಷ್ಠ 'ಚಂಗಲಕೋಷ್ಠ' ನೋ.

ಚಂಗಲಕೋಷ್ಠ, ಚಂಗಲಕೋಷ್ಟ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : "ವ್ಯಾಧಿಃ, ಕುಷ್ಠಂ, ಪಾರಿಭಾವ್ಯಂ, ವಾಪ್ಯಂ, ಪಾಕಲಂ, ಉತ್ಪಲಂ-ಚಂಗಲಕೋಷ್ಠಂ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೨೩) : ಗಂಧಿಕತಗರ, ನೈದಿಲಗಡ್ಡೆ, ಯಷ್ಟಿಮಧುಕ, ಚಂಗಲಕೋಷ್ಠ . . . ಹಸುವಿನ ಹಾಲಲ್ಲಿ ಅರೆದು ಕುಡಿಯಕೊಡಿಸಲು ಪಿತ್ತದೋಷಯುಕ್ತವಾದ ಯೋನಿ ಶುದ್ಧವಹುದು (ವೈದ್ಯಸಾ. II, ೪೧). **ಚಂಗಲಕೋಷ್ಟ** : ಅರಿಸಿನ, ಚಂಗಲಕೋಷ್ಟ . . . ಶ್ರೀ ತೊಳಸಿ ಬೇರು, ಇವಿಷ್ಟನ್ನೂ ಸಮಭಾಗವಾಗಿ, ಬಿಸಿನೀರಿನಿಂದರೆದು ಕೊಡಲು ಶೀತಜ್ವರ ಪರಿಹಾರವಕ್ಕುಂ (ಸಕವೈ. ೬೩).
[ಚಂಗಲ + ಕೋಷ್ಠ$_1$. / ತೆಲು. ಚೆಂಗಲ್ವಕೋಷ್ಟು]

ಚಂಗಲನೀರಕೋಷ್ಠ (ನಾ). = ಚಂಗಲಕೋಷ್ಠ : ಚಂಗಲನೀರಕೋಷ್ಠ, ಶ್ರೀಗಂಧ, ಲಾಮಂಚ . . . ಇವಿಷ್ಟನು ಹಸುವಿನ ಹಾಲಿಂದ ಅರೆದು (ವೈದ್ಯಸಾ. II, ೧೩೩). [ಚಂಗಲ + ನೀರ? + ಕೋಷ್ಠ$_1$]

ಚಂಗಲವೆ 'ಚೆಂಗಲವೆ' ನೋ.

ಚಂಗಳವೆ 'ಚೆಂಗಲವೆ' ನೋ.

ಚಂಗಳ್ವನಯ್ಕ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಶ್ರೀ ರಾಜೇನ್ದ್ರ ಚೋಳದೇವರಾಜ್ಯದಿಂ ಚಂಗಳ್ವನಯ್ಕ ಪೋಗೆ ಚಂಗಳ್ವಗಂ ಕಾದಿ (ಎಕ. IV, ಎಡತೊ. ೩೭-೮ : 1034). [ℙಇದು 'ಚಂಗಾಳ್ವ ನಾಯ್ಕ ಎಂಬುದರ ಅಪಲಿಖಿತ.]

ಚಂಗಾಟ 'ಚೆಂಗಾಟ' ನೋ.

ಚಂಗಾವಿ 'ಚೆಂಗಾವಿ' ನೋ.

ಚಂಗಾಳುವ 'ಚಂಗಾಳ್ವ' ನೋ.

ಚಂಗಾಳ್ವ, ಚಂಗಾಳುವ, ಚಾಂಗಾಳ್ವ, ಚೆಂಗಾಳ್ವ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ರಾಜವಂಶದ ಹೆಸರು : ತುಂಗ ಚಂಗಾಳ್ವಾಧಿಪನು ಕದನದೆ ಸೋತು ಕಂಗೆಟ್ಟು ಕಾಣಿಕೆಯಿತ್ತ ಮಂಗಲ ಗಜಶಾಲೆ . . . ಒಪ್ಪಿದುದು (ಕಂಠವಿ. ೬-೩೦). ೨. ಆ ವಂಶಕ್ಕೆ ಸೇರಿದವನು : ಶ್ರೀ ನೊಳೆನಾಡ ಕುಡಲೂರ ನಿಗಳಙ್ಕಮಲ್ಲ ಚಂಗಾಳ್ವ ಪರಿವೃಷ್ಯದ್ದುನ್ದು (ಎಕ. IV, ಹೆಗ್ಗ ಡ. ೧೦೪-೫ : 1037) ; ಅನನ ಕಾಶ್ಮೀರದ್ರುಮ ಪತ್ರಿದ ನಿಗಳದ ಚಂಗಾಳ್ವಸಂಗಕ್ಕೆ ಸೇವಾ ಜನಿತಾರಾಗಂಬೊಲಾಗಳ್ ಮೆಱೆವುದನುದಿನಂ ಸೋಮಭೂಮೀಶಪಾದಂ (ಎಕ. VII, ಶಿಕಾರಿ. ೧೯೭-೪೫ : 1182 ?). **ಚಂಗಾಳುವ** : ೨. ಚಂಗಾಳುವ ನೇಱಿದ ಮಾತಂಗದ ಮೊಗದೊಡ್ಡಿನಲ್ಲಿ ಸಬಳದ ಮುಸೆಗಳು ಪಿಂಗದೆ ಪೊಲ್ತೆಸೆದಿಪ್ಪುವು (ಎಕ. XVI, ಚಿಕ್ಕನಾ. ೯೮-೩೪ : 1169) **ಚಾಂಗಾಳ್ವ** : ೨. ತಿಲುಗರ ಮಾರಿ ಚಾಂಗಾಳ್ವ ಕಿಱುಸೋದರಂ ಕೂಡಿ ತುಱುವ ಕೊಣ್ಡು ಪೋಗೆ (ಮೈಆರಿ. ೧೯೪೪, ೧೩-೬ : 1036). **ಚೆಂಗಾಳ್ವ** : ೧. ಚೆಂಗಾಳ್ವ ಮಹೀನಾರೀಧವ ನಿಜಸಚಿವರುಚಿರಕುಲದುಗ್ಧಾಂಭೋನಿಧಿಗೆ ತಾರಾ ತರುಣೀವಲ್ಲಭ (ಜಯುಕಾ. ೧-೧೨). [?]

ಚಂಗಿ (ನಾ). ಚೆಲುವೆ; ಸುಂದರಿ. 'ಚಂಗಿಯಲ್ಲಮ್ಮ' ಪರಾ. [ಸಂ. ಚಂಗೀ]

ಚಂಗಿಯಲ್ಲಮ್ಮ (ನಾ). ಒಬ್ಬ ಗ್ರಾಮದೇವತೆಯ ಹೆಸರು : ವರವ ಪಾಲಿಸೇ ಊರ ಚಂಗಿಯಲ್ಲಮ್ಮ (ನಾಪದ. ೨೩) ; ಪರಿಪರೀಂದ ಹರ್ಕೆ ಕೊಡೆ ಚಂಗಿಯಲ್ಲಮ್ಮ (ಹುಟ್ಟಪ. ೩೨). ℙ ತ್ರಿಪುರಸುಂದರಿಯ ಸ್ವರೂಪವೆಂದು ಈ ದೇವತೆಯನ್ನು ಪೂಜಿಸುತ್ತಿರಬಹುದು.
[ಚಂಗಿ + ಎಲ್ಲಮ್ಮ]

ಚಂಗಿಸು ‘ಚೆಂಗಿಸಂ’ ನೋ.

ಚಂಗು$_1$ ‘ಚೆಂಗಂ$_1$’ ನೋ.

ಚಂಗು$_2$ ‘ಚೆಂಗಂ$_2$’ ನೋ.

ಚಂಗು$_3$ ‘ಚೆಂಗು$_4$’ ನೋ.

ಚಂಗುಡಿ ‘ಚೆಂಗುಡಿ’ ನೋ.

ಚಂಗುಲಾಬಿ ‘ಚೆಂಗುಲಾಬಿ’ ನೋ.

ಚಂಗುವಾಱು (ಕ್ರಿ). ಛಂಗನೆ ಹಾರು,-ನೆಗೆ : ನಭವನು ಚಂಗುವಾಱುತ ತಾಳಮರಗಳ ಭಂಗಿಸುವ ಕಾಲ್ಗಳಲಿ ನಿಂದನು ವೀರನಭಿಮುಖಕೆ (ನಿಘಾಗ. ೧೧-೬೫-೩೭). [ಚಂಗು$_1$ (<ಚೆಂಗು$_1$) + ಪಾಱು$_1$]

ಚಂಗೂಲಿ ‘ಚೆಂಗೂಲಿ’ ನೋ.

ಚಂಚ ‘ಚೆಂಚ$_1$’ ನೋ.

ಚಂಚತ್ತು (ನಾ). [ಜೈನ] ಋತು, ವಿಮಳ, ಚಂದ್ರ, ವಲ್ಕು, ವೀರ, ಅರುಣ, ನಂದನ, ನಳಿನ, ಕಾಂಚನ, ಲೋಹಿತ, ಚಂಚತ್ತು, ಮರುತ, ಋದ್ಧಿಷ, ವೈಡೂರ್ಯ, ರುಚಿಕ, ರಂಚಿರ, ಅಂಕ, ಸ್ಫಟಿಕ, ತಪನೀಯ, ಮೇಘ, ಅಭ್ರ, ಹಾರಿದ್ರ, ಪದ್ಮ, ಲೋ[ರೋ?]ಹಿತ, ವಜ್ರ, ನಂದ್ಯಾವರ್ತ, ಪ್ರಭಾಕರ, ಪೃಷ್ಠಕ, ಗಜ, ಮೈತ್ರ, ಪ್ರಭೆ, ಅಂಜನ, ವನಮಾಲಕ, ನಾಗ, ಗರುಡ, ಲಾಂಗಲ, ಬಲಭದ್ರ, ಚಕ್ರ, ಅರಿಷ್ಟ, ಸುರಸಮಿತ, ಬ್ರಹ್ಮ, ಬ್ರಹ್ಮೋತ್ತರ, ಬ್ರಹ್ಮಹೃದಯ, ಲಾಂತವ, ಶುಕ್ರ, ಶತಾರ, ಆನತ, ಪ್ರಾಣತ, ಪುಷ್ಪಕ, ಶತಾಕ, ಆರಣ, ಅಚ್ಯುತ, ಸುದರ್ಶನ, ಅಮೋಘ, ಸುಪ್ರಬುದ್ಧ, ಯಶೋಧರ, ಸುಭದ್ರ, ಸುವಿಶಾಲ, ಸುಮನಸ, ಸೌಮನಸ್ಯಕ, ಪ್ರೀತಿಂಕರ, ಆದಿತ್ಯ ಮತ್ತು ಸರ್ವಾರ್ಥಸಿದ್ಧಿಗಳೆಂಬ ಅರುವತ್ತುಮೂರು ಇಂದ್ರಕಗಳೆಂಬ ವಿಮಾನಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ೧. ಋತು . . . ೧೧. ಚಂಚನ್ನಾಮಂ [ಪಾಠಾಂ. ಚಂಚನಾಮಂ] . . . ೬೩. ಸರ್ವಾರ್ಥಸಿದ್ಧಿ ಎಂಬಿವು ಅನುಕ್ರಮದಿಂ ಅಱುವತ್ತಮೂಱು ಇಂದ್ರಕಂಗಳ ಪೆಸರ್ಗಳ್ (ತತ್ತ್ವಪ್ರ. ೨೧೩).

[ಸಂ. ಚಂಚತ್]

ಚಂಚತ್ಪುಟ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ನೂರೆಂಟು ತಾಳಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಚಂಚತ್ಪುಟ . . . ಜಯಾಳವೆಂಬಿವು ಮೊದಲಾದ ನೂಱೆಂಟು ತಾಳಂಗಳುಂ (ವಿವೇಕ. ೨೩೮). [ಸಂ.]

ಚಂಚರೀಕ (ನಾ). ದುಂಬಿ; ಭ್ರಮರ : “ಮಧುಕರಃ . . . ಚಂಚರೀಕಃ, ಅಳೀ, ದ್ವಿರೇಫಃ – ಈ ೧೩ ತುಂಬಿ” (ಹಲಾಯು. ೪೩-೧೦೧) : ನೀರರುಹಂಗಳನೊಲ್ಲದೆ ಚಂಚರೀಕತತಿ ಗಂಧಹಸ್ತಿಯೊಳ್ ನೆಲಸುವವೋಲ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೫-೯೭). [ಸಂ.]

ಚಂಚಲ, ಚಂಚಳ (ಗು). ೧. ಚಲಿಸುವ ; ಅಲುಗುವ ; ಚಪಲ ಸ್ವಭಾವದ: ಪೋಗಿನ್ನೆಲೆ ಪೋಗಲಾರ್ಪೊಡೆಲೆ ಚಂಚಲಚೇಷ್ಟಿತ ನೋಟ್ಟಿಂ (ಜಗವಿ. ೩-೩೭) : ಮೇಲೆ ಮರ ಚಲಿಸಿದರೆ ಚಲಿಪ ಚಂಚಲ ಛಾಯೆ (ಕಲ್ಲೋಲ. ೧೫-೨) : ಚಕಚಕ ಚಂಚಲ ಮಿಂಚಿನ ಗೊಂಚಲ ಚಕಮಕಿ ಚಲಮಲ (ಗರಿ ೧೨೩-೧೦). (ನಾ). ೨. ಕಾದಲ; ಪ್ರೇಮಿ. ೩. ವ್ಯಭಿಚಾರಿ; ಜಾರ. ೪. ಗಾಳಿ. ೫. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಪಕ್ಷಿ : ಪುರಲೆ : “ಚಂಚಲಂ ಪುಱಿಲೆಯಕ್ಕುಂ” (ಮಂಗರಾ. ೫೨-೯). **ಚಂಚಳ:** ೧. “ಲೋಲಂ, ಚಪಳಂ . . . ಸಂ[ಚಂ]ಚಳಂ– ಈ ೧೦ ಸಂಚಳಂ” (ಹಲಾಯು. ೧೧೫-೧೦).

[ಸಂ.]

ಚಂಚಲಗೊಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ಚಂಚಲವಾಗುವಂತೆ ಮಾಡು ; ಸ್ತಿಮಿತವಿಲ್ಲದಂತೆ ಮಾಡು : ಪಾಠಕ್ಕೆ ಬದಲು ಆ ವಸ್ತುಗಳೇ ಮಕ್ಕಳ ಮನಸ್ಸನ್ನು ಆಕರ್ಷಿಸಿ ಚಂಚಲಗೊಳಿಸಿ ಬಿಡುತ್ತವೆ (ಶಿಕ್ಷದ. ೨೮೫).

[ಚಂಚಲ + ಕೊಳ್$_1$ + – ಇಸು$_3$]

ಚಂಚಲತನ (ನಾ). = ಚಂಚಲತ್ವ : ಆದರೆ ಅದೇ [illegible] ತೋರಿದರೆ ಕೇಶವನಿಗೆ ಹಿಡಿಯುವುದಿಲ್ಲ (ನವನೀ. ೩).

[ಚಂಚಲ + – ತನ]

ಚಂಚಲತೆ (ನಾ) = ಚಂಚಲತ್ವ : ಚಂಚಲತೆ ಪೊರ್ದದಿರೆ ರೋಮಾಂಚನಮಂದಲರೆ . . . ಇಳೇಶನೊಪ್ಪಿದಂ (ಉದ್ಭಟ. ೧೧-೧೨೭).

[ಸಂ. ಚಂಚಲತಾ]

ಚಂಚಲತ್ವ (ನಾ). ಚಪಲತೆ ; ಅಸ್ಥಿರತೆ ; ಚಾಂಚಲ್ಯ. [ಸಂ.]

ಚಂಚಲವರ್ಣಿಕೆ (ನಾ). ೧. ಬಣ್ಣ ಬದಲಾಯಿಸುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಪ್ರಾಣಿ; ಗೋಸುಂಬೆ ; ಊಸರವಳ್ಳಿ. ೨. ನಕ್ಷತ್ರಪುಂಜಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದರ ಹೆಸರು : ಚಂಚಲವರ್ಣಿಕೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಕಾಂತಿಯುತ ನಕ್ಷತ್ರಗಳಿಲ್ಲ. ಆದರ ಗ್ರೀಕ್ ಹೆಸರು ಕಮಿಲಿಅನ್ – ಬಣ್ಣಬದಲಾಯಿಸುವ ಹಲ್ಲಿ ಎಂದು (ನಕ್ಷತ್ರ. ೬೫). [ಸಂ. ಚಂಚಲವರ್ಣಿಕಾ]

ಚಂಚಲಾಕ್ಷಿ (ನಾ). ಚಂಚಲವಾದ ದೃಷ್ಟಿಯುಳ್ಳವಳು : ಮುಂಚೆರಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದು ಬಿಟ್ಟು ಚಂ[ಪಾಠಾಂ. ಸಂ]ಚಲಾಕ್ಷಿಯರಂ ಬಳಿಕ ತಾನರ್ಥಿಯಂ ಮಾಳ್ಪ (ಬಸವು. ೪೫-೨೪).

[ಸಂ. ಚಂಚಲಾಕ್ಷೀ (ಚಂಚಲ + ಅಕ್ಷಿ + –)]

ಚಂಚಲಿ ‘ಚೆಂಚಲಿ’ ನೋ.

ಚಂಚಲಿತ (ಗು). ಚಂಚಲಗೊಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ; ಕದಲಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. [ಸಂ.]

ಚಂಚಲಿಸು (ಕ್ರಿ). ಚಂಚಲವಾಗು ; ಅಸ್ಥಿರವಾಗು ; ಏಕಾಗ್ರತೆಯನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಳ್ಳು : ಸರ್ವಂ ಖಲ್ವಿದಂ ಬ್ರಹ್ಮೋಕ್ತಿಯಲಿ ಚಂಚಲಿಸದಿರು (ಗಗಶಾ. ೧೩-೪೭) : ಚಂಚಲಿಸುತ್ತಿರುವ ಮನಸ್ಸನ್ನು ವಶೀಕರಿಸು (ಗುರುಹ. ೮೦) : ತಿಳಿಗೊಳನ ತಾವರೆಯ ಸೆರೆಯ ತುಂಬಿಗಳಂತೆ ಚಂಚಲಿಪ ಕಣ್ಗಳಿಗೆ ಕವಿದು ಬರೆ ಸುರುಳಿಯುಂಗುರಗುರುಳ್ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೧೭-೪೫೪).

[ಚಂಚಲ + – ಇಸು$_3$]

ಚಂಚಲೆ, ಚಂಚಳೆ (ನಾ). ೧. ಚಂಚಲಸ್ವಭಾವದವಳು ; ಸ್ಥಿರತೆಯಿಲ್ಲದವಳು : ಲಲನೆಯೆಂದರೆ ಚಂಚಲೆಯಾಗಿ ಬಳಕುತ್ತಿರುವ ಲತಾಂಗಿ (ಧ್ವನ್ಯಾಲೋ. VIII ಮುನ್ನುಡಿ) : ಹೆಣ್ಣು ಚಂಚಲೆಯಾಗಿ, ಧೈರ್ಯತಾಳಿ ಪ್ರಣಯಕ್ಕಾಗಿ . . . ಗಂಡಿನ ಬೆನ್ಹತ್ತಿ ಹೋಗುವುದು (ಕನ್ನಜಾ. ೧೧೪). ೨. ಐಶ್ವರ್ಯದ ಅಧಿದೇವತೆಯಾದ ಲಕ್ಷ್ಮಿ. ೩. ಮಿಂಚು : “ಘನದೀಪ್ತಿ ಸೌದಾಮಿನಿ . . . ಚಪಲೆ ಚಂಚಲೆಯೆನಲು ಮಿಂಚೆನಿಕ್ಕುಂ” (ಮಂಗರಾ. ೧೩-೪). **ಚಂಚಳೆ:** ೧. ತಟಿಚ್ಚಂಚಳೆ ಲಕ್ಷ್ಮೀಕಾಂತೆ ಪೂರ್ವಸ್ಥಿತಿಯನುಱಿದತಿಸ್ಥೈರ್ಯಮಂ ತಾಳ್ದಿದಳ್ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೩-೧೯).

[ಸಂ. ಚಂಚಲಾ]

ಚಂಚಸೊಪ್ಪು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : “ಚುಂಚುರಃ, ಚುಂಚುಪತ್ರ– ಈ ಯೆರಡುಂ ಚಂಚಸೊಪ್ಪು” (ಒಷಧ ೫೭). [ಚಂಚ$_0$ + ಸೊಪ್ಪು$_3$]

ಚಂಚಳ ‘ಚಂಚಲ’ ನೋ.

ಚಂಚಳೆ ‘ಚಂಚಲೆ’ ನೋ.

ಚಂಚಿ ‘ಸಂಚಿ’ ನೋ.

ಚಂಚಿತಿ ‘ಚೆಂಚಿತಿ’ ನೋ.

ಚಂಚು$_1$ ‘ಚೆಂಚ$_1$’ ನೋ.

ಚಂಚು$_2$ (ನಾ). ೧. ಪಕ್ಷಿಯ ಕೊಕ್ಕು, –ಮೂತಿ : “ಚಂಚೂ ತ್ರೋಟಿ ಚಂಚು ತುಂಡಂ” (ವಸ್ತುಕೋ. ೪೧-೧೦) : “ಪಕ್ಷಿಯಾ [illegible] ತ್ರೋಟಿ ಚಂಚೂ ಚಂಚುವಕ್ಕು” (ಮಂಗರಾ. ೫೦-೧) : ಅಂಚೆ ಚಂಚುವಿಂ ನಲಿದು ಮೃಣಾಳಮಂ ಸವಿಪುದಾಯ್ತು (ಜಗವಿ. ೪-೩೭) : ಗಿಳಿಗಳ ಚಂಚುವಿಂದೊಡೆದ ಮಾವಿನ ಪಣ್ಣ ರಸಪ್ರವಾಹದಿಂ ಬೆಳೆವುವು . . . [illegible] ಗಂಶಾಧಲಿಗಳ್ (ಪುಷ್ಪಪು. ೨-೧೫). ೨. ಹರಳುಗಿಡ : [illegible] [ಸಂ]

ಚಂಚುಕ, ಚಚ್ಚುಕ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಪಕ್ಷಿ ; ಹಸುಬ: "ಚಂಚುಕ [ಪಾಠಾಂ. ಚಚ್ಚುಕ]ಮೆನಲು ಪಸುಬನೆನಿಸಿಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೫೨-೮). ಚಚ್ಚುಕ: ಮೇಲಿನ ಪ್ರಯೋಗದ ಪಾಠಾಂತರವನ್ನು ನೋಡಿ. [?]

ಚಂಚುಗೂಡು (ಕ್ರಿ). ಕೊಕ್ಕಿಗೆ ಕೊಕ್ಕು ಕೂಡಿಸು,–ಸೇರಿಸು : ನೆನೆನೆನೆದು ಕಾಂತೆಯಂ ಕಳಹಂಸಂ ಇರೆ ಸಿರಿ ಬರ್ಪನಂದದೆ ಸುಂದರಿ ಬರೆ ಪರಿತಂದು ಚಂಚುಗೂಡುತೆ ವಕ್ಷಾಂತರದೊಳ್ ಮುಸುಂಕಿ ಬಬ್ಬುರಬಿರಿವಂತಪ್ಪಿದುದು ದೇಹವೊಂದೆಂಬಿನೆಗಂ (ಗಿರಿಕ. ೨-೫೯). [ಚಂಚು$_2$ + ಕೂಡು$_1$]

ಚಂಚುಘಾತ (ನಾ). ಕೊಕ್ಕಿನಿಂದ ಕುಕ್ಕುವಿಕೆ. [ಚಂಚು$_2$ + ಘಾತ$_2$]

ಚಂಚುದೊಡ್ಡಿ (ನಾ). ಬೇಡರ ಬೀಡು,–ಹಳ್ಳಿ: "ಪಕ್ಕಣಃ, ಶಬರಾಲಯಃ- ಬೇಟೆಗಾರರಿರುವ ಹಳ್ಳಿ, ಬೇಡರ ಪಾಳ್ಯ ಚಂಚುದೊಡ್ಡಿಗೂ ಹೆಸರು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೯೩). [ಚಂಚು$_1$ (<ಚೆಂಚು$_1$) + ದೊಡ್ಡಿ$_1$ (<ತೊಟ್ಟಿ$_1$)]

ಚಂಚುಪುಟ (ನಾ). ಪಕ್ಷಿಯ (ಮುಚ್ಚಿಕೊಂಡಿರುವ) ಕೊಕ್ಕು : ತದೀಯ ಚಂಚುಪುಟಕೋಟಿಗಳಿಂದಮೆಬಲ್ಲ ಕಾಂಚನೋಜ್ವಳಕಣಿಶಂಗಳೊಪ್ಪಿದುವು (ಮಲ್ಲಿಪು. ೨-೧೮); ಲಲಿತ ಶುಕಚಯ ಚಂಚುಪುಟದಿಂ ದಳಿತ ಜಂಬೂ ಪಕ್ವಫಲ ರಸಲುಳಿತನವಮುಕರಂದಮಧುರೋರ್ಝರ ನಿವಾತದಲಿ (ಕುವ್ಯಾಉ. ೭-೨೭) ; ತನಿವಣ್ಣಂ . . . ಚಂಚುಪುಟದಿಂದಂ ಮೆಲ್ಲಿನಿಂ ಸೀಳ್ದು (ಶಬಶಂ. ೨-೪೯). [ಚಂಚು$_2$ + ಪುಟ$_3$]

ಚಂಚುಮೂಗು(ನಾ).ಪಕ್ಷಿಯ ಕೊಕ್ಕಿನಂತೆ ಇರುವ ಮೂಗು; ಚೂಪಾದ ಉದ್ದನೆಯ ಮೂಗು: ತಳುವಾದ ಮೈ, ಚಂಚುಮೂಗು, ತೀಕ್ಷ್ಣವಾದ ಕಣ್ಣುಗಳು (ನಿಷ್ಠಾಮು. ೨). [ಚಂಚು$_2$ + ಮೂಗು$_1$]

ಚಂಚುರ (ಗು). ೧. ಚತುರತೆಯ ; ನಿಪುಣತೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ: ನಿಷ್ಣಾತ ವಾದ : ಸಾರವಿಚಾರ ಚಂಚುರ[ಪಾಠಾಂ. ಬಂಧುರ]ಮತಿಪ್ರಸರಂ . . . ಈತನೆಂದು ಕಯ್ವಾರದೆ ಬಣ್ಣಕುಂ ವಿಬುಧಮಂಡಳಿ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೪೯೭). ೨. ಸುಂದರವಾದ ; ಚೆಲುವಾದ : ಸಲೆ ನಾವ್ಯಮಾಯ್ತು ಚಂಚುರ ಮುಚುಕುಂದ ಸಂಚಯದೊಳಂ . . . ಮಧುಪಮಾಳಿಗೆ ಮಾಧವದೊಳ್ ಮಧೂತ್ಕರಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೭-೭೪). ೩. ಅತಿಶಯವಾದ ; ಹೆಚ್ಚಾದ ; ಮೇಲಾದ : ಮಿಂಚುಗಣ್ಣಬಲೆಯರಿಗೆ ತನಗಂದಾದ ಪಂಚಸಂಪತ್ತ ತಾನುಸುರಿ ಚಂಚುರಾನಂದದೊಳಿರ್ದನಾ ನೃಪನು (ಭರತೇ. ೭೨-೯೧). [ಸಂ.]

ಚಂಚುರತೆ (ನಾ). ಜಾಣತನ ; ನಿಪುಣತೆ : ಬಳಬಳಿಕೆಯ ಚಂಚುರತೆಯಂ ಹಸ್ತಚಾರಣದ ವಿಸ್ತಾರಮಂ . . . ತೋರ್ಜುತ್ತುಮಿರೆ (ಕುಸುಮಾ. ೭-೬೩ವ). [ಸಂ. ಚಂಚುರತಾ]

ಚಂಚೂಪುಟ (ನಾ). = ಚಂಚುಪುಟ : ಆರಕ್ತಮಾದ ನೇಜಲಂ ಕೊಕ್ಕಿಂ ಕರ್ದುಂಕಿ ಚಂಚೂಪುಟಮನೂಜಿ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೨೩-೧೪). [ಸಂ. (ಚಂಚೂ + ಪುಟ)]

ಚಂಡ$_1$ (ಗು). ೧. ಉಷ್ಣವಾದ ; ಶಾಖದಿಂದ ಕೂಡಿದ. 'ಚಂಡಾಂಶು' ಪರಾ. ೨. ತೀವ್ರವಾದ ; ಪ್ರಖರವಾದ : ಆತ್ಮಾನುರಾಗದಲಿ ಚಂಡ ತೇಜದಿ ನಡೆವುತಿರಲು (ಬಸಪು. ೫-೧೪). ೩. ಕೋಪದಿಂದ ಕೂಡಿದ ; ಕ್ರುದ್ಧ. ೪. ಕ್ರೂರವಾದ ; ಕರ್ಕಶ. ೫. ದುಷ್ಟತನದ ; ತುಂಟ. 'ಚಂಡಾಳಿ$_1$' ಪರಾ. ೬. ಚಟುವಟಿಕೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ; ಚುರುಕಾದ. 'ಪ್ರಚಂಡ' ಪರಾ. ೭. ಬಲಿಷ್ಠವಾದ; ಬಲಾಢ್ಯ : ಚಂಡವಿರೋಧಿಸಾಧನ ತಮಸ್ತಮಮೋಡೆ (ಶಂಸಭಾ. ೧-೩) : ಚಂಡರಿಪುಬಲವಿಲಯಹರನುದ್ದಂಡ ಬಲಶಸ್ತ್ರಾಸ್ತ್ರವನು ಕೈಕೊಂಡು ಸುರವನ ಸೂನು ನಡೆದನು (ಕುವ್ಯಾವಿ. ೭ ಸೂಚನೆ). (ನಾ). ೮. ಈಶ್ವರನ ಪ್ರಮಥ ಗಣದಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬ; ಚಂಡೀಶ. ೯. ಕ್ರೋಧ : ಉದ್ವೇಗ. ೧೦. ಬಹಳ ಸಿಟ್ಟುಳ್ಳವನು ; ಕೋಪಿಷ್ಠ : "ಚಂಡಃ, ಅತ್ಯಂತ ಕೋಪನಃ–ಶಿ ಬಹಳ ಸಿಟ್ಟುಗಾರ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ.೨೮೫). ೧೧. ಶೂರ ; ಪರಾಕ್ರಮಿ: ಕುದುರೆಯ ತುಂಡುತುಂಡಾಗಿ ಮಗುಚುತ ಬಪ್ಪ ಚಂಡನಾರು (ಕುರಾಸಾಂ. ೨೦-೯೧). ೧೨. ಶಿವ. ೧೩. ಷಣ್ಮುಖ. ೧೪. ಒಬ್ಬ ರಾಕ್ಷಸನ ಹೆಸರು. ೧೫. ಒಂದು ನರಕದ ಹೆಸರು: ನಾದ . . . ಮೇಪಮೆಂಬೈದು ಮಂತ್ರಿನರಕಂಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಚಂಡಮೆಂಬರಸು ನರಕವಿಹುದು (ವಿವೇಕ. ೧೮೦). [ಸಂ.]

ಚಂಡ$_2$ (ನಾ). (?): "ಚಂಡಂ ನಾಗಾರಿಯೆಂದ[ಡ]ಂಡೆಯುವಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೬೭-೮೭). [?]

ಚಂಡಕನರಿ 'ಚೆಂಡಕನರಿ' ನೋ.

ಚಂಡಕರ (ನಾ). ೧. ತೀಕ್ಷ್ಣವಾದ ಕಿರಣ. ೨. ತೀಕ್ಷ್ಣವಾದ ಕಿರಣ ಗಳನ್ನುಳ್ಳವನು ; ಸೂರ್ಯ : ಪರ್ವಿದ ಪೂರ್ವಾರ್ಕ್ಷಣದೊಳೆ ಕಿಡುವಂತೆ ಚಂಡಕರ ಕರಹತಿಯಿಂ (ಪಂಪರಾಮಾ. ೧೩-೧೩೦) ; ಚಂಡಕರಂ ಘನಾಂತರ ದಿನೊರ್ವೋದಲಂದುದಯಿಪ್ಪ ಮಾಳ್ಕೆಯಿಂ (ನೇಮಿಪು. ೯-೧೦೦) ; ಚಂಡ ಕರಂ ಪ್ರಾಕ್ಶೈಲಶಿಖಂಡಮನೇಱಿದೊಡೆ (ಪುಷ್ಪಪು. ೮-೨೨) ; ಚಂಡಮುನಿ ಮಂತ್ರಾಹ್ವಯದಿ ಬರೆ ಚಂಡಕರ ತತ್ತೇಜನಾಹವಚಂಡವಿಕ್ರಮನವನಿಯಲಿ ಜನಿಸಿದನು ಕಲಿಕರ್ಣ (ಕುವ್ಯಾಆ. ೩ ಸೂಚನೆ). [ಚಂಡ$_1$ + ಕರ$_3$]

ಚಂಡಕೋಲಾಹಲ (ನಾ). ಒಂದು ನರಕದ ಹೆಸರು . ಶುನಕ . . . ಆವಿಕಮೆಂಬೈದು ಮಂತ್ರಿನರಕಂಗಳ ನಡುವೆ ಚಂಡಕೋಲಾಹಲಮೆಂಬರಸು ನರಕವಿಹುದು (ವಿವೇಕ. ೧೮೦). [ಚಂಡ$_1$ + ಕೋಲಾಹಲ]

ಚಂಡಣೆ$_1$ (ನಾ). ಉಗ್ರತೆ; ತೀಕ್ಷ್ಣತೆ; ಉದ್ವೇಗ: ಕಣಕಿದುರಿಯಿಂದದರಿ ದಂಡೆಯೊಳಣೆದ ಕಾಳೋರಗನವೊಲು ಚಂಡಣೆ [ಪಾಠಾಂ. ಚಡ್ಡಣೆ]ಯ ಚಪಳಕ್ರೋಧಶಿಖಿ ಮೋಹಿದುದು ಮೋಱೆಯಲಿ (ಕುವ್ಯಾಕ. ೨೦-೯). [ಚಂಡ$_1$ + – ಅಣೆ$_4$]

ಚಂಡಣೆ$_2$ (ನಾ). [ನಾಟ್ಯ] ನೃತ್ಯ ಮುಗಿದ ಮೇಲೆ ನಿಲ್ಲುವ ಭಂಗಿ : ರೂಪುರೇಖೆ ಧಾವಣೆ ತೂಕವಣೆಯುಂಕೆ ಝುಂಕೆ ಥಾಳಡಿಳ್ಳಾಯಿ ಚಂಡಣೆ ಚಳಬಳಿಕೆ ಉಲ್ಲಾಸದಚ್ಚರಿವಡೆಯೆ ನರ್ತಿಸುತ್ತುಮಿರೆಯುಂ (ಶಾಂತೀಶ್ವ. ೧೭-೬೭ ವ). [< ಸಂ. ಭಂಡನ]

ಚಂಡಣೆಗುಡು (ಕ್ರಿ). [ನಾಟ್ಯ] ನೃತ್ಯ ಮುಗಿದ ಮೇಲೆ ನಿರ್ದಿಷ್ಟ ಭಂಗಿಯಲ್ಲಿ ನಿಲ್ಲು: ತೊಡರದ ಪಹರಣೆಯಿಂ ವಯದೊಡನುಗ್ಗಡಿಸುವುದು ತೂಕದೆಸಕಂ ಜತಿಯುಂ ನಡೆಯಿಪುದು ಕಿತ್ತು ಚಂಡಣೆಗುಡುವುದು ನಚ್ಚಣಿಯರಾಟಮೇನಚ್ಚರಿಯೋ (ಚಂದ್ರಪು. ೧೫-೭೫). [ಚಂಡಣೆ$_2$ + ಕುಡು$_1$ (<ಕೊಡು$_1$)]

ಚಂಡದೇವತೆ (ನಾ). ಉಗ್ರದೇವತೆ; ಮಾರಿ: ಗಂಡನ ಕಯ್ಯಿಂದ ಕಳುಹಿಸಿ ಕೊಂಡು ಭೂಮಂಡಲದೊಳಗೆ ತೊಳಲುವ ಚಂಡದೇವತೆಯುಂಟವ ಳೊರ್ವಳ ಬಲಗೊಂಡು (ಕುರಾಸಾಂ. ೨೪-೪೦). [ಚಂಡ$_1$ + ದೇವತೆ]

ಚಂಡದೈವ (ನಾ). ಭಯಂಕರವಾದ ದೈವ; ಅಂಜಿಕೆಯನ್ನುಂಟು ಮಾಡುವ ದೇವರು: ಹಿರಣ್ಯಕಶಿಪುವಿನೆದೆಯನುಜಿ ಬಗಿದ ಚಂಡದೈವದ ಪೆಸರನುಸಿರುವನ ಧಸೆಗಲ್ಲದಳುಕನಿವನು (ತ್ರಿಮಿಭಾ. ೩೧-೫೭). [ಚಂಡ$_1$ + ದೈವ]

ಚಂಡನಂಗೈ (ಕ್ರಿ). ಹಿಟ್ಟುಮಾಡು: ತಂಡುಲವ ತಿಲವನುದ್ದಂ ಗೋದಿಯಂ ಜವದಿ ಚಂಡನಂಗೈವುತಂ ಸಣ್ಣಿಸುತ ನಾದಿ (ಲಿಂಗಪು. ೮-೧೧). [ಚಂಡನ$_0$ + ಗೈ (<ಕೆಯ್$_1$)]

ಚಂಡಭಾಗ (ನಾ). (ಕರಾ) ನೈವೇದ್ಯದಲ್ಲಿ ಚಂಡೀಶ್ವರನಿಗೆ ಒಪ್ಪಿಸುವ ಭಾಗ : ಚಂಡಭಾಗವನ್ನು ಕೊಡದೇ ಯಾರು ಉಣ್ಣುವನೋ ಆವನಿಗೆ ಪಾಪ ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆ (ತುಳುನಾ. ೨೩೪). 'ಚಂಡಾಂಶ' ಪರಾ. [ಚಂಡ$_1$ + ಭಾಗ]

ಚಂಡಭೈರವ (ನಾ). ಪ್ರಚಂಡನಾದ ಭೈರವ : ಚಂಡಭೈರವಂ . . . ಸಲಿ ಸೇವಿಪಂ ರವಿಸುತಾಶಾದ್ವಾರವಮಂ ಲೀಲೆಯಿಂ (ಶಬಶಂ. ೧-೩೯). [ಚಂಡ$_1$ + ಭೈರವ]

ಚಂಡಮರೀಚಿ (ನಾ).=ಚಂಡಕರ ೨ : ಚಂಡಮರೀಚಿಗಸ್ತಮಯಮಿಲ್ಲದುದೊಂದಡೆ ನಿಮ್ಮ ಕೇಳ್ದುದುಂ ಕಂಡುದುಮುಳ್ಳೊಡಿನ್ ಬೆಸಸಿಂ (ಪಂಪಭಾ. ೪-೪೮); ಅನಿಲಾಧ್ವದೊಳ್ ಪೊಳೆಯುತಿರ್ದುದು ಚಂಡಮರೀಚಿಮಂಡಲಂ (ಜಗವಿ. ೪-೭೧). [ಚಂಡ$_1$ + ಮರೀಚಿ]

ಚಂಡಮಾರಿ (ನಾ).=ಚಂಡದೇವತೆ: ಪಾಪಕಳಾಪಂಡಿತೆ ಚಂಡಮಾರಿದೇವತೆಯಿರ್ಪಳ್ (ಯಶೋಚ. ೧-೩೪); ಚಂಡಮಾರಿಯು ನಸುದೆಜಿದ ಬಹಳ ಮುಖಮಂಡಲಗಳ ಶಂಕೆಯನು ಕಂಡರ ಮನಕೆ ಪುಟ್ಟಿಸುತ ಸಾಲ್ಪಿಡಿದಂಬುಗಂಡಿಗಳಿಹವದಟಿರೊಳಗೆ (ಕುರಾಸಾಂ. ೪-೮೭). [ಚಂಡ$_1$ + ಮಾರಿ]

ಚಂಡಮಾರುತ (ನಾ). ಪ್ರಬಲವಾದ ಗಾಳಿ ; ಬಿರುಗಾಳಿ : ಇವು . . . ಬಹುಬಲವಾಗಿ ಬೀಸುತ್ತವೆ. ಅಲ್ಲಿ ಇವಕ್ಕೆ ಚಂಡಮಾರುತಗಳು ಅಥವಾ ಆಕ್ರೋಶಚತ್ವಾರಿಂಶಗಳು (Roaring forties) ಎಂದು ಹೆಸರು (ಭೂವಿವ. ೭೧). [ಚಂಡ$_1$ + ಮಾರುತ]

ಚಂಡರುಚಿ (ನಾ). ತೀಕ್ಷ್ಣವಾದ ಕಿರಣಗಳನ್ನುಳ್ಳವನು ; ಸೂರ್ಯ : ಶಶಿಯಂ ಘಾತಿಸಿ ಸೂರ್ಯಂಗಶೇಷಧನಮಂ ಬಟಿಕ್ಕೆ ನೀಸಿತ್ತೊಡೆ ತಚ್ಛರಿಪಲವು ಯೋನಿಯೊಳ್ ನಿಂದಶಾಂತಮತಿ ಚಂಡರುಚಿ ನಿಶಾಚರನಾದಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೫-೮೮). [ಚಂಡ$_1$ + ರುಚಿ]

ಚಂಡವಾಳ, ಚಂಡಿವಳ, ಚಂಡಿವಾಳ (ನಾ). ವ್ಯವಹಾರದ ಗಂರಂತಾಗಿ ಮುಂಗಡ ಕೊಡುವ ಹಣ ; ಸಂಚಕಾರ : (೬). **ಚಂಡಿವಳ** : (೬ಸಂಗ್ರ. ೭೩). **ಚಂಡಿವಾಳ** : (೬). [?]

ಚಂಡವಿಕ್ರಮ (ನಾ). ೧. ಅತಿಶಯವಾದ ಪರಾಕ್ರಮ : ಮೇಳಿಸುತುಂ ಚಂಡವಿಕ್ರಮಾಡಂಬರಮಂ . . . ಸಾರ್ತಂದಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೫-೫೮). ೨. ಅತ್ಯಂತ ಪರಾಕ್ರಮವನ್ನುಳ್ಳವನಂ ; ಮಹಾಶೂರ : ಚಂಡಮುನಿ ಮಂತ್ರಾಪ್ಯಯದಿ ಬರೆ ಚಂಡಕರ ತತ್ತೇಜನಾಹವಚಂಡ ವಿಕ್ರಮನವನಿಯಲಿ ಜನಿಸಿದನು ಕಲಿಕರ್ಣ (ಕುವ್ಯಾಆ. ೩ ಸೂಚನೆ). [ಚಂಡ$_1$ + ವಿಕ್ರಮ]

ಚಂಡವೇಗ (ನಾ). ೧. ತೀವ್ರವಾದ ವೇಗ ; ಅತ್ಯಂತ ವೇಗ : ಆ ಕಾಂತೆ . . . ಬಾಳಮತ್ತಪರವುಮಂ ಕೊಂಡು ಚಂಡವೇಗದಿನೆಯ್ದಿ (ನೇಮಿಪು. ೪-೬ ವ). ೨. [ಕಾಮಶಾ] ರತಿಭೇದ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ವಿಂಗಡಿಸಿದ ಮೂರು ಪುರುಷವರ್ಗಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ವರ್ಗಕ್ಕೆ ಸೇರಿದವನು : ವೇಗಗತಿಯಿನಾಯ್ತು ಮಂದವೇಗ ಮಧ್ಯವೇಗ ಚಂಡವೇಗವೆಂಬ ಪೆಸರು ಪುರುಷರಿಂಗೆ ಸುರತದೊಳ್ (ಜನವ. ೪-೩೭) . [ಚಂಡ$_1$ + ವೇಗ]

ಚಂಡವೇಗಿ (ನಾ).=ಚಂಡವೇಗಿನಿ : ವೇಗಗತಿಯಿನಾಯ್ತು . . . ಪೆಸರು ಪುರುಷರಿಂಗೆ ಸುರತದೊಳ್ ತೂಗಿದಂದದಿಂದೆ ಮಂದವೇಗಿ ಮಧ್ಯವೇಗಿ ಚಂಡವೇಗಿಯೆಂಬುದಾದುದಬಲೆಯರ್ಗೆ ನಲ್ಲಳೆ (ಜನವ. ೪-೩೭). [<ಸಂ. ಚಂಡವೇಗಿನೀ]

ಚಂಡವೇಗಿನಿ (ನಾ). [ಕಾಮಶಾ] ರತಿಭೇದ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ವಿಂಗಡಿಸಿದ ಮೂರು ಸ್ತ್ರೀವರ್ಗಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ವರ್ಗಕ್ಕೆ ಸೇರಿದವಳು; ಸುರತದಲ್ಲಿ ಅತಿವೇಗಾಸಕ್ತಿಯುಳ್ಳವಳು: ಮಂದವೇಗಿನಿ ಮಧ್ಯವೇಗಿನಿ ಚಂಡವೇಗಿನಿಯರೆಂಬ ತ್ರಿವಿಧ ರತಿಭೇದಕಾಂತೆಯರಿಂ (ವಿವೇಕ. ೨೩೯). [ಸಂ. ಚಂಡವೇಗಿನೀ]

ಚಂಡಾಂಶ (ನಾ).=ಚಂಡಭಾಗ : ಸರ್ವಪ್ರಯತ್ನಗಳಿಂದ ಚಂಡಾಂಶವನ್ನು ಬಿಡತಕ್ಕದ್ದು (ತುಳುನಾ. ೨೩೪). [ಚಂಡ$_1$ + ಅಂಶ]

ಚಂಡಾಂಶು (ನಾ). ೧. ತೀಕ್ಷ್ಣವಾದ ಕಿರಣ. ೨. ತೀಕ್ಷ್ಣವಾದ ಕಿರಣಗಳನ್ನುಳ್ಳವನು ; ಸೂರ್ಯ. ೧, ೨ : ಮದವತ್ಕಂಸಂಗರಾಂತಕ್ಷಯ ಸಮುದಿತಚಂಡಾಂಶು ಚಂಡಾಂಶುವೆಂಬಂದದಿನೊಪ್ಪುತ್ತಿರ್ಪುದು . . . ಈ ದಿವ್ಯರೂಪಂ (ಜಗವಿ. ೩-೨). [ಚಂಡ$_1$ + ಅಂಶು]

ಚಂಡಾಡು 'ಸೆಂಡಾಡು' ನೋ.

ಚಂಡಾತ$_1$ (ನಾ).=ಚಂಡಾತಕ : " ಚಂಡಾತಮೆನೆ ನಿಜಿಿಚಲ್ಲಣಂಗಳಕ್ಕುಂ " (ಮಂಗರಾ. ೧೦೧-೨೯). [< ಸಂ. ಚಂಡಾತಕ]

ಚಂಡಾತ$_2$ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ ; ಕಣಗಿಲೆ : " ಪ್ರತಿಹಾಸಃ, ಶತಪ್ರಾಸಃ, ಚಂಡಾತಃ, ಹಯಮಾರಕಃ, ಕರವೀರಃ — ೫ ಗನ್ನೇರಳೆ " (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೧೪). [ಸಂ.]

ಚಂಡಾತಕ (ನಾ). (ಸ್ತ್ರೀಯರು ಧರಿಸುವ) ಅರೆತೊಡೆಯ ಚಣ್ಣ, -ಚಡ್ಡಿ ; ಅರ್ಧೋರುಕ ; "ವರ ಯುವತಿಯರು ಅರ್ಧತೊಡೆ ಪರಿಯಂತರ ಉಡುವಂಥಾ ಸೀರೆ" (ನಾಚಿರಾ. ೬); " ಅರ್ಧೋರುಕಂ ಚಂಡಾತಕಂ " (ವಸ್ತುಕೋ. ೭೮-೨೦). [ಸಂ.]

ಚಂಡಾಮಯ (ನಾ). ತೀವ್ರವಾದ ರೋಗ; ದೊಡ್ಡಖಾಯಿಲೆ : ಉಂಡೊಡೆ ಕಿಡುವುದು ಪಿರಿದೇಂ ಕಂಡೊಡೆ ಪೆಸರ್ಗೊಂಡೊಡೊರ್ಮೆ ನೆನೆದೊಡೆ ಕಿಡುಗುಂ ಚಂಡಾಮಯವೆನಿಪೌಷಧಮಂಡಳಿಯಿಂ ಸೇವ್ಯಮಲ್ಲಿ ಗಂದಿಗವಸರಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೨-೮೪). [ಚಂಡ$_1$ + ಆಮಯ]

ಚಂಡಾಲ, ಚಂಡಾಳ (ನಾ). ೧. ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಸ್ತ್ರೀಯಲ್ಲಿ ಶೂದ್ರನಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದವನು : "ಚಂಡಾಲಃ-ಇದು, ಯಃ-ಯಾವನು, ಬ್ರಾಹ್ಮಣ್ಯಾಂ-ಬ್ರಾಹ್ಮಣಸ್ತ್ರೀಯಲ್ಲಿ, ವೃಷಲೇನ-ಶೂದ್ರನಿಂದ, ಜನಿತಃ-ಹುಟ್ಟಿಸಲ್ಪಟ್ಟನೊ ಅವನ ಹೆಸರು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೨೭೫); ಪೊನ್ನ ಪಂಜರಮಂ ಪೊತ್ತಿರದೇಟ್ರಂದಂ ಚಂಡಿಕೆವೆರಸಿದ ಚಂಡಾಲಬಾಲಕಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೩೭). 'ಚಂಡಾಲತ್ವ' ಪರಾ. ೨. ಚಂಡಾಲ ಜಾತಿಗೆ ಸೇರಿದವನು ; ಪಂಚಮ ; ಹೊಲೆಯಂ : "ಚಂಡಾಲಃ . . . ಪುಲ್ಕಸಃ-೧೦ ಹೊಲೆಯವನ ಪೆಸರು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೨೭೧). ೩. ಕ್ರೂರಕೆಲಸ ಮಾಡುವವನು ; ಕ್ರೂರಿ : ಜಾತಿಚಂಡಾಲ ಕರ್ಮಚಂಡಾಲ ವೃತ್ತಿಚಂಡಾಲ ಸಂಕಲಿತಚಂಡಾಲರೆಂಬ ಚತುರ್ವಿಧ ಚಂಡಾಲರುಂ (ವಿವೇಕ. ೨೪೫) : ಆ ಕುಮತಿ . . . ಭಯಾಕಾರದೊಡಲ ಚಂಡಾಲರಂ ಕರೆಸಿ ಬೆಸಸಿದಂ (ಜೈಮಿಭಾ. ೨೮-೨೯). **ಚಂಡಾಳ** : ೧. " ಚಂಡಾಳಂ ತಾಂ ಹೊಲೆಯಂ " (ವಸ್ತುಕೋ. ೬೭-೮೭). ಪರಿಕಿಸದೀ ಧರ್ಮ್ಮದೊಳ್ . . . ಅರೆವೀಸಮನಳಿಪಿಕೊಣ್ಡಮಂ ಚಣ್ಡಾಳ (ಎಇ XXVII, ೧೫-೭೦ ; 1114). [ಸಂ.]

ಚಂಡಾಲತ್ವ (ನಾ). ಚಂಡಾಲನಾಗಿರುವಿಕೆ : ಬ್ರಾಹ್ಮಣಿಯೊಳಂತೆನಗೆ ಶೂದ್ರನ ಬೀಜದಿಂದಲಿ ಜನನವಾಯ್ತಾದಟಿಂದ ಚಂಡಾಲತ್ವ ಸಿದ್ಧಿಸಿತು (ತಿಮ್ಮಆ. ೨-೮). [ಸಂ.]

ಚಂಡಾಲವಲ್ಲಕಿ, ಚಂಡಾಳವಲ್ಲಕಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಾಮಾನ್ಯವಾದ ತಂತೀವಾದ್ಯ ; ಕಿನ್ನರಿಯಂತಹ ಕೀಳುದರ್ಜೆಯ ವಾದ್ಯ. **ಚಂಡಾಳವಲ್ಲಕಿ** : " ಚಾಂಡಾಳಿಕೆ ಚಂಡಾಳವಲ್ಲಕೀ ಪರ್ಯಾಯಂ " (ವಸ್ತುಕೋ. ೫೦-೩೮). [ಸಂ. ಚಂಡಾಲವಲ್ಲಕೀ]

ಚಂಡಾಲಿ, ಚಂಡಾಳಿ$_2$ (ನಾ). ೧. ಚಂಡಾಲಸ್ತ್ರೀ ; ಹೊಲತಿ. ೨. ನೀಚಳಾದವಳು ; ದುಷ್ಟೆ ; ಕೆಡುಕಿ : ಧೂ. ಚಂಡಾಲಿ ಎಂದು ಬಯ್ದಳು (ರೂಢಿ). **ಚಂಡಾಳಿ$_2$** : ೨. ತುಂಬಾ ಕೋಪದಲ್ಲಿ ಚಂಡಾಳಿ ಎಂದುಬಿಟ್ಟಳು (ರೂಢಿ). [ಸಂ. ಚಂಡಾಲೀ]

ಚಂಡಾಲೆ (ನಾ). = ಚಂಡಾಲಿ : ವಿಶ್ರುತ ದಕ್ಷಿಣಾಪಥದಿನೊರ್ವಳ್ ಕನ್ನೆ ಚಂಡಾಲೆ ದರ್ಶನತಾತ್ಪರ್ಯದೆ ರಾಜಕೀರಸಹಿತಂ ಬಂದಿರ್ದಳ್ (ಕಾದಂಪೂ. ೨೪). [ಚಂಡಾಲ + -ಎ$_2$]

ಚಂಡಾವುರ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಅಡಕೆ : ನೆಲವತ್ತರ್ಗೆ ಸಾಸಿರಕ್ಕೆ ಪನ್ನೊಂದಡಕೆಯ ಸೊಜ್ಜಮುಮಂ ಚಂಡಾವುರಂ ಬೆಳೆವೊದಲಾಗುಳಿದಡಕೆಗಳ್ಗೆಲ್ಲಂ ಸಾಸಿರಕ್ಕೆ ಇಪ್ಪತ್ತೊಂದಡಕೆಯ ಸೊಜ್ಜಮುಮಂ . . . ಬಿಟ್ಟರ್ (ಎಇ. XVIII, ೧೯೨-೩೪ ; 1184). [?]

ಚಂಡಾಸಿ (ನಾ). ತೀಕ್ಷ್ಣವಾದ ಖಡ್ಗ ; ಭಯಾನಕವಾದ ಕತ್ತಿ : ಅದಟಿಂದುರ್ಕಿದ ವೈರಿ × × × ಜರನಾಟಂದಿಕ್ಕಿ ಚಂಡಾಸಿಯಿಂ (ಸೌಇಇ. XX, ೨೨೧-೧೧ ; 1283). [ಚಂಡ$_1$ + ಅಸಿ$_8$]

ಚಂಡಾಹಿ (ನಾ). ಘೋರವಾದ ಸರ್ಪ: ಚಂಡಾಹಿತುಂಡಖಂಡಿತಪುಂಡರೀಕಾಕ್ಷವದನವಿನ್ಯಸ್ತನಿರಸ್ತತರಳತಾರನೇತ್ರರುಂ . . . ಆಗೆ (ಜಗವಿ. ೩-೯೪ ವ). [ಚಂಡ$_1$ + ಅಹಿ]

ಚಂಡಾಳ 'ಚಂಡಾಲ' ನೋ.

ಚಂಡಾಳವಲ್ಲಕಿ 'ಚಂಡಾಲವಲ್ಲಕಿ' ನೋ.

ಚಂಡಾಳಿ$_1$ (ನಾ). ದುಂಬಿ; ದುಷ್ಟಭ್ರಮರ : ಚಂಡಾಳೀ ಚಂಚರೀಕಗೀತಧ್ವನಿಯನೊದೆದು . . . ಉಣ್ಮೆ ಪೊಣ್ಮುತ್ತು . . . ತೂರ್ಯ ಪ್ರಣಾದಂ (ಲೀಲಾವ. ೩-೬೧) ; ನಿಸದಂ ಚಂಡಾಳಿಯ ಬಾಧೆಯ ತೊಲಗಿಸೆನುತ್ತೆ ಬಿಗಿದ ಮಲ್ಲಿಗೆ ಮೊಗ್ಗೆಯೊಲೆಸಕಂಬಡೆದೊಪ್ಪಿದುದಾ ಕಾಂತೆಗೆ ಮೂಗಿನ ನುಣ್ಮುತ್ತು (ಉದ್ಯದೀ. ೨-೫೦) ; ಪಳಿಗಂಜದೆ ಪುಷ್ಪಿತಲತೆ ನಿಶಾವಧುಗಳ ನೆರೆವ ಚಂಡಾಳಿ (ಚಂಪ್ರಸಾಂ. ೧೬-೧೬). [ಚಂಡ$_1$ + ಅಳಿ$_5$ (= ಅಲಿ$_2$)]

ಚಂಡಾಳಿ$_2$ 'ಚಂಡಾಲಿ' ನೋ.

ಚಂಡಿ$_1$, ಚೆಂಡಿ$_2$ (ನಾ). ೧. ತಲೆ: ಪಾಸಿಪ್ಪ ಚರಣಕೆ ಚಂಡಿಯನೂಡುತ ಹಿತದಿ ನುತಿಸಿದ ಮಂಡಲಾಧಿಪನ ನೋಡಿ (ಹಮುಚ. ೧೯). ೨. ಚೆಂಡು ; ತೆನೆ : ಬೆಳೆ ಪರಿಪಕ್ವವಾಗಿರುವಾಗ ಪಿಶುನರು ಬಂದು ಚಂಡೀ ಕೊಯ್ಯುವರು (ಸಾಲಂಸಾ. ೬೫): ಒಂದೇ ವೇಳೆಗೆ ನೂರಾರು ಕುಡುಗೋಲುಗಳು ಸರಸರನೆ ತೆನೆಯ ಚಂಡಿಗಳನ್ನು ಹಾರಿಸತೊಡಗಿದವು (ಚವಂ. ೬೬). **ಚೆಂಡಿ$_2$** : ೨. ಪುಂಡೀಯ ಪಲ್ಲೇದ ಚೆಂಡಿಯ ಕಡಿದಂಗ (ಕನ್ನಜಾ. ೧೧೦). [ಚಂಡು$_1$ (<ಸೆಂಡು)]

ಚಂಡಿ$_2$ (ನಾ). ೧. ಹಟಮಾರಿತನ ; ಛಲ; ಪಂಥ: "ಚಂಡಿಯೆನೆ ವಾ[ಪಾಠಾಂ. ನಾ]ಸಿಯುಕ್ಕುಂ" (ಭಾರನಿ. ೩೬): ಕೊಂಡಾಡುವರು ಕೋವಿದರು . . . ಮಿಕ್ಕವರು ಚಂಡಿಯ ಬಿಡುವರು ಮಂತ್ರಿಯ ಮಾತನುದ್ದಂಡಿಸಲರಿಯದ ನೃಪಗೆ (ರಾಮವಿ. ೧೩-೧೨೦); ನಾವು ಕೊಟ್ಟುದನುಂಡು ಬದುಕುವುದಲ್ಲದೇಕೀ ಚಂಡಿ (ನಿಭಾಗ. ೯-೨-೨೮). ೨. ತೀಕ್ಷ್ಣವಾದುದು ; ಉಗ್ರವಾದುದು : ತುಂಡುಗಿಡಿಗಳ ತೂಱುಗಿಡಿಗಳ ಗುಂಡುಗಿಡಿಗಳ ಘಾಡಣೆಯ ಕಿಡಿ ಚಂಡಿಯಾಯ್ತು ಚತುರ್ವದನನಿರ್ಮಿತ ಮಹಾಭವನ (ತೊರರಾ. ೫-೮-೮೨). ೩. ಸಮಸ್ಯೆ ; ತೊಡಕು : ದಂಡನಾಯಕಗೆ ಪಟ್ಟವ ಕಟ್ಟಿದಾಗ ಮುಂಕೊಂಡೊಂದು ಲಿಪಿ ಬರ್ದು ಸಭೆಗೆ ಚೆಂ[ಚಂ]ಡಿಯಾಗಿರಲದನೋದಿ ತೆಗೆಸಿದನುದ್ದಂಡ ಬಸವ ಬಹುಧನವ (ವೋಳೆಪು. ೪-೧೪). ೪. ಕೀಳಂತನ. 'ಚಂಡಿಗುನ್ನಿ' ಪರಾ. ೫. ಉಗ್ರನಾದವನು ; ಪ್ರಚಂಡ : ಛಲಚೇತನನು ಸಲೆ ಚಂಡಿಯಾದನು ಕಳನ ಚೌಕದಲಿ (ಕುವ್ಯಾಗ. ೩-೧೫). ೬. ಹಟಮಾಡುವ ವ್ಯಕ್ತಿ ; ಹಟಮಾರಿ.

ಚಂಡಿಮಾಡು = ಹಟಹಿಡಿ ; ಮೊಂಡುತನಮಾಡು : ಚಂಡಿಮಾಡಿದನು ಸಣ್ಣರಸು ದೇವರ ಸಭಾಮಂಡಲಕೆಯ್ದಿಸೆಂದೆನ್ನ (ಭರತ. ೨೫-೨೧) : ಅನೇಕ ಮಕ್ಕಳು ಎದೆಹಾಲನ್ನು ಬಿಡಿಸುವ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಚಂಡಿಮಾಡುವುವು (ಗೃಹವಿ. ೧೦೯). [<ಸಂ. ಚಂಡ]

ಚಂಡಿ$_3$ (ನಾ). ೧. ಹಟಮಾರಿಯಾದ ಹೆಣ್ಣು ; ಮೊಂಡಿ. ೨. ಬಹಳ ಕೋಪವುಳ್ಳವಳು ; ಕೋಪಿಷ್ಠೆ. ೩. ಕೆಟ್ಟಹೆಣ್ಣು ; ನೀಚ ಹೆಂಗಸು : ಬೋಗರ ಪತಿಯ ಮುಱಿಸಿಕೊಂಡಿಪ್ಪ ಚಂಡಿಯರಿಗೆ ಮತ್ತೆ ನಾಚಿಕೆಯಿಲ್ಲ ಕೇಳಾ (ಉರಿವ. ೩೧-೨೪). ೪. ಹೆಣ್ಣು ; ಹೆಂಗಸು; ಮಡದಿ ಚಂಡಿವಿತ್ತಾದೀಪಣ ತ್ರಯುಖಂಡನಕ್ಷಮನೆಂದೆನಿಸಿದವ್ಯೋಮಪನೇ ಬಾರಾ(ಬಸಪು. ೨೪-೩೯); ಬಂಡಣವನು ಮಾಡಲಮ್ಮದೆ ತಾ ತನ್ನ ಚಂಡಿಯ ಲಂಕೆಯಿಂ ಕಳ್ದುಕೊಂಡು ಬಂದ ಗಡಂಬ ಪರಿಹಾಸದ ಬಲು ಭಂಡಾಟಕೀಡಾಗಬಹುದೆ (ರಾಮವಿ. ೧೪-೮೦). ೫. ದುರ್ಗಾದೇವತೆ; ಚಾಮುಂಡಿ ; ಪಾರ್ವತಿ : "ಉಮೆ ಪಾರ್ವತಿ ಕಾತ್ಯಾಯನಿ ಹಿಮವತ್ಸುತೆ ಚಂಡಿ . . . ಕಾಳಿಯೆಂಬಿವಂಬಿಕೆಯ ಪೆಸರ್" (ವಸುಕೋ. ೩-೧೬) : ಈಕೆಯದಾವಳೊ . . . ಚಂಡಿಯೋ ಮಹಾಭೈರವಿಯೋ (ಜಗವಿ. ೩-೧೫); ಚಂಡಿ ಚಾಮುಂಡಿ ಪೇಳ್ಬೇಕಾದುದೇನು? (ಗಿರಿ. ೩೬-೯). ೬. ಉದ್ದಾಲಕ ಋಷಿಯ ಪತ್ನಿಯ ಹೆಸರು: ವಿಪ್ರನುಂಟೊರ್ವನುದ್ದಾಲಕಾಖ್ಯರ . . . ವೈವಾಹದೊಳ್ ವಧುವಾದಳಾತಂಗೆ ಚಂಡಿಯೆಂಬಾಕೆ (ಜೈಮಿಭಾ. ೧೦-೨೩). ೭. ಒಂದಂ ಬಗೆಯ ಮರ: ಅಲ್ಲಿಂದಂ ತೆಂಕಲು ಚಂಡಿಯ ಮರನಲಿ ನಟ್ಟಕಲು (ಎಕ. VIII, ತೀರ್ಥಹ. ೧೦೫-೫೩ ; ಸು. 1405). ೮. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸುಗಂಧದ್ರವ್ಯ: "ಚಂಡಾದನಂ–ಚಂಡಿಯೆಂಬ ಗಂಧದ್ರವ್ಯ" (ಒಷಧಿ. ೫೫). [ಸಂ. ಚಂಡೀ]

ಚಂಡಿ$_4$ 'ತಂಡಿ' ನೋ.

ಚಂಡಿಕಾಧ್ವಜ (ನಾ). ದುರ್ಗೆಯ ಚಿಹ್ನೆಯುಳ್ಳ ಬಾವುಟ: ಒಪ್ಪಿತಾ . . . ರಾಕ್ಷಸಕುಲದ ಬಲದ ನೆಲದೊಲಿದ ಚಂಡಿಕಾಧ್ವಜ ಚಿತ್ರಚಿಹ್ನೆ! (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೨೧೬-೧೬೬). [ಸಂ. (ಚಂಡಿಕಾ + ಧ್ವಜ)]

ಚಂಡಿಕಾರಮಣ (ನಾ). ದುರ್ಗಿಯ ಪತಿ; ಶಿವ: ಚಂಡಿಕಾರಮಣಂಗೆ ಕೂಡಲಸಂಗಮೇಶಂಗೆ . . . ಸಮರ್ಪಣಂಗೆಯ್ದು (ಬಸಪು. ೫೮-೬೬ ; ಆ ಗಾಂಡೀವ ಕೋದಂಡಮನುದ್ದಂಡ ಚಂಡಿಕಾರಮಣಂ ಸೆಳೆದುಕೊಳ್ವುದುಂ (ಶಬಶಂ. ೪-೫೯ ವ). [ಸಂ. (ಚಂಡಿಕಾ + ರಮಣ)]

ಚಂಡಿಕಾರ್ಚನೆ (ನಾ). ಚಂಡಿಕಾದೇವತೆಯ ಪೂಜೆ ; ದುರ್ಗಾಪೂಜೆ : ಚಂಡಿಕಾರ್ಚನೆಗೆ ನಡೆಯೆಂದು ಕಳುಹಿದೊಡೆ ನೀಂ ಮಾಡಿದುಜ್ಜುಗಮಿದೇನು (ಜೈಮಿಭಾ. ೩೧-೫೨). [ಸಂ. ಚಂಡಿಕಾರ್ಚನಾ (ಚಂಡಿಕಾ+ಅರ್ಚನಾ)]

ಚಂಡಿಕಾಲಯ (ನಾ). ಚಂಡಿಯ ಗುಡಿ ; ದುರ್ಗೆಯ ದೇವಸ್ಥಾನ: ಚಂಡಿಕಾಲಯಕೆ ಪೊಸಪೂಗಳಂ ತಿಱಿತಂದು ಪೂಜಿಸುವೊಡೊಳಪುಗುವ ತಾಪಸಂ (ಜೈಮಿಭಾ. ೩೧-೬೩) : ಊರ ಹೊರಬನದೊಳಿಹ ಚಂಡಿಕಾಲಯಕ್ಕೆ ನೀಂ . . . ಪೋಗಿ ಗೌರಿಯಂ ಪೂಜಿಪುದು (ಚಂದ್ರಸ. ೯೪). [ಸಂ. (ಚಂಡಿಕಾ + ಆಲಯ)]

ಚಂಡಿಕೆ$_1$ 'ಚೆಂಡಿಕೆ' ನೋ.

ಚಂಡಿಕೆ$_2$ (ನಾ). ದುರ್ಗಾದೇವತೆ; ಚಂಡಿಕಾದೇವಿ : ಮಂಡೋದರಿ ಲಯಸಮಯದ ಚಂಡಿಕೆಯಂತೆ ಮೂಮಸಕಂ ಮಸಗಿ (ಪಂರಾಮಾ. ೧೧-೧೦೬ವ): ಜವನ ಪೊಡವ್ಪ ಚಂಡಿಕೆಯ ಕಾಯ್ಪು . . . ಅಮರೇಂದ್ರನ ವಜ್ರಭವಾನಳಾರ್ಚಿ ತಳ್ತವೊಲ್ (ಎಕ. V, ಬೇಲೂರು. ೮೬-೧೧ ; 1177); ಚಂಡಿಕೆಯಂ ಸಮರ್ಚಿಸಿ ಕುಮಾರಿಕೆಯಂ ಪಡೆದು (ಉದ್ಭಟ. ೬-೧೩೫). [ಸಂ. ಚಂಡಿಕಾ]

ಚಂಡಿಕೆಗಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ಜುಟ್ಟನ್ನು ಕಟ್ಟು ; ಶಿಖಾಬಂಧನಮಾಡು : ಕುರುಳು ಪಂಕ್ತಿಯ ನುಣ್ಪುಗೊಳಿಸಿ ಚಂಡಿಕೆಗಟ್ಟಿ . . . ಕಳಿಪುವೆನು (ಗೀತಗೋ. ೬-೧೬). [ಚಂಡಿಕೆ$_1$ (<ಚೆಂಡಿಕೆ) + ಕಟ್ಟು$_1$]

ಚಂಡಿಕೆಬಿಡು (ಕ್ರಿ). ಜುಟ್ಟನ್ನು ಬಿಡು,–ಬೆಳೆಯಿಸು : (ಕ). [ಚಂಡಿಕೆ$_1$(<ಚೆಂಡಿಕೆ) + ಬಿಡು$_1$]

ಚಂಡಿಕೆವಿಡಿ (ಕ್ರಿ). ಜುಟ್ಟನ್ನು ಹಿಡಿದುಕೊಳ್ಳು : ನರಕದೊಳಾಳಲೀಯದೆ ಚಂಡಿಕೆವಿಡಿದುದ್ಧರಿಸಲೆಂದಾಳ್ಗೊಂಡ ಗುರುವೆ (ಬಸರ. ೪-೩೨) : ಎಲೆ ಪೋಗದಿರೆನುತಂ ಚಂಡಿಕೆವಿಡಿದೆಳೆಯೆ (ವೃಷವಿ. ೯-೯೬). [ಚಂಡಿಕೆ$_1$ (<ಚೆಂಡಿಕೆ) + ಪಿಡಿ$_1$]

ಚಂಡಿಕೆವೆರಸು (ಕ್ರಿ). ಜುಟ್ಟನ್ನು ಹೊಂದಿರು: ಏಟ್ರಿಂದಂ ಚಂಡಿಕೆವೆರಸಿದ ಚಂಡಾಲಬಾಲಕಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೩೭). [ಚಂಡಿಕೆ$_1$ (<ಚೆಂಡಿಕೆ) + ಬೆರಸು$_1$]

ಚಂಡಿಗ (ನಾ). ಛಲವುಳ್ಳವನು ; ಹಟಮಾರಿ : ಸುಡುಗಾಡನತ್ಯಾನಂದದಿಂ ಕಾವ ಚುಂಡಿ[ಪಾಠಾಂ. ದು]ಗನ ಕಯ್ಯೊಳೀ ಹೀನವನಿತೆಯು ಕೊಲಿಸುವೆಂ (ಹಪಶಾ. ೧೩-೯). [ಚಂಡಿ$_2$ + – ಗ$_2$]

ಚಂಡಿಗುನ್ನಿ (ನಾ). ೧. ಕೀಳಾದ ನಾಯಿ. ೨. (ಆಲಂ) ಕೀಳಾದ ವ್ಯಕ್ತಿ; ಕ್ಷುದ್ರಮನುಷ್ಯ : ಬಸವರಾಜನನಾವನುಂ ಕೊಂಡಿಸಿದಡಿನ್ನಾ ಚಂಡಿ ಗುನ್ನಿಯು ರಸನೆಯುಂ ತವೆ ಕೊಯ್ದು . . . ಮಳಲಂ ತರಿಸಿ ಬಾಯ್ತುಂಬಿ ಸಿದವೆಂ (ಬಸಪು. ೧೧-೧೯). 'ಚಂಡಿನಾಯಿ' ಪರಾ.

[ಚಂಡಿ$_2$ + ಕುನ್ನಿ$_1$]

ಚಂಡಿಗೊಳ್, ಚೆಂಡಿಗೊಳ್ಳು (ಕ್ರಿ). ೧. ಹಟಮಾಡು ; ಮೊಂಡುಹಿಡಿ; ಚಂಡಿತನಮಾಡು : ಚಂಡಿಗೊಂಡು ನಿಲುತ್ತ ನಡವುತ . . . ಮುಂಡು ಗಾಣನು ದಸರಿದೇವನ ಬಳಿವಿಡಿದು ಸಾರ್ದು (ಬಸಪು. ೩೮-೧೮) ; ಚಂಡಿಗೊಂ [ಪಾಠಾಂ. ಕೊಂ]ಡರೆ ನನಗೆ ನಿನ್ನಿನ ಭಂಡತನ ಬಾರದಲೆ (ಕುವ್ಯಾಸ. ೧೬-೫೮); ಆ ನೃಪಂ ರಮಾವಲ್ಲಭನ ದರ್ಶನಕೆ ಮಾತೆಯುಂ ಕರೆಯಲವಳೊಲ್ಲೆ ನಾನಿಲ್ಲಿರದೊಡೀ ಬದುಕ ಸಾಗಿಸುವರಾರೆಂದು ಚಂಡಿಗೊಳಲು (ಜೈಮಿಥಾ. ೪-೬೮). ೨. (ಆಲಂ) ಸ್ಥಿರವಾಗಿ ನಿಲ್ಲು ; ದೃಢವಾಗಿರು : ಕುಸುಮ ಕೋದಂಡನಂಗೋಪಾಂಗದೊಳು ಕಂಡಮಾತ್ರದೊಳು ಕಣ್ಗಳ ಪುತ್ರಿಕೆಗಳು ಚಂಡಿಗೊಂಬಂತೆ ನೋಡಿದಳು (ನೇಮಿಸಂ. ೨೧-೪೮) : ಕಂಡಮಾತ್ರದೊಳಾ ಕುಲಟೆಯು ಕಣ್ಣೆಂಬ ಭಂಡಾಟದ ಮಧುಪಗಳು ಚಂಡಿಗೊಂಡುವು ಕುವರನ ನಿಡುದೋಳೆಂಬ ದುಂಡವಂಡೆಯು ಸರಿಸದೊಳು (ಪ್ರಭಂಜ. ೩-೬೯) : ಕ್ಷಿತಿ ಯೊಳು ನಿಜಛಾಯಮುಂ ಕಂಡು ಚಂಡಿಗೊಂಡತುಳತುಳ ಪ್ರತಾಪ ಮಿಗಲು (ನಂದಿಮಾ. ೧೩-೨೦). **ಚೆಂಡಿಗೊಳ್ಳು**: ೧. ಹೋರಿಯು ಕಟ್ಟೆ ಹೊಲನ ಹೊಡುವಾಗ ಅದು ಚೆಂಡಿಗೊಂಡು ಬಿದ್ದು ಬಡಿದಡೇಳದಿರಲು (ಛೃರಸೂ. ೩೭೯). [ಚಂಡಿ$_2$ + ಕೊಳ್$_1$]

ಚಂಡಿಡು (ಕ್ರಿ). ತಲೆ ಕೊಡು ; ಬಲಿಯಾಗು : ಉಚ್ಚಂಗಿಯ ಕೋಟೆಗೆ ರಾಜಾದಿತ್ಯನ ಕಾಳೆಗಕೆ ಚಂಡಿಡೆ ಬಾಸಗಾವುಣ್ಡಂಗೆ ಕೊಟ್ಟ ಕೊಡಂಗೆ ಖ ೫ (ಎಕ. XV, ಬೇಲೂರು. ೩೦೮-೭ : 971). [ಚಂಡು$_1$ (<ಸೆಂಡು)+ಇಡು$_1$]

ಚಂಡಿತನ (ನಾ). ೧. ಹಟಮಾರಿತನ; ಮೊಂಡುತನ: ಪೆಂಡತಿ ತವರ್ಮನೆಗೆ ನುಳಿದು ಪೇಳದೆ ಪೋದ ಚಂಡಿತನಕವಳ ತಾಯ್ತಂದೆಗಳ್ಕಳುಹ ಬಂದು (ಜೈಮಿಥಾ. ೧೮-೪೭) : ಕಂಡಕಂಡವರೆಲ್ಲ ಚಂಡಿತನವೆನಲಾಯ್ತು (ಕವಿಸೋ. ೩೭-೩) : ಇನ್ನು ಸುಮ್ಮನೆ ಚಂಡಿತನಮಾಡಿ . . . ಮಾತಾಡಬೇಡ (ಪತಿ. ೯೪). ೨. ಉಗ್ರತೆ ; ಪರಾಕ್ರಮ : ಶಿಖಂಡಿಯನು ಮುಂದಿರಿಸಲಾತನ ಕಂಡು ನಾವ್ ಕಾಳೆಗವ ಮಾಡೆವು ಕೈದುಗಳ ಬಿಸುಟು ಚಂಡಿತನವನು ಮಾದು ಮಿಗೆ ಕೈಕೊಂಡು ಫಲುಗುಣನೆಸಲಿ (ಕುವ್ಯಾಭೀ. ೭-೨೭). [ಚಂಡಿ$_2$+ – ತನ]

ಚಂಡಿನಾಯಿ (ನಾ). ೧. ಕೀಳುನಾಯಿ ; ಹೀನವರ್ಗದ ನಾಯಿ. ೨. (ಆಲಂ) ಕೀಳುನಡತೆಯ ವ್ಯಕ್ತಿ : ಕಾಳುದ್ಯೆವಕ್ಕೆಱಗಿ ನಾನು ಶಿವಭಕ್ತ ನೆನಿಸಿಕೊಂಬ ಚಂಡಿನಾಯಿಗಳ ಕಂಡು ಎನ್ನ ಮನ ಹೇಸಿತ್ತು ಕಾಣಾ (ಮಡಿಮಾ. ೨೮-೪೦). [ಚಂಡಿ$_3$ + ನಾಯಿ (<ನಾಯ್)]

ಚಂಡಿಪೋರು (ಕ್ರಿ). ಹಟಮಾರಿತನವನ್ನು ಮಾಡು ; ಛಲಹಿಡಿ : ನೀನೆಂದುದಂ ಮಾಡೆನೆಂದಾ ಚಂಡಿ ಚಂಡಿಪೋರೆ (ಜೈಮಿಥಾ. ೧೦-೨೪).

[ಚಂಡಿ$_2$ + ಪೋರು$_1$ (<ಪೋರ್$_1$)]

ಚಂಡಿಲ, ಚಂಡಿಳ (ನಾ). ಕೆಲಸಿಗ ; ಕ್ಷೌರಿಕ; ಹಜಾಮ: "ದಿವಾಕೀರ್ತಿ ಚಂಡಿಲನು ನಾವಿಂದನಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೧೧೧-೧). **ಚಂಡಿಳ** : "ಕ್ಷುರ ಮರ್ದೀ, ದಿವಾಕೀರ್ತಿಃ, ಚಂಡಿಳಃ, ನಾಪಿತಃ–ಈ ೪ ನಾವಿದಂ" (ಹಲಾಯು. ೯೭-೪೩೫). [ಸಂ.]

ಚಂಡಿವಳ 'ಚಂಡವಾಳ' ನೋ.

ಚಂಡಿವಾಳ 'ಚಂಡವಾಳ' ನೋ.

ಚಂಡಿಸು$_1$ 'ಚೆಂಡಿಸು' ನೋ.

ಚಂಡಿಸು$_2$ (ಕ್ರಿ). ೧. ಹಟಹಿಡಿ: ಮೊಂಡಾಟಮಾಡು: ಕಂಡುದನೆ ನುಡಿದು ಕಲ್ಪಿಪ ಪೆಂಡತಿಯರ ನುಡಿಯನುಜದೆ ಮನದನುವಿಂಗಾ ಚಂಡಿಪ ಚಪಲೆಯು ನುಡಿಗೇಗೊಂಡಳ್ (ಲೀಲಾವ. ೧೪-೪೭) : ಶ್ರೀದೇವಿಯು . . : ನಾನು ಸುಮ್ಮನೆ ಬಿಡುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದು ಚಂಡಿಸಿದಳು (ಶ್ರೀರಾಯ. ೩೦೫). ೨. ಸಿಟ್ಟು ಗೊಳ್ಳು ; ಕೋಪಿಸು : ಭೇರುಂಡನ ತುಂಡದೊಂದು ಶರಭಂ ಜಗು ಟಿ³ಡ್ಡಿಯ್ಯನೆ ಬೀಟ³ ಬೇಗದಿಂ ಚಂ[ಪಾಠಾಂ. ಖಂ]ಡಿಸಿ ಪಾಜದೊಂದೆಜಗ ಲೊಂದೆಟಬುತ್ತಿರೆ ವಕ್ರಮಾ ನಭೋಮಂಡಲದಲ್ಲಿ ಸಿಂದುದನಭೀಕ್ಷಿಸಿದಂ (ಲೀಲಾವ. ೮-೨೭). ೩. ಎದುರುಬೀಳು ; ಪ್ರತಿಭಟಿಸು ; ತೊಂದರೆ ಕೊಡು : ಕಪ್ಪವ ಕೊಡದೆ ಕೂಟವ ಮಾಡದೆ ಮೇರೆದಪ್ಪಿ ಚಂಡಿಸಿ ಚಲವಿಡಿದು ಇಪ್ಪುದ ಕಂಡು ಕಂಠೀರವರಾಜಕಂದಪ್ಪಸನ್ನಿಭ ಕೋಪಿಸಿದ (ಕಂನವಿ. ೧೮-೨೧) : ಚಂಡಿವರೊಳ್ ಶೌರ್ಯಂ ಸುಗಿದಂಡಿಪರೊಳ್ ಕರುಣಮಿಟ್ಟ ಕಟ್ಟಾಜ್ಞೆಯನುದ್ದಂಡಿಪರೊಳ್ ಕ್ರೌರ್ಯಂ ನೆಲೆಗೊಂಡಿರೆ ದೊಡದೇವನವನಿಮಂಡಲಮಾಳ್ಗುಂ (ಚಿಕವಿ. ೩-೧೩೨).

[ಚಂಡಿ$_2$ + – ಇಸು$_2$]

ಚಂಡಿಹಿಡಿ (ಕ್ರಿ). ಮೊಂಡುಹಿಡಿ ; ಹಟಮಾಡು : ಆ ರಾಯನು ಚಂಡೀ ಹಿಡಿದು ತಾನು ದಾರಿಯನ್ನು ಬಿಡದೆ . . .ಆತನನ್ನು ಬಹಳವಾಗಿ ನೋಯಿ ಸಲು (ಕೃವಾಅ. ೩೨೩) ; ಇದೇನು ಅನೂ–ಮಗುವಿನ ಹಾಗೆ ಚಂಡಿಹಿಡಿ ಯುತ್ತೀ (ನಟಸಾ. ೨೪೧) : ಮಗು ದೀಪಕ ತಾನಿದ್ದಾಗ ಚಂಡಿಹಿಡಿದು . . . ಮನೆಗೆ ಬರಲು ಮನಸ್ಸು ತೋರಿಸಿರಲಿಲ್ಲ (ತೀಮೋತ. ೭೭) : ನೀನು . . . ಬರಲಾರೆನೆಂದು ಚಂಡಿಹಿಡಿದು ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳುವುದು ನ್ಯಾಯವೇ ? (ಪತಿ. ೭೮). [ಚಂಡಿ$_3$ + ಹಿಡಿ$_1$ (<ಪಿಡಿ$_1$)]

ಚಂಡಿಳ 'ಚಂಡಿಲ' ನೋ.

ಚಂಡೀಶ್ವರ (ನಾ). ೧. ದುರ್ಗೆಯ ಪತಿ; ಶಿವ. ೨. ಶಿವನ ಪ್ರಮಥರಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬ : ಶಿವಾಲಯಕ್ಕೆ ಹೋದರೆ ಚಂಡೀಶ್ವರನನ್ನು ದರ್ಶನಮಾಡದೆ ಬರ ಬಾರದು (ರೂಢಿ). [ಸಂ.]

ಚಂಡು$_1$ 'ಸೆಂಡು' ನೋ.

ಚಂಡು$_2$ (ನಾ). ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಮೂವತ್ತೆರಡು ಆಯುಧಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದುಃ ಖಡ್ಗ . . . ಚಂಡು . . . ಜವದಾಡೆಗಳೆಂಬ ಬತ್ತೀಸಾಯುಧಗಳಂ (ವಿವೇಕ. ೨೬೨). [?]

ಚಂಡುಮಲ್ಲಿಗೆ 'ಚೆಂಡುಮಲ್ಲಿಗೆ' ನೋ.

ಚಂಡುಹಾರಿಸು (ಕ್ರಿ): ತಲೆಯನ್ನು ಹಾರಿಸು : ರಾಮರಾಜನನ್ನು ಸೆರೆ ಹಿಡಿದು ಅಹಮ್ಮದನಗರದ ಸುಲ್ತಾನನು ಸ್ವತಃ ಅವನ ಚಂಡುಹಾರಿಸಿದ ನಂತೆ (ಹಿಂದುಇ. ೧೪೭).

[ಚಂಡು$_1$ (<ಸೆಂಡು) + ಹಾರಿಸು (<ಪಾಜಿಸು)]

ಚಂಡುಹೂವು 'ಚೆಂಡುವೂ' ನೋ.

ಚಂಡೆ$_1$ 'ಚೆಂಡೆ$_1$' ನೋ.

ಚಂಡೆ$_2$ (ನಾ). ೧. ದುರ್ಗಾದೇವತೆ; ಚಂಡಿಕಾದೇವಿ. ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸುಗಂಧದ್ರವ್ಯ ; ಕರಿಯ ಕಚೋರ : "ರಾಕ್ಷಸೀ, ಚಂಡಾ . . . ಗಣ ಹಾಸಕಃ-೬ ಕರೀಕಚೋರ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೨೪). ೩. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ.

[ಸಂ. ಚಂಡಾ]

ಚಂಡೆಮುಳ್ಳು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ : ಕೆಂಪುಸೀಗೆ, ಕಾಡುಸೀಗೆ, ಅಂತಿರಿಕೆ, ಚಂಡೆಮುಳ್ಳು (ವೃಜಿಗಿ. ೧-೯).

[ಚಂಡೆ$_2$ + ಮುಳ್ಳು (<ಮುಳ್$_2$)]

ಚಂಡೇಶ (ನಾ). ೧. ಚಂಡಿಕೆಯ ಪತಿ ; ಶಿವನ ಒಂದು ಹೆಸರು. ೨. ಶಿವನ ಪ್ರಮಥರಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬ : ಮನದೊಳ್ಳಿನಿತು ಶಿವಭಕ್ತಿರದ ದುರ್ಭಾವನೆಯ್ಯಂದು ಶಿವಲಿಂಗಮಂ ಮುಟ್ಟುತಿರೆ ಕಂಡು ಸಯ್ರಿರದೆ ಚಂಡೇಶನುರಿದೆದ್ದು ಕೋಲಲ್ಗೊಂಡು (ಚಂಡೇಶ. ದೇ. ೨೪೯-೨೪) ; ಕಡುಶಿವಾರ್ಚಕನೆಸೆವ ಚಂ[ಪಾಠಾಂ. ತಂ]ಡೇಶ ತಂದೆಗಳ ಚರಣಾಂಬುಜಕ್ಕೆ ಶರಣು (ಲಶಿಡಂ. ೩೫-೨೦). [ಸಂ. (ಚಂಡಾ + ಈಶ)]

ಚಂಡೇಶ್ವರ (ನಾ). = ಚಂಡೇಶ. [ಸಂ. (ಚಂಡಾ + ಈಶ್ವರ)]

ಚಂಡೋಲ₁ (ನಾ). (ಇಂಪಾದ ಸ್ವರವುಳ್ಳ) ಒಂದು ಬಗೆಯ ಪಕ್ಷಿ : ಮುಂಜಾವಿನಲ್ಲಿ ನಾನು ಬಂದಕೂಡಲೇ ಚಂಡೋಲಪಕ್ಷಿಗಳು ನನ್ನೆದುರಿಗೆ ಬರಬೇಕೆಂಬ ಹವಣಿಕೆಯಿಂದ ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಹಾರಿ ಇಂಪಾದ ರಾಗ ಮಾಡುತ್ತವೆ (ಮುಂಬಯಿ. ೩-೨೭). [←ಮರಾ. ಚಂಡೋಲ ; ಹಿಂ. ಚಂಡೂಲ]

ಚಂಡೋಲ₂ (ನಾ). ಅಫೀಮು ; ಅಪಿನಿ : ಅವನು ಭಾಂಗ, ಗಾಂಜಾ, ಚಂಡೋಲ ಸೇದುತ್ತಾನೆ (ಸ್ವ, ಶಿಬಿ. ೬೦).

[←ಮರಾ. ಚಂಡೋಲ ; ಹಿಂ. ಚಂಡೂ]

ಚಂತಮ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಉರ್ಬ್ಬಿಯೊಳ್ಸಕಲದೊಳೊರ್ಬ್ಬನೆಗಣ್ದ ಶ್ರೀಚನ್ತಮನೆನ್ನುವೊಳ್ಪಿಡೆಯನ್ ಗೊನ್ನಿಸುತರಿಂ ಪರಾಕ್ರಮನ್ ಬಲ್ಲಡೆ ಸೂದ್ರಕನ್ (ಎಇ. XXIV, ೨೬-೭ : ಸು. 886).

[ಚಂತ? + ಅಮ (<ಅಮ್ಮ₁)]

ಚಂತ್ರೂಬ್ರೋಯ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರಂ : ಚನ್ತ್ರೂಬ್ರೋಯಸ್ಯ ಕಾಶ್ಯ(ಶ)ಪಗೋತ್ರ ಪಾಲಶರ್ಮ್ಮಣಾ (ಇಆ. VII, ೧೮೮-೯೨ : 668).

[? + ಬೋಯ]

ಚಂದ₁, ಚೆಂದ₁ (ನಾ). ೧. ಅಂದ; ಸೊಗಸು; ಚೆಲುವು: "ಚಂದ ಲಾವಣ್ಯ ಸಸಿಗಳೋಳ್ ಚಂದ" (ಶಬ್ದಮಂ. ೧೦೦) ; ಪಲವುಮಂದದ ಚಂದದ ಚೆನ್ನ ಪೂಗಳಲ್ಲದೆ ಲುಳಿತಾಳಕಂ . . . ಸೊಗಯಿಪ್ಪುದೀಕೆಯಾ (ಆದಿಪು. ೩-೪೮); ರನ್ನದ ಬಾಯಿನಕ್ಕೆ ಪಲವಂದದ ಚಂದದ ಸೀರೆಗೆನ್ನವರ್ತನ್ನವರೆನ್ನದಿತ್ತು (ಮಲ್ಲಿಪು. ೪-೧೦೪) ; ಚಂದ ಮಿಗೆ ಸಾವಿರದ ಸಂಖ್ಯೆಯುರಿಂದುಮುಖಿಯರ ತಳಿಗೆಯಾರತಿ ಸಂದಣಿಸಿದವು (ಕುಪ್ರಾ, ಸ. ೧೩-೧೧) ; ನೆತ್ತಿ ಬಿರಿದರು ಚಂದ ದಂತ ಮುರಿದರು ಚಂದ ಗಿರಿವಿದಾರಣದೊಳು ಕರಿಗೆ (ಇಂಚಾಪ. ೬೦-೩೭): ತುಂಬೀ ಸ್ವರ ಚಂದ, ರಂಭೇ ಯೌವನ ಚಂದ (ಗಾದೆ). ೨. ಹೋಲಿಕೆ ; ಸಾದೃಶ್ಯ : "ಒಗೆಗುಂ ತಾವಂದ ಚಂದಮೆನೆ ಪೋಲ್ವೆಯೊಳಂ" (ಕವಿಶಂ. ೧೩೯): ಕಳವಳಿಕೆ ಮಿಗೆ ತಂದು ಕಂದನ ಕೊಲಲು ಕೆಡಹಿದ ಕುಱಿಯ ಚಂದದಿ ತಲೆಯ ಕಾಲೊಳಗಿಕ್ಕಿ ಕೈಯನು ಬಿಗಿದು ಕೆಡಹಿರಲು (ಸಂಥಪ. ೮-೪೩). ೩. ರೀತಿ ; ವಿಧ ; ಪ್ರಕಾರ : "ಸ್ವಸ್ತಿಕಃ, ವರ್ಧಮಾನಃ, ನಂದ್ಯಾವರ್ತಃ, — ಈ ೩ ಮೊದಲಾಗುಳ್ಳುವು ಅರಮನೆಯ ಚಂ[ಪಾಠಾಂ. ಛಂ]ದಂಗಳ್" (ಹಲಾಯು. ೫೦-೧೫೦) ; ದುರ್ಬೋಧೆಗಳ ನಾನಾಚಂದದಲಿ ಬೋಧಿಸಿ ಸುನೀತಿಯನಂದಗೆಡಿಸಿ (ಕುಪ್ರಾ, ಆ. ೮-೫೪) ; ಕರ್ಮವೆ ಮೂಱು ಚಂದದಿಂ ಸಂಚಿತಾರಬ್ಧವಾಗಾಮಿಯೆಂದು ಫಲಿಸುತ್ತಮಿಹುದಲ್ಲಿ (ಅನುಸಾ. ೭-೨-೧): ಅಂದು ವಿರಹವ್ಯಥೆಯ ನಾನಾಚಂದದಲಿ ಶೈತ್ಯೋಪಚಾರಗಳಿಂದ ಸಂತೈಸಿದರು (ನಳಚ. ೧-೪೪) : ಒಲಿದವಳೋಪನ ಹಲವು ಚಂದದಿ ಪೊಗಳ್ದುಲಿದಳೆಂದೆನದಿರು ಗಿಳಿಯೆ (ಭರತ. ೬-೯೧). ೪. ಸರಿಯಾದುದು; ಯೋಗ್ಯವಾದುದು ; ಒಪ್ಪವಾದುದು : ಒಂದಿಂದ್ರಿಯದ ಸುಖವನೊಂದು ಮುಖಕರ್ಷಿಸಲು ಚಂದವಾಗದು ಪ್ರಾಣಲಿಂಗಿಗೆ ವಿಚಾರಿಸಲು (ದೀಕ್ಷಾಬೋ. ೧೨೫-೪) ; ಮಂದರಗಿರಿಯ ಪೊತ್ತುದು ಏನು ಚಂದವೆ ಕಂದ ನೀ . . . ಅಡವಿಯೊಳಿಡುವುದಾವ ನ್ಯಾಯವೆ (ಪುರಂದ. ೨-೬೩-೨) ; ಲಜ್ಜೆ . . . ಚಂದ . . . ಮಜ್ಜಿಗೆ ಊಟಕೆ ಚಂದ (ಇಂಚಾಪ. ೯೪-೫೭) ; ನಾಗರಿಕರ ಮಾತು ನಗರದಲ್ಲಿ ಚಂದ (ಗಾದೆ). ೫. ಕ್ಷೇಮ ; ಕುಶಲ ; ಸೌಖ್ಯ : ಮಂದಾಕಿನಿಯ ಚಂದವೆಯೆಂದು ಕುಶಲವನ್ನ ನಸುನಗುತ ಕೇಳಲು (ಸೌಗಂಧಿ. ೨೫). **ಚೆಂದ₁** : ೧. ಬೆಳ್ಳಿಲೆಗಳ . . . ಹೊಂದಾವರೆಯಂತ ವಾಮಹಸ್ತದೊಳಾಂತ ಚೆಂದವನೇನ ಬಣ್ಣಿಸುವೆ (ಮೋಹತ. ೧೬-೩೦). ೨. "ಅಂದಂ, ಚೆಂದಂ, ಅನ್ನಂ—ಈ ೩ ಪೋಲ್ವೆ" (ಕರಸಾ. ೧೫-೨೯೫). ೩. ಇಂದು ನಿಮಗೀ ಹದನ ನಾನೇ ತಂದು ಬಳಿಕೆನ್ನೊಡಲ ಸಲಹುವ ಚೆಂದ ವೊಳ್ಳಿತು (ಕುಪ್ರಾ, ಭೀ. ೧೦-೩೪). ೪. ಮಗನೆ ಕೇಳ್ಳೆ ಪಾರ್ಥ ಕೂರಂಬುಗಳ ಹಾಸಿಕೆ ಚೆಂದವಾಯಿತು ಹೊಗರಲಗ ತಲೆಗಿಂಬ ರಚಿಸು (ಕುಪ್ರಾ, ಭೀ. ೧೦-೨೨): ಇನಿತೊಂದು ಗರ್ವದ ಬಿಱುನುಡಿ ಚೆಂದವೆ ನಿನಗೆ (ಮೋಹತ. ೧೨-೯೩). ೫. ಹರಿಶರಣರಾದರಿಗೆ ಚೆಂದವಾಗದ ಕಾರ್ಯವಾವುದು (ಕೋಗಯು. ೧೮-೫೩). ೬. ಅಭಿಲಾಷೆ ; ಇಚ್ಛೆ ; ಆಸಕ್ತಿ : ಕೃತಿಯಿದ ಚೆಂದದ ಬುಧರು ಲಾಲಿಪುದು (ಕಂನವಿ. ೦-೧೩).

ಚಂದಚಂದ (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ) : ತಂದಡವಿ ಗಿಡು ಮರ ಹಗಿನವಂ ಚಂದಚಂದದ ಸೊಪ್ಪು ಸೊಗಡಂ ಹಲವು ಸೆಕ್ಕೆಗಳ ಹೊತ್ತುಕೊಂಡೈತಹನು (ಬಸಪು. ೪೩-೩೭).

[ದೇ.೩ ತಮಿ. ಮಲ. ಚನ್ತ ; ತುಳು. ತೆಲು. ಚಂದ./ಸಂ. ಛಂದ]

ಚಂದ₂, ಚಂದು₁, ಚೆಂದ₂ (ನಾ). ೧. ಚಂದ್ರ ; ಚಂದ್ರಮ; ತಿಂಗಳು: "ಜೊನ್ನೊಡಲಂ . . . ಚಂದಂ . . . ತಿಂಗಳ್—ಈ ೨೦ ಚಂದ್ರನ ಪೆಸರ್" (ಕರಸಾ. ೨-೨೩); "ಚಳಿಗದಿರಂ . . . ಐಕಿಲ್ವೆಳಗಂ ತಣ್ಣದಿರ ಮಂಜುಗ್ಗೆಯಂ ಚಂದಂ" (ಕವಿಶಂ. ೪೩) ; ಗರಣ ತಾಗಿದ ಚಂದನಂತೆ . . . ಮನಸು ತಳ್ಳಂಕಗೊಡುತಂ (ಪ್ರಭುಪು. ೬-೩೦). ೨. ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಕುಪ್ಪಯ್ಯನುಂ ಚನ್ದನುಂ ಬಿಕ್ಕಿಯುಂ ತಮುತ್ತ ಮೂವರುಂ ಕಲ್ಲ ನಿಱಿಸಿದರ್ (ಎಕ. VIII, ಸೊರಬ. ೪೫೪-೭; 973). **ಚಂದು₁** : ೧. ಎಳ ಮಿಸೆಯುದೇಂ ಬಳೆದುದೊ ಚಂದುವೊಗದ ಕಱಿಗೞಿದೊರೆವೊಲ್ (ಚಿಕವಿ. ೪-೧೫೮). 'ಚಂದುಮಾಮ', 'ಚಂದುವಟ್ಟು' ಪರಾ. ೩. ತೇದಿ : ದಿನಾಂಕ : ತಾರೀಖು : (ಹಿ). **ಚೆಂದ₂** : ೧. 'ಚೆಂದಗಲೆ' ಪರಾ. [<ಸಂ. ಚಂದ್ರ]

ಚಂದ₃ 'ಛಂದ₁' ನೋ.

ಚಂದ₄ 'ಚಂದಾ' ನೋ.

ಚಂದಂಬೆಱು (ಕ್ರಿ). ಅಂದವನ್ನು ಪಡೆ ; ಚೆಲುವಾಗು ; ಸೊಗಸಾಗು : ಹರಿದೇವಂ ಪೇಳ್ದ ಸತ್ಕಾವ್ಯಮಂ ಚಂ[ಪಾಠಾಂ. ಚೆಂ]ದಂಬೆತ್ತಿರಲೋದುವಾರ್ತ ಸುಖದಿಂ ಕೇಳ್ವಾದರಿಪ್ಪರ್ಗೆ ಸಾನಂದಂ ಮಾಡುಗೆ ಪುಣ್ಯಭೋಗಚಯಮಂ (ಗಿರಿಕ. ೧೦-೧೦೩). [ಚಂದ₁ + ಪೆಱು₁]

ಚಂದಕಲ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ: ಚಂದಕಲ (ಚಂದೋರ).—ದೊಡ್ಡ ಮರ ; ಕಟ್ಟಿಗೆ ಕೆಲಸದ್ದಲ್ಲ. ಅಂಟು ಔಷಧಿ (ಕಥಾಗ. ೩೯): ಕಂಚುಪ್ಪಾಂತಿ, ಚಂದಕಲ, ಬಟ್ಲಚೆಂದ್ರಿಕೆ, ಉಪ್ಪಿಗೆ (ವೃಕಿಗಿ. ೫೦-೧೦೩೩).

[←ಮರಾ. ಚಂದರ]

ಚಂದಕಾಣಿಸು, ಚೆಂದಕಾಣಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಕಾಣು ; ಶೋಭಿಸು: ಅವನು ಚಿತ್ರದಲ್ಲಿ ಬಹಳ ಚಂದಕಾಣಿಸುತ್ತಾನೆ (ರೂಢಿ). **ಚೆಂದಕಾಣಿಸು** : ೨. ಶೋಭಿಸುವಂತೆ ಮಾಡು : ನೀವು ನಮ್ಮ ಕಾರ್ಯಕ್ರಮಕ್ಕೆ ಬಂದು ಅದನ್ನು ಚೆಂದಕಾಣಿಸಬೇಕು (ರೂಢಿ). [ಚಂದ₁ + ಕಾಣಿಸು]

ಚಂದಕಾಣು, ಚೆಂದಕಾಣು (ಕ್ರಿ). ಚೆಲುವಾಗಿ ತೋರು : "ಒಪ್ಪು, ಅಮರು, ಎಸೆ, ಕಂಗೊಳಿಸು, ಒಡಂಬಡು, ಚಂದಕಾಣು, ಸೊಗಸು" (ಕಂನುಹು. ೮೦). **ಚೆಂದಕಾಣು** : ಉಡಿಗೆತೊಡಿಗೆಗಳಿಂದ ಹೆಂಗಸು ಚೆಂದ ಕಾಣುವಳು (ಇಂಚಾಪ. ೨೩೩-೫೩). [ಚಂದ₁ + ಕಾಣು (<ಕಾಣ್)]

ಚಂದಕಾಱ (ನಾ). ಸೊಗಸಂಗಾರ; ಅಂದಗಾರ; ಅವಿಚಳಲೀಲೆಯೊಳಾಱುಖಂಡದ ರಾಜನಿವಹದ ಸಂಪತ್ತನೆನ್ನ ತವರುಮನೆಯ ಚಂದಕಾಱ ನೀನಾಳೆಂದು ದಿವಿಜೆ ತಿಲಕವಿಟ್ಟಳೊಡನೆ (ಭರತ. ೩೫-೬೨). [ಚಂದ₁+ — ಕಾಱ]

ಚಂದಗವುಂಡ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು: ಭವಗವುಣ್ಡನು ಚನ್ದಗವುಣ್ಡನು ಹೆಡೆವೊಟಲ್ನಾಡು ಬನವಸಿಯು ನಗರವುಂ ಸಾಕ್ಷಿ (ಎಕ. VIII, ಸೊರಬ. ೫೭೧-೩೭ ; 692). [ಚಂದ$_2$ + ಗವುಂಡ$_0$ (< ಗಾವುಂಡ)]

ಚಂದಗಲ್ (ನಾ). ಚಂದ್ರಕಾಂತಶಿಲೆ: "ಚಂದ [ಪಾಠಾಂ. ದ್ರ]ಗಲ್ಸ್ಕಳಿರ್ಗಲ್ಲೆ ನಲೊಸರ್ಗಲ್" (ಚತುನಿ. ೧೧೦). [ಚಂದ$_2$ + ಕಲ್$_3$]

ಚಂದಗೆಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ಸೊಗಸನ್ನು ಕೆಡಿಸು; ಅಂದಗೆಡುವಂತೆ ಮಾಡು: ಮತ್ತ ಕೆಲ ಹೋಳುಗಳ ಚಂದಗೆಡಿಸದೆ ಶುಂಠಿಯುಳ್ಳಿಗಳನಿಕ್ಕಿ ಯೇಲಕ್ಕಿಯಂ ತಳಿದುಕೊಂಡು (ಸೂಶಾ. ೪-೭೯). [ಚಂದಗೆಡು + – ಇಸು$_3$]

ಚಂದಗೆಡು, ಚೆಂದಂಗೆಡು (ಕ್ರಿ). ಸೊಗಸುಗುಂದು; ಅಂದಗೆಡು: ಇಂದು ಕೊಡುವೊಡೆಯುಂ ಕೊಳುವವಂ ಚಂ[ಪಾಠಾಂ. ಛಂ]ದಗೆಟ್ಟರು ಈ ದಿನದೊಳೇನೆಂದು ನಗುವರೊ (ಬಸವು. ೨೯-೧೫). **ಚೆಂದಂಗೆಡು**: ಚೆಂದಂಗೆಡದೃಗಣೆಯುಂ ನಾಲ್ದಲೆಯಾನದವಾಣೀಶಂ . . . ಎಂಬಂದದಿನತಿವಿಭ್ರಾಜಿಸಿದಂ ರಾಜಪ್ರಭಾರಾಜಸುತಂ(ಜಯುಕಾ. ೨-೭೯). [ಚಂದ$_1$ + ಕೆಡು$_1$]

ಚಂದಗೇಡಿ, ಚೆಂದಗೇಡಿ (ನಾ). ೧. ಅಂದವಿಲ್ಲದವನು; ಕುರೂಪಿ: "ಚಂದಗೇಡಿ-ಕುರೂಪಿ" (ಜಾನಕೋ. ೫೪); ಚಂದಗೇಡಿ ಕೊರಳಿಗೆ ಚವುಕ ಕಟ್ಟಿದರೆ ಮಂದಿ ನೋಡಲೆಂದು ಕಂಬಿಯ ಮೇಲೆ ಕೂತ (ಗಾದೆ). ೨. ಅಂದವನ್ನು ಕೆಡಿಸುವವನು. 'ಚಂದಗೇಡಿತನ' ಪರಾ. **ಚೆಂದಗೇಡಿ**: (ಕಿ). [ಚಂದ$_1$ + ಕೇಡಿ$_1$]

ಚಂದಗೇಡಿತನ, ಚೆಂದಗೇಡಿತನ (ನಾ). ಚಂದವನ್ನು ಕೆಡಿಸುವಿಕೆ; ಅಂದವನ್ನು ಹಾಳುಮಾಡುವಿಕೆ: ಈ ಅಂದನಿಸಿಕೊಂಬೋ ಚಂದಗೇಡಿತನಾ ಯಾಕ ಬೇಕವ್ವಾ ನಮಗ? (ಹೊಸಂಸಾ. ೭೮). **ಚೆಂದಗೇಡಿತನ**: ಪ್ರಕೃತಿಯನ್ನು ವಿಕೃತಿಗೊಳಿಸುವ ಚೆಂದಗೇಡಿತನವನ್ನು ಚಾತುರ್ಯದಿಂದ ಬದಿಗೊತ್ತಿ (ನಲಮು. VII ನಾಲ್ಕುಮಾತು). [ಚಂದಗೇಡಿ + – ತನ]

ಚಂದಣ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ; ಚಂದನವೃಕ್ಷ; ಶ್ರೀಗಂಧ: "ಗಂಧಸಾರಃ, ಮಲಯಜಃ, ಭದ್ರಶ್ರೀಃ, ಚಂದನಃ-ಳ ಚಾದನಗಿಡ,ಚಂದಣ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೮೦); ಕರಚಂಡಘಾತದೊಳ್ ತೊಂಡುಗೆಡದ ತುರಗದಳಂಗಳುಂ ಬಜಿಸಿದಿಲ ಬಳಗಂ ಚಂದಣದ ಪೆರ್ಮರಗಾಡಂ ದಿಂಡುಗೆಡಪಿದಂತಿರ್ದುವು (ಅನಂಪು. ೧೪-೭ ವ); ಬಸುರಿ ಬಿಳುನೆತ್ತಿ ತುಂಬುರ ಬಿಕ್ಕಿ ಸೆಲ್ಲ ಚಂದಣವತ್ತಿ . . . ನಾನಾವೃಕ್ಷಜಾತಿಯಿಂದೆಸವ ಘೋರಾರಣ್ಯ ಕಣ್ಗೆಸೆದುದು (ಸಿಂಗಿರಾ. ೩೦-೯). [< ಪ್ರಾ. ಚಂದಣ./ಸಂ. ಚಂದನ]

ಚಂದಣಗಿತ್ತಿ (ನಾ). ಅಡಿಗೆಯವಳು; ರಂದಣಗಿತ್ತಿ: ಬಂದ ಚಂದಣಗಿತ್ತಿಯರೆಲ್ಲರು ಓಗರವನುಂಡು ಹೋದರಲ್ಲದೆ ಮದುವಣಿಗನ ಕಂಡು ಹೋದುದಿಲ್ಲ (ವೋಳಮಾ. ೧೯೫-೭೨೭).

[☞ ಇದು 'ರಂದಣಗಿತ್ತಿ' ಎಂಬುದರ ಅಪಲಿಖಿತವಿರಬಹುದು.]

ಚಂದನ (ನಾ). ೧.=ಚಂದಣ: "ಚಂದನಂ, ಮಳಯಜಂ, ಶ್ರೀಖಂಡ (ಃ)೦, ರೋಹಿಣೀದ್ರುಮಃ – ಈ ೪ ಸಿರಿಗಂಧಂ" (ಹಲಾಯು. ೮೯-೩೯೦); ಮಲಯಮೇಖಲೆಯಂತೆ ಚಂದನಪಲ್ಲವಾವತಂಸೆಯುಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೯೯); ಚಂದನದ ಕುಜದೊಳ್ ಕುಸುಮವಜಿಸುವರೆ (ನಂಬಿರ. ೧೩-೭). ೨. ಶ್ರೀಗಂಧದ ಕೊರಡನ್ನು ತೇದುಮಾಡಿದ ಗಂಧ: "ರೋಹಿಣಿ ಮಲಯಜಂ ಚಂದನಂ ಗಂಧಮೆಂದೆನಿಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೯೯-೨೦); ಬೆಳಗುವ ಚಂದನದಣ್ಪಂ . . . ಕರಮೆಸೆದಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೨೯); ಮೃಗಮದ ಘುಸೃಣಚಂದನಚರ್ಚೆಯೊಳಂ . . . ಪಸದನಂಗೆಯ್ದು (ಜಗವಿ. ೪-೮೦ ವ).

ಚಂದನಚಂದ್ರ=ತಂಪನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಚಂದ್ರನಂತಿರುವವನು; ಒಂದು ಬಿರುದು: ಧರೆಯ ಪೊರೆವ ಚನ್ದನಚಂದ್ರ ಪಗೆವರಾದಿತ್ಯ ನಾಮಾದಿ ಸಮಸ್ತಪ್ರ[ಶ]ಸ್ತಿಸಹಿತ ಶ್ರೀ ಮನ್ನನ್ನೆಯ ನಾಯಿಮರಸ [ನುಂ] (ಸೌಇಇ. XX, ೨೭-೧೧ ; 1040). [ಸಂ.]

ಚಂದನಕರ್ದಮ (ನಾ). ಶ್ರೀಗಂಧದ ಕೊರಡನ್ನು ತೇದುಮಾಡಿದ ಕಲ್ಕ,-ಲೇಪನದ್ರವ್ಯ: ಚಂದನಕರ್ದಮದಣ್ಪು . . . ಬಗೆಗೊಂಡುದು (ಜಗವಿ. ೨-೭೧). [ಚಂದನ + ಕರ್ದಮ]

ಚಂದನಕುಜ (ನಾ). ಗಂಧದ ಮರ; ಶ್ರೀಗಂಧ: ಪಾವು ಸುತ್ತಿರಲಿನಾಹತಲೀಲೆಯೊಳಂದು ಬಾಳಚಂದನಕುಜದಂತೆ ಕೃಷ್ಣನೆಸೆದಿರ್ದೊಡಂ (ಜಗವಿ. ೩-೯೧). [ಚಂದನ + ಕುಜ]

ಚಂದನಕೆಱೆ (ನಾ). ಒಂದು ಸ್ಥಳದ ಹೆಸರು: ಆತನ ಮಗ ಓಟೆಯ ಚಾದನಕೆಱೆಯ ಬಡ × × ಇಱಿದು ದನವ ಕೊಂಡು ಹೋಹಲ್ಲಿ (ಎಕ. VII, ಶಿವಮೊ. ೭೭-೪ ; ?). [ಚಂದನ? + ಕೆಱೆ]

ಚಂದನಕ್ಷೋದ (ನಾ). ಚಂದನದ ಚೂರ್ಣ; ಗಂಧದ ಹುಡಿ: ಕಂಪಿಲ್ಲದ ಬಿಸಿಲುಣ್ಮುವ ಕಂಪಿಲ್ಲದ ಸಾಂದ್ರಚಂದನಕ್ಷೋದಂ . . . ಎಂಬೆಂ ಪೊಸ ಬೆಳ್ದಿಂಗಳಂ ಬಱಿಕ್ಕೇನೆಂಬೆಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೮-೪೪). [ಚಂದನ + ಕ್ಷೋದ]

ಚಂದನಗಾಡು (ನಾ). ಗಂಧದ ಮರಗಳ ಕಾಡು: ಬದಿರ್ವೆತ್ತ್ರಗಳ ಲೋಬಾನ ಚಂದನಗಾಡಿನೊಳ್ ಪಂದಿ ಮತ್ತೇಭಂಗಳಿರೆ ಕಂಡರವರು (ಮೋಹತ. ೧೯-೨೧). [ಚಂದನ + ಕಾಡು$_3$]

ಚಂದನಚರ್ಚೆ (ನಾ). ಚಂದನವನ್ನು ಬಳಿಯುವುದು; ಗಂಧದ ಲೇಪ: ದಿವ್ಯ ಭಾಷಾರಸ ಪೂರ್ಣಮಂ ಶ್ರುತಪಯೋಧಿಯನೀಸಿದ ವರ್ಧಮಾನ ಭಟ್ಟಾರಕರಂ ವಚಸ್ಸುರಭಿ ಚಂದನಚರ್ಚೆಗಳಿಂದಮರ್ಚಿಪೆಂ (ಶಂಕಾಮಾ. ೧-೧೪). [ಚಂದನ + ಚರ್ಚೆ]

ಚಂದನಬಟವ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧಿ ಸಸ್ಯ: ಚಿಲ್ಲೀ (ಚಂದನಬಟವ) . . . ಜೇಷ್ಠಮಧು ಇವೆಲ್ಲ ಮಧುರ (ಅಷ್ಟಾಂಗ. ೧೩೮-೯೩ ಅರ್ಥ). [← ಮರಾ. ಚಂದನಬಟವಾ]

ಚಂದನಪಕ್ಕಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಪಕ್ಷಿ: ಶಕುನಿ ಚಂದನ[ಪಾಠಾಂ. ಣ]ಪಕ್ಕಿ ಚಕೋರಿ . . . ಗಿಡುಗಂಗಳೆಂಬ ಖಗವೃಂದದಿನಲ್ಲಿಯರಣ್ಯಮೊಪ್ಪುಗುಂ (೧ಶಿಕ. ೧-೭೪). [ಚಂದನ? + ಪಕ್ಕಿ$_1$]

ಚಂದನಸಾರ (ನಾ).=ಚಂದನಕರ್ದಮ: ಘನಸಾರ ಚಂದನಸಾರ ಪ್ರಮೃಷ್ಟ ಕರತಳನುಮಾಗಿ (ಆದಿಪು. ೧೧-೨೭ ವ). [ಚಂದನ + ಸಾರ$_3$]

ಚಂದನಾಚಲ (ನಾ). ಗಂಧದ ಮರಗಳಂ ಬೆಳೆಯುವ ಬೆಟ್ಟ; ಮಲಯ ಪರ್ವತ. [ಚಂದನ + ಅಚಲ]

ಚಂದನಾದಿಚೂರ್ಣ (ನಾ). ಶ್ರೀಗಂಧವೇ ಮೊದಲಾದ ದ್ರವ್ಯಗಳಿಂದ ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿದ ಔಷಧಿಚೂರ್ಣ: ಚಂದನಾದಿಚೂರ್ಣ . . . ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಲು ಸರ್ವಪೈತ್ಯ, ಸಕಲ ಮೂತ್ರರೋಗ, ವಾತಜ್ವರ ಮುಂತಾಗಿ ಗುಣವಕ್ಕುಂ (ಸಕವೈ. ೧೯೩): ಚಂದನಾದಿಚೂರ್ಣಃ–ತ್ರಪೆಗೆ-ಶ್ರೀಗಂಧ, ಚಂಗಲಕೋಷ್ಠ . . . ದ್ರಾಕ್ಷೆಹಣ್ಣು ಇವನ್ನು ಸಮಾನತೂಕದಿಂದ ಚೂರ್ಣವ ಮಾಡಿ ಸಕ್ಕರೆ ಸಹ ಮೆಲ್ಲಲು ತೃಷೆ, ಛರ್ದಿ, ಬಿಕ್ಕಳು, ಪಿತ್ತ, ಭ್ರಮೆ, ಅರೋಚಕ, ಇವು ಗುಣ (ವಿವೈವಿ. ೨೭). [ಚಂದನ + ಆದಿ$_2$ + ಚೂರ್ಣ$_2$]

ಚಂದನಾದಿತೈಲ (ನಾ). ಶ್ರೀಗಂಧ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಸಾರವನ್ನು ಬೆರಸಿದ ಎಣ್ಣೆ: ಚಂದನಾದಿತೈಲ–ಶ್ರೀಗಂಧ, ಯಷ್ಟಿಮಧುಕ, ಅಗಿಲು . . . ಒಂದು ಬಳ್ಳ ಎಣ್ಣೆಯನ್ನು ಹನಿಸಿ ಕಾಯಿಸಿ ಪಾಕದಲ್ಲಿಳುಹಿಕೊಂಡು ದೇಹಕ್ಕೆ ಲೇಪವನ್ನು ಮಾಡಲು ಪಿತ್ತಜ್ವರ, ದಾಹಜ್ವರ ಸಹ ಮಾಣುವುವು (ಸಕವೈ. ೮೪). [ಚಂದನ + ಆದಿ$_2$ + ತೈಲ]

ಚಂದನೋಪಲ (ನಾ). ಗಂಧ ತೇಯುವ ಕಲ್ಲು; ಸಾಣೆಕಲ್ಲು: "ತೇವ ಸಾಣೆಯ ಕಲ್ಲು ಚಂದನೋಪಲಮೆನಿಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೭೧-೧೯). [ಚಂದನ + ಉಪಲ]

ಚಂದಪ್ಪ (ನಾ). ಚಂದ್ರ; ಶಶಿ: ಚಂದಪ್ಪ ಮೂಡ್ಯಾನ ಚಿಗರೀಯ ನೇರ್ಯಾನೋ (ಗಾಗು. ೧೭). [ಚಂದ$_2$ + ಅಪ್ಪ$_1$]

ಚಂದಮ, ಚಂದವ, ಚಂದುವ, ಚೆಂದವ (ನಾ). ಚಂದ್ರ; ಶಶಿ : ಚಂದಮನಿಂ ಚಾಂದೋಜಿಯಿಂ ಪವಳದ ಚಂದಮನೇಳಿಪವೊಲ್ (ಉದ್ಯದೀ. ೬-೨೦). **ಚಂದವ:** ಬೆಳ್ದಿಂಗಳೆಯಾಗಸಕಟ್ಟಿ ಚಂದವಂ ಗಡ (ಕಬ್ಬಿಕಾ. ೧೮೩). **ಚಂದುವ:** ಅರಲಂಬಿಂ ಗಜಿಸನ್ನೆದೋಟುವನಸಂಗಂ ಚಂದುವಂ ಕೂಂಕುವಂ ಕರದಿಂ ತಂಬೆಲರೆಂಬನಡ್ಡಸುಟಿವಂ (ಅನಂಪು. ೮-೨೧). **ಚೆಂದವ:** ಇರುಳ್ಗಣ್ಣನೆಂದು ಚೆಂದವನಕ್ಕುಂ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೮೯-೨೮). 'ಚೆಂದವಗಲ್' ಪರಾ. [<ಪ್ರಾ. ಚಂದಮ. / ಸಂ. ಚಂದ್ರಮಸ್]

ಚಂದಮಾಮ, ಚಂದಮಾವ, ಚಂದುಮಾಮ (ನಾ). (ಮಕ್ಕಳು) ಚಂದ್ರನನ್ನು ಅಕ್ಕರೆಯಿಂದ ಸಂಬೋಧಿಸುವ ಹೆಸರು ; "ಮಕ್ಕಳು ಚಂದ್ರನಿಗೆ ಕರೆಯುವುದು" (ಜಾನಕೋ. ೫೪) : "ಚಂದಮಾಮ " ಎಂದು ಕರೆವುದಾರನು ಅಮ್ಮ? (ಕಪಪು. V, ೧೫೬). **ಚಂದಮಾವ:** ಕುವಲಯನೇತ್ರನ ಭಾವ ಕಬ್ಬುವಿಲ್ಲನ ಮಾವ ಕುಮುದಗಳ ಜೀವವೊಪ್ಪುವ ಚಂದಮಾವ (ಸಾರಂಗ. ೩೧). **ಚಂದುಮಾಮ:** ಮಗುವಿಗೆ ಚಂದುಮಾಮನನ್ನು ತೋರಿಸು (ರೂಢಿ). [ಚಂದ್ರ$_2$ + ಮಾಮ]

ಚಂದಮಾವ 'ಚಂದಮಾಮ' ನೋ.

ಚಂದಮ್ಮ (ನಾ). ಒಂದು ಕ್ಷುದ್ರದೇವತೆಯ ಹೆಸರು : ಮಾರಿ ಮಸಣಿ ಜಕ್ಕಿ . . . ಕಚ್ಚಿನ ಗಡಿಗಮ್ಮ ಸುಳ್ಳು ಚಂದಮ್ಮನು ಖಂಡಿ ಕೇತಾರಯ್ಯ (ವಿಸಾಸು. ೫೮-೨). [ಚಂದ್ರ$_2$ + ಅಮ್ಮ$_2$]

ಚಂದಯ್ಯ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಸ್ವಸ್ತಿಶ್ರೀ ಚನ್ದಯ್ಯಂ (ಎಕ. X, ಗೋರಿಬಿ. ೭೦-೧ ; ಸು. ೩೦೦) ; ನಾಗಮಯ್ಯನ ಮಗಂ ಚನ್ದಯ್ಯನುಂ ಸಿರಿಯಣ್ಣನುಂ (ಎಕ. X, ಚಿಂತಾಮ. ೪೪-೧೩ ; 960 ?).

[ಚಂದ್ರ$_2$ + ಅಯ್ಯ$_1$]

ಚಂದಲದೇವಿ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾಕೆಯ ಹೆಸರು: ಶ್ರೀ[ನೃ]ತ್ಯವಿದ್ಯಾಧರಿ ಚಂದಲದೇವಿಯರ ಬಿಂನಪದಿಂದ (ಕಇಆ. ೯೨-೧-೪೪ ; 1082) : ನನ್ನಿಯೊಳಿನ್ತು ಗರ್ಬ್ಬಿತೆಯುರಾಗ್ಗಳ ಚಂದಲದೇವಿಯುಂದದಿಂ (ಎಕ. VII, ಶಿ ವ ಮೊ. ೬೪-೮೯ ; 1112 ?). [ಚಂದಲ$_0$ + ದೇವಿ]

ಚಂದವ 'ಚಂದಮ' ನೋ.

ಚಂದವರಿ (ಕ್ರಿ). ಅಂದಗೆಡು; ಅಸ್ತವ್ಯಸ್ತವಾಗು: ಬಳಿಸಂದ ದಂಡೊಡೆದು ಚಂದವರಿಯುಲು ಮಂದಾನಿಲನಂ ಪರಿದೈದಿ . . . ಸೂಚಿಸಲ್ಕೆ (ನವಮೋ. ೬-೫೧). [ಚಂದ$_1$ + ಪರಿ$_1$]

ಚಂದವಳಿ (ಕ್ರಿ). ಅಂದಗೆಡು ; ಸೊಗಸುಗುಂದು : ಪರಿಮಳಿಸದಡೆ ಚಂದವಳಿದಡೆ ವಿರಸವಾದಡೆ ಬೇಜಿ ಕಂಪಾಪರಿಸಿದಡೆ (ಬಸಪು. ೪೪-೨೬).

[ಚಂದ$_1$ + ಅಳಿ$_1$ (<ಅಟಿ$_1$)]

ಚಂದವಾವುಗೆ (ನಾ). ಸೊಗಸಾದ ಪಾದುಕೆ; ಚೆನ್ನಾದ ಹಾವುಗೆ: ದೇವರ ಚಂದ[ಪಾಠಾಂ. ಚಮ್ಮ, ಸಮ್ಮ] ಪಾವುಗೆಗಳಂ ಪಿಡಿದೆಂಬುದನಿಂಬುಕೆಯ್ದು ಸದ್ಭಾವಮೆ ಸಾಲ್ಗುಂ (ಪಂಚಾವಸ. ೭-೬೮). [ಚಂದ$_1$ + ಪಾವುಗೆ]

ಚಂದಸಿಗ 'ಛಾಂದಸಿಗ' ನೋ.

ಚಂದಳ 'ಚೆಂದಳ' ನೋ.

ಚಂದಳಿರ್ 'ಚೆಂದಳಿರ್' ನೋ.

ಚಂದಾ, ಚಂದ$_4$ (ನಾ). ಪಂತಿಗೆ ; ವರ್ಗಣಿ : ಗ್ರಾಮಸ್ಥರು ಚಂದಾ ಹಾಕಿ ಕೊಟ್ಟರು (ಹುಟ್ಟಹ. ೧೫) ; ನಮ್ಮ ಸಮಿತಿಗೆ ನೀವು ಏನೂ ಚಂದಾ ಕೊಡಬೇಕಾಗಿಲ್ಲ (ಭಾರತಿ. ೫೦) : ಚಂದಾ ವಸೂಲಿಗೆ ಬಂದಿರುವೆವೆಂದು ಹೇಳಿದ ಕೂಡಲೇ . . . ಬೈದು, ಹೊರಗೆ ಕಳುಹಿಸಿದರು (ರಾಯುಕ. ೬೧). **ಚಂದ$_4$:** ಸಂಘದ ವಾರ್ಷಿಕ ಚಂದ ಎರಡು ರೂಪಾಯಿ (ರೂಢಿ).

[←ಪಾರ. ಹಿಂ. ಮರಾ. ಚಂದಾ]

ಚಂದಾಊರ 'ಚಂದಾವುರ' ನೋ.

ಚಂದಾದಾರ (ನಾ). ಪಂತಿಗೆ ಕೊಡುವವನು ; ವರ್ಗಣಿದಾರ ; ಪತ್ರಿಕೆ, ಪುಸ್ತಕ, ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಗೆ ನಿಯತವಾದ ಅವಧಿಗೆ ಹಣ ಸಂದಾಯಮಾಡಿ ಆಯಾ ಪತ್ರಿಕೆ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ಪಡೆಯುವವನು : ಹಲವಾರು ಬಗೆಯ ದೈನಿಕ, ಸಾಪ್ತಾಹಿಕ, ಮಾಸಿಕ ಪತ್ರಿಕೆಗಳಿಗೆ ಅವರು ಕಾಯಂ ಚಂದಾದಾರರಾಗಿದ್ದರು (ರತ್ನಗೋ. ೫).

[ಚಂದಾ + – ದಾರ$_4$]

ಚಂದಾಪಟ್ಟಿ (ನಾ). ಚಂದಾ ಕೊಡುವವರ ಪಟ್ಟಿ; ವರ್ಗಣಿ ಕೊಡುವವರ ಯಾದಿ: ಕೆಲವರು ಅವನು ಬಂದೊಡನೇ ಚಂದಾಪಟ್ಟಿಗೆ ಸಹಿಹಾಕಿ ಶ್ರೀರಾಮರಕ್ಷೆ ಎಂದು ಕೈಮುಗಿದು ಬಿಡುವರು (ವೃದ್ಯವಿ. ೭೩).

[ಚಂದಾ + ಪಟ್ಟಿ$_2$]

ಚಂದಾಯ$_1$, ಚಂದಿ (ನಾ). "ಇಪ್ಪಾರುಚಾವಣಿಯ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿರುವ ಗೋಡೆಯ ತ್ರಿಕೋನಾಕಾರದ ಭಾಗ ; ಚಂದಾಯ" (Gable. ೩೦೯೧). **ಚಂದಿ:** 'ಚಂದಿಗೋಡೆ' ಪರಾ. [←ಮರಾ. ಚಾಂದಈ]

ಚಂದಾಯ$_2$ (ನಾ). ಚಂದಾ ಮೂಲಕ ಬರುವ ಆದಾಯ : ತನ್ನ ಪಾಠಶಾಲೆಗಾಗಿ ಏನಾದರೂ ಚಂದಾಯವನ್ನು ದೊರಕಿಸಬೇಕೆಂಬುದು ಆತನ ಬಯಕೆ (ಗೌರಾಂಗ. ೩೧). [ಚಂದಾ + ಆಯ$_7$]

ಚಂದಾವುರ, ಚಂದಾಊರ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು : ಕಾದಂಬ ಚಕ್ರವರ್ತ್ತಿ ಚಂದಾವುರದ ತೈಲಪದೇವನ ಮಗ ಕಾಮದೇವನ ಪೆಂಪು ತೆಂದಡೆ (ಎಕ. VIII, ಸಾಗರ. ೩೦-೧ ; ಸು. 1000 ?) ; ಸಂಕಿಯ ಸಹಣಿಯಾರು ಘಟ್ಟದ ಕೆಳಗಣ ಚಂದಾವುರದ ಬನವದೇವನ ಮೇಲೆ ನಡದಲ್ಲಿ (ಎಕ. VII, ಹೊನ್ನಾಳಿ. ೧೧೭-೩ ; 1319 ?). **ಚಂದಾಊರ:** ಶ್ರೀವೀರಕಾಮದೇವರಸರು ರಾಜಧಾನಿ ಚಂದಾಊರದಲು ಸುಖ ಸಿಂಹಾಸನಾಧಿರೂಢರಾಗಿ (ಎಇ. XXVII, ೨೮-೨೫ ; 1256). [ಚಂದ್ರ$_2$? + ಪುರ$_3$]

ಚಂದಿ 'ಚಂದಾಯ$_1$' ನೋ.

ಚಂದಿಕಬ್ಬೆ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾಕೆಯ ಹೆಸರು : ಶಾನ್ತನ ಲಲಿತಶ್ರೀವನಿತೆಯಾದ ವಿಭವಮನೇವೊಗಳ್ವುದೋ ಚಂದಿಕಬ್ಬೆಯರಸಿಯ ಪೆಂಪ (ಸೌಇಇ. XX, ೧೮-೨೨ : 980). [ಚಂದಿಕ$_0$ + ಅಬ್ಬೆ$_1$]

ಚಂದಿಗ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಓಲೆಯ ಚನ್ದಿಗನುಂ ಗಾಳಿಗನುಂ ಮೊದಲಾಗೆ ಅಯ್ನೂರ್ಬ್ಬರುಂ ತುಪ್ಪವನುಟಿದೋರ್ (ಸೌಇಇ. XI-1, ೧೨-೧೪ : 869) : ಸಾನ್ತರನ ಶ್ರಿಯಾಚಳವಿ ಶ್ರಿಮತ್ ಚನ್ದಿಗಮ್ (ಎಕ. VII, ಶಿಕಾರಿ. ೨೮೪-೪ : 902). [<ಚಂದ್ರ$_2$]

ಚಂದಿಗವೊಳಲ್ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು : ಕೊಣ್ಡ ಚನ್ದಿಗವೊಳಲ ನಡುವಣ ಪೊಲದ ಕುಳಿಯ ಕೆಯ್ಯ ಪೊರೆಯ ಗುಣಗನಲು ಮತ್ತರ್ ೧ (ಎಕ. VII, ಶಿಕಾರಿ. ೨೮೭-೧೧ : 1012).

[ಚಂದಿಗ + ಪೊಳಲ್ (<ಪೊಟಲ್)]

ಚಂದಿಗೋಡೆ (ನಾ). ಚಂದಾಯದ ಗೋಡೆ : ತಾಟು ಮಾಡಬೇಕಾದರೆ, ಮೊದಲು ಚಂದೀಗೋಡೆಗಳ ಮೇಲೆ ಬೆಲಗುಗಳನ್ನು ಅಡ್ಡಹೇರುವರು (ಮುಂಬಯಿ. ೪-೧೧೮). [ಚಂದಿ (<ಚಂದಾಯ$_1$) + ಗೋಡೆ]

ಚಂದಿಯಣ್ಣ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಚನ್ದಿಯಣ್ಣಂಕ × × × ಆದಿ ಪಲರಂ (ಎಕ. III, ನಂಜನ. ೭೫-೮ : 870). [<ಚಂದ್ರ$_2$ + ಅಣ್ಣ$_1$]

ಚಂದಿಯಮ್ಮರಸ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಸ್ವಸ್ತಿಶ್ರೀ ಚನ್ದಿಯಮ್ಮರಸರ್ದೇವಗ್ರ್ಗೆ ಪುಣ್ಣಮ್ ಕೊಟ್ಟರ್ (ಎಕ. XI, ಚಿತ್ರದು. ೨೪-೧ ; ಸು. 500 ?). [<ಚಂದ್ರ$_2$ + ಅಮ್ಮ$_1$ + ಅರಸ$_1$]

ಚಂದಿಯರಸ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಭೂಮಿಯುಂ ಕೊಣ್ಡು ಸಾಹಸದಿಂ ಮಾಡಿ ಚನ್ದಿಯರಸರು ದೇವಗ್ರ್ಗೆಗೊಟ್ಟರ್ (ಎಕ. VII, ಶಿಕಾರಿ. ೨೮೭-೭ ; ಸು. 900). [<ಚಂದ್ರ$_2$ + ಅರಸ$_1$]

ಚಂದಿರ$_1$ 'ಸೆಂದುರ' ನೋ.

ಚಂದಿರ$_2$ (ನಾ). ಚಂದ್ರ ; ತಿಂಗಳು : "ಜೊನ್ನೊಡಲಂ . . . ಚಂದಿರಂ ಚಂದಂ . . . ತಿಂಗಳ್ – ಈ ೨೦ ಚಂದ್ರನ ಪೆಸರ್" (ಕಶಸಾ. ೨-೨೩): ಚಂದಿರ ವೀರವಸಂತ ಮಂದಾನಿಲ ಬಂದಿರೆ ಮೂವರ ಕರೆದು (ಮೋಹತ. ೫-೩೬) ; ಚಂದಿರನೊಳಗೆ ಕಪ್ಪುಂಟು ಬೆಳ್ದಿಂಗಳು ಕಂದಿ ಕುಂದಿಹುದೊ ನಿರ್ಮಲವೊ (ಭರಚ. ೧-೧೦) ; ನಂದಿಯನು ಏಱಿದನ ಚಂದಿರನ ಸೂಡಿದನ ಕಂದನ ಬೇಡಿ ನಲಿದಾನು ನೆನೆವುತ್ತ ಮುಂದೆ ಪೇಳುವೆನು (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೧): ಚಂದಿರನುಂ ರೋಹಿಣಿಯೊಡನೊಂದಿ ಪೊದಟ್ಟುದಿಸಿ ಬಂದಂ (ಚಕವಿ. ೬-೨೩೦). [ಸಂ.]

ಚಂದಿರವಟ್ಟು$_1$ (ನಾ). ಕುಂಕುಮದ ಬೊಟ್ಟು ; ಸಿಂಧೂರದ ತಿಲಕ: ಮೂಡಲ ಬಾನಿನ ಹಣೆಯ ಮೇಲೊಂದು ಚಂದಿರವಟ್ಟು (ನೂರಜ. ೭೬). [ಚಂದಿರ$_1$ (<ಸೆಂದುರ) +ಬಟ್ಟು$_1$ (<ಬಟ್ಟ$_1$)]

ಚಂದಿರವಟ್ಟು$_2$ (ನಾ). ಚಂದ್ರಮಂಡಲ : ಮೃಗಮದದೊಳಗೆ ನಱುಗಂ ಪೆಲರ್ವಟ್ಟೆಯೊಳಗೆ ಚಂದಿರವಟ್ಟು . . . ಎಡೆವಡೆದಂತೆ (ಉದ್ಯದೇ. ೩-೭). [ಚಂದಿರ$_2$ + ಬಟ್ಟು$_1$ (<ಬಟ್ಟ$_1$)]

ಚಂದು$_1$ 'ಚಂದ$_2$' ನೋ.

ಚಂದು$_2$ (ನಾ). ಕಾಣಿಕೆ ; ಕೊಡುಗೆ (?) : ಚಂದ್ರಗಿರಿಯ ಮಲ್ಲಿಕಾರ್ಜುನ ದೇವರಿಗೆ ಅನಾದಿಪೂರ್ವದಲಿ ಚಂದು ಬಹದಂತಾ ತಂಮಡಿಯ ಹಳಿ(ಯ) ಯಂಬ ಪುರವನೂ ಸಿವರಾತ್ರಿ ಮೊದಲಾಗಿ ಬಹದಂತಾ ಕಾಣಿಕೆವನೂ ಆ ದೇವರಿಗೆ ಅಮ್ರುತಪಡಿಗೆ ಸರ್ವ್ವಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಚ[ಂ]ದು ಬರಲಾಗಿ . . . ಆ ದೇವರ ಕಾಣಿಕೆ ಆ ದೇವರಿಗೆ ಚಂದು ಬಹುದೆಂದು . . . ಬಿಂನಹವ ಮಾಡಿದಕ್ಕೆ (ಸೌಇಇ. IX–II, ೪೨೯-೧೧ : 1405). [?]

ಚಂದುಟಿ 'ಚೆಂದುಟಿ' ನೋ.

ಚಂದುಮಾಮ 'ಚಂದಮಾಮ' ನೋ.

ಚಂದುವ 'ಚಂದವ' ನೋ.

ಚಂದುವಟ್ಟು (ನಾ). = ಚಂದಿರವಟ್ಟು$_2$: ಮೊಸಳೆ ಮುಸುಂಕದಚ್ಚಪೊಸ ಬಾಂಬೊಟ್ಟಿಯಿಂಬೊನಲ್ . . . ಕ ಱ ಯೊಂ ದ ದ ಚಂ ದು ವ ಟ್ಟು ಮಾಮಸಗಿತೊ ಗಂಡುಮೇಳಿಗರ ಕೈಬೆಮರೊಂದದ ಸೂಳೆಮೇಳಮೇಂ (ಚಕವಿ. ೬-೧೫೫). [ಚಂದು$_1$ (<ಚಂದ$_2$) + ಬಟ್ಟು$_1$ (<ಬಟ್ಟ$_1$)]

ಚಂದುಳ್ಳಿ 'ಚಂದೊಳ್ಳೆ' ನೋ.

ಚಂದೆಂಗು 'ಚೆಂದೆಂಗು' ನೋ.

ಚಂದೊಳ್ಳೆ, ಚಂದುಳ್ಳಿ, ಚೆಂದುಳ್ಳಿ, ಚೆಂದುಳ್ಳೆ, ಚೆಂದೊಳ್ಳೆ (ಗು). ಬಹಳ ಚೆಲುವಾದ,-ಅಂದವಾದ : ಗರತಿಯ ಲಕ್ಷಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿ ಚಂದೊಳ್ಳೆ ಹೆಣ್ಣು ಎನಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದಳು (ಸಂಧ್ಯಾರಾ. ೨೧). **ಚಂದುಳ್ಳಿ**: ಬಂದೆ ನಿನ ಬಳಿಗೆ ಸರಸತಿಯೇ ಚಂದುಳ್ಳಿ ಹಾಡ ಕಲಿಸಮ್ಮ (ಜಗೀತ. ೬) ; ಚಂಡಾಡಿರೊ ಚಂಡಿಟ್ಟಾಡಿರೊ ನಮ್ಮ ಚಂದುಳ್ಳಿ ರಾಮಾನ ಕೊಂಡಾಡಿರೋ (ಹುಬ್ಬಹ. ೨೭). **ಚೆಂದುಳ್ಳಿ**: ಸರಸತಿ ಚೆಂದುಳ್ಳಿ ಹಾಡ ಕಲಿಸಮ್ಮ (ಹಳ್ಳಿಜಾ. ೧೧). **ಚೆಂದುಳ್ಳೆ**: ಅವನ ಮಗಳಿಗೆ ಇಂತ ಚೆಂದುಳ್ಳೆ ಗಂಡು ಸಿಗುವುದೆಂದರೇನು (ಹೊಸಕ್ಷಿ. ೫೨). **ಚೆಂದೊಳ್ಳೆ**: ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಮ್ಮ ತಡ ವಾದರೂ ಚೆಂದೊಳ್ಳೆ ಮಗನನ್ನೇ ಹಡದಳಮ್ಮಾ (ಹೇಮುಕೂ. ೧೮). [<ಚಂದ$_1$]

ಚಂದ್ರ$_1$ 'ಸೆಂದುರ' ನೋ.

ಚಂದ್ರ$_2$ (ಗು). ೧. ಹೊಳೆಯುವ; ಲಕಲಕಿಸುವ; ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದ. (ನಾ). ೨. ತಿಂಗಳು ; ಶಶಿ : "ಇಂದುಃ, ಚಂದ್ರಃ . . . ದಾಕ್ಷಾಯಣೀರಮಣಃ–ಈ ೨೧ ಚಂದ್ರನ ಪೆಸರ್" (ಹಲಾಯು. ೮-೪೨) : ಚಂದ್ರನ ಬಲದಿಂದಮೆನ್ನನಲೆದಪ್ಪುವದರ್ಕೆನಗೀಗಳೊಂದಿ ಚಂದ್ರನ ಬಲವೊಳ್ಳಿತಾಗಿ ಸಲೆಯಿಲ್ಲದೊಡಾವುದುಮೊಳ್ಳಿಕೆಯುಗ್ಗಮೋ (ಪಂಪಭಾ. ೪-೬೮) : ಚಂದ್ರನ ಶೈತ್ಯದಲು ಬೆಳೆದ ಕಾಯಕ್ಕೆ ಬೆಳದಿಂಗಳ ಬಯಸುವ ಹಂಗೇಕಯ್ಯಾ (ಬಸವ. ೪೪೨); ಲಕ್ಷ್ಮೀರಮಣನಾಸ್ಯಚಂದ್ರನಾನಂದವಂ ನಮಗೀಯಲಿ (ಜೈಮಿಭಾ. ೧-೧). ೩. ಆಹ್ಲಾದಕರವಾದ ವಸ್ತು. ೪. ಚಿನ್ನ ; ಬಂಗಾರ. ೫. ಕರ್ಪೂರ. 'ಚಂದ್ರದ್ರವ' ಪರಾ. ೬. ಕೆಂಪುಬಣ್ಣ ; ಅರುಣವರ್ಣ. ೭. (ಸಮಾಸದಲ್ಲಿ ಉತ್ತರಪದವಾದಾಗ) ಮುಖ್ಯನಾದವನು : ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ ವ್ಯಕ್ತಿ: ಕೃತಿಪತಿ ನರೇಂದ್ರಚಂದ್ರಂ(ಕಾದಂಪೂ. ೭). ೮. ರಜ; ಧೂಳಿ. ೯. ನವಿಲುಗರಿಯ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಕಣ್ಣು ; ಪೀಲಿ. ೧೦. ಆಸನ ; ಪೀಠ. ೧೧. ಮನೆಯ ಒಂದು ಭಾಗ. 'ಚಂದ್ರಶಾಲೆ' ಪರಾ. ೧೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ ; ಕಾಂಪಿಲ್ಲ. ೧೩. ಕಾಡು ; ಅರಣ್ಯ. ೧೪. ನೀರು ; ಜಲ. ೧೫. ಪರಮಾತ್ಮ : ಸುಖಸ್ವರೂಪನಾದುದರಿಂದ ಚಂದ್ರನೆಂದು ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ ಹೆಸರು (ಹಸಾರ. ೬-೨ ತಾತ್ಪರ್ಯ) : "ವಿಧು ವಿಪಿನ ಧೂಳಿ ಪೀಠಂ ಸದನಾರುಣ ನವಿಲುಗಱಿಯ ಕಣ್ ಕರ್ಪೂರಂ ಪುದಿದೆಂಟು ಲೆಖ್ಖದೊಳಗಿಹುದಿದು ಪರಚಂದ್ರಾಖ್ಯೆಯೆನಿಕು" (ನಾನಾಕಂ. ೧೦೧) ; "ಅರಣ್ಯ ರಜಂ ಸುಧಾಕರಂ ವಿಷ್ಟರ ಮುಖ್ಯ ಬರ್ಹಭವನಾರುಣ ಮೆಂಬಿವು ಚಂದ್ರವಾಚಕಂ" (ನಾನಾರ. ೭೦). ೧೬. [ಗಣಿತ] ಒಂದು ಎಂಬ ಸಂಖ್ಯೆಯ ಸಂಕೇತ : "ಏಗ, ಏಕ, ಹಿಮಗು, ಹಿಮಕರ, ಶಶಿ, ಶಶಿಧರ, ಚಂದ್ರ . . . ಸಿತಕರ ಇಂತಿನಿತುಂ ೧ಕ್ಕೆ ಹೆಸರು" (ವ್ಯವಹಾ.೧೦-೯). ೧೭. [ಛಂದ] ಒಂದು ಗುರುವಿನ ಅನಂತರ ಎರಡು ಲಘುಗಳನ್ನುಳ್ಳ ಅಕ್ಷರಗಣ ; ಭಗಣ (–∪∪) : "ಗುರು ಮೊದಲೊಳಿರೆ ಚಂದ್ರನಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ.೧೦೭-೨೦); ಮಿಂಚುವ ಚಂದ್ರಂಗಂಚೆಯ ರುದ್ರರ್ ಸಂಚಲನೇತ್ರೇ ಕಾಂಚನಮಾಲೇ (ಛಂದೋಂಬು. ೨-೬೮). ೧೮. [ಜೈನ]ಅರುವತ್ತುಮೂರು ಇಂದ್ರಕಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ತತ್ಕುಳದರಿಷ್ಟ ಪ್ರಾಗ್ದಿಗ್ದೇಶದಮೋಘ . . . ಚಂದ್ರ ಸುಪ್ರತಿಷ್ಠಮೆಂಬ ಕೂಟಾಷ್ಟಕಂಗಳೊಳ್ ರಮಿಯಿಸುವ (ಆದಿಪು. ೭-೩ ವ) : ೧. ಋತು, ೨. ವಿಮಳಂ, ೩. ಚಂದ್ರಂ . . . ೬೩ ಸರ್ವಾರ್ಥಸಿದ್ಧಿ ಎಂಬಿವು ಅನುಕ್ರಮದಿಂ ಅಱುವತ್ತಮೂಱು ಇಂದ್ರಕಂಗಳ ಪೆಸರ್ಗಳ್ (ತತ್ತ್ವಪ್ರ. ೨೧೩). ೧೯. = ಚಂದ್ರಸ್ವರ. 'ಚಂದ್ರೋದಯ' ಪರಾ.

ಚಂದ್ರನ ಕಲ್ = ಚಂದ್ರನ ಚಿಹ್ನೆಯುಳ್ಳ ಗಡಿಕಲ್ಲು: ಈಶಾನ್ಯದೊಳ್ ಕವಿಲೆಯ ಕಲ್ . . . ನೈರಿತ್ಯದೊಳ್ ಚಂದ್ರನ ಕಲ್ (ಎಇ. XVI, ೫೬-೩೩; 1050). [ಸಂ.]

ಚಂದ್ರಂಕಿ (ನಾ). ರೇಶ್ಮೆಹುಳು ಗೂಡುಕಟ್ಟಲು ಬಿದಿರಿನಲ್ಲಿ ಹೆಣೆದು ಮಾಡಿದ ತಟ್ಟೆ; ℙ ಇದಕ್ಕೆ ಚಂದ್ರಿಕೆ ಎಂತಲೂ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ : ಹಕೀಂನು ಪಾಳೆಯವನ್ನು ತೋರಿಸಿದನು. ಸುತ್ತಲೂ ಮನೆಗಳು. ಅದರ ನಡುವೆ ಸುಮಾರು ಒಂದು ಎಕರೆಯಷ್ಟು ವಿಸ್ತಾರವಾದ ಒಂದು ಬಯಲು. ಅಲ್ಲಿ ಚಂದ್ರಂಕಿಗಳು, ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ತಡಕೆಗಳು (ಮಲ್ಲಿ. ೧೪೦). [?]

ಚಂದ್ರಕ (ನಾ). ೧. ನವಿಲುಗರಿಯ ಕಣ್ಣು; ಪೀಲಿ: "ಚಂದ್ರಕಃ, ಮೇಚಕಃ –ಈ ೨ ಪೀಲಿಯ ಕಣ್ಣು" (ಹಲಾಯು. ೪೧-೮೯): ನಿರಂತರೋಚ್ಛ್ರಿತವಿಚಿತ್ರ ಚಂದ್ರಕಚ್ಛತ್ರಚ್ಛಾಯಾನಿರಾಕೃತಾತಪನುಂ (ಆದಿಪು. ೩-೯೦ ವ). ೨.[ಜೈನ] ಒಂದು ಇಂದ್ರಕದ ಹೆಸರಂ: ಚಂದ್ರಕಮೆಂಬ ಮೊದಲಿಂದ್ರಕದೊಳ್ . . . ಪುಟ್ಟಿದಯ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೭-೮೩ ವ). [ಸಂ.]

ಚಂದ್ರಕತಿಲಕ (ನಾ). ಹಣೆಗೆ ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳುವ ತಿಲಕ,-ನವಿಲುಗರಿಯ ಆಕಾರದ ತಿಲಕ: ಚಂದ್ರಕತಿಲಕದ ರಾಗಂ ಚಿತ್ತದನುರಾಗಮಂ ಸೂಚಿಪಂತೆ ಸೊಗಸೆ (ಜೈಮಿಭಾ. ೧೧-೮). [ಚಂದ್ರಕ + ತಿಲಕ]

ಚಂದ್ರಕಬಲ, ಚಂದ್ರಕಬಳ(ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕೆಂಪುಬಣ್ಣದ ಕರ್ಪೂರದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಪರಿಮಳದ ಅಲಂಕಾರದ್ರವ್ಯ : ಶರನ್ನಿಶಾ ಸಮಯಸಮುದಿತತಾರಾತರಳಮುಕ್ತಾಭರಣಕಿರಣಚಂದ್ರಿಕಾಚಂದ್ರಕಬಲ

[ಪಾಠಾಂ. ಳ] ವಿಳಸಿತದಿಗಂಗನಾಮುಖಿನುವಾಗಿ (ಆದಿಪು. ೩-೯೦ ವ); ಚಿನ್ನಪೂಗಳಂ ಮೆಱೆವಂತೆ ಚಂದ್ರಕಬಲ[ಪಾಠಾಂ. ಳ]ಮಂ ತೊಡೆವಂತೆ ಮಹೀಕಾಂತೆ ಸೊಗಯಿಸೆ (ಆದಿಪು. ೭-೩೭ ವ); "ಸರ್ವಗಂಧಾ" (ಆದಿಪು. ಕೋಶ): ಮಕರಂದಬಿಂದುಸಂದೋಹ ಚಂದ್ರಕಬಲ ಚಂದ್ರಕಿತ ಮುಖಚಂದ್ರರಾಗಿ (ಶಾಂತಿಪು. ೭-೨ ವ). **ಚಂದ್ರಕಬಳ:** ಮೇಲಿನ 'ಆದಿಪು' ಪ್ರಯೋಗಗಳ ಪಾಠಾಂತರವನ್ನು ನೋಡಿ. [?]

ಚಂದ್ರಕಬಳ 'ಚಂದ್ರಕಬಲ' ನೋ.

ಚಂದ್ರಕಬಳ್ಳಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ ; ಸೂತ್ರನಾಭಿ ; ಶಿವನಾಭಿ ಬಳ್ಳಿ : (ಶ). [ಚಂದ್ರಕ? + ಬಳ್ಳಿ]

ಚಂದ್ರಕಲಾಪ, ಚಂದ್ರಕಳಾಪ (ನಾ). ೧. ಚಂದ್ರನನ್ನೇ ಅಲಂಕಾರವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡವನು ; ಶಿವ : ಚಂದ್ರಕಲಾಪಂಗೆ . . . ತುಂಗ ವೃಷಭೇಂದ್ರವಾಹಂಗೆ ಶುಭಮಸ್ತು ಶೋಭನಂ (ಹಾಲಾಸ್ಯ. ೧-೬-೪೨). **ಚಂದ್ರಕಳಾಪ :** ೨. ನವಿಲುಗರಿಯ ಅಲಂಕಾರವುಳ್ಳವನು ; ಕೃಷ್ಣ : ಉದಂಚಿತಚಂದ್ರಕಳಾಪನೆಲ್ಲಿದಂ . . . ಎನುತ್ತೈದಿವಂದು (ಜಗವಿ. ೩-೯೦). [ಚಂದ್ರ$_2$ + ಕಲಾಪ$_2$]

ಚಂದ್ರಕಲೆ, ಚಂದ್ರಕಳ (ನಾ). ೧. ಚಂದ್ರನ ಹದಿನಾರು ಕಲೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು. ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧಿಮಾತ್ರೆ : ಚಂದ್ರಕಲೆ . . . ಕಾದಾಱಿದ ನೀರು ಸಕ್ಕರೆ ಸಹ ಕೊಡಲು, ಸಕಲ ಕ್ಷಯವ್ಯಾಧಿ, ಮಹೇಶ್ವರ ವ್ಯಾಧಿ, ಮಹೇಶ್ವರಜ್ವರ ಪರ (ವೈದ್ಯವಿ. ೨೭). ೩. [ಕಾಮಶಾ] ಕಾಮೋದ್ರೇಕವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಸ್ಥಾನ : ಕೆಳಗು ಬೊಟ್ಟಡಿ . . . ಪಣೆನೆತ್ತಿಗಳಿವಿನಿತು ಚಂದ್ರಕಲೆಯಿಪ್ಪ ತಾಣಂ (ಜನವ. ೩-೧). **ಚಂದ್ರಕಳೆ:** ೩. ಎಲ್ಲಿ ಮರ್ಮಂ ತೋರ್ಪುದಲ್ಲಿಯೇ ಚಂದ್ರಕಳೆ(ಜನವ. ೮-೬೦). ೪. ಬೆಳುದಿಂಗಳು : ಕತ್ತರಿಸಿ ಚಂದ್ರಕಳೆಯುಂ ಪತ್ತಿಸಿದಂತೆಸೆವ ಸತಿಯ ಸುಲಿಪಲ್ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೩-೭೫) ; ಚಂದ್ರಕಳೆ ಕಣ್ದೆಱೆದಂತೆ ನೆಱೆ ಮೆಱೆದು ನಡೆತಂದು ನಗತನೂಜೆ ಚಂದ್ರಧರನ ಮುಂದೆ ನಿಂದು (ಗಿರಿಕ. ೫-೭೭ ವ); ಕಾನನಾಂತರದೊಳಗೆ ಚಂದ್ರಕಳೆಯಂತೆ (ಕಅಪು. ೩೪-೪). [ಚಂದ್ರ$_2$ + ಕಲೆ$_3$]

ಚಂದ್ರಕವಾಟ (ನಾ). [ಜೈನ] ಒಂದು ಗುರುಪರಂಪರೆ,-ಶಾಖೆ : ಆ ಚನ್ದ್ರಕವಾಟಾನ್ವಯವರಿಷ್ಠರ್ ಅಜಿತಸೇನಭಟ್ಟಾರಕರ್ (ಎಇ. XVI. ೫೫-೨೩ ; 1063). [?]

ಚಂದ್ರಕಳಾಪ 'ಚಂದ್ರಕಲಾಪ' ನೋ.

ಚಂದ್ರಕಳೆ 'ಚಂದ್ರಕಲೆ' ನೋ.

ಚಂದ್ರಕಾಂತ (ನಾ). ಚಂದ್ರಪ್ರಕಾಶದಿಂದ ದ್ರವಿಸುವುದೆಂದು ಭಾವಿಸಲಾದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಿಳಿಯ ಕಲ್ಲು; ಶಶಿಕಾಂತ: "ಓಮುಗು ಚಂದ್ರಕಾಂತಂ" (ಮಂಗರಾ. ೩೧-೭) ; ಚಂದ್ರಕಾಂತವೊಸರ್ವಂತಿರೆ ಗೋರಿಕಲ್ಲೊಸರ್ಗುಮೇ ಬೆಳ್ದಿಂಗಳೊಳ್ (ಜಗವಿ. ೧-೧೩) ; ಚಂದ್ರಕಾಂತದ ಗವಾಕ್ಷಂಗಳೊಳಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೮-೫೦ ವ). [ಚಂದ್ರ$_2$ + ಕಾಂತ$_2$]

ಚಂದ್ರಕಾಂತಪುತ್ರಿಕೆ (ನಾ). ಚಂದ್ರಕಾಂತಶಿಲೆಯಿಂದ ನಿರ್ಮಿಸಿದ ಪುತ್ಥಳಿ,-ಮೂರ್ತಿ: ಇಂದುಕರಸ್ಪೃಷ್ಟ ಚಂದ್ರಕಾಂತಪುತ್ರಿಕೆಯೊಸರ್ವಂತೆ ರಘುವಾರ್ಯಗೆ ಬೆಮರ್ತಿರವಿಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೮-೯೭). [ಚಂದ್ರಕಾಂತ+ಪುತ್ರಿಕೆ]

ಚಂದ್ರಕಾಂತಶಿಲೆ (ನಾ).=ಚಂದ್ರಕಾಂತ : ಚಂದ್ರಕಾಂತಶಿಲೆಯಲ್ಲಿ ಪವಶ್ರೀಖಂಡಮನಿಟ್ಟು ಕರಾಬ್ಜದಿ [illegible] . ಸಾಂದ್ರಚಂದನದ ಘಟ್ಟಿಗೆ ನೀರಂ [illegible] (ಆ. ೨-೧೦೯); ನಿನ್ನ ಕಣ್ಣೇನು ಚಂದ್ರ[illegible] ನೋರುವುದಕೆ? (ಚಂದ್ರಸ. ೮೪). [[illegible]]

ಚಂದ್ರ[illegible] (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ [illegible] : [illegible] [[illegible]]

ಚಂದ್ರಕಾಳಿ, ಚೆಂದ್ರಕಾಳಿ (ನಾ). = ಚಂದ್ರಗಾವಿ ೧ : ಸ್ವರ್ಣವರ್ಣದ ಹೆಂಗಳೆಯರಿಗೆ ಕರಿಯ ಚಂದ್ರಕಾಳಿಯ ಸೀರೆಯೂ . . . ಸೇರುವವು (ಅಂಬಿಕ. ೨೭). **ಚೆಂದ್ರಕಾಳಿ :** ಅವಳು ಚೆಂದ್ರಕಾಳಿ ಸೀರೆ ಉಟ್ಟಿದ್ದಾಳೆ (ರೂಢಿ). [<ಚಂದ್ರಗಾವಿ]

ಚಂದ್ರಕಿ (ನಾ). ಹೀಲಿಗಳನ್ನುಳ್ಳುದು ; ನವಿಲು : ಸಂಕ್ರುದ್ಧವೈವಸ್ವತೋಪಮವಿಧ್ವಿಷ್ಟಫಣೀಂದ್ರ ಚಂದ್ರಕಿರವಂ [ಪಾಠಾಂ. ಕರೆವಂ] (ಆದಿಪು. ೧೧-೧೦). [ಸಂ. ಚಂದ್ರಕಿನ್]

ಚಂದ್ರಕಿತ (ಗು). ಕೆಂಪುಬಣ್ಣವನ್ನು ಪಡೆದ : ಗುರುಚರಣ ಸರಸೀರುಹ ಮಕರಂದಬಿಂದುಸಂದೋಹ ಚಂದ್ರಕಬಲ ಚಂದ್ರಕಿತ ಮುಖಚಂದ್ರರಾಗಿ (ಶಾಂತಿಪು. ೭-೨ ವ). [ಸಂ.]

ಚಂದ್ರಕಿರಣ (ನಾ). ಚಂದ್ರನ ಪ್ರಕಾಶ,-ಕಾಂತಿ : ಚಂದ್ರಕಿರಣಸ್ಪರ್ಶನದಿನೊಸರ್ದು ಪರಿತರ್ಪ ಚಂದ್ರಕಾಂತದ ರಸಮನುಂಡು (ಉದ್ಭಟ. ೩-೯೯). [ಚಂದ್ರ$_2$ + ಕಿರಣ]

ಚಂದ್ರಕಿವಾಹ (ನಾ). ನವಿಲನ್ನು ವಾಹನವಾಗಿ ಉಳ್ಳವನು; ಕುಮಾರಸ್ವಾಮಿ ; ಷಣ್ಮುಖ : ಚಾರುಚಂದ್ರಕಿವಾಹಂ ದಶಕೋಟಿಭೈರವಯುತಂ . . . ಚಂಡಭೈರವಂ . . . ಸಲೆ ಸೇವಿಪಂ (ಶಬಶಂ. ೧-೫೯). [ಚಂದ್ರಕಿ + ವಾಹ]

ಚಂದ್ರಕೋರೆ (ನಾ). ಅರ್ಧಚಂದ್ರನ ಆಕೃತಿ: ಅದರಲ್ಲಿ ಬೆರಳು ಒಡಿಯುವಷ್ಟು ಚಂದ್ರಕೋರೆಯಂಥ ಗೂಡು (ಸ್ಮೃತಿಚಿ. ೨೨೬). [ಚಂದ್ರ$_2$ + ಕೋರೆ$_1$]

ಚಂದ್ರಕೋಲು (ನಾ). ಹೆಂಗಸರು ತಲೆಯ ಮೇಲೆ ಧರಿಸುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಚಿನ್ನದ ಆಭರಣ : (ಶ). ☞ ಅರ್ಧಚಂದ್ರನ ಆಕೃತಿಯ ಈ ಆಭರಣದ ತುದಿಗೆ ನಾಗ,ವಿಷ್ಣು ಮುಂತಾದವರ ಚಿತ್ರವಿರುತ್ತದೆ. [←ಮರಾ. ಚಂದ್ರಕೋರ]

ಚಂದ್ರಖಂಡ (ನಾ). ಚಂದ್ರನ ಒಂದು ಅಂಶ ; ಚಂದ್ರಕಲೆ : ವಿಳಸದ್ವಿದ್ಯುಜ್ಜಟಾಮಂಡಳಮಮರನದೀಚಂದ್ರಖಂಡಾನ್ವಿತಂ (ರಾಜಶೇ. ೩-೧೦೯). [ಚಂದ್ರ$_2$ + ಖಂಡ]

ಚಂದ್ರಗತಿ (ನಾ). ೧. ಚಂದ್ರನ ಚಲನೆ. ೨. [ಜೈನ] (ಚಂದ್ರನು ತನ್ನ ಬೆಳುದಿಂಗಳನ್ನು ಪ್ರಸರಿಸುವಾಗ ಧನವಂತರ ಮತ್ತು ಬಡವರ ಮನೆಗಳನ್ನು ಕುರಿತು ವ್ಯತ್ಯಾಸ ಮಾಡದಿರುವಂತೆ) ಯತಿಗಳು ಎಲ್ಲರ ಮನೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಮಾಡುವ ಚರಿಗೆ : ಉತ್ತಮಮಧ್ಯಮಜಘನ್ಯಾಗಾರಂಗಳೊಳ್ ಚಂದ್ರಗತಿಯಿಂ ಸಲುತ್ತುಂ (ಆದಿಪು. ೯-೧೩೦ ವ): ಪುಗಲ್ ತಕ್ಕ ಮನೆಗಳೊಳ್ ಚಂದ್ರಗತಿಯಿಂ ಚರಿಗೆವುಗುತ್ತುಂ (ಸುಕುಮಾ. ೪-೨೧ ವ). [ಚಂದ್ರ$_2$ + ಗತಿ]

ಚಂದ್ರಗಲ್ (ನಾ).=ಚಂದ್ರಕಾಂತ: "ಚಂದ್ರ[ಪಾಠಾಂ. ದ]ಗಲ್ಲುಕರ್ಗಲ್ಲನಲೊಸರ್ಗಲ್" (ಚತುಸಿ. ೧೧೦). [ಚಂದ್ರ$_2$ + ಕಲ್$_3$]

ಚಂದ್ರಗಾವಿ (ನಾ). ೧. ಸಿಂಧೂರದ ಬಣ್ಣ ; ಕೆಂಪುಬಣ್ಣ : ಬಿಳಿದು ಬಿಳಿದು ಚಂದ್ರಗಾವಿ ಸಂಪಗೆವಣ್ಣ ಹಳದಿ ತನ್ನದು ನನ್ನದೆನುತ ಕಲಹವಾಡುತ ಬಿರುದಿಗೆ ಪೊಱಮಟ್ಟರು ಕಲಿಗಳು (ಕುರಾಸಾಂ. ೧೧-೧೯) ; ಹಳದಿ ಪೊಪ್ಪಳಿ ಚಂದ್ರಗಾವಿ . . . ಬಿಳುಪಟ್ಟೆ ನಾನಾವರ್ಣದ ಜವಳಿಯ ಮಳಿಗೆಗಳೆಸೆದುವು (ಕಂನವಿ. ೭-೬೦). ೨. ಸಿಂಧೂರಬಣ್ಣದ ಸೀರೆ,-ವಸ್ತ್ರ : ಚಂದ್ರಗಾವಿಯನುಟ್ಟು ದುಂಡುಮುತ್ತಿನ ಕಟ್ಟಿ . . . ಬಂದಳೆ ಕೇರಿಗಾಗಿ (ಪುರಂದ. ೩-೧೩೦-೧) ; ನೆಟ್ಟನೆ ನಿಱಿಗಳೆದುಮ ಚಂದ್ರಗಾವಿಯ ಬಟ್ಟಪಾವುಡೆ ಸಹವಾಗಿ (ಮೋಹತ. ೧೬-೩೮) ; ಮೇಲುಮುಸುಕಿಟ್ಟ ಚಂದ್ರಗಾವಿ ಸಹವಾಗಿ ನನ್ನ ಊಳಿಗದವರು . . . ಹೋಗುವಾಗ (ವಚಕಾ. ೩೪). [ಚಂದ್ರ$_1$ (<ಸೆಂದುರ) + ಕಾವಿ]

ಚಂದ್ರಗಾವಿಸೀರೆ (ನಾ).=ಚಂದ್ರಗಾವಿ ೨ : ದ್ರೌಪದಿಯು . . . ಚಂದ್ರಗಾವೀಸೀರೆಯನ್ನುಟ್ಟು (ಕೃವಾವಿ. ೩೦) : ಚಂದ್ರಗಾವೀಸೀರೆ ಚಂದ್ರಾಕ್ಷಿ ದೊಡ್ಡವ್ವ (ಹುಬ್ಬಳಹ. ೫೭). [ಚಂದ್ರಗಾವಿ + ಸೀರೆ$_2$]

ಚಂದ್ರಗೃಹ (ನಾ). = ಚಂದ್ರಶಾಲ : ನಾಯಕನೂ ಸಹ . . . ತನಗಾಗಿ ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿದ್ದ ಚಂದ್ರಗೃಹದ ಕಡೆಗೆ ನಡೆದ (ಹೇಮಕೂ. ೨೨). [ಚಂದ್ರ$_2$ + ಗೃಹ]

ಚಂದ್ರಗ್ರಹಣ(ನಾ). ಚಂದ್ರನ ಮೇಲೆ ಭೂಮಿಯ ನೆರಳು ಬೀಳುವುದು; ಉಪರಾಗ: ಭೂಮಿಯ ನೆರಳು ಚಂದ್ರನ ಮೇಲೆ ಬಿದ್ದಾಗ ಚಂದ್ರಗ್ರಹಣ (ಆಕಾಶ. ৮೩) ; ಚಂದ್ರನಿಗೂ ಸೂರ್ಯನಿಗೂ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಭೂಮಿಯಿದ್ದು ಭೂಮಿಯಿಂದ ನೆರಳು ಚಂದ್ರನ ಮೇಲೆ ಬಿದ್ದು ಅವನು ಭೂಮಿಯ ಮೇಲೆ ಕಾಣದೆ ಹೋದರೆ ಚಂದ್ರಗ್ರಹಣ (ಭೂಅಡಿ. ೨೧). 'ಸೂರ್ಯಗ್ರಹಣ' ಪರಾ. [ಚಂದ್ರ$_2$ + ಗ್ರಹಣ]

ಚಂದ್ರಚಾವಡಿ (ನಾ). = ಚಂದ್ರಶಾಲ : ಅನಂಗನಾಶನನೊಪ್ಪಿ ಕುಳ್ಳಿರ್ದ ಚಂದ್ರಚಾವಡಿಗೆ ಬಂದು ನಿಲ್ಲಲು (ನಿಜಶಿಸಾಂ. ೧೨೨-೧೮೩). [ಚಂದ್ರ$_2$ + ಚಾವಡಿ]

ಚಂದ್ರಚೂಡ (ನಾ). ತಲೆಯಲ್ಲಿ ಚಂದ್ರನನ್ನು ಧರಿಸಿದವನು ; ಶಿವ : ಚಂದ್ರಚೂಡಂ ತ್ರಿಪುರಮನಿಸಲೆಂದಿರ್ದವೋಲ್ (ಪಂಶಾಮಾ. ೧೪-೧೭೬) ; ಮಗನ ಕರುಣಾಸ್ಯಮಂ ಚಂದ್ರಚೂಡಂ ಕಂಡು (ಬಸರ. ೧-೩೩) ; ಚಂದ್ರಚೂಡ ಶಿವಶಂಕರ ಪಾರ್ವತಿರಮಣ ನಿನಗೆ ನಮೋನಮೋ (ಪುರಂದ. ೧-೧೮೬ ಪಲ್ಲವಿ). [ಸಂ. (ಚಂದ್ರ + ಚೂಡಾ + –)]

ಚಂದ್ರಜ (ನಾ). ಚಂದ್ರನ ಮಗ ; ಬುಧ : ಶನಿಸೂರ್ಯ ಚಂದ್ರಜರ್ ಮೇಷದೊಳ್ ಶಶಿಭಾರ್ಗವರವಿಕುಜರೇಕಾಲಯನಿವಾಸಿಗಳೆನಿಪ್ಪೊಡಯ್ದು ವರ್ಷಂ ಬಾಳ್ಗುಂ (ಜಾತತಿ. ೬-೨೪). [ಸಂ.]

ಚಂದ್ರಜೋತಿ (ನಾ).=ಚಂದ್ರಜ್ಯೋತಿ ೧: ಪರಿಪೂರ್ಣೇಂದುಮುಖಿಯರ ನೆಟ್ಟನೆ ಬೆಳ್ಳಗೆ ಜೊನ್ನದುರುಳಿಗಳೆಂದೆನೆ ಮೆಱೆದುವು ಚಂದ್ರಜೋತಿಗಳು (ಕಂನವಿ. ೨೧-೧೧೫). [ಚಂದ್ರ$_2$ + ಜೋತಿ]

ಚಂದ್ರಜ್ಞಾನ (ನಾ). ಇಪ್ಪತ್ತೆಂಟು ಶಿವಾಗಮಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಕಾಮಿಕ . . . ವಿಮಲ, ಚಂದ್ರಜ್ಞಾನ . . . ವಾತುಲಗಳೆಂಬ ಇಪ್ಪತ್ತೆಂಟು ಶಿವಾಗಮಗಳು (ಭಾರಿದ. ೬೨). [ಸಂ.]

ಚಂದ್ರಜ್ಞಾನಾಗಮ (ನಾ).=ಚಂದ್ರಜ್ಞಾನ: ಕಾಮಿಕಾಗಮ . . . ಚಂದ್ರಜ್ಞಾನಾಗಮ . . . ವಾತೂಲಾಗಮವೆಂಬವಿಪ್ಪತ್ತೆಂಟು ದಿವ್ಯಾಗಮಗಳಕ್ಕುಂ-(ವಿವೇಕ. ೬೮). [ಚಂದ್ರಜ್ಞಾನ + ಆಗಮ]

ಚಂದ್ರಜ್ಯೋತಿ (ನಾ). ೧. ಚಂದ್ರಪ್ರಕಾಶ; ಬೆಳುದಿಂಗಳು. ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮತಾಪು. [ಚಂದ್ರ$_2$ + ಜ್ಯೋತಿ]

ಚಂದ್ರತೊಲೆ (ನಾ). ಚಂದ್ರನಿಂದ ಕೂಡಿದ ತುಲಾರಾಶಿ: ಬುಧವಾರ ಸಿದ್ಧಯೋಗದಂದು ವಿಸಾಕೆನಕ್ಷತ್ರ ಚಂದ್ರತೊಲೆ × × × (ಸೌಇಇ. XX, ೨೮೪-೬ : 1033). [ಚಂದ್ರ$_2$ + ತೊಲೆ$_3$]

ಚಂದ್ರದಾರ (ನಾ). ಚಂದ್ರನ ಹೆಂಡತಿ; ಅಶ್ವಿನಿ ಮೊದಲಾದ ಇಪ್ಪತ್ತೇಳು ನಕ್ಷತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಯಾವುದಾದರೂ ಒಂದು. [ಚಂದ್ರ$_2$ + ದಾರ$_3$]

ಚಂದ್ರದ್ರುವ (ನಾ). ಕರ್ಪೂರದ ರಸ : ಸಳಿಳಂ ಚಂದ್ರದ್ರುವಾಭಂ ತರುಣತೃಣಗಣಂ ಮುಷ್ಟಿಮಾತ್ರಂ ಸುಪತ್ರಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೩-೩೩). [ಚಂದ್ರ$_2$ + ದ್ರುವ]

ಚಂದ್ರಧರ (ನಾ). ಚಂದ್ರನನ್ನು ಧರಿಸಿದವನು ; ಶಿವ : "ಗಂಗಾಧರಂ ಕಪಾಲಧರಂ . . . ಗಿರಿತನಯಾರ್ಧಾಂಗಧರಂ ಪೃಥುಜಟಾಧರಂ ಚಂದ್ರಧರಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೩-೧೪) ; ಗಿರಿಜೆಯುಂ ಚಂದ್ರಧರನುಂ ಕಂಡು ನಸುನಗುತೆ (ನಂಬಿರ. ೧-೪೮). [ಸಂ.]

ಚಂದ್ರನಾಡಿ (ನಾ). ಸ್ತ್ರೀಯರ ಯೋನಿಯಲ್ಲಿರುವ ಒಂದು ನಾಡಿ ; ಕಾಮಚ್ಛತ್ರ : ನಯದಿಂದೆ ಚಂದ್ರನಾಡಿಯನು ತರ್ಜನಿಯೊಳೆಚ್ಚರಿಯೊಳಲೆವುದು (ಜನವ. ೮-೩೩). [ಚಂದ್ರ$_2$ + ನಾಡಿ$_1$]

ಚಂದ್ರನೀಚ (ನಾ). ೧. [ಜ್ಯೋತಿ]ಚಂದ್ರಗ್ರಹದ ನೀಚಸ್ಥಾನ; ವೃಶ್ಚಿಕ ರಾಶಿ. ೨. "ಒಂದು ಗ್ರಹಪಥದಲ್ಲಿ (ಮು., ಚಂದ್ರಪಥದಲ್ಲಿ) ಭೂಮಿಗೆ ಅತ್ಯಂತ ಹತ್ತಿರದ ಬಿಂದು" (Perigee. ಇಂಕನಿ). [ಚಂದ್ರ$_2$ + ನೀಚ]

ಚಂದ್ರಪಾದ (ನಾ). ೧. ಚಂದ್ರನ ಕಿರಣ. ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಳ್ಳಿ : ಸಮುದ್ರಬಳ್ಳಿ, ಸಮುದ್ರಹಾಲೆ, ಚಂದ್ರಪಾದ (ಮೈಜಿಗಿ. ೯-೧೪೫). [ಚಂದ್ರ$_2$ + ಪಾದ]

ಚಂದ್ರಪುಷ್ಪ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಳ್ಳಿ: ಚಂದ್ರಕಾಂತಿ, ಚಂದ್ರಪುಷ್ಪ (ಮೈಜಿಗಿ. ೧೬-೨೮೫). [ಸಂ.]

ಚಂದ್ರಪ್ರಭ (ನಾ). ೧. ಚಂದ್ರನ ಕಾಂತಿಯನ್ನುಳ್ಳದು. ೨. [ಜೈನ] ತೀರ್ಥಂಕರರಲ್ಲಿ ಎಂಟನೆಯವನು. ೧, ೨: ವದನಂ ಚಂದ್ರಪ್ರಭಂ ವಿಕ್ರಮಭುಜಮಜಿತಂ ಪಾಣಿಪದ್ಮಪ್ರಭಂ ಸಂಪದಮೆಂದುಂ ವರ್ಧಮಾನಂ (ಲೀಲಾವ. ೧-೯೫) ; ಚಂದ್ರಪ್ರಭಚರಿತಮನಾಚಂದ್ರಾರ್ಕಸ್ಥಾಯಿಯಿಂತಿದೆನೆ ಪೇಟ್ದು ಶರಚ್ಚಂದ್ರೋಜ್ಜ್ವಳಕೀರ್ತಿಗೆ ಸುಕವೀಂದ್ರಂ ನೆಲೆಯಾದನಾದ ಮಗ್ಗಳದೇವಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೧೬-೮೩). [ಸಂ. (ಚಂದ್ರ + ಪ್ರಭಾ + –)]

ಚಂದ್ರಬಲ (ನಾ). [ಜ್ಯೋತಿ] (ಮದುವೆ ಮುಂತಾದ ಸಮಯದಲ್ಲಿ) ಚಂದ್ರನು ಒಳ್ಳೆಯ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಶುಭ; ದೈವಾನುಕೂಲ : ದಮಿತಾರಿಯ ಬಲಂ ಚಂದ್ರಬಲಮಿಲ್ಲ ದಂಕಕಾಱನಂತೆ ಸೋಲ್ತು (ಶಾಂತಿಪು. ೪-೩೦ ವ) ; ಎಮ್ಮವರು ಬೆಸಗೊಂಡರೆ . . . ಚಂದ್ರಬಲ ತಾರಾಬಲವುಂಟೆಂದು ಹೇಳಿರಯ್ಯಾ (ಬಸವ. ೮೩) : ಸಿಂಘಣರಾಯನೆಂಬ ಯಾದವನಾರಾಯಣನ ಅವತಾರಕ್ಕೆ ತಾರಾಬಲಂ ಅಯಿಶ್ವರ್ಯ್ಯಕ್ಕೆಯಾದಿತ್ಯಬಲಂ ಚತುರೋಪಾಯಕ್ಕೆ ಚಂದ್ರಬಲಂ (ಸೌಇಇ. XX, ೨೦೨-೧೦ ; 1244). 'ತಾರಾಬಲ' ಪರಾ. [ಚಂದ್ರ$_2$ + ಬಲ]

ಚಂದ್ರಬಾಲೆ (ನಾ). ದೊಡ್ಡ ಏಲಕ್ಕಿ: "ಪೃಥ್ವೀಕಾ, ಚಂದ್ರಬಾಲಾ . . . ದೊಡ್ಡಯಾಲಕ್ಕೀ ಹೆಸರುಗಳು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೨೩). [ಸಂ. ಚಂದ್ರಬಾಲಾ]

ಚಂದ್ರಬಾವುಲಿ (ನಾ). ಚಂದ್ರನ ಆಕಾರದಲ್ಲಿರುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕಿವಿಯ ಆಭರಣ: ಚಂದ್ರಾವಳಿಯ ಸೀರೆ ಚಂದ್ರಮ್ಮ ಉಟ್ಟಿಹಳು . . . ಕಿವಿಯಾಗ ಚಂದ್ರಬಾವುಲಿ ಗುಬ್ಬಿಬಾವುಲಿ (ಸಿದ್ಧಪು. ೧೯-೬೯). [ಚಂದ್ರ$_2$ + ಬಾವುಲಿ$_2$]

ಚಂದ್ರಬಾಳಿ (ನಾ). ಕಿವಿಯಲ್ಲಿ ಧರಿಸುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮುತ್ತಿನ ಆಭರಣ: ಹರಳು ವಜ್ರದೋಲೆ ಬುಗುಡಿಯು ಚಳಕು ಗಿಳಿಬಾವಲಿ ಚಂದ್ರಬಾಳ್ಯದ ಥಳಕು (ಕರ್ನಾಕ. ೨೮೭). [←ಮರಾ. ಚಂದ್ರಬಾಳೀ]

ಚಂದ್ರಬಾಳೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಾಳೆ; ಕೆಂಪು ಬಾಳೆ : ಬಾಳೆಯಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಜಾತಿಗಳಿವೆ–ರಸಬಾಳೆ, ಚಂದ್ರಬಾಳೆ, ರಾಜಬಾಳೆ (ವ್ಯವಮ. ೫೭). [ಚಂದ್ರ$_1$ (<ಸೆಂದುರ) + ಬಾಳೆ$_1$ (<ಬಾೞೆ)]

ಚಂದ್ರಬಿಂಬ (ನಾ). ಚಂದ್ರನ ಬಿಂಬ, –ಆಕೃತಿ : ಅಳಿಕುಳರುಚಿಯುಂ ನೀಳೋತ್ಪಳದಳಮುಂ ಚಂದ್ರಬಿಂಬಮುಂ ಪೊಂಗಳಸಂಗಳ ಚೆಲ್ವನಿಭಗತಿಯುಂ ನೀಳ್ಕೊಳಗೊಣ್ಣುದು ರೂಪು ರೂಪವಿದ್ಯಾಧರಿಯ (ಸೌಇಇ. XX, ೪೯-೩೨; 1076 ?) ; ಇಟ್ಟನೆಸಿದ ಬೆಳಗಿಂ ದಟ್ಟಯ್ಸಿ ತೋರ್ಪ ಚಂದ್ರಬಿಂಬಮಂ ನೋಳ್ಪಾಗಳ್ (ಗಿರಿಕ. ೪-೧೧೨ ವ): ಚಂದ್ರಬಿಂಬ ಜಾತ ನೂತ್ನ ಚಂದ್ರಿಕಾಚ್ಛ ಸಾರಮುಂ ಸಾಂದ್ರಮೋದದಿಂ ಚಕೋರಿಕಾಳಿ ಸೇವಿಪಂತೆ ವೋಲ್ (ಉದ್ಭಟ. ೫-೭೩). [ಚಂದ್ರ$_2$ + ಬಿಂಬ]

ಚಂದ್ರಭುವನ (ನಾ). = ಚಂದ್ರಲೋಕ : ಮೇಲೆ ನೆಗೆದೊತ್ತರಿಸಿ ನಡೆವ ಮುತ್ತಿನ ಸತ್ತಿಗೆಗಳಿಂ ಚಂದ್ರಭುವನಮವತರಿಸಿದಂತೆಯುಂ (ರಾಜಶೇ. ೧೩-೭೭ ವ). [ಚಂದ್ರ$_2$ + ಭುವನ]

ಚಂದ್ರಮ (ನಾ). ಚಂದ್ರ ; ತಿಂಗಳು : "ಇಂದು ಜೈವಾತ್ರಕಂ . . . ಚಂದ್ರಮಂ . . . ದ್ವಿಜರಾಜನೆನೆ ಸುಧಾಂಶುವೆನಿಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೧೧-೪); ಚಕೋರಂಗೆ ಚಂದ್ರಮನ ಬೆಳಗಿನ ಚಿಂತೆ (ಬಸವ. ೩೬೪); ಚಂದ್ರಮನಂತಮಂ ವಿಮಳನಂ ನಿಃಕರಣಂ ಪೀಡಿಪಂತಿರೆ (ಪಾರ್ಶ್ವಪು. ೫-೪೮); ಶರಚ್ಚಂದ್ರಿಕೆಯ ಬಳಸಿನೊಳಗಣ ಚಂದ್ರಮನಂತಿರ್ದನನುಪಮಂ ಜಿನಚಂದ್ರಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೧೧-೩೦). [ಸಂ. ಚಂದ್ರಮಸ್]

ಚಂದ್ರಮಂಡಲ (ನಾ). = ಚಂದ್ರಬಿಂಬ : ಪರಿಪೂರ್ಣ ಚಂದ್ರಮಂಡಲದಿರವಂ ಕಂಡಾಗಳವನಿಪಂಗಿಂತೆಂದಂ (ಗಿರಿಕ. ೪-೧೦೩); ಚಂದನ ಬಹುತಂಪು ಚಂದನಕಿಂತಲು ಬಹುತಂಪು ಚಂದ್ರಮಂಡಲವು (ಇಂಚಾಪ. ೭೬-೭೦). [ಚಂದ್ರ$_2$ + ಮಂಡಲ]

ಚಂದ್ರಮಯೂಖ (ನಾ). ಚಂದ್ರನ ಕಿರಣ: ರಜನೀಸತಿ ಚಂದ್ರಮಯೂಖ ಮಹಾಹ್ರದದೊಳಗೆ ಮುಳುಂಕಿದಳ್ (ಚಂದ್ರಪು. ೮-೩೧). [ಚಂದ್ರ$_2$ + ಮಯೂಖ]

ಚಂದ್ರಮಯ್ಯ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು: ಉಜ್ಜ(ಜ್ಜ್ವ)ಲ ಚಂದ್ರಮಯ್ಯಗಳ ಮಲ್ಲಂ ವೀರಗೋಪಾಳ ದ್ರೋಹರ ಸನ್ನಿಪಾತ ಕಿಱಿಯ ಭೈರವ ಪ್ರತ್ಯಂತ ಮಾರ್ತ್ತಂಣ್ಣ ಶ್ರೀಮತ್(ದ್)ಬಪ್ಪವರಸ(ಸರ್)(ಇಆ.X, ೧೦೪-೩: 934). [ಚಂದ್ರಮ + ಅಯ್ಯ$_1$]

ಚಂದ್ರಮಲ್ಲಿಗೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮಲ್ಲಿಗೆ; ಸಂಜೆಮಲ್ಲಿಗೆ: ರತಿದೇವಿಯೆನಿಪ ಪಾರ್ವತಿ ಸತತಂ ನೊಸಲೆಡೆಯೊಳಿಡುವ ಚಂದ್ರದ ಬೊಟ್ಟಿಗೆ ಪ್ರತಿಮಾನಮೆಂದೆನಿಪ ವಿಕಸಿತ ಕುಸುಮಿತ ಚಂದ್ರಮಲ್ಲಿಗೆಗಳೆಸೆದಿರ್ಕುಂ (ಮಲ್ಲಕಾ. ೪-೪೭೧). [ಚಂದ್ರ$_2$ + ಮಲ್ಲಿಗೆ]

ಚಂದ್ರಮಾವು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮಾವು ; ಕೆಂಬಣ್ಣದ ಮಾವು : ಚಂದ್ರಮಾವು ವಸಂತಮಾಸದ ಫಲ : ಸುಮಧುರಫಲ (ಚಂದ್ರಮಾ. I, ಮುನ್ನುಡಿ). [ಚಂದ್ರ$_1$ (<ಸೆಂದುರ) + ಮಾವು]

ಚಂದ್ರಮುರು (ನಾ). = ಚಂದ್ರಮುರುಗು : ಬುಗುಡಿ, ಚಂದ್ರಮುರು . . . ಡಾಬು ಮೊದಲಾದ ಆಭರಣಗಳನ್ನು ಧರಿಸಿಕೊಂಡು (ಮಲೆಮಂ. ೩೮). [ಚಂದ್ರ$_2$ + ಮುರು$_1$ (<ಮುರಿ$_3$)]

ಚಂದ್ರಮುರುಗು 'ಚಂದ್ರಮುರುವು' ನೋ.

ಚಂದ್ರಮುರುವು, ಚಂದ್ರಮುರುಗು (ನಾ). ಕಿವಿಯಲ್ಲಿ ಧರಿಸುವ ಅರ್ಧಚಂದ್ರಾಕೃತಿಯಲ್ಲಿ ಮಾಡಿದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮುತ್ತಿನ ಆಭರಣ : ಕರ್ಣದಿ ಚಂದ್ರಮುರುವು ಬಾವುಲಿ ಬುಗುಡಿ . . . ಶೋಭಿಸುತ (ಕುಚೇಲೋ. ೧೨೭). **ಚಂದ್ರಮುರುಗು** : (ಕ). [ಚಂದ್ರ$_2$+ಮುರುವು$_1$]

ಚಂದ್ರಮೂಲ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ವನಸ್ಪತಿ : ಚಂದ್ರಮೂಲ, ಕಚೋರ (ವೈಜಿಗಿ. ೪೮-೯೫೯). [ಚಂದ್ರ$_2$ + ಮೂಲ]

ಚಂದ್ರಮೌಲಿ, ಚಂದ್ರಮೌಳಿ (ನಾ). ತಲೆಯಲ್ಲಿ ಚಂದ್ರನನ್ನು ಧರಿಸಿದವನು ; ಶಿವ : ಚಂದ್ರಮೌಲಿಮನವುತ್ಸುಕಾತಂದ್ರ . . . ಪ್ರಾಜ್ಞೆ ಜಯ ಪಾರ್ವತೀ (ಹಾಲಾಸ್ಯ. ೪-೭-೫೨) **ಚಂದ್ರಮೌಳಿ**: ಚಂದ್ರಮೌಳಿಗಜಾತಂಗೆ . . . ಸತಮಾತಂಗೆ ಬೇಡ ಬಂದವು ನೂತನಭುವನೈಕ ಭಾಗ್ಯ[illegible] ಪಾರ್ವತಿಯುಂ (ಗಿರಿಕ. ೧೦-೨೫). [ಚಂದ್ರ$_2$ + ಮೌಲಿ]

ಚಂದ್ರಮೌಳಿ 'ಚಂದ್ರಮೌಲಿ' ನೋ.

ಚಂದ್ರಯಾನ (ನಾ). ಚಂದ್ರಮಂಡಲದ ಕಡೆಗೆ ಹೋಗುವ ವಾಹನ; ರಾಕೆಟ್ಟು: ಎತ್ತು, ಚಕ್ಕಡಿ . . . ವಿಮಾನ, ಚಂದ್ರಯಾನ (ನೆಲಮು. ೨೧-೬). [ಚಂದ್ರ$_2$ + ಯಾನ]

ಚಂದ್ರರಾಗ (ನಾ). ಕೆಂಪುಬಣ್ಣ : ಚಂದ್ರರಾಗ ಸೂರ್ಯರಾಗ ವಸ್ತ್ರದ ಗುಣ–ಇದು ಕಾಂತಿಪ್ರದವಾಗಿ . . . ಐಶ್ವರ್ಯಪ್ರದವಾಗುವುದು (ಸಕವ್ಯ. ೩೫). 'ಸೂರ್ಯರಾಗ' ಪರಾ. [ಚಂದ್ರ$_2$ + ರಾಗ]

ಚಂದ್ರರಿಷ್ಟ (ನಾ). [ಜ್ಯೋತಿ] ಜಾತಕನಿಗೆ ಅಶುಭಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಚಂದ್ರನು ನಿಂತು ಉಂಟುಮಾಡುವ ಅರಿಷ್ಟ,–ಅಶುಭಫಲ: ಪೂರ್ಣನಾಗಿ ಶುಭದ್ವಾದಶಭಾಗದೊಳ್ ನಿಲೆ ಶಶಾಂಕಂ ಚಂದ್ರರಿಷ್ಟಾಪಹಂ (ಜಾತತಿ. ೭-೧). [ಚಂದ್ರ$_2$ + ರಿಷ್ಟ]

ಚಂದ್ರರೋಚಿ (ನಾ). ಚಂದ್ರನ ಕಿರಣ: ಕುರುರಾಜಾಂಬುಜಚಂದ್ರರೋಚಿ ಕುರುರಾಜಾದ್ರೀಂದ್ರ ವಜ್ರಾಯುಧಂ (ಗದಾಯು. ೧-೭೪). [ಚಂದ್ರ$_2$ + ರೋಚಿ]

ಚಂದ್ರಲೇಖೆ (ನಾ). ಚಂದ್ರನ ಕಲೆ ; ಚಂದ್ರಬಿಂಬದ ಹದಿನಾರು ಭಾಗಗಳಲ್ಲೊಂದು. [ಚಂದ್ರ$_2$ + ಲೇಖೆ]

ಚಂದ್ರಲೋಕ (ನಾ). ಚಂದ್ರನ ಲೋಕ ; ಚಂದ್ರಮಂಡಲ ; ಚಂದ್ರಗ್ರಹ: ತಾರಕಾ ಚಕ್ರಮನತಿಕ್ರಮಿಸಿ ಚಂದ್ರಲೋಕಮಂ ಪೊಕ್ಕು (ಕಾದಂಪೂ. ೭೦೮): ಮನುಷ್ಯ ಚಂದ್ರಲೋಕಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ ಬಂದಿರುವುದು ಈ ಶತಮಾನದ ಒಂದು ಮಹತ್ಸಾಧನೆ (ರೂಢಿ). [ಚಂದ್ರ$_2$ + ಲೋಕ]

ಚಂದ್ರವಂಕಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ತೋಳಿನ ಆಭರಣ : ಸ್ತ್ರೀಪಾತ್ರದವರು ರಾಕುಡಿ, ಚಂದ್ರವಂಕಿ, ಜಡೆ, ಅಡ್ಡಬಾಸ ಮುಂತಾದ ಹಳೇ ಅಭರಣಗಳನ್ನು ತೊಟ್ಟು ಕೊಳ್ಳುತ್ತಾರೆ (ಆಧಾನ್ಯ. ೭೦). [ಚಂದ್ರ$_2$ + ವಂಕಿ]

ಚಂದ್ರವಂಶ (ನಾ). ಕ್ಷತ್ರಿಯರಲ್ಲಿ ಒಂದು ವಂಶ ; ಚಂದ್ರನು ಮೂಲಪುರುಷನಾದ ವಂಶ : ಚಂದ್ರವಂಶದ ದೊರೆಗಳು (ಮಹಾವಂ. I, ೧). 'ಸೂರ್ಯವಂಶ' ಪರಾ. [ಚಂದ್ರ$_2$ + ವಂಶ]

ಚಂದ್ರವರ್ತ್ಮ (ನಾ). [ಛಂದ] ಅಕ್ಷರಛಂದಸ್ಸಿನ ಒಂದು ಪ್ರಕಾರ; ಪ್ರತಿಪಾದದಲ್ಲಿಯೂ ಹನ್ನೆರಡು ಅಕ್ಷರಗಳು ಇರುವ ಜಗತೀ ಛಂದಸ್ಸಿನ ಒಂದು ವೃತ್ತ : ಚಂದ್ರವರ್ತ್ಮಕೆಲೆ ಬರ್ಪ ಗಣಚಯಂ ರುಂದ್ರವಹ್ನಿಸುರ ಚಂದ್ರಶಿಖಿಸಖಂ ಚಂದ್ರಬಿಂಬಮುಖಿ ಕೇಳ್ (ಛಂದೋಂಬು. ೨-೧೩೭). 'ಚಂದ್ರಿಕೆ' ಪರಾ. [ಸಂ. ಚಂದ್ರವರ್ತ್ಮನ್]

ಚಂದ್ರವಾದ್ಯ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಚರ್ಮ ವಾದ್ಯ: (ಕಸಂಗ್ರಾ. ೧೨೫). ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಧ್ವಜ (?) : ವಿಶೇಷ ಬಿರುದುಗಳು . . . ಬಿಳಿ, ಕೆಂಪು, ಹಸರು ಮತ್ತು ಹಳದಿ ಛತ್ರಿಗಳು, ಸೂರ್ಯವಾದ್ಯ, ಚಂದ್ರವಾದ್ಯ, ಒಂಟೆ ಮೇಲೆ ನಿಶಾನಿ, ಚಾಮರ ೪ (ಗುರುದ. ೧೦). [ಚಂದ್ರ$_2$ + ವಾದ್ಯ]

ಚಂದ್ರವಿಮಾನ (ನಾ). [ಜೈನ] ಸ್ವರ್ಗಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು: ಇನಿಸಗ್ಗಳಂ ಚಂದ್ರಕಾಂತಮಣಿಮಯಮಪ್ಪ ಚಂದ್ರವಿಮಾನಮುಂ (ಸುಕುಮಾ. ೧೧-೫೨ವ). [ಚಂದ್ರ$_2$ + ವಿಮಾನ]

ಚಂದ್ರವೀಥಿ (ನಾ). ೧. ಪಟ್ಟಣಗಳ ದಕ್ಷಿಣೋತ್ತರವಾದ ಬೀದಿ. ೨. ಬೆಳುದಿಂಗಳು ತುಂಬಿರುವ ಬೀದಿ,–ಪ್ರದೇಶ : ಈ ಚಂದ್ರವೀಥಿಗೆ ರಸಿಕರೆ ವಿಬುಧರೆ ಬನ್ನಿರಿ ಕವಿಸಹೃದಯರೆ (ಚಂದ್ರವೀ. ೧-೬). 'ಸೂರ್ಯವೀಥಿ' ಪರಾ. [ಚಂದ್ರ$_2$ + ವೀಥಿ]

ಚಂದ್ರವೆಳಕು (ನಾ). ಬೆಳುದಿಂಗಳು ; ತಿಂಗಳ ಬೆಳಕು : ಚಂದ್ರವೆಳಕಿ ನಂಬಲಿಯ ಶುಚಿಯ ಹುಳಿಗಂಜಿ ನಂಜಿಕೊಂಡು (ಮುಕ್ತಕಂ. ೭೮-೧೬) [ಚಂದ್ರ$_2$ + ಬೆಳಕು$_2$ (<ಬೆಳಗು$_2$)]

ಚಂದ್ರಶಾಲ (ನಾ). ಮಹಡಿಯ ಮೇಲಿರುವ ಮಚ್ಚು,–ಅಂಗಳ : ಉದ್ಘಾವಮಾಯುತ ಚಂದ್ರಶಾಲಮುಪಮಾತೀತಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೮-೪೮). [ಸಂ. ಚಂದ್ರಶಾಲಾ]

ಚಂದ್ರಶಾಲೆ (ನಾ). ೧.=ಚಂದ್ರಶಾಲ : ಮಂದಿರದ ಚಂದ್ರಶಾಲೆಯ ಲ್ಲೊರ್ವ ಪದಸ್ಥಿ ತಿಲಕವನಿದುತಿರ್ದಳ್ (ಹಮ್ಮೀರ. ೨-೭೫ ವ) : ಉಪ್ಪರಿಗೆ ದುದಿನೆಲೆಯ ಚಂದ್ರಶಾಲೆಗೆ ಬಂದಳಂಬುಜಾಕ್ಷಿ (ಜೈಮಿಭಾ. ೩೦-೩೭) ; ಚಂದ್ರಶಾಲೆಯೊಳೊರ್ವೆಯುಂ ಶತಪಥಂಬೋಗೆ ಬಸವಟೆವ ಗರ್ಭಿಣಿ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೩೩-೫) ; ನಾಲ್ಕಾರು ಅಂತಸ್ತುಗಳುಳ್ಳ ಚಂದ್ರಶಾಲೆಗಳನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿ ಅವುಗಳನ್ನು ರೇಷ್ಮೆಯ ಬಟ್ಟೆಯಿಂದ ಅಲಂಕರಿಸುತ್ತಾರೆ (ಪ್ರವಾಇ. II, ೮೧) ೨. ಮೊಗಸಾಲೆ; ಪಡಸಾಲೆ: "ಲಕ್ಷಿಸಲು ಮೊದಲ ಮನೆ ಚಂದ್ರಶಾಲೆಯೆನಿಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೭೦-೧೪) ; ಬ್ರಹ್ಮ ಜಿಜ್ಞಾಸುಗಳೆಲ್ಲ ಆಗ ದೇವಸ್ಥಾನದ ಚಂದ್ರಶಾಲೆಯಲ್ಲಿ ಕಲೆಯುತ್ತಾರೆ (ಹೊಸಕ್ಷೆ. ೧೫) ; ಅಗ್ರಶಾಲೇ ಊಟ ಚಂದ್ರಶಾಲೇ ನಿದ್ದೆ (ಗಾದೆ).

[ಚಂದ್ರ$_2$ + ಶಾಲೆ$_1$]

ಚಂದ್ರಶಿಲೆ (ನಾ). ೧. = ಚಂದ್ರಕಾಂತ. ೨. ಚಂದ್ರಗ್ರಹದಲ್ಲಿ ಸಿಗುವ ಕಲ್ಲು : ಚಂದ್ರಗ್ರಹದಿಂದ ತಂದ ಚಂದ್ರಶಿಲೆಗಳನ್ನು ಪ್ರದರ್ಶನಕ್ಕಿಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ (ರೂಢಿ). [ಚಂದ್ರ$_2$ + ಶಿಲೆ]

ಚಂದ್ರಶೇಖರ (ನಾ).=ಚಂದ್ರಮೌಳಿ : ಮಹಾದೇವಿ ಚಂದ್ರಶೇಖರಲಿಂಗ ದಾಲಯಕ್ಕೆ ಬಂದು . . . ಪೂಜಿಸುತ್ತಿರ್ದಳ್ (ಹಮ್ಮೀರ. ೨-೧೩ ವ).

[ಚಂದ್ರ$_2$ + ಶೇಖರ]

ಚಂದ್ರಸಾಲೆ (ನಾ.)=ಚಂದ್ರಶಾಲ : ಚಂದ್ರ ಸಾ[ಪಾಠಾಂ. ಶಾ]ಲೆ ಸುಚಿತ್ರ ಸಾಲೆಗಳೊಳಡಿಸಿದಳಾ ಲೋಲಲೋಚನೆ ರಾಮನನು (ಕುರಾಸಾಂ. ೩೩-೪೧): ಚಂದ್ರಸಾಲೆ: ಥಾವಣಿ ಇರುವ, ಅಥವಾ ಇಲ್ಲದ, ಮೇಲ್ಮಚ್ಚು ; ಏನಿಲ್ಲ ವೆಂದರೆ ಮೂರುಕಡೆ ತೆರೆದಿದ್ದದ್ದು (ನಮ್ಮನು. ೨೪೨). [ಚಂದ್ರ$_2$+ಸಾಲೆ$_3$]

ಚಂದ್ರಸೀಬೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸೀಬೆ; ಕೆಂಪು ತಿರುಳನ್ನುಳ್ಳ ಸೀಬೆ : ನಮ್ಮ ತೋಟದಲ್ಲಿ ಚಂದ್ರಸೀಬೆಯ ಮರವಿದೆ (ರೂಢಿ).

[ಚಂದ್ರ$_1$ (<ಸೆಂದುರ) + ಸೀಬೆ]

ಚಂದ್ರಸ್ವರ (ನಾ). [ಯೋಗ]ಮೂಗಿನ ಎಡ ಹೊರಳೆಯಲ್ಲಿ ಚಂದ್ರ ಎಂಬ ವಾಯುವಿನ ಸಂಚಾರ: ದೂರಪ್ರಯಾಣಕ್ಕೆ ಚಂದ್ರಸ್ವರ ಸಮೀಪ ಪ್ರಯಾಣಕ್ಕೆ ಸೂರ್ಯಸ್ವರ . . . ಮೊದಲಾದುವುಗಳಂ ತಿಳಿದು (ವಿವೇಕ. ೧೪೩): ಮತ್ತಮಾ ನಾಸಾವಾಮಭಾಗ ಸಂಚಾರಿಯಾದ ಪವನಂಗೆ ಚಂದ್ರ ಸ್ವರ ಸಂಜ್ಞೆ (ವಿವೇಕ. ೧೮೮) : ಪುರುಷ ಶಿಶು ಪುಟ್ಟುವದು ಸೂರ್ಯಸ್ವರ ಸ್ತ್ರೀಯಳಿಗೆ ಪುರುಷಂಗೆ ಚಂದ್ರಸ್ವರ ನಡವಾಗ ಕ್ರೀಡಿಸಲು (ನವಮೋ. ೧೪-೯೫). 'ಸೂರ್ಯಸ್ವರ' ಪರಾ. [ಚಂದ್ರ$_2$ + ಸ್ವರ]

ಚಂದ್ರಹಲಸು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹಲಸು; ಕೆಂಪು ತೊಳೆಗಳನ್ನುಳ್ಳ ಹಲಸು: ಚಂದ್ರಹಲಸು ತಿನ್ನಲು ಬಲು ರುಚಿ (ರೂಢಿ).

[ಚಂದ್ರ$_1$ (<ಸೆಂದುರ) + ಹಲಸು (<ಪಲಸು)]

ಚಂದ್ರಹಾರ (ನಾ). ಹೆಂಗಸರು ಕೊರಳಿನಲ್ಲಿ ಧರಿಸುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಚಿನ್ನದ ಸರ : ಚಂದ್ರಾವಳಿಯ ಸೀರೆ ಚಂದ್ರಮ್ಮ ಉಟ್ಟಿಹಳು ಚಂದ್ರ ಹಾರ ಮೂಗಿನಲಿ ನತ್ತು ಕಿವಿಯಾಗ ಚಂದ್ರಬಾವುಲಿ ಗುಬ್ಬಿಬಾವುಲಿ (ಸಿದ್ಧಪು. ೧೯-೬೯). [ಚಂದ್ರ$_2$ + ಹಾರ$_3$]

ಚಂದ್ರಹಾಸ (ನಾ). ೧. ಬೆಳುದಿಂಗಳಿನಂತಹ ನಗೆ : ಬಂತಿದೊ ಶೃಂಗಾರ ಮಾಸ ಕಂತು ನಕ್ಕ ಚಂದ್ರಹಾಸ (ನಾದಲೀ. ೭೨-೨). ೨. ಚಂದ್ರನನ್ನು ನೋಡಿ ನಗುವವನು,-ಹೀಯಾಳಿಸುವವನು : ನಿರ್ಮಲಮುಖಾಂ ಬುಜದಿಂ ಶಶಾಂಕನಂ ಕಳಕಳಿಸಿ ನಗುವನದಱಿಂ ಚಂದ್ರಹಾಸನೆಂದಿಳೆಯೊಳೀ ತಂಗೆ ಪೆಸರಾಗಲಿ (ಜೈಮಿಭಾ. ೨೮-೬೦). ೩. ವಿಷ್ಣುಭಕ್ತನಾದ ಕುಂತಳ ದೇಶದ ಒಬ್ಬ ದೊರೆ: ಸಂತಾನಮಿಲ್ಲದ ಕುಳಿಂದನ ಬಾಳ್ಕೆಗುತ್ತಮ ಕುಮಾರನಾದಂ ಚಂದ್ರಹಾಸಂ (ಜೈಮಿಭಾ. ೨೮-೬೩). ೪. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಖಡ್ಗ : "ತರವಾರಿ ಮಂಡಲಾಗ್ರಂ ಚಂದ್ರಹಾಸಂ . . . ಅಡಾಯುಧ ಮೆನಿಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೮೮-೩೭) : ಮೆಯು ಲಿ ಪಾಯ್ವಂ ರಥದಿಂ ನೆಲಕ್ಕೆ ಜಡಿಯುತ್ತುಂ ಚಂದ್ರಹಾಸಾಸಿಯಂ (ಪಂಪಾಮಾಂ. ೧೪-೧೮೮) : ಕರಾಗ್ರದ ಚಂದ್ರಹಾಸ[illegible] . . . ಚಾಪಕೆ ನೀಡಿದನು ಕರವ (ತೊರಭಾ. ೧-೧೫-೧೭) : ಬಿಡಾರದ ಎರಡು ಗೋಡೆಗೂ ಕತ್ತಿ, ಚಂದ್ರಹಾಸ, ಬಿಲ್ಲು ಬಾಣಗಳು ನೇತಿದ್ದವು (ಆಕಾಶ. ೯೧). 'ಚಂದ್ರಾಯುಧ' [illegible].

[ಚಂದ್ರ$_2$ + ಹಾಸ$_2$]

ಚಂದ್ರಹಿಟ್ಟು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ : ಕುಂಕುಮದ ಮರ . . . ಚಂದ್ರಹಿಟ್ಟು, ಊರಬತ್ತಿ, ಸ್ವಾಮಿತಿ (ಮೈಪಗಿ. ೫೨-೧೦೬೯). [?]

ಚಂದ್ರಾಚೂಡ (ನಾ).=ಚಂದ್ರಚೂಡ : ಪರುಷಂ ಮಾಡಿ ಚಂದ್ರಾಚೂಡ ನೆಲ್ಲರುಮಂ ಕಳುಪಿ (ಬಸಪು. ೧-೫೦). [<ಸಂ. ಚಂದ್ರಚೂಡ]

ಚಂದ್ರಾತಪ(ನಾ). ೧.ಬೆಳುದಿಂಗಳು; ತಿಂಗಳ ಬೆಳಕು: "ಚಂದ್ರಾತಪಮುಂ ಚಂದ್ರಿಕೆಯುಂ ಮಸೆವ ತತ್ಕೌಮುದಿಯುಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೧೩-೭೧) ; ಶರಚ್ಚಂದ್ರಾತಪದೊಳ್ ಪಗಲಿನ ಶರದಾತಪ ಪರಿಶ್ರಮಮನಾಱಿಸಿ (ಆದಿಪು. ೧೨-೧೧ ವ); ಚಂದ್ರಾತಪಮಮೃತರಸಾಕಾರಮಾಯ್ತು (ಶಾಂತಿಪು. ೬೩೪) ; ಪಿಂಗಿತು ತಮಂ ಸಾಂದ್ರಚಂದ್ರಾತಪಂ ಪಸರಿಸಿತು (ಹದಕಾ. ೩-೮೭). ೨. ಅಕ್ಕಪಕ್ಕಗಳಲ್ಲಿ ಗೋಡೆಗಳಿಲ್ಲದೆ ಮೇಲೆ ಥಾವಣಿ ಮಾತ್ರವಿರುವ ವಿಶಾಲವಾದ ಮೊಗಸಾಲೆ. ೩. ಮೇಲ್ಕಟ್ಟು;ವಿತಾನ: ಸಭಾಮಂಟಪವು ಚಂದ್ರಾತಪದಿಂದಲೂ ಸುಗಂಧಪುಷ್ಪಮಾಲೆಗಳಿಂದಲೂ ಅಲಂಕೃತ ವಾಗಿದ್ದಿತು (ಭೀಷ್ಮಚ. ೮೦) ; ಅದರ ನೋಲುಗಡೆ ವಜ್ರಗಳ ಗೊಂಚಲು ಗಳಿಂದ ಖಚಿತವಾದ ಚಂದ್ರಾತಪಗಳು ಲಂಬಾಯ ಮಾನವಾಗಿವೆ (ಕೋಹಿನೂ. ೨೮). [ಸಂ.]

ಚಂದ್ರಾತ್ಮಜ (ನಾ).=ಚಂದ್ರಜ. [ಚಂದ್ರ$_2$ + ಆತ್ಮಜ]

ಚಂದ್ರಾಭದೇವ (ನಾ). [ಜೈನ]ಲೌಕಾಂತಿಕದೇವರಲ್ಲಿ ಒಂದು ವರ್ಗಕ್ಕೆ ಸೇರಿದವನು : ಸೂರ್ಯಾಭದೇವ ಸಂಖ್ಯಾನವೊಂಬೈಸಾಸಿರದೊಂಬತ್ತು ಚಂದ್ರಾಭದೇವರ್ ಪನ್ನೊಂದುಸಾಸಿರದ ಪನ್ನೊರ್ವರ್ (ತತ್ತ್ವಪ್ರ. ೨೨೨)

[ಸಂ.]

ಚಂದ್ರಾಭರಣ (ನಾ). ಚಂದ್ರನನ್ನೇ ಆಭರಣವಾಗಿ ಧರಿಸಿದವನು ; ಶಿವ: ಚಂದ್ರಾಭರಣಂ ಮನವೊಸೆದು ತಾಳಿಗಟ್ಟಿದನೆಸೆ ಮಱೆದುದು ಕೂರ ಲೋಳೀಕಪಮುಖರುದ್ರಾಕ್ಷಂ (ಗಿರಿಕ. ೩-೮೭). [ಚಂದ್ರ$_2$ + ಆಭರಣ]

ಚಂದ್ರಾಭಾಸ (ನಾ).=ಚಂದ್ರಾಭದೇವ : ಆದಿತ್ಯವಹ್ನಿಮಧ್ಯದೊಳ್ ಚಂದ್ರಾಭಾಸ ಸತ್ಯಾಭಾಸರುಂ . . . ಇರ್ಪರ್ (ತತ್ತ್ವಪ್ರ. ೨೨೨).

[ಚಂದ್ರ$_2$ + ಆಭಾಸ]

ಚಂದ್ರಾಮ (ನಾ).=ಚಂದ್ರಮ : ಬದಿಗೆಯಲಿ ಚಂದ್ರಾಮ ಬರೆ, ಸಗೆಯ ಬೀರಿ (ಪಯಣ. ೧೭-೧೪): ಒಮ್ಮೆ ತುಂಬಿದ ಚಂದ್ರಾಮನನ್ನು ನೋಡುತಿದ್ದ (ಗ್ರಾಮಾಯ. ೨೦೩) : ಅವನಿಗೆ ಬಂಗಾರದಂಥ ಬಾಬು, ಚಂದ್ರಾಮನಂಥ ಬಾಬು, ಎಂದು ಹುಡುಗನನ್ನು ಕರಕಿಸಿಬಿಟ್ಟು ಅವನು ರೇಗಿ ಕೆಂಡವಾಗುನ ಹಾಗೆ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದನು (ಇಪ್ಪಕ. ೬೦೨). [<ಸಂ. ಚಂದ್ರಮಸ್]

ಚಂದ್ರಾಯುಧ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಖಡ್ಗ : ಹಂದೆಯ ಕೈಯಲ್ಲಿ ಚಂದ್ರಾಯುಧವಿರ್ದು ಫಲವೇನು (ಬಸವ. ೧೦೮) ; ಹರಿಕುಲಿಶನು ತನ್ನ ಚಂದ್ರಾಯುಧದಿಂದ ಸರ್ಪದ ಹೆಡೆಗಳನ್ನು ಕತ್ತರಿಸತೊಡಗಿದನು (ಮುಣಸ. ೯೦). [ಚಂದ್ರ$_2$ + ಆಯುಧ]

ಚಂದ್ರಾರ್ಧ (ನಾ). ೧. ಅರ್ಧಚಂದ್ರ ; ಚಂದ್ರನ ಅರ್ಧಭಾಗ : ಇವರು ಘಟ್ಟನು ನಿಲಿಸಿದರು ಚಂದ್ರಾರ್ಧ[illegible] (ಕು[illegible]) ೨. [illegible] ನಾರಾಚ ಚಂದ್ರಾರ್ಧ ಶೂಲ . . . ಬೇಟಕ [illegible] ರಕ್ಷಾಧಿಸಾಧನವಿಶೇಷಂಗಳಿಂದಲುಂ (ವಿವೇಕ. ೨೬೩). [illegible]

ಚಂದ್ರಾಲೋಕ (ನಾ). ಚಂದ್ರನ ಕಾಂತಿ; ಬೆಳುದಿಂಗಳು: ಪೊದಬ್ದು ಪಷ್ಟಳಪ ಚಂದ್ರಾಲೋಕವಮಂ ಕಂಡು ತತ್ತ್ರಾತಾತ್ಮಂ ನೆನೆದಂ ತನತ್ತು ಜನನಸ್ನಾನಕ್ಕೆ . . . ಕವಿವಬ್ಧಿಕ್ಷೀರಪೂರೌಘವಮಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೧೩-೨೫).
[ಚಂದ್ರ₂ + ಆಲೋಕ]

ಚಂದ್ರಾವರ್ತ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸನ್ನಿಪಾತರೋಗ: ಇನಿತು ಸನ್ನಿಪಾತ ರೋಗಲಕ್ಷಣಂ . . . ಚಂದ್ರಾವರ್ತವೆಂಬುದು ಕೃಷ್ಣಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಆದರೂ, ಶುಕ್ಲಪಕ್ಷದಲ್ಲಾದರೂ ಅಹುದು (ವಿವೈವಿ. ೧೯೦)
[ಚಂದ್ರ₂ + ಆವರ್ತ]

ಚಂದ್ರಾಶ್ಮ (ನಾ). = ಚಂದ್ರಕಾಂತ: "ಚಂದ್ರಾಶ್ಮಾ-ಚಂದ್ರಕಾಂತದಶಿಲೆ" (ಒಷಧಿ. ೫೪); ನಿರ್ಜರಕಾಂತಾನನಚಂದ್ರನಿಂದೊಸರ್ದ ಚಂದ್ರಾಶ್ಮಾಂಬುವಂ ಪೀರ್ದು (ರಾಜಶೇ. ೧-೧೧೭). [ಚಂದ್ರ₂ + ಅಶ್ಮ]

ಚಂದ್ರಾಸ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಖಡ್ಗ; ಚಂದ್ರಹಾಸ: ರಾವಣ ತನ್ನ ಚಂದ್ರಾಸದಲಿ ವಿಹಗನ ಬೆನ್ನ ಹೊಯ್ದರೆ ಕಡಿಗಳೆರಡರ ನೆತ್ತರುಕ್ಕುತಿರೆ (ತೊರೆರಾ. ೬-೪೩): ಚಂದ್ರಾಸವನು ಪಂದೆಯಲಿ ಸನ ಗೊಳಿಸೆಂದಾಡುವರೆ (ಜನಭಾ. ೫೮-೬೩). [<ಸಂ. ಚಂದ್ರಹಾಸ]

ಚಂದ್ರಿ (ಗು). ೧. ಹೊಳೆಯುವ; ಹೊನ್ನಿನ ಕಾಂತಿಯ. (ನಾ). ೨. ಚಂದ್ರನ ಮಗ; ಬುಧ. [ಸಂ. ಚಂದ್ರಿನ್]

ಚಂದ್ರಿಕಾಕಿರಣ (ನಾ). ೧. ಬೆಳುದಿಂಗಳ ಕಾಂತಿ. ೨. (?): ವೇಧಿಸಿಕೊಂಬ ಒಂದಾದಲ್ಲಿ ಅದು ಖಂಡನೆಗು ಪತ್ರದ ಚಂದ್ರಿ[ಪಾಠಾಂ. ಡಿ]ಕಾಕಿರಣದಂತೆ (ಮೋಲಮಾ. ೧೨೮-೯೮೫). [ಸಂ. (ಚಂದ್ರಿಕಾ + ಕಿರಣ)]

ಚಂದ್ರಿಕಾತಿಮಿರ(ನಾ). ಬೆಳುದಿಂಗಳು: ಚಂದ್ರಿಕಾತಿಮಿರಗುಣಂ-ಪಿತ್ತವನ್ನು ಶಮನಮಾಡಿ ಕಣ್ಣುರೋಗ, ದಾಹ, ಜ್ವರ ಮೊದಲಾದವುಗಳನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸುವುದೇ ಬೆಳ್ದಿಂಗಳ ಗುಣಗಳು (ಸಕವೈ. ೫೮).
[ಸಂ. (ಚಂದ್ರಿಕಾ+ ಅತಿಮಿರ)]

ಚಂದ್ರಿಕಾವಾಟ (ನಾ). = ಚಂದ್ರಕವಾಟ: ಚಂದ್ರಿಕಾವಾಟೀ ಸೇನಾನ್ವಯಾನುಗಾಯ (ಎಇ. XIII, ೧೯೩-೭: 902). [<ಚಂದ್ರಕವಾಟ]

ಚಂದ್ರಿಕಾವಿಹರಣ(ನಾ). ಬೆಳುದಿಂಗಳಿನಲ್ಲಿ ಮಾಡುವ ವಿಹಾರ: ನರೇಂದ್ರ ಚಂದ್ರಂ ಚಕೋರನಂತೆ ಚಂದ್ರಿಕಾವಿಹರಣವಿನೋದಕ್ಕೆ ಬಗೆದಂದು(ಚಂದ್ರಪು. ೮-೪೩ ವ). [ಸಂ. (ಚಂದ್ರಿಕಾ + ವಿಹರಣ)]

ಚಂದ್ರಿಕಾಸ್ರಾವ (ನಾ).=ಚಂದ್ರಕಾಂತ: "ಚಂದ್ರಿಕಾಸ್ರಾವಂ-ಚಂದ್ರಕಾಂತ" (ಒಷಧಿ. ೫೫). [ಸಂ.]

ಚಂದ್ರಿಕೆ (ನಾ). ೧. ಬೆಳುದಿಂಗಳು; ತಿಂಗಳ ಬೆಳಕು: "ಜ್ಯೋತ್ಸ್ನಾಭ್ಯುಪದೇಶಂಗಳ್ ಚಂದ್ರಾತಪಮುಂ ಚಂದ್ರಿಕೆಯುಮೆಸೆವ ತತ್ಕೌಮುದಿಯುಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೧೩-೭೧); "ಚಂದ್ರಿಕೆ ಜ್ಯೋತ್ಸ್ನೆ ಕೌಮುದಿಯು ಬೆಳ್ದಿಂಗಳ್" (ಮಂಗರಾ. ೧೧-೪); ಶರದದ ಚಂದ್ರನಂ ವಿಮಲಚಂದ್ರಿಕೆ . . . ಪೊರ್ದುವಂತೆ (ಶಂಪಭಾ. ೨-೩೯): ಚಾರುಚಂದ್ರಿಕೆಯ ಬೀಜಂಗಳೋ . . . ಎನೆ ತರಳತಾರಾಳಿ ಕಣ್ಗೆಸೆದುದು (ಹಚಕಾ. ೩-೭೯). ೨. ಚಂದ್ರನ ಹದಿನಾರು ಕಲೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು: ಅಮೃತ, ಮಾನದ . . . ಚಂದ್ರಿಕೆ ಕಾಂತಿ ಜ್ಯೋತ್ಸ್ನೆ . . . ಕಾಮದಾಯಿನಿಯೆಂಬ ಷೋಡಶಕಲೆಗಳಿಂ ಭರಿತನಾಗಿ (ವಿವೇಕ.೨೬೭). ೩. ಬರೆಹವನ್ನುಳ್ಳ ಓಲೆಗರಿಯ ಕೋಶ,-ಕೊಳವೆ: ಸುಲಭರಾಯಸ ಪತ್ರಿಕೆಯು ಚಂದ್ರಿಕೆಯೊಳಿಂ[ಳಗಿಂ]ದುರ್ಚಿ (ಸನತ್ಕು. ೧೨-೫೩); ಗಣಾಧಿಪನ ಕರೆದಿತ್ತು ನೀನಿದನೋದೆನಲು ಚಂದ್ರಿಕೆಯ ತೆಗೆದೋದಿದನು(ಶಂಕರಾ. ೯-೫). ೪. ಹಣ್ಣು ಪಕ್ವವಾಗಿರುವುದನ್ನು ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳಲು ಕೊರೆದು ಮಾಡುವ ರಂಧ್ರ; ಉಂಡಿಗೆ: ಚಂದ್ರಿಕೆ ಹಾಕಿ ನೋಡಲಾಗಿ ಕಲ್ಲಂಗಡಿ ಹಣ್ಣು ಪೂರ್ಣ ಪಕ್ವವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಖಾತ್ರಿಯಾಯಿತು (ರೂಢಿ). ೫. [ಛಂದ] ಪ್ರತಿಪಾದದಲ್ಲಿ ಹನ್ನೆರಡು ಅಕ್ಷರಗಳಿರುವ ಒಂದು ಸಮವೃತ್ತ: ಚಂದ್ರಿಕಾತ್ಮಕರಮಪ್ಪ ಗಣಚಯಮುಂ ಚಂದ್ರಿಕಾಖ್ಯಮುಮಿರಾಜಿ ನೆಲೆಯೊಳಂ ರುಂದ್ರವಹ್ನಿ ಸುರ ಚಂದ್ರ ಶಿಖಿಸಖಂ ಚಂದ್ರಬಿಂಬಮುಖಿ ಕೇಳ ಕೆಳದಿ ನೀಂ (ಛಂದೋಂಬು. ೨-೮೭ ಅಡಿಟಿ). 'ಚಂದ್ರವರ್ತ್ಮ' ಪರಾ. ೬. ಅಕ್ಷರಛಂದಸ್ಸಿನ ತ್ರಿಷ್ಟುಪ್ಪಿನಲ್ಲಿ ಒಂದು ವೃತ್ತ: ಅಮರಯುಗ ಮುಮಗ್ನಿಯುಂ ಲಗಂ ಕ್ರಮದಿನೊಡನೆ ಬಂದು ನಿಲ್ಕೆ ವಿಶ್ರಮಮದೆಸೆಯ ದಿಕ್ಪ್ರದೇಶದೊಳ್ ಕಮಲವದನೆ ಚಂದ್ರಿಕಾಹ್ವಯಂ (ಛಂದೋಂಬು. ೨-೧೧೪). [ಸಂ. ಚಂದ್ರಿಕಾ]

ಚಂದ್ರಿಯಮ್ಮ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು: ಚನ್ದ್ರಿಯಮ್ಮ ಗಳಿಯ ಸಾಹಸ ಪುತ್ರರಿಯ ಪರಮೇಶ್ವರಭಟ್ಟೋಯ (ಇಆ. VI, ೭೭-೭: 808).
[<ಚಂದ್ರ₂ + ಅಮ್ಮ₁]

ಚಂದ್ರುಟಿ, ಚಂದ್ರೋಟಿ (ನಾ). (ಕರಾ) ಅಚ್ಚಕಪ್ಪುಬಣ್ಣದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮೀನು. **ಚಂದ್ರೋಟಿ**: ಚಂದ್ರೋಟಿ ಸೋರಾ ಓರಿ ಬಣಗು ಭಾರಾ ಮತ್ಸ್ಯಾವತಾರ (ಕ್ರಾಂಧ್ಯ. ೫-೧೫). [?]

ಚಂದ್ರೋಚ್ಚ (ನಾ). ೧. [ಜ್ಯೋತಿ] ಚಂದ್ರಗ್ರಹದ ಉಚ್ಚಸ್ಥಾನ: ವೃಷಭರಾಶಿ. ೨. ಚಂದ್ರಪಥದಲ್ಲಿ ಭೂಮಿಯಿಂದ ಅತ್ಯಂತ ಎತ್ತರವಾಗಿರುವ ಸ್ಥಾನ: ಭೂಮ್ಯುಚ್ಚ, ಚಂದ್ರೋಚ್ಚ (Apogee. ಪಾಠಿನಿ. ೫). 'ಚಂದ್ರನೀಚ' ಪರಾ. [ಚಂದ್ರ₂ + ಉಚ್ಚ]

ಚಂದ್ರೋಟಿ 'ಚಂದ್ರುಟಿ' ನೋ.

ಚಂದ್ರೋದಯ (ನಾ). ೧. ಚಂದ್ರನು ಹುಟ್ಟುವಿಕೆ,-ಮೂಡುವಿಕೆ: ಚಂದ್ರೋದಯದಬ್ಧಿಯಂತೆ (ಶಾಂತಿಪು. ೬-೫೪): ಚಂದ್ರೋದಯಕ್ಕೆ ಅಂಬುಧಿ ಹೆಚ್ಚುವುದಯ್ಯಾ (ಬಸವ. ೨೫): ಚೆಲ್ವಾಯ್ತು ಚಂದ್ರೋದಯಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೮-೧೧೪). ೨. = ಚಂದ್ರಸ್ವರ: ಕರತಳದಿಂದ ನಾಸಿಕದೆರಲ ಚಂದ್ರೋದಯವನೀಕ್ಷಿಸಿ ದೇವ ಹೊಅವಂಟ (ಕುವ್ಯಾಉ. ೬-೫). ೩. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬತ್ತ: ಕಡುಸೊಬಗಾಂತಿಹ ಚಂದ್ರೋದಯಶಾಲಿಯೆಡೆವಿಡದೆಸೆದುವರ್ತಿಯಲಿ (ಕಂನವಿ. ೫-೭೦). ೪. ಮಂಟಪದ ಮೇಲ್ಕಟ್ಟು; ವಿತಾನ: "ಚಂದ್ರೋದಯಃ, ವಿತಾನಂ, ಉಲ್ಲೋಚಃ, ಖಜಕಃ - ಈ ೪ ಮೇಲ್‌ಕಟ್ಟು" (ಹಲಾಯು. ೫೨-೧೫). [ಚಂದ್ರ₂ + ಉದಯ]

ಚಂದ್ರೋಪಲ, ಚಂದ್ರೋಪಳ (ನಾ).ಚಂದ್ರಕಾಂತ ಶಿಲೆ; ಇಂದೂಪಲ: ಚಾರು ಚಂದ್ರೋಪಲದ ಕರಡಿಗೆಯೊಳಾ ನಿಶಾನಾರಿ ನೀಲದ ಹಾರವಂ ಬಯ್ಚಿದಳೊ . . . ಎನಲು ಸೂರಿಗಳು ಬಣ್ಣಿಸೆ ಸುಧಾರೋಚಿ ಕಣ್ಗೆಸೆದುದು (ಹಚಕಾ. ೩-೮೭):ಚಾರು ಚಂದ್ರೋಪಲದ ರಮ್ಯಾಗಾರದಲಿ . . . ಮಲಗುವ ಮಹೀಪತಿ ನೀರೊಳೊಅಗುವನು (ಕುವ್ಯಾಗ. ೩-೪೦). **ಚಂದ್ರೋಪಳ**: ಮಧ್ಯದೊಳ್ ಶೋಭಿಸಿ ತೆಳ್ಪಂ ತಾಳ್ದ ಚಂದ್ರೋಪಳಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೩-೭೭).
[ಚಂದ್ರ₂ + ಉಪಲ]

ಚಂದ್ರೋಪಳ 'ಚಂದ್ರೋಪಲ' ನೋ.

ಚಂಪ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕಾಡುಮರ; ಕೋವಿದಾರವೃಕ್ಷ. [ಸಂ.]

ಚಂಪಕ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ವೃಕ್ಷ ಮತ್ತು ಅದರ ಹೂವು: ಸಂಪಿಗೆ: "ಚಂಪಕಮೆನಲ್ ಸಂಪಗೆ" (ಮಂಗರಾ. ೩೮-೨೪): ಈ ಚಂಪಕಕ್ಕೆ ಪೂಗಳ್ ದೊರೆಯೇ (ಆದಿಪು. ೧೧-೧೧೮); ಅಲರ ಜೊಂಪದಿನಂದೆಸೆದತ್ತು ಚಂಪಕಂ (ಆಗವಿ. ೧೪-೬೨): ತಿಲಕವಶೋಕ ಚಂಪಕ ಪೂಗ . . . ಇಲ್ಲಿ ನೋಡಿವೆ ಭೂಮಿಸುತೆ ಭೂಜಾತಸಂತತಿಯ (ತೊರೆರಾ. ೩-೧-೨೯). ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕೆಂಪುಬಣ್ಣ; ಕೇಸರಿಬಣ್ಣ: ಸಂಜೆಯ ಸೂಟಿಗೆಯಿಂದ ಚಂದ್ರಮನ ಸೊಂಪಿನಂತೆ ಚಂಪಕಮಾಗೆ ಪೂತ ಸಂಪಗೆಯ ಸಾಲ್ಗಳ್ (ಅನಂಪು. ೧-೯೦ ವ). ೩.= ಚಂಪಕಮಾಲೆ ೨: ಗುರುವೊಂದು ಬಂದೊಡುತ್ಪಲಮಕ್ಕು . . . ನಾಲ್ಕು ಲಘುವಿರಲು ಚಂಪಕಮಕ್ಕು (ಮಂಗರಾ. ೧೧೮-೨೨). [ಸಂ.]

ಚಂಪಕಚ್ಛಾಯೆ (ನಾ). ೧. ಸಂಪಿಗೆಹೂವಿನ ಬಣ್ಣ. ೨. ಸಂಪಿಗೆಹೂವಿನಂತೆ ದೇಹಕಾಂತಿಯನ್ನು ಉಳ್ಳವಳು : ಪೊಂಬಣ್ಣ ಚಂಪಕಚ್ಛಾಯೆ ಮನೋಹರ ಮಧ್ಯಮರೂಪೆ ಸುವಿಷ್ಪರೆಯೆನಿಕುಂ ... ಕನ್ಯಕಾಣಂ (ಜಾತತಿ. ೧೯-೨೬). [ಸಂ. ಚಂಪಕಚ್ಛಾಯಾ (ಚಂಪಕ + ಛಾಯಾ)]

ಚಂಪಕಮಾಲೆ (ನಾ). ೧. ಸಂಪಿಗೆಹೂವಿನ ಮಾಲೆ. ೨. [ಛಂದ] ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಪಾದದಲ್ಲಿ ಇಪ್ಪತ್ತೊಂದು ಅಕ್ಷರಗಳಿರುವ ಒಂದು ಸಮಪಾದ ವೃತ್ತ : ತ್ರಿದಶರವೀಂದುಭಾಸ್ಕರಗಣತ್ರಿತಯಾಗ್ರದೊಳಗ್ಗಿ ಜಲ್ಪುವೆತ್ತುದಯಿಪಿನಂ ತ್ರಯೋದಶದೊಳೊಂದಿರೆ ವಿಶ್ರಮಣಂ . . . ಓದು ಗಡ ಚಂಪಕಮಾಲೆಯುಂ (ಛಂದೋಂಬು. ೨-೧೭೯). [ಚಂಪಕ + ಮಾಲೆ$_2$]

ಚಂಪಕಸ್ರಜ (ನಾ). ಸಂಪಿಗೆಹೂವಿನ ಮಾಲೆ : ಸುರಚಾಪಚಂಪಕಸ್ರಜ ಕುರವಣಿಸುತ್ತಸಿತಜಳದ ಮದಮಧುಪ ಸಮುತ್ಕರಮೆಱಗಿದಂತೆ ಮೆಱೆದುದು ಪರಿಕಿಸದಾತ್ರೀಯಜೀವನವ್ಯಯಭಯಮಂ (ರಾ ಜ ಶೇ. ೮-೧೧೦). [ಚಂಪಕ + ಸ್ರಜ]

ಚಂಪನಚೂರು (ನಾ). ಸಣ್ಣಸಣ್ಣ ಚೂರು ; ತುಂಡುತುಂಡು : ಇದ್ದ ಅಸ್ಥಿಘನ್ನು ಹರಿದು ಪಂಚಿ ಚಂಪನಚೂರು ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವ ಗಂಡುಗಲಿಗಳನ್ನು ನೋಡಿ (ಮೊಮಗು. ೨೭). 'ಚಕಣಾಚೂರು' ಪರಾ. [? + ಚೂರು$_3$]

ಚಂಪು (ನಾ). [ಕಾವ್ಯಮೀ] ಗದ್ಯಪದ್ಯಮಿಶ್ರವಾದ ಒಂದು ಕಾವ್ಯರೂಪ: ಬೆರಸಿ ಬರೆ ಗದ್ಯಪದ್ಯಮವೆರಡುಂ ಕೃತಿ ಚಂಪುವೆಂಬ ಪೆಸರಂ ಪಡೆಗುಂ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೯೩೦) ; ಗದ್ಯಪದ್ಯಗಳೆರಡೂ ಇರತಕ್ಕ 'ಮಿಶ್ರ' ಕಾವ್ಯವು 'ಚಂಪು' ಎನ್ನಿಸುತ್ತದೆ (ಕೈಪಿಡಿ. ೧೮೧). [ಸಂ. ಚಂಪೂ]

ಚಂಪೂ (ನಾ).=ಚಂಪು. 'ಚಂಪೂಕಾವ್ಯ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಚಂಪೂಕಾವ್ಯ (ನಾ).=ಚಂಪು : ಗದ್ಯಕಾವ್ಯ ಪದ್ಯಕಾವ್ಯ ಚಂಪೂಕಾವ್ಯ ಗೀತಪ್ರಬಂಧ ಕ್ಷುದ್ರಪ್ರಬಂಧಗಳೆಂಬ ಪಂಚವಿಧ ಕಾವ್ಯಪ್ರಬಂಧಂಗಳಂ (ವಿವೇಕ. ೨೨೬). [ಚಂಪೂ + ಕಾವ್ಯ]

ಚಂಪೆ (ನಾ). ಕೆನ್ನೆ ; ಕಪೋಲ : ಎಷ್ಟು ಅವನ ಪೊಗರು . . . ಚಂಪೆಗೆ ಎರಡು ಕೊಡಬೇಕಾಗಿತ್ತು (ಸಣ್ಣಕ. VI, ೧೨೮). [←ತೆಲು. ಚಂಪ]

ಚಂಪೆಯ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಡೇರೆ : ಪುದಿಯೆ ಕವಿಲ್ತ ಕೇಸರದ ದೂಸಮಶೋಕೆಯ ವೀಣೆಯಂ ಪ್ರಿಯಾಳದ ಗುಡಿ ನಾಗಚಂಪಕದ ಚಂಪೆಯಮಾಮ್ರದ ಕೊಂಚೆಯುಂ . . . ಒಪ್ಪಿ ತೋಱಿದುವು ಮನೋಜರಾಜಶಿಬಿರಂಗಳೆವೆಂಬಿನೆಗಂ ವನಾಳಿಗಳ್ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೭-೬೨) ; ಮೊಗಸಾಲೆ ಚಂಪೆಯಂ ಚೌಕಿಗೆ ಮೆಱೆದಿರೆ ಪರಿಸದಿಂದೆ ಬೀಡಂ ಬಿಟ್ಟು (ಕಬ್ಬಿಗಕಾ. ೧೯೯); ರಾಜಪಸಾಯಿತರ ಗುಡಿ ಗೂಢಚಂಪೆ[ಪಾಠಾಂ. ಪ]ಯಮೇಱಿದವು ರಥವ (ಕುವ್ಯಾಗ. ೪-೧೭). [?]

ಚಂಬಕ, ಚಂಬಿಕ, ಚೆಂಬಕ, ಚೆಂಬುಕ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಚರ್ಮವಾದ್ಯ: ಹೊಯ್ವ ನಿಸ್ಸಾಳದ ಭೇರಿಯ ತಂಬಟದ ಚಂಬಕದ ವೀರವೃಂದದ (ಗಿರಿಕ. ೬-೬೬ ವ) ; ಚಂಬಕನ ಬೊಂಬುಳಿಯು . . . ಕಂಸಾಳರವದೊಳಗೆ ನಡೆದನು (ಸಿದ್ಧರಾ. ೬-೨೦) ; ಮೊಱೆವ ಭೇರಿಯು ರಾಯಗಿಡಿಗನ ಜವಿದ ಚಂಬಕನ (ಕುವ್ಯಾಕ. ೧೪-೩೩) ; ಎಸೆವ ವೀರಣ ಡವಾನ ಚಂಬಕ . ಮದ್ದಳೆಗಳೆಂಬ ಬಹುವಾದ್ಯದುಬ್ಬಟೆ (ಚಬಸ್ತು. ೫-೭) ; ಚಂಬಕ ಡವುಡೆ ನಪಿರಿ . . . ನಿಸ್ಸಾಳಗಳಬ್ಬರ ತುಂಬಿತಾಕಾಶಮಂಡಲವ (ಕಂನವಿ. ೧೪-೨). **ಚಂಬಿಕ :** ಕಂಸಾಳ ಕರಡೆ ಚಂಬಿಕ . . . ಮೊರೆದವು (ತುರಂಗ. ೫೬-೪೭). **ಚೆಂಬಕ :** ಡಮರುಗ ಡೌಡೆ ಮದ್ದಳೆಗಳೋರಣದಿ ಚೆಂಬಕಂ ಹೆಗ್ಗಹಳೆ ಕಿಱುಗಹಳೆಯೊತ್ತೆ (ಲಕಿಚಂ. ೩೦-೬೫); ಚಿನ್ನದ ಚೀಱುಗಳ ನಿಡುಗೊಂಬುಗಳ ಚೆಂಬಕನ [ಪಾಠಾಂ. ನಾರಾಚ] ನಿರ್ಘೋಷದ ಡೋಱುಗಳೆದವು ನೆಲನನು (ಕುವ್ಯಾಕ. ೨೦-೭) ; ಚೆಂಬಕ ಕಾಳೆ ಚೀಱುತಿರಲ್ಕೆ (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೩೫-೧೦). 'ಚೆಂಬಕವಜೆ' ಪರಾ. **ಚಂಬುಕ:** ಉಲಿವ ... ವಿಗೆ ಕೈಕೊಂಡುದನಿಲಕುಮಾರಕನ ಸೇನೆ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೧೨-೮). [←ತಮಿ. ಚಾಮ್ಪು]

ಚಂಬಕವರೆ 'ಚಂಬಕವಜೆ' ನೋ.

ಚಂಬಕವಜೆ^{3}, ಚಂಬಕವರೆ, ಚಂಬಕಹಜೆ^{3}, ಚೆಂಬಕವಜೆ^{3} (ನಾ).= ಚಂಬಕ : ಮೊಱೆವ ಚಂಬಕವಜೆಯು ಮೊಳಗುವ ಪಳಹವ . . . ಕಳಕಳಂ (ರಾ ಜ ಶೇ. ೬-೧೧ ವ). **ಚಂಬಕವರೆ :** ಯುದ್ಧಸಮಯದಲ್ಲಿ ಬಳಸುತ್ತಿದ್ದ ವಾದ್ಯಗಳೂ ಹಲವಾರು : ಭೇರಿ, ಚಂಬಕವರೆ . . . ಶಂಖ, ವಾಸ, ಇತ್ಯಾದಿ (ನಂಜುಂಡ ೧೬೦). **ಚಂಬಕಹಜೆ^{3} :** ಚಂಬಕಹಜೆ ಬುರುಸುಗಳ ಮುಂಬರಿದೆಸೆವಬ್ಬರ ... (... ೧೮-೯೯). **ಚೆಂಬಕವಜೆ^{3} :** ಭೇರಿ ಬೊಂಬುಳಿ ಗೋಮುಖ ಡೌಡೆ ಚೆಂಬಕವಜೆ ಡಕ್ಕೆ ಡಮರುಗಗಳ ರವ ತುಂಬಿತು ದಿಗುಮಂಡಲಮಂ (ಅಂಜನ. ೬-೧೦೭) ; ಪತ್ತು ಚೆಂ[ಪಾಠಾಂ. ಚಂ]ಬಕವಜೆ ಪತ್ತು ಬೊಂಬುಳಿ ಜುಂಜೆ ಹತ್ತು ಬೀರಣವಜೆ ಪತ್ತು (ಕುರಾಸಾಂ. ೪೧-೬೭) ; ಹೆಗ್ಗಾಳೆ ತಿತ್ತಿಱಿ ಜುಂಜೆ ಚೆಂಬಕವಜೆಗಳ ಧನಿಯು (ಚಂಪ್ರಸಾಂ. ೨೧-೭೦) ; ತಂಬಟ ತುಡುಮು ತಿತ್ತಿಱಿ ಕಾಳೆ ವೀರಣ ಚೆಂಬಕವಜೆ ಕೊಂಬು ಡೌಡೆ ಬೊಂಬುಳಿ ಗಿಡಿಬಿಡಿ ವೀರವೃಂದದ ನಾದ ತುಂಬಿತು (ಭರತ. ೩೦-೫೯). [ಚಂಬಕ + ವಜೆ$^3_1$]

ಚಂಬಕಹಜೆ^{3} 'ಚಂಬಕವಜೆ' ನೋ.

ಚಂಬಾರ್ 'ಚಮ್ಮಾರ' ನೋ.

ಚಂಬಾರ 'ಚಮ್ಮಾರ' ನೋ.

ಚಂಬಿಕ 'ಚಂಬಕ' ನೋ.

ಚಂಬು 'ಚೆಂಬು$_1$' ನೋ.

ಚಂಬುಕುಟ್ಟಿಗ 'ಚೆಂಬುಕುಟಿಗ' ನೋ.

ಚಂಬುಕುಟ್ಟಿಗ 'ಚೆಂಬುಕುಟಿಗ' ನೋ.

ಚಂಬುಳಾಕರವಿದ್ಯೆ (ನಾ). ಮಾಯಾವಿದ್ಯೆ : ಚಂಬುಳಾಕರವಿದ್ಯೆಯಲಿ ಕಣ್ಣೆಂಬುಗೊಳದಂತನುಜಗೆಸಗಿ ವಿಡಂಬಿಯಿತರ ಸೇನೆ ತಾರಕ ಗುಪನ ತೆರದಿಂದಾ . . . ಪಡಲಿಡಿಸಿದನು ವಾಹಿನಿಯಾ (ಜೈರಾಮಾ. ೧೧೯-೫೪). [? + ವಿದ್ಯೆ]

ಚಂಬೆ$_1$ 'ಸಂಬೆ' ನೋ.

ಚಂಬೆ$_2$ (ನಾ). ಸುಗಂಧ ; ಕಂಪು (?) : ಛತ್ರಚಾಮರ ಧ್ವಜ ವಾಲಗದಿಂ ಚಂಬೆ ಕಸ್ತೂರಿ ಕಮ್ಮೆಣ್ಣೆಯವರು (ಬಿಜ್ಜಳರಾ. ೧೧-೭೬). [?]

ಚಂಬೊನ್ 'ಚೆಂಬೊನ್' ನೋ.

ಚಂಬೋತ 'ಚೆಂಬೋತ' ನೋ.

ಚಕ್$_1$ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣಶಬ್ದ : ಪೇರುರಮಂ ಧೊಕ್ಕೆನೆ ಕುತ್ತಿ ಚಕ್ಕೆನೆ ಬುಜದ್ವಂದ್ವಂಗಳಿಂದೆತ್ತಿ (ಎಕ. VI, ತರೀಕೆ. ೪೫-೩೩ : 1196) ; ಜೊಜ್ಜೆಂಬ ಘುಮ್ಮೆಂಬ ಚಕ್ಕೆಂಬ . . . ಕೂರಸಿಗಳುರವಣೆಯ ದನಿಯು ದಸುತಂ ಪುಟ್ಟೆ (ಇಹರ. ದೇ. ೪೧-೨೪).

ಚಕ್$_2$ 'ಚೆಕ್ಕು$_2$' ನೋ.

ಚಕಚಕ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಅನುಕರಣಶಬ್ದ ... ಗೊಂಚಲು (ಗಿರಿ. ೧೨೩-೧೨) ; ಗೋಪುರದ ಕಳಸ ಬಿಸಿಲಲ್ಲಿ ಚಕಚಕ ಎಂ... (ರೂಪಿ). ೨. ಹೊಳೆಯುವಿಕೆ; ಲಕಲಕಿಸುವಿಕೆ; ಕಾಂ... ಚಕಚಕವ ನೋಡದಂಬರಮಣಿಯು ... (ವೆಂಕಾರಾ. ೧-೫-೭೩). 'ಚಕಚಕಿಸು' ಪರಾ. [←ತೆಲು. ಚಕಚಕ]

ಚಕಚಕಗೊಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ಹೊಳೆಯುವಂತೆ ಮಾಡು ; ಲಕಲಕಿಸುವಂತೆ ಮಾಡು : ನನ್ನ ಕಿವಿಯಲ್ಲಿರುವುದು, ಮುಖವನ್ನು ಚಕಚಕಗೊಳಿಸುವ ಸಿನಿಮಾ ಫ್ಯಾಷನ್ನಿನ ಹೊಸಮಾದರಿಯ ಲೋಲಾಕಲ್ಲ (ಪತಿ. ೧೫). [ಚಕಚಕ + ಕೊಳ್$_1$ + – ಇಸು$_3$]

ಚಕಚಕಿತ (ಗು). ಮಿರುಗುವ ; ಲಕಲಕಿಸುವ : ಚಕಚಕಿತ ಮುಕ್ತಾಹಾರ ಭಾರ . . . ವಕ್ಷಸ್ಥಲನುಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೪-೬೮ ವ) ; ಚಕಚಕಿತ ಕೋಟೀರ ಯುತ ಮಸ್ತಕಕೆ ಸುಳಿಶುದ್ಧಗಳನರಸುವದು ಕುಲರಾ ಮತವಲ್ಲ (ಅನಂರಾ. ೧-೧-೧೨). [<ಚಕಚಕ]

ಚಕಚಕಿಸು (ಕ್ರಿ). ಹೊಳೆ; ಪ್ರಕಾಶಿಸು; ಲಕಲಕಿಸು: ಚಕಚಕಿಸುವ ಚಿಂಬೊನ್ನ ಪಟ್ಟೆಯ . . . ಮಯೂಖಮಂಜರಿಗಳಿಂ ಮಾರ್ತಾಂಡಮಂಡಳಮಂ ಮಸುಳಿಸುತ್ತುಂ (ಮಹಾನೇ. ೧೨-೨೨ ವ) ; ಚಕಚಕಿಸುವ ಪೊನ್ನ ಕಳಸದಿಂ ದೊಪ್ಪುವ ಶಿಖರದಿಂ (ಜೀವಂಸಾಂ. ೧-೪೩): ಚಕಚಕಿಸುತ ರನ್ನಗನ್ನಡಿಯಲ್ಲಲ್ಲಿ ಮಕರಿಸೆ ಸಾಲು ಸಾಲಾಗಿ (ಭರತ. ೧೨-೧೮) ; ಚಕಚಕಿಸಿದುವು ತಾರಾಳಿ (ಶಂನವಿ. ೯-೯೩). [ಚಕಚಕ + – ಇಸು$_3$]

ಚಕಡ 'ಚಕ್ಕಡಿ$_2$' ನೋ.

ಚಕಡಿ 'ಚಕ್ಕಡಿ$_2$' ನೋ.

ಚಕಣಾಚೂರು, ಚಕ್ಕಣಚೂರು (ನಾ). (ಉಕ) ಪುಡಿಪುಡಿಯಾದುದು ; ಚೂರುಚೂರಾಗಿರುವುದು ; ಚಂಪನಚೂರು : ಯುದ್ಧಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ ಬಾಂಬೇ ಬಿದ್ದು ಚಕಣಾಚೂರಾಗಿದ್ದರೂ ಪರವಾಗಿರಲಿಲ್ಲ (ದಿನಾರಿ. ೪೬). **ಚಕ್ಕಣಚೂರು :** ಮಕ್ಕಳ ಕೈಗೆ ಈ ಕಾಗದ ಸಿಕ್ಕರೆ ಚಕ್ಕಣಚೂರಾಗದೆ ಉಳಿದೀತೆ ? (ರೂಢಿ).
[←ಹಿಂ. ಚಕನಾಚೂರ್ ; ಮರಾ. ಚಕನಚೂರ್, ಚಕನಾಚೂರ್]

ಚಕಬಂದಿ, ಚಕ್ಕುಬಂದಿ, ಚಕ್ಬಂದಿ (ನಾ). ಮನೆ, ಹೊಲ ಮುಂತಾದ ಕ್ಷೇತ್ರಗಳ ಸೀಮಾವಿವರ ; ಗಡಿಗಳ ನಿರ್ದೇಶ : 'ವಾರಂಟ್' ದೊರಕಿಸುವ ಮುನ್ನ ನಾವು ಮುತ್ತಿಗೆ ಹಾಕುವ ಮನೆಯ 'ಚಕಬಂದಿ' . . . ಒಪ್ಪಿಸಬೇಕಾಗುವುದು (ಬಂಗಾರ. ೨೬೩). **ಚಕ್ಕುಬಂದಿ:** ಭೂಮಿಯ ಮೇರೆಗಳ ವರ್ಣನೆ ಅಥವಾ ಚಕ್ಕುಬಂದಿಯ ನಿರೂಪಣೆಯು ಶಾಸನದಲ್ಲಿರಬೇಕು (ಕಶಾಅ. ೪೬). **ಚಕ್ಬಂದಿ :** (ರೈಸ್‌ಗ. II, ೫೪೫).
[←ಹಿಂ. ಮರಾ. ಚಕಬಂದೀ]

ಚಕಮಕ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ : ಮಿಂಚಿ ಚಕಮಕ, ಬಾಗಿ ತೂಗುತ ಮಣಿದು ಬಳಕುತ ತಡೆದಿದೆ (ಅರಳು. ೨೦೦-೧).

ಚಕಮಕಿ, ಚಕಮುಕಿ, ಚಕ್ಕಮಕ್ಕಿ, ಚಕ್ಕಮುಕ್ಕಿ (ನಾ). ೧. ಬೆಂಕಿ ಹೊತ್ತಿಸುವುದಕ್ಕೆಂದು ಹಿಂದಿನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಬಳಸುತ್ತಿದ್ದ (ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಟ್ಟಿಕಲ್ಲು ಹಾಗು ಉಕ್ಕಿನ ತುಂಡುಗಳನ್ನೊಳಗೊಂಡ) ಸಾಧನ ; ಬೆಂಕಿ ಹೊತ್ತಿಸುವ ಉಪಕರಣ : ದೋತ್ರ, ರುಮಾಲ, ಗೊಂಗಡಿ, ತಂಬಾಕ, ಚಕಮಕಿ, ಇಷ್ಟು ಪದಾರ್ಥಗಳು ನಿತ್ಯದ ಚರಿತಾರ್ಥಕ್ಕೆ ಬೇಕು (ಮುಂಬಯಿ. ೫-೨೪೬) ; ಇನ್ನು ಕೆಲವರ ಕೈಯಲ್ಲಿ, ಚಕಮಕಿ ಕುಕ್ಕಿದಾಗ ಹಾರುವ ಬಂದೂಕ (ಇಪ್ಪಕ.೩೬). ೨. (ಆಲಂ)ಸಣ್ಣಪುಟ್ಟ ಜಗಳ,– ಕದನ : ಮನಸ್ತಾಪಗಳ ಚಕಮಕಿ ಕಿಡಿಗಳೆದ್ದು ದಾಂಪತ್ಯಜೀವನವು ಒಮ್ಮೊಮ್ಮೆ ಕುಂಠಿತವಾಗಬಹುದು (ಕನ್ನಜಾ. ೧೨೨) ; ಮೊಗಲ್ ದಂಡಿಗೂ ಪೋರ್ತುಗೀಸರಿಗೂ ಆಗಿಂದಾಗ ಚಕಮಕಿಗಳಾಗುತ್ತಿದ್ದವು (ಅಕ್ಬರ. ೬೬) ; ಕಟುವಾದ ಚಕಮಕಿಗಳು ಈ ತಿಂಗಳಿನಲ್ಲಿ ನಡೆದುಹೋಗಿದ್ದುವು (ಮುತ್ತ್ಯದ. ೪೫) ; ಮಾತಿನ ಚಕಮಕಿ ತಪ್ಪುವಂತಾದರೆ ಮುಂದುವರಿಸಿದರೂ ಆದೀತು (ಶಾಗಿಕ.೧೦೧). **ಚಕಮುಕಿ:** ೧. ಯರಡು ಜನರನ್ನು ಚಕಮುಕಿ ಬಂದೂಕು, ಮದ್ದು ಗುಂಡು ಸಾಮಾನುಗಳನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಇಲ್ಲಿಗೆ ಕಳುಹಿದರೆ (ರಾಜೇಂದ್ರ. ೫೫). ಬಿಸಿತ ತರಂಗವು ಒಡೆದ ಕಡೆಯಲ್ಲಿ ಚಕಮುಕಿ ಹೊಡಿದಂತಾಗುವುದು (ದೇವೀಜಾ. ೬೬). **ಚಕ್ಕಮುಕ್ಕಿ :** ೧. ಚಕ್ಕಮುಕ್ಕಿಯಂತೆ ಕಿಡಿಗಳನ್ನು ಹಾರಿಸುವ, ತೀವ್ರಗತಿಯ ಸಂಭಾಷಣೆಯ ಶೈಲಿ . . . ಕಂಡುಬರುವುದಿಲ್ಲ (ಶೂನ್ಯಕು. ೯೬). ೨. ಈ ಎರಡುಪಕ್ಷಗಳಿಗೆ ಮೇಲಿಂದ ಮೇಲೆ ಯಾವುದಾದರೊಂದು ಕಾರಣದಿಂದ ಚಕ್ಕಮುಕ್ಕಿ ಹಾರುತ್ತಲೇ ಇತ್ತು (ಊರುಕ. ೬೬). **ಚಕ್ಕಮುಕ್ಕಿ :** ೧. ಚಕ್ಕಮುಕ್ಕಿ ಕಲ್ಲಿನ ತುಪಾಕಿಯವರು ತಮ್ಮ ಆಯುಧಸಲಕರಣ ಸಮೇತ ತೆರಳಲಿ (ಪೇಟಿವಾ. ೨); ಹಗಲೆ ಇರುಳಾಯ್ತೋ ಎನಲ್ಕೊಂದು ತೆಕ್ಕನುಕ್ಕಿತು, ಚಕ್ಕಮುಕ್ಕಿಯುಂ ಕುಕ್ಕಿದೊಲ್, ಭಾಸ್ಕರ ಲಕ್ಷತಿಗ್ಮಖರರೋಚಿ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೫೯೫-೩೧೮).

ಚಕಮಕಿಯ ಕಲ್ಲು, ಚಕ್ಕಮುಕ್ಕಿಯ ಕಲ್ಲು=ಚಕಮಕಿಯಲ್ಲಿ ಕಿಡಿ ಹಾರಿಸುವುದಕ್ಕೆಂದು ಬಳಸಲಾಗುವ ಕಲ್ಲು ; ಬೆಣಚುಗಲ್ಲು : ಚಕಮಕಿಯ ಕಲ್ಲು, ಇದೇ (ಬೆಣಚುಗಲ್ಲು) ಜಾತಿಯ ಶಿಲೆಯು (ಮುಂಬಯಿ. ೩-೪೫) ; ಚಕ್ಕಮುಕ್ಕಿಯ ಕಲ್ಲಿನಂತರಂಗದೊಳಗ್ನಿ ಗುಪ್ತವಾಗಿರ್ಪಂತೆ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೨೩-೬೧೯). [←ಹಿಂ. ಮರಾ. ಚಕಮುಕ್. / ಮಲ. ಚಕ್‌ಮುಕ್; ತೆಲು. ಚಿಕುಮುಕಿ]

ಚಕಮಕಿಸು (ಕ್ರಿ).=ಚಕಚಕಿಸು: ಮುಂಗಡೆಯೊಳು ಚಕಮಕಿಸುವ ಮಂಗಳ ಘನಮಂಟಪದೊಳಗಿರದೆ (ಯೋಗಾಂವಿ. ೫-೨೮). [ಚಕಮಕ+ – ಇಸು$_3$]

ಚಕಮುಕಿ 'ಚಕಮಕಿ' ನೋ.

ಚಕರಾಲಿ (ನಾ). ಮೋಸಗಾರ ; ವಂಚಕ : ಅಯ್ಯ ಭಾರೀ ಚಕರಾಲೀ! ಹೈಸ್ಕೂಲು ತರಿಸಿಕೊಡತ್ತೀನಿ ಅಂತ ಹೊಡಕೊಂಡುಹೋಗಲಿಲ್ಲವೇ ಎಂಟು ಹತ್ತುಸಾವಿರ ರೂಪಾಯಿಯನ್ನ ? (ಮರಳಿ. ೬೮). [?]

ಚಕಲಂಕ (ನಾ). (?) : ಕಾಳಗ ಕಾದಲಿ ಬಂದಾಗ ಮೈಳುನಾಯಕನ ಮಗಂ ಚಕಲಂಕರಾಮನಾಯ್ಕನು ದೇವಲೋಕ ಪ್ರಾಪ್ತನಾದ (ಕಇ. V, ೩೦-೫; 1192). [?]

ಚಕಾರ (ನಾ). ೧. ಚ ಎಂಬ ಅಕ್ಷರ : ವಾಲ್ಮೀಕಿರಾಮಾಯಣದಲ್ಲಿ . . . ಹೇಳಿರುವ ಚಕಾರ ತುಕಾರಗಳಿಗೆಲ್ಲ ಅಕ್ಷರಶಃ ಸತ್ಯವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತ ಹೋಗುವುದು ಸರಿಯಾಗಲಾರದು (ಭಾರದ. ೮೬). ೨. ಒಂದು ಅಕ್ಷರದಷ್ಟು ಮಾತು ; ಒಂದುಂ ಶಬ್ದದಷ್ಟಾದರೂ ಮಾತು : ಎಷ್ಟು ಪ್ರಶ್ನಿಸಿದರೂ ಅವನು ಚಕಾರವನ್ನೂ ನುಡಿಯಲಿಲ್ಲ (ರೂಢಿ).

ಚಕಾರ ಎತ್ತು, ಚಕಾರವೆತ್ತು = ಸ್ವಲ್ಪವಾದರೂ ಮಾತನಾಡು; ತುಟಿಪಿಟಿಕ್ಕೆನ್ನು: ಈಗ ಚಕಾರ ಎತ್ತದ ಈ 'ಮಹಾಪ್ರಾಣಿ', ಆಮೇಲೆ ಒಂಟಿಯಾಗಿ ತೆರೆ ಚಿಮ್ಮಿಸುವ ಅಳಲ ಮೊರೆ (ಬದ್ಧಪ್ರ. LV ಮುನ್ನುಡಿ) ; ನನ್ನ ಅಭಿಪ್ರಾಯಕ್ಕೆ ವ್ಯತಿರಿಕ್ತವಾಗಿ ಅವರು ಚಕಾರವೆತ್ತುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ (ವಿಮೋಚ. ೧೫೮). **ಚಕಾರಶಬ್ದ**=ಒಂದಾದರೂಮಾತು : ಅವರು ಒಂದು ಚಕಾರಶಬ್ದ ಮಾತಾಡಲಿಲ್ಲ (ಮುಂಬಯಿ. ೪-೫೬) : ತಂದೆಯ ಮುಂದೆ ಚಕಾರಶಬ್ದವನ್ನೂ ಹೇಳುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ (ಜಿವರಿ. ೧೩) ; ಈ ಪತ್ರದಲ್ಲಿ ಆ ಬಗ್ಗೆ ಚಕಾರಶಬ್ದವೂ ಇಲ್ಲದಿರುವದು ಅಚ್ಚರಿಯ ಸಂಗತಿಯಾಗಿದೆ(ಮುತ್ತ್ಯದ. ೧೪).
[ಸಂ.]

ಚಕಾರಿಸು (ಕ್ರಿ). ಒಂದು ಮಾತನ್ನಾದರೂ ಆಡು : ಕೊಡಹಿ ಬಿಸುಟಾ ನಾಗನಂದದಿ ಚಕಾರಿಸದೆ ಗಂಡಿಕೆಯನುಳಿದವರ ಸೊಕ್ಕು ಸೆಣಸನ್ನುಸಿಕನಾಲಿಸಿದೆ (ಹಬ್ಬರ. ೧೪-೧೦೪). [ಚಕಾರ + – ಇಸು$_3$]

ಚಕಿತ$_1$ (ಗು). ೧. ಅಲುಗುವ ; ಅಸ್ಥಿರವಾದ ; ಚಂಚಲವಾದ : ಚಕಿತ ಕುರಂಗನಯನೆಗೆ ತಂದುಡಿಸಿದರು ನವದುಕೂಲವನು (ಬಸವು. ೪-೩೪). ೨. ಗಾಬರಿಗೊಂಡ ; ಭಯಪಟ್ಟ : ಅಳುರ್ವ ಕೋಪಶಿಖಿಗಳ ನಡುವಿರ್ತಲೆ ಪೊತ್ತಿದ ಪುಳ್ಳಿಯ ಪುಟುವೊಲಿರ್ದನತಿಚಕಿತಚಿತ್ತನಪರಾದಿತ್ಯಂ (ಗದಾಯು. ೧-೨೩) ; ಚಕಿತಾರಾತಿಚತುರ್ಬಲಂ ಬಲಯುತಂ . . . ಲಕ್ಷ್ಮಣಾಂ (ಪಂರಾಮಾ. ೭-೬೨). ೩. ಬೆರಗುಗೊಂಡ ; ವಿಸ್ಮಿತವಾದ. (ನಾ). ೪.

ಗಾಬರಿಗೊಂಡವನು : ಚಕಿತನಹನೇ ಬಲ್ಲವನು ದುಃಖಿಕೆ (ತಿಮ್ಮಶಾಂ. ೭-೭೩). ೫. ಬೆರಗುಗೊಂಡವನು ; ವಿಸ್ಮಯಂಪಟ್ಟವನು : ಯುಕುತಿ ಯಿನ್ನಿದಕಿಲ್ಲ ಪಾರ್ಥನ ಶಕುತಿ ಘನವೀ ರಾಜಕಾರ್ಯಕೆ ಚಕಿತರಾದೆವು ರಾಯ ಚಿತ್ತೈಸು (ಕುವ್ಯಾದಶ್ರೀ. ೮-೭೦) ; ಸಿದ್ಧನಾಥ ಚಕಿತನಾಗಿ ಆ ಪ್ರಾಣಿಯ ಮುಖವನ್ನೆ ಕೆಲಹೊತ್ತು ದಿಟ್ಟಿಸುತ್ತಿದ್ದ (ಆಶ್ರಮ. ೭) ; ಬೇರೆ ಏನೂ ಮಾತಾಡದಷ್ಟು ಅವರು ಚಕಿತರಾಗಿದ್ದರು (ಸಮಜೀ. ೨೪೨). [ಸಂ.]

ಚಕಿತ₂ (ನಾ). ವೇಗ : ಶೀಘ್ರತೆ (?) : ಸಖರಜದ ಕಣಿಕವುಂ ಚಕಿತದಿಂ ಶೋಧಿಸುತಲಖಿಳ ಚೊಕ್ಕಳಮಾಗಿ ಸೂಸಲಿಂ ಕಲಸುತಂ ವಕುಬಟ್ಟಿತಿ ನೊಳಟ್ಟಿರಡು ದೆಸೆಯ ನಿಟ್ಟಿಸುತ (ಲಿಂಗಪು. ೮-೧೪). [?]

ಚಕಿತಮಾನಸ (ನಾ). ಬೆರಗುಗೊಂಡ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳವನು: ಬೊಪ್ಪನ ನೋಡಿ ಚಕಿತಮಾನಸನಾಗಿ ಪಿತನದೇಂ ಕಾರಣದಿ ಭ್ರುಕುಟಿಯುಂ ಬಂಧಿಸಿದನೆನ್ನ ಮನ್ನಿಸದೆಂದು ತನ್ನೊಳಾಲೋಚಿಸಿದನು (ವಂಕಾರಾ. ೨-೮ ೨).

[ಚಕಿತ₁ + ಮಾನಸ₂]

ಚಕಿತಲೋಚನೆ (ನಾ). ಚಂಚಲವಾದ ಕಣ್ಣುಗಳನ್ನು ಉಳ್ಳವಳು; ಚಂಚಲಾಕ್ಷಿ : ಚಕಿತಲೋಚನೆ ನಾರಿಯಾ ನಾರಿಯಾಗಿ ಪುಟ್ಟುವಳಾ ಸಿಖಂಡಿ ಬಳಿಕ (ವೀಶೈಪು. ೪-೭-೬). [ಸಂ. ಚಕಿತಲೋಚನಾ (ಚಕಿತ + ಲೋಚನ + –)]

ಚಕಿತಾಕ್ಷಿ (ನಾ).=ಚಕಿತಲೋಚನೆ : ಕಪೋಲಮೂಲಮಂ ಮುಟ್ಟಿದುವಾ ಚಕಿತಾಕ್ಷಿಯ ಹರಿನೀಳಾಳಕಂಗಳಾನನಸರೋಜನೀಮಧುಪಂಗಳ್ (ಪಂರಾಮಾ. ೩-೯೪). [ಸಂ. ಚಕಿತಾಕ್ಷೀ (ಚಕಿತ + ಅಕ್ಷಿ + –)]

ಚಕಿಲ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು: ತಕ್ಕಿಯ ಚಕಿಲದೂರಬ್ಬಿವಿನೊಳ್ ಕಾದಿ ಸತ್ತ (ಎಕ. X, ಚಿಂತಾಮ. ೧೨೦-೧ ; ಸು. 1000). [?]

ಚಕೋತ₁ 'ಚಕ್ಕವತ್ತಿ' ನೋ.

ಚಕೋತ₂ 'ಚಕ್ಕೋತ₂' ನೋ.

ಚಕೋತ್ತು 'ಚಕ್ಕವತ್ತಿ' ನೋ.

ಚಕೋರ(ನಾ). ೧. ಬೆಳುದಿಂಗಳನ್ನೇ ಸೇವಿಸಿ ಬದುಕುವುದೆಂದು ಪ್ರತೀತಿಯಿರುವ ಪಕ್ಷಿ; ಬೆಳುದಿಂಗಳ ಹಕ್ಕಿ ; ಜೊನ್ನವಕ್ಕಿ : ಕೀರ ಚಕೋರ ಸಾರಸ ಮಯೂರಾರಾವದಿಂ ಬನ್ನಿಮಿತ್ತಿರಿಮೆಂಬಂತೆಪೊಲಾಯ್ತು (ಸುಕುಮಾ. ೪-೪೪) : ಚಕೋರಂಗೆ ಚಂದ್ರಮನ ಬೆಳಗಿನ ಚಿಂತೆ (ಬಸವ. ೩೬೪) : ಚಂದ್ರಕಳೆಯುಂ ದಳವೇಱಿಸಿ ಚಕೋರಮಾಲೆಗೆ ಸುಖಮಂ ಮಾಡುತ್ತುಂ (ಗಿರಿಕ. ೭-೪೨ ವ). ೨. ಕಪಿಂಜಲಪಕ್ಷಿ : "ಜೀವಂಜೀವಃ, ಕಪಿಂಜಳಃ, ಚಕೋರಃ, ಹಾರೀತಃ, ವಂಜುಳಃ, ಕಪೋತಃ – ಈ ೬ ಹೊಱಸು" (ಹಲಾಯು. ೪೨-೧೦೦) ; ಕಾರಂಡೆ ಪರಡೆ ಚಕೋರ ತಿತ್ತಿರಿ (ಭೈರವೇ. ೧-೫೫). [ಸಂ.]

ಚಕೋರಕ (ನಾ). = ಚಕೋರ ೧ : ಶ್ರೀವಧುವಿನಂಬಕಚಕೋರಕಂ ಪೊರೆಯೆ (ಜೈಮಿಥಾ. ೧-೧). [ಸಂ.]

ಚಕೋರಾಕ್ಷಿ (ನಾ). ಚಕೋರಪಕ್ಷಿಯ ಕಣ್ಣುಗಳಂತೆ ಕಣ್ಣುಳ್ಳವಳು ; ಚೆಲುವಾದ ಕಣ್ಣುಳ್ಳವಳು : ಚಕೋರಾಕ್ಷಿಯನಿತ್ತ ನೋಡು ನೋಡೆಂದಾಗಳ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೫-೧೩೭ ವ). [ಸಂ. ಚಕೋರಾಕ್ಷೀ (ಚಕೋರ+ಅಕ್ಷಿ+–)]

ಚಕೋರಾಸನ (ನಾ). [ಯೋಗ] ಆಸನಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಮುಖ್ಯವಾದ ಕೆಲವು ಆಸನಗಳು . . . ೩೧. ಚಕೋರಾಸನ ೩೨. ಟಿಟ್ಟಿಭಾಸನ (ಭಾರದ. ೧೬೭). [ಚಕೋರ + ಆಸನ]

ಚಕೋರಿ (ನಾ). ೧. ಹೆಣ್ಣುಚಕೋರಪಕ್ಷಿ : ಚಂದ್ರಂ ಬೆಳ್ದಿಂಗಳಂ ಬೀಱೆ ಚಕೋರಿಗಳ್ ನಲಿದುಲಿಯೆ (ಗಿರಿಕ. ೮-೮ ವ) ; ಚಿಲಿಮಿಲಿಗ ಜಾಣ್ವಕ್ಕಿ ಚಕೋರಿ ಕಳಿಂಗ ಕಳವಿಂಕ (ತೊರರಾ. ೩-೧-೩೩). ೨. (ಆಲಂ) ಉಪವಾಸಿ: ಪುಂಡರೆ ಭೂತವೆಂಬರು ಪುಣ್ಣದಿದ್ದರೆ ಚಕೋರಿಯೆಂಬರು (ಪದಗೋ. ೧೧೮-೧೩೩). [ಸಂ. ಚಕೋರೀ]

ಚಕೋರಿಕೆ (ನಾ).=ಚಕೋರಿ ೧ : [illegible] ಚಕೋರಿಕೆಗಳಬ್ಬೆಱೆಂ ಮುಕ್ಕುಳಿಪ ಮುಂಡಾಡುವ [illegible] ಚೆಲ್ಲಕೆ ವ್ಯಸಾರ್ಚಿಯುಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೮-೪೩ ವ). [ಸಂ. [illegible]]

ಚಕೋರೇಕ್ಷಣ (ನಾ). ೧. ಚಕೋರಪಕ್ಷಿಯ ಕಣ್ಣು. ೨. [illegible] ಕಣ್ಣುಗಳಂತೆ ಚೆಲುವಾದ ಕಣ್ಣು : ಚಕೋರೇಕ್ಷಣಸ್ಫುರಿ[illegible] ಯುಧಾಕೃತಿಗಳಾಕರ್ಣಾಂತಂಗಳ್ . . . [illegible] ೮-೫೫). [ಚಕೋರ + ಈಕ್ಷಣ]

ಚಕ್ಕ₁, ಜಕ್ಕ₁ (ನಾ). ಚಕ್ರ; ಗಾಲಿ; ರಥಾಂಗ. 'ಚಕ್ಕವಕ್ಕಿ' ಪರಾ. ಜಕ್ಕ₁ : "ಜಕ್ಕ (ಚಕ್ಕ) – ಚಕ್ರ = ರಥಾಂಗ" (ತದ್ಭಕೋ. ೧೩). 'ಜಕ್ಕವಕ್ಕಿ' ಪರಾ. [<ಸಂ. ಚಕ್ರ]

ಚಕ್ಕ₂, ಛಕ್ಕ (ನಾ). ೧. ಆರು ಎಂಬ ಸಂಖ್ಯೆಯ ಸಂಕೇತ : ತಾಳ ಚವ್ವ ಚಕ್ಕ ಕುಣಿತ ತಕ್ಕ ತಕ್ಕ (ಗರಿ. ೯೯-೩). ೨. ಪಗಡೆಯಾಟದಲ್ಲಿ ಬೀಳುವ ಆರರ ಗರ : ಒಂದು ಚಕ್ಕ ಬಿದ್ದರೆ, ನಿನ್ನ ಕಾಯನ್ನು ಹೊಡೆಯಬಹುದು (ರೂಢಿ). **ಛಕ್ಕ:** ೩. ಇಸಪೇಟಿನಲ್ಲಿ ಆರು ಎಂಬ ಸಂಖ್ಯೆಯುಳ್ಳ ಎಲೆ.

[←ಹಿಂ.ಮರಾ. ಛಕ್ಕಾ./ಪ್ರಾ. ಛಕ್ಕ, ಛಕ್ಕಾ./ಸಂ. ಷಟ್ಕ]

ಚಕ್ಕಂಡು (ನಾ). (?) : ಹಿಂದಣ ಕಾಲ್ ಚಕ್ಕಂಡಿನೊಳಂ . . . ಸುಗು ಶಲ್ಯ ಪನ್ನೆ ಕಾಡುಂಗೊಟ್ಟಿಯ ತಂದು ನರಮೂತ್ರದಿಂ ಕುದಿಸಂದಿಕ್ಕಿಯೆ ಕಟ್ಟು ಕವಳಂ ನೆಱೆ ಪೇಟ್ವಂ (ಅಶ್ವವೈ. ೧೮-೩). [?]

ಚಕ್ಕಂದ, ಚೆಕ್ಕಂದ (ನಾ). ೧. ಸಂತೋಷ ; ಉಲ್ಲಾಸ ; ವಿಲಾಸ : ಶಾಲಿಯ ಪಾಲನುಂಡು ಗಿಳಿಗಳ್ ಚಕ್ಕಂದದಿಂದುಕ್ಕಿ (ಪುಣ್ಯಾಸ್ರ. ೨-೬) ; ಒಕ್ಕಲನು ನಲುಗಿಸದೆ . . . ಕಕ್ಕುಲತೆಯಿಂದ ನಡೆಯಿಸುವ ಅರಸು ತಾ ಚಕ್ಕಂದವಿರುವ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೭೨೭) : ಅಂಧಕೂಪದಲಿ ಬಿದ್ದವನ ನೋಡಿ ನಿನಗೆ ಚಕ್ಕಂದವಾಗಿದೆಯೊ ಕಾಣೆ (ವಿದಾಕ್ಷ. ೮೬-೬) ; ಮತೋಪದೇಶಕರ ಜೀವನವು ಚಕ್ಕಂದದ ಜೀವನವಲ್ಲ (ಮಾನಸಾ. ೨೭). ೨. ವಿನೋದ; ಲಲ್ಲೆ; ಸರಸ : ಚಂದನಗಂಧಿಯ ಚದುರೆಯ ಚಕ್ಕಂದ (ಶತಸಾಂ. ೨೮-೪೨) ; ಫೌಜದಾರರು . . . ತಮ್ಮ ಪ್ರೇಯಸಿಯೊಡನೆ ಚಕ್ಕಂದ ನಡೆಸಿದ್ದರು (ನಾಪೋಲೀ. ೨೬೪); ನಿನ್ನ ಕೈಯಲ್ಲಿ ಚಕ್ಕಂದ ಆಡ್ತಾ ನಿಂತುಕೊಳ್ಳೋಕೆ ನನಗೆ ಪುರಸತ್ತಿಲ್ಲ (ಸ್ವಾಮಿಸ್ವೀ. ೧೫೧). **ಚೆಕ್ಕಂದ :** ೧. ಶಾಂತಿ ಒಂದು ವಾರದ ವರೆಗೆ ವಾಸಂತಿಯ ಜೊತೆಗೆ ಚೆಕ್ಕಂದದಿಂದ ಇದ್ದು ಮರಳಿ ತನ್ನೂರಿಗೆ ಹೊರಟು ಹೋದಳು (ತೀಮೋಡ. ೧೦೧).

ಚಕ್ಕಂದ ಮಾಡು=ಲಲ್ಲೆಯಾಡು; ಸರಸವಾಡು: ನಿನಗೇನು ಸಾಲೆಯಿಲ್ಲ. ಮಾಲೆಯಿಲ್ಲ. ಮನೆಯೊಳಗ ಕುಳಿತು ಚಕ್ಕಂದ ಮಾಡತೀಯಾ ? (ರಕ್ತಧ್ವ. ೭೨) ; ನನ್ನ ಹೆಂಡತಿಯ ಮುಂದೆ ಕುಳಿತು ಚಕ್ಕಂದ ಮಾಡಿ ಜಂಬ ಕೊಚ್ಚಿಕೊಳುತ್ತೇನೆ (ಗುಳಪ. ೫೨). **ಚಕ್ಕಂದವಾಡು** =ಚಕ್ಕಂದಮಾಡು : ಮಿಕ್ಕ ನಾರಿಯರೊಳ್ಮತ್ತೆ ಮನಕೆ ಬಂದ ಚಕ್ಕಂದವಾಡಿದಂತೆ ([illegible]) ; ಅವನಿಗೆ ಅಲ್ಲಿದ್ದ ಹುಡುಗಿಯರ [illegible] (ವನರು. ೫೦). [illegible] ವಾಡುವುದರಲ್ಲಿ ಮಗ್ನರಾಗಿದ್ದರು (ಕದಂಬ.೪೫). **ಚಕ್ಕಂದ ಹೊಡೆ**=ಚಕ್ಕಂದ ಮಾಡು: ಅವಳು ಹೇಗೆ ಚಕ್ಕಂದ ಹೊಡೀತಾಳೇ ಅಂತಿ? (ಕುಸುಸಂ. ೨೨).

[ದೇ. ॥ ತಮಿ. ಚಕ್ಕನ್ದ : ತುಳು. ಚಕ್ಕಂದ, ಚಕ್ಕಂದೊ]

ಚಕ್ಕಂಬಟ್ಟಲು (ನಾ).=ಚಕ್ಕಳಬಕ್ಕಳ : ಅವನೂ ಕೆಲವು ಪ್ಲೇಯರುಗಳೂ ಚಕ್ಕಂಬಟ್ಟಲು ಹಾಕಿಕೊಂಡು ಕುಳಿತಿದ್ದರು (ಸ್ವಾಮಿಸ್ವೀ. ೨೦೩).

[<ಚಕ್ಕಳಬಕ್ಕಳ]

ಚಕ್ಕಡಿ₁ 'ಜಕ್ಕಡಿ' ನೋ.

ಚಕ್ಕಡಿ₂, ಚಕಡ, ಚಕಡಿ, ಛಕಡಿ, ಛಕ್ಕಡಿ (ನಾ). (ಉಕ) ಎತ್ತಿನ ಬಂಡಿ ; ಗಾಡಿ : ಬಂಡಿಗಳೂ ಚಕ್ಕಡಿಗಳೂ ನೇಗಲುಗಳೂ

[illegible] (ಕರಿಹಾ. ೯); ಉರುಸಿನ ದಿನ ಸುತ್ತಲೂ [illegible] ಬರತೊಡಗಿದರು (ಹುಬ್ಬ. ೨೧೭). **ಚಕಡ :** "[illegible] ಬೇಸಾಯದಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವ, ಎರಡು ಚಕ್ರದ [illegible]" (Cart. ಇಂಕನಿ). **ಚಕಡಿ :** ಆ ದೆವ್ವಗಾಳಿ ಬಿಟ್ಟು [illegible] ಬಿತ್ತ (ರಕ್ತಧ್ವ. ೬). **ಛಕಡಿ:** ಕಬ್ಬಿಣದ ಕಲ್ಲುಗಳನ್ನು [illegible] ೨೭). **ಛಕ್ಕಡಿ :** ಮೂರು ಮೈಲಿನ [illegible] ಛಕ್ಕಡಿಗಳಲ್ಲಿ ನೀರು ತರುತ್ತಿರುತ್ತಾರೆ (ಕಥಾಗ ೨೬೬). [←ಹಿಂ. ಮರಾ. ಛಕಡಾ./ಪ್ರಾ. ಸಗಡ./ಸಂ. ಶಕಟ]

ಚಕ್ಕಣ, ಚಾಕಣ (ನಾ). ಮದ್ಯಪಾನಕ್ಕೆ ಹೆಚ್ಚು ರುಚಿ ಕೊಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ನಡುನಡುವೆ ನಂಚಿಕೊಳ್ಳುವ ಖಾರವಾದ (ಮಾಂಸದ) ಪದಾರ್ಥ : ಚಕ್ಷಣ: ಕುಡಿಬಿದಿರ ಕುಡಿಯು ಮಾವಿನ ಮಿಡಿಯು . . . ಅಲ್ಲವಲ್ಲಣೆಗೆಯು ಚ[ಪಾಠಾಂ. ಚಿ, ಸಿ]ಕ್ಕಣಂಗಳಂ ಸವಿಸವಿದು (ಪಂಪಭಾ. ೪-೮೭ ವ); ಗೇಯದೊಳೇಕೆ ಸೊರ್ಕನಿಕ್ಕಿದಳೆನೆ ಕಳ್ಗೆ ಚಕ್ಕಣಮೆನಿಪ್ಪುದು (ಪಂಪಭಾ. ೭-೯೦). **ಚಾಕಣ :** ಚಾಕಣವಿಲ್ಲದ ಹೆಂಡ ರುಚಿಸುವುದಿಲ್ಲ (ರೂಢಿ).

[<ಪ್ರಾ. ಚಖ್ಖಣ. / ಸಂ. ಚಕ್ಷಣ]

ಚಕ್ಕಣಚೂರು 'ಚಕಣಾಚೂರು' ನೋ.

ಚಕ್ಕಣವಿಕ್ಕು (ಕ್ರಿ). ಚಕ್ಕಣವನ್ನು ಇಡಂ: ಹರನುರಿಗಣ್ಣ ಮೇಲೆ ನಲಿದಾಡುವರಂಗನೆಯರ್ಕಳಂಬುಜೋದರನ ಕರಾಗ್ರಚಕ್ರದೊಳೆ ಚಕ್ಕಣವಿಕ್ಕುವರಬ್ಜಗರ್ಭನೊಳ್ ಸರಸಮನಾಡಿ ಪಾಶದೊಳೆ ಕಟ್ಟುವರ್ (ಕವಿಚ. III, ೩೨ ಬತ್ತೀಸ). [ಚಕ್ಕಣ + ಇಕ್ಕು]

ಚಕ್ಕನೆ (ಅ). ಥಟ್ಟನೆ ; ಬೇಗನೆ ; ಕೂಡಲೆ: "ಚಕ್ಕನೆಯೆನೆ ಬೇಗದೊಳಂ" (ಕರ್ಣಾನಿ. ೧೫); ಎಚ್ಚ ಶರಮುಂ ಕಲಿ ಚಕ್ಕನೆ ಕಿಬ್ಬುರಃಪ್ರದೇಶಮನಿಸೆ (ಪಂಪಭಾ. ೧೨-೧೧೭) ; ಚಿಕ್ಕವೇಷವ ಬಿಟ್ಟು ದೊಡ್ಡವೇಷವ ತೋಟಿ ಚಕ್ಕನೆನ್ನೊಡನೆ ಮಾತಾಡು (ಭರದ. ೭-೪೮). [ಚಕ್$_1$ + – ಅನೆ$_1$]

ಚಕ್ಕಪಾರೆ (ನಾ). ಹುಲ್ಲು ತೆಗೆಯುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಾಧನ ; ಕೊಕ್ಕೆ ಇರುವ ಗುದ್ದಲಿ : ಬೇರು ಕಿತ್ತುಹೋಗದ ಹಾಗೆ ಚಕ್ಕಪಾರೆಯಲ್ಲಿ ಸುತ್ತ ಅಗೆದು (ಸಕವ್ಯ. ೨೯೮). [←ತೆಲು. ಚೆಕ್ಕುಡುಪಾರ, ಚೆಕ್ಕುಡುಪಾಱ]

ಚಕ್ಕಬೆರಳು (ನಾ). ಕೊಕ್ಕೆಯಿರುವ ಬೆರಳು ; ಕೊಂಡಿಯಿರುವ ಬೆರಳು : ಬೆಳ್ಳೇಡಿಗಳನ್ನು ಹಿಡಿದು . . . ಅವುಗಳ ಕೊಂಬು ಮತ್ತು ಚಕ್ಕಬೆರಳುಗಳನ್ನು ಮುರಿದು ಬುಟ್ಟಿಯೊಳಗೆ ಹಾಕಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದಳು (ಮಲೆಮ. ೭೫೪).

[ಚಕ್ಕ$_0$ + ಬೆರಳು (<ಬೆರಲ್)]

ಚಕ್ಕಮಕ್ಕಿ 'ಚಕಮಕಿ' ನೋ.

ಚಕ್ಕಮುಕ್ಕಿ 'ಚಕಮುಕಿ' ನೋ.

ಚಕ್ಕಮುಕ್ಕಿಹತ್ತಿ (ನಾ). (ಚಕಮುಕಿಯಲ್ಲಿ ಕಿಡಿ ಹಾರಿದಾಗ ಹೊತ್ತಿಕೊಳ್ಳುವುದಕ್ಕೆಂದು ಇಡುವ) ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹತ್ತಿ ; ಬೂರುಗದ ಹತ್ತಿ ; ದೂದಿ : (ಕಿ).

ಚಕ್ಕಮುಕ್ಕಿಹತ್ತಿಗಿಡ = ಬೂರುಗದ ಗಿಡ ; ಶಾಲ್ಮಲಿ : ಪಿಚ್ಛಿಲಾ, ಪೂರಣೀ, ಮೋಚಾ, ಚಿರಾಯುಃ, ಶಾಲ್ಮಲಿಃ – ೫ ಬೂರುಗದ ಗಿಡ, ಚಕ್ಕಮುಕ್ಕೀಹತ್ತೀ ಗಿಡ, ಬೆಂಡುಹತ್ತೀಗಿಡ, ಎಲವದ ಮರ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೦೭).

[ಚಕ್ಕಮುಕ್ಕಿ (<ಚಕಮುಕಿ) + ಹತ್ತಿ (<ಪಚ್ಚಿ)]

ಚಕ್ಕರ್, ಚಕ್ಕರು (ನಾ). ೧. ಸುತ್ತುವಿಕೆ; ಮಂಡಲಾಕಾರವಾಗಿ ತಿರುಗುವುದು: ಒಂದರ ಓಂದೊಂದು ತಿರುಗುವಿಕೆಗಳನ್ನು ಪ್ರದರ್ಶಿಸುತ್ತಾನೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಚಕ್ಕರ್ ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ(ಅಥಾನ್ಯ. ೯೦). ೨.(ಆಲಂ)ಸೊನ್ನೆ ; ಲೋಪ; ತಪ್ಪಿಸುವಿಕೆ : ತನ್ನ ಕ್ಲಾಸಿಗೆ ಒಂದೆರಡು ಪೀರೀಡು ಚಕ್ಕರ್ ಹೊಡೆದರೂ ಪರವಾ ಇಲ್ಲ (ಸ್ವಾಮಿಸ್ಕೂ. ೧೫೭); ಆಗ ತಪ್ಪಿದರೆ ಹೋಟೆಲಿನಲ್ಲಿ ಊಟಕ್ಕೇನೆ ಚಕ್ಕರ್ (ದಿಲ್ಲಿಪ. ೩) ; ಆಫೀಸಿಗೆ ಅರ್ಧದಿನ ಚಕ್ಕರ್ ಹಾಕಿ . . . ಮನೆಗೆ ಬಂದಿದ್ದೆ (ರೂಪಸಂ. ೧೩). **ಚಕ್ಕರು:** ೨. ಬಾಯಾರಿ ಬಂದವನಿಗೆ ಎಳನೀರು 'ಚಕ್ಕರು' ಕೊಡಲಿಕ್ಕೆ ಉಪಾಯವಿದುಯೆಂದು ತೋರಿದ್ದರೂ, ಆ ದಿನ ಚಂದ್ರಯ್ಯನಾಡಿದ್ದು ಪ್ರಾಮಾಣಿಕವಾಗಿಯೆ (ಸರಸ. ೧೩) ; ಶಾಲೆಗೆ ಚಕ್ಕರು ಹಾಕಿದ್ದಾನೆ (ಶಾಲೆಮ. ೧೪೯). [←ಹಿಂ. ಮರಾ, ಚಕ್ಕರ್]

ಚಕ್ಕರಿ (ಕ್ರಿ). ಚಕ್ಕೆಂದು ಕತ್ತರಿಸು: ಇಕ್ಕಿದನು ಸೂಠಿಯೊಳ್ ಕಣೆಗಳಂ ತಲೆಗಳಂ ಚಕ್ಕರಿಯೆ (ತುರಂಗ. ೬೪-೮). [ಚಕ್$_1$ + ಅರಿ$_1$]

ಚಕ್ಕರು 'ಚಕ್ಕರ್' ನೋ.

ಚಕ್ಕಲಗುಲಿ 'ಚಕ್ಕಲಗುಳಿ' ನೋ.

ಚಕ್ಕಲಗುಳಿ, ಚಕ್ಕಲಗುಲಿ, ಚಕ್ಕಳಗುಳಿ, ಚಕ್ಕಳಿಗುಳಿ, ಚಕ್ಕುಲಗುಲಿ, ಚಕ್ಕುಳಿಗುಳಿ, ಚೆಕ್ಕುಲಗುಲಿ (ನಾ). ೧. ಪಕ್ಕೆಗಳಲ್ಲಿ ಬೆರಳಾಡಿಸಿ ನಗಿಸುವ ಕ್ರಿಯೆ ; ಕಚಗುಳಿ : ಮೈಮರೆತು ಕುಳಿತಿರುವಾಗ ಯಾರಾದರೂ ಚಕ್ಕಲಗುಳಿ ಇಟ್ಟರೆ ಉಂಟಾಗುವ ರಂಜನೆಗಿಂತಲೂ ಹೆಚ್ಚು ಬೆಲೆಯುಳ್ಳದ್ದಲ್ಲ (ಗಾನಕ.೮೧). **ಚಕ್ಕಲಗುಲಿ:** ೧. ವಿಧಿಯಮ್ಮ ಚಕ್ಕಲಗುಲಿ ಆಡಸ್ತಾ ಇರಬೈದು ಮೊಗೀಗೆ (ಸರ್ವಮಂ. ೧೩). **ಚಕ್ಕಳಗುಳಿ :** ೧. ಮಗುವಿಗೆ ಚಕ್ಕಳಗುಳಿ ಇಟ್ಟು ನಗಿಸಿದಳು (ರೂಢಿ). **ಚಕ್ಕಳಿಗುಳಿ:** ೧. ಚಕ್ಕಳಿಗುಳಿಯನಿಕ್ಕಿದನು, ಪಕ್ಕೆ ಬಿರ್ಬರಿ ಬಿರಿಯುವಂತೆ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೬೯೨-೩೯೪). **ಚಕ್ಕುಲಗುಲಿ :** ೧. ಚಕ್ಕುಲಗುಲಿಯಿಡುವ ಬೆರಳುಗಳು (ನಮ್ಮೂರ. ೫, ಮುನ್ನುಡಿ). **ಚಕ್ಕುಳಿಗುಳಿ:** ೧. ವೈದ್ಯನಾಥನ ಪಾದಗಳೂ . . . ವೇದವತಿಯ ಕಾಲುಗಳೂ ಚಕ್ಕುಳಿಗುಳಿಯಿಟ್ಟ ಹಾಗೆ ಅಲುಗಿದವು (ಸುಖಿವಿ. ೮೭). **ಚೆಕ್ಕುಲಗುಲಿ :** ೨. (ಆಲಂ) ಉತ್ತೇಜನ ; ಪ್ರೋತ್ಸಾಹ: ಹುರುಪು : ಇದಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಅನೇಕ ನೆನಪುಗಳು ನನ್ನ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ . . . ಆಗಾಗ್ಗೆ ಚೆಕ್ಕುಲಗುಲಿಯಿಕ್ಕುತ್ತಿರುತ್ತವೆ (ಶ್ರೀಪ್ಪಪ್ರ. ೨೦೯). 'ಕಚಕುಳಿ' ಪರಾ.

[ದೇ.॥ ತೆಲು. ಚಕ್ಕಲಿಗಿಲಿ, ಚಕ್ಕಲಿಗಿಂತ]

ಚಕ್ಕಲಿ 'ಚಕ್ಕುಲಿ' ನೋ.

ಚಕ್ಕಲುಬಕ್ಕಲು 'ಚಕ್ಕಳಬಕ್ಕಳ' ನೋ.

ಚಕ್ಕವಕ್ಕಿ, ಜಕ್ಕವಕ್ಕಿ (ನಾ). ಚಕ್ರವಾಕಪಕ್ಷಿ : ಎಣೆವಕ್ಕಿ : ಚಕ್ರಪಕ್ಷಿ-ಚಕ್ಕವಕ್ಕಿ (ಶಮದ. ೨೬೧ ಪ್ರಯೋ). **ಜಕ್ಕವಕ್ಕಿ :** "ಕೋಕಃ, ಚಕ್ರಃ, ಚಕ್ರವಾಕಃ, ರಥಾಂಗಃ – ಈ ೪ ಜಕ್ಕವಕ್ಕಿ" (ಹಲಾಯು. ೪೧-೯೧); "ಪೊಣರ್ವಕ್ಕಿ ಜಕ್ಕವಕ್ಕಿ . . . ಅಮಳ್ವಕ್ಕಿ – ಈ ೭ ಚಕ್ರವಾಕಂ" (ಕಶಸಾ. [illegible]) ; ಬನಮುಂ ಕೋಗಿಲೆ ಜಕ್ಕವಕ್ಕಿ ಪಗಲಂ ಪೂಗೊಂಚಲಂ ತುಂಬಿ . . . [illegible] ನೆನೆವಂ ಸರೋಜಮುಖಿಯುಂ (ಆದಿಪು. ೧೨-೩೨); [illegible] ಮಲ್ಲಿಕಾರ್ಜುನ ಒಂದಿರುಳಗಲಿದರೆ ತಕ್ಕೆ ಸಡಿಲಿದ ಜಕ್ಕವಕ್ಕಿಯಂತಾದೆನವ್ವ (ಮಹಾದೇ. ಬ. ೧೪೨-೩೨೩); ವಿರಹವ ಬೀಳುಕೊಟ್ಟುವು ಜಕ್ಕವಕ್ಕಿಗಳು (ಕುವ್ಯಾಭೀ. ೧-೨೮) ; ಜಕ್ಕವಕ್ಕಿಗಳು ಸೂರ್ಯನ ಮುಂದೆ ದುಗುಡವನಿಕ್ಕಿ ನುಣ್ದನಿ ಮಾಡುವಂತೆ (ಭರದ. ೫-೫೯). [ಚಕ್ಕ$_1$ + ಪಕ್ಕಿ$_1$]

ಚಕ್ಕವತ್ತ 'ಚಕ್ಕವತ್ತಿ' ನೋ.

ಚಕ್ಕವತ್ತಿ, ಚಕೋತ$_1$, ಚಕೋತ್ತು, ಚಕ್ಕವತ್ತ, ಚಕ್ಕೊತ್ತ, ಚಕ್ಕೊತ್ತಿ, ಚಕ್ಕೋಟೆ, ಚಕ್ಕೋತ$_1$, ಚೆಕ್ಕವತ್ತ, ಚೆಕ್ಕೆವತ್ತ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ತರಕಾರಿಸೊಪ್ಪು : "ಚಿಲಮೋಚಿಕಾ ವಾಸ್ತುಕಂ ಈ ೨ ಚಕ್ಕವತ್ತಿ" (ನಾಚಿರಾ. ೧೧೨). **ಚಕೋತ$_1$:** ಸಣ್ಣ ಎಲೆಯ ಚಿಲ್ಲಿ (ಚಕೋತ ಜಾತಿ)ಯ ಗುಣವು ಚಕೋತದಂತೆ ಇರುತ್ತದೆ (ಅಷ್ಟಾಂಗ. ೧೩೯-೯೪ ಅರ್ಥ). **ಚಕೋತ್ತು :** ಮೆಂತೆ, ಹರಿವೀಪಲ್ಲೆ, ಚಕೋತ್ತಿನ ಪಲ್ಲೆ ಹಾಗೂ ರಾಜಗಿರಿಯಪಲ್ಲೆ . . . ಕೋತಂಬರಿಯ ಬೀಜವನ್ನು ಹಾಕಬೇಕು (ಕೃಷಿಪ್ರ. ೧೪೨). **ಚಕ್ಕವತ್ತ:** "ವಾಸ್ತುಕವೆಂಬುದು ಚಕ್ಕವತ್ತ (ಇದೊಂದು ಬಗೆಯ ಸೊಪ್ಪು)" (ಹಲಾಯು. ೨೭-೧೦) : "ವಾಸ್ತುಕಂ – ಚಕ್ಕವತ್ತ" (ಚಿಪಧಿ.

೧೪೯); ಚಕ್ಕವತ್ತಂ ಚಿಲಿಕಿ ರಾಜಗಿರ್ಕೆಸವು ನುಗ್ಗೆದೊಗ್ಗಳಿಯೆಲೆವಾದುರವಂ ಬಡಿಸಿದರ್ (ಧರ್ಮಪ. ೨-೫೭) ; ಕೀರೆ ನಱುವಲು ಚಕ್ಕವತ್ತ ಸೊಲೆ ಸಬ್ಬಸೀಗೆ ಮೊದಲಾದ ಸೊಪ್ಪುಗಳ ಬೇಚಿ ಬೇಱುಕ್ಕರಿಸಿ (ಸೂಪಶಾ. ೪-೧೭) ; ಚಕ್ಕವತ್ತ . . . ಸೈಂಧವ, ಇವಿಷ್ಟು ವಿಷ ತಾಗಿದ್ದವರಿಗೆ ಪಥ್ಯವರ್ಗ (ವೈದ್ಯಸಾ. II, ೧೪೯). ಚಕ್ಕೊತ್ತ : ಕೀರೆಯ ಸೊಪ್ಪು ಕೆಂಪಿನ ಚಕ್ಕೊತ್ತ . . . ಇವು ಜ್ವರ ಬಂದವರಿಗೆ ಪಥ್ಯ (ವೈದ್ಯಸಾ. I, ೫೫). ಚಕ್ಕೊತ್ತಿ : 'ಚಕ್ಕೊತ್ತಿ ಸೊಪ್ಪು' ಪರಾ. ಚಕ್ಕೋಟಿ : ಚಕ್ಕೋಟಿ ರಸಪಲ್ಲೆ, ಇಕ್ಕೊಂಡು ಉಣಲಿಲ್ಲ (ಜನಗೀ. ೭). ಚಕ್ಕೋತ$_1$: ಚಕ್ಕೋತದ ಪಲ್ಯ ರುಚಿಯಾಗಿರುತ್ತದೆ (ರೂಢಿ). ಚೆಕ್ಕವತ್ತ : "ಚೆಕ್ಕವತ್ತ[ಪಾಠಾಂ. ವಂತ] ವಾಸ್ತುಕಮುಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೭೯-೫) ; "ತಾವುರುಪ್ಪುಃ – ಚೆಕ್ಕವತ್ತ" (ಚಿಪಿಧಿ. ೭೭). ಚಿಕ್ಕೆವತ್ತ: ಚಿಕ್ಕೆವತ್ತದ ಬೀಜವಂ ಹಸಿಯ ಹಾಲಿಂ ಕುಡಿಯೆ ಮೂತ್ರಕೃಛ್ರ ಹರ (ವಿದ್ಯವಿ. ೧೫೨). [<ಸಂ. ಚಕ್ರವರ್ತಿನ್]

ಚಕ್ಕಳ$_1$ (ನಾ). ೧. ತೊಗಲು; ಚರ್ಮ : ತೆಳುದೊಗಲ ಚಕ್ಕಳದ ಕೈಚಪ್ಪಳೆಯವರು ಹಂತಿಯಲಿ ಕುಡಿದರು ಕೆಳೆಯರಿಗೆ ಸವಿದೋಱ ಪೂತನಿನಿಕರ ಗಡಣದಲಿ (ಕುಮ್ಯಾಭೀ. ೫-೩೦) : ಅವರು ಹೊಸ ಚಕ್ಕಳದ ಮೋಜಗಳನ್ನು ಹಾಕಿಕೊಂಡು (ಟಾಕತ. ೭) ; ಮಹಾಪ್ರಾಣಿಯೊಂದರ ಚಕ್ಕಳದಿಂದ ಅದನ್ನು ಮಾಡಿದ್ದ ಹಾಗಿತ್ತು (ಗಳಪ್ರ. ೨೭) ; ಒಂದೆ ಹಿಡಿ ಮೂಳೆ ಚಕ್ಕಳ ಅಪ್ಪೆ (ಅಮತಂ. ೯) ; ಆಗೊಂದು ಈಗೊಂದು ಬೀಳುತ್ತಿದ್ದ ಎಲೆ ಚಕ್ಕಂದವಾಡದ ಚಕ್ಕಳದ ಹಾಗೆ ನೆಲದ ಮೇಲೆ ನೆಲೆಸುತ್ತಿತ್ತು (ಹೊಸಕ್ಷಿ. ೨೭೦). ೨. ಹುಣ್ಣು ಮಾಯುವಾಗ ಮೇಲೇಳುವ ಹಕ್ಕಳೆ: "ಚಕ್ಕಳ–ಹಕ್ಕಳೆ; ಮೇಲದೊಗಲು" (ಜಾನಕೋ. ೫೩). ೩. ಸತ್ತ ಕರುವಿನೊಳಗೆ ಹುಲ್ಲು ತುಂಬಿ ಮಾಡಿದ ಕರುವಿನಾಕಾರದ ಬೊಂಬೆ: ಹಾಲು ಕರೆಯುವಾಗ ಈ ಹಸುವಿನ ಪಕ್ಕದಲ್ಲಿ ಚಕ್ಕಳವನ್ನು ನಿಲ್ಲಿಸುತ್ತಾರೆ (ರೂಢಿ).

ಚಕ್ಕಳದ ಹಕ್ಕಿ = ತೊಗಲಬಾವಲಿ : ಬಾವಲಿ ; ಕಪಟ ; ಕಣ್ಣಪಟ ; ಚಕ್ಕಳದಹಕ್ಕಿ (Bat. ಇಂಕನಿ).

[ದೇ.‖ ತಮಿ. ಮಲ. ಚಕ್ಕಿಲಿ=ಚಮ್ಮಾರ]

ಚಕ್ಕಳ$_2$, ಚಕ್ಕುಲ (ನಾ). ೧. ಬಿದಿರು, ಜೊಂಡು ಅಥವಾ ಬೆತ್ತದಿಂದ ಹೆಣೆದುಮಾಡಿದ ಸಣ್ಣ ಚಾಪೆ; ವೇತ್ರಾಸನ; ಮಂದಲಿಗೆ: "ವೇತ್ರಾಸನಂ,ಆಸಂದೀ-ಈ ೨ ಬೆತ್ತದ ಚ[ಪಾಠಾಂ. ಜ]ಕ್ಕಳಂ"(ಹಲಾಯು.೫೨-೧೫೭); "ಆಸಂದಿ ವೇತ್ರಾಸನಂ ಚಕ್ಕಳಮುಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೭೨-೨೦) ; ಮೃಡನಂ ಜಾನಿಸುವೆಡೆಯೊಳ್ಬಿಡೆ ಚಕ್ಕಳ[ಪಾಠಾಂ. ಣ]ದಿಂದೆ ನಾಲ್ವೆರಲ್ನೆರದಿಪ್ಪಂದದ ಯೋಗಿಯೆಂದು ನುಡಿವರ ನುಡಿಯುಂ ನಂಬಲ್ಕೆ ಸಲ್ಲ (ಸಮುಪ. ೧೨-೨೪): ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಿಗೆ ಹಾಸುವ ಬಿದಿರ ಚಾಪೆ ಕುಳಿರುವ ಚಕ್ಕಳಕ್ಕೆ ವೊಂದು ಹಣ (ಎಕ. VIII, ತೀರ್ಥಹ. ೩೩-೫೮ ; ಸು. 1430) : ಕಾಣಿಕೆಯ ಕಪ್ಪಗಳಾ ಚೊಕ್ಕರಾಯಗೆ ನೀಡುತಡ್ಡಬಿದ್ದೆದ್ದರು ಚಕ್ಕಳವೀಯೆ ಕುಳಿತರು (ಭರಚ. ೩೦-೨೨). ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಪಾತ್ರೆ : "ಚಕ್ಕಳಮಿಳನಂ ಸುಪಾತ್ರ ಸೊರೆಯೆಂಬಿವಕೆಯ್ದೆ ಕಟಾಹವಾಚಕಂ" (ನಾನಾರ. ೧೦೪) ; ಸಗೌರರುಚಿ ಘಟಮುಂ ಚಕ್ಕಳಮುಂ ಪಿಡಿದಿರ್ಪಳ್ ಸುರಕುಳ ಗಮನಾಸಕ್ತ ಕನ್ಯಕಾಂತ್ಯತ್ರ್ಯಂಶಂ (ಜಾತಕಿ. ೧೯-೧೪). ಚಕ್ಕುಲ : ೧. ಸಾಷ್ಟಾಂಗವೆಱಗಿ ಬಂದು ಚಕ್ಕುಲವಿಡಿದು ಕುಳ್ಳಿರ್ದ (ನಿಜಸಾಂ. ೩೦-೧೪೩).

[<ಪ್ರಾ. ಚಕ್ಕಲ]

ಚಕ್ಕಳಗುಳಿ 'ಚಕ್ಕಲಗುಳಿ' ನೋ.

ಚಕ್ಕಳಗೊಂಬೆ (ನಾ). ಚರ್ಮದಿಂದ ಮಾಡಿದ ಗೊಂಬೆ: ಊರೊಳಗೆ ಕೋಲೇಬಸವಣ್ಣನಾಟ, ಡೊಂಬರ ಆಟ, ಯಕ್ಷಿಣಿ ಆಟ, ಚಕ್ಕಳಗೊಂಬೆ ಆಟ ಮುಂತಾದವು ಕಾಯ್ದುಕೊಂಡಿದ್ದವು (ಹುಟ್ಟಿಹ. ೭೩).

[ಚಕ್ಕಳ$_1$ + ಗೊಂಬೆ$_1$]

ಚಕ್ಕಳಬಕ್ಕಳ, ಚಕ್ಕಲುಬಕ್ಕಲು, [illegible], ಚಕ್ಕಳಿಮುಕ್ಕಳಿ (ನಾ). ಕಾಲು ಮಡಿಸಿಕೊಂಡು ಕೂಡುವುದು; ಪದ್ಮಾಸನ : ಭುಂಜಿಸಿದ ನಂತರ ಚಕ್ಕಳಬಕ್ಕಳ ಹಾಕಿ . . . ಚಿತ್ತವು ವಿಮುಕ್ತವಾಗು ವವರೆಗೆ ಈ ಚಕ್ಕಳಬಕ್ಕಳವನ್ನು ಮುರಿಯುವುದಿಲ್ಲ . . . ಎನ್ನುವನು (ತೀರ್ಥಕ. ೭೫) : ಊಟವಾದ ಮೇಲೆ ಭಿಕ್ಷಾಪಾತ್ರೆಯೊಡನೆ ಹಿಂದಿರುಗಿ, ಚಕ್ಕಳಬಕ್ಕಳ ಹಾಕಿ . . . ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳುವನು (ಬುದ್ಧಪ. ೧೯೦). ಚಕ್ಕಲುಬಕ್ಕಲು : ಒಬ್ಬ ಫೂಗಿ ನೆಲದ ಮೇಲೆ ಚಕ್ಕಲುಬಕ್ಕಲು ಹಾಕಿಕೊಂಡು ಕುಳಿತಿದ್ದವನು, ಕುಳಿತಿದ್ದಹಾಗೆಯೇ ಮೇಲಕ್ಕೆ ಏರಲಾರಂಭಿಸಿದನು (ಪ್ರವಾಇ. II, ೯೦). ಚಕ್ಕಳ ಮುಕ್ಕಳ : ಕುರ್ಚಿ ಮೇಲೆ ಚಕ್ಕಳಮುಕ್ಕಳ ಹಾಕಿ ಕುಂತ (ಸಾಹಾಪ್ರ. ೨೬೦) ; ಚಕ್ಕಳಮುಕ್ಕಳ ಹಾಕ್ಕೊಂಡು ಕೂತ (ಹುಚ್ಚ್ಯಾಟ. ೧೦೭). ಚಕ್ಕಳಮುಕ್ಕಳ: ಚಕ್ಕಳಮುಕ್ಕಳ ಹಾಕಿಕೊಂಡು ಕೂಡು (ರೂಢಿ) ಚಕ್ಕಳಿಮುಕ್ಕಳಿ : ಹಾಕಿಕೊಂಡೆ (ಕಾಲುಗಳನ್ನು) ಚಕ್ಕಳಿಮುಕ್ಕಳಿ ಹಾಕಿಕೊಂಡು ಹಸಿರುಹುಲ್ಲಿನ ಮೇಲೆ ಕುಳಿತನು (ಹಿಂಕಿರು. ೩೦). [ಚಕ್ಕಳ$_2$ + ಬಕ್ಕಳ?]

ಚಕ್ಕಳಮಕ್ಕಳ 'ಚಕ್ಕಳಬಕ್ಕಳ' ನೋ.

ಚಕ್ಕಳಮುಕ್ಕಳ 'ಚಕ್ಕಳಬಕ್ಕಳ' ನೋ.

ಚಕ್ಕಳಿಗುಳಿ 'ಚಕ್ಕಲಗುಳಿ' ನೋ.

ಚಕ್ಕಳಿ 'ಸಗ್ಗಳಿ' ನೋ.

ಚಕ್ಕಳಿಮುಕ್ಕಳಿ 'ಚಕ್ಕಳಬಕ್ಕಳ' ನೋ.

ಚಕ್ಕಟಿ (ಕ್ರಿ). ಚಪ್ಪಟೆಯಾಗು ; ಹತ್ತೆಬೀಳು : ಚಕ್ಕಟಿದ ಮೊಲೆಗಳುಂ ಕೈಮಿಕ್ಕಂಕುರದುಗಿಯುಂ (ಲೀಲಾವ. ೧೩-೯೨).

[ದೇ.‖ ತಮಿ. ಚಕ್ಕಳಿ ; ಮಲ. ಚಕ್ಕಟಿ]

ಚಕ್ಕಾಚೂರು (ನಾ). ಸಣ್ಣಸಣ್ಣ ಚೂರು ; ಚಿಕ್ಕೆಚಿಕ್ಕೆಯಾದ ಚೂರು : ಮಗು ಕಾಗದವನ್ನು ಚಕ್ಕಾಚೂರು ಮಾಡಿತು (ರೂಢಿ).

[←ಹಿಂ. ಚಕಚೂರ್]

ಚಕ್ಕು$_1$ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣಶಬ್ದ. 'ಚಕ್ಕುಮೊಕ್ಕು' ಪರಾ.

ಚಕ್ಕುಚಕ್ಕು (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ) : ನಿಶಾತಶರಾಳಿಗಳೆಯ್ದೆ ಚಕ್ಕುಚಕ್ಕನೆ ಕೊಳೆ ಮೊಕ್ಕುಮೊಕ್ಕೆನೆ ಶಿರಂಗಳುರುಳ್ದುವು ವೈರಿಭೂಪರಾ (ಪಂಪಭಾ. ೧೨-೧೧೯): ಆ ಶರಗಳು ಚಕ್ಕುಚಕ್ಕೆಂದು ತಾಗಿ ಮೊಕ್ಕುಮೊಕ್ಕೆಂದು ವೈರಿಭೂಪರ ಶಿರಗಳು ನೆಲಕ್ಕುರುಳುತ್ತಿದ್ದವು (ಭಾಮುಹ. ೨೭).

ಚಕ್ಕು$_2$ 'ಸೆಕ್ಕೆ$_1$' ನೋ.

ಚಕ್ಕು$_3$ 'ಚೆಕ್ಕು$_2$' ನೋ.

ಚಕ್ಕು$_4$ 'ಚೆಕ್ಕು$_3$' ನೋ.

ಚಕ್ಕು$_5$ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ತಂತಿವಾದ್ಯದಲ್ಲಿ ನಾದವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಆರು ಬಗೆಯ ಸಾಧನಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು (?) : ಬಿರಟೆ ಚಕ್ಕು ಸನ್ನೆ ಬಿಗಿ ಜಬ್ಬು ಜೀವಾಳವೆಂಬಾಱುಬಗೆಯಾದ ನಾದಕಟ್ಟುಗಳಿಂ ತಂತ್ರಿಗಳಂ ಸವರಿಸಿ (ವಿವೇಕ. ೨೩೭). [?]

ಚಕ್ಕುದಱ 'ಚೆಕ್ಕುದಱ' ನೋ.

ಚಕ್ಕುಬಂದಿ 'ಚಕಬಂದಿ' ನೋ.

ಚಕ್ಕುಮಲಕು 'ಚಕ್ಕುಮಲುಕು' ನೋ.

ಚಕ್ಕುಮಲುಕು, ಚಕ್ಕುಮಲಕು (ನಾ). ಚಾಲಾಕು (?): ಸರಸವ [illegible] ವಿಡಿದಿ ತಿಳಿವುಮುಳುಪಿನ ತಾಣ ನೆಱೆನೋಟ ಬೇಟವಾಗರ ವುಸಿ ಸ[illegible] ಹಸರ ಬೆರಸು ಬೆಲ್ಲಣೆಯುಕ್ಕೆ ಯಾಸೆವಾಸೆಯು ದೇಶ ಚಕ್ಕು[illegible] (ನಂದಿಮಾ. ೨೩-೧೭) ಚಕ್ಕುಮಲಿಕು : ಚಲುವೆಯೊ[illegible] ಚಕ್ಕುಮಲಿ[ಲ]ಕೀಲಿ ದ್ವಾರಕಿಯಾ [illegible] ಗಯ್ಯಾಳಿ ರುಕ್ಮಿಣಿ (ಶ್ರೀಕೃಪಾ. ४०). [?]

ಚಕ್ಕುಮೊಕ್ಕು(ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ : [illegible]ದ ಶವಸಂಘಾತಂಗಳಂ [illegible] ಬೇಯ ತಿಂಬಂದಂ ತನ್ನ ಮನಸ್ಸಗುವಿನಸುವಿನಂ [illegible] ನೋಡಿದಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧೩-೭೧).

ಚಕ್ಕುಲ 'ಚಕ್ಕಳ$_2$' ನೋ.

ಚಕ್ಕುಲಗುಲಿ 'ಚಕ್ಕಲಗುಳಿ' ನೋ.

ಚಕ್ಕುಲಿ, ಚಕ್ಕಲಿ, ಚೆಕ್ಕುಲಿ (ನಾ). ಅಕ್ಕಿ, ಕಡಲೆ ಮತ್ತು ಉದ್ದಿನ ಹಿಟ್ಟಿಗೆ ಉಪ್ಪು, ಕಾರ ಮುಂತಾದುವುಗಳನ್ನು ಬೆರೆಸಿ ಕರಿದು ಮಾಡುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಚಕ್ರಾಕಾರವಾದ ತಿಂಡಿ: ಶಷ್ಕುಲಿ – ಚಕ್ಕುಲಿ (ಶಮದ. ೨೬೩ ಪ್ರಯೋ); ನಾಡೆ ರುಚಿವೆರಸಿದ ಲಡ್ಡುಗೆ ಚಕ್ಕುಲಿ ಗಾರಿಗೆ ಪೂರಿಗೆ ಮೊದಲಾಗಿರ್ದ ಪಲವು ಭಕ್ಷ್ಯಮಂ . . . ಮೆಲ್ಲು (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧-೧೪೭): ತಜಗು ಚಕ್ಕುಲಿ ಹೂಸಣಂಬ ಹೂರಿಗೆಗಳಂ . . . ತೆಜಹಿಲ್ಲೆಸಸಿ ಗಡಣಿಸುತ್ತ (ಸಿದ್ಧರಾ. ೮-೮೫): ನವಗ್ರಹ ಹೋಮಕ್ಕೆ ಸಲಗೆವೊಂದು ಘಳಪಳಿಗೆಯು ಚಕ್ಕುಲಿಗೆ ಕೊಳಗ ಹನ್ನೊಂದು (ಎಕ. III, ತಿರುಮ. ೯೭-೫೩ : 1276). **ಚಕ್ಕಲಿ :** ಬುರುಬುರಿ ಚಕ್ಕಲಿ ಗಿಲಿಗಿಂಚಿ ಮಾಡಿದರು (ಸಿದ್ಧಪು. ೧೭-೩೫). **ಚೆಕ್ಕುಲಿ :** ಚೆ[ಪಾಠಾಂ. ಚ]ಕ್ಕುಲಿ, ದೆಕ್ಕಾಳಂ (ಶಬ್ದಾನು. ೬೭ ವ್ಯಾಖ್ಯಾ). [<ಸಂ. ಶಷ್ಕುಲೀ, ಶಸ್ಕುಲೀ]

ಚಕ್ಕುಹುಂಡಿ (ನಾ). ಬ್ಯಾಂಕಿನಲ್ಲಿ ಠೇವಣಿದಾರನು ತನ್ನ ಹೆಸರಿಗಿರುವ ಹಣದಲ್ಲಿ ಇಂತಿಷ್ಟನ್ನು ಇಂಥವರಿಗೆ ಕೊಡಬೇಕೆಂದು ಬರೆದು ಕೊಡುವ ಅಧಿಕಾರಯುಕ್ತವಾದ ಪತ್ರ: ನಗದುಪಣದ ಜೊತೆಯಲ್ಲಾಗಲಿ ಅಥವಾ ಕ್ರಾಸ್ ಆರ್ಡರ್ ಎಂಬ ಚಕ್ಕುಹುಂಡಿಗಳ ಮೂಲಕವಾಗಿಯಾಗಲೀ ಪಾವತಿ ಮಾಡುವಂತೆ ಇಂಡಾರ್ಸ್ ಪಟಾ ಬರೆದು ಗ್ರಾಮಂಗಳಿಗೆ ರವಾನಿಸಲ್ಪಡುವುದು (ಗ್ರಾಮಾಕ. ೬).

[ಚಕ್ಕು$_4$ (<ಚೆಕ್ಕು$_3$) + ಹುಂಡಿ$_2$]

ಚಕ್ಕುಳಿ (ಕ್ರಿ). ಚಕ್ಕೆ ಅಥವಾ ಪದರ ಕಳಚು : ಕಲುಕುಟಿಗ ಮುಟ್ಟೆ ಚಕ್ಕುಳಿವಲ್ಲಿ [ಪಾಠಾಂ. ಚಕ್ಕೆಳುವಾಗ] ಪ್ರಾಣಲಿಂಗ ಭಿನ್ನವಾಯಿತ್ತೆ . . . ಪೂಜಾಲಿಂಗ ಭಿನ್ನವಾಯಿತ್ತಲ್ಲದೆ (ಚನ್ನವ. ಕ. ೨೦೭-೪೪೪).

[ಚಕ್ಕೆ (<ಸೆಕ್ಕೆ$_1$) + ಉಳಿ$_1$ (<ಉಚಿ$_1$)]

ಚಕ್ಕುಳಿಗುಳಿ 'ಚಕ್ಕಲಗುಳಿ' ನೋ.

ಚಕ್ಕೆ 'ಸೆಕ್ಕೆ$_1$' ನೋ.

ಚಕ್ಕೆಗಲ್ಲು (ನಾ). ತೆಳ್ಳಗೆ ಚಕ್ಕೆಯಂತಿರುವ ಕಲ್ಲು : (ಕ).

[ಚಕ್ಕೆ (<ಸೆಕ್ಕೆ$_1$) + ಕಲ್ಲು (<ಕಲ್$_3$)]

ಚಕ್ಕೊತ್ತ 'ಚಕ್ಕವತ್ತಿ' ನೋ.

ಚಕ್ಕೊತ್ತಿ 'ಚಕ್ಕವತ್ತಿ' ನೋ.

ಚಕ್ಕೊತ್ತಿಸೊಪ್ಪು 'ಚಕ್ಕೋತಸೊಪ್ಪು' ನೋ.

ಚಕ್ಕೋಟಿ 'ಚಕ್ಕವತ್ತಿ' ನೋ.

ಚಕ್ಕೋತ$_1$ 'ಚಕ್ಕವತ್ತಿ' ನೋ.

ಚಕ್ಕೋತ$_2$, ಚಕೋತ$_2$ (ನಾ). ಈಳೆ ಜಾತಿಗೆ ಸೇರಿದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ ಮತ್ತು ಅದರ ಹಣ್ಣು : ಕಿತ್ತಳೆ ಕಿಜುಕಿತ್ತಳೆ ಚಕ್ಕೋತ ಮಾದಳ [illegible] . ಸಾರ್ವರ್ತುಕವಾದ ಫಲಂಗಳಂಳ್ಳ ತರುನಿಕರಂಗಳುಂ (ವಿವೇಕ. [illegible] ಹಣ್ಣು ರಸಬಾಳೆ ದಾಳಿಂಬೆ [illegible] " (ಅಪಲ್ಕ. ೪೮-೧೬); ಈ ಚಕ್ಕೋತದ ತೊಳೆ ಬಿಡಿಸಿ [illegible]ಗೆ ಹಾಕ್ಕೋತಾ ನಿಂತಿರು (ಬಿನಾರಿ. ೧). **ಚಕೋತ$_2$:** ಚಕೋತದ [illegible]

[[illegible], ಚಕೋತ್ರ, [illegible]]

ಚಕ್ಕೋತಸೊಪ್ಪು, ಚಕ್ಕೊತ್ತಿಸೊಪ್ಪು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ತರಕಾರಿ ಸೊಪ್ಪು; ಚಕ್ರವರ್ತ : (ಮೈಜಿಗಿ. ೧೦-೧೭೫). **ಚಕ್ಕೊತ್ತಿಸೊಪ್ಪು :** ಚಕ್ಕೊತ್ತಿಸೊಪ್ಪು, ಮೆಂತ್ಯದ ಸೊಪ್ಪುಗಳನ್ನು ಸಸಿಗಳಲ್ಲೇ ಕಿತ್ತು ಅಡಿಗೆ ಮಾಡಿದರೆ ಮೇಲು (ತರಚಿ. ೧೭). [ಚಕ್ಕೋತ$_1$ (<ಚಕ್ಕವತ್ತಿ)+ಸೊಪ್ಪು$_3$]

ಚಕ್ಬಂದಿ 'ಚಕಬಂದಿ' ನೋ.

ಚಕ್ಯಾರ (ನಾ). ದೇವಾಲಯದ ನರ್ತಕಿ; ದೇವದಾಸಿ: ತಮಿಳುನಾಡು ಆಂಧ್ರಗಳ ದೇವದಾಸಿಯರು, ಕೇರಳದ ಚಕ್ಯಾರರು ಈ ವರ್ಗಕ್ಕೆ ಸೇರಿದವರು (ಭಾರದ. ೫೫೧). [?]

ಚಕ್ರ$_1$ (ನಾ). ೧. ಗಾಲಿ : "ಚಕ್ರಂ, ರಥಾಂಗಂ– ಈ ೨ ಗಾಲಿ" (ಹಲಾಯು. ೭೩-೨೯೩); ಭೀಕರ ರಥಚಕ್ರಮಂ ಪಿಡಿದು ನುಂಗಿದಳೊರ್ಮೆಯೆ ಧಾತ್ರಿ ಕೋಪದಿಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧೨-೨೦೬) : ಅರಿಸ್ತ್ರೀನಾಚಕ್ರ ಚಕ್ರಂ ಪೊರಳೆ . . . ವೈರಿರಕ್ತಾಂಬುವನೆ ನಿಜಯಶೋವಲ್ಲಿಗೆತ್ತುತ್ತವಿಪ್ಪಂ (ಎಕ. V, ಹಾಸನ. ೧೩೦-೧೧ ; 1147 ?) ; ಸಾರಥಿ ಹೇಳವನು ಒಂದೆಯೆ ಚಕ್ರವು ಹಯವೇಳು ಕಡಿವಾಣ ಹಾವು (ಇಂದಾಪ. ೨೨೧-೯೨). ೨. ಕುಂಬಾರನ ತಿಗುರಿ : "ಚಕ್ರಮೆನೆ ತಿಗುರಿ" (ಮಂಗರಾ. ೧೧೩-೮) : ಕುಡಿಕೆಗೆ ಬೇಕಪ್ಪ ಕೋಲು ಕೈಚಳಕವು ಚಕ್ರವು ಬೆಂಕಿಯು ಕಾವು (ಇಂದ್ರಾಪ. ೧೪೫-೧೧). ೩. ವರ್ತುಳ ; ಮಂಡಲ ; ಸುತ್ತು : ಅವರೆಲ್ಲರೂ ಒಂದು ಚಕ್ರದಲ್ಲಿ ನಮ್ಮಿಬ್ಬರನ್ನು ನಡುವೆ ಮಾಡಿ ಕುಣಿದು ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಜೊತೆಗಾರರೊಡನೆ ಸೇರುವರು (ಮೋದಿಮು. ೧೧೩). ೪. ಒಂದು ಬಗೆಯ ವರ್ತುಲಾಕಾರದ ಆಯುಧ; ಚಕ್ರಾಯುಧ : "ಪಾಜುಂಬಳೆ ಚಕ್ರಂ" (ಚತುನಿ. ೭೮). ೫. ವಿಷ್ಣುವಿನ ಕೈಯಲ್ಲಿರುವ ಆಯುಧ; ಸುದರ್ಶನ : "ಚಕ್ರಂ ಸುದರ್ಶನಮೆನಿಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೬-೨೦) ; ಪಿಡಿಯೆಂ ಚಕ್ರಮನೆಂಬ ಚಕ್ರಿಯುನಿಳಾಚಕ್ರಂ ಭಯಂಗೊಳ್ವಿನಂ ಪಿಡಿಯಿಪ್ಪಂ ಕರಚಕ್ರಮಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧೦-೨೫) : ಮುರಾರಾತಿ ಹಸ್ತಾಗ್ರದೊಳ್ ಸಂಗತಿವೆತ್ತಿರ್ದತ್ತು ಚಕ್ರಂ (ಜಗವಿ. ೭-೭೧). 'ಚಕ್ರವರ್ತನ'ಪರಾ. ೬. ಭೂಮಿ. 'ಚಕ್ರನಾಥ'ಪರಾ. ೭. ದೇಶ; ರಾಜ್ಯ; ಈ ಪ್ರಸಂಗವನ್ನು "ಧರ್ಮಚಕ್ರಪ್ರವರ್ತನ" ಎಂದು ಕರೆದಿದ್ದಾರೆ. ಇಲ್ಲಿ 'ಚಕ್ರ' ಎಂದರೆ 'ರಾಜ್ಯ' (ಭಾರದ. ೧೯೭). ೮. ಗುಂಪು ; ಮಂಡಲಿ; ಸಮೂಹ : ಬೆದಱ ಪುಗೆ ದಿಶಾಚಕ್ರಮಂ ವೈರಿಚಕ್ರಂ (ಜಗವಿ. ೭-೭೧); ೯. ಪಡೆ; ಸೇನೆ; ಸೈನ್ಯ: "ಪೃತನಾ . . . ಚಕ್ರಂ, ಚಮೂಃ, ವರೂಥಿನೀ, ಅನೀಕಿನೀ, ಅನೀಕಂ–ಈ ೧೦ ಪಡೆ" (ಹಲಾಯು. ೭೫-೩೦೩); ಇದಱೊಳ್ ಶ್ವೇತಾತಪತ್ರಸ್ಥಗಿತ ದಶದಿಶಾಮಂಡಲಂ ರಾಜಚಕ್ರಂ ಪುದಿದಬ್ಬಾಡಿತ್ತು (ಪಂಪಭಾ. ೧೨-೧೫೭). ೧೦. ಸೈನ್ಯವ್ಯೂಹದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಪ್ರಕಾರ. 'ಚಕ್ರವ್ಯೂಹ' ಪರಾ. ೧೧. ಸುಳಿ; ತಿರುವು. ೧೨. ದಿಗಂತ; ಕ್ಷಿತಿಜ ; ಆಕಾರ. ೧೩. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಪಕ್ಷಿ; ಚಕ್ರವಾಕ : "ಕೋಕಂ ರಥಾಂಗಂ ಪೂಣಾರ್ಪಕ್ಕಿ ಚಕ್ರಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೪೨-೧೭) : ಪದ್ಮವದನಂ ಕಳ್ವಾಂಘ್ರಿ ಚಕ್ರಸ್ತನಂ . . . ಒಪ್ಪೆ ಕಂನೆಗೆಱೆಯುಂ ಚಟ್ಟಂ ಧನಂಗೊಟ್ಟು ಕಟ್ಟಿಸಿ (ಎಕ. V, ಬೇಲೂರು. ೧೯೩-೧೧೭ ; 1161) ; "ಬಿಷ್ಪದೊಳು ಕ್ರೂರಾಸ್ತ್ರದೊಳು ಗಾಳಿ ತಿಗುರಿಯೊಳು ಸೇನೆಯೊಳು ಕೋಕದೊಳು ಚಕ್ರಮಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೧೬೧-೫೨). ೧೪. ಬಳೆ : "ಗಾಲಿಯೊಳುಂ ಚಕ್ರದೊಳುಂ ಕುಲಾಲನೊಳು ಚಕ್ರಜ[ಬಿ]ಪ್ಪೆ ನಭವೃತ್ತದೊಳುಂ ಮೇಲೆ ರಥಾಂಗದಿ ಬಲೆಯೊಳು ಲಾಲಿಸಲೊಂಭತ್ತು ಚಕ್ರಶಬ್ದಂ" (ನಾನಾಕಂ. ೩೨); "ರಥಾಂಗ ಕುಲಾಲ ಚಕ್ರವ್ಯೂಹಾಗಸ ಖಡ್ಗ ವೃತ್ತ ಬಲೆ ಗಾಲಿಗಳೆಂತಿವು [illegible] " (ನಾನಾರ. ೫೦). ೧೫. ಒಂದು ನಾಣ್ಯದ ಹೆಸರು ; [illegible] : ಚಕ್ರಕ್ಕೆ ಮೊರಂಟಿಯಾದರೆ ಆರು, ಬೈಗೆಯಾದರೆ ನಾಲ್ಕು (ಹೊಸಕ್ಕಿ. ೯೯). ೧೬. [ಯೋಗ] ಶರೀರದೊಳಗಿನ ಮೂಲಾಧಾರ, ಸ್ವಾಧಿಷ್ಠಾನ, ಮಣಿಪೂರ, ಅನಾಹತ, ವಿಶುದ್ಧ, ಆಜ್ಞಾ ಎಂಬ

ಆರು ಕೇಂದ್ರಗಳು. 'ಷಟ್ಚಕ್ರ' ಪರಾ. ೧೭. [ಜ್ಯೋತಿ] ಯೋಗಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಉದಯಾದ್ಯೇಕ ಗೃಹಾಂತರಿತದೊಳೇೞುಂ ನಿಂದೊಡದುವೆ ಚಕ್ರಂ (ಜಾತಕ. ೧೭-೪). ೧೮. [ಕಾವ್ಯವಿ.] ಚಿತ್ರಕಾವ್ಯ ರಚನೆಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ಭೇದ : ಶ್ರೀಮದರ್ಧಭ್ರಮಂ ಚಕ್ರನಾಮಂ ಮುರಜಬಂಧಕಂ (ಕವಿರಾ. ೨-೧೧೦) : ಶರಶೂಲಚಾಪಚಕ್ರಾಸಿರೂಪವಿಭರಥ ತುರಂಗ ಪದಗತಪಾಠಂ ಮುರಜಂ ಗೋಮೂತ್ರಿಕೆ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೫೭೯). ೧೯. [ನಾಟ್ಯ] ಸಂಯುತಹಸ್ತಗಳ ಇಪ್ಪತ್ತುನಾಲ್ಕು ಪ್ರಕಾರಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ೧. ಅಂಜಲಿ . . . ೧೨. ಶಂಖ. ೧೩. ಚಕ್ರ (ಅಭಿನ. ೪೮). ೨೦. [ಜೈನ] ಪಾರಿವ್ರಾಜಕಲಕ್ಷಣಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಇಪ್ಪತ್ತೇಳು ಸೂತ್ರ ಪದಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಚಕ್ರಮೆಂಬುದು ಧರ್ಮಚಕ್ರಧರನಪ್ಪ ಜಿನಪತಿಯನಾರಾಧಿಸಿ . . . ದಿವ್ಯಚಕ್ರಮುಂ ಪರಮಾತ್ಮಚಕ್ರಮುಂ ಪಡೆಯಲಕ್ಕುಂ (ಚಾವುಂಪು. ೨೯೯). ೨೧. (ಆಲಂ) ಸೊನ್ನೆ ; ಇಲ್ಲದಂತಾಗುವಿಕೆ : ಎಳೆಂಟು ಮನೆಯವರು ಕೂಲಿನಾಲಿ ಮಾಡಿ ಕಾಲ ಕಳೀತಿದ್ದರು. ಬಿಟ್ಟಿಯ ದಾಳಿಯಿಂದ ಅದಕ್ಕೂ ಚಕ್ರ ಬರುತ್ತಿತ್ತು (ಪ್ರೇಮಾಶ್ರ. ೨೬೬); ಘಟಿಂಗರು ನನ್ನ ನೌಕರಿಗೆ ಚಕ್ರ ತರುತ್ತಾರೆಂಬುದು ನನಗೆ ಗೊತ್ತಿದೆ (ಎಡಹ. ೬೯).

ಚಕ್ರಹಾಕು = ಇಲ್ಲವಾಗಿಸು: ಉಳಿದ ದವಸಕ್ಕೆ ಚಕ್ರಹಾಕುತಾ ಕಂಡರೆ ಸುಂಕ, ಕಾಣದಿದ್ದರೆ ಬಿಂಕ ಎಂದು ಮೆರೆಯತಕ್ಕ ರೈತರು ಅನೇಕರಿದಾರೆ (ಅದೂಟ. ೧೮). [ಸಂ.]

ಚಕ್ರ₂ (ನಾ). ಪಟೇಲ, ಶಾನುಭೋಗರ ಕೈಕೆಳಗೆ ಕೆಲಸಮಾಡುವ ಸೇವಕ; ನೀರುಗಂಟಿ : ನೀರುಗಂಟಿ . . . ಇವನಿಗೆ ಕೆಲವು ಕಡೆ ಚಕ್ರನೆಂದು ಹೆಸರುಂಟು (ಗ್ರಾಮಾಕ. ೧) : ಆಯಾ ಗ್ರಾಮದ ತೋಟಿ, ತಳವಾರ, ಚಕ್ರ ಮೊದಲಾದವರನ್ನು ಕರೆದುಕೊಂಡು ಹೋಗಬೇಕು (ಅದೂಟ. ೫). [<ಚಾಕರ ?]

ಚಕ್ರ₃ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮೀನು : ಕೂಡಿಲು ಚಕ್ರ ಗೆಂಡೆ . . . ಗಿಜಿಲುಗಳೆಂಬ ಪೊಳೆವಳಿಯ ಮೀನ್ಗಳಂ ತವಿಸುತಿಪ ಬೇಡರಂ ನೋಡಿದು ಭೂಪಾಲನು (ಹದಶಾ. ೫-೪೬). [?]

ಚಕ್ರಂಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ಚಕ್ರಾಯುಧವನ್ನು ಕೈಗೆತ್ತಿಕೊಳ್ಳು : ದಾನವರಿಪು ಚಕ್ರಂಗೊಳೆ ಕೌರವಾರಿ ಗದೆಗೊಳೆ ಪೊಣರ್ಕೆಗಾಪಂ ನಿಲ್ವಂ (ಕಮದ. ೧೬೬ ಪ್ರಯೋ). [ಚಕ್ರ₁ + ಕೊಳ್₁]

ಚಕ್ರಕಾಣಿಕೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ತೆರಿಗೆ : ಚಕ್ರಕಾಣಿಕೆ ಕಡಾಯ ಸರ್ವಬಾಧ ಪರಿಹಾರವಾಗಿ ಬಿ[ಟ್ಟಿ]ವೆಂದು ಪರದತ್ತವ ಮಾಡಿ (ಸೌಇಇ. XX, ೨೫೯-೧೪; 1547). [ಚಕ್ರ₁ + ಕಾಣಿಕೆ (<ಕಾಣ್ಕೆ)]

ಚಕ್ರಕಾರಕ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಪರಿಮಳದ್ರವ್ಯ. ೨. "ಹುಲಿ ಯುಗುರಂ ಗಿಡ" (ಅಮರ. ಟೀಕ). [ಸಂ.]

ಚಕ್ರಗತಿ (ನಾ). ವರ್ತುಲಾಕಾರವಾದ ಚಲನೆ; ಸುತ್ತುಹಾಕುವಿಕೆ: ಕಥೆಯ ಬೆಳವಣಿಗೆ . . . ವರ್ತಮಾನದಿಂದ ಹಳೆಯ ನೆನಪಿಗೆ, ಹಳೆಯ ನೆನಪಿನಿಂದ ಮತ್ತೆ ವರ್ತಮಾನಕ್ಕೆ ಹೀಗೆ ಚಕ್ರಗತಿಯಲ್ಲಿ ಸುತ್ತುತ್ತದೆ (ಹೊಸಕ್ಷಿ. ೨೯೪). [ಚಕ್ರ₁ + ಗತಿ]

ಚಕ್ರಗಾಲು (ನಾ). ಖಡ್ಗಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಭಂಗಿ: ಪಾದಗಳಿಂದ ಯೆಡೆಯಲ್ಲಿ ಚಕ್ರಾಕಾರದಿಂದ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ತಾಡನವು ಅಪುದು ಉಂಟು ಅದು ಚಕ್ರಗಾಲು (ಖಡ್ಗಟೀ. ೪-೩೦) ; ಸಮಪಾದದಿಂದ ಕುಳಿತುಕೊಂಡು ಯೇಳುವಾಗ ಎಡದ ಪಾದದ ಪಾರ್ಶ್ವಲು ಬಲದ ಅಂಗೈಯೊಡನೆ ಕೂಡಿಸುವದು ವಿಪರ್ಯಾಸದಿಂದ ಕೂಡಿಸುವುದಾದರೆ ಅದು ಚಕ್ರಗಾಲುಯೆಂಬುದು (ಖಡ್ಗಟೀ. ೪-೫೭). [ಚಕ್ರ₁ + ಕಾಲು₁ (<ಕಾಲ್₁)]

ಚಕ್ರಗುತ್ತಿ, ಸಕ್ಕರೆಗುಂತ್ತಿ, ಸಕ್ಕರೆಗುತ್ತು (ನಾ). ಬಾಯಿ ಕಟ್ಟಿರುವ ಮೂಟೆಯನ್ನು ಚುಚ್ಚಿ ಧಾನ್ಯಗಳನು (ಪರೀಕ್ಷಾರ್ಥವಾಗಿ) ಹೊರತೆಗೆಯುವ ಸಾಧನ : ಚಕ್ರಗುತ್ತಿಯಿಂದ ಧಾನ್ಯವನ್ನು ತೆ (ರಾಘ) ಸಕ್ಕರೆಗುತ್ತಿ: ಸಕ್ಕರೆಗುತ್ತಿಯಿಂದ ಚೀಲದ ಧಾನ್ಯವನ್ನು ಪರೀಕ್ಷಿಸು (ರಾಘ) ಸಕ್ಕರೆಗುತ್ತು : ಕಾಳು ಮೂಟೆಗೆ ಹಾಕುವ ಸಕ್ಕರೆಗುತ್ತನ್ನು ತಂದಾತ್ತ ಮೈಯಲಿ ಎಲ್ಲಿ ತಿವಿದರೂ ಒಂದು ಮಾತಿಲ್ಲ ಬಗ್ಗೆ ಸ್ಥೆ (ಹಾಡ್ಸುಹು. ೩೩). [?]

ಚಕ್ರಗೋಷ್ಠಿ (ನಾ). ಬೇರೆಬೇರೆ ದೇಶದ ರಾಜ್ಯಭಾರಿಗಳು ಅಥವಾ ಮುಖಂಡರು ಒಂದೆಡೆ ಸೇರಿ ನಡೆಯಿಸುವ ಚರ್ಚೆ; ದುಂಡುಮೇಜಿನ ಪರಿಷತ್ತು : ಚಕ್ರಗೋಷ್ಠಿಗಳು, ರಾಯಭಾರಿ ಸಭೆಗಳು . . . ಫಲಕಾರಿಯಾಗಲಿಲ್ಲ (ಭಾರದ. ೩೬೪) : ೧೯೩೦-೩೨ರ ಚಕ್ರಗೋಷ್ಠಿ ಬ್ರಿಟಿಷರು ಹೂಡಿದ ಒಂದು ಕಪಟನಾಟಕವೆನ್ನಬಹುದು (ಎದ್ದುಸಾ. ೧೧). [ಚಕ್ರ₁ + ಗೋಷ್ಠಿ]

ಚಕ್ರತೀರ್ಥ (ನಾ). ಸುಳಿಗಳಿರುವ ತೀರ್ಥ; ಆವರ್ತಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಜಲಾಶಯ : ಬಗೆಬಗೆಯ ಬಯಕೆಗಳ ಚಕ್ರತೀರ್ಥವಾದ ಈ ಸಂಸಾರದಲ್ಲಿ ಸಿಲುಕಿದ ನಮ್ಮ ಸ್ಥಿತಿಯೂ ಹಾಗೆಯೇ ಆಗಿದೆ (ಜಿತಂಬಾ. ೩೩). [ಚಕ್ರ₁ + ತೀರ್ಥ]

ಚಕ್ರದಂಡ (ನಾ). ತಿರುಗಿಸುತ್ತಿರುವ ದೊಣ್ಣೆ.-ಕೋಲು (?): ಕುಜು ವಿಡಿದು ಕಂಡಿಪೆನೆಂದಡೆ ಪುಣ್ಯವ ಮಾಡಬೇಕೆಂಬರು ಅಜಿದು ಕಂಡಿಪೆನೆಂದಡೆ ಕಾಯದ ಕರಣಂಗಳ ಬಿಡಬೇಕೆಂಬರು ಕೆಟ್ಟೆನಯ್ಯಾ ಚಕ್ರದಂಡದಲ್ಲಿ ಸಿಕ್ಕಿದ ಮರ್ಕಟನಂತೆ (ಮೋಳಿಮಾ. ೨೫-೧೦೨). [ಚಕ್ರ₁ + ದಂಡ]

ಚಕ್ರದೃಶ್ಯ (ನಾ). "ಪ್ರಕೃತಿದೃಶ್ಯ, ಮೊ.ಗಳ ಚಿತ್ರವು ವಿಸ್ತಾರವಾದ ಒಂದು ವರ್ತುಲನಾಳಿಯಾಕಾರದ ಅಂತಃಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಅಳವಡಿಸಿರುವುದನ್ನು ಪ್ರೇಕ್ಷಕನು ಒಳಗಡೆ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ನಿಂತು ನೋಡುವ ದೃಶ್ಯ" (Cyclorama. ಇಂಕನಿ). [ಚಕ್ರ₁ + ದೃಶ್ಯ]

ಚಕ್ರಧರ (ನಾ). ೧. ಚಕ್ರವನ್ನು ಧರಿಸಿದವನು ; ವಿಷ್ಣು : ಚಕ್ರಧರನಾಂತ ಧರಣೀಚಕ್ರದ ಪಿರಿದಪ್ಪ ಭರಮಂನಾರಾಂಪರೊ (ಬಂಪರಿ. ೧೪-೧೧) ; ತಡವರಿಸದೆಲೆ ಚಕ್ರಧರ . . . ಪೂಜಿಮುಟ್ಟು ಬಾರಾ (ಬಸವು. ೫೩-೬೩) ; ಸರ್ವೇಶ್ವರಂ . . . ಚಕ್ರಮಂ ಹರಿಗೆ ಕರುಣಿಸಲಾಗಿ ಚಕ್ರಧರನೆಂಬ ಪೆಸರು ಸಂದುದು (ವೀಶ್ವಪು. ೨-೧೩-೬) ; ನಕ್ರಹರನು ಬಂದ ಚಕ್ರಧರನು ಬಂದ (ಪುರಂದ. ೧-೪೮-೪). ೨. ಸಾಮ್ರಾಟ ; ಚಕ್ರವರ್ತಿ : ಚಕ್ರಧರನಧರಕಿಸಲಯದ ಮೇಲೆ ದಂತಕಾಂತಿ ಲತಾಂತಪ್ರಭೆಗಳ್ ಪಸರಿಸೆ (ಆದಿಪು. ೪-೨೭ ವ): ದಾರಿದ್ರ್ಯದ ಮಾತಿಲ್ಲೆಲ್ಲಿಯುಂ ಬಾಚಿಗಿಗಮುಳಿಳ ಧರಾಚಕ್ರದೊಳ್ ತಾನೆ ನಿಪ್ಪಗ್ಗದ ಮಾತಂ ಮಾಡಿದಂ ಚಕ್ರಧರಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೬-೧೦೩). ೩. ಚಕ್ರವಾಕ ; ರಥಾಂಗ : "ಚಕ್ರವಾಕಃ, ಚಕ್ರಧರಃ-ಈ ಯೆರಡುಂ ಚಕ್ರವಾಕ ಪಕ್ಷಿ" (ಒಪಧಿ. ೫೫). ೪. ಆದಿಶೇಷ. 'ಚಕ್ರಧರತಲ್ಪ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಚಕ್ರಧರತಲ್ಪ (ನಾ). ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಹಾಸಿಗೆಯಾದುದು ; ಆದಿಶೇಷ : ಚಕ್ರಧರತಲ್ಪರಾಜ ವಿರಾಜಿತಾಭರಣ . . . ನಾಗನೀರ ಕಿರೀಟದ್ದನು (ವ್ಯಾಡರಾ. ೮-೧). [ಚಕ್ರಧರ + ತಲ್ಪ]

ಚಕ್ರಧರತ್ವ (ನಾ). ಚಕ್ರವನ್ನು ಧರಿಸಿರುವಿಕೆ: ಚಕ್ರಧರತ್ವಮುಂದು ಸಫಲಂ . . . ಆ ವಿಕ್ರಮು ಸಾಲ್ವನಂ ತವಿಸಿದಂದು (ಜಗವಿ. ೧-೭೩). [ಸಂ.]

ಚಕ್ರಧಾರಿ (ನಾ).೧. ಚಕ್ರವನ್ನು ಹಿಡಿದವನು; ವಿಷ್ಣು. ೨. ಸುಳಿ ಅಥವಾ ಆವರ್ತ ಉಳ್ಳದು. ೧, ೨ : ವಿಷ ಚಕ್ರಧಾರಿ ಪೆಂಪಿನ ಭುಜಗೇಂದ್ರ ಮಾಪತಿಗಳಂತೆ . . . ಸರಸಿ ರಾಜಿಕುಮುನ್ನತ ನಿಪರ್ಗಳಾಕರಂ (ಹಮ್ಮೀರ ೪-೧೯). [ಸಂ. [illegible]]

ಚಕ್ರಧಾರೆ (ನಾ). ಚಕ್ರದ ಅಂಚು ; ಗಾಲಿಯ ಸುತ್ತು : "[illegible] ಧಾರಾ, ಪ್ರಧೀಃ, ನೇಮಿಃ – ಈ ೩ ಸುತ್ತಿವಟ್ಟಿಗೆ" (ಹಲಾಯು. [illegible]). [ಚಕ್ರ₁ + ಧಾರೆ]

ಚಕ್ರನಾಥ (ನಾ). ಭೂಮಂಡಲದ ಒಡೆಯ ; ಚಕ್ರವರ್ತಿ : ಮೆಱೆದಂ ಧಾತ್ರಿಯೊಳಂ ಚಕ್ರನಾಥಂ (ಆದಿಪು. ೧೬-೨). [ಚಕ್ರ$_1$ + ನಾಥ]

ಚಕ್ರನಾಭಿ (ನಾ). ಬಂಡಿ ಅಥವಾ ರಥದ ಗಾಲಿಯ ನಡುವಿನ ಗಡ್ಡೆ ; ಗುಂಭ : "ಅಚ್ಚನ್ನೂ ಅರೆಕಾಲುಗಳನ್ನೂ ಹಿಡಿದುಕೊಂಡಿರುವ ಚಕ್ರದ ಮಧ್ಯಭಾಗ : ಗುಂಬ ; ಚಕ್ರನಾಭಿ " (Nave ಇಂಕನಿ). [ಚಕ್ರ$_1$+ನಾಭಿ]

ಚಕ್ರನೇಮಿ (ನಾ).=ಚಕ್ರಧಾರೆ ೧ : ಚಟುಳಿತ ಚಕ್ರನೇಮಿ ಪರಿವರ್ತನ ಘಟ್ಟನಘಾತ ನಿರ್ಘರ ಸ್ಫುಟಿತ ಧರಾತಳಂ ವಿಜಯನುಗ್ರರಥಂ ಪರಿದತ್ತು ದಲ್ . . . ಸಂಗರರಂಗಭೂಮಿಯೊಳ್ (ಪಂಪಭಾ. ೧೧-೧೪೭) ; ಚಕ್ರನೇಮಿ ವೃತ್ತಿಯ ಈ ಜಗತ್ತು ಇದ್ದಹಾಗೆ ಇರತಕ್ಕದ್ದಲ್ಲ – ಸದಾ ಭ್ರಮಣಶೀಲ (ಎಮುಕ. III, ಮುನ್ನುಡಿ). [ಚಕ್ರ$_1$ + ನೇಮಿ]

ಚಕ್ರಪಕ್ಷಿ (ನಾ). ಚಕ್ರವಾಕ ; ರಥಾಂಗ: " ಚಕ್ರಪಕ್ಷಿ – ಚಕ್ಕವಕ್ಕಿ" (ಶಮದ. ೨೬೧ ಪ್ರಯೋ). [ಚಕ್ರ$_1$ + ಪಕ್ಷಿ]

ಚಕ್ರಪರಿವರ್ತನ (ನಾ). [ಜೈನ] ದ್ರವ್ಯಕ್ಷೇತ್ರ, ಕಾಲ, ಭವ, ಭಾವ ಪರಿವರ್ತನೆಗಳಿಗೆ ಮತ್ತೆಮತ್ತೆ ಈಡಾಗುವಿಕೆ; ಮತ್ತೆಮತ್ತೆ ಹುಟ್ಟುವಿಕೆ : ಮುನ್ನಮೆ ಕೈಕೊಂಡ ದ್ರವ್ಯಕ್ಷೇತ್ರಕಾಲಭವಭಾವಂಗಳೊಳ್ ಮಱೆದಪ್ಪೊಡಂ ಪರಿವರ್ತಿಸದೆ ಬೇಱೆವೇಱೆ ಪರಿವಡಿದಪ್ಪದೆ ಪುಟ್ಟುವುದು ಚಕ್ರಪರಿವರ್ತನವೆಂಬುದು (ಸುಕುಮಾ. ೬-೬ ವ).[ಚಕ್ರ$_1$ + ಪರಿವರ್ತನ]

ಚಕ್ರಪಾಣಿ (ನಾ). ಕೈಯಲ್ಲಿ ಚಕ್ರವನ್ನು ಹಿಡಿದಿರುವವನು ; ವಿಷ್ಣು. [ಚಕ್ರ$_1$ + ಪಾಣಿ$_2$]

ಚಕ್ರಪೂಜೆ (ನಾ). [ಜೈನ] ಚಕ್ರರತ್ನದ ಪೂಜೆ.– ಆರಾಧನೆ : ಬೞಿಯಂ ಚಕ್ರಪೂಜೆಯಂ ಮಾಡಿ (ಶಾಂತಿಪು. ೪-೬೩.ವ). [ಚಕ್ರ$_1$ + ಪೂಜೆ$_2$]

ಚಕ್ರಬಂಧ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸ್ಪರ್ಧೆ ; ಅನೇಕ ಮನೆಗಳಿರುವ ಒಂದು ಆಕೃತಿಯ ಒಂದೊಂದು ಖಾನೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಒಂದೊಂದು ಅಕ್ಷರವನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾದ ಅರ್ಥ ಬರುವಂತೆ ಶಬ್ದಗಳನ್ನು ರಚಿಸುವಿಕೆ ; ಪದರಂಗ : ಚಕ್ರಬಂಧದ ಒಗಟ, ರಾಶಿಭವಿಷ್ಯ . . . ಬಂಧಿತರ ಕೈಬಿಸಿಯಾಟ (ಅರಳು. ೪೨೩-೨೨); ಚಕ್ರಬಂಧಸ್ಪರ್ಧೆಗೆ ಪ್ರವೇಶಿಸಿ ಹಣ ಸಂಪಾದಿಸಿದರಾಯ್ತು (ನಿಶಉ. ೦೨೯). ೨. [ಕಾವ್ಯಮೀ] ಒಂದು ಬಗೆಯ ಚಿತ್ರಕಾವ್ಯ ; ಚಕ್ರದ ಆಕೃತಿಯಲ್ಲಿ ಪದ್ಯವನ್ನು ರಚಿಸುವಿಕೆ : 'ಚಕ್ರಬಂಧ', 'ಮುರಜಬಂಧ' ಮುಂತಾದ ಚಿತ್ರಬಂಧಗಳು (ರತ್ನಾಲೋ. ೭೭ ಅಡಿಟಿ). ೩. [ಸಂಗೀತ] ವೀಣೆಯನ್ನು ನುಡಿಸುವ ಒಂದು ರೀತಿ: ವೆಂಕಟರಮಣದಾಸರು, ಚಕ್ರಬಂಧವನ್ನು ನುಡಿಸುತ್ತಿರುವಾಗ ಅವರ ಬೆರಳುಗಳು . . . ಆಡುವುದನ್ನು ನೋಡುವುದೇ ಒಂದು ಸೊಗಸಾದ ದೃಶ್ಯ (ಸಂಗೀತ. ೬೯). [ಚಕ್ರ$_1$ + ಬಂಧ]

ಚಕ್ರಬಡ್ಡಿ (ನಾ). ಬಡ್ಡಿಯ ಮೇಲೆ ಬಡ್ಡಿ : ಸರಳಬಡ್ಡಿ, ಚಕ್ರಬಡ್ಡಿಗಳನ್ನು ತೆರುವುದರಲ್ಲೇ ಅವರ ಹಣ ಬಿದ್ದುಹೋಗಿತ್ತು (ಹೇಮಕೂ. ೩೪); ಅವನು ಮೋಹನನಿಗೆ ಕೊಟ್ಟಿದ್ದ ಕಿರುಕುಳಗಳನ್ನು ಅಂದು ಅವನಿಗೆ ಪವಿತ್ರಪುರದ ಜನರು ಚಕ್ರಬಡ್ಡಿ ಸಮೇತ ಹಿಂತಿರುಗಿ ಕೊಟ್ಟಿದ್ದರು (ಪಂಜಪಂ. ೨೨೮) ; ಚಕ್ರಬಡ್ಡಿ, ಚಾಲ್ತಿಬಡ್ಡಿಗೆಂದು ಕೊಟ್ಟು ಕೊಟ್ಟು . . . "ಪ್ರಾಂಸರಿ ನೋಟು " ಬರೆಯಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದರು (ಮೂಠಾನ. ೧೮೩).
[ಚಕ್ರ$_1$ + ಬಡ್ಡಿ$_2$]

ಚಕ್ರಬಾಣ (ನಾ). ಚಕ್ರಾಕಾರವಾಗಿ ಸುತ್ತುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸುಡುಮದ್ದು : " ಚಕ್ರಬಾಣ; ಸುತ್ತುವ ಚಕ್ರದಿಂದ ಹಾರಿಸುವ ಆಕಾಶಬಾಣ" (Girandole. ಇಂಕನಿ). [ಚಕ್ರ$_1$ + ಬಾಣ$_2$]

ಚಕ್ರಬಿಂಬ (ನಾ).=ಚಕ್ರವ್ಯೂಹ ೧ : ಚಕ್ರಬಿಂಬದಿ ಘನಪರಾಕ್ರಮಿಯಾದ . . ಅಭಿಮನ್ಯುವನು ರಣದಿ . . . ಕೊಂದರೈ (ತಿಮ್ಮಸ್ತ್ರೀ. ೧-೫೭). [ಚಕ್ರ$_1$ + ಬಿಂಬ]

ಚಕ್ರಭೃತ್ಕುಲ (ನಾ). ಚಕ್ರವರ್ತಿಕುಲ,–ವಂಶ: ಜಗಜ್ಜನಮತಿಮುಗ್ಧಬಾಳ ನರಪಾಳಕವಾದುದು ಚಕ್ರಭೃತ್ಕುಲಂ (ಆದಿಪು. ೪-೮೨).
[ಸಂ. (ಚಕ್ರಭೃತ್ + ಕುಲ)]

ಚಕ್ರಭೃತ್ತು (ನಾ). ೧. ಚಕ್ರವನ್ನು ಹಿಡಿದಿರುವವನು : ವಿಷ್ಣು : "ಚಕ್ರಭೃದ್ಗೋವಿಂದಂ ಹರಿ ಶೌರಿ . . . ಸುಪರ್ಣಧ್ವಜಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೪-೨೨). ೨. ಭೂಮಂಡಲವನ್ನು ಆಳುವವನು ; ಚಕ್ರವರ್ತಿ. 'ಚಕ್ರಭೃತ್ಕುಲ' ಪರಾ. [ಸಂ. ಚಕ್ರಭೃತ್]

ಚಕ್ರಭೃತ್ತ್ವ (ನಾ). ೧. ಚಕ್ರವನ್ನು ಧರಿಸಿರುವಿಕೆ. ೨. ಚಕ್ರವಾಕಪಕ್ಷಿಯನ್ನು ಪೋಷಿಸುವಿಕೆ. ೩. ಭೂಮಂಡಲವನ್ನು ಪಾಲಿಸುವಿಕೆ. ೨, ೩: ಏನಗಂ ಭೂಪತಿಗಂ ಸಮಾನಮೆ ಕರವ್ಯಾಪ್ತ್ಯಾಖಿಲಾಶತ್ವಮಾತ್ಮನು ರಕ್ತಪ್ರಕೃತಿತ್ವಮಭ್ಯುದಯವತ್ತ್ವಂ ಚಕ್ರಭೃತ್ತ್ವಂ ದಲೆಂದಿನಂ . . . ಅಪರಪಾರಾವಾರಮಂ ಪೊರ್ದಿದಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೮-೨). [ಸಂ.]

ಚಕ್ರಮಂಡಲ (ನಾ). [ನಾಟ್ಯ] ನೂರೆಂಟು ಕರಣಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಚಕ್ರದಂತೆ ತಿರುಗುತ್ತ ಮಾಡುವ ನೃತ್ಯ: ಸ್ಥಿತವೆಂಬ ಚಾರಿಯಂ ಪದಗತಿಯಿಂದಂ ಮಾಡಿ ಡೋಲಹಸ್ತಮುವಾಗಲ್ ಸತಿ ಕೀಲ್ ಚಕ್ರದಪೊಲ್ ಮೇಣತಿಶಯದಿಂ ತಿರುಗೆ ಚಕ್ರಮಂಡಲಕರಣಂ (ಲಾಸ್ಯರಂ. ೪-೧೧೨).
[ಚಕ್ರ$_1$ + ಮಂಡಲ]

ಚಕ್ರಮಂಡಿಗಾಲು (ನಾ). ಖಡ್ಗಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಭಂಗಿ : ಮೊದಲ ಪ್ರಕಾರದಿಂದ ಯಿದ್ಧವನಾಗಿ ಮೊಳಕಾಲ್ಗಳ ಹೊರಕಡೆಯ ಪಾರ್ಶ್ವಪ್ರದೇಶದ ಭೂಮಿಯ ಮುಟ್ಟುವದೂ ಬೀಳುವ ಹಾಗೆ ಆವದುಂಟೊ ಅದು ಚಕ್ರಮಂಡಿಗಾಲುಯೆಂಬುದು (ಖಡ್ಗಲೀ. ೪-೬೩).
[ಚಕ್ರ$_1$ + ಮಂಡಿ$_1$ + ಕಾಲು$_1$ (<ಕಾಲ್$_1$)]

ಚಕ್ರಮಟ್ಟ (ನಾ). ಚಕ್ರಸದೃಶ ; ವರ್ತುಲಾಕಾರ (?) : ಪದ್ಮಾಸನ :- ಇದರಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಮೆಯು ಚಕ್ರಮಟ್ಟವಾಗಿ ಕುಳಿತಿರುವಂತೆ ಕೆತ್ತಲ್ಪಟ್ಟಿರುತ್ತದೆ (ಧಾರದ. ೩೦೩). [ಚಕ್ರ$_1$ + ಮಟ್ಟ$_1$]

ಚಕ್ರಮರ್ದ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ ; ಜಗಚೆ : " ಕರವಸಂ ಚಕ್ರಮರ್ದಂ ಜಗಚೆಯಕ್ಕುಂ " (ಮುಂಗರಾ. ೩೯-೨೭). [ಸಂ.]

ಚಕ್ರಮರ್ದಕ (ನಾ). =ಚಕ್ರಮರ್ದ. [ಸಂ.]

ಚಕ್ರಮರ್ದನ (ನಾ).=ಚಕ್ರಮರ್ದ: "ಏಡಗಜಃ, ಪ್ರಪುನಾಟಃ, ದದ್ರುಘ್ನಃ, ಚಕ್ರಮರ್ದನಃ–ಈ ೪ ತಗ(ಚೆ)ಟೆ" (ಹಲಾಯು. ೦೦೦-೪೬೩). [ಸಂ.]

ಚಕ್ರಮಾರುತ (ನಾ). ಸುಂಟರಗಾಳಿ ; ಆವರ್ತಮಾರುತ : ಸಮುದ್ರದಲ್ಲಿ ಚಕ್ರ(ಆವರ್ತ)ಮಾರುತ (Cyclones)ಗಳಿಗೆ ಹೆದರುವಂತೆಯೇ ಮರಳು ಕಾಡುಗಳಲ್ಲಿ ಧೂಳಿಮಾರುತ(Dust storms)ಗಳಿಗೆ ಬಹಳ ಹೆದರಬೇಕು (ಭೂವಿವ. ೨೫೯). [ಚಕ್ರ$_1$ + ಮಾರುತ]

ಚಕ್ರಮಿಥುನ (ನಾ).ಚಕ್ರವಾಕ ದಂಪತಿ : ನೆನೆಯಿಸಿದತ್ತಾ ಮಿಥುನಂ ದಿನಮುಖಮಂ ಕಂಡ ಚಕ್ರಮಿಥುನಾಕೃತಿಯಂ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೧೩-೨೦).
[ಚಕ್ರ$_1$ + ಮಿಥುನ]

ಚಕ್ರಮುದ್ರೆ (ನಾ). ೧. ಮಂತ್ರಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಚಕ್ರದ ಆಕೃತಿಯುಳ್ಳ ಮುದ್ರೆ; ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಮಾಧ್ವರು ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳುವ ಮುದ್ರೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಚಕ್ರಮುದ್ರೆಯಲ್ಲಿ ಹುಂಕಾರನಾಮದಿಂದಲೂ . . . ಇರುವನು (ಹಸಾರ. ೮-೨೮ ತಾತ್ಪರ್ಯ). ೨. ಮಂತ್ರಶಾಸ್ತ್ರಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹಸ್ತಮುದ್ರೆ : ಚಕ್ರಮುದ್ರೆ . . . ಸಂಹಾರಮುದ್ರೆಯೆಂಬಾದಿಯಾಗಿ ಸಕಲಮುದ್ರೋಪಮುದ್ರಾಬಂಧಲಕ್ಷಣಗಳಂ ಗುರುಮುಖದಿಂದಱಿತು (ವಿವೇಕ. ೧೦೩). 'ಶಂಖಮುದ್ರೆ' ಪರಾ.
[ಚಕ್ರ$_1$ + ಮುದ್ರೆ]

ಚಕ್ರಯಾನ (ನಾ). ಗಾಲಿಗಳುಳ್ಳ ವಾಹನ. [ಚಕ್ರ$_1$ + ಯಾನ]

ಚಕ್ರಯುಗ (ನಾ).=ಚಕ್ರಮಿಥುನ: "ತರು ಖರ್ಜೂರ ವನಾಶ್ವ ಚಕ್ರಯುಗ ಭೇಕಂ ಶ್ರೇಷ್ಠಮುಂ ಕೋಕಮಕ್ಕು" (ನಾನಾರ. ೧೨೯).
[ಚಕ್ರ$_1$ + ಯುಗ]

ಚಕ್ರಯೋಗ (ನಾ). [ಜ್ಯೋತಿ] ಆಕೃತಿಯೋಗಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಜನನ ಲಗ್ನದಿಂದ ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿ ಒಂದು ಬಿಟ್ಟು ಒಂದು (ಏಕಾಂತರ) ರಾಶಿಗಳಲ್ಲಿ ಏಳುಗ್ರಹಗಳು ಇರುವುದು : ೧, ೩, ೫, ೭, ೯, ೧೧ ಈ ಆರು ಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿ ಏಳುಗ್ರಹಗಳೂ ಇದ್ದರೆ ಚಕ್ರಯೋಗ (ಜಾತತ. ೧೬-೮ ಅಡಿಟಿ).
[ಚಕ್ರ$_1$ + ಯೋಗ]

ಚಕ್ರರಕ್ಷಕ (ನಾ). ಸೇನೆಯ ರಕ್ಷಕ: ಅವನ ಹಿಂದೆ ಅವನ ಚಕ್ರರಕ್ಷಕರಾದ ಯುಧಾಮನ್ಯು ಉತ್ತಮೌಜರೂ ನುಗ್ಗಿದರು (ವಚಭಾ. ೩೮೭).
[ಚಕ್ರ$_1$ + ರಕ್ಷಕ]

ಚಕ್ರರತ್ನ (ನಾ). [ಜೈನ] ಚಕ್ರವರ್ತಿಯಾಗುವವನ ಆಯುಧಾಗಾರದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟುವ ಚಕ್ರಾಯುಧ: ಈ ರಾಜ್ಯಾಶ್ರಮಮುಮನಿಯ ಆಯುಧಾಗಾರದೊಳ್ ಚಕ್ರರತ್ನಂ ಪುಟ್ಟಿತ್ತು (ಆದಿಪು. ೬-೩೮ ವ). [ಚಕ್ರ$_1$ + ರತ್ನ]

ಚಕ್ರಲಾಭ (ನಾ). [ಜೈನ] ಐವತ್ತುಮೂರು ಗರ್ಭಾನ್ವಯಕ್ರಿಯೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಚಕ್ರರತ್ನವು ದೊರೆಯುವುದು: ಚಕ್ರಲಾಭ ದಿಗ್ವಿಜಯ ಚಕ್ರಾಭಿಷೇಕ . . . ಗರ್ಭಾನ್ವಯಕ್ರಿಯೆಗಳುಂ (ಆದಿಪು. ೧೫-೧೫ ವ) ; ೧೪ ರತ್ನಗಳಿಗೂ ೯ ನಿಧಿಗಳಿಗೂ ಒಡೆಯನಾಗಿ ಸಕಲರಿಂ ಅಭಿಷಿಕ್ತನಾಗಿ ಅಧಿರಾಜನೆಂಬ ಹೆಸರಂ ಪಡೆಯುವುದೇ ಚಕ್ರಲಾಭವೆಂಬ ೪೪ನೆ ಕರ್ಮವು (ಪುರುಜ. ೨೧೩). [ಚಕ್ರ$_1$ + ಲಾಭ]

ಚಕ್ರಲಿಪಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಲಿಪಿ: ಬಿಂದುಲಿಪಿ, ಚಕ್ರಲಿಪಿ, ಲೇಖಲಿಪಿಯಾ ಅಗಣಿತ ಲಿಪಿಗಳನೋದಲರಿಯದ ಬಿಜ್ಜಳರಾಯನ ಸಭೆಯೊಳ್ ಕಳಕಳಗೊಳುತಿದ್ದರು ವಿದ್ವಾಂಸರುಗಳೆಲ್ಲ (ಭಾಸ್ಕರ. ೭೭-೫).
[ಚಕ್ರ$_1$ + ಲಿಪಿ]

ಚಕ್ರಲೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸುವಾಸನೆಯ ಹುಲ್ಲು : "ಚೂಡಾಲಾ, ಚಕ್ರಲಾ, ಉಚ್ಚಟಾ – ೩ ಒಂದು ಗಡ್ಡೆವಳಗೆ ಅನೇಕ ಮೋತೆಗಳುಳ್ಳ ಗಂಟುಮುಸ್ತಗಳು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೫೧). [ಸಂ. ಚಕ್ರಲಾ]

ಚಕ್ರವರಿಸೆ (ನಾ). ೧. ಖಡ್ಗಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಗೆಯ ವರಸೆ: "ಒಂದು ತೆರದ ಕತ್ತಿಯ ವರಿಸೆ; ಚಕ್ರವರಿಸೆ" (Counter. ಇಂಕನಿ). ೨. ಅಂಗಸಾಧನೆಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ಪ್ರಕಾರ: "(ಅಂಗಸಾಧನೆಯಲ್ಲಿ) ಚಕ್ರವರಿಸೆ" (Circle. ಇಂಕನಿ). [ಚಕ್ರ$_1$ + ವರಿಸೆ]

ಚಕ್ರವರ್ತ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸೊಪ್ಪು : ಹುರುಳಿ, ಚಕ್ರವರ್ತದ ಸೊಪ್ಪು . . . ಅಂತ್ರವೃದ್ಧಿಗಳಿಗೆ ಪಥ್ಯ (ವೈದ್ಯಸಾ. I, ೬೩೦) : ಚಕ್ರವರ್ತದ ಸೊಪ್ಪು, ಚಲಿಕೀರೆ ಸೊಪ್ಪು ಇವುಗಳೆಲ್ಲವೂ ಜ್ವರದವರಿಗೆ ಪಥ್ಯದ್ರವ್ಯಗಳು (ಸಕವೈ. ೧೦೩). [<ಸಂ. ಚಕ್ರವರ್ತಿನ್ ?]

ಚಕ್ರವರ್ತನ (ನಾ). ೧. ತಿಗುರಿಯ ಮೂಲಕ ಮಾಡುವ ಜೀವನ ; ಕುಂಬಾರನ ವೃತ್ತಿ. ೨. ಸುದರ್ಶನಚಕ್ರವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವವನು ; ವಿಷ್ಣು. ೩. ಭೂಮಂಡಲವನ್ನು ಆಳುವವನು; ಅರಸ. ೪. ಉತ್ತಮನಾದವನು ; ಪೂಜ್ಯನಾದವನು : "ಉತ್ತಮ ಕೃಷ್ಣಂ ನೃಪ ಕುಲಾಲ ಕ್ರಮದೊಳ್ ನಾಲ್ಕುಮ ಚಕ್ರವರ್ತನಮೆನಿಕುಂ" (ನಾನಾರ್ಕಂ. ೧೫೭).
[ಚಕ್ರ$_1$ + ವರ್ತನ]

ಚಕ್ರವರ್ತಿ (ನಾ). ೧. ಕುಂಬಾರ ; ಕುಲಾಲ. ೨. ವಿಷ್ಣು ; ಕೃಷ್ಣ. ೩. ಭೂಮಂಡಲವನ್ನು ಆಳುವವನು ; ಸಾಮ್ರಾಟ ; ಸಾರ್ವಭೌಮ : "ಭುವನೈಕವಲ್ಲಭಂ ಚಕ್ರವರ್ತಿ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೫೯-೪೭) : "ಚಕ್ರವರ್ತೀ, ಸಾರ್ವಭೌಮಃ – ಈ ೨ ಚಕ್ರವರ್ತಿ" (ಹಲಾಯು. ೭೦-೩೭೪) : ನಿಯಮದೊಳಿರ್ದ ಭರತೇಶ್ವರ ಚಕ್ರವರ್ತಿಯಿರವನಱಿದು (ಆದಿಪು. ೧೩-೧೧ ವ) : [illegible]ರ್ ಚಕ್ರವರ್ತಿಗಳೂ ಅವನು ಗೊತ್ತು (ಮಲಿನಾ. ೬೪). ೪. ಸಮಾಜದಲ್ಲಿ ಮಾನ್ಯನಾದ ವ್ಯಕ್ತಿ ; ಪೂಜ್ಯವ್ಯಕ್ತಿ. ೫. = [illegible] ಪರಮಶಿವನಿಗೆ ಉತ್ತಮವ್ರೀಹಿಯ ಅಕ್ಕಿಯನ್ನು [illegible] ಪರಮಶಿವನಿಗೆ ಸಮರ್ಪಿಸುತ್ತಿದ್ದರು (ಪುಉವಿ. ೯೪). ೬. [ಜ್ಯೋತಿ] [illegible] ಯೋಗಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು [illegible] (ಹಿಂದಸಾ. ೩೮೬) : "[illegible] ವಾಸ್ತುಕದೊಳವನೀಶನೊಳು ಕುಂಭಕಾರನೊಳು ಚಕ್ರವರ್ತಿಯೆನಿಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೧೫೧-೫೨) : "ಕುಲಾಲಾವನೀಶಂ ಮಾನ್ಯಂ ನಾರಾಯಣಂ ವಾಸ್ತುಕಮಿವಿನಿತು ಚಕ್ರವರ್ತ್ಯಾಭಿಧಾನಂ" (ನಾನಾರ. ೧೪೭).
[ಸಂ. ಚಕ್ರವರ್ತಿನ್]

ಚಕ್ರವರ್ತಿತ್ವ (ನಾ). ಚಕ್ರವರ್ತಿಯಾಗಿರುವಿಕೆ; ಸಾಮ್ರಾಟನಾಗಿರುವಿಕೆ: ನಿಜಸಕಳಚಕ್ರವರ್ತಿತ್ವಕ್ಕಂಪಡಿಯಿಡುವಂತೆ ನಿರಂತರಮಡಿಯಿಟ್ಟಂ (ಆದಿಪು. ೮-೪೧). [ಸಂ.]

ಚಕ್ರವರ್ತಿನಿ (ನಾ). ೧. ಚಕ್ರವರ್ತಿಯ ಹೆಂಡತಿ ; ಪಟ್ಟದ ರಾಣಿ. ೨. ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯದ ಒಡತಿ ; ಸಾಮ್ರಾಜ್ಞಿ : ಈ ಚಕ್ರವರ್ತಿನಿಯವರು ಒಳ್ಳೆ ಪ್ರೀತಿವಂತರೂ ಪರೋಪಕಾರಿಗಳೂ ಇದ್ದಾರೆ (ಮುಂಬಯಿ. ೪-೩). ೩. ಸುವಾಸನೆಯುಳ್ಳ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ; ಕೋರಿಂದೆ; "ಸಾರಣೆಗಿಡ, ಮುಳ್ಳಗೆಸೆ" (ಅಮರ. ಟೀಕ) : "ಜನೀ, ಜತೂಕಾ, ಜನನೀ, ಜತುಕೃತ್, ಚಕ್ರವರ್ತಿನೀ, ಸಂಸ್ಪರ್ಶಾ – ೬ ಕೋರಿಂದೇ ಗಿಡದ ಪೆಸರು, ಚಕ್ರವರ್ತೀ ಸೊಪ್ಪು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೨೯). [ಸಂ. ಚಕ್ರವರ್ತಿನೀ]

ಚಕ್ರವಲೆ (ನಾ). ಗುಂಡಗಿರುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಲೆ : ಹೊಸದಿಕ್ಕಣ್ಣವಲೆ ಚಕ್ರವಲೆ ಮಿಗೆ ಮುಕ್ಕಣ್ಣವಲೆ ಪೇರ್ವಲೆಯು ಪೊಱೆಗಳು ವಿಂಧಕನ ಕೂಡೆ (ಸ್ವಾಳಭಾ. ೫-೧೮). [ಚಕ್ರ$_1$ + ಬಲೆ$_1$]

ಚಕ್ರವಲ್ಲಭ (ನಾ). ಸಾಮ್ರಾಟ; ಚಕ್ರವರ್ತಿ: ಚಕ್ರವಲ್ಲಭನಾಸ್ಥಾನಮಂಟಪದೊಳ್ ದೂರಾವನತಮಣಿಮಕುಟನಾಗಿ ಕಂಡು (ಆದಿಪು. ೧೩-೪೦ ವ).
[ಚಕ್ರ$_1$ + ವಲ್ಲಭ]

ಚಕ್ರವಾಕ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಪಕ್ಷಿ ; ಬಿಸಿಲುಹಕ್ಕಿ ; ಜಕ್ಕವಕ್ಕಿ: "ಚಕ್ರಮಾ ಕೋಕಂ ರಥಾಂಗಮೆನೆ ಚಕ್ರವಾಕಂ" (ಮಂಗರಾ. ೫೦-೩). "ಎಣಿಸಲ್ ಬಿಸಿಲ್ವಕ್ಕಿ ಚಕ್ರವಾಕಮೆನಿಕ್ಕುಂ" (ಕವಿಕಂ. ೬೫) ; ಚೆಲ್ವುವೆತ್ತುದುದಯಮಂ[ಮಂ]ದು ಪದ್ಮಿನೀಚಕ್ರವಾಳ ಚಕ್ರವಾಕಚಕ್ರ ಚಕ್ರವರ್ತಿಯಾ (ಆದಿಪು. ೧೩-೫೫) ; ನದಿಯೊಳಗೆ ಚಕ್ರವಾಕಗಳು ಈಜುತ್ತಿರುವಂತೆಯೂ ಕಾಣಿಸಿತು (ಶ್ರೀಕಾಂತ. II, ೪). ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕುದುರೆ : ಬಾಲಮುಮುಂಗೋಪಾಂಗಂ ಕಾಲುಂ ಕರಿದಕ್ಕೆ ಪೀತರುಚಿ [illegible] ತುರಗಂ (ಅಶ್ವಶಾ. ೨-೨೫). ೩. [ಸಂಗೀತ] ಒಂದು ರಾಗದ ಹೆಸರು : ಚಕ್ರವಾಕ ೧೬ನೇ ಮೇಳಕರ್ತರಾಗ . . . ಭಕ್ತಿಕರುಣಾರಸ [illegible] (ಸಂಗೀತಂ. ೧೫೬); ಮಹಾ ವೈದ್ಯನಾಥ ಅಯ್ಯರ್ [illegible] [ಸಂ]

ಚಕ್ರವಾಕಧ್ವಜ (ನಾ). [illegible]
[illegible]

ಚಕ್ರವಾಡ (ನಾ). ೧. [illegible] ಮಂಡಲಾಕೃತಿ. ೨. ದಿಗಂತ: [illegible] ೩. ಸಮೂಹ ; ರಾಶಿ. ೪. = ಚಕ್ರವಾಡಿಕೆ. [ಸಂ.]

ಚಕ್ರವಾಡಿಕೆ (ನಾ). ಭೂಮಿಯ ಸುತ್ತಲೂ ಇರುವುದೆಂದು ಭಾವಿಸಲಾದ ಪರ್ವತಶ್ರೇಣಿ: ಮತ್ತಮಾ ಚಕ್ರವಾಡಿಕೆಯ ಕೆಳಗಣ ತಪ್ಪಲುಗಳಲ್ಲಿ ಸಿದ್ಧರುಗಳು ಮೊದಲಾದವರುಗಳು ಇರುತ್ತಿಹರು (ದಶಬೋ. ೫೮-೨).
[ಸಂ. ಚಕ್ರವಾಡಿಕಾ]

ಚಕ್ರವಾತ (ನಾ). = ಚಕ್ರಮಾರುತ : ಚಕ್ರವಾತ, ಸುಳಿಗಾಳಿ (Cyclone. ಪಾರಿನಿ. ೨೬). [ಚಕ್ರ$_1$ + ವಾತ]

ಚಕ್ರವಾಲ, ಚಕ್ರವಾಳ (ನಾ). ೧. ವರ್ತುಳ; ಮಂಡಲಾಕೃತಿ. ೨. ದಿಗಂತ : ಕತ್ತಲಿಸಿತೊಡನೆ ಮುಂದಣ ಚಕ್ರವಾಲಂ (ಗೀವಿಂ. ೪೯-೪). ೩. ಸಮೂಹ ; ಗುಂಪು: ರಾಘವಂ ಪೋಗೆ ಕಣ್ಗಂ ಬಗೆಗಮಿಟ್ಟೆಯಾದತ್ತಾ ಸಭಾಚಕ್ರವಾಲಂ (ಪಂರಾಮಾ. ೬-೧೫೬). ೪.=ಚಕ್ರವಾಡಿಕೆ. **ಚಕ್ರವಾಳ :** ೧. ಭಾಸ್ಕರನು ಚಕ್ರವಾಳ (Cyclic Method) ವಿಧಾನದಿಂದ ಪೂರ್ತಿಗೊಳಿಸಿದನು (ಗಣಿಡ. ೩೦೫). ೩. ಚೆಲ್ವುವೆತ್ತುದುದಯ ಮಂ[ಮಂ]ದು ಪದ್ಮಿನೀ ಚಕ್ರವಾಳ ಚಕ್ರವಾಕಚಕ್ರಚಕ್ರವರ್ತಿಯಾ (ಆದಿಪು.೧೨-೫೫). ೪. ಮ[ಹಾಕ್ಷೀ] ರಾಬ್ಧಿ ಡಿಂಡೀರಪಾಂಡುರಮಾಕ್ರಾಂತಸಿ (ಸು) ಶೈಲ ಸಾಗರ ಧರಾಶಾಚಕ್ರವಾಳಾಂಬರಂ ಪರಮಶ್ರೀವಿಜಯಪ್ರಭೂತಿಜ ಯಶ[ಂ] . . . ನೆಲೆಗೊಳ್ಗ ಚಂದ್ರತಾರಂಬರಂ (ಕವಿರಾ. ೩-೨೩೬) ; ನೂರು ಚಕ್ರವಾಳವಲ್ಲ ಸಾವಿರ ಚಕ್ರವಾಳಗಳ ಆಚೆ ನಿಂತಿರಲಿ . . . ಕೇಳಿದವರು 'ಗುರು ನನ್ನನ್ನೇ ನೋಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ, ನನಗೇ ಬೋಧಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ' ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ (ಹತ್ತುಮು. ೪೩). [ಸಂ.]

ಚಕ್ರವಾಳ 'ಚಕ್ರವಾಲ' ನೋ.

ಚಕ್ರವಾಳಗದ್ಯ (ನಾ). ಗದ್ಯದಲ್ಲಿ ಬರುವ ಪದಪುಂಜಗಳ ಒಂದು ಪ್ರಕಾರ : ಮುಕ್ತಪದಗ್ರಹಣ ಚಕ್ರವಾಳಗದ್ಯಂ (ಜಗವಿ.೧೨-೫೬ ವ).
[ಚಕ್ರವಾಳ (=ಚಕ್ರವಾಲ) + ಗದ್ಯ]

ಚಕ್ರವೀೞ್ (ಕ್ರಿ). ಉರುಳಿ ಬೀಳು; ಹೊರಳು : ಕರಚಕ್ರಂಗಳೊರ್ವರೊರ್ವರನಿಡಲ್ಕಾಳೆರ್ದು ಘೋೞಾಯ್ಲರಂಬರಮಿಂಬಂ ಕುಡದೆಂಬಿನಂ ಪರಿದು ಚಕ್ರಂ ಕೊಂಡವಾ ಭೋಗವುಂ ತುರಗಾರೂಢರುಮಾ ತುರಂಗಮುಮುಮಂದೋರೊಂದೞೊಳ್ ಚಕ್ರವಿಟ್ಟರೆ ಯುದ್ಧಾಂಗದ ಮಧ್ಯದೊಳ್ ಮರುಳ ತಂಡಂ ತಮ್ಮೊಳೊಂದಾರ್ವಿನಂ (ಮಹಾನೀ. ೧೨-೩೬). [ಚಕ್ರ$_1$ + ಬೀೞ್$_1$]

ಚಕ್ರವೃದ್ಧಿ (ನಾ). = ಚಕ್ರಬಡ್ಡಿ. [ಚಕ್ರ$_1$ + ವೃದ್ಧಿ]

ಚಕ್ರವ್ಯೂಹ (ನಾ). ೧. (ಚಕ್ರಾಕಾರವಾಗಿದ್ದು, ಭೇದಿಸುವುದಕ್ಕೆ ತೊಡಕುತೊಡಕಾಗಿರುವ) ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸೈನ್ಯವ್ಯೂಹ : ಅಂತೊಡ್ಡಿದ ಚಕ್ರವ್ಯೂಹದ ನಡುವೆಡೆಯುೞಿದು (ಪಂಪಭಾ. ೧೧-೮೬ ವ) ; ಗುರು ಪಣ್ಣಿದ ಚಕ್ರವ್ಯೂಹರಚನೆ ಪೆಱಗಿರಿದು ಪುಗಲ್ (ಗದಾಯು. ೪-೫೪) : ಚಕ್ರವ್ಯೂಹವನು ನಲವಿಂದ ಬಲಿದನು ನಿಲಿಸಿದನು ಕಾಂಭೋಜಭೂಪತಿಯ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೯-೧೯). ೨. (ಆಲಂ) ಇಕ್ಕಟ್ಟಿನ ಪರಿಸ್ಥಿತಿ : ಈ ಚಕ್ರವ್ಯೂಹದಿಂದ ಪಾರಾಗಿ ಹೋಗಲು ಯಾವ ಕಡೆಗೂ ದಾರಿಯೇ ಇಲ್ಲ (ಇಪ್ಪಕ. ೩೨೯) ; ಈ ಚಕ್ರವ್ಯೂಹದಿಂದ ಪಾರಾಗುವ ದಾರಿ ನನಗೆ ಗೊತ್ತಿಲ್ಲ (ಹೊಸಕ್ಷಿ. ೨೦೬) ; ತಾನು ಆ ಘಟನಾಪರಂಪರೆಯ ಚಕ್ರವ್ಯೂಹದಲ್ಲಿ ಸಿಕ್ಕಿಕೊಂಡಂತೆ ಅವನು ಭಾವಿಸಿದ್ದನು (ಪುನರು. ೮೮). [ಚಕ್ರ$_1$ + ವ್ಯೂಹ]

ಚಕ್ರಶಕ್ತಿ (ನಾ). ಕುದುರೆಯ ಶರೀರದಲ್ಲಿ ಜಂಘೆಯಂ ಮೇಲುಗಡೆ ಇರುವ ಒಂದು ಭಾಗ : ಸ್ಫುರೆಯಿಂ ಮೇಲ್ ಚಕ್ರ(ಚಂದ್ರ)ಶಕ್ತಿ ಬೆರಸಿರ್ಕು (ಅಶ್ವಶಾ. ೯-೫೩) ; ಓರಂತೆ ಚಕ್ರಶಕ್ತಿಯು ಸಾರಣ ಕೆಬಗೆಸೆವ ಜಂಘೆಯೆಂಬಭಿಧಾನಂ (ಅಶ್ವಶಾ. ೯-೫೪). [?]

ಚಕ್ರಶ್ಲೋಕ (ನಾ).=ಚಕ್ರಬಂಧ ೨ : ಸಂತಂ ಬಾೞ್ವುದು ಮಾಱದಾ ನರಪ [illegible]ಲಕ್ಷ್ಮೀಮದಾಂಧಂ ತನ್ನಿಶ್ಚಯ ಮೆಚ್ಚಿ ನೀಂ ಪರಗುಣಾದಾಯರ್ಾಭಿಮಾನಂಗಳಿಂ ಪಿಂತಂ ನೋಡದೆ ಪಾೞಿಗೆಟ್ಟಬೞಿಪಿನಿಂ ಬಾೞ್ವಂತೆ ಬಾೞ್ವಯ್ಯನಾ ಸಂತಂ ತಾಂ ಪಸತಂದನಟ್ಟಿ ಪೆಱುಗುಂ ದಾನಂಗಳಂ ಭೂಪನಾ ॥ ಚಕ್ರಶ್ಲೋಕ ॥ (ಕವಿರಾ. ೨-೧೪೦). [ಚಕ್ರ$_1$ + ಶ್ಲೋಕ]

ಚಕ್ರಸಂಭವ (ನಾ). [ಜ್ಯೋತಿ] ಚಕ್ರಯೋಗದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನಂ : ವಸುಧಾಪತಿ ವಿನತಂ ಚಕ್ರಸಂಭವಂ (ಜಾತತಿ. ೧೩-೧೪).
[ಚಕ್ರ$_1$ + ಸಂಭವ]

ಚಕ್ರಸಹಾಯ (ನಾ). ೧. ಸುದರ್ಶನಚಕ್ರವನ್ನು ಆಯುಧವನ್ನಾಗಿ ಹೊಂದಿರುವವನು ; ವಿಷ್ಣು. ೨. ಚಕ್ರವಾಕಪಕ್ಷಿಗಳ ಮಿತ್ರ ; ಸೂರ್ಯ. ೧. ೨ : ಮುಸಕಂಗುಂದೆ ನಿಶಾಟಕೋಟಿ . . . ಪೀತಾಂಬರೋಲ್ಲಸಿತಂ ಚಕ್ರಸಹಾಯನಾಕ್ರಮಿಸಿದಂ ಭೂಚಕ್ರಮಂ ಪಾದದಿಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೮-೨೩). [ಚಕ್ರ$_1$ + ಸಹಾಯ]

ಚಕ್ರಾಂಕ (ನಾ). ೧. ರಥದ ಗಾಲಿಗಳ ಗುರುತು. 'ಚಕ್ರಾಂಕವ್ಯಂಜಿತ' ಪರಾ. ೨. ಚಕ್ರದ ಅಂಕಿತವುಳ್ಳವನು: ಅಖಿಲಧರಿತ್ರೀಚಕ್ರಾವನನಿಪುಣಾನತಶಕ್ರಾದಿಮದಿವಿಜನೆನ್ನಗಿಮಾ ಚಕ್ರಾಂಕಂ (ವಸ್ತುವಂ. ೧೦-೬೬). ೩.=ಚಕ್ರವಾಕ ೧ : ಕೋಡಿ ಹಿಮದಿಂ ಚಕ್ರಾಂಕಮಳ್ಕಿರ್ದುವು (ಪುಷ್ಪಪು. ೬-೪೦).
[ಚಕ್ರ$_1$ + ಅಂಕ$_2$]

ಚಕ್ರಾಂಕಣ (ನಾ). ಚಕ್ರದ ಆಕಾರದಲ್ಲಿ ಮುದ್ರೆ ಹಾಕುವಿಕೆ: (ಶಿ).
[<ಸಂ. ಚಕ್ರಾಂಕನ]

ಚಕ್ರಾಂಕನ (ನಾ). ಚಕ್ರದ ಮುದ್ರೆಯನ್ನು ಕಾಯಿಸಿ ದೇಹದಲ್ಲಿ ಮುದ್ರೆಯೊತ್ತುವಿಕೆ; P ಇದಂ ವೈಷ್ಣವ ಮತಸ್ಥರಲ್ಲಿ ಒಂದಂ ಸಂಪ್ರದಾಯಂ: ಅನೇಕರು ಚಕ್ರಾಂಕನ ಮಾಡಿಸಿಕೊಂಡು ವೈಷ್ಣವರಾಗಿ (ಕಛವಿ. I, ೧೩).
[ಚಕ್ರ$_1$ + ಅಂಕನ]

ಚಕ್ರಾಂಕಯುಗ (ನಾ). =ಚಕ್ರಮಿಥುನ: ಬೆಚ್ಚಿದವು ಚಕ್ರಾಂಕಯುಗ (ಕುವ್ಯಾವಿ. ೨-೫೧). [ಚಕ್ರಾಂಕ + ಯುಗ]

ಚಕ್ರಾಂಕವ್ಯಂಜಿತ (ಗು). ೧. ರಥದ ಗಾಲಿಗಳ ಗುರುತುಗಳಿಂದ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಶೋಭಿಸುವ. ೨. ಚಕ್ರವಾಕಪಕ್ಷಿಗಳಿಂದ ಸೂಚಿತವಾದ. ೧, ೨: ಕಂಜವನದಂತೆ ಲಕ್ಷ್ಮೀರಂಜಿತಮುಂ ಚಿತ್ರಪತ್ರಮುಂ ಚಕ್ರಾಂಕವ್ಯಂಜಿತಮುಮಪ್ಪ ಬೀಡಂ ಮಂಜಿಱವಂತಿರುಳೊಳಿಱದನಶ್ವತ್ಥಾಮಂ (ಗದಾಯು. ೯-೩೨). [ಚಕ್ರಾಂಕ + ವ್ಯಂಜಿತ]

ಚಕ್ರಾಂಗ (ನಾ). ೧. ಚಕ್ರವಾಕಪಕ್ಷಿ. ೨. ಹಂಸಪಕ್ಷಿ: ಹಂಸಃ, ಶ್ವೇತಚ್ಛದಃ, ಚಕ್ರಾಂಗಃ, ಮಾನಸೌಕಾಃ (ಕಸಃ)–ಈ ೪ ಹಂಸಂ" (ಹಲಾಯು. ೪೨-೯೮): ಚಕ್ರಾಂಗವಾಹನಾನನವಾಜಿಶಾಲಹರ ಶುಕ್ರಶಿಷ್ಯಾಧಿಪ ಶಿರೋಮಾಲ (ಪ್ರಾಥರಾ. ೮-೧). [ಚಕ್ರ$_1$ + ಅಂಗ$_2$]

ಚಕ್ರಾಂಗಿ (ನಾ). ೧. ಹೆಣ್ಣು ಹಂಸಪಕ್ಷಿ ; ಹಂಸಿ. ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮೂಲಿಕೆ; ಕಟುಕರೋಹಿಣಿ: ಘೞಿಲನೆ ಚಕ್ರಾಂಗಿ [ಪಾಠಾಂ. ಕಿ]ಯುಮಂ ಕೞಿಯಿಂದರೆದೀಂಟೆ ಕಿಡುಗುಮಾಖುಗಳ ವಿಷಂ (ಖಮದ. ೧೨-೨೧).
[ಸಂ. ಚಕ್ರಾಂಗೀ (ಚಕ್ರ + ಅಂಗ + –)]

ಚಕ್ರಾಂಶು (ನಾ). ಚಕ್ರಾಯುಧದ ಕಿರಣ,–ಕಾಂತಿ: ಸಮುದಿತಾರ್ಕಾಕಾರ ಚಕ್ರಾಂಶುವಿಂ . . . ಚೆಲ್ವಾದನಬ್ಜೋದರಂ (ಜಗವಿ. ೧-೪೯).
[ಚಕ್ರ$_1$ + ಅಂಶು]

ಚಕ್ರಾಚಕ್ರಿ (ನಾ). ಚಕ್ರಗಳನ್ನು ಪರಸ್ಪರ ಪ್ರಯೋಗಿಸಿ ಮಾಡುವ ಯುದ್ಧ: ಚಕ್ರಾಚಕ್ರಿಯುಂ ಖಟ್ವಾಖಟ್ವಿಯುಮಾಗೆಯುಂ ಪೆಣೆದಿರುವ ಪದದೊಳ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೬-೮೨ ವ). [ಸಂ.]

ಚಕ್ರಾಟ (ನಾ). ೧. ಮಾಂತ್ರಿಕ: ಗಾರುಡಿಗ. ೨. ಖಳ; ನೀಚ. [ಸಂ.]

ಚಕ್ರಾಣಿಕೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ : ಚಕ್ರಾಣಿಕೆ, ನೀರುವಾಟೆ (ಪ್ಯಾಜಿಗ. ೮-೧೩೦). [?]

ಚಕ್ರಾತ್ಮಕ (ನಾ). ಚಕ್ರಾಕಾರವಾದುದು; ಚಕ್ರದಂತಿರುವುದು: ಜಗತ್ಪ್ರವಾಹದಲ್ಲಿ ಸೃಷ್ಟಿಸ್ಥಿತಿಲಯಾದಿಗಳು ಚಕ್ರಾತ್ಮಕವಾಗಿರುವಂತೆ ಮಾನವನ ಇತಿಹಾಸದಲ್ಲಿ ಸಂಸ್ಕೃತಿಗಳ ಆಯುಸ್ಸೂ ಚಕ್ರಾತ್ಮಕ- ಮತ್ತು ಪರಿಮಿತ (ಮುಕ್ತಾರ. ೯೭ ಪೀಠಿಕೆ). [ಸಂ.]

ಚಕ್ರಾಧಾರ (ನಾ). ಭೂಮಿಗೆ ಆಧಾರವಾಗಿರುವವನು; ಕೂರ್ಮ; ವಿಷ್ಣು: ಕ್ಷೀರವಾರುಧಿಶಯನ . . . ಚಕ್ರಾಧಾರ ಭವದೂರ (ಹರಿಸಾ. ೩). [ಚಕ್ರ$_1$ + ಆಧಾರ]

ಚಕ್ರಾಧಿನಾಥ (ನಾ).=ಚಕ್ರನಾಥ: ಚಕ್ರಾಧಿನಾಥಂಗೆ ಜಯಪ್ರಾರಂಭಗಳ್ಗೆ ಸ್ಫಟಿಕಕಳಶಮಂ ತೀವಿ ದಿವ್ಯಾಂಬುವಿಂ ನಾಕಜನಾಥಂ ಮಜ್ಜನಕ್ಕಿತ್ತಿದ ತೆಱದೆ ಸುಧಾಸೂತಿ ಕಣ್ಗೆದ್ದವಾದಂ (ಆದಿಪು. ೧೨-೮). [ಚಕ್ರ$_1$ + ಅಧಿನಾಥ]

ಚಕ್ರಾಧಿಪ (ನಾ).=ಚಕ್ರನಾಥ: ಮಂತ್ರಪೂರ್ವಕಂ ನೆಗಟ್ಟುದೆಂದು ಚಕ್ರಾಧಿಪಂ ಮನಂಗೊಳೆ ಪೇಟ್ದಂ (ಆದಿಪು. ೦೩-೦೬). [ಚಕ್ರ$_1$ + ಅಧಿಪ]

ಚಕ್ರಾಧಿಪತ್ಯ (ನಾ). ಚಕ್ರವರ್ತಿಯು ಆಳುವ ರಾಜ್ಯ; ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯ: ಭಾರತವು ಬ್ರಿಟಿಷ್ ಚಕ್ರಾಧಿಪತ್ಯಕ್ಕೆ ಸೇರಿತ್ತು (ರೂಢಿ). [ಚಕ್ರ$_1$ + ಆಧಿಪತ್ಯ]

ಚಕ್ರಾಧೀಶ (ನಾ). = ಚಕ್ರನಾಥ: ಇಲಾಚಕ್ರವಿಖ್ಯಾತ ಭೂಭೃತ್ಪ್ರಭು ಚಕ್ರಾಧೀಶನೊಳ್ ಮಚ್ಚರಿಪವೊಲೆಸೆದಿರ್ದತ್ತು ರೌಪ್ಯಾಚಲೇಂದ್ರಂ (ಆದಿಪು. ೦೩-೯೬). [ಚಕ್ರ$_1$ + ಅಧೀಶ]

ಚಕ್ರಾಭಿಷೇಕ (ನಾ.)[ಜೈನ]ಐವತ್ತುಮೂರು ಗರ್ಭಾನ್ವಯಕ್ರಿಯೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು: ಅಂತು ಚಕ್ರಾಭಿಷೇಕೋತ್ಸವಾನಂತರಂ (ಆದಿಪು. ೦೩-೨ ವ): ಚಕ್ರಲಾಭಮುಂ ಚಕ್ರಾಭಿಷೇಕಮುಂ . . . ಅಪ್ಪಯ್ಯುತ್ತುಮೂಱು ಗರ್ಭಾನ್ವಯಕ್ರಿಯೆಯೊಳು (ಚಾವುಂಪು. ೨೩೦): ಸಕಲರಾಜಾಧಿರಾಜರುಗಳಿಂ ಅಭಿಷೇಕವಂ ಪಡೆದು ಸಕಲರಿಂ ಪೂಜಿತನಾಗಿ ಪುನಃ ಚಕ್ರಪೂಜೆಯಂ ಮಾಡಿ ಸರ್ವರಿಂದಲೂ ವಿಶ್ವಂಜಯ ದಿಶಾಂಜಯ ದಿವ್ಯಮೂರ್ತಿಯೆಂದು ಪೊಗಳಿಸಿ ಕೊಳ್ಳುವುದೇ . . . ಚಕ್ರಾಭಿಷೇಕವೆಂಬ ೪೬ನೆ ಕರ್ಮವು (ಪುರುಚ. ೨೦೩). [ಚಕ್ರ$_1$ + ಅಭಿಷೇಕ]

ಚಕ್ರಾಯುಧ (ನಾ). ೧. ಒಂದಂ ಬಗೆಯಂ ವರ್ತುಲಾಕಾರವಾದ ಆಯುಧ,–ಅಸ್ತ್ರ; ಸುದರ್ಶನ ಚಕ್ರ. ೨. ಚಕ್ರವನ್ನು ಆಯುಧವಾಗಿ ಉಳ್ಳವನು; ವಿಷ್ಣು: ಎಲೆ ಚಕ್ರಾಯುಧ . . . ನೀನಱುವುಗೆಟ್ಟೀತಂದ್ರಿಯಿಂ ದೊಂದಿ ಸಾಯಲಿದೇಂ ತಕ್ಕುದೆ (ಶಾಂತೀಶ್ವ. ೩-೨೩). ೩. = ಚಕ್ರರತ್ನ: ಆಯುಧಶಾಲೆಯೊಳ್ . . . ಚಕ್ರಾಯುಧವಿಂದು ಬಂದು ನೆಲಸಿರ್ದುದು (ಶಾಂತಿಪು. ೮-೦೩೩). ೪. [ಜೈನ] ದೈವಾಯತ್ತವಾಗಿ ಚಕ್ರವನ್ನು ಪಡೆದವನಂ; ಚಕ್ರವರ್ತಿ: ಚಕ್ರಾಯುಧಂಗೆ ಗುರು ಪೆಱನೊಳನೇ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೧-೯೮): ಚಕ್ರಾಯುಧನಂ ಬನ್ನಪಂಗೆಯ್ಯುಲ್ವೇಟ್ಟುದುಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೦೦-೦೨೨ ವ). [ಚಕ್ರ$_1$ + ಆಯುಧ]

ಚಕ್ರಾರ (ನಾ). ಗಾಲಿಯ ಅರೆ; ಚಕ್ರದ ಒಳ ಸುತ್ತಿನ ಅರೆಕೋಲು: ಚಕ್ರಾರಪಂಕ್ತಿಯುರುಳಿದಂತೆ ಇದರ ಕಥೆ (ಬದ್ಧ್ರ. XXVI, ಮುನ್ನುಡಿ). [ಚಕ್ರ$_1$ + ಅರ$_2$]

ಚಕ್ರಾರಾವ (ನಾ). ಗಾಲಿಗಳ ಸದ್ದು,–ಶಬ್ದ: ಪೋಪ ಬಾಳುಳ್ಕಂಗಳಂ ಪೋಲೆ ಪಾಯಿಸಲೆಂದಿರ್ದಳವಂ ಪೊದಟ್ದಿಸವ ಚಕ್ರಾರಾವವೋರಂತೆ ಚೋದಿಸಲೆಂದಿರ್ದ ರಥಂ . . . ನೋಟಕ್ಕೇನಗುರ್ವಾದುದೋ (ಆದಿಪು. ೦೪-೦೦೦). [ಚಕ್ರ$_1$ + ಆರಾವ]

ಚಕ್ರಾಹ್ವ (ನಾ). ಚಕ್ರವಾಕಪಕ್ಷಿ: ಇಂದ್ರಿಯಸುಖಾರ್ಥಿ ಸಂಸಾರಗುಹಾಗಹ್ವರ ದೊಳಗಿರುಳಿನ ಚಕ್ರಾಹ್ವದವೊಲ್ ಮಱುಗದೇಂ ಸುಖಂಬಡೆದಪನೇ (ಆದಿಪು. ೩-೬೮). [ಸಂ.]

ಚಕ್ರಿ (ನಾ). ೧. ಗಾಲಿಯನ್ನು ಉಳ್ಳದು; ಬಂಡಿ; ರಥ: "ಚಕ್ರಿಯೊಂದೆನಲ್ ಭಂಡಿಯುಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೧೪-೨೩). ೨. ಕುಂಬಾರ; ಕುಲಾಲ: "ಕುಲಾಲಾಖ್ಯಂ ಚಕ್ರಿ ಕುಂಭಕಾರಶವಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೬೪-೬೪): ಚಕ್ರಿ ಇಕ್ಕಿದ ಕಿಚ್ಚಿನಂತೆ ಅರ್ಕಚಂದ್ರನಂತೆ ಆರಾರ ಚಿತ್ತಕ್ಕೆ ಹೆಚ್ಚು ಕುಂದಿಲ್ಲದೆ ನಿಶ್ಚಿಂತನಾದೆಯಲ್ಲಾ (ಮೋಳಿಮಾ. ೦೩೪-೩೦೮). ೩. ಚಕ್ರಾಯುಧವನ್ನು ಉಳ್ಳವನು; ವಿಷ್ಣು; ಕೃಷ್ಣ: ಪಿಡಿಯೆಂ ಚಕ್ರಮನೆಂಬ ಚಕ್ರಿಯಿಂ . . . ಪಿಡಿಯಿಪ್ಪೆಂ ಕರಚಕ್ರಮಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧೦-೨೩); ಪಾಂಡುತನಯರಿಗೆ ಚಕ್ರಿ ತಾ ಬಂದವರ ಸೇವಾಚಕ್ರದೊಳಗಿಹನು (ಕುಮಾ್ರಾಉ. ೩-೦೫೦). ೨, ೩: ಅಜಾಂಡಘಟಮಾಲಾಚಕ್ರಿಯೊಳ್ ಮಗನಂ ಬೇಡಿದನೊಳ್ದನಿಲ್ಲ ಗುರು ವಿದ್ಯಾವಿತ್ತಮಂ ವಿತ್ತಮಂ (ಜಗವಿ. ೭-೦೩). ೪. ಚಕ್ರವರ್ತಿ; ಸಾಮ್ರಾಟ: ಜಗದ ಬಡತನಮನೊರ್ವಿಯೆ ಬಗೆದುತಿರೆ ಕಿಡಿಪ ಚಕ್ರಿ ತನ್ನಿರ್ದಡೆಯೊಳ್ ನೆಗಟ್ದ ಬಡತನಮನದೇಕೆ ಗಡಂ ಸೈರಿಸುವನೆನೆ ಪೊದಟ್ಟುದು ಮಧ್ಯಂ (ಆದಿಪು. ೮-೩೦); ಚಕ್ರಿಯೊಳ್ಪಡೆದು ಶಾಸನವಂ (ಸೌಇಇ. XI-i, ೬೪-೦೩: 1028); ಶ್ರೀಮಚ್ಚಾಳುಕ್ಯಚಕ್ರಿಯ ರಾಜಧಾನಿ ಕಲ್ಯಾಣದೊಳ್ (ಸೌಇಇ. XI-i, ೦೦೩-೦೦: 1070 ?). ೫. ಚಕ್ರವಾಕಪಕ್ಷಿ ಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದುದು. ೩, ೫: ಸಿರಿಯರಸನೆಂಬಂತೆ ಚಕ್ರಿಯೆಂದೆನಿಸಿತ್ತು . . . ಪುಂಡರೀಕಂ (ನವಮೋ. ೮-೩೩). ೬. ಕತ್ತೆ; ರಾಸಭ. ೭. ಹಾವು; ಸರ್ಪ: "ಅಹಿ ಚಕ್ರಿ ಕಾಕೋದರಂ . . . ವ್ಯಾಳನೆನಲು ಸರ್ಪಂಗೆ ನಾಮಂ" (ಮಂಗರಾ. ೦೦೮-೦): "ಆ ಹರಿ ನೃಪ ಕುಂಬಾರಂ ಊಹಿಸೆ ಗಿರಿ ಪಾವು ಪಂಚಶಬ್ದಂ ಚಕ್ರೀ" (ನಾನಾಕಂ. ೦೦೬): "ಹರಿ ಭೂಪಾಲಂ ಕುಲಾಲಂ ಫಣಿ ಕರವಿನಿತುಂ ಚಕ್ರಿಶಬ್ದಂ" (ನಾನಾರ. ೮೦). [ಸಂ. ಚಕ್ರಿನ್]

ಚಕ್ರಿಕ (ನಾ). ಚಕ್ರವನ್ನು ಧರಿಸಿರುವವನು. [ಸಂ.]

ಚಕ್ರಿಕಾವರ್ತಿ (ನಾ). ಕೃತ್ರಿಮವಾದ ಉಪಾಯವುಳ್ಳವನು; ಕಪಟ ವ್ಯವಹಾರದವನು: ಚಕ್ರಿ ಚಕ್ರಿಕಾವರ್ತಿಯಪ್ಪುದಱಿಂದಾ ವನಾಂತ ರಾಳಕ್ಕೊರ್ವನೆ ಬಂದು (ಪಂಪಭಾ. ೫-೦೯ ವ). [ಸಂ. ಚಕ್ರಿಕಾವರ್ತಿನ್]

ಚಕ್ರಿಪದ (ನಾ). ಚಕ್ರವರ್ತಿಯ ಪದವಿ,–ಸ್ಥಾನ: ಅಡಿಯಿಡು ವಂತಿರಯ್ದನೆಯ ಚಕ್ರಿಪದಕ್ಕೆ ಜನಾರ್ಭಕಂ ತಳರ್ನಡೆ ನಡೆದಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೦-೮೨). [ಚಕ್ರಿ + ಪದ$_3$]

ಚಕ್ರಿಯೋಧ (ನಾ). ಚಕ್ರವರ್ತಿಯ ಸೈನಿಕ: ಚಕ್ರಿಯೋಧರುಂ ವಿಜಯ ಶ್ರಮಮವಿನೇಯಪರರಾಗಿ . . . ವಿಶ್ರಮಿಸಿದರ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೦-೨೪ ವ). [ಚಕ್ರಿ + ಯೋಧ]

ಚಕ್ರಿಶಾಯಿ (ನಾ). ಸರ್ಪದ ಮೇಲೆ ಮಲಗಿರುವವನು; ಶೇಷಶಾಯಿ; ವಿಷ್ಣು: ಹಾ ವಿಧಿಯೆ ಹಾ ಚಕ್ರಿಶಾಯಿಯಾ ಪರಿಪರಿಯ ರಕ್ಕಸರ ಭವಣೆಯಂ ಪರಿಹರಿಸಿ ರಕ್ಷಿಸಿದ ಭೀಮ (ಕುಮಾವಿ. ೯): ಚಕ್ರಿಶಾಯಿಯುಪ್ಪ ಚಕ್ರಿಯನು ಗ್ರಹದಿಂ ಸಹಿತಮಾ ಚಕ್ರಮುಂ ಚಕ್ರವರ್ತಿ ಕೈಕೊಂಡು (ಅದ್ಭುತ. ೭-೦೨). [ಸಂ. ಚಕ್ರಿಶಾಯಿನ್]

ಚಕ್ರಿಸೈನಿಕ (ನಾ). ಚಕ್ರವರ್ತಿಯ ಸೈನ್ಯ,–ದಂಡು: ಕುಸುಮಿತ ಮಂದಾರ ಚ್ಛಾಯ . . . ಪ್ರಸರಂಗಳೊಳೆಳೆಸಿದ ಚಕ್ರಿಸೈನಿಕಂ ನೀಗಿತಧ್ವಗಮನ ಶ್ರಮಮಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೦-೬೩). [ಚಕ್ರಿ + ಸೈನಿಕ]

ಚಕ್ರೀವತ್ತು (ನಾ). ಕತ್ತೆ: "ಖರ ಚಕ್ರೀವದ್ವಾಲೇಯ ರಾಸಭಾಖ್ಯಾತಿ ಗರ್ದಭಂ ತಾನದು ಪೆಸರಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೮೮-೩೯). [ಸಂ. ಚಕ್ರೀವತ್]

ಚಕ್ರೇಶ (ನಾ). ೧. ವಿಷ್ಣು. ೨. ಭೂಮಂಡಲದ ಅಧಿಪತಿ; ಚಕ್ರವರ್ತಿ. ೩. [ಜೈನ] ಚಕ್ರರತ್ನದ ಒಡೆಯ. ೨, ೩: ಚಕ್ರಂ ಪುಟ್ಟಿದೊಡೀಗಳ್ ಚಕ್ರೇಶ್ವರನೆಂಬ ಪೆಸರುಮಾಯ್ತುಕ್ಕವು ತಾಂ ಚಕ್ರೇಶನಾದೊಡಂ ತನ್ನಾ ಕ್ರಮಣವನೆನ್ನೊಳೇಕೆ ಕೆಮ್ಮನೆ ತೋರ್ಪಂ (ಆದಿಪು. ೦೪-೬೯). [ಚಕ್ರ$_1$ + ಈಶ]

ಚಕ್ರೇಶ್ವರ (ನಾ). ೧.=ಚಕ್ರೇಶ ೨ : ಈ ಮಾಟ್ಕೆಯಿಂ . . . ಭೂಷಣಾಂಗದಳವಂ ಚಕ್ರೇಶ್ವರಂ ತಾಳ್ದಿದಂ (ಆದಿಪು. ೪-೩೫) ; ಚಕ್ರೇಶ್ವರ ಮಂಡಳೇಶ್ವರಂ ಬೆಸಸೆ ನೆಗಬ್ಬ ಕವಿ ಕವಿರತ್ನಂ (ಅಜಿಪು. ೧೨-೪೫). ೨.=ಚಕ್ರೇಶ ೩: ಚಕ್ರಂ ಪುಟ್ಟಿದೊಡೀಗಳ್ ಚಕ್ರೇಶ್ವರನೆಂಬ ಪೆಸರು ಮಾಯ್ದು (ಆದಿಪು. ೧೪-೭೯). [ಚಕ್ರ$_1$ + ಈಶ್ವರ]

ಚಕ್ಲಿ$_1$ (ನಾ). ಹುಣಿಸೆಜಾತಿಗೆ ಸೇರಿದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ: (ಕ). [←ತುಳು. ಚಕ್ಕುಲಿ]

ಚಕ್ಲಿ$_2$ (ನಾ). ಭೂಮಿಯ ಕ್ಷೇತ್ರವನ್ನು ಅಳೆಯುವ ಒಂದು ಪ್ರಮಾಣ: ಚಕ್ಲಿಯೆಂದರೆ ಅರ್ಧಕೂರಿಗಿಗಿಂತ ಹೆಚ್ಚಾಗುವುದಿಲ್ಲ (ಳಭಾಗ. ೩೬೬). [←ಮರಾ. ಸಾಖಳೀ?]

ಚಕ್ಷಣ (ನಾ). = ಚಕ್ಕಣ. [ಸಂ.]

ಚಕ್ಷು (ನಾ). ಕಣ್ಣು ; ನೇತ್ರ : "ಚಕ್ಷು ನೇತ್ರಂ ನಯನಮಂಬಕಂ . . . ಕಣ್ಗಳೆನಿಸಿಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೯೩-೨) : ಇಂದ್ರು ಪಾದದಲ್ಲಿ ಚಂದ್ರು ಮನದಲ್ಲಿ ಚಕ್ಷುವಿನಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯಜನನವು (ಬಸವ. ೫೩೬) ; ಭಗವಂತನು . . . ಮಧ್ಯಮಮಾರ್ಗವನ್ನು ಕಂಡುಕೊಂಡನು; ಇದರಿಂದ ಚಕ್ಷು ಉಂಟಾಯಿತು, ಜ್ಞಾನ ಉಂಟಾಯಿತು (ಭಾರದ. ೦೯೦). [<ಸಂ. ಚಕ್ಷುಸ್]

ಚಕ್ಷುಃಪ್ರೀತಿ (ನಾ). ಮೊದಲಸಲ ನೋಡಿದ ಮಾತ್ರದಿಂದಲೇ ಉಂಟಾಗುವ ಪ್ರೀತಿ; ಕಣ್ಬೇಟ. P ಇದು ಚಕ್ಷುಃಪ್ರೀತಿ, ಮನಸ್ಸಂಗ, ಸಂಕಲ್ಪ, ಜಾಗರ, ಕಾರ್ಶ್ಯ, ಅರತಿ, ಲಜ್ಜಾತ್ಯಾಗ, ಮೋಹೋನ್ಮಾದ, ಮೂರ್ಛಾವಸ್ಥೆ, ಮರಣ ಎಂಬ ಹತ್ತುಬಗೆಯ ಮದನಾವಸ್ಥೆಗಳಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯದು : ಚಕ್ಷುಃಪ್ರೀತಿಯದಿನಿಯನನೀಕ್ಷಿಪುದು (ರಸರ. ೧-೪೦ ಸೂತ್ರ). [ಸಂ. (ಚಕ್ಷುಸ್ + ಪ್ರೀತಿ)]

ಚಕ್ಷುಃಶ್ರವ (ನಾ). ಕಣ್ಣುಗಳನ್ನೇ ಕಿವಿಗಳಾಗಿ ಬಳಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಪ್ರಾಣಿ; ಸರ್ಪ. [ಸಂ. (ಚಕ್ಷುಸ್ + ಶ್ರವಸ್)]

ಚಕ್ಷುಬಂಧನ (ನಾ). ಕಣ್ಣು ತೆರೆಯದಂತೆ ಮಾಡುವಿಕೆ ; ಕಣ್ಣುಕಟ್ಟು (?) : ಚಕ್ಷುಬಂಧನಕ್ಕೆ :– ಕೋಳಿಪಿಷ್ಟೆಯ ಜೇನುತುಪ್ಪದಲ್ಲಿ ತಿಲಕವಿಡೆ ಚಕ್ಷುಬಂಧನ (ವಿವೈವಿ. ೨೦೭). [ಚಕ್ಷು + ಬಂಧನ]

ಚಕ್ಷುರಿಂದ್ರಿಯ (ನಾ). ಕಣ್ಣು; ನೇತ್ರೇಂದ್ರಿಯ: ಶಬ್ದಾದಿಗಳೈದರಲ್ಲಿ ಅಡಗಿರುವ ರೂಪೇತರದ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡದುದಾಗಿಯೂ ಇರುವ ಇಂದ್ರಿಯವು ಚಕ್ಷುರಿಂದ್ರಿಯವೆನಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು (ತತ್ತ್ವಬು. ೭). [ಸಂ. (ಚಕ್ಷುಸ್ + ಇಂದ್ರಿಯ)]

ಚಕ್ಷುರೋಗ (ನಾ). ಕಣ್ಣಿನ ರೋಗ; ನೇತ್ರರೋಗ: ಮುಳ್ಳುಮುತ್ತಗದ ರಸದಲ್ಲಿ ಹುಲಿಗಿಲ ಬೀಜವಂ ಅರೆದು ಗುಳಿಗೆಯಂ ಮಾಡಿ ತಚ್ಚಲು ಎಲ್ಲಾ ಚಕ್ಷುರೋಗಂ ಕೆಡುಗುಂ (ವಿವೈವಿ. ೦೩೪). [ಚಕ್ಷು + ರೋಗ]

ಚಕ್ಷುರ್ಗ್ರಾಹ್ಯ (ಗು). ಕಣ್ಣಿನಿಂದ ಗ್ರಹಿಸತಕ್ಕ ; ನಯನಕ್ಕೆ ಗೋಚರವಾಗತಕ್ಕ : ಪ್ರಾಣಲಿಂಗವು ಸಕಲ ನಿಷ್ಕಲ ಮತ್ತು ಮನೋಗ್ರಾಹ್ಯವು, ಇಷ್ಟಲಿಂಗವು ಸಕಲ ಮತ್ತು ಚಕ್ಷುರ್ಗ್ರಾಹ್ಯವು (ಭಾರದ. ೨೫೩). [ಸಂ. (ಚಕ್ಷುಸ್ + ಗ್ರಾಹ್ಯ)]

ಚಕ್ಷುರ್ದರ್ಶನಿ (ನಾ). [ಜೈನ] (?) : ದರ್ಶನಾನುವಾದದಿಂ ಚಕ್ಷುರ್ದರ್ಶನಿಗಳ್ಗೆ ಮಿಥ್ಯಾ ದೃಷ್ಟ್ಯಾದಿ ಕ್ಷೀಣಕಷಾಯಾಂತಂಬರಂ ಲೋಕಾಸಂಖ್ಯೇಯಭಾಗಂ (ತತ್ತ್ವಪ್ರ. ೨೭). 'ಅಚಕ್ಷುರ್ದರ್ಶನ' ಪರಾ. [ಸಂ. ಚಕ್ಷುರ್ದರ್ಶನಿನ್]

ಚಕ್ಷುರ್ವಿಜ್ಞಾನ (ನಾ). ಕಣ್ಣುಗಳಿಂದ ಪಡೆಯುವ ಜ್ಞಾನ; ನೇತ್ರೇಂದ್ರಿಯದಿಂದ ಗ್ರಾಹ್ಯವಾದ ಅರಿವು : ಪ್ರವೃತ್ತಿವಿಜ್ಞಾನವು– ಚಕ್ಷುರ್ವಿಜ್ಞಾನ, ಶ್ರೋತ್ರವಿಜ್ಞಾನ . . . ಮನೋವಿಜ್ಞಾನ ಎಂದು ಆರು ಪ್ರಕಾರವಾಗಿದೆ (ಹಿಂದಸಾ. ೨೯). [ಸಂ. (ಚಕ್ಷುಸ್ + ವಿಜ್ಞಾನ)]

ಚಕ್ಷುಶ್ರವಣ (ನಾ).=ಚಕ್ಷುಃಶ್ರವ: ಅತುಳ ಚಕ್ಷುಶ್ರವಣಾಭರಣ ಸುಕ್ಷ್ವೇಡನಗ್ರೀವ ರಕ್ಷಿಸುಗೆ (ನವಮೋ. ೧೭-೧). [<ಸಂ. ಚಕ್ಷುಶ್ರವಣ]

ಚಕ್ಷುಶ್ರವಾಕಲ್ಪ (ನಾ). ಸರ್ಪವನ್ನೇ ಆಭರಣವಾಗಿ ಉಳ್ಳವನು; ಶಿವ: ಚಕ್ಷುಶ್ರವಾಕಲ್ಪ ದಕ್ಷಮುಖಶಿಕ್ಷ (ಉದ್ಭದೇ. ೩-೫೦). [<ಸಂ. ಚಕ್ಷುಃಶ್ರವಾಕಲ್ಪ]

ಚಕ್ಷುಶ್ರೋತ್ರ (ನಾ).=ಚಕ್ಷುಃಶ್ರವ : (ಕ). [<ಸಂ. ಚಕ್ಷುಃಶ್ರೋತ್ರ]

ಚಕ್ಷುಶ್ಶ್ರವಾಶ (ನಾ). ಹಾವನ್ನು ತಿನ್ನುವ ಪ್ರಾಣಿ: ನವಿಲು: "ಚಕ್ಷುಶ್ಶ್ರವಾಶಂ ಕಳಾಪಿ . . . ನವಿಲೆನಿಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೩೦-೨). [ಸಂ.]

ಚಕ್ಷುಶ್ಶ್ರುತಿ (ನಾ). = ಚಕ್ಷುಃಶ್ರವ : ಚಕ್ಷುಶ್ಶ್ರುತಿಗಳಂತೆ ವಾಯುಭಕ್ಷಕರಾಗಿರ್ದ ಮುಮುಕ್ಷುನಿಕರಮುಮಂ (ಪಂಡಶಂ. ೧೦೯-೦೦). [ಸಂ. (ಚಕ್ಷುಸ್ + ಶ್ರುತಿ)]

ಚಕ್ಷುಷ್ಮಂತ (ನಾ). ೧. ಕಣ್ಣುಗಳುಳ್ಳವನು ; ದೃಷ್ಟಿಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳವನು. ೨. ಮುಂದಾಲೋಚನೆಯುಳ್ಳವನು ; ದೂರದೃಷ್ಟಿಯುಳ್ಳವನು : ಶಾಂತಿಪುಸಾದಗುಣದದಗುಂತಿಗಳಂಮುಗಮಿಳೇಶ್ವರೇಂದುಗಮೊಡಸತ್ವಂತು ಸಮನಿಸಿ ಚಕ್ಷುಷ್ಮಂತರ ಕಣ್ಗಂ ಮನಕ್ಕಮಿತ್ತುದು ಮುದಮಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೦-೧೩೭). [ಸಂ. ಚಕ್ಷುಷ್ಮತ್]

ಚಕ್ಷುಷ್ಯ (ಗು). ೧. ಕಣ್ಣಿಗೆ ಹಿತವಾದ ; ಚೆಲುವಾದ ; ಕಂಗೊಳಿಸುವ : ಆಯುರಾರೋಗ್ಯಾಭಿವೃದ್ಧಿಯಾಗಿ, ಚಕ್ಷುಷ್ಯವಾಗಿ, ಐಶ್ವರ್ಯಪ್ರದವಾಗಿರುವುದು (ಸಕವೈ. ೩೩). (ನಾ). ೨. ಚೆಲುವನಾದವನು ; ದರ್ಶನೀಯನಾದವನು: "ಚಕ್ಷುಷ್ಯಃ, ಸುಭಗಃ–ಈ ೨ ಸೊಬಗಂ" (ಹಲಾಯು. ೬೦-೨೦೨). [ಸಂ.]

ಚಕ್ಷುಷ್ಯೆ (ನಾ). ಕಣ್ಣಿಗೆ ಲೇಪಿಸುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಅಂಜನ: "ಚಕ್ಷುಷ್ಯೆ ಕುಲಾಲಿ ಕುಲತ್ಥಿಕೆ ಎಂದು, ಕುಲಥಾಂಜನ, ಕಂಬಳಗಿನ ಬೀಜಮೆಂದೂ, ಎಂಬರು" (ನಾಚಿರಾ. ೮). [ಸಂ. ಚಕ್ಷುಷ್ಯಾ]

ಚಕ್ಷುಸ್ಸು (ನಾ).=ಚಕ್ಷು : ಚಕ್ಷುಸ್ಸು, ಶ್ರೋತ್ರ, ಘ್ರಾಣ, ರಸನ ಮತ್ತು ತ್ವಕ್ ಎಂಬುವು ಜ್ಞಾನೇಂದ್ರಿಯಗಳು (ಭಾತತ್ತ್ವ. ೭೦). [ಸಂ. ಚಕ್ಷುಸ್]

ಚಕ್ಷೂರಾಗ (ನಾ).=ಚಕ್ಷುಃಪ್ರೀತಿ: ಯಾರಿಗಾದರೂ, ಎಲ್ಲಿಯಾದರೂ ಆನಂದಮಯವಾದ ಪ್ರೀತಿಯುಂಟಾದರೆ ಜನರು ಅದಕ್ಕೆ ತಾರಾಮೈತ್ರಿಯೆಂತಲೂ, ಚಕ್ಷೂರಾಗವೆಂತಲೂ, ಅನ್ನುತ್ತಾರೆ; ಅದನ್ನೇ ಬಲ್ಲವರು ಅಬಾಧಿತವಾದಂಥ ಅಕೃತ್ರಿಮಪ್ರಣಯವೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತಾರೆ (ಉರಾಡ. ೧೩೬). [ಸಂ. (ಚಕ್ಷುಸ್ + ರಾಗ)]

ಚಗಚೆ, ಚಗಚ್ಚೆ, ಚಗತೆ, ಚೊಗಚೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ; ಚಕ್ರಮರ್ದ : "ಕರಪಸಂ ಚಕ್ರಮರ್ದಂ ಚಗಚೆಯಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೩೯-೨೭) : ಚಾರು ಚಗಚೆ ದೊಟ್ಟಲ್ಲೆಂಬೆಗಳ ಸುಸಾರದ ಶಾಖಾಳಿಗಳಂ ಸಲೆ ಸಂಭಾರಂ ಬೊರೆದುಪ್ಪಿನಕಾಯಿಗಳೆಡೆಮಾಡಿದಳು (ಮದೇಪು. ೨೭-೭). ಚಗಚ್ಚೆ : ಅರಗಾಮಳಕಫಳಂ ವೃಕ್ಷ ರಾಜಪತ್ರಂ ಚಗಚ್ಚೆ[ಪಾಠಾಂ. ಚೆ]ಯೆಕ್ಕೆಯಿಮಂ ಕೊಂಡರೆದಿಂಬಾಗಿರೆ ಪೂಸುಗೆ ಶಿರೋವ್ರಣಂ ತರ್ದು ದುಂದುಜೆಂಬಿಷ್ಟ ಕಿಡುಗುಂ (ಲೋಕೋಪ. ೯-೫೦). ಚಗತೆ: "ಗಜಾಖ್ಯಾ–ಚಗತೆ" (ಚಿಷಧಿ.೪೫). ಚೊಗಚೆ: ಮಲ್ಲಿಗೆ ಸೇವಂತಿಗೆ . . . ಚೊಗಚೆ ಎಂಬ ಹೂಗಳೂ (ಮುಂಬಯಿ. ೫-೦೯೬). 'ತಗಚೆ' ಪರಾ. [<ಸಂ. ಚಕ್ರಗಜ]

ಚಗಚ್ಚೆ 'ಚಗಚೆ' ನೋ.

ಚಗತಳಿ 'ಚಗತಿಳಿ' ನೋ.

ಚಗತಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧಿ ಸಸ್ಯ (?) : ಕಂಪಿನ ಕಣಿಗಿಲು ಬೇರ ಕೊಕ್ಕು, ಕಕ್ಕೇ ಚಿಗುರು ಚಗತಿ ಬೀಜ . . . ಇವಂ ನಿಂಬೇಹುಳಿಯಲ್ಲರೆದು ಲೇಪವಂ ಮಾಡೆ ಮೈಯ ಸರ್ವ ತಿಮಿರ ಮಾಣ್ಗುಂ (ವಿವೈವಿ. ೬೯). 'ಚಗಚೆ' ಪರಾ. [?]

ಚಗತಿಳಿ, ಚಗತಳಿ, ಚಿಗೆತಳಿ (ನಾ). ಸಣ್ಣ ಚೂರಂ,-ತುಂಡು: ಹದನಾಗಿ ಕಿಂಡದೊಳು ಬೆಂದ ಬಾಳೆಯಕಾಯು ಪುದಿದ ಸಿಪ್ಪೆಯು ತೆಗೆದು ಕುಯ್ದು ಚಗತಿ[ಪಾಠಾಂ. ಚಿತ್ರ, ಸಗ]ಳಿಗಳುವುನುದಕದೊಳು ತವರಾಜನಂ ಕದಡಿ (ಸೂಪಶಾ. ೪-೭೯). **ಚಗತಳಿ :** ಮತ್ತನುಕ್ಕರಿಸಿಕೊಂಡೀರ ಪಲಸಿನ ಕಾಯ ನೊತ್ತಿ ಒಳಿದದನು ಚಗ [ಪಾಠಾಂ. ಚಿಗೆ]ತಳಿ ಮಾಡಿ (ಸೂಪಶಾ. ೫-೬೯); ಸುಟ್ಟ ಬಾಳೆಯ ಕಾಯ . . . ತಿರುಳ ತೆಗೆದು ಚ[ಗ]ತಳಿಯಾಗಿ ಕೊಯುದು (ಧೀಮಸೂ. ೪೨). **ಚಿಗೆತಳಿ:** ಮೇಲಿನ 'ಸೂಪಶಾ ೫-೬೯' ಪ್ರಯೋಗದ ಪಾಠಾಂತರವನ್ನು ನೋಡಿ. [?]

ಚಗತೆ 'ಚಗಚೆ' ನೋ.

ಚಗರೆ (ನಾ). ಮೇಯುವಿಕೆ (?): ಅರವ ಕತ್ರಿ ಚಗರಗೆ ಬಿಟ್ಟ ಹಾಗೆ (ಗಾದ). 'ಚರೆಯು' ಪರಾ. [?]

ಚಗಳಿಇರುವೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ನಸುಕೆಂಪುಬಣ್ಣದ ಇರುವೆ : ಕೆಂಜಿಗ : ನಸುಗೆಂಪು ಬಣ್ಣದ ದೊಡ್ಡ ದೊಡ್ಡ ಚಗಳಿಇರುವೆಗಳು ಎಲೆಗಳ ಮೇಲೆಯೂ ಕೊಂಬೆಗಳ ಮೇಲೆಯೂ ಹರಿದಾಡುತ್ತಿದ್ದುವು (ಕಾನೂರು. ೨೯೯). 'ಚೌಳಿ$_1$' ಪರಾ. [ಚಗಳಿ$_2$+ಇರುವೆ$_1$(<ಇರುಂಪೆ)]

ಚಗಳಿಸು (ಕ್ರಿ). (ಉಕ) (ತುತ್ತನ್ನು) ಅಗಿ; ಚರ್ವಣಮಾಡು : ತುತ್ತನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಚಗಳಿಸಿ ತಿನ್ನಬೇಕು (ರೂಢಿ).

[ಚಗಳಿ$_2$ (P ←ಮರಾ. ಚಘಳಣೇ) + – ಇಸು$_3$.]

ಚಗಳು 'ಚೆರಳ್' ನೋ.

ಚಗಿಸು (ಕ್ರಿ). =ಚಗಳಿಸು (?): ಪಂಚಾಸ್ಯನಾಹವಕೆ ಸಾರಗನ ಸೇನೆ ಪುಲ್ಲಂ ಚಗಿಸಿದಂತೆ ಕೊಳದಾ ದುಷ್ಪನೊಳು ಕಾರ್ಯ ಮುಂಚಿದಳಲಿನೊಳೊರಲುವರು ಶೋಕ ನಿನ್ನಿಂದ ತಣ್ಣಸುವವೆಂಬ ಕಿತರದಿಂ ಚಲಿಸಲಾಗದೇನಾದಡಂ ಸಾಹಸರನಂಚಿನೊಳಗರಸವರಕಾರಣದಿ ಕಾರ್ಯ ಹಸ್ತಂ ಚಗಿಸುತಾತನೆಂ ದೊತ್ತಿ ಪಾದವ ಪಿಡಿದ ಸುಕುಮಾರಿ ಕೇಳೆಂದನು (ಜನಮು. ೨೪-೪೪). 'ಜಗಿ$_1$' ಪರಾ. [?]

ಚಚು, ಚಾಚೂ (ನಾ). ೧. ಚ ಮತ್ತು ಚು ಎಂಬ ಅಕ್ಷರಗಳು. ೨. (ಆಲಂ) ಮಾತಿನಲ್ಲಿಯ ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಅಕ್ಷರ,-ಪ್ರತಿಯೊಂದು ವಿವರ : ಅವರ ಹಸ್ತಪ್ರತಿಗೆ ಚ–ಚು ತಪ್ಪದಂತೆ ಅಚ್ಚು ಮಾಡಿಸುವುದು ಕಪ್ಪದ ಕೆಲಸ(ಚಟ್ಟಿಆ. ೯ ಆರಿ೪) ; ವಾಲ್ಮೀಕಿಯ ಮಾತುಗಳಲ್ಲಿ ಚ-ಚು ತಪ್ಪದೆ ಎಲ್ಲವೂ ನಿಜವೆಂದು ಸಂಪ್ರದಾಯ ಶರಣರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ (ಭಾರದ. ೧೭). **ಚಾಚೂ :** ೨. ಮಾಡಿದ್ದು ನೋಡಿದ್ದು ಆಡಿದ್ದು ಎಲ್ಲವನ್ನೂ 'ಚಾ ಚೂ' ತಮಗೆ ವರದಿ ಒಪ್ಪಿಸಬೇಕಂಬ ಇಷ್ಟ (ಸುವಸಂ. ೧೨) ; ಅದರ ಚಾಚೂ ಕೂಡ ಅವರು . . . ಯಾರೊಡನೆಯೂ ಹೇಳಿಕೊಳ್ಳದಿರುವುದೂ ಒಂದು ವಿಶೇಷವೇ (ಕಾಬಝೂ. ೨೭) ; ಪ್ರಭುಗಳು ತಮ್ಮ ನುಡಿಯನ್ನು ಚಾಚೂ ವ್ಯತ್ಯಾಸ ಪಡಿಸಲಾರರು (ಕರುಹಾ. ೨೩).

ಚಚ್ಚ (ನಾ). ಗರುಡ : ಚಚ್ಚಾ [ಪಾಠಾಂ. ತಾರ್ಕ್ಷ್ಯ] ರವಕೆ ಭುಜಂಗನ ಕೊರಲಂತೆ ಬಾಗಿದಂ (ಆದಿಪು. ೧೨-೧೧೧). [<ಸಂ. ತಾರ್ಕ್ಷ್ಯ]

ಚಚ್ಚಕಾರ (ನಾ). (ನೃತ್ಯಕ್ಕೆ ಮುಂಚೆ) ಪಾದದಿಂದ ತಾಳ ಹಾಕುವಿಕೆ : "ಆದಲನುಗೆಯ್ವ ಪದಹತಿ ಚಚ್ಚಕಾರವಮಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೨೪-೮).

[?]

ಚಚ್ಚಗೊಟ್ಟಿ, ಚಚ್ಚಗೋಷ್ಠಿ, ಚಚ್ಚಗೋಷ್ಠಿ (ನಾ). ಬೈಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಮಾತು ; ನಿಂದೆಯ ನುಡಿ : ಆಳಿ ಮೇಳ ಚಚ್ಚಗೊಟ್ಟಿ ಚೌಪಟತನಕಾಗಿ ವ್ರತದಾಳಿಯ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳದೆ ತನುವಿಗೆ ಕಟ್ಟು ಮನಕ್ಕೆ ವ್ರತ ಸರ್ವೇಂದ್ರಿಯ ವಿಸರ್ಜನವಾಗಿ ಮಾಡಿ ಕೊಂಬುದೆ ಸ್ವಯವ್ರತ (ಏಳಿಕೆ. ೪೪೦-೫೫). **ಚಚ್ಚಗೋಷ್ಠಿ:** ಸತ್ಯನಾಗಿದ್ದು ಭಕ್ತರು ಜಂಗಮದಲ್ಲಿ ಚಚ್ಚಗೋಷ್ಠಿಯನಾಡುತ ವಿಟ್ಟೆಯ ಭಂಡರಿಗೆ ಸತ್ಯ ಸದಾಚಾರ ಮುಕ್ತಿಭಾವವೊಂದೂ ಇಲ್ಲ(ಏಳಿಕೆ. ೬). **ಚಚ್ಚಗೋಷ್ಠಿ :** ಚಚ್ಚಗೋಷ್ಠಿಯ ಮಾಡುವ ವಿಟ್ಟೆಯ ಭಂಡರಿಗೊಪ್ಪೆ (ಅಂಬಿವ. ೪೨) ; ಚಚ್ಚಗೋಷ್ಠಿಯಿಂದ ಒಡೆಯತನ ಹುಚ್ಚಾಗಿ ಕೆಟ್ಟಿತ್ತು (ಶಿವಮು. ೭೫). [< ಪ್ರಾ. ಚಚ್ಚಾರ]

ಚಚ್ಚಗೋಷ್ಠಿ 'ಚಚ್ಚಗೊಟ್ಟಿ' ನೋ.

ಚಚ್ಚಗೋಷ್ಠಿ 'ಚಚ್ಚಗೊಟ್ಟಿ' ನೋ.

ಚಚ್ಚಪುಟ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ಒಂದು ತಾಳ ಪ್ರಭೇದ : ವಿತತ ಘನ ಶುಷಿರ ವಾದ್ಯಲಯ ಚಚ್ಚಪುಟ ಚಾಚಪುಟ ಪರಮೇಶ್ವರ ಮುಖಕಮಳವಿನಿರ್ಗತ ಸು[ಶು]ದ್ಧ ಸಾಳಂಗಬ್ರಹ್ಮವೀಣಾದಿ ಗೇಯ (ಕಿಲ್ಯಾಶಾ. ೨೨-೦೪ : 1209) ; ಅಂಬಿಕಾಪತಿ ನೃತ್ಯಕಂ ನಿಲಲುಮಾಮಹೇಶಂಬೊಳೆಸೆವರದು ತಾಳಂಗೊಂಡು ಚಚ್ಚಪುಟವೆಂಬಿನಿಂ . . . ಸವಿ ತುಂಬಿ ತುಳ್ಳಾಡುತಿರೆ ನಂಬಿಯಿದಿರೊಳಗಭವನಿಂಬಿನಿಂ ನೆಟಿ ನಟಿಸಿದಂ (ಚೀರಮ. ೧೦-೩೩) ; ಚಚ್ಚ[ಚ್ಚ]ಪುಟದ ಚಾಚು[ಚ]ಪುಟದ ಸಾಂಬ್ರಾಣಿಯ ಕೆಚ್ಚು ಕೀಲಣಗಳ ನಡೆದು (ಭರತ. ೦೨-೯೩). 'ಚಾಚ ಪುಟ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಚಚ್ಚರ, ಚೆಚ್ಚರ, ಚೆಚ್ಚರು (ನಾ). ೧. ಬೇಗ ; ಶೀಘ್ರತೆ ; ಜಾಗ್ರತೆ : "ಚಚ್ಚರಮೆನೆ ತುರಿಪವುಪ್ಪುದು" (ಕಕುವಿ. ೨೯) ; "ಚಚ್ಚರನೆ ಚದು ಪದನೆಯನೆ ಬೇಗ" (ಕಶರ. ೩೫) : ಪಟಿಯುಂ ತನಗುಂ ಪೂರ್ವದಿಕ್ಸಿಮೆ ಚಚ್ಚರದಿಂ (ಮದಿಕಿ. ೮-೧೪) ; ನಾವಾತನನು ರಣದೊಳು ಭರದೆ ಗೆಲಿದೀ ಕನ್ನೆಯಂ ಚಚ್ಚರದೆ ಕೊಂಬೆವೆನುತ್ತೆ (ಕುಮುರಾ. ೨-೪೭) : ಚಚ್ಚರದಿಂ ನಿದ್ರಿತ ನರನೆಚ್ಚಱುಕೆಯನೆಯ್ದೆ ಪಡೆದವೊಲ್ (ರಾಧಪು. ೫-೯೦). ೨. ಎಚ್ಚರಿಕೆ ; ಜಾಗರೂಕತೆ : ಅಪರಂಜಿ ಅಂಥ ಚಚ್ಚರದ ಹೆಣ್ಣೇನಲ್ಲ ತಕ್ಕಷ್ಟು ಮೈಮರೆದು ನಡೆವವಳೆ (ನವರಾ. III, ೩೬) ; ಈ ಜಂತುಗಳಿಗೆ ಚಚ್ಚರ ಕಡಮೆ ; ಶ್ರಮಪಟ್ಟು ತಿಂಡಿಯನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ತುಂಬಿಕೊಳ್ಳಲಿಲ್ಲ(ಸುಮಹ. ೨೬). **ಚೆಚ್ಚರ :** ೧. ಚೆಚ್ಚರದಿಂ ಬಟಸಂದು ಮುಱುಗಿ ಬರ್ಪನ್ನ ಬಲಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೬೨೫) ; ಬಾಲೆಯರಂ ಕೆಲರ್ ಪಿಡಿದು ಚೆಚ್ಚರದಿಂದರರೀಪುಟಂಗಳಂ ಕೀಲಿಸಿ (ಪಂಪಾಮಾ. ೪-೦೦೨) ; ಪರವೆಯರ ವಾರ್ತೆಯಂ ಕೊಂಡು ಚೆಚ್ಚರ [ಪಾಠಾಂ. ಸಂಭ್ರಮ]ದಿಂದೆ ಬರಲ್ (ನಂಬಿರ. ೧೭-೦೦೧) ; ಪಗಲಾಣ್ಮನ ಮೆಯ್ ಬಿಸುಪೇಟ ಮಾಗೆ ಚೆಚ್ಚರದೊಳ ಪಾಟ (ಕಲ್ಯಾ. ೫೩). ೨. ಮುರಿದು ದಂಡೆಯ ನೋಡಿ . . . ಚೆಚ್ಚರದಿ ಲಾಗಿಸಿ ವೈರಿಯುರವ ಗರ್ಜಿಸಿ ಭೈರವಾಂಕ ತಿವಿಯೆ (ಭೈರವೇ. ೯-೦೨೭). **ಚೆಚ್ಚರು :** ೨. ಎನ್ನೊಳಾದನಿತ ವೇಳ್ಪವಡುವುದು ಚೆಚ್ಚರಿಂ (ಮನೋವಿ. ೦-೪೮).

[ದೇ.॥ ತುಳು. ಚಚ್ಚರ ; ತೆಲು. ಚೆಚ್ಚರ./ಸಂ. ಸತ್ವರ]

ಚಚ್ಚರಂ, ಚರ್ಚರಂ, ಚೆಚ್ಚರಂ (ಅ). ೧. ಬೇಗನೆ ; ಶೀಘ್ರವಾಗಿ ; ಜಾಗ್ರತೆಯಾಗಿ : ಮುರಾರಿಯ ತಂಗೆಯನಪ್ಪುಕೆಯ್ದು ಚೆಚ್ಚರಮೊಳಪೊಯ್ದು (ಪಂಪಭಾ. ೪-೩೪) : ಅವಳ ದೀರ್ಘಾಪಾಂಗದೇಶಕ್ಕೆ ಚಚ್ಚರಮಾಗಳ್ ಪರಿತಂದ ಸೇದೆ [ಯೊದವಲ್] (ಕಾದಂಬ. ೪೩) : ಅತುಳತರ ಗುಪ್ತಕಾರ್ಯಸ್ಥಿತಿಯಾಳೋಚನೆಗಳುಂಟು ನೀಂ ಚಚ್ಚರಮಪ್ರತಿಮಂ ಕಾಮುನನೊಡಗೊಂಡು ತರ್ಪುದು (೧೧೪. ೭-೧೭). **ಚರ್ಚರಂ :** ೨. ಜಾಗರೂಕವಾಗಿ ; ಎಚ್ಚರಿಕೆಯಿಂದ : ವಿಡಿಯುಂ ಕೊಳೆ ಮಣ್ಣಿಂದಂದರಯದವರ್ಚರ್ಚರಮವಜ್ಞೆಯಿಂ ನೋಡದೆ ಮಾಡಿದ ರೂಪಿನಂತೆ ನೇರ್ಪಿಲ್ಲದ ವಿಕಟಾಕೃತಿಯ ಹುಂಡ ಸಂಸ್ಥಾನಗಳುಂ (ಶ್ರಾವಕಾ. ೨೦-೨). **ಚೆಚ್ಚರಂ :** ೧. "ಝಟಿತಿ ಲಘು ಶೀಘ್ರಂ ಸತ್ವರಮಾಶು ಚೆಚ್ಚರಂ" (ವಸ್ತು ಕೊ. ೧೦೩-೦೩) : ಚೆಚ್ಚರಮುಪರಾಂಬುರಾಶಿಗಿಟವಂಕಿಟದಂ ಕಮಳೈಕಬಾಂಧವಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧೧-೫೦) ; ಈ ಕಜ್ಜದೊಳ್ ನೀಂ ತೊಡರ್ದು ಮಾರುಳೆ ಬೆಂಡಾಗದಿರ್ ಪೋಗು ನೀಂ ಚೆಚ್ಚರಂ (ಗದಾಯು. ೯-೦೫) ; ತಡೆಯಲೆಡೆಯಿಲ್ಲ ಚೆ(ಚ)ಚ್ಚರವೊಡರ್ಚು ನಿನಗಾರ್ಮವಪ್ಪ ಧರ್ಮವಂ (ಜೀವಸಂ. ೨೭-೫೦). ೨. ಚೆಚ್ಚರಮೆನೆ ಕಲ್ಪಲತಿಕೆಗಚ್ಚರಿಯರ್ ಮೆಲ್ಲನಮೃತರಸಮಂ ಪೊಯ್ಯಂ

ತುಚ್ಛವದಿಂದಾ ಸೌಂದರಿಗೊಚ್ಚೆರೆಗಣ್ಣ ಬಲೆಯರ್ಕಳೆಟಿದರ್ ನೀರಂ (ಉದ್ಭಟ. ೮-೨೨). ೩. ದಿಟವಾಗಿ; ನಿಶ್ಚಯವಾಗಿ: ಚೆಚ್ಚರಮುಪನೀತಳಂ ತನಗೆ ಸಾರ್ದಪೊಲೊರ್ವಳ ದಲುಂಬೆ ಪೊಣ್ಮೆದಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೬-೮೧); ಮನಸಿಜನೆಚ್ಚೊಡಾವ ತೆಱನಕ್ಕುಮೊ ಚೆಚ್ಚರಮೆನ್ನ ವೇಟ್ದುದಂ ತನಗಿವನೆಯ್ದೆ ಬಿಸ್ಸವಿಪನಂ ಪಿಡಿದಿರ್ಕುಮೆ ದೇವ ಜೀವಮಂ (ವರ್ಧಮಾ. ೪-೮೦). ೪. "ನಿರ್ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ" (ಕಾದಂಅ. ಅ೩೬); ಪುರುಷಾರ್ಥತ್ರಿತಯಮುಮನವಧರಿಸದೆ ವೈರಾಗ್ಯಮೇಕೆ ಪುಟ್ಟಿದುದೊ ಚೆಚ್ಚರಮೆಂಬುದನಾಂ ಪೋಗಿಯೆ ತಿಳಿವೆಂ (ಕಾದಂಬ. ೪೫೩). [<ಚಚ್ಚರ]

ಚಚ್ಚರಂದಳೆ (ಕ್ರಿ). ಎಚ್ಚರಿಕೆ ವಹಿಸು; ಜಾಗರೂಕತೆಯನ್ನು ಹೊಂದು: ನಳಿನಾಕ್ಷಿಯೊರ್ವಳೀಕ್ಷಣರಜ್ಜುವಿಂ ವಿಧುವನೆಳೆತಂಸಿ ಕುಣಿಸಿದವಳೋಯೆನಲ್ ಚಚ್ಚರಂದಳೆದೊಳಗೆ ಮೌಕ್ತಿಕದಚೆಂಡನೊರ್ವಳ್ ಪೊಯ್ಯುತಿರ್ದಳ್ ನಿಲಾಸದಿಂದೆ (ಚಬಪು. ೧೦-೧೬). [ಚಚ್ಚರ + ತಳೆ$_1$]

ಚಚ್ಚರಿ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ಒಂದು ಬಗೆಯ ತಾಳ: ತ್ರಿವಿಡಿ ಚಚ್ಚರಿ ರೂಪಿಂವೆಯುಟಯೇಕತಾಳವುಂ ವಿವರವಱಿತುಂ ತಾಳಧಾರಿಗಳು ನಿಂದಪ (ಪ್ರಭುಪು. ೨-೬೭). [<ಪ್ರಾ. ಚಚ್ಚರೀ. / ಸಂ. ಚರ್ಚರೀ]

ಚಚ್ಚರಿಗ, ಚೆಚ್ಚರಿಗ (ನಾ). ೧. ಆತುರಗಾರ; ದುಡುಕುವವನು: (+). ೨. ದುಡುಕಿ ಮಾತಾಡುವವನು: ಚ [ಪಾಠಾಂ. ಚೆ] ಚ್ಚರಿಗಂ ಪರಿವಾದಿಯುಂ ತುಚ್ಛಳನತ್ಯುಗ್ರಕೋಪಿ ಮೂರ್ಖಿಯಾ ಕೆಸಱೊಳ್ ಕಿಚ್ಚಿಡುವನೆನಿಪ ಖಳನುಂ ಬಿಚ್ಚರಿಗನನಿಕ್ಕುವೊಂದಿ ಜೈನರ ಕೆಲದೊಳ್ (ಸಮುಷ. ೬-೧೦೬). ಚೆಚ್ಚರಿಗ: ೩. ವೇಗವುಳ್ಳವನು: "ಪ್ರಪೂರ್ಣಃ, ತ್ವರಿತಃ, ತೂರ್ಣಃ, ಉತ್ಸುಕಃ, ಪ್ರಸೃತಃ—ಈ ೫ ಚೆಚ್ಚರಿಗಂ" (ಹಲಾಯು. ೫೬-೧೯೦): "ತ್ವರಿತನುತ್ಸುಕನೆನಲು ಪ್ರಸ್ರಿತಂ ತೂರ್ಣನೆಂದರೆ ಚೆ[ಚಿ]ಚ್ಚರಿಗನಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೬೯-೦೨). [ಚಚ್ಚರ + -ಇಗ]

ಚಚ್ಚಹುಚ್ಚಗೆ (ಅ). ಅಡ್ಡತಿಡ್ಡವಾಗಿ; ಕ್ರಮತಪ್ಪಿ; ಹುಚ್ಚುಹುಚ್ಚಾಗಿ: ಚಚ್ಚಹುಚ್ಚಗೆ ನಡೆದರು ಭುಜಬಲಿರಾಜ ಮೆಚ್ಚುವನದಾಂಜರವರುಹುಚ್ಚು ನಡೆಗೆ ನೀನು ಮೆಚ್ಚೆಯೆಂದವರೆಲ್ಲ ಬೆಚ್ಚಿ ದೂರದೊಳಿರುತಿಹರು (ಭರತ. ೨೦-೦೨೧). [ಚಚ್ಚಹುಚ್ಚು + -ಅಗೆ$_3$]

ಚಚ್ಚಹುಚ್ಚು (ನಾ). ಹುಚ್ಚುಹುಚ್ಚು; ಅಸಂಬದ್ಧವಾದುದು; ವಿಕೃತಿ: ಚಚ್ಚಹುಚ್ಚಾಗದೆ ಚಂದಚಂದಹೊಲು ಪಳಚ್ಚನೆ ಪಾಡಿದರೊಸೆದು (ಭರತ. ೧೨-೮೩); ಚಚ್ಚಹುಚ್ಚಂಗವನಂದಚಂದವ ಮಾಡಿ ಮೆಚ್ಚಿ ಕೈವಿಡಿದಿಹರುಂಟು ಉಚ್ಚಳಿಸುವ ಚೆಲ್ವನಂಗವ ತಪಸಿಗೆ ವೆಚ್ಚಿಪರಾರಿವರಂತೆ (ಭರತ. ೭೦-೧೧೩). [ಚಚ್ಚ? + ಹುಚ್ಚು (<ಪುಚ್ಚು)]

ಚಚ್ಚು$_1$, ಚೆಚ್ಚು$_1$, ಜಜ್ಜು, ಜರ್ಜು, ಜೆಜ್ಜು (ಕ್ರಿ). ೧. ಹೊಡೆ; ಬಡಿ; ಕುಟ್ಟು; ನುರಿಸು: ಡೊಣ್ಣೆಯೊಳು ಚಚ್ಚಿ ಕೆಲವು ಮಿಗಗಳ ಕೊಂದರು (ನೇಮಿಸಂ. ೨-೫೧); ಎತ್ತಿ ಕುತ್ತಿರಿ ಚಚ್ಚು ಕಿವಿಮತ್ತಿ ಹಳಚು (ಜನಮು. ೧೯-೩೫). ಚೆಚ್ಚು$_1$: ಅವಳು ಕೋಪದಿಂದ ಮಗುವನ್ನು ಚೆಚ್ಚಿದಳು (ರೂಢಿ). ಜಜ್ಜು: ೧. ಕೂರ್ಮನೆರ್ದೆಯೊಡೆದು ಬೃಹತೀಫಲವನು ಜಜ್ಜಿದಂತಾದುದೀ ವೃಷಪತಿಯ ಸಮರಜಯ(ಚಬಪು. ೪೪-೨೦); ಗೋಧಿಯನ್ನು ಜಜ್ಜಿ ಕಾಳುಗಳನ್ನಾಗಿಮಾಡಿ ಅಕ್ಕಿಯಂತೆ ಬೇಯಿಸಿ ನಿತ್ಯದ ಊಟಕ್ಕೆ ಉಪಯೋಗಿಸಬಹುದು (ಅಡುಸೌ. ೭೩); ಈ ಹಾರೆಯಿಂದಲೇ ತಲೆ ಜಜ್ಜಿ ಕೊಳ್ಳುತ್ತೇನೆ (ಚಂದ್ರಶಾ. ೨೩). △ಜರ್ಜು: ೨. ನುಗ್ಗಾಗು; ಬೆಗ್ಗು: ಪಾದಪ್ರಹಾರಂಗಳಿಂ ಗುಜರ್ಗೊಂಡಂ ಫಣಿಪನಗ್ಗಿದುವು ದಿಗ್ಗಜಂ ಜರ್ಜಿದುದು ಕಚ್ಛಪಾಂಗಂ (ಚಬಪು. ೨೮-೧೧). ೩. ಉತ್ಸಾಹಗುಂದು; ಕುಗ್ಗು. 'ಜರ್ಜಿಸು' ಪರಾ. ಜೆಜ್ಜು: ೧. ಮುಂಬಲ್ಲು ಬಿದ್ದು ವೀಳೆಯವ ಕಲ್ಲೊಳು ಜೆಜ್ಜಿ ತಿಂಬರಲ್ಲದೆ ಬಿಟ್ಟರಾರು (ಭರತ. ೭೦-೧೧೨). [ದೇ.೫ ತುಳು. ಜಜ್ಜು; ತೆಲು. ಚಜಿಚು]

ಚಚ್ಚು$_2$ 'ಚರ್ಚು$_1$' ನೋ.

ಚಚ್ಚುಕ 'ಚುಂಚುಕ' ನೋ.

ಚಚ್ಚುಮಳೆ (ನಾ). ಚಚ್ಚುವ ಮಳೆ; ಭಾರಿಮಳೆ: ರಭಸದ ಮಳೆ: ಮುಂಗಾರಿನ ಚಚ್ಚುಮಳೆಗೆ ಸಿಕ್ಕಬೇಡ (ರೂಢಿ).

[ಚಚ್ಚು$_1$ + ಮಳೆ (<ಮೞೆ)]

ಚಚೌಕಮೈಲು (ನಾ). ಚದರ ಮೈಲು; ಚೌರಸ ಮೈಲು: ಸಿಂಹಲ ದ್ವೀಪದ ಕ್ಷೇತ್ರಫಲ ಸುಮಾರು ೨೫ ಸಹಸ್ರ ಚಚೌಕ ಮೈಲು (ಮುಂಬಯಿ. ೯-೨೦೦). [<ಚೌಕ + ಮೈಲು$_2$]

ಚಜ್ಜ 'ಭಜ್ಜ' ನೋ.

ಚಜ್ಜೆ$_1$ 'ಸಜ್ಜೆ$_1$' ನೋ.

ಚಜ್ಜೆ$_2$ 'ಸಜ್ಜೆ$_2$' ನೋ.

ಚಟ್ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಪದ: ಬಾಣಲೆಯಿಂದ ಕಡಲೆ 'ಚಟ್' ಎಂದು ಸಿಡಿಯಿತು (ರೂಢಿ).

ಚಟ (ನಾ). ಗೀಳು; ತೆವಲು; ತೀವ್ರಾಸಕ್ತಿ: ಯಾವದಾದರೊಂದು ಕೆಟ್ಟಚಟ ಬಿದ್ದ ಬಳಿಕ ಅದು ಬೇಗ ಬಿಡುವುದಿಲ್ಲ (ಮುಂಬಯಿ. ೩-೩); ಮನುಷ್ಯನೆಂದರೆ ಚಟಗಳ ಒಂದು ಮೂರ್ತಿ (ಮುಂಗಾಪು. ೩೫); ಭಾವಾಸೇವ ಹಲವರಿಗೆ ಆಟವೆನಿಸಿದರೆ ಇನ್ನೂ ಕೆಲವರಿಗೆ ಚಟವಾಗಿದೆ (ಹುಡ್ಯುಹು. ೬೫); ಇನ್ನೂ ನಿಮಗೆ ದುಂದು ಖರ್ಚಿನ ಚಟ ಬಿಟ್ಟಿಲ್ಲ (ಮುಹಾಗ. ೩೫೪).

[?. / ಹಿಂ. ಚಟ = ಕಳಂಕ, ದೋಷ, ಐಬು]

ಚಟಕ್$_1$ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ: ಅವನು ಚಟಕ್ಕೆಂದು ಹೊರಟು ಬಿಟ್ಟನು (ರೂಢಿ). 'ಚಟಕ್ಕನೆ' ಪರಾ.

ಚಟಕ$_1$ (ನಾ). ಗುಬ್ಬಿ; ಗುಬ್ಬಚ್ಚಿ: ಚಟಕ ಚಾಟಣಕ ಚಕ್ರವಾಕ ಕರಟಿ ಬಳಾಹಕ ಗೃದ್ಧ್ರ ಪಿಕ ಮರಕುಟಿಕ (ಮುದೇಪು. ೫-೯). [ಸಂ.]

ಚಟಕ$_2$ (ನಾ). ದರ್ಭೆಯಿಂದ ಮಾಡಿದ ಕೂರ್ಚ, ಪ್ರತಿಮೆ. 'ಚಟಕ ಶ್ರಾದ್ಧ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಚಟಕಶ್ರಾದ್ಧ (ನಾ) ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಿಗೆ ಬದಲಾಗಿ ದರ್ಭೆಯನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಂಡು ಮಾಡುವ ಶ್ರಾದ್ಧ. [ಚಟಕ$_2$ + ಶ್ರಾದ್ಧ]

ಚಟಕಾಯಿಸು (ಕ್ರಿ). ಚಟ್ಟನೆ ಹರಿದು ಹಾಕು, ಕತ್ತರಿಸಿಬಿಡು: (+). [?]

ಚಟಕೆ (ನಾ). ೧. ಹೆಣ್ಣುಗುಬ್ಬಿ, ಗುಬ್ಬಚ್ಚಿ. ೨. ಗುಬ್ಬಿಯ ಹೆಣ್ಣುಮರಿ.

[ಸಂ. ಚಟಕಾ]

ಚಟಕ್ಕನೆ (ಅ). ಕೂಡಲೆ; ಒಮ್ಮೆಲೆ; ತಕ್ಷಣ: ಅವಳು ಮಲಗಿಕೊಂಡದ್ದನ್ನು ಕಂಡು . . . ಚಟಕ್ಕನೆ ಎದ್ದುನಿಂತು ಅಕಳಿಸಿದ (ಎಡಹ. ೧೧೬).

[ಚಟಕ್ + -ಅನೆ$_1$]

ಚಟಗಾರ (ನಾ). ತೆವಲು ಉಳ್ಳವನು; ಗೀಳುವುಳ್ಳವನು: ಬೆಳಗಾಗುತ್ತಲೆ ಬಂದು ರಾತ್ರಿಯಾದ ಮೇಲೆ ಹೋಗುವ ಚಹದಂಗಡಿಯ ಚಟಗಾರರಲ್ಲಿ ಅವನು ಒಬ್ಬನೆನ್ನಬಹುದು (ಚೀಸದಾ. ೧೦).

[ಚಟ + -ಗಾರ (< -ಕಾಱ)]

ಚಟಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ತೀವ್ರಾಸಕ್ತಿ ಹೊಂದು; ಗೀಳುಹಿಡಿ: ವಟಪಕ್ವಫಲರುಚಿರಾಧರೆಯಾ ನಿಮ್ಮ ಕಟಲಕುಮಾರ ಚಂದ್ರಮನ ಚಟುಲ ಚಕೋರ ಲೋಚನಪುತ್ರಿಕೆಗಳು ಚಟಗೊಂಬಂತೆ ನೋಡಿದಳು (ನೇಮಿಸಂ. ೧೯-೨೦೯).

[ಚಟ + ಕೊಳ್$_1$]

ಚಟಚಟ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ: ಚಟಚಟ ಹೆಜ್ಜೆಹಾಕು; ಕಣ್ಣೆಳೆಕಿನಲ್ಲೇ ಊರುಸೇರಬೇಕು (ರೂಢಿ).

ಚಟಚಟನೆ (ಅ). ಚಟಚಟ ಎಂಬ ಶಬ್ದದೊಡನೆ: ಹುಲ್ಲು ವಿಪ್ರನ ಕದಪುಕದಪುಗಳಲ್ಲಿ ಚಟಚಟ[ಪಾಠಾಂ. ಚಟಚಟ]ನಪ್ಪಳಿಸಿ ಅವಳಿಲ್ಲಿಗೆಳತಹುದೆಂದು ನುಡಿದನು (ಜೈಮಿನಿ. ೨೦-೪೫). [ಚಟಚಟ + -ಅನೆ$_1$]

ಚಟಪಟ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಪದ. 'ಚಟಪಟಗುಟ್ಟು' ಪರಾ.

ಚಟಪಟಗುಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ಚಟಪಟ ಎಂದು ಸದ್ದುಮಾಡು : ಚಟಪಟ ಗುಟ್ಟ ಚಟಾಕಿಯು ಮುಂಗಡೆ ೧೬ ವಿಯ ತೋರುತ ಬರುತಿರಲು (ಸಮಾರೋ. ೧೯೧). [ಚಟಪಟ + ಕುಟ್ಟು₁]

ಚಟಪಟಕೆ₁ 'ಚಡಪಡಿಕೆ' ನೋ.

ಚಟಪಟಕೆ₂ 'ಚಟವಟಿಕೆ' ನೋ.

ಚಟಪಟಿಸು 'ಚಡಪಡಿಸು' ನೋ.

ಚಟಮಟಿಸು (ಕ್ರಿ). ಉದ್ವೇಗಗೊಳ್ಳು; ಉದ್ವಿಗ್ನವಾಗು: ಚಟಮಟಿಸಿ ಕೋಪದಿಂ ಜನನಿಯಂ ದೂರಿದಂ (ಪರಶು. ೩-೨೮) ; ಪಟು ಪರಾಕ್ರಮಿ ಜ್ವಾಲವದನನು ಚಟಮಟಿಸಿ ಕೃತುಭುಜರ . . . ನೆರವಿಯ ನಿಱಿದು (ಅಂಬಿಕಾ. ೧೬-೩೭). [<ಚಟಪಟ + - ಇಸು₃]

ಚಟಮಾರಿ (ನಾ). ಚಟಕ್ಕೆ ಅಂಟಿಕೊಂಡಿರುವವನು,-ದಾಸನಾದವನು: ಅವನೊಬ್ಬ ಬೀಡಿಯ ಚಟಮಾರಿ (ರೂಢಿ).

[ಚಟ + - ಮಾರಿ₂]

ಚಟವಟ, ಚಟುವಟ (ನಾ). ಲಗುಬಗೆ; ತ್ವರಿತ; ಚಪಲತೆ: ಕುದುರೆಗಳು . . . ಚಟವಟದಿಂದ ಪುನರಪಿ ಎದ್ದು ತಮ್ಮಯ ಸ್ಕಂಧಗಳಿಗಂಟಿರ್ದ ಕುಂಕುಮ ರುಜಾಡಿಸಿದವಾಗ (ಕಥಾವಂ. ೬೩-೭೬). ಚಟುವಟ : ಈ ಬಗು ವಟದ, ಈ ಚಟುವಟದ ಎಲ್ಲ ಮೂರ್ತಿಗಳೂ ಅವನವೇ (ಸವಿತ. ೫೩).

[<ಚಟಪಟ?]

ಚಟವಟಿಕೆ, ಚಟಪಟಕೆ₂, ಚಟುವಟಿಕೆ (ನಾ). ೧. ಲಗುಬಗೆ; ಬೇಗ; ತ್ವರಿತ; "ಚಪಲತನ" (ಗುಗಾಮು. ೧೨೭). ೨. ಪಟುತ್ವ; ಲವಲವಿಕೆ; ಉತ್ಸಾಹ : ಮಕ್ಕಳ ಚಟವಟಿಕೆ ಮುದುಡಿಹೋಗಿಲ್ಲ (ರೂಢಿ). ೩. ಕೆಲಸ; ಕ್ರಿಯೆ; ಕಾರ್ಯಕಲಾಪ : (೬). ಚಟಪಟಕೆ₂ : (೬). ಚಟುವಟಿಕೆ : ೨. ಬಲವಾಗಿದ್ದರೆ ಮನುಷ್ಯನು ಬಹಳ ಚಟುವಟಿಕೆಯಾಗಿರುತ್ತಾನೆ (ಜೀವಾತ್ಮ. ೦೫೩). ೩. ಉಪಾಧ್ಯಾಯರಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚು ಚಟುವಟಿಕೆ, ನಿಯಮಗಳ ಪ್ರಕಾರ ನಡೆಯುವುದು . . . ಇವೆಲ್ಲ ಹೆಚ್ಚುತ್ತ ಬಂದುವು (ರಂಗಕ. ೦೦೨) ; ಶಾರದೆ . . . ಅದುತನಕ ನಡೆಸಿದ ಚಟುವಟಿಕೆಗಳ ಸಿಂಹಾವಲೋಕನ ಮಾಡಿ (ವಿದ್ಯಾರಿ. ೨೦). [ಚಟವಟ + - ಇಕೆ]

ಚಟಾಕಿ (ನಾ). ೧. ಪಟಾಕಿ: ಚಟಪಟಗುಟ್ಟ ಚಟಾಕಿಯು ಮುಂಗಡೆ ೧೬ ವಿಯ ತೋರುತ ಬರುತಿರಲು (ಸಮಾರೋ. ೧೯೧) ; ಹುಡುಗರು ಚಟಾಕಿಗಳನ್ನು ಹಾರಿಸುತ್ತಾರೆ (ರೂಢಿ). ೨. (ಅಲಂ) ಚುಟುಕಾದ ಚುರುಕುಮಾತು : ಇದೊಂದು ಹಾಸ್ಯದ ಚಟಾಕಿ ಎಂಬಂತೆ ನಕ್ಕು: (ನಡಮಾ. I, ೩೦೪) ; ಮುನಿಸ್ವಾಮಿ ನಗೆಯ ಚಟಾಕಿಗಳನ್ನು ಹಾರಿಸಿ ಅವರೆಲ್ಲರನ್ನು ನಗಿಸುವನು (ದೇವಸಾ. ೧೨). [<ಚಟ್]

ಚಟಾಕು (ನಾ). ಅಳತೆಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ಪ್ರಮಾಣ ; ಸೇರಿನ ಹದಿನಾರನೆಯ ಒಂದು ಭಾಗ : ಎಳ್ಳು ಚಟಾಕಿನಂತೆಯೆ ಜೋಳವನ್ನು ಅಳೆಯಿಸಿಕೊಂಡು ಅವನು ಹೊರಟು ಹೋದ (ಜನಜೀ. ೨) ; ಪೇಟೆಯಲ್ಲಿ ಹತ್ತು ಚಟಾಕಿನಂತೆ ಕೊಂಡು ತರಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ (ಪ್ರೇಮಾಕ್ರ. ೪). 'ಚಿಟ್ಟೆ₁' ಪರಾ.

[←ಹಿಂ, ಮರಾ. ಛಟಾಕ್].

ಚಟಿ₁ (ನಾ). ಖಡ್ಗಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಒಂದು ವರಿಸೆ : ಗತಿವಸರವಡ್ಡಾಯು ವಂಕತಿಕೆ . . . ಸಿಂಹಾನೀಕ ಚ[ಪಾಠಾಂ. ಕ]ಟಿಯೆಂಬ ಚತುರ ಠಾಣದ ತರಹರದೊಳು ಫಲಗೆಯ ಮಗ್ಗುಲೊಳು ಖಡ್ಗವಂ ಜಡಿದರು (ಸೋಮಪಟ. ೫-೧೪). [?]

ಚಟಿ₂ 'ಚಟ್ಟೆ₁' ನೋ.

ಚಟಿ₃ (ನಾ). (?) : ಪಗಲಿರುಳು ಬಿಡದೊಡರಿರ್ದರ ಚಟಿಯ ಕೊನೆಳ ಸಲ್ಲುಡನೆ ದಾಸಯ್ಯ (ದುರೇಪು. ೭-೪೫). [?]

ಚಟಿಕಾಶಿರ (ನಾ). ಹಿಪ್ಪಲಿಯ ಬೇರು : ಗ್ರಂಥಿಕಂ, ಪಿಪ್ಪಲೀಮೂಲಂ, ಚಟಿಕಾಶಿರಃ ೩ ಹಿಪ್ಪಲಿಯ ಬೇರು (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೨೬೯).

[ಸಂ. (ಚಟಿಕಾ + ಶಿರ)]

ಚಟಿಕೆ₁ 'ಚಟ್ಟಿಗೆ' ನೋ.

ಚಟಿಕೆ₂ (ನಾ). ೧. ಹೆಣ್ಣು ಗುಬ್ಬಿ : ಕಟ್ಟದಿರೊಳೊಂದು ಚಟಿಕೆ ನೀಡ ದೊಳಿರ್ದುಂ ಕಿಱುಮಱಿಯಂ . . . ಲಲ್ಲೆಗೆಯ್ವುದಂ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೦೮-೦). ೨. ಹಿಪ್ಪಲಿ ಬೇರು ; ಮೋಡಿಯೆಂಬ ಔಷಧಿ ದ್ರವ್ಯ.

[ಸಂ. ಚಟಿಕಾ]

ಚಟಿಗೆ 'ಚಟ್ಟಿಗೆ' ನೋ.

ಚಟಿದಾರ (ನಾ). ಕುಂಬಾರನು (ತಿಗುರಿಯ ಮೇಲಿರುವ) ಮಡಕೆ ಯನ್ನು ಕೊಯ್ಯುವ ದಾರ: ಕನಸಿನ ಛಾಯಂ ಮೃತ್ತಿಕೆಯಾಗಿರೆ ನೆನಹುಂ ಚಟ[ಪಾಠಾಂ. ಟಿ]ದಾರಂಗಳವಾಗಿರೆ (ಕುಂಭಾಱ. ೨೩೨-೬): ಅದರಿಂದ ತಿರುಗಿಸಿ ಮಾಡಿದ ಮಡಕೆಗಳನ್ನು ನೆನಹೆಂಬ ಚಟಿದಾರಗಳಿಂದ ಕೊಯ್ದು ಕರಣ ಗಳಿಂದ ತಿದ್ದಿ ಬಡಿದು (ಶರಚ. ೧೦). [ಚಟಿ₂ (<ಚಟ್ಟಿ₁) + ದಾರ₁]

ಚಟು (ನಾ). ೧. ಪ್ರಿಯವಾದ ಮಾತು ; ಹಿತವಾದ ನುಡಿ: "ಚಟು (೬), ಚಾಟು (೬)-ಪ್ರಿಯವಚನಂ" (ಹಲಾಯು. ೨೪-೧೪೪) ; "ಪ್ರಿಯವಪ್ಪ ನುಡಿ ಚಟು ಚಾಟುವಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೨೬-೨). ೨. ಹೊಟ್ಟೆ. [ಸಂ.]

ಚಟುಕು (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ : ಆ ಸತಿಯುನಂತೊಪ್ಪೆ ಹೊಡೆ ಯಲು ಚಟುಕು ಚಟುಕೆನಲು (ಬಸಪು. ೫೨-೧೬).

ಚಟುಪಡಿಕೆ 'ಚಡಪಡಿಕೆ' ನೋ.

ಚಟುಲ, ಚಟುಳ (ಗು). ೧. ಚಲಿಸುವ ಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳ; ಚಂಚಲ : ಚಟುಲಮರುಲಾನಿಲೋದ್ಧತ ಪಟುಕೃತಕ ಧೂಳಿ ಪಡೆದುದು . . . ವಿಳಾಸಮಂ ಪ್ರಯಾಣಾಂತರದೊಳ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೦೦-೧೭) ; ಮುದ್ಗರಕುಂತ ಚಟುಲ ತೋಮರ ಗದಾಚಕ್ರ . . . ಮೊದಲಾದಾಯುಧಂಗಳಾಂತು (ಶೋರಾಸು. ೬೨-೬೦). 'ಚಟುಲನಯನ' ಪರಾ. ೨. ವೇಗದಿಂದ ಕೂಡಿದ; ತ್ವರಿತವಾದ: ಮಕುಟ ಸಂಘಟಿತ ಚಕ್ರ ಚಟುಲಗತಿ ನಿಯುದ್ದಾ ಯುಧಪಾತರುಧಿರ ಕರ್ದಮಸಮ್ಮರ್ದಿತಮುಂ (ಗದಾಯು. ४-೩೭) ; ಭಾಳತಟಪಟು ಚಟುಲದಹನ ವಿಶಾಲ ನಯನಂ (ಬಸಪು. ೫೦-೮೨). ೩. ಸುಂದರವಾದ ; ಚೆಲುವಾದ ; ಚೊಕ್ಕವಾದ : ಚಟುಲಸ್ವರೂಪ ನೊಪ್ಪಿದನಜನ ತನುವೆರಳ್ ಸೀಳಾಗೆ (ಚಬಪು. ೧೭-೫). (ನಾ). ೪. ವೇಗ; ತ್ವರಿತ ; ಜಾಗ್ರತೆ ; ಚಟುಲದಿ ವಿನಿಯೋಗವಿದಕೆ ವೇಳುವ ಲಕ್ಷ್ಮಂ (ಶತ್ರ್ಯಾನಿ. ೦೪೫). ಚಟುಳ : ೧. ಧನಂಜಯರಥ ಚಟುಳ ಚಕ್ರನೇಮಿ ಧಾರಾಪರಿವೃತ (ಪಂಪಭಾ. ೦೬-೫೦ ವ). ೨. ಕೆಂಧೂಳುಪ್ಪರಿಸಿದುದು ಚಟುಳ ಚಾತುರ್ಬಲದ ಪದಹತಿಗೆ (ಕುಮ್ಮಾರ. ३-೨೮) ; ಕೊಂಡು ಹೋಗಾ ವಿಬುಧ ರಿಪು ವೇತಂಡ ಪಂಚಾನನನಾಹವ ಚಂಡ ಚಟುಳಪರಾಕ್ರಮನ ಮಾಯಾ ತ್ರಿವಿಕ್ರಮನ (ತೊರರಾ. ೧-೯-೩). ೩. ಚಟುಳ ಮಣಿ ಕಿಂಕಿಣೀ ಪರಿಘಟಿತ ನಿಜಾಯೋಗಮಾಗಳಿಸೆದುದು (ಧರ್ಮನಾ. ४-೦೬). [ಸಂ.]

ಚಟುಲಗಾತ್ರಿ (ನಾ). ಚುರುಕಾದವಳು : ಸುಂದರಿ ಒಳ್ಳೆಯ ಚಟುಲ ಗಾತ್ರಿ (ಮುಹಾಗ. ೦೩೭).

[ಚಟುಲ + - ಗಾತ್ರ₁ (<-ಗಾತ್ರ) + - ಇ₁ (< - ಇತ್ರಿ)]

ಚಟುಲತೆ, ಚಟುಳತೆ (ನಾ). ೧. ವೇಗ ; ಚಪಲತೆ ; ಲಗುಬಗೆ : ಏನುಂ ತಪ್ಪಿಲ್ಲದಾನೀಗಳೆ ಚಟುಲತೆಯಿಂ ನಿಷ್ಪನ್ನಪೂರ್ವಂದೇನಾನುಂ ಸೂರು ಗ್ಗೀಲ ನಂದಿಸಿದೊಡೆ (ಸುಕುಮಾ. ೭-೨೦). ಚಟುಳತೆ : ೨. ಸೊಗಸು : ಚೆಲುವು; ಸೌಂದರ್ಯ : ಗಗನಾಭೋಗಮೆಲ್ಲಂ ಕರಂ ಚಿತ್ತಾದತ್ತೆಂ ಬಂದಮೇಂ ಬಂದುದೊ ಚಟುಳತೆಯಿಂ ದೇವದೇವೀನಿಕಾಯಂ (ಸುಕುಮಾ. ೮-೬೪). [ಸಂ. ಚಟುಲತಾ]

ಚಟುಲನಯನ (ನಾ). ಚಂಚಲವಾದ ಕಣ್ಣು; ಚಪಲ ದೃಷ್ಟಿ: ಚಟುಲನಯನದ ಕುಟಿಲಕುಂತಳೆ ತಮ್ಮಾಳ್ದಂಗೀ ವಿವರಮನಬ್‌ಕೆಗೆಯ್ವುದುಂ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೧೩೪-೧೪). [ಚಟುಲ + ನಯನ]

ಚಟುಲಲೋಚನೆ (ನಾ). ಚಂಚಲವಾದ ಕಣ್ಣುಗಳುಳ್ಳವಳು; ಚಂಚಲಾಕ್ಷಿ: ಚಟುಲಲೋಚನೆಯಂತೆ ಕುಟಿಲಕುಂತಳೆಯಂತೆ ವಿಟ ಹೆಣ್ಣನಂತೆ ಹಗಲಲ್ಲಿ ಇರುಳು ಸಂಗಟಿಸ ಕಾಯಂತೆ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೨೦೭೩).
[ಸಂ. ಚಟುಲಲೋಚನಾ (ಚಟುಲ + ಲೋಚನ + -)]

ಚಟುವಟ 'ಚಟವಟ' ನೋ.

ಚಟುವಟಿಕೆ 'ಚಟವಟಿಕೆ' ನೋ.

ಚಟುಹುಟುಗಾರ್ತಿ (ನಾ). ಚಟುವಟಿಕೆಯುಳ್ಳವಳು; ಉತ್ಸಾಹಗಾರ್ತಿ: ಕುಟಿಲಕುಂತಳೆಯಳ ಚಟುಹುಟುಗಾರ್ತಿಯು ನಟನೆಯು ನಡೆಯು ನಾಯಕಿಯು . . . ಪೊಂದುವುದೆಂದೊ (ಕತಸಾಂ. ೨೪-೩೦).
[ಚಟುಹುಟು? + -ಕಾರ + - ತಿ$_1$ (< - ಇತ್ತಿ)]

ಚಟುಳ 'ಚಟುಲ' ನೋ.

ಚಟುಳತೆ 'ಚಟುಲತೆ' ನೋ.

ಚಟುಳಿತ (ಗು). ೧. ವೇಗವಾಗಿ ಚಲಿಸುತ್ತಿರುವ: ಚಟುಳಿತ ಚಕ್ರನೇಮಿ ಪರಿವರ್ತನ ಘಟ್ಟನ ಘಾತ . . . ವಿಜಯನುಗ್ರ ರಥಂ ಪರಿದತ್ತು (ಪಂಪಭಾ. ೧೧-೧೪೬). (ನಾ). ೨. ನಡುಗುವಿಕೆ; ಕಂಪನ; ಸ್ಪಂದನ: ಪೊಟ್ಟಗೊಡೆದತ್ತು, ರಟತ್ಪಟು ಪಟಹ ಶಂಖ ಭೇರಿಯ ಚಟುಳಿತದಿಂದಟಳೆಪಟಳವುಂಬರ ಪಟಳಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧೧-೬೭). [ಸಂ. ಚಟುಲಿತ]

ಚಟೂಕ್ತಿ (ನಾ). ಪ್ರಿಯ ವಚನ; ಸಂತೋಷ ಪಡಿಸುವ ನುಡಿ; ಸ್ತುತಿಯ ಮಾತು: ವಿನೋದದಿಂ ಮುಳಿದನಾಂ ನೀನಂಜಲೇಕೆಂದು ಕೋಮಲೆಯಂ ಕೋಟಿ ಚಟೂಕ್ತಿಯಿಂದೊಸೆಯಿಸುತ್ತಿರ್ದಂ (ಚಂದ್ರಕು. ೮-೫೩).
[ಚಟು + ಉಕ್ತಿ]

ಚಟೂರಿಸು (ಕ್ರಿ). ಮುಖಸ್ತುತಿ ಮಾಡಿ ಮೋಸಗೊಳಿಸು: ಲಕ್ಷ್ಮೀ ವಿಡಂಬಂ ವಿಡಂಬಿಸದಂತಾಗಿರೆ ಮಾನ್ಯರೆಲ್ಲ ತೆಱದಿಂದಂ ಪೊಕ್ಕು ನಿನ್ನಂ ಚಟೂರಿಸದಂತಾಗಿರೆ ಕಾಮಿನೀತತಿ ವಿಲಾಸಾಪಾಂಗದಿಂದುಂ ಪ್ರತಾರಿಸದಂತಾಗಿರಲಾತ್ಮವಂತನೆನಿಸೆಂದುಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೫೭೪).
[< ಚಟು + - ಇಸು$_3$]

ಚಟೆಕಾರ 'ಚಟ್ಟೆಗಾರ' ನೋ.

ಚಟ್ಟ$_1$, ಚಟ್ಟು$_1$, ಚಟ್ಟೆ$_2$, ಚೆಟ್ಟು$_1$ (ನಾ). ೧. ಸಮತಲವಾಗಿರುವುದು; ಮಟ್ಟವಾದುದು; ಚಪ್ಪಟೆ: (ಶ). ೨. ಗಾಡಿ, ಮಂಚ, ಕುರ್ಚಿ, ಚಿತ್ರಪಟ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಚೌಕಟ್ಟು ಅಥವಾ ಅದರ ಭಾಗ: 'ಗಾಡಿಚಟ್ಟ' ಪರಾ. ೩. ಹೆಣವನ್ನು ಸಾಗಿಸಲು ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಬಿದಿರಿನ ಚೌಕಟ್ಟು; ಸಿದಿಗೆ: ಅಮ್ಮನವರು ಪಟ್ಟಕ್ಕೆ ಬಂದಾಗ ಅಯ್ಯನವರು ಚಟ್ಟಕ್ಕೆ (ಗಾದೆ). ೪. ಕಟ್ಟಳೆ; ನಿಯಮ; ವಿಧಿ: (ಶ). ೫. ಅಚ್ಚುಕಟ್ಟು; ಸೊಗಸು; ಅಣಿ: (ಶ). **ಚಟ್ಟು$_1$**: ೬. (ಪಲ್ಲಕ್ಕಿಯ) ಮೇಲೆ ಹೊದಿಸುವ ಬಟ್ಟೆ,- ಮೇಲ್ಕಟ್ಟು,- ಹೊದಿಕೆ: (ಶ). 'ಗುಬ್ಬಿ ಚಟ್ಟು' ಪರಾ. ೭. ಬೀಜ ಬಲಿಯದ ಕಾಯಿ; ಎಳೆಯ ಕಾಯಿ; ಹೀಚು: ಅವರೇಕಾಯಿ ಚಟ್ಟು (ರೂಢಿ). ೮. ಗಡುಸುತನ; ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿರುವಿಕೆ: (ಶ). ೯. ಬೀಜ ತೆಗೆದು ಒಣಗಿಸಿಟ್ಟ ಕಾಯಿ: ನೆಲ್ಲಿಚಟ್ಟು (ರೂಢಿ). **ಚಟ್ಟೆ$_2$**: ೧. ಪಾರ್ಶ್ವಾಸ್ಥಿಗಳು ದೇಹದ ಮುಂದುಗಡೆಯ ಎದೆಯ ಚಿಪ್ಪು ಎಂಬ ಚಟ್ಟೆಯಂಥ ಎಲುಬಿಗೆ ಸಂಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ (ಪ್ರಾಣಿಶಾ. ೩). **ಚೆಟ್ಟು$_1$**: ೭. ಈ ಮರದ ಹುಣಿಸೇಹಣ್ಣು ಬಹಳ ರುಚಿ. ಚೆಟ್ಟಾಗಿರಲಿ, ದೋರೆಗಾಯಾಗಿರಲಿ ಅಥವಾ ಹಣ್ಣೇ ಆಗಲಿ (ನನ್ನೂರು.೧೯೯). ೯. ತಿನ್ನಲು ಮಾಡಿಟ್ಟ ಹಲಸಿನ ಹಣ್ಣಿನ ಚೆಟ್ಟುಕೊಡುತ್ತಾಳೆ (ಎಱುಳೆ. ೩೨).

ಚಟ್ಟದ ತೋಳು, ಚಟ್ಟಿನ ತೋಳು = ಗಾಡಿಯ ಚೌಕಟ್ಟಿಗೆ ಎರಡೂ ಮಗ್ಗುಲಲ್ಲಿ ಸಾಲಾಗಿ ನಿಲ್ಲಿಸಿದ ಕಡ್ಡಿ,-ಕೋಲು; ಗುಜ್ಜುಗೋಲು; ಕಳಗ: (ಶ).
[ದೇ.॥ ತಮಿ. ಮಲ. ಚಟ್ಟ; ತುಳು. ಚಟ್ಟ, ಚಟ್ಟೆ; ತೆಲು. ಚಟ್ಟ]

ಚಟ್ಟ$_2$ 'ಚರಟ' ನೋ.

ಚಟ್ಟ$_3$, ಚಟ್ಟಿ$_2$ (ನಾ). ನಿಪುಣ; ಶ್ರೇಷ್ಠ. 'ಮಾಣಿಕಚಟ್ಟ' ಪರಾ. **ಚೆಟ್ಟಿ$_2$**: (ಶ). [< ಸಂ. ಶ್ರೇಷ್ಠ]

ಚಟ್ಟ$_4$, ಚಟ್ಟು$_3$ (ನಾ). ಶಿಷ್ಯ; ಗಂಡ್ಡ: ಸಭಾವಳಯದೊಳೆನ್ನನೇಳಿಸಿದ ನಿನ್ನನನಾಕುಳಮನ್ನ ಚಟ್ಟರಿಂ ತಳವೆಳಗಾಗಿ ಕಟ್ಟಿಸದೆ ಮಾಣ್ದೊಡೆ ಕೆಮ್ಮ [ನೆ] ವಿಷಸಪೊತ್ತನೇ (ಪಂಪಭಾ. ೨-೩೦); ಶ್ರೀ ಪಟಿಕೆಟ ಮಾರುಗಬಲರ ಚಟ್ಟ ಸುಬಟಣ್ಣರ ಸುಲ (ಎಳ. II, ೬೦-೩; ಸು. 1100); ಕಂಸಂ ವಸುದೇವಂಗೆ ಚಟ್ಟನಾಗಿ . . . ಧನುರ್ವಿದ್ಯೆಯುಂ ಸಾಧಿಸುತ್ತುಮಿರ್ದಂ (ಅರ್ಧನೇ. ೬-೫೧ ವ); ಕಂಸಂ ನಾಂ ಬಿಲ್ಗಲ್ತೆಯ ಚಟ್ಟನೆನ್ನೋಜನನುವರದೊಳ್ ಕುಸಿದಿರಲಾಗದೆಂದು ರಥಮಂ ಬೇಡಿಕೊಂಡು ಸಮರಸನ್ನದ್ಧನಾಗಿ (ಬಂಹರಿ. ೫-೨೮ ವ). **ಚಟ್ಟು$_3$**: ತಾನುಂ ತನ್ನ ಚಟ್ಟುಗಳುಮಾಸೆಯನರಮನೆಗೆ ತಂದರಸಂಗೊಪ್ಪಿಸಿ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧೨-೧೩೪).
[< ಪ್ರಾ. ಚಟ್ಟ / ಸಂ. ಛಾತ್ರ]

ಚಟ್ಟ$_5$ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು: ಬನವಸೆಯ ಚಟ್ಟನಾಗರಕಣ್ಣಕ್ಕೆ ಮುನಿದು ಪರಿಯನಟ್ಟಿದಡೆ (ಎಕ. VIII, ಸೊರಬ. ೨೪೪-೭: 999); ಮನ್ನೆಯ ಚಟ್ಟಂ ಬಟ್ಟಂ ಮನ್ನೆಯುಮಂ (ಇಳ. XVIII, ೨೬೪-೪೦; 1022). [?]

ಚಟ್ಟಕಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ಹೆಣ ಸಾಗಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಬಿದಿರಿನ ಚೌಕಟ್ಟನ್ನು ಕಟ್ಟು; ಸಿದಿಗೆಯನ್ನು ರಚಿಸು: ಸತ್ತಮೇಲೆ ಹೆಣ ಸಾಗಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಆ ದೇಶದವರು ನಮ್ಮ ಹಾಗೆ ಚಟ್ಟಕಟ್ಟುವುದಿಲ್ಲ (ಪಂಚಾಮೃ. ೬೭); ಅವನು ಸತ್ತೇ ಹೋಗಲಿ ಅವನ ಚಟ್ಟಕಟ್ಟಲಿ (ಜಾನಗೀ. ೦೦೫). ಲೋ! ಕಾವುಣ್ಣನ್ನ ಚಟ್ಟ ಕಟ್ಟ್ಯೋಣ್ರೊ (ಚಯ್ಮು. ೨೬); ಮಟ್ಟುಮೀರಿ ಉಂಡರೆ ಚಟ್ಟಕಟ್ಟುವರೇ (ಗಾದೆ). [ಚಟ್ಟ$_1$ + ಕಟ್ಟು$_1$]

ಚಟ್ಟಗೆಯಿ (ನಾ). ಶಿಷ್ಯರಿಗಾಗಿ ಕೊಟ್ಟ ಭೂಮಿ: ಭಳಾರಿಗೆ ಮತ್ತ ೬ ಭಟ್ಟಗೆಯಿ ಚಟ್ಟಗೆಯಿ ಮತ್ತ ೬ (ಸೌಇಇ. IX-i, ೬೪-೭; 981); "ಚಟ್ಟಗೆಯಿ" ಎಂದರೂ ಚಟ್ಟವೃತ್ತಿಯೆಂದೇ ಅರ್ಥ (ಕಶಾಅ. ೨೨೯).
[ಚಟ್ಟ$_4$ + ಕೆಯಿ (< ಕೆಯ್$_4$)]

ಚಟ್ಟಣೆ, ಚಟ್ಣಿ, ಚಟ್ನಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ವ್ಯಂಜನ: ನಂಜಿಕೊಳ್ಳುವುದಕ್ಕಾಗಿ ರುಬ್ಬಿ ಅಥವಾ ಕುಟ್ಟಿಮಾಡಿದ ಖಾರವಾದ ಪದಾರ್ಥ,- ಹಿಂಡಿ: ನಾನು . . . ಚಟ್ಟಣಿ ರುಬ್ಬಿ ಕೊಡಬೇಕು (ಗಾಳಿಪ. ೦೭೩). **ಚಟ್ಣಿ**: ಚಟ್ಣಿ ಕೋಸಂಬರಿ ಕಾಯಿರಸಗಳನ್ನು ಮಾಡುವುದರಲ್ಲಿ ನಮ್ಮ ದೇಶದವರ ಕೌಶಲ್ಯವು ವರ್ಣಿಸತಕ್ಕಂಥಾದ್ದಿರುತ್ತದೆ (ಮುಂಬಯಿ. ೫-೦೭೬); ಚಪಾತಿಗೆ ಅತ್ಯುತ್ತಮ ಕೊಬ್ಬರಿಯ ಚಟ್ಣಿಯನ್ನು ತಯಾರಿಸಿ ಇಟ್ಟಿದ್ದಳು (ಗಂಮಾಯಿ.೦೫). **ಚಟ್ನಿ**: ನಮ್ಮ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಇಡ್ಲಿ ಚಟ್ನಿ ಅಲ್ಲದೆ ಉಪ್ಪಿಟ್ಟೂ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ (ಕಪಪು. ೩-೬); ನಂಜುವುದಕ್ಕೆ ಹುಚ್ಚೆಳ್ಳಿನ ಚಟ್ನಿ ಬಟ್ಟು ಇನ್ನೊಂದನ್ನು ಕಾಣ (ಬಾನಚಿಂ. ೮೫); ಕುಶೀರ, ನುಗ್ಗಿ, ತುಳಸಿ . . . ಮುಂತಾದವುಗಳ ಚಟ್ನಿಯು ಗ್ರಾಹಕ (ಅಷ್ಟಾಂಗ. ೦೪೧-೦೦೫ ಟೀಕೆ).

ಚಟ್ಣಿಮಾಡು; ಚಟ್ನಿಮಾಡು = ೧. ಚಟ್ಟಣಿ ತಯಾರಿಸು: ರೊಟ್ಟಿಗೆ ನಂಜಿಕೊಳ್ಳಲೆಂದು ಚಟ್ಣಿ ಮಾಡಿದ್ದರು (ರೂಢಿ). ೨. (ಆಲಂ) ನುಗ್ಗು ಮಾಡು; ಅರೆದಂ ಪೀಡಿಸು: ಸಂಸಾರದೊಳಗೆ ವಿಧಿ ರುಬ್ಬುಗುಂಡಾಗಿ ಚಟ್ಣಿಮಾಡಿದನೆನ್ನ ತಿರುವಿ (ಇಂಚಾಪ. ೫೯-೦೪).
[← ಮರಾ. ಚಟಣೀ, ಚಟನೀ; ಹಿಂ. ಚಟನೀ; ಸಿಂಧಿ. ಚಟಣೀ]

ಚಟ್ಟಣಿ (ನಾ). ಪಾತ್ರೆಗಳ ಮುಚ್ಚಳ; ಝಾಕಣಿ (ಉಕ) : "ಆಹಾರ ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಬಿಸಿಯಾಗಿಟ್ಟಿರಲು ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಲೋಹ, ಮೊ.ಗಳ ಮುಚ್ಚಳ; ಚಟ್ಟಣಿ" (Dish-Cover. ಇಂಕನ). [<ಸಂ. ಛಾದನ ?]

ಚಟ್ಟನೆ (ಅ). = ಚಟಕ್ಕನೆ: "ಫಕ್ಕನೆ, ಭೊಂಕನೆ . . . ಚಟ್ಟನೆ, ಚಕ್ಕನೆ, ಗವ್ವನೆ, ಗಕ್ಕನೆ, ಬುದಿಂಗನೆ, ವುಸುಕನೆ" (ಕಂನುಹು. ೮೮); ಗಣಪತಿಯು . . . ಅದರ ಮೇಲೆ ಚಟ್ಟನೆ ಹಾರಿ ಕೂತುಕೊಂಡು ಮನೆಗೆ ಹೋದನು (ಮುಂಬಯು. ೪-೮೦); ಶ್ರೀ ಕೃಷ್ಣನು ಹೇಳಿದ ಯೋಗವು . . . ಸಂಸಾರದ ಕಟ್ಟನ್ನು ಚಟ್ಟನೆ ಕಳೆಚಬಲ್ಲದು (ಗೀತಾಸಂ. ೩). [ಚಟ್ + – ಅನೆ$_1$]

ಚಟ್ಟಬ್ಬೆ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾಕೆಯ ಹೆಸರು : ಪುತ್ರಿ ಗುಣಾನ್ವಿತೆ ಚಟ್ಟಬ್ಬರಸಿಗೆ ದೊರೆಯಾದರ್ಾನಧರ್ಮ್ಮಶೀಳೋನ್ನತಿಯೊಳ್ (ಮ್ಯಆರಿ. ೧೯೩೦, ೬೪-೬೬; 1053 ?). [ಚಟ್ಟ$_5$ + ಅಬ್ಬೆ$_1$]

ಚಟ್ಟಯದೇವ 'ಚಟ್ಟಯ್ಯದೇವ' ನೋ.

ಚಟ್ಟಯ್ಯ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು: ಬಿಯಳಯ್ಯ ಮಗ ಚಟ್ಟಯ್ಯನಳಿಯ ಕನ್ನಯ್ಯ (ಎಕ. VIII, ಸೊರಬ. ೪೩೩-೬ ; 972) ; ಹೊನ್ನಯ್ಯನ ಮಗ ಚಟ್ಟಯ್ಯಂ ಕಲ್ಲಂ ನಿಱಿಸಿದ (ಎಕ. VIII, ಸೊರಬ. ೬೪-೧೩ ; 1032). [ಚಟ್ಟ$_5$ + ಅಯ್ಯ$_1$]

ಚಟ್ಟಯ್ಯದೇವ, ಚಟ್ಟಯಂದೇವ (ನಾ). = ಚಟ್ಟಯ್ಯ : ಚಟ್ಟಯ್ಯದೇವನ ಪರಿ ಬನ್ದು ಊರನಿಱಿದಲ್ಲಿ (ಎಕ. VIII, ಸೊರಬ. ೧೬-೪ ; 1015). ಚಟ್ಟಯದೇವ : ತದಾತ್ಮಜಂ ಚಟ್ಟಯದೇವನಿಂ (ಇಆ. X, ೨೩೦-೦೩ : 1108). [ಚಟ್ಟಯ್ಯ + ದೇವ]

ಚಟ್ಟವೃತ್ತಿ (ನಾ). ಶಿಷ್ಯರ ಅಥವಾ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳ ಉಪಭೋಗಕ್ಕಾಗಿ ಬಿಟ್ಟ ಭೂಮಿ : ದೇವರ ಅಂಗಭೋಗಕಂ ದೇ[ಗು]ಲಕಂ ಮಾಟಕ್ಕಂ ಚಟ್ಟವೃತ್ತಿ ಬಾಲಶಿಕ್ಷೆಯನಿತುಮಂ ನಡೆಯಿಸುವನ್ತಾಗಿ (ಸೌಇಇ. XI–ii, ೦೭೧-೮೮ : 1121).] ಚಟ್ಟ$_4$ + ವೃತ್ತಿ]

ಚಟ್ಟಸಮಯ (ನಾ). ಶಿಷ್ಯರ ಸಮೂಹ,–ಗುಂಪು : ಇಪ್ಪಜನಕ್ಕೆ ಚಟ್ಟ ಸಮಯಕ್ಕೆ ಮಹಾಜನಭೋಜನಕ್ಕೆ ಯುತ್ತಿ(ತ್ತ)ಪ್ಪ . . . ಚರಾಚರೋರ್ವ್ವಿಯೊಳು (ಎಇ. XVIII, ೧೬೪-೯ ; 1044). [ಚಟ್ಟ$_4$ + ಸಮಯ]

ಚಟ್ಟಳಿಕು (ಕ್ರಿ). (?) : ಹಿಮಗಿರಿಗಳನೆಂಬಿ ಗುಂಡವ ಮಾಡಿದ ಕ್ರಮದಪ್ಪ ಮೂರ್ತಿಯ ಚಟ್ಟಳಿಕಿ ವಿಮಲ ಶಕ್ತಿಯ ಹಾಸು ದಟ್ಟನೆ ಮಾಡಿ (ದೇವಾಂಪು. ೩-೯೯). [?]

ಚಟ್ಟಳೆ$_1$ 'ಚಡ್ಡಣೆ' ನೋ.

ಚಟ್ಟಳೆ$_2$ (ನಾ). ಮಣ್ಣಿನ ಪಾತ್ರೆ : ಚಟ್ಟಳೆಯಲ್ಲಿ ಬಟ್ಟ ಸೊರೆಯೊಳ್ ಪೊಸಗಾಜಿನ ಜಾಱು ಪಾತ್ರೆಯೊಳ್ ಬಟ್ಟಲೊಳಿಂದುಕಾಂತಮಯ ಭಾಜನದೊಳ್ಪರಲಾವೆಯೋಡಿನೊಳ್ . . . ತಿಳಿಗಳ್ಳನದಂ ನೆಱೆ ತುಂಬಿ ತಂದು ಮುಂದಿಟ್ಟುದು ಮಾಱದಗ್ರಜರನುಕ್ರಮಮಂ ಶಬರೀ ಸಮೂಹಕಂ (ಬಾಭಪು. ೧೦-೧೩೦). ಚಟ್ಟಳೆಯಲ್ಲಿ ತೀವಿದ ಸುರಾರಸಮಂ ಕುಡಿಯುತ್ತು ಮಿಂದರ್ನೇರ್ಪಟ್ಟನಿಯಳ್ಗೆ ನೀಡಿ (ಬಾಭಪು. ೧೦-೧೩೩). [<ಚಟ್ಟಿ$_1$?]

ಚಟ್ಟಿ$_1$, ಚಟಿ$_2$, ಚಿಟ್ಟಿ$_1$, ಸಟ್ಟಿ (ನಾ). ೧. (ಮಣ್ಣಿನಿಂದ ಮಾಡಿದ) ಅಗಲವಾದ ಪಾತ್ರೆ. ೨. ಮಡಕೆ: "ಭಾಂಡದೊಳು ಸಂಕಿಯೊಳ್ ಚಟ್ಟಿ" (ಕಬ್ಬಮಂ. ೯೦) : ಬಟ್ಟವೆಂಗಳು ಕೆಲಬರು ಸುಳಿದರು ಹೊನ್ನ ಚಟ್ಟಿ ಸಟ್ಟುಗಗಳನಾಂತು (ಭರತ. ೪-೭೧) ; ಸುಲಲಿತವೆನಿಪ್ಪ ಚಟ್ಟಿಯ ಮೊಸರನಿಳಿಪಿಕೊಂಡು (ಸಿದ್ಧೇಪು. ೩-೧೮); ಇವುಗಳೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಬೇರೊಂದು ಚಟ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ಹಸುವಿನ ಬೆಣ್ಣೆ ಸಹಿತ ಒಗ್ಗರಿಸಿ . . . ಕೊಡಲು ದಾಹಜ್ವರ ಬಿಡುವುದು (ಸಕವೈ. ೮೩) ; ಹುಟ್ಟು ಮೊದಲೀಗರುಹಲೀ ನರಚಟ್ಟಿ ದಿವ್ಯಶರೀರವಾದುದು ನಿಮ್ಮ ಕೃಪೆಯಿಂದ (ಅಂದೇಕಾ. ೪೭-೩) : ಅಟ್ಟು ಉಂಡೇನೆಂದು ಚಟ್ಟೀಕುಡಿಕೆ ತಂದೆ (ಜಗೀಶ. ೦೭). **ಚಟಿ$_2$** : ೨. 'ಚಟಿದಾರ' ಪರಾ. **ಚಿಟ್ಟಿ$_1$** : ೨. ಚಿಟ್ಟಿ ಮಡಕೆಗಳೊಳಗೆ ಭಿನ್ನಪರಿಮಳಂಗಳಂ ಕಟ್ಟಿಕೊಂಡು (ಸೂಶಶಾ. ೯-೪); ಚಿ[ಪಾಠಾಂ. ಚ]ಟ್ಟಿಯೊಳು ತುಪ್ಪವೆಱೆದಿಂಗಿಕ್ಕಿ ಪೊಗ್ಗರಣೆಗೊಟ್ಟು (ಸೂಶಶಾ. ೪-೩೬) . **ಸಟ್ಟಿ** : ೨. 'ಕೈಸಟ್ಟಿ' ಪರಾ. [ದೇ.೩ ತಮಿ. ಮಲ. ತುಳು. ತೆಲು. ಚಟ್ಟಿ]

ಚಟ್ಟಿ$_2$ (ನಾ). (ಕರಾ) ಅಕ್ಕಿ, ಉದ್ದು ಇತ್ಯಾದಿ ಧಾನ್ಯಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಒರಟಾಗಿ ಪುಡಿಮಾಡಿ ಕಲಸಿ ಕಾವಲಿಯ ಮೇಲೆ ತಟ್ಟಿ ಬೇಯಿಸಿದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ತಿಂಡಿ,–ರೊಟ್ಟಿ: ರುಚಿಯಾದದ್ದಕ್ಕೆ ಏನೋ, ಎರಡು ಇಂಥಾ ಚಟ್ಟಿ ತಿಂದರೂ, ಹೊಟ್ಟೆಯ ತುದಿಗೂ ಮುಟ್ಟಿದ ಹಾಗೆ ಕಾಣುವುದಿಲ್ಲ (ಮರಮ. ೬೨). [<ಚಟ್ಟಿ$_1$]

ಚಟ್ಟಿ$_3$ 'ತಟ್ಟಿ$_1$' ನೋ.

ಚಟ್ಟಿ$_4$ 'ಛಟ್ಟಿ' ನೋ.

ಚಟ್ಟಿ$_5$ 'ಸೆಟ್ಟಿ' ನೋ.

ಚಟ್ಟಿಗ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು: ಕಟ್ಟಾನೆಮಲ್ಲನಂ ಕಡುಗಟ್ಟಿಗನುತ್ತಿಗನು ನೊಲಿವನಂ ಚಟ್ಟಿಗನಂ ತಟ್ಟುಟಿಱಿದು (ಎಕ. XV, ಅರಸಿ. ೨೩೭-೧೪; 971); ತುಱುಗಳೊ[ಳ್ಪ]ಬ[ರ್ಬ್ಬ]ದ್ದುದಂ ಕೇಟಲಾಗದು . . . ಚಟ್ಟಿಗನ ಸಿರಿಗನ (ಸೌಇಇ. XI-I, ೩೨-೩ ; ?). [ಚಟ್ಟಿ$_5$ + – ಇಗ]

ಚಟ್ಟಿಗೆ, ಚಟಿಕೆ$_1$, ಚಟಿಗೆ (ನಾ). =ಚಟ್ಟಿ$_1$ ೨ : ಬೈಚಿಟ್ಟ ಬೆಣ್ಣೆಯ ಚಟ್ಟಿಗೆಗಳ ತೆಗೆದಷ್ಟನು ಸವಿದನು (ಪ್ರಸಭಾ. ೦೬-೨೪). **ಚಟಿಕೆ$_1$** : ವರ ಚಿಂತಾಮಣಿಯಿರುತಿರೆ ಗಾಜಿನ ಚಟಿಕೆಯ ಹಿಡಿದಂತೆ (ಪುಸಾರ. ೧೧೪-೬). **ಚಟಿಗೆ** : ತುಪ್ಪದ ಚಟಿಗೆಯನ್ನು ನೆಲುವಿಗೇರಿಸು (ರೂಢಿ). [<ಚಟ್ಟಿ$_1$]

ಚಟ್ಟಿಮ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು: ನಾಗಚನ್ದ್ರಭಟ್ಟ ಪುತ್ರಾಯ ಚಟ್ಟಿಮ ಭಟ್ಟಾಯಂ . . . ರಾಜಾದಿತ್ಯೇನ ಗ್ರಾಮದ್ವಯಂ ದತ್ತಂ (ಮ್ಯಆರಿ. ೦೯೩೩, ೪೦-೩೪ ; 951). [ಚಟ್ಟಿ$_5$ (<ಸೆಟ್ಟಿ) + ಅಮ (<ಅಮ್ಮ$_1$)]

ಚಟ್ಟಿಸು (ಕ್ರಿ). ತಲೆ ಬಗ್ಗಿಸು,–ತಗ್ಗಿಸು ; ಹಲುಗಿರಿದು ಹುಬ್ಬೇಱಿಸುತ ಹಣುಗುತ್ತ ಹೆದಱುತ ತಲೆಯ ಚಟ್ಟಿಸುತ (ತೊರರಾ. ೩-೭-೪೩). [ಚಟ್ಟು ? + – ಇಸು$_3$]

ಚಟ್ಟಿಱಿ, ಚಿಟ್ಟಿರಿ, ಚಿಟ್ಟಿಱಿ, ಚೆಟ್ಟಿಱಿ (ಕ್ರಿ). ೧. (ಸುಗಂಧ ಮೊದಲಾದುದನ್ನು) ಲೇಪಿಸು,–ಬಳಿ,–ಹಚ್ಚು : (ಕ). ೨. = ಚಟ್ಟುಬಡಿ: "ಸ್ಥಾಸಕಂ, ಹಸ್ತಬಿಂಬಂ – ಈ ೨ ಚಟ್ಟಿಱಿವುದು" (ಚರಾಯು. ೮೯-೩೮೬) ; ಚಟ್ಟಿಱಿದ ಗೋಡೆಗಳ ರಕುತದ ಹೇಸಿಕೆಯನು . . . ನೆರಹಿದಂ ನಿಳಯದೊಳಗೆ (ಪದಕಾ. ೧೦-೩೦); ಚಟ್ಟಿಱಿದು ಘಟಮನರ್ಚಿಸಿ ಸೆಟ್ಟನೆ ಪೊಸ ಪೂಗಳಿಂದಂ (ಕುಸುಮಾ. ೧೧-೦೩೮); ಬಾಗಿಲರ್ಚಿಸಿ ಚಿಗುರಿಕ್ಕಿ ಚಟ್ಟಿಱಿದು (ಪಸಾರ. ೯೩೩); ದಿಗ್ಭಿತ್ತಿಯೊಳ್ಕೂಡಿ ಚಟ್ಟಿಱಿದಂತಿರ್ದ್ದಪುದ ಪ್ರತರ್ಕ್ಕರ ತೇಜಂ ದೇವರಾಜೇಂದ್ರನಾ (ಸೌಇಇ. IV, ೨೭೭-೨೮ ; ಸು. 1880) ; ನೃಪನೊಡಹುಟ್ಟಿದನ ಹೊಯ್ದರುಣಜಲದಲಿ ಚಟ್ಟಿಱಿದು (ಕುವ್ಯಾಕ. ೨೦-೨) ; ಚಟ್ಟಿಱಿದು ಚಪ್ಪರಿದು ನುಂಗುವ ಭೂತಕೋಟಿಗಳನಟ್ಟಿ (ತೊರರಾ. ೬-೭-೧೨). **ಚಿಟ್ಟಿರಿ** : ೨. ದರಹಾಸಂ ಜೊನ್ನಮಂ ಚಿಟ್ಟಿರಿದು ಕರೆಯೆ ತದ್ವ್ಯಾಪನಂ ನೋಡಲಾಗಳ್ (ಚಂದ್ರಛ್ಛಾ. ೧೩-೪). **ಚಿಟ್ಟಿಱಿ**: ೨, ಅಸ್ರಾಂಬುವಿಂ ಚಿ[ಪಾಠಾಂ. ಚಿ]ಟ್ಟಿಱಿದು ಕರುಳಿನಿಂ ತೋರಣಂಗಟ್ಟಿ (ಜಗವಿ. ೬-೦೦). **ಚೆಟ್ಟಿಱಿ**: ಮೇಲಿನ 'ಜಗವಿ' ಪ್ರಯೋಗದ ಪಾಠಾಂತರವನ್ನು ನೋಡಿ. [ಚಟ್ಟು$_5$ + ಇಱಿ$_1$]

ಚಟ್ಟು$_1$ 'ಚಟ್ಟಿ$_1$' ನೋ.

ಚಟ್ಟು$_2$, ಚಿಟ್ಟು$_2$ (ನಾ). ೧. ಅಶುದ್ಧತೆ; ಕೊಳೆ; ಹೊಲಸು. 'ಮುಟ್ಟು ಚಟ್ಟು' ಪರಾ. ೨. ನಾಶ ; ಕೆಡುಕು ; ಹಾಳು : ಅವನನ್ನು ಚಟ್ಟು ಮಾಡಿದರು (ರೂಢಿ). **ಚಿಟ್ಟು$_2$** : (ಕ). [ದೇ.೩ ತಮಿ. ಚಟ್ಟು : ತುಳು. ಚಟ್ಟ್ : ತೆಲು. ಚೆಡು=ಕೆಡು]

ಚಟ್ಟು$_3$ 'ಚಟ್ಟು$_4$' ನೋ.

ಚಟ್ಟು$_4$ (ನಾ). ಸಣ್ಣಕಲ್ಲು ತುಂಬಿದ ಭೂಮಿ; ಕಲ್ಲು ಭೂಮಿ: ಈ ಚಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ಏನು ಬೆಳೆ ಬಂದೀತು (ರೂಢಿ). [←ತೆಲು. ಚಟ್ಟು]

ಚಟ್ಟು$_5$, ಚೆಟ್ಟು$_3$ (ನಾ). ೧. ಗೋಡೆಗೆ ಕೈಯಿಂದ ಒತ್ತುವ ಬಣ್ಣದ ಗುರುತು. 'ಚಟ್ಟುಬಡಿ' ಪರಾ. ೨. ಪ್ರಥಮ ಋತುಮತಿಯಾದವಳು ಗೋಡೆಗೆ ಒತ್ತುವ ಅರಿಸಿನದಿಂದ ಅಂಕಿತವಾದ ಹಸ್ತದ ಗುರುತು. ೩. ಪರಿಮಳ ದ್ರವ್ಯದ ಲೇಪನ; ಸುಗಂಧದ ಲೇಪ: "ಚರ್ಚಾ, ಚರ್ಚಿಕ್ಯಂ, ಸ್ಥಾಸಕಂ—ಈ ೩ ಗಂಧವನಿಟ್ಟು ತೊಳೆವುದರ ಪೆಸರು. ಚಟ್ಟೆಂದು ಎಂಬರು" (ನಾಚಿರಾ. ೧೨೪). ೪. ನಕಲು. 'ಚಟ್ಟುಹೊಡೆ' ಪರಾ. **ಚೆಟ್ಟು$_3$**: ೧. ಕೋಣವೊಂದು ಸ್ಥಾಪಿತವಾಗಿತ್ತು. ಅದರ ಶರೀರದ ಮೇಲೆಲ್ಲಾ ಭಕ್ತಜನರ ಕೈಯ ಕೆಂಪು ಚೆಟ್ಟುಗಳು ಕಾಣುತ್ತಿದ್ದವು (ಬಾಡಿಅ. ೪೭). ೨. ಚೆಟ್ಟು ಬಡಿಸುವಶಾಸ್ತ್ರ, ಇನ್ನೂ ಏನೇನೋ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳು ಆದುವು (ಚಿಲುಮ. ೩೦೯). ೩. ಪುಣುಗಿನ ಚೆಟ್ಟು ಹರಿಣ ಗೋರೋಚನ ಕೃಷ್ಣಾಜಿನಪುಲಿಚರ್ಮ ನರಿಗೊಂಬುಗಳನಿತ್ತರೊಲಿದು (ಮೋಹತ. ೧೪-೭೩).

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ಚಟಙ್ಕು = ಹುಡುಗಿಯು ಪ್ರಥಮ ಋತುಮತಿಯಾದಾಗ ಮಾಡುವ ಸಮಾರಂಭ]

ಚಟ್ಟು$_6$ (ನಾ). ಜಟ್ಟಿ ಕಾಳಗದಲ್ಲಿ ಒಂದು ವರಸೆ: ಎಸೆವ ಮುಹಗ್ಗಳಂ ಠಡಕಿ ಕಕ್ಷವಡಂ . . . ಪಾಸಗೆವನ್ನಿಮುಟ್ಟಿ ಚಟ್ಟು ಸಿರಣವಟ್ಟಿ ಬಾಹುದಣೆ ಖಮ್ಮರಿ ಕತ್ತರಿ . . . ಚೆಟ್ಟಿಗನ ನಚ್ಚಿನ ಬಿನ್ನಣಮೊಪ್ಪೆ ಕಾದಿದರ್ (ಚಂದ್ರಪು. ೫-೭೨). [ದೇ.॥ ತಮಿ. ಚಟಙ್ಕು]

ಚಟ್ಟುಕ (ನಾ). ಸುಗಂಧ ದ್ರವ್ಯಗಳನ್ನು ಸಿದ್ಧಗೊಳಿಸುವವನಂ,-ಲೇಪಿಸುವವನು; ಘಟ್ಟಿವಳ: ತಟ್ಟುಕಂ ಚಟ್ಟುಕಂ ತಟ್ಟು ಚಟ್ಟು ಶಬ್ದೌ ಶ್ರೀಖಂಡ ಕುಂಕುಮಾದಿ ಗಂಧದ್ರವ್ಯ ಕರ್ದಮ ಕೃತ ಸ್ಥಾಸಕ ವಚನೌ ತತ್ಕುರ್ವನ್ (ಶಬ್ದಾನು. ೪೪೦ ವ್ಯಾಖ್ಯಾ.). [ಚಟ್ಟು$_5$ + -ಕ$_3$]

ಚಟ್ಟುಗ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು: ಬಂಟುಗ ಮದಭಂಜನಂ ಜಯಾಂಗನಾ ಮನೋರಞ್ಜನಂ ಚಟ್ಟುಗ ಮದೇಭ ಪಞ್ಚಾನನಂ (ಎಕ. VIII, ಸಾಗರ. ೧೦೯-೪; 1042). [<ಚಟ್ಟು$_5$]

ಚಟ್ಟುಬಡಿ (ಕ್ರಿ). ಮಡಕೆ, ಗೋಡೆ, ಬಾಗಿಲು ಮುಂತಾದುವುಗಳ ಮೇಲೆ, ಕೈಯಿಂದ ಬಣ್ಣವನ್ನು ಒತ್ತು; ಗುರುತು ಮಾಡು: ಬಾಗಿಲು, ಗೋಡೆಗಳ ಮೇಲೆ ಚಟ್ಟು ಬಡಿದಿದ್ದರು (ರೂಢಿ): ಚಟ್ಟು ಬಡಿದಿದ್ದ ಮಡಕೆಗಳನ್ನು ಸಾಲಾಗಿ ಇಟ್ಟು ಪೂಜಿಸಿದ್ದರು (ರೂಢಿ).

[ಚಟ್ಟು$_5$ + ಬಡಿ$_1$]

ಚಟ್ಟುಹೊಡೆ (ಕ್ರಿ). ೧. ಗೋಡೆಗೆ ಕೈಯಿಂದ ಬಣ್ಣವನ್ನು ಒತ್ತು: ಹಂಗೆ ಮನೆಗೆ ಪುಣ್ಯಾಹಕ್ಕೆ ಮೊದಲು ಚಟ್ಟುಹೊಡೆ (ರೂಢಿ). ೨. ನಕಲು ಮಾಡು; ಕಾಪಿಹೊಡೆ: ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳು ಪರೀಕ್ಷೆಯಲ್ಲಿ ಪುಸ್ತಕದಲ್ಲಿದ್ದುದನ್ನೇ ಚಟ್ಟು ಹೊಡೆದಿದ್ದರು (ರೂಢಿ). ೩. (ಕರಾ). ಮತ್ತೊಬ್ಬರು ಹೇಳಿದ್ದನ್ನೇ ಹೇಳು: ಏನೂ ಕೆಲಸವಿಲ್ಲ, ಸುಮ್ಮನೆ ಚಟ್ಟುಹೊಡೆಯುತ್ತಾನೆ (ರೂಢಿ). [ಚಟ್ಟು$_5$ + ಹೊಡೆ$_1$ (<ಪೊಡೆ$_1$)]

ಚಟ್ಟಿ$_1$, ಚೊಟ್ಟಿ$_1$ (ನಾ). ೧. (ಯೂರೋಪಿನವರ ಮಾದರಿಯ) ಉಡುಗೆ ತೊಡುಗೆ. 'ಚಟ್ಟಿಗಾರ' ಪರಾ. ೨. ಮೈಮೇಲೆ ಬೆಳ್ಳಗೆ ಸ್ವಲ್ಪ ಉಬ್ಬಿದ ಮಚ್ಚೆಗಳೇಳುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗುಹ್ಯರೋಗ; ಪರಂಗಿ ರೋಗ: (ಕ). **ಚೊಟ್ಟಿ$_1$**.

ಚೊಟ್ಟಿಯುವ=ಯೂರೋಪಿನವರ ಮಾದರಿಯ ವೇಷಧರಿಸಿದವನು; ಚಟ್ಟಿಕಾರ: ಬಾಗಿಲಿಗೆ ಬೀಗ ಹಾಕಿಸಿ ಬಿಟ್ಟರು ಮುನಿಸಾಮಪ್ಪನವರು ಚೊಟ್ಟಿಯುವನಿಗೆ ಹೇಳಿ (ಬೆಂಗೂರಿ. ೧೩೦).

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ಚಟ್ಟೈ; ಮಲ. ತುಳು. ತೆಲು. ಚಟ್ಟ]

ಚಟ್ಟಿ$_2$ 'ಚಟ್ಟಿ$_1$' ನೋ.

ಚಟ್ಟಿ$_3$ 'ತಟ್ಟಿ$_1$' ನೋ.

ಚಟ್ಟಿಕಾರ 'ಚಟ್ಟಿಗಾರ' ನೋ.

ಚಟ್ಟಿಗಾರ, ಚಟಿಕಾರ, ಚಟ್ಟಿಕಾರ (ನಾ). ೧. ಯೂರೋಪಿನವರ ವೇಷವನ್ನು ಧರಿಸಿದವನು: (ಕ). ೨. ಯೂರೋಪಿನ ಹಾಗು ಏಷ್ಯಜನರ ಸಂಕರ ಜಾತಿಯವನು; ಆಂಗ್ಲೋ ಇಂಡಿಯನ್: ಬ್ರೌನ್ ಎಂಬ ಚಟ್ಟೀಗಾರನು ಆ ದಿವಸ ಗಾಡಿ ಹೊಡೆಯುತಾ ಇದ್ದನು (ಮೂಮುರಾ. ೧೭). **ಚಟಿಕಾರ**: ೨. ಚಟಿಕಾರರು ಚೌಕಿ ಮಾಡುತ, ನಡೆದರೂ ಹೇಳದೆ ಗುಡದಾಗ (ಕನ್ನಜಾ. ೮೮). **ಚಟ್ಟಿಕಾರ**: (ಕ).

[ಚಟ್ಟಿ$_1$ + -ಕಾರ$_1$ (<-ಕಾಱ). / ತಮಿ. ಚಟ್ಟೈಕ್ಕಾರನ್: ಮಲ. ಚಟ್ಟಕ್ಕಾರನ್; ತುಳು. ಚಟ್ಟಿಗಾರ; ತೆಲು. ಚಟ್ಟಕಾರ]

ಚಟ್ಟೋಜ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು: ಅಜ್ಜುನೋಜನ ಮಗಂ ಚಟ್ಟೋಜ ಕಲ್ಲಂ ಮಾಡಿಸಿದ (ಎಕ. VIII, ಸೊರಬ. ೦೭-೦೦; 1016); ಗೊಯ್ಡಸೆಟ್ಟಿಯ ಬೆಸವಗಂ ಅಕ್ಕಶಾಲೆ ಚಟ್ಟೋಜನ ತಮ್ಮಂ (ಎಕ. VII, ಶಿವಮೊ. ೪೩-೩೯; 1172 ?). [ಚಟ್ಟು$_5$ + ಓಜ$_1$ (<ಒವಝ)]

ಚಟ್ಟಗ್ರಾಮ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು: ಪಾವಕದಿಶಿ ಶಮಾ ಯಿ ಕೃಷ್ಣಪಾಷಾಣಂ ಚ[ಟ್ಟಗ್ರಾ]ಮತಃ ಕೃಷ್ಣಪಾಷಣಂ (ಸೌಇಇ. XX, ೪-೧೩; 688). [ಚಟ್ಟ? + ಗ್ರಾಮ]

ಚಟ್ನಿ 'ಚಟ್ಟಣಿ' ನೋ.

ಚಟ್ನಿಪುಡಿ (ನಾ). ಕಡಲೆಬೇಳೆ, ಉದ್ದಿನಬೇಳೆ, ಕೊಬ್ಬರಿ, ಮೆಣಸಿನಕಾಯಿ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ಹಾಕಿ ಮಾಡಿದ ನಂಜಿಕೆಯ ಪದಾರ್ಥ: ಚಟ್ನಿಪುಡಿ ಮುಗಿದು ಹೋಗಿದೆ (ರೂಢಿ). 'ಪುಡಿಚಟ್ನಿ' ಪರಾ.

[ಚಟ್ನಿ (<ಚಟ್ಟಣಿ) + ಪುಡಿ]

ಚಟ್ನೆ 'ಚಟ್ಟಣಿ' ನೋ.

ಚಡ್‌ಸಾಲ್ 'ಭಡಸಾಲ್' ನೋ.

ಚಡ (ನಾ). ೧. ಬೇಗ (?): ಬಂದವನೆತ್ತಿ ವಿಕ್ರಮದಿನೀಟ್ಕುಳಿಗೊಂಡವನಂತೆ ಕೂಪ ನಿನ್ನಿಂದೆಮಗೊಳ್ಳೆಯಂ ಬಿಡುವೆ ವೇಟ್ ತನಗಿಕ್ಕಿದ ಕೋಂಟೆ ತಾಂ ಚಡಂ ಬಂದು ನಿಜೇಶನಾತಕೊಱೆಯಂ ತಿಱಿವಂ ಗಟಪಲ್ಕೆ ಬೇಡ ಪೋಗೆಂದುಬಿದೊತ್ತಿ ಚಪ್ಪರಿಸೆ ಪೋದನವಂ ಪಗೆಸಾರಿ ಕೋಪದಿಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೭-೭೭). ೨. [ಸಂಗೀತ] ರಾಗದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಗತ್ತು (?): ಗಹಗಹಿಕೆಗೊಂಡಂ ಗೊಂಡಿ ಚಡಂ ಬಾಹಟಂ ಲಾಲಂಗಿ ತನ್ನೆವಣೆ ನಿಸ್ಸರಣೆ ರಂಗರಕ್ತಿ ಬೇಗ ವಣಿತು ತರಹರಂ ಸುರಿಪೊಟ್ಟಜೆ . . . ಬೆದಂಗುವಡೆಯು ಪಾಡುತ್ತಿರೆಯುಂ (ಶಾಂತೀಶ್ವ. ೧೭-೭೭ ವ). [?]

ಚಡತ (ನಾ). ಮನೆಯ ಮುಂದಿನ ಜಗಲಿ; ಕಟ್ಟೆ: ಅವರೆಲ್ಲ ಮನೆಯ ಮುಂದಿನ ಚಡತದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತಿದ್ದರು (ರೂಢಿ). [?]

ಚಡತಿ (ನಾ). ಅಸೂಯೆ; ಹೊಟ್ಟೆಕಿಚ್ಚು; ಕರುಬು: (ಕ). [?]

ಚಡಪಡ (ನಾ). ೧. ಅಸಮಾಧಾನ; ಕಳವಳ. 'ಚಡಪಡಿಕೆ' ಪರಾ. ೨. ಆತುರ; ಅವಸರ; ಗಡಿಬಿಡಿ. 'ಚಡಪಡಿಸು' ಪರಾ. [?]

ಚಡಪಡನೆ, ಚಡಪುಡನೆ, ಚಡುಂಪಡನೆ, ಚಡುಪುಡನೆ, ಚಡುಹುಡನೆ (ಅ). ಲಗುಬಗೆಯಿಂದ; ಬೇಗನೆ; ತ್ವರಿತವಾಗಿ: "ಚಚ್ಚರಂ . . . ಚಡಪಡನೆ ಭೋರೆನೆ . . . ಶೀಘ್ರಾರ್ಥ" (ಕಬ್ಬಮಂ. ೬೨). **ಚಡಪುಡನೆ**: "ಚಟ್ಟನೆ" (ಕಾನಕೋ. ೩೪) **ಚಡುಹುಡನೆ**: "ಭೋಂಕನೆ ಚಡು[ಪಾಕಾಂ. ಡ]ಪಡನೆ ಚಚ್ಚರಂಗಳ್ . . . ತುರಿಹಮುಂ" (ಕರ್ನಾಕೈ. ೪೯). **ಚಡುಪುಡನೆ**: ಭೋಂಕಲ್ ಚಡುಪುಡನೆ ಗಿಜ್ಜಿ ತಿಜ್ಜನೆಯುಂ . . . ಒದವುಗ್ಗುಂ ಶೀಘ್ರಾರ್ಥಂ (ಕಮುದ. ೩೦೫). **ಚಡುಹುಡನೆ**: ಚಡುಹುಡನುಂಡು . . . ನಡೆದರ್ (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೧೮-೩೫). 'ಸಡುಹುಡನೆ' ಪರಾ. [ಚಡಪಡ + -ಅನೆ$_1$]

ಚಡಪಡಿಕೆ, ಚಟಪಟಿಕೆ₁, ಚಟುಪಡಿಕೆ (ನಾ). =ಚಡಪಡ೧ : ಒಳಗಿನ ಚಡಪಡಿಕೆಯನ್ನು ಆಡಿ ತೋರಿಸುವಂತಿಲ್ಲ (ವ್ಯನಿ. ೫೯) ; ಸಾವಿತ್ರಿಯ ಚಡಪಡಿಕೆ ಕಣ್ಣೀರ ಕೋಡಿಯಾಗಿ ಹರಿಯ ತೊಡಗಿತು (ಬಿಶಾ. ೨೪೩) ; ಒಂದು ಒಂದೂವರೆ ತಾಸು ಕುಳಿತರೂ ಯಾರೂ ಬರಲಿಲ್ಲ ಅವನಿಗೆ ಚಡಪಡಿಕೆಯಾಗಹತ್ತಿತು (ಕೃತಕ್ಕ. ೧೬೪) : ಯಶೋದೆಗೆ ತಡವಾದಂತೆ ಚಡಪಡಿಕೆ ಹೆಚ್ಚಾಯಿತು (ವಾತ್ಸಲ್ಯ. ೨೫೮). **ಚಟಪಟಿಕೆ₁ :** (ಅ). **ಚಟುಪಡಿಕೆ :** ಅನಂತನ . . . ಈ ವ್ಯರ್ಥ ಚಟುಪಡಿಕೆಯನ್ನು ಕಂಡು ಕಮಾಂಡರರೇ ಹೇಳಿದರು (ಸಮುಶಾ. ೧೦೪). [ಚಡಪಡ + – ಇಕೆ]

ಚಡಪಡಿಸು, ಚಟಪಟಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಕಳವಳಗೊಳ್ಳು; ವ್ಯಥೆಪಡು : ಕರುಗಳು ಕಣ್ಣುಮರೆಯಾದ ಕೂಡಲೆ ದನಗಳು ಚಡಪಡಿಸುತ್ತವೆ (ಮುಂಬಯಿ. ೫-೭೩) ; ೨. ಅವಸರಪಡು ; ಆತುರಪಡು : ಯಾವಾಗ ಅವರನ್ನು ನೋಡಿಯೇನೆಂದು ಆತ ಚಡಪಡಿಸುತ್ತಿದ್ದ (ಕೃವಾಇ. II, ೧೯೬) ನನಗೂ ಅವರಂತೆ ಕುಣಿದಾಡಬೇಕು ಎಂದು ಕೈಕಾಲುಗಳು ಚಡಪಡಿಸುತ್ತಲೇ ಇದ್ದುವು (ಶಾರಮು. ೧೨೦). ೩. ಒದ್ದಾಡು ; ಹೊರಳಾಡು : ಒಬ್ಬನು ಆ ಚಡಪಡಿಸುವ ಆತನ ಎರಡೂ ಕೈಗಳನ್ನು ಬಲವಾಗಿ ಹಿಡಿದುಕೊಂಡನು (ವೀರಬಂ, ೫೦) ; ಕಾಯ್ದ ಹಂಚಿನ ಮೇಲೆ ಹುರಿಯಲು ಹಾಕಿದ ಅರಳಿನ ಜೋಳದ ಕಾಳಿನಂತೆ ಚಡಪಡಿಸಿದನು (ಚಂದುಟ. ೨೦) ; ನಿಮ್ಮ ಕುದುರೆ ನೆಮ್ಮದಿಯಿಲ್ಲದೆ ಚಡಪಡಿಸುತ್ತಿತ್ತು (ಶಾರಮ. ೮೪). **ಚಟಪಟಿಸು :** ೩. ಅಶಾಂತಿಯಿಂದ ಅವಳು ಚಟಪಟಿಸುತ್ತಿದ್ದಳು (ವಂಶವೃ. ೧೮೯). [ಚಡಪಡ + – ಇಸು₃]

ಚಡಪುಡನೆ ‘ಚಡಪಡನೆ’ ನೋ.

ಚಡರ (ನಾ). ಕವಚ : “ಸನ್ನಾಹಂ, ಕವಚಂ, ಚಡರಃ . . . ಜಾ(ಳ)ಳಕಾ- ಈ ೧೦ ಕವಚಂ” (ಹಲಾಯು. ೬೬-೩೦೫) [ಸಂ]

ಚಡಲೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ : ಅರಿಸಿನ, ಬೂರುಗ, ಚಡಲೆ, ನಾರವಳ್ಳಿ, ನೀರವಳ (ನಮ್ಮನು. ೨೩೬). [?]

ಚಡಾಯ, ಚಧಾಯಿ, ಛಡಾಯ (ನಾ). ೧. (ಪದವಿಯಲ್ಲಿ) ಉನ್ನತಿ ; ಬಡತಿ : ರಾಜಪುತ್ರರ್ಗೆ ಪಸಾಯುವಂ ಕೊಡಿಸುತ್ತಂ ವೀರಭಟರ್ಗೆ ಚಡಾಯವಂ ಮಾಡಿಸುತಂ (ಬಸರ. ೬-೩೪). ೨. ಅತಿಶಯ ; ಆಧಿಕ್ಯ : ರಾಯರಥಿಕರು ಚಟುಳ ಭರಣ ಚ[ಪಾಠಾಂ. ಛ]ಡಾಯ ಮಾನಿತರಿಳಿದುದಾ ಖಳರಾಯ ದುರ್ಗವ (ತೊರರಾ. ೬-೦೮-೪). **ಚಧಾಯಿ** ೩. ಮೇಲೇರಿ ಹೋಗುವುದು ; ದಾಳಿ : ನಿಂ ಚಧಾಯಿ ಮಾಡುವ ನೀತಿ ಅಸಲ್ ನಿರ್ಭೀತಿ ಹೇಳಿಕೇಳಿ (ಅರಳು. ೩೯೬-೦೦). **ಛಡಾಯ :** ಮೇಲಿನ ‘ತೊರರಾ’ ಪ್ರಯೋಗದ ಪಾಠಾಂತರವನ್ನು ನೋಡಿ.

[←ಹಿಂ. ಮರಾ. ಚಢಾಈ]

ಚಡಾಯತಿಕೆ (ನಾ). (ಕಂದರೆಯನ್ನು) ಏರುವ ಕ್ರಮ,–ಆರೋಹಣ ವಿಧಿ (?) : ವಾಮರಾಜ ಪ್ರಿಯ ತನೂಜಾತ ರೂಪುರೇಖೆ ಥಾಪನೆ ಬಯ್ಸಕೆ ತೊಡೆಮಡ ಕಯ್ದನಿಯೆಂಬ ಚಡಾಯತಿಕೆಗಾಯತಿಕೆವಡೆದಾರೂಢ ವಿದ್ಯಾ ವಿಳಾಸ (ಸೌಇಇ. IX-1, ೩೪೩-೩೦ : 1226). [?]

ಚಡಾಯಿಸು, ಛಡಾಯಿಸು, ಛಡಾಯ್ಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಏರು; ಹೆಚ್ಚಾಗು; ಚಡಾಳಿಸು : (ಅ). ೨. ಎತ್ತರಿಸು ; ಹೆಚ್ಚಿಸು ; ಹೆಚ್ಚು ಮಾಡು : (ಅ). ೩. (ಹೊಡೆತ, ಏಟು ಮೊದಲಾದುವನ್ನು) ಕೊಡು; ಹಾಗಿಸು: (ಅ). ೪. ಚಬಕದಿಂದ ಅಥವಾ ಬೆತ್ತದಿಂದ ಥಳಿಸು: (ಅ). **ಛಡಾಯಿಸು:** ೨. ಜಮಾಬಂದಿಗೆ ಜಾಸ್ತಿ ಛಡಾಯಿಸಿ ತನ್ನ ಕೈಕಾಗಜಕ್ಕೆ ಕೂಡಿ ಬರಬೇಕೆಂಬದಾಗಿ (ಮಹಾವಂ. II, ೭೧). **ಛಡಾಯ್ಸು:** ೩. ಆಗ ಅಡ್ಡೇ ಇದ್ದ ಮಾತ್ನೆಲ್ಲಾ ಈಗ ಒಂದಕ್ಕೆರಡಾಗಿ ಛಡಾಯ್ಸಿದೀನ್ನೂ (ದುರಂಪಾ. ೬೩).

[ಚಡಾಯ + – ಇಸು₃]

ಚಡಾವು, ಛಡಾವು (ನಾ). ೧. ಏರಿಕೆ ; ಉನ್ನತಿ ; ಬಡತಿ : (ಅ). ೨. ಏರುನೆಲ; ದಿಣ್ಣೆ: ಚಡಾವಿನಲ್ಲಿ ಮುಂದಕ್ಕೆ ಹೋಗದೆ ನಿಂತುಬಿಡುತ್ತಿದ್ದಿತು (ಬೈಸರ್. ೦೨೧). ೩. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮೆಟ್ಟು : ಕೆಲವರು ತುರುಕರ ಸಂಪ್ರದಾಯದ ಚಡಾವುಗಳನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸುತ್ತಿದ್ದರು (ಹುಬ್ಬಹ. ೮); ಕಾಲೊಳಗಿನ ಹರಿದು ಹೋದ ‘ಚಡಾವ’ನ್ನು ನೆಲಕ್ಕೆ ಅಪ್ಪಳಿಸಿದನು (ಸಕುಮಂ. ೪೪); ಕೆಂಪು ಬಣ್ಣದ ಸೊಗಸಾದ ‘ಕಿರಿಕಿರಿ’ ಚಡಾವು (ಬಾಳಹೊ. ೨). **ಛಡಾವು:** ೩. ನಾನು ಜುಬ್ಬ ತೊಟ್ಟು ಪೈಜಾಮು ಹಾಕಿ ಕಾಲಿಗೆ ಪಂಜಾಬಿ ಮಾದರಿಯ ಛಡಾವನ್ನು ಮೆಟ್ಟಿದ್ದೆ (ಛದುಗ್ಗೈಲು ೧೧೫).

[←ಹಿಂ. ಚಢಾವ್, ಚಢೌವಾ ; ಮರಾ. ಚಢಾಊ, ಚಢಾವ್]

ಚಡಾಳ, ಚಢಾಳ, ಛಡಾಳ (ನಾ). ಹೆಚ್ಚಳ ; ಅತಿಶಯ ; ಆಧಿಕ್ಯ : ಧ್ರುಮರಮುದ್ರ್ರಮರಂಗಳ ಗಾವರಕ್ಕೆ ಜಾವಳಿಸಿ ಚಡಾಳದೊಳ್ಮೊರೆವುವು (ಅನಂಪು. ೧-೬೬) ; ಸಿರಿಯ ಚಡಾ[ಪಾಠಾಂ. ಢಾ]ಳದಲಿ ತಂದಬಿಳ ವಸ್ತುವ ನಾಲಯದೊಳೊಟ್ಟಿಸಿದನು (ಕುವ್ಯಾಸ. ೫-೩೦) ;ಹೇಳು ಹೇಳಭಿಮಾನಭಂಗ ಚ[ಪಾಠಾಂ. ಛ]ಡಾಳವಾರಿಂದಾದುದು (ತೊರರಾ. ೩-೫-೪) ; ತೋಳ ಮೂಲಗಳೊಡೆವಂತೆ ಬೆವರ್ಗೊಳೆಯ ಚಡಾಳದಿ ಮೆಚೆವ ಹೆಣ್ಣುಗಳು (ಮೋಹತ. ೧೪-೬೦) ; ಗಂಧರ್ವ ವಿದ್ಯಾಚಾರ್ಯ ನೃಪಸುತರೂ ಮೇಳೈಸಿ ವೀಣೆಯನು ಕಲಿವ ಚಡಾಳವೇನು (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೧೭-೧) ; ನಾಲಗೆದೆಱೆದವ ನುಡಿವೊಂದು ನುಡಿಯ ಚಡಾಳವನೇನ ಬಣ್ಣಿಪೆನು (ಭರತ. ೫೭-೨೪). **ಚಢಾಳ :** ಬಲ್ ಚದುರ ಚಾವಡಿ ಚಢಾಳದೊಳ್ ಚೇಟದ ಥಾಟ ಸಿಂಗರದ ರಂಗಭೂಮಿ (ಪದ್ಯರಾ. ೮-೮೬). **ಛಡಾಳ :** ಮುನಿವ್ರಜ . . . ಕಡು ಶೋಕರಸದ ಛಡಾಳವನು ನಿಲಿಸಿದರು (ಕುವ್ಯಾಆ. ೫-೨೧) ; ಬಿಸಿಲ ಛಡಾಳದಿ ಬೆಂದರ್ಗೆ ಮಡುನೀರು ಸಸಿನೆಳಲಿದಿರ್ವಂದಂತೆ (ಮೋಹತ. ೨೬-೧೭).

[<ಪ್ರಾ. ಛಡಾಲ]

ಚಡಾಳತೆ, ಛಡಾಳತೆ (ನಾ). ಹೆಚ್ಚಳ ; ಆಧಿಕ್ಯ : ಚತುರಂಗದ ಚ[ಪಾಠಾಂ. ಛ]ಡಾಳತೆಯಿಂದ ಚೂರಿಸುವಸ್ತ್ರ ಶಸ್ತ್ರದಲಿ ಹೊದೆಸಿಕೊಂಡುದು ಕಪಿಬಲವನು (ತೊರರಾ. ೬-೧೭-೩೦). **ಛಡಾಳತೆ :** ನಿಮ್ಮಾತನುಗಿದೆಬ್ಬಿಸಿದ ಹುಲಿಯೋ ನೊಂದ ಹಂದಿಯೊ ಹಸಿದ ಭುಜಗನೋ ಕಾದ ಕಟ್ಟುಕ್ಕಿನ ಛಡಾಳತೆ[ಪಾಠಾಂ. ಳಿಕೆ]ಯೊ (ಕುವ್ಯಾಆ. ೬ ೬). [ಚಡಾಳ + – ತೆ₃]

ಚಡಾಳಧ್ವನಿ (ನಾ). ಅಧಿಕವಾದ ಧ್ವನಿ ; ಅತಿಶಯವಾದ ಧ್ವನಿ : ಅದ ರಘುಕ್ಷಿತಿಪಾಲಕನ ಚಾಪದ ಚಡಾಳಧ್ವನಿ[ಪಾಠಾಂ. ಧ್ವಾನ]ಯ ಚಿತ್ರೈಸಿದಿರ ಮುಂದಿದೆ ಸಮರಭೈರವನುಗ್ರಸಿಂಹರವ (ತೊರರಾ. ೩-೬-೩೩).

[ಚಡಾಲ + ಧ್ವನಿ]

ಚಡಾಳಿಕೆ, ಛಡಾಳಿಕೆ (ನಾ). ೧. ಉಗ್ರತೆ ; ರಭಸ : ಬಲು ಬಿಸಿಲೊಂದು ಚಡಾಳಿಕೆ ಜಗವ ಭಂಗಿಸಿತು (ಮೋಹತ. ೧೯-೪೭) ; ಇವರ ಬಲುಹು ಮತ್ತಿವರಟ್ಟುಳಿ ಮೇಣವರ ಚಡಾಳಿಕೆ ಇವರ ಕಿಟುಕು (ಛಕ್ಸ. IV, ೦೪). **ಛಡಾಳಿಕೆ :** ೨. ಅತಿಶಯ ; ಆಧಿಕ್ಯ : ನಾಟ್ಗೆ ಬಸಂತನ ಕಾಪು ಕಾಮದೇವನ ರತಿಯಾಜ್ಞೆ ಚಂದ್ರನ ಛಡಾಳಿಕೆ[ಪಾಠಾಂ. ತಳಾರಿಕೆ] ತಂಬೆಲರೊಂದು ಬೆಂಬಲಂ (ಅನಂಪು. ೧-೮೬). (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೪-೨೯ ನೋ).

[ಚಡಾಳ + – ಇಕೆ]

ಚಡಾಳಿಸು, ಚಡಾಳೈಸು, ಚಢಾಳಿಸು, ಚೌಡಾಳಿಸು, ಛಡಾಳಿಸು (ನಾ). ೧. ಅಧಿಕವಾಗು ; ಮೇಲಾಗು ; ಆಧಿಕ್ಯವನ್ನು ಪಡೆ : ತೋಳು ಸಾವಿರವಮರಪತಿ ತೆಱುವಾಳಿನೊಕ್ಕಲು . . . ಶೂಲಿ ಬಾಗಿಲ ಕಾಯ್ದ ನೀನು ಚಡಾಳಿಸಿದ ಸಿರಿ ಯಾರಿಗೆ (ಕುವ್ಯಾಸ. ೯-೬೨) ; ಮೇಲಣಾವಧಗಾಂಬು ಕುದಿವುತಿರ್ದುದು ಶಿಖಿ ಚಡಾಳಿಸಲ್ (ಜಬಪು. ೩೦-೬). ೨. ಚಾತುರ್ಯದಿಂದ ಜೋಡಿಸು ; ಸೊಗಸಾಗಿ ಅಳವಡಿಸು : ಜಂತ್ರವೀಣೆಯ ತಂತ್ರಿಗಳನು ಚಡಾಳಿಸಿ ಕಂತುವಿನಂಕಮಾಲೆಯನು . . . ಬಾಜಿಪ ಕಾಂತೆ ಕಣ್ಗೆ

ಸೆದಳು (ಅಂಜನ. ೩-೦೩೨) ; ಪಸುರಂಗಿಯುನು ತೊಟ್ಟನು ಚಡಾಳಿಸಿ ಪದ ದೊಳೆಶ್ಯದವ (ಉಪ್ಪಾಳ. ೦೩-೦೯) : ಪೊನ್ನ ದಂಡಿಗೆಯ ಚಡಾಳಿಸಿ ಬಿಗಿದನು (ತ್ರಿಭುತಿ. ೬-೨೬). ೩. ತುಂಬು; ವ್ಯಾಪಿಸು ; ಹಬ್ಬು: ಬಲುಗಾಳಿಗದ ಭಾರಣೆಯು ಬಲುಹು ಚ[ಪಾಠಾಂ. ಧ]ಡಾಳಿಸುತಲಿರ್ದುದು ಚತುರ್ದಶ ಭುವನವೀಧಿಗಳ (ತೊರದಾ. ೬-೦೮-೦೦) ; ಅವನ ಕೀರ್ತಿ ಚಡಾಳಿಸಿತು ತ್ರೈಜಗವನು (ನಳಚ. ೯-೦). ೪. ಪ್ರಜ್ವಲಿಸು; ಥಳಥಳಿಸು : ಬಾಲ ಸೂರ್ಯನವೋಲ್ . . . ತೇಜದ ವಿಕಾರ ಚಡಾಳಿಸಿತು (ಉಪ್ಪಾದ್ರೌ. ೦೮-೩೦) ; ದುಕೂಲ ಮಣಿಭೂಷಣವ ಧರಿಸಿ ಚಡಾಳಿಸುವ ಕಾಂತಿಯುಲಿ ಸಿಂಹಾಸನದಿ ಕುಳ್ಳಿರ್ದ (ನಳಚ. ೯-೦). ೫. ಉರವಣಿಸು; ರಭಸಗೊಳ್ಳು: ಗುರು ಚಡಾಳಿಸಿ ಹೊಕ್ಕನೊವಿಲ್ಮಂಗುರವಣಿಸಿದನು ಬಾಹ್ಲಿಕನು (ಉಪ್ಪಾವಿ. ೮-೭೯) ; ಹೊಗೆ ಚಡಾಳಿಸಿ ಹಬ್ಬಿತಂಬರವ (ಶೌಶಿದಾ. ೨೨-೩೩) ; ತೋಳೆ ರಡನು ಕಟ್ಟಿ ಜಯರಾಜನಿತ್ತ ಚಡಾಳಿಸಿ ಕರುತ್ತಿದ್ದನತ್ತ (ಭರತ. ೩೪-೯೬). ಚಡಾಳೈಸು: ೨. ಕರದ ದಲ್ವದೆಯುಂ ಚಡಾಳೈಸುತಾಗ ಶತಮಾಯನಿಂದ್ರನ ಸರಿಸದೊಳ್ ನಿಂದು (ಚಬಸು. ೪೯-೨೦). ಚಥಾಳಿಸು : ೧. ಕೀಲಿಸಿದ ಹೃದ್ಬೀಜಬಿಂದು ಚಥಾಳಿಸಿದ ಶೀತಾಂಶುವಾಗಲು (ಪ್ರಭುಲೀ. ೨-೧೦) : ವಿಷರಸದ ಬೊಬ್ಬೆಗೆ ಚವಳತೆ ಚಥಾಳಿಸಿತು (ತುರಂಗ. ೬೯-೪೦). ೫. ಕಣೆಗಳಿಂ ಚಥಾಳಿಸಿ ಭಟರ ಕಣೆಗಳಿಂ ಮನ್ನಿಸಿದನು (ತುರಂಗ. ೬೪-೪). ಚೌಡಾಳಿಸು : ೫. ಚೌಡಾಳಿಸಿಯ್ಯೆಯಂಟರೊಳಗೆ ಕಾಯನು ಕೊಂದು ಅವುಕ ಚಿತ್ರಿಯೊಳು ಜೋಡತ್ತಿ . . . ಹಳದಿ ಜೋಡ ಬವರಕ್ಕೆ ನಿಲಿಸಿ ಯಾಡಿದರು (ಸೌಂದರಾ. ೪-೪೦). ಧಡಾಳಿಸು : ೧. ಮನಂ ಸೋಲ್ತು ಕಾಂತನಂ ಕಾತರದೆ ಡಾವರಿದೀಕ್ಷಿಸೆ ಧಡಾಳಿಸಿದ ರಾಗದಿಂ (ಪದ್ಮರಾ. ೮-೯೪): ನಾಲಗೆಯು ನೆಣಗೊಬ್ಬು ವಿಕ್ಕು ಧಡಾಳಿಸಿದರೇನಹುದು (ಉಪ್ಪಾಶ. ೧೬-೦೬) : ಉರಿ ಧಡಾಳಿಸಿತೊಡನೆ ಧೂಮವು ಪುರವ ಮುಚ್ಚಿದುದು (ಅಂಬಿಕಾ. ೪೪-೩೩). ೪. ಥಾಳದ ದೆಂಬಟವಿಡಿದು ಧಡಾಳಿಸೆ ದೃಗ್ರುಚಿ (ಉದ್ಭಟ. ೦೧-೧೬) : ವಿತ್ರ ಕುಳಿತಳು ಕಾಂತಿ ಧಡಾಳಿಪ ಮಣಿಮಂಚ ದೆಡೆಯು ಆಳಿಯರ್ . . . ಪ್ರಕ್ಷಾಲಿಸಿದರು ಪದಯುಗವ (ಮೋಹತ.೨೬-೩೩). ೫. ಕೈದುಕಾರರ ಗುರು ಧಡಾಳಿಸಿ ಮೈದಗೆದು ನಿರ್ಜರರ ನಗರಿಗೆ ಹಾಯ್ದನು (ಉಪ್ಪಾದ್ರೌ. ೦-೩) : ಮತ್ತೆ ಖಳರು ಧಡಾಳಿಸುತ ಮೇಲೇಟದರು ಘನತರದ ಕೋಪದಲಿ (ಚಿದಂಡ. ೬-೦೩) ; ಈ ದೇಹ ಸುಖದನುಭವ ಧಡಾಳಿಸಿ ಮರಳಿ ನಿನ್ನೆಡೆಗೆಳೆದು ತಹುದು (ಅಕ್ರೂರ. ೪-೬೩). ೬. ವಿರೋಧಿಸು ; ಎದುರುಬೀಳು : ಕೇಳಿಯೊಳಿನಿಯಂಗೆ ಸುಖವನೆಯ್ದಿಸದೆ ಧಡಾಳಿಸಿದವಳ ವೇರುರವ ಬಾಳಿನೊಳ್ ಸಿಗಿವಂತೆ . . ಸೀಳಿದಳೊಂದು ದೆಳ್ಳೆಲೆಯು (ಮೋಹತ. ೦೬-೩೩).

[ಚಡಾಳ + – ಇಸು₃]

ಚಡಾಳ್ಯಸು 'ಚಡಾಳಿಸು' ನೋ.

ಚಡಿ₁ (ನಾ). ಸಣ್ಣಮಾರ್ಗ, ಕಿರುದಾರಿ: ಈಶಾನ್ಯ ಚಡಿಯ ದಾರಿಯುನ್ನೀ ವಳಯ ಸೀಮೆಯುಂ (ಎಕ. V, ಹಾಸನ. ೬೦-೪೨; 1218): ದಾಂಡೇಜ ಯಂಥ ದೊಡ್ಡ ಪ್ರವಾಹವು ನಾಲ್ಕು ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಮುರಿದು ಈ ಧೂಮಿಯ ಚಡಿಯಲ್ಲಿ ಧುಮುಕುವ ನೋಟವು ಅತಿ ಮನೋಹರವಾಗಿದೆ (ದಾಂಪ್ರ. I, ೩೦೬). [< ಪ್ರಾ. ಢೇಂಢೀ]

ಚಡಿ₂ 'ಧಡಿ' ನೋ.

ಚಡಿ₃ (ನಾ). ಮರಗೆಲಸದಲ್ಲಿ ಎರಡು ಮರದ ತುಂಡುಗಳನ್ನು ಕೂಡಿ ಸುವ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ಮಾಡುವ ಪಡ ಅಥವಾ ಕೂರು ; ಕೂಲು : (ಶ).

[?]

ಚಡಿಕೆ, ಚಳಕ₁, ಚಳಕಿ₁, ಧಡಕಿ, ಧಡಿಕೆ (ನಾ) ಜಟ್ಟಿಕಾಳಗದಲ್ಲಿ ಒಂದು ವರಸೆ : ಡೊಕ್ಕರಂ ಚಡಿಕೆ ತುಳಿಪಿ ಪೊಟ್ಟ ಮುದುಹಂ ಮುಹಡಂ ದಣು ವಟ್ಟೆ ವಟ್ಟೆಸಂ (ಅಸಂಪು. ೨-೨೬) : ಒಡೆಮುರಿವಪಟ್ಟೆಸಕೆ ಚಾಡುವ ಚಡಿಕೆ [ಪಾಠಾಂ. ಝುಡಿತೆ]ಗೊದಗುವ ಭಟರು ಹೆಣಗಿದರು (ಉಪ್ಪಾಸ. ೨-೯೬). ಚಳಕ₁ : ತವದ ನಿಜಕೋಪದಿಂ ಚಳಕವಿನ್ನಣಂಗೊಂಡು ತಕ್ಕಿನೊಳ್ . . . ದೊಕ್ಕರಿಸಿ ಕೊಂದನಾ ಮುಷ್ಟಿಕನಂ (ಜಗವಿ. ೬ ೩೮) ; ಕೇಣವಿಲ್ಲದ ಚಾರಿ ಚಳಕ ಚಾಳೆಯು ಚದುರ್ ಪಾಣಲಾಘವ ಪಂಥ ಪಾಡುಗಳೆನಲುದು (ಕೃಮಿಥಾ. ೨೨-೬) ; ಪರಿವಿಡಿಯೊಳ್ ಚಳಕಂ ಮೆಯ್ಸರಿಯೆಟ್ಟುದು ಕಾಣ ದೊಳ್ಪು ಪೆಣಗುವ ಸೈಪುಂ ದೊರೆಕೊಂಡ ಕುವರನಿರವಂ ನಿರವಿಸಿದರ್ ಗರುಡಿಯೊಜರವನೀಪತಿಯೊಳ್ (ಚಕವಿ. ೪-೦೩೩). ಚಳಕಿ₁ : ಚಳಕಿ ಚಳವಾಗೆ ಪಾರಂ ಸೆಳೆವೆಳೆವಂ ಪಟ್ಟಸಂಡಿ ಪುಟಪಟ್ಟರೆ . . . ಕೊಜಗಿದು ಚಾಣೂರಂ (ಅರ್ಧನೇ. ೮-೧೦೮). ಧಡಕಿ: ಎಸೆವ ಮುಹಗ್ಗಳಂ ಧ[ಪಾಠಾಂ. ಠ] ದಕಿ ಕಕ್ಷವಡಂ ಮುಹಡಂ . . . ಬಾಹುದಣೆ ಖಮ್ಮರಿ ಕತ್ತರಿ ಮೋಡವಂಕುಶಂ ಸಸಿಕುವೆನಿಪ್ಪ ಚಿಟ್ಟಿಗನ ನಚ್ಚಿನ ಬಿನ್ನಣಮೊಪ್ಪೆ ಕಾದಿದರ್ (ದಂದ್ರಪು. ೫-೭೮). ಧಡಿಕೆ : ಚೊಕ್ಕೆಯದಾಸೆಗೆ ಪೊಕ್ಕಮಲ್ಲನನಿಕ್ಕಿ ಮೆಟ್ಟಿ ವಜ್ರದ ಬಳ್ಳಿಯಂತೆ ಧಡಿಕೆಯೊಳ್ ಬಿಗಿದು ಚಾಳಿಸಿ ನೂಂಕುವ ನೂಂಕೆ ಪೋಗದೆ ನಿಂದ ಸೆಳೆಹನಂ ಸೆಳೆದು ಕೆಡಪಿ (ಗಿರಿಕ. ೨-೧೦೫ ಬ).

[ದೇ.೫ ತೆಲು. ಚಡಿಕಿ, ಚಲಿಕಿ, ಧಡಿಕಿ]

ಚಡಿತ₁, ಧಡತ, ಧಡಿತ₂ (ನಾ). ಮರದ ಸಾಮಾನುಗಳು ಬಿಗಿಯಾಗಿ ಹೊಂದಿಕೊಂಡಿರುವಿಕೆ ; ಹೊಂದಾಣಿಕೆ : ಗಾಜನ್ನು ಪಠದ ಚೌಕಟ್ಟಿನ ಚಡಿತಕ್ಕೆ ಸರಿಯಾಗಿ ಕೂಡಿಸಿ ಆಮೇಲೆ ಪಠವನ್ನು ಜೋಡಿಸಬೇಕು (ರೂಢಿ). ಧಡತ : ಬಾಗಿಲಿನ ಧಡತ ಸರಿಯಾಗಿಲ್ಲ (ರೂಢಿ). ಧಡಿತ₂ : ಮೇಜದ ಖಾನೆ ಯಾಕೋ ಧಡಿತಕ್ಕೆ ಸರಿಹೊಂದುವುದಿಲ್ಲ (ರೂಢಿ). [<ಚಡಿ₃]

ಚಡಿತ₂ (ನಾ). ೧. ಅಧಿಕವಾದ ಬೆಲೆ ; ಐನು ಬೆಲೆ : ಮಾರುಕಟ್ಟೆಯಲ್ಲಿ ಅದಕೆ ೨೫೦ ರೂ ಚಡಿತಕ್ಕೆ ಹೋಗಿತ್ತು (ರೂಢಿ). (ಗು). ೨. ಹೆಚ್ಚಾದ: ಪೊಡವಿಯೊಳು ಇದು ಮೊದಲು ಚಡು[ಡಿ]ತಚಾಡಿಯನಾಡೆ ಬುಡ ಮುಟ್ಟ ನಾಲಿಗೆಯ ಕೆಡಹಿ ಕೊಯ್ಸುವೆನು (ಕರರೀ. ೩೫೩-೫).

[←ಮರಾ. ಚಢತಾ]

ಚಡಿತ್ತ, ಧಡಿತ₁ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸುಂಕ,–ತೆರಿಗೆ (?) ಭೂದಾನ ದರ್ಮದ ತಾಂಮ್ರ ಶಾಸನ . . . ೧ ಉಭಯಂ ಗ ೩೫॥೧ ಮೆಣಸಿನ ಚಡಿತ್ತ ದಿಂದಲೂ ಗ ೮೨॥ ಉಭಯಂ ಗ ೩೫॥೩ (ಎಕ. VIII, ತೀರ್ಥಹ. ೫೮-೦೫ : 1630): ಮೆಣಸಿನ ಚಡಿತ್ತಗರ ೨॥ ಉಭಯಂ ೧೫೬೧ (ದ್ಯುಆರಿ. ೦೯೩೩, ೨೮-೨೬ : 1630). ಧಡಿತ₁ : ವಕಲ ಬಿರಾಡದಿಂದ ಗ ೧೦ ಭತ್ತ ಮೆಣಸಿನ ಧಡಿತ ಗ ೪ ಭತ್ತ ಸುಂಕದಿಂದ ಗ ೯ (ಎಕ. VIII, ತೀರ್ಥಹ. ೦೦೬-೦೯ ; 1702). [?]

ಚಡಿಫೌಜು 'ಚಡೆಪವುಜು' ನೋ.

ಚಡಿಬಾಣ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಾಣ : ಬಾಣಕಾರರು ರಾಮಬಾಣ ಕುಮಾರಬಾಣ, ಚಡಿಬಾಣವೆಂಬ ನಾಲ್ಕಾರು ದಿನಸಿನ ಬಾಣಗಳನ್ನು ಎತ್ತು ಗಳ ಮೇಲೆ ಹೇರಿಸಿಕೊಂಡು ಬಂದರು (ಬಳ್ಳರು. ೧೪). [ಚಡಿ? + ಬಾಣ₁]

ಚಡಿಮರಿ (ನಾ). [ವೀಶೈ] "ಸಮಾಜದ ಕಾರ್ಯಕ್ರಮ ಏರ್ಪಡಿಸುವ ವ್ಯವಸ್ಥಾಪಕನು, ಮಠಪತಿ" (ಕರಸಾ. ೨೪-೬).

[ಚಡಿ? + ಮರಿ (<ಮಣಿ)]

ಚಡಿಯೇಟು (ನಾ). ಬೆತ್ತದ ಏಟು,–ಹೊಡೆತ: ನಾನೊಮ್ಮೆ ಹಳ್ಳಿಯಲ್ಲಿ ರೈತನೊಬ್ಬನಿಗೆ ಚಡಿಯೇಟು ಬಾರಿಸುತ್ತಿದ್ದುದನ್ನು ನೋಡಿದೆ (ಪುನರು. ೨೦೯). [ಚಡಿ₂ (<ಧಡಿ) + ಏಟು₁]

ಚಡುಹಡನೆ 'ಚಡಪಡನೆ' ನೋ.

ಚಡುಪುಡನೆ 'ಚಡಪಡನೆ' ನೋ.

ಚಡುಹುಡನೆ 'ಚಡಪಡನೆ' ನೋ.

ಚಡಪವುಜು, ಚಡಿಫೌಜು (ನಾ). ಲಷ್ಕರೀಸಾಮಗ್ರಿಗಳ ಆಡಂಬರ ವಿಲ್ಲದೆ ಹೊರಟ ಸೈನ್ಯ; ಚಿಕ್ಕಪುಟ್ಟ ಆಯುಧಗಳನ್ನು ಮಾತ್ರ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಯುದ್ಧಕ್ಕೆ ಹೊರಟಿರುವ ಸೈನ್ಯ: (೬). **ಚಡಿಫೌಜು:** ಜನರಲ್ ಫ್ಲಾಯಿಡ್ ಸಾಹೇಬರವರು ಚಡಿಫೌಜು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಬಂದು ಇದ್ದಾರೆ (ತಾಡೇಂದ್ರ. ೯೩). [←ಮರಾ. ಸಡೀಫೌಜ್]

ಚಡೆಸವಾರಿ (ನಾ). ಪರಿವಾರವಿಲ್ಲದೆ ಹೊರಟ ಸವಾರಿ ; ಏಕಾಕಿಯಾಗಿ ಹೊರಟಿರುವುದು: ಏನು ನಸುಕಿನಲ್ಲಿಯೇ ಚಡೆಸವಾರಿ ಹೊರಟಿ? (ಲೋಕ).

[←ಹಿಂ. ಛಡೀಸವಾರೀ ; ಮರಾ. ಸಡೇಸ್ವಾರೀ]

ಚಡ್ಡಣ ‘ಚಡ್ಡಣೆ’ ನೋ.

ಚಡ್ಡಣಿಸು (ಕ್ರಿ). ವಿಶಾಲವಾಗಿ ಕಟ್ಟು; ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ ಕಟ್ಟು: ಒಡ್ಡಿದರು ದಡಿವಲೆ ಬಿಡಿವಲೆ ಕಡ್ಡಿವಲೆ ಕುಣಿವಲೆಯುನಗಲಕೆ ಚಡ್ಡಣಿ[ಪಾಠಾಂ. ವಿ]ಸಿದರು ಬೀಸುವಲೆ ಬೆಳ್ಳಾರವಲೆಗಳಲಿ ಅಡ್ಡವಿಸಿ ಸೋಹಿದರು (ತೊರರಾ. ೩-೩-೦೨).

[ಚಡ್ಡಣ (<ಚಡ್ಡಣೆ) + – ಇಸು$_2$]

ಚಡ್ಡಣೆ, ಚಟ್ಟಳೆ$_1$, ಚಡ್ಡಣ (ನಾ). ಅತಿಶಯ ; ಆಧಿಕ್ಯ : ಉಪಹಾಸದ ನುಡಿಯ ವ್ಯಭುಲ್ಲಣೆಯ ರೋಮಾಂಚನದ ಚಡ್ಡಣೆಯ . . . ಚೌಪಟಮಲ್ಲ ನಿದ್ದನು ರಿಪುಬಲವ ಲೆಕ್ಕಿಸದೆ ಕಲಿದ್ರೋಣ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೦೭-೩೩): ದಂಡೆ ಯೊಳಗೆದ ಕಾಳೋರಗನವೊಲು ಚಡ್ಡಣೆಯ ಚಪಳಕ್ರೋಧಶಿಖಿ ಮೋಹಿದುದು ಮೋರೆಯಲಿ (ಕುವ್ಯಾಶ. ೨೦-೯). **ಚಟ್ಟಳೆ$_1$:** ಚಟ್ಟಳೆಯ ಚತುರಾಸ್ಯನಿವರೊಡಹುಟ್ಟಿದರ ಸಮುದೋಳಿ ಗಡ ಜಗಜಟ್ಟಿಗಳು ಕಾವಿವರೆನುತ ಕಲೆದೂಗಿದನು ಮಗಧ (ಕುವ್ಯಾಸ. ೨-೮೩). **ಚಡ್ಡಣ:** ಕೋಳಾಹಲ ವನಮಧ್ಯದಲಿ . . . ಸಿಡಿಲಿನ ಚೀತ್ಕೆಯಚಡ್ಡಣದ ರವ ರಾಘವನ ಕಿವಿಗಳಿಗೆ(ತೊರರಾ. ೩-೦೨-೦೪).[<ಪ್ರಾ. ಚಡಣ./ಹಿಂ. ಮರಾ. ಚಢನಾ]

ಚಡ್ಡಿ$_1$, ಚೆಡ್ಡಿ (ನಾ). ೧. ಅರೆ ಚಲ್ಲಣ: ಚಣ್ಣ ; ನಿಕ್ಕರು : ಚಡ್ಡಿಗಳ ತೊಟ್ಟು (ಸೌಗಂಧಿ. ೩೦-೪) ; ಚಡ್ಡಿಯ ಜೋಬಿನ ತುಂಬ ರೂಪಾಯಿಗಳು (ಬಳಜೀ. ೦೦೩) ; ಉಂಡು ಏಳುವಾಗ ಒಂದು ಲಾಡನ್ನು ಅವನು ತನ್ನ ಚಡ್ಡಿಯ ಕಿಸೆಗೆ ತುರುಕಿಕೊಂಡನು (ತಿಳಿಥ. ೬೨). ೨. ಗುಹ್ಯಭಾಗಗಳನ್ನು ಮಾತ್ರ ಮುಚ್ಚತಕ್ಕ ಬಿಗಿಯಾದ ಕಾಸೆ; ಕಾಚ; “ಸುತ್ತು ಲಂಗೋಟ” (ಜಾನಕೋ. ೩೪) : ಹಿಂದು ಹುಡುಗರ ಸಂಗಡ ಚಡ್ಡಿಯನ್ನು ಹಾಕಿಕೊಂಡು ಈಜಲಿಕ್ಕೆಂದು ಹೋಗುತ್ತಿದ್ದಳು (ಶಿಂಶಂ. ೨೭). **ಚೆಡ್ಡಿ:** ೧. ಲಂಗ ಚೆಡ್ಡಿ ಹೊಲಿದು ತರುವೆ (ಕಪತು. ೨-೩೮) ; ಅಗಸನಿಂದ ಬಂದ ಚೆಡ್ಡಿ ಪರಟಿನ ಅಲಂಕಾರ (ಮೂಗ್ನರ.೨೪) ; ಪಂಚೆಯನ್ನು ಬಿಚ್ಚಿ ಕಳಚುವಂತೆ ಚೆಡ್ಡಿಯನ್ನು ಕಳಚಲಾದೀತೆ (ರಂಗಳ. ೨೮). [← ತೆಲು. ಚೆಡ್ಡಿ]

ಚಡ್ಡಿ$_2$ ‘ಸಡ್ಡೆ$_2$’ ನೋ.

ಚಡ್ಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ಸಿದ್ಧವಾಗು ; ಸಿದ್ಧಗೊಳ್ಳು : ಒಡ್ಡಿದ ಸಾರಿಯುಂ ಕಿವಿವ ಕಯ್ಯೊಡನಿಕ್ಕುವ . . . ಕಿದ್ದಿ ಕೊಳ್ಳೆನಲ್ ಚಡ್ಡಿಸಿ ನಿಲ್ವ ನೂತನ ದುರೋದರಕೇಳಿ ಪಳಾಳವಲ್ಲವೇ (ನಳಚಂ. ೬೩೭). [?]

ಚಡ್ಡೆ ‘ಸಡ್ಡೆ$_1$’ ನೋ.

ಚಡ್ಡೆಗೊಳ್ ‘ಸಡ್ಡೆಗೊಳು’ ನೋ.

ಚಢ, ಛಡ (ನಾ). ಏರಿಕೆ ; ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹತ್ತುವುದು. ‘ಚಢಸವಾಲು’ ಪರಾ. **ಛಡ:** ‘ಛಡಸವಾಲು’ ಪರಾ. [<ಪ್ರಾ. ಚಡ, ಚಢ]

ಚಢಸವಾಲು, ಛಡಸವಾಲು (ನಾ). ಹರಾಜಿನಲ್ಲಿ ಏರಾಟದ ಬೇಡಿಕೆ ; ಹರಾಜಿನಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚಿನ ಬೆಲೆಗೆ ಸವಾಲು ಹಾಕುವುದು : ಚಢಸವಾಲಿಗೆ ನೀವೆಲ್ಲ ಏರಿರಬೇಕೆಂದು ದೇವರ ಕಡೆಯಿಂದ ನಾನು ಆಶೀರ್ವಾದ ಮಾಡುತ್ತೇನೆ (ಗಂಗಾಳ. ೦೩೪). **ಛಡಸವಾಲು:** ರೈತರುಗಳ ಜಮೀನನ್ನು ತಮ್ಮವರ ಕಡೆಯಿಂದ ಛಡಸವಾಲು ಮಾಡಿಸಿ ಕೊಂಡುಕೊಳ್ಳುವುದು(ಕಂನ. ೨೩೩). [ಚಢ + ಸವಾಲು]

ಚಢಾಯಿ ‘ ಚಡಾಯಿ ’ ನೋ.

ಚಢಾಳ ‘ಚಡಾಳ’ ನೋ.

ಚಢಾಳಿಸು ‘ಚಡಾಳಿಸು’ ನೋ.

ಚಣ$_1$ (ನಾ). ಕ್ಷಣ ; ಸ್ವಲ್ಪಹೊತ್ತು : “ ಕ್ಷಣಂ ಚಣ” (ಶಬ್ದಮಂ. ೧೯). “ಕ್ಷಣಕ್ಕೆ ಬಂದವುದು ಚಣವೆಂದು” (ಕಶಠ. ೩೬) ; ಶಿವನು ಭವನುಂ ದೈವವಂ ತ್ಯಜಿಸುವನು ಚಣಮಾತ್ರದೊಳೆಲವೊ ಕೇಳಾ (ಬಸಪು. ೩೦-೩೩) ; ಚಣದೆ ಕಾನ್ಯದುತ್ತಮಪ್ಪಳಿಸಿದನು ಸಹಭವನ (ರಾಮಾಸಂ. ೪-೧-೬೬) ; ಮಾವನ ಸ್ಥಿತಿಗತಿಯ ಬಗ್ಗೆ ಚಣವೂ ಯೋಚಿಸಿದವನಲ್ಲ (ಪದ್ಮಸ. ೨೦೭) ; ಸಾಧ್ವಿಯು ನಿಂದಳು ಚಣ ಮೈಮರೆಯುತಲಿ (ಳವಿಸೋ. ೩೭-೧೪).

ಚಣಚಣ (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ): ಚಣಚಣವು ಹೊಸ ಹಸಿವು ಅದಾಗಿ ಇದಕಾಗಿ ಮತ್ತೊಂದಕಾಗಿ (ಮಂಕುಳ. ೨೦೮) ; ಗೆಣೆಯನಾಡಿದ ಆಟ ಮನದಾಗ ಊರಿ ನಿಂತ್ಹಾಂಗ ಆ ಹುಡುಗಿ ಚಣಚಣಕ ನೆನಸಿ ಅಳತಾಳೊ (ಕನ್ನಜಾ. ೦೦೮). [<ಸಂ. ಕ್ಷಣ]

ಚಣ$_2$ (ನಾ). ಸಮರ್ಥ. ‘ಅಕ್ಷರಚಣ’ ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಚಣಂಗ ‘ಚಣಗೆ’ ನೋ.

ಚಣಂಗಿ ‘ಚಣಗೆ’ ನೋ.

ಚಣಕ$_1$ (ನಾ). ಅರ್ಧತೊಡೆಯವರೆಗೆ ಮಾತ್ರ ಇರುವ ಚಲ್ಲಣ ; ಅರ್ಧೋರುಕ ; ಚಡ್ಡಿ : “ ಚಣಕಂ = ಚಲ್ಲಣಂ (ಅರ್ಧೋರುಕಂ) ” (ಕಮುದ. ೫೭. ೨). “ ಚಲ್ಲಣದಲ್ಲಿ ಮಾತು ಚಣಕಂ ” (ಕಜಾಗನಿ. ೨೭) ; ಶ್ರೀದ್ವಾರವೊಂದಕ್ಕೇ ತನ್ನ ಚಣಕವನ್ನು ಕಟ್ಟಿಸಿದ್ದನಂತೆ (ವಿಗಡ. ೪೩-೭).

[<ಸಂ. ಚಂಡಾತಕ]

ಚಣಕ$_2$ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ದ್ವಿದಳ ಧಾನ್ಯ ; ಕಡಲೆ ; “ಕಾಂ ಹರಿಮಂಥಂ ಚಣಕಾಖ್ಯಂ” (ಪಶುಕೋ. ೯೪-೦೭); ಅಂತು ಕೊಂಡ ಪದವಟಿಗಳೊಳ್ . . . ಚಣಕ ಕುಸುಂಭ ಕಾರ್ಪಾಸ ಸರ್ಷಪ ಜೀರಕ ಧಾನ್ಯಕಾದಿ ವಿವಿಧ ಧಾನ್ಯಭೇದಂಗಳುಂ (ಆದಿಪು. ೬-೬೨ ವ) ; ಕಣಿಕವುಂ . . . ವಿದಿದಾವಿಪದಾಕೃತಿಯಾಗಿ ಕೂಡಿಕೊಂಡೂಣಗಿಸಿದಂ ಬಟಿಕ್ಕೆ ಚಣಕೋದಕದಿಂ ತೆಗಪಿ (ಲೋಕೋಪ. ೮-೦೩); ಚಣಕಮುದ್ಗಮಾಷ ಗೋಧೂಮ ಶಾಲಿಯೆಲ್ಲ ಧಾನ್ಯಗಳ ಸಂಪತ್ತಿ (ಶಾಂತೀಶ. ೬-೦೩). [ಸಂ.]

ಚಣಕಡಿಕ (ನಾ). ಒಂದು ಕ್ಷಣದಲ್ಲಿ ಕತ್ತರಿಸಬಲ್ಲವನು, – ಕಡಿಯುವುದರಲ್ಲಿ ನಿಪುಣನಾದವನು : ಚಣಕಡಿಕನ ಕಡುಗಮದೊರ್ಚಣಕೊಂಡ್ಯ ದಾರುಕೋಟಿ ಸಬಮಂ ಕೆಡೆವೊಲ್ (ಪರಶಂ. ೯೧). [ಚಣ$_1$ + ಕಡಿಕ$_2$]

ಚಣಕಾಲ (ನಾ). ಒಂದು ಕ್ಷಣದಷ್ಟು ಸಮಯ ; ಸ್ವಲ್ಪಹೊತ್ತು : ಚಣಕಾಲ ಮೈ ನಡುಗುತ್ತಿತ್ತು (ಮುರುಳು. ೪೩) ; ಅಬ್ಬರಬ್ಬೆ ಚಣಕಾಲ ಚಿಂತಾಕ್ರಾಂತಳಾದಳು (ದಾನಚಿಂ. ೩೮) [ಚಣ$_1$ + ಕಾಲ]

ಚಣಕಿ (ನಾ). ಚೌಡಿಕೆಯಂತಹ ಒಂದು ವಾದ್ಯ ; ತಂಣತುಣಿ : ಚಣಕಿ ನುಡಿಸುತ್ತಾ ಜೋಗಿ ಹಾಡತೊಡಗುವನು (ಲೋಕ). [←ಮರಾ. ಚಾಣಕೀ]

ಚಣಕು (ಕ್ರಿ). = ಚಲಂಕು ೨: ನೆರೆದು ಬಹ ಬಲವರಾಕ್ರಮಗಳನು ಕಲಕಿ ಚಣಕಿದನದೇನು ಸಾಹಿಸಿಕನೆಂದಾರು ಬಣ್ಣಿಸಲಕ್ಕುಮೋ (ಬಂಗಾರಾ. ೬-೦೩-೪). [<ಚಲಂಕು]

ಚಣಕೆ (ನಾ). ೧. ಹೋಳುಮಾಡುವ ಸಾಧನ (?): ಉದರ ಸೀಳುವೃತ್ತರಿ ಸಂಭ್ರ ಹಸ್ತ ಕತ್ತರಿಸು ಹೋಳಿಸಗು ಶಿರವರಿದನದಗಿದಗೆಂದು ಹೆಣಗಿದರ್ ಚಣಕೆಯಂತೆ (ಜನಮು. ೨೯-೩೭); ಸೇನೆ ಸಹಿತಭ್ರರಾಜೇಂದ್ರರಂ ಚಣಕೆಗಳ್ ಲೂನಿಸುತ ಮಾನಿಸದೆ ಲೀನಿಸುತಲಂಗಮರಿದೂನಿಸುತ . . . ಕರುಳ್ಗಟ್ಟಿ ಚಲಿವಿಲಿನೆ ಪರಿದು (ಜನಮು. ೩೦-೪೩). ೨. ಚೂರು ; ಚಕ್ಕೆ (?) : ಕಣೆಯಾ ಕಣ್ಣಾನಕೆಣೆಯಗೊಡದಿಹ ವಿಣಾಗು ವಿಂಚಿನ ಚಣಕೆಗಳೊ ಸಂದಣಿಯ ಮಾನ್ಗಳೊ (ಜರಾಮಾ. ೨೩೦-೪೬). [?]

ಚಣಗ 'ಚಣಗೆ' ನೋ.

ಚಣಗಿ 'ಚಣಗೆ' ನೋ.

ಚಣಗೆ, ಚಣಾಗ, ಚಣಂಗಿ, ಚಣಗ, ಚಣಗಿ, ಚಣೆಗಿ, ಚನ್ನಂಗಿ₂, ಚಾಣಂಗಿ (ನಾ). ಕಡಲೆ : "ಮಾಂಗಲ್ಯಕಃ,ಮಸೂರಃ – ಈ ೨ ಚಣಗೆ" (ಹಲಾಯು. ೯೩-೪೨೭). **ಚಣಂಗ :** "ಜಲಧಂಗಂ ವಿರಹಂ ಕಮಂಡಲು ಚಣಾಗಂ ಕೋರಕಾವಲ್ಲಿಯುತ್ಕಲಿಕಾಖ್ಯಂ" (ನಾನಾರ. ೦೦೩). **ಚಣಂಗಿ :** "ಚಣಂಗಿ ಖಂಡಿಕಮೆನಲು ಕಡಲೆ" (ಮುಕಗಂ. ೦೦೦-೪). **ಚಣಗ:** ಅರಸಿನ ಜೀರಿಗೆ ಸಿದ್ಧಾರ್ಥ ಮೆಂಥೆಯು ಕರಿಯು ಹೆಸರು ಎಳ್ಳು ಚಣಗ ಹರಿಮಂಥ ತೊಗರಿ ಕಲ್ಲುಪ್ಪು ಲವಂಗವು (ಜ್ಞಾ ಪ ಜ. ೩೭-೦೦೨). **ಚಣಗಿ :** ಅದಿಮಾರ್ಗತ್ರಯಂ ಪೂವಿನೆಸಳುಂ ಚಣಗಿಯುಂ ಜವೆಯ ಸುಳಿಯುಂ ಯಥಾಕ್ರಮದಿನಾಕಾರಂಗಳುಂ ಚಕ್ಷುರಿಂದ್ರಿಯಕ್ಕೆ (ತಸೂವ್ಯ. ೪೦) : ಗೋದುವ ಚಣಗಿ ಹೆಸರುದ್ದುಗಳನಡಕಿದರು (ಪ್ರಭುಲಿ. ೨೭-೩೭) : ಹೇಮನಗದ ಬಣ್ಣದೊಳೆಸೆವ ತೊಗರಿ ಶೋಭನ ಶೋಯ ಬಗೆವೆತ್ತ ಚಣಗಿ ಬೆಳೆಯು ಪರಿಪಿನಂ . . . ಕಲಸುತುಂಬುದು (ಲಿಂಗಪು. ೮-೨೭). **ಚಣೆಗಿ :** ವಟಾಣೆ ಧಾನ್ಯವೆಂದರೆ ಚಣೆಗಿ ಲಿಂಕಿ ಬಟ್ಟಗಡಲೆ ಕರಿಹೆಸರು ಮೊದಲಾದವುಗಳನ್ನು ಕೂಡಿಸಿ ಬಿತ್ತಬೇಕು (ಕೃಷಿಪ್ರ. ೮೦). **ಚನ್ನಂಗಿ₂:** ಬಟ್ಟಗಡ್ಲೆ ಚನ್ನಂಗಿ ತೊಗರಿ ಅವರಿ ಮುಂಡಿ ಸಾಸಿವೆ ಈ ಧಾನ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ತಮಗೆ ಬೇಕಾದವುಗಳನ್ನು ಅಕ್ಕಡಿಯಿಂದ ಬಿತ್ತುತ್ತಾರೆ (ಮುಂಬಯಿ. ೫-೨೦೦): ದೋಳ, ಬಟಗಡ್ಲೆ, ಚನ್ನಂಗಿ, ಅವರಿ ಸ್ವಲ್ಪಸ್ವಲ್ಪ ಬೆಳೆಯುತ್ತವೆ (ಧಾರಜಿ. ೯). ಉದ್ದು, ಚನ್ನಂಗಿ . . . ಸರೆ–ಇವೆಲ್ಲಾ ರಾಜಸ ಆಹಾರದಲ್ಲಿ ಬರುವವು (ಬ್ರಹ್ಮಜೀ. ೦೩೨). **ಚಾಣಂಗಿ :** ಚಾಣಾಂಗಿ ಬೇಳೆಯ ಹಾಗೆ ಸರ್ವಾಂಗಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಸ್ಫೋಟಕಗಳುಂಟಾಗಿಹವು (ವೈದ್ಯಶಾ. I, ೩೭೯).
[<ಸಂ. ಚಣಕ]

ಚಣಪುಟ (ನಾ). ಸ್ತನಾಗ್ರ ; ಚೂಚುಕ (?) : ಪೊಣರ್ವಕ್ಕಿ ಬಸಿರಕೊಳ ದಿಂದಣೆಯುರಮುಯ್ತಂದು ರಂಜಿಪುವೆಂಬಾ ಅಣಕಮನಾಂತುದು ಸತಿಯರ ಚಣಪುಟ ನೀರಂಧ್ರ ಬಂಧುರ ಸ್ತನಯುಗಳಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೦೪-೨೩). [?]

ಚಣಯಿಗೆ (ನಾ).=ಚಣಗೆ (?): ದ್ರವ್ಯೇಂದ್ರಿಯಂ ನಿವೃತ್ತಿಯುಮುಪಕರಣ ಮುಮೆಂದಿತ್ತೆಱನೆಂತೆನೆ ಚಕ್ಷುವಿಂಗೆ ಚಣಯಿಗೆಯಾಕಾರಂ ಶ್ರೋತ್ರಕ್ಕೆ ಯವೆಯವೆಯ ಸುಳಿಯಾಕಾರಂ (ಷಸಾರ. ೧೮೭-೦). [?]

ಚಣಾರ್ಧ (ನಾ). ಅರ್ಧಕ್ಷಣ ; ಕ್ಷಣಾರ್ಧ ; ಸ್ವಲ್ಪಕಾಲ: ಹಿರಿಯ ಅಧಿಕಾರಿಗಳನ್ನು ಒಲಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದರಲ್ಲಿ ಭರಮ ಹೆಗ್ಗಡೆ ತನ್ನ ಆತ್ಮಗೌರವ ವನ್ನೂ ಮರೆಯಬಲ್ಲವನು,ಎಂಬುದು ಅವನಿಗೆ ಚಣಾರ್ಧದಲ್ಲಿ ಹೊಳೆಯಿತು (ಸಪತಿ. ೩೮). [<ಸಂ. ಕ್ಷಣಾರ್ಧ]

ಚಣೆಗಿ 'ಚಣಗೆ' ನೋ.

ಚಣೆನ (ನಾ). (ಕರಾ). ಅಳಿಲು ; ಇಣಚಿ.
[←ತುಳು. ಚಣಿಲ್, ಚನಿಲ್]

ಚಣ್ಣ 'ಚಲ್ಲಣ' ನೋ.

ಚತು (ನಾ). ಒಂದು ಸಂಖ್ಯೆ ; ನಾಲ್ಕು : "ಚೌ ಚತು ಸಮುದ್ರ . . . ಜಳರಾಶಿಯೆಂದು ನಾಲ್ಕಱ ನಾಮಂ" (ಪ್ರಪಂಚ. ೯-೪) ; ವೇದ ಚತು ವೇದಾಂಗ ಷಡುವಿಧ (ಗಗಶಾ. ೩-೦೦). [<ಸಂ. ಚತುರ್]

ಚತುಃಕಷಾಯ 'ಚತುಷ್ಕಷಾಯ' ನೋ.

ಚತುಃಕಷಾಯಿ (ನಾ). [ಜೈನ] ಕ್ರೋಧ, ಮಾನ, ಮಾಯೆ, ಲೋಭ ಎಂಬ ನಾಲ್ಕು ಬಗೆಯ ಕಷಾಯಗಳನ್ನುಳ್ಳವನು : ಕಷಾಯಾನು ವಾದದಿಂ ಚತುಃಕಷಾಯಿಗಳ್ಗಂ ಅಕಷಾಯಿಗಳ್ಗಂ ಸಾಮಾನ್ಯೋಕ್ತಸ್ಪರ್ಶನಂ (ಕತ್ತ್ವಪ್ರ. ೭೯). [ಸಂ. ಚತುಃಕಷಾಯಿನ್]

ಚತುಃಪದಿ 'ಚತುಷ್ಪದಿ' ನೋ.

ಚತುರ₁ (ನಾ). ಒಂದಂ ಸಂಖ್ಯೆ; ನಾಲ್ಕು: ದಿವ್, ಸ್ರುಜ್, ಚತುರ್ . . . ಇವು ಮೊದಲಾದ ವ್ಯಂಜನಾಂತಕ್ಕೆ ದಿವ, ಸ್ರುಜ, ಚತುರ ಎಂಬಂತತ್ವಮಾ ದೊಡಂ (ಶಬ್ದಮ: ೮೭ ಪ್ರಯೋ). [ಸಂ. ಚತುರ್]

ಚತುರ₂ (ಗು). ೧. ಜಾಣತನವುಳ್ಳ ; ಕುಶಲ : ಸಹಜಕವಿ ಚತುರಕವಿ ನಿಃಸಹಾಯ ಕವಿ(ಸುಕುಮಾ. ೦-೫೨): ಭಾರತೀಪತಿ ಚತುರ ಮರಿವಿತೋದಾರ ಗಂಭೀರ ಭಾಷಿತಂಗಳಿಂ ಬಿನ್ನಪಂಗೆಯ್ಯೆ (ಆಗವಿ. ೬-೭೭ ಬಿ)ನ್ ಬಿಲ್ಲೆ ಗಳನ್ನೂ ಗುಂಡುಗಳನ್ನೂ ಚತುರ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಜೋಡಿಸುವುದು (ಶಿಕ್ಷದ. ೮೪). ೨. ಚಟುವಟಿಕೆಯುಳ್ಳ ; ಲಗುಬಗೆಯ. (ನಾ). ೩. ದಕ್ಷ ನಾದವನು; ಬಲ್ಲವನು; ಜಾಣ: "ಚತುರಃ . . . ಶಿಕ್ಷಿತಃ, ಪ್ರವೀಣಃ– ಈ ೧೧ ಬಲ್ಲವಂ" (ಹಲಾಯು. ೫೫-೦೮೦): "ಚದುರಂ ಚತುರಂ" (ಕವಿಶಿ. ೨೫೭): ಚತುರರರ್ದೆಯಿಂದವಿಟರ್ಯಳ್ . . . ತನ್ನೀ ಕೃತಿಕಾಂತೆ (ಲೀಲಾವ. ೦-೮೦) ; ಚತುರಂ ನೀಬಿನುದಾರನುಜ್ಜ್ವಲಯಶಂ (ಅನಂತಪು. ೧-೫೦). ೪. [ನಾಟ್ಯ]ನೂರೆಂಟು ಕರಣಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಎಡಗೈಯನ್ನು ಅಲ ಪಲ್ಲವ ಹಸ್ತದಲ್ಲೂ ಬಲಗೈಯನ್ನು ಚತುರ ಹಸ್ತದಲ್ಲೂ ಎದೆಯ ಹತ್ತಿರ ಹಿಡಿದು ಒಂದು ಕಾಲಿನಿಂದ ಉದ್ಘಟ್ಟಿತ ಮಾಡುವುದು : ಎಡಗಯ್ಯಲಪಲ್ಲವ[ಮು]ಂ ಪಡೆದರ್ದೆಯಲ್ಲಿರ್ದು ಬಲದ ಕೈ ಚತುರಾಖ್ಯಮ ನೊಡರ್ಚುತಲ್ಲುದ್ಘಟ್ಟಮದೊಡವೆರ್ಚಿರೆ ಪಾದವೊಂದು ಕರಣಂ ಚತುರಂ (ಲಾಸ್ಯರಂ. ೪-೯೪). ೫. [ನಾಟ್ಯ] ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹಸ್ತಮುದ್ರೆ; ಅಸಂಯುತ ಹಸ್ತಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ನಾಟ್ಯಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಅಸಂಯುತ ಹಸ್ತಗಳು ಯಾವುವೆಂದರೆ – ೧. ಪತಾಕ . . . ೧೭. ಚತುರ . . . ೨೪. ತಾಮ್ರಚೂಡ (ಅಭಿನ. ೪೮). [ಸಂ.]

ಚತುರಂಗ (ನಾ). ೧. ನಾಲ್ಕು ಅಂಗಗಳನ್ನುಳ್ಳದು: ಆ ಧ್ಯಾನಯೋಗಂ . . . ಧ್ಯಾನಂಧ್ಯೇಯಂ ಧ್ಯಾತೃಫಲವೆಂದು ಚತುರಂಗಮಕ್ಕುಂ (ಅಜಿತಪು. ೮-೨೮ ಪ). ೨. ನಾಲ್ಕು ಅಂಗಗಳನ್ನುಳ್ಳ ಸೈನ್ಯ; ಆನೆ, ಕುದುರೆ, ರಥ, ಕಾಲಾಳು ಎಂಬ ನಾಲ್ಕು ಬಗೆಯ ಸೈನ್ಯದಿಂದ ಕೂಡಿದುದು : ಚತುರಂಗಂ ಚತುರಂಗ ಸೈನ್ಯದೊಳಡು[ರ್ತ]ಂ]ತಿಟ್ಟನೆಯ್ತಂದು ತಾಗಿ (ಪಂಪಭಾ. ೧೧-೭) : ಚತುರಂಗಕ್ಕೆಡರಿಲ್ಲ ರಾಯ ನಿನಗೇನು ಮಾಡುವ ರಾಜಕಾರ್ಯವೆಂದು (ಜೈಮಿಭಾ. ೨-೫೪). 'ಚತುರಂಗಬಲ' ಪರಾ. ೩. ಚದುರಂಗದ ಆಟ: ಚತುರಂಗ . . . ಕಂತುಕ ದ್ಯೂತಾದಿ ಖೇಲನಗಳಿಂ (ವಿವೇಕ. ೨೦೪). [ಸಂ. (ಚತುರ್ + ಅಂಗ)]

ಚತುರಂಗದಂಡಾಸನ (ನಾ). [ಯೋಗ] ಯೋಗಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಮುಖ್ಯವಾದ ಕೆಲವು ಆಸನಗಳು ೧. ಉತ್ತಾನಾಸನ. ೨. ಚತುರಂಗ ದಂಡಾಸನ (ಭಾರದ. ೧೭೭). [ಚತುರಂಗ + ದಂಡ + ಸನ]

ಚತುರಂಗಬಲ (ನಾ). ಆನೆ, ಕುದುರೆ, ರಥ ಮತ್ತು ಕಾಲಾಳು ಎಂಬ ನಾಲ್ಕು ಅಂಗಳನ್ನುಳ್ಳ ಸೈನ್ಯ : ಚತುರಂಗಬಲ ಸಮನ್ವಿತರ್ . . . ಅವನತರಾದರ್ ಚಕ್ರಿಗಳ್ಗೆ (ಆದಿಪು. ೦೨-೩೫): ಬೆಂಗೊಟ್ಟುದು ದಶಮುಖ ಚತುರಂಗಬಲಂ (ಪಂಪರಾಮಾ. ೦೦-೨೦೭). [ಚತುರಂಗ + ಬಲ]

ಚತುರಂಗುಲ, ಚತುರಂಗುಳ (ನಾ). ೧. ನಾಲ್ಕು ಅಂಗುಲ: ಚತುರಂಗುಲ ಪ್ರಮಾಣೋಧ್ವೃತ ಋದ್ಧಿ ಪ್ರಾಪ್ತರ್ . . . ಕುಂದಾಚಾರ್ಯರ್ (ಸುಕುಮಾ. ೦-೦೫): ಚತುರಂಗುಲ ಚಾರಣ ಋದ್ಧಿ ತಮಗೆ ಸಮನಿಸಿದುದು (ಪಂಪರಾಮಾ. ೦-೦೨). **ಚತುರಂಗುಳ:** ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ ; ಕಕ್ಕೆ ಗಿಡ: "ಶಮ್ಯಾಕಃ, ಚತುರಂಗುಳಃ . . . ೮ ಕಕ್ಕೇಗಿಡದ ಹೆಸರುಗಳು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೦೩): ಸರ್ವಾಂಗೀಣ ಸಾಂದ್ರ ಹರಿದ್ರ ವಿಲೇಪನ ವಿಲಿಪ್ತ ಹರಿ ತಾಲಿ ಪಂಕಪಿಂಗಲ ಶಿಲಾಸ್ತಂಭ ವಿಭ್ರಮ ನಿತಂಬ ಶಿಖರ ತರಂಗಿತ ಚತುರಂಗುಳಾಗ್ರ:ಪಲ್ಲವ ನಿವಸನಂ (ಆದಿಪು. ೦೩-೪೫ ಪ).
[ಸಂ. (ಚತುರ್ + ಅಂಗುಲ)]

ಚತುರಂಗುಳ 'ಚತುರಂಗುಲ' ನೋ.

ಚತುರಂತ (ಗು). ೧. ನಾಲ್ಕು ಎಲ್ಲೆಗಳನ್ನುಳ್ಳ; ನಾಲ್ಕುದಿಕ್ಕಿನ ಸಮುದ್ರಗಳೇ ಮೇರೆಯಾದ: ಇಂತು ಚತುರಂತ ಧಾತ್ರೀಕಾಂತೆಯ ನಳವಡಿಸಿ (ಎಕ. VII, ಶಿಕಾ೦. ೧೩೬-೫: 1068). (ನಾ). ೨. ಪಲ್ಲಕ್ಕಿ; ಅಂದಣ. 'ಚತುರಂತಯಾನ' ಪರಾ. [ಸಂ (ಚತುರ್ + ಅಂತ)]

ಚತುರಂತಕ್ಷಿತಿ (ನಾ). ನಾಲ್ಕು ಎಲ್ಲೆಗಳನ್ನುಳ್ಳ ಭೂಮಿ; ನಾಲ್ಕು ಸಮುದ್ರದವರೆಗೆ ಹಬ್ಬಿರುವ ಭೂಮಿ: ಚತುರಂತಕ್ಷಿತಿ ಗರ್ಭಸ್ಥಿತನದು ಗಡಿಮಂದು ಮುದ್ರಿಪಂತಾಯ್ತು ಯಶಸ್ವತಿಯ ಪದನ್ಯಾಸಂ (ಆದಿಪು. ೮-೩೨): ಚತುರಂತಕ್ಷಿತಿಕಾಂತೆ ಕೇಳ್ ಜಲಧಿ ಕೇಳ್ ಸಪ್ತಾರ್ಚಿ ಕೇಳ್ . . . ಪಗೆವನಂ ಕೊಂದೆನ್ನ ಕೋಪಾಗ್ನಿಗಾಹುತಿಯಂ ಮಾಟ್ಪೆಂ (ಗದಾಯು. ೬-೨೩): ಚತುರಂತಕ್ಷಿತಿಭಾರವಂ ತಳೆಯಲಾಂ ಸಾರ್ದಿದರ್ೂಡಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೯-೦೩). [ಚತುರಂತ + ಕ್ಷಿತಿ]

ಚತುರಂತಯಾನ (ನಾ). ಪಲ್ಲಕ್ಕಿ: ಅಂದಣ: ಕನ್ನೆಯಂ ನೆರೆಯೆ ಕೈಗೆಯ್ಸಲ್ವೇಟ್ಟು ಮನುಷ್ಯವಾಹ್ಯಮಪ್ಪ ಚತುರಂತಯಾನವನೇಱಿಸಿ (ಶಾಂತಿಪು. ೯-೯೦ ವ): ಕೇಳು ನೃಪ ಚತುರಂತಯಾನದ ಮೇಲೆ ಕುಳ್ಳಿದ್ದು ಭಯ ಚಾಮರ ಢಾಳಿಸಲು ಶಶಿಯಂತೆ ಧವಳಚ್ಛತ್ರ ಥಳಥಳಿಸೆ (ತಿಮ್ಮ.ಅ. ೯-೯೪). [ಚತುರಂತ + ಯಾನ]

ಚತುರಕಳ್ಳಿ 'ಚದರಗಳ್ಳಿ' ನೋ.

ಚತುರಚೂಡಾಮಣಿ (ನಾ). ಬುದ್ಧಿವಂತರಲ್ಲಿ ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದವನು; ಶ್ರೇಷ್ಠಜ್ಞಾನಿ: ಮಣಿಕೂಟಮೆಂಬ ಶೈಲಾಗ್ರಣಿ ಕಣ್ದೈಲವಾಯ್ತು ಚತುರಚೂಡಾಮಣಿಯ (ಚಂದ್ರಪು. ೦೮-೩೦). [ಚತುರ+ಚೂಡಾಮಣಿ]

ಚತುರಣ (ಗು). ಚೌಕಾಕಾರವಾದ: ಸಂಕಯನ ಹಳಿಯನು ಮಾಕಲ ಹಾಯಕನ ಮಗ ಚಿಮೆಯ ನಾಯಕಂಗೆ ಚತುರಣ ಸೀಮೆಯೊಳಗಾಗಿ ಕೊಟ ಪೂಜೆಗೊಡಗಿಯ ಕ್ರಮವೆಂತೆಂದಡೆ (ಎಕ. XVI, ತುಮಕೂ. ೮೫-೦೪; 7). [<ಸಂ. ಚತುರ್ಣ]

ಚತುರತನ (ನಾ). ಚಾತುರ್ಯ; ಕುಶಲತೆ; ಬುದ್ಧಿವಂತಿಕೆ: ಚತುರತನದಲಿ ನುಡಿದ ನುಡಿಗಳ ಸತಿಗೆ ಮರುಳಾದವನು (ಕಾಶಿಖಾ. ೧೯-೭). [ಚತುರ + – ತನ]

ಚತುರತರ (ಗು). ಬಹಳ ಚಾತುರ್ಯವುಳ್ಳ: ಸಭಾಸದರೆಲ್ಲರ್ ಮೆಚ್ಚೆ ಚತುರತರ ಚತುರ್ವಿಧ ನರ್ತನಮಂ ಬಿತ್ತರಿಪ ರಂಭಾದಿ ದಿವ್ಯನರ್ತಕಿಯರಿಂ (ಕಬಕ. ೦-೭೯ ವ). [ಸಂ.]

ಚತುರತೆ (ನಾ). = ಚತುರತನ: ಜಗತ್ಕಾಂತ ವಚಶ್ಚತುರತೆಯೆಂದಿಂತಿವು ಭಾವಿಸುವೊಡಗ್ಗಳಂಗೆ ನಿಸರ್ಗಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೧-೩೪): ಚತುರತೆಯಂ ಕೀರ್ತಿಸುವೊಡಮತಿ ಶ್ರುತಾವಧಿ ವಿಬೋಧವೊಡವುಟ್ಟಿದವು (ಪಾರ್ಶ್ವಪು. ೦೫-೮): ಪರಿಮಿತಾಕ್ಷರತತಿಯೊಳಪರಿಮಿತಾರ್ಥ ರಚನೆಯಲಿ ವಿರಚಿಸುವುದದು ಕವಿಯ ಚತುರತೆ (ಬಸಪು. ೦-೩೨): ನುತ ಸೊಬಗು . . . ಸೌಭಾಗ್ಯದ ಸುಲಕ್ಷಣದಲಿ ಸುಶೀಲದಲಿ ಚತುರತೆಯೊಳನುನಯದಿ ಲೋಕದ ಸತಿಯರನು ಗೆಲಿದುದು (ಜೀವಂಧ. ೨-೩೪). [ಸಂ. ಚತುರತಾ]

ಚತುರತ್ವ (ನಾ).=ಚತುರತನ: ಚಾರಿತ್ರ್ಯವಿಲ್ಲದ ಚಾರುತ್ವವೇತಕೆ ಬರಿಯ ಚತುರತ್ವವೆ ಸಾಕೆ (ಇಂದಾಪ. ೧೭೮-೭೯). [ಸಂ.]

ಚತುರಧಿಪತಿ (ನಾ). ೧. ನಾಲ್ಕು ವಿಭಾಗಗಳ ಅಥವಾ ಜಿಲ್ಲೆಗಳ ಒಡೆಯ,–ಅಧಿಕಾರಿ. ೨. ಚತುರಂಗ ಸೇನೆಯ ಅಧಿಪತಿ. [ಸಂ. (ಚತುರ್ + ಅಧಿಪತಿ)]

ಚತುರಭಾವ (ನಾ). ಚಾತುರ್ಯ; ನೈಪುಣ್ಯ: ಕುಟಿಲ ನೀಳ ಕುಂತಳ ಕಳಾಪೆಯರ ಚತುರಭಾವಕ್ಕೆ ತಾಮುಂ ಸೋಲ್ತು (ಶಾಂತಿಪು. ೮-೩೦ ವ). [ಚತುರ₂ + ಭಾವ₂]

ಚತುರವೃತ್ತಿ (ನಾ). ಜಾಣತನ; ಚಾತುರ್ಯ: ರತಿವನಿತೆಗೆ ವಿಧವತೆಯುಂ ಶ್ರುತದೇವಿಗೆ ಚತುರವೃತ್ತಿಯುಂ ಮಾಟ್ಪ ತಪಶ್ರುತಮೆರಡುಂ ನಿರುಪಮಮಿಾ ಕ್ಷಿತಿಯೊಳ್ ಶ್ರುತಕೀರ್ತಿದೇವ ಭಟ್ಟಾರಕರ (ಚಂದ್ರಪು. ೦-೩೮). [ಚತುರ₂ + ವೃತ್ತಿ]

ಚತುರಶೀತಿ (ನಾ). ಎಂಬತ್ತುನಾಲ್ಕು: ಅಂಭೋದನಿನಾದಂ ಭದ್ರಮನಂ ಮನೋಜವಂ ಲಕ್ಷಪ್ರಮಿತಂ (ಆದಿಪು. ೦೦-೨೯): ಚತುರಶೀತಿ ಸಹಸ್ರ ಯೋಜನೋತ್ಸೇಧದೊಳ್ ಕಾಳೋದಕ ಸಮುದ್ರಮಿರ್ದುದು (ಅಜಿಪು. ೦೦-೦೩ ವ). [ಸಂ. (ಚತುರ್ + ಅಶೀತಿ)]

ಚತುರಶ್ರ (ಗು). ೧. ನಾಲ್ಕು ಮೂಲೆಗಳುಳ್ಳ; ನಾಲ್ಕು ಕೋಣಗಳುಳ್ಳ; ಚೌಕೋನಾಕಾರದ. ೨. ಕ್ರಮಬದ್ಧವಾದ; ಅಚ್ಚುಕಟ್ಟಾದ. ೩. ಒಪ್ಪುವಂತಹ; ಹಿತವಾದ. (ನಾ). ೪. ಚೌಕವಾದುದು; ಚೌಕಾಕಾರವಾದುದಂ: ಪಂಚರತ್ನ ಹಿರಣ್ಮಯಂ ಚತುರಶ್ರಂ ಮೂಱುಂ ಯೋಜನದಳವಿಯ ಸಭಾಮಂಟಪಮಂ . . . ತಂದು ಮುಂದಿಟ್ಟು (ಪಂಪಭಾ. ೬-೨ವ): ಶಶಿಹಾಸನಭವನರಸಿಯ ಮುಂದೆ ಚತುರಶ್ರದೊಳ್ಕುಂಡಮಂ ತಗಸಿ (ಕ್ಷಮಿಭಾ. ೩೦-೬೬). ೫. ಮೇರೆ; ಎಲ್ಲೆ; ಸೀಮೆ: ವಿಚಿತ್ರವಾದ ಬುದ್ಧಿಗೆ ಸುಖದುಃಖಗಳ ಚತುರಶ್ರವನ್ನು ತಿಳಿಯಲು ಸಾಮರ್ಥ್ಯವಿರುವುದರಿಂದ (ಕಾಂಪೂದ. ೯೭) ೬. [ಸಂಗೀತ] ಒಂದು ಬಗೆಯ ತಾಳ: ಚಂಚತ್ಪುಟ . . . ಚತುರಶ್ರ . . . ಜಯಾಳಮೆಂಬಿವು ಮೊದಲಾದ ನೂಱೆಂಟುತಾಳಂಗಳುಂ (ವಿವೇಕ. ೨೩೮): (೧) ತ್ರಿಶ್ರ (೨) ಚತುರಶ್ರ . . . (೫) ಸಂಕೀರ್ಣ ಈ ಐದು ಜಾತಿಗಳೂ ಲಘುವಿಗೆ ಮಾತ್ರ ಸಲ್ಲುತ್ತವೆ (ಸಂಗೀಚಂ. ೫೭). [ಸಂ. (ಚತುರ್ + ಅಶ್ರ)]

ಚತುರಸ, ಚದುರಸ (ನಾ). ಚೌಕೋನ: ಚತು[ಪಾಠಾಂ. ದು]ರಸದೊಳಗಣ ನಿಲವ ಕಾಣಬೇಕು (ಅಪಚಂ. ೦೨೯-೫೦೭). ಚದುರಸ: ವಿರೂಪಾಕ್ಷದೇವರ ಕೆಯಿಂ ಮೂಡಲಾ ಗಡಿಂಬದಿಂ ಕಿನ್ನೆಲ ಚದುರಸ ಮತ್ತ ೧ (ಸೌಇಇ. IX-1, ೨೫೩-೯೨: 1149): ಎಂಟರಳತೆ ಹದಿನಾಱು ಚದುರಸವ ಮೂವತ್ತೆರಡಱ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಹಸ್ತ ಕಂಬಿಯನಿಕ್ಕಿ ಮೂಱಱಲ್ಲಿ ಭಾಗಸಲಾಗಿ ಎರಡು ಒಳಗು ನಿಂದಿತ್ತು (ಸರ್ವಪ. ೦೦೯-೭೦೭): ಬೆಲ್ಲಕ್ಕೆ ಚದುರಸ [ಪಾಠಾಂ. ಚದುರರಸ] ವಲ್ಲದೆ ಸಿಹಿಗೆ ಚದುರಸ[ಪಾಠಾಂ. ಚದುರರಸ]ಉಂಟೆ (ಅಂಬಿವ. ೩೯೦-೯೯). [<ಸಂ. ಚತುರಸ್ರ]

ಚತುರಸ್ರ (ಗು). ೧. ನಾಲ್ಕು ಮೂಲೆಗಳುಳ್ಳ; ನಾಲ್ಕು ಕೋಣಗಳುಳ್ಳ; ಚೌಕೋನಾಕಾರದ: ಚತುರಸ್ರಾಷ್ಟಾಸ್ರವೃತ್ತೋದರ ಕುಮುದ ಕಪೋತಾಂಸಕಂಠಗಳಾಲಂಬಿತ ಘಂಟಾಚಾಮರೋಜ್ಜೃಂಭಿತಮಣಿಫಳಕಂಗಳ್ (ಅಸಂಪು. ೦೦-೨೮). ೨. ಕ್ರಮಬದ್ಧವಾದ; ಅಚ್ಚುಕಟ್ಟಾದ. (ನಾ). ೩. ನಾಲ್ಕು ಮೂಲೆಗಳನ್ನು ಉಳ್ಳುದು; ಚೌಕೋನ; ಚೌಕ: ಚತುರಸ್ರಾಶ್ವತ್ಥದಳಪ್ರತಿಮರುಚಿಸ್ಥಗಿತಮಣಿವರಾಂಗಂ ಶುಭಂ (ಲೋಕೋಪ. ೦೦-೫೩): ಬಳಿಕ ದೇವಿಯ ಮುಂದೆ ಚತುರಸ್ರದಲ್ಲಿ ಅವನು ಕುಂಡವನ್ನು ತೆಗೆಸಿದ (ಬಿದುಕ. ೦೮೩): ಶಿವಲಿಂಗ ಲಕ್ಷಣವನ್ನು . . . ಆಯಾಯ ಲಿಂಗಗಳಿಗೆ ಆಧಾರವಾಗಿರುವ ಚತುರಸ್ರ, ಅಷ್ಟಾಸ್ರ, ವೃತ್ತಪೀಠಗಳಿಂದ ತಿಳಿಯಬಹುದಾಗಿದೆ (ಭಾರವ. ೭೯). ೪. [ಜ್ಯೋತಿ] ಲಗ್ನದಿಂದ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಹಾಗು ಎಂಟನೆಯ ರಾಶಿಗಳು: ವ್ಯವಹರಿಪ ಸಂಜ್ಞೆ ಚತುರಸ್ರವದೆಂದಪ್ಪುವು ಚತುರ್ಥಗೃಹಕೆ (ಜಾತತಿ. ೦-೩೪). ೫. [ನಾಟ್ಯ] ಇಪ್ಪತ್ತುಮೂರು ದೇಶೀಯ ಸ್ಥಾನಕಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು: ಪಾದಗಳಿಗೆ ಒಂದೂವರೆ ಗೇಣು ಅಂತರವಿರುವಂತೆ ನಂದ್ಯಾವರ್ತ ಸ್ಥಾನಕಗಳಲ್ಲಿ ನಿಂತುಕೊಳ್ಳುವುದು: ಉರು ನಂದ್ಯಾವರ್ತದೆ ಸಂದಿರು ತೊಗ್ಗೇಣರೆಯನುಳಿದು ನಿಲೆ ಚತುರಸ್ರಂ (ಭಾಸ್ವರಂ. ೭-೩೯). ೬. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹಸ್ತಮುದ್ರೆ: ಮೂವತ್ತು ನೃತ್ತ ಹಸ್ತಗಳಲ್ಲಿ

ಒಂದು: ಒದವಿದ ಕಟಕಾಮುಖವೆುರಡರ್ದಿಗಿದಿರಾಗೆಂಟು ಬೆರಲ ತೆಱಂ ನಿಂದಿರ್ದವೆ ಭುಜಕೆ ಸಮದಿನಿರೆ ಕೇಳ್ ಚದುರೇ ಚತುರಸ್ರಹಸ್ತಮೆಂದನಿಸಿರ್ಕುಂ (ರಾತ್ನರಂ. ೨-೪೩); ಈ ಕೆಳಗೆ ಹೇಳಿರುವ ಹಸ್ತಗಳು ನೃತ್ತಹಸ್ತಗಳು ೧. ಚತುರಸ್ರ ೨. ಉದ್ವೃತ್ತ . . . ೩೦. ವಲಿತ (ಅಭಿನ್ಯ. ೯೯). [ಸಂ. (ಚತುರ್ + ಅಸ್ರ)]

ಚತುರಸ್ರಂಬೆಡು (ಕ್ರಿ). ನಾಲ್ಕು ಮೂಲೆಗಳನ್ನು ಪಡೆ ; ಚೌಕವಾಗು : ಚತುರಸ್ರಂಬೆತ್ತ ವೇತ್ರಾಸನವೊಲದುಮಿರ್ಕುಂ (ಹಂಶೀಕ್ಕ. ೦-೬೬). [ಚತುರಸ್ರ + ಪೆಡು₁]

ಚತುರಾಂತರ (ನಾ). ಚೌಕದ ಮಧ್ಯಭಾಗ : ಆರ್ದ್ರಮೃತ್ತಿಕಾವಿರಚಿತಮಪ್ಪ ಚತುರಾಂತರದೊಳ್ ಮುತ್ತಿನ ಚೌಕದ ನಡುವಣ . . . ದುಗುಲದ ಪಸೆಯೊಳ್ (ಪಂಪಭಾ. ೬-೭೪ ವ); "ಹಸೆಯ ಜಗುಲಿ" (ಪಂಪದೀ. ೦೨೯). [ಸಂ. (ಚತುರ್ + ಅಂತರ)]

ಚತುರಾಕ್ಷ (ನಾ). ಜಾಣತನವೇ ಕಣ್ಣಾಗಿರುವವನು ; ಕುರುಡ ; ಭಾನುವಿನ ಭಾರಣೆಯ ಪೋಲುತ್ತಿಹ ನಮುಖ ಚತುರಾಕ್ಷ [ಪಾಠಾಂ. ಚತುರಾಂಧ] ಭೂಪನ ಸೂನು ಹೊಕ್ಕನು ರಂಗವನು ಭೀಷ್ಮಾದಿಗಳಿಗೆಱಗಿ (ಕುಭಾ೯ಆ. ೬-೩೬). [ಸಂ. (ಚತುರ + ಅಕ್ಷಿ + -)]

ಚತುರಾಘಾಟ (ನಾ). ನಾಲ್ಕು ಎಲ್ಲೆ,-ಗಡಿ,-ಮೇರೆ : ಸರ್ವಬಾಧಾಪರಿಹಾರವಾಗಿ ಬಿಟ್ಟ ಮತ್ತನ್ನೂಱಯ್ವತ್ತರಡ ಚತುರಾಘಾಟದ ಸೀಮೆಯಾವುದೆಂದಡೆ (ಸೌಇಇ. XX, ೦೮-೩೭: ೯೮೦) : ರಾಮನಾಥದೇವರ ಭೂಮಿಯಿಂ ಪಡುವಲು ಚತುರಾಘಾಟ ಲಿಂಗಮುದ್ರೆಯ ಕಲ್ಲಿನ ಸೀಮೆಯಿಂದೊಳಗೆ (ಕಇ. IV, ೦-೦೦೦ : 1204). [ಸಂ. (ಚತುರ್ + ಆಘಾಟ)]

ಚತುರಾತ್ಮ (ನಾ). ೧. ಸಂಕರ್ಷಣ, ಅನಿರುದ್ಧ, ಪ್ರದ್ಯುಮ್ನ, ವಾಸುದೇವ ಎಂಬ ನಾಲ್ಕು ರೂಪಗಳನ್ನುಳ್ಳವನು. ೨. ಚುರುಕುಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳವನು ; ಕೌಶಲವನ್ನುಳ್ಳವನು ; ಜಾಣ. ೧, ೨ : ಹಂಯೆಂಬಂತೆಯೆ ಕೃಷ್ಣನದಾವನೊ ಚತುರಾತ್ಮನು ಸಲೆ ನಿಷ್ಕ್ರಿಯನು (ರ್ಭನ್ನಾಲೋ. ೯೬). [ಸಂ. ಚತುರಾತ್ಮನ್ (ಚತುರ್ + ಆತ್ಮನ್ : ಚತುರ + ಆತ್ಮನ್)]

ಚತುರಾನನ (ನಾ). ೧. ನಾಲ್ಕು ಮುಖಗಳನ್ನುಳ್ಳವನು ; ಬ್ರಹ್ಮ : ಚತುರಾನನನಂ ಬಡಿಸಿದರತಿಶಯತಾರ್ಥಮನೆ ತೋಱುವದಿಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೦-೩೭) : ಘನರಜೋಗುಣದಲ್ಲಿ ಚತುರಾನನ ತಮೋಗುಣದಲ್ಲಿ ಶಂಕರನೆನಿಸಿ ಸತ್ವಗುಣಾನುಗತಿಯಲಿ ವಿಷ್ಣುವೆಂದೆನಿಸಿ (ಕುಭಾ೯ಸ. ೯-೩). ೨. ಚಾತುರ್ಯದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಬಾಯಿ ಉಳ್ಳವನು; ಮಾತಿನಲ್ಲಿ ನಿಪುಣ : ಆ ಸರಸತಿಯುಂ ಚತುರಾನನಪರಿಚಿತೆಯೆನಿಸಿಪನದೇಂ ಸಮರ್ಥನೊ ಪದ್ಮಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೩-೨): ಅಬ್ಜಭವನಂತೆ ಚತುರಾನನಂ . . . ಎಂದು ಧರ್ಮಜನ ಧರೆ ಪೊಗಳುತಿರೆ (ಕೃಮಿಭಾ. ೨-೦೩) . ೩. ಒಬ್ಬ ಕನ್ನಡ ನಿಘಂಟುಕಾರನ ಹೆಸರು; ಚತುರಾಸ್ಯ ಬೊಮ್ಮರಸ: ಕವಿ ಚತುರಾನನನೆಂದೆನಿಸುವ ನಾಮದ . . . ಅಚ್ಚಗನ್ನಡ ವಿವರಣೆ ಚೆಲ್ವಾಗೆ ರಚಿಸಿದಂ ಚತುರಾಸ್ಯಂ (ಚತುನಿ. ೩). [ಸಂ. (ಚತುರ್+ಆನನ; ಚತುರ+ಆನನ)]

ಚತುರಾಶಿಗಿಡ(ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : ಕಾಡು ಸಬ್ಬಸಿಗೆ, ಚತುರಾಶಿಗಿಡ (ವ್ಯುತಿಗಿ. ೩೮-೭೩೩). 'ಚೇತರಾಶಿ' ಪರಾ. [ಚತುರಾಶಿ₂ + ಗಿಡ (<ಗಿಡು)]

ಚತುರಾಶ್ರಮ (ನಾ). ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯ, ಗಾರ್ಹಸ್ಥ್ಯ, ವಾನಪ್ರಸ್ಥ ಮತ್ತು ಸಂನ್ಯಾಸವೆಂಬ ನಾಲ್ಕು ಬಗೆಯ ಆಶ್ರಮಗಳು : ಚಾತುರ್ವರ್ಣ್ಯದ ಕರ್ತವ್ಯಗಳು, ಚತುರಾಶ್ರಮದ ಕರ್ತವ್ಯಗಳು . . . ಉಕ್ತವಾಗಿವೆ (ಭಾರರ. ೬೩). [ಸಂ. (ಚತುರ್ + ಆಶ್ರಮ)]

ಚತುರಾಶ್ರಯ (ನಾ). ನಾಲ್ಕು ಮೇರೆ,-ಎಲ್ಲೆ : ಶ್ರೀಮನು ಮಹಾಮಹಿಮ ಕಪಿಲಸಿದ್ಧಮಲ್ಲೇಶ್ವರ ದೇವರ ಕ್ಷೇತ್ರದ ಚತುರಾಶ್ರಯದ ನಾಲ್ಕುಂ ದೆಸೆಯ ವಳೆಯದೊಳಗೆ (ಎಇ. XXIII, ೦೯೩-೪೮ : 1266). [ಸಂ. (ಚತುರ್ + ಆಶ್ರಯ)]

ಚತುರಾಸೀತಿ (ನಾ).=ಚತುರಶೀತಿ: ಪೆರ್ಮಟ್ಟಿ ಪಱಿಘೋಷಣಂ ಚತುರಾಸೀತಿ ನಗರಾಧಿಷ್ಠಿತಂ (ಸೌಇಇ. XX, ೪೧-೮ : 1068). [<ಸಂ. ಚತುರಶೀತಿ]

ಚತುರಾಸ್ಯ (ನಾ). ೧. ನಾಲ್ಕು ಮುಖಗಳನ್ನುಳ್ಳವನು ; ಬ್ರಹ್ಮ : ಚತುರಾಸ್ಯಂಗಂ ನೆಗಟ್ಟಿಹಪಱಿಗಮುಳಂಬಂ (ಜನಾರಿ. ೭-೭) : ಚತುರಾಸ್ಯೇಂದ್ರಾದಿ ದೇವರ್ ನಡೆದು ಜಲಧಿತಲ್ಪಂಗೆ ದೈತ್ಯೇಂದ್ರರುದ್ವೃತ್ತತೆಯಂ ಪೇೞ್ದಲ್ಕೆ (ಜಗಪಿ. ೨-೪೪). ೨. ಸುಂದರವಾದ ಮುಖವುಳ್ಳವನು. ೩. ಜಾಣ್ಮೆಯ ಮಾತನ್ನಾಡುವವನು ; ವಾಕ್ಚತುರ. ೧, ೨, ೩ : ಈ ಮಹಾ ಪುರುಷಂ . . . ಚತುರಾಸ್ಯನಾಗಿಯುಂ ಹಿರಣ್ಯಗರ್ಭನಲ್ತು (ಜಗಪಿ. ೮-೦೦ ವ). ೨, ೩ : ಆ ಜನೇಶ್ವರಂ . . . ಚತುರಾಸ್ಯನುಮಚ್ಯುಯನುಮುಕ್ತಿಸ್ಪಂದವ್ಯಪೇತನುಂ . . . ಗಗನಗಮನಮಾಗಿ (ಸುಕುಮಾ. ೮-೬೯ ವ): ಚತುರಾಸ್ಯನತುಳ ಮತಿಯಿಂ . . . ನೆಗಟ್ದಂ ಚತುರ್ಗುಣಂ ಸಕಳ ರಾಜನೀತಿಯೊಳ್ (ಪಾರ್ಶ್ವಪು. ೭-೯೮). ೪. =ಚತುರಾನನ ೩ : ಅಚ್ಚಗನ್ನಡ ವಿವರಣೆ ಚೆಲ್ವಾಗೆ ರಚಿಸಿದಂ ಚತುರಾಸ್ಯಂ (ಚತುನಿ. ೩). [ಸಂ. (ಚತುರ್ + ಆಸ್ಯ; ಚತುರ + ಆಸ್ಯ)]

ಚತುರಾಸ್ಯತೆ (ನಾ). [ಜೈನ] ಕೇವಲಜ್ಞಾನಿಯಾದವನಿಗೆ ಉಂಟಾಗುವ ಹತ್ತು ಅತಿಶಯಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಒಮ್ಮೆಲೆ ನಾಲ್ಕು ಕಡೆಯೂ ನೋಡುವ ಶಕ್ತಿ : ಚತುರ ಚತುರಾಸ್ಯತೆ . . . ಗತಚ್ಛಾಯತೆಯ ಪೀರ್ಕೃದತಿಶಯವು ಜನನ (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೬೦-೬೪). [ಸಂ. ಚತುರಾಸ್ಯತಾ]

ಚತುರಾಸ್ಯತ್ವ (ನಾ).=ಚತುರಾಸ್ಯತೆ : ಚತುರಾಸ್ಯತ್ವಮಭುಕ್ತಿಭಾವಮನಿಮೇಷತ್ವಂ . . . ಅಚ್ಛಾಯತೆಯೆಂಬ ಪತ್ತತಿಶಯಂ ತೀರ್ಥೇಶನೊಳ್ ಶೋಭಿಕುಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೦೩-೦೦೩). [ಸಂ.]

ಚತುರಾಸ್ಯಪ್ರಿಯೆ (ನಾ). ಸರಸ್ವತಿ : ಪುಸ್ತಕಹಸ್ತಾನ್ವಿತೆ ಪುಣ್ಯಕಥೆಯನೊರ್ವಳೆ ಚತುರಾಸ್ಯಪ್ರಿಯೆ ಸುರಾಗದಿಂ ವಾಚಿಸಿದಳ್ (ಪುಷ್ಪಪು. ೯-೮೭). [ಚತುರಾಸ್ಯ + ಪ್ರಿಯೆ]

ಚತುರಿಂದ್ರಿಯ (ನಾ). ೧. ನಾಲ್ಕು ಬಗೆಯ ಇಂದ್ರಿಯಗಳು ; ಕಣ್ಣು, ಮೂಗು, ನಾಲಗೆ ಮತ್ತು ಚರ್ಮ. ೨. (ಕಿವಿಯನ್ನುಳಿದು) ನಾಲ್ಕು ಇಂದ್ರಿಯಗಳನ್ನು ಮಾತ್ರ ಹೊಂದಿರುವ ಜೀವಿ : ಸ್ಪರ್ಶನ ರಸನ ಘ್ರಾಣ ಚಕ್ಷುರಿಂದ್ರಿಯ ಸಮನ್ವಿತಂಗಳಪ್ಪ ಮಧುಕರಾದಿ ಚತುರಿಂದ್ರಿಯಂಗಳ್ (ಆದಿಪು. ೦೦-೬೦ವ): ದಂಶಮಶಕ ಮಕ್ಷಿಕಾ ಭ್ರಮರ ಪತಂಗಾದಿ ಚತುರಿಂದ್ರಿಯಂಗಳ್ ಸ್ಪರ್ಶನ ರಸನ ಘ್ರಾಣ ಚಕ್ಷುರಿಂದ್ರಿಯ ಪರಿಚ್ಛಿತ್ತ್ಯಪೇತಂಗಳಪ್ಪುವು (ತತ್ತ್ವಪ್ರ. ೯೮). [ಸಂ. (ಚತುರ್ + ಇಂದ್ರಿಯ)]

ಚತುರಿಕೆ₁ (ನಾ). ಚಾತುರ್ಯ ; ಚದುರು ; ನೈಪುಣ್ಯ : ತತವಿತತಘನಸುಸಿರ ವಾದ್ಯದ ಚತುರಿಕೆಗೆ . . . ನಲಿದು ನರ್ತಿಪುದು (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೬೦-೩೦): ಅಥವನಂ ಜಱಿವ ಚತುರಿಕೆಯ ಮಾತುಗಳನು ಸೊಲ್ಲುಸೊಲ್ಲೆಂದು ಮೂದಲಿಸುತುಂ (ಚಲಪು. ೩೩-೨೨). [ಚತುರ₁ + - ಇಕೆ]

ಚತುರಿಕೆ₂ (ನಾ). ೧. ಚತುರೆಯಾದವಳು ; ಜಾಣೆ. ೨. [ಕಾವ್ಯಮೀ] ನಾಯಿಕೆಯ ನಾಲ್ಕು ಬಗೆಯ ಪರಿಚಾರಿಕೆಯರಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬಳು : ಇತ್ತ ಚತುರ ಚತುರಿಕೆಯರಪ್ಪ ಪರಿಚಾರಕಿಯರುಂ . . . ಮಂಗಳವಸದನಂ ಗೊಳಿಸಲವಸರಂಬಡೆದು (ಪುಷ್ಪಪು. ೮-೫೩ ವ) : ಅಭಿಸಾರಿಕೆ, ಚತುರಿಕೆ, ಸಹಸಂಚಾರಿಕೆ, ದೂತಿಕೆಯರೆಂಬ ಚತುರ್ವಿಧ ಸಖಿಯರುಂ (ವಿವೇಳ. ೨೨೯). [ಸಂ. ಚತುರಿಕಾ]

ಚತುರುಪಧಾವಿಶುದ್ಧ (ಗು). ೧. ಧರ್ಮ, ಅರ್ಥ, ಕಾಮ, ಭಯ ಈ ನಾಲ್ಕು ವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ ಮಾಡಿದ ಪರೀಕ್ಷೆಗಳಿಂದ ಪರಿಶುದ್ಧನೆಂದು ನಿರ್ಣಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟ: ಚತುರುಪಧಾವಿಶುದ್ಧಮತಿಚಿತ್ರಭವ ಪ್ರತಿರೂಪ ಸುಂದರಾಕೃತಿ . . . ಕಸವಯ್ಯನಾಯಕನೋಳಿಯ್ದು ಜಗನ್ನುತಿವೆತ್ತು ಕೋಟಿಗುಂ (ಎಕ. XI, ದಾವಣ. ೪೨-೪೩ : ಸು. 1162): "ರಾಜಭಕ್ತಿ, ಅಸ್ವಾರ್ಥಪರತೆ,ಜಿತೇಂದ್ರಿಯತ್ವ,ಧೈರ್ಯ-ಈ ಗುಣಗಳಲ್ಲಿ ಪರೀಕ್ಷಿತವಾಗಿ ಶುದ್ಧವಾಗಿರುವ" (ಕಾಪಮಂ. ೬೮೦ ಟಿಪ್ಪಣಿ). (ನಾ). ೨. ಮೇಲಿನ ಪರೀಕ್ಷೆಗಳಿಂದ ಶುದ್ಧನೆಂದು ನಿರ್ಣಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟವನು : ಚತುರುಪಧಾವಿಶುದ್ಧನುಂ ಬುದ್ಧಿವೃದ್ಧನುಂ . . . ಭದ್ರಮೂರ್ತಿಯುಮಪ್ಪ ವಸುಭಾಗಭಟ್ಟನಿಂತೆಂದಂ (ಪಂಚತಂ. ೧೬-೧೩): ಚತುರುಪಧಾವಿಶುದ್ಧನನವದ್ಯಚರಿತಂ . . . ನೃಪನೇಂ ವಿವೇಕಿಯೋ (ಪುಷ್ಪಪು. ೩-೬೩): ಚತುರುಪಧಾವಿಶುದ್ಧನಧಿಕಾರಿ ಕಳಾವಿದಂ (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೧೬-೫೪).

[ಸಂ. (ಚತುರ್ + ಉಪಧಾ + ವಿಶುದ್ಧ)]

ಚತುರುಪಧಾಶುದ್ಧಿ (ನಾ). ಧರ್ಮ, ಅರ್ಥ, ಕಾಮ, ಭಯಂಗಳೆಂಬ ನಾಲ್ಕು ಬಗೆಯ ಗುಣಗಳಲ್ಲಿ ಪರೀಕ್ಷಿತನಾಗಿ ಶುದ್ಧಿಹೊಂದುವಿಕೆ : ವಿದಿತಂ ಪಂಚಾಂಗಮಂತ್ರಸ್ಥಿತಿ ಚತುರುಪಧಾಶುದ್ಧಿ ಸಿದ್ಧಿತ್ರಯಾಸಂಪದಮಾ ಷಾಡ್ಗುಣ್ಯವೃತ್ತಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೯-೧೧೬).

[ಸಂ. (ಚತುರ್ + ಉಪಧಾ + ಶುದ್ಧಿ)]

ಚತುರುಪಾಯ (ನಾ). (ಕಾರ್ಯಸಾಧನೆಗೆ ಪ್ರಯೋಗಿಸಲಾಗುವ) ನಾಲ್ಕು ಬಗೆಯ ಉಪಾಯಗಳು; ಸಾಮ, ದಾನ, ಭೇದ, ದಂಡ: ವಿದಿತಂ . . . ಚತುರ ಚತುರುಪಾಯಪ್ರಯೋಗಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೯-೧೧೬).

[ಸಂ. (ಚತುರ್ + ಉಪಾಯ)]

ಚತುರೋಕ್ತಿ (ನಾ). ಚಾತುರ್ಯದ ಮಾತು; ಚಮತ್ಕಾರಪೂರ್ಣವಾದ ಮಾತು : ಸ್ತುತಿಗೆಯ್ವಂ . . . ಚತುರೋಕ್ತಿ ಪ್ರಚುರಾರ್ಥ ಕಾವ್ಯಜನಿತೋರ್ವೀಹರ್ಷನಂ ಹರ್ಷನಂ (ಜಗವಿ. ೧-೮): ನಾಗರಿಕನುಕ್ತಿಗೆ ಚತುರೋಕ್ತಿ ಚತುರ್ಮುಖಂ ಮೆಚ್ಚುತ್ತುಂ ಪೋಗೆ (ಚಂದ್ರಪು. ೮-೬೨ ವ).

[ಚತುರ₂ + ಉಕ್ತಿ]

ಚತುರೋಪಾಯ (ನಾ). ೧. = ಚತುರುಪಾಯ: "ಕೊಟ್ಟು ಕೊಳ್ವುದು ದಾನಮೆನಿಸಿಕ್ಕು ವೈರಮಂ ಪುಟ್ಟಿಸಲು ಭೇದಮೆನಿಸಿಕ್ಕು ಶಿಕ್ಷಿಸಲೊಡಂಬಟ್ಟೊಡದು ದಂಡಮೆನಿಸಿಕ್ಕು ಸ್ವೈರಣೆ ಸಾಮಮಕ್ಕು ತಾವಿಂತಿವೆಯ್ದೆ ಮುಟ್ಟೆ ಚತುರೋಪಾಯಮಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೬೯-೩): ಉಗ್ರ ಪಂಚಾನನಂ ಗೆಲ್ವ ಚತುರೋಪಾಯಮಂ ಬಿಟ್ಟು ತಾನಳ್ಕಿ ಬಳ್ಕಿ ಕಡುದೈನ್ಯದಿಂದೀಗ ಮುಗ್ಧಾಂಗಮಂ ತಳೆದಿರ್ಪುದು ಏನಿದಚ್ಚರಿಯೆಂದು (ಕೃಮಿಥಾ. ೬-೨೮). ೨. ನಾಲ್ಕು ಬಗೆಯ ಉಪಾಯಗಳನ್ನು ಬಲ್ಲವನು : ಸುರಪುರನಿಲಯ ಚೆನ್ನಿಗರಾಯ ಚತುರೋಪಾಯ ರಕ್ಷಿಸು ನಮ್ಮನನವರತ (ಹರಿಸಾ. ೧). [<ಸಂ. ಚತುರುಪಾಯ]

ಚತುರ್ಗತಿ (ನಾ). ೧. ನಾಲ್ಕುಗತಿ ; ನಾಲ್ಕು ಅವಸ್ಥೆ. ೨. [ಜೈನ] ದೇವ, ಮನುಷ್ಯ, ತಿರ್ಯಕ್, ನಾರಕ ಎಂಬ ನಾಲ್ಕು ವಿಧವಾದ ಜನ್ಮಗಳಂ: ತಪಃಪೋತದಿನಣ್ಣ ನೀಂ ತಡಿಯನೆಯ್ದಂತಲ್ಲದಿಂತೀ ಚತುರ್ಗತಿ ಸಂಸಾರ ಪಯೋಧಿಯಂ ಪೊಣಮಡಲ್ ಮತ್ತಿಲ್ಲ ನೀನಾರ್ತಪಯ್ (ಆದಿಪು. ೩-೫೬): ಇನ್ನೆವರಂ ಚತುರ್ಗತಿಗಳೊಳ್ತಿರಿತಂದು ಜವಂಗೆ ವೇಡಿಯಾದಂ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೧೩-೯೨). [ಸಂ. (ಚತುರ್ + ಗತಿ)]

ಚತುರ್ಗುಣ (ನಾ). ೧. ನಾಲ್ಕುಮಡಿ,-ಪಟ್ಟು. 'ದ್ವಿಗುಣ' ಪರಾ. ೨. [ದ್ವೈತ] ಸತ್, ಚಿತ್, ಆನಂದ, ಆತ್ಮ ಎಂಬ ಭಗವಂತನ ನಾಲ್ಕು ಗುಣಗಳಂ. 'ಚತುರ್ಗುಣೋಪಾಸಕ' ಪರಾ.

[ಸಂ. (ಚತುರ್ + ಗುಣ)]

ಚತುರ್ಗುಣಿತ (ಗು). ನಾಲ್ಕರಿಂದ ಗುಣಿಸಿದ ; ನಾಲ್ಮಡಿಯಾದ : ಆ ಸಂಕಟಸಮಯದಲ್ಲೂ ಅವನು ದ್ವಿಗುಣಿತ ಚತುರ್ಗುಣಿತ ಬಲಿಷ್ಠನಾದನು (ಅಂದಿ. ೧೧೫). [ಸಂ. (ಚತುರ್ + ಗುಣಿತ)]

ಚತುರ್ಗುಣೋಪಾಸಕ (ನಾ). [ದ್ವೈತ] ಭಗವಂತನ ನಾಲ್ಕು ಗುಣಗಳನ್ನು ಉಪಾಸನೆ ಮಾಡುವವನು : ಮನುಷ್ಯೋತ್ತಮರು ಚತುರ್ಗುಣೋಪಾಸಕರು (ಹಿಂದಸಾ. ೨೯೦).

[ಚತುರ್ಗುಣ + ಉಪಾಸಕ]

ಚತುರ್ಗ್ರಾಮ (ನಾ). ನಾಲ್ಕು ಹಳ್ಳಿಗಳು ; ಚೌಗಾವೆ.

[ಸಂ. (ಚತುರ್ + ಗ್ರಾಮ)]

ಚತುರ್ಜಾತಕ (ನಾ). [ವೈದ್ಯ] ದಾಲ್ಚಿನ್ನಿ, ಏಲಕ್ಕಿ, ನಾಗಕೇಸರಿ, ಜಾಪತ್ರೆ ಎಂಬ ನಾಲ್ಕು ಔಷಧಿದ್ರವ್ಯಗಳು : ೨ ಹಲಹಿಪ್ಪಲಿ. ತವಕ್ಷೀರ ೪ ಹಲ, ಚತುರ್ಜಾತಕ ೧ ಹಲ ಜೇನುತುಪ್ಪ ೬ ಹಲ ಸಹ ಹಾಕಿ ಕಲಸಿ ಸೇವಿಸಲು ಕ್ಷಯವ್ಯಾಧಿ . . . ಗುಣಮಕ್ಕು (ಸಕವೈ. ೨೫೮). [ಸಂ.]

ಚತುರ್ಜ್ಞಾನ (ನಾ). [ಜೈನ] ಮತಿ, ಶ್ರುತ, ಅವಧಿ ಮತ್ತು ಮನಃ ಪರ್ಯಾಯಂಗಳೆಂಬ ನಾಲ್ಕು ಬಗೆಯ ಜ್ಞಾನಗಳು : ಅಂತೊಗೆದ ಚತುರ್ಜ್ಞಾನದೊಳವಗಮಿಸಿದಂ ಜ್ಞಾನರೂಪನಾದಿಬ್ರಹ್ಮಂ (ಆದಿಪು. ೯-೮೮); ದೇದೀಪ್ಯಮಾನ ಪ್ರಭಾಭಾಸುರಗಾತ್ರಂ ಚತುರ್ಜ್ಞಾನನೇತ್ರರಂ . . . ಕಂಡು (ಸುಕುಮಾ. ೮-೪೮ ವ). [ಸಂ. (ಚತುರ್ + ಜ್ಞಾನ)]

ಚತುರ್ನಿಕಾಯ (ನಾ). [ಜೈನ] ಭವನವಾಸಿ, ವ್ಯಂತರ, ಜ್ಯೋತಿಷ್ಕ ಮತ್ತು ಕಲ್ಪವಾಸಿಗಳೆಂಬ ನಾಲ್ಕು ಪ್ರಕಾರದ ದೇವತೆಗಳ ಸಮೂಹ : ಅಮರಪತಿ ಚತುರ್ನಿಕಾಯಾಮರೇಂದ್ರಪರಿವೃತಂ ಬಂದು (ಮಲ್ಲಿಪು. ೧೩-೧೬೫). [<ಸಂ. ಚತುರ್ನಿಕಾಯ]

ಚತುರ್ಥ (ಗು). ೧. ನಾಲ್ಕನೆಯ. 'ಚತುರ್ಥಾಂಶ' ಪರಾ. (ನಾ). ೨. ನಾಲ್ಕನೆಯ ವರ್ಣಕ್ಕೆ ಸೇರಿದವನು ; ಶೂದ್ರ : ಈ ಕೆಟಿಗೆ ಸಂಸ್ಕಾರ ಜಲಶುದ್ಧಿ ದೊರಕದು ಚತುರ್ಥನಿದನಗೆದಾತಂ (ಸಿದ್ಧರಾ. ೯-೬೨).

[ಸಂ.]

ಚತುರ್ಥಧ್ಯಾನ (ನಾ). [ಜೈನ] ಆರ್ತ, ರೌದ್ರ, ಧರ್ಮ ಮತ್ತು ಶುಕ್ಲ ಎಂಬ ನಾಲ್ಕು ಬಗೆಯ ಧ್ಯಾನಗಳಲ್ಲಿ ಕೊನೆಯದು ; ಶುಕ್ಲಧ್ಯಾನ : ಧ್ಯಾನಾನಳದಗ್ಧ ಶೇಷಾಶೇಷ ಕರ್ಮೇಂಧನನುಮಾಗಿ (ಆದಿಪು. ೧೬-೭೪ ವ).

[ಚತುರ್ಥ + ಧ್ಯಾನ]

ಚತುರ್ಥಸ್ನಾನ (ನಾ). ಮುಟ್ಟಾದವಳು ನಾಲ್ಕನೆಯ ದಿನ ಮಾಡುವ ಸ್ನಾನ : ಮರುದೇವಿ ಮಹಾದೇವಿ ಚತುರ್ಥಸ್ನಾನದೊಳ್ ಕಲ್ಪದ್ರುಮ ದುಕೂಲವಸನೆಯುಂ . . . ಆಗಿ (ಆದಿಪು. ೭-೨೬ ವ): ದೇವಕಿದೇವಿ ಪುಷ್ಪವತಿಯಾಗಿ ಚತುರ್ಥಸ್ನಾನಾನಂತರಂ ಮಂಗಳ ಪ್ರಸಾಧನ ಮನಪ್ಪಕೆಯ್ದು (ಜಗವಿ. ೨-೫೯). 'ನಾಲ್ನೀರ್' ಪರಾ.

[ಚತುರ್ಥ + ಸ್ನಾನ]

ಚತುರ್ಥಾಂಶ (ನಾ). ನಾಲ್ಕನೆಯ ಒಂದು ಭಾಗ ; ಕಾಲುಭಾಗ : ನಕ್ಷತ್ರ ತಾರಾಗಣಕ್ಕೆಯುತ್ಕೃಷ್ಟದಿಂ ಪಲ್ಯೋಪಮ ಚತುರ್ಥಾಂಶಂ ಜಘನ್ಯದಿಂ ಪಲ್ಯೋಪಮಾಷ್ಟಮ ಭಾಗಮಕ್ಕುಂ (ಸುಕುಮಾ. ೧೦-೫೯ ವ).

[ಚತುರ್ಥ + ಅಂಶ]

ಚತುರ್ಥಿ (ನಾ). ೧. ಚಾಂದ್ರಮಾನ ಮಾಸದ ಒಂದು ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕನೆಯ ತಿಥಿ ; ಚೌತಿ : ಷಷ್ಟಿ ಅಷ್ಟಮಿ ನವಮಿ ಪಾಡ್ಯ ಚತುರ್ಥಿ ಪೌರ್ಣಮಿ ಅಮಾವಾಸ್ಯೆ ಈಸು ತಿಥಿಗಳು ಅಶುಭ (ಗಗಶಾ. ೯-೬೭). ೨. [ವ್ಯಾಕ] ನಾಮ ವಿಭಕ್ತಿಗಳಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕನೆಯದು : ನಿನಗೆ ಯೆನಗೆ ತನಗೆಯೆಂಬೀ ನುಡಿ ಚತುರ್ಥಿಯೊಳ್ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೧೫೨): ನುತಸಂಪ್ರದಾನ ರೂಢಂ ಚತುರ್ಥಿ (ಶಮದ. ೧೨೯). [ಸಂ. ಚತುರ್ಥೀ]

ಚತುರ್ದಂಡಿ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ನಾಲ್ಕು ಬಗೆಯ ಸಂಗೀತ ರಚನೆಗಳು : ಗೀತ, ಆಲಾಪ, ಠಾಯ ಮತ್ತು ಪ್ರಬಂಧ ಎಂದು ನಾಲ್ಕು ವಿಧ ರಚನೆಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸಿ ಇವನ್ನು 'ಚತುರ್ದಂಡಿ' ಎಂದು ವೆಂಕಟಮಖಿ ಕರೆದಿದ್ದಾನೆ (ಸಂಗೀಡಂ. ೭೦). [ಸಂ. ಚತುರ್ದಂಡೀ]

ಚತುರ್ದಂತ (ನಾ). ೧. ನಾಲ್ಕು ಹಲ್ಲು : ಗಳ್ದನಂಗರುಚಿಯಿಂದ್ಯೈರಾವಣಮುಂ ಕುಮಾರಚೂಡಾಮಣಿ ಲಾಲಾಜಲದೊಳಂ ಚತುರ್ದಂತದೊಳಂ (ಶಂಚಾಮಾ. ೩-೧೩೦). ೨. ನಾಲ್ಕು ಕೋರೆಗಳನ್ನುಳ್ಳುದು ; ಐರಾವತ : ಲಲಿತಾಂಗುಲಿ ಭಾಸುರಭದ್ರ ಲಕ್ಷಣಾಲಂಕೃತಂ ಚತುರ್ದಂತಂ (ಆಜಿಪು. ೬-೩೭). [ಸಂ. (ಚತುರ್ + ದಂತ)]

ಚತುರ್ದಶ (ಗು). ೧. ಹದಿನಾಲ್ಕನೆಯ. (ನಾ). ೨. ಹದಿನಾಲ್ಕು : ವೃಷಭಾದ್ರಿಗಳಿಂದಂ ಚತುರ್ದಶ ಮಹಾವಾಹನಗಳಿಂದಮೆಸೆದು (ಆದಿಪು. ೦-೪೮ ವ). [ಸಂ. ಚತುರ್ದಶನ್ (ಚತುರ್ + ದಶನ್)]

ಚತುರ್ದಶಧರೆ (ನಾ). = ಚತುರ್ದಶಲೋಕ : ಜೀವಾಂತರಾತ್ಮ ಪರಮಾತ್ಮ ಚೇತನರೂಪ ಪಾವನ ಚತುರ್ದಶಧರಾಜನಾಧೀಶ (ವೀರ್ಯಪು. ೪-೯-೨). [ಚತುರ್ದಶ + ಧರೆ]

ಚತುರ್ದಶಪದಿ (ನಾ). [ಛಂದ] ಹದಿನಾಲ್ಕು ಚರಣಗಳನ್ನುಳ್ಳ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಪದ್ಯ ; ಸುನೀತ ; ಇಂಗ್ಲಿಷಿನ ಸಾನೆಟ್‌ರೂಪದ ಪದ್ಯ : ಈವರೆಗೆ ಕೆಲಕೆಲವು ಪ್ರಣಯಗೀತಗಳನ್ನೂ ಚತುರ್ದಶಪದಿಗಳನ್ನೂ . . . ರಚಿಸಿಲ್ಲವುದರಿಂದ (ಹಕ್ಕಿ. ಗ್ರ- ಮುನ್ನುಡಿ) [ಸಂ. ಚತುರ್ದಶಪದೀ]

ಚತುರ್ದಶಪೂರ್ವ (ನಾ). [ಜೈನ] ಶ್ರುತಾಂಗಗಳ ವಿವರಣೆಗಳನ್ನು ಕೊಡುವ - ಉತ್ಪಾದ, ಅಗ್ರಾಯಣೀಯ, ವೀರ್ಯಪ್ರವಾದ, ಅಸ್ತಿನಾಸ್ತಿಪ್ರವಾದ, ಜ್ಞಾನಪ್ರವಾದ, ಸತ್ಯಪ್ರವಾದ, ಆತ್ಮಪ್ರವಾದ, ಕರ್ಮಪ್ರವಾದ, ಪ್ರತ್ಯಾಖ್ಯಾನ, ವಿದ್ಯಾನುವಾದ, ಕಲ್ಯಾಣ, ಪ್ರಾಣಾವಾಯ, ಕ್ರಿಯಾವಿಶಾಲ, ಲೋಕಬಿಂದುಸಾರ ಎಂಬ ಹದಿನಾಲ್ಕು ಪೂರ್ವಗ್ರಂಥಗಳು : ಗುರುವಿನನುಮತದಿಂ ದ್ವಾದಶಾಂಗ ಚತುರ್ದಶಪೂರ್ವಂಗಳಂ ಕಲ್ತು (ಆದಿಪು. ೦೪-೦೩೯ ವ) : ದ್ವಾದಶಾಂಗ ಚತುರ್ದಶಪೂರ್ವಮಂ . . . ಕಲ್ತು (ಶಾಂತಿಪು. ೯-೦೦೩ ವ). [ಚತುರ್ದಶ + ಪೂರ್ವ]

ಚತುರ್ದಶಭುವನ (ನಾ). = ಚತುರ್ದಶಲೋಕ : ಈ ಚತುರ್ದಶಭುವನಮಂ ಬೆಲೆಯನಿಪ ಕೃತಿಯನವನಿಪಕೃತಿಯುಂ (ಅರ್ಜುನೀ. ೦-೪೭) : ಇಕ್ಷ್ವಾಕು ವಂಶದೊಳಗಣ ಚತುರ್ದಶ ಭುವನಪತಿಗಳೊಳಗಿಂದುತನಕಾವನುಯಿ ಹುಸಿ ಹೊದ್ದದವರಿಲ್ಲ (ಹರಿಶ್ಚ. ೨-೭) : ಏಕಾಂತರಾಮನನಂತತೇಜೋಮಹಿಮೆಯುದು ಲೋಕಾಂತವಾಯಿತ್ತೀ ಚತುರ್ದಶಭುವನಮಧ್ಯದಲಿ (ರಾಕಪು. ೩೨-೪೩) : ಈ ಕಾಳಗ ಚತುರ್ದಶಭುವನಜನ ಸಂಕ್ಷೋಭವಾಯ್ತೆಂದ (ಕುಮಾರ. ೨೨-೧೦) [ಚತುರ್ದಶ + ಭುವನ]

ಚತುರ್ದಶಮನು (ನಾ). ೧. ಸ್ವಾಯಂಭುವ, ಸ್ವಾರೋಚಿತ, ಉತ್ತಮ, ತಾಮಸ, ರೈವತ, ಚಾಕ್ಷುಷ, ವೈವಸ್ವತ, ಸಾವರ್ಣಿ, ದಕ್ಷಸಾವರ್ಣಿ, ಬ್ರಹ್ಮಸಾವರ್ಣಿ, ಧರ್ಮಸಾವರ್ಣಿ, ರುದ್ರಸಾವರ್ಣಿ, ದೇವಸಾವರ್ಣಿ ಮತ್ತು ಇಂದ್ರಸಾವರ್ಣಿ ಎಂಬ ಹದಿನಾಲ್ಕು ಜನ ಮನುಗಳು. ೨. [ಜೈನ] ಪ್ರತಿಶ್ರುತಿ, ಸನ್ಮತಿ, ಕ್ಷೇಮಂಕರ, ಕ್ಷೇಮಂಧರ, ಸೀಮಂಕರ, ಸೀಮಂಧರ, ವಿಮಲವಾಹನ, ಚಕ್ಷುಷ್ಮಂತ, ಯಶಸ್ವಿ, ಅಭಿಚಂದ್ರ, ಚಂದ್ರಾಭ, ಮರುದ್ದೇವ, ಪ್ರಸೇನಜಿತು, ನಾಭಿರಾಜ ಎಂಬ ಹದಿನಾಲ್ಕು ಮನುಗಳು : ಅಜ್ಞಾನತ್ರಯರಹಿತರ್ . . . ಅಧಿಕಪ್ರಜ್ಞರ್ ಪುಟ್ಟುವರೀ ನೆಲನಾಡಜ್ಞಾಮುದ್ರಿತಮನರ್ ಚತುರ್ದಶ ಮನುಗಳ್ (ಶಂಚಾಮಾ. ೦-೭೯). 'ಕುಲಂಕರ' ಪರಾ. [ಚತುರ್ದಶ + ಮನು]

ಚತುರ್ದಶಮಾರ್ಗಣೆ (ನಾ). [ಜೈನ] ಜೀವಸಮಾಸದಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗುವ ವಿವಿಧ ರೂಪಗಳನ್ನು ವಿವರಿಸುವ ಹದಿನಾಲ್ಕು ವಿಭಾಗ : ಗತಿ, ಇಂದ್ರಿಯ, ಕಾಯ, ಯೋಗ, ವೇದ, ಕಷಾಯ, ಜ್ಞಾನ, ಸಂಯಮ, ದರ್ಶನ, ಲೇಶ್ಯಾ, ಭವ್ಯ, ಸಮ್ಯಕ್ತ್ವ, ಸಂಜ್ಞಾ, ಆಹಾರ ಎಂಬ ಹದಿನಾಲ್ಕು ಮಾರ್ಗಣಗಳು : ಗತೀಂದ್ರಿಯ ಕಾಯ ಯೋಗ ವೇದ ಕಷಾಯ ಜ್ಞಾನ ಸಂಯಮ ದರ್ಶನ ಲೇಶ್ಯಾ ಭವ್ಯ ಸಮ್ಯಕ್ [ಕ್ತ್ವ] ಸಂಜ್ಞಾಹಾರಗಳೆಂಬ ಚತುರ್ದಶ ಮಾರ್ಗಣೆಗಳೊಳಂ . . . ಸುಟುವ ಜೀವಂಗಳೆಲ್ಲಂ ಸಂಸಾರಿ ಜೀವಂಗಳೆಂಬುವಕ್ಕು (ಜೀದಸಂ. ೩-೭ ವ). [ಚತುರ್ದಶ + ಮಾರ್ಗಣೆ]

ಚತುರ್ದಶರತ್ನ (ನಾ). (ಸಮುದ್ರ ಮಥನದಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ) ಲಕ್ಷ್ಮಿ, ಕೌಸ್ತುಭ, ಪಾರಿಜಾತಕ, ಸುರೆ, ಧನ್ವಂತರಿ, ಚಂದ್ರ, ಕಾಮಧೇನು, ಐರಾವತ, ರಂಭೆ ಮೊದಲಾದ ಅಪ್ಸರೆಯರು, ಉಚ್ಚೈಶ್ರವಸ್ಸು, ವಿಷ, ಶಂಖ, ಅಮೃತ, ಹರಿಧನುಸ್ಸು ಎಂಬ ಹದಿನಾಲ್ಕು ರತ್ನಗಳು. ೨. [ಜೈನ] ಗೃಹಪತಿ, ಸೇನಾಪತಿ, ಶಿಲ್ಪಿ, ಪುರೋಹಿತ, ಸ್ತ್ರೀ, ಆನೆ, ಕುದುರೆ, ಚಕ್ರ, ಖಡ್ಗ, ಛತ್ರ, ದಂಡ, ಮಣಿ, ಚರ್ಮ, ಕಾಕಿಣಿ ಎಂಬ, ಚಕ್ರವರ್ತಿಗೆ ದೊರೆಯುವ ಏಳು ಜೀವ ರತ್ನಗಳು ಮತ್ತು ಏಳು ಅಜೀವ ರತ್ನಗಳು. 'ಅಜೀವರತ್ನ', 'ಜೀವರತ್ನ' ಪರಾ. [ಚತುರ್ದಶ + ರತ್ನ]

ಚತುರ್ದಶಲೋಕ (ನಾ). ಹದಿನಾಲ್ಕು ಲೋಕಗಳು : ಭೂ, ಭುವ, ಸುವ, ಮಹ, ಜನ, ತಪ, ಸತ್ಯ ಎಂಬ ಏಳು ಮೇಲಿನಲೋಕಗಳು ಮತ್ತು ಅತಲ, ವಿತಲ, ಸುತಲ, ತಲಾತಲ, ಮಹಾತಲ, ರಸಾತಲ, ಪಾತಾಲವೆಂಬ ಏಳು ಕೆಳಲೋಕಗಳು : ಚತುರ್ದಶಲೋಕಮನೆಯ್ದೆ ಗರ್ಭದೊಳ್ ಧರಿಯಿಸಿದಚ್ಯುತಂ ಬಳೆಯೆ ತನ್ನುದರಾಂತರದೆಡೆಯೊಳ್ (ಜಗನ್ನಾ. ೨-೯೮). ಪುಟ್ಟಿರ್ದನೀಗಳ್ ಚತುರ್ದಶಲೋಕಪ್ರಭು (ಜಗನ್ನಾ. ೩-೦೯). [ಚತುರ್ದಶ + ಲೋಕ]

ಚತುರ್ದಶವಿದ್ಯ (ನಾ). ೧. ನಾಲ್ಕು ವೇದ, ಆರು ವೇದಾಂಗ ಮತ್ತು ಮೀಮಾಂಸೆ, ನ್ಯಾಯ, ಧರ್ಮಶಾಸ್ತ್ರ, ಪುರಾಣ ಎಂಬ ಹದಿನಾಲ್ಕು ವಿದ್ಯೆಗಳು : ವೇದ ಚತುರ್ವೇದಾಂಗ ಷಡುವಿಧವಾದ ಸ್ಮೃತಿ ಪೌರಾಣದ್ವಯ ವಿಸ್ತಾರದ ಘನ ಮೀಮಾಂಸೆ ನ್ಯಾಯಾದ್ವಯ ವಿನಿತು ಬೆರಸಿ . . . ಚತುರ್ದಶವಿದ್ಯದೊಳಗೆಯು ಸಾತಿಶಯ ಮೀಮಾಂಸೆ ವಿಂಶತಿ ರೀತಿಯಾಗಿತುದು (ಗಗಸಾ. ೩-೦೦). ೨. [ಜೈನ] ತಂತ್ರ, ಸಾಮುದ್ರಿಕ, ಸ್ವಪ್ನ, ಜ್ಯೋತಿಷ್ಯ, ಯೋಗ, ಶಿಲ್ಪ, ಕೋಶ, ಅಶ್ವ, ಕೃಷಿ, ನಾಟ್ಯ, ವಾಸ್ತು, ರಸಾಯನ, ಧನುಷ್ಯ ಮತ್ತು ಬ್ರಹ್ಮ ಎಂಬ ಹದಿನಾಲ್ಕು ವಿದ್ಯೆಗಳು. [ಚತುರ್ದಶ + ವಿದ್ಯ]

ಚತುರ್ದಶಿ (ನಾ). ಚಾಂದ್ರಮಾನ ಮಾಸದ ಒಂದೊಂದು ಪಕ್ಷದ ಹದಿನಾಲ್ಕನೆಯ ತಿಥಿ : ಮಾಘ ಬ ಚತುರ್ದಶಿಯಲ್ಲು ಜಿನರಾತ್ರಿ ಮಹೋತ್ಸವಕ್ಕೆ (ಎಕ. XI, ಹೊಳಲ್ಕೆ. ೦-೨೦ : 1164) : ಆ ಪಕ್ಷಂಗಳೊಳಗೆ ಈಶ್ವರನಧಿದೇವತೆಯಾದ ಚತುರ್ದಶಿ (ವಿವೇಕ. ೩೨೦). [ಸಂ. ಚತುರ್ದಶೀ]

ಚತುರ್ದಿಕ್ಕು (ನಾ). ನಾಲ್ಕು ದಿಕ್ಕುಗಳು ; ಪೂರ್ವ, ಪಶ್ಚಿಮ, ಉತ್ತರ ಮತ್ತು ದಕ್ಷಿಣ : ಅಳೆದ ಭೂಮಿಯ ಚತುರ್ದಿಕ್ಕಿನ ಮೂಲೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಗುರುತು ಮಾಡುವಿಕೆ (ಭೂಮಿಅ. ೦೪). [<ಸಂ. ಚತುರ್ದಿಶ್]

ಚತುರ್ನಿಕಾಯ (ನಾ). = ಚತುರ್ಣಿಕಾಯ : ಕೇವಲಿಪೂಜೆಗೆ ಬಂದತ್ತು ಚತುರ್ನಿಕಾಯ ದೇವನಿಕಾಯಂ (ಶಂಚಾಮಾ. ೮-೩೦) : ಚತುರ್ನಿಕಾಯಾಃ - ಭವನವಾಸಿ ವ್ಯಂತರ ಜ್ಯೋತಿಷ್ಕ ವೈಮಾನಿಕಭೇದದಿಂ ಚತುಃಸಂಘಾತಮನುಳ್ಳರಪ್ಪರ್ (ತತ್ತ್ವಸೂ. ೦೭೯). [ಸಂ. (ಚತುರ್ + ನಿಕಾಯ)]

ಚತುರ್ನಿಕಾಯಾಮರ (ನಾ).=ಚತುರ್ನಿಕಾಯ: ಅಂತು ಚತುರ್ನಿಕಾಯಾಮರಜನಂಬೆರಸು . . . ಪೋದಂ (ಆಪು. ೫-೬೦ ವ) : ಈ ಗತಿಚತುಷ್ಟಯದೊಳುತ್ಕೃಷ್ಟಮೆನಿಸಿದ ಚತುರ್ನಿಕಾಯಾಮರರೊಳ್ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೧೩-೧೧೧). [ಚತುರ್ನಿಕಾಯ + ಅಮರ೩]

ಚತುರ್ನೃಪವಿದ್ಯೆ (ನಾ). ಅರಸನು ಕಲಿತುಕೊಳ್ಳಬೇಕಾದ ನಾಲ್ಕು ವಿದ್ಯೆಗಳು ; ಸಾಮ, ದಾನ, ಭೇದ, ದಂಡಗಳೆಂಬ ಉಪಾಯಗಳು: ತ್ರಿವಿಧಶಕ್ತಿಪ್ರಯುಕ್ತನುಂ ಚತುರ್ನೃಪವಿದ್ಯಾವಿಶಾರದನುಂ (ಚಂದ್ರ ಪು. ೬-೩೫ ವ). [ಸಂ. ಚತುರ್ನೃಪವಿದ್ಯಾ (ಚತುರ್ + ನೃಪ + ವಿದ್ಯಾ)]

ಚತುರ್ಬಲ (ನಾ). ಆನೆ, ಕುದುರೆ, ರಥ, ಮತ್ತು ಕಾಲಾಳು ಎಂಬ ನಾಲ್ಕು ಬಗೆಯ ಸೈನ್ಯ; ಚತುರ್ಬಲಮಂ ನೆರಪುತ್ತುಂ . . . ಚಂಪಾಪುರಮಂ ಪರಿಯುಟ್ಟು ಮುತ್ತಿದಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೩-೦೨೬) ; ನೆಗಹಿ ಬೀಸುವ ಚೌರಿಗಳ ಸನ್ನೆಗೆ ಚತುರ್ಬಲವೆಲ್ಲ ದ್ರೋಣನ ದ್ಯಗುಪಥಕೆ ತೋಱಿದರಂತಂತಮ್ಮಾಳು ಕುದುರೆಗಳ (ಕುಮಾ,ದ್ರೋ. ೯-೧೬): ಚತುರ್ಬಲ ನಿಜನಾಮ ಶಿಕ್ಷೆ ವರಚೇತನ ಸೂಚನೆಯಿಂತು ಸಂಜ್ಞೆಯುಕ್ಕು (ನಾನಾರ. ೧೧೧).
[ಸಂ (ಚತುರ್ + ಬಲ)]

ಚತುರ್ಭಕ್ತಿ (ನಾ).[ಜೈನ]ನಾಲ್ಕು ಬಗೆಯ ಭಕ್ತಿ: ಅರ್ಹದ್ಭಕ್ತ್ಯಾಚಾರ್ಯಭಕ್ತಿ ಬಹುಶ್ರುತಭಕ್ತಿ ಶ್ರುತಭಕ್ತಿಯೆಂಬ ಚತುರ್ಭಕ್ತಿಯುಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೧೦-೨೨ ವ). [ಸಂ. (ಚತುರ್ + ಭಕ್ತಿ)]

ಚತುರ್ಭದ್ರ (ನಾ). ಧರ್ಮ, ಅರ್ಥ, ಕಾಮ ಮತ್ತು ಮೋಕ್ಷ ಎಂಬ ನಾಲ್ಕು ಪುರುಷಾರ್ಥಗಳು [ಸಂ. (ಚತುರ್ + ಭದ್ರ)]

ಚತುರ್ಭಾವ (ನಾ). ನಾಲ್ಕು ವಸ್ತುಗಳು : ಆ ತ್ರಿವಿಧ ಏಕವಾಗಿ ಅಪ್ಪುತತ್ತ್ವವ ಕೂಡಲಿಕ್ಕೆ ಆ ಚತುರ್ಭಾವ ಏಕವಾಗಿ ಪೃಥ್ವಿತತ್ತ್ವವ ಕೂಡಲಾಗಿ ಉತ್ಪತ್ತಿ ಎಲ್ಲಿ ಅಡಗಿತ್ತು (ಮೋಳಿಮಾ. ೬-೨೫). [ಸಂ. (ಚತುರ್+ಭಾವ)]

ಚತುರ್ಭುಜ (ನಾ). ೧. ನಾಲ್ಕು ತೋಳುಗಳು. ೨. ನಾಲ್ಕು ತೋಳುಗಳುಳ್ಳವನು : ವರಶು ಫಲಾಕ್ಷಸೂತ್ರ ವರದೋಚಿತಚಿಹ್ನ ಚತುರ್ಭುಜಂ ಮನೋಹರ ವೃಷಲಾಂಛನಂ (ಆದಿಪು. ೧-೮). ೩. ಹರಿ; ವಿಷ್ಣು: ಪುಣ್ಯೋದಯದಿಂ ಚತುರ್ಭುಜನೆ ಪುಟ್ಟಿದಪಂ (ಜಗವಿ.೨-೮೪); ರತಿಕಾಂತ ಹರಭಕ್ತನೀ ತೆಱದಿ ನುಡಿಯಲವ ಚತುರ್ಭುಜನ ಸತಿಯು ಕಾರುಣ್ಯ ನಿನಗಿಲ್ಲ ಎಂದತಿ ಕೋಪದಿಂ ತಿರುಗಿ ತನ್ನ ಗೃಹಕಂ ಪೋಗೆ (ಪ್ರಾಥಶಾ. ೦೫-೨೪). ೪. (ಆಲಂ) ಮದುವೆಯಾದವನು ; ವಿವಾಹಿತ : ಒಂದು ದೊಡ್ಡ ನವಕರಿಯನ್ನು ಹಿಡಿದು ಬೇಗನೆ ಚತುರ್ಭುಜನಾಗು ಎಂದು ಆಶೀರ್ವದಿಸಿದರು (ಜಮುಂತ. ೨೨೮). [ಸಂ. (ಚತುರ್ + ಭುಜ)]

ಚತುರ್ಮಡಿ (ನಾ). ನಾಲ್ಕು ಮಡಿ ; ನಾಲ್ಕರಷ್ಟು : ಇದರ ಚತುರ್ಮಡಿ ಮೊಸರ ನೀರನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಪಾಕ ಮಾಡುವಾಗ ಹಾಕುವ ಕಲ್ಕದ್ರವ್ಯ (ಸಕವ್ಯ. ೦೦೫). [ಸಂ. ಚತುರ್ + ಮಡಿ೩]

ಚತುರ್ಮುಖ (ನಾ). ೧. ನಾಲ್ಕು ಮುಖಗಳನ್ನುಳ್ಳವನು ; ಬ್ರಹ್ಮ ; ಇರ್ದಂ ಜಗತ್ಪತಿಯೊಡ್ಡೋಲಗದೊಳ್ ಚತುರ್ಮುಖಂ . . . ವಾಣೀಪಥೂಟೀಸಖಂ (ಜಗವಿ. ೦-೨೬) : ಚತುರ ಚತುರ್ಮುಖನೆಲ್ಲಾ ಶ್ರುತಿಗಳ ನೊಲವಿಂದ ಕಲ್ತು (ಗಿರಿಕ. ೧-೯). ೨. [ಜೈನ] ಮಹಾಸಾಮಂತರುಂ ಮಾಡುವ ಜಿನಪೂಜೆ ; ಸರ್ವತೋಭದ್ರ ಪೂಜೆ : ಮಹಾಮಂಡಳಿಕ ಪ್ರಮುಖಮುಕುಟಬದ್ಧರ್ ಮಾಟ್ಟ ಚತುರ್ಮುಖಮುಂ (ಆದಿಪು. ೦೫-೦೩ ವ). [<ಸಂ. (ಚತುರ್ + ಮುಖ)]

ಚತುರ್ಮುಖತಂತ್ರ (ನಾ). ಬಿಂಬಾಗಮದ ಹದಿನೈದು ಭೇದಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು: ಚತುರ್ಮುಖತಂತ್ರ ಮಲಯತಂತ್ರ . . . ಮಹಾಸಾರಮೆಂದು ಬಿಂಬಾಗಮದ ಹದಿನೈದು ಭೇದಂಗಳು (ವಿವೇಕ. ೬೧).
[ಚತುರ್ಮುಖ + ತಂತ್ರ]

ಚತುರ್ಯುಗ (ನಾ). ಕೃತ, ತ್ರೇತಾ, ದ್ವಾಪರ ಮತ್ತು ಕಲಿ ಎಂಬ ನಾಲ್ಕು ಯುಗಗಳು : ಧರೆಯೊಳು ಚತುರ್ಯುಗಂಗಳು ಮರಳಿ ಮರಳಿ ಸಾವಿರ ಬಾರಿ ಬಂದಡಜಗೊಂದು ದಿನ (ಜಜಾ. ೨-೨೫).
[ಸಂ. (ಚತುರ್ + ಯುಗ)]

ಚತುರ್ವಕ್ತ್ರ (ನಾ).=ಚತುರ್ಮುಖ೧ (೧). [ಸಂ.(ಚತುರ್ + ವಕ್ತ್ರ)]

ಚತುರ್ವರ್ಗ (ನಾ). ಧರ್ಮ, ಅರ್ಥ,ಕಾಮ ಮತ್ತು ಮೋಕ್ಷ ಎಂಬ ನಾಲ್ಕು ಪುರುಷಾರ್ಥಗಳು : ಸಮನಿಪ ಧರ್ಮಕ್ಕವಿರುದ್ಧಮರ್ಥಮರ್ಥಕ್ಕೆ ಕಾಮಮವಿರುದ್ಧಮನುಕ್ರಮದೊಳ್ ಕಾಮಕ್ಕಂ ಕಡೆಮೋಕ್ಷಮವಿರುದ್ಧಮೆನೆ ಚತುರ್ವರ್ಗಫಲಂ (ಅಜಪು. ೨-೪೬).
[ಸಂ. (ಚತುರ್ + ವರ್ಗ)]

ಚತುರ್ವರ್ಣ (ನಾ). ಬ್ರಾಹ್ಮಣ, ಕ್ಷತ್ರಿಯ, ವೈಶ್ಯ ಮತ್ತು ಶೂದ್ರ ಎಂಬ ನಾಲ್ಕು ವರ್ಣಗಳು : ಭರತಚಕ್ರವರ್ತಿಯು ಔದ್ಯೋಗಿಕದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಜನತೆಯನ್ನು ಚತುರ್ವರ್ಣಗಳಾಗಿ ವಿಂಗಡಿಸಿದನು (ಭಾರದ. ೦೬೨).
[ಸಂ. (ಚತುರ್ + ವರ್ಣ)]

ಚತುರ್ವಲ (ನಾ). =ಚತುರ್ಬಲ : ನೆರೆದು ಚತುರ್ವಲಂಬೆರಸು ಬಂದುಜದೊಡ್ಡಿದ ಗಂಡರಾರುಮೆನ್ನಱಿಯದ ಗಂಡರೇ (ಶಂಶಭಾ. ೦೧-೮೯).
[<ಸಂ. ಚತುರ್ಬಲ]

ಚತುರ್ವಲಯ, ಚತುರ್ವಳಯ (ನಾ). (?): ಉತ್ತರೋತ್ತರ ಚತುರ್ವಲಯ[ಪಾಠಾಂ. ಚತುರ್ವಳಯ, ಚೈತ್ರವಳಯ]ಕಾನಿದ್ದಲ್ಲಿ ಚಂದ್ರಸೂರ್ಯತಾರಾಮಂಡಲ ತಾನಿದ್ದಲ್ಲಿ (ಅವದಂ. ೮೨-೩೬೦). **ಚತುರ್ವಳಯ**: ಮೇಲಿನ ಪ್ರಯೋಗದ ಪಾಠಾಂತರವನ್ನು ನೋಡಿ.
[ಸಂ. (ಚತುರ್ + ವಲಯ)]

ಚತುರ್ವಳಯ 'ಚತುರ್ವಲಯ' ನೋ.

ಚತುರ್ವಿಂಶತಿ (ನಾ). ಇಪ್ಪತ್ತುನಾಲ್ಕು: ಚತುರ್ವಿಂಶತ್ಯರ್ಹತ್ಪ್ರತಿಮಾವಿರಾಜಮಾನ ಹೇಮದಾಮ ವಿಲಂಬಿತ ಘಂಟಾ ಸಮನ್ವಿತ ವಂದನಮಾಲೆಗಳೊಳಂ (ಆದಿಪು. ೦೬-೩೬ ವ): ಜೈನ ಪುರಾಣಗಳಲ್ಲಿ . . . ಚತುರ್ವಿಂಶತಿ ಕಾಮದೇವರೂ, ಏಕಾದಶರುದ್ರರೂ ನಿರ್ದೇಶಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವರು (ಸಾಹಿಸ. ೦೬೩). [ಸಂ.]

ಚತುರ್ವಿಧ (ಗು). ೧. ನಾಲ್ಕು ಬಗೆಯ : ನಾಲ್ಕು ರೀತಿಯ: ವನಮಾಲಾಮಹಾದೇವಿ ಪುತ್ರಕಾಮ್ಯದಿಂದಮೌಷಧಾನ್ನದಾನಾದಿ ಚತುರ್ವಿಧ ಧರ್ಮತತ್ಪರೆಯಾಗಿ (ಪುಷ್ಪಪು. ೩-೧೨೮ ವ). (ನಾ). ೨. ನಾಲ್ಕು ರೀತಿ: ನಾಲ್ಕು ಬಗೆ : ಚತುರ್ವಿಧಮಪ್ಪ ದತ್ತಿಯುಂ . . . ಆರ್ಯಷಟ್ಕರ್ಮಂಗಳಂ ನಿಮಗಿವು ಕುಲಾಚಾರಂಗಳೆಂದಱಿಯೆ ಪೇಟ್ದು ಕೈಕೊಳಿಸಿ (ಆದಿಪು. ೦೫-೦೩ ವ). [ಸಂ. (ಚತುರ್ + ವಿಧ)]

ಚತುರ್ವಿಧಜೀವ (ನಾ). ಸ್ವೇದಜ, ಅಂಡಜ. ಉದ್ಭಿಜ ಮತ್ತು ಜರಾಯುಜ ಎಂಬ ನಾಲ್ಕು ಬಗೆಯ ಜೀವಗಳು. [ಚತುರ್ವಿಧ+ಜೀವ]

ಚತುರ್ವಿಧಪದ (ನಾ). ಸಾಲೋಕ್ಯ, ಸಾಮೀಪ್ಯ, ಸಾರೂಪ್ಯ ಹಾಗು ಸಾಯುಜ್ಯ ಎಂಬ ನಾಲ್ಕು ಬಗೆಯ ಮೋಕ್ಷಗಳು : ನಿಮ್ಮ ಶರಣರ ಚರಣದ ಭಕ್ತಿಯೇ ಎನಗೆ ಸಾಲೋಕ್ಯಪದವಯ್ಯ . . . ಇಂತೀ ಚತುರ್ವಿಧ ಪದಂಗಳಲ್ಲದೆ ಅನ್ಯವ ನಾನಱಿಯೆನಯ್ಯ (ಉರಿಪ. ೯೮-೮೦).
[ಚತುರ್ವಿಧ + ಪದ೨]

ಚತುರ್ವಿಧಪದವಿ (ನಾ).=ಚತುರ್ವಿಧಪದ : ಚತುರ್ವಿಧಪದವಿಯ ಹಾರ ಅರಿಷಡ್ವರ್ಗಕ್ಕಳುಕ . . . ನಮ್ಮ ಬಸವಣ್ಣನು (ಮಹಾದೇ. ಬ. ೮೪-೨೦೮)
[ಚತುರ್ವಿಧ + ಪದವಿ]

ಚತುರ್ವಿಧವಾದ್ಯ (ನಾ). ತತ, ಅವನದ್ಧ, ಘನ ಮತ್ತು ಸುಷಿರ ಎಂಬ ನಾಲ್ಕು ಬಗೆಯ ವಾದ್ಯಗಳು. [ಚತುರ್ವಿಧ + ವಾದ್ಯ]

ಚತುರ್ವಿಧಸಂಘ (ನಾ). [ಜೈನ]ನಾಲ್ಕು ಬಗೆಯ ಶಿಷ್ಯರ ಸಂಘ: ಮಹಾವೀರನ ಶಿಷ್ಯಸಂಘಕ್ಕೆ 'ಚತುರ್ವಿಧಸಂಘ' ವೆಂದು ಹೆಸರು : ಶ್ರಮಣರು, ಶ್ರಮಣಿಯರು, ಶ್ರಾವಕರು, ಶ್ರಾವಕಿಯರು (ತೀರ್ಥಕ. ೦೦೮). [ಚತುರ್ವಿಧ + ಸಂಘ]

ಚತುರ್ವಿಧಾಮರ (ನಾ). = ಚತುರ್ಣಿಕಾಯ : ನಿರುತಂ ಭಾವನರುಂ ವನಾವಸಥರುಂ ಜ್ಯೋತಿಷ್ಕರುಂ ಕಲ್ಪವಾಸರುಮಪ್ಪಗಿರ್ದ ಚತುರ್ವಿಧಾಮರರುದಾರರ್ (ಪುಣ್ಯಪು. ೧೦-೧೩). [ಚತುರ್ವಿಧ + ಅಮರ[3]]

ಚತುರ್ವಿಧಾರಾಧನೆ (ನಾ). [ಜೈನ] ಸಮ್ಯಕ್‌ದರ್ಶನ, ಸಮ್ಯಕ್‌ಜ್ಞಾನ, ಸಮ್ಯಕ್‌ಚಾರಿತ್ರ ಮತ್ತು ಸಮ್ಯಕ್ ತಪಸ್ಸು ಎಂಬ ನಾಲ್ಕು ಬಗೆಯ ಆರಾಧನೆಗಳು: ಸಮ್ಯಗ್ದರ್ಶನ ಜ್ಞಾನಚಾರಿತ್ರತಪಸಾಂ ಸ್ವೀಕರಣಮಾರಾಧನಾನಾಮುಮೆಂಬ ಚತುರ್ವಿಧಾರಾಧನೆಗಳನಾರಾಧಿಸಿ (ಸುಕುಮಾ. ೧೨-೪೦ ವ) : ಆನೆ ಸಜ್ಜೆಯ ಬಸದಿಯೊಳ್ ಚತುರ್ವ್ವಿಧಾರಾಧ [ನೆ] [ಯ] ನಾರಾಧಿಸಿ (ಸೌಇಇ. XX, ೫೨-೩೬ ; 1077). [ಚತುರ್ವಿಧ + ಆರಾಧನೆ]

ಚತುರ್ವಿಧಾಹಾರ (ನಾ). ೧. ಅನ್ನ, ಪಾನ, ಖಾದ್ಯ ಮತ್ತು ಲೇಹ್ಯ ಎಂಬ ನಾಲ್ಕು ಬಗೆಯ ಆಹಾರಗಳು. ೨. [ಜೈನ] ಲೇಪ್ಯಾಹಾರ, ಓಜಾಹಾರ, ಕಬಳಾಹಾರ ಮತ್ತು ಮಾನಸಾಹಾರ ಎಂಬ ನಾಲ್ಕು ಬಗೆಯ ಆಹಾರಗಳು : ರಾಗದ್ವೇಷವಿಲ್ಲದೆಯುಂ ಕೀರ್ತಿಕಾಮನಲ್ಲದೆಯುಂ ಚತುರ್ವಿಧಾಹಾರ ನಿವೃತ್ತಿಗೆಯ್ದು (ಮಲ್ಲಿಪು. ೧೦-೨೧). [ಚತುರ್ವಿಧ + ಆಹಾರ]

ಚತುರ್ವೇದ (ನಾ). ಋಕ್ಕು, ಯಜುಸ್ಸು, ಸಾಮ ಮತ್ತು ಅಥರ್ವಣ ಎಂಬ ನಾಲ್ಕು ವೇದಗಳು : ಸಂಖ್ಯಾವಾಚಿ ಸಮಾಸಕ್ಕೆ—ಏಕಾಂಗ . . . ತ್ರಿಲೋಕ, ಚತುರ್ವೇದ, ಪಂಚಭೂತ (ಶಮದ. ೮೨ ಪ್ರಯೋ) : ಸದಾಶಿವ ಮುಖದಲಾ ಚತುರ್ವೇದವುದಿಸಿದವು (ಗಗಕಾ. ೩-೪). [ಸಂ. (ಚತುರ್ + ವೇದ)]

ಚತುರ್ವೇದಪಾಠ (ನಾ). ನಾಲ್ಕು ವೇದಗಳ ಪಠನ : ಚತುರ್ವೇದಪಾಠ ತೀವ್ರವಾದರೇನು ಲಿಂಗಾರ್ಚನೆ ಹೀನನಾದರೆ ಶಿವಶಿವಾ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನೆಂಬೆನೆ (ಬಸವ. ೫೮೮). [ಚತುರ್ವೇದ + ಪಾಠ]

ಚತುರ್ವೇದಪಾರಂಗತ (ನಾ). = ಚತುರ್ವೇದಪಾರಗ : ಅತಿಶಯದ ಚತುರ್ವೇದಪಾರಂಗತನತುಳ ಶಿವಧರ್ಮಮಾರ್ಗಾಯುತ ಪವಿತ್ರಚರಿತ್ರನು (ಬಸಪು. ೪೬-೨). [ಚತುರ್ವೇದ + ಪಾರಂಗತ]

ಚತುರ್ವೇದಪಾರಗ (ನಾ). ನಾಲ್ಕು ವೇದಗಳನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿದವನು: ಚತುರ್ವೇದಪಾರಗರ ಮನೆಯ ಮುಂದಣ ಚತುಶ್ಶಾಲೆಯೊಳ್ ಬೀಡಂ ಬಿಟ್ಟು (ಪಂಪಭಾ. ೩-೨೨ ವ) : ಸಾಸಿರ ಕವಿಲೆಯನಲಂಕಾರಸಹಿತಂ ಚತುರ್ವೇದಪಾರಗರಪ್ಪ ಸಾಸಿರ್ವ್ವರು ಬ್ರಾಹ್ಮಣರ್ಗ್ಗಂ ದಾನಂಗೊಟ್ಟ ಫಳಮಕ್ಕು (ಸೌಇಇ. XX, ೪೬-೪೩; 1072). [ಚತುರ್ವೇದ + ಪಾರಗ]

ಚತುರ್ವೇದಿ (ನಾ). ಚತುರ್ವೇದಗಳನ್ನು ಬಲ್ಲವನು : ನಿಮ್ಮ ವೇದಶಾಸ್ತ್ರಂಗಳು ಮೂರುತಿಗೊಂಡಲ್ಲಿ ಚತುರ್ವೇದಿಗಳಿಗೊಮ್ಮೆ ಅಕ್ಕಿತ್ತ ಅಯ್ಯಾ (ಬಸವ. ೫೮೫) : ಆಗಳುಂ ನಿಮ್ಮೊಲಿವ ನೋಟದಿ ಮೂಗನುಂ ಚತುರ್ವೇದಿಯಾಗನೆ ಈಗ ನಿಮ್ಮ ಕೃಪಾವಲೋಕದಿ ಹುಟ್ಟುಗುರುಡಂಗೆ ಆಗಲೆಬರವೆ ದೃಷ್ಟಿಗಳು (ಬಸಪು. ೪೭-೬೫). 'ತ್ರಿವೇದಿ' ಪರಾ. [ಸಂ. ಚತುರ್ವೇದಿನ್]

ಚತುರ್ಹಾಯಣ (ನಾ). ನಾಲ್ಕು ವರ್ಷದ ಕಡಸು ; ಮಣಕ .
[ಸಂ. ಚತುರ್ಹಾಯಣೀ]

ಚತುಶ್ಶಾಲೆ (ನಾ). ನಾಲ್ಕುಕಡೆಗೂ ಕೈಸಾಲೆ ಕಟ್ಟಿರುವ ಅಂಗಳ; ಚೌಕಿಗೆ: ಚತುರ್ವೇದಪಾರಗರ ಮನೆಯ ಮುಂದಣ ಚತುಶ್ಶಾಲೆಯೊಳ್ ಬೀಡಂ ಬಿಟ್ಟು (ಪಂಪಭಾ. ೩-೨೨ ವ).
[ಸಂ. ಚತುಶ್ಶಾಲ (ಚತುರ್ + ಶಾಲಾ + –)]

ಚತುಷ್ಕ (ನಾ). ೧. ನಾಲ್ಕು ; ನಾಲ್ಕರ ಗುಂಪು, – ಸಮುದಾಯ : ಶುದ್ಧಾಕ್ಷರಂಗಳುಮಂ ಯೋಗವಾಹಚತುಷ್ಕಮುಮಂ ಸಂಯೋಗಾಕ್ಷರಂಗಳುಮಂ ಬ್ರಹ್ಮಿಗೆ ದಕ್ಷಿಣಹಸ್ತದೊಳುಪದೇಶಂಗೆಯ್ದು (ಆದಿಪು. ೮-೫೯ ವ): ಪೃಥ್ವ್ಯಪ್ತೇಜೋವಾಯುರೂಪ ಧಾತುಚತುಷ್ಕವಿರಹಿತನೆ ನಾಂ (ಶಶ್ರ್ಯಪ್ರ. ೩೭೭). ೨. ಚೌಕ; ಅಂಗಳ: ಆಗಳಾ ಪುರದ್ವಾರಚತುಷ್ಕದೊಳ್ ಯದುಬಲಂ ತಳರ್ದತ್ತು (ಜಗವಿ. ೭-೪೭). [ಸಂ.]

ಚತುಷ್ಕಗೋಪುರ (ನಾ). ೧. ನಾಲ್ಕು ಗೋಪುರ. ೨. ನಾಲ್ಕು ಗೋಪುರಗಳನ್ನುಳ್ಳುದು : ವಿಭೂತಿಯನಾಂತುದಿಂತು ಕೌಶಂಬಿಪುರಂ ಜಿತಾಮರಪುರಂ ಕಮನೀಯ ಚತುಷ್ಕಗೋಪುರಂ (ಸುಕುಮಾ. ೧-೭೯).
[ಚತುಷ್ಕ + ಗೋಪುರ]

ಚತುಷ್ಕಷಾಯ, ಚತುಃಕಷಾಯ (ನಾ). [ಜೈನ]ಕ್ರೋಧ, ಮಾನ, ಮಾಯಾ ಮತ್ತು ಲೋಭ ಎಂಬ ನಾಲ್ಕು ಬಗೆಯ ಕಷಾಯಗಳು : ಜನಪತಿಮತರಚಿತವಿವಿದರ್ಥಸಲಿಲ ಧೌತಮತಿಯುಂ . . . ಚತುಷ್ಕಷಾಯಮಥನನುಂ (ಚಾವುಂಪು. ೫-೨೦). **ಚತುಃಕಷಾಯ:** ಚತುಃಕಷಾಯ [ಪಾಠಾಂ. ಚತುಷ್ಕ,ಚತುಷ್ಕಷಾಯ] ಘಾತಿತಾಶೇಷಾನುಭಾಗಾಶ್ವಕರ್ಣಕರಣಪೂರ್ವಸ್ಪರ್ಧಕಾಭಿಘಾತದಿನಂತಮುಹೂರ್ತಕಾಲದಿಂ ಕಿಡಿಸಿ (ಆದಿಪು. ೦೦-೧೪ ವ): ಚತುಃಕ[ಪಾಠಾಂ. ಷ್ಕ]ಷಾಯ ದರ್ಪದಳನನುಂ (ಅಜಪು. ೩-೧ವ).
[ಸಂ. (ಚತುರ್ + ಕಷಾಯ)]

ಚತುಷ್ಕಾಲ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ನಾಲ್ಕು ಕಾಲದ ಲಯ : ಅವರ ಪ್ರತಿದಿನದ ಸಾಧನದಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲ ಸ್ಥಾಯಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಚತುಷ್ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅಭ್ಯಾಸ . . . ತಾನಗಳ ಅಭ್ಯಾಸ ಇವು ಕೂಡಿದ್ದುವು (ಸಂಗೀತ. ೬೫).
[ಸಂ. (ಚತುರ್ + ಕಾಲ)]

ಚತುಷ್ಕೋಣ (ನಾ). ೧. ನಾಲ್ಕು ಮೂಲೆ : ವೇದಿಕೆಯೊಳ್ ರಂಜಿಸಿದುವೆಳನೇಸಱಂ ಸೆನೆಯಿಸುವ ಚತುಷ್ಕೋಣ ಕೋಣಮಣಿಕಲಶಂಗಳ್ (ಶಂರಾಮಾ. ೫-೧೨೭). ೨. ನಾಲ್ಕು ಮೂಲೆಗಳನ್ನುಳ್ಳ ಆಕೃತಿ ; ಚೌಕೋನ: ಹೀಗೆ ಶಂಕುವಿನ ಸಹಾಯದಿಂದ ಕಂಡುಹಿಡಿಯುವ ತ್ರಿಕೋಣ ಚತುಷ್ಕೋಣಗಳಿಗೆ "ವಸಲೆ"ಯೆಂದು ಹೇಳುವುದೂ ಉಂಟು (ಭೂಮಿಅ. ೩).
[ಸಂ. (ಚತುರ್ + ಕೋಣ)]

ಚತುಷ್ಟಯ (ಗು). ೧. ನಾಲ್ಕು ವಸ್ತು ಅಥವಾ ವಿಭಾಗಗಳನ್ನುಳ್ಳ. ೨. ನಾಲ್ಮಡಿಯಾದ ; ನಾಲ್ಕುಪಟ್ಟು ಇರುವ. (ನಾ). ೩. ನಾಲ್ಕರ ಸಮುದಾಯ,–ಗುಂಪು: ಮನ ಬುದ್ಧಿ ಚಿತ್ತ ಅಹಂಕಾರವೆಂಬ ಚತುಷ್ಟಯವ ಕಂಡು (ಪ್ರಭುಲಿಮಾ. ೧೫೦-೫೭೦); ಸಾಕು ಪಾರ್ಥನ ಬಿನ್ನಹವ ಕಡೆನೂಕದಿರು ನೆಳಲಿಂಗೆ ಬೇಜ಼ಾ ವಿವೇಕ ಚೇಷ್ಟೆಗಳೇ ಸಹೋದರರೀ ಚತುಷ್ಟಯಕೆ . . . ಬೇಜ಼ಾ ಕಾರ್ಯವ್ಯಾಕುಳತೆ ಬೇಡೆಂದು ಮುರರಿಪು ತಿರುಹಿದನು ನೃಪನ (ಕುವ್ಯಾಕ. ೧೭-೫೩). [ಸಂ.]

ಚತುಷ್ಪಥ (ನಾ). ನಾಲ್ಕು ಹಾದಿಗಳು ಕೂಡುವ ಸ್ಥಳ ; ಚೌವಟ : ಚೌಕ : ಪೂವನೆತ್ತುವ ಪುಷ್ಪಲಾವಿಕಾ ಚತುಷ್ಪಥದೊಳ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೮-೭೨ ವ) : ಚತುಷ್ಪಥದಲ್ಲಿ ರತ್ನರಾಶಿಯಂತೆ ಮನುಷ್ಯಜನ್ಮಂ ಪಡೆಯಲರಿದು (ಶಶ್ರ್ಯಪ್ರ. ೩೩೨). [ಸಂ.]

ಚತುಷ್ಪದ (ನಾ). ನಾಲ್ಕು ಕಾಲುಗಳನ್ನುಳ್ಳುದು ; ಚತುಷ್ಪಾದಿ : ಪಕ್ಷಿ ಚತುಷ್ಪದ ಸರೀಸೃಪಾದಿ ತಿರ್ಯಗ್ಜಾತಿಗಳುಂ (ಆದಿಪು. ೧೭-೪೦ ವ).
[ಸಂ.]

ಚತುಷ್ಪದಿ, ಚತುಃಪದಿ (ನಾ). [ಛಂದ] ನಾಲ್ಕು ಪಾದಗಳನ್ನುಳ್ಳ ಒಂದು ಪದ್ಯಜಾತಿ; ಚೌಪದಿ: ಅಂತುಂ ಯತಿಯುಂ ಪೇಟ್ಗಾಪರ್ವಂತಾದ್ಯದೊಳಲಸವಾರ್ಯೆಯೊಳ್ ಕಂದದೊಳಂ ಸಂತಂ ದ್ವಿತೀಯ ಪಾದಗತಾಂತದೊಳಕ್ಕದು ಚತುಷ್ಪದೀಪದವಿಗಳೊಳ್ (ಕವಿರಾ. ೧-೭೭) : ತ್ರಿಪದಿ.

ಚತುಷ್ಪದಿ, ಷಟ್ಪದಿ, ಅಷ್ಟಪದಿ . . . ಆದಿಜಾತಿಗಳ್ [ಉಂ] ಉಂಟು (ಛಂದೋಬು. ೬. ೧-೬೭). **ಚತುಃಪದಿ :** ಉಲ್ಲಸಿತ ಜಾತಿಯಾದ ಚತುಃಪದಿ [ಪಾಠಾಂ. ಚತುಷ್ಪದಿ]ವೃಂದದೊಳ್ ಪಾಡೆ (ಅನಂಪು. ೬-೭೦ ವ).
[ಸಂ. ಚತುಷ್ಪದೀ]

ಚತುಷ್ಪಾಠಿ₁ (ನಾ). ನಾಲ್ಕು ವೇದಗಳನ್ನು ಮತ್ತು ನಾಲ್ಕು ದರ್ಶನಗಳನ್ನು ಕಲಿಸುವ ಪಾಠಶಾಲೆ : ತರ್ಕ ವಾಚಸ್ಪತಿಗಳ ಚತುಷ್ಪಾಠಿಯ ಅಭಿಮುಖವಾಗಿ . . . ಪ್ರಯಾಣ ಹೊರಟರು (ನಿಬಂಧ. I, ೯೭) ; ಈ ಶಿಕ್ಷಣದ ವಿಶೇಷ ಅನುಶೀಲನೆ ಟೋಲ್‍ಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಚತುಷ್ಪಾಠಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ ನಡೆಯುತ್ತಿತ್ತು (ನಿಬಂಧ. I, ೩೦೭) ; ಚತುಷ್ಪಾಠೀ–ಬಂಗಾಳದಲ್ಲಿದ್ದ ವೇದ ಪಾಠಶಾಲೆಗಳು ನಾಲ್ಕು ದರ್ಶನಗಳನ್ನು ಕಲಿಸುತ್ತಿದ್ದ ಶಾಲೆಗಳು (ನಿಬಂಧ. I, ೩೦೭ ಅಡಿಟಿ). [ಸಂ. ಚತುಷ್ಪಾಠೀ]

ಚತುಷ್ಪಾಠಿ₂ (ನಾ). ನಾಲ್ಕು ವೇದಗಳನ್ನು ಕಲಿತವನು; ಚತುರ್ವೇದಿ. 'ಘನಪಾಠಿ' ಪರಾ. [ಸಂ. ಚತುಷ್ಪಾಠಿನ್]

ಚತುಷ್ಪಾದ (ನಾ). = ಚತುಷ್ಪದ : ಧರ್ಮ, ಸತ್ಯ, ದಯಾ, ದಾನವೆಂಬ ೪ ಪಾದಗಳುಳ್ಳ ಧರ್ಮವನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸುತ್ತಾ, ಮಾಡಿಸುತ್ತಾ, ಚತುಷ್ಪಾದ ನಾಯಕನಾಗಿಯೂ . . . ಇದ್ದು ಸರ್ವಲೋಕಗಳಲ್ಲಿ ವಿಹಾರವಮಾಡುತ್ತಿರುವನು (ಹಸಾರ. ೬-೭ ತಾತ್ಪರ್ಯ). [ಸಂ. (ಚತುರ್ + ಪಾದ)]

ಚತುಷ್ಪಾದಿ (ನಾ). = ಚತುಷ್ಪದ : ನಾನಾ ಭೇದ ಸತ್ವವ್ರಜದೊಳಿದು ಚತುಷ್ಪಾದಿ ತದ್ಭೇದದೊಳ್ ತಾನಿದು ಶುಂಡಾಳಂ (ಸುಕುಮಾ. ೩-೭).
[ಸಂ. ಚತುಷ್ಪಾದಿನ್]

ಚತುಷ್ಷಷ್ಟಿ (ನಾ). ಒಂದು ಸಂಖ್ಯೆ ; ಅರುವತ್ತುನಾಲ್ಕು : ಚತುಷ್ಷಷ್ಟಿ ಚಮರರುಹದ ಪೊದಟ್ದ ಪೊಳೆಪು ದೆಸೆಗೆಸೆದಿರ್ಕುಂ (ಆದಿಪು. ೧೦-೯೦).
[ಸಂ. (ಚತುರ್ + ಷಷ್ಟಿ)]

ಚತುಷ್ಷಷ್ಟಿಕಲೆ (ನಾ). = ಚೌಷಷ್ಟಿಕಲೆ : ನೋಂತು ಚತುಷ್ಷಷ್ಟಿಕಲೆಗಳು ಪೆಣ್ಬರಿಜಾಂತು ಸೇರಿದುವೊ ಎಂಬಂತೆ (ಹರಿಬ. ೧-೧೮).
[ಚತುಷ್ಷಷ್ಟಿ + ಕಲೆ₃]

ಚತುಸ್ಸಂಜ್ವಲನ (ನಾ). [ಜೈನ] ಕ್ರೋಧ, ಮಾನ, ಮಾಯಾ, ಮತ್ತು ಲೋಭ ಎಂಬ ನಾಲ್ಕು ಕಷಾಯಂಗಳನ್ನುಳ್ಳ ಸ್ಥಿತಿ (?) : ತನ್ನ ಪರಿಣಾಮವಿಶೇಷದಿಂ ಚತುಸ್ಸಂಜ್ವಲನ ನವನೋಕಷಾಯಂಗಳೆಂಬ ಪದಿಮೂಱುಂ ಪ್ರಕೃತಿಗಳನಂತರಕರಣಂ ಮಾಡಿ (ಆದಿಪು. ೧೦-೦೪ ವ).
[ಸಂ. (ಚತುರ್ + ಸಂಜ್ವಲನ)]

ಚತುಸ್ಸಮಯ (ನಾ). ಮಾಹೇಶ್ವರ, ವೈಷ್ಣವ, ಬೌದ್ಧ ಮತ್ತು ಜೈನ ಎಂಬ ನಾಲ್ಕು ಮತಗಳು . 'ಚತುಸ್ಸಮಯಸಮುದ್ಧರಣ' ಪರಾ.
[ಸಂ. (ಚತುರ್ + ಸಮಯ)]

ಚತುಸ್ಸಮಯಸಮುದ್ಧರಣ (ನಾ). ನಾಲ್ಕು ಮತಗಳನ್ನೂ ಕಾಪಾಡುವವನು : ಶರಣಾಗತ ವಜ್ರಪಂಜ[ರರುಂ ಚ]ತುಸ್ಸಮಯಸಮುದ್ಧರಣರುಂ (ಸೌಇಇ. V, ೮೪೯-೩೦: 1044): ಚತುಸ್ಸಮಯಸಮುದ್ಧರಣರೆನಿಪ್ಪ ಮಳಯರಶ್ರೀಗೆ ನೋಂತರ್ (ಕೊಲ್ಹಾಶಾ. ೦೫-೯೦ : 1186).
[ಚತುಸ್ಸಮಯ + ಸಮುದ್ಧರಣ]

ಚತುಸ್ಸಮಯಾಶ್ರಯ (ನಾ). ನಾಲ್ಕು ಮತಗಳಿಗೂ ಆಶ್ರಯ ಕೊಡುವವನು : ಚತುಸ್ಸಮಯಾಶ್ರಯ (ಹೈಆರಿ. ೦೯೩೭, ೨೯-೦೪ : 872) ; ಧರ್ಮ್ಮಸಾರಥಿ ಚತುಸ್ಸಮಯಾಶ್ರಯಸಕಳಭುವನವಿಖ್ಯಾತಕೀರ್ತ್ತಿ (ಕಇಇ. ೦೫-೦೦-೦೫ : ಸು. 932). [ಸಂ. (ಚತುಸ್ಸಮಯ + ಆಶ್ರಯ)]

ಚತುಸ್ಸಾಗರ (ನಾ). ನಾಲ್ಕು ದಿಕ್ಕಿನ ಮಹಾಸಮುದ್ರಗಳಂ : ಬಲದಿಂ ಚತುಸ್ಸಾಗರದ ವೇಳೆಯ ಧರಾಮಂಡಲಂಗಳಂ . . . ಆಳಿಯಂಥಾಸುರಂ (ಜಿಲಪು. ೪೭-೦೨). [ಸಂ. (ಚತುರ್ + ಸಾಗರ)]

ಚತುಸ್ಸಾರ (ನಾ). [ವೀರಶೈ] (?) : ನವಸಾರ ಅಷ್ಟಸಾರ ದಶಸಾರ ಪಂಚಸಾರ ಚತುಸ್ಸಾರಯೇಕಸಾರಯೆಂತಿವನೆಶಿಗಳಿದ ಮಹಾಮಹಿಮನ ಸಿಲವು ಲಿಂಗದಲ್ಲಿ ಸಂಪೂರ್ಣ (ಪದಗೋ. ೦೩-೦೭೩). [ಸಂ. (ಚತುರ್ + ಸಾರ)]

ಚತುಸ್ಸೀಮೆ (ನಾ). ನಾಲ್ಕು ದಿಕ್ಕಿನ ಮೇರೆ: ಆ ಗ್ರಾಮದ ಚತುಸ್ಸೀಮೆಯ ವಿವರ (ಮೈಆರಿ. ೦೯೪೭, ೦೮-೯ ; 1488).
[ಸಂ. ಚತುಸ್ಸೀಮಾ (ಚತುರ್ + ಸೀಮಾ)]

ಚತೂರಸ (ನಾ). ಕಟು, ತಿಕ್ತ, ಆಮ್ಲ ಮತ್ತು ಕಷಾಯ ಎಂಬ ನಾಲ್ಕು ರಸಗಳು : (೩). [ಸಂ. (ಚತುರ್ + ರಸ)]

ಚತ್ರಣ (ನಾ). ಎತ್ತು ಹೂಡಿ ಬಾವಿಯಿಂದ ನೀರೆತ್ತುವ ಸಾಧನ : ಕಪಿಲೆ : " ಕಪಿಲೆ ಚತ್ರಣಂ " (ಶವಿಶಂ. ೨೭೦). [?]

ಚತ್ರರಿ 'ಛತ್ರಿ₂' ನೋ.

ಚತ್ರರಿಕೆ 'ಚತ್ರರಿಗೆ' ನೋ.

ಚತ್ರರಿಗೆ, ಚತ್ರರಿಕೆ, ಛತ್ರರಿಗೆ (ನಾ). ಕೊಡೆ ; ಛತ್ರಿ : ಬೆಂಗದಿರನ ಕಿರಣ ಬೀಳದಿರಲೆಂದು ನೆಳಲಿನ ಚತ್ರರಿಗೆ ಹಿಡಿದ ಐರಾವತ (ಬಂಕನ. ೫೦-೦೨) : ನನ್ನ ಬೆನ್ನ ಮೇಲೆ ಒಂದೆರಡು ಬೆತ್ತದ-ಚತ್ರರಿಗೆಯ ಬೆತ್ತದ ಏಟುಗಳು ಬಿದ್ದಾಗ ತಿಳಿಯಿತು (ಶ್ರೀಕಾಂತ. I, ೩) : ಈ ಹುಡುಗಿ ಹೊತ್ತು ಬಂದ ಹಾಗೆ ಚತ್ರರಿಗೆ ಹಿಡಿಯುವವಳಲ್ಲ (ಅರಗಿ. ೨೩೯). **ಚತ್ರರಿಕೆ :** ಶೇಷನು ತನ್ನ ಸಾವಿರ ಹೆಡೆಗಳನ್ನು ಪಸರಿಸಿ ಕೃಷ್ಣನ ಮೇಲೆ ಚತ್ರರಿಕೆ ಹಿಡಿದನು (ಭಾದ್ಮುಕ. ೩೦೦) : ಬರಿಗಾಲಿನಿಂದ ನಡೆಯುವ ತಲೆಯ ಮೇಲೆ ಚತ್ರರಿಕೆ ಇಲ್ಲದಿರುವ ರಾಮು (ತುಳಸಿ. ೦೭೭). **ಛತ್ರರಿಗೆ :** ತಾಳೆ . . . ಎಲೆಗಳನ್ನು ಮನೆಗೆ ಹೊಚ್ಚುವರು ; ಅವುಗಳಿಂದ ಛತ್ರರಿಗೆಗಳಾಗುತ್ತವೆ (ಕಭಾಗ. ೪೦).
[<ಸಂ. ಛತ್ರಿಕಾ]

ಚತ್ರಾಣ (ನಾ) [ಕಾವ್ಯವಿ] ಕಂದ ಪದ್ಯಗಳು ಹೆಚ್ಚಾಗಿದ್ದು ಕೆಲವು ವೃತ್ತಗಳು, ಚೌಪದಿ, ಅಕ್ಕರ, ಗೀತಿಕೆ ಮತ್ತು ತ್ರಿಪದಿಗಳನ್ನು ಒಳಗೊಂಡ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಪ್ರಾಚೀನ ಕಾವ್ಯಪ್ರಭೇದ : " ಚತ್ರಾಣಂ ಕೃತಿಭೇದಂ " (ಶಬ್ದಾನಿ. ೬೫) : " ಕಬ್ಬವೆಸರ್ ಚತ್ರಾಣವೆನಿಪ್ಪುದು " (ಛಂದೋ. ೦೦೦) : ನುಡಿಗೆಲ್ಲಂ ಸಲ್ಲದ ಕನ್ನಡದೊಳ್ ಚತ್ರಾಣಮುಂ ಬೆದಂಡೆಯುಮೆಂದೀಗಡಿನ ನೆಗಟ್ಟಿಯ ಕಬ್ಬದೊಳೊಡಂಬಡಂ ಮಾಡಿದರ್ ಪುರಾತನ ಕವಿಗಳ್ (ಕವಿರಾ. ೧-೩೨) : ಕಂದಂಗಳ್ ಪಲವಾಗಿರೆ ಸುಂದರ ವೃತ್ತಂಗಳಕ್ಕರಂ ಚವುಪದಿ ಮತ್ತಂ ದಲ್ ಗೀತಿಕೆ ತಿವದಿಗಳಂದಂಬೆತ್ತಿಸಯೆ ವೇಟ್ಟೊಡದು ಚತ್ರಾಣಂ (ಕವಿರಾ. ೧-೩೫) : 'ಚತ್ರಾಣ'ವು ದೇಸಿಗಬ್ಬವೇ ಆದರೂ . . . ಶ್ರವ್ಯವೇ ಹೊರತು ದೃಶ್ಯಕ್ಕೊಪ್ಪುವುದಲ್ಲ (ಪಾರ್ಶಿಸು. ೩೮). 'ಚಿತ್ರಾಯತನ' ಪರಾ. [?]

ಚತ್ರಾರು (ನಾ). ಛತ್ರ ; ಸತ್ರ (?) : ಸಮರ್ಪಿಸಿ ಕೊಟ್ಟ ಧರ್ಮಸದನ ಚತ್ರಾರು ಉಂಬವೆಂತೆಂದರೆ ಕೋಲಾರುಸೀಮೆಯೊಳಗಣ ಕೊತನೂರು ಪಟ್ಟಡೆ ಸ್ಥಳದ ಕೆಂದಟ್ಟು ಗ್ರಾಮ ೧ (ಎಕ. X(8), ಕೋಲಾರ. ೩೦೯-೦೦ : ಸು. 17ನೆಯ ಶತ). [?]

ಚತ್ತು 'ಛತ್ತು' ನೋ.

ಚತ್ರ₁, ಛತ್ರ₁(ನಾ). ಧರ್ಮಕ್ಕಾಗಿ ಉಚಿತವಾದ ವಸತಿ ಹಾಗು ಊಟಗಳನ್ನು ಒದಗಿಸುವ ಸ್ಥಳ ; ಧರ್ಮಾಲಯ ; ಧರ್ಮಸತ್ರ: ಬಾಡಿಗೆಯ ಮನೆಗೆ ತಿವಿದುಕೊಳ್ಳ ಚತ್ರದ ಕೊಟ್ಗಿ ಮೆಯ್ಯಾಂಪ ನಡುಮನೆಯೊಳ್ ಬಾವಿಯನಗಟ್ವ . . . ಕಟ್ಟಿಗ್ಗರಂತೆ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೯-೦೩೨) ; ಗೊಗ್ಗರಸಗೆ ಚತ್ರಕೆ ಅರಕೆರೆಯಲು ಬಟ್ಟ ಗಟ್ಟಿ ಕಮ್ಮ ೨೫ (ಎಕ. VII, ಶಿಮೊ. ೨೩-೧೧ : 1116). **ಛತ್ರ₁ :** ಛತ್ರದ ಗೃಹಂ ಪ್ರತಿಶ್ರಯಮಕ್ಕು (ಮಂಗರಾ. ೫೦-೯) ; ಉಭಯಂ ನಾಲ್ವತಮೂರೊನ್ನನು ನಂಮ ಛತ್ರದ ಧರ್ಮವ ನಡಸುವರಿಗೆ ತೆತ್ತು (ಎಕ. VII, ಶಿಮೊ. ೭೦-೫೨ : 1431): ವಿನಾಯಕ

ದೇವರ ಸನ್ನಿಧಿಯಲಿ ದಿನಂಪ್ರತಿ ಆರು ಮನ್ನಿ ಬ್ರಾಂಹ್ನರಿಗೆ ಛತ್ರವನೂ ಇಕಿಸಿ (ಎಕ. X, ಮುಳುಬಾ. ೨೫೯-೨೩: 1442): ಯಿಪ್ಪನೂ . . . ಛತ್ರಕೆ ಸಲವಾಗಿ ಜನಾರ್ದನದೇವರ ಸನ್ನಿಧಿಯಲಿ ಧಾರೆಯನೆಱೆದು ಬಿಟ್ಟೆವಾಗಿ (ಎಕ. XIV, ಶ್ರೀರಂಗ, ೧೯೮-೨೦ : 1598).

[<ಸಂ. ಸತ್ರ]

ಚತ್ರ₂ (ನಾ). = ಚತ್ತರಿಗೆ : ಪೊಳೆವ ಮುತ್ತಿನ ಚತ್ರದ ನೆಳಲೊಳು ಬರುವಿಳೆಯಾಣ್ಮನಾರಬ್ಬನೇತ್ರ (ಕಂಸವಿ. ೨೫-೨೭). [<ಸಂ. ಛತ್ರ]

ಚತ್ರಕೀಯ (ನಾ). (?) : ಯತಿಯೊಳ್ ಗೋಪ್ಯಚೈ ತನ್ಯೊಳ್ ನೆಲಸಿ ನೆಗಟ್ಟುನಂ ಮಾರ್ಗದೊಳ್ ಚತ್ರಕೀಯಂ[ಪಾಠಾಂ. ಚಕ್ರಿಚಕ್ರಿ]ಕೃತಕೂಬಾ ಡಂಬರಂ ರಂಜಿಸುವಿನಮೆಸೆಗುಂ (ಅಜಿಪು. ೫-೦೨). [?]

ಚತ್ರಿ₂ 'ಛತ್ರಿ₂' ನೋ.

ಚತ್ಸ (ನಾ). ಚ ಎಂಬ ಅಕ್ಷರ : ಇರೆ ಯಲರಹಿತ ವ್ಯಂಜನ ಪರಮಾಗಿ ಸಕಾರಮಲ್ಲಿ ಬಹುಳಂ ಚತ್ಸಂ (ಶಮದ. ೬೮). [ಸಂ.]

ಚತ್ವರ (ನಾ). ೧. ಚೌಕೋನಾಕಾರದ ಅಂಗಳ : "ಅಂಗಣದಲ್ಲಿಯುಂ ಚತ್ವರಮೆಂಬುದು" (ಹಲಾಯು. ೦೬೬-೩೦); "ಗೃಹಾಂಗಣಮನುಡಿಯುತ್ತ ಚತ್ವರಮೆಂಬುದು" (ಮಂಗರಾ. ೧೧೦-೧೭). ೨. ಯಜ್ಞಕ್ಕಾಗಿ, ಸಮ ತಟ್ಟಾಗಿ ಸಿದ್ಧಗೊಳಿಸಿದ ಭೂಭಾಗ. ೩. ಹಲವು ದಾರಿಗಳು ಕೂಡುವ ಸ್ಥಳ : ಸೂಳೆಗೇರಿಗಳೊಳಂ ಚತ್ವರಂಗಳೊಳಂ ಧರ್ಮದ ಚಾವಡಿಗಳೊಳಂ . . . ತಮ್ಮ ಚಾರರಂ ನೆಲೆಗೊಳಿಸಿ (ಧಾರಿಣಾಂ. ೮೩೫-೭೦). [ಸಂ.]

ಚದರ, ಚದರು₂, ಚದುರು₃ (ನಾ). ಚಚ್ಚೌಕ ; ಚೌರಸ : ಕೋಟಿ ಸುತ್ತಳತೆ ೩ ಚದರ ಮೈಲಿ (ದಿಲ್ಲಿಪ. ೩೪): ಏಷ್ಯಾಖಂಡವು ಸುಮಾರು ೧ ಕೋಟಿ ೬೦ ಲಕ್ಷ ಚದರ ಮೈಲುಗಳುಳ್ಳದ್ದಾಗಿಯೂ . . . ಇದೆ (ಭೂಗೋಳ. ೨೦). **ಚದರು₃** : (೬). **ಚದುರು₃** : 'ಚದುರುಬಿಲ್ಲೆ' ಪರಾ. [<ಚತುರ₁ ?]

ಚದರಗಳ್ಳಿ, ಚತುರಕಳ್ಳಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕಳ್ಳಿ : ಬೊಂತೆಗಳ್ಳಿ, ಚದರಗಳ್ಳಿ (ಮೈಔಗಿ. ೩೫-೬೯೦). **ಚತುರಕಳ್ಳಿ** : (೬). [ಚದರ₀+ಕಳ್ಳಿ₂]

ಚದರಡಿ (ನಾ). ಚೌರಸ ಅಡಿ ; ಒಂದು ಅಡಿ ಉದ್ದ ಹಾಗು ಒಂದು ಅಡಿ ಅಗಲವಾಗಿರುವುದು : ಗಾಳಿಗೆ ಆದರ ಮೈಯನ್ನು ಒಡ್ಡುವಾಗ ಒಂದು ಚದರಡಿ (೧೪೪ ಚದರ ಇಂಚು) ಸ್ಥಳವು ಸಿಗುವುದು (ಬಾಲಪ್ರ. I, ೪೦). [ಚದರ + ಅಡಿ₁]

ಚದರಾಸಿಸೊಪ್ಪು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸೊಪ್ಪು : (ಮೈಔಗಿ. ೫೪-೦೦೯೦). 'ಚೇತರಾಶಿ' ಪರಾ. [ಚದರಾಸಿ? + ಸೊಪ್ಪು₃]

ಚದರಿಸು 'ಕೆದಱಿಸು' ನೋ.

ಚದರು₁ 'ಕೆದಱ್₁' ನೋ.

ಚದರು₂ 'ಚದರ' ನೋ.

ಚದಲು 'ಕೆದಱ್₁' ನೋ.

ಚದಱು 'ಕೆದಱ್₁' ನೋ.

ಚದಿ (ನಾ). ೧. ಮೊಂಡುತನ ; ಹಟ ; ಚಂಡಿತನ. 'ಚದಿಹಿಡಿ' ಪರಾ. ೨. ಮೋಸ ; ದ್ರೋಹ : ಆವಾಗ್ಯೆ ಅಪ್ಪಾಜೈಯನು ಈ ಗುಂಡು ಇಟ್ಟಾಡಿ ಚದಿಮಾಡಿದ ಪೂರ್ವೋತ್ತರ ಅರಿಕೆಮಾಡುವ ಬಗ್ಯೆ (ರಾಜೇಂದ್ರ. ೧೧೮) : "ನಾನು ಎಂದಿಗೂ ಚದಿಮಾಡುವುದಿಲ್ಲ" ಚೆಂಗುಮಣಿ ಪ್ರಭುಗಳ . . ಪಾದ ಹಿಡಿದು ಪ್ರಮಾಣ ಮಾಡಿದ (ಹುಲಿಹಾ. ೧೨).

[←ತುಳು. ಕೊಡ. ಚದಿ]

ಚದಿಹಿಡಿ (ಕ್ರಿ). ಚಂಡಿತನಮಾಡು ; ಮೊಂಡು ಹಿಡಿ ; ಹಟಮಾಡು : ಮಗು ಯಾಕೋ ಚದಿಹಿಡಿದಿದೆ (ರೂಢಿ). 'ಚಂಡಿಹಿಡಿ' ಪರಾ.

[ಚದಿ + ಹಿಡಿ₁ (<ಪಿಡಿ₁)]

ಚದುಂಪಿಸು 'ಚದುಪಿಸು' ನೋ.

ಚದುಕ (ನಾ). ನಾಲ್ಕು ಕಂಬಗಳ ಆಧಾರವುಳ್ಳ ಮಂಟಪ : ಮುದದೆಸೆದಿರ್ಪ ಬದ್ದವಣಮುದ್ದವಣಂ ರಿಚಿ ಪಾಟವಾಟವೆತ್ತಿದ ಗುಡಿ ತೋರಣಂ ಸಸಿ ಮೊಸರ್ ಪಸೆ ಸೇಸೆ ವಿಳಾಸಿನೀಜನಂ ಚದುಕವಿವೊಡ್ಡುಗಟ್ಟಿ . . . ಕಟ್ಟಿದನಪರಾಜಿತಂಗೆ ಪರಮೋತ್ಸವದಿಂ ಯುವರಾಜಪಟ್ಟಮಂ (ಅರ್ಧನೇ. ೨-೩೯). [<ಸಂ. ಚತುಷ್ಕ]

ಚದುಂಕು 'ಸದಕಂ₁' ನೋ.

ಚದುಪಿಸು, ಚದುಂಪಿಸು (ಕ್ರಿ). ಮೋಸಮಾಡು ; ವಂಚನೆಮಾಡು ; ಮರುಳುಮಾಡು ; ನಂಬಿಸು : ಹೃದಯದ ಕಪಟವ ಕಾಣಿಸಿ ಕೊಳ್ಳದೆ ಮೃದುವಾಕ್ಯದಿಂದ ಸಜ್ಜನರಾ ಚದುಪಿಸಿ ಜೀವವ ಕೊಂಬ ಕೂಳರದೊಂದು ಚದುರು ಗೆಲುವರಳವಲ್ಲ (ಚಂಪ್ರಸಾಂ. ೧-೪೭) : ಇದಕೆ ನಾವೊಪ್ಪಿದೆ ವಾದರಪ್ಪಾಜಿಯ ಮೃದುಪಾದಪದ್ಮಂಗಳಾಣೆ ಚದುಪಿಸಿ ನಮ್ಮನು ಮಿಾಱಿವರಿಂತು ಮಾಡಿದರದಕೇನಾಯ್ತು ಕೇಳು (ಭರತ. ೫೬-೭೩). **ಚದುಂಪಿಸು** : ನಾಂ ಪಡೆಗೂಡಿ ಪೋಗುವೆನೆಂದು ಮಂತ್ರಿ ಚದುಂಪಿಸಿ ಬೀಳ್ಕೊಂಡನೊಡನೆ (ಭರತ. ೫೬-೨೦). [ಚದುವು + - ಇಸು₃]

ಚದುಪು (ನಾ). ೧. ಚದುರು; ಚಾತುರ್ಯ ; ಚಮತ್ಕೃತಿ : ನಿರ್ಭಯಂ ಯುತನಾಗಿ ಕಾಳಗದ ಚದುಪನು ನಿರೀಕ್ಷಿಸನುತಾತನಂ ಸೈತಿಟ್ಟು (ಪರಶು. ೨೮-೦೫); ಬವರದೊಳು ರಥವ ಚದುಪಿಂದೆನ್ನ ಬಲವರಿದು ರಥವ ಹರಿಸು (ತುರಂಗ. ೩೬-೪೬) ; ಭೀಷ್ಮ ಚದುಪಿಂದ ಬಾಣಾಂಬುಧಿಯೊಳದ್ದಿದನು ಮಾರ್ಗವನು ಮಾರ್ಗಣಕೆ ಯಮುನಗರಿಗೆ (ತುರಂಗ. ೪೭-೦೩). ೨. ವಂಚನೆ; ಕಪಟ; ಮೋಸ: ಈ ಮನಂ ಚದುಪು ಚಾಳಿಯವೆ ಮೆಯ್ಯಾಗಿರ್ಪುದು (ಮನೋವಿ. ೪-೨); ಗನ್ನಗದುಕು ಬಱಿಯ ಬೋಸರಣೆ ಚದುಪು ಬೆಳಕ್ಕೆ ಡಾಳಕತನ (ಚಂಪ್ರಸಾಂ. ೧೮-೮೫) : ನಾಭೀಕರ್ನಕಾರವ ಚದುಪಿನಿಂದವ ಮತ್ತೆ ಸಂಧಿಸಿ ಗದೆಯೊಳಪ್ಪಳಿಸಾ ರಥಾಂಗವ ನಡೆಯೆ ಮಾಯಾವಿ (ಅಂಬಿಕಾ. ೩೮-೪೬). [<ಚದುರ್ + - ಪು₂./ತುಳು. ಚದುಪು]

ಚದುರ್, ಚದುರು₂, ಚೆದುರು₂ (ನಾ). ೧. ಜಾಣತನ; ಚಾತುರ್ಯ; ಕೌಶಲ : ಬುದ್ಧಿವಂತಿಕೆ : "ಚದುರೆನೆ ಚಾತುರ್ಯಮಪ್ಪುದು" (ಚತುನಿ. ೪೪); ಏಳಿ ರತ್ನವ್ರಾತಮಂತಃಪುರಂ . . . ಎಮ್ಮನೀಡಾಡಿ ಸಲ್ಗುಂ ನಿಧನಕ್ಕಂತಪ್ಪುವಂ ಮುಂ ಬಿಸುಡುವುದೆ ಚದುರ್ (ಆದಿಪು. ೪-೭೮) ; ಜಸಮಂ ಧರ್ಮಮುಮನುಪಾರ್ಜಿಸುವೊಡೆ ಚದುರದುವೆ ನಿಟ್ಟೆ ನಿಮಗೆ (ಅಜಿಪು. ೨-೭೮) : ಚದುರಿಂ ನಾಂಟಿ ವಿವೇಕದಿಂ ನ(ದೆ)ಪಪಿ . . . ಸಂಪದದಿಂದು ಫಲಮಾಯ್ತು ಸರ್ವಜನಕಂ ಶ್ರೀಶಿಪ್ಪಕಲ್ಪದ್ರುಮಂ (ಲೋಕೋಪ. ೦೨-೬೫) ; ಚಲ್ಲವಾಡುತ್ತೆ ಚದುರೊದವೆ ಬಣ್ಣಿಸುತೆ (ಪದ್ಮರಾ. ೭-೩೦). ೨. ಮೋಸದ ಮಾತು; ಸುಳ್ಳು ನುಡಿ. 'ಚದುಪು' ಪರಾ. **ಚದುರು₂** : ೧. ಚದುರುಮಾರ್ತೀವ ಪೆಂಪುಂ ನುಡಿಯ ಬಲ್ಮೆಯುಂ (ಪಂಚತಂ. ೨೨-೧೪) ; ವಿಲಾಸದ ತಾಣಂ ಚದುರಿಂಗೆ ತಾ[ಯ್ಗು]ಱು ವಿನೋದ ಕ್ಕಾದಿ (ಸುಕುಮಾ. ೧-೬೮) ; ಚದುರುಂ ಮಿಕ್ಕಿರ್ದ ತಕ್ಕುಂ ನೆಲಸಿದ ಸೊಬಗುಂ . . . ಕೈವಿಗೆ ನೆಲನನಿತಂ ಗೆಲ್ದು (ಕಬ್ಬಿಗಾ. ೦೦೯) ; ಅತಿ ಚದುರಿನಿಂ ವಾಮಲೋಚನೆ ಪೇಳುತಿರೆ (ಬಸವು. ೧೨-೩೨) ; ಹೃದಯವನಿದಿರಿಗೆ ಕಾಣಿಸದಿರಬೇಕು ಹದಿರು ಚದುರುಗಳು ಬೇಕು (ಕುರಾಸಾಂ. ೨೪-೨೦); ಮೆಚ್ಚಿದನಭವನವನ ಚದುರಿಂಗೆ (ಚಬಪು. ೨೦-೦೩). ೩. ಚಮತ್ಕಾರದ ಮಾತು ; ವಕ್ರೋಕ್ತಿ : ಹದುರಿನ ನೆಲ ಚದುರಿನ ಚಾರಚಾವಡಿ ಮುದದ ಮಂದಿರ . . . ಎನಿಪ ಸೂಳೆಗೇರಿಯು (ಅಂಜಪ. ೩-೯೦): ಚದುರಂ ನುಡಿದ ನಾಲಗೆಯ ಮೊಟ್ಟಮೊದಲಿಗೆ ಕೊಯ್ದು (ಬಸವು. ೪೫-೨೯) ; ವಿರಹ ಮೋಹನ ಲಲ್ಲೆ ಚಲ್ಲವು ಹದುರು ಚದುರುಗಳು (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೧೭-೨೬); ಪದಿರು ಚದುರಿನಾಗರ ರೌಳಿಯ ಪೇಟೆಯೊದವಿದ ಮೋಹನಶಾಲೆ

(ಕಂಸವಿ. ೩-೮೭) ಚೆದುರು$_2$: ೧. ಗಂಡನನ್ನೂ ಕೂಡಿಕೊಂಡು ಬಂದು ಬಾಳ್ವೆ ಮಾಡುವ ಚೆದುರು ನಿನಗಲ್ಲದೆ ಇನ್ನಾರಿಗೆ ? (ಷಟ್ಪ. ೮). ೩. ಅಳ್ಕಬಪ್ಪುಗೆ ಚೆಲ್ಲಂ ಚೆದುರೋಜೆ ಚಾಟುತನಮುಂದು . . . ಎಲ್ಲಮುವರ್ಗೇಂ ಮೈಸಂದು ಮಚ್ಚಿದುರ್ದಮೋ (ರಾಜಶೇ. ೧೦-೮೩).

[ದೇ. ॥ ತಮಿ. ಚತುರ್ ; ತುಳು. ಚದುರ ; ತೆಲು. ಚದುರು.]

ಚದುರ (ಗು). ೧. ಜಾಣತನದಿಂದ ಕೂಡಿದ ; ಜಾಣ್ಮೆಯ. 'ಚದುರ ಗೊಟ್ಟಿ' ಪರಾ. ೨. ಸೊಗಸಾದ ; ಮನೋಹರವಾದ. 'ಚದುರ ವಚ್ಚ', 'ಚದುರವನ' ಪರಾ. (ನಾ). ೩. ಜಾಣ ; ಬುದ್ಧಿವಂತ ; ಕುಶಲ : "ಚದುರಂ ಚತುರಂ" (ಕವಿಕಾ. ೩೫೭) ; ಆ ನಾಡವರ್ಗಳ್ ಚದುರರ್ ನಿಜದಿಂ ಕುಱಿತೋದದೆಯುಂ ಕಾವ್ಯ ಪ್ರಯೋಗ ಪರಿಣತ ಮತಿಗಳ್ (ಕವಿರಾ. ೧-೩೮) ; ಏಂ ಚದುರಂ ಗಳ ಬದ್ದ ದ ಲ್ಲ ಟ ಂ (ಪಂಪಭಾ. ೩-೮೨); ಓದುಗಳಂ ಬಲ್ಲ ಚದುರರೇನಾನುಮೊಂದನಲ್ಲಾತೆಜದಿಂ ಮಾಟ್ಪರ್ (ಪಂಚತಂ. ೭೩-೧) ; ಭುವನದಲಿ ಬಾಹಿರರಾವು ನೀವತಿ ಚದುರ ರಾದಿರಲಾ (ಕುಮ್ಯಾಳೆ. ೯-೧೭) ; ಚದುರರ ತಲೆವಣಿ ತದ್ಭವ ಮೋಕ್ಷ ಸಂಪದನ ಬಣ್ಣಿಸಲೆನ್ನ ಹವಣೆ (ಭರತ. ೧-೨೦). [<ಸಂ. ಚತುರ]

ಚದುರಂಗ$_1$ (ನಾ). ೧. ರಾಜ, ಮಂತ್ರಿ, ಆನೆ, ಕುದುರೆ, ಒಂಟೆ, ಕಾಲಾಳುಗಳೆಂಬ ಕಾಯಿಗಳನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಂಡು ಅರುವತ್ತುನಾಲ್ಕು ಮನೆಗಳ ಪಟದಲ್ಲಿ ಆಡುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಟ : ನೆಲನೊಡ್ಡಿನಿಂದ ಚತುರಂಗಮುಮೊರ್ಮೊದಲೆ ನಡುಗಿದುದು ಕೂಡಿದ ಚದುರಂಗದ ಮಣೆಯನಲ್ಲಿದಂತಪ್ಪನೆಗಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧೧-೭೧) ; ಚದುರಂಗದ ನೆತ್ತದ ಗೌರವದ ಗೊಟ್ಟುಗುಬಿಯುಂ ಮುಟ್ಟಂ ಮನೆಯೊಳ್ ಪಡೆದಿರಿಸುಗೆ ತಾನುಂ ಕಲ್ಪುದು ಗಣಿಕೆಗಮದನೆ ಕಲಿಪುದತಿನಯದಿಂದಂ (ಮುದಶಿ. ೧೧-೩೦) ; ಸರಿಸದ ಮೇಲೆ ಹಿಡಿಯ ಹೋದಡೆ ಚದುರಂಗದ ಮೇಲೆ ಮಸಿಯ ಕೋಱಿದ (ಬಸವ. ೭೨೪) ; ಆಡುವ ಪಗಡೆ ಲೆತ್ತ ಚದುರಂಗಂಗಳಂ ಬಿಸುಟ್ಟೋಡುತಿಹ . . . ಅಖಿಳ ಸ್ತ್ರೀಯರು (ಚಬಪು. ೧೯-೨೮). ೨. [ಸಂಗೀತ]ರಾಗದ ಒಂದು ಬಂಧ (?) : ನಿಬದ್ಧ ಗಾಯನದಲ್ಲಿ (೧) ಬರೇ ರಾಗಲಯ ಪ್ರಧಾನವಾದ ಪ್ರೌಢಬಂಧಗಳೂ (ಧ್ರುವ, ಪದ, ವರ್ಣ, ಗೀತ, ಸ್ವರಜತಿ, ತಿಲ್ಲಾನ, ತ್ರಿವಟ್, ಚದುರಂಗ, ಪಲ್ಲವಿ ಇತ್ಯಾದಿ) . . . ಕೃತಿಗಳೂ ಸೇರುತ್ತವೆ (ಭಾರತ. ೫೪೨). [<ಸಂ. ಚತುರಂಗ]

ಚದುರಂಗ$_2$ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ ಮತ್ತು ಅದರ ಹೂವು: ಬೀದಿಯ ಬದಿ ಬದಿಗೆ ಚದುರಂಗವುದುರ್ಯಾವು (ಹೂಹಾದಿ. ೪೯-೧). [?]

ಚದುರಂಗಕಾಱ (ನಾ). ಚದುರಂಗದಾಟವನ್ನು ಆಡುವವನು : ಚದುರಂಗಕಾಱರ . . . ಬೀಣೆಗಾಱರಾಗರಮನೆ ಪೆಂಪು ಸೊಂಪನೊಳಕೊಂಡೆಸೆದಿರ್ಪುವು ಸೂಳೆಗೇರಿಗಳ್ (ಕಬ್ಬಿಗರ. ೪೩). [ಚದುರಂಗ$_1$ + – ಕಾಱ]

ಚದುರಂಧರ (ನಾ). (?): ಅದಱಿಂ ಭೃತ್ಯರ್ ನಾಲ್ವರ್ ಚದುರಂಧರರಲ್ಲಿ ವುಸಿಯನಿನಿಸೊಲ್ಲದನುಂ ಸದಮಳ ನಿರ್ಮಳನುಮಂತೆ . . . ವಿನಯಾಸ್ಪದನುಂ (ಮುದಶಿ. ೧೦-೩೫). [?]

ಚದುರಗೊಟ್ಟಿ (ನಾ). ಜಾಣ್ಮೆಯ ಮಾತು; ಚತುರ ಸಲ್ಲಾಪ. 'ಚದುರಗೊಟ್ಟಿಗ' ಪರಾ. [ಚದುರ + ಗೊಟ್ಟಿ$_1$]

ಚದುರಗೊಟ್ಟಿಗ (ನಾ). ಚತುರನಾದ ಮಾತುಗಾರ : ವಿಲಾಸದ ಕಣಿಯೆಲ್ಲಿದಂ ಚದುರಗೊಟ್ಟಿಗ[ಪಾಠಾಂ. ಪುಟ್ಟಿದ]ನೆಲ್ಲಿದಂ (ಆದಿಪು. ೩-೧೫) ; (ರಸರ. ೧-೮೮ ನೋ). [ಚದುರಗೊಟ್ಟಿ + – ಗ$_2$]

ಚದುರತನ (ನಾ). ಜಾಣ್ಮೆ ; ಚತುರತೆ; ಚಾತುರ್ಯ: ಶನಕ್ಕೆ–ಕಲಿತನಂ, ಚದುರತನಂ, ಅಳ್ತನಂ (ಶಮದ. ೨೦೦ ಪ್ರಯೋ). [ಚದುರ + – ತನ]

ಚದುರತೆ (ನಾ). = ಚದುರತನ: ಆ ಹೆಣ್ಣು ನಡಿಸಿದ ಕಡು ಚದುರತೆಯನೇವೇಳ್ವೆ (ಕಂಸವಿ. ೬-೧೭೫). [<ಸಂ. ಚತುರತಾ]

ಚದುರಭಟ (ನಾ). ಚತುರನಾದ ಭಟ, –ಸೈನಿಕ : ಲಲಿತ ಚಿತ್ರದ ಚದುರ ಭಟರವ್ವಳಿಸಿ ಹೊಯ್ದಾಡಿದರು (ಕುಮ್ಯಾದ್ರೋ. ೧೪-೮). [ಚದುರ + ಭಟ]

ಚದುರವಚ್ಚ (ನಾ). ಸೊಗಸಾದ ಆಭರಣ; ಮನೋಹರವಾದ ಒಡವೆ : ಚದುರವಚ್ಚದಿ ಕಲಿತ ಮುರಜಾನುಮೋದಕರ ತರುಣಿಯರ ಕಂಡನಾಗ (ಪಂಚಾರಾ. ೫-೪-೧೦). [ಚದುರ + ವಚ್ಚ$_3$]

ಚದುರವನ (ನಾ). ಮನೋಹರವಾದ ಉದ್ಯಾನ ; ಸೊಗಸಾದ ವನ : ವಿಪಣಿಯನಂಗನ ಚದುರವನದೊಲೆಸೆದತ್ತು (ಪರಶ. ೧-೧೦೨).

[ಚದುರ + ವನ]

ಚದುರಸ 'ಚತುರಸ' ನೋ.

ಚದುರಸಿಕೆ 'ಚದುರಸಿಗೆ' ನೋ.

ಚದುರಸಿಗೆ, ಚದುರಸಿಕೆ (ನಾ). ಚಚ್ಚೌಕವಾದ ವಸ್ತ್ರ ; ನಾಲ್ಕು ಮೂಲೆಯಿರುವ ಮೇಲಂಹೊದಿಕೆಯ ಬಟ್ಟೆ; ಚೌಕ : ಕುದುರೆಯಿಂದಿಳಿದು ಪಲ್ಲಣಮಂ ಚದುರಸಿಗೆಯುಮಂ ಕೀಲುಮಂ ಕಳೆದು (ವಡ್ಡಾರಾ.೧೬೨-೨೦). ಚದುರಸಿಕೆ: ಗೊಲ್ಲನು ನದಿಯ ಸ್ನಾನವ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಮುದನ ತಿಲಕವ ಫಣೆಯೊಳಿಟ್ಟು ಚದುರಸಿಕೆಯನು ಹಾಕಿದ (ಗೋಪಾಡು. ೨೪).

[<ಸಂ. ಚತುರಶ್ರಕ]

ಚದುರಾಂಗರನಯ್ಯ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಇದಾರ್ಕ್ಕೆ ಸಾಕ್ಷಿ ಚದುರಾಂಗರನಯ್ಯ ಮಾರಸಿಙ್ಗನಾಯ್ಗ ಈಸರಯ್ಯ ಜಯಸಿ × × ಙ್ಗ (ಮೈಎಂ. ೧೯೪೨, ೪೭-೨೬ ; ಸು. ೮೨೦). [?]

ಚದುರಿಕೆ (ನಾ). = ಚದುರತನ: ಮುರುಳೆ ಮುರುಳ್ತನದಿಂದುರ್ವರೇಶನಾಸ್ಥಾನ ರಂಗದೊಳ್ ನೀಂ ಪಿತ್ತಜ್ವರಮಾದರಂತೆ ಗಟಪುವ ಸಿರಿಸಿಲ್ಲದೆ ನುಡಿವ ಬಡತನಂ ಚದುರಿಕೆಯೇ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೯-೧೦೮) [ಚದುರ್ + – ಇಕೆ]

ಚದುರಿಗ (ನಾ). ಜಾಣ ; ಬುದ್ಧಿವಂತ : ಕುಡುವುದು ಕುಡದೊಡಂ ನಡೆಯುದು ಪಿರಿದೀಯದೊಡ ಸೊಡರ್ಗುಡಿಗೆಣ್ಣೆಯೆಱೆವಂತೆ ಬೆಲೆವೆಣ್ಗೆ ಕುಡುವುದು ಹದಕೆ ಚದುರಿಗಂ (ಅನಂಪು. ೮-೨೬).

[ಚದುರ್ + – ಇಗ]

ಚದುರಿಗತನ (ನಾ). = ಚದುರತನ: ಧರಣೀಪತಿಯನುಪಚರಿಸಿದನು ಚದುರಿಗತನದಿ ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರ (ಕುಮ್ಯಾಸ. ೧೭-೪೩). [ಚದುರಿಗ + – ತನ]

ಚದುರಿಸು$_1$ (ಕ್ರಿ). ೧. ಜಾಣತನದಿಂದ ಮುಚ್ಚು, – ಮರೆಮಾಡು : ರಕ್ಕಸ ರಕ್ಕಿಪ ತೆಱನನು ಚದುರೆ ಚದುರಿಸದೆ ನೀನುಸುರಾ (ಉರಿವ. ೨೯-೧೧); ಇದನೊರ್ವ ತಸ್ಕರಂ ತದ್ಗುಣಾಂಬೋಧಿಯಂ ಚ[ಪಾಠಾಂ. ಚೆ]ದುರಿಸಿ ಬಳಿಕ್ಕ ಕಳ್ದೀಱೆ (ಸಮ್ಯಕ್ತ್ವ. ೧೦-೬೭). ೨. ಸೊಗಸುಗೊಳಿಸು ; ಕೌಶಲವನ್ನು ತೋರು : ಎದೆಯಲ್ಲಿ ಕೊರಳಲ್ಲಿ ಶ್ರೀಗಂಧರೇಖೆಯ ಚದುರಿಸಿ ತಿದ್ದಿತಿಲ್ಲಾಗ (ಭರತ. ೦೭-೧೫). [ಚದುರ್ + – ಇಸು$_3$]

ಚದುರಿಸು$_2$ 'ಕೆದಱಿಸು' ನೋ.

ಚದುರು$_1$ 'ಕೆದಱ್$_1$' ನೋ.

ಚದುರು$_2$ 'ಚದುರ್' ನೋ.

ಚದುರು$_3$ 'ಚದರ' ನೋ.

ಚದುರುಗೆಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ಬುದ್ಧಿಗೆಡಿಸು ; ಮಂಕುಗೊಳಿಸು ; ಮೋಸಗೊಳಿಸು : ಮಾಯೆಯ ಚಲುವಿನಂತಿರೆ ಚದುರುಗೆ[ಪಾಠಾಂ. ಕೆ]ಡಿಸಿತು ತಿಳಿಯಲರಿದೆನಿಸಿ (ಕುಮ್ಯಾಆ. ೨೩-೧೭).

[ಚದುರುಗೆಡು (<ಚದುರ್ಗಿಡು) + – ಇಸು$_3$]

ಚದುರುಗೆಡು 'ಚದುರ್ಗಿಡು' ನೋ.

ಚದುರುನುಡಿ (ನಾ). ಚಾತುರ್ಯದ ಮಾತು ; ಜಾಣ್ನುಡಿ : ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯದ ಐಶ್ವರ್ಯ ಅದರ ಚದುರುನುಡಿಗಳಲ್ಲಿ ಅಡಗಿದೆ (ಚಾಪ್ಪಕು. ೯೨)

[ಚದುರು$_2$ (<ಚದುರ್) + ನುಡಿ$_2$]

ಚದುರುಬಿಲ್ಲೆ (ನಾ). ಚಚ್ಚೌಕವಾದ, ನೆಲಕ್ಕೆ ಹಾಕುವ ಬಿಲ್ಲೆ,-ಹೆಂಚು: ಚದುರುಬಿಲ್ಲೆಯ ನೆಲವು ಬಹುಬೇಗ ಕೊಳೆಯಾಗಿಬಿಡುತ್ತದೆ (ಗೃಹವಿ. ೦೭೨). [ಚದುರು₃ (<ಚದರ) + ಬಿಲ್ಲೆ]

ಚದುರುವಾತು (ನಾ).=ಚದುರುನುಡಿ : ಮುದವೆತ್ತು ಕಮಲದಳಾಯತಾಕ್ಷಗೆ ಹಲಾಯುಧ ಪೇಳ್ದ ಚದುರುವಾತಿನಲಿ (ಮೋಹತ. ೦೪-೩). [ಚದುರು₂ (<ಚದುರ್) + ಮಾತು₁]

ಚದುರೆ (ನಾ). ಜಾಣೆ; ಕುಶಲೆ; ಚತುರೆ: ಶಕ್ಕನ ರಕ್ಷಿಪ ತೆಱನನು ಚದುರೆ ಚದುರಿಸದೆ ನೀನುಸಿರಾ (ಉರಿವ. ೨೯-೦೦): ತಾನವಂ ಚದುರಂ, ತಾನವಳ್ ಚದುರೆ (ಶಮದ. ೦೪೩ ಪ್ರಯೋ): ಚದುರೆಯ ಚಟುಲ ಚಕೋರಾಕ್ಷಿಗಳೊಳಗೊದವಿದ ಮೂವಣ್ಣದ ರುಚಿಯವಳೆಱೆವುದಕದೊಳೊಡವೆರೆದುಲು (ಜಯುಕಾ. ೦-೯೨); ನುಣ್ಗೊರಲು ಬೆರಲೊಂದಾದುದೆನೆ ಬಾಜಿಸಿದಳಾ ಚದುರೆ(ಸಾಳ್ವಭಾ. ೧೮-೭): ಕುದುರೆಯ ಚದುರೆಯ ಹದಿರೆರಡು ಒಂದಯ್ಯ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೧೭೬೭). [ಚದುರ + -ಎ₂]

ಚದುರೆವೆಣ್ (ನಾ). ಜಾಣೆಯಾದ ಹೆಂಗುಸು ; ಚತುರೆಯಾದ ಸ್ತ್ರೀ: ವದನಕ್ಕೆ ಮುಸಿಸುಣ್ಣವ ಬರೆಯಿಸಿಕೊಂಡ ಚದುರೆವೆಣ್ಣಲ್ಲವೆ ನೀನು (ಕಂನವಿ. ೭-೦೮೬). [ಚದುರೆ + ಪೆಣ್]

ಚದುರೇರು (ಕ್ರಿ). ಜಾಣ್ಮೆ ಹೆಚ್ಚಾಗು ; ಚಾತುರ್ಯ ಹೆಚ್ಚಾಗು : ಹಿಂದಿನ ಸವಿಗೊರಳು ಕುದುರಿದ ಕೋಗಿಲೆಯದು ಚದುರೇರಿ ಹಾಡತೊಡಗಿದುದು (ನಾಡೂಜ. ೧೬೫). [ಚದುರ್ + ಏರು₁ (<ಏಱ್₁)]

ಚದುರೋಕ್ತಿ (ನಾ).=ಚತುರೋಕ್ತಿ : ಹಸುಣರ ಜಾಳಿಗರ ಚದುರೋಕ್ತಿ ನಮಗೇಕೆಂದಳವರೊಡನೆ (ತೊರರಾ. ೨-೦-೨೭). [<ಸಂ. ಚತುರೋಕ್ತಿ]

ಚದುರ್ಗಿಡು, ಚದುರಂಗೆಡು (ಕ್ರಿ). ಬುದ್ಧಿ ಮಂಕಾಗು ; ಚಾತುರ್ಯ ಕೆಡು : ಕುದುಗುಳಿ ರಕ್ಕಸರ್ ಬಿಸುಗೆಗಳ್ವೆರಸುಗ್ರಮಹಾಗಜಂಗಳಂ ಚದುರ್ಗಿಡೆ [ಪಾಠಾಂ. ಗಜಂಗಳಂ ಚೆಲುಂಗಿಡೆ ಬಿಡೆ] ನುಂಗಿ ಬಿಕ್ಕಿ ಕುಡಿದರ್ ಬಿಸುನೆತ್ತರ ಕಾಪ್ಪುರಂಗಳಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧೨-೮); ಮದುವೆಯ ದಿವಸದಂದು ಬರವೇಟ್ಟುದು ನೀನೆಂದೆನ್ನನಂದು ನೀಂ ಚದುರ್ಗಿಡೆ ನುಡಿದೊಡಾಂ ನುಡಿದನ್ನಿಗೆ ವಂದೆಂ (ಸುಕುಮಾ. ೭-೨೨). **ಚದುರುಗೆಡು**: ಇದನು ನೀನನು ಭವಿಸಲೊಲ್ಲದ ಚದುರುಗೆಡು[ಪಾಠಾಂ. ಡೆ]ವರೆ (ತೊರರಾ. ೫-೩-೩೭). [ಚದುರ್ + ಕಿಡು (<ಕೆಡು₁)]

ಚದ್ದರು 'ಚಾದರ' ನೋ.

ಚನ (ನಾ). ಕಡಲೆ : ಕಡಲೆ, ಚನ (ಮೃಷಿಗಿ. ೨೦-೩೮೨). [←ಹಿಂ. ಚನಾ. / ಸಂ. ಚಣಕ]

ಚನಕು (ಕ್ರಿ). ರೇಗಿಸು ; ಪೀಡಿಸು ; ಕೆರಳಿಸು : ಚೇಷ್ಟೆಗಳಲಖಿಳ ದೇವಾಸುರರನು ಚನಕಿ ನಾನಾಪರಿಯ ಕುಣಿಸಿ ಕೂಗಿಸಿ ಕೊಡಹಿ ಕಿನಿಸು ಭ್ರಾಂತಿ ವಿಕಾರಿ ಎನಿಸುತಂ (ವಂಕಾರಾ. ೨-೩೫-೨೫): ನಿದ್ರೆಯುಂದಿರ್ಪ ನೀ ದೈತ್ಯಪತಿಯುವನ ಚನಕಿದರೆ ಕಲ್ಪಾಂತರುದ್ರನಂದದಲುಸುರಪಡೆಯ ನುಂಗದೆ ಮಾಣನು (ವಂಕಾರಾ. ೬-೨೫-೦೫). [←ತೆಲು. ಚೆನಕು, ಚೆಣುಕು]

ಚನಪೌಸ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಶ್ರೀ ಚನಪೌಸ (ಎಕ. II, ೪೫೦: ಸು. 1000). [?]

ಚನ್ನ₁ 'ಚೆನ್ನ' ನೋ.

ಚನ್ನ₂ (ಗು). ಮುಚ್ಚಲ್ಪಟ್ಟ ; ಆಚ್ಛಾದಿಸಿದ : ಛನ್ನ, ಚನ್ನ (ಶಬ್ದಾನು. ೧೪೨ ಪ್ರಯೋ). [<ಸಂ. ಛನ್ನ]

ಚನ್ನಂಗ 'ಚೆನ್ನಂಗಿ' ನೋ.

ಚನ್ನಂಗಿ₁ 'ಚೆನ್ನಂಗಿ' ನೋ.

ಚನ್ನಂಗಿ₂ 'ಚಣಗ' ನೋ.

ಚನ್ನಂಗಿನರಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ನರಿ : ಸೀಳುನಾಯಿ, ಕೆಂಪುನರಿ, ಚನ್ನಂಗಿನರಿ (ನಮ್ಮನು. ೨೩೯). [ಚನ್ನಂಗಿ₀ + ನರಿ]

ಚನ್ನಂಗಿಬಿದಿರು 'ಚೆನ್ನಂಗಿಬಿದಿರು' ನೋ.

ಚನ್ನಂಗಿಬೇಳೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ತೊಗರಿ ಬೇಳೆ : ಚನ್ನಂಗಿ ಬೇಳೆ ತುಂಬ ಬೇಗ ಬೇಯುತ್ತದೆ (ರೂಢಿ). [ಚನ್ನಂಗಿ₂ (<ಚಣಗ) + ಬೇಳೆ]

ಚನ್ನಂಗಿಮರ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ : (ಮೃಷಿಗಿ. ೪೯-೯೭೫). [ಚನ್ನಂಗಿ₁ (<ಚೆನ್ನಂಗಿ) + ಮರ₁]

ಚನ್ನಕಳನಿ (ನಾ). ಕೆಂಪು ಭೂಮಿ; ಕೆಬ್ಬೆ(?): ವೆಲ್ಲ ಸಮ್ಮಂಗೆ ಕೊಟ್ಟೋದು ಕಂಡುಗದಯ್ಯುಳ ಕಳನಿಯುಂ ಚನ್ನಕಳನಿವೆಲೆತೋಟ್ಟಪಟ್ಟು . . . ಮೇಲೆ ಎಣ್ಣಣ್ಣುಗಂ (ಎಕ. X, ಮುಳಬಾ. ೮೦-೭ ; 767). [ಚನ್ನ₁ (<ಚೆನ್ನ) + ಕಳನಿ (<ಕಟನಿ)]

ಚನ್ನಡಿ 'ಚೆನ್ನಡಿ' ನೋ.

ಚನ್ನತು 'ಚೆನ್ನಿತ್ತು' ನೋ.

ಚನ್ನಪೈಯ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಶ್ರೀಮತ್(ಮಚ್)ಚ್ಚ(ಚ್ಚ)ನ್ನಪೈಯ ಭಟ್ಟಾಯ (ಇಇ. XII, ೨೬೭-೫೦ ; 972). [ಚನ್ನ₁ (<ಚೆನ್ನ) + ಅಪ (<ಅಪ್ಪ₁) + ಅಯ₁ (<ಅಯ್ಯ₁)]

ಚನ್ನಭಕ್ತಿ 'ಚೆನ್ನಭಕ್ತಿ' ನೋ.

ಚನ್ನಯ್ಯ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು: ಶ್ರೀಮಂ ಬಲದೇವನುಂ ಗೋವಣ್ಣಯ್ಯ[ನುಂ] [ಚೆ]ನ್ನಯ್ಯ × × ತದಿಬ್ಬು (ಸೌಇಇ. XI-1, ೦೩-೮ ; 869). [ಚನ್ನ₁ (<ಚೆನ್ನ) + ಅಯ್ಯ₁]

ಚನ್ನರಸಿ (ನಾ). ಚೆಲುವೆಯಾದ ಅರಸಿ ; ಸುಂದರಳಾದ ರಾಣಿ : ನನ್ನ ಚನ್ನರಸಿ ಗೌರಿ ಸತ್ತಿಲ್ಲ (ತುಂಗಭ. ೫೭). [ಚನ್ನ₁ (<ಚೆನ್ನ) + ಅರಸಿ]

ಚನ್ನಿ 'ಚೆನ್ನಿ' ನೋ.

ಚನ್ನಿಗ 'ಚೆನ್ನಿಗ' ನೋ.

ಚನ್ನಿಗತನ 'ಚೆನ್ನಿಗತನ' ನೋ.

ಚನ್ನಿಗರಾಯ 'ಚೆನ್ನಿಗರಾಯ' ನೋ.

ಚನ್ನು 'ಚೆನ್ನು' ನೋ.

ಚನ್ನೆ 'ಚೆನ್ನೆ₁' ನೋ.

ಚನ್ನೆಗ್ಗಿಲು 'ಚೆನ್ನೆಗ್ಗಿಲು' ನೋ.

ಚನ್ನೆಮಣೆ 'ಚೆನ್ನೆಮಣೆ' ನೋ.

ಚನ್ನೆಯ್ದಿಲ್ 'ಚೆನ್ನೆಯ್ದಿಲ್' ನೋ.

ಚನ್ನೈದಿಲು 'ಚೆನ್ನೆಯ್ದಿಲ್' ನೋ.

ಚಪ (ನಾ). ಬಿದಿರು ; ವೇಣು : "ತ್ವಚಿಸಾರಃ, ಚಪಃ, ವಂಶಃ, ವೇಣುಃ, ತ್ವಕ್ಸಾರಃ, ಮಸ್ಕರಃ-ಈ ೬ ಬಿದಿರ್" (ಹಲಾಯು. ೩೪-೫೦) : "ವಂಶಂ ಚಪಂ ಮಸ್ಕರಂ ವೇಣು ತ್ವಕ್ಸಾರಮೆನಲುಂ ಬೆಳ್ಳ ಬಿದಿರಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೩೮-೨೩). [ಸಂ.]

ಚಪಕ್ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ : ಸಣ್ಣಸಣ್ಣ ತೆರೆಗಳು 'ಚಪಕ್ ಚಪಕ್' ಯೆಂದೆನ್ನುತ್ತ . . . ಬಂದಪ್ಪಳಿಸುತ್ತಿದ್ದವು (ಪ್ರತಿಬಿಂ. ೩೦).

ಚಪಕಾರಕ (ನಾ). ಬಿದಿರಿನ ಕೆಲಸಮಾಡುವವನು ; ಮೇದ : "ವಂಶಚ್ಛೇದಿ ಚಪಕಾರಕಂ ಮೇದಂ" (ಮಂಗರಾ. ೦೦೦-೨). [ಸಂ.]

ಚಪಗಾಲು 'ಚಪ್ಪಂಗಾಲು' ನೋ.

ಚಪಗೊಡಲಿ 'ಚಪ್ಪಗೊಡಲಿ' ನೋ.

ಚಪಡಿ (ನಾ). (ಕರಾ) ೧. ಇಂದ್ರಜಾಲ. ೨. (ಆಲು) ಕುಯುಕ್ತಿ : ಮೋಸ : ಏನೆಲ್ಲ ಚಪಡಿಮಾಡಿ ಶ್ರೀಪಾದಂಗಳವರ ಮನಸ್ಸೇ ತಿರುಗಿಸಿಬಿಟ್ಟರೋ (ವಾಗ್ಮೀವಿ. ೩೬). [←ತುಳು. ಚಪ್ಪುಡಿ]

ಚಪರಾಶಿ 'ಚಪರಾಸಿ' ನೋ.

ಚಪರಾಸಿ, ಚಪರಾಶಿ, ಚಪ್ರಾಸಿ, ಛಪ್ರಾಸಿ (ನಾ). ಬಿಲ್ಲೆ ಧರಿಸಿದ ಊಳಿಗದವನು ; ಕಚೇರಿಯ ಸಿಪಾಯಿ : ಚಪರಾಸಿ ದಾದೂ ಅತ್ತ ಇತ್ತ ಅಲೆದಾಡಿ ಒಳಗೆ ಬಂದು ಹೇಳಿದ (ಜೀವರಂ. ೧೩) : ಬೆಲ್ಲನ್ನು ಬಾರಿಸಿ ಒಮ್ಮೆಲೇ ಚಪರಾಸಿಯನ್ನು ಕೂಗಿದರು (ಕನಸಿ. ೧೨೪). **ಚಪರಾಶಿ :** ಚಪರಾಶಿಯೂ ಒಳಗೆ ಮ್ಯಾನೇಜರರಿಲ್ಲದ ಸಂಧಿ ಸಾಧಿಸಿ . . . ತನ್ನ ಪ್ರೇಮಪಾತ್ರದ ಕಡೆಗೆ ಹೋಗಿದ್ದ (ಮೋಜೀವ. ೭೨). **ಚಪ್ರಾಸಿ :** ಕಾರ ಕೂನ, ಗೇಟ್‌ಮನ್, ಚಪ್ರಾಸಿ,– ವ್ಯಂಜನ ವರ್ಗೀಕರಣ ! (ಚಿಂತನ. ೩೦-೧೩) ; ಚಪ್ರಾಸಿಯನ್ನು ಕರೆದು ಅಪ್ಪಣೆಕೊಟ್ಟರು (ಇಪ್ಪತ. ೮೯). **ಛಪ್ರಾಸಿ :** ಅಂವಾ ಮಾಮಲೇದಾರ. ನಾನು ಛಪ್ರಾಸಿ (ಜೀವರಂ. ೩) ; ಏ ಛಪ್ರಾಸಿ . . . ನಿನ್ನೆ ಪಾರ್ಸಲ್ ಬಂದದಲ್ಲಾ ಅದನ್ನ ತಗೊಂಡು ಬಾ (ಫಲಸಂ. ೭೦). [←ಹಿಂ. ಚಪರಾಸೀ; ಮರಾ. ಚಪರಾಸೀ, ಚಪರಾಶೀ]

ಚಪಲ, ಚಪಳ$_2$ (ಗು). ೧. ಅತ್ತಿತ್ತ ಚಲಿಸುವ; ಅಸ್ಥಿರವಾದ ; ಚಂಚಲ : ಚಪಲ ಚಕೋರಲೋಚನೆಯ ವಾರ್ತೆಗೆ ಚಿತ್ತಮನೊಲ್ದು ಮಾಡಿ(ಉದ್ಭಟ. ೭-೨). 'ಚಪಲಚಿತ್ತ' ಪರಾ. ೨. ವೇಗಶಾಲಿಯಾದ ; ಚಟುವಟಿಕೆಯುಳ್ಳ; ಚುರುಕಾದ: ಕುಳಿಂದಕನೆಂಬ ಬೇಡದೊರೆ . . . ಚಪಲ ಹಯವನ್ನೇರಿ ಬಿಲ್ಲು ಹಿಡಿದು ಅತಿವೇಗದಿಂದ ಬೆಂಬತ್ತಿದ (ಬಿದುರಿ. ೧೫೮). ೩. ದುಡುಕಿನ ಸ್ವಭಾವದ ; ಹಿಂದೆ ಮುಂದೆ ನೋಡದೆ ಮುನ್ನುಗ್ಗುವ ; ವಿವೇಕವಿಲದೆ ತಪ್ಪುಮಾಡುವ. ೪. ಕ್ಷಣಿಕವಾದ ; ಆ ಕ್ಷಣದ. ೫. ತಲ್ಲಣಗೊಂಡ ; ತಳಮಳ ಹೊಂದಿದ. (ನಾ). ೬. ಚಂಚಲತೆ ; ಅಸ್ಥಿರತೆ. ೭. ವೇಗ ; ಶೀಘ್ರತೆ. ೮. ಪಾದರಸ ; ಪಾರದ : "ಪಾರದಂ ಚಪಲಮನೆ ರಸಮೆನಿಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೯೭-೧೫). ೯. ತೀವ್ರವಾದ ಆಸೆ; ವಿಶೇಷಾಸಕ್ತಿ: ಯಾವ ಕರ್ಮಶೇಷ ನನ್ನಲ್ಲಿಂತಹ ಚಪಲವನ್ನು ಪ್ರೇರೇಪಿಸುತ್ತಿದೆ? (ಬಿತಂಬಾ. ೨೨): ಓಡುವ ಕುದುರೆಯನ್ನು ಕಂಡಾಗ ನಾನೂ ಸವಾರಿ ಮಾಡಬೇಕೆಂಬ ಚಪಲ ಮನಸ್ಸಿಗೆ (ಹುಡುಹು. ೧೭) : ನೀವೂ ಕೂಡ ಶೀರ ಅಜ್ಜರ ಹಾಗೆ ಚಪಲ ಪಡುತ್ತೀರಲ್ಲ (ಮೂಂಗಲ್. ೩೫). ೧೦. ಚಂಚಲ ಸ್ವಭಾವದವನು; ಚಪಲಚಿತ್ತ: ಚಪಲಂ ಪೇಳದ ಪಂದೆ ಬೆರ್ಚದಿದಿರೊಳ್ ಮಾತಾಡೆ (ಶಂರಾಮೂ. ೧೨-೭೪). ೧೧. ವೇಗಶಾಲಿಯಾದವನು; ಚುರುಕಾದವನು: ಚಪಲನಾದ ನಾಯಕನು ಚಾತುರ್ಯದಿಂದ ಖಡ್ಗಕ್ಕೆ ತನ್ನ ಢಾಲನ್ನೊಡ್ಡಿ ಹೊಡೆತವನ್ನು ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಂಡನು (ಕುಮುದಿ. ೧೭). ೧೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : "ಪರ್ಪಣಃ – ಪಾಪ, ಚಪಲ, ಗೇರು" (ಒಷಧಿ. ೯೦). ೧೩. ವಾಯು. 'ಚಪಲವೇಗಿ' ಪರಾ. **ಚಪಳ$_2$:** ೧. ಚಪಳ ಕಪಿ ವನಮುದಾನೇಕಪಕ್ಕೆ ಪಕ್ಕಾಗೆ ಪೊಕ್ಕು (ಶಾಂತಿಪು. ೨-೧೧೧) : ಚಪಳ ವಿಶಾಳಲೋಚನೆ ಜಯಾಂಗನೆ ಧಾರೆಯೊಳಿರ್ದು ನೋಡಿ ಮನ್ನಿಪಳ್ (ಅನಂಪು. ೨-೭). ೬. "ಲೋಲಂ, ಚಪಳಂ . . . ಸಂಚಳಂ– ಈ ೧೦ ಸಂಚಳಂ" (ಹಲಾಯು. ೧೧೫-೧೦). ೭. "ದ್ರಾಕ್, ಚಪಳಂ, ಲಘು . . . ಝಟಿತಿ–ಈ ೧೬ ಶೀಘ್ರಂ" (ಹಲಾಯು. ೧೧೬-೧೨). ೧೦. ಬಂಚಿಸಿ ತನ್ನನುಜೆಯ ಧನಮಂ ಚಪಳಂ ಕೊಂಡು ಪುಸಿದು ಕಳವಳಿಸಿ ಖಳಂ ಪಂಚತ್ವಮನೈದಿ . . . ಈಗಳಲ್ತೆ ವಾನರನಾದಂ (ಆದಿಪು. ೫-೧೮): ತಪಸ್ವಿಗಳುಮೆಯ್ದೆ ಮನಮಂ ತಗೆಯಲ್ಪಡೆಯರೆನೆ ಚಪಳರಕ್ಕಟ ಪಡೆದಪರೆ (ಅಜಿಪು. ೨-೯೦) ; ಚಪಳನಿವಂ ಕಡುಗಟಿಪಂ ವಿಪರೀತಮನೆನ್ನ ಮುಂದೆ ನುಡಿದಪಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೭-೧೪): ಇಂತಪ್ಪ ಚಪಳರೆಮ್ಮೂರೊಳಗೆ ಮಱಿದಿಲ್ಲ (ನಂಬಿರ. ೭-೨೬). [ಸಂ.]

ಚಪಲಚಿತ್ತ (ನಾ). ಚಂಚಲವಾದ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳವನು ; ಅಸ್ಥಿರಬುದ್ಧಿಯವನು: ನಮ್ಮ ಈ ಭೌತವಿಜ್ಞಾನಿಯೆನಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕೆಂಬ ಚಪಲಚಿತ್ತರಿಗೆ ತಮ್ಮನ್ನು ಹುಡುಕಿಕೊಳ್ಳುವ ಆಶೆಯೂ ಇಲ್ಲ (ಜೀವಾತ್ಮ. ೧೧೬).
[ಚಪಲ + ಚಿತ್ತ]

ಚಪಲತನ, ಚಪಳತನ (ನಾ). ೧. ಅತ್ತಿತ್ತ ಚಲಿಸುವಿಕೆ ; ಚಂಚಲತೆ : ಅಸ್ಥಿರತೆ: (ಕ). **ಚಪಳತನ:** ೨. ಅವಿವೇಕ; ದುಡುಕುತನ: ಆನಪ್ಪೊಡೆ ದೇವತೆಯೆಂ ನೀನಱಿಯದೆ ಕೂರ್ವ ಚಪಳತನದಿಂದೆನ್ನಂ ಮಾನಿಸಿಯೆಂಗೆತ್ತು ನುಡಿದೈ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೩-೧೧೨). [ಚಪಲ + –ತನ]

ಚಪಲತಾಸಂಗ (ನಾ). ೧. ಎಳೆಯ ಬಿದಿರಿನ ಸಂಬಂಧ. ೨. ಚಂಚಲತೆಯ ಸಂಪರ್ಕ. ೧, ೨ : ಚಪಲತಾಸಂಗಂ ವಿಪತ್ಪಕ್ಷಮದ್ರಿಗಳೊಳ್ . . . ಒಪ್ಪುಗುಮುರ್ವೀಶರೊಳೊಪ್ಪದು (ಪುಷ್ಪಪು. ೫-೫೬).
[ಸಂ. (ಚಪ + ಲತಾ + ಸಂಗ; ಚಪಲತಾ + ಸಂಗ)]

ಚಪಲತೆ, ಚಪಳತೆ (ನಾ). ೧=ಚಪಲತನ ೧: ಕಪಿಗೆ ಚಪಲ [ಪಾಶಾಂ. ೪]ತೆ ಸಹಜಂ (ಗದಾಯು. ೩-೪೦). ೨. ಹೊಂದಿಕೆ ಇಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ; ಅಸಂಬದ್ಧತೆ. ೩. ಕಳವಳ; ಉದ್ವೇಗ. ೪. ಚುರುಕುತನ; ತೀವ್ರತೆ. ೫.[ಕಾವ್ಯವಿ] ಸಂಚಾರಿಭಾವಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ಮನಸ್ಸಿನ ಅಸ್ಥಿರತೆ,– ವ್ಯಗ್ರತೆ: ಮತಿ ನಿರ್ವೇದ . . . ಚಪಲತಾಲಸ್ಯ . . . ಮೃತಿಗಳಿವಿಂತೆಯ್ದೆ ಸಂಚಾರಿ ಭಾವಂ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೭೯೫): ಮತಿ ಲಜ್ಜೆ . . . ಚಪಲತೆ . . . ಅಪಸ್ಮಾರಗಳೆಂಬ ಮೂವತ್ತುಮೂಱು ಸಂಚಾರೀಭಾವಂಗಳಿಂ (ವಿವೇಕ. ೨೨೬). **ಚಪಳತೆ :** ೧. ಸವಿೂಪದೊಳಂ ಚಪಳತೆಯೊಳಂ ಪದನೆರಡು ಸೂಟುಚ್ಚರಿಪುದು (ಶಮದ. ೧೯೫ ವೃತ್ತಿ) ; ಆವ ಸಾಧನದಿಂದ ಚಪಳತೆ ಭಾವ ಸಂಶಯವಳಿದು ಮುಚ್ಚಿರುವೀ ವಿಷಯಸುಖದೆಳಲನೆಂತೊೀಕರಿಸಿ ಬಿಸುಡುವುದು (ಗಗಶಾ. ೧೩-೯). [ಸಂ. ಚಪಲತಾ]

ಚಪಲತ್ವ (ನಾ).=ಚಪಲತನ ೧ : ಚಪಲತ್ವಂ ಪರಿದೆಯ್ದೆ ತನ್ಮರಕೆ ಬಂದು (ದಿವ್ಯದ. ೧೨-೧೧). [ಸಂ.]

ಚಪಲವೇಗಿ (ನಾ). [ಜೈನ] ಒಂದು ವಿದ್ಯೆಯ ಹೆಸರು ; ವಾಯುವಿನಂತೆ ವೇಗವಾಗಿರುವ ಸಾಮರ್ಥ್ಯ : ಮನೋವೇಗಿ ಚಂಡವೇಗಿ ಚಪಲವೇಗಿ . . . ಎಂಬಿವು ಮೊದಲಾಗಿ ಕುಲವಿದ್ಯೆ ಜಾತಿವಿದ್ಯೆಗಳೊಳ್ ಸಂಪನ್ನನಾಗಿರ್ದು (ಚಾವುಂಪು. ೨೧೧). [<ಸಂ. ಚಪಲವೇಗಿನೀ]

ಚಪಲಾಕ್ಷಿ, ಚಪಳಾಕ್ಷಿ (ನಾ). ೧. ಚಂಚಲವಾದ ಕಣ್ಣುಗಳನ್ನುಳ್ಳವಳು : ಚಂಚಲಾಕ್ಷಿ. ೨. ಮಿಂಚನ್ನೇ ಕಣ್ಣಾಗಿ ಉಳ್ಳವಳು. ೧, ೨: ಚಪಲಾಕ್ಷಿ ಘನಾಗಮಲಕ್ಷ್ಮಿ ಕಂಡು ಹರ್ಷದಿನುಗುತಿರ್ಪ ಕಣ್ಬನಿಯ ಸೋನೆವೊಲಾದುವು ಭೂರಿವೃಷ್ಟಿಗಳ್ (ಜಗವಿ. ೪-೩೦). **ಚಪಳಾಕ್ಷಿ:** ೧. ಮಱಿ ಬಂದು ನೀಂ ಬನಕ್ಕಂ ಚಪಳಾಕ್ಷಿ ನಿನ್ನ ನಡೆಯಂ ನುಡಿಯಂ ಮುಡಿಯಂ ವಿನೋದದಿ (ಚಂದ್ರಪು. ೭-೭೬).
[ಸಂ. ಚಪಲಾಕ್ಷೀ (ಚಪಲ + ಅಕ್ಷಿ + –) (ಚಪಲಾ + ಅಕ್ಷಿ + –)]

ಚಪಲಾವೇಗ (ನಾ). ಮಿಂಚಿನ ವೇಗ : ಚಪಲವೇಗಂ ನೆಗೆದಂ ಗಗನಕ್ಕೆ ವಿಜಿತಚಪಲಾವೇಗಂ (ಶಂರಾಮೂ. ೪-೧೧೩).
[ಸಂ. (ಚಪಲಾ + ವೇಗ)]

ಚಪಲೆ, ಚಪಳೆ (ನಾ). ೧. ಚಪಲ ಸ್ವಭಾವದಳು; ಚಂಚಲೆ: ಅತಿಮನದ ಚಪಲೆ [ಪಾಶಾಂ. ೪]ಯರು ಮೋಹಿಸಿತರಸನಿದಿರಿನಲಿ (ಕಿರಾರಾ. ೧-೫-೨೮). ೨. ಮಿಂಚು; ವಿದ್ಯುತ್ತು: "ಶಂಪಾ, ಚಪಲಾ, ಕ್ಷಣಿಕಾ . . . ಐರಾವತೀ (ಚ ವಿಜ್ಞೇಯಾ ಈ ೧೧ ಮಿಂಚು" (ಹಲಾಯು. ೧೦-೬೦) ; "ಚಪಲೆ ಚಂಚಲೆಯೆನಲು ಮಿಂಚೆನಿಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೧೩-೪). ೩. ಹಿಪ್ಪಲಿ. **ಚಪಳೆ:** ೧. ಲಕ್ಷ್ಮೀಕಾಂತ ಕರಂ ಚಪಳೆ ಸೊಡರ ಕುಡಿಯಂ ಪೋಲ್ವಳ್ (ಕಾದಂಪೂ. ೫೫೧) ; ನಿಷ್ಠುರ ಚಪಳೆಯರು ದುರ್ವ್ಯಸನಿಯರು ಜನಮೋಹ ಪಾಶೆಯರು (ಬಸವಪು. ೪೦-೫೪). [ಸಂ. ಚಪಲಾ]

ಚಪಳ$_1$ 'ಚಪ್ಪಳ$_2$' ನೋ.

ಚಪಳ$_2$ 'ಚಪಲ' ನೋ.

ಚಪಳತನ 'ಚಪಲತನ' ನೋ.

ಚಪಳತೆ 'ಚಪಲತೆ' ನೋ.

ಚಪಳಾಕ್ಷಿ 'ಚಪಲಾಕ್ಷಿ' ನೋ.

ಚಪಳಿಕೆ (ನಾ). = ಚಪಲತನ ೧ : "ಚಾಪಲ್ಯಂ = ಚಪಳಿಕೆಯಂ" (ನೀತಿಶಾ. ೨೩-೫೨); ಕಪಿ ಚಾವಟೆಯ ಚಪಳಿಕೆ ನಮ್ಮೊಡನೆ ವಿಸ್ಮಯವೆ (ತೊರರಾ. ೬-೨೨-೧೪). [ಚಪಳ$_2$ (=ಚಪಲ) + - ಇಕೆ]

ಚಪಳಿಗ (ನಾ). ಚಪಲನಾದವನು; ಚಂಚಲಚಿತ್ತ: ಅತಿ ಚಪಳಿಗ ಜಂಗಮ ಸಂಸಾರಿಯಾದ ಭಕ್ತ ನಿಃಸಂಸಾರಿಯಾದ ವೈರಾಗ್ಯ ಸಂಸಾರನಿಷ್ಠ ಒಂದಾದಡೆ ತೆಜಹಿಲ್ಲ ಕೂಡಲ ಚನ್ನಸಂಗಯ್ಯ ನಿಮ್ಮಲ್ಲಿ (ಚನ್ನವ. ಕೆ. ೩೩೯-೭೦೨).

[ಚಪಳ$_2$ (=ಚಪಲ) + - ಇಗ]

ಚಪಳೆ 'ಚಪಲೆ' ನೋ.

ಚಪಾಡಿಸು (ಕ್ರಿ). (ತಿನ್ನುವಾಗ) ಬಾಯಿ ಚಪ್ಪರಿಸು; ಚಪಚಪ ಸದ್ದು ಮಾಡು : (ಸ). 'ಚಪ್ಪರಿಸು' ಪರಾ. [ಚಪ$_2$ + ಆಡಿಸು]

ಚಪಾತಿ (ನಾ). ಲಟ್ಟಣಿಗೆಯಿಂದ ಲಟ್ಟಿಸಿ ಮಾಡಿದ ಗೋಧಿಯ ರೊಟ್ಟಿ; ಬಿಳಿಹೋಳಿಗೆ (ಉಕ) : ಮರುದಿನದಿಂದ ಮನೆಯಲ್ಲೇ ಚಪಾತಿ ಮಾಡಲಿಕ್ಕೆ ಸುರುವಾಯಿತು (ವ್ಯನಿ. ೨೦೭): ಚಪಾತಿ ಅಭ್ಯಾಸ ಮಾಡು ಯಶೋದಾ, ದೇಹಕ್ಕೆ ಒಳ್ಳೆಯದು (ವಾತ್ಸಲ್ಯ. ೪೭).

[←ಹಿಂ. ಮರಾ. ಚಪಾತೀ./ಪ್ರಾ. ಛಪ್ಪತ್ತಿಆ]

ಚಪೇಟ (ನಾ). ಬೆರಳುಗಳನ್ನು ಬಿಚ್ಚಿ ಹಿಡಿದ ಅಂಗೈ; ಬಿಚ್ಚಿದ ಕೈ : ಘಾತಿಸಿ ಚಪೇಟ ಚರಣಾಘಾತದೊಳ್ (ಆದಿಪು. ೫-೦೭); ಭೀಮಸೇನನ ಚಲಗತಿಯ ಚಾತುರ ಚಪೇಟ ಪದಪ್ರಹಾರದಲಿ (ಕುಮಾ.ಗ. ४-೨೩); ಚಾತುರಂಗವನುರುಚಪೇಟನಿಘಾತದಲಿ ನಿರ್ಮೈಸಿ (ತೊರರಾ. ೬-೩೯-೨೦).

[ಸಂ.]

ಚಪೇಟಕ (ನಾ).=ಚಪೇಟ : ಇಟ್ಟಣಿಸಿ ನಗುತವಳು . . . ಮುನಿಪನ ತೊಟ್ಟುಳಿಕೆಯಲಿ ಚಾಚಿದಳು ಚಾಪಳ ಚಪೇಟಕವ[ಪಾಠಾಂ.ದ ಚೇಷ್ಟೆಯಲಿ] (ತೊರರಾ. ೧-೦೦-೦೨) : ಅರಿಯ ಕೊರಳಿಗೆ ಚಾಚು ಚಪಳ ಚಪೇಟಕವ ಚೂರಿಸುವ ಖಂಡೆಯವ (ತೊರರಾ. ೬-೪೫-೩೭). [ಸಂ.]

ಚಪೋಡು 'ಚಪ್ಪೋಡು' ನೋ.

ಚಪ್ಪಂಗಾಲು, ಚಪಗಾಲು (ನಾ).=ಚಕ್ಕಳಬಕ್ಕಳ: ತಾಯಿಯೂ ಮಗಳೂ . . . ಚಪ್ಪಂಗಾಲು ಹಾಕಿಕೊಂಡು ಕುಳಿತರು (ಮಲೆನಾ. ೦೩೯). **ಚಪಗಾಲು:** ಒಳಗೊಬ್ಬ . . . ಚಪಗಾಲು ಹಾಕಿಕೊಂಡು ಕುಳಿತಿರುವುದು ಮಸಮಸಕಾಗಿ ಕಾಣಿಸುತ್ತಿತ್ತು (ಪೂರ್ವರಂ. ४).

[←ತಮಿ. ಚಪ್ಪಣಮ್ಮಾಲ್]

ಚಪ್ಪಕೊಡಲಿ 'ಚಪ್ಪಗೊಡಲಿ' ನೋ.

ಚಪ್ಪಗೆ 'ಸಪ್ಪಗೆ' ನೋ.

ಚಪ್ಪಗೊಡಲಿ, ಚಪಗೊಡಲಿ, ಚಪ್ಪಕೊಡಲಿ, ಚಿಪ್ಪಗೊಡಲಿ (ನಾ). ಚಪ್ಪಟೆಯಾದ ಕೊಡಲಿ ; ತೆಳ್ಳಗಿರುವ ಅಲಗನ್ನುಳ್ಳ ಅರ್ಧಚಂದ್ರಾಕೃತಿಯ ಕೊಡಲಿ ; ಗಂಡುಗೊಡಲಿ : ದರ್ಪವುಳ್ಳ ಮಹಾಮಾಯಿ ಅರಣ್ಯಕ್ಕೆ ಚಪ್ಪಗೊಡಲಿಯಾಗಿ ಇರುತಿಪ್ಪುದೀ ಚರಣ (ವಿಸ್ತ್ರಾಸು. ೭೯-४); ಕಣೆಗಳಂ ಭಾರ್ಗವನ ಚಪ್ಪಗೊಡಲಿಯನರಿಯವೇಳ್ಕೆಂದು ತುಳ್ಕುತಂ (ಪರಬು. ೨೦-೦೦). **ಚಪಗೊಡಲಿ :** ನನ್ನ ಕೈಗೆ ಒಳ್ಳೆಯ ಹದನವಾದ ಚಪಗೊಡಲಿಯನ್ನು ಕೊಟ್ಟು . . . ಟೊಂಕಕ್ಕೆ ಹಗ್ಗ ಕಟ್ಟಿದರು (ಮೇದಿಮ. ೦೩). **ಚಪ್ಪಕೊಡಲಿ:** ಪರಶುರಾಮ (ತನ್ನ ಚಪ್ಪಕೊಡಲಿಯ ಕಡೆಗೆ ನೋಡುತ್ತ) (ತುಳಸಿ. ೮೩). **ಚಿಪ್ಪಗೊಡಲಿ :** ಮೃಡನಾತ್ಮಸಂಭವ ಬಿಲ್ಲ ಬಿಸುಟು ಚಿಪ್ಪಗೊಡಲಿಯ ಕೊಂಡಾರ್ಭಟಿಸಿ ಹೊಡೆದರೆ ಬಲರಾಮನ ಕೆಯ್ಯ ಕಾರ್ಮುಕ ಕಡೆದುದು ತುಂಡಾಗಿ ನೆಲಕೆ (ಮೋಹತ. ೩೦-೫೭).

[<ಚಪ್ಪೆ$_1$ + ಕೊಡಲಿ]

ಚಪ್ಪಗೋಡು 'ಚಪ್ಪೋಡಂ' ನೋ.

ಚಪ್ಪಟ 'ಚಪ್ಪಟೆ' ನೋ.

ಚಪ್ಪಟಕಲ್ಲು 'ಚಪ್ಪಡಿಕಲ್ಲಂ' ನೋ.

ಚಪ್ಪಟೆ,ಚಪ್ಪಟ,ಚಪ್ಪಟ್ಟೆ, ಚಪ್ಪಡಿ,ಚಪ್ಪಡೆ (ನಾ).೧. ಸಮತಲವಾಗಿರುವುದು ; ಅಗಲವಾಗಿ ತಗ್ಗು ತಿಟ್ಟುಗಳಿಲ್ಲದೆ ಮಟ್ಟವಾಗಿರುವುದು ; ಸಪಾಟಾಗಿರುವುದು: ಎತ್ತ ಮೆಟ್ಟಿತ್ತ ಚಪ್ಪಟೆಯೆಂದು ನಗುತಂ ಹೋಗಿ (ಶಾಂತಿಪು. ೮-೬४ ವ): ಕುಬ್ಜೆಯುಪ್ಪ ನೆತ್ತಿಯಿಂ ಬಡವನನೂನ ದುಃಖಪರನಪ್ಪನೆ ಚಪ್ಪಟೆಯುಪ್ಪ ಮಂಡೆಯಿಂ (ಲೋಕೋಪ. ೧೦-೨೪); ಮೆಟ್ಟಿತ್ತಲತ್ತ ಚಪ್ಪಟೆಯೆಂಬಂತಿರಲಾಂ ಬೇಟ್ಟನಿತರ್ಥಂ ದೊರೆಕೊಂಡವುದು (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧-೧೩೦) : ಒತ್ತಿ ಪಿಡಿವನುಗುರಿಡುವನು ಬಲಿದಪ್ಪಿ ಚಪ್ಪಟೆ ಮಾಳ್ಪ (ಭರತ. ४೦-೦೫೦) ; ಚಿತ್ರವಿದು ಜಗದೊಳೆತ್ತ ಮೆಟ್ಟಿತ್ತ ಚಪ್ಪಟೆಯೆಂಬ ನಾಣ್ನುಡಿಯನಭಿನಯಿಸುವಂತಾದುದು (ಬಿಐಪು. ೩೭-೬४): ಎತ್ತು ಮೆಟ್ಟಿತ್ತು ಚಪ್ಪಟೆಯಾಯ್ತೆಂಬಿನಂ (ಶಬ್ದಾನು. ೫೧ ಪ್ರಯೋ) : ಚೀಣದೇಶದಲ್ಲಿ ಚಪ್ಪಟೆಯಾದ ಮೂಗಿಗೆ ಆದರವಿದೆ (ಕಮಕ. ೬೫). **ಚಪ್ಪಟ :** ೧. ಲೋಕದ ಸಕಲಜನರ ಬುಡದಲ್ಲಿ ಸಿಕ್ಕು ಚಪ್ಪಟೆಯಾಗಿ ಹೋದ ಹರಲಾಲನಿಗೇ ಗೊತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ, ತನ್ನ ಮನೋಲೋಕದಲ್ಲಿ ಇಷ್ಟೊಂದು ಸ್ನೇಹರಸವಿತ್ತೆಂಬದು (ಇಪ್ಪಕ. ೩೦೩). (ಗು). ೨. ಸಮತಲವಾದ; ಸಪಾಟಾದ . 'ಚಪ್ಪಟಕಲ್ಲು' ಪರಾ. **ಚಪ್ಪಟ್ಟೆ:** ೧. ಪೂರ್ವಸಮುದ್ರತೀರವು ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಚಪ್ಪಟ್ಟೆಯಾಗಿದೆ (ಭೂಗೋಳ. ೭೮). **ಚಪ್ಪಡಿ :** ३. ಮಟ್ಟವಾಗಿರುವ ಅಗಲವಾದ ಕಲ್ಲಂ ; ಹಾಸುಗಲ್ಲಂ : ಪರಮಬಿಂದುಸ್ಥಲಂ ಕಲೆ ಪಂಚ ಚಪ್ಪಡಿಗಳ್ . . . ಚತುರ್ವಾಕು ತೊಲೆಗಳುಂ (ಏಕೋತ್ತರ. ४-೨೭) ; ಪತ್ತಿ ಹೋಗಲು ಚಪ್ಪಡಿಯ ಮೆಟ್ಟಲು ಮಾಡಿದ್ದರು (ಪ್ರವಾಇ. II, ೨೦೦). ४. ಫಲಕ ; ಹಲಗೆ : ಗಾಜಿನ ಚಪ್ಪಡಿಯ ಮೂಲಕ ರಶ್ಮಿಗಳು ಭಂಗ ಹೊಂದಿ ಹೊರಗೆ ಬಂದರೆ . . . ಮಿಥ್ಯಾಪ್ರತಿಬಿಂಬವೆಂದು ಹಿಂದೆ ತಿಳಿದಿದ್ದೇವೆ (ಭೌತವಿ. ೨೦೭). **ಚಪ್ಪಡೆ :** ೧. 'ಚಪ್ಪಡೆಮೆಟು' ಪರಾ.

ಚಪ್ಪಡಿಎಳೆ=೧. ಚಪ್ಪಡಿಯನ್ನು ಹಾಕು ; ಹಾಸುಗಲ್ಲನ್ನು ಎಳೆ. ೨. (ಆಲಂ) ಹಾಳುಮಾಡು ; ನಾಶಮಾಡು : ಮಕ್ಕಳುಮರೀ ತಲೆ ಮೇಲೆ ಚಪ್ಪಡಿ ಎಳೆಯೋಕೆ ? (ಚಂದಕೋ. ೬೦). **ಚಪ್ಪಡಿಹಾಕು**=ಚಪ್ಪಡಿ ಎಳೆ ೨. : ಒಳ್ಳೆಯ ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ಚಪ್ಪಡಿ ಹಾಕಿದರು (ರೂಢಿ). **ಚಪ್ಪಡಿಹಾಸು**=ಚಪ್ಪಡಿಎಳೆ ೨. : ಕೊನೆಗೂ ಅವನ ಮೇಲೆ ಚಪ್ಪಡಿ ಹಾಸಿದರು (ರೂಢಿ).

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ಚಪ್ಪಟ್ಟೈ, ಚಪ್ಪಡಿ ; ಮಲ. ಚಪ್ಪಡ ; ತುಳು. ಚಪ್ಪಟೆ : ತೆಲು. ಚಪ್ಪಿಡಿ. / ಮರಾ. ಚಪಟಾ, ಚಾಪಟ್, ಸಪಾಟ್. / ಸಂ. ಚರ್ಪಟ]

ಚಪ್ಪಟೆಕಳ್ಳಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕಳ್ಳಿ; ಪಾಪಾಸುಕಳ್ಳಿ: ಪಾಪಾಸುಕಳ್ಳಿ, ಶಿವರಾಮಕಳ್ಳಿ, ಚಪ್ಪಟೆಕಳ್ಳಿ (ವೃಜಿಗಿ. ೫೮-೦೧೬೦).

[ಚಪ್ಪಟೆ + ಕಳ್ಳಿ$_2$]

ಚಪ್ಪಟೆಮೂಗು, ಚಪ್ಪಟ್ಟೆಮೂಗಂ (ನಾ). ಚಪ್ಪಟೆಯಾದ ಮೂಗು ; ತಟ್ಟೆಯಾದ ಮೂಗಂ: "ಖುರಣಸ್, ಖುರಣಸ-ಚಪ್ಪಟೆಮೂಗಿನವನು" (ನಾಚಿರಾ. ६). **ಚಪ್ಪಟ್ಟೆಮೂಗು :** "ಖುರಣಾಃ, ಖುರಣಸಃ-೨ ಗಂಟು ಮೂಗಿನವನು ಚಪ್ಪಟ್ಟೆಮೂಗಿನವನು " (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೦೫೭).

[ಚಪ್ಪಟೆ + ಮೂಗು$_1$]

ಚಪ್ಪಟೆಹಂಬು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಳ್ಳಿ : (ವೃಜಿಗಿ. ೫೫-೦೦೦೫).

[ಚಪ್ಪಟೆ + ಹಂಬು]

ಚಪ್ಪಟ್ಟೆ 'ಚಪ್ಪಟೆ' ನೋ.

ಚಪ್ಪಟ್ಟೆಮೂಗು 'ಚಪ್ಪಟೆಮೂಗು' ನೋ.

ಚಪ್ಪಡಿ 'ಚಪ್ಪಟೆ' ನೋ.

ಚಪ್ಪಡಿಕಲ್ಲು, ಚಪ್ಪಟಿಕಲ್ಲು (ನಾ).=ಚಪ್ಪಡಿ ೧: ಅಡಿಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ಚಪ್ಪಡಿ ಕಲ್ಲು ಸಿಕ್ಕಿತು (ಹುಟ್ಟಿಹ. ೭೨). **ಚಪ್ಪಟಿಕಲ್ಲು**: ಕಂಬಗಳ ಮೇಲೆ ಬರುವ ಚಪ್ಪಟಿಕಲ್ಲುಗಳನ್ನು ರೇಖಾಚಿತ್ರ ಬರುವಂತೆ ಹರಡಿರುವರು (ಹೊಯ್ಸಳವಾ. ೧೮). [ಚಪ್ಪಡಿ (<ಚಪ್ಪಟಿ) + ಕಲ್ಲು (<ಕರ್ಲ್$_3$)]

ಚಪ್ಪಡಿಸು 'ಚಪ್ಪರಿಸು' ನೋ.

ಚಪ್ಪಡೆ 'ಚಪ್ಪಟೆ' ನೋ.

ಚಪ್ಪಡೆವೆಱು (ಕ್ರಿ). ಚಪ್ಪಟೆಯಾಗು ; ಸಮತಟ್ಟಾಗು : ಕೊತ್ತಿಗಣ್ಣಳ ಕೋತಿಮುಸುಡಿನ ಚಪ್ಪಡೆವೆತ್ತು ನಡವ ಹೆಜ್ಜೆಯಿಂದ . . . ಭೂತವ ನಡೆತಪ್ಪಂತೆ ಮನೆಗೆ ಬರಲು (ನೇಮಿಸಂ. ೬-೧೦೫). [ಚಪ್ಪಡೆ (<ಚಪ್ಪಟೆ) + ವೆಱು$_1$]

ಚಪ್ಪನ್ನ 'ಛಪ್ಪನ್ನ' ನೋ.

ಚಪ್ಪನ್ನಕೋಟಿ (ನಾ). ಐವತ್ತಾರು ಕೋಟಿ: ಚಪ್ಪನ್ನಕೋಟಿ ಯಾದವರು ಹತ್ತಿದರು (ಮೋಹತ. ೩೭-೩೮) : ಚಪ್ಪನ್ನಕೋಟಿ ಯಾದವರಂ ತಮ್ಮಮ್ಮನ ಯೊಳೊಪ್ಪಿ (ತುರಂಗ. ೮೦-೨೦). [ಚಪ್ಪನ್ನ (<ಛಪ್ಪನ್ನ) + ಕೋಟಿ$_1$]

ಚಪ್ಪನ್ನದೇಶ 'ಛಪ್ಪನ್ನದೇಶ' ನೋ.

ಚಪ್ಪನ್ನಭಾಷೆ 'ಛಪ್ಪನ್ನಭಾಷೆ' ನೋ.

ಚಪ್ಪನ್ನೈವತ್ತಾರು 'ಛಪ್ಪನ್ನೈವತ್ತಾರು' ನೋ.

ಚಪ್ಪಯ್ಯ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಕೊಟಿಯಮ್ಮನ ಅಳಿಯಂ ಚಪ್ಪಯ್ಯನ ಮಗಂ ವುನ್ನಿ ಗೋಸಾಸಿ ಕೆಱೆಯಂ ಮ್ಮಾಡಿಸಿ (ಎಕ. VIII, ಸಾಗರ. ೦೦೦-೨: 986 ?). [ಚಪ್ಪ$_0$ + ಅಯ್ಯ$_1$]

ಚಪ್ಪರ (ನಾ). ೧. ಚಾವಣಿ ; ಮೇಲ್ಕಟ್ಟು ; ವಿತಾನ : ಕವರೆಂಬುದು ಚಪ್ಪರದೊಳ್ (ಕಬ್ಬಿಗಕಾ. ೨೩): ಚಪ್ಪರಮಂ ಬೆಳ್ವಟ್ಟೆಗಳಿಂ ಪರುರವಿಸಿದರು (ಚಿಕವಿ. ೪-೨೭) : ಕನಕದ ಕಂಭಗಳು ಘನ ಚಪ್ಪರಗಳು (ಜುನಕ. ೦೩) ; ಹಂಚಿನ ಚಪ್ಪರದ ತೂತುಗಳೊಳಗಿಂದೆಲ್ಲ ಸೂರ್ಯನ ಬೆಳಕು ನೇರವಾಗಿ ಸುರಿಯುತ್ತಿತ್ತು (ನಿರಾಳ. ೫೫). ೨. ಬಳ್ಳಿ ಮೊದಲಾದುವು ಹಬ್ಬುವುದಕ್ಕೆ ಆಶ್ರಯವಾಗಿ ಎತ್ತಿಕಟ್ಟಿದ ಚೌಕಟ್ಟು ; ಕಾವಣ : "ಕಾವಣ ಪಂದರವುಮೆನಲ್ಕಾವಗ ಚಪ್ಪರಮೆನಿಕ್ಕು" (ಕವಿಕಂ. ೦೭೭) : ಮಧುರ ದ್ರಾಕ್ಷೆಯ ಚಪ್ಪರಂಗಳಿಂ (ಉದ್ಭಟ. ೯-೨೫); ದ್ರಾಕ್ಷಿಯ ಚಪ್ಪರ (ಸೌಗಂಧಿ. ೩೭-೦೨) : ಪಡುವಲಕಾಯಿ ಬಳ್ಳಿಗೆ ಚಪ್ಪರವೇ ಒಳ್ಳೆಯದು (ಅಡುಸೌ. ೦೨೯) ; ೩. ಶುಭಕಾರ್ಯಗಳಿಗಾಗಿ ಹಸುರುವಾಣಿಯಿಂದ ನಿರ್ಮಿಸಿದ ಹಂದರ : ಚಪ್ಪರಂಗಳ ಚೆಲ್ವುಮಂ ಮಂಟಪಂಗಳ ವಿಳಾಸಮುಮಂ . . . ನೋಡುತ್ತುಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೯-೦೭೦) : ಪವಳದ ಚಪ್ಪರವಿಕ್ಕಿ ನಮ್ಮವರೆನ್ನ ಮದುವೆಯ ಮಾಡಿದರು (ಮಹಾದೇ. ಬ. ೭-೬): ಮದುವೆಯ ಚಪ್ಪರದ ಮುಂದಿಳಿಹಿದಂತಿರ್ದಂ (ನಂಬಿರ. ೬-೨೨) : ಮದುವೆಗೆ ಲಗ್ನವನ್ನೂ ಇಟ್ಟರು; ಚಪ್ಪರ ತೋರಣ ಮಾಡಿಸಿದರು (ಈಕಥ. ೬೦). ೪. ಗುಡಿಸಲು ; ಜೋಪಡಿ : ಅಂಬಿಗನು ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ ಇದ್ದ ಸಂಗನ ಚಪ್ಪರಕ್ಕೆ ನಡೆದನು (ಇಂದುಮು. ೪೫); ಚಪ್ಪರಕ್ಕೆ ಗತಿಯಿಲ್ಲದವ ಉಪ್ಪರಿಗೆ ಅಪೇಕ್ಷಿಸಿದ (ಗಾದೆ). ೫. ಅಂಗಳ ; ಪ್ರಾಂಗಣ : "ಪ್ರಾಂಗಣ ಪಂದರಂಗಳಿವು ಚಪ್ಪರಮೆಂದೆನಿಕುಂ" (ನಾನಾರ. ೧೪೪).

ಚಪ್ಪರಕಾಣಿಕೆ=(ಮದುವೆಯ) ಚಪ್ಪರದ ಮೇಲೆ ಹಾಕುವ ತೆರಿಗೆ : ಯಿವಿರ್‍ರಿಗೆ ಚಪರಕಾಣಿಕೆಯಿಲ್ಲ ಮರ್‍ರಿಕಾಣಿಕೆಯಿಲ್ಲ ಡೊಂಬಕಾಣಿಕೆಯಿಲ (ಎಕ. XVI, ಗುಬ್ಬಿ. ೬೯-೩೨ : ?). **ಚಪ್ಪರಗಾಲಮಂಚ** = ಚಪ್ಪರಮಂಚ : (೬). **ಚಪ್ಪರದ ಹಣ**=ಚಪ್ಪರಕಾಣಿಕೆ: 'ಚಪ್ಪರದ ಹಣ' ವೆಂದು ಕರೆಯುವ ಅದನ್ನು ಊರಿನ ದೇವಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ ಬಿಟ್ಟುಕೊಡುತ್ತಾರೆ (ಕರಾಅ. ೪೦೮ ಅಡಿಟಿ).

[ದೇ.II ತಮಿ. ಮಲ. ತೆಲು. ಚಪ್ಪರ; ತುಳು. ಚಪ್ಪರ, ಚಪ್ಪರೊ. / ಹಿಂ. ಛಪ್ಪರ್; ಮರಾ. ಛಪ್ಪರ, ಛಪರ್]

ಚಪ್ಪರಣೆ (ನಾ). ೧. (ತಿನ್ನುವಾಗ) ತುಟಿಗಳಿಂದ ಮಾಡುವ ಚಪ್ ಎಂಬ ಶಬ್ದ ; ಆಸ್ವಾದನೆ ; ಸಶಬ್ದವಾಗಿ ಸವಿಯುವಿಕೆ : ಚುಂಬನ ಮಪ್ಪು ಚಪ್ಪರಣೆ ಬೇಡುವ ಬಕ್ಕುಡಿ ಕಾಯ್ದು ಕೂಡುವಪ್ಪಂಬರಿಯುಂಬಿವಾಗೆ ಸಲೆ ತನ್ನವು (ಅರ್ಧನೇ. ೫-೭೦): ಆತಂ . . . ಕೇರಿಯೊಳಾದೊಡು ನೆರೆಯೆಂಬುದಂ ಚಪ್ಪರಣೆಯೊಳಾದೊಡಂ ಪಣ್ಣೆಂಬುದಂ ಸ್ಮರಿಸಂ (ಕಬ್ಬಿಗಕಾ. ೦೪೮). ೨. ಹೂಡಿದ ಕುದುರೆ, ಎತ್ತು ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ವೇಗಗೊಳಿಸಲು ಅಥವಾ ನಿಲ್ಲಿಸಲು ಸಾರಥಿಗಳು ಮಾಡುವ ಶಬ್ದ ; ತಟ್ಟುವಿಕೆ : ಸೂತರ ಚಪ್ಪರಣೆಗಳ ವಿಜಾಜಿ ಮಾರದಲಿ ಬೊಪ್ಪರಿಸಿ ಹೊಯ್ದಾಡಿದವು . . . ತೇಜಿಗಳು (ಕುಮಾವ್ಯಾಕ. ೨೨-೦೭) ; ಹೇರ್ಗಳಂ ಬಿಸುಟ ಹೋರಿಗಳ ಚಪ್ಪರಣೆಯಿಂ ನಿಲಿಸಿ ಮೂಗುನೇಣೆಮುತೆ (ಚಬಪು. ೪೭-೪೬) : ರಾವುತರ . . . ಚಪ್ಪರಣೆಯೊಳ್ ಕಿಳರ್ವ ಹಯದ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೫೦-೫). ೩. ಹಕ್ಕಿಗಳ ಚಿಲಿಪಿಲಿ ಧ್ವನಿ : "ಬೆಜ್ಜೆ=ಚಪ್ಪರಣೆ" (ಶಮದ. ಪರಿ. ೨) ; "ಬಗ್ಗು ಬಿಪ್ಪಂಡವೆನೆ ಚಪ್ಪರಣೆಯು" (ಕಬ್ಬಿಕೈ. ೭೭) : "ಗಿಳಿವಾತು ಬೆಜ್ಜೆ ಜಡಿಪಂ ಬಗ್ಗು ಬಿಪ್ಪಂಡವೆಂದೆಂಬಿವು ಚಪ್ಪರಣೆಯೆನಿಕು" (ಶಬ್ದಮಂ. ೩೦) : ಕಳಕುಹಂಗಳ ಬಗ್ಗಣೆ ಗಿಳಿಗಳ ಚಪ್ಪರಣೆಯುಳಿಗಳೆಂಚರಮೆಸೆಗುಂ (ಶಬಶಂ. ೨-೪೫). ೪. ಹುರಿದುಂಬಿಸುವಿಕೆ ; ಪ್ರೋತ್ಸಾಹ : ಪುರುದು ಜಾಣುಮ ಚಳಬಳಿಕೆ ಚಪ್ಪರಣೆ ವಂಚನೆ ನೇಹವೆಂಬೀ ಪರಿಯ ಮಾಯಾ ವಂಯುದ ಮಹಿಳಾಜನ ವಿರಾಜಿಸಿತು (ತೊರಣ. ೧-೫-೬೨). ೫. ಗದರಿಸುವಿಕೆ ; ಜಂಕಣೆ : "ಬಿಪ್ಪಂಡ . . . ಚಪ್ಪರಣೆಯುಮೆನ್ನೆ ರಘುಂಕಣೆಯು ತಾನಕ್ಕುಂ" (ಕವಿಕಂ. ೦೨೩) ; ಅಂದಿನ ದರ್ಪಮನಂದಿ ನೊಂದು ಚಪ್ಪರಣೆಯುನಿಂದು ತೋಱು ಖಳ ದುಷ್ಪ (ಶೃಂಗಾರ. ೦-೫೦). [ಚಪ್ಪರಿ (<ಚಪ್ಪರಿ) + – ಅಣ್ಕೆ]

ಚಪ್ಪರದವರೆ (ನಾ). ಚಪ್ಪರದ ಮೇಲೆ ಹಬ್ಬಿ ಬೆಳೆಯುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಅವರೆ: ಪಲಸು ತಡುಗಣೆ ಬಾಳೆ ಚಪ್ಪರದವರೆ ಚಂಚೆಗಳ . . . ಸವಿಯೊಪ್ಪರಣೆ ಘಮಘಮಿಸಲಿಕೆ ಬಡಿಸಿದರು (ಅನಂತಾ. ೬-೨೫-೩೯). [ಚಪ್ಪರ + ಅವರೆ$_1$]

ಚಪ್ಪರದ್ರಾಕ್ಷೆ (ನಾ). ಚಪ್ಪರ ಹಾಕಿ ಬೆಳೆಸಿದ ದ್ರಾಕ್ಷೆ : "ಮೃದ್ವೀಕಾ, ಗೋಸ್ತನೀ, ದ್ರಾಕ್ಷಾ, ಸ್ವಾದ್ವೀ, ಮಧುರಸಾ – ಈ ದ್ರಾಕ್ಷೆ ಹೆಸರುಗಳು . . . ಚಪ್ಪರದ್ರಾಕ್ಷೆಗೂ ಹೆಸರುಗಳು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೦೨೦). [ಚಪ್ಪರ + ದ್ರಾಕ್ಷೆ]

ಚಪ್ಪರಬದನೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ ಮತ್ತು ಅದರ ಹಣ್ಣು ; ಟೊಮ್ಯಾಟೊ ; ತಕ್ಕಾಳಿ : ಗೂದೆಹಣ್ಣು, ಚಪ್ಪರಬದನೆ, ಟೊಮಾಟೋ, ತಕ್ಕಾಳಿ (ಮೃಜಿಗಿ. ೫೦-೦೦೩೦) ; ಅಯ್ಯನ ಚಪ್ಪರಬದನೆಯನ್ನು ಕರಿಯನ ಹಸು ಮೇದಿದ್ದಿತು (ಗರುಡಾ. ೧೦೨). [ಚಪ್ಪರ + ಬದನೆ$_1$ (<ಬದಣೆ)]

ಚಪ್ಪರಮಂಚ (ನಾ). ಮೇಲ್ಕಟ್ಟು ಅಥವಾ ಸೊಳ್ಳೆಪರದೆ ಕಟ್ಟಲು ಅನುಕೂಲವಾಗುವಂತೆ ರಚಿಸಿದ ಚೌಕಟ್ಟುಳ್ಳ ಮಂಚ ; ಮೇಲು ಚಪ್ಪರವುಳ್ಳ ಮಂಚ : ಚಪ್ಪರಮಂಚದ ಮೇಲೆನ್ನನೊಲಿದು ನೀನಪ್ಪಿಕೊಂಡಿರೊ ಬೆಚ್ಚಂತೆ (ಕುರಾತಾಂ. ೨೭-೬೫) : ಪುಷ್ಪಶರತಿಯ ವಸಂತ ಕೇಳಿಯ ಚಿತ್ರವಿಪ್ಪುದ ನೋಡಿ ಸಂತಸದಿ ಚಪ್ಪರಮಂಚದ ಮೇಲಿ ಕುಂಕುಮದಲರ್ಸುಪ್ಪತ್ತಿಗೆಯಲಿ ಮಂಡಿಸಿದ (ಮೋಹತ. ೨೨-೦೨) : ಚಪ್ಪರಮಂಚ ಗುಜ್ಜರಿಗಾಲಮಂಚ ಮೇಲುಪ್ಪರಮಂಚ . . . ಸೆಳೆಮಂಚ ಪೊಪ್ಪವಾಂತೆಸೆದುವಲ್ಲಲ್ಲಿ (ಭರತ. ೦೫-೨೭).

ಚಪ್ಪರಮಂಚದಾಟ = ಒಂದು ಬಗೆಯ ನರ್ತನ : ಚಪ್ಪರಮಂಚದಾಟ ಎಂಬುದು ಈ ಸ್ತ್ರೀಪಾತ್ರದ ನರ್ತನಗಳೊಳಗೊಂದು (ಪಾರ್ತಿಸು. ೩೩). [ಚಪ್ಪರ + ಮಂಚ]

ಚಪ್ಪರಿ 'ಚಪ್ಪರಿ' ನೋ.

ಚಪ್ಪರಿಕೆ (ನಾ). ೧. ಚಪ್ಪರಿಸುವುದು ; ತಟ್ಟುವುದು ; ಚಪ್ಪರಣೆ : ಆದರ ಬೆನ್ನಿಗೊಂದು 'ಶಹಬಾಸಗಿರಿ'ಯ ಚಪ್ಪರಿಕೆಯನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಹೋಗುತ್ತಿದ್ದರು (ಗಂಗಾವ. ೧೮೪). ೨. ಹೊಗಳಿಕೆ ; ಶ್ಲಾಘನೆ : ಶಶಿಬಿಂಬದ ಪಂಗವೇಕೆ ಚ[ಪಾಠಾಂ. ಪ]ಪ್ಪರಿಕೆಯೊಳಪ್ಪುದೇಂ ತನಗೆ ಪೇೞ್ ಮಧುವಿಂ ಪುರುಳುಂಟೆ (ಲೀಲಾವ. ೧೧-೬೩).

[ಚಪ್ಪರಿ (< ಚಪ್ಪರಿ) + - ಕೆ]

ಚಪ್ಪರಿಸು, ಚಪ್ಪಡಿಸು, ಚಪ್ಪಳಿಸು$_1$, ಛಪ್ಪರಿಸು, ತಪ್ಪಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ತಿನ್ನುವಾಗ ನಾಲಗೆಯಿಂದ ಅಥವಾ ತುಟಿಗಳಿಂದ ಚಪ್ಪೆಂದು ಸದ್ದು ಮಾಡು ; ಚೀಪು ; ಸವಿ : ದುಷ್ಟ ಚಮೂರ ಚಪ್ಪರಿಸಿದುದೊ ಕೆಡೆದನೊ ಹಳ್ಳಕೊಳ್ಳದಲಿ (ತೊರರಾ. ೨-೫-೨೦) : ಚದುರನಧರಸುಧೆಯಿಂಟ ಚಪ್ಪರಿಪಾ ವಿಧವೆನಗೆಂದಿಗಾಗುವುದೊ (ಕಂಸವಿ. ೯-೦೨೦) ; ಪಲ್ಯವನ್ನು ಚಪ್ಪರಿಸುತ್ತಿದ್ದ ಹಾಗೆ ಹರಟೆಯೂ ಸಾಗುತ್ತಿತ್ತು (ನಾಪೋಲೀ ೦೪೫) : ನಾಲಿಗೆ ಚಪ್ಪರಿಸುವ ಅಳವಿನಲ್ಲಿ ಬರುವುದಷ್ಟೇ ಪುರಸೊತ್ತು (ದೀಪಹ. II, ೧೯೫). ೨. ಧ್ವನಿಮಾಡು ; ಕೂಗು : ಅಳ್ಕಂ ಬಳ್ಕಂ ಚಳವಳಿಸಂ ಚಪ್ಪರಿಸಂ ತಳವಳಿಸಂ (ಅಜಿಪು. ೫-೯೦) : ಕಡು ಕೊಬ್ಬಿ ಚಪ್ಪರಿವ ರಾಜಶುಕಾಳಿಯನಾಮ್ರವೊಪ್ಪುಗುಂ (ಗಿರಿಕ. ೨-೩೩) ; ಕುಪ್ಪಳಿಸಿದೊಡಂ ಬೀಟದೆ ಚಪ್ಪರಿಸುತೆಚ್ಚರೆಕ್ಕೆಯಿಂ ಬಿಲ್ಲಾಳ್ಗಳ್ (ಕಬ್ಬಿಗಕಾ. ೨೬೯) : ಅಬ್ಬರಣೆಯಲಿ ಚಪ್ಪರಿಸಿ ನೆಗಹಿದರು ಬಲು[ಪಾಠಾಂ. ಚಪ್ಪರಣೆಯಲಿ ಮುಸುಕಿದರು] ಮುಷ್ಟಿಗಳ ನೆಗಹಿನಲಿ (ತೊರರಾ. ೬-೭-೨೬). ೩. ಚಪ್ಪೆಂದು ಸದ್ದಾಗುವಂತೆ ತಟ್ಟು,-ಬಡಿ,-ಅಪ್ಪಳಿಸು : ಉಪ್ಪಿಲ್ಲಣೆಂಗು ಸಾಸವೆ ತಪ್ಪಿಲ್ಲದ ಮೆಣಸು ಸುಂಟಿ ಪೊಸಸುಣ್ಣಮಿವಂ ಚಪ್ಪರಿಸಿ ಬಡಿದು ಮೆಯ್ಯಂ ಸೊಪ್ಪಾಗಿರೆ ಮೋದಿ ಪೂಸುವರ್ ನಿರ್ದಯೆಯಿಂ (ಧರ್ಮಾಮ್ಮ. ೩-೭೦) : ಸೊಳ್ಳೆಯ ಹುಳುಗಳ ಕಾಟದಿಂದ ಅವನು ಮೈಯನ್ನೆಲ್ಲ ಚಪಚಪನೇ ಚಪ್ಪರಿಸಿಕೊಳ್ಳಹತ್ತಿದನು (ಇಪ್ಪಳ. ೩೩೭). ೪. (ಪ್ರೋತ್ಸಾಹಿಸುವಂತೆ) ಮೈದಡಹು ; ನೇವರಿಸು : ಕರಂ ರಯ್ಯಮನೆ ಪಾಡುತಿರ್ದಳನೊಯ್ಯನೆ ಕಡೆಗಣ್ಣೊಳಡರೆ ಚಪ್ಪರಿಸುತ್ತುಂ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೩೦೯) : ಕರುಣದಲಿ ಚಪ್ಪರಿಸಿದನು ಕಂಧರವ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೧೧-೩೫) : ಅರಿಗಂಡಭೈರವ ಚುಬುಕಿಱಿದು ಚಪ್ಪರಿಸಿದನು ಭುಜವ (ತೊರರಾ. ೪-೦೨-೨೯) : ವಿಹಗಾಧೀಶ ತದ್ಭುಜವ ಚಪ್ಪರಿಸಿ . . . ಬೊಬ್ಬಿಱಿದ (ಪೋಹತ. ೩೮-೩೪) ; ತುರಂಗಂಗಳಂ ಚಪ್ಪರಿಸಲು . . . ಕಾರ ಮಿಂಚಿನ ತೆಱದೊಳುರವಣಿಸಿದುವು (ಕ್ರಿಮಿಭಾ. ೨೫-೪೫). ೫. ಗದರಿಸು ; ಬೆದರಿಸು : ಇರು ಮಟ್ಟಮೆಂದು ತಱಂ ಚಪ್ಪರಿಸಿದೊಡಾನಿರೆನೆ ಮುಚ್ಚುಮುಱಿಯೇಕೆಯೊ (ಅರ್ಧನೇ. ೫-೯) : ಪಾಮರೀಯುವತಿಯರಾರ್ದು ಚಪ್ಪರಿಸೆ ಕೋಗಿಲೆಯಾಂಚರಮೆಂದು ಬೆರ್ಚಿ ಪಾಱವು ಗಿಳಿವಿಂಡು (ಅನಂಪು. ೧-೮೨) : "ಆದನ್ನೆಲ್ಲಾ ಹೇಳಬಾರದು" ರಾಮಿ ಚಪ್ಪರಿಸಿದ (ಕಿತ್ತ.ಬ. ೫೦). ೬. ಕಡೆಗಣಿಸು ; ಅಲಕ್ಷಿಸು ; ಪ್ರತಿಭಟಿಸು : ಕಪ್ಪಮಿಯದುದ ಚಪ್ಪರಿಸುವ ಮಂಡಲಿಕರುಮಂ (ಆದಿಪು. ೪-೮೨ ವ). ೭. ಹೀಯಾಳಿಸು ; ಹಂಗಿಸು ; ಮೂದಲಿಸು : ನಳಿತೋಳ ಪಿಂಡುಗಂಕಣದ ಸರಂ ಮೊರೆವಳಿಗಳ ಸರಮುಂ ಚಪ್ಪರಿಸುವಿನಂ ಚೆನ್ನೆ ಪೊನ್ನೆಯ ರಲಂ ಕೊಯ್ದುಳ್ (ಆದಿಪು. ೧೧-೦೦೨) : ಅಪ್ಪಲೆ ನೀಂ ಪರವೆಣ್ಗಳನಪ್ಪುವುದನೆ ಬಯಸುತಿರ್ಪೆಯಪ್ಪೆಂದು ಕರಂ ಚಪ್ಪರಿಸಿ ಸಾರಕರ್ ತಂದಪ್ಪಿಸುವರ್ ಕಾಯ್ದ ಲೋಹಮಯ ಪುತ್ರಿಕೆಯಂ (ಸುಕುಮಾ. ೧೧-೪೩) ; ಚಪ್ಪರಿಸುವ ಮೂದಲಿಸುವ ಹೂಂಕರಿಸುವ ಬಗ್ಗಿಸುವ ಕಳಕಳಂ ಬಳೆವಿನೆಗಂ (ವರ್ಧಪು. ೮-೪೬) : ಕೊರಳ ರಕ್ಷಿಸಿಕೊಳ್ಳೆನುತ ಚಪ್ಪರಿಸಿ ದ್ರುಪದ ವಿರಾಟರೆಚ್ಚರು (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೨-೫೪). ೮. ಆಕ್ರಮಿಸು ; ಆವರಿಸು : ಮದಾಕೃತಿಯಂ ಪಾಸಿಸಿ ಮುಪ್ಪು ಚಪ್ಪರಿಸೆಯುಂ (ಆದಿಪು. ೦-೮೦) : ಚಪ್ಪರಿಸಿ ಬಂದು ನಿನ್ನಂ ಮುಪ್ಪಡಸಿದುದೆಣಲೊಳ್ ಅಡಸಲಿರ್ದಂ ಜವಂ (ಅಜಿಪು. ೨-೯೭) ; ಮುಪ್ಪು ಚಪ್ಪರಿಸೆ ಪರಾಧೀನನೆನಿಸುವೆನೆ (ಪಾರ್ಶ್ವಪು. ೦-೦೩೦) : ಉಪ್ಪರಿಸಿತ್ತು ಸೂರ್ಯನ ರಥಂಬರಮುಪ್ಪದಿಶಾ ವಿಭಾಗವುಂ ಚಪ್ಪರಿಸಿತ್ತು . . . ಭೇರಿಯ ಭೂರಿಗಭೀರನಿಸ್ವನಂ(ಸೂಕ್ತಿಸು. ೦೮-೬) ; ಚಪ್ಪರಿಸಲರಿದೀ ನಿಶಾಟನ ನಿಪ್ಪಸರದಿಂ ಪಾಂಡವರಿಗಣ ದಪ್ಪಿತೆಂದರೆ ಸಾವುವೇ ಹಿತವು (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೩೦-೨೭). **ಚಪ್ಪಡಿಸು** : ೪. ಅವಳ ದೇಹವು ನನ್ನ ದೇಹಕ್ಕೆ ಜೋಗುಳ ಹಾಡಿ ಚಪ್ಪಡಿಸಿ ಉಯ್ಯಾಲೆಯಾಡಿಸಿ ಮಲಗಿಸಿತು (ಮುಕ್ತಿ. ೩೪). **ಚಪ್ಪಳಿಸು$_1$** : ೩. ಲಲನೆಯಂಜುಲಿ ಸಲಿಲದಿಂ ಚಪ್ಪಳಿಸುತಂ ಬೆನ್ನೊಳು ಶಿರಸಿನೊಳು ಜಲವನೊತ್ತುವಳಾತ್ಮಜೆಗೆ (ಬಸಪು. ೦೫-೯). **ಛಪ್ಪರಿಸು** : ೫. ಮಹಾಪಾತಕನು ಬಾಗಿಲಿಂಗೆ ಬಾರದಿರೆಂದು ಛಪ್ಪರಿಸಿ ಜಱೆದು ವೃಷಭನಂ ರಘಕಿಸುತ್ತೆ ನಿಲಿಸಿ (ಸಿಂಗಿರಾ. ೪-೩೮). **ತಪ್ಪಡಿಸು** : ೪. ತಲೆದಡವಿ ತಪ್ಪಡಿಸಿ ಬಾಲ ಸಿದ್ಧರಾಮ ಕಾಲಭೈರವನು ತೋರುವನು . . . ಬಂಗಾರ ಸಿರಿಗಿರಿಯ (ಸಿದ್ಧಪು. ೬-೭) : ಅದನ್ನು ತೊಡೆಯ ಮೇಲೆ ಹಾಕಿಕೊಂಡು ತಪ್ಪಡಿಸಿದಳು (ಗ್ರಾಮಾಯ. ೫೭೭).

[ಚಪ್ಪರಿ (<ಚಪ್ಪರಿ) + - ಸು$_1$./ತೆಲು. ಚಪ್ಪರಿಂಚು, ಚಪ್ಪರಿಂಚು]

ಚಪ್ಪಲರ್, ಚಪ್ಪಲರು (ಕ್ರಿ). ೧. ಚಪ್ಪಟೆಯಾಗು ; ತಟ್ಟೆಯಾಗು ; ಗುಜ್ಜುಗೊಳ್ಳು : ಎಸಟಿಸಟ್ಟಪ್ಪದೆ ಮೊಗಮಿಱಿದು ಕಾರ್ದು ಚಪ್ಪಲರ್ವಿನೆಗಂ ಸಿಪ್ಪಿಟ್ಟು ಕರದುಕೊಂಡುವು ಸಪ್ಪದಮುಪ್ಪಳದಿನೊಱೆವ ನಱುವಂಡುಗಳಂ (ಲೀಲಾವ. ೯-೮೬) ; ನಸು ಜೋಲ್ದುಡೆ ಕೊಂಕಿದೋಲೆ ಚಪ್ಪಲರ್ದ ಘನಸ್ತನಂ (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೯-೬೦) ; ಚಪ್ಪಲರ್ವಿನಂ ಮೊಲೆ ತೆಕ್ಕಗೆ ಸಾರ್ದು (ಮನ್ಮವಿ. ೩-೦೩). ೨. ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಅರಳು : ಚಪ್ಪಲರ್ದ ಕೊಸವುಗಳು ಕರಮೊಪ್ಪಿದವು ಮನೋಜರಾಜ ರಾಜ್ಯೋದಯದೊಳ್ (ವರ್ಧಮಾ. ೧೧-೩೮). **ಚಪ್ಪಲರು** : ೧. ಸಡಿಲಿದ ತಕ್ಕೆ ಚಪ್ಪಲರಿದ ಮೊಗ ನಸುಮಿಡುವಳ್ಳೆ ಬೆಂಡೆದ್ದ ಕಣ್ಣು . . . ಬೆಳ್ಪಡರ್ದ ಬಾಯ್ದೆಱೆ ಚೆಲ್ವ ಬೀಱೆ (ನಾಗಕು. ೬-೬೦) [<ಚಪ್ಪ$_1$ + ಅಲರ್$_1$]

ಚಪ್ಪಲರು 'ಚಪ್ಪಲರ್' ನೋ.

ಚಪ್ಪಲಿ, ಚಪ್ಪಲು, ಚೆಪ್ಪಲಿ (ನಾ). ಕಾಲಿನಲ್ಲಿ ಹಾಕಿಕೊಳ್ಳುವ ತೆಳ್ಳಗಿರುವ ಚರ್ಮದ ಮೆಟ್ಟು ; ಪಾದರಕ್ಷೆ : ಹೊಸ ಚಪ್ಪಲಿಯನ್ನು ಕೊಂಡವನು ಹಳೆಯದನ್ನೆಸೆದು ಬಿಡುವಂತೆ ಶ್ಯಾಮ್ ನನ್ನನ್ನು ದೂರಕ್ಕೆ ಎಸೆದಿದ್ದ (ಅಲಹೂ. ೧೫೭) ; ಭಾರತೀಯರು ಹಾಕಿಕೊಳ್ಳುವ ಚಪ್ಪಲಿಗಳು (ಅಗಸ್ಟ್. ೪೦) ; ಚಮ್ಮಾಡ ಸುಲಿದು, ಚಪ್ಪಲಿಗೆ ಉಂಗುರ ಹೊಲಿಸಿಬಿಡು ತ್ರೇಸೆಯೇ (ನತದಾ. I, ೫೦೬). **ಚಪ್ಪಲು** : ಚಪ್ಪಲು, ನೈಟ್‌ಗೌನು ಈಚೆ ತೆಗೆದು, ಬಾತ್‌ರೂಮನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸಿದ (ಅಳಸಿ. ೦೬) : ನೀಲೀಬಣ್ಣದ ಪ್ಲಾಸ್ಟಿಕ್ ಚಪ್ಪಲು . . . ಎಷ್ಟು ಮಾಟವಾಗಿ ಕಾಣುತ್ತವೆ ಕಂಡೆಯಾ ? (ಚಿಂದುಟಿ. ೬೦). **ಚೆಪ್ಪಲಿ** : ಚೆಪ್ಪಲಿ. ಇದು ಕನ್ನಡದಲ್ಲಿ ಕೆರಹು. ತಮಿಳಿನಲ್ಲಿ ಶೆರಪ್ಪು. ತೆಲುಗಿನಲ್ಲಿ ಇದರ ಬಹುವಚನ ಚೆಪ್ಪುಲ್. ಚೆಪ್ಪುಲ್ ಬಹುವಚನ ಎಂದು ಕಾಣದ ಜನ ಇದನ್ನು ಕನ್ನಡಕ್ಕೆ ಚೆಪ್ಪಲಿ ಎಂದು ಮಾಡಿ ತಂದು ಕೊಂಡಿದೇವೆ (ನಮ್ಮನು. ೧೧೫).

[←ಹಿಂ. ಚಪ್ಪಲ್ ; ಮರಾ. ಚಪ್ಪಲ್, ಚಪಲ್, ಚಪಳೀ]

ಚಪ್ಪಲಿಚೆಂಡು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : (ಚ). [?]

ಚಪ್ಪಲು 'ಚಪ್ಪಲಿ' ನೋ.

ಚಪ್ಪಳ$_1$ 'ಚಪ್ಪಳೆ' ನೋ.

ಚಪ್ಪಳ$_2$, ಚಪಳ$_1$ (ನಾ). ತೊಡೆಯ ಹೊರಭಾಗ : ಹೊಡೆವರ ನಡುಬೆನ್ನು ಮುಂಡ ಚಪ್ಪಳೆಗಳ ಒಡಗೂಡಿ ಕರುಳ ಗುಂಡಿಗೆಯ ಬಿದದ ಚೆಲ್ಲಿತು ರಕ್ತ(ಹರಿಸಾಂ. ೩-೬೪). **ಚಪಳ$_1$** : ಕುದುರೆ . . . ಕಂದ ಮುಖ ತಲೆಯ ಕೂದಲು ಸತ್ವವಾಗಿ ಚಪಳವೂ ಎದೆಯೂ ಉಬ್ಬಿ ದೊಡ್ಡಿತ್ತಾಗಿ ಇರಲು (ಅಶ್ವವೈ. ೫-೨೨ ಟೀಕೆ). [<ಚಪ್ಪ$_1$]

ಚಪ್ಪಳಿಕ್ಕು 'ಚಪ್ಪಳೆಯಿಕ್ಕು' ನೋ.

ಚಪ್ಪಳಿಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ಚಪ್ಪಾಳೆ ತಟ್ಟು; ಸಪ್ಪಳಮಾಡು: ಪುಷ್ಪಕದೊಳಗೆ ಕುಳ್ಳಿರಿಸಿ ಚಪ್ಪಳಿಗೊಳಲೊಯ್ದು ಹಾಕುವುವು ದೊಡ್ಡ ಕಪ್ಪಟವಾದ ಕೊಳದಲಿ (ಬಿಜ್ಜರಾ. ೨-೬೩). [<ಚಪ್ಪಳೆ + ಕೊಳ್$_1$]

ಚಪ್ಪಳಿಸು$_1$ (ಕ್ರಿ).=ಚಪ್ಪಳೆಯಿಕ್ಕು : ಆ ಕೂಸು . . . ನಗುಗುಂ ಕೈ ಚಪ್ಪಳಿಸುಗುಂ ಹಲವನುಲಿಗುಂ (ಶಾಂಚ. ೧೩೨-೨೦) : ಚಪ್ಪಳಿಸಿ ಕೈಗಳಂ ಕುರುನೃಪತಿ ಕಟ್ಟನಕಟ (ತುರಂಗ. ೭೦-೬೬). [ಚಪ್ಪಳೆ + – ಇಸು$_3$]

ಚಪ್ಪಳಿಸು$_2$ 'ಚಪ್ಪರಿಸು' ನೋ.

ಚಪ್ಪಳೆ, ಚಪ್ಪಳ$_1$, ಚಪ್ಪಾಳೆ$_1$, ಚೆಪ್ಪಾಳೆ, ಛಪ್ಪಳೆ, ತಪಾಳೆ, ತಪ್ಪಣಿ$_2$, ತಪ್ಪಣೆ, ತಪ್ಪಳೆ, ತಪ್ಪಾಳೆ (ನಾ). ಎರಡೂ ಅಂಗೈಗಳನ್ನು ಒಂದಕ್ಕೊಂದು ತಾಟಿಸಿ ಮಾಡುವ ಶಬ್ದ; ಕೈಪರೆ ; ಕರತಾಡನ : "ತಾಳಃ . . . ಕಾಲದಿಂದ ಗೀತಕ್ಕೆ ಕಟ್ಟಳೆಯ ಮಾಡುವ ಚಪ್ಪಳೆಯ ಪೆಸರು" (ನಾಚಿರಾ. ೯೬). **ಚಪ್ಪಳ$_1$** : ಕರಗಳೆರಡಂ ಕೂಡಿ ಚಪ್ಪಳಮನಿಕ್ಕುತಂ (ಸಿದ್ಧಕಾ. ೪-೨೦). **ಚಪ್ಪಾಳೆ$_1$**: ಚಪ್ಪಾಳೆಗಳ ರವ ಕೊಂಬು ಕೊಳಲು ಹೊನ್ನತಪ್ಪಟೆಗಳ ದನಿಯಿಂದ . . . ತೇರು ಬಂದೊಪ್ಪಿತು (ಕಂನವಿ. ೨೫-೧೦೦); ಚಪ್ಪಾಳೆಗಳಂ ಹುಯ್ಯುತ (ಸೌಗಂಧಿ. ೨೯೬-೮): ಅವಳ ಮಾತಿಗೆ ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಚಪ್ಪಾಳೆಗಳು . . . ಕೇಳಿಬರುತ್ತಿದ್ದವು (ಅಪನಾ. ೧೩೪). **ಚೆಪ್ಪಾಳೆ** : ಕಿರುದನಿಯ ನಗು ಚೆಪ್ಪಾಳೆ ಮುತ್ತುಗಳು ಪಿಸುಮಾತು ಹಾಡು (ಮರನಾ. ೧೯೬). **ಛಪ್ಪಳೆ**: 'ಛಪ್ಪಳೆಯಿಡು' ಪರಾ. **ತಪಾಳೆ** : 'ಕೈತಪಾಳೆ' ಪರಾ. **ತಪ್ಪಣಿ$_2$** : 'ಕೈದಪ್ಪಣಿ' ಪರಾ. **ತಪ್ಪಣೆ** : 'ತಪ್ಪಣೆಗುಟ್ಟು' ಪರಾ. **ತಪ್ಪಳೆ**: ಮೆಲ್ನುಡಿ ಮುದ್ದುಗೆಯ್ತವಿಂ ಪೊದವಿದ ನುಣ್ನೊದಟ್ನುಡಿ ಮುದಂ ಮಿಗೆ ತಪ್ಪಳೆಗಾಡುವಾಯತಂ (ದಶಕು. ೫-೬೨). 'ತಪ್ಪಳೆಗಂಟ್ಟು' ಪರಾ. **ತಪ್ಪಾಳೆ** : ಪುಟ್ಟಕೈಯಲಿ ತಪ್ಪಾಳೆಯನಿಕ್ಕುವಳು ತಪ್ಪು ದಟ್ಟಡಿಯಿಟ್ಟು ನಡೆವಳು (ಕವಿಚ. II, ೪೮೫ ಪದ್ಮಿನೀಕಲ್ಯಾಣ).

ಚಪ್ಪಾಳೆ ತಟ್ಟು=ಕರತಾಡನ ಮಾಡು : ಚಪ್ಪಾಳೆ ತಟ್ಟಿ ನಾ ಪಾಡುವೆ (ಪುರಂದ. ೧-೮೨-೧) : ಜನ ಯಾವುದಕ್ಕೆ ಚಪ್ಪಾಳೆ ತಟ್ಟುವುದೊ ಅವನ್ನೇ ಪ್ರಯೋಗದಲ್ಲಿ ಸೇರಿಸಿಬಿಡುವುದು (ಭಾರದ. ೫೭೪). **ಚಪ್ಪಾಳೆ ಬಾರಿಸು**=ಚಪ್ಪಾಳೆತಟ್ಟು : ಆತ ಚಪ್ಪಾಳೆ ಬಾರಿಸುತ್ತಾ ಹೇಳಿದ (ಆಶ್ರಮ. ೮೭). **ಚಪ್ಪಾಳೆಹಾಕು**=ಚಪ್ಪಾಳೆ ತಟ್ಟು : ಸುತ್ತಣ ಜನ ಪ್ರಶಂಸಾಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಚಪ್ಪಾಳೆಹಾಕುತ್ತಿರುವಂತೆಯೂ ಕನಸು ಕಟ್ಟಬಹುದು (ಶಿಕ್ಷದ. ೬೫೦).

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ಚಪ್ಪಾಣಿ ; ತುಳು. ಚಪ್ಪಳಿ ; ತೆಲು. ಚಪ್ಪಟ್ಲು]

ಚಪ್ಪಳೆಗುಟ್ಟು, ತಪ್ಪಣೆಗುಟ್ಟು, ತಪ್ಪಳೆಗುಟ್ಟು (ಕ್ರಿ).=ಚಪ್ಪಳೆಯಿಕ್ಕು: ತೂಗಿ ತೊನೆದು ಕೈ ಚಪ್ಪಳೆಗುಟ್ಟುತೆ (ಭೃಂಗೀಶ. ಪ. ೪೬೩-೦೩) : ಧಿಟ್ಟ ಚಂಚರು ಬಂದು ಚಪ್ಪಳೆಗುಟ್ಟಿ ಯೇಡಿಸಿ ಕಾಡಿದಲ್ಲದೆ ಬಿಟ್ಟು ಹೋಗರು ನಿನ್ನನೆನ್ನಯ ಪಳ್ಳಿಗೈತಂದು (ಬಸವು. ೦೮-೦೫). **ತಪ್ಪಣೆಗುಟ್ಟು** : ಮದಿರಾರಸದ ಮದವೇಱೆ . . . ತೊದಟ್ನುಡಿಯಿಂದಂ ಕರದು ಬಯ್ವುತ್ತುಮುಟ್ಟುದಂ ಬಿಟ್ಟು ತಪ್ಪಣೆಗುಟ್ಟುತುಂ ಕುಣಿದು (ದಾಧಪು. ೧೦-೧೩೯ ವ). **ತಪ್ಪಳೆಗುಟ್ಟು** : ತಪ್ಪಳೆಗುಟ್ಟುತ ತಾರೆಲೆವಾಡುತ ಒಪ್ಪ ಗೋವಳರ ಮಧ್ಯದೊಳು ಒಪ್ಪದಿನಾ ಬಲಕೇಶರೀವರ್ರಿರು ಬರ್ಪ ಪಟ್ಟಣದ ದಾರಿಯೊಳು (ನೇಮಿಸಂ. ೧೬-೦೦೩).

[ಚಪ್ಪಳೆ + ಕುಟ್ಟು$_1$]

ಚಪ್ಪಳೆಗೊಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ಕೈಯಿಂದ ತಟ್ಟು; ಚಪ್ಪರಿಸಂ; ಸದ್ದುಹೊಡೆ : ನಿಪ್ಪಸರದೆ ತೋಳ ಮೊದಲ ಚಪ್ಪಳೆಗೊಳಿಸಿ ದಂಡೆಯ ಹೂಡಿ ನಿಂದಿರು ಪೊಪ್ಪವನೇನ ಬಣ್ಣಿಪೆನು (ಮೋಹಕ. ೦೨-೮೪).

[ಚಪ್ಪಳೆ + ಕೊಳ್$_1$ + – ಇಸು$_3$]

ಚಪ್ಪಳೆಯಿಕ್ಕು, ಚಪ್ಪಳಿಕ್ಕು, ಚಪ್ಪಾಳೆಯಿಕ್ಕು, ತಪ್ಪಳಿಕ್ಕು (ಕ್ರಿ). ಚಪ್ಪಾಳೆ ತಟ್ಟು ; ಕೈಪರೆಗುಟ್ಟು; ಕರತಾಡನಮಾಡು: ಚಪ್ಪಳೆಯಿಕ್ಕಿ ನಲಿದು ಕೊಂಡಾಡಿ . . . ಡಾಕಿನಿತಂಡವೆಸೆದುವಾ ರಣದೆ (ಕಂನವಿ. ೧೫-೬೨); ನೋಡಿ ಚಪ್ಪಳೆಯಿಕ್ಕಿ . . . ಕೇಕೆ ಹಾಕಿದೆ ಮಗುವು (ಹೂಪಾದಿ. ೧೬-೩). **ಚಪ್ಪಳಿಕ್ಕು**: ಓತು ಕುಣಿಪರು ಚಪ್ಪಳಿಕ್ಕಿ (ಬಸವು. ೪-೮) ; ನುಡಿವ ನಾಲಿಗೆಯ ಪಿಡಿದು ಬಿಡದೆ ಥಣಥಣರೆಂದು ಬಡಿದು ಚಪ್ಪಳಿಕ್ಕುತ್ತ (ಪುರಂದ. ೦-೫೩-೧) ; ಸರ್ಪರು ಮುತ್ತಿ ಕದುಬಿ . . . ಚಪ್ಪಳಿಕ್ಕುತ ನಗುತಿರೆ (ನವಮೋ. ೧೦-೫೨). **ಚಪ್ಪಾಳೆಯಿಕ್ಕು** : ನಿರ್ದಯ ಅವಿವೇಕತನದ ಪತನಕ್ಕೆ ಚಪ್ಪಾಳೆಯಿಕ್ಕುವನು (ಪ್ರಬಂಧ. ೩೦). **ತಪ್ಪಳಿಕ್ಕು** : ಕಾಲನಾಡಿಸ್ಯೆ ಕುಮಾರ ಎಂದು ಕಾಂತೆಯರ್ ಮುಂದೆ ನಿಂದು ತಪ್ಪಳಿಕ್ಕಿಯಾಡಿಸಲ್ ವಿಲಾಸದಿಂ . . . ಆಡಿದಂ ಕುಮಾರಕಂ (ದಶಕು. ೨-೭೪).

[ಚಪ್ಪಳೆ + ಇಕ್ಕು]

ಚಪ್ಪಟಿ, ಚಾಪಳಿ (ನಾ). ೧. ಚಪ್ಪಟೆಯಾದುದು : "ಚಪ್ಪ[ಪಾಠಾಂ.ಕ್ಕ]ಟಿಯೆಂದುಪೊತ್ತಿ ಚಪ್ಪಟೆಯಾದುದು"(ಶಮದ. ಮ. ೩೩ ವೃತ್ತಿ);-"ಚಪ್ಪಟಿ [ಪಾಠಾಂ. ಕಚ್ಚಟಿ]ಯೆನಲ್ಕೆ ಚಪ್ಪಟೆ" (ಸಂಜೀವ. ೫): ಚಪ್ಪಟಿ, ಪುಚ್ಚಟಿ (ಶಬ್ದಾನು. ೦೪೦ ವ್ಯಾಖ್ಯಾ). **ಚಾಪಳಿ**: (ಗು). ೨. (ಕರಾ) ಸಮತಲವಾದ; ಸಪಾಟಾದ; ಹೆಚ್ಚು ಉಬ್ಬಿಲ್ಲದಿರುವ: ಚಾಪಳಿ ಗೊರಟುಳ್ಳ ಮಾವಿನ ಹಣ್ಣು ಹೆಚ್ಚು ಚೆನ್ನಾಗಿರುತ್ತದೆ (ರೂಢಿ).

[?. / ತಮಿ. ಚಪ್ಪಳಿ=ಚಪ್ಪಟೆಯಾಗು]

ಚಪ್ಪಾಣಿಮುತ್ತು (ನಾ). ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಮುತ್ತು: ಚಪ್ಪಾಣಿಮುತ್ತು ಬಾಯಿ ಬಿಚ್ಚಿಹೋಗುವಾಗ ದುಃಖ ಬೇಡ (ಪುರಂದ. ೩-೬೭-೫).

[<ಚಿಪ್ಪು$_1$ + ಆಣಿಮುತ್ತು]

ಚಪ್ಪಾಳೆ 'ಚಪ್ಪಳೆ' ನೋ.

ಚಪ್ಪಾಳೆಯಿಕ್ಕು 'ಚಪ್ಪಳೆಯಿಕ್ಕು' ನೋ.

ಚಪ್ಪಿರಿ, ಚಪ್ಪರಿ, ಚೆಪ್ಪರಿ (ಕ್ರಿ). ೧. ಆಸ್ವಾದಿಸು; ನಾಲಗೆ, ತುಟಿಗಳಿಂದ ಸವಿಮಾಡಿಕೊಂಡು ತಿನ್ನು ; ಹೀರು ; ಚಪ್ಪರಿಸು : ಚನ್ನಯ್ಯನುಂಡು ಮಿಕ್ಕುದ ಚಪ್ಪಿರಿದು ಸವಿದ (ಚನ್ನವ.ಕ. ೩೭೦-೭೭೦); ಕಡುವುಳಿಗಳ್ಳನೊಂದು ಕಿಳಿವಟ್ಟಲನಿಟ್ಟೆಱೆಯಲ್ಕೆ . . . ಕುಡಿದು ಚಪ್ಪಿರಿದು (ದಶಕು. ೮-೨೧೪) : ಮೊಗದೊಳು ಮೊಗವಿಟ್ಟು ಚೆಂದುಟಿ ರಸವ ಸವಿದು ಚಪ್ಪಿರಿದ (ಕಂನವಿ. ೦೦-೪೦). ೨. (ಆಲಂ) ಅನುಭವಿಸಂ : ಸೌಖ್ಯಮಂ ಚಪ್ಪಿರಿದು (ಸ್ವರೂಪಾ. ೩-೨೬). **ಚಪ್ಪರಿ** : ೧. ಕೆಳಗೆ ನಿಂದು ಚಪ್ಪರಿದಡೆ ತೊಟ್ಟು ಬಿಟ್ಟತ್ತೇ ಹಣ್ಣು (ಮೋಳಿಮಾ. ೩೦-೧೨೪) : ಚಪ್ಪರಿದೀಂಟಿ ನೂತ್ನ ಕಣಿಕೋದ್ಭವ ಸಾರಮಂ (ಉದ್ಭಟ. ೩-೨೦) ; ಮರುಳುಗಳು ಬಾಯ ಬಿಡುತ ಮುಕ್ಕುಳಿಸಿ ಚಪ್ಪರಿದು ದಣಿವಂದದಿಂ (ವೀಶೈಪು. ೨-೭-೪೬) : ರಸ ರಸಾಯನವ ಚಪ್ಪರಿದು (ಮೋಹತ. ೩-೫೭). ೩. ಮೆಲುಕು ಹಾಕು: ಅದನ್ನೇ ಮತ್ತೆ ಮತ್ತೆ ಮಾತಾಡಿ ಅದನ್ನು ಚಪ್ಪರಿಯೋ ನಮ್ಮ ನಡತೆ ಸರೀನೆ ? (ನಿಂದನೆ. ೦೬೪). **ಚೆಪ್ಪರಿ**: ೧. ಈಶ್ವರಂ ತೆರೆಯ ಮಱೆಯೊಳ್ ಮುನ್ನಿನಂದದಿ ಚೆಪ್ಪರಿವುತಾರೋಗಿಸದಿರಲು (ಚಬಪು. ೫೫-೧೨).

[ಚಪ್ಪು + ಇರಿ$_1$]

ಚಪ್ಪು, ಜಬ್ಬು$_1$ (ಕ್ರಿ). ೧. ಅಗಿದು ತಿನ್ನು ; ಅರೆದು ತಿನ್ನು ; ಮೆಲುಕಾಡಿಸು. 'ಚಪ್ಪಿರಿ' ಪರಾ. **ಜಬ್ಬು$_1$** : ೨. ಚೀಪು; ಸೀಪು: ಮಗು ದೊಡ್ಡದಾದರೂ ಮೊಲೆ ಜಬ್ಬುತ್ತಲೇ ಇದೆ (ರೂಢಿ).

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ಮಲ. ತೆಲು. ಚಪ್ಪು; ಮಲ್ತೊ. ಚೊಪ್ಯೆ]

ಚಪ್ಪೆ$_1$, ಚೆಪ್ಪೆ, ಛಪ್ಪೆ (ನಾ). ೧. ಚಪ್ಪಟೆಯಾದುದು ; ತಟ್ಟೆಯಾದುದು. 'ಚಪ್ಪಲರ್' ಪರಾ. ೨. ತೊಡೆಯ ಹೊರಭಾಗ: ಆ ಆಕಳ ಮುಂಗಾಲಿನ ಚಪ್ಪೆಗೆ . . . ಮೆಲ್ಲನೆ ತಿವಿಯಿತು (ಮುಂಬಯಿ. ೫-೯೧) : ಚಪ್ಪೆ

ಗಳೆರಡೂ ಬಂಡಿಯ ಗಾಲಿಯಂತಾಗಿದ್ದುವು (ಬೆಳುಮ. ೧೭೭) : ಅದರ ಚಪ್ಪೆ ಎಲುವಿನ ಮಗ್ಗುಲಲ್ಲಿ . . . ಅದರ ಹೆಸರು ಬರೆದನು (ಬಂಗಾಹೆ. ೪೩). ಚೆಪ್ಪೆ: ೧. 'ಚೆಪ್ಪವಡೆ' ಪರಾ. ೨. 'ಚೆಪ್ಪೆಜಾಡ್ಯ' ಪರಾ. ಛಪ್ಪೆ: ೨. ಟೊಂಕದ ಎರಡೂ ಮಗ್ಗುಲಿಗೆ ದೊಡ್ಡವೆರಡು ಛಪ್ಪೆಯ ಎಲುವು ಗಳಿವೆ (ಮುಂಬಯಿ. ೬-೩೦೨).

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ಚಪ್ಪೈ; ಮಲ. ಚಪ್ಪು; ತೆಲು. ಚಪ್ಪಿ]

ಚಪ್ಪೆ$_2$ 'ಸಪ್ಪೆ' ನೋ.

ಚಪ್ಪೆ$_3$ 'ಛಾಪು' ನೋ.

ಚಪ್ಪೆ$_4$ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : ಚಪ್ಪೆಸೊಪ್ಪಿನ ರಸವನೂ ಎಣ್ಣೆಯನೂ ಕೂಡಿ ಮಸ್ತಕಕ್ಕೆ ಒತ್ತಿಸಲು ಪಕ್ಷಿಗ್ರಹ ಹರವಹುದು. ಚಪ್ಪೆಯ ಬೀಜವ ತೇದು ಪಾನ ಲೇಪನಗಳ ಮಾಡಿಸಲು ಪಕ್ಷಿಗ್ರಹ ಹರವಹುದು (ವೈದ್ಯಸಾ. II, ೧೪). [?]

ಚಪ್ಪೆಗಲ್ಲು (ನಾ). ಚಪ್ಪಟೆಯಾದ ಕಲ್ಲು ; ಚಪ್ಪಡಿಗಲ್ಲು; ಹಾಸುಗಲ್ಲು: ಒಂದಗುಳು ಚಪ್ಪೆಗಲ್ಲಿನಂದ ಒಂದಗುಳು ಅಡ್ಡಗಲ್ಲಿನಂದ ಒಂದಗುಳು ಊರ್ಧ್ವಗಲ್ಲಾಗಿ ನಿಂದಿಹುದಾಗಿ (ಮೋಳಮೂ. ೨೨೫-೭೭೮).

[ಚಪ್ಪೆ$_1$ + ಕಲ್ಲು (<ಕಲ್$_3$)]

ಚಪ್ಪೆಜಾಡ್ಯ, ಚೆಪ್ಪೆಜಾಡ್ಯ (ನಾ).=ಚಪ್ಪೆರೋಗ : (ಎಸಮ್ಮ. XV, ೩೦). **ಚೆಪ್ಪೆಜಾಡ್ಯ :** ಕೆಲವು ಕಾಲಗಳಲ್ಲಿ ದನಕರುಗಳಿಗೆ ದೊಡ್ಡಜಾಡ್ಯ, ಚೆಪ್ಪೆ ಜಾಡ್ಯ ನರಡಿ . . . ವ್ಯಾಪಿಸಿರುವುದುಂಟು (ಗ್ರಾಪೂಕ. ೦೦೫).

[ಚಪ್ಪೆ$_1$ + ಜಾಡ್ಯ]

ಚಪ್ಪೆರೋಗ (ನಾ). ದನಗಳಿಗೆ ಭೇದಿ ವಿಪರೀತವಾಗುತ್ತ ಜಂಘಾಬಲ ಉಡುಗಿ ಹೋಗುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ರೋಗ : ಚಪ್ಪೇರೋಗದ ಉಚ್ಚಾಟ ಹೆಚ್ಚಿದಾಗ ಊರು ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಗೋಗಲ್ಲು ಪೂಜೆ ಮಾಡುವ ವಾಡಿಕೆ (ಹುಬ್ಬುಹ. ೭೦) ; ಇದು ಚಪ್ಪೆರೋಗ . . . ಎಂಬ ರೋಗವನ್ನುಂಟುಮಾಡುತ್ತದೆ (ಪಶಜೀ. ೪೧). [ಚಪ್ಪೆ$_1$ + ರೋಗ]

ಚಪ್ಪೋಡು, ಚಪೋಡು, ಚಪ್ಪಗೋಡು, ಚೆಪ್ಪೋಡಂ (ನಾ). ೧. ತಾಮ್ರಶಾಸನ; ಲಿಖಿತವಾದ ಅಧಿಕಾರಪತ್ರ: ಸಾತಿಶಯ ಪದ್ಮಂಗಳೇ ವಜ್ರಮಯದ ವಿಖ್ಯಾತವೆಂದೆನಿಪ ಚಪ್ಪೋಡಾಗಿರುತಿರ್ದವು (ವೀಶೈಪು. ೮-೦೭-೪೫) ; ಚಪ್ಪೋಡ ತಿಳಿದಜುಹಿದಾತಗಂ ಸೇನಾಧಿಪಟ್ಟಗಟ್ಟುತ್ತ . . . ನನ್ನರ್ಧಸಿಂಹಾಸನಾರೂಢನಂ ಮಾಳ್ಪೆಂ (ಪ್ರಭುಪು. ೭-೦೭). ೨. ಸೊಮ್ಮು; ಸ್ವತ್ತು; ಆಸ್ತಿ : ವಿಜ್ಞಾನವು ಯಾವೊಂದು ದೇಶದ ಚಪ್ಪೋಡೂ ಅಲ್ಲ (ವಿಕಾಸ. ೫೦). **ಚಪೋಡು :** ೧. ಯಾ ಚಪೋಡ ಬರದಾತ ನಾಗೇನಹಳಿ ಚಕ್ರಪ್ಪನ ಪೌತ್ರರಾದ . . . ಹುಚಣ್ಣನ ಕೈಯ ಬರಹ (ಎಕ. XII, ತುರುಕೂ. ೪೫-೯೪ ; 1679). **ಚಪ್ಪಗೋಡು :** ೧. ಮೇಲು ಕೋಟೆ ಚಪ್ಪಗೋಡು ಇಲ್ಲದೆ ಬರಿಯ ಕಾಗದದಲ್ಲಿ ಈಚೆಗೆ ಅನಾಮಧೇಯ ಗುರುಗಳಿಂದ ಅಧಿಕಾರವನ್ನು ಪಡೆದವರು ಬರಿಯ ಬುಡ್ಡ ದಾಸಯ್ಯಗಳು (ಗರುದಾ. ೦೭೬). **ಚೆಪ್ಪೋಡು:** ೨. ಈ ಭೂಮಿ ಯಾವೊಬ್ಬನ ಚೆಪ್ಪೋಡಲ್ಲ; ಅದು ದೇವರದು (ಪುನರು. ೩೦೫) ; ಬುದ್ಧಿಶಕ್ತಿ ಯಾವೊಂದು ಜನಾಂಗದ . . . ಚೆಪ್ಪೋಡಲ್ಲ, ಸ್ವಂತ ಆಸ್ತಿಯಲ್ಲ (ಶ್ರೀಪ್ರಪ್ರ. VIII, ಮುನ್ನುಡಿ). P ಇದು 'ತಾಮ್ರಪತ್ರ' ಎಂಬ ಸಂಸ್ಕೃತ ಶಬ್ದದ ಅನುವಾದವಿರಬಹುದು. [ದೇ.॥ ತಮಿ. ಮಲ. ಚೆಪ್ಪೇಟು]

ಚಪ್ರಾಸಿ 'ಚಪರಾಸಿ' ನೋ.

ಚಬಕ 'ಚಬುಕು' ನೋ.

ಚಬಕಾರ 'ಚಬುಕಾರ' ನೋ.

ಚಬಿಕು 'ಚಬುಕು' ನೋ.

ಚಬುಕ 'ಚಬುಕು' ನೋ.

ಚಬುಕಂಗೆಯ್ (ಕ್ರಿ). ಚಾಟಿಯಿಂದ ತಿವಿದು ವೇಗಗೊಳಿಸು,–ಚುರುಕುಗೊಳಿಸು : ಪತ್ತಿರ್ದ ಕುದಿರೆಯುಂ ಚಬುಕಂಗೆಯ್ಯೆ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೭-೦೦೯).

[ಚಬುಕ (<ಚಬುಕು) + ಕೆಯ್$_1$]

ಚಬುಕಾಯಿಸು (ಕ್ರಿ). =ಚಬುಕಂಗೆಯ್ : ಬಾಲಕಿಯು ತನ್ನ ಕುದುರೆಯನ್ನು ಹಿಮ್ಮಡಿಯಿಂದ ಚಬುಕಾಯಿಸುತ್ತಾ . . . ಮುಂದೆ ಓಡಿಸಿಕೊಂಡು ಹೊರಟುಹೋದಳು (ಝಾರಾಣಿ. ೧೩).

[<ಚಬುಕು + – ಇಸು$_3$]

ಚಬುಕಾರ, ಚಬಕಾರ, ಸಬಕಾರ (ನಾ). ಸೋಪು ; ಸಾಬೂನು ; ಸಬ್ಬು: "ಚಬಕಾರ, ಚಬುಕಾರ–ಸಬಕಾರ" (ಗಂಗಾಮ. ೦೨೮). **ಚಬಕಾರ:** ಮೇಲಿನ ಪ್ರಯೋಗವನ್ನು ನೋಡಿ. **ಸಬಕಾರ :** ಆ ಕೊಳೆಗೆ ನಾಲ್ಕು ಬಿಲ್ಲೆಯ ಸಬಕಾರ ಸಾಕಾಗಿದ್ದಿತು (ಜಯಂತ ೩೪೩) : ಸಬಕಾರದ ನೊರೆಯನ್ನು ಮುಖದ ತುಂಬ ಮೆತ್ತುತ್ತಾರೆ (ದೇಕನ್ನ. ೬೯) ; ತಲೆಗೆ ಸಬಕಾರ ಹಚ್ಚುವದರಿಂದ ಕೂದಲುಗಳು ಬಿರುಸಾಗಿ ಬೆಳ್ಳಗಾಗುವವು (ಬ್ರಹ್ಮಜೀ. ೦೨೦). [ದೇ.॥ ತಮಿ. ಚವುಕ್ಕಾರ: ಮಲ. ಚವುಕ್ಕಾಯ್; ತುಳು. ಚಬಕಾರ, ಚಬುಕಾರ, ಸೌಕಾರ; ತೆಲು. ಚವುಕಾರ, ಚೌಕಾರ]

ಚಬುಕು, ಚಬಕ, ಚಬಿಕು, ಚಬುಕ, ಚಾಬೂಕು, ಚುಬುಕು$_2$, ಸಬಕ (ನಾ). ೧. ಚಾವಟಿ; ಚಾಟಿ; ಚಡಿ: ಚಟುಲ ಹಯಗಳ ಚಬುಕನಿಕ್ಕಲು ಪುಟನೆಗೆದು , . . ತುಳಿದುವು ದಿವವನಾಕ್ಷಣಕೆ (ಕಾಶಿರಾ. ೦೯-೦೧); ಬಲೆ ಪಟ ಹನುಮನ ಬಾಲ ಚಬುಕು ಕೊಳ್ಳಿ ತೊಲಗದ ಕಂಭ ಮುಂದುಲಿವ ತಲೆ ಕಳಸದ ಬರಿದಿನ ಹರಿಗೆಯ ಮಂದಿ ಕಲಹಕ್ಕೆ ಪೊಱಮಟ್ಟರು (ಕುರಾಸಾಂ. ೦೦-೩೩); ಖಂಡದ ಹಿಡಿಗಲ್ಲು ನರದ ಚಬುಕುಗಳ ಗಂಡುಭೂತಗಳೆದ್ದವಾಗ (ಹರಿಸಾಂ. ೫೪-೫೭) ೨. (ಆಲಂ) ಚುರುಕಂ ; ಚಪಲತೆ : ಸುಬ್ಬು ಎಳೆ ನಾಗರಹಾವಿನಂತೆ ಚಬುಕಾಗಿ . . . ಕಿರುಗುತ್ತಿದ್ದ (ಭೀಮುಕಾ.೮೨). **ಚಬಕ:** ೧. ಸಾರಥಿಯು ಪುನಃ ಕುದುರೆಗಳನ್ನು ಚಬಕದಿಂದ ಹೊಡೆಯುವನು (ಮುಂಬಯಿ. ೬-೨೯) ; ಒಂದು ದಿನ ಪೋಲೀಸರ ಚಬಕ ಬಿದ್ದು ನನ್ನ ಮೇಲೆ ಬಾಸಾಳವೆದ್ದಿತು(ಗಾಳಿಪ. ೧೨೯); ಕುದುರೆಗೊಂದು ಚಬಕದೇಟನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಹೇಳಿದ (ಶಾಪ. ೮೩). **ಚಬಿಕು:** ೧. ಆ ರಾಯನು . . . ತನ್ನ ಚಬಿಕಿನ ಪೆಟ್ಟಿನಿಂದ ಆತನನ್ನು ಬಹಳವಾಗಿ ನೋಯಿಸಲು (ಕೃಪಾಅ. ೩೨೩). **ಚಬುಕ:** ೧. ಚಬುಕ ಚಾಟಿ ಚಮ್ಮಟಿಕೆಯಿಂದಚ್ಚಟಚ್ಚ ಬಡಿದು . . . ಭಂಗಬಡಿಸೆಂದು ನಿರವಿಸಿದನು (ಚಬಪು.೫೭-೪೨). **ಚಾಬೂಕು :** ೧. ಕಾಕಾನಿಂದ ಚಾಬೂಕ ಏಟು ತಿಂದ (ದೀಪಹ. II, ೧೯೮); ಬಡ ಟಾಂಗಾದವನ ಟೊಪ್ಪಿಗೆ ಎಲ್ಲಿಗೆ ಹೋಯಿತೊ, ಚಾಬೂಕು ಯಾರ ಕೈ ಸೇರಿತೊ! (ಶ್ರೀಕಾಂತ. III, ೬೪). **ಚುಬುಕು$_2$:** ೧. ಸ್ಯರಿಸದೆ ಆರ್ವವರ ಚುಬುಕಿನ ಎಮ್ಮೆಬಾರಿನ ಪರಮಸೇವೆಗೆ ನಿನ್ನನ್ನು . . . ಎಳೆದೊಯ್ಯುತ್ತಿದೆ (ಜೆಟ್ಟಿಅ. ೨೦-೦). **ಸಬಕ:** ೧. ಚರ್ಮದ ಜೀನೂ ಮತ್ತು ಬಟ್ಟೆಯ ಸಬಕವೂ ಅವೆ (ಬೆಂಗಾಳ್ಮ. ೨೭).

ಚಬುಕುಮಾಡು, ಚಬಕುಮಾಡು =(ಕುದುರೆಯನ್ನು) ಚಬುಕಿನಿಂದ ಹೊಡೆದು ಚುರುಕುಗೊಳಿಸು : ಛಾಯಾಗುಪ್ತನು ರಥಾಶ್ವಮಂ ಚಬುಕುಮಾಡಿ (ಸೌಗಂಧಿ. ೨೯೭-೧) ; ರಾಕ್ಷಸನು–ಅಶ್ವಮಂ ಚಬುಕು ಮಾಡುತ್ತಾ ಬರುತ್ತಿದ್ದನು (ಮುದ್ರಾಮಂ. ೧೫೦); ರಥಾಶ್ವಗಳ ಶರೀರಗಳಂ ಸವರಿ ಚಬಕುಮಾಡಿ . . . ರಥವನ್ನು ನಡೆಸು (ಕೃಪಾವಿ. ೯೭).

[←ಪಾರ. ಹಿಂ. ಚಾಬುಕ್; ಮರಾ. ಚಾಬೂಕ್]

ಚಬ್ಬಣವಾವಿ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು : ತೆಂಕಲು ಚಬ್ಬಣವಾವಿಯ ಸೀಮೆ (ಕಇ. II, ೧೦-೨೩ : 1092) : ಚಬ್ಬಣವಾವಿಯ ಮಲ್ಲೇಶ್ವರದೇವರಿಗೆ ಸಿನ್ನಿಬೇಡದಲು ಬಿಟ್ಟ ಭೂಮಿ (ಕಇ. II, ೦೬-೦೫; 1122) [?]

ಚಬ್ಬಯ್ಯ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಅವರಣ್ಣಂ ಚಬ್ಬಯ್ಯಂ ಕಲ್ಲಂ ನಿಱಿಸಿದಂ (ಎಕ. VIII, ಸೊರಬ. ೩೮೬-೭ ; 1004). [ಚಬ್ಬ$_0$+ಅಯ್ಯ$_1$]

ಚಬ್ಬಿಜೋಯಿ (ನಾ). ಒಂದು ಪ್ರದೇಶದ ಹೆಸರು : ರಾಜಾದಿತ್ಯರಸರ್ ಕೋಸವಳಂ ಸವಲಪ್ಪೇಯ ಭಾಗಮುಮಂ ಚಬ್ಬಿಜೋಯಿ ಯಪ್ಪ ತ್ತೊಂದು ಸಾಸಿರಮುಮಂ . . . ಪ್ರತಿಪಾಳಿಸುತ್ತುಂ (ಕಇಷ. ೨೨-೭-೨೮: 1083). [?]

ಚಬ್ಬಿಸೆಟ್ಟಿ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು: ಬಸವಸೆಟ್ಟಿಯ ಮಗಂ ಚಬ್ಬಿಸೆಟ್ಟಿ (ಎಕ. IX, ದೊಡ್ಡಬ. ೯-೮ : 918). [ಚಬ್ಬಿ$_0$ + ಸೆಟ್ಟಿ]

ಚಬ್ಬೆ ‘ಸಬ್ಬೆ’ ನೋ.

ಚಮ (ನಾ). ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಸೋಮರಸವನ್ನು ಕುಡಿಯುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಬಳಸುವ ಪಾತ್ರೆ,– ಪಾನಪಾತ್ರೆ : ದಶಚಮದಿ ಹದಿನಾಲ್ಕುಗೃಹಗಳು ಮುಸಲ ಶಮ್ಯವುಲೂಖಲಂಗಳು . . . ಅಗ್ನೀಧ್ರುರಾ ದ್ವಾದಶಕರೂಪ್ಪಿದರು (ಕೌಶಿರಾ. ೧-೫೯). P ಯಾಗದಲ್ಲಿ ೧. ಹೋತೃವಿಗೆ ‘ ಮಂಡಲ,’ ೨. ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ‘ಚತುರಸ್ರಕ’, ೩. ಉದ್ಗಾತೃವಿಗೆ ‘ ತ್ರ್ಯಸ್ರಿ’, ೪. ಯಜಮಾನನಿಗೆ ‘ಪೃಥು’, ೫. ಪ್ರಶಾಸ್ತೃವಿಗೆ ‘ಅವತಷ್ಟ’, ೬. ಬ್ರಹ್ಮ ಶಂಸಿಗೆ ‘ಉತ್ತೋಷ್ಟ’, ೭. ಪೋತೃವಿಗೆ ‘ವಿಶಾಖ’, ೮. ನೇಷ್ಟೃವಿಗೆ ‘ದ್ವಿಗೃಹೀತಕ’, ೯. ಅಚ್ಛಾವಾಕನಿಗೆ ‘ರಾಸ್ನಾವ’, ೧೦. ಅಗ್ನೀಧ್ರನಿಗೆ ‘ಮಯೂಖಿಕ’ ಎಂಬ ಹತ್ತುಬಗೆಯ ಚಮಗಳು ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಋತ್ವಿಜರಿಗೆ ವಿಧಾಯಕವಾಗಿವೆ. [<ಸಂ. ಚಮಸ]

ಚಮಕ$_1$ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಪದ : ದುಮುದುಮು ತತ್ತೊಂ ತತ್ತೊಂಗೆನುತಂ ಚಮಕಂ ತಕನಕ ತಕ ಎಂದೆನುತಂ (ಶುಂಗಳ. ೨).

ಚಮಕ$_2$ (ನಾ). ಒಂದು ವೇದಸೂಕ್ತದ ಹೆಸರು : ಚಮಕದಿಂದ ಖಿ ಲಾ ಧಿ ಪ ತ್ಯ ವ ನಮಕದಿಂದಖಿಲಾತ್ಮಭಾವವಮರಮನುಜಭುಜಂಗ ಮುಖದೊಳ್ಪಿತ್ತರಿಸುತಿರಲು (ವಿವೇಥ. ೧೨-೯೯). [ಸಂ.]

ಚಮಕಾಯಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಕೋರೈಸು; ಕುಕ್ಕು : ಅದನ್ನು ನೋಡಿದಂತೆಲ್ಲ ಕಣ್ಣು ಚಮಕಾಯಿಸಿ ಹೋಯಿತು (ಎಲೆ. ೫೯). ೨. = ಚಮಕಿಸು ೩ : ನನ್ನ ಕುದುರೆಯನ್ನು ಚಮಕಾಯಿಸುವುದರೊಳಗೆ ಭೀಮರಾಜನು ಮಾಯ ವಾಗಿ ಹೋಗಿದ್ದನು (ಶ್ರೀರಾಹು. ೨೦೬); ನಾಯಕನು . . . ಕುದುರೆಯನ್ನು ಚಮಕಾಯಿಸಿದನು (ಮಲ್ಲಿ. ೩೭). ೩. ನಡುಗಿಸು ; ಬೆದರಿಸು ; (ಕಿ).

[ಚಮಕಾ$_0$ (← P ಹಿಂ. ಚಮಕಾನಾ) + – ಇಸು$_3$.]

ಚಮಕಿ (ನಾ). ೧. ಬೇಗಡೆ; ಗುನ್ನಾಂಪಟ್ಟೆ. ೨. ಹೊಳೆಯುವ ವಸ್ತು,– ಪುಡಿ; ಕಿವಿಗಳೆರಡರಲ್ಲೂ ಮಿರುಗುವ ಚಮಕಿಯ ಕಾಗದದ ಓಲೆ (ಅಲಹೂ. ೯); ನಾವು ಚಮಕಿಯ ಅಂಗಿಯನ್ನು ತೊಟ್ಟು (ಅಲಿಮ. ೨೨): ಚಮಕಿಯ ಕುಂಕುಮದ ಬಾಸಿಂಗ . . . ಮೆರಗು ಕೊಡುತ್ತಿತ್ತು (ಅಲಹೂ. ೮೪). ೩. ಖಡ್ಗಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಒಂದು ವರಸೆ ; ಮಿಂಚಿನ ವೇಗದ ಹೊಡೆತ: ಯಿಬ್ಬರು ಸಾಧಕರ ಕೈಗಳಲ್ಲಿ ಯಿದ್ದಂಥಾ ಬಂಡಿಕೋಲ್ಗಳ ವಳಗೆ ವಂದು ಬಂಡಿಕೋಲಿನ ಕೂಡಿ ಯಿದಿರಾಗಿ ಯಿದ್ದ ವೈರಿಯ ವಕ್ಷಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ದೃಢ ವಾಗಿ ಯಿದ್ದಂಥಾ ಏಟು ಯಾವದು ಅದು ಚಮಕಿಯೆಂದು ತಿಳಿಯಲ್ಪಡು ವುದು (ಐದ್ಕಟೀ. ೫-೫೯). [←ಹಿಂ. ಮರಾ. ಚಮಕೀ]

ಚಮಕಿತ (ಗು). ೧. ಚಕಿತ; ವಿಸ್ಮಯಗೊಂಡ; ಬೆರಗಾದ. (ನಾ). ೨. ವಿಸ್ಮಿತನಾದವನು: ಒಡನೇ ಅವರು ಮಾಯವಾದದ್ದನ್ನು ಕಂಡ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ರೆಲ್ಲರೂ ಚಮಕಿತರಾದರು (ಶುರಾವಿ. ೧೦೪) ; ಭೂಪತಿಯು ಚಮಕಿತನಾಗಿ ನಿಂತು ಚಾರುನ ಮುಖದ ಕಡೆಗೆ ನೋಡುತ್ತಾ ನಿಂತುಕೊಂಡನು (ಇಪ್ಪಕ. ೨೯೪); ದರವಾನನು ತೂಕಡಿಸುತ್ತ ತೂಕಡಿಸುತ್ತ ಹಠಾತ್ತಾಗಿ ಒಂದು ಸಲ ಚಮಕಿತನಾಗಿ ಎಚ್ಚರಗೊಂಡರೆ (ನಿಬಂಧ. II, ೩೭೭).

[<ಸಂ. ಚಮತ್ಕೃತ]

ಚಮಕಿಬಟ್ಟು (ನಾ). “ ಉಡುಪು, ವೊ. ಗಳಿಗೆ ಸೇರಿಸಿ ಹೊಲಿಯುವ ನಾಣ್ಯದಾಕಾರದ, ಬೆಳ್ಳಿ, ವೊ. ಗಳ ಅಲಂಕಾರದ ಬಟ್ಟು” (Sequin. ಇಂಕನಿ). [ಚಮಕಿ + ಬಟ್ಟು$_1$ (<ಬಟ್ಟ$_1$)]

ಚಮಕಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಲಕಲಕಿಸು; ಥಳಥಳಿಸು: ಕೆಂಪು ಜರಿತ ಜರಿಯ ದಡಿ ಹೆಚ್ಚು ಝಗಝಗಿಸಿ ಚಮಕಿಸುತ್ತದೆ (ಚಂದುಟ. ೬೦); ನಗುವಾಗ್ಗೆ ಆಕೆಯ ತುಟಿಗಳೆರಡೂ ತೆರೆದು ಚಮಕಿಸಿದವು (ಚಂದುಟ. ೮೮). ೨. ಜಳಪಿಸು ; ಹೊಳೆಯಿಸು : (ಕಿ). ೩. ಚಾಟಿಯಿಂದ ಬಡಿದು ಚುರುಕುಗೊಳಿಸು: ಕುದುರೆಗಳನ್ನು ಚಮಕಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ (ಆರ್ಯಕ. ೦೨೪).

[ಚಮಕು + – ಇಸು$_3$]

ಚಮಕು (ನಾ). ೧. ಥಳಕು ; ಥಳಥಳಿಸುವಿಕೆ : ಚಿತ್ತದ ಎಚ್ಚರವು ಅವರಿಗೆ ಸೊನ್ನೆ ; ಅವರಿಗೆ ಚಮಕು ಬೇಕು (ನಿಬಂಧ. II, ೨೦೮). ೨. ಹೊಳಪು : ಚನ್ನಬಸವಾಂಕನ ಬರವಣಿಗೆಯಲ್ಲಿ ಚದುರಿಣೆ ಚಮಕಿಲ್ಲ (ಕಸಾದ. ೩೩೦). ೩. ಚುರುಕು ; ಚೂಟಿ : ಹವಾದೊಳಗ ಹಾರಾಡಿದರ ಚಮಕ ಹತ್ತಲಿಕ್ಕೆ ಬೇಕು. ಚಮಕ ಇಲ್ದ ಗಾಳಿ ಎಲ್ಲೈತಿ (ರಕ್ತಧ್ವ. ೩೨೭).

[←ಹಿಂ. ಮರಾ. ಚಮಕ್]

ಚಮಗಾರ, ಸಮಗಾರ, ಸಮ್ಮಕಾರ, ಸಮ್ಮಗಾಱ (ನಾ). ಚರ್ಮದ ಕೆಲಸ ಮಾಡುವವನು ; ಮೋಚಿ : ಹಾದಿಯಲ್ಲಿ ಹೋಗುವ ಚಮಗಾರ ನನ್ನು ಮುಟ್ಟಿ ಹಾಗೇ ಮನೆ ಒಳಕ್ಕೆ ಹೊಕ್ಕು ಈತ ತಾಯಿಯನ್ನು ಮುಟ್ಟುವನು (ಗೌರಾಂಗ. ೧೧) ; ಚೆಂದವಾದ ಚಪ್ಪಲಿಗಳನ್ನು ಮಾಡಿ . . . ಕೊಳ್ಳಲು ಒತ್ತಾಯ ಮಾಡುವ ಚಮಗಾರನನ್ನು ನೀವು ನೋಡಿರಬಹುದು (ಮಾವಾದ. ೦೦೮). **ಸಮಗಾರ :** “ ಸಮಗಾರ–ಚರ್ಮಕಾರ ” (ಗಂಗಾಮ. ೩೨೦) ; ಚರ್ಮದ ಮೇಲೆ ಆಸಕ್ತನಾಗುವವನು ಸಮಗಾರನೇ ಸರಿ ಎಂದು ಅಷ್ಟಾವಕ್ರ ಮಹರ್ಷಿಗಳನ್ನುವರು (ಬ್ರಹ್ಮಜೀ. ೧೯೦): ಹಲವು ಸಮಗಾರರು ಕೂಡಿ ತೊಗಲೆಲ್ಲಾ ಹದ ಕಡಿಸಿದರು (ಗಾದೆ). **ಸಮ್ಮಕಾರ:** ಬ್ರಹ್ಮವನರಿದಲ್ಲಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಸರ್ವ ಜೀವ ಹತಕರ್ಮಕ್ಕೊಳಗಾದಲ್ಲಿ ಸಮ್ಮಕಾರ (ಕಡ್ಡುಮು. ೧೧). **ಸಮ್ಮಗಾಱ:** “ಚರ್ಮಕಾರ” (ನಾಚಿರಾ. ೩); “ಚರ್ಮಕೃತ್ಯಂ ಪಾದು ಕಾಕಾರನೆಂದೆನಲು ಸಮ್ಮಗಾಱಂ” (ಮಂಗರಾ. ೦೦೨-೬); ಶ್ರೀಮಹಾ ಚಾತುರ್ವ್ವಿದ್ಯ ಸಮುದಯಮಿರ್ಚ್ಛಾಸಿರ್ವ್ವರುಂ ಈ ಊರ ಸಮ್ಮಗಾಱರಾ ಕವಜ್ಜಿಯಾನ್ವಿಟ್ಟಾರ್ (ಕಇ. I, ೪-೩; ಸು. ೧೧ನೆಯ ಶತ); ಚಕಾರಕ್ಕೆ ಸಕಾರಂ– ಕ್ರಕಚ–ಕರಗಸ; ಚರ್ಮಕಾರ–ಸಮ್ಮಗಾಱ (ಶಮದ. ೨೬೩ ಪ್ರಯೋ) ; ಹುಸಿ ವೊಳೆತುವಂತ್ಯಜೆಯುಲಾ ಹುಸಿಯೊಸೆದುದುಂಕುರ ಸ ಮ್ಮ ಗಾ ಱ ನ ಲಿ (ಕೌಶಿರಾ. ೧೦-೩೦) ; ದೂಸಿಗರ ಪೂವಡಿಗರ ಸಮ್ಮಗಾಱರ . . . ನಾಡಿಗ ರೊಂದು ಜಂಗುಳಿ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೬೮-೧೪). P. ಸಂಸ್ಕೃತದ ‘ಚರ್ಮಕಾರ’ ಎಂಬ ಪದದಿಂದ ‘ಚಮ್ಮಗಾರ’ ಎನ್ನುವುದು ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾದ ತದ್ಭವ. ‘ಚಮಗಾರ’ ಎನ್ನುವುದು ಅದರ ಮುಂದಿನ ರೂಪ. ಸಕಾರದಿಂದ ಮೊದಲಾಗುವ ಮತ್ತು ಶಕಟರೇಫದಿಂದ ಕೊನೆ ಗಾಣುವ ‘ಸಮ್ಮಗಾಱ’ವು ಕವಿಗಳು ಪ್ರಾಚೀನವೆಂದು ರೂಪಿಸಿ ಕೊಂಡ ಸ್ವರೂಪಗಳಿರಬಹುದು. [<ಸಂ. ಚರ್ಮಕಾರ]

ಚಮಚ, ಚಮಚೆ (ನಾ). ಚಿಕ್ಕ ಸವುಟಿನಾಕಾರದ ಸಾಧನ : ಖಾರ ವನ್ನಾದರೂ ತಿನ್ನೋಣವೆಂದರೆ ಅದೂ ಅಷ್ಟೆ ಉಳಿದಿದೆ–ಒಂದು ಚಮಚ, ಎರಡು ಚಮಚ (ಅಗಸ್ತ್ಯ. ೬) ; ಚಾಕು ಚಮಚಗಳ ಉಪಯೋಗ ಗೊತ್ತೇ ಇಲ್ಲ (ಪ್ರವಾಇ. II, ೧೮೧). **ಚಮಚೆ :** ತಮ್ಮನ ತಟ್ಟೆಗೆ ಒಂದು ಚಮಚೆ ತುಪ್ಪ ಹೆಚ್ಚು ಬಿತ್ತು (ಚಂದುಟ. ೧೧) ; ಚಮಚೆಯಿಂದ ಹಾಲನ್ನು ಕುಡಿಸು ತ್ತಿದ್ದೆ (ಜನಜೀ. ೦೦೩) ; ನನಗೆ ನಿನ್ನ ಚುನಾವಣೆ ಗೀತೆಯನ್ನು ಚಮಚೆ ಯಿಂದ ಕುಡಿಸು (ಹನ್ನೊಂದ. ೩೫).

[←ಪಾರ. ಚಮ್ಚ, ಚುಮ್ಚ : ಹಿಂ. ಮರಾ. ಚಮಚಾ./ಸಂ. ಚಮಸ]

ಚಮುಚಿ ‘ಚಮುಚ’ ನೋ.

ಚಮುಟ₁ (ನಾ). ಹೆಚ್ಚು ಬೆವರುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ರೋಗ (?) : ಈ ಗುಳಿಗೆಯುಂ ಗರುಗದ ರಸದಲ್ಲಿ ಕೊಡಲು ಚಮುಟ ಮಾಣ್ಗುಂ (ವಿವೈವಿ. ೩೫) [←ತೆಲು. ಚೆಮಟ, ಚೆಮ್ಮಟ]

ಚಮುಟ₂ ‘ಚಮಡ’ ನೋ.

ಚಮಡ, ಚಮುಟ₂, ಚಮ್ಮಡ (ನಾ). ತೊಗಲು; ಚರ್ಮ: ಅದರ ಚಮಡ ಸುಲೀದ ಬಿಡ್ತಾರ್ದು (ಕಾನೂರು. ೨೭೭); ಕಂಭಕ್ಕೆ ಕಟ್ಟಿ ಚಮಡ ಸುಲೀತೇನೆ (ಆಗಸ್ಟ್. ೯೨) ; ಅವಳಿಗೆ ಈ ದಿನ ಚಮಡ ಸುಲೀದಿದ್ದರೆ ಸನ್ನ ಹೆಸರು ಬೇರೆ ಕರೀಬೇಕು (ಮಗಮಾ. ೩೬). **ಚಮುಟ₂** : ಲೇ, ಸುಳ್ಳ ಹೇಳಿದರ ಒಬ್ಬೊಬ್ಬರ ಚಮುಟಾ ಬೆಳಗೇನು (ಗ್ರಾಮಾಯ. ೫೭). **ಚಮ್ಮಡ** : ಚಮ್ಮಡ ಸುಲಿದು, ಚಪ್ಪಲಿಗೆ ಉಂಗುರ ಹೊಲಿಸಿಬಿಡುತ್ತೇನೆಯೇ (ನಡಾ. I, ೫೦೬). [←ಹಿಂ. ಚಮಡಾ, ಚಮಡೀ; ಮರಾ. ಚಮಡೀ]

ಚಮುತು (ನಾ). ಚಮತ್ಕಾರ; ಚಾತುರ್ಯ: ಈ ಹೊಸ ಸರ್ವಜ್ಞ . . . ಯಾವ ಸ್ಟಂಟ (ಚಮುತು)ಮಾಡಲಿರುವನೆಂಬುದು ಅವರಿಗೆ ಗೋಚರಿಸಲಿಲ್ಲ (ಕನಕ. ೨೫). [<ಸಂ. ಚಮತ್ ?]

ಚಮುತುಕಾರತ್ವ (ನಾ). = ಚಮತ್ಕಾರ ೨: ಚಮುತುಕಾರತ್ವದಿಂ ಬಾಡಬಂ ನಲಿವಂತೆ ಸುಮತಿ ತತ್ಪರಶುವಂ ಬೀಸಿದಲ್ ಸಾರಥಿಯ ಕಂಠಮಂ ಕಡಿದೊಯ್ದುದು (ಪರಶು. ೩೦-೩೬). [<ಸಂ. ಚಮತ್ಕಾರತ್ವ]

ಚಮುತುಕೃತಿ (ನಾ). = ಚಮತ್ಕಾರ ೨ : ಅಮರಪುರಪಾಲನದ ಲೀಲಾ ಚಮುತುಕೃತಿಗಿನ್ನೇನನೆಂಬೆನು (ನಿಭಾಗ. ೮-೨೦-೦೬). [<ಸಂ. ಚಮತ್ಕೃತಿ]

ಚಮತ್ಕರಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಸೋಜಿಗವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡು ; ಆಶ್ಚರ್ಯಗೊಳಿಸು : ಸುಖಂ ಸುಳಿದಾಡೆ ಲೀಲೆ ಮೋಹರಿಸೆ ಗಳಂ ಚಮತ್ಕರಿಸೆ ಗದ್ಗದಮಾಂತಿರೆ (ಗಿರಿಕ. ೩-೨೮) : ತಳಹತ್ತಂ ದಣುವಟ್ಟ . . . ಬಾಹುತಳಂ ಚಮತ್ಕರಿಸೆ ನಾನಾಕೌಶಲಂದೋಱಿದರ್ (ಶಬಶಂ. ೪-೬೫). ೨. ಅತಿಶಯಿಸು : ಚೆಲ್ವಂ ಚಮತ್ಕರಿಸುವಂತೆ ಸಾಹಿತ್ಯಮಂ ಸಯ್ತುಡುವಂತೆ ಪ್ರಾಣಮಂ ಪರಿರಕ್ಷಿಪಂತೆ . . . ಪಾರ್ವತಿಯಂ ಸಲಹುತ್ತುಮಿರೆಯಿರೆ (ಗಿರಿಕ. ೩-೦೧೯ ವ). [ಚಮತ್ಕರಣ₀ + – ಇಸು₁]

ಚಮತ್ಕಾರ (ನಾ). ೧. ಸೋಜಿಗ ; ಆಶ್ಚರ್ಯ ; ವಿಸ್ಮಯ. ೨. ಚಾತುರ್ಯ ; ಕೌಶಲ : ನಯಾನೀಕ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಮಹಾಮಂತ್ರ ನಿಚಯ ಚಮತ್ಕಾರಮತಿವಿವೇಕ ಬುದ್ಧ್ಯಾಜೀವಿ (ಎಇ. XIII, ೩೩೦-೨೦ ; 929) ; ವರಪ್ರಸಾದಮ್ಮೂಲು[ರಾ]ಯಾಸ್ಥಾನ ಚಮತ್ಕಾರಬಗೆಕಾಟಿ (ಬೊಂಕೆಶಾ. ೧೯೩೭, ಸಿಂದಗಿ. ೦೦-೮ ; 979) ; ಬಲಾತ್ಕಾರವಿದ್ದರೂ ಚಮತ್ಕಾರವಿರಬೇಕು (ಗಾದೆ). ೩. ಶೀಘ್ರತೆ ; ತ್ವರಿತತೆ ; ಬೇಗ : (ಕ). ೪. [ಕಾವ್ಯಮಿಾ] ಆನಂದ : ಆಹ್ಲಾದವಿಶೇಷಕ್ಕೆ “ಚಮತ್ಕಾರ”ವೆಂಬ ಹೆಸರೂ ಉಂಟು (ಭಾರಮಿಾ. ೧೫೫). [ಸಂ.]

ಚಮತ್ಕಾರಿ (ಗು). ೧. ಸೋಜಿಗವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ; ಆಶ್ಚರ್ಯಕರವಾದ. ೨. ಅಸಾಧಾರಣವಾದ ; ಅಸಾಮಾನ್ಯವಾದ. (ನಾ). ೩. ಚತುರನಾದ ವ್ಯಕ್ತಿ ; ಚಮತ್ಕಾರ ಮಾಡುವವನು : (ಕ). [ಸಂ. ಚಮತ್ಕಾರಿನ್]

ಚಮತ್ಕಾರಿತ (ಗು). ಚಕಿತಗೊಳಿಸಿದ ; ವಿಸ್ಮಯವನ್ನುಂಟುಮಾಡಿದ ; ಆಶ್ಚರ್ಯಗೊಳಿಸಿದ : ನಿಖಿಳಜಗದಾಶ್ಚರ್ಯ ಶೌರ್ಯರಸ ಬಹುಲ ಬಾಲಕ್ರೀಡಾ ಚಮತ್ಕಾರಿತ ವೀರಚಕ್ರನುಂ (ಆದಿಪು. ೮-೪೩ ವ). [ಸಂ.]

ಚಮತ್ಕೃತ (ಗು). ೧. ಚಕಿತ; ವಿಸ್ಮಿತ. (ನಾ). ೨. ವಿಸ್ಮಿತನಾದವನು; ವಿಸ್ಮಯಗೊಂಡವನು : ಅವನಂ ಚಮತ್ಕೃತನಾಗಿ ಅಲ್ಲಿಯೇ ನಿಂತನು (ಕಪಾಕುಂ. ೨೩). [ಸಂ.]

ಚಮತ್ಕೃತಿ (ನಾ). ೧. ಸೋಜಿಗ ; ಆಶ್ಚರ್ಯ : ಮಿಂಚುವ ವಿಭೂಷಣಕಿಮುಸುಕಿಟ್ಟು ಸುಳಿವರ್ಗೆ ಪೊಂಚುವ ಚಮತ್ಕೃತಿಯುನಳವಡಿಸಿ (ಜೈಮಿಭಾ. ೨೬-೧೦). ೨. ಕೌಶಲ ; ಚಾತುರ್ಯ : ಸತ್ಕೃತಿ . . . ಚಮತ್ಕೃತಿಯಂ ಪಡೆದು ಸೊಬಗುವಡೆದತ್ತೀಗಳ್ (ಕಾದಂಪೂ. ೫) ; ಈ ಕೃತಿ ಪುಣ್ಯಾಕೃತಿ ತಾಂ ಚಮತ್ಕೃತಿವಿಲಾಸಾವಾಸಂ(ಸುಕುಮಾ. ೧-೪೫); ಶ್ಯಾಮಕಂಧರನೀವನೀ ಕೃತಿಗತಿಚಮತ್ಕೃತಿಯು (ಬಸಪು. ೧-೫). ೩. ಆಹ್ಲಾದ ; ಆನಂದ : ಮತ್ಕೃತಿ ಚಮತ್ಕೃತಿಯಂ ಧರೆಗುಂಟುಮಾಡುಗುಂ (ಜಗವಿ. ೧-೧೫). [ಸಂ.]

ಚಮನ್, ಚಮಾನು, ಚಮಾಲು (ನಾ). ಹೂದೋಟ; ಪುಷ್ಪೋದ್ಯಾನ: ಕೈದಿ ಕಛೇರಿ ಮುಂದಿನ ಸಣ್ಣ ಚಮನ್‌ನಲ್ಲಿ ಬಹಳ ದಕ್ಷತೆಯಿಂದ ಹೂಗಿಡಗಳ ಪಾತಿ ಕಟ್ಟಿ . . . ಕೆಲಸ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದ (ಕೆಲನೆ. ೪೦೯) ; ಮನೆಯ ಮುಂದೆ ಚಮನ್, ರೋಜಾ, ಡೇರಾ, ನಂದಿಬಟ್ಟಲು ಗಿಡಗಳ ಮಧ್ಯೆ ಪನ್ನೇರಿಳೆ ಹಣ್ಣಿನ ಮರ (ಹೊಸಕ್ಕಿ. ೦೨೩). **ಚಮಾನು** : ದಕ್ಷಿಣಾಮೂರ್ತಿ ದೇವಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ ಚಮಾನು ಗುರಿಕಾರ ಕಪನ್ನೈಯ ಹಿತ್ತಾಳೆ ಚೌಕಟ್ಟು ಗುಬ್ಬೀಕದ ಸಹ ಮಾಡಿಸಿ ಒಪ್ಪಿಸಿದ ನಿಲುವಿನ ಸೇವಾರ್ಥ (ಎಕ. XIV, ಚಾಮುರಾ. ೨೩೭-೦ ; ?). **ಚಮಾಲು** : ಚಮಾಲನ್ನಂತು ನೋಡುವುದಕ್ಕೇ ಆಗದು, ಚೆನ್ನಾಗಿ ಹುಲ್ಲು ಕೂಡ ಬೆಳೆದಿಲ್ಲ (ಕಿಂಕಥ. ೧೯೪). [←ಪಾರ. ಹಿಂ. ಮರಾ. ಚಮನ್]

ಚಮರ (ನಾ). ೧. ಉದ್ದವಾದ ಕೂದಲು ಮತ್ತು ಗೊಂಡೆಬಾಲವುಳ್ಳ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮೃಗ. ೨. ಚಮರಮೃಗದ ಬಾಲದ ಕೂದಲಿಂದ ತಯಾರಿಸಿದ ಕುಂಚ,–ಚಾಮರ : “ಚಾಮರ ಚಮರಮುದಕ್ಕುಂ” (ಕವಿಕಂ.೨೬೭) : ಇಕ್ಕೆಲದ ಚಮರ ಸೀಗುರಿಯಿಂದೆ ಮೆಱೆವುತುಂ (ನಂಬಿರ. ೩-೬೩) : ಕರಗ ಕಾಳಾಂಜಿ ಬಡಪ ಗಿಂಡಿ ಚಮರವ ಧರಿಸಿದೂಳಿಗದವರು (ಕಂನವಿ. ೧೨-೩೭). [ಸಂ.]

ಚಮರಗಾರ್ತಿ (ನಾ). ಚಾಮರ ಬೀಸುವವಳು ; ಚಾಮರ ಬೀಸುವ ಊಳಿಗದವಳು: ಕಸ್ತೂರಿ ಹಿಂಗದ ಚಮರಗಾರ್ತಿಯರು ಹೊಂಗದಳಿಯ ಕೋಮಲಪತ್ರವೀಜನದಂಗನೆ ಮೆಱೆದಳೊತ್ತಿನಲಿ (ಮೋಹತ. ೫-೩೯). [ಚಮರ + – ಕಾಱ + – ತಿ₁ (< – ಇತ್ತಿ)]

ಚಮರಜ (ನಾ). (ಚಮರೀಮೃಗದ ಕೂದಲಿನಿಂದ ಮಾಡಿದ) ಚಾಮರ: ಒರ್ವಳ್ ಕೊಡೆವಿಡಿವುದು ಮತ್ತೊರ್ವಳ್ ಚಮರಜಮ [ಪಾಠಾಂ. ಚಾಮರವ] ನಿಕ್ಕುತಿರ್ಪುದು (ಗದಾಯು. ೯-೩೦) : ಚಮರಜಮನಿಕ್ಕೆ ಖಚರ ಪ್ರಮದಾಜನಂ (ಪಂರಾಮಾ. ೦೪-೧೨೮). [ಸಂ.]

ಚಮರಧಾರಿಗ (ನಾ). ಚಾಮರದ ಆಳು : ಹಡಪ ಬಾಹಿಯ ಚಮರಧಾರಿಗರ ದೊರೆಗಳುಳಿದರು ಬೆದಱಿ ರಥದಲಿ (ಕುವ್ಯಾಗ. ೧-೦೪). [ಚಮರಧಾರ₀ + – ಇಗ]

ಚಮರರುಹ (ನಾ).=ಚಮರಜ : ತಚ್ಚಮರರುಹ ಮಹಾಶೋಭೆ ಕೈಗಣ್ಮೆ (ಪಂಪಭಾ. ೪-೦೪) : ಚಮರರುಹದ್ವಯಂ ಬೆಳಪ ಬೆಳ್ಗೊಡೆ ಪೂಮಟೆ ಭಾಪ್ರತಾನಮತ್ತಮುಮಣಿಪೀಠಮಿಂದ್ರಸಭೆಯೆಂಬಿವು ಫಾತಿ ಚತುಷ್ಕಘಾತದಿಂ ಸಮನಿಸೆ (ಶಾಂತಿಪು. ೪-೬೩) : ಚಮರರುಹಾಗ್ರಮಂ ಪಿಡಿದು (ಕಾದಂಬ. ೯೮) : ಇಕ್ಕುವ ಚಮರರುಹಂ ತನ್ನ ಕಣ್ಗೆ ಮಱೆಯಾದಪುದು (ಅಜಿಪು. ೫-೫೪) : ದೇಸೆವೆತ್ತುವು ಕಮಳಭವಂಗಿಕ್ಕುವಮಳ ಚಮರರುಹಂಗಳ್ (ಜಗವಿ. ೧-೩೮). [ಸಂ.]

ಚಮರಾಲವಟ್ಟ (ನಾ). ಚಮರಮೃಗದ ಕೂದಲಿನಿಂದ ಮಾಡಿದ ಬೀಸಣಿಗೆ; ಚಾಮರ: ಆಳಿಯರ್ ಬೀಸುವ ಚಮರಾಲವಟ್ಟ ತಣ್ಗಾಳಿಯಿಂದವಳೊಡಲ್ಗಿಚ್ಚು . . . ಭಡಾಳಿಸಿತು (ಮೋಹತ. ೨೬-೬೨). [ಚಮರ + ಆಲವಟ್ಟ]

ಚಮರಿ (ನಾ). ೧. ಹೆಣ್ಣು ಚಮರಮೃಗ : "ಆ ರೋಮಿ ಗೋಕರ್ಣ ಮೆನಲು ಚ[ಪಾಠಾಂ. ಲ್ಚ]ಮರಿಯ ಮೃಗ[ಪಾಠಾಂ. ಚಮರಿಮೃಗ]ಮದು" (ಮಂಗರಾ. ೪೯-೧೧) : ಮುಸುಗಳಿವು ಕತ್ತುರಿಯ ಮೃಗವಿವು ಚಮರಿಯಿವು . . . ಗಜಗಮನೆ ನೋಡು (ತೊರರಾ. ೩-೧-೩೧) ; ಉಡುಗುತ್ತಲ್ಲಿರ್ಪುದುದ್ಯಚ್ಚಮರಿ ರಜಮನಾ ತಾಣದೊಳ್ ಹಸ್ತಿ ಕೈನೀರಿಡುತಂ ಸಮ್ಮಾರ್ಜನಂಗೈವುದು (ರಾಜಶೇ. ೧-೦೨೬). ೨. ಚಮರಮೃಗದ ಬಾಲದ ಕೂದಲು: ಆನೆಗಳ ದಂತಂಗಳುಂ ಮುತ್ತುಗಳುಂ ಪುಲಿಯ ತೊವಲ್ಗಳುಮಂ ಚಮರಿಗಳುಮಂ ಕೊಂಡು ಬಂದು (ವಡ್ಡಾರಾ. ೦೬೩-೦೫) ; ಚಮರಿಯುನೆಯ್ದೆ ಕರ್ಬುನದ ಮುಟ್ಟುಗಳಂ ಪಿಡಿದಿರ್ದು ಮಾಜು ನೀಂ (ಅಟ್ಟಮ. ೬-೨೨). ೩. ಚೌರಿ; ಚಾಮರ: ಢಾಳಿಸುವ ಹಲವು ಚಮರಿಗಳ ಮಧ್ಯದೊಳೋಲಗಂಗೊಟ್ಟು ಕುಳ್ಳಿರ್ದ (ಹದಶಾ. ೧೦-೩೭): ನನೆದವು ಬಾಹುರಕೆ ಪಕ್ಕರಿಕೆ ಹಲ್ಲಣ ಜೋಡು ಸೀಸಕ ಛತ್ರ ಚಮರಿಗಳು (ಕುಮಾರ್ರದ್ರೋ. ೩-೪೦). ೪. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮೀನು : "ಚಮರೀ–ಚಮರೀಮೃಗ, ಮೀನಭೇದ" (ಒಷಧಿ. ೫೪). [ಸಂ. ಚಮರೀ]

ಚಮರಿಕ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ; ಕೋವಿದಾರವೃಕ್ಷ. [ಸಂ.]

ಚಮರಿಮೃಗ (ನಾ).=ಚಮರೀಮೃಗ : "ಆ ರೋಮಿ ಗೋಕರ್ಣಮೆನಲು ಚಮರಿ ಮೃಗ[ಪಾಠಾಂ. ಚಮರಿಯಮೃಗ]ಮದು" (ಮಂಗರಾ. ೪೯-೧೧). [ಚಮರಿ + ಮೃಗ]

ಚಮರೀಜ (ನಾ). = ಚಮರಜ : ನಾನಾಚಮರೀಜಮಾಯು ಸಭೆಯಂ ತಳ್ಪೊಯ್ಯಲಿರ್ದಾ ಜಗತ್ಪತಿಯೊಡ್ಡೋಲಗದೊಳ್ (ಜಗವಿ. ೧-೨೬). [ಸಂ.]

ಚಮರೀಜಕಾಂತೆ (ನಾ). ಚಾಮರ ಬೀಸುವ ದಾಸಿ: ಚಮರೀಜಕಾಂತೆಯರ್ ಸಿತಚಮರದ ವಿಕ್ಷೇಪದಿಂದಮೆಸೆದರ್ (ಕಾದಂಪೂ. ೪೭೩). [ಚಮರೀಜ + ಕಾಂತೆ]

ಚಮರೀಮೃಗ (ನಾ). = ಚಮರಿ ೧ : ಚಮರೀಮೃಗಶಿಶು ತಂದು ದುನಮಗಿದು ಸಾಫಲ್ಯಮಾಯ್ತು (ಕುಸುಮಾ. ೭-೮೬) ; ಬಳಿಕಲ್ಲಿ ಕಸ್ತೂರಿಮೃಗ ಚಮರೀಮೃಗ . . . ಪವಿತ್ರಮೃಗ ಜಾತಿಗಳುಂ (ವಿವೇಕ. ೨೧೨) ; ಉರಿಗಣ್ಣ ಚಮರೀಮೃಗಂ ಹೇರಣಲು ಚಿತ್ರಕ (ರುಕ್ಮಾಂಗ. ೧೧-೪). [ಸಂ.]

ಚಮರೀರುಹ (ನಾ).=ಚಮರಜ: ಮಿಳಿರ್ವನ್ನಂ ಚಮರೀರುಹಂ ಮಿಱುಗುವನ್ನಂ ಪಾಂಡರಚ್ಛತ್ರಮಂಡಳಂ (ಜಗವಿ. ೪-೯೯) ; ಜಿನಾಂಬಿಕೆಗಿಕ್ಕಿದರಮರಿಯರಮರೆ ಧವಳಚಮರೀರುಹಮಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೯-೬೪). [ಸಂ.]

ಚಮಸ (ನಾ). ೧. ಯಾಗಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಸೋಮರಸವನ್ನು ಕುಡಿಯುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಬಳಸುವ ಪಾತ್ರೆ,– ಪಾನಪಾತ್ರೆ: ಚಮಸ ದರ್ವೀ ಆಜ್ಯಸ್ಥಾಲೀ . . . ಪ್ರಮುಖಪಾತ್ರವಿಶೇಷಂಗಳು (ವಿವೇಕ. ೦೩೫) ; ವಿಹರಿಸುವ ದರ್ಭಾಸ್ತರಣದ ಚಮಸಾದಿಗಳ ಬಹುಸಾಧನಂಗಳಿಂ (ಜೈಮಿಭಾ. ೩೩-೩೮) : ಸೋಮಲತೆಗಳನ್ನು ಕೊಂಡು ತಂದು ಚಮಸಗಳೆಂಬ ಪಾತ್ರೆಗಳಲ್ಲಿ ಸೋಮರಸವನ್ನು ಗ್ರಹಿಸಿ (ಶಿವದ. ೨೦೨-೧೪). 'ಚಮು' ಪರಾ. ೨. ಚಮಚ; ಸಣ್ಣ ಆಕಾರದ ಸವುಟು : ಪಾಯಸದ ಸವಿಯನಱಿಗುಮೆ ಚಮಸಂ (ನೀತಿಮಂ. I, ೩೦೪). ೩. ಅಕ್ಕಿಹಿಟ್ಟು, ಗೋಧಿಹಿಟ್ಟು ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಂದ ಮಾಡುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಿಹಿತಿಂಡಿ,–ಮಿಠಾಯಿ. [ಸಂ.]

ಚಮಸಿ (ನಾ). = ಚಮಸ ೧ : "ಚಮಸಿ–ಸೋಮಪಾನಪಾತ್ರ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೩೮೬). [ಸಂ. ಚಮಸೀ]

ಚಮಾನು 'ಚಮನ್' ನೋ.

ಚಮಾಲು 'ಚಮನ್' ನೋ.

ಚಮು (ನಾ). ೧. ಪಡೆ; ಸೈನ್ಯ : "ಪೃತನಾನೀಕ ಧ್ವಜಿನೀ ಪತಾಕಿನೀ ಸೇನೆ ಬಳ ಚಮೂ ಚಕ್ರಾಖ್ಯಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೮೩-೭); "ಪೃತನಾ, ಸೇನಾ . . . ಚಮೂಃ, ವರೂಥಿನೀ, ಅನೀಕಿನೀ, ಅನೀಕಂ–ಈ ೧೦ ಪಡೆ" (ಹಲಾಯು. ೭೫-೩೦೩). ೨. ೭೨೯ ಆನೆ, ೭೨೯ ರಥ, ೨೧೮೭ ಕುದುರೆ, ೩೬೪೫ ಕಾಲಾಳು–ಇವುಗಳನ್ನುಳ್ಳ ಒಂದು ಸೈನ್ಯದಳ: "ಪೃತನೆಯವು ಮುಂದೆ ಮೂಱಾಗೆ ಚಮು" (ಮಂಗರಾ. ೮೬-೩೦). [ಸಂ. ಚಮೂ]

ಚಮೂನಾಥ (ನಾ). ಪಡೆವಳ; ದಂಡಾಧಿಪತಿ; ಸೇನಾನಿ : ಚಮೂನಾಥ ಚಕ್ರಾಧಿನಾಥಂಗೆ ಜಯಪ್ರಾರಂಭಗಚ್ಛಸ್ಫಟಿಕಕಳಶಮಂ ತೀವಿ (ಆದಿಪು. ೦೨-೮) ; ಗಂಗರಾಜ ಚಮೂನಾಥನ ಜನನಿ (ಎಕ. II, ೦೦೮-೨೩ ; 1120). [ಸಂ. (ಚಮೂ + ನಾಥ)]

ಚಮೂಪ (ನಾ). = ಚಮೂನಾಥ : ಅರಮನೆಯೊಳೊಡನೆಯ ಚಮೂಪರೊಡಗೂಡಿ ಮಜ್ಜನ ಭೋಜನಂ ಮಾಡಿ ಪವಡಿಸಲು (ಹಜಾ. ೯-೫೩೩). [ಸಂ.]

ಚಮೂಪತಿ (ನಾ).=ಚಮೂನಾಥ : "ಚಮೂಪತಿಯನೀಕಸ್ಥನೆನೆ ದಂಡನಾಥನಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೮೦-೮) : ಸಿಂಧುರಾರಾತಿಯಂ . . . ಚಮೂಪತಿ ಕಂಡಂ (ಆದಿಪು. ೦೬-೪೫) ; ಜನಪತಿ ಮೆಚ್ಚಿ ತನ್ನಯ ಚಮೂಪತಿ ಮಾಡಿದಂ (ಅಜಿಪು. ೧-೪೩). [ಸಂ. (ಚಮೂ + ಪತಿ)]

ಚಮೂರ (ನಾ). ಹುಲಿ ; ವ್ಯಾಘ್ರ : "ವ್ಯಾಘ್ರಂ ತರಕ್ಷು ಮೃಗರಿಪು. ಚಮೂರವೆನೆ ಶಾರ್ದೂಲಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೪೦-೧) : "ಚಮೂರವೆನೆ ಹುಲಿ" (ಮಂಗರಾ. ೪೭-೭) ; ಹರಿಣ ಚಮೂರಂಗಳ್ ಶಾಂತರೂಪದಿಂದಿರ್ದುವಜಿತನಾಥನ ಕೆಲದೊಳ್ (ಅಜಿಪು. ೭-೬) ; ತೊಟ್ಟನೆ ಬೀೞ್ ಮೇಲೆ ಪುಲಿದೋಲ್ ನಿಜದೀವದ ಪುಲ್ಲೆ ಬೆರ್ಚಿ ಧೀಂಕಿಟ್ಟು ಚಮೂರವೆಂದು ಬಿಱುತೋಡೆ (ಪುಷ್ಪಪು. ೫-೦೦೦). [?]

ಚಮೂರು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಜಿಂಕೆ ; "ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಚರ್ಮವುಳ್ಳ ಜಿಂಕೆಯ ಭೇದಗಳು" (ಅಮರ. ೮೯೫). [ಸಂ.]

ಚಮೂವಲ್ಲಭ (ನಾ).=ಚಮೂನಾಥ: ವಾಜಿಗಳಂ ವಿಳಾಸಿನಿಯರಂ ತನ್ನಂ ಚಮೂವಲ್ಲಭಾಭರಣಂ ಶ್ರೀಪತಿ (ಸೌಇಇ. XX, ೭೪-೯ ; 1112). [ಸಂ. (ಚಮೂ + ವಲ್ಲಭ)]

ಚಮ್ಮ, ಚೆಮ್ಮ, ಸಮು$_1$, ಸಮ್ಮ$_2$ (ನಾ). ಚರ್ಮ ; ತೊಗಲು : ತನುವೆಂಬ ಮನೆಗೆ ಅಸ್ಥಿಂಗಳು ಚಮ್ಮ[ಪಾಠಾಂ. ವರ್ಮ]ದ ಹಂಜರ ನರದ ಭೀಮುಗಟ್ಟು (ಆದವ. ೧೫-೩೩) : ಮೆಱೆದಿದಿರಾಗಿ ತಾಗಿದ ಗಜಾಸುರನಂ ಪಿಡಿದೆತ್ತಿ ಚಮ್ಮಮಂ ಸೞಸೞ್ಸೞನೆ ಸೀಳ್ದು ಬಿದಿರ್ಚಿಯಾಡುತ (ಎಕ. XVI, ಚಿಕ್ಕನಾ. ೭೦-೨೩ : 1235). ಚೆಮ್ಮ : 'ಚೆಮ್ಮಾವುಗೆ' ಪರಾ. ಸಮು$_1$: "ಸಮ್ಮ (ಸಮು, ಚಮ್ಮ)–ಚರ್ಮ(ನ್)=ತೊಗಲು" (ತದ್ಭಕೋ. ೪೩). 'ಸಮುಗಾರ' ಪರಾ. ಸಮ್ಮ$_2$: "ನೆೞ್ ತೋಲ್ ತೊವಲುಂ ಸಮ್ಮಮಡಿರದಕ್ಕುಂ ಚರ್ಮ" (ಕವಿಕಂ. ೮೫) ; "ಸಮ್ಮವೆನೆ ಚರ್ಮ" (ಕಶರ. ೧೦೩) : ನುಣ್ಪುವಟ್ಟು ತೋೞ್ ಬಿಗಿದುಟ್ಟ ಪುಲಿದೊವಲೊಳಂ ತಕ್ಕಿನಿಂ ಮಿಕ್ಕು ಪೋದರ್ಾನೆರಕ್ಕಸನ ಸ[ಪಾಠಾ. ಚ]ಮ್ಮದ ಮೇಲ್ವೊದಿಕೆಯೊಳಂ ಚೆಲ್ವನಾಂತು (ಕಬ್ಬಿಕಾ. ೧೬೭) ; ಕಣ್ಣಪ್ಪನಡಿಗೆರ್ಪು ಭರದಿನೊರಸಲ್ಸಮವೆಡೆದು ಪೋದುದು (ಅರಾಚ. ೩-೨೮); ಮೆಯ್ಯ ಸಮ್ಮಂ ಸುಗಿದು (ಭಾವಚಂ. ೫-೭) : ನಸುನಗುತ್ತೆರಳೆಯಂ ತಾಳ್ದು ಪುಲಿಯಂ ಸೀಳ್ದು ಪೊಸಸಮ್ಮವುಟ್ಟು ಫಣಿಗಳ ತೊಟ್ಟು ಕೈದುಗಳನೆಸಕದಿಂ ಧರಿಸಿ (ಚಬಪು. ೨೦-೩೦) : ಶಿರಮಾಲೆಯಾಭರಣ ನಿರ್ಮಲ ದುಕೂಲಂ ಸಮ್ಮದಂಬರಂ ಕುಂಕುಮದ ತಿಲಕ ಪಣೆಗಣ್ ವಿರಾಜಿಸುವರ್ಧನಾರೀಶ ಸಿದ್ಧನಂಜೇಶ ಸಲಹಾ (ಗುರುಚಾ. ೧೧-೧) ; ಪೊಂಬುಲಿ ಸಮ್ಮಮಾನದಲೆಮುತ್ತು ಮೊಲಂಗಳ ಬಿಕ್ಕು . . . ಪೀಲಿಯೆಂಬಿವಂ ತುಂಬಿದ ಕಂಬಿಯುಂ ತಳೆದವೇಂ ತಳರ್ದತ್ತೊ ಪುಳಿಂದಸಂಕುಳಂ (ರಾಜಶೇ. ೫-೧೧೪); ಮೆತ್ತನೆಯಾದ ಸಮ್ಮದೆ ಮನೋಹರ ಮೆಂದೆನಿರ್ಪಿದ ಶೆಳ್ವಸಿರ್ ಬತ್ತರವಾಗಲ್ (ಜಾಲಾಸ್ಯ. ೧-೦೩-೨೬). 'ಸಮ್ಮಪಾವುಗೆ' ಪರಾ. [<ಸಂ. ಚರ್ಮನ್]

ಚಮ್ಮಖಿಳ್ಳ (ನಾ). ಚರ್ಮದ ಮೇಲಿನ ಕಲೆ,– ಕೆಂಪುಚುಕ್ಕೆ : ತಲೆಗಾತ್ರ ಸ್ಫುರಣಂ ನರವುಲಿ ಕಾರೆಳ್ಕಟ್ಟಿ ಚ(ಂ)ಮ್ಮಖಿಳ್ಳೆಂದಿನಿತುಂ ಬಲದೊಳ್ ಪುರುಷಂಗೆಡದೊಳ್ ಲಲನೆಗೆ ಸಮನಿಸಿದೊಡಿಷ್ಟಫಲಮಂ ಕುಡುಗುಂ (ಲೋಕೋಪ. ೧೦-೬೪). [ಚಮ್ಮ + ಖಿಳ್ಳ$_0$ (← ಪ್ರಾ. ಖಿಲ್ಲ = ಗುಳ್ಳೆ)]

ಚಮ್ಮಟ (ನಾ). ಚರ್ಮದ ಹೊದಿಕೆಯುಳ್ಳ ಗುರಾಣಿ,– ಖೇಟಕ : ಬಹುಭಾರಣದ ಚಮ್ಮಟದ ಖಡುಗದ ಪಾರಗದ ಪರಿಣತರು ಹೆಣಗಿದರು (ಕುಮಾರರಾ. ೧೪-೫). [<ಸಂ. ಚರ್ಮಪಟ]

ಚಮ್ಮಟಿಕೆ$_1$, ಚಮ್ಮಟಿಗೆ$_1$, ಚಮ್ಮಟ್ಟಿಗೆ$_1$, ಚಮ್ಮಡಿಕೆ(ನಾ). ಕಮ್ಮಾರನು ಬಳಸುವ ದೊಡ್ಡಸುತ್ತಿಗೆ : ಮಾಯೆಗಲುಗದ ಧೈರ್ಯವೆಂಬಡೆಯ ಮೇಲಿರಿಸಿ ನಿತ್ಯವೆಂದೆಂಬ ಚಮ್ಮಟಿಕೆ[ಪಾಠಾಂ. ಗೆ]ಯಿಂ ಪೊಡೆವುತಂ(ಇಆರ. ದೀ. ೨೦೬-೨೧). **ಚಮ್ಮಟಿಗೆ$_1$:** ಕಾಯ್ದ ಮೊಳೆಯ ಚಮ್ಮಟಿಗೆಗಳಿಂದೆ ಅಡಸಿ ಪೊಯ್ಯೆ (ಸಾನಂದ. ೬-೧೦ ರಗಳೆ) : ಅಸ್ತ್ರಗಳನು ಮುಱಿಯದೆ ಚಮ್ಮಟಿಗೆಯೊಳು ಕೊಱಯದೆ ಗರಗಸವಿಡಿದು ಕೈಕಾಲ್ಗಳ ಬಱದೇಕೆ ಕೊಂದೆನೊ ರಣದಿ (ವರ್ಧಚ. ೮-೧೨); ಕಲ್ಲುಗಳಿದ್ದರೆ . . . ಚಾನಗಳಿಂದಾಗಲಿ ಚಮ್ಮಟಿಗೆಯಂಥ ದೊಡ್ಡ ಸುತ್ತಿಗೆಯಿಂದಾಗಲಿ ಒಡೆದು ತಂದು ಹೊಲದ ಮೇರೆಗೆ ಹಾಕಬೇಕು (ಕೃಷಿಪ್ರ. ೪೧). **ಚಮ್ಮಟ್ಟಿಗೆ$_1$:** (೬). **ಚಮ್ಮಡಿಕೆ :** ಚಮ್ಮಡಿಕ ಮೊದಲಾದುವಱಂ ಬಡಿವ (ಶಾಸ್ತ್ರಬೀ. ೬೦-೨).

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ಚಮ್ಮಟ್ಟಿ; ತುಳು. ಚಮಟಿಗೆ; ತೆಲು. ಸಮ್ಮೆಟ]

ಚಮ್ಮಟಿಕೆ$_2$ ‘ಚಮ್ಮವಟ್ಟಿಗೆ’ ನೋ.

ಚಮ್ಮಟಿಗೆ$_1$ ‘ಚಮ್ಮಟಿಕೆ$_1$’ ನೋ.

ಚಮ್ಮಟಿಗೆ$_2$ ‘ಚಮ್ಮವಟ್ಟಿಗೆ’ ನೋ.

ಚಮ್ಮಟ್ಟಿಗೆ$_1$ ‘ಚಮ್ಮಟಿಕೆ$_1$’ ನೋ.

ಚಮ್ಮಟ್ಟಿಗೆ$_2$ ‘ಚಮ್ಮವಟ್ಟಿಗೆ’ ನೋ.

ಚಮ್ಮಡ ‘ಚವುಡ’ ನೋ.

ಚಮ್ಮಡಿಕೆ ‘ಚಮ್ಮಟಿಕೆ$_1$’ ನೋ.

ಚಮ್ಮಡೆಗದ್ದೆ (ನಾ). ಕೆಂಪುಮಣ್ಣಿನ ಗದ್ದೆ (?): ಕೇರಿದ ಚಂಮಡೆಗದ್ದೆ ತೆವರ ಯುಸಗಮೆಳೆ (ಎಕ. III, ತಿರುಮ. ೬೩-೫೦೩ : 1744).

[ಚಮ್ಮಡ$_0$ + ಗದ್ದೆ (<ಗಟ್ಟೆ)]

ಚಮ್ಮಣಿವಟ್ಟು ‘ಚೆಮ್ಮಣಿವಟ್ಟು’ ನೋ.

ಚಮ್ಮರ ‘ಚಮ್ಮಾರ’ ನೋ,

ಚಮ್ಮರಿಗೆ (ನಾ). ಚಾಟಿ ; ಬಾರುಕೋಲು ; ಕೋರಡೆ: ಅಱುವತ್ತಾಱು ಮಂಡಳಿಕರ ಬೆಂನ ಚಂಮರಿಗೆ ಹೊಳೆಕಲ್ಲ ಬೆಣೆಯನಾಯ್ಕನ ಮಗ ಕಂಬೆಯ ನಾಯ್ಕ (ಎಕ. XVI, ತಿಪಟೂ. ೧೬೦-೧೧ : 1277).

[<ಚಮ್ಮಟಿಗೆ?]

ಚಮ್ಮವಟ್ಟಿಗೆ, ಚಮ್ಮಟಿಕೆ$_2$, ಚಮ್ಮಟಿಗೆ$_2$, ಚಮ್ಮಟ್ಟಿಗೆ$_2$, ಸಮಟಿಗೆ, ಸಮ್ಮಟಿಗೆ (ನಾ). ಬಾರುಕೋಲು ; ಚಾವಟಿ : ತತ್ತುರಂಗವನು ತೆಗೆದಂಗಣಕೆ ಹಲ್ಲಣಿಸಿ ಹತ್ತಿ ಪೊಯ್ದಾ ಚಮ್ಮವಟ್ಟಿಗೆಯ ಹುಯ್ಲಿಗೆ ಕಱುತ್ತು ನಭಕುಪ್ಪರಿಸೆ ಜಗುಳ್ದಧೋಗತಿಗೆ ಬೀಳ್ವಂದದಿಂ ಬಿಳ್ದನವನು (ಸಮ್ಯಕೌ. ೧೧-೬೦). **ಚಮ್ಮಟಿಕೆ$_2$:** ಬಿರುದರ ಬೆನ್ನ ಚಮ್ಮಟಿಕೆ ಗಂಡರ ದಾವಣಿ ವೀರಘಂಟೆಯುಪ್ಪರಗುಡಿ ಬಿಲ್ಲ ಜೇವಣಕೆ ಕಣ್ಣಲೆ ಕಾಸದೆಯುಂಬ ಡೊಂಬಿನಾಳ್ ಧುರಧರೆಯೊಳ್ ಸಹಸ್ರಮಿದಿರಾದಡಮಂತಕನೆಮ್ಮ ಪೋರಿಯಂತಿರೆ ಕಡೆಪೊಯ್ಯಸಲ್ಲದಡೆ ಮಾಡುವೆನಗ್ನಿಮುಖಪ್ರವೇಶಮಂ (ಮಹಾನೇ. ೧೧-೧೩೬) : ಚಮ್ಮಟಿಕೆಯಂ ಪಿಡಿದು ರಥವನು ತಿರುಗಿಸುತ ಬಂದು (ರಾಮದಿ. ೫೯): ಎತ್ತಿ ಚಮ್ಮಟಿಕೆಯನ್ನು ಚಪ್ಪರಿಸುತ್ತ ವಾಜಿಗಳನ್ನು ಗರಗರಸುತ್ತ (ಮುದ್ರಾಮಂ. ೫-೩೦). ಚಮ್ಮಟಿಗೆ$_2$: “ ಚರ್ಮದಂಡಃ, ಕಶಾ – ಈ ೨ ಚಮ್ಮಟಿಗೆ ” (ಹಲಾಯು. ೬೩-೨೮೮) : “ ಕಶೆ ಚರ್ಮದಂಡಮೆನೆ ಚಮ್ಮಟಿಗೆಯೆನಿಸಿಕ್ಕು ” (ಮಂಗರಾ. ೮೧-೧೩) : ಅನ್ನೆಗಂ ನಕುಳನುಮಂಕವಣಿಯುಂ ಬಾಳುಂ ಬಾರುಂ ಚಮ್ಮಟಿಗೆಯುಮನೊರ್ವ ಕೀಲಾಳಿಂ ಪಿಡಿಯಿಸಿಕೊಂಡು ಬಂದು (ಪಂಪಭಾ. ೮-೫೪ ವ); ಬಟಲ್ವೊಡಲೊಳ್ ಚಮ್ಮಟಿಗೆಗುತ್ತುಗಳುಮಂ . . . ಮೆಯ್ಯೊಳ್ತೊಡಲ್ವೊರಜೆಗಳ ಕಟ್ಟಂ ಪುಟ್ಟಿದ ಬೇನೆಯುಮನೆಂತು ಸೈರಿಸಿದೆ (ಶಾದಂಅ. ೬೩೦); ಕಟಿ ಚಮ್ಮಟಿಗೆ ಮುಟ್ಟಿದವೊಲ್ ನಸುಬೆರ್ಚಿ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೮೨೩) : ವೀರಘಂಟೆಯ ಹೊನ್ನ ಗುಬ್ಬಿಯ ರನ್ನವಟ್ಟೆಯ ಬೆನ್ನ ಚಮ್ಮಟಿಗೆಯ ಬಿಳಿಯ ಚವರದ . . . ತಟ್ಟನೊಟ್ಟಜೆಯ ಕಟ್ಟುಬ್ಬಟೆಯ ಬಿರುದಿನ ಹರಿಗೆಕಾಱರ ಪರಿವೀಥಿಯೊಳಂ (ಗಿರಿಕ. ೬-೫೫ ವ) : ಮಡದತಾಂಕಿ ಚಮ್ಮಟಿಗೆಯಂ ತೆಗೆದೊತ್ತಿದ ಮುನ್ನಮಾ ಹಯಂ ಮಿಡಿದವೊಲಾರ್ಪಿನಿಂ ನೆಗೆದು ಪಶ್ಚಿಮದಿಕ್ಕಿಗೆ ಪಾಯ್ದು (ಪುಣ್ಯಾಸ್ರ. ೦೦-೩೦) : ತುರಗವನು ಬೋಳಯಿಸಿ ವಾಘೆಯ ತಿರುಹಿ ಚಮ್ಮಟಿಗೆಯಲಿ ತೇಜಿಯ ಬರಿಯ ಬೆದಱಿಸಿ ಕೃಷ್ಣ ಪಾರ್ಥನ ರಥವ ಲುಳಿವಡೆದ (ಕುಮಾಭೀ. ೩-೨); ಎಸೆವ ಮಿಳಿ ಸರ್ಪಮುಪನಿಷದಾಳಿ ಹಯ ರಜ್ಜು ಮಿಸುಪ ಚಮ್ಮಟಿಗೆಯೋಂಕಾರಂ (ಚಬಪು. ೪೮-೪೨) : ಈ ಚಮ್ಮಟಿಗೆ ಸುಲಿದು, ಬೆನ್ ಪಸುರ್ಗಟ್ಟಿ (ಅಶ್ವತ್ಥಾ. ೬-೯೫) ; ತನ್ನ ಕೋಣೆಯಲ್ಲಿ ಕುಳಿತು ತನ್ನ ಕಲ್ಪನಾವಿಲಾಸಕ್ಕೆ ಚಮ್ಮಟಿಗೆಯನ್ನು ಬೀಸಿ ಎತ್ತೆತ್ತೋ ಹರಿಬಿಡುವನು (ಜಯಂತ. ೬೯). **ಚಮ್ಮಟ್ಟಿಗೆ$_2$:** “ ಚರ್ಮಪಟ್ಟಿಕಾ–ಚಮ್ಮಟ್ಟಿಗೆ, ಸಮಟಿಗೆಯೆನಲುಮಕ್ಕುಂ”(ಶಮದ. ೨೯೪ ಪ್ರಯೋ): “ಚಮ್ಮಟಿಗೆ – ಚಮ್ಮಟ್ಟಿಗೆ ” (ಶಬ್ದಾನು. ೩೭೮ ಪ್ರಯೋ). **ಸಮಟಿಗೆ :** “ಚರ್ಮಪಟ್ಟಿಕಾ–ಚಮ್ಮಟ್ಟಿಗೆ, ಸಮಟಿಗೆಯೆನಲುಮಕ್ಕುಂ” (ಶಮದ. ೨೯೪ ಪ್ರಯೋ) : “ ಸಮಟಿಗೆ, ಚಮ್ಮಟಿಗೆ–ಚರ್ಮಪಟ್ಟಿಕಾ ” (ತದ್ಭಕೋ. ೪೩). **ಸಮ್ಮಟಿಗೆ :** ರಾಹುವ ಕೇತುವ ಬಲಿದಿಕ್ಕುಳಿನಿಂ ತೆಗೆದಂಧಾಸುರ ನೆರ್ದೆಗಲ್ಲೊಳ್ ವಜ್ರದ ಸಮ್ಮಟಿಗೆಯ ನಿಗುಚಿ ಕುಳಿಕನ ವಿಷದಿಂ ನೀರೂಡಿಸಿ (ವೀರೇಚ. ೨-೯). [<ಸಂ. ಚರ್ಮಪಟ್ಟಿಕಾ]

ಚಮ್ಮಾವುಗೆ, ಚಮ್ಮಾವುಗೆ, ಚೆಮ್ಮಾವುಗೆ, ಸಮ್ಮಾವುಗೆ, ಸಮ್ಮಾವುಗೆ (ನಾ). ಚರ್ಮದ ಪಾದುಕೆ,– ಪಾದರಕ್ಷೆ: ಸೊಸೆವಿರ್ಗೆಲ್ಲಂ ಸಲೆ ಚಮ್ಮ [ಪಾಠಾಂ. ರ್ಮ]ಮಾವುಗೆಯನಾ ಲಲನೆ ಮಹೋತ್ಸಾಹದಿಂದೆ ಮಾಡಿಸಿ ಕೊಟ್ಟಳ್ (ಸುಕುಮಾ. ೧೦-೧೨೦). **ಚಮ್ಮಾವುಗೆ :** ಒಡೆಯರು ಜೋಗೈಸುವ ಚಮ್ಮಾವುಗೆಯ ಮಾಡಯ್ಯಾ ಅಯ್ಯಾ ನಿಮ್ಮ ಶರಣರ ಪಾದಕ್ಕೆ ಚಮ್ಮಾವುಗೆಯ ಮಾಡಯ್ಯಾ (ಬಸವ. ೩೬೧) : ಮೂವತ್ತಿರ್ವರ್ ಸೊಸೆವಿರ್ಗಂ ಚಮ್ಮಾವುಗೆಯಂ ಮಾಡಿಸಿ ಕೊಟ್ಟಳ್ (ಜೀವಸಂ. ೦೦೮-೩೭ವ); ಆತನಾ ಕಂಬಳಮಂ ಕಂಡು ಕರ್ಕಶಮದನೊಲ್ಲೆನೆಂದು ಮರಳಿ ಕಳಿಪಲಾ ಯಶೋಭದ್ರೆ ಮೂವತ್ತಿರ್ವರ್ ಸೊಸೆಯರ್ಗೆ ಚಂಪಾ[ಮ್ಮಾ]ವುಗೆಗಳಂ ಮಾಡಿಸೆ (ಪುಣ್ಯಾಸ್ರ. ೬-೩೨) : ಪಲ್ಲಕ್ಕಿಯಿಂದಿಳಿದು ಚಮ್ಮಾವುಗೆ ಮೆಟ್ಟಿ (ಧರದ. ೪೬-೧೨) : ಹರಳಯ್ಯ ಬಸವೇಶಂಗೆ ಪ್ರೀತಿಯಿಂ ನಮಿಸಿ ಚಮ್ಮಾವುಗೆಯ ಮುಂದಿಟ್ಟು ಮೆಟ್ಟೆನ್ನ ಗುರುವೆ ಎನಲು (ಪ್ರಭುಪು. ೯-೧೦೦) : ಶಿವಕವೀಶ್ವರರ ಪ್ರಸಾದವಂ ಸವಿವೆ ಮೇಣವರ ಚಮ್ಮಾವುಗೆಯ ಮುಡಿದು ಮುಕ್ತ್ಯಂಗನೆಯ ತವಕದಿಂ ನೆರೆವೆನು (ಏಕೋಪು. ೩-೫). **ಚೆಮ್ಮಾವುಗೆ:** ಒಪ್ಪವನಿಕ್ಕಿದ ಎಪ್ಪತ್ತುಗೊಂಡೆಯ ಸರ್ಪನ ಹೆಡೆಗೈಯುತಲಿ ಚೆಮ್ಮಾವುಗೆಯ ಸುಪ್ಪಾಣಿಯಿಂದ ಸಯವಿಟ್ಟ (ಶರದ. ೨೯೯) : ಈ ಚೆಮ್ಮಾವುಗೆಗಳನ್ನಾದರೂ ಸ್ವೀಕರಿಸಿ ನನ್ನ ಕುಲಕೋಟಿಯನ್ನೆಲ್ಲ ಉದ್ಧರಿಸುವ ಕೃಪೆಮಾಡಿರಿ! (ಶರಚ. ೩೦೧). **ಸಮ್ಮಾವುಗೆ:** ಸೊಸೆವಿರ್ಗೆಲ್ಲಂ ಸುಸಮಾನಚಿತ್ತದಿಂದಿಂದು ಸಮ್ಮಾವುಗೆಯನಲ್ತೆ ಮಾಡಿಸಿಕೊಟ್ಟಳ್ (ಸುಕುಮಾ. ೧೦-೧೨೦) : ದೇವರ ಸಮ್ಮಾವುಗೆಗಳಂ ಪಿಡಿದೆಂಬುದ ನಿಂಬುಕೆಯ್ವ ಸದ್ಭಾವಮೆ ಸಾಲ್ಗುಂ (ಪಂಚಾಮಾ. ೬-೭೮) : ಬೀವಮಾರುತ ರುಗ್ಮಿಣನ ಪುರಕೆ ಪೋದ ಕಾವನ ಕೈಸೆಱ ತಂದು ಭೂವರ ಕೇಳ್ನಿನ್ನ

ಪದಪದ್ಮಕೆ ಸಮ್ಮಾವಾವುಗೆಗಳನಿಕ್ಕಿಸುವೆವು (ನೇಮಿಸಂ. ೨೬-೧೧೬). ಸಮ್ಮಾವುಗೆ: ಮೆರೆವ ಸಮ್ಮಾವುಗೆಯ ಮುಖದಿಂ ತೆಗೆದುಟ್ಟ ಹಸದುಕೂಲದ ಮುಂಜೆರಂಗಿನಿಂ (ಪದ್ಮಣ. ೩-೯೨): ಲಳಿತ ದಾಮೋದರಂ ವರಸೋಮಯಾಜಿಗಳ್ಪಳೆಯ ಸಮ್ಮಾವುಗೆಯ ಮಾಧವಂ (ಅರಾಚ. ೭-೧೬): ಜಿನಮುನಿಗಳೊಡನೆ ವಾದಿಸಿಯವರು ಸೋಲ್ತು ಪದವಿನತರಾಗಲ್ಕೆ ಸಮ್ಮಾವುಗೆಯ ಸೇವೆಯಂ ಕೊಟ್ಟವರ ರಕ್ಷಿಸಿದನು (ವೀರ್ಶೈಪು. ೪-೯-೦೬): ಚನ್ನಗಂಬಿಯ ಪಟ್ಟೆ ಪಚ್ಚಡಂಗಳನೊಲಿದು ಚನ್ನಾಗಿ ವಲ್ಲಿವಾಟವ ಪೊದೆದು ಯಡಕೆರದಿ ಪೊನ್ನೂರ ಕಠಾರಿಯುಮನಾಂತು ವರಹಸ್ತದೊಳಕುಟ್ಟಮಂ ಪಿಡಿದು ನಡಿಯೇಯನ್ನುಜರಿಸರಿವಿನದ ಸಮ್ಮಾವುಗೆಯ ಮೆಟ್ಟ (ನವಲೋ. ೦೭-೫೭). [ಚಮ್ಮ + ಪಾವುಗೆ. / ಸಂ. ಚರ್ಮಪಾದುಕಾ]

ಚಮ್ಮಳಗೆ 'ಚಮ್ಮಾಳಿಗೆ' ನೋ.

ಚಮ್ಮಳಿ (ನಾ). ನವಗ್ರಹಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದಂ; ಕೇತು: "ಚ[ಪಾಠಾಂ. ಚಿ]ಮ್ಮಳಿಯೆಂದು ಕೇತು" (ಕಶಸಾ. ೩-೩೨): "ಉಚಿ ಚಮ್ಮಳಿ ಕೇತುರಾಹು ಬಾಂಬಾವಕ್ಕಂ" (ಕವಿಕಂ. ೪೨). 'ಚಾಟಿ' ಪರಾ. [?]

ಚಮ್ಮಳಿಕೆ (ನಾ). = ಚಮ್ಮಳಿ "ಚಮ್ಮಳಿಕೆಯೆನೆ ಕೇತು" (ಕಶರ. ೫೩). [<ಚಮ್ಮಳಿ]

ಚಮ್ಮಾರ, ಚಂಬಾರ್, ಚಂಬಾರ, ಚಮ್ಮರ (ನಾ). ಚರ್ಮದ ಕೆಲಸ ಮಾಡುವವನು; ಚಮಗಾರ; ಸಮಗಾರ: "ಚಮ್ಮಾರ – ಚರ್ಮಕಾರ" (ಶಬ್ದಕೋ. ೦೨). ಚಂಬಾರ್: (ಕೃಸಗೆ. II, ೩೪೩); (ಪ್ರಗೆಜಿ. IV, ೭೬೭). ಚಂಬಾರ: (ಎಸಮ್ಯ. XVII, ೨). ಚಮ್ಮರ: ಚಮ್ಮರನ ಕಣ್ಣು ಮಚ್ಚೇರಿದುದು, ಕಿವಿ ಕೇಳದಾದುದು (ಕಗರ್ರ. ೭೯). [<ಸಂ. ಚರ್ಮಕಾರ]

ಚಮ್ಮಾರುಲಿ (ನಾ) ಚರ್ಮದ ಮೆಟ್ಟು (?): ಮೆಟ್ಟಿದ ಚಮ್ಮಾರುಲಿಯ ಪೆಟಿನೊಸಲೊಳಗಿಟ್ಟ ಕಸ್ತುರಿಯು ತಿಲಕದ ಮುಟ್ಟ ಪಿಡಿದ ಕೈಸಾಣೆಯ ಕೊನಬುಗಳಟ್ಟಣಿಸಿಹರು ಬೀದಿಯಲಿ (ಕಂನವಿ. ೩-೧೯೩). [?]

ಚಮ್ಮಾವುಗೆ 'ಚಮ್ಮವಾವುಗೆ' ನೋ.

ಚಮ್ಮಾಳ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಚರ್ಮವಾದ್ಯ: ಚಮ್ಮಾಳ ಬಾರಿಸುವವರು ಬಂದರು (ಋಂ೦). [←ಖುರಾ. ಸಂಬಲ್]

ಚಮ್ಮಾಳಿಗೆ, ಚಮ್ಮಳಗೆ, ಚಮ್ಮೋಳಗೆ, ಚಿಮ್ಮಣಿಗೆ (ನಾ). ಚರ್ಮದ ಪಾದುಕೆ: ನಂಬಿಯಣ್ಣಂ ಪರಮಲೀಲೆಯೊಳುದ್ಧ ಚಮ್ಮಾಳಿ[ಪಾಠಾಂ. ವು]ಗೆಗಳಂ ಮೆಟ್ಟಿ (ಬಸಪು. ೨೬-೦೪); ಹಳ್ಳಯನೆಂಬೊ ಮಾದಿಗ ತನ್ನ ಸತಿಗೂಡಿ ಒಳ್ಳೆ ರೌಪಾದ ಚಮ್ಮಾಳಿಗೆಯ (ಬಿಜ್ಜರಾ. ೭-೧೧). ಚಮ್ಮಳಗೆ: ಚಮ್ಮಳಗಿ[ಗೆ]ಯ ಮೆಟ್ಟಿ ವಾರೆದುರುಬಾ ಕಟ್ಟಿ (ವಿಸಾಸು. ೦೩-೩). ಚಮ್ಮೋಳಗೆ: ಚಮ್ಮೋಳಗೆಯ ಮೆಟ್ಟಿದವಗುಂಟೇ ಕಂಟಕಗಳ ಭಯ (ಜಗದಾ. ೨೦೪). ಚಿಮ್ಮಣಿಗೆ: ಸರ್ವರು ಮೆಟ್ಟುವ ಕಾಲೊಳು ಚಿಮ್ಮಣಿಗೆ (ಕನ್ನಡ. ೮೧); ಮೆಟ್ಟಿದಾನ ಚಿಮ್ಮಣಿಗೆ ಉಟ್ಟಿದಾನ ಧೋತರ (ಲೋಕಗೀ. ೦೩೭). [ಚಮ್ಮ + ?]

ಚಮ್ಮೋಳಗೆ 'ಚಮ್ಮಾಳಿಗೆ' ನೋ.

ಚಯ್$_1$ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಪದ: ಚಯ್ ಚಯ್ಯೆಂಬಾಗಳ್ ಮೆಯ್ ಮೆಯ್ ಚಲದಿಂ ಪುಟ್ಟ ಪೊಣರ್ದ ತಳ್ರಿಬೆವು[ರ್ಕಿಂ] (ಪಂಪಭಾ. ೦೩-೩೪).

ಚಯ್$_2$, ಚಯ್ಯ, ಚೆಯ್$_1$, ಚೈ (ನಾ). ಚೆಲ್ಲಾಟ; ವಿನೋದ. 'ಚಯ್ಯಾಡು' ಪರಾ. ಚಯ್ಯ: "ಚಯ್ಯವು[ಪಾಠಾಂ. ಚೆಯ್ಯಾಟ, ಚೆಯ್ಯಾಟ]ಮೆನಲ್ ಚೆಲ್ಲಾಟಮಕ್ಕುಂ" (ಕಬ್ಬಿಕೈ. ೨೦); ಚ[ಪಾಠಾಂ. ಬ]ಯ್ಯವಾಡುಮದೇಡಿಪುದು (ರಾಮವಿ. ೦೬-೮೬). ಚೆಯ್$_1$: 'ಚೆಯ್ಯಾಟ' ಪರಾ. ಚೈ: 'ಚೈಗುಡು' ಪರಾ. [?]

ಚಯಂ (ನಾ). ೧. ಗುಂಪು; ಮೊತ್ತ; ರಾಶಿ; ಸಮೂಹ: ದಿಗಂಬರತಟಂಬರಂ ಬಳಸೆ ಕೀರ್ತಿವಲ್ಲೀಚಯಂ (ಆದಿಪು. ೩-೫೭): ಸ್ಮರಕಾಂತಾರತ ಘರ್ಮಬಿಂದುಚಯಮೋ (ಕಾದಂಪೂ. ೭೮೧); ಇಂದ್ರಿಯಚಯವ ಗೆಲುವದೆ ತನ್ನ ಗೆದ್ದುದದು (ನೀಗಟ್ಕು. ೦೨೯). ೨. ಮಣ್ಣಿನ ದಿಣ್ಣೆ: ೩. ಕೋಟೆಯ ಸುತ್ತುಗೋಡೆ; ಪ್ರಾಕಾರ. [ಸಂ.]

ಚಯನ (ನಾ). ಕೂಡಿಹಾಕುವಿಕೆ; ಒಟ್ಟುಗೂಡಿಸುವಿಕೆ; ಶೇಖರಿಸುವಿಕೆ; ರಾಶಿಮಾಡುವಿಕೆ: ಚಯನಂ ಮುಗಿಯೆ ಬಲವಂದುಮಡವಂದುವಾಚಿತೆಯಂ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೧೨೦-೨೨೯). 'ಸಂಚಯನ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಚಯಿತ್ರ (ನಾ). = ಚೈತ್ರ ೨: ಚಯಿತ್ರ ಸು ೧೦ ಬ್ರಿ ದಂದು (ಎಕ. XI, ಚತ್ರದು. ೦೨-೦೪; 1286). [<ಸಂ. ಚೈತ್ರ]

ಚಯಿತ್ರಪೈಯಿತ್ರ (ನಾ). = ಚೈತ್ರಪವಿತ್ರ: ಶ್ರೀಗಾರುಮೇಶ್ವರದೇವರಂಗಭೋಗಕ್ಕಂ ನಿಕ್ಯನೈವೇದ್ಯಕ್ಕಂ ಖಂಡಸ್ಫುಟಿತ ಜೀರ್ಣೋದ್ಧಾರಕಂ ಚಯಿತ್ರಪೈಯಿತ್ರಕ್ಕಂ . . . ಬಿಟ ಗರ್ದೆ (ಸೌಇಇ. XX, ೭೬-೫೭; 1118). [< ಚೈತ್ರಪವಿತ್ರ]

ಚಯ್ಯ 'ಚಯ್$_2$' ನೋ.

ಚಯ್ಯಾಟ, ಚೆಯ್ಯಾಟ (ನಾ). ಚೆಲ್ಲಾಟ; ವಿನೋದ; ಚೇಷ್ಟೆ: "ಚಯ್ಯಾಟ[ಪಾಠಾಂ. ಚೆಯ್ಯವು]ಮೆನಲ್ ಚಲ್ಲಾಟಮಕ್ಕುಂ" (ಕಬ್ಬಿಕೈ. ೨೦). ಚೆಯ್ಯಾಟ: ಕುಚೇಷ್ಟಿತದ ಚೆಯ್ಯಾಟದ ಮುಗುಳ್ನಗೆ ವೆತ್ತು (ಮುಂಕೃಶ. ೮೮-೯). [ಚಯ್$_2$ + ಆಟ]

ಚಯ್ಯಾಡಂಬರ (ನಾ). ಕಾಂತಿ; ಶೋಭೆ: ಇಂದ್ರವಜ್ಕೈ ಚಯ್ಯಾಡಂಬರ ಮೆಂಚಂತಿರಲೊಪ್ಪಂಬಡೆದಾತನಿರೆ ×× ಎಚಿಯಂಗನೃಪಂ (ಮ್ಯಆರಿ. ೦೯೨೮, ೯-೧೧; 1133). [?]

ಚಯ್ಯಾಡು, ಚೆಯ್ಯಾಡು (ಕ್ರಿ). ಚಲ್ಲಾಟವಾಡು; ವಿನೋದಮಾಡು: ಕೆಯ್ಯೊಕಲೆತ್ತಿಯಾನೀ ಮೆಯ್ಯಾರ್ವಿನಮುಪ್ಪಿಕೊಂದು ಪಣೆಯಿಂ ಪಣೆಯಾದೊಯ್ಯನಣೆದಣೆದು ತಣಿಯದೆ ಚಯ್ಯಾಡುವ ತಸಯನೆನಗದೆಂದಾದಪನೋ (ಧರ್ಮನಾ. ೩-೦೨೦). ಚೆಯ್ಯಾಡು: ದೂರದಿಂದೆ ಪರಿತಂದಪ್ಪಪ್ಪೆನುತ್ತಪ್ಪುವೊಯ್ಯಗೆ ಚೆಯ್ಯಾಡುವ ಮೋಲುದಂ ಮುಸುಕಿದುತ್ತೋಯೆಂಬ . . . ಕಂದನೊಳ್ ನಲಿವ ಪೆಣ್ಣೀಂ ನೋಂಪಿಯೋ ನೋಂತಳೋ (ಜಗವಿ. ೨-೬೭). 'ಚೈಗುಡು' ಪರಾ. [ಚಯ್$_2$ + ಆಡು$_1$]

ಚಯ್ಯಾಳಿ (ನಾ). (ಸಂತೋಷದ ಸಮಯದಲ್ಲಿ)ವಾದ್ಯವನ್ನು ನುಡಿಸುವ ಒಂದಂ ಗತ್ತು (?): ಹೊಟ್ಟೀ ಬಸಪ್ಪನು ಉತ್ಸಾಹದಿಂದ 'ಚಯ್ಯಾಳಿ'ಯ ಗತ್ತನ್ನು ಹಿಡಿಯುತೊಡಗಿದನು (ಹಬ್ಬಿಬ. ೩೮). [?]

ಚರ (ಗು). ೧. ಚಲಿಸುವ; ಗತಿಯುಳ್ಳ; ನಡೆಯುವ. ೨. ಸ್ಥಳದಿಂದ ಸ್ಥಳಕ್ಕೆ ಸಾಗಿಸಬಹುದಾದ: ವಾರಸುದಾರರು ಜವಾನುಗಳನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಲು ನಿರಾಕರಿಸಿದಾಗ ಓಡಿಹೋದವನ ಚರ ಆಸ್ತಿ ನಮಗೆ ಸೇರುತ್ತದೆ (ಪ್ರವಾಇ. II, ೪೭೮). (ನಾ). ೩. ಚಲಿಸುವವನು; ನಡೆಯುವವನು: ಪರನಪರಂ ಭವನಭವಂ ಚರನಚರಂ . . . ಎನಿಪ ಗಣಿತ ವಿರುದ್ಧಗುಣ ನಿನ್ನ ನಿಜವದೇಂ ಕೇವಳವೋ (ಜಗವಿ. ೩-೯೭). ೪. ಚಲಿಸುವ ವಸ್ತು; ಪ್ರಾಣಿ: ಪುರಗಗನಜಲವನಚರಂಗಳು ಚರಗಳೆವು (ಅಮ್ಮತ. ೪-೧೪). 'ಚರಾಚರ' 'ಜಲಚರ' ಪರಾ. ೫. ಗೂಢಚಾರ; ಬೇಹುಗಾರ: "ಅಪಸರ್ಪಃ ಚರಃ ಚಾರಃ—ಈ ಮೂರು ಅರಸಾಳು" (ಹಲಾಯು. ೭೦-೨೮೧): ಅವಧರಿಪುದೆಂದು ಚರನಿಂತೆಂದಂ (ಪಂಪಾಮಾ. ೪-೩೭): ವಿಜಯಲಕ್ಷ್ಮಿಯು ಸೆಜಿಗ ಹಿಡಿದನು ದ್ರೋಣನೆಂದರು ಚರರು ಭೂಪತಿಗೆ (ಕುಮಾದ್ರೋ. ೦೮-೮). ೬. [ವೀಶೈ] ಜಂಗಮ: ಜಂಗಮವೆನಿಸಿಕೊಳ್ಳವೆ ಚರಾದಿಗಳು (ಅವಚಂ. ೨೫೮-೧೧೭೩); ನಟವರ ಕಪಮುಕವ ಮಾಡಿ ದೊರೆದರ್ಪದಿಂ ಚರಕೆ ಭಕ್ತಿಯುಂ ನಡೆಸುತಿರಲು (ಪ್ರಾರಂ. ೨-೩);

ಚರವು ಗೋಕ್ಷೀರವಂ ಬೇಡೆ ಕೊಟ್ಟಿಗೆಯತ್ತ ಬಜಡುಗವಿಲೆಯ ಕರೆದು ಸಲಿಸಿದುಂ (ರಾಖಚ. ೮-೩೯). ೭. [ವಿಜ್ಞಾ] ವಿದ್ಯುದ್ವಾಹಿಯಾದ ಕಣ: ವಿದ್ಯುತ್ತನ್ನು ಹೊತ್ತ ಅಣುಭಾಗಗಳಿಗೆ ಚರಗಳೆಂದು (Ions) ಹೆಸರು (ಭೌತವಿ. ೩೪೬). [ಸಂ.]

ಚರಂಡಿ (ನಾ). ಕೊಳಚೆನೀರು ಹರಿದಂ ಹೋಗಲು ಮಾಡಿದ ಮೋರಿ; ಗಟಾರ : ನಮ್ಮ ನಗರಗಳ ಚರಂಡಿಗಳಲ್ಲೂ ಸಿಗದು ಇಂಥ ದುರ್ಗಂಧ ! (ಮೂನಸ. ೭೮) : ಅಡುಗೆಮನೆಯ ಕೊಳಚೆನೀರನ್ನು ನಲ್ಲಿಗಳ ಅಥವಾ ಚರಂಡಿಗಳ ಮೂಲಕ ದೂರ ಒಯ್ಯಬೇಕು (ಅಯಸೌ. ೯೦) : ಅವಳು ಆ ಪತ್ರವನ್ನು ಚರಚರನೆ ಹರಿದು ಚರಂಡಿಗೆ ಹಾಕಿ . . . ನಡೆದುಬಿಟ್ಟಳು (ರಂಗರೂ. ೦೭೪) : ಅಲೆಕ್ಸಿ ಗುಂಡಿ ತೋಡಿ, ಚರಂಡಿ ಹೊಡೆದು ತನ್ನ ಕೆಲಸವನ್ನು ಮುಗಿಸಿದನು (ಯೋಧಪು. ೦೭).

[?. / ಪಾರ. ಚರಾಂಡಿ = ಗಲ್ಲಿ]

ಚರಂಡಿತನ (ನಾ). ಕೊಳೆಮಾಡುವಿಕೆ; ಹೊಲಸುತನ: ಚಿಂಡಿಕೆಯ ತೆಗೆದ ಚಿಂಡಿನೊಳಿಂದು ಮಾಡಿದ ಚರಂಡಿತನವನು ತೊಳೆವ ಚಂಡಿಕೆಯ ಚೆಂಗಾಲ! (ನವ್ಯಧ್ಯ. ೦೨-೩). [ಚರಂಡಿ + – ತನ]

ಚರಂತ 'ಚರಂತಿ' ನೋ.

ಚರಂತಿ, ಚರಂತ (ಗು). ೧. ಚಲಿಸುವ : ತುಟಿಗೆ ತುಟಿಯಿಡುವ ರತಿಕಾಮರ ಜೋಡಿ! ಚರಂತಿ ತ್ರಿಶಂಕು ಸ್ವರ್ಗದ ಹೊಸ ಮೋಡಿ! (ಚಂತನ. ೬೦-೩). (ನಾ). ೨. [ವೀಶೈ] ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯವ್ರತವನ್ನು ಕೈಕೊಂಡ ಜಂಗಮ : ಚೆನ್ನರಾಜದೇವರು ಮಠವ ಕಟ್ಟಿಸಿ ಚರಂತಿಗಳ ದಾಸೋಹಕ್ಕೆ ಬಿಟ್ಟ ಗದ್ದೆ (ದ್ರು.ಅರಿ. ೦೯೨೮, ೩೩-೩ : ?) : ಯಿಾ ಮಠದ ಚರಂತಿ ಹಿರೇರು (ಎಕ. VII, ಶಿವಮೊ. ೦೦೭-೩ ; ?). **ಚರಂತ** : ೨. ಚರಂತರ ಮಠದಲ್ಲಿ ಈ ದಿನ ಪುರಾಣ ಪ್ರವಚನವಿದೆ (ರೂಢಿ). [<ಸಂ. ಚರತ್]

ಚರಕ₁ (ನಾ). ೧. ಅಲೆದಾಡುವವನು. ೨. ಯಾತ್ರಿಕನಾದ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿ. ೩. ಬೇಹುಗಾರ ; ಗೂಢಚಾರ. ೪. ಪ್ರಸಿದ್ಧ ವೈದ್ಯಶಾಸ್ತ್ರಜ್ಞನಾದ ಒಬ್ಬ ಋಷಿಯ ಹೆಸರು. ೫. ಚರಕಋಷಿಯಿಂದ ರಚಿತವಾದ ವೈದ್ಯಗ್ರಂಥ ; ಚರಕಸಂಹಿತೆ. [ಸಂ.]

ಚರಕ₂ (ನಾ). ೧. ನೂಲುವ ರಾಟೆ: ಅವಳು ಚರಕ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ದಾರ ತೆಗೆಯುವುದಕ್ಕೆ ಕುಳಿತುಕೊಂಡಳು (ದೇಪಾಂಕ. ೩೭) ; ಕೈಗಳಿಂದ ಅಥವಾ ತಕಲಿ, ಚರಕಗಳಂಥ ಸಣ್ಣ ಉಪಕರಣಗಳಿಂದ ಎಳೆಗಳನ್ನು ತೆಗೆಯುತ್ತಿದ್ದರು (ಗೃಹವಿ. ೬೨). ೨. ಅರೆಯುವ ಯಂತ್ರ ; ಗಾಣ : ಬಂಡವಾಳಗಾರನು . . . ಇಡೀ ರೈತವರ್ಗವನ್ನು ಸರಕಾರೀ ಕರ-ಕಂದಾಯಗಳ ಚರಕದಲ್ಲಿ ಹಾಕಿ ತೆಗೆದು ನಿಪ್ಪುಡುಸಪ್ಪೆಯಾಗಿ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ (ಮೂಪಾದ. ೦೯೭). ೩. ಚಕ್ರ; ಗಾಲಿ : ದರುಮದ ಚರಕಂ ನನ್ನಿಯ ಪೊರ್ಕುಳುಮಂರಿವು ಸಮಾಧಿ ಧೃತಿಯುಮಿರೆ ನೇಮಿ (ಸೌನಂದ. ೩-೧೦). [←ಮರಾ. ಚರಕ್; ಪಾರ. ಚರ್ಖ್; ಹಿಂ. ಚರ್ಖ್, ಚರ್ಖಾ / ಸಂ. ಚಕ್ರ]

ಚರಕಿ, ಚರಿಕಿ (ನಾ). ೧. ಲೋಹ, ದಂತ ಮೊದಲಾದುವುಗಳನ್ನು ತಕ್ಕ ಆಕಾರದಲ್ಲಿ ಕಡೆಯುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿದ ಯಂತ್ರ ; ಕಡೆತದ ಯಂತ್ರ; ಲೇತ್‌ಯಂತ್ರ: ಚರಕಿಯ ಭಾಗಗಳನ್ನು ತಕ್ಕಂತೆ ಅಳವಡಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ . . . ಗಾಡಿಯುಳ್ಳ ಚರಕಿ ಯಂತ್ರದ ತಳಚೌಕಟ್ಟು (Lathe-bed. ತಾಂಕವಿ). ಚರಿಕಿ: ೨. ಕುಂಬಾರನ ತಿಗುರಿ : (ಕ). ೩. ಬೀಸುವ ಕಲ್ಲು : (ಕ). [←ಮರಾ. ಚರಕೀ, ಚರಖೀ ; ಪಾರ. ಚರ್ಖಾ ; ಹಿಂ. ಚರ್ಖೀ]

ಚರಗ 'ಚರುಗ' ನೋ.

ಚರಚಕ್ರವರ್ತಿ (ನಾ). ಜಂಗಮರಲ್ಲಿ ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದವನು: ಮಲೆಯ ವೀರೇಶ ಸಿದ್ಧರಾಮಸ್ವಾಮಿಯಾ ಕರಕಮಲ ಸಂಭೂತ ಚರಚಕ್ರವರ್ತಿ (ವೀಶೈಪು. ೦-೦-೬). [ಚರ + ಚಕ್ರವರ್ತಿ]

ಚರಚರ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ. 'ಚರಚರನೆ' ಪರಾ.

ಚರಚರನೆ (ಅ). ಚರಚರ ಎಂಬ ಶಬ್ದದೊಂದಿಗೆ: ಕಲುಷದೈತ್ಯರನೆಲ್ಲ ಚರಚರನೆ ಸೀಳಿ (ಹಾದಿಕೀ. ೨೮-೦) ; ಆ ಪತ್ರವನ್ನು ಚರಚರನೆ ಹರಿದು ಚರಂಡಿಗೆ ಹಾಕಿ . . . ನಡೆದುಬಿಟ್ಟಳು (ರಂಗರೂ. ೦೭೪) .

[ಚರಚರ + – ಅನೆ₁]

ಚರಜಂದಗಿ, ಚರಜಂದಿಗಿ, ಚರಜಂದಿಗೆ (ನಾ). ಸ್ಥಳದಿಂದ ಸ್ಥಳಕ್ಕೆ ಸಾಗಿಸಬಹುದಾದ ಆಸ್ತಿ ; ಚರಆಸ್ತಿ : ಮನೆಗಳನ್ನು ಜಪ್ತಿಮಾಡಿ ಹಿಂಡುವ ಎಮ್ಮೆಯನ್ನು (ಕರಸಹಿತ) ಇತರ ಚರಜಂದಗಿಯನ್ನು ಜಪ್ತಿ ಮಾಡಿದರು (ಕರವೀ. ೯೩). **ಚರಜಂದಿಗಿ**: ಚರಜಂದಿಗಿ ವಿಷಯವಾದ ಹಕ್ಕು ಅಥವಾ ಅಂಥಾ ಜಂದಗಿಯ ಮೌಲ್ಯವನ್ನು ಕುರಿತ ದಾವೆ (ನ್ಯಾಮೂಳ. ೨೦). **ಚರಜಂದಿಗೆ** : "ಚರಜಂದಿಗೆ, ಜಂಗಮದ್ರವ್ಯ" (Chattels. ಪಾರಿಖಿ. ೦೪).

[ಚರ + ಜಂದಗಿ]

ಚರಜಂದಿಗಿ 'ಚರಜಂದಗಿ' ನೋ.

ಚರಜಂದಿಗೆ 'ಚರಜಂದಗಿ' ನೋ.

ಚರಟ, ಚಟ್ಟ₂, ಚೆಟ್ಟ₁ (ನಾ). ೧. ದ್ರವವಸ್ತುಗಳ ತಳದಲ್ಲಿ ನಿಂತ ಗಟ್ಟಿಯಾದ ವಸ್ತು ; ಗಷ್ಟು ; ಗಸಿ: ಸಬಕಾರದ ಚರಟವನ್ನು ಕೂಡಿಸಿ ಮಾಡಿದ ಕಾಜಿನಿಂದ ಆಗುತ್ತವೆ (ಮುಂಬಯಿ. ೪-೨೨೨) ; ಬರೀ ಸಾರಿನ ಚರಟ ಇದೆ (ರೂಢಿ). ೨. ನಿಸ್ಸಾರವಾದ ವಸ್ತು ; ಸಾರ ತೆಗೆದ ವಸ್ತು : ಕಾಫಿಯ ಚರಟವನ್ನು ಪಾತ್ರೆ ತೊಳೆಯುವುದಕ್ಕೆ ಬಳಸಬಹುದು (ರೂಢಿ). ೩. ಶರೀರದ ಹೊರಪದರ; ಚರ್ಮ; ತೊಗಲು. **ಚಟ್ಟ₂**: (ಕ). **ಚೆಟ್ಟ₁**: ೨. 'ಚೆಟ್ಟಬೆಳಗಂ' ಪರಾ.

ಚಟ್ಟಾಎತ್ತು = ಚರ್ಮವನ್ನು ಸುಲಿ ; ಹಿಂಸೆಮಾಡಂ : ಕಟ್ಟಿಗಿಟ್ಟ ಹಡದೀ ನಿನ್ನ ಚಟ್ಟಾಎತ್ತೀನ (ಕನ್ನಜಾ. ೬೦). ಚರಟಾನೇ ಬೆಳಗು, ಚಟ್ಟಾನ ಬೆಳಗು=ಚಟ್ಟಾಎತ್ತು: ಸುಳ್ಳು ಬದ್ದೀ ಅಂದ್ರ ನಿನ್ನ ಚರಟಾನೇ ಬೆಳಗೇನು (ತಿಹುಗು. ೬೬) : ನಿನ್ನ ಚರಟಾನೇ ಬೆಳಗೇನು (ಮಿಂಚಹು. ೦೦೭) : ಇವನು ಚಟ್ಟಾನ ಬೆಳಗತಾನ (ದೀಪಹ. II, ೫೭).

[ದೇ.೩ ತುಳು. ಚಟ್; ತೆಲು. ಚಟ್ಟ]

ಚರಣ (ನಾ). ೧. ನಡೆ; ಸಂಚಾರ. ೨. ನಡೆವಳಿಕೆ; ಆಚರಣೆ; ವ್ಯವಹಾರ. 'ತಪಶ್ಚರಣ' ಪರಾ. ೩. ಅಡಿ; ಪಾದ: "ಅಂಘ್ರಿಃ, ಚರಣಃ, ಪಾದಃ-ಈ ೩ ಕಾಲ್" (ಚರಾಯು. ೮೪-೩೩೬) : ಚ[ಪಾಠಾಂ. ಕ]ರಣದ ಚಾರಿಯ ಚಲ್ಲಿಯ ಪರಿಕ್ರಮಕ್ರಮದ ಭಂಗಿಗಳ್ ನೆಗಟ್ಟೆಡೆಯೊಳ್ (ಅಂಪು. ೯-೩೯) ; ಚರಣದ ಕಾಂಚಿಯುಂ ಗುರುನಿತಂಬದ ಪರ್ವುಗೆಯಿಂದೆ ಮಧ್ಯಮಂ . . . ವಿರಹವಿಹ್ವಲೆಯಾಗಿ ಲತಾಂಗಿ ತಾಳ್ದುವಳ್ (ಕಾದಂಪ. ೩೩೩) : ಕೂಡಲಸಂಗಮದೇವಾ ನಿಮ್ಮ ಚರಣಕಮಲದಲಾನು ತುಂಬಿ (ಬಸವ. ೯೯೨) : ಎಂತುಮವರ ಚರಣಂ ಶರಣಂ (ಜಗವಿ. ೦-೩೪); ತಿರುನೀಲಕಂಠರ ಚರಣಮಂ ಪಿಡಿದು (ತಿರುರ. ದೇ. ೩-೦೬) ; ಹಿಂದೆ ಚರಣದಲೊದೆದನೊಬ್ಬನ (ಕೌಶಿಕಾ. ೨೬-೩೦). ೪. [ಛಂದ] ಪದ್ಯದ ಪಾದ,–ಪಂಕ್ತಿ: ಕವಿತೆಯಲ್ಲಿ ಎರಡು, ಮೂರು . . . ಭಾಗಗಳನ್ನು ಮಾಡಿ, ಒಂದೊಂದಕ್ಕೆ ಅಡಿ, ಚರಣ, ಪಾದ, ಪದ ಮುಂತಾದ ಹೆಸರುಗಳನ್ನಿಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ (ಛಂದಸ್ಸಾ. ೦೪). ೫. [ಗಣಿತ] ಎರಡು ಎಂಬ ಸಂಖ್ಯೆಯ ಸಂಕೇತ : "ಕ್ರಮ ಚರಣಂ ಪದಯುಗಳಂ ಸಮ ಉಭಯಂ ಬಾಹು ಕಿವಿಗಳೆರಡಜ ನಾಮಂ" (ವ್ಯವಹಾ. ೯-೨). ೬. [ಜೈನ] ನಾಲ್ಕು ಅನುಯೋಗಗಳಲ್ಲಿ ಮೂರನೆಯದು ; ಮುನಿಗಳ ಹಾಗು ಶ್ರಾವಕರ ಆಚರಣೆಯನ್ನು ವಿವರಿಸುವ ಶಾಸ್ತ್ರಭಾಗ: ಪ್ರಥಮ, ಕರಣ, ಚರಣ, ದ್ರವ್ಯ ಎಂಬ ನಾಲ್ಕು ಅನುಯೋಗಗಳನ್ನು ಜೈನರ ಚತುರ್ವೇದಗಳೆಂದು ಕರೆಯಬಹುದು (ಭಾರದ. ೦೬೯). 'ಚರಣಾನುಯೋಗ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಚರಣಗ್ರಂಥ (ನಾ). [ಜೈನ] ಚರಣಾನುಯೋಗವನ್ನು ವಿವರಿಸುವ ಗ್ರಂಥ : ಆಚಾರವಾರಾಧನೆ ಮೊದಲಾಗೊಡೆಯ ಚರ[ಪಾಠಾಂ. ಶ್ರವ]ಣ ಗ್ರಂಥಂಗಳುಮಂ . . . ಕಲ್ತೊಡಲ್ಲದೆ (ವಡ್ಡಾ.ರಾ. ೬-೭).

[ಚರಣ + ಗ್ರಂಥ]

ಚರಣಚೌಪಟ (ನಾ). ಶ್ರೇಷ್ಠ ಕಾಲಾಳು ; ಪರಾಕ್ರಮಿಯಾದ ಪದಾತಿ: ನೆರಹಿದನು ಹದಿನಾಱುಸಾವಿರ ಕರಿಘಟೆಯನು . . . ಚರಣಚೌಪಟರೈದು ಲಕ್ಷವ (ಕುವ್ಯಾ.ಆ. ೨೨-೩). [ಚರಣ + ಚೌಪಟ (< ಚೌಪಟ್ಟ)]

ಚರಣತಲ, ಚರಣತಳ (ನಾ). ೧. ಕಾಲಿನ ತಳಭಾಗ ; ಅಂಗಾಲು : "ಚರಣತಲ [ಪಾಠಾಂ. ಳ] ಮೆಂದೊಡಂಗಾಲೆನಿಕುಂ" (ಮಂಗರಾ ೨೮-೧೮). **ಚರಣತಳ:** ೧. ಚರಣತಳಪ್ರಘಾತದೆ ಪದಾತಿಗಳಂ ನಖರಪ್ರಹಾರದಿಂ ತುರಗದಟಂಗಳಂ . . . ನುಗ್ಗುಮಾಡಿ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೧೧-೯೬). ೨. ಕಾಲು; ಪಾದ : ಚರಣತಳಕ್ಕೆ ಬೀೞ್ವ ಮಣಿಕಾಂಚಿಯನೆತ್ತದೆ ಚುಚುರ್ಗತಿರ್ಪ ನೂಪುರಮನೆ ಸೈತು ಸಾರ್ಚದೆ . . . ಬಂದು ಸಂಭ್ರಮದಿನೀಕ್ಷಿಸು ತಿರ್ದಳೀಶಕಂತುಮಂ (ಕುಸುಮಾ. ೮-೧೧) ; ನಂಬಿಯಣ್ಣಂ ಪೂರ್ವಮಂ ನೆನೆದು ಪರಿತಂದು ಚರಣತಳದೊಳು ಬೀಳುತುಂ (ನಂಬಿರ. ೭-೧೨೮).

[ಚರಣ + ತಲ$_2$]

ಚರಣತಳ 'ಚರಣತಲ' ನೋ.

ಚರಣದೊಡರು (ನಾ). ಕಾಲಿನ ಆಭರಣ ; ಅಂದಿಗೆ : ಬೆರಳತ್ತು ನಡ ಗಲಿಸೆ ಚರಣದೊಡರುಲಿಯ ಘಕ್ಕಾರದಿಂ ನಡೆವುತ್ತ (ನವಮೋ. ೧೩-೩೩).

[ಚರಣ + ತೊಡರು$_2$(<ತೊಡರ್$_2$)]

ಚರಣನ್ಯಾಸ (ನಾ).=ಚರಣವಿನ್ಯಾಸ ೧ : ಚರಣನ್ಯಾಸೋಚಿತಮೇದುರ ಕಾಂಚನಕಮಳಸಪ್ತಕಂ ಕರಮೆಸೆಗುಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೧೬-೩೬) ; ಚರಣನ್ಯಾಸ ದೋಳಾಂಪರಂಬುಜಮನೇಟಂ ದೇವದೇವಂಗೆ ದೇವರಿಳಾಮಂಡಳಮಂ ಮಹಾನಿಲಕುಮಾರರ್ . . . ಪರಿಸ್ಫುರಿತಾದರ್ಶಮಿದೆಂಬಿನಂ ಬೆಳಗು ವರ್ತಂತಮ್ಮ ಸದ್ಭಕ್ತಿಯಿಂ (ಅನಂತಪು. ೧೪-೩೩). [ಚರಣ + ನ್ಯಾಸ]

ಚರಣಪೆಂಡೆಯ (ನಾ). ಕಾಲಿಗೆ ತೊಡುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಭರಣ: ತಮ್ಮ ನಾಟ್ಯಕ್ಕೆ . . . ನವರತ್ನದ ಬಿರುದಿನ ದಿವ್ಯ ಚರಣಪೆಂಡೆಯವನಿಕ್ಕಿ ದರು (ಕಂಸವಿ. ೨೪-೨೬) : ಆಗಿನ ಅವರ ಆಭರಣಗಳೆಂದರೆ . . . ಕಿರು ಪಿಲ್ಲಿ, ಚರಣಪೆಂಡೆಯ, ಪಾಯುವಟ್ಟ (ಕಪಾಟಿ. ೧೭೨).

[ಚರಣ + ಪೆಂಡೆಯ(<ಪೆಂಡ)]

ಚರಣಭಜಕ (ನಾ). ಪಾದಸೇವಕ ; ಭಕ್ತ : ಚರಣಭಜಕಕುಟುಂಬನೆಂಬೀ ಬಿರುದ ಪಾಲಿಸಿ . . . ಕೊಡುವುದೆಮಗೆ ಮಹಾಪ್ರಸಾದವನು (ಕುವ್ಯಾ.ಸ. ೧೧-೩೮). [ಚರಣ + ಭಜಕ]

ಚರಣವಲ್ಮೀಕ (ನಾ). ಹುತ್ತಗಾಲು ರೋಗ : "ಚರಣವ[ಪಾಠಾಂ. ವಾ] ಲ್ಮೀಕಮೆನೆ ಹುತ್ತುಗಾಲಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೧೦೩-೨). [ಚರಣ+ವಲ್ಮೀಕ]

ಚರಣವಿಡಿ (ಕ್ರಿ). ಪಾದಗಳನ್ನು ಹಿಡಿ : ಕರವ ಪಿಡಿಯೆ ಸಾರ್ಸಾರೆಂದು ಜಱೆದೊಡೆ ಚರಣವಿಡಿದು ದುಃಖಿಸುತ (ಕಂಸವಿ. ೬-೧೬೭).

[ಚರಣ + ಪಿಡಿ$_1$]

ಚರಣವಿನ್ಯಾಸ (ನಾ). ೧. ಪಾದಗಳನ್ನು ಇಡುವಿಕೆ ; ಹೆಜ್ಜೆಯಿಡುವಿಕೆ. ೨. [ಛಂದ] ಪದ್ಯದ ಪಾದಗಳ ರಚನೆ. ೧, ೨ : ಚರಣವಿನ್ಯಾಸದೊಳ ಪ್ರಗಲ್ಭನು ತಾನು . . . ಕುಕವಿಯು ಬಾಲಕನಿವನು (ಇಂಪಾಸ. ೧೭೩-೩೩).

[ಚರಣ + ವಿನ್ಯಾಸ]

ಚರಣಸಂಘಟ್ಟ (ನಾ). ಪಾದಗಳ ಹೊಡೆತ,–ತುಳಿತ : ತನ್ನ ನಿಷ್ಠುರ ಚರಣಸಂಘಟ್ಟದೊಳ್ ಪಡಲ್ವಟ್ಟ ವೀರಭಟರ ಮುಕುಟಂಗಳೊಳ್ ತಲೆಗರೆ ದಿರ್ದನೆ ಗೆತ್ತು ಸೋದಿಸಿ ನೋಡಿಯುಂ . . . ಕಾಣದೆ(ಗದಾಯು. ೬-೨೮ ವ).

[ಚರಣ + ಸಂಘಟ್ಟ]

ಚರಣಹತಿ (ನಾ). ೧.= ಚರಣಸಂಘಟ್ಟ : ಚಾತುರಂಗದ ಚರಣಹತಿ ನಿರ್ಧೂತ ಧೂಳೀಮಯಾವಖಿಳದಿಗುಜಾತವೆನೆ ಥಟ್ಟಣೆಯಲೇಱಿತು ಪಾಂಡುಸುತಸೇನೆ (ಕುವ್ಯಾ.ದ್ರೋ. ೧೮-೨೩). ೨. ಹೆಜ್ಜೆಯ ಗುರುತು : ಇದುವೆ ಮೊಲ ಪೋದ ಪೆಜ್ಜೆಯು ಹರಿಣ ಚರಣಹತಿ . . . ಬಗ್ಗದಡಿ ಹೆಗ್ಗುರುತು (ನವಮೋ. ೧೬-೧೯). [ಚರಣ + ಹತಿ]

ಚರಣಹೇತಿ(ನಾ). ಕಾಲುಗಳನ್ನೇ ಆಯುಧವನ್ನಾಗಿ ಉಳ್ಳುದು; ಹುಂಜ; ಕುಕ್ಕುಟ : "ಕೃಕವಾಕು ತಾಮ್ರಚೂಡಾಭಿಖ್ಯಂ ತಾಂ ಚರಣಹೇತಿ ಕುಕ್ಕುಟಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೪೩-೧೮). [ಚರಣ + ಹೇತಿ]

ಚರಣಾನುಯೋಗ (ನಾ). [ಜೈನ] ಸದಾಚಾರವನ್ನು ನಿರೂಪಿಸುವ ಶಾಸ್ತ್ರಭಾಗ : ಚರಣಾನುಯೋಗಮೆಂಬುದು ಕಷಾಯೇಂದ್ರಿಯೋಪಸರ್ಗ ಪರೀಷಹ ವಿಜಯಿಗಳಪ್ಪ ಚಾರಿತ್ರಮಾನಿಗಳ ಸದಾಚಾರ ಪ್ರಕಾಶನಂ ಗೆಯ್ವುದು (ಚಾವುಂಪು. ೩೯೪-೫); ಪ್ರಥಮ ಕರಣ ಚರಣಾನುಯೋಗಂಗಳಂ ನಿರವಶೇಷಂ ಕಲ್ತೊಡಲ್ಲದೆ ದೋಯಿಸಮಂ ಕಲಲ್ಪಾರದು (ಸುಕುಮಾ. ೩-೩೩ ವ). [ಚರಣ + ಅನುಯೋಗ]

ಚರಣಾಭರಣ (ನಾ). ಕಾಲಿಗೆ ತೊಡುವ ಆಭರಣ: ಸಾಲದೇ ನಿಮಗಿನ್ನು ಕೌರವರೋಲಗದ ಫಲವಾಯ್ತಲಾ ವನಮಾಲೆ ಕೊರಳಿಂಗಲ್ಲ ಚರಣಾ ಭರಣವಾಯಿತಲೆ (ಕುವ್ಯಾ.ಸ. ೧೬-೬೦). [ಚರಣ + ಆಭರಣ]

ಚರಣಾಯುಧ (ನಾ).=ಚರಣಹೇತಿ : "ಕೃಕವಾಕುಃ, ತಾಮ್ರಚೂಡಃ, ಕುಕ್ಕುಟಃ, ಚರಣಾಯುಧಃ–ಈ ೪ ಕೋಟಿ" (ಹಲಾಯು. ४೧-೯೪) ; ಕರಮೆಸೆಯೆ ಸಮೆದು ಬಂದುದು ಚರಣಾಯುಧಮದಟ ಚಿತ್ರಪರಿಶೋಭೆಗೆ ಬೆಂತರನೊಂದಾಶ್ರೈಸಿರ್ದುದು (ಯಶೋಚ. ೩-೨೪) : ಬಲಿದ ಚರಣಾ ಯುಧದವೊಲು ಪರರಳವನೀಕ್ಷಿಸಿ ಕಪಿಯವೊಲು ವೈವಳಿಯ ಹತ್ತಿದ ರಂದು ಕಡಿತಲೆಗಾಱರುಭಯದಲಿ (ಕುವ್ಯಾ.ಭೀ. ४-೩೩) : ಪಾರಾವತಂ ಪರಪುಟ್ಟಂ ಚರಣಾಯುಧಂ ಶಕುನಿ . . . ರತ್ನಖಗಮಿರ್ಕುಂ ತದ್ವನಾ ಗೌಘದೊಳ್ (ರಾಜಶೇ. ೩-೩೯). [ಚರಣ + ಆಯುಧ]

ಚರಣೆ (ನಾ). ಕುದುರೆ, ದನ ಮುಂತಾದುವುಗಳಿಗೆ ಮೇವನ್ನು ಹಾಕಲು ಮಾಡಿದ ಮರದ ಚೌಕಟ್ಟು ; ಗೋದಲೆ ; ಚಂಡಿಗೆ : ಕುದುರೆಯ ಮಂದುರಮಂ ಮಾರಿ ಪುಗುವಂತೆ ಪೊಕ್ಕು ಚರಣೆಯ ಪುಲ್ಲೊಳ್ ಪೊರಳ ಲೊಡಂ (ಪಂಚತಂ. ೧೭೯-೧೧); ತುರಗದುರದುದ್ದ ಮಾಟ್ಟುದು ಚರಣೆಯ ನಡಚೋಳಗು ಹಸ್ತವಿಸ್ತಾರಂ ಮತ್ತೆರಡುಂ ಕೆಲದೊಳ್ ಮುಂಡಿಗೆ (ಅಶ್ವಶಾ. ೭-೮) ; ಕೊಂದೆಳದು ಹಾಯ್ಕುದಶ್ವ ರಣೆಯೊಳಗೆ (ಪಾಸೋಪು. ४-೬೩) : ಮರದ ಪೆಟ್ಟಿಗೆ, ಭತ್ತದ ತೊಂಬೆ, ಹುಲ್ಲಿನ ಚರಣೆ ಒಂದನ್ನೂ ಬಿಡಬೇಡ (ನಿಶಲಾ. ೨೬೮).

[ತುಳು. ಚರಣೆ = ಹುಲ್ಲುಗಾವಲು, ಗೋಮಾಳ./ಹಿಂ. ಚರನೀ]

ಚರಣೋಪಾಂತ (ನಾ). ಕಾಲಿನ ಬಳಿ,–ಹತ್ತಿರ; ಪಾದದ ಸಮೀಪ: ಅನಂತವೀರ್ಯಕೇವಲಿಗಳ ಚರಣೋಪಾಂತದೊಳ್ ಕೈಕೊಂಡ ಪರಾಂಗನಾ ವಿರತಿವ್ರತದ ಭಂಗಮಂ ಬಗೆಯದೆ (ಪಂರಾಮಾ. ९-೧೦೩ ವ).

[ಚರಣ + ಉಪಾಂತ]

ಚರಪಡಿ (ನಾ). ಒಂದಂ ಸ್ಥಳದ ಹೆಸರು (?) : ಅನ್ತ ಬನ್ದು ಕೊಟ್ಟರೆ ಪಳ್ಳದ ಅಲಕಿಱುಕೆಯ ಕಗ್ಗಲ್ಲೊಳ್ಚಿಯ ಪೂಣಾಶ ಪಡಿಯ ಘೋರಪಡಿಯ ಬಳಿಪೂಣಾಶೆಯ ಚರಪಡಿಯ ತುಟ್ಟಿಲೊಟ್ಟಿಯ ಇಶನ್ಯದಿಶಿ ಒಳಗೆಱೆಯ ಬರಡಗೆಱೆ (ಎಕ. XVI, ತಿಪಟೂ. ೧೪೧-೭೨ : ಸು. ೯೦೦). [?]

ಚರಪಾಠ (ನಾ). "ನಿರ್ದಿಷ್ಟ ಸ್ವರೂಪವಿಲ್ಲದ, ಅಸಂಗತವಾದ, ಅವ್ಯವಸ್ಥಿತವಾದ, ಸ್ಥಿರಸ್ವರೂಪವಿಲ್ಲದ ಪಾಠಕ್ಕೆ ಅನ್ವಯ ವಾಗುವಂಥದು. ಅಂಥ ಪಾಠವನ್ನು ಚರಪಾಠ(fluid text) ಎಂದೂ ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ" (ಭಾರಪ. ೧೧೬). [ಚರ + ಪಾಠ]

ಚರಪು 'ಸಜಪು' ನೋ.

ಚರಬಂಡವಲ (ನಾ). ೧. ದನಕರಂ ಮೊದಲಾದ ಚರ ಆಸ್ತಿ : (ಕ). ೨. ವ್ಯಾಪಾರದಲ್ಲಿ ತೊಡಗಿಸಿದ ಬಂಡವಾಳ: (ಮುಂಬಯಿ. ಕಿ. ೫-೧೦೦). 'ಚಲಬಂಡವಾಳ' ಪರಾ. [ಚರ + ಬಂಡವಲ]

ಚರಬಿ 'ಚರ್ಬಿ' ನೋ.

ಚರಮ (ಗು). ೧. ಕಡೆಯ ;ಕೊನೆಯ; ಅಂತಿಮವಾದ: ಚರಮಾವಸ್ಥಿತ ವೀತರಾಗಹೃದಯಚ್ಛದ್ಮಸ್ಥ . . . ತವಿಸಿದುಂ ಪಂಚಾಂತರಾಯಂಗಳಂ (ಅನಂಪು. ೯-೦೦೯) : ಆಂತರಿಕವಾದ ಕವಿಯ 'ಧ್ಯಾನಾತ್ಮಕ ಅಥವಾ ಭಾವಾತ್ಮಕ ಜೀವನವು ಸ್ವಾಭಿವ್ಯಕ್ತಿಯನ್ನೇ ತನ್ನ ಚರಮ ಗುರಿಯನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಮಾತ್ರ ಕಾವ್ಯರೂಪವನ್ನು ತಳೆಯುತ್ತದ (ಭಾವಗೀ. ೪). ೨. ತೀರ ಕೆಳವಂಟ್ಟದ; ಅತ್ಯಂತ ಕೀಳಾದ. ೩. ಪಶ್ಚಿಮ ದಿಕ್ಕಿನ; ಪಾಶ್ಚಾತ್ಯವಾದ: ಲೋಕಯಾತ್ರೆಗೈದು ಮನೆಯಿಂ ಪುಗುತರ್ಪಿನಿಯಂಗೆ ಚರಮದಿಕ್ಕಾಂತೆ ರನ್ನವಟ್ಟಲೊಳ್ ಪಿಂಗದತ್ತಿದಾರತಿಯ ಕಂಬೆಳಗೆನೆ ಸಂಧ್ಯಾರಾಗಮೆತ್ತಂ ಪರಿಯೆ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೨೨-೬). (ನಾ). ೪. ಕೊನೆಯಲ್ಲಿರುವುದು ; ಅಂತ್ಯದಲ್ಲಿರುವುದು : ಪರಪದ ಪೂರ್ವಂ ದ್ವಿತ್ವಾಕ್ಷರಮಾಗಿರೆ ಪೂರ್ವಪದದ ಚರಮಂ ಹ್ರಸ್ವಾಕ್ಷರಮಾಗೆ ಸಂಧಿದೋಷಂ (ಶಮದ. ೫೯). ೫. ಅಂತ್ಯ ; ಕೊನೆ: ಚರಮದೊಳಯ್ದುಂ ಜ್ಞಾನಾವರಣಮುಮಂ . . . ಪರಿಹರಿಸಿದನಯ್ದುಮಂತರಾಯಗಳುಮಂ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೧೯-೯೧). ೬. ತರುವಾಯಂ ; ಬಳಿಕ : "ಪಶ್ಚಾತ್. ಚರಮಂ – ಈ ೨ ಬಳಿಕಂ" (ಹಲಾಯು. ೧೧೬-೨೨); "ಚರಮಮೆನೆ ಪಶ್ಚಾದೆನಲು ಬಳಿಕವಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೦೨೯-೧೨): ಅಘಾತಿಗಳ ಚರಮದೊಳು ವಿಘ್ನಂ ಪರಿಸಲ್ಪಟ್ಟುದು (ಗೊಮ್ಮಸಾ. ೨-೪). [ಸಂ.]

ಚರಮಕಲ್ಯಾಣ (ನಾ). [ಜೈನ] ಜಿನನ ಪಂಚಕಲ್ಯಾಣಗಳಲ್ಲಿ ಕೊನೆಯ ಕಲ್ಯಾಣ ; ಪರಿನಿರ್ವಾಣಕಲ್ಯಾಣ : ಪರಮನ ಚರಮಕಲ್ಯಾಣಂ ಪರಿಪೂರ್ಣವಾಗೆ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೨-೩೭ ವ). [ಚರಮ + ಕಲ್ಯಾಣ]

ಚರಮಗೀತ (ನಾ). ಸತ್ತುಹೋದವರಿಗಾಗಿ ದುಃಖಿಸಿ ಅವರ ಗುಣಗಾನ ಮಾಡುವ ಹಾಡು : ತಳಿರಿಗೊಂದು ಚರಮಗೀತ ಹಾಡಲೆಂದು ಬಯಸಿ, ಇಂತು ನುಡಿದೆ ನಾನು (ಮಾಂದಳಿ. ೩೭-೦೩). [ಚರಮ + ಗೀತ]

ಚರಮಗೀತೆ (ನಾ). = ಚರಮಗೀತ : "ಅಳುಹಾಡು . . . ವಿಲಾಪಗೀತೆ; ಚರಮಗೀತೆ" (Elegy. ಇಂಕಲಿ). [ಚರಮ + ಗೀತೆ]

ಚರಮತನು (ನಾ). ೧. ಕೊನೆಯ ದೇಹ; ಕೊನೆಯ ಜನ್ಮ. ೨. [ಜೈನ] ಕೊನೆಯ ಜನ್ಮದವನು; ಮೋಕ್ಷಗಾಮಿ : ಅಮೂರ್ತರ್ ಚರಮತನು ಸಮಾಕಾರರ್ (ಆದಿಪು. ೧-೨) : ಪರಮಶ್ರೀವಲ್ಲಭಂಗೀ ಚರಮತನುಗಿದೇ ಬಾಬ್ತಿ (ಶಂರಾಮಾ. ೬-೦೨೫). [ಚರಮ + ತನು]

ಚರಮದೇಹ (ನಾ).=ಚರಮತನು ೧ : ಚರಮದೇಹ ಕಶಾತ್ಮಜರಿಂದಮಾ ಮಹೋತ್ಸಲಮುಖಿಯಿಂದಮಾ ಸತಿ . . . ಪಡೆದಳ್ . . . ಮೈಮೆಯಂ (ಆದಿಪು. ೮-೪೫) ; ಚರಮದೇಹಮಂ ತಾಳ್ದಿ (ರಾಘುಂಪು. ೩೨-೦೫).
[ಚರಮ + ದೇಹ]

ಚರಮದೇಹಧರ (ನಾ). [ಜೈನ] ಕೊನೆಯ ಸಲ ದೇಹವನ್ನು ಧರಿಸಿದವನಂ ; ಇನ್ನು ಮುಂದೆ ಜನ್ಮವಿಲ್ಲದವನು ; ಮೋಕ್ಷಗಾಮಿ : ನೀಂ ಚರಮದೇಹಧರನ್ನೆ (ಅಜಿಪು. ೬-೬೨). [ಸಂ.]

ಚರಮದೇಹಧಾರಿ (ನಾ).=ಚರಮದೇಹಧರ: ಇವರಿರ್ವರರಸುಗಳಪ್ಪೊಡೆ ಚರಮದೇಹಧಾರಿಗಳ್ (ಆದಿಪು. ೧೪-೧೦೦ ವ). [ಸಂ. ಚರಮದೇಹಧಾರಿನ್]

ಚರಮದೈಹಿಕ (ಗು). ೧. ಚರಮದೇಹಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ. (ನಾ). ೨.= ಚರಮದೇಹಧರ : ನೀ ಚರಮದೈಹಿಕನಪ ಧರೆಯೊಳೀ ನಿನ್ನಂತೆ ಪುಣ್ಯಾತ್ಮರುಗಳಾರ್ಪೆ (ಗಣಿಶಾ. ೦೭-೪೭). [ಸಂ.]

ಚರಮಧ್ಯಾನ (ನಾ). [ಜೈನ] ಆರ್ತ, ರೌದ್ರ, ಧರ್ಮ ಮತ್ತು ಶುಕ್ಲ ಎಂಬ ನಾಲ್ಕು ಧ್ಯಾನಗಳಲ್ಲಿ ಕೊನೆಯಂದು; ಮೋಕ್ಷಸಾಧನವಾದ ಧ್ಯಾನ : ಪರಮಜಿನಪತಿಯ ಚರಮಧ್ಯಾನದಂತೆಯುಂ . . . ಮುನ್ನೀರೆ ಮೇರೆದಪ್ಪದಂತಪ್ಪುದುಂ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೧೨-೦೫೨). [ಚರಮ + ಧ್ಯಾನ]

ಚರಮವಾಕ್ಯ (ನಾ). ೧. ಕೊನೆಯ ಮಾತು : ಸಾಯುವಾಗ ಆತನಾಡಿದ ಚರಮವಾಕ್ಯ ಎಲ್ಲರ ಕಣ್ಣಲ್ಲೂ ನೀರು ತರಿಸಿತು (ರೂಢಿ). ೨. ಸತ್ತವರ ಸ್ಮಾರಕವಾಗಿ ಅವರ ಸಮಾಧಿಯ ಮೇಲೆ ಬರೆದ ವಾಕ್ಯ : ಕೆಲವು ಹೊಸ ಗೋರಿಗಳು ಕಂಡುಬಂದವು. ಅವುಗಳ ಮೇಲೆ ಚರಮವಾಕ್ಯ ಗಳಿದ್ದುವು (ನಿಶಿಉ. ೦೯೨). [ಚರಮ + ವಾಕ್ಯ]

ಚರಮಶರೀರ (ನಾ). ೧.=ಚರಮತನು ೧ : ಚರಮಶರೀರಮಂ ಪಡುವ ಕೆಯ್ದುಗೆಳಲ್ಲ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೦೪-೪೬). ೨.=ಚರಮತನು ೨: ಚರಮಶರೀರಂ ಸಗರಂ ಚರಮಶರೀರರ್ ನಿಜಾಗ್ರಜಾತರ್ ನೀನುಂ ಚರಮಶರೀರಂ (ಅಜಿಪು. ೦೦-೩೫). [ಚರಮ + ಶರೀರ]

ಚರಮಶ್ಲೋಕ (ನಾ). = ಚರಮಗೀತ : ನಿನ್ನ ಸಾಹಸಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಪ್ರಶಂಸಿಸುವ ಚರಮಶ್ಲೋಕಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರತಾಪಕುಮಾರಿಯ ಹೆಸರೂ ಸೇರಿಕೊಳ್ಳಲಿ (ಆರ್ಯಕ. ೯೮). [ಚರಮ + ಶ್ಲೋಕ]

ಚರಮಸಮಯ (ನಾ). ೧. ಆಯುಸ್ಸಿನ ಕಡೆಗಾಲ ; ಅಂತ್ಯಸಮಯ ; ಮರಣಪೂರ್ವಕಾಲ : ಸ್ವಕೀಯ ಚರಮಸಮಯದೊಳ್ . . . ಪದಿಮೂಱುಂ ಪ್ರಕೃತಿಗಳುಮಂ ನಿರ್ಮೂಲಂ ಕಿಡಿಸಿ (ಆದಿಪು. ೦೬-೯೯ ವ): ಚರಮಸಮಯದೊಳೆ ಬೋಧಾವರಣಮನಯ್ದುಂತರಾಯಂ . . . ತೂಳ್ದಿ ತಾಳ್ದಿದಂ ಗುಣಗಣಮಂ (ವರ್ಧಪು. ೦೫-೬೮). ೨. ಕೊನೆಯ ಅವಕಾಶ : ಸಿಂಹಾಸನಾರೋಹಣಕ್ಕಿದುವೆ ಚರಮಸಮಯಮೆಂದಱಿವುವಂತೆ (ಶಂರಾಮಾ. ೦೪-೦೨೫ ವ). [ಚರಮ + ಸಮಯ]

ಚರಮಸ್ವರ (ನಾ). ಶಬ್ದದ ಕೊನೆಯ ಸ್ವರ : ಚರಮಸ್ವರಕ್ಕೆ ಚರಮಾಕ್ಷರಕಕ್ಕಂ ಲೋಪಂ (ಶಮದ. ೨೦೯). [ಚರಮ + ಸ್ವರ]

ಚರಮಾಂಗ (ನಾ). ೧.=ಚರಮತನು ೧ : ಕೊರಗದೆ ಕರಗದೆ ಪರಮನ ಚರಮಾಂಗಂ ದೀಪ್ರದೀಪಮೆನಿತೊದವಿದೊಡಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೦೯-೨೮). ೨.=ಚರಮದೇಹಧರ: ಪುರುಪರಮೇಶ್ವರಪುತ್ರಂ ಚರಮಾಂಗಂ ಚಕ್ರವರ್ತಿಯೆಂದೊಡೆ ಪೇೞಲ್ ದೊರೆ ಪೆಱರಾರ್ ಭರತನೊಳ್ (ಆದಿಪು. ೧೨-೦೦೯) : ಈ ದಶರಥಾಗ್ರತನೂಭವನೇಕವಾಕ್ಯನಾಶಾಕರಿಕರ್ಣಟಾಮರಯಶು ಚರಮಾಂಗನನಂತವೀರ್ಯಂ (ಶಂರಾಮಾ. ೫-೬೨).
[ಚರಮ + ಅಂಗ]

ಚರಮಾಕ್ಷರ (ನಾ). ಶಬ್ದದ ಕೊನೆಯ ಅಕ್ಷರ; ಅಂತ್ಯಾಕ್ಷರ : ಚರಮಸ್ವರಕ್ಕೆ ಚರಮಾಕ್ಷರಕಕ್ಕಂ ಲೋಪಂ (ಶಮದ. ೨೦೯). [ಚರಮ + ಅಕ್ಷರ]

ಚರಮಾದರ್ಶ (ನಾ). ಕೊನೆಯ ಧ್ಯೇಯ ; ಪರಮಾದರ್ಶ : ಅದು ಚರಮಾದರ್ಶವಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ನಮ್ಮ ಪೂರ್ವಿಕರ ಆದರ್ಶ (ಕಿಪ್ರಕ್ಕ. ೦೨೭).
[ಚರಮ + ಆದರ್ಶ]

ಚರಮೂರ್ತಿ (ನಾ).=ಚರಂತ ೨: ಚರಮೂರ್ತಿಯಾನೆ ನಿನ್ನಂ ಕರೆಯುತ್ತಿರೆ ಕೇಳದಂತೆ ತಳರ್ದಪೆ (ವೃಷವಿ. ೨೭-೨೩) ; ವಿವಾಹ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳದೆ ಚರಮೂರ್ತಿಯಾಗಿ ಅಲೆಯುತ್ತಿದ್ದ (ಗಿರಿನ. ೩೫): ಶ್ರೀಶರೀಫರು ಹುಟ್ಟು ಕಡಿವೆ ಚರಮೂರ್ತಿಗಳಾಗಿದ್ದರು (ಶರೀಫ. ೬೯ ಕವಿಕಾವ್ಯಪರಿಚಯ).
[ಚರ + ಮೂರ್ತಿ]

ಚರಯಿಸು 'ಚರಿಸು' ನೋ.

ಚರರೂಪು (ನಾ). ಜಂಗಮನ ರೂಪು: ಹರನು ಚರರೂಪಿಂದೆ ಹರಿಯೆಂದು ನುಡಿವೇಳ್ಕರದ ಹುಟ್ಟಿಂದ ತಿವಿದೀಶನೊಲಿಸಿದ ಗುರುವೆ ಸತ್ಯಕ್ಕ ಶರಣಾಗು (ಶರ್ನಾಕ. ೦೬೨). [ಚರ + ರೂಪು]

ಚರಲಿಂಗ (ನಾ). [ವೀಶೈ] ಜಂಗಮರೂಪವಾದ ಲಿಂಗ; ಜಂಗಮ: ಭಾವುರೇ ಚರಲಿಂಗಜೀವಕಳಾವ ಚರಲಿಂಗೈಕಜೀವನ (ಬಸಪು. ೩೬-೨೪): ಸರ್ವಕರಣಂಗಳಂ ಚರಲಿಂಗ ಮುಖವ ಮಾಡಿ ಆತ್ಮವಿದ್ಯಾಲಿಂಗದಲ್ಲಿ ಮನ ಸಂದು (ಶೂನಸ. ೨೮); ಶಿವನು ಚರಲಿಂಗವಾಗಿ ಬಂದು, ಚೂತಫಲವಂ ಬೇಡಲು, ಪವಾಡದಿಂದ ಚೂತಫಲವಂ ಮಾಡಿ ಇತ್ತು (ಧ್ರರಸೂ. ೯). [ಚರ + ಲಿಂಗ]

ಚರಲೋಕ (ನಾ). ಸ್ಥಿರವಲ್ಲದ ಲೋಕ; ಮರ್ತ್ಯಲೋಕ: ಚರಲೋಕ ಸ್ಥಿರವೆಂದು ವರರೆಲ್ಲ ನೆರನಂಬಿ, ತಿರುತಿರುಗಿ ತಿರೆಯೊಡನೆ ಕೆಡುತಿಹರಲಾ! (ಕಎಪು. ೨೬-೩). [ಚರ + ಲೋಕ]

ಚರವಿಗೆ 'ಚರಿಗೆ₁' ನೋ.

ಚರಸಹ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕುದುರೆ; ಪಳಗಿಸಿದ ಕುದುರೆ (?): ಈ ಐದು ಕ್ರಿಯೆಗಳನು ತಿಳಿದು ತಿದ್ದಿದ ಕುದುರೆ ಚರಸಹನೆನಿಸಿಕೊಂಬುವುದು (ಅಶ್ವಶಾ. ೨೫-೧೦). [?]

ಚರಸೇವೆ (ನಾ). ಜಂಗಮಸೇವೆ: ಶ್ರದ್ಧೆ ಸನ್ಮಾರ್ಗ ಭಕ್ತಿ ಇಲ್ಲದಲ್ಲಿ ಗುರು ಭಕ್ತಿ ಶಿವಲಿಂಗಪೂಜೆ ಚರಸೇವೆ ತ್ರಿವಿಧವೂ ಇತ್ತರೆ ಉಳಿಯಿತ್ತು (ಮದೀಪ. ೨೬೪-೧೭); ಕೊಡೆಯದಿರಿ ಶಿವಪೂಜೆಯ ಅಡೆಯದು ಮರೆಯದಿರಿ ಚರ ಸೇವೆಯ (ಸರ್ವಜ್ಞ ೩೪-೦೬೯). [ಚರ + ಸೇವೆ₁]

ಚರಸೋಪಾನ(ನಾ). "ಪ್ರಯಾಣಿಕರನ್ನು ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹತ್ತಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಲಿ ಕೆಳಕ್ಕಿಳಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಚರಸೋಪಾನ; ತಿರುಗು ಮೆಟ್ಟಿಲು" (Escalator. ಇಂಕನಿ). [ಚರ + ಸೋಪಾನ]

ಚರಸ್ವತ್ತು (ನಾ). = ಚರಜಿಂದಗಿ: ನಮ್ಮ ಸ್ಥಿರ ಹಾಗು ಚರಸ್ವತ್ತುಗಳೆಲ್ಲ ಇವರದೇ ಅಲ್ಲವೆ? (ದಾನಚಿಂ. ೧೧೫). [ಚರ + ಸ್ವತ್ತು]

ಚರಾಕು (ನಾ). ಹುಲ್ಲುಗಾವಲು. [←ಹಿಂ. ಚರಾಗಾಹ್]

ಚರಾಚರ (ಗು). ೧. ಚಲಿಸುವ ಮತ್ತು ಚಲಿಸಲಾರದ; ಸ್ಥಾವರವಾದ ಹಾಗು ಜಂಗಮವಾದ: ಪರಮಾಗಮಮೂರ್ತಿ ಚರಾಚರ ಲೋಕಾ ಲೋಕ ಸಂಪ್ರದಾಯಿನಿ . . . ಸರಸ್ವತೀದೇವಿ ವರದೆಯಕ್ಕೆಮಗೆಂದುಂ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೨); ಜಗದೊಳುಳ್ಳ ಚರಾಚರ ಪ್ರಾಣಿಗಳವೆಲ್ಲಿರ್ದಡೆಯೊಳಗುಂಗಳ ತಗಹು ಬಿಟ್ಟವು (ಬಸಪು. ೨೦-೫೩). (ನಾ). ೨. ಸ್ಥಾವರ ಹಾಗು ಜಂಗಮ ವಸ್ತುಗಳು: ಧರೆ ಗಗನವಡಸಿ ಕಾದುವಡೆಡೆಯಲಿಹ ಚರಾಚರ ವೆಲ್ಲಿ ಹೋಗಲಿ (ಹಡಳಾ. ೨-೨೩). ೩. ಸ್ಥಾವರ ಹಾಗು ಜಂಗಮ ವಸ್ತು ಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಜಗತ್ತು: ಈ ಚರಾಚರ ವಿಚಾರ ವ್ಯಾಪ್ತಿ ನಿಮ್ಮಡಿಗ ಗೋಚರವೆ ಶಿವಶಿವಾ (ಕೃಮಿಥಾ. ೨-೫೫); ಅವನೊಳಡಗುವುದಖಿಳ ಚರಾ ಚರವಾ ವಿಷ್ಣುಗಾನೆರಗುವೆನು (ಹರಿಲ. ೮-೦). [ಚರ + ಅಚರ]

ಚರಾದಾಯ (ನಾ). ೧. ಸ್ಥಳದಿಂದ ಸ್ಥಳಕ್ಕೆ ಸಾಗಿಸಬಹುದಾದ ವಸ್ತು, ಪ್ರಾಣಿ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಂದ ಬರುವ ಆದಾಯ: ಕೋಟ ತುಡಿಕೆ ಕಳಕೋಠಾರ ಸುಂಕ ಚರಾದಾಯ (ಮೈಆರಿ. ೧೯೪೬, ೦೮-೦೯; 1488); ಚರಾದಾಯ ಸ್ಥಿರಾದಾಯ (ಮೈಆರಿ. ೧೯೩೦, ೯೩-೩೦; 1604); ಗ್ರಾಮಾ ದಾಯ ಚರಾದಾಯ ಹೊರಾದಾಯ ಇವು ಮೊದಲಾದ ಆ ಸಕಲ ಸ್ವಾಮ್ಯ ವನೂ . . . ಅನುಭವಿಸಿಕೊಂಡು ಬಹರು (ಎಕ. XIV, ಮೈಸೂರು. ೧೦೩-೪೦೪; 1674). 'ಸ್ಥಿರಾದಾಯ' ಪರಾ. ೨. ವಾರಸುದಾರ ರಿಲ್ಲದ ದನಕರುಗಳ ಮಾರಾಟದಿಂದ ಸರ್ಕಾರಕ್ಕೆ ಬರುವ ಆದಾಯ: ಈ ವೃತ್ತಿಗೆ ಸಲ್ಲುವ . . . ಹುಲ್ಲುಹಣ ಚರಾದಾಯ ಹೊರಾದಾಯ ಶೀಗೇಮಡಿ ಪತಂಗ (ಹುಟ್ಟುಹ. ೩). ೩. ಸಂಬಳವಲ್ಲದೆ ಮೇಲೆ ಬರುವ ಲಂಚ, ರುಷುವತ್ತು ಮೊದಲಾದ ಆದಾಯ: (ಕ). [ಚರ + ಆದಾಯ]

ಚರಾಯ 'ಚರಾಯಿ' ನೋ.

ಚರಾಯಿ, ಚರಾಯ (ನಾ). ೧. ಹುಲ್ಲುಗಾವಲು; ಹುಲ್ಲಿನ ಬಯಲು: (ಕ). ೨. ಹುಲ್ಲುಗಾವಲಿನಲ್ಲಿ ದನಕರುಗಳನ್ನು ಮೇಯಿಸುವಿಕೆ: ಲಷ್ಕರಿನಲ್ಲು ಇದ್ದಂಥಾ ಭಾಗರಾದ ಎತ್ತುಗಳನ್ನು ಮಹಾರಾಜರವರು ತಮ್ಮ ವಶಕ್ಕೆ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು, ಹುಲ್ಲು ನೀರು ಇದ್ದಲ್ಲಿಗೆ ಚರಾಯಿಗೆ ಕೂಡಿಸಿ ದರು (ರಾಜೇಂದ್ರ. ೦೪೬). ಚರಾಯ: ೧. ಚಿತ್ರದುರ್ಗದ ದನಗಳು ಬೂದಿ ಹಾಳ್ ಚರಾಯದಲ್ಲಿ ಮೆಯ್ಯುವವು (ಚಿತ್ರಕಾ. ೭೫). [←ಮರಾ. ಚರಾಯಿ; ಹಿಂ. ಚರಾಈ, ಚರಹೀ]

ಚರಾರ್ಚನೆ (ನಾ). ಚರಸೇವೆ; ಜಂಗಮಾರ್ಚನೆ: ಗಳಗಳನೆ ಬಳೆದು ಧನವುಂ ಗಳಿಸಿ ಚರಾರ್ಚನೆಯನೆಸಗಿ ಹರಕ್ಕವೆವಡೆದು (ರಾಜಶೇ. ೧೩-೧೧೯). [ಚರ + ಅರ್ಚನೆ]

ಚರಾವು (ನಾ). ಹುಲ್ಲುಗಾವಲು: ಚರಾವಿನ ನೆಲದ ವಿಸ್ತಾರರಕ್ಕೂ, ಉಳುಮೆಗೆ ಬಳಸಿಕೊಳ್ಳುವ ನೆಲದ ವಿಸ್ತಾರರಕ್ಕೂ, ಅಜಗಜಾಂತರ ವ್ಯತ್ಯಾಸವಿದೆ (ಐಶಿಸಂ. ೪೬). [←ಹಿಂ. ಚರಾಊ]

ಚರಾಸ್ತಿ (ನಾ). =ಚರಜಿಂದಗಿ: (Personal-estate. ಶಬ್ದನಿ. ೩೫). [ಚರ + ಆಸ್ತಿ]

ಚರಿ₁ (ಕ್ರಿ). (?): ಮೊರೆಹೊಕ್ಕರ ಕಾವ ಮಾರಾಂತರ ಕೊಲುವ ಕಸ್ತೂರಿ ಕೋಳಾಹಲ ಚರಿದು ಚಲ್ವರ ಗಂಡ ಹರತಿಯುಮ್ಮಡಿರಂಗಪ್ಪನಾಯಕ ಅಯ್ಯನವರ (ಎಕ. XII, ಶಿರಾ. ೦೪-೫; 1612). [?]

ಚರಿ₂ 'ಸಜ್ಜೆ₂' ನೋ.

ಚರಿ₃ (ನಾ). ಸಖಿ; ಸೇವಕಿ: ರಾಕ್ಷಸಿ ನಾಸವೀಕ್ಷಿಸು ಹಾ ಚರಿಯರ ವ್ಯೈಸಳುತಲೇನೆನಲು (ಚಿರಾಮಾ. ೨೪೮-೦). [ಸಂ. ಚರೀ]

ಚರಿ₄ (ನಾ). ಕೈಯಿಂದ ಹೊಸೆದು ಮಾಡಿದ ನಾರಿನ ಅಥವಾ ಸೆಣಬಿನ ಹುರಿ: ಬೇನೆಯ ಮನುಷ್ಯನು ಮರಣೋನ್ಮುಖನಾದನೆಂದರೆ ಅವನ ಬಾಯಲ್ಲಿ ಸಕ್ಕರೆ ಕೂಡಿಸಿದ ನೀರು ಹಾಕಿ, ಕಾಲುಗಳನ್ನು ಚಾಚಿ ಅಂಗುಷ್ಠ ಗಳನ್ನು ಚರಿಯಿಂದ ಬಿಗಿಯುವರು (ಕದಾಗಿ. ೨೨೯). [←ಮರಾ. ಚರೀ]

ಚರಿಕಿ 'ಚರಕಿ' ನೋ.

ಚರಿಗೆ₁, ಚರವಿಗೆ, ಚರುವಿಗೆ, ಚವರಿಗೆ, ಚೆರಿಗೆ, ಚೌರಿಗೆ₁ (ನಾ). ಚೆಂಬು, ತಂಬಿಗೆ, ಬಿಂದಿಗೆ, ತಪ್ಪಲೆ ಮೊದಲಾದ ಲೋಹದ ಪಾತ್ರೆ: ಧರ್ಮ ವತ್ತಿ ಚರಿಗೆಯಲ್ಲಿ ನೀರು ತಂದು ಕೊಟ್ಟರು (ಸಚಿದಾ. II, ೦೦೫೮); ಒಲೆಯ ಮೇಲೆ ತಕಪಕಿಸುತ್ತಿದ್ದ ಅನ್ನದ ಹಿತ್ತಾಳೆ ಚರಿಗೆಯನ್ನು ಒಲೆಯ ಪಕ್ಕದಲ್ಲಿ ಟ್ಟಿದ್ದ ತಾಮ್ರದ ಬಾಗುಮರಿಗೆಗೆ ಎತ್ತಿ ಇಳಿಸಿ . . . ಅನ್ನ ಬಸಿಯಲು ಅಣಿ ಯಾಗುತ್ತಿದ್ದಳು (ಮಳೆಮ. ೩೦೦); ಪಾಕಶಾಲೆಯ ರೂಪರೇಖೆ ತಕ್ಕಮಟ್ಟಿಗೆ ಪ್ರದರ್ಶಿತವಾಗಿತ್ತು. ಬಾಗುಮರಿಗೆ . . . ಮೊಸರುಗಡಿಗೆ, ಮಜ್ಜಿಗೆ ಚರಿಗೆ . . . ನೊಣಗಳು ಇತ್ಯಾದಿ (ಕಾಮರು. ೫೦). ಚರವಿಗೆ: ಚರವಿಗೆ ಯಲ್ಲಿ ನೀರನ್ನು ಯಾವಾಗಲೂ ತುಂಬಿಟ್ಟಿರಬೇಕು (ರೂಢಿ). ಚರುವಿಗೆ: ಮಲ್ಲಿಕಾರ್ಜುನನ ಬಾಣಸಕೊಂದು ಚರುವಿ[ಪಾಠಾಂ. ಚಾಂ]ಗೆಯೊ ಸಟ್ಟುಗವೂ (ಸಿದ್ಧರಾ. ೯-೩); ಇವನ್ನೆಲ್ಲಾ ಕೂಡಿ ತಾಮ್ರದ ಚರುವಿಗೆಯಲ್ಲಿ . . . ಅಟ್ಟು (ಸಕಪ್ಪ. ೧೭೯); ಕೊಡವಾನ ಚರುವಿಗೆ ಗಿಂಡಿ (ಸಿದ್ಧಕಾ. ೦೩-೪೨). ಚವರಿಗೆ: ಒಂದು ಚವರಿಗೆ ನೀರು ತರೋ ಅಪ್ಪರಲ್ಲೇ ಸುಸ್ತಾಗಿ ಬುಟ್ಟು (ವಾರ್ತಮ. ೦೩೦); ಒಂದು ಚವರಿಗೇಲಿ ತಗೊಂಡು ಬಯ್ಯ ಬಾರದೇನಪ್ಪ? (ಅವಕಂ. ೭೭). ಚೆರಿಗೆ: ಚೆರಿಗೆ ಪಾತ್ರೆಗಳು ಬರಿದಾಗುವವು (ನಾಟಿಕೆ. ೫೦). ಚೌರಿಗೆ₁: ಅತ್ತಿಯ ಮನೆ ಬಂದೊ ಮುತ್ತಿನ ಚೌರಿಗೆ ಬಂದೊ ಹಡೆದಮ್ಮ ನೀರ ಹದಮಾಡಿ (ಹೇಳ್ತಾ. ೫೫); ಚೌರಿಗೆ ತೆಗೆದು ಕೊಂಡು ತಾನೇ ನೀರಿಗೂ ಹೋಗುತ್ತಿದ್ದಳು(ಸರ್ವಮಂ. ೯); ಅಮ್ಮಯ್ಯನು ಚೌರಿಗೆಯನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಭಾವಿಯ ಹತ್ತಿರಕ್ಕೆ ಹೊರಟರು . . . ಅವನು ಐದಾರು ಚೌರಿಗೆ ಸೇದಿಕೊಟ್ಟ (ಚಂಗಾಳ. ೦೦).

ಚರಿಗೆಕಾಯು = ಹೊಟ್ಟೆ ಹಸಿ : ನೈವೇದ್ಯದ ಅಕ್ಕಿ ಎಸರುನೀರನ್ನು ಸೇರುವ ಮೊದಲೇ, ಐತಾಳರಿಗೆ ಚರಿಗೆಕಾಯುತ್ತದೆ (ಮುಂಮ. ೧೧). ಚರಿಗೆ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಹೋಗು=ಮಲವಿಸರ್ಜನೆಗೆ ಹೋಗು: ಶಿವಪುತ್ರ ಬಾಗಿಲಿಗೆ ಬರುವುದಕ್ಕೂ, ಬಸವ್ವ 'ಚರಿಗೆ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು' ಹೋದವಳು ಹಿಂದಿರುಗುವುದಕ್ಕೂ ಸರಿಹೋಯಿತು (ಬರಹಾ. ೯೯).

[ದೇ. ಃ ತುಳು. ಚರಿಗೆ, ಚೆರಿಗೆ; ತೆಲು. ಚೆರವ. / ಹಿಂ. ಚರವಾ : ಮರಾ. ಚರವೀ. / ಸಂ. ಸರಕ]

ಚರಿಗೆ$_2$ 'ಚರಿಯೆ' ನೋ.

ಚರಿಗೆಗುಡು 'ಚರಿಗೆಗೊಡು' ನೋ.

ಚರಿಗೆಗೊಡು, ಚರಿಗೆಗುಡು (ಕ್ರಿ). [ಜೈನ] ಭಿಕ್ಷೆಗೆ ಹೊರಡು; ಚರಿಗೆಗೆ ಬರು : ಮುನಿಪತಿ ಚರಿಗೆಗೊಟ್ಟನರಣ್ಯದಿಂದಾ ರಾಜವೀಧಿಯೊಳು (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೩-೩). **ಚರಿಗೆಗುಡು:** ಕಿಸುಕುಳರೂಪಿಂ ಕೃತಕರ್ಷಿಯಾಗಿ . . . ಚರಿಗೆಗುಡುವುದುಂ [ಪಾಠಾಂ. ವರ್ಪುದುಂ] (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೪-೭೭) ; ಆ ನಗರಕ್ಕರಣ್ಯದಿಂ ಚರಿಗೆಗೊಟ್ಟನಂಗಜಮಲ್ಲಂ (ಅರ್ಧನೇ. ೧-೮೦); ಅರಮನೆ ವಾಗಿಲೊಳ್ ಚರಿಗೆಗೊಟ್ಟವರಂ ನಿಲಿಸಲ್ಕೆ ಪೋಪ ಭೂವರನೊಡವೋಗಿ (ಪುಷ್ಪಪು. ೩-೯೮). [ಚರಿಗೆ$_2$ (<ಚರಿಯೆ) + ಕೊಡು$_1$]

ಚರಿಗೆದೋಱು (ಕ್ರಿ). ಭಿಕ್ಷೆಯನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಂ ; ಭೋಜನಮಾಡು : ಕಿತ್ರ್ಯಯ್ಯಂಗಳನೆಮ್ಮಿಲ್ಲಿಗೊಡಗೊಂಡು ಬಂದು ಚರಿಗೆದೋಱ್ ನೀಮುಂ ಬಿಜಯಂಗೆಯ್ಯಿಮನೆ (ವಡ್ಡಾರಾ. ೮೦-೧೫).

[ಚರಿಗೆ$_2$ (<ಚರಿಯೆ) + ತೋಱು]

ಚರಿಗೆನಿಲಿಸು (ಕ್ರಿ). ಚರಿಗೆಗಾಗಿ ಬಂದ ಮುನಿಗಳನ್ನು ಊಟಕ್ಕಾಗಿ ನಿಲ್ಲಿಸಿಕೊಳ್ಳು : ಅರಸಿ ತಾ ಮಲಧಾರಿದೇವರ ಚರಿಗೆನಿಲಿಸಲೆ ಬಂದಿಸಿರೆ ನಿನ್ನರಸನಾಗಲಿಯುಳ್ಳೊಡಾತ್ಮಜನಾಗಲಿರೆ ಮಗಳೇ ಚರಿಗೆನಿಲಿಸಲೆ ನಿಲ್ವೆವೆನುತವೆ ಪರಸಿ ಬಿಜಯಂಗೈಯೆ (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೩-೧೮).

[ಚರಿಗೆ$_2$ (<ಚರಿಯೆ) + ನಿಲಿಸು]

ಚರಿಗೆವರ್ (ಕ್ರಿ). ಆಹಾರದ ಭಿಕ್ಷೆಗೆ ಬರು; ಪಾರಣೆಗೆ ಬರು: ಇಂದೆಮ್ಮ ಮನೆಗೆ ಚರಿಗೆವರಲ್ವೇಟ್ಟುಮೆಂದು ನುಡಿದೊಡೆ (ವಡ್ಡಾರಾ. ೮೦-೨೬): ಮುನಿವರರೆಂತೀ ಗಿರಿಗೆ ಚರಿಗೆವರ್ಪರ್ (ಆದಿಪು. ೫-೭) ; ಕಿಸುಕುಳರೂಪಿಂ ಕೃತಕರ್ಷಿಯಾಗಿ . . . ಚರಿಗೆವರ್ಪುದುಂ [ಪಾಠಾಂ. ಗುಡುವುದುಂ] (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೪-೭೭). [ಚರಿಗೆ$_2$ (<ಚರಿಯೆ) + ಬರ್$_1$]

ಚರಿಗೆವುಗಿಸು 'ಚರಿಗೆಪೊಗಿಸು' ನೋ.

ಚರಿಗೆವುಗು 'ಚರಿಗೆಪೊಗಂ' ನೋ.

ಚರಿಗೆಪೊಗಿಸು, ಚರಿಗೆವುಗಿಸು (ಕ್ರಿ). ಆಹಾರದ ಭಿಕ್ಷೆಗೆಂದು ಮನೆಮನೆಗೆ ಕಳುಹಿಸು: ಋಷಿಸಮುದಾಯುವೆಲ್ಲಮಂ ಚರಿಗೆಪೊ[ಪಾಠಾಂ. ವು]ಗಿಸುತ್ತುಂ (ವಡ್ಡಾರಾ. ೮೫-೧೧). **ಚರಿಗೆವುಗಿಸು :** ಮೇಲಿನ ಪ್ರಯೋಗದ ಪಾಠಾಂತರವನ್ನು ನೋಡಿ. [ಚರಿಗೆ$_2$ (<ಚರಿಯೆ) + ಪೊಗಿಸು]

ಚರಿಗೆಪೊಗು, ಚರಿಗೆವುಗು (ಕ್ರಿ). ಆಹಾರದ ಭಿಕ್ಷೆಗಾಗಿ ಮನೆಯೊಳಗೆ ಪ್ರವೇಶಿಸು,– ಬರು : ನಿರ್ಮಳಚರಿತಂ ಚರಿಗೆಪೊಕ್ಕನರಸನ ಬೀಡಂ (ಆದಿಪು. ೫-೧೧). 'ಚರಿಗೆಪೊಗಿಸು' ಪರಾ. **ಚರಿಗೆವುಗು :** ಕಿಱುಮನೆ ಪೆರ್ಮನೆಯೆನ್ನದುಣಲ್ಕೆರ್ಕ್ಕ ಮನೆಗಳಂ ಚರಿಗೆವುಗುತ್ತುಂ ಬರ್ಪೊರ್ (ವಡ್ಡಾರಾ. ೭೮-೬) ; ಸಾಕೇತನಗರಕ್ಕೆ ಪ್ರೀತಿಂಕರಮಭುನಿ ಚರಿಗೆವುಗೆ (ಚಾವುಂಪು. II, ೩೮-೨೯). [ಚರಿಗೆ$_2$ (<ಚರಿಯೆ) + ಪೊಗು]

ಚರಿಗೆಪೋಗು (ಕ್ರಿ). ಭಿಕ್ಷೆಗಾಗಿ ಹೋಗು : ನೀಮಾ ನಗರಕ್ಕಾಗಿ ಚರಿಗೆ ಪೋಗುತ್ತುಂ (ಸುಕುಮಾ. ೫-೨) : ಅತಿಕ್ಷಪಿತಕಾಯರಾಲೋಕನಗರಕ್ಕೆ ಚರಿಗೆಪೋ[ಪಾಠಾಂ. ಚರಿಗೆಗೆ ಪೋ, ಚರಿಗೆಗೆ ಪೋ]ದೊಡೆ (ಶಂರಾಮಾ. ೧೫-೯೯ ಪ). [ಚರಿಗೆ$_2$ (<ಚರಿಯೆ) + ಪೋಗು$_1$]

ಚರಿಚಲಿ 'ಚೆಂಚಲಿ' ನೋ.

ಚರಿಜಲಿ 'ಚೆಂಚಲಿ' ನೋ.

ಚರಿತ (ಗುಂ). ೧. ಮಾಡಿದ; ನೆರವೇರಿಸಿದ; ಸಾಧಿಸಿದ. 'ಚರಿತಾರ್ಥ' ಪರಾ. (ನಾ). ೨. ಗಮನ ; ಗತಿ ; ನಡಗೆ. ೩. ನಡೆದುದು ; ಆಗಿ ಹೋದಂದು. ೪. ಜೀವನಕಥೆ; ಚರಿತ್ರೆ; ಇತಿಹಾಸ : ತ್ರಿಷಷ್ಟಿಶಲಾಕಾಪುರುಷರ್ಕಳ ಚರಿತಂಗಳುಮನಾಚಾರಮಾರಾಧನೆ ಮೊದಲಾಗೊಡೆಯಂ ಕರಣಗ್ರಂಥಂಗಳುಮಂ . . . ಕಲ್ತೊಡಲ್ಲದೆ ಪೇಟಲಾಗದು (ವಡ್ಡಾರಾ. ೬-೬) ; ಕವಿರತ್ನನಿನನ್ವಿತಮಾದುದು ಸಗರಚಕ್ರವರ್ತಿಯ ಚರಿತಂ (ಅಜಿತಪು. ೧೨-೨೭). ೫. ನಡೆವಳಿಕೆ ; ಆಚಾರ ; ಶೀಲ : "ಚರಿತಂ ರೀತಿ ಚಾರಿತ್ರಮನೆ ಶೀಲಮನೆ ಚರಿತ್ರಮೆನಲ್ಕೆಯಾಚಾರಕಕ್ಕು ನಾಮಂ" (ಮಂಗರಾ. ೭೪-೩) : ಆ ಯವ್ವನದೊಳವರ ಚರಿತಂ ಕರಂ ಪೊಸತು (ತಿರುರ. ದೀ.೪-೩). ೬. ವಿಧಿ ; ಕ್ರಮ : ಹರುಷದಿಂದಾ ಕ್ರಿಯಲಾ ಅಮೃತಲಿಂಗಮಂ ಚರಿತದಿ ಪ್ರತಿಷ್ಠಿಸಿ ಮಹಾಪೂಜೆಯಂ ಮಾಡಿ (ಸಿದ್ಧರಾ. ೬-೫೭). ೭. ಅದ್ಭುತಕಾರ್ಯ ; ಸಾಹಸಕೃತ್ಯ. ೮. (ಆಲಂ) ಆಡಳಿತ; ಆಳ್ವಿಕೆ: ತಿರಿಕನನು ಕರತಂದು ಧರಣಿಯ ಚರಿತದೊಳಗಿರಿಸಿದರೆ ಮರ್ಕಟ ಕರೆಯ ಸೇವಿಸಿದಂತೆ ಕುಣಿವರೆ ಭಗಿನಿಭಗಧಾಗ್ರಾಧರವ ಕಿಂದಿರ ಲಾರದಲೆ ಇದಗರೆದೆಯಾಕೆಯ ನೋಡಿ ನೃಪನನುಸರಿಸಿ ಇಹನೆಂದಂತರಂಗದಿ ತಿಳಿವುದೆನೆ ಮಂತ್ರಿ (ಬಿಜ್ಜಪು. ೬೨-೫೪). [ಸಂ.]

ಚರಿತಂ (ಅ). ಬೇಗನೆ ; ತ್ವರಿತವಾಗಿ : ವಕ್ರಂಟು ದೇಸೆ ವಿಳಾಸದೊಳ್ ತೊಡರೆ ಚರಿತಂ ಬಂದರ್ ಕಣ್ಗೊಟ್ಟಿರಲ್ ವರಭೋಗಿಯರ್ (ಪಂಪಭಾ. ೯-೧೦೨). [<ತ್ವರಿತ ?]

ಚರಿತಪುರಾಣ (ನಾ). ಮಹಾಪುರುಷರ ಚರಿತ್ರೆಯನ್ನೊಳಗೊಂಡ ಪುರಾಣ : ಚರಿತಪುರಾಣದೊಳೊಂದಕೆ ಬರೆದರ್ ಬರೆದಿಕ್ಕಿದತ್ರಿರ್ಷಷ್ಟಿ ಸಲಾಕಾಪುರುಷಪುರಾಣಮಂ (ಚಾವುಂಪು. ೪-೨೦) : ಚರಿತಪುರಾಣ ಮನಱಿಯದೆ ತುರಿಪದಿನಧ್ಯಾತ್ಮಿಯಾಗಿ ನೆಗಟ್ಪನ ತಪಮುಂ . . . ಪಂದೆಯ ಬಿಡುದುಂ ಸುಖಮಾಗಲಾಱಮೆಂದುಂ ಕಡೆಯೊಳ್ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೬-೯೯). [ಚರಿತ + ಪುರಾಣ]

ಚರಿತಾರ್ಥ (ಗುಂ). ೧. ಗುರಿಯನ್ನು ಸಾಧಿಸಿದ ; ಇಷ್ಟಸಿದ್ಧಿಯನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಂಡ (ನಾ). ೨. ಕಾರ್ಯಸಿದ್ಧಿ; ಇಷ್ಟಸಿದ್ಧಿ; ಉದ್ದಿಷ್ಟ ಪ್ರಾಪ್ತಿ : ನನ್ನೊಳಗು ಹೊರಗು ನಾ ಗುಡಿಬಳಸಿನೊಳಗಲೆದ ಚರಿತಾರ್ಥ ಪಡೆಗೊಂಡಿತೀ ಕಬ್ಬದೊಳಗೆ (ಮುರಮ. ೫೦-೪). ೩. ಇಷ್ಟಸಿದ್ಧಿಯನ್ನು ಪಡೆದವನು ; ಕೃತಾರ್ಥ ; ಧನ್ಯ : ಪರಮಾಯು ಮೂಱುದಿವಸಂ ಚರಿತಂ ಚರಿತಾರ್ಥನಾ[ಗುನೀ]ನೆಂಬಪೊಲ್ (ಸುಕುಮಾ. ೧೧-೮೩) ; ಬಿನ್ನಪಮಂ ಬಗೆಗೊಳ್ವುದು ಚರಿತಾರ್ಥನಾಗೆ ಮಾಡುವುದೆನ್ನಂ (ಶಂರಾಮಾ. ೯-೧೩೬) ; ಏಂ ಚರಿತಾರ್ಥನೊ ಸಾರ್ವಭೌಮರೊಳ್ ಯಮತನಯಂ (ಜಗಪಿ. ೧೭-೫); ನಿಮ್ಮ ಕಾರುಣ್ಯೋದಯದಿಂ ಯಮುಗಾಯ್ತ್ರಿಲಾ ಚರಿತಾರ್ಥರಾವೆಂದ (ಕುಮಾರಿ. ೧೧-೨೮). ೪. ಬದುಕು; ಹೊಟ್ಟೆಪಾಡು: ವಸುಮತಿ ಈ ಹೊಲಗಳಲ್ಲಿ ತನ್ನ ದವರು ಹರಿಸಿ ಚರಿತಾರ್ಥವನ್ನು ಚೊಕ್ಕಟವಾಗಿ ಸಾಗಿಸುತ್ತಿದ್ದಳು (ಮುಕ್ತಮು. ೬) ; ಅವಳ ತಂದೆ . . . ಬಂದುದರಲ್ಲಿಯೇ ಚರಿತಾರ್ಥ ಸಾಗಿಸುತ್ತಿದ್ದ (ಅಕ್ರಮ. ೪೭) ; ಅವರಿಗೆ ಬರುತ್ತಿದ್ದ ಸಂಭಾವನೆಯೂ, ಹೊಲಗದ್ದೆಗಳಿಂದ ಬರುವ ಉತ್ಪನ್ನಗಳೂ ಸೇರಿ ಅವರ ಚರಿತಾರ್ಥ ನಡೆಯುತ್ತಿತ್ತು (ರಾಜ್ಯೋದ. ೫).

[ಚರಿತ + ಅರ್ಥ]

ಚರಿತಾರ್ಥತ್ವ (ನಾ). ಕೃತಕೃತ್ಯತೆ ; ಕೃತಾರ್ಥತೆ : ಇದುವೆ ಪರ ತತ್ತ್ವಾನುಭವಸುಖವಿದುವೆ ಚರಿತಾರ್ಥತ್ವಮಂದಿರವಿದುವೆ ತುದಿಪದವೆಂದು ನಿನ್ನಿಂದವೆ ವಿದಿತವಹುದು (ಬಸವಪು. ೨-೩೬). [ಸಂ.]

ಚರಿತೆ (ನಾ). ೧. ಚಾರಿತ್ರ್ಯ; ಶೀಲ; ಸ್ವಭಾವ: ವಿತರಣ ಧೈರ್ಯ ವಿದ್ಯಾ ಗೌರವಂಗಳಲಿ ಸುರಮಹೀಜನರಾಜ ರುದ್ರರ ಚರಿತೆಗಳಿಗಿಮ್ಮಡಿಯೆನಿಸಿ ಸತ್ಪುರುಷನಿಲ್ಲಿಗೆ ಸಲಹ ಬಂದನು (ಬಸಪು. ೩-೬೪). ೨. ಕಥೆ ; ಜೀವನ ಚರಿತ್ರೆ : ಮುನ್ನಿನ ವೃದ್ಧಭಕ್ತರ ಚರಿತೆಗಳನೊರೆದುದ್ಧರಿಸಿ ಜಗದೇವನಂ ಸಲಹಿದನು ಬಸವೇಶ (ಬಸಪು. ೬೦ ಸೂಚನೆ) ; ವಿಘ್ನೇಶ್ವರನು . . . ಸರಸ್ವತಿಯುಗೀ ಕೃತಿಗೆ ನೆಲೆ ಬಾರದಿರರದೇಕೆಂದೊಡೆ ಮಹಾಶಿವಶರಣ ಶಂಕರದಾಸಿಮಯ್ಯನ ಚರಿತೆಯಾದುದರಿಂದೆ (ಶಂಕದಾ. ೦-೧೧).
[ಸಂ. ಚರಿತ]

ಚರಿತ್ರ (ನಾ). ೧. ನಡೆ ; ನಡೆವಳಿ ; ಆಚಾರ : “ಚರಿತ್ರಂ, ಚರಿತಂ, ಶೀಲಂ, ಚಾರಿತ್ರಂ—ಈ ೪ ಆಚಾರಂ” (ಹಲಾಯು. ೬೬-೨೪೨) ; ಕಾಗು ನಿರೋಧದ ಆಗುಹೋಗನರಿಯದ ಶರಣನ ಚರಿತ್ರವ ನೋಡಿ ನೋಡಿ ಬೆರಗಾದೆನಯ್ಯಾ (ಬಸವ. ೯೦೨). ೨. ಇತಿಹಾಸ; ಜೀವನ ಕಥೆ; ನಡೆದು ಹೋದ ಸಾಹಸಾದಿಗಳ ನಿರೂಪಣೆ. ‘ಚರಿತ್ರಗಾರ’ ಪರಾ. ೩. ಆಚರಣೆ ; ಅನುಷ್ಠಾನ. ೪. ಕೆಲಸ; ಕರ್ತವ್ಯ. ೫. ಸಾಹಸಕಾರ್ಯ ; ಅದ್ಭುತ ಕೃತ್ಯ. ೬. ಸ್ವಭಾವ; ಮನೋಧರ್ಮ. [ಸಂ.]

ಚರಿತ್ರಕಾರ (ನಾ). ಇತಿಹಾಸವನ್ನು ಬರೆಯುವವನು; ಇತಿಹಾಸಕಾರ: ಚರಿತ್ರಕಾರರು . . . ಹೇಳಿರುವ ಕೆಲವು ಅಂಶಗಳನ್ನು ನನಗೆ ಸರಿಯೆಂದು ತೋರಿದ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಹೊಂದಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದೇನೆ (ಸವತಿ. IV ಪ್ರಸ್ತಾವನೆ),
[ಚರಿತ್ರ + –ಕಾರ$_1$ (<–ಕಾರ)]

ಚರಿತ್ರವಂತ (ನಾ). ಶೀಲವನ್ನು ಕಾಯ್ದುಕೊಂಡವನು ; ಶೀಲವಂತ; ಚಾರಿತ್ರವುಳ್ಳವನು : ವಿವಾಹಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಅವರು ಚರಿತ್ರವಂತರಾಗಿ ಉಳಿಯಲಿಕ್ಕೇ ಬೇಕು (ಬ್ರಹ್ಮಚೀ. ೪). [ಚರಿತ್ರ + – ವಂತ]

ಚರಿತ್ರವತಿ (ನಾ). ಒಳ್ಳೆಯ ಶೀಲವುಳ್ಳವಳು ; ಪತಿವ್ರತೆ : “ಕುಲವಧು ಸಾಧ್ವಿ ಪತಿವ್ರತೆ ಕುಲಪಾಳಿಕೆ ಸತಿ ಚರಿತ್ರವತಿಯುಕ್ಕುಂ” (ಚತುರ್ಕೋ. ೩೨-೪); ಆತನ ಪಿರಿಯರಸಿ ಗುಣಾನ್ವಿತೆ ಪತಿವ್ರತೆ ಚರಿತ್ರವತಿ ವಿಶದ ಗುಣಖ್ಯಾತವತಿ . . . ಚಂಡಿಕಬ್ಬೆಯೆನೆ ಪೊಗಳ[ದ]ರಾರ್ (ಸೌಇಇ. XX. ೪೬-೧೬ ; 1076). [ಸಂ. ಚರಿತ್ರವತೀ]

ಚರಿತ್ರವಳ್ಳಿ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು : ಶ್ರೀಮತ್ಕನ್ನಯ್ಯ ಚರಿತ್ರವಳ್ಳಿಯುಮಂ ಪೆಬ್ಬಾಗಿಳುಮಂ ಬದಿರುವಳ್ಳಿಯುಂ × × × (ಎಕ. XI, ಚಿತ್ರದು. ೪೯-೮೦ ; 967). [ಚರಿತ್ರ + ಪಳ್ಳಿ$_1$]

ಚರಿತ್ರೆ (ನಾ).=ಚರಿತ್ರ ೨: ಇಂದಿನ ಬಾಳು ನಾಳೆಗೆ ಚರಿತ್ರೆ (ಸಾಹಿಚೀ. ೩೩).
[ಸಂ. ಚರಿತ್ರ]

ಚರಿಯ ‘ಚರಿಯೆ’ ನೋ.

ಚರಿಯಿಸು ‘ಚರಿಸು’ ನೋ.

ಚರಿಯೆ, ಚರಿಗೆ$_2$, ಚರಿಯ, ಚರುವೆ. ಚರೆಯ (ನಾ). ೧. ಆಚರಣೆ ; ಚರ್ಯೆ: ನಿತ್ಯ ಪುನೀತ ಶೀಲ ಬ್ರತ ಚರಿಯೆಯಂ [ಪಾಠಾಂ. ಶೀಲವ್ರಾತ ಚರಿಯಂ] ಸಿಕ್ಕುಗೊಳಿಸಿದೆಯೊ (ಬಸಪು. ೪೬-೦೨). **ಚರಿಗೆ$_2$**: ೨. [ಜೈನ] ಮುನಿಗಳು ಆಹಾರಕ್ಕಾಗಿ ಮಾಡುವ ಸಂಚಾರ ; ಭಿಕ್ಷಾಟನೆ : ವಿಂದುಂಡೀಗಳೆ ಬಿಜಯಂಗೆಯ್ಯೆಂದಿರೆ ಕುಳಾದ್ರಿಧೈರ್ಯಂಗೆ ಚರಿಗೆ ಮಾಣ್ದತ್ತಿನಿಸುಂ (ಆದಿಪು. ೯-೦೨೯); ಮುನಿಗಳ್ ಚರಿಗೆಗೆ ಬರುತಿರೆ (ಶಂಚಶಂ. ೧೯೦-೨೦) ; ಮುನಿಗಳ ಚರಿಗೆಯ ಕಾಲವನರಿದರಮನೆಯ ಬಾಗಿಲಿಗೆ ನಡೆದನು (ಭರತ. ೩-೨). ೩. ಊಟ ; ಔತಣ : ತಡೆದನವನೆಲ್ಲರಂ ತನ್ನ ನಿಳಯದ ಚರಿಗೆಗೆ (ಸೋಮಚ. ೨-೯೨). **ಚರಿಯ** : ೧. ಚರಿಸಲಾಗದವರ ಚರಿಯನ್ನು ನಿರತೆಗೇಳಲಾಗದವರ ಸರಿಯೊಳಾವ ಭುಕ್ತಿ ಭೋಗಮಾಡಲಾಗದು (ಶಿವಗೀ. ೪೩೮); ಎರಡು ವಿಂಶತಿ ವರುಷಕೆ ಈ ಪರಿಯ ಚರಿಯ ಮಾಡಿದ ಪರಮಹರುಷದಿ (ಜಗದಾ. ೦೩೪). ೪. ನಡೆವಳಿಕೆ: ಜಾರೆಯರು ತಲೆವಾಗಿಲ ನಿಕ್ಕಿ ನೋಡುವ ಚರಿಯುಗಳ ಕಂಡು (ರಂಜಾರು. ೩-೬-೧). **ಚರುವೆ**: ೩. ಆದಯ್ಯನರಸಿ ಪದ್ಮಾವತಿಯುಮಿರದೆ ಜಂಗಮಕೆಂದು ಮಾಡಿದನ್ನವ ಜಿನರ ಚರುವೆಗೆಂದೊಯ್ಯಲು (ಚಬಪು. ೩೬-೩೬). **ಚರೆಯ** : ೫. ಮೇಯುವುದು : ಮಂದಮತಿಯು ಮುಂದೆ ತಲೆಯು ಚುಂಚು ಪಿಡಿದು ಚರೆಯಕ್ಕೆ ಬಿಟ್ಟ ಗೂಂಟನೆಟ್ಟದು ತಪ್ಪಂತೆ ತಂದು (ಅರ್ಥನೀ. ೬-೬೬ ಪ).

ಚರಿಗೆಮಾಡು=ಊಟಮಾಡು ; ಆರೋಗಿಸು: ಆನುಂ ಭಕ್ತಿಯಿಂದಂ ದಿವ್ಯಾಹಾರವಂ ಮಗುಳ್ಚಿಮಗುಳ್ಚಿ ಬಡ್ಡಿಸಿ ಚರಿಗೆಮಾಡಿ [ಪಾಠಾಂ. ಯುಂಡು] (ವಡ್ಡಾರಾ. ೮೯-೨೬). [<ಸಂ. ಚರ್ಯಾ]

ಚರಿಷ್ಣು (ಗು). ೧. ತಿರುಗಾಡುವ. ೨. ಅಸ್ಥಿರವಾದ. [ಸಂ.]

ಚರಿಸು, ಚರಯಿಸು, ಚರಿಯಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ನಡೆ; ಚಲಿಸು; ಸಂಚರಿಸು: ಹಂಸನಂತೆ ರಮಣೀಯ ನೂಪುರನಿನಾದಾನಂದಿತ ಮಾನಸಸರೋವರದೊಳ್ ಚರಿಸಿಯುಂ(ಕಾದಂಪೂ. ೩೨೪); ಮಹಾಶರಣರ್ಗೆ ಗುರುವೆನಿಸಿ ಸಕಲ ದೇಶಂಗಳಂ ಚರಿಸಿದಂ (ಚಬಪು. ೦-೦೪) ; ಆಗಸದೊಳು ಚರಿಸುವ ಸುರಸತಿಯರ ಸೋಗೆಮುಡಿಗೆ ಪೂಜ್ಯವಾಗಿ . . . ಪೂಗವೃಕ್ಷಗಳೊಪ್ಪುತಿಹುವು (ಕಂಪವಿ. ೨-೪೦). ೨. ಅಲುಗು; ಅಲ್ಲಾಡು: ಬೆದರಿ ಭೂಕಂಪದಲ್ಲಿ ಕುಲಗಿರಿಯುದಿರುವಂತಿರೆ ಚರಿಸಿ . . . ಕಲಿಕರ್ಣ ಮೈಮರೆಯೆ (ಕುಮಾರದ್ರೋ. ೩-೨೯). ೩. ಆಚರಿಸು ; ನಡೆದುಕೊಳ್ಳು ; ಅನುಷ್ಠಾನಮಾಡು : ತಂತವಮ್ಮಾಪ್ತರ್ ಚರಿಸುವ ಪೋಡೆಯೊಳೇಕೆಯೊ ಚರಿಯಿಸರನ್ಯರ್ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೬-೪೨) ; ಪರಬ್ರಹ್ಮನು ಹರಂ ಚ[ಪಾಠಾಂ. ಧ]ರಿಸುವರು ಬ್ರಹ್ಮಣ್ಯವಂ(ಬಸಪು. ೩೩-೪೦);ಮುನೀಂದ್ರಂ ಚರಿಪಂ ಸತಿವೆರಸು ತಪವನೀ ಪರ್ವತದೊಳ್ (ಪಾಳ್ಕುಂತ. ೧೦೦-೧೬೨). ೪. ಇರು ; ವ್ಯವಹರಿಸು ; ವರ್ತಿಸು : ನಾನಾಭೋಜ್ಯಕ್ಕೆ ಪಕ್ಕಾಗುತೆ ಚರಿಸಿದೆನಿನ್ನಾಳಿನಿನ್ನಾಳಿ ನಯ್ಯೋ (ರಕ್ಷಾಶ. ೪) ; ಈ ಪ್ರಕಾರದಿ ಚರಿಸುತಿರೆ ಸಾತ್ವಿಕ ಸುಭಕ್ತಿ ಸ್ಥಿರಮನಸ್ಕನು (ಬಸಪು. ೪೬-೪) ; ಸಿರಿ ಸರಸ್ವತಿ ಚಂಡಿ ದುರ್ಗಿಯರೆಂಬ ನಾಮದಲಿ ಚರಿಸುತಿಹ ನಿನ್ನೇಕಮೂರ್ತಿಯ ಪರಿಯನರಿವವರಾರು (ಕುಮಾಲ. ೬-೦೦೪). **ಚರಯಿಸು** : ೧. “ಚರಯಿಸು (ಚರಿಯಿಸು) ಭ್ರಮಣೇ” (ಕಮಧಾ) ; ಚರಿಸಿದಂ, ಚರಯಿಸಿದಂ (ಕಮದ.೬೪ ಪ್ರಯೋ) : ಕನಸಿನೊಳ್ ಚರಯಿಪಂಟೊಲ್ ಪೋಗುತಿರ್ದನ್ (ಸಂಸಪ. ೩೨-೦೮೮). **ಚರಿಯಿಸು**: ೧. ಚರಿಯಿಪ ವನದೇವತೆಯರ ಚರಣಾಲಕ್ತಕದೆ ಪೊರೆದು ವೆನಿಪುವು . . . ಬೆಂದಳಿರ್ದುಱುಗಲ್(ಕಾದಂಪೂ. ೯೬); ಚರಿಯಿಸಿ ನಿಚ್ಚವಚ್ಚವನದೊಳ್ (ಜಗವಿ.೦೬-೦೨೮); ಕೇಳು ನೀನೆಲೆ ಪಾರ್ಥ . . . ರವಿರಥ ಕಾಲಚಕ್ರವನ್ನೆಯ್ದಿ ಗಗನಾಂಗಣದಿ ಚರಿಯಿಪುದ (ಕುಮಾಅ. ೬-೩೨). ೨. ಸ್ಥಿರನಾಗಿ ಗುಣದೊಳೆಸಗುವ ನರನುಂ ವೈರಾಗ್ಯಮುಳ್ಳನುಂ . . . ಉರ್ವರೆ ಚರಿಯಿಸುವೊಡಮುಱಿವರಲ್ಲರುತ್ತಮಗುಣಮಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೩-೦೩೨). ೩. ಪಿರಿದಪ್ಪಾದರದಿಂದಂ ಪುರಾಣಮಂ ಕೇಳ್ವರಲ್ಲದಾ ತೆಱದಿಂದಂ ಚರಿಯಿಸುವರಲ್ಲರನ್ಯರ್ (ಸಮುಪ. ೬-೨೪) : ಗುರುವಚನಮನುಲ್ಲಂಘಿಸಿ ಚರಿಯಿಸಲಣಮಾಗದು(ಧರ್ಮಾಮೃ. ೩-೦೩೦). ೪. ಜನನಾಥಂ ಕಾಮಾಸಕ್ತನಾಗಿ ಮದದಂತಿಯಂತೆ ಚರಿಯಿಸಿ (ಶಂಚಶಂ. ೧೩-೨೦); ಎರಡನೆಯ ಸುಷಮಕಾಲದ ಪೊರೆಯೊಳ್ ಮೂಱನೆಯ ಸುಷಮದುಷ್ಷಮಕಾಲಂ ಚರಿಯಿಸುಗುಂ (ಶಂಚಪಪ. ೦-೩೬); ನೆಲೆಗೆ ಪೋಗಿ ಮಕ್ಕಳೊಳಂ ಪೆಂಡಿರೊಳ್ ಮೊಡಗೂಡಿ ಸುಖದಿಂ ಚರಿಯಿಸುವಂ ಮೆಚ್ಚಿದಂದದಿಂ ಭೋಗಿಸುವಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೦-೦೩೦).

ಚರಿಸಾಡು, ಚರಿಸಿಯಾಡು=ಅಲೆದಾಡು; ಸುತ್ತಾಡು: ನಡೆದಡೆ ಹೆಜ್ಜೆಯಿಲ್ಲ ಸುಳಿದಡೆ ನೆಳಲಿಲ್ಲದೆ ಬಯಲ ಬೆಳಗೆ ಸ್ವರೂಪವಾಗಿ ಚರಿಸಾಡುತ್ತ ತನ್ನನರ್ಚಿಸುವ ಭಕ್ತರ ನೋಡುತ್ತ ಬಪ್ಪಲ್ಲಿ (ಪದಗೋ. ೯೬) ; ನಿರಾಶಾಭರಿತನಾಗಿ ಚರಿಸಾಡುತ್ತಲು (ಶೂನ್ಯಸಂ. ೨೬೩-೦೦). [ಚರಣ + – ಇಸು$_1$]

ಚರು₁ (ನಾ). (ಕೂ) ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಣ್ಣ ವಿಾನು
[←ತುಳು. ಚರು]

ಚರು₂ (ನಾ). ೧. ಹೋಮಕ್ಕಾಗಿ ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿದ ಅನ್ನ ; ಹವಿಸ್ಸು: "ಹವ್ಯಂ, ಪಾಕಃ, ಚರುಃ, ಸಾನ್ನಾಯ್ಯಂ, ಹವಿಃ—ಈ ೫ ಚರು" (ಹಲಾಯು. ೬೯-೨೬೨); ಜಲಗಂಧಾಕ್ಷತೆ ಪುಷ್ಪಾವಳಿ ಚರು ದೀಪಪ್ರದೀಪ ಧೂಪ ಫಲಂಗಳ್ . . . ತಳತಳ ತೊಳಗಿದುವು (ಆದಿಪು. ೭-೧೦೩); ಚಾರುಚರುನಿಚಯದಿಂ ಘನಸಾರಾಗರು ಧೂಮಾಳೀಚಯಿಂ . . . , ಜಿನೇಂದ್ರನನಾರಾಧಿಸಿದಂ ನರೇಂದ್ರ ಚೂಡಾರತ್ನಂ (ಶಾಂ. ಮಾ. ,೬೨-೩); ಲಕ್ಷ್ಮಿಗೆಯುಂ ಬೆಸಕಂಗೆ ಹೆಂಡಮುಂ ಮಾರಿಗೆ ಛೊವ್ಮ್ಯಯುಂಗೆ ಚರುವಂ ಪದೆದೆತ್ತುವಂ (ಸ್ಥೂ. ೬-೮೪); ಕೊಟ್ಟನು ಚರುವವಾದಲಾ ದೈತ್ಯ ಬಾಂಡೋದರಿಗೆ ತಲೆದೋಹದ (ಕೌಶಿರಾ. ೩೦-೨೩). ೨. ಹವಿಸ್ಸಿನ ಪಾತ್ರೆ: "ಉಖಾ, ಸ್ಥಾಲೀ, ಚರುಃ, ಕುಂಭೀ, ಪಿಠರಂ, ಕುಂಡಂ—ಈ ೬ ಮಡಕೆ" (ಹಲಾಯು. ೩೨-೬೩೯); ಕೈಯಲ್ಲಿ ಚರುವನ್ನು ಹಿಡಿದುಕೊಂಡು ಅಗ್ನಿನಾರಾಯಣನು ಪ್ರಕಟನಾದನು (ಕುಲಶ. ೩೪). ೩. ಬಲಿ: ಇದೇನು ಭೂತದ ಚರುವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತೀರಾ? (ಮಠಮು. ೩೯); ಈರವ್ವನು ಚರು, ಓಕಳಿ . . ಮುಂತಾದ ಸಲಕರಣೆಗಳನ್ನು ಸಜ್ಜುಗೊಳಿಸಿ-ಭಟ್ಟರ ಅಡುಗೆಗೆ ಬೇಕಾದ ಲವಾಜಮೆಗಳನ್ನು ಸಿದ್ಧಗೊಳಿಸಿದರು (ಶಂಕಶಂ. ೯೦). ೪. (ಆಲಂ) ಆಹಾರ ; ಊಟ : ಒಂದು ಚರುವನ್ನು ರಾತ್ರಿ ಅವರಲ್ಲಿಯೇ ತೆಗೆಯುವ (ಮುಗಿಯು. ೦೮೩). [ಸಂ.]

ಚರುಕ (ನಾ). ೧. ಹವಿಸ್ಸು ; ನೈವೇದ್ಯ : ಅನೇಕ ಭಕ್ಷ್ಯೋಪದಂಶ ರಸಪ್ರಚುರ ಚಾರುಚರುಕಂ[ಪಾಠಾಂ. ಚರು]ಗಳಿಂದಂ (ಆದಿಪು. ೨-೩೨ ವ) ; ಲಲಿತೇಷ್ಟಲಿಂಗ ಪ್ರಸಾದವೇ ಚರುಕಮದನೊಲಿದು ತಾನುಪಭೋಗಿಸುವುದು(ರಾಘಶ. ೦೨-೧೬). ೨. ಹವಿಸ್ಸಿನ ಪಾತ್ರೆ. ೩. ಪಾಕ ಪಾತ್ರೆ: ವರವನಿತ್ತನು ನಿನಗೆ ಹೇಮದ ಚರುಕವಿದೆ ವಿವಿಧಾನ್ನ ಪಾನೋತ್ಕರದ ತವನಿಧಿ (ಕುವ್ಯಾಅ. ೧-೯). [ಸಂ.]

ಚರುಕಲು (ನಾ). ಅಗಲ ಬಾಯಿಯ ಪಾತ್ರೆ: ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಉಳಿದ ಅನ್ನವನ್ನು ಚರುಕಲಿನಲ್ಲಿ ಹಾಕಿ ಮುಚ್ಚಿಡಬೇಕು (ಮೂ). [<ಸಂ. ಚರುಕ ?]

ಚರುಗ, ಚರಗ, ಚರಗು; ಚೆರಗ, ಸರುಗ, ಸರುಗು (ನಾ). ೧. ಹೊಲ, ಗದ್ದೆಗಳಲ್ಲಿ ಪೈರು ಬೆಳೆದಾಗ ರೈತರು ಭೂಮಿತಾಯಿಗೆ ನೈವೇದ್ಯವೆಂದು ಕ್ಷೇತ್ರದ ತುಂಬ ಚೆಲ್ಲುವ ಕಡುಬು ಮುಂತಾದ ಭಕ್ಷ್ಯ : "ಚರುಗ = ಹೊಲದೊಳಗೆ ಚೆಲ್ಲುವ ಆಹುತಿಯ ಅನ್ನ" (ಗಂಗಾಮ್ನ. ೦೪೯). ೨. ದೇವತೆಯ ಪ್ರೀತ್ಯರ್ಥವಾಗಿ ಹೊಲದಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ಊರಿನ ಸುತ್ತ ಚೆಲ್ಲುವ ಕೋಣದ ರಕ್ತ ಮತ್ತು ಮಾಂಸದ ಬಲಿ : (ಕ). **ಚರಗ** : ೧. ಊರ ಒಕ್ಕಲಿಗರ ಚರಗದ ಬುಟ್ಟಿಗಳೆಲ್ಲ ಹೊರಬಿದ್ದವು. ತಮ್ಮ ದೇವರಿಗೂ ಚರಗ ಸಲ್ಲಬೇಕೆಂದು ಹೆಂಡತಿ ಸೂಚಿಸಿದಳು (ಗರಶಾ. ೬೩) ; ಚರಗವನ್ನು ಚೆಲ್ಲಿದಂತೆ ಚೆದರಿ ಹೋಗಿರಬಹುದು (ಕಬಸಾ. ೩೨). **ಚರುಗು** : ೧. ಬಂದಿ ಕೀವಿದ ಚರುಗು [ಪಾಠಾಂ. ಕೂಟು, ಚರುಗಳ್]ವೆರಸು ತನ್ನ ಮಗನಪ್ಪ ಮುಂದರಕೌಶಿಕನಂ ಕುಭುಂಗಾಹಾರ ನಿಮಿತ್ತಮಟ್ಟಿದೊಡೆ (ಚಾವುಂಪು. II, ೩೯-೩೩) ; ಜನಪದಯುಗಳಕ್ಕಿತ್ತಿ ನೈವೇದ್ಯಮುಂ ಜಾತ್ರೆಗೆ ಬಂದರ್ಮಾತ್ರೆ ಕೋರ್ವರ್ ಚ[ಪಾಠಾಂ. ಪ]ರುಗಂ. (ಸಮುಚ. ೨-೩೯). **ಚೆರಗ** : ೧. ಹೊಲಕೆ ಒಕ್ಕಲಿಗ ಚೆರಗೊಗೆದು (ಕರಪ. ೦೬) ; ಜೋಕುಮಾರನ ಅಳಕ ಅಂಬಲಿಯೇ ಒಕ್ಕಲಿಗನು ತನ್ನ ಬೆಳಸಿಗೆ ಒಗೆಯುವ ಮೊದಲನೆಯ ಚೆರಗ (ಜನಗೀ. ೦೭ ಮೊದಲವಾತು). **ಸರುಗ** : ೧. ಮತ್ತಂ ಶುಚಿರ್ಭೂತರಾಗಿ ಚಕ್ಕುಲಿಯಂತೆ ಪಿಟ್ಟನಿಂ ಬಟ್ಟಿತುವಾಗಿ ಬರೆದಮಾ ಮೇಲೆ ಸರುಗದ ಮುದ್ದೆಗಳನಿಟ್ಟು (ಪಸಾರ. ೪೬೩) ; ಪಾಪವ್ವ 'ಸರುಗ' ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಬಂದು ಎತ್ತುಗಳ ಪ್ರದಕ್ಷಿಣೆಮಾಡಿ 'ಸರುಗ' ಚೆಲ್ಲಿದಳು (ನಾಟಿಪ. ೬೬). **ಸರುಗು** : ೧. ಆದರದಿಂದನರ್ಘ್ಯಮಣಿವಿಷ್ಟರದೊಳ್ ಕುಳ್ಳಿರ್ದು ಸರುಗಮುಣ್ಣದೆ ಕಂಡುದದಟಿಂ (ಆದಿಪು. ೧೩-೩೯) ; ಗಂಧ ಮಾಲ್ಯಾದಿಗಳನರ್ಚಿಸಿದೊ ಸಿಂಹಾಸನವನೇಱೆ ನಾಯ್ ಸರುಗನುಣೆ ಕಂಡುದದಱಿಂ (ಚಾವುಂಪು. ೭೩-೨೩) ; ಗಂಧಧೂಪದೀಪಕ್ಕಂ ಸರುಗಿಗ[ಂ] . . . ಕುಡುವ ಭೂಮಿ (ಎಕ. XVII, ೧೨೨-೭ ; 1047) ; ಪರಕೆಯನೀಯದೆ ಮಾಸಲ ಸರುಗಂ ಮುಂದಿಡದೆ ತಡೆಯದೂಡದೆ ಪಲರುಂ ಬೆರಸರ್ಚನೆ ಮಾಡದೆ ಮಾಣ್ದಡೆ ಪೀಡೆಗಳೇಕೆ ಮಾಣ್ಬುವೆಂದು ಜಡಾತ್ಮರ್ (ಪಸಾರ. ೪೬೩).

ಚರಗಚಲ್ಲು, ಸರುಗಚೆಲ್ಲು = ಭೂಮಿತಾಯಿಗೆ ನೈವೇದ್ಯಕ್ಕೆಂದು ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿದ ಚರುಗವನ್ನು ಚಲ್ಲು : ನಾಡಿನ ಒಕ್ಕಲು ಜನ ಶೀಗಿಹುಣ್ಣಿಮೆಯ ದಿನ ಹೊಲದಲ್ಲಿ 'ಚರಗ' ಚಲ್ಲಲು ಹೋಗುತ್ತಾರಪ್ಪೆ ? (ಶರೀಕ. ೬೬) ; ಕಲ್ಲಪ್ಪ ಯಾಸಿಪೂಜೆಯನ್ನು ಮಾಡಿದ. ಕಣದ ಸುತ್ತೆಲ್ಲ 'ಸರುಗ' ಚೆಲ್ಲಿದ (ದಿವಾಂ. ೩). **ಚರಗ ತೂರಾಡು** = ಯಥೇಚ್ಛವಾಗಿ ಚಲ್ಲು ; ಹಾಳುಮಾಡು ; ಪೋಲುಮಾಡು : ತನ್ನ ಹರೆಯದ ರೂಪಿನ ಚರಗ ತೂರಾಡ ಬಾರದೆಂದು ಬಸವಂತಿ ಜಕ್ಕಿಸುತ್ತಿದ್ದಳು (ದೀಪಜ. II. ೦೪೦)
[<ಸಂ. ಚರುಕ]

ಚರುಗು 'ಚರುಗ' ನೋ.

ಚರುಪು 'ಸಿಟಿಪು' ನೋ.

ಚರುವಿಗೆ 'ಚರಿಗೆ₁' ನೋ.

ಚರುವೆ 'ಚರಿಯೆ' ನೋ.

ಚರೆ, ಚೆರೆ (ನಾ). ಬಂದೂಕಿನಿಂದ ಹಾರಿಸುವ ಚಿಕ್ಕ ಸೀಸದ ಗುಂಡು ; ಸಿಡಿಮದ್ದು : ಕೋವಿಯನ್ನು ಕೆಳಗೂ ಮೇಲೂ ಅಲ್ಲಾಡಿಸುತ್ತ ಸಾಗಿದಾಗ ಎಲ್ಲಿಯೋ ಚರೆಯೆಲ್ಲ ನೆಲಕ್ಕುರುಳಿ ಹೋಗಿದ್ದುವು (ಕಾನೂರು. ೩೦). **ಚೆರೆ** : ಸಿಡಿಮದ್ದು ಚೆರೆ ಬಿದ್ದು ಜಗ್ಗದೆಯ ನುಗ್ಗಿದರು (ಇಂಗೀಕ. ೨೨-೧) ; ಜೇಬಿನಿಂದ ಚೆರೆಯನ್ನು ತೆಗೆದು ಅಂಗೈಯ ಮೇಲೆ ಅದರ ಪ್ರಮಾಣ ನಿರ್ಣಯ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾಗ ಕೋಳಿ . . . ಓಡತೊಡಗಿತು (ಕಾನೂರು. ೪೬)
[←ಹಿಂ. ಮರಾ. ಛರಾ]

ಚರೆಗುಂಡಿನಗಿಡ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : ಕ್ಯಾನ್ನಾಗಿಡ, ಚರಗುಂಡಿನ ಗಿಡ, ಸರ್ವಜಯ, ಹೂದಿಂಗಣ (ವೃಭಿಗಿ. ೦೭-೨೯೯).
[? + ಗಿಡ (<ಗಿಡು)]

ಚರೆಯು 'ಚರಿಯೆ' ನೋ.

ಚರ್ಕಣ (ನಾ). ಹೆಂಡ ಕುಡಿಯುವುದರಿಂದುಂಟಾದ ಮದ (?) : ಪಾನಂ ಗೋಟಿಕೆಯದಾವಾನಂ ಕುಂಡಾಪ್ರಪಾನಂ ಕಳ್ಗುಡಿಹ ಕಡುಸೊರ್ಕು ಚರ್ಕಣಂ ತಾನದು ಮೆಸರೊಳದುಂ (ವಜ್ರಕೋ. ೯೩-೬). [?]

ಚರ್ಚನೆ (ನಾ). ಗಂಧ ಮೊದಲಾದುವುಗಳನ್ನು ಮೈಗೆ ಲೇಪಿಸುವುದು ; ಅನುಲೇಪನ. 'ಚರ್ಚನೆಗೈ' ಪರಾ.
[ಸಂ. ಚರ್ಚನ]

ಚರ್ಚನೆಗೈ (ಕ್ರಿ). ಬಳಿ ; ಲೇಪಿಸು : ಮಿಱುಗುವ ಕುಂಕುಮ ಗಂಧವ ಮುನಿಗಳ ಚರಣಕ್ಕೆ ಚರ್ಚನೆಗೈದು (ಜ್ಞಾನಚ. ೨೭-೦೭).
[ಚರ್ಚನೆ + ಗೈ (<ಕೆಯ್₁)]

ಚರ್ಚರಂ 'ಚಚ್ಚರಂ' ನೋ.

ಚರ್ಚರಿ (ನಾ). ೧. ಉಲ್ಲಾಸದ ಆಟ ; ವಿನೋದ ; ಚಲ್ಲಾಟ. ೨. ಸಂತೋಷದ ಕೂಗು ; ಹರ್ಷೋದ್ಗಾರ. ೩. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹಾಡು ; ನೃತ್ಯಗೀತ : ಸಂಗೀತದಿಂಚರಮನನುಸರಿಸಿ ಪೌರಜನಂಗಳ ಚರ್ಚರಿಯ ನಿನದಂ ಮೆರ್ಚಿಸಿದ (ಮಿತ್ರಗೋ. ೭) ; ಗರಿಯ ವಿಕ್ಕಿರನೊ ಕಿನ್ನರನೊ ಬಗೆವೆದೆಯ ಮಾಧುರಿಯನರುಹೆಮಗೆಂದುಮಾಲಿಸಿಲ್ಲ ಸುರೆಯ ಚರ್ಚರಿಂದಲಕ್ಕರೆಯ ಸಂಸ್ಕೃತಿ ಏದಿ ಸುರದಿಂತು ದಿವ್ಯ ಹರ್ಷಾವೇಶವಂ (೧೧ವಿಂ. ೭-೭೬೬). [ಸಂ. ಚರ್ಚರೀ]

ಚರ್ಚಾಕೂಟ (ನಾ). ಚರ್ಚೆ ನಡೆಯುವ ಸಭೆ : ಆಯ್ದುಕೊಂಡ ಒಂದು ಹೇಳಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಉತ್ತರಪಕ್ಷಗಳಾಗಿ ಅಥವಾ ಪರ-ವಿರುದ್ಧ ಪಕ್ಷಗಳಾಗಿ ವಾದಮಾಡುವ ಸಭೆ: ಉಪಾಧ್ಯಾಯ–ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿ ಸಹಕಾರ ಬೋಧನಕ್ರಮ – ಇದು ಚರ್ಚಾಕೂಟದ ಬೋಧನಕ್ರಮದಂತಿದ್ದು . . . ಯೂರೋಪು ಮುಂತಾದೆಡೆ ಪ್ರಚಾರಕ್ಕೆ ಬಂತು (ಶಿಕ್ಷದ. ೨೯೦); ಚರ್ಚಾಕೂಟಕ್ಕಾಗಿ ಗ್ರಂಥಾಲಯದ ಕಟ್ಟಡದಲ್ಲಿ ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಕೋಣೆಗಳಿರಬೇಕು (ಗ್ರಂಥಾಂ. ೬). [ಸಂ. (ಚರ್ಚಾ + ಕೂಟ)]

ಚರ್ಚಾತೀತ (ಗು). ವಾದಕ್ಕೆ ನಿಲುಕದ,–ಮೀರಿದ ; ವಾದಾತೀತವಾದ : "ಚರ್ಚಾಸ್ಪದವಲ್ಲದ; ಚರ್ಚಾತೀತ" (Beyond dispute. ಪತ್ರಿವಿ. ೩೨). [ಸಂ. (ಚರ್ಚಾ + ಅತೀತ)]

ಚರ್ಚಾಮಂದಿರ (ನಾ). ಚರ್ಚೆ ನಡೆಸುವ ಮಂದಿರ : ನ್ಯಾಯದರ್ಶಿಗಳು ಗುಂಪುಗುಂಪಾಗಿ ಹೊರಟು ಚರ್ಚಾಮಂದಿರದಲ್ಲಿ ಸೇರಿದರು (ಪುನರು. ೩೬). [ಸಂ. (ಚರ್ಚಾ + ಮಂದಿರ)]

ಚರ್ಚಾಸ್ಪದ (ಗು). ಚರ್ಚೆಗೆ ಅವಕಾಶವಿರುವ ; ಚರ್ಚೆ ವಾದಬೇಕಾದ ; ವಾದವಿವಾದಗಳಿಗೆ ಈಡಾಗಿರುವ : ಇದೇ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಚರ್ಚಾಸ್ಪದವಾದ ೨ನೆಯ ಸೂತ್ರವು ಹೊಸ ಪ್ರತಿಯಲ್ಲಿ ಬಂದಿದೆ (ಕಮಪಾಂ. ೫೧). [ಸಂ. (ಚರ್ಚಾ + ಆಸ್ಪದ)]

ಚರ್ಚೆ (ನಾ). ೧. ಚರ್ಚೆ ; ವಾಕ್ಕಲಹ : ಜೂಜಾಟಕೆ ಸೂಳೆಬೂಟಕೆ ರುಣದ ಸಂವಾದ ಮಗುಳ್ದಿರ್ಗಳ ಚರ್ಚೆ ರಾಜವೀಥಿಯೊಳಿರ್ದಾಡುವ ಸಂದಣಿ ಮಾಜದು ನಿತ್ಯಕೃತ್ಯದಲಿ (ಮೋದಕ. ೨೦-೨೬). ೨. ವಿಚಾರಣೆ : ಪರಿಶೋಧನೆ. [ಸಂ.]

ಚರ್ಚೆಕೆ (ನಾ). ಗಂಧಾದಿಗಳನ್ನು ಬಳಿಯುವಿಕೆ ; ಅನುಲೇಪನ : ನವ ಪಿಷ್ಟ ಚರ್ಚಾಕಸ್ತ್ರಮುಪಾತ್ತ ದರ್ಭರಚನಂ . . . ಪೂರ್ಣ ಕಲಶಂ ತಳೆದತ್ತು ತುಳಂ ವಿಲಾಸವಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೬-೫೩). [ಸಂ. ಚರ್ಚಿಕಾ]

ಚರ್ಚಿತ (ಗು). ೧. ಬಳಿದ; ಸವರಿದ; ಲೇಪಿಸಿದ: ನಾಕಲೋಕಾಯದ ಚರ್ಚಾಚರ್ಚಿತ ಸುರಭಿ ನಮೇರು . . . ಸಮುತ್ತುಂಗ ಮಣಿಪೀಠಪ್ರತಿಮಮಪ್ಪ ಸೌಧರ್ಮೇಂದ್ರನುತ್ಸಂಗದೊಳ್ ತೀರ್ಥಕರಕುಮಾರಂ ಬರೆ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೦-೧೩ ವ); ಘನಸಾರಸುರಭಿ ಮಳಯರುಹ ಚರ್ಚಿತಮುಂ . . . ಸ್ವಸ್ತಿಕಪ್ರಶಸ್ತ ಮಣಿದರ್ಪಣಾ ಸಮರ್ಪಿತಮುಮಪ್ಪ ಕಳಧೌತ ಮಂಗಳ ಕಳಶಮಂ ಬಳಸಿ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೯-೦೦೦); ಮಂಜುಳ ಕಾದ್ರ ಕುಂಕುಮಚರ್ಚಿತಾಂಗದಿಂ ಚೆಲ್ವಿಂದೆ ಸಂಗಡಿಸಿದ ಅಂಜಲಿಗಳಿಂ ಮೆರೆವ ದಂಪತಿಗಳಭಿನಮಿಸೆ (ಕೃಮಿಥಾ. ೩೦-೩೨). ೨. ಚರ್ಚಿಸಿದ; ವಿಚಾರಿಸಿದ ; ವಿಮರ್ಶೆಮಾಡಿದ. ೩. ಇಚ್ಛಿಸಿದ ; ಬಯಸಿದ. [ಸಂ.]

ಚರ್ಚಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ವಾದ ಮಾಡು ; ವಿವಾದ ಮಾಡು : ದೇವಾಕ್ಷರ ನವ್ಯದಾಗಮಮನೋವದೆ ಮೆಚ್ಚಿ ಚರ್ಚಿಸದಿರ್ಪುದೊಯ್ಯನೆ ಪಾಪದೊಳ್ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೫-೧೦೦). ೨. ಪರಿಶೀಲಿಸು ; ವಿಚಾರಿಸು ; ಯೋಚಿಸು : ಕೇಳಿಮಿದಿಂತುಟೆಂದು ಚರ್ಚಿಸಿ ನಾಡಿಮಂತು ಬೇಟ ಪಡಿತಾವುದು ಕೇಳಿಕೆಯುಂ ವಿಟತ್ವಮುಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೮-೯೧); ಸುಬುಕಿ . . . ಅವರ ಬಗೆಯ ನೆಱಿದುಪಾಯಮನಾಗಳೆ ಚರ್ಚಿಸಿ (ಸುಕುಮಾ. ೬-೧೫ ವ); ಕವಿಗಳ್ ಚರ್ಚಿಸಿ ಕಳ್ಪ್ಯರ್ ವಿಷಮಂ ಬೆರೆಯಿಸಿಕೊಂಡು ಬಂದರ್ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೨-೨೦೦); ಸಾಧಕಬಾಧಕಗಳನ್ನು ಮುಂದಿಟ್ಟು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಚರ್ಚಿಸಿದರು (ಹಿಂತಿರು. ೩೫). [ಚರ್ಚೆ + – ಇಸು$_3$]

ಚರ್ಚು$_1$, ಚಚ್ಚು$_2$, ಚೆಚ್ಚು$_2$ (ಕ್ರಿ). (ಕಂಕುಳಲ್ಲಿ) ಎತ್ತಿಕೊಳ್ಳು: "ಚರ್ಚು –ಶಿಶುಸಂಧಾರಣೇ" (ಶಮದಾ. ನ); ಚರ್ಚಲ್ ಶಶಿಶಿಶುವಂ ಕಟಿಗರ್ಚಲ್ ಘನಘಟೆಯನುರ್ಚಲಮರದ್ರುಮಮಂ . . . ಒಡರ್ಚಿದುವೆನೆ ನೀಳ್ದುವಿದಬಿ ಶಿಖರಕರಂಗಳ್ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೫೫೬). **ಚಚ್ಚು$_2$**: ಮಗುವನ್ನು ಬಗಲಿಗೆ ಚಚ್ಚಿಕೊಂಡು (ಮರಮು. ೨೬); ಅವನನ್ನು ಬಗಲಲ್ಲಿ ಚಚ್ಚಿಕೊಂಡೇ ಅಚ್ಚುತನ ವಿರಾಮ ಕಳೆಯುತ್ತದೆ (ಮುಗಿಯು. ೩೪೦). **ಚೆಚ್ಚು$_2$**: ತುಂಬಿದ್ದ ಕೊಡವನ್ನು ಹಗ್ಗದ ಕೊಂಡಿಯಿಂದ ಬಿಡಿಸಿ, ಸೊಂಟಕ್ಕೆ ಚೆಚ್ಚಿ ಬಚ್ಚಲ ಮನೆಯತ್ತ ನಡದೇಬಿಟ್ಟಳು (ಮೂರುದಾ. ೦೯೬). [?]

ಚರ್ಚು$_2$ (ನಾ). ಕ್ರೈಸ್ತರ ಪ್ರಾರ್ಥನಾಮಂದಿರ : ಚರ್ಚಿನ ಗೋಪುರದಿಂದ ಬರುವ ಗಂಟೆಯ ಸದ್ದು (ಮರಿನಾ. ೧). [←ಇಂ. Church]

ಚರ್ಚೆ (ನಾ). ೧. ಸುಗಂಧದ್ರವ್ಯಗಳ ಅನುಲೇಪನ : "ಸಮಾಲಂಭನಂ, ಚರ್ಚಾ, ಮಾರ್ಜನಾ—ಈ ೩ ಚರ್ಚೆ" (ಹಲಾಯು. ೮೯-೩೦೬); ತರಳಿಕೆ ತಂದ ಚಂದನದ ಚರ್ಚೆಗಳಿಂ . . . ಮೂರ್ಛೆಯಿಂದೆಚ್ಚೆತ್ತು (ಕಾದಂಪೂ. ೮೮೪); ಮೃಗಮದ ಘುಸೃಣ ಚಂದನ ಚರ್ಚೆಯೊಳಿಂ (ಜಗವಿ. ೪-೮೦ ವ). ೨. ಚಿಂತನೆ : ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಮತ್ತೆ ಮತ್ತೆ ಆಲೋಚಿಸುವುದು ; ಪರ್ಯಾಲೋಚನೆ : "ಚಿಂತೆಯುಲ್ಲಿಯುಂ ಚರ್ಚಾ ಎಂಬುದು" (ಹಲಾಯು. ೦೩೨-೮); ಕವಿಕಾವ್ಯದ ವಿಷಯವಾಗಿ ಕೆಲವು ಮಾತುಗಳನ್ನು ಚರ್ಚೆಗೆ ಎತ್ತಿಕೊಂಡಿರುವರು (ಸಾಹಿಸ. ೦೦೪). ೩. ದುರ್ಗೆ; ಚಾಮುಂಡಿ; ಭೈರವಿ: "ಚಾಮುಂಡಿ ಕರ್ಣಮೋಟಿ ಮಹಾ ಮಾಯಾಮೂರ್ತಿ ಚರ್ಚೆಯುಂ ಭೈರವಿಯಾ ನಾಮವಿಮಕ್ಯಂ" (ಪಶುಕೋ. ೪-೦೯); "ಚಾಮುಂಡಿ ಚರ್ಚೆ ಭೈರವಿಯೆನಲು ವನದೇವಿ" (ಮಂಗರಾ. ೫-೦೪). ೪. ಕಾರಣ ಸಹಿತವಾಗಿ ವಿಮರ್ಶಿಸುವುದು; ತರ್ಕ. ೫. ವಾಗ್ವಾದ; ವಿವಾದ. ೬. ಉತ್ಸವ ; ಸಂತೋಷ ; ಉಲ್ಲಾಸ : "ಮುದಮುಮಲು ಚರ್ಚೆ" (ಮಂಗರಾ. ೯೬-೦೬). ೭. ರತಿಕ್ರೀಡೆ; ಮೈಥುನ. ೮. ಮಾತು; ಉಕ್ತಿ. ೯. ವ್ರತ. ೧೦. ಪ್ರತಿಮೆ. ೧೧. ನೀರುಗುಳ್ಳೆ ; ಬುದ್ಬುದ. "ಸ್ನೇಹಂ ಯುಕ್ತಿ ಪ್ರತಿಮೋತ್ಸಾಹಂ ವ್ರತ ಚಿಂತೆ ಚಂಡಿಕಾದೇವಿಯುರುಂ ದೇಹಕ್ಕನುಲೇಪನಕಂ ಮೋಹದಿ ಪುಟ್ಟುವದು ನವಮ ಚರ್ಚಾಶಬ್ದಂ" (ನಾನಾಕೋ. ೦೦೩); "ರತಿಯೊಳ್ ಚಿಂತೆಯೊಳ್ . . . ವ್ರತದೊಳ್ ಲೇಪನಬುದ್ಬುದೋತ್ಸವಗಳೊಳ್ ಚರ್ಚಾಭಿಧಾನಂ" (ನಾನಾರ. ೬೪). [ಸಂ. ಚರ್ಚಾ]

ಚರ್ಚೆಗೈ (ಕ್ರಿ). ೧. ಬಳಿ; ಸವರು. ೨. ನೇವರಿಸು: ಪೊಚ್ಚ ಪೊಸ ಸುರಚಾಪದಂತೆಸೆವ ವಾಲಧಿಯ ಚರ್ಚೆಗೈವುತಮಾಣದು ಕೊರಳ ಕೊಂಕಿಸಿ ಮರುತನಚ್ಚರಿಯ ಕುವರ . . . ಉಲ್ಲಾಸದಿಂದೆಸೆದನು (ವೆಂಕಾರಾ. ೫-೧-೦೫). ೩. ಚರ್ಚೆಮಾಡು; ಚರ್ಚಿಸು; ವಾದಿಸು. [ಚರ್ಚೆ+ಗೈ (<ಕೆಯ್$_1$)]

ಚರ್ದಿ (ನಾ). ಕಾರಿಕೊಳ್ಳುವಿಕೆ; ಓಕರಿಕೆ; ವಾಂತಿ; ವಮನ. 'ಚರ್ದಿಸು' ಪರಾ. [<ಸಂ. ಛರ್ದಿ]

ಚರ್ದಿಸು (ಕ್ರಿ). ಓಕರಿಸು ; ಕಾರಿಕೊಳ್ಳು ; ವಾಂತಿಮಾಡು : ಕುಡೆ ವಿಧಿಪೂರ್ವಕಂ ಸುರಸಮಪ್ಪುದನ್ನಮನುಂಡು ತೃಪ್ತಿಯಂ ಪಡೆದು ಬಟ್ಟಕ್ಕೆ ಚರ್ದಿಸಿದೊಡಂತದನಾ ಸತಿ ತನ್ನ ಕೈಗಳಿಂದುಡುಗಿ (ಮಹಾನೀ. ೬-೦೩೪). 'ಛರ್ದಿಸು' ಪರಾ. [ಚರ್ದಿ + – ಸು$_1$]

ಚರ್ಪಟಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಶಂಕರಾಚಾರ್ಯರ ಚರ್ಪಟಮಂಜರಿ ಸ್ತೋತ್ರವನ್ನು ಹೇಳು. ೨. ಹೀಯಾಳಿಸು; ಬಡಬಡಿಸು. ೧, ೨: ಜೀವದ ಚಿತ್ತು, ಜಗತ್ತಿನ ಸತ್ತು, ತಿಳಿದಾನಂದದ ಸಂವಿತ್ತು. ಚರ್ಪಟಿಸಲಿ ಅದ್ವೈತದ ವಾದ ಜಾಣ ಬೊಮ್ಮ ಮೌನದೊಳಿತ್ತು (ಅರಳು. ೨೫೮-೩). [ಚರ್ಪಟ$_0$ + – ಇಸು$_3$]

ಚರ್ಬಿ, ಚರಬಿ (ನಾ). ಕೊಬ್ಬು : ನೆಣ ; ಮಜ್ಜೆ : ಚರ್ಬಿ ಇಲ್ಲದ ನನ್ನ ಮಗ ಇವನು (ಅಮಾಕಾ. ೨೨೨). **ಚರಬಿ**: ಅಲ್ಲಿ ಸ್ವಲ್ಪ ಚರಬಿ ಇಟ್ಟಿದ್ದೆ. ತಂದುಕೊಡು ಕತ್ತಿಗೆ ಹಚ್ಚಬೇಕು (ಮರಿನಾ ೯೪); ಚರಬಿ ಮಿಶ್ರಿತ ಇಂಗ್ರೇಜೀ ಬಿಸ್ಕೇಟುಗಳನ್ನು ತಿಂದು ನಿಮ್ಮ ಸ್ವಾಸ್ಥ್ಯವನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಳ್ಳಬೇಡಿರಿ (ಕುರಿಹಿಂ. ೦೩೩) : [←ಪಾರ. ಚರ್ಬೀ: ಹಿಂ. ಮರಾ. ಚರಬೀ]

ಚರ್ಮ (ನಾ). ೧. ತೊಗಲು ; ತ್ವಕ್ಕು ; ಅಜಿನ : "ಕೋಲ್ ತೊವಲುಂ ಸಮ್ಮುಮದಿರದಕ್ಕುಂ ಚರ್ಮ" (ಶಬ್ದಮ. ೮೫). ೨. ಗುರಾಣಿ; ಢಾಲು: "ಖೇಟಕಂ, ಫಳಕಂ, ಚರ್ಮ, ಆವರಣಂ–ಈ ೪ ಹರಿಗೆ" (ಹಲಾಯು. ೭೩-೩೦೩). [ಸಂ. ಚರ್ಮನ್]

ಚರ್ಮಕಶೆ (ನಾ). ಸೀಗೆಮರ ಮತ್ತು ಅದರ ಕಾಯಿ [<ಸಂ. ಚರ್ಮಕಷಾ]

ಚರ್ಮಕಾರ (ನಾ). ಮೆಟ್ಟು ಹೊಲಿಯುವವನು; ಚಮ್ಮಾರ; ಸಮಗಾರ: "ಡೋಹಾರಃ– ಚರ್ಮಕಾರಂ" (ಕಾಕಶ್ಯ. ೬೬) ; ಹೊಲೆಯನೊಮ್ಮೆಯು ಪಾಡಲಿಕೆಯರವಿಂದನಾಭನ ನಾಮಮಾತ್ರದಲಿ ರೂಢಿಸಿಯೆನುತ ಚರ್ಮಕಾರರ ಗೂಡಿನಲಿ ಜನಿಸುವನು (ಕುಮಾ,ಭ. ೬೦೩. ಶಾ. ೩೪೩). [ಸಂ.]

ಚರ್ಮಕೃತ್ತು (ನಾ).=ಚರ್ಮಕಾರ : "ಚರ್ಮಕೃತ್, ಪಾದುಕಾಕಾರಃ– ಈ ೨ ಸಮ್ಮಗಾರಂ" (ಹಲಾಯು. ೯೮-೪೪೨). [ಸಂ. ಚರ್ಮಕೃತ್]

ಚರ್ಮಗತ (ಗು). ಚರ್ಮಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ; ಚರ್ಮಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ: ಅನ್ನಗತ ಪ್ರಾಣ. ಚರ್ಮಗತ ದೃಷ್ಟಿ (ಗಾದ). [ಚರ್ಮ + ಗತ$_2$]

ಚರ್ಮಘರ್ಘರ (ನಾ). ಎಣ್ಣೆ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ಹಾಕಲು ಮಾಡಿದ ಚರ್ಮದ ಬುದ್ದಲಿ,–ಬುಂಡಿ : "ಚರ್ಮಘರ್ಘರ[ಪಾಠಾಂ. ಗರ್ಬಟ, ಗರ್ಬರ]ಮೆನಲು ಬುದ್ದಳಿಗೆ ನಾಮಮಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೬೩-೨೭). [ಚರ್ಮ + ಘರ್ಘರ$_2$ (<ಗರ್ಘರ$_1$)]

ಚರ್ಮಚಕ್ಷು (ನಾ). ಪ್ರಾಕೃತಿಕವಾದ ಕಣ್ಣು ; ಭೌತಿಕ ದೃಷ್ಟಿ; ಹೊರಗಣ್ಣು : ಈ ಚರ್ಮಚಕ್ಷುಗಳಿಂ ಕಾಣ್ಬ ಪದಾರ್ಥಮಿಲ್ಲೆನುತೆ (ಜಗವಿ. ೦-೬೩) ; ಚರ್ಮಚಕ್ಷುಗಳಂತೆ ಅಂತಃಚಕ್ಷುಗಳೂ ಉಪಯೋಗಕ್ಕೆ ಬಾರದ ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನಂಥ ವರ್ಗವನ್ನು ಅಪವಾದವೆಂದು ಬಿಟ್ಟು ಬಿಟ್ಟರೂ (ಪ್ರಬಂಧ. ४೭). [ಚರ್ಮ + ಚಕ್ಷು]

ಚರ್ಮಣ (ನಾ). ವಾಗ್ಮಿ ; ಅವಧಾನಿ ; ಅನೇಕರ ಪ್ರಶ್ನೆಗಳಿಗೆ ಏಕಕಾಲದಲ್ಲಿ ಕೂಡಲೆ ಉತ್ತರ ಹೇಳಬಲ್ಲವನು : "ಮೇಳೈಸಿ ನಾನಾರವಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಗೈವವಂ ಚರ್ಮಣಂ ವಾಗ್ಮಿಯುಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೦೦೬-೧೭). [?]

ಚರ್ಮದಂಡ (ನಾ). ಚರ್ಮದಿಂದ ಮಾಡಿದ ಚಾಟಿ ; ಕಶಾದಂಡ ; ಬಾರುಕೋಲು; ಚಮ್ಮಟಿಗೆ: "ಚರ್ಮದಂಡಃ, ಕಶಾ–ಈ ಚಮ್ಮಟಿಗೆ" (ಹಲಾಯು. ೭೩-೨೮೮) ; "ಕಸೆ ಚರ್ಮದಂಡಮೆನೆ ಚಮ್ಮಟಿಗೆಯೆನಿಸಿಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೮೦-೧೩). [ಚರ್ಮ + ದಂಡ]

ಚರ್ಮಪಟ್ಟಿಕೆ (ನಾ). ೧. ಚರ್ಮದ ಬಾರು. ೨. ಪಗಡೆ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ಆಡಲು ಬಳಸುವ ಚರ್ಮದ ಹಾಸು ; ಪಟ್ಟ. [ಚರ್ಮ + ಪಟ್ಟಿಕೆ]

ಚರ್ಮಪಾದುಕ (ನಾ). ತೊಗಲಿನ ಹಾವುಗೆ ; ಚರ್ಮದಿಂದ ಮಾಡಿದ ಮೆಟ್ಟು ; ಪಾದರಕ್ಷೆ : "ಚರ್ಮಪಾದುಕಮುಪಾನತಿಯೆನಲ್ ಕೆರವು" (ಮಂಗರಾ. ೩೦-೦೮). [ಸಂ. ಚರ್ಮಪಾದುಕಾ]

ಚರ್ಮಪಾದುಕೆ (ನಾ).=ಚರ್ಮಪಾದುಕ. [ಚರ್ಮ + ಪಾದುಕೆ]

ಚರ್ಮಪಾಶ (ನಾ). ಚರ್ಮದಿಂದ ಮಾಡಿದ ಹಗ್ಗ,–ಮಿಣಿ : "ಮಿಣು ಚರ್ಮಪಾಶಂ" (ಮಂಗರಾ. ೮೪-೨೫). [ಚರ್ಮ + ಪಾಶ]

ಚರ್ಮಪ್ರಭೇದಿಕೆ (ನಾ). ಚಮ್ಮಾರನು ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಚೂರಿ,–ಉಳಿ : "ಚರ್ಮ ಕತ್ತರಿಸುವ ಸಾಧನ" (ಅಮರ. ೬೬೪). [ಸಂ. ಚರ್ಮಪ್ರಭೇದಿಕಾ]

ಚರ್ಮಪ್ರಸೇವಿಕೆ (ನಾ). ತಿದಿ : "ಚರ್ಮಪ್ರಸೇವಿಕೆ = ತೊಗಲ ತಿದಿ" (ಗಂಗಾಮ. ೦೨೯). [ಸಂ. ಚರ್ಮಪ್ರಸೇವಿಕಾ]

ಚರ್ಮಯಷ್ಟಿ (ನಾ).=ಚರ್ಮದಂಡ : "ಕಶಾಹ್ವಯುಂ ಚರ್ಮಯಷ್ಟಿ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೮೬-೨೫). [ಚರ್ಮ + ಯಷ್ಟಿ]

ಚರ್ಮಯಷ್ಟಿಕೆ (ನಾ).=ಚರ್ಮದಂಡ. [ಚರ್ಮ + ಯಷ್ಟಿಕೆ]

ಚರ್ಮರತ್ನ (ನಾ). [ಜೈನ] ಚಕ್ರವರ್ತಿಯಾಗುವವನಿಗೆ ತಾನಾಗಿ ದೊರಕುವ ಏಳು ಅಜೀವರತ್ನಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ನೀರಿನ ಮೇಲೆ ತೇಲಿ ಹೋಗಲು ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಚರ್ಮದ ಸಾಧನ. ಇದರ ಪ್ರಭಾವದಿಂದ ಚಕ್ರವರ್ತಿಯು ಅಗಾಧ ಜಲದುರ್ಗಗಳನ್ನು ಆಕ್ರಮಿಸಬಲ್ಲನು. ಮಳೆ ಬಂದಾಗ ಮೇಲೆ ಛತ್ರರತ್ನವನ್ನು ಹಿಡಿದು, ಚರ್ಮರತ್ನದ ಮೇಲೆ ಅಪಾರ ಸೈನ್ಯದೊಡನೆ ನಿಶ್ಚಿಂತನಾಗಿ ನಿಂತುಕೊಳ್ಳಬಹುದು : ಅಗಾಧಜಲದುರ್ಗಸಮುತ್ತರಣನಿರತಸಕಲಶಿಬಿರಸಂಧಾರಣಶಕ್ತಿಯುಕ್ತಮಪ್ಪ ವಜ್ರಮಯಮೆಂಬ ಚರ್ಮರತ್ನಮುಂ (ಆದಿಪು. ೦೦-೩ ವ) ; ನೆಲನೆಲ್ಲಮನವರೇಕಾರ್ಣವಂ ಮಾಡಿದೊಡಡಿಯೊಳ್ ಪಾಸಿದ ಚರ್ಮರತ್ನಮುಂ ಮೇಲೆ ಪಿಡಿದ ಛತ್ರರತ್ನಮುಂ ಕಾಯೆ(ಅಜಿತಪು. ೯-೭೪ ವ); ಗಗನತಳದಂತೆ ಪೆರ್ಮೆಯುಂ ತಳೆದ ವಜ್ರಮಯಮೆಂಬ ಚರ್ಮರತ್ನಮುಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೬-೦೦೦ ವ). [ಚರ್ಮ + ರತ್ನ]

ಚರ್ಮವಾದ್ಯ (ನಾ). ತೊಗಲಿನಿಂದ ಮಾಡಿದ ಹರೆ, ಮೃದಂಗ, ತಬಲ ಮುಂತಾದ ವಾದ್ಯ : ಇಲ್ಲಿ ಚಂಡೆ . . . ಎಂಬ ಒಂದು ಚರ್ಮವಾದ್ಯವನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸುತ್ತಾರೆ (ಯಕ್ಷಗಾ. ೦೭). [ಚರ್ಮ + ವಾದ್ಯ]

ಚರ್ಮವಾವುಗೆ, ಚರ್ಮಾವುಗೆ (ನಾ).=ಚರ್ಮಪಾದುಕ: ಸೊಸೆಯರ್ಗೆಲ್ಲಂ ಸಲೆ ಚರ್ಮ [ಪಾಠಾಂ. ಮ್ಮ] ಪಾವುಗೆಯುನಾ ಲಲನೆ ಮಹೋತ್ಸಾಹದಿಂದ ಮಾಡಿಸಿ ಕೊಟ್ಟಳ್ (ಸುಕುಮಾ. ೧೦-೦೨೦). **ಚರ್ಮಾವುಗೆ**: ಜನಪವೋಲಗದ ಚಾವಡಿಗೆಯ್ದೆ ಕೇಳ್ದನಾ ಚರ್ಮಾವುಗಾರವೆಂದು (ಗುರುಚ. ೦೩-೫೫). [ಚರ್ಮ + ಪಾವುಗೆ]

ಚರ್ಮಶಾಸ್ತ್ರ (ನಾ). "ಚರ್ಮ ಮತ್ತು ಚರ್ಮರೋಗ ವಿಷಯಕವಾದ ಶಾಸ್ತ್ರ ; ಚರ್ಮಶಾಸ್ತ್ರ" (Dermatology. ಇಂಕಿನಿ). [ಚರ್ಮ + ಶಾಸ್ತ್ರ]

ಚರ್ಮಸೇವನ (ನಾ). ತಿದಿ : "ಧೃತಿ ಚರ್ಮಸೇಚ[ವ]ನಮೆನಲ್ಕೆ ತಿದಿಯಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೦೩೩-೩೦). [ಸಂ. (ಚರ್ಮ + ಸೇವನ)]

ಚರ್ಮಾಂಬರ (ನಾ). ತೊಗಲಿನ ಬಟ್ಟೆ, – ವಸ್ತ್ರ, – ಉಡುಗೆ : ಹರಿಣ ಶಾರ್ದೂಲಾದಿ ಚರ್ಮಾಂಬರವೆ ಸಮಕಟ್ಟೆಮಗೆ ರತ್ನಾಭರಣವೇ ರುದ್ರಾಕ್ಷಿಯೆಂದಳು ನಗುತ ತರಳಾಕ್ಷಿ (ಕುಮಾ,ಭ. ೨೦-೭). [ಚರ್ಮ + ಅಂಬರ]

ಚರ್ಮಾಕ್ಷಿ (ನಾ). = ಚರ್ಮಚಕ್ಷು : ಹರನನೀ ಚರ್ಮಾಕ್ಷಿಯಲಿ ಗೋಚರಿಸಬೇಡಿದುದಂಬು ಮರ್ತ್ಯದೊಳಿರವು ಮಝು ಭಾಪೆನ್ನ ಪುಣ್ಯವೆನುತ್ತ ಬಿಸುಸುಯ್ದು (ಕುಮಾ,ಭ. ೭-೨). [ಚರ್ಮ + ಅಕ್ಷಿ]

ಚರ್ಮಾಯತನವಕ್ಕಿ (ನಾ). ಬಾವಲಿ ; ಕಣ್ಣುಕಪ್ಪಡಿ : ಜಠನದಪ್ಪದ ಕೊನೆವಿಡಿದು ನೇಲುವ ಚರ್ಮಾಯತನವಕ್ಕಿಯು ಕಂಡು ನಗುಕೆ (ದೋಹಕ. ೨೪-೬೨). [ಚರ್ಮ + ಆಯತನ + ವಕ್ಕಿ$_1$]

ಚರ್ಮಾವುಗೆ 'ಚರ್ಮವಾವುಗೆ' ನೋ.

ಚರ್ಮಿ (ಗು). ೧. ಗುರಾಣಿಯನ್ನು ಹಿಡಿದಂಕೊಂಡ. (ನಾ). ೨. ಹರಿಗೆ; ಗುರಾಣಿ : "ಫಳಕಂ ಖೇಟಕಂ ಚರ್ಮಿ ಹರಿಗೆಯುಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೮೬-೩೦). ೩. ಗುರಾಣಿಯನ್ನು ಹಿಡಿದುಕೊಂಡವನು ; ಯೋಧ : "ಚರ್ಮಿ, ಫಲಕಪಾಣಿ–ಕಡಿತಲೆಗಾಱ" (ಪಾಕರಾ. ೬). ೪. "ಭುಜಪತ್ರೆಗಿಡ" (ಅಮರ. ೬೬೪). [ಸಂ. ಚರ್ಮಿನ್]

ಚರ್ಮೇಂದ್ರಿಯ (ನಾ). ೧. ಪಂಚೇಂದ್ರಿಯಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದಾದ ಚರ್ಮ ; ಸ್ಪರ್ಶೇಂದ್ರಿಯ. ೨. ಭೌತಿಕಜಗತ್ತಿಗೆ ಸೀಮಿತವಾದ ಇಂದ್ರಿಯ ; ಚರ್ಮೇಂದ್ರಿಯಗಳಿಗೆ ಗೋಚರಿಸುವ ಮಹಾಭೌತಿಕ ಸೃಷ್ಟಿ; ಶಬ್ದಗಳಿಂದ ಸೂಚಿತವಾಗುವ ಸಾಹಿತ್ಯ ಸೃಷ್ಟಿ; ಮನಸ್ಸಿಗೇ ಹೊಳೆಯುವ ಕಲ್ಪನಾಸೃಷ್ಟಿ (ಸಾಹಿವಿ. ೦೪೨). [ಚರ್ಮ + ಇಂದ್ರಿಯ]

ಚರ್ಯೆ (ನಾ). ೧. ನಡತೆ; ನಡೆವಳಿ: ನಾವು ಅವರ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ತೋರಿಸಿದ ಚರ್ಯೆವು ಅಷ್ಟು ಶ್ಲಾಘ್ಯತರವಾದ್ದೆಂದು ಕಾಣುವುದಿಲ್ಲ (ಕಣಕಮಾ. ೩೦). ೨. ಆಚರಣೆ ; ಅನುಷ್ಠಾನ : ಶೈವಾಗಮಗಳೆಲ್ಲವೂ ಜ್ಞಾನ, ಯೋಗ, ಕ್ರಿಯಾ, ಚರ್ಯೆ ಎಂಬ ನಾಲ್ಕು ವಿಷಯಗಳನ್ನು ವಿವರಿಸತಕ್ಕವುಗಳಾಗಿವೆ (ಧಾರದ. ೨೦೦). [ಸಂ. ಚರ್ಯಾ]

ಚರ್ಯಾಧಿಕಾರ (ನಾ). ೧. ಅನುಷ್ಠಾನದ ಯೋಗ್ಯತೆ. ೨. ಅನುಷ್ಠಾನ ಮಾಡಿ ಸಿದ್ಧಹಸ್ತನಾದವನು : ಆರ್ಯಾಶತಕವಂ . . . ಚರ್ಯಾಧಿಕಾರನತ್ಯಾಶ್ಚರ್ಯಮರವಾಣಿಯಿಂದಮೊಸಗಿದನೊಲವಿಂ (ಶಾಕುಂತ. ೬-೦೦). [ಸಂ. (ಚರ್ಯಾ + ಅಧಿಕಾರ)]

ಚರ್ಯಾಪಾದ (ನಾ). [ವೀಶೈ] ಆಚಾರ ಸಂಪ್ರದಾಯ ಹಾಗೂ ವ್ರತಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಆಗಮಭಾಗ : ಚರ್ಯಾಪಾದವು ಆಚಾರಸಂಪ್ರದಾಯಗಳನ್ನೂ ವ್ರತನಿಯಮಗಳನ್ನೂ ಹೇಳುತ್ತದೆ (ಧಾರದ. ೨೦೦).

[ಸಂ. (ಚರ್ಯಾ + ಪಾದ)]

ಚರ್ಯಾಮಾರ್ಗ (ನಾ). ೧. [ಶೈವ] ಚರ್ಯಾಮಾರ್ಗ, ಕ್ರಿಯಾಮಾರ್ಗ, ಯೋಗಮಾರ್ಗ ಮತ್ತು ಜ್ಞಾನಮಾರ್ಗ ಎಂಬ ಮೋಕ್ಷ ಸಾಧನೆಯ ನಾಲ್ಕು ಮಾರ್ಗಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಚರ್ಯಾಮಾರ್ಗ ಅಥವಾ ದಾಸ ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ಸಾಧಕನು ದೇವಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿ ಶಿವಾರ್ಚನೆಗೆ ಸಲಕರಣೆಗಳನ್ನೊದಗಿಸಿ . . . ಶಿವಭಕ್ತರ ಸೇವೆ ಮಾಡಿಕೊಂಡು . . . ಸಾಲೋಕ್ಯ ಪದವಿಯನ್ನು ಹೊಂದುವನು (ಧಾರದ. ೨೦೭). ೨. [ಜೈನ] ಚರಿಗೆಗಾಗಿ ಹೋಗುವ ಉದ್ದೇಶ : ಚಂಪಾನಗರಕ್ಕೆ ಚರ್ಯಾಮಾರ್ಗದಿಂ ಬರುತ್ತಂ (ಸುಕುಮಾ. ೪-೩೩ ವ). [ಸಂ. (ಚರ್ಯಾ + ಮಾರ್ಗ)]

ಚರ್ಯೆ (ನಾ). ೧. ನಡೆ ; ನಡತೆ ; ವರ್ತನೆ : ಗುರು ಆಕೆಯ ಚರ್ಯೆಗೆ ವಶನಾಗಿ, ಆಕೆಗೆ ಧರ್ಮವನ್ನು ಉಪದೇಶ ಮಾಡಿದನು (ಜಕ್ಕು.ಖ. ೦೮) ; ಹೆಂಡತಿಯಾದವಳಿಗೆ ಗಂಡನ ಚರ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ಮರುಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಅಧಿಕಾರವಿದೆಯೇ? (ಕಾವೇರಿ. ೦೯೩). ೨. ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಿ. 'ಮುಖಚರ್ಯೆ', ಪರಾ. ೩. [ಜೈನ] ಅಹಿಂಸೆಯ ಪ್ರತಿಜ್ಞೆ,-ಆಚರಣೆ: ಚರ್ಯೆಯೆಂಬುದು ದೇವಕಾರ್ಥಮುಂ ಮಂತ್ರಸಿದ್ಧ್ಯರ್ಥಮುಂ ಮೋಷಣಾರ್ಥಮುಂ ಆಹಾರಾರ್ಥಮುಂ ಭೋಗಾರ್ಥಮುಮಾಗೆ ಜೈನನಪ್ಪಾತಂ ಹಿಂಸೆಗೆಯ್ಯನಲ್ಲಂ (ಚಾವುಂಪು. ೨೪೬). [ಸಂ. ಚರ್ಯಾ]

ಚರ್ವಣ (ನಾ). ೧. ಅಗಿದು ತಿನ್ನುವುದು ; ನುರಿಸುವುದು : ಸಮ್ಮಾರ್ಜಿತೋಜ್ಜ್ವಲದಶನನಿಚಯತಾಂಬೂಲಚರ್ವಣಭರಿತಕಪೋಲರುಂ ಗೋನಿಯೋಗ ದಂಡಧರರುಮಾಗಿ(ಆಗವ. ೯-೦೦ ವ). ೨. ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಮೆಲುಕು ಹಾಕುವಿಕೆ; ಪುನಶ್ಚಿಂತನೆ: ಅನುಭವದ ಚರ್ವಣರೂಪದ ಪುನರನುಭವವೇ ಕಲಾಸೃಷ್ಟಿಗೆ ಕಾರಣವಾದ ಅನುಭವ (ಸೌಂದಸ. ೦೪). [ಸಂ.]

ಚರ್ವಣೆ (ನಾ). = ಚರ್ವಣ ೨ : ಅವುಗಳ ಚರ್ವಣೆಯಿಂದ ಆಸ್ವಾದ್ಯವಾದುದೇ ಅಲೌಕಿಕ ಕರುಣರಸ (ಧ್ವನ್ಯಾಲೋ. ೦೯ ಅವ).

[ಸಂ. ಚರ್ವಣ]

ಚರ್ವಿ (ನಾ). (?) : ಉದಿಪುದು ಮಮಾಹವೆಂಬುರು ಭ್ರಾಂತಿ ದುರ್ಮಾರ್ಗ ಪದವಿಯಂ ಪಿಡಿದ ಚರ್ವಿಯು ಜನಿಸಿ ವೈಕೃನ್ಯ ವಿಧಿಯೆನಿಪ ಕೃಷ್ಣ ಜಿಹ್ವೆಯು ಮನೋಭ್ರಮೆಯಿಂದ ಭಾವಿಸುತಮವಿಸುತಿಹುದು (ಬಂಕಾರಾ. ೩-೨೦-೬೦). [?]

ಚರ್ವಿತ (ಗು). ೧. ಅಗಿದು ನುರಿಸಿದ. ೨. ತಿಂದ ; ಉಂಡ ; ರುಚಿ ನೋಡಿದ. 'ಚರ್ವಿತಚರ್ವಣ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಚರ್ವಿತಚರ್ವಣ (ನಾ). . ತಿಂದುದನ್ನೇ ಮತ್ತೆ ತಿನ್ನುವುದು ; ಅಗಿದುದನ್ನೇ ಮರಳಿ ಅಗಿಯುವುದು. ೨. (ಅಲಂ) ಮಾಡಿದುದನ್ನೇ ಮಾಡುವಿಕೆ ; ವ್ಯರ್ಥವಾದ ಪುನರುಕ್ತಿ ; ತೌಡು ಕುಟ್ಟುವುದು : ನಿಚ್ಚ ಮಿಾ ಓಪ್ಪಪೇಷಣಮಿಾ ಚರ್ವಿತಚರ್ವಣಂ ಸುಖಮಿಂದೇಂ ನಿನ್ನಂ ಮರುಳ್ಮಾಡಿತೋ (ಅಜಿಪು. ೩-೬೪) ; ಭವಜಲರಾಶಿಯೊಳ್ ಮುಳುಗಲಟ್ಟಿಯು ಚರ್ವಿತಚರ್ವಣಕ್ಕೆ (ಆಚಪು. ೦೦-೩). [ಚರ್ವಿತ + ಚರ್ವಣ]

ಚರ್ವಿಸು (ಕ್ರಿ). ತಿನ್ನು; ಸೇವಿಸು: ಕೈಬಾಯಿಗಳ ತೊಳೆದು ತಾಂಬೂಲವಂ ಚರ್ವಿಸಿ (ನವಮೋ. ೦೦-೭೨). [ಚರ್ವಣ + – ಇಸು$_2$]

ಚರ್ವೆ 'ಜರ್ವೆ$_1$' ನೋ.

ಚಲ್$_1$ 'ಸಲ್$_1$' ನೋ.

ಚಲ್$_2$ 'ಚಲ್ಲು$_1$' ನೋ.

ಚಲ$_1$, ಚಳ$_1$, ಛಲ$_1$ (ನಾ). ೧. ಪಟ್ಟುಹಿಡಿಯುವುದು; ಹಿಡಿದುದನ್ನು ಬಿಡದೆ ನಡೆಸುವ ದೃಢಚಿತ್ತತೆ ; ಸ್ಥಿರಸಂಕಲ್ಪ ; ಮನೋನಿಶ್ಚಯ : ಕಂದರ್ಪಂ ಚಲದೆನ್ನೊಳ್ಪಿಂದಂ (ಕವಿರಾ.೨-೮೨). ಚಲದೊಳ್ ದುರ್ಯೋಧನಂ ನನ್ನಿಯೊಳಿನತನಯಂ (ಪಂಪಭಾ. ೦೪-೬೪) : ಕಿಡದ ಜಸಕ್ಕೆ ತಾನೆ ಗುಜಿಯಾದ ಚಲಂ . . . ಆರ್ದ್ದ ಚಲಂ ಚಲದಂಕರಾಜನ(ಎಕ. II, ೦೩೩-೨೦ ; 982); ಚಲದಿಂ ಯದುಬಲವಾಂತಿಸೆ ಸಲೆ ಶರತತಿ ಖಚರರಮಘನಂಗಳನಾಗಳ್ಗೆಲೆ . . . ನಭಶ್ಚರಸ್ಯೆನ್ಯಂ (ನೇಮಿಪು. ೭-೮೯). ೨. ಮೊಂಡುತನ; ಹಟಮಾರಿತನ: ಚಲದಿಂ ಕೃಷ್ಣೆಯ ಕೇಶಮಂ ಪಿಡಿದ ನಿನ್ನಿಂದಾದ ಬಲ್ ನಿನ್ನುರಸ್ಥಲಮಂ ಪೋಬದೆ ಪೋಪುದಲ್ತು (ಪಂಪಭಾ. ೦೨-೦೯೬). ೩. ಹಿಡಿತ ; ಬಿಗಿ : ಶ್ಲೇಷ್ಮದ ಚಲ ಕತ್ತರಿಸಿ ಬೀಳುವುದು (ಸಕಲ. ೨೨೩). ಚಳ$_1$: ೧. ಪುಗೆ ನೃಪಸಂಕುಳಂ ಮನಸಿಜಗ್ರಹವಾಗ್ರಹದಿಂದೆ ಪತ್ತಲಂದೊಗೆಯೆ ವಿಕಾರಚೇಷ್ಟೆ ಚಳವಂ ನುಡಿದು (ನೇಮಿಪು. ೯-೮೯). ಛಲ$_1$: ೧. ಛಲ ಬೇಕು ಶರಣಂಗೆ ಪರಧನವನೊಲ್ಲೆನೆಂಬ (ಬಸವ. ೩೭೩) ; ಛಲದಿಂ ಪೋರಿದರೆಲ್ಲರಂ ಗೆಲಿದು ಬಂದಾ ಪೆಣ್ಣ ಕೊಂಡೋಡಿದಂ (ಸೋಮೇಶ. ೪೪): ಎಲವೆಲವೊ ಕಲಿಯಾಗು ಮಾರುತಿ ಗೆಲಿದನೆಂದಿರಬೇಡ . . . ಛಲವದುಳ್ಳಡೆ ಸಾಕು (ಕುಮಾರವ್ಯಾಸ. ೦೩-೩೨). 'ಛಲವಿಡಿ' ಪರಾ. ೪. ಹಟಗಾರ; ದೃಢಸಂಕಲ್ಪವುಳ್ಳವನು : ಮೂಜಗದೊಳ್ ಮೆಱೆವ ಮಾನವದೇವಂ ಗೆಲಿದಂ ಅಸ(ಶ)ನ ಬೆಸನವ ಛಲರಧಿಕಂ ಹಾಲ ಬಸವಿದೇವಮುನೀಸಂ (ಎಕ. XXI, ೧೩-೩೪ : 1260).

ಚಲಚಲ (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ) : ಚಲಚಲದಾಂತು ಕಾದುವ ಸುಯೋಧನ ಸಾಧನದೊಡ್ಡುಗಳ್ (ಪಂಪಭಾ. ೦೦-೩೩). **ಚಲಕೆ ನಲ್ಲಾತಂ**=ದೃಢಸಂಕಲ್ಪದಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತಿಯುಳ್ಳವನು ; ಒಂದು ಬಿರುದು : ಮಹಾರಾಜಾಧಿರಾಜ ಪರಮೇಶ್ವರ ಪರಮಭಟ್ಟಾರಕಂ ಚಲಕೆ ನಲ್ಲಾತಂ ಶ್ರೀಮತ್ಕನ್ನರದೇವನ ರಾಜ್ಯಮುತ್ತರೋತ್ತರಾಭಿವೃದ್ಧಿಗೆ ಸಲುತ್ತಮಿರೆ (ಸೌಇಇ. IX-I, ೩೩-೨ : 966) ; ಚಲಕೆ ನಲ್ಲಾತಂ ಶ್ರೀಮತ್ಕನ್ನರದೇವಂ (ಎಕ. IV, ೩೩೨-೨ ; 976). **ಚಲಕೆ ಮೊದಲಿಗಂ**=ದೃಢಸಂಕಲ್ಪವನ್ನು ಪಾಲಿಸುವವರಲ್ಲಿ ಮೊದಲಿಗನಾದವನು ; ಒಂದು ಬಿರುದು : ಅಸಹಿವಿದೂರನಾಳ್ದಾನಿ ವೀರಂ ಚಾಳುಕ್ಯಾರ್ಜುನಂ ಚಲಕೆ ಮೊದಲಿಗಮರಟ್ಟಗುಣ್ಣಾನಕಳಂಕ ಮಹೇಶ್ವರಂ (ಎಕ. XIV, ಮೈಸೂರು. ೦೨೭-೪; ಹಾ. 900). **ಚಲಕ್ಕೆಬಲ್ಲಹಂ**=ದೃಢನಿಶ್ಚಯಕ್ಕೆ ತಕ್ಕ ಪರಾಕ್ರಮ ಉಳ್ಳವನಂ ; ಒಂದು ಬಿರುದಂ : ಉದಾರ ಮಹೇಶ್ವರಂ ಚಲಕ್ಕೆ ಬ[ಲ್ಗ]ಣ್ಡಂ ಶೌರ್ಯ್ಯಮಾತ್ತರ್ಣ್ಡಂ (ಸೌಇಇ. XI-I, ೦೦೩-೭ : 1074). **ಚಲದಂಕ, ಛಲದಂಕ**=ಹಟವುಳ್ಳ ವೀರ ; ದೃಢನಿಶ್ಚಯವುಳ್ಳವನು ; ಒಂದು ಬಿರುದು : ಚಲದಂಕ ಕಂಠೀರವ ನರಸೇಂದ್ರ ಭೂತಳವ ಪಾಲಿಸುತಿರಕಿಯಲಿ (ಕಂಸಾ. ೮-೨) : ಗುಟಲಗಾಳಗತ್ತರಿ ಗರಗಸದ ಬಿರುದಾಳಿಗಳ ಛಲದಂಕ ರಾವುತರೊತ್ತಿ ನೂಕಿದರು (ಕುಮಾರವ್ಯಾ. ೪-೩೬) : ಬಲಗೊಂಡೆನಧಿಕ ಪ್ರವೀಣನ ಬಾಣನ ಕಲೆಗಳಾಸಾರ ಮಯೂರನ ಸುಲಲಿತ ವಾಕ್ಯಭೂಷಣ ಕಾಳಿದಾಸನ ಛಲದಂಕನ ರಾಘವಾಂಕನ (ತ್ರಿಯು. ೨-೦೩). **ಚಲದಂಕಕಾಜ**=ಚಲದಂಕ:

ಪರಸೈನ್ಯಧ್ವಂ ಪೆಱಂಗೆಡೆಗುಡದಟ್ಟಿ ಕೊಲ್ವ ಚಲವುಳ್ಳ ಚಲಂ ಚಲದಂಕಕಾಱನ (ಎಕ. II, ೦೩೩-೩೩ : 982). ಚಲದಂಕಮಲ್ಲ, ಛಲದಂಕಮಲ್ಲ= ೧. ದೃಢಚಿತ್ತದಿಂದ ಕಾದಾಡುವ ವೀರ ; ಒಂದು ಬಿರುದು : ಚಲದಂಕಮಲ್ಲನಾದ ಕಂಠೀರವನರಸರಾಜನು . . . ಪರಾಕ್ರಮದಿಂದ ಕಾದಿದನು (ಕವೀರ. ೦೨೯) ; ಚಲದಂಕಮಲ್ಲನೂ ಅಭಿಮಾನಧನನೂ ಎನಿಸಿದ ಸುಯೋಧನನು ಚಿಂತಾಕ್ರಾಂತನಾದನು (ಧಾಮಚ. ೪೦). ೨. ಹಟಗಾರ : 'ಛಲದಂಕಮಲ್ಲರೂ. ಮಾನಧನರೂ' ಆಗಿ ವರ್ತಿಸುತ್ತಾರೆ (ಶಿಕ್ಷದ. ೦೦೩): ಚಲದಂಕರಾಮ=ರಾಮನಂತೆ ಸ್ಥಿರಸಂಕಲ್ಪದಿಂದ ಹೋರಾಡುವವನು; ಒಂದು ಬಿರುದು : ನರಸಂಕಭೀಮಂ ಚಲದಂಕರಾಮಂ ಗಣ್ಡರ ಗಣ್ಡಂ (ಸೌಇಇ. XX, ೧೮-೯ : 980) ; ಸನಿವಾರಸಿದ್ಧಿ ಗಿರಿದುರ್ಗಮಲ್ಲ ಚಲದಂಕರಾಮ (ಕಇಳ. ೭೪-೦೨-೦೪ : 1170) ; ಸೇಡಿಂಬದ ವಿಪ್ರರೊಂದಳವನೇ ವೊಗಳ್ವೆಂ ಚಲದಂಕರಾಮರ (ಕಇಳ. ೯೭-೯-೩೨ ; ೧೭ನೆಯ ಶತ). ಚಲದ ವಿನಾಯಕ=ನಿರ್ಧಾರಕ್ಕೆ ಬರುವ ಅಡ್ಡಿಗಳನ್ನು ನಾಶಪಡಿಸತಕ್ಕವನು ; ಒಂದು ಬಿರುದು : ಪುರುಷಕಾರದ ಕಾಯ್ಪರು ಪೆಂಪಿನಾಗರಂ ಚಲದ ವಿನಾಯಕಂ ನೆಗಳ್ದ ಜಕ್ಕಣಂ (ಕಇ. I೪, ೦೦-೩೩: 1121). ಚಲದುತ್ತರಂಗ= ಸ್ಥಿರಸಂಕಲ್ಪದಲ್ಲಿ ಮಿಗಿಲಾದವನು ; ಒಂದು ಬಿರುದು : ಏವೊಗಟ್ಟ ನೆವ್ವಱಿಯೆಂ ಚಲದುತ್ತರಂಗನಂ (ಎಕ. II, ೫೯-೮೭: 974). ನನ್ನಿಗಿರಿನಾಥಂ ಚಲದುತ್ತರಂಗ ಜಗದೇಕವೀರ ನೊಳಂಬಕುಲಾಂತಕದೇವ (ಎಕ. VI, ೨೫೯-೨ ; 976). ಛಲದಾಳು=ಹಟಸ್ವಭಾವದವನು; ಚಲಗಾರ: ಕಲಿಯ ಕಾಲ ತೊಡರು ಛಲದಾಳಿಗ[ಪಾಠಾಂ. ಕಲಿತನಕ್ಕೆ]ಲ್ಲದೆ ಇಕ್ಕಬಾರದು (ಬಸವ. ೬೬೩).

ಚಲ$_2$, ಚಳ$_2$(ಗು). ೧. ಅಲುಗುವ; ನಡುಗುವ; ಚಂಚಲವಾದ; ಅಸ್ಥಿರವಾದ. ೨. ಚಲಿಸುವ ; ನಡೆಯುವ : ಸಾಗುವ . ಚಲ[ಪಾಠಾಂ. ೪]ಕಲಹಂಸಸಾರಸರಥಾಂಗಮದಾಲಿನಿನಾದಕೈರವೋತ್ಪಲಶತಪತ್ರ . . . ಗಂಧಬಂಧುರಂ ಲಲಿತನ್ನವಾಂಗನಾಲಕಚಯಂಗಳನಾಡಿಪುದಾಯ್ತು (ಆದಿಪು. ೪-೯೩). ೩. ಕದಡಿದ; ಕ್ಷುಬ್ಧವಾದ; ಉದ್ರಿಕ್ತವಾದ. (ನಾ). ೪. ಚಂಚಲನಾದವನು: ಗಾಳಿಗೊಡ್ಡಿದ ದೀಪಾಂಕುರದಂತೆ ತನ್ನ ನಿಯ್ಯುವಂ ಕಾಮಂ ಚಲಂ ಮಾಡಿದು (ಕಾದಂಪೂ. ೭೩೩). ೫. ಕ್ಷೋಭೆ ; ಉದ್ವೇಗ. ೬. ಗಾಳಿ; ವಾಯು. 'ಚಲಗತಿ' ಪರಾ. ೭. ವೇಗಶಾಲಿ. ೬, ೭: ಘನಕು ಘನನ ಚಲಕು ಚಲನ ನೋಡನ್ನಿನನ (ಹಂಸದ. ೬೬-೨೨). **ಚಳ$_2$**: ೧. ಚಳಚಮರರುಹಸಮಾಜಾನಿಳನಿಂದೊಗೆದಸೆವ ಚಾರು ಕರ್ಪೂರರಜೋಾಳಿಯಿಂ . . . ಗೆಲೆವಂದುದೋಲಗಂ (ಶಾಂತೀಶ್ವ. ೨-೮೪). ೮. ಚಂಚಲವಾದುದು: ಚಳವಂಭೋಬಿಂದು ಮುಕ್ತಾಫಲಮೆನಿಸುವವೊಲ್ ಶುಕ್ತಿಕಾಸಂಗದಿಂ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೩-೦೯).

ಚಳವಾಗು=ತಡವರಿಸು ; ಕ್ರಮತಪ್ಪು : ಅರಗೀಗಳ್ ನಿರ್ವಾಳ(ಲ)ಮುನಿಸೋ(ರೋ)ದುವೋದಂ ಚಳವಾದೆಡೆಯುೞಿದು ಪೇದ್ವ(ಳ್ವ)ಪಿರುಳುಂ ಪಗಲುಂ (ಎಇ. XVI, ೩-೦೦ ; 980). [ಸಂ.]

ಚಲಂಕು, ಚಲಂಗಂ, ಚಲಕು, ಚಲಗಂ, ಚಲುಂಕು, ಚಲುಕು, ಚೆಲಂಕಂ, ಚೆಲಂಗು, ಜಲಕು (ಕ್ರಿ). ೧. ಎರಚು ; ಚಿಮುಕಿಸು ; ಚಲ್ಲು: "ಚಲಕು, ಚಲಂಕು–ಕರವಿಮೋಚನೇ (ಕೈಯಿಂದ ಬಿಡುಸಿಕೊಳ್ಳು)" (ಶಮದಾ). **ಚಲಂಗು**: ೧. "ಚ[ಪಾಠಾಂ. ಚೆ]ಲಂಗು–ಕರಮುಕ್ತೌ (ಕೈಯಿಂದ ಬಿಡು)" (ಶಮದಾ). **ಚಲಕು**: ೧. 'ಚಲಂಕು' ಉಲ್ಲೇಖಕ್ಕೆ ಕೊಟ್ಟಿರುವ 'ಶಮದಾ' ಪ್ರಯೋಗವನ್ನು ನೋಡಿ. ೨. ಬಿಸಾಡು; ಒಗೆ; ಬಿಸುಡು: (೬). ೩. ಕಲಕು: ಅಱಿಲ್ಗಳನುೞಿ ತಱಿದೊಲವಿಂ ತಱುಂಬುತೆಯ್ತಂಬತ್ತು ಗರದಿನೆಕ್ಕಸರಂಗೆಯ್ದೊದಿಲ್ದು ತಳೆವುತ್ತ ನೆಱೆ. ಬಾಂದೊಱೆಯಂ ಚಲುಕುತ್ತ ತಳರ್ದರಭವಗಣಂಗಳ್ (ವೀರಪು. ೦೦-೬೦). **ಚಲಗು**: ೨. "ಚ[ಪಾಠಾಂ. ಬ]ಲಗೆ [ಪಾಠಾಂ. ಕೆ]ನೆ ಬಿಸುಡೆಂಬರ್ಥಂ" (ರಸ್ನಕೋ. ೪). **ಚಲುಂಕು** : ೧. "ಚಲುಕು, ಚಲುಂಕು–ಇಲೋತ್ಸರ್ಜನೇ (ದ್ರವವನ್ನು ಚೆಲ್ಲು)" (ಶಮದಾ) : ನಿತ್ಯಬಿಂದುಗೆ–ಬೆಡಂಗು . . ? . . ಚಲುಂಕಿದಂ. ವಲುಂಬಿದಂ (ಶಮದ. ೩೬.ಪ್ರಯೋ) ; ಶೀತಳಾಂಬುವಂ ಮಾನಿನಿ ಪಾಣಿಪಲ್ಲವದಿನೆಲ್ಲರ ಮೇಲೆ ಚಲುಂಕಿಯಾಡಿದಳ್ (ವಳದಂ. ೦೩೩). **ಚಲುಕು** : ೧. 'ಚಲ್ಲುಕಾಡು' ಪರಾ. **ಚೆಲಂಕು**: ೧. "ಚೆ [ಪಾಠಾಂ. ಚ] ಲಂಕೊದು ಕರವಿಮೋಚನಂ" (ಶಬಸಾ. ೨೮-೫೯೯) . ೨. "ಚೆ(ಬೆ)ಲಂಕಿದಂ=ಈಡಾಡಿದಂ" (ಶಮದ. ಪಂ. ೩). **ಚೆಲಂಗು** : ೧. 'ಚಲಂಗು' ಉಲ್ಲೇಖಕ್ಕೆ ಕೊಟ್ಟಿರುವ 'ಶಮದಾ' ಪ್ರಯೋಗವನ್ನು ನೋಡಿ. **ಜಲಕು**: ೧. "ಜಲಕೆಂದು ಕರವಿಮೋಚನ" (ಶವಿಕಂ. ೨೩೯). 'ಕಲಂಕಂ', 'ಚಲ್ಲು$_1$' ಪರಾ. [?]

ಚಲಂಗು 'ಚಲಂಕು' ನೋ.

ಚಲಂಬಿಡಿ, ಚಲವಿಡಿ, ಛಲವಿಡಿ (ಕ್ರಿ) ಹಟಹಿಡಿ ; ದೃಢನಿಶ್ಚಯವನ್ನು ತೊಡು : ಕೆಲರ್ ನೆತ್ತರೊಳ್ ಮಿಂದು ತಮಗೆ ದೋಷಮಿಲ್ಲೆಂದದರ್ಕೆ ದಿವ್ಯಂಬಿಡವಂತೆ ವೆಂಬಿಸಲ್ ಚಲಂಬಿಡಿದು ನಿಂದಾತರ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೯-೩೦ ವ); ಸ್ಮೂಸೆಂದುಂ ಬಾಂಬರನ್ ಅಳರ್ದಿರ್ಕೆಂದು ಚಲಂಬಿಡಿದು ತಱಿಸಂದರರೆಬರ್ (ಬದ್ಧಪ್ರ. ೦೨-೨೪೬). **ಚಲವಿಡಿ** : ಚಲವಿಡಿದೀಗಳಿಂತುಟು ನೆಲುಂಬಿಡಿದಿರ್ಪುದು (ಚಕವಿ. ೫-೯೩); ಸತ್ಯಕೀರ್ತಿಯು . . . ಚಲವಿಡಿದನು (ಕವಿಶ. ೬). **ಛಲವಿಡಿ** : ಛಲವಿಡಿದೊಂದನೆಳಸಿ ಬಾರಿವರಿಯದೆ ನೆಲೆವಿಡಿದೊಂದಱೊಳಿರದೆ (ಹದಿಬ. ೩-೩೭). [ಚಲ$_1$ + ಬಿಡಿ$_1$]

ಚಲಕು 'ಚಲಂಕಂ' ನೋ.

ಚಲಗತಿ, ಚಳಗತಿ (ನಾ). ವೇಗವಾದ ಗತಿ ; ವಾಯುವೇಗ : ನೂಱಾನೆಯಲಿ ನಿನ್ನವನಳವಿಗೊಟ್ಟನು ಭೀಮಸೇನನ ಚಲಗತಿಯು ಬಾಹುರ ಚಪೇಟ ಪದಪ್ರಹಾರದಲಿ (ಕುವ್ಯಾಗ. ೯-೨೩). **ಚಳಗತಿ** : ಚಳಗತಿಯ ವಾಜಿಗಳು ಕೊಂಡೊಯ್ದುಳುಹಿದವು ತಮಸೆಯಲಿ (ತೊರರಾ. ೨-೯-೮). [ಚಲ$_2$+ಗತಿ]

ಚಲಗಾರ, ಛಲಗಾರ (ನಾ). ಹಟಗಾರ; ಚಲವುಳ್ಳವನು (೬). **ಛಲಗಾರ**. 'ಛಲಗಾರ್ತಿ' ಪರಾ. [ಚಲ$_1$ + -ಗಾರ (< -ಕಾಱ)]

ಚಲಗು 'ಚಲಂಕು' ನೋ.

ಚಲಚಲಿಸು (ಕ್ರಿ) . ಚಂಚಲವಾಗು; ಗಾಬರಿಹೊಂದು: ಅವಳ ಕಣ್ಣುಗಳು ಚಲಚಲಿಸುತ್ತಿದ್ದುವು (ಧ್ರುರಾಚ. ೪೬೩). [<ಚಲ$_2$ + -ಇಸು$_2$]

ಚಲಚಿತ್ತ, ಚಳಚಿತ್ತ (ನಾ). ೧. ಚಂಚಲವಾದ ಮನಸ್ಸು. ೨. ಚಂಚಲವಾದ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳವನು : ಅಸ್ಥಿರಬುದ್ಧಿಯವನು : ಮತ್ತನತಿಶ್ರಾಂತನು ಪ್ರಮದೋನ್ಮತ್ತನತಿಕುಪಿತಾನನನು ಚಲಚಿತ್ತನತಿಕಾಮುಕನು . . . ಇಂತೀ ಹತ್ತುಜನವಾವಾಗ ಧರ್ಮದ ತತ್ತ್ವವನರಿಗಳನೆಱಿಯರ್ಕೈ (ಕುವ್ಯಾಉ. ೩-೬೬); ನೆತ್ತಿಮುಸುಕಿನ ಕೈಯ ಗಲ್ಲದ ಕುತ್ತದಲೆ ನೆಟ್ಟಾಲಿಗಳ ಚಲಚಿತ್ತರಿದ್ದುದು ಸಕಲನಾಯಕವಾಡಿ ದುಗುಡದಲಿ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೯-೬). **ಚಳಚಿತ್ತ** : ೨. ಚಳಚಿತ್ತರ್ಗೆ ಬಿಂಕದ ಕದಂ ಸತ್ಯಹೀನರ್ಗೆ ಸೋಂಕದ ಕದಂ (ನಂಬಿರ. ೦೭-೭೩) : ಚಳಚಿತ್ತಂ ಜಾಡ್ಯವೃತ್ತಂ ಚಪಳಮತಿಮದಾಂಧಂ (ಶಬಶಂ: ೫-೦೮). [ಚಲ$_2$ + ಚಿತ್ತ]

ಚಲಚಿತ್ರ (ನಾ). ಚಲನಚಿತ್ರ; ಸಿನೇಮ: ಇಂದಿಗೂ ನಮ್ಮ ಚಲಚಿತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಹತ್ತು ಹದಿನೈದಕ್ಕೆ ಕಡಿಮೆ ಹಾಡುಗಳಿಲ್ಲದಿದ್ದಲ್ಲಿ ಅವು ಯಶಸ್ವಿಯಾಗಲು ಸಾಧ್ಯವೇ ಇಲ್ಲ (ಭಾರದ. ೩೩೩). [ಚಲ$_2$ + ಚಿತ್ರ]

ಚಲತನ (ನಾ). ಚಂಡಿತನ ; ಮೊಂಡುತನ ; ಹಟಮಾರಿತನ : ಎಲಗೆ ನಿನ್ನೊಡನೆ ನಾನೇಂ ಹರಿಯ ಹೋರುವೆಂ ಚಲ[ಪಾಠಾಂ. ಛಲ]ತನಕಲಸಿದೆನಾಂ (ಜೈಮಿಭಾ. ೦೦-೩೦). [ಚಲ$_1$ + -ತನ]

ಚಲತ್ವ (ನಾ). ೧. ಚಂಚಲತೆ ; ಅಸ್ಥಿರತೆ. ೨. ನಡುಗುವಿಕೆ ; ಕಂಪನ. [ಸಂ.]

ಚಲದಲ, ಚಳದಳ, ಚಳದಳ (ನಾ). ಅಲುಗಾಡುತ್ತಲೆ ಇರುವ ಎಲೆಗಳನ್ನುಳ್ಳುದು ; ಅ ರ ಳಿ ಮ ರ; ಅಶ್ವತ್ಥ. **ಚಲದಳ**: "ಚಲದಳವಶ್ವತ್ಥಂ" (ಪಮ್ರ್ರ್ಶಬ್ದ. ೩೩-೪). **ಚಳದಳ**: "ಚಳದಳಂ ಒಪ್ಪೆಲುಬೋಧಿಯಶ್ವತ್ಥಮೆನಲರಳಿದುಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೩೪-೧೧). [ಚಲ$_2$ + ದಲ]

ಚಲದಳ 'ಚಲದಲ' ನೋ.

ಚಲದಿ 'ಶಲದಿ$_1$' ನೋ.

ಚಲನ, ಚಳನ (ನಾ). ೧. ಸರಿದಾಡುವಿಕೆ ; ಸಂಚಾರ ; ಗಮನ ; ಗತಿ: ನಡೆ. ೨. ಅಲುಗಾಟ ; ನಡುಕ ; ಕಂಪನ. ೩. ಅಡಿ ; ಚರಣ ; ಪಾದ : ಕೇಳೀವನಸ್ಥಾನದೊಳ್ ಚಲನನ್ಯಾಸವಿಲಾಸಮಂ ಮೆಚ್ಚಿದು (ಕಲಾಮೂ. ೪-೯೦). ೪. ಗಾಳಿ ; ವಾಯು. 'ಚಲನಭವ' ಪರಾ. ೫. [ನಾಟ್ಯ] ಕಣ್ಣಿನ ಒಂಬತ್ತು ಭಾವವಿನ್ಯಾಸಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಭ್ರಮಣ . . . ಚಲನ . . . ಪ್ರಾಕೃತ ಈ ಒಂಬತ್ತು [ಸ್ವನಿಷ್ಟ] ಅಲಿಯ ಭೇದಂಗಳ್ (ರಾಸ್ಕರಂ. ೩-೫೪ ವ). **ಚಳನ**: ೩. ಅದನಾಳ್ವನೆವನತಾರಾತಿನೃಪಮಣಿಮಯಕಿರೀಟಪ್ರಭಾಲೀಢಚಳನನಳಿನಯುಗ್ಮಂ (ಸು ಕು ಮಾ. ೧-೭೯ ವ) : ಶ್ರುತಕೀವಳಿಗಳ ಚಳನಂ ನೆಮಗೆಚಳಸುಖಮನೀಗನವರತಂ (ಶಂದ್ರಪು. ೦-೦೩) : ಚಳನನಿತಂಬಬಿಂಬಕುಚಕರ್ಣಕಪೋಲಲಲಾಟದೇಶದೊಳ್ ಕೊಳಗಿ (ಪುಷ್ಪಪು. ೮-೦೦೦). [ಸಂ.]

ಚಲನಕ (ನಾ). ಅರ್ಧದವರೆಗೆ ತೊಡೆ ಮುಚ್ಚುವ ಹುಗಸರ ಒಳ ಉಡುಪು ; ಅರ್ಧೋರುಕ ; ಚಂಡಾತಕ. [ಸಂ.]

ಚಲನಚಿತ್ರ (ನಾ). =ಚಲಚಿತ್ರ: ಚಲನಚಿತ್ರದ ಪಟವು ಸುರುಳಿ ಬಿಚ್ಚಿದ ಹಾಗೆ (ಇಂಚಾಪ. ೩೦-೪೦). [ಚಲನ + ಚಿತ್ರ]

ಚಲನಭವ (ನಾ). ವಾಯುವಿನ ಮಗ ; ಭೀಮಸೇನ: ದುಶ್ಶಾಸ ಚಲನಭವನಂ ಕೆಣಕುತ (ತುರಂಗ. ೭೨-೬). [ಚಲನ + ಭವ]

ಚಲನವಲನ (ನಾ). ೧. ಸಂಚಾರ ; ಗತಿ : ಭೂಮಿಯ ಚಲನವಲನಗಳು ನಿಂತುಹೋದುವು (ಶಾಂತರಾ. ೨೬೮). ೨. ಹೋಗುವಿಕೆ, ಬರುವಿಕೆ, ಮಾತಾಡುವಿಕೆ ಮುಂತಾದ ಕ್ರಿಯೆಗಳು ; ಚಟುವಟಿಕೆ ; ಸುಧಾಕರನು ಗುಪ್ತಚಾರನಾಗಿ ಮಾರುವೇಷದಿಂದ ನಮ್ಮ ಚಲನವಲನಗಳನ್ನು ಪತ್ತೆ ಹಚ್ಚಲು ಈಗಾಗಲೇ ತಿರುಗಾಡುತ್ತಿರುವನು (ದೇಶಭು. ೯೪) ; ಅವರ ಚಲನವಲನಗಳಲ್ಲಿ ವ್ಯತ್ಯಾಸವೇನಾದರೂ ಇತ್ತೇ? (ಜೀವಾತ್ಮ. ೨೫೦). [ಚಲನ + ವಲನ]

ಚಲನಶಕ್ತಿ (ನಾ). ೧. ಚಲಿಸುವ ಶಕ್ತಿ ; ಸಂಚರಿಸುವ ಸಾಮರ್ಥ್ಯ : ವಾಯುವಿನಲ್ಲಿ ಚಲನಶಕ್ತಿಯೂ, ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಪನಶಕ್ತಿಯೂ ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾಗಿ ನೆಲಸಿರುವುದನ್ನು . . . ಕಾಣಬಹುದಾಗಿದೆ (ಶಕ್ತಿವಿ. ೩೦). ೨. ಚಲನೆಯಲ್ಲಿರುವ ಶಕ್ತಿ; ಕಾರ್ಯಮಾಡುತ್ತ ಇರುವ ಶಕ್ತಿ: "ಚಾಲನಶೀಲಶಕ್ತಿ, ಚಲನಶಕ್ತಿ" (Energy, Kinetic. ಪಾರಿವಿ. ೩೭). ೩. [ವಿಜ್ಞಾ] "ಒಂದು ಕಾಯವನ್ನು ಚಲನಗೊಳಿಸುವ, ಅಳೆಯಲಾಗುವ, ಒಂದು ಪ್ರಭಾವ ; ಬಲ. (ಹಿಂದೆ) ಚಲನಶಕ್ತಿ." (Force. ಇಂಕನಿ). [ಚಲನ + ಶಕ್ತಿ]

ಚಲನಸಂಭವ (ನಾ). ೧. ವಾಯುವಿನ ಮಗ; ಆಂಜನೇಯ; ಮಾರುತಿ: ಆ ಚಲನಸಂಭವನಿದ್ದೆಯಿಂದಚ್ಚರಿಸಿ ಘರ್ಜಿಸಿದ (ಕೌಶಿರಾ. ೨೯-೨೪). ೨. ಭೀಮಸೇನ : ಚಲನಸಂಭವನೊರ್ವ ಕಾನಾಳ ಮೇಲಿದಿರಾದನೆಂಬುದಿದು ಮಿಥ್ಯ (ತುರಂಗ. ೬೪-೦೩). [ಚಲನ + ಸಂಭವ]

ಚಲನಸಖ (ನಾ). ವಾಯುವಿನ ಮಿತ್ರ; ಅಗ್ನಿ: ಚಲನಸಖ ಸಾಕ್ಷಿಕದಲಾಕುಂಡಲೆ ಕುಶೇಶಯಲೋಚನೆಯನಿತ್ತಳು ಕುಬೇರವ್ರಭಗೆ (ನಿಭಾಗ. ೯-೦೬-೩೮). [ಚಲನ + ಸಖ]

ಚಲನಸುತ (ನಾ). = ಚಲನಭವ ೨: ಕೊಳುಗುಳದ ಜಯಲಕ್ಷ್ಮಿಗಾಯಿತು ಚಲನಸುತನಲಿ ಮದುವೆ (ಕುಮಾ.ಳ. ೧೯-೮೭). [ಚಲನ + ಸುತ]

ಚಲನಾಂಗ (ನಾ). ಚಲನಕ್ಕೆ ಸಾಧನವಾದ ಅಂಗ,-ಅವಯವ : ಹೀಗೆ ಚಲನಾಂಗಗಳೆಲ್ಲ ಎದೆಗೆ ಸೇರಿವೆ (ಕೀಟಬ. ೦೮). [ಚಲನ + ಅಂಗ$_1$]

ಚಲನಿ (ನಾ). = ಚಲನಕ. [ಸಂ. ಚಲನೀ]

ಚಲನೆ (ನಾ). =ಚಲನ ೨ : ಈ ಪರಿವರ್ತನೆ ಸುಲಭವಾಗಿ ಕಣ್ಣಿಗೆ ಕಾಣಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ಗಡಿಯಾರದಲ್ಲಿ ಗಂಟೆಯ ಮುಳ್ಳಿನ ಚಲನೆಯಂತೆ (ಪ್ರಾವಿವಿ. ೩೨೪). [ಸಂ. ಚಲನ]

ಚಲನೆಗೈ (ಕ್ರಿ). ಚಲಿಸುವಂತೆ ಮಾಡು ; ಚಂಚಲಗೊಳಿಸು: ನಿನ್ನ ಪತಿ ತಪೋನ್ನಿಷ್ಠೆಯಿಂದಾನಿರಲು ತತ್ತಪೋ [ಪವ] ಚಲನೆಗೈಯಲು ಕೋಪದಿಂ ನೋಡೆ ದಹನವಾದಾ (ಪವಮೋ. ೭-೪೩). [ಚಲನೆ + ಗೈ (<ಕೆಯ್$_1$)]

ಚಲಪತ್ರ (ನಾ). = ಚಲದಲ : ಪಲಸು ನೇರಿಲು ಚೂತ ಪಿಚುಮಂದ ನ್ಯಗ್ರೋಧ ಚಲಪತ್ರ ಬಿಲ್ವಾಮಲಕ . . . ಸಾಲುಮರಗಳೊಳ್ಪುದುವು (ಪೋಹತ. ೨-೫೪). [ಚಲ$_2$ + ಪತ್ರ]

ಚಲಪದ (ನಾ). ಹಟದ ಸ್ಥಿತಿ ; ಮೊಂಡುತನದ ರೀತಿ : ನೀತಿಮಾರ್ಗದಿ ತಿಳುಹಿ ಪಾರ್ಥನ ಗಮನ ಕಳುಹೆನೆ ಚಲಪದದಿ ಕೊಡೆನೆನಲು ಮರಳಿ ಸುಭದ್ರೆ ಗಮಿಸಿದಳು (ಕೋಗಯು. ೧೫ ಸಂಧಿ). [ಚಲ$_1$ + ಪದ$_3$]

ಚಲಪಿಲ್ಲಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಪಿಲ್ಲಿ : ಕಾಲ್ಪಿಲ್ಲಿ ಚಲಪಿಲ್ಲಿ ಕೈ ಬಳೆಯ ದನಿಯಲ್ಲಿ . . . ಬಾ (ಬಣ್ಣರೆ. ೧೨ ೦೭). [ಚಲ$_2$ + ಪಿಲ್ಲಿ$_1$]

ಚಲಪ್ರತಿಮೆ (ನಾ). ಸ್ಥಳದಿಂದ ಸ್ಥಳಕ್ಕೆ ಸಾಗಿಸಬಹುದಾದ ಪ್ರತಿಮೆ ; ಉತ್ಸವಮೂರ್ತಿ : "ಚಲ" ಪ್ರತಿಮೆಗಳು . . . ಒಂದೆಡೆಯಿಂದ ಮತ್ತೊಂದೆಡೆಗೆ ಸಾಗಿಸಬಹುದು (ಭಾರದ. ೫೦೨). [ಚಲ$_2$ + ಪ್ರತಿಮೆ]

ಚಲಬಂಡವಾಳ (ನಾ). ಸ್ಥಿರವಾಗಿರದ ಬಂಡವಾಳ ; ಚಲನೆಯಲ್ಲಿರುವ ಬಂಡವಾಳ : 'ಚಲಬಂಡವಾಳ' ಎಂದರೆ ಶ್ರಮಶಕ್ತಿಯ ಮೇಲೆ ಕೂಲಿ–ಸಂಬಳಗಳ ರೂಪದಲ್ಲಿ ವೆಚ್ಚಮಾಡಿದ ಬಂಡವಾಳ (ಮಾವಾದ. ೦೨೨). 'ಚರಬಂಡವಲ' ಪರಾ. [ಚಲ$_2$ + ಬಂಡವಾಳ (<ಬಂಡವಲ)]

ಚಲಬ್ಬೆ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾಕೆಯ ಹೆಸರು : ಸ್ವಸ್ತಿಶ್ರೀ (ಶ್ರೀ)ಬಿಜ್ಜೇಸ್ವರದ ಸೂಳೆ ಚಲಬ್ಬೆ (ಇಆ. ೩, ೦೭೦-೮. 7ನೆಯ ಶತ). [? + ಅಬ್ಬೆ$_1$]

ಚಲಮಲ (ನಾ). ೧. ಹೊಳಪು ; ಚಕಚಕ; ಮಿನುಗುಟ್ಟುವಿಕೆ : ಚಕಚಕ ಚಂಚಲ ಮಿಂಚಿನ ಗೊಂಚಲು ಚಕಮಕಿ ಚಲಮಲ (ಗಂ. ೦೨೩-೦೨). ೨. ಚಂಚಲತೆ ; ಕಂಪನ. 'ಚಲಮಲಿಸು' ಪರಾ. [?]

ಚಲಮಲಿಸು (ಕ್ರಿ). ನಡುಗು ; ಚಡಪಡಿಸು : ನಾನು ಹೆದರಿದ ಮೊಲ ಚಲಮಲಿಸುವ ಹಾಗೆ ಮಾಡಿ ಉದ್ಗರಿಸಿದೆನು (ಇಪ್ಪಳ. ೦೮೪). [ಚಲಮಲ + – ಇಸು$_3$]

ಚಲಮಜು (ಕ್ರಿ). ಚಲವನ್ನು ತಿಳಿ; ದೃಢನಿಶ್ಚಯವನ್ನು ಅರಿತುಕೊಳ್ಳು: ಬಲ್ಪಡೆ ಸು(ಶೂ)ದ್ರಕನೆ . . . ಮುತ್ತಿ ಆನೆಯಿಂ ಕದಿವೊಂಗಂ ಚಲಮಜುವೊಂಗಂ ಅಟ್ಟಿವೊಂಗಂ ಕುಡಲ್ವೊಂಗಂ ಒಬ್ಬನೋ ಆಚಾರ್ಯನ್ (ಎಇ. XXIV, ೯೩-೮ ; 896). [ಚಲ$_1$ + ಅಜು]

ಚಲಮೂರ್ತಿ (ನಾ). = ಚಲಪ್ರತಿಮೆ: ಚಲಮೂರ್ತಿಗಾಗಿ ಅರ್ಧಮಂಡಪವನ್ನು ಸೇರಿಸಲಾಯಿತು (ಹೊಯ್ಸವಾ. ೧೫). [ಚಲ$_2$ + ಮೂರ್ತಿ]

ಚಲಮೆ 'ಚಲುಮೆ$_1$' ನೋ.

ಚಲವಾದಿ$_1$, ಛಲವಾದಿ (ನಾ). ಚಲವನ್ನು ಹಿಡಿದವನು ; ದೃಢಸಂಕಲ್ಪವುಳ್ಳವನು ; ಛಲಿ : ಕಡುಚಾಗಿ, ಚಲವಾದಿ (ಶಮದ. ೧೭೫ ಪ್ರಯೋ) : ಚಲವಾದಿಯು ಸಂಗಡ ಹಟವಾದಿ ಸೇರಿದ ಹಾಗೆ (ಗಾದೆ). **ಛಲವಾದಿ**: ಛಳಿಗಂಡಪೊಲು ಮೂರ್ಛೆಗೈಸಿ ಪಧಿಸಿದತಿ ಛಲವಾದಿ ಧಂದವಿದೆನ್ನ (ಶಶಸಾಂ. ೭೯-೪೯). [ಚಲವಾದ$_0$ + – ಇ$_3$]

ಚಲವಾದಿ$_2$ (ನಾ). ಮಾದಿಗರಲ್ಲಿ ಒಂದು ಪಂಗಡ ಮತ್ತು ಆ ಪಂಗಡಕ್ಕೆ ಸೇರಿದವನು; ಕುಳವಾಡಿ: ಸುಂಕ ತಳವಾರ ಆನುವು ಮಗವೆ ಚಲವಾದಿ ಸಂಗಡಿ ಪಂತಗಾರರಿಗೂ ಇದೇ ಭಾಷೆ (ಶಾಶಿ.IX-ii, ೫೩೨-೨೦; 1530) : ಜೊತೆಗೆ ನಾಲ್ಕು ಜನ ಚಲವಾದಿಗಳು ಒಬ್ಬರಾದ ಮೇಲೆ ಒಬ್ಬರು ತಮ್ಮ ಕೊಂಬುಗಳನ್ನು ಊದಿದರು (ಚಳರಾ. ೩೪೩).

[ದೇ.೫ ತಮಿ. ಚಲವಾತಿ ; ತೆಲು. ಚಲವಾದಿ]

ಚಲವಾದಿಘಂಟೆ (ನಾ). ಚಲವಾದಿಯು ಹೆಗಲ ಮೇಲೆ ಹೊತ್ತುಕೊಂಡು ಬಾರಿಸುತ್ತಾ ಹೋಗುವ ಗಂಟೆ : ಮಾಯಾಮರತಾವು, ಪಂಚನಿಶಾನಿ, ಡವಣೆ, ಅರಲಿವಸ್ತ್ರ, ಚಲವಾದಿಘಂಟೆ (ಗುರುದ. ೦೦). [ಚಲವಾದಿ$_2$+ಘಂಟೆ]

ಚಲವಿಡಿ 'ಚಲಂಬಿಡಿ' ನೋ.

ಚಲವಿತ್ತ (ನಾ). ೧. ಅಸ್ಥಿರವಾದ ಸಂಪತ್ತು. ೨. ಸಂಪತ್ತು ಸ್ಥಿರವಾಗಿಲ್ಲದವನು : ಚಲವಿ[ಪಾಠಾಂ. ಚಿ]ತ್ತಂ ಬಲಹೀನದಾನು ಚಪಲಂ . . . ಮೇಷಜಂ (ಜಾತಕಿ. ೦೭-೦). [ಚಲ$_2$ + ವಿತ್ತ]

ಚಲವೀಣೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ವೀಣೆ : ಧ್ರುವವೀಣೆ, ಚಲವೀಣೆ . . . ಇವುಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ವಿವರಿಸಿದ್ದಾನೆ (ಭಾರದ. ೫೩೮). [ಚಲ?+ವೀಣೆ]

ಚಲವು 'ಶಲವು' ನೋ.

ಚಲಾಂಡ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಪಕ್ಷಿ ; ಟಿಟ್ಟಿಭ : "ಟೀವಂ ಚಲಾಂಡ ಮೆನಿಸಿರ್ಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೫೨-೦೧). [?]

ಚಲಾಕಿ 'ಚಾಲಾಕಿ' ನೋ.

ಚಲಾಕು 'ಚಾಲಾಕು' ನೋ.

ಚಲಾಯಿಸು, ಚಲಾಯ್ಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ನಡೆಸು; ಬಳಸು; ಉಪಯೋಗಿಸು: ಕಾನೂನು ಮೀರಿಗೆ ತಮಗೆ ಅಧಿಕಾರವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಅಧಿಕಾರವನ್ನು ಚಲಾಯಿಸಿದ್ದಾರೆ (ಗ್ರಾಮೂಕ.೯೩) : ಎಂಥ ನಿರಂಕುಶನಾದ ರಾಜನಾದರೂ ಅವನು ತನ್ನ ಗುಣಕ್ಕನುಸಾರವಾಗಿ ತನ್ನ ಸ್ವಾಮಿತ್ವವನ್ನು ಚಲಾಯಿಸುವನು (ರಾಜ್ಯಾಂಗ. ೫೦) : ಯಾವಯಾವದೋ ಸಿನಿಮಾ ಹಾಡುಗಳನ್ನು ಅವರು ಚಲಾಯಿಸುತ್ತಿದ್ದರು (ಮೂಕಾನ. ೦೨೫). ೨. ಚಲಿಸುವಂತೆ ಮಾಡು; ತಿರುಗಿಸು: ಈಗ ಮೊದಲಿಗಿಂತ ಹೆಚ್ಚಿಗೆ ಚರಖಾ ಚಲಾಯಿಸುತ್ತಲೂ ಇದ್ದೇನೆ (ಕಂಳ. ೭೦). **ಚಲಾಯ್ಸು** : ೧. ವುಡಾನ್ನು ಯಂಬ ಹೆಸರಿನ ವಂಟಿ ಕುದುರೆ ಚಲಾಯ್ಸಿ ಅವರನ್ನ ಹೊಡೆಯುತ್ತಿದ್ದಲ್ಲಿ (ಹೃದರ. ೩೦). [ಚಲಾಯ್$_6$ (P ←ಹಿಂ. ಚಲಾನಾ) + – ಇಸು$_3$]

ಚಲಾಯ್ಸು 'ಚಲಾಯಿಸು' ನೋ.

ಚಲಾವಣೆ (ನಾ). ೧. ನಡೆಸುವಿಕೆ; ಬಳಕೆ;(ನಾಣ್ಯಗಳಂತೆ)ವಿನಿಮಯದ ವ್ಯವಹಾರದಲ್ಲಿರುವಿಕೆ; ಪಹಿವಾಟು : ಚಲಾವಣೆ, ಟಂಕನ ಮತ್ತು ವಿಧಿಮಾನ್ಯ (ಭಾಧಾನ. ೨೮೦): ಈಗ ಚಿನ್ನ ಯಾವ ರೀತಿ ನಿರ್ದಿಷ್ಟ ಚಲಾವಣೆ ಮೌಲ್ಯ ಹೊಂದಿದೆಯೋ ಹಾಗೆ ತಂಬಾಕು ನಾಣ್ಯವಾಗಿದ್ದಿತು (ಕಸಬು. ೫೬) : ಪದಗಳು ಜನಮನದ ಟಂಕಸಾಲೆಯಲ್ಲಿ . . . ಚಲಾವಣೆಗೆ ಬರುವ ನಾಣ್ಯಗಳಿದ್ದಂತೆ (ಶಾಂದಸ. ೯೨). ೨. ಸಾಗಾಟ ; ಸಾಗಾಣಿಕೆ: ಒಂದೆರಡು ಪರ್ಮಿಟು ಮಾಡಿಸಿ ವ್ಯಾಲು ಚಲಾವಣೆ ಮಾಡದಿದ್ದರೆ ನಮ್ಮ ರಥ ಸಾಗಲಾರದು (ಜೀಕಧು. ೬೯). [← ಚಲಿಸುವಂತೆ ಮಾಡು, ಹಿಂ. ಚಲಾವನಾ=ಮರಾ. ಚಲನೀ= ಚಲಾವಣೆಯಲ್ಲಿರುವ]

ಚಲಿ$_1$ 'ಚಿಲ್ಲ$_1$' ನೋ.

ಚಲಿ$_2$, ಛಲಿ (ನಾ). ಛಲವುಳ್ಳವನು; ದೃಢಸಂಕಲ್ಪವುಳ್ಳವನು: ಅಮುಮ ದಂಡಾಧಿಪ ಕಿರೀಟಪದನೊಪ್ಪಿದಂ ಅಮುಮ ಚಲಿ [ಪಾಠಾಂ. ಛವಿ]ನಾಯಕರ ದೇವನಿಂತೊಪ್ಪಿದಂ (ಬಸರ. ೯-೨೦೦). **ಛಲಿ**: ಭಕ್ತಿಯ ಬಲೆಯು ವಿರಕ್ತಿಯ ಛಲಿಯ ಸನ್ಮುಕ್ತಿಯ ನೆಲೆಯಘಾರ್ಣವಕೆ ಭೃತ್ರ . . . ಗೌರನ ನವ್ಯ ಕಾವ್ಯ (ಬೋಳಿಷು ೫-೨). [ಚಲ$_1$ + – ಇ$_3$]

ಚಲಿ$_3$ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ; ಚಿನ್ನಂಗಿ: "ಚಿನ್ನಂಗಿ ಚಲಿಯುಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೩೭-೦೦). [?]

ಚಲಿಂದಲ 'ಚಲಿವಿಂದರ' ನೋ.

ಚಲಿಕಿಸು (ಕ್ರಿ) .ಕತ್ತರಿಸು; ತುಂಡರಿಸು: ಈಗ ಚಲಿಕಿಸಿ ಶಿರವನು ಕ್ರೂರದಿ ಕೊಂದಾನೆ (ಹಮುಕ. ೦೮೦) : ಸತಿಶಿರಮಂ ಚಲಿಕಿಸು ಖಡ್ಗದಿಂ ತಡೆಯದೆ (ಹಮುಕ. ೨೦೦). [? + – ಇಸು$_3$]

ಚಲಿಕ್ಯ 'ಚಳುಕ್ಯ' ನೋ.

ಚಲಿತ, ಚಳಿತ$_2$ (ಗು). ೧.ಹೆಜ್ಜೆಯಿಟ್ಟ ; ಹೊರಟುಹೋದ ; ಮುಂದೆ ಹೋದ. ೨. ಕದಲಿಸಿದ ; ಕದಡಿದ ; ಸುಚಲಗೊಳಿಸಿದ. ೩. ನಡುಗಿಸುವ ; ಕಂಪಿಸುವ. ೪. ಅಲುಗಾಡುವ ; ಚಲಿಸುವ : ಚಲಿತ ಭ್ರೂಚಾಪದಂಡಂ ನಿಶಿತಕರಜಹೇತಿಕ್ಷತಂ (೦೯ ರಾಪ. ೦೩-೩೦). (ನಾ). ೫. ಚಂಚಲವಾದುದು ; ಚಪಲವಾದುದು : ಪದ್ಮಪತ್ರದ ಜಲ ಬಿಂದುವಿನಂತೆ ಚಲಿತಮಾದುದು ಚಿತ್ತಂ (ಶಂರಾಮೂ. ೯-೭೬). **ಚಳಿತ$_2$** : ೧. ಪ್ರಥಮಚಳಿತದಕ್ಷಿಣಚರಣನಾಗಿ ನಿಜನಿವಾಸದಿಂ ಪೊಱಮಟ್ಟು (ಶಂಪಧಾ. ೯-೦೨ ಪ). [ಸಂ.]

ಚಲಿಮಿಲಿಸು (ಕ್ರಿ). ಹಾತೊರೆ ; ಆತುರಪಡು ; ಉತ್ಕಂಠವಾಗು : ಚಲಿಮಿಲಿಸುತಿವ ಧಾತು ಪಂಚಭೂತಾಹುತಿಗೆ ಛಲ ಬ್ಯಾಡ ವ್ರತಕೆ (ಜಿಪಮು. ೯೭-೦೯). 'ಚಲಮಲಿಸು' ಪರಾ. [? + – ಇಸು$_3$]

ಚಲಿಯಿಸು 'ಚಲಿಸು' ನೋ.

ಚಲಿವಿಂದರ, ಚಲಿಂದಲ(ನಾ). ಪ್ರಯಾಣಿಕರ ಉಪಯೋಗಕ್ಕಾಗಿ ರಸ್ತೆಗಳ ಪಕ್ಕಗಳಲ್ಲಿ ನಿರ್ಮಿಸಿದ ನೀರಿನ ಆಶ್ರಯ ; ಅರವಟ್ಟಿಗೆ : (+). **ಚಲಿಂದಲ** : (ಎಸಮ್ಮ. XV, ೯೩).

'[←ತೆಲು. ಚಲಿವಿಂದಲ, ಚಲಿಪಂದಿಲಿ, ಚಲಿವಂದ್ರಿ, ಚಲಿವೆಂದ, ಚಲಿವೇಂದರ, ಚಲಿವೇಂದಲ, ಚಲಿವೇಂದ್ರ]

ಚಲಿಸು, ಚಲಿಯಿಸು, ಚಳಯಿಸು, ಚಳಿಯಿಸು, ಚಳಿಸು$_2$ (ಕ್ರಿ). ೧. ನಡೆ ; ನಡೆದಾಡು ; ಓಡಾಡು : ಮಹಾಪ್ರಧಾನರ ನಡುವೆ ಚಲಿಸುವ ಚಾತುರಂಗದ ಸುಳಿಯ ಸಂದಣಿಯ (ಕುಮಾ.ಕ. ೮-೨೦) ; ತಂಡತಂಡದ ಕೃಷ್ಣನಗರಿಯೊಳ್ ಚಲಿಸುವ ಮಂಡಳಿಕರ ಕಾಲ ಕಡಗ ಪೆಂಡೆಯ ತಾಟಾಡಿ ಸಿಡಿದ ರತ್ನಗಳ ಕೈದಂಡೆಯೊಳ್ ಸಿಕ್ಕಿ ಬಾಚುವರು (ಮೋಹಕ. ೩-೬೦): ಅಲ್ಲಿನ ವಿದ್ವಾಂಸರು ಚಲಿಸುವ ಪುಸ್ತಕಭಂಡಾರಗಳು (ಚೀಂಗಾಳ. ೪). ೨. ಅಲುಗಾಡು ; ಹೊಯ್ದಾಡು : ಅತ್ತಿತ್ತ ಚಲಿಸದಚಲಂ ನಡೆದು ಬರುತಿರ್ದ (ಬಸರ. ೩-೩೭); ಉದ್ದಂಡ ಪದಹತಿಗಳೆ ಚಲಿಸಿ ದಿಗುಮಂಡಲಂ ಕಿವುಡಾಗೆ ಬಹುವಾದ್ಯಧ್ವನಿಗಳಿಂದ (ಬಸಪು. ೫-೦೯) : ಅರೆಮುಗಿದ ಲೋಚನದ ಸಂಪುಟವರೆ ಚಲಿಸುವ ಚಂಚುಪುಟದುಪ್ಪರಿಸಿದಂಘ್ರಿಯ . . . ಸುರಿವ ನೆತ್ತರ ಪಕಿಯ ಸುತ್ತಲು ತಿರುಗಿ ಚೀಱುವ ವಿಹಗಸತಿಯನು ಕಂಡನಾ ಮುನಿಪ (ಕೊರರಾ. ೦-೨-೦೯). ೩. ಕದಡು ; ಕ್ಷೋಭೆಗೊಳ್ಳು; ದೃಢತೆಯಿಲ್ಲವಾಗು ; ಧವಳಚಾಮರಂ ಕಯ್ಗಳೊಳ್ ಮನಂ ಚಲಿಸೆ ಮಾಸಿ ಕಾಱಿದ ಕುರುಳ್ಗಳುಂ ತನ್ನ ಬಿನ್ನನಿರ್ದ ಮೊಗದಿಂ ತವಿಲ್ದಿರೆ ವಿಲಾಸಮುಂ ಮುಂದೆ ಕಂಡನಲ್ಲಿ ಕಮಳಾಕ್ಷಿಯಂ ವೃಷಭಲಕ್ಷಣಂ ಲಕ್ಷ್ಮಿಯಂ (ಗದಾಯು. ೯-೩). ೪. ಅಪಮಾರ್ಗಕ್ಕೆ ಹೋಗು ; ಹಾದಿತಪ್ಪು : (+). ೫. ಚಲ್ಲಾಟವಾಡು: (+). **ಚಲಿಯಿಸು** : ೨. ಚಲಿಯಿಸಿದಪುದಸಿತೋತ್ಪಲದಳವೆಲರಲೆಪಂಗಳಿಂದಿದೆಂಬಿನೆಗಂ ಕೆತ್ತಲೊಡರ್ಚಿದತ್ತು ಬಲಗಣ್ಣಲರ್ (ಕಾದಂಪೂ. ೩೯೦) : ಬಿಡನೀಶಾ ನಿಮ್ಮ ಪಾದಾಬ್ಜಮಂ . . . ಬಲ್ಪಿಡಿದಂ ಮತ್ತತ್ತವಿತ್ತಂ ಚಲಿಯಿಸದೆ (ರಕ್ಷಾಕ. ೯೮). ೬. ಕದಲಿಸು ; ಉದ್ರೇಕಿಸು ; ಕ್ಷೋಭೆಗೊಳಿಸು : ಮುನಿಗೆ ಪಲವುಪಸರ್ಗಮಂ ಮಾಡುತ್ತಮಂತುಂ ಚಲಿಯಿಸಲಾಱದೆ ನಾಣ್ಚಿ ಮೆಯ್ಗರೆದು

ಪೋದಂ (ಚಾವುಂಪು. ೪೪) : ಹರನ ಚಿತ್ರಮಂ ಚಲಿಯಿಸಿ ಕಡುತವಮಂ ಕಿಡಿಸೆಂದು ಪೇಳೆ (ಗಿರಿಕ. ೨ ಕಥಾಗರ್ಭ). ಚಳಯಿಸು: ೬. ಸಡಿಲಿಸು; ಅಳ್ಳಕಮಾಡು: ಕಳೆದುದು ವಕ್ರಭಂಗದ ಬೆಡಂಗುಗಳಂ ಕುಟಿಲಾಲಕಂಗಳಂ ಚಳಯಿಸಿದತ್ತು ಕಣ್ಗೆಸೆವ ರಾಗಮನೆಯ್ದಿಸಿ ಕೇಶಹಸ್ತಮಂ ಚಳಯಿಸಿದತ್ತು ಮೆಯ್ಗೆ ಪುಳಕೋದಯಮಂ ಪಡೆದತ್ತು ತಲ್ಲತಾಲಳಿತೆಯರ್ಗಿತ್ತುದಿಂತು ಜಲಕೇಳಿ ಮನೋಭವಕೇಳಿ ಲೀಲೆಯಂ (ಆದಿಪು. ೧೦-೧೪೯). ಚಳಿಯಿಸು : ೧. ಮಿಳಿ ಪೆಗಲೊಳ್ ಕೈಯೊಳ್ ಸಂಬಳಿಗೋಲ್ . . . ಜರ್ಜರರವದಿಂ ಪೊಟಲ ಜನಂಗಳ ಕಿವಿಯೊಳ್ ಚಳಿಯಿಸುತುಂ ಬಂದು ನೋಟ್ಪ ಬಹಳಾಗ್ರಮಂ (ಮಹಾನೇ. ೮-೨೩). ೨. ಅನಿಲಾಹತಿಯಿಂ ಚಳಿಯಿಕುಮನೋಕಹಾನೀಕಮದ್ರಿ ಚಳಿಯಿಕುಮೆ (ಅಜಿಪು. ೧೦-೪೮) : ಅಳರೆಲೆಗಳಲುಗೆ ಮಾಂಗಾಯ್ ಚಳಿಯಿಸೆ (ಪುಷ್ಪಪು. ೧೨-೬೬). ೩. ಕಾಮಮಂ . . . ಸಂಚಳಿಸದ ಶಂಕರನ ಮನಂ ಚಳಿಯಿಪುದಂ ಸಾರ್ದು ಪಾರ್ದು ತಗೆನೆಟಿದಿರ್ದಂ (ಗಿರಿಕ. ೮-೪೪). ೪. ಕೆಲಬರ್ಮನುಜರ್ ಚಳಿಯಿಸುತ್ತಿರೆ ಮುಗುಬ್ದರಂ ಧರ್ಮದೊಳೆ ನಿಱಿಪುದುಂ (ಜಾಸ್ಮತಿ. ೯೪-೦). ೬. ಅಚಳಿತಧೈರ್ಯನ ಮನಮಂ ಚಳಿಯಿಸಲಾಱದಚ್ಚರಸೆಯರಚ್ಚಗಂಗೊಂಡಂತಾಗೆಯುಂ (ಪಂಪಭಾ. ೬-೯೪ ವ). ೮. ಸೋಲಿಸು ; ಹಿಮ್ಮೆಟ್ಟಿಸು : ಈತನ ಶೌರ್ಯಮುಮಿಾ ಮಹೋಗ್ರಸಂಗ್ರಾಮದೊಳೆನ್ನುಮಂ ಚಳಿಯಿಸಲ್ ಬಗೆದವ್ವುದು (ಪಂಪಭಾ. ೦೨-೮೪) : ಸುಚತುರಕವಿರವಿಗಳಖಿಳಚೇತೋಗಗನವ್ರಚುರತಮಸ್ತಿಮಿರಮನಳಟ ಚಳಿಯಿಸಲ್ ನೆರೆಗುಮುಜಿದವರ್ ನೆರೆದವರೇ (ವರ್ಧಪು. ೦-೦೯). ೯. ಅಲುಗುಂವಂತೆ ಮಾಡು; ಕಂಪಿಸುವಂತೆ ಮಾಡು; ಚಂಚಲವಾಗುವಂತೆ ಮಾಡು : ಎಱಿಸಿದ ಬಲ್ಲಂತೆ ಶರೀರಮಂ ಚಳಿಯಿಸದೆ ಪಾರ್ಶ್ವದೊಳ್ ಪಟ್ಟಿರ್ಪುದುಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೦೨-೦೮). ಚಳಿಸು$_2$: ೨. ಚಳಿಸಿದ ರಸದಿಂಬುಣ್ಗಳ ನಿಲಿಸದಿರದು (ಲೋಕೋಪ. ೯-೦೬೯): ಫಳರಸವೆ ಮದಧಾರೆ ಚಳಿವ ತಳಿರ್ಗೊಂಚಲುಜ್ಜ್ವಳ ಕರ್ಣಂ (ಪದ್ಮರಾ. ೮-೩೦).

ಚಲಚಲಿಸು (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ) : ಮಹಾವಾದ್ಯರವ ಚಲಚಲಿಸುತಿಹು ದೆತ್ತೆತ್ತಲು (ಜಿಪಭಾ. ೩೦-೯). ಚಲಿಸದ ತನ = ನಿಶ್ಚಲತೆ ; ದೃಢತೆ : ಅನುದಿನವಲಸದೆ ಚಲಿಸದತನದಿಂದ ಜೀವಂಗೆ ಕರಣೀಯ (ಪರಬೋ. ೩-೦೭-೬) [ಚಲನ + – ಇಸು$_3$]

ಚಲುಂಕು 'ಚಲಂಕು' ನೋ.

ಚಲುಕಾಡು(ಕ್ರಿ). ಚೆಲ್ಲಾಡು ; ಎರಚಾಡು : ಪಾಡುತದಱೊಳು ಕೃಷ್ಣನನು ಚಲು[ಪಾಠಾಂ. ತುಳು]ಕಾಡುತುದಕವನೊಬ್ಬರೊಬ್ಬರ ನೋಡಿ ನಗುತಬಲೆಯರು ವಿಹರಿಸುತಿರೆ (ನಿಭಾಗ. ೦೦-೦೯-೪೩).

[ಚಲುಕು (<ಚಲಂಕು) + ಆಡು$_1$]

ಚಲುಕು 'ಚಲಂಕು' ನೋ.

ಚಲುಮೆ 'ಚೆಲುಮೆ$_1$' ನೋ.

ಚಲುವ 'ಚೆಲ್ವ' ನೋ.

ಚಲುವತನ 'ಚೆಲ್ವತನ' ನೋ.

ಚಲುವತಿ (ನಾ). ೧. ಚೆಲುವೆ; ಸುಂದರಿ: (ಕ). ೨. ರತಿದೇವಿ: (ಚತುನಿ. ಕ. I, ೯೦). [ಚಲುವ (<ಚೆಲ್ವ) + – ತಿ$_1$ (<– ಇತ್ತಿ)]

ಚಲುವನೆ 'ಚೆಲ್ವನೆ' ನೋ.

ಚಲುವರಾಯ 'ಚೆಲ್ವರಾಯ' ನೋ.

ಚಲುವಳಿ 'ಚೆಲುವಳಿ' ನೋ.

ಚಲುವಾನ್ 'ಚೆಲುವಾನ್' ನೋ.

ಚಲುವಿಕೆ 'ಚೆಲ್ವಿಕೆ' ನೋ.

ಚಲುವು 'ಚೆಲ್ವು$_1$' ನೋ.

ಚಲುವೆ$_1$ 'ಚೆಲ್ವೆ' ನೋ.

ಚಲುವೆ$_2$ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹಕ್ಕಿ : ಹರಡೆ ಚಲುವಿಲಿಗನು ಚ[ಪಾಠಾಂ. ಚಿ]ಲುವೆ ಗಿಜುಗಿರಳೆ ಕಮ್ಮಾರನಸಗ ಕೊಟ್ಟುಳಿ ಪೊಱಸು ಪೊಡೆಗಳೆಂಬ ಪಕ್ಕಿಗಳವಱೊಳೊಪ್ಪಿದವು (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೩-೨೦). [?]

ಚಲುವೆ$_3$, ಚೆಲವೆ, ಚೆಲುವೆ$_2$ (ನಾ). ಬಟ್ಟೆಗಳನ್ನು ಮಡಿ ಮಾಡುವಿಕೆ.–ತೊಳೆದು ಹಸನುಗೊಳಿಸುವಿಕೆ.–ಶುಚಿಮಾಡುವಿಕೆ : ಗಡುಸಾದ ನೀರು (Hard water) ಚಲುವೆಗೆ ಯೋಗ್ಯವಲ್ಲ (ಗೃಪವಿ. ೮೬). ಚೆಲವೆ: ಚಲವೆ (ಮಡಿ) ಮಾಡಿರದ ಮೃದುವಾದ ಒಂದು ಚೀನಾ ರೇಷ್ಮೆ (ಬಟ್ಟೆ) (Pongee. ಇಂಕಿನಿ). ಚೆಲುವೆ$_2$: ಓದುತ್ತ ಓದುತ್ತ ಅವರ ಮುಖ ಚೆಲುವೆಯ ಅರಿವೆಯುಂತಾಯ್ತು (ಮರಳಿ. ೦೬೯): ತೊಟ್ಟುಕೊಂಡ ಮೇಲೆ ಬಹಳ ಬೆಳ್ಳಗೆ ಚಲುವೆಮಾಡಿ ಗಂಜಿಹಾಕಿ ಮಾರುತ್ತಾರೆ (ಪ್ರಜಾಇ. II, ೨೮೪). [ದೇ.॥ ತಮಿ. ಚಲವೈ ; ತುಳು. ಚಲುವ]

ಚಲುವೆಱು 'ಚೆಲ್ವುವೆಱು' ನೋ.

ಚಲೆ (ನಾ). ೧. ನಿಂತಲ್ಲಿ ನಿಲ್ಲದವಳು ; ಚಂಚಲಸ್ವಭಾವದವಳು ; ಅಸ್ಥಿರೆ. ೨. ಹಾದರಗಿತ್ತಿ ; ವ್ಯಭಿಚಾರಿಣಿ : "ಸ್ವೈರಿಣಿ ವಿರ್ದಾಣಿಯನೀತೆ ಚಲೆ ಕುಲಟೆಯುಭಿಸಾರಿ ಪಾಂಸುಲೆ ಬಂಧಕಿಯೆನಲ್ಕೆ ಹಾದರದ ನಾರಿಯೆನಿಸಿಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೯೦-೪) [ಸಂ. ಚಲಾ]

ಚಲ್ಲ$_1$, ಚಲ್ಲು$_3$, ಚಲ್ಲೆ$_3$, ಚೆಲ್ಲ$_1$, ಚೆಲ್ಲು$_2$ (ನಾ). ೧. ಸರಸ ; ವಿನೋದ; ವಿಲಾಸ ; ಒಯ್ಯಾರ : ಫುಲ್ಲಶರನುಮಂ ಚಲ್ಲದೊಳ್ ಪದವಡಿಸಲುಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೮-೭೨ ವ) : ಚಲ್ಲಂ ಚಳಿಯಂಗುಡುತ್ತುಮಿರೆ (ಅರ್ಧನೇ. ೨-೯೩) ; ಪೆಣ್ಣಾನೆಯೊಂದು ಚಲ್ಲದೊಳು ತೆಗೆದೊಡೆರಳ್ಪೆಣ್ಣಾನೆ ಬರ್ಪ ತೆಱದೊಳು (ಭರತ. ೪೦-೮೩) ; ವಲ್ಲಮಱಿಯು ಚಲ್ಲದ ಸೊರ್ಕನಿಟ್ಟೆಕಿಯ್ದು ಬೀರದ ಜೋದರ ದಟವುಟದಿಂ (ಧಮೂತ್ಕ. ೯೪-೦೮). ೨. ನಗು : "ಚಲ್ಲ [ಪಾಠಾಂ. ಲ್ಲೆ] ನಗೆ" (ಶಬ್ದಮಂ. ೬೭). ಚಲ್ಲು$_3$: ೧. 'ಚಲ್ಲಂಬಡಿ' ಪರಾ. (ಗು). ೩. ಗಾಂಭೀರ್ಯವಿಲ್ಲದಿರುವ ; ಹಗುರಸ್ವಭಾವದ ; ಕುಚೇಷ್ಟೆಯ ಸ್ವಭಾವದ: ಸ್ವಲ್ಪ ಚಲ್ಲುಸ್ವಭಾವದ ಮನುಷ್ಯ (ಚಿತ್ರಕೂ. ೦೦೪). ಚಲ್ಲೆ$_3$: ೧. 'ಚಲ್ಲನೋಟ' ಪರಾ. ಚೆಲ್ಲ$_1$: ೧. "ಚೆಲ್ಲಮನೆ ಸರಸಮುಕ್ಕುಂ" (ಚತುನಿ. ೦೪೩): ಚೆಲ್ಲಂ ಬೇಂಟದ ತೋಟದೊಳ್ ತೊಡರೆ (ಕಾವ್ಯಸಾ. ೩೩೦ ಶೂದ್ರಕ) : ಅಱಿಪಿನ ಲಲ್ಲೆಯ ಚೆಲ್ಲದ ಪುರುಡಿನ ಮುಳಿಸಿನ ನೆವದ ಪಡೆಮಾತುಗಳಂ ನುಡಿದುಂ (ಪಂಪಭಾ. ೬-೯೪ ವ); ಅಲ್ಲದ ಚೇಳಿನ ಚೆಲ್ಲಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ ಇವರೆಲ್ಲರೂ ನಾಣುಗೆಟ್ಟರಲ್ಲಾ (ಸರ್ವವ. ೯೨-೩೦೬) : ಅಲರ್ಗಣ್ ಚೆಲ್ಲಮಂ ಸೂಸೆ (ಜಗವಿ. ೦೪-೦೦೪). ೨. "ಹಸನಂ ಚೆಲ್ಲಂ" (ಚತುನಿ. ೬೭). ಚೆಲ್ಲು$_2$: ೧. ಕಂತು ಪಡೆದಗ್ಗದ ಮೋಹನಶಕ್ತಿಸಂಕುಳಂ ಗಡಮೆನೆ ಚೆಲ್ಲಿನೇಟ್ಗಿನಡೆ ನೋಟ್ಪರ ಕಣ್ಗಳನೆಯ್ದೆ ಮಂಚಲಂಬಡಿವ ವಿಳಾಸಿನೀನಿವಹಂ (ಶಾಂತೀಶ್ವ. ೧೦-೬೭). ೩. ಆ ಎದುರು ಮನೆ ಚೆಲ್ಲು ಹುಡಿಗಿ ರಾಜ ಇವಾಳಲ್ಲ (ನಡೆದಾ. I, ೩೦೬). ೪. ಕುಚೇಷ್ಟೆಯ ಸ್ವಭಾವದ ವ್ಯಕ್ತಿ: ಮನಸ್ಸಿಗೆ ತೋರಿದುದನ್ನು ಬಾಯಲ್ಲಿ ಆಡಿ ತೋರಿಸಿ ಎಲ್ಲರಿಂದಲೂ 'ಚೆಲ್ಲು' ಎನಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾಳೆ (ಕಂಕಣ ೩೪). [?./ತೆಲು. ಚರಲು, ಚಿರಲು = ಉತ್ಸಾಹಗೊಳ್ಳು./ ಸಂ. ಚಲ್ = ವಿನೋದವಮಾಡು.]

ಚಲ್ಲ$_2$ 'ಸಳ್ಳ' ನೋ.

ಚಲ್ಲಂಬೆರಸು, ಚೆಲ್ಲಂಬೆರಸು (ಅ). ಸರಸದಿಂದ ಕೂಡಿ ; "ಚಲ್ಲಾಟದೊಡನೆ" (ಪಂಪದೀ. ೨೬೭): ಕಡೆಗಣ್ಣ ಚ[ಪಾಠಾಂ. ಚೆ]ಲ್ಲಂಬೆರಸು ಸೂಸುವ ವಾಸವಸ್ತ್ರೀಯರ ಮುಖಾಬ್ಜಾಸವ ಸಂಬಂಧಿಗಳಪ್ಪ ಶೇಷಾಕ್ಷತಂಗಳಂ . . . ಸೇಸೆಗೊಳುತ್ತುಂ (ಪಂಪಭಾ. ೮-೨೭ ವ) : "ಪ್ರಸಾರದಿಂದ ಕೂಡಿ" (ಪಂಪನಿ). ಚೆಲ್ಲಂಬೆರಸು : ಮೇಲಿನ ಪ್ರಯೋಗದ ಪಾಠಾಂತರವನ್ನು ನೋಡಿ. [ಚಲ್ಲ$_1$ + ಬೆರಸು$_3$]

ಚಲ್ಲಂಬೇಱು (ಕ್ರಿ). ವಿಲಾಸವನ್ನು ಹೆಚ್ಚಿಸು: ಚಲ್ಲಂಬೇಱಿದ ನೋಟದೊಳ್ಪು ನಯದಿಂ ನಾಣ್ದಾಣದೊಪ್ಪಂಗಳಂ ಬಲ್ಲಂದಂದದ ತೋಱು ವೋಜೆ . . ಒರ್ವಳಂಗಜರಸಂ ಕೈಗಣ್ಮೆ ಬಂದಿರ್ದಳಂ ನೋಡದಂತೆ ನೋಡಿ (ಬಂಹಱ. ೩-೫೦). [ಚಲ್ಲ$_1$ + ಪೇಱು$_1$]

ಚಲ್ಲಕಾತಿ 'ಚಲ್ಲಗಾರ್ತಿ' ನೋ.

ಚಲ್ಲಕಾರ್ತಿ 'ಚಲ್ಲಗಾರ್ತಿ' ನೋ.

ಚಲ್ಲಗಣ್, ಚೆಲ್ಲಗಣ್ (ನಾ). ಸರಸವನ್ನು ಬೀರುವ ಕಣ್ಣು; ಚೆಲುವಾದ ಕಣ್ಣು: ಸೊಗಯಿಪ ಚಲ್ಲಗಣ್ (ಎಕ. VI, ಕಠೀಕ. ೪೫-೩೪; 1196); ಚಲ್ಲಗಣ್ಗಡೆಯು ಕುಡಿವೆಳಗೆಂಬು ರುಳ್ಗಣ್ಣಿಯಲ್ಲಿ ಪಥಿಕಮನೋ ಮೃಗವನೆಯ್ದೆ ಬೀಱಿ ತಂದಿಲ್ಲಿ ತಡೆವರ್ (ಪದ್ಮರಾ. ೮-೯); ಚಲ್ಲ[ಪಾಠಾಂ. ಚೆಲ್ಲೆ]ಗಂಗಳ ಚದುರೆ (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೨೯-೬). **ಚೆಲ್ಲಗಣ್**: ನಗೆಗಣ್ ಮಱುವುಲ್ಲೆಯ ಚೆಲ್ಲಗಣ್ಗಳಿಂ ನೂರ್ಮಡಿ ಚೆಲ್ವನಾನೆ (ಕಬ್ಬಿಕಾ. ೩೩೦); ನಗೆಗಣ್ಣ ಮುಗುಳ್ನಗೆ ಚೆಲ್ಲಗಣ್ಣ ಚಾಪಳಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೫-೨೪); ಮಣಿಹಾರಂ ವಿಟವೇತ್ರವಾಗುರಮೆನಲ್ ಸಾರ್ದಿರ್ಪನಂ ಚೆಲ್ಲಗಣ್ ಗಣಕಾವಲ್ಲಿಥ ಸಂಕುಲಕ್ಕೆ ಮಥಿಸಲ್ ಸಾಕೆಂಬಿನಂ (ದಕಳು. ೧೦-೫೮).

[ಚಲ್ಲ$_1$ + ಕಣ್]

ಚಲ್ಲಗಾಯ್ 'ಚೆಳ್ಳೆಗಾಯ್' ನೋ.

ಚಲ್ಲಗಾರ್ತಿ, ಚಲ್ಲಕಾತಿ, ಚಲ್ಲಕಾರ್ತಿ, ಚಲ್ಲೆಗಾರ್ತಿ, ಚೆಲ್ಲಕಾತಿ, ಚೆಲ್ಲಗಾತಿ, ಚೆಲ್ಲಗಾರ್ತಿ, ಚೆಲ್ಲೆಗಾತಿ (ನಾ). ವಿಲಾಸವತಿ; ಸರಸವತಿ; ರಸಿಕಳಾದ ಸ್ತ್ರೀ: "ಸರಸವತಿ ಚಲ್ಲಗಾರ್ತಿ" (ಕವಿಕಂ. ೧೬೪); ಎಡೆಯಾಡುವ ಚಲ್ಲಗಾರ್ತಿಯರ ಹುಲ್ಲೆಗಣ್ಗಳ ಕಾಂತಿಕೌಮುದಿಗಳಿಂ (ಅನಂಪು. ೦-೧೦೫ ವ); ಒರ್ವಳ್ಚಲ್ಲ [ಪಾಠಾಂ. ಲಲ್ಲೆ]ಗಾರ್ತಿ ದೂದವಿಯೊಡನೆ ನಗೆ ಮಿನುಗೆ ಮೊಗಮಂ ನೋಡಿ (ರಾಜಶೇ. ೦೦-೦೪೮ ವ). **ಚಲ್ಲಕಾತಿ**: ಮುಂಗುರುಳುಗಳ ಶಿರ್ದುತ ಮೆಲ್ಲನಡಿಯಿಟ್ಟಳು ಚಲ್ಲಕಾತಿ (ದಂಪ್ರಸಾಂ. ೯-೦೫೮). **ಚಲ್ಲಕಾರ್ತಿ**: ಚಲ್ಲಕಾರ್ತಿಯರ್ ಚಲ್ಲದಿಂ ನಿವಾಳಿಸಿ ನಾಣಂ ಬಱಿದೀಡಾಡಿಯುಂ (ಅರ್ಧನೇ. ೫-೨ ವ). **ಚಲ್ಲೆಗಾರ್ತಿ**: "ಚಲ್ಲೆಗಾರ್ತಿಯೆನೆ ಸರಸವತಿ" (ಕಶರ. ೩೫). **ಚೆಲ್ಲಕಾತಿ**: ತನ್ನ ಸೇವೆಯ ಚೆಲ್ಲಕಾತಿಯರ ಮೇಳದೊಳು (ಭರದ. ೫೫-೬೯). **ಚೆಲ್ಲಗಾತಿ**: ಚದುರೆಯೆ ಚೆಲ್ಲಗಾತಿಯೆ (ಗೀತಗೋ. ೫೫-೦೦). **ಚೆಲ್ಲಗಾರ್ತಿ**: "ಚೆಲ್ಲಗಾರ್ತಿಯೆಂದು ಸರಸವತಿ" (ಕರಸಾ. ೦೯-೩೭೭). ಕಣ್ಬೆಲ್ಲದೊಳೆ ಗೆಲ್ವಳಿನ್ನಿವಳಲ್ಲದೆ ಜಗದೊಳಗೆ ಚೆಲ್ಲಗಾರ್ತಿಯರೊಳರೇ (ಲೀಲಾವ. ೨-೮೬); ಅವರೊಳೊರ್ವಳ್ ಜಕ್ಕಜವ್ವನದ ಚೆಲ್ಲಗಾರ್ತಿ (ರಾಮಾಕ್ಷ. ೫೦-೧೫). **ಚೆಲ್ಲೆಗಾತಿ**: ಮಲ್ಲದೆಯ ವರಿಗೆ ಬಾಹುಬಲಿಯ ಕೃತಿ ಚೆಲ್ಲೆಗಾತಿಯ ಲಲ್ಲೆವಾತು (ನಾಗಕು. ೦-೭೩).

[ಚಲ್ಲ$_1$ + -ಕಾಱ + -ತಿ$_1$ (< -ಇತ್ತಿ)]

ಚಲ್ಲಣ, ಚಣ್ಣ, ಚಲ್ಲಾಣ, ಚೆಲ್ಲಣ, ಚೊಣ್ಣ, ಚೊಲ್ಲಣ (ನಾ). ೧. ಮೊಣಕಾಲವರೆಗೆ ಬರುವ ಉಡುಪು;-ಚಡ್ಡಿ; ಅರ್ಧೋರುಕ: "ಚಂಡಾತಕಮೆಂಬುದು ಚಲ್ಲಣಂ" (ಹರಾಯು. ೯೦-೩೯೩); "ಚಣಕಂ–ಚಲ್ಲಣಂ (ಅರ್ಧೋರುಕಂ)" (ಕಮುದ. ಪರಿ. ೨); ಆಗಳಂಗರಾಜ . . . ಇಂಬಾಗಿ ಚಲ್ಲಣಮನುಟ್ಟು (ಪಂಪಭಾ. ೧೨-೦೦೮ ವ); ಉಟ್ಟ ಚಲ್ಲಣ ಕೈಯ ಪಟ್ಟೆಯಪಿಡಿದು ಗರುಡಿಯ ಕಟ್ಟ ಶ್ರವವ ಮಾಡುವಂತೆ ತನ್ನ ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಂಡರೆ ಶಿವ ಮೆಚ್ಚುವನೆ (ಬಸವ. ೬೭೮); ಮುಂಜೆಱಗುಗಳ ಚಂದ್ರಿಕೆ ಪಟದ ಚಲ್ಲಣದ . . ವನಿತೆಯರು ಬಳಸಿದರು (ಕೊರರಾ. ೦-೦೬-೫೨); ಪಟ್ಟಾವಳಿ ಚಲ್ಲಣವ ತೊಟ್ಟು ಪೆರ್ದೊಡೆಗೆ (ಮೋಹತ. ೦೨-೪೫). ೨. ಷರಾಯಿ; ಇಜಾರ: ಬೆರೆಬಾಳುವ ಪರಟು ಹಾಕಿ ಉಲನ್ ಚಲ್ಲಣವನ್ನು ಧರಿಸಿದ್ದ (ವಂಶವೃ. ೩೩೬). **ಚಣ್ಣ**: ೨. ಅವರ ಅಂಗಿ . . . ಬಣ್ಣಬಣ್ಣದ ಚಣ್ಣ ನೋಡಿದರೇ ಹೇಳಿಬಿಡಬಹುದು (ಹುಂಗಿಳ. ೩); ಹಾಕಿ ಚಣ್ಣ ಹಾಕಿಕೊಂಡು ಕಚೇರಿಗೆ ಹಾಜರಾಗಿ ಸಿಪಾಯರಿಂದ ನಗಿಸಿಕೊಳ್ಳುವದು ತಪ್ಪುತ್ತಿತ್ತಲ್ಲ (ಗಂಪಱಯ. ೮೨೦); ಚಣ್ಣ ಪೈರಣು ಹಾಕಿದ್ದರೆ ಬರುತ್ತಿತ್ತು (ಕುರಿಹಿಂ. ೦೨೯); ಪಿಸ್ತೂಲು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಚಣ್ಣದ ಕಿಸೆಯಲ್ಲಿಟ್ಟೆ (ಮೀದಿಮ. ೬೯). **ಚಲ್ಲಾಣ**: ೧. ಉಲಿವ ಪೊಕ್ಕುಳ ಘಂಟೆ ಚಲ್ಲಾಣದುರ ಗೆಜ್ಜೆ (ನವಮೋ. ೧೨-೬೮). **ಚೆಲ್ಲಣ**: ೧. ಸಲ್ಲಲಿತಮಾದ ಚೆಲ್ಲಣದ ಚಿತ್ರಿಸಿದ ಪತಾಕಾಂಚಲದಂತೆ ಪಲ್ಲವದ ಶೋಭೆಯುಂ ಪಳಚ್ಚನೆ ಮೆಱೆವ ಬಾಲಗಚ್ಚೆಯಿಂ (ಶಾಂತೀಶ್ವ. ೭-೯೩ ವ); ಉಲಿವ ಗೆಜ್ಜೆಯ ಚೆಲ್ಲಣದ ಹೊಂಬೆಳೆದ ಹರಿಗೆಯ ಹೊಳೆವ ಕಡಿತಲೆಗಳ ವಿಲಾಸದೊಳಂದು ಹೊಕ್ಕುದು ಕುಳುವಪಡೆ (ಕುಮಾರಭೀ. ೪-೩೩); ಚೆಲ್ಲಣ ಕಾಸೆ ಕುಪ್ಪಸ ಮೊಲೆಕಟ್ಟುಗಳ್ (ಮೋಹತ. ೨೪-೪). **ಚೊಣ್ಣ**: ೨. ನನ್ನ ಬಿಳಿಚೊಣ್ಣದ ಸಂಗಡಿಗರೊಡನೆ ಆಡುತ್ತಿದ್ದೆ (ಗೀಪ. ೨); ಚೊಣ್ಣದ ಕಿಸೆಯಲ್ಲಿ ಹುರಿಗಡಲೆ ಇದ್ದುವು (ಜಯಂತ. ೨೦). **ಚೊಲ್ಲಣ**: (೬).

[ದೇ.೫ ತಮಿ. ಮಲ. ಚಲ್ಲಡ; ತುಳು. ಚಲ್ಲಣೆ; ತೆಲು. ಚಲ್ಲಡ; ಚಲ್ಲಾಡ. / ಸಂ. ಚಲನಕ, ಚಂಡಾತಕ].

ಚಲ್ಲಣಂದೆಗೆ (ಕ್ರಿ). ೧. ಚಡ್ಡಿಯನ್ನು ಕಳಚಿಸು. ೨. (ಆಲಂ)ಅವಮಾನ ಮಾಡು; ಭಂಗಿಸು: ನಿಚ್ಚಟದ ರಾವುತರಂ ಚಲ್ಲಣಂದೆಗೆದುಂ ಮುಂಗುಡಿಯ ರಾವುತರಂ ಭಂಗಿಸಿ ತಿವಿದು (ಮಳಿರಹ. ೨೨೭-೧೫). [ಚಲ್ಲಣ + ತೆಗೆ$_1$]

ಚಲ್ಲಣಗಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ಚಡ್ಡಿಯನ್ನು ಧರಿಸು; ಚಣ್ಣವನ್ನು ತೊಟ್ಟುಕೊಳ್ಳು: ಸಾಸಿರದಂಟನೆಯ ದಳದಲ್ಲಿ ಖೇಚರಿ ಚಲ್ಲಣಗಟ್ಟಿ ವಾಸುಗಿಯ ಫಣಾಮಣಿಯು ಪ್ರಜ್ವಲಿಸುವುದ ಕಂಡೆ (ಅವದಂ. ೬೦-೨೬೦). [ಚಲ್ಲಣ + ಕಟ್ಟು$_1$]

ಚಲ್ಲಧ್ವಜ (ನಾ). ಯಾವಾಗಲೂ ಸೋಲದ ವ್ಯಕ್ತಿ; ಒಂದು ಬಿರುದು (?): ಮಾಸಾಮಱನ ಚಲ್ಲಧ್ವಜ ರಣದುತ್ತರಂಗನೆನ್ನುತ್ತವೊಳ್ಪಿದಂ (ಎಕ. VIII, ಸೊರಬ. ೮೮-೨ : 912). [Pಇದು 'ಚಲಧ್ವಜ' ಎಂಬುದರ ಅಪಲಿಖಿತವಿರಬಹುದು]

ಚಲ್ಲಪಿಲ್ಲಿ 'ಚಲ್ಲಾಪಿಲ್ಲಿ' ನೋ.

ಚಲ್ಲವಂತ 'ಚಲ್ಲವತ್ತ' ನೋ.

ಚಲ್ಲವತ್ತ, ಚಲ್ಲವಂತ, ಚಲ್ಲವರ್ತ, ಚಲ್ಲವೊತ್ತ, ಚೆಲ್ಲವತ್ತ, ಚೆಲ್ಲವೊತ್ತ (ನಾ). ಸವಿಮಾತುಗಳಿಂದ ಮರುಳುಮಾಡಿ ದ್ರೋಹ ಬಗೆಯುವವನು; ಠಕ್ಕ; ವಂಚಕ: "ನಂಬಿಸಿ ತಿಂಬುವನಂ ಬುಧರೆಂಬರ್ ಬೊಂದುಕನು ಚಲ್ಲವತ್ತನುಮೆಂದುಂ" (ಕವಿಕಂ. ೦೫೫); ಕೆಮ್ಮಗೆ ನಾಡೆ ಚಲ್ಲವ[ಪಾಠಾಂ. ವು]ತ್ತರ ನುಡಿಗೊಳ್ಳದಿರ್ (ಪಂಪಭಾ. ೯-೪೨); ನಂಬುಗೆ ಚಲ್ಲವತ್ತರೊಳ್ . . . ಉಂಟುಮಾಡದೆ ಕೇಡಂ (ನೀತಿರುಂ. I, ೦೦೫). **ಚಲ್ಲವಂತ**: "ಚಲ್ಲವಂತ[ಪಾಠಾಂ. ವತ್ತ]ನುಮೆನಲ್ ನಂಬಿಸಿಯೆ ತಿಂಬಾತನಕ್ಕು" (ಶಬ್ದಮಂ. ४೭). **ಚಲ್ಲವರ್ತ**: "ಬೊಂದುಕಂ ಚಲ್ಲವರ್ತ[ಪಾಠಾಂ. ವತ್ತ, ವೊತ್ತ]ನೆನೆ ನಂಬಿಸಿಯೆ ತಿಂಬವನ ಪೆಸರಕ್ಕು" (ಕಬ್ಬಿಕೈಪಿ. ೫೫). **ಚಲ್ಲವೊತ್ತ**: "ಚಲ್ಲವೊತ್ತರ್ = ನಂಬಿಸಿ ತಿಂಬವರ್" (ಕಮುದ. ಪರಿ. ೨); ಎಲ್ಲಿಯಾನುಂ ಬಂದ ಚಲ್ಲವೊತ್ತನ ಚೆಲ್ಲವಾತುಗಳಂ ಕೈಕೊಂಡು ರಾಜ್ಯಮಂ ಕಿಡಿಸಲ್ಬಗೆದೆಯಪ್ಪೊಡದನುಪೇಕ್ಷಿಸಲ್ಬಾರದು (ಪಂಚತಂ. ೦೨೫-೯). **ಚೆಲ್ಲವತ್ತ**: "ಬೊಂದುಕನೆಂದುಂ, ಚೆಲ್ಲವತ್ತನೆಂದುಂ ನಂಬಿಸಿ ತಿಂಬವನ" (ಕರಸಾ. ೦೭-೩೩೮); ಬೇಳ್ಪ ತಿರಿಕುಳಿಯಲ್ಲದರ ಚೆಲ್ಲವತ್ತನೆಂ (ಸಂಸಪ. ೨೪-೦೧). **ಚೆಲ್ಲವೊತ್ತ**: ಮೇಲಿನ 'ಕಬ್ಬಿಕೈ' ಪ್ರಯೋಗದ ಪಾಠಾಂತರವನ್ನು ನೋಡಿ. [?]

ಚಲ್ಲವರ್ತ 'ಚಲ್ಲವತ್ತ' ನೋ.

ಚಲ್ಲವಾಡು, ಚಲ್ಲಾಡು$_2$, ಚೆಲ್ಲವಾಡು, ಚೆಲ್ಲಾಡು$_2$ (ಕ್ರಿ). ವಿನೋದ ಮಾಡು; ಸರಸವಾಡು: ಚಲ್ಲವಾಡಿ ಪೂವೆತ್ತುವ ಮಾಲೆಗಾರ್ತಿಯರ ಸಂದರಿಕೇಸರಿ ನಿಂದು ನೋಡಿದಂ (ಪಂಪಭಾ. ४-೮೦); ಬೆಣ್ಣೆಯ ಚೆನಕಂಗೆ

ಕೆಂಡದುಂಡಲಿಗೆಯು ಮಾಡಿ ಚಲ್ಲವಾಡಿದರೆ ಹಲ್ಲು ಹೋಹುದು (ಬಸವ. ೬೬೧ ೮); ಹೋಹ ಮಾರಿಯು ಚಲ್ಲವಾಡುವರು (ಎಕ. VIII, ಸೊರಬ. ೨೬೮-೫೫: ಕ್ರಿ. 1215). **ಚಲ್ಲಾಡು$_2$:** ನಲ್ಲನೆರ್ದೆಯಂ ಸಾರ್ದಲ್ಲಿ ಚಲ್ಲಾಡಿ (ಚಕವಿ. ೧-೫). **ಚೆಲ್ಲವಾಡು:** ನೇವುರದ ನುಣ್ಚರಕ್ಕೆ ಮರಳ್ವ ಮರಾಳಬಾಳಕಂಗಳ ಮೊಗದೊಳ್ ಮುಗುಳ್ನಗೆವಾಲಂ ಚೆಲ್ಲಿ ಚೆಲ್ಲವಾಡುತ್ತುಂ (ಅರ್ಧನೇ. ೦-೯೨ ವ); ಬಾಲ್ಲವಿಸಿದನು ಕೋಪಶಿಖಿಯಲಿ ಚೆಲ್ಲವಾಡುತ ಕೊರಳು ಕೈಗಳ ಬಿಗಿದ ಬಾಲದಲಿ (ಶಾಶಿರಾ. ೨೧-೪೮); ಒಲ್ಲದವಳೊಡನಾಡಿ ಚೆಲ್ಲವಾಡುವನೆಗ್ಗ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೧೬೦೬). **ಚೆಲ್ಲಾಡು$_2$:** ಮಳೆ ಸುಗ್ಗಿಗಳ ತಡೆದು ಮೆಲ್ಗಿಲ್ಲ ಕುಳಿರ ಕೆರೆ ಚೆಲ್ಲಾಡುತಿರಲು (ಶಾಲೂರ. ೬೦-೧೨೮). [ಚಲ್ಲ$_1$ + ಆಡು$_1$]

ಚಲ್ಲವೊತ್ತ 'ಚಲ್ಲವತ್ತ' ನೋ.

ಚಲ್ಲಾಟ$_1$, ಚೆಲ್ಲಾಟ$_1$ (ನಾ). ಚಲ್ಲಾಪಿಲ್ಲಿಯಾಗಿ ಚಲ್ಲುವುದು,–ಎಸೆಯುವುದು ; ತೂರಾಡುವುದು : (೬). **ಚೆಲ್ಲಾಟ$_1$** : (೬).

[ಚಲ್ಲು$_1$ + ಆಟ]

ಚಲ್ಲಾಟ$_2$, ಚೆಲ್ಲಾಟ$_2$(ನಾ). ೧. ವಿನೋದ ; ಸರಸ ; ಲೀಲೆ ; ವಿಲಾಸ : ಭಾವದಲ್ಲಿ ನನ್ನ ಕೂಡಣ ಚಲ್ಲಾಟದಿಂದ ಸಂಚರಿಸುತ್ತ ತಾನೇ ಜಂಗಮನಾದನಯ್ಯಾ (ವಚಶಾ. II, ೦೫೨); ಅತಿವಿಳಾಸಮನೆಸಗುತ್ತಸದಿರ್ವೆಳವಣ್ಗಳ ಚಲ್ಲಾಟಮಂ ನೋಡುತ್ತ (ಉದ್ಭಟ. ೩-೩೨ ವ). ೨. ಗಾಂಭೀರ್ಯವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ : ಅವಳ ಚಲ್ಲಾಟದ ನಡವಳಿಕೆ ಗೌರವಕ್ಕೆ ಧಕ್ಕೆ ತರುತ್ತದೆ (ರೂಢಿ). **ಚೆಲ್ಲಾಟ$_2$:** ೧. ಚೆಲ್ಲಾಟಂ ಕಲಹಂ ರತಿ ಸಲ್ಲೀಲೆ (ಮನ್ಮವಿ. ೫-೩೫); ಆಳಿಗಳವ್ವುಗೆ ಸಿಂಗವಣಿಗಳ ಚೆಲ್ಲಾಟ (ಕಂನವಿ. ೦೦-೪೪); ಬೆಕ್ಕಿಗೆ ಚೆಲ್ಲಾಟ, ಇಲಿಗೆ ಪ್ರಾಣಸಂಕಟ (ಗಾದೆ). ೨. ನಲ್ಲ ಕಂಡರೆ ಚೆಲ್ಲಾಟವಾಡುವ ಚೆಲುವೆಯು ಗತಿಯೇನು? (ಬೋಳಮಾ. ೦೩೦ ಪ್ರಸ್ತಾವನೆ).

[ಚಲ್ಲ$_1$ + ಆಟ. / ತೆಲು. ಚೆಲ್ಲಾಟ]

ಚಲ್ಲಾಟಂಬೆಱು (ಕ್ರಿ). ಸರಸವಾಡು; ಸಂತೋಷಿಸು; ವಿನೋದಪಡು: ಚಲ್ಲಾಟಂಬೆತ್ತು ಕಾಂತಾಮಣಿಯುಗುರಿಸಿದಳ್ ತೈಲಮಂ ಬಾಲೆಗಾಗಳ್ (ಉದ್ಭಟ. ೮-೧೫). [ಚಲ್ಲಾಟ$_2$ + ಪೆಱು$_1$]

ಚಲ್ಲಾಡು$_1$, ಚೆಲ್ಲಾಡು$_1$ (ಕ್ರಿ). ೧. ತೂರಾಡು ; ಈಡಾಡು ; ಒಗೆದಾಡು : ಫುಲ್ಲನಾಭನ ಪ್ರಾಣವಲ್ಲಭೆಯು ನೆಱೆ ಸಿರಿಯು ಚ[ಪಾಠಾಂ. ಚೆ]ಲ್ಲಾಡುತುಱೆ ಮೆಱೆದ ಕಲ್ಯಾಣಪುರದ ಸುತ್ತೆಲ್ಲ (ಗುರುಚ. ೦-೨೦). **ಚೆಲ್ಲಾಡು$_1$:** ೧. ಬಿಂದಚ್ಚಲರ ಧೂಳಿಗಳ ಚೆಲ್ಲಾಡಿ (ಬ್ರಮಿಥಾ. ೩-೨೪); ಹಿಗ್ಗಿರ್ದ ಕಂಗಳಿಗೆ ಚೆಲ್ವಿಕೆಯ ಚೆಲ್ಲಾಡಿ (ಶಾಲೂರ. ೦೦೮-೨೪೬). ೨. ಅತಿಶಯವಾಗಿ ಬಿದ್ದಿರು ; ಯಥೇಷ್ಟವಾಗಿ ಇರು ; ಇಟ್ಟಾಡು : ಹೊರಗಡೆ ತ್ರಯೋದಶಿ ಚಂದ್ರನ ಬೆಳಕು ಚೆಲ್ಲಾಡುತ್ತಿತ್ತು (ಚಂಗಾಳ್ಯ. ೫೦೫): ಎರಡಾಣೆ ನಾಕಾಣೆಗೆ ಸೇರಕ್ಕಿ ಬಿದ್ದು ಚೆಲ್ಲಾಡೋದು (ನನ್ನೂರು. ೩೧೬). [ಚಲ್ಲು$_1$ + ಆಡು$_1$]

ಚಲ್ಲಾಡು$_2$ 'ಚಲ್ಲವಾಡು' ನೋ.

ಚಲ್ಲಾಣ 'ಚಲ್ಲಣ' ನೋ.

ಚಲ್ಲಾನೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ: ವಲೀವರ, ಚಲ್ಲಾನೆ . . . ಗೂಗ (ಮೃಜಗಿ. ೩೦-೬೦೬). [?]

ಚಲ್ಲಾಪಿಲ್ಲಿ, ಚಲ್ಲಪಿಲ್ಲಿ, ಚಲ್ಲಿಪಿಲ್ಲಿ, ಚೆಲ್ಲಪಿಲ್ಲಿ, ಚೆಲ್ಲಾಪಿಲ್ಲಿ, ಚೆಲ್ಲಿಪಿಲ್ಲಿ(ನಾ). ಅತ್ತಿತ್ತ ಚೆದರಿದ ಸ್ಥಿತಿ; ಅವ್ಯವಸ್ಥೆಯ ರೀತಿ; ಅಸ್ತವ್ಯಸ್ತತೆ : ಅವರ ಫೌಜಿಗೆ ಬಹಳ ಪೆಟ್ಟಾಗಿ . . . ಕಡೆಗೆ ಇದಿರಿಗೆ ನಿಲ್ಲಲಾರದೆ ಚಲ್ಲಾಪಿಲ್ಲಿ ಆದ್ದರಿಂದ (ರಾಜೇಂದ್ರ. ೪೩); ಉದ್ದಿನ ಮೂಟೆಯು ಉರುಳಿ ಹೋದರೆ ಅದರೊಳಗಿರುವ ಕಾಳುಗಳು ಚಲ್ಲಿ ಚಲ್ಲಾಪಿಲ್ಲಿಯಾಗಿ ಹೋಗುವಂತೆ (ಹುಚ್ಚುಹ. ೧೨೮); ಮನಸು ಚದರಿ ಚಲ್ಲಾಪಿಲ್ಲಿಯಾಯಿತು (ಹೂಬಿಸಿ. ೧೨). **ಚಲ್ಲಪಿಲ್ಲಿ:** ಗಲ್ಲೆಯೊಡೆಯ ಕಿವಿದನು ಗಡೆಯುವರನು ಚಲ್ಲಪಿಲ್ಲಿಯು ಮಾಡಿದನು (ಕುರಾಸಾಂ. ೦೩-೨೦). **ಚಲ್ಲಿಪಿಲ್ಲಿ:** ಬಲದಲ್ಲಿ ಕಲಫೌಜು ನಿತ್ರಾಣಸಲಾಬಿದೆ ಚ[ಪಾಠಾಂ. ಚೆ]ಲ್ಲಿಪಿಲ್ಲಿಯಾದುದು (ಸಮ್ಮಕಾ. ೮-೫೦). **ಚೆಲ್ಲಪಿಲ್ಲಿ:** ರಾಣ್ಯವನೆಲ್ಲವ ಹೊಕ್ಕುಱುದಿಱುದು ಚೆಲ್ಲ[ಪಾಠಾಂ. ಚಲ್ಲಿ]ಪಿಲ್ಲಿಯು ಮಾಡಿ (ಕುರಾಸಾಂ. ೫-೪೫). **ಚೆಲ್ಲಾಪಿಲ್ಲಿ:** ಸಾಮಾನುಗಳೆಲ್ಲ ಅತ್ತಿತ್ತ ಚೆಲ್ಲಾಪಿಲ್ಲಿಯಾಗಿದ್ದವು (ಕೊಶಕಾ. ೬೦); ಪಾಂಡ್ಯ ಸೈನ್ಯಗಳು ಚೆಲ್ಲಾಪಿಲ್ಲಿಯಾಗಿ ಓಡುತ್ತಿದ್ದವು (ಶ್ರೀರಾಯ. ೩೧೯); ಕೈಯಲ್ಲಿದ್ದ ಬಟ್ಟಲು ಕೆಳ ಉರುಳಿ ಇದ್ದ ದೋಸೆ ಎಲ್ಲಾ ಚೆಲ್ಲಾಪಿಲ್ಲಿಯಾಗಿ ಕೆಳಬಿತ್ತು (ಪದ್ಮಸ. ೫೫). **ಚೆಲ್ಲಿಪಿಲ್ಲಿ:** ದೇವತೆಗಳು . . . ಕಲ್ಲುತಾಗಿದ ನೆಲ್ಲಿಯಂತೆ ಚೆಲ್ಲಿಪಿಲ್ಲಿಯಾಗುವಂ ತೋಡಿದುವಲ್ಲಿ ನಿಲ್ಲದೆ (ನೇಮಿಸಂ. ೨೫-೫೫).

[<ಚಲ್ಲು$_1$. / ತುಳು. ಚೆಲ್ಲಾಪಿಲ್ಲಿ]

ಚಲ್ಲಿ$_1$, ಜಲ್ಲಿ$_1$ (ನಾ). ೧. ಚೂರು ; ತುಣುಕು ; ತುಂಡು ; ಹೋಳು : ಒಗುವಿಂಗೆ ಬೇಳೆಗೆಯ್ದು ಮುಟಸಂ ತಳಿದಲ್ಲದ ಚಲ್ಲಿಯಂ ಪವಣ್ಪುಗೆ ಕಲಸಿರ್ದ ತಣ್ಗಲಸುಗೂಟನಿಳಾಪತಿಗಿತ್ತನಟ್ಟಿಯಿಂ (ಲೀಲಾವ. ೫-೬೦); ಚೆಳಿಯದಂಗೋಪಾಂಗವಂ ಚಲ್ಲಿ ಮಾಡಿದೊಡಂ ತಳ್ತೊಳಗಿರ್ದೊಡಂ ಕಡೆಗದೆಂದುಂ . . . ದೇಹದಿನಾತ್ಮಂ ಪೆಱನೆಂಬ ಬುದ್ಧಿ ನಿನಗೀಗಳ್ ಸಾರ್ದುದು (ಧರ್ಮನಾ. ೫-೦೦೯); ಕಾಡೆ ಕವಟೆಕಾಯ ತಂದು ಚಲ್ಲಿಯ ಮಾಡಿ ಕೂಡೆ ವರಳೊಳಗಿಡುವುದು (ಸಾಳ್ವಸಾಂ.೯). **ಜಲ್ಲಿ$_1$:** ೨. ರಸ್ತೆಯನ್ನು ಭದ್ರಪಡಿಸಲು ಹಾಗು ಸಿಮೆಂಟ್ ಕಾಂಕ್ರೀಟ್ ತಯಾರಿಸಲು ಹಾಕುವ ಕಲ್ಲಿನ ಚೂರು,–ತುಂಡು: ಬದುಕಿನ ನಡುಕಟ್ಟನಲ್ಲಿ ಕಟ್ಟೆ ವ್ಯೆಯ ಕಲ್ಲಜಲ್ಲಿ(ಗರಿ. ೯೪-೫); ರಸ್ತೆಗೆ ಜಲ್ಲಿ ಎಂದರೆ ಏನೆಂಬುದು ತಿಳಿದೇ ಇರಲಿಲ್ಲ (ರಂಗಳ. ೨೩). ೩. (ಆಲಂ) ಸುಳ್ಳು ; ಸತ್ವವಿಲ್ಲದ ವಿಚಾರ: ದುರಗಿ ಆಡಿದ ನುಡಿಯು ಬೇಡನ್ನರಲ್ಲಿ; ಕಾಳಿ ಹೇಳುವ ಮಾತಿನಲಿ ಇಲ್ಲ ಜಲ್ಲಿ (ಜನಪ. IV, ೨೬-೧೨).

[ದೇ.ಶ ತಮಿ. ಮಲ. ಚಲ್ಲಿ ; ತುಳು. ಚಲ್ಲಿ. ಜಲ್ಲಿ ; ತೆಲು. ಜಲ್ಲಿ]

ಚಲ್ಲಿ$_2$, ಛಲ್ಲಿ$_1$ (ನಾ). ೧. [ನಾಟ್ಯ] ನೃತ್ಯದ ಒಂದು ಗತಿ,– ಪಾದವಿನ್ಯಾಸ : ರಸಭಾವಾಭಿನಯಂಗಳ್ ಪೊಸವೆ ಪೊಲ್ ಪೊಸವೆ ಚಲ್ಲಿಗಳ್ ಪೊಸವೆ ನಯಂ ಪೊಸವೆ ಕರಣಂಗಳುಂ ನಿಪ್ಪೊಸವೆನೆ ಪೊಸಯಿಸಿದಳಾಕೆ ನಾಟ್ಯಾಗಮಮಂ (ಆದಿಪು. ೯-೨೫); ಚರಣದ ಚಾರಿಯು ಚಲ್ಲಿಯು ಪರಿಕ್ರಮ ಕ್ರಮದ ಭಂಗಿಗಳ್ ನೆಗಟ್ಟಿಡೆಯೊಳ್ (ಆದಿಪು. ೯-೩೯). **ಛಲ್ಲಿ$_1$:** ೨. [ಸಂಗೀತ] ಮೃದಂಗ ಬಾರಿಸುವ ಒಂದು ಮಟ್ಟು,–ಗತ್ತು : ವಾದ್ಯವಿದ್ಯಾಧರನಪ್ಪ ವಿದ್ಯಾಧರಮಾರ್ದಂಗಿಕಂ ಮೃದಂಗಸಂಗತೋತ್ಸಂಗವಾಗಿ . . . ಬೊಲ್ದಾವಣೆ ಬೊಲ್ದಾವಣೆ ಛಲ್ಲಿ ಪಾಡು ಪದಂ . . . ಡೋಕೆಯೆಂಬ ದೇಸೆಯ ಶಬ್ದಂಗಳೆಸೆಯೆ ಬಾಜಿಸುತ್ತಿರೆಯುಂ (ಶಾಂತೀಶ್ವ. ೧೩-೬೬ ವ).

ಛಲ್ಲಿಮಾಡು=ನರ್ತನಮಾಡು ; ನಾಟ್ಯವಾಡು : ವರ್ಗ ದ್ವಿತೀಯಾಕ್ಷರಂಗಳ್ಗೆ–ವಪ್ಪಾಣಂ . . . ಛಲ್ಲಿಮಾಡಿದಂ (ಛಲ್ಲು ಮಾಡಿದು) (ಕಮದ. ೧೫ ಪ್ರಯೋ). [<ಪ್ರಾ. ಚಲ್ಲಿ=ನೃತ್ಯದಲ್ಲಿಯ ಗೀತೆ. / ತಮಿ. ಚಲ್ಲಿ= ಒಂದು ಬಗೆಯ ವಾದ್ಯ]

ಚಲ್ಲಿ$_3$, ಚಲ್ಲೆ$_2$, ಚೆಲ್ಲಿ (ನಾ). ಕನ್ನಡಿ : ದರ್ಪಣ : "ಕನ್ನಡಿಗೆ ಕೈಪಿಡಿ ಚಲ್ಲಿ [ಪಾಠಾಂ. ಲ್ಲೆ]ಯೆಂದು" (ಕಲ್ಯಮಂ. ೬೫); ಬಲ್ಲವನೆಲ್ಲರಿಗೆ ಲಲ್ಲೆಯ ನುಡಿವನೆ ಬಲ್ಲವನಿರವು ಚಲ್ಲಿಯ ರೂಹಿನಂತೆ ಯಿದ ಬಲ್ಲವರಾರೊ(ಪದಗೋ. ೪೮-೧೦೫). **ಚಲ್ಲೆ$_2$:** "ಚಲ್ಲೆಯೆನೆ ದರ್ಪಣಂ ನೇರಾದುದು" (ಕಕರ. ೩೪). **ಚೆಲ್ಲಿ:** ಒಲವಿಂದೀಪೊಡೆ ಗೋವಂಗಲಗೆ ಕೊಟಲ್ ಕೋಡ ಕಾಳೆ ಕೋಲುಡದೋಲ್ ಕಂಬಲ ಕಲ್ಲಿ ಚೆಲ್ಲಿ ಪೀಲಿಯ ತಲೆಸುತ್ತಲ್ಲದೆ ಮಹಾಗ್ರಪೂಜೆವಿರುದ್ಧಂ (ಜಗವಿ. ೧೬-೨೨). [?]

ಚಲ್ಲಿಪಿಲ್ಲಿ 'ಚಲ್ಲಾಪಿಲ್ಲಿ' ನೋ.

ಚಲ್ಲಿಸು₁, ಚೆಲ್ಲಿಸಂ₁ (ಕ್ರಿ). ೧. ಎರಚುವಂತೆ ಮಾಡು ; ಚೆಲ್ಲುವಂತೆ ಮಾಡು : ಪಾವುಗಳಂ ಕರ್ಚಿಸುತ್ತಂ ಪಲ್ಲಿಯಿಂದಂ ಬೆದಱಿಸುತ್ತಂ ಕಿಚ್ಚಂ ಚಲ್ಲಿಸುತಂ (ಧರ್ಮಪ. ೧-೭೬ ವ) ; ಅಲ್ಲಿ ಉರಿದಿದ್ದ ಒಂದು ಕೆಂಡವನ್ನು ತರಿಸಿ ಅದಕ್ಕೆ ಅಮೃತದ ನೀರನ್ನು ಚಲ್ಲಿಸಿದನು (ಪಂಚಾಮೃ. ೪೦). ೨. ಸುರಿಯುವಂತೆ ಮಾಡು ; ಸುರಿಸು : (ಕ). **ಚೆಲ್ಲಿಸು₁** : ೧. ಮಲ್ಲಿಗೆ ಯರಳಂತೆ ಬೆಳ್ಗೊಳು ಬಹುವರ್ಣದಲ್ಲಿ ರಂಜಿಪ ಬಣ್ಣಗೂಳು . . . ಚೆಲ್ಲಿಸಿದಳು ದೆಸೆದೆಸೆಗೆ (ಮೋಹತ. ೩೦-೩೬) ; ಒಂದು ಖಂಡಿಗ ರಾಗಿಯನ್ನು ಚೆಲ್ಲಿಸಿದೆ (ಹಂಗಾಳ್. ೪೨೦). ೨. ಅಲಿನೀರ್ಗಳಂ ಚೆಲ್ಲಿಸಿಕೊಳುತ್ತೆ (ನಂಬಿರ. ೧೨-೦೦೭). [ಚಲ್ಲು₁ + – ಇಸು₃]

ಚಲ್ಲಿಸು₂, ಚಳ್ಳಿಸು, ಚೆಲ್ಲಿಸು₂ (ಕ್ರಿ). ಚೂರುಮಾಡು ; ತುಂಡುಮಾಡು ; ಕತ್ತರಿಸು : ತಾಳಿಸಿದ ಬದನೆಯ ಕಾಯ ಚ[ಪಾಠಾಂ. ಚೆ]ಲ್ಲಿಸಿದ ನೀರುಳ್ಳಿ ಶುಂಠಿ ಸಹಿತಿಕ್ಕುವುದು (ಸೂಪಶಾ. ೪-೨೯). **ಚಳ್ಳಿಸು**: ನೀರುಳ್ಳಿಯ ಗಡ್ಡೆಯಂ . . . ಚಳ್ಳಿಸಿ ಜಾಜಿಯಂ ಕಲಸಿ ಮೆಲ್ಲದ ಮಾನವನೇನ ಬಲ್ಲನೋ (ನೀತಿಸಾ. ೭೪೭). **ಚೆಲ್ಲಿಸು₂** : ಚೆಲ್ಲಿಸಿದ ನೀರುಳ್ಳಿ ನಿಂಬೆಹುಳಿ ಮೆಣಸು ಹಸಿಯಲ್ಲ ಸಕ್ಕರೆ ಹುಳಿಯ ಬೆರಸಿ ಪಾಕಂ ಮಾಡಿ (ಸೂಪಶಾ. ೭-೧೭).

[ಚಲ್ಲಿ₁ + – ಇಸು₃]

ಚಲ್ಲು₁, ಚಲ್₁, ಚೆಲ್ಲು₁ (ಕ್ರಿ). ೧. ಹರಡು; ಪಸರಿಸು : ಕ್ರೂರಾಕಾರ ಮನೆಯ್ದೆ ತಾಳ್ದಿ ತಮಮಂ ಚ[ಪಾಠಾಂ. ಚೆ]ಲ್ಲುತ್ತುಮಿರ್ದಲ್ಲಿಯುಂ . . . ರಾಹು ಬಂದು (ಬಾರಪು. ೩-೦೬) ; ಬೆಳುದಿಂಗಳು ಹಾಲು ಚಲ್ಲಿದ ಹಾಗಿದ್ದ (ಲೂಪ). ೨. ಚದರಿಹೋಗು; ದಿಕ್ಕಾಪಾಲಾಗು: ಸಮಸ್ತಜನಮನಕ್ಕನು ರಾಗಮಾಗಲಲ್ಲಿಗೆ ಚಲ್ಲಿದಲ್ಲಾ ಬ್ರಾಹ್ಮಣೋತ್ತಮರು ಬಂದು ಕೊಡಲ್ (ಉದ್ಭಟ. ೪-೦೦೨ ವ) ; ಮುಂದೆ ಹೆಣದಿನಿಹಿಗಳೆ ಖಗಮೃಗ ವೃಂದ ಚ[ಪಾಠಾಂ. ಚೆ]ಲ್ಲಿತು ಭೂತಪೂತನಿವೃಂದ ಕೆದಱಿತು (ಕುಮಾ.ಗ. ೦೨-೪); ಚ[ಪಾಠಾಂ. ಚೆ]ಲ್ಲಿತಾಕ್ಷಣ ನೆರೆದ ಸೇನಾವಲ್ಲಭರು (ತೊರರಾ. ೪-೪-೩೦). ೩. ಸಿಂಪಿಸು ; ಚಿಮುಕಿಸಂ ; ತಳಿ : ಬದ್ಧ ಜಲವಂ ಚಲ್ಲಿ ಚಲ್ಲಿ ತದುದ್ಧರಾಗ್ನಿಯನಂತು ಕೆಡಿಸಿ (ಬಸಪು. ೩-೫) . ೪. ಬಿಸುಡು ; ಎಸೆ : ಒಡೆದ ಹುಳಿಮಜ್ಜಿಗೆಯ ತಿಳಿಯುಮಂ ಚ[ಪಾಠಾಂ. ಚೆ]ಲ್ಲಿ ಪಾವಡೆಯಲ್ಲಿ ಹಿಂಡಿ (ಸೂಪಶಾ. ೨-೦೬) :ಆ ವಿಳಾಸದ ಕಾರ್ಡನ್ನು ಅಲ್ಲಿಯೇ ಚಲ್ಲಿ . . . ಓಡಹತ್ತಿದನು(ಜೀವಪ್ರ. ೨೩). ೫. ಧಾರಾಳವಾಗಿ ಖರ್ಚುಮಾಡು, –ವ್ಯಯಮಾಡು : ಗಳಿಸಿ ತಂದೆಮಗರ್ಥವೀವುದನುಳಿದು ಭಂಡಾರವನೆ ವಿಂಡಗರ್ಗಳಸಿ ಚ[ಪಾಠಾಂ. ಚೆ]ಲ್ಲುವುದುಚಿತವೇ ಯೆಂದಾಗ್ರಹಿಸಿ ನುಡಿದು (ಬಸಪು. ೦೦-೬). ೬. ಕೆಡಹು ; ಬೀಳಿಸು : ಆರು ಕೊಂಡರು ಹೇಳು ನಡೆವುತ ದಾರಿಯಲಿ ಕೆಡಹಿದೆಯೊ ವ್ಯೋಮಚಱದಲ್ಲಿ ಚ[ಪಾಠಾಂ. ಚೆ]ಲ್ಲಿದೆಯೊ (ಬಸಪು. ೧೪-೨೬) ; ಭಾವನಂಟ ಬಂದಾಗ್ಲೂ ಹಾಲು ಚಲ್ಲೋದು ಬಿಡಲಿಲ್ಲ (ಗಾದ). ೭. ಇಡು ; ಹಾಕು ; ಇರಿಸು : ಕುಡಿಯುವ ನೀರೊಳಗೆ ಮೊದಲೇ ಒಂದು ಶೀತೋಷ್ಣಮಾಪಕ ಯಂತ್ರವನ್ನು ಚಲ್ಲಿಟ್ಟಿರಬೇಕು (ಮುಂಬಯಿ. ೩-೧೨೨). ೮. ಎರಚು ; ತೂರು : ಕಾಲಮೃತ್ಯುವಿನ ಎರಡು ಕಣ್ಣಲಿ ಚಲ್ಲಿ ಮಣ್ಣಂ (ಬಸಪು. ೪೭-೧); ಗದ್ದೆಗಳಿಗೆ ಬೀಜವನ್ನು ಚಲ್ಲಿದ ಮೇಲೆ ಮರುದಿವಸದವರೆಗೂ ನೀರನ್ನು ಬಂದುವಮಾಡಬೇಕು (ಕೃಷಿಪ್ರ. ೫೭). **ಚಲ್₁** : ೬. ನೀರ್ಗುಡಿವ ಸೌಹೃದಯರ್ಕಳಕ್ಷಿಗುರಿ ಕೋಪುಲೆಯರಕ್ಷಿಗಳ್ ಚದುರಿನಿಂದಂಜುಳಿಗಳಲ್ಲೆಸೆಯೆ ಚಲ್ದಪರ್ಮಿಣ್ಣಗಳೆಂದುಚ್ಚರಿಸುತೆ (ಶಬಪು. ೪-೨೦). **ಚೆಲ್ಲು₁** : ೧. ಚೆಲ್ಲುತುಮಾಸ್ಯದಿಂ ಮಿಗೆ ಮುಗುಳ್ನಗೆಯಂ (ಕುಸುಮಾ. ೫-೦೩೮) ; ಕಾಂತೆಯರ್ ಬರೆ ಕಟಾಕ್ಷವಂ ಚೆಲ್ಲುತುಂ (ನಂಬಿರ. ೧೦-೪); ಬಿಲ್ಲನೊದಱಿಸಿ ವೈರಿಭಟಂಗೆ ಚೆಲ್ಲಿದನು ಭೀತಿಯನು (ಕುಮಾ.ದ್ರೂ. ೦೮-೩) ; ಮಲ್ಲಿಗೆಯರಳ್ಗೂಡಿ ಪಾಲ್ಬೆಳದಂದದಿ ಚೆಲ್ಲಿತು ಬೆಳುದಿಂಗಳೆಳೆಗೆ (ಮೋಹತ. ೦೮-೦೦೨) ; ಆ ದಿನ ಮಳೆಯಿಲ್ಲದ ಸ್ವಚ್ಛ ಬಿಸಿಲು ಚೆಲ್ಲಿದ ದಿನ (೧೧ಬಾ. ೦). ೨. ಘುಳುಘುಳಿಸಿ ಬರ್ಪ ಮತ್ತಗಜಮಂ ಭೋಂಕನೆ ಕಂಡು . . . ಮಕ್ಕಳೆಲ್ಲಂ ಚೆ[ಪಾಠಾಂ. ಚ]ಲ್ಲಿ ಪೋಗೆ (ನಂಬಿರ. ೨-೨೬) ; ಅಂಬರದ ಸುರರ ವಿಮಾನತತಿ ಚೆಲ್ಲಿದವು ದೆಸೆದೆಸೆಗೆ (ತೊರರಾ. ೪-೪-೦೭) ; ವಿಸ್ಮಯಂಬಡೆದು ಚೆಲ್ಲಿದ ಕರಣಂಗಳಂ ಮೆಲ್ಲನೆ ಸಂತೈಸಿಕೊಂಡು (ರಾಜಶೇ. ೭-೭೧ ವ). ೩. ಮರಾಳಬಾಳಕಂಗಳ ಮೊಗದೊಳ್ ಮುಗುಳ್ನಗೆವಾಲಂ ಚೆಲ್ಲಿ ಚೆಲ್ಲ ವಾಡುತ್ತುಂ (ಅರ್ಧನೇ. ೧-೯೨ ವ) ; ಮರುಗದ ಮಡಿಯೊಳ್ ಕತ್ತುರಿಯಂ ಚೆಲ್ಲು (ನಂಬಿರ. ೧೪-೩೮). ೪. ನಿನ್ನ ಕೈಯೊಳಗಿನ ಕೋಲು ಇತ್ತ ಕಡೆಗೆ ಚೆಲ್ಲು (ಮುಂಬಯಿ. ೩-೦೧೯). ೫. ಸಕಲಭಂಡಾರವನು ಭೂಸುರನಿಕರದಲಿ ಚೆಲ್ಲಿದನು (ಕುಮಾ.ಆ. ೪-೨೨). ೬. ತೆಗೆದೀಂಟಿ ಜಲವಂ ಬಿಡೆ ತಪ್ಪಿ ಲ್ ತೀವಿಕೊಂಡು ಚೆಲ್ಲುವ ಪದದೊಳ್ (೧೦ಕ. ೦-೦೨೦) ; ಮಸಗೆ ಮೊಗೆದನು ಹೊಗುವ ಸೇನಾಪ್ರಸರವನು ಕುಡಿತೆಯಲಿ ಚೆಲ್ಲಿದನಸಮಬಲನಡಹಾಯ್ದು ಕೊಂಡನು ನೆಲನನಳವಿಯಲಿ (ಕುಮಾ.ಕ. ೧೨-೨೩). ೮. ಚೆಲ್ಲಿದರು ಒಬ್ಬರೊಬ್ಬರಿಗೆ ಜೀರಿಗೆವೆರಸು ಚೆಲ್ಲವಂ (ಸಿದ್ಧರಾ. ೮-೮೮) ; ಮಲ್ಲಿಗೆ ದಾಸಣ ಹೂವ ಸಂಪಗೆಯುಂತೆ ಚೆಲ್ಲಿತು ಬಣ್ಣಗೂಳುಗಳ (ಮೋಹತ. ೦೫-೩೬) ; ಮಂಕುಬೂದಿಯನ್ನು ಚೆಲ್ಲಿದಳು (ಹಾಡುಕ. ೯೫). ೯. ವರ್ಷಿಸು ; ಸುರಿ ಕುಳ್ಳಿ ರ್ದ ರ ಮುಖದೊಳಂ ಕಣ್ಗೊಳಂ ಮಯ್ಯೊಳಂ ತುಷ್ಪಂ ಚೆಲ್ಲ (ನಂಬಿರ. ೬-೪೨) ; ಚೆಲ್ಲಿದವು ಸಹದೇವ ಶಿರದಲಿ ಮಲ್ಲಿಗೆಯ ಮೊಗ್ಗೆಗಳ ಮಳೆ (ಕುಮಾ.ಸ. ೯-೬೫). ೧೦. (ಬಾಣ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು) ಪ್ರಯೋಗಿಸಂ,– ಬಿಡು : ಚೆಲ್ಲಿದರು ಕೂರಂಬುಗಳನೆಡದಲ್ಲಿ ಬಲದಲಿ ಹಿಂದೆ ಮುಂದೆಸೆ ಝಲ್ಲರಿಯ ಶರಜಾಳ ಝೊಂಪಿಸಿತಬುಜಸಖಸುತನ (ಕುಮಾ.ಕ. ೨೦-೩೫). ೧೧. ಬೀಸು; ಆಡಿಸು : ಚಾಮರ ಛತ್ರ ಕುಂಚ ಸಿತ ಚೌರಿಯ ಚಮತ್ಕಾರದಿಂ ಚೆಲ್ಲುವಾ ಮಡದಿಯರು ಯಿಕ್ಕೆಲದಿ ನಿಂದು (ನವಮೋ. ೦೦-೦೭). ೧೨. ಚಾಚು ; ನೀಡು : ಅವಯವಂಗಳನಲ್ಲಿ ಚೆಲ್ಲಿದಳು ಥಲದಿಂದ (ಕಾಶಿರ. ಹ. ೫೭-೩೦) ; ಆಕಾಶದ ಸುತ್ತೆಲ್ಲ ನೋಡಿ ಕೈಮುಗಿದು, ಚೆಲ್ಲಿದ ಗೋಣಿನಿಂದ ದಿಕ್ಕುಗಳನ್ನೆಲ್ಲ ಕೇಳುವಂತೆ ಮಾಡಿದನು (ಪಾವಕ. ೩) : ಬೆಂಚಿನ ಕೆಳಗೆ ಕೈಕಾಲು ಚೆಲ್ಲಿದ (ಕುಂಹಿಂ. ೦೨೨). ೧೩. ಕಳೆ ; ನೀಗಂ : ಕಲ್ಲೆಗೆಡೆದವು ಕರಿಗಳಸುಗಳ ಚೆಲ್ಲಿದವು ತೇಜಿಗಳು (ಕುಮಾ.ಭೀ. ೭-೨).

ಚಲ್ಲಬಡಿ, ಚಲ್ಲವಡಿ, ಚೆಲ್ಲಬಡಿ = ಚದರಿಹೋಗುವಂತೆ ಹೊಡೆ ; ಚಲ್ಲಾಪಿಲ್ಲಿಯಾಗುವಂತೆ ಬಡಿ : ಅಲ್ಲಿ ಬಂದ ಮೃಗವಂ ಚ[ಪಾಠಾಂ. ಚೆ]ಲ್ಲಬಡಿವುತಂ (ಕನ್ನ.ರ. ಹ. ೩೫-೨೦) ; ಅಲ್ಲಿ ನೆರೆದಾ ಕ್ಷತ್ರುವರ್ಗವ ಚಲ್ಲಬಡಿದು (ಕುಮಾ.ಆ. ೨-೩೩) ; ಚಲ್ಲಬಡಿವೆ ತನ್ನ ಸೇನೆಯು ಕರೆಯೊ ನಮ್ಮಲ್ಲ ವ್ಯಂತರಿಗರನು (ಭರತ. ೨೪-೪೬) ; ಕಾಪಿನವರನು ಚಲ್ಲಬಡಿದು (ರಾಮಾಸಂ. ೬-೬-೪೧) ; ಮಾವು ಬನದೊಳಗೆ ವ್ಯಗರದವಾ ತುಂಬಿಗಳು ಚಲ್ಲವಡಿದಂತೆ ದೆಸೆದೆಸೆಗೆ ಪಾಱ . . . ಬರುತಿರ್ದಳಂತಾ ಭವಾನಿ (ವೀಕೃಪು. ೨-೪-೨೦) ; ಸುರಬಲಂಗಳಂ ಚಲ್ಲವಡಿದಣ್ಣನಂ ತೋಱತೋಱನುತ್ತೆ (ಚಬಪು. ೩೦-೪೭) ; ಸುಶರ್ಮನವದಿರ ಚೆಲ್ಲಬಡಿದನು ದಳದ ನಾಯಕರೆಲ್ಲರಿಗೆ ಸವಿದೋಱದನು ಬಲುಗದೆಯ ಹೊಯ್ಲುಗಳ (ಕುಮಾ.ಕ. ೦೫-೩೪) ; ಮುಱಮುರಿಯುವನೆಲುಗಳ ಚೆ[ಪಾಠಾಂ. ಚ]ಲ್ಲಬಡಿ ಪೋದೆನುತ ಕಂಗಳು ದಳ್ಳುರಿಯನುಗುಳಲ್ಕೆ (ನಿಭಾಗ. ೫-೧೧-೭) ; ಉಜುಬುವ ರಥಾರೂಢರಂ ದೆಸೆದೆಸೆಗೆ ಚೆಲ್ಲಬಡಿದು . . . ಮತ್ತವನ ಚಾಪಮಂ ಕೋಪದಿಂ ಖಂಡಿಸಿದನು (ಚಬಪು. ೩೯-೨೦) ; ವೈರಿಗಳನು ಚೆಲ್ಲಬಡಿದು ದೆಸೆಗಟ್ಟಿ ನಿಲ್ಲದೈತಂದು ಸತ್ಯಾಗಾಲದ ಪಾಳ್ಯವೆಲ್ಲವ ಸೂಱೆಯಾಡಿದನು (ಕಂನವಿ. ೩-೫೬). **ಚಲ್ಲವಂ, ಚಲ್ಲುವಂ, ಚಳ್ಳವಂ, ಚೆಲ್ಲವಂ, ಚೆಲ್ಲುವಂ** = ಹರಡು ; ಚದರಂ ; ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ ವ್ಯಾಪಿಸಂ ; ಚಲ್ಲಾಪಿಲ್ಲಿಯಾಗು : ನೆಲ್ಲಿಯಕಾಯ್ಗಳ ಹೆಗ್ಗದಿಗೆ

ಯೊಳಿಡೆ ಚೆಲ್ಲವರಿದು ಬೀಳುವಂತೆ ಬಲ್ಲಿದ ಜಾನರು ಬಿಗಿದು ಬಿಟ್ಟಾಕ್ಷಣ ಹಲ್ಲ ಕಿರಿದರಗಳೊಳಗೆ (ಶಂಸವಿ. ೧೪-೬೯) : ನೆಗೆವ ಮೃಗೇಂದ್ರಗಳಿಂ ಚೆಲ್ಲವರಿದ ಪುಲ್ಲೆಗಳಿಂ ಸಮ್ಮರ್ದಂಬಡೆವ ಪೊಮ್ಮಳಿಗಳಿಂ (ರಾಜಶೇ. ೧-೧೩೫ ವ); ಪುಲಿ ಬರವ ಕಾಣುತೆ ಹರಿಣಚಯ ಚೆಲ್ಲವರಿದಂತೆ ತರುಣಿಯರು ಬಿರದೆ ಮುರಿದೋಡುತ್ತೆ . . . ಇರಲು (ನವಮೋ. ೦೦-೬೩) ; ನಾಡೆಲ್ಲ ಹಸಿರು ಬೆಳೆಗಳಿಂದ ತುಂಬಿ ಎಲ್ಲೆಲ್ಲಿಯೂ ಚೆಲುವು ಚೆಲ್ಲವರಿದಿತ್ತು (ಜೀವರಂ. ೫೦) ; ಚೆಲ್ಲುವರಿದ ಹೊಳಲಿನ ತುದಿ ಎಷ್ಟು ಮನೋಹರ (ಚಂದುಟ. ೬೦) ; ಅಲ್ಲಿ ಸಿಡಿಲುಗಳೆಱಗಿದಂದದಿ ಬಲ್ಲಿದರ ಹರಿಗೆಗಳು ಮೊಳಗಲು ಚೆ[ಪಾಠಾಂ. ಚೆ]ಲ್ಲವಂದಿಱಿದಾಡಿದುದು ಯಾದವರ ಪರಿವಾರ (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೧೯-೦೩) ; ತಲ್ಲಿಗರ್ ಬಲ್ಲಿಂ ಕಂಡ ಕಾಗೆಯಂತೆ ಚೆಲ್ಲವರಿಯೆ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೨-೬೯) ; ಪುಲ್ಲಶರನ ಮಾರ್ಬಲ ಬನದೊಳು ಪೊಕ್ಕು ಚೆಲ್ಲವರಿದು ಓಡಿಸಲು ಪಲ್ಲವಿಸಲು ಸದನದೊಳಿರ್ದ ರಿಸಿಗಳು ಗಲ್ಲಕೆ ಕರವ ಸಾರ್ಚಿದರು (ಮೋಹತ. ೬-೦೦) ; ದಿಕ್ಕುದಿಕ್ಕಿಗೆ ಚೆಲ್ಲವರಿದುದು ಪಾಯ್ದಳ (ನಾಗಕು. ೧೪-೬೬) ; ನೆಱೆ ಚೆಲ್ಲುವರಿದು ಸೂಸುವ ಕಣ್ಮಪಣೆಯೆನಿಸಿ ಮೆಱೆದರಲ್ಲಿಯ ವಾರನಾರಿಯರು (ಭಿಕ್ಷಾಟ. ೨-೮) ; ಕೈಗೆ ಸಿಕ್ಕಿದ ಗ್ರಂಥಗಳನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ದಿಕ್ಕುದಿಕ್ಕಿಗೆ ಮತಾನುಯಾಯಿಗಳು ಚೆಲ್ಲುವರಿದಾಗ ಎಷ್ಟೋ ನಾಶವಾದುವು (ಕೂನ್ನಕು. ೧೬, ಹಿನ್ನರಿ). ಚೆಲ್ಲವೊಯ್ = ಚದರುವಂತೆ ಹೊಡೆ: ಪೊದಱುಗಟ್ಟುವ ಕದಲೆಗದಿರನುರದಿನುರವಣಿಸಿ ನೆತ್ತಿಯಿಂ ಪೊತ್ತು ನೆಗೆದು ಚಂಚುವಿಂ ಚೆಲ್ಲವೊಯ್ದು ನಖದಿಂ ನಲಿಗೆದಱೆ (ಅನಂಪು. ೬-೮೦ ವ). ಚೆಲ್ಲಿಕೊಡು = ಬಿಟ್ಟುಬಿಡಂ ; ಬಿಸುಡಂ : ಮನವೇಲ ಹುಡುಗೆಯನ್ನು ತನ್ನ ಅಪ್ಪುಗೆಯಿಂದ ಚೆಲ್ಲಿಕೊಟ್ಟು . . . ಅಲ್ಲಿಂದ ಜಾರಿಕೊಂಡ (ಅಮೋಲೀ. ೦೪) ; ಆವೇಶ ಬಂದವಳಂತೆ ಹೊದಿಕೆಯನ್ನು ಚೆಲ್ಲಿಕೊಟ್ಟು ಹಾಸಿಗೆಯಲ್ಲಿ ಎದ್ದು ಕುಳಿತಳು (ಮೂರುದಾ. ೨೬೬). ಚೆಲ್ಲಿಕೊಳ್ = ಎರಚಿಕೊಳ್ಳು ; ಸುರಿದುಕೊಳ್ಳು : ತುಱುಗಿದ ಕಾಯಿಪಣ್ಗಳ ಸಾಲವೃಕ್ಷವ ಮುಱಿದು ದೂಳಿಯ ಚೆಲ್ಲಿಕೊಳುತ . . . ಬಂದುದು ಬಿಱುಗಾಳಿ ಮದಗಜದಂತೆ (ಮೋಹತ. ೪-೩೬) ; ಕೇತಕಿಯರಳ ಧೂಳ್ಗಳ ಚೆಲ್ಲಿಕೊಳುತಳಿವ್ರಾತಕಲರ ಮಧುಮದದ ಪ್ರೀತಿಯಿಂದೀಯುತನಿಲದಂತಿ ವನದೊಳಗಾತುರದಲಿ ಚರಿಸಿದುದು (ಶಂಸವಿ. ೯-೯).

[ದೇ.$_2$ ತಮಿ. ತುಳು. ಚಲ್ಲು ; ಕೊಡ. ಚೆಲ್ಲ್ : ತೆಲು. ಚಲ್ಲು]

ಚಲ್ಲು$_2$ 'ಸೆಳ್ಳು$_1$' ನೋ.

ಚಲ್ಲು$_3$ 'ಚಲ್ಲ$_1$' ನೋ.

ಚಲ್ಲುಚಾಲು (ನಾ). ಗಾಂಭೀರ್ಯವಿಲ್ಲದ ನಡವಳಿಕೆ ; ಕೆಟ್ಟಚಾಳಿ ; ಹೀನವಾದ ನಡತೆ: ಸತ್ತ ಹೆಣದ ಹೆಬ್ಬೆಟ್ಟನ ಗುರ್ತನ್ನು ಹಾಕಿ ಮಗನಿಗೆ ಆಸ್ತಿಯನ್ನು ತಪ್ಪಿಸಿ ಚಲ್ಲುಚಾಲಿನ ಬಡಾಗಿಗೆ ಸ್ವತ್ತು ಸೇರುವಂತೆ ಮಾಡಬಾರದು (ಹುಟ್ಟಿಹ. ೧೫೬).

[ಚಲ್ಲು$_3$ (<ಚಲ್ಲ$_1$) + ಚಾಲು]

ಚಲ್ಲುತನ, ಚೆಲ್ಲುತನ (ನಾ). ಗಾಂಭೀರ್ಯವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ ; ಲಲ್ಲೆಗಾರಿಕೆ ; ಲಘುಮನೋಭಾವ: (ಕ). ಚೆಲ್ಲುತನ: ಇವೆಲ್ಲಾ ದೇವಸ್ಥಾನದ ಆವರಣದಲ್ಲಿವೆ ಅಂತ ಮೊದಲೇ ಒಂದು ಪೂಜ್ಯಭಾವನೆಯ ಪಕ್ಷಪಾತ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಬೇರೂರಿರುವದರಿಂದ, ನೋಡುವ ಕಣ್ಣಿಗೆ ಅದರಲ್ಲೇನೂ ಚೆಲ್ಲುತನ ಕಂಡುಬರುವುದಿಲ್ಲ (ಶಿಲ್ಪಶಾ. ೬): ಹಿಂದಿನ ಚೆಲ್ಲುತನವೆಲ್ಲ ಈಗ ಅಡಗಿದೆ (ಹುಂಹಾ. ೨೬೬).

[ಚಲ್ಲು$_3$ (<ಚಲ್ಲ$_1$) + – ತನ]

ಚಲ್ಲುಬಡಿ (ಕ್ರಿ). ಲಲ್ಲೆಯಾಡಂ; ವಿಲಾಸಮಾಡಂ: ಆ ಉಡುಗಿ ಕಂಡಕಂಡ ಗಂಡಸರ ತಾವ ಚಲ್ಲುಬಡೀತೈತೆ. ಇದೇನು ಚಂದವಾ ? (ಶಂಕಿಮ. ೬೦).

[ಚಲ್ಲು$_3$ (<ಚಲ್ಲ$_1$) + ಬಡಿ$_1$]

ಚಲ್ಲುವಡು (ಕ್ರಿ). ವ್ಯಾಪಿಸು ; ಆಕ್ರಮಿಸು: ಎಲ್ಲ ನಾಡುಗಳ . . . ಚಲ್ಲುವಡುತ ಗಡಿಸಱಿಗೆ ಪರಿದು (ಚಳಸ. ೧೯). [<ಚಲ್ಲು$_1$?]

ಚಲ್ಲೆ$_1$ 'ಚೆಲ್ಲೆ' ನೋ.

ಚಲ್ಲೆ$_2$ 'ಚಲ್ಲಿ$_3$' ನೋ.

ಚಲ್ಲೆ$_3$ 'ಚಲ್ಲ$_1$' ನೋ.

ಚಲ್ಲೆಗಣ್ 'ಚೆಲ್ಲೆಗಣ್' ನೋ.

ಚಲ್ಲೆಗಾರ್ತಿ 'ಚಲ್ಲಗಾರ್ತಿ' ನೋ.

ಚಲ್ಲೆನೋಟ, ಚೆಲ್ಲೆನೋಟ (ನಾ). ಸರಸವಾದ ನೋಟ ; ಸೊಬಗಿನ ನೋಟ : ವಿಲಾಸದ ದೃಷ್ಟಿ : ಚಲ್ಲೆನೋಟದಿ ರಂಗಕೇಳಿಯನೆಸಗೆಂಬ ವಲ್ಲಭೆಯೆಂದು ವಂದಪಳೊ (ಚಕಸಾಂ. ೨೩-೧೨). ಚೆಲ್ಲೆನೋಟ : ಮೆಲ್ಲಾತುದೋಱುತೊಯ್ಯನೆ ಚೆಲ್ವಿನೊಳಂ ಚೆಲ್ಲೆನೋಟಮಂ ಚೆಲ್ಲುವೆನೋ (ಚಳವಿ. ೬-೨೧೩). [ಚಲ್ಲೆ$_3$ (<ಚಲ್ಲ$_1$) + ನೋಟ]

ಚಲ್ಲೆಹ 'ಸಲ್ಲೆಹ' ನೋ.

ಚಲ್ವ 'ಚೆಲ್ವ' ನೋ.

ಚಲ್ವಿಕೆ 'ಚೆಲ್ವಿಕೆ' ನೋ.

ಚಲ್ವು 'ಚೆಲ್ವು$_1$' ನೋ.

ಚಲ್ವೆ 'ಚೆಲ್ವೆ' ನೋ.

ಚವ$_1$ 'ಚೆವು' ನೋ.

ಚವ$_2$, ಚವ್ವ$_3$, ಚೌ$_2$ (ನಾ). (ಉಕ) ೧. ರುಚಿ ; ಸೊಗಸು : ನಾಲಗೆಗೆ ಚವ ಇಲ್ಲ. ಏನೂ ಬೇಡ (ರೂಂ). ಚವ್ವ$_3$: 'ಚವ್ವಗೆಡು' ಪರಾ. ಚೌ$_2$: ೨. ಚೆನ್ನಾಗಿರುವುದಂ; ಉತ್ತಮಸ್ಥಿತಿ; ಸುಖ; ಚೈವಿ (ಉಕ): ಎಲ್ಲರಿಗಿಂತ ಚೌ ಇರೋದು ನಂದು. ಆಳಿದ್ದಾವ ರಾಜಾ ಆಗೇನಿ (ಪ್ರೇಮಕ್ರಿ. ೨೬೬). ೩. (ಆಲಂ) ಮಾತಿನಲ್ಲಿ ಗೌರವ,-ಘನತೆ (?): ಏ ಚೌ ಅದ ಏನ ಬಾಯಾಗ ? ಒಳಗ ಹೊರಗ ಯಾರ್ಯಾರ ಕೇಳ್ಯಾರಂಬೂ ಅಂಜಿಕೀ ಅಳಕಾ ಏನೂ ಇಲ್ಲೇನು ನಿನಗ? (ದೀಪು. ೫೦).

[←ಮರಾ. ಚವ್]

ಚವಂಗ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಟ ; ಚೌಕಾಬಾರದ ಆಟ; ಚಕ್ಕದ ಆಟ (ಉಕ) : ಹಗಲೆಲ್ಲ ಬೀದಿಯ ಮುದುಕಿಯರೊಡನೆ ಚವಂಗ, ಗೊಟಗುಣಿ ಆಡುವುದೇ ಅಜ್ಜಿಯ ಕೆಲಸ (ನದೀಪ. ೬೯). [?]

ಚವಕ 'ಚೌಕ$_2$' ನೋ.

ಚವಕಿ 'ಚೌಕಿ' ನೋ.

ಚವಚವನೆ (ಅ). ಮೆಲ್ಲಮೆಲ್ಲನೆ (?) : ಶಿವಸಿದ್ಧಿಯನು ನೀವು ನಿಮ್ಮೊಳಿ ಕಂಡನುಭವಿಸಿದೊಡಹುದೆ ದೇವಿಯರೆ ನವಗಿಷ್ಟು ಬುದ್ಧಿಗಲಿಸಿಯೆಂದು ಗಲ್ಲವ ಚವಚವನಲುಗಿ ಕೇಳುವನು (ಭರತ. ೪೩-೫೯).

[ಚವಚವ$_0$ + – ಅನೆ$_1$]

ಚವಟ 'ಚೌಟ' ನೋ.

ಚವಡಿ 'ಚಾವುಂಡಿ' ನೋ.

ಚವಡಿಕಿ (ನಾ). ಒಂದು ಕ್ಷುದ್ರದೇವತೆಯ ಹೆಸರು: ಎಲ್ಲಾಯಿಯ ಕನಾತಿ ಬನದ ಶಂಕರಿ . . . ಕಲ್ಲದ ಚವಡಿಕಿ ಮಾರಿಮಸಣೆ (ವಿಸಾಸು. ೫೮-೨). [<ಸಂ. ಚಾಮುಂಡಿಕಾ]

ಚವಡಿಕೆ, ಚೌಟಗಿ, ಚೌಡಕಿ, ಚೌಡಿಕೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಚರ್ಮವಾದ್ಯ ; ಒಂದು ಕಡೆಗೆ ಚರ್ಮದ ಆವರಣವಿದ್ದು, ಉದ್ದವಾದ ಹಿಡಿಕೆಯೂ, ಚರ್ಮದ ನಡುವಿನಿಂದ ಒಂದು ತೆಳ್ಳಗಿನ ಹುರಿಯೂ ಜೋಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವ ವಾದ್ಯ : (ಕ). ಚೌಟಗಿ : ಗೊಂದಲವವರು ಬಂದು ಚೌಟಗಿ ಬಾರಿಸಿಕೊಂಡು 'ಜೇಜೇ' ಅಂತ ಹೇಳ್ತಾರಲ್ಲ, ಕೇಳಿದಿಯೇನು ? (ಬೆಳುದು. ೮೩). ಚೌಡಕಿ : ಗೊಂದಲಿಗರು . . . ಇಬ್ಬರು

ಮೂವರು ಕೂಡಿ, ಸಂಬಾಳ, ಚೌಡಕಿಗಳನ್ನು ಬಾರಿಸುತ್ತಾ, ಭವಾನಿಯ ಹಾಡುಗಳನ್ನು ಹಾಡುತ್ತಾ, ಭಿಕ್ಷೆ ಬೇಡುವರು (ಕಥಾಗ. ೨೦೦) : ಚೌಡಕಿಯ ನಾದ, ಸುತಿಯ ಸೂರು, ತಾಳ ಹೆಜ್ಜೆಗಳ ಗತ್ತಿನ ಕಡಿತ (ಪೆಟ್ಟು) . . . ಇಂಪಾಗಿ ಇನ್ನಷ್ಟು ಕೇಳಬೇಕೆಂದೆನಿಸುವುದು (ಕನ್ನಜಾ. ೧೩). **ಚೌಡಿಕೆ:** "ಚವಡಿಕೆ (ಚೌಡಿಕೆ)—ಸುತಿ" (ಜಾನಕೋ. ೫೫).

[←ಮರಾ. ಚವಂಡಕೇ, ಚೌಂಡಕೀ, ಚೌಂಡಕೇ]

ಚವತಿ 'ಚೌತಿ' ನೋ.

ಚವತಿಚಂದ್ರ 'ಚೌತಿಚಂದ್ರ' ನೋ.

ಚವರ, ಚಉರ, ಚವಲ$_{1}$, ಚವುರ$_{1}$, ಚವುಲ, ಚೌರ$_{2}$ (ನಾ). ೧. ಚಮರ; ಚಾಮರ: "ಚವರಂ ಚಾಮರಮಂತದು" (ಚಶುನಿ. ೯೬) : ಮಂಗಳಾರತಿಯಿತ್ತು ಚವರ ಸೀಗುರಿಯಿಕ್ಕಿ (ಬಸರ. ೩-೮೧) ; ನೆರೆದಲರ ಚವರಮಂ ಬಿತ್ತರದಿಂ ಬೀಸುತ್ತುಮಿರ್ದರ್ (ಕಬ್ಬಿಕಾ. ೦೩೮) ; ಪಿಡಿದೆರಳ್ ಸತ್ತಿಗೆಗಳೆರಡೆರಳ್ ಚವರಗಳ (ಚಬಪು. ೪೭-೩೭) ; ಚವರದ ಕುಂಚದಾರತಿಯ . . . ಬೋನವಮಂ ಸವಿವಡಿಯೂಡುವಾಳಿಯರುಮಂ ಪದೆದಿತ್ತಳವಳ್ ವಿಳಾಸದಿಂ (ರಾಚರೀ. ೯-೩೯). **ಚಉರ:** ೧. ಧಾರೆಯುಱದು ಕೊಟ ಹೞ ಚಂನ ಮಾಡಲಾಗಿ ಚಉರ ಮರಿಯಾದಿಯುಲು (ಎಕ. X(೬), ಕೋಲಾರ. ೦೪೮-೧೭ ; 1632). **ಚವಲ$_{1}$:** ೧. ಜನಿತ ವಿದ್ಯಾದೇವತೆಯರಾ ವನಿತೆಗಾಳಿಯರಾಗಿ ಬೆಳ್ಳಿಲೆಯನು ಗಳಿಸಿ ಕೊಡೆವಿಡಿದು ಥಾಳಿಸಿದರು ಚವಲಗಳನು (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೩೦-೨೭) ; ಕರಿಯುವ್ವಾಗೆ ಧೂರೆಗಾಳು ಬೀಸ್ಯಾರು ಚವಲಾವ (ಹುಟ್ಯಹ. ೪೫). ೨. ಚಾಮರ ಬೀಸುವ ಊಳಿಗ: ಅಕ್ಕಸಾಲೆಯ ಕಾಳಯ್ಯ ಕಾಲಾಳು ಚವಲದ ಚಿಕ್ಕ (ನಾಗಳು. ೦೬-೨೬). **ಚವುರ$_{1}$:** ೧. ನನ ತಮ್ಮ ಎತ್ತರಿಸಿ ಬೀಸೋ ಚವುರವ (ಗರತಿ. ೪೧). **ಚವುಲ:** ೧. ಹಾಸಮ್ಯೊಜ್ಜುರದ ಹಲಗೆಯ ತುಳಸಮ್ಮ ಬೀಸಮ್ಮ ದೆಳ್ಳಿ ಚವುಲವ (ನಾಪದ. ೧೪). **ಚೌರ$_{2}$:** ೧. "ಚೌರಮೆನೆ ತಾಂ ಬರ್ಕುಂ ಚಾಮರಕೆ" (ಕಶರ. ೩೭) ; ಚೌರ ಬೀಸುತ್ತಿದ್ದವು ಚೌರ (ಅಮನಿ. ೫).

ಚವರ ಬೀಸು=೧. ಚಾಮರದಿಂದ ಗಾಳಿ ಹಾಕು. ೨. (ಅಲಂ) ಪೊರಕೆಯಿಂದ ಹೊಡೆ : ಇನ್ನೂ ನಿಮಗೆಷ್ಟು ಚವರಾ ಬೀಸಲೀ ಎಂದು ಕಸ ಉಡುಗುತ್ತ ಕಸಬರಿಗೆ ಸುಮ್ಮನೆ ಮೇಲೆ ಮಾಡಿದೆ (ಹುಡ್ಯಾಟ. ೫).

[<ಸಂ. ಚಾಮರ]

ಚವರಂಗ 'ಚೌರಂಗ' ನೋ.

ಚವರಬೊಂಬಾಳ, ಚವಲಬೊಂಬಾಳ, ಚೌರಬೊಂಬಾಳ (ನಾ). ರಾಜಯೋಗ್ಯವಾದ ಚಾಮರದ ಅಲಂಕಾರವುಳ್ಳ ಒಂದು ವಿಶೇಷ ರೀತಿಯ ಅಂದಣ,—ಪಾಲಕಿ: ಚವರಬೊಂಬಾಳ ಪಟ್ಟದ ರಾಜಗಲ್ಲದೆ ಯುವರಾಜ ಗುಂಟಿ ಲೋಕದೊಳು (ಭರಚ. ೮೦-೨೭). **ಚವಲಬೊಂಬಾಳ:** ಭವರೋಗಹರ . . . ಲಲಿತ ಚವಲಬೊಂಬಾಳವನೇಱ ಮೆಲ್ಲಡಿಯಿಟ್ಟು ವಿವರವನೇನ ಬಣ್ಣಿಪೆನು (ಮೋಹತ. ೪೨-೨೨) ; ಚವಲಬೊಂಬಾಳವನಿಳಿದ ಮಾಧವನು (ಮೋಹತ. ೪೨-೩೭). **ಚೌರಬೊಂಬಾಳ:** ಒಪ್ಪುವ ಚೌರಬೊಂಬಾಳವಡರ್ದು ದಿಗ್ವಿಜಯಕ್ಕೆ ಪೊಱಮಟ್ಟ (ರಾಶಚ. ೧೯-೫೭).

[ಚವರ + ಬೊಂಬಾಳ]

ಚವರಿ, ಚವಲಿ$_{1}$, ಚವುರಿ, ಚವುಲಿ, ಚೌರಿ$_{1}$, ಚೌಲಿ$_{1}$ (ನಾ). ೧. ಚಮರೀಮೃಗದ ಕೂದಲು : ತನ್ನ ಬೆನ್ನೊಳ್ ಪರೆದೊಪ್ಪಿರ್ ಕೇಶಪಾಶಂ ಕಱಯ ಚವರಿಯುಂ ಕಟ್ಟಿದಂತೆ (ಜಗವಿ. ೧೭-೧೩೩) ; ಬಾಲದ ಮೇಲಿನ ಕೂದಲು ಚವರಿಯಂತೆ ಒಪ್ಪುವವು (ಮುಂಬಯು. ೩-೫೫). ೨.=ಚವರ ೧ : ಬಿರುದಿನ ಬಳಿಯ ಚವರಿಯು ಬೀಸಿ ಮಲೆತರ ತಲೆಯ ಕೊಲದೊಳೆತ್ತಿ (ಕುಮ್ಮಾವಿ. ಒರಿಇ. ೭-೩೦) ; ಚವರಿ ಸೀಗುರಿ ಮುಂದೆ ಜುಪತಿಯರ್ ಕುವರರು (ಭ್ರರವೇ. ೨-೬೧) ; ಮಹಾರಾಜರವರು ತಮ್ಮ ಭುಜಬಲದಿಂದ ಸಂಪಾದಿಸಿದ . . . ಸೂರೇಪಾನ, ಚವರಿ, ಪಟಪಾವಡೆ ಮುಂತಾದ ಬಿರುದುಗಳನ್ನು ಹಿಡಿದಿದ್ದರು (ಚಾಮವಂ. ೩೬); ತಂಗಾಳೀಯಾ ಕೈಯೊಳಗಿರಿಸೀ ಎಸಳೀನಾ ಚವರಿ (ಗಾ. ೨-೪). ೩. ಹೆಂಗಸರು ಕೇಶಶೃಂಗಾರಕ್ಕೆಂದು ಜೋಡಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಕೂದಲ ಕಂಚ್ಟು ; ಗಂಗಾಮಣ (ಉಕ) ಅವಳ ಜಡೆ ಚಿಕ್ಕದಾದುದರಿಂದ ಚವರಿ ಸೇರಿಸಿಕೊಂಡು ಜಡೆ ಹೆಣೆದುಕೊಳ್ಳುತ್ತಾಳೆ (ರೂಢಿ). **ಚವಲಿ$_{1}$:** ೨. ಕಂದಾಟರದ ಕಾಗಕೆ ಕಳಿಹಿದಲಿ ಪರಬಳಸಿಂಗದ ಮೇಲೆ ಬಿಳಿಯ ಚವಲಿಯ ಕಟ್ಟಿ (ಎಕ. VIII, ಸಾಗರ. ೦೦೪-೬ : 1329 ?). ೩. ವನಿತಾ ಚೊಲ್ಲಹಕಂ ಚವಲಿಯಹುದೆ ಚೂಡಾರತ್ನಾ (ನೀತಿಸಾ. ೪೮೯). ೪. ತಲೆಯಲ್ಲಿ ಧರಿಸುವ ಒಂದು ಆಭರಣ : ಅಲರು ಚವಲಿ ಬೈತಲೆವಣಿ ಮುತ್ತಿನ ಬಲೆಯಿಲ್ಲ ಬಂದರೊಪ್ಪದೊಳು (ಭರಚ. ೦೬-೨೫) ; ಬೆನಕ ನಿಮ್ಮವ್ವಾಗೆ ಬೆಳ್ಳೀಯ ಶಿವದಾರ ಕುಣಿಕಾಲು ಚವಲೀ ಕೊನೆ ಮುಡಿಯೋ (ಹುಟ್ಯಹ. ೩೦); ಹಬ್ಬಿಗೆಲ್ಲಿ ಮರೆತೆ ಹವಳಾವ ಜಾಣಾನ ಮಗ್ಗುಲಲ್ಲಿ ಮರೆತೆ ಚವಲಿಯ (ಜ್ಯಸರ್ವ. ೦೩೧). **ಚವುರಿ:** ೧. ಸುಮನಃ-ಹುವ್ವು, ವಾಲ-ಚವುರಿಯ (ಬಾಹಟೀ. ೨-೬-೩೫ ವ). ೨. ಕೋಳುಗಳ ನೀಡಿ ಚವುರಿಗಳ ಬೀಸುವ ಹೆಣ್ಣುಗಳ ನಡುವೆ (ವಚಕಾ. ೫೦) ; ಸತ್ತಿಗೆ ಸೀಗುರಿ ಸೂರೆಪಾನ ಕುಂಚ ಚವುರಿ ಬೀಸಣಿಗೆ . . . ಕಣ್ಣೀರವಾದಿ ಬಿರುದುಗಳು ಮುಂತಾದುವನ್ನು ಹಿಡಿದು ಊಳಿಗಗುಡುತ್ತ (ಚಟ್ಯಅ. ೩೦-೮). ೩. ಎಡಗಯ್ಯೊಳ್ ಕೊಟ್ಟರ್ಥದಂತೆ ತಳಿಗೆಯ ಕೂಟನಂತೆ ಮುಡಿದ ಚವುರಿಯಂತೆ ನೆಲಹಿನ ಮೊಸರಂತೆ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೮-೦೪೩ ಅವಿಟ). ೫. ಚಿತ್ರದುರ್ಗದ ಪಾಳೆಯಗಾರರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಬಳಕೆಯಲ್ಲಿದ್ದ ಒಂದು ನಾಣ್ಯ: ದುರ್ಗವು ಕೈವಶವಾದ ಮೇಲೆ . . . ಸಿಕ್ಕದ ನಾಣ್ಯಗಳ ವಿವರ: ೬,೪೦೦,೦೦೦ —ಬೆಳ್ಳೀನಾಣ್ಯ . . . ೧,೦೦೦,೦೦೦ —ಚವುರಿ (ಚಿತ್ರಪಾ. ೦೦೩). **ಚವುಲಿ:** ೪. ಅಕೆ ಚವುಲಿ, ಬೈತಲೆಮಣಿ ಮುಂತಾದ ಆಭರಣಗಳನ್ನು ಧರಿಸಿದ್ದಾಳೆ (ರೂಢಿ). **ಚೌರಿ$_{1}$:** ೨. ಅಳವಡಿಸಿಕ್ಕಿದಾ ಬಳಿಯ ಚೌರಿಗಳುಜ್ವಲಕಾಂತಿ ನೀಳ್ದುಗೊಂದಳಿಸಿರೆ (ಕುಶುಮಾ. ೮-೬೫) : ನೆಗಹಿ ಬೀಸುವ ಚೌರಿಗಳ ಸನ್ನೆಗೆ ಚತುರ್ಬಲವೆಲ್ಲ ದ್ರೋಣನ ದೃಗುಪಥಕೆ ಕೋಱದರು (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೯-೦೭). ೩. ಬಾಲ ಮಾಣಿಕವನುಡು ಸಾದ ಕಿವಿಯಲಿ ಕೂಡು ಕಾಲ ಪೆಂಡೆಯವ ಮುಡಿ ಚೌರಿಯುಂ ಕಾಲ್ಗಟ್ಟು (ಹಚಕಾ. ೪-೪೯) : ಅಂಗನೆ ಚೌರಿ ಕಾಲಿಗೆ ಕಟ್ಟಿ ಮುಂಗೈಗೆ ತಾಳಿಯ ಬಿಗಿದು . . . ರಂಗನ ಸ್ಮರಿಸುತ ಹೊಱಗೆ ಹೊಱಟಳು (ಪುರಂದ. ೦-೦೧೧-೫). ೪. ಹೆರಳಿಂಗೆ ರನ್ನ ಕೆತ್ತಿಸಿದ ರಾಗಟೆ ಚೌರಿ ಗೊಂಡೆ ಮುತ್ತಿನ ಕುಚ್ಚುಗಳು (ಶ್ರೀಳ್ಯಪಾ. ೧೦). ೬. (ಮಂಟಪ ಮುಂತಾದುವುಗಳ) ಅಲಂಕಾರಕ್ಕಾಗಿ ಕಟ್ಟುವ ಕುಚ್ಚು : ಕಟ್ಟಿದ ಚೌರಿಗಳ್ ಗಗನಮಂ ಮಿಗೆ ಚುಂಬಿಪ ಕೂವಕಂಭಂ (ಚಚಳು. ೦೨-೫೪) : ಆಯಿದನು . . . ಕುಣಿವ ಗಂಟೆಯ ಹೊಳೆವ ಹೊಂಗಱಯ ಬಾಯಿಧಾರೆಯ ತೈಲಲೇಪನದಾಯತದ ಚೌರಿಗಳ ರಿಪುಭಟನಾಯುಷದ ಕಡೆವಗಲಭುಕ್ತಿಯ ಶಕ್ತಿಯನು ನೃಪತಿ (ಕುವ್ಯಾಶ. ೩-೬೫) ; ಬಿಳಿಯ ಚೌರಿಯ ಮೇಲುಗಟ್ಟಿನ ಹೊಳಹು ಮಿಗೆ ರಚಿಸಿದರು ಸತಿಯ ವಿವಾಹಮಂಟಪವ (ನಳಚ. ೩-೬). **ಚೌಲಿ$_{1}$:** ೩. ಜೌಲಿ, ಟೀಪು, ಪಿನ್ನು ಮೊದಲಾದುವು ಹೆಂಗಸರ ಕೇಶಾಲಂಕಾರ ಸಾಮಗ್ರಿಗಳು (ರೂಢಿ). [<ಸಂ. ಚಮರೀ]

ಚವರಿಕೊಟ್ಟು, ಚೌರಿಕೊಟ್ಟು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಚವರಿ ಸೇರಿರುವ ತಲೆಯ ಆಭರಣ; ಚಿನ್ನದ ಕೊಪ್ಪಿನಲ್ಲಿ ಸೇರಿಸಿ ಕಟ್ಟಿರುವ ಚಮರೀಮೃಗದ ಕೂದಲಿಂದ ಮಾಡಿದ ಗೊಂಡೆ ; ಚವಲಿತುಂಬು : (ಕ). **ಚೌರಿಕೊಟ್ಟು:** ರೇಗಟೆ, ಕೇದಿಗೆ, ಚೌರಿಕೊಟ್ಟು, ಜಡೆಬಂಗಾರ, ಗೊಂಡ್ಯ . . . ಡಾಬು ಮೊದಲಾದ ಆಭರಣಗಳನ್ನು ಧರಿಸಿಕೊಂಡು (ಮಲೆಮಂ. ೩೮). [ಚವರಿ + ಕೊಟ್ಟು$_{2}$]

ಚವರಿಕೊಪ್ಪು (ನಾ). = ಚವರಿಕೊಟ್ಟು : (ಕ): [ಚವರಿ + ಕೊಪ್ಪು$_{8}$]

ಚವರಿಗೆ 'ಚರಿಗೆ$_1$' ನೋ.

ಚವರಿಬಿಜ್ಜಣ (ನಾ). ಚವರಿಯಿಂದ ಮಾಡಿದ ಬೀಸಣಿಗೆ: ಚವರಿ ಬಿಜ್ಜಣವಿಡಿದ ಬಾಗಿರ್ದ ಮಯಕುವರಿ, ಹೆದರುತಂಜುತೆ ಮೆಲ್ಲನೆಯ ಮಾತು ತೆಗೆದಳು (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೬೫೦-೨೫೩). [ಚವರಿ + ಬಿಜ್ಜಣ]

ಚವರಿಮಿಗ (ನಾ). =ಚಮರೀಮೃಗ: ಮಜಿಯಾನೆಗಳ್ ಕಲಂಕಿದ ದಡೆಯಂ ತುದಿವಾಲದಿಂ ಬಟಿವ ಚವರಿಮಿಗಂಗಳಿಂ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೪೩-೨೩).

[ಚವರಿ + ಮಿಗ]

ಚವರೀಮೃಗ (ನಾ). =ಚಮರೀಮೃಗ: "ಸೃಮರಃ–ದೊಡ್ಡ ಚವ[ಪಾಠಾಂ. ಮ]ರೀಮೃಗ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೭೬). [<ಸಂ. ಚಮರೀಮೃಗ]

ಚವರೆ (ನಾ). (?) : ದೇವಿಯರ ಚವರೆಯಲು × × × ಕಲುಕುಳ (ಸೌತಿಇ. ೧೯೭೨. ಉಡುಪಿ. ೩೪೨-೩೦ ; ?). [?]

ಚವರ್ಗ (ನಾ).[ವ್ಯಾಕ] ಚ, ಛ, ಜ, ಝ, ಞ ಎಂಬ ಐದು ಅಕ್ಷರಗಳ ಗುಂಪು : ಚಟವರ್ಗಂ=ಚವರ್ಗ ಟವರ್ಗಂಗಳ್ (ಶಮದ. ೬೩ ಟೀಕ); ವರ್ಗಗಳಿಗೆ ಕ್ರಮವಾಗಿ ಕವರ್ಗ, ಚವರ್ಗ, ಟವರ್ಗ, ತವರ್ಗ, ಪವರ್ಗ ಎಂದು ಆಯಾ ವರ್ಗದ ಮೊದಲನೆಯ ವ್ಯಂಜನದ ಹೆಸರನ್ನು ಇಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ (ಮುಧ್ಯಮ. ೧೩). [ಚ + ವರ್ಗ]

ಚವಲ$_1$ 'ಚವರ' ನೋ.

ಚವಲ$_2$ (ನಾ). ಹುಟ್ಟುಕೂದಲನ್ನು ತೆಗೆಸುವುದು; ಮುಡಿ ತೆಗೆಸುವುದು; ಚೌಲಕರ್ಮ; ಜಾವಳ ಇಳಿಸುವಿಕೆ (ಉಕ): ಹುಟ್ಟಿದಾಗ ಹಾಡುವ ಹಾಡುಗಳಿವೆ; ಚವಲದ ಹಾಡುಗಳಿವೆ (ಜಾನಗೀ. ೧೭); ಮದುವೆ, ಮುಂಜಿ, ಚವಲ . . . ಮತೀಯ ಪ್ರೇರಣೆಗಳನ್ನು ಬಿಂಬಿಸುವ ಸಾವಿರಾರು ಹಾಡುಗಳಿವೆ (ಸುವರ್ಣ. ೧೨೩). [<ಸಂ. ಚೌಲ]

ಚವಲ$_3$, ಚವಲಿ$_2$, ಚೌಲ$_2$, ಚೌಲಿ$_2$ (ನಾ). ಎರಡಾಣೆ ಬೆಲೆಯ ಬೆಳ್ಳಿಯ ಒಂದು ಚಿಕ್ಕ ನಾಣ್ಯ : ಒಂದು ಚವಲ ದಕ್ಷಿಣೆ ಕೊಡಬೇಕು (ಕರುಕ. ೪೭); ಅವರದು–ಚವಲದಲ್ಲಿಯ ಡೌಲು ! (ಸುಕ್ರುಮು. ೧೫); ಒಂದು ಚವಲ 'ಇನಾಂ' ಎಂದು ತಮ್ಮ ಒಕ್ಕಲುಗಳಿಗೆ ಕೊಡುತ್ತಿದ್ದರು (ಶರಾವ. ೧೬೦). **ಚವಲಿ$_2$**: ಗೌಡ ಬೇಡಬೇಡವೆಂದರೂ ಎರಡಾಣೆಯ ಚವಲಿಯೊಂದನ್ನು ಅವನ ಕೈಯಲ್ಲಿ ತುರುಕಿದರು (ಮುಕ್ಕಿರುದಾ. ೪): 'ಚವಲಿ ಯಲ್ಲಿಯ ಡವಲು' ಎಂಬಂತೆ ವಿಶೇಷ ಆಭರಣಗಳಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ (ಮುಂಗಾರು. ೨೯). **ಚೌಲ$_2$** : ನೀರು ತುಂಬಿದ ಪಂಚಪಾತ್ರೆಯೊಳಗೆ ಒಂದು ಚೌಲವನ್ನು ಚಲ್ಲಿ . . . ವಕ್ರರೇಷೆಯಿಂದ ನೋಡಿರಿ : ಅದು ಪಾವಲಿಯಷ್ಟು ದೊಡ್ಡದಾಗಿ ಕಾಣಿಸುತ್ತದೆ (ಮುಂಬಯಿ. ೩-೯೩). **ಚೌಲಿ$_2$** : ಗಡಿಯಾಳಗಳು ತೀರ ಸಣ್ಣವೆಂದರೆ ಚೌಲಿಯಷ್ಟು ಇರುತ್ತವೆ (ಮುಂಬಯಿ. ೩-೮೬).

[←ಮರಾ. ಚವಲ್, ಚವಲೀ. / ತಮಿ. ಚವಲ : ತುಳು. ಚವಲೊ ; ತೆಲು. ಚವಲ]

ಚವಲಂಬ (ನಾ). ಕಣ್ಣಿವೆ ; ರೆಪ್ಪೆ: "ಚವಲಂಬಮೆಂದು ಕಣ್ಣಿವೆ" (ಕವಿಶಂ. ೧೮೩); ಪೊಂಗಜಿಯು ಕವಲಂಬಂ ಚವಲಂಬವಾಡದ ಮುನ್ನಮೋಡುವಿನಂ ಪೋಗೆಚ್ಚಂ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೧೯೫-೩) ; ಚವಲಂಬವನವಲಂಬಿಸಿ ನಗೆಯುಂ ಕಣ್ಣಗೊನೆಗಿದೆ (ಅರಳು. ೪೯೩-೧). [?]

ಚವಲಚೊಂಬಾಳ 'ಚವರಬೊಂಬಾಳ' ನೋ.

ಚವಲಿ$_1$ 'ಚವರಿ' ನೋ.

ಚವಲಿ$_2$ ಚವಲ$_3$' ನೋ.

ಚವಲಿತುಂಬು (ನಾ). ತಲೆಯಲ್ಲಿ ಧರಿಸುವ ಒಂದು ಆಭರಣ : ಆಕೆ ಚವಲಿತುಂಬು ಹಾಕಿಕೊಂಡಿದ್ದಾಳೆ (ರೂಢಿ).

[ಚವಲಿ$_1$(<ಚವರಿ) + ತುಂಬು$_2$]

ಚವಳಿ, ಚವಳೆ, ಜವಳಿ$_4$ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ತರಕಾರಿ ; ಗೋರಿಕಾಯಿ: ಹೀರೆ ಸೌತೆ ಕೂಷ್ಮಾಂಡಳಿಗೂಗುರಿ ಕಾರಸೆಗಡಲೆ ಚವಳಿ ಬಿಂಬುಬಿಜುಸೀಜದ ಮಡಿವಾಗಲ ಹಾಗಲ . . . ಶಾಖಾಳಿಗಳಿಂ ಸಲೆ ಸಂಭಾರಂ ಬೊರೆದುಪ್ಪಿನಕಾಯಿಗಳನೆಡೆವಡಿದಿಳೆದೆಳಿದದೆ (ಮುದೀಪು. ೨೮-೭); ಚವಳಿ, ಬದನೆ, ಅವರೆ, ಸವತಿ, ಕೋತಂಬರಿ, ಸಾಸಿವೆ, ಮುಂತಾದ ತೋಟಗಳಲ್ಲಿ ಬೆಳೆಯುವ ಪಲ್ಲೆಕಾಯಿಗಳು (ಕಥಾಗ. ೪೫೭) ; ಗೋವಿನ ಜೋಳದೊಡನೆ ಚವಳಿಯನ್ನು ತುಸು ಕೂಡಿಸಿದರೆ, ಬಾಳಿಕಬಹಳ ಒಳ್ಳೆಯದಾಗುವದು (ಗೋಗ್ರಾಸ. ೭೦). **ಚವಳೆ** : ಚವಳೆ ಹೀರಿ ಹಾಗಲು . . . ಎಂಬ ಕಾಯಿ ಎಲೆ ಪಲ್ಲೆಗಳು (ಮುಂಬಯಿ. ೩-೧೯೩). **ಜವಳಿ$_4$**. 'ಜವಳಿಕಾಯಿ' ಪರಾ.

[← ಮರಾ. ಚವಳೀ, ಚಂವಳೀ]

ಚವಳಿಕಾಯಿ, ಜವಳಿಕಾಯಿ (ನಾ). ಗೋರಿಕಾಯಿ: ಅವ್ವ ಝುರಡಿಯೊಳಗೆ ಹಾಕಿಟ್ಟ ಚವಳಿಕಾಯಿ ಆರಿಸುತ್ತ . . . ಕೂತಿದ್ದಳು (ಬ್ರನಿ. ೨೬೦). **ಜವಳಿಕಾಯಿ** : ಕಡೂರಿನಿಂದ ಉತ್ತರಕ್ಕೆ ಗೋರಿಕಾಯಿಯನ್ನು 'ಜವಳೀಕಾಯಿ' ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ (ಸುವರ್ಣ. ೨೬೦).

[ಚವಳಿ + ಕಾಯಿ$_4$(<ಕಾಯ್$_4$)]

ಚವಳೆ 'ಚವಳಿ' ನೋ.

ಚವಿ (ನಾ). ಹೊಳಪು ; ಕಾಂತಿ : "ಕಳೆಗದಿರು ಮಿನುಗು . . . ಬೆಳಗುಂ ಚವಿಯುಂ ತಿಳಿವೆಸರ್ ಕಾಂತಿಗೆ" (ಕಬ್ಬಮಂ. ೦೩): ನುಡಿಯ ಪಲ್ಲಳಿ ಚ[ಪಾಠಾಂ. ಛ]ವಿಯುಂ ತುಟಿದಳಿರ ಕೆಂಪುಮೇಂ ಕಿದಜಿದುದೋ (ಅರ್ಧನೇ. ೦-೯೩) ; ಮಿಸುನಿ ರತುನದ ಚವಿ[ಪಾಠಾಂ. ರತ್ನಪ್ರಭೆ]ಗಳಲ್ಲಿ ರಂಜಿಸುವ ಮಂಟಪದೊಳಗೆ . . . ಅವನೀಶನಿದ್ದನು ಸಿಂಹಪೀಠದಲಿ (ನಳಚ. ೪-೨೩).

[<ಸಂ. ಛವಿ]

ಚವಿಕೆ (ನಾ). ಮೆಣಸಿನ ಜಾತಿಗೆ ಸೇರಿದ ಒಂದು ಔಷಧಿ ಸಸ್ಯ : (ಕ).

[←ಮರಾ. ಚವಕ್]

ಚವಿಸು (ಕ್ರಿ). ತಳತಳಿಸು; ಮಿರುಗು; ಪ್ರಕಾಶಿಸು; ಹೊಳೆ.

ಚವಿಚವಿಸು, ಚವಚವಿಸು (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ) : ಹರಳೋಲೆ ಮಕರಿಕಾಪತ್ರ ಮೂಗುತಿ ಸಣ್ಣಗೆಜೆಯ ತಿಲಕ ಚವಿಚವಿಸೆ (ಭರತ. ೪೦-೫೩) ; ನೀನೀಗ ಧವಳಪಟ್ಟೆಯ ನೂಂಕಿ ಮೊಗದೋಜೆ ಮೋಹನ ಚವಚವಿಸಿದುದೆಂದರವರು (ಭರತ. ೦೯-೧೩೬). [ಚವಿ + -ಇಸು$_3$]

ಚವು$_1$ 'ಚೌ$_1$' ನೋ.

ಚವು$_2$ 'ಚೆವು' ನೋ.

ಚವುಂಡನಾಯಕ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಲೋಕವಿದ್ಯಾಧರನ ವಾಳೆಯಜಿಪ್ಪ ಚವುಣ್ಣನಾಯಕ ಅವಂಗೆ ಕೊಟ್ಟ ಮಣ್ಣ ಬಸದಿಗೆ (ಎಕ. VI, ಕಡೂರು. ೮-೦೦ ; ಶ. ೯೯೦). [<ಚಾವುಂಡ + ನಾಯಕ]

ಚವುಕ 'ಚೌಕ$_2$' ನೋ.

ಚವುಕಛತ್ರಿ (ನಾ). ಚಚ್ಚೌಕವಾದ ಕೊಡೆ,-ಛತ್ರಿ: ಮುತ್ತಿನ ಚವುಕಛತ್ರಿ ಪಲ್ಲವದ ಪಲ್ಲರಿಗಳೆತ್ತಿದವು (ಸಿಂಗಿರಾ. ೭-೪೩). 'ಚವುಕಸತ್ತಿಗೆ' ಪರಾ.

[ಚವುಕ (<ಚೌಕ$_2$) + ಛತ್ರಿ$_2$]

ಚವುಕವಳಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸೀರೆ : ಭುವನಕೋಶದ ಸೀರೆ ಶುಭ್ರಪಟ್ಟಾವಳಿ ನವರಂಗವು ಕರ್ಪವಡ ಚವುಕವಳಿಯು ಸಿಂಹಳಾಂತಕ ಕರಿಯು ಅವುಗಿದೇವನ ಮನೆಯೊಳಗೆ (ಅಮುಸಾಂ. ೪-೨೩).

[ಚವುಕ (<ಚೌಕ$_2$) + ವಳಿ$_5$ (<ಪಟ್ಟಿ$_7$)]

ಚವುಕಸತ್ತಿಗೆ 'ಚೌಕಸತ್ತಿಗೆ' ನೋ.

ಚವುಕಳಿ 'ಚೌಕಳಿ' ನೋ.

ಚವುಕಿ 'ಚೌಕಿ' ನೋ.

ಚವುಕಿಗೆ 'ಚೌಕಿಗೆ' ನೋ.

ಚವುಕು 'ಚೌಕ₃' ನೋ.

ಚವುಕುಳಿ 'ಚೌಕಳಿ' ನೋ.

ಚವುಗಾವೆ 'ಚೌಗಾವೆ' ನೋ.

ಚವುಟು (ನಾ). (?) : ಪಟ್ಟಸೇಗಾಣ (ವಾಣಿ) × × × ಮಾನಿ ಚವುಟುಂ ಪ್ರತಿಗ್ರಹೇ ಮಾಲಾಕಾರಿಂಮ ಪುಂಪಸೂತ್ರತ್ರಯುಂ ಚ ದತ್ತವಾನ್ (ಕಇಳ. ೭೦-೪೬-೬೨ : 1104). [?]

ಚವುಡಂಗಿ, ಚೌಡಂಗಿ, ತವುಡಂಗಿ, ತೌಡಂಗಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : ಮೂತ್ರರಕ್ಷೆಕ್ಕೆ:–ಚತುರ್ಭಾಗ ಚವುಡಂಗಿರಸ ಆವಿನ ನೊರೆಪಾಲು ಕುಡಿಸುವುದು (ವಿದ್ಯವಿ. ೧೨೪). **ಚೌಡಂಗಿ :** ಚೌಡಂಗಿ ಸೊಪ್ಪಿನ ರಸ, ನೆಲಗುಳ್ಳದ ರಸ ಹೆಗ್ಗುಳ್ಳದ ರಸ (ಸಕಲವೈ. ೫೦. ೪೪೪). **ತವುಡಂಗಿ:** "ತವು [ಪಾಠಾಂ. ತೌ]ಡಂಗಿ ಅಜಗಂಧಿಯುಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೪೦-೬೨). **ತೌಡಂಗಿ :** ಮೇಲಿನ 'ಮಂಗರಾ' ಪ್ರಯೋಗದ ಪಾಠಾಂತರವನ್ನು ನೋಡಿ. [?]

ಚವುಡಿ 'ಚಾವುಂಡಿ' ನೋ.

ಚವುತಿ 'ಚೌತಿ' ನೋ.

ಚವುಥಾಯ 'ಚೌಥಾಯಿ' ನೋ.

ಚವುದಂತ 'ಚೌದಂತ' ನೋ.

ಚವುದರಿ 'ಚೌಧುರಿ' ನೋ.

ಚವುದಳ 'ಚೌದಳ' ನೋ.

ಚವುಪಟಮಲ್ಲ 'ಚೌಪಟಮಲ್ಲ' ನೋ.

ಚವುಪದಿ 'ಚೌಪದಿ' ನೋ.

ಚವುಪರ್ಣ (ನಾ). ಗರುಡ : [ಸಿ]ರಿಯೊಳು ಕಾಣ್ಬಾನಂ ಜಲದೊಳಂಬುಜ ದಾಶರಥಂಗೆ ರಾಘವಂ ಕಲಿ ಚವುಪರ್ಣನಾ ವಿನತೆಗಂತನುರಾಗದೆ ಪುಟ್ಟಿ ಕೀರ್ತಿಯಿಂ ನಿಲಿಸುವ ಪಾಂಗಿನಿಂ (ಕಇ. IV, ೨೨-೧೬ : 1024). [<ಸಂ. ಸುಪರ್ಣ]

ಚವುಬಾರ 'ಚೌಬಾರ' ನೋ.

ಚವುರ₁ 'ಚವರ' ನೋ.

ಚವುರ₂ 'ಚೌರ₁' ನೋ.

ಚವುರಸ 'ಚೌರಸ' ನೋ.

ಚವುರಾಶಿ 'ಚೌರಾಸಿ' ನೋ.

ಚವುರಿ 'ಚವರಿ' ನೋ.

ಚವುರಿಸು (ಕ್ರಿ). ಚಾಮರ ಬೀಸು; ಚಾಮರಸೇವೆ ಮಾಡು: ಎಸಳೆಸಳಿನ ಸಿರಸಲ ಚವುರಿಸುವದು ವೈಯನ್ನ ಬೀಸಲು ವೈನವಿರೇರಿದ ಸೇರಿಳ ನವಕನ್ನೆ (ಮುಕ್ತಕಂ. ೪೪-೨). [ಚವುರ (<ಚವರ) + –ಇಸು₃]

ಚವುರಿಹುಲ್ಲು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹುಲ್ಲು : (ಮೈಪಿಗ. ೦೪-೨೬೪). [ಚವುರಿ₁ + ಹುಲ್ಲು (<ಪುಲ್)]

ಚವುಲ 'ಚವರ' ನೋ.

ಚವುಲಿ 'ಚವರಿ' ನೋ.

ಚವುವಟ್ಟೆ, ಚವ್ವಟ್ಟೆ (ನಾ). ೧. ನಾಲ್ಕು ಹಾದಿಗಳ . ೨. ನಾಲ್ಕು ಹಾದಿ ಕೂಡುವ ಸ್ಥಳ ; ಚೌಪಟ ; ಚೌಕ : ಜೂದಿನ ಕಟ್ಟೆ ವೈಲಿಗೆ ಸಂತೆಯುಂಗಡಿ ಬೀದಿ ಚವುವಟ್ಟೆ [ಪಾಠಾಂ. ಚವ್ವಟ್ಟೆ, ಚಾವ್ವಟ್ಟೆ]ಗಳೊಳಗೆ ಬಾದುರನವರ ಕಾಣದೆ (ಕುಧಾಸಾಂ. ೦೮-೦೨೦). **ಚವ್ವಟ್ಟೆ:** ಮೇಲಿನ ಪ್ರಯೋಗದ ಪಾಠಾಂತರವನ್ನು ನೋಡಿ. [ಚವು₁ (<ಚೌ₁) + ಬಟ್ಟೆ₃]

ಚವುಷಷ್ಟಿ 'ಚೌಷಷ್ಟಿ' ನೋ.

ಚವುಸರ 'ಚೌಸರ' ನೋ.

ಚವುಳಪ್ರಪ್ತ (ನಾ). ಸವುಳಂಭೂಮಿ ; ಚೌಳುನೆಲ (?) ಗೋಪಣ್ಣ ದೇವಣ್ಣಂಗಳ ಕಯಿಲು ಕೊಂಡ ಚವುಳಪ್ರಪ್ತದ ಕಂಬ ೩ ಕಂ ಸಿಧಾಯ ಬೆ ೩ (ಎಕ. XI, ಹೊಳಲ್ಕೆ. ೦೩೬-೬೩ ; 1307). [ಚವುಳು (<ಸವುಳು₁) + ಪ್ರಪ್ತ ?]

ಚವುಳಿ 'ಚೌಳಿ₁' ನೋ.

ಚವುಳು 'ಸವುಳು₁' ನೋ.

ಚವುಳುಪ್ಪು 'ಸವುಳಂಪ್ಪು' ನೋ.

ಚವುಳುಭೂಮಿ 'ಸವುಳುಭೂಮಿ' ನೋ.

ಚವುಳುಮಣ್ಣು 'ಸವುಳುಮಣ್ಣು' ನೋ.

ಚವೆ 'ಚವ್ವೆ' ನೋ.

ಚವ್ಯ (ನಾ). = ಚವ್ವೆ : "ಕೃಕವಾಕು ಮಸ್ತಕಂ ನೇತ್ರಿಯೆನೆ ಚವ್ಯವಕ್ಕು [ಪಾಠಾಂ. ಚವ್ವಮುಕ್ಕು, ಚವ್ವೆಯುಕ್ಕು]" (ಮಂಗರಾ. ೪೨-೬೮) : "ಚಕ್ರಿಕಾ – ಚವ್ಯ" (ಒಷಧಿ. ೫೩) : ತ್ರಿಕಟುಕಮುಂ . . . ಜೀರಕ ಚವ್ಯ ಲವಣ ಸಂವರ್ಚಕಮುಮ್ಮುತಂ ಶ್ಲೇಷ್ಮವಾತಶೂಲಾಪಹರಂ (ಅಶ್ವಶಾ. ೦೦-೦೦). [ಸಂ.]

ಚವ್ವ₁ 'ಚವ್ವೆ' ನೋ.

ಚವ್ವ₂ 'ಚೌ₁' ನೋ.

ಚವ್ವ₃ 'ಚವ₂' ನೋ.

ಚವ್ವಂಗುಲ 'ಚೌವಂಗುಲ' ನೋ.

ಚವ್ವಗೆಡು (ಕ್ರಿ). ಹದಗೆಡು ; ರೀತಿಗೆಡು : ಕಾಲು ಬಿದ್ದರು ಇವಗ ಕರುಣ ಹುಟ್ಟುವದಿಲ್ಲ ನೀತಿ ನಡಾವಳಿಯಿಂದ ಚವ್ವಗೆಟ್ಟನೆ, ಮತಿಗೆಟ್ಟನೆ (ಮದ್ಯಾಹ. ೮೩). [ಚವ್ವ₃ (<ಚವ₂) + ಕೆಡು₁]

ಚವ್ವಟ 'ಚೌವಟ್ಟ' ನೋ.

ಚವ್ವಟ್ಟೆ 'ಚವುವಟ್ಟೆ' ನೋ.

ಚವ್ವಲಿಸು 'ಜವ್ವರಿಸು' ನೋ.

ಚವ್ವಾಳಿ (ನಾ). (ಉಕ) ಉದ್ದವಾದ ನಾಲ್ಕು ಸೀಳುಗಳನ್ನು ಜೋಡಿಸಿ ಹೊಲಿದ ಚೌಕಾಕಾರದ ಬಟ್ಟೆ ; ಹಾಸುವ ಜಮುಖಾನದಂತಹ ಬಟ್ಟೆ : ಆ ಹೊರಸಿನ ಮೇಲೆ ಏನೋ ಒಂದು ಚವ್ವಾಳಿಯ ಹಾಗೆ ಒಗೆದದ್ದು (ಕನ್ನಡಿ. ೦೦೨) ; ಒಬ್ಬಳು ಚವ್ವಾಳಿಯ ಒಂದು ಚುಂಗು ಕೈಯಲ್ಲಿ ಹಿಡಿದುಕೊಂಡು . . . ಧೂಳೆಬ್ಬಿಸಿದ್ದರ (ಸ್ವಪ್ನಶಿಲೆ. ೨೩೪). [← ಮರಾ. ಚವಾಳ, ಚವಾಳೀ]

ಚವ್ವಿ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ ; ಮಕ್ಕಳನ್ನು ಮಲಗಿಸುವಾಗ ಮೆಲ್ಲಗೆ ತಟ್ಟುವುದಕ್ಕೆ ಹೇಳುವ ಮಾತು : ಆ ಚಳಿಗಾಳಿಗೆ ಶಿವು . . . ಕುಸಗುಡಹತ್ತಿದ. ಪಾರ್ವತಿ ಅವನ ಮಗ್ಗುಲಲ್ಲಿಯೇ ಮಲಗಿ ಚವ್ವಿಬಡಿಯಹತ್ತಿದಳು (ನಡುಗೋ. ೩೮).

ಚವ್ವೀಶ 'ಚೌವೀಸ' ನೋ.

ಚವ್ವೆ, ಚವೆ, ಚವ್ವ₁ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : "ಕೃಕವಾಕು ಮಸ್ತಕಂ ನೇತ್ರಿಯೆನೆ ಚವ್ವೆಯುಕ್ಕು [ಪಾಠಾಂ. ಚವ್ಯವಕ್ಕು, ಚವ್ವಮುಕ್ಕು]" (ಮಂಗರಾ. ೪೨-೬೮). **ಚವೆ :** ತಾಳೀಸಪತ್ರ ದು ಕ್ಕ ೩ ತೂಕ, ಮೆಣಸು ದುಡ್ಡು ೩ ತೂಕ, ಚವೆ ದು ೩ ತೂಕ . . . ಇಷ್ಟನ್ನೂ ಇಡಿದು ಚೂರ್ಣವಂ ಮಾಡಿ (ವಿದ್ಯವಿ. ೩೨). **ಚವ್ವ₁ :** ಮೇಲಿನ 'ಮಂಗರಾ' ಪ್ರಯೋಗದ ಪಾಠಾಂತರವನ್ನು ನೋಡಿ. [<ಸಂ. ಚವ್ಯಾ]

ಚಷಕ (ನಾ). ಮದ್ಯವನ್ನು ಕುಡಿಯುವ ಬಟ್ಟಲು ; ಪಾನಪಾತ್ರ : "ಮಧುಪಾತ್ರಂ ಚಷಕಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೪೯-೨೬) : "ಗರ್ಗರೀ, ಅನುತರ್ಷ, ಚಷಕ, ಸರಕ–ಈ ೪ ಕಿಲಿವಟ್ಟಲ್" (ಹಲಾಯು. ೫೪-೦೬೨) ; ಇರೆ ನವ ಪದ್ಮರಾಗ ಚಷಕಂ ನಿಜಹಸ್ತತಳಾಗ್ರದೊಳ್ (ಜಗವಿ. ೦೬-೦೦೫). [ಸಂ.]

ಚಷಕಭಾಂಡ (ನಾ). ಮದ್ಯದ ಪಾತ್ರೆ : ಕಡುಮುಳಿದವನರ್ೞಂಕೆ ಚಷಕ ಭಾಂಡದ ಮೇಲೆ ಪೊಡೆಗೆಡೆಯುತೆ (ಆರಾದ. ೬-೧೩). [ಚಷಕ + ಭಾಂಡ]

ಚಷಾಲ (ನಾ). ಯಜ್ಞಶಾಲೆಯಲ್ಲಿ ಯೂಪಸ್ತಂಭದ ತುದಿಗೆ ಸೇರಿಸಿದ ಮರದ ಬಳೆ: ಯೂಪಮಂತೇಕವಿಂಶತಿಗಳುತ್ಕೃಷ್ಟ ತ್ರಿವೃತ್ಸೂತ್ರಭೂಷಿತ ಚಷಾಲದಿಂ ಮೆಱೆದುವಾ ಮಂಟಪದೊಳು (ಜೈಮಿಭಾ. ೩೩-೩೭). [ಸಂ.]

ಚಷ್ಮ(ನಾ). ಅಪಹರಿಸುವುದು ; ಲಪಟಾಯಿಸುವುದು : ಹೊರಡುವವರು . . . ಹೆಣ್ಣಿನವರಲ್ಲಿ ಯಥೇಷ್ಟವಾಗಿ ಪಾತ್ರೆ-ಪಳಗಗಳನ್ನು 'ಚಷ್ಮ' ಹೊಡೆದಿದ್ದರು (ಮನೆಪಿ. ೨೫) : ಹಗಲು ಹೂ ಮಾಡುವುದು, ರಾತ್ರಿ ಹೂವಿನ ಕಾಲು ತಲೆ ಕಡಿದು 'ಚಷ್ಮ' ಮಾಡುವುದು (ದೀಪಹ. I, ೭) : ಅಪ್ಪನ ಪಾಕೀಟನೊಳಗಿಂದ ಐದುರೂಪಾಯಿಯ ನೋಟನ್ನು ಚಷ್ಮಮಾಡಿ . . . ಒಂದು ಮಟ್ಟವನ್ನು ಮುಟ್ಟಿದ್ದನು (ಗಂಪಾಯಿ. ೫೪).
[←ಹಿಂ. ಚಸನಾ ; ಮರಾ. ಚಸಣೇ=ಮೋಸ]

ಚಷ್ಮ (ನಾ). ಕನ್ನಡಕ ; ಉಪನೇತ್ರ ; ಚಾಳೀಸು (ಉಕ) : ದಶದಿಶ ನಿಶೆಯು, ಜಗವೆಲ್ಲಾ ನಿಶೆಯು ನಿಶನಿರಂತರ ಚಷ್ಮ (ಚಂಕನ. ೭೫-೯).
[←ಪಾರ. ಚಷ್ಮಾ; ಹಿಂ. ಚಶ್ಮಾ; ಮರಾ. ಚಷ್ಮಾ, ಚಶ್ಮಾ, ಚಸ್ಮಾ]

ಚಸಕ (ನಾ).=ಚಷಕ: "ಚಸಕ-ಶಾಕಗಳ ಪಾತ್ರೆ" (ಅಕಾನಿ. ೧೦-೧೭).
[<ಸಂ. ಚಷಕ]

ಚಹ, ಚಹಾ, ಚಾ₂ (ನಾ). ಟೀಸೊಪ್ಪು ಮತ್ತು ಅದರಿಂದ ಮಾಡಿದ ಪಾನೀಯಂ : ಚಹದ ಗಿಡದ ಮೂಲಸ್ಥಾನವು ಚೀನ (ಸಸ್ಯಶಾ. ೦೩೪) ; ಚಹಕ್ಕೆ ರೊಕ್ಕ ನೀನು ಕೊಟ್ಟುಬಿಡು (ಚಂದುಬ. ೫೭) ; ಎರಡು ಕಪ್ಪು ಚಹ ಮಾಡಲಿಕ್ಕೆ ಹೇಳು (ಆಜೋಲೀ. ೦೪೯). **ಚಹಾ :** ಚಹಾತೊಪ್ಪಲದ ಬೀಜವು ಸಣ್ಣದಾಗಿ ಕಸಕಸಿಯಂತೆ ಇರುತ್ತದೆ (ಕೃಷಿಪ್ರ. ೨೦೦) ; ಚಹಾ ಆಗಲಿ, ಬಿಸಿ ಇರುವಾಗಲೆ . . . ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಿ (ಒಂಟಿದ. ೧೭೧); ಗೋಪಾಲ ಎರಡು ಚಹಾ ತಗೊಂಡು ಬಾ (ದಿನ್ನುಹಿಂ. ೧೦). **ಚಾ₂ :** ಒಂದೊಂದು ಕಪ್ಪು 'ಚಾ'ನಾದರೂ ಕುಡಿಯೋಣ (ಚಂದುಬ. ೫೭) ; ಇಬ್ಬರು ಚಾ ಕುಡೀಲಿಕ್ಕೆ ಹೋಗಿದ್ದರು (ರಕ್ತಧ್ವ. ೨೦).
[←ಚೀನಿ. ಚಾ. / ಪೋರ್ಚು.ಚಾ. / ಹಿಂ. ಚಾ, ಚಾಯ್ ; ಮರಾ. ಚಹಾ]

ಚಹಡ, ಚಹಡಿ, ಚಹಡೆ, ಚಾಡ₁, ಚಾಡಿ, ಚಾಹಡ, ಛಾಡ, ಛಾಡಿ (ನಾ). ೧. ಇನ್ನೊಬ್ಬರನ್ನು ಕುರಿತು ದೋಷಾರೋಪಣೆ ಮಾಡಿ ಹೇಳುವುದು ; ಕೊಂಡೆಯ ; ಪಿಸುಣ : ಪೈಶೂನ್ಯವೆಂಬುದು ಪರರ ಕೆಡಿಪೆನೆಂಬಾಸುರ ಚಹಡ ಕೊಂಡೆಯವು (ದ್ವಾದಶಾ. ೨೯-೬೬೦). ೨. ಚಾಡಿ ಹೇಳುವವನು ; ಚಾಡಿಕೋರ; ಹಿಸುಣ: "ದುಸ್ಥಿತಿಪ್ರೇರಕಂ ಚಹಡಂ" (ಮಂಗರಾ. ೭೨-೨೩); ವೀರೇಶ ನೀಂ ಸೌಂದರ್ಯದೂಪಾಟಮಂ ತೊಳೆದು ಪೊದಿಸು ನಾರದ ಸ್ನೇಹ ಚಹಡನಾಗು (ಪ್ರಭುಪು. ೬-೬೦). 'ಚಹಡತನ' ಪರಾ. **ಚಹಡಿ:** ೧. ನಾರದನು ಚಹಡಿಯ ಹೇಳಿ ಹಲವಂಗದಲಿ ಬಳಿಕಾ ಘಾಳಿಯನು ಕಳುಹಿದನು ಕೋಪಾಗ್ನಿಯನು ಪೊತ್ತಿಕ್ಕಿ (ತಿಮ್ಮರಾಂ. ೫-೦೦೭) : ಖೂಳ ನಾರದ ಬಂದು ಬಾಣನೊಳ್ ಚಹಡಿಯ ಹೇಳಲುಜ್ಜುಗ ವೆತ್ತನಂತೆ (ಮೋಹಕ. ೩೩-೪೦) : ಮಂಚಣ್ಣ ಚಹಡಿಯಂ ವಿಸ್ತಾರದಿಂ ಪೇಳೆ (ಚಬಪು. ೭ ಸೂಚನೆ). **ಚಹಡೆ:** ೧. ದುರ್ಜನರ ಚಹಡೆಯ ಮಾತುಗಳ ಕೇಳ್ದು (ಚಬಪು. ೮-೯). **ಚಾಡ₁ :** ೧. ನಾರದಂ . . . ಚಾಡವ ಪೇಳೆ (ಗುರುರಾ. ೮-೭೨) ; ಆಡದಿರು ಪುಸಿ ನಿಂದ್ಯ ನಿಷ್ಠುರ ಚಾಡಮಂ (ಶಂಕರಾ. ೦೬-೪೮). **ಚಾಡಿ :** ೧. "ಪಿಸುಣ ಕೊಂಡೆಯ ಚಾಡಿಯನೆ ಕುತ್ಸಿತಕ್ಕೆ ಪೆಸರೆಸೆಗು" (ಕಬ್ಬಸುಂ. ೭೩) ; ಚಾಡಿಗಳ್ ಹೇಳುವುದಿಲ್ಲಿ ನುಡಿದಾಡುವ ನಾಲಿಗೆ ಕೀಳುವರಲ್ಲಿ (ಪುರಂದ. ೨-೩೯-೩) : ಅರಮಾರ್ರೆಮಾಡಿ ಚಾಡಿಯ ಹೇಳಿದರು (ಎಕ. XI, ಚೆಳ್ಳಕೆ. ೯-೬. 1651) ; ಅವರು ಪ್ರೀತಿಯಿಂದ, ಬಿಡದೆ ಹೋದರೆ ದೋಷವನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸಿ, ಚಾಡಿಯನ್ನು ಹೇಳಬೇಕು (ಕೃಪಾಅ.೩೬೦). ೩. ಸೂಚನೆ.'ಚಾಡಿಯೋಲೆ' ಪರಾ. **ಚಾಹಡ:** ೧. ಮಹ ರಸಿಕತನದೊಳು ಚಾಹಡವ ಪೇಳೆ ದೇವದಾನವರು ಕನಲ್ದುರುಳುತಿಹರು (ಪ್ರಭುಪು.೭-೩೭). **ಛಾಡ:** ೧. ಛಾಡವ ಪೇಳಿ ಉತ್ತಮರನ್ನ ಬಳಲಿಸಿ ನಾಡೊಳು ಸ್ವಾಮಿದ್ರೋಹ ದ್ರೋಹತನದಲ್ಲಿ ಆಡಬಾರದ ಮಾತುಗಳೆಲ್ಲ ಸರ್ವದಾ ಜೋಡಿಸಿನುಡಿವುತ್ತ (ವಿಸಾಸು. ೮೪-೬). **ಛಾಡಿ:** ೧. ಛಾ[ಪಾಠಾಂ. ಚಾ]ಡಿ ಹೇಳಲುಬೇಡ ನಾಲಿಗೆ ನಿನ್ನ ಬೇಡಿಕೊಂಬುವೆನು ನಾಲಿಗೆ (ಪುರಂದ. ೧-೧೮೩-೨) : ಬೇಡಿರಿ ಬೇಡಿರಿ ಹೀಗೆ ಛಾಡಿ ಹೇಳುವುದನ್ನು ಯಾರು ಕಲಿಸಿದರು (ಜನನಾ.೦೦೫). [?. / ತಮಿ. ತುಳು. ತೆಲು. ಚಾಡಿ./ಮರಾ. ಚಹಾಡ್, ಚಹಾಡೀ, ಚಾಡೀ]

ಚಹಡತನ, ಚಾಡತನ(ನಾ). ಚಾಡಿಹೇಳುವ ಸ್ವಭಾವ: ಚಾಡಿಕೋರತನ: ಚಹಡತನಗಳನಱಿಯ ಏಗುವೆ ನೀನು ಹಸುಳೆಯಲಾ (ಕೌಶಿರಾ. ೧೮ ೩೮). **ಚಾಡತನ:** (೬). [ಚಹಡ + – ತನ]

ಚಹಡಿ 'ಚಹಡ' ನೋ.

ಚಹಡೆ 'ಚಹಡ' ನೋ.

ಚಹರೆ, ಚೇರೆ, ಚೇಹರಾ (ನಾ). ಕೃತಿ ; ಆಮುದ್ರೆ ; ಲಕ್ಷಣ : ಅವನಿಗೆ ಸಾಮಾನ್ಯ ನಡವಳಿಕೆಯಲ್ಲೂ ನಾಟಕದ ಚಹರೆ ರೀತಿ ಬಂದುಬಿಟ್ಟಿತ್ತು (ಅಲಹೂ. ೧೭) ; ಈ ಬಂದೂಕಿನ ಚಹರೆಯೂ . . . ನಿನ್ನ ಬಂದೂಕಿನ ಚಹರೆಯೂ ಒಂದೇ ಆಗಿದೆ (ಪಂಜಪಂ. ೨೨೦). 'ಮುಖಚಹರೆ' ಪರಾ. **ಚೇರೆ :** ಆರು ತಿಂಗಳ ಕೂಸು, ಚೇರೆ ಬದಲಾಯಿಸಿತು (ಕನ್ನಶಾ. ೦೮೯). **ಚೇಹರಾ :** ನಮಗೆ ಮೊದಲು ಚೇಹರಾ ಮಾತ್ರ ತೋರಿಸಬೇಕು (ರಕ್ತಧ್ವ. ೩೦೮). [←ಪಾರ. ಚಿಹ್ರಾ; ಹಿಂ. ಚೆಹರಾ; ಮರಾ. ಚಹರಾ, ಚೇಹರಾ, ಚೇಹೇರಾ]

ಚಹರೆಪಟ್ಟಿ (ನಾ). ಆಕಾರ, ಲಕ್ಷಣ, ಮುಖಮುದ್ರೆ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ವಿವರ,-ತಪಶೀಲು : ಸಾಹಿತಿಯ ಚಹರೆಪಟ್ಟಿಯನ್ನು ಬರೆಯ ಹೊರಟವನು ಅವನ ಬಡತನವನ್ನು ಮೊದಲು ಕಾಣಿಸದೆ ವಿಧಿಯಿಲ್ಲ (ಅಳಿದು. ೧೧೪). [ಚಹರೆ + ಪಟ್ಟಿ₂]

ಚಹಾ 'ಚಹ' ನೋ.

ಚಹಾಪಾಣಿ (ನಾ). ಚಹ, ತಿಂಡಿ, ನೀರು ಮೊದಲಾದುವುಗಳನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವುದು ; ಚಹ ಹಾಗೂ ಫಲಾಹಾರ : ಅವನು ಚಾಚಿದ ಬಲ್ಲಿನಲ್ಲಿ ಈ ಚಹಾಪಾಣಿಯ ವೆಚ್ಚವೂ ಸೇರಿತ್ತು (ದೀಕನ್ಯ. ೧೧೪).
[←ಮರಾ. ಚಹಾಪಾಣೀ]

ಚಹಾಪಾನ (ನಾ). ಚಹವನ್ನು ಕುಡಿಯುವುದು : ಚಹಾಪಾನ ನಮ್ಮ ನೀರಡಿಕೆಯನ್ನು ಹಿಂಗಿಸಿದುದಲ್ಲದೆ ನಮ್ಮ ಮನಸ್ಸುಗಳಿಗೂ ನವಚೇತನ ನೀಡಿತು (ಕಾಲಯೂ. ೦). [ಚಹಾ (<ಚಹ) + ಪಾನ]

ಚಳ₁ 'ಚಲ₁' ನೋ.

ಚಳ₂ 'ಚಲ₂' ನೋ.

ಚಳ₃ (ನಾ). ಬೆಲ್ಲ: ಮಲಯರುಹಂ ನುಗ್ಗಿಯ ಬೇರ್ ಜಲಮಂಬುದಮುಣಲಿ ಮಾಂಸಿ ಚಳಮೇಲೆಯಿವಂ ತಳವುದು (ಲೋಕೋಪ. ೭-೪೩). [?]

ಚಳಂಕಿ (ನಾ). ಒಂದು ಔಷಧಿ ದ್ರವ್ಯ : ಹಲಸಂದೆ ಔಡಲ ಚಳಂಕಿ ಇವು ಕ್ರಿಮಿದೋಷಹರ (ಅಶ್ವಟೀ. ೯೧-೨). [?]

ಚಳಕ₁ 'ಚಡಿಕೆ' ನೋ.

ಚಳಕ₂ (ನಾ). ೧. ವೇಗ; ಚಪಲತೆ ; ಶೀಘ್ರತೆ: "ಚಳಕಮೆನಲ್ ವಹಿಲಮೆಂದು ತಿಳಿಗೆ ವಿದಗ್ಧರ್" (ಛಾರನಿ. ೦೧): ಕಲಕಿದನು ಬಲಜಲಧಿಯನು ಬಲು ಚಳಕದಲಿ ತೆಗೆದಸುತ (ಸಂಭಪ. ೧೯-೭): ಊರ್ಮಿಳಾವತಿ

ಚಳಕ[ಪಾಠಾಂ. ದಳಯ, ನಿಳಯ]ದಿಂದ್ಯೆತಂದು ಕಂಡನು ಕಪಟರಕ್ಕಸಿಯ (ತೊರರಾ. ೩-೪-೨೬) ; ಚಳಕದೆ ಕಳಸದ ಘಟ್ಟವನಿಳಿದು (ಕೆಳನ್ಯ. ೦೦-೫೪). ೨. ಜಾಣ್ಮೆ; ಚಾತುರ್ಯ; ಕೌಶಲ; ಚಮತ್ಕಾರ: ಆ ಬಿಲ್ಲನಾ ರಥವ ತಳುವದೆ ಕಡಿದು ಭಂಗಿಸಿದನವನ ಕೈಯ ಚಳಕವನೇನ ಬಣ್ಣಿಪೆನು (ನೇಮಿಸಂ. ೦೨-೭೯) ; ಈ ಉಳಿಯಾ ಬಿನ್ನಣಮಾ ಯೊಡಲ್ಮಣಿತವಿಾಯಿಂದಾಳಮಾ ಬೀರವಿಾ ಚಳಕಂ ಶ್ರೀಚಿಕದೇವಸೊಳ್ ಮೆಱೆಗುಂ (ಚಿಕವಿ. ೪-೦೪೮) ; ಬಿರಿಮುಗುಳ ಬಿಡಿಸುತ್ತಲಿರ್ದನು ಕರದ ಚಳಕದಲಿ (ಅಂಬಿಕಾ. ೪-೨೬): ಕೆಲವರು ರಂಗೋಲಿಯ ಕೆಳಗೆ ತೂರುವ ಚಳಕವನ್ನು ತೋರಿಸಿದರು (ನಂಟರು. ೩೦). 'ಚಾಲಾಕು' ಪರಾ. [?]

ಚಳಕಿ$_1$ 'ಚಡಿಕೆ' ನೋ.

ಚಳಕಿ$_2$ (ನಾ). (?) : ಲಕ್ಷ್ಮೀನರಸಿಂಹದೇವರ ಅಮೃತಪಡಿಗೆ ಕೊಟ್ಟ ಗ ೫ ಚಳಕಿಯ ವೃತ್ತಿಯನು (ಎಕ. VI, ಕಡೂರು. ೮೮-೪೬ : 1223 ?). [?]

ಚಳಕಿಗೆ, ಚಳಿಕಿಗೆ (ನಾ). ತೋಳಿಗೆ ಧರಿಸುವ ಒಂದು ಆಭರಣ ; ತೋಳ್ಬಳೆ ; ಬಂದಿ: ದ್ವಿಗುಣಿಸೆ ಚಮರಜಮಂ ಪೊಳೆವುಗುರ್ಗಳ್ ಚಳಕಿಗೆಯ ಪೊಚ್ಚ ಪೊಸಮುತ್ತಿನ ತಟಱ್ರಾಗೆವಂಶುಮಾಳೆ ಮೇಗಣ್ಗೊಗೆಯೆ ಕುಚಾಭೋಗವಿಕ್ಕಿದರ್ ಚಮರಜಮಂ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೮-೦೦೩); ದ್ಯುತಿವೀಱುವ ಮುತ್ತಿನ ಚಳಕಿಗೆಯಂ ಯುವತಿಯ ನಳಿತೋಳ್ಗೆ ಕಟ್ಟಿದಳ್ ಮತ್ತೊರ್ವಳ್ (ಜಗವಿ. ೦೦-೧೧೬); ಕಂಕೆಲ್ಲಿಯ ಕಂಕಣಮುಮಂ ಏಚಕಿಳದ ಚಳಕಿಗೆಯುಮಂ . . . ಮನೋಹರಮೆನೆ ಸಮೆದು ತಮತಮಗೆ ಪಸದನಂಗೊಂಡು (ಚಂದ್ರಪು. ೬-೧೧೪ ವ) ; ಕಿಱುಗೆಜ್ಜೆ ಚಳಕಿಗೆ ಜೂಳಯವೆಸೆದವಾ ನಿಜಾಗುರುಳಬಲಾಮಣಿಗೆ (ರಾಮವಿ. ೬-೭೪): ಹಸ್ತಕಡಗ ಚಳಕಿಗೆ ರನ್ನದ ಬಳೆ ಹರಳುಂಗುರಗಳನವುರಿಯುರಿಟ್ಟರವಳ್ಗೆ (ದಂಪ್ರಸಾಂ. ೨೫-೦೩೬). ಚಳಿಕಿಗೆ : ಜೂಳೆಯ ಚಿನ್ನಪೂ ಕಮಲಪೂ ಚಳಿಕಿಗೆ ತಾಳೆಹೂ ಬೆಂಬಚ್ಚಿದಂಡೆ ತೋಳೊಂಕೆ . . . ಬಾಲೆಗಾಭರಣವೊಪ್ಪಿದುವು (ಭರತ. ೪೦-೬೫) : ಗೊಜ್ಜುಗೆಯ ಸಜ್ಜುಕದ ಚಳಿಕಿಗೆಯನಜ್ಜುಗೆಯ ವಜ್ಜ್ರದ ಬಜ್ಜರದ ಬಾವುರಿಯ (ರಾಜಶೇ. ೦೦-೫೬ ರಗಳೆ). 'ಚಳಕೆ' ಪರಾ.

[?]

ಚಳಕು$_1$, ಚಳಂಕು$_1$, ಛಳಕು, ಛಳುಕು (ನಾ). ಒಮ್ಮಿಂದೊಮ್ಮೆಲೆ ನರ ಮಿಡಿದು ಉಂಟಾಗುವ ನೋವು ; "ನರವಾಯು" (ಜಾನಕೋ. ೫೫). ಚಳುಕು$_1$: ಕೆಲರುರದ ಚಳುಕಿಂ ವಾತಪಿತ್ತಜ್ವರದಿ ಕೆಲಬರು ಮಡಿಯುತಿರ್ದರ್ (ಅರ್ಜವಿ. ೮-೨೧) : ಅಯ್ಯೋ . . . ಮಯ್ಯಲ್ಲೆಲ್ಲ ಚಳಕು (ಹುಂಗಧ. ೨೨). ಛಳಕು: ಆಗಾಗ್ಗೆ ಸೊಂಟದ ಛಳಕು, ಕೈಕಾಲುಗಳ ಹಿಡಿತದಿಂದ ಸಂಕಟಪಡುತ್ತಿದ್ದ ಮುದುಕಿ, ಹಬ್ಬವಾದುದರಿಂದ . . . ಕೆಲಸಮಾಡುತ್ತಿದ್ದುದನ್ನು ಕಂಡು ರತ್ನಮ್ಮನಿಗೆ ಕೊಂಚ ಕನಿಕರವೂ ಆಯಿತು (ಕೀಲುಗೊಂ. ೦) : ತೊಡೆ ಛಳಕು ಒಂದೂ ಇಲ್ಲವೆಂದೂ ಚಿಕ್ಕಪುಟ್ಟಮ್ಮ ಹೇಳಿದ್ದಳು (ಮನೋನಂ. ೦೫೦). ಛಳುಕು : ಮುಂದೆ ಕಂಕುಳು ಸಂದಿಯಲ್ಲಿ ಚಾತುಕೊಂಡಿತು. ತುಂಬಾ ಛಳುಕು ಕಾಣಿಸಿಕೊಂಡಿತು (ಊರುಕೆ. ೩೨) ; ಅವನಿಗೆ ಛಳುಕು ಹೊಡೆದಂತಾಯಿತು (ರಂಗನಾ. ೧೬೫).

ಚಳಕುಹಿಡಿ = ನರಗಳು ಮಿಡಿ ; ಸ್ನಾಯು ಅಲುಗಾಡದಂತಾಗಿ ನೋವಾಗು : ಅವನಿಗೆ ಚಳಕುಹಿಡಿದಂತೆ ಆಗಿತ್ತು (ಕನಕ. ೮೯) : ನನ್ನ ಸೊಂಟ ಚಳಕು ಹಿಡಿದದ್ದು, ಕೈಕಾಲು ತತ್ತರಿಸಿದ್ದ ಅವಲಕ್ಷಣವೇ (ಸ್ವತಿಜ. ೪೫೧). [ದೇ. ೫ ತಮಿ. ಮಲ. ಚುಳುಕ್ಕು]

ಚಳಕು$_2$ (ನಾ). (ಹಾಡುವ ಪದ್ಯಗಳ) ಸಮುದಾಯ : ದುಂದುಮಿಯಲ್ಲಿ . . . ಚೌಪದಿಗಳಿರದೆ, ತ್ರಿಪದಿ ಅರ್ಧಚೌಪದಿ ಮೊದಲಾದವುಗಳ ಕೂಡುವಿಕೆಯ 'ಚಳಕು' ಗಳಿರುವುವು (ಕನ್ನಜಾ. ೯೫).

[←ಮರಾ. ಚಳಕ್]

ಚಳಕೆ, ಚಳಿಕೆ$_1$ (ನಾ). ೧. = ಚಳಕಿಗೆ : ವೈಡೂರ್ಯದ ಹೀರಗಡಗ ಚಳಕೆಗಳ (ಜನರಾ. ೯-೧೪೦). ಚಳಿಕೆ$_1$: ೧ ಪಾಣಿ ಕಂಕಣ ಚಳಿಕೆ ಹಿಂಬಳೆಯು (ಜನಮು. ೦೨-೩೯); ಕರದ ಕಂಕಣ ಚಳಿಕೆ ಹಿಂಬಳೆ ಕೊರಳ ಸರ (ಜಿರಾಮಾ. ೨೫-೪೦). ೨. (ಕರಾ) ಕೈಬಳೆಗಳ ನಡುವಿನ ಹಸ್ತಾಭರಣ.

[ದೇ. ೫ ತುಳು. ಚಳಕಿ]

ಚಳಗತಿ 'ಚಲಗತಿ' ನೋ.

ಚಳಚಮತ್ಕೃತಿ (ನಾ). ವೇಗದ ಚಾತುರ್ಯ; ಅದ್ಭುತವಾದ ಚಟುವಟಿಕೆ: ಬಳಿಯ ರಕ್ಕಸರಥಿಕರೆಸುಗೆಯ ಚಳಚಮತ್ಕೃತಿಯಿಂದ ದೂಷಣ ಹಳಚಿದನು (ತೊರರಾ. ೩-೬-೦೪). [ಚಳ$_2$ (=ಚಲ$_2$) + ಚಮತ್ಕೃತಿ]

ಚಳಚಳ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ : ಅಪ್ಪವಿಂಗೆ ಇಳಿಜಾರಿನಲ್ಲಿ ಚರಿಸುವಾಗ ಹುಟ್ಟುವ ಬುಳುಬುಳು ಚಳಚಳ ಭೋರ್ಭೋರೆಂಬ ಶಬ್ದ ಉಂಟು (ವಚಶಾ. II, ೩೨).

ಚಳಚಳನೆ (ಅ). ೧. ಥಳಥಳನೆ: ಚಳಚಳನೆ ಮಿಂಚಿತ್ತು ಸಿಡಿಲ ಕೈದೀವಿಗೆವೊಲ್ (ಕಮದ. ೦೯೩ ಪ್ರಯೋ):ಬಳಬಳನುದುರುತಿರ್ದುದು ಕರ್ಮ ಚಿತ್ರಭಿ ಚಳಚಳನೊಳಗೇಱುತಿಹುದು (ಭರತ. ೭೬-೩೪).. ೨. ಬೇಗನೆ; ಲಗುಬಗೆಯಿಂದ ಕೂಡಿ : ಭೋಜನಕೆ ಸಲುವುಪಕರಣವನಲ್ಲಲ್ಲಿಗೆಲ್ಲಕೆ ಚಳಚಳನನುಗೊಳಿಸಿದರು (ಭರತ. ೪-೫೮) ; ಚಳಚಳನೆಯ್ದಿದರಂಗ ಶೃಂಗಾರಾಂಶು ತಳತಳನತ್ತಿತ್ತ ಕೆದಱ (ಭರತ. ೩೮-೩). [<ಚಲ$_2$ + – ಅನೆ$_1$]

ಚಳಚಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ಲಕಲಕಿಸು ; ತಳತಳಿಸು ; ಉಜ್ವಲವಾಗು : ಸಿರಿಸೋರ್ವ ಮುಖಪದ್ಮಂ ಚಳಚಳಿಸೆ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೬೯-೨೪).

[<ಚಲ$_2$ + – ಇಸು$_3$]

ಚಳಚಿತ್ರ 'ಚಲಚಿತ್ರ' ನೋ.

ಚಳಣ, ಛಲ್ಲಣ (ನಾ). ೧. ಅಡಿ ; ಪಾದ ; ಚರಣ : ನರೇಂದ್ರಂ . . . ಭೀಷ್ಮರ ಚಳಣಯುಗಕ್ಕೆಱಗೆ (ಪಂಪಭಾ. ೦೦-೬೦); ಜಳದೇವತೆ ಕೊಡುವ ತಿಳಿಗೊಳದೊಳಗಿರ್ಪಂತೆ ಶೀಲವತಿ ಸೀತೆ ವಿನಿಶ್ಚಳಮಿರೆ ಮನದೊಳ್ ಜನವತಿ ಚಳಣಂ ದಳ್ಳುರಿಯ ನಡುವೆ ಕೋಡುತ್ತಿರ್ದಳ್ (ಪಂರಾಮಾ. ೦೬-೨೮). ಛಲ್ಲಣ : ೨. ಚಲನೆ ; ಹರಿದಾಟ : ಉದುಕದ ಛಲ್ಲಣಯಿಂದ ಚಂದ್ರ ಕಂಪನೆ ಅನುಭವಿಸುವಂತೆ (ತತ್ತ್ವಚಿಂ. ೩-೦೩). [<ಸಂ. ಚಲನ]

ಚಳತುಂಬಿ (ನಾ). ಸುಳಿದಾಡುವ ದುಂಬಿ ; ಚಂಚಲವಾದ ಭ್ರಮರ : ಗೊಂಚಲನಾಗೋತ್ತರ ಚಳತುಂಬಿಗೆ ಗುಣಗುಟ್ಟುವುದೆ ಮಾಯಾ (ಚದಾವ. ೩೬-೦). [ಚಳ$_2$ (= ಚಲ$_2$) + ತುಂಬಿ$_1$]

ಚಳತುಂಬು, ಚಳತೊಂಬು (ನಾ). ಓಲೆಗೆ ಸೇರಿಸುವ ಜುಮುಂಕಿಯಂತಹ ಅಲ್ಲಾಡುವ ಒಂದು ಆಭರಣ : ಪುಲ್ಲಲೋಚನೆ ಚಳತುಂಬು ಮಿಾನ ಬಾವುಲಿಯ . . . ಕರ್ಣದಲಿಟ್ಟು (ಶ್ರೀಕೃಪಾ. ೦೦) : ನೀಲದ ಬಾವುಲಿ ಚವುಕಳಿ ಚಳತುಂಬು ತೂಬು ತಕ್ಕಡಿ ಇಟ್ಟರು (ಕರ್ನಾಕ. ೩೦೮) ; ಮುಗಿಲಲ್ಲಾಡುವ ಬಾವಿಲಿ ಮಲ್ಲಿಗೆ ಕಿವಿಗೊಪ್ಪು ಓಲೆಕೊಪ್ಪು ಚಳತುಂಬ (ಗರಿ. ೦೦೬-೯) ; ವಾಲೇಗೆ ಚಳತುಂಬ ಮರತೇ ಬಂದ್ಯಾ (ನಾಪದ. ೦೦೮). ಚಳತೊಂಬು : ಎಸೆವ ಕಪೋಲ ಹೊಸ ಕುಂಡಲ ಚಳತೊಂಬುಳ್ಳ ಶ್ರವಣ (ಪುರಂದ. ೦-೦೯೦-೪).

[ಚಳ$_2$ (= ಚಲ$_2$) + ತುಂಬು$_4$./ತುಳು. ಚಳತುಂ, ಚಳ್ತುಂಬು]

ಚಳತೆ (ನಾ). ೧. ಚಂಚಲತೆ ; ಚಪಲತೆ: ತಿಳಿವು ತಿರುಗಿತು ಲಾಸ್ಯಲೀಲೆಯ ಚಳತ ಚಂಡಿಸಿ ಹಿಂಗಿಹೋಯಿತು (ಪ್ರಭುಲಿ. ೭-೩೪). ೨. ಲಗುಬಗೆ ; ತ್ವರೆ : ಹಿಡಿಗುದುರೆಯ ಸಾವಿರವ ಬಿಡದೆ ಚ[ಪಾಠಾಂ. ದಚ್ಚ]ಳತೆ ಮಾಡಿ ತಂದೊಪ್ಪಿಸಿದನಂದು ಕಡುಗಲಿ ರಾಮನಾಥನಿಗೆ (ಕುರಾಸಾಂ. ೪೨-೮೦).

[ಸಂ. ಚಲತಾ]

ಚಳತೊಂಬು 'ಚಳತುಂಬು' ನೋ.

ಚಳದಳ 'ಚಲದಲ' ನೋ.

ಚಳನ 'ಚಲನ' ನೋ.

ಚಳನತಳ (ನಾ). ಪಾದತಲ ; ಕಾಲಡಿ : ಚಳನತಳಂಗಳಂ ತೊಳೆದು ಮುಂ ಬಟ್ಟಿಕಟ್ಟುಿಯ ತೀರ್ಥವಾರಿಯಿಂ . . . ಫಳಕುಳದಿಂ ಧರಾಧಿಪತಿ ಪೂಜಿಸಿದಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೦೪-೯) ; ಚಳನತಳದ್ಯುತಿಚ್ಛಲದೆ ಕೆಂಬಿಸಿಲಂ ಕಿಡೆ ಮೆಟ್ಟೆ . . . ಪೊಱಮಟ್ಟಳೊರ್ವಳಭಿಸಾರಿಕೆ ಭೂಚರ ಚಂದ್ರಮೂರ್ತಿವೋಲ್ (ವರ್ಧಪು. ೬-೪೮). [ಚಳನ (=ಚಲನ) + ತಳ$_2$ (=ತಲ)]

ಚಳಪಳ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ : ನೀರು ಸುರಿಯುವಾಗ ಚಳಪಳ ಸದ್ದು ಕೇಳಿಸುತ್ತಿತ್ತು (ರೂಢಿ).

ಚಳಪಳನೆ (ಅ). ಚಳಪಳ ಎಂಬ ಸದ್ದಿನೊಡನೆ : ಚಳಪಳನೆಳ್ದು ಚಿಮ್ಮಿ ಗಗಂಗಳ್ ಪೊರೆಯಲ್ ನೆಗೆದಳ್ದು ಮತ್ತೆಯುಂ ತಳತಳಿಸುತ್ತ . . . ತೋರ್ದುದಾ ವಿಳಸಿತರತ್ನಕೋಶಮನಿಸುತ್ತ ಧರಾತಳದೊಳ್ ನಿರಂತರಂ (ಹಾಲಾಸ್ಯ. ೪-೯-೨೦). [ಚಳಪಳ + – ಅನೆ$_1$]

ಚಳಬಳಿಕೆ (ನಾ). ೧. ಲಗುಬಗೆ; ಚಪಲತೆ; ಚಳಕ; ವೇಗ: ಚಳಬಳಿಕೆಗಳ ಚಾರುತುರಗಕುಲವನುವಾಗಿ ನಿಂದವು (ಸೋಮಪ. ೬-೨೮); ಭಾವಿಸುವೊಡಾ ಚಳಬಳಿಕೆಯನು ತಾವೆ ಬಲ್ಲರು ದೇವಭಕ್ತರು (ಪ್ರಭುಲಿಂ. ೨೩-೨೮); ಕುಣಿದ ವಸುರನ ರಥದ ಹಯ ದಿನಮಣಿಯ ದಿವ್ಯವರೂಥವಾಜಿಯ ಹಣಿಗೆ ಹೊಂಚುವ ಖುರದ ಚಳಬಳಿಕೆಯ[ಪಾಠಾಂ. ಪುಟದ ಚಲಗತಿಯ]ಧಡಾಳದಲಿ (ಕೊರಾ. ೬-೨೦-೫೦) ; ಮಂಡಲಭೇದ ಚಳಬಳಿಕೆ ಚದುರೋಜೆವೆರಸಿ ರಣರಂಗದೊಳ್ . . . ಉರವಣಿಸಿದುವು (ಕೃಮಿಥಾ. ೨೫-೪೫). ೨. ಅಬ್ಬರ: ಪರಮವಿದ್ಯೆಯ ನೆರವಿ ನಿಲುಕುವ ಚಳಬಳಿಕೆ ಮೊಳಗುವ ಜಯಾಂತದ ವಾದ್ಯ ರಭಸದಲಿ (ಕೊರಾ. ೬-೦೮-೮) ; ಕೊರಲೊಂದು ಚಳಬಳಿಕೆ [ಪಾಠಾಂ. ಳಿಕೆ]ಯನುಳ್ಳ ವಲಬಣ್ಣದಿರವಾಂತ ಜೋಡ ಮೈಗಿಟ್ಟು (ವರ್ಧಚ. ೧೦-೦೨೬). ೩. ಗಾನದ ಇಂಪು: ಕೊರಳ ಚಳಬಳಿಕೆಯುಲಿಯೊಳ್ [ಪಾಠಾಂ. ಳಿಕೆಯೊಳುಲಿಯ]ವುರುಪನ್ನಿದೆ . . . ಬಸಿಕ ತಪ್ಪುದಂಗನೆ (ಅನವ. ೮-೨೦) : ಧಡ್ಡೆಯಿಲ್ಲದೆ ತನ್ನ ಗಂಧರ್ವಗಾಯಕಮನಡ್ಡವಾಡುವತಲಖಿಳ ಚಳಬಳಿಕೆಯಿಂ ಕೊನರಿ (ಲಿಂಗಪು. ೨೬-೪೬). ೪. ಸೊಗಸು; ಚಾತುರ್ಯ; ಬಿನ್ನಾಣ (?) : ಚಳಬಳಿಕೆಯೊಳು ಚಂದದೊಳು ಬಂಧದೊಳು ನಿರ್ಮಳ ಮೋಹಿಗಳು ನೆರವಾಗ (ಭರಚ. ೩೦-೧೩೦) ; ಹಾವಭಾವದ ಚಳಬಳಿಕೆ ರಂಜಿಸೆ ತನ್ನ ಹಾವಂತೆ ಬಂದೊರ್ವಳೊಲಿದು (ಭರಚ. ೪೭-೩೮). ೫. [ನಾಟ್ಯ] ಒಂದು ನೃತ್ಯಭಂಗಿ : ಥಾಳ ದಿಟ್ಟಾಯಿ ಚಂಡಣೆ ಚಳಬಳಿಕೆ ಉಲ್ಲಾಸದಚ್ಚರಿವಡೆಯೆ ನರ್ತಿಸುತ್ತುಮಿರೆಯುಂ (ಶಾಂತೀಶ್ವ. ೦೬-೭೭ ವ).

[ಚಳಬಳ$_0$ + – ಇಕೆ]

ಚಳಬಳಿಸು 'ಚಳವಳಿಸು' ನೋ.

ಚಳಮತಿ (ನಾ). ಚಂಚಲಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳ ವ್ಯಕ್ತಿ : ಚಳಮತಿಯಾದ ನೀಂ ಜಡಧಿಸಂಭವೆಯಪ್ಪುದಱಿಂ (ಗದಾಯು. ೯-೫) ; ಚಳಮತಿ ಬೆಸನಿ ಸುಖ ಪ್ರಿಯಂ (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೦೬-೫೨). [ಚಳ$_2$ (= ಚಲ$_1$) + ಮತಿ]

ಚಳಮಾಲೆ (ನಾ). ಪೊದರಾಗಿ, ನೇರವಾಗಿ ಬೆಳೆಯುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮುಳ್ಳಿನ ಗಿಡ,–ಕಂಟಿ : (೬). [?]

ಚಳಮಿಳನೆ (ಅ). ಚಕಚಕನೆ ; ಮಿರಮಿರನೆ: 'ತಾನೆ ಹೂ, ಹಕ್ಕಿ,' ಹೆಣ್ಣು ಕಣ್ಣಿಂದಾಗಿ ನೀಡಿ ಬಾನ್‌ಮಿನಂಗಳಲ್ಲು ಚಳಮಿಳನಾಗಿ ಅಗ ಬಗೆಯ ಮಿಂಚಿತ್ತು ಒಂದೇ ಬಿಂಬ (ಮುಕ್ತಕಂ. ೫೨-೬). [ಚಳಮಿಳ$_0$ + – ಅನೆ$_1$]

ಚಳಯ$_1$ 'ಚಳೆಯ$_1$' ನೋ.

ಚಳಯ$_2$, ಚಳೆಯ$_2$, ಚಾಳೆಯ, ಛಳೆಯ$_2$ (ನಾ). ೧. ಲಗುಬಗೆ ; ವೇಗ ; ಶೀಘ್ರತೆ : ಕಟ್ಟಾಯತನಾಗಿ ಚಳಯದಿಂ ಪೊಱಮಟ್ಟಂ (ಅನಂಪು. ೦೦-೫೬) : ಚಳಯದಲಿ ತರಿಸಿದನು ಸಂಭಾರವನು ತವಕದಲಿ (ಶಾಶಿರಾ. ೦-೫೮). ೨. ಚಲನ ; ಗತಿ : ಸುಳುಹಿನ ಸೂಕ್ಷ್ಮದ ತಿಳುಹಿನ ಚಳಯವ ತಾಳ್ದಿದೆಯ ಬಲ್ಲರೆ ಬಲ್ಲರೆಂದೆ (ಬೋಳಮ. ೦೦೩-೪೦೨). **ಚಳೆಯ$_2$**: ೧. ಪಟನೀರಿಂದಂ ಮರ್ದಿಸಿ ಚಳೆಯ[ಪಾಠಾಂ. ವಳಯ]ದೊಳಂ ಪೂಸೆ (ಖಮದ. ೦೦-೬೮) ; ಚಳೆಯದಿಂ ನೂತನವನಿಪನ ತರಲಾಲಯಿಕೆ (ನೀಲಧ್ವ. ೪೦). **ಚಾಳೆಯ**: ೩. ಕುಪ್ಪಳಿಸುತ್ತ ಸಾಗುವ ಒಂದು ರೀತಿಯ ಚಲನ ಕ್ರಮ: "ಚಾ [ಪಾಠಾಂ. ಡಾ] ಳೆಯಂ ಗ[ಪಾಠಾಂ. ದ]ತಿ ಲಂಘನಂ" (ಮಂಗರಾ. ೨೫-೯). ೪. ಕುಸ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಅಥವಾ ಕಾಳಗದಲ್ಲಿ ಶತ್ರುವನ್ನು ಹಿಡಿಯಲು ಹೊಂಚು ಹಾಕುತ್ತಾ ವೇಗವಾಗಿ ಸಂಚರಿಸುವ ಕ್ರಮ : ಕಲಾಸ ಚಾಳೆಯ ಮಂಡಿಸೀರಣಾ ಹಜ್ಜೆಯಕ್ಕುಂ (ಮಂಗರಾ. ೮೮-೫೮) ; ಶಕ್ತಿ ಮೊದಲಾದ ಕೈದುಗಳೊಳು ಕೇಣಮಿಲ್ಲದೆ ಚಾರಿ ಚಳಕ ಚಾಳೆಯ ಚದುರ್ವಾಣ ಲಾಘವ ವಂಥ ವಾಡುಗಳನಱಿದು ಬಿನ್ನಾಣದಿಂ ಗಾಯ ಗಾಣಿಸಿದರತಿಬಲರು (ಕೃಮಿಥಾ. ೨೨-೬). ೫. [ಸಂಗೀತ] ಸ್ವರ ವಿನ್ಯಾಸ ಕ್ರಮ : ಗತಿ ಗಮಕ ಗಹಗಹಿಕೆ ತಿರುವು ಚಾಳೆಯ ಕೊಂಕು ಜಕಿ ಡೋಕೆ ಮಾರ್ಗವಣೆ . . . ನುತ ಶುದ್ಧ ಸಾಳಂಗ ಸಂಕೀರ್ಣಮಂ ಯಥೋಚಿತ ತಾರ ಮಧುರಮಂದ್ರಂಗಳಿಂ ಹಾಡಿ ಭೂಪತಿಯ ದುಗುಡವನು ತೊಳೆದರು (ಹದಕಾ. ೬-೬) ; ಗಹಗಹಿಕೆವಡೆದ ವಹಣಿಯ . . . ಮಹ ಚಾಳೆಯದಲ್ಲಿ ಮೂರ್ತಿವಡೆದುದು ರಾಗಂ (ಯುಕೋಚ. ೨-೨೯). ೬. [ನಾಟ್ಯ] ನೃತ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೆಜ್ಜೆಯಿಡುವ ಕ್ರಮ: ವಯ ಪಾಡು ನಿಚ್ಚವಣೆ ಚಾಳೆಯಮುಲ್ಲಾಸಂ ತಿರುಂಪು ತಡ ವಿತ್ತ ಡ ಮು ನ್ನ ಯು ನ ವಿ ಶೇ ಷಂ ದಿಟ್ಟಾಯಿಯ ಲುಳಿ ಪುದಿದುಸುರಮಸೆವಿನಂ ನರ್ತಿಸಿದಳ್ (ಧರ್ಮಪ. ೨-೨೬); ಕೋಳ ನೀಡಿದಳು ಮನ್ಮಥನೊಱೆಯಿಂದುರ್ಚಿ ಬಾಳ ನೀಡಿದನೊಯಂಬಂತೆ ಚಾಳೆಯದೊಳು ಹೊಳೆದಳು ರಾಜಸುತರೆದೆ ಹೋಳಾಗುವಂತೆ ಹೊಮ್ಮಿಱಿದು (ಧರಚ. ೦೨-೭೬); ಅತಿ ಸೂರಿಯಲಿ ಚಾಳೆಯವಾಗಿ ತಿರುಹಿದಳು(ಉತ್ತರಾ. ೨೭-೦೮). **ಛಳೆಯ**: ೧.ಛಳೆಯದಲಿ ಬರಹೇಳು ನಿನ್ನೀ ತಲೆಯೊಡೆಯನಹ ವಿಷ್ಣುವನು (ನಿಥಾಗ. ೬-೬-೦೦). [<ಪ್ರಾ. ಚಲಿಅ. / ಸಂ. ಚಲಿತ]

ಚಳಯಂಗುಡು 'ಚಳೆಯಂಗೊಡು' ನೋ.

ಚಳಯಂಗೊಡು 'ಚಳೆಯಂಗೊಡು' ನೋ.

ಚಳಯಂಬೆಱು (ಕ್ರಿ). ಜಲಸೇಚನವನ್ನು ಪಡೆ ; ಸಿಂಪಣೆಯನ್ನು ಪಡೆ : ಕ್ಷಿತಿತಳಂ ಸದ್ರಾಗದಿಂದೆಂಬಿನಂ ಘನಕಾಶ್ಮೀರದ ನೀರಿನಿಂದ ಚಳಯಂ ಬೆತ್ತತ್ತಲುಂ . . . ಮಾಡಿತ್ತು ಸಂತೋಷಮಂ (ವರ್ಧಪು. ೦೬-೬೫).

[ಚಳಯ$_1$ (<ಚಳೆಯ$_1$) + ಪೆಱು$_1$]

ಚಳಯಗೊಡು 'ಚಳೆಯಂಗೊಡು' ನೋ.

ಚಳಯಿಸು 'ಚಲಿಸು' ನೋ.

ಚಳವಳ, ಚಳವಳಿ, ಚಳುವಳಿ (ನಾ). ೧. ಚಲನೆ ; ಅಲ್ಲಾಡುವಿಕೆ ; ಜರಗುವಿಕೆ. 'ಚಳವಳಿಸು' ವರಾ.೨. ಚಟುವಟಿಕೆಯಿಂದ ನಡೆಸುವ ಸಾಮಾಜಿಕ ವಿಡಾಯ; ಸಾಮೂಹಿಕ ಕ್ಷೋಭೆ ; ಯಾವುದಾದರೂ ಒಂದು ಪದ್ಧತಿ. ಕ್ರಮ ಅಥವಾ ಕಾನೂನಿನ ವಿಷಯವಾಗಿ ನಡೆಸುವ ಸಾಮೂಹಿಕ ಆಂದೋಲನ: ನನ್ನ ಮಿತ್ರರ ಪ್ರೀತಿಯ ಚಳವಳಕ್ಕಾದರೋ ಇದೇ ಒಂದು ನೆವವಾಯಿತು (ಜೀವನಾ. ೯) ; ರಾಷ್ಟ್ರೀಯ ಚಳವಳದಲ್ಲಿ ಸೇರಿಕೊಂಡು ತ್ಯಾಗಬುದ್ಧಿಯಿಂದ ದೇಶಸೇವೆ ಮಾಡಿದ ವೀರವ್ಯಕ್ತಿ ಅವರು (ಗಾಬವ. ೨೭) : ಬ್ರಿಟಿಷರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ನಾಟ್ಯಕಲೆಯನ್ನೆ ಬಹಿಷ್ಕರಿಸ ಬೇಕೆಂದು ಚಳವಳವೆದ್ದಿತ್ತು (ಭಾರತ. ೫೫೦). **ಚಳವಳಿ** : ೨. ಸ್ವದೇಶಿ ಚಳವಳಿಯ ಸಮಯದಲ್ಲಿ . . . ತಂದೆಯವರು ತಮ್ಮ ನೌಕರಿಯನ್ನೂ ಬಿಡುವ ಪ್ರಸಂಗ ಬಂದಿದ್ದು (ಧಾರಕ. ೨) : ಕರನಿರಾಕರಣೆಯ ಚಳವಳಿಯ ಸಮಯದಲ್ಲಿ . . . ಅಲ್ಲಿ ಇದ್ದೆ (ಬದುಕು. ೦೦). **ಚಳುವಳಿ** : ೨. ಇವರು ಹೂಡಿದ ಚಳುವಳಿ ಯುರೋಪಿನ ಬೌದ್ಧಿಕವಿಕಾಸವನ್ನು ತ್ವರಗೊಳಿಸಿತು

(ಕನ್ನಸಂ. ೨೨); ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯದ ಚಳುವಳಿ ತೀವ್ರವಾಯಿತು (ಭಾರದ. ೪೨೮); ಕ್ಷಾಮನಿವಾರಣೆಗೆ . . . ತಿಲಕರು ಚಳುವಳಿಯನ್ನೆ ಹೂಡಿದರು (ಸ್ವಾವೀರ. ೫೯): ಚಳುವಳಿ ನಿಂತಿತ್ತು, ಕಾಲೇಜು ತೆರದಿತ್ತು (ಇಂದಾಪ. ೩೯-೮೨).

[←ಮರಾ. ಚಳವಳ]

ಚಳವಳಿ 'ಚಳವಳ' ನೋ.

ಚಳವಳಿಖೋರ (ನಾ). ಚಳವಳಿ ಮಾಡುವವನು ; ಚಳವಳಿ ಮಾಡುವ ಸ್ವಭಾವದವನು: ಈ ಚಳವಳಿಖೋರ ಮಂದೀ ಮನಸೂ ಬರೇ ಚಂಚಲ (ತಿರುಗು. ೧೨). [ಚಳವಳಿ + – ಖೋರ(<–ಕೋರ$_3$)]

ಚಳವಳಿಸು, ಚಳಬಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಅಲುಗಾಡು ; ಅಲ್ಲಾಡು ; ಚಲಿಸು : ಅಳವಳಿಸು ಬೆಬ್ಬಳಿಸಂ ಕಳವಳಿಸಂ ಕನಲನೊನಲನಳ್ಕಂ ಬಳ್ಕಂ ಚಳವಳಿಸಂ ಚಪ್ಪರಿಸಂ ತಳವಳಿಸಂ ಬೇಸಜ್‌ಯ್ದಿ ಬೆಳ್ಮೊಗದಿನಿರಂ (ಅಜಿಪು. ೫-೯೦); ಕೌತುಕವಿದೇನೆಂದು ಚಳವಳಿಸುತಿರಲೆಲ್ಲರು(ಜಿನಮು. ೫೦-೫೯). **ಚಳಬಳಿಸು** : ೨. [ನಾಟ್ಯ] ನೃತ್ಯಭಂಗಿಯನ್ನು ತೋರು: ತಾಳದಲಿ ತರಹರಿಸಿ ಮೆಲ್ಲನೆ ಮೇಳದಲಿ ಮೈನಿಗುರಿ ಕರ ಸಂಚಾಳಿಯಲಿ ಚಳಬಳಿಸಿ ತಿರುಪಿನ ಮಡುಪಿನಲಿ ಮಣಿದು . . . ವಿನುತ ಮರಾಳಗತಿಯಲಿ ಗಮಕಿಸುತಮೊಪ್ಪಿರ್ದಳಾ ಮಾಯೆ (ಪ್ರಭುಲಿಂ. ೪-೫೬). [ಚಳವಳ + – ಇಸು$_3$]

ಚಳಾಯ (ನಾ). ಸಾಗಾಣಿಕೆಯ ಸುಂಕ ; ಸ್ಥಳದಿಂದ ಸ್ಥಳಕ್ಕೆ ಸಾಗಿಸುವ ವಸ್ತುಗಳ ಮೇಲೆ ಸಾಗಣೆಗಾಗಿ ಹೇರುವ ಸುಂಕ : ಉಳಿದ ಶೇಷವುಮಂ ಚಳಾಯವುಮಂ ಬಿಟ್ಟು (ಎಕ. VI, ತರೀಕೆ. ೨೦-೨೬ : 1155); ಆರು ವರ್ಷಗಳ ಹಿಂದೆ ದಾಯದರೆ ಎಲ್ಲದರ ಜತೆಗೆ ಚಳಾಯವನ್ನೂ ಘಟಿಕಾಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ ಮಾಯೆಕೊಡಲಾಯಿತು (ಸವತಿ. ೨೧). [ಚಳ$_2$(=ಚಲ$_8$) + ಆಯ$_7$]

ಚಳಿ$_1$, ಸಳಿ$_1$ (ಕ್ರಿ). ಚಳಿತು, ಸಳಿತು (ಭೂತನ್ಯೂ) . ೧. ಪ್ರಭಾವ ಕಡಮೆಯಾಗು ; ಸೆಡೆ ; ಹಿಂದೆಗೆ ; ಕುಗ್ಗು : "ಚಳಿ-ವಿಗತಪ್ರಭಾವೇ (ಶಕ್ತಿಗುಂದು), ಶೀತೇ ಚ " (ಶಮಧಾ): ಕಳ್ದ ಕಸವರಮನೆಲ್ಲಮನೇಗೆಯ್ದುಯೆಂದು ಬೆಸಗೊಂಡೊಡನಿತುಮಿರ್ದುವಯ್ಸಿರಮುಖಸಾಸಿರ ದೀನಾರಮನ್ನ ಸೂಳೆಗೆ ಬಿಯಮಾದುದುಟಿದುವೆಲ್ಲ[ಂ] ವಣ್ಣ[ಂ] ಚಳಿಯದಿರ್ದುದೆಂದೊಡೆ (ವಡ್ಡಾರಾ. ೧೨೫-೨೫) ; ತುಂಗಕುಚದ್ವಯ ಶೈಲದುರ್ಗಮಂ ಚಳಿತ[ಪಾಠಾಂ. ತಳಿದ]ಡರ್ದೇಱದಂಗಜನುಂ (ಗದಾಯು. ೮-೫೯); ಸುನಂದೆಯ ನುಡಿಗೆ ಚಂಡಶಾಸನನೇವೈಸಿ ಮುಳಿಯದೆ ಲಜ್ಜೆಯಿಂ ಚಳಿಯದೆ ಮತ್ತುಮಿಂತೆಂದಂ (ಅನಂಪು. ೧೧-೯೧ವ); ಚಳಿಯ ವಾಹುವಕಾಂಕ್ಷೆ ಯಕ್ಷರಿಂಗೆಲೆಲೆ ನೋಡಾ (ಉತ್ತರಾ. ೬-೫೧) ; ಬವರಿವರಿವ ಚಮ್ಮಟಿಗೆಗೆ ಚಳಿಯದ ಕಡಿಯಾಣಮುಂ ಕೈಗೊಳದ ಬಗೆಯುಂ ಬಗೆದಂತೆ ಕಂಡು (ರಾಜಶೇ. ೬-೧೧ ವ) ; ನಿವಿಷ್ಟಾ ಬಲ್ಮೆಯ ಜಂಕಣಗಂ ಕಣಗಂ ಚಳಿತು (ರಾಮಾಶ್ವ. ೧೨೧-೨೬). ೨. ಬಳಲು ; ಸೋಲು ; ಸೋತುಹೋಗು : ಕೆಯ್ ಚೆಟ್ಟರಿಕೆಯ ಚಲದಿಂ ಕೆಯ್ ಚಳಿವಿನಮಿಱದರೆರಡು ಬಲದೊಳ ಮದಟರ್ (ಶಂಪಭಾ. ೧೩-೫೪): ಖಳಿಲ್ ಖಳಿಲ್ ತೊಪ್ಪು ತೊಪ್ಪು ಭಳಿಲ್ ಭಳಿಲೆಂದು ಕೊಳ್ವ ಬಡಿಗಂ ಚಳಿತು (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೬-೮೮); ಬಳಸಿ ತೊಟಲ್ದನ್ನಡಿಗಳ್ ಚಳಿತುವು ಕಣ್ ನಂದಿ ಬಂದವುದು (೦ೀರಾವ. ೧೪-೬೨) ; ಆವ ಪರಿಯೊಳಾದೊಡೆಯು ಚಳಿಯದೆ ಮತ್ತೆ ಶ್ರೀವರನೊಳು ತೊಳಲಿದರೆ ದೇವದೇವನ ಕಾಣಲಹುದು (ಕೃಷ್ಣಗೂ. ೨-೯೯). **ಸಳಿ$_1$** : ೨. ತರಿ ಸಳಿತು ಕೈಮುಱದರಂತೆ ಯಸುವಾಳುಗಳ್ ನಿಲೆ ಕಂಡು (ಸಮ್ಯಕ್ತ್ವ. ೮-೩೮). [ದೇ.೫ ತಮಿ. ತುಳು. ಚಲಿ]

ಚಳಿ$_2$, ಛಳಿ, ಸಳಿ$_2$ (ನಾ). ೧. ಶೀತ ; ಶೈತ್ಯ ; ಥಂಡಿ : "ಚಳಿ–ವಿಗತ ಪ್ರಭಾವೇ(ಶಕ್ತಿಗುಂದು), ಶೀತೇ ಚ" (ಶಮಧಾ): ಚಳಿ ಬಿಸುವು ಬಿಸುವು ಚಳಿಯುನೆ ಬಳೆದುದು ಹಿಮರಾಜತೇಜವಿಾ ಜಗದೆಡೆಯೊಳ್(ಗಿರಿಕ. ೯-೬೪); ಗಿರಿಯ ಶೃಂಗಾಗ್ರದೆ ಚಳಿ ಮಳೆ ಬಿಸಿಲೆನ್ನದುರುತರ ಯೋಗಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ . . . ಯೋಗೀಶ್ವರರಿರುತಿಹರು (ಶಂಸವಿ. ೨-೩೧) ; ಅಲ್ಲಿ ಕೊರಗೆಂಬುದಿಲ್ಲಮ್ಮ, ಅಲ್ಲಿ ಚಳಿ ಭಿದ್ರವಿಲ್ಲಮ್ಮ (ಇಂಗಿತ. ೮೯-೬). ೨. ಹಿಮ ; ಮಂಜು . 'ಚಳಿವೆಟ್ಟು' ಪರಾ. ೩. ಚಳಿಜ್ವರದಲ್ಲಿ ಬರುವ ಮೈನಡುಕ : ಅವನಿಗೆ ಚಳಿ ಬಂದಿತ್ತು (ರೂಢಿ). **ಛಳಿ** : ೧. 'ಛಳಿಗಾಲ' ಪರಾ. ೩. 'ಛಳಿಜ್ವರ' ಪರಾ. **ಸಳಿ$_2$** : ೧. ಬೆಂಕಿಗೆ ಸಳಿ ಬಂದು ಉದಕವ ಕಾಯಲಾಗಿ ಹಿಮ ಹಿಂಗಿ ಜ್ವರ ಬಂದಿತ್ತು (ಸಗದೊ. ೬೬) ; ಏನು ಕಾರಣವಾಗಿ ನೀನಿಂತು ಮೌನದಲ್ಲಿ ಮಂಡಿಸಿರ್ಪೆ . . . ಸಳಿ ಮಳೆ ಘಾಳಿ ಬಿಸಿಲ ಬೇಸೆ ಬಾಯಾಱಿಕೆ ಪಸಿವು ಮುಂತಾದ ವೇದನೆಗಳೊಂದುಂ ಗಣನೆಗೆ ತಾರದ (ಭಾರತ. ೧೪-೬೧). ಪರಿಯುಮಿಾ ಹಿಮಕಂಜ ಕಲಶಾಬ್ಧಿಯಂ ಬಿಟ್ಟು . . . ಉರುವ ಸಳಿ ತೊಲಗದಿರಲೋಡಿಬಂದಾಗಸದ ತರಣಿಮಂಡಲ ಮಧ್ಯದೋಳ್ಮನೆಯ ಮಾಡಿಕೊಂಡಿರುವನೀ ಹೈಮಂತ ಶಕ್ತಿಯಂ ಬಣ್ಣಿಸಲ್ಕಾರಳವೊ ಮೂಜಗದೊಳು (ಅರ್ಕಾವಿ. ೧-೨೯).

[ದೇ.೫ ತಮಿ. ಮಲ. ಚಳಿ ; ತುಳು. ಚಳಿ, ಚಲಿ, ಸಲಿ ; ತೆಲು. ಚಲಿ]

ಚಳಿ$_3$ 'ತಳಿ$_4$' ನೋ.

ಚಳಿಕ (ನಾ). ಲವಲವಿಕೆ : "ತವಕ, ಲವಲವಿಕೆ, ಚವಲ, ಅಸವಸ, ಚಳಿಕ" (ಕಂನುಹು. ೮೪). [?]

ಚಳಿಕಿಗೆ 'ಚಳಕಿಗೆ' ನೋ.

ಚಳಿಕೆ$_1$ 'ಚಳಕೆ' ನೋ.

ಚಳಿಕೆ$_2$ (ನಾ). ಇಬ್ಬನಿ ; ಹಿಮ : ಪರೆದುದು ಚಳಿಕೆ ರವಿಯ ಕರಂಗಳು ಪರಕರಿಸಿದವೆಣ್ದೆಸೆಯ ಹರುಷವಾದುದು ಕೋಕಮಿಥುನ ಕೋಕನದ ಕೊರಗೆ ಚಕೋರ ಕೈರವವು (ಕರ್ಣಕಾ. ೪-೬೨). [?]

ಚಳಿಕೊಡು 'ಚಳಿಗೊಡಂ' ನೋ.

ಚಳಿಕ್ಕ 'ಚಳಂಕ್ಕ' ನೋ.

ಚಳಿಗದಿರ್ (ನಾ). ತಂಪಾದ ಕಿರಣ; ಹಿಮಕಿರಣ: ಶಶಿಯ ಚಳಿಗದಿರ್ಗಳ ಕುಳಿರ್ಕಾಂತಿ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೪೨೦-೬).

[ಚಳಿ$_2$ + ಕದಿರ್$_2$]

ಚಳಿಗದಿರ, ಸಳಿಗದಿರ (ನಾ). ತಂಪಾದ ಕಿರಣಗಳುಳ್ಳವನು ; ಚಂದ್ರ : "ಸವಿಗಡಲಣುಗಂ . . . ನೈದಿಲ್ಗೆಳೆಯ ಚಂದ ಚಳಿಗದಿರ ಕತ್ತಲೆವಣಿಯ ಶಶಿಯು ನಾಮಂ" (ಕಬ್ಬಿಕೈ. ೪೩): "ಚಳಿಗದಿರಂ ಕಟ್ಟಲೆವಣಿ ಕುಳಿರ್ವೆಳಗನು . . . ತಣ್ಗದಿರ ಮಂಜುಗ್ಗೈಯಂ ಚಂದಂ" (ಕವಿಕಂ. ೪೩). **ಸಳಿಗದಿರ** : ಸಳಿಗದಿರನ ಕಳಂಕನುದ್ದುವವೊಲು ತಿಲಕವ ತೊಡೆದು (ಜ್ಞಾನಸ. ೯೩-೮೦).

[ಚಳಿಗದಿರ್ + – ಅ$_7$]

ಚಳಿಗದಿರ್ಗಲ್ಲು (ನಾ). ಚಂದ್ರಕಾಂತಶಿಲೆ : ಎಕ್ಕಲಂ ಚಳಿಗದಿರ್ಗಲ್ಲಿನೊಳು ದಾಡೆಯಂ ಮಸೆದು ಪದಗೊಳಿಸುವನಿತಕ್ಕೆ (ರಾಘಶ. ೧೬-೬೨).

[ಚಳಿಗದಿರ್ + ಕಲ್ಲು(<ಕಲ್$_3$)]

ಚಳಿಗಾಲ, ಛಳಿಗಾಲ (ನಾ). ಚಳಿ ಹೆಚ್ಚಾಗಿರುವ ಕಾಲ ; ಮಾಗಿ ; ಹೇಮಂತ ಶಿಶಿರಋತುಗಳ ಸಮಯ : ಹರಿವ ತೊಱೆಗಳ ನಡುವೆ ಧೃತಿಯೋಸರಿಸದುಱೆ ಚಳಿಗಾಲವೆಲ್ಲಂ ನಿರುತದಿಂ ಕೊರಳುದ್ದ ನೀರೊಳು ನಿಂದು (ಬಸಪು. ೨-೧೨) ; ಬಿಸಿಲು ಮಳೆ ಚಳಿಗಾಲವಿವು ಸಂಧಿಸಿದವೇ ರಘುಪತಿಯನೀಯಾಯಸವ ನೋಡಲಿಕಿದ್ದವೇ ಶಿವಶಿವ ಮಹಾದೇವ (ತೊರರಾ. ೩-೨-೬). **ಛಳಿಗಾಲ** : ಛಳಿಗಾಲದಲ್ಲಿ ಅವು ಒಂದೂವರೆ ಅಡಿ ಆಳದವರೆಗೂ ಹೋಗುತ್ತವೆ (ಕೀಟದ. ೩).

[ಚಳಿ$_2$ + ಕಾಲ]

ಚಳಿಗಿರಿ (ನಾ). ಹಿಮಾಲಯ ಪರ್ವತ; ಹಿಮಾಚಲ: ಒಂದು ದಿನ ಚಳಿಗಿರಿಯ [ಪಾಠಾಂ. ವೆಟ್ಟ] ದೆಸೆಗೆ ಚೆಲ್ಲಲು ನಿತ್ಯದಂತಲ್ಲದತ್ತ ನೀ ಬಿಸುಟ ಪರಿಯ ತಿಳುಹೆನಲ್ಕೆ (ಪ್ರಾರಥಾ. ೪-೧೪). [ಚಳಿ$_2$ + ಗಿರಿ$_1$]

ಚಳಿಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ತಣ್ಣಗಾಗು ; ಕಂಗಿಡು ; ತಗ್ಗು : ಕೇಡಿನಲ್ಲಿ ಕಂಗೆಡದ ಒಲವು, ಮುಚ್ಚಿನಲ್ಲಿ ಚಳಿಗೊಳದ ಗೆಲವು (ಇಂಗೀತ. ೮೩-೧೪).
[ಚಳಿ$_1$ + ಕೊಳ್$_1$]

ಚಳಿಜ್ವರ, ಛಳಿಜ್ವರ (ನಾ). ಚಳಿಯೊಡನೆ ಬರುವ ಜ್ವರ ; ನಡುಕದೊಂದಿಗೆ ಏರುವ ಜ್ವರ ; ಮಲೇರಿಯಂ : ಇವು ಚಳಿಜ್ವರ ಅಥವಾ ಮಲೇರಿಯಾಜ್ವರವನ್ನುಂಟುಮಾಡುತ್ತವೆ (ಪರಜೀ. ೨೭). **ಛಳಿಜ್ವರ :** ಮಂದಾಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ, ಛಳಿಜ್ವರದಲ್ಲಿ [ಪಾಠಾಂ. ಛಳಿಯಲ್ಲಿ] . . . ವಮನ ಕ್ರಿಯೆಯ ಮಾಡಿಸುವುದು (ವೈದ್ಯಸಾ. I, ೩೦) ; ಗರುಗದ ಸೊಪ್ಪಿನಲ್ಲಿ ಒಂದು ಹಾವು ರಸವಂ ಹಿಂಡಿ ಛಳಿಬರುವ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಕೊಡಲು ಛಳಿಜ್ವರಂ ಮಾಣ್ಗುಂ (ಸಕವೈ. ೭೩). [ಚಳಿ$_2$ + ಜ್ವರ]

ಚಳಿತ$_1$ (ನಾ). ಚಳಿ ; ಶೀತ ; "ಕುಳಿರ್ದುದು" (ಚತುನಿ. ೬. I, ೩೭).
[ಚಳಿ$_2$ + – ತ$_2$]

ಚಳಿತ$_2$ 'ಚಲಿತ' ನೋ.

ಚಳಿನಾಡು (ನಾ). ಚಳಿ ಹೆಚ್ಚಾಗಿರುವ ನಾಡು ; ಶೀತವಲಯದಲ್ಲಿ ಇರುವ ನಾಡು : (ಶ). [ಚಳಿ$_2$ + ನಾಡು]

ಚಳಿಯ 'ಚಳಿಯಂ$_1$' ನೋ.

ಚಳಿಯಿಸು 'ಚಲಿಸು' ನೋ.

ಚಳಿಲ್ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ : ಪೊಸ ಪೂವಿನೊಳ್ ಪೊರೆದು ಪೊಣ್ಮಿದ [ಕ]ಂಪು ಮೊಗಂಗಳಂ ಚಳಿಲ್ಲೆನೆ ಕೊಳೆ ಪೊಯ್ಯೆ ತೀಡಿದುದು ತೆಂಕಣಗಾಳಿ ವಸಂತಮಾಸದೊಳ್ (ಪಂಪಭಾ. ೫-೩೪) ; ಉರ್ಕಂಬುಗಳೆಱಗಿ ರೋಮರೋಮಕ್ಕೆ ನೆಳಲ್ ನೆಕ್ಕು ಚಳಿಲ್ ಚಕ್ಕು ದೊಗಲ್ ದೊಕ್ಕೆನೆ ನಾಂಟಿದುವರಾತಿಭಟರವಯವಮಂ (ಜಗವಿ. ೭-೮೦).

ಚಳಿಲನೆ (ಅ). ಒಮ್ಮೆಲೆ ; ಕೂಡಲೆ : ಚಳಿಲನೆ, ಕಿಳಿಲನೆ, ಗಳಗಳನೆ, ಕಿಳಕಿಳನೆ (ಶಬ್ದಾನು. ೧೪೦ ವ್ಯಾಖ್ಯಾ). [ಚಳಿಲ್ + – ಅನೆ$_1$]

ಚಳಿವೆಟ್ಟ 'ಚಳಿವೆಟ್ಟು' ನೋ.

ಚಳಿವೆಟ್ಟಣುಗಿ (ನಾ). ಹಿಮವಂತನ ಮಗಳು; ಪಾರ್ವತಿ: ಚಳಿವೆಟ್ಟಣುಗಿಯಾಣ್ಮನ ಭಕ್ತ ಸಂಗನಾದಳವ ನೋಡಲ್ಕೆ . . . ಸೂರ್ಯನುದಯಂಗೈದನಾ ಸಮಯದಿ (ಬಸ್ವಾರಾ. ೧೩-೨೯).
[ಚಳಿವೆಟ್ಟು + ಅಣುಗಿ (< ಅಣುಂಗಿ)]

ಚಳಿವೆಟ್ಟಳಿಯ (ನಾ). ಹಿಮವಂತನ ಅಳಿಯಂ; ಶಿವ: "ಎಲರುಣಿವೆದೆಯಂ ಚಳಿವೆಟ್ಟಳಿಯಂ ಸಸಿದಲೆಯ . . . ಪೇಟ್ವರ್ ಸ್ಮರಹರಂಗೆ ನಾಮವಿದೆನುತುಂ" (ಕವಿಕಂ. ೦೫). [ಚಳಿವೆಟ್ಟು + ಅಳಿಯ]

ಚಳಿವೆಟ್ಟಾಣ್ಮ (ನಾ). ಹಿಮಗಿರಿಯ ಒಡೆಯ ; ಹಿಮವಂತ ; ಚಳಿವೆಟ್ಟಾಣ್ಮನ ಪುತ್ರಿ ಸುರ್ಕೆ ಚಳಿಯಿಂ (ರಾಜಶೇ. ೯-೧೭).
[ಚಳಿವೆಟ್ಟು + ಅಣ್ಮ (< ಆಳ್ಮ)]

ಚಳಿವೆಟ್ಟು, ಚಳಿವೆಟ್ಟ, ಛಳಿವೆಟ್ಟು (ನಾ). ಹಿಮಗಿರಿ ; ಹಿಮಾಚಲ : "ಕುಳಿರ್ವೆಟ್ಟೈಕಿಲ್ವೆಟ್ಟುಂ ಚಳಿವೆಟ್ಟು ಹಿಮಾದ್ರಿ" (ಚತುನಿ. ೦೦) ; ಮನ್ಮಥನ ತಳರ್ರಥವನೇಱಿ ಮುಂದೆ ಪೋಗಲ್ಕಾ ಚಳಿವೆಟ್ಟು ಕಣ್ಗೆ ರಂಜಿಸಿತು (ಮೋಹತ. ೭-೪೫). **ಚಳಿವೆಟ್ಟ :** ಚಳಿವೆಟ್ಟದಳಿಯ ಕೇಳುಳಿದ ಮಾತೇನೀಗ (ಮಲ್ಲಾರಿ. ೭-೪). **ಛಳಿವೆಟ್ಟು :** ಛಳಿವೆಟ್ಟನಿಂದಬ್ಧಿಪರಿಯಂತದವನಿಯು ತದಾಕಾರದಂತೆಸೆವುದು (ನವಮೋ. ೨-೦೮).
ಚಳಿವೆಟ್ಟುಮಗಳ್ = ಚಳಿವೆಟ್ಟಣುಗಿ: ಚಳಿವೆಟ್ಟುಮಗಳ ನಲ್ಲಂ ಪೇಳ್ದ ಶಾಸ್ತ್ರಂಗಳ್ (ಐಕೋಪು. ೭-೭೮). [ಚಳಿ$_2$ + ಬೆಟ್ಟು$_2$]

ಚಳಿವೆಱು (ಕ್ರಿ). ಚಳಿಯನ್ನು ಹೊಂದು ; ಶೀತದಿಂದ ಬಾಧೆಪಡು : ಭೀತಿಯಲಿ ಚಳಿವೆತ್ತು ನಡುಗುವಂದದಿ ಪೇಳ್ದ ರಣದುಮ್ಮಳಿಕೆಯ ಬಹಳ ನಿಷ್ಠುರವ (ಮೋಹತ. ೩೪-೪೩). [ಚಳಿ$_2$ + ಪೆಱು$_1$]

ಚಳಿಸು$_1$ 'ತಳಿಸು$_1$' ನೋ.

ಚಳಿಸು$_2$ 'ಚಲಿಸು' ನೋ.

ಚಳುಕಿ$_1$ 'ಚಳುಕ್ಯ' ನೋ.

ಚಳುಕಿ$_2$ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ವಿಮಾನ: "ಚಳುಕಿಯೆನೆ ಶಿಂಶುಪಮಾರು" (ವಸ್ತುಕೋ. ೨೩-೬). [?]

ಚಳುಕಿಡು (ಕ್ರಿ). ನರಗಳ ಮಿಡಿತದಿಂದ ಬೇನೆಯುಂಟಾಗು; ನರಗಳಲ್ಲಿ ಚುಚ್ಚಿದಂತೆ ನೋವುಂಟಾಗು: ನವಮಾಸ ಪೂರೈಸಲಾ ಸತಿಗೆ ಬಿಡದೊಡನೆ ದಿವದಲ್ಲಿ ಕಾಂಚಿ ಕಟ ಮಿಡಿಮಿಡಿದು ಚಳುಕಿಡಲ್ (ಶರಬು. ೩-೪೯). [ಚಳುಕು$_1$ (< ಚಳಕು$_1$) + ಇಡು$_1$]

ಚಳುಕು$_1$ 'ಚಳಕು$_1$' ನೋ.

ಚಳುಕು$_2$ (ನಾ). (?) : ಅಳಿರಶರಕೇಳಿಪಂಪಿಂದಲಾಸ್ಯಶ್ರೀಯ ಚಳುಕಿನಿಂ ನೋಳ್ಪರಂತಃಕರಣತುಷ್ಟಿಯಂ ಸುಸೋವನೇವರ್ಣಿಸುವೆನು (ಜನಮು. ೨-೦೨). [?]

ಚಳುಕ್ಯ, ಚಲಿಕ್ಯ, ಚಳಿಕ್ಯ, ಚಳುಕಿ$_1$, ಚಟಿಕ್ಯ, ಚಾಳೋಕ್ಯ, ಸಳುಕಿ (ನಾ). = ಚಾಲುಕ್ಯ: ಸತ್ಯಾಶ್ರಯವಸರಸೆದುದಾ ಚಳುಕ್ಯಾನ್ವಯದೊಳ್ (ಕಇಆ. ೨-೨-೨೦ ; 1058). **ಚಲಿಕ್ಯ :** ಚಲಿಕ್ಯೋ ವಲ್ಲಭೇಶ್ವರಃ (ಎಇ. XXVII, ೮-೩: 543). **ಚಳಿಕ್ಯ :** ಸಮಜನಿ ನವಮಸ್ತಸ್ಯ ರಾಜ್ಞಶ್ಚಳಿಕ್ಯ ಕ್ಷ್ಮಾಪ (ಎಕ. VII, ಶಿವಮೊ. ೮೩-೦೪ ; 1587). **ಚಳುಕಿ$_1$:** ಚಳುಕಿ ವಂಶೋತ್ರಮರಂ (ಎಇ. XVI, ೩೮-೫: 1107). △ **ಚಟಿಕ್ಯ :** ಚಟಿಕ್ಯರನ್ವಯಂ ನೆಗಳೆ ನಗಳ್ತೆಯಂ ತಳೆದು ತಂನಯ ತೇಜದೊಳಾಜೆಯೋಲೆಯಿಂಡಿಗೆ ಸಲೆ ಸಾಧ್ಯವಾದ ನೆಲನಂ ತಳೆದಂ ನೃಪಮೇರುತ್ಯಲಪಂ (ಕಇಆ. ೯೫-೪-೯ ; 12ನೆಯ ಶತ). **ಚಾಳೋಕ್ಯ :** ನನ್ನಿಯಂ ಪೇಳುವೆನರಸ ಕೇಳಿನ್ನು ಚಾಳೋಕ್ಯಾನ್ವಯದವರು ಮುನ್ನ ನಿಕ್ಷೇಪಿಸಿದುದೆಂಬತ್ತೆಂಟು ಕೋಟಿ ಧನ ವಿನ್ನ ಸಿಂಹಾಸನದ ಕೆಳಗಿದೆ (ಬಸಪು. ೫-೫೭). **ಸಳುಕಿ :** ವಿದಿತ ಶ್ರೀ ಸಳುಕಿ ರಾಜ್ಯ[ದೊ]ಳ್ (ಸೌಇಇ. XI-1, ೦೪-೧೫: 872).
[< ಸಂ. ಚಾಲುಕ್ಯ]

ಚಳುಪು (ನಾ). = ಚಳಕು$_1$: (ಶ). [?]

ಚಳುಮ (ನಾ). = ಚಳಕು$_1$: ಯೋನಿಯೋನಿಯಲ್ಲಿ ಭೇದ ಚಳುಮ ರುಜಾ ಇತರ ತೋದ ನೋವು (ಬಾಹಟೀ. ೨-೦-೭೭ ವ). [?]

ಚಳುವಳಿ 'ಚಳವಳ' ನೋ.

ಚಳೆ$_1$ 'ತಳಿ$_4$' ನೋ.

ಚಳೆ$_2$ 'ಚಿಲ್ಲ$_1$' ನೋ.

ಚಳೆ$_3$ 'ಸೆಳೆ$_4$' ನೋ.

ಚಳೆ$_4$ 'ತಟಿ^{3}' ನೋ.

ಚಳೆ$_5$ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಟ್ಟೆ : ದೇವಾಂಗದ ಚಳೆಯ ಪಟ್ಟಿಯ ಪಟ್ಟಾವಳಿಯೆಕ್ಕಾರೋಹಣದ ಕಕ್ಕರಪಟಯಿಗೆಯ ದುಗುಳದ ಪಾಗುಡಂಗಳಂ . . . ತೊಟ್ಟು (ಮಹಾನೇ. ೯-೪ ವ). ೨. ಚಿಕ್ಕಮಕ್ಕಳನ್ನಾಗಲಿ, ಅಶಕ್ತರನ್ನಾಗಲಿ ಎತ್ತಿಕೊಂಡು ಹೋಗುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಬಳಸುವ ಬಟ್ಟೆ; ಜೋಳಿಗೆ : (ಶ).

ಚಳೆಕೊಡು 'ಚಳೆಗೊಡು' ನೋ.

ಚಳೆಗೊಡು, ಚಳೆಕೊಡಂ, ಚಳೆಕೊಡು (ಕ್ರಿ). ಸಿಂಪಡಿಸು; ಚಿಮುಕಿಸು ; ತಳಿಸು: ಕೇಸರಿಪೀತವ ಪಾಸಿ ಕಸ್ತೂರಿನೀರ ಪೋಸರಿಸದೆ ಚಳೆಗೊಡುವ (ಅನಂದ. ೫-೫೭); ಕಸ್ತೂರಿಯಾ ಜಲದಿಂದೆ ಚಳೆಗೊಟ್ಟು (ನವಮೋ. ೦೦-೭೮): ಸಾರಣೆಯನೇ ಹಾಕಿ ಚಳೆಗೊಟ್ಟು ರಂಗವಲ್ಲಿಯನಿಟ್ಟು (ಮಲ್ಲಚ. ೨-೦೫). **ಚಳೆಕೊಡಂ :** ಅಂಗಳ ಸಾರಿಸಿ ಗಂಧದ ಚಳೆಕೊಟ್ಟು (ಲೋಕಗೀ. ೨೦೫). **ಚಳೆಕೊಡು :** (ಶ). [ಚಳೆ$_1$ (< ತಳಿ$_4$) + ಕೊಡು$_1$]

ಚಳಿಯು$_1$, ಚಳಯು$_1$, ಚಳಿಯು, ಛಳಯು, ಛಳಿಯು$_1$ (ನಾ). (ನೆಲವನ್ನು ಗುಡಿಸಿದ ಬಳಿಕ)ನೀರು ಳಿಯುವುದು,-ಸಿಂಪಿಸುವುದು,-ಚಿಮುಕಿಸುವುದು : "ಚಳಿಯುಮೆನೆ ನೀರ ತಳಿದುದು" (ಛಾರನಿ. ೧೦); "ಚಳಿಯುಮುಮೆನೆ ಸಿಂಪಿಸುವುದಕಕ್ಕುಂ" (ಕವಿಕಂ. ೨೪೬); ಎಳೆದಳಿರ ಪಸೆ ಪನ್ನೀರ ಚಳಿಯ ಮೆಱೆದವಾ ಶೈತ್ಯಶಾಲೆಯೊಳಗೆ (ಹದಕಾ. ೩-೪೫); ಕತ್ತುರಿನೀರ ಚಳಿಯುದೊಳಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೮-೫೦ ವ); ಚಂದ್ರಕಾಂತದ ಜಲದ ಚಳಿಯುಮಂ ಕೊಟ್ಟು (ಸೌಂದಪು. ೮-೨೦); ಚಳಿಯುದಿಂ ಚೆಲ್ಲಿದ ಚಂದನರಸದಿಂದ ಪೊಳಲು ಕಣ್ಗೆಸೆದುದು (ಕುಮಾಸಾಂ. ೪೦-೬೬); ಮೇಗಣೊಂದುದಿರ್ವ ಕ್ರಮ್ಮಲರ್ಸರಿಯ ಪನ್ನೀರ್ಚಳಿಯುದ . . . ಅಗಡೆಯುರ್ವೆಡೆ ಮೆಱೆದುದು (ನಂದಿಪು. ೭-೩). ಚಳಯು$_1$: "ಜಲಸೇಚನಂ ಚಳಯುಮೆನಿಕುಂ" (ಕರರ. ೧೨೩): ಪುಷ್ಪರಸದ ಚಳಯುಂಗಳಿನೆ ಮೈಸಿರಿಯುನಾಂತ ತದ್ವನದೇವಿ (ಸೌಂದಪು. ೧೮-೩೨); ಪನಿನೀರೊಳೊದವಿದ ಚಳಯುವೊಪ್ಪಿದುದು (ವರ್ಧಪ. ೫-೪೩). ಚಳಿಯು: ಬೀದಿಬೀದಿಯೊಳ್ ಬಡದಿತ್ತ ಪನ್ನೀರ ಚಳಿಯುಮಾಡುವ ಪಾತ್ರದ (ಚಲಪು. ೩೬-೧೭). ಛಳಯು : ಅರಳಿದ ಹೂವುಗಳಲ್ಲಿ ಸುರಿವ ಮಕರಂದದಿಂದ ವನಪ್ರದೇಶವೆನುವ ಬೀದಿಯೊಳ್ ಛಳಯುಮಂ ಕೊಟ್ಟು (ಸೌಗಂಧಿ. ೪೭೨-೦). ಛಳಿಯು$_1$: ಬಾವನ್ನಮುಂ ಕದಡಿ ಸಿಂಪಿಸುವ ಛಳಿಯುದಿಂ (ನಳಚಂ. ೧೯೫); ಹರುಷದಿಂ ಗುಡಿಗಟ್ಟ ವೀಥಿವೀಥಿಯಲಿ ಛಳಿಯುದಿ ರಂಗವಲಿಗಳಿಂದ ವಿರಚಿಸಲು (ಲಕಿಚಂ. ೩೬-೫೧); ಪನ್ನೀರ ಬಾವನ್ನದೆಸೆವ ಛಳಿಯುಂ ಮೃಗಮದೋನ್ನತದ ಸಾರಣೆಯು (ರಾಶಿಚ. ೬-೫). [ಚಳಿ$_1$ (<ತಳಿ$_4$) + – ಉ$_6$]

ಚಳಿಯು$_2$ 'ಚಳಯು$_3$' ನೋ.

ಚಳಿಯು$_3$ 'ತಟ' ನೋ.

ಚಳಿಯುಂಗುಡು 'ಚಳಿಯುಂಗೊಡು' ನೋ.

ಚಳಿಯುಂಗೆಯ್ (ಕ್ರಿ).=ಚಳಿಗೊಡು: ತಂಗೆ ತಲೆವೀದಿಯುಂ ಕೊಡೆಯುದಿರು ಕೂಡೆ ಚಳಿಯುಂಗೆಯ್ದಲಂಕರಿಸು (ಹದಕಾ. ೬-೨೪). [ಚಳಿಯು$_1$ + ಕೆಯ್$_1$]

ಚಳಿಯುಂಗೊಡು, ಚಳಯುಂಗುಡು, ಚಳಯುಂಗೊಡು, ಚಳಯುಗೊಡು, ಚಳಿಯುಂಗುಡು, ಛಳಿಯುಂಗೊಡು(ಕ್ರಿ). = ಚಳಿಗೊಡು : ಚಳಿಯುಂಗೊಡುವವೋಲೆಸೆದುದಾ ಚಟುಕುವನಿ ಸಿದ್ಧಪತಿ ನಲಿಯಲು (ಸಿದ್ಧರಾ. ೩-೩೨); ಕೇರಿಕೇರಿಯೊಳು ಪನ್ನೀರಿನಿಂದರರೆ ಚಳಿ [ಪಾಠಾಂ. ಳ] ಯಂಗೊಟ್ಟು (ಸಿದ್ಧೇಪು. ೧೯-೧೮). ಚಳಯುಂಗುಡು : ಚಲ್ಲಂ ಚಳ[ಪಾಠಾಂ. ಳಿ]ಯುಂಗುಡುತ್ತುಮಿರೆ ರಾಗರಸಾಮೃತದಿಂ (ಅರ್ಧನೇ. ೨-೯೫): ಘುಸೃಣರಸಂಗಳಿಂ . . . ಚಳಯುಂಗುಡುತಿರ್ಪ ಮೌಕ್ತಿಕಪ್ರಸರದೆ ಕೂಡೆ ರಂಗವಲಿಯುಂ ನಲಿದಿಕ್ಕುತುಂ (ವರ್ಧಪು. ೦೩-೭೪). ಚಳಯುಂಗೊಡು : ಅನಿಮಿಷವಧು ಕತ್ತುರಿಗದಡಿನ ಚಳಯುಂಗೊಟ್ಟಳ್ (ಅನಂಪು. ೭-೪೬). ಚಳಯುಗೊಡು: ಚಳಯುಗೊಟ್ಟುದು ಲೇಸು ಕುಸುಮಾಜಿ ಹೊಸರಂಗವಲಿ ಲೇಸು ಕುಸುಮಸಾಂಗಿ (ಭರದ. ೧೦-೯). ಚಳಿಯುಂಗುಡು : ಜೋಳಿಸುವ ಲಾಲಾಜಲಂ ಖುರಹತಿಯುಂ ನೆಗೆವ ದೂಳ್ಗೆ ಚಳಿಯುಂಗುಡೆ (ಗಿರಿಕ. ೭-೫೫ ವ); ಘುಸೃಣರಸಂಗಳಿಂದೆ ಚಳಯುಂಗುಡುವಂತೆ (ಅನಂಪು. ೧೦-೩೫). ಛಳಿಯುಂಗೊಡು : ಪುನಗು ಜವಾದಿ ಜಲದೀಯಲ್ಲ ಪೊರವಳಿಯುಂಗಣದಿ ಛಳಿಯುಂಗೊಟ್ಟು (ನವಮೋ. ೨೧-೧೮). [ಚಳಿಯು$_1$ + ಕೊಡು$_1$]

ಚಳಿಹಾಕು (ಕ್ರಿ). = ಚಳಿಗೊಡು : ಅಂಗಳಕ್ಕೆಲ್ಲ ಚಳಿಹಾಕಿ ರಂಗವಲ್ಲಿ ಇಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ (ರೂಢಿ). [ಚಳಿ$_1$ (<ತಳಿ$_4$) + ಹಾಕು (<ಪಾಯ್ಕು$_1$)]

ಚಳಿಹೊಡೆ (ಕ್ರಿ).=ಚಳಿಗೊಡು: ಮತ್ತೆ ಕೆಲವರು ಬೀದಿಗಳಿಗೆ ಪನ್ನೀರಿನ ಚಳಿ ಹೊಡೆಯುತ್ತಲಿದ್ದರು (ದೇಜೂನಿ. ೦೫೦).
[ಚಳಿ$_1$ (<ತಳಿ$_4$) + ಹೊಡೆ$_1$ (<ಪೊಡೆ$_1$)]

ಚಳ್ಳ 'ಸೆಳ್ಳ' ನೋ.

ಚಳ್ಳಪಿಳ್ಳಿ, ಚಳ್ಳಿಪಿಳ್ಳಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮಕ್ಕಳಾಟ : ಬೆಳ್ಳಿ ಬಂಗಾರಿಟ್ಟುಕೊಂಡು ಒಳ್ಳೆ ವಸ್ತ್ರ ಹೊದ್ದುಕೊಂಡು ಚಳ್ಳಪಿಳ್ಳಿ [ಪಾಠಾಂ. ಅಳ್ಳಂಚೀರ, ಅಳ್ಳಾಚಾರಿ]ಗೊಂಬೆಯಂತೆ ಆಡಿಹೋಯಿತು (ಕನಕ. ೧೧೭-೩). ಚಳ್ಳಿಪಿಳ್ಳಿ : "ಮಕ್ಕಳ ಆಟ" (ಜಾನಕೋ. ೫೫). 'ಚಿಳ್ಳಿಪಿಳ್ಳಿ' ಪರಾ. [?]

ಚಳ್ಳವರೆ (ನಾ). (ಉಕ) ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ ಮತ್ತು ಅದರ ಕಾಯಿ; ಹಿತ್ತಲವರೆ ; ಚಪ್ಪರದವರೆ : ಔಡಲಗಿಡಗಳ ಬೊಡ್ಡೆಯಲ್ಲಿ ಚಳ್ಳವರೆಯ ಬೀಜವನ್ನು ಹಾಕಿ ಆ ಬಳ್ಳಿಯನ್ನು ಔಡಲಗಿಡಗಳಿಗೆ ಹಬ್ಬಿಸಬೇಕು (ಕೃಷಿಪ್ರ. ೧೫೫); ನಾನೇನು ನಿಮ್ಮ ತೋಟದಲ್ಲಿ ಬೆಳೆದ ಬದನೆಕಾಯಿಯೇ ಚಳ್ಳವರೆಯೇ (ಇಪ್ಪಕ. ೨೦೫). [ಚಳ್ಳು (<ಸೆಳ್ಳು) + ಅವರೆ$_1$]

ಚಳ್ಳಿಸು 'ಚಲ್ಲಿಸು$_2$' ನೋ.

ಚಳ್ಳು 'ಸೆಳ್ಳು' ನೋ.

ಚಳ್ಳುಗುರ್ 'ಸೆಳ್ಳುಗುರ್' ನೋ.

ಚಳ್ಳುಗುರು 'ಸೆಳ್ಳುಗುರ್' ನೋ.

ಚಳ್ಳೆ 'ಸೆಳ್ಳೆ' ನೋ.

ಚಳ್ಳೆಕೆಂದಾಳ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ : ಚಳ್ಳೆಕೆಂದಾಳ, ಕೆಂಪುಚಳ್ಳೆ (ಮೃಶಿಗಿ. ೨೪-೪೫೫). [?]

ಚಳ್ಳೆಪಿಳ್ಳೆ 'ಚಳ್ಳಪಿಳ್ಳಿ' ನೋ.

ಚಱಪು 'ಸೆಱಪು' ನೋ.

ಚಱಿಂಗಯ್ಯ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಮಲ್ಲಿಸೇನಭಟಾರರ ಗುಡ್ಡಂ ಚಱಿಙ್ಗಯ್ಯಂ ತೀರ್ತ್ಥಮಂ ಬನ್ದಿಸಿದಂ (ಎಕ. II, ೪-೦ : ಸು. 900).
[?]

ಚಱಿತ್ತಿ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾಕೆಯ ಹೆಸರು : ಮಾರವರ್ಮ್ಮಸ್ವಾಮಿಗೆ ಸುನ್ದರಿ ಚಱಿತ್ತಿಯರಾ ದೇಗುಲಂ ಮಾಡೆಯ್ದುದಾ ವೃತ್ತಿಯುಂ ಸರ್ವ್ವಪರಿಹಾರಂ ವಿಟ್ಟಾರ್ (ಎಕ. VI, ಚಿಕ್ಕಮ. ೯೨-೪ ; ಸು. 750 ?). [?]

△ ಚಟಕ್ಯ 'ಚಳುಕ್ಯ' ನೋ.

ಚಱುವಟು (ನಾ). ಪ್ರತಿಜ್ಞೆ (?) : ಸಾಸಿಗ × × × ಪಱಿಯರೊಡೆಯ × ಬವಡೆಯಮ್ಮಂ ಪರಿತ್ತನ ಕುಮಾರಂ ಚಱುವಟು ಪೊಡದು ನುಡಿದು ಮತ್ತೆನ್ನದಾತನ್ ನುಡಿವಕ್ಕು (ಸೌಇಇ. IX-I, ೨೨-೦೦ : 923). [?]

ಚಾ$_1$ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಧ್ವನಿ : ಇದ್ದರೆಲ್ಲರ ಕೂಡಿಕೊಂಡು ಎದ್ದನು ಯುವರಾಜನೆಡೆಗೆ ಚಾ[ಪಾಠಾಂ. ಬಾ] ಹೋಯೆನೆ ಗೆದ್ದನು ಜಗದ ಜಾಣರನು (ಭರದ. ೫೭-೮೫). ೨. ದನಕರುಗಳನ್ನು ಅಥವಾ ಮೇಕೆಗಳನ್ನು ಮುಂದಕ್ಕೆ ಹೋಗುವಂತೆ ಅಟ್ಟುವಾಗ ಬಳಸುವ ಧ್ವನಿ : ಹುಡುಗನು ಚಾ ಎಂದು ಎತ್ತುಗಳನ್ನು ಹೊಡೆದುಕೊಂಡು ಹೋಗುತ್ತಾನೆ (ರೂಢಿ).

ಚಾ$_2$ 'ಚಹ' ನೋ.

ಚಾಂಕಿಮಯ್ಯ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಚಾಂಕಿಮಯ್ಯನ ಮಾಡಿಸಿದ ಶ್ರೀಶಾಂತಿನಾಥದೇವರ ತ್ರಿಭುವನತಿಳಕ ಚೈತ್ಯಾಲಯದಲಿರ್ಪ್ಪ ರಿಶಿ(ಷಿ)ಯರ್ (ಇಅ. XIX, ೨೭೩-೩೫ : 1064). [ಚಾಂಕಿಮ$_0$+ಅಯ್ಯ$_1$]

ಚಾಂಗಾಳ್ವ 'ಚಂಗಾಳ್ವ' ನೋ.

ಚಾಂಗು, ಚಾಗು, ಜಾಂಗು, ಜಾಗು$_2$ (ಅ). ಭಲೆ, ಭೇಷ್, ಭಾಪು ಎಂಬರ್ಥದ ಹೊಗಳಿಕೆಯ ಮಾತು,–ಕೊಂಡಾಟದ ನುಡಿ: ಇಂದೆನ್ನ ಮನೆಗೆ ಪ್ರಮಥರು ಬಂದಹರೆಂದು ಗುಡಿತೋರಣವ ಕಟ್ಟಿ . . . ರಂಗವಾಲಿಯನಿಕ್ಕಿ ಉಘೆ ಚಾಂಗು ಭಲಾ ಎಂಬೆ (ಬಸವ. ೩೭೬); ಉಗೆ ಚಾಂಗು ಬಲಯೆಂಬ ನೆಗೆವ ರಭಸಂಗಳೊಳು(ದೀಕ್ಷಾಬೋ. ೦೦೭-೭); ಚಾಂಗು ಬಲಾಯೆನಲು ನಂದಿಧ್ವಜವ್ರಜವು (ಬಸಪು. ೫-೩೯); ಜಯ ಜಯ ಚಾಂಗು ಬೊಲ್ಲೆಂಬ ರಭಸದಿಂ ಕೀರ್ತಿಸುತ್ತ (ವೀಕೃಪು. ೪-೧೨-೪೫); ಪಾದವಟ್ಟಱಿಕೆ

ಪರಾಕು ಚಾಂಗೆಂದು ಮುಂದೋದೆ ಕೈಸನ್ನೆಯೊಳ್ನಿಲಿಸಿ . . . ಪಾಡುವ ನಾದವ ನಿಲಿಸಿಯಿಯ್ದಿದನು (ಭರತ. ೪೯-೯). ಚಾಗು: "ಅರರೆ ಧಣು . . . ಚಾಗು ಸಲೆ ಸುಂವುರೆಯೆನೆ ಕೊಂಡಾಟದ ನುಡಿ" (ಭಾರನಿ. ೪೭); ಮಝು ಪೂತು ಪಾಯುಕು ಗಂಡುಗಲಿಯಹೆ ಚಾಗು ತೊಟ್ಟೆಸು (ಕು ವ್ಯಾ ಛೀ. ೦೦-೦); ಎಲ್ಲರುಂ ಪೂತುರೇ ಸುಭಟ ಚಾಗೆಂದುಲಿಯೆ ಕೋಪದಿಂ ಗುಹನಾರ್ದು ತೆಗೆದೆಚ್ಚನು (ಜೈಮಿ. ೪೩-೦೭); ಚಾಗು ದಣುದಣು ಭಾಪು ಭಳಿರೆ ಬಲ ಬಲರೆ ಕೇಳೀಗ ನಿನ್ನಂ ಪೋಲ್ವರಂ ಕಾಣೆನು (ರುಕ್ಮಾಂಗ. ೦೩-೬೩). ಜಾಂಗು: ಸಭೆಯೊಳುಣ್ಮ ಪೊಣ್ಮತ್ತು ಜಾಂಗು ಬೊಲ್ಲ ಶುಭ ಬೊಲ್ಲ ಮಾಂಗಳಿಕ ಬೊಲ್ಲಮೆಂಬೀ ರವಂ (ಜಗವಿ. ೦೦-೭೨) ; ಕರಿಗಮನೆಯರು ತಂದರ್ರು ರತ್ನ ಮಯ ಹೊನ್ನ ಹರಿವಾಣ ದುಂಬಿಪಾರತಿಯ ತಿರುಹಿ ನಿವಾಳಿಸಿ ಜಾಂಗು ಬೊಲ್ಲೆಂದೆಂದು ಸಿರಿವೆತ್ತು ನಿಂದರಿಕ್ಕೆಲದಲಿ (ಮೋಹತ. ೨೨-೦೩). ಜಾಗ್ಗು: "ಅರರೇ ಭಾವುರೆ . . . ಜಾಗುಮ್ಮಾ ಧಣು ಧಿರುರೇ ಪುರೆಯೆನೆ ಕೊಂಡಾಟಂ" (ಚತುನಿ. ೫೫); ಜಾಗು ಧಣು ಧಣು ಪೂತು ಕಾರ್ಮುಖ ಯೋಗಸಿದ್ದನೆ (ಕುವ್ಯಾಆ. ೦೫-೩೯); ಸೊಲ್ಲಿಸಿದರು ಜಾಗು ಬೊಲ್ಲು ತುಬ್ಬುವ ಕಂಬಲ್ಲ ತಳಿಗೆ ಗಾರ್ತಿಯರು (ಮೋಹತ. ೦೫-೩೭).

ಚಾಗುಚಾಗು, ಜಾಗುಜಾಗು (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ): ತಾನೊಹಿಸಿಕೊಳೆ ಸದರ ಗಂಡನೆ ಚಾಗುಚಾ[ಪಾಠಾಂ. ಜಾಗುಜಾ]ಗೆನುತೆ (ಮದೀಪು. ೩-೫೫); ಸುಭಟ ರಹುದೋ ಜಾಗುಜಾಗೆನುತೊಲೆದನಾ ದ್ರೋಣ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೨-೮೧); ಜಾಗುಜಾಗೆಂದಸುರ ಪಾತಿಯೊಳುಬ್ಬಿ ಘರ್ಜಿಸಿದ (ಅಂಬಿಕಾ. ೦೫-೨)

[←ತೆಲು. ಚಾಂಗು. / ಮರಾ. ಚಾಂಗ]

ಚಾಂಗೇರಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸೊಪ್ಪು; ಹುಲ್ಲುಹುಳಿಗನ ಸೊಪ್ಪು; ಪುಲ್ಲಂಪುರುಚಿ : (ಕ). [ಸಂ. ಚಾಂಗೇರೀ]

ಚಾಂಚಲ್ಯ (ನಾ). ಚಂಚಲತೆ ; ಅಸ್ಥಿರತೆ : ಕುದುರೆಗಳೆರಡೂ ಚಾಂಚಲ್ಯ ತೋರಿದವು (ಇಪ್ರಕ. ೩೨೦). 'ಚಿತ್ತಚಾಂಚಲ್ಯ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಚಾಂಡಾಲ, ಚಾಂಡ್ಡಾಳ (ನಾ). ಚಂಡಾಲ ; ಹೀನ : ಕರ್ಮಾಧಿಗತ ಚಾಂಡಾಲರಿವದಿರ ಮಾತುಗಳನೆಲೆ ನಂಬದಿರು ಭೂಪ (ಬಸವು. ೩೭-೩೧) : ಏಕಗೋತ್ರದ ಪುರುಷಸತಿಯರಜ್ಞಾನದಿಂದಾ ನೆರೆದಲ್ಲಿ ಪುಟ್ಟಿದಂ ಚಾಂಡಾಲನೈ (ಪೀಶ್ರೃಪು. ೭-೨-೨೦). ಚಾಂಡಾಳ : ಇದನಳಿದಾತಂಗಕ್ಷಯ ನರಕಂ ನಿಜವಂಶಕ್ಷಯಮಾತಂ ಧರಿತ್ರಿಯೊಳು ಚಾಣ್ಡಾಳ (ಸೌಇಇ. XX,೦೦೭-೫೦: 1188). [ಸಂ.]

ಚಾಂಡಾಲಗಿತ್ತಿ (ನಾ). ಹೊಲತಿ ; ಪಂಚಮಸ್ತ್ರೀ : ಕೀಳು ವರ್ಗದ ಹೆಂಗಸು : ಕಂಡಕಂಡವರ ಹಿಂದೆ ಹರಿವ ಚಾಂಡಾಲಗಿತ್ತಿಯಂತೆ (ಗಣಭಾ. ೨೮೯-೧). [ಚಾಂಡಾಲ + – ಗಿತ್ತಿ]

ಚಾಂಡಾಲತ್ವ (ನಾ). ಹೊಲೆತನ; ಪಂಚಮ ವರ್ಗಕ್ಕೆ ಸೇರಿರುವಿಕೆ : ಉತ್ತಮದ ರವಿಕುಲದೊಳುದಿಸಿ ಚಾಂಡಾಲತ್ವವೆತ್ತ ಸತಿಯರ್ಗಳಿಸಿ ಘೋರ ನರಕಾಳಿಗನಿಮಿತ್ತ ಹೋಹವನಲ್ಲ (ಹರಿಶ್ಚಾ. ೮-೨೫). [ಸಂ.]

ಚಾಂಡಾಲಪತಿ(ನಾ). ಹೊಲೆಯರ ಪ್ರಮುಖ ; ಪಂಚಮರ ಮುಖ್ಯಸ್ಥ : ಚಾಂಡಾಲಪತಿಯ ಮನವರ್ದೆಗೊಂಡು ಮನಃಪದ್ಮ ಮುಕುಳಮಂ ಸವಿವಳಿಯಂ ಕಂಡೊಡೆ ಮುನಿಪಾ ನರರುಂ ಪೆಂಡಿರುದಾರತೆಗದೇಕೆ ಮುನಿವರೋ ದೇವಿ (ಶಾಂತಿಪು. ೯-೧೯೪). [ಚಾಂಡಾಲ + ಪತಿ$_2$]

ಚಾಂಡಾಲಿಕೆ (ನಾ). ಕೀಳುದರ್ಜೆಯ ಒಂದು ಬಗೆಯ ವಾದ್ಯ.

[ಸಂ. ಚಾಂಡಾಲಿಕಾ]

ಚಾಂಡಾಳ 'ಚಾಂಡಾಲ' ನೋ.

ಚಾಂಡಾಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ಚಂಡಾಲನಂತೆ ವರ್ತಿಸು : ಮದ್ಯಮಂ ಕುಡಿಕುಡಿದು ಮರುತಹತಿಯಿಂದ ಚಾಂಡಾಳಿಸುವ ಚಿತ್ರೆಯರನರಸ ನೋಡುತ ಬಂದನು (ಹರಿಶ್ಚಾ. ಪರಿ. ೪-೫೫). [ಚಾಂಡಾಳ (= ಚಾಂಡಾಲ) + – ಇಸು$_3$]

ಚಾಂತ (ನಾ). ಚಕಾರವನ್ನು ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಉಳ್ಳ ಶಬ್ದ : (ಕ).

[ಚ + ಅಂತ$_2$]

ಚಾಂತಿ 'ಸಾಂತಿ' ನೋ.

ಚಾಂದಣ, ಚಾಂದನಿ (ನಾ). ಮೇಲ್ಕಟ್ಟು ; ವಿತಾನ ; ಛತ್ತು: ವಿಧವಿಧದ ಪಾಸಿ ಚಾಂದಣಿಗಳಂ ಕಟ್ಟಿ (ಕೃಪ್ರವಿ. ೨-೯೦): ಹಡಗಿನ ಮೇಲ್ಗಡೆ ಚಾಂದಣ ಯನ್ನು ಕಟ್ಟದ್ದಿತಾದ ಕಾರಣ ಹಡಗಿನೊಳಗಿದ್ದ ಪ್ರಯಾಣಿಕರಿಗೆ ಯಾವುದೂ ಗೊತ್ತಾಗುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ (ಕಪಾಕುಂ. ೩). ಚಾಂದನಿ : (ಕ).

[←ಮರಾ. ಚಾಂದಣೀ : ಹಿಂ. ಚಾಂದನೀ]

ಚಾಂದನಿ 'ಚಾಂದಣ' ನೋ.

ಚಾಂದಸ, ಚಾನಸ, ಛಾನಸ (ಗು). ೧. ಸಂಪ್ರದಾಯನಿಷ್ಠ. (ನಾ). ೨. ವೇದಾಧ್ಯಯನ ಮಾಡಿದವನು; ವೈದಿಕ: ಛ ಕಾರಕ್ಕೆ ಚಕಾರಂ-ಛವಿ-ಚವಿ . . . ಛಾಂದಸ – ಚಾಂದಸ (ಶಮದ. ೨೫೫ ಪ್ರಯೋ). ೩. ಮಂದಮತಿ ; ದಡ್ಡ : ವರರತ್ನಘೋಷನ ಪರಿಯಲ್ಲ ವಿದ್ಯಾಸಾಗರನಾದ ವ್ಯಾಳಿಯಂತಲ್ಲಾ ಪರಮಚಾಂದಸನಾದತು (ಭೃರಸೂ. ೩೨೭). ಚಾನಸ: ೪. ಎಚ್ಚರವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ; ಅಜಾಗರೂಕತೆ: ಹುಲಿಯು ದುಷ್ಟಮೃಗ ವೆಂದು ತಿಳಿದಿದ್ದರೂ . . . ಚಾನಸದಿಂದ ಹುಲಿಯ ಬೋನಿಗೆ ಬಿದ್ದಿರುವ ಬಾಗಿಲ ಹಲಗೆಯನ್ನು . . . ಎತ್ತಿದನು (ಕಥಾಮಂ. IV, ೮೮). ಛಾನಸ : ೧. ಸ್ವಲ್ಪ ಛಾನಸ ಸ್ವಭಾವದ ಪದ್ದಕ್ಕನಿಗೆ ದೇವರು ದಿಂಡರ ಕೆಲಸಗಳನ್ನು ಎರಡನೆಯವರು ಮಾಡಿದರೆ ಎಷ್ಟೂ ಒಗ್ಗುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ (ಸಾವಿಕಾ. ೬೬). ೩. ಉರಿದುಪೀ ನಿಮ್ಮಯ ತಪೋಜಪಧ್ಯಾನಂಗಳಿರವದೇಂ ಛಾನಸಮದೊರ್ವ ಮಾಯಾವಿ ನಿಮ್ಮ್ಗರಿಸಿಯುರನೊಲಿಸಿಕೊಂಡೊಯ್ದುಪಂ ಬಿಡಿಸಿಕೊಳಿ ಮೇಳೆಂದೊಡಿಬ್ಬರುಂದು (ಜೈಮಿ. ೨೦-೨೩). 'ಛಾನಸತನ' ಪರಾ.

[<ಸಂ. ಛಾಂದಸ]

ಚಾಂದಸಿಕೆ (ನಾ). ತಡಮಾಡುವಿಕೆ; ಆಲಸ್ಯ; ಜಡತೆ: ಚಾಟುಕಾತಿಯರು ಚಾಂದಸಿಕೆಯು ನೂಂಕಿ ಸಘಾಟಿಕೆಯಿಂದ ಪಾಡಿದರು (ಭರತ. ೫-೩೮). 'ಛಾಂದಸಿಕೆ' ಪರಾ.

[ಚಾಂದಸ + – ಇಕೆ]

ಚಾಂದ್ರ (ಗು). ೧. ಚಂದ್ರನಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ. (ನಾ). ೨. ಮೃಗಶಿರಾ ನಕ್ಷತ್ರ. [ಸಂ.]

ಚಾಂದ್ರಜ್ಞಾನಿ (ನಾ). ಚಂದ್ರಮಂಡಲವನ್ನು ಕುರಿತು ವಿಶೇಷ ಜ್ಞಾನ ವುಳ್ಳವನು : ಚಂದ್ರಮಂಡಲದ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷಜ್ಞಾನವುಳ್ಳ ಜ್ಯೋತಿರ್ವಿಜ್ಞಾನಿ ಅಥವಾ ನಾವಿಕ : ಚಾಂದ್ರಜ್ಞಾನಿ (Lunarian. ಇಂಕನಿ).

[ಸಂ. ಚಾಂದ್ರಜ್ಞಾನಿನ್]

ಚಾಂದ್ರಪ್ರಭ (ಗು). [ಜೈನ]ಚಂದ್ರಪ್ರಭನೆಂಬ ತೀರ್ಥಂಕರನಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ : ಕಣ್ಗಿಂಬಾದ ಚಾಂದ್ರಪ್ರಭಂ ರೂಪಂ . . . ಎಮ್ಮೊಳ್ ಮಾಳ್ಕೆ ನೈರ್ಮಲ್ಯಮಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೦-೦). [ಸಂ.]

ಚಾಂದ್ರಮಸ (ಗು). =ಚಾಂದ್ರ. [ಸಂ.]

ಚಾಂದ್ರಮಸಾಯನ (ನಾ). ಚಂದ್ರನ ಮಗ; ಬುಧ: "ರೌಹಿಣೇಯಃ, ಬುಧಃ, ಸೌಮ್ಯಃ, ಚಾಂದ್ರಮಸಾಯನಃ – ಈ ೪ ಬುಧನ ಪೆಸರ್" (ಹಲಾಯು. ೯-೪೬). [ಸಂ.]

ಚಾಂದ್ರಮಾನ (ನಾ). ಚಂದ್ರನ ಗತಿಯನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ಕಾಲವನ್ನು ಗಣಿಸುವ ಕ್ರಮ : ಚಂದ್ರನ ಗತಿಯ ಸಂಬಂಧದಿಂದ ಎಣಿಸಲ್ಪಡುವ ಪಕ್ಷ, ಮಾಸ, ವರ್ಷಗಳ ಮಾನವು ಚಾಂದ್ರಮಾನವೆಂದೆನಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ (ಮುಂಬಯಿ. ೬-೭೮); ಚಾಂದ್ರಮಾನದ ಮಧ್ಯಾಹ್ನದಲ್ಲಿ, ಚಂದ್ರನ ಭಾಗ ಸೂರ್ಯಾಭಿಮುಖವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅದು ಕುದಿಯುವ ನೀರಿನಷ್ಟು ಕಾವುಳ್ಳದ್ದಾಗಿರುತ್ತದೆ (ಅಕಾಶ. ೩೯). [ಸಂ.]

ಚಾಂದ್ರಮಾಸ (ನಾ). ಚಾಂದ್ರಮಾನ ಕ್ರಮದಲ್ಲಿರುವ ಚೈತ್ರ, ವೈಶಾಖ ಮೊದಲಾದ ತಿಂಗಳು : ಈ ರೀತಿಯಾದ ಪರಿಕ್ರಮಣವೇ . . . ಆತನ ಕಲೆಗಳಿಗೆ ಕಾರಣವಾಗಿ, ಅವುಗಳಿಂದ ಚಾಂದ್ರಮಾಸವು ನಿರ್ಧಾರಿತವಾಗಿರುವುದು (ಜ್ಯೋತಿರ್ವಿ. ೩೦೩). [ಚಾಂದ್ರ + ಮಾಸ$_{2}$]

ಚಾಂದ್ರಾಯಣ (ನಾ). ೧. ಚಂದ್ರನ ಗತಿ,-ಚಲನೆ ; ಚಂದ್ರನು ಕ್ಷಯಿಸುವುದು ಮತ್ತು ವೃದ್ಧಿಯಾಗುವುದು. ೨. ಚಂದ್ರನ ವೃದ್ಧಿ ಕ್ಷಯಂಗಳಿಗನುಸಾರವಾಗಿ ತಮ್ಮ ಆಹಾರವನ್ನು ಒಂದು ತುತ್ತಿನಿಂದ ಆರಂಭಿಸಿ, ದಿನಕ್ಕೆ ಒಂದೊಂದೇ ತುತ್ತು ಹೆಚ್ಚಿಸುತ್ತ ಆಮೇಲೆ ಕ್ರಮೇಣ ಒಂದೊಂದೇ ತುತ್ತು ಕಡಮೆ ಮಾಡುತ್ತಾ ಬರುವ ಒಂದು ವ್ರತ : ಪ್ರಿಯಕಾರಿಣಿಯುಂ . . . ಚಾಂದ್ರಾಯಣಮಂ ನೋಂತು (ಶಾಂತಿಪು. ೯-೧೪೭) : ಅನುದಿನಂ ಭುಂಜಿಸಿದ ಶವದ ಶಿರದಕ್ಕಿಯಲ್ಲನವೇಯ ಚಾಂದ್ರಾಯಣಂ (ಹದಕಾ. ೦೪-೭); ಅತಿಕೃಚ್ಛ್ರ ಚಾಂದ್ರಾಯಣ ಸಾಂತಪನಾದಿ ವ್ರತನಿಯಮದ ಪವಣಲ್ಲ (ಹದಿಬ. ೩-೦೩). ೧, ೨: ನೆಲೆಮಾಡದೊಳೆಡೆಯಾಡುವ ಕಲಹಂಸಾಲಸ ವಿಳಾಸವತಿಯರ ಮುಖಮಂಡಲಕೆ ಸರಿಯಾಗಲಾಜಿದೆ ಸಲೆ ಮಾಜ್ಪಂ ಚಂದ್ರನಿಂತು ಚಾಂದ್ರಾಯಣಮಂ (ಯಶೋಚ. ೧-೩೦). [ಸಂ.]

ಚಾಂದ್ರಿ (ನಾ). ಬುಧಗ್ರಹ: ಚಾಂದ್ರಿ ನೋಡೆ ಯಮಳ ಸ್ತ್ರೀಜನ್ಮಂ (ಜಾತಕ. ೩-೦೩). [ಸಂ.]

ಚಾಂಪೇಯ (ನಾ). ೧. ಸಂಪಿಗೆ ; ಚಂಪಕ : ಧರೆಗೆಲ್ಲಂ ಸೊಗಸಂಬಳಿಕ್ಕೊದವಿ ಚಾಂಪೇಯಮೋರಂತೆ ಪಟ್ಟಿರಣಂಗಳ್ಗೆಯವಥ್ಯಮಾದ ತೆಜದಿಂ (ಶ್ರೀಕೋಶ. ೬೫) ; ವಿಲಸಿತ ಚಾಂಪೇಯದ ಮೊಗ್ಗೆ ತುದಿಯೊಳು ನೆಲಸಿದ ತುಹಿನಾಂಬುವೆನಲು (ಜ್ಞಾನಚ. ೩-೬೦). ೨. ನಾಗಸಂಪಿಗೆ ; ನಾಗಕೇಸರ. ೩. ಚಿನ್ನ ; ಬಂಗಾರ. ೪. ಚಂಪಾದೇಶದ ರಾಜಪುತ್ರ ; ಕರ್ಣ : ಚಾಳ್ವ ವಸ್ತುಗಳೆಲ್ಲ ದಾನಕೆ ಸರಿಯು ಸರಿಮಾಡಿ ಕೇಳ್ವರಿಗೆ ಕೊಟ್ಟಮಲಕೀರ್ತಿಯೊಳಾಳ್ವ ಧರ್ಮೋದ್ಯೋಗದಲಿ ಕೃತ ಬಾಳ್ವನೀ ಚಾಂಪೇಯಗೆಣೆಯಾರೆಂದಳಿಂದುಮುಖಿ (ಜನಭಾ. ೦೯-೩೦). [ಸಂ.]

ಚಾಂವ 'ಚಾಮ' ನೋ.

ಚಾಂವಯ್ಯ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು: ಜಟಾಸಿಂ[ಗ]ನಂದಿ ಆಚಾರ್ಯ್ಯರ ಪದವ ಚಾ[೦]ವಯ್ಯಂ ಮಾಡಿಸಿದೋಂ(ಕಇಳ. ೬೨-೭-೨; ಸು. 10ನೆಯ ಶತ). [ಚಾಂವ (<ಚಾಮ) + ಅಯ್ಯ1]

ಚಾಕ (ಗು). ೧. ಅಚ್ಚುಕಟ್ಟಾದ; ಚೊಕ್ಕಟ ; ಚೊಕ್ಕ: (ಕ). (ನಾ). ೨. ಚೊಕ್ಕತನವುಳ್ಳವನು : ಈ ಕಾಯಕ್ಕೆ ಬಂದವರ ಸಾಕುವೆನೆಂದೊ ಮಹ ವ್ಯಾಕುಲದಲ್ಲಿ ತಿರುಗಿ ಚಾಕಾನಾಗದೆ ಪೋದೆ (ಮೋಕ್ಷದೀ. ೩೪-೧). [←ಮರಾ. ಚಾಕ್]

ಚಾಕಗೌಡ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು: ಚಾಕಗೌಡ ಮಾಳಗವು[ಡ] ನಿಲಿಸಿದ (ಎಕ. VIII, ಸೊರಬ. ೭೨-೭: 1036 ?). [ಚಾಕ$_{0}$+ಗೌಡ (<ಗಾವುಂಡ)]

ಚಾಕಚಕ್ಯ (ನಾ). ೧. ಲಗುಬಗೆ ; ವೇಗ; ತ್ವರೆ : ಹೆಣ್ಣು . . . ಅತಿ ಮುಂದಾಗಿ ಚಾಕಚಕ್ಯದಿಂದ ನುಗ್ಗಬಾರದು (ಹಳ್ಳಿಬಾ. ೬೫); ಈ ಕೆಲಸವನ್ನು ಚಾಕಚಕ್ಯದಿಂದ ನೆರವೇರಿಸಿದ ಹೆಂಡತಿಯ ಬಗ್ಗೆಯೂ ಅವರಲ್ಲಿ ಅಸಮಾಧಾನ ಮೂಡಿತು (ಜಿವಂ. ೫೭). ೨. ಜಾಣ್ಮೆ ; ಚಾತುರ್ಯ ; ಕೌಶಲ: ಲೋಕನಾಯಕ ಶಿಕ್ಷೆ ರಕ್ಷೆಯ ಚಾಕಚಕ್ಯದೊಳಾರು ನೀನುಳಿದೇಕೆ ಸರೆವಿಡಿದಿರ್ಪ (ರಾಮಾಸಂ. ೧-೩-೦೮) ; ಅವಳು . . . ಅತ್ಯದ್ಭುತವಾದ ಚಾಕಚಕ್ಯದೊಡನೆ ಅಭಿನಯಿಸಲಾಗಿ, ಸಭೆಯಲ್ಲೆಲ್ಲೆಲ್ಲಿಯೂ ಭೇಷ್ ಭೇಷ್ ಎಂಬ ಜಯಜಯಕಾರವು ಹುಟ್ಟಲು (ಮೊಗ್ಗು. ೫೦); ಎದುರಾಳಿಗಳನ್ನು . . . ದುಡುಮ್ಮನೆ ಪರಾಜಯಗೊಳಿಸುವ ಒಂದು ನೂತನ ಚಾಕಚಕ್ಯವಿದೆ ಅವರಲ್ಲಿ (ರಾಜಶ. ೮೧). [ಸಂ.]

ಚಾಕಚಕ್ಯತೆ (ನಾ). ಚಾತುರ್ಯ ; ಚಾಲಾಕು : ಸಹೋದರರನ್ನು ಚಾಕಚಕ್ಯತೆಯಿಂದ ಮೂಲೆಗೊತ್ತಿಸಿ . . . ಔರಂಗಜೇಬ್ ಅಟ್ಟಹಾಸ ಮಾಡುತ್ತಿರುವ ವರ್ತಮಾನ (ದುರಂನಾ. ೩) ; ಉಡುಪಿನೊಳಗೆ ಬಹಳ ಚಾಕಚಕ್ಯತೆಯಿಂದ ಸೇರಿಸಿದ್ದ ವಜ್ರ, ನೀಲ . . . ನವರತ್ನಗಳು ಹೊರಬಿದ್ದುವು (ಪ್ರವಾಇ. II,೦೦); ನಾಲ್ಕು ಜನರಿಗೆ ಹೊಂದಿಕೊಂಡು ಸರಿಯಾಗಿ ನಡೆಯುವ ಚಾಕಚಕ್ಯತೆಯೂ ಇತ್ತು (ಕುರುಕಾ. ೮೪). [ಚಾಕಚಕ್ಯ + – ತೆ$_{3}$]

ಚಾಕಣ 'ಚಕ್ಕಣ' ನೋ.

ಚಾಕರ (ನಾ). ಆಳು; ಸೇವಕ; ನೌಕರ: ಅವಗೆ ಚಾಕರರಾಗಿ ನಾವಿರ್ದವನು ಭಾವಿಸಬಾರದು (ಜನಭಾ. ೪೭-೪೦) ; ಒಡೆಯನಂತೆ ಚಾಕರ (ಮುಂಬಯಿ. ೪-೩೩) ; ಇವನಂತಿರುವ ಚಾಕರನು ದೇವರ ದಯದಿಂದಲೇ ನಮಗೆ ದೊರಕಿದನು (ವಾಗ್ಮೀವಿ. ೩). [← ಪಾರ. ಹಿಂ. ಮರಾ. ಚಾಕರ್]

ಚಾಕರವಾನ 'ಚಾಕರಿವಾನ' ನೋ.

ಚಾಕರಿ (ನಾ). ಊಳಿಗ ; ಸೇವೆ ; ನೌಕರಿ : ಚಾಕರಿಯ ಮಾಡಿದರೆ ಆಚೀಚೆಲಾಡುವರು (ಪುರಂದ. ೧-೦೪೮-೫) ; ತುರಗದ ಚಾಕರಿಯೊಳಿರುವವನಿಗೆ ತರುಣಿಯ ಭೋಗವು ಬೇಕೆ (ವಾದಿಕೀ. ೭೭-೧೦) ; ತಂತಮ್ಮ ಚಾಕರಿಯನ್ನು ಮಾಡಿದ ನೃಪಗೆ ತಾವು ಚಾಕರಿಯ ಮಾಡಿದರು (ಯುನಳ. ೯): ಕೆಲವರು ಚಾಕರಿ ಇಲ್ಲವೆ ದಿನಗೂಲಿ ಮಾಡಿ ಹೊಟ್ಟೆ ತುಂಬಿಕೊಳ್ಳುವರು (ಮುಂಬಯಿ. ೪-೦೩೮); ಸರ್ಕಾರದ ಚಾಕರಿಯನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದಕ್ಕೆ . . . ಹೋದರು (ದೀವಿಚಾ. ೩೩) ; ನೃತ್ಯದ ಚಾಕರಿಯನ್ನು ಅವಳು ಈಗ ಬಿಟ್ಟುಬಿಟ್ಟಿರುವುದಾಗಿಯೂ . . . ಸರಕಾರಕ್ಕೆ ಅರ್ಜಿ ಕೊಡಲು ಸೂಚಿಸಿದರು (ಗಂಗಾಸಾ. ೧೭). [←ಪಾರ. ಹಿಂ. ಮರಾ. ಚಾಕರೀ]

ಚಾಕರಿದಾರ (ನಾ).=ಚಾಕರ : ನಾನಂತೂ ಚಾಕರಿದಾರ ; ಕೇಳಲೇಬೇಕು (ನಮ್ಮೂ. ೩೦). [ಚಾಕರಿ + – ದಾರ್$_{1}$]

ಚಾಕರಿವಾನ, ಚಾಕರವಾನ (ನಾ).=ಚಾಕರ : ಚಕ್ರವರ್ತಿಯಿಂದ ಚಾಕರಿವಾನನವರೆಗೆ ಎಲ್ಲರ ಮನೆಯ ವೃತ್ತಾಂತಗಳೂ . . . ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾಗಿ ಬಿಡುತ್ತವೆ (ಶ್ರೀಕಥ. ೭೭). **ಚಾಕರವಾನ** : ಪಾಮರರಾದವರು ತಾವೆ ಯಿದಕ್ಕೆ ಸಾಹಸ ಮಾಡಿದರೆ ಚನ್ನವಲ್ಲದೆ ನಮ್ಮಂಥಾ ಚಾಕರವಾನರು ಮಾಡುವ ಕೆಲಸವಲ್ಲಾ (ಹೈದರ. ೬೫). [<ಚಾಕರಿ]

ಚಾಕಲೆಟ್ 'ಚಾಕಲೇಟು' ನೋ.

ಚಾಕಲೇಟು, ಚಾಕಲೆಟ್, ಚಾಕ್ಲೇಟ್ (ನಾ). ಕೋಕೋ ಬೀಜದ ಹಿಟ್ಟನ್ನು ಕಲಸಿ ಮಾಡುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಿಹಿಯಾದ ತಿಂಡಿಯ ಬಿಲ್ಲೆ : ಚಾಕಲೇಟು ಬಹಳ ತಿನ್ನಲಿಕ್ಕೆ ಕೊಡಬೇಡಿರಿ (ಕುರಿಹಿಂ. ೦೩೩). **ಚಾಕಲೆಟ್** : ಇಂಗ್ಲೀಷ್ ಕೇಕ್, ಚಾಕಲೆಟ್ ಮುಂತಾದ ಅನೇಕ ಬಗೆಯ ತಿಂಡಿಗಳೂ . . . ಇಡಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ (ಪ್ರಕಾಶಿ. ೦). **ಚಾಕ್ಲೇಟ್** : ಅವರಿಗೆಲ್ಲ ರಾಯರು ಈವರೆಗೆ ಅದೆಷ್ಟು ಚಾಕ್ಲೇಟ್, ಪೆಪ್ಪರಮೆಂಟ್ . . . ಕೊಟ್ಟಿದ್ದಾರೋ (ಕಾಂಬಡು. ೦೩೦). [←ಇಂ. Chocolate]

ಚಾಕಿ (ನಾ). ಮೊಟ್ಟೆಯೊಡೆದು ಆಗ ತಾನೆ ಹೊರಬಂದ ರೇಷ್ಮೆ ಹುಳುವಿನ ಮರಿ.

ಚಾಕಿಕಟ್ಟು = ಮೊಟ್ಟೆಯಿಂದ ಆಗತಾನೆ ಬಂದ ರೇಷ್ಮೆಹುಳುವಿನ ಮರಿಗೆ (ಆಹಾರದ) ಸೊಪ್ಪು ಹಾಕು: ಚಾಕಿಕಟ್ಟುವುದಕ್ಕೆ ಹಿಪ್ಪನೇರಳೆ ಸೊಪ್ಪನ್ನು ಸಣ್ಣಗೆ ಕತ್ತರಿಸಿಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬೇಕು (ರೂಧಿ). [?]

ಚಾಕು (ನಾ). ಕೊಯ್ಯುವ ಸಾಧನ ; ಚಿಕ್ಕ ಚೂರಿ : ಒಂದು ಹರಿತವಾದ ಚಾಕುವಿನಿಂದ ಕೀವನ್ನು ಹೊರಗೆ ತೆಗೆದು ಹಾಕಬೇಕು (ಗ್ರಾಮೂಶ. ೦೪೯) ; ಊಹಾಪೋಹಗಳು ತಮ್ಮ ಸರ್ಜರಿ ಚಾಕುಗಳಿಂದ ನನ್ನನ್ನು . . . ಕತ್ತರಿಸಿದುವು (ಎಮುಳ. ೬೫). [←ಪಾರ. ಹಿಂ. ಮರಾ. ಚಾಕೂ]

ಚಾಕುಸು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ ; ಆವರಕ . ತಂಗಡಿ : "ಆಹುಲೀ" (ಶಂಡಿ). [?]

ಚಾಕ್ರಿಕ (ನಾ). ೧. ಮೇಳದವರೊಂದಿಗೆ ಗಾಯನ ಮಾಡಿ ರಾಜನನ್ನು ಹೊಗಳುವವನು. ೨. "ಕಾಲವನ್ನು ತಿಳಿಸುವವರು" (ಅಮರ. ೬೮೪). [ಸಂ.]

ಚಾಕ್ಲೇಟ್ 'ಚಾಕಲೇಟು' ನೋ.

ಚಾಕ್ಷುಷ (ಗು). ೧. ಕಣ್ಣಿಗೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ. (ನಾ). ೨. ಕಣ್ಣಿಗೆ ಕಾಣುವಂತಹುದು : ಅಕ್ಕರಂ . . . ವಿವಿಧಾಕಾರಂ ಲಿಪಿಭೇದವೃತ್ತಿಯಿಂ ಚಾಕ್ಷುಷಂ ಪುರಾತನ ಮತದಿಂ (ಶಮದ. ೩) ; ಕೆಲವು ಚಾಕ್ಷುಷಂಗಳ್ ಕೆಲವು ಅಚಾಕ್ಷುಷಂಗಳಪ್ಪುವು (ಶಶ್ರ್ನ. ೨೪೬). ೩. ಹದಿನಾಲ್ಕು ಮನುಗಳಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬ. [ಸಂ.]

ಚಾಕ್ಷುಷಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ (ನಾ). ಸ್ವತಃ ಕಣ್ಣಿಂದ ನೋಡಿ ತಿಳಿಯತಕ್ಕುದು : ಈ ವಸ್ತು ಕರಿದಿದು ಬಿಳಿದು ಎಂಬಿವು ಮೊದಲಾಗಿ ಪುಟ್ಟುವ ತಿಳಿವು ಚಾಕ್ಷುಷ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಮೆನಿಪುದು (ಚಳಂ. ೩). [ಚಾಕ್ಷುಷ + ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ]

ಚಾಕ್ಷುಷಿ (ನಾ). [ವೀಶೈ] ಸಾಧಾರ ದೀಕ್ಷೆಯ ಐದು ಪ್ರಕಾರಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ನೋಟದ ಮೂಲಕ ಕೊಡುವ ದೀಕ್ಷೆ : ಗುರು ತನ್ನ ನಯನವಂ ಮುಚ್ಚಿ ಶಿಷ್ಯನ ನೋಡಿಯಱಿದುಮಾಹ್ವಾನಮಂ ಮಾಡಿ ಮೋಕ್ಷವನೀವುದರರ ಚಾಕ್ಷುಷಿ (ವೀಶೈಪು. ೬-೬-೬೫); ವರದೇಶಿಕೇಂದ್ರನುರು ವಾಸುಭಕ್ತನಂ . . . ಕರ ಚೆಲ್ವ ದಿಟ್ಟಿ ಪೊರೆಯೇರೆ ನೋಡಲಾ ದುರಿತಾರಿ ದೀಕ್ಷೆಯಿರದಾಯ್ತು ಚಾಕ್ಷುಷೀ (ಹಾಲಾಸ್ಯ. ೪-೧೧-೪೩). [ಸಂ. ಚಾಕ್ಷುಷೀ]

ಚಾಗ$_1$, **ಜಾಗ$_1$** (ನಾ). ೧. ಹಸಿರು ಬಣ್ಣ ; ಮರಕತ ವರ್ಣ : ಚಾ[ಪಾಠಾಂ. ಜಾ]ಗದ ಬಲ್ಕಾದ ಪೊನಲಿಂ ಬಳೆದೊಪ್ಪುವ ನಾಳಿಕೇರದಿಂ (ಮಲ್ಲಿಪು.೨-೪೫). **ಜಾಗ$_1$**: ೧. "ಜಾಗಮೆಂದುಂ, ಪಸುರ್ಪೆಂದುಂ ಮರಕತ ವರ್ಣಂ" (ಶಕಸಾ. ೧೧-೨೦೯) : ಜಾಗದ ನೆಲೆವಡಲಗೆಗಳ ಜಾಗಂಗಳ ಪಸುರ್ಗಳೆಸೆಯೆ (ಆದಿಪು. ೪-೩೧); ಜಾಗದ ಪೊನಲ್ ಕೃತಕಾಚಳ ನಿರ್ಜರಾಂಬುವೆಂಬಿನಿತಱಿನಾದೆ ಕೊಟ್ಟಿಸಱಿಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೨-೪೦). ೨. ಪಚ್ಚೆಮಣಿ ; ಮರಕತ : ಜಾಗಂಗಳೆಸೆವ ಪಸುರ್ಪೆಳಗುಂ ಪ್ರಜ್ವಳಿಪ ಮಣಿಸ್ತಂಭದ ಕೆಂಬೆಳಗುಂ ಪಸರಿಪುವು ಸುರಶರಾಸನಶತಮಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೬-೫೦).

ಚಾಗ$_2$ (ನಾ). ತ್ಯಾಗ; ದಾನ: "ಚಾಗಂ ತ್ಯಾಗದೊಳಂ" (ಕರ್ಣಾನಿ. ೪೯) : ಚಾಗದ ಭೋಗದಕ್ಕರದ ಗೇಯದ ಗೊಟ್ಟಿಯಲಂಪಿನಿಂಪುಗಳ್ಗಾಗರವಾದ ಮಾನಸರೆ ಮಾನಸರ್ (ಪಂಪಭಾ. ೪-೨೯); ರವಿನಂದನ ನನ್ನಿ ಚಾಗ[ಪಾಠಾಂ. ಸತ್ಯ]ಮನ್ನೆಂಬಿನಿತರ್ಕಂ ನೀನೆ ಮೊತ್ತಮೊದಲಿಗನಾದೈ (ಗದಾಯು.೫-೧೭): ಚಾಗದ ಪೆಂಪಿಂದಮ ಗಬ್ಬರಾಜನೆಸೆದಂ (ಎಕ. II, ೩೮೪-೦೯ : ಸು. 1136).

ಚಾಗಜಗಝಂಪ = ತ್ಯಾಗ ಗುಣದಲ್ಲಿ ಲೋಕಪ್ರಸಿದ್ಧನಾದವನು ; ಒಂದು ಬಿರುದು : ಚಟ್ಟಭೂಪಂಗೆ ಸೆಟ್ಟಿಸೆ ಕೊಟ್ಟಂ ಧರೆ ಮೆಚ್ಚೆ ಚಾಗ ಜಗಝಂಪಂ ರಘುಪಳಾಚಾರ್ಯಂ (ಎಕ. XIII, ೩೦೨-೧೮ : 1126).

ಚಾಗವೆಡಂಗಿ = ತ್ಯಾಗಗುಣದ ವೈಭವವುಳ್ಳವಳು ; ಒಂದು ಬಿರುದು : ನೆಗಟ್ದರ್ ಜಗಕ್ಕೆ ವಿನಯಗುಣೈಕಾಸ್ಪದೆ ಸುಗ್ಗಿಯಬ್ಬೆ ತನಗೊಂದಿದ ಚಾಗವೆಡಂಗಿಯೆಂಬ ಪೆಸರೆಸವಿನೆಗಂ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೦೬೦). [<ಸಂ. ತ್ಯಾಗ]

ಚಾಗಂಗೆಯ್ (ಕ್ರಿ). ದಾನಮಾಡು : ಅಂತು ಚಾಗಂಗೆಯ್ದು ಜಗನ್ನಂಗಳ ಗಂಗಾವಾರಿಯೊಳ್ . . . ಮಿಂದು (ಪಂಪಭಾ. ೯-೬೨ವ): ಲೇಸಪ್ಪ ವಸ್ತುನಿಕರಮನೋಸರಿಸದೆ ಸೂಱೆಗೊಂಡು ಚಾಗಂಗೆಯ್ದಂ(ಧರ್ಮಾಮೃ. ೨-೩೩). [ಚಾಗ$_2$ + ಕೆಯ್$_1$]

ಚಾಗಗುಣ (ನಾ). ದಾನಮಾಡುವ ಗುಣ; ದಾನಶೀಲತೆ: ಸುರಭೂರುಹಮುಮನಗ್ಗದ ಸುರಭಿಯುಮಂ ಚಾಗಗುಣದೊಳಮ್ಮರಸಂ ತ್ರಸ್ತಂ ಮಾಡಂವಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೪-೨೦೬). [ಚಾಗ$_2$ + ಗುಣ]

ಚಾಗಟೆ (ನಾ) ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಳ್ಳಿ : ಕುದುರೆಯ ರೀಪು ಚಾಗಟೆಯ ಬಳ್ಳಿಯೊಂದಕ್ಕೆ ತೊಡಕಿಕೊಂಡಿತು (ಹುಂಪಾ. ೬). [?]

ಚಾಗವಟ್ಟೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕೇದಗೆ ; ಹುಚ್ಚುಕೇದಗೆ : ಹುಚ್ಚುಕೇದಗೆ ಎಂದರೂ ಚಾಗವಟ್ಟೆ ಎಂದರೂ ಗಾಯದರಿ ಎಂದರೂ ಒಂದೇ ಪರ್ಯಾಯವು (ಕೃಷಿಪ್ರ. ೧೩೨). [?]

ಚಾಗವಿಕ್ಕು (ಕ್ರಿ). ೧. ದಾನಮಾಡು ; ತ್ಯಾಗಮಾಡು. ೨. ಹೊರಚೆಲ್ಲು : ಮನದೊಳ್ತೀವಿರ್ದ ಮೋಹಾಮೃತರಸಮನೆ ಸರ್ವಾಂಗಮುಂ ಚಾಗವಿಕ್ಕುತ್ತೆನಿಸಲ್ ಪೊಮ್ಮಾಂಬು ತಳ್ತೊಪ್ಪಲು (ಕಾದಂಬ. ೫೨೩). [ಚಾಗ$_2$+ಇಕ್ಕು]

ಚಾಗಿ (ನಾ). ತ್ಯಾಗಗುಣವುಳ್ಳವನು ; ದಾನಿ ; ದಾನಶೀಲ ; ಕೊಡುಗೈಯಾತ : "ಚಾಗಿಯೆ ತಾಂ ತ್ಯಾಗಿ" (ಚತುನಿ. ೪೩) ; ನೊಟಪ್ಪುದೊಡ್ಡರು ವಿರ್ದ್ದರಡಿ ಚಾಗಿಗಳ್ ಮಹಾದೇವರ ದೇಗುಲಮಂ ಮಾಡಿಸಿ (ಸೌಇಇ. IX-1, ೧೭-೧೬ : ೨೫ಯು ಶತ) : ಭಯಮಱಿಯದ ಕಲಿಯುಂ ಚಾಗಿಯುಮೆನಿಸದೆ . . . ಪಂದೆಯುಮಾಗಿ (ಪಂಪಭಾ. ೬-೭೩) ; ದೇವೋತ್ತಮ ನೀನೆ ಚಾಗಿವೆಸರಂ ಪಡೆದೈ (ಪಂಪರಾಮಾ. ೫-೩) ; ಚಾಗಿಗಳ ನಡುವೆ ಕಡುಚಾಗಿ ಸಂಗನ ಬಸವ (ಬಸರ. ೯-೮೩) : ಚೋಳಕುಲಕಮಲಬಾಲಾರ್ಕನೆನಿಪ ಚಾಗಿ ಕುವರನನಿತ್ತು ರಕ್ಷಿಸನೆ (ಭಾವಚಿಂ. ೩-೩೨). [< ಸಂ. ತ್ಯಾಗಿನ್]

ಚಾಗಿಗುಣ (ನಾ). ತ್ಯಾಗಮಾಡುವವನ ಗುಣ ; ದಾನಶೀಲತೆ : ಚಾಗಿಗುಣಂ ಧಾರಿಣಿಪತಿಗೋಗಡಿಸದೆ ವೈಶ್ಯಜಂಗೆ ಲುಬ್ಧಗುಣಂ . . . ಸಹಜಮಕ್ಕುಂ ಜಗದೊಳ್ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೦೩-೩೮). [ಚಾಗಿ + ಗುಣ]

ಚಾಗಿಯಬ್ಬೆ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾಕೆಯ ಹೆಸರು : ಚಾಗಿಯಬ್ಬರಸಿಯು ಬೂತುಗನು ಬಿತ್ತುವಟ್ಟವ ಕೊಟ್ಟ (ಎಕ. XV, ಅರಸೀ. ೨೩೭-೦೭ : 971). [ಚಾಗಿ$_0$ + ಅಬ್ಬೆ$_1$]

ಚಾಗು 'ಚಾಂಗು' ನೋ.

ಚಾಗುರೆ, **ಜಾಗುರೆ** (ನಾ). = ಚಾಂಗು : ಪೂತುರೇ . ಹನುಮಂತ ಚಾಗುರೇ ಪೂತು ಮರುತಜ (ಜೈಮಿ. ೨೬-೩೯); ಕಾದಿ ಮಿಗಿಲಪ್ಪ ವರವಂ ಚಾಗುರೇ ಪಡೆದ (ವೀಶೈಪು. ೩-೧೮-೪೦); ಭಳಿರೆ ಚಾಗುರೆ ಚಾಗು ಸಹಸಿಗಳು ಕೈವಾಳಗಳನು ತೋರಲ್ಪಂದಿರೇ (ಕುರಂಗ. ೫೮-೦೩) . **ಜಾಗುರೆ** : ಜಾಗುರೆ ಜಾಗು ಭಲರೆ ನುತ್ತಿರ್ಪವರ್ಕೆಲಬರು (ಅರಾಜ. ೮-೩೧). ಜಾಗುಜಾಗುರೆ (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ) : ಜಾಗುಜಾಗುರೆ ಕರ್ಣ (ಕಾಬ್ಯದೂ. ೦-೩೬). [?]

ಚಾಗೆ 'ಚೇಗೆ' ನೋ.

ಚಾಚಪುಟ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ತಾಳ ಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಒಂದು: ಸಮುರಪ್ರಚಂಡಗೀತನ್ರ[ನೃ]ತ್ಯರತ ವಿತತಘನಶುಷಿರವಾದ್ಯಲಯ ಚಚ್ಚಪುಟ ಚಾಚಪುಟ ಪರಮೇಶ್ವರಮುಖಕಮಳ . . . ಬ್ರಹ್ಮವೀಣಾದಿ ಗೇಯ ಗಾಂಧರ್ಬ್ಬ[ರ್ವ] (ಕೆಶಾಶಾ. ೨೨-೦೪ : 1257) : ಎಸೆವೆರಡು ತಾಳಂಗೊಂಡು ಚಚ್ಚಪುಟವೆಂಬಿನಿಂ ಚಾಚು[ಚ]ಪುಟ . . . ಪ್ಲುತದಶಪ್ರಾಣವಱಿದೊತ್ತ (ಚೇರದು. ೦೦-೩೩) ; ಚಚ್ಚಪುಟದ ಚಾಚು[ಚ]ಪುಟದ ಸಾಂಬ್ರಾಣಿಯ ಕೆಚ್ಚು ಕೀಲಣೆಗಳನಱಿದು . . . ಪಾಡಿದರು (ರರಜ. ೧೨-೮೩). 'ಚಚ್ಚಪುಟ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಚಾಚತ್ಪುಟ (ನಾ). = ಚಾಚಪುಟ : ಬಳಿಕ ಧ್ರುವ . . . ಏಕವೆಂಬ ಸಪ್ತತಾಳಭೇದಂಗಳಂ ಅವುಗಳೊಳು ಚಂಚತ್ಪುಟ ಚಾಚತ್ಪುಟ . . . ಜಯಾಳವೆಂಬಿವು ಮೊದಲಾದ ನೂಱೆಂಟು ತಾಳಗಳುಂ (ವಿವೇಕ. ೨೩೮). [ಸಂ.]

ಚಾಚರೆ (ನಾ). . ಮುಂದಕ್ಕೆ ಚಾಚಿಕೊಂಡಿರುವ ಬಂಡೆ.—ಕಲ್ಲು : ಬಾನ್ ಬಟ್ಟೆಯಳೆವ ಬರ್ದಿಲರಾ ಚಾಚರೆಯೋಳಿಗಳುಂ ಕಂಚಿರ್ದ ಶಿಖರಗಾತ್ರದ ಪರ್ವಮುದಿಯನಂ ಕಂಡು (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೩೩೩-೩೯) [ಚಾಚು$_1$ + ಅರೆ$_2$ (<ಅಜ್$_4$)]

ಚಾಚಾ (ನಾ). ಚಿಕ್ಕಪ್ಪ ; ತಂದೆಯ ಸೋದರ : ನಿಮಾಯಿ ಚಾಚಾನ ಡೈರಿಯಲ್ಲಿ ಇದೇ ವ್ಯಕ್ತಿಯ ಹೆಸರು ಬರೆದಿದೆ (ಛಾರತಿ. ೫೨).

[←ಹಿಂ. ಚಚಾ, ಚಾಚಾ]

ಚಾಚಿ, ತಾಚಿ (ನಾ). ಮಕ್ಕಳ ಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ ತಾಯಿಯ ಮೊಲೆ : (ಕ). **ತಾಚಿ:** ತಾಚಿ ಹಾಲಿಗೆ ಒಗ್ಗಿದ ಮಗು ಮೇಲುಹಾಲನ್ನು ಕುಡಿಯುವುದಿಲ್ಲ (ರೂಢಿ). [ದೇ.॥ ತಮಿ. ತೆಲು. ಚಾಚಿ. / ಹಿಂ. ಮರಾ. ಧಾತೀ]

ಚಾಚು₁ (ಕ್ರಿ). ೧. ಮುಂದೆ ನಡೆ,–ಸಾಗು,–ಸರಿ : ಪನ್ನಗಾಭರಣ ಶ್ರೀ ಮಲ್ಲಿಕಾರ್ಜುನ ಬಲ್ಲನೆನಲು ದಂಡಿಗೆ ಚಾಚಿತು (ಸಿದ್ಧರಾ. ೯-೮). ೨. ಮುಂದೆ ಒಡ್ಡು,–ಹಿಡಿ: ತಾಯಿಗಳು ಮೊಲೆಗಳನೊಡನೊಡನೆ ಕಜುಗಳಿಗೆ ಮಿಗೆ ಮಯ್ದುಡವಿ ಚಾಚಿಕೊಳುತ್ತಿರಲು (ಬಸವು. ೬೦-೩೬) : ಕರಪಲ್ಲವವ ಚಾಚಿದಳು ಕಂಕಣ ಘಲ್ಲುಘಲಿರೆನೆ (ನಳಚ. ೨-೩೩ ವ) : ನೃಪವರನಡಿಗೆ ನಿರ್ಮಲ ಕಿರೀಟವಮಂ ಚಾಚುತಿರೆ (ಜೈಮಿಭಾ. ೭-೦೮). ೩. ಮುಂದೆ ತಳ್ಳು,–ನೂಕು : ಓಹಿಲದೇವನಂ ಪೂಜಿಮಾಡಿಸಿ ಕದವಂ ಚಾಚಲಾಗದು (ಓಹಿರ. ಹ. ೨೦೭-೮); ನಕುಲನುದಾರಕರ್ಣನ ಮುಟ್ಟಿ ಬಂದನು ಚಾಚಿದನು ರಥವ (ಕುಮ್ವ್ಯಾಕ. ೪-೦೦) ; ಮೃತ್ಯುವಿನ ಗೋನಾಳಿಯಲಿ ಚಾಚಿದನು ಚಾಪಳ ಚಂದ್ರಹಾಸಕವ (ತೊರರಾ. ೦-೮-೩೫). ೪. ನೀಡಂ; ವಿಸ್ತರಿಸು: ಭೃತ್ಯನ ಕಾವುದೆಂದರ್ಜುನನು ಹಣೆ ಚಾಚಿದನು ಹರಿಪದಕೆ (ಕುಮ್ವ್ಯಾಉ. ೨-೪೪);ಹಾಸಿಗೆ ಇದ್ದಷ್ಟು ಕಾಲು ಚಾಚಬೇಕು (ಗಾದೆ). ೫. ಪಾರುಮಾಡು; ರಕ್ಷಿಸು : ಹಿಡಿದುದ ಬಿಡದಿದ್ದಡೆ ಕಡೆಗೆ ಚಾಚುವ ಅಲ್ಲದಿದ್ದಡೆ ನಡು ನೀರಲ್ಲದ್ದುವ (ಬಸವ. ೩೩೦). ೬. ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಒದಗಿಸು; ಧಾರಾಳವಾಗಿ ಹಾಕು: ಆ ಸಂತರ್ಪಣೆಯಲ್ಲಿ ಕೇಳಿ ಕೇಳಿದಷ್ಟು ಹೋಳಿಗೆ ಚಾಚುತ್ತ ಇದ್ದರು (ರೂಢಿ). [ದೇ.॥ ತಮಿ. ಚಾಟು ; ತುಳು. ತೆಲು. ಚಾಚು]

ಚಾಚು₂ (ನಾ). ವಿಸ್ತಾರ ; ವ್ಯಾಪ್ತಿ ; ಹರವು : ಅವರ ಶಾರೀರಕ್ಕೆ ಬಹಳ ದೊಡ್ಡ ಚಾಚಿತ್ತು (ಸಂಗೀತ: ೨೬) ; ಭೂಮಿಯ ಉಬ್ಬು ಸೂರ್ಯನಿಗೂ ಆ ಚಾಚಿಗೂ ನಡುವೆ ಎದ್ದು . . . ನೆಲದ ಮೇಲೆ ನೆರಳಿನಾಟವಿರಲಿಲ್ಲ (ಬಳಜೀ. ೯೩). [<ಚಾಚು₁]

ಚಾಚುಬಂಕ (ನಾ). ಮನೆಯ ಮುಂದೆ ಅಥವಾ ದೋಣಿ ಹಡಗು ಇತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ವಿಸ್ತರಿಸಿದ ಸೂರುಳ್ಳ ಜಾಗ : ಒಂದು ನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾದ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಹಗ್ಗ ಮತ್ತು ಕೂವೆಮರಗಳು ಅಳವಟ್ಟಿರುವ ಹಡಗು ; ದೋಣಿಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟು ಆನಿಕೆಯನ್ನು ಹೊತ್ತಿರುವ ಕಬ್ಬಿಣದ ಚಾಚುಬಂಕ: ಇಂಥ ಬಂಕವಿರುವ ದೋಣಿ (Rigger. ಇಂಕನಿ). [ಚಾಚು₁ + ಬಂಕ₁]

ಚಾಚೂ 'ಚಚು' ನೋ.

ಚಾಜು (ನಾ). ೧. ಸಂಪ್ರದಾಯವಾಗಿ ಬಂದುದು ; ಪರಂಪರೆಯಿಂದ ಬಂದುದು: ಜನಾಂಗದ ಪೀಳಿಗೆಗೆ ಚಾಜಾಗಿ ಉಳಿಯಲೆಂದು . . . ಹುರಿ ದುಂಬಿಸಿ ನಗುವಳು (ಕನ್ನಜಾ. ೫೨). ೨. ಬಳುವಳಿ: ಕುಂಬಾರ ಮನಿಯಾಗ ಹುಟ್ಟಿದಿ ಸೀಗಿ ಚರಗ ಬುಟ್ಟಿ ಚಾಜ ತಂದೆ (ಲಂಕಗೀ. ೦೩೯).

[?]

ಚಾಟ (ನಾ). ಮೋಸಗಾರ ; ವಂಚಕ. 'ಚಾಟವಿದ್ಯೆ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಚಾಟಕ (ನಾ). ೧. ಗಾರುಡಿವಿದ್ಯೆ ; ಅಭಿಚಾರ ; ಕಣ್ಣುಕಟ್ಟುವಿದ್ಯೆ : ನೋಟ ಲಕ್ಷಣ ಹೇಳ್ವ ಕೇಳ್ವ ಚಾಟಕದ ಯೋಗಲ್ಲ ರಾಜಾಯೋಗ ತಾನು (ಜ್ಞಾನಸಿಂ. ೧೮-೬೨) : ಮಣಿಮಂತ್ರೌಷಧಂಗಳಂ ಬಲ್ಲನಲ್ಲ ಚಾಟಕದ ವಿದ್ಯೆಯಂ ತೋರುವವನಲ್ಲ (ಮುಲ್ಲಚ. ೩-೦೦). ೨. ಮಂತ್ರಗಾರ; ಯಕ್ಷಿಣಿಗಾರ : ಪಡಿಯ ಚಾಟಕನಲ್ಲ ಒಡನೆ ಬೂಟಕನಲ್ಲ ನಡುವೆ ಚಾಟಕನಲ್ಲ ಶೈವನಂತೆ (ಪ್ರಭುರಾ. ೦೩೦-೫). 'ಚಾಟಕತನ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಚಾಟಕತನ (ನಾ). ೧. ಮೋಸಗಾರಿಕೆ. ೨. ಮಾಯಾಜಾಲ : ಪಾಟಲಿಪೂಗಳ ಮಾಟಿಸಿ ಶಿಬಿಯೊಳು ಚಾಟಕತನದಲಿ ಕಾಟಕರತಿಭರದಿ . . . ನೋಡುತ (ಹಮಚ. ೦೮) : ಊಟಕೆ ಬಂದವರಲ್ಲಾ ಬೀಗರು ಚಾಟಕತನದಲಿ ರಾಜಕುಮಾರಿಯ ಬ್ಯಾಟಕೆ ಮೆಚ್ಚಿ ಆತನ ಮದುವೆಯ ನೋಟಕೆ ಬಂದವರೇ (ಕರ್ನಾಕ. ೩೨೯). [ಚಾಟಕ + – ತನ]

ಚಾಟಕೈರ (ನಾ). ಗಂಡುಗುಬ್ಬಿಮರಿ : "ಚಾಟಕೈರವೆಂದರೆ ಗಂಡು ಗುಬ್ಬಚ್ಚೀ ಪಿಳ್ಳೆ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೦೩೯). [ಸಂ.]

ಚಾಟಣಕ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಪಕ್ಷಿ : ಚಟಕ ಚಾಟಣಕ ಚಕ್ರವಾಕ ಕರಟಿ ಬಳಾಹಕ ಗೃಧ್ರ ಪಿಕ ಮಾರಕುಟಿಕ (ಮದೀಪು. ೫-೯). [?]

ಚಾಟವಿದ್ಯೆ (ನಾ). ಮೋಸಮಾಡುವ ವಿದ್ಯೆ ; ಗಾರುಡೀ ವಿದ್ಯೆ ; ಕಣ್ಣುಕಟ್ಟು ವಿದ್ಯೆ : ತಾಂತ್ರಿಕರ ಚಾಟವಿದ್ಯೆಗಳಿಂದಲೂ, ವಿಷಪ್ರಯೋಗಗಳಿಂದಲೂ ನೀವು ಯಾವಾಗಲೂ ಜಾಗರೂಕರಾಗಿರಬೇಕು (ಕಳವಿ. I,೨೨೩).

[ಚಾಟ + ವಿದ್ಯೆ]

ಚಾಟಿ₁, ಚಾವಟಿ, ಛಾಟಿ, ಛಾವಟಿ (ನಾ). ೧. ಹುರಿಯನ್ನು ಅಥವಾ ಬಾರನ್ನು ಕಟ್ಟಿ ಮಾಡಿದ ಹೊಡೆಯುವ ಸಾಧನ ; ಬಾರುಕೋಲು ; ಕೊರಡೆ:ಮುಂದಣಂ ತೆಗೆದು ಕಟ್ಟಿದ ಬಲ್ಮಟಿಗಳ್ಗೆ ಚಾಟಿಯಂ ಪಿಡಿವ . . . ಸಂಭ್ರಮಕ್ಕೆ ನೆಲೆಯಾದನಪೂರ್ವದ ಬಾಹುಕಂ (ನಳಚಂ. ೬೩೦) : ಚಾಟಿಯೊಳ್ ಬಡಿವುತುಂ ಸರಳ್ಗಳಂ ಪೊಸೆವುತುಂ . . . ಬಳಲಿಸುವರು (ಧಂಪು. ೫೬-೨೬) : ಕರವಜ್ರಮುಷ್ಟಿಯನೊಲ್ಲೆದು ವ್ರತತಿಯ ಕೊನರ ಚಾಟಿಯಂ ಕಳೆದು ಪೊಯ್ದು . . . ಸುಳಿಘಾಳಿ ಸುಳಿವುದಾ ನಂದನದೊಳು (ಚನಮು. ೪೮-೩೪). ೨. ಬುಗುರಿಯನ್ನು ಆಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಹುರಿ,–ದಾರ : ಬುಗುರಿಯಾಡಿಸಲು ಚಾಟಿ ಅಗತ್ಯ (ರೂಢಿ). **ಚಾವಟಿ :** ೧. ಚಾವಟಿ ಹಿಡಿದು ಪಾರ್ಥನ ಸಾರಥಿಯಾಗಿದ್ದನು (ವಾರಾಕ್ಕ. ೭೬) ; ಚಾವಟಿಯ ಏಟಿನಂತೆ ಕೇಳಿಸಿತು ಆ ಮಾತು ನನಗೆ ! (ಶಾಲಿದು. ೯೦) ; ಕೈಯಲ್ಲಿ ಚಾವಟಿಯನ್ನು ಹಿಡಿದು ತನ್ನ ಚಿಕ್ಕಪ್ಪನ ಕುರಿಯ ಮಂದೆಯನ್ನು ಕಾಯಬೇಕಾಗಿದ್ದಿತು(ಕೃಗಂಬ. ೭). **ಛಾಟಿ:** ೧. ಒಂದೇಟು ಕೊಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಕುದುರೆಯ ಛಾಟಿಯನ್ನು ಮೇಲಕ್ಕೆತ್ತಿದೆ (ಪ್ರಕಾಶ. ೫೪) ; ಛಾಟಿ ಹೊಡೆತದ ಸದ್ದು ಛಾಟಿ ಹೊಡೆದ ನಂತರ . . . ಗಾಡಿ ಎಳೆಯುವ ಸದ್ದು (ಕೂನಛೀ. ೨೦). **ಛಾವಟಿ :** ೧. ಕಸ್ತೂರಿ ನಿರೀಕ್ಷಿಸಿದ್ದಕ್ಕಿಂತ ಹೆಚ್ಚಿನ ಛಾವಟಿ ಏಟು ಬಿತ್ತು (ಬಿಂದಜೀ. ೭೮).

ಚಾಟಿಯಿಲ್ಲದೆ ಬುಗುರಿ ಆಡಿಸು = (ಆಲಂ) ಸಾಹಸಮಾಡು : ಅವನು ಚಾಟಿಯಿಲ್ಲದೆ ಬುಗುರಿ ಆಡಿಸುತ್ತಾನೆ (ರೂಢಿ).

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ಚಾಟ್ಟೈ, ಚಾಟ್ಟಿ ; ಮಲ. ಚಾಟ್ಟ; ತೆಲು. ಚಾಟ : ಕೊಲಾ. ಸಾಟ್]

ಚಾಟಿ₂ ' ಸಾಟಿ₁ ' ನೋ.

ಚಾಟಿಕೋಲು 'ಚಾಟಿಗೋಲು' ನೋ.

ಚಾಟಿಗುಂಡು (ನಾ). ತುದಿಯಲ್ಲಿ ಗುಂಡನ್ನು ಉಳ್ಳ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಚಾವಟಿ : ಚಾಟಿಗುಂಡು ಬಂಧನಕ್ಕಲ್ಲದೆ (ಐಲಕ್ಷ್ಮ.೨) : ಕುಟ್ಟಿಕೊಳ್ಳದಿರಿ ಚಾಟಿ[ಚಾಟ]ಗುಂಡಿನಲಿ ಶಸ್ತ್ರವನು ಚಿಟ್ಟಿಕೊಳ್ಳದಿರಿ ಬೆನ್ನಿನಲಿ ಸಿಡಿಯನು ಕಟ್ಟಿ ತೂಗಿಸಿಕೊಳ್ಳದಿರಿ (ಕನಕ. ೦೩೨-೩). [ಚಾಟಿ₁ + ಗುಂಡು]

ಚಾಟಿಗೋಲು, ಚಾಟಿಕೋಲು (ನಾ). ಚಾವಟಿಯ ಕೋಲು ; ಬಾರುಕೋಲು : ತನ್ನ ಉದ್ದನೆಯ ಚಾಟಿಗೋಲಿನ ಮೇಲೆ . . . ಕೈಯಾಡಿಸುತ್ತ (ಪುನರು. ೨೬೩). **ಚಾಟಿಕೋಲು :** ಮತ್ರಕೋಕಿಲನೆಂಬ ಚಾಟಿಕೋಲವಗೆ ಕಣ್ಣೊತ್ತಿ ಹೊಯ್ ಹೊಯ್ಯೆಂದನೊಡನೆ (ಭರಚ. ೪೮-೭೬).

[ಚಾಟಿ₁ + ಕೋಲು₁ (< ಕೋಲ್₁)]

ಚಾಟಿಸು₁ (ಕ್ರಿ). ಚಾವಟಿಯಿಂದ ಹೊಡೆ,–ಮರ್ದಿಸು,–ಪ್ರಹಾರ ಮಾಡು: ಕರಿಘಟಿ ತುರಂಗಮಂ . . . ಕೂಡಿಕೊಂಡು ಕೌರವಬಲವ ಚಾಟಿಸೇಲೆಂದು ನುಡಿದಂ (ತುರಂಗ. ೩೭-೨೬). [ಚಾಟಿ₁ + – ಇಸು₃]

ಚಾಟಿಸು$_2$ (ಕ್ರಿ). ಸಾರು ; ಪ್ರಕಟಿಸು : ಕೂಲಿ ಕೆಲಸ ಕೂಡ ದೊರೆಯದಿರಲು ತನ್ನ ಹೆಂಡತಿಯನ್ನು ವಿಕ್ರಯಿಸುವೆನೆಂದು ಚಾಟಿಸಿದರು (ಪುರಾವಿ. ೨೦೬). [←ತೆಲು. ಚಾಟಿಂಚು, ಸಾಟಿಂಚು]

ಚಾಟು$_1$ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ.

ಚಾಟುಚಾಟು (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ): ಸತಿಯಂ ಚಮ್ಮಟಿಗೆಯಲಿ ಚಾಟು ಚಾಟನೆ ಪತಿ ಹೊಡೆವುತಿರಲು (ಬಸಪು. ೫೨-೮).

ಚಾಟು$_2$ (ನಾ). ೧. ಆಶ್ರಯ; ಶರಣು: (*). ೨. ಆಸರೆ; ರಕ್ಷಣೆ; ಮಳೆ, ಗಾಳಿ, ಬಿಸಿಲು ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಂದ ರಕ್ಷಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು ಮಾಡಿಕೊಂಡ ರಕ್ಷಣಾ ಸ್ಥಾನ, – ಮರೆ, ತಡಿಕೆ ಮೊದಲಾದದ್ದು : ಆನೆ ಕುದುರೆ – ಒಂಟೆಗಳ ಸಲುವಾಗಿಯೂ ಚಾಟು ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟಿತ್ತು (ತಿರೋಮು. ೭೬).

ಚಾಟಾಗು=ಆಶ್ರಯವಾಗು; ರಕ್ಷಣೆ ನೀಡು ; ಮರೆಯನ್ನುಂಟುಮಾಡು : ಸಡೇದ ಗಿಡಗಳನ್ನು ಹಾಕಿದರೆ ಸುತ್ತಲೂ ಚಾಟಾಗಿ ಗಾಳಿಯ ಭಾರವನ್ನು ಹಿಡಿಯುತ್ತವೆ (ಕೃಷಿಪ್ರ. ೧೫೦). [ದೇ. ॥ ತೆಲು. ಚಾಟು]

ಚಾಟು$_3$ 'ಸಾಟಿ$_1$' ನೋ.

ಚಾಟು$_4$ (ಗು). ೧. ಸಂತೋಷಕರವಾದ; ಪ್ರಿಯವಾದ. 'ಚಾಟೂಕ್ತಿ' ಪರಾ. ೨. ಚಮತ್ಕಾರವಾದ; ಚಾತುರ್ಯದ: ಮೈ ಮೈಯೊಳಗು ವಂದದೊಳಪ್ಪ . . . ರವಿಸಿದರ್ಕೆ ಮಝು ಚಾಟುವೋಹಿಗಳು (ಧರಪ. ೭೮-೧೯೬). (ನಾ). ೩. ಸಂತೋಷಕರವಾದ ಮಾತು ; ಪ್ರಿಯವಚನ : ಅತಿ ಕೃಪಣಂಗಳುಮಪ್ಪ ಚಾಟು ಸಹಸ್ರಂಗಳೊದವೆ (ಕಾದಂಪೂ. ೯೨೬). ೪. ಚಮತ್ಕಾರ; ಚಾತುರ್ಯ: ನಾಟಕಸತಿಯರಲ್ಲವೆ ನೀನು ತಾನೆಂದು ಚಾಟಾಗಿ ನುಡಿದರೆ ನೃಪಗೆ ತೀಟವೇಳುತಿದೆ . . . ಎಂದೆಣಿಸಿದರು (ಧರಪ. ೧೪-೯೦). ೫. ಚಮತ್ಕಾರದ ಮಾತುಗಳನಾಡುವವನು : ಬಂದಿಕಾಜನು ಚಾಟು ಚಪಲಗನೆಂದು ನಾ ಮುಂದಣಿಯೆನೆಂದಳು ಮಾಯೆ (ಪ್ರಭುಲಿ. ೭-೫೩). [ಸಂ.]

ಚಾಟುಕ (ನಾ). ಸಂತೋಷಕರವಾದ ಮಾತು ; ಸಂತೋಷಗೊಳಿಸುವ ಮಾತು. ೨. ಹೊಗಳುವವನು ; ಸ್ತುತಿಗಾರ: "ಮುಖಸ್ತುತಿ ಮಾಡುವವ" (ಚಾಸಕೋ. ೫೫). [ಸಂ.]

ಚಾಟುಕಾತಿ (ನಾ). ಹಿತವಾದ ಮಾತುಗಳನ್ನಾಡುವವಳು ; ಪ್ರಿಯಭಾಷಿಣಿ : ಚಾಟುಕಾತಿಯರು ಚಾಂದಸಿಕೆಯ ನೂಕಿ ಸಫಾಟಿಕೆಯಿಂದ ಪಾಡಿದರು (ಧರಪ. ೫-೫೮). [ಚಾಟು$_4$ + – ಕಾತಿ$_6$]

ಚಾಟುಕಾರ (ನಾ). ೧. ಹಿತವಾಗಿ ನುಡಿಯುವ ಮಾತು ; ಸಂತೋಷಗೊಳಿಸುವ ಮಾತು ; ಪ್ರಿಯವಚನ ; ಮುಖಸ್ತುತಿ: ಪುಸಿಗೂರ್ಮೆಯಿಂದನೇಕ ಚಾಟುಕಾರದಿಂ ನಂಬಿಸಿ ಮೆಲ್ಲನೆ ಬೆಸಗೊಳ್ವುದುಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೨-೧೦೬) ; ಆ ವನಂ . . . ಚಾಟುಕಾರಪಟು ಶಠವಿಟಸಂತತಿ ಕುಶಲವಥ ಸನಾಥಮುಂ (ಲಾಧಪು. ೦೦-೯೦ವ). ೨. ಪ್ರೀತಿ; ವಿಶ್ವಾಸ. 'ಚಾಟುಕಾರಂಗೆಯ್' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಚಾಟುಕಾರಂಗೆಯ್ (ಕ್ರಿ). ಸಂತೋಷಗೊಳಿಸು ; ಪ್ರೀತಿಯನ್ನು ತೋರಿಸು: ಕಾಲ ಮೇಲೆ ಪೊರಳ್ದು ಚಾಟುಕಾರಂಗೆಯ್ವುದುಂ (ಪಂಚತಂ. ೦೮೯-೮). [ಚಾಟುಕಾರ + – ಕೆಯ್$_1$]

ಚಾಟುಕಾರಿಸು (ಕ್ರಿ). ಕೀರ್ತಿಸು; ಹೊಗಳು ; ಸ್ತುತಿಸು: ಗುಣಪಾಲಸೆಟ್ಟಿ ಬೆಜಗಾಗಿ ಪೆರ್ಗಡೆಗಳಂ ಚಾಟುಕಾರಿಸಲೆಂದು ಕೃತಕವಚನಂಗಳಿಂ ನಂಬೆ ನುಡಿದು (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೦೦-೪೨). [ಚಾಟುಕಾರ + – ಇಸು$_3$]

ಚಾಟುಕಾಜ (ನಾ). ೧. ಪ್ರಿಯವಾದ ಮಾತುಗಳನ್ನಾಡುವವನು : ವಂಗತೊಳ್ ಬಗೆಯಿಲ್ಲದಂಗನೊಳ್ ಮನವೊಲ್ಲದತಿ ಚಾಟುಕಾಜನಂ ರತರಕ್ಷಚೋರನಂ ಭೂವಿನುತ ರೂಪನಂ ಭಾವಿಸುತ್ತೊಪನಂ ಬಂದು (ಚಗವಿ. ೦೭-೧೧೯ ರಗಳೆ). ೨. ಮುಖಸ್ತುತಿ ಮಾಡುವವನು; ಹೊಗಳುಭಟ್ಟ : ಋಷಿಯರ ವರ್ಗಮಂ ಕಲಿಯಲೆಂದು ಕೃತಕ ವೈರಾಗ್ಯದಿಂ ಸಂಸಾರಕ್ಕೆ ವೇಸುವರಂತಿಲ್ಲ ಋಷಿಯರ್ಗಂ ಚಾಟುಕಾಜರ [ರ] ವಿನಯದಿಂ ಪೊಡೆಮಡುವುದುಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೬-೨೮).

[ಚಾಟು$_4$ + – ಕಾಜ]

ಚಾಟುಗಾಲು (ನಾ). ಒಂಟಿಕಾಲಿನಲ್ಲಿ ನಿಂತು ಭೂಮಿಯನ್ನು ಗಟ್ಟಿಸುವುದು : ಸಮವಾದ ಪಾದಗಳಿಂದ ನಿಂತು ಪಂದು ಕಾಲಿಂದ ಭೂಮಿಯ ತಾಟಿಸುವುದುಂಟು ಅದು ಚಾಟುಗಾಲುಯೆಂಬುದು (ಬಿಡ್ಪಟೀ. ೪ ೪೬).

[ಚಾಟು$_0$ + ಕಾಲು1 (<ಕಾಲ್$_1$)]

ಚಾಟುಗೋಷ್ಠಿ (ನಾ). ಪ್ರಿಯವಾದ ಸಂಭಾಷಣೆ ; ಸರಸಸಲ್ಲಾಪ : ಅವರು ಕುಲಾಂಗನೆಯರ ನೆಳಲಿಗೆ ಕೂಡ ಹೆದರುವವರಾಗಿದ್ದರೂ . . . ಮರಗಳಲ್ಲಿ ಊಟ ನೀಡುವ ನಗೆಮೊಗದ ವಿಗಡೆಯರನ್ನಾಗಲೀ, ಕಂಡು ಚಂದ್ರಶೇಖರರಾಯರು ಅವರೊಡನೆ ಯಥೇಷ್ಟವಾಗಿ ಚಾಟುಗೋಷ್ಠಿಗಳನ್ನಾಡುವರಂತೆ ! (ಪವಶೀ. ೮). [ಚಾಟು$_4$+ಗೋಷ್ಠಿ (<ಗೊಟ್ಟಿ$_1$)]

ಚಾಟುತನ (ನಾ). ೧. ಇಷ್ಟವಾಗಿರುವಿಕೆ ; ಪ್ರಿಯವಾಗಿರುವಿಕೆ : (*). ೨. ಮಾತಿನ ಚತುರತೆ; ಪ್ರಿಯೋಕ್ತಿಗಳನ್ನು ನುಡಿಯುವಿಕೆ : ಕೂಟದ ರಸುಗಳ ಮಧ್ಯದೊಳಿರ್ದ ನೃಪಗವಳ್ಚಾಟುತನದಿಂ ಮಾಡಿದಟಮಟವನು ಸುರೆ(ಕಮ್ಮಕಾ. ೯-೩೮) ; ಚೆಲ್ಲಂ ಚದುರೋಜೆ ಚಾಟುತನಮುಂದಂ ಬಂಧವೊಳ್ಪೇಟಮಿಚ್ಚೆಗೆ ಸಂದೊಂದುವ ಕೂಟಮೆಲ್ಲಮವರ್ಗೀಂ ಮೈಸಂದು ಮುಟ್ಟಿದುರ್ದರೋ (ರಾಜಶೇ. ೧೧-೮೩). ೩. ಹೊಗಳಿಕೆ ; ಮುಖಸ್ತುತಿ : "ಚಾಟು, ಡಟು, ಶ್ಲಾಘೇ=ಚಾಟುತನದ ನುಡಿ" (ನಾಚಿರಾ. ೩); ನೀನೀ ಚಾಟುತನದಲಿ ಸುಲಭನಹೆ ನಿಜವಿದ್ಯವಲಾ ಕಳನೊಳಾಂತರನಿಟಿದಡೊಪ್ಪುವುದದುವೆ ಶೂರತನ (ಕೌಶಿರಾ. ೧೯-೨೬).

[ಚಾಟು$_4$ + – ತನ]

ಚಾಟುಪದ್ಯ (ನಾ). ಮನೋಹರವಾದ ಅರ್ಥವುಳ್ಳ ಚಿಕ್ಕ ಪದ್ಯ ; ಚುಟುಕ ; ಸುಭಾಷಿತ : ಒಂದು ಶತಕ ಹಾಗು ಕೆಲವು ಚಾಟುಪದ್ಯಮುಕ್ತಕಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟರೆ 'ಕಾವ್ಯಸಾರ'ದಲ್ಲಿ ಉದ್ಧೃತವಾದ ಪದ್ಯಗಳೆಲ್ಲ ಚಂಪೂ ಪ್ರಬಂಧಗಳಿಂದ ಆಯ್ದುಕೊಂಡವುಗಳಾಗಿವೆ (ತವಿನಿ. ೩೬).

[ಚಾಟು$_4$ + ಪದ್ಯ]

ಚಾಟುಪೊಂಗ (ನಾ). ಪ್ರಿಯವಾಗಿ ಮಾತನಾಡುವವನು (?): ನಗುತ್ತೆ ಜನನಿಯಂತದಕ್ಕೆನುತ್ತೆ ಚಾಟುಪೊಂಗನುಸುರೆ ಬಂದೆ (ಲಾಲಾಸ್ಮ. ೪-೦೩-೧ ರಗಳೆ). [ಚಾಟು$_4$ + ಪೊಂಗ]

ಚಾಟುಭಣಿತಿ (ನಾ). ಚಮತ್ಕಾರದ ಹೇಳಿಕೆ ; ಚತುರತೆಯ ಮಾತು ; ಚತುರೋಕ್ತಿ: ಗಣಿಕೆಯ ಚಾಟುಭಣಿತಿ[ಪಾಠಾಂ. ಭಣಿತೆ]ಯುಂ ಕೇಳ್ದರಸನೊಳ್ ವೀರಮರ್ದಕನಿಂತೆಂದು (ರಾಜಶೇ. ೧೦-೦೨೨ವ).

[ಚಾಟು$_4$ + ಭಣಿತಿ]

ಚಾಟುಮಾತು (ನಾ). ಸಂತೋಷಗೊಳಿಸುವ ಮಾತು ; ಚತುರೋಕ್ತಿ: ನೀಟುದೋಜುತ ವಿಟಾರಿಯರೊಲಿಸುತಾ ಚಾಟುಮಾತುಗಳಾಡಿ ನಗುತಾ ಮಾಟ ಮಿಸುಕುವ ಚುನ್ನಾಟದಿ ನರ್ತನದಾಟ ನೋಡಿದರು ಕೋವಿದರು (ಸೌಂದಕಾ. ೩-೧೦೦). [ಚಾಟು$_4$ + ಮಾತು$_1$]

ಚಾಟುಲ (ಗು). ಚಂಚಲವಾದ ; ಚಪಲವಾದ. 'ಚಾಟುಲತನ' ಪರಾ.

[ಸಂ.]

ಚಾಟುಲತನ (ನಾ). ಚಂಚಲ ಸ್ವಭಾವ ; ಅಸ್ಥಿರತೆ ; ಚಪಲತನ : ಸದ್ಭಕ್ತ ದೈವವೆಂದು ಅರ್ಚಿಸುವ ರಾವಿನಲ್ಲಿ ಮತ್ತತ್ತ ದುಶ್ಚಾರಿತ್ರ ಪಗಡೆ ಪರಿಹಾಸಕತನ ಚಾಟುಲತನ ಗೆಲ್ಲ ಸೋಲತನ ಇವೆಲ್ಲವ ಬಿಡಬೇಕು (ಮೋಲಿಮಾ. ೫೫-೨೨೫). [ಚಾಟುಲ + – ತನ]

ಚಾಟುವಚನ (ನಾ). = ಚಾಟುಮಾತು : ಕಂಸಂ ವಸುದೇವ ದೇವಕಿಯರ ಸೆರೆಯುಂ ಬಿಟ್ಟು . . . ಕೆಮ್ಮನೆ ನಿಮ್ಮನಟ್ಟಿಗಂಬಡಿಸಿದೆನೆಂದು ಚಾಟುವಚನಂಗಳಂ ಮೆರೆದು (ಜಗವಿ. ೩-೨೨ ವ) : ಅರಸಂ ಯಥಾರ್ಥ ಪ್ರೇಮ ಚಾರುಚಾಟುವಚನಾಮೃತವರ್ಷದಿಂದರಸಿಯು ಗಾತ್ರ ಕ್ಷೇತ್ರದೊಳ್ ರೋಮಹರ್ಷಸಸ್ಯಸಮೃದ್ಧಿಯಂ ಮಾಡಿ (ಪುಷ್ಪಪು. ೩-೧೦೭ವ) ; "ಇಷ್ಟು ದೊಡ್ಡ ಭೂತಾಕಾರದ ಶರೀರಕ್ಕೆ ಅನ್ನವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಶಿವನು ಮೆಚ್ಚುಯಾನೇ?" ಎಂದು ಚಾಟುವಚನಗಳನ್ನು ಆಡಿದನು (ಶ್ರೀರಾಯ. ೧೯).

[ಚಾಟು$_4$ + ವಚನ]

ಚಾಟುವೆಣ್ (ನಾ). ಸಂತೋಷಗೊಳಿಸುವ ಮಾತುಗಳನ್ನಾಡುವವಳು; ಪ್ರಿಯಭಾಷಿಣಿ : ಬೇಟವ ಮಾಡಿದಳ್ಪುಹುಕಾಲವೆಂದಾತ ಕೂಟಕೆ ಸಾರ್ತಂದನೆನಲು ಚಾಟುವೆಣ್ಗೊಬ್ಬಳೆ ನಗುತಿದಿರ್ಗೊಂಡ ಸಘಾಟವನೇನ ಬಣ್ಣಿಪೆನು (ಭರತ. ೭೮-೧೧೪) : ಎದೆಗೊಂಟೆಯ ತಳವಟ ಮಾಳ್ಪ ಚಾಟುವೆಣ್ಗಳ ತಿಂಥಿಣಿಯಿಂದ ವೇಶ್ಯಾವಾಟ ರಾರಾಜಿಸುತಿಹುದು(ನಾಗಕು. ೨-೫೪).

[ಚಾಟು$_4$ + ಪೆಣ್]

ಚಾಟೂಕ್ತಿ (ನಾ). ೧. ಸಂತೋಷಗೊಳಿಸುವ ಮಾತು; ಪ್ರಿಯವಚನ. ೨. ಚಮತ್ಕಾರೋಕ್ತಿ : 'ಶ್ಲೋಕ' ರೂಪದಲ್ಲಿರುವ ಸಂಸ್ಕೃತದ ಸುಭಾಷಿತಗಳನ್ನೂ ಅನ್ಯೋಕ್ತಿಗಳನ್ನೂ ಚಾಟೂಕ್ತಿಗಳನ್ನೂ ಕನ್ನಡಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಸಾಂಗತ್ಯವು ಅತ್ಯಂತ ಸಮರ್ಥವಾದ ಛಂದಸ್ಸು (ಇಂಚಾಪ. IV, ೮೦೬).

[ಚಾಟು$_4$ + ಉಕ್ತಿ]

ಚಾಟೆ (ನಾ). (ಕರಾ) ಒಂದು ಬಗೆಯ ಉದ್ದವಾದ ವಿಮಾನ. [?]

ಚಾಟ್ಟೂರ್ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು : ಚಾಟ್ಟೂರುಂ ಪೆರ್ಮ್ಮಣೂರುಂ ಸಮೀಪಮಪ್ (ದ್ವಿಶಿ. ೧೯೪೧. ೧-೩೫ : 788). [? + ಊರ್]

ಚಾಡ$_1$ 'ಚಹಡ' ನೋ.

ಚಾಡ$_2$ (ನಾ). ಮರ ; ವೃಕ್ಷ : ಒಂದು ಗಿಡುವಿನಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಮುಳ್ಳು ಒಂದೊಂದ ಮುರಿದು ಸುಡಲೇತಕ್ಕೆ ಚಾಡವ ಕಡಿದು ಒಡಗೂಡಿ ಸುಡಲಿಕ್ಕೆ ವಿಶ್ವಮಯ ಮೊನೆ ನಷ್ಟ (ಅಪರೀ. ೬೦). [< ಪ್ರಾ. ರುಕ್ಖ]

ಚಾಡಗಾರ 'ಚಾಡಿಕಾಱ' ನೋ.

ಚಾಡತನ 'ಚಹಡತನ' ನೋ.

ಚಾಡಿ 'ಚಹಡ' ನೋ.

ಚಾಡಿಕಾಱ, ಚಾಡಗಾರ, ಚಾಡಿಕಾರ, ಚಾಡಿಗಾರ (ನಾ). ಚಾಡಿ ಹೇಳುವವನು; ಇಲ್ಲದ ಅಪವಾದವನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸುವವನು; ಪಿಸುಣ; ನಿಂದಿಸುವವನು : ನಾಱುತಿರ್ಪ ಮೂಗುಳ್ಳಾತನೆತ್ತಲುಂ ಚಾಡಿಕಾಱಂ ವದನದುರ್ಗಂಧಿಯಾ ಕೊಂಡೆಯದ ಸೂಚಕಂ (ವೀಶ್ವಪು. ೪-೨೨-೩೩) : ಮೃಡನ ನಿಜವೇಳ್ಪಲ್ಲಿ ಪಾರಂಗತದ ಚಾಡಿಕಾಱನಾಗುತ ಚರಿಪುದು (ಪತಿಂ. ೧೩-೮). **ಚಾಡಗಾರ** : (೬). **ಚಾಡಿಕಾರ** : "ಪಿಶುನಃ—ಚಾಡಿಕಾರಂ" (ರಾಜಶ್. ೨೦೪) ; "ದ್ವಿಜಿಹ್ವಃ – ಹಾವು. ಸುಳ್ಳು. ಚಾ[ಪಾಠಾಂ. ಛಾ] ಡಿಕಾರ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೩೪೯) : ಚಾಡಿಕಾರನಿಗೆ ಊರೆಲ್ಲಾ ನಂಟರು (ಹುಬ್ಬಿಪ. ೧೧೨). **ಚಾಡಿಗಾರ** : (೬). [ಚಾಡಿ (< ಚಹಡ) +– ಕಾಱ]

ಚಾಡಿಕೋರ, ಚಾಡಿಖೋರ (ನಾ). ಚಾಡಿ ಹೇಳುವ ಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳವನು ; ಪಿಸುಣ : ಆದರೆ ಎಲ್ಲರೂ ನನ್ನನ್ನು ಚಾಡಿಕೋರ ಎಂದು ಬಿಟ್ಟರೆ! ಎಂದು ನನಗೆ ಹಾಗೆ ಮಾಡಲು ಹೆದರಿಕೆಯಾಗಿತ್ತು (ಕಾಲಮ. ೦೫೦); ಆ ಜಗಳಗಂಟ ಚಾಡಿಕೋರನ ವಿಚಾರ ಬಹಳವಾಗಿ ಯೋಚಿಸಬೇಕಾಗಿದೆ (ಕೃಲಾಳ. ೭೫). **ಚಾಡಿಖೋರ** : (೬). [ಚಾಡಿ (< ಚಹಡ) +– ಕೋರ$_3$]

ಚಾಡಿಕೋರಿ (ನಾ). ಚಾಡಿ ಹೇಳುವ ಸ್ವಭಾವದವಳು : ನಾನೇನು ಚಾಡಿಕೋರಿಯಲ್ಲ (ಕಾಲಮ. ೧೫೧). [ಚಾಡಿಕೋರ + – ಇ$_2$]

ಚಾಡಿಖೋರ 'ಚಾಡಿಕೋರ' ನೋ.

ಚಾಡಿಗಾರ 'ಚಾಡಿಕಾಱ' ನೋ.

ಚಾಡಿಗಾರ್ತಿ (ನಾ). ಚಾಡಿ ಹೇಳುವವಳು: (೬).

[ಚಾಡಿಗಾಱ + – ತಿ$_1$ (< – ಇತ್ತಿ)]

ಚಾಡಿಬಾಕ (ನಾ). = ಚಾಡಿಕೋರ : ತನ್ನ ಅಂತರಂಗವನ್ನು ಗೆಳೆಯರ ಮುಂದಾಗಲಿ ಚಾಡಿಬಾಕರ ಮುಂದಾಗಲಿ ಇರಿಸಿ ಉಪಯೋಗವೂ ಇಲ್ಲ (ಸರಸ. ೦೦೩). [ಚಾಡಿ (< ಚಹಡ) + ಬಾಕ (< ಬಕ್ಕ)]

ಚಾಡಿಬುರಕ (ನಾ). = ಚಾಡಿಕೋರ : ಲೋಭಿಯಾಗುವುದರಿಂದ ನಿಷ್ಕರುಣಿಯಾಗುವುದರಿಂದ ಚಾಡಿಬುರುಕನಾಗು ...ರಿಂದ ಮನವು ಅಶುದ್ಧವಾಗುವುದು (ವಿಚಾಮಂ. ೫೦).

[ಚಾಡಿ (< ಚಹಡ) + ಬುರಕ (< ಪುರುಕ)]

ಚಾಡಿಮಾತು 'ಚಾಡಿವಾತು' ನೋ.

ಚಾಡಿಯೋಲೆ (ನಾ). ಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ಸೇರಿಸುವ ಅಕಾರಾದಿ ಮುಂತಾದ ಸೂಚಿ ;ಅನುಬಂಧ: ಈ ಸಲದ ಮುದ್ರಣದಲ್ಲಿಯೂ ನಾಲ್ಕು ಚಾಡಿಯೋಲೆಗಳನ್ನು (Indices) ಸೇರಿಸಿದೆ (ಶವಿಕ. II, ಮುನ್ನುಡಿ XI).

[ಚಾಡಿ (< ಚಹಡ) + ಓಲೆ]

ಚಾಡಿವಾತು, ಚಾಡಿಮಾತು (ನಾ). ಚಾಡಿಯ ಮಾತು; ಇಲ್ಲದ ದೂಷಣೆಯನ್ನು ಆರೋಪಿಸುವ ಮಾತು : ಮುಂ ಗೋಕುಲದೊಳು ಬಲಭದ್ರನ ಚಾಡಿವಾತಂ ಕೇಳ್ದು (ಚಕದಿ. ೦೮). **ಚಾಡಿಮಾತು** : ಹೊಗಳಿಕೆಗಾಗಲಿ ಚಾಡಿಮಾತುಗಳಿಗಾಗಲಿ ಕಿವಿಗೊಟ್ಟು ಆತ ಇತರರನ್ನು ತೆಗಳಬಾರದು (ಶತ್ರುಪ್ರಾ. ೫೭೦). [ಚಾಡಿ (< ಚಹಡ) + ಮಾತು$_1$]

ಚಾಡಿಸು(ಕ್ರಿ). ಚಾಡಿಹೇಳು; ದೂರನ್ನು ಆರೋಪಿಸು: ರೂಢೀಶನೊಡನೆಯುಂಬಲಿಯನುಂಡುದು ಯೂಶ ಚಾಡಿಸಿದನದರಿಂದ ಹೊಲಗೇರಿಯೊಳು ನಮ್ಮ ನೋಡಲಿಚ್ಛೈಸಿ ನೃಪ ಬಂದಪನು (ಚೋರಬ. ೮-೫೨).

[ಚಾಡಿ (< ಚಹಡ) +– ಸು$_1$]

ಚಾಣ 'ಚೇಣ' ನೋ.

ಚಾಣಂಗಿ 'ಚಣಗೆ' ನೋ.

ಚಾಣಕಿ 'ಚಾಳಾಂಕಿ' ನೋ.

ಚಾಣಕ್ಕಿ 'ಚಾಳಾಂಕಿ' ನೋ.

ಚಾಣಕ್ಯ (ನಾ). ೧. ಮೌರ್ಯ ರಾಜ್ಯಸಂಸ್ಥಾಪನೆಗೆ ಕಾರಣನಾದ ವ್ಯಕ್ತಿ; ಮೌರ್ಯ ಚಂದ್ರಗುಪ್ತ ಮಹಾರಾಜನ ಮಂತ್ರಿ ; ಅರ್ಥಶಾಸ್ತ್ರದ ಕರ್ತೃ : ಮನೆಯೊಳು ಚಾಣಕ್ಯನಿನ್ದಂ ಮಿಗಿಲೆನಿಪ ಮಹಾಮಂತ್ರಿ ನಾನಾ ನಯಜ್ಞಂ (ಎಕ. VI. ಚಿಕ್ಕಮ. ೦೬೦-೫೦: 1108 ?). ೨. (ಆಲಂ) ಬುದ್ಧಿವಂತ; ವ್ಯವಹಾರಕುಶಲ; ತಂತ್ರಗಾರ: ರಾಜಕೀಯದಲ್ಲಿ ಇವನು ಚಾಣಕ್ಯ (ರೂಢಿ). [ಸಂ.]

ಚಾಣಕ್ಯಚೌಕ (ನಾ). ಒಂದು ದುರ್ಗದ ಹೆಸರು: ವಂದನಮುಂ ಕಿಳಿಗಿಳಮುಂ ಚಂದನ ಚಾಣಕ್ಯಚೌಕ ಪನ್ನವಳಗಯ ಸನ್ನಣಗಡಗನಿಕರಮನೊನ್ದರನಿಮಿಷದೆ ಕೊಣ್ಡಾ ವೀರಪಾಣ್ಡ್ಯ (ಸಇಇ. IX–1, ೦೦೮.೩೩ : 1107).

[?]

ಚಾಣಕ್ಯತನ (ನಾ). ವ್ಯವಹಾರಕೌಶಲ್ಯ ; ಕುಟಿಲನೀತಿ ; ಕುಶಲತೆ : ವಿಷ್ಣುವರ್ಧನನ ಚಾಣಕ್ಯತನ ಇಲ್ಲಿ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಫಲಿಸಿತು (ಶಾಂತಲಾ. ೨೨೮).

[ಚಾಣಕ್ಯ + – ತನ]

ಚಾಣಕ್ಯನೀತಿ (ನಾ). ಕುಟಿಲ ನೀತಿ ; ಕುಟಿಲೋಪಾಯ : ಎಲ್ಲರನ್ನೂ ಶಿಬಿರಗಳಿಗೆ ಕಳಿಸಿಕೊಟ್ಟು ತಾವೂ ಬೊಪ್ಪಣನೂ ಚಾಣಕ್ಯನೀತಿಯೊಂದನ್ನು ಹೊಸೆಯುತ್ತ ಕುಳಿತರು (ಶಾಂತಲಾ. ೨೨೩). [ಚಾಣಕ್ಯ + ನೀತಿ]

ಚಾಣಕ್ಯಮೂಲ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧಿ ಗೆಡ್ಡೆ : "ಮಹಾಕಂದಂ– ಚಾಣಕ್ಯಮೂಲಂ" (ಒಷಧಿ. ೦೦೭). [ಚಾಣಕ್ಯ$_0$ + ಮೂಲ]

ಚಾಣಾಂಕಿ 'ಚಾಳಾಂಕಿ' ನೋ.

ಚಾಣಾಕ್ಷ (ನಾ). ಹರಿತವಾದ ಬುದ್ಧಿಯವನು; ಸೂಕ್ಷ್ಮ ದೃಷ್ಟಿಯುಳ್ಳವನು; ಕುಶಲಮತಿ; ವ್ಯವಹಾರ ಚತುರ : ಕೊಡುವ ಬಾಣವ ಕಾಣಬಾರದು ಹಿಡಿದ ಧನು ಚಾಣಾಕ್ಷರಿಬ್ಬರ ಕಡುಹು ಬಣ್ಣಿಸಲರಿದು (ಕೌಶಿರಾ. ೩೩-೩೦): ಅಲ್ಲದೆ ಚಾಣಾಕ್ಷರಾದ ಅವರು ಈ ಪ್ರಸಂಗದಲ್ಲಿ ಆಚಾರ್ಯರ ಕಾರಸ್ಥಾನವನ್ನು ಕಂಡು ಹಿಡಿದಿದ್ದರು (ಸಮಜೀ. ४०): ಆದರೆ ಚಾಣಾಕ್ಷರಾದ ಭಿಡೆಲ್ ವೆಂಕೋಬರಾಯರು . . . ನಾರಾಯಣಗೌಳ ರಾಗವನ್ನು ಹಾಡುವಂತೆ ಸನ್ನೆ ಮಾಡಿದರು (ಸಂಗೀತ. ೧೩).

[<ಚಾಣಕ್ಯ./ ಮರಾ. ಚಾಣಖ್ಯ, ಚಾಣಕ್ಷ, ಚಾಣಾಕ್ಷ]

ಚಾಣಾಕ್ಷತನ (ನಾ). ಸೂಕ್ಷ್ಮದೃಷ್ಟಿ; ಚಾತುರ್ಯ; ವ್ಯವಹಾರ ಕುಶಲತೆ: ಮೈದುನನ ಜಾಣತನಕ್ಕೂ ಚಾಣಾಕ್ಷತನಕ್ಕೂ ಅಕ್ಕ ಅಟ್ಟಹಾಸದಿಂದ ನಕ್ಕಳು (ವೈನಿ. ४३); ನನ್ನ ಚಾಣಾಕ್ಷತನದ ಅರಿವು ಆ ವೃದ್ಧನಿಗೆ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಗೊತ್ತಿದೆ (ಬಂಗಾರ. ೬೯): ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಉಚ್ಚ ತರಗತಿಯ ಮೇಧಾಶಕ್ತಿಯೂ, ಯಶಸ್ವೀ ಆಡಳಿತದ ಚಾಣಾಕ್ಷತನವೂ, ಒಬ್ಬ ವ್ಯಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಕೂಡಿ ಹೋಗುವುದಿಲ್ಲ (ಪಸ್ಮಕ. ೮೧). [ಚಾಣಾಕ್ಷ + – ತನ]

ಚಾಣಾಕ್ಷತೆ (ನಾ). = ಚಾಣಾಕ್ಷತನ : ಪೂಸ್ತರು ತಮ್ಮ ಚಾಣಾಕ್ಷತೆಯನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸಿದರು (ಶಾವೇಶಿ. ೦೮೨). [ಚಾಣಾಕ್ಷ + – ತೆ$_3$]

ಚಾಣೆ (ನಾ). (ಉಕ). ಅಂಗೈಯ ಮೇಲೆ ಬೆತ್ತದಿಂದ ಕೊಡುವ ಏಟು. [?]

ಚಾತ (ನಾ). ೧. ಭೂತ; ಪಿಶಾಚಿ. 'ಕುಟ್ಟಿಚಾತ' ಪರಾ. ೨. "ಒಬ್ಬ ರಾಕ್ಷಸ" (ಕಸ್ಯೂ.ಕೋ. ೩೩೩). [ದೇ.॥ ತಮಿ. ಮಲ. ಚಾತ್ತ]

ಚಾತಕ (ನಾ). ಮಳೆಯ ನೀರಿನ ಆಧಾರದಿಂದಲೇ ಬದುಕುವುದೆಂದು ನಂಬಲಾದ ಪಕ್ಷಿ; ಮಳೆಯ ಹನಿಗಳನ್ನು ಬಾಯೊಡ್ಡಿ ಕುಡಿದು ಬಾಯಾರಿಕೆಯನ್ನು ತೀರಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಪಕ್ಷಿ; ಚಾದಗೆ: ಚಾತಕವಲ್ಲದೆ ವೃಷ್ಟನಿಪಾತಮನಲ್ಲಿಯ ಜನಂಗಳೆಳಸರ್ (ಶಾಂತೀಶ್ವ. ೧-೮೭); ಮಾರುತ್ತರದ ವನಿಮಳೆಗೆ ಜನಮನ ನಿರೀಕ್ಷಣಾಚಾತಕಂ . . . ಕೊರಳೆತ್ತಿ ನಿಂತಿರೆ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೧೬೯-೭೬೯). [ಸಂ.]

ಚಾತಕಿ (ನಾ). ಹೆಣ್ಣು ಚಾತಕ ಪಕ್ಷಿ : ವಲಿಯು ಭಾರದ್ವಾಜ ಪಿಕ ಪಿಂಗಲಿ ನಿಶಾಟ ಧ್ವಾಂಕ್ಷ ಚಾ[ಪಾಠಾಂ. ಜಾ] ತಕಿ ಚಲಿಮಿಲಿಗ (ತೊರರಾ. ೩-೦-೩೩).

[ಸಂ. ಚಾತಕೀ]

ಚಾತಗುದ್ದಿ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಮೂಡೆಕಲ್ಲಾ ಕಾಳೆಗದುಳ್ ಗಾರ ವರಾಳ್ ಅವಧೀರರಾ ಮಗನ್ ಚಾತಗುದ್ದಿಯಾರುಮ್ ಪುಲಿಕುಟುಕಿಯರಾ ದುಗ್ಗಮಾರನ್ . . . ಅನ್ನಿರಿದು ಸತ್ತರ್ (ಎಕ. X, ಶ್ರೀನಿವಾ. ४०-३ ; ಸು. ೯೦೦). [?]

ಚಾತಬೊಕ್ಕಣಂಗಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). (?) : ನಖದೊಳ್ ಸೂಜಿಯುಂ ವಟ್ಟೆಯುಂ ಚಾತಬೊಕ್ಕಣಂಗಟ್ಟೆಯುಂ ಕರ್ಜಟೆಯನೂಟೆಯುಂ . . . ವಲ್ಲಂ ಕಟಲೆ ಗುಟ್ಟೆದುಂ ನೀರೊಳಕ್ಕಿ ಮೆಟ್ಟಿಯುಂ (ಅಜಪು. ೧೧-೦೦೨).

[ಚಾತಬೊಕ್ಕಣ ? + ಕಟ್ಟು$_1$]

ಚಾತಮ್ಮ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಸ್ವಸ್ತಿಶ್ರೀ ನಟುಳ್ಗನ್ನ ಚಾತಮ್ಮನ್ ತೊಱುಗೊಳ ಇರ್ಪ್ಪ ವೇಡರಾ ಕೊನ್ದು ತೊಱುವಿಕ್ಕಿಸಿ ಸುರಲೋಕಂ ಪೊಕ್ಕ (ಎಕ. X, ಚಿಂತಾಮ. ೧೨೨-೧: ಸು. 1000). [?]

ಚಾತರಾಸಿ 'ಚೇತರಾಶಿ' ನೋ.

ಚಾತಾಣಿ 'ಸಾತಾನಿ' ನೋ.

ಚಾತಾಲ 'ಸಾತಾನಿ' ನೋ.

ಚಾತಾಳ 'ಸಾತಾನಿ' ನೋ.

ಚಾತಾಳಿ 'ಸಾತಾನಿ' ನೋ.

ಚಾತುಃಶ್ರುತಿ (ನಾ). ನಾಲ್ಕು ವೇದಗಳು : ನಿರುತ ಚಾತುಃಶ್ರುತಿಗಳೊಳು ವಿಸ್ತರಣದಿಂದೆರೂದು ರಾವಂ ಕರವೆುಸಿಯುಲಜಾದೆತ್ತಿ ಶುನಕವನುಬ್ಬಿಸುತ್ತಿರಲು (ಬಸವು. ೩೩-೩೦). [<ಸಂ. ಚತುಃಶ್ರುತಿ]

ಚಾತುಃಸ್ವರ (ನಾ). ಉದಾತ್ತ, ಅನುದಾತ್ತ, ಸ್ವರಿತ ಮತ್ತು ಪ್ರಚಯಗಳೆಂಬ ನಾಲ್ಕು ವೇದೋಚ್ಚಾರಣದ ಕ್ರಮ ಸ್ವರಗಳು: "ತ್ರಿದಿವಂ, ಪಡಾದಿ ಸಪ್ತಸ್ವರಮುಮ್ಯತಮುದಾತ್ತಾದಿ ಚಾತುಃಸ್ವರಂ ಸಂಪದಘೋಷಂ ವರ್ಣಜಾಲಂ ಸ್ವರಮೆನಿಕುಂ" (ನಾನಾರ. ೮೩). [ಸಂ.]

ಚಾತುರ (ಗು). ೧. 'ಜಾಣ್ಮೆಯ; ಕೌಶಲದ; ಚಾತುರ್ಯದ : ಬಳಿಕ ನೂಱಾನೆಯಲಿ ನಿನ್ನವನಳವಿಗೊಟ್ಟನು ಭೀಮಸೇನನ ಚಲಗತಿಯ ಚಾತುರ ಚಪೇಟ ಪದ[ಪಾಠಾಂ. ಚಾಪಳ ಚಪೇಟ ಪದ, ಚಾತುರ್ಯ ಪೀಠವದ]ಪ್ರಹಾರದಲಿ (ಕುವ್ಯಾಗ. ४-೨೩). ೨. ಸುಂದರವಾದ; ಮನೋಹರವಾದ : "ಬಸವನೆನೆ ಗೊಂದಿಯೆನೆ ಚಾತುರ[ಪಾಠಾಂ. ಚಾರುತರ] ವೃಷಭನೊಳ್ಪೆಸರಕ್ಕು" (ಕಬ್ಬಿಮು. ೬). (ನಾ). ೩. ಜಾಣತನ; ಚಾತುರ್ಯ. ೪. ಪ್ರಿಯವಾದ ಮಾತನ್ನಾಡುವಿಕೆ ; ಹೊಗಳುವಿಕೆ ; ಸ್ತುತಿಸುವಿಕೆ. [ಸಂ]

ಚಾತುರಂಗ (ನಾ). ನಾಲ್ಕು ಅಂಗಗಳನ್ನುಳ್ಳದು; ಆನೆ, ಕುದುರೆ, ರಥ, ಕಾಲಾಳು ಎಂಬ ನಾಲ್ಕು ಅಂಗಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಸೈನ್ಯ ; ಚತುರಂಗಬಲ : ಅಲ್ಲಿ ತುಂಬುರನನೀಕ್ಷಿಸಿ ಪೇಳುತ ಚಾತುರಂಗಮಂ ಜಾನಿಸಿ ನೋಡಿ ನೋಡಿ ಹೊಗೆ ಹತ್ತಿದ ಪುತ್ಥಳಿಯುಂತೆ ಬಂದು (ನಂಬಿರ. ೬-೨) ; ನೆರವಲ್ ವೇಟ್ದಂ . . . ಚಾತುರಂಗಮಂ ನಿಜಬಳಾಧಿಪತಿಗೆ ಕುಮಾರಂ (ಪುಷ್ಪತು. ೩-೬) ; ಕದಳಿಯೊಳು ಮದದಾನೆ ಹೊಕ್ಕಂದದಲಿ ಹೆಚ್ಚಿದ ಚಾತುರಂಗದ ಮೆದೆಯನೊಟ್ಟಿದು ಹೂಣೆ ಹೊಕ್ಕನು ಥಟ್ಟನೊದೆತುಳಿದು (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೩-४). [ಸಂ.]

ಚಾತುರಂಗಬಲ (ನಾ). ಚತುರಂಗ ಸೈನ್ಯ : ಉನ್ನತಮಹಿಮಂ ತನ್ನ ಮುಂದಿರ್ದ ಚಾ[ಪಾಠಾಂ. ಚ]ತುರಂಗಬಲಮಂ ನಡೆ ನೋಡಿ (ನಂಬಿರ. ೮-೬).

[ಚಾತುರಂಗ + ಬಲ]

ಚಾತುರತನ (ನಾ). ಚತುರತೆ ; ಕುಶಲತೆ; ಜಾಣತನ : "ಚಾಟು, ಚಟು, ಶ್ಲಾಘೇ = ಚಾತುರತನದ ನುಡಿ "(ನಾಚಿರಾ. ೬). [ಚಾತುರ + – ತನ]

ಚಾತುರಿ (ನಾ). ಚಾತುರ್ಯ ; ಜಾಣತನ ; ಕೌಶಲ : ನರನ ದೋರ್ಬಲ ನಿಶಿತ ಚಾತುರಿಯಶೇಷವ ನೋಡಲೋಸುಗ ಬಂದನೈಸೆಂದ (ಕೋಗಹು. ೧೬-೨೭); ಐರೋಪ್ಯರು . . . ಈ ಘಟನೆಗಳು ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಿಂದು ಹೆಸರಾದವರು. ವ್ಯವಸಾಯಿಗಳ ಚಾತುರಿ ಎಂದು ಅರ್ಥ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ (ನಿಬಂಧ. I, ೦೦೯) : ಪಂಪನು ಚಾಣಕ್ಯನೀತಿಯ ಚಾತುರಿಯನ್ನು ಹೊರಗೆಡುವುವಂತೆ ಬಣ್ಣಿಸಿದ್ದಾನೆ (ಶವನಿ. ೬೩). [ಸಂ. ಚಾತುರೀ]

ಚಾತುರಿಯ$_1$ (ನಾ). ಚಾತುರ್ಯ ; ಕೌಶಲ ; ಜಾಣತನ : ನೆಕ್ಕದೊಳ್ ಬಿತ್ತರಂಬಡೆದು ಚದುರಂಗದೊಳ್ ಚಾತುರಿಯುಮನಿತ್ತು [ಪಾಠಾಂ. ಚಾತುರ್ಯಂಗೊಟ್ಟು] (ಗಿರಿಕ. ೨-೦೦೩ ವ) ; ನಿಜಜ್ಞಪ್ತಿವೆಸರಿನ ಯೋಗದಂಡವನು ಚಾತುರಿಯದಿಂ ಪಿಡಿವುತೆ (ಗಗಶಾ. ೦೬-೨೦) : ಈ ಚಾತುರಿಯ ಮಧುರವಾಣಿಗಾಲಯಮಾದುದು (ವಂಕಾರಾ.೦-೩-४४).

[<ಸಂ. ಚಾತುರ್ಯ]

ಚಾತುರಿಯ$_2$ (ನಾ) ಜಾಣ ; ಬುದ್ಧಿವಂತನಾದವನು ; ಚತುರ : ಉರುತರದ ಮಚ್ಚವ ಕಟ್ಟುವತಿ ಚಾತುರಿಯರಿಪ್ಪರು ಚಿನ್ನವರದರು ತತ್ಪುರಾಂತದಲಿ (ಜೀವಂಧ. ೨-೨೮). [ಚಾತುರಿ + – ಅ$_7$]

ಚಾತುರಿಸು (ಕ್ರಿ). ಜಾಣ್ಮೆತೋರು (?) : ಅಪ್ಪಿದರು ಹಿಮಜಳವ ತವತಮಗೊಪ್ಪದಲಿ ಚಾತ[ತು]ರಿಸಿ ಸವಿಯರು ಚಪ್ಪರಿಸಿ ಚಲ್ಲಿದರು ಕುಚಯುಗನಾಭಿ ಜಘನದಲಿ (ಅಂಬಿರಾ. ೮-೨४). [ಚಾತುರಿ + – ಇಸು$_1$]

ಚಾತುರ್ಗತಿಕ (ನಾ). [ಜೈನ] ದೇವ, ಮಾನವ, ತಿರ್ಯಕ್ ಮತ್ತು ನಾರಕವೆಂಬ ಚತುರ್ಗತಿಗಳನ್ನು ಹೊಂದುವವನು : ಚಾತುರ್ಗತಿಕನುಂ ಮಿಥ್ಯಾದೃಷ್ಟಿಯುಂ ಸಂಜ್ಞಿಯುಂ ಪರ್ಯಾಪ್ತಕನುಂ ಗರ್ಭಜನುಂ . . . ಉಪಲಬ್ಧಿಕನುಮಪ್ಪ ಭವ್ಯಂಗೆ ತತ್ಪ್ರಥಮೋಪಶಮ ಸಮ್ಯಕ್ತ್ವಮಕ್ಕುಂ (ತತ್ತ್ವಪ್ರ. ೮೦). [ಸಂ.]

ಚಾತುರ್ಜಾತಕ (ನಾ). ೧. ದಾಲ್ಚಿನ್ನಿ, ಲವಂಗಪತ್ರೆ, ಏಲಕ್ಕಿ ಮತ್ತು ನಾಗಕೇಸರಗಳೆಂಬ ನಾಲ್ಕು ಬಗೆಯ ಔಷಧದ್ರವ್ಯಗಳು : ಶತಾವರಿ ಘೃತ . . . ಚಂಗಲ್ವಕೋಷ್ಟ, ಚಾತುರ್ಜಾತಕಗಳು (ದಾಲ್ಚಿನ್ನಿ, ಲವಂಗ ಪತ್ರೆ, ಏಲಕ್ಕಿ ಮತ್ತು ನಾಗಕೇಸರಿ) . . . ಕಲ್ಕಮಾಡಿ ಪಾಕದಲ್ಲಿ ಕಲಸಿ ಹದದಲ್ಲಿಳಿಸಿ ಘೃತವನ್ನು ಶೋಧಿಸಬೇಕು (ಸಕವೈ. ೮೧೩ ಪ೦). ೨. ತಪಸ್ವಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಗೆ : ಕಾರ್ತಿಕದ ಹುಣ್ಣಮಿ ಸೋಮವಾರದನ್ದು ಚಾತು[ರ್ಜಾ]ತಕ ತಪೋಧನರ ಪಂಚರಾಶಿ ಪಾದಮೂಲ ಪರಿವಾರ (ಕಇಅ. ೦೦೩-೦೨-೦೯ : 1051). [ಸಂ.]

ಚಾತುರ್ಜಾಮ (ನಾ). ೧. ನಾಲ್ಕು ಜಾವಗಳು. ೨. ನಾಲ್ಕು ಜಾವಗಳುಳ್ಳುದು ; ರಾತ್ರಿ: ಚಾತುರ್ಜಾಮದ ಹೊತ್ತು ಜಾಗರಗಳ ಮಾಡಿ (ಪುರಾಂದ. ೩-೧೫೩-೧). [<ಸಂ. ಚಾತುರ್ಯಾಮ]

ಚಾತುರ್ಥ (ಗು). ೧. ನಾಲ್ಕನೆಯ: ಆ ಜ್ಞಾನದಾಚೆ ವಿಜ್ಞಾನ ಉದಯವಿದ ಗಂಟೆ ಬಾರಿಸಿತ್ತು ಚಾತುರ್ಥ ಸರ್ಗ ಸ್ವಸರ್ಗ ಮಾರ್ಗ ಡಂಗುರವ ಸಾರಿ ಸಿತ್ತು (ಪ್ರರಸ. ೧೦-೬). ೨. ನಾಲ್ಕನೆಯದಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ. [ಸಂ.]

ಚಾತುರ್ಥಿಕ (ಗು). ೧. ನಾಲ್ಕನೆಯದಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ; ನಾಲ್ಕನೆಯ ದಿನ ಮಾಡತಕ್ಕ. 'ಚಾತುರ್ಥಿಕಸ್ನಾನ' ಪರಾ. (ನಾ). ೨. ನಾಲ್ಕು ದಿನಕ್ಕೊಮ್ಮೆ ಬರುವ ಜ್ವರ : ಚಾತುರ್ಥಿಕವೆಂಬ ಜ್ವರವು . . . ನಾಲ್ಕು ದಿನಕ್ಕೊಮ್ಮೆ ತಪ್ಪದೆ ಬರುವುದು (ಸಕವೈ. ೯೮). [ಸಂ.]

ಚಾತುರ್ಥಿಕಸ್ನಾನ (ನಾ). (ಮುಟ್ಟಾದವಳು) ನಾಲ್ಕನೆಯ ದಿನ ಮಾಡುವ ಶುದ್ಧಸ್ನಾನ : ಚಾತುರ್ಥಿಕಸ್ನಾನಮಂ ಸಂತಸದಿ ಮಾಡಿ ದೇವಾಂಗಮಂ ತೆಗೆದುಟ್ಟು (ಉಮಾಪು. ೭-೩೯). [ಚಾತುರ್ಥಿಕ+ಸ್ನಾನ]

ಚಾತುರ್ದಂತ (ನಾ). ೧. ನಾಲ್ಕು ದಂತಗಳುಳ್ಳುದು; ಐರಾವತ. ೨. ಆನೆ: ಅಂತು ಚಾತುರ್ದಂತಬೊಂದೊಂದಱೊಳೋರಂತೆ ನಡುವಗಲ್ವರಂ ಕಾದುವುದುಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧೧-೩೬ ವ) ; ಚಾತುರ್ದಂತಮನಪರಾಜಿತ ನೆಟ್ಟದು ತನ್ನ ಮನಃಪ್ರಸ್ಫುರಿತ ಪೌರುಷಮತಿಯಿಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೪-೭). [ಸಂ.]

ಚಾತುರ್ದಂತಬಲ (ನಾ). ಗಜಸೈನ್ಯ : ಅಂತು ನೆರೆದ ಚಾತುರ್ದಂತಬಲ ಜಲಧರ ರಭಸಂ ಪ್ರಭಿನ್ನ ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡಾಖಂಡ ಶಂಕೆಯುಂ ಪುಟ್ಟಿಸೆ (ಶಾಂತಿಪು ೩-೧೧೧ ವ). [ಚಾತುರ್ದಂತ + ಬಲ]

ಚಾತುರ್ಬಲ, ಚಾತುರ್ಬಳ (ನಾ). ಚತುರಂಗ ಸೈನ್ಯ : ಚಾತುರ್ಬಲ ವಿಲ್ಲದರಸನಂತೆ ಕಣ್ಗೆಳೆದನಾಗಿ (ಶಾಂತಿಪು. ೪-೩೦ ವ). ಚಾತುರ್ಬಳ : ನಿಜೈಕಂ ದೋರ್ಬಳಂ ಶತ್ರುದುರ್ದಮ ಚಾತುರ್ಬಳನಾಶಮಂ ಪಡೆಯೆ (ಚಂದ್ರಪು. ೨-೯). [ಸಂ.]

ಚಾತುರ್ಬಳ 'ಚಾತುರ್ಬಲ' ನೋ.

ಚಾತುರ್ಭಾಗ (ನಾ). ನಾಲ್ಕನೆಯ ಒಂದು ಭಾಗ ; ಕಾಲುಭಾಗ. 'ಚಾತುರ್ಭಾಗಾರ್ಧ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಚಾತುರ್ಭಾಗಾರ್ಧ (ನಾ). ನಾಲ್ಕನೆಯ ಒಂದು ಭಾಗದ ಅರ್ಧ ; ಎಂಟನೆಯ ಒಂದು ಅಂಶ : ಹಿಪ್ಪಲಿ ಮೂಲ, ತಾವರೆಬೇರು . . . ಈ ಚೂರ್ಣದ ವರಾಹ ತೂಕಮಂ ಚಾತುರ್ಭಾಗಾರ್ಧ ಕಷಾಯಂ ಶಾಲಿ ಪಾನವ ಮಾಡಲು ಸಂಧಿಗಸನ್ನಿ ಪರ (ಸಕವೈ. ೦೫೩). [ಚಾತುರ್ಭಾಗ + ಅರ್ಧ]

ಚಾತುರ್ಮಾಸ (ನಾ). ೧. ನಾಲ್ಕು ತಿಂಗಳು. ೨. ನಾಲ್ಕು ತಿಂಗಳು ನಡೆಸುವ ವ್ರತ,-ನಿಯಮ ; ನಾಲ್ಕುಮಾಸಗಳಲ್ಲಿ ಮಂಗಿಯುವ ವ್ರತ: ಚಾತುರ್ಮಾಸದ ಪಾರಣೆಯಂದು . . . . ಪೊಳಮಟ್ಟು (ವರ್ಧಾ.ರಾ. ೪೮-೮). ೩. ಚಾತುರ್ಮಾಸ್ಯ ವ್ರತದ ಕಾಲ,-ಅವಧಿ : ಚಾತುರ್ಮಾಸ ಇದು ಸನ್ನಿಹಿತವಾಯ್ತು ದ ನೂಕಿ ಬಿಜಯಂಗೈವುದಿಲ್ಲಿಯಲಿ (ಕುಮಾ.ಅ. ೧೯-೩೧). [ಸಂ.]

ಚಾತುರ್ಮಾಸ್ಯ (ಗು). ೧. ನಾಲ್ಕು ತಿಂಗಳುಗಳಲ್ಲಿ ನಡೆಯಬೇಕಾದ. (ನಾ). ೨. ಮಳೆಗಾಲದ ನಾಲ್ಕು ತಿಂಗಳು, ಆಷಾಢ ಶುಕ್ಲ ಪೌರ್ಣಿಮೆ ಯಿಂದ ಹಿಡಿದು ಕಾರ್ತಿಕ ಶುದ್ಧ ಪೌರ್ಣಮಿಯವರೆಗೆ ವ್ರತ ಹಿಡಿದು ಮುನಿಗಳು ಒಂದೆಡೆ ವಾಸಿಸುವುದು ; ಒಂದು ವ್ರತ : ಸಂಸ್ಕಾರ; ವೈಶ್ವದೇವ, ಚಾತುರ್ಮಾಸ್ಯ, ಶುದ್ಧಿ . . . ಬಗ್ಗೆ . . . ಅವರಾರ್ಕನು ಉದಾಹರಿಸಿದ್ದಾನೆ (ಭಾರರ. ೬೩) ; ಮಳೆಗಾಲದಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕು ತಿಂಗಳು ಮಾತ್ರ ಒಂದು ಕಡೆ ಮುನಿಗಳು ವಾಸಿಸಬೇಕು. ಇದಕ್ಕೆ 'ಚಾತುರ್ಮಾಸ್ಯ' ವೆನ್ನುತ್ತಾರೆ (ಕರಾಅ. ೮೫). [ಸಂ]

ಚಾತುರ್ಮುಕ್ತಿ (ನಾ). ಸಾಲೋಕ್ಯ, ಸಾಮೀಪ್ಯ, ಸಾರೂಪ್ಯ ಮತ್ತು ಸಾಯುಜ್ಯವೆಂಬ ನಾಲ್ಕು ವಿಧವಾದ ಮುಕ್ತಿ : ಯುಕ್ತಿಯುಂ ಗುರು ಭಕ್ತಿ ತನಗಾ ಭಕ್ತಿಯುಂ ಗುರುಭಕ್ತಿ ಚಾತುರ್ಮುಕ್ತಿಯುಂ ಗುರುಭಕ್ತಿಯೋ ವ್ರತಯೋಗುರುಸ್ಸ ಶಿವಃಪ್ರೋಕ್ತವೆನುತಂ (ಬಸಪು. ೩೯-೩). [<ಸಂ. ಚತುರ್ಮುಕ್ತಿ]

ಚಾತುರ್ಯ (ನಾ). ೧. ಜಾಣತನ ; ಕೌಶಲ ; ಬಂದ್ದಿವಂತಿಕೆ : ಮಕರಾಂಕಧ್ವಜಮಾಳಿಕಾಪ್ರಕಟಿತ . . . ರತವ್ಯಾಪಾರ ಚಾತುರ್ಯಂ . . . ಅದೇಂ ಬೆಡಂಗಸ್ಥಮರ್ದುರ್ದೆಯೋ (ಚಂದ್ರಪು. ೧-೦೩೪): ವಾಣೀಪತಿಗೆ ಚಾತುರ್ಯಮುಂ . . . ಸ್ವಾಹಾಪತಿಗೆ ತೇಜಮಂ ಕೊಟ್ಟ ಗುರುಮೂರ್ತಿ ಪಂಪಾಪತಿ ವಿರೂಪಾಕ್ಷನೆಮಗಿಷ್ಟಸಿದ್ಧಿಯಂ ಮಾಳ್ಕೆ (ಹಡಕಾ. ೦-೧). ೨. ಮನೋಹರವಾದುದು; ಆಹ್ಲಾದಕರವಾದುದು : ನಮಿಸಿ ಚಾತುರ್ಯರಸ ಸಂಸ್ತುತಿಗಳಂ ಮಾಡಿ (ಬಸಪು. ೫೮-೫೮). [ಸಂ.]

ಚಾತುರ್ಯವಚನ (ನಾ). ಜಾಣ್ನುಡಿ; ಚಮತ್ಕಾರದ ಮಾತು:ಜಗನ್ನುತ ಚಾತುರ್ಯವಚನರಚನೆಗಳಿಂದಂ ಭಟ್ಟಾರಕರ್ಬೆಸಸುವುದುಂ (ಸುಕುಮಾ. ೫-೩). [ಚಾತುರ್ಯ + ವಚನ]

ಚಾತುರ್ಯವಡೆ (ಕ್ರಿ). ಚತುರತನವನ್ನು ಹೊಂದು ; ಕೌಶಲತೆಯನ್ನು ಪಡೆ: ಜನರಿವಳನು ಪೋಲ್ವ ಜಾಣೆ ಜಗದೊಳಿಲ್ಲೆನೆ ಚಾತುರ್ಯವಡೆವಳು (ಹರಿಬ. ೦-೫೪). [ಚಾತುರ್ಯ + ಪಡೆ$_1$]

ಚಾತುರ್ಯಾಮ (ನಾ). ೧. ನಾಲ್ಕುಜಾವ : ಅಗಲುಭಯಬಲಂಗಳೊಳಂ ಚಾತುರ್ಯಾಮಾವಸಾನ ಘಟಿತ ಘ[೦]ಟಿಕಾಧ್ವನಿಗಳುಂ . . . ನೆಗಟ್ದುವು (ಪಂಪಭಾ. ೦೦-೩೫ವ). ೨. [ಜೈನ] ಪಾರ್ಶ್ವನಾಥನಿಂದ ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತವಾದ ಅಹಿಂಸಾ, ಸತ್ಯ, ಅಸ್ತೇಯ, ಅಪರಿಗ್ರಹ ಎಂಬ ನಾಲ್ಕು ಮಹಾ ವ್ರತಗಳು: ಬೌದ್ಧ ಪಿಟಕಗಳಲ್ಲಿ ಜ್ಞಾತಪುತ್ರ ಮಹಾವೀರನು ಚಾತುರ್ಯಾಮಯುಕ್ತನೆಂದು ವರ್ಣಿಸಲಾಗಿದೆ (ಜೈನಪ. ೫೩೩). [ಸಂ.]

ಚಾತುರ್ವರ್ಗ (ಗು). ೧. ನಾಲ್ಕು ಪುರುಷಾರ್ಥಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ. (ನಾ). ೨. ಧರ್ಮ, ಅರ್ಥ, ಕಾಮ ಮತ್ತು ಮೋಕ್ಷಗಳೆಂಬ ನಾಲ್ಕು ಪುರುಷಾರ್ಥಗಳು : ಲಿಂಗ ಜಂಗಮ ಪೂಜನಂಗಳೆ ತುಂಗ ಚಾತುರ್ವರ್ಗ ಸೌಖ್ಯಫಲಂಗಳಿರೆ ಮಿಗಿಲೆಂದು ಧರಣಿಯೊಳಿದ್ದಳಾ ನಿಂಬಿ (ಬಸಪು. ೨೩-೮೯). [ಸಂ.]

ಚಾತುರ್ವರ್ಣ್ಯ (ನಾ). ಬ್ರಾಹ್ಮಣ, ಕ್ಷತ್ರಿಯ, ವೈಶ್ಯ, ಶೂದ್ರ ಎಂಬ ನಾಲ್ಕು ವರ್ಣಗಳು : ಸಮಯಿಗಳುಂ ಚಾತುರ್ವರ್ಣ್ಯಮುಮುಚಿತ ಚರಿತ್ರಮಂ ಬಿಸುಟ್ಟಾದಂ ಪೊಲ್ಲಮೆಯೊಳ್ ಸಲೆ ನಡೆವರ್ (ಆದಿಪು.೦೫-೩೩);

ಚಾತುರ್ವರ್ಣಂಗಳೊಳಂ . . . ಮಹಾಗುಣ ವಾತ್ಸಲ್ಯಂ(ಶಾಂ. ೪೮೩); ಬ್ರಾಹ್ಮಣರು, ಕ್ಷತ್ರಿಯರು, ವೈಶ್ಯರು, ಶೂದ್ರರು ಹೀಗೆ ಚಾತುರ್ವರ್ಣ ಜಾತಿ ಪಂಗಡಗಳ ಕವಲು ಕವಲಾದ ಬಳ್ಳಿಗಳನ್ನು . . . ಹಬ್ಬಿಸಿರುತ್ತಾರೆ (ಹೊಸೂಹ. ೧೭). [ಸಂ.]

ಚಾತುರ್ವರ್ಣ್ಯ (ನಾ). =ಚಾತುರ್ವರ್ಣ: ಮಧ್ಯಾಹ್ನದಾಗಳ್ ಚರಿಗೆವೊಕ್ಕು ಚಾತುರ್ವರ್ಣ್ಯದ ಮನೆಗಳುಮಂ ತೊಟಬ್ರಾತ್ತಂ (ವಡ್ಡಾ. ೧೧೭-೮); ಚಾತುರ್ವರ್ಣ್ಯದೊಳಂ ದ್ವಿಜಜಾತಿಗೆ ದರ್ಭಾಧಿಕಾರಮಲ್ಲದೆ . . . ಶಸ್ತ್ರಾಸ್ತ್ರ ಮವರ್ಗೆ ಜಾತಿವಿರುದ್ಧಂ (ಗದಾಯು. ೨-೦೭); ಪರಮಾತ್ಮಂ ಪರಮಾಗಮಂ ಪರಮ ಚಾತುರ್ವರ್ಣ್ಯಮಾರ್ಗಂತ್ಯ ಮುದ್ದುರ ಸದ್ಧರ್ಮಮುಮಂ ತಿರಸ್ಕರಿಸೆ ಸಾರ್ಗಂ ದೃಷ್ಟಿಮೋಹಾಸ್ರವಂ (ಸುಕುಮಾ. ೮-೦೯); ಸ್ವಧರ್ಮದಿಂ ನಿರ್ವಿಘ್ನವಾಗಿ ಸಕಲಪ್ರಕೃತಿಜಾತಿ ಚಾತುರ್ವರ್ಣ್ಯಮಂ ಬಿಡದೆ ಪೊರೆವಲ್ಲಿ ನೀತಿಶಾಸ್ತ್ರಂಗಳ್ಗೆ ಪಳಿಪೊರಿಸದೆ (ಕೃಮಿಥಾ. ೧೮-೧೫): ಆ ಪಾಠಶಾಲೆಗಳಲ್ಲಿ ಚಾತುರ್ವರ್ಣ್ಯದ ಬಾಲಕರಿಗೂ ಮತ್ತು ಅವರೊಡನೆ ಸೇರತಕ್ಕ ಇತರ ಮತದವರಿಗೂ ಓದು . . . ಕಲಿಸುತ್ತಿದ್ದರು (ಮುಜಾವಂ. II, ೫೨). [ಸಂ.]

ಚಾತ್ರ (ನಾ). ಶಿಷ್ಯ ; ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿ: ಗೊಮ್ಮಲಯ್ಯನ ಭಾಮಂ ಸಿಲ್ಲಪಯ್ಯಂ ತಪೋಧನರ್ಗಂ ಚಾತ್ರರ್ಗಂ ವಿದ್ಯಾರ್ತ್ಥಿಮಾಣಿಯರ್ಗಂ . . . ನಾಲ್ಕು ಮಾವಿನ ಮರನ ಬಿಟ್ಟಂ (ಕಇಅ. ೯೨-೦-೫೭; 1082). [<ಸಂ. ಛಾತ್ರ]

ಚಾದಗೆ, ಜಾದಗೆ (ನಾ). =ಚಾತಕ : "ಚಾದಗೆ ಚಾತಕಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೪೨-೧೭); ಕಾರ್ಗಾಲದ ಬರವಂ ಚಾದಗೆ ಪಾರ್ಪಂತೆ ತನ್ನ ಬರವನೆ ಪಾರುತಿರ್ದ ಧರ್ಮಪುತ್ರನ ಮರುತ್ಸುತನ ಪಾದಕಮಲಂಗಳಂ . . , ಅರ್ಚಿಸಿ (ಪಂಪಭಾ. ೮-೩೬ ವ); ಚಾದಗೆಯಂತಾಕಾಸವನಿಗೆ ಬಾಯಂ ಬಿಡುತ್ತುಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೦-೦೬೦); ಸಜಾಭಿಮಾನಮಂ ಧರಿಯಿಸುವಲ್ಲಿ ಚಾದಗೆಪೊಲಪ್ಪುದು (ಕಾವ್ಯಸಾ. ೪೨೨). **ಜಾದಗೆ:** ಜಾ[ಪಾಠಾಂ. ಚಾ]ದಗೆ ಸಪೋದಬಿಂದುವನಾದರಿಪಪೊಲುಟಿದ ಕಿಱಿಯ ತೊಱೆಯುದಕಮನೇನಾದರಿಕುಮೆ (ಆದಿಪು. ೯-೦೦೯): ಮುಂಗಾರ ಪನಿಯುಂ ಸೇವಿಸುವ ಜಾದಗೆಯಂತೆ (ಅದ್ಭುಟ. ೫-೬೯ ವ). [<ಸಂ. ಚಾತಕ]

ಚಾದಗೆವಕ್ಕಿ, ಜಾದಗೆವಕ್ಕಿ (ನಾ). ಚಾತಕಪಕ್ಷಿ: ನಲಿದುದು ಸೋಗೆ ನುಣ್ಪಿನೆಡೆಗೊಂಡುದು ಚಾದಗೆವಕ್ಕಿ (ಗಿರಿಜಾ. ೯-೩೩). **ಜಾದಗೆವಕ್ಕಿ:** ಕಾರ್ಗಾಲಮಂ ಸೋಗೆ ಮುಂಬನಿಯಂ ಜಾದಗೆವಕ್ಕಿ . . . ನೆನೆವಂತಾಂ ನೆನೆವೆಂ ಸರೋಜಮುಖಿಯಂ (ಆದಿಪು. ೧೨-೩೦). [ಚಾದಗೆ + ವಕ್ಕಿ$_1$]

ಚಾದಗೆವಱಿ (ನಾ). ಚಾತಕ ಪಕ್ಷಿಯ ಮರಿ : ಕಾರದಿನಂ ಕೈಮಿಗಿಱಿದ ಬಳಿಕವೆ ನೀರನುಣಪ ಜಾದಗೆವಱಿಯುಂತಾಹಾರಂಗೊಳ್ವುದನುಳಿದಳ್ (ಜಯಕಾ. ೪-೩೩). . [ಚಾದಗೆ + ಮಱಿ]

ಚಾದರ, ಚದ್ದರು, ಚಾದರಿ, ಚಾದರು, ಛಾದರು (ನಾ). ೧. ಹತ್ತಿಯ ಅಥವಾ ರೇಷ್ಮೆಯ ದಪ್ಪ ಹೊದಿಕೆ.–ದುಪ್ಪಟಿ. ೨. ರೇಷ್ಮೆಯ ಜರತಾರಿಯಿಂದ ಅಲಂಕೃತವಾದ ವಸ್ತ್ರ ; ಶಾಲು : ರನ್ನದೊಟ್ಟಿಲೊಳಿಟ್ಟು ಚಾದರವ ಮರೆ ಮಾಡಿ ಜೋಗುಳವ ಪಾಡುತಾ ದಂಪತಿಗಳಿರುತ್ತಿದ್ದರು (ಶರಕು. ೩-೫೩); ಹಸರು ಜರತಾರ ಚಾದರ ಜಾಣೆ ಮುಸುಕಿಟ್ಟು (ಶ್ರೀಕೃಪಾ. ೧೨): ಪಲ್ಲಂಗವು ಸುಂದರವಾದ ಬಹು ಬೆಲೆಯುಳ್ಳ ಚಾದರದಿಂದಲೂ . . . ಅಲಂಕೃತವಾಗಿತ್ತೆಂದು ಹೇಳಲವಶ್ಯಕವಿಲ್ಲ (ರಾಹಾರಾ. ೦೪). **ಚದ್ದರು:** ೧. ಚದ್ದರು ಹಾಸಿ . . . ಶ್ರೀಮತಿಯನ್ನು ಮಲಗಿಸಿದ್ದರು (ಬಗುಳ. ೨೦೯). **ಚಾದರಿ:** ೨. ಪಣದೆದ್ದು ನಮಿಸಿ ಖಂಡೆಯಪಿಡಿದು ಚಾದರಿಯ ಮಣಿದುಡುಗೆ ಸುತ್ತಿ (ಜನಮು. ೫-೨೦). **ಚಾದರು :** ೧. ಸಿರ್ಮಳೆಗೆ ಬಾಯೆಲ್ಲ ಕಹಿಯಾದಂತಾಗಿ ಚಾದರಿನ ಕೊನೆಯನ್ನು ಬಾಯೊಳಗಿಂದ ಹೊರತೆಗೆದಳು (ಮೂರುದಾ. ೨೨೦): ಅದೇ ವಿಚಾರದಲ್ಲಿ ಚೆನ್ನೊಹಾಸಿಗೆಯಲ್ಲಿ ಉರುಳಿ ಚಾದರು ಹೊದ್ದುಕೊಂಡ (ಕ್ಷಿಜ. ೫೨). ೨. ಮುರಿಯುತ ಚಕ್ರವ ಹರಿವುತ ಚಾದರ ಭರದಿ ಸಿಮ್ಮಪ್ಪಗೆ ಪರಿ ಹೋಗೆಂದರು (ಪಂಡ್ಯಾವ. ೦೨). **ಛಾದರು :** ೧. ಅವನು ಹೇಳಿದಂತೆ ಒಂದೆರಡು ಸಲ ಕೆಳಗಿಳಿದು ಬಂದು ಅವನ ಛಾದರು ಮೊದಲಾದುವುಗಳನ್ನು ತಂದುಕೊಟ್ಟೆ (ಜಂದುಬ. ೦೩).

[←ಪಾರ. ಚಾದರ್; ಹಿಂ. ಮರಾ. ಚದ್ದರ್, ಚಾದರ್]

ಚಾದರಿ 'ಚಾದರ' ನೋ.

ಚಾದರು 'ಚಾದರ' ನೋ.

ಚಾದಾನಿ (ನಾ). ಚಹದ ಪಾತ್ರೆ. [illegible] . . . "ಚಾದಾನಿಯನ್ನು ಒಲೆಯ ಮೇಲಿರಿಸು" – ಎಂದು ಯಜಮಾನಿಯು ಕೂಗುವಳು (ದಾಲಪ್ರ. I, ೩೯೩); ಒಂದು ಚಾದಾನಿಯಲ್ಲಿ ಬಿಸಿ ಚಾ, ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ ಸಕ್ಕರೆಯ ಪಾತ್ರೆ (ನಿಜ್ಯಾಮು. ೦೦).

[ಚಾ$_2$ (< ಚಹ) + ದಾನಿ$_2$]

ಚಾದುಪೊಲ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಭೂಮಿ; ಕೆಂಪು ಭೂಮಿ (?) : ಆಗ್ನೇಯದ ಎಲಂಚಿ ಕೂಣ್ಪೆಯಿನ್ದೆ ಪೂಲಿ ಕುಣ್ಪೆಯಿನ್ದೆ ವೆರ್ಬೞದೊಳಗಣ ಚಾದುಪ್ಪೊಲದಿನ್ದೆ ಪಡುವೊಟ್ಟುಯ ಕೈವರದೆೞ್ [illegible] ಮಣಮುಂ ಮೂಗಣ್ಣುಗಂಮ್ಮಾಣ್ನು (ಎಕ. X (S), ಚಿಕ್ಕಬ. ೦೦೭-೬೨; 850). [<ಜಾದು$_1$ + ಪೊಲ]

ಚಾದ್ಯ (ನಾ). ಗುಣಾಕಾರ ಮಾಡುವ ಅಂಕ ; ಗುಣಕ : (೩) [?]

ಚಾನ 'ಚೇಣ' ನೋ.

ಚಾನಸ 'ಚಾಂದಸ' ನೋ.

ಚಾಪ (ನಾ). ೧. ಬಿಲ್ಲು ; ಧನುಸ್ಸು : "ಚಾಪಮೆಂಬುದು ಬಿಲ್ಲಿಗೆ ನಾಮಂ" (ಮಂಗರಾ. ೮೭-೩೨); ದಿಟ್ಟರಟಿರಿ ಸೀವೆನುತಲವರ ಬೆನ್ನಟ್ಟಿ ಬಡಿದು ಚಾಪಗಳ ಕುಟ್ಟಿ ಮುಱಿದು (ಕೃಷಸಾಂ. ೨೦-೨೨೦); ಕಣ್ಬೇನೆಯ ಕರಡಿಯಂತೆಱಿಲಿದಿರೆಲೆ ಕೂಟ ಚಾಪಂ ಪೋದೊಡೇನಕ್ಕುಂ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೮೪೫-೨೭) ೨. ವೃತ್ತ ಪರಿಘದ ಒಂದು ಭಾಗ. ೩. ಕಾಮನಬಿಲ್ಲು. ೪. [ಜ್ಯೋತಿ] ಮೇಷಾದಿ ರಾಶಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ಧನೂರಾಶಿ: ಚಾಪಾ[ದಿ]ತ್ರಿಕಗೇಹದೊಳ್ ದಿನಪನಂ ಸೌಮ್ಯಗ್ರಹಂ ನೋಡೆಯುಂ (ಜಲ್ಪಮ. ೮-೦೯೯). ೫.= ಚಾಪಯೋಗ : ಉಚ್ಚ್ಯಗಗೇಹದಿನಾ ತುರ್ಯಗ್ರಹಂಬರಂ ನೆಲಸೆ ಚಾಪಂ ಯೋಗಮಕ್ಕುಂ ಗ್ರಹಂ (ಜಾತಕ. ೦೩-೮). ೬. [ಕಾವ್ಯವಿಾ] ಚಿತ್ರಕಾವ್ಯದ ಬಂಧಗಳಲ್ಲೊಂದು ; ಬಿಲ್ಲಿನ ಆಕಾರದಲ್ಲಿ ಶ್ಲೋಕವನ್ನು ರಚಿಸುವುದು : ಶರ ಶೂಲ ಚಾಪ ಚಕ್ರಾಕಿ ರೂಪಮುಭಯಭಯಿಂಗಪದಗತಪಾದ ಮುರಜಂ . . . ಸರ್ವತೋಭದ್ರಗಳ್ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೩೩೯)

[ಸಂ.]

ಚಾಪಕ (ನಾ). ಚಪ್ಪಟೆಯಾಗಿರುವ ರತ್ನ : [illegible] ತ್ರಿವೃತ್ತವೆಂಬುದು ಮೂರು [illegible] ಚಾಪಕವೊಂದು ಚಪ್ಪಟೆಯಪ್ಪಿ[illegible] ತಾಳುವ ತ್ರಿಪ್ಪವೆಂಬುದು ಮೂರು [illegible] [illegible]

[?]

ಚಾಪಕ್ಷೇತ್ರ (ನಾ). [ಜ್ಯೋತಿ] ಧನೂರಾಶಿ : ರವಿ ಚಾಪಕ್ಷೇತ್ರದೊಳ್ ನಿಂದೊಡೆ ಧನಪತಿ ಸತ್ಕೃತಿ ಜಿತಂ . . . ಮಕರದೊಳ್ [illegible] (ಜಾತಕ. ೦೭-೧೭). [ಚಾಪ + ಕ್ಷೇತ್ರ]

ಚಾಪಗತಿ (ನಾ). [ನಾಟ್ಯ] ನೃತ್ಯದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಗತಿ,–ಗಮನ : [illegible] ಬಿಲ್ಲಿನ ಹಾಗೆ [illegible] (?) [illegible] [illegible]

(ರಾಜಮಣಿ. ೦೨-೯೪). [ಚಾಪ + ಗತಿ]

ಚಾಪಚಾಪಳ (ನಾ). ವೇಗವಾಗಿ ಬಾಣ ಬಿಡುವವನು ; ಧನುರ್ವಿದ್ಯಾ ಕುಶಲ : ಉಗ್ರಭಟಪಟಳಮುನಾರ್ದುರುಳೆಚ್ಚುಂ ಪೊರಳೆಚ್ಚುಂ ಮರಳೆಚ್ಚುಂ ಚಾಪಚಾಪಳಂ ಯುವರಾಜಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೫-೧೦೦).
[ಚಾಪ + ಚಾಪಳ (= ಚಾಪಲ)]

ಚಾಪಚ್ಯುತ (ನಾ). ಬಿಲ್ಲು ಕೈಯಿಂದ ಜಾರಿದವನು ; ಬಿಲ್ಲನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಂಡವನು; ಧನುಸ್ಸು ಇಲ್ಲದವನು : ಕ್ಷಿತಿಯೊಳೀ ಕ್ಷತ್ರಿಯರ ಧರ್ಮಸ್ಥಿತಿಯನರಿಯಾ ಕೃಷ್ಣ ಚಾಪಚ್ಯುತರನಪಗತವಾಹನರ ಪರಿಮುಕ್ತಕೇಶಿಗಳ . . . ಇರಿವುದು ಧರ್ಮವೇ ನಾವರಿಯೆವಿದನು(ಕುಮಾ್ಯ.ಶ. ೨೬-೩೨).
[ಚಾಪ + ಚ್ಯುತ]

ಚಾಪಟಂಕೃತಿ (ನಾ). ಬಿಲ್ಲಿನ ಟೇಂಕಾರ; ಧನುಸ್ಸಿನ ಟಂಕಾರ : ಒದವಿದ ಚಾಪಟಂಕೃತಿ ಭಯಂಕರವಾಗೆ ವರೂಥಭಾರದಿಂದದಿರೆ ನೆಲಂ (ಶಂರಾಮೂ. ೪-೬೩). [ಚಾಪ + ಟಂಕೃತಿ]

ಚಾಪಟಿಯು, ಚಾಪಟೆಯು, ಚಾವಟೆಯು (ನಾ). ೧. ಜಾರ : “ ಚಾಪ [ಪಾಠಾಂ. ವ] ಟಿಯರೆನಲ್ ಜಾರರೆಂದು ತಿಳಿಗೆ ವಿದಗ್ಧರ್ ” (ಧಾರನಿ. ೪೪).
ಚಾಪಟೆಯು : ೨. ಧೃಷ್ಟ ; ಧೂರ್ತ. ‘ಚಾಪಟೆಯುತನ’ ಪರಾ.
ಚಾವಟೆಯು :೨. ನಟರಲಾ ನೀವ್ ಸುರಪುರ ಚಾವಟೆಯುರೈ ಚತುರೋಕ್ತಿಗಳಲಮಟಿಸಿದರೆ ನಾ ಮುರಳುವೆನೆ (ಕುಮಾ್ಯ.ಆ. ೨೦-೩೪) ; ಚಾವಟೆಯರನು ಚಿಮ್ಮುರಿಯ ಬಿಗಿಸುವೆನಮುರಿಯುರ ಕಡೆಗಣ್ಣ ಕಣ್ಣಿಯಲಿ(ಕುಮಾ್ಯ.ಸ. ೨-೩೮).
[← ಮರಾ. ಚಾವಟ]

ಚಾಪಟೆಯ ‘ಚಾಪಟಿಯು’ ನೋ.

ಚಾಪಟೆಯುತನ (ನಾ). ಧೂರ್ತತನ; ಚಾಪಲ್ಯ: ಮಾಣೆಯುಲಾ ಪರಾಧ್ಯರ ಬಗೆಗೊಳದ ನಿಮ್ಮಾ ಹರೀಶ್ವರನೊಡನೆ ಹಳಚುವ ಚಾಪ [ಪಾಠಾಂ. ವ] ಟೆಯುತನವ (ತೊರರಾ. ೬-೪೭-೧). [ಚಾಪಟೆಯು + – ತನ]

ಚಾಪಣೆ (ನಾ). ಪ್ರಭಾವ ; ವರ್ಚಸ್ಸು (?) : ಯೋಗಿಗಳ ತಪದಿಂದ ಕೆಲಸಾರ್ಚಿ ವೈಸಿಕ ವಿರಾಗಿಗಳ ಧ್ಯಾನದಿಂ ಪರೆದೆಗೆದು ಬಿಸುಟಾಗರಾಗವಿಾಕರ ಕ್ರಿಯಾಭ್ರಂಶಮೆನಿಸುತ ತತ್ತ್ವವಿದರ ಚಾಪಣೆಯು ಕಳೆದು ಬೀಗಿಸಿ ಸಮಾಧಿಯುಂ ಮೌನಿಗಳ ಶುನಿಯಂತೆ ಕೂಗಿಪುದು (ವಂಶಾಚಾ. ೨-೩೫-೨೬).
[←ಹಿಂ. ಮರಾ. ಭಾವ್]

ಚಾಪತಂತ್ರ (ನಾ). ಬಿಲ್ವಿದ್ಯೆ; ಧನುರ್ವಿದ್ಯೆ ; ಚಾಪಾಗಮ : ಮಝರೇ ಚಾಪತಂತ್ರವಿಶಾರದಾ ಎನುತೊಬ್ಬರೊಬ್ಬರ ಬಿರುದ ಮೂದಲಿಸಿ (ಕುಮಾ್ಯಭೀ. ೯-೧೮). [ಚಾಪ + ತಂತ್ರ]

ಚಾಪಧರ (ನಾ). ಬಿಲ್ಲನ್ನು ಧರಿಸಿದವನು ; ಬಿಲ್ಲುಗಾರ ; ಧನುರ್ಧಾರಿ : ಅಂತಿಸುವ ಚಾಪಧರ ನೀರದನಿಕರದ ಶರಾಸಾರಮಂ ಮಂಜಿನ ಮುಟಿಯನ ಹಿಮಕಿರಣನಾತ್ಮಕಿರಣಂಗಳಿಂ ಕಿಡಿಸುವಂತೆ ತನ್ನಂಬುಗಳಿಂ ಕಡಿಕಡಿದು ಕಿಡಿಸಿ (ಶಾಂತಿಪು. ೪-೧೪ ವ). [ಸಂ.]

ಚಾಪಪ್ರಮುಕ್ತ (ಗು). ಬಿಲ್ಲಿನಿಂದ ಬಿಡಲ್ಪಟ್ಟ : ಹೂಂಕೃತಿ ಬಿಲ್ಲಾಳರ ಗುಣಟಂಕೃತಿ ಚಾಪಪ್ರಮುಕ್ತ ಶರನಿಕರ ಮಹಾಭೀಂಕೃತಿ ನೋಳ್ಪಮರರ್ಗೆ ಭಯಂಕೃತಿಗೆಯ್ದುದು (ರಾಜಶೇ. ೬-೪೬). [ಚಾಪ + ಪ್ರಮುಕ್ತ]

ಚಾಪಯೋಗ (ನಾ). [ಜ್ಯೋತಿ] ಒಂದು ಯೋಗ : ಹತ್ತನೆಯ ರಾಶಿಯಿಂದ ನಾಲ್ಕನೆಯ ರಾಶಿಯವರೆಗಿರುವ ಏಳು ರಾಶಿಗಳಲ್ಲೂ ಗ್ರಹವಿದ್ದರೆ ಚಾಪಯೋಗ(ಜಾತಕಿ. ೦೫-೮ ಅಡಿಟಿ). Pಚಾಪಯೋಗದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನು ಪರಾಕ್ರಮಿಯಾಗುತ್ತಾನೆ ಎಂದು ಜ್ಯೋತಿಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ.
[ಚಾಪ + ಯೋಗ]

ಚಾಪರಿಕೆ (ನಾ). ೧. (ಕರಾ). ತೆಂಗಿನ ಮರಕ್ಕೂ ಮತ್ತು ಹೆಡಗೂ ನಡುವೆ ಅಂಟಿರುವ ಬಲೆಯಂತಹ ನಾರಿನ ಪದರು ; ಸೀಬಿ. ೨. ತೆಳ್ಳಗಿರುವ ಹೆಂಗಸು. [?]

ಚಾಪಲ, ಚಾಪಳ (ಗು). ೧. ಚಪಲವಾದ ; ಚಂಚಲವಾದ : ಚಾಪಬಾಣಂಗಳಿರ್ದಪುವವ್ಯೊಳೆಂದೊಲಿಹ ಚಾಪಲ ಭ್ರೂಲತೆಯ ಚಂಚಲಾಪಾಂಗದ ಪುಳಿಂದಿಯರ್ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಓಪರು ಬಳಿವಿಡಿದು ಬರುತಿರ್ದರು (ಜೈಮಿಭಾ. ೨೮-೪೨). (ನಾ). ೨. ಅಸ್ಥಿರತೆ ; ಚಂಚಲತೆ : ಬಿನ್ನಪಂಗೆಯ್ವುದೆ ಧಾರ್ಷ್ಟ್ಯಂ ಸೇವೆಯುಂ ಚಾಪಲಮುಪಕರಣಂ (ಕಾದಂಬ. ೦೦೨). ೩. ಆತುರ ; ತೀವ್ರಗತಿ. **ಚಾಪಳ** : ೨. ದೂರಾಭೀಕ್ಷಣ . . . ಉರುತರ ಚಾಪಳಾದಿಗೆ ಸಾರಂ ಬುಧರಿಂ ಪದಕ್ಕೆ ಯುಗಳೋಚ್ಚರಣಂ (ಶಮದ. ೦೯೫). ೩. ಕೆದಟಿಕೊಂಡರು ಭಟರು . . . ಮದದ ವೀರಾವೇಶ ರೋಷೋತ್ಕರಿತ ಚಾಪಳವ (ತೊರರಾ. ೪-೧೨-೬). ೪. ಉತ್ತೇಜನ : ಕನರ್ಗೊನರಿಂ ಬಾಳಚೂತದ್ರುಮಂ ಚಾಪಳಮಂ ಪುಂಸ್ಕೋಕಿಲಕ್ಕೋಲಗಿಸೆ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೨-೩೪). [ಸಂ.]

ಚಾಪಲತಾಯೋಗ (ನಾ). ೧. ಬಿಲ್ಲಿನ ಸಂಬಂಧ. ೨. ಅಸ್ಥಿರವಾಗಿರುವಿಕೆ; ಚಂಚಲತೆ. ೧, ೨ : ಮುಖರತೆ ಪುರುಷರೊಳ್ ಚಾಪಲತಾಯೋಗಂ ಜೀವೆಯೊಳ್ ಪ್ರತಾರಣಂ ನಾವೆಯೊಳ್ . . . ಅಲ್ಲದಿಲ್ಲಮೆಲ್ಲಿಯುಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೩-೯ ವ).
[ಸಂ. (ಚಾಪಲತಾ + ಯೋಗ ; ಚಾಪ + ಲತಾ + ಯೋಗ)]

ಚಾಪಲತಾರೋಹಣ (ನಾ). ೧. ಚಾಪಲ್ಯವುಂಟಾಗುವಿಕೆ. ೨. ಧನುಸ್ಸಿನ ಹೆದೆಯೇರಿಸುವಿಕೆ. ೧, ೨ : ಕಲಕಂಠಕ್ಕತನುಗೆ ಚಾಪಲತಾರೋಹಣ ವಿಕಾರಂ . . . ಮಾನವಕುಲಕ್ಕೆ ಕನಸಿನೊಳಮಿಂತಿವಿಲ್ಲಾ ನಾಡೊಳ್ (ಶಂರಾಮೂ. ೧-೧೦೫). [ಸಂ. (ಚಾಪಲತಾ + ಆರೋಹಣ)]

ಚಾಪಲತೆ (ನಾ). ೧. (ಬಳ್ಳಿಯಂತಿರುವ) ಬಿಲ್ಲು ; ಧನುರ್ಲತೆ : ಮದನ ಚಾಪಲತೆಯಂತೆ ಮುಷ್ಟಿಗ್ರಾಹ್ಯಮಧ್ಯೆಯುಂ . . . ಎನಿಸಿ (ಕಾದಂಪೂ. ೪೯) ; ಅಳಿವೆದೆಯುಂ ಸಡಿಲ್ಚಿ ನಿಲಿಸಿದ ತನುಚಾಪಲತೆಯಂತೆ ತನುಲತೆ ನಿಡುಜಡೆಯಂ ಕಡು ಬೆಂಗುವಡೆಯೆ (ರಾಜಶೇ. ೫-೦೯ ವ). ೨. ಚಪಲತೆ ; ಚಾಂಚಲ್ಯ. ೧, ೨ : ಆ ಚಾಪಲತೆ ಕೂರ್ಪ ಕೋಪಂಳಿಯ ಚಾಪಲತೆಯಂತೆಯುಂ . . . ಇರ್ಪನ್ನೆಗಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೬-೩೪ ವ). [ಸಂ. ಚಾಪಲತಾ]

ಚಾಪಲಾಘವ (ನಾ). ಬಿಲ್ಲನ್ನು ಬಳಸುವಲ್ಲಿನ ಕೈಚಳಕ, ಹಸ್ತಕೌಶಲ, – ಜಾಣ್ಮೆ : ಇಂತಹ ಅಪೂರ್ವ ಚಾಪಲಾಘವವನ್ನು ನೋಡಿ ಸಂತೋಷಪಡಲು ನಾವೆಲ್ಲರೂ ಕುತೂಹಲಿಗಳಾಗಿರುವೆವು (ಶಾಂತಲಾ. ೨೨೫).
[ಚಾಪ + ಲಾಘವ]

ಚಾಪಲ್ಯ (ನಾ). ೧. ಚಪಲತೆ ; ಚಾಂಚಲ್ಯ ; ಚಂಚಲಸ್ವಭಾವ : ಚಾಪಲ್ಯವನ್ನು ಮಾಡಬೇಡ (ಶಾಕುಂತ. ೦೦೩). ೨. ಚಟುವಟಿಕೆ ; ಉತ್ಸಾಹ: ಇದರಿಂದ ದೇಹಕ್ಕೆ ಚಾಪಲ್ಯ ಹುಟ್ಟಿ, ಮಿಂಚು ಹೆಚ್ಚಾಗುತ್ತದೆ (ಮುಂಬಯಿ. ೫-೦೬೨). ೩. ಬಯಕೆ ; ಲವಲವಿಕೆ. ‘ವಾಕ್ಚಾಪಲ್ಯ’ ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಚಾಪವಲ್ಲರಿ (ನಾ). = ಚಾಪಲತೆ ೧: ನಿಬದ್ಧನಿಷಂಗಚಾಪವಲ್ಲರಿ ಮಿಸುಪಂಗಮೆತ್ತ ಘನಶಾಂತಿ ಸಮುನ್ನತಿಯೆತ್ತ (ಕಬಕಂ. ೨-೮೨).
[ಚಾಪ + ವಲ್ಲರಿ]

ಚಾಪವಿದ್ದೆ (ನಾ). ಧನುರ್ವಿದ್ಯೆ ; ಬಿಲ್ವಿದ್ಯೆ : ಮುತ್ತುಮಲ್ಲಿ ಬಡಿವುದುಂ ಬಿಡುವುದುಂ ಚಾಪವಿದ್ದೆಯೊಳ್ (ಎಪಿ. XIII, ೩೩೨-೪ : 929).
[ಚಾಪ + ವಿದ್ದೆ (<ಬಿಜ್ಜೆ)]

ಚಾಪವಿದ್ಯಾಧರ (ನಾ). ಧನುರ್ವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ಬಲ್ಲವನು ; ಬಿಲ್ಗಾರ : ಧರಧುರವ ಮಾಡಿದರೇಕೆ ಕರೆಕರೆ ಬಿರುದ ಬೆಸಗೊಂಬ ಗುರುತನಯನೋ ಚಾಪವಿದ್ಯಾಧರನೊ (ಕುಮಾ್ಯಭೀ. ೮-೬೫). [ಸಂ.]

ಚಾಪವೇದ (ನಾ). ಧನುರ್ವೇದ ; ಬಿಲ್ವಿದ್ಯೆ : ತಂದೆಯೈದನೆ ಚಾಪವೇದ ಮುಕುಂದನೈದನೆ (ಕುಮಾ್ಯದ್ರೋ. ೦೯-೬). [ಚಾಪ + ವೇದ]

ಚಾಪಳ 'ಚಾಪಲ' ನೋ.

ಚಾಪಳಮತಿ (ನಾ). ಚಪಲ ಸ್ವಭಾವದವನು ; ಚಂಚಲಚಿತ್ತ : ರೂಪಕದೊಳಂ ವಿಶೇಷಾಳಾಪೋದ್ದೇಶದೊಳಮಲ್ಲದುಟಿದೆಡೆಗಳೊಳಂ ಚಾಪಳಮತಿಗಳ್ ವಿರಸ ಸಮಾಸಮನಿಡದಿರ್ಕೆ ಬಹು ವಿಶೇಷಣಗಣಮಂ (ಕವಿರಾ. ೨-೨೬). [ಚಾಪಳ (= ಚಾಪಲ) + ಮತಿ]

ಚಾಪಳವೃತ್ತಿ (ನಾ). ಚಂಚಲತೆ ; ಚಪಲಸ್ವಭಾವ : ಚಾಪಳವೃತ್ತಿಯಂ ಮೆಱೆವ ತಾಣವಿದಲ್ತೆಮಗೆಂದು ಮಾನ್ಯ ಧಾತ್ರೀಪತಿಗಳ್ ಕೆಲರ್ ನೆಲನನಪ್ಪುವವೊಲ್ ತರೆವಾಗಿದರ್ (ನಳಚಂ. ೪೫೨).
[ಚಾಪಳ (= ಚಾಪಲ) + ವೃತ್ತಿ]

ಚಾಪಳಿ 'ಚಪ್ಪಟಿ' ನೋ.

ಚಾಪಳೆ (ನಾ). ಚಪಲಚಿತ್ತದವಳು ; ಚಂಚಲ ಸ್ವಭಾವದ ಹೆಂಗಸು : ಚಾಪಳೆಯಾರಾಲೋಚಿಸುತ ಕಡುಪಾಪಿಯಂಗಜನೆಂದು ಬೈಯುತ ತೋಪಿ ನೆಡೆಗಿಡದ್ಯದ ತಂದರು ಸತಿಯ ಸಂತೈಸಿ (ನಳಚ. ೦-೪೦).
[ಚಾಪಳ (=ಚಾಪಲ) + - ಎ$_{2}$]

ಚಾಪಾಗಮ (ನಾ). ಧನುರ್ವಿದ್ಯೆ; ಬಿಲ್ವಿದ್ಯೆ ; ಧನುರ್ವೇದ : ನಿಮ್ಮ ನದಿರ್ಪುವಲ್ಲಿ ಚಾಪಾಗಮಮೇವುದಂತೆನಗೆ ಬಿಲ್ವರಮಾಜಿಯೊಳಾಂಪ ಗಂಡರಾರ್ (ಪಂಪಭಾ. ೧೧-೦೨೨) : ರಾಘವಂಗೆ ಚಾಪಾಗಮದೊಳ್ ಲವಂ ಶತಸಹಸ್ರಗುಣಂ ಮಿಗಿಲಾದಂ (ಪಂರಾಮಾ. ೦೬-೦೨). [ಚಾಪ+ಆಗಮ]

ಚಾಪಾಗಮಜ್ಞ (ನಾ). ಬಿಲ್ವಿದ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ನೈಪುಣ್ಯ ಪಡೆದವನು : ಕಾಪಾಲಕರತಳ ಸದಾಪಾಪನಾಂಗ ನಿರ್ವ್ಯಾಪಾರ ಘನಮೇರು ಚಾಪಾಗ ಮಜ್ಞ ನಿರ್ಲೇಪಾತ್ಮ . . . ಪಾಲಿಸೈ (ವೀಶ್ವಪು. ೭-೧-೧). [ಸಂ.]

ಚಾಪಾಗಮಾಚಾರ್ಯ (ನಾ). ೧. ಧನುರ್ವಿದ್ಯಾಗುರು. ೨. ದ್ರೋಣ: ಚಾಪಾಗಮಾಚಾರ್ಯನ ಘಡಾವಣೆ ಘಲ್ಲಿಸಿತು ಜಗವ (ಕುಮ್ವಾಭಾ. ೭-೨೦).
[ಚಾಪಾಗಮ + ಆಚಾರ್ಯ]

ಚಾಪಾಚಾರ್ಯ (ನಾ). = ಚಾಪಾಗಮಾಚಾರ್ಯ ೧ : ನಿಯಮಿಸುವರ್ . . . ನಿಜಶಿಕ್ಷೆಯಿನನುಪಮಮಾಗೆ ಚತುರ ಚಾಪಾಚಾರ್ಯರ್ (ಪುಷ್ಪಪು. ೨-೫೮). [ಚಾಪ + ಆಚಾರ್ಯ]

ಚಾಪಾಭ್ಯಾಸ (ನಾ). ಧನುರ್ವಿದ್ಯೆಯ ಅಭ್ಯಾಸ : ಚಾಪಾಭ್ಯಾಸವನ್ನು . . . ಮಾಡುವುದರಿಂದ . . . ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡಿ, ಮುಪ್ಪನ್ನೂ ಕೆಡಿಸುವುದು (ಸಕಲವ್ಯ. ೫೬). [ಚಾಪ + ಅಭ್ಯಾಸ]

ಚಾಪಿಸು 'ಛಾಪಿಸು' ನೋ.

ಚಾಪು$_{1}$, ಜಾಪು, ಜೇಪು$_{1}$, ಝಾಪು, ದಾಪು$_{1}$ (ನಾ).೧. ಹರವು; ವಿಸ್ತಾರ; ಚಾಚು; ಉದ್ದ. 'ಚಾಪುಗಲ್ಲು', 'ಚಾಪುಗಾಲು'ಪರಾ. ೨. ಆಟದಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಸಣ್ಣ ಚಪ್ಪಟೆಯ ಕಲ್ಲು ; ಬಚ್ಚ. **ಜಾಪು** : ೩. ದೂರದೂರಕ್ಕೆ ಇಡುವ ಹೆಜ್ಜೆ ; ದೊಡ್ಡಹೆಜ್ಜೆ. 'ಜಾಪುಗಾಲು' ಪರಾ. **ಜೇಪು$_{1}$**: ೧. 'ಜೇಪುಗಾಲು' ಪರಾ. ೪. ನೆಗೆತ; ಹಾರಂಪಿಕೆ. 'ಜೇಪುಕೊಡು' ಪರಾ. **ಝಾಪು**: ೩. 'ಝಾಪುಗಾಲು' ಪರಾ. **ದಾಪು$_{1}$** : ೩. ಒಂದು ಗಾವುದ ದಾರಿ ಎರಡೇ ದಾಪ ಮಾಡಿ . . . ಬಂದಳೆ ತಾಯವ್ವ (ನಾಪದ. ೦೪೬) : ಒಳಕೊಠಡಿಗೆ ನಾಲ್ಕೇ ದಾಪಿನಲ್ಲಿ ಚಿಮ್ಮಿ ಹೋಗಿ . . . ಮಗುವನ್ನು ಎತ್ತಿಕೊಂಡನು (ನಂಟರು. ೫೮). ೫. ದೂರ ದೂರಕ್ಕೆ ಇಡುವ ಹೆಜ್ಜೆಯ ಅಂತರದ ಒಂದು ಪ್ರಮಾಣ ; ಮೂರು ಗಾಲಿನ ಆಳತೆ : ಈ ರಾಜ್ಯದಲ್ಲಿ ನಾಯಿಯ ಬಾಲದಂತೆ ಒಂದು ದಾಪು ಉದ್ದಬಾಲವುಳ್ಳ ಮನುಷ್ಯರಿದ್ದಾರೆ (ಪ್ರಪಾಇ. II. ೨೦). ೬. ಗೋಲಿ ಆಡಿ ಸೋತಾಗ ಕೈ ಗೆಣ್ಣುಗಳಿಂದ ಭೂಮಿಯ ಮೇಲೆ ಗೋಲಿ ಯನ್ನು ನೂಕುವುದು (?) ; "ತೇಕು ; ಜೇಪು" (ಜಾನಕೋ. ೪).
[ದೇ.॥ ಮಲ. ಚಾಮ್ಬು]

ಚಾಪು$_{2}$ (ನಾ). ಬಂದೂಕಿನ ಕುದುರೆ : ಕೋಪಿ ಚಾಪು ರಿಪೇರಿ ಮಾಡಿಸಿ ಅಂತ . . . ಆಚಾರಿಗೆ ಕೊಟ್ಟಿಂದಾನೆ (ಪಂಜಪಂ. ೨೦೬).
[ತಮಿ. ಚಾಪ್ಪು. ಚಾಪ್ ; ಮಲ. ತುಳು. ಚಾಪು./ಮರಾ. ಚಾಪ್./ ಪೋರ್ಚ್. ಛಾಪ=ಬಂದೂಕಿಗೆ ಹಾಕುವ ಲೋಹದ ತಳ್ಳಸೆಯ ಪಟ್ಟಿ]

ಚಾಪು$_{3}$ (ನಾ). ೧. [ಸಂಗೀತ] ಮೃದಂಗಾದಿಗಳನ್ನು ಬಾರಿಸುವುದರಲ್ಲಿ ಒಂದು ಗತ್ತು : ಮೃದು ಮೃದಂಗದ ಚದುರ ಚಾಪು ಕೇಳುತಿದೆ (ಬ್ರಾಹ್ಮಿದಾ. ೬೮-೩); ಹೊಸದಾಗಿ ಮೃದಂಗವನ್ನೊಂದನ್ನು ಮಾಡಿ ತಂದಾಗ . . . ಅದರ ಮಿಟ್ಟು, ಚಾಪು ಮತ್ತು ಟೊಪ್ಪಿ ನಾದಗಳನ್ನು . . . ಪರೀಕ್ಷಿಸು ತ್ತಿದ್ದರು (ಸಂಗೀತ. ೧೧೧). ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ತಾಳ: ಆದಿ, ದೇಶಾದಿ, ರೂಪಕ, ಚಾಪು ಮತ್ತು ಝಂಪೆತಾಳಗಳಲ್ಲಿ ಬಹಳ ಹಾಡುಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿದ್ದಾರೆ (ಸಂಗೀತ. ೨೮).

ಚಾಪುಹಾಕು = ತಬಲದ ಮೇಲೆ ವಿಶಿಷ್ಟವಾದ ತಾಳದ ಹೊಡೆತ ಹಾಕು : ಮಾದಣ್ಣ ಮಾತುಗಳಿಗೆ ಮುಗಿತಾಯದ 'ಚಾಪು' ಹಾಕಿದನು (ಬೆಳುಮು. ೨೫೮). [← ಮರಾ. ಚಾಪ್]

ಚಾಪು$_{4}$ (ನಾ). ತೆನೆಯಾದ ದಂಟಿನ ಸೂಡು; "ತೆನಿದಂಟು ಬಟ್ಟಿದ್ದು": (ಜಾನಕೋ. ೫೫). [←ಮರಾ. ಚಾಪ್ = ರಾಶಿ ; ಸಮುದಾಯ]

ಚಾಪುಗಲ್ಲು (ನಾ). ಅಗಲವಾಗಿ ಚಪ್ಪಟವಾಗಿರುವ ಕಲ್ಲು ; ಚಪ್ಪಟೆ ಯಾದ ಕಲ್ಲು : (೬). [ಚಾಪು$_{1}$ + ಕಲ್ಲು (<ಕಲ್$_{3}$)]

ಚಾಪುಗಾಲು, ಜಾಪುಗಾಲು ಜೇಪುಗಾಲು, ಝಾಪುಗಾಲು, ದಾಪುಗಾಲು (ನಾ). ದೂರದೂರಕ್ಕೆ ಇಡುವ ಹೆಜ್ಜೆ ; ದಾಟುಗಾಲು : (೬). **ಜಾಪುಗಾಲು** : ಗೋಣು ಹಾಕುತ್ತಾ ಜಾಪುಗಾಲನ್ನು ಎತ್ತಿಡುತ್ತ . . . ತಿರುಗಿದನು (ಅನ್ನ. ೩೫೭). **ಜೇಪುಗಾಲು** : ಒಬ್ಬ ಮನುಷ್ಯ ಬೇಲಿಯ ಆಚೆಗೆ ಜೇಪುಗಾಲು ಹಾಕುತ್ತ ಹೋದುದನ್ನು ಕಂಡೆ (ಸ್ವಪ್ನಸಿಜ. ೩೦೯) : ಜೇಪುಗಾಲಿನಿಂದ ಯುದ್ಧವೀರನ ಭಂಗಿಯಲ್ಲಿ ನಿಲ್ಲುವನು (ಹುಚ್ಚಾಟ. ೪೮); **ಝಾಪುಗಾಲು** : ತಂಗಿಯು ಝಾಪುಗಾಲಿಟ್ಟು ಓಡುವವರಂತೆ ನಡೆಯುತ್ತಿದ್ದಾಳೆ (ಹೊಸಕ್ಕ. ೧೪೩). **ದಾಪುಗಾಲು** : ಶೀನಪ್ಪ ದಾಪುಗಾಲಿ ನಿಂದ ಪಡಸಾಲೆಯ ಬಾಗಿಲ ತನಕ ಹೋಗಿ ಒಳಗೆ ಇಣಿಕಿ ನೋಡಿದ (ಅನಾಥ. ೨೪).

ದಾಪುಗಾಲು ಹಾಕು = ದೂರದೂರಕ್ಕೆ ಹೆಜ್ಜೆಯಿಡು : ಬಾದಾಮಿ ಮರದಿಂದ ಮನೆಯ ಕಾರ್ನಿಸ್‌ವರೆಗೆ ದಾಪುಗಾಲು ಹಾಕಿ ನಿಲ್ಲುತ್ತಿದ್ದ ಪಿಶಾಚಿ (ನಿಬಂಧ. II, ಮುನ್ನುಡಿ X) ; ದಾಪುಗಾಲು ಹಾಕಿ ಮಂಟಪವನ್ನು ಸಮೀಪಿಸಿದ (ಹೇಮಕೂ. ೨೪). [ಚಾಪು$_{1}$ + ಕಾಲು$_{1}$(< ಕಾಲ್$_{1}$)]

ಚಾಪೆ, ಚೇಪೆ$_{1}$ (ನಾ). ನೆಲದ ಮೇಲೆ ಹಾಕುವ ಗರಿ, ನೊದೆಹುಲ್ಲು, ಜೊಂಡು, ಬಿದಿರು ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಂದ ಹೆಣೆದ ಹಾಸು ; ಮಂದಲಿಗೆ: "ವಂಶಾಸನಂ ಚಾಪೆ" (ಮಂಗರಾ. ೬೨-೨೦); ಉರ್ವೀತಳಮಂ ತಾಂ ಚಾಪೆವೊಲ್ ಸುತ್ತಿದಂ (ಸೋಮೇಶ. ೪೪): ವರ್ಷವಂದಕ್ಕೆ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಿಗೆ ಹಾಸುವ ಬಿದಿರ ಚಾಪೆ ಕುಳಿರುವ ಚಕ್ಕಳಕ್ಕೆ ವೊಂದು ಪಣ (ಎಕ. VIII, ತೀರ್ಥಹ.೩೩-೫೮; ಸು. 1430); ಒಬ್ಬ ಚಾಪೇ ಕೆಳಗೆ ತೂರಿದರೆ ಇನ್ನೊಬ್ಬ ರಂಗೋಲಿ ಕೆಳಗೆ ತೂರಿದ (ಗಾದೆ). **ಚೇಪೆ$_{1}$**: ಒಬ್ಬ ಗೊಲ್ಲ ರಾಕೆಯು . . . ಕೈಯಲ್ಲಿ ಚೇಪೆ ಹೆಣೆಯುತ್ತ (ತಿಮಗು. ೦೪).
[ದೇ.॥ ತಮಿ. ಚಾಪ್ಪೈ ; ಮಲ. ಚಾಪ್ಪ = ಗುಡಿಸಲು; ತುಳು. ಚಾಪೆ ; ತೊದ. ಸೋಪಿ; ತೆಲು. ಚಾಪ ; ಪರ್ಜಿ. ಚಾಪ್./ ಸಂ. ಛಪ = ಬಿದಿರು]

ಚಾಪೆಗೂಳು (ನಾ). ಚಾಪೆಯ ಮೇಲೆ ಹರಡಿದ ಅನ್ನ ; (ಭೂತ ಸಂ ತರ್ಪಣೆಗೆ ತಯಾರಿಸಿದ) ಅಧಿಕವಾದ ಕೂಳು: ಹೀಗಲ್ಲದೆ ಚಾಪೆಗೂಳಿನ ಭಟರಂತೆ ಒಗರ ಮೇಲೋಗರವಾಸೆಗೆ ಲೇಸಿನ ದ್ರವ್ಯಕ್ಕೆ ಆಸೆ ಮಾಡಲಿಲ್ಲ (ಬಿರೇಶ್ವ. ೦೪೪). [ಚಾಪೆ + ಕೂಳು (< ಕೂೞ್$_{1}$)]

ಚಾಪೆಹಿಡಿ (ಕ್ರಿ). ಚಾಪೆ ಹಿಡಿದು ಮಲಗು ; ಹಾಸಿಗೆ ಹಿಡಿ ; ರೋಗಗ್ರಸ್ತವಾಗು : "ನೆಲಹಿಡಿ; ಬೇನೆಯಿಂದ ಬಳಲು" (ಜಾನಕೋ. ೫೬) : ನಿನ್ನನ್ನು ಕಾಣದೆ ಪ್ರಮೀಳೆ ಸಾಯೋದಕ್ಕೆ ಸಿದ್ಧವಾಗಿದ್ದಾಳೆ. ಚಾಪೆ ಹಿಡಿದಿದ್ದಾಳೆ (ಮರೀ. ೧೯೦). [ಚಾಪೆ + ಹಿಡಿ$_1$ (< ಪಿಡಿ$_1$)]

ಚಾಬಕ್‌ಸವಾರಿ (ನಾ). ಕುದುರೆಯ ನಡಗೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಗೆ: "ಹಾರುತ್ತಾ ಸುತ್ತು ತಿರುಗುವ ಚಾಬುಕ್‌ಸವಾರಿ ಸುಳಿನಡಿಗೆ ಪಾಯ್ದು ಪೋದುವಿಕೆ . . . ಈ ನಡಿಗೆಗಳೈದೂ ಅಶ್ವಧಾರೆಗಳು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೨೦೫). [← ಪಾರ. ಚಾಬುಕ್‌ಸುವಾರೀ ; ಹಿಂ. ಚಾಬುಕ್‌ಸವಾರೀ ; ಮರಾ. ಚಾಬೂಕ್‌ಸ್ವಾರೀ = ಕುದುರೆಯನ್ನು ತಿದ್ದುವಿಕೆ,–ಪಳಗಿಸುವಿಕೆ]

ಚಾಬೂಕಸ್ವಾರ (ನಾ). ಕುದುರೆಯನ್ನು ಪಳಗಿಸುವವನು : ವಿಕ್ರಮರಾಜನು ಚಾಬೂಕಸ್ವಾರನನ್ನು ಸಾರಂಗಬಣ್ಣದ ಕುದುರೆ ಮೇಲೆ ಸ್ವಾರಿಯುಂ ಮಾಡಿಸಲು (ಕನಿಮಾ. ೮).

[← ಪಾರ. ಚಾಬುಕ್‌ಸುವಾರ್ ; ಹಿಂ. ಚಾಬುಕ್‌ಸವಾರ್ ; ಮರಾ. ಚಾಬೂಕ್‌ಸ್ವಾರ್]

ಚಾಬೂಕು 'ಚಬುಕು' ನೋ.

ಚಾಮ, ಚಾಂವ (ನಾ). ಶ್ಯಾಮ ; ಕೃಷ್ಣ : "ಚಾಮ–ಶ್ಯಾಮ = ನೀಲ" (ಶಬ್ದಕೋ. ೧೨). **ಚಾಂವ**: 'ಚಾಂವಯ್ಯ' ಪರಾ. [< ಸಂ. ಶ್ಯಾಮ]

ಚಾಮಕಬ್ಬೆ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾಕೆಯ ಹೆಸರು : ಚಾತುರ್ವರ್ಣ್ಣ ಶ್ರವಣಸಂಘಕಾಧಾರರಪ್ಪ ಚಾಮಕಬ್ಬೆಗಳ ನಿಸಿಧಿಗೆ (ಎಕ. XV, ಹೊಳೆನ. ೬೮-೮ ; ಸು. 950). [ಚಾಮ + ಅಕ್ಕ$_1$ (< ಅಕ್ಕ$_1$) + ಅಬ್ಬೆ$_1$]

ಚಾಮಯ್ಯ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು: ಬೆಣ್ಣೆಯೂರ ದೇವಗಣನುಂ ಮಳ್ಳೂರದ ಪೆರ್ಮ್ಮಾಡಿಗಾಮುಣ್ಡನುಂ ಉರ್ಪ್ಪವಳ್ಳಿಯ ಚಾಮಯ್ಯನುಂ ಇನ್ನವೂರದ ವಿಟಯ್ಯನುಂ ಮಪ್ಗಳಂ (ಎಕ. VI, ಚಿಕ್ಕಮ. ೩-೦೬ : 899 ?) ; ನೆಲ್ಮಲ್ಲಿಯೂರ ಚಾಮಯ್ಯಂ ಪತಿಹಿತನ್ ಪಣ್ಣೆ ಪೆಣ್ಡರನುಡೆಯುಟ್ಟುಲುಂ ಎಟ್ಟಿನ ತುರುಗೊಳಲುಂ ಅಟ್ಟಿ ಸತ್ತನ್ (ಎಕ.X,ಮುಳಬಾ. ೦೬೩-೨ ; ಸು. 950). [ಚಾಮ + ಅಯ್ಯ$_1$]

ಚಾಮರ (ನಾ). ಚವರ ; ಚವಂರ : "ಚಾಮರ ಚಮರಮದಕ್ಕು" (ಕವಿಶಂ. ೨೬೭): ಕರೆಗಳ್ ವಿಳ್ಕಿಸೆ ಚಾಮರಂಗಳೆಲರಿಂದಂ . . . ಬೆಳ್ದಿಂಗಳಂತಿರೆ ತೋಱುತ್ತಿಸೆವುತ್ತರೀಯ ವಸನಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೨೮) ; ಇಕ್ಕುವ ಸೀಗುರಿಯ ಬೀಸುವ ಚಾಮರದ ವಿಲಾಸಿನಿಯ ! . . ಸವಿದನಿಗಳ್ಗೆ ಕಿವಿಗೊಡುತ್ತ (ಬಸರ. ೬-೦೬) ; ಎತ್ತಿದ ಸತ್ತಿಗೆ ಬರುದಿನ ಡಾಳಿನ ಮೊತ್ತ ಡಾಳಿಪ ಚಾಮರದ ಬತ್ತರದಿನಮಂಡಲವ ಮುಸುಕೆ ನೆಱೆ ಕತ್ತಲೆಯಾಯಿತು ಧರೆಗೆ (ಕಂಕವಿ. ೧೦-೨೬) ; ತೆಂಗುಗರಿಯ ಚಾಮರವು, ಸುತ್ತು ಸಂಪಿಗೆಯ ತಂಪು ಗಾಳಿ (ನಲಮು. ೩೫-೧೩).

ಚಾಮರವನಿಡು = ಚಾಮರದಿಂದ ಗಾಳಿ ಹಾಕು : ತರಣಿಶಶಿಗಳು ಚಾಮರವನಿಡುತಿರೆ (ಬಸಪು. ೧-೦೬). **ಚಾಮರಸೇವೆ** = ೧. ದೇವರಿಗೆ ಚಾಮರ ಬೀಸುವ ಸೇವೆ ; ಷೋಡಶೋಪಚಾರಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು. ೨. (ಆಲಂ). ಕಸಪೊರಕೆಯಿಂದ ಹೊಡೆಯುವುದು : ಅವರಿಗೆ ಚಾಮರ ಸೇವೆಯಾಗದ ಹೊರತು ಬುದ್ಧಿ ಬರುವುದಿಲ್ಲ (ರೂಢಿ). **ಚಾಮರಹಾಕು** = ಚಾಮರಬೀಸು; ಗಾಳಿಬೀಸು: ಭೀಮನು ಕೃಷ್ಣನಿಗೆ ಸತ್ತಿಗೆ ಹಿಡಿದನು; ಅರ್ಜುನನು ಚಾಮರ ಹಾಕಿದನು (ರಾಜಕೂ. ೨). [ಸಂ.]

ಚಾಮರಗ್ರಾಹಿಣಿ (ನಾ). ಚಾಮರ ಬೀಸುವವಳು: ಆಗಳುಭಯಪಾರ್ಶ್ವದೊಳಂ ಚಾಮರಗ್ರಾಹಿಣಿಯರ್ಕಳ್ ಶಾರಕಣಶಂಗಳಿಂದೆಸೆವ ಶರಲ್ಲಕ್ಷ್ಮಿಯಂ ನೆನೆಯಿಸೆ (ಹಂರಾಮಾ. ೩-೮೩ ವ): ಸೂಳಱಿದು ತೋಳಂ ನೆಗಪಿ ಚಾಮರಮಂ ಬೀಸುವ ಚಾಮರಗ್ರಾಹಿಣಿಯರಿಂ (ರಾಜಶೇ. ೫-೧೯ ವ).

[ಸಂ. ಚಾಮರಗ್ರಾಹಿಣೀ]

ಚಾಮರಧಾರಿಣಿ (ನಾ). = ಚಾಮರಗ್ರಾಹಿಣಿ : ಉತ್ತರಗರ್ಭಗುಡಿಯ ಪಶ್ಚಿಮದಲ್ಲಿ ಚಾಮರಧಾರಿಣಿ (ಜೊಂಡ್ಯವಾ. ೧೫೩).

[ಸಂ. ಚಾಮರಧಾರಿಣೀ]

ಚಾಮರಮಿಕ್ಕು, ಚಾಮರವಿಕ್ಕು (ಕ್ರಿ). ಚಾಮರ ಹಾಕು : ನೆರೆದಂತಃಪುರಕಾಂತೆಯರ್ ಪಲಬರುಂ ಸೇಸಿಕ್ಕೆಯುಂ ವಾರಸೌಂದರಿಯರ್ ಚಾಮರಮಿಕ್ಕೆಯುಂ (ಆದಿಪು. ೦೨-೦೩೦). **ಚಾಮರವಿಕ್ಕು**: ಗಾಳಿಯಲಿ ತಲೆದೂಗುತಿಪ ಹುಲ್ಲು ಒಸ್ಸಂಬ ಮೃದುನಾದದಿಂದ ಚಾಮರವಿಕ್ಕುವಂದದಲಿ (ಕೋಗಿಲೆ. ೦೦-೦೩). [ಚಾಮರ + ಇಕ್ಕು]

ಚಾಮರರೇಖೆ (ನಾ). [ಸಾಮುದ್ರಿ] ಹಸ್ತರೇಖೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಐಶ್ವರ್ಯವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ರೇಖೆ: ಪಲರೇಖೆಯು ಚಾಮರರೇಖೆಯು ಯಿರಲು ರಾಜ್ಯಾಧಿಪತಿಯಾಗಿ ನಿತ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ ಸಂಪತ್ತು ಅಭಿವೃದ್ಧಿಯಾಗುವುದು (ಸಾಮುಲ. ೧೦೩-೭). [ಚಾಮರ + ರೇಖೆ]

ಚಾಮರವಿಕ್ಕು 'ಚಾಮರಮಿಕ್ಕು' ನೋ.

ಚಾಮರಿಗ (ನಾ). ಚಾಮರವನ್ನು ಹಿಡಿಯುವವನು : ಚಾಮರ ಬೀಸುವ ಉದ್ಯೋಗದವನು : ಅಡಪಿಗಂ, ಚಾಮರಿಗಂ, ಕರಹಟಿಗಂ (ಶಮದ. ೦೯೬ ಪ್ರಯೋ). [ಚಾಮರ + – ಇಗ]

ಚಾಮರಿಗಿತಿ (ನಾ). ಚಾಮರ ಹಾಕುವ ಉದ್ಯೋಗದವಳು: ಚಾಮರಿಗಿತಿ, ಮದ್ದಳಿಗಿತಿ (ಶಮದ. ೨೦೮ ಪ್ರಯೋ).

[ಚಾಮರಿಗ + – ಇತಿ (< – ಇತ್ತಿ)]

ಚಾಮರಿಯ (ನಾ). = ಚಾಮರಿಗ : ಹೊರೆಯ ಹಡಪಿಗ ಚಾಹಿಯರ ಚಾಮರಿಯರಸು ನೋಯಿಸಿದ ಗಲವಿನ ಗರುವತನವನು ಬಡ್ಡಿ ಸಹಿತು ಗುಳಿಚಿದನು ಪಾರ್ಥ (ಕುಮ್ಮಾಕ. ೨೮-೩೩). [< ಸಂ. ಚಾಮರಿಕ]

ಚಾಮರಿಸು (ಕ್ರಿ). ಹೊಂದಿಸು; ಅಳವಡಿಸು: ಬಣ್ಣದ ವಸ್ತ್ರಾವ ಕನ್ನೆಗೆ ಚಾಮರಿಸಿ ಸಣ್ಣ ರುದ್ರಾಕ್ಷಿ ಸಕಲಾತಿ . . . ಅಳವಟ್ಟು ಅಪ್ಪಮರ್ತ್ಯಕ್ಕೆ ಇಳಿದಾರು (ಜಗೀತ. ೯೩). [< ಸಾವರಿಸು ?]

ಚಾಮಿಕರ (ನಾ). = ಚಾಮೀಕರ : ಚಾಮಿಕರಾಂಚಿತ ಚಾಮರ ತಳಿತಭರಾಮ ಧವಳಾತಪತ್ರಗಳು (ಭೈರವೇ. ೨-೦೦) : ಅರಮನೆಯ ಚೋರರುಂ ಪೊಕ್ಕು ಚಾಮಿಕರ ನವರತ್ನ ಭೂಷಣವ ಕದ್ದು (ಪ್ರಭುಪು. ೯-೦೯). P ಇದು ಛಂದಸ್ಸಿಗಾಗಿ ಅಳವಡಿಸಿಕೊಂಡಿರುವ ರೂಪ.

[< ಸಂ. ಚಾಮೀಕರ]

ಚಾಮೀಕರ (ನಾ). ಚಿನ್ನ ; ಹೊನ್ನು ; ಬಂಗಾರ : ಚಾರು ಚಾಮೀಕರಯಂತ್ರವ್ರಾತದಿಂ ಕುಂಕುಮ ಘನರಸಮಂ ಸಿಂಪಿಸುತ್ತಿರ್ದನೆಂಬಂತಿರಲೆತ್ತಂ ನೀಳ್ದು ಪೊಣ್ಮುತ್ತು . . . ಶೋಣ ಸೂರ್ಯಾಂಶುಜಾಲಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೦೪೦) ; ಚಾಮೀಕರದ ಗದ್ದುಗೆಯುಳಿ ಸಾಮಂತರನು ಪೃಥ್ವೀಪಾಲರನು ನೆರಹಿದನು (ಕುಮ್ಮಾಉ. ೮-೨೯) ; ಗೋಪುರದ ಚಾಮೀಕರದ ದೀಪ್ತಿ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೩೩೩-೫೪). [ಸಂ.]

ಚಾಮೀಕರಪರಿಷ್ಕೃತ (ಗು). ಚಿನ್ನದಿಂದ ಲೇಪನ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ : ಬಂಗಾರದ ಒಪ್ಪವಿಕ್ಕಿದ : ಅರಸ ತೊಡು ಕವಚವನು ಚಾಮೀಕರ ಪರಿಷ್ಕೃತ ವಜ್ರಮಯ ಬಂಧುರದ ಸೀಸಕವಿದೆ . . . ಪತಿಕರಿಸು (ಕುಮ್ಮಾಗ. ೫-೩೯). [ಚಾಮೀಕರ + ಪರಿಷ್ಕೃತ]

ಚಾಮೀಕರಪೀಠ (ನಾ). ಚಿನ್ನದ ಪೀಠ ; ಬಂಗಾರದ ಆಸನ : ಆಸ್ಥಾನ ಮಂಡಪೋಪಗತ ಚಾಮೀಕರಪೀಠಾಧ್ಯಾಸಿತನಂ ತ್ರಿವಿಷ್ಟಪಗುರುವಂ ಕಂಡು (ಶಾಂತಿಪು. ೮-೬೬ ವ). [ಚಾಮೀಕರ + ಪೀಠ]

ಚಾಮುಂಡ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು ; ಜಿನಗೃಹಮಂ ಬೆಳ್ಗೊಳದೊಳ್ ನಮೆಲ್ಲಂ ಪೊಗಳೆ ಮನ್ನಿ ಚಾಮುಣ್ಡನ ನನ್ದನನೊಲವಿಂ ಮಾಡಿಸಿದಂ (ಎಕ. II, ೦೨೦-೨ ; ಸು. 995) ; [?]

ಚಾಮುಂಡಯ್ಯ (ನಾ). = ಚಾವುಂಡ : ಚಾ ಮು ಣ್ಡ ಯ್ಯ (ಎಕ. II, ೪೦೩-೦ ; ಸು. 1000) ; ಶ್ರೀಯೂರ ಚಾವುಣ್ಡಯ್ಯನ ಭೂಮಿಯುಲು ಪತ್ತುಕೊಳಗ ಬೆದೆಗದ್ದೆಯುಂ (ಮೈಆರಿ. ೧೯೪೬, ೨೮-೧೨ : 1032). [ಚಾಮುಂಡ + ಅಯ್ಯ₁]

ಚಾಮುಂಡರಾಜ (ನಾ). = ಚಾವುಂಡ : ಶ್ರೀ ಚಾ ಮು ಣ್ಡ ರಾ ಜ ಂ ಮಾಡಿಸಿದಂ (ಎಕ. II, ೧೭೩-೦ ; ಸು. 983). [ಚಾಮುಂಡ + ರಾಜ]

ಚಾಮುಂಡಿ (ನಾ). ೧. ಸಪ್ತಮಾತೃಕೆಯರಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬಳು ; ಶಕ್ತಿದೇವತೆ. ೨. ದುರ್ಗೆ ; ಪಾರ್ವತಿ : ಬ್ರಾಹ್ಮಿ ಮಾಹೇಶ್ವರಿ . . . ಚಾಮುಂಡಿ ಯೆಂಬವರೇ ಕ್ರಮದಿಂದಾ-ಪಡ್ಜಾದಿ ಸ್ವರಾಧಿದೇವತೆಗಳು (ವಿವೇಕ. ೨೩೦); ಲೋಕಮಾತೆ . . . ಚಾಮುಂಡಿಯೆಂಬವಳು ಜನವನ ಕುಲದೇವತೆ (ಕಂನವಿ. ೦೦-೭೩) : ಚಂಡಿ ಚಾಮುಂಡಿ ಪೇಳ್ ಬೇರಾದುದೇನು (ಗು. ೩೭-೯).

ಚಾಮುಂಡಿಯ ಬೆಟ್ಟ, **ಚಾಮುಂಡಿಬೆಟ್ಟ** = ಮೈಸೂರ ಬಳಿಯಿರುವ ಒಂದು ಬೆಟ್ಟ; ಚಾಮುಂಡಿ ದೇವತೆ ನೆಲಸಿರುವ ಬೆಟ್ಟ: ಚಾಮುಂಡಿಯ ಬೆಟ್ಟಕ್ಕೆದಿದ ತುಱುಗಳ ಸ್ತೋಮದ ಮೇಲೆ ಬಿದ್ದಿಱಿದು (ಕಂನವಿ. ೦೩-೬೨) ; ಯಾತ್ರಿಕರು ಬೆಳಗ್ಗೆ ಚಾಮುಂಡಿಬೆಟ್ಟಕ್ಕೆ ಹೊರಟರು (ಬೂಧಿ). [<ಸಂ. ಚಾಮುಂಡಾ]

ಚಾಮೂರ (ಗು). ಜಿಂಕೆಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ: ಹರಿ ಹರಿಣನಾಗೆ ಸಲೆ ಕೊಂದು ಸೀಳ್ದ ಚಾಮೂರಮಾಲೆಯುಮೆನ್ನಗಳ ಕರಕಟಿಗಳೊಳಿವೆ ನೋಡ (ಪದ್ಮರಾ. ೦೦-೨೬). 'ಚಮೂರು' ಪರಾ. [<ಸಂ. ಚಾಮೂರವ]

ಚಾಮೊಂತ (ನಾ). ಸಾಮಂತ ; ಮಾಂಡಲಿಕ.

ಚಾಮೊಂತಚೂಡಾಮಣಿ=ಸಾಮಂತ ಶ್ರೇಷ್ಠ ; ಮಾಂಡಲಿಕ ಶ್ರೇಷ್ಠ ; ಒಂದು ಬಿರುದು : ಕಿಲ್ಲಗಾವುಣ್ಡ ಚಾವೊನ್ತಚೂಡಾಮಣಿ (ಮೈಆರಿ. ೧೯೩೨, ೩೭-೭ : ಸು. 950). [<ಸಂ. ಸಾಮಂತ]

ಚಾಯ, **ಚಾಯೆ** (ನಾ). ೧. ಬಣ್ಣ ; ವರ್ಣ : ಪದ್ಮರಾಗವದು ತಾನೆ ಜಾತರಂಗಂ ಕುರುವಿಂದಂ ಸೌಗಂಧಿಕಂ ಗದಾಂಗ ನೀಲಯುಗ್ಮನಾಮು ಕವೆಂಬೀ ನಾಲ್ದೆಱನಾಗಿರ್ಕುಮಾ ಚತುರ್ವಿಧಕ್ಕೆ ಬೇಱೆ ಬೇಱೆ ಚಾಯಂಗಳಂ ಪೇಳ್ವಪೆಂ ಕೇಳಿಂ (ಹಾರಾಸ್ಯ. ೨-೧-೭೦ ವ) : ಬಿಳಿ ಚಾಯದ ಉಡುಪಿನೊಡನೆ ಜರದ ರುಮಾಲನ್ನು ಸುತ್ತಿದ ಬೆಳುವಲದ ಕಂಚ (ಚೆಲುವ) ನಿಲ್ಲವೆಂದರೆ ಅತಿಶಯೋಕ್ತಿಯಾಗದು (ಕನ್ನಡಾ. ೦೭೮). ೨. ಹೊಳಪು ; ಕಾಂತಿ : ಆರು ಕಲ್ಲೊಳ್ಳ ಏರಿತಂದನ ಭೀಮ ದಾರಿ ಕಂಕಣದ ಕರವೀರ ಈ ಮನಿಗೆ ಚಾಯವಾದಾವೆಂದು ನಸುನಕ್ಕ (ಲೋಕಗೀ. ೨೦) : ಆಯವಾದವು ಬಂಡಿ ಚಾಯವಾದವು ಕುರುಜು ರಂಗಯ್ನ ತೇರು ಹೊಸತೇರು ಗೊಂಬೆತೇರು ರಾಣಿರಂಗಡಿಗೆ ಹರಿದಾವೊ (ಹಳ್ಳಿಯ. ೨೮) : ಆಯುಳ್ಳ ಅತಿಗಲ್ಲ ಚಾಯುಳ್ಳ ಮತಿಗಲ್ಲ ಸೂರಿದ ಮತಿಯೆಂಬು ಕೆರಸಿಯು ಗೋರಿ ಕಲ್ಲಿಗೆ ನಾರೇರೈವರು ನೆರೆದಾರ (ಲೋಕಗೀ. ೧೮). **ಚಾಯೆ**: ೧. ಈ ನಾಡ ಅರಿಸಿಣ ಚಾಯೆ ಇಲ್ಲವೆಂದು ಗೋವೆ ಮಲೆನಾಡ ಅರಸಿಣ ಅವರಪ್ಪ ಆನೆಯ ಕೊಟ್ಟು ತರಿಸ್ಯಾರಾ (ಲೋಕಗೀ. ೩೦). ೩. ರೀತಿ ; ಮಾರ್ಗ ; ಕ್ರಮ : ರಾಯರ ಮೆಚ್ಚಿದು ನಿಮಗೀ ಚಾಯೆಯ ಪೊಲನಲ್ತು ಕಲ್ತು ವಿಲ್ಲಿದನದಱಿಂ ದಾಯುಂಗಿಡದೀಯೆಡೆಯೊಳ್ ತಾಯಂ ಸಮಿಗಾರ್ತಿಯೊಡನೆ ತರ್ಪುದೆ ದಾಯಂ (ಚಿಕವಿ. ೬-೦೭೭). ೪. ನೆರಳು. [<ಸಂ. ಛಾಯಾ]

ಚಾಯಬೇರು, **ಚಾಯಿಬೇರು**, **ಛಾಯಾವೇರು** (ನಾ). ಕೆಂಪು ಬಣ್ಣ ಹಾಕಲು ಉಪಯುಂಕ್ತವಾದ ಒಂದಂ ಬಗೆಯಂ ಕೆಂಪು ಬಣ್ಣದ ಬೇರು: ಮಜ್ಜಿಗೆ ಹುಲ್ಲಿನ ಬೇರು (ಚಾಯಬೇರು) ಹಿಟ್ಟುಳಕನ ಬೇರು . . . ಮತ್ತು ಸಕ್ಕರೆ ಇಷ್ಟನ್ನು ಅರೆದು ಕಲಸಿಕೊಡಲು ಆ ತಕ್ಷಣವೇ ಮೂತ್ರ ಬಿಡುವುದು (ಸಕವೈ. ೪೯೪ ಪರಿ). **ಚಾಯಿಬೇರು**: ರಸಾಂಜನ, ಚಾಯಬೇರು ಇವನ್ನರೆದು ಅಕ್ಕಿ ತೊಳೆದ ನೀರಿನೊಡನೆ ಕೊಟ್ಟರೆ ಅ-ರಕ್ತವಾಂತಿ. ಅಜೀರ್ಣದಿಂದಾದ ಉಬ್ಬಸ ಇವು ಹೋಗುವುವು (ಸಕವೈ. ೪೨೩) **ಛಾಯಾವೇರು** : ಚಿರಿವೇರು, ಛಾಯಾವೇರು (ಪ್ರಚಿಗಿ. ೩೮- ೦೦೩೩). [ದೇ.ತಮಿ. ಮಲ. ಚಾಯವೇರ್]

ಚಾಯವಿಮಾನು (ನಾ). ಬಣ್ಣದ ವಿಮಾನು ; ರಂಗುರಂಗಿನ ವಿಮಾನು : ಮಾಣಿಕ ಮಯ್ವಣ್ಣದ ಚಾಯವಿಮಾನ ಕಂಡಾಣಿಕಾರಿಕೆ ಜ ಲ ಗಾ ಜ ಕ್ಷೋಣೀಶ್ವರನಾಸ್ಥಾನಕೆ ತಂದು ಕೈಗಾಣಿಕೆ ಕೊಟ್ಟ ರಕ್ಕಸಗೆ (ವೀಚೇಪತ. ೧೦-೩೪). [ಚಾಯ + ವಿಮಾನು₂(<ವಿಮಾನ್₃)]

ಚಾಯಿಬೇರು 'ಚಾಯಬೇರು' ನೋ.

ಚಾಯೆ 'ಚಾಯ' ನೋ.

ಚಾರ (ನಾ). ೧. ಚಲಿಸುವಿಕೆ ; ನಡಗೆ ; ಸಂಚಾರ : ಸೂರ್ಯಚಾರಮಂ ನೋಡದಿರ್ ಐದು ಗಗನ ಖಂಡಂಗಳಂ ಅಗ್ಗಳಂ ಸಲ್ವುಂ (ಕತ್ಯ್ರಪ್ರ. ೨೦೪): ಚಾರ ತಪ್ಪಿತೆ ಗ್ರಹಕೆ ವ್ಯಾಧಿ ವ್ಯಾತವಾಯಿತೇ? (ಕಎಪು. ೫೦-೩). ೨. ಗೂಢಚಾರ ; ಬೇಹುಗಾರ. ೩. ದೂತ; ಸೇವಕ : ಮಕುಟವರ್ಧನರಂ ಕಾಣಿಸುತಂ ಬಂದ ಚಾರರಂ ಬೀಳ್ಕೊಡಿಸುತಂ ಸುಖದೊಳಿಪ್ಪಲ್ಲಿ (ಬಸರ. ೬-೩೩) : ಚಾರರಿಗೆ ಸಿರವ ಕತ್ತರಿಸಿ ಚೆಲ್ಲೆಂದು (ಕನ್ನಡಾ. ೨೪೭). ೪. ನಿರ್ವಹಣೆ; ಆಚರಣೆ; ಅಭ್ಯಾಸ; ಸಾಧನೆ: ದೂತ ಕೇಳ್ನಮ್ಮವರು ಶೋಭನ ರೀತಿ–ಚಾರವನೆಲ್ಲ ತೀರಿಸಿ ಆತನೊಳು ಮೈಹೊಂದಿಕೆಯು ಮಾಡಿ ಮಮತೆಯಲ್ಲಿ ಕೂಡಿ (ಶಠೀಳ. ೪೯-೨). ೫. ಬೇಡಿ ; ಸಂಕೋಲೆ. ೬. ಸೆರೆ ; ಬಂಧನ. ೭. ಪ್ರಿಯಾಲವೃಕ್ಷ. ೮. ಕುಹಕಚೇಷ್ಟೆ ; ವಂಚಗಚೇಷ್ಟೆ : (೬). ೯. ದನಗಳಿಗೆ ಆಹಾರವಾಗುವ ಹಸಿರು ಹುಲ್ಲು, ಸೊಪ್ಪು ಮೊದಲಾದುವು ; ಮೇವು : (೬). [ಸಂ.]

ಚಾರಕ (ನಾ). ೧. ಗತಿ; ಗಮನ; ಸಂಚಾರ. ೨. ದೂತ; ಪರಿಚಾರಕ: ಕರಸಿ ಚಾರಕರ್ಗೆ ಕೆಲಸಂಗೊಟ್ಟು ಊರೂರ್ಗೆ ಬೇಱೆಬೇಱೆಲ್ಲಿಪ್ಪ ರಾಯಸವಿತ್ತು (ವಂಬಿರ. ೫-೪) : ಆಗ -ಚಾರಕ, ದೂತ, ಹಾಸ್ಯಗಾರ, ಹನುಮನಾಯಕನೆಂಬ ಬಹುಕಾರ್ಯದ ಏ ಕ ಮು ಖಿ ಯಾ ದ ಅಧಿಕ ಪ್ರಸಂಗಿಯು ಬಂದು ಮಾತಿಗೆ ತೊಡಗುತ್ತಾನೆ (ಯಕ್ಷಲ. ೪೪) ; ಮರುದಿನ ಬೆಳಗಾಗುತ್ತಿದ್ದ ಹಾಗೆ ಅರಮನೆಯ ಚಾರಕನು ಒಂದು ನೂರು ಥೊಲ್ಲಗಳನ್ನು ತಂದನು (ದೇಶಾಂಕ. ೭೩). [ಸಂ.]

ಚಾರಕ್ಷೇತ್ರ (ನಾ). ಸಂಚಾರ ಮಾಡತಕ್ಕ ಸ್ಥಳ : ಇದರಂತೆಯೇ ಚಂದ್ರನ ಚಾರಕ್ಷೇತ್ರ (ಕತ್ಯ್ರಪ್ರ. ೨೦೦). [ಚಾರ + ಕ್ಷೇತ್ರ]

ಚಾರಚಕ್ಷು (ನಾ). ಚಾರರನ್ನು ಕಣ್ಣಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಿಕೊಳ್ಳುವವನು; ಚಾರರ ಮೂಲಕ ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳುವವನು : ಯಜುಕ್ಷಯಾಚಿತಾರ್ಥ ಸುಸಮರ್ಥನಗೋಚರ ಚಿತ್ರನರ್ಥಶಾಸ್ತ್ರೋಚಿತ ಚಾರಚಕ್ಷು ವಿಮಳಾಚರಣಂ ಸಚರಾಚರಸ್ತುತಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೬-೦೯): ಸದಾ ಚಾರಚಕ್ಷುರಭಿವ್ಯಕ್ತ ಪರಕ್ಷಿತೀಶಗೃಹ ವೃತ್ತಂ . . . ನಂದನಂ ಪುಟ್ಟಿದಂ (ಪುಣ್ಯಪು. ೦೩-೦೦). [ಸಂ. ಚಾರಚಕ್ಷುಸ್ (ಚಾರ + ಚಕ್ಷುಸ್)]

ಚಾರಚಿಪ್ಪಿ, **ಚಾರಚಿಬ್ಬಿ** (ನಾ). ಕಕ್ಕಸು ; ಪಾಯಖಾನೆ ; ಶೌಚಕೂಪ: (೬). **ಚಾರಚಿಬ್ಬಿ** : (೬). [?]

ಚಾರಚಿಬ್ಬಿ 'ಚಾರಚಿಪ್ಪಿ' ನೋ.

ಚಾರಟಿ (ನಾ). (ಕಾಶ್ಮೀರದಲ್ಲಿರುವ) ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬೆಟ್ಟದಾವರೆ ; ಸ್ಥಳಪದ್ಮಿನಿ: "ಅವ್ಯಥಾ, ಅತಿಚರಾ, ಪದ್ಮಾ, ಚಾರಟೀ, ಪದ್ಮಚಾರಿಣೀ-ಇ-ಕಾಶ್ಮೀರ ದೇಶದಲ್ಲಿರುವ ಬೆಟ್ಟದಾವರೇ ಹೆಸರು " (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೦೨೮). [ಸಂ. ಚಾರಟೀ]

ಚಾರಟ್ಟ (ನಾ). = ಚಾರಟಿ : "ಚಾರಟ್ಟ–ಸ್ಥಲಪದ್ಮಿನಿ" (ಅಕಾವಿ. ೧೦-೨೩). [<ಸಂ. ಚಾರಟೀ]

ಚಾರಣ (ನಾ). ೧. ತಿರುಗಾಡುವಿಕೆ; ಸುತ್ತಾಡುವಿಕೆ; ಸಂಚಾರ. ೨. ದ್ವಂದ್ವಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಒಂದು ವರಸೆ: ಚಂಡಶಾಸನಂ ಚಾರಣದಾಸೆಯಿಂ ಸುಸುಳ್ಪು (ಅನಂಪು. ೧೦-೬೦). ೩. ನಟ್ಟುವಿಗ; ಸಂಚಾರೀ ನಟ: "ಶೈಲಾಲೀ, ಶೈಲೂಷಃ, ಕುಶೀಲವಃ, ಚಾರಣಃ . . . ಈ ೮ ನಟ್ಟುವಿಗಂ" (ಹಲಾಯು. ೯೬-೯೩೮). ೪. ಕತೆಯನ್ನು ಕವಿತೆ ಮಾಡಿ ಹಾಡುವವನು; ಕಥಾಗೀತೆಯನ್ನು ಹಾಡುವವನು: ಹಲವಾರು ಅಜ್ಜ ಅಜ್ಜಿಯರು ಮತ್ತು ಚಾರಣರು ತಮ್ಮ ಕಲ್ಪನೆಗೆ ಬಂದಂತೆ ಕತೆ ಕಟ್ಟಿ . . . ಹಾಡಿರಬೇಕು(ನಂಜುಂಡ. ೩೨). ೫.ಹೊಗಳು ಭಟ್ಟ; ಸ್ತುತಿಪಾಠಕ: ಚಾರಣಗಣಂಗಳೋದುವ ಕಂದ ವೃತ್ತದಿಂ (ಅಜಿಪು. ೪-೭). ೬. ದೇವಗಾಯಕ; ಗಂಧರ್ವ: ಈತನನಂತ ರಿಕ್ಷದೊಳ್ ಕರಗಳನೆತ್ತಿ ರಾಯರಿಸಿಯೆಂದುರೆ ಕೀರ್ತಿಪರಲ್ತೆ ಚಾರಣರ್ (ಜಕುಂತ. ೨೭-೯೯). ೭. ಚಲಿಸುವಂತೆ ಮಾಡುವ ಸಾಧನ: "ಅಂಕುಶ (ನಾ) ಚಾರಣಮುಂ ಯಾತಮೆಂಬುದು" (ಹಲಾಯು. ೩೭-೬೯). ೮. [ಜೈನ] ಯಾವಾಗಲೂ ಸಂಚಾರಶೀಲನಾಗಿ ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಜನಧರ್ಮೋಪದೇಶ ಮಾಡುವ ಅವಧಿಜ್ಞಾನವುಳ್ಳ, ಗಗನಗಾಮಿಯಾದ ಮುನಿ: ಒಂದು ದಿವಸಂ ಮಣಿಮೌಳಿ ರತಿಚಾರಣರೆಂಬ ಚಾರಣರನವಧಿಜ್ಞಾನಿಗಳಂ ಕಂಡು (ಆದಿಪು. ೨-೦೩ ವ); ಮತ್ತಮೊಳಗಣ ನಾಲ್ಕುಂ ದೆಸೆಯೊಳ್ ಚಾರಣಾಚ್ಯುತೇಂದ್ರಪ್ರಮುಖರಪ್ಪ ಕಲ್ಪಾಮರರುಮಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೧೨-೦೦೩ ವ). [ಸಂ]

ಚಾರಣಋದ್ಧಿ (ನಾ). [ಜೈನ] ಚಾರಣ ಮುನಿಗಳು ತಪೋಬಲದಿಂದ ಸಾಧಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಗಗನಸಂಚಾರಶಕ್ತಿ: ಅಂದಿನಭವದೇವನ ತಂದೆ ಯೆನಾಂ ರತಿವರ್ಮನೆನಿಲ್ಲಿ ಶ್ರೀವರ್ಮನೆನಾಗಿ ಸಂಯಮಮಂ ಕೈಕೊಂಡು ಚಾರಣಋದ್ಧಿಯುಮಂ ಪರಮಾವಧಿಯುಮಂ ಪಡೆದೆಂ (ಶಾಂಪು. ೫೯-೭). [ಚಾರಣ + ಋದ್ಧಿ]

ಚಾರಣಋದ್ಧಿಪಡೆ (ಕ್ರಿ). ಗಗನಸಂಚಾರಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಪಡೆ,—ಹೊಂದು: ಅದುವೆ ನಿರ್ವೇಗನಿಮಿತ್ತಮಾಗೆ ತೊಱೆದು ತಪಂಬಟ್ಟು ಚಾರಣಋದ್ಧಿಪಡೆದು ಪೋಗಲೊಡಂ (ಪಂರಾಮಾ. ೮-೩೭ ವ). [ಚಾರಣಋದ್ಧಿ + ಪಡೆ₁]

ಚಾರಣಋಷಿ (ನಾ). [ಜೈನ] ಚಾರಣಋದ್ಧಿಯನ್ನು ಪಡೆದ ಯೋಗಿ: ಧರ್ಮಾಭರಣರೆಂಬ ಚಾರಣಋಷಿಯರ ಸಮಕ್ಷಮದೊಳ್ ದೀಕ್ಷೆಯಂ ಕೊಂಡಂ(ಪಂರಾಮಾ. ೦೬-೯೨ ವ); ಚಾರಣಋಷಿಯರ ರೂಪಂ ಚಾರುಗುಣಂ ನೋಡಿ . . . ಹಸ್ತಾಂಭೋರುಹಮಂ ಮುಗಿದು (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧೧-೩೭). [ಚಾರಣ + ಋಷಿ]

ಚಾರಣಕವಿ (ನಾ). ಆಶ್ರಯದಾತನನ್ನು ಕೀರ್ತಿಸಿ, ಹೊಗಳಿ ಕಾವ್ಯ ರಚಿಸುವವನು: ಚಾರಣಕಾವ್ಯ . . . ಅವುಗಳನ್ನು ರಚಿಸುವ ಕವಿಗಳೆ ಚಾರಣಕವಿಗಳು (ಕರ್ನಾಟ. ೧೦೮). [ಚಾರಣ + ಕವಿ₂]

ಚಾರಣಕ್ರಮ (ನಾ). (ಅಂಕುಶದಿಂದ ತಿವಿದು ಆನೆ) ಮುಂದಕ್ಕೆ ಚಲಿಸುವಂತೆ ಮಾಡುವ ರೀತಿ; ಚೋದನೆ ಮಾಡುವ ಬಗೆ: ಅಮರಾನೀಕದ ಸುತ್ತು ಪೊಳೆ ದಿನನಾಥಾಮಂದ್ರ ಸಂಧ್ಯಾಭ್ರವಿಭ್ರಮಮಂ ವಾಹನ ದೇವದಂತಿಶಿರದೊಳ್ ಕೂರಂಕುಸಂ ಚಾರಣಕ್ರಮದಿಂದಾದಡುವತ್ತು ನಾಲ್ಕು ಪೊಳೆಪಿಂ ಕಣ್ಗೊಪ್ಪೆ (ಶಾಂತಿಪು. ೪-೦೧೬). [ಚಾರಣ + ಕ್ರಮ]

ಚಾರಣಗೀತ(ನಾ). ಚಾರಣರು ಹಾಡುವ ಹಾಡು: ವೀರರಸಪ್ರಧಾನವಾದ ಚಾರಣಗೀತಗಳನ್ನು . . . ಎಷ್ಟೋ ಜನ ಚಾರಣರು ತಾವೇ ರಚಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿರಬಹುದು (ಕರ್ನಾಜ. ೧೦೮). [ಚಾರಣ + ಗೀತ]

ಚಾರಣಗುಣ (ನಾ). = ಚಾರಣಋದ್ಧಿ: ಚಾರಣಗುಣದಿಂದಂ ಸಂಸಾರಾಂಬುಧಿಯಮಪಾರ ಚೈತ್ಯವಂದನೆಗೆಂದಂದೋರಂತೆ ಪೋಗಿ ಗಗನವಿಹಾರದಿನುರ್ವೀವಿಹಾರಮಂ ಮುನಿ ಬಿಸುಟಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೯-೦೦೩). [ಚಾರಣ + ಗುಣ]

ಚಾರಣಯೋಗಿ (ನಾ). = ಚಾರಣಋಷಿ: ಅನಂತಸಂಜ್ಞನಂ ಚಾರಣಯೋಗಿಯಂ ನೃಪತಿ ಕಂಡಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೩-೬೯). [ಚಾರಣ + ಯೋಗಿ]

ಚಾರಣೆ (ನಾ). ೧. ಚಂಡಿನ ಆಟದಲ್ಲಿ ಒಂದು ವರಸೆ: ಚಾರಿಸೆ ನಾಲ್ಕು ಪ್ರಕರಣ ಚಾರಣೆ ಮೂನೂಱ ಮೂವತೆನ್ನೆನಿಸಿದವಾ ಚಾರಣೆಗಳನ ಶ್ರಮದಿಂ ಚಾರಿಸುಗುಂ ಕೋಟಿ ತೆಱದಿನೆಱವ ದೆಡೆಂಗಂ (ಎಕ. II, ೦೩೩-೮೫; ೪೩೪). ೨. ಶತ್ರುವಿನ ಸಂಚನ್ನು ನೋಡಿ ಹೊಡೆಯುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ವಿಚಿತ್ರಗತಿಯಿಂದ ನಡೆವ ಕ್ರಮ: ಚಿತ್ರದ ಚಳಗತಿಯ ಚೌಪಟದ ಚಾರಣೆ[ಪಾಠಾಂ. ಚದ್ವಣೆ]ಗಳ ಭಡಾಳದಲಿ ಹೊಳೆದ ರಾವರ್ತದಲಿ . . . ಭೀಮಕೌರವರು (ಕುವ್ಯಾಗ. ೬-೨೨). ೩. ಆನೆ, ಕುದುರೆ, ಮುಂತಾದ ವಾಹನಗಳನ್ನು ನಡೆಸುವುದು; ಚೋದನೆ.

ಚಾರಣೆವೆಡಂಗ = ಆನೆ, ಕುದುರೆಗಳೇ ಮುಂತಾದ ವಾಹನಗಳನ್ನು ನಡೆಸುವುದರಲ್ಲಿ ಚಾತುರ್ಯವುಳ್ಳವನು; ಒಂದು ಬಿರುದು: ಶೌರ್ಯ ದೀಪ ಸೊಗಸುಗದಾಣ್ಮಂ ಚಾರಣೆವೆಡಜ್ಞಂ ವಿಶಿಷ್ಟಜನಮಿತ್ರಂ (ಎಕ. VIII, ಸೊರಬ. ೪೭೪-೧೧; ೯೯೭). [ಸಂ. ಚಾರಣ]

ಚಾರಪಪ್ಪು (ನಾ). = ಚಾರಬೀಜ: ಚಾರಪಪ್ಪು = ಸುರುಕಲು ಬೀಜ ಮಧುರ (ಅಪ್ಪಾಂಗ. ೧೯೩-೦೨೨); ಚಾರು[ರ]ಪಪ್ಪು ಆಕಲಕೆರೆ . . . ಚೂರ್ಣವ ಮಾಡಿ (ಸಕವೈ. ೩೯೨). [ಚಾರ + ಪಪ್ಪು./ತೆಲು. ಚಾಱಪಪ್ಪು]

ಚಾರಪಾಯು, ಚಾರಪಾಯಿ (ನಾ). (ಉಕ) ನೂಲು ಅಥವಾ ಹುರಿಯ ಹೆಣಿಗೆಯಿಂದಾದ ಮಂಚ; ಹೊರಸು: ಕೆಲವು ಚಂದಿಗಳು ತೂಗ ಬಿದ್ದಿವೆ. ಚಾರಪಾಯ ಒಂದು ತಿರುವಿ ಬಿದ್ದಿದೆ (ಅನ್ನ. ೩೩೪). **ಚಾರಪಾಯಿ**: ನಾಗರಾಜ . . . ತನ್ನ ತಂಬುವಿಗೆ ತೆರಳಿ ಚಾರಪಾಯಿ(ಹೊರಸು) ಯ ಮೇಲೆ ಬಿದ್ದನು (ಅನಸಿ. ೨೪).

[← ಪಾರ. ಮರಾ. ಚಾರ್‌ಪಾಯೀ; ಹಿಂ. ಚಾರ್‌ಪಾಈ]

ಚಾರಪಾಯಿ 'ಚಾರಪಾಯು' ನೋ.

ಚಾರಬೀಜ (ನಾ). ಪ್ರಿಯಾಳದ ಬೀಜ: "ಪ್ರಿಯಾಳಂ-ಚಾರಬೀಜ" (ಟಿಪಧಿ. ೯೮); ಕಡೆಯಿಲ್ಲದ ಕದಳಿಯ ಫಲ ಚಾರಬೀಜ ಎಂಭತ್ತು ಖಂಡುಗ (ಬಸಪು. ೯೧-೨೬೩). [ಚಾರ + ಬೀಜ]

ಚಾರರಾಸಿಪಪ್ಪು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬೀಜ (?): ಬಹುಮಂಉತ್ರಕ್ಕೆ ಕಾರೆಸೊಪ್ಪು, ಚಾರರಾಸಿಪಪ್ಪು, ಚಕ್ರಮತ್ತದ ಸೊಪ್ಪು . . . ಇವೆಲ್ಲಂ ಪಥ್ಯಂಗಳು (ಸಕವೈ. ೪೦೦). 'ಚಾರಪಪ್ಪು' ಪರಾ. [?]

ಚಾರಾಖರ್ಚು (ನಾ). ದನಗಳ ಮೇವಿನ ವೆಚ್ಚ: ಜುರ್ಮಾನೆ ದರದ ವಟ್ಟಿಯನ್ನು ದನಗಳ ಚಾರಾಖರ್ಚಿನ ವಟ್ಟಿಯನ್ನು ಚಿಕಟಾಯಿಸಿರತಕ್ಕದ್ದು (ಗ್ರಾಮಕ. ೦೦೭). [←ಹಿಂ. ಮರಾ. ಚಾರಾಖರ್ಚ್]

ಚಾರಿ₁ (ನಾ). ೧. ಪಗಡೆಕಾಯಿ; ಲೆತ್ತದ ಕಾಯಿ; ನೆತ್ತದ ಕಾಯಿ: ಒರ್ವರ್ ನೆತ್ತದ ಚಾರಿಯಂ ಕೊಂಡು ಬಂದು . . . ಆಡಿಮೆಂದೊಡನೆ (ಬಂಹರಿ. ೩-೬೦ ವ); ಒಡ್ಡ ಡಸಿದ ಚಾರಿಯೆನೆ ಪೊಯ್ದು (ಅದ್ಭುರ. ೧೧-೧೫); ಕೆಲರುಚಿತದ ಕಥೆವೇಳ್ವ ಕೆಲರು ನೆತ್ತದ ಚಾರಿಯಿಡುವ ಕೆಲರಾಲಿವಟ್ಟಲ ಬೀಸುವ ಕಾಲೊತ್ತಿ ಕೆಲಕೆಲರಸಗಿದರವಗೆ (ವರ್ಧಕ. ೧೦-೩೫); ಅಕ್ಷ ಹೃದಯವೆಂಬ ಹದೆಯನ್ನೂ ಚಾರಿಯೆಂಬ ರಥವನ್ನೂ ಸಂಪಾದಿಸಿಕೊಂಡು ಜೂಜೆಂಬ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ (ಶೃವಾಸ. ೧೨೪). ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಣ್ಣ,-ರಂಗು: (ಟಿ). [< ಸಂ. ಶಾರಿ, ಶಾರೀ, ಸಾರಿ, ಸಾರೀ]

ಚಾರಿ₂ (ನಾ). ೧. ಗತಿ; ಗಮನ; ಚಲನೆ: ಧಾರೆಗಳ ದಳ್ಳುರಿಯ ಖಿಡಿಗಳ ಭಾರಣೆಯ ಬಲು ಝಳದಲಂಪಿನ ಚಾರಿಗಳು ಹೊಱಸೂಸಲು (ನಿಭಾಗ. ೯-೦೪-೪೭); ನೆಲವ ಮುದ್ದಿಡುವ ಚಾರಿಯಲ್ಲಿ ಪದಚಾರಿಯಾಗಿ ಹೊರಟ (ಸೂರ್ಯವಾ. ೦೫-೯). ೨. ನಡವಳಿಕೆ; ವ್ಯವಹಾರ: ಬೇರೆ ಮತವೆಮಗೇನು ಬೊಪ್ಪನ ಚಾರಿ ನಿಮ್ಮದು (ಕುವ್ಯಾಉ. ೮-೬೩). ೩. ಬೇಡಿ;

ಸಂಕೋಲೆ: ವಿಟಜನಕ್ಕೆ ತೊಡರ್ವ ಚಾರಿಯೆನಿಪ ಸೂಳೆಗೇರಿಯಿಂ ವಿದಗ್ಧ ಹೃದಯಹಾರಿಯಿಂ (ಶಂಪಥಾ. ೦-೩೮ ರಗಳೆ). ೪. ಅಗ್ಗದ ಬೆಲೆ; ಸಂಲಭ ಬೆಲೆ : (ಕ). ೫. ಕಾಳಗದ ಒಂದು ವರಸೆ; ಯಂದ್ಧದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ತಂತ್ರ ; ಉಪಾಯಂ : ಸುಳಿದರೆಡಬಲ ಚಾರಿಯಲಿ ಚಾಪಳದ ಪಯ ಪಾಡಿನಲಿ (ಕುಮಾ.ಗ. ೬-೨೨) : ಕೇಣವಿಲ್ಲದೆ ಚಾರಿ ಚಳಕ ಚಾಳೆಯ ಚದುರ್ವಾಣಿ ಲಾಘವ ಪಂಥ ಪಾಡುಗಳನಱಿದು (ಕೃಮಿಥಾ. ೨೨-೬). ೬. [ಸಂಗೀತ] ವಾದ್ಯವನ್ನು ನುಡಿಸುವ ಒಂದು ಕ್ರಮಂ,–ಬಗೆ : ಬಹು ಲಯಭೇದದೊಳ್ ಗತಿಭೇದದೊಡಂ ಚಾರಿಭೇದ ದುರ್ವಹಿತ ತಗುಳ್ದ ಳಂಕರಣಭೇದದಮರ್ಕೆ ನಿವಿರ್ಕೆಯಿಂ . . . ಹೃದ್ಯವಾದ್ಯಮಂ ಬಹಳಿಕೆ ವೆತ್ತು ಬಿತ್ತರಿಸಿ ಬಾಜಿಸಿದರ್ (ಪುಷ್ಪಪು. ೦೨-೨೬). ೭. [ನಾಟ್ಯ] ನರ್ತನದಲ್ಲಿ ಒಂದು ರೀತಿ; ನೃತ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೆಜ್ಜೆ ಹಾಕುತ್ತಾ ಮುಂದೆ ಸಾಗುವಿಕೆ: “ಸುತ್ತುವಳೆಯಂ ತಿರುವು ಚಾರಿ ಬೈಸಿಕೆ ಪುಟವದೊತ್ತಿ ತೋಱುವ ಹಜ್ಜೆಯೆನಿಕ್ಕು” (ಮಂಗರಾ. ೨೫-೯) ; ಚರಣದ ಚಾರಿಯ ಚಲ್ಲಿಯ ಪರಿಕ್ರಮ ಕ್ರಮದ ಭಂಗಿಗಳ್ ನೆಗಟ್ಟೆಡೆಯೊಳ್ ಸುರವಂದಿಗಳಿಂ ಹೋಹೋಯಿರೆಯೆನಿಸಿ ದುದಾಟವಿಂತು ನೀಲಾಂಜನೆಯ (ಆದಿಪು. ೯-೩೯): ಚಾರಿಮೆಟ್ಟುವ ಭಂಗಿ ದೋರ್ವಲನಂ ಮನಂಗೊಳೆ . . . ಮುರಾರಿ ಕೈಪಱಿಗಾಡಿದಂ (ಜಗಮಿ. ೩-೫೨) ; ನಿಲವಿವು ಗತಿಗಳಿವಾಸನಕುಲವಿವು, ಚಾರಿಗಳಿವೆಂದು ತಾನಭಿನಯಿಸುತ್ತ (ಕುಸುಮಾ. ೭-೬೨). [ಸಂ. ಚಾರೀ]

ಚಾರಿಗತಿ (ನಾ). [ನಾಟ್ಯ] ನರ್ತನದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಗತಿ : ಚಾರಿಗತಿಯಲಿ ನಡೆವನೊಡನೊಡನೆ ಹೊಡೆಯುವವನು (ಧಾಕನಾ. ೦೦೬).

[ಚಾರಿ$_2$ + ಗತಿ]

ಚಾರಿಟೆ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ ; ಪಾರಿವಾಳದ ಕೂಗು : ಪಾರಿವಾಳದ ಪಕ್ಕಿ ಮದನಕ್ಕೆಯೊಳು ತನ್ನ ನಾರಿಗಿದಿರು ನಡೆದಾಡಿ ಗೂರುಳು ಗುಕುಗುಕು ಗುಟುಗುಟು ಗುಱುಗುಱು ಚಾರಿಟೆಯೆಂದುವಲ್ಲಲ್ಲಿ (ಧರಜ. ೦೫-೩೨).

ಚಾರಿತ್ರ (ನಾ). ಶೀಲ; ನಡತೆ ; ಆಚಾರ : “ಚರಿತಂ ರೀತಿ ಚಾರಿತ್ರಮೆನೆ . . . ಆಚಾರಕಕ್ಕು ನಾಮಂ” (ಮಂಗರಾ. ೭೪-೩); ತತ್ತ್ವಭೇದನೆ ಚಾರುತರ ಸುಜ್ಞಾನವದರಾಚರಣೆ ಚಾರಿತ್ರ (ಶಕುಥಾ. ೫-೨೦). [ಸಂ.]

ಚಾರಿತ್ರಂಗೆಡು (ಕ್ರಿ). ನಡತೆಗೆಡು ; ಶೀಲವನ್ನು ಬಿಡಂ : ಚಾರಿತ್ರಂಗೆಟ್ಟರನಾಟ್ಯಡಿಗಳೆವಂತೆ ಚಾರಿತ್ರಮುಳ್ಳರನೇಕಾಟ್ಯಡಿಗಳೆಯರ್ (ಧರ್ಮಾಮ್ರು. ೭-೪೩). [ಚಾರಿತ್ರ + ಕೆಡು$_1$]

ಚಾರಿತ್ರಕ (ನಾ). ಶೀಲ ; ಗುಣ : ಹೃದಯಕ್ಲೇಶವನು ಬಿಡು ತೊಡಸು ಚಾರಿತ್ರಕದ ಭೂಷಣವ (ತಿದ್ದುಸ್ಮೃ. ೨-೬೭). [ಸಂ.]

ಚಾರಿತ್ರಮೋಹ (ನಾ). = ಚಾರಿತ್ರಮೋಹನೀಯ : ಇರ್ತಱನಪ್ಪ ವೇದನೀಯಮುಮಂ ದರ್ಶನಮೋಹದೊಳಂ ಚಾರಿತ್ರಮೋಹದೊಳಂ ಯಥಾಕ್ರಮದಿಂ . . . ಸ್ತ್ರೀಪುನ್ನಪುಂಸವೇದಮೆನಿಸಿಯುಂ (ಸು ಕು ಮೂ. ೩-೩೯ ವ). [ಚಾರಿತ್ರ + ಮೋಹ]

ಚಾರಿತ್ರಮೋಹನೀಯ (ನಾ). [ಜೈನ] ಮೋಹನೀಯ ಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಆಚಾರವನ್ನು ದೂಷಿಸುವ ಒಂದು ಕರ್ಮವಿಧ : ದರ್ಶನ ಮೋಹನೀಯಂ ಚಾರಿತ್ರಮೋಹನೀಯಮೆಂದಿರ್ತೆಱನಕ್ಕುಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೨-೦೧ ವ). [ಚಾರಿತ್ರ + ಮೋಹನೀಯ]

ಚಾರಿತ್ರವಂತ (ನಾ). ಸದಾಚಾರಶೀಲ. ‘ಚಾರಿತ್ರವಂತಿಕೆ’ ಪರಾ.

[ಚಾರಿತ್ರ + – ವಂತ]

ಚಾರಿತ್ರವಂತಿಕೆ (ನಾ). ಒಳ್ಳೆಯ ಶೀಲವನ್ನು ಪಡೆದಿರುವಿಕೆ; ಸದಾಚಾರ ಶೀಲತೆ : ಇದ್ದ ಬಿದ್ದವರಲ್ಲಿ ಚಾರಿತ್ರವಂತಿಕೆಯಿಲ್ಲ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೩೩).

[ಚಾರಿತ್ರವಂತ + – ಇಕೆ]

ಚಾರಿತ್ರಾರಾಧನೆ (ನಾ). [ಜೈನ] ಸಮ್ಯಗ್ದರ್ಶನ, ಸಮ್ಯಗ್ಜ್ಞಾನ, ಸಮ್ಯಕ್ಚಾರಿತ್ರ ಎಂಬ ರತ್ನತ್ರಯಂದಲ್ಲಿ ಮೂರನೆಯದು ; ಒಳ್ಳೆಯ ಚಾರಿತ್ರವನ್ನು ಅನುಸರಿಸುವಿಕೆ : ಪಾಪಕ್ರಿಯೆಯಿಂ ನಿವೃತ್ತಿಮಾಡಿ ಶುಭ ಪರಿಣಾಮಮುಮಂ ತನ್ನೊಳ್ ನಿಱಿಸುವುದು ಚಾರಿತ್ರಾರಾಧನೆ (ಜೀವಸಂ. ೩-೮ ವ). [ಚಾರಿತ್ರ + ಆರಾಧನೆ]

ಚಾರಿತ್ರಿಕ (ಗು). ಚರಿತ್ರೆಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ; ಐತಿಹಾಸಿಕವಾದ: ಚಾರಿತ್ರಿಕಾಧಾರಗಳೇನೂ ಇಲ್ಲವಾದರೂ ಹಾಗೆ ಇದ್ದಿತ್ತು ಎಂಬುದನ್ನು ಊಹಿಸುವುದು ಕಷ್ಟವೇನೂ ಅಲ್ಲ (ಸಪತಿ. v. ಪ್ರಸ್ತಾವನೆ). [ಸಂ.]

ಚಾರಿತ್ರ್ಯ (ನಾ). = ಚಾರಿತ್ರ : ಚಾರಿತ್ರ್ಯವಿಲ್ಲದ ಚಾರುತ್ವವೇತಕೆ ಬರಿಯ ಚತುರುತ್ವವೆ ಸಾಕೆ (ಇಂದಾಶ. ೧೭೮-೭೯). [ಸಂ.]

ಚಾರಿವರಿ$_1$ (ಕ್ರಿ). ೧. ಸಂಚನ್ನು ನೋಡಿ ನುಗ್ಗು : ಯುಕ್ತಿಯಿಂದ ಮುಂದೆ ಸರಿ; ಯುಕ್ತಿಯಿಂದ ಮುಂದೆ ಸಾಗು: ನೃಪನೊಡಹುಟ್ಟಿದನ ಹೊಯ್ದುರುಣಜಲದಲಿ ಚಟ್ಟಿಱಿದು ರಿಪು ಚಾರಿವರಿದನು ಕಳನ ಚೌಕದಲಿ (ಕುಮಾ.ಶ. ೨೦-೨) : ಹಱಿದು ತೇಜಿಯ ಥಟ್ಟನುಬರಕುಱುಬಿ ರಕ್ಕಸ ಭಟರ ಬೀದಿಯ ತೆಱಹ ತಪ್ಪಿಸಿ ಚಾರಿವರಿದೊಡಹೊಕ್ಕರಗಲದಲಿ (ತೊರವೆ. ೬-೦೦-೦೫) : ಅರಿಯುರೆನಿಪ ರಾಯರ ಫೌಜಿನೊಳು ಚಾರಿವರಿದಾಡಿದನಾ ಸುಭಟ (ನೇಮಿಸಂ. ೧೨-೮೦) : ರಸಿಕಜನದಕ್ಷಿಗಳಂ ಚಾರಿವರಿದಾಡಿಸಿದಳೆಚ್ಚರಿ ತದಂಗಮನನಂಗನಿರೆ ಪಿಂಗಡೆಯೊಳ್ (ರಾಜಶೇ. ೧೨-೮೯). ೨. ಸುತ್ತುವರಿ ; ಆವರಿಸು; ಆಕ್ರಮಿಸಂ: ದನುಜನಾಯಕರಾಳಿಗೊಂಡರು ಚಾರಿವರಿದರು ಸಿಂಗಣೀಕರನು (ಕಾಶಿರಾ. ೧೭-೪೫): ಅಕ್ಕತುಳ ವೀರರ್ಕಳಂ ಚಾರಿವರಿದೆಂಟುದಿಕ್ಕಿನೊಳ್ (ರುಕ್ಮಾಂಗ. ೦೩-೫೪) : ಘೋರತರ ದಂಡಮಂ ಒಡಿದಿರ್ದು ಕರ್ಬುರ ಶರೀರದಿಂ ಭೀಕರಾಕ್ಷಿಗಳಿಂದಳಂತಕಂ ಚಾರಿವರಿವನು ಜನರಂ (ತುರಂಗ. ೮೬-೪). [ಚಾರಿ$_2$ + ವರಿ$_2$]

ಚಾರಿವರಿ$_2$ ‘ಚಾಲುವರಿ’ ನೋ.

ಚಾರಿವರಿ$_3$ (ನಾ). ಸಂಚನ್ನು ನೋಡಿ ನುಗ್ಗುವಿಕೆ. ‘ಚಾರಿವರಿವರಿ’ ಪರಾ. [< ಚಾರಿವರಿ$_1$]

ಚಾರಿವರಿಯಿಸು, ಚಾರಿವರಿಸು (ಕ್ರಿ). ಯುಕ್ತಿಯಿಂದ ನಡೆಸಂ : ತಾರಕನ ಸುತರುಳಿದ ಧೊರೆಗಳೊಳು ತೇರ್ಗಳಂ ಚಾರಿವರಿಯಿಸಿ ಕಾದುತಿರೆ (ವೀರ್ಯಪು. ೨-೦೧-೧೮). **ಚಾರಿವರಿಸು** : ಒಬ್ಬೊಬ್ಬರೆಯ್ತಂದು ಸಸಿನೆ ಸರಳಿನ ಮಳೆಯ ಕರೆಯಲು ನಸುನಗುತ ಕಡಿದಲ್ಲವನು ಮಗುಳೆಸೆದು ರಣದಲಿ ಚಾರಿವರಿಸಿದನಮಿತ ಸಾಹಸದಿ (ಕೋಗಯು. ೨೫-೨೬).

[ಚಾರಿವರಿ$_1$ + – ಇಸು$_3$]

ಚಾರಿವರಿವರಿ (ಕ್ರಿ). = ಚಾರಿವರಿ$_1$: ಅನಿತು ಚಾತುರ್ಬಲವನಾಗಳೊರ್ವನೆ ಚಾರಿವರಿವರಿದು . . . ಕೊಲ್ವುದುಂ ಕಂಡು (ಜೈಮಿಥಾ. ೮-೨೯).

[ಚಾರಿವರಿ$_3$ + ವರಿ$_2$]

ಚಾರಿವರಿಸು ‘ಚಾರಿವರಿಯಿಸಂ’ ನೋ.

ಚಾರಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಅರೆ ; ರುಬ್ಬು ; ಮರ್ದಿಸಂ : ಅಸುವೆಯ ಕಲ್ಗಳಂ ತೊಳೆದು ಚಂದನಮಂ ಪನಿನೀರ್ಗಳಿಂದೆ ಚಾ [ಪಾಠಾಂ. ಸಾ]ರಿಸಿ (೧ರಿಕ. ೨-೮೯). ೨. ಉಜ್ಜು ಅಥವಾ ಅರೆದಂ ಮಿಶ್ರಮಾಡಂ ; ಕೂಡಿಸು : ಏರಂಡತೈಲದೊಳ್ ಸುರವಾರುಣಿಯಂ ಕಲಸಿ ತಾಮ್ರಪಾತ್ರೆಯೊಳಧಿಕಂ ಚಾ[ಪಾಠಾಂ. ಬಾ]ರಿಸಿ ಪೂಸುತಿರೆ (ಲೋಕೋಪ. ೯-೧೪೦); ನೀರೊಳಗರೆವುದು ಸೌತೆಯ ಬೇರಂ ಬೀಜಮುಮನಲ್ಲಿ ಬೆಲ್ಲಮನಿನಿತಂ ಚಾರಿಸಿ ಕುಡುವುದು (ಅಶ್ವಶಾ. ೧೧-೨೬) : ಹೆತ್ತ ತುಪ್ಪವ ತೆಗೆದು ಚಾರಿಸಿದ ನಿಂಬೆಹುಳಿಯೊಗ್ಗೆ ಸುಣ್ಣವ ಕದಡಿ (ಸೂಪಶಾ. ೨-೦೯). ೩. ಚಾತುರ್ಯದಿಂದ ನಡೆಸಂ ; ಜಾಣತನದಿಂದ ನೆರವೇರಿಸು : ಚಾ[ಪಾಠಾಂ. ಬಾ] ರಿಸಿ ಬಾಣಾಗಮುಮುಮಂ ಕಾರಂಗೆಯ್ದಂತೆ ಕಾಲದಂತಕನನೆ ಪೋಲ್ತು . . . ಪೊಯ್ದು ಕೊಂದರ್

ವಲರುಂ (ಶಂಶಭಾ. ೧೦-೮೩); "ಕತ್ತಿಗಳನ್ನು ಝಳಪಿಸಿ" (ಪಹದೀ. ೩೩೮): ಇನ್ನದಱ ಪೊಜಗಗ್ಗಳಿಕೆಯೆನಿಪತಿವಿಷಮ ಮನದಱಿವಿಷಮದುಷ್ಕರಮೆಂಬ ಮಷ್ಕರಮುಂ ಎಳೆಯೊಳೊರ್ವನೆ ಚಾರಿಸಲ್ ಬಲ್ಲಂ (ಎಕ. II, ೧೩೩-೮೩; ೫೮೨). [ಚಾರಣ + – ಇಸು₃]

ಚಾರು (ಗು). ೧. ಚೆಲುವಾದ; ಸುಂದರವಾದ; ಆಹ್ಲಾದಕರವಾದ: ಚಾರು ರೂಪಧಾಸಕ ಸತಿಯೇ (ಭಂಡೋಬು. ೬. ೦-೨೬): ಸುಳಿವುದಲ್ಲಿ ಚಾರು ಸಮೀರಂ (ಜಗವಿ. ೨-೨೫); ಚಾರು ಕಂಗಳ ಮುಚ್ಚಿ ಮೆಱೆದಿವ ನಾರಿಕೇಳಗಳು (ಜೀವಂತ. ೧೬-೧೧). ೨. ಉತ್ತಮವಾದ; ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ: 'ಚಾರುಚರಿತ್ರ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಚಾರುಕಲ್ಯಾಣ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ತಾಳ ಪ್ರಭೇದಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ಬಳಿಕ ಧ್ರುವ . . . ಏಕಮೆಂಬ ಸಪ್ತತಾಳ ಭೇದಂಗಳಂ ಅವುಗಳೊಳು ಚಂಚತ್ಪುಟ . . . ಚಾರುಕಲ್ಯಾಣ . . . ಜಯಾಳವೆಂಬಿವು ಮೊದಲಾದ ನೂಱೆಱು ತಾಳಂಗಳುಂ (ವಿವೇಕ. ೨೩೮). [ಚಾರು + ಕಲ್ಯಾಣ]

ಚಾರುಕೇಶಿ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ಒಂದು ರಾಗದ ಹೆಸರು: ಚಾರುಕೇಶಿ– ಜನಕರಾಗ ಶಿಣೇ ಬಾಣಚಕ್ರದ ಎರಡನೇ ರಾಗ ಮೇಳಸಂಖ್ಯೆ ೨೬ . . . ಈ ರಾಗದ ಪೂರ್ವಾಂಗ ಶಂಕರಾಭರಣ, ಉತ್ತರಾಂಗ ತೋಡಿ (ಸಂಗೀಡಂ. ೦೬೪). [ಸಂ. ಚಾರುಕೇಶೀ]

ಚಾರುಗಣ್ಣು (ನಾ). ಹಿತಕರವಾದ ದೃಷ್ಟಿ: ಚಾರುಗಣ್ಣಿನಿಂದ ಮಾಳೂನನ್ನು ನೋಡಿ, ಮುಂಗೈ ತಗುಲಿಸಿ ಕಿವಿದನಿಯಲ್ಲಿ ಕೇಳಿದನು (ಪವನ. ೦೩). [ಚಾರು + ಕಣ್ಣು (<ಕಣ್)]

ಚಾರುಗಾತ್ರ (ನಾ). ೧. ಚೆಲುವಾದ ದೇಹ: ಚಾರುಗಾತ್ರದ ಸುಪ್ರಸನ್ನ ಮುಖಾರವಿಂದದ . . . ಸಾರ ಸೌಭಾಗ್ಯದಲಿ ಬಲದೈತ್ಯಾರಿಗಳು ರಂಜಿಸಿದರಾ ಜನನಿವಹಮಧ್ಯದಲಿ (ನಿಭಾಗ. ೦೦-೦೬-೩೦). ೨. ಚೆಲುವಾದ ದೇಹವುಳ್ಳವನು: ಘನವಿರಾಟ್ಚಾರುಗಾತ್ರ ಕೃತವಿಷ್ಣು ಕಮಳಜ ತುರಾಷಾಟ್ಚಕಿತ ಚಂಚಲಿತ ತಾಂಡವಾಡಂಬರ ದಿಗಂಬರಾಂಬರ ಕುಂತಲ (ಉದ್ಭದೀ. ೬-೩೨). [ಚಾರು + ಗಾತ್ರ]

ಚಾರುಚರಿತ್ರ (ನಾ). ೧. ಒಳ್ಳೆಯ ನಡತೆ; ಸದಾಚಾರ: ಒಡಲುಂ ಚಾರುಚರಿತ್ರದೊಳ್ ಧನಮುನಿಷ್ಟಾಪೂರ್ತದೊಳ್ ಸತ್ಯಮುಂ ನುಡಿಯೊಳ್ . . . ತಾಳ್ದಿದಂ (ಲೋಕೋಪ. ೧-೦೮ ಪೀಠಿಕೆ): ಚಾರುಚರಿತ್ರ ತೀರ್ಥಜಲದಿಂದಘಕರ್ದಮಮಂ ಕಲಿಲ್ಚಿ (ಶಂರಾಮಾ. ೦-೦೪). ೨. ಒಳ್ಳೆಯ ನಡತೆಯುಳ್ಳವನು; ಸದಾಚಾರಿ: ಚಾರುಚರಿತ್ರನಪ್ಪುದು ಗುಣಾನ್ವಿತನಪ್ಪುದು (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೩-೪೦). [ಚಾರು + ಚರಿತ್ರ]

ಚಾರುಚೋಪಿ (ನಾ). ಚೂರು ಚೂರು (?): ಸ್ವರ್ಗ ನಿರ್ಗವೆಂಬಥಾನು ಚಾರುಚೋಪಿ ಮಾಡಿದೇನು ಅಗ್ಗ ಮಾಡಿದೇನು ನಾಲ್ಕು ಪದಗಳೆಂಬವಾ ನುಗ್ಗು ಮಾಡಿ ಕಳೆದೆ ನಾನು ದಶಾವಾಯುವೆಂಬರಾ (ಚಿದಾವ. ೧೪೪-೦೩). [?]

ಚಾರುತರ (ಗು). ೧. ಹೆಚ್ಚು ಚೆಲುವಾದ; ಹೆಚ್ಚು ಸುಂದರವಾದ: ಚಾರುತರಾಪ್ಸರಸ್ತ್ರೀವಂದ್ಯೆಯಹ ರಂಭೆ (ಬಸಪು. ೪೦-೩): ಪೊಗಳೆ ಕಿಸರ್ಮಲ್ಲಿಗೆಯೆನಲ್ಪುವರೆಗೆ ಚಾರುತರಮಪ್ಪ ನಾಮಮಕ್ಕುಂ (ಕವಿಶ್ರೀಕೃ. ೧೨); ಜನರಲ್ಲ ಚಾರುತರ ಬೋಧೆಯ ನೀಡುವರು (ಸಿದ್ಧಪು. ೮೦-೮). ೨. ಉತ್ತಮವಾದ; ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ: ಚಾರುತರ ಯುಷ್ಮ ವಿದ್ಯಾಪಾರಗರ ರವಷಗಳಿಂ . . . ನೆಗಬ್ದುದಾಸುಕಿಥಿಾಮಂ (ಶಂಪಭಾ. ೬-೩೪). (ನಾ). ೩. ಉತ್ತಮವಾದ ರೀತಿ: ಚಾರುತರದಲಿಕ್ಕೇರಿಯವರ ಬಲ ವಾರಿಧಿ ಮುತ್ತಿ ಮುಂದಲಿಸಿ (ಕಂನವಿ. ೦೪-೪೦). [ಸಂ.]

ಚಾರುತ್ವ (ನಾ). ಮನೋಹರತೆ; ಸುಂದರತೆ: ನಿಶಾಂತಸ್ಪಾರ ಚಾರುತ್ವಮಾಗಿಯುಂ ಅನಿಶಾಂತ ಸ್ಪಾರ ಚಾರುತ್ವಮುಂ . . . ಎನಿಸಿ (ಚಂದ್ರಪು. ೧೦-೦೬ ವ); ತತ್ಪಂಕಜಾಕರ ಚಾರುತ್ವಕೆ ಮೆಚ್ಚಿ ತೂಗೆ ಶಿರವಂ (ರಾಜಶೇ. ೨-೬೩): ಚಾರಿತ್ರ್ಯವಿಲ್ಲದ ಚಾರುತ್ವವೇತಕೆ ಬರಿಯ ಚತುರತ್ವವೆ ಸಾಕೆ (ಕಂಚಾಪ. ೦೬೮-೬೮); ರಚನೆಯಿಂದಲೂ ಪ್ರಸಾದದಿಂದಲೂ ಚಾರುತ್ವದಿಂದಲೂ ತುಂಬಿಕೊಂಡಿರುವ ಶಬ್ದಗಳನ್ನೇ ಕಾವ್ಯದಲ್ಲಿ ಸೇರಿಸಬೇಕು (ಭಾರಮಿ. ೬೬). [ಸಂ.]

ಚಾರುರೂಪ (ನಾ). ಮನೋಹರವಾದ ರೂಪು; ರಮಣೀಯವಾದ ಆಕೃತಿ: ಈ ಚಾರುರೂಪ ಲಲಿತ ವನೇಚರಿಯರನೀ ಕುರೂಪರೊಳ್ ಕೂಡಿ (ಪುಷ್ಪಕೃ. ೩-೪೦). [ಚಾರು+ ರೂಪ]

ಚಾರುರೂಪಿಣಿ (ನಾ). ಸುಂದರವಾದ ರೂಪವುಳ್ಳವಳು; ಸುಂದರಿ: ಇಂದೆನಿತು ಚಾರುರೂಪಿಣಿಯಾಗಿ ತೋರುತಿಹೆ ನೀನೆನಗೆ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೬೪-೨೦೭). [ಸಂ. ಚಾರುರೂಪಿಣೀ]

ಚಾರುವೃತ್ತ (ನಾ). ೧. ಮನೋಹರವಾದ ವರ್ತುಲಾಕಾರವುಳ್ಳದು. ೨. ಮನೋಹರವಾದ ನಡತೆಯುಳ್ಳವನು. ೧, ೨: ಮಂಜುಮಹಿಮಾಸ್ಪದಂ ಚಾರುವೃತ್ತಂ ಕಲಾಪುಂಜಂ . . . ರಾಜನೆನ್ನ ಪೋಲಾದೊಡಂ (ಕ್ಷಮಿಭಾ. ೨೮-೬೨). [ಚಾರು + ವೃತ್ತ]

ಚಾರುಹಾಸ (ನಾ). ಮೋಹಕವಾದ ನಗು; ಮನೋಹರವಾದ ನಗು: ಚಾರುಹಾಸನಿವಾಸನಾಡಿದನಾಡಿದಂ ಸುಭಗಂ (ಜಗವಿ. ೩-೫೩). [ಚಾರು + ಹಾಸ]

ಚಾರುಹಾಸಿನಿ (ನಾ). ಮೋಹಕವಾದ ನಗೆಯುಳ್ಳವಳು: ಒಡಂಬಟ್ಟು ಚಾರುಹಾಸಿನಿ ನಿಜನಿವಾಸಕ್ಕೆ ಪೋದಳ್. (ಗದಾಯು. ೨-೦೦ ವ). [ಸಂ. ಚಾರುಹಾಸಿನೀ]

ಚಾಳೆ (ನಾ). (ಕಥಾ) ಹಲಸಿನ ತೊಳೆ ತೆಗೆದು ಉಳಿದ ಭಾಗ; ಸೋಲೆ; ಸೆಡೆ. [?]

ಚಾರ್ಕಲ (ನಾ). ನಕ್ಷತ್ರ; ಚುಕ್ಕೆ; ತಾರೆ: ತಂಗೀಯು ಕರೆಯೆಂದ್ರ ಸಂಜೆಯಾಯಿತೆಂದ ಬಂಗಾರದ ಕೊರಳ ಮಡದೀಯು ಕರೆಯೆಂದ್ರ ಚಾರ್ಕಲದ ಬೆಳಕು ಹಗಲೆಂದ (ಹಳ್ಳಿಯು. ೦೬೩): ಚಾರ್ಕಲಕ್ಕೆ ಎಂದಾದರೂ ಚಂದ್ರಮನ ಸೊಬಗು ಬಂದೀತೆ? (ರೂಪ). [?]

ಚಾರ್ಖಾನೆ (ನಾ). ಚಚ್ಚೌಕವಾದ ಮನೆ; ಚಚ್ಚೌಕ; ಪೊಪ್ಪಳಿ: (೬). **ಚಾರ್ಖಾನೆಸೀರೆ** = ಚಚ್ಚೌಕವಾದ ಮನೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಸೀರೆ; ಚೌಕಡಿಸೀರೆ: (೬). [←ಪಾರ. ಹಿಂ. ಚಾರ್‌ಖಾನಾ; ಮರಾ. ಚಾರಖಣೀ]

ಚಾರ್ಚಿಕ್ಯ (ನಾ). ೧. ಗಂಧ ಮೊದಲಾದ ಸುಗಂಧದ್ರವ್ಯಗಳನ್ನು ಶರೀರಕ್ಕೆ ಲೇಪಿಸುವುದು; ಸುಗಂಧದ್ರವ್ಯಗಳನ್ನು ಮೈಗೆ ಲೇಪಿಸಿಕೊಳ್ಳುವಿಕೆ. ೨. ಅಂಗರಾಗದ ಹಿಟ್ಟು–ಹುಡಿ; ಬುಕ್ಕಿಹಿಟ್ಟು: "ಚರ್ಚಾ, ಚಾರ್ಚಿಕ್ಯಂ, ಸ್ಥಾಸಕಃ – ೩ ಕುಂಕುಮ ಮುಂತಾದ ಅಂಗರಾಗದ ಹಿಟ್ಟಿಗೆ ಹೆಸರು, ಮೈಮಿಂಚುವುದಿ, ಮೈಗುಜ್ಜುವ ಗಂಧವುದಿ, ಉದ್ವರ್ತನಚೂರ್ಣ, ಬುಕ್ಕಿಹಿಟ್ಟು" (ಸಿದ್ಧಾಂತ. ೦೬೮). [ಸಂ.]

ಚಾರ್ಜು, ಛಾರ್ಜು (ನಾ). ೧. ಪ್ರಯಾಣದ ವೆಚ್ಚ, – ಖರ್ಚು; ಪ್ರವಾಸದ ಟಿಕೆಟ್ಟು ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಬೆಲೆ: ಹೋಗಿ ಬರುವ ಚಾರ್ಜು ಕೊಟ್ಟೇ ಕಳುಹಿದ್ದೆ (ಹುಚ್ಚುಹು. ೫೫). ೨. ಹೊಣೆ; ಅಧಿಕಾರ; ವಶ: ಯಾವುದಾದರೂ ಒಂದು ಕೋರ್ಟಿನ ಚಾರ್ಜಿಗೆ ನೇಮಿಸತಕ್ಕದ್ದು (ಗ್ರಾಮಾಕ. ೦೦): ಕಿಟ್ಟಿ ಹೊಸ ದಪ್ತರಿನ ಚಾರ್ಜು ತೆಗೆದುಕೊಂಡಿರಲಿಲ್ಲ (ಗಂಪಾಯ. ೨೨); ಚಾವಡಿಯ "ಛಾರ್ಜು" ಒಲೆಕಾರನ ಕಡೆಗೆ ಇರುವುದು (ಗಾಳಿಗ. ೩). **ಛಾರ್ಜು**: ೧. ಮೈಸೂರಿಗೆ ಹನ್ನೆರಡಾಣೆ ಛಾರ್ಜು (ವನ್ನಕ. ೨೬). [←ಇಂ. Charge].

ಚಾರ್ಮಣ (ಗು). ೧. ಚರ್ಮದ ಆವರಣವುಳ್ಳ. (ನಾ). ೨. ಚರ್ಮಗಳ ರಾಶಿ; ತೊಗಲಿನ ಸಮೂಹ. ೩. ಗುರಾಣಿಗಳ ಸಮೂಹ. [ಸಂ.]

ಚಾರ್ವಕ (ನಾ). = ಚಾರ್ವಾಕ ೧ : ವಾಗ್ಬಲದ ಪೊಡವೃ್ರ್ವ ವೇಡ ಗಡ ಚಾರ್ವ್ರಕ ಚಾರ್ವ್ರಕ ನಿಮ್ಮ ದರ್ಪ್ರಮಂ ಸಲಿಪನೆ ಗೋಪನನ್ನಿ ಮುನಿಪುಂಗವನೆಂಬ ಮದಾನ್ಧ ಸಿನ್ಧುರಂ (ಎಕ: II, ೬೯-೪೦ ; ಸು. 1100). [<ಸಂ. ಚಾರ್ವಾಕ]

ಚಾರ್ವರಿ 'ಚಾಲಂವರಿ' ನೋ.

ಚಾರ್ವಾಕ (ನಾ). ೧. ನಿರೀಶ್ವರವಾದಿ ; ದೇವರ ಅಸ್ತಿತ್ವದಲ್ಲಿ ನಂಬಿಕೆಯಿಲ್ಲದವನಂ ; ನಾಸ್ತಿಕ : "ಲೋಕಾಯತಿಕಃ, ಚಾರ್ವಾಕಃ – ಈ ೨ ಚಾರ್ವಾಕನು" (ನಾಚಿಠಾ. ೦೨೬): ಎಲೆ ಚಾರ್ವಾಕ ನಿನಗಿದು ಕೇಳುಪೊಡೆ ಪವಣಲ್ಲ (ಬಸಪು. ೪೯-೨೩): ಸಂಪನ್ನ ತನುವೇ ಆತ್ಮನೆಂಬರು ಕೆಲರು ವಾದಿಗಳು ಕೆಲಕೆಲರು ಚಾರ್ವಾಕರು (ಅಮೃತ. ೩-೫೭). ೨. ಆರು ನಾಸ್ತಿಕ ದರ್ಶನಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಈ ಮೂಲ ತತ್ತ್ವಾನ್ವೇಷಣ ರೂಪದಲ್ಲಿ ಚಾರ್ವಾಕ, ವೈಭಾಷಿಕ . . . ಆರು ನಾಸ್ತಿಕದರ್ಶನಗಳೂ . . . ಆವಿರ್ಭವಿಸಿರುತ್ತವೆ (ಭಾರದ. ೨೨೯). [ಸಂ.]

ಚಾರ್ವಾಕತೆ (ನಾ). ನಾಸ್ತಿಕತೆ ; ನಿರೀಶ್ವರವಾದ : ಈ ಚಾರ್ವಾಕತೆಯೆ ಒಂದು ಕ್ಷಣ ಅವನಿಗೆ ಮೋಜಾಗಿ ಕಂಡಿತ್ತು (ಸಮುಜೀ. ೬೮೩) [ಸಂ. ಚಾರ್ವಾಕತಾ]

ಚಾರ್ವಾಕದರ್ಶನ (ನಾ). ನಿರೀಶ್ವರವಾದವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವ ದರ್ಶನ; ನಾಸ್ತಿಕತ್ವವನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಶಾಸ್ತ್ರ : ದರ್ಶನಗಳಿಗೆಲ್ಲ ಮೊದಲನೆಯದಾಗಿಯೂ, ಸರ್ವದರ್ಶನ ಪ್ರತಿಕಕ್ಷಿಯಾಗಿಯೂ ಇರುವ ದರ್ಶನವು ಚಾರ್ವಾಕದರ್ಶನವು (ಹಿಂದಸಾ. ೮೦). [ಚಾರ್ವಾಕ + ದರ್ಶನ]

ಚಾರ್ವಾಕಮತ (ನಾ). = ಚಾರ್ವಾಕದರ್ಶನ : ಕೃತಕದ್ವಿಜಂ ಚಾರ್ವಾಕಮತಾವಲಂಬಿಯಾಗಿ . . . ಮಹೀಪಾಲನೊಳ್ ಸಹಸ್ರಜಿಹ್ವನಪ್ಪ ನಾಗರಾಜನನೆ ಪೋಲ್ತು ನುಡಿಯೆ (ಶಾಂತಿಪು. ೮-೧೨೬ ವ) [ಚಾರ್ವಾಕ + ಮತ]

ಚಾರ್ವಾಕವಾದ (ನಾ). ನಿರೀಶ್ವರವಾದ: ನಾಸ್ತಿಕವಾದ: ಅವನ ವಿಚಾರವಾದವೆಲ್ಲ ವಾದಸರಣಿಯೆಲ್ಲ ಚಾರ್ವಾಕವಾದ, ಚಾರ್ವಾಕವಾದಸರಣಿ (ಭಾರದ. ೦೦೨). [ಚಾರ್ವಾಕ + ವಾದ]

ಚಾಲ್ 'ಚಾಲು' ನೋ.

ಚಾಲ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ : ಕಗ್ಗಲಿ ಚಾಲ ಮೂಲ ಕವಳಂ (ಯಾದವ. ೪-೫೨). [?]

ಚಾಲಕ, ಚಾಳಕ$_1$ (ನಾ). ೧. ನಡೆಯಿಸುವವನು; ನಿರ್ವಾಹಕ; ವ್ಯವಸ್ಥಾಪಕ : ಬ್ಯಾಂಕು ಸ್ಥಾಪನೆಯಾಗುವಾಗ . . . ಚಾಲಕರು 'ಬ್ಯಾಂಕ್ ರಿಜಿಷ್ಟರ್' ಮಾಡಿದ ಬಗ್ಗೆ ಪತ್ರಿಕೆಯನ್ನು ಹೊರಡಿಸುವರು (ಬ್ಯಾಂಕಕ್ಕೈ. ೧೦); ಈ ಉದ್ಯಮದ ಚಾಲಕರೆಂದರೆ ಸ್ವಯಂ ಶ್ಯಾಮಲಾಲರು (ಕಾರಿಹಿಂ. ೧೪೮). ೨. ಸಾರಥಿ ; ಬಂಡಿ ಹೊಡೆಯುವವನು : ಜ್ಞಾನಾಂಬೆಯನ್ನು ಬಂಡಿಯಲ್ಲಿ ಕೂರಿಸಿ ಚಾಲಕನನ್ನು ಪನ್ನಂಪಳ್ಳಿಯ ಕಡೆ ಬಿಡಲು ಹೇಳಿದ (ಪ್ರತಾಪ. ೩೦). ೩. ಮದಿಸಿದ ಆನೆ. ೪. ಚಲನಶಕ್ತಿಯನ್ನು ನೀಡುವ ಯಂತ್ರ : ಈ ವಿಧಿಯನ್ನನುಸರಿಸಿ ವಿದ್ಯುತ್ಪ್ರವಾಹದಿಂದ ತಿರುಗುವ ಚಾಲಕಗಳನ್ನು (Motors) ಕಟ್ಟಿರುತ್ತಾರೆ (ಭಾತವಿ. ೩೩೭). **ಚಾಳಕ**$_1$: ೧. ಚಾಳಕನಿಲ್ಲದೂರು . . . ಸೊಬಗಿಲ್ಲದ ನಾರಿಯರೊಪ್ಪರಿರ್ವರೇ (ನೀತಿಸಾ. ೦೫೬): [ಸಂ.]

ಚಾಲತಿ, ಚಾಲ್ತಿ (ಗು). ೧. ವ್ಯವಹಾರದಲ್ಲಿರುವ ; ಚಲಾವಣೆಯಲ್ಲಿರುವ ; ಬಳಕೆಯಲ್ಲಿರುವ : ಅಲ್ಲಿಯ ಪ್ರಮುಖ ವ್ಯಾಪಾರಿಯು ಆ ಯಾವತ್ತು ಕಾಳನ್ನು . . . ಚಾಲತಿ ಬೆಲೆಗೆ ಸಾಟಿ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ (ದಾಲಶ್ರ. II, ೮೯೩); ಅದು ಸಾಧಾರಣ ಚಾಲತಿ ಶ್ರೇಣಿಯ ಆದರ್ಶ (ನಿಬಂಧ. II, ೧೮). (ನಾ). ೨. ಜನಬಳಕೆ; ವ್ಯವಹಾರ: ಬೆಂಕಿಪೆ . ಬಂದ ಮೇಲೆ ಚಕಮುಕಿ ಬೆಂಕಿ ಚಾಲತಿಯಲ್ಲಿಲ್ಲ (ಕೂ೧). ೩. ವಾದ್ಯಗಳ ವಾದನದ ರೀತಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಮೇಳದವರು ಅದಕ್ಕೆ ಪೆಟ್ಟು ಮೊದಲು 'ಮುಕ್ತಾಯ' ಕೊಟ್ಟು ಚಾಲತಿಯನ್ನು ಬಾರಿಸಿ ಮುಗಿಸುವರು (ಜಟ್ಕದೊ. ೧೩). **ಚಾಲ್ತಿ**: ೨. ಕೆಂಪು ಔಷಧಿ ಸವರಿದ ಕಡ್ಡಿಗಳೇ ಆಗ ಚಾಲ್ತಿ (ಕಂಗಪಿ. ೦೦೨) ; ಕತ್ತಿ ಏರುವ, ಕೊಂಡ ಹಾಯುವ . . . ಸಂಪ್ರದಾಯ ಈ ಶತಮಾನದಲ್ಲಿಯೂ ಎಲ್ಲ ಕಡೆಯೂ ಚಾಲ್ತಿಯಲ್ಲಿದೆ (ನಂಜುಂಡ. ೧೩೪) : ರಂಜಣದಲ್ಲಿಯ . . . ನಾಣ್ಯ ಚಾಲ್ತಿಯಿಲ್ಲದೆ ಹಸರುಗಟ್ಟಿದ್ದವಂತೆ (ಗೀಜುಗ. ೩). [←ಮರಾ. ಚಾಲತೀ]

ಚಾಲತಿಠೇವಣಿ (ನಾ). = ಚಾಲತಿಠೇವು : ಅವನು ಸಿರಿವಂತನಾದ್ದರಿಂದ ಚಾಲತಿಠೇವಣಿಯಲ್ಲಿಯೇ ಬಹಳ ಹಣ ಇಟ್ಟಿದ್ದಾನೆ (ರೂ೧). [ಚಾಲತಿ + ಠೇವಣಿ]

ಚಾಲತಿಠೇವು (ನಾ). (ದಿನನಿತ್ಯದ ವ್ಯವಹಾರಕ್ಕೆ ಬಳಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ) ಬ್ಯಾಂಕು ಮೊದಲಾದುವುಗಳಲ್ಲಿ ಇಟ್ಟ ಹಣ: ಕರೆಂಟ್ ಡಿಪಾಸಿಟ್ಟು: ಬಳಕೆಯ ಇಡುಗಂಟ(ಚಾಲತಿಠೇವಿ)ನಲ್ಲಿಟ್ಟರೆ . . . ಈ ಖಾತೆಯ ಉಪಯೋಗವನ್ನು ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವರು (ಬ್ಯಾಂಕಕ್ಕೈ. ೧೭). [ಚಾಲತಿ + ಠೇವು]

ಚಾಲತಿದಪ್ತರ (ನಾ). ದಿನನಿತ್ಯದ ವ್ಯವಹಾರಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ ಲೆಕ್ಕಪತ್ರ,–ದಾಖಲೆ : (ಕ). [ಚಾಲತಿ + ದಪ್ತರ]

ಚಾಲತಿಭಂಡವಲ (ನಾ). ವ್ಯವಹಾರದಲ್ಲಿ ತೊಡಗಿಸುವ ಬಂಡವಾಳ : ಚಲಾವಣೆಯಲ್ಲಿರುವ ಹಣ : ಇದಕ್ಕೆಲ್ಲ ಬೇಕಾಗುವ ಚಾಲತಿಭಂಡವಲ (Working Capital)ವೂ ಬಹಳವಾಗಿದೆ (ದಾಲಶ್ರ. I, ೪೭೪). [ಚಾಲತಿ + ಭಂಡವಲ (<ಬಂಡವಲ)]

ಚಾಲತಿಮಾಲು (ನಾ). ಸದ್ಯ ಬಳಕೆಯಲ್ಲಿರುವ ಸರಕು : ಅವನಿರುವ ಅಂಗಡಿಯಲ್ಲಿ ಚಾಲತಿಮಾಲಿನ ದಾಸ್ತಾನೇ ಹತ್ತು ಲಕ್ಷ ರೂಪಾಯಿಗಳಷ್ಟಿರಬಹುದಂತೆ (ಜಾರುದಾ. ೬೬). [ಚಾಲತಿ + ಮಾಲು$_4$]

ಚಾಲತಿಸಾಲು, ಚಾಲ್ತಿಸಾಲು (ನಾ). ನಡೆಯುತ್ತಿರುವ ವರ್ಷ : ಕಂದಾಯದ ಬಾಕಿಗೋಸ್ಕರ ರೈತರು ಪಾವತಿ ಮಾಡುವ ಹಣವನ್ನು ಮತ್ತು ಚಾಲತಿಸಾಲಿಗೆ ಕೊಟ್ಟ ಹಣವನ್ನು ಲೆಕ್ಕದಲ್ಲಿ ದಾಖಲ್ಮಾಡಿ . . . ದಸ್ಕತ್ತು ಮಾಡಬೇಕು (ಗ್ರಾಮೂಳ. ೭೦). **ಚಾಲ್ತಿಸಾಲು** : 'ಚಾಲ್ತಿಸಾಲಿ'ನ ಬಾಕಿಯನ್ನು ಗುದಸ್ತಬಾಕಿಯನ್ನೂ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಹಾಕಿ . . . ತಲೆ ಕೆಡಿಸುತ್ತಿದ್ದರು (ನನ್ನೂರು. ೧೫೩). [ಚಾಲತಿ + ಸಾಲು$_3$ (<ಸಾಲ್$_3$)]

ಚಾಲನ (ನಾ). ೧. ನಡೆಸುವಿಕೆ ; ಚಲಿಸುವಂತೆ ಮಾಡುವಿಕೆ : "ಚಾಲನ. ಪ್ರೇರಣ" (Actuation. ತಂಕನಿ). ೨. ಜರಡಿ ಮೂಲಕ ಸೋಸುವಿಕೆ. ೩. ಅಲ್ಲಾಡಿಸುವಿಕೆ. 'ಲಾಂಗೂಲಚಾಲನ' ಪರಾ. ೪. ಸಡಿಲಗೊಳಿಸುವಿಕೆ. [ಸಂ.]

ಚಾಲನಿ, ಚಾಳನಿ (ನಾ). ಸಾರಣಿಗೆ ; ಒಂದರಿ : ಜರಡಿ : "ಚಾಲ[ಜಾಠಾಂ. ೪]ನಿ ರಂಧ್ರ ಸಾರಣಿಗೆ" (ಮಂಗರಾ. ೬೨-೨೧). **ಚಾಳನಿ** : "ಚಾಳನಿಯೆನೆ ಶಾರಣಿಕಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೪೯-೨೭). [ಸಂ. ಚಾಲನೀ]

ಚಾಲನೆ (ನಾ). ಚಲನಶಕ್ತಿ ; ಪ್ರೇರಣೆ : ಅವರಿಗೆ ನಾವು ಚಾಲನೆ ಕೊಟ್ಟರೆ ಅವರಿಗೆ ಸರಿಯಾದ ದಾರಿ ಸಿಗಬಹುದು (ಆಸನಾ. ೧೭೫) : ಒಂದು ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಈ ಎಲ್ಲ ಚಾಲನೆ ಶೇಖರಿಸುವುದು ನರಹರಿ ಕುಸುಮಾರ ಪರಿಸರದಲ್ಲಿ (ಸಮುಜೀ. ೧೭, ಟಿಪ್ಪಣಿ) : ಇದಕ್ಕೆ ಹೆಚ್ಚಿನ ಚಾಲನೆಯನ್ನು ಕೊಡಬೇಕೆಂದು ಅವಳು ಅವನ ಹರಟೆಯ ಕೊನೆಗೆ ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದಳು (ರಂಗರೋ. ೩೪) [ಸಂ. ಚಾಲನ]

ಚಾಲವರಿ 'ಚಾಲುವರಿ' ನೋ.

ಚಾಲಾಕಿ, ಚಲಾಕಿ (ನಾ). ಚುರುಕುತನ; ಬುದ್ಧಿವಂತಿಕೆ: ಅಹಹಹಾ ನಿನ್ನ ಚಾಲಾಕೀನೇ (ರಂಗಪ. ೩೩೩). **ಚಲಾಕಿ:** ಅಂಗಡಿಗಳ ವೈವಿಧ್ಯ, ವ್ಯಾಪಾರದ ಚಲಾಕಿ, ಜನರ ಮಾತುಕತೆ ಅವನ ಪ್ರಬಂಧದಲ್ಲಿ ಮರುಧ್ವನಿಸುತ್ತವೆ (ಸ್ವಪ್ನಹೂ. ೦೦೦); ತಮ್ಮ ಮಾತಿನ ಚಲಾಕಿ ತೋರಿಸಿ, ತನಗೂ ವೇದಾಂತ ಸಾಕಷ್ಟು ತಿಳಿದಿದೆ ಅನ್ನುವುದೇನು ? (ಆಳಿನಿ. ೪೩).
[←ಪಾರ. ಚಾಲಾಕೀ; ಮರಾ. ಚಲಾಕೀ, ಚಲಾಖೀ]

ಚಾಲಾಕು, ಚಲಾಕು, ಚಾಲೂಕು, ಚಾಲೋಕು (ನಾ). ೧. ಚುರುಕು; ಚಾತುರ್ಯ; ಜಾಣತನ; ಚಾಕಚಕ್ಯತೆ : ವ್ಯಾಪಾರ ಮಾಡಲು ತುಂಬ ಚಾಲಾಕು ಬೇಕು (ಉಪ). ೨. ಚತುರನಾದ ವ್ಯಕ್ತಿ ; ಬುದ್ಧಿವಂತಿಕೆಯುಳ್ಳ ವ್ಯಕ್ತಿ: ನೀವು ಮಾತಿನಲ್ಲಿ ತುಂಬಾ ಚಾಲಾಕಿದ್ದೀರಿ(ಬದುಕು. ೦೩೩); ಅವನ್ನ ಹಿಡೀಬೇಕಾದರೆ ನಿಮಗಿಂತ ಚಾಲಾಕಾದವರು ಬರಬೇಕು (ಶಕಾರ. ೩೩): ಹುಡುಗಿ ಒಳ್ಳೇ ಚಾಲಾಕಾಗಿ ಭಾಗೀರಥಿಗೆ ಕಂಡಳು (ಧಾರಧಿ. ೦೬). **ಚಲಾಕು:** ೨. ಪಾರಜದಂತೆ ಚಲಾಕಾದ ಸಾಹೇಬರೂ ಕೂಡ, ಅಕಾಲ ಜಡತ್ವವನ್ನು ಪಡೆದಂತಾಗಿತ್ತು (ದೀಪಹ. II, ೩೭೪). **ಚಾಲೂಕು :** ೧. ಸ್ವರಸೃಷ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ಅವರಿಗೆ ಅಪಾರವಾದ ಚಾಲೂಕಿತ್ತು (ಸಂಗೀತ. ೨೬). **ಚಾಲೋಕು :** ೨. ಈಗಿನ ಕಾಲದ ಹುಡುಗಿಯರಂತೆ ಆಗಿನ ಕಾಲದವರು ಚಾಲೋಕೂ ಅಲ್ಲ (ಅಣಮಿ. ೬೦).
[←ಪಾರ. ಚಾಲಾಕ್; ಮರಾ. ಚಲಾಕ್, ಚಲಾಖ್]

ಚಾಲಿ$_1$ (ನಾ). [ನಾಟ್ಯ] ನೃತ್ಯದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಭಂಗಿ : ಅನುವಿನಿಂ ಚೌಷಷ್ಟಿ ಹಸ್ತ ಮುಪ್ಪತ್ತೆರಡು ಮಿಸುಪ ದೃಷ್ಟಿಗಳು ನಾಲ್ವತ್ತು ಮಂಡಲ ವಿನೂತನದ ಪನ್ನೆರಡು ಪ್ರಪಾಡು ಬಿರಿದೆನಿಸುವೈವತ್ತೊಂದು ಚಾಲಿಯಿಂದೆ . . . ನರ್ತನಂಗೆಯ್ಯುತಿರೆ (ಪಾಪೋಪು. ೦-೪೮). [<ಸಂ. ಚಾರೀ]

ಚಾಲಿ$_2$ (ನಾ). (?) : ಬನದಾಗ ಬಿತ್ತ್ಯಾದು ಬನದಾಗ ಬೆಳೆಯೂದು . . . ಬನದಾಗ ಚಾಲೀ ಎರಗೂವ ಬಿದುರೀನ ಬುಟ್ಟಿ ಭೂಮಾಕ ಬರಬೇಕ (ಮಲ್ಲಿಗೆ. ೬೦). [?]

ಚಾಲಿತ (ಗು). ೧. ಚಲಿಸುವಂತೆ ಮಾಡಿದ; ನಡೆಸಿದ. ೨. ಅಲುಗಿಸಿದ; ಬೀಸಿದ : ವಿಭವರಮೆಯ ಕಟಾಕ್ಷವೆಂಬಂತೆ ಭಾವಿನೀಚಾಲಿತ ಚಾರು ಚಾಮರಂ ಮುಂಬಿನೊಳಿಂಬುವಡೆಯೆ ಬಳಜಳಧಿಯೊಳ್ನೆಗೆದ ತರಂಗದಂತೆ ಸೂಸುವ ಸೀಗುರಿ ದೇಸಿವಡೆಯೆ (ರಾಜಶೇ. ೦೩-೭೦ ವ). [ಸಂ.]

ಚಾಲಿಸು, ಚಾಳವಿಸು, ಚಾಳಿಸು$_2$**, ಚಾಳೈಸು**$_1$ (ಕ್ರಿ). ೧. ಚಲಿಸುವಂತೆ ಮಾಡು ; ನಡೆಯಿಸು : ಮೂಲೆ ಮೂಲೆಯಲಿ ವಿದ್ಯುಲ್ಲಹರಿಯೊಂದು ಧೂಲಿಕಣ ಭೂಗೋಳ ರವಿಚಂದ್ರತಾರೆಗಳ ಚಾಲಿಪುದು ಬಿಡು ಕೊಡದೆ (ಮಂಕುತಿ. ೪೩). ೨. ಅಲ್ಲಾಡಿಸು; ಅಲುಗಿಸು: ಚಾಲಿಪ ಬಾಲವಾಗುರ್ವಿಪಾನನಂ . . . ಅರಲ್ದ ಮೊಗೆಸೆಯೆ ತರಕ್ಷುದಂಸಕಶಸಂವೃತವಿದುರ್ಗದು (ರಾಜಶೇ. ೩-೯೩). ೩. ಪಸರಿಸು ; ವಿಸ್ತರಿಸು ; ಹಬ್ಬು : ಏಳು ಪಾತಾಳ ಅಪ್ಪಬಗಲಕೆ ಚಾಲಿಸಿಹುದೆಂಬತ್ತೆಯೆರಡೇ ಕೋಟಿ ಪರಿಯಂತ ಕೇಳು ಕಾಭೂವಳಯ . . . ಚಾಲಿಸಿಹುದದಕರಸಯೆರಡೇ ಲಕ್ಷ ಲವಣಾಂಬು (ಸಂಭಪ. ೧೧-೭). **ಚಾಳವಿಸು:** ೪. ಹೆಚ್ಚುವಂತೆ ಮಾಡು ; ಅಧಿಕಗೊಳಿಸು : ಮೇಲೆ ಮೇಲಭಿಲಾಷೆ ಧೈರ್ಯವ ಚಾಳವಿಸೆ ಪರಿತೋಷಪೂರಣದೇಳುಮುಳುಗಾಯ್ತುತ್ತರಕೆ ನಸು ಬಾಗಿದಳು ಶಿರವ (ಕುಮಾ.ಅ. ೭-೦೦೩). ೫. ಚಲಿಸು; ನಡೆ; ಮುಂನುಗ್ಗು : ಚಾಳವಿಸಿದುದು ವಿಷಯ ಸೌಖ್ಯದ ಮೇಲೆ ಮನ (ನಿಭಾಗ. ೩-೩-೫). **ಚಾಳಿಸು**$_2$: ೧. "ಚಾಳಿಸು–ಚಾಪಲ್ಯೇ" (ಶಮದ). ೨. ಕೈಲ ಸುಂಕುಳವುಂ ಚಾಳಿಪ ಮಲ್ಲ ಜಟ್ಟಿಗಳಿಂ (ಕುಸುಮಾ. ೩-೮೭). ೫. ಚಾಳಿಸಬೇಡ ವಿಗ್ರಹಕೆ ವಿಕಳ ಬಲನಿವನು (ಕುಮಾ.ಕ. ೧೩-೫). ೬. ನಿವಾರಿಸು ; ಹೋಗಲಾಡಿಸು : ಪಾಲುಂನೇಟಿಲ ಪಣ್ಗಳನಾಲೋಚಿಸದಧಿಕವಾಗಿ ಕೊಂಡತಿವಿಷವುಂ ಚಾಳಿ[ಪಾಠಾಂ. ಲಿ]ಸುಗುಂ ನೆಲ್ಲಿಯಕಾಯ್ (ಖಮದ. ೨-೮೦). ೭. ಹಾಳು ಮಾಡು ; ಕಳೆ: ಬಂದೆ ರತಿಗೊಡದೆ ಈ ಪೊತ್ತ ಚಾಳಿಸಿದೆ (ಪ್ರಾಕಾ. ೯-೩೦). ೮. ಸುಳ್ಳು ಹೇಳಿ ನಂಬಿಸು ; ಠಕ್ಕಿಸು : ಅದಕಲ್ಲ ನೋಡೊಂದು ನೋಂಪಿಯೆಂದೆಮ್ಮನೊಪ್ಪದಿ ಚಾಳಿಸುವುದೊಂದು ಬಗೆಯ (ಭರಪ. ೬-೨೦). ೯. ಬಿಡು ; ತ್ಯಜಿಸು ; ದೂರಮಾಡು (?): ಬೇಡ ಚಾಳಿಸುವನಾನಾಡ ಚಾಳಿಸುವನ ಕೂಡೆ ಜಾಣ್ಮೆಯ ತೋರುವಂತೆ ನೋಡಣ್ಣ ನಿನ್ನ ತಮ್ಮಂದಿರಾಟವನೆಂದ (ಭರಪ. ೪೫-೯೮) ; ಮೇಲಾದೊಡವೆಯ ಸೆಳೆಕೊಂಡಾತನ ಚಾಳಿಸಿ ಬಿಡು ನೀ ಮಗಳೆ (ಕಂನವಿ. ೬-೦೫೬) ; ಬಾಲಕಂ ತೊದಲಿಸುತೆ ನುಡಿದರಾಮೋದಮಂ ತಾಳದುರೆ ತಮುತಮಗೆ ತಾತಮಾತೆಯರದಂ ಚಾಳಿಸುತೆ ಜರೆದಪರೆ (ಪರಶು. ೦-೨೧). **ಚಾಳೈಸು**$_1$: ೫. ತರುಗಳೊಳಡಗುತ್ತ ಕಡೆಗಣ್ಣಿನಲಿ ನೋಡುತ್ತ ತರಳೆ ಚಾಳೈಸಿದಳು (ನಿಭಾಗ. ೮-೦೦-೦೯). ೮. ಬಲ್ಲವೈ ನೀನಿಷ್ಟು ಜಾಣನೆಂಬುದ ಮಾತಿನಲ್ಲಿ ನಮ್ಮನು ಚಾಳೈಸದಿರು (ಭರಪ. ೪೮-೩೩). [ಚಾಲನ + – ಇಸು$_3$]

ಚಾಲು, ಚಾಲ್, ಚಾಲೂ, ಚಾಳಿ$_2$**, ಚಾಳು**$_2$ (ನಾ). ೧. ಚಲಿಸುವಿಕೆ ; ಚಲನೆ : (ಕ). ೨. ಆರಂಭ ; ತೊಡಗುವಿಕೆ : ಈ ಬಲವು ಕಾರನ್ನು ಹೊಸದಾಗಿ 'ಚಾಲು' ಮಾಡುವಾಗಲೋ (Starting) ಗುಡ್ಡದ ರಸ್ತೆಯಲ್ಲಿ ಹತ್ತುವಾಗ ಕಾರು ಕಡಿಮೆಯ ವೇಗದಲ್ಲಿ ಹೋಗುವಾಗಲೋ ಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ (ಶಿಲ್ಪನಾ. ೨೦೪). ೩. ನಡವಳಿಕೆ ; ವರ್ತನೆ ; ಸ್ವಭಾವ : ಈಗಲಾದರೂ ತಮ್ಮ ಚಾಲು ಬಿಡದೆ, ಮತ್ತೂ ಈ ಮೇಲೆ ಸರಕಾರದ ನಿಶಾನಿ ತಂದು, ನಮ್ಮ ಜನದ ಮೇಲೆ ಚಿಕ್ಕವುಟ್ಟ ಮಾತನಾಡಿದರು (ರಾಜೇಂದ್ರ. ೦೦೩). ೪. ಸಂಪ್ರದಾಯ ; ಪದ್ಧತಿ : ಗೌಡರು ಅಳಿಯತನಕ್ಕೆ ಅತ್ತೆಮನೆಗೆ ಹೋಗುತ್ತಿದ್ದಾಗಲೂ ಎರಡು ಮೂರು ದಿನಗಳು ಇದ್ದು ಬರುವುದೇ 'ಚಾಲಾ' ಗಿತ್ತು (ನನ್ನೂರು. ೦೨೭). ೫. ಚಲಾವಣೆ ; ಬಳಕೆ ; ಚಾಲ್ತಿ : ಕಟುವಿಲ್ಲದ ಎಮ್ಮೆಗೆ ಕೊಟ್ಟರು ಮೂಜುಹೊನ್ನುಗಳ ಎರಡು ಸವಕಲು ಒಂದು ಚಾಲ[ಪಾಠಾಂ. ಸಲ್ಲಲೆ]ಇಲ್ಲ (ಪುರಂದ. ೩-೨೭-೪). ೬. ಕಂದುರೆಯ ಹೆಜ್ಜೆ,–ನಡೆ : (ಕ). ೭. [ಸಂಗೀತ] ಹಾಡಿನ ಧಾಟಿ : ಇಂಗ್ಲಿಷ್ ಪದ್ಯಗಳನ್ನು ಹಿಂದುಸ್ತಾನಿ ಚಾಲುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಆಲಾಪ ಮಾಡಿ ಆ ನಂತರ ಭಾರತೀಯ ಗೀತೆಗಳನ್ನು . . . ರಾಗ ಎಳೆಯುವನು (ಗಾಳಿಪ. ೪೪); ಆಮೇಲೆ ಶಂಕರಾಭರಣ ರಾಗ ಏಕತಾಳದ 'ಚಾಲು' ಕುಣಿತವನ್ನೂ ಕುಣಿದ (ನನ್ನೂರು. ೩೦೮). **ಚಾಲ್ :** ೩. ಹಾಗೆ ಬಂದಂತಾವರ ಚಾಲ್ ಚಲನ್ ವಗ್ಯೆರೆ ನಡತೆಗಳನ್ನು ಇನ್ನೂ ಅವರ ಸಮ್ಮಂಧವಾಗಿ ತಿಳಿಯತಕ್ಕ ಸಂಗತಿಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ವಿಚಾರಿಸಿ ತಿಳಿದುಕೊಂಡು . . . ರಿಪೋರ್ಟ್ ಮಾಡತಕ್ಕದ್ದು (ಗ್ರಾಮಾಕ. ೪೭). **ಚಾಲೂ :** ೫. ಆಹಾರಧಾನ್ಯಗಳ ರೇಶನ್ನು ಚಾಲೂ ಆಗಿ . . . ಸಾಗಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿತ್ತು (ಪಾನಕ. ೬೧). **ಚಾಳಿ**$_2$: ೩. ಕೀಳುಜಾತಿಯ ಮನೆಯಲುಂಬುದು ಮೇಲೆ ತಂದೆಯ ತಲೆಯನರಿವುದು ಚಾಳಿಯೇ ಭಕ್ತರಿಗೆ ಭಕ್ತರ ಭಕ್ತಿ ಏತಬಿದು (ಬಸವು. ೨೮-೩೨); ಭಾವಶುದ್ಧಿಯಲೈವರನು ಸಂಭಾವಿಸುವೆನವರವರ ಚಿತ್ತದ ಭಾವವಱಿದುಪಚರಿಸುವೆನು ಚತುರತೆಯ ಚಾಳಿಯಲಿ (ಕುಮಾ.ಅ. ೧೫-೨೩) ; ಹೊತ್ತ ಚೋಹಕೆ ಚಾಳಿ[ಪಾಠಾಂ. ಜೋಹದಜಾಳಿ]ಲೇಸಾಯಿತ್ತು(ಕೂರರಾ ೪-೪-೪೦). ೮. ಚಟ; ಅಭ್ಯಾಸ; ಗೀಳು : ಆಳುತೇಳುತ ಬೆರಳು ಚಾಳಿ ಮಿಡುಕುವ ಬಾಯಿ ಮೇಳದೊಳು ತೊಡಕ ಬಿಡದವನ ಜವವದುವೆ ಹಾಳುಮನೆಯಂತೆ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೦೭೩) : ದೇವಲೋಕದವರಿಗೂ ಅಂಥ ಚಾಳಿ ತಪ್ಪಿದ್ದಲ್ಲ (ಕಲ್ಲೇಶಾ. ೦೮೭) : ಯಾವ ಮನೆಹಾಳು ನನಮಗ ಕಲಿಸಿದನೋ ಈ ಚಾಳೀನ (ಬೆಂಗಬ. ೬): ಹಿರಿಯಕ್ಕನ ಚಾಳಿ ಮನೆಮಂದಿಗೆಲ್ಲ (ಗಾದ). ೯. ಬಗೆ ; ರೀತಿ : ತಾಳಮೇಳದ ಗತಿಯ ಗಮಕದ ಕೀಲಣೆಯ ಕಾಲಾಟ ವಿಘಟಿಸಿ ಚಾಳಿಯಲಿ ತಬ್ಬಿಬ್ಬುವೋಗುತ

ಲಿರ್ದಳಾ ಮಾಯೆ (ಪ್ರಭುಲೀ. ೭-೨೬): ವನರುಹಾಕ್ಷನ ಧ್ಯಾನದಲಿ ಕೇಳಿನಕುಲೇಶ್ವರ ಸತಿಯರೀತನನನುವಜಾತು ಹೊದ್ದಿದರು ಹರಿಮೇಖಲೆಯ ಚಾ[ಪಾಠಾಂ. ಧಾ]ಳಿಯಲಿ (ತೊರಿರಾ. ೧-೫-೪೭). ೧೦. ಮಲ್ಲಯುದ್ಧದ ಒಂದು ವರಸೆ: ಭಾಳನೇತ್ರನ ವರದ ಗರುಡಿಯ ಚಾ[ಪಾಠಾಂ. ಜಾ]ಳಿಯನಿತುಂಟನಿತನಿವರಲಿ ಮೇಳವಿಸಿದನು (ತೊರಿರಾ. ೧-೦೨-೧): ಸೂಳುದೆಗದದ್ರಿಯುಲಿ ತರುಶಾಖಾಳಿಯಲಿ ಮುಪ್ಪಿಯಲಿ ಳಾಗಿನ ಚಾಳಿಯಲಿ ಮಂಡಿಯಲಿ ಕಾದಿದರು (ಅನಂರಾ. ೪-೧-೪೫). ಚಾಳು$_{2}$: ಲ. ತಾಳದ ಶ್ಯಾವದ ಲೋಲಭಕ್ತರಿಗೀವ ಚಾಳಿಹುದೀತಗೆ ಪಾಲಿಸಲೆಂತು (ಅಂಬಕ. ೧-೧೧೧).

ಚಾಳಿ ಬಿಡು=ಸ್ನೇಹ ಬಿಡು ; ಸಂಗ ಬಿಡು: ಇಷ್ಟು ಸಣ್ಣ ಮಾತಿಗಾಗಿ ಅಣ್ಣ ತಂಗಿಯರಲ್ಲಿ ವೈಮನಸ್ಸು ಹುಟ್ಟಿತು ; ಮೊದ ಮೊದಲು ಹುಡುಗರಂತೆ ಚಾಳಿ ಬಿಟ್ಟರು (ಭೂವಿಶಾ. ४೦). [←ಹಿಂ. ಮರಾ. ಚಾಲೂ]

ಚಾಲುಕ್ಯ, ಚಾಳುಕ್ಯ (ನಾ). ಕರ್ನಾಟಕದ ಒಂದು ಪ್ರಾಚೀನ ರಾಜವಂಶದ ಹೆಸರು: ಚಾಲುಕ್ಯರ ಶಿಲ್ಪದಲ್ಲಿ ನಾಗರ ಮತ್ತು ದ್ರಾವಿಡ ರೀತಿಗಳ ಮಿಳಿತವಿರುವುದರಿಂದ ಅದನ್ನೇ ವೇಸರವೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು(ಭಾರದ.೪೯೨). ಚಾಳುಕ್ಯ : ಕಾದಿಯೋಡಿದೊಡೆಟ್ಟಿದನಟ್ಟಿ ಮುಟ್ಟಿ ಪಿಡಿದಂ ಚಾಳುಕ್ಯ ಚಕ್ರೇಶ್ವರಂ(ಕಾವ್ಯಾವ. ೭೭); ಕದಂಬರು . . . ಚಾಳುಕ್ಯರು, ಹೊಯ್ಸಳರು– ಇವರ ಪ್ರೋತ್ಸಾಹದಿಂದ ಜೈನಧರ್ಮ ಹನ್ನೆರಡನೇ ಶತಮಾನದವರೆಗೆ ಬೆಳೆದು ಬೆಳಗಿತು (ಕಜಾಅ. ೭೯): ಚಾಳುಕ್ಯರ ಶಿಲ್ಪವನ್ನನುಸರಿಸಿಯೇ ಪಲ್ಲವರು ದೇವಾಲಯಗಳನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿದರು (ಹೊಯ್ಸವಾ. ೩).

ಚಾಳುಕ್ಯಕಂಠೀರವ = ಚಾಳುಕ್ಯ ಪಂಚಾನನ ; ಕಾಂತೆಯ ಮುಂದೆ ಪೂಣ್ದು ನುಡಿದಂ ಚಾಳುಕ್ಯ ಕಂಠೀರವಂ (ಗದಾಯು. ೧-೭೪). ಚಾಳುಕ್ಯ ಚಕ್ರವರ್ತಿ = ಒಂದು ಬಿರುದು: ಚಾಳುಕ್ಯ ಚಕ್ರವರ್ತಿ ಶ್ರೀಸಾಹಸಭೀಮವಿಜಯದೊಳ್ ಭೀಮಸೇನಪ್ರತಿಜ್ಞಾವರ್ಣನಂ (ಗದಾಯು. ೧-೭೪ವ). ಚಾಳುಕ್ಯ ನಾರಾಯಣ = ಚಾಳುಕ್ಯರಲ್ಲಿ ನಾರಾಯಣ ನಂತಿರುವವನು ; ಒಂದಂ ಬಿರುದಂ : ಶಂಕರ ಕಲ್ಪದ್ರುಮನೀಗಭೀಪ್ಸ ಫಲಮಂ ಚಾಳುಕ್ಯ ನಾರಾಯಣಂ (ಗದಾಯು. ೧-೨). ಚಾಳುಕ್ಯಪಂಚಾನನ = ಚಾಳುಕ್ಯರಲ್ಲಿ ಸಿಂಹದಂತಿರುವವನಂ ; ಒಂದು ಬಿರುದು: ಚಾಳುಕ್ಯ ಪಞ್ಚಾನನಂ ಶ್ರೀಮತ್ ಪಙ್ಚಲದೇವರ್ (ಎಇ. VI, ೨೫೯-೪ : 976). ಚಾಳುಕ್ಯ ಮಾರ್ತಂಡ = ಚಾಳುಕ್ಯರಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯನಂತಿರುವವನಂ ; ಒಂದು ಬಿರುದು : ಮಾಟ್ಕೆ ಮಂಗಲಮುಚ್ಚಂಡಕರಂ ಮಹೀವಲಯದೊಳ್ ಚಾಳುಕ್ಯಮಾರ್ತಂಡನಾ (ಗದಾಯು. ೧-೪). ಚಾಳುಕ್ಯಾಭರಣ = ಚಾಳುಕ್ಯರಿಗೆ ಆಭರಣದಂತಿರುವವನು ; ಒಂದು ಬಿರುದಂ : ಸತ್ಯಾಶ್ರಯ ಕುಳತಿಳಕಂ ಚಾಳುಕ್ಯಾಭರಣಂ (ಸೌಇಇ. XX, ४೬-४ ; 1072).

[ಸಂ.]

ಚಾಲುಗೇಣಿ(ನಾ). ವರ್ಷಕೊಮ್ಮೆ ಕೊಡುವ ಗೇಣಿ,–ಗುಂತ್ತಿಗೆ : ಮಳೆ ಬಿದ್ದೊಡನೆ ಅವರು ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ಬರುವುದನ್ನು ನಿಲ್ಲಿಸಿದರು, ಅವರದೂ ತಪ್ಪಲ್ಲ ಏಕೆಂದರೆ ಅವರೂ ಹಂಗಿನ ಚಾಲುಗೇಣಿ ಒಕ್ಕಲುಗಳೇ (ಚಾಳಿ. ೩೬).

[ಚಾಲು + ಗೇಣಿ (<ಕೇಣ್ಣ$_{3}$)]

ಚಾಲುವರಿ, ಚಾರಿವರ್ಿ, ಚಾರ್ವರಿ, ಚಾಲವರಿ, ಚಾಲುವರೆ, ಚಾಲ್ವರಿ (ಕ್ರಿ).ಬೇಡು; ಅಂಗಲಾಚು; ಬಹಳವಾಗಿ ಬೇಡಿಕೊಳ್ಳು; ಗೋಗರೆ: ಚಾಲುವರಿದು ನಾನು ಅವರನ್ನು ಇಲ್ಲಿಗೆ ಕರೆಸಿಕೊಂಡಿದ್ದೇನೆ (ಹುಚ್ಚಾಟ. ೧೧) ; ಕಾಕಾ ಊಟ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಹೋಗಿರೆಂದು ಚಾಲುವರಿದ (ವ್ಯನಿ. ೨೬೯). ಚಾರಿವರ್ಿ : ಥಲವಿಡಿದೊಂದನೆಳಸಿ ಚಾರಿವರಿಯುದ ನೆಲೆವಿಡಿದೊಂದಚೀೂಳಿರದ ನೆಚೀನಿಂದ ನೀರ ತೆಪ್ಪದವೊಲು (ಹದಿಬ. ೩-೩೭). ಚಾರ್ವರಿ : ಚಂದಿರನ ಕಾಣುತಲೆ ಚಾರ್ವರಿಯೆ ಚಿತ್ತಾ (ಚಾವದಿ. ४೦). ಚಾಲವರಿ : [illegible] ಚಾಲೆಯುರೆಲ್ಲರಿಗೆ (ವಿದಾಕ್ಯ. ೧೫೫-೨) : ಆವ ಕಾವ ಗೋವ ಚಾಲವರಿದು ಕೂಗಿ ಶುದ್ಧ ಲಾವಕರಟ್ಟುಳಿ ಬಿಡಿಸು (ಮೋಕ್ಷದೀ. ೩೮-೫). ಚಾಲುವರೆ : ಬೇಕಾದಷ್ಟು ಚಾಲುವರೆದು ಹೇಳತಿದ್ದೆ (ನಮ್ಮಬ. ೦೨) ; ವೇಲೂರ ಮುತ್ತಿಗೆಯನ್ನೆಬ್ಬಿಸಬೇಕೆಂತಲೂ ಚಾಲುವರೆದುದರಿಂದ ಕೂಟ್‌ನು ಆ ಮಾತಿಗೆ ಒಡಂಬಟ್ಟು (ದರಿಸಂ. ೦೫೪). ಚಾಲ್ವರಿ : ಹಲವು ದೈವರಿಗೆ ಕೇವಲ ಚಾಲ್ವರಿದರೆ ಹಲಬುವುದಲ್ಲದೆ ಬಳಲಿಕೆ ಪೋಗೋದೇನಯ್ಯ (ಮೋಕ್ಷದೀ. ೩೨-೨) ; ಕೈಲಿ ಬೆಣ್ಣೆಯಿದ್ದವನು ತುಪ್ಪಕೆ ಚಾಲ್ವರಿವುದುಂಟೆ (ಕುಡೀಲೋ. ೧೮). 'ಅಲ್ವರಿ' ಪರಾ. [?]

ಚಾಲುವರೆ 'ಚಾಲುವರಿ' ನೋ.

ಚಾಲೂ 'ಚಾಲು' ನೋ.

ಚಾಲೂಕು 'ಚಾಲಾಕು' ನೋ.

ಚಾಲೋಕು 'ಚಾಲಾಕು' ನೋ.

ಚಾಲ್ತಿ 'ಚಾಲತಿ' ನೋ.

ಚಾಲ್ತಿಸಾಲು 'ಚಾಲತಿಸಾಲು' ನೋ.

ಚಾಲ್ವರಿ 'ಚಾಲುವರಿ' ನೋ.

ಚಾವಂಡಯ್ಯ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಚಾವಣ್ಡಯ್ಯಂಗೆ ಇವರ್ಪೇಟಿ ನಾಡುಸಾಸನಂಗೊಟ್ಟ (ಎಕ. IX, ಹೊಸಕೋ. ೧೧೧-೭ : 997).

[<ಚಾವುಂಡ + ಅಯ್ಯ$_{1}$]

ಚಾವಕ (ನಾ). [ಗಣಿತ] ಒಂಭತ್ತು ಎಂಬ ಸಂಖ್ಯೆಯ ಸಂಕೇತ : ನವ . . . ಚಾವಕ, ಕೌಶವ ? . . . ನಾಟ್ಯಾಂಗ, ಇಂತಿನಿತುಂ ೯ಕ್ಕೆ ಪೆಸರು (ವ್ಯವಹಾ. ೧೧). P 'ನವಕ' ಇರಬಹುದೆ ?

ಚಾವಗಾವುಂಡ (ನಾ). ಒಬ್ಬ ವ್ಯಕ್ತಿಯ ಹೆಸರು : ಲಕಗಾವುಣ್ಡಂ ಭವಗಾವುಣ್ಡ ಚಾವಗಾವುಣ್ಡ ಭಸಗಾವುಣ್ಡ (ಎಕ. IV, ಹೆಗ್ಗಡ. ೦೦೪-೯ : 1087).

[<ಚಾವ + ಗಾವುಂಡ (<ಗಾಮುಂಡ)]

ಚಾವಟಿ 'ಚಾಟಿ$_{1}$' ನೋ.

ಚಾವಟೆಯ 'ಚಾಪಟಿಯ' ನೋ.

ಚಾವಡಿ, ಚಾವಡೆ, ಚಾವುಡಿ, ಥಾವಡಿ (ನಾ). ೧. ಆಸ್ಥಾನ ; ಸಭಾಮಂದಿರ ; ಓಲಗಶಾಲೆ : ಮುತ್ತಿನೊಳೆಸೆವ ಚಾವಡಿಯೊಳು ಕುಳ್ಳಿರ್ದು . . . ನುಡಿದನು (ಅಂಜನ. ೭-೧೩೭) ; ಮರುಳು ತಂಡಗಳಾಪ್ರಸ್ಯೆನ್ಯವು ನಿರುತ ಚಾವಡಿ ರುದ್ರಭೂಮಿಯು (ಕೌಶಿರಾ. ೨-೨೨) ; ಭಿತ್ತಿಯೊಳ್ ಪೂಜಿಮುಟ್ಟು ಚಾವಡಿ ಮದನಕೈಯತ್ತಿದ. ಪದೆವುದಂಡೆಗಳು . . . ರಂಜಿಸಿತು (ಮೋಹಕ. ೨೨-೭). ೨. ಹಳ್ಳಿಯಲ್ಲಿಯ ಪಂಚಾಯಿತಿ ಸಭೆ ಸೇರುವ ಸ್ಥಳ ; ಹಳ್ಳಿಯ ಕಚೇರಿ ; ಗ್ರಾಮಕಚೇರಿ : ಈತನು ಗ್ರಾಮದ ಚಾವಡಿಯಲ್ಲಿ ಬಂದ ವ್ಯವಹಾರಗಳನ್ನು ಇತ್ಯರ್ಥ ಪಡಿಸುತ್ತಿರುವಾಗ . . . ಸೈನ್ಯಸಮೇತನಾಗಿ ಬಂದು (ಸಂಸಕ. ೧೧೭) ; ಊರು ಎನಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದಕ್ಕೆ ಒಂದು ' ಚಾವಡಿ ' ಇರಬೇಡವೆ ? (ಗ್ರಾಗು. ೧) ; ಚಾವಡಿಯಲ್ಲಿ ಕುಳಿತು ನಡೆಸುವ ತಾಳಮದ್ದಳೆಯ ಸಂಪ್ರದಾಯ (ಹುಕ್ಕಬ. ೧೬). ೩. ಮನೆಯ ಮುಂದಿನ ಜಗುಲಿ,–ಕಟ್ಟೆ. ೪. ಆಶ್ರಯಸ್ಥಾನ : "ಹಕ್ಕಿ ಗವಿ . . . ಚಾವಡಿ ಪೊಟಲ್ ಬೀಡುವಾಗರವೆಂದೊಡಾಶ್ರಯಕ ನಾಮಮುಕ್ಕುಂ " (ಕಬ್ಬಿಕ್ಯ. ೬೩) ; " ಚಾವಡಿಯು ಮೇರೆಯಾಗರ ವಸದಂ " (ಕವಿಕಂ. ೦೫೩). ೫. ಕೊತವಾಲನ ಕಚೇರಿ ; ಪೋಲೀಸ ಚೌಕಿ : ಚೆನ್ನಪಟ್ಟಣದ ಚಾವಡಿಗೆ ಸಲುವ ಕಿಜುಗವರ ಸ್ಥಳದ ಸುಳ್ಳೆರಿಯ ಕಾಲುವೇ ಹಿರಿಯಕ ಮನೆಯ ಮಣಪ್ರಮಾಣಿನಲ್ಲಿ ಕುಳಬಲಿ ಸಾಂಮ್ಯ ಸಹ (ಎಕ. IX (8), ದನ್ನಪ. ೨೯೯-೮ : 1387) ; ಕಳ್ಳನನ್ನು ಹಿಡಿದು . . . ಕಟ್ಟಿ ಚಾವಡಿಗೆ ತೆಕ್ಕೊಂಡು ಹೋಗಿ ಲಾಲಕಂಭಕ್ಕೆ ಬಿಗಿದರು (ಕಥಾಮಂ. IV, ೨೭)

ಚಾವಡೆ : ೨. ಮುಳುವಾಯ - ಚಾವಡೆಯ ಮಂನೆಯ ಶ್ರೀಮನ್ಮಹಾನಾಯಜ್ಯಾಚಾರ್ಯರ . . . ಮಕ್ಕಳು (ಎಕ. X, ಚಿಂತಾಮ. ೩೯-೩ ; 1407?). **ಚಾವುಡಿ :** ೫. ಮೇಷಲಗ್ನ ಉದಯದಲಿ ಘಳಿಗೆ ೬ ಯಲೂ ಬೇಲೂರು ಚಾವುಡಿಗೆ ಸಲುವ ಎಲಹಕ್ಕ ನಾಡ ಶಿವನಸಮುದ್ರ ಸೀಮೆ ವೊಳಗಣ . . . ಸರ್ವ್ವಮಾನ್ಯದ ಅಗ್ರಹಾರದಲೂ (ಎಕ. IX, ನೆಂಮಂ. ೩೦-೩ ; 1583). **ಛಾವಡಿ :** ೩. ಮಾತನಾಡುತ್ತ ನಮ್ಮ ಛಾವಡಿಯವರೆಗೂ ಅವನನ್ನ ಕರೆದುಕೊಂಡು ಹೋದೆ (ತುಬಮಿ. ೪೪).

[←ಹಿಂ. ಮರಾ. ಚಾವಡೀ]

ಚಾವಡಿಕಾರ (ನಾ). ಪಂಚಾಯತಿಯ ಸದಸ್ಯ ; ಪಂಚ (ಉಕ) : ಶಿವಾಚಾರದ ನಂಜಪ್ಪಯೆಂಬ ಚಾವಡಿಕಾರ ಬಂದು (ರಾಜೇಂದ್ರ. ೧೪೧).

[ಚಾವಡಿ + – ಕಾರ$_1$ (< – ಕಾಜ)]

ಚಾವಡಿಮನೆ (ನಾ). ಚಾವಡಿಯ ಮನೆ; ಸಭಾಮಂದಿರ; ಓಲಗಶಾಲೆ: ದಿನಪನುದಯಾಚಲದ ಚಾವಡಿಮನೆಗೆ ಬರೆ ಬಲವರಡು ಗಳಗರ್ಜನದಿ ಬಂದೊಡ್ಡಿದವು ಕಳನೊಳು ಖತಿಯ ಪಡಪಿನಲಿ (ಕುವ್ಯಾಭೀ. ೬-೮)

[ಚಾವಡಿ + ಮನೆ]

ಚಾವಡಿವಳಿತ (ನಾ). ಆಸ್ಥಾನದ ಅಧಿಕಾರ ; ಸೀಮೆಯ ಆಡಳಿತ : ಈ ನಮ್ಮ ಅವಸ್ಥೆಯ ಗುಟ್ಟನ್ನು ಭೇದಿಸಿಕೊಳ್ಳಬಲ್ಲ ಗೂಢಚಾರ ಪ್ರಣಿಧಿಗಳು ಮೈಸೂರ ಮಹಾಸ್ವಾಮಿಯವರ ಚಾವಡಿವಳಿತದಲ್ಲಿಲ್ಲದಿಲ್ಲವೆಂಬ ನಿಶ್ಚಯವೂ ನಮ್ಮನ್ನು ಕದಡಿರಲಿಲ್ಲ (ಚಬ್ಯಅ. ೬೫-೧೯).

[ಚಾವಡಿ + ವಳಿತ (=ವಲಿತ)]

ಚಾವಡೆ ‘ಚಾವಡಿ’ ನೋ.

ಚಾವಣಿ ‘ಛಾವಣಿ’ ನೋ.

ಚಾವಣಿಗೆಗೊಳು (ಕ್ರಿ): ಆಶ್ರಯಕೊಡು (?) : ತಲೆಗಾಯಿದುತ್ತಮರನೂ ಚಾವಣಿಗೆಗೊಳುತಲ್ಲಿಗಲ್ಲಿಗುರೆ. ಕನಕಮಣಿ ಕೇವಲುತ್ಕ್ಯಷ್ಟದಿಂ (ಪರಬು. ೧೦.೦೫). [ಚಾವಣಿಗೆ ? + ಕೊಳು (<ಕೊಳ್$_1$)]

ಚಾವಬ್ಬೆ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾಕೆಯ ಹೆಸರು: ಚಾವಬ್ಬೆಯ ಮಗಂ ಪೋಚನಕಲ್ಲ (ವ್ಯಅರಿ. ೧೯೪೨, ೨-೬ : 973 ?) [< ಚಾವು + ಅಬ್ಬೆ$_1$]

ಚಾವಯ್ಯ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಕನ್ನಬ್ಬರಸಿಯ ತಮ್ಮ ಚಾವಯ್ಯನುಂ ದಮ್ಮಡಯ್ಯನುಂ ನಾಗವರ್ಮನುಂ ಬಂದಿಲ್ಲಿ ದೇವರಂ ಬಂದಿಸಿದರ್ (ಎಕ. II, ೪೬೬-೧ : ಸು. 1000).

[< ಚಾವು + ಅಯ್ಯ$_1$]

ಚಾವಲ, ಚಾವಳ, ಜಾವಳ$_1$ (ನಾ). ಚಾಪಲ್ಯ; ಚಪಲತನ; ದುಡುಕುವ ಸ್ವಭಾವ. ‘ಚಾವಲಿಸು’ ಪರಾ. **ಚಾವಳ :** ಪತ್ಸಕ್ಕೆ ಪತ್ಸಂ – ಕಪಿಲಾ – ಕವಿಲೆ . . . ಚಾವಳ – ಜಾವಳ (ಶಮದ. ೨೩೮ ಪ್ರಯೋ). **ಜಾವಳ$_1$:** “ಜಾವಳಮೆನಲ್ಕೆ ಚಾವಲಮದು ತಾಂ” (ಕವಿಕಂ. ೨೦೦).

[< ಸಂ. ಚಾಪಲ]

ಚಾವಲಿಸು, ಚಾವಳಿಸು, ಜಾವಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಚಪಲತೆಯನ್ನುಂಟುಮಾಡು ; ದುಡುಕುವಂತೆ ಮಾಡು : ಕುಲಮದಪೊಂದು . . . ರಾಜ್ಯಮದಪೊಂದಿನಿತುಂ ಮದಮೆಯ್ದೆ ಕೂಡೆ ಚಾ[ಪಾಠಾಂ. ಜಾ]ವಲಿಸೆ ಮದೋದ್ಧತರ್ಕಳಿರಲಾರದೆ ಪೇಟ್ ಬೆಸನಾವುದೆಂದು . . . ಕದರ್ಥಿಸಿದರ್ ಸಹಸ್ರನಂದನರ್ (ಅಜಿಪು. ೧೦-೧೦). **ಚಾವಳಿಸು :** ೨. ಅಲ್ಲಗಳೆ ; ಜರೆದು ಮಾತನಾಡು ; ಹೀಯಾಳಿಸು : ಇಳೆಯಂ ತಾಳ್ದಿದ . . . ಘೂಮಧ್ವಜಂ ರಘುಳಮಂ ಮೇಲೆ ಕಡಂಗಿ ಪೊಯ್ದು ಮಿಳಿಕೆಯ್ದೇನಾನುಮಂ ಕೀಟ್ ಚಾ[ಪಾಠಾಂ. ಜಾ]ವಳಿಪಂತಾದುದು ಜೀರ್ಣಪರ್ಣಪರಾಪ ಪ್ರಧ್ವಾನದಿಂ ಮಾರುತಂ (ಪಂರಾಮಾ. ೬-೦೦೨). ೩. ಧ್ವನಿಮಾಡು ; ತೊಂಡುಗೆಡೆ : ಕಾಮನ ಡಾಮರದಮಲ್ಲಿ ಕೋಕಿಲೋತ್ಕರರವಮಲ್ಲಿ ಚಾವಳಿಪ ರಾಜಶುಕವ್ರಜಮಲ್ಲಿ . . . ಸಾರದಿರಾ ಮರನಂ ವಸಂತದೊಳ್ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೩೬೬) ; ಅರಗಿಳಿವಿಂಡು ಬಂಡಳಿಪ ಸಾರಿಕೆ ಚಾವಳಿಪನ್ನದಾಳಿ ಗಾವರಿಸುವ ಸೋಗೆ (ಪುಷ್ಪಪು. ೦೪-೨೩). **ಜಾವಳಿಸು :** ೨. ಉದ್ಭ್ರಮರ ಮುದ್ಭ್ರಮರಂಗಳ ಗಾವರಕ್ಕೆ ಜಾ[ಪಾಠಾಂ. ಚಾ, ಬಾ]ವಳಿಸಿ ಚಡಾಳದೊಳ್ಮೊರೆವುವು (ಅನಂಪು. ೧-೬೬). [ಚಾವಲ + – ಇಸು$_3$]

ಚಾವಳ ‘ಚಾವಲ’ ನೋ.

ಚಾವಳಿಸು ‘ಚಾವಲಿಸು’ ನೋ.

ಚಾವಿ (ನಾ). ಬೀಗದ ಕೈ; ಕೀಲಿ ಕೈ: ಒಳಗಣ ಹೊರಗಣ ಬಧ್ಯುಗಳಿಗೆ ಎಷ್ಟು ಚಾವಿ – ಬೀಗದ ಕಯ್ಗಳು ? (ಮಂತ್ರಶ. ೫೩-೨೩) : ಚಾವೀನ ತಗೊಂಬಾಂತ ಹೇಳಿದ್ರು (ದೇಶಪು. ೯೩).

[←ಹಿಂ. ಚಾಬೀ ; ಮರಾ. ಚಾವೀ.]

ಚಾವುಂಡ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ನೆಗಟ್ದ ಮಾಬಳಯ್ಯಂಗನೇಕ ಗುಣರತ್ನರಾಶಿ ಮನುಮುನಿಚರಿತಂ ವಿನಯವಿಭೂಷಣನೊಳ್ಪಿಂಗಿನೆಯಂ ಮೊದಲೆನಿಸಿ ಪುಟ್ಟಿದೊಂ ಚಾವುಣ್ಡಂ (ಎಕ. III, ತಿರುಮ. ೬೯-೦೫ : ಸು. 980). [< ಚಾಮುಂಡ]

ಚಾವುಂಡಿ, ಚವಡಿ, ಚವುಡಿ, ಚೌಡಿ (ನಾ). = ಚಾಮುಂಡಿ : ಮಕಾರಕ್ಕೆ ವಕಾರಂ – ಅಮರೀ – ಅವರಿ . . . ಚಾಮುಂಡೀ – ಚಾವುಂಡಿ (ಶಮದ. ೨೩೩ ಪ್ರಯೋ). **ಚವಡಿ :** ಬಲವ್ಪದಂನಾಯಕರ ಪ್ರಧಾನ ಕಳವತಿಪ ಚವಡಿಯಕ್ಕನವರು (ಎಕ. X, ಕೋಲಾರ. ೩೨-೯ ; 1346). **ಚವುಡಿ :** ಅವನು ಚವುಡಿಯನ್ನು ಪೂಜಿಸುತ್ತಿದ್ದಾನೆ (ರೂಢಿ). **ಚೌಡಿ:** ಬೆಟ್ಟದ ಚೌಡಿಗೆ ಗಡಿಯ ಭೈರವನಿಗೆ ಕೊಟ್ಟೆವು ನರಬಲಿಯೆನುತ (ಕಂನವಿ. ೩-೬೦).

[< ಚಾಮುಂಡಿ]

ಚಾವುಡಿ ‘ಚಾವಡಿ’ ನೋ.

ಚಾಷ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ನೀಲಿಬಣ್ಣದ ಪಕ್ಷಿ ; ಶಕುನದ ಪಕ್ಷಿ ; “ಚಾಷಃ, ಕಿಕೀದಿವಿಃ – ೨ ಹಂಗನಪಕ್ಕೀ ಹೆಸರು. ಶಕುನದ ಹಕ್ಕಿ, ಆಂಧ್ರದಲ್ಲಿ ಪಾಲಪಕ್ಷಿ” (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೩೮) : ತರದಿಂ ಚಾಷ[ಪಾಠಾಂ. ಪ] ಮಯೂರ ತಾರ ತಿಳಿಗೋಕ್ಷೀರಾಬ್ಧ ನೀರೋಪಮಂ ದೊರೆಕೊಳ್ಗುಂ ಶಶಿ ಭಾನುಗಳ್ಗೆ (ಶೋಕಶೋಷ. ೪-೨೯) ; ಚಾಷ ಭಾಸ ಹಂಸ ಬಕ . . . ಸುಪರ್ಣಾದಿ ಪಕ್ಷಿ ಸಮೂಹಗಳಂ (ಧಾರಶಾಂ. ೩೬-೨೬೪). [ಸಂ.]

ಚಾಷಗತಿ (ನಾ). [ನಾಟ್ಯ] ನರ್ತನದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಪಾದಚಲನೆ ; “ಬಲಗಾಲನ್ನು ಒಂದು ಗೇಣಂ ಮುಂದಿರಿಸಿ ಪುನಃ ಅದೇ ಕಾಲನ್ನು ಜಾಗ್ರತೆ ಎಡದು ಗೇಣು ಹಿಂದಕ್ಕಿರಿಸಿ ನೆಗೆದಂ ಸ್ವಭಾವವಾಗಿ ನಿಂತುಕೊಂಡು ಹೆದರಿಕೆಯಿಂದ ಕೂಡಿರುವಂತೆ ಹಿಂದಕ್ಕೂ ಮುಂದಕ್ಕೂ ಅನೇಕಾವರ್ತಿ ಚಲಿಸುವುದು” (ನಾಸ್ಯರಂ. ೩೧೬ ಗದ್ಯಾನುವಾದ) : ಮಿಸುಗುವ ಸಮಪಾದಂ ರಂಜಿಸುತ್ತಿರ್ಪ ಸ್ಥಿತಾವರ್ತ ಶಕಟಾಸ್ಯಂಗಳ್ ಪಸರಿಪ ವಿಚ್ಯವೆಯಧ್ಯರ್ಧ ಸಮಂತಾ ಚಾಷಗತಿಯುಮಂಬುಜಗಾಧೀ (ನಾಸ್ಯರಂ. ೬-೨). [ಚಾಷ + ಗತಿ]

ಚಾಸರಾಳ್ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರಂ (?) : ಶ್ರೀ ಚಾಸರಾಳ್ ಪೊನ್ನಾಕವಳಿಗೆ ಕಾಳಮ್ಮನ್ ಮಾನ್ದಳಿ ಬೀರಿಯದುಳ್ಳೆ ಬಲಮೆಮ್ಬರಸರ ಕಾಳೆಗದುಳ್ಳೆ ಎಟಾದು ಸತ್ತನ್ (ಎಕ. XVI, ತುಮಕೂ. ೦೦೦-೦ ; 780).

[?]

ಚಾಹಡ ‘ಚಹಡ’ ನೋ.

ಚಾಹಿಯ (ನಾ). ಛತ್ರಿ ಹಿಡಿಯುವವನು (?) : ಸಿಡಿದು ಕರ್ಣನ ತಲೆ ಧರಿತ್ರಿಗೆ ಕೆಡೆಯೆ . . . ಹಡಪಿಗರು ಚಾಮರದ ಚಾಹಿಯರೊಡನೆ ನೆಲ ಕುರುಳಿದರು (ಕುವ್ಯಾಕ. ೦-೮). [< ಪ್ರಾ. ಛಾಹಿ, ಛಾಹಿಯಾ = ನೆರಳು]

ಚಾಹುಲ್ಲು (ನಾ). ಶುಂಠೀಹುಲ್ಲು; “ಭೂತೃಣಾ” (ಶಂಬಶ.). [?]

ಚಾಳ, ಚಾಳು$_1$ (ನಾ).(ಉಕ) ಒಂದೇ ಬಗೆಯ ಮನೆಗಳ ಸಾಲು; ಹಲವು ಮನೆಗಳನ್ನೊಳಗೊಂಡ ವಠಾರ: ಗಿರಣಿಯ ಕೂಲಿಕಾರರು ವಾಸಿಸುವ 'ಚಾಳ'ದಂಥ ಓಣಿ (ಮೋಹಲ. ೪೩೯): ದೊಡ್ಡ ದೊಡ್ಡ ಚಾಳಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟಿಸುವವರು . . . ಗಿರಣಿಯ ಮಾಲಕರು ನಿಮ್ಮ ಕಣ್ಣ ಕಕ್ಷೆಯಲ್ಲಿ ಬರದಿರುವದು ವಿಚಿತ್ರವಾಗಿದೆ (ಮತ್ಕಮ. ೨೨೧). **ಚಾಳು$_1$**: ಆ ಚಾಳುಗಳನ್ನು ನೋಡಿ ಪಾರಿವಾಳಗಳನ್ನಿಡುವುದಕ್ಕೆ ಮಾಡಿದ ಪೆಟ್ಟಿಗೆಯು ನೆನಪಾಯಿತು ಶಾಮಣ್ಣನಿಗೆ (ಮೂರಾಬ. ೯೬): ನಮ್ಮ ಚಾಳಿನ ಬಾಡಿಗೆ ಎಷ್ಟು ವಸೂಲಾಯಿತು (ಹರಿಲ. ೮): ಮಳೆಗಾಲದಲ್ಲಿ ಚಾಳಿನಲ್ಲಿರುವವರ ಬವಣೆ ಹೇಳತೀರದು (ಸಾವಿಉ. ೧). [←ಮರಾ. ಚಾಳ್./ಸಂ. ಶಾಲಾ]

ಚಾಳಂಕಿ 'ಚಾಳಾಂಕಿ' ನೋ.

ಚಾಳಕ$_1$ 'ಚಾಲಕ' ನೋ.

ಚಾಳಕ$_2$, ಚಾಳ್ಕ (ಗು). ೧. ತುಂಟತನದ; ಧೂರ್ತತೆಯುಳ್ಳ; ಕುಟಿಲವಾದ :(ಕ).(ನಾ). ೨. ತಂತ್ರಿ; ಉಪಾಯಗಾರ; ಧೂರ್ತ; "ಹಂಚಿಕೆಯುಳ್ಳವ, ಕಿಡಿಗೇಡಿ" (ಜಾನಕೋ. ೫೬): ಸರಡುಪತ್ರದ ಲಾಳು ಗೊಂಬಗಡ ನಮ್ಮನೀ ನರೆದಲೆಯ ಚಾಳಕನೆನುತ ಕೋಪಿಸಿದ ಸೌಂದರಕುವರನಾ ವಿಪ್ರನ (ಸೌಂದಪು. ೫-೯): ಚಾಳಕನ ನಗೆನುಡಿಯು ಮಾಳಿಗೆಯು ಮುಟ್ದಂತೆ ಬಾಳು ಉಳ್ಳವರ ಬಿಉ ನುಡಿಯು ಬೀಳ್ವನೆಯು ಏಳಿಗಾದಂತೆ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೧೩೪೯). **ಚಾಳ್ಕ**: 'ಚಾಳ್ಕತನ' ಪರಾ.

[←ಹಿಂ. ಚಾಲಕ್]

ಚಾಳಣಿ (ನಾ). = ಚಾಲನಿ : ಆ ಡಬ್ಬ ತಳದ ತಗಡಿನೊಳಗ ಎಷ್ಟು ಚಾಳಣ ಆಗಬಹುದಂತ ಅನ್ನಿಸತದ ನಿನಗ ? (ತೃಪಾಡ. ೪೨). [<ಸಂ. ಚಾಲನೀ]

ಚಾಳನಿ 'ಚಾಲನಿ' ನೋ.

ಚಾಳಯಿಸು 'ಚಾಳಿಸು$_1$' ನೋ.

ಚಾಳವಿಸು 'ಚಾಲಿಸು' ನೋ.

ಚಾಳಾಂಕಿ, ಚಾಣಕಿ, ಚಾಣಕ್ಕಿ, ಚಾಣಾಂಕಿ, ಚಾಳಂಕಿ, ಜಾಣಾಂಕಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಪಕ್ಷಿ; ಮೈನಾಹಕ್ಕಿ; ಸಾರಿಕೆ: ಜಯುವಿಲ್ಲನ ಮುಂದೆ ಪೊಸರನನು ಪೊಗಳ್ವರು ಖೂಳರೆಂದು ಸಂತೋಷದಿ ಚಾಳಾಂಕಿ [ಪಾಠಾಂ. ಚಾಣಾಂಕಿ, ಜಾಣಾಂಕಿ, ಜಾಣ್ಕಕ್ಕಿ]ಯುಲಿದವು (ಶೂಬಸೋ. ೩-೦೬): ಹಂಸೆಗಳಿಗಲಸಗಮನಂಗಳಂ ತೋಱುತಂ ಚಾಳಾಂಕಿಗಳಿಗೆ ನೀತಿಯನುಸಿರುತೆ . . . ಚೆಲೆವೆಣ್ಗಳೆಸೆದಿರ್ದರು (ಚಬಪು. ೧೦-೪೦). **ಚಾಣಕಿ**: ಕಳಹಂಸೆ ನಲಿಯಲೊಪ್ಪದೆ ಸೋಗೆ ಕುಣಿಯೆ . . . ಗಿಳಿವಿಂಡುಗಳ ಮಾತು ಸೊಗಸೆ ಚಾಣಕಿಯೋದೆ (ಲಶಿಚಂ. ೧೪-೩೩). **ಚಾಣಕ್ಕಿ**: ಶುಕಸಾರಿಕಾಭ್ಯಾಂ = ಗಿಳಿಯುಂ, ಚಾಣಕ್ಕಿಯುಮೆಂಬಿವಱಿಂ (ನೀತಿವಾ. ೯-೩೩): ಬಿಂಬಿಯ ಬನದೊಳು ಹೊಂಬುಳ್ಳ ಚಾಣಕ್ಕಿಗಳಿರಾ ರಂಬಿ ಗಿರಿಜಮ್ಮನರಸಗ ಸೋ ಇಂದು ಧರಗ ತುಂಬಿದಾರೂತಿ ಬೆಳಗಿರೆ (ರೋಕಗೀ. ೦೪). **ಚಾಣಾಂಕಿ**: ಮಿಾನ್ಸುಲಿಗ ಮರಕುಟಕ ಚಾಣಾಂಕಿ (ರುಕ್ಮಾಂಗ. ೦೦-೫). **ಚಾಳಂಕಿ**: ಕೋಕಿಳಂಗಳ ರವದ ಕಹಳೆ ಚಾಳಂಕಿ ಪಾಠಕರ ಕಳಕಳದಿಂದೆ ಪೊಱಮಟ್ಟನು (ಚಬಪು. ೩೫-೬): ಪಾರಿವಾಳದ ಪಕ್ಷಿ ಮಱಿಹುಲ್ಲೆ ಚಾಳಂಕಿಗಳಾ ಸರಸಗೋಷ್ಟಿಗೆ ಸಲೆ ಹೇಮಪಂಜರದೊಳಿರಿಸಿ (ಜನರಾ. ೬-೫೮). **ಜಾಣಾಂಕಿ**: ಅರಗಿಳಿ ಪಠಿಸಲರ್ಥೈಸುವ ಜಾಣಾಂಕಿ . . . ನರ್ತಿಪ ನವಿಲು (ಶ್ರೀಪಾಂ. ೧-೨೪).

[?]

ಚಾಳಿ$_1$ 'ಚಾಟಿ'' ನೋ.

ಚಾಳಿ$_2$ 'ಚಾಲು' ನೋ.

ಚಾಳಿತನ (ನಾ). ದುರಭ್ಯಾಸ; ಕೆಟ್ಟನಡತೆ : ಕಡಿಮೆ ಹೆಂಡಿರು, ಹದಿನಾರು ಸಾವಿರ ಮಂದಿ ಬಿಡು ನಿನ್ನ ಚಾಳಿತನವೆಂದ (ಕರ್ಣಾಕ. ೨೮೬).

[ಚಾಳಿ$_2$ (<ಚಾಲು) + – ತನ]

ಚಾಳಿಸು$_1$, ಚಾಳಯಿಸು, ಚಾಳೈಸು$_2$ (ಕ್ರಿ). ೧. ಜರಡಿ ಹಿಡಿ; ಶೋಧಿಸು: ಹಳೆಯ ಗಂಟು ಗದಡಿಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಚಾಳಿಸಿ ಅದನ್ನು ಹುಡುಕಾಡಿಕೊಂಡನು (ಬೆಳಗು. ೨೫); ಡಬ್ಬಿಯೊಳಗಿನ ಹಿಟ್ಟನ್ನು ಪರಾತಕ್ಕೆ ಚಾಳಿಸಿದನು (ರಕ್ತರ್ಶ್ರ. ೨೨೧). ೨. ಸೋಲಿಸು; ಹಿಮ್ಮೆಟ್ಟಿಸು; ಓಡಿಸು: "ಚಾ [ಪಾಠಾಂ. ಜಾ]ಳಿಸಿತೆಂದು ಸೋಲಿಪುದು" (ಕದ್ಯಕ. ೬೨): ವಿಜಯದ ಗುಡಿವಿಡಿಸಿ ಅರಿನೃಪರಂ ಭೇದಿಸಿ ಪಾಂಚಾಳರಂ ಚಾಳಿ[ಪಾಠಾಂ. ಚಾರಿ, ಬಾರಿ]ಸಿ ಗಾಂಧರ್ವರಂ ವಿರಥರ್ ಮಾಡಿ (ಶಂಪಥಾ. ೬-೨೯ ವ): ಮಲ್ಲಶ್ರುಮಪೆ ಪೊಣರ್ದುರ್ಗೋಪಾಲರಂ ಚಾ [ಪಾಠಾಂ. ಜಾ]ಳಿಸುತ್ತುಂ (ಜಗವಿ. ೪-೩೮). ೩. ಹೀಯಾಳಿಸು; ತಿರಸ್ಕರಿಸು: ಒರೊರ್ವರಂ ದೂಕ್ಕರಿಸುತ್ತೋರೊರ್ವರಂ ಚಾಳಿಸುವ ಪದದೊಳ್(ಜಗವಿ. ೬-೬೪); ಚೊರ್ಕೆಯಾದಾಸೆಗೆ ಪೊರ್ಕ ಮಲ್ಲನನಿಕ್ಕಿ ಮೆಟ್ಟಿ ವಜ್ರದ ಬಳ್ಳಿಯಂತೆ ಭಡಿಕೆಯೊಳ್ ಬಿಗಿದು ಚಾಳಿಸಿ ನೂಂಕುವ (೧ರಿಳ. ೨-೧೦೫ವ). ೪. ಪೀಡಿಸು; ಕಾಡು: ಎಂದು ತನ್ನಱಿಪನದರೆ ಚಾಳಿಸಿ ನುಡಿದು ಪೋಗುತ್ತುಂ (ಅನಂಪು. ೧೧-೯೫ ವ): ತೆಗೆದತ್ತ ಬಾರದಿರೆ ಸಿದ್ಧನಂ ಚಾಳಿಸಲ್ಬಗೆದು (ಪಾಸೋಪು. ೧೦-೭೪): ಅಱಿವುಗೇಡಿಂ ನಾಡೆ ನಿಮ್ಮವರಂ ಚಾಳಿಸಿದೆವು (ರಾಮಾಶ್ವ. ೧೨೨-೪). ೫. [ಸಂಗೀತ] ರಾಗಾಲಾಪನೆಮಾಡು,–ಹಾಡು : ಸುಖಸುಧಾಸದೊಳ್ ಪರಿಷಜ್ಜನಂಗಳಂ ಮುಳುಗಿಸಿದತ್ತು ಚಾಳಿಸಿದ ರಾಗಮೆ ನಟ್ಟನ ಮಂಜುಘೋಷೆಯಾ (ಅನಂಪು.೪-೮೮). **ಚಾಳಯಿಸು**: ೨. ಚಾಳಯಿಸಿ ಕೊಂಡುಳಿದವಿನ್ನಾ ಚಾಳಿ ಸಾಕೆಮಗೆಂದು ಭೂಪರು ಚಾಳಿಸಿದೊಡ ಬಲೆಯರು ನಗುತಿರೆ ನಾಚಿ ತವಕದಲಿ (ಜೀವಂಧ. ೦೫-೨೬). **ಚಾಳೈಸು$_2$**: ೬. ತಾತ್ಸಾರಮಾಡು; ಬೇಸರಪಡು: ಪೇಳಲ್ದಾರ ಜಹ್ನೆಗಸಾಧ್ಯ ರತ್ನದ ಮೇಳವಿದಲ್ಲಿ ಸಿದ್ಧಿಸಿತೋ ಚಾಳೈಸದೆ ಕೆತ್ತಿದನಾರೊ ಕಲಸಿಯೆಂದಾಳೋಚಿಸಿದಳು (ಮೋಹತ. ೨೬-೨೯). [<ಜಾಲಿಸು]

ಚಾಳಿಸು$_2$ 'ಚಾಲಿಸು' ನೋ.

ಚಾಳಿಸು$_3$ 'ಚಾಳೀಸು' ನೋ.

ಚಾಳೀಸ 'ಚಾಳೀಸು' ನೋ.

ಚಾಳೀಸಪತ್ರ 'ತಾಳೀಸಪತ್ರ' ನೋ.

ಚಾಳೀಸು, ಚಾಳಿಸು$_3$, ಚಾಳೀಸ, ಚಾಳೇಸ (ನಾ). ೧. ನಲವತ್ತು. ೨. ಸುಮಾರು ನಲವತ್ತರ ವಯಸ್ಸಿಗೆ ಉಂಟಾಗುವ ದೃಷ್ಟಿಮಾಂದ್ಯ; ದೂರದ ವಸ್ತುಗಳು ಮಾತ್ರ ಕಣ್ಣಿಗೆ ಸ್ಫುಟವಾಗಿ ಕಾಣುವ ಕಣ್ಣಿನ ಕುಂದು: ವಯೋನುಗುಣವಾಗಿ ಮನುಷ್ಯನಿಗೆ ಚಾಳೀಸು (Long Sight) ಬಂದಮೇಲೆ . . . ಓದುವುದನ್ನು ಕಡ್ಡಾಯವಾಗಿ ನಿಲ್ಲಿಸಬೇಕಾಗಿತ್ತು (ಶಿಲ್ಪನಾ. ೧೫೨). ೩. ಕನ್ನಡಕ; ಉಪನೇತ್ರ; ಸುಲೋಚನ: ಚಾಳೀಸು ಹಾಕಿ ಚಿರೂಟು ಸೇದುವ ಅಕಬರಬಾದಶಹನೂ . . . ಔರಂಗಜೇಬನೂ ಇತಿಹಾಸಕ್ಕೊಂದು ಹೊಸ ಮುಖವನ್ನು ತಂದು ಕೊಟ್ಟರು (ಗುಳಿಪ. ೭೦): ಸರಿಯಾಗಿ ಕಾಣೋದಿಲ್ಲಾ ಅಂತಾನೆ 'ಚಾಳೀಸು' ಹಾಕೇನಿ (ಚಂದುಟ. ೯೨): ಜೋಶಿಯವರು ಪುನಃ ಚಾಳೀಸನ್ನು ಮೂಗಿಗೇರಿಸಿದರು (ದೀದನಾ. ೧೩೪). **ಚಾಳಿಸು$_3$**: (ಕ). **ಚಾಳೀಸ**: ೨. ನಿನ್ನ ಕಣ್ಣಿಗೆ ಚಾಳೀಸ ಹುಟ್ಟಿ (ತಸರಾ. ೪-೨೬): ಏನೋ ಸಹಜವಾಗಿ ವಯೋಧರ್ಮದಿಂದುಟಾಗಿರುವ ದೃಷ್ಟಿಮಾಂದ್ಯವೆಂದೋ ಇಲ್ಲವೇ ಚಾಳೀಸವೆಂದೋ ಕರೆಗಣಿಸುವುದುಂಟು (ನಿಮ್ಮದ್ಯ. ೮೩). ೩. ಚಾಳೀಸ–ತಂತಿಯ ಬದಲು ತಂತುವನ್ನು ಕಟ್ಟಿಕೊಂಡಿದ್ದ ಚಾಳೀಸವನ್ನು ಮೂಗಿನ ಮೇಲಿಟ್ಟುಕೊಂಡು ದಾರವನ್ನು ಕಿವಿಗೆ ಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ (ಸುವಸಂ. ೭೮). **ಚಾಳೇಸ**: ೨. ಕಣ್ಣುಗಳಲ್ಲಿ ನೀರು ಸುರಿಯುಲು ಕಣ್ಣು ಚಾಳೇಸವಾಗಿ ವಿಕಾರವಾಗಿರಲು (ಅಕ್ಕಟಿ.೩೮-೧೧).

[←ಮರಾ. ಚಾಳೀಸ, ಚಾಳಿಸೀ; ಹಿಂ. ಚಾಲೀಸ್ /ಪ್ರಾ. ಚತ್ತಾಲೀಸ್./ಸಂ. ಚತ್ವಾರಿಂಶತ್]

ಚಾಳು$_1$ 'ಚಾಳ' ನೋ.

ಚಾಳು$_2$ 'ಚಾಲು' ನೋ.

ಚಾಳುಕ್ಯ 'ಚಾಲುಕ್ಯ' ನೋ.

ಚಾಳುವ 'ಸಾಳುವ' ನೋ.

ಚಾಳೆಯ 'ಚಳಯ$_2$' ನೋ.

ಚಾಳೀಸ 'ಚಾಳೀಸು' ನೋ.

ಚಾಳೈಸು$_1$ 'ಚಾಲಿಸು' ನೋ.

ಚಾಳೈಸು$_2$ 'ಚಾಳಿಸು$_1$' ನೋ.

ಚಾಳೋಕ್ಯ 'ಚಳುಕ್ಯ' ನೋ.

ಚಾಳ್ಕ 'ಚಾಳಕ$_2$' ನೋ.

ಚಾಳ್ಕತನ (ನಾ). ಧೂರ್ತತನ ; ಉಪಾಯಗಾರಿಕೆ : ಆರನೆಯ ಸೂಳೆನೊಳ್ ಚಾಳ್ಕತನದಿಂ ಕಳಿಂಗನಂ ಚೀನಹಮ್ಮೀರರಂ ಕೊಂದು (ಪರಕು. ೩೭-೧೮) : ಬೀಳ್ಕೊಟ್ಟರಾವು ಪೋಪೆವೆಂದವಿಳ ಬಾಡಬರ್ ಚಾಳ್ಕತನ ದೀನತೆಯೊಳಭಿನವಿಸಲ್ (ಪರಕು. ೪೧-೨೦).

[ಚಾಳ್ಕ (<ಚಾಳಕ$_1$) + – ತನ]

ಚಾಟ್, ಚಾಳಿ$_1$ (ನಾ). ನವಗ್ರಹಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ರಾಹು : "ಚಾಟ್= ರಾಹು" (ಕಮುದ. ಪರಿ. ೧) : "ಚಾಟ[ಪಾಠಾಂ. ಜಾಳ]ಲರ್ವಟ್ಟೆವಾವನೆ ರಾಹು" (ಕಲ್ಯಮಂ. ೧೮); "ಚಾಟನಲ್ ಚಾವೆ[ಪಾಠಾಂ. ಚಾಪ]ನಿಪ್ಪುದು" (ಸಂಜೀವ. ೫). **ಚಾಳಿ$_1$** : ಅಕಟವನ ನೊಸಲಲ್ಲಿ ತಿಂಗಳಂ ಬರೆಪೋಗಿ ಚಾಳಿಯುಂ ಗೀಚಿದೆಯೊ (ಹಲ್ಯರ. ೩೩-೦೪೨).

[ದೇ.೫ ಮಲ. ಚಾಟ್=ಕೆಟ್ಟಗಳಿಗೆ ; ಕೆಟ್ಟಕಕುನ]

–ಚಿ (ಪ್ರ). ಒಂದು ತದ್ಧಿತ ಪ್ರತ್ಯಯ. 'ಕುಡಿಚಿ' ಪರಾ.

ಚಿಂಕಿಲು (ನಾ). ಸಣ್ಣಕೀಲು (?) : ವಜ್ರದ ಫಾಲಿಗೆ ವಜ್ರದ ಚಿಂಕಿಲು ವಜ್ರದ ನೊಗ ಹೊವಿಂಗಳು ವಜ್ರದಾಯುಧನ ವಾಹನದಂತೆ ವಾಜಿಯು ಪ್ರಜ್ವಲ ಸಾಲದಿದುರದ (ದೇವಾಂಪು. ೩-೦೭೯). [?]

ಚಿಂಕು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಭರಣ : ವೀರಮುದ್ರಿಕೆ ಪಂಚಸರ ಗೌಳಸರ ಮುಕ್ತಾಹಾರ ಹೊಂಬಂದಿ ಚಿಂತಾಕು ತೋರವಾಗುಡಿ ಹೊನ್ನ ಕುಸುಮ ಚಿಂಕು ಕರ್ಣಪೂರ ಕೊರಲ ಕಂಠಿಕೆಗಳ (ಶಾಂತೀಶ. ೩-೭೦).

[?]

ಚಿಂಗಯ್ಯ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಚಿಂಗಯ್ಯನ ಚಾವಟ್ಟೆಯ ಮಗಂ ಪೋಚಣಕಲ್ಲ (ಪ್ಯಆರಿ. ೧೯೪೨, ೨-೭ ; 973 ?). [ಚಿಂಗ$_0$ + ಅಯ್ಯ$_1$]

ಚಿಂಚ$_1$ (ಕಾ). ಮೈಮೇಲೆ ಚುಕ್ಕೆಗಳಿರುವ ಎತ್ತು : ಕೆಲವ ಕೇಸಿಗ ನಿಚ್ಚ ಹಂಡ ಹಾರುವ ಚಿಂಚ ಮಲೆವ ಪುಲ್ಲೋರಿ . . . ಕಬ್ಬಸಿಗಳೊಳಗಾದ ಪಲವು ಪರಿಯೆತ್ತು ತೊಂಬತ್ತಾರು ಲಕ್ಷ ಮೇಳೈಸಿ ಪಿಡಿದುವು ಗೆಲ್ಲಕೆ (ಸಿಂಗಿರಾ. ೩೮-೭): ಚಿಂಚವೆರಡೆತ್ತಾಗಿ ಸಂಚಿನ ಸೊಸೆಯಾಗಿ ಮಿಂಚಾಗಿ ಬರುವ ಮಗನಾದರಾ ಮನೆಗೆ ಲಂಚ ತಪ್ಪುವುದೆ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೦೭೫೪).

ಚಿಂಚ$_2$ (ನಾ). ಹುಣಿಸೆಮರ : ಬದರಿಯ ಫಲಮಂ ಮೇಣ್ ಚಿಂಚದ ಬಿಗುರಿಂ ಕೂಡಿ ಪುದಿದ ಸಜ್ಜಿಗೆಯಿಂ ಮಾಡಿದ ಸೇವಗೆಯಂ (ಲೋಕೋಪ. ೮-೧೩): ಕನಕಮಂದುಕ ಮಾತ್ಸ್ಯ ಕಮಠ ಕಲ್ಪೇಂದು ಚಂದನ ಚಿಂಚ ಮಧು ಶೃಂಗ ಕಡವ ಪೂರುಷ ಶೇಷವೃಕ್ಷಂಗಳು (ಮದೇಪು. ೩೦-೧೫).

[ದೇ.೫ ತಮಿ. ಚಿನ್ನ ; ತೆಲು. ಚಿಂತ ; ಕೊಲಾ. ಸಿಂತಾ ; ನಾಯ್ಕಿ. ಶಿತ್ತ ; ಗೊಂಡಿ. ಸಿತ್ತಾ./ಸಂ. ಚಿಂಚಾ]

ಚಿಂಚಕ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ : "ಲವಣಕಿಂಶುಕಃ–ಕಂಗುಂಗೆ, ಚಿಂಚಕ" (ಒಷಧಿ. ೧೪೨). [?]

ಚಿಂಚಗ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ ; ಕೆಂಪು ಗೋರಂಟೆ : "ಕಿಂಕಿರಾತಃ –ಪೊಂಗೋರಟೆ, ಚಿಂಚಗ" (ಒಷಧಿ. ೬೩). [?]

ಚಿಂಚಪಟ್ಟೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕೊರಳಿನ ಆಭರಣ ; ಹುಣಿಸೆ ಎಲೆ ಆಕಾರದ ಪದಕಗಳುಳ್ಳ ಸರ : ನೇತ್ರಾವಳಿಯ ಸೀರೆ ಮಿತ್ರಿ ಗಂಗವ್ವ ಉಟ್ಟು ನಕ್ಷತ್ರಮಾಲೆ ಚಿಂಚಪಟ್ಟೆ ಮುಂಗಟೊಟ್ಟು ಕರ್ತುವಿನ ಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ತೊಡಗಿದಳು (ಸಿದ್ಧಪು. ೧೯-೯೮). [←ಮರಾ. ಚಿಂಚಪಟೀ, ಚಿಂಚಪೇಟೀ]

ಚಿಂಚಿಲ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು; P ಈಗಿನ ಗದಗ ತಾಲೂಕಿನ ಚಿಂಚಲಿ : ಚಿಂಚಿಲದಯ್ವತ್ತ್ರಚುವರುಂ ಮಹಾಜನದ ಕಾಲಂ ಕಚ್ಚಿ ಕೊಟ್ಟು (ಸೌಇಇ. XI-1, ೦೫-೨ ; 871) : ಚಿಂಚಿಲಗ್ರಾಮಸ್ಯ (ಎಇ. IV, ೨೦೭-೨೪ ; 982); ಅದಱಿಂ ಮೂಡಣ ಚಿಂಚಿಲ ಅಕ್ಕಸಾಲೆಯ ಕೆಯಿಂ ಮೂಡಲು ಮತ್ತರು ೧ (ಸೌಇಇ. XX, ೨೨೧-೩೯ ; 1283). [?].

ಚಿಂಚು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ (?) : "ಚಿರುಂಡಿ ಚಿಂಚು" (ಅಕಾನಿ. ೦೦-೨೭). [?]

ಚಿಂಚಿ (ನಾ). ಮೈಮೇಲೆ ಚುಕ್ಕೆಯನ್ನು ಉಳ್ಳ ಹಸು : ಭೃಂಗೆ ಚಿಂಚಿ ಪಿಂಗೆ ಹಂಡೆ ಶೃಂಗಿ ಕೃಷ್ಣೆ ರಂಗು ಮುತ್ತ ಪಿಂಗಳೆ ಹೇಮಾಂಗಿಯೆಂದು ರಂಗ ಕರೆದನು (ಪ್ರಸಭಾ. ೩೧-೬). [ಚಿಂಚ$_1$ + – ಇ$_2$]

ಚಿಂಚಿಗ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ : ಚಿಂಚಿಗದ ಸೊಪ್ಪನು ಎಳ್ಳೆಣ್ಣೆಯಲ್ಲಿ ಎಳವದನಾಗಿ ಹುರಿದು ಪಣಗಿಸಿ ಪುಡಿಮಾಡಿ (ಸಕಪ್ರ. ೧೯೪).

[?]

ಚಿಂಡೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : ಚಿಂಡೇ, ಹೊಂಡೇಮರ (ಮ್ಯಶಿಗ. ೨೦-೩೫೮). [?]

ಚಿಂತಕ (ನಾ). ಯೋಚಿಸುವವನು ; ಯಾವುದಾದರೂ ವಿಷಯವನ್ನು ಚಿಂತಿಸುವವನು : "ಧ್ಯಾತಾ, ಧ್ಯಾಃ, ಧ್ಯಾಯುಕಃ–ಈ ೩ ಚಿಂತಕಂ" (ಶಾಕಕ್ಯ. ೭೩). 'ಹಿತಚಿಂತಕ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಚಿಂತಕುಂಟೆ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು: ಚಿರುಪಿಯು ಚಿನ್ನಕುಂಟೆಯ ಚಿಟಾಯುಪೊಟಲು ಪುಳುವಟ್ಟು ನಾಲ್ಕೂರುಮಿಟ್ಟು ನಡೆದ ಕಲ್ಲಿಗೊಡಂಗೆಯೊಡ್ಡಿನ ಕೆಟಗೆ (ಸೌಇಇ. IX-1, ೨೭-೦೦; 950).

[ಚಿಂತ$_0$ + ಕುಂಟೆ$_3$]

ಚಿಂತನ (ನಾ). ೧. ಯೋಚನೆ ; ಆಲೋಚನೆ : ಗುರುತತ್ತ್ವಚಿಂತನವದು ಗುರುಧ್ಯಾನ (ಬಸಪು. ೩೯-೨೯) : ವಿಷಯಗಳ ಚಿಂತನದಿಂದ ಮನುಷ್ಯನಿಗೆ ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತಿ ಹುಟ್ಟುತ್ತದೆ (ಧರ್ಮಶಾ. ೦೩೨). ೨. ಧ್ಯಾನ : ಭವದಂಘ್ರಿ ಚಿಂತನಮೆ ಕೇಳ್ ಕೈವಲ್ಯಲಕ್ಷ್ಮೀಸುಖೋತ್ಸವಮಂ ಸಾರ್ಚುವ ದೂತಿ (ಕಬಕಂ. ೫-೩೨). [ಸಂ.]

ಚಿಂತನಪರ (ಗು). ಚಿಂತನದಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತವಾದ ; ಯೋಚನೆಯನ್ನು ಅವಲಂಬಿಸಿದ : ಒಂದೊಂದು ಶಬ್ದವೂ ಸ್ಫೂರ್ತಿಯ ಒಂದೊಂದು ಕುಡಿಯಾಗುತ್ತದೆ . . . ವಿಚಾರಿತ ರಮಣೀಯ ಇಲ್ಲವೆ ಚಿಂತನಪರ ಶೈಲಿಯಾಗುತ್ತದೆ (ನವ್ಯಕಾ. ೩೫). [ಸಂ.]

ಚಿಂತನಶೀಲ (ಗು). = ಚಿಂತನಪರ: ಅವರು ತುಂಬ ಚಿಂತನಶೀಲ ಕವಿಗಳು (ರೂಢಿ). [ಸಂ.]

ಚಿಂತನಾಂಶ (ನಾ). ೧. ಯೋಚಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ ಭಾಗ. ೨. ಯೋಚನೆಯ ಅಂಶ ; ಯೋಚನಾಭಾಗ : ನನ್ನ ಈಗಿನ 'ದರ್ಶನ'ಕ್ಕೆ ಒಪ್ಪುವ ಭಾವಾಂಶ ಚಿಂತನಾಂಶ ಕಲ್ಪನಾಂಶ ರೂಪಾಂಶಗಳಲ್ಲಿ ಎರಕ ಹೊಯ್ದು ಅದನ್ನೊಂದು ಹೊಸಕೃತಿಯಾಗಿಯೆ ಮಾಡಿದ್ದೇನೆ (ಕಂದ್ರಸ. IV, ಮುನ್ನುಡಿ). [ಚಿಂತನ + ಅಂಶ]

ಚಿಂತನೀಯ (ಗು). ೧. ಆಲೋಚಿಸತಕ್ಕ; ಯೋಚಿಸಬೇಕಾದ ; ಯೋಚನೆಗೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ. (ನಾ). ೨. ಯೋಚಿಸತಕ್ಕುದು : ಯೋಚನೆಗೆ ಯೋಗ್ಯವಾದುದು : ಈ ವಿವರಣೆ ಚಿಂತನೀಯವಾಗಿದೆ (ದ್ರಾವಿವಿ. ೧೨೬). [ಸಂ.]

ಚಿಂತನೆ (ನಾ). ೧. = ಚಿಂತನ ೧ : ಅಕ್ಷರ . . . ಚಿಂತನೆ . . . ಇವೆಲ್ಲವ ಕಲಿತಡೇನೋ ಚೌಷಷ್ಟಿ ವಿದ್ಯಾಕಳಾವಿದನೆನಿಸಿಕೊಂಬನಲ್ಲದೆ ಲಿಂಗವಂತನೆನಿಸಿಕೊಂಬುದಿಲ್ಲ (ಮಡಿವಾ. ೪೩-೬೧): ಈ ಎರಡು ಅನುಭವಗಳ ತಾರತಮ್ಯದ ಚಿಂತನೆಯನ್ನು ಪದ್ಯರೂಪದಲ್ಲಿರಿಸಿದ್ದಾರೆ (ಸೌಂದಸ. ೩೨೫); ತಾವು ಹೇಳಿದ ಸಂಗತಿಯನ್ನೆಲ್ಲ ಇನ್ನೊಮ್ಮೆ ಚಿಂತನೆ ಮಾಡುತ್ತೇವೆ (ಮುಂಬಯಿ. ೪-೯೩). ೨. ಧ್ಯಾನಿಸುವುದು : ಎಚಗಿ ನೋಡುವುದೊಂದಬಲಿ ಎರಡಬಲಿ ಚಿಂತನೆ . . . ಮೋಹ್ ಹತ್ತಬಲಿ ಮರಣ ಇವು ದಶಾವಸ್ಥೆಗಳೆನಲು (ಬಸವು. ೩೫-೩೨) : ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಕೂತುಕೊಂಡು ಇದೇ ರೋಗದ ಚಿಂತನೆ ಮಾಡಿದರೆ ಒಳ್ಳೆಯದಲ್ಲ ಎಂದು ಕೆಲಸಕ್ಕೂ ಕಳುಹಿಸುತ್ತಿದ್ದೆ (ಮನೋನಂ. ೮೨). [ಸಂ. ಚಿಂತನಾ]

ಚಿಂತನೆಗೊಳು (ಕ್ರಿ). ಆಲೋಚನೆಗೆ ಒಳಗಾಗು ; ಯೋಚನಾಪರನಾಗು ; ಚಿಂತೆಮಾಡು : ಜನದೀಕ್ಷೆಗೆಳಸಿ ತಂದೆಗೆ ಪೇಳಲಂಜಿ ಚಿಂತನೆಗೊಳುತೆಯ್ತಂದರಾಗ (ಭರತ. ೪೫-೩೯). [ಚಿಂತನೆ+ಕೊಳು(<ಕೊಳ್$_1$)]

ಚಿಂತಾಕ ‘ಚಿಂತಾಕು’ ನೋ.

ಚಿಂತಾಕು, ಚಿಂತಾಕ (ನಾ). ೧. ಕೊರಳಲ್ಲಿ ಧರಿಸುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಭರಣ ; ಅಡ್ಡಿಕೆ ; ಹುಣಿಸೆಯ ಎಲೆಯ ಆಕಾರದ ರತ್ನಗಳನ್ನು ಕೆತ್ತಿರುವ ಆಭರಣ : ಕಾಂತನ ಮುಖಕೆ ಕಾಂತಿಯನೀವುದೊಂದು ಸುಕಾಂತ ಚಿಂತಾಕನಂಗನೆಗೆ ಕಾಂತೆಯರೊಲಿದು ಕಟ್ಟಲು (ಅಂಜಕ. ೮-೫೯): ಮೂಕುತಿ ಮುತ್ತಿನ ಸರ ಕರ್ಣಪತ್ರ ಚಿಂತಾಕು ನೇವಳ ಉಳಿ ಪದಕ (ಭರತ. ೩೧-೪೩) : ವಜ್ರದ ಚಿನ್ನದ ಚಿಂತಾಕು (ಸಿದ್ಧಪು. ೧೯-೬೨) : ಚಿಂತಾಕು ಇಟಗೊಂಡು ಚಿಪ್ಪಾಡಿ ಬಳಿಮಾಕಿ ಚಿಂತಿಲ್ಲ ಏನ ನಿನಗಪ್ಪ ನಿಮರಾಯ ಅಲ್ಲೊಬ್ಬ ಕೂಡ ನಗುತಿದ್ದ (ಕನ್ನಜಾ. ೫೮). ೨. ಒಡ್ಯಾಣ; ನಡುಪಟ್ಟಿ ; ಡಾಬು : ತೂಕದ ಮೊಲೆಗಳ ಬಡನಡು ತಾಳದೆಂದಾ ಕಾಂತೆ ಚಿನ್ನದ ಕಟ್ಟಾ ಜೋಕೆಗೈದಳೊಯೆನೆ ನವರತ್ನಮಯದ ಚಿಂತಾಕು ತೋಱಿತು ನಡುವಿನೊಳು (ಭರತ. ೪೦-೫೬) ; ಪದಕ ಕೊರಲ ಪಂಚಸರ ನಾನಾರತ್ನ ಪುದಿದ ನಡುವಿನ ಚಿಂತಾಕು . . . ಸುದತಿಯೊಳೊಂದಿ ಮೆಱೆದುವು (ರಾಮವಿ. ೬-೬೨). **ಚಿಂತಾಕ** : ೧. ಕಾಂತಾಕಚಭಾರದಿಂದೆ ನುಣ್ಗೊರಲು ಮುಂದೆಂತಹುದೆಂದು ಸಂದೆಗದೆ ಸಂತತ ಬಣ್ಣಗಲ್ಲುಗಳ ಕೇವಣಿಸಿರ್ದ ಚಿಂತಾಕ ಬಲುಹನಿಕ್ಕಿದರು (ಬೊಂಹತ. ೨೩-೩೮) : ಪರದೈವ ಹರಿಯೆಂಬೊ ಮುತ್ತಿನ ಮೂಗುತಿಯು ತರಣಿ ಭಾಸನೆಂಬೊ ಮುತ್ತಿನ ಚಿಂತಾಕ (ವಿಶಾಸು. ೫೪-೫) ; ಸರ ಮುತ್ತು ಚಿಂತಾಕ ಸರಿಗೆ ತಾಯಿತ ಮುತ್ತು ಮೆರೆವ ಯೇಕಾವಳಿಯು (ಶ್ರೀಕೃಪಾ. ೧೨) ; ನನಗೊಂದು ಚಿಂತಾಕವು ಬೇಕಾಗಿರುವುದರಿಂದ ನಮ್ಮ ತಂದೆಯು . . . ಪೇಟೆಗೆ ಹೋಗಿದ್ದಾನೆ (ತೋಳಮು. ೬೯).

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ಚಿನ್ನಾಕ್ಕು ; ತೆಲು. ಚಿಂತಾಕು./ಮರಾ. ಚಿತಾಂಕ್, ಚಿತಾಕ್]

ಚಿಂತಾಕುಲ, ಚಿಂತಾಕುಳ (ಗು). ೧. ಯೋಚನೆಯಿಂದ ಕಲಕಿದ; ವ್ಯಸನದಿಂದ ಕೂಡಿದ ; ಚಿಂತೆಯಿಂದ ವ್ಯಗ್ರವಾದ. **ಚಿಂತಾಕುಳ** : (ನಾ). ೨. ಚಿಂತೆಗೆ ಒಳಗಾದವನು ; ಚಿಂತಾಕ್ರಾಂತ : ಫಲುಗುಣನ ಪರಮವಿವೇಕವನು ಪತಿಕರಿಸಿ ನೆಱೆ ಚಿಂತಾಕುಳನ ಮಾಡಿದನು ಕೌರವರಾಯನನು ಭೀಷ್ಮ (ಕುವ್ಯಾಭೀ. ೧೦-೨೮).

[ಸಂ. (ಚಿಂತಾ + ಆಕುಲ)]

ಚಿಂತಾಕುಲತೆ, ಚಿಂತಾಕುಳತೆ (ನಾ). ಚಿಂತೆಯಿಂದ ವ್ಯಗ್ರವಾಗಿರುವಿಕೆ,– ಪೀಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವಿಕೆ. **ಚಿಂತಾಕುಳತೆ** : ಒಳಗೊಳಗಲ್ಲು ಚಿಂತಾಕುಳತೆಯನೊಳಕೊಂಡು ಬೇಡನಿವನೆನ್ನಿಂದಗ್ಗಳಿಸಿದನೆ (ಕಬಕಂ. ೪-೯೨).

[ಸಂ. ಚಿಂತಾಕುಲತಾ (ಚಿಂತಾ + ಆಕುಲತಾ)]

ಚಿಂತಾಕುಲಿತ (ನಾ). ಚಿಂತೆಯಿಂದ ವ್ಯಗ್ರನಾದವನು ; ಚಿಂತಾಕ್ರಾಂತನಾದವನು : ಚಿಂತಾಕುಲಿತನನಾಱಿಸುವಂತಿರೆ . . . ಪರ್ಣಕುಟೀರಾಂತರಮಂ ಪೊಕ್ಕು (ಕಾದಂಬ. ೬೦೦). [ಸಂ. (ಚಿಂತಾ + ಆಕುಲಿತ)]

ಚಿಂತಾಕುಳ ‘ ಚಿಂತಾಕುಲ ’ ನೋ.

ಚಿಂತಾಕುಳತೆ ‘ ಚಿಂತಾಕುಲತೆ ’ ನೋ.

ಚಿಂತಾಕ್ರಾಂತ (ಗು). ೧. ಚಿಂತೆಗೊಳಗಾದ ; ಚಿಂತೆಯಿಂದ ತುಂಬಿದ. (ನಾ). ೨. ಚಿಂತೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದವನು ; ವ್ಯಥೆಗೆ ಒಳಗಾದವನು : ಆ ಪಾರ್ವಂಗೆ ಮಕ್ಕಳಿಲ್ಲದಿರೆ ಪೆಂಡಿತಿಯುಂ ತಾನುಂ ನಿಚ್ಚನಿಚ್ಚಲುಂ ಚಿಂತಾಕ್ರಾಂತರಾಗಿರ್ಪರ್ (ಜೀವಸಂ. ೩೬-೨೨ ವ) ; ಲಕ್ಷ್ಮಣ . . . ಮೂರ್ಬಿರಿಗೊಡೆಯ ನೀನೆನುತೊಬಲಿ ಪೊಡವಿಗೆ ಕೆಡೆದು ಹೊರಳಲು ರಾಮ ಚಿಂತಾಕ್ರಾಂತನಾಗಿರ್ದ (ತೊರೆರಾ. ೪೩-೩೬). [ಸಂ. (ಚಿಂತಾ + ಆಕ್ರಾಂತ)]

ಚಿಂತಾಕ್ರಾಂತೆ (ನಾ). ಚಿಂತೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದವಳು : ತನಗೆರಡಿಲ್ಲದೋಪನ ವಿಯೋಗದೊಳ್ ಚಿಂತಾಕ್ರಾಂತೆಯಾಗಿರ್ದ ಕೆಳದಿಗಿಂತೆಂದಳ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೮-೧೦೬) ; ಕಾಂತೆ ತಾಂ ಸುತರಿಲ್ಲದಿರ್ದಡನಂತ ಚಿಂತಾಕ್ರಾಂತೆಯಾಗುತೆ ತೂಂತು ನೋಂಪಿಗಳಂ ಪಲವನುಱೆ ನೋಂತು ಬೇಸತ್ತು (ಬಸವು. ೨-೪೮).

[ಸಂ. ಚಿಂತಾಕ್ರಾಂತಾ (ಚಿಂತಾ + ಆಕ್ರಾಂತಾ)]

ಚಿಂತಾಪರ (ಗು). ೧. ಯೋಚನೆಯಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತವಾದ : ಚಿಂತನೆಯಲ್ಲಿ ಮುಳುಗಿದ. ೨. ಧ್ಯಾನದಲ್ಲಿ ತೊಡಗಿರುವ ; ಧ್ಯಾನಮಗ್ನವಾದ. (ನಾ). ೩. ಚಿಂತನೆಯಲ್ಲಿ ಮುಳುಗಿದ ವ್ಯಕ್ತಿ ; ಆಲೋಚನಾಶೀಲ : ವಿಜ್ಞಾನಿಗಳು ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಚಿಂತಾಪರರಾಗಿಯೇ ಇರುತ್ತಾರೆ (ರೂಢಿ).

[ಸಂ. (ಚಿಂತಾ + ಪರ)]

ಚಿಂತಾಪರವಶತೆ (ನಾ). ಚಿಂತೆಯಿಂದ ಮೈಮರೆಯುವಿಕೆ : ಚಿಂತಾಪರವಶತೆಯಿನಿನಿಸಂ ತಡೆದಿದಿರೇಬದಾತ್ಮಪರ್ಯಂಕದೊಳಾ ಕಾಂತಂ ಕುಳ್ಳಿರೆ (ಪುಷ್ಪಪು. ೩-೬೬). [ಸಂ. ಚಿಂತಾಪರವಶತಾ(ಚಿಂತಾ + ಪರವಶತಾ)]

ಚಿಂತಾಭರ (ನಾ). ಯೋಚನೆಯ ಹೊರೆ ; ಚಿಂತೆಯ ಆಧಿಕ್ಯ : ಆಕ್ರಾಂತಚಿಂತಾಭರಸ್ತಿಮಿತ ಗಾತ್ರಿಯುಂ . . . ಆಗಿರ್ಬನೆಗಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೩-೫೦ ವ). [ಸಂ. (ಚಿಂತಾ + ಭರ)]

ಚಿಂತಾಮಗ್ನ (ಗು). ೧. ಚಿಂತೆಯಲ್ಲಿ ಮುಳುಗಿದ. (ನಾ). ೨. ಚಿಂತೆಯಲ್ಲಿಯೇ ಮುಳಂಗಿರುವವನು: ಮುಕುಂದರಾಯರು . . . ಹುಬ್ಬುಗಂಟಿಕ್ಕಿ ಚಿಂತಾಮಗ್ನರಾಗಿದ್ದಾರೆ (ವೀರಯೋ. ೨). [ಸಂ. (ಚಿಂತಾ + ಮಗ್ನ)]

ಚಿಂತಾಮಣಿ (ನಾ). ೧. ಸ್ವರ್ಗಲೋಕದ ಒಂದು ದಿವ್ಯರತ್ನ ; ಬೇಡಿದುದನ್ನು ಕೊಡಬಲ್ಲುದೆಂದು ನಂಬಲಾದ ದೇವಲೋಕದ ರತ್ನ : ಆದರ್ಕೆ ಮುನ್ನ ಚಿಂತಾಮಣಿ ಕಾಮಧೇನು ಸುರಭೂರುಹಮೆಂಬಿವನೇಕೆ ಮಾಡಿದಂ ತಾಮರಸೋದ್ಭವಂ (ಅಜಿಪು. ೧-೬೨); ಚಿಂತಾಮಣಿ ಬಂದಂತಿರೆ . . . ಒಸಗೆಯಾಯ್ತು ರಮಣೆಯೊಳ್ (ಪುಷ್ಪಪು. ೧೩-೧೨೨) : ತರುಗಳೊಳು ಕಲ್ಪಾವನೀಜಂ . . . ರತ್ನನಿಕರದೊಳಗೆ ಚಿಂತಾಮಣಿಯು (ಬಸವು. ೫-೬೯) ; ಚಿಂತಾಮಣಿಗೆ ಕೈದುಡುಕಿ ಹರಳಾತೆಕ್ಕೆಯಿದೆಂಬ ಪಾಟಿಗೆ ಪರಮಗುರು ನಾನಾದನೈ (ಕುವ್ಯಾಭೀ. ೩-೬೯) ; ರಸದ ಬಾವಿಯು ಮನೆಮನೆಗಳಲಿ ಮಿಸುಪ ಚಿಂತಾಮಣಿಗಳಿರುತಿರೆ ಎಸೆವ ಪರುಷದ ಕಣಗಳಗ್ಗದ ವೀಥಿವೀಥಿಯಲಿ (ತೊರೆರಾ. ೩೯-೬). ೨. (ಆಲಂ) ತುಂಬ ಬೆಲೆಯುಳ್ಳ ವ್ಯಕ್ತಿ ; ಶ್ರೇಷ್ಠವ್ಯಕ್ತಿ : ಸೋಬಾನಕ ನೀ ನಡಿಯೆ ಸೊಬಗಿನ ಚಿಂತಾಮಣಿಯೆ (ಜೋಳಗೀ. ೧೧). ‘ ದಾನಚಿಂತಾಮಣಿ ’ ಪರಾ. ೩. [ಸಂಗೀತ] ಒಂದು ರಾಗದ ಹೆಸರು : ಚಿಂತಾಮಣಿ, ಕಲ್ಗಡ . . . ಮುಂತಾದ ಕಷ್ಟ ರಾಗಗಳಲ್ಲಿ ಕೃತಿರಚನೆ ಮಾಡಿ ಶಾಸ್ತ್ರಿಗಳು ಆ ರಾಗಗಳ ಸ್ಪಷ್ಟ ಪರಿಚಯ ಮಾಡಿ ಮಾರ್ಗದರ್ಶಕರಾಗಿದ್ದಾರೆ (ಸಂಗೀದಂ. ೨೯೪).

[ಸಂ.]

ಚಿಂತಾಯಕ (ನಾ). ಭಕ್ತರ ಕ್ಷೇಮವನ್ನು ಕುರಿತು ಯಾವಾಗಲೂ ಚಿಂತಿಸುತ್ತಿರುವವನು; ವಿಪತ್ತನ್ನು ನಿವಾರಣೆ ಮಾಡತಕ್ಕವನು: ಸಂತಸದಿ ಗುರುವಿನಡಿಗಂತಾಗ ಮ್ಮೆಯಿಕ್ಕಿ ಚಿಂತಾಯಕನೆ ಮತ್ತದೆಂತೆಂದನೆ (ಮನೋವಿ. ೨-೪೦); ತಾಯನಗಲಿದ ಶಿಶುವಿನಂದದಿ ಬಾಯಬಿಡು ವಂತಾಯ್ತಲೇ ಚಿಂತಾಯಕನೆ ಬಿಡಬೇಡ ರಕ್ಷಿಸು (ಹರಿಸಾ. ೯೪); ಇಂತಿವಷ್ಟಾದಶದೋಷಾ ಚಿಂತಾಯಕಗಿಲ್ಲವವರಿಂದ ಸುಖವೆ ನಿರಂತರ ನಿಜದೊಳೊಪ್ಪಿಹುದು (ಭರತ. ೬೬-೧೧೬); ಮುದದಿ ಚಿಂತಾಯಕಂ 'ಅವರ ಚಿತ್ತ ಶುದ್ಧಿಯ ನೋಳ್ಪೆನೆಂದು ನಟಿಸಿದ ಸತ್ಯನೌ (ಪ್ರಭುಪು. ೫-೧೫೭): ಚಿಂತೆಯನುಳಿದಾತನವನು ಚಿಂತಾರತ್ನ ಚಿಂತಾಯಕ ರಂಗಧಾಮ (ಶತಸಾಂ. ೫೮-೯೭). [ಸಂ.]

ಚಿಂತಾರತ (ನಾ). ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿಯೇ ಒಡಗೂಡುವಿಕೆ: "ಸಂಕಲ್ಪ ಸಮಾಗಮ" (ಕಾದಂಉ. ಅ೩೭): ಕರ್ಣಪೂರೋತ್ಪಲದಿಂ ಚಿಂತಾರತಕ್ಕಾಟಿಸಿ. ಮಣಿಮಯದೀಪಂಗಳಂ ನಂದೆ ಪೊಯ್ವಳ್ (ಕಾದಂಉ. ೩೩೯).
[ಸಂ. (ಚಿಂತಾ + ರತ)]

ಚಿಂತಾರತಿ (ನಾ). ಯೋಚನೆಯಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತಿ: ಇವರಿರವಿನ ಚಿಂತಾರತಿ ನಿವಗೇಕೀ ಕ್ಷುಧೆಯನೀ ಪಥಶ್ರಮಮುಮಂ ತೀರ್ಚುವ ಬಗೆಯಂ ಬೇಗಂ ಮಾಡುವುದು (ಗಿರಿಕ. ೯-೯೩). [ಸಂ. (ಚಿಂತಾ + ರತಿ)]

ಚಿಂತಾರತ್ನ (ನಾ).=ಚಿಂತಾಮಣಿ ೧: ರತ್ನಂಗಳ ನಡುವಣ ಚಿಂತಾರತ್ನದಂತೆ . . . ಗಿರಿರಾಜತನೂಜೆ ವಿರಾಜಿಸುತಿರ್ದು (ಗಿರಿಕ. ೪-೪೩ ವ): ಬಸವನೆಂಬ ವಿನೂತ್ನ ಚಿಂತಾರತ್ನವಿರುತಿರಲು (ಬಸಪು. ೬೦-೮೪).
[ಸಂ. (ಚಿಂತಾ + ರತ್ನ)]

ಚಿಂತಾಲು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಭಾರಮಾಪಕ; ತೂಕದ ಪರಡಿಗಳಿಲ್ಲದ, ಬರಿ ಕೊಂಡಿಗಳಿಗೆ ಭಾರವನ್ನು ಅಳವಡಿಸಿ ತೂಕ ಮಾಡುವ ಒಂದು ಸಾಧನ. ೨. ದೊಡ್ಡ ತಕ್ಕಡಿ: ಗೋಣಿಯ ಚೀಲದಂತೆ ಚಿಂತಾಲಿನಲ್ಲಿಟ್ಟು ತೂಗುವುದಕ್ಕಾಗುವುದಿಲ್ಲ (ನಿಬಂಧ. II, ೨೦೫); ಆದಕ್ಕೆ ಶಿಬಿಯು ಒಪ್ಪಿ ಚಿಂತಾಲನ್ನು ತರಿಸಿ (ವಡಛಾ. ೧೪೯). ೩. "ಬಂಗಾರ-ಬೆಳ್ಳಿಗಳನ್ನು ತೂಗುವ ಸಣ್ಣ ತಕ್ಕಡಿ, ತರಾಜು" (ಕಸೂ ಕೋ. ೩೪೩); ತುಲಾ–ತ್ರಾಸು, ಚಿಂತಾಲು, ತಕ್ಕಡಿ, ತೂಗುಕೋಲು (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೨೫೭).
[?]

ಚಿಂತಾಲೋಲ (ಗು). ೧. ಯೋಚನೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳ; ಆಲೋಚನಾ ಪರವಾದ. (ನಾ). ೨. ಚಿಂತೆಯಲ್ಲಿ ಮುಳುಗಿದವನು: ಸೈಂಧವನು ಚಿಂತಾಲೋಲನಿರ್ದನು ಮರಣಜೀವನಜಾತಸಂಶಯನು (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೮-೬೮). [ಸಂ. (ಚಿಂತಾ + ಲೋಲ)]

ಚಿಂತಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಭರಣ; ಚಿಂತಾಕು: ಎಡೆನರೆ ಬವರಿ ಮುತ್ತಿನ ಚಿಂತಿ ಕುಲ್ಲಾವಿ ಬೆಡಗುಗಾಣಿಸುತಿರಲೆಯ್ದು (ನಾಗಕು. ೨೯-೫).
[<ಚಿಂತಾಕು./ತಮಿ. ಚಿನ್ತಿ]

ಚಿಂತಿತ (ಗು). ೧. ಯೋಚಿಸಿದ; ಆಲೋಚಿಸಿದ. ೨. ಸ್ಮರಿಸಿದ; ಎಣಿಸಿದ; ನೆನೆದ. (ನಾ). ೩. ಯೋಚನೆ. ೪. ಬಯಕೆ; ಇಷ್ಟಾರ್ಥ: ಇಂತೆಂದು ನುತಿಸಲಿಂದ್ರಂ ಸಂತಸದಿಂ ಶಂಭುವೆಂದನೆಲೆ ಸುರನಾಥನೆ ಚಿಂತಿತಮನೀವೆನೀಗಳೆ ನೀಂ ತಳ್ವದೆ ಬೇಡೆನಲ್ಕೆ ಕೈಮುಗಿದೆಂದಂ (ಹಾರಾಸ್ವ. ೦-೨-೯೭). ೫. [ಸಂಗೀತ]ಸ್ವರದೋಷಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು: ಕಂಪಿತ ಚಿಂತಿತ . . . ಕಾಲಹೀನವೆಂಬ ಹದಿನೈದು ಸ್ವರದೂಷಣಂಗಳಂ ತೊಱೆದು (ವಿವೇಕ. ೨೩೬). [ಸಂ.]

ಚಿಂತಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಯೋಚಿಸು; ಆಲೋಚಿಸು; ಭಾವಿಸು: ಮಾರ್ಗಗದಿತ ದೋಷಂಗಳುಮಂ ಚಿಂತಿಸಿ (ಕವಿರಾ. ೧-೪೭): ಧುರದೊಳ್ ಮೂಱುಂ [illegible] ನೆರೆದಿರೆಯುಂ ಕುಡುವ ಪೊ[ಟ್ರ]ಱೊಳ್ ಮೇರುವೆ ಮುಂದಿರೆಯುಂ ಬೀರದ ಬಿಯದಂತರಕ್ಕೆ ಕಿಱಿದೆಂದು ಚಿಂತಿಪಂ ಪ್ರಿಯಗಳ್ಳಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧-೪೮); ಮತಿಯಂ ಬಿಪ್ಪಂಡಿಪಳ್ ಲಕ್ಷಣಮನೆಣೆಸಳೌದಾರ್ಯಮಂ ಚಿಂತಿಸಳ್ (ಕಾದಂಪೂ. ೫೪೮); ಚಿಂತಿಸಿದೊಡಲ್ಲದೀಯದು ಚಿಂತಾಮಣಿ (ಸಮುಪ. ೩೯೪-೮ ಅನುಬಂಧ. I): ಅಳಿಯನಳಿವನು ಹೇಳಬಾರದು ತಿಳಿಯಲಿದನಿನ್ನೆನುತ ಚಿಂತಿಸಿ ನಳಿನಲೋಚನ ಬರುತ ಕಂಡನು (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೮-೩); ಮುಂದೊರ್ವ ಖಳನುಯ್ವನೆಂದು ಚಿಂತಿಸಿ ಭಾನುಸಂದನು ಪಡುಗಡಲೊಳಗೆ (ಮೋಹತ. ೪-೭೨). ೨. ಆತಂಕಪಡು; ಕಳವಳಿಸು; ವ್ಯಥೆಗೊಳ್ಳು: ಮಾವಂ ಚರಿತಾರ್ಥಂ ನೀನಣಂ ಚಿಂತಿಸದಿರು ನಮಗಿನ್ನುಂಟೆ ಶೋಕಾವಕಾಶಂ (ಆದಿಪು. ೪-೮೯): ಅಂತವನಿಪನಿಕರಂ ಕೈಯಾಂತವನಿಪನಿಕರಮೊಂದುಕೋಟಿಗೆ ಮಿಗಿಲೆಂಬಂತಾದೊಡಮೊಳಸೋಜಿದೆ ಚಿಂತಿಸದಾಂತಿಱುಗುಮಿಾಗುಮಿಱಿವಬೆಡಂಗಂ (ಗದಾಯು.೦-೧೫); ತಾ ಮುನ್ನ ಕರ್ಣನ ಶರಹತಿಯಲೇಕಳಿದುದಿಲ್ಲಾ ಎನುತ ಚಿಂತಿಸಿದ (ಕುವ್ಯಾಕ. ೧೨-೮). ೩. ಮನನಮಾಡು; ಆರಯ್ಯು; ಬಗೆದು ನೋಡು: ಮಾಣದೆ ಚಿಂತಿಸದೋದುಂ ಪಲವಂ ಭಾವಿಸುತಿರ್ಪನ ತಪಮುಮೊಪ್ಪಲಾರ್ಕುಮೆ ಕಡೆಯೊಳ್ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೨-೮೨). ೪. ಧ್ಯಾನಮಾಡು: ಚಿಂತಿಪುದು ಜನೇಶ್ವರನಂ ಸಂತತಮುತ್ಸವದೆ (ಸಮುಪ. ೧-೧೧೧). [ಚಿಂತನ + – ಇಸು$_3$]

ಚಿಂತೂರ್ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು. 'ಚಿಂತೂರ್‌ಬೋಯ' ಪರಾ. [? + ಊರ್]

ಚಿಂತೂರ್‌ಬೋಯ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು: ಚಿಂತೂರ್ ಬೋಯಸ್ಯ ಭಾರದ್ವಾಜಸಗೋತ್ರ (ಇಅ. VII, ೧೮೭-೨೪ ; 668).
[ಚಿಂತೂರ್ + ಬೋಯ]

ಚಿಂತೆ (ನಾ). ೧. ದುಃಖದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಯೋಚನೆ; ದುಮ್ಮಾನ: "ಬೇವಸಮೆ ಚಿಂತೆ" (ಚತುನಿ. ೨೦): "ಚಿಂತೆ ತಾನೆಯುಬ್ಬೆಗಮಕ್ಕುಂ" (ಕಬ್ಬಿಗ. ೭೧): ಚಿಂತೆಯಿದೇನೋ ಸಂತತಿಗೆ (ಪಂಪಭಾ. ೧-೧೧೮); ಪೇೞ್ ನಿನಗಿನಿತೊಂದು ಚಿತ್ತದ ನಿಮಿತ್ತದ ಚಿಂತೆ (ಪುಷ್ಪಪು. ೩-೭೧); ಚಿಂತೆ ಏತಕೋ ಬಯಲ ಭ್ರಾಂತಿ ಏತಕೋ (ಪುರಂದ. ೧-೬೮-೧): ಆ ಚಿಂತೆಯೇ ವ್ಯಾಧಿ (ರಕ್ತಾಕ್ಷಿ. ೭೪). ೨. ಯೋಚನೆ; ಆಲೋಚನೆ: ಪರರ ಚಿಂತೆ ನಮಗೇಕಯ್ಯ ನಮ್ಮ ಚಿಂತೆ ನಮಗೆ ಸಾಲದೆ (ಬಸವ. ೫೧೮): ಮಚ್ಚೇತದೊಳುಣ್ಮಿ ಪೊಣ್ಮುವ ತನೂಭವ ಲಾಭದ ಚಿಂತೆ ಪೋಸುನಿರ್ಣೀತಮಿದೆಂದದದೇಂ ನುಡಿದನೋ ಬಗೆಯಂ ನವಭಾವಕೋವಿದಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೩-೭೨). ೩. ಧ್ಯಾನ: ಅವರು ಯಾವಾಗಲೂ ದೇವರ ಚಿಂತೆಯಲ್ಲಿಯೇ ಕಾಲಕಳೆಯುತ್ತಾರೆ (ರೂಢಿ). ೪. ಅಡ್ಡಿ; ಆಂತಕ: ಎಷ್ಟು ಕಠಿಣವಾದರೂ ಚಿಂತೆಯಿಲ್ಲ (ದ್ರಾವಿವಿ. ೬೩). ೫. [ಕಾವ್ಯಮೀ]ಸಂಚಾರೀಭಾವಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ಅನುಭೂತವಸ್ತುವನ್ನು ಎಡೆಬಿಡದೆ ಧ್ಯಾನಿಸುವುದು: ಮತಿ ನಿರ್ವೇದ . . . ಚಿಂತೋಗ್ರತೇರ್ಷ್ಯಾಧೃತಿ . . . ಇವಿಂತೆಯ್ದೆ ಸಂಚಾರಿಭಾವಂ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೭೯೫): ಮತಿ ಲಜ್ಜೆ . . . ಚಿಂತೆ . . . ಅಪಸ್ಮಾರಗಳೆಂಬ ಮೂವತ್ತು ಮೂಱು ಸಂಚಾರೀಭಾವಂಗಳಿಂ ಪರಿವರ್ಧಿಸಿ (ವಿವೇಕ. ೨೨೭). ೬. ಹತ್ತು ಕಾಮಾವಸ್ಥೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು: ಅಭಿಲಾಷೆ ಚಿಂತೆ . . . ಮರಣವೆಂಬ ದಶಾವಸ್ಥಾವಿಚಾರಪರರಿಂದು ಪಾಶ್ರಿತರಾಗಿ (ವಿವೇಕ. ೨೩೦). [ಸಂ. ಚಿಂತಾ]

ಚಿಂತೆಗೆಯ್ (ಕ್ರಿ). ೧. ತಲ್ಲಣಿಸು; ಉಮ್ಮಳಿಸು; ಕಳವಳಿಸು: ಇನ್ನಿದಕೆ ಚಿಂತೆಗೆಯ್ವೊಡೆ ಪನ್ನತಿಕೆಗೆ ಬನ್ನವಲ್ತೆ (ರಾಜಶೇ. ೧೩-೯೭). ೨. ಯೋಚನೆ ಮಾಡು: ಆಲೋಚಿಸು: ಒಂದು ದಿವಸಂ ಸುಕವಿಯಂತಪೂರ್ವಾರ್ಥ ಲಬ್ಧಿಗೆ ಚಿಂತೆಗೆಯ್ದು ತನ್ನೊಳಿಂತೆಂದು ಬಗೆದಂ (ಪಂಚತಂ. ೨೨-೧೦).
[ಚಿಂತೆ + ಕೆಯ್$_1$]

ಚಿಂತೆಗೊಳ್ಳು (ಕ್ರಿ). ವ್ಯಥೆಪಡು ; ಕಳವಳಪಡು ; ಉಮ್ಮಳಿಸು : (೬).
[ಚಿಂತೆ + ಕೊಳ್ಳು$_1$ (<ಕೊಳ್$_1$)]

ಚಿಂತೆದಾಳ್ (ಕ್ರಿ).=ಚಿಂತೆಗೊಳ್ಳು : ಪೇಳು ವೈಶಂಪಾಯ ಮುನಿರಾಯ ಧರ್ಮಸುತನಾಳೋಚನೆಯನೇಕೆ ಮಾಳ್ಪ ರೋಮಶನಂದು ಪೇಳಿದ ರಹಸ್ಯ ಮನ್ನಾರೊಡನೆಯುಸುರನರ್ಜುನ ಬಂದಮೇಲೆ ಚಿಂತೆದಾಳಬೇಡೆಂದು (ಲಕ್ಷ್ಮ.ಭಾ. ೩-೩೨-೩). [ಚಿಂತೆ + ತಾಳ್$_1$]

ಚಿಂತೆವಡು (ಕ್ರಿ).=ಚಿಂತೆಗೊಳ್ಳು: ಇಂತು ಹನ್ನೆರಡು ಸಾವಿರ ಮೂಕೊಟಿ ಯರು ಮುಂತಾಗ ವಿಜಯಾಪುರಕೆ ಚಿಂತೆವಡುತಲೈದಿ (ಕಂನವಿ. ೧೩-೬೩).
[ಚಿಂತೆ + ಪಡು$_1$]

ಚಿಂತೆವಿಡಿ (ಕ್ರಿ).=ಚಿಂತೆಗೊಳ್ಳು : ಮಕ್ಕಳ ಹರುಷಗಾಣದೆ ಚಿಂತೆವಿಡಿದರೆ ಹಲವು ವರ್ಷಗಳು (ಕುವ್ಯಾ.ಆ. ೬೧೫. ಪರಿ. ೩೦೨). [ಚಿಂತೆ + ಪಿಡಿ$_1$]

ಚಿಂತೆವೆಱು (ಕ್ರಿ).=ಚಿಂತೆಗೊಳ್ಳು : ಇಂತಿರುತಿರಲ್ಕೆ ಕೌಂಡಿನ್ಯನೆಂಬೊರ್ವ ಮುನಿಪಂ ತನ್ನ ಮನೆಗೆ ಬರಲಾತನಂ ಸತ್ಕರಿಸಿ ಚಿಂತೆವೆತ್ತಿರಲವನಿದೇ ನೆಂದು ಬೆಸಗೊಂಡೊಡೆ (ಜೈಮಿಭಾ. ೧೦-೨೫). [ಚಿಂತೆ + ಪೆಱು$_1$]

ಚಿಂತ್ಯ (ಗು). ೧. ಯೋಚಿಸತಕ್ಕ ; ಪರಿಶೀಲಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ ; ಆಲೋಚಿಸತಕ್ಕ : "ಚಿಂತ್ಯ(ತರ್ಕ)" (Conceivable. ಪಾಠಿನಿ. ೧೯) ೨. ಯೋಚಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಾದ. 'ಅಚಿಂತ್ಯ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಚಿಂತ್ಯಾಗಮ (ನಾ). ಆಗಮಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಗೆ : ಮತ್ತಮಾ ಸಿದ್ಧಾಂತ ಭೇದಂಗಳಾವಾವವೆಂದೊಡೆ ಕಾಮಿಕಾಗಮ ಯೋಗಜಾಗಮ ಚಿಂತ್ಯಾಗಮ . . . ಇಪ್ಪತ್ತೆಂಟು ದಿವ್ಯಾಗಮಗಳಕ್ಕುಂ (ವಿವೇಕ. ೬೮). [ಸಂ.]

ಚಿಂದ (ನಾ). ನಪುಂಸಕ ; ಖೊಜ್ಜ : ಅದಱೊಳ್ ಪುಟ್ಟಿದ ಗಂಡರೆಲ್ಲ ಮತಿವೀರರ್ ಪೆಂಡಿರೆಲ್ಲಂ ವಿಲಾಸದ ಸೌಭಾಗ್ಯದ ಸೀಮೆಗಳ್ . . . ಮೂಕರುಂ ಚದುರರ್ ಚಿಂದ[ಪಾಠಾಂ. ಲೆಂಕ]ರುಮಾಯಕಾಜಿರಧಮ ವ್ಯಾಪಾರಿಗಳ್ ಧಾರ್ಮಿಕರ್ (ಕಾವ್ಯಸಾ. ೧೯೮) ; (ಅನಂಪು. ೧೧ ೧೨ ನೋ).
[<ಪ್ರಾ. ಚಿಂಧ]

ಚಿಂದಗಾವುಂಡ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಚಿನ್ದಗಾವುಣ್ಡರ ಮಗ ನಾಡ ಗಾವುಣ್ಡ ಗಾವುಣ್ಡಗೆಯ್ವನ್ನ (ಎಕ. X, ಮಾಲೂರು. ೯೪-೮ ; ಕ್ರಿ. 950).
[ಚಿಂದ$_2$ + ಗಾವುಂಡ(<ಗಾಮುಂಡ)]

ಚಿಂದರಿ (ನಾ).=ಚಿಂದಿ ೨ : ಉಟ್ಟ ಮಲ್ಲಗಂಟಿನ ತೊಡರ್ಚಿದುಡೆಗಂಟೆಯ ಕಿರ್ಗಟ್ಟಿನ ಸುರಗಿಯ ಕಟ್ಟಿದ ಚಿಂದರಿಯ [ಪಾಠಾಂ. ಚಿಂದಿಯ] ತೊಟ್ಟ ಕಂಚುಳಿಕೆಯ ಹಿಡಿದ ಬಿಲ್ಲ ಬಲಗೈಯ ಸರಳ ಬೆನ್ನ ಬತ್ತಳಿಕೆಯ . . . ಸಿಂಗರಂಬೆರಸಿ (ಗಿರಿಕ. ೬-೫೫ ವ).
[?. ; ತೆಲು. ಚಿಂದರ, ಚಿಂದಟ. / ಮರಾ. ಚಿಂದರ್, ಚಿಂದರೀ]

ಚಿಂದರುಬಾವಲಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕರ್ಣಾಭರಣ : ಕಂದೆತ್ತು ಕೈಯಾಗ ಕೆಂಪಂಗಿ ಮೈಯಾಗ ಚಿಂದರುಬಾವಲಿ ಕಿವಿಯಾಗ ಇಟ್ಕೊಂಡು ತಂಗಿಯುರ ಕರೆಯ ಬರುತಿದ್ದ (ಹಳ್ಳಿಹಾ. ೬೨) ; ಚಿಂದರುಬಾವಲಿ ಕಿವಿಯಲ್ಲಿ ಇಕ್ಕೊಂಡು ಅಣ್ಣಾ ಬಂದಾ ತಂಗೀ ಕರೆಯೋಕೆ (ಜಗೀತ. ೨೯).
[<ಚಂದ್ರಬಾವುಲಿ]

ಚಿಂದಾಟಿ (ನಾ). ಚಿಂದಿಚಿಂದಿಯಾದುದು ; ಹರಕಲು ಬಟ್ಟೆ : ಎರಡನೆಯ ಖಲೀಫನಾದ ಉಮರನು ಭರತಖಂಡದ ನೂಲಿನ ಬಟ್ಟೆಯ ನಿಲುವಂಗಿ ಯನ್ನು ತೊಟ್ಟಿದ್ದನೆಂತಲೂ ಆದಕ್ಕೆ ೧೨ ತೂತುಗಳು ಬಿದ್ದು ಅದು ಹರಿದು ಚಿಂದಾಟಿಯಾಗಿದ್ದಿತೆಂತಲೂ ಉಲ್ಲೇಖವಿದೆ (ಪಾದಿಶಾ. ೨೧).
[←ಮರಾ ಚಿಂಧೋಟೀ]

ಚಿಂದಿ (ನಾ). ೧. ಹರಕು ಬಟ್ಟೆ ; ತುಂಡು ಬಟ್ಟೆ : ಒಂದು ಪಟ್ಟಾವಳಿಯ ಚಿಂದಿಯೊಳೊಂದೆಸೆಯೊಳೀಶ್ವರನೊಡನೆ ಬಲುಹೊಂದಿ ಸಂಧಿಸಿ (ಬಸಪು. ೨೭-೧೩) : ಪೀತಾಂಬರಗಳ ಹೊದೆಯುವರಲ್ಲಿ, ಕೌಪೀನಕೆ ಚಿಂದಿಯು ಸಿಗದಿಲ್ಲಿ (ಪಾಂಡಜ. ೬೭-೨೦). ೨. ತಲೆಗೆ ಕಟ್ಟಿಕೊಳ್ಳುವ ಚಿಕ್ಕ ವಸ್ತ್ರ: ತೋರದ ದೇಹ ಕುಂಡಲವೆದೆ ನರೆಗಡ್ಡ ಸೇರಿದ ಚಿಂದಿ ಕುಲ್ಲಾಯಿ (ಭರತ. ೦೩-೯) : ವೈಯಾರದ ಬಿರುದಿನ ಚಿಂದಿಗಳ ಚೆಲ್ವರಾಯ ರಾವುತರೈದಿದರು (ಕಂನವಿ. ೨೩-೮೫) : ವಾರೆದುರುಬಿನ ಚಿಂದಿ ವಾರಣದ ಶಿಖಿಯಲ್ಲಿ (ಕೊಟ್ಟೂ. ೧೫-೫೦) : ಇಟ್ಟ ಮುತ್ತಿನ ಚೌಕಳಿ ಚಿಂದಿ ಹರಿನಾಮ ತೊಟ್ಟ ಭೂಷಣ ರತ್ನಾಭರಣ (ಸೌಂದರ್ಯ. ೯-೬೫) : ಚಿಂದಿಯೊಳಪೊಕ್ಕು ಬ್ರಹ್ಮಸ್ಥಾನ ಗೊರೆದು(ಜನಮು. ೨೭-೧೧). ೩. ಸೊಂಟಪಟ್ಟಿ ; ನಡುಕಟ್ಟು : ಕಟ್ಟಿದ ಚಿಂದಿಯುಂ ಸುರಿಗೆಯುಂ ಪೆಗಲೇಱಿದ ಮಕ್ಕಳುಂ (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೧೮-೩೩).

ಚಿಂದಿಉಡಾಯಿಸು = ಸ್ವಲ್ಪವೂ ಉಳಿಯದಂತೆ ಕೊಳ್ಳೆಹೊಡೆ.– ಲಪಟಾಯಿಸು : ಅಂತೂ ಇಂಥ ಅತಿರಥ ಮಹಾರಥರ ಸಂಘಟನೆಯಲ್ಲಿ ಕಳವು ಮಾಲು ಚಿಂದಿ ಉಡಾಯಿಸಿ ಹೋಗುವುದರಲ್ಲಿ ಸಂದೇಹವಿಲ್ಲ (ಕಲನ. ೧೦೮). ಚಿಂದಿಯಾಗು = ಚೂರು ಚೂರಾಗು : ಉಟ್ಟಿದ್ದ ಧೋತ್ರ, ತೊಟ್ಟಿದ್ದ ವಸ್ತ್ರಗಳು ಮುಳ್ಳುಪೊದೆಗಳಿಗೆ ಸಿಕ್ಕಿ ಹರಿದು ಚಿಂದಿಯಾಗಿವೆ (ಶಾಂತಲಾ. ೩೩೭). [?./ ಹಿಂ. ಚಿಂದೀ ; ಮರಾ. ಚಿಂಧೀ./ಪ್ರಾ. ಛಿಂದಾವಿಯ=ಹರಿದ ; ಕತ್ತರಿಸಿದ]

ಚಿಂದಿಬಟ್ಟೆ (ನಾ). ತುಂಡುಬಟ್ಟೆ : ಮೊದಲಿದ್ದ ಚಿಂದಿಬಟ್ಟೆಯೂ ಈಗ ಮಾಯವಾಗಿದ್ದಿತು (ಬಾಡಿಆ. ೧೦೯). [ಚಿಂದಿ$_1$ + ಬಟ್ಟೆ$_2$]

ಚಿಂದು (ನಾ). ೧. [ನಾಟ್ಯ] ನೃತ್ಯದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಗೆ ; ಅಭಿನಯದಲ್ಲಿ ಒಂದಂ ರೀತಿ : ಮಾತಂಗಿ ಶಬರಿ ಯೋಗಿಣಿ ಮುಂತಾದ ಆಟಮನಾಡಿ ನಾನಾದೇಶ ವೇಷ ಭಾಷೆಗಳನಳವಡಿಸಿ ಚಿಂದು ಜಕ್ಕಡಿ . . . ಮೊದಲಾದ ಆಟಗಳಿಂ (ವಿರೂಪಾ. ೯೦) : ಕೋಲಚಾರಿಯ ಕೊಳ ವನ ಚಿಂದು ಮೊದಲಾದ ಲೀಲೆಯನೆಲ್ಲವ ತೋಱಿ (ಭರತ. ೧೨-೯೩) : ಚಿಂದು ಜಕ್ಕಡಿ ಕೋಲಚಾರಿಗಳ್ (ಚಬಪು. ೨-೨೯). ೨. [ಸಂಗೀತ] ಸಂಗೀತದ ಸ್ಥಾಯಿ ಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಗೆ : ಜಕ್ಕಡಿ ಚಿಂದು ಮೊದಲಾದ ಠಾಯವು . . . ಮೆಱೆಯೆ (ರೇವಣ. ೩೦-೩೮) : ಗೀತಕ್ರಮದಿ ಸಂಕೀರ್ಣವೆತ್ತು ರತಿ ಜೋಡಣೆಗೆ ಚಿಂದು ಜಕ್ಕಡಿ ಗೀತ ಕಂಪನವ ಸೂಡೆ ಸರಸಾಲಾಪದಿ (ರಂಗಪು. ೨೭-೦೬). [ದೇ.॥ ತಮಿ. ಚಿನ್ದು ; ತೆಲು. ಚಿಂದು]

ಚಿಂಪಯ್ಯ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು . ಕೊವರಪೆಯ ಚಿಂಪಯ್ಯನುಂ ಲೋಕಯ್ಯನುಂ ಕೊಟ್ಟಾರದ ಮಾರ ಪುಲಿಯುಂ (ಎಕ. XII, ಶಿರಾ. ೨೮-೫೧ : 943). [? + ಅಯ್ಯ$_1$]

ಚಿಂಪಾಂಜಿ (ನಾ). (ಮನುಷ್ಯನನ್ನು ಹೋಲುವ) ಒಂದು ವಾನರ ಜಾತಿ : ಮಂಗನ ಮರಿಗೆ ಇನ್ನೂ ಹೆಚ್ಚು ಕಾಲ ಶಿಕ್ಷಣ ಅಗತ್ಯ. ಚಿಂಪಾಂಜಿ ಎಂಬ ಮಾನವ ಮಂಗದ ಮರಿಗಳು ಇನ್ನೂ ಹೆಚ್ಚುಕಾಲ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುತ್ತವೆ (ಶಿಕ್ಷದ. ೮೭). [←ಇಂ. Chimpanzee]

ಚಿಂಪಿ 'ಸಿಪ್ಪ' ನೋ.

ಚಿಂಪಿಗ 'ಸಿಪ್ಪಿಗ' ನೋ.

ಚಿಂಪೆ 'ಸಿಪ್ಪ' ನೋ.

ಚೀ (ನಾ). ಜುಗುಪ್ಸೆ, ತಿರಸ್ಕಾರ ಮುಂತಾದುವುಗಳನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ ; ಧಿಕ್ಕರಿಸುವ ಶಬ್ದ : ಆ ಸುದತಿಯ ರೂಪಿನಿಂ ಪೆಱತನೆಂದೊಡೆ ಚೀ ಕರಮೆಗ್ಗನಾಗೆನೇ (ಆದಿಪು. ೨-೭೪) ; ಚೀ ಜಪವೆಣಿಸುವ ನೆವದಿಂದಂ ನೃಪ ತದ್ಗುಣಗಣಮನೀಗಳೆಣಿಸುತ್ತಿರ್ಪ (ಕಾದಂಪೂ. ೯೫೭) : ಸಾರಮಸಾರಮಿದೆಂದು ವಿಚಾರಿಸಿ ಕೈಕೊಂಡು ಕಿಡಿಸ ಲಾರ್ಪುದೆ ಚೀ ನಿಷ್ಕಾರಣಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೩-೨೦೦).

ಚೀಗೈ (ಕ್ರಿ). ತಿರಸ್ಕರಿಸು; ಧಿಕ್ಕರಿಸು: ಮನಮೋಕೊ ಕಳವಳಂಗೊಳುತಿರ್ಪ ದಾಶೆಯಂ ಚೀಗೈದು (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೮೩೨-೨೯೩).
[ಚೀ + ಗೈ (<ಕೆಯ್$_1$)]

ಚಿಕಟಾಯಿಸು, ಚಿಗಟಾಯಿಸು (ಕ್ರಿ). ಅಂಟಿಸು; ಲಗತ್ತಿಸು: ನೋಟೀಸಿನ ನಕಲಿನ ಮೇಲೆ ಷರಾ ಬರೆದು ಬಾಕಿದಾರನು ವಾಸಮಾಡುವ ವಾಸಸ್ಥಾನ ದಲ್ಲಿಯಾಗಲಿ ಜಪ್ತಿ ಸೊತ್ತುಗಳನ್ನು ಇಟ್ಟಿರುವ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿಯಾಗಲಿ ಚಿಕ ಟಾಯಿಸತಕ್ಕದ್ದು (ಗ್ರಾಮಾಕ. ೭೩). **ಚಿಗಟಾಯಿಸು** : ನಕಲನ್ನು ಆತನ ವಾಸದ ಮನೆಗೆ ಚಿಗಟಾಯಿಸಿ ಅಸಲಿಗೆ ಹಾಜರಿದ್ದವರ ರುಜು ಪಡೆಯ ಲಾಯಿತು (ಪಂಚಪಂ. ೪೭).

[ಚಿಕಟ$_0$ (P ←ಮರಾ. ಚಿಕಟಣೇ) + – ಇಸು$_3$.]

ಚಿಕಣ (ನಾ). (ಕರಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ವಿಮಾನು. [?]

ಚಿಕಣಿ (ಗು). ೧. ಗಟ್ಟಿಯಾದ: (ಕ). ೨. ಸಾರವತ್ತಾದ: (ಕ). ೩. ದಪ್ಪ ನಾದ : (ಕ). ೪. ಜಿಡ್ಡಿನ : (ಕ). [?./ಸಂ. ಚಿಕ್ಕಣ./ಹಿಂ. ಚಿಕನಾ]

ಚಿಕಣ್ಣ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಮೂವತ್ತಱುವರುಮರಸುಂ ಚಿಕ (ಂ)ಣ್ಣಜಿ೩್ಗ ಪದಿ × × × ಗೊಟ್ಟರ್ (ಸೌಇಇ. XI-1, ೧೦-೩೦ : 864).

[< ಚಿಕ್ಕ$_1$ + ಅಣ್ಣ$_1$]

ಚಿಕಪ 'ಚಿಕ್ಕಪ್ಪ' ನೋ.

ಚಿಕರ 'ಸಿಕರ' ನೋ.

ಚಿಕರಿ (ನಾ). ಬೆಟ್ಟ : ಶತ್ವಕ್ಕೆ ಚತ್ವಂ—ನಿಶ್ಚಲ–ನಿಚ್ಚಲ . . . ಶಿಖರಿ–ಚಿಕರಿ (ಶಮದ. ೨೬೩ ಪ್ರಯೋ). [< ಸಂ. ಶಿಖರಿನ್]

ಚಿಕಸಂಭು (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಕುರುವರನ ಮಗ ಚಿಕಸಂಭುವ ನಯ್ದ ನೀಱ ಎಡೆನಾ(ಣ್ಡ)ಬ್ಬತ್ತು ಆಳುತ್ತಿರೆ (ಎಕ. VIII, ಸೊರಬ. ೫೭೦-೬ ; 951). [<ಚಿಕ್ಕ$_1$ + ಸಂಭು$_0$(<ಸಂಬು)]

ಚಿಕಿಚ್ಚೆ (ನಾ).=ಚಿಕಿತ್ಸೆ : ದ್ವಿತ್ವದ ಛತ್ವಕ್ಕೆ ದಡ್ಡಕ್ಕರದ ಚಕಾರಂ—ಇಚ್ಛೆ–ಇಚ್ಚೆ ; ಮಚ್ಛರ – ಮಚ್ಚರ ; ಚಿಕಿಚ್ಛೆ – ಚಿಕಿಚ್ಚೆ (ಶಮದ. ೬. ೨೫೭ ಪ್ರಯೋ)... [<ಸಂ. ಚಿಕಿತ್ಸಾ]

ಚಿಕಿತ್ಸಕ (ನಾ). ೧. ಚಿಕಿತ್ಸೆ ಮಾಡುವವನು; ವೈದ್ಯ: " ಆಯುರ್ವೇದೀ, ಭಿಷಕ್, ವೈದ್ಯಃ, ದೋಷಜ್ಞಃ, ಚಿಕಿತ್ಸಕಃ – ಈ ೫ ವೈದ್ಯಂ " (ಹಲಾಯು. ೧೦೦-೪೫೮) : ಮನಶ್ಶಾಸ್ತ್ರವೇತ್ತರೂ, ಚಿಕಿತ್ಸಕರೂ ಆದ ಅವರ ಕಣ್ಣು ಗಳಲ್ಲಿ ನೀರು ಕಟ್ಟಿತ್ತು (ಹೊಸಕ. ೧). ೨. (ಆಲಂ) ಆಳವಾಗಿ ಪರಿಶೀಲಿಸುವವನು,–ವಿಮರ್ಶಿಸುವವನು : ಚಿಕಿತ್ಸಕ ಓದುಗರು ಸಂಶಯ ತಳೆದಾರೆಂದೆನಿಸುವುದು (ಸುತ್ತುಮು. ೧). [ಸಂ.]

ಚಿಕಿತ್ಸಕಬುದ್ಧಿ (ನಾ). ವಿಮರ್ಶಕ ಬುದ್ಧಿ ; ಪರೀಕ್ಷಕ ಬುದ್ಧಿ : ರಂಗನಲ್ಲಿ ಸಾಕಷ್ಟು ಚಿಕಿತ್ಸಕ ಬುದ್ಧಿಯೂ ಇತ್ತು (ರಂಗರೋ. ೩೪). [ಚಿಕಿತ್ಸಕ+ಬುದ್ಧಿ]

ಚಿಕಿತ್ಸಾಂಗ (ನಾ). ಚಿಕಿತ್ಸೆಗೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟುದು : ವೈದ್ಯ, ಔಷಧ, ರೋಗಸ್ಥ, ಪರಿಚಾರಕ ಈ ನಾಲ್ಕೂ ಚಿಕಿತ್ಸಾಂಗವೆನಿಸಿಕೊಂಬುವುವು (ಸಕವೈ. ೨೩). [ಸಂ. (ಚಿಕಿತ್ಸಾ + ಅಂಗ)]

ಚಿಕಿತ್ಸಾಕ್ರಮ (ನಾ). ವೈದ್ಯೋಪಚಾರದಲ್ಲಿ ಅನುಸರಿಸುವ ರೀತಿ : ರೋಗವಿಧಾನದಲ್ಲಿಯಾಗಲಿ ಚಿಕಿತ್ಸಾಕ್ರಮದಲ್ಲಿಯಾಗಲಿ ಇರುವ ಭಿನ್ನಾಭಿ ಪ್ರಾಯಗಳನ್ನು . . . ಬರೆದು ಸೂಚಿಸಿದ್ದಾನೆ (ಸಕವೈ. IX, ಪ್ರಸ್ತಾವನೆ).

[ಸಂ. (ಚಿಕಿತ್ಸಾ + ಕ್ರಮ)]

ಚಿಕಿತ್ಸಾಲಯ (ನಾ). ರೋಗಿಗೆ ಪರೀಕ್ಷೆ ಮತ್ತು ಉಪಚಾರ ಮಾಡುವ ಸ್ಥಳ ; ಆಸ್ಪತ್ರೆ : ಚಿಕಿತ್ಸಾಲಯದಲ್ಲಿ ಮೇರಿ ಗುಟ್ಟಾಗಿ ಡಾಕ್ಟರರಿಂದ ದೇಹಪರೀಕ್ಷೆ ಮಾಡಿಸಿದಳು (ಕಾವೇರಿ. ೧೬೫): ರಾತ್ರಿಯಾಗಿ ಚಿಕಿತ್ಸಾಲಯದ ಪಟಾಂಗಣದಲ್ಲಿ ಎರಡು ಗಂಟೆ ಬಾರಿಸಿತು (ಹೇಮಂತ. ೫೦೫).

[ಸಂ. (ಚಿಕಿತ್ಸಾ + ಆಲಯ)]

ಚಿಕಿತ್ಸಿತ (ಗು). ರೋಗದ ಪರೀಕ್ಷೆ ಮತ್ತು ಔಷಧೋಪಚಾರಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ : ಚಿಕಿತ್ಸಿತಾಗೂಢಪ್ರೌಢಮಪ್ಪ ಗದಾಂಗಮುಮಂ . . . ತ್ರಿದಶವರ್ಗಕ್ಕುಪದೇಶಂಗೆಯ್ಯುತ್ತುಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೮-೯೦ ವ). [ಸಂ.]

ಚಿಕಿತ್ಸೆ (ನಾ). ರೋಗವನ್ನು ಗುಣಪಡಿಸುವ ಕಾರ್ಯ ; ರೋಗ ನಿವಾರಣೋಪಾಯ; ವೈದ್ಯೋಪಚಾರ: " ಉಪಚರ್ಯಾ, ಚಿಕಿತ್ಸಾ – ಈ ೨ ವೈದ್ಯಂ ಮಾಡುಹ " (ಹಲಾಯು. ೧೦೦-೪೫೮) : ಉದಾರವಹ್ನಿಯ ವಿವಿಧ ಪೀಡಾಕಾರಕುಂಟೆ ಚಿಕಿತ್ಸೆಯೆಂದನು ಮುನಿ ನೃಪಾಲಂಗೆ (ಕುವ್ಯಾಅ. ೦೬-೧೩) : ಚಿಕಿತ್ಸೆಯ ಮಾಡುವ ವೈದ್ಯನಿಗೆ . . . ಚಿಕಿತ್ಸಾವಿಷಯವು ನಿಷ್ಫಲವಲ್ಲವೆಂದು ಪೂರ್ವಾಚಾರ್ಯರು ಹೇಳುವರು (ಸಕವೈ. ೧೩) ; ಆಂಗ್ಲೇಯ ವೈದ್ಯರು ಕೂಡ ಚಿಕಿತ್ಸೆ ನಡೆಸಿದರು (ಪ್ರಕಾಪ. ೧೭).

[ಸಂ. ಚಿಕಿತ್ಸಾ]

ಚಿಕೀರ್ಷೆ (ನಾ). ೧. ಕೆಲಸ ಮಾಡುವ ಬಯಕೆ : ನಿಯಮದಿಂ ಶುಭ ರೂಪವಿಗುರ್ವಣೇಚ್ಛೆಯಿಂ ಅಶುಭಾಕಾರಂಗಳಂ ದುಃಖ ಪ್ರತೀಕಾರ ಚಿಕೀರ್ಷೆಯಿಂ ಅತಿದುಸ್ಸಹ ದುಃಖ ಹೇತುಗಳನೆ ವಿಗುರ್ವಿಸುವರ್ (ತತ್ತ್ವ ಪ್ರ. ೧೨೨) : ನೆಟ್ಟನಾ ಜ್ಞಾನವಸ್ತುವಿನೊಳು ಚಿಕೀರ್ಷೆ ನೆಱೆಹುಟ್ಟದಾಗಿಯು (ವೀಶೈಪು. ೫-೧೨-೨೭) ; ಚಿಕೀರ್ಷೆಯಾವೇಗದ ವಹ್ನಿಫಣಿ ಲೇಲಿಹ್ಯಮಾನ ಜಿಹ್ವೆಗಳಂತೆ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೧೩-೩೩೦). ೨. ಉದ್ದೇಶ ; ಮನೋರಥ : ಅನಂತನು ಪದುಮನಾಭಪ್ರಿಯ ಚಿಕೀರ್ಷೆಯಲುದಿಸಿದಪನು (ನಿಭಾಗ. ೧೦-೧-೩೫). [ಸಂ. ಚಿಕೀರ್ಷಾ]

ಚಿಕುರ (ಗು). ೧. ಯಾವುದಕ್ಕೂ ಹಿಂದೆಗೆಯದೆ ಇನ್ನೊಬ್ಬರಿಗೆ ತೊಂದರೆಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ. ೨. ಹಿಂದೆ ಮುಂದೆ ಆಲೋಚಿಸದೆ ಕೆಲಸ ಮಾಡುವ ; ದುಡುಕಿನ ಸ್ವಭಾವದ. ೩. ಚಂಚಲವಾದ; ಅಸ್ಥಿರ ವಾದ. (ನಾ). ೪. ತಲೆಯ ಕೂದಲು : " ಕೇಶಃ, ಶಿರಸಿಜಃ . . . ಚಿಕುರಃ, ಶಿರೋರುಹಃ, ವಾಳಃ – ಈ ೭ ತಲೆಯ ನವಿರ್ " (ಹಲಾಯು. ೮೭-೩೭೬) ; ಚಿಕುರ ಚಾರು ಮೃದುಕುಂತಳ ಕಳಾಪಮಳಕೇಶಂ (ಗದಾಯು. ೮-೫೭) ; ಮಧುಪವ್ಯೂಹನಿಭಕುಟಿಳಚಿಕುರಮನೋಹರೆ ಮನಸಿಜನ ಕಣೆಗೆ ದೊಣೆಯೆನೆ ನೆಗಟ್ದಳ್ (ಸುಕುಮಾ. ೧-೭೯) ; ಕಮಲವನದೊಳೆಱಗಿದ ಪರಮೆದುಱುಗಲೆಂಬಂತಲ್ಲಿ ಚಿಕುರನಿಕರಮೆಸೆಯೆ (ರಾಜಶೇ. ೧-೧೩೫ ವ) : ಚೆಲ್ಲಿದಾ ಚಿಕುರರಾಶಿಯೆ ಕತ್ತಲೆಯ ಮೊತ್ತಮೆಂಬಂತೆವೋಲ್ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೬೭-೩೭೦). [ಸಂ.]

ಚಿಕೆಯ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಶ್ರೀ ಕನ್ನರದೇವಂ ಪೃಥಿವೀ ರಾಜ್ಯಂಗೆಯೆ ಚಿಕೆಯನ್ನಾಡನಾಳೆ (ಎಕ. VIII, ಸೊರಬ. ೭೦-೨ ; 938).

[<ಚಿಕ್ಕಯ್ಯ]

ಚಿಕೋರಿ (ನಾ). ಒಂದುಬಗೆಯ ಗಿಡ; P ಇದರ ಬೇರಿನ ಪುಡಿಯನ್ನು ಕಾಫಿಪುಡಿಗೆ ಬೆರೆಸುತ್ತಾರೆ : (ಬೇರಿಗಾಗಿ ಬೆಳಸುವ, ನೀಲಿಹೂವು ಬಿಡುವ) ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಗಿಡ ; ಇದರ ಬೇರಿನ ಪುಡಿ : 'ಚಿಕೋರಿ' (Chicory. ಇಂಕನಿ) ; ತನ್ನ ಮುಂದಿದ್ದ ವ್ಯವಹಾರದ ಬಗ್ಗೆ ಚಿಂತಿಸುತ್ತ . . . ಚಿಕೋರಿ ದಟ್ಟವಾಗಿ ಬೆಳೆದಿದ್ದ ಟೆನಿಸ್‌ಮೈದಾನದಲ್ಲಿ . . . ಅಡ್ಡಾಡಿದನು (ಪುನರು. ೨೬೫). [← ಇಂ. Chicory]

ಚಿಕ್ಕ$_1$ (ನಾ). ೧. ಎಳೆಯತನ ; ಎಳೆಯ ವಯಸ್ಸು : ಮಕ್ಕಳ ಮದುವೆಯ ಚಿಕ್ಕಲ್ಲಿ ಮಾಡಿದಡೆ . . . ಇಪ್ಪವ ಮಱೆಯಬೇಕು (ಮೋಳಿಗೆ ಮಾ. ೮೦-೩೧೯). ೨. ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಆತನ ಮಗ ಚಿಕ್ಕ ಕಲ್ಲ ನಿಱಿಸಿದೊ (ಎಕ. VIII, ಸೊರಬ. ೨೦೨-೬; 955). (ಗು). ೩. ಸಣ್ಣ ; ಕಿರಿಯ : ಮದದಾನೆಯುಮಂ ಮಾಣಿಕಮುಮನೊತ್ತೆವಿಡಿಸಲಟ್ಟುವ ಚಿಕ್ಕ ಪೋರ್ಕುಳಿ ಬೊಜಂಗರುಮಂ . . . ಮೆಱೆದು (ಪಂಪಭಾ. ೪-೮೭ ವ); ದೇವಾ ನೀನೆನಗೆ ಚಿಕ್ಕ ತಮ್ಮ (ಬಸವ. ೯೦೪) : ಕೈಯಲ್ಲಿ ಚಿಕ್ಕ ಕೊಡಲಿ (ಆರ್ಯಕ. ೧೧). ೪. ಕೀಳಾದ ; ಕ್ಷುಲ್ಲಕವಾದ. 'ಚಿಕ್ಕನಂಡಿ' ಪರಾ.

ಚಿಕ್ಕಚಿಕ್ಕ (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ): ಪಾದಾಃ, ಪ್ರತ್ಯಂತ ಪರ್ವತಾಃ– ೨ ದೊಡ್ಡ ಬೆಟ್ಟಗಳ ಬಳಿಯಲ್ಲಿ ಸುತ್ತುಮುತ್ತಲೂ ಸಮೀಪವಾಗಿರುವ ಚಿಕ್ಕಚಿಕ್ಕ

ಕಲ್ಲು ಗುಡ್ಡೆಗಳು (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೯೫). **ಚಿಕ್ಕದು** = ಸಣ್ಣದು : ಚೇಳ್ ಚಿಕ್ಕದೆಂದಳ್ಕಱಿಂ ತೆಗೆಯಲ್ ಕಚ್ಚದೆ (ಸೋಮೇಶ. ೪೧) ; ಅಕ್ಕ ನಿನ್ನ ಮಾತ ಕೇಳಿ ಚಿಕ್ಕದೊಂದು ಗಿಳಿಯು ಸಾಕಿದೆ (ಪುರಂದ. ೧-೦೦೨-೧). **ಚಿಕ್ಕವ, ಚಿಕ್ಕವನು** = ಸಣ್ಣ ವಯಸ್ಸಿನವನು ; ಸಣ್ಣವನು : ಚಿಕ್ಕವನಂ ಬೇಂಟೆಗೆ ಬಲಿಯಿಕ್ಕುವನೋ (ದಶಕು. ೨-೧೩೮) ; ಧುರವ ಹೊಗತಕ್ಕವನೆ ಚಿಕ್ಕವ ನಿಱಿಯಲಾಪನೆ (ಕುವ್ಯಾದಪ್ರೀ. ೨-೧೭) : ಚಿಕ್ಕವನೇ ಇವನು ನಮ್ಮ ಕೈಗೆ ಸಿಕ್ಕದೆ ಓಡುವನು (ಪುರಂದ. ೧-೬೦ ಪಲ್ಲವಿ). **ಚಿಕ್ಕವಳು, ಚಿಕ್ಕಳು** = ಸಣ್ಣ ವಯಸ್ಸಿನವಳು ; ಸಣ್ಣವಳು : ಚಿಕ್ಕವಳಿದ್ದಾಗಲೇ ಆಕೆ ಅನಾಥಳಾದಳು (ರೂಢಿ): ಚಿಕ್ಕಳ ನುಡಿಗೇಳು ಮತ್ತುಂಬವೆಂದಳು ತಕ್ಕಳೂರ್ವಳಿಗೊರ್ವಳಲ್ಲಿ (ಭರವ. ೪-೩೦): **ಚಿಕ್ಕವು** (ಬಹುವ): ಮಕ್ಕಳು ತುಂಬಾ ಚಿಕ್ಕವು (ರೂಢಿ). **ಚಿಕ್ಕಾತ** = ಚಿಕ್ಕವ: ಚಿಕ್ಕಾತನಾದೊಡಂ ಬುದ್ಧಿವಂತನಲ್ಲಿ ಕಾರ್ಯಮಂ ಕೇಳ್ವುದು (ಪಂಚತಂ. ೦೦೦-೪). [ದೇ.॥ ತಮಿ. ತುಳು. ಚಿಕ್ಕ; ತೆಲು. ಚಿಕಿ./ ಪ್ರಾ. ಚಿಕ್ಕ = ಅಲ್ಪವಾದ, ಸ್ವಲ್ಪ]

ಚಿಕ್ಕ$_2$ ‘ಸಿಕ್ಕ$_1$’ ನೋ.

ಚಿಕ್ಕ$_3$ (ಗು). ಚಪ್ಪಟೆಯಾದ ಮೂಗುಳ್ಳ. [ಸಂ.]

ಚಿಕ್ಕಎಲಚಿ (ನಾ). ಎಲಚಿಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಗೆ ; ಸಣ್ಣ ಎಲಚಿ ಗಿಡ : “ನಿಷ್ಕುಟೀ-ಚಿಕ್ಕಎಲಚಿ” (ಒಷಧಿ. ೮೭). [ಚಿಕ್ಕ$_1$ + ಎಲಚಿ]

ಚಿಕ್ಕಂದು$_1$ (ನಾ). ಎಳೆಯ ವಯಸ್ಸು; ಎಳವೆ; ಬಾಲ್ಯ: ಮೆಚ್ಚಿಸಲೆಂದು ಮೆಯ್ದೆ ಜಗಮಂ ಚಿಕ್ಕಂದು ತೊಟ್ಟಾಂ ಪರೀಕ್ಷಿಸಿ (ಕಾದಂಉ. ೫೦೮) : ಚಿಕ್ಕಂದಿನ ಬಾಳುವೆ ನಿಮ್ಮ ಆಣೆಯಯ್ಯ (ಬಸವ. ೫೦೪) : ಚಿಕ್ಕಂದಿನಲ್ಲಿ ಹುಡುಗರ ಬುದ್ಧಿ ಬಹಳ ಕೋಮಲವಾಗಿರುವುದು (ಮುಂಬಯಿ. ೪-೩೪). [ಚಿಕ್ಕ$_1$ + ಅಂದು$_2$]

ಚಿಕ್ಕಂದು$_2$(ಅ). ಬಾಲ್ಯಕಾಲದಲ್ಲಿ ; ಎಳವೆಯಲ್ಲಿ: ಇವನು ತಮ್ಮಯ್ಯನನು ನೆಱೆ ಪರಿಭವಿಸನೇ ಚಿಕ್ಕಂದು (ಕುವ್ಯಾದಪ್ರೀ. ೧೯-೨೩). [ಚಿಕ್ಕ$_1$ + ಅಂದು$_3$]

ಚಿಕ್ಕಕಲ್ಲುರಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮೂಲಿಕೆ : “ಬ್ರಹ್ಮಸೋಮಾ – ಚಿಕ್ಕಕಲ್ಲುರಿ ; ನೀರಗಿಚ್ಚು” (ಒಷಧಿ. ೮೧). [ಚಿಕ್ಕ$_1$ + ಕಲ್ಲುರಿ$_0$]

ಚಿಕ್ಕಕಾಗೆದೊಂಡೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮೂಲಿಕೆ : “ಧ್ವಾಕ್ಷಾಂಗೀ– ಚಿಕ್ಕಕಾಗೆದೊಂಡೆ” (ಒಷಧಿ. ೮೧). [ಚಿಕ್ಕ$_1$ + ಕಾಗೆದೊಂಡೆ]

ಚಿಕ್ಕಕಾಡತ್ತಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹತ್ತಿಗಿಡ : ಚಿಕ್ಕಕಾಡತ್ತಿ, ಬೆಟ್ಟರಳಿ (ಮೈಜಿಗ. ೩೭-೬೨೫). [ಚಿಕ್ಕ$_1$ + ಕಾಡತ್ತಿ]

ಚಿಕ್ಕಕ್ಕ (ನಾ). ಕಿರಿಯ ಅಕ್ಕ : ನಮ್ಮ ಚಿಕ್ಕಕ್ಕನನ್ನು ಕಂಡರೆ ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಪ್ರೀತಿ (ರೂಢಿ). [ಚಿಕ್ಕ$_1$ + ಅಕ್ಕ$_1$]

ಚಿಕ್ಕಗುಂಜಿ (ನಾ). ಸಣ್ಣ ಗುಲಗಂಜಿ : “ಕಾಕನುಂದಿಕಾ – ಚಿಕ್ಕಗುಂಜ” (ಒಷಧಿ. ೩೨). [ಚಿಕ್ಕ$_1$ + ಗುಂಜಿ]

ಚಿಕ್ಕಚಿರಾಯತ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮೂಲಿಕೆ : (ಮೈಜಿಗ. ೩೪-೬೫೧). [ಚಿಕ್ಕ$_1$ + ಚಿರಾಯತ (< ಕಿರಿಯಾತು)]

ಚಿಕ್ಕಟ$_1$ ‘ಚಿಕ್ಕುಟ’ ನೋ.

ಚಿಕ್ಕಟ$_2$ (ನಾ). (?) : ಮುಕ್ಕುಳಿಸಿ ಪುಕ್ಕುಳಿಸೆ ಕಕ್ಕಸದಿ ಚಿಕ್ಕಟದಿ ದಿಕ್ಕನ ಮರಿಕ್ಕಿ (ಜನಮು. ೨೯-೭) ; ಸಿಕ್ಕಿಸಂತರದಲ್ಲಿ ಶಾರ್ವರಿ ಚಿಕ್ಕಟದಿ ಮುಸುಕಿಕ್ಕಿ ದಹಿತರ ಸೊಕ್ಕ ಹಾರಿಸುತಿರುವ ರಘುಜರ ಮೌಲಿ ರವಿಯಾಗೇ (ಜಿರಾಮಾ. ೨೭೭-೨೭). [?]

ಚಿಕ್ಕಟು ‘ಚಿಕ್ಕುಟ’ ನೋ.

ಚಿಕ್ಕಟ್ಟು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧಿ ಸಸ್ಯ : “ಧೂರ್ತಃ – ಉಮ್ಮತ್ತ, ಖಚೋರ, ಚಿಕ್ಕಟ್ಟು” (ಒಷಧಿ. ೮೨). [?]

ಚಿಕ್ಕಡು ‘ಚಿಕ್ಕುಟ’ ನೋ.

ಚಿಕ್ಕಣ (ಗು). ೧. ಮೃದುವಾದ ; ನಯವಾದ. (ನಾ). ೨. ಮೃದು ಗೊಳಿಸುವಿಕೆ : “ಮಾರ್ದವಕರಣ, ಚಿಕ್ಕಣ” (Demulcent. ಪಾಠಿನಿ. ೨೮). ೩. ಮೃದುಗೊಂಡುದು ; ಮೆತ್ತಗಾಗಿರುವುದು : ಕಿವುಚಿಟ್ಟದನೆಂದು ಚಿಕ್ಕಣವಾಗಿ ಮಾಡಿದು (ಕಮುದ. ನ. ೩೩ ವೃತ್ತಿ). ೪. ಸ್ನಿಗ್ಧವಾಗಿರುವಂತೆ ಬೇಯಿಸಿದ ಅಡಿಗೆ : “ಚಿಕ್ಕಣಂ, ಮಸೃಣಂ, ಸ್ನಿಗ್ಧಂ – ೩ ಪೆಟ್ಟದಂಥಾದ್ದಕ್ಕೂ ನಯವಾದದ್ದಕ್ಕೂ ಮೆತ್ತಗಿರುವ ಹಾಗೆ ಅಟ್ಟಲ್ಪಟ ಅಡಿಗೆಗೂ . . . ಪೆಸರುಗಳು” (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೨೪೭). ೫. ಅಡಕೆ : ಇನಿನುಡಿ ನುಡಿಯುವಾ ಇಂಬಾದ ಕಣ್ಣುಗಳುಳ್ಳ ಚಿಕ್ಕಣದ ಬಣ್ಣದ ಒಕ್ಕಲಿಗರ ಚಿಕ್ಕಹುಡುಗ (ಕೋಹಿನೂ. ೫೪). ೬. ಅಡಕೆಯ ಮರ. [ಸಂ.]

ಚಿಕ್ಕಣಗೆಸಱ್ (ನಾ). ಅಡಕೆಯಿಂದ ತಯಾರಿಸಿದ ಕಲ್ಕ : ಕಾಸದ ಚಿಕ್ಕಣ [ಪಾಠಾಂ. ಣಿ]ಗೆಸಱೊಳ್ ಸಾಸಿವೆ(ಸವಿ) ಕಲ್ಲುಪ್ಪು ಕಣಿಕ ಮುದಿರ್ಗನ ಪುಡಿಯುಂ ಬೇಸಱದೆ ಕೂಡಿ ಕುದಿರೆಗೆ ಪೂಸುಗೆ (ಅಶ್ವಶಾ. ೧೪-೩೦). ‘ಚಿಕ್ಕಣಿಗೆಸಱ್’ ಪಠಾ. [ಚಿಕ್ಕಣ + ಕೆಸಱ್]

ಚಿಕ್ಕಣಪಾಕ (ನಾ). ಸ್ನಿಗ್ಧವಾದ ಪಾಕ : ಮಂಜಿಷ್ಠ, ನೀಲಾಂಜನ ತಾವರೆಗೆಣಸು ಇವಿಷ್ಟನು ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಎರಡು ವರಹ ತೂಕಗಳನು ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾಗಿ ಚೂರ್ಣಿಸಿ ಹಾಕಿ ಕಾಸಿ ಚಿಕ್ಕಣಪಾಕದಲ್ಲಿ ಇಳುಹಿ (ವೈದ್ಯಸಾ. II, ೧೩೫) ; ವಾಸಾಘೃತ – ಆಡುಸೋಗೆ, ಅಮರದವಳ್ಳಿ . . . ಶುಂಠಿ ಇವುಗಳನ್ನು ಅರೆದು ಅರ್ಧ ಪಾವು ತುಪ್ಪ ಸೇರಿಸಿ ಚಿಕ್ಕಣಪಾಕದಲ್ಲಿ ತೆಗೆದು ಶೋಧಿಸಿಕೊಂಡು (ಸಕವೈ. ೦೦೫). [ಚಿಕ್ಕಣ + ಪಾಕ]

ಚಿಕ್ಕಣಿ$_1$ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಅಡಕೆ : ಕರ್ಪೂರಭರಿತ ಚಿಕ್ಕಣಿ ನಾಗವಳ್ಳಿಯ ಭರದ ಹೊಂಬಟ್ಟಲಲಿ ಹೊಯ್ಸಣದವರು ಕೊಡುತಿರಲು (ಶೌರಿರಾ. ೨-೭೯).

ಚಿಕ್ಕಣಿಅಡಿಕೆ ಚಿಕ್ಕಣಿಜಾತಿಯ ಅಡಕೆ : ಚಿಕ್ಕಣಿ ಅಡಿಕೆ ಕೇದಿಗೆ ಕಾಚು ಕೂಡಿದ ಎಲಕ್ಕಿ (ಪುರಂದ. ೩-೮೪-೨). **ಚಿಕ್ಕಣಿಕ್ರಮುಕ** = ಚಿಕ್ಕಣಿ ಅಡಿಕೆ : ಸ್ವೇತಪರ್ಣ ಪನಾ ಚಿಕ್ಕಣಿಕ್ರಮುಕ ಕರ್ಪೂರದಾ ತಿಳಿ ಸುಚೂರ್ಣಮಂ ತಂದೀಯಲವನು ಚರ್ವಣಗೈದು (ನವಮೋ. ೦೬-೮). [<ಸಂ. ಚಿಕ್ಕಣ]

ಚಿಕ್ಕಣಿ$_2$ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹುಲ್ಲು : ಚಿಕ್ಕಣಿ, ಸಿಂಪಿಗನ ಹುಲ್ಲು . . ಏನೇನೋ ಜಾತಿಯ ಎಲ್ಲವೂ ಮಣ್ಣಿನ ರಚನೆಯಲ್ಲಿಯೆ ಇದ್ದಹಾಗೆ ತೋರುತ್ತದೆ (ಗಾಳಿಪ. ೦೦೪). [<ಚಿಕ್ಕಣಿಕೆ]

ಚಿಕ್ಕಣಿಕೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹುಲ್ಲು : “ಚಿಕ್ಕಣಿಕೆ [ಪಾಠಾಂ. ಬಾಡಿ] ಬಾದಿಯಾತ್ತು” (ಮಂಗರಾ. ೩೩-೮) : ಪೊಸ ಚಿಕ್ಕಣಿಕೆಯ ಪುಲ್ಲಂ ಪೊಸ ಬೆಳ್ಳುಳ್ಳಿಯ ರಸಂಗಳಂ ತಳದಿಂದಂ ಪೊಸದು (ಕಲ್ಯಾಕಾ. ೩-೪೭) ; ಕಿಱುಮಾಲೆ ನೂಲೆ ಕಿಸುಕುಂ ನೆಱೆದೀ ಚಿಕ್ಕಣಿಕೆ ಮೂನಿನಿ ಕಸಕೆ ಕಲ್ಬೂರ್ (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೩-೨೯) : ಚಿಕ್ಕಣಿಕೆಯ ರಸಮಂ ಮೂತ್ರಕ್ಕಂ ಸರಿಯಾಗಿ ಬೆರಸಿ ನಸ್ಯಂಗೆಯ್ಯಲ್(ಖಮದ. ೦೦-೭೫). [?]

ಚಿಕ್ಕಣಿಕೆಸಱ್ ‘ಚಿಕ್ಕಣಗೆಸಱ್’ ನೋ.

ಚಿಕ್ಕಣಿಕ್ಕೆ (ನಾ). ಕ್ಷುಲ್ಲಕ ವ್ಯಕ್ತಿ ; ನೀಚ ವ್ಯಕ್ತಿ (?) : ತೆರಳ್ದ ಮೊಗಂ ಸರಿ ಮತ್ತ ಮಾಣಳೀ ಬಟ್ಟೆಯ ಚಿಕ್ಕಣಿಕ್ಕೆ ಪೊಸ ಬರ್ಬರ ಸೂಳೆಯರಾಳಿಗೊಂಬುದಂ (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೮-೩೮೪). [?]

ಚಿಕ್ಕಣಿಗೆಸಱ್, ಚಿಕ್ಕಣಿಕೆಸಱ್ (ನಾ).=ಚಿಕ್ಕಣಗೆಸಱ್ : ಇರ{ಭ}ದೊಟ್ಟೆಯ ತುರಗದ ಗಾರ್ಘವದ ಪುರೀಷಂಗಳೊಡನೆ ಚಿಕ್ಕಣಿಗೆರಸಂ {ಸಱಂ} ಕ್ಷುಭಯಿಸಿ ಮೃಪದಮನಱಿದಱಿದುಂ ಲಿಪ್ತಗೈವು (ಅಶ್ವವೈ. ೦೦-೧೧): “ಸಣ್ಣ ಕೆಸರು” (ಅಶ್ವವೈ. ಟೀಕು). **ಚಿಕ್ಕಣಿಕೆಸಱ್** : ಕಾಸಿದ ಚಿಕ್ಕಣಿಕೆಸಱೊಳ್ ಸಾಸಿವೆ ಕಲ್ಲುಪ್ಪು ಕಣಿಕಮುದಿರ್ಗನ ಪುಡಿಯುಂ ಬೇಸಱದೆ ಬಾಹಿನೆಡೆಯೊಳ್ ಪೂಸುವುದು (ಅಶ್ವಶಾ. ೦೦-೭೦). ‘ಚಿಕ್ಕಣಗೆಸಱ್’ ಪಠಾ. [ಚಿಕ್ಕಣಿ$_1$ + ಕೆಸಱ್]

ಚಿಕ್ಕಣ್ಣ (ನಾ). ಕಿರಿಯ ಅಣ್ಣ : ನಮ್ಮ ದೊಡ್ಡಣ್ಣನಿಗಿಂತಲೂ ಚಿಕ್ಕಣ್ಣ ಹೆಚ್ಚು ಬುದ್ಧಿವಂತನಾದ್ದರಿಂದ ನಮ್ಮ ತಾಯಿಗೆ ಅವನ ಮೇಲೆ ಬಹಳ ಪ್ರೀತಿ (ರಜೀ). [ಚಿಕ್ಕ$_1$ + ಅಣ್ಣ$_1$]

ಚಿಕ್ಕತಂದೆ (ನಾ) =ಚಿಕ್ಕಪ್ಪ : (ಕ) [ಚಿಕ್ಕ$_1$ + ತಂದೆ]

ಚಿಕ್ಕತನ (ನಾ). ೧. ಬಾಲ್ಯ ; ಎಳೆಯ ವಯಸ್ಸು : ಚಿಕ್ಕತನ ತಮಗಿದನು ಕಾಣಲು ಮಕ್ಕಳಿಗೆ ಕಾಣೇಕೆ (ಕುಮಾ.ಭ. ಒಡ್ಡ. ೩೬-೭೧). ೨. ಸಣ್ಣತನ ; ಕ್ಷುಲ್ಲಕತನ : ತಮ್ಮ ಚಿಕ್ಕತನಕ್ಕಾಗಿ ತಾವೇ ನಾಚಿಕೊಳ್ಳುವಂತಾಗುತ್ತದೆ (ರಜೀ). [ಚಿಕ್ಕ$_1$ + – ತನ]

ಚಿಕ್ಕತಮ್ಮ (ನಾ). ಕೊನೆಯ ತಮ್ಮ : ಕೂಡಲ ಸಂಗಮದೇವಾ ನೀನೆನಗೆ ಚಿಕ್ಕತಮ್ಮ (ಬಸವ. ೯೦೪); ನನ್ನ ತಮ್ಮಂದಿರೆಲ್ಲಾ ಊರಿನಲ್ಲಿ ನಮ್ಮ ತಂದೆ ತಾಯಿಯ ಬಳಿ ಇದ್ದಾರೆ, ಚಿಕ್ಕತಮ್ಮನೊಬ್ಬ ಮಾತ್ರ ನನ್ನ ಬಳಿ ಇದ್ದಾನೆ (ರಜೀ). [ಚಿಕ್ಕ$_1$ + ತಮ್ಮ]

ಚಿಕ್ಕತಾಯಿ (ನಾ). ೧.=ಚಿಕ್ಕಮ್ಮ: (ಕ).
[ಚಿಕ್ಕ$_1$ + ತಾಯಿ (<ತಾಯ್)]

ಚಿಕ್ಕತಾರ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ನಾಣ್ಯ (?) : ತಲ್ಲಿಗರು ಎಳ್ಳ ಮಾಱ ಕೊಂಡವಗು ಹೊಂಗೆ ಕಟ್ಟದಲಗಿನ ಚಿಕ್ಕತಾರವ ತೆಱುವರು ಬೆಳಿಯ ತಾರದರ್ಧ್ದವ ಎಣ್ಣೆಯನು ಗಾಣಕ್ಕೆ ಸಿಟ್ಟಲು ಅರ್ಧ್ದಸೊಲ್ಲಿಗೆಯನು ಆಡಿತಕ್ಕೆ ಎಱೆವರು (ಸೌಇಇ. IX-1, ೩೩೭-೨೬ : 1219).
[ಚಿಕ್ಕ$_1$ + ತಾರ$_1$]

ಚಿಕ್ಕತೂಬರ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ: "ಕಾಕಾಂಡಃ–ಚಿಕ್ಕತೂಬರ, ಹೆಬ್ಬೇವು, ಹೆಮ್ಮರ " (ಒಷಧಿ. ೨೯).
[ಚಿಕ್ಕ$_1$ + ತೂಬರ$_1$ (<ತುಂಬುರು$_1$)]

ಚಿಕ್ಕತೊಗರಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ತೊಗರಿ: ಚಿಕ್ಕತೊಗರಿ, ವಿಷತೊಗರಿ, ಕೇಸರಿಬೇಳೆ (ವೃಜಿಗಿ. ೪೯-೯೮೦). [ಚಿಕ್ಕ$_1$ + ತೊಗರಿ$_1$ (<ತೊವರಿ)]

ಚಿಕ್ಕನರುವಲು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧಿ ಗಿಡ ; ಅಗ್ನಿಮಂಥ : " ತೇಜೋವೃಕ್ಷಃ–ಚಿಕ್ಕನರುವಲು " (ಒಷಧಿ. ೭೨).
[ಚಿಕ್ಕ$_1$ + ನರುವಲು (<ನಱುವಲ್)]

ಚಿಕ್ಕನುಗಹುಲ್ಲು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹುಲ್ಲು : (ವೃಜಿಗಿ. ೬-೧೧೧).
[ಚಿಕ್ಕ$_1$ + ನುಗ ? + ಹುಲ್ಲು(<ಪುಲ್)]

ಚಿಕ್ಕನುಡಿ (ನಾ). ಕೀಳುಮಾತು ; ಸಣ್ಣಮಾತು ; ಕ್ಷುದ್ರವಾದ ನುಡಿ : ಅಕ್ಕ ಕೇಳೌ ಚಿಕ್ಕನುಡಿಗಳು ತಕ್ಕುವೇ ಹಿರಿಯರ್ಗೆ (ಸಂಭವ. ೨೦-೧೧೧).
[ಚಿಕ್ಕ$_1$ + ನುಡಿ$_2$]

ಚಿಕ್ಕನೆಕ್ಕಿಸೊಪ್ಪು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸೊಪ್ಪು : ಚಿಕ್ಕನೆಕ್ಕಿ ಸೊಪ್ಪು, ಲಕ್ಕಿ (ವೃಜಿಗಿ. ೪೮-೯೩೭). [ಚಿಕ್ಕ$_1$ + ನೆಕ್ಕಿ + ಸೊಪ್ಪು$_3$]

ಚಿಕ್ಕನೆಲದಾಳು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧಿ ಗಿಡ : " ಪುತ್ರಜನನೀ – ಚಿಕ್ಕನೆಲದಾಳು ; ಕಾಳಿಯಸೊಪ್ಪು " (ಒಷಧಿ. ೧೧೧)..
[ಚಿಕ್ಕ$_1$ + ನೆಲದಾಳು (<ನೆಲದಾೞ್)]

ಚಿಕ್ಕನೇರಳೆ 'ಚಿಕ್ಕನೇಱಿಲ್' ನೋ.

ಚಿಕ್ಕನೇರಿಲು 'ಚಿಕ್ಕನೇಱಿಲ್' ನೋ.

ಚಿಕ್ಕನೇಱಿಲ್, ಚಿಕ್ಕನೇರಳೆ, ಚಿಕ್ಕನೇರಿಲು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ನೇರಿಳೆ : " ವೈರಸೀ – ಚಿಕ್ಕನೇಱಿಲ್ " (ಒಷಧಿ. ೧೫೭). **ಚಿಕ್ಕನೇರಳೆ :** (ವೃಜಿಗಿ. ೬೩-೧೪೯೩). **ಚಿಕ್ಕನೇರಿಲು :** ಚಿಕ್ಕನೇರಿಲು ಜಂಬುನೇರಿಲು ಗಳರುಚಾಳ (ರುಕ್ಮಾಂಗ. ೧೦-೩). [ಚಿಕ್ಕ$_1$ + ನೇಱಿಲ್]

ಚಿಕ್ಕಪ್ಪ, ಚಿಕಪ, ಚಿಗಪ್ಪ (ನಾ). ೧. ತಂದೆಯ ತಮ್ಮ ; ಕಕ್ಕ : ಅಪ್ಪನ ಅಪ್ಪ ಅನ್ನದವ ಚಿಕ್ಕಪ್ಪನ ಅಪ್ಪಾ ಅಂದಾನೇ (ಗಾದೆ). ೨. ಚಿಕ್ಕಮ್ಮನ ಗಂಡ; ತಾಯಿಯ ತಂಗಿಯ ಗಂಡ: ತಂದೆಯ ತಮ್ಮನಷ್ಟೇ ಚಿಕ್ಕಪ್ಪನಲ್ಲ, ಚಿಕ್ಕಮ್ಮನ ಗಂಡನೂ ಚಿಕ್ಕಪ್ಪನೇ (ರಜೀ). **ಚಿಕಪ:** ೧. ಯಿಮಂಡಿರ ಚಿಕಪ ಉಡಖಾನ ಮಗ ಆಬೂಖಾನನು (ಎಕ. VII, ಶಿವಮೊ. ೨೯-೧೯; 1712) ; **ಚಿಗಪ್ಪ :** ೧. ಚಿಗಪ್ಪ ಚಿಗವ್ವ ಅವಾರಲ್ಲಾ (ಮಣ್ಣು.ಹ. ೧೬೧); ಉಂಡುಟ್ಟು ಸುಖದಿಂದಿದ್ದು ವಕೀಲಿ ಮಾಡುತ್ತ ಕಾಲ ಕಳೆಯಬೇಕೆಂದು ಆತನ ಚಿಗಪ್ಪನ ಇಚ್ಛೆ (ಜ್ಯೋತಿರ್ಮ. ೧೬). [ಚಿಕ್ಕ$_1$ + ಅಪ್ಪ$_1$]

ಚಿಕ್ಕಪ್ರಾಯ (ನಾ). ಎಳೆಯ ವಯಸ್ಸು ; ಚಿಕ್ಕವಯಸ್ಸು : "ಕನಿಷ್ಠಃ, ಅತಿಯುವಾ – ಬಹಳ ಚಿಕ್ಕಪ್ರಾಯದ ಹುಡುಗ, ಅಲ್ಪಃ – ಚಿಕ್ಕವನು ೨ ರ್ಕ್ಯಾ. ಹೆಸರು" (ಸಿದ್ಧಾಂಶಿ. ೩೩೦). [ಚಿಕ್ಕ$_1$ + ಪ್ರಾಯ]

ಚಿಕ್ಕಬಳ್ಳಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧಿ ಗಿಡ : " ಲಘುಪೂರ್ವಕಃ – ಚಿಕ್ಕಬಳ್ಳಿ " (ಒಷಧಿ. ೧೪೨). [ಚಿಕ್ಕ$_1$ + ಬಳ್ಳಿ]

ಚಿಕ್ಕಬಿಟ್ಟುವ (ನಾ). (?) : ಮೂಡಣ ಹೆಗ್ಗಡ್ಡೆ ಅದಱ ಮೇಗಣ ಕೊಡಂಗೆ ಎರಡಱಲ್ಲಿಯೂ ಮೂಡೆ ೨ ಬಂಣಟಿಮೂಡೆ ೨ ಮುಂದಿನ ಮಾಡುವ ಬಳುಮೂಡೆ ೧ ಚಿಕ್ಕ ಬಿಟ್ಟುವ ಕೊಡಂಗೆ ಮೂಡೆ ೧ (ಎಇ. XXVII, ೨೮-೩೦ : 1256). [?]

ಚಿಕ್ಕಬ್ಬೆ (ನಾ). ೧.=ಚಿಕ್ಕಮ್ಮ : ನನ್ನ ಚಿಕ್ಕಬ್ಬೆಗೆ ನನ್ನನ್ನು ಕಂಡರೆ ಬಹಳ ಪ್ರೀತಿ (ರಜೀ). ೨. ಒಬ್ಬಾಕೆಯ ಹೆಸರು: ತನ್ನರಸಿ ಚಿಕ್ಕಬ್ಬೆಗೆ ಬಡಗಣ ಕೆಱೆಯ ಬಡಗಣ ಬದರಿಯ ಪಿನ್ನಣ ಕೆಱೆಯಬಿಟ್ಟ ದೇವರ್ಗೆ (ಎಕ. VII, ಶಿವಮೊ. ೯೭-೧೯ : ಸು. 915). [ಚಿಕ್ಕ$_1$ + ಅಬ್ಬೆ$_1$]

ಚಿಕ್ಕಬ್ರಹ್ಮಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧಿ ಗಿಡ : " ಲಘುಬ್ರಹ್ಮಿ–ಚಿಕ್ಕ ಬ್ರಹ್ಮಿ " (ಒಷಧಿ. ೧೪೨). [ಚಿಕ್ಕ$_1$ + ಬ್ರಹ್ಮಿ]

ಚಿಕ್ಕಮರುಳು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧಿ ಗಿಡ : ಚಿಕ್ಕಮರುಳು, ಮೈಕಬೇರು ಗಂಡರಿಸಿನದಲ್ಲಿ ನಿಂಬೆಕಾಯಷ್ಟು ಕುಡಿಯೆ ಬಾಣಂತಿ ರೋಗ ಬಸುರಿಳಿವದು ಪ್ರಾಣ್ಯಂ (ವಿಷ್ಣ್ವಿ. ೬೧). [?]

ಚಿಕ್ಕಮಾತು (ನಾ).=ಚಿಕ್ಕನುಡಿ : ಚಿಕ್ಕಮಾತುಗಳನ್ನಾಡಿ ನೋಯಿಸುವುದೇ ಅವರ ಸ್ವಭಾವ (ರಜೀ). [ಚಿಕ್ಕ$_1$ + ಮಾತು$_1$]

ಚಿಕ್ಕಮಾರಯ್ಯ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಕಿಟ್ಟಪಳ್ಳಿ . . . ತುಱು ಗೊಳೊಳ ಚಿ[ಕ್ಕ]ಮಾರಯ್ಯ ಸತ್ತ (ಎಕ. IX ಕಾನಕಾ. ೮೮-೩ : ಸು. 870).
[ಚಿಕ್ಕ$_1$ + ಮಾರಯ್ಯ]

ಚಿಕ್ಕಮ್ಮ (ನಾ). ೧. ತಾಯಿಯ ತಂಗಿ : ಹರುಷದಿಂಗಿಲಾ ಚೈದ್ಯಪುರ ದಲಿ ವರಜನನಿ ಚಿಕ್ಕಮ್ಮನಲ್ಲಿಹಳೆಂದನು (ನಳಚ. ೭-೩೩). ೨. ಚಿಕ್ಕಪ್ಪನ ಹೆಂಡತಿ ; ಕಕ್ಕಿ : ಆ ನೃಪನ ಚಿಕ್ಕಮ್ಮ ಪಡೆದಳು (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೧-೨೭); ಇವರೂ ಸಹ ನಮ್ಮ ಚಿಕ್ಕಮ್ಮನೇ, ಅಂದರೆ ತಾಯಿಯ ತಂಗಿಯಲ್ಲ, ನಮ್ಮ ಚಿಕ್ಕಪ್ಪನ ಹೆಂಡತಿ (ರಜೀ). ೩. ಮಲತಾಯಿ : ಚಿಕ್ಕಮ್ಮ ಕೇಳು ಹಿಂದಣ ಜನ್ಮದೊಳು ನಾನು ಮಕ್ಕಳಂ ಬಯಸಿ ದೈವದಮುಂದೆ ನೋಂಪಿಯಂ ಚೊಕ್ಕಟದಿ ಮಾಡಿತಿಲ್ಲದಱಿಂದವಿಾ ನನ್ನ ಬಸಿಱು ಪಾಳ್ಪಸಿರಾದುದು (ಸಮ್ಮಿಕಾ. ೫-೧೫). [ಚಿಕ್ಕ$_1$ + ಅಮ್ಮ$_2$]

ಚಿಕ್ಕಯ್ಯ (ನಾ).=ಚಿಕ್ಕಪ್ಪ ೧ : ಅಯ್ಯನಯ್ಯನು ಚೆನ್ನಯಂ ಚಿಕ್ಕಯ್ಯ ಕಕ್ಕಯ್ಯನು ತೆಲುಗು ಬೊಮ್ಮಯ್ಯನಯ್ಯನು ನಿಂಬಿ ತಾಯ್ ಚೇರಮನ ಮಗ ನಾನು (ಬಸಪು. ೩-೮೨) ; ಯಾರ ಬಲದಿಂದ ಬಂದುದೀ ಮಹಾಕಪಿ ಸಂತೆ ಮುಳಿದುಚಿಕ್ಕಯ್ಯನೈದಿ ಸೇರಿದಂ ಮಾನುಷರ (ವೆಂಕಾರಾ. ೬-೧೮-೨೪).
[ಚಿಕ್ಕ$_1$ + ಅಯ್ಯ$_1$]

ಚಿಕ್ಕವಯಸ್ಸು (ನಾ).=ಚಿಕ್ಕಪ್ರಾಯ: ಚಿಕ್ಕವಯಸ್ಸಿಗೇ ನಾನು ನನ್ನ ತಾಯಿ ಯನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಂಡಿದ್ದೆ (ರಜೀ). [ಚಿಕ್ಕ$_1$ + ವಯಸ್ಸು]

ಚಿಕ್ಕಪೂಸಿ (ನಾ). ಪುನರ್ವಸು ಮಳೆ : (ಎಸಮ್ಮ. XV, ೩೦).
[ಚಿಕ್ಕ$_1$ + ಪೂಸಿ$_0$ (< ಪುಸ್ಯ)]

ಚಿಕ್ಕವ್ವ 'ಚಿಕ್ಕವ್ವೆ' ನೋ.

ಚಿಕ್ಕವ್ವೆ, ಚಿಕ್ಕವ್ವ, ಚಿಗವ್ವ (ನಾ) =ಚಿಕ್ಕಮ್ಮ: ಚಿಕ್ಕವ್ವೆಯು ಮೇಲೆ ಸಿಟ್ಟು ಹುಟ್ಟಿತು (ಮುನಿಮಾ. ೩). ಚಿಕ್ಕವ್ವ: ಮಕ್ಕಳು ಚಿಕ್ಕವ್ವ ಎನ್ನುತ್ತಾ (ಮುನಿಮಾ. ೯೪). ಚಿಗವ್ವ: ನಿನಗ್ಯಾಕ ಆದರ ಚಿಂತಿ ಚಿಗವ್ವಾ? (ಗ್ರಾವಾಜು. ೨೮); ನಾನು ನಾಳೆ ಮುಂಜಾನೇ ನಮ್ಮ ಚಿಗವ್ವನ ಮನೆಗೆ ಹೊರಟೆನು (ಮುಂಬಯಿ. ೧-೩೮). [ಚಿಕ್ಕ$_1$ + ಅವ್ವೆ]

ಚಿಕ್ಕಸ (ನಾ). ಜವೆಗೋಧಿಯ ಹಿಟ್ಟು; ಯವ ಚೂರ್ಣ. [ಸಂ.]

ಚಿಕ್ಕಸಾಡಿಹುಲ್ಲು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹುಲ್ಲು: ಚಿಕ್ಕಸಾಡಿಹುಲ್ಲು, ಕರಿಕೊಡಹುಲ್ಲು, ನಾಲೆಹುಲ್ಲು (ವೃಜಿಗಿ. ೬೯-೧೪೦೮). [ಚಿಕ್ಕ$_1$ + ಸಾಡಿ$_1$ + ಹುಲ್ಲು (<ಪುಲ್)]

ಚಿಕ್ಕಸಿವನ್ನಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧಿ ಗಿಡ: "ಲಘುಕಾಶ್ಮರ್ಯ – ಚಿಕ್ಕಸಿವನ್ನಿ" (ಓಷಧಿ. ೧೪೨). [ಚಿಕ್ಕ$_1$ + ಸಿವನ್ನಿ]

ಚಿಕ್ಕಸುರಟಿಗಿಡ(ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ: ಚಿಕ್ಕಸುರಟಿಗಿಡ, ಗರುಡಫಲ (ವೃಜಿಗಿ. ೪೩-೮೮೦). [ಚಿಕ್ಕ$_1$ + ಸುರಟ$_0$ + ಗಿಡ (<ಗಿಡು)]

ಚಿಕ್ಕಹಣ (ನಾ). ಎರಡು ಆಣೆಗಳ ಬೆಲೆಯ ಒಂದು ಬೆಳ್ಳಿ ನಾಣ್ಯ: (ಶ). [ಚಿಕ್ಕ$_1$ + ಹಣ]

ಚಿಕ್ಕಹೀರೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹೀರೆ: "ಮಾರಣೀ – ಚಿಕ್ಕಹೀರೆ" (ಓಷಧಿ. ೧೨೪). [ಚಿಕ್ಕ$_1$ + ಹೀರೆ$_1$ (<ಪೀರೆ)]

ಚಿಕ್ಕಹೊಂಬಳಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ತೆರಿಗೆ: ಶಾನುಭೋಗರ ವರ್ತನೆಯಿಂದ ಗ ೨ ಅಂಗ್ರುಮಕ್ಕ ನಾಡೋಪಾದಿಯಲ್ಲಿ ಬಾಹ ಉಂಬಳಿಯ ಚಿಕ್ಕಹೊಂಬಳಿ ಹೊಮಾರು ಕ್ರಯ ಕಡಾಯ ಭಟ್ಟ ಕೊಟ್ಟ (ವ್ಯಾಲಿ. ೧೯೩೪. ೨೭-೩೦: 1430). [?]

ಚಿಕ್ಕಹೊರಲಿಗ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮೂಲಿಕೆ (?): ಹೊರಲಿಗ, ಚಿಕ್ಕಹೊರಲಿಗನಸಮೂಲ ಭಂಗಿಯ ಪುಡಿ . . . ಇಷ್ಟನ್ನೂ ಕೂಡಿ ಅರೆದು (ವಿವ್ಯವಿ. ೨೧೫). [ಚಿಕ್ಕ$_1$ + ಹೊರಲಿಗ ?]

ಚಿಕ್ಕಾಟ 'ಚಿಕ್ಕುಟ' ನೋ.

ಚಿಕ್ಕಾಡಿ 'ಚಿಕ್ಕುಟ' ನೋ.

ಚಿಕ್ಕಾಡು 'ಚಿಕ್ಕುಟ' ನೋ.

ಚಿಕ್ಕಾಣೆ (ನಾ). (ಆಕಾರದಲ್ಲಿ ಚಿಕ್ಕದಾದ) ಒಂದು ಬೆಳ್ಳಿಯ ನಾಣ್ಯ: (ಶ). [ಚಿಕ್ಕ$_1$ + ಆಣೆ$_5$]

ಚಿಕ್ಕಾಸು (ನಾ). ಸಣ್ಣಕಾಸು; ತೀರ ಚಿಕ್ಕನಾಣ್ಯ: ಒಂದುಚಿಕ್ಕಾಸು ಕೂಡ ಬಡ್ಡಿ ಸಹ ಕೊಟ್ಟಿಲ್ಲ (ಕುರುಕ್ಷಾ. ೪೩); ಮಾಸ್ತರು ಎಂದರೆ ಚಿಕ್ಕಾಸು ಸಾಲ ಕೊಡುವರಿಲ್ಲ (ಕಾವೇರಿ. ೧೧೦); ದುಂದುವೆಚ್ಚ ಮಾಡಿ, ಒಂದು ಚಿಕ್ಕಾಸೂ ಅವನ ಬಳಿ ಉಳಿದಿಲ್ಲ (ರೂಢಿ). [ಚಿಕ್ಕ$_1$ + ಕಾಸು$_2$]

ಚಿಕ್ಕಿ 'ಚುಕ್ಕಿ$_1$' ನೋ.

ಚಿಕ್ಕಿಹಾವು (ನಾ). ಮೈಮೇಲೆ ಬಣ್ಣದ ಬೊಟ್ಟುಗಳಿರುವ ಹಾವು; ಸುಂಟಿಗನೆಂಬ ಒಂದು ಬಗೆಯ ವಿಷಸರ್ಪ: (ಶ). [ಚಿಕ್ಕಿ (<ಚುಕ್ಕಿ$_1$) + ಹಾವು (<ಪಾವು$_1$)]

ಚಿಕ್ಕೀಚಲು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಈಚಲು ಮರ; ಕಿರೀಚಲು: "ಪರುಃ – ಗಿಣ್ಣು, ಚಿಕ್ಕೀಚಲು" (ಓಷಧಿ. ೯೦). [ಚಿಕ್ಕ$_1$ + ಈಚಲು$_1$ (<ಈಂಚಿಲ್)]

ಚಿಕ್ಕೀರೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕೀರೆಸೊಪ್ಪು: (ವೃಜಿಗಿ. ೭-೯೪). [ಚಿಕ್ಕ$_1$ + ಕೀರೆ]

ಚಿಕ್ಕು$_1$ 'ಸಿಕ್ಕು$_1$' ನೋ.

ಚಿಕ್ಕು$_2$ (ನಾ). (ಉಕ) ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ ಮತ್ತು ಅದರ ಹಣ್ಣು; ಸಪೋಟಾ: ಚಿಕ್ಕುಹಣ್ಣು ತಿನ್ನಲು ಬಲುರುಚಿ (ರೂಢಿ). [←ಮರಾ. ಚಿಕೂ, ಚಿಕ್ಕೂ]

ಚಿಕ್ಕು$_3$ (ನಾ). ಒಂದು ಕ್ಷುದ್ರದೇವತೆಯ ಹೆಸರು: ಗಾಡಿಗ ದಿಂಬು ಗಂಗೆ ಚಿಕ್ಕು ಮುಟ್ಟಿಗೆ ಹುರಿಬುತ್ತಿಯ ಬೇಡಿ ಕುಡಾಡಿದ ಕೂಳಂಬಲಿಯ ನಾಯ್ಗುಡು ಕುಡುಕುವ ಹೇಸಿ ದೈವಂಗಳ ಬೇಡಿ ಬೇಡಿ ನಿರರ್ಥ ಕೆಡಬೇಡ (ಬಸವ. ೫೫೭). [?]

ಚಿಕ್ಕುಟ, ಚಿಕ್ಕಟ$_1$, ಚಿಕ್ಕಟು. ಚಿಕ್ಕಡು, ಚಿಕ್ಕಾಟ, ಚಿಕ್ಕಾಡಿ, ಚಿಕ್ಕಾಡು, ಚಿಕ್ಕುಟು, ಚಿಕ್ಕುಡು, ಚಿಗಟ, ಚಿಗಟೆ (ನಾ). ಸೊಳ್ಳೆಯಂತಹ ಸಣ್ಣ ರೆಕ್ಕೆಹುಳು: ದಂಸೇಹಿಯ = ಚಿಕ್ಕುಟಗಳಿಂದಂ (ವರ್ಧಾ.ರಾ. ೧೨೨-೪); ಯುಗಯುಗವ ಬಲ್ಲೆನೆಂಬವರು ನಿಚ್ಚಕ್ಕೆ ನಿಚ್ಚ ಜಪ್ಪ ಚಿಕ್ಕುಟ [ಪಾಠಾಂ. ಚಿಕ್ಕಟ, ಚಿಕ್ಕುಟ] ಸಾವನರಿಯರು (ಅವಹಂ. ೧೧೬-೩೦೦); ಪೆರ್ವಾಗಿಲಂ ತಾಗೆ ಒಂದು ಬೀಯುಗವಿಕ್ಕಿ ಚಿಕ್ಕುಟಂ [ಪಾಠಾಂ. ಚಿಕ್ಕಟುಂ, ಚಿಕ್ಕಡುಂ] ನುಸುಳಲ್ಪರದಂತಾಗಿ ಬಿಗಿಯೆ (ಅರ್ಥಸೀ. ೭-೪೪ ವ); ಹೇನು ಕೂರೆ ಚಿಕ್ಕುಟ ತಗುಣೆಗಳಿವು ಹೀರುವರೆಣಿಪವು ರಕ್ತವ (ಭಕ್ತಿಸ. II. ೦೨-೧). ಚಿಕ್ಕಟ$_1$: "ಯೂಕಾ ಮಕ್ಷಿಕಾದಯಃ = ಕೂರೆ, ತಗುಣೆ, ಚಿಕ್ಕಟ ಮೊದಲಾದವು" (ಶಾಹಟೀ. ೩-೫-೨೭ ವ); ಚಿಕ್ಕಟವು ಮೈಯ ಕಡಿವಂತೆ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೧೧೪೭). ಚಿಕ್ಕಟದ ಕಾಲುಗಳು ೦.೦೫ ಅಂಗುಲ ಉದ್ದ–ಅಡ್ಡಲಾಗಿ ೧೩ ಅಂಗುಲ ಎತ್ತರ ೭.೭೫ ಅಂಗು ಲಹಾರಬಲ್ಲವು (ಕೀಟಜ. ೩). ಚಿಕ್ಕಟು: ಎಕ್ಕತೂಳದ ಭಟತತಿಯ ಚಿಕ್ಕಟು ತಿಗುಣೆಯ ತಿಕ್ಕುವಂದದಿ ನೆಲಕಿಕ್ಕಿದನರಿಗಳಗೆಯೊಳು (ನೇಮಿಸಂ. ೨೯-೩೧). ಚಿಕ್ಕಡು: ಗುಡವಮಾಕ್ಷಿಕ ಮಳಯಜ . . . ಎಂಬಿವ ನಿಂಬಾಗೊಡಗೂಡಿ ಧೂಪಿಸುಗೆ ಚಿಕ್ಕಡು ನೊರಜುಂ ತಗುಣೆ ಬಾಪಲೆಂಬಿವು ಕಿಡುಗುಂ (ಲೋಕೋಪ. ೭-೩೯); ದಂಶಮಶಕ–ಚಿಕ್ಕಡು ನೊರಜು (ಕಸೂಪ್ಪ. ೨೯೭); ಕೊಂಡೆಯನಂತೆ ಪತ್ತುವ ಚಿಕ್ಕಡಿನಿಂ ಕಡುಘಾತಕನಂತೆ ನೋಯಿಸುವ ಪೆನೊರ್ಣಗಳಿಂ . . . ಬಿಂಬಿಮ್ಮೆಂಬ ಪೇರವಿಯುಂ ನೋಡಿ(ಧರ್ಮಾಮೃ. ೩-೫೩); ದಂಶಮಶಕ–ಚಿಕ್ಕಡು ಗುಂಗುಟುಂ (ತತ್ತ್ವಪ್ರ. ೩೩೩). ಚಿಕ್ಕಾಟ: ಇಲ್ಲಿಗೆ ಬಂದರೆ ಅವರನ್ನು ತಗುಣೆ ಚಿಕ್ಕಾಟಗಳಂತೆ ಕಾಲಿನಿಂದ ತುಳಿದು ನಾಶಮಾಡುತ್ತೇನೆ (ಮುಂದಾಕಿ. ೧೫೪). ಚಿಕ್ಕಾಡಿ: ಚಿಕ್ಕಾಡಿ ತಗುಣೆಯೂ ರಕ್ಕಸರು ಜಾರೆಯರು ಒಕ್ಕಲಿಕ್ಕುವರು ಇರುಳೆಲ್ಲ ಬೆಳಗಾಗಿ ಸುಕ್ಕಿದಂತಿಹರು (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೧೮೫೫). ಚಿಕ್ಕಾಡು: ಆನೆ ನೀರೊಡಗೂಡಿ ತಾನಾಡುತಿರಲೊಂದು ಮೌನದ ಚಿಕ್ಕಾಡು ನುಂಗೆ ಕಂಡು ಮಾನಿನಿ ನಲಿದಾಡುತ (ಮಿಶ್ರಸೂ. ೬೮); ಆನೆಯನೆತ್ತುವಂಗಾಡು ಚಿಕ್ಕಾಡೆಂಬಂತೆ ಗೋವರ್ಧನಾಚಲಮನೆತ್ತಿ (ಅರ್ಥಸೀ. ೭-೮೩ ವ); ಚಿಕ್ಕಿಲಿಯೂ ಗೂಬೆಯೂ ಚಿಕ್ಕಾಡು ತಗುಣೆಯೂ ರಕ್ಕಸ ಕಳ್ಳಜಾರರುಟಿ ಕತ್ತಲೆಯ ಮಕ್ಕಳು (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೧೧೯೧); ಇಲಿ ಮತ್ತು ಚಿಕ್ಕಾಡುಗಳ ಮೂಲಕ ಪ್ಲೇಗು ಬರುತ್ತದೆ (ಆಡುಸಾ. ೪೮). ಚಿಕ್ಕುಟು: ಮುನ್ನಿನ ಭವದೊಳ್ ಪರಿಪಡೆ ಚಿಕ್ಕುಟುವುಂ ಗುಂಗುರುವುಂ ನೆಱೆ ಸೋವುತಿರ್ದ ಭಕ್ತಿಯ ಭರದಿಂ (ಬಂಧರಿ. ೭-೭೫). ಚಿಕ್ಕುಡು: ತುಂಬಿ ಪತಂಗ ನೊಣ ಜೇನನೊಣ ಚಿಕ್ಕುಡು . . . ಮೊದಲಾದುವಕ್ಕೆ ಸ್ಪರ್ಶನ ರಸನ ಘ್ರಾಣಮುಮಕ್ಕು (ಶಾಸ್ತ್ರಟೀ. ೧೧೭-೬). ಚಿಗಟ: ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಇಲಿಗಳ ಮೇಲೆ ಜೀವಿಸುವ ಚಿಗಟಗಳು ಪ್ಲೇಗ್ ರೋಗವನ್ನು ತರುವುವು (ಗೃಹವಿ. ೧೮೭); ಕಣಜದ ಶೈತ್ಯದಿಂದ ಚಿಗಟಗಳು ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹಾರಿ ಬಂದು ಆಳಿನ ಮೊಗಕ್ಕೆ ಮುತ್ತಿದವು (ದಿಸ್ತ್ರೀ. ೧೦೮); ಚಿಗಟನ ಕಣ್ಣೊಳಗೆ ಆನೆಪೋಗಿ ಕುಂತರೂ ನಾವು ಆಶ್ಚರ್ಯಪಡಬೇಕಾಗಿಲ್ಲ (ಕರಿಕಂ. ೭); ಅಡವಿಗೆ ಹೋದರೂ ಚಿಗಟದ ಕಾಟ ತಪ್ಪದು (ಗಾದೆ). ಚಿಗಟೆ: -ತತ್ತತ್ಪ್ರಕೃತಿ ವಿಶೇಷಂಗಳಿಂ . . . ಮ್ರುತ್ಕ್ಸಃ – ಚಿಗಟೆಯಾಗಿ (ಶಾಹಟೀ. ೧೧-೧೩ ವ).

ಚಿಕ್ಕುಟು 'ಚಿಕ್ಕುಟ' ನೋ.

ಚಿಕ್ಕುಡಿಪ್ಪೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ: (ವೃಜಿಗಿ. ೪೧-೮೦೨). [?]

ಚಿಕ್ಕುಡು 'ಚಿಕ್ಕುಟ' ನೋ.

[illegible] ([illegible]). ಸಣ್ಣವ್ಯಕ್ತಿ ; ಕೀಳು ದರ್ಜೆಯುವನು : ವೇದವ ಕಲಿತು [illegible] . ಪರತತ್ವವ ನೋಡಿ ಕಂಡಿಹೆವೆಂದು ಹೇಳುತಿಪ್ಪ [illegible]ರೆಲ್ಲರು ಇಕ್ಕುವ ದಾತಾರನ ಬಾಗಿಲವ ಕಾಯ್ದು ಚಿಕ್ಕುಳರಾದರು [illegible] ([illegible]).
[ಚಿಕ್ಕ$_1$ + ಕುಳ$_5$ (= ಕುಲ)]

ಚಿಕ್ಕ್ಯಾಳಿ (ನಾ). (?) : ಹುತ್ತದ ಮೇಗಣ ಕಾಗೆ ನೆತ್ತಾಲ್ಲ ಕಾರೋದ ಕಂಡೆ ಕಿತ್ಯಾಳಿ ಕಂಡೇ ಗುರುತೀಗೆ ಅತ್ಯಮ್ಮ ಚಿಕ್ಕ್ಯಾಳಿರಾಗೀಲಿ ಇರ್ವೇಳುತ್ತಿದ್ದೋ (ಹುಟ್ಟುಹ. ೭೨). [?]

ಚಿಕ್ಕೂಳಿಗ (ನಾ). ಸಣ್ಣಪುಟ್ಟ ಕೆಲಸ ; ಕಿರುಕುಳ ಸೇವೆ : ಓಲಗ ದಬಲೆಯರನು ಬೀಳ್ಕೊಟ್ಟು ಚಿಕ್ಕೂಳಿಗದವರೊಡಗೂಡಿ ಲೀಲೆಯಿಂ ನರಸಿಂಹನಂತ್ಯದಿದ (ಕಂನವಿ. ೧೧-೧೨೫); ತೂಗದಿರಿಯೆಂದು ಚಿಕ್ಕೂಳಿಗ ದವರ ಸಂಜ್ಞೆಯಾಗಿ ನಿಂದಿರಿಸಿ ಅಪ್ಪಣೆವಿಡಿದು (ಕೃಷ್ಣವಿ. ೩-೪೬).
[ಚಿಕ್ಕ$_1$ + ಊಳಿಗ (<ಊಳಿಗ)]

ಚಿಕ್ಕೆ$_1$ 'ಚುಕ್ಕೆ$_1$' ನೋ.

ಚಿಕ್ಕೆ$_2$ (ನಾ). ೧. ಚಪ್ಪಟೆಯಾದ ಮೂಗುಳ್ಳ ಹೆಂಗಸು. ೨. ಇಲಿ. ೩. ಆಡಕೆ : (೬). [ಸಂ. ಚಿಕ್ಕಾ]

ಚಿಕ್ಕೆಬೊಟ್ಟು (ನಾ). ಚುಕ್ಕೆಯ ಆಕಾರದಲ್ಲಿರುವ ಬೊಟ್ಟು; ಹಣೆಗೆ ಇಡುವ ದುಂಡನೆಯ ಸಾದಿನ ಗುರುತು : (೬).
[ಚಿಕ್ಕೆ$_1$ (<ಚುಕ್ಕೆ$_1$) + ಬೊಟ್ಟು$_2$ (<ಬಟ್ಟು$_1$)]

ಚಿಕ್ಕೆರಲೆ (ನಾ). ಮರಿಹುಲ್ಲೆ ; ಜಿಂಕೆಯ ಮರಿ : ಕಿಱುವಳಿರಂ ಗೆಲ್ವಧರದ ಚಿಕ್ಕೆರಲೆಯ ಸೋಲಿಪ ನಗೆಗಣ್ಣ (ಜಯುಕಾ. ೩-೨೨).
[ಚಿಕ್ಕ$_1$ + ಎರಲೆ]

ಚಿಕ್ಕೇಲ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧಿ ಗಿಡ : "ಆರೇಣು, ಚಿಕ್ಕೇಲ, ಕಡಲೆ" (ಓಷಧಿ. ೩). [?]

ಚಿಕ್ಕೇಲಕ್ಕಿ (ನಾ). ಸಣ್ಣ ಏಲಕ್ಕಿ : "ರಾಷ್ಪ್ರವೃದ್ಧಿಕರೀ-ಚಿಕ್ಕೇಲಕ್ಕಿ" (ಓಷಧಿ. ೧೩೯). [ಚಿಕ್ಕ$_1$ + ಏಲಕ್ಕಿ]

ಚಿಕ್ಕೊತ್ತೆ (ನಾ). ಸ್ವಲ್ಪಹೊತ್ತಿನ ಸಹವಾಸಕ್ಕಾಗಿ ಮಾತ್ರ ಸೂಳೆಯರಿಗೆ ಕೊಡುವ ಒತ್ತೆಯ ಹಣ; ಹಗಲು ಹೊತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಕೊಡುವ ಒತ್ತೆಹಣ; ಹಗಲೊತ್ತೆ : ಮತ್ತೆ ಬೊಜಂಗರಿಲ್ಲ ಪೊಱಗೊಟ್ಟತವೇಂ ನಿನಗುಂಟು ತೋಳ ಚಿಕ್ಕೊತ್ತೆಗೆ ಪೊಕ್ಕಿಯಿಂತು ಶುನಿಯಂತಿರೆ ನಿಲ್ವರೆ ಸೂಳೆಕೇರಿಯೋ ಒತ್ತೆಗೆ ನಾಣ್ಚಿಯುಂ ಪೊಱಮಡಾಂ ಮೊಱೆಯಿಟ್ಟಪೆನೆಂದು ಸುತ್ತಿದಳ್ ಮುತ್ತಿದಳಟ್ಟೆ ಚೌಕಿಗೆಯನೊರ್ಬಳೆ ಮಾರಿಯ ಮೂರಿಯಂದದಿಂ (ಲೀಲಾವ. ೨-೧೨೨) ; ಬಾಗಿಲೊಳ್ಪೂಜಗರೀಗಳ್ಬಂದು ನಿಂದಿರ್ದಪರ್ ಕರೆ ನಿಮ್ಮಕ್ಕನನಕ್ಕುವಕ್ಕು ಹೊಸತೀ ಚಿಕ್ಕೊ[ಪಾಠಾಂ. ತ್ಕೊ]ತ್ತೆಯುಂ ಕೊಟ್ಟು ನೋಡಿರೆ (ಶಾಂತೀಶ್ವ. ೧೦-೭೯); ಹರಿಸದಿನಿತ್ತ ಹಗಲ ಚಿಕ್ಕೊತ್ತೆಯ ನಿರುಳೊತ್ತೆಯು ಹಣಮೆನುತವೆ ಬಗೆದು (ಜಯುಕಾ. ೧೪-೫೨).
[ಚಿಕ್ಕ$_1$ + ಒತ್ತೆ$_1$]

ಚಿಕ್ಲೀತಾಸೊಪ್ಪು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸೊಪ್ಪು: ಚಿಕ್ಲೀತಾಸೊಪ್ಪು. ನೀರುಪುಳ್ಳಂಪುರಚಿಪಲೆ ಗಿಡ (ವೈಜಿಗ. ೨೫-೧೦೫೩). [?+ ಸೊಪ್ಪು$_3$]

ಚಿಗಟ 'ಚಿಕ್ಕುಟ' ನೋ.

ಚಿಗಟಾಯಿಸು 'ಚಿಕಟಾಯಿಸು' ನೋ.

ಚಿಗಟೆ '[illegible]' ನೋ.

ಚಿಗಣೆ 'ಚಿಗುಳಿ' ನೋ.

ಚಿಗಪ್ಪ 'ಚಿಕ್ಕ[illegible]' ನೋ.

ಚಿಗರಿ$_1$ 'ಚಿಗರೆ$_1$' ನೋ.

ಚಿಗರಿ$_2$ '[illegible]ಗರೆ$_2$' ನೋ.

ಚಿಗರಿಗಣ್, **ಚಿಗರಿಗಣ್ಣು** (ನಾ). ಜಿಂಕೆಯ ಕಣ್ಣುಗಳಂತಿರುವ ಕಣ್ಣು. ಚಿಗರಿಗಂಗಳ ಚೆಲುವಿ ಚೆದರಿ ನಿಂತಾಳೆ (ಸಜೀಗೀ. ೧೦೦-೧). **ಚಿಗರಿಗಣ್ಣು** : ನೆಕ್ಲುದೋವ್ ಒಳಗೆ ಪ್ರವೇಶಿಸಿದಾಗ ಆ ಚಿಗರಿಗಣ್ಣುಗಳು ಕ್ಷಣಕಾಲ ಮಾತ್ರ ತಾಯಿಯಿಂದ ಸರಿದು ಅವನ ಕಣ್ಣುಗಳನ್ನು ಸಂಧಿಸಿದುವು (ಪುನರು. ೨೩೮). [ಚಿಗರಿ$_1$ (< ಚಿಗರೆ$_1$) + ಕಣ್]

ಚಿಗರಿಗಣ್ಣು 'ಚಿಗರಿಗಣ್' ನೋ.

ಚಿಗರೆ$_1$, **ಚಿಗರಿ$_1$** (ನಾ). ಜಿಂಕೆ ; ಹುಲ್ಲೆ : ಹಕ್ಕಿ ಗಾನ ಮಾಡುತಿವೆ ಭೃಂಗ ದಿಕ್ಕಿಗೋಡುತಿವೆ ಇದನು ನಿಂತು ನೋಡುತಿವೆ ಚಿಗರೆ ಸಾಲ್ಗಳು (ಪಯಣ. ೫೧-೮) ; ಅವಳೊಂದು ಹೆಣ್ಣು ಚಿಗರೆ ಯಾರ ಕೈಗೆ ಬದ್ದಿತೋ (ಹೊಸದಿ. ೪೮); 'ದೀರ್ಘಾಪಾಂಗ' ವೆಂಬ ಚಿಗರೆ ಆಕೆಯ ಮುದ್ದುಕಂದ (ಧರ್ಮಸಾ. ೬೮). ತಾರಾಪದನು ಚಿಗರೆಯ ಮರಿಯ ಹಾಗೆ ಬಂಧನಭೀರು (ಇಪ್ಪತ್ತ. ೧೬೧). **ಚಿಗರಿ$_1$** : ಚಿಗರಿ ಮೊಲ ಜೇನ್ನುಣಿಸೆವಣ್ಣಂ (ಮಹಾವಿ. ೭-೩೨) ; ಚಿಗರಿಯಂತೆ ಜಿಗಿದು ಒಳಗೆ ಓಡಿಹೋದ (ಪ್ರೇಮುತ. ೯೬) : ಚಂದಪ್ಪ ಮೂಡ್ಯಾನ ಚಿಗರೀಯನೇರ್ಯಾನೋ(ಗಾಳಿಗು. ೦೬) ; ನಮ್ಮ ಚಿಗರಿಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಅದನ್ನು ಹಿಡಿಯಲಿಕ್ಕೆ ಓಡೋಣ (ಮುಂಬಯಿ. ೧-೨೭).

ಚಿಗರೆ$_2$, **ಚಿಗರಿ$_2$** (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ ; ಸುಜ್ಜಲು ; ᑭ ಇದರ ಸೊಪ್ಪನ್ನು ಒಣಗಿಸಿ ಪುಡಿಮಾಡಿ ಸೀಗೆಪುಡಿಯೊಂದಿಗೆ ಉಪಯೋಗಿ ಸುತ್ತಾರೆ : ಚಿಗರೆಯ ಪುಡಿಗೂ ಈಗ ಬೆಲೆ ಹೆಚ್ಚಾಗಿದೆ (ಬೂಧಿ). **ಚಿಗರಿ$_2$** : ಸುಜ್ಜಲು, ಚುಚ್ಚಲು, ಚಿಗರಿ, ಬೀಳ್ಕಂಬಿ, ತಂಗಿ (ವೈಜಿಗ. ೪-೬೨).

ಚಿಗವ್ವ 'ಚಿಕ್ಕವ್ವ' ನೋ.

ಚಿಗಳಿ 'ಚಿಗುಳಿ' ನೋ.

ಚಿಗಿ$_1$, **ಜಿಗಿ$_1$** (ಕ್ರಿ). ೧. (ಬೆರಳುಗಳಿಂದ) ಚಿಮ್ಮಿಸು ; ಮಿಡಿ : "ಚಿಗಿ- ಅಂಗುಲಿ ವಿಸರ್ಜನೇ(ಬೆರಳಿನಿಂದ ಚಿಮ್ಮು)"(ಶಮಧಾ);ಚಿಗಿದಂಬು ಕಡಿದುದು ಕರ್ಣನಂದನನ (ಕುವ್ಯಾಕ. ೨೦-೩೫) ; ಅಂಡೆಯ ನೆಗಹಿ ಕುಂಕುಮರಸ ದುಂಬಿ ಕೈಯಂಡೆಯ ಕೊಳವೆಯ ಚಿಗಿದು ಮುಂಡೆಯ ನಿಡುಜಡೆವಿಡಿದು ಹೊಯ್ದಾಡಿದರು (ಪೋಹತ. ೧೪-೬೫). ೨. ನೆಗೆ ; ಕುಪ್ಪಳಿಸು ; ಹಾರು ; ಚಿಮ್ಮು : ಗಗನಕೆ ಚಿಗಿದು ಮಾರುತಿಯುಗ್ಗಬಾಣವ ತೆಗೆದೆಸಲಸುರಾಧಿಪನು (ಅಂಜಿದ. ೧೪-೨೦೪) ; ಸೆಳೆದು ಹಿರಿಯುಬ್ಬಣವನವನಿಪ ಕಲಕೆ ಚಿಗಿದನು (ಕುವ್ಯಾಕ. ೪-೩೭) ; ತುರಗದ ಮೊಗಂ ಮೊಗರಂಬುಮಾಗ ಗಗನಕೆ ಚಿಗಿಯೆ (ಚಿಬಪು. ೩೨-೭) ; ನೇಜೆಯದಿಱೆತಕೆ ಚಿಗಿದು ಕುದುರೆಯಿಂದ ಮಾಜದೆ ಬೀಳ್ವ ರಾವುತರ . . . ಯಮರಾಜನಾಲಯಕಟ್ಟಿದರು (ಕಂನವಿ. ೩-೬೯) ; ತೆಗೆವಾ ಜಟಾಯುವಿನ ಪ್ರಾಣಗಳನಾಕ್ಷಣದಿ ಚಿ[ಪಾಠಾಂ. ಜಿ]ಗಿಯೆ ಸದನಕೆ (ವೆಂಕಾರಾ. ೧-೩-೨೦). **ಜಿಗಿ$_1$** : ೨. ಅತ್ತಳ್ ಬಸಿಱಿಂ ಪೊಸೆದಳ್ ಜಿಗಿದಳ್ (ಅರ್ಧನೇ. ೭-೩೫) ; ಜಿಗಿವ ರಕುತದ ಗದೆಯ ಬಿಱುಪೊಯ್ಲುಗಳೊಳಗೆ ಕಿಡಿ ಮಸಗಿ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೩-೩೫) ; ಧರಣಿ ಜಿಗಿದುದು ಗಜಂಗಳ್ ಕುಗ್ಗಿದುವು (ಚಿಬಪು. ೨೭-೧೧) ; ತಿಂಮ ಸಿದಿಗೆಯಿಂದ ಜಿಗಿದು ಹಾರಿ ಮನೆಗೇ ಓಡಿದ (ತಿಂಮತ. ೧೯).

ಚಿಗಿದಾಡು = ಕುಣಿದಾಡು: ನಲಿದಾಡು: ಕಂಜನಾಭನ ಕಂಡು ಪರವಶ ದಲಿ ಹಾಹಾ ರಂಜಿಸುತಲಿ ಎರಗಿ ಚಿಗಿದಾಡಿದ ಚರಣ(ವಿದಾಕ್ಕ. ೨೭-೨): ದಿಕ್ಕು ಗಳ ಮರೆದು ಧಿಗಿಧಿಗಿಯೆಂದು ಚಿಗಿದಾಡೆ (ವಿದಾಕ್ಕ. ೧೨೭-೪). ಚಿಗಿದೇಳು= ಚಿಮ್ಮಿ ಮೇಲಕ್ಕೆ ಬರು : ಅದ್ದ ರಥ ಹರಿಯುರವಣೆಗೆ ಚಿಗಿದೆದ್ದ ಸಮ ಪಾಯ್ದುಭಯ ಘಟ (ಕುವ್ಯಾಕ. ೭-೨೨).

ಚಿಗಿ$_2$ (ಕ್ರಿ). ಚಿಗಿತು (ಭೂತನ್ಯೂ). ೧. ಚಿಗುರು ; ಮೊಳಕೆಯಾಗು : ಮೊಳೆದೋರು : ಪಲ್ಲವಿಸು : ಏತದ ಗಣೆ ಚಿಗಿತು ಕಾತು ಫಲ ವಾದಂದು(ಸರ್ವಜ್ಞ. ೦೬-೭೦); ಈ ಕುಡಿಯು ಚಿಗಿಯುವುದಿನ್ನು ಕರುಣಾಳು, ನನ್ನೊಡೆಯ (ಬಿಪಾಸಿ. ೪೦-೭) ; ಒಂದೊಂದು ದೇಶ ಮೋಹಪಾಶವನ್ನು

ಬಿಗಿಯಿತು ಅದಕು ಪೃದಯು ಚಿಗಿಯಿಹು (ಪಯುರ. ೫-೮) : ಕಲ್ಪವೃಕ್ಷದ ಅಗಿಯೋ, ಚಿಗಿಯೋ (ಗಂ. ೪೮-೪). ೨. (ಆಲಂ) ಚೈತನ್ಯಹೊಂದು : ಚೇತರಿಸಿಕೊಳ್ಳು : ಶ್ರೀಕಂಠಶಾಸ್ತ್ರಿಗಳು ಮತ್ತೆ ಚಿಗಿತರು(ಗಂಗಾಸಾ. ೧೧೧).

[<ಚಿಗುರ್$_{1}$. / ಕುರುಖ್. ಚಿಗಾ. ಚಿಗೀ]

ಚಿಗಿಲ್ 'ಜಿಗಿಲ್$_{1}$' ನೋ.

ಚಿಗಿಹಲ್ಲೆ (ನಾ). (?) : ಸುರಪನಿಡುವ ಚಿಗಿಹಲ್ಲೆಯು ಮೋಹನ ಶರಮಂ ಬೆಳಗುವ ಸಿಕಿನಿವಳಿಯು ರತಿವರನಾ ಮೋಹನವಂಚಕ ವಿತತಿಯುನಬಿಸಿ ಹಿಡಿದು ತರಲು (ಜಯುಕಾ. ೧೪-೧೧). [?]

ಚಿಗುಟು 'ಚಿವುಂಟು' ನೋ.

ಚಿಗುರ್$_{1}$ ಚಿಗುರು$_{1}$ (ಕ್ರಿ). ಚಿಗುತು, ಚಿಗುರ್ತು (ಭೂತನ್ಯೂ). ೧. ಅಂಕುರಿಸು ; ಪಲ್ಲವಿಸು ; ಮೊಳಕೆಯಾಗು : "ಚಿಗುರ್-ಪಲ್ಲವೋತ್ಪತ್ತೌ" (ಶಮದಾ) : "ಚಿಗುರಾದುದಕೆ ಚಿಗುರ್ತುದಕ್ಕುಂ" (ಶಶರ. ೩೬): "ಪರ್ಣತೀತಿ ಚಿಗುರ್ದಪುದೆಂಬುದು" (ಕಾಶಕ್ಯ. ೩೬): ನೀರಸ ತರು ಚಿಗುರ್ವವು (ತೊರಲ. ೧-೫-೬೦). ಚಿಗುರು$_{1}$: ೧. ಪಾಗಿಯೊಳ್ಬೇಸಗೆಯೊಳುಂ ಚಿಗುರಿದೆಳವುಲ್ ಮೃಗಂಗಳ್ಗೆ ಬೀಯದು (ಚ್ಯಮಿಘಾ. ೧೫-೧೮) : ಗಿಡ ಹಬ್ಬುವುದು ; ಚಿಗುರುವುದು (ಸಾಹಿಜೀ. ೮೧). ೨. ಉಂಟಾಗು ; ತಲೆದೋರು : ಹಗೆತನವು ನಿನಗೇನು ಕಾರಣ ಚಿಗುರಿದುದು (ತೊರಲ. ೪-೨-೨೩). ೩. ಉತ್ಸಾಹಗೊಳ್ಳು: ರಸುದೆಗೆವ ದನಿ ನಿಮಿರೆ ನಾಲ್ಕು ಚಿಗುರುತ್ತಿರೆ ಸವಿದುದೊಂದು ಗಿಳಿ ತನಿವಣ್ಣಂ (ಗಿರಿಕ. ೨-೩೯). ೪. ಚೈತನ್ಯಹೊಂದು ; ಪ್ರವರ್ಧಮಾನಕ್ಕೆ ಬರು : ಹಿಂದೆ ವ್ಯಾಪಾರದಲ್ಲಿ ನಷ್ಟ ಹೊಂದಿ ಕುಗ್ಗಿದ್ದರೂ ಈತ ಈಚೆಗೆ ಚಿಗುರಿಕೊಂಡಿದ್ದಾನೆ (ರೂಢಿ).

ಚಿಚ್ಚಿಗುರು (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ) : ದೇವನ ಕರುಣೆಯು ಕರುಳಿನ ತಿರುಳೊಂದು ಚಿಚ್ಚಿಗುರುತಿರುವಂತೆ ಪ್ರತಿದಿನವು (ಸಖೀಗೀ. ೩೩-೬೪೨).

[ದೇ.೫ ತಮಿ. ಇಮಿಲ್ ; ತುಳು. ಇಗುರು, ಚಿಗುರು, ತಿಗುರು, ಸಿಗುರು ; ತೆಲು. ಇಗುರು, ಚಿಗುರು, ಚಿವುರು = ತಳಿರು, ಕುಡಿ]

ಚಿಗುರ್$_{2}$, ಚಿಗುರು$_{2}$ (ನಾ). ತಳಿರು ; ಕುಡಿ ; ಪಲ್ಲವ : ಮರಂಗಳ ಚಿಗುರ್ಗಳಿಂದೊಗೆದಲರಿಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೧೧೬) ; ಚಿಗುರಿಂ ಪೂವಿಂ ಕಾಯಿಂ ಸೊಗಯಿಪ ಮಾವಿಂಗೆ ಪುಣಸೆಗೆಟಿಗಲ್ವೇಡಾ (ಸಮಪ. ೯-೫೬) ; ಚಿಗುರೆಂದುಂ ಮೆಲೆ ಬೇವು ಸ್ವಾದುವಹುದೇ (ಸೋಮೇಶ. ೪೧). ಚಿಗುರು$_{2}$: ಚಿಗು [ಪಾಠಾಂ. ಗ] ರು ತಳಿರು ಪತ್ರ ಮೊದಲಾದಪಚಿಲ್ಲಿಯು ಗಂಧವನಜೀವುದು ಆಚಾರಲಿಂಗದಲ್ಲಿಯು ಶಿವಲಿಂಗ (ಅದವ. ೫-೧೨) ; ಚಿಗುರನಿರದೊದವಿಸುತ . . . ಬಂದೆಸೆದುದು ನವಚೈತ್ರಂ (ಜಯುಕಾ. ೧೧-೧) ; ಕೆಲರು ಚಿಗುರಿನ ತೊಡವ ಧರಿಸಿದರು (ನಳಚ. ೧-೪೦) : ಸವಿಯು ಬಾ . . . ಸೀ ಹುಳಿಯು ಚಿಗುರನ್ನು (ನವ್ಯಧ್ಯ. ೨-೯).

ಚಿಚ್ಚಿಗುರು (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ) : ಮೊಳಕೆಯಲಿ ತುಂಬಿ ಚಿಚ್ಚಿಗುರಿನಲ್ಲಿ ತುಂಬಿ (ಗಂಗಾತ. ೧೦೮-೧೧). ಚಿಗುರಾಗು = ಚಿಗುರು ; ಮೊಳಕೆದೋರು : "ಚಿಗುರಾದುದೆಲೆ ಚಿಗುರ್ತುದಕಕ್ಕು ಪೆಸರು" (ಶಬ್ದಕ್ಕ. ೨೨): "ಚಿಗುರ್ತುದೆನೆ ಚಿಗುರಾದುದು (ಶಬ್ದಮಂ. ೨೨). [< ಚಿಗುರ್$_{1}$]

ಚಿಗುರಾಸೆ (ನಾ). ಮುಂದೆ ಕಾರ್ಯರೂಪಕ್ಕೆ ಬರುತ್ತದೆಂಬ ಆಸೆ ; ಆಶಾಂಕುರ : ತುತ್ರುನ ಹೆಂಡತಿ ಸಂಕ್ರಿ ಇವರಾದರೂ ಜೊತೆಯಾದಾರು ಎನ್ನುವ ಚಿಗುರಾಸೆಯಿಂದ 'ಓಯ್' ಎಂದು ಕೂ ಹಾಕಿದ್ದಕ್ಕೆ (ಹೊಸಕ್ಷಿ. ೪೯). [ಚಿಗುರ್$_{2}$ + ಆಸೆ$_{1}$]

ಚಿಗುರಿಕ್ಕು (ಕ್ರಿ). ಚಿಗುರಂಗಳಿಂದ (ಮನೆಯನ್ನು) ಅಲಂಕರಿಸು ; ಪಸಿರು ತೋರಣವನ್ನು ಕಟ್ಟು : ಪೊಸತಿಲ ಮೇಲನೊಕ್ಕಿಟಿದು ವಿಾಸಲ ತುಯ್ಯಲನಟ್ಟು ಬಾಗಿಲರ್ಚಿಸಿ ಚಿಗುರಿಕ್ಕಿ ಚಟ್ಟಟಿಾದು (ಪಸಾರ. ೪೬೫).

[ಚಿಗುರ್$_{2}$ + ಇಕ್ಕು]

ಚಿಗುರಿಡು (ಕ್ರಿ). ೧. = ಚಿಗುರಿಕ್ಕು. ೨. [illegible] ಪಡೆ : ಚಿಗುರಿಡೆ ದೇಗುಲಂಗಳಗರಂ [illegible]

[ಚಿಗುರ್$_{2}$ + ಇಡು$_{1}$]

ಚಿಗುರಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಮೊಳೆಯುವಂತೆ ಮಾಡು; ಚಿಗುರುವಂತೆಮಾಡು: ಮಿಂಡೆದ್ದ ಹೆಣ್ಣಾಳುಪವನಕೆ ನಡೆತಂದು . . . ಕಂಡ ಕಂಡವನಿಜಾತಂಗಳಂ ಚಿಗುರಿಸಿದರು (ಚ್ಯಮಿಘಾ. ೩೦-೫) ; ಸುಗಿವ ಮಳೆ ಪಳಿಯುಗೆಯೊಳಡಗಿರ್ದ ಬೀಗರ್ಗಳಂ ಚಿಗುರಿಸಿತು ತಾಯ್ನೆಲದ ಪಸುರುಡುಗೆಯೊಡಲು (ಕಾಲಕಾರ. ೪೫-೬೩). ೨. (ಆಲಂ) ಸಂತೋಷಪಡಿಸು ; ಉತ್ಸಾಹಗೊಳಿಸು ; ನಲಿಯಿಸು: ಈ ಗಿರಿಜೆಯು ನಿಜರಾಗು ಶಂಕರನ ಚಿತ್ತವುಂ ಚಿಗುರಿಸದೇ (ಗಿರಿಕ. ೪-೫೬); ಚಿತ್ರಮೋಹಿನಿ ಕೂಡೆ ಬಂದು ನಿಂದಳು ಮರುು ಚಿತ್ತವೆಲ್ಲವ ಚಿಗುರಿಸುತ (ಭರತ. ೧೨-೭೨) : ಕೇಳ್ದರ ಚಿತ್ತಮುಂ ಚಿಗುರಿಸುಂ ಚಿಕದೇವನ ಜಾಣದೆಂತುಟೋ (ಚಿಕವಿ. ೪-೧೦೫). [ಚಿಗುರ್$_{2}$ + – ಇಸು$_{3}$]

ಚಿಗುರು$_{1}$ 'ಚಿಗುರ್$_{1}$' ನೋ.

ಚಿಗುರು$_{2}$ 'ಚಿಗುರ್$_{2}$' ನೋ.

ಚಿಗುರುದೋಱು (ಕ್ರಿ). ಎಳೆಯ ಮೊಳಕೆ ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳು; ಮೊಳಕೆಯೊಡೆ : ತೆಗೆದು ದಾರಿಗೆ ಹೆಜ್ಜೆಹೆಜ್ಜೆಗೆ ಚಿಗುರುದೋಱಿದ ತಳಿರ ಪಱಿವಱಿದು (ತೊರಲ. ೨-೪-೧೯).

[ಚಿಗುರು$_{2}$ (<ಚಿಗುರ್$_{2}$) + ತೋಱು]

ಚಿಗುರುಪ್ರಾಯ (ನಾ). ಎಳೆಯ ವಯಸ್ಸು: ಮಲ್ಲಿಗೆಯಂದದಿ ಚಿಗುರು-ಪ್ರಾಯದ ಮನಮಲರುತಿದೆ (ಸಖೀಗೀ. ೨೦-೩೨೮).

[ಚಿಗುರು$_{2}$ (<ಚಿಗುರ್$_{2}$) + ಪ್ರಾಯ]

ಚಿಗುರುಬೋಣ (ನಾ). ಕೋಮಲೆ ; ಎಳೆಯ ಪ್ರಾಯದ ಹುಡುಗಿ : ಚಿಗುರುಯಲೆಗಳ ತಂದು ಹಾಸಿಗೆಯನ್ನು ಮಾಡಿ ಚಿಗುರುಬೋಣಯು ಮಲಗೆ ಚಿಗುರುಪೊಗೆಯಾಯ್ತು (ಯುನಳ. ೬೫) ; ಪಲ್ಲವಪಾಣಿಯು ಚೆಲ್ವ ಚಿಗುರುಬೋಣಯು ಮಲ್ಲಿಗೆಹೂವಿನ ಚೆಂಡ ಗಂಧಮುಡಿಯೊಳದ್ದಿ ಬಸವಗಿಟ್ಟು (ಶರಂ. ೧೩೯-೩).

[ಚಿಗುರು$_{2}$ (<ಚಿಗುರ್$_{2}$) + ಬೋಣ$_{2}$. / ತೆಲು. ಇಗುರುಬೋಡಿ, ಇಗುರುಬೋಣಿ, ಚಿಗುರುಬೋಡಿ, ಚಿಗುರುಬೋಣ]

ಚಿಗುರುಮಿಾಸೆ (ನಾ). ಹೊಸಹರಯದ ಗುರುತಾಗಿ ಆದೇ ತಾನೆ ಮೂಡುತ್ತಿರುವ ಮಿಾಸೆ : ಅಯ್ಯೋ ಚಿಗುರುಮಿಾಸೆ ಸರ್ದಾರ ಕೈಕಾಲು ಸೋಲ್ತಾವೊ (ದಿನಾರಿ. ೧). 'ತುಪ್ಪುಳುಮಿಾಸೆ' ಪರಾ.

[ಚಿಗುರು$_{2}$ (<ಚಿಗುರ್$_{2}$) + ಮಿಾಸೆ]

ಚಿಗುರೆತ್ತು (ಕ್ರಿ). ಮೊಳಕೆದೋರು: ಆಲದ ಎಲೆ ಸೀಳಿ ಅರಳಿಲೆ ಚಿಗುರೆತ್ತಿ ಬಂದಂತೆ (ವಿಪಾಮಂ. ೧೩೧). [ಚಿಗುರು$_{2}$ (<ಚಿಗುರ್$_{2}$) + ಎತ್ತು$_{1}$]

ಚಿಗುರೆಲೆ (ನಾ). ೧. ಚಿಗುರಾಗಿರುವ ಎಲೆ ; ಎಳೆಯ ಎಲೆ ; ಎಳತಾದ ಎಲೆ : ಚಿಗುರೆಲೆಗಳಿಂ ಕೂಡಿರುವ ಕುಡಿಲು. ಮರದ ಸು (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೦೦) : ಹಣ್ಣೆಲೆ ಉದುರುವಾಗ ಚಿಗುರೆಲೆ ನಗುವುದು (ಗಾದ). ೨. ತಾಂಬೂಲಕ್ಕೆ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಎಳೆಯ ವೀಳೆಯದೆಲೆ : ಹಣ್ಣುಕಾಯಿ ಎರಡೂವೆ ಮೊದಲಾಗಬೇಕು ಕಳಲಡಿಕೆ ಚಿಗುರೆಲೆ ಮೊದಲಾಗಬೇಕು (ಹುಬ್ಬಪ. ೪೬).

[ಚಿಗುರು$_{2}$ (<ಚಿಗುರ್$_{2}$) + ಎಲೆ$_{1}$]

ಚಿಗುರೊಡೆ (ಕ್ರಿ). ೧. ಚಿಗುರು ಮೂಡು : ಬಳ್ಳಿ ಚಿಗುರೊಡೆದಿದೆ (ರೂಢಿ). ೨. ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳು; ತಲೆದೋರು ; ಅವಿರ್ಘವಿ… ತನ್ನ ಕಾಲ ಮೇಲೆ ತಾನೇ ನಿಲ್ಲಬೇಕಾಯಿತು. ಈ ವಿಚಾರ ಚಿಗುರೊಡೆ ಕಾರ್ಯೋನ್ಮುಖವಾಗತೊಡಗಿತು (ಜಯಂತ. ೩೪೩).

[ಚಿಗುರು$_{2}$ (<ಚಿಗುರ್$_{2}$) + ಒಡೆ$_{1}$]

ಚಿಗುಳಿ, ಚಿಗಣಿ, ಚಿಗಳಿ, ಜಿವುಳಿ (ನಾ). ಎಳ್ಳು, ಬೆಲ್ಲಹಾಕಿ ಕುಟ್ಟಿ ಮಾಡಿದ ಉಂಡೆ : ಪೂಜಿಸಿ ಎಣ್ಣೆಯಲ್ಲಿ ಅಭಿಷೇಕವಮಂ ಮಾಡುವುದು ಚಿಗುಳಿ ತಂಬಿಟ್ಟನಲ್ಲಿ ಪೂಜಿಸುವುದು (ದಾಉಚ. ೧೩೩-೭) : ಚಿಗುಳಿ ಚಕ್ಕುಲಿ ಹಾಲವುಗೆ ಮಂಡಗೆ . . . ತಂದುಕೊಡುವರು (ಬಸವು. ೦೪-೧೫) ; ಚಿಗುಳಿ ಲಡ್ಡುಗೆ ಸಕ್ಕರೆವೇಣಿಯೊಳವು ಮನ್ಮಂದಿರದೊಳ್ನೀಂ ಬಯಸಿ ಪೋಗಿ ತಂದಪೆನೀಗಳ್ (ವೃಷವಿ. ೯-೭೮). **ಚಿಗಣಿ :** ಚಿಗಣಿಯು ನೆನೆಅಕ್ಕಿ ನೆನೆಗಡಲೆ ಎಲ್ಲವನು ತರ್ಕೊಂಡು (ನಾಪದ. ೧೬೫). **ಚಿಗಳಿ :** ಚಿಗಳಿ ತಂಬಿಟ್ಟುಗಳನ್ನೂ, ಕಡಬುಗಳನ್ನೂ . . . ತಂದುಕೊಡಲು (ಕೃವಾಅ. ೩೦೪) : ಇನ್ನು ಮೇಲೆ ನಿಮ್ಮನ್ನ ಮರೆತರೂ ಚಿಗಳೀನ ಮರೆಯೊಲ್ಲ ! (ನಮ್ಮಕೈ. ೧೨) ; ಚಿಗಳಿ, ತಂಬಿಟ್ಟು, ಹೆಸರುಂಡಿ, ಚಕ್ಕುಲಿ ತಯಾರಿಸಿದರು (ಕಪವು. ೩-೮೭). **ಜಿವುಳಿ :** 'ಜಿವುಳಿದುಟು' ಪರಾ.

ಚಿಗಳಿಬೊಂಬೆ = ೧. ಚಿಗುಳಿಯಂತೆ ಕಪ್ಪಾಗಿರುವ ಬೊಂಬೆ. ೨. (ಅಲಂ) ಕಪ್ಪುಬಣ್ಣದ ವ್ಯಕ್ತಿ : ಎಲ್ಲಿ ಬೇಕಾದರೂ ನೋಡಿ " ಚಿಗಳಿ " ಬೊಂಬೆಗಳು (ಬಿಸ್ತಕ. ೫).

[ದೇ.೩ ತೆಲು. ಚಿವ್ಮಿರಿ, ಚಿವ್ಮಿಲಿ]

ಚಿಗುಳಿದುಳಿ 'ಚಿಗುಳಿದುಟು' ನೋ.

ಚಿಗುಳಿದುಟು, ಚಿಗುಳಿದುಳಿ, ಜಿವುಳಿದುಟು (ಕ್ರಿ). ಚಿಗಂಳಿಯಾಗುವಂತೆ ತುಳಿ ; ಗಿಜಿಗಿಜಿಯಾಗುವಂತೆ ತುಳಿ ; ಜಜ್ಜಿಹೋಗುವಂತೆ ತುಳಿ : ರಾಸಭಂ ಬಂದುಮಾ ವಾಸವಸೈನ್ಯಮಂ ಕರ್ಚಿಯುಮೊದೆದು ಚಿಗುಳಿ ದುಟಿದುಂ ಪಡಲ್ವಡಿಸುತ್ತುಮಿರೆ (ಜಗವಿ. ೪-೩೯ ವ). **ಚಿಗುಳಿದುಳಿ:** ಅಟ್ಟ ಕಪಿಗಳ ಚಿಗುಳಿದುಳಿದನು ಸೇನೆ ಪೆದೆಗೆಡಲು (ತೊರಿರಾ. ೨೫-೨೧) ; ಹಗೆಯ ಬಲದಲಿ ಹರಿದು ಸುಭಟರ ಚಿಗುಳಿದುಳಿದುದು ತರೆಗಳನು ಮುಗಿಲಗಲದಲಿ ಹರಹಿದುದು ದಿಕ್ಕರಿ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೩-೧೩) : ನಿಮಿಷಮಾತ್ರದೊಳ್ ಮುತ್ತಿದ ಭಟರ್ಗಳಂ ಮುರಿದು ಶತಪತ್ರಗಳಂ ಚಿಗುಳಿದು[ಪಾಠಾಂ. ಳಿಂಬಂತೆ ತು]ಳಿದು (ಜಬವು. ೨೮-೨೪) : ಅಸಂಖ್ಯಾತ ವಾಜಿ ಕರಿಘಟೆ ಪಾಯ್ದಳವನ್ನು. ಚಿಗುಳಿದುಳಿಯುತ್ತಾನೆ (ನಂಜುಂಡ. ೭೮). **ಜಿವುಳಿದುಟು :** ಸುಪ್ರತೀಕ[೦] ಕೆಯ್ಯ ಕಾಲ ಕೋಡೇಱನೊಳ್ ಬಲಮನೆಲ್ಲಂ ಜವನೆ ಜಿವುಳಿದುಟುವಂತೆ ತೊಟ್ಟುಟಿದುಟಿದು (ಶಾಂಪಥಾ. ೧೧-೭೨ ವ). [ಚಿಗುಳಿ + ತುಟು₁]

ಚಿಗುಳಿದುಟಿಸು (ಕ್ರಿ). ಜಜ್ಜಿಹೋಗುವಂತೆ ತುಳಿಸು : ತುರಗಖುರಪುಟ ದೊಳರಿಗಳ ಶಿರಂಗಳಂ ಚಿಗುಳಿದುಟಿಸಿ (ದಶಕು. ೭-೫೨).

[ಚಿಗುಳಿದುಟು + – ಇಸು₃]

ಚಿಗ್ಲೂಣ (ನಾ). ಸಡಿಲವಾಗುವುದು; ಅಳ್ಳಕವಾಗಂವುದು : " ಶ್ಲಥತಾ = ಚಿಗ್ಲೂಣವು " (ದಾಪಟೀ. ೨-೨-೭೭ ವ). [?]

ಚಿಚ್ಚಕ್ಷು (ನಾ). ಮನಸ್ಸಿನ ಕಣ್ಣು; ಅಂತರ್ದೃಷ್ಟಿ ; ಜ್ಞಾನದೃಷ್ಟಿ: ಅಖಂಡಜ್ಯೋತಿಯಂ ಶುದ್ಧಭಾಸುರ ಚಿಚ್ಚಕ್ಷುವೊಳೀಕ್ಷಿಸುತ್ತ ಯಮಿವೃಂದಂ ತಾಳ್ದುಮಾನಂದಮಂ (ಶಬಶಂ. ೨-೭೦).

[ಸಂ. ಚಿಚ್ಚಕ್ಷುಸ್ (ಚಿತ್ + ಚಕ್ಷುಸ್)]

ಚಿಚ್ಛಕುದಿಬೋಯ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು: ಚಿಚ್ಛಕುದಿಬೋಯಸ್ಯ . . . ಶಮ್ಮಣ (ಇಆ. VII, ೧೮೮-೫೭; 668). [<ಚಿಚ್ಛಕ್ತಿ + ಬೋಯ]

ಚಿಚ್ಛಕ್ತಿ (ನಾ). ಚೈತನ್ಯ; ಆತ್ಮಶಕ್ತಿ: ಶಾಂತ್ಯತೀತೋತ್ತರಕಲೆಯೆಂಬ ಹೆಸರಿನ ಚಿಚ್ಛಕ್ತಿಯೂ . . . ಕ್ರಿಯಾಶಕ್ತಿಯೂ ಎಂದು ಆರು ವಿಧವಾದ ಶಕ್ತಿಗಳಿರುವುವು (ಶಿವಾಸೂ. ೪೦-೨೬ ಟೀಕೆ); [illegible] ನಾಗಳಿನಿ, ಧೂಮಜ್ವಾಲೆಗಳವೊಲ್ ಜನಿಸಿ ಮಾಯಾಶಕ್ತಿ ಚಿಚ್ಛಕ್ತಿಗಳೆನಿಸಿಹವು (ಅಮ್ಮತ. ೫-೪೦); ದಿವ್ಯಚಿಚ್ಛಕ್ತಿಯಿಂ ತಿರುಗುತಿಹ ಸೃಷ್ಟಿಚಕ್ರಂಗಳ್ ಕಣಾ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೮೭೧-೯೨) ; ಇದರ ಬಹಿಷ್ಕರಣಕ್ಕೆ ಒದಗಿ ಬರುವ ಚಿಚ್ಛಕ್ತಿ ಪ್ರತಿಭೆ (ಕಾವ್ಯಕು. ೧೪). [ಸಂ. (ಚಿತ್ + ಶಕ್ತಿ)]

ಚಿಚ್ಛಾಸಕ (ನಾ). ಜ್ಞಾನವನ್ನು ನಿಯಂತ್ರಿಸುವವನು : ನಾನೆಂಬ ಮೂಟು ಸುಶ್ಲೋಕಾರ್ಥದಂದವೆಂತೆನಲಾಗಿ ಬಿತ್ತರಿಪೆನೆಂದನಾ ದೇಶಿಕಂ ಚಿಚ್ಛಾಸಕಂ (ವೀಶೈಪು. ೫-೮-೨೪). [ಸಂ. (ಚಿತ್ + ಶಾಸಕ)]

ಚಿಟ್ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ. 'ಚಿಟ್ಟನೆ', 'ಚಿಟ್ಟಿಕ್ಕು₁' ಪರಾ.

ಚಿಟ₁ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ. 'ಚಿಟಗುಟ್ಟು' ಪರಾ.

ಚಿಟಚಿಟ (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ) : ಸಾಸಿವೆ ಚಿಟಚಿಟ ಎಂದು ಸಿಡಿಯಿತು (ರೂಢಿ).

ಚಿಟ₂ 'ಚಿಟ್ಟು₁' ನೋ.

ಚಿಟಕಿ₁ 'ಚಿಟುಂಕು' ನೋ.

ಚಿಟಕಿ₂ 'ಚಿಟಿಕೆ₂' ನೋ.

ಚಿಟಕಿಸು (ಕ್ರಿ). ಸನ್ನೆಗೋಲಿನಿಂದ ಯಾವುದಾದರೊಂದು ವಸ್ತುವನ್ನು ಮುಂದಕ್ಕೆ ನೂಕಂ : (ಕ). [? + – ಇಸು3]

ಚಿಟಕಿಹೊಡೆ 'ಚಿಟಿಕೆಹೊಡೆ' ನೋ.

ಚಿಟಕು 'ಚಿಟುಂಕು' ನೋ.

ಚಿಟಕುದೆಗೆ(ಕ್ರಿ) .=ಚಿಟುಕುಗಳೆ: ಕರವನೊತ್ತುತ ಬೆರಳ್ಗಳ ಚಿಟಕುದೆಗೆವುತಂ ಉಸಿರ್ದಳತಿಕುಶಲದಿಂದಂ (ಪ್ರಭುಪು. ೫-೭೦).

[ಚಿಟಕು (<ಚಿಟುಂಕು) + ತೆಗೆ₁]

ಚಿಟಕುಮುಳ್ಳು 'ಚಿಟುಕುಮುಳ್ಳು' ನೋ.

ಚಿಟಕೊಳಗು, ಚಿಟಿಕೊಳಗು, ಚಿಟಿಗೊಳಗು (ನಾ). ದನಕರುಗಳ ಕಾಲು ಗೊರಸುಗಳ ಹರಡಿನಲ್ಲಿ ಅಂಟಿಕೊಂಡು ಸಣ್ಣಗೆ ತೋರಿಬರುವ ಪುಟ್ಟ ಬೆರಳಿನಾಕಾರದ ಗೊರಸು : (ಕ). **ಚಿಟಿಕೊಳಗು :** (ಕ). **ಚಿಟಿಗೊಳಗು :** ಇವುಗಳ ಹಿಂದೆ ಚಿಟ್ಟಡಿಕೆಯು ಹಾಗೆ ಇವೇನು ? ಇವು ಚಿಟಿಗೊಳಗು (ಮುಂಬಯಿ. ೧-೩೩). 'ಕಿಱುಗೊಳಗು' ಪರಾ.

[ಚಿಟ₂(<ಚಿಟ್ಟು₁) + ಕೊಳಗು]

ಚಿಟಗ (ನಾ). ಗುಬ್ಬಿಯ ಜಾತಿಗೆ ಸೇರಿದ ಕೆಂಪುಬಣ್ಣದ ಹಕ್ಕಿ : (ಕ).

[?]

ಚಿಟಗಾಣಿ, ಚಿಟಗಾಳಿ (ನಾ). ಚಿಕ್ಕವಳು ಯುವತಿ: ಈ ಚಿಟಗಾಣಿ ನಮ್ಮ ಸೊಸಿ ಕಾಣಸ್ತಾಳ ! (ದಾಂಡಾಯ. ೧೪). **ಚಿಟಗಾಳಿ:** ಆಡಲಾರಿನೇ ಗೌರಿ, ಪಾಡಲಾರಿನೇ ಗೌರಿ, ಚಿನ್ನದ ಚಿಟಗಾಳೀ ಗೌರಿ (ಕನ್ನಜಾ. ೧೬೮).

[<ಚಿಟುಂಕು]

ಚಿಟಗಾಳಿ 'ಚಿಟಗಾಣಿ' ನೋ.

ಚಿಟಗುಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ೧. ಚಿಟಚಿಟ ಎಂದು ಶಬ್ದಮಾಡು : ಕಿಡಿಗಳು ಚಿಟ ಗುಟ್ಟುತ್ತಾ ಹಾರುತ್ತಿವೆ (ರೂಢಿ). ೨. (ಮನಸ್ಸಿನ ವೇದನೆಯಿಂದ ನರ ಮೊದಲಾದುವು) ಮಿಡಿ ; ತುಡಿ : ವಿಜಯನ ಮೈ ಚಿಟಗುಟ್ಟಿ ಹೋಯಿತು (ಕಲಾಜ್ಯೋ. ೭೮). [ಚಿಟ₁ + ಕುಟ್ಟು₁]

ಚಿಟಗುಬ್ಬಿ 'ಚಿಟ್ಟಗುಬ್ಬಿ' ನೋ.

ಚಿಟಣವೀಸ, ಚಿಟಣೀಸ, ಚಿಟನೀಸ, ಚಿಟ್ನೀಸ (ನಾ). (ಅರಸನ) ಪತ್ರಗಳನ್ನೂ ಪತ್ರಗಳಿಗೆ ಉತ್ತರಗಳನ್ನೂ ಬರೆಯುವ ಅಧಿಕಾರಿ ; ಕಾರ್ಯದರ್ಶಿ ; ಕಾರಭಾರಿ : ಗೋವಳಕೊಂಡದ ಸುಲ್ತಾನನ ಚಿಟಣವೀಸನಾದ ರಾಮಚಂದ್ರಪಂಡಿತನು ಬರೆದಿರುವ ಪತ್ರವನ್ನು ನೀನು ಓದಿದಿಯೇನು ? (ಶಿರಂಗ. ೧೨೪). **ಚಿಟಣೀಸ:** ಮಹಾತ್ಮಾಜಿಯವರ ಏಕನಿಷ್ಠ ಚಿಟಣೀಸ ಶ್ರೀಮಹಾದೇವಭಾಯಿ ದೇಸಾಯಿ (ಕಾಂಗ್ರೆಸ. ೪೪). **ಚಿಟನೀಸ:** ಚಿಟನೀಸ ಗಿರಿಯಪ್ಪನಂ ಕಳುಹಲ್ (ಕಳನ್ನ. ೮-೪೩) : ನಾನು ಚಿಟನೀಸರಿಗೆ ಹೇಳಿದೆನು (ಹೇಮಂತ. ೨೭೭). **ಚಿಟ್ನೀಸ :** ಬಾಳಾಸಾಹೇಬನು ಚಿಟ್ನೀಸನ ಕೈ ಬೆಚ್ಚಗೆ ಮಾಡುವುದೇ ತಡ . . . ಅಪ್ಪಣೆ ಕೊಟ್ಟುಬಿಟ್ಟ (ಪ್ರಣಸ. ೩೬). [←ಹಿಂ. ಚಿಟನವೀಸ್ ; ಮರಾ. ಚಿಟಣೀಸ್, ಚಿಟನವೀಸ್, ಚಿಟನೀಸ್]

ಚಿಟಣೀಸ 'ಚಿಟಣವೀಸ' ನೋ.

ಚಿಟನೀಸ 'ಚಿಟಣವೀಸ' ನೋ.

ಚಿಟಪಾಗು (ನಾ). ಪುಟ್ಟರುಮಾಲು ; ಸಣ್ಣಪೇಟ. ವಡ್ಡರ ಯಿಾರನ ಬೋಯಿಗೆ ಕಡಗ ಸ ೧ ಸರವಣಿ ಸ ೧ ಚಿಟಪಾಗು ೧ ಪವುಳ್ಳಿ ಅಚ್ಚಡ ೧ ಸಹ ಯಿನಾಮು ಕೊಟ್ಟು (ಎಕ. XI, ಹಿರಿಯೂ. ೩೬-೧೪ ; 1533 ?). [ಚಿಟ್$_2$ (<ಚಿಟ್ಟು$_1$) + ಪಾಗು$_2$]

ಚಿಟಬರಿಸು (ಕ್ರಿ). ಹಿಡಿಸಲಾರದೆ ಒದ್ದಾಡು ; ಕಕ್ಕಸಬಡು : ನಾನು ತುರುಕಿದ ಅರ್ಥವನ್ನು ತಾಳಲಾರದೆ ಕೊನೆಯ ಸಾಲು ಚಿಟಬರಿಸುತ್ತಲಿದೆ (ದೀಕನ್ನ. ೧೦೦). [?]

ಚಿಟಯ್ಯ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು ಅವರ ಪುತ್ರರಣ್ಣಯ್ಯನುಂ ಚಿಟಯ್ಯನುಂ (ಎಕ. VII, ಶಿಕಾರಿ. ೨೮೬-೧೦ ; ಸು. 900 ?). [ಚಿಟ್$_2$ (<ಚಿಟ್ಟು$_1$) + ಅಯ್ಯ$_1$]

ಚಿಟಿಕಿ 'ಚಿಟುಂಕು' ನೋ.

ಚಿಟಿಕಿಡು 'ಚಿಟುಂಕಿಡಂ' ನೋ.

ಚಿಟಿಕಿವಾಲೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧಿಗಿಡ : "ವಯಸ್ಯಃ – ಚಿಟಿಕಿವಾಲೆ" (ಓಷಧಿ. ೯೧). [?]

ಚಿಟಿಕಿಸು 'ಚಿಟುಂಕಿಸು' ನೋ.

ಚಿಟಿಕಿಹಾಕು 'ಚಿಟಿಕೆಹಾಕು' ನೋ.

ಚಿಟಿಕಿಜಿ (ಕ್ರಿ). ಚಿಟಿಕೆಯನ್ನು ಹಾಕು: ಅನ್ನವನೆ ತೋಜಿ ಚಿಟಿ ಯ ಬಾಲವ ಬೀಸಿ ಕುನ್ನಿ ಸುಳಿದಾಡಿ ಕಾಲ್ಗೆಜಗುವ ತೆಜಿದಿ (ಪುರಂದ. ೬೪-೪). [ಚಿಟಿಕು (<ಚಿಟುಂಕು) + ಇಜಿ$_1$]

ಚಿಟಿಕು 'ಚಿಟುಂಕು' ನೋ.

ಚಿಟಿಕೆ$_1$ 'ಚಿಟುಂಕು' ನೋ.

ಚಿಟಿಕೆ$_2$ ಚಿಟಕ್ಕಿ, ಚಿಟುಕೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಣ್ಣ ಮೂಲಿಕೆ : "ಅಮೃತಶಿಖಾ-ಚಿಟಿಕೆ ; ಹಾಲೆ" (ಓಷಧಿ. ೮); ಗ್ರಹಣೀ ಗಜಕೇಸರಿ ಲೇಪ್ಯ . . . ಕಳ್ಳಂಗಡಲೆಬೇರಿನ ತೊಕ್ಕು, ಚಿಟಿಕಬೇರು, ತುರುಚನಬೇರು . . . ಇವನೆಲ್ಲ ಖಂಡುಗ ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಹಾಕಿ ಕಷಾಯವ ಕಾಸಿ (ಸಕವ್ಯ. ೩೩೯). **ಚಿಟಕ್ಕಿ:** "ಶೋಫ – ಚಿಟಕಿ, ಹಾಲೆ" (ಓಷಧಿ. ೧೭೨) ; ಬೆಕ್ಕಿನಬುಡ್ಡೆಗಿಡ . . . ಚಿಟಕಿಹಂಬು, ಮಿಂಚುಬಳ್ಳಿ, ಕನಕಾಯ (ಮೃಜಿಗ. ೧೦೭-೩೦೮). **ಚಿಟುಕೆ:** "ಅರ್ಕಪುಷ್ಪಿ – ಚಿಟುಕೆ ; ಹಾಲೆ ; ಓಟ್ಟುಳಿಕೆ" (ಓಷಧಿ. ೬). [?]

ಚಿಟಿಕೆ$_3$ (ನಾ). ಊತ ; ಬಾವು. 'ಗಂಟಲುಚಿಟಿಕೆ' ಪರಾ. [?]

ಚಿಟಿಕೆಗುಂಡಿ (ನಾ). =ಚಿಟಿಕೆಗುಬ್ಬಿ: ಅಂಗಿಗೆ ಚಿಟಿಕೆಗುಂಡಿ ಹಾಕಿಸಿದೆ (ರೂಢಿ). [ಚಿಟಿಕೆ$_1$ (<ಚಿಟುಂಕು) + ಗುಂಡಿ$_2$]

ಚಿಟಿಕೆಗುಬ್ಬಿ (ನಾ). (ಕುಪ್ಪುಸ, ಅಂಗಿ ಮೊದಲಾದಂವುಗಳಲ್ಲಿ) ಒತ್ತಿ ಹಾಕಿಕೊಳ್ಳುವ ಸಣ್ಣ ಆಕಾರದ ಗುಂಡಿ: ಸೆರಗನ್ನು ಕೈಯ ಮೇಲೆ ಹಾಕಿಕೊಂಡು ಕುಪ್ಪಸದ 'ಚಿಟಿಕೆ – ಗುಬ್ಬಿ'ಯನ್ನು ಒತ್ತಿ ಹಾಕಿಕೊಂಡಳು (ಹೊಸಕ್ಷಿ. ೪೭). [ಚಿಟಿಕೆ$_1$ (<ಚಿಟುಂಕು) + ಗುಬ್ಬಿ$_1$]

ಚಿಟಿಕೆತಾಳ (ನಾ). ಕೀರ್ತನಕಾರರು ಬಳಸುವ ಮರದ ಅಥವಾ ದಂತದ ತಾಳ : (ಕ). [ಚಿಟಿಕೆ$_1$ (<ಚಿಟುಂಕು) + ತಾಳ$_1$ (=ತಾಲ)]

ಚಿಟಿಕೆಹಾಕು, ಚಿಟಿಕಿಹಾಕು, ಚುಟಿಕೆಹಾಕು (ಕ್ರಿ). ೧. = ಚಿಟಿಕೆಹೊಡೆ: ಅನೇಕ ಬಾರಿ ಚಿಟಿಕೆಹಾಕಿ ಏನು ಅನುಷ್ಠಾನಮಾಡಿದಳೋ ! (ಚಾಣ. ೧೧೦) ; ಭಾಗೀರಥಮ್ಮ ಮಗುವಿನ ಮುಂದೆ ನಿಂತು ಚಿಟಿಕೆಹಾಕುವಳು (ವಂಶವೃ. ೪೭). ೨. (ಶೀತ, ವಾತ ಮುಂತಾದುವನ್ನು ಗುಣಪಡಿಸಲು) ಬಳೆಯ ಚೂರನ್ನು ಕಾಯಿಸಿ ಬರೆಹಾಕು: ಮಗುವಿಗೆ ಸೆಳವು ಬಂದಿದೆ, ಚಿಟಿಕೆ ಹಾಕು (ರೂಢಿ). **ಚಿಟಿಕಿಹಾಕು:** ೧. ಮೊದಲುಮೊದಲು ನಾನು ಜೋರಾಗಿ ಚಿಟಿಕಿಹಾಕಬೇಕಾಗುತ್ತಿ [illegible] ೨. ಲೋಹದಿಂದ ಸುಡುವುದು ಅಥವಾ [illegible] ಚಿಕಿತ್ಸಾವಿಧಾನ (ಪ್ರವಾಇ. I, ೩೦೮). [ಚಿಟಿಕೆ$_1$ [illegible]]

ಚಿಟಿಕೆಹೊಡೆ, ಚಿಟಿಕಿಹೊಡೆ (ಕ್ರಿ). ಕೈಯ [illegible] ಬೆರಳನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಸದ್ದು [illegible] ಹೊಡೆದು, [illegible] **ಚಿಟಿಕಿಹೊಡೆ:** [illegible] ಹೊರಟ (ರೂಢಿ). [ಚಿಟಿಕೆ$_1$ [illegible]]

ಚಿಟಿಕೊಳಗು 'ಚಿಟಿಕೊಳಗು' ನೋ.

ಚಿಟಿಗೊಳಗು 'ಚಿಟಿಕೊಳಗು' ನೋ.

ಚಿಟಿಚಿಟಿ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ : ಉಸಿಹಾರ್ಕಿ ಕಣ್ಣು ಮುಚ್ಚಿಲ್ಲ ಯೋಗಿಯು ಕೂಸಾಗಿ ಚಿಟಿಚಿಟಿ ಚೀರಿಲ್ಲ (ಸಿದ್ಧಪು. ೬-೨೦). ೨. ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಆಗುವ ಕಿರಿಕಿರಿ: ನಾನು ಸುಮ್ಮನೆ ಮುಪ್ಪಾಗುತ್ತಾ ಇದೀನಿ. ಆಗ ಈಗ ಮನಸ್ಸಿನ ಚಿಟಿಚಿಟಿಗೂ ಇದೇ ಕಾರಣ ಇರಬೇಕು (ರಂಗನಾ. ೯೯). **ಚಿಟಿಚಿಟಿಯಾಗು** = ಒಡೆದುಹೋಗು : ಕಿರುಗತ್ತಿಯನ್ನು ಬೆನ್ನ ಮೇಲಿನ 'ಬೆವರುಸಲೆ'ಯ ಮೇಲೆ ಯಥೇಚ್ಛ ಆಡಿಸಿ ಅದು ಚಿಟಿಚಿಟಿಯಾದಾಗ "ಅಯ್ಯಬ್ಬ" ಎಂದು ತೃಪ್ತಿಯ ನಿಟ್ಟುಸಿರು ಬಿಟ್ಟಳು (ಹೊಸಕ್ಷ. ೪೮). **ಚಿಟಿಚಿಟಿಯೆನ್ನು** = ಕಿರಿಕಿರಿಯಾಗು: ತಲೆ ಚಿಟಿಚಿಟಿ ಯೆನ್ನುತ್ತಿದೆ (ರೂಢಿ).

ಚಿಟಿಚಿಟಿಸು (ಕ್ರಿ). ಚಿಟಿಚಿಟಿ ಎಂದು ಶಬ್ದಮಾಡು : ಸುಡುಗಿಚ್ಚು ಚಿಟಿಚಿಟಿಸುತ (ಕಾಲೂರ. ೧೮೪-೪೧೭). [ಚಿಟಿಚಿಟಿ + – ಇಸು$_3$]

ಚಿಟಿಚಿಣಿರ್ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ: ಏನೆಂಬೆನಾ ಹೋಮವ ಬೇಳುವೆಡೆಯೊಳು ಸಾನುರಾಗದೆ ಲಾಜೆಯನು ಘೂನುತೆವನೆ ಬೇಳುತಿರೆ ಚಿಟಿಚಿಣಿರೆಂಬ ಧ್ವಾನವೆಸೆದುದು (ಅಂಜಿಚ. ೫-೨೨೭).

ಚಿಟಿಲ್ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ. **ಚಿಟಿಲ್ಚಿಟಿಲ್** (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ) : ಸೋಗೆಯ ಹಂಸೆಯಾನೆ ವೃಷದಂದದ ಸಿಂಗದ ಪಾಂಗಿನಿಂ ಬೆಡಂಗಾಗಿ ಚಿಟಿಲ್ಚಿಟಿಲ್ಗರೆಯಲೊಂದದ ಮಂದಗತಿಕ್ರಮಂ ಮಹಾಭೋಗಿ[ಯೆನಿಪ್ಪು]ಂ (ಲೋಕೋಪ. ೧೧-೩೮) : ಪೆರ್ಗಲ್ಲಿಂದ ದಪುತ್ತುಂ ಕರ್ಗಲ್ಲಂ ನೆರಪಿ ತಂದು ಬರಿಯೆಲ್ವೆಲ್ಲಂ ನುರ್ಗಾಗಿ ಚಿಟಿಲ್ಚಿಟಿಲೆನೆ ಕುರ್ಗುತ್ತುಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೬-೧೯೦).

ಚಿಟು$_1$ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ. 'ಚಿಟುಗುಟ್ಟು' ಪರಾ.

ಚಿಟು$_2$ 'ಚಿಟ್ಟು$_1$' ನೋ.

ಚಿಟುಂಕಿಸು, ಚಿಟಿಕಿಸು, ಚಿಟುಕಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಹೆಬ್ಬೆರಳು ಮತ್ತು ಮಧ್ಯದ ಬೆರಳುಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಶಬ್ದಮಾಡು ; ಚಿಟಿಕೆಹಾಕು: (ಕ). ೨. ಬೆರಳುಗಳನ್ನು ಮೆತ್ತಗೆ ಅದುಮಿ ಗಿಣ್ಣುಗಳ ಬಳಿ ಸದ್ದಾಗುವಂತೆ ಮುರಿ ; ನೆಟಿಗೆ ತೆಗೆ : ಕರಾಂಗುಲಿಯುಂ ಚಿಟುಂ[ಪಾಠಾಂ. ಟುಂ]ಕಿಸಿ . . . ಗಲ್ಲಮಂ ಪಿಡಿದಲುಂಗಿ (ರಾಜಶೇ. ೮-೮೨ ವ); ಕರಪಲ್ಲವಮನೆ ಇತ್ತು ತ ಬೆರಲಂ ಚಿಟುಂಕಿಸುತೆ (ಕುಮಾಪು. ೫-೩೯೭). **ಚಿಟಿಕಿಸು :** [illegible] ಬಡಕಜುವ ಬಾ ಬಾ ಎಂದು ಚಿಟಿಕಿಸಿ ಕರೆದು ಗುರುಸು [illegible] ತಾಗಿದನು (ಕುವ್ಯಾಕ. ೩-೧೭). **ಚಿಟುಕಿಸು :** ೧. [illegible] ಮದವಣಿಗಂ ಬಂದೀ ಜನದ ಬಗೆಗೆ ಬೆಜಗಂ [illegible] ಚಿಟುಕಿಸಲಾಗಳ್ (ದಶಕು. ೬-೧೪೭) ; ಕರೆಯಲ್ [illegible] ವನಕೇಸರಿಯು ಚಿಟುಕಿಸಿ ಕರೆಯೆ [illegible] ೧-೪೧) ; ಬೆರಳು ಚಿಟುಕಿಸಿ ಕರೆವ [illegible] (ನಿಥಾಗ. ೧೦-೭೮-೫೦). [[illegible]]

ಚಿಟುಂಕು, ಚಿಟಕಿ$_1$, ಚಿಟಕು, ಚಿಟಿಕಿ, ಚಿಟಿಕು, ಚಿಟಿಕೆ$_1$, ಚಿಟುಂಕೆ, ಚಿಟುಕು$_1$, ಚುಟಕಿ, ಚುಟಕು, ಚುಟಕೆ, ಚುಟಿಕೆ, ಚುಟಿಗೆ, ಚುಟುಕ$_1$, ಚುಟುಕಿ, ಚುಟುಕು (ನಾ). ೧. ಕೈಯ ಹೆಬ್ಬೆರಳು ಮತ್ತು ಮಧ್ಯದ ಬೆರಳುಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಮಾಡುವ ಶಬ್ದ : ವೇದಪಿತಾಮಹನೆಂಬ ಪೆಸರಿನಂಗುಲಿಯ ಚಿಟುಂಕನಿಟ್ಟು ಕರೆದು (ವೃಷವಿ. ೩೮-೫೦ ವ). **ಚಿಟಕಿ$_1$:** ೧. 'ಚಿಟಕಿಹೊಡೆ' ಪರಾ. ೨. ಹೆಬ್ಬೆರಳು ಮತ್ತು ತೋರು ಬೆರಳುಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಹಿಡಿಯಬಹುದಾದಷ್ಟು ; ಸ್ವಲ್ಪಮಾತ್ರ : ಅಲ್ಲಿ ಕುಳಿತವರು ಒಂದು ಚಿಟಕಿ ನಶ್ಯ ಹಾಕಿಕೊಳ್ಳಬೇಕಾದರೂ ಹೊರಗೆ ಎದ್ದು ಹೋಗುತ್ತಿದ್ದರು (ಹುಚ್ಚುಹ. ೧೪). **ಚಿಟಕು :** ೩. ನಲವತ್ತು ಸುತ್ತು ನೂಲಿನ ಕುಚ್ಚು : (ಕ). ೪. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಚಿಕ್ಕ ಹೋಳಿಗೆ : "ಚಿಟಕು-ಹೋಳಿಗೆ" (ಜಾನಕೋ. ೫೬). **ಚಿಟಿಕಿ :** ೧. 'ಚಿಟಿಕಿಹಾಕು' ಪರಾ. ೨. ಒಂದು ಕಪ್ಪು ಬೇಯಿಸಿದ ತರಕಾರಿಗಳು : ೧ ಚಿಟಿಕಿ ಅರಸಿನ (ಅಡುಸಾ. ೧೦೬). **ಚಿಟಿಕು :** ೧. 'ಚಿಟಿಕಿಡು' ಪರಾ. **ಚಿಟಿಕೆ$_1$:** ೧. 'ಚಿಟಿಕೆಹಾಕು', 'ಚಿಟಿಕೆಹೊಡೆ' ಪರಾ. ೨. ರಾಯರು ಒಂದು ಚಿಟಿಕೆ ನಶ್ಯವನ್ನು ಜ್ಞಾನವಶಕ್ಕಾಗಿ ಮಂತ್ರಿಸಿ ಮೂಗಿಗೆ ಹಾಕಿಕೊಂಡು (ರಾಯಕ. ೩೦) : ನವಸಾರ ಪುಡಿಯನ್ನೂ ಸುಣ್ಣದ ಭರಣಿಯೊಂದನ್ನೂ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು, ಎರಡನ್ನೂ ಎರಡೆರಡು ಚಿಟಿಕೆ ಅಂಗೈಯಲ್ಲಿ ಹಾಕಿಕೊಂಡು (ಶಾಂತಲಾ. ೬೪). ೫. ಚಿಕ್ಕದು ; ಸಣ್ಣದು : "ಚಿಟಿಕೆ" ಯಲ್ಲಿ ಮಾಡಿಬಿಡು (ನಮ್ಮನು. ೯೪). 'ಚಿಟಿಕೆಗುಬ್ಬಿ' ಪರಾ. ೬. (ಶೀತ, ವಾತ ಮುಂತಾದವುಗಳನ್ನು ಗುಣಪಡಿಸಲು) ಬಳೆಯ ಚೂರು, ಚರ್ಮದ ತುಣುಕು ಮುಂತಾದುವನ್ನು ಕಾಯಿಸಿ ನೆತ್ತಿ, ಹಣೆ ಮುಂತಾದ ಕಡೆ ಬರೆಯೆಳೆಯುವಿಕೆ : ಮಗುವಿಕೆ ಸಂದಾಗಿದೆ, ಚಿಟಿಕೆ ಹಾಕಿಸಬೇಕು (ರೂಢಿ). ೭. ಮರ ಅಥವಾ ದಂತದಿಂದ ಮಾಡಿದ ತಾಳಹಾಕುವ ಒಂದು ಸಾಧನ : ದಾಸರು ಚಿಟಿಕೆಗಳಲ್ಲಿ ತಾಳಹಾಕುತ್ತಾ ಹಾಡುತ್ತಿದ್ದರು (ರೂಢಿ). **ಚಿಟುಂಕೆ:** ೧. 'ಕೈಚಿಟುಂಕೆ' ಪರಾ. **ಚಿಟುಕು$_1$:** ೧. ಗುರುವಿನೊಳಗಪಹಾಸ್ಯ ಪ್ರತ್ಯುತ್ತರಂಗಳಂ ಬೆರಳಂ ಚಿಟುಕಂ . . . ಮಾಡಲಾಗದು (ದೀಕ್ಷಾಬೋ. ೩೦-೨೦). ೫. ಕಾಲಪಶವೀ ಜಗದ್ವ್ಯವಹಾರವೆಲ್ಲವುನ್ಮಿಷ ನಿಮಿಷದ್ವದೆ ಚಿಟುಕು (ವೀಕೃಪು. ೪-೫-೪೭). 'ಚಿಟುಕುವನಿ' ಪರಾ. ೮. ಬೆರಳುಗಳನ್ನು ಮೆಂತ್ರಗೆ ಅದುಮಿ ಗಿಣ್ಣುಗಳ ಬಳಿ ಸದ್ದಾಗುವಂತೆ ಮುರಿಯುವುದು ; ನೆಟಿಕೆ : ಮಲ್ಲನೆ ಬೆರಳ್ಗಳ ಚಿಟುಕನೊತ್ತುತವೆ . . . ಸಂತೈಸಿದನು (ಅಂಜದ. ೮-೯೬). ಬೆರಳ ಚಿಟುಕ ತೆಗೆವನು (ಶರಣ. ೩೦-೧೦೯). 'ಚಿಟುಕಂಮುರಿ' ಪರಾ. **ಚುಟಕಿ :** ೭. ನಾಮದೇವ . . . ಚುಟಕಿಯಿಂದ ತಾಳಹಾಕುತ್ತ ಕುಣಿಯುತ್ತ ಇದ್ದುಬಿಡುತ್ತಿದ್ದನು (ಭಾರದ. ೨೯೩). **ಚುಟಕು :** ೫. "ಸ್ವಲ್ಪ,ಸಣ್ಣ" (ಜಾನಕೋ. ೫೭). **ಚುಟಕೆ :** ೬. ಇನ್ನೂ ಅವರಿಗೆ ಚುಟಕೆ ಬಿದ್ದಿಲ್ಲ. ಬಿದ್ದ ಮೇಲೆ ಇಂಥ ಉಸಾಬರಿ ಬಿಡೋದು (ಊರುಕ. ೯೫). **ಚುಟಿಕೆ:** ೬. 'ಚುಟಿಕೆಹಾಕು' ಪರಾ. **ಚುಟಿಗೆ:** ೫. ಎಲ್ಲ ಕೆಲಸವೂ ಚುಟಿಗೆಯಲ್ಲಿ ಮುಗಿಯಿತು (ರೂಢಿ). **ಚುಟುಕ$_1$:** ೫. ವೈಶ್ವಾನರನ ಆವರ್ತನೃತ್ಯರಂಗದಲ್ಲಿ ಸಣ್ಣ ಚುಟುಕ (ಅರಳು. ೧೯೫ ೨) ; ಅವನಿಗೆ ಒಂದೆರಡು ಚುಟುಕ ವೈದ್ಯಗಳನ್ನು ಹೇಳಿಕೊಡುತ್ತ . . . ಪಂಡಿತನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಬೇಕೆಂದಿದ್ದರು (ಶಾಂತಲಾ. ೨೪೩). **ಚುಟುಕಿ :** ೫. ಸೂಜಿಕಾಯಕದ ಕುಶಲಕರ್ಮವು ಚುಚ್ಚುಮದ್ದಿನಂತೆ ಚುಟುಕಿಯ ಕೆಲಸವಲ್ಲ (ನಲಮು. VII ನಾಲ್ಕುಮಾತು). **ಚುಟುಕು :** ೫. ಚುಟುಕಾಗಿಯೇ ಉತ್ತರ ಹೇಳಿ ಹೊರಟುಹೋದ ರಾಮಕೃಷ್ಣ (ತ್ಯಾಗಮ. ೪೬) ; ಈ ಆಟಗಳು ಚುಟುಕು ಪಲ್ಲವಿಗಳ ತಾಣದೊಂದಿಗೆ ಇರುವ ಮೂಲಕ ಆಡುವ ಮಕ್ಕಳಿಗೆ ದಣಿವೇ ಆಗಿಸದು (ಕನ್ನಡಾ. ೪೦)

ಚಿಟಿಕೆಚಪ್ಪರ = (ಆಲಂ) ಕಡಮೊವೆಚ್ಚ : ಚಿಟಿಕೆ ಚಪ್ಪರ ಆರು ಕಾಲ ಬೇಟಿ (ಗಾದೆ) ; ಅವನು ಮಗಳ ಮದುವೆಯನ್ನು ಚಿಟಿಕೆಚಪ್ಪರದಲ್ಲಿ ಮುಗಿಸಿದ (ರೂಢಿ).

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ಚಿಟಿಕ್ಕೈ, ಚಿಟ್ಟಿಕ್ಕೈ, ಚುಟುಕ್ಕು ; ತುಳು. ಚಿಟಿಕಿ ; ಚಿಟ್ಕ್ ; ತೆಲು. ಚಿಟಿಕ, ಚಿಟುಕು./ಮರಾ. ಚುಟಕೀ./ಸಂ. ಛೀಟಿಕಾ]

ಚಿಟುಂಕೆ 'ಚಿಟುಂಕು' ನೋ.

ಚಿಟುಕಿಕ್ಕು (ಕ್ರಿ). ಬೆರಳುಗಳಿಂದ ಶಬ್ದಮಾಡು ; ಚಿಟಿಕೆಹಾಕು : ಇಂತುಚ್ಚುಚ್ಚಿರೇಯೆಂದೆನುತ ಚಿಟುಕಿಕ್ಕುತವೆ ತನ್ನರಮನೆಯ ಒತ್ತಿಲ ಬಾಗಿಲಲಿ ಲಿಂಗಪ್ರಸಾದವನು ಜನನಿ ತಂದವನಿಯಲಿ ಸುರಿಯಲು (ಬಸಪು. ೬೦-೨೦). [ಚಿಟುಕು$_1$(<ಚಿಟುಂಕು) + ಇಕ್ಕು]

ಚಿಟುಕಿಡು, ಚಿಟಿಕಿಡು (ಕ್ರಿ). = ಚಿಟಿಕೆಹಾಕು ೧ : ತೊದಳ್ನುಡಿ ನುಡಿದಂ ತಳರ್ನಡೆಗಳಂ ನಡೆದಂ ಚಿಟುಕಿಟ್ಟೊಡಾಡಿದಂ (ಅನಂಪು. ೬-೬) ; ಅದುಭುತ ಸ್ವಾಂತನ್ನಿಗುಟಿ ಚಿಟುಕಿಡುತ ಬೆರಳಂ ನಾಸಿಕದೊಳಿಟ್ಟು (ಬಸಪು. ೩೦-೧೬). **ಚಿಟಿಕಿಡು :** ಚಿಟಕಿಟ್ಟು ವ್ಯದಡಹ ಹಾಸಗಳ ಕಳಚುತ್ತ (ವಂಕಾರಾ. ೩-೬-೪೧). [ಚಿಟುಕು$_1$ (<ಚಿಟುಂಕು) + ಇಡು$_1$]

ಚಿಟುಕಿಸು 'ಚಿಟುಂಕಿಸು' ನೋ.

ಚಿಟುಕೀ (ಕ್ರಿ). ಬೆರಳುಗಳನ್ನು ಮೆತ್ತಗೆ ಅದುಮಿ ಗಿಣ್ಣುಗಳ ಬಳಿ ಸದ್ದಾಗುವಂತೆ ಮಡಿಸಂ ; ನೆಟಿಗೆ ತೆಗೆ : ನುಣ್ಪೊಡೆಗಳಂ ಒಡಿದೌಂಕಿ ಬೆರಲ್ಗಳಂ ಕ್ರಮಕ್ರಮದೊಳ್ ಕೋದು ತಳ್ತು ಚಿಟುಕಿತ್ತು . . . ರಸದಂ ಬುಲಮಂ ಸವಿಮಾಡಿ ನೀಡಿ ಮಲ್ಪಮರಿ ಬಟಲ್ದತನ್ನಿನಿಯಳಂ ನೃಪ ನಾಜಿಸಿದಂ ರತಾಂತದೊಳ್ (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೧೪-೭೫). [ಚಿಟುಕು$_1$(<ಚಿಟುಂಕು) + ಈ$_2$]

ಚಿಟುಕು$_1$ 'ಚಿಟುಂಕು' ನೋ.

ಚಿಟುಕು$_2$ (ನಾ). ಪ್ರಣಯಕೋಪ; ಶೃಂಗಾರಚೇಷ್ಟೆ: "ಚಿಟುಕು ಬಿಂಬಮಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೯೭-೧೬). P 'ಬಿಂಬ' ಎಂಬುದು 'ಬಿಬ್ಬೋಕ' ಎಂಬುದರ ಸವಕಳಿರೂಪವಿರಬಹುದು. [ದೇ.॥ ತೆಲು. ಚಿಟ್ಟಕ]

ಚಿಟುಕು$_3$ (ನಾ). (ಕುದುರೆಯ) ಕಿವಿಗಳ ಹೊರಭಾಗ : "ಕಿವಿಗಳ ಹೊಱಗನು ಚಿಟುಕೆಂಬುದು" (ಅಶ್ವವೈ. ೮-೨೪ ಟೀಕೆ). [?]

ಚಿಟುಕುಗಳೆ (ಕ್ರಿ). ಬೆರಳುಗಳನ್ನು ಸದ್ದಾಗುವಂತೆ ಮಡಿಸಂ ; ನೆಟಿಗೆ ತೆಗೆ : ಬೆನ್ನ ನಸು ಮುರಿಯುತ್ತ ಕರತಲಾಂಗುಳಿಗಳಂ ಜನ್ನಮರ್ದು ಚಿಟುಕುಗಳೆಯುತ್ತ (ಅರಾದ. ೧೧-೮೦) : ಮುಂಗುರುಳನೆ ತಿದ್ದಿ ಮುದ್ದಿಸಿ ಬಯಲನಾಲಂಗಿಸಿಯವಳಂಗುಳಿಗಳ ಹಾಂಗೆ ಮೃಣಾಳವ ಚಿಟುಕುಗಳೆವ ಕರಣಂಗಳಿಗುಜ್ಜುಗಿಸುವನು (ಮದೀಪು. ೨೦-೩೪). [ಚಿಟುಕು$_1$(<ಚಿಟುಂಕು) + ಕಳೆ$_1$]

ಚಿಟುಕುಮುರಿ (ಕ್ರಿ). ೧. ನೆಟಿಗೆ ಮುರಿ. ೨. (ಆಲಂ) ಕೆಟ್ಟದ್ದನ್ನು ಬಯಸು : ಅಮಲನ ಹೆಸರಿನಲ್ಲಿ ಚಿಟುಕುಮುರಿಯಲು ಚುಚ್ಚುಮಾತಾಡಲು ಬಿಡುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ (ಇಪ್ಪಕ. ೨೪೩) ; ಹೊಟ್ಟೆಕಿಚ್ಚಿನ ಹೆಂಗಸರು ಚಿಟುಕು ಮುರಿದರು (ವಾಗ್ವೈವಿ. ೧೧೮). [ಚಿಟುಕು$_1$(<ಚಿಟುಂಕು) + ಮುರಿ$_1$]

ಚಿಟುಕುಮುಳ್ಳು, ಚಿಟಕುಮುಳ್ಳು, ಚಿಟುಗುಮುಳ್ಳು (ನಾ). ಕಾಲಿನಲ್ಲಿ ಚುಚ್ಚಿಕೊಂಡು ಹೊರತೆಗೆಯಲು ಕಷ್ಟವಾಗುತ್ತಿರುವ ಮುಳ್ಳು,- ಹೊರಬರದೆ ನೋವುಂಟುಮಾಡುತ್ತಿರುವ ಮುಳ್ಳು : ನನ್ನ ನಿಮ್ಮ ಮನದಲ್ಲಿ ಅಥವಾ ಯಾವ ಮನದಲ್ಲಿಯೇ ಆಗಲಿ ಚಿಟುಕುಮುಳ್ಳು ಆಡಿಸುತ್ತ ಬಂದಿದೆ (ವಕಸಂ. LXXII, ೩೬೨೪). **ಚಿಟಕುಮುಳ್ಳು :** ಚಿಟಕು ಮುಳ್ಳಿನಂತೆ ಅವನು ಮನಸ್ಸಿಗೆ ನೋವುಂಟುಮಾಡುತ್ತಲೇ ಇದ್ದ (ರೂಢಿ). **ಚಿಟುಗುಮುಳ್ಳು :** ಕಾಲಿನಲ್ಲಿರುವ ಚಿಟುಗುಮುಳ್ಳು ಬಹಳ ಯಾತನೆಯನ್ನುಂಟು ಮಾಡುತ್ತಿದೆ (ರೂಢಿ).

ಚಿಟುಕುಮುಳ್ಳಾಗು = ನೋವುಂಟುಮಾಡು ; ವ್ಯಥೆಪಡಿಸು : ಆದರ ಕಿರುಕುಳ ಬಹಳ ಜನಕ್ಕೆ ಚಿಟುಕುಮುಳ್ಳಾಗಿ . . . ಇರುತ್ತದೆ (ದೀಪಹ. II, ೩೬೪). **ಚಿಟುಕುಮುಳ್ಳಾಟ**=ಒಳಗೊಳಗೇ ಉಂಟಾಗುವ ನೋವು,- ಯಾತನೆ : ಸೂಟಿಯನ್ನು ಮುಗಿಸಿ ಊರನ್ನು ಬಿಡುವ ತನಕವೂ ಚಿಟುಕುಮುಳ್ಳಾಟವಾಗಿತ್ತು (ದೀಪಹ. II, ೧೬೭) ; ನೀಲಕಂಠನ ಸಂಗಡ ವನಮಾಲಿಲಾಲನ ಚಿಟುಕುಮುಳ್ಳಾಟ, ಛಲನೆ ಬಹಳ ದಿನಗಳಿಂದಲೂ ನಡದೇ ಇತ್ತು (ಇಪ್ಪಕ. ४೦೧). **ಚಿಟುಕುಮುಳ್ಳಾಡಿಸು, ಚಿಟಕುಮುಳ್ಳಾಡಿಸು, ಚಿಟುಗುಮುಳ್ಳಾಡಿಸು** = ಒಳಗೊಳಗೇ ಚುಚ್ಚಿ ವ್ಯಥೆಪಡಿಸು : ಕಾವೇರಿ ಮದುವೆ ಆಗದೆ ಇದ್ದಾಗ ಶೇಷಣ್ಣ ಆಕೆಯನ್ನು ಚಿಟುಕುಮುಳ್ಳಾಡಿಸುತ್ತಿದ್ದ ನಂತೆ (ವ್ಯನಿ. ೦೬೭) : ಸರ್ವರ ಕಣ್ಣಿಗೂ ಬೀಳುವಂತೆ ನಾವು ಪ್ರದರ್ಶಿಸು ತ್ತಿದ್ದೇವಲ್ಲ ಎಂಬ ಆತ್ಮಪ್ರಜ್ಞೆ ನಮ್ಮ ಒಳಗೆ ಚಿಟಕುಮುಳ್ಳಾಡಿಸುತ್ತದೆ (ಗಾಳಿಪ. ೭೮); ಇದು ಅವಳ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಚಿಟುಗುಮುಳ್ಳಾಡಿಸಿದಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಿತ್ತು (ಇಪ್ಪಕ. ೭४).

[ಚಿಟುಕು$_1$ (<ಚಿಟುಂಕು) + ಮುಳ್ಳು(<ಮುಳ್$_2$)]

ಚಿಟುಕುವನಿ (ನಾ). ತೊಟ್ಟಿಕ್ಕುವ ಹನಿ ; ತುಂತುರುಹನಿ ;, ಸೋನೆ: ಮದನಮದಮರ್ದನನ ಬರವಿಂಗೆ . . . ಚಳೆಯಂಗೊಡುವವೋಲೆಸೆದುದಾ ಚಿಟುಕುವನಿ ಸಿದ್ಧಪತಿ ನಲಿಯಲು (ಸಿದ್ಧರಾ. ೩-೩೨).

[ಚಿಟುಕು$_1$(<ಚಿಟುಂಕು) + ಪನಿ$_2$]

ಚಿಟುಕುವಾರೆ(ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧಿ ಗಿಡ: "ಜಲರಾಮಃ-ಚಿಟುಕು ವಾರೆ" (ಒಷಧಿ. ೬೦). [?]

ಚಿಟುಕೆ 'ಚಿಟಿಕ್ಕೆ$_2$' ನೋ.

ಚಿಟುಕೆನ್ (ಕ್ರಿ). ನೆಟಿಗೆ ಬರು : ಸೌಷ್ಟವದಿಂದಂ ಚಿಟುಕೆನ್ನದಿರ್ಪ ಮೊಟ ಕೆಯ್ ವೃತ್ತತ್ವದಿಂದೊಂದಿ ತೋಱುವ ಮುಂಗೆಯ್ ಕಡುದೊಡ್ಡಿತಪ್ಪ ತಳವೊಳ್ಪಿಂದೊಂದಿ ನೇರ್ಪಟ್ಟು ತೋಱುವ ದೀರ್ಘಾಂಗುಲಿ ಕೆಂಪುವೆತ್ತೆಸೆ ವುಗುರ್ ಮಾಟ್ಕುಂ ಮಹೈಶ್ವರ್ಯಮಂ (ಲೋಕೋಪ. ೧೧-೧೧).

[ಚಿಟುಕು$_1$ (<ಚಿಟುಂಕು) + ಎನ್$_1$]

ಚಿಟುಕೊತ್ತು (ಕ್ರಿ). = ಚಿಟಂಕುಗಳೆ : ಎಳವೆರಲ್ಗಳ ಚಿಟುಕೊತ್ತಿ ಕೈ ದೊಡಿಸುವ ಬಳೆಗಾಱರಿರ್ದಾರಿಕ್ಕೆಲದಿ (ಮೋಹತ. ೩-೨೩).

[ಚಿಟುಕು$_1$ (<ಚಿಟುಂಕು) + ಒತ್ತು$_1$]

ಚಿಟುಗುಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ೧. ಚಿಟ್‌ಚಿಟ್ ಎಂದು ಶಬ್ದಮಾಡು : ಕೆಂಡದ ಮೇಲೆ ಉಪ್ಪು ಬಿದ್ದು ಚಿಟುಗುಟ್ಟುತ್ತಾ ಇದೆ (ರೂಢಿ). ೨. (ಅಲಂ) ಸಿಡಿಮಿಡಿಗೊಳ್ಳು : ಕಂಗೆಟ್ಟವುದ ಕಚ್ಚಿ ತೂಬರದ ಕೊಳ್ಳಿಯೊಲು ಚಿಟು ಗುಟ್ಟುತಂ (ಪಕಿಂ. ೧೩-೨೩). [ಚಿಟು$_1$ + ಕುಟ್ಟು$_1$]

ಚಿಟುಗುಮುಳ್ಳು 'ಚಿಟುಕುಮುಳ್ಳು' ನೋ.

ಚಿಟುಚಟಕ (ನಾ). ಸಣ್ಣಗುಬ್ಬಚ್ಚಿ ; ಚಿಟಗುಬ್ಬಿ : ಹಸುಬಂ ಚಿಟುಚಟಕ ಕಬ್ಬಕ್ಕಿ ಹೆಬ್ಬಕ್ಕಿಗಳ ನೋಡಿದವು (ಮದೀಪು. ೫-೯).

[ಚಿಟು$_2$ (<ಚಿಟ್ಟು$_1$) + ಚಟಕ$_1$]

ಚಿಟುಬಾಳೆ 'ಚಿಟ್ಟುಬಾಳೆ' ನೋ.

ಚಿಟುವಿಟಿ (ನಾ). ಅಸಂಬದ್ಧವಾದುದು : ಲಂಡ ಕೇಳ್ನನ್ನ ಚಿಟುವಿಟಿ ಬಿನುಗುಮಾದವು . . . ಅತರ್ಕ್ಯನನೆಯ್ದಲಾರ್ಪುದೇ (ವೀರಕ್ಕಪು. ४-೬-೨೩).

[?]

ಚಿಟ್ಟ$_1$ 'ಚಿಟ್ಟು$_1$' ನೋ.

ಚಿಟ್ಟ$_2$ 'ಚಿಟ್ಟೆ' ನೋ.

ಚಿಟ್ಟಗುಬ್ಬಿ, ಚಿಟಗುಬ್ಬಿ(ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಣ್ಣಗುಬ್ಬಿ: ಚಿಟ್ಟಗುಬ್ಬಿ ಚಿಂವು ಚಿಂವು (ಅರಳು. ೨೬೭-೧). **ಚಿಟಗುಬ್ಬಿ** : "ವರ್ತಿಕೆ – ಚಿಟಗುಬ್ಬಿ" (ಗಂಗಾಮ. ३೮೩). [ಚಿಟ್ಟ$_1$ (<ಚಿಟ್ಟು$_1$) + ಗುಬ್ಬಿ$_2$]

ಚಿಟ್ಟಚಚ್ಚು (ನಾ). ೧. ಅಚ್ಚನ್ನು ತಯಾರಿಸುವ ಚಿಕ್ಕಸಾಧನ: ಸಕ್ಕರೆಅಚ್ಚು ಗಳನ್ನು ತಯಾರಿಸಲು ಚಿಟ್ಟಚಚ್ಚನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸುತ್ತಾರೆ(ರೂಢಿ). ೨. ಸಣ್ಣ ಅಚ್ಚು ; ಬೆಲ್ಲ, ಸಕ್ಕರೆ ಮುಂತಾದುವುಗಳ ಎರಕ ಹೊಯ್ದ ಚಿಕ್ಕ ಆಕೃತಿ : ನಾಲ್ಕು ಚಿಟ್ಟಚಚ್ಚು ಬೆಲ್ಲ ಬೇಕಾಗಿದೆ (ರೂಢಿ).

[ಚಿಟ್ಟು$_1$ + ಅಚ್ಚು$_3$]

ಚಿಟ್ಟಜೇನು, ಚಿಟ್ಟೆಜೇನು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಜೇನು ; ಕಿರುಜೇನು: ಹೂಗೆಲಸಿ ಚಿಟ್ಟಜೇನಿಳಿಸಿದೀ ಚಿಂಜೇನು (ಪಾರಸಿ. ३೩-೫३೦). **ಚಿಟ್ಟೆಜೇನು** : 'ಚಿಟ್ಟೆಜೇನುತುಪ್ಪ' ಪರಾ.

[ಚಿಟ್ಟ$_1$ (<ಚಿಟ್ಟು$_1$) + ಜೇನು$_1$ (<ಜೇನ್)]

ಚಿಟ್ಟನಬೇರು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧಿ ಗಿಡ: ಅಡಕೆ, ಚಿಟ್ಟನಬೇರು, ಸೊಗದೆಬೇರು . . . ಮೆಣಸು ಇವಂ ಸಮತೂಕ ಕಷಾಯವಿಟ್ಟು ತೆಗೆದು ಕೊಳ್ಳಲು ರಾತ್ರಿಜ್ವರಂ ನಾಶಮಕ್ಕುಂ (ಸಕವ್ಯ. ೧೦೮).

[? + ಬೇರು (<ಬೇರ್)]

ಚಿಟ್ಟನೆ (ಅ). ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ : ಜೋರಾಗಿ : ಅವಳು ಚಿಟ್ಟನೆ ಚೀರಿದಳು (ಭಾರತಿ. ३೧). [ಚಿಟ್ +– ಅನೆ$_1$]

ಚಿಟ್ಟಬಳ (ನಾ). ಸಣ್ಣಬಳ್ಳ : ಚಿಟ್ಟಬಳಗಳಿಗೆ ಕಟ್ಟುಗಳಲ್ಲದೆ ಚಿಟ್ಟಕ್ಕೆ ಕಟ್ಟ ನಿಕ್ಕುವರೆ (ಶಾಂತೀಶ. ೬-೫३). [ಚಿಟ್ಟ$_1$ (<ಚಿಟ್ಟು$_1$) + ಬಳ$_1$ (<ಬಳ್ಳ)]

ಚಿಟ್ಟಬಾಸುರ (ನಾ). ಸಣ್ಣಜಾತಿಯ ಕಬ್ಬು (?) : ಕರಿಯ ಕಬ್ಬು ರಸ ದಾಳಿಯ ಬಿಳಿಗಬ್ಬು ಮೞಿವ ಚಿಟ್ಟಬಾಸುರದ ಪೊಱಿಪೊಱಿಗಟ್ಟಿ ನಿಲ್ಲಿಸಿ ಮಾಱುವುದನಾ ದೊರೆಮಗ ಕಂಡನು (ಜ್ಞಾನಿಶ. ೩೮-೧३४).

[ಚಿಟ್ಟ$_1$ (<ಚಿಟ್ಟು$_1$) + ?]

ಚಿಟ್ಟಬಿಲ್ಲು (ನಾ). ಸಣ್ಣಬಿಲ್ಲು : ಕಡೆಗೊಂದು ಹಕ್ಕಿ ಹೊಡೆಯುವ ಚಿಟ್ಟ ಬಿಲ್ಲಾದರೂ ಇತ್ತೇ ? (ಮಂಠಮ. ೬೬).

[ಚಿಟ್ಟ$_1$ (<ಚಿಟ್ಟು$_1$) + ಬಿಲ್ಲು$_1$ (<ಬಿಲ್$_2$)]

ಚಿಟ್ಟಮುಟ್ಟಿ, ಚಿಟ್ಟಾಮುಟ್ಟಿ, ಚಿಟ್ಟೆಮುಟ್ಟಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮೂಲಿಕೆ : ಚಿಟ್ಟಮುಟ್ಟಬೇರು, ಬಿರಾಮುಟ್ಟವೇರು (ಸಕವ್ಯ. ೧೦೭). **ಚಿಟ್ಟಾಮುಟ್ಟಿ** : ದಶಮೂಲ . . . ಕಿಱುಕಳ್ಳಂಗಡಲೆ, ಚಿಟ್ಟಾಮುಟ್ಟಿ, ಇಷ್ಟನೂ ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಹತ್ತು ಹಲಗಳ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಒಣಗಿಸಿ, ಜಜ್ಜುಗುಟ್ಟಿ (ವೈದ್ಯಸಾ. I, ४೦೫). **ಚಿಟ್ಟೆಮುಟ್ಟಿ** : ಧಾತಕಿಕುಸುಮ, ಎಳೆಚಿಕ್ಕೆ, ನೆಲಗುಳ್ಳ, ಚಿಟ್ಟೆಮುಟ್ಟಿ, ಶುಂಠಿ, ಅರಿಸಿನ ಇವಂ ಕಷಾಯವಿಕ್ಕಿ ಕೊಡಲು ವಾತಜ್ವರಂ ಮಾಣ್ಗುಂ (ಸಕವ್ಯ. ೬೯). [← ತೆಲು. ಚಿಟಿಮುಟ]

ಚಿಟ್ಟಲು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ: (ಎಸಮ್ಮ. XVII, ೩೩). [?]

ಚಿಟ್ಟವುಡಲ, ಚಿಟ್ಟೌಡಲ (ನಾ). = ಚಿಟ್ಟುಹರಳು : ಕರಿಯ ಚಿಕ್ಕನ ತಲೆಯೊಳಗೆ ಚಿಟ್ಟವುಡಲವ ಬಿತ್ತಿ ಬೆಳೆದು ಆ ಬೀಜವನ್ನು ಬಾಯೊಳಗೆ ಹಾಕಿಕೊಳ್ಳೆ ಆ ಚಿಕ್ಕನಂತಕ್ಕು (ವಿವ್ಯವಿ. ३೦೯). **ಚಿಟ್ಟೌಡಲು**: ವರ ಚಿಟ್ಟೌಡಲ ದೆಣ್ಣೆಯಲಾಗಲಿ ಮೇಣುರುವ ತ್ರಿಫಲೆ ಕಷಾಯದಲಿ (ಸಾಳ್ವಸಾಂ. ೨೦) : ಚಿಟ್ಟೌಡಲದ ಹರಳು ಒಂದು ಹಿಡಿಯನ್ನು ಮೇಲಣ ತೊಟ್ಟ ತೆಗೆದು ಆ ತಿರುಳ ಹುಳಿಮಜ್ಜಿಗೆಯಲ್ಲಿ ಅರೆದು ಕುಡಿಯೆ ಶ್ವಾಸಕಾಸಗಳು ಹುಟ್ಟು ಗೆಡುವುವು (ಸಕವ್ಯ. ३೦೬): **ಚಿಟ್ಟೌಡಲು**: – ಈ ಎಣ್ಣೆಯಂ ಹಾಲಲ್ಲಿ ತೆಗೆದು ಕೊಳ್ಳೆ ವಾತೋದರ ಮಾಣ್ಗುಂ (ವಿವ್ಯವಿ. ४). [ಚಿಟ್ಟು$_1$+ಅವುಡಲ]

ಚಿಟ್ಟಹಲಗೆ (ನಾ). ಚಿಕ್ಕತಮ್ಮಟೆ : ಕರಡಿಯ ಮೞಲು ಊದಕ – ಚಿಟ್ಟ ಹಲಗೆಯ ಮೞಲಿನವರು (ಸುಪರ್ಣ. ४೧).

[ಚಿಟ್ಟ$_1$ (<ಚಿಟ್ಟು$_1$) + ಹಲಗೆ (<ಪಲಗೆ)]

ಚಿಟ್ಟಹುಲ್ಲು (ನಾ). ಸಣ್ಣಜಾತಿಯ ಹುಲ್ಲು : ಚಿಟ್ಟಹುಲ್ಲು – ಇದರಿಂದ ಬಹಳ ಚಾಪೆಗಳನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾರೆ (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೩೩).

[ಚಿಟ್ಟ$_1$ (<ಚಿಟ್ಟು$_1$) + ಹುಲ್ಲು (<ಪುಲ್)]

ಚಿಟ್ಟಳಿಲ್ (ನಾ). ಸಣ್ಣ ಅಳಿಲು : ಚೀರಿದುದು ಚಿಳಿಚಿಳಿಚಿಳಿಲ್ಲೆಂದು . . . ಚಿಟ್ಟಳಿಲ್ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೪೯೩-೧೯೯).
[ಚಿಟ್ಟ$_1$ (<ಚಿಟ್ಟು$_1$) + ಅಳಿಲ್$_0$ (<ಅಣಿಲ್)]

ಚಿಟ್ಟಾಡು (ಕ್ರಿ). ಸ್ವಲ್ಪವಾದರೂ ಅಲ್ಲಾಡು ; ಮಿಸುಕಾಡು : ದ್ರೋಣಾಚಾರ್ಯರ ಭಟ್ಟರೆಲ್ಲಂ ಚಿಟ್ಟದಂತೆ ಚಿಟ್ಟಾಡದಂಜಿ ನಿಲೆ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧೩-೩೩ ಅಡಿಟಿ). [ಚಿಟ್ಟು$_1$ + ಆಡು$_1$]

ಚಿಟ್ಟಾನೆ (ನಾ). ಸಣ್ಣ ಆನೆ; ಆನೆಮರಿ: ಹಳ್ಳಿಗೆ ಬರುವ ಸರ್ಕಸ್ ಎಂಥದಿರಬೇಕು . . . ಮಂಗ್ಯಾ. ನಾಯಿ, ಚಿಟ್ಟಾನೆ, ತಟ್ಟೂ ಕೆಲವು ಇದ್ದವು (ನಿರಾತ. ೭೪). [ಚಿಟ್ಟು$_1$ + ಆನೆ$_1$]

ಚಿಟ್ಟಾಮುಟ್ಟ 'ಚಿಟ್ಟಮುಟ್ಟ' ನೋ.

ಚಿಟ್ಟಿ$_1$ 'ಚಿಟ್ಟು$_1$' ನೋ.

ಚಿಟ್ಟಿ$_2$, ಚಿಟ್ಟೆ$_1$ (ನಾ). ೧. ಧಾನ್ಯದ ಒಂದು ಅಳತೆ; ನಾಲ್ಕು ಸೊಲಗೆಯ ಅಳತೆ : (೬). ಚಿಟ್ಟೆ$_1$: ೧. ಮಾಜಿನ್ನು ಚಿಟ್ಟಿ ಪಡಿಗೆ ಸಗಣಿಯ ತುಂಬಿ (ಅಮುಸಾಂ. ೩-೧೨೬). ೨. ಸೇರಿನ ಹತ್ತನೆಯ ಒಂದು ಭಾಗ.
[ದೇ. ॥ ತಮಿ. ತೆಲು. ಚಿಟ್ಟಿ]

ಚಿಟ್ಟಿ$_3$ 'ಚಿಟ್ಟೊ' ನೋ.

ಚಿಟ್ಟಿಕ್ಕು$_1$ (ಕ್ರಿ). ಚಿಟ್ಟೆಂದು ಚೀರಂ : ಬಲುವಹಿತದಲ್ಲಿ ಅಟ್ಟಹಾಸದಲಿ ಚೀರಿ ಚಿಟ್ಟಿಕ್ಕಿ ಕೂಗಿ (ವಿಶಾಸು. ೭೦-೫). [ಚಿಟ್ + ಇಕ್ಕು]

ಚಿಟ್ಟಿಕ್ಕು$_2$ (ಕ್ರಿ). = ಚಿಟ್ಟುಹಿಡಿ ೧ : ವಾಸುದೇವನ ಪೂಜೆಯೊಮ್ಮೆ ಮಾಡೆಂದರೆ ಬೇಸತ್ತು ತಲೆಯು ಚಿಟ್ಟಿಕ್ಕಿ ಕುಳಿತೆ (ವಿದಾಕ್ಕ. ೫೧-೫).
[ಚಿಟ್ಟು$_2$ + ಇಕ್ಕು]

ಚಿಟ್ಟಿಗ (ನಾ). ಶಿಷ್ಯ; ಛಾತ್ರ: "ಶಿಷ್ಯಕಃ, ಶಿಷ್ಯಃ, ಈ ೨ ಚಿಟ್ಟಿಗಂ" (ಶಾಕಳ್ಳ. ೨೯೫); ಹಿಡಿದ ಕರಡಿಗೆ ಪುಷ್ಪವನಾಗುವಮಾಡುವ ಜಡೆಯ ಚಿಟ್ಟಿಗರಿರೆ (ಹರಿಸಾಂ. ೧-೮೧) : ಮುದುಕ ಜಂಗಮರು ಚಿಟ್ಟಿಗರೋಡಿದರು ಮುಂದೆ (ಸಿದ್ಧೇಪು. ೧೭-೧೮) : ಓರಂತೆ ಸಂಚರಿಸುತಿರ್ಪ ಚಿಟ್ಟಿಗನಿತ್ತ ಬಾರಸೆಂದಾ ಬಿಲದ್ವಾರದತ್ತಂ ನೋಡುತಿರೆ (ಕೊಟ್ಟೂಬ. ೮-೩೬). [<ಸಂ. ಶಿಷ್ಯಕ]

ಚಿಟ್ಟಿಜೇನು 'ಚಿಟ್ಟಜೇನು' ನೋ.

ಚಿಟ್ಟಿಜೇನುತುಪ್ಪ (ನಾ). ಸಣ್ಣಜೇನಿನ ಗೂಡಿನಲ್ಲಿ ಸಿಗುವ ಜೇನುತುಪ್ಪ: ತವಕ್ಷೀರ ೪ ಪಲ ಸೇರಿಸಿ ಪಾಕದಲ್ಲಿ ಬೆರಸಿ ಚಿಟ್ಟಿಜೇನುತುಪ್ಪ ಸೇ ೨ ಹಾಕಿ ಕಲಸಿ (ಸಕವೈ. ೪೧೨ ಪರಿ.). [ಚಿಟ್ಟಿಜೇನು (<ಚಿಟ್ಟಜೇನು) + ತುಪ್ಪ]

ಚಿಟ್ಟಿರಿ 'ಚಿಟ್ಟೆಜಿ' ನೋ.

ಚಿಟ್ಟಿಲಿ (ನಾ). ಸಣ್ಣ ಇಲಿ ; ಚಿಕ್ಕ ಇಲಿ : "ಗಿರಿಕಾ, ಬಾಲಮೂಷಿಕಾ ಈ ೨ ಚಿಟ್ಟಿಲಿಗಳ ಹೆಸರು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೩೬) ; ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಚಿಟ್ಟಿಲಿಗಳ ಉಪದ್ರವವು ಬಹಳವಾಗಿದೆ (ಕುರಿಹಿಂ. ೧೬). [ಚಿಟ್ಟು$_1$ + ಇಲಿ$_1$]

ಚಿಟ್ಟೆಜಿ 'ಚಟ್ಟೆಜಿ' ನೋ.

ಚಿಟ್ಟು$_1$, ಚಿಟಿ$_2$, ಚಿಟು$_2$, ಚಿಟ್ಟ$_1$, ಚಿಟ್ಟಿ$_1$, ಚಿಟ್ಟೆ$_2$, ಚೀಟಂ$_3$ (ಗು). ೧. ಸಣ್ಣದಾದ ; ಚಿಕ್ಕದಾದ. 'ಚಿಟ್ಟಿಲಿ' ಪರಾ. ಚಿಟಿ$_2$: ೧. 'ಚಿಟಿಕೊಳಗು' ಪರಾ. ಚಿಟು$_2$: ೧. 'ಚಿಟುಬಾಳೆ' ಪರಾ. ಚಿಟ್ಟ$_1$: ೧. 'ಚಿಟ್ಟಗುಬ್ಬಿ' ಪರಾ. ಚಿಟ್ಟಿ$_1$: ೧. 'ಚಿಟ್ಟಿಜೇನು' ಪರಾ. (ನಾ). ೨. ಸಣ್ಣಹಕ್ಕಿ : ಚಿಟ್ಟಿ ಜೂಗ ಪದ್ದೆಂಬಿವಂ (ಹದಶಾ. ೫-೪೩). ಚಿಟ್ಟೆ$_2$: ೧. 'ಚಿಟ್ಟೆಕಥೆ', 'ಚಿಟ್ಟೆಬೆಲ್ಲ' ಪರಾ. ೩. ಪಗಡೆಯ ಸಣ್ಣಕಾಯಿ : ಚಿತ್ರಪಲಿಗೆಯ ಹಾಸಿ ಚಿಟ್ಟೆಯನಿತ್ತರದಿ ಸಾಲೆಗ್ಗೊಳಿಸಿ (ಜನಭಾ. ೩೬-೪೫). ೪. ಪಗಡೆಯ ಸಣ್ಣದಾಳ: ವಿರಾಟ ಧರ್ಮಭೂಪಾಲನಾ ಶಿರಮಂ ಚಿಟ್ಟೆ ಚೊಳಿಟ್ಟಂ (ಸೂಕ್ತಿಮೀಸ. ೭೪). ಚೀಟಂ$_3$: ೫. ಚೂರು; ತುಂಡು; ರಾಯ ನೀನಾರಬುತ್ತಿಗೆ ಚೀಟು ರೊಟ್ಟಿಯ ಕಾಯ ಕೊಯ್ದಾಪೆ ಕೇಳು (ಮೋಹತ. ೧೦-೩೩). [ದೇ. ॥ ತಮಿ. ಚಿಟ್ಟು; ತುಳು. ಚಿಟ್ಟೆ; ತೆಲು. ಚಿಟ್ಟಿ, ಚಿಟಿ]

ಚಿಟ್ಟು$_2$ (ನಾ). ಜುಗುಪ್ಸೆ ; ಬೇಸರ. 'ಚಿಟ್ಟಿಕ್ಕು$_2$', 'ಚಿಟ್ಟುಹಿಡಿ' ಪರಾ. [<ಚಿಟ್]

ಚಿಟ್ಟುಂಬೆ (ನಾ). ಒಂದಂ ಬಗೆಯ ಗಿಡ : ಸಾಂಬ್ರಾಣಿಮರ, ಚಿಟ್ಟುಂಬೆ (ಮೃಶಿಗಿ. ೧೩-೨೩೬). [?]

ಚಿಟ್ಟುಕೋಳಿ (ನಾ). ಸಣ್ಣ ಆಕಾರದ ಒಂದಂ ಬಗೆಯ ಕಾಡಂಕೋಳಿ : ಸೆಬೆ ಒಡ್ಡಿ ಕಾಡುಕೋಳಿ, ಚಿಟ್ಟುಕೋಳಿ ಹಿಡಿಯುವುದು (ಮಲಮ. ೯೩).
[ಚಿಟ್ಟು$_1$ + ಕೋಳಿ$_1$ (<ಕೋಟಿ$_1$)]

ಚಿಟ್ಟುತಂದ್ರಿ, ಚಿಟ್ಟುತಾಂಡ್ರಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ: ಮರಗಳು : ಹೆಸವ . . . ಚಿಟ್ಟುತಂದ್ರಿ, ಬೇವು (ನಮ್ಮನು. ೨೩೬). ಚಿಟ್ಟುತಾಂಡ್ರಿ : ಚಿಟ್ಟುತಾಂಡ್ರಿಮರ, ಕಾಡುಲವಂಗ, ಕ್ರೂರಮಾವು (ಮೃಶಿಗಿ. ೫೨-೧೦೩೪).
[?]

ಚಿಟ್ಟುತಾಂಡ್ರಿ 'ಚಿಟ್ಟುತಂದ್ರಿ' ನೋ.

ಚಿಟ್ಟುದ್ದು (ನಾ). ಸಣ್ಣ ಉದ್ದು ; ಉದ್ದಿನ ಕಾಳಿನಲ್ಲಿ ಸಣ್ಣ ಜಾತಿ: (೬).
[ಚಿಟ್ಟು$_1$ + ಉದ್ದು$_2$(<ಉಟ್ಟು)]

ಚಿಟ್ಟುಬಾಳೆ, ಚಿಟುಂಬಾಳೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಾಳೆಗಿಡ ಮತ್ತು ಅದರ ಹಣ್ಣು ; ಪುಟ್ಟಬಾಳೆ : ಚಿಟ್ಟುಬಾಳೆಯ ಹಣ್ಣು ಬಹಳ ರುಚಿ (ರೂಢಿ). ಚಿಟುಭಾಳೆ: ಚಿಗುಳಿ ಚಿನ್ನಾಲ್ ಬಚ್ಚೇವ ಚಿಟುಬಾಳೆ ಆಗಲೋಳು ಗರಿ ಕಾಣಿನೆ (ಮಲ್ಲಿಗ. ೨). [ಚಿಟ್ಟು$_1$ + ಬಾಳೆ$_1$(<ಬಾಟೆ)]

ಚಿಟ್ಟುಮುರಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯಂ ಆಟ ; ಮುಟ್ಟಾಟ ; ಜೂಟಾಟ (?) : "ಚಿಟ್ಟುಮುರಿ ಪುಮ್ಮೆಯೊಳಕ್ಕಂ" (ಕವಿಕಂ. ೨೨೬) : ಹಂಸೆ ಹಂಸೆಗಟ್ಟುಂಬರಿವವೊಲು ಪದಪದಂ ಮೆಟಿಯೆ ಚಿಟ್ಟುಮುರಿ[ಪಾಠಾಂ. ಸೆಟ್ಟುಮುರಿ]ಯಾಡುತಿರ್ದರು ಸತಿಯರು (ಹದಶಾ. ೪-೧೦) : ಜಗಜಟ್ಟಿ ಹಾಯಿಕಿಕೊಂಡು ನುಣ್ಣನೆ ಚಿಟ್ಟುಮುರಿಯಾಟದಲಿ ಸದೆದನು ಮತ್ತೆ ಕೌರವರ (ಕುಮ್ಮಾಆ. ೬-೧೪) : ಚಿಟ್ಟವನು ಕೊಡೆವಿಡಿದು ಮರದಿಂದಿಟ್ಟು ಪುಟನೆಗೆದಂಬರದೊಳುಟಿ ಚಿಟ್ಟುಮುರಿ[ಪಾಠಾಂ. ಟ್ಟಮರೆ]ಯಾಡುವ ನಳಾದಿ ಪ್ರಮುಖ ಪಟುಭಟರ (ತೊರರಾ. ೬-೩೫-೪೪). [?]

ಚಿಟ್ಟುಹರಳು (ನಾ). ಚಿಕ್ಕಜಾತಿಯಂ ಹರಳು: ಚಿಟ್ಟುಹರಳಿನ ಎಣ್ಣೆ ತುಂಬ ತಂಪು (ರೂಢಿ). 'ಚಿಟ್ಟವುಡಲ' ಪರಾ. [ಚಿಟ್ಟು$_1$ + ಹರಳು$_2$]

ಚಿಟ್ಟುಹಿಡಿ (ಕ್ರಿ). ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಹಿಂಸೆಯಾಗು; ಬೇಸರವಾಗು ; ಜುಗುಪ್ಸೆಯುಂಟಾಗು : ನನಗೂ ತಲೆ ಚಿಟ್ಟುಹಿಡಿದುಹೋಗಿದೆ (ಮರೀ. ೩೫) : ನಮ್ಮ ಸಂಸ್ಕೃತಕಾವ್ಯಗಳಲ್ಲಿ . . . ತಲೆ ಚಿಟ್ಟುಹಿಡಿಯುವಷ್ಟು ವರ್ಣನೆಗಳೂ ಕಂಡುಬರುತ್ತವೆ (ಭಾರದ. ೪೪೮); ಅವನ ತಲೆ ಚಿಟ್ಟುಹಿಡಿದುಹೋಗಿತ್ತು (ಕತ್ತಬ. ೪೫); ಆ ಮಾತೆಲ್ಲಾ ಕೇಳಿಕೇಳಿ ಕಿವಿ ಚಿಟ್ಟುಹಿಡಿದುಹೋಗಿದೆ (ಚಂದಕೋ. ೧೪). [ಚಿಟ್ಟು$_2$ + ಹಿಡಿ$_1$(<ಪಿಡಿ$_1$)]

ಚಿಟ್ಟುಹಿಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ಬೇಸರವಾಗುವಂತೆ ಮಾಡು: ಜೀರುಂಡೆಗಳ ಕೂಗು ಕಿವಿಗೆ ಚಿಟ್ಟುಹಿಡಿಸುತ್ತಿತ್ತು (ಮಲಮ. ೩) : ಹಾಳುಕೆಲಸ ತಲೆ ಚಿಟ್ಟುಹಿಡಿಸುತ್ತಿದೆ (ರೂಪಸ. ೧೩೧) : ತುಂಬಾ ಚಿಟ್ಟುಹಿಡಿಸಿದರೆ . . . ಪುಟ್ಟಿ ಏಟನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಬರುತ್ತಿದ್ದಳು (ನಾಂಟ್ಯಮ. ೧೧೬). [ಚಿಟ್ಟುಹಿಡಿ+ –ಇಸು$_3$]

ಚಿಟ್ಟುಳುಕ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : ನೆಗ್ಗಿಲು, ಸೂರ್ಯಭಕ್ತ, ಹೊನ್ನಗನ್ನೆ, ಚಿಟ್ಟುಳುಕ ಇದರ ಸೊಪ್ಪುಗಳಲ್ಲಿ ರಸವ ತೆಗೆದು ಜೇನು ತುಪ್ಪದಲ್ಲಿ ಕೊಡಲು . . . ಮೂತ್ರಕೃಚ್ಛ್ರರೋಗ ಸಹ ಪರಿಹಾರಮಕ್ಕು (ಸಕವೈ. ೩೬೭). [?]

ಚಿಟ್ಟೂಳಿಗ (ನಾ). ಚಿಕ್ಕಕೆಲಸ ; ಸಣ್ಣಪುಟ್ಟಕೆಲಸ : ಇವರುಗಳು ದೊರೆತನ ಮಾಡುವ ಯೋಗ್ಯತೆಯನ್ನು ಪಡೆದವರಾಗಿ ಕಾಣಲ್ಪಡುತ್ತಾರೆ ; ಚಿಟ್ಟೂಳಿಗ ಮಾಡುವುದಕ್ಕೆ ತಕ್ಕವರಲ್ಲ (ವ್ಯಾಸಜಿ. ೨೨೨).
[ಚಿಟ್ಟು$_1$ + ಊಳಿಗ (<ಊಟಿಗ)]

ಚಿಟ್ಟೆ1 'ಚಿಟ್ಟೆ2' ನೋ.

ಚಿಟ್ಟೆ2 'ಚಿಟ್ಟು1' ನೋ.

ಚಿಟ್ಟೆ3 'ತಿಟ್ಟು3' ನೋ.

ಚಿಟ್ಟೆ4 (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ಹಾಡಿನಲ್ಲಿ ಒಂದು ಶಾಸ್ತ್ರಬದ್ಧವಾದ ಕ್ರಮ. 'ಚಿಟ್ಟೆತಾನ', 'ಚಿಟ್ಟೆಸ್ವರ' ಪರಾ. [ದೇ.॥ ತಮಿ. ಚಿಟ್ಟೈ]

ಚಿಟ್ಟೆ5 'ಚಿಟ್ಟ' ನೋ.

ಚಿಟ್ಟೆ6, ಜಿಟ್ಟೆ1, ಜಿಟ್ಟೆ (ನಾ). ೧. (ಹೂವಿನಿಂದ ಹೂವಿಗೆ ಹಾರಾಡುವ) ಒಂದು ಬಗೆಯ ರೆಕ್ಕೆಹುಳು ; ಪಾತರಗಿತ್ತಿ : ಮಿಂಚುವ ಚುಕ್ಕಿಯು ರೆಕ್ಕೆಯ ಚಿಟ್ಟೆಯೊ (ಅನಿಕೇ. ೩೦-೬) : ಇನ್ನು ಪಾರದಿರನ್ನ ಬಳಿಯ ಸೊಗ ಗೂಡು; ಚಿಟ್ಟೆ ನೀ ನೆನವೊಳೆನ್ನೆಳವೆಯನಳುಂಬಂ (ಗೀವಿಂ. ೧-೬) : ರೇಷ್ಮೆ ಹುಳುವು . . . ೩ ವಾರ ನಿದ್ರೆಮಾಡಿ ಅದು ಎಚ್ಚತ್ತಾಗ ಚಿಟ್ಟೆಯಾಗಿ ರೂಪಾಂತರ ಹೊಂದುತ್ತದೆ (ಗೃಹವಿ. ೬೬). ೨. ಮಿಡತೆ: ದಿವ್ಯಾಸ್ತ್ರ ಚಯಂಗಳ್ಕೊಳೆ ಗಾಂಧರ್ವಬಲಂಗಳ್ಕೆಡೆದುವು ಮಿಟ್ಟೆಗೊಂಡ ಚಿ[ಪಾಠಾಂ. ಬ, ಬಿ]ಟ್ಟೆಯ ತೆಱದಿಂ (ಪಂಪಭಾ. ೬-೩೮). ಜಿಟ್ಟೆ1: ೨. ಪ್ರತಿವರ್ಷ ತಪ್ಪದೆ ಸಣ್ಣ ಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿ ಜಿಟ್ಟೆಗಳು ಕಂಡುಬರುತ್ತವೆ (ಕೀಟಬಿ. ೮೪) : ಜಿಟ್ಟೆ ಹುಳಗಳಝೇಂಕಾರ ಮೈಯನ್ನು ಜುಮ್ಮೆನ್ನಿಸುತ್ತದೆ (ಕೃಹಿಅ. ೯). ಜಿಟ್ಟೆ: ೧. ಒಂದು ಜಿಟ್ಟೆಯನ್ನು ಹಿಡಿದು ಒಂದು ಕಡ್ಡಿಯ ಮೇಲೆ ಸಿಕ್ಕ ಹಾಕಿದ (ಕೃವಾಳ. ೦೦೩). ೨. "ಮಿಡಿತೆ, ಮಿಡಿಚಿ-ಜಿಟ್ಟೆ" (ಗಂಗಾಮ. ೨೫೬).

[?]

ಚಿಟ್ಟೆಕಥೆ (ನಾ). ಚಿಕ್ಕಕಥೆ: ಉಪಮೆ, ರೂಪಕ, ಚಿಟ್ಟೆಕಥೆ, ತಿಳಿಹಾಸ್ಯ ಅಥವಾ ಪ್ರತಿಮೆ, ಅನ್ಯೋಕ್ತಿ ಒದಗಿ ಬಂದು ಯುಕ್ತಿವಾದಗಳಿಂದ ಗಳಿಸ ಬೇಕಾದ ಸಿದ್ಧಿಯನ್ನು ಸಾಧಿಸುತ್ತದೆ (ನಿಬಂಧ. I, ಮುನ್ನುಡಿ X).

[ಚಿಟ್ಟೆ2(<ಚಿಟ್ಟು1) + ಕಥೆ]

ಚಿಟ್ಟೆತಾನ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] "ವಿನಾಟುಗಳ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕಾಗಿಯೇ ರಚಿತ ವಾದ ತಾನಗಳಿಗೆ ಚಿಟ್ಟೆತಾನಗಳೆಂದು ಹೆಸರು" (ಸಂಗೀಪಂ. ೮೯).

[ಚಿಟ್ಟೆ4 + ತಾನ2]

ಚಿಟ್ಟೆತಾಳ (ನಾ). = ಚಿಟಕೆತಾಳ : ಯುವತಿಯು ಎಡಗೈಯಲ್ಲಿ ಡಮರುಗ ವನ್ನೂ ಬಲಗೈಯಲ್ಲಿ ಚಿಟ್ಟೆತಾಳವನ್ನೂ ಹಿಡಿದು ನರ್ತಿಸುತ್ತಿರುವಳು (ಹೊಯ್ಸಳವಾ. ೩೩). [ಚಿಟ್ಟೆ2(<ಚಿಟ್ಟು1) + ತಾಳ1(=ತಾಲ)]

ಚಿಟ್ಟೆಬೆಲ್ಲ (ನಾ). ಸಣ್ಣ ಅಚ್ಚುಬೆಲ್ಲ : ಕರೆದು ಕೈಯಲ್ಲಿ ಚಿಟ್ಟೆಬೆಲ್ಲ ಕೊಟ್ಟು ಚಿಕ್ಕ ಹರಳುಕಲ್ಲುಗಳನ್ನೆ ಆರಿಸಿ ಕೊಟ್ಟು (ಪುರಂದ. ೪-೬೬-೨).

[ಚಿಟ್ಟೆ2 (<ಚಿಟ್ಟು1) + ಬೆಲ್ಲ]

ಚಿಟ್ಟೆಮುಟ್ಟೆ 'ಚಿಟ್ಟುಮುಟ್ಟೆ' ನೋ.

ಚಿಟ್ಟೆಸ್ವರ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ಅಲಂಕಾರಕ್ಕಾಗಿ ಕೃತಿಗೆ ಸೇರಿಸುವ ಸ್ವರಗಳ ಗುಂಪು ; ಕೃತಿಯನ್ನು ಹಾಡುವಾಗ ಅನುಪಲ್ಲವಿ ಮತ್ತು ಚರಣದ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಹಾಡುವ ಸ್ವರಗಳ ಸಮೂಹ: ಪಲ್ಲವಿ, ಅನುಪಲ್ಲವಿ ಚಿಟ್ಟೆಸ್ವರಗಳ ನಂತರ ಪಲ್ಲವಿಗೆ ಸೇರುವುದು ಸಂಪ್ರದಾಯ (ಸಂಗೀಪಂ. ೬೨).

[ಚಿಟ್ಟೆ4 + ಸ್ವರ]

ಚಿಟ್ಟೆಹುಲಿ (ನಾ). ಸಣ್ಣಜಾತಿಯ ಹುಲಿ: ಚಿಟ್ಟೆಹುಲಿಯಂತೆ ಅದರ ಮೈಮೇಲೆ ಪಟ್ಟೆಮುದ್ರೆ (ಬಾಳಗಿ. ೯೫).

[ಚಿಟ್ಟೆ2 (<ಚಿಟ್ಟು1) + ಹುಲಿ1 (<ಪುಲಿ1)]

ಚಿಟ್ಟೇಱು (ಕ್ರಿ). ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಹಿಂಸೆಯಾಗು ; ಬೇಸರವಾಗು; ಜುಗುಪ್ಸೆ ಯಂುಂಟಾಗು : ಚಿಟ್ಟೇಱಿ ಮೃತ್ಯುಗಱಿವಂತೊಟ್ಟಜೆಯಿಂ ಬಂದು ಹರನ ಸುತನೊಳ್ ಪಳಚಲ್ ತೊಟ್ಟನೆ ಚಕ್ರದಿ ತಲೆ ಪಱಿದಟ್ಟೆಗಳುರ್ವರಗೆ ಕೆಡೆದು ಮಡಿದರ್ ಸವಣರ್ (ತ್ರಿಪುವಿ. ೩೨-೬೫).

[ಚಿಟ್ಟು2 + ಏಱು1 (<ಏಱ್1)]

ಚಿಟ್ಪೊಡಲ 'ಚಿಟ್ಟಪುಡಲ' ನೋ.

ಚಿಟ್ಟ, ಚಿಟ್ಟಿ2, ಚಿಟ್ಟೆ3, ಚಿಟ್ಟೆ6 (ನಾ). ದಿನಚರಿಯನ್ನು ಬರೆದಿಡುವ ಚಿಕ್ಕದಾದ ಕರಡುಪುಸ್ತಕ. 'ಕುಳವಾರ್ಚಿಟ್ಟ' ಪರಾ. ಚಿಟ್ಟಿ2: (ಕೃಸಗ. II, ೫೪೬). ಚಿಟ್ಟೆ3 : (ಕ). ಚಿಟ್ಟೆ6 : ಹಣವಸೂಲಿ ತಪಶೀಲ್ ಲೆಖ್ಖವನ್ನು ದಾಖಲ್ಮಾಡಿರುವ ಚಿಟ್ಟೆಯು ಅಧಿಪತಿ ಭದ್ರವಾಗಿಟ್ಟಿರಬೇಕು (ಗ್ರಾಮಾಳ. ೬೮) : ಹಳೆ ದುರ್ಮುಖಿ ಚಿಟ್ಟೆಯನ್ನು ನೋಡಿದರೆ ಈ ವಿಷಯ ತಿಳಿದು ಬರುತ್ತದೆ (ತುಳುನಾ. ೧೦೭). [←ಹಿಂ. ಚಿಟ್ಠಾ]

ಚಿಟ್ನೀಸ 'ಚಿಟಣವೀಸ' ನೋ.

ಚಿಟ್ರೆಹಕ್ಕಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹಕ್ಕಿ : ಚಿಟ್ರೆಹಕ್ಕಿಯು ಚಿರತೆ . . . ಪರಿವ ಗೀಜಗ ಮೆರೆದವು (ಗೋಹಾಡು. ಪುಟ ೨೪).

[ಚಿಟ್ರೆ0 + ಹಕ್ಕಿ1 (<ಪಕ್ಕಿ1). / ತುಳು. ಚಿಟ್ರೆಪಕ್ಕಿ]

ಚಿಟ್ಲೆ, ಚಿಟ್ಲು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕಾಡುಮರ : (ಕ). ಚಿಟ್ಲು : (ಎಸಮ್ಮ. I, ೨೯). [←ತಮಿ. ಚಿಟ್ಟಲಿಂಗಿ]

ಚಿಟ್ಲು 'ಚಿಟ್ಲೆ' ನೋ.

ಚಿಡಾಯಿಸು, ಚುಡಾಯಿಸು (ಕ್ರಿ). ಕೀಟಲೆ ಮಾಡಿ ರೇಗಿಸು: ಕೆರಳಿಸು : (ಕ). ಚುಡಾಯಿಸು : ಸುಮಿತ್ರೆಗೆ ಗೆಳತಿಯರು ಚುಡಾಯಿಸುವುದು ಕಿವಿಗೆ ಬೀಳಲೇ ಇಲ್ಲ (ವಿದ್ಯಾರ. ೧೮೫) : ಸ್ವಾಮಿಯನ್ನು ಇನ್ನೊಂದಷ್ಟು ಚುಡಾಯಿಸೋಣ (ಸ್ವಾಮಿಸ್ಮೀ. ೦೩೬).

[ಚಿಡಾಯಿ0 (P ←ಮರಾ. ಚಿಡವಿಣೇ) + -ಇಸು3]

ಚಿಣಗಿ1 (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹೂವು: ಅಣ್ಣಗೇರಿ ಅಮೃತಲಿಂಗ ಗೊಯ್ದನಾ ಚಿಣಗಿ ಬಿಳೇ ಕಣಗಿಲೆಹೂವ (ಕಹಾಗೀ. ೪೦) : ಚಿಟ್ಟ ಚಿಣಗೀ ಹೂವ ದುಂಡಮಲ್ಲಿಗಿಹೂವ (ಮಲ್ಲಿಗ. ೬). [?]

ಚಿಣಗಿ2 'ಚಿಣಿಗಿ' ನೋ.

ಚಿಣಿ 'ಚಿನ್ನಿ1' ನೋ.

ಚಿಣಿಕೋಲ್ 'ಚಿಣ್ಣಿಕೋಲು' ನೋ.

ಚಿಣಿಕೋಲು 'ಚಿಣ್ಣಿಕೋಲು' ನೋ.

ಚಿಣಿಗಿ, ಚಿಣಗಿ2 (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ವಿಷಸರ್ಪ : ಚಿಣಿಗೀಹಾವು ಬಳೆಬಡಕಹಾವು ಹೆಬ್ಬಾವು ಎಂದು ಹಲವು ತರದ ಹಾವುಗಳು ಉಂಟು (ಮುಂಬಯಿ. ೨-೩೩). ಚಿಣಗಿ2: ಬೇರೆ ವಿಷಯುಕ್ತಸರ್ಪಗಳು ಚಿಣಗೀಹಾವು (ಘುರ್ಸಾ), ಮಂಡೋಳ (ಘೋಣಸ)(ಕಥಾಗ. ೬೭). [?]

ಚಿಣಿದಾಂಡು 'ಚಿನ್ನಿದಾಂಡು' ನೋ.

ಚಿಣಿಪಣಿ 'ಚಿಣಿಫಣಿ' ನೋ.

ಚಿಣಿಫಣಿ, ಚಿಣಿಪಣಿ (ನಾ). ೧. ಚಿಣ್ಣ ಮತ್ತು ದಾಂಡು : ಹುಡುಗರು . . . ತಮ್ಮ ಕೊಂಬು, ಕೊಳಲು, ಚಿಣಿಫಣಿ, ಗೋಲುಗಜ್ಜುಗಗಳನ್ನು ತಕ್ಕೊಂಡು . . . ಹಿಂಬಾಲಿಸಿದರು (ಭಾಮೃಕ. ೩೦೩). ೨. ಚಿಣ್ಣ ಮತ್ತು ದಾಂಡುಗಳಿಂದ ಆಡುವ ಆಟ: ಸುಮ್ಮನ ಚಿಣಿಫಣಿ ಆಡೋಣು (ಆಮನಿ. ೨೬) : ಅಪ್ಪಾ, ಕೃಷ್ಣನ ಕೂಡ ನಾನು ಚಿಣಿಫಣೀ ಆಡುತ್ತಿದ್ದೆ (ಮುಂಬಯಿ. ೫-೨೬೮). ಚಿಣಿಪಣಿ : (ಕ). [ಚಿಣಿ(<ಚಿನ್ನಿ1) + ಫಣಿ2]

ಚಿಣಿಮಿಂಡಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ತಿನಿಸು (?) : ಮಡಿಲೊಳಗೆ ಚಿಣಿಮಿಂಡಿ ಬಟ್ಟಲೊಳಡಸಿ ಚಲಿಪಾಲ್ಗಿಂಡಿನೀರನು ಪಿಡಿದು ಬಂದಿನ್ನೋರ್ವ ಸತಿ ಸುತನನ್ನಸ್ಸಸಂಜ್ಞೆಯಲಿ ಯಡೆಗೆ ಕರೆದು (ಜರಾಮಾ. ೪-೨೬).

[?]

ಚಿಣ್ಣ 'ಚಿನ್ನ2' ನೋ.

ಚಿಣ್ಣಂಚಿ (ನಾ). ಚಿಕ್ಕಹಂಸ ; ಹಂಸದ ಮರಿ : ಚಿಣ್ಣಂಚಿ ನಡೆ ಚಿಕ್ಕಪೆಜ ವಣೆ ಮಱಿಯುಲ್ಲಿಗಣ್ (ಶ್ರೀಪಾಲ. ೩-೩೮).

[ಚಿಣ್ಣ (<ಚಿನ್ನ2) + ಅಂಚೆ3]

ಚಿಣ್ಣತನ (ನಾ). ಎಳೆತನ ; ಚಿಕ್ಕಂದು ; ಬಾಲ್ಯ: ಹೆಣ್ಣನಂಗವ ನೋಡಿರೆ ಪುರಾತನರ್ಬಳಿಕ ಚಿಣ್ಣತನದನುವ ನೋಡಿರೆ (ಮದೀಪು. ೩೦-೧೭) : ಕಣ್ಣ ಮುಂದುದಿಸಿಯನ್ನೋದಕಂಗಳ ಗ್ರಹಿಸಿ ಚಿಣ್ಣತನದಿಂ ಮೆರೆದು ಯುವ್ವನತ್ವಂ ದಳೆದು (ಭಕ್ತಸ. IV, ೫-೧). [ಚಿಣ್ಣ (< ಚಿನ್ನ$_2$) + – ತನ]

ಚಿಣ್ಣನೆ (ಅ). ಬೇಗನೆ; ಕೂಡಲೆ : ಆ ವೇಗಕ್ಕೆ ಬಲೆಯನ್ನು ಎತ್ತಿಹಿಡಿದಿದ್ದ ಮಿಣಿಯು ಚಿಣ್ಣನೆ ಹಾರಿ ಸಮುಗ್ರ ಬಲೆಯು ಹೆಂದಿಯ ಮೇಲೆ ಬಿತ್ತು (ಹುಟ್ಟಿಪ. ೨೦) [? + – ಅನೆ$_1$]

ಚಿಣ್ಣವೆೞ್ (ನಾ). ಎಳೆಯ ಚಂದ್ರ; ಬಾಲಚಂದ್ರ: ಅಣ್ಣವಾಲು ಪಾಯಸ ಅಮೃತಾನ್ನವನು . . . ಚಿಣ್ಣವೆೞಿಯ ಸೂಡಿದಭವನ ಶರಣರಿಗುಣ್ಣ ಲಿಕ್ಕುವ ಬಸವೇಶ (ಬಸಪು. ೧-೧೭೦). [ಚಿಣ್ಣ (< ಚಿನ್ನ$_2$) + ವೆೞ್]

ಚಿಣ್ಣಾಟ 'ಚಿನ್ನಾಟ' ನೋ.

ಚಿಣ್ಣಿ 'ಚಿನ್ನಿ$_1$' ನೋ.

ಚಿಣ್ಣಿಕೋಲು, ಚಿಣಿಕೋಲ್, ಚಿಣಿಕೋಲು (ನಾ). ೧. ವಂಕ್ಕಳು ಆಟಕ್ಕೆ ಬಳಸುವ ಮರದ ಸಣ್ಣತುಂಡು ; ಚಿಣ್ಣಿ : ಬಜ್ಜಳನ ಬಲವ ಕಂಡು ಚಿಣ್ಣಿಕೋಲಂತೆ ಚಿಗಿದನು (ಬಜ್ಜರಾ. ೩-೩೩). ೨. ಚಿಣ್ಣಿ ಮತ್ತು ದಾಂಡುಗಳಿಂದ ಆಡುವ ಆಟ: ಚೆಂಡು ಬುಗುರಿ ಚಿಣ್ಣಿ ಕೋಲು ಗಜ್ಜುಗವಾಡುತ (ಪುರಂದ. ೨-೮೨-೧). **ಚಿಣಿಕೋಲ್ :** ೨. ಬಾಲಕರು ನೂಱಾಱು ಮೆಱೆದರು . . . ಚೆಂಡಿನ ಹೊಣಕೆ ಚಿಣ ಕೋಲಾಳುಗೊತ್ತಿನ ದಂಡೆಯನೆ ನಾನಾವಿನೋದದಲಿ (ಕುಮ್ಮಾಆ. ೬-೧); ಚಿಣಿಕೋಲ್ ಚೆಂಡು ಬುಗರಿಯನಾಡುತ (ಪುರಂದ. ೧-೧೩-೨). **ಚಿಣಿಕೋಲು:** ೨. ಚಿಣಿಕೋಲಿನಂಥ ಆಟಗಳನ್ನು . . . ಆಡುವಲ್ಲಿ, ಗೆಲುವಿನ ಗುರುತನ್ನು ನೆನೆದು ಒಗ್ಗಬಲ್ಲ (ಕೃಷ್ಣಕೊ. ೩೮).
[ಚಿಣ್ಣ (< ಚಿನ್ನಿ$_1$) + ಕೋಲು$_1$ (< ಕೋಲ್$_1$)]

ಚಿಣ್ಣಿಗ (ನಾ). ಬಾಲಕ; ಹುಡುಗ: ಹೆಣ್ಣು ಪ್ರಾಣಕ್ಕೆ ಮುನಿದರೇ ಚಿಣ್ಣಿಗ ಹಾದರಿಗನಾಗಿ ಕಳವಂ ಕಲಿತರೇ ಹೆಣ್ಣು ಧರೆ ಭೂಮಿಯಾ × × × ಹೆಣ್ಣಂ ಬಿಡು ಚಿಣ್ಣ ಬೇಡಾ ಆ ಮೊಣ್ಣುಳದಿರಾ (ಗುಭಜ. ೩-೩೩).
[ಚಿಣ್ಣ (< ಚಿನ್ನ2) + – ಇಗ]

ಚಿಣ್ಣಿದಾಂಡು 'ಚಿನ್ನಿದಾಂಡು' ನೋ.

ಚಿಣ್ಣ್ಯೊಸ (ನಾ). (?): ಕಣ್ಣು ಬಟ್ಟರೆ ಬಿಡೆನೊ ಜಲವನ್ನು ಪೊಕ್ಕರೆ ಬಿಡೆನೊ ಮಣ್ಣು ತೂರಿ ಕಿಡಿಯಾದರೆ ಬಿಡೆನೊ ಸಣ್ಣನಾಗಿ ಹಣ್ಣು ತೊರೆದಿರೆ ಬಿಡೆನೊ ಉಣ್ಣಾದೆ ಚಿಣ್ಣ್ಯೊಸ ತೊರೆದರೆ ಬಿಡೆನೊ (ವೋಕ್ಷದೀ ೩೩-೧). [?]

ಚಿತ (ಗು). ೧. ರಾಶಿಮಾಡಿದ ; ಕೂಡಿಹಾಕಿದ ; ಸಂಗ್ರಹಿಸಿದ. ೨. ಮುಚ್ಚಿದ ; ಆವರಿಸಿದ ; ತುಂಬಿದ. [ಸಂ.]

ಚಿತಕ (ನಾ). ಶವವನ್ನು ಸುಡಲು ಒಟ್ಟಿದ ಕಟ್ಟಿಗೆಯ ರಾಶಿ ; ಚಿತೆ : ಪ್ರಭಾವತಿ ಕಂಠಿಕೆಯನೆತ್ತಿಕೊಂಡುಯ್ದು ಪರೇತವನದೊಳ್ ಯೋಗಸ್ಥರಾಗಿರ್ದ ಹಿರಣ್ಯವರ್ಮಮುನಿವರರಿರ್ವರುಮನೊಂದೆ ಚಿತಕದ ಮೇಗಿಟ್ಟು ಸುಡುವಾಗಳ್ (ಚಾವುಂಪು. ೬೦). [< ಸಂ. ಚಿತಿಕಾ]

ಚಿತಗು 'ಚಿದಕಂ$_1$' ನೋ.

ಚಿತಾನಳ (ನಾ). ಹೆಣವನ್ನು ಸುಡುವ ಬೆಂಕಿ : ಆ ಜಯದ್ರಥನ ಚಿತಾನಳನಿಂದಮೊಗೆದ ಪೊಗೆಗಳ್ ಕೊಳೆ ಸುರಿಪೊಡೆ ಸುರಿವುವನ್ನ ನಯನ ಜಲಂಗಳ್ (ಪಂಪಭಾ. ೧೧-೧೧೪). [ಸಂ. ಚಿತಾನಲ (ಚಿತಾ + ಅನಲ)]

ಚಿತಾಭಸ್ಮ (ನಾ). ಚಿತೆಯ ಬೂದಿ : ನೆಹರೂ ಅವರ ಚಿತಾಭಸ್ಮವನ್ನು ಅವರ ಅಪೇಕ್ಷೆಯಂತೆ ಭಾರತದಾದ್ಯಂತ ಸಿಂಪಡಿಸಲಾಯಿತು (ರೂಢಿ).
[ಸಂ. (ಚಿತಾ + ಭಸ್ಮ)]

ಚಿತಾಯಿಸು (ಕ್ರಿ). ಹುರಿದುಂಬಿಸು ; ಉತ್ತೇಜಿಸು ; ರೇಗಿಸು ; ಚಿತಾಯಿಸು: ಎತ್ತಿಕಟ್ಟು (Incite. ಇಂಕನಿ). [ಚಿತಾವಣೆ + –ಇಸು$_3$]

ಚಿತಾರ (ನಾ). ಬಣ್ಣದ ಸಾಮಾನುಗಳನ್ನು ಮಾಡುವವನು; ಗುಡಿಗಾರ: ಗುಡಿಗಾರರಿಗೆ ಚಿತಾರರೆಂತಲೂ ಅನ್ನುವರು. ಗಾಡದ ಮೇಲೆ ಕಟ್ಟಿಗೆಯ ಸಾಮಾನುಗಳನ್ನು ಮಾಡುವದೇ ಇವರ ಮುಖ್ಯ ಹೋರೆಯು (ಕಧಾಗ. ೧೫೬). [←ಮರಾ. ಚಿತಾರ. / ಸಂ. ಚಿತ್ರಕಾರ]

ಚಿತಾರಿ (ಗು). ನಾಜೂಕಾಗಿರುವ: ಹಾಡಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಚಿಲ್ಲರೆ ಚಿತಾರಿ ಕೆಲಸಗಳು ಇರಲಿಲ್ಲ, ಕಚ್ಚುಗುಳಿಯಿಡುವ ಅಗ್ಗದ ಸಾಮಾನು ಇರಲಿಲ್ಲ (ಗಾನಕ. ೪೪).
[< ಚಿತಾರ ?]

ಚಿತಾವಣೆ (ನಾ). ಇತರರನ್ನು ಪ್ರೇರಿಸುವಿಕೆ; ಎತ್ತಿಕಟ್ಟುವಿಕೆ; ಪ್ರಚೋದನೆ : ನರಸಮ್ಮನ 'ಚಿತಾವಣೆ'ಯಿಂದ ವಿಷಕಂಠಯ್ಯ, ಪಾರ್ವತಮ್ಮ ಮದುವೆಯ ಸುದ್ದಿ ಎತ್ತಿದಳು ಎಂದರೆ . . . ಕೋಣೆಯಿಂದ ಮೆಲ್ಲನೆ ಜಾರಿಬಿಡುತ್ತಿದ್ದನು (ಸರ್ವಮಂ. ೧೭೭) : ಆ ಸಿಂಬಾವಿಹೆಗ್ಗಡೆಯ ಚಿತಾವಣೆ ಬೇರೆ ಇದೆ ಅವನಿಗೆ (ಮಲೆಮ. ೫೪೭) : ನಿನ್ನ ತಂದೆಯನ್ನು ತೀರಿಸಿಬಿಡು ಎಂದು ಚಿತಾವಣೆಮಾಡಿದನು (ಹತ್ತುಸು. ೩೭).
[←ಹಿಂ. ಚಿತಾವನೀ]

ಚಿತಾವಣೆಗಾತಿ (ನಾ). ಪ್ರೇರೇಪಿಸುವವಳು ; ಹುರಿದುಂಬಿಸುವವಳು : ವರ್ತಕ ಮಾಸ್ಲೋವಳನ್ನು ಬಡುಗಡೆ ಮಾಡಿಸುವ ಕಾತರತೆಯಿಂದ ಬಾಷ್ಕೋವಳೆ ಮುಖ್ಯ ಚಿತಾವಣೆಗಾತಿಯೆಂದು ಒತ್ತಿ ಒತ್ತಿ ಹೇಳಿದನು (ಪುನರು. ೦೦೩). [ಚಿತಾವಣೆ + – ಕಾತಿ$_5$]

ಚಿತಿ (ನಾ). ೧. ರಾಶಿ ; ಸಮೂಹ. ೨. ಶೇಖರಿಸುವುದು ; ಸಂಗ್ರಹಿಸುವುದು. ೩. ಬೆಂಕಿಯ ಕುಂಡ : ತುಪ್ಪವನಿಕ್ಕಿದ ಚಿತಿಯಂತೆ ಸ್ಪಟಿಕವ ಸಾರಿದ ಒಱತೆಯಂತೆ (ವೋಕ್ಷಮಾ. ೧೬೦-೫೯೯) : 'ಚಿತಿ' ಎಂದರೆ ಯಜ್ಞವೇದಿಕೆ ಕುಂಡ (ಸಾಂಖ್ಯಕ. ೦೨೦). ೪. ಶವವನ್ನು ಸುಡಲು ಒಟ್ಟಿದ ಕಟ್ಟಿಗೆಯ ರಾಶಿ; ಚಿತೆ: ಮತವು ತನಗಿನ್ನರಸನೊಡನಾ ಚಿತಿಯ ಪುಗುವುದು (ರಾಮಾಸಂ. ೩-೩-೨೦) ; ಮದವಳಿಗೆ ಲಗ್ನವೇದಿಕೆಯಂತೆ, ಚಿತಿಯ ಪೊಗುತ (ಗೀವಿಂ. ೫೭-೦೭). ೫. ಜ್ಞಾನಸ್ವರೂಪ ; ಆತ್ಮಧರ್ಮವಾದ ಜ್ಞಾನ : ಆ ಚೈತನ್ಯವು ಚಿತಿ ಮಾತ್ರ (ಭಾಕಕ್ಕ. ೩೪೦). ೬. [ಗಣಿತ] ಸಾಲಾಗಿರುವ ವಸ್ತುಗಳ ಕ್ರಮವನ್ನು ವ್ಯತ್ಯಾಸಪಡಿಸುವುದು, ಹಾಗೆ ವ್ಯತ್ಯಾಸ ಪಡಿಸಿದ ವಸ್ತುಗಳು ಮತ್ತು ಅವುಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಲೆಕ್ಕ : ಲೀಲಾವತಿಯನ್ನು ೧೩ ಅಧ್ಯಾಯಗಳನ್ನಾಗಿ ವಿಭಾಗಿಸಿದ್ದಾರೆ . . . ಚಿತಿ (Stacks), ಕ್ರಕಚ (Saw) . . . ಮುಂತಾದ ವಿಷಯಗಳು ಅದರವಾಗಿವೆ (ಗಡಿಡ. ೨೭೪). [ಸಂ.]

ಚಿತಿಶಕ್ತಿ (ನಾ). [ತತ್ತ್ವಶಾ] ಜೀವಾತ್ಮ: ಇಂತಹ ಚಿತಿಶಕ್ತಿಗಳೆಂಬ ಜೀವಾತ್ಮರು ಅಸಂಖ್ಯಾತಗಳಾಗಿರುವರು (ಹಿಂದಸಾ. ೩೮). Pಸಾಂಖ್ಯಮತದಂತೆ ಚಿಚ್ಛಕ್ತಿಯೇ ಜೀವಾತ್ಮ. [ಚಿತಿ + ಶಕ್ತಿ]

ಚಿತೆ (ನಾ). = ಚಿತಿ೪ : "ಚಿತ್ರ ಚಿತೆಯೆನಲು ಸಿದ್ಧಿಗೆಯದೆನಿಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೧೧೮-೭);ಆ ಗಂಧದ ಕೊರಡನ್ನು ತಂದು ಚಿತೆಯ ಮೇಲಿರಿಸಿದರು (ಹಬ್ಬಿಬ. ೪) : ಕ್ಷಿಪ್ರದಲ್ಲಿ ಚಂದನಕಾಷ್ಠದ ಚಿತೆ ರಾಜಪಿತೃಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಸಿದ್ಧವಾಯಿತು (ಶಾಂತಲಾ. ೧೮೦). [ಸಂ. ಚಿತಾ]

ಚಿತೆವೆಂಕಿ (ನಾ). ಚಿತೆಯ ಬೆಂಕಿ : ಬೇರೊಂದು ಚಿತೆವೆಂಕಿಯನ್ನು ಹಾದು ಬಂದಿರುವ . . . ಹೆಣ್ಣಿನ ಮೋಹ ಬೇಡ (ಅನುಕ. ೪೩).
[ಚಿತೆ + ಬೆಂಕಿ (< ಬೆಂಕೆ)]

ಚಿತ್ಕಲೆ, ಚಿತ್ಕಳೆ (ನಾ). ಪರಮಾತ್ಮನ ಚೈತನ್ಯಾಂಶ: ಇದು ಚತುರ್ವೇದಾಗಮಪ್ರಚಯಪೌರಾಣದುದಧಿಯೊಳ್ ಜನಿಸಿದಾ ಚಿತ್ಕಲಾನಿಧಿಯೆನಿಸಿ (ಐಕೋಪು. ೦-೩೭). **ಚಿತ್ಕಳೆ:** ಆ ನೆನಹು ನಿರ್ಧರಿಸಿ ಚಿತ್ತನಿಸಿತ್ತು, ಆ ಚಿತ್ತಿನಿಂದೆ ಚಿತ್‌ನಾದ ಚಿತ್‌ಬಿಂದು ಚಿತ್‌ಕಳೆಗಳೊಗೆದುವು (ಅಜಂಡೀ. ೩-೧).
[ಸಂ. ಚಿತ್ಕಲಾ (ಚಿತ್ + ಕಲಾ)]

ಚಿತ್ಕಳೆ 'ಚಿತ್ಕಲೆ' ನೋ.

ಚಿತ್ಕಾಂತ (ನಾ). ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಪ್ರಿಯವಾದವನು ; ಪ್ರಾಣಪ್ರಿಯ ; ಪ್ರಾಣಕಾಂತ: ಚಿತ್ಕಾಂತ ನಿನ್ನ ಯನಿವಚನಾಮೃತವು ಸುರಸ ಮತ್ಕರ್ಣದೊಳು ಪೊಕ್ಕು (ನವಮೋ. ೩-೩). [ಸಂ. (ಚಿತ್ + ಕಾಂತ)]

ಚಿತ್ಕ್ರಿಯೆ (ನಾ). ಮನಸ್ಸಿನ ಆಲೋಚನೆ,– ಕ್ರಿಯೆ: ಕಲಾವಿದನ ಕ್ರಿಯೆ ಚಿತ್ಕ್ರಿಯೆಯಾದುದರಿಂದ ಭೌತಮಾಧ್ಯಮ ಯಾವ ರೀತಿಯಲ್ಲೂ ಅವನ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಿಗೆ ಅಡ್ಡಿಯಾಗುವುದಿಲ್ಲ . . . ಆದರೆ ಕಲ್ಲು, ಭಾಷೆ, ಬಣ್ಣ ಇತ್ಯಾದಿಗಳು ಕಲಾಮಾಧ್ಯಮವಾಗುವುದು ಕಲಾವಿದನ ಪ್ರತಿಭೆಗೆ ಅಥವಾ ಚಿತ್ಕ್ರಿಯೆಗೆ ಒಳಗಾದಾಗ (ಸೌಂದಸ. ೬೨).

[ಸಂ. ಚಿತ್ಕ್ರಿಯಾ (ಚಿತ್ + ಕ್ರಿಯಾ)]

ಚಿತ್ತ (ಗು). ೧. ತಿಳಿದ; ಗ್ರಹಿಸಿದ. (ನಾ). ೨. ಮನಸ್ಸು: ಎನ್ನ ಚಿತ್ತವು ಅತ್ತಿಯ ಹಣ್ಣು ನೋಡಯ್ಯಾ (ಬಸವ. ೨೯) : ಶಿವನಿಷ್ಠ ಚಿತ್ತದೊಳು ಚೀರ್ವರಿದವರ್ಕಲರು (ತಿರುಕ. ದೀ. ೧೪-೧೬) : ಸೂಱೆವೋಯಿತು ಚಿತ್ತ . . . ಏಱೆ ಪೊಗುವಂಗಜನ ಶರದಲಿ (ಕುವ್ಯಾವಿ. ೨-೦೦). ೩. ಅಪೇಕ್ಷೆ; ಆಶಯ: ಧರ್ಮವನು ಮಾಡಬೇಕೆಂಬ ಚಿತ್ತದಿಂದ ತಿರುಮಲರಸರು (ಎಕ. XX, ೮-೩೩ ; 1666) ; ಚಿತ್ತವಱೆತು ಸೇವೆಯೆಸಗುವ ಸತಿಯರ ವೃತ್ತವ ಬಿತ್ತರಿಸುವೆನು (ಹದಿಬ. ೪-೩). ೪. ಗುರಿ ; ಉದ್ದೇಶ : ಪರಿಕಿಸುವ ನಾಡಿ ನಡುವಿರೆ ಪರೀಕ್ಷೆಯೊಳು ತಿಳಿದ ರಾಸಿಯಿಂತಿದು ಮೊದಲೊಳು ಚಿತ್ತದಿಚ್ಛೆಯೊಳಂತ್ಯದೊಳಿರೆ ತಪ್ಪದು ಫಣಮದು ಚಿತ್ತವಿಳಾಸಂ (ಭಾಸ್ಕರ. ೩೦-೮). [ಸಂ.]

ಚಿತ್ತಂಗುಡು, ಚಿತ್ತಗೊಡು (ಕ್ರಿ). ಮನಸ್ಸಿಡು ; ಗಮನಿಸು : ಸರ್ವಸ್ವಮುಂ ನಿಮ್ಮಡಿಗಳೊಡವೆ ಅಂ ಕಾಪಿನಾಳೆಂದು ಚಿತ್ತಂಗುಡುತಿರ್ಪಂತೆ (ರಕ್ಷಾಕ. ೫೯). **ಚಿತ್ತಗೊಡು**: ವಿದಿತ ವೈದಿಕ ಲೌಕಿಕಕೆ ಜಗವದುಹದಂತಿರೆ ಚಿತ್ತಗೊಡಬೇಕೆಂದು ಕೈಮುಗಿದ (ಕೂರರಾ. ೬-೫೩-೨೬) : ಮನೋರಮೆ ವಿನಾಯಕನ ಮಾತುಗಳನ್ನೆಲ್ಲ ಚಿತ್ತಗೊಟ್ಟು ಕೇಳುತ್ತಿದ್ದಳು (ಅಂದೆಕ. ೦೬).

[ಚಿತ್ತ + ಕುಡು₁ (<ಕೊಡು₁)]

ಚಿತ್ತಂಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ಮನಸ್ಸಿಡು ; ಮನಸ್ಸಿಗೆ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳು : ಕೇಳೀವನ ಪಾದಪಂಗಳಿರ ಚಿತ್ತಂಗೊಂಡು ಬೀೞ್ಕೊಂಡು ರಾಗದೆ ನಿಮ್ಮಂ ಬಲಗೊಂಡು ಪೋಪ ಗುಣಮಂ ಕೊಳ್ಳಿಂ (ಆದಿಪು. ೦೦-೧೩೪).

[ಚಿತ್ತ + ಕೊಳ್₁]

ಚಿತ್ತಂಗೊಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ಮನಸ್ಸನ್ನು ಒಲಿಸು ; ಮೋಹಗೊಳಿಸು ; ಆಕರ್ಷಿಸು : ಬಳದೊಡಿಸಲೆಂದು ಸುದತಿಯ ಕೆಳೆಯನದೊರ್ವಂ ಕರಕ್ಕೆ ಕೆಯ್ನೀಡೆ ಸುಖೋಜ್ಜ್ವಳೆಯ ಶಶಿಮುಖಿಯ ಚಿತ್ತಂಗೊಳಿಸುವ ಸಖಿ ಬೇಡಬೇಡವೆನುತುಂ ನುಡಿದಳ್ (ಗಿರಿಕ. ೪-೦೩೮) : ಕಡುಚದುರರ ಚಿತ್ತಂಗೊಳಿಸಿದುದಾ ಬನದೊಳು ಸುಳಿವೆಳಗಾಳಿ (ಜಯಕಾ. ೦-೫೦).

[ಚಿತ್ತಂಗೊಳ್ + – ಇಸು₃]

ಚಿತ್ತಂಬಡೆ (ಕ್ರಿ). ೧. ಮನಸ್ಸನ್ನು ಹೊಂದು ; ಗಮನವಿಡು : ಭುವನಾಗ್ರದ ಸುಖಸಂಪದಕಿಚ್ಛೈಸುವ ಚಿತ್ತಂಬಡೆದು ವಿರಾಜಿಪ ಮುನಿನಿವಹದ ಪದಪಂಕಜಕೆಱಗುವೆ ನಾಂ (ಜಯಕಾ. ೦-೦೦). ೨. ಮನಸ್ಸನ್ನು ವಶಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳು: ಪುರುಷನ ಚಿತ್ತಂಬಡೆ[ಪಾಠಾಂ. ಬಿಡಿ]ಯಲ್ ಪರಮಶ್ರಾವಕಿಯರಪ್ಪರಿತ್ತಲ್ಲಳೆಯಂ . . . ಪೆಂಡಿರಿಗೀವರ್ ಗೌರಿಗೆಂದು ಸಲೆ ತಾಟಕಿಯರ್ (ಸಮಯ. ೫-೧೦೦). [ಚಿತ್ತ + ಪಡೆ₁]

ಚಿತ್ತಂಬುಗು (ಕ್ರಿ). ಮನಸ್ಸನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸು, – ಒಳಹೊಗು ; ಮನಸ್ಸನ್ನು ಆಕರ್ಷಿಸು : ಚಿತ್ತಂಬೊಕ್ಕಿರ್ದಯಿಂತ್ಯೆ ಹರಿ ಕುಳಿರ್ವ ಕರಸ್ಪರ್ಶದಿಂದಿಂದು ತಾಪಂಚಿತ್ತಂ ಮೈಸೋಂಕಿ ಮಂದಾನಿಳನುರಿದಂ (ಜಗವಿ. ೦೦-೪೦). [ಚಿತ್ತ + ಪುಗು (<ಪೊಗು)]

ಚಿತ್ತಂಬೆಱು (ಕ್ರಿ). ಮನಸ್ಸನ್ನು ಆಕರ್ಷಿಸು: ಬಸನಂ ಕೈಗಣ್ಮೆ [illegible] ಪಿಡಿದು ಬಲ್ಲಂದದಿಂ ನಲ್ಮೆಯಂ ಪತ್ತಿಸಿ ಚಿತ್ತಂಬೆತ್ತು ಮೆಚ್ಚಂ ಸಲಿಸಿ (ಸಮಯ. ೫-೫೦). [ಚಿತ್ತ + ಪೆಱು₁]

ಚಿತ್ತಕ್ಲೇಶ (ನಾ). ಮನಸ್ಸಿನ ಆತಂಕ ; ಮನೋವೇದನೆ : ಲೇಸು ಮಾಡಿದಿರನ್ನ ಚಿತ್ತಕ್ಲೇಶ ಬೀತುದು ನಾನು ಬದುಕಿದೆ (ಕೌಶಿರಾ. ೪೩-೨೯).

[ಚಿತ್ತ + ಕ್ಲೇಶ]

ಚಿತ್ತಕ್ಷೋಭ (ನಾ). ಮನಸ್ಸಿನ ಗೊಂದಲ ; ಮನಸ್ಸು ಕಲಕಿ ಹೋಗುವಿಕೆ ; ಅಶಾಂತಿ : ಮುನಿಪಂ ಮೂದಲಿಸಿಯುಮಿನ್ನೆನಿತುಂ ಪೊರ್ಕುಳಿರ್ಪನೆಂದು ಚಿತ್ತಕ್ಷೋಭಂ ತನಗಾಗೆ (ಗದಾಯು. ೬-೨೬). [ಚಿತ್ತ+ಕ್ಷೋಭ]

ಚಿತ್ತಕ್ಷೋಭೆ (ನಾ). = ಚಿತ್ತಕ್ಷೋಭ : ನಾನಾವಿಧವಾದ ಚಿತ್ತಕ್ಷೋಭೆಗೆ ಮೂಲವಾದ ರಾಜಕೀಯಕ್ಷೇತ್ರದಲ್ಲೂ ಇದೇ ಪ್ರಶಾಂತಿಯನ್ನು ಪ್ರಕಾಶಪಡಿಸಿದ ರಾಮ, ಧರ್ಮರಾಜ . . . ಕಾರಣಪುರುಷರು (ಮುಕ್ಕಾರ. ೦೨೪ ಟೀಕೆ). [ಚಿತ್ತ + ಕ್ಷೋಭೆ]

ಚಿತ್ತಗ (ನಾ). ಚಿರತೆ : ಇದೆ ಬಗ್ಗನನಿಕ್ಕು ! ಮೇಣದೆ ಚಿತ್ತಗನಂ ತುಡು! (ರಾಮಾಶ್ವ. ೮೪-೧೩). [<ಸಂ. ಚಿತ್ರಕ]

ಚಿತ್ತಗೊಡು 'ಚಿತ್ತಂಗುಡು' ನೋ.

ಚಿತ್ತಗ್ಲಾನಿ (ನಾ). ಮನಸ್ಸಿನ ನೋವು ; ಅಸಂತೋಷ ; ಖಿನ್ನತೆ : ನದೀಸುತನೇನನೆಂದನು ತನ್ನ ಚಿತ್ತಗ್ಲಾನಿಯನು ಬಿಸುಟೇನ ನುಡಿದನು (ಕುಮಾರದ್ರೋ. ೦-೩೩) : ಅವರಿಗೆ ತಮ್ಮ ಕುಟಿಲತೆಯ ನೆನಪಾಗಿ ಚಿತ್ತಗ್ಲಾನಿ ಉಂಟಾಗುತ್ತಿತ್ತು (ಪ್ರೇಮಾಶ್ರ. ೪೯). [ಚಿತ್ತ + ಗ್ಲಾನಿ]

ಚಿತ್ತಚಾಂಚಲ್ಯ (ನಾ). ಮನಸ್ಸಿನ ಅಸ್ಥಿರತೆ : ಪುಂಸವನಸೀಮಂತಮಂ ತಾಂ ಚಾರುಲೋಚನಗೆ ವಿಸ್ತರಿಸಿದಂ ಚಿತ್ತಚಾಂಚಲ್ಯವಿಲ್ಲದೆ (ಜೈಮಿಭಾ. ೦೮-೩೬) : ಈ ಬಗೆಯ ಸಂತೋಷವೂ ಲಜ್ಜೆಯೂ ಆತನಿಗೆ ಇದುವರೆಗಿದ್ದ ಚಿತ್ತಚಾಂಚಲ್ಯವನ್ನು ಹೆಚ್ಚಿಸಿದುದು (ಕವಿಕ. ೪೦). [ಚಿತ್ತ + ಚಾಂಚಲ್ಯ]

ಚಿತ್ತಜ (ನಾ). ೧. ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನು ; ಮನ್ಮಥ ; ಕಾಮ. ಚಿತ್ತಜಸನ್ನಿಭಂ ದ್ವಿಜವರಂ (ದಕಕು. ೦೦-೦೦೪). ೨. [ಜೈನ] ಬಾಹುಬಲಿಯ ಹೆಸರುಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಚಿತ್ತಜಂ ಚಿತ್ತಭವಂ . . . ಎನೆ ನೆಗಟ್ದುವು ಬಾಹುಬಲಿಗೆ ಪಲವುಂ ಪೆಸರ್ಗಳ್ (ಆದಿಪು. ೮-೫೩) : [ಸಂ.]

ಚಿತ್ತಜಕೇಳಿ (ನಾ). ಕಾಮಕೇಳಿ; ಸಂಭೋಗ: ನೆನೆಯದೆ ಪೋದುವಂತವರ್ಗೆ ಚಿತ್ತಜಕೇಳಿಗಳಿಂದೆ ಪೊಟ್ತುಗಳ್ (ಚಂದ್ರಪು. ೬-೮೫).

[ಚಿತ್ತಜ + ಕೇಳಿ₂ (= ಕೇಲಿ)]

ಚಿತ್ತಜನ್ಮ (ನಾ). = ಚಿತ್ತಜ ೧ : ಕೋಡಿಡೆ ವಾಸುಪೂಜ್ಯಮುನಿಯೊಳ್ ಮರುಳಾದಪೆ ಚಿತ್ತಜನ್ಮ ನೀಂ ನೋಡ ನಿಜಾಪ್ರವರ್ಗದಳವಂ (ಶಂರಾಮಾ. ೦-೨೩). [ಚಿತ್ತ + ಜನ್ಮ]

ಚಿತ್ತಜಾಂತಕ (ನಾ). ಮನ್ಮಥನನ್ನು ಸಂಹರಿಸಿದವನು ; ಶಿವ ; ಈಶ್ವರ : ನಿತ್ಯನಹ ಚಿತ್ತಜಾಂತಕರೂಪ ಚರಲಿಂಗ ಹಸ್ತದೊಳು ನಿರವಯಲ ನಿಜಸಮಾಧಿ (ಪ್ರಾಭರಾ. ೨-೨೧). [ಚಿತ್ತಜ + ಅಂತಕ]

ಚಿತ್ತಜಾತ (ನಾ). = ಚಿತ್ತಜ ೧ : ಚಿತ್ತಜಾತನ ತಾತ ಕಾತರವಿಲ್ಲದೈತಂದ (ಕೌಶಿರಾ. ೨-೪೪). [ಚಿತ್ತ + ಜಾತ]

ಚಿತ್ತಜಾರಿ (ನಾ). ಮನ್ಮಥನ ಶತ್ರು; ಶಿವ; ಈಶ್ವರ : ಚಿತ್ತಜಾರಿಯಖಂಡದೀಪವನೆತ್ತುವಂ (ಬಸಪು. ೯-೩೬) : ಚಿತ್ತಜಾರಿಯ ಗಿರಿಯ ಬಲುಹಿಂ ಕಿತ್ತ ಗರ್ವವನಿಲ್ಲಿ ಮಾಡದೆ ಇತ್ತು ಕಾಂಬುದು ಲೇಸು ಸೀತೆಯನು (ಕೌಶಿರಾ. ೩೮-೦೬). [ಚಿತ್ತಜ + ಅರಿ₆]

ಚಿತ್ತಜ್ಞಾನ (ನಾ). ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿರುವ ನಿಜದ ಅರಿವು ; ಆತ್ಮಜ್ಞಾನ : ಅನುಭಾವ ಭಕ್ತಿಸಂಬಂಧವಾಗಿಹುದು ಪ್ರಾಣಲಿಂಗಿಸ್ಥಲವೆಂಬುದೀಗ ಚಿತ್ತಜ್ಞಾನವೆಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕರ್ಥ (ಅನು್ಮೂ. ೬೪-೫೧ ಟೀಕು). [ಚಿತ್ತ+ಜ್ಞಾನ]

ಚಿತ್ತಣಿಸು ‘ಚಿತ್ತಳಿಸು’ ನೋ.

ಚಿತ್ತನಾಥ (ನಾ). ಮನಸ್ಸಿನ ಒಡೆಯ ; ನಲ್ಲ : ಚಿತ್ತನಾಥನೊಳ್ ಬೆರಸುವೆನೆನ್ನದಾಂ ಬೆರಪೆನೆಂಬುದಿದಾಗದು (ಕವಿರಾ. ೨-೧೦೫). [ಚಿತ್ತ + ನಾಥ]

ಚಿತ್ತನಿರೋಧ (ನಾ). ಮನಸ್ಸಿನ ಹತೋಟಿ,-ನಿಗ್ರಹ : ಮನಮೊಸೆದರಡಿಲ್ಲದೆ ಚಿತ್ತನಿರೋಧಂಗೆಯ್ದು (ಜಿನಾಕ. ೨೭-೨೬) ; ಚಿತ್ತನಿರೋಧಂ ತಪಂ (ಸಮಪ. ೭-೧೮). [ಚಿತ್ತ + ನಿರೋಧ]

ಚಿತ್ತಪಲ್ಲಟ (ನಾ). ಮನಸ್ಸು ಬದಲಾಗುವಿಕೆ : ಅದಂ ಬಟ್ಟಕಣ್ಣಂ ಸಾವಧಾನವಾಗಿ ಕೇಳ್ವುದರ್ಕೆ ಚಿತ್ತಪಲ್ಲಟವಾಗಿ (ಪಂಚತಂ. ३೦४-೭). [ಚಿತ್ತ + ಪಲ್ಲಟ]

ಚಿತ್ತಪ್ಪಕೆಱೆ (ನಾ). ಒಂದು ಕೆರೆಯ ಹೆಸರು : ಮಱುಗಱೆಯರ್ ಚಿತ್ತಪ್ಪಕೆಱೆಯುಂ ಕಟ್ಟಿಸಿ ನಾಲ್ಕಳೆವೆಯ ಭಾಗಂ ಬಿತ್ತುವಾಟಂ ಕೆಱೆಗೆ ಕುಡುವುದು (ಎಕ. XI, ಹಿರಿಯೂ. ४४-४ ; ಸು. 890). [ಚಿತ್ತಪ್ಪ + ಕೆಱೆ]

ಚಿತ್ತಪ್ರಿಯ (ನಾ). ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಪ್ರಿಯನಾದವನು ; ಮನೋವಲ್ಲಭ : ಚಿತ್ತಪ್ರಸನೆ ತಚ್ಚಿತ್ತಪ್ರಿಯಂಗೇಂ ಮೆಱೆದಳೊ ಸುರತಕ್ರೀಡೆಯಂ ಪ್ರೌಢಿಯಿಂದಂ (ಕಾವ್ಯಸಾ. ೬४೪). [ಚಿತ್ತ + ಪ್ರಿಯ]

ಚಿತ್ತಭವ (ನಾ). ೧. = ಚಿತ್ತಜ ೧ : ಕಾಮಿನೀಜನಕೇಳೀವಿಭವಕ್ಕೆ ಚಿತ್ತಭವ ನಿರ್ಪ್ಪನ್ನಿರ್ಪ್ಪಪಂ (ಸೌಇಇ. XX, ೭೪-೨೬ ; 1112). ೨. = ಚಿತ್ತಜ ೨ : ಚಿತ್ತಭವಂ . . . ಅಂಗಜನೆನೆ ನೆಗಟ್ದುವು ಬಾಹುಬಲಿಗೆ ಪಲವುಂ ಪೆಸರ್ಗಳ್ (ಆದಿಪು. ೮-३४). [ಚಿತ್ತ + ಭವ]

ಚಿತ್ತಭ್ರಮಣೆ (ನಾ). = ಚಿತ್ತಭ್ರಮೆ : ಇದೇನು ಚಿತ್ತಭ್ರಮಣೆಯೋ ಯಿಲ್ಲವೆ ನನಗೆ ಸ್ವಪ್ನಾವಸ್ಥೆಯೋ (ಅರ್ಕಮಾ. ೧೨೯) ; ಶಾಂತಲಾದೇವಿಯ ಕಳೇಬರವನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಹೋಗಿರುವ ಪ್ರಭುಗಳಿಗೆ ಚಿತ್ತಭ್ರಮಣೆಯಾಗಿರಬಹುದು (ಶಾಂತಲಾ. ४४೮). [ಚಿತ್ತ + ಭ್ರಮಣೆ]

ಚಿತ್ತಭ್ರಮೆ (ನಾ). ಮನಸ್ಸಿನ ಭ್ರಾಂತಿ ; ತಲೆಕೆಡುವುದು ; ಹುಚ್ಚು : ಪಿತ್ತೋದ್ರೇಕಂ ಪುಗುಟುಂ ಚಿತ್ತಭ್ರಮೆಯೆಂಬಿವಕ್ಕುಮಂಗಮ[ದುಂ] ತಾನೆತ್ತಂ ಹಳದಿಯ ವರ್ಣಂಚಿತ್ರಿರ್ಪುದು ಪೈತ್ಯಮೆನಿಪ ಬಾಷ್ಪದ ಭೇದಂ (ಖಮದ. ೦೫-೫); ಪಿತ್ತಭ್ರಮೆಯಿದ್ದವಗೆ ಚಿತ್ತಭ್ರಮೆಯಾಗದೇ ? (ಗಾದೆ). [ಚಿತ್ತ + ಭ್ರಮೆ]

ಚಿತ್ತಭ್ರಾಂತಿ (ನಾ). = ಚಿತ್ತಭ್ರಮೆ: ಚಿತ್ತಭ್ರಾಂತಿಶ್ರಾಂತಂ ಪೊತ್ತುದುಮಂ ತಡವಿ ನೋಡುತುಂ (ಪಂಚತಂ. ೧४೭-೦೨). [ಚಿತ್ತ + ಭ್ರಾಂತಿ]

ಚಿತ್ತಮುರಕ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಳ್ಳಿ (?) : ಚಿತ್ತಮುರಕನ ಬಳ್ಳಿ ಎತ್ತ ಹಬ್ಬಿದರೇನ ಚಿತ್ತ ಬ್ಯಾರವಳ ಬಗೆ ಬ್ಯಾರೆ (ಗರತಿ. ೦४೨). [?]

ಚಿತ್ತಮೋಹನ (ನಾ). ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಉಂಟಾಗುವ ಭ್ರಾಂತಿ, - ಭ್ರಮೆ : ಚಿತ್ತಮೋಹನಂ ಭ್ರಮಮುಮಕ್ಕುಂ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೭೦೮). [ಚಿತ್ತ + ಮೋಹನ]

ಚಿತ್ತಯಿಸು, ಚಿತ್ತಯ್ಸು, ಚಿತ್ತವಿಸು, ಚಿತ್ತೈಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಮನಸ್ಸಿಗೆ ತಂದುಕೊಳ್ಳು ; ಲಕ್ಷಿಸು ; ಗಮನಿಸು : ಪಟ್ಟಬದ್ಧನೆ ಚಿತ್ತಯಿಸು (ಬಸಪು. ೫೫-४) ; ದೇವರು ಚಿತ್ತಯಿಸುವುದು ಹೊತ್ತುಗಳೆಯದೆ ಎನ್ನ ಕಳುಹಿ (ಕುಮಾರ್ಯ. ४-४५) : ಉತ್ತರೋತ್ತರ ಜೀಯ ಶಕುನವುಂಟಾದುವ ಚಿತ್ತಯಿಸುವುದು (ಮೋಹತ. ೬-೧೨). ೨. ಮನಸ್ಸನ್ನು ಸೆಳೆ ; ಆಕರ್ಷಿಸು : ಇತ್ತಬದೊಳು ನಿಂದಿಹ ಜೀವರನ್ನದ ಪುತ್ತಳಿಗಳು ಸೊಡರ್ವಿಡಿದು ಮುತ್ತಡಿ[ಡ]ಸಿದ ಮಹದುಪಕರಣಗಳಿಂದೆ ಚಿತ್ತಯಿಸಿದುವಲ್ಲಲ್ಲಿ (ಮೋಹತ. ೨೨-೯). ३. (ಆಲಂ) ದಯಮಾಡು ; ಆಗಮಿಸು ಅಥವಾ ಹೋಗು : ಆದರೂ ನನ್ನ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯನ್ನು ಮನ್ನಿಸಿ ಅವರು ಇಲ್ಲಿವರೆಗೆ ಚಿತ್ತಯಿಸಿದರು (ವೀರಬಂ. ೯४) : ಕಾರ್ಯಕ್ರಮಕ್ಕೆ ಸ್ವಾಮಿಗಳು ಚಿತ್ತಯಿಸಿದರು (ರೂಢಿ). **ಚಿತ್ತಯ್ಸು** : ೧. ತೃತೀಯಜನ್ಮದ ವೃತ್ತಕವೊಂದುಂಟು ನಿನಗದಂ ಪೇಟ್ದಪೆನಾಂ ಚಿತ್ತಯ್ಸಿ [ಪಾಠಾಂ. ಚಿತ್ತೈಸಿ] ಕೇಳ್ (ಚಂದ್ರಪು. ೫-೮೬) : ಪುಟ್ಟುವೊಂದುಜ್ಜುಗದೊಳೆ ಮರಣಾವಸ್ಥೆಯಂ ತಾಳ್ದಿ ಬಂದಾಯಸಮಂ ಚಿತ್ತಯ್ಸಿ ಪಂಪಾಪುರದರಸ ವಿರೂಪಾಕ್ಷ ರಕ್ಷಿಪ್ಪುದೆನ್ನಂ (ರಕ್ಷಶ. ४) : ಜೀಯ ಚಿತ್ತಯ್ಸಾ [ಪಾಠಾಂ. ಚಿತ್ತೈಸಾ]ದೊಡಿನ್ನಖಿಳ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯಮಾಯಿತೆಂಬುತ್ಸವಂ ತನಗಿಲ್ಲ (ಜೈಮಿಭಾ. ೨-೨೦) **ಚಿತ್ತವಿಸು** : ೧. ಇದೆ ಚತುರಂಗಬಲಂ ಬಂದುದು ಮನ್ಮಥಭೂಪ ನೋಡು ಚಿತ್ತವಿಸು (ಗಿರಿಕ. ೭-४६) ; ಭೂತಳಾಧಿಪ ಚಿತ್ತವಿಸು ಖಳ ಕೌತುಕದ ಕಾಳಗದಿ ಗೆಲುವನು (ಕಾಶಿಖ. ४६-೨೦) ; ಉಸುರಲಮ್ಮೆನು ಜೀಯ ಸುರರಾಯಸವ ಚಿತ್ತವಿಸು [ಪಾಠಾ. ಚಿತ್ತೈಸು] (ತೊರರಾ. ೧-೮-೫೯) ; ಚಿತ್ತವಿಸಿ ಮುನಿನಾಥಯೆನಗದ ಬಿತ್ತರಿಸಿ ಪೇಳು (ನಳಚ. ४-೧೧) ; ಸಂಕಲ್ಪವಿದೆಂದು ಸೂಚಿಸಿದರೆ ಸ್ತ್ರೀಸ್ವಭಾವ ಚಾಪಲ್ಯವೆಂದು ಚಿತ್ತವಿಸನೊ(ಸೌಗಂಧಿ. ೨೫೯-೦೯). **ಚಿತ್ತೈಸು** : ೧. ನಿಮ್ಮಡಿ ಚಿತ್ತೈಸಿ ಕೇಳಿಮಾತಂ ಸಂಸಾರ [ಭೀರುವಾಗಿ ಜಿನದೀಕ್ಷೆಯಂ ಬಯಸಿ]ಬಂದಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೭-೦೨೬) : ತಂದೆ ಚಿತ್ತೈಸುವುದು ಕಿಂಕರನ ಬಿನ್ನಪಂ (ನಂಬಿರ. ೦-೭೬) ; ಧುರದ ವೃತ್ತಾಂತವನು ಚಿತ್ತೈಸರಸ ತಿಳುಹುವೆನು (ಕುಮಾರ್ಯ. ೦-೫೬) ; ವಾರನಾರಿಯರ ಚಿತ್ತೈಸು ಸತ್ಕುಮಾರಕಂಠೀರವರುಗಳ ಚಿತ್ತವಿಸು (ಮೋಹತ. ೨೦-೫೫) ; ಭೂಭೃನ್ನಾಥ ಚಿತ್ತೈಸೊಳಗೀಕ್ಷಿಸೆ ಶ್ರೀಭೃತನಾತ್ಮ ತೋಱುವನು (ಭರತ. ೨-೭४) : ಚಿತ್ತೈಸು ಮದನಮೋಹಿನಿ . . . ಈ ಪಟ್ಟಣದೊಳ ಗೊರ್ವನುತ್ತಮನಾಯಕನಿಹನು (ಕಂನವಿ. ೯-४೫). ३. ನಿನ್ನ ಬರವನು ನೆನೆದೆನ್ನನು ನಿನ್ನ ಬಳಿಗೆ ಕಳುಹಿದಳು ಜನಪ ಚಿತ್ತೈಸುಪವನಕೆ (ಜೀವಂಸಾಂ. ೦೮-೦೦) ; ಜನನಾಥ ನೋಡ ಚಿತ್ತೈಸಬೇಕೆಂದು ತದ್ವನಪಾಲ ಬಿನ್ನಯಿಸಿದನು (ಮೋಹತ. ४-೫೦) ; ಸಭಾಮಂಟಪಕ್ಕೆ ಚಿತ್ತೈಸಬೇಕು (ಸೌಗಂಧಿ.೦೯೬-४): ನೀವು ಇಲ್ಲಿಂದ ಚಿತ್ತೈಸಿದ ಬಳಿಕ ಇಲ್ಲಿ ನಡೆದ ಅನರ್ಥವಂ ಹೇಳುವದಕ್ಕೆ ಶಕ್ಯವಲ್ಲ (ಮುದ್ರಾಮಂ. ೦೫). ४. ಅನುಗ್ರಹಿಸು ; ದಯಪಾಲಿಸು ; ಕೊಡು : ಆದಡೆಲೆ ರಾಜೇಂದ್ರ ನಿಮ್ಮಯ ಪಾದುಕೆಯ ಚಿತ್ತೈಸಿ ದೇವರ ಪಾದವೆಂದೇ ಕಂಡು ಸೇವೆಯ ಮಾಡಿಕೊಂಡಿಹೆನು (ತೊರರಾ. ೨-೭-४४). ೫. ಕೇಳಿಕೊಳ್ಳು ; ಬೇಡಿಕೊಳ್ಳು ; ಗಮನಕ್ಕೆ ತರು : ಕಾಪಿನ ಹಲರ ಸಹಾಯದಿಂದ ಧರ್ಮಕ್ಕೆ ವೊಂದು ಕ್ಷೇತ್ರವನು ಕೊಡಬೇಕು ಯೆಂದು ಚಿತ್ತೈಸಲಾಗಿ (ಎಇ. XX, ೮-४೫ ; 1556). [ಚಿತ್ತ + - ಇಸು$_3$]

ಚಿತ್ತಯ್ಸು ‘ಚಿತ್ತಯಿಸು’ ನೋ.

ಚಿತ್ತರ, ಚಿತ್ತಾರ$_1$ (ನಾ). ೧. ವಸ್ತ್ರ, ಗೋಡೆ, ಕಾಗದ ಮುಂತಾದುವುಗಳ ಮೇಲೆ ಬರೆದ ಪ್ರತಿಕೃತಿ,-ಆಕೃತಿ ; ಚಿತ್ರ : ಕಡುಚೆಲುವಿನ ಚಿತ್ತರ ಸಲ ಸುಭಗತೆಯ ಪುತ್ಥಳಿ (ಶ್ರೀಪಾಂ. ೨-೭); ಪಗಲೊಳೆಸೆವ ಸುದೀಪ ಕಾಂತಿಯೊ ಹೊಗೆ ಬಡಿದ ಚಿತ್ತರದ ಬೊಂಬೆಯೊ [ಪಾಠಾಂ. ಹೊಗೆಯೊಳೆಸಗಿದ ಚಿತ್ರಪ್ರತಿಮೆಯೊ] ಹೇಳಲೇನವಳ (ನಳಚ. ೭-೨४); ಚಿತ್ತರದ ಬೊಂಬೆಗಳಂತೆ ನಿಂತಿರುವ ರಾಕ್ಷಸರ ಗುಂಪು (ಸೌಗಂಧಿ.४४೮-೦೯); ಅನುಜರಿಂ ಕೂಡಿ ತಂದೆ ಚಿತ್ತರವೊಂದೆ ಕಾಣುವ ಮಂದಿರಕ್ಕೈತಂದು (ರಘುವಂ. ೦೫४-೦೫) ; ನಕ್ಷತ್ರಾರತಿಯಂದದಿ ಹೂಗಳ ಗೊಂಚಲನೆತ್ತಿರುವ ಮಾವಿನ ಮರವಿದು ಮರವೋ, ನಭದಲಿ ಬರೆದರೊ ಚಿತ್ತರವ? (ರಾಮನ. ೦४-೨೦): ನಿತ್ಯದಲಿ ಕೇತಯ್ಯ . . . ಚಿತ್ತರದ ಬುಟ್ಟಿ ಮೊರ ಹೆಣೆದು ಮಾರುವನು (ಕನ್ನಜಾ. ೨೬४). ೨. ಸುಂದರವಾದುದು ; ಸೊಗಸಾದುದು : ಹೆತ್ತಾಯಿ ನಿನ ಕರುಳ, ಮತ್ತಲ್ಲಿ ದೊರೆತಾವ ಚಿತ್ತರ ಬಗೆಯ ಮಕ್ಕಳಿಗೆ (ಕನ್ನಜಾ. ೦೦೫): ಏನು ಎತ್ತರ ಏನು ಬಿತ್ತರ ಏನು ಚಿತ್ತರವೀ ಪುರ

(ಕರುಣಾ. ೨೬-೧) ೩. ಆಶ್ಚರ್ಯ : ಬಾಹುಬಲಿಪಂಡಿತದೇವರ ವಚನ ವಿಲಾಸಂ ಚಿತ್ರ[ಪಾಠಾಂ. ತ್ರಿ]ರಮಂ ಸುರಸಾರ್ಥಲೀಲೆಯಂ ಪೆರ್ಚಿಸುಗುಂ (ಧಾಧಪು. ೧-೩೧) : ಬಿತ್ತುವರ್ ಕವಿಯಲ್ಲಿ ಬೆಳಸುವರದೆಯೊಳು ಚಿ[ಪಾಠಾಂ. ಬಿ]ತ್ರವೇನೊ ಪಿಸುಣವಿದ್ಯ (ಕವಿಚ. II, ೪೫ ; ಸೊಬಸೋ. ೦೩-೨೪ ನೋ).

ಚಿತ್ರಾರ$_1$: ೧. ಭಿತ್ತಿ ಇಲ್ಲದೆ ಬರೆಯಬಹುದೆ ಚಿತ್ತಾರವ (ಬಸವ. ೩೯೮) ; ಚಿತ್ತಾರದೊಳ್ಬರದ ಪ್ರತಿಮೆಯಂತಿಹುದ ನೋಡು (ಕುರಂಗ. ೭೮-೧೦) : ಬಾಸ್ಪಟದಿ ಮಸಿಯ ಚಿತ್ತಾರಮಂ ಕಂಡರಿಸಿದರ್(ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೨೮೯-೧೦೪). [<ಸಂ. ಚಿತ್ರ]

ಚಿತ್ರರಗಂಬ (ನಾ). ಚಿತ್ರಗಳನ್ನುಳ್ಳ ಕಂಬ : ಕಂಡರಣೆಯ ಕಂಬ : ಪೊನ್ನ ಪುತ್ರಬಿಯಂತೆ ಚಿತ್ರರಗಂಬಮಂ ನೆವ್ವಿ (ಚಕವಿ. ೪-೪೦). [ಚಿತ್ರರ + ಕಂಬ$_1$ (<ಕಂಭ)]

ಚಿತ್ರರಗೈ (ಕ್ರಿ). ಚಿತ್ರವನ್ನು ಬರೆ ; ಚಿತ್ರಿಸು : ನರ್ತನ ಕೋಲಾಟ ಹೊನ್ನಂಡೆಗಳನಾಂತು ಪುತ್ರಳಿ ಮದನಕ್ಕೆಯೆಡೆಯ ಚಿತ್ರರಗೈದಿರ್ದ ಬಿನ್ನಾಣಗಳ ನೋಡಿ ಚಿತ್ತೈಸಿದನು ಕೃಷ್ಣ (ಮೋಹತ. ೧೪-೩೦). [ಚಿತ್ರರ + ಗೈ (<ಕೆಯ್$_1$)]

ಚಿತ್ರರಟಿ, ಚಿತ್ರರಟ್ಟೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ : "ರುಚಿ ಚಿತ್ರರಟಿ [ಪಾಠಾಂ. ತೆ] ಸಿಂಹಿಕಾಖ್ಯಂ" (ಮಂಗರಾ. ೩೯-೨೮). **ಚಿತ್ರರಟ್ಟೆ** : ಬೆದಕ ದಿರು ಬೆದಕದಿರು ಬೆದಕಿದಡೆ ಹುರುಳಿಲ್ಲ ಚಿತ್ರರಟ್ಟೆಯಂ ಕಾಯಲ್ಲಿ ಮತ್ತೇನ ನಚಿಸುವಿರಯ್ಯಾ (ಬಸವ. ೨೮). [?]

ಚಿತ್ರರಟಿಹಳ್ಳಿ (ನಾ). ಒಂದು ಸ್ಥಳದ ಹೆಸರು : ಪೆರ್ಗಡೆ ನಾಕಿಯ ಚಟ್ಟಯ್ಯಂ ಚಿತ್ರರಟಿಹಳ್ಳಿ ಓಟೂರ್ಗ್ಗೆ ಮೂಲಿಗನ್ (ಎಕ. VIII, ಸೊರಬ. ೭೦-೧೦ ; 938). [ಚಿತ್ರರಟ್ಟೆ + ಹಳ್ಳಿ (<ಪಳ್ಳಿ$_1$)]

ಚಿತ್ರರಟ್ಟೆ 'ಚಿತ್ರರಟಿ' ನೋ.

ಚಿತ್ರರಿಗ (ನಾ). ಚಿತ್ರವನ್ನು ಬರೆಯುವವನು ; ಚಿತ್ರಗಾರ : ತತ್ಕರ್ತೃ ಸಂಬಂಧದೊಳ್ ಚಿತ್ರಿಗನಲ್ಲದನಂ ಚಿತ್ರಮಂ ಬರೆವುದಱಿಂ ಚಿತ್ರರಿಗ ನೆಂಬುದು(ರಶರ. ೧೧೩ ವಿ.). [ಚಿತ್ರರ + – ಇಗ]

ಚಿತ್ತವಂತ (ನಾ). ಗಮನವಿಟ್ಟು ನೋಡುವವನು ; ಲಕ್ಷಿಸುವವನು ; ಗೂಢಚಾರ : "ಚಿತ್ತವಂತಂ ಪ್ರಣಿಧಿಯಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೭೯-೭). [ಚಿತ್ತ + –ವಂತ]

ಚಿತ್ತವಿಕೃತಿ (ನಾ). ಮನೋವಿಕಾರ ; ಭ್ರಮೆ ; ಹುಚ್ಚು : ಚಿತ್ತವಿಕೃತಿ ಅಪರಾಧ ಅಥವಾ ದುರ್ವರ್ತನೆ (ಭಾಧಾನ. ೧೯೨). [ಚಿತ್ತ + ವಿಕೃತಿ]

ಚಿತ್ತವಿಕ್ಷೇಪ (ನಾ). ಮನಸ್ಸನ್ನು ಚದರಿಸುವಿಕೆ ; ಗಲಿಬಿಲಿ : ದೃಷ್ಟಿ ಎಂಬುದು ನಮ್ಮ ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ಸಹಾಯಮಾಡುವದಕ್ಕಿಂತ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಅದು ಎಷ್ಟೋ ಪಟ್ಟು ಚಿತ್ತವಿಕ್ಷೇಪವನ್ನೇ ಉಂಟುಮಾಡುತ್ತದೆ (ಇಪ್ಪಕ. ೨೦೬). [ಚಿತ್ತ + ವಿಕ್ಷೇಪ]

ಚಿತ್ತವಿಡು (ಕ್ರಿ). ೧. ಮನಸ್ಸಿಡು ; ಗಮನವಿಡು : ಗುರುಂಗಳ ಮಾತನ್ನು ಚಿತ್ತವಿಟ್ಟು ಕೇಳು (ರೂ೭). ೨. ಪ್ರೀತಿಸು : ಅತ್ತಲಾ ದಮಯಂತಿ ನಳನಲಿ ಚಿತ್ತವಿಟ್ಟಳು (ನಳಚ. ೨-೯೯). [ಚಿತ್ತ + ಇಡು$_1$]

ಚಿತ್ತವಿಭ್ರಮ (ನಾ). ೧. = ಚಿತ್ತಭ್ರಮೆ : ನನ್ನ ಚಿತ್ತವಿಭ್ರಮ ಭಾವೋ ದ್ರೇಕಕ್ಕೆ ಏರಿತು (ಶಾಂತಲಾ. ೩, ೮೦೪). ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸನ್ನಿಪಾತ ರೋಗ : ಮತ್ತಮಾ ತ್ರಯೋದಶ ಸನ್ನಿಪಾತಮಾವುದೆಂದೊಡೆ :–ಸಂಧಿಗ . . . ಚಿತ್ತವಿಭ್ರಮ (ಕಳವ್ಯ. ೧೫೩೧). [ಚಿತ್ತ + ವಿಭ್ರಮ]

ಚಿತ್ತವಿಮೋಹನ (ನಾ). ಮನಸ್ಸನ್ನು ಮರುಳುಗೊಳಿಸುವಿಕೆ : ಸಮುಲ್ಲಸತ್ಸ್ವಪವತಾಕೆಯೆನಿಪ್ಪಪೊಲಾಂತಳಾಕೆಯಾ ವಸದನದೊಳ್ ಜಗತ್ರಿತ್ರಯ ಚಿತ್ತವಿಮೋಹನ ಶಕ್ತಿಯೇಟಿಗ್ಗಿಯಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೩-೭೭). [ಚಿತ್ತ + ವಿಮೋಹನ]

ಚಿತ್ತವಿಶುದ್ಧಿ (ನಾ). ಮನಸ್ಸಿನ ಪರಿಶುದ್ಧತೆ : ಮೋಕ್ಷಲಕ್ಷ್ಮಿಯುಂ ಸಾಧಿಸ ಲಬ್ಬುಯುಂ ಬಗೆಯುಮುಳ್ಳೊಡೆ ಚಿತ್ತವಿಶುದ್ಧಿಯಿಂದಮಸಾಧಿಸು ಭವ್ಯ (ಪಾವುಂಪು. ೩-೧೯). [ಚಿತ್ತ + ವಿಶುದ್ಧಿ]

ಚಿತ್ತವಿಸು 'ಚಿತ್ತಯಿಸು' ನೋ.

ಚಿತ್ತವಿಹ್ವಲ (ನಾ). ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಭ್ರಮೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿದವನು ; ಕಳವಳಗೊಂಡವನು : ಕಂಗಳಿನ ಮಿಂಚಿನ ಹೊಳುಕಿನೆಡೆ ನಡೆಗಟ್ಟು ನಿಂದರು ಚಿತ್ತವಿಹ್ವಲರು (ಉಬ್ಬಾವಿ. ೧-೨೩). [ಚಿತ್ತ + ವಿಹ್ವಲ]

ಚಿತ್ತವೃತ್ತಿ (ನಾ). ೧. ಮನಸ್ಸಿನ ವ್ಯಾಪಾರ ; ಯೋಚನೆ ; ಭಾವನೆ : ಮನೋಧರ್ಮ : ಭಟ್ಟಾರಕನ ಚಿತ್ತವೃತ್ತಿಯನಾ ಮಹಾತ್ಮನಾಪ ಮಾಟಿಕ್ಕೆಯೊಳಱಿದು (ಆದಿಪು. ೧೧-೭ ವ) : ಮೆಲ್ಲಗೆ ಮುಱಿದೊಂದಿದಂತು ಸಿರದಾಗಿರೆ ಕೂಟದ ಚಿತ್ತವೃತ್ತಿಯಂ ಬಗೆಯಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೮-೯೨) ; ಪೋಗ ಲಿರ್ಪತ್ರಿಜನಂದು ಕನ್ನಡಿಸಿದಂ ಸುವಿಧೀಶನ ಚಿತ್ತವೃತ್ತಿಯಂ (ಪುಷ್ಪಪು ೧೩-೩೯) : ಚಿತ್ತವೃತ್ತಿಯನಱಿದು ಹತ್ತೆವಿಡಿದೋಲಯಿಸು (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೭೩೧). ೨. ಏಕಾಗ್ರತೆ ; ಮನಸ್ಸನ್ನು ಕೇಂದ್ರೀಕರಿಸುವುದು : ನೃತ್ಯ ಗೀತಂಗಳಿಂದತಿಶೋಭನಮಾಗೆ ಚಿತ್ತವೃತ್ತಿಯಿಂ ಶಿವನಂ ಭಜಿಸಿ (ಹಮ್ಮೀರ. ೨-೩೩ವ). [ಚಿತ್ತ + ವೃತ್ತಿ$_2$]

ಚಿತ್ತವೇದ್ಯ (ನಾ). ಮನಸ್ಸಿಗೆ ತಿಳಿಯುವುದು ; ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಗೊತ್ತಾಗು ವುದು : ಚಿತ್ತವೇದ್ಯವಾಗದು ಸದ್ಗುರುವಿನ ಕರಣಕ್ಕಲ್ಲದೆ (ಬಸವ. ೮೦೬). [ಚಿತ್ತ + ವೇದ್ಯ]

ಚಿತ್ತವೈಕಲ್ಯ (ನಾ). ಮನಸ್ಸಿನ ಹದ ಕೆಡುವುದು ; ಬುದ್ಧಿವಿಕಲತೆ ; ಹುಚ್ಚು : ಕೋಪಮೆಂಬುದೆ ಸಕಲಸನ್ಮಾರ್ಗದಾರಣಂ ಚಿತ್ತವೈಕಲ್ಯಕರಣಂ (ಮಂಕಾಶಾ. ೨-೯-೧೭). [ಚಿತ್ತ + ವೈಕಲ್ಯ]

ಚಿತ್ತಶಯ (ನಾ). ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿರುವವನು ; ಮನ್ಮಥ : ಚಿತ್ತಶಯ ನಾಮಮಂ ಪುರುಷೋತ್ತಮಸುತನಾಳ್ದಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೭-೩೦). [ಸಂ.]

ಚಿತ್ತಶುದ್ಧ (ನಾ).=ಚಿತ್ತಶುದ್ಧಿ : ಚಿತ್ತಶುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಕಾಯಕವ ಮಾಡುವಲ್ಲಿ ಸದ್ಭಕ್ತಂಗೆ ಎತ್ತ ನೋಡಿದರತ್ತ ಲಕ್ಷ್ಮಿ ತಾನಾಗಿಪ್ಪಳು (ವಚಸಂ. ೨೪೭-೧೪). [ಚಿತ್ತ + ಶುದ್ಧ]

ಚಿತ್ತಶುದ್ಧಿ (ನಾ). ಮನಸ್ಸಿನ ನಿರ್ಮಲತೆ : ಚಿತ್ತಶುದ್ಧಿಯನ್ನೈದಿದವ ರತ್ತೆತ್ತಲಿರೆ ಭಯವಿಲ್ಲ (ಗಗಹಾ. ೧೪-೪೨) : ಈ ವೇದಾಂತದ ಆಚರಣೆಗೆ ಚಿತ್ತಶುದ್ಧಿ, ಪ್ರಾಮಾಣಿಕತೆ, ಆತ್ಮವಿಶ್ವಾಸ ಇವು ಆವಶ್ಯಕವಾದ ಗುಣಗಳು (ಕಕಿ ವಿ. ೧೦೨). [ಚಿತ್ತ + ಶುದ್ಧಿ]

ಚಿತ್ತಸಂಭವ (ನಾ).=ಚಿತ್ತಜ ೧. : ಆಗಳುಂ ಸೊಗಯಿಕುಂ ಶೋಭಾವಹಂ ಚಿತ್ತಸಂಭವಲಕ್ಷ್ಮೀನಿಳಯಂ ಸಮಸ್ತಜನಚೇತೋಹಾರಿ ಶಯ್ಯಾಗೃಹಂ (ಪಂಚತಂ. ೧೨೩-೭). [ಚಿತ್ತ + ಸಂಭವ]

ಚಿತ್ತಸಮುನ್ನತಿ (ನಾ). ೧. ಆತ್ಮಗೌರವ ; ಅಭಿಮಾನ. ೨. ಗರ್ವ : ಅಹಂಕಾರ. [ಚಿತ್ತ + ಸಮುನ್ನತಿ]

ಚಿತ್ತಸ್ಖಲನೆ (ನಾ).=ಚಿತ್ತಚಾಂಚಲ್ಯ : ತ್ರಿಪುರವನೊಳಪೊಕ್ಕು ವಿಷ್ಣು ದುರ್ಬೋಧಕಂ ಆ ಪತಿವ್ರತೆಯರಂ ಕೋಟಿಕಾಮರ ಗೆಲ್ವ ರೂಪಿನಿಂದೇ ಕಾಂತದಲ್ಲಿ ಚಿತ್ತಸ್ಖಲನೆಗಳ ಮಾಡಿದಂ (ವೀಶೈಪು. ೨-೧೧-೨೯). [ಚಿತ್ತ + ಸ್ಖಲನೆ]

ಚಿತ್ತಸ್ಥೈರ್ಯ (ನಾ). ಮನಸ್ಸಿನ ಧೈರ್ಯ,–ಬಲ : ಮಕ್ಕಳ ಮುಂದಿನ ಜೀವನದಲ್ಲಿ ಚಿತ್ತಸ್ಥೈರ್ಯ ಇರುವುದಿಲ್ಲ (ಶಿಕ್ಷದ. ೭೪). [ಚಿತ್ತ+ಸ್ಥೈರ್ಯ]

ಚಿತ್ತಸ್ವಾಸ್ಥ್ಯ (ನಾ). ಮನಸ್ಸಿನ ಶಾಂತಿ : ನೆಮ್ಮದಿ : ಆ ಪ್ರದೇಶ ಒಡೆಯನಿಗೆ ಚಿತ್ತಸ್ವಾಸ್ಥ್ಯ ತಪ್ಪಿತ್ತು (ಒಡಕ. ೧) : ಕಾವ್ಯನಿರ್ಮಾಣಕ್ಕೆ ಕಾರಣಗಳನ್ನು ಹೇಳುವಾಗ ನಮ್ಮ ಆಲಂಕಾರಿಕರು 'ಚಿತ್ತಸ್ವಾಸ್ಥ್ಯ' ವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ (ವಿಮರ್ಶೆ. ೦೭). [ಚಿತ್ತ + ಸ್ವಾಸ್ಥ್ಯ]

ಚಿತ್ರಹತ್ಯ (ನಾ). ತನ್ನ ಮನಸ್ಸಿಗೆ ತಾನೇ ವಂಚನೆ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವುದು; ಆತ್ಮವಂಚನೆ: ಹತ್ತುಸಾವಿರ ಜನರು ಸುತ್ತಲಿದ್ದೊಡಮೇನು ಚಿತ್ರಹತ್ಯಕೆ ಯಾರು ತಡೆಯ ಕಟ್ಟುವರಯ್ಯ ? (ಪಾಂಡಚ. ೪೧-೪). [ಚಿತ್ರ + ಹತ್ಯ]

ಚಿತ್ರಳಿ (ನಾ). ಸಣ್ಣಚೂರು ; ಚಿಕ್ಕಚೂರು : ಮತ್ತವೊಂದಕ್ಕೆ ಮಜ್ಜಿಗೆ ಯೊಳಿದು ಕರಿಬೇವು ಕೊತ್ತುಂಬರಿಯಿಕ್ಕಿ ನೀರುಳ್ಳಿ ಶುಂಠಿಗಳ ಚಿತ್ರಳಿಯ [ಪಾಠಾಂ.ಸಿ]ಹಾಕಿಯಂತದ ವಗ್ಗರಣೆ ಮಾಡಿ(ಸೂಪಶಾ. ೩-೩೮). 'ಚಿತ್ರಳಿಸು' ಪರಾ. [?]

ಚಿತ್ರಳಿಸು, ಚಿತ್ರಣಿಸು (ಕ್ರಿ). ಸಣ್ಣಸಣ್ಣ ಚೂರಾಗಿ ಮಾಡು: ಚಿಕ್ಕದಾಗಿ ಕತ್ತರಿಸು : ಎಲೆನೀರೊಳಿನಿಸು ಸಕ್ಕರೆಯಿಕ್ಕಿ ನೇಬುಳೆಳೆದಳಿರುಮಂ ಕುಡಿಯುಮಂ ಚಿತ್ರಳಿ[ಪಾಠಾಂ. ಣಿ]ಸಿ ಹಾಕಿ (ಸೂಪಶಾ. ೨-೩೮). **ಚಿತ್ರಣಿಸು**: ಕಿಚುಸೊಜ್ಜಿಗೆಯನು ಬರಬರನಟ್ಟು ಚಿತ್ರಣಿಸಿ ಕತ್ತರಿಸಿದಲ್ಲ ನೀರುಳ್ಳಿ ಸಹಿತಂ ಕಲಸಿ (ಸೂಪಶಾ. ೧-೨೩) [ಚಿತ್ರಳಿ + – ಇಸು₂]

ಚಿತ್ರಾಕರ್ಷಕ (ನಾ). ಮನೋಹರವಾದುದು ; ಮನಸ್ಸನ್ನು ಸೆಳೆಯುವಂಥದು : ತಾನೂ ಪ್ರೀತಿಸಿ, ತನ್ನನ್ನೂ ಪ್ರೀತಿಸಿದ ಚಿತ್ತಾಕರ್ಷಕನಾದ ತರುಣವ್ಯಕ್ತಿ (ಪುನರು. ೦೯೩). [ಚಿತ್ತ + ಆಕರ್ಷಕ]

ಚಿತ್ತಾಗಾರ, ಚಿತ್ತಾರ₂ (ನಾ). ಚಿತ್ರಿಸಿದ ಆಕಾರ, – ಸ್ವರೂಪ : "ಚಿತ್ರಾಕಾರ–ಚಿತ್ತಾಗಾರ" (ಶಮದ. ೨೯೧ ಪ್ರಯೋ). **ಚಿತ್ತಾರ₂**: "ಚಿತ್ರಾಕಾರ–ಚಿತ್ತಾರ" (ಶಮದ. ೨೯೩ ಪ್ರಯೋ). [<ಸಂ. ಚಿತ್ರಾಕಾರ]

ಚಿತ್ತಾಭೋಗ (ನಾ). ಸುಖಾದಿ ಇಚ್ಛೆಯಲ್ಲಿ ತತ್ಪರವಾದ ಮನಸ್ಸು: "ಮನಸ್ಕಾರಃ, ಚಿತ್ತಾಭೋಗಃ – ಮನಸ್ಸಿನ ವಿಶಾಲತೆ ಅಂದರೆ ಇಚ್ಛೆಯ ಹೆಸರು" (ಸಿದ್ಧಾಂಕಿ. ೪೨). [ಚಿತ್ತ + ಆಭೋಗ]

ಚಿತ್ತಾರ₁ 'ಚಿತ್ತರ' ನೋ.

ಚಿತ್ತಾರ₂ 'ಚಿತ್ತಾಗಾರ' ನೋ.

ಚಿತ್ತಾರಿ (ನಾ). ಚಿತ್ರಗಳನ್ನು ಬರೆಯುವವನು; ಚಿತ್ರಕಾರ ; ಚಿತ್ರಶಿಲ್ಪಿ: ಸಾಮಂತಚೂಡಾಮಣಿಯ ಮೆಯ್ಯ ಬಣ್ಣಂ ವಿಧಾತ್ರನೆಂಬ ಚಿತ್ತಾರಿಯ ವರ್ಣಕ್ರಮಂಗೆಯ್ದ ಕದಲೀಗರ್ಭಶ್ಯಾಮಮೆಂಬ ಬಣ್ಣದಂತಾದುದು (ಶಂಪಥಾ. ೨-೩೯ ವ) ; ಚಿತ್ತಾರಿ ಪರ್ಲ್ಲೋಜಂಗೆ ಮತ್ತರು[೧೨] (ಸೌಇಇ. VIII, ೩೭೭-೨೫ ; ?). [ಚಿತ್ತಾರ₁ (<ಚಿತ್ತರ) + – ಇ₃]

ಚಿತ್ತಾರಿಗ (ನಾ).=ಚಿತ್ತಾರಿ : ಸುಕೇಶಿನಿಯು ಮಾಡದ ಕೇರ್ಗಳೆಲ್ಲಾ ಯೆಡೆಗಳೊಳಂ ವ್ಯಾಳಂಗಳವ್ಯಾನೆಗಳಂ ತನ್ನ ಚಿತ್ತಾರಿಗರಿಂದಂ ಬರೆಯಿಸಿದು (ವಡ್ಡಾರಾ. ೨೪-೧೨) ; ನಾನಾರೂಪಂ ಬರೆವ ಚಿತ್ತಾರಿಗನಂತೆ ನಾನಾ ಭೇದಮಪ್ಪ ನಾಮಕರ್ಮ (ಪಶಾರ. ೯೪-೦೭).

[ಚಿತ್ತಾರ₁ (<ಚಿತ್ತರ) + – ಇಗ]

ಚಿತ್ತಾರಿವಿದ್ಯೆ (ನಾ). ಚಿತ್ರಗಳನ್ನು ಬರೆಯುವವನ ವಿದ್ಯೆ: ಚರಕವಿದ್ಯೆ, ಸಾಮುದ್ರಿಕೆಯ ಲಕ್ಷಣ, ಚಿತ್ತಾರಿವಿದ್ಯೆ . . . ಮೊದಲಾದ ನಾನಾವಿದ್ಯೆಗಳನು . . . ಅರಿತು (ವಪಶಾ. ೮). [ಚಿತ್ತಾರಿ + ವಿದ್ಯೆ]

ಚಿತ್ತಾವಧಾನ (ನಾ). ಏಕಚಿತ್ತತೆ ; ದೃಢಗಮನ : ಕೇಳಿರ್ಕೆ ನೆರೆದಖಿಳಜನ ಚಿತ್ತಾವಧಾನದಲಿ (ಕುಮ್ಯಾಸ. ೮-೩೪). [ಚಿತ್ತ + ಅವಧಾನ]

ಚಿತ್ತಿ (ನಾ). ಬುದ್ಧಿ ; ಪ್ರಜ್ಞೆ. [ಸಂ.]

ಚಿತ್ತಿನಿ (ನಾ). [ಕಾಮಶಾ] ಪದ್ಮಿನಿ, ಚಿತ್ತಿನಿ, ಹಸ್ತಿನಿ, ಶಂಖಿನಿ ಎಂಬ ನಾಲ್ಕು ಬಗೆಯ ಸ್ತ್ರೀಜಾತಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಮತ್ತು ಆ ಜಾತಿಗೆ ಸೇರಿದ ಹೆಣ್ಣು : ನಿತಂಬಂ ಮನಂಗೊಳಿಕುಂ ಬೆಟ್ಟಿತುವಾಗೆ ಚಿತ್ತಿನಿಗೆ ನಿಂಬಾ ಮೋದಮುಕ್ಕುಂ (ಮದತಿ. ೨-೪) : ನೆರೆದುನಿಂದ ಕೀರಾಳಿಗೆ ಕಾಮಾದ್ಯೈತ ಶಾಸ್ತ್ರಸೂತ್ರಮಂ ಪಾರಪೋದಿವ ಪರಿಜ್ಞಾನದಿಂ ಮೆಚಿಲ ಚಿತ್ತಿನಿಯರಿಂ (ಗಿರಿಕ. ೭-೧೧ ವ): ಮೂಡಲದು ಹಸ್ತಿನಿಗೆ ಬಡಗಲದು ಚಿತ್ತಿನಿಗೆ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೧೭೩೦). [<ಸಂ. ಚಿತ್ರಿಣೀ]

ಚಿತ್ತು₁ (ನಾ). ೧. ಜ್ಞಾನಸ್ವರೂಪವಾದುದು; ಆತ್ಮ; ಚೈತನ್ಯಸ್ವರೂಪ: ಮುಕ್ತಿಯ ಮುಗುಳಂತೆ ಚಿತ್ತಿನ ಚಿತ್ತಿನಂತೆ ಸತ್ತದ ಸಾರದಂತೆ . . . ಅದ್ವಿತೀಯನೊಪ್ಪುತಿರ್ದಂ (ಚಬಶಂ. ೧-೮೦ ವ): ಜೀವದ ಚಿತ್ತು ಜಗತ್ತಿನ ಸತ್ತು ತಿಳಿದಾನಂದದ ಸಂವಿತ್ತು (ಅರಳು. ೨೫೮-೦). ೨. ಬುದ್ಧಿಶಕ್ತಿ; ಮೇಧಾಶಕ್ತಿ. ೩. ಬುದ್ಧಿಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳ ಜೀವ: ಚಿತ್ತುಗಳಲ್ಲದ ಗೋವಿತ್ರಪಾಲ್ಮುತ್ತು ರತ್ನಗಳು ಪವಿತ್ರ ಗಡಾ ಚಿತ್ತು ಮೆಯ್ಯಾದಾತ್ಮವಸ್ತು ಮ್ಯೆಯೊಳಗಿದ್ದರುತ್ತಮನೆಂದರೇಕೆನಿಕೆ (ಭರಕ. ೭೯-೯೬). [<ಸಂ. ಚಿತ್]

ಚಿತ್ತು₂ (ನಾ). ೧. ಬರೆಯುವಾಗ ಮಸಿಯಿಂದ ಆಗುವ ಕಲೆ: ಗಗನಕೆದುರು ನಿಂತಿದೆ ತರು ಮಸಿಯ ಚಿತ್ತಿನಂದದಿ (ಅನಿಕೇ. ೦೪-೪). ೨. ಬರೆದುದರಲ್ಲಿ ಸರಿಯಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೊಡೆದು ಹಾಕಿದ ಭಾಗ, -ಹೊಡೆದು ಹಾಕುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಮಾಡಿದ ರೇಖೆ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಚಿಹ್ನೆ: ಸರಿಯಾಗಿ ಬಂದದ್ದು ಚಿತ್ರ. ಅಲ್ಲದ್ದು ಚಿತ್ತು: ಬರವಣಿಗೆಯಲ್ಲಿ ಹೊಡೆದು ತಿದ್ದಿಯೋ ಮಸಿ ಬಿದ್ದು ಕೆಟ್ಟೋ ಆಗಿರುವ ಭಾಗ (ನಮ್ಮನು. ೦೦೨). ೩. ಕರಡುಪ್ರತಿ : (?).

ಚಿತ್ತುಮಾಡು₁=ಕಲೆಯಾಗುವಂತೆ ಬರೆ; ಗೀಚು: ನಾಗೇಂದ್ರ ತಾನು ಬರೆದಿದ್ದನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಹೊಡೆದುಹಾಕಿ ಚಿತ್ತುಮಾಡಿದ (ಕಂಕಣ. ೧೭೪) : ಗುರುತಿಸಬೇಕಾದ ಅಂಶಗಳನ್ನು ಸಕಾಲದಲ್ಲಿ, ನಿಖರವಾಗಿ ಚಿತ್ತುಮಾಡದ ಗುರುತಿಸಬೇಕು (ಶಿಕ್ಷದ. ೩೭೭). [←ಹಿಂ. ಚಿತ್ರೀ ; ಮರಾ. ಚಿತಡ]

ಚಿತ್ತು₃ (ನಾ). ೧. ಬೆನ್ನು ಕೆಳಗಾಗಿ ಬೀಳುವಿಕೆ ; ಅಂಗತ್ತನಾಗಿ ಬೀಳುವಿಕೆ ; (ಕುಸ್ತಿಯಲ್ಲಿ) ಸೋಲು : ಮಲ್ಲಾರಿ ಚಿತ್ತಾದ – ಸೋತ. (ಛಮುಕಾ. ೫). ೨. (ಗಂಜೀಫ, ಇಸ್ಪೀಟು ಮುಂತಾದ ಆಟಗಳಲ್ಲಿ) ಮಗುಚಿದ ತನ್ನ ಆಟದ ಎಲೆಗಳನ್ನು ಬೆನ್ನು ಕೆಳಗಾಗಿ ಹಾಕಿ ತೋರಿಸುವುದು : ನೆತ್ತ ಚದುರಂಗ ಪಗಡೆಯು ಚಿತ್ತಾಯಂಬಯ್ಯುದಾಯ ಬಿಡಿಬಿಲ್ ಸೊಗುಳೀಯುತ್ತಮರಾಡರು ಆದಲ್ಪೆತ್ತಲೆಯುಹ ಭಂಗ ಬಪ್ಪನೆಂಬುದು ಪುಸಿಯೆ (ನೀತಿಸಾ. ೮೦೦).

ಚಿತ್ತುಮಾಡು₂=೧.ಅಂಗತ್ತನಾಗಿ ಬೀಳಿಸು; ಕುಸ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಸೋಲಿಸು: ಭೈರವನು . . . ಸುಲೇಮಾನನನ್ನು 'ಚಿತ್ತು' ಮಾಡಿಬಿಟ್ಟನು (ಬಾಳಹೊ. ೦೦೩). ೨. (ಇಸ್ಪೀಟಾಟದಲ್ಲಿ) ಮಗುಚಿದ ತನ್ನ ಆಟದ ಎಲೆಗಳನ್ನು ಬೆನ್ನು ಕೆಳಗಾಗಿ ಹಾಕಿ ತೋರಿಸು : ಆಟವು ಪೂರೈಸಿದ ನಂತರ ಮಡಿಚಿದ ಪಟ್ಟುಗಳನ್ನೆಲ್ಲ ಅವನು ಚಿತ್ತು ಮಾಡಿ ತೋರಿಸಿದನು (ರೂಢಿ).

[←ಹಿಂ. ಚಿತ್ ; ಮರಾ. ಚಿತ್, ಚೀತ್]

ಚಿತ್ತು₄ (ನಾ). ಚಿಲ್ಲದ ಮರ ಮತ್ತು ಅದರ ಬೀಜ : ಚಿಲ್ಲದ ಬೀಜ, ಚಿತ್ತು, ಚಲಿಬೀಜ (ಮೃಔಗಿ. ೭೩-೦೪೮೪). [?]

ಚಿತ್ತೂರ್ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು : ಅದೆಯಚೆನಾತ ಚಿತ್ತೂರ ಮೋನಿಗುರವಡಿಗಳ ಶಿಷ್ಯತ್ತಿಯರ್ ನಾಗಮತಿಗನ್ತಿಯರ್ ಮೂಱು ತಿಙ್ಗಳ್ ನೋನ್ತು ಮುಡಿಪ್ಪಿದರ್ (ಎಕ. II, ೨೦-೧ : ಶ. 700).

[? + ಊರ್]

ಚಿತ್ತೆ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ನಕ್ಷತ್ರದ ಹೆಸರು; ಚಿತ್ರಾನಕ್ಷತ್ರ: ಜಯನಿನದಂ ಸುರದುಂದುಭಿಜಯನಿನದಂ ಪುಷ್ಪವರ್ಷಮೊರ್ಮೆಯೆ ಸಕಲೋರ್ವಿಯ ನೆಯ್ದೆ ಪರ್ವುತಿರೆ ಚಿತ್ತೆಯ ಸರಿಯೆಂತೆಚಿಗಿ ಪೋದುದಮರಸಮಾಜಂ(ಆದಿಪು. ೦೪-೦೪೭): ಚಿತ್ತೆಯ ಮಳೆ ಹೊಯಿದು ಮುತ್ತಾಗಬಲ್ಲುದೇ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೫೭೮) ; ಕುರುಡುಪ್ರೀತಿಯ ಹಾಂಗ ಕುರುಡು ಚಿತ್ತೆಯ ಮಳೆಯೆ (ಸಖೀಗೀ. ೮೫-೨). ೨. ಸೂರ್ಯನು ಚಿತ್ರಾನಕ್ಷತ್ರದಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವಾಗ ಬರುವ ಮಳೆ ; ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಆಶ್ವಯುಜ ತಿಂಗಳಲ್ಲಿ ಬರುವ ಮಳೆ : ಚಿತ್ತೆ ಮುತ್ತಿನೋಪಾದಿಯಲಿ (ಭಾಸ್ಕರ. ೬೦-೪). 'ಕರಂಡುಂಚಿತ್ತೆ' ಪರಾ.

[<ಸಂ. ಚಿತ್ರಾ]

ಚಿತ್ತೈಕಾಗ್ರತೆ (ನಾ). ಮನಸ್ಸಿನ ಏಕಾಗ್ರತೆ : ಮಗಳ ಚಿತ್ತೈಕಾಗ್ರತೆಗೆ ಸಂತೋಷಪಡುತ್ತ ಸತಿಪತಿಯರು . . . ಕುಳಿತರು (ಶಾಂತಲಾ. ೧೪); ಚಿತ್ತೈಕಾಗ್ರತೆಯನ್ನು ಭಂಗಗೊಳಿಸುವಂಥ ಪ್ರಲೋಭನೆಗಳಾವುವೂ ಅಲ್ಲಿಲ್ಲದುದರಿಂದ, ಅವನು ಆ ಜಾಗವನ್ನಾರಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದನು (ಪುನರು. ೩೪). [ಚಿತ್ತ + ಏಕಾಗ್ರತೆ]

ಚಿತ್ತೈಸು 'ಚಿತ್ತಯಿಸು' ನೋ.

ಚಿತ್ತೋಡಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ: ಉಡ್ಡಿ, ಪುಡಿಗ, ಗೂಡುಮುರ್ಕಿ, ಚಿತ್ತೋಡಿ, ಉದುರೆ (ಪ್ರಜಿಗಿ. ೩೨-೬೦೦). [?]

ಚಿತ್ತೋದ್ಭವ (ನಾ).=ಚಿತ್ತಜ ೧ : ಚಿತ್ತೋದ್ಭವನನೆಸೆಯೆ ತೂರ್ಯತ್ರಿಕಂ ಹಾಸಪುಷ್ಪಾಂಜಳಿಯಿಂ ತತ್ಕಾಂತೆ ದೇಹದ್ಯುತಿ ಜವನಿಕೆಯಿಂ ನಾಟ್ಯರಂಗಂ ಬೊಲಿರ್ಪಲ್ (ಅಜಪು. ೨-೪೦); ಚಿತ್ತೋದ್ಭವನರಮನೆ ನೃಪಸುತರಿಂ ಕವರ್ತೆಪೋದಂತೆ ಬಿನ್ನನಾಯ್ತುದ್ಯಾನಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೮-೩೮). [ಚಿತ್ತ + ಉದ್ಭವ]

ಚಿತ್ತೋದ್ವೇಗಕರ (ಗು). ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಕಳವಳವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ : ಆತನಿಗೆ ಚಿತ್ತೋದ್ವೇಗಕರವಾದ ಆವ ಪ್ರಶ್ನೆಯನ್ನೂ ನಾನು ಹಾಕುವುದಿಲ್ಲ (ಬಿನ್ನಪೀ. ೯೭). [ಸಂ.]

ಚಿತ್ಪಿಂಡ (ನಾ). ಜ್ಞಾನಸ್ವರೂಪಿ ; ಶಿವ : ಜಲಂಧರವಧಾಕಥನವೆನುತ ಚಿತ್ಪಿಂಡಂಗೆ ಹತ್ತನೆಯ ಲೀಲೆಯಿದು . ಮು ಗಿ ಯಿ ತ್ತು . (ವೀ ಕೃ ಪು. ೨-೧೩-೪೩):ವಿಮಳ ವಿಳಸಿತಧವಳಾತುಳಾಖಂಡ ಚಿತ್ಪಿಂಡ ವೃಷಭೇಶ್ವರನಂ ಕಂಡು (ಹಮ್ಮೀರ. ೩-೪ ಪ). [ಸಂ. (ಚಿತ್ + ಪಿಂಡ)]

ಚಿತ್ಪುರುಷ (ನಾ). ಜ್ಞಾನಸ್ವರೂಪ ; ಪರಮಾತ್ಮ : ಸುರತರು ಸುರಭಿ ಚಿಂತಾಮಣಿ ನೀನೆಂದು ವಿರಚಿಸಲೆಲ್ಲರ ಮೆಚ್ಚು ತರು ಪಶು ಪಾಷಾಣ ಸಾಟಿಯಿಲ್ಲಾತ್ಮ ಚಿತ್ಪುರುಷನೆಂದರೆ ನಿನ್ನ ಮೆಚ್ಚು (ಧರಿದ. ೨-೩೮). [ಸಂ. (ಚಿತ್ + ಪುರುಷ)]

ಚಿತ್ಯೆ (ನಾ). ೧. ರಾಶಿ ಹಾಕುವುದು. ೨. ಹೆಣವನ್ನು ಸುಡಲು ಏರ್ಪಡಿಸಿರುವ ಸೌದೆಯ ಒಟ್ಟಿಲು; ಚಿತೆ: "ಚಿತ್ರ ಚಿತ್ಯೆ[ಪಾಠಾಂ. ಚಿತೆ, ಜಿತ್ಯೆ] ಯೆನಲು ಸಿದ್ಧಿಗೆಯದೆನಿಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೧೦೮-೭). [ಸಂ. ಚಿತ್ಯ]

ಚಿತ್ರ (ಗು). ೧. ಎದ್ದು ಕಾಣುವ; ಸ್ಪಷ್ಟ; ಸುವ್ಯಕ್ತ. ೨. ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದ ; ಕಣ್ಣನ್ನು ಕೋರೈಸುವ ; ಮನೋಹರವಾದ. ೩. ವಿವಿಧ ವರ್ಣಗಳನ್ನುಳ್ಳ; ಶಬಲವಾದ ; ಚುಕ್ಕೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ. 'ಚಿತ್ರ ಕಂಬಲ' ಪರಾ. ೪. ಆಶ್ಚರ್ಯಕರವಾದ. 'ಚಿತ್ರಪ್ರಪಂಚ', 'ಚಿತ್ರ ಸಂಪುಟ' ಪರಾ. (ನಾ). ೫. ಚಿತ್ರಲೇಖನದ ಮೂರು ಬಗೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಚಿತ್ರ ಚಿತ್ರಾರ್ಧ ಚಿತ್ರಾಭಾಸಮೆಂಬ ಮೂಱುಂ ಪ್ರಕಾರ ಮುಮಂ . . . ಪರಿಭಾವಿಸಿ ನೋಡಿ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೩-೪೩). ೬. ಬರೆದ ಆಕೃತಿ ; ತಸವೀರು ; ಚಿತ್ತಾರ': ಕೇರಿಲ್ಲದೆ ಚಿತ್ರಮಂ ಬರೆವೆನೆಂಬ . . . ಪಚ್ಚಪಸಿಯೆಗ್ಗನಂ ಪೋಲ್ಕುಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧-೬೭); ಆ ಪೂಜೆಯು ಆ ಮಾಟವು ಚಿತ್ರದ ರೂಹು ಕಾಣಿರಣ್ಣಾ (ಬಸವ ೧೨೬); ಭಿತ್ತಿಯ ಚಿತ್ರದಲಿ ತತ್ವ ತಾ ನೆರೆದಿಹುದೆ ಚಿತ್ರತತ್ವ ತನ್ನ ನಿಜದೊಳಗೆ ತ್ರೈಜಗದ ತತ್ವ ತಾನೆಂದ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೩೨೬); ಒಂದೆರಡು ಚಿತ್ರಗಳನ್ನೂ ಪುಸ್ತಕದಲ್ಲಿ ಸೇರಿಸಬೇಕು(ಬಾಡಿ.೬,ಕಥಾಮುಖ); ಸೆಮಿಟಿಕ್ ವರ್ಣಮಾಲೆಯ ಎಲ್ಲ ಲಿಪಿಗಳೂ ಮೊದಲಿಗೆ ಚಿತ್ರದ ಸಂಕೇತವನ್ನೇ ಹೊಂದಿದ್ದವು (ದ್ರಾವಿವಿ. ೫೦). ೭. ಆಶ್ಚರ್ಯ ; ಸೋಜಿಗ ; ಅದ್ಭುತ: ನಿನ್ನ ಚರಿತ್ರಂ ಚಿತ್ರಮೆಂದು ಪೊಗೞ್ವುದು ಜಗಂ (ಜಿನಾರಿ. ೩-೩); ಪುತ್ರಮುಖಾಬ್ಜಾ ಲೋಕನ ಮಾತ್ರದೊಳಂ ಪಿತ್ರ ತವಕ್ಕೆ ಪೋಕುಂ ಚಿತ್ರಂ(ಸುಕುಮಾ. ೯-೧೦೦); ತಾನು ಆದಟರಕ್ಕಸನ ಮೇಲಿರದೆ ಸಂಗ್ರಾಮವನೊದವಿಸಿದುದು ಚಿತ್ರವಲ್ತೆ (ತ್ರಿಪುಸಾಂ. ೩-೩೪); ಇಂದು ದುಶ್ಶಾಸನನ ಶೋಣಿತದೊಂದು ಕುಡಿತೆಯಲಾ ಮಹಾಶಿಖಿ ನಂದಿತೇನಿದು ಚಿತ್ರವಲ್ಲಾ ಸೂತ (ಕರ್ಣಾ.ಶ. ೦೯-೯೦). ೮. ಭದ್ರ; ಶುಂಭ. ೯. ಲೋಹ. ೧೦. ಬೊಟ್ಟು : "ತಿಲಕದೊಳು ಚಿತ್ರದೊಳು ಪುಂಡ್ರಮುಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೧೩೨-೫೬). ೧೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮೂಲಿಕೆ. ೧೨. ವಾಯು ; ಮಾರುತ. ೧೩. ಚಲನಚಿತ್ರ; ಸಿನಿಮಾ: ಕನ್ನಡದಲ್ಲಿ ಈಚೀಚೆಗೆ ಬಹಳ ಚಿತ್ರಗಳು ತಯಾರಾಗುತ್ತಿವೆ (ರೂಢಿ). ೧೪. = ಚಿತ್ರಕವಿತ್ವ: ವ್ಯಂಗ್ಯಾರ್ಥವೇ ಇಲ್ಲದೆ ಇದ್ದರೆ 'ಚಿತ್ರ' ಅಥವಾ 'ಅಧಮಕಾವ್ಯ'ವಾಗುವುದು (ಕೈಪಿಡಿ. ೧೮೨); ಮಿಕ್ಕುದಲ್ಲವೂ 'ಚಿತ್ರ'ವೆಂದೇ ಮುಂದೆ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಲಾಗುತ್ತದೆ (ಧ್ವನ್ಯಾಲೋ. ೨೭). ೧೫. [ಕಾವ್ಯಮೀ] ಒಂದು ಅರ್ಥಾಲಂಕಾರ : ಚಿತ್ರಾಲಂಕಾರ : ಏನಾನುಮನೊಂದು ಸಂಸ್ಥಾನದಿನನುಕರಿಸುವಂತು ಭಂಗ್ಯಂತರದಿಂ ಪೀನವೊಡಂಬಡೆ ವಿರಚಿಸೆ ನಾನಾ ವಿಚ್ಛಿತ್ತಿ ಚಿತ್ರಮೆನಿಕುಂ ಪೆಸರಿಂ(ಕಾವ್ಯಾವ. ೫೬೮); ಭಾವಿಸಿ ನೋಡೆ ಪ್ರಶ್ನೋತ್ತರ ಪದಂಗಳ್ಗೊಂದೇ ತೀವಿದುತ್ತರವುಸುರೆ ಚಿತ್ರ (ಕುವಲ. ೧೫೦-೦). ೧೬. [ಛಂದ] ತ್ರಿಪದಿಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಗೆ : ಭುಜಗವಕ್ತ್ರಗತಿ ಶಿಖಿವ್ರಜಪದಗಣದೊಳಗಜರಸದ ಶರದೊಳ್ಪಱಿವೆಡೆಯೊಳಗಧೋಕ್ಷಜಗಣಮಾದೊಡದು ಚಿತ್ರಂ (ಛಂದೋಂಬು. ೩-೨೪೪); "ಮಾರುತ ಶುಭ ಲೋಹಾದ್ಭುತ ತಾರಕಿ ಮೂಲಿಕೆಯ ಭೇದ ಸಾಧನ ತಿಲಕಂ ಸಾರದೆ ಬಱಿಕೀಯೆಯಿಂಟುಂ ಧಾರುಣಿಯೊಳು ಚಿತ್ರಶಬ್ದಮೆನಿಕುಂ ನಿಜದಿಂ" (ನಾನಾರ್ಥಂ.೩೭).

ಚಿತ್ರಪೆಡಂಗ = ಒಂದು ಬಿರುದು. ೭ರಾಷ್ಟ್ರಕೂಟ ಖೊಟ್ಟಿಗದೇವನ ಬಿರುದು : ರಟ್ಟಕನ್ದರ್ಪ್ಪಂ ಚಿತ್ರಪೆಡ(ಡ)ಂಗ[ಂ] ಶ್ರೀಮತ್ ಕೊಟ್ಟಿಗದೇವ[ಂ] (ಇಳ. XII, ೨೫೭-೫ ; 971). [ಸಂ.]

ಚಿತ್ರಂಬರೆ (ಕ್ರಿ). ಚಿತ್ರವನ್ನು ಬರೆ ; ಚಿತ್ರಿಸು : ದಿನೇಶ್ವರಸುತನ ರೂಪು ಚಿತ್ರಂಬರೆದಂತಿರ್ದಪುದು ಚಿತ್ರಭಿತ್ತಿಯೊಳಿನ್ನಾ (ಗದಾಯು. ೫-೩೪). [ಚಿತ್ರ + ಬರ್ $_1$]

ಚಿತ್ರಕ (ನಾ). ೧. ಚಿತ್ರವನ್ನು ಬರೆಯುವವನು : "(ರಂ)ಗಾಜೀವ ಚಿತ್ರಿಯೆನೆ ಚಿತ್ರಕಂ" (ಮಂಗರಾ. ೧೧೧-೨); ಚಿತ್ರಕನುಂ ತಾನು ಮಲ್ಲದೆ ಪೆಟರಜಿಯದಂತು ಕರುವಿಡಿಸಿ (ಶಂರಾಮಾ. ೩-೨೫ ವ); ಪ್ರಕಟಿಸಿದತ್ತು ಪದ್ಮಜನ ಪಕ್ಕದೊಳಿಟ್ಟರದಾತ್ಮಲೀಲೆಯಿಂ ಸುಕವಿಕದಂಬಕಂ . . . ಚಿತ್ರಕವ್ರಜಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೫-೨೦). ೨. ಚಿರತೆ. ೩. ಹುಲಿ. ೪. ಹಣೆಗೆ ಇಡುವ ತಿಲಕ,–ಬೊಟ್ಟು: "ಚಿತ್ರಕಂ ಪುಂಡ್ರಂ ಲಲಾಟಿಯೆನಲು ತಮಾಲ ಪತ್ರಮನೆ ತಿಲಕಮುದು" (ಮಂಗರಾ. ೯೯-೨೦). ೫. ಚಿತ್ರಮೂಲ ಎಂಬ ಗಿಡ ಮತ್ತು ಅದರ ಬೇರು: "ಚಿತ್ರಮೂಲಂ ವ್ಯಾಳವಗ್ನಿ ಚಿತ್ರಕವಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೩೯-೨೬); ಚಿತ್ರಕಮಂ ತನಿವಾಲಿನಲ್ಲಿ ಪೊಯ್ದೊಡೆ ಪೆಱತೇನೊ ಸಂಪಗೆಯ ಗಂಧಮನೀಟ್ಟುಳಿಕೊಳ್ಳುಗುಮಾ ಪೊಸರ್ (ಲೋಕೋಪ. ೮-೪೮). ೬. ಹರಳಿನ ಗಿಡ. ೭. [ಕಾಮಶಾ]ಮಂದನ, ಚಿತ್ರಕ, ದಮನ ಮತ್ತು ಮಾಳವ ಎಂಬ ಪುರುಷರ ನಾಲ್ಕು ಬಗೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಘನಕೃಶ ಸೂಕ್ಷ್ಮದೀರ್ಘ ವಿಕೃತಿತ್ವಮನೆಯ್ದದ ಹೇಮಪುತ್ರಿಕಾ ತನು ವಿವಿಧಾಂಬರಾಭರಣ ಭೂಷಣವಾಱಿದ ಕಸ್ತುರಿಗಂಪು ದಿವ್ಯಭೋಜನರುಚಿ ರೋಮ ಸಂಜನಿತ ಜಂಘೆಯನಂಗಮಕೋಕ್ತಿ ಚಿತ್ರನೀಸ್ವನಪರಿರಂಭಮುಖ್ಯ ಬಹು ಭೋಗದ ಚಿತ್ರಕನಾಮಮೊಪ್ಪುಗುಂ (ಮನ್ಮವಿ. ೨-೧೩). [ಸಂ.]

ಚಿತ್ರಕಂಠ (ನಾ). ೧. ಪಾರಿವಾಳ. ೨. ಚಾಲುಕ್ಯರ ಒಂದನೆಯ ವಿಕ್ರಮಾರ್ಜುನನ ಒಂದು ಕುದುರೆಯ ಹೆಸರು : ಸತ್ಯಾಶ್ರಯ ಶ್ರೀಪೃಥಿವೀವಲ್ಲಭ ಮಹಾರಾ[ಜಾ]ಧಿರಾಜ ಪರಮೇಶ್ವರಸ್ಯ ಪ್ರಿಯತನಯಃ ಚಿತ್ರಕಣ್ಠಾಸ್ಯ ಪ್ರವರತುರಙ್ಗಮೇಣೈಕೇನೈವ ಪ್ರತಿಹತಾನೇಕ ಸಮರಮುಖೇ . . . ನಿಜಭುಜನಿಜಿತವಿಜಿಗೀಷುಃ (ಪ್ರಾಆರಿ. ೦೯೩೯, ೩೦-೦೦ ; 670); (ಸೌಇಇ. XX, ೬-೭ ; 730 ನೋ). [ಚಿತ್ರ + ಕಂಠ $_1$]

ಚಿತ್ರಕಂಬಲ (ನಾ). ಪಟ್ಟೆಪಟ್ಟೆಯಾದ ಕಂಬಳಿ ; ನಾನಾವಿಧವಾದ ಬಣ್ಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಕಂಬಳಿ ; ರತ್ನಗಂಬಳಿ : ಅಸ್ತರಣ=ಆನೆಯ ಮೇಲೆ ಹಾಸುವ ಚಿತ್ರಕಂಬಲ (ನಾಚಿರಾ. ೬). [ಚಿತ್ರ + ಕಂಬಲ]

ಚಿತ್ರಕಂಬಳಿ (ನಾ). = ಚಿತ್ರಕಂಬಲ : ಪ್ರವೇಣೀ . . : ಕುಥಃ–ಈ ಆನೆಯ ಬೆನ್ನು ಮೇಲೆ ಹಾಸುವ ಆನೆಗೆ ಹೊದಿಸುವ ಚಿತ್ರಕಂಬಳಿಗೂ ಚೀಣಾಂಬರಕ್ಕೂ ಹೆಸರುಗಳು (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೨೧೪).
[ಚಿತ್ರ + ಕಂಬಳಿ]

ಚಿತ್ರಕಥೆ (ನಾ). ೧. ಆಶ್ಚರ್ಯಕರವಾದ ಕಥೆ ; ವಿಚಿತ್ರವಾದ ಕಥೆ : ಸುಮತಿ ಚಿತ್ರಕಥೆಯನಿಂತೆಂದು ಪೇಟಲ್ತಗುಳ್ದರ್ (ಸುಕುಮಾ. ೬-೧೬ ವ). ೨. ಚಿತ್ರಗಳ ಸಹಾಯದಿಂದ ನಿರೂಪಿಸಿರುವ ಕಥೆ : ಪತ್ರಿಕೆಗಳಲ್ಲಿ ಮಕ್ಕಳಿಗಾಗಿ ಚಿತ್ರಕಥೆಗಳನ್ನು ಪ್ರಕಟಿಸುತ್ತಾರೆ (ರೂಢಿ). ೩. ಚಲನಚಿತ್ರಕ್ಕೆ ಅಳವಡಿಸಿದ ಕಥೆ : ಈ ಚಿತ್ರದ ದಿಗ್ದರ್ಶಕರೇ ಚಿತ್ರಕಥೆಯನ್ನೂ ಬರೆದಿದ್ದಾರೆ (ರೂಢಿ). [ಚಿತ್ರ + ಕಥೆ]

ಚಿತ್ರಕರ (ನಾ). ಚಿತ್ರ ಬರೆಯುವವನಂ ; ಚಿತ್ರಕಾರ : ಸಕಳಾಳಾಪಕಳಾ ಕಳಾಪಕಥಿತ ವ್ಯಾವೃತ್ತಿಯೊಳ್ಕೂಡಿ ಚಿತ್ರಕರಂಬೊಲ್ಪರಭಾಗಭಾವವಿಲಸದ್ವರ್ಣಕ್ರಮಾವೃತ್ತಿಯಂ ಪ್ರಕಟಂ ಮಾಡಿರೆ ಪೇಟ್ದ ಚಿತ್ರಕೃತಿಯಂ ವ್ಯಾವರ್ಣಿಸುತ್ತುಂ (ಕವಿರಾ. ೧-೧೪೯). [ಸಂ.]

ಚಿತ್ರಕರ್ಮ (ನಾ). ೧. ಚಿತ್ರವನ್ನು ಬರೆಯುವುದುಂ ; ಚಿತ್ರರಚನೆ : ರಸಭಾವಕಂಚುಕಿತ ಚಿತ್ರಕರ್ಮಂಗಳಿಂದದೊರ್ಮೆ . . . ಕಳೆವನಿಂತು ಪೊೞ್ತಂ ನೃಪಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೨೦). ೨. ಬರೆದ ಆಕೃತಿ ; ಚಿತ್ರ : ದುರ್ವಹಮಹಮಿಂದ್ರರೇಂ ಸುಖದ ಲೆಪ್ಪಮೊ ಪುಣ್ಯದ ಚಿತ್ರಕರ್ಮಮೋ (ಶಾಂತಿಪು. ೯-೩೪). ೩. ಕೆತ್ತನೆಯ ಕೆಲಸ; ಕುಸುರಿಗೆಲಸ : ಪಚಿಸಿದುವೊ ಚಿತ್ರಕರ್ಮಂಚಿತ್ತ ದೈತ್ಯಕುಲ ದೇವತಾಮೂರ್ತಿಗಳ್ ? (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೪೭೨-೬೨೨); ಸ್ವರ್ಣಕಾರನೆ ಬಲ್ಲನುಳಿದವರರಿಯರು ಚಿನ್ನದ ಚಿತ್ರಕರ್ಮವನು (ಇಂಜಾಕ. ೬೭-೨೫). [ಸಂ. ಚಿತ್ರಕರ್ಮನ್]

ಚಿತ್ರಕಲೆ (ನಾ). ಚಿತ್ರವನ್ನು ಬರೆಯುವ ವಿದ್ಯೆ : ಕೆಲವು ಕಡೆಗಳಲ್ಲಂತೂ ಚಿತ್ರಕಲೆಯನ್ನು ಸರ್ವಕಲೆಗಳಿಗೂ ಆಧಾರಭೂತವಾದುದೆಂದು ಹೊಗಳಲಾಗಿದೆ (ಕಚಾಅ. ೪೫೯). [ಚಿತ್ರ + ಕಲೆ$_3$]

ಚಿತ್ರಕವಿತ್ವ (ನಾ). [ಕಾವ್ಯಮೀ] ಚಮತ್ಕಾರಪೂರ್ಣವಾದ ಶಬ್ದವೈಚಿತ್ರ್ಯವುಳ್ಳ ಕಾವ್ಯ : ಅಕ್ಷರಗಳನ್ನೂ ಪದಗಳನ್ನೂ ಕುಶಲತೆಯಿಂದ ಆರಿಸಿ ಜೋಡಿಸಿ ಕವಿಗಳು ಉಂಟುಮಾಡುವ ಇತರ ಶಬ್ದವೈಚಿತ್ರ್ಯಕ್ಕೆ ಚಿತ್ರಕವಿತ್ವವೆಂದೂ 'ಬಂಧ' ವೆಂದೂ ಹೆಸರು (ಕೃಬಿಡಿ. ೨೫೪).
[ಚಿತ್ರ + ಕವಿತ್ವ]

ಚಿತ್ರಕಶಕ್ತಿ (ನಾ). ಚಿತ್ರವನ್ನು ಕಲ್ಪನೆ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವ ಶಕ್ತಿ ; ಕಲ್ಪನಾಶಕ್ತಿ : ನನ್ನ ಚಿತ್ರಕಶಕ್ತಿ ಉತ್ಪ್ರೇಕ್ಷೆಯನೇರಿ ಬಣ್ಣಬಣ್ಣದ ಬಣ್ಣನೆಗೆ ಒಲೆದಿತು (ಸಚೀಗೀ. ೨೫-೪೪೩) : ಇಲ್ಲಿನ ವಿಶೇಷತೆ, ಚಿತ್ರಕಶಕ್ತಿ (Fancy) ಯಿಂದ ಪ್ರತಿಮಾನಿರ್ಮಾಣದವರೆಗೆ ಈ ಕಲ್ಪನಾಸೌಂದರ್ಯದಲ್ಲಿ ಮಜಲುಗಳಿವೆ (ಸೌಂದಸ. ೨೯). [ಚಿತ್ರಕ + ಶಕ್ತಿ]

ಚಿತ್ರಕಾಯ (ನಾ). ೧. ಸುಂದರವಾದ ದೇಹ. ೨. ಹುಲಿ : "ವ್ಯಾಘ್ರಃ . . . ಚಿತ್ರಕಾಯಃ, ಮೃಗಾರಿಃ–ಈ ೭ ಹುಲಿ " (ಹಲಾಯು. ೩೮-೬೩) : ಚಿತ್ರಕಾಯನಂ ತಪ್ಪಿಸಿ ತಂದು ತೋಟಿ ಬಿಡು ಪೋಪ ಮೃಗಾಳಿಗೆ (ಉದ್ಭಟ. ೨-೫೦). ೧, ೨ : ಮತ್ತಮಾ ಮಹಾವನಂ ಯೌವನದಂತೆ ಮದನೋತ್ಕಳಿಕಾಕಮನೀಯಮುಂ ಚಿತ್ರಕಾಯಶೋಭಾಪ್ರಾಯಮುಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೫-೫೨ ವ) : ಮತ್ತಮಾ ಮಂಟಪಂ . . . ಚಿತ್ರಕಾಯಾಶ್ರಿತಮಾಗಿಯುಂ ಮೃಗಮದಸಮೃದ್ಧಿಭಾಜನಮುಂ (ರಾಜಶೇ. ೮-೮ ವ). ೩. ಚಿರತೆ. [ಚಿತ್ರ + ಕಾಯ]

ಚಿತ್ರಕಾಯಾಜಿನ (ನಾ). ಹುಲಿಯ ಚರ್ಮ,–ತೊಗಲು: ಮುಂದೆ ಚಿತ್ರಕಾಯಾಜಿನದ ಸುಲಿಪಲ್ಲ ಭಸಿತದ ಜಟಾಭರದ ಮುನಿನಾಥನು . . . ಪರಿಕರಂಗಳಂ ಸಪರಟ್ಟುತಿರಲು ಭೂಪತಿ ಕಂಡನು (ಹದಶಾ. ೫-೫೪).
[ಚಿತ್ರಕಾಯ + ಅಜಿನ]

ಚಿತ್ರಕಾರ (ನಾ). ಚಿತ್ರವನ್ನು ಬರೆಯುವವನು. [ಸಂ.]

ಚಿತ್ರಕಾವ್ಯ (ನಾ). [ಕಾವ್ಯಮೀ] ವ್ಯಂಗ್ಯಾರ್ಥರಹಿತವಾದ ಕಾವ್ಯರಚನೆ: ರೀತಿಗುಣಾಲಂಕಾರಗಳಿಂದ ಮಾತ್ರ ಕೂಡಿದ ಶಬ್ದಾರ್ಥಗಳು ಒಂದು ಪಕ್ಷ ಕಾವ್ಯವಾದರೂ 'ಚಿತ್ರಕಾವ್ಯ' ವಾಗಬಹುದೇ ಹೊರತು ಉತ್ತಮಕಾವ್ಯವಾಗಲಾರವು (ಕೃಬಿಡಿ. ೧೬೩) ; ವ್ಯಂಗ್ಯಾರ್ಥಶೂನ್ಯವಾದ 'ಚಿತ್ರಕಾವ್ಯ' ವೆಂಬ ಜಾತಿಯನ್ನು ಕುರಿತು ಮಾತಾಡುತ್ತಾ . . . ಎನ್ನುತ್ತಾನೆ (ಭಾರಮೀ. ೬೬). [ಚಿತ್ರ + ಕಾವ್ಯ]

ಚಿತ್ರಕುಟಿ (ನಾ). ಡೇರೆ; ಗುಡಾರ: "ಚಿತ್ರಕುಟಿ ಗುಣಲಯನಿ ದೂಷ್ಯಮೆನೆ ಗುಡಿಯಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೮೫-೨೬). [ಚಿತ್ರ + ಕುಟಿ$_2$]

ಚಿತ್ರಕೃತಿ (ನಾ). ೧. ಚಿತ್ರರಚನೆ ; ಚಿತ್ರ. ೨. ವೈವಿಧ್ಯಪೂರ್ಣವಾದ ಕೃತಿ. ೧,೨: ಚಿತ್ರಕರಂಬೊಲ್ಪರಭಾಗಭಾವವಿಲಸದ್ವರ್ಣಕ್ರಮಾವೃತ್ತಿಯುಂ ಪ್ರಕಟಂಮಾಡಿರೆ ಪೇಟ್ದ ಚಿತ್ರಕೃತಿಯಂ ವ್ಯಾವರ್ಣಿಸುತ್ತುಂ (ಕವಿರಾ. ೧-೧೪೯). [ಚಿತ್ರ + ಕೃತಿ$_1$]

ಚಿತ್ರಗತಿ (ನಾ). ಆಶ್ಚರ್ಯಕರವಾದ ಚಲನೆ,–ಗಮನ : ಬರಿಕೈಯ ಲೌಡಿಯ ವಜ್ರಮುಷ್ಟಿಗಳ ನಾಳಿವಿಲುಗಳ ರಾಯಜೋಧರ ಮೇಳವಣೆಗಳ ಚಿತ್ರಗತಿ ಶುಂಡಾಲವನು ನೋಡಿದರು ಗಜಸೇನಾಸಮುದ್ರದಲಿ(ಕುವ್ಯಾಉ. ೧೧-೧೯): ಉರುತೆಟಿದ ಮೂದೆಟಿದ ಕೈದುಕಾಱರು ಸಿಂಗವಱಗಳೆನೆ ಕಡುಕೆಯ್ದು ಹೊಣಿಸಿ ಪಟಾರಿಸುತೆ ಮಾಗತಿ(ನಿ) ಚಿತ್ರಗತಿಯಿಂ (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೨೫-೦೪) ; ಪದ್ಯಕಾವ್ಯದ ಶಬ್ದಯೋಜನೆಯಲ್ಲಿ ಧ್ವನಿಯು ಮಾತೊಂದು ಹುದುಗಿ ಬರುವದು, ಚಿತ್ರಗತಿಯು ಮಾತೊಂದು ಸಮರಸವಾಗಿ ಸೇರಿ ಬರುವದು (ಸಾಹಿವಿ. ೮೨). [ಚಿತ್ರ + ಗತಿ]

ಚಿತ್ರಗಾರ (ನಾ).=ಚಿತ್ರಕಾರ : ನನ್ನ ಚಿತ್ತದೊಳಿರುವ ಚಿತ್ರಗಾರನು ಬರೆದ ಚಿತ್ರಕೆ ಬಹದೆಂದೊ ಜೀವಕಳೆ? (ಸಚೀಗೀ. ೨೮-೫೨೦) ; ಅವನು ನಮ್ಮ ಪತ್ರಿಕೆಯ ಚಿತ್ರಗಾರನಾಗಬಹುದು (ಕಾಲಿಮ. ೪೫) : ಕತ್ತೆ ಚಿತ್ರಗಾರನ ವಿಂಡ (ಗಾದೆ). [<ಸಂ. ಚಿತ್ರಕಾರ]

ಚಿತ್ರಗೀತೆ (ನಾ). ಚಲನಚಿತ್ರದ ಗೀತೆ ; ಸಿನಿಮಾಹಾಡು : ಆ ಚಿತ್ರಗೀತೆಯ ಬಿಟ್ಟಾವುದಿದ್ದರು ಶ್ರವಣಾರ್ಹವಲ್ಲವೆನ್ನುವರು (ಚಂದ್ರವೀ.೨-೪೬).
[ಚಿತ್ರ + ಗೀತೆ]

ಚಿತ್ರಗುಪ್ತ (ನಾ). ೧. ಮನುಷ್ಯರು ಮಾಡುವ ಪಾಪಪುಣ್ಯದ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಬರೆದಿಡುವನೆಂದು ನಂಬಲಾದ ಯಮಲೋಕದ ಗುಮಾಸ್ತ: ಯಮನ ಭಟರು ಕರುಣರಸಮಯರೆ ಮಱವೆಯೆ ಚಿತ್ರಗುಪ್ತರಿಗೆ (ಕೃವಲ್ಯ. ೩೯-೨) ; ನಿನ್ನ ಕೃಪೆ ಎಂದಾಗ'ಬ್ರಿಟಿಷ್'ಪ್ರಭುತ್ವ ಎಂದೇ ಇತ್ತು ಎಂದು ಚಿತ್ರಗುಪ್ತನು ಬರೆದುಕೊಂಡನಂತೆ (ಮುಲ್ಲ. ೫೦). ೨. (ಆಲಂ) ಚಾಡಿಕೋರ ; ಪಿಸುಣ : ಅಧಿಕಾರವಲಯಗಳಲ್ಲಿ ನಡೆಯುವ ಘಟನೆಗಳನ್ನು ಈ ಚಿತ್ರಗುಪ್ತನು ಮೇಲಧಿಕಾರಿಗಳಿಗೆ ವರದಿ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ (ರೂಢಿ). [ಸಂ.]

ಚಿತ್ರಗೃಹ (ನಾ). ಚಿತ್ರಗಳನ್ನು ಬರೆದಿಡುವ ಸ್ಥಳ ; ಚಿತ್ರಶಾಲೆ : ಅದೇ ಮನೆಯ ಚಿತ್ರಗೃಹದಲ್ಲಿ ಅವನನ್ನು ಬಂದಿಯಾಗಿ ಮಾಡಿದ್ದನು (ಬಂಕಿಮ. ೦೮೦). [ಚಿತ್ರ + ಗೃಹ]

ಚಿತ್ರಗೆಲಸ (ನಾ). ಚಿತ್ರಗಳನ್ನು ಬರೆಯುವ ಕೆಲಸ ; ಕುಸುರಿಗೆಲಸ : ಬರಿಸು ನಾನಾದೇಶದ ಚಿತ್ರಗೆಲಸದವರ ವಿಶ್ವಕರ್ಮ ಸಂತತಿಯ (ಕಂನವಿ. ೨೦-೮). [ಚಿತ್ರ + ಕೆಲಸ]

ಚಿತ್ರಗೆಲಸಿ (ನಾ). ಚಿತ್ರದ ಕೆಲಸ ಮಾಡುವವನು ; ಕುಸುರಿಗೆಲಸ ಮಾಡುವವನು : ಮುಂಗಡೆಯೊಳು ಚಿತ್ರಗೆಲಸಿ ಚಿಪ್ಪಿಗರಾಯುಧಂಗಳ ಕೇರಿಯೊಪ್ಪಿದುವು (ಮೋಹತ. ೩-೨೧). [ಚಿತ್ರಗೆಲಸ + – ಇ₃]

ಚಿತ್ರಘೋಷಾವಳಿ (ನಾ). ತಂತ್ರೀವಾದ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಗೆ : ಬಳಿಕ ವಿಪಂಚಿಕೆ ಚಿತ್ರಿಕೆ ಚಿತ್ರಘೋಷಾವಳಿ . . . ಕಾಲಕೀಯೆಂಬ ಮೂವತ್ತು ಮೂರು ತಂತ್ರೀವಾದ್ಯಂಗಳಲ್ಲಿ (ವಿವೇಕ. ೨೩೭). [ಸಂ.]

ಚಿತ್ರಚಮತ್ಕಾರ (ನಾ). ಖಡ್ಗಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ವಿಚಿತ್ರವಾದ ಒಂದು ವರಸೆ: ಬಂಡಿಕೋಲಿನ ತುದಿಯಿಂದ ಭೂಮಿಯನ್ನು ಮುಟ್ಟಿಸಿ ಆಮೇಲೆ ವಳಗೆ ಭ್ರಮಣ ಮುಂತಾಗಿ ಯಿದಿರಾಗಿ ಯುದ್ಧವನ ಕೊರಳಲ್ಲಿ ಏಟು ಆವುದು ಅದು ಚಿತ್ರಚಮತ್ಕಾರವೆಂದು ತಿಳಿವದು (ಖಡ್ಗಟೀ. ೫-೬೫).
[ಚಿತ್ರ + ಚಮತ್ಕಾರ]

ಚಿತ್ರಚರಿತ (ನಾ). ಆಶ್ಚರ್ಯಕರವಾದ ಚರಿತ್ರೆಯುಳ್ಳವನು; ಬಾಳಿನಲ್ಲಿ ಸೋಜಿಗದ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಮಾಡಿದವನು: ಚಿತ್ರಚರಿತರು ಬಂದರಲ್ಲಿಗೆ ಮಿತ್ರಭಾವದಲವರನಭಿವಂದಿಸಿದನಾಚಾರ್ಯ (ಕುವ್ಯಾ ದ್ರೊ. ೯. ೧೮-೫೩).
[ಚಿತ್ರ + ಚರಿತ]

ಚಿತ್ರಚರಿತ್ರ (ನಾ). =ಚಿತ್ರಚರಿತ : ಚಿತ್ರಚರಿತ್ರ ಕೇಳ್ (ಉದ್ಭಟ. ೬-೩೮) : ಚಿತ್ರಚರಿತ್ರನ ಸದ್ಗುಣಪುತ್ರನನತಿಕರುಣದಿಂದ ಪಾಲಿಪುದೀಗಳ್ (ಹಾಲಾಸ್ಯ. ೨-೫-೩೨). [ಚಿತ್ರ + ಚರಿತ್ರ]

ಚಿತ್ರಜ್ಞ (ನಾ). ಚಿತ್ರಕಲೆಯನ್ನು ಬಲ್ಲವನು ; ಚಿತ್ರಕಲಾವಿದ : ಚಿತ್ರಜ್ಞ ಜಾತಿವರ್ಗವನಱಿದು ಪೃಥ್ವಿಪಟಂಗಳಲ್ಲಿ ದೃಷ್ಟವ ತೋಱಿ ಬರುವಂತೆ (ಮೋಹಮಾ. ೦೯೮-೬೪೦). [ಸಂ.]

ಚಿತ್ರತಂಡುಲೆ (ನಾ). ಕ್ರಿಮಿನಾಶಕವಾದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ ; ವಾಯುವಿಳಂಗ. [ಸಂ. ಚಿತ್ರತಂಡುಲಾ]

ಚಿತ್ರನ್ಯಸ್ತ (ಗು). ಚಿತ್ರದಲ್ಲಿ ಬರೆದ ; ಚಿತ್ರಗತವಾದ : ಬಿಲ್ಲುಂಬೆಱಗು ಮಾಗಿ ಚಿತ್ರನ್ಯಸ್ತರೂಪುಗಳಂತೆ ನಿಶ್ಚಳೀಭೂತರುಮಪಕ್ಷ್ಮಪಾತರುಮಾಗಿ ನೀಡುಂ ನೋಡಿ (ಶಾಂತಿಪು. ೪-೧೧ ವ). [ಸಂ. (ಚಿತ್ರ + ನ್ಯಸ್ತ)]

ಚಿತ್ರಪಟ (ನಾ). ೧. ಚಿತ್ರವನ್ನು ಬರೆದಿರುವ ಬಟ್ಟೆ. ೨. ಬಟ್ಟೆ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಲ್ಲಿ ಬರೆದಿಟ್ಟ ಚಿತ್ರ: ಎನ್ನ ಪಸರಿಸಿದ ಚಿತ್ರಪಟಮೆಂಬ ದೀಹಕ್ಕೆ ಖೇಚರ ಭೂಚರಯುವಮೃಗಂಗಳೆಳಸಿ ಬಂದು (ಆದಿಪು. ೩-೮೭ ವ); ವಿಶ್ವಕರ್ಮಂ ಬರೆದಂ ಚಿತ್ರಪಟಮಂ ದಲೆನೆ ಭುವನತ್ರಿತಯಂ ಕಾಣಲಾದು ದಭವನ ಸಭೆಯೊಳ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೯-೭೯): ಅವನು ಚಿತ್ರಪಟವನ್ನು ಧೊಪ್ಪನೆ ಕೆಡವಿದನು (ಮಧ್ಯಮ. ೬). ೩. ಬಣ್ಣಬಣ್ಣದ ಬಟ್ಟೆ ; ಮಿಶ್ರವರ್ಣಗಳ ವಸ್ತ್ರ: ಪಾಸಿದ ದಳಿಂಬಮುಗುರ್ಗಳ ಕೇಸಡಿಗಳ ಚರಣಭೂಷಣಂಗಳ ರುಚಿಯಿಂ ಬಾಸಣಿಸಿ ಚಿತ್ರಪಟಮಂ ಪಾಸಿದವೊಲಿರೆ ವಧೂವರರ್ ನಡೆತಂದರ್ (ಅನಂತಪು. ೬-೫೪) ; ಕಟ್ಟೆಱಕದ ಚಿತ್ರಪಟಗಳಿಂ ರಾಯನ ಪಟ್ಟದಾನೆಗಳ್ಳೆದಿದುವು (ಕಂಸವಿ. ೩-೪೩). ೪. ಚಲನಚಿತ್ರ; ಸಿನಿಮಾ : ಆ ಚಿತ್ರಪಟವನ್ನು ನೋಡಲು ಜನರ ನೂಕುನುಗ್ಗಲು ಹೇಳತೀರದು(ರೂಢಿ).
[ಚಿತ್ರ + ಪಟ₃]

ಚಿತ್ರಪಟ್ಟಿಕೆ (ನಾ). ಚಿತ್ರಗಳ ಸಾಲು,-ಪಟ್ಟಿ: ಗೋಡೆಯ ಕೆಳಭಾಗದಲ್ಲಿ ಆರು ಚಿತ್ರಪಟ್ಟಿಕೆಗಳಿವೆ (ಹೊಯ್ಸವಾ. ೭೭) ; ಚಿತ್ರಪಟ್ಟಿಕೆಯ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಸಾಲಿನಲ್ಲಿ ಪುರಾಣೇತಿಹಾಸಗಳ ಕಥೆಯು ಇದೆ (ಮೈವಾಸ್ತು. ೦೦೨).
[ಚಿತ್ರ+ ಪಟ್ಟಿಕೆ]

ಚಿತ್ರಪಟ್ಟು (ನಾ). ಚಿತ್ರಗಳನ್ನುಳ್ಳ ಹಿಡಿ,-ಹಿಡಿಕೆ : ಚಿತ್ರಪಟ್ಟಿನ ಚಾಮರಂಗಳು ಯತ್ತ ನೋಡಿದರತ್ತ ದೊರೆಗಳು ಮತ್ತ ಬಣಜಿಗ ಸೀಲವಂತರ ಮನೆಯ ನೋಡುತಲಿ (ರೇವಣಾ. ೨-೮).
[ಚಿತ್ರ + ಪಟ್ಟು₁]

ಚಿತ್ರಪತ್ರ (ನಾ). ೧. ಬಣ್ಣಬಣ್ಣದ ಎಲೆ: (ಕ). ೨. ವಿಚಿತ್ರವಾದ ಆಕಾರ ಗಳುಳ್ಳ ಎಲೆಗಳ ಸಮೂಹ : ಅಂದಂಬೆತ್ತ ಬಂದುಗೆಯೆಸಟಿಂ ಕತ್ತ ಬ ಪತ್ತಿಸಿದ ಚಿತ್ರಪತ್ರಂಗಳಳುಂಬಮಾದ ಪೊಂಬಾಟೆಯ ಕಂಬಂಗಳೊಳಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೬-೯೫ ವ) : ಪೊಳೆವ ಭಿತ್ತಿಯ ಸಾಲಭಂಜಿಕೆಗಳಲಿ . . . ರಚನೆಯ ಚಿತ್ರಪತ್ರದಲಿ (ಕುವ್ಯಾಆ. ೧೨-೦೪). ೩. = ಚಿತ್ರಪಟ ೨ : ವಿರಿಂಚಿಸೃಷ್ಟಿಯೊಳುಳ್ಳ ಮೂಜಗದ ನಾನಾಪ್ರಪಂಚುಗಳ ಚಿತ್ರಪತ್ರಂಗಳೆಸ ದಿರ್ದುವಾ ಸಭೆಯೊಳ್ ಮನೋಹರಮೆನೆ (ಜೈಮಿಭಾ. ೧೭-೨೫) : ಸರಸಿಜನಾಭನ ಭವನಮು ಒರಿದುಂ ಲೇಸಾಗಿ ಚಿತ್ರಪತ್ರಸಮೇತಂ ವರಮಾನಂದದೆ ಮಾಡಿಸಿ (ಮೈಆರಿ. ೦೯೩೦, ೮೯-೧೨ : ?) [ಚಿತ್ರ+ಪತ್ರ]

ಚಿತ್ರಪದ (ನಾ). ೧. [ಛಂದ] ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಚರಣದಲ್ಲಿ ಹತ್ತು ಅಕ್ಷರಗಳಿರುವ ಒಂದು ಸಮಪಾದವೃತ್ತ: ಚಂದ್ರಗಣಂಗಳೆ ಮೂಱಿಡೆ ಯೊಳ್ ಚಂದ್ರಧರಂ ಬರೆಯಾ ಕಡೆಯೊಳ್ ಸಾಂದ್ರಯತಿಸ್ಥಿತಿ ಪಂಚಮ ದೊಳ್ ಚಂದ್ರಮುಖೀ ನಿರೆ ಚಿತ್ರಪದಂ (ಛಂದೋಂಬು. ೨-೧೧೧) : ೨. ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಚರಣದಲ್ಲಿ ಎಂಟು ಅಕ್ಷರಗಳುಳ್ಳ ಒಂದು ಸಮಪಾದವೃತ್ತ: ಇಂದುಯುಗಂಗಳ ಮುಂದಂ ಬಂದು ಹರದ್ವಿತಯಂ ಗಳ್ ನಿಂದೊಡೆ ಚಿತ್ರಪದಂ (ಛಂದೋಂಬು. ೨-೯೪). [ಸಂ.]

ಚಿತ್ರಪರ್ಣಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ ; ನರಿಹೊನ್ನೆಗಿಡ : "ವೃಶ್ನಿಪರ್ಣೀ, ಪೃಥಕ್ಪರ್ಣೀ, ಚಿತ್ರಪರ್ಣೀ, ಅಂಘ್ರಿಪರ್ಣಿಕಾ . . . ೪ ಕೋಲವನ್ನ ಎಂಬುವದು, ನರಿಹೊನ್ನೇಗಿಡ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೦೦೭).
[ಸಂ. ಚಿತ್ರಪರ್ಣೀ]

ಚಿತ್ರಪುಂಖ (ನಾ). ಬಾಣ: "ಚಿತ್ರಪುಂಖಂ ಮಾರ್ಗಣಂ . . . ಅಂಬೆನಿಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೮೭-೩೪). [ಚಿತ್ರ + ಪುಂಖ]

ಚಿತ್ರಪುತ್ತಳಿ (ನಾ). ಮನೋಹರವಾದ ಮೂರ್ತಿ ; ಚೆಲುವಾದ ಬೊಂಬೆ : ಜೀವಂಗೊಂಡ ಚಿತ್ರಪುತ್ತಳಿಯಂತೆ ರಂಜಿಪೀ ಬಾಲೆಯಂ ಕಂಡು (ಅದ್ಭುತ. ೩೧-೨೨). [ಚಿತ್ರ + ಪುತ್ತಳಿ]

ಚಿತ್ರಪುತ್ರಿಕೆ (ನಾ). = ಚಿತ್ರಪುತ್ತಳಿ : ಸೂತ್ರಿಸಿದ ಚಿತ್ರಪುತ್ರಿಕೆಯ ಲಾವಣ್ಯರಸಮೊಸರ್ವಂತೆ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೨-೬೪): ಲೋಕಾಲೋಕನ ಚಿತ್ರಪುತ್ರಿಕೆ ಲಸಲ್ಲಾವಣ್ಯಲಕ್ಷ್ಮೀಮುಖಶ್ರೀಕಲ್ಯಾಣಯಶೋನಿಧಾನೆ (ರಾಜಶೇ. ೩-೧೩).
[ಚಿತ್ರ + ಪುತ್ರಿಕೆ]

ಚಿತ್ರಪೂರ್ವರಂಗ (ನಾ). ನಾಟಕವನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸುವ ಕ್ರಮದ ಒಂದು ಬಗೆ : ಹಿಂದೆ ಎರಡು ಪದ್ಧತಿಗಳೂ ಇದ್ದುವೆಂದೂ, ಇವುಗಳಿಗೆ ಕ್ರಮವಾಗಿ 'ಶುದ್ಧಪೂರ್ವರಂಗ' 'ಚಿತ್ರಪೂರ್ವರಂಗ' ಎಂಬ ಹೆಸರುಗಳಿದ್ದಂತೆಯೂ ತೋರುತ್ತದೆ (ಕೈಬಿ೨. ೨೧೩). P ನಾಟಕವು ಪ್ರಾರಂಭವಾಗುವುದಕ್ಕೆ ಮೊದಲು ಪೀಠಿಕಾರೂಪವಾಗಿ ರಂಗದಲ್ಲಿ ನಡೆಯುವ ಕೆಲವು ಸಂಗತಿಗಳಿಗೆ ಪೂರ್ವರಂಗವೆಂದು ಹೆಸರು. [ಚಿತ್ರ+ಪೂರ್ವರಂಗ]

ಚಿತ್ರಪ್ರಪಂಚ (ನಾ). ೧. ಆಶ್ಚರ್ಯಕರವಾದ ವಿಷಯಗಳ ಸಮೂಹ: ರಸಂಬೆತೊಳ್ವದೇನೆಂಬಮಿತಗುಣಮದೇನೆಂಬ ಚಿತ್ರಪ್ರಪಂಚಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೯-೦೪೮). ೨. ಚಲನಚಿತ್ರಗಳ ಜಗತ್ತು : ಸಿನಿಮಾಪ್ರಪಂಚ : ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳಲ್ಲಿ ಚಿತ್ರಪ್ರಪಂಚದ ಬಗೆಗೆ ಆಸಕ್ತಿ ಈಗೀಗ ಅತಿಯಾಗಿ ಹೆಚ್ಚಾಗುತ್ತಿದೆ (ರೂಢಿ). [ಚಿತ್ರ +ಪ್ರಪಂಚ]

ಚಿತ್ರಪ್ರಬಂಧ (ನಾ). ಚಿತ್ರರಚನೆ : ಚಿತ್ರಕೃತಿ: ಇವು ಆದಿಮಾನವನ ಅಪ್ರಬುದ್ಧ ಚಿತ್ರಪ್ರಬಂಧಗಳಾಗಿವೆ (ಭಾರದ. ೫೨೨). [ಚಿತ್ರ + ಪ್ರಬಂಧ]

ಚಿತ್ರಪ್ರವರ್ತನ (ನಾ). ಚಿತ್ರದಲ್ಲಿ ವರ್ಣಲೇಪನದ ಆರು ಪ್ರಕಾರಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಅನಿಲಕಂ ಪತ್ರಕಂ ಬಿಂದುಕಂ ಧೂಮ್ರಾವರ್ತಕಮುದ್ವರ್ತನಂ ಚಿತ್ರಪ್ರವರ್ತನಮೆಂಬಾಱುಂ ತೆಱದಣ್ಕೆಯುಮಂ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೫-೪೨).
[ಚಿತ್ರ+ ಪ್ರವರ್ತನ]

ಚಿತ್ರಫಲಕ (ನಾ). ೧. ಚಿತ್ರಗಾರನು ಚಿತ್ರ ಬರೆಯಲು ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಚೌಕಟ್ಟು: ಚಿತ್ರಫಲಕದ ಪಾಶ್ಚಾತ್ಯ ನಾಮ ಪಿಕ್ಚರ್. ಪಿಕ್ಚರ್ ಎಂಬುದು ವರ್ಣಚಿತ್ರವನ್ನು ತಿದ್ದುವುದಕ್ಕೆ ಚಿತ್ರಗಾರನು ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಚೌಕಟ್ಟು ಎಂಬ ಅರ್ಥವಿರುವ ಗ್ರೀಕ್ ಪದಸಮುಚ್ಚಯದ ಸಂಕ್ಷಿಪ್ತಭಾಗ (ನಕ್ಷತ್ರ. ೩೦). ೨. ಚಿತ್ರದಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ಹಲಗೆ: ನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾಗಿ ಪಾಠ ಬೋಧನೆಗಾಗಿಯೇ ವಿಶಿಷ್ಟ ಚಿತ್ರಫಲಕಗಳೂ, ಚಲನಚಿತ್ರಗಳೂ ತಯಾರಾಗಿವೆ (ಶಿಕ್ಷರ. ೨೯೦); ಚಿತ್ರಫಲಕದ ಮುಂದೆಯೂ, ಗೋಡೆಯ ಮೇಲೆ ನೇತು ಹಾಕಿದ್ದ ಅರೆಮುಗಿದ ಚಿತ್ರಗಳ ಮುಂದೆಯೂ ನಿಂತಾಗ (ಪುನರು.೨೦). [ಚಿತ್ರ + ಫಲಕ]

ಚಿತ್ರಬಂಧ (ನಾ). [ಕಾವ್ಯವಿ] ಚಿತ್ರಕಾವ್ಯದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಗೆ; ಚಿತ್ರ ರೂಪವಾದ (ಖಡ್ಗಬಂಧ, ಚಕ್ರಬಂಧ ಮೊದಲಾದ) ಪದ್ಯರಚನೆ: ಅರ್ಥಗರ್ಭಿತವಾಗಿ, ಯಮಕ, ಚಿತ್ರಬಂಧಗಳಿಂದ ಕೂಡಿ, ಸ್ವಲ್ಪಮಟ್ಟಿಗೆ ಪ್ರೌಢವಾಗಿದೆ (ಭಾರದ. ೪೫೨). [ಚಿತ್ರ + ಬಂಧ]

ಚಿತ್ರಬಲ್ಲಾರೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ: ಬಳೀಚಿತ್ರಫಾಲ, ಚಿತ್ರಬಲ್ಲಾರೆ (ಮೈಔಗಿ. ೩೬-೬೪೮). [?]

ಚಿತ್ರಭಾನು (ನಾ). ೧. ನಾನಾಬಣ್ಣದ ಕಿರಣಗಳುಳ್ಳವನು; ಸೂರ್ಯ: ಭೂನುತ ಶಿವಾರ್ಚಕರಿಗಾನಂದಕರ ಚಿತ್ರಭಾನು ಶಶಿಶಿಖಿನೇತ್ರ ಕೀನಾಶ ಮದನಾಶ ನೀನೆ ಗತಿ (ಗುರುದಾ. ೧೦-೨೫). ೨. ಅಗ್ನಿ: ಚಿತ್ರಭಾನು ಪ್ರವೇಶಂಗೈದಳೆಂದು ಶತಪತ್ರಲೋಚನೆ (ಜೈಮಿಭಾ. ೨೮-೧೫): ತಾಯಿಯಂ ತಳ್ವದಿರೊ ಚಿಂತಾನರಕಚಿತೆಯ ಪುತ್ರವಿರಹದ ಚಿತ್ರಭಾನುವಿಗೆ! (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೮೦-೫೪). ೩. ಅರುವತ್ತು ಸಂವತ್ಸರಗಳಲ್ಲಿ ಹದಿನಾರನೆಯದು: ಮತ್ತಮಾ ವರುಷವೇ ಪ್ರಭವ . . . ಚಿತ್ರಭಾನು . . . ಅಕ್ಷಯವೆಂದರುವತ್ತು ತೆಱನಾಗಿಹುದು (ವಿವೇಕ. ೩೨೦).
[ಚಿತ್ರ + ಭಾನು]

ಚಿತ್ರಭಿತ್ತಿ (ನಾ). ಚಿತ್ರಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಗೋಡೆ: ವೇದಿಕಾವಳಯಂ ಪೂವಲಿ ಮತ್ತವಾರಣಮುದಂಚತ್ತೋರಣಂ ಚಿತ್ರಭಿತ್ತಿ ಲತಾಮಂಟಪ ವೆಂಬಿವಿಲ್ಲದ ಜನಾವಾಸಂಗಳಿಲ್ಲೆಲ್ಲಿಯುಂ (ಪುಷ್ಪ ಪು. ೨-೬೩): ಬೆಟ್ಟದಡವಿಯ ತಡಿಯ ಚಿತ್ರಭಿತ್ತಿಯಿನುಣ್ಮಿ ಹಾರುತೊಯ್ಯನೆ ತೇಲಿ ಬಂದತ್ತು . . . ಬೆಳ್ವಕ್ಕಿಪಂತಿ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೦೫೦-೨೧೦). [ಚಿತ್ರ + ಭಿತ್ತಿ]

ಚಿತ್ರಮಂದಿರ (ನಾ). ಚಲನಚಿತ್ರವನ್ನು ಪ್ರದರ್ಶಿಸುವ ಮಂದಿರ; ಸಿನಿಮಾಗೃಹ: ಚಿತ್ರಮಂದಿರ ಭರ್ತಿಯಾಗಿದೆ (ರೂಢಿ).
[ಚಿತ್ರ + ಮಂದಿರ]

ಚಿತ್ರಮಾಲೆ (ನಾ). ಚಿತ್ರಗಳ ಸಾಲು; ಪಟಗಳ ಪಂಕ್ತಿ: (+).
[ಚಿತ್ರ + ಮಾಲೆ]

ಚಿತ್ರಮೂಲ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧಿ ಗಿಡ: "ಚಿತ್ರಮೂಲಂ ವ್ಯಾಳವಗ್ನಿ ಚಿತ್ರಕವಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ ೩೯-೨೬); ಚಿತ್ರಮೂಲದ ಬೇರು ಸೊಪ್ಪು ಸಹ ಅರೆದು ಪಳದ್ದ ಕಾಸಿ ಉಣ್ಣಲು ದೀಪನಮಕ್ಕುಂ (ವೈವಿ. ೪); ಹುರುಗಿಲು, ಚಿತ್ರಮೂಲ, ಮಂಜಿಷ್ಠ . . . ಮೆಣಸು ಇವುಗಳನ್ನು ಕಷಾಯ ಕಾಯಿಸಿ ಸೇವಿಸೆ ಶ್ಲೇಷ್ಮಜ್ವರ ನಾಶವಾಗುವುದು (ಸಕವೈ. ೯೦).
[< ಸಂ. ಚಿತ್ರ. / ತುಳು. ತೆಲು. ಚಿತ್ರಮೂಲ]

ಚಿತ್ರಮೂಲಿಕೆ (ನಾ).=ಚಿತ್ರಮೂಲ: (+). [ಸಂ. ಚಿತ್ರಮೂಲಿಕಾ]

ಚಿತ್ರಮೃಗ (ನಾ). ಮೈಮೇಲೆ ಬಿಳಿಚುಕ್ಕೆಗಳಿರುವ ಜಿಂಕೆ; ಸಾರಂಗ: ಬಳಕಲ್ಲಿ ಕಸ್ತೂರಿಮೃಗ . . . ಚಿತ್ರಮೃಗ . . . ಪವಿತ್ರ ಮೃಗಜಾತಿಗಳುಂ (ವಿವೇಕ. ೨೦೨). [ಚಿತ್ರ + ಮೃಗ]

ಚಿತ್ರರಥ (ನಾ). ೧. ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದ ರಥವುಳ್ಳವನು; ಸೂರ್ಯ. ೨. ಅಗ್ನಿ: (+). [ಸಂ. (ಚಿತ್ರ + ರಥ)]

ಚಿತ್ರರೂಪಿ (ನಾ). ವಿವಿಧ ರೂಪಗಳನ್ನು ಹೊಂದುವವನು: ಚಿತ್ರ ರೂಪಿಗಳಾದ ರಾಕ್ಷಸರಂತೆ, ದಿನಕ್ಕೊಂದು ಬಗೆಯ ರೂಪ ತಳೆದು (ಚಿಕಂಬಾ. ೧೫). 'ಕಾಮರೂಪಿ' ಪರಾ. [ಸಂ. ಚಿತ್ರರೂಪಿನ್]

ಚಿತ್ರರೂಪು (ನಾ). ವಿಚಿತ್ರವಾದ ಆಕೃತಿ; ಚಿತ್ರದಂಥ ಆಕೃತಿ: ಹಗಲ ನಿರುಳಂ ಮಾಡಲಿರುಳಂ ಹಗಲು ಮಾಡಲು ಚಿತ್ರರೂಪಂ ಗಗನದಲಿ ಬರೆಯಲು ಬಯಲನಾಕಾರವಂ ಮಾಡಿ (ಬಸಪು. ೪೨-೩).
[ಚಿತ್ರ + ರೂಪು]

ಚಿತ್ರಲಕ್ಷಣ (ನಾ). ೧. ಚಿತ್ರದ ಸ್ವರೂಪ. ೨. ಚಿತ್ರದ ಲಕ್ಷಣಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಒಂದು ಗ್ರಂಥ: ಚಿತ್ರಗಳು ಹೇಗಿರಬೇಕೆಂಬ ವಿಷಯವಾಗಿ 'ಚಿತ್ರಲಕ್ಷಣ' ಎಂಬ ಪ್ರಾಚೀನಗ್ರಂಥವಿದೆ (ಭಾಚಿತ್ರ. ೨೦).
[ಚಿತ್ರ + ಲಕ್ಷಣ]

ಚಿತ್ರಲತಿಕೆ (ನಾ). [ಛಂದ] ಪ್ರತಿಪಾದದಲ್ಲೂ ಇಪ್ಪತ್ತೈದು ಅಕ್ಷರಗಳಿರುವ ಒಂದು ಅಕ್ಷರವೃತ್ತ: ಕ್ರೌಂಚಪದಂ . . . ಇದಕ್ಕೆ ಚಿತ್ರ ಲತಿಕೆಯೆಂದು ಬೇರೊಂದು ಹೆಸರು (ಕೃಷಿಡಿ. ೮೮). 'ಕ್ರೌಂಚಪದ' ಪರಾ.
[ಸಂ. ಚಿತ್ರಲತಿಕಾ]

ಚಿತ್ರಲತೆ (ನಾ). [ಛಂದ] ತ್ರಿಪದಿಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ಪ್ರಭೇದ: ತುದಿಯೊಳಗೀಶ್ವರ ಗಣಮೊದವಿರೆ ಪದಮೆಲ್ಲಂ . . . ಪೞಗಣ ಚಿತ್ರದಂದದೊಳಿರ್ದೊಡದೆ ಚಿತ್ರಲತೆಯಕ್ಕುಂ (ಛಂದೋಂಬು. ೫-೨೫೦); ಜಯಕೀರ್ತಿ ಲಕ್ಷಣಿಸಿದ ವಿಚಿತ್ರಾತ್ರಿಪದಿಯೂ ನಾಗವರ್ಮನು ಲಕ್ಷಣಿಸಿದ ಚಿತ್ರಲತೆಯೂ ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಒಂದೇ (ಛಂದೋವಿ. ೮೩). [ಸಂ. ಚಿತ್ರಲತಾ]

ಚಿತ್ರಲಿಪಿ (ನಾ). ಚಿತ್ರಗಳೇ ಅಕ್ಷರಗಳಾಗಿರುವ ಬರವಣಿಗೆ: ಆ ಗೆರೆಗಳು ಪ್ರಾಚೀನ ಈಜಿಪ್ತದ ಚಿತ್ರಲಿಪಿಗಳ ಹಾಗೆ ಇರುತ್ತಿದ್ದವು (ಇಷ್ಟಕ.೩೦೯); ಮುದ್ರಿಕೆಗಳ ಮೇಲಿನ ಲಿಪಿಯನ್ನು ಚಿತ್ರಲಿಪಿ (Pictography) ಎಂದು ಕರೆದಿದ್ದಾರೆ (ದ್ರಾವಿವಿ. ೨೩). [ಚಿತ್ರ + ಲಿಪಿ]

ಚಿತ್ರಲೀನಬಳ್ಳಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧಿ ಬಳ್ಳಿ: (ಮೈಔಗಿ. ೩-೫೩).
[ಚಿತ್ರಲೀನ್ನ + ಬಳ್ಳಿ]

ಚಿತ್ರಲೇಖೆ (ನಾ). ೧. ಚಿತ್ರಾಕಾರವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ರೇಖೆ. ೨. ಬಾಣಾಸುರನ ಮಂತ್ರಿಯಾದ ಕುಂಭಾಂಡನ ಮಗಳು: ಏಕೆನ್ನ ಪಿರಿದು ಕೀರ್ತಿಯ ಮಾಡುವೆ ಚಿತ್ರಲೇಖೆ (ಮೋಹತ. ೨೯-೦೯). ೩. ಒಬ್ಬ ಅಪ್ಸರಸ್ತ್ರೀ: ರಂಭೆ . . . ಚಿತ್ರಲೇಖೆ . . . ಘೃತಾಚಿ ಮೊದಲಾದ ದೇವಗಣಿಕೆಯರುಂ (ವಿವೇಕ. ೨೦೩). [ಸಂ. ಚಿತ್ರಲೇಖಾ]

ಚಿತ್ರವಧೆ (ನಾ). ಚಿತ್ರಹಿಂಸೆಯಿಂದ ಕೊಲ್ಲುವಿಕೆ; ದೇಹವನ್ನು ತುಂಡು ತುಂಡಾಗಿ ಕತ್ತರಿಸಿ ಕೊಲ್ಲುವಿಕೆ: (+). [ಚಿತ್ರ + ವಧೆ]

ಚಿತ್ರವರ್ತ (ನಾ). = ಚಿತ್ರಪ್ರವರ್ತನ: ಪುಲಕಂ ಪತ್ರಕಂ . . . ಚಿತ್ರವರ್ತಮೆಂಬಾಱುಮಣ್ಕೆಗಳೊಳಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೦೫-೭೦). [ಸಂ.]

ಚಿತ್ರವಸ್ತ್ರ (ನಾ). ಚಿತ್ರವನ್ನು ಬರೆದಿರುವ ಬಟ್ಟೆ; ಚಿತ್ರಪಟ: ಇದಕೊಳ್ ರಣಕ್ಷೇತ್ರವಿನ್ಯಾಸಮಂ ತೋರ್ಪ ಚಿತ್ರವಸ್ತ್ರಂ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೬೨೦-೧೧೧). [ಚಿತ್ರ + ವಸ್ತ್ರ]

ಚಿತ್ರವಾಹನ (ನಾ). ೧. ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು: ಚಿತ್ರವಾಹನ ಪೊನ್ನುಬ್ಬಾಳೆ (ಎಕ. VI, ಕೊಪ್ಪ. ೩೭-೧; ಸು. 675?); ಚಿತ್ರವಾಹನಗ್ಗಾಗಿ ಕಲಿಕಾನ್ತಿ ಎಱಿದು ಸ್ವರ್ಗಕೇಱಿದೊಂ (ಎಇ. IX, ೦೮-೦೫; ಸು. 800). ೨. ಚಿತ್ರಾಂಗದೆಯ ತಂದೆ: ಚಿತ್ರವಾಹನನಳಿಯೆ ಚಿತ್ರಾಂಗದೆಯ ರಾಜ್ಯಸೂತ್ರಮಂ ಪಿಡಿದು (ಚಿತ್ರಾಂಗ. ೬೮-೧೮೬೬). [ಸಂ.]

ಚಿತ್ರವಿಚಿತ್ರ (ಗು). ೧. ಹಲವು ಬಗೆಯ ಬಣ್ಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ: (+). ೨. ಬಹಳ ವಿಲಕ್ಷಣವಾದ: ಅವನು ಚಿತ್ರವಿಚಿತ್ರ ಬಟ್ಟೆಯನ್ನು ತೊಟ್ಟಿದ್ದಾನೆ (ರೂಢಿ). [ಚಿತ್ರ + ವಿಚಿತ್ರ]

ಚಿತ್ರವಿಧ (ನಾ). ಆಶ್ಚರ್ಯಕರವಾದ ರೀತಿ : ಧಾತ್ರೀಶನ ಸಾಂದ್ರಮನಸ್ಸೂತ್ರದೊಳಾ ಸತಿಯ ಗುಣಗಣೋದ್ಗಮತತಿಯಂ ಚಿತ್ರವಿಧದಿಂ ತೊಡರ್ಚಿದ ಧಾತ್ರಂ ಮುಂ ಮಾಲೆಗಾರರೊಡನಾಡಿದನೋ (ಚಂದ್ರಪು. ೩-೨೮). [ಚಿತ್ರ + ವಿಧ]

ಚಿತ್ರವಿವಕ್ಷೆ (ನಾ). ೧. ಚಿತ್ರ ಬರೆಯಬೇಕೆಂಬ ಆಸೆ. ೨. ಚಿತ್ರಲೇಖನ ; ಚಿತ್ರರಚನೆ (?) : ಉತ್ಕರಣಂ ಚಿತ್ರವಿವಕ್ಷೆ ವಾಸ್ತು . . . ಎಂಬಿನಿತ ಱೊಳಂ ಬಲ್ಲರಲ್ಲರುಂ ಮೆಚ್ಚೆ ಪಡೆದನತಿಕೌಶಲಮಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೪-೫೯). [ಚಿತ್ರ + ವಿವಕ್ಷೆ]

ಚಿತ್ರವಿಹಂಗ (ನಾ). ದುಂಬಿ ; ಭ್ರಮರ. [ಚಿತ್ರ + ವಿಹಂಗ]

ಚಿತ್ರವಿಹಗ (ನಾ).=ಚಿತ್ರವಿಹಂಗ : " ಅಲರ್ವಕ್ಕಿ ಮಲ್ಲಿಳಿ ಪಱಮೆ . . . ಬಂಡುಣಿಯ ಚಿತ್ರವಿಹಗವುಕ್ಕುಂ " (ಕಬ್ಬಿಕ್ಕಿ. ೧೩); ಹೈಮಾಗಾತ್ಮಜಾಲವನರಾಗಾಬ್ಜ ನವಪರಾಗ ಭೋಗಾರ್ತಚಿತ್ರವಿಹಗಾ ಗಾರುಡಧ್ವಜನತಾ ಗಾಳಿವಟ್ಟೆದಲೆಯಾ (ಉದ್ಭರೀ. ೬-೨೭). [ಚಿತ್ರ + ವಿಹಗ]

ಚಿತ್ರವೀಣೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ವೀಣೆ : ಚಿತ್ರವೀಣೆಯು ಪಾಶ್ಚಾತ್ಯ ದೇಶಗಳ zither ವಾದ್ಯದ ಮೇಲೆ ವಿಶೇಷಪ್ರಭಾವವನ್ನು ಬೀರಿದೆ(ಭಾರದ. ೫೪೫). [ಚಿತ್ರ + ವೀಣೆ]

ಚಿತ್ರವೃತ್ತಿ (ನಾ). ಆಶ್ಚರ್ಯಕರವಾದ ರೀತಿ ; ಅಚ್ಚರಿಯನ್ನುಂಟು ಮಾಡುವ ರಚನೆ,-ಕ್ರಮ : ಕಡೆವದ ಕಾಂತಿ ಕಂಡರಣೆಯುನ್ನತಿ ಚಿತ್ರದ ಚಿತ್ರವೃತ್ತಿ ಬೇಗಡೆವಸದೇಟ್ಗೆಯಲ್ಲಿ ಪೊಸತಾದುದು (ಚಂದ್ರಪು. ೦-೧೪೪). [ಚಿತ್ರ + ವೃತ್ತಿ₂]

ಚಿತ್ರವೇಂಟೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬೇಟೆ: ವಿದ್ಯಾಧರರ ಬೇಂಟೆ ಚಿತ್ರವೇಂಟೆ . . . ಉಚಿತವೇಂಟೆಯನಾಡಿದಂ ಹಂಶ್ಚಂದ್ರವಸುಧಾಧೀಶನು (ಹರಿಕಾ. ೫-೪೯). [ಚಿತ್ರ + ಬೇಂಟೆ]

ಚಿತ್ರಶಕ್ತಿ (ನಾ). = ಚಿತ್ರಕಶಕ್ತಿ : ಕಲ್ಪನಾಶಕ್ತಿ, ಚಿತ್ರಶಕ್ತಿ . . . ಇವೇ ಮೊದಲಾದ ಪ್ರಶ್ನೆಗಳನ್ನು ಐತಿಹಾಸಿಕವಾಗಿ ವಿಮರ್ಶಿಸಿ (ನವ್ಯಕಾ. ೮). [ಚಿತ್ರ + ಶಕ್ತಿ]

ಚಿತ್ರಶಾಲೆ₁ (ನಾ). ಬಣ್ಣದ ಸೀರೆ : ಪುತ್ತಳಿಬಣ್ಣದ ಚಿತ್ರಶಾಲೆಯನುಟ್ಟು ಹಸ್ತಕಂಕಣ ನಲಿಪುತ (ಲೋಕಗೀ. ೦೩). [ಚಿತ್ರ + ಶಾಲೆ₁ (<ಸೇಲೆ)]

ಚಿತ್ರಶಾಲೆ₂(ನಾ).೧. ಚಿತ್ರಗಳು ಇರುವ ಸ್ಥಳ; ಚಿತ್ರಗಳನ್ನು ಒಳಗೊಂಡ ಸ್ಥಳ: ಏಂ ಚಿತ್ರ ಜ ಚಿತ್ರ ಶಾ ಲೆ ಯೆ ನೆ ಜಂಬೂದ್ವೀಪವಿಂಬಾದುದೋ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೦-೬೬); ಮಣಿಮಯದ ಬಹುವಿಸ್ತಾರ ಭದ್ರೋಪರಿಯ ಭವನದ ಚಿತ್ರಶಾಲೆಯಲಿ . . . ಮಲಗುವ ಮಹೀಪತಿ ನೀರೊಳೊಱಗುವನು (ಶಬ್ದಾಗ. ೩-೪೦). ೨. ಚಿತ್ರಪ್ರದರ್ಶನ ಸ್ಥಳ: ಸಂಸ್ಕೃತ ಮತ್ತು ಪಾಳಿ ಸಾಹಿತ್ಯಗಳಲ್ಲಿ . . . ಚಿತ್ರಶಾಲೆಗಳ ನಿರೂಪಣೆ ಕಂಡು ಬರುತ್ತದೆ (ಭಾರದ. ೫೨೩). [ಚಿತ್ರ + ಶಾಲೆ₃]

ಚಿತ್ರಶಿಖಂಡಿ (ಗು). ೧. ಮನೋಹರವಾದ ಶಿಖೆಯುಳ್ಳ. (ನಾ). ೨. ಸಪ್ತರ್ಷಿಗಳು : " ಚಿತ್ರಶಿಖಂಡಿಯೆನೆ ಋಷಿಯರಕ್ಕು " (ಮಂಗರಾ. ೦೨-೭). ೩. ಸಪ್ತರ್ಷಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬ; ಅಂಗೀರಸ. 'ಚಿತ್ರಶಿಖಂಡಿಜ' ಪರಾ. ೪. ಸಪ್ತರ್ಷಿಮಂಡಲವೆಂಬ ನಕ್ಷತ್ರಪುಂಜ. [ಸಂ. ಚಿತ್ರಶಿಖಂಡಿನ್]

ಚಿತ್ರಶಿಖಂಡಿಜ (ನಾ). ಅಂಗೀರಸನ ಮಗನಾದ ಬೃಹಸ್ಪತಿ: ಸಲೆ ನಿರ್ಜರಾಧೀಶವ್ಯದ್ಧಶ್ರವಂಗೆಯೊಪ್ಪಲು ಜೀವನಾಗಿ ಚಿತ್ರಶಿಖಂಡಿಜಂ ಮಂತ್ರಿತಿಲಕಂ ಗಡಾ (ಭಾವಚಂ. ೨-೧೯). [ಸಂ.]

ಚಿತ್ರಶಿಲ್ಪಿ (ನಾ). ಚಿತ್ರವನ್ನು ಬರೆಯುವವನು : ಚಿತ್ರಶಿಲ್ಪಿಯ ಮನೆಗೆ ಹೋಗಿದ್ದ ಮಿತ್ರನೊಬ್ಬನು ಸಂಜೆಯ ಚಿತ್ರವೊಂದನ್ನು ನೋಡಿ (ನವ್ಯಕಾ. ೬೫). [ಚಿತ್ರ + ಶಿಲ್ಪಿ]

ಚಿತ್ರಸಂಪುಟ (ನಾ). ಮನೋಹರವಾದ ಪೆಟ್ಟಿಗೆ : ತರಿಸಿದನು ಮಣಿವರ್ಗದಮಲಾಂಬರವನಂಬುಜಮುಖಿಗೆ ರತ್ನಾಭರಣವನು ವಿವಿಧಾನುಲೇಪನ ಚಿತ್ರಸಂಪುಟವ (ಶಬ್ದಾಸ. ೦೫-೬೩). [ಚಿತ್ರ + ಸಂಪುಟ]

ಚಿತ್ರಸೂತ್ರ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಣ್ಣದ ವಸ್ತ್ರ : ಚೀನದ ಮಹಾಚೀನದ ಪಟಿಯ ಚಿತ್ರಾವಟಿಯ ಪಟ್ಟಾವಳಿಯ ಪಟ್ಟಸೂತ್ರದ ಚಿತ್ರಸೂತ್ರದ ನೇತ್ರವಟ್ಟಣಿಗೆಯ ಪುಟ್ಟಿಗೆಗಳನೊಟ್ಟಿ (ಸುಕುಮಾ. ೦೦-೯೦ ವ). [ಚಿತ್ರ + ಸೂತ್ರ]

ಚಿತ್ರಸೃಷ್ಟಿ (ನಾ). ವೈವಿಧ್ಯದಿಂದ ಕೂಡಿದ ರಚನೆ; ಬಗೆಬಗೆಯ ರಚನೆ: ಅವನ ಬೆತಗಿನ ತ್ರಿಪದಿಗಳ ಚಿತ್ರಸೃಷ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ಸಹ ಇದನ್ನು ನಾವು ಕಾಣಬಹುದು (ನವ್ಯಕಾ. VI, ಮುನ್ನುಡಿ). [ಚಿತ್ರ + ಸೃಷ್ಟಿ]

ಚಿತ್ರಸೇಡು (ನಾ). ಒಂದು ಗ್ರಾಮದ ಹೆಸರು ; ಈಗಿನ ಅನಂತಪುರ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಗೂಟಿ ತಾಲ್ಲೂಕಿನ ಚಿತ್ರಚೇಡು: ತೊರಮರ ವಿಷಯೇ ಚಿತ್ರಸೇಡು ಗ್ರಾಮಮಧಿವಸತಿ (ಇಳ. XIX, ೦೫೦-೦೯ ; ೬೨೨). [?]

ಚಿತ್ರಹಾರ (ನಾ). ಬಣ್ಣಬಣ್ಣದ ಹಾರ : ಶಾರದೈಕವನ್ಯಕುಸುಮದ ಚಿತ್ರಹಾರ [ಪಾಠಾಂ. ಪೂರ] ಕೇಯೂರ ಕರ್ಣಪೂರದ ಭೂಷಣಾಂಗಳೊಳಂ . . . ವಸದನಂಗೆಯ್ದು (ಜಗವಿ. ೪-೮೦ ವ). [ಚಿತ್ರ + ಹಾರ₃]

ಚಿತ್ರಹಿಂಸೆ (ನಾ). ೧. ಬಗೆಬಗೆಯಾದ ಹಿಂಸೆ ; ಅನೇಕರೀತಿಯಿಂದ ಉಂಟುಮಾಡುವ ಕಿರುಕುಳ,-ತೊಂದರೆ : ಮಧುರನು ತನಗೆ ಆಗಲೇ ಇಬ್ಬರು ಹೆಂಡಿರಿದ್ದರೂ ಮಾತಂಗಿನಿಯನ್ನು ಸೆರೆಹಾಕಿ ಚಿತ್ರಹಿಂಸೆಪಡಿಸುತ್ತಾನೆ (ಬಂಕಿಮ. ೪೩) ; ಜನರನ್ನು ಸೆರೆಮನೆಗೆ ತಳ್ಳಿ, ಚಿತ್ರಹಿಂಸೆ ಕೊಟ್ಟು (ಕುಸುರು. ೦೭೯). ೨. ಒಂದು ನರಕದ ಹೆಸರು: ಪರ್ವತಯುಗಳಘಟ್ಟನ . . . ಚಿತ್ರಹಿಂಸೆಯೆಂಬೈದು ಮಂತ್ರಿನರಕಂಗಳ ಸಾಹಚರ್ಯದಿಂ (ವಿವೇಕ. ೦೫೦). [ಚಿತ್ರ + ಹಿಂಸೆ]

ಚಿತ್ರಾಂಗ (ಗು). ೧. ಮೈಮೇಲೆ ಪಟ್ಟೆಗಳನ್ನು ಅಥವಾ ಚುಕ್ಕೆಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿದ : ಚಿತ್ರಾಂಗ ಜಿಂಕೆಯೂ, ಕೃಷ್ಣಮೃಗವೂ ಸಾಕಲು ಯೋಗ್ಯವಾದುವು (ಪ್ರಾಂಪ್ರ. III, ೦೪೪೦). (ನಾ). ೨. ಹುಲಿ: ಮುಂದೆ ಚಿತ್ರಾಂಗನೊಳು ಪೆಣಗುತಿರೆ ಕಾಡ್ಕೋಣ ಪಿಂದಟ್ಟಿಬರೆ (ಪ್ರಾಂಭರ. ೮-೨೩). ೩. ಬಣ್ಣಬಣ್ಣದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಬಟ್ಟೆ : ನವರತ್ನದಂದುಗೆ ಕರ್ಣಪತ್ರ ಚಿತ್ರಾಂಗದಿಂದ . . . ಉತ್ಸವದ ಕಳೆಗೂಡಿ ಕಲ್ಯಾಣವೋಕ್ಷಶ್ರೀಯ ಸೊಬಗ ನೆಱೆ ಸೂಱೆಗೊಂಬಂತಿರ್ದುವು (ಸಿಂಗಿರಾ. ೩೫-೬). [ಚಿತ್ರ + ಅಂಗ₂]

ಚಿತ್ರಾಂಗದೆ (ನಾ). ೧. ಚೆಲುವಾದ ತೋಳ್ಬಳೆಗಳನ್ನು ಧರಿಸಿದವಳು : (೬). ೨. ಅರ್ಜುನನ ಹೆಂಡತಿ ; ಬಭ್ರುವಾಹನನ ತಾಯಿ : ಬಭ್ರುವಾಹನನ ನಿಜಮಾತೆ ಚಿತ್ರಾಂಗದೆ ಸಂತೋಷಮಂ ತಾಳ್ದು (ಜೈಮಿಭಾ. ೦೭-೩೦). [ಸಂ. ಚಿತ್ರಾಂಗದಾ (ಚಿತ್ರ + ಅಂಗದ + –)]

ಚಿತ್ರಾಂಗಿ₁ (ನಾ). ನಾನಾಬಣ್ಣಗಳಿಂದ ಮತ್ತು ಚುಕ್ಕೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಅಂಗಿ,-ಕವಚ : ಪೊದೆದ ದುಕೂಲ ಚಿತ್ರಾಂಗಿ ಚಮ್ಮುರಿ ತೊಡವದಿರ್ಪ ಚಾಮರ ಛತ್ರವಸೆಯೆ ಮದುವೆಗೆ ಪೋಪಂತೆ ಪೋಗುತಿರ್ದನು ನೋಡುಕದನಕೆ ಭರತಚಕ್ರೇಶ (ಭರತ. ೫೦-೪೫). [ಚಿತ್ರ + ಅಂಗಿ₂]

ಚಿತ್ರಾಂಗಿ₂ (ನಾ). ಸುಂದರವಾದ ಶರೀರವುಳ್ಳವಳು; ಚೆಲುವೆ; ಸುಂದರಿ: ಭೂಷಣದ ಘನರವದ ಚಿತ್ರಾಂಗಿಯ ರ್ತವೆ ಹಸ್ತದೊಳ್ತೋಯದ ಮಳೆಗಱೆವುದಚ್ಚರಿಯೆ (ಜೈಮಿಭಾ. ೩೦-೮). [ಸಂ. ಚಿತ್ರಾಂಗೀ (ಚಿತ್ರ + ಅಂಗ + –)]

ಚಿತ್ರಾಂತ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸ್ವರದೋಷ : ರಂಗು . . . ಚಿತ್ರಾಂತ ಪರುಷ ಶ್ರುತಿಹೀನ ಪ್ರಯಾಣ ಅಸಮಾನ ಕಾಲಹೀನವೆಂಬ ಪದಿನೈದು ಸ್ವರದೂಷಣಂಗಳಂ ತೊಱೆದು (ವಿವೇಕ. ೨೩೬). [?]

ಚಿತ್ರಾಂಬರ (ನಾ). ೧. ಅನೇಕವರ್ಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಬಟ್ಟೆ: ಪಂವಿರಚಿತ ಚಿತ್ರಾಂಬರವಿತಾನಚ್ಛಾಯಾಚ್ಛುರಿತ ರಂಗಭೂಮಿಯೊಳ್ (ಆದಿಪು. ೮-೬೬ವ); ನಾನಾವಿಧವರ್ಣದಿಂದೆಸೆವ ನೀರ್ವೂವೆಯ್ದೆ ಚೆಂಬೂವಿನಂತಿರೆ ಚಿತ್ರಾಂಬರಮಾದುದಾ ನದಿ (ಚಂದ್ರಪು. ೧೦-೪೮); ಬೂದಿಯ ಚಂದನ ಯಜ್ಞಸೂತ್ರವೆ ಹಾರ . . . ರುದ್ರಾಕ್ಷಿ ಕೈಬಳೆ ವಲ್ಕ ಚಿತ್ರಾಂಬರ ಸಂನ್ಯಾಸಿ ಕಾಮಿಗೆ ಮಿಗಿಲು (ಇಂದಾಪ. ೧೪೩-೯೮). ೨. (ನಕ್ಷತ್ರಗಳಿಂದ ಕೂಡಿ) ಮನೋಹರವಾದ ಆಕಾಶ. ೧, ೨: ಅತ್ರಿಯ ಪುತ್ರಂ ರಾಜಂ ಚಿತ್ರಾಂಬರಯುಕ್ತನಾಗಿ ಬಂದಂ ಭರದಿಂ (ಹಮ್ಮೀರ. ೩-೧೬). [ಚಿತ್ರ + ಅಂಬರ]

ಚಿತ್ರಾನ್ನ (ನಾ). ೧. ಉಪ್ಪು, ಕಾರ, ಹುಳಿ ಸೇರಿಸಿ ಒಗ್ಗರಣೆ ಹಾಕಿ ಕಲಸಿದ ಅನ್ನ; ಕಲಸನ್ನ: ಮಿಱುಪ ಚಿತ್ರಾನ್ನ ನಾನಾಬಗೆ ಭಕ್ಷ್ಯಗಳ . . ಸಿರಿಧರನಾರೋಗಿಸಿದನು (ಕಂನವಿ. ೬-೦೦೩); ಪರಿಕಲಿತ ಚಿತ್ರಾನ್ನರಾಶಿಯ ಶೋಣಿತಾಜ್ಯಗಳ . . . ಭೋಜನಗೈದು (ಅನಂರಾ. ೬-೨೨-೦೪); ಹುರುಳಿಕಾಯಿಯ ಪಲ್ಯ, ಚಿತ್ರಾನ್ನ, ಬೋಂಡ ಮತ್ತು ಪಾಯಸ–ಆ ದಿನದ ಅಡಿಗೆ (ರಂಗಳ. ೮೪); ಉಪ್ಪೇರಿ, ವಾಂಗೀಭಾತು, ಚಿತ್ರಾನ್ನ . . . ಪಟ್ಟಿ ಉದ್ದಕ್ಕೂ ಸಾಗಿತು (ರೂಪಸಂ. ೦೬). ೨. =ಚಿತ್ರಾಹುತಿ: ಊಟ ಮಾಡುವುದಕ್ಕೆ ಮುಂಚೆ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರು ಚಿತ್ರಾನ್ನವಿಟ್ಟು ಆಪೋಶನ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುತ್ತಾರೆ (ರೂಢಿ). [ಚಿತ್ರ + ಅನ್ನ$_3$]

ಚಿತ್ರಾಭಾಸ (ನಾ). ಚಿತ್ರದ ಮೂರು ಪ್ರಕಾರಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ಸತ್ಯವೆನ್ನುವಂತೆ ಭ್ರಮೆಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಪ್ರತಿಬಿಂಬ (?): ಚಿತ್ರ ಚಿತ್ರಾರ್ಧ ಚಿತ್ರಾಭಾಸಮೆಂಬ ಮೂಱುಂ ಪ್ರಕಾರಮುಮಂ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೫-೪೨); ಕ್ರಿಯಾಗುಣದ್ರವ್ಯಂಗಳಿಂ ಜಾತಿಯಾಗೆ ಬರೆದ ಚಿತ್ರಂ ಚಿತ್ರಾರ್ಧಂ ಚಿತ್ರಾಭಾಸಮೆಂಬ ಮೂಱುಂ ಚಿತ್ರದೊಳಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೦೫-೬೦ ವ). [ಸಂ.]

ಚಿತ್ರಾಯತನ (ನಾ). [ಕಾವ್ಯಮೀ] ಕಾವ್ಯರಚನೆಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಗೆ; ಚಿತ್ತಾಣ: ಮುಕ್ತಕಂ ಕುಲಕಂ ಕೋಶಂ ಸಂಘಾತಮೆಂಬ ರಚನಾವೈಚಿತ್ರ್ಯ ಚಿತ್ರಾಯತನ ವೈದಂಡಿಕ ಪ್ರಬಂಧ ಬಂಧುರ ಪದ್ಯಬಂಧದೊಳಂ (ಅನಂಪು. ೦೦-೨೮ ವ). [? ಇದು 'ಚಿತ್ತಾಣ' ಎಂಬುದರ ಸಂಸ್ಕೃತೀಕರಣ.]

ಚಿತ್ರಾರ್ಧ (ನಾ). ಚಿತ್ರದ ಮೂರು ಪ್ರಕಾರಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ಪೂರ್ಣಾಕಾರವಲ್ಲದ ಪ್ರತಿಬಿಂಬ (?): ಚಿತ್ರ ಚಿತ್ರಾರ್ಧ ಚಿತ್ರಾಭಾಸಮೆಂಬ ಮೂಱುಂ ಪ್ರಕಾರಮುಮಂ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೫-೪೨); ಕ್ರಿಯಾಗುಣದ್ರವ್ಯಂಗಳಿಂ ಜಾತಿಯಾಗೆ ಬರೆದ ಚಿತ್ರಂ ಚಿತ್ರಾರ್ಧಂ ಚಿತ್ರಾಭಾಸಮೆಂಬ ಮೂಱುಂ ಚಿತ್ರದೊಳಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೧೫-೬೦ ವ). [ಚಿತ್ರ + ಅರ್ಧ]

ಚಿತ್ರಾರ್ಪಿತ (ಗು). ೧. ಚಿತ್ರದಲ್ಲಿ ಬರೆದ; ಚಿತ್ರೀಕರಿಸಿದ. ೨. ನಿಶ್ಚಲವಾದ: ಕಪೋಲನ್ಯಸ್ತಹಸ್ತ ಪ್ರವರ್ತನೆ ಚಿತ್ರಾರ್ಪಿತಕಾಂತೆಯಂತೆ ತಳೆದಳ್ . . . ನಿಷ್ಪಂದಕಾರಿತ್ವಮಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೮-೮೫). [ಚಿತ್ರ + ಅರ್ಪಿತ]

ಚಿತ್ರಾಲಂಕಾರ (ನಾ). [ಕಾವ್ಯಮೀ] ಒಂದು ಬಗೆಯ ಅಲಂಕಾರ; ಪ್ರಶ್ನೆಯ ಶಬ್ದಗಳಲ್ಲಿಯೇ ಉತ್ತರ ಅಡಗಿರುವುದು: ಪ್ರಶ್ನೆಮಾಡಿದಕ್ಕೆ ಭಿನ್ನವಾದುತ್ತರಮೊಂದೇ ಪೇಳಲ್ಕೆ ಚಿತ್ರಾಲಂಕಾರಮೆನಿಪ್ಪುದು. "ದಾವಾಗ್ನಿ" ಯೆಂಬುದುದಾಹರಣ (ಕುವಲ. ೧೫೧-೦ ಟಿಪ್ಪ). 'ಚಿತ್ರೋತ್ತರ' ಪರಾ. [ಚಿತ್ರ + ಅಲಂಕಾರ]

ಚಿತ್ರಾವತಿ (ನಾ). = ಚಿತ್ರಾಹುತಿ: ಚಿತ್ರಾವತಿಯನ್ನು ಇಡುವ ಮೊದಲು ಈ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯಾಗಬೇಕು (ರಂಗರಿಷೀ. ೧೬); ರಾಯರು 'ಪರಿಷಂಚಾಮಿ' ಮಾಡಿ ಚಿತ್ರಾವತಿಯಿಟ್ಟು, 'ಅಮೃತೋಪಿ'ಯನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡರು (ದರ್ಪಣಸಿ. ೮೨): 'ಇಲ್ಲೀ ಚಿತ್ರಾವತಿ ಆಗಲಿ' ಎಂದರು ಗೋಪಾಳರಾಯರು (ಪ್ರನಿ. ೩೨೮). [<ಸಂ. ಚಿತ್ರಾಹುತಿ]

ಚಿತ್ರಾವಲಂಬನ (ನಾ). ಚಿತ್ರಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದುದಂ: ಏಣಾಕ್ಷಿಯರ್ನನೆದ ಮೈಯೊಳಿಹ ವಸನಂಗಳಂ ಸಡಿಲ್ಚಿ ರಮಣೀಯ ಚಿತ್ರಾವಲಂಬನದ ಶೋಭೆಗಳ ಸಮನಿಸಿದ . . . ಪಲವು ಬಣ್ಣಂಗಳಂ ತೆಗೆದುಟ್ಟು ರಂಜಿಸಿದರು (ಜೈಮಿಭಾ. ೩೦-೧೬). [ಚಿತ್ರ + ಅವಲಂಬನ]

ಚಿತ್ರಾವಹ (ನಾ). ಅಚ್ಚರಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವುದು; ಆಶ್ಚರ್ಯಕರವಾದುದು: ರಾಜಧಾನಿ ಪಿರಿದುಂ ಚಿತ್ರಾವಹಂ ಬಂದು ನೋಟ್ಪುದು (ಕಾದಂಪೂ. ೯೯೧); ಮತ್ತೀ ವಿವಾಹಾನಂದಂ ದೊರೆಕೊಂಡುದಾರಿನಿದು ಮಚ್ಚಿತ್ತಕ್ಕೆ ಚಿತ್ರಾವಹಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೬-೯೮). [ಸಂ.]

ಚಿತ್ರಾವಳಿ 'ಚಿತ್ರಾವಟಿ' ನೋ.

ಚಿತ್ರಾವಟಿ, ಚಿತ್ರಾವಳಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ವಸ್ತ್ರ; ನಾನಾವಿಧವಾದ ವರ್ಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ವಸ್ತ್ರ: ಪಟಿ ಚಿತ್ರಾವಟಿ ಜೋಗಂಪಟಿಯುಂ ದೇವಾಂಗಮೆಂಬ ವಸನಂಗಳನೇಂ ಘಟಿಯಿಸುವವೊ . . . ವಿಶದ ವಸನಾಂಗಕುಜಂ (ಆದಿಪು. ೫-೩೪); ಚಿತ್ರಾವಟಿ ಪಟ್ಟಾವಟಿಯ ಪಟ್ಟಸೂತ್ರದ ಚಿತ್ರಸೂತ್ರದ ನೇತ್ರವಟ್ಟಣಿಗೆಯ ಪುಟ್ಟಗೆಗಳನೊಟ್ಟಿ (ಸುಕುಮಾ. ೧೦-೯೧ ವ). **ಚಿತ್ರಾವಳಿ**: ಕವಿದ ಚಿತ್ರಾವಳಿಯ ದಡ್ಡಿಯ ವಿವಿಧ ಭಟರುಗ್ಗಡಣೆಯಲಿ ವರಯುವತಿ ಬಂದಳು . . . ನೃಪಸಭೆಗೆ (ಕುವ್ಯಾಉ. ೬-೧೮); ಚೀನಾಂಬರ ಚಿತ್ರಾವಳಿಗಳು ಬಂದವೇನೆಂಬೆ ಕಪ್ಪಕಸುರನ (ಕುರಾಸಾಂ. ೧೮-೮). [<ಚಿತ್ರ + ಪಟಿ$_7$]

ಚಿತ್ರಾಸನ (ನಾ). ವರ್ಣರಂಜಿತವಾದ ಕಂಬಳಿ; ರತ್ನಗಂಬಳಿ. [ಚಿತ್ರ + ಆಸನ]

ಚಿತ್ರಾಹುತಿ (ನಾ). ಊಟಕ್ಕೆ ಮೊದಲು ಚಿತ್ರಗುಪ್ತನೇ ಮೊದಲಾದ ದೇವತೆಗಳಿಗೆಊಟದೆಲೆಯ ಬಲಪಕ್ಕದಲ್ಲಿ ಇಡುವ ಅನ್ನದ ಬಲಿ: ರಾಜಾನಿಗೆ ತುತ್ತುಮಾಡಿ ತಿನಿಸಿದ ನಂತರವೇ ಒಳಗೆ ಬಂದು ಚಿತ್ರಾಹುತಿ ಇಡುತ್ತಿದ್ದರು (ದೀಪಹ. I, ೦೪): ಒಂದು ದೊಡ್ಡ ಇಲಿ ಬಂದು ದತ್ತೂನ ತಾಟಿನ ಬದಿಯ ಚಿತ್ರಾಹುತಿ ತಿನ್ನತೊಡಗಿತಂ (ಸ್ಮಶಿಟ. ೨೬೦). [ಸಂ. (ಚಿತ್ರ + ಆಹುತಿ)]

ಚಿತ್ರಾಳ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ: "ಚಿವಾಖ್ಯ–ಬಿಳಿಯ ಗಱುಕೆ, ಚಿತ್ರಾಳ, ಗೋರಕ್ಷಿ" (ಒಷಧಿ. ೫೬). [?]

ಚಿತ್ರಿ (ನಾ).=ಚಿತ್ರಕಾರ: "(ರಂ)ಗಾಜೀವ ಚಿತ್ರಿಯೆನೆ ಚಿತ್ರಕಂ" (ಮಂಗರಾ. ೧೦೦-೨). [ಸಂ. ಚಿತ್ರಿನ್]

ಚಿತ್ರಿಕ (ನಾ).=ಚಿತ್ರಕಾರ: ಮನದೊಳ್ಭಾವಿಸುತುಂ ಬರೆದನಿತ್ತಱಿಂ ಚಿತ್ರಿಕಂಗಮುತ್ತಮಸೌಖ್ಯಂ ಜನಿಯಿಕುಂ (ಸಮಪ. ೧-೧೦೬); ಪಟದೊಳ್ ದಿಟವಾಗಿ ಚಿತ್ರಿಕಂ ಬರೆದನೆ ಗೆತ್ತು (ಚಂದ್ರಪು. ೨-೫೬); ಪಡಿಯಱನಱಿಪದಿನತ್ಯಂತಚತುರ ಚಿತ್ರಿಕನೊರ್ವಂ ಬಿಂಕಂಬಡೆದೈತಂದು (ಜಯಕಾ. ೬-೪); ಚಿತ್ರವು ಚಿತ್ರಿಕನನ್ನೇ ನುಂಗಿದಂತಿತ್ತು (ನಿರಾಥ. ೩೦). [ಸಂ.]

ಚಿತ್ರಿಕೆ (ನಾ). ೧. ಚಿತ್ರಗಳನ್ನು ಬರೆಯುವವಳು, -ರಚಿಸುವವಳು: ಈ ನವ ಚಿತ್ರಂ ಬರೆದೆಯ್ದುದೆನೆ ಭೂನಾಥಂ ಕೇಳ್ದು ಚಿತ್ರಿಕೆಗೆಯನೂನ ಸಕಲಮಣಿಖಚಿತವಿಭೂಷಣಮಂ ಮನಮೊಸೆದಿತ್ತಂ (ಜಯಕಾ. ೩-೬೬). ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ತಂತಿವಾದ್ಯ: ಬಳಿಕ ವಿಪಂಚಿಕೆ ಚಿತ್ರಿಕೆ . . . ಕಾಲಕೀಯೆಂಬ ಮೂವತ್ತುಮೂಱು ತಂತ್ರೀವಾದ್ಯಂಗಳಲ್ಲಿ (ವಿವೇಕ. ೨೩೬). [ಸಂ. ಚಿತ್ರಿಕಾ]

ಚಿತ್ರಿಗ (ನಾ). = ಚಿತ್ರಕಾರ: ಮೆಱೆವ ಚಿತ್ರಿಗ ನಾನಾಬಗೆ ದುಗುಲವ ವಿರಚಿಸುತಿಹ ಸೇಲಿಗರ ಸಿರತಾಳಿ ಜೋಡು ಪೈರಣಿಗಳ ಹೂಲಿಗೆಯ ಗರುವ ಚಿಪ್ಪಿಗಗೇರಿಯಿಹುವು (ಕಂನವಿ. ೬-೫೫); ಅಪೂರ್ವ ಚಿತ್ರಿಗನೊಬ್ಬನು ಚಿತ್ರವನ್ನು ತಂದು ಅವನ ಅಡಿಯಡೆಗಿಟ್ಟಿದ್ದಾನೆ (ಸಾಹಿಸಂ. ೨೪). [ಚಿತ್ರ + –ಇಗ./ಸಂ. ಚಿತ್ರಿಕ]

ಚಿತ್ರಿಣಿ (ನಾ). = ಚಿತ್ರಿನಿ: ಎಸಳುಗಂಗಳ ಚಿತ್ರವಸನಭೂಷಣಮುಸಿತಕುಸುಮಂಗಳೆಸೆದವಳೇ ಚಿತ್ರಿಣಿ[ವಾಕಾಂ. ತ್ರಿನಿ] (ಜನವ. ೨-೧೩).
[ಸಂ. ಚಿತ್ರಿಣೀ]

ಚಿತ್ರಿತ (ಗು). ೧. ಚಿತ್ರಿಸಿದ. ೨. ವಿವಿಧ ಬಣ್ಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ.
[ಸಂ.]

ಚಿತ್ರಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಚಿತ್ರವನ್ನು ಬರೆ,-ರೂಪಿಸು : "ಚಿತ್ರಿಸು-ರೂಪಾದಿಲೇಖನೇ" (ಶಮಧಾ) ; ಚಿತ್ರಿಸಿ ಚಿತ್ರಕ್ಕಾಯುಪೊಯ್ದುಂ ಮದನನೆನೆ ಮಹಾದೇವಿ ಕಣ್ಗೊಪ್ಪಿ ತೋರ್ಪಳ್ (ಅಜಿಪು. ೨-೪೫) ; ಮದನಮಂಗಳ ಭೃಂಗಾರಂಗಳಂ ಬರ್ಚಿಸುವಂತೆ ಮೊಲೆಗೆಲದೊಳ್ ಕಸ್ತೂರಿಕಾಪತ್ರ ಭಂಗಮಂ ಚಿತ್ರಿಸಿಯುಂ (ಚಂದ್ರಪು.೬-೬೩ ವ): ಚಿತ್ರಿಸಬಾರದವನ ರೂಪು ಕರುವಿಟ್ಟು ಸೂತ್ರಿಸಿ ಯೆಡೆಯುಲಶಕ್ಯ (ಭರಚ. ೧-೪೯) ೨. ಚಿತ್ರಗತವಾಗು ; ಚಿತ್ರಿಸಲ್ಪಡು: ಅತ್ಯಾಸಕ್ತಿಯಿಂ ಮಱವಟ್ಟರಂತೆಯು ಚಿತ್ರಿಸಿದರಂತೆಯುಂ . . . ಮಿಡುಕದೆ ನೋಡುತಿರ್ದಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೭೪೬). ೩. ವರ್ಣಿಸು ; ಕಣ್ಣಿಗೆ ಕಟ್ಟುವಂತೆ ವಿವರಿಸು: ರಾಮನ ನಡತೆಯನ್ನು ಮುದ್ದಣನು ಚಿತ್ರಿಸಿರುವ ಬಗೆಯನ್ನು ನೋಡಿದರೆ ಅವನನ್ನು ಕುರಿತೀ ಮೇಲಿನ ಅನ್ಯೋಕ್ತಿಯಿರಬೇಕು (ತವನಿ. ೧೮೯). [ಚಿತ್ರ + – ಇಸು$_3$]

ಚಿತ್ರೆ (ನಾ). ೧. ಇಪ್ಪತ್ತೇಳು ನಕ್ಷತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಹದಿನಾಲ್ಕನೆಯದು ; ಚಿತ್ತಾ ನಕ್ಷತ್ರ: ಮತ್ತಮಾ ಖಗೋಳದಲ್ಲಿ . . . ಚಿತ್ರೆ . . . ರೇವತಿಗಳೆಂಬಿಪ್ಪತ್ತೇಳು ತಾರೆಗಳಾದ ನಾಲ್ಕು ನಾಲ್ಕು ಪಾದಗಳಿಂದ ನೂಱೆಂಟಾಗಿ (ವಿವೇಕ. ೨೫೮).೨.ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ; ಇಲಿಕಿವಿ ಗಿಡ; ಮೂರೆಲೆ ಹೊನ್ನೆ ಗಿಡ. ೩. [ಜೈನ] ಒಬ್ಬ ದೇವತಾ ಸ್ತ್ರೀ : ಸುಪ್ರತಿಷ್ಠಿತೆ ಸುಪ್ರಣಿಧಿ . . ಚಿತ್ರೆಯೆಂಬೆಣ್ಬರುಂ ದಿಗಂಗನೆಯರುಂ ನಾಭಿರಾಜಾಂಗನೆಗೆ ಮಣಿದರ್ಪಣಮಂ ಪಿಡಿಯಲುಂ . . . ಬೆಸಸುವುದುಂ (ಆದಿಪು. ೬-೩ ವ). [ಸಂ. ಚಿತ್ರಾ]

ಚಿತ್ರೋಕ್ತಿ (ನಾ). ಚಮತ್ಕಾರವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಮಾತು : ಸವಿದೋರುವ ಚಿತ್ರೋಕ್ತಿಗಳನ್ನಾಡುವುದು ಒಂದು ಕುಸುರು ಮಾತ್ರ (ಸಾಹಿವಿ. ೬). [ಚಿತ್ರ + ಉಕ್ತಿ]

ಚಿತ್ರೋತ್ತರ (ನಾ). ೧. = ಚಿತ್ರಾಲಂಕಾರ ೧ : ಪ್ರಶ್ನಮುಮುತ್ತರಮುಮೊಂದೆ ತೆಱನಾಗಿರ್ಪುದಱಿಂದಿದು ಚಿತ್ರೋತ್ತರಂ (ಅಪ್ರತಿ. ೦೨೫-೧). ೨. [ಕಾವ್ಯಮಿ] ಒಂದು ಬಗೆಯ ಅಲಂಕಾರ; ಎರಡು ಅಥವಾ ಅನೇಕ ಪ್ರಶ್ನೆಗಳಿಗೆ ಒಂದೇ ಉತ್ತರವನ್ನುಳ್ಳುದು.
[ಚಿತ್ರ + ಉತ್ತರ]

ಚಿತ್ಸುಖ (ನಾ). ಆತ್ಮಸುಖ : ವೃಷಪದನಮ್ರುಚಿರಚಿತ್ಸುಖದ ನಮ್ಮಭಾಗ್ಯ ಸುಪ್ರುದ ಜಯತು (ವೀಶೈಪು. ೪-೧-೧). [ಸಂ. (ಚಿತ್ + ಸುಖ)]

ಚಿದಂಬರ (ನಾ). ೧. ಶುದ್ಧ ಬ್ರಹ್ಮ; ಪರಮಾತ್ಮ: ತನುಜ ಕೇಳಾ ಶೂನ್ಯದಿಂ ಚಿದಂಬರವಾದುದೆನಿಸಿತು (ವೀಶೈಪು. ೧-೬-೫) : ಹೃದಯದೊಳಗಲ್ಲಿರುವದು ಚಿದಂಬರವು (ಗಗಶಾ. ೯-೩೨). ೨. ಯೋಗಿಗಳು ಭಗವಂತನನ್ನು ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವ ಅಂತರಂಗ; ಹೃದಯಾಕಾಶ: ವಾಲ್ಮೀಕಿ ತಾಂ ಕಿಱುನಗೆವೀಱಿ ಕರತಲಾಮಲಕದಂತೆಲ್ಲಂ ಬಗೆಗೊಡರಲ್ ಶ್ರೀರಾಮಚಂದ್ರಮಂ ಚಿದಂಬರದೊಳೊಪ್ಪಿರಲ್ (ಅದ್ಭುತ. ೨-೮). ೩. ದಕ್ಷಿಣ ಭಾರತದ ಒಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಕ್ಷೇತ್ರ: ಚಿದಂಬರ ಒಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಶಿವಕ್ಷೇತ್ರ (ರೂಢಿ).

ಚಿದಂಬರ ರಹಸ್ಯ = ಬಿಡಿಸಲಾಗದ ಗುಟ್ಟು ; ಯಾರಿಗೂ ಗೊತ್ತಾಗದಂತಿರುವ ರಹಸ್ಯ: ವೇದವಲ್ಲಿಯ ಲಗ್ನದ ವಿಷಯ ಹೊರಗಿನವರಿಗೆಲ್ಲ ಚಿದಂಬರರಹಸ್ಯವೇ (ನಿಂದನಿ. ೧೬೮) ; ತಮ್ಮ ಶಾರದೆ ಹೀಗೆ ಕ್ರಾಂತಿಕನ್ಯೆಯಾಗಿ ಮಾರ್ಪಟ್ಟುದು ಹೇಗೆಂಬುದು ಅವರ ಪಾಲಿಗೆ ಚಿದಂಬರ ರಹಸ್ಯವಾಗಿತ್ತು (ಊರುಕ. ೬೭). [ಸಂ. (ಚಿತ್ + ಅಂಬರ)]

ಚಿದಂಶ (ನಾ). ಚೈತನ್ಯದ ಅಂಶ : ಅವನು . . . ಜೀವರಲ್ಲಿ ... ದಿಂದಲೂ ನೆಲಸಿದ್ದರೂ, ಅವನ ಸಚ್ಚಿದಾನಂದಸ್ವರೂಪದಲ್ಲಿ ... ನ್ಯೂನತೆಯೂ ಅಂಟಲಾರದು (ಶಕ್ರಿವಿ. ೫೩). [ಸಂ. (ಚಿತ್ + ಅಂಶ)]

ಚಿದಕವರೆ (ನಾ). ೧. ನೀರಿನಲ್ಲಿ ನೆನಸಿ ಸಿಪ್ಪೆ ತೆಗೆದ ಅವರೆಕಾಳು : (ಕ). 'ಚಿಲುಕವರೆ', 'ಹಿದುಕವರೆ' ಪರಾ. ೨. ನೆನಸಿದ ಅವರೆಕಾಳಿನಿಂದ ಮಾಡುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮೇಲೋಗರ: ನಮ್ಮ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಇವತ್ತು ದೋಸೆ, ಚಿದಕವರೆ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ (ರೂಢಿ).
[ಚಿದಕು$_2$ + ಅವರೆ$_1$]

ಚಿದಕು$_1$, ಚಿತಗು, ಚಿದುಕು$_1$ (ಕ್ರಿ). ಹಸಿಯ ಕಾಳನ್ನು ನೀರಲ್ಲಿ ನೆನೆಹಾಕಿ, ಹಿಸುಕಿ, ಸಿಪ್ಪೆಯಿಂದ ಕಾಳನ್ನು ಬೇರ್ಪಡಿಸು : (ಕ). ಚಿತಗು : ಚಿತಗಿದ ಅವರೇಕಾಳಿನಲ್ಲಿ ಮೇಲೋಗರ ಮಾಡಿ . . . ಬಡಿಸುತ್ತಿದ್ದಳು (ಇಡನೋ. ೧೩). ಚಿದುಕು$_1$: (ಕ).
[ದೇ.॥ ತಮಿ. ಚಿತಕು ; ತೆಲು. ಚಿದುಕು, ಚಿತುಕು; ಮಲ್ರೂ. ಚಿತ್ಗ]

ಚಿದಕು$_2$, ಚಿದುಕು$_2$ (ನಾ). ೧. ಕಾಳನ್ನು ಹಿಸುಕಿ ಸಿಪ್ಪೆ ತೆಗೆದುದು. 'ಚಿದಕವರೆ' ಪರಾ. ೨. "ನೆನೆಗಚ್ಚಿದ ನೀರಂ; ನೆನೆಗಚ್ಚು" (ಜಾನಕೋ. ೫೭). ಚಿದುಕು$_2$: (ಕ). [<ಚಿದಕು$_1$]

ಚಿದಗು (ನಾ). ವಂಚನೆ; ಮೋಸ(?): ಇರುಳು ಹಗಲು ಚಿದಗು ವ್ಯಾಪಾರದಲ್ಲಿ ಸರಿ ಇಲ್ಲವೋ ನಿನಗೆ ಪೇಳಿದರೇನಹದು (ವಿಶ್ವೇಸು. ೧೮-೨). [?]

ಚಿದರ 'ಚಿದ್ರ' ನೋ.

ಚಿದಾತ್ಮ (ನಾ). ಚೈತನ್ಯಸ್ವರೂಪವಾದ ಆತ್ಮ ; ಪರಮಾತ್ಮ : ರಾಜ್ಯಲಕ್ಷ್ಮಿಯೊಳನಾದರಮಾಯ್ತು ಮನಂ ಚಿದಾತ್ಮನಾ (ಆದಿಪು. ೮-೬).
[ಸಂ. (ಚಿತ್ + ಆತ್ಮ)]

ಚಿದಾನಂದರೂಪ (ನಾ). ಚೈತನ್ಯ ಮತ್ತು ಆನಂದಗಳ ರೂಪವಾಗಿರುವವನು; ಪರಮಾತ್ಮ: ಧ್ಯಾನಾದಿಮೂರ್ತಿಗಳನೊಳಕೊಂಡು ತೋಱುವ ಚಿದಾನಂದರೂಪನತ್ಯಧಿಕನಿಶ್ಚಿಂತಂ (ಹಡಕಾ. ೫-೬೮) : ಪರಂಜ್ಯೋತಿಸ್ವರೂಪನಂ ಪ್ರಖ್ಯಾತಚಿದಾನಂದರೂಪನಂ ಚಿಂತಿಸಿದಂ (ಶಬಶಂ. ೨-೯೭).
[ಸಂ. (ಚಿತ್ + ಆನಂದ + ರೂಪ)]

ಚಿದಾಭಾಸ (ನಾ). [ತತ್ತ್ವಶಾ]ಚಿದ್ವಸ್ತುವಿನ ಪ್ರತಿಬಿಂಬ; ಪರಬ್ರಹ್ಮನ ಪ್ರತಿಬಿಂಬ ; ಜೀವ : ಸ್ವರ್ಗಾದಿಭೋಗವಮಂ ಸಾಧಿಸುವ ಜೀವನೆ ಚಿದಾಭಾಸನೆನಿಸುಗುಂ ಚಿದಾಭಾಸನೆಂದೊಡೆ ತೈಜಸನೆಂಬುದರ್ಥಂ (ಮನೋವಿ. ೬-೧೭ ಟೀಕು) ; ಜಾಗ್ರದಾವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿಯೂ ವ್ಯಷ್ಟಿಸ್ಥೂಲಶರೀರದಲ್ಲಿಯೂ ಅಭಿಮಾನವ ಮಾಡಿದಂಥ ಜೀವನಿಗೆ ವಿಶ್ವನೆನುತಲೂ, ವ್ಯಾವಹಾರಿಕನೆನುತಲೂ ಚಿದಾಭಾಸನೆನುತಲೂ ಮೂರು ಪೆಸರು (ವೇಸಾರ. ೬).
[ಸಂ. (ಚಿತ್ + ಆಭಾಸ)]

ಚಿದುಕು$_1$ 'ಚಿದಕು$_1$' ನೋ.

ಚಿದುಕು$_2$ 'ಚಿದಕು$_2$' ನೋ.

ಚಿದುಕುಚೆಱುವು (ನಾ). ಒಂದಂ ಕೆರೆಯ ಹೆಸರು : ಗ್ರಾಮಸ್ಯಾಘಾಟಃ ಪೂರ್ವತಃ ಚಿದುಕುಚೆಱುವು [ಉತ್ತರತಃ] × × × ಪ್ರಯ್ಯ [ದೊಣ] ಪಶ್ಚಿಮತಃ ದುತ್ತ್ರಚೆಱುವು (ಕಇಅ. ೬೦-೪೫-೩೧ ; 1104).

ಚಿದ್ಘನ (ನಾ). ಜ್ಞಾನದಿಂದ ಪರಿಪೂರ್ಣವಾದುದು : ಪರಬ್ರಹ್ಮ ಚಿದ್ಘನದೊಳಗೆ ಅವಿರಳೈಕ್ಯವಾದ ಎನ್ನ ಅಜಗಣ್ಣತಂದೆಯುನಱಿದು ಶರಣೆಂಬುವಾತ ನೀನಾರು ಪೇಳಯ್ಯ (ಶೂನ್ಯಸಂ. ೩೪).
[ಸಂ. (ಚಿತ್ + ಘನ)]

ಚಿದ್ದರೂಪ (ನಾ). ಜ್ಞಾನಮಯಸ್ವರೂಪ ; ಚಿನ್ಮಯರೂಪ : ಶುದ್ಧಮೂರುತಿ ನಮ್ಮ ವಿಜಯವಿಠ್ಠಲರೇಯ ಪೊಳದು ಉದ್ಧರಿಸುವ ... ಚಿದ್ದರೂಪವ ತೋರಿಕೊಳುತ (ವಿಸಾಸು. ೨-೫). [<ಚಿದ್ರೂಪ]

ಚಿದ್ರ, ಚಿದರ (ನಾ). ೧. ತೂತು ; ರಂಧ್ರ. ೨. ಭೇದೋಪಾಯ ; ಒಡಕು : ವಿಭೀಷಣಂ ಚಿದ್ರದಿಂ ತಾನೆ ಕೊಂದನಲ್ಲದೆ . . . ತನ್ನ ನೊಸಲಕ್ಕರದೋದೆ ರಾವಣನಂ ಕೊಂದುದಲ್ಲದೆ, ಪೋ ರಾಮಂ ಕೊಂದನೆ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೧೧೨-೨೯). **ಚಿದರ** : ೩. ತುಂಡು; ಚೂರು : ಕದಳಿಯ ಬನದೊಳು ಹೋದರೆ ಸಹಜದಿ ಚಿದರ ಮಾಡಿ ಯಮುನೆಡೆಗೆ ಕಳುಹುವದು (ಸಿದ್ಧಪು. ೬-೫೦). [<ಛಿದ್ರ]

ಚಿದ್ರೂಪ (ನಾ). ೧. ಸಹೃದಯ ; ಒಳ್ಳೆಯ ಮನಸ್ಸಿನವನು : "ಚಿದ್ರೂಪಃ, ಸಹೃದಯಃ—ಈ ಎರಡು ಲೇಸಪ್ಪ ಮನದವಂ "(ಹಲಾಯು. ೬೧-೨೧೮) ; ೨. ಚೈತನ್ಯಸ್ವರೂಪ ; ಜೀವ : ನಿದ್ರೆಯೊಳಗಿರ್ದನಾ ಬಸವನನುರಾಗದಿಂ ಚಿದ್ರೂಪದಿಂ ಶಿವನನರ್ಚಿಪುದ್ಯೋಗದಿಂ ಇರ (ಬಸರ. ೯-೦೫೬). ೩. ಪರಮಾತ್ಮ : ಈ ಗೂಢ ಚಿದ್ರೂಪನನು ಲಕ್ಷಿಸುವಂದವೆಂತೆಂದ (ನಿಭಾಗ. ೧೦-೭-೩೬) ; ಆತ್ಮನು ಸದ್ರೂಪನು. ಜೀವನು ಚಿದ್ರೂಪನು (ಭಾರದ. ೨೩೬). [ಸಂ. (ಚಿತ್ + ರೂಪ)]

ಚಿನ 'ಚಿನ್ನ$_2$' ನೋ.

ಚಿನಕಡಿ$_1$ 'ಚಿನಗಡಿ' ನೋ.

ಚಿನಕಡಿ$_2$ (ನಾ). ಚಿಕ್ಕಚೂರು,-ತುಣುಕು : ಕಡಿದ ಖಡೆಯದ ಕುಸುರಿಗಳ ಚಿನಕಡಿಯ ಹೀರಾವಳಿಯ ಮುಕುಟದ ಸಡಿಲಿದನುಪಮರತುನರಾಜಿಯ ಮುಚಿದ ಕಂಕಣದಸ್ತಿಕಡಿಕು ಪಸರಿಸ (ಕುಮಾವ್ಯಾ. ೦೩-೩) ; ತಾರಕನ ದೇಹಮಂ ಚಿನಕಡಿಯನಿರದೆ ಮಾಡಿತು ಶಾಂಭವಾಸ್ತ್ರಂ (ಚಬಪು. ೪೦-೩೧). **ಚಿನಕಡಿಯಾಗು** = ಸಣ್ಣಚೂರಾಗಂ ; ತುಂಡುತುಂಡಾಗು : ಘನ ಪಾಲುವರೆಯರಸಿನ ಬಲು ಸುಭಟರು ಚಿನಕಡಿಯಾದರಾ ರಣದ (ಕಂನವಿ. ೦೫-೦೫). [<ಚಿನಗಡಿ]

ಚಿನಕಡಿಗಳೆ (ಕ್ರಿ). ಚಿಕ್ಕಚಿಕ್ಕ ಚೂರುಮಾಡು : ಕಡಿದನೊಂದೇ ಸರಳಿನಲಿ ಚಿನಕಡಿಗಳೆದು ರುಧಿರಾಂಬುರಾಶಿಯೊಳಡಗಿಸಿದ ಚತುರಂಗಬಲವನದೊಂದು ನಿಮಿಷದಲಿ (ಕುವ್ಯಾಗ. ೧-೧೧). [ಚಿನಕಡಿ$_2$ + ಕಳೆ$_1$]

ಚಿನಕಡಿಗೈ (ಕ್ರಿ). ಚೂರಂಮಾಡು ; ತುಂಡರಿಸು : ರಿಪುಬಲವ ಚಿನಕಡಿಗೈದಬ್ಬಸುವೆನೆಂದು ನುಡಿದನು ಚನಪಟ್ಟಣದ ಮನ್ನೆಯನು (ಕಂನವಿ. ೦೨-೭೮). [ಚಿನಕಡಿ$_2$ + ಗೈ (<ಕೆಯ್$_1$)]

ಚಿನಕಡಿವಡೆ (ಕ್ರಿ). ತುಂಡುತುಂಡಾಗು ; ಚೂರುಚೂರಾಗು : ಹತ್ತಿಗೆ ಹರಿದ ಗಾಲಿಯ ರಥವ ಚಿನಕಡಿವಡೆದ ಕಾಲಾಳ (ಕುವ್ಯಾಶ.೨-೬). [ಚಿನಕಡಿ$_2$ + ಪಡೆ$_1$]

ಚಿನಕಾಳೆ 'ಚಿನ್ನಂಗಾಳೆ' ನೋ.

ಚಿನಕುರಳಿ 'ಚಿಲಕುರುಳಿ' ನೋ.

ಚಿನಗಡಿ, ಚಿನಕಡಿ$_1$, ಚಿನಿಗಡಿ (ಕ್ರಿ). ಸಣ್ಣಸಣ್ಣ ಚೂರು ಮಾಡು ; ತುಂಡರಿಸು : ದನುಜರನು ಬರಹೇಳು ಕರೆಕರೆ ಚಿನಗಡಿಯಬೇಕವನನು (ಕೃಷ್ಣಾಕ. ೭-೬೧). **ಚಿನಕಡಿ$_1$** : ಅವರಿರ್ವರೆಡೆಯೊಳಡ್ಡಾಂತು ನಿಂದುದು ಬೆಳೆದು ಚಿನಕಡಿದ ಶರಗಿರಿಯದೇನೆಂಬೆನದ್ಭುತವನು (ಜೈಮಿಥಾ. ೪-೩೮) ; **ಚಿನಿಗಡಿ** : ಜನುಮಜನುಮದಲಿಂದ ಮಾಡಿದ ಘನದುರಂತವರ್ವತಗಳು ಚಿನಿಗಡಿದು ಸಾಧನವಲ್ಲ ವೇಗ ತನಗೆ ತಾ ಮಾಡಿಸುವನು (ತೀರ್ಥಮ. ೬೦). [ಚಿನ (<ಚಿನ್ನ$_2$) + ಕಡಿ$_2$]

ಚಿನಗಾಳೆ 'ಚಿನ್ನಂಗಾಳೆ' ನೋ.

ಚಿನಡಿ 'ಚುಂಗಡಿ$_2$' ನೋ.

ಚಿನಡಿಸೀರೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸೀರೆ ; ಚುಕ್ಕೆಗಳಿರುವ ಸೀರೆ : ಎರಡು ಚಿನಡಿಸೀರೆ ಕೊಂಡು (ಕಾಮಿಕಾಂ. ೦೦೨) ; ನೀನು ಇನ್ನು ಮೇಲೆ ಚಿನಡಿಸೀರೆಗಳನ್ನುಡಬೇಡ (ಗೃಹಂ. ೨೬೦). [ಚಿನಡಿ (<ಚುಂಗಡಿ$_2$) + ಸೀರೆ$_2$]

ಚಿನಪುಳಿ (ನಾ). (ಕರಾ) ತೆಂಗಿನಕಾಯಿಯ ಎಳೆಯ ಮೊಗರು,-ಸಣ್ಣ ಹೀಚು ; ಕುರುಬು : ಚಿನಪುಳಿ ಉದುರುವುದನ್ನು ನೋಡಿದರೆ ಈ ವರ್ಷ ತೆಂಗಿನಕಾಯಿ ತುಂಬ ತುಟ್ಟಿಯಾಗುವ ಹಾಗೆ ಕಾಣುತ್ತದೆ (ರೂಢಿ). [ಚಿನ (<ಚಿನ್ನ$_2$) + ?]

ಚಿನಯಿ 'ಚಿನಾಯಿ' ನೋ.

ಚಿನವರದ 'ಚಿನ್ನವರದ' ನೋ.

ಚಿನವಾರ 'ಚಿನಿವಾರ' ನೋ.

ಚಿನಾಯಿ, ಚಿನಯಿ, ಚಿನಿ$_2$ (ನಾ). ೧. ಚೀನಾದೇಶಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದುದು; ಚೀನಾದೇಶದಿಂದ ಬಂದುದು : (ಕ). **ಚಿನಯಿ** : ೧. ಮುಂಬಯಿ ಮಣದ ಮೇಲೆ ಧಾರಣೆ ಇರತಕ್ಕ ಜೀನಸಗಳು . . . ೨೨. ಮೇಣ, ಚಿನಯಿ (ಮುಂಬವ್ಯಾ. ೧೧೮). **ಚಿನಿ$_2$** : ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ರೇಷ್ಮೆವಸ್ತ್ರ : ಬಜ್ಜಳನ ಭಂಡಾರದ ಚಿನಿ ಮಹಾಚಿನಿ ದೇವಾಂಗ ಲತಾವಳಿ ಹಂಸಾವಳಿ ಗಜಾವಳಿ ಮೊದಲಾದ ಪಟ್ಟಾವಳಿಯ ದಿಂಡುಗಳಂ ತರಿಸಿ (ಬಸರ. ೮-೧೧). [<ಚೀನ$_1$. / ಮರಾ. ಚಿನಾಈ, ಚಿನಈ]

ಚಿನಾಲಿ 'ಛಿನಾಲಿ' ನೋ.

ಚಿನಿ$_1$ 'ಚಿನ್ನ$_2$' ನೋ.

ಚಿನಿ$_2$ 'ಚಿನಾಯಿ' ನೋ.

ಚಿನಿಕಂಡ (ನಾ). = ಚಿನಿಖಂಡ : ನನ್ನಂ ಕೊಂದು ಜಾರರೊಳು ಬಿನದಿಪ್ಪೆನೆನುತಿರ್ದಳೆಂದು ಚಿನಿಕಂಡವಾಯಿಸಿ ಬಿಟ್ಟ ಬಳಿಕ (ಪ್ರಭುಪು. ೭-೦೬೭) : ಸ್ತ್ರೀಯರೆರೆದೆಗಳಂ ಬಗಿಬಗಿದು ಸದರಮಂ ಕೊಡದೆ ಚಿನಿಕಂ[ಪಾಠಾಂ. ಖಂ]ಡಗಳ ಕೊಯ್ದುರದಕೆ ದೋಷಂಗಳಿನಿತಿಲ್ಲ (ಗುರುಬೋ. ೦೯-೦೩೭). [ಚಿನಿ$_1$ (<ಚಿನ್ನ$_2$) + ಕಂಡ$_1$]

ಚಿನಿಕಹಳೆ 'ಚಿನ್ನಂಗಾಳೆ' ನೋ.

ಚಿನಿಖಂಡ (ನಾ). ಸಣ್ಣದಾಗಿ ಕತ್ತರಿಸಿದ (ಮಾಂಸದ) ಚೂರಂ : ಆತನ ಹಿಡಿದು ಎನ್ನ ಮುಂದೆ ಹೆಡಗುಡಿಯ ಕಟ್ಟಿ ಚಿನಿಖಂಡವ ಮಾಡಿ ಬಾಣಸವ ಮಾಡುವಾಗಲು (ಬಸಹ. ೩೫-೯೧) ; ಕಟಕಟನೆ ಕಾದಿ ಛಿದ್ರಿಸಿ ಚಿನಿಖಂಡವ ಮಾಡಿ ಆಯಿದು ತಿನ್ನುತಿಹ ಕ್ರೂರಕರ್ಮಿಯನಿಜಿದಿಬಿದು (ಚನ್ನಬ.೩೬-೭) ; ಗಂಡನ ಪಿಡಿದು ನುಂಗಿದ ಮಾನ ತಾ ಚಿನಿಖಂಡವ ಕೊಯ್ವಂತೆ ಕೊಯ್ದು (ಮೋಹತ. ೦೦-೪೭). [ಚಿನಿ$_1$ (<ಚಿನ್ನ$_2$) + ಖಂಡ]

ಚಿನಿಖಂಡಗೈ (ಕ್ರಿ). (ಮಾಂಸವನ್ನು) ಚೂರುಚೂರಂ ಮಾಡು,-ತುಂಡುತುಂಡಾಗಿ ಕತ್ತರಿಸು : ಒರೆದ ಮಾತನುಕರಿಸು ನೀನನುಸರಿಸದಿರೆ ಚಿ[ಪಾಠಾಂ. ಛಿ]ನಿಖಂಡಗೈವೆನು (ಜನಧಾ. ೫೦-೪೭) ; ಬಿತ್ತನೇ ನಭ ಧರೆಗೆ ಚಿನಿಖಂಡಗೈದುವಮ ಶೂರ ಸೋದರಭಾವನ ಕತ್ತಿಗೆದುರಾರು (ಜನಮು. ೩೩-೭). [ಚಿನಿಖಂಡ + ಗೈ (<ಕೆಯ್$_1$)]

ಚಿನಿಗಡಿ 'ಚಿನಗಡಿ' ನೋ.

ಚಿನಿಚಿದ್ರ (ನಾ). ಸಣ್ಣಸಣ್ಣ ಚೂರು : ಚಿನಿಚಿದ್ರವನು ಮಾಡಿ ತಿನುತಿರ್ದಳಾಗ (ಕಠಿಕ. ೯-೦೦೯). [ಚಿನಿ$_1$ (<ಚಿನ್ನ$_2$) + ಚಿದ್ರ]

ಚಿನಿಪಾಲು 'ಚಿಲುಪಾಲ್' ನೋ.

ಚಿನಿವರ 'ಚಿನಿವಾರ' ನೋ.

ಚಿನಿವರದ 'ಚಿನ್ನವರದ' ನೋ.

ಚಿನಿವಲ 'ಚಿನಿವಾರ' ನೋ.

ಚಿನಿವಾನ (ನಾ). ಸಣ್ಣಪುಟ್ಟ ತೆರಿಗೆ : ಬಿರಾಡದ ರೊಕ್ಕ ದಂಡಿನ ಕಾಣಿಕೆ ರೊಕ ಜಾನಸಾಲೆ ಅಉಡಲದ ಹರಳ ಬಿಟಯಿಉ ಮೊದಲಾದ ಯೇನುಂಟಾದ ಚಿನಿವಾನ ಬಿಟಗಳು ಕಾಣಿಕೆ ಕಪ್ಪಗಳು ಸಹವಾಗಿ (ಸೌಇಇ. IX-II, ೬೬೩-೨೦ ; 1556) ; ಬೇಡಿಕೆಯೆಂದು ಚಿನಿವಾನವ ಕೊಟ್ಟು ಬರುತ್ತಿದ್ದರು (ಎಕ. XI, ಹೊಳಲ್ಕೆ. ೬೩-೧೧ ; 1716). [?]

ಚಿನಿವಾರ, ಚಿನವಾರ, ಚಿನಿವರ, ಚಿನಿವಲ, ಚಿನಿವಾಲ, ಚಿನ್ನವಾರ, ಚಿನ್ನವಾಲ, ಚಿನ್ನಿವಾರ (ನಾ). ೧. ಅಕ್ಕಸಾಲಿಗ : ಮಲ್ಲಿಯು ಚಿನಿವಾರರ ಅಂಗಡಿಯ ಬೊಂಬೆಯಾಗಿದ್ದಾಳೆ (ಮಲ್ಲಿ. ೪೦) ; ಬೆಳ್ಳಿಬಂಗಾರ ಮಾಡುವ ಚಿನಿವಾರರ . . . ಅಂಗಡಿಗಳು ಅಂದವಾಗಿ ಕಾಣುತ್ತವೆ (ಮಂಜುಕ. ೮). ೨. ಚಿನ್ನದ ವ್ಯಾಪಾರಿ ; ನಾಣ್ಯಗಳ ವಿನಿಮಯ ಮಾಡಿಕೊಡುವವನು ; ಸರಾಫ ; ರತ್ನವ್ಯಾಪಾರಿ : ಧನದನೆನ್ನೊಳು ಸರಿಯಲ್ಲೆಂಬ ಧನಿಕರು ಚಿನಿವಾರ ಗಂಧವಣಿಜರು (ಕಾಂತೀಶ. ೬-೨೨) ; ಮಿನುಗಿಸುತ ಪೆಡೆವಣಿಗಳೊಲಪಿನಿಂ ಭೋಗಿಗಳು ದಣಿದು ಮಿಗೆ ಬೇರೆ ಬೇರಿಳುಹಿಕೊಂಡಿಪ್ಪವೆನೆ ಚಿನಿವಾರರೋಳಿಯಿಂದುರೆ ಶೋಭಿಸಿದರು (ಪರಶು. ೪-೨೫). **ಚಿನವಾರ :** ೨. ಈ ಚಿನವಾರನ ಪ್ರಾಬಲ್ಯವೇನು ? (ಕಥವಿ. I. ೨೬೩) ; ಔಚಿತ್ಯದ ನಿಕಷಕ್ಕೆ ಒರೆದಾಡುವ ಚಿನವಾರರು ಸಾಹಿತ್ಯದ ಕಳ್ಳಸಂತೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಕಡಮೆ ಇಲ್ಲ (ಗಾಳಿಪ. VIII, ಮುನ್ನುಡಿ). **ಚಿನಿವರ :** ೨. ಪತ್ತರು ಬಿಸುಟ ಶಿಶುವ ರಕ್ಷಿಸಿಕೊಂಬರಾರು ಚಿನಿವರನೊಪ್ಪದಿದ್ದ ಹೊನ್ನ ಕಟ್ಟುವರಾರು (ತಿರುಶ. ೯-೬೦). **ಚಿನಿವಲ :** ೨. ಲಾಕುಳರ ಚಿನಿವಲರ ಚಿನ್ನದತಿಶ್ರೇಣಿಗರ (ಸಿದ್ಧಕಾ. ೦೩-೩೬). **ಚಿನಿವಾಲ :** ೨. ಚಿನಿವಾಲ ಮನೆತನಗಳ ರೀತಿಯೆ ಇದು (ಪೂಜಾಫ. ೩೬) : ನಮ್ಮ ನಮ್ಮ ಹೊಟ್ಟೆ ತುಂಬಿಕೊಳ್ಳಲಿಕ್ಕೆ ಹೆಂಡರ ಮೈಮೇಲಿನ ಸಣ್ಣ ಸಣ್ಣ ದಾಗಿನೆಗಳನ್ನು ಚಿನಿವಾಲರ ಕಡೆಗೆ ಒತ್ತೆ ಇಡಬೇಕಾಗುತ್ತದ (ಮೋಹಿನೀ. ೫೩). **ಚಿನ್ನವಾರ :** ೩. ಚಿನ್ನದ ವ್ಯಾಪಾರ : ಅಗಸಾಲೆ ಒಬ್ಬನಿಗೆ . . . ಬೊಕ್ಕಸದಿಂದ ನಾಣ್ಯಗಳನ್ನು ತಂದುಕೊಟ್ಟು ಚಿನ್ನವಾರದ ಕಟ್ಟಲೇ ಪ್ರಕಾರ ಚಿನ್ನ ಬೆಳ್ಳಿ ಸಹಾ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಬೇಕಾದ ವಸ್ತುಗಳನ್ನು ಮಾಡಿಸಿದರು (ಚಿತ್ರಶಾ. ೪೯). **ಚಿನ್ನವಾಲ :** ೨. "ಸೊನ್ನವರದ-ಚಿನ್ನವಾಲ" (ಗಂಗಾಮ. ೩೩೩). **ಚಿನ್ನಿವಾರ :** ೨. ಚಿನ್ನಿವಾರನ ಮನೇ ನಾಯಿಯಾದರೆ ನಾಣ್ಯದ ನೋಟಾ ಬಲ್ಲುದೇ ? (ಗಾದೆ).

[ದೇ.೩ ತುಳು. ಚಿನಿವಾರ, ಚಿನಿವಾರ್ದೆ]

ಚಿನಿವಾರಪೇಟೆ (ನಾ). ಚಿನ್ನದ ವ್ಯಾಪಾರಿಗಳ ಬೀದಿ, –ಮಾರುಕಟ್ಟೆ : ಚಿನಿವಾರಪೇಟೆಯಂತೂ ಅಂದು ತುಂಬಾ ಸಿಂಗರಿಸಿಕೊಂಡಿತ್ತು (ಹೇಮುಕೊ. ೬). [ಚಿನಿವಾರ + ಪೇಟೆ₂]

ಚಿನಿವಾರ್ದಿಕೆ (ನಾ). ಚಿನಿವಾರನ ಕೆಲಸ,–ಉದ್ಯೋಗ : ಬಾಯಿ ಹೋಗಿ ಬಹುಮಾತೇ, ಕಣ್ಣು ಹೋಗಿ ಚಿನಿವಾರ್ದಿಕೆಯೇ, ಕೈ ಹೋಗಿ ಕಡದಾಟವೇ (ಹಾಸ್ಯಮಂ. ೩). [<ಚಿನ್ನವರದ + – ಇಕೆ./ತುಳು. ಚಿನಿವಾರ್ದಿಗೆ]

ಚಿನಿವಾಲ್ 'ಚಿಲುಪಾಲ್' ನೋ.

ಚಿನಿವಾಲ 'ಚಿನಿವಾರ' ನೋ.

ಚಿನಿವಾಲು 'ಚಿಲುಪಾಲ್' ನೋ.

ಚಿನಿವಾಲಕಟ್ಟೆ 'ಚಿನಿವಾಲಗಟ್ಟೆ' ನೋ.

ಚಿನಿವಾಲಗಟ್ಟೆ, ಚಿನಿವಾಲಕಟ್ಟೆ (ನಾ). ಚಿನ್ನದ ವ್ಯಾಪಾರಿಗಳ ಬೀದಿ ; ಸರಾಫ್‌ಕಟ್ಟೆ : ಗಾಡಿಯನ್ನಿಳಿದು ಮೊದಲು ಚಿನಿವಾಲಗಟ್ಟೆಗೆ ಹೋದರು (ಹೂಲಿಸಿ. ೬೯). **ಚಿನಿವಾಲಕಟ್ಟೆ :** ಚಿಕ್ಕಪುಟ್ಟ ಆಭರಣಗಳನ್ನು ಒತ್ತೆಇಡಲು ಮತ್ತೆ ಚಿನಿವಾಲಕಟ್ಟೆಗೆ ಕಳ್ಳನಂತೆ . . . ಓಡಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ (ಮಾವಾದ. ೦೩) ; ಮೂರು ತೊಲೆಯ ಏಕಾವಳೀಸರವು ಈಗಾಗಲೆ ಚಿನಿವಾಲಕಟ್ಟೆಯನ್ನು ಸೇರಿತ್ತು (ಬಿಪಠಿ. ೦೯೦). [ಚಿನಿವಾಲ (<ಚಿನಿವಾರ) + ಕಟ್ಟೆ₁]

ಚಿನಿವೆಂಡು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಟ (?) : ಬಾಲಕರು ನೂಱುಸಾಱು ಮೆಱೆದರು . . . ಚೆಂಡಿನ ಹೊಣಕೆ ಚಿಣಿಕೋಲಾಳು ಚಿನಿವೆಂಡಿನಲಿ ದಂಡೆಯು ಹಾಱುಗುಪ್ಪೆಗಳ [ಪಾಠಾಂ. ಗೊತ್ತಿನ ದಂಡೆಯೆನೆ ನಾನಾ ವಿನೋದದಲಿ] (ಕುಮಾ.ಆ. ೬-೦). [?]

ಚಿನುಕುರುಳಿ 'ಚಿಲಕುರುಳಿ' ನೋ.

ಚಿನುಕುಲಿ, ಚಿವುಕುಲಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹಕ್ಕಿ : ಮಿಗೆ ಲಾವುಗೆಯು ಚಿನುಕುಲಿ[ಪಾಠಾಂ. ೦]ಯು ಜಗಜಟ್ಟಿಮಲ್ಲ ಮಾಸಾಳ ಕಾಳಗವಲ್ಲಿ (ಅಮುಸಾಂ. ೧-೮೦). **ಚಿವುಕುಲಿ :** ತಗರ ಕಾಳಗ ಕುಕ್ಕುಟನ ಕಾಳಗವಲ್ಲಿ ಮಿಗಿಲ ಲಾವುಗೆ ಚಿವುಕುಲಿ ಬಗೆಬಗೆ ಜಟ್ಟಿಮಲ್ಲರ ಕಾಳಗವಲ್ಲಿ (ಬಸಪ. ೧-೫೦). [?]

ಚಿನುಚಂಪೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ವಾದ್ಯ : ಜುಂಜೆಯು ಚಿನುಚಂಪೆ ಕುಕ್ಕುರು ತುಡುಮು ಪಾವುಂಚೆ ಕಿಂಕಿಣಿಗಳನು . . . ಕೇಳಿಸಿದರು (ಭರಚ. ೧೩-೧೬). [?]

ಚಿನುಮಯ (ನಾ). =ಚಿನ್ಮಯ ೩ : ಚಿನುಮಯನ ಕಾಣಿಸುವೆಬಾಯೆಂದೆನಂತ ಕರೆತಂದವನ ಹರಿಪದವನಜದಲ್ಲಿ ಕೆಡಹಿದನು (ಕೌಶಿರಾ. ೧೪-೩೮) : ಬಳಿಕಲಖಿಂಡ ಚಿನುಮ[ಪಾಠಾಂ. ನ್ಮ]ಯನಾದಿಲಕ್ಷ್ಮಿಯ ಗಂಡನೆಸೆದನು (ಕೊರರಾ. ೧-೮-೧) ; ಚಿನುಮಯನಿಪ್ಪ ನಿಜದೊಳಗೆ ತ್ರೈಜಗದ ಜನನ ತಾನೆಂದ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೩೨೪). [<ಚಿನ್ಮಯ]

ಚಿನ್ನಾಗಳೆ 'ಚಿನ್ನಂಗಾಳೆ' ನೋ.

ಚಿನ್ನ₁ (ನಾ). ೧. ಹೊನ್ನು ; ಬಂಗಾರ ; ಸುವರ್ಣ : ಚಿನ್ನದ ಸವಂಗ ಮಪೂರ್ವದ ಮೊಚ್ಚೆಯಂ . . . ಒಪ್ಪೆ (ಶಂಪಥಾ. ೯-೦೦೩) ; ಚಿನ್ನವನೊರೆಯ ಬಹುದಲ್ಲದೆ ಬಣ್ಣವನೊರೆಯಬಹುದೆ (ಅವಹಂ. ೨೬೬-೧೨೧೫) ; ತೋಱಿದನು ತಾ ಬಳಿಕವಗೆ ಹದಿನಾಱುಬಣ್ಣದ ಪುಟದ ಚಿನ್ನಕೆ ನೂಱುಮಡಿಯೆನೆ ಹೊಳೆಹೊಳೆವ ಹೊಮ್ಮಱಿಯ ರೂಪಕವ (ಕೊರರಾ. ೩-೮-೧೪) : ಹುತವಹನೆಡೆಯೊಳು ಹುದುಗಿರ್ದ ಚಿನ್ನಕ್ಕೆ ಹಿತವಾಗಿ ಬಣ್ಣ ಬಂದಂತೆ ಚಿತಭಸ್ಮಲಿಪ್ತ ದೇಹವಿರ್ದುದು (ಮೋಹತ. ೮-೨೦) ; ಚಿನ್ನದ ಹರಡೆಯಿಟ್ಟಗಳೊಳಿಗದವರು . . . ಚಿನ್ನಟ್ಟ ಬೀಳಲಿಱದರು (ಕಂಸವಿ. ೦೩-೩೮) : ಗಿಡಗನನ್ನು ಪಂಜರದಲ್ಲಿ ಕೂಡಿದರೆ ಸಲಾಕಿ ಚಿನ್ನವಾದರೇನು ? ಕಬ್ಬಿಣವಾದರೇನು ? (ಆರ್ಜುಕ. ೪೦). ೨. ಚಿನ್ನದ ನಾಣ್ಯ : ನಿನ್ನ ಮೊಲೆಗಲದೊಳ್ ಚಿನ್ನದಗಲದ ಪೊನ್ನ ಬಣ್ಣದ ಮತ್ತಿ ಮತ್ತೆನಿಸದೆ ಮೂಡಿದುದು (ಅರ್ಧನೇ. ೨-೩ ವ). ೩. ಪ್ರೀತಿಪಾತ್ರರನ್ನು ಮುದ್ದಿನಿಂದ ಕರೆಯುವ ಮಾತು : ನೀನೂ ನನ್ನ ಜೊತೆ ಬಂದ್ಬಿಡು ಚಿನ್ನಾ (ದೂಬಟ್ಟ. ೩೮).

ಚಿನ್ನಚಿಗುರು=ಒಡವೆವಸ್ತ್ರ : ಅನಿವಾರ್ಯಸಂಗತಿಯಲ್ಲಿ ವಾಗ್ದೇವಿಯು ಚಿನ್ನಚಿಗುರು ಈದು ಇಟ್ಟು . . . ಅನುಪತ್ಯ ಸುಧಾರಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದಳು (ವಾಗ್ದೇವಿ. ೨೯೦). ಚಿನ್ನದ ಕಣ್ಣ = ಹಿರಣ್ಯಾಕ್ಷನೆಂಬ ರಾಕ್ಷಸ : ಚಿನ್ನದ ಕಣ್ಣನ ಕೊಂದು ಭೂಮಿಯ ವನಜಸಂಭವಗಿತ್ತನ್ಯಾ (ಕನಕ. ೦೨೦-೩). ಚಿನ್ನದ ಹಬ್ಬ = ಐವತ್ತನೆಯ ವಾರ್ಷಿಕೋತ್ಸವ ಸಮಾರಂಭ ; ಸುವರ್ಣಮಹೋತ್ಸವ : ಪರಿಷತ್ತಿನ ಚಿನ್ನದ ಹಬ್ಬವು ವೈಭವದಿಂದ ಜರುಗಿತು (ರೂಢಿ). ಚಿನ್ನದೆಳೆ=ಚಿನ್ನದ ಸರಿಗೆ : ಚಿನ್ನದೆಳೆ ಮುಂಡಾಸನವು ಸಿರದಿಯಾಂತು . . . ಮಣಿಕಟಕಗಳನು ಧರಿಸಿ (ನವಮೋ. ೨-೪೪).

[ದೇ.೩ ತಮಿ. ತೆಲು. ಚಿನ್ನ]

ಚಿನ್ನ₂, ಚಿಣ್ಣ, ಚಿನ, ಚಿನಿ₁, ಜಿನ₁ (ನಾ). ೧. ಚಿಕ್ಕದು ; ಸಣ್ಣದು : (ಕ). ೨. ಎಳೆಯವನು ; ಚಿಕ್ಕವಯಸ್ಸಿನವನು : ತನ್ನ ಮಗಳೆಂದೊಡೇಂ ಕಾಲ್ಪಿಡಿದು ಕೊಂಡೊಯ್ದು ಚಿನ್ನರಿಹರೆಂಬೆಣಿಕೆ ಮುರಿಯ ಬಿಸುಸುಯ್ಯುಂ (ಕಾಂರಾಕ.೩೬-೩೭). (ಗು). ೩.ಚಿಕ್ಕದಾದ; ಸಣ್ಣದಾದ. 'ಚಿನ್ನಂಗಾಳೆ' ಪರಾ. **ಚಿಣ್ಣ :** ೨. ಕಾನನಕೆ ಹೋಗೇಳಲವೊ ಚಿಣ್ಣ (ಜಡಕಾ. ೧೧-೧೧) ; ಚಿಣ್ಣನಂ ಕೈದುಡುಕಲೀವನೆ ಫಣಿಯು ಹುತ್ತದೊಳು (ಬಸಪು. ೦೮-೯೦) ; ೩. 'ಚಿಣ್ಣಂಚೆ' ಪರಾ. **ಚಿನ :** ೩. 'ಚಿನಗಡಿ' ಪರಾ. **ಚಿನಿ₁ :** ೩. 'ಚಿನಿಖಂಡ' ಪರಾ. **ಜಿನ₁ :** ೩. 'ಜಿನಗಾಳೆ' ಪರಾ.

[ದೇ.೩ ತಮಿ. ಮಲ. ಚಿನ್ನ; ಕೊಡ. ಚಿನ್ನಿ; ತೆಲು. ಚಿನ್ನ; ಕೊಲಾ. ಚಿನ್ನ, ಸಿನ್ನ; ನಾಯ್ಕಿ. ಸಿನ್ನ; ಪರ್ಜಿ. ಚಿನ್]

ಚಿನ್ನ$_3$ (ನಾ). ಕತ್ತರಿಸಿದುದು ; ತುಂಡಾದುದು : "ಛಿನ್ನ-ಚಿನ್ನ" (ಶಮದ. ೨೫೫ ಪ್ರಯೋ). [< ಸಂ. ಛಿನ್ನ]

ಚಿನ್ನ$_4$, ಚಿನ್ನೆ (ನಾ). ಚಿಹ್ನೆ ; ಗುರುತು: "ಚಿಹ್ನ – ಚಿನ್ನ " (ಶಮದ. ೨೬೪ ಪ್ರಯೋ). **ಚಿನ್ನೆ** : 'ಚಿನ್ನೆದೋಱು' ಪರಾ. [< ಸಂ. ಚಿಹ್ನ]

ಚಿನ್ನಅಗಿಲು (ನಾ). ಚಿಕ್ಕ ಜಾತಿಯ ಅಗಿಲಿನ ಮರ : "ವಲ್ಲೀ–ಮಣಸು . . . ಚಿನ್ನಅಗಿಲು, ಕರಿಯ ಹತ್ತಿ" (ಒಷಧಿ. ೦೪೫).

[ಚಿನ್ನ$_2$ + ಅಗಿಲು (< ಅಗಿಲ್)]

ಚಿನ್ನಂಗಾಳೆ, ಚಿನಕಾಳೆ, ಚಿನಗಾಳೆ, ಚಿನಿಕಹಳೆ, ಚಿನ್ನಾಗ್ಳೆ, ಚಿನ್ನಗಾಳೆ, ಜಿನಗಹಳೆ, ಜಿನಗಾಳೆ (ನಾ). ಒಬ್ಬನೇ ಊದುವ ಸಣ್ಣ ಜೋಡು ಕಹಳೆ : (ಶ). **ಚಿನಕಾಳೆ** : ಈ ದೇವರ ವಾಲಗವು ನಡೆಯಬೇಕಾದರೆ, ಹೆಗ್ಗಾಳೆ, ಚಿನಕಾಳೆ, ರಂಗಿನ ಕಾಳೆ ಮೊದಲಾದವುಗಳು ಮೊಳಗಬೇಕು (ಕನ್ನಜಾ. ೯) ; **ಚಿನಗಾಳೆ** : ನುಡಿವ ವೀರಣ ಗೌರುಗಾಳೆ ಚಿನಗಾಳೆಗಳ ಶಂಖಾನಿನಾದಂಗಳಿಂ (ಷಶಿಂ. ೭-೮). **ಚಿನಿಕಹಳೆ** : ಕೂಗಿಡುವ ಕಹಳೆ ಹೆಗ್ಗಹಳೆ ಚಿನಿಕಹಳೆ ಕರಣೆಯ ಸಾಗ (ಅಬಂದೀ. ೨೦೭-೪೩). **ಚಿನ್ನಾಗ್ಳೆ**: ಕರಡಿ ಕಂಸಾಳೆ ಹೆಗ್ಗಾಳೆ ಚಿನ್ನಾಗ್ಳೆ (ಸಿದ್ಧಶಾ. ೮-೬). **ಚಿನ್ನಗಾಳೆ**: ಕೊಳಲು ತಪ್ಪಟೆ ಟುಂಜೆ ಚಿನ್ನಗಾಳೆಯು ಭೇರಿ (ಜ್ಞಾನದ. ೪-೪೮). **ಜಿನಗಹಳೆ** : ಗಗ್ಗರವಱೆ ಗಿಡಬಿಡಿ ತೂಳುವಱೆ ಚಿನ್ನ ಬೊಗ್ಗಿನ ಹಱೆ ಜಿನಗಹಳೆ (ಕುರಾಸಾಂ. ೪೦-೭೮). **ಜಿನಗಾಳೆ**: ಒತ್ತಿ ಊದುವ ಜಿ[ಪಾಠಾಂ. ಚಿ]ನಗಾಳೆ . . . ಕೇಳ್ವರ ಕಿವಿವಾಗಿಲ ಕತ್ತುವದು (ಕುರಾಸಾಂ. ೩೮-೯೩).

[ಚಿನ್ನ$_2$ + ಕಾಳೆ (<ಕಹಳೆ)]

ಚಿನ್ನಕಾರ (ನಾ). ಜಿಂಕೆ ಜಾತಿಯ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಪ್ರಾಣಿ : ಚಿಗರೆಗಳು . . ಚಿನ್ನಕಾರವೆಂಬ ಜಾತಿಯು ಕಾನಡಾಜಿಲ್ಲೆಯಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲ, ಉಳಿದ ಮೂರು ಜಿಲ್ಲೆಗಳಲ್ಲಿ ಅಪರೂಪವಾಗಿ ದೊರೆಯುವದು (ಕಭಾಗ. ೬೫).

[?]

ಚಿನ್ನಗಣಿಕ (ನಾ). = ಚಿನ್ನಗೆಯ್ಕ (?) : ಚಿನ್ನಗಣಿಕದ ಚವುಡಿಸೆಟ್ಟಿ ಬಾಚವೆಸೆಟ್ಟಿ (ಎಕ. XI, ಚಿತ್ರದು. ೬-೨೩ ; 1338).

[P ಇದು 'ಚಿನ್ನಗೆಯ್ಕ' ಎಂಬುದರ ಅಪಲಿಖಿತವಿರಬಹುದು]

ಚಿನ್ನಗಾಳೆ 'ಚಿನ್ನಂಗಾಳೆ' ನೋ.

ಚಿನ್ನಗಿರಿ (ನಾ). ಚಿನ್ನದ ಬೆಟ್ಟ ; ಮೇರುಪರ್ವತ. 'ಚಿನ್ನಗಿರಿಚಾಪ' ಪರಾ. [ಚಿನ್ನ$_1$ + ಗಿರಿ$_1$]

ಚಿನ್ನಗಿರಿಚಾಪ (ನಾ). ಮೇರುಗಿರಿಯನ್ನೇ ಬಿಲ್ಲಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡವನಂ; ಶಿವ : ಚಿನ್ನಗಿರಿಚಾಪ . . . ಅಪ್ಪಣೆಯನೀಯೆ (ಪ್ರಾಠರಾ. ೨೦-೨೪).

[ಚಿನ್ನಗಿರಿ + ಚಾಪ]

ಚಿನ್ನಗೆಯಿಕ 'ಚಿನ್ನಗೆಯ್ಕ' ನೋ.

ಚಿನ್ನಗೆಯ್ಕ, ಚಿನ್ನಗೆಯಿಕ (ನಾ). ೧. ಚಿನ್ನದ ಕೆಲಸ ; ಅಕ್ಕಸಾಲಿಗನ ವೃತ್ತಿ : ಚಿನ್ನಗೆಯ್ಕದ ನಖರಂಗಳುಂ (ಎಇ. XIV, ೨೬೩-೫೦ ; 1173). ೨. ಅಕ್ಕಸಾಲಿಗ: ಬಣ್ಣವಿಟ್ಟು ನುಡಿದಲ್ಲಿ ಫಲವೇನು ಚಿನ್ನಗೆಯ್ಕನಾಡುವ ನಂತೆ (ಬಸವ. ೨೦೫). **ಚಿನ್ನಗೆಯಿಕ** : ೧. ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಭಿಗಾರಕ್ಕೆ ಚಿನ್ನಗೆಯಿಕದ ಪುರದರಲಿ ತಿಂಗಳಿಂಗೆ ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಹಾಗ ಪೊಂದು (ಕಇ. II, ೨೦-೨೬; 1147) ; ವೇಣುಗ್ರಾಮದ ಸ್ಥಳದ ಚಿನ್ನಗೆಯಿಕದವರುಂ (ಎಇ. XIII, ೨೦-೫೦; 1204) : ಆ ನಗರದ ಅಂಗಡಿಯವರು, ಚಿನ್ನಗೆಯಿಕದ ವ್ಯವಹಾರಿಗಳು . . . ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಆದಾಯಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಭಾಗವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಕೊಡುತ್ತಾರೆ (ಕಶಾಅ. ೧೭೮).

ಚಿನ್ನಗೆಯಿಕದ ಚೀರ=ಜರತಾರಿಸೀರೆ: ಚಿನ್ನಗೆಯಿಕದ ಚೀರಕ್ಕೆ ದೂಸಿಗ ಪಸರಕ್ಕೆ ಹತ್ತಿಪಸರಕ್ಕೆ ಮಣಿಗಾಱಪಸರಕ್ಕೆ (ಎಇ. XIII, ೨೦-೫೨; 1204).

[ಚಿನ್ನ$_1$ + ಗೆಯ್ಕ]

ಚಿನ್ನಗೆಲಸ (ನಾ).=ಚಿನ್ನಗೆಯ್ಕ ೧ : ಆತ ಚಿನ್ನಗೆಲಸದಲ್ಲಿ ಬಹಳ ಪರಿಣತನಾಗಿದ್ದಾನೆ (ರೂಢಿ). [ಚಿನ್ನ$_1$ + ಕೆಲಸ]

ಚಿನ್ನಗೇದಗೆ (ನಾ). ಬಂಗಾರದಿಂದ ಮಾಡಿದ ಕೇದಗೆ; ಮುಂಡಿಯಲ್ಲಿ ಧರಿಸುವ ಕೇದಗೆಯಾಕಾರದ ಚಿನ್ನದ ಆಭರಣ: ವಜ್ರದೋಲೆ ತುಱುಬಿನ ಮುತ್ತಿನ ಬಲೆ ಚಿನ್ನ[ಪಾಠಾಂ. ಚೀನ, ಚಿನ್ನ]ಗೇದಗೆ ಗಱಿಗಳಿಂ ಸಿಂಗರಿಸಿದಳು (ಕುರಾಸಾಂ. ೨೯-೯೭). [ಚಿನ್ನ$_1$ + ಕೇದಗೆ]

ಚಿನ್ನಗೇವಿಕ (ನಾ). = ಚಿನ್ನಗೆಯ್ಕ ೧ : ಚಿನ್ನಗೇವಿಕದ ಮಹದೇವಂ ಬಲ್ಲಿಮಯ್ಯನ ಶತದ ಕಿಸುಕಾಡು ಮತ್ತ ೨ (ಕಇ.II, ೯-೨೩ ; 1075).

[P ಇದು 'ಚಿನ್ನಗೆಯ್ಕ' ಎಂಬುದರ ಅಪಲಿಖಿತ]

ಚಿನ್ನತಿಕೋಲು 'ಚಿನ್ನತಿಗೋಲುಂ' ನೋ.

ಚಿನ್ನತಿಗೋಲು, ಚಿನ್ನತಿಕೋಲು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕೋಲು ; ಕೈಗೋಲು (?) : ಒಟ್ಟಿದಳಿಗೆಯ ಚಿನ್ನತಿಗೋಲ ತುದಿಯಿಂದ ಕುಟ್ಟುವನಂತೆ ಮಾನ್ಯದೊಳು (ಭರತ. ೨೯-೭೨). **ಚಿನ್ನತಿಕೋಲು** : ಪ್ರತಿವಿಕಳನೀ ಪರದಗಿದುವೇ ವಿತತಿ ಚಿನ್ನತಿಕೋಲು ತನಗೆಂದತಿಶಯದಿ ನಗುತಿರ್ದುದಾ ಜನವು (ಜೀವಂಧ. ೯-೯). [ಚಿನ್ನತಿ ? + ಕೋಲು$_1$ (<ಕೋಲ್$_1$)]

ಚಿನ್ನತಿತ್ತಿರಿ (ನಾ). ಚಿಕ್ಕ ತಂತತ್ತೂರಿ ; ಸಣ್ಣ ತುತ್ತೂರಿ : ಚಿನ್ನತಿತ್ತಿರಿ ಶಂಖವಾಸಗಳ ಮೊತ್ತದ ನಾದ ಕೇಳ್ವರ ಕಿವಿವಾಗಿಲ ಕತ್ತುವದು (ಕುರಾಸಾಂ. ೩೮-೯೩) ; ಚಿನ್ನತಿತ್ತಿರಿ ಟುಂಬೆ ಮುರು ತಾಪು ಹೆಗ್ಗಾಳೆ . . . ಸನ್ನಾಹ ಭೇರಿ ಮೊಳಗಲು (ರಾಮವಿ. ೮-೭೧). [ಚಿನ್ನ$_2$ + ತಿತ್ತಿರಿ$_2$]

ಚಿನ್ನದಾರೆ, ಚಿನ್ನಧಾರೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : "ಲೋಮಂಧಿನೀ–ಚಿನ್ನದಾರೆ" (ಒಷಧಿ. ೦೪೪) ; ಹೆಗ್ಗುರುಟಗೆ ಹುಣಸೆಯ ತಿಗುಡೆಗ್ಗಿಲ್ಲದ ಚಿನ್ನದಾರೆಯಲಿಕ್ಕಿದ ಸಂದಗ್ಗಳದ ಹಿಕ್ಕೆ . . . ಅಖಿಳ ವಿಷಮನಂತಾಱೆ ಸುಗುಂ (ಖಮದ. ೦೬-೦೦೨). **ಚಿನ್ನಧಾರೆ**: "ವಸು ಚಿನ್ನಧಾರೆ" (ಮಂಗರಾ. ೪೦-೩೨) : "ತ್ರಿಪಾದೀ – ಚಿನ್ನಧಾರೆ" (ಒಷಧಿ. ೬೯). [?]

ಚಿನ್ನದಾವರೆ (ನಾ). ಹೊಂಬಣ್ಣದ ತಾವರೆ ; ಹೊಂದಾವರೆ : ಚಿನ್ನದಾವರೆಯ ಕಾಣ್ಕೆಯನಿಕ್ಕಿ ಮಧುವಾಣಿ ತನ್ನ ಕೈಮುಗಿದಳರ್ತಿಯೊಳು (ಭರತ. ೩೭-೬೯). [ಚಿನ್ನ$_1$ + ತಾವರೆ (<ತಾಮರೆ)]

ಚಿನ್ನದಾವರೆಗಿಡ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ : (ವೃಕ್ಷಗಿ. ೪೫-೮೮೮).

[ಚಿನ್ನದಾವರೆ ? + ಗಿಡ (<ಗಿಡು)]

ಚಿನ್ನಧಾರೆ 'ಚಿನ್ನದಾರೆ' ನೋ.

ಚಿನ್ನನೇಱಿಲ್ (ನಾ). ಚಿಕ್ಕನೇರಳೆ; ನಾಯಿನೇರಳೆ: "ಜಂಬುಜಾಂಬವಂ–ಚಿನ್ನನೇಱಿಲಹಣ್ಣು" (ಒಷಧಿ. ೬೨). [ಚಿನ್ನ$_2$ + ನೇಱಿಲ್]

ಚಿನ್ನಪೂ (ನಾ). ತಲೆಯಲ್ಲಿ ಧರಿಸುವ ಹೂವಿನಾಕಾರದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಂಗಾರದ ಒಡವೆ : ಚಿ[ಪಾಠಾಂ. ಚಿ]ನ್ನಪೂವನೋಸರಿಸುವ ಹಾರಮಂ ಪಿಡಿದು ನೋಡುವ ಕಟ್ಟದ ನೂಲ ತೊಂಗಲಂ ತಿರಿಪುವ ಕೆಯ್ಯ ದೊಂದು ನೆವದಿಂ ಲಲಿತಾಂಗಿಯ ಶಂಕೆಯುಂ ಭಯಂ ಬೆರಸಿದ ನಾಣುಮಂ ಕ್ರಮದೆ ಪಿಂಗಿಸು (ಪಂಪಭಾ. ೩-೭೭) : ಕುನ್ತಳದೇಸಕ್ಕಳವಟ್ಟ ಚಿನ್ನಪೂವೆನೆ ಬೆಳಗಿದುದೊಳ್ಪೊಲಮೆನಿಪ್ಪ ಬೆಳ್ವಲದೇಶಂ (ಕಇ. I, ೨೪-೮ ; 1148) : ಒಪ್ಪವಂ ತಳೆದ ಕುನ್ತಳದೇಶಕೆ ಚಿಂನಪೂವೆ ತಳ್ತೆತ್ತವಳಂಕೆಗೊಣ್ಡುದ ವಿರಾಜಿಸುತಿರ್ಪುದು ಬೆಟ್ಟೊಲಂ (ಶಾಸಪ. ೬೫) ; ಜೂಳೆಯ ಚಿನ್ನಪೂ ಕಮಲಪೂ . . . ಮೊದಲಾಗಿ ಬಾಲೆಗಾಭರಣವೊಪ್ಪಿದುವು (ಭರತ. ೪೦-೬೫).

[ಚಿನ್ನ$_1$ + ಪೂ$_2$]

ಚಿನ್ನಭಂಡಾರ (ನಾ). ಚಿನ್ನ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ಇಟ್ಟಿರುವ ಕೋಶ,–ಖಜಾನೆ: ಚಿಂನಭಂಡಾರದ ತಿಂಮರಸರ ಮಕ್ಕಳು ನಾರಾಯಣದೇವಗಳು (ಇಆ. IV, ೩೨೮-೮ ; 1530) ; ಚಿಂನಭಂಡಾರದ ಪುರುಷೋತ್ತಮ್ಮಯ್ಯನ ಮಗ (ಎಕ. VII, ಶಿವಮೊ. ೨-೭೭ ; 1641). [ಚಿನ್ನ$_1$ + ಭಂಡಾರ]

ಚಿನ್ನರೂಪ (ನಾ). ಚಿಕ್ಕವನು ; ಎಳೆಯುವನು : ಚಿನ್ನಪ್ರಸನ್ನ ರನ್ನ ಸಿರಿ ಸಂಪನ್ನ ಚಿನ್ನಾಂಬರ ಚಿನ್ನರೂಪ ಚಿನ್ಮಯಕಾಯ (ತೀರ್ಥಪು. ೧೬೫). [ಚಿನ್ನ$_2$ + ರೂಪ]

ಚಿನ್ನಲಾಮಜ್ಜ (ನಾ). ಕಿರಿಯಬಾಳದ ಬೇರು ; ಚಿಕ್ಕಲಾಮಂಚ : " ಕಾಂಚನಂ – ನಾಗಕೇಸರ, ಚಿನ್ನಲಾಮಜ್ಜ, ಉಮ್ಮತ್ತ " (ಒಷಧಿ. ೨೯). [ಚಿನ್ನ$_2$ + ಲಾಮಜ್ಜ]

ಚಿನ್ನವರದ, ಚಿನವರದ, ಚಿನಿವರದ (ನಾ). ಚಿನ್ನದ ವ್ಯಾಪಾರಿ ; ಚಿನಿವಾರ: "ವಿತ್ತವಣಿಜಂ ಚಿನ್ನವರದರ್" (ಶಬ್ದಮಣಿ. ೧೦೫-೧೪) ; ಕುಬೇರನ ನಿಳಿಕೆಯ್ವರ್ ನಿಜಮಪ್ಪನುಪಮಧನದಿಂದ ಚಿನ್ನವರಧರ್ ಪುರದೊಳ್ (ಕುಸುಮಾ. ೨-೧೦೩) ; ಪೊಸರನ್ನಗಟ್ಟಿಗಳಿಂದಲೆಸೆವ ಚಿನ್ನವರದರಂಗಡಿ ಗಳೆತ್ತರದೊಳು (ಅಂಜನ. ೩-೭೯) ; ಮಟ್ಟಮನೆ ಲೀಲಾಮಾತ್ರದಿಂ ಕಟ್ಟು ವಟ್ಟರಿಯಿಂದಾ ಪುರದಲ್ಲಿ ಚಿನ್ನವರದರ್ ಕಾಮಿಂತು ವಿಭ್ರಾಜಿಪರ್ (ಶಾಂತೀಶ. ೧-೦೨೧) ; ಜಟ್ಟಿಗಗೀತವಾರಕರು ಸೆಟ್ಟಿಗ ಬಲು ಚಿನ್ನವರದರು ಘಟ್ಟವ ಕಟ್ಟಿಗೆಕಾಡಿಡೇಳಿದರು (ಮೋಹತ. ೩೬-೪೩) ; ಹರಸಖನ ಪುರದ ಧನವಿರಿ ಪುರದ ಚಿನ್ನವರದರೊಳೊರ್ವನೊರೆವ ಚಿನ್ನಕ್ಕೆ ಸರಿಬಾರದು (ಚೆಲಪು. ೧೧-೪೬). **ಚಿನವರದ:** ಸ್ತ್ರೀಪುರುಷರಿಡುವಂಗಭೂಷಣದಾಪಯಿತ ಹಣ ಹೊನ್ನರಾಸಿಯರೀ ಪರಿಯ ಚಿನವರದರಡೆಯೊಳಗಂಬರಾಲಯದರೂ ಸದ್ವಾಪಿಸಿಹರಂಗಡಿಯೊಳು (ಜರಾಮೂ. ೨೫-೯೧). **ಚಿನಿವರದ:** ಪೊನ್ನ ಕುಪ್ಪೆಗಳಿಂದ ಚಿನಿವರದರಂಗಡಿ ವಿರಾಜಿಸಿದುವು (ಗುಹೇಶಾ. ೧-೩೦). [ಚಿನ್ನ$_1$ + ವರದ]

ಚಿನ್ನವಲಗೆ (ನಾ). ಚಿನ್ನದ ಗಟ್ಟಿ: ಶ್ರಾಸುಗಟ್ಟಲೆ ಪೊರಗಲ್ಲು ಮಚ್ಚರಗಡ್ಡಿ ಭಾಸುರವಹ ಚಿನ್ನವಲಗೆ ಲೇಸಾಗಿ ಮಯೂಃದಿಂದೊಗೆಯನೆತ್ತುವ ಬಹು ಕೌಸಲವಿದರಿರುತಿಹರು (ಅಂಜನ. ೩-೮೧). [ಚಿನ್ನ$_1$ + ಹಲಗೆ]

ಚಿನ್ನವಾರ 'ಚಿನಿವಾರ' ನೋ.

ಚಿನ್ನವಾಲ 'ಚಿನಿವಾರ' ನೋ.

ಚಿನ್ನಾಟ, ಚಿಣ್ಣಾಟ (ನಾ). ಹುಡುಗಾಟ ; ಚೆಲ್ಲಾಟ : ನಲ್ಲನ ತುರೆದ್ದು ಬಲು ಚೆಲುವೆಯೆಂದು ದೀದಿಯ ಜನರೊಡನೆ ಚಿನ್ನಾಟವೇ ? (ಪುರಂದರ. ೦೩೦ ಪ್ರಸ್ತಾವನೆ) ; ಮಧುಚುಂಬನವು ಕುಪ್ಪಿ ಚಿನ್ನಾಟ (ಉಯ್ಯಾಲೆ. ೨೪-೪); ಬೆಕ್ಕಿಗೆ ಚಿನ್ನಾಟ ಇಲಿಗೆ ಪ್ರಾಣಸಂಕಟ (ಗಾದೆ). **ಚಿಣ್ಣಾಟ:** ರಾಜಕೀಯ ದಲ್ಲಿ ಚಿಣ್ಣಾಟವಾಡುತ್ತಿರುವ ಮಾನವನ ಮನಸ್ಸು (ಪ್ರಬಂಧ. I, ಲೇಖನಗಳ ತಿರುಳು). [ಚಿನ್ನ$_2$ + ಆಟ]

ಚಿನ್ನಾಟಿಕೆ (ನಾ). ಮಕ್ಕಳಾಟಿಕೆ ; ಹುಡುಗಾಟಿಕೆ; ಚೇಷ್ಟೆ : ಮಗಳಿಗೆ ಎಷ್ಟು ಜನ ಮಕ್ಕಳೆಂಬುವದು ತಿಳಿದ ಮೇಲೆ ಎಲ್ಲಾ ಮಕ್ಕಳ ಚಿನ್ನಾಟಿಕೆ ಯಾಗಲಿ (ಜುಂಗಾಪು. ೦೧೫). [ಚಿನ್ನಾಟ + –ಇಕೆ]

ಚಿನ್ನಾಣೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಟ: ನಲಿದಾಡುತಿರ್ದರು ವಿನೋದದಿಂ ಚಂಡಾಟ ಚಿನ್ನಾಣೆಯಂ (ಕುರಂಗ. ೦೦-೦). [?]

ಚಿನ್ನಾರಿ (ನಾ). ೧. ಬಂಗಾರದ ಬಣ್ಣದ ಜರಿಯುಳ್ಳದು : ಹ್ಯಾಗೆ ಕೊಟ್ಟುಬಿಟ್ಟನೇ ಅಮ್ಮ ಆ ರಿಬ್ಬನ್ನಿನವನು ಈ ನಿನ್ನ ಚಿನ್ನಾರಿ ಟೇಪನು ? (ನಡಿದಾ. I, ೫೧೬). ೨. ಮಕ್ಕಳನ್ನು ಪ್ರೀತಿಯಿಂದ ಕರೆಯುವಾಗ ಬಳಸುವ ಮಾತು : ಚಿನ್ನಾರಿ, ಬಾಮ್ಮ ಇಲ್ಲಿ (ರೂಢಿ). [ದೇ.೫ ತೆಲು. ಚಿನ್ನಾರಿ]

ಚಿನ್ನಾಲಿ 'ಛಿನಾಲಿ' ನೋ.

ಚಿನ್ನಿ$_1$, ಚಿಣಿ, ಚಿಣ್ಣ, ಚಿಳ್ಳೆ$_1$ (ನಾ). ೧. ಮಕ್ಕಳು ಚಿಣ್ಣಕೋಲಾಟಕ್ಕೆ ಬಳಸುವ ಮರದ ಸಣ್ಣ ತುಂಡು: ಹಿಂಡುಗೆಳೆಯರು ಕೂಡಿಕೊಂಡಾಡುವ ಲಗ್ಗೆ ಚೆಂಡು ಬುಗುರಿ ಚಿನ್ನಿಗಳನು (ಚಂದ್ರಹಾ. ೦-೩೫). **ಚಿಣಿ:** ೧. 'ಚಿಣಿಕೋಲು', 'ಚಿಣಿದಾಂಡು' ಪರಾ. **ಚಿಣ್ಣ:** ೧ ಚೌಡನೊ ಅಣ್ಣ ದೊಲಿರಡು ಕೊಡೆಗಡಿದು (ಚಿನಮು. ೩೫-೭೨) ; ಅಗೋ ವಿದುರ . . . ಈಗ ಜಟಧಾರಿಯಾಗಿದ್ದಾನೆ ; ದೇಹ ತುಂಬ ಕೃಶವಾಗಿದೆ: ಬಾಯಲ್ಲಿ ಚಿಣ್ಣಿಯನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಂಡಿದ್ದಾನೆ (ವದಥಾ. ೩೬೪). ೨. ಮೊಳಕಾಲಿನ ಚಿಪ್ಪು : ಅಂಗಜನ್ನವನಣ್ಣವಾಲುಂಬ ಕುಂದಣದ ಗಿಣ್ಣಲ ಮಗುಚಿ ದಂತೆಸೆದವು ಮೊಣಕಾಲ ಚಿಣ್ಣಗಳಾ ಕೋಮಲೆಗೆ (ರಾಮವಿ. ೧೨-೩೨). ೩. ಚಿಕ್ಕದು; ಸಣ್ಣದು: (ಕ). **ಚಿಳ್ಳೆ$_1$:** ೧. ನಿನ್ನ ಗೋಲಿಯು ಚಂಡು ಬುಗುರಿ ಚಿಳ್ಳೆಗಳ ಯನ್ನು ಬಾಲಕರೆಲ್ಲ ಕೊಂಡು ಪೋಗುವರು (ಹಮಚ. ೧೬೯). [< ಚಿನ್ನ$_2$]

ಚಿನ್ನಿ$_2$ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ : (ಕ). 'ಕಂಕೋಳಚಿನ್ನಿ' ಪರಾ. [ದೇ.೫ ತಮಿ. ಚಿನ್ನಿ]

ಚಿನ್ನಿ$_3$ (ನಾ). (ದನಕರುಗಳಿಗೆ ನೆನಸಿ ಕೊಡುವ) ತೊಗರಿಯ ನುಚ್ಚು ಮತ್ತು ಕಡಲೆಯ ನುಚ್ಚುಗಳ ಮಿಶ್ರಣ : ತೊಗರಿಯ ನುಚ್ಚು, ಕಡಲೆಯ ನುಚ್ಚು ಕೂಡಿದ್ದಕ್ಕೆ " ಚಿನ್ನಿ " ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ (ಗ್ರಾಮೀಣ್ಯ ಸ. ೫೧). [←ಮರಾ. ಚುಣೀ,ಚೂಣ. / ಪ್ರಾ. ಚುಣ್ಣ. /ಸಂ. ಚೂರ್ಣ]

ಚಿನ್ನಿಗ (ನಾ). ಚಿನ್ನದ ವ್ಯಾಪಾರ ಮಾಡುವವನು ; ಚಿನಿವಾರ : ಬೆಲೆಯ ಚಿನ್ನಿಗ ಬಲ್ಲ ನೆಲೆಯನಂಬಿಗ ಬಲ್ಲ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೧೯೧೩). [ಚಿನ್ನ$_1$ + –ಇಗ]

ಚಿನ್ನಿದಾಂಡು, ಚಿಣಿದಾಂಡು, ಚಿಣ್ಣದಾಂಡು (ನಾ). =ಚಿಣ್ಣಕೋಲು ೨: ಹುಡುಗರು ಚಿನ್ನಿದಾಂಡು ಆಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ (ರೂಢಿ). **ಚಿಣಿದಾಂಡು :** ಚಿಕ್ಕ ನನ್ನ ಕಂದಯ್ಯ ಚಿಣಿದಾಂಡು ಆಡ್ಯಾನು (ಜಪದ ೭೯). **ಚಿಣ್ಣದಾಂಡು :** ಚಿಣ್ಣೀದಾಂಡು, ಪಟ, ಗೋಲಿ, ಮರಕೋತಿ – ಒಂದು ಒಂದೂ ಇಲ್ಲ (ನಡಿದಾ. I, ೩೬೬). [ಚಿನ್ನಿ$_1$ + ದಾಂಡು]

ಚಿನ್ನಿಧಿ(ನಾ). ಜ್ಞಾನದ ಆಶ್ರಯ; ಪರಮಾತ್ಮ : ಚಿನ್ನಿಧಿಯನನ್ಯಾಯಕಾಜಿರ ಚಿನ್ನ ಚಿಮ್ಮಿಟಿಗೆಯನತುಳಿತಾಭಿನ್ನ ಬಲಯುತನಂ . . . ತನ್ನಿ (ಬಸವು. ೫೯-೩೬) ; ಸಾಕ್ಷಾತ ಚಿನ್ನಿಧಿ ಮಹೇಶ್ವರನೆ ನಿನಗೆ ವಂದಿಸುವೆ (ವೀಕ್ಷಪು. ೨-೮-೨೮). [ಸಂ. (ಚಿತ್ + ನಿಧಿ)]

ಚಿನ್ನಿಮರ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ : (ವೃಕ್ಷಿಗ. ೨-೨೦). [ಚಿನ್ನಿ$_2$ + ಮರ$_1$]

ಚಿನ್ನಿವಾರ 'ಚಿನಿವಾರ' ನೋ.

ಚಿನ್ನಿಸಕ್ಕರೆ (ನಾ). ಹಿಟ್ಟಿನಂತಿರುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಕ್ಕರೆ; ರಾಯಪುಡಿ ಸಕ್ಕರೆ : ಚಿನ್ನಿಸಕ್ಕರೆಯು ಬೆರೆಯ ಭರತಿ ಉಕ್ಕುವದು ಕ್ಷೀರಸಿಂಧು (ಸೂರ್ಯಪಾ. ೩೪-೦೦) ; ಸಣ್ಣ ಶಾವಿಗೆ ಒಲ್ಲ ಚಿನ್ನಿಸಕ್ಕರೆ ಒಲ್ಲ (ಹಳ್ಳಿಪಾ. ೫೨). [<ಚೀನಿ + ಸಕ್ಕರೆ]

ಚಿನ್ನೆ 'ಚಿನ್ನ$_4$' ನೋ.

ಚಿನ್ನೆದೋಱು (ಕ್ರಿ). ಗುರುತು ತೋರು ; ಚಿಹ್ನೆ ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳು: ಸೊನ್ನಗೇದಗೆಯ ಪೂಪೊಡೆಯಂತೆ ಬಸಿಱಿನ ಚಿನ್ನೆದೋಱಿದುದು ಮೆಯ್ಯೊಳಗೆ (ಮೋಹತ. ೧೬-೨). [ಚಿನ್ನೆ (< ಚಿನ್ನ$_4$) + ತೋಱು]

ಚಿನ್ಮಯ (ಗು). ೧. ಜ್ಞಾನಸ್ವರೂಪವಾದ ; ಶುದ್ಧ ಜ್ಞಾನಮಯ ವಾದ : ಚಿನ್ಮಯಜ್ಯೋತಿಪ್ರಭಾರೂಪಭಾವನಾತೀತಪ್ರಭುವೆ (ಬಸವು. ೮-೫೩). (ನಾ). ೨. ಶುದ್ಧಜ್ಞಾನದಿಂದ ಕೂಡಿದುದು ; ಚಿದ್ರೂಪ ವಾದುದು : ಶಾಬರರೂಪರಚನೆಯ ತೆರೆಯ ಮಱೆಯಲಿ ಮೆಱೆವ ಚಿನ್ಮಯದ ರೂಪನು (ಕುಮಾರ. ೬-೩೬); ಚಿನ್ಮಯದ ಬೋಧೆಯಂ ಪೇಳ್ದು ರಕ್ಷಿಸಿದ ದೇಶಿಕನಿಗಗ್ಗಳವೆನಿಸುವ (ವೀಕ್ಷಪು. ೧-೧-೩೫) ; ಜಡವೆ ಚಿನ್ಮಯ ವಾಗಿ ಚಿಮ್ಮಿದಪುದಯ್ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೫-೧೨೯). ೩. ಪರಮಾತ್ಮ ; ಪರಬ್ರಹ್ಮ ; ಪರವಸ್ತು : ಹದಿನಾಲ್ಕುಲೋಕವು ತಾನೆಯಾದ ಚಿನ್ಮಯನ ಹೇಳಿಹನೆಂದರೆ ಎನ್ನಳವಲ್ಲ (ವಚಸಂ. ೩೯೪-೦೨). [ಸಂ.]

ಚಿನ್ಮಾತ್ರಗೋಚರ (ಗು). ಬುದ್ಧಿಗೆ ಮಾತ್ರ ಗೋಚರವಾಗುವ ; ಅಮೂರ್ತವಾದ : ವಿದ್ವಾಂಸರು ಚಿನ್ಮಾತ್ರಗೋಚರವಾದ ಭಾವನೆಗಳನ್ನು ಅಳವಡಿಸಿಕೊಂಡು ಮೂಲತತ್ವಗಳನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಪ್ರಯತ್ನಪಡುತ್ತಾರೆ (ಪ್ರಬಾಇ. I, ೩೩೮). [ಸಂ.]

ಚಿಪಟ (ಗು). ೧. ಚಪ್ಪಟೆಯಾದ. ೨. ಚಪ್ಪಟೆಯಾದ ಮೂಗುಳ್ಳ. (ನಾ). ೩. ಅವಲಕ್ಕಿ. [ಸಂ.]

ಚಿಪಲಿ 'ಚಿಪಳಿ' ನೋ.

ಚಿಪಳಿ, ಚಿಪಲಿ (ನಾ). ಮರದಿಂದ ಮಾಡಿದ ತಾಳ ; ಚಿಟಿಕೆ : ವಾಸುದೇವರು . . . ಇವರ ಭಿಕ್ಷೆಯು ಪೋಷಾಗು ಹ್ಯಾಗಂದರೆ – ತಲೆಗೆ ನವಿಲಗರಿಯ ಟೊಪ್ಪಿಗೆ, ಯಡಗೈಯಲ್ಲಿ ಚಿಪಳಿ, ಬಲಗೈಯಲ್ಲಿ ತಾಳ (ಲಧಾಗ. ೨೧೪). **ಚಿಪಲಿ** : ಕಾಲ ಸರಪಳಿ ಮಿನುಕು ಕನ್ನಡಿಯು . . . ಗಿಣಿ ಚಿಪಲಿಗಳು (ಗುರುಚಾ. ೩-೫೦). [← ಮರಾ. ಚಿಪಳೀ]

ಚಿಪಿಟ (ನಾ). ೧. ಅವಲಕ್ಕಿ : "ಪೃಥುಕಃ, ಚಿಪಿಟಃ–ಈ ೨ ಅವಲಕ್ಕಿ" (ಹಲಾಯು. ೯೪-೪೩೧). ೨. ಚಪ್ಪಟೆಯಾದ ಮೂಗು. 'ಚಿಪಿಟಾಸ್ಯ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಚಿಪಿಟಕ (ನಾ). = ಚಿಪಿಟ ೧ : "ಅವಲ್ – ಮುಸಲ ಕ್ರಿಯಾ ಯಾಂ, ಚಿಪಿಟಕೇ ಚ" (ಶಮದಾ) [ಸಂ.]

ಚಿಪಿಟಾಸ್ಯ (ನಾ). ಚಪ್ಪಟೆಮೂಗಿರುವ ಮುಖವುಳ್ಳವನು : ಉರಗಾವೃತಂ ಸುವರ್ಣಾಭರಣಂ ಜಲಯಾನವಾಸಿತಂ ಚಿಪಿಟಾಸ್ಯಂ (ದಾಕತಿ. ೦೯-೦೨). [ಚಿಪಿಟ + ಆಸ್ಯ]

ಚಿಪಿಲೆ 'ಸಿಪಿಲೆ' ನೋ.

ಚಿಪ್ಪ (ನಾ). ೧. ಶಿಲ್ಪವಿದ್ಯೆ. ೨. ಹೊಲಿಗೆ. 'ಚಿಪ್ಪಿಗ' ಪರಾ.

[< ಸಂ. ಶಿಲ್ಪ]

ಚಿಪ್ಪಡ, ಚಿಪ್ಪಡೆ (ನಾ). ಕಲ್ಲಿನ ಬಿರುಕು,–ಸಂದು : ಎತ್ತ ನೋಡಿದತ್ತ ಚಿಪ್ಪಡ. ಅದರಲ್ಲಿಯೇ ಒಂದು ಕಿಂಡಿಯನ್ನು ಹುಡುಕಿ ವನಶ್ರೀಭಾಂಡಾರದಿಂದ ಹವಳ ಮುತ್ತುಗಳನ್ನು ಕದ್ದುತರಲು ಒಬ್ಬರ ಹಿಂದೊಬ್ಬರು ಪಾರಾದರು (ದಾಸಹು. ೨೪). **ಚಿಪ್ಪಡೆ** : ದೂರಿನ ಚಿಪ್ಪಡೆಯಲ್ಲಿ ಹಾವುಗಾರರು ಹಾವುಗಳನ್ನೋ ಏಡಿಗಳನ್ನೋ ಹಿಡಿಯುತ್ತಿರುವಂತೆ ಕಂಡಿತು (ಹೇಮಂತ. ೦೪೮). [?]

ಚಿಪ್ಪಡು (ನಾ). ೧. (ಕರಾ) ಸ್ತ್ರೀಯರ ಕಿವಿಯ ಬಳಿಯ ಕೂದಲು. ೨. ಪಕ್ಷಿಗಳ ತುಪ್ಪುಳು. [?]

ಚಿಪ್ಪಡೆ 'ಚಿಪ್ಪಡ' ನೋ.

ಚಿಪ್ಪಣ (ನಾ). ಚಿಮುಕಿಸುವ ಸಾಧನ (?) : ಉಪ್ಪರಿಗೆ ಹೊಂಗಳಸ ಮಂಟಪ ಚಪ್ಪರಕೆ ಪನ್ನೀರ ಚಿಪ್ಪಣ (ರೇವಕಾ. ೨-೬). [< ಸಿಂಪಣಿ?]

ಚಿಪ್ಪಲಿಗ (ನಾ). ಬಟ್ಟೆ ಹೊಲಿಯುವವನು ; ದರ್ಜಿ ; ಸಿಂಪಿಗ (?) : ವಿನಯದಿಂ ಚಿಪ್ಪಲಿಗನೊಬ್ಬನು ದನುಜಸೂದನಗಜಿಗಿ ಕವಚವ ಮನವೊಲಿದು ಕೊಡಲು (ಕೃಕರ್ಣಾ. ೫-೪೮). [< ಚಿಪ್ಪಿಗ?]

ಚಿಪ್ಪಲು$_1$ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ವಿಮಾನು : ಬೀಚ ಚಿಪ್ಪಲು ಮಲಗು ಹೆಮ್ಮಲಗು . . . ಗಿಜಲುಗಳೆಂಬ ಹೊಳೆವಳಿಯ ಮಿನ್ಗಳಂ ತವಿಸುತಿಹ ಬೇಡರಂ ನೋಡಿದಂ ಭೂಪಾಲನು (ಜಿಡಕಾ. ೫-೪೬). [?]

ಚಿಪ್ಪಲು$_2$ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ : ಚಿಪ್ಪಲ ತೊಪ್ಪಲ ನಿರಸಲ ತೊಪ್ಪಲ . . . ಮುಂತಾದ ಬಯಲುವನದಲ್ಲಿದ್ದ ಕಾಡ ತೊಪ್ಪಲುಗಳನ್ನು ತಗ್ಗಿಗೆ ಹಾಕಿ (ಕೃಷಿಪ್ರ. ೪೮). [?]

ಚಿಪ್ಪಳ (ನಾ). (ಕರಾ) ಬೇಲಿಯ ಎರಡು ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಜೋಡಿಸಿ ಬಿಗಿಯುವ ಬಿದಿರು ; ಬೇಲಿಯ ಅಡ್ಡಗಟ್ಟು : ಈ ಬೇಲಿಗೆ ಎರಡಾದರೂ ಚಿಪ್ಪಳ ಬೇಕು (ಒಪ). [?]

ಚಿಪ್ಪಳಿ (ನಾ). ಒಂದು ಪ್ರದೇಶದ ಹೆಸರು (?): ಗೇಣಿ ನಾಗಂಡುಗದಲು ಭತ್ತ ಮೂಡೆ ೬೫ ಚಿಪ್ಪಳಿಯು ಒಳಗೆ ಮೂಡಲು ಜಲ್ಲಿಯು ಅಣ್ಣಸಟಯು ಹಿರಿಯು ಗದ್ದೆಯಿಂದಂ ಪಡುವಲು (ಸೌಇಇ. IX-11, ४೨४-೨೨ ; 1401).

[?]

ಚಿಪ್ಪಳು (ನಾ). ಇಕ್ಕಟ್ಟಿಗೆ ಸಿಕ್ಕಿಸುವುದು ; ಪೀಡಿಸುವುದು. 'ಚಿಪ್ಪಳೇಜಿಸು' ಪರಾ.

ಚಿಪ್ಪಳು ಹಾಕು = ತೊಂದರೆಕೊಡು ; ಕಾಡು ; ಪೀಡಿಸು : (ಕಿ).

[← ತುಳು. ಚಿಪ್ಪಳೆ]

ಚಿಪ್ಪಳೇಜುಸು (ಕ್ರಿ). ತೊಂದರೆಕೊಡು ; ಕಾಡು ; ಪೀಡಿಸು: (ದಾಸಪ ಕಿ. ೦೪೫-೨). [ಚಿಪ್ಪಳು + ಏಜುಸು]

ಚಿಪ್ಪಾಟ, ಚಿಪ್ಪಾಡಿ, ಚಿಪ್ಪಾಡೆ (ನಾ). ೧. ರಸವನ್ನು ಹಿಂಡಿದ ಕಬ್ಬು, ದನಗಳು ತಿಂದುಳಿಸಿದ ಮೇವು ಮುಂತಾದುವು : **ಚಿಪ್ಪಾಟ** = "ದನ ತಿಂದುಳಿದ ದಂಟು ; ಸೊಪ್ಪು" (ದಾಪಕೋ. ೫೬). **ಚಿಪ್ಪಾಡಿ** : ೧. ದನಗಳ ಮುಂದಿನ ಚಿಪ್ಪಾಡಿ ತಿಂದ ಬೀಳತದ (ಅಕೋಶ. ೦೩೬) : ಚಿಂತಾಕು ಇಟಗೊಂಡು, ಚಿಪ್ಪಾಡಿ ಬಳಿವಾಕಿ (ಕನ್ನಜಾ. ೫೮) ; ಗಬ್ಬಿದ್ದ ದನಕ್ಕೆ . . . ಇದ್ದ ಬಿದ್ದ ಚಿಪ್ಪಾಡಿಯನ್ನು ತಿನ್ನಲು ಬಿಡ್ಲುತ್ತಾರೆ (ಗೋಗ್ರಾಸ. ೨೬). ೨. ಚೂರು ; ತುಂಡು ; ತುಣುಕು : ಒಂದು ಹಿಡ್ಡೆ ಮುಂದಿಟ್ಟರೆ ನಿಮ್ಮನ್ನು ಚಿಪ್ಪಾಡಿ ಮಾಡಿ ಗಾಳಿಗೆ ತೂರೇನು (ವಿಜಸಾ. ೦೦). **ಚಿಪ್ಪಾಡೆ** : ೨. ಆ ಪೋಲೀಸನು ತನ್ನ ಹಗಲುಗನಸಿನಲ್ಲಿಯು ಕಾರಿನ ಕೂಡ ನೆಲಕ್ಕೆ ಬಿದ್ದು ಚಿಪ್ಪಾಡೆಯಾಗುತ್ತಿದ್ದನು (ಕನಳ. ೦೦೯); ದೊಣ್ಣೆಯಿಂದ ಕಂಡವರನ್ನು ಚಿಪ್ಪಾಡೆ ಮಾಡುತ್ತ ಬರುತ್ತಿರಲು (ಯುದುರಾ. ೩).

[← ಹಿಂ. ಚಿಪ್ಪಡ; ಮರಾ. ಚಿಪಟೀ, ಚಿಪಾಟ, ಚಿಪಾಡ]

ಚಿಪ್ಪಾಡಿ 'ಚಿಪ್ಪಾಟ' ನೋ.

ಚಿಪ್ಪಾಡೆ 'ಚಿಪ್ಪಾಟ' ನೋ.

ಚಿಪ್ಪಿ 'ಸಿಂಪಿ$_2$' ನೋ.

ಚಿಪ್ಪಿಗ 'ಸಿಪ್ಪಿಗ' ನೋ.

ಚಿಪ್ಪಿಗಿತಿ (ನಾ). ದರ್ಜಿಕೆಲಸದವಳು; ಸಿಂಪಿಗರವಳು: ತೆಲ್ಲಿಗಿತಿ, ಚಿಪ್ಪಿಗಿತಿ, ಒಕ್ಕಲಿಗಿತಿ (ಶಮುದ. ೨೦೮ ಪ್ರಯೋ) ; ಆ ಹೆಂಗಸರಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬಳು ಚಿಪ್ಪಿಗಿತಿ, ಒಬ್ಬಳು ಅಡಿಗೆಯವಳು (ಪುನರು. ೯೨).

[ಚಿಪ್ಪಿಗ (< ಸಿಪ್ಪಿಗ) + – ಇತಿ$_1$ (< – ಇತ್ತಿ)]

ಚಿಪ್ಪು$_1$ 'ಸಿಂಪು$_1$' ನೋ.

ಚಿಪ್ಪು$_2$ 'ಚೀಪು$_2$' ನೋ.

ಚಿಪ್ಪುಕುಂಟೆ (ನಾ). ವ್ಯವಸಾಯದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಾಧನ : ಈ ಕೆಲಸವನ್ನು . . . ಎತ್ತುಗಳ ಸಹಾಯದಿಂದ ಮಾಡುವುದಕ್ಕೆ ಚಿಪ್ಪುಕುಂಟೆಗಳೆಂಬ ಮುಟ್ಟುಗಳಿವೆ. ಒಂದು ಮರದ ತುಂಡಿಗೆ ನಾಲ್ಕು ಹಲ್ಲುಗಳು ಅಥವಾ ಚಿಪ್ಪುಗಳು ಸಿಕ್ಕಿಸಿರುತ್ತವೆ (ವ್ಯಪಸು. ೨೨).

[ಚಿಪ್ಪು$_2$ (< ಚೀಪು$_2$) + ಕುಂಟೆ$_1$]

ಚಿಪ್ಪುಗಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ಕರಟವು ಬಲಿತುಕೊಳ್ಳು ; ಕರಟದ ರೂಪುಗೊಳ್ಳು : ಅವು ಚಿಪ್ಪುಗಟ್ಟಿದ ಬಳಿಕ ಒಳಗೆ ಕೊಬ್ಬರಿಯಾಗುತ್ತದೆ (ಮುಂಬಯಿ. ೨-೫೦).

[ಚಿಪ್ಪು$_1$ (< ಸಿಂಪು$_1$) + ಕಟ್ಟು$_1$]

ಚಿಪ್ಪುಹಂದಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹಂದಿ : ಕಾಡುಕುರಿ, ಕಾಡುಹಂದಿ, ಮುಳ್ಳುಹಂದಿ, ಚಿಪ್ಪುಹಂದಿ . . . ಮುಂತಾದ ಇತರ ಪ್ರಾಣಿವರ್ಗಕ್ಕೆ ಕಾಡಿನಲ್ಲಿ ಮಿತಿಯೇ ಇರಲಿಲ್ಲ (ಪಂಜಪಂ. ೨).

[ಚಿಪ್ಪು$_1$ (< ಸಿಂಪು$_1$) + ಹಂದಿ (< ಪಂದಿ)]

ಚಿಬಕಳಿ (ನಾ). ತೇವವಾದ ಮರಳುಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸುವ, ಬಿಳಿಯ ಪುಕ್ಕಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹಕ್ಕಿ : (ಕಿ). [?]

ಚಬಟಗ, ಜಬಟಗ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹುಲ್ಲು : (ಕಿ). **ಜಬಟಗ** : (ಕಿ). [?]

ಚಬಲಂಗಡಿ (ನಾ). ಚಬ್ಬಲುಗಳನ್ನು ಮಾಡುವ ಮೇದರ ಅಂಗಡಿ (?) : ಚಬಲಂಗಡಿಯವರು ಕೊಡುವ ಧೂಪದ ಕಾಣಿಕೆ (ಸೌಇಇ. IV, ೨೫೫-೨೫ ; ೦೩೦೩). [<ಚಬ್ಬಲ್ + ಅಂಗಡಿ (<ಅಂಗಾಡಿ)]

ಚಬುಕ (ನಾ). ಗದ್ದ ; ಗಲ್ಲ : "ತುಟಿಯ ಕೆಳಗು ಚಬುಕಮೆಂಬುದು" (ಹಲಾಯು. ೮೭-೩೭೦) ; ತಾಯುಂ ತಂದೆಯುಂ ಮಗಳ ಚಬುಕಮಂ ಪಿಡಿದು ಬುದ್ಧಿವೇಳ್ದು (ಬಾಧಪು. ೦೨-೦೦ ವ); ಲಲಿತಚಬುಕದ ಚಾರುಕರ್ಣದ (ಜ್ಞಾನಸಂ. ೩-೫). [ಸಂ.]

ಚಬುಕು, ಚುಬುಕು₁ (ಕ್ರಿ). ೧. ಚಪ್ಪರಿಸು : ಒಂದು ದಿನಕ್ಕೆ ಒಂದು ಹುಣಸಬೀಜದ ಸಿಪ್ಪೆಯನ್ನು ಪುಡಿಮಾಡಿ ಒಂದು ನಿಂಬೆಹೋಳಿನ ಮೇಲೆ ತುಂಬಿ . . . ಆ ಹೋಳನ್ನು ಚಬುಕಿ ಸಿಪ್ಪೆಯನ್ನು ಉಗಿದು ಹಾಕಬೇಕು (ಸಕವೈ. ಪರಿ. ೧೮೩). ೨. ಲೊಚಗುಟ್ಟು. 'ಚಬುಕುಗುಟ್ಟು' ಪರಾ. **ಚುಬುಕು₁** : ೧. ಖೂಳನೀತನು ಮುದದಿ ಪರಸತಿಯರನ್ನೆಂದು ಲಾಲಸೆಯಿಂ ತಾನು ತುಟಿಯ ಚುಬುಕಿದನು (ಸಾನಂಗ. ೪೦); ಮಗು ಎದೆಹಾಲು ಚುಬುಕುತ್ತಿದೆ (ರೂಢಿ). [<ತೆಲು. ಚಬುಕು]

ಚಬುಕುಗುಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). (ಅಲು) ಅಸಮಾಧಾನವನ್ನು ಸೂಚಿಸು ; ಆಕ್ಷೇಪಿಸು ; ಗೊಣಗುಟ್ಟು : ಚಂದಮಿದೆಂತುಟೆಂದಡುರಿದೆಬ್ಬಿಪರಿಂತಿದ ಶುದ್ಧಶಬ್ದಮಾಯ್ತೆಂದೊಡೆ ದುಃಖದಿಂ ಚಬುಕುಗುಟ್ಟಿದವರ್ (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೦-೫೬). [ಚಬುಕು + ಕುಟ್ಟು₁]

ಚಬುಕೆ (ನಾ). (ಕುದುರೆಯ) ಕೆಳತಂಟಿ : "ಅಧರೋಷ್ಠಕ್ಕೆ ಚಬುಕೆಯೆಂಬ ಪೆಸರಕ್ಕುಂ" (ಅಶ್ವಶಾ. ೮೭-೦೪). [<ಸಂ. ಚಬುಕ]

ಚಬ್ಬ 'ಚಬ್ಬು' ನೋ.

ಚಬ್ಬಂಬೊಯ್, ಚಬ್ಬುವೊಯ್, ಸಿಬ್ಬಂಬೊಯ್ (ಕ್ರಿ). ೧. ಚರ್ಮದ ಮೇಲೆ ಚುಕ್ಕೆಗಳುಂಟಾಗು : ಆಸೊಬ್ಬಿನ ಸೊಡರಿಂ ಚರುವಿಂ ಚಬ್ಬಂಬೊಯ್ದಲೆ[ಪಾಠಾಂ.ಚಬ್ಬುಂಬೊಯಿದಲೆ]ಯಿನಲರಿನಕ್ಷತೆಯಿಂ . . .ಜಿನರನರ್ಚಿಸೆ ನಿಬ್ಬರಮಾಗಿರ್ದ ನರಕಗತಿಯೊಳ್ ಬೀಟಿಂ (ಜಿನಾಕ್ಷ. ೩೭) ; ದೆಸೆಯಾನೆಗಳಾನನದೊಳ್ ಪಸರಿಸಿ ದುಗ್ಧೋದಬಿಂದು ಚಬ್ಬಂಬೊಯ್ದಂತೆಸೆದಿರ್ದುವು (ಅಜಿಪು. ೪-೫೯) ; ಅಂಬಿಟಿವಿಡಿವ ತಮೋದಾನಾಂಬುವಿನೊಳ್ ಮುಬುಗಿನಿಂದ ನಭಮೆಂಬ ಮದಸ್ತಂಬೇರಮಮಾಗಳ್ ಚಿ[ಪಾಠಾಂ. ಸಿ]ಬ್ಬಂಬೊಯ್ದವೊಲದರೆ ತುಱುಗಿದುವು ತಾರಗೆಗಳ್ (ಪಂಪರಾಮಾ. ೦೦-೦೮೩). **ಚಬ್ಬುವೊಯ್** : ೨. ಚರ್ಮದ ಮೇಲೆ ಸೌಂದರ್ಯವನ್ನು ಅಧಿಕಗೊಳಿಸುವ ಗುರುತುಗಳನ್ನು ಪಡೆ: ಮುಖಂ ಲಾವಣ್ಯದ ಚಬ್ಬುವೊಯ್ಮೆ ನುಡಿಗಳು ದಟ್ಟಡಿಯಡೆ ಅಲರ್ಗಣ್ಣು ನಯವೇಱೆ (ಬಸರ. ೦೦-೦೦೦). **ಸಿಬ್ಬಂಬೊಯ್** : ೧. ಮೇಲಿನ 'ಪಂರಾಮಾ' ಪ್ರಯೋಗದ ಪಾಠಾಂತರವನ್ನು ನೋಡಿ. [ಚಬ್ಬು + ಪೊಯ್₁]

ಚಬ್ಬಲ್, ಚಬ್ಬಲು, ಚಿಬ್ಬಲ್, ಚಿಬ್ಬಲು, ಸಿಬ್ಬಲು (ನಾ). ೧. (ಬಿದಿರಿನಿಂದ ಮಾಡಿದ, ಗಂಜಿ ಮುಂತಾದುವನ್ನು ಬಸಿಯುವುದಕ್ಕೆ ಉಪಯೋಗಿಸುವ) ಮುಂಚ್ಚಳ, – ತಟ್ಟೆ : "ಪಡಲಿಕೆಯನರ್ ಚಬ್ಬಲಮು" (ಮಂಗರಾ. ೬೧-೨೦). **ಚಬ್ಬಲು** : ೧. ಉನ್ನತದಮೂಳಿಗದವರು ಹೊನ್ನ ಚಬ್ಬಲಲಿ ನೀಡಿದ ಪರಿಕರದಿಂದ ಮನ್ನಣೆವಡೆದರಾ ಕ್ಷಣದೆ (ಕಂನವಿ. ೨೬-೨೬) ; ಮುತ್ತಿನ ಚಬ್ಬಲು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಿ (ಹಳ್ಳಿ.ದಾ. ೭). ೨. ಜರಡಿ; ಸಾರಣಿಗೆ ; ಒಂದರಿ : ಜರಡಿಪಾತ್ರ ಅಥವಾ ಚಬ್ಬಲು : ದಕ್ಷಿಣ ಹಿಂದುಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಹತ್ತಿರ ಹೆಣದ ಕುಕ್ಕೆಯನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸುತ್ತಾರೆ(ಆದುಸಾ. ೩೪). **ಚಿಬ್ಬಲ್** : ೧. ಅರಮನೆಗಾಗಿ ನಡೆದು ಬಂದು ರಂಜಿಪ ಬೆರೆಕೆವರಲ ಚಿಬ್ಬಲೊಳಗೆ ಹೊಸ ಹೊನ್ನಸರಿಗೆಯ ಬೀಪುಗಳನು ತುಂಬಿ (ಸೌಮಂ. ೨೦-೨೬). **ಚಿಬ್ಬಲು** : ೧. [illegible] ತೆಗವುತದಱಿಗಲದೊಂದು ಚಿಬ್ಬಲಿನಲ್ಲಿ ತೆಗೆದಿರಿಸಿ (ಸೂಶಚಾ. ೦-೫೨) ; [illegible] ಚಿಬ್ಬಲೊಳಿಟ್ಟು (ಜಯುಕಾ. ೦೨-೪೫). **ಸಿಬ್ಬಲು** : ೧. ದೇವತಾ ಪ್ರಸಾದವನ್ನು ಸಿಬ್ಬಲಿನಲ್ಲಿಟ್ಟು ಕೊಡಿ (ರೂಢಿ).

[ದೇ.೩ ತಮಿ. ಚಿಪ್ಪಲ್ ; ತೆಲು. ಸಿಬ್ಬಿ]

ಚಬ್ಬಲು 'ಚಬ್ಬಲ್' ನೋ.

ಚಬ್ಬಸಲೆ (ನಾ). ಚಿಕ್ಕ ಹುಲ್ಲುಗಾವಲು (?) : ಪದ್ಮೋತ್ಕರಕ್ಕಂಚೆಗಳ್ ತಳರುತ್ತಿರ್ದಪುಪ್ಪೊಪ್ಪಿ ಚಬ್ಬ [ಪಾಠಾಂ. ಪರ್ಬ] ಸಲೆಯಿಂ ನೀರ್ದಾಣಮಂ ಸಾರ್ದು ಗೋಕುಳಮಾ ಪೋದುದು ಕಾಯ್ದುಪಂ ತಪನಸುತ್ತೀವ್ರಂ (ಲೀಲಾವ. ೫-೭೪). [<ಚಱು + ಪಸಲೆ ?]

ಚಬ್ಬಿಲ್ 'ಚಬ್ಬಲ್' ನೋ.

ಚಬ್ಬಿಲು 'ಚಬ್ಬಲ್' ನೋ.

ಚಬ್ಬು, ಚಬ್ಬ, ಸಿಬ್ಬ, ಸಿಬ್ಬು, ಸಿಬ್ಬೆ (ನಾ). ೧. ಕೆಂಪು, ಕಪ್ಪು ಅಥವಾ ಬಿಳಿಯ ಚುಕ್ಕೆಗಳನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಚರ್ಮರೋಗ : "ಕಿಲಾಸಂ, ಸಿಧ್ಮಂ ಈ ೨ ಚಬ್ಬು" (ನಾಚಿರಾ. ೦೦೯) ; ಸಿದ್ಧಾಧಿಕಾಶ್ರಯಾ ಚಬ್ಬು ಮೊದಲಾದ ದೋಷಂಗಳಿಗಾಶ್ರಯಮಾಗಿರುವದು (ಬಾಹಟೀ. ೨-೩-೮ ವ). ೨. ಸಣ್ಣಸಣ್ಣ ಬಿಳಿಯ ಚುಕ್ಕೆ: ಅಮರಶ್ರೇಣಿಗೆ ಮುತ್ತಿನಾಭರಣಮಂ ದಿಗ್ದಂತಿಯೂಥಕ್ಕೆ ಚಬ್ಬುಮಂ . . . ಮೆಯ್ಯೆರ್ಚಿಸಲ್ ಸಾಲ್ದು ತಳ್ತಮರ್ದೊಪ್ಪಿರ್ದುದುದೀರ್ಣಕೀರ್ಣಪವನಾಂಭಃಶೀಕರಂ ಶ್ರೀಕರಂ(ಪುಷ್ಪಪು. ೧೦-೩೩). 'ಕಡುಂಚಬ್ಬು' ಪರಾ. **ಚಬ್ಬ** : ೧. ಚಬ್ಬ ಉಳ್ಳವನಂ ಸಿಧ್ಮಳನೆಂಬುದು (ಹಲಾಯು. ೯೯-೪೫೨). **ಸಿಬ್ಬ** : ೧. "ಕಿಲಾಸಂ, ಸಿಧ್ಮಂ ೨ ಸಿಬ್ಬದ ಹೆಸರುಗಳು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೦೫೯); "ಸಿಬ್ಬ (ಬ್ಬೆ, ಸಿಬ್ಬು, ಚಿಬ್ಬು)–ಸಿಧ್ಮ" (ಶಬ್ದಕೋ. ೪೫). **ಸಿಬ್ಬು** : ೧. ಚರ್ಮದ ಮೇಲ್ಮೈಲಿನ ಸೋಂಕಿಗೆ ಕಾರಣವಾದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಿಬ್ಬು . . . ಮೈಚರ್ಮದ ಬಣ್ಣ ಕೆಡಿಸುತ್ತದೆ (ಕವಿಕೋ. I, ೨೨೭) ; ಸಿಬ್ಬು ಇದ್ದವ ತುರಿಸಿಕೊಂಡರೆ ಅದು ಒಂದು ಹಬ್ಬವೇ? (ಗಾದೆ). ೩. "(ಕೆಳಗಡೆ ಹೊಸಚರ್ಮ ಹುಟ್ಟಿದ ಹಾಗೆಲ್ಲ ಮೇಲುಗಡೆ ಉದುರುತ್ತ ಹೋಗುವ ಸತ್ತ ಚರ್ಮದ) ಹುರುಪು; ಹಗರು ; (ಮು.) ತಲೆಯ–ಹೊಟ್ಟು, ಸಿಬ್ಬು, ಸಿಂಡು" (ಕಿಂಕನ್ನ. ೩೦೩೬). **ಸಿಬ್ಬೆ** : ೧. "ಸಿಬ್ಬ (ಬ್ಬೆ, ಸಿಬ್ಬು, ಚಿಬ್ಬು)–ಸಿಧ್ಮ" (ಶಬ್ದಕೋ. ೪೫).

[ದೇ.೩ ತುಳು. ಚಬ್ಬು, ಚಿಬ್ಬೊ, ಶಿಬ್ಬ, ಶಿಬ್ಬು, ಸಿಬ್ಬು, ಸಿಬ್ಬೊ : ತೆಲು. ಸಿಬ್ಬೆಯ, ಸಿಬ್ಬೆ]

ಚಬ್ಬುದೋಱು (ಕ್ರಿ). ಮೈಮೇಲೆ ಬಿಳಿ ಅಥವಾ ಕರಿಯ ಮಚ್ಚೆಗಳಂ ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳು: ಕಿಱುವಿಳುಪುದೋಱೆ ನೀಲಂ ತುಂಬಿ ಚಬ್ಬು ದೋಱಿರಲು ಜಂಬಮೆದನಾಗೆ ಜಾಡಂ (ಮಂಗರಾ. ೮೧-೦೪).

[ಚಬ್ಬು + ತೋಱು]

ಚಬ್ಬುವೊಯ್ 'ಚಬ್ಬಂಬೊಯ್' ನೋ.

ಚಮುಕಲು (ನಾ). ಸಿಂಪಡಿಸುವಿಕೆ. 'ಚಮುಕಲುಮಚ್ಚೆ' ಪರಾ.

[ಚಮುಕು(<ಚಿಮುಕು) + – ಅಲು(< – ಅಲ್₂)]

ಚಮುಕಲುಮಚ್ಚೆ (ನಾ). ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಚಿಮುಕಿಸಿದಂತೆ ಇರುವ ಚಿಕ್ಕಚಿಕ್ಕ ಮಚ್ಚೆ : ನಿಮಗೆ ಎಲ್ಲೆಲ್ಲಿ ಚಮುಕಲುಮಚ್ಚೆ ಇವೆ (ಮುಲಮ. ೭೫೯).

[ಚಮುಕಲು + ಮಚ್ಚೆ₁]

ಚಮುಕು 'ಚಿಮುಕು' ನೋ.

ಚಮುಟ 'ಚಿಮ್ಮುಟ' ನೋ.

ಚಮುಟ 'ಚಿಮ್ಮುಟ' ನೋ.

ಚಿಮಟಿಗೆ ‘ ಚಿಮ್ಮುಟಿಗೆ ’ ನೋ.
ಚಿಮಟು ‘ ಚಿವುಂಟು ’ ನೋ.
ಚಿಮಟೆ ‘ ಚಿಮ್ಮುಟ ’ ನೋ.
ಚಿಮಣಿ (ನಾ). ೧. ಹೊಗೆ ಹೋಗುವ ನಳಿಕೆ ; ಹೊಗೆಗೂಡು : ಅದುವೆ ಫ್ಯಾಕ್ಟರಿ ಚಿಮಣಿಗಳೆರಡು ಹೊಗೆಯನ್ನು ಉಗುಳುವ ಕೊಳವೆಯ ಜೋಡು (ಕಪು. ೪-೧೧೪); ಕಾರ್ಖಾನೆಯ ಚಿಮಣಿಗಳಂತೆ ಕಂಡಿರಬೇಕು(ಉದಕ. ೩) ; ಸುಟ್ಟು ಕಪ್ಪಾಗಿ ಕಾಣುವ ಚಿಮಣಿಗಳು (ಯೋಧಪು. ೧). ೨. ದೀಪದ ಬುರಡೆ ; ದೀಪಕ್ಕೆ ಹಾಕುವ ಗಾಜಿನ ಬುರುಡೆ ; ದೀಪದ ಪಾವು (ಉಕ) : ದೀಪಕದ (Burner) ಮೇಲೆ ಚಿಮಣಿಯನ್ನು ಹಾಕುವುದೂ ಇದೇ ಉದ್ದೇಶದಿಂದ (ಭೌತವಿ. ೨೯೪). ೩. ಸೀಮೆಯೆಣ್ಣೆಯ ಬುಡ್ಡಿ : ಗೋಡೆಯೊಂದಕ್ಕೆ ನೇತಾಡುತ್ತಿದ್ದ ಚಿಮಣಿಯ ದೀಪದ ಮಂದಪ್ರಕಾಶದಲ್ಲಿ ಅಲ್ಲಿನ ದೃಶ್ಯ ನಿಧಾನವಾಗಿ ಆತನ ಕಣ್ಣುಗಳೆದುರಿಗೆ ಮೂಡಿತು(ಜ್ಞಾರಾಮ. ೦೩೯); ಸೀಮೆಎಣ್ಣೆಯ ಚಿಮಣಿಯ ಬುಡ್ಡಿ ಉರಿಯುತ್ತಿತ್ತು (ರಂಗರೋ. ೦೦೪); ಉರಿಯುವ ಚಿಮಣಿಯನ್ನು ಆರಿಸಲು ಅವಳಿಗೆ ನೆನಪಾಗಿರಲಿಲ್ಲ (ಚಂದ್ರಶಾ. ೧). [←ಇಂ. Chimney]
ಚಿಮಣಿಎಣ್ಣೆ (ನಾ). ಕಲ್ಲೆಣ್ಣೆ ; ಸೀಮೆಎಣ್ಣೆ : ಏಕೆ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಚಿಮಣಿ ಎಣ್ಣೆ ಇದ್ದಿಲ್ಲವೇನು ? (ಉರಿಹಿಂ. ೭೩) : ಚಿಮಣಿಎಣ್ಣೆಯ ದೀಪಗಳು ಕಾಣಿಸಿಕೊಂಡುವು (ಮೂರುದಾ. ೧೦೩). P ಈ ಶಬ್ದ ಸೀಮೆಎಣ್ಣೆ ಎಂಬುದರಿಂದಲೂ ಬಂದಿರಬಹುದು. [ಚಿಮಣಿ + ಎಣ್ಣೆ]
ಚಿಮರು (ನಾ). ಕಣಿಕೆ; ಜೀರುಂಗುಣಿಕೆ: ಒಂದು ಹಗ್ಗವನ್ನು ದೋಣಿಯ ಮುಂದಿನ ಶಿಖರಕ್ಕೆ ಚಿಮರುಹಾಕಿ ಕಟ್ಟಿ (ಚಂಗಾಳ. ೫೦೩). [?]
ಚಿಮಿಚಿಮಿ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ : ಹಸಿಪದಾರ್ಥಗಳಂ ಸುಡುವಾಗ ಉಂಟಾಗುವ ಶಬ್ದ : ಮೃಗಶಿಶುಗಳ್ ಕರಿಮುರಿ ಕಣ್ಗೊಗೆದ ಮಾರಂ ಫುರಿಫುರಿಲ್ ಗಜಂ ಚಿಮಿಚಿಮಿಯೆಂದು . . . ಸೀದುವು (ಗಿರಿ. ೯-೫೫) : ಆ ದೆಸೆ ಚಿಮಿಚಿಮಿಯೆನುತುರಿದುದು ಗಗನ ಪಾಜಿದುದು (ವರ್ಧಮ. ೬-೨೮). ‘ ಸಿಮಿಸಿಮಿ ’ ಪರಾ.
ಚಿಮಿಚಿಮಿಸು(ಕ್ರಿ). ಚಿಮಿಚಿಮಿ ಎಂಬ ಶಬ್ದಮಾಡು: “ ಚಿಮಿಚಿಮಿಸು- ಶಬ್ದೇ. ಲಾಡನೇ ಚ (ಹೊರಳಾಡು) ” (ಶಮಧಾ) ; ಚಿಮಿಚಿಮಿಸ ಕಾಳಸುವುದುಂ ಇಕ್ಷುಯಂತ್ರಂಗಳಿಂ ಪಿಟ್ಪುದುಂ ಬಿಸಿದ ದಸಿಯೊಳ್ ತೆಗೆವುದುಂ . . . ಮೊದಲಾದ ಪಲವುಂ ತೆಱದ ದಾರುಣೋದಗ್ರನಿಗ್ರಹ ವಿಗ್ರಹಕ್ಕೆ ತಮ್ಮ ವಿಗ್ರಹಂಗಳನೊಡ್ಡಿ (ಕುಕುಮಾ. ೦೧-೪೭ ವ) ; ಚಿಮಿಚಿಮಿಸಿ ಕಾಯ್ದು ಧೂಮಂ ಸಮಿಯ ಹೊಗೆಯನುಗುಳೆ (ಟಿಹಿರ. ಹ. ೨೦೯-೫) : ದಿಗ್ದಾವಾನಲಂ ಪರ್ವೆ ಚಿಮಿಚಿಮಿಸಿ ಸುಡುತಿರ್ದುದಖಿಳ ಜೀವಾದಿಗಳನು (ವೀಕ್ಷ್ಯ. ೩-೧೯-೦೧) : ಪರಿವರುಣಜಲದಿನುಣ್ಮುದ ಕರುಳಿಂ ಚಿಮಿಚಿಮಿಸುತಿರ್ಪ ಕೋಟ್ಕೆದುಟಿಂ ಸಂಗರರಂಗವಮಾವಗಂ ಕೊಕ್ಕರತೆಯನೊಡರಿಸದದಾರ ಕಣ್ಗಂ ಮನಕಂ (ರಸರ. ೭-೧೨೬). ‘ಸಿಮಿಸಿಮಿಸು’ ಪರಾ. [ಚಿಮಿಚಿಮಿ + – ಇಸು$_3$]
ಚಿಮುಕಿಸು, ಚಿಮುಕಿಸು (ಕ್ರಿ). (ದ್ರವವನ್ನು) ಎರಚು ; ಸಿಂಪಡಿಸು ; ತಳಿ ; ಸಿಂಪಿಸು : ಸಿಮೆಂಟ್, ಸುಣ್ಣದ ಕಳಿ . . . ಇವನ್ನು ಅದುಮಿದ ಗಾಳಿಯಿಂದ ತುಂತುರು ತುಂತುರಾಗಿ ಚಿಮುಕಿಸುತ್ತಾರೆ (ಶಿಲ್ಪನಾ. ೨೦೦); ಅದರಲ್ಲಿದ್ದ ರಸವನ್ನು ರೋಗಿಯ ತಲೆಯ ಮೇಲೆ ಚಿಮುಕಿದನು (ಮಣಸ. ೧೬) : ಅವರೆಲ್ಲರೂ ಬಾಳೆಎಲೆಗಳನ್ನು ನೀರು ಚಿಮುಕಿಸಿ ತೊಳೆದುಕೊಂಡರು (ಚಂಗಾಳ. ೨೦) : ನಾವು ಕುಳಿತಲ್ಲಿಂದ ಚಂದ್ರನ ಬೆಳ್ಳಿಎಲೆಗಳ ಮೇಲೆ ರೇಕುಗಳನ್ನು ಚಿಮುಕಿಸಿದಂತೆ ಕಾಣುತ್ತಿತ್ತು (ಅಂಡಪ. ೦೧೨). ಚಿಮುಕಿಸು : ಪಣೆಯ ಮೇಲೆ ಚುಮುಕಿದಳು (ದೌಂಕ್. ೪೫).
[ಚಿಮುಕು + – ಇಸು$_3$]

ಚಿಮುಕು, ಚಿಮುಕು (ಕ್ರಿ). ಸಿಂಪಡಿಸು ; ತಳಿ. ‘ ಚಿಮುಕಿಸು ’ ಪರಾ. ಚಿಮುಕು : ‘ ಚಿಮುಕಲು ’ ಪರಾ. [<ಚಿಮ್ಮು$_1$]
ಚಿಮುಟ ‘ ಚಿಮ್ಮುಟ ’ ನೋ.
ಚಿಮುಟಾಂಗ (ನಾ). ಇಕ್ಕುಳದ ಆಕಾರವುಳ್ಳ ಸಾಧನ ; ಪಟಕಾರ : ಶಸ್ತ್ರಚಿಕಿತ್ಸೆಯ ಚಿಮುಟ . . . ಚಿಮುಟದಂಥ ಅಂಗ: ಚಿಮುಟಾಂಗ (Forceps. ಇಂಗ್ಲಿ) ; ಮೂರನೆ ಅಥವಾ ಕೊನೆ ತುಂಡು, ಎರಡನೆ ತುಂಡಿನ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಕೀಲುಗೊಂಡು ಒಂದು ಜೊತೆ ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾದ ಚಿಮುಟಾಂಗಗಳಾಗಿವೆ (ಕೀಟಜ. ೮೬).
[ಚಿಮುಟ (<ಚಿಮ್ಮುಟ) + ಅಂಗ$_2$]
ಚಿಮುಟಗೆ ‘ ಚಿಮ್ಮುಟಗೆ ’ ನೋ.
ಚಿಮುಟು, ಚಿವುಟು$_1$ (ಕ್ರಿ). (ಕಣ್ಣನ್ನು) ಮಿಟುಕಿಸು. – ಮಿಡಿ : (ಕ). ಚಿವುಟು$_1$: ‘ ಕಣ್ಚಿವುಟು ’ ಪರಾ.
[ದೇ.೩ ತಮಿ. ಚಿಮಿಟ್ಟು, ಚಿಮಿಟ್ ; ಮಲ. ಚಿಮಿಟ್ಟು]
ಚಿಮೂಕ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಪಕ್ಷಿ : ಚಿಮೂಕ ದೊಡ್ಡ ಮರಪಕ್ಕಿ (ಅಕಾವಿ. ೧೦=೩೫). [?]
ಚಿಮ್ಕುಂಡೆ, ಜಿಮ್ಕುಂಡೆ (ನಾ). ಜೀರುಂಡೆಹುಳು; ಜೀರುದುಂಬಿ : ವನದ ಚಿಮ್ಕುಂಡೆಗಳ ಘೋರಧ್ವನಿಗಳಲಿ ಕಿವಿ ಮೃಗಕುಲದ ಸೊಗಸಿನಲಿ ನಾಟಿದ (ಕುಮ್ಯಾಭ. ೦೩-೫೦). **ಜಿಮ್ಕುಂಡೆ** : “ ರಿಙ್ಗಿಕೆಯನಲ್ ಜಿಮ್ಕುಂಡೆಗಕ್ಕು ನಾಮಂ ” (ಮುಂಗರಾ. ೫೨-೦೦).
[ದೇ.೩ ತಮಿ. ಮಲ. ಚಿಮಿಳಿ ; ತೆಲು. ಚಿಮಟ, ಚಿಮ್ಮಟ, ಚಿಮ್ಮಟ, ಚಿಮ್ಮಟ]
ಚಿಮ್ಮಚನೂರ್ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು : ಕಟಿಯಯರಯ್ಯಪ ದೇವನುಂ ಚಿಮ್ಮಚನೂರ ಮಂಹಾರಾಜಯ್ಯನುಂ (ಎಕ. XI; ಚಿತ್ರದು. ೭೩-೨೦:.987). [? + ಊರ್]
ಚಿಮ್ಮಟ ‘ ಚಿಮ್ಮುಟ ’ ನೋ.
ಚಿಮ್ಮಟ ‘ ಚಿಮ್ಮುಟ ’ ನೋ.
ಚಿಮ್ಮಟಗೆ, ಚಿಮಟಗೆ, ಚಿಮುಂಟಗೆ (ನಾ). ೧.=ಚಿಮ್ಮುಟ ೧: ಚಿಮ್ಮಟಗೆಯಲಿ ಮುಳ್ಳನು ಪೊತ್ತಿ ಅಮರಿಸಿದಂತೆ (ಜ್ಞಾಸಹಿ. ೦೮-೮೩). **ಚಿಮುಟಗೆ:** ೧. ಕರಗಿದ ಬೆಳ್ಳಿಯನ್ನು ಹುಬ್ಬ ಗಟ್ಟಿಗನಾದ ಮನುಷ್ಯನು ಯರಡು ಚಿಮಟಗೆಗಳಿಂದ ಹಿಡಿದು ಯತ್ತಿ, ಮುಣ್ಣಿನ ಹಲಿಗೆಗಳಲ್ಲಿ ಮಾಡಿದ ಕಾವಲಿಗಳಲ್ಲಿ ಸುರುವುವನು (ಕಥಾಗ. ೫೮೨) : ಹಡಪಿಗನು ಕನ್ನಲ್ಲಿರುವ ಚಿಮುಟಗೆಯಿಂದ . . . ಆ ಕಾಳನ್ನು ತೆಗೆದು (ಮದಂಶ. ೩೮). ೨. ಹೆಬ್ಬೆರಳು ಮತ್ತು ತೋರುಬೆರಳಿನಲ್ಲಿ ಹಿಡಿಯುವಷ್ಟು ಪ್ರಮಾಣ : ಒಂದು ಚಿಟಿಕೆ : ಟೊಂಕದಲ್ಲಿಟ್ಟ ನಶುವಿನ ಡಬ್ಬಿಯನ್ನು ತೆಗೆದು ಒಂದು ಚಿಮಟಗೆ ನಸ್ಯವನ್ನೇರಿಸುತ್ತ (ಸಮಾಜ. ೨೬೩): ಒಂದು ಚಿಮಟಗೆ ಮಣ್ಣನ್ನು ತೆಗೆದು ಕೊಂಡು ಬಾಯಲ್ಲಿ ಹಾಕಿಕೊಂಡಳು (ಮಹ್ರಾ. ೧೨೫). **ಚಿಮುಟಗೆ** : ೨. ಚಿಮುಟಗೆಯಷ್ಟು ಇದ್ದಲಿಯ ಪುಡಿಯನ್ನು ಗೇಣುದ್ದ ಹಾಳೆಯ ಚೂರಿನ ಮೇಲೆ ಗಳ್ಳೆದು (ಮುಡಾರ. ೦೦೦).
[ಚಿಮ್ಮಟ (<ಚಿಮ್ಮುಟ) + – ಇಗೆ$_6$]
ಚಿಮ್ಮಲು (ನಾ). ಚಿಮ್ಮುವ ಸಾಧನ ; ಪಿಚಕಾರಿ : ಓಕುಳಿಯ ಮಾರತ್ತಿ ಚಿಮ್ಮಲೋಳಟ್ಟು ಜಗಿದು ಕೊಳದೊಳು (ಜನಮಾ. ೪೮-೪೬). ‘ಚಿಮ್ಮುಗೋವಿ’ ಪರಾ. [ಚಿಮ್ಮು$_1$ + – ಅಲು (< – ಅಲ್$_2$)]
ಚಿಮ್ಮಿ$_1$ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಪಳಿದ್ಯ : ಸಕಲ ಸಂಭಾರಂಗಳ ಅಮ್ಮಿ ಕಲ್ಲೊಳಗರೆದು ನುಣುಗುವಂದದಿ ಕಾಸಿ ಕಮ್ಮನೆಯ ತುಪ್ಪದೊಳು ಪೊಡ್ಡಣಿಗೆಯಂ ಕೊಟ್ಟು ಚಿಮ್ಮಿಯೆಂದೆಂಬ ಹೆಸರಂ ಕೊಟ್ಟು ನವ ಪರಿಮಳವನು ಭಾವನೆಗೊಡುವುದು (ಸೂಪಶಾ. ೨-೪೮). [?]

ಚಿಮ್ಮಿ₂ (ನಾ). ಚರ್ಮ (?): ಚರಣದೊಳಿಸವ ಚಿಮ್ಮಿಯು ಕೆಂಪು ಬಿಗಿದುಟ್ಟ ಮರಕತವಟ್ಟಿ ಮಾಂದಳಿರು ಸಿರದಲಿ ಮೆಟ್ಟಿಯ (ಚೋಹಚ. ೧೯-೩೨).

[?]

ಚಿಮ್ಮಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಬೆರಳಿನಿಂದ ಮಿಡಿ,–ಮಿಟು. ೨. ಹಾರಿಸು: ನೆಗೆಯಿಸು: ವಾನರರಿಗೋಸುಗ ಗಿರಿಯವೆತ್ತಿ ಚಿಮ್ಮಿಸಿ ನೆಲಕ ನಿಲಿಸಿದೆ ನೀ ಅಸಮ ಹನುಮಂತ (ಪುರಂದ. ೨-೬೫-೩). ೩. ಹೊರ ಹೊಮ್ಮಿಸು; ಸ್ರವಿಸು: ಪಸಿದಟುಕಿರ್ಪ ಬಾಲಕನ ಪಾದಮನಾವಿಸಿ ಗೇಹಕೃತ್ಯಮಂ ಬಸುಟತಿವೇಗದಿಂ ಪರಿದು ಸೋಗಿಲೊಳದ್ದಮಿಟ್ಟು ಚಿಮ್ಮಿಸಿ ಮೊಲೆವಾಲ್ಗಳಂ . . . ಸಾರ್ಚಿ ಮೊಲೆಯೂಡುವ ಸ್ವಪ್ನಮಗೆಂದು ಸಾರ್ವುದೊ (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೬-೬). ೪. ಚಿಮುಕಿಸು; ಸಿಂಪಡಿಸು: ಪನ್ನೀರ ವ್ಯೆಗೆ ಚಿಮ್ಮಿಸಿಯಾಲವಟ್ಟವಿಕ್ಕುವರು (ಭರತ. ೧೦-೪೬). ೫. ಝಳಪಿಸು: ಸುರಗಿಕಾಜಿಂ ಸುರಗಿಯಂ ಚಿಮ್ಮುವಂತೆ ನಾಲಗೆಯಂ ಚಿಮ್ಮಿಸುತ್ತಲ್ (ಪುಣ್ಯಾಸ್ರ. ೯-೨೫ ವ): ಜಯಘೋಷದಿಂ ರಾಜತೇಜಯನಡರಿ ಖಂಡೆಯವ ಚಿಮ್ಮಿಸುತ ಕಡುತವಕದಲಿ ಕಂಠೀರವರಾಜೇಂದ್ರ ನಡೆದನು (ಕಂಸವಿ. ೧೫-೦೫). ೬. ಬೀಸು: ಇಕ್ಕೆಲದ ಕೋಕನದವೇತ್ರೆಯರ್ಚಿಮ್ಮಿಸುವ ಚಾರುಚಂಚಲಚಾಮರಂಗಳಿಂದೆ (ಕೃಮಿಥ. ೩೦-೯೯).

[ಚಿಮ್ಮು₁ + – ಇಸು₂]

ಚಿಮ್ಮು₁ (ಕ್ರಿ). ೧. ಬೆರಳಿನಿಂದ ಮಿಡಿ,–ಮಿಟು: "ಚಿಮ್ಮು–ಅಂಗುಲಿ ವಿಮೋಚನೇ ಶಸ್ತ್ರಕ್ರಿಯಾಯಾಂ ಚ (ಜಳಪಿಸು)" (ಶಮದ). ೨. ನೂಕು: ತಳ್ಳು: ರಣದೊಳ್ ಶಕ್ರನ ತೇರನೇಱಿದ ಮಹಾಶ್ವಲಾಳಿ ಬೆಂಬೀಳ್ವ ಮಾರ್ಗಣದಿಂ ಚಿಮ್ಮಿದ (ಚೋಚು. ೮೧): ತೋಳುಗಳ ಹಿಡಿದೆಳೆಯೆ ಖಳ ಕರವಾಳದಲಿ ಚಿಮ್ಮಿದನು (ಕೊರಟಾ. ೬-೦೦-೫೮). ೩. ಎಸೆ: ಚೆಲ್ಲು; ತೂರು: ಕಡಿದು ಚಿಮ್ಮಿದ ಬೆರಳುಗಳ . . . ಹೊಡೆಮುರಿದಾಲಿಗಳ ತೋಳಿನ ಕಡಿಕುಗಳ ರಣಮುಖ ಭಯಾನಕರಸಕೆ ಗುರಿಯಾಯ್ತು (ಬುದ್ಧಾವೀ. ೮-೦೮): ಕಂಡನಾ ಗಜದ ಮಸ್ತಕ ಸಹ ಕೆದೆದಿರ್ದ ಮುಂಡದ ತಲೆ ಗಗನದಲಿ ಚಂಡಪ್ರತಾಪಿಯ ಜಯವಧು ತಿಱಿಕಲ್ಲ ಕೊಂಡಾಡುವಂತೆ ಚಿಮ್ಮಿದನು (ಪಾಂಡಕ. ೩೪-೯). ೪. ನೆಗೆ; ಹಾರು; ಪುಟಿ: ತರೆವೊಯ್ಲಿನಿಂ ಚಿಮ್ಮುವಂಬುಕಣದಾಲದಿಂ (ಉದ್ಭಟ. ೩-೮೩): ಘಾತ್ಯಕಿ ನಕುಲರೆಡವಂಕದಲಿ ಚೂಣಿಗೆ ಚಿಮ್ಮಿದರು (ಕುಮಾ.ಕ. ೩-೨): ಹಯವಡಿಗಡಿಗೆ ಚಿಮ್ಮಿತು ವಾಯುವೇಗದೊಳು (ಕೆಳದ. ೭-೫); ನೆತ್ತರಾಗಸಕೆ ಚಿಮ್ಮಿತ್ತು ರಣದೊಳೋಕುಳಿಯ ಮಿತ್ತುವಿನ ಜೀರ್ಕೊಳವಿಯಾಗುಳ್ಳ ಕನ್ನೀರಂಬೊಲು (ಕೃಮಿಥ. ೧೯-೦೫). ೫. ಹೊರಹೊಮ್ಮು; ಹೊರಸೂಸು: ಅವನ ಕಣ್ಣುಗಳಲ್ಲಿ ನೀರು ಚಿಮ್ಮಲಾರಂಭಿಸಿತು (ಮುಹಾಗ. ೧೯೯). ೬. ಎರಚು; ಚಿಮುಕಿಸು; ತಳಿ: ನರಪತಿ ಕೊಂಡು ಪೊಕರ್ಪಟವೆಯಂ ದಿಡದೊಯ್ಯನೆ ಕೊರ್ವೆಯಿಂ ಮನೋಹರಿಯರ ಮೇಲೆ ಚಿಮ್ಮೆ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೬೪-೦೫); ಪರಿಮಳದೊಡವುತ ಪನ್ನೀರ ಚಿಮ್ಮುತ . . . ಸೌಂದರಿಯರಿದ್ದರು ಬಳಿಸನೊಳು (ಭರತ. ೪-೧೧೮). ೭. ರಭಸವಾಗಿ ತೂಗು; ಝಳಪಿಸು: "ಚಿಮ್ಮು-ಅಂಗುಲಿ ವಿಮೋಚನೇ, ಶಸ್ತ್ರಕ್ರಿಯಾಯಾಂ ಚ (ಜಳಪಿಸು)" (ಶಮದ): ಕಠಾರಿಗಳನುದ್ದಕ್ಕೆ ಚಿಮ್ಮುತೊತ್ತುವ ಸುರುಹುತ್ತ (ಏಸುಪು. ೬೦-೩೨); ಝಡಿದು ಚಿಮ್ಮುವ ಖಂಡೆಯವ ಕೈದುಡುಕಿ (ಕೊರಟಾ. ೫-೩-೬೦): ಕಡಿದು ಮುಂಗೈಯ ಕೋಪಾಟೋಪದಲಿ ಖಳ ಜಡಿದು ಖಂಡೆಯವ ಚಿಮ್ಮಿದನು (ಕಂಸವಿ. ೦೩-೬೫). ೮. ಬೀಸು: ಚಿಮ್ಮುವ ಚಾಮರದ ಸೂಸುವ ಸೀಗುರಿಯ (ಗಿರಿಕ. ೩-೫೫ ವ); ಚಿಮ್ಮುವ ಚಾಮರಂಗಳನೆಡೆವಿಡದೆ ಪಸರಿಸಿದ ಸೀಗುರಿಗಳೆಡೆಯೊಳ್ (ಉದ್ಭಟ. ೮-೫೨ ವ); ಶಶಿಮುಖಿಯರೆಡಬಲದಿ ಕೈವಾರಿಸುತ ಸಿತಚಾಮರವ ಚಿಮ್ಮಲು (ನಳಚ. ೮-೨೫).

[ದೇ.? ತೆಲು. ಚಿಮ್ಮು]

ಚಿಮ್ಮು₂ (ನಾ). ನೆಗೆತ: ಚಿಮ್ಮುಗಳ ಕಾಣಿಸುವುದು ಸ್ಫುರಿತವೆನಿಸಿಕೊಂಬುದು ಹಾವು ನಡೆದಂತೆ ಡೊಂಕುಡೊಂಕಾಗಿ ಓಡಿಸುವುದು ನಾಗೋಪ್ಪವೆನಿಸಿಕೊಂಬುದು (ಅಶ್ವಶಾ. ೨೫-೬). [<ಚಿಮ್ಮು₁]

ಚಿಮ್ಮುಗಾಲ (ನಾ). (ಆಲಂ) ಉತ್ಸಾಹದ ಕಾಲ: ಏಳು, ಎಚ್ಚರವಾಗು, ಉಸಿರು ತುಂಬು–ಈ ಚಿಮ್ಮುಗಾಲದಲ್ಲಿಯೂ ನೀನೇಳದೇ ಹೋದರೆ ಎಂದೆಂದಿಗೂ ಬೀಳು, ಬಿದ್ದಿರು, ಓ ಕನ್ನಡ ಮಗುವೇ ! (ಕನ್ನಸು. I, ೩೬).

[ಚಿಮ್ಮು₂ + ಕಾಲ]

ಚಿಮ್ಮುಗೆ (ನಾ). ೧. ಚಿಮ್ಮುವಿಕೆ: ಬುಗ್ಗೆ: ಮುಂದಕ್ಕೆ ಅಥವಾ ಮೇಲಕ್ಕೆ ಚಿಮ್ಮಿ ಸೂಸುವ ನೀರು, ಆವಿ, ಅನಿಲ, ಮೊ.ಗಳ ಧಾರೆ: ಬುಗ್ಗೆ: ಚಿಮ್ಮುಗೆ (ಸಂ. ಇಂಕನ). ೨. ಸ್ಫುರಣ: ಮನವ ದೇಹವನಲೆವ ಚಿಮ್ಮುಗೆಗಳೊಂದಾಗಿ ಘನಸಹಜದುಂಗನೆಯ ಕರಳಿಸಿದುವು (ಶಂಗೀಕ. ೪೬-೨೧).

[ಚಿಮ್ಮು₁ + – ಗೆ]

ಚಿಮ್ಮುಗೊಳ್ಳು (ಕ್ರಿ). ನೆಗೆ; ಹಾರು: ದಿಮ್ಮಿಡುವ ಘಣಘಣಾಯೆಂಬ ಘಂಟೆಯ ರವಕೆ ಚಿ[ಪಾಠಾಂ. ಚಿ]ಮ್ಮುಗೊಳ್ಳುತ್ತಿರುವ ಆ ಹರಿಣದಂತೆ (ಕನಕ. ೮೪-೪). [ಚಿಮ್ಮು₂ + ಕೊಳು₁ (<ಕೊಳ್₁)]

ಚಿಮ್ಮುಗೋವಿ (ನಾ). ಪಿಚಕಾರಿ; ಜೀರ್ಕೊಳವೆ: ಬಗೆಬಗೆಯ ಚಿತ್ರದ ಚಿಮ್ಮುಗೋವಿಯ ತುಂಬಿದೋಕುಳಿಯ (ಅನಂರಾ. ೭-೧-೫೬).

[ಚಿಮ್ಮು₁ + ಕೋವಿ₁]

ಚಿಮ್ಮುಟ, ಚಿಮುಟ, ಚಿಮುಟಿ, ಚಿಮಟೆ, ಚಿಮುಂಟ, ಚಿಮ್ಮಟ, ಚಿಮ್ಮಟಿ (ನಾ). ೧. ಚಿವುಟಿ ಹಿಡಿಯುವ ಇಕ್ಕುಳದಂತಹ ಸಣ್ಣ ಸಾಧನ: ಪಟಕಾರ: ಹಿಡಿಯಿಲ್ಲದ ಶಸ್ತ್ರ ಕೀಲಿಲ್ಲದ ಕತ್ತರಿ ಉಭಯವನೊಡಗೂಡದ ಚಿಮ್ಮುಟ (ಸವಚ. ೧೨೫-೩೪೧); ಕತ್ತಿಯ ಬಸವಣ್ಣ ಕೊಟ್ಟ ಕತ್ತರಿಯ ಚೆನ್ನಬಸವಣ್ಣ ಕೊಟ್ಟ ಕಿತ್ತುಹಾಕುವ ಚಿಮ್ಮುಟವ ಪ್ರಭುರಾಯ ಕೊಟ್ಟ (ಶದಗೊ. ೧೩೬-೬೨); ದಾನವಿಲ್ಲದರ ಕಡಿದಿಟ್ಟು ಚಿಮ್ಮುಟ ಮೊನೆಯೊಳವರ ಖಂಡವನುಗಿದು (ವೀಕ್ಷಿಪು. ೪-೧೯-೪೬). **ಚಿಮುಟ:** ೧. ನಿನ್ನೆ ದಿನ ಕಾದ ಚಿಮುಟಗಳಿಂದ ಅವನ ಹಲ್ಲುಗಳನ್ನೆಲ್ಲ ಕೀಳುವುದರಲ್ಲೇ ಇಡೀ ದಿನವೆಲ್ಲಾ ಕಳೆದೆ (ನಗಹೊ. ೨೨೬). ೨. ಹೆಬ್ಬೆರಳಂ ಮತ್ತು ತೋರಬೆರಳಿನಲ್ಲಿ ಹಿಡಿಯುವಷ್ಟು ಪ್ರಮಾಣ; ಒಂದಂ ಚಿಟಿಕೆ: ಅವನನ್ನು ಅಲ್ಲಿಂದ ಎತ್ತಿ ಹೊರಗೆ ತರೋದು ಅಂದ್ರೆ ಅವರಪ್ಪ ಶಾಮಣ್ಣನವರಿಂದ ಒಂದು ಚಿಮುಟ ನಸ್ಯ ತರುವಷ್ಟು ಕಷ್ಟವಾಯಿತು (ಕುಂಚಿಕೊ. ೮೩). **ಚಿಮಟೆ:** ೧. ಇಕ್ಕುಳ ಇಲ್ಲವೆ ಚಿಮಟೆ (Pincers)ಗಳು ಇಂಥ ಸನ್ನೆಕೋಲುಗಳು (ದಾಂಪ್ರ. I, ೩೩೮). **ಚಿಮಟೆ:** ೨. ನಿಂಗಿಯು . . . ಜರದಾ ತಂಬಾಕಿನ ಚಿಮಟೆಯನ್ನು ಬಾಯಲ್ಲಿಟ್ಟುಕೊಂಡಳು (ರಕ್ತಧ್ವ. ೨೨೫). **ಚಿಮುಟ:** ೧. ಒಂದು ದಬ್ಬಳ, ಒಂದು ಚಿಮುಟ . . . ಇತ್ಯಾದಿ ಸಲಕರಣೆಗಳು ಬೇಕು (ಮುದ್ರಕ. ೨೦); ಕತ್ತರಿ, ಚಿಮುಂಟ – ಇವು ಸನ್ನೆಗಳು (ಶಿಲ್ಪಸಾ. ೧೯೫). **ಚಿಮ್ಮಟ:** ೧. ಅಮ್ಮಮ್ಮ ಕಾರಿರದಿ ಕೊಯ್ದು ಬಿಸುಡುತ್ತಲ್ಲಿ ಚಿಮ್ಮಟಗಳಿಂ ತಿಱಿದು ತಿಱಿದು ಚಿಮ್ಮುತ್ತಲ್ಲಿ (ಹೊಮ್ಮರ. ೧೬೬-೧೮). **ಚಿಮ್ಮಟೆ:** ೧. ನೆಱೆ ಕಾದ ಚಿಮ್ಮಟಗಳಲಿ ಖಂಡವ ತೆಗೆವರು (ನಿಜಾಗ. ೫-೧೧-೨೬).

[←ಹಿಂ. ಚಿಮಟಾ, ಚಿಮಟೀ; ಮರಾ. ಚಿಮಟ್, ಚಿಮಟಾ, ಚಿಮೂಟ್. / ತಮಿ. ಚಿಮಿಟ್ಟಾ; ತುಳು. ಚಿಮಟ, ಚಿಮಿಟ, ಚಿಮ್ಮಿ; ತೆಲು. ಚಿಮಟ, ಚಿಮ್ಮಟ]

ಚಿಮ್ಮುರಿ (ನಾ). ೧. ತಲೆಯುಡಿಗೆ; ರುಮಾಲು: ದೊಡ್ಡ ಮುದ್ರೆಯ ಕಳ್ಳರು ತುಱುಬು ಚಿಮ್ಮುರಿಗಳ ಕಟ್ಟಿ ಹಗರಣದ ನಿಜಗುರುಳ ಬಾಲೆಯರ ಮುಂದೆ . . . ಬೀಗಿ ಬೆಱೆಯುತ್ತಿಪ್ಪರು (ಮೋಮೂ. ೧೮೮-೭೦೯); ತುಱುಬು ಚಿಮ್ಮುರಿ ಚಿಂದಿ ಕಾಸೆಯ ಸೆಱಗು (ಪ್ರಭುಲಿ. ೫-೬); ಕತ್ತರಿಸಿದ ಪನ್ನೆಯೊತ್ತಿದ ಕೊನೆಮೀಸೆ ಸುತ್ತಿದ ಚಿಮ್ಮುರಿ (ಕುಮಾರಾಂ. ೪೦-೯೩);

ನೀಳಕುಂತಳದ ವಿಡಾಯ ಚಿಮ್ಮುರಿಯ ಚೆಲ್ವ ತುಱುಂಬಿನ . . . ಖಟ ಸಾರ್ವಭೌಮ (ಹರಿಶ್ಚ. ೬-೨೦). ೨. ಬಿಗಿದ ದಟ್ಟಿ; ವೀರಗಚ್ಚೆ: ಸುತ್ತಿದ ಚಿಮ್ಮುರಿ ತೊಟ್ಟಿದ್ದ ಚಿಮ್ಮುರಿ ಮತ್ತು ಹಿಡಿದ ಕೈಯಲಗು ಮುತ್ತಿನ ಗಂಡೋಗದ ಕುದುರೆಯನೇಱುತ್ತ ಮಂಡಲಪತಿಯು (ಚೀಚಂಸಾಂ. ೮-೩೮): ಮುರಿದುಟ್ಟ ಕಾಸೆ ಚಿಮ್ಮುರಿ ಬಿಟ್ಟ ಜಡೆ (ಭರತ. ೬೩-೦೪). ೩. ಕೈಗಳನ್ನು ಬೆನ್ನ ಹಿಂದೆ ಸೇರಿಸಿ ಬಿಗಿದು ಕಟ್ಟುವುದು; ಹೆಡಮುರಿಗೆ; ಹಿಂಗಟ್ಟು: ಸಾಧುಗಳನಾದರಿಸುವೆನು ಮಾಱಾಂತರನು ಚಿಮ್ಮುರಿಯ ಬಿಗಿಸುವೆನವರಿಯರ ಕಡೆಗಣ್ಣ ಕಣ್ಣುಯುಗಿ (ಕುಮಾ.ಭಾ.೨-೩೦). [? + ಮುರಿ₃]

ಚಿರ (ಗು). ೧. ದೀರ್ಘಕಾಲ ಬಾಳುವ; ಬಹುಕಾಲದ. 'ಚಿರಕಾಲ' ಪರಾ. (ನಾ). ೨. ಬಹುಕಾಲವಿರತಕ್ಕುದು; ಶಾಶ್ವತವಾದುದು: ಚಿರಮರ್ತ್ಯನ್ನಯ ತೇಜಮುಂ(ಅಜಿಪು. ೩-೬೯); ಅರಸೊತ್ತಿಗೆಯ ನಂಬಿ ಬಿರುಸು ಮಾತುಗಳೇಕೆ ಚಿರವೆ ಹೂಡಿಸಿಲು ಕಿರಿಯರಸ ಪರಿಕಿಸಲು (ಜೈಮಿ. ೨೪೩). [ಸಂ.]

ಚಿರಋಣಿ (ನಾ). ಉಪಕಾರವನ್ನು ಸದಾ ಸ್ಮರಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿರುವವನು; ಕೃತಜ್ಞ: ನಾನು ಅವರಿಗೆ ಚಿರಋಣಿ (ಚೀಮಾಕ. XI. ಸಂಕಲ್ಪ); ಹಾಸು ತಮ್ಮ ಉಪಕಾರಕ್ಕೆ ಚಿರಋಣಿಯಾಗಿರುತ್ತೇನೆ (ರಾಯಲ. ೩೮); ಅವುಗಳ ಅಪಾರವಾದ ಮಹತ್ವವನ್ನು ತೋರಿಸಿಕೊಟ್ಟಿದ್ದಕ್ಕೆ ಭಾರತೀಯರು ಚಿರಋಣಿ (ಕನ್ನಡ. ೩೬). [ಸಂ. ಚಿರಋಣಿನ್]

ಚಿರಂ (ಅ). ಶಾಶ್ವತವಾಗಿ; ಯಾವಾಗಲೂ: ಕಿಸಲ್ಕ್ಕೆಗೆ ಧೃಗು ಸುತನುದಯಮಾಗೆ ನಿಲ್ಕುಂ ಚಿರಮುಂ (ಲೋಕೋಪ. ೩-೨೬). [<ಚಿರ]

ಚಿರಂಜೀವ (ನಾ). ೧. ಬಹುಕಾಲ ಬಾಳುವವನು,-ಬದುಕುವವನು. ೨. ಹಿರಿಯರು ಚಿಕ್ಕವರನ್ನು ಕರೆಯುವಾಗ ಬಳಸುವ ಶಬ್ದ: ಚಿರಂಜೀವ, ರಾಜಶ್ರೀ . . . ಮೊದಲಾದ ಶಬ್ದಗಳನ್ನೂ . . . ಪತ್ರ ಸ್ವೀಕರಿಸತಕ್ಕವರ ಹೆಸರಿನ ಹಿಂದೆ ಜೋಡಿಸಿ ಬರೆಯುವ ಸಂಪ್ರದಾಯವುಂಟು (ಮುಂಬಯಿ. ೯-೮೪). ೩. ಮಗ; ಪುತ್ರ: ಇವ ನಿನ್ನ ಚಿರಂಜೀವ ಏನು? (ಅಶಪಾ. ೦೦). [ಸಂ.]

ಚಿರಂಜೀವಿ (ನಾ). ೧. ಬಹಳ ಕಾಲ ಬದುಕಿರುವವನು. ೨. =ಚಿರಂಜೀವ ೩: ತಮ್ಮ ಚಿರಂಜೀವಿ ಎಂತಹ ಸುಸಂಸ್ಕೃತ ಯುವಕ (ಮಹಾಗ. ೦೮೩). ೩. ಬಹಳ ಕಾಲ ಬದುಕಿರುವವರೆಂದು ಪುರಾಣಪ್ರಸಿದ್ಧರಾದ ಏಳು ಜನರು: ಅಶ್ವತ್ಥಾಮ, ಬಲಿ, ವ್ಯಾಸ, ಪರಶುರಾಮ, ವಿಭೀಷಣ, ಕೃಪಾಚಾರ್ಯ ಮತ್ತು ಆಂಜನೇಯ. ಕೆಲವರು 'ಮಾರ್ಕಂಡೇಯ'ನನ್ನೂ ಇವರ ಜೊತೆ ಸೇರಿಸುತ್ತಾರೆ. ೪. ಕಾಗೆ: ದೊರೆಯೇ ಮಲ್ಲಿಗೆಗಿಕ್ಕೆ ಹಂಸೆಗೆ ಬಕಂ . . . ಚಿರನಿಕಾಯ[ಕ್ಕೆ] ಚಿರಂಜೀವಿಗಳ್ (ಕಶಾ. IV, ೦-೮೯; ೧೨೮೪). [ಸಂ. ಚಿರಂಜೀವಿನ್]

ಚಿರಂಟಿ (ನಾ). ೧. ತಂದೆಯ ಮನೆಯಲ್ಲಿಯೇ ಇರುವ ಪ್ರಾಪ್ತವಯಸ್ಕಳಾದ ಹೆಂಗಸು. ೨. ಯುವತಿ: ಪಾಡ ಚಿರಂಟಿಯರ್ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೮-೬೦). [ಸಂ. ಚಿರಂಟೀ]

ಚಿರಂಟಿಕೆ (ನಾ). =ಚಿರಂಟಿ ೧: "ಚಿರಂಟಿಕೆ ಸುವಾಸಿನಿಯಪ್ಪವಳುಂ ವಯಸ್ಥೆಯುಂ" (ಶಬ್ದಮಣಿ. ೦೨೮-೬೫). [ಸಂ. ಚಿರಂಟಿಕಾ]

ಚಿರಂತನ (ಗು). ೧. ಪೂರ್ವದ; ಹಿಂದಿನ ಕಾಲದ; ಪ್ರಾಚೀನವಾದ: ಚಿರಂತನಭವದ ಕಿಲ್ಬಿಷ ಕರ್ಮಪಾಕವ್ರವರ ದುರ್ಯೋಧನನ ಸದ್ಯಮರೆ ಮಾತ್ರದಲಿ ಎವಗೆ ರಚಿಸಿತು ರಾಜ್ಯವಿಧ್ವಂಸವನು (ಕುಮಾ.ಗ. ೦೦-೪೪). ೨. ಸ್ಥಿರವಾದ; ಶಾಶ್ವತವಾದ: ಆತ್ಮದರ್ಶನ, ಜಗದ ಅನುಭವ, ಅನುಭಾವಗಳೇ ಅಕ್ಕನ ಸಾಹಿತ್ಯಕ್ಕೆ ಚಿರಂತನ ವಸ್ತು! (ಕನ್ನಡಿಗ. ೬೬). (ನಾ). ೩. ನಿರಂತರ; ಸತತ: ಚಿರಂತನವೂ ನೂತನವೇ ಆಗುತ್ತಿರುವ ಜೀವನದ ಸ್ವರೂಪ ಎಂಥದು? (ಶಿಕ್ಷಣ. ೦). ೪. ವಯಸ್ಸಾದವನು; ಹಿರಿಯಂ: ಅವರ್ಗಳೊಳಗೆ ಚಿರಂತನನುಂ ಬುದ್ಧಿವಂತನುಮಪ್ಪುದೊಂದು ಕಪೋತಂ ಪಕ್ಷಿಗಣಕ್ಕಿಂತೆಂದುದು (ಪಂಚತಂ. ೨೮೮-೦೯). [ಸಂ.]

ಚಿರಂತಹಿಂಸೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ನರಕ: ಯಮಾನುಗನಿಹುದುದ . . . ಚಿರಂತಹಿಂಸೆಗಳೆಂಬೈದು ಮಂತ್ರಿನರಕಂಗಳಂ ಭಯಂಕರಮಾಗಿ ಯಮಮಾಯೆಯೆಂಬರಸುವರಕವಿಹುದು (ವಿವೇಕ. ೦೫೦). [? + ಹಿಂಸೆ]

ಚಿರಂತನಾಚಾರ್ಯ (ನಾ). ಹಿಂದಿನ ಕಾಲದ ಆಚಾರ್ಯ,-ವಿದ್ವಾಂಸ: ಮಿಗೆ ಕನ್ನಡಗಬ್ಬಂಗಳೊಳಗುಣಿತಗುಣಗದ್ಯಪದ್ಯಸಮ್ಮಿಶ್ರಿತಮಂ ನಿಗದಿಸು ವರ್ಗದ್ಯಕಥಾಪ್ರಣೀತಿಯಂ ತಚ್ಚಿರಂತನಾಚಾರ್ಯರ್ಕಳ್ (ಕವಿರಾ. ೦-೨೬). [ಚಿರಂತನ + ಆಚಾರ್ಯ]

ಚಿರಕಾಲ (ನಾ). ಬಹಳ ಕಾಲ; ದೀರ್ಘಕಾಲ: ಚಿರಕಾಲಂ ಬಂಧವದೊಳ್ ದುರುಳಾದಿರ್ದನ ಮರುಳ್ತನಂ ತೀರ್ದಪೊಲೆಯೊಸರಿಸಿರೆ ಮಿಥ್ಯಾತ್ವಂ (ಧರ್ಮಪು. ೦೨-೩); ಅಂಕು ದೀಕ್ಷೆಯಂ ಕೆಯ್ಕೊಂಡು . . . ಚಿರಕಾಲಮಿರ್ದು (ಪುಣ್ಯಪು. ೯-೯ ವ). [ಚಿರ + ಕಾಲ]

ಚಿರಕಾಲಿಕ (ನಾ). ಬಹಳ ಕಾಲ ಇರುವುದು: ಜನಸಮುದಾಯವು ಒಂದು ರಾಜಕೀಯೋದ್ದೇಶದಿಂದ ಚಿರಕಾಲಿಕವಾಗಿ ಸ್ಥಾಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರಬೇಕು (ರಾಜ್ಯಾಂಗ. ೨೬); ಆ ಸತ್ಯ ಚಿರಕಾಲಿಕವಾಗಲಿ ಎಂದು ಶ್ರುತಿಸುವ ಮಾತು ದೇರೆ (ಪಾಶ್ಚಾತ್ಯ. ೨೬೯). [ಸಂ.]

ಚಿರಚ 'ಚಿರತೆ₁' ನೋ.

ಚಿರಚು 'ಚಿರತೆ₁' ನೋ.

ಚಿರಜೀವಿ (ನಾ). ೧. ಬಹಳ ಕಾಲ ಬದುಕುವವನು; ದೀರ್ಘಾಯುಸ್ಸುಳ್ಳವನಂ: ಪುತ್ರಾನ್ವಿತಂ ಲಂಬಮುಷ್ಕನವಂ (ತಾಂ) ಚಿರಜೀವಿ ತತ್ಸಮಾತಯಿಂದಂ ಧೈರ್ಯವಂ ತಾಳ್ದುಗುಂ (ರೂಪಣ್ಣ. ೦೦-೫); ಕಡಲ ಕಡೆ. ಸುಧೆಯ ಕುಡಿ; ಹಂಹರರ ಮಾಂ ಚಿರಜೀವಿಯಾಗು! (ಪಾಂಚಜ. ೯೯-೩) ೨. ಕಾಗೆ: "ಅರಿಷ್ಟ . . . ಚಿರಜೀವೀ, ವಾಯಸಃ—ಈ ೧೦ ಕಾಗೆ" (ಚರಾಯು. ೯೦-೯೨). [ಸಂ. ಚಿರಜೀವಿನ್]

ಚಿರಜೀವಿತೆ (ನಾ). ಬಹಳಕಾಲ ಬದುಕುವಿಕೆ; ಶಾಶ್ವತವಾಗಿರುವಿಕೆ: ಇನ್ನೇವಸರ್ಗೊಂಡಪುದಣ್ಣ ನರರ ಚಿರಜೀವಿತೆಯಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೨-೩೨). [ಸಂ. ಚಿರಜೀವಿತಾ]

ಚಿರಡಿ₁ (ನಾ). ಕಿರಿಗೆ; ಚಿಕ್ಕಸೀರೆ: ಚಿರಡಿ ಚಂದಿ ಕದ್ದನಂತೆ (ಸರಡಾ. II, ೮೦೬). [←ಮರಾ. ಚಿರಡೀ]

ಚಿರಡಿ₂ (ನಾ). ಕೋಪ; ಸಿಟ್ಟು: ಅವರ್ನ ಚಿರಡಿಗೆ ಕರಸ್ಥಾನ (ಜಾನಪ. II, ೨೦೬).

ಚಿರಡಿಗೇಳು=ಸಿಟ್ಟಿಗೇಳು; ರೇಗು: ಚಿರಡಿಗೆದ್ದು ರಾಗಿನ್ನ ಒಂದೇಟು ಹೊಡೆದ (ಪ್ರಪಿ. ೩೫೩); ಅವರಿಗೆ ಉಂಟಾದ ಕುಂಠಿತತನವನ್ನು ಕಂಡು ಅವರು ಬಹಳ ಚಿರಡಿಗೇಳುವರು (ಸ್ತ್ರೀಶಿ. ೪೨೯). [←ಮರಾ. ಚಿರಡೀ]

ಚಿರಣೆ 'ಚೀರಣ' ನೋ.

ಚಿರಣಿಗೆಲಸ 'ಚೀರಣಿಗೆಲಸ' ನೋ.

ಚಿರತೆ₁, ಚಿರಚ, ಚಿರಚು, ಚಿರ್ಚ, ಚಿರ್ಚು (ನಾ). ಮೈಮೇಲೆ ಚುಕ್ಕೆಗಳಿರುವ ಹುಲಿಜಾತಿಗೆ ಸೇರಿದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕ್ರೂರಪ್ರಾಣಿ; ಚಿಟ್ಟೆಹುಲಿ: ಹುಲಿಜಾತಿ: ಹುಲಿ, ಹೆಬ್ಬುಲಿ . . . ಚಿರತೆ (ಪಠ್ಯಪು. ೨೩೯). ಚಿರಚ: ಹುಲಿ ಜಾತಿ: ಹುಲಿ, ಹೆಬ್ಬುಲಿ . . . ಚಿರತೆ, ಶಿವಂಗಿ, ಚಿರಚ (ಪಠ್ಯಪು. ೨೩೯). ಚಿರಚು: ಚಿರಚು ಕಾಮುಕಪ್ರಾಣಿಯೆಂದೂ . . . ಹೇಳಿರುವನು (ಪಶುಪ. ೨೯). ಚಿರ್ಚ: (೬). ಚಿರ್ಚು: ಅಡವಿಗಳಲ್ಲಿ ಚಿರ್ಚು . . . ಅಡವಿಯ ಬೆಕ್ಕು ಮುಂತಾದವುಗಳಿರುತ್ತವೆ (ಶಿಲಪ. ೩೯) [ದೇ.; ತಮಿ. ಚಿಱುತ್ತೈ; ಕೊಡ. ಚಿರತೆ; ತೆಲು. ಚಿಱುತ]

ಚಿರತೆ, (ನಾ). ಶಾಶ್ವತ ಪದವಿ ; ಮೋಕ್ಷ : ನಲವಿಂದ ಚಿರತೆಯು ಬಯಸಿ ಜಿನೇಂದ್ರನ ಚರಣಸೇವೆಯನಂ ಮಾಳ್ಪೆನೆಂದು (ಚಂದ್ರಸಾಂ. ೩೪-೦೨೬). [ಸಂ. ಚಿರತಾ]

ಚಿರನವತೆ (ನಾ). ಸದಾ ಹೊಸದಾಗಿರುವಿಕೆ: ಒಂದು ಕೊಂಬೆಯು ಬಾಡಲಿ ನ್ನೊಂದು ಚಿಗುರುವುದು ಸಂದಿಹುದು ಚಿರನವತೆಯುತ್ಸವತ್ತ ದಾರಿ (ದುಂಸುಳ. ೨೩೩). [ಚಿರ + ನವತೆ]

ಚಿರನಿದ್ರೆ (ನಾ). (ಆಲಂ) ಸಾವು: ಆ ರೋಗಿಯುನ್ನು ಚಿರನಿದ್ರೆ ಆವರಿಸಿತು (ರೂ೦). [ಚಿರ + ನಿದ್ರೆ]

ಚಿರನಿಧಿ (ನಾ). ಶಾಶ್ವತವಾದ ಆಶ್ರಯ ; ಶಾಶ್ವತವಾದ ನೆಲೆ: ವಿವಿಧ ಪಯೋಜದಿ ವ್ಯರ್ಥಾಯಾಸದಿ ಕೊಳಲಿದೆ ತೃಪ್ತಿಯ ಚಿರನಿಧಿಗೆ (ಅಗ್ನಿಹಂ. ೧೧-೩). [ಚಿರ + ನಿಧಿ]

ಚಿರನಿಮಿಷ (ನಾ). ಬಹಳ ಹೊತ್ತು ಕಣ್ಣು ಮುಚ್ಚಿಕೊಂಡಿರುವುದು : ಇರ್ದುದನಿಮಿಷಜಾತಂ ಚಿರನಿಮಿಷವಾಗೆ ಕಣ್ಗಳ್ಳುವಿನಂ (ಅಜಿ. ೧-೪೭). [ಚಿರ + ನಿಮಿಷ]

ಚಿರನೂತನ (ನಾ). ಸದಾಕಾಲ ಹೊಸದಾಗಿರುವುದು : ಅವನ ಕಾವ್ಯ ಕನ್ನಡಕ್ಕೆ ಚಿರನೂತನ ಚಿರಂತನ (ಸಾಹಿಸ. ೧೦೯). [ಚಿರ + ನೂತನ]

ಚಿರಪರಿಚಿತ (ನಾ). ಬಹುಕಾಲದಿಂದಲೂ ತಿಳಿದಿರುವುದು : ಇದು ದಿನದಂಥ, ಚಿರಪರಿಚಿತವಾದ ಹಗಲಲ್ಲ (ದಿಕಂದಾ. ೧) ; ಮತ್ಸ್ಯ, ಕೂರ್ಮ . . . ಕಲ್ಕಿ ಎಂಬ ದಶಾವತಾರಗಳು ಚಿರಪರಿಚಿತವಾಗಿವೆ (ದಾಜಿದ. ೧೯೨). [ಚಿರ + ಪರಿಚಿತ]

ಚಿರಪು 'ಸೆಬಿಪು' ನೋ.

ಚಿರಪ್ರಣಯ (ನಾ). ಬಹುಕಾಲದ ಪ್ರೀತಿ : ಕಡೆಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ದಾರಿ ಮುದ್ದಿಸಿ ಚಿರಪ್ರಣಯವಿದ್ದುದರಿಂದ ಮತ್ತೆ ಮರುಗಿದವನಾಗಿ . . . ಅಳಕೊಡಗಿದನು (ಕವಿಕ. ೫೨). [ಚಿರ + ಪ್ರಣಯ]

ಚಿರಬಿಲ್ವ (ನಾ). ಹುಲಿಗಿಲ ಮರ ; ಹೊಂಗೆಮರ ; ಕರಂಜವೃಕ್ಷ : ಅರನೇಟಿಲ್ ತಾಟಿ' . . . ದಿಂದಂ ಚಿರಬ[ಪಾಠಾಂ. ಬಿ]ಲ್ವಂ ಬೃಹ್ಮವೃಕ್ಷಂ ಕಟುಕ ತಟಿ'ಯುದಿಂದೊಪ್ಪುತಿರ್ದತ್ತರಣ್ಯಂ (೧ರಿ೪. ೦-೬೨). [ಸಂ.]

ಚಿರಮಂಗಲವತಿ (ನಾ). ಯಾವಾಗಲೂ ಮುತ್ತೈದೆತನವನ್ನುಳ್ಳವಳು : ಚೆನ್ನಮಲ್ಲಿಕಾರ್ಜುನನನ್ನು ಅಮರಪತಿಯನ್ನಾಗಿ ವರಿಸಿದಳು ; ಚಿರಮಂಗಲ ವತಿಯಾದಳು (ಹಾಳಂ. ೩೦). [ಸಂ. ಚಿರಮಂಗಲವತೀ]

ಚಿರಮುತ್ತೈದೆ (ನಾ). = ಚಿರಮಂಗಲವತಿ : ಆಯುಷ್ಮಂತೆಯಾಗಿ ಐಶ್ವರ್ಯವಂತೆಯಾಗಿ ಚಿರಮುತ್ತೈದೆಯಾಗಿರು (ಡಂಗಾಳ್. ೦೨). [ಚಿರ + ಮುತ್ತೈದೆ (<ಮುತ್ತೈದ್ದು)]

ಚಿರರಾತ್ರ (ನಾ). ಅಸಂಖ್ಯಾತ ರಾತ್ರಿಗಳು ; ಬಹಳ ಕಾಲ ; ದೀರ್ಘ ಕಾಲ : "ಹಲವಿರುಳಾದೆಡೆ ಗಣರಾತ್ರವೆಂಬುದು ಅಲ್ಲಿಂದಂ ಮೇಲೆ ಚಿರ ರಾತ್ರವೆಂಬುದು" (ಶಬ್ದಾಯು. ೦೮-೦೦೮). [ಸಂ.(ಚಿರ + ರಾತ್ರಿ + –)]

ಚಿರರಾತ್ರೆ (ನಾ). = ಚಿರರಾತ್ರ : "ಚಿರರಾತ್ರೆಯೆಂಬುದುಮಸಂಖ್ಯಾತ ದಿರುಳು" (ದುಂಗರಾ. ೨೦-೭). [ಸಂ. ಚಿರರಾತ್ರ]

ಚಿರವಿಚ್ಛೇದ (ನಾ). ಶಾಶ್ವತವಾದ ಬೇರ್ಪಡೆ.-ಅಗಲಿಕೆ : ಕಪಾಲ ಕುಂಡಲೆಗೂ ಅವಳ ಸ್ವಾಮಿಗೂ ಚಿರವಿಚ್ಛೇದ ಉಂಟುಮಾಡುವುದೊಂದೇ ಉದ್ದೇಶ (ಕಪಾಕುಂ. ೯೨). [ಚಿರ + ವಿಚ್ಛೇದ]

ಚಿರವಿಲ್ವ (ನಾ). ಚಿರಬಿಲ್ವ: "ಕರಂಜಕಾ" (ಶಂಕಿ). [ಸಂ.]

ಚಿರಶಾಂತಿ (ನಾ). ಶಾಶ್ವತವಾದ ನೆಮ್ಮದಿ : ವಿಶ್ವವು ಜೀನರಿಂಗವ್ಯುತವು ಅವ್ಯಕ್ತವು ಚಿರಶಾಂತಿ ಸಂನ್ಯಾಸಿಗಳಿಗೆ (ಕಂದಾವ. ೭೩-೭೩); ಮತ್ತೆ ಹಿಂದಿರು ಗಲಾರದ ಆ ದೇವದೇವನ ರಾಜ್ಯದಲ್ಲಿ ಚಿರಶಾಂತಿಯನ್ನರಸುತ್ತಾ ಶರಂ ಧ್ಯಳು (ಕುಟುಕು. ೩೦೨). [ಚಿರ + ಶಾಂತಿ]

ಚಿರಸೂತೆ (ನಾ). ಬಹುಕಾಲವಾದ ಮೇಲೆ ಕರು ಹಾಕಿದ ಹಸು : "ಚಿರಸೂತಾ, ಬಷ್ಕಯಣೀ – ೨ – ಬಹುಕಾಲಕ್ಕೆ ಈಯುವಾದ ಆಕಳಗಳ ಈಯುದಲಾದರೂ ಬಹುಕಾಲ ಪರಿಗಯಿಲ್ಲದೇ ನಿಂತ ಆಕಳಗಳು, ಬಹುಕಾಲಕ್ಕೆ ೧ ಸಾರಿ ಈಯುವ ಆಕಳಗಳು, ಹಸರುಗಳು, ಇಡಗಂದಿನ ಆಕಳು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೩೬೩). [ಸಂ. ಚಿರಸೂತಾ]

ಚಿರಸ್ಥಾಯಿ (ನಾ). ಬಹಳ ಕಾಲ ತಾಳುವ ಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳದು ; ದೀರ್ಘಕಾಲ ಉಳಿಯಂವಂತಹುದು ; ದಾಳಿ, ಹುರಿ ಮುಂತಾದ ಸಸ್ಯ ಗಳು ಬಹುಕಾಲ ಬದುಕುವವು, ಇವುಗಳು ಚಿರಸ್ಥಾಯಿ (Perennials) ಪೈರುಗಳು (ಸಸ್ಯಶಾ. ೨೪): ದೇಶಚರಿತ್ರೆಯಲ್ಲಿ ಮಾತೆಯ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯಕ್ಕಾಗಿ ಹೋರಾಡಿದನೆಂದು ನಿನ್ನ ಹೆಸರು ಚಿರಸ್ಥಾಯಿಯಾಗಿ ನಿಲ್ಲಲಿ (ಹಿಂಕಿರು. ೨೪). [ಸಂ. ಚಿರಸ್ಥಾಯಿನ್]

ಚಿರಸ್ಥಾಯಿಸು (ಕ್ರಿ). ಸದಾಕಾಲದಲ್ಲೂ ನೆಲಸುವಂತೆ ಮಾಡು : ನನ್ನ ಹೆಸರಂ ಜಗದಿ ನಿನ್ನಿಂ ಚಿರಸ್ಥಾಯಿಸುವೆನೆಂಬ ಪಂಥರೇಂ ಮಣ್ಗೂಡಿಸಲೆ? (ಜೆದ್ರ್ರ. ೨೬-೫೪). [ಚಿರಸ್ಥಾಯಿ + – ಇಸು]

ಚಿರಸ್ಮರಣೀಯ (ನಾ). ಸದಾಕಾಲ ನೆನಸಿಕೊಳ್ಳುವಂತಹುದು : ಗುವ್ವರ ಸೇವೆ ಚಿರಸ್ಮರಣೀಯ (ಮುಳ್ಳೂರ. ೦೦೬ ೬೮೩೯). [ಚಿರ + ಸ್ಮರಣೀಯ]

ಚಿರಾತೀತ (ಗು). ಬಹಳ ಹಿಂದೆ ಕಳೆದುಹೋದ. [ಚಿರ + ಅತೀತ]

ಚಿರಾಯತ 'ಕಿರಿಯಾತು' ನೋ.

ಚಿರಾಯಿ (ನಾ). ಹೊದಿಸುವ ಬಟ್ಟೆ (?) : ಚಂದ್ರನೋಪಾದಿಯಲ್ಲಿ ಬಿಳುಪಾಗಿ ಮನೋವೇಗವುಳ್ಳ ಮಹಾವೃಷಭಗಳಂ ಕಟ್ಟಿ ಚಿನ್ನದ ಚಿರಾಯಿ ಗಳಿಂದ ಮುಚ್ಚಲ್ಪಟ್ಟಂಥಾದ್ದಾಗಿ (ಕಿಶರ. ೩೮-೪). [<ಚೀರ್]

ಚಿರಾಯಿತ 'ಕಿರಿಯಾತು' ನೋ.

ಚಿರಾಯು (ನಾ). ೧. ದೀರ್ಘಾಯುಸ್ಸು : ನಿರ್ಮಳತೆ ಚಿರಾಯು ವೈರಿಪುರ ತೊನ್ನತ . . . ವಿಮುಕ್ತಿಯೆಂಬಿವಂ ಪಡೆವಂ (ರಾಜಶೇ. ೩-೦೦೦). ೨. ದೀರ್ಘಾಯುಸ್ಸುಳ್ಳವನು : ಸೂಸದೆ ಸ್ವೇತಮಯ್ದ್ದೆ ಪಕ್ಷವುಮವರ ಪ್ರದೇಶಮುಮಂಗಲ್ದಿರೆ ವಾಜಿ ಚಿರಾಯು ನಿಶ್ಚಯಂ (ರೋಕೋಪಿಕ. ೦೦-೭೩). ೩. ಕಾಗೆ: "ಕಾಕಂ ಚಿರಜೀಯು . . . ಕರಟಮೆನೆ ಕಾಗೆ" (ದುಂಗರಾ. ೫೦-೩). [ಸಂ. ಚಿರಾಯುಸ್]

ಚಿರಾಯುಷ್ಮತಿ (ನಾ). ಬಹುಕಾಲ ಬದುಕುವ ಹೆಂಗಸು : ನೀನು ಚಿರಾಯುಷ್ಮತಿಯಾಗಿರು, ನನಗೆ ಪ್ರಾಣದಾನವನ್ನು ಮಾಡಿದೆ (ಕಪಾಕುಂ. ೦೨೦). [ಸಂ. ಚಿರಾಯುಷ್ಮತೀ]

ಚಿರಾಯುಷ್ಯ (ನಾ). ಬಹಳಕಾಲ ಬದುಕುವಿಕೆ ; ದೀರ್ಘಾಯುಷ್ಯ : ಶುಭಮಸ್ತು ಶೋಭನಮಸ್ತು . . . ಚಿರಾಯುಷ್ಯಮಸ್ತು (ಮುದಕಿ. ೦-೨ ೮೦೩). [ಚಿರ + ಆಯುಷ್ಯ]

ಚಿರಾಸಾನಿ (ನಾ). ಒಂದಂ ಬಗೆಯಂ ಓಮ ; ಖುರಾಸಾನಿ: ಲವಂಗ, ಚಿರಾಸಾನಿ, ಓಮ, ವಾದಕ್ಕಿ, ಚವ್ಯ, ಚಿತ್ರಮೂಲ . . . ಚೂರ್ಣವ ಮಾಡಿ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವುದು (ವಿಶ್ವವಿ. ೪೯). [<ಖುರಾಸಾನಿ]

ಚಿರಿ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ. 'ಚಿರಿಗುಟ್ಟು'. ಮರಾ.

ಚಿರಿಗಾವುಂಡ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಬಂನವತ್ತಳೆಯ ಪ[ದ್ರ] [ರ] ಪನುಂ ಅಲ್ಲಿಯ ಹಿರಿಯಕೇರಿಯ ಚಿರಿಗಾವುಂಡನುಂ ತಂಬರಸಾಂಯ ಗಾವುಂಡನುಂ (ಶಾಸನ. XI-1, ೫೦-೨೬ ; 1005) [ಚಿರಿ + ಗಾವುಂಡ (<ಗಾವುಂಡ)]

ಚಿರಿಗುಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ಚಿರ್ರೆಂದು ಶಬ್ದಮಾಡು : ಕರುಳುಗಳನು ಹಿಸಿಹಿಸಿದು ಅಸ್ಥಿಗಳನು ಭರದಿ ಬಿಸುಟು ರಕ್ತವನು ಚಿರಿಗುಟ್ಟಿ ಹೀರುವ ಪುಂಡರೀಕನ ಕಂಡು (ಜ್ಞಾನಸಿ. ೨೩-೯).

ಚಿರಿಚಿರಿಗುಟ್ಟಿಸು=ಚಿರಿಚಿರಿ ಎಂದು ಕಿರುಚುವ ಹಾಗೆ ಮಾಡು,-ಕೂಗಿ ಕೊಳ್ಳುವಂತೆ ಮಾಡು : ಮರದ ಮಾಂಗಾಯ್ಮುಂಗನನು ಬಲು ಚಿರಿಚಿರಿಗುಟ್ಟಿಸದಿರ ನಾನು (ಶಲಾಂಛು. ೬). [ಚಿರಿ + ಕುಟ್ಟು$_1$]

ಚಿರಿಚು (ಕ್ರಿ). ನಗು : ಉಕ್ಕಿಬರುವ ನಗುವನ್ನು ಅದುಮಿ ನಗು : ಚಿರಿಚು (Titter. ಇಂಶನಿ). [ದೇ.೩ ತಮಿ. ಮಲ. ಚಿರಿ]

ಚಿರಿಟು 'ಸುರುಂಟು' ನೋ.

ಚಿರಿವೇರು 'ಚಿಱುವೇರು' ನೋ.

ಚಿರು 'ಚಿಱು' ನೋ.

ಚಿರುಕುಟ (ನಾ). ಚಿಂದಿ ; ಹರುಕು ಬಟ್ಟೆ : ಚಿರುಕುಟ [ಪಾಠಾಂ. ಚಿರಕುಟ] ಮನುಟ್ಟು ಕಯ್ಯೊಳ್ ಕಿರಿದುಣಾತಂ ದೆಸೆಗೆ ನಗುತುಮಾಡುತ್ತಿಪ್ಪಾ ಮರುಳ್ (ಕಮಪ. ೧೨-೩೩).
[? ./ಮರಾ. ಚಿರಕುಟ, ಚಿರಕೂಟ, ಚಿರಗುಟ, ಚಿರಗೂಟ, ಚೀರಕುಟ]

ಚಿರುಗುಳ್ಳ 'ಚಿಱುಗುಳ್ಳ' ನೋ.

ಚಿರುಟು 'ಸುರುಂಟು' ನೋ.

ಚಿರುಪಿ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು : ಚಿರುಪಿಯು ಚಿನ್ನಕುಪ್ಪೆಯು ಚಿಱುಯುಪೊಟಲು ವುಳುವಟ್ಟು ನಾಲ್ಕೂರುಮಿಟ್ಟು ನಡೆದ ಕಲ್ಲಿಗೊಡಂಗೆ ಯೊಡ್ಡಿನ ಕಟಿಗೆ (ಸೌಇಇ. IX-1, ೨೬-೧೧ ; 960). [?]

ಚಿರೂಟು 'ಚುರುಟು' ನೋ.

ಚಿರೋಟಿ (ನಾ). ಮೈದಾಹಿಟ್ಟು, ತುಪ್ಪ, ಸಕ್ಕರೆಗಳನ್ನು ಕೂಡಿಸಿ ಕರಿದು ಮಾಡುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಿಹಿ ಭಕ್ಷ್ಯ : ಮೈಸೂರಿನಿಂದಲೇ ತಯಾರು ಮಾಡಿ ತಂದಿದ್ದ ಚಿರೋಟಿಗಳನ್ನೂ ಹುಂಗಾಳನ್ನೂ ಶಾರದಮ್ಮನವರು ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಹಂಚಿದರು (ಮೂದಾನ. ೧೨೩).
[←ಮರಾ. ಚಿರೋಟೀ, ಚಿರೋಟಾ]

ಚಿರ್ಚ 'ಚಿರತ್ತೆ$_1$' ನೋ.

ಚಿರ್ಚಿರಿಲ್ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ : ಇಳಾಮಂಡಲಂ ಚಿಱ್ಚಿರಿಲ್ಲೆಂದೊಡೆಗುಂ (ಸೌಇಇ. XI-II, ೧೨೬-೦೪ ; 1030).

ಚಿರ್ಚು 'ಚಿರತ್ತೆ$_1$' ನೋ.

ಚಿರ್ಪುಳಿ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು ; P ವಂದನವಲ್ಲಿ ತಾಲ್ಲೂಕಿಗೆ ಸೇರಿರುವ ಈಗಿನ ಚಿಪ್ಪಲಿ ಎಂಬ ಊರು : ಬಾಣರಸ ಇತ್ತ ಕೆಯು ಕಱಯು ನಾಲ್ವತ್ತು ಮಣಸ ಇದಕ್ಕೆ ಉತ್ತರ ಸಾಕ್ಷಿ ಕಣ್ಣಾಗ. x x ಕ ಯಿರು ಚಿಪ್ಪುಳಿ x x x ಸಾಕ್ಷಿ ಪಡೆದರ್ (ಸೌಇಇ. IX-1, ೦-೩ ; ?).
[?]

ಚಿರ್ಭಟ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸೌತೆ ; ಮೆಕ್ಕೆಗಿಡ ಮತ್ತು ಅದರ ಕಾಯಿ : "ಉರ್ವಾರುಃ, ಚಿರ್ಭಟಃ-ಈ ೨ ಮೆಕ್ಕೆ" (ಹಲಾಯು ೩೩-೩೬).
[ಸಂ.]

ಚಿರ್ಯಾತ 'ಕಿರಿಯಾತು' ನೋ.

ಚಿಲಕ 'ಚಿಲುಕ' ನೋ.

ಚಿಲಕಡಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ : ಚಿಲಕಧೂಪ, ಚಿಲಕಡಿ. . . . ಧೂಪ (ದ್ರುಶಿಗಿ. ೧೩-೨೩೬). [?]

ಚಿಲಕತ್ತು 'ಚಿಲಖತ್ತು' ನೋ.

ಚಿಲಕಧೂಪ (ನಾ)=ಚಿಲಕಡಿ : ಚಿಲಕಧೂಪ, ಚಿಲಕಡಿ, ಗುಗ್ಗುಳಧೂಪ, ಮಡ್ಡಿಮರ, ಮಾದಿ, ಚಿತ್ರ, ಧೂಪ (ದ್ರುಶಿಗಿ. ೦೩-೨೩೬). [?]

ಚಿಲಕೆ$_1$ 'ಚಿಲಿಕೆ$_1$' ನೋ.

ಚಿಲಕೆ$_2$ 'ಚಿಲಿಕೆ$_2$' ನೋ.

ಚಿಲಕು (ನಾ). (ಉಕ) ಗಂಡಸರಿಗೆ ಉಂಟಾಗುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮೂತ್ರರೋಗ : (೬). [?]

ಚಿಲಕುರುಳಿ, ಚಿನಕುರುಳಿ, ಚಿನುಕುರುಳಿ (ನಾ). ೧. ಹುರುಳಿ, ಕಡಲೆ ಮುಂತಾದ ಧಾನ್ಯಗಳನ್ನು ಹುರಿದು ಖಾರ ಹಾಕಿ ಮಾಡಿದ ಒಂದು ಖಾದ್ಯ ವಿಶೇಷ; ಹುರಿಗಾಳು: ಚಿಲಕುರುಳಿ ಮಾರೋಳೆ ತಿಲಕಚಿಟ್ಟೇನ ಕಂಚಲುವೆ (ಹಳ್ಳಿಯ. ೪೩). ಚಿನಕುರುಳಿ : ೧. ನನ್ನ ಸ್ನೇಹಿತ ಊರಿಂದ ತಂದಿದ್ದ ಚಿನಕುರುಳಿ ಬಹಳ ಸೊಗಸಾಗಿತ್ತು (ರೂಢಿ). ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಪಟಾಕಿ; ಮದ್ದಿನ ಚಟಾಕಿ: ಪಟಾಕಿ, ಚಿನಕುರುಳಿ, ಹೂಬಾಣ, ಹೂವಿನ ಕುಂಡ (ರಂಡವು. ೬೨-೦). ೩. (ಆಲಂ) ಹಾಸ್ಯ; ಜೋಕು: ಈ ವರ್ಷದ ದೀಪಾವಳಿ ಸಂಚಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಚಿನಕುರುಳಿ ಸೊಗಸಾಗಿತ್ತು (ರೂಢಿ). ಚಿನುಕುರುಳಿ : ೧. ಚಿನುಕುರುಳಿ ಬಹಳ ಚೆನ್ನಾಗಿದೆ (ರೂಢಿ).
[ಚಿಲಕು ? + ಹುರುಳಿ]

ಚಿಲಕೂಲಿ 'ಚಿಲುಕೂಲಿ' ನೋ.

ಚಿಲಕೆ 'ಚಿಲಿಕೆ$_1$' ನೋ.

ಚಿಲಖತ್ತು, ಚಿಲಕತ್ತು (ನಾ). ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಶರೀರ ರಕ್ಷಣೆಗಾಗಿ ಹಾಕಿಕೊಳ್ಳುವ ಕವಚ ; ಉಕ್ಕಿನ ಕವಚ ; ತನುತ್ರಾಣ ; ಸವಂಗ : ಅವನು ಪೋಷಾಕಿನಲ್ಲಿ ಯಾವಾಗಲೂ ಚಿಲಖತ್ತನ್ನು ಪಯೋಗಿಸುತ್ತಿದ್ದನು (ಇಂಗ್ಲೆ. ೦೦೦); ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಬಗೆಯ ಹಳೆಯ ಆಯುಧಗಳನ್ನೂ ಚಿಲಖತ್ತುಗಳನ್ನೂ ಸಂಗ್ರಹಿಸಿ ಅಲ್ಲಿಡಲಾಗಿದ್ದಿತು (ರತ್ನಗೋ. ೩). ಚಿಲಕತ್ತು : ಚಿಲಕತ್ತು ಒರೆಗತ್ತಿ ಎತ್ತಿ ದುಂಡಿನ ಮಂದಿ (ರೋಶಗೀ. ೨೦೨); ಉನ್ನೀಸಳು ಗಂಡನ ಚಿಲಕತ್ತು ಕಳೆದು ಉಪಚರಿಸುವಳು (ಮೂರಜ. ೧೬).
[←ಮರಾ. ಚಿಲಖತ್, ಚಿಲಕತ್; ಪಾರ. ಚಿಹಿಲ್ಕದ್]

ಚಿಲಣ 'ಚೀರಣ' ನೋ.

ಚಿಲಣಗೆಲಸ 'ಚೀರಣಗೆಲಸ' ನೋ.

ಚಿಲವಾನ್ 'ಚಿಲುವಾನ' ನೋ.

ಚಿಲಿ (ಕ್ರಿ). ಹಲ್ಲುಬಿಡು ; ಕಿಸಿ : ಕವೋಗದೆಡೆಯ ಪಲ್ಗಳಂ ಬೆಳ್ಪನೆಯೆ ಚಿಲಿವ ಘೋರಕ ದೆದರಿ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೧೧೪-೧೨೬). 'ಕಿರಿ$_2$' ಪರಾ. [?]

ಚಿಲಿಕ 'ಚಿಲಿಕೆ$_2$' ನೋ.

ಚಿಲಿಕೀರೆ 'ಚಿಲುಕೀರೆ' ನೋ.

ಚಿಲಿಕೆ$_1$, ಚಿಲಕೆ$_1$, ಚಿಲಕೆ, ಚಿಲುಕೆ, ಚೀಲಿಕೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸೊಪ್ಪು : "ಚಿಲಿಕೆ ಸ್ವಸ್ತಿಕೆಯುಕ್ಕು" (ದುಂಗರಾ. ೪೪-೪೬) ; ನುಗ್ಗೆಯ ಕಾಯಿ ತೊಂಡೆಯ ಕಾಯಿ ಚಿಲಿಕೆಯ . . . ಮೇಲೋಗರವುಣೆಯಗ್ಗದಾರೋಗ್ಯವು ಪಥ್ಯ (ಸಾಳ್ವಸಾಂ. ೬). ಚಿಲಕೆ$_1$: ಸೊಪ್ಪುಗಳು : ಅಗಸೆ ಬಿಳಿಸೂಲಿ . . . ದಂಟು, ಹರಿವೆ, ಚಿಲಕಿ, ದಗ್ಗಳಿ, ಕಸವೆ (ನಮ್ಮನು. ೨೩೬). ಚಿಲಕೆ : "ಮೃದುಪತ್ರೀ—ಚಕ್ರವರ್ತ್ತ, ಚಿಲಕೆ" (ಟಷಧಿ. ೧೨೧). ಚಿಲುಕೆ : ಮತ್ತೆ ಕೆಲವಕ್ಕೆ ಬದನೆಯ ಬಜ್ಜಿ ಕೆಲವಕ್ಕೆ ಕತ್ತರಿಸಿದಳಕೀರೆ ಚಿಲುಕೆ [ಪಾಠಾಂ. ಚಗತೆ]ನರುವಲು ಚಕ್ರವರ್ತ್ತ ಮೊದಲಾದ ಸೊಪ್ಪಂ ತುಪ್ಪದೊಳಗೆ ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಾಳಿಸಿ (ಸೂಪಶಾ. ೪-೨೧). ಚೀಲಿಕೆ : "ಚಿಲ್ಲಿಕಾ—ಚೀಲಿಕೆ" (ಟಷಧಿ. ೩೬). [ದೇ.೩ ತೆಲು. ಚಿಲುಕ, ಚಿಲ್ಕ./ಸಂ. ಚಿಲ್ಲಿಕಾ]

ಚಿಲಿಕೆ$_2$, ಚಿಲಕೆ$_2$, ಚಿಲಿಕೆ (ನಾ). ೧. (ಉಕ) ಚಾವಣಿಯನ್ನು ಹಾಕುವಾಗ ಬಿದಿರಿಗೆ ಬದಲಾಗಿ ಹಾಕುವ ಸಣ್ಣ ಗಳು ; ಸಣ್ಣ ಮರದ ಪಟ್ಟಿ ; ರಿಪೀಸು : ಬಡವರಿದ್ದವರು ಜಂತೆಗಳ ಮೇಲೆ ಚಿಲಿಕೆಗಳನ್ನು ಹಾಕಿ ಅವುಗಳ ಮೇಲೆ ಯಾವುದಾದರೂ ಒಂದು ಗಿಡದ ಎಲೆಗಳನ್ನು ಹರವಿ ಮೇಲಮುದ್ದಿಯ ಹಾಕುವರು (ಮುಂಬಯಿ. ೪-೦೧೬). ೨. ಚಟ್ಟಿ : "ಸಿದಿಗೆ" (ಜಾನಪೋ. ೩೬). ಚಿಲಕೆ$_2$: ೧. ಗಂಡಸಮಗ ಗಜಭೀಮ ಹುಟ್ಟಿದರ ಚಿಲಕಿ ಚಿತ್ತರ ನಗತಾವ (ಗರತಿ. ೮೪). ಚಿಲಿಕೆ : ೧. ಬರಿಕೆ ಎಲುಗಳು ಜಂತಿಗಳು ಬೆರಳೆಲುಗಳೇ ಚಿಲಿಕೆ ಇಂತೀ ಗೃಹಕ್ಕೆ ಮಾಂಸದ ಮೇಲುಮುಗ್ಗೆಗಳು ರಕ್ತದ ಸಾರಣೆಗಳ (ವಚನ. I, ೨೫೦-೨೪). [?]

ಚಲಿಕೆನೆವಾಲು (ನಾ). ಚೆನ್ನಾಗಿ ಕಾಯಿಸಿ ಕೆನೆಗೂಡಿದ ಹಾಲು : ಇನಿದೊಸರ್ವ ತನಿಪಾವಿನೊಳ್ವಣ್ಣ ರಸದಿ ಚಲಿಕೆನೆವಾಲನೆಱೆದು ಸಿರದಚ್ಚ ವುಡಿಯನ್ನುದುರಿಸಿ(ಕವಿಚ. III, ೨೦೦ ಪ್ರಭಾವತೀ ಪರಿಣಯ). 'ಚಲುಪಾಲು' ಪರಾ. [<ಚಲು₁ + ಕೆನೆವಾಲು(<ಕೆನೆವಾಲ್)]

ಚಲಿಚಿಮ, ಚಳಿಚಿಮ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಣ್ಣ ವಿಮಾನು ; ಜಂಬು ವಿಮಾನಂ : "ನಲವಿಮಾನ ಚಲ[ಲಿ]ಚಿಮ ಎಂದೊಡೆ ಸಿಸಿಲು, ಚಳಿಯ ಮಾನೆಂದು ಎಂಬರು" (ನಾಚರಾ.೬). **ಚಳಿಚಿಮ**: "ನಳವಿಮಾನಃ, ಚಳಿಚಿಮಃ– ಈ ೨ ಕಿಱುವಿಮಾನ್". (ಹಲಾಯು. ೧೦೮-೩೬): "ಚಳಿಚಿಮವೆನಲು ನಳವಿಮಾನ ವೆನೆ ಕಿಱುಮಿನ ಪೆಸರೆನಿಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೧೨೧-೬); ವಿಸ್ಮಿರತ್ರೀನದೊಳಂ ಚಳಚ್ಚಳಿಚಿಮದೊಳಂ . . . ಅತಿಮನೋಹರವಾದ ಯಮುನಾಹ್ರದ ಪರಿಸರಪ್ರದೇಶದೊಳಕ್ರೂರಂ ನಿಜವರೂಥಮಂ ನಿಲಿಸಿ (ಜಗವಿ. ೫-೧೦ ೩ವ); ಪುಟನೆಗೆದು ಮಗುಟುಟುಟಿವ ಚಳಿಚಿಮಾನೀಕದಿಂ (ಉದ್ಭಟ. ೩-೮೪).
[ಸಂ.]

ಚಲಿಪಾಲು 'ಚಲುಪಾಲ್' ನೋ.

ಚಲಿಪಿಲಿ (ನಾ). ಹಕ್ಕಿಗಳು ಗುಂಪಾಗಿ ಮಾಡುವ ಧ್ವನಿಯ ಅನುಕರಣ: "ಪಕ್ಕಿಗಳುಲಿಗಕ್ಕು ನಾಮ ಚಲಿಪಿಲಿಯೆನುತುಂ" (ಕವಿಕಂ. ೬೩): ಚಲಿಪಿಲಿ ಹಾಡಿಗೆ ಗುಬ್ಬಿಯ ಥಕ ಥೋಂ ಧಿಕ್ಕಿಟ್ಟ (ಮಾಂದಳಿ. ೪೫-೧) : ಅಲ್ಲೊಂದು ಇಲ್ಲೊಂದು ಹಕ್ಕಿಗಳ ಚಲಿಪಿಲಿ ಕೂಗು ಅವನ ಕಿವಿಗೆ ಕಚಕುಳಿಯಾಡಿಸಿ ದಂತಾಯಿತು (ಕೇವೂಠ. ೧೦).

ಚಲಿಪಿಲಿಗುಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ಚಲಿಪಿಲಿ ಎಂದಂ ಧ್ವನಿಮಾಡು : ಚಲಿಪಿಲಿಗುಟ್ಟ ನುಣ್ದೊದಳ್ಗಳಿಂ ಕಿವಿಗಿಂಪನೊದರ್ಚೆ (ದಕಳು. ೧-೫೭) ; ಹಕ್ಕಿಗಳೆಲ್ಲಾ ಸಂತೋಷದಿಂದ ಚಲಿಪಿಲಿಗುಟ್ಟ ಕೂಗುತ್ತಾ ಹಾರಾಡುತ್ತಿದ್ದವು (ಕಳಹು.೨): ಇತರ ಹಂಸಪಕ್ಷಿಗಳು . . . ಚಲಿಪಿಲಿಗುಟ್ಟುತ್ತಾ ಹಾರಿಹೋದವು (ಹಿಂಕಿರು. ೩೭). [ಚಲಿಪಿಲಿ + ಕುಟ್ಟು₁]

ಚಲಿಪಿಲಿಗುಡು(ಕ್ರಿ).(ಆಲಂ) ಹಕ್ಕಿಯ ಚಲಿಪಿಲಿಗುಟ್ಟುವಂತೆ ಸಂತೋಷ ದಿಂದ ಕೂಡಿರು,–ಆನಂದದಿಂದಿರು : ಮನಸ್ಸು ಸಂತೋಷದಿಂದ ಚಲಿಪಿಲಿಗುಡುತ್ತಿದ್ದ ದಿನ (ರಂಗಹ. ೧೨೪).
[ಚಲಿಪಿಲಿ + ಕುಡು₁(<ಕೊಡು₁)]

ಚಲಿಪಿಲಿಹಕ್ಕಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹಕ್ಕಿ ; ಕೊಟ್ಟು : "ಚಾಷಃ = ಚಲಿಪಿಲಿಹಕ್ಕಿ" (ಕಾಶಕ್ಕ. ೧೫೭). 'ಚಲಿಮಿಲಿಗ' ಪರಾ.
[ಚಲಿಪಿಲಿ + ಹಕ್ಕಿ₁(<ಪಕ್ಕಿ₁)]

ಚಲಿಮಿಲಿ (ನಾ). ಹಕ್ಕಿಗಳು ಗುಂಪಾಗಿ ಮಾಡುವ ಧ್ವನಿಯ ಅನುಕರಣ: "ಚಲಿಮಿಲಿಯೆಂದು ಪಕ್ಕಿಗಳುಲುಹು" (ಕಲಸಾ. ೩-೧೫) : ಸಮಸ್ತಧಾತ್ರಿ ಯುಮನಾಳಿವೆವೆಂದುಲಿವಂತೆ ಪಕ್ಕಿಗಳ್ ಚಲಿಮಿಲಿಯೆಂಬ ಪೊಟ್ಟಿಱಿಗೊಳೆ ಬಂದುಜದೊಡ್ಡಿದನಂತಕಾತ್ಮಜಂ (ಶಂ ಪ ಭಾ. ೧೧-೩೩) ; ಚಲಿಮಿಲಿ ಎಂದೋದುವ ಗಿಳಿಗಳಿರಾ ನೀವು ಕಾಣರೇ ನೀವು ಕಾಣರೇ (ಮಹಾದೇ. ಬ. ೩೩-೭೩).

ಚಲಿಮಿಲಿಗ, ಚಲುಮಿಲಿಗ (ನಾ). ಚಲಿಮಿಲಿ ಎಂದು ಶಬ್ದ ಮಾಡುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹಕ್ಕಿ ; ಕೊಟ್ಟು ; ಚಾಷ : ಗೌಜು ಪಾರಿವ ನಿರಿಲೆ ಸಾಳುವ ಚಲಿಮಿಲಿಗ ಚಂಬೋತ . . . ಗರಿಗ ಮೊದಲಾದಖಿಳ ಖಗಕುಲ ಬಿದ್ದುದುರಿಯೊಳಗೆ (ಕುವ್ಯಾಆ. ೨೦-೫೩) ; ವಲಿಯ ಭಾರದ್ವಾಜ ಪಿಕ ಪಿಂಗಲಿ ನಿಶಾಟಧ್ವಾಂಕ್ಷ ಚಾತಕಿ ಚಲಿಮಿಲಿಗ ಜಾಣ್ಯಕ್ಕಿ . . . ಮಡಗೊಳಲಿ ಮುಖ್ಯವಿಹಂಗವಿವೆ ವೈದೇಹಿ ನೋಡೆಂದ (ತೊರರಾ. ೩-೦-೩೩). **ಚಲುಮಿಲಿಗ** : ಹರಡೆ ಚಲುಮಿಲಿಗನು ಚಲುವೆ ಗಿಜುಗಿರಳೆ ಕಮ್ಮರನಸಗ . . . ಪಕ್ಕಿಗಳವಟಿಗೊಳಿಸೊಪ್ಪಿದವು (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೫-೭೧).
[ಚಲಿಮಿಲಿ + – ಗ₂]

ಚಲಿಮಿಲಿಸು (ಕ್ರಿ). ಚಲಿಮಿಲಿ ಎಂದಂ ಧ್ವನಿಮಾಡು: ಬಳಸಿ ಚಲಿಮಿಲಿಪ ವಿಹಗಂಗಳ ಕಳಕಳದೊಡನೆ ತೊಡರ್ದು . . . ತೀಡಿತ್ತು ಸುಪ್ರಭಾತ ಸಮಿರಾರಂ (ಕುಸುಮಾ. ೪-೭೦) ; ಬಳಸಿ ಚಲಿಮಿಲಿಪ ವಿಹಗಂಗಳ ಕಳಕಳ ದೊಡನೆ ತೋರ್ದು ಸರಸೀಜಳವಂ ಪಳಿಗೊಳಿಸಿ ಕುಮುದ ಮುಖಮಂ ಪೆಳಱಿಸಿ ತೀಡಿತ್ತು ಸುಪ್ರಭಾತ ಸಮೀರಂ (ಶಾಂತೀಶ್ವ. ೧೦-೯೫).
[ಚಲಿಮಿಲಿ + – ಇಸು₃]

ಚಲಿಮೆ₁ 'ಚಲುಮೆ₁' ನೋ.

ಚಲಿಮೆ₂ 'ಚಲುಮೆ₂' ನೋ.

ಚಲಿವಾಲು 'ಚಲುಪಾಲ್' ನೋ.

ಚಲು₁ (ಕ್ರಿ). ೧. ಅನ್ನದಂತೆ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಬೇಯು. ೨. ಚನ್ನಾಗಿ ಕುದಿ,– ಕಾಯು. 'ಚಲುಪಾಲ್' ಪರಾ. [ದೇ.॥ ತಮಿ. ಚಲು]

ಚಲು₂ (ನಾ). (?) : "ಗೋಧಾಸ್ಸನ್ಯಃ–ಚಲು" (ಒಷಧಿ. ೫೦). [?]

ಚಲುಕ, ಚಲಕ, ಚಿಲುಕು₁ (ನಾ). ೧. ಕದವನ್ನು ಭದ್ರಪಡಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಕೊಂಡಿ,–ಸರಪಣಿ : ಕದವ ಮುಚ್ಚಿದಳಿದಕೋ ಚಲುಕ ಅಲ್ಲಾಡುತಿದೆ (ಪುರಂದ. ೨-೯೭ ಅನುಪಲ್ಲವಿ). ೨. ಬೇಟೆಯಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವ, ತುದಿಯಲ್ಲಿ ಮುಳ್ಳಿನಂತೆ ಮೊನೆಯಿರುವ ಒಂದು ಉಪಕರಣ; ಈಟಿ; ಬರ್ಜಿ (?) : ತಡಿಕೆ ತಳಿಯು ಅಂಟಿನ ಕಣೆ ಜಾಳುವ ಒಡಿದ ದೀಹವು ವಾಚಿ ಸಿಡಿಯು ಹೊಡೆದೆತ್ತುವ ಮೊಲ ಎಸೆವ ಚಲುಕಗಳು ಬಿಡುಗಣ್ಣ ಬೇಡರೊದಗಿತು (ಹರಿಸಾಂ. ೨-೨). **ಚಲಕ**: ೧. ಅತ್ತೇಮನೇಲಿ ಹೇಗಿರುವ ಮಗಳೇ ಅಂದ್ರೆ ಚಲಕಕ್ಕೆ ಮೊಳಕ್ಕೆ ತಗುಲಿದ ಹಾಗೆ ಅಂದ್ಲು (ಹುಟ್ಟಿಹ. ೧೦೩). **ಚಿಲುಕು₁**: ೨. ಮದನನ ನನೆಯಂಬು ಮುನಿಹೃದಯಮಂ ನಡವೆನುತ್ತ ಚಿಲುಕಿನ ದೊಡ್ಡ ಮೊನೆಯಂಬ ನಾಗಿಸಿದನೋ ಯೆನಲ್ . . . ಹೊಂಗೇದಗೆಗಳೊಪ್ಪಿದುವು ತರುತರಮೊಳ್ಕ (ಚಬಪು. ೪೫-೧೮). [ದೇ.॥ ತಮಿ. ಮಲ. ಚಿಲುಕ್ಕು ; ತುಳು. ಚಿಲ್ಕ್; ತೆಲು. ಚಿಲಕ, ಚಿಲುಕು, ಚಿಲುಕ]

ಚಿಲುಕವರೆ (ನಾ). ನೀರಿನಲ್ಲಿ ನೆನಸಿ ಸಿಪ್ಪೆ ತೆಗೆದ ಅವರೆಕಾಳು ಮತ್ತು ಅದರಿಂದ ಮಾಡಿದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮೇಲೋಗರ : ಇಂದು ನಮ್ಮ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಚಿಲುಕವರೆ ಮಾಡಿದ್ದರು (ರೂಢಿ). 'ಚಿದಕವರೆ' ಪರಾ.
[ಚಿಲುಕು₂ + ಅವರೆ₁]

ಚಿಲುಕಾಯಿ (ನಾ). ಗಿಳಿ (?) : ಯಾಕತ್ತೆ ನನ್ನ ಗೋಪೀದೇವಿ ಕಂದಯ್ಯ ಗೋಪುರದಲ್ಲಾಡೂ ಚಿಲುಕಾಯಿ ಚಿಂತಾಮಣಿ ಹಸುಳೆ ಬಂದಾಡೊ ತೊಡೆ ಮೇಲೆ (ಹಳ್ಳಿಯ. ೮೯). [?./ತೆಲು. ಚಿಲುಕ, ಚಿಲ್ಕ]

ಚಿಲುಕಿಸು (ಕ್ರಿ). ಕಾಳಿನ ಮೇಲಿರುವ ಸಿಪ್ಪೆ ತೆಗೆ, – ಸಿಪ್ಪೆ ಬಿಡಿಸು : ಚಿಲುಕಿಸಿದ ಅವರೆಕಾಳು ಬಹುರುಚಿ (ರೂಢಿ).
[ಚಿಲುಕು₂ + – ಇಸು₃]

ಚಿಲುಕೀರೆ, ಚಿಲಿಕೀರೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸೊಪ್ಪು ; "ಶೋಧಿನೀ– ಚಿಲುಕೀರೆ" (ಒಷಧಿ. ೧೭೨) ; ಚಿಲುಕೀರೆ ಸೊಪ್ಪು ಸಿಹಿಪಾಲೆ ಸೊಪ್ಪು ಚಕ್ರವರ್ತಿ ಪುಳಿಂಪುರುಚಿ ಜಾಂಗಲಮಾಂಸ . . . ಯಿಪ್ಪು ಪಥ್ಯ ಕರವಹುದು (ವಿಷಚಿ. ೧೬-೩). **ಚಿಲಿಕೀರೆ** : ಚಿಲಿಕೀರೆಯ ಸೊಪ್ಪಿನ ರಸದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಜಾವ ಮರ್ದಿಸಿ ಸಾಸಿವೆ ಪ್ರಮಾಣ ಗುಳಿಗೆಯಂ ಮಾಡಿ ಸಮಜ್ವರಕ್ಕೆ ಜೀರಿಗೆ ಸಕ್ಕರೆಯಲ್ಲಿ ಕೊಡುವುದು. (ವಿಷ್ಣುವಿ. ೩೭); ಚಕ್ರವರ್ತಿದ ಸೊಪ್ಪು, ಚಿಲಿಕೀರೆ ಸೊಪ್ಪು ಇವುಗಳೆಲ್ಲವೂ ಜ್ವರದವರಿಗೆ ಪಥ್ಯದ್ರವ್ಯಗಳು (ಸಕಷ. ೧೦೨). [←ತೆಲು. ಚಿಲುಕಕೂರ]

ಚಿಲುಕು₁ 'ಚಲುಕ' ನೋ.

ಚಿಲುಕು₂ (ನಾ). ಸಿಪ್ಪೆ ; ಪೊರೆ. 'ಚಿಲುಕಿಸು', 'ಚಿದಕು₂' ಪರಾ.
[?]

ಚಿಲುಕೂಲಿ, ಚಿಲಕೂಲಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹಕ್ಕಿ : ಪೆರ್ಬಕ್ಕಿ ಹಂಗುರು ಕಾಕಂ ಚಿಲುಕೂಲಿ ರತ್ನಖಗಮಿರ್ಕುಂ ತದ್ವನಾಗೌಘದೊಳ್ (ರಾಜಶೇ. ೫-೩೯) ; ಪಾರಾವತಂ ಪರಪುಟ್ಟಂ ಚಿಲುಕೂಲಿ ಚಾತಕವು ವಿರ್ಕುಂ (ಯಾದವ. ೪-೧೩) ; ಗರುಡಂ ಶರಾರಿ ಚಿಲುಕೂಲಿ ಪಿಕಳಂ ಬಕಂ (ಕುಮಾರ. ೪-೧೯೮). **ಚಿಲಕೂಲಿ :** ಅಂಚೆಯ ಚಂಬೋತನ ಚಿಲಕೂಲಿಯ ಕೊಂಚೆಯ ಗಿಳಿ ಕೋಳರ್ವಕ್ಕಿಯ ಪುರುಳಿಯ (ಪ್ರಭುಲಿಂ. ೪-೦೨ ರಗಳೆ). [?]

ಚಿಲುಕೆ 'ಚಿಲಿಕೆ$_1$' ನೋ.

ಚಿಲುತಲಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಯುಧ : ಸಂಣ ಚಂದ್ರಾಯುಧಾ ಚಿಲುತಲಿ ಮೊದಲಾದಾ ಬತ್ತೀಶಾಯುಧಾ (ಎಕ. XVI, ಗುಬ್ಬಿ. ೭೪-೨೩ ; ಕ. 1776). [?]

ಚಿಲುಪಾಲ್, ಚಿನಿಪಾಲು, ಚಿನಿವಾಲ್, ಚಿನಿವಾಲು, ಚಿಲಿಪಾಲು, ಚಿಲಿವಾಲು, ಚಿಲುಪಾಲು, ಚಿಲುಹಾಲು (ನಾ). ನೀರು ಇಂಗುವಂತೆ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಕಾಯಿಸಿದ ಹಾಲು ; ಕೆನೆಹಾಲು : "ಕಾಯ ಬತ್ತಿದ ಹಾಲು ಚಿಲು[ಪಾಠಾಂ. ಚಿರ]ಪಾಲೆನಿಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೩೪-೨) ; ಸಗ್ಗದಮರ್ದಿನ ಕೊಳಂ ಮೇಲ್ವಾಯ್ದು ಮಿಸುಪ ಚಿಲುಪಾಲ್ಗನಗಳಂ ನೆಱೆದಾರೆಯಿಟ್ಟವೋ (ವೀರಶೈವ. ೩-೯-೩೪). **ಚಿನಿಪಾಲು :** ಇನಿದಾದ ಚಿನಿಪಾಲು ಪೀರ್ವರಸಂಚಿ ಹುಳಿಗಂಗೆಯ ಕುಡಿವುದೇ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೧೯೫-೯೦೦) ; ಕಾಸಿ ಚಿನಿಪಾಲಂ ಕೊಡುವವಳು ನಿಮಗೆ ಕೊಡಗೂಸು (ಬಸವ. ೯-೩೮) : ಸಕ್ಕರೆಯ ಜೇನ ಸವಿಗಿಮ್ಮಿಗಿಲು ಕೆನೆಗಟ್ಟಿ ಪುಕ್ಕುಕ್ಕಿ ಕಾಯ ಚಿನಿಪಾಲ ರುಚಿಗಿಂದಧಿಕ (ಪದಮೊ. ೦-೨) ; ಸಕ್ಕರೆ ಚಿನಿಪಾಲು ತುಪ್ಪವ ಯಿಕ್ಕೊಡನೀರ್ವರು ಸವಿದು (ಕಠಿಣ. ೩೮-೩). **ಚಿನಿವಾಲ್ :** ಚಿನಿವಾಲ್ಗನೆಗೆ ಸದ್ಘೃತಂಗಲಸಿ ದಂದದೊಳೆನ್ನ ಕೃತಿರಸಂ ನಾಡೆ ಸವಿಗೊಳಿಸುವುದು (ಶಂದಿಮಾ. ೦-೩೦). **ಚಿನಿವಾಲು :** "ಲಿಂಗಮೂರ್ತಿ ಇನ್ನೊಬ್ಬರಿಗೆ ಶಿವ ಕಾರುಣ್ಯ" ಎಂಬ ಆ ಚಿನಿವಾಲನ್ನು ಕೊಡಲು ಯತ್ನಿಸುವವನೇ ಹೊರತು ಹುಳಿಯನ್ನು ಕೊಡನು (ಕರ್ನಾಟಕ. ೦೨೦). **ಚಿಲಿಪಾಲು :** ಶಿವಮೃಡನಾಮ ಶಿವಧ್ಯಾನ ವೆಂಬ ಚಿಲಿಪಾಲನಾರೋಗಿಸುವ ವರಹಿತದಿಂದ (ರು ದ್ರ ಭಾ . ೯೨) ; ಚಿಲಿಪಾಲು ಸಕ್ಕರೆಯಾ ಸುಲಿದ ದಾಳೆಯ ಹಣ್ಣು ಕಲಸಿ (ಗುರುಮೊ. ೮೦) : ಚಿಲಿಪಾಲಿನೊಳಗೆ ಶರ್ಕರೆವೆರದು ಪರಿಮಳಂ ಕಲಿತಮೆಂದೆನಿಸುತಿರಲೀಂಟ ನಾಲಗೆದಣಿದು ಸುಲಭದಿಂ ನೆನೆದಪುದೆ ದೇವ (ವಂಶಾರಾ. ೩-೦-೨) ; ಶರ್ಕರೆವೆರಸಿ ಚಿಲಿಪಾಲೀವ ಸಿರಿಯೆನಗಹುದೆಯೆಂದು (ಜಿನಧಾ. ೩೦-೯). **ಚಿಲಿವಾಲು :** ತುಪ್ಪ ಸಕ್ಕರೆ ಚಿಲಿವಾಲ ಸವಿವವೋಲು ಪೊಪ್ಪುಕಥೆಯ ಪೇಳುವೆನು (ರಾಮವಿ. ಅನುಬಂಧ ೩.೨೦-೬). **ಚಿಲುಪಾಲು :** ರಸವೊಸರ್ವ ಮುಪ್ಪಳಮುಂ ಚಿಲುಪಾಲ ತಿರುಳ ಕರಣಿಗಳುಮಂ . . . ಒಂದುಗೂಡಿ (ಸಂಧಿರ. ೦೦-೩೫) ; ಚಿಲುಪಾಲಿನೊಳು ವಿಷಂ ತವರಾಜಸೊಳು ಕೈವ (ಭಾವಚಿಂ. ೯-೩) ; ಗುಟ್ಟುಡರದೆ ಕಾದ ಚಿಲುಪಾಲು ಮಕ್ಷಿಕೋಚ್ಛಿಷ್ಟವಿಲ್ಲದ ಜೇನುತುಪ್ಪ (ರೋಹಕ. ೨೩-೦) : ಚಿಲುಪಾಲು ಕಂಬಾಲು ಕೆನೆವೆರಸಿದ ಪಾಲು (ಕಂಠವಿ. ೮-೯೦). **ಚಿಲುಹಾಲು :** ಬಟ್ಟಹಾಲು, ಚಿಲುಹಾಲು, ಕೆನೆಹಾಲು, ಎಟ್ಟೆಹಾಲು, ತನಿಹಾಲು ಮುಂತಾದ ತರತರದ ಹಾಲು ಗಳನ್ನು ಬಟ್ಟಲು ಬಟ್ಟಲು ತುಂಬಿ ತಂದು ಎಡೆ ಮಾಡಿದಳು(ಮಾಮುಳ್ಳ. ೫೪).

[ಚಿಲು$_1$ + ಪಾಲ್$_1$]

ಚಿಲುಹಾಲು 'ಚಿಲುಪಾಲ್' ನೋ.

ಚಿಲುಮಿಲಿಗ 'ಚಿಲಿಮಿಲಿಗ' ನೋ.

ಚಿಲುಮುರಿ (ನಾ). ಗೋಧಿಯ ಹಿಟ್ಟನಿಂದ ಮಾಡಿ, ತುಪ್ಪದಲ್ಲಿ ಕರಿದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಭಕ್ಷ್ಯ : ನೆಱೆ ಸಣ್ಣ ಗೋದುವೆಯ ಹಿಟ್ಟು ಸಿಹಿವಾಲೊಳಗೆ ನುಱುಗುವಂದದಿ ಕಲಸಿ . . . ತುಪ್ಪದೊಳಗಡು ಚಿಲುಮುರಿಯಾದುದು (ಸೂಪಶಾ. ೦-೩೩). [?]

ಚಿಲುಮೆ$_1$, ಚಲಮೆ, ಚಲುಮೆ, ಚಿಲಿಮೆ$_1$ (ನಾ). ೧. ನೀರಂ ಉಕ್ಕುವ ಸ್ಥಳ ; ಬುಗ್ಗೆ ; ತಲಪರಿಗೆ ; ಒರತೆ ; ಊಟೆ : ಕಲ್ಲ ಮೊರಡಿಯೊಳಗೆ ಚಿಲುಮೆಯಗ್ಗವಣಿಯುಂಟೆ ಅಯ್ಯಾ (ಅದಯ. ೦೩-೨೮) : ನಿತ್ಯ ಚಿಲುಮೆಯ ತೋಡುವಾತಂಗೆ ಉಚ್ಚೆಯ ಬಚ್ಚಲ ತೋಡಲಾಗದು (ಶಿವಮಂ. ೩೯) ; ಬಱತಿರ್ದ ಚಿಲುಮೆಯ ನೀರನಿತ್ತು ಜಂಗಮಕೆ (ಚಂಶಿ. ೫೭-೬). ೨. ಕಾರಂಜಿ: ಅದರ ಮುಂಭಾಗದಲ್ಲಿ ನೀರಿನ ಚಿಲುಮೆ (Fountain) ಯೊಂದನ್ನು ಇಟ್ಟಿದ್ದರು (ಕರಾಸಾ. ೩೭). **ಚಲಮೆ:** ೧.ಮಳೆಲಿನ ಮಱೆಯ ನೀರ ಬಳಸದೆಸಲೆ ಪೃಥ್ವಿಯಲ್ಲಿ ನೆಲ ಚಲಮೆಯಂ ಕಂಡು (ಬಲೀಶ. ೦೯) : ಕಲ್ಲ ಹಳ್ಳದೊಳುಂಟೆ ಚಲಮೆ ಕಾಣ್ಬುದೆ ಗೂಗೆ ರವಿಯ (ವೀರಶೈವ.೪-೩-೫೨) : ಹರುಷದಿಂದಾ ಮಳಲ ಬಗಿದು ಚಲಮೆಯ ತೆಗೆವರೆಬರು(ಸಿದ್ಧೇಶ್ವ. ೦೯-೮). **ಚಲುಮೆ :** ೧. ಬಹು ಜಲಮಂ ಬಟ್ಟು ಚ[ಪಾಠಾಂ. ಚಿ]ಲುಮೆಯಂ ತೆಗೆದರೆ ಅದು ನೆಲಶುದ್ಧ ಸೌಕರ್ಯವಲ್ಲದೆ ಅವು ಶೀಲವಲ್ಲ (ಮಹಿಮಾ. ೦೮-೨೩) : ಕೂಪಕಾಃ, ವಿದಾರಕಾಃ – ೨ ಚಲುಮೆಗಳಾಗಿ ತೋಡಲ್ಪಟ್ಟ ಮರಳು ಹಳ್ಳ ಮುಂತಾದುವುಗಳು ನೀರೂರಿ ಬರುವ ಹಳ್ಳಗಳು (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೭೦). **ಚಿಲಿಮೆ$_1$:** ೨. ನಗರದ ಕೇಂದ್ರ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ನೀರಿನ ಚಿಲಿಮೆಗಳನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿದ್ದಾರೆ (ರೂಢಿ).

[ದೇ.೫ ತೆಲು. ಚೆಲಮ ; ತುವಿ. ಸಲ್ಮ]

ಚಿಲುಮೆ$_2$, ಚಿಲಿಮೆ$_2$ (ನಾ). ತಂಬಾಕು ಸೇದಲು ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಮಣ್ಣಿನ ಕೊಳವೆ,–ನಳಿಕೆ : ಚಿಲುಮೆ ದೊರೆಯುವುದು, ಎಷ್ಟು ಹುಡುಕಿದರೂ ಕಡ್ಡಿಪೆಟ್ಟಿಗೆ ದೊರಯಲೊಲ್ಲದು (ಕಮ್ಮಟ. ೪) ; ಕೈಯಲ್ಲಿ ಚಿಲುಮೆ ಯನ್ನು ಹಿಡಿದುಕೊಂಡು ಲಗುಬಗೆಯಿಂದ ಅವಳ ಬೆನ್ನು ಹತ್ತಿ ಹೋಗುತ್ತ ಅಂದ (ಅಕೋಕ. ೦೦). **ಚಿಲಿಮೆ$_2$:** ತಂಬಾಕವೇ ಇಲ್ಲ. ಚಿಲಿಮೆಯಲ್ಲಿಂದ ಬರಬೇಕಂ (ಕಬಿಹಿಂ. ೭೦).

[←ಪಾರ. ಹಿಂ. ಚಿಲಮ್ ; ಮರಾ. ಚಿಲಮ್, ಚಿಲಿಮಾ, ಚಿಲೀಮ್]

ಚಿಲುವಾಣ, ಚಿಲವಾನ್, ಚಿಲುವಾನು (ನಾ). ೧. ಪೂರ್ಣವಾದ ಹಣದ ಭಾಗ ; ಚಿಲ್ಲರೆ ಹಣ : ಚಿಲುವಾಣದ ಬಿನುಗುಗಳಿಗೆ ನಾನಾ ಜಾತಿಯ ಪೊಕ್ಕಲುಗಳಿಗೆ ವರುಷ ೧ ಕೆ (ಸಾಇಇ. IX-ii, ೫೦೩-೩; 1526). ೨. ಚಿಲ್ಲರೆ ; ಸಣ್ಣ ; ಅಲ್ಪ : ಅರಮೊದಲಹ ಚಿಲುವಾಣಂ ಬರೆ ಲೆಕ್ಕದ ಕಡೆಯೊಳಗಲ ನೀಳನ ಸಂಖ್ಯೆಕ್ಕಿರದೆ ಪರಸ್ಪರದಿಂದಾ (ವ್ಯವಹಾ. ೮ ಕ್ಷೇತ್ರಗಣಿತ) ; ಯಿವರೆಲ್ಲರಿಗೆ ಸಲುವ ಚಿಲುವಾನ ಕೊಡಗಿಗಳು (ಎಕ. IX, ನೆಲಮಂ. ೮೧-೦೩ : 1545) : ಚಿಕ್ಕಗನಂ ಪಿಡಿದಾರ್ಜಿಸಿದರ್ಥದ ಚಿಲುವಾನ ದೊಳಿನ್ನೇನಹುದು (ಶಶಿ ಸ. IV, ೦೨). **ಚಿಲವಾನ್:** (೧). **ಚಿಲುವಾನು:** ೨. ತಮ್ಮ ರಾಜ್ಯದಲ್ಲಿ ನಿಡುಂಬರೆ ಕಟ್ಟುವ ಕೆಲಸದಲ್ಲಿ ಮುನ್ನೂರು ಚಿಲುವಾನು ಆಳು ಉಂಟಷ್ಟೆ(ರಾಜೇಂದ್ರ. ೭೩).

[?./ತಮಿ. ಚಿಲ್ಲುವಾಣ, ಚಿಲ್ಲಾಣ, ಚಿಲ್ವಾಣ ; ಮಲ. ಚಿಲ್ವಾನ ; ತುಳು. ಚಿಲುವಾನ, ಚಿಲ್ವಾನ : ತೆಲು. ಚಿಲುವಾನ, ಚಿಲುವಾಯನ. /ಮರಾ. ಚಿಲವಣಾ, ಚಿಲವನಾ, ಚಿಲವಾನ್, ಚಲವಾಣ್]

ಚಿಲುವಾನಪೈರು (ನಾ). ಅವರೆ, ಹುರುಳಿ, ಕಡಲೆ, ಕೊತ್ತುಂಬರಿ ಮುಂತಾದ ಚಿಲ್ಲರೆ ಧಾನ್ಯದ ಬೆಳೆ ; ಚಿಲ್ಲರೆ ಪೈರು (?) : ಸೊಪ್ಪಿನ ತೋಟ ಚಿಲುವಾನಪೈರು ಉಪಗ್ರಾಮಗಳ ಹೆಚ್ಚು ಹುಟ್ಟುವಳಿ ಕೆರೆಗಳ ಹೆಚ್ಚು ಹುಟ್ಟುವಳಿ ಮುಂತಾದ ಸಕಲ ಸ್ವಾಮ್ಯಗಳು (ಎಕ. III, ತಿರುಮ, ೩೩-೦೩೭೦ : 1748). [ಚಿಲುವಾನ + ಪೈರು (<ಪಯಿರ್)]

ಚಿಲುವಾನಸುಂಕ (ನಾ). ಚಿಲ್ಲರೆ ಸುಂಕ ; ಸಣ್ಣ ಪುಟ್ಟ ಬಾಬಿನ ತೆರಿಗೆ : ತಳವಾಱಿಕೆ ಅಳಿವಾಱನ್ಯಾಯಸಭೆಯ ಸಂಪೆಯ ಚಿಲುವಾನಸುಂಕ ಸೋಡಿಗೆ ಇವು ಮೊದಲು (ಎಕ. V, ಹಾಸನ. ೨-೦೮ ; 1563).

[ಚಿಲುವಾನ + ಸುಂಕ]

ಚಲುವಾಸು 'ಚಲುವಾನ' ನೋ.

ಚಲುಹಾಲು 'ಚಲುಪಾಲ್' ನೋ.

ಚಲ್ಯೈತ 'ಚೇಲ್ಯೈತ' ನೋ.

ಚಲ್ಕರಿವೆ 'ಚಲ್ಕುಹರಿವೆ' ನೋ.

ಚಲ್ಕುಹರಿವೆ, ಚಲ್ಕರಿವೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸೊಪ್ಪು : ಕಿರುಕು ಸಾಲೆ : ಹರಿವೆಸೊಪ್ಪು. ಚಲ್ಕುಹರಿವೆಸೊಪ್ಪುಗಳಲ್ಲಿ ಎರಡು ವಿಧಗಳಿವೆ (ಸಸ. ೧೬). **ಚಲ್ಕರಿವೆ:** ಹರಿವೇ ಸೊಪ್ಪು, ದಂಟು ಸೊಪ್ಪು, ಚಲ್ಕರಿವೇ ಸೊಪ್ಪು (ಪ್ರಾಣಿ. ೬-೯೨). [ಚಲ್ಕು ? + ಹರಿವೆ]

ಚಲ್ಲ (ನಾ). ೧. ಸಣ್ಣವನು ; ಚಿಕ್ಕವನು : ಈ ಚಲ್ಲ ಈಸಲ ಮೊದಲ ಬಹುಮಾನ ಪಡೆದಿದ್ದಾನೆ (ಜಾಪ). ೨. ಕುಳ್ಳಾದ ಎತ್ತು; ಗಿಡ್ಡ ಎತ್ತು: ನೇಗಿಲಿಗೆ ಹೂಡಿರುವ ಚಲ್ಲಗಳು ಒಳ್ಳೆ ಬಲಿಷ್ಠವಾಗಿವೆ (ಜಾಪ). (ಗು). ೩. ಸಣ್ಣದಾದ ; ಚಿಕ್ಕದಾದ : ಈ ಚಲ್ಲಹುಡುಗ ಬಹಳ ಬುದ್ಧಿವಂತ (ಜಾಪ). [?]

ಚಲ್ಪಾರಿ 'ಚಲ್ಪೇರಿ' ನೋ.

ಚಲ್ಪೇರಿ, ಚಲ್ಪಾರಿ, ಚುಲ್ಪಾರಿ (ನಾ). ಸಣ್ಣವನು; ಚಿಕ್ಕವನು: ನಿಮ್ಮಂಥ ಚಲ್ಪೇರಿಗಳೆಲ್ಲ ರಾಜಕೀಯಕ್ಕೆ ತಲೆಹಾಕದೆ ನಿಮ್ಮಷ್ಟಕ್ಕೆ ನೀವಿರ ಬಾರದೇನೋ (ಸ್ವಾಮಿಸ್ಸ್. ೧೨೪). **ಚಲ್ಪಾರಿ:** ಆ ಚಲ್ಪಾರಿ ಬಹಳ ಚೇಷ್ಟೆ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ (ಜಾಪ). **ಚುಲ್ಪಾರಿ :** ಒಬ್ಬ ಚುಲ್ಪಾರಿಯನ್ನು ಎತ್ತಿ ಒಳಕ್ಕೆ ಬಿಡುತ್ತಿದ್ದವು (ಪಂಚ. ೫೨). [<ಚಲ್ಪ]

ಚಲ್ಮಿಷ (ನಾ). ಮೋಸ ; ವಂಚನೆ : ಅವನೇನೋ ಒಳ್ಳೆಯವನೇ, ಅವನ ಹೆಂಡತಿ ಬಲು ಚಲ್ಮಿಷದವಳು (ಆದೂಟ. ೧೦೨).

[←ತೆಲು. ಚಲಿವಿಸ./ಸಂ. ಕಿಲ್ಬಿಷ]

ಚಲ್ಲ$_1$, ಚಲಿ$_1$, ಚಳೆ$_2$, ಚಲ್ಲು$_1$ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ ಮತ್ತು ಅದರ ಬೀಜ ; ಕತಕ. ಕದಡಿದ ನೀರನ್ನು ಶುದ್ಧ ಮಾಡಲು ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಬೀಜ : ತದಕಿನ ತಾಳ ತೆಂಗಿನ ತಳಂಕಿನ ತುಂಬುರ ಚಲ್ಲ ಬೆಲ್ಲವತ್ತದ ಬೀಯತ್ತಿಯಿಪ್ಪೆಯ ಮರಂಗಳ (ರಾಜಶೇ. ೬-೨೬); ಚಲ್ಲ ಚೆನ್ನಗೆ ತೇಗು ತುಂಬುರವರಗಳಿಂ ನಿಲ್ಲದೆ ಮುಟ್ಟಿದುದಾ ವಿಪಿನ (ಕುಮಾ ಸಾಂ. ೨೬-೫೫) ; ಚಲ್ಲ ನೆಲ್ಲಿಯು ಹೊಂಗೆ ವೇಟಲು . . . ಸೂರ ಮಾರ್ಗವ ತಡೆದಿಹುವು (ಕಂಸವಿ. ೧೮-೩೬). **ಚಲಿ$_1$:** (ಕ). **ಚಳೆ$_2$:** ಚಳೆ ಚುಚ್ಚುಲು . . . ಮೊದಲಾದ ಗಗನಮಂ ತುಡುಕುವ ವೃಕ್ಷಂಗಳ್ (ಸೌಗಂಧಿ. ೫೪-೭). **ಚಲ್ಲು$_1$:** "ಕತಕಂ ಚಲ್ಲು" (ಮಂಗರಾ. ೪೨-೩೯) : ಬೆಲ್ಲವತ್ತ ವರವಾದಲ ವಂಬಟೆ ಚಲ್ಲು ಚಳ್ಳೆಗಾಯ್ [ಪಾಠಾಂ. ಚಳ್ಳ ಚಲ್ಲಕಾಯ್] (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೧೦-೮೭) : (ಸಳಹಂ. ೪೬೨ ನೋ) : ಮರಗಳು : ಹಸವ . . . ಚಲ್ಲು, ಹೂವರಸಿ, ಬೆಪ್ಪಾಲೆ, ಹಾಲೆ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೨೬೬).

[ದೇ.೩ ತಮಿ. ತೆಲು. ಚಲ್ಲ]

ಚಲ್ಲ$_2$, ಚಲ್ಲು$_2$ (ನಾ). ರಾಟೆಯಲ್ಲಿ ಕದಿರನ್ನು ಜೋಡಿಸಲು ಇರುವ ಕಿವಿಯಂತಹ ಭಾಗ ; ಕದಿರನ್ನು ಜೋಡಿಸುವ ಮರದ ಅಥವಾ ಚರ್ಮದ ಕಿವಿ: ಚಲ್ಲ ಹಮ್ಮಿಗೆ, ಕಟ್ಟೆ, ಇವೆಲ್ಲವನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಡುತ್ತಾನೆ (ಕನ್ನಡು. I, ೩೬೬). **ಚಲ್ಲು$_2$:** ಮನಿಯಾವ ಕೋಣವ ಕಡಿಸಿ ಚಲ್ಲು ಮಾಡಿಸಿ ಕೊಟ್ಟಾ (ಮಲ್ಲಿಗ. ೯೭).

ಚಲ್ಲ$_3$ 'ಚುಲ್ಲ$_1$' ನೋ.

ಚಲ್ಲ$_4$ (ನಾ). ೧. ರೋಗದಿಂದ ನೀರು ಸುರಿಯುತ್ತಿರುವ ಕಣ್ಣುಳ್ಳವನು; ಸೋರುಗಣ್ಣ. ೨. ಗುಂಡುಮುಳುಕನ ಹಕ್ಕಿ ; ಮುಂಡುಮುಳುಕನ ಹಕ್ಕಿ : "ಆಶಾಟೀ, ಶಕುನಿ, ಚಿಲ್ಲಃ – ಈ ೩ ಗುಂಡುಮುಳುಕ (ನಹಕ್ಕಿ)" (ಹಲಾಯು. ೯೨-೯೭): "ಚಿಲ್ಲಮಾತಪವಕ್ಷಿಯೆನೆ ಮುಂಡುಮುಳುಕನಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ ೫೦-೫). [ಸಂ.]

ಚಲ್ಲಗೊಟ್ಟೆ (ನಾ). =ಚಲ್ಲಬಿತ್ತು: ನೆಲ್ಲಿಯ ಸಟ್ಟು ಬಾಳಮುಕಿಕಾಂಜನಮೊಳ್ಳೆಹ ಮುಸ್ತೆಯಿಪ್ಪ ಕೇಡಿಲ್ಲದ ಚಲ್ಲಗೊಟ್ಟೆ ಪೊಸಬೇರೆಯ ಚಿತ್ರನೋಳಾದ ಬೂದಿಯುಂ ನಿಲ್ಲದೆ ಬಾವಿಯೊಳ್ ಕಲಸಲ್ . . . ಬಾವಿಗಳ ನೀರಮ್ಮ ತೋಷಮುಮಂ (ಲಬ್ಧಸು. ೧೦-೬೩). [ಚಲ್ಲ$_1$+ಗೊಟ್ಟೆ$_1$ (<ಕೊಟ್ಟೆ$_1$)]

ಚಲ್ಲತನ (ನಾ). ಕ್ಷುಲ್ಲಕತನ ; ನೀಚತನ : ಚಲ್ಲವೇ ಹೇಳಕಟಯುನ್ನೀ ಚಲ್ಲತನವೆಂದಿಂಗೆ ಮಾಣ್ಬುದು (ಬಸವ. ೪೫-೪೦).

[ಚಲ್ಲ$_3$ (<ಚುಲ್ಲ$_1$) + – ತನ]

ಚಲ್ಲಫಲ (ನಾ). =ಚಲ್ಲಬಿತ್ತು : ಚ(ಚಿ)[ಪಾಠಾಂ. ಫ]ಲ್ಲಫಲದಿಂದ ನೀರ್ಗದಡಲ್ಲಂ ತಿಲ (ಕಿಡು) ವಂತೆ ತಿಳಿಗುಮುದಯಿಂ ಧರೆಯೊಳ್ (ಜಯನ. ೧೨-೪೬).

[ಚಲ್ಲ$_1$ + ಫಲ]

ಚಲ್ಲಬಿತ್ತು (ನಾ). ಚಲ್ಲದ ಬೀಜ: "ವಾರಿಪ್ರಸಾದನಃ–ಚಲ್ಲಬಿತ್ತು" (ಗಿಪಂ. ೦೫೨). [ಚಲ್ಲ$_1$ + ಬಿತ್ತು$_2$ (<ಬಿಟ್ಟು)]

ಚಲ್ಲಬೀಜ (ನಾ). =ಚಲ್ಲಬಿತ್ತು: "ಕಾಂಸ್ಯಂ-ಕಂಚು, ಚಲ್ಲಬೀಜ" (ಟಪಂ. ೨೮).

[ಚಲ್ಲ$_1$ + ಬೀಜ]

ಚಲ್ಲರೆ (ಗು). ೧. ಸಣ್ಣ ; ಕ್ಷುದ್ರವಾದ ; ಅಲ್ಪವಾದ ; ಸಾಮಾನ್ಯವಾದ : ಎಲ್ಲಾ ದೇವರ ಗಂಡ ಅವ ಚಲ್ಲರೆ ದೈವದ ಮಿಂಡ (ಪುರಂದ. ೦-೬೭-೮); ಇತರೆ ಚಲ್ಲರೆ ಬಾಬುಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ನಿರ್ವಹಿಸಬೇಕು (ಗ್ರಾಮೂಳ. ೨): "ಚಲ್ಲರೆ ಮಂದಿ" ಎಂದಳು ಇನ್ನೊಬ್ಬಳು (ಪಾಪೋರಿ. ೨೪೬). (ನಾ). ೨. ಒಂದು ಪೂರ್ಣ ನಾಣ್ಯದ ಅಂಶ,-ಭಾಗ ; ಸಣ್ಣ ಪುಟ್ಟ ನಾಣ್ಯ: ಸಮಯಕೆ ದೊರೆಯುವ ರೂಪಾಯಿ ಚಲ್ಲರೆ ಸೂರರ ಚೆಕ್ಕಿಗೆ ಮಿಗಿಲು (ಹಂದ್ರವಿ. ೦೪೯-೯೩) : ಎಂಟಾಣೆಯ ಪಾವಲಿಯೊಂದನ್ನಿತ್ತು ಅವನ ಕೈಗೆ. 'ಚಲ್ಲರೆ ಇಲ್ಲವಲ್ಲೋ' ಎಂದು (ರೂಪಸಂ. ೮).

ಚಲ್ಲರೆಯಂಗಡಿ=ನಿತ್ಯೋಪಯೋಗದ ವಸ್ತುಗಳನ್ನು ಸಣ್ಣ ಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿ ಮಾರುವ ಅಂಗಡಿ; ಸಣ್ಣ ಅಂಗಡಿ; ಕಿರುಕುಳ ಅಂಗಡಿ(ಉಕ): ನನ್ನ ತಮ್ಮ ಚಲ್ಲರೆಯಂಗಡಿ ಇಟ್ಟಿದ್ದಾನೆ (ಜಾಪ). **ಚಲ್ಲರೆವ್ಯಾಪಾರಿ** = ನಿತ್ಯೋಪಯೋಗಿ ವಸ್ತುಗಳನ್ನು ಸಣ್ಣಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಪಾರ ಮಾಡುವವನು: ನಾನೊಬ್ಬ ಚಲ್ಲರೆ ವ್ಯಾಪಾರಿ (ಪುರುದಾ. ೦೬೪).

[?./ತಮಿ. ಚಲ್ಲಱೈ ; ಮಲ. ಚಲ್ಲಱ ; ತುಳು. ಚಲ್ಲರೆ ; ತೆಲು. ಚಲ್ಲರ./ಹಿಂ. ಚಿಲ್ಲರ್ ; ಮರಾ. ಚಿಲ್ಲರ್, ಚಿಲ್ಹಾರ್, ಚಿಲ್ಹೇರ್. / ಪ್ರಾ. ಛಿಲ್ಲರ]

ಚಲ್ಲರೆಕರ್ಚು (ನಾ). (ಲೆಕ್ಕಕ್ಕೆ ಸಿಕ್ಕದ) ಸಣ್ಣಪುಟ್ಟ ವೆಚ್ಚ : ಚಲ್ಲರೆ ಕರ್ಚಿಗಾಗಿ . . . ರೂಪಾಯಿಗಳನ್ನು ಕೊಡಲು ಕಾರ್ಯಕಾರಿಸಮಿತಿಯು ನಿರ್ಧರಿಸಿದೆ (ಹುಕ್ಕುಹು. ೮೭). [ಚಲ್ಲರೆ + ಕರ್ಚು$_4$]

ಚಲ್ಲರೆಕೆಲಸ (ನಾ). ಮುಖ್ಯವಲ್ಲದ ಕೆಲಸ ; ಸಣ್ಣಪುಟ್ಟ ಕೆಲಸ : ಚಲ್ಲರೆ ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ಆಳು ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಲಾಗಿದೆ (ಜಾಪ). [ಚಲ್ಲರೆ + ಕೆಲಸ]

ಚಲ್ಲರೆಜನ (ನಾ). ಸಣ್ಣಪುಟ್ಟ ಜನ ; ಸಾಮಾನ್ಯ ಜನ : ಮಣ್ಣಿನ ಬಟ್ಟಲುಗಳಲ್ಲಿ ಮಿಠಾಯಿ ಕೊಡುತ್ತಾರೆ ಚಲ್ಲರೆಜನಕ್ಕೆ (ಸಾಹೇಬ್. ೩೮೦ ಅಡಿ). [ಚಲ್ಲರೆ + ಜನ]

ಚಲ್ಲರೆಧಾನ್ಯ (ನಾ). ಮುಖ್ಯವಲ್ಲದ ಕಾಳು ಕಡ್ಡಿ : ಹುರುಳಿ, ಅವರೆ ಮೊದಲಾದ ಧಾನ್ಯಗಳು ; ಅಕ್ಕಡಿಕಾಳು : ವರ್ಷಕ್ಕೆ ಒಂದೆರಡು ಪಲ್ಲ ಚಲ್ಲರೆಧಾನ್ಯವೂ ಬರುವುದುಂಟು (ಜಾಪ). [ಚಲ್ಲರೆ + ಧಾನ್ಯ]

ಚಲ್ಲರೆಮಾತು (ನಾ). ಅಪ್ರಧಾನವಾದ ಮಾತು: ಸಣ್ಣಪುಟ್ಟ ಮಾತು : ಸುಮ್ಮನೆ ಯಾಕಯ್ಯಾ ಈ ಚಲ್ಲರೆಮಾತನ್ನೆಲ್ಲಾ ಕಟ್ಟಿಕೊಂಡು ಕಾಣ ಯುವುದು (ಜಾಪ). [ಚಲ್ಲರೆ + ಮಾತು$_1$]

ಚಲ್ಲರೆವೆಚ್ಚ (ನಾ). = ಚಲ್ಲರೆಕರ್ಚು : "ಚಲ್ಲರೆ ವೆಚ್ಚ: ಸಾದಿಲ್ವಾರು" (Contingency. ಪತ್ರಿವಿ. ೨೪). [ಚಲ್ಲರೆ + ವೆಚ್ಚ]

ಚಿಲ್ಲರೆಸಾಮಾನು(ನಾ). ಸಣ್ಣಪುಟ್ಟ ಸಾಮಾನು: ಈ ಚಿಲ್ಲರೆ ಸಾಮಾನುಗಳಿಗೆ ಸಂಬಳದಲ್ಲಿ ಅರ್ಧ ಖರ್ಚಾಗುತ್ತದೆ (ರೂಂ). [ಚಿಲ್ಲರೆ + ಸಾಮಾನು]

ಚಿಲ್ಲಹರಿ (ನಾ). ಜ್ಞಾನಪ್ರವಾಹ,-ಪರಂಪರೆ; ಚಿದ್ಭಾವತರಂಗ: ಪರವಶೀಭಾವದಿಂದರವಿರಿದ ಕಣ್ಗಳಿಂ ಪರಮ ಚಿಲ್ಲಹರಿ ತಲೆಗೇರಿದುನ್ಮತ್ತದಿಂ ಯೋಗೀಂದ್ರರುರೆ ಮೆರೆದರು (ಬಸೋಪು. ೪-೭೫). [ಸಂ. (ಚಿತ್ + ಲಹರಿ)]

ಚಿಲ್ಲಳೆ 'ಚಿಲ್ಲೆಳೆ' ನೋ.

ಚಿಲ್ಲಾಣ (ನಾ). ೧. ಸಣ್ಣಕತ್ತಿ ; ಕಠಾರಿ. ೨. ಬಳುಕುವ ಕತ್ತಿ : (ಕ) 'ಚೀಲಣ' ಪಠಾ. [←ತೆಲು. ಚಿಲ್ಲಾಣ, ಚಿಲ್ಲಾಡ]

ಚಿಲ್ಲಿಕ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : "ಶ್ವಾಸನಃ – ಚಿಲ್ಲಿಕ, ನಾಯ ಚಿಲಿಕ" (ಒಷಧಿ. ೦೬೪). [<ಚಿಲಿಕ$_1$?]

ಚಿಲ್ಲು$_1$ 'ಚಿಲ್ಲ$_1$' ನೋ.

ಚಿಲ್ಲು$_2$ 'ಚಿಲ್ಲ$_2$' ನೋ.

ಚಿಲ್ಲು$_3$ (ನಾ). ಬಂದೂಕಿನಿಂದ ಹೊಡೆದಾಗ ಹಾರುವ ಗುಂಡು; ಚರೆ: ಕಾಲಿಗೆ ಗುಂಡು ತಾಗಿ ಇಬ್ಬರು ಉರುಳಿದರು. ಒಂದು ಚಿಲ್ಲು ಬಂದು ನನ್ನ ತೊಡೆಯನ್ನು ಕೊರೆಯಿತು (ಧೂಮಪು. ೯೦). [?]

ಚಿಲ್ಲುಕಭಟಾರ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಉತ್ತರಾಯಣ ಸಂಕ್ರಾನ್ತಿಯೊಳ್ ಕಲ್ಯಾಣಭಟಾರರ ಶಿಷ್ಯರ್ ಚಿಲ್ಲುಕಭಟಾರರ ಕಾಲಂ ಕರ್ಚಿ ಕೊಟ್ಟ ಮರ್ಯಾದೆಯೊಳಗೆ (ಎಕ. XII, ಶಿರಾ. ೩೮-೪೧; 943). [ಚಿಲ್ಲುಕ$_0$ + ಭಟಾರ]

ಚಿಲ್ಲುಗುಂಡು(ನಾ). ಬಂದೂಕಿನಿಂದ ಸಿಡಿಯುವ ಗುಂಡು; ಸಿಡಿಗುಂಡು: ಎರಡೆರಡು ಚಿಲ್ಲುಗುಂಡು ಗುರಿ ಇಡಿಸಿದಲ್ಲಿ ಚನ್ನವೀರ, ಅಕ್ಕಸಾಲೆ ನರಜು, ಇವರಿಬ್ಬರೂ ಗುರಿಗೆ ಇಟ್ಟದ್ದು ತಗಲಿತು (ರಾಜೇಂದ್ರ. ೦೪೬). [ಚಿಲ್ಲು$_3$ + ಗುಂಡು]

ಚಿಲ್ಲೆ, ಚಿಳ್ಳೆ$_2$ (ನಾ). ನೀಚಳಾದ ಹೆಂಗಸು; ಕೆಟ್ಟ ನಡತೆಯುಳ್ಳವಳು: ಕುಟಿತಮತಿಗಳು ಖುಲ್ಲೆಯರು ಕಳ್ಳೆಯರು ಚಿಲ್ಲೆ[ಪಾಠಾಂ. ಳ್ಳೆ]ಯರು (ಬಸಪು. ೪೦-೫೪). **ಚಿಳ್ಳೆ$_2$**: ಕಳ್ಳೆಯರ್ ಚಿಳ್ಳೆಯರ್ ಶಾಂತರುಂ ಯಿಣಸದಪರಾಘೆಯರ್ (ಚೆಂಲ. ೨-೫೮). [ಚಿಲ್ಲ$_3$ (< ಚುಲ್ಲ$_1$) + – ಎ$_2$]

ಚಿಲ್ಲೆಳೆ, ಚಿಲ್ಲಳೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ: ಒಕ್ಕಳಮಪ್ಪ ಚಿಲ್ಲೆಳೆಯ [ಪಾಠಾಂ. ಚಿಲ್ಲಳೆಯ, ಚಿಲ್ಲೆಳೆಯ, ಚಿಳ್ಳೆಲೆಯ]ಕಾಯ್ಗಳೊಳಿಕ್ಕಿ ಸುರೇಂದ್ರಶಾಖಿಯುಂ ಚಕ್ಕನೆ ಕೂಡಿರಲ್ (ಖಮದ. ೭-೫೭). **ಚಿಲ್ಲಳೆ**: ಮೇಲಿನ ಪ್ರಯೋಗದ ಪಾಠಾಂತರವನ್ನು ನೋಡಿ. [?]

ಚಿವ 'ಸಿವ' ನೋ.

ಚಿವಟು 'ಚಿವುಂಟು' ನೋ.

ಚಿವಡಾ, ಚಿವುಡಾ, ಚುಡುವ, ಚೂಡಾ (ನಾ). ಹುರಿದು, ಒಗ್ಗರಣೆ ಹಾಕಿದ ಅವಲಕ್ಕಿ; ಖಾರದ ಅವಲಕ್ಕಿ: ಹೊರಗೆ ಒಬ್ಬ 'ಮಹಾರಾಜರು' ಚಹಾದ ತಪ್ಪೇಲಿಯನ್ನೂ, ಚಿವಡಾದ ರಾಶಿಯನ್ನೂ ಇಟ್ಟುಕೊಂಡು ಕುಳಿತು, ಶಿಷ್ಯರಾಗಬಂದ ಉಮೇದುವಾರರಿಗೆ ಅನುಗ್ರಹಿಸುತ್ತಿದ್ದರು (ಪೂರ್ವರಂ. ೩). **ಚಿವುಡಾ**: (ಚಿವುಡಾ) ಖಾರದ ಅವಲಕ್ಕಿ ಇವೆಲ್ಲ ರಾಜಸ ಆಹಾರದಲ್ಲಿ ಬರುವವು (ಬ್ರಹ್ಮಚೀ. ೦೩೩). **ಚುಡುವ**: ಚಹ ಚುಡುವ ಭಕ್ಷಣವು ಗೃಹಸ್ಥನ ಲಕ್ಷಣವು (ಶಿಶ್ರು. ೩೦). **ಚೂಡಾ**: ಚಹಾದ ಜೋಡಿ ಚೂಡಾಧಾಂಗ ಸೀ ನನಗರುದಾಂವಾ (ಸಖೀಗೀ. ೯೨-೧೫) : ಅಲ್ಲಿಯ ಕೆಲಸಗಾರರು ಉಪ್ಪಿಟ್ಟು, ದೋಸೆ, ಸಿರಾ, ಇಡ್ಲಿ, ಚೂಡಾ ಮುಂತಾಗಿ ತಮ್ಮ ನಿತ್ಯದ ನಾಷ್ಟಾವಳಿಯ ವರಣಕ್ಕಾರಂಭಿಸಿರುವರು (ಹುಟ್ಟಿದ. ೮). [←ಮರಾ. ಚಿವಡಾ. / ಪ್ರಾ. ಚಿವಿಟ್ಟ, ಚಿಮಿಢ,ಚಿವಿಟ್ಟ, ಚಿವಿಡ./ಸಂ. ಚಿಪಿಟ, ಚಿಪುಟ]

ಚಿವರು$_1$ 'ಸಿವುಡು$_1$' ನೋ.

ಚಿವರು$_2$ 'ಸಿವುಡು$_2$' ನೋ.

ಚಿವರುಗಾಯ 'ಚಿವುರುಗಾಯ' ನೋ.

ಚಿವಲ್ಲಿಕೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ವನಸ್ಪತಿ: "ಉಚ್ಚಟ್ಟಿಕಾ–ಚಿವಲ್ಲಿಕೆ ?" (ಒಷಧಿ. ೧೬). [?]

ಚಿವಾನಿಕಳನಿ 'ಚಿವಾನಿಕಟನಿ' ನೋ.

ಚಿವಾನಿಕಟನಿ, ಚಿವಾನಿಕಳನಿ(ನಾ). ಒಂದು ಗದ್ದೆಯ ಹೆಸರು: ವಾಳ್ಗಟ್ಟು ಚಿವಾನಿಕಟನಿ (ಎಕ. XVI, ತುಮಕೂ. ೯೯-೬ ; ?). **ಚಿವಾನಿಕಳನಿ**: ಇದರ್ಕೆ ಚಿವಾನಿಕಳನಿ ವಾಳ್ಗಟ್ಟುಕೊಟ್ಟೊದು (ಎಕ. XVI, ತುಮಕೂ. ೮೬-೫ ; ?). [ಚಿವಾನಿ$_0$ + ಕಟನಿ]

ಚಿವಿ (ಕ್ರಿ). ಕೆರೆದುಕೊಳ್ಳು ; ತುರಿಸು : "ಕೆರೆ, ತುರಿಸು, ತಿಕ್ಕು, ಚಿವಿ, ಚಿವುಟು, ಚಿವುರು, ಚಿಗಟು" (ಕಂನುಹು. ೪೩). [?]

ಚಿವಿಕೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ : "ಗ್ರಂಥಿಲಾದಾರಿಪ" (ಶಂಡಿಕ). [?]

ಚಿವು (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಧ್ವನಿ; ಹಕ್ಕಿಗಳ ಚಿಲಿಪಿಲಿ: 'ಚಿವುಗುಂಡು' ಪಠಾ.

ಚಿವುಚಿವು (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ): ಹೂವಿನ ಗಿಡದ ಸಾಲೊಳಗೆ ಚಿವುಚಿವು ಅನ್ನುತ್ತ . . . ಹಾರಾಡುವ ಹಕ್ಕಿ ನೋಡು (ಮುಂಬಯಿ. ೨-೧೧).

ಚಿವುಂಟು, ಚಿಗುಂಟು, ಚಿಮುಟು, ಚಿವಟು, ಚಿವುಟು$_2$, ಚಿವುಡು, ಚೂಟು$_1$, ಜಿಗಟು$_1$, ಜಿಗುಟು$_1$ (ಕ್ರಿ). ೧. ಉಗುರುಗಳಿಂದ ಚರ್ಮವನ್ನು ಹಿಂಡು,-ಅದುಮು,-ಒತ್ತು : ಕೂಸಂ ಚಿವುಂಟುವೈ ತೊಟ್ಟಿಲಂ ತೂಗುವೈ (ನಂಬಿರ. ೧೫-೧೪೧). ೨. ಉಗುರಿನಿಂದ ಕತ್ತರಿಸು,-ಕೀಳು : ಕಾಲಕಂಧರ ಬೊಮ್ಮನೇಕಶಿರಸ್ಸನಾ ನಖರಾಗ್ರದಿಂ ಸಾಲೊಳೊಂದನದಂ ಚಿವುಂಟಲಜಂ ತದಾಮೃತನಾದನೇ (ಹಾಂಶಸ್ಕ. ೨-೧೬-೫). **ಚಿಗುಟು**: ಚಿಗುಟುವುದು, ಕಾರಣವಿಲ್ಲದೆ ಕೆಣಕಿ ಜಗಳಕ್ಕೆ ಕರೆಯುವುದು (ಕಳಹು.೧೧). **ಚಿಮುಟು**: ೧. ಅವನ ತೋಳನ್ನು ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ ಚಿಮುಟಿ . . . ಎಂದ (ದೀಪಹಂ. ೧೪೩). **ಚಿವಟು**: ೧. ಚಿವಟುವುದೂ, ಚಿವರುವುದೂ ನಡೆಯಿತು (ಕುರಿಹಿ. ೭೭). **ಚಿವುಟು$_2$**: ೧. ಸವರಣಂ ತಲೆಗಳನರಿದು ವೈಷ್ಣವರ ಘೋಣಾಗ್ರಂಗಳಂ ಮಿಗೆ ಚಿವುಟಿ ಬೌದ್ಧರುಗಳ ಮದೋದ್ಧತಿಯೆಂಬ ಕಾನನನೆ ಸವಟ್ (ಬಸಪು. ೫೨-೧೧); ಶೈಲೆ . . . ಮಮತೆಯಿಂದ ಕೆನ್ನೆಗೆ ಮೆಲ್ಲನೆ ಚಿವುಟಿ, ಅಲ್ಲಿಂದ ಪಾರಾಗಿ ಸ್ನಾನಕ್ಕಾಗಿ ಹೊರಟು ಹೋದಳು (ಕಾದಂಬ. ಯ) : ಅವನ ಹೃದಯದಲ್ಲಿ ಚಿಂತೆಯು ಚಿವುಟಿದಂತಾಗುತ್ತಿದ್ದಿತು (ಪ್ರಣಸ. ೭೧). ೨. ರಾಕ್ಷಸರ ಹುಡುಗರು . . . ಚಿಗುರುಗಳಂ ಚಿವುಟಿ (ಸೌಗಂಧಿ. ೪೧೯-೯): ಕರುಳುವಳ್ಳಿಯ ಕುಡಿಯ ಚಿವುಟಿ ಸೊನೆಗರಸುತಿಹೆ ಇಂಥ ಹಾಲುಳ್ಳ ಹಾಡು (ಅರಲು, ೩೫೯-೧೧). **ಚಿವುಡು**: ೨. "ಚಿವುಡು–ನಖಚ್ಛೇದೇ" (ಶಮಧಾ). **ಚೂಟು$_1$**: ೧. "ನಮ್ಮನ್ನು ಚೂಟಿದರೆ ನಮಗೆ ನೋವಾಗುತ್ತದೆ; ಅದರಂತೆ ಪರರಿಗೆ" ಎಂಬ ಮಾತನ್ನು ನಾವು ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿಡಬೇಕು (ಭಾರಸಂ. ೨). **ಜಿಗಟು$_1$**: ೧. ಅಮ್ಮ, ನೋಡಮ್ಮ ಇವಳನ್ನ! ಜಿಗಟತಾಳೆ (ಬೀಜೀ. ೦೬೯). **ಜಿಗುಟು$_1$**: ೧. ಅವನ ತೋಳಿನ ಚರ್ಮ ಎದ್ದು ಬರುವಂತೆ ಜಿಗುಟುತ್ತಿದ್ದರು (ಮಸಕೂ. ೧೩). ೨. ಶೂಲಿ ತಾ ಮಗನ ತಲೆ ಜಿಗುಟಿ ಹರಿಯೇಕೆ ಪಾಲಿಸದೆ ಹೋದ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೨೧೫). [ದೇ. ॥ ತಮಿ. ಚಿಮಿಣ್ಣು ; ಮಲ. ಚೀಣ್ಣು]

ಚಿವುಕಳಿ (ನಾ). ಖಡ್ಗಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಒಂದು ವರಸೆ: ಭ್ರಮಣದಲ್ಲಿ ಹಿಮ್ಮಡಿಗಳಿಂದ ಒಂದು ಬಾರಿ ಯರಡು ಪಥಳವ ತಾಡಿಸುವುದು. ಅವುದು ಉಂಟು ಅದು ಬಲ್ಲವರಿಂದ ಚಿವುಕಳಿ ಎಂದು ನುಡಿಯಲ್ಪಡುವುದು (ಖಡ್ಗಟೀ. ೪-೩೦). [?]

ಚಿವುಕುಲಿ 'ಚಿನುಕುಲಿ' ನೋ.

ಚಿವುಗಣ್ಣು (ನಾ). ೧. ಅರೆಗಣ್ಣು ; ಕಿರುಗಣ್ಣು : ಆವನ ಆ ಚಿವುಗಣ್ಣುಗಳು ಅಗಲದಾದುವು (ಚಿವಠಾ. ೨೩೩). ೨. ಸಣ್ಣದಾಗಿಸಿದ ಕಣ್ಣು : ದೂರದಲ್ಲಿ ಬರುತ್ತಿದ್ದ ಬಸ್ಸನ್ನು ಚಿವುಗಣ್ಣಿನಿಂದ ನೋಡಿದಳು (ಲೂಂ). [ಚಿವು$_0$ + ಕಣ್ಣು (<ಕಣ್)]

ಚಿವುಗುಡು (ಕ್ರಿ). ಚಿವುಚಿವು ಎಂದು ಧ್ವನಿಮಾಡು : ಚಿಲಿಪಿಲಿಗುಟ್ಟು : ಕಣ್ಣು ಮುಚ್ಚಿಕೊಳ್ಳುತಾವು ಚಿಕ್ಕ ಚಿವುಗುಡುತಾವ ಹಕ್ಕಿ (ಹಾಡುಪಾ. ೪೧-೨). [ಚಿವು + ಕುಡು$_1$ (<ಕೊಡು$_1$)]

ಚಿವುಟು$_1$ 'ಚಿವಂಟು' ನೋ.

ಚಿವುಟು$_2$ 'ಚಿವುಂಟಂ' ನೋ.

ಚಿವುಡಾ 'ಚಿವಡಾ' ನೋ.

ಚಿವುಡಿಕೆ (ನಾ). ಜಗುಟಿ ಹಾಕುವಿಕೆ ; ಉಗುರಿನಿಂದ ಕತ್ತರಿಸುವಿಕೆ : ಪೊಡಮಡಿಕೆ. ತರೆವಡಿಚಿವುಕೆ. ಡಿಕೆ (ಶಬ್ದಾನು. ೫೭೦ ಪ್ರಯೋ). [ಚಿವುಡು (<ಚಿವುಂಟು) + – ಇಕೆ]

ಚಿವುಡು 'ಚಿವುಂಟು' ನೋ.

ಚಿವುರು$_1$ 'ಸಿವುಱು$_1$' ನೋ.

ಚಿವುರು$_2$ 'ಸಿವುಱು$_2$' ನೋ.

ಚಿವುರುಗಾಯ, ಚಿವರುಗಾಯ (ನಾ). ಉಗುರು ಮುಳ್ಳು ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಂದಾದ ಗಾಯ : ಪರಚುವುದರಿಂದಾದ ಗಾಯ : ಗಲ್ಲದ ಮೇಲೆ ಚಿವುರುಗಾಯದ ಕಲೆಗಳಿದ್ದವು (ನಿರಾಳ. ೭೦). **ಚಿವರುಗಾಯ:** ನನಗೆ ಚಿವರುಗಾಯಗಳಾಗಿದ್ದವು (ಮೇದಿಮ. ೨೦೪) [ಚಿವುರು$_1$ (<ಸಿವುಱು$_1$) + ಗಾಯ]

ಚಿವ್ವು 'ಚೀವು' ನೋ.

ಚಿಹಣ, **ಚೀಹಣ** (ನಾ). ಮೇಳಗಾತಿ (?) : ಗೀತಗಳೊದುಗ್ಗಡಣೆ ಕೋಕಿಲರವಂ ಕಹಳೆ ಘಳಯಿಡಿದ ವಲಸು ಮದ್ದಳೆ[ಯು] ಮೊರೆವಳಿಕುಲಂ ಬಳಸಿ ತಾರ್‍ಪ ಚಿಹಣ[ಪಾಠಾಂ. ಚಹಣ, ಚಿಂಹಣತೆ, ಶಿಹಣ]ಯರು . . . ನವಿಲು ನರ್ತನಂಗೈವವಂತಾ ವನದೊಳು (ಸೋಮಚ. ೨-೯೦): (ಹದಿಕಾ. ೬-೩೩ ನೋ): "ಹಿಮ್ಮೇಳ" (ಸೋಮಚ. ಕೋಶ). **ಚೀಹಣ:** ಲಲ್ಲೆಗೂಡುವ ಚೀಹಣೆಯ [ಪಾಠಾಂ. ಜೀವಣಿಗೆಯರ] ಸಂಗೀತದ ಸಂದಣಿಯೊಳ್ ಪುಷ್ಪಾಂಜಲಿಯ ಸಮಯದೊಳ್ (ಮಲುರ. ಹ. ೦೬೯-೦೦). [?]

ಚಿಹ್ನ (ನಾ). ಗುರುತು ; ಲಕ್ಷಣ ; ಲಾಂಛನ : ಎಸೆದೊಪ್ಪಿರ್ದ ವಿಮಾನವಾಳಿ ಖಚರಾನೀಕಕ್ಕೆ ಚಿಹ್ನಂಗಳ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೫-೩೮); ಗುರು ಶಿಷ್ಯ ಸಂಬಂಧವಾದುದಕ್ಕೆ ಇದು ಚಿಹ್ನ (ಬಸವ. ೯೩೮) ; ಮಹೋತ್ಸವಲೋತ್ಪಲನಿಮೇಷೋನ್ಮೇಷ ಚಿಹ್ನಂಗಳಿಂ ಗಡ ಬೆಳ್ದಿಂಗಳಿದೆಂಬುದೇ ಪೊಗಳ್ಪೆನೂರ್ಜಶ್ರೀಯ ಬೆಳ್ದಿಂಗಳಂ (ಜಗವಿ. ೮-೭೪). [ಸಂ.]

ಚಿಹ್ನೆ (ನಾ). = ಚಿಹ್ನ : ಇತರರಿಂದ ಅವನನ್ನು ಪ್ರತ್ಯೇಕಿಸುವ ಚಿಹ್ನೆಗಳೂ ಹೌದು (ಚಿನ್ನಳು. ೬೨೩). [ಸಂ. ಚಿಹ್ನ]

ಚಿಳಕ (ನಾ). ಸಮೂಹ ; ಮಂಡಲ (?) : ಇಳೆಯಿಂತೀರೇಳು ಲೋಕಂಗಳೊಳವತಿಶಯಂ ಬೆಳ್ಪಿನಿಂ . . . ಕುಳಾದ್ರೀಂದ್ರದಿಂದಂ ಬಳಸಿರ್ದ ಮೇರುವೇಳುಂ ಗ್ರಹದ ಚಿಳಕವೇಳುಂ ಯಶಿಖ್ಯಾತಿಯೇಳುಂ . . . ತಂನೊಳೊಪ್ಪಲು (ಕಶಾ. IV, ೦-೮ ; 1204). [?]

ಚಿಳಿಚಿಟಿಲ್ (ನಾ). ಒಂದಂ ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ : ಅಗಶಿಖರಂ ಚಿಳಿಚಿಟಿಲನೆ [ಪಾಠಾಂ. ಛಿಳಿಛಿಟಿಲೆನೆ]ಮಿಗೆ ಸಿಡಿದುದು (ರಾಜಶೇ. ೫-೩೬).

ಚಿಳಿಚಿಮ 'ಚಿಲಿಚಿಮ' ನೋ.

ಚಿಳಿಚಿಳಿ (ನಾ). ಒಂದಂ ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ : ಚಿಳಿಚಿಳಿ [ಪಾಠಾಂ. ಛಿಳಿಛಿಳಿ] ಧ್ವನಿ ಛಟಛಟತ್ಕೃತಿ ಘುಳುಘುಳುಸ್ವನ (ಕೊರರಾ. ೫-೮-೭೩)

ಚಿಳಿಲ್ (ನಾ). ಒಂದಂ ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ : ಬೀಸುವ ಬಿಱುಗಾಳಿ ಕೊಳ್ಳ ಮಟೆ ಪೊಯ್ಯ ಸಿಡಿಲ್ ಚಿಳಿಲೆಂಬ ಮಿಂಚು (ಪ್ರಾಚ. ೧೯೩ ಪ್ರಯೋ)

ಚಿಳಿಬರಸು(ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು(?) : ಸಿಪನದ ರಾಜನ ಮಗನಣುಗನ್ ಚಿಳಿಬರಸು ಮಾಡಿಸಿದೊನ್ (ಕಶಾಇ. IX-1, ೨೨-೦೪ ; ೪೭೨). [? + ಅರಸು$_2$ (<ಅರಸ$_1$)]

ಚಿಳ್ಕೇಳ್ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ : ಪಂದಳೆಗಳನೆರ್ದೆಯಂ ಮೆಟ್ಟ ಚಿಳ್ಕೇಳೆನಲ್ ಬೆಟ್ಟುಱುವವನ್ನಂ ಕಿಬ್ಬ ಕಿಬ್ಬುಪ್ಪಳಿಸಿ (ಕೃಂಗಾರ. ೧-೭೦).

ಚಿಳ್ಳ 'ಚುಲ್ಲ$_1$' ನೋ.

ಚಿಳ್ಳನೆ(ಅ). ತಟ್ಟನೆ; ಕೂಡಲೆ: ಉಗುರೊತ್ತಲು ನೀರಿನ ಸೆಲೆ ಚಿಳ್ಳನೆ ಪೆಳ್ಳಲ್ ಚಿಮ್ಮುವ ಸಿರಿನೆಲವೆ (ಹೊಹಾದಿ. ೫೧-೧೧). [ಚಿಳ್ಳು$_0$ + – ಅನೆ$_1$]

ಚಿಳ್ಳು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ : "ಕೋವಿದಾರಃ – ಕಂಚಿವಾಳ, ಚಿಳ್ಳು, ಹೇರಾಚ ?" (ಒಷಧಿ. ೪೧). [?]

ಚಿಳ್ಳೆ$_1$ 'ಚಿನ್ನಿ$_1$' ನೋ.

ಚಿಳ್ಳೆ$_2$ 'ಚಿಲ್ಲೆ' ನೋ.

ಚಿಳ್ಳೆ$_3$ (ನಾ). ಸಣ್ಣದು; ಪುಟ್ಟದು; ಮರಿ : "ಕರು. ಕುನ್ನಿ. ಮರಿ. ಚಿಳ್ಳೆ, ಚಿಣ್ಣ, ಪಿಳ್ಳೆ, ಕಂದ . . . ಹುಡುಗ" (ಕಂನುಡು. ೯೧). **ಚಿಳ್ಳೆಪಿಳ್ಳೆ = ಚಿಳ್ಳೆ$_3$** : ಎಲ್ಲರ ಮನೇಲೂ ಚಿಳ್ಳೆಪಿಳ್ಳೆಗಳೇ ಇರೋದು (ಬುರ್ಲ. ೯೮). [?]

ಚಿಳ್ಳೆಕೇತ (ನಾ). ಕೀಟಲೆಮಾಡುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬೆಂತರ,–ಅತಿಮಾನುಷವ್ಯಕ್ತಿ : Robin good fellow ಎಂಬ ಹಿಳ್ಳೆಯಕ್ಷ, ಚಿಳ್ಳೆಕೇತ (Puck. ೫೦೪೨). 'ಕಿಳ್ಳೆಕೇತ' ಪರಾ. [ಚಿಳ್ಳೆ$_3$ + ಕೇತ$_2$]

ಚಿಳ್ಳೆಪಿಳ್ಳೆರಾಯ 'ಚಿಲ್ವೆಪಿಳ್ಳೆರಾಯ' ನೋ.

ಚಿಱಿಯವೊಟಲು (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು : ಚಿರುಪಿಯು ಚಿನ್ನಕುಣ್ಣೆಯು ಚಿಱಿಯವೊಟಲು ವುಳುವಟ್ಟು ನಾಲ್ಕೂರುಮಿಟ್ಟು ನಡೆದ ಕಲ್ಲಿಗೂಡಂಗೆಯೊಡ್ಡಿನ ಕಟಗೆ (ಕಶಾಇ. IX-1, ೨೬-೧೦ ; ೫೬೦). [ಚಿಱಿ$_0$ + ವೊಟಲು (<ಪೊಟಲ್)]

ಚಿಱು, **ಚಿರು** (ನಾ). ಕಿಱಿದು ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಸಮಾಸದಲ್ಲಿ ಬರುವ ಸಂಕ್ಷಿಪ್ತರೂಪ: ಚಿಱುನನೆ ಚೆಲ್ಲರಲ್ದ ಕಳಿವೂಪಳೆವೂ . . . ಕೀಡೆ ಕರ್ದುಂಕಿದ ಪೂ(ತ್ರಿಪುವಿ. ೪೨-೬). 'ಚಿಱುಗುಳ್ಳ' ಪರಾ. **ಚಿರು** : 'ಚಿರುಗುಳ್ಳ' ಪರಾ. [<ಕಿಱು$_2$]

ಚಿಱುಗುಳ್ಳ, **ಚಿರುಗುಳ್ಳ** (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ : ಇಪ್ಪವಕುಳಂ ಕರಿಯವೀಳೆ ಚಿಱುಗುಳ್ಳಂ . . . ಮೊದಲಾದುತ್ಕೃಷ್ಟ ತರುಸಂತತಿಗಳಿಂದೆಸೆವುದುಚ್ಚಳಿತ ನಿರ್ಝರ ವಿಪುಂಜತತಿ ರಂಜಿಸುತ ಬಿಂಜಂ (ಉದ್ಭಟ. ೨-೪೨). **ಚಿರುಗುಳ್ಳ** : "ನಿದಿಗ್ಧಿಕಾ. ಸ್ಪೃಶಿ: . . . ರಾಷ್ಟ್ರಿಕಾ–೧೦ ಹೆಗ್ಗುಳ್ಳದ ಹೆಸರುಗಳು ಮುಳ್ಳುಳ್ಳ ಚಿರುಗುಳ್ಳ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೧೬). [ಚಿಱು + ಗುಳ್ಳ ?]

ಚಿಱುಬಾಳೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಾಳೆ : ನಂದನಾದ್ಯಾರಾಮಂಗಳೊಳು . . . ಚಿಱುಬಾಳೆ . . . ಸಾರ್ವರ್ತುಕವಾದ ಫಲಂಗಳುಳ್ಳ ತರುನಿಕರಂಗಳುಂ (ವಿವೇಕ. ೨೦೦). [ಚಿಱು + ಬಾಳೆ$_1$(<ಬಾಟೆ)]

ಚಿಱುವೇರು, **ಚಿರಿವೇರು** (ನಾ). ಕೆಂಪುಬಣ್ಣವನ್ನು ಒದಗಿಸಿಕೊಡುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬೇರು,–ಮೂಲಿಕೆ : ಚಿಱುವೇರಿನ ಬಣ್ಣಂ ಮಿಗೆ ಪಱಿಯಲ್ಕಂಬರವ ಬಿಡದುಮಾ ತೆಱದಿಂದ ಕಾಂ ಕುಱುಗಿರ್ಪ ನೇಹ ವಾತನು ಮಱಿವನ್ನಂ ಬಿಡದು ಮೈದೊಱಿದುಮಾಯಮಪ್ಪ (ಕವಿಜ. ೪-೩೪). **ಚಿರಿವೇರು** : ಚಿರಿವೇರು, ಛಾಯಾವೇರು (ಮೃತ್ಯು. ೫೭-೦೦೫೫) 'ಚಾಯಬೇರು' ಪರಾ. [←ತೆಲು. ಚಿಱುವೇರು, ಚಿರುವೇರು]

ಚಟಿಯ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಮಾರಾನ್ತ ರಿಪುಬಲದೊಳ್ಬಾಗ × × × ಉದು ಸರ್ಗ್ಗಸ್ತನಾದು ಚಟಿಯಂ (ಎಕ. X, ಮುಳಬಾ. ೮೩-೩; ಸು. 767 ?). [?]

ಚೀಕಟಿಕೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ : ವಿರೇಚಕ್ಕೆ:–ನುಗ್ಗೆಯ ಸೊಪ್ಪು, ಹರುವೆ ಸೊಪ್ಪು . . . ಚೀಕಟಿಕೆ, ತ್ರಿಫಲೆ ಇವು ಪ್ರತ್ಯೇಕವು ಒಂದೊಂದು ತೂಕ (ವಿದ್ಯಾವಿ. ೦೯೩). [?]

ಚೀಕರಿ 'ಸೀಕರಿ' ನೋ.

ಚೀಕರಿವೋಗು 'ಸೀಕರಿವೋಗು' ನೋ.

ಚೀಕಲು 'ಸೀಕಲು' ನೋ.

ಚೀಕಾಟು (ನಾ). ಅಜಿಗಿಜಿಯಾದಂದಂ; ಮುಷ್ಟೆ: ತುಳಿದರು ಕೇರಿದರು ಕೆಡಹಿದರು ಸತ್ವದಿ ಚೀರಿದರು ಚೀಕಾಟು ಮಾ ಡಿ ದ ರ ರ್ಥ ನಿ ಮಿ ಷ ದ ಲಿ (ಕೋಗಯು. ೨೩-೯೮). [←ಹಿಂ. ಮರಾ. ಚೀಂಟ್]

ಚೀಕು$_1$ 'ಸೀಕು$_1$' ನೋ.

ಚೀಕು$_2$ 'ಸೀಕು$_2$' ನೋ.

ಚೀಕೊಳವೆ 'ಚೀರ್ಕೊಟವಿ' ನೋ.

ಚೀಜು, ಚೀಸ್, ಚೀಸು (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ಹಾಡು : ಸಂಗೀತಕೃತಿ : ನಿನ್ನನ ಚೀಜು ರುಚಿ ಹತ್ತಲಿಲ್ಲೋ ಭರಮಾ (ರಕ್ತರ್. ೩೦೯). **ಚೀಸ್** : ರೋಷನ್ . . . ಹಿತವಾಗಿ ಒಂದು ಚೀಸ್ ಹಾಡಿದಳು (ರೂಪಕ. ೯೯). **ಚೀಸು** : ಮಾರವದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಚೀಸು, ಬೇಹಾಗ್, ಶಹನಗಳಲ್ಲಿ ಎರಡು ದೇವರ ನಾಮುಗಳನ್ನು ಹಾಡಿದಳು (ರೂಪಕ. ೨೨೩).

[←ಪಾರ. ಹಿಂ. ಮರಾ. ಚೀಜ್]

ಚೀಟಾಡು (ಕ್ರಿ). ಇಸ್ಪೀಟು ಆಟವನ್ನು ಆಡು ; ಗಂಜೀಫು ಆಡು : ದೇಸರದಿ ಕುಳಿತಿರಲು, ರಾಯರೆ, ಎಕೆ, ತುಸ ಹೊತ್ತು ಚೀಟಾಡಬಾರದೇ ಎನ್ನುವರು (ನವರಾ. IV, ೨೦-೦೦). [ಚೀಟು$_2$ + ಆಡು$_1$]

ಚೀಟಾಳು (ನಾ). ಸಣ್ಣ ಆಳು, – ಸೇವಕ : ಆಟಾಳಿಗೊಂದು ಚೀಟಾಳು (ಗಾದೆ). [ಚೀಟು$_3$(<ಚಿಟ್ಟು$_1$) +ಆಳು$_2$(<ಆಳ್$_2$)]

ಚೀಟಿ$_1$, ಚೀಟು$_1$ (ನಾ). ನಾನಾ ಬಣ್ಣಗಳ ಚಿತ್ರದ ನಮೂನೆಯನ್ನೊಳಗೊಂಡ ಹತ್ತಿಯ ಬಟ್ಟೆ ; ಬಣ್ಣದ ಚಿತ್ರಗಳ ಬಟ್ಟೆ: ಜಂಗಮದೇವರ ಜಂಗಿನ ಶಾವು ಲಿಂಗ ಧರಿಸೋ ಕಾವೀ ವಲ್ಲಿ ಜೋಗಿಗಳ್ ಹೊದೆವೋ ಚೀಟೀದಟ್ಟಿ (ನಾಪದ. ೦೯೨) ; ಲಾಂಗ್‌ಕ್ಲಾತ್, ಚೀಟಿ, ವಾಯಿಲ್, ಮಸ್ಲಿನ್, ಮಲ್ ಇವನ್ನು ಸಾದಾ ನೇಯ್ಗೆ ಉಪಯೋಗಿಸಿ ನೇಯುವರು (ಗೃಹವಿ. ೬೩). **ಚೀಟು$_1$** : (ಮುಂಬಯು. ೬. ೩–೨೯೭).

[?. / ತಮಿ. ಮಲ. ಚೀಟ್ಟಿ; ತೆಲು. ಚೀಟಿ./ಹಿಂ. ಛೀಂಟ್, ಛೀಟ್ : ಮರಾ. ಚೀಟ್, ಛೀಟ್./ಇಂ. Chints]

ಚೀಟಿ$_2$ 'ಚೀಟು$_2$' ನೋ.

ಚೀಟಿಬಟ್ಟೆ (ನಾ). = ಚೀಟಿ$_1$: ಬಣ್ಣ ಬಣ್ಣಗಳ ಚಿತ್ರದ ನಮೂನೆಗಳಿಂದ ಬಣ್ಣ ಕಚ್ಚುವಂತೆ ಧಾಟು ಸಾ., ಗಾಡುಮರಗು ಕೊಟ್ಟು ತಯಾರಿಸಿದ ಹತ್ತಿಯ ದಾರದ ಬಟ್ಟೆ(ಯ) ಚೀಟಬಟ್ಟೆ(ಯ) (Chints. ಇಂಕಿವಿ).

[ಚೀಟಿ$_1$ + ಬಟ್ಟೆ$_2$]

ಚೀಟು$_1$ 'ಚೀಟಿ$_1$' ನೋ.

ಚೀಟು$_2$, ಚೀಟಿ$_2$ (ನಾ). ೧. (ಬರೆಹವಿರುವ) ಸಣ್ಣ ಕಾಗದ ; ಪತ್ರ: ಪಂಚಾಕ್ಷರಿಯ ಮಂತ್ರವೇ ಮಹಾಘನವೆಂದು ಸಂಚಿಕೆಯ ಚೀಟನಿಂ ಬರೆದದಂ ತೂಗಿ ಮೆಚ್ಚಿವಂ (ಚಂಪು. ೩೨-೬೭): ಕಂದಾಯದ ಚೀಟು ಬರೆಸಿ . . . ಹರಹರ ರೈತರಿಗೂ ಚೀಟಿಗಳು ಕೊಡುವರು (ಮುಹಾಕಂ. II, ೩೦). ೨. ಆಜ್ಞಾಪತ್ರ ; ಅಪ್ಪಣೆ ಚೀಟಿ : ಕೈಯೊಳಗಣ ಹೊಚ್ಚಿಯ ಬಟ್ಟು ತೋಚು ಕೆಡದಿಹರ ಜಗದೊಡೆಯನ ಚೀಟ ಕೊಳ್ಳಿ, ಬಂಕೇಶ್ವರಲಿಂಗದಾ (ಸುಂಕಬಂ.೨) : ಕಾಲನ ಚೀಟುಗಳು ಕವಿವಂತೆ ಕವಿದವು ಹರಿ ಕರವಾಳ (ನಿಘಾಗ. ೦೦-೩೮-೨೭) : ಗುರಂಸುತಂ ಯಮನವರ ಚೀಟುಗಳ್ ಕವಿವಂತೆ ಕಮಿಸಿದಂ ಕರ್ಣಗಣೆಯ ವೃಂಗಳ ನಾಯಕರಿಗೆ (ಕುರಂಗ. ೩೯-೫). ೩. ಭೀತಿ, ರೋಗ ಮೊದಲಾದ ಉಪದ್ರವಗಳ ಪರಿಹಾರಕ್ಕಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಯಂತ್ರಗಳನ್ನು ಬರೆಯುಂವ ತಾಳೆಗರಿ, ತಗಡಂ ಮೊದಲಾದಂವು:ಯಾ ಮಂತ್ರವಂ ನೂರೆಂಟು ಬಾರಿ ವಿಧಿಯಿಂದ ಜಪವಂ ಮಾಡಿ ಚೀಟನಲ್ಲಿ ಬರೆದು ಉದ್ಯಾನ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೂಳಲು ಸಮಸ್ತವಾದ ದುಷ್ಟ ಜಂತುಗಳು ನಾಶವನ್ನೈದುವವು (ಸಾಗಂಧಿ. ೯೨೮-೦೭) : ಭಟ್ಟರು . . . ಮೂರು ಮಕ್ಕಳಿಗೂ ಚೀಟುಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟಿ, ಮಂತ್ರೋದಕವನ್ನು ಪ್ರೋಕ್ಷಣೆ ಮಾಡಿದರು (ಪಂಚಪಂ. ೯೦) : ಆಚಾರ್ರು . . . ಚೀಟು ಕಟ್ಟುವ, ದಾಟು ತೆಗೆಯುವ ಅಥವಾ ಅನ್ನ ತೆಗೆದುಹಾಕುವ ನೆವದಲ್ಲಿ ಬುಂಡೇದಾಸನ ಪಡಸಾನೆ ಕಡೆಗೆ ಹೋಗಿ ಬರುತ್ತಿದ್ದರು (ನಸ್ನೂರು. ೦೮೯). ೪. ಅಂಚೆಯ ಚೀಟಿ ; ಸ್ಟಾಂಪು : ಈ ದುಷ್ಟನು . . . ತನ್ನ ಮನೆಯೊಳಗಿನ ವೀರಾಗ್ರಣಿಗಳನ್ನೂ . . . ಅಜ್ಜಿಗಳನ್ನೂ ವಿಲಾಯಿತಿ ಚೀಟುಗಳಂತೆ ಅಗ್ಗವಾಗಿ ಮಾರಿಬಿಟ್ಟನು (ಮೋಹಿನೀ. ೦೩೨). ೫. ದಾಖಲೆಪತ್ರ ; ರಿಕಾರ್ಡ್ : ಶ್ರೀನರಸಿಂಹ ಭಾರತೀವೊಡೆಯರ ದಿವ್ಯನಾಮದಲ್ಲಿ ಮುದ್ರ ಚೀಟು ತಾಂಥ್ರ ಶಾಸನ (ಎಕ. VIII, ತೀರ್ಥಹ. ೦೫೩-೦೦ ; ಸು. 1480) : ಧರಣಿಪತಿಗಳು ತೆರುವ ಕಪ್ಪಕಾಣಿಕೆಯ ಮುಡುವು ಬೊಕ್ಕಸ ಚೀಟು . . . ಬರೆದ ಕೇಳಿದನು (ಕಠಿರ. ೦೩೨-೭). ೬. ಇಸ್ಪೀಟು ; ಗಂಜೀಫು : ಸಂತೆಗೆ ಚೀಟು, ಮುಂಗೈಗೆ ಬಳೆ (ಗಾದೆ). 'ಚೀಟಾಡಂ' ಪರಾ. **ಚೀಟಿ$_2$** : ೧. ಕಡೆಯ ಸಂಬಳಕೆಲ್ಲ ಮುಕುತಿಸಾಧನವನ್ನು ಕೊಡುವಂತೆ ತಿರುಗದ ಚೀಟಿ ಬರಿಸಿಕೊಟ್ಟ (ಪುರಂದ. ೨-೦೫-೯) ; ವೆಸರ ಬರೆದೊಂದು ಚೀಟಿಯೊಳಿರಿಸಿ (ಕೊಟ್ಟೂರು. ೯-೫೯) : ಸಾಯುವಾಗ ಒಂದು ಚೀಟಿ ಬರೆದು ಕೊಟ್ಟಿದ್ದಾನೆ, ಎಂದು ಆ ಚೀಟಿಯನ್ನು ಕೊಟ್ಟನು (ಬಿತ್ತೀಕು. ೨೯) : ರಾಯರ ಚೀಟಿಯು ಬಂದಿತ್ತು (ರಾಯಕ. ೩೭). ೭. ಔಷಧಿಸೀಸೆ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಮೇಲೆ ಗುರುತಿಸಲು ಅಂಟಿಸುವ ಸಣ್ಣ ಕಾಗದ ; ಗುರುತಿನ ಚೀಟಿ : ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಪಾತ್ರೆಯ ಮೇಲೂ ಆ ಪಾತ್ರೆಯಲ್ಲಿರುವ ಸಾಮಾನಿನ ಚೀಟಿ ಅಂಟಿಸಿದರೆ . . . ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಲು ಸುಲಭವಾಗುವುದು (ಅಡುಸಾ. ೫೨). ೮. ಹಣದ ಕಂತಿನ ರೂಪದಲ್ಲಿ ನಡೆಸುವ ವ್ಯವಹಾರ: ನಮ್ಮ ಕಚೇರಿಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ಚೀಟಿ ಆರಂಭಿಸಿದ್ದೇವೆ (ರೂಢಿ). ೯. ಪ್ರಯಾಣದಲ್ಲಿ ಕೊಂಡುಕೊಳ್ಳುವ ಟಿಕೀಟು : ಬಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಚೀಟಿ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳದೆ ಪ್ರಯಾಣ ಮಾಡಬಾರದು(ರೂಢಿ). ೧೦. (ಉಕ) ಔಷಧಿಯ ಪುಡಿ, ಮಾತ್ರೆ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ಕಟ್ಟಿದ ಕಾಗದದ ಚಿಕ್ಕ ಪುಡಿಕೆ.

ಚೀಟಿಬರು= ೧. ಚೀಟಿಯ ಹಣ ಕೈಸೇರು: ಈ ತಿಂಗಳು ನನಗೆ ಚೀಟಿ ಬಂತು (ರೂಢಿ). ೨. (ಆಲಂ) ಸಾವು ಬರು : ಇನ್ನೇನು ಹುಷಾರಾದರು ಎಂದುಕೊಳ್ಳುವಷ್ಟರಲ್ಲಿಯೇ ಚೀಟಿ ಬಂದು ಬಿಟ್ಟಿತು (ರೂಢಿ).

[?./ತಮಿ. ಮಲ. ಚೀಟ್ಟು ; ತುಳು. ಚೀಟ್, ಚೀಟಿ ; ತೆಲು. ಚೀಟಿ./ ಇಂ. Chit]

ಚೀಟು$_3$ 'ಚಿಟ್ಟು$_1$' ನೋ.

ಚೀಡೆ (ನಾ). ಎಣ್ಣೆ ಅಥವಾ ತಂಪ್ಪದಲ್ಲಿ ಕರಿದ ಗೋಲಿಯಾಕಾರದ ಸಿಹಿತಿಂಡಿ : (+).

[ದೇ.೩ ತಮಿ. ಚೀಟ್ಟೆ ; ಮಲ. ಚೀಡ ; ತೆಲು. ಚೀಡೆ]

ಚೀಡೆಹುಳು (ನಾ). ಸಣ್ಣಹುಳು ; ಕ್ರಿಮಿ : ನಿಜವಾಗಿ ನಮ್ಮ ದೇಹಾತ್ಮಗಳನ್ನು ತಿಂದುಹಾಕಿದ, ತಿನ್ನುತ್ತಿರುವ ಚೀಡೆಹುಳು ಉಪೇಕ್ಷೆ(ಸಾಹಿಚೀ. ೮೫). 'ಕೀಡೆ' ಪರಾ. [ಚೀಡೆ$_0$ (<ಕೀಡೆ) + ಹುಳು$_2$ (<ಪುಟು$_1$)]

ಚೀಣ (ನಾ). = ಚೀನ$_1$. [<ಸಂ. ಚೀನ]

ಚೀಣಾಂಬರ (ನಾ). = ಚೀನಾಂಬರ : ಪಟುಪಟಾವಳಿ ಚೀಣ ಚೀಣಾಂಬರ ನ್ಯಾಯ ವ್ಯವಹಾರ ಭರವರಾಗಿಯುಂ (ಎಕ. XVI, ಗುಬ್ಬಿ. ೭೪-೪೭ : ?). [<ಸಂ. ಚೀಣಾಂಬರ]

ಚೀಣಾಕಾಗದ (ನಾ). (ಹಿಂದೆ) ಚೀನಾದೇಶದಿಂದ ಬರುತ್ತಿದ್ದ ಕಾಗದ ; ಬಿಳಿಕಾಗದ: ಬಿಳಿಯ ಕಾಗದಕ್ಕೆ ಚೀಣಾಕಾಗದವೆಂದು ಹೆಸರು(ಗುಣಸಾ. ೪). [<ಚೀಣ + ಕಾಗದ]

ಚೀಣಿಕಾಯಿ 'ಚೀನಿಕಾಯಿ' ನೋ.

ಚೀತ್ಕರಣ (ನಾ). = ಚೀತ್ಕಾರ ೧. 'ಚೀತ್ಕರಿಸು₁' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಚೀತ್ಕರಣೆ (ನಾ) =ಚೀತ್ಕಾರ ೨ : ಉರುರಭಸವಳ್ಳಿಜುಯಿ ರಥ ಚೀತ್ಕರಣೆ ರಥಹಯಹೇಷಿತದ ನಿಷ್ಠುರನಿನಾದದರೌಕಿ ಹೊಕ್ಕನು ಶಲ್ಯನಾಹವವ (ಕುಮ್ಮಾಕ. ೩-೨೫). [ಸಂ. ಚೀತ್ಕರಣ]

ಚೀತ್ಕರಿಸು₁ (ಕ್ರಿ). (ಭಯಂ, ದುಃಖ ಮೊದಲಾದಂವುಗಳಿಂದ) ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ ಅರಚು ; ಆರ್ತನಾದ ಮಾಡು ; ಕೂಗು : "ಅಯ್ಯೋ" ಎಂದು ಚೀತ್ಕರಿಸಿದರು (ಕಾವೇರಿ. ೨೦೫). [ಚೀತ್ಕರಣ + – ಇಸು₁]

ಚೀತ್ಕರಿಸು₂ 'ಸೀತ್ಕರಿಸು' ನೋ.

ಚೀತ್ಕಾರ (ನಾ). ೧. ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ ಅರಚುವ ಶಬ್ದ ; ಆರ್ತನಾದ : ಈ ಚೀತ್ಕಾರಗಳಿಂದ ಆ ಮಹಾಧೀರನ ಎದೆಯೂ ಜರ್ಜರಿಸಿತು(ಶಾಂತಲಾ. ೭೩); ಚೀತ್ಕಾರ ಕೇಳಿದಾಗ ಮನೆಯ ಪರಿಸ್ಥಿತಿಯೇ ಬದಲಾಗಿ ಹೋಯ್ತು (ಶಿರ್ವಸ. ೦೮೩). ೨. ರಥವು ಚಲಿಸುವಾಗ ಉಂಟಾಗುವ ಧ್ವನಿ : ರಥಾಂಗ ರಥಚೀತ್ಕಾರಂ ಶಿಲೀಮುಖ ಝೇಂಕಾರಂ . . . ಬಳೆದಾಗಸಮಂ ಮುಸುಂಕೆ (ಗಿರಿಕ. ೮-೮ ಪ) : ಘುಳುಘುಳಿಪ ಚೀತ್ಕಾರ ಕೋಲಾಹಳದ ಸೂತನ ರೇಪೆಯಲಿ ಭಟಕುಲಲಲಾಮನ ತೇರು ಬಂದುದು (ಕುಮ್ಮಾದ್ರೋ. ೪-೩೦). [ಸಂ.]

ಚೀತ್ಕೃತಿ (ನಾ). = ಚೀತ್ಕಾರ ೧ : ವಿಹಗ ಸಮುತ್ಕರಚೀತ್ಕೃತಿ ತೀವಿ ವಿಪಿನದೊಳ್ಪಿಡದುಗುಂ (ರಾಜಶೇ. ೫-೬೨). ೨. = ಚೀತ್ಕಾರ ೨ : ತುರಗ ಗರ್ಜನೆ ರಥದ ಚೀತ್ಕೃತಿ ವರಧನುಷ್ಟಂಕಾರ (ಕುಮ್ಮಾವಿ. ೩-೩೩) : ಧೂಳಿಯಂ ಮೇಣ್ ಚಕ್ರಚೀತ್ಕೃತಿಯುಮಂ ತವಿಸಿ, ಓಂದೋಡಿದರ್ (ಕ್ರೀರಾಮಪ. ೯೩-೪೨೭). [ಸಂ.]

ಚೀನ₁(ನಾ). ೧. ಒಂದು ದೇಶದ ಹೆಸರು : ನೀರರುಹವದನೆ ಸುಕುಮಾರೆ ಮಧುರಪ್ರಿಯ ವಿಚಾರವಿದೆಯವಳೆ ಚೀನದ ಮಹಿನಿ (ಜಿನಪ. ೩-೩೮) : ಇಂಥ ಸುದ್ದಿಯನ್ನು ಚೀನದಲ್ಲಿ ದೊರಕಿಸುವುದು ಕಠಿನವಾದ್ದರಿಂದ ಈ ವರದಿ ಬಹಳ ವಿರಳವಾಗಿದೆ (ಚೀನದಾ. ೪೯೫) : ಚೀನಾಕ್ಕೆ ಪಶ್ಚಿಮದಲ್ಲಿ ಮಧ್ಯ ಏಷ್ಯದ ಎತ್ತರವಾದ ಪ್ರಸ್ಥಭೂಮಿಗಳಿವೆ (ಭೂವಿಜ. ೪೦೮). ೨. ಚೀನಾ ದೇಶದಲ್ಲಿ ತಯಾರಾದ ರೇಷ್ಮೆ,–ರೇಷ್ಮೆಯ ಬಟ್ಟೆ : ಸೌಧಾಳಿಯೊಳ್ಗುಡಿಯಾಯ್ತು ಚೀನದ ಸುಯ್ಯಕಾಣದ ಪಟ್ಟೆ (ಶಂಕರಾ. ೦೪-೦೫) : ನಾಳೆ ವಿನೋದದಿಂದೊಡನಿರ್ಪರುಂ ಮುಕ್ತಿನಾಭರಣಂಗಳಂ ನೆಜ್ ತೊಟ್ಟು ಚೀನಮನುಟ್ಟು (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೩-೩೭) : ಪಸುರ್ಮಡಿಯ ಬೆಳ್ಪಟ್ಟೆಯ ಚಿನ್ನದಾರ ಹೊಂಬಿಸಿಲ [ಚೀ]ನಂ [ಪಾಶಾಂ. ಲಂಜಿನಂ, ಲಚಿಷ್ಮಂ ಲಜೀವಂ.] (ಸಿದ್ಧರಾ. ೮-೫೭). ೩. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಜಿಂಕೆ : "ಚೀನ–ಹಕ್ಕೀಟಣ್ಣವಾಗಿ ೩೦ ಅಂಗುಲದುದ್ದವಿರುವ ದುಪ್ಪೀ ಹೆಸರು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೦೭೭). [ಸಂ.]

ಚೀನ₂ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ವಾದ್ಯ : ಯುದ್ಧಸಮಯದಲ್ಲಿ ಬಳಸುತ್ತಿದ್ದ ವಾದ್ಯಗಳೂ ಹಲವಾರು : ಭೇರಿ, ಕೊಂಬು, ಚೀನ, ಢಕ್ಕೆ . . . ಶಂಖವಾಸ, ಇತ್ಯಾದಿ (ಸಂಜುಂಡ. ೦೩೦). [?]

ಚೀನಕ (ನಾ). = ಚೀನಿಕರ್ಪೂರ : "ಚೀನಕಃ– ಚೀನಿಕರ್ಪೂರ"(ಒಷಧಿ. ೫೭). [ಸಂ.]

ಚೀನಗರ್ಪೂರ (ನಾ). ಚೀನಾ ದೇಶದಿಂದ ಬರುವ ಕರ್ಪೂರ : ಪಚ್ಚಕರ್ಪೂರ (?) : "ಕಾ(ಕೃ) ? ತ್ರಿಮಃ – ಅಟ್ಟುಪ್ಪು, ಚೀನಗರ್ಪೂರ, ಕರ್ಕಸ್ಥಲ" (ಒಷಧಿ. ೩೦). 'ಚೀನಿಕರ್ಪೂರ' ಪರಾ. [ಚೀನ₁ + ಕರ್ಪೂರ (<ಕಪ್ಪೂರ)]

ಚೀನಚೇಲ (ನಾ).=ಚೀನಾಂಬರ: ಪೂಕೆಲವಕ್ಕೆ ಪೌರವನಭೂರುಹವೊಪ್ಪುವ ಮುಳ್ಳಿಗುಚ್ಛಳಕ್ಕೇತನ ಚೀನಚೇಳವರುಣೋವಲಭಿತ್ತಿಗೆ . , . ದೊರೆಯಾಗಿ ತೋಱುದತ್ತು . . . ರಕ್ತಸೇಕದಿಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೬-೫೭). [ಚೀನ₁ + ಚೇಲ (= ಚೇಲ₁)]

ಚೀನವಸನ (ನಾ). = ಚೀನಾಂಬರ : ಬರೆ ತೆಗೆದಪ್ಪ ಚೀನವಸನಾಂಚಲಮಂ ನಸು ನೂಂಕಿ (ರಾಜಶೇ. ೪-೬೬) : ಓಂದೆಸೆಗೋಡುವುದು ಬಳಕೆಗೈದದ ಮನವೇನೆಂದವೆನೊ ಪವನನಿದಿರೊಳ್ ತಂದ ಪತಾಕಿಕೆಯು ಚೀನವಸನವಿದೆಂಬೊಲ್ (ಶಾಕುಂತ. ೧೮-೩೪). [ಚೀನ₁ + ವಸನ]

ಚೀನಾಂಬರ (ನಾ). ಚೀನಾದೇಶದಲ್ಲಿ ತಯಾರು ಮಾಡಿದ ಬಟ್ಟೆ,–ವಸ್ತ್ರ,–ರೇಷ್ಮೆವಸ್ತ್ರ : ರುದ್ರಾಕ್ಷಿಯ ಧರಿಸಿ ಮಿಸುಪ ಚೀನಾಂಬರದುಡಿಗೆಯುನೆಲ್ಲ ತ್ಯಜಿಸುತೆಳಗಾವಿಯನುಟ್ಟು (ಮೋಹಿನಿಪು. ೩-೫) : ಕಳೆದು ತಣ್ಣನ ವಸ್ತ್ರಗಳ ಚೀನಾಂಬರಗಳನುಟ್ಟು ಸತಿಯರೊಪ್ಪಿದರು (ಕಂಜವಿ. ೨೫-೦೩೪) : ಹಾಲ್ನೊರೆಯಂತೆ ಶುಭ್ರವಾದ ಚೀನಾಂಬರಗಳನ್ನುಡಿಸಿ, ಅಷ್ಟೇ ಶುಭ್ರವಾದ ವಕ್ಷವಸ್ತ್ರವನ್ನು ಲಘುವಾಗಿ ಬಿಗಿದರು (ಶಾಂತಲಾ. ೦೦೪). [ಚೀನ₁ + ಅಂಬರ]

ಚೀನಾಂಶುಕ (ನಾ). = ಚೀನಾಂಬರ : ವಿಚಿತ್ರ ಚೀನಾಂಶುಕರುಚಿರಂಗಳುಂ . . . ಉತ್ಪಳಪೇಟಮುಂ ಪುಗುವಾಗಳ್ (ಆದಿಪು. ೪-೫೮ ವ) : ಚಾರು ಚೀನಾಂಶುಕ ವಿತಾನ ಶೋಭಾ ಸನಾಥದೊಳ್ . . . ಸುಖಸುಪ್ತನಾಗಿ (ಧರ್ಮಾಮೃ.೫-೨೮): ರೇಷ್ಮೆಯನ್ನು ಭಾರತದಲ್ಲಿ 'ಚೀನಾಂಶುಕ' ಎನ್ನುತ್ತಿದ್ದರು (ಶಿಲ್ಪನಾ. ೫೭). [ಚೀನ₁ + ಅಂಶುಕ]

ಚೀನಾಕ (ನಾ). ತರಕಾರಿಯಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸೊಪ್ಪು : ಚೀನಾಕ (ಸವತೀ ಜಾತಿ) ಚಿರ್ಭಟ ಇವು ಕಫವಾತಕರ (ಅಷ್ಟಾಂಗ. ೦೩೭-೮೦). [ಸಂ.]

ಚೀನಾಬಿಳೀಮರ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ : ಚೀನಾಬಿಳೀಮರ, ಪುನಾಲಿ, ಹಂದಿಬಳ್ಳಿ (ಮೃಶಿಗಿ. ೫೯-೫೭೪). [ಚೀನಾ₂ + ಬಿಳಿ + ಮರ₁]

ಚೀನಾರು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ : ಭವ್ಯ ಚೀನಾರುಗಳು ಚಾಚಿದ ತೋಳು, ಹಾಕುತ ರಿಂಗಣ (ಚಂಡಕನ. ೯೮-೦೫). [←ಪಾರ. ಚೀನಾರ್ ; ಹಿಂ. ಚಿನಾರ್]

ಚೀನಾಲಿ 'ಛಿನಾಲಿ' ನೋ.

ಚೀನಾಸೋಂಪು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ವನಸ್ಪತಿ : ಮರಾಟಿಮೊಗ್ಗು, ಚೀನಾಸೋಂಪು (ಮೃಶಿಗಿ. ೯೫-೮೯೦). [ಚೀನಾ₂ + ಸೋಂಪು]

ಚೀನಿ (ನಾ). ೧. ಚೀನಾದೇಶದಿಂದ ಬಂದುದು ; ಚೀನಾದೇಶದಲ್ಲಿ ಉತ್ಪನ್ನವಾದುದು. ೨. ಪಚ್ಚಕರ್ಪೂರ ; ಹಿಮವಾಲುಕ : "ಪ್ರಾಲೇಯಮನಲು ಘನಸಾರಮನೆ ಪಚ್ಚೆ ಹಿಮವಾಳುಕಂ ಚೀನಿ" (ಮಂಗರಾ. ೯೯-೨೨). ೩. ರೇಷ್ಮೆಬಟ್ಟೆ : ಮಂಗಮುಗಿಪರಲ ಮುಡಿದು ಚಂದನಂಬೊರೆದು ಚೀನಿಗಳ ಪೊದೆದು (ಪದ್ಮರಾ. ೮-೨೭) : ಎಳದಳಿರ ಪೊದಕೆಯುಂ ಚೀನಿ ಚೀನಾಂಬರಂಗಳ ಮೇಲುಕಟ್ಟನಿಂ . . . ರಾಜಗೃಹದೊಳೊಪ್ಪಿದುದು ಚಪ್ಪರವತುಳ ವಿಸ್ತರದಲಿ (ಸೌಂದರ. ೪-೨೦) : ಚೀನಿ ದುಕೂಲ ಜಲ್ಲಿ ಕರ್ಣ ವಿ ಕರ್ಣ ಗಳ್ಯಾನು ಮಂಡಲದಂತೆ ಸೆಯಲು (ಶಾಂತೀಶ. ೦-೪೪) ೪. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಕ್ಕರೆ ; ಬೂರಾಸಕ್ಕರೆ. ೫. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕಬ್ಬು : ಚೀನಿಯ ಕಬ್ಬು ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ತೆಳ್ಳಗಿರುತ್ತದೆ (ಒಂ೦). [<ಸಂ. ಚೀನೀಯ]

ಚೀನಿಕರ್ಪೂರ (ನಾ). ಪಚ್ಚಕರ್ಪೂರ; ಹಿಮವಾಲುಕ : ಕರತಿಗೆ ತಗಚಿಯ ಬೀಜ ಬಾವಂಜಿಯ ಬೀಜ . . . ಚೀನಿಕರ್ಪೂರ ಇವೆಲ್ಲವಂ ತಮ್ಮೊಳು ಸರಿಯಾಗಿ ಕೂಂಡು (ವಿವ್ಯವಿ. ೯೨). [ಚೀನಿ + ಕರ್ಪೂರ]

ಚೀನಿಕಾಯಿ, ಚೀಣಿಕಾಯಿ (ನಾ). ಸಕ್ಕರೆಗುಂಬಳಕಾಯಿ ; ಸಿಹಿ ಕುಂಬಳಕಾಯಿ: ಚಾವಡಿಯ ಮಾಡಿಗೆ ತಾಗಿರುವ ಅಡ್ಡಕೋಲಿನಲ್ಲಿ ಸೌತೆ, ಕುಂಬಳ, ಚೀನಿಕಾಯಿ ಮೊದಲಾದುವುಗಳು ತೂಗುತ್ತಿದ್ದುವು (ಚಿಗುಬ. ೨೪). ಚೀಣಿಕಾಯಿ : ಚೀಣಿಕಾಯಟ್ಟವಳ್ಳಾರವ್ವ ಚೀಣೀಕಟ್ಟೀ ಪುಟ್ಟವಂಕವ್ವ (ನಾಪದ. ೨೦೩). [ಚೀನಿ + ಕಾಯಿ$_4$ (<ಕಾಯ್$_4$)]

ಚೀನಿಕೊಳವೆ (ನಾ). ದುರ್ಬೀನು; ದೂರದರ್ಶಕಯಂತ್ರ: ಸಿದ್ದೇಶ್ವರನ ಗದ್ದಿಗೆ ಮೇಲೆ ಹೋಗಿ, ಚೀನಿಕೊಳವೆ ಹಾಕಿ ನೋಡಿದಲ್ಲಿ, ಒಂದು ತಂಬಾದರೂ ಕಾಣುವುದಿಲ್ಲ (ರಾಜೇಂದ್ರ. ೯೨).
[ಚೀನಿ ? + ಕೊಳವೆ (<ಕೊಳವಿ)]

ಚೀನೀಯ (ನಾ). ಚೀನಾದೇಶದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನು ; ಚೀನಾದೇಶದ ಪ್ರಜೆ : ಹಿಂದೂದೇಶದವರಲ್ಲದ ಆಸ್ಯಾಖಂಡದ ವಂಶೀಯರು . . . ಅರಬರು, ಬೆಲುಚಿಯರು, ಚೀನೀಯರು, ಮೊಗಲರು (ತುಳುನಾ. ೧೭೪).
[ಸಂ.]

ಚೀನೋತ್ತರೀಯ (ನಾ). ಹೊದೆಯುವ ರೇಷ್ಮೆಯ ವಸ್ತ್ರ,–ಮುಗುಟ : ಮತ್ತಮತಿಸಂಭ್ರಮಸ್ಖಲಿತ ಚಿತ್ರಚೀನೋತ್ತರೀಯಮಂ ಮಾಣಿದು (ಮಲ್ಲಿಪು. ೯–೨೦). [ಚೀನ$_1$ + ಉತ್ತರೀಯ]

ಚೀಪು$_1$ 'ಸೀಪು$_1$' ನೋ.

ಚೀಪು$_2$, ಚಿಪ್ಪು$_2$, ಚೂಪು$_2$ (ನಾ). ೧. ಬೆಣೆಯಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಕಲ್ಲಿನ ಅಥವಾ ಮರದ ಚೂರು,–ತುಂಡು: (+). (ಗಂ). ೨. ಮೊನಚಾದ ; ಚೂಪಾದ ; ಹರಿತವಾದ. 'ಚೀಪುಗಲ್ಲು' ಪರಾ. ಚಿಪ್ಪು$_2$: ೧. 'ಚಿಪ್ಪುಕುಂಟೆ' ಪರಾ. ಚೂಪು$_2$: ೨. ಕೋಡು . . . ಚೂಪಾದ ತುದಿಯುಳ್ಳದ್ದು ಇರುತ್ತದೆ (ಮುಂಬಯಿ. ೪–೪೭); ಹರಿಯ ಕಿರೀಟಡ ಚೂಪು ಕುಡಿ ಎಡವೀಯ (ಮುಕ್ತಕಂ. ೨೦–೭).
[ದೇ.॥ ತಮಿ. ಮಲ. ಚಿಮ್ಪು ; ತುಳು. ಚೀಪು ; ತೆಲು. ಚಿಂಪ]

ಚೀಪು$_3$ 'ಸೀಪಿ' ನೋ.

ಚೀಪುಗಲ್ಲು (ನಾ). ಮೊನಚಾದ ತೆಳ್ಳನೆಯ ಕಲ್ಲು;ಚೂಪುಗಲ್ಲು: ಇವುಗಳ ಅವಶೇಷಗಳೂ ಅವರು ಬಳಸುತ್ತಿದ್ದ ಚೀಪುಗಲ್ಲುಗಳ ಆಯುಧಗಳೂ ಹಿಂದೂಸ್ಥಾನದ ದಕ್ಷಿಣ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಹೇರಳವಾಗಿ ದೊರೆತಿವೆ (ಹಿಂದೂಇ. ೪).
[ಚೀಪು$_2$ + ಕಲ್ಲು (<ಕಲ್$_3$)]

ಚೀಪುತೊಟ್ಟು (ನಾ). ಸಣ್ಣಮಕ್ಕಳಿಗೆ ಚೀಪುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಕೊಡುವ ಮೊಲೆಯ ತೊಟ್ಟಿನಾಕಾರದ ಸಾಧನ : ಕೂಸಿಗೆ ಚೀಪುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಕೊಡುವ ಕೃತಕ ಮೊಲೆತೊಟ್ಟು ; ಚೀಪುತೊಟ್ಟು (Comforter. ೩೮೬೧).
[ಚೀಪು$_1$ (<ಸೀಪು$_1$) + ತೊಟ್ಟು$_4$]

ಚೀಪೆಟ್ಟು (ನಾ).=ಚೀಮಾರಿ: ಯಾವುದೋ ಒಂದು ನೆಪ ಸಿಕ್ಕಿದರೆ ಸಾಕು; ಕೆಲಸವನ್ನು ಬಿಟ್ಟುಬಿಡುವೆ ಎಂದು ಚೀಪೆಟ್ಟು ಹಾಕಿದೆ (ಲಕ್ಷ್ಮೀಪ್ರ. ೪೪).
[<ಚೀ + ಪೆಟ್ಟು$_2$]

ಚೀಮಾರಿ (ನಾ). ಎದುರಿಗೆ ಮಾಡುವ ಅವಮಾನ,–ತೆಗಳಿಕೆ; ತಿರಸ್ಕಾರ: ಅಪ್ಪನ ಹತ್ತಿರ ಹೋಗು, ಚೀಮಾರಿ ಆಗುವುದು (ರೂಢಿ). 'ಛೀಮಾರಿ' ಪರಾ.

ಚೀಮಾರಿಮಾಡು=ಅವಮಾನಿಸು; ಛೀ ಎನ್ನು; ಧಿಕ್ಕರಿಸು : ಅವಳು ಆ ಕ್ಲಬ್ಬಿನ ಶಾಂತ ವಾತಾವರಣದ ಮೇಲೂ ಘಾಳಿಯಿಟ್ಟು ಅಲ್ಲಿದ್ದವರೆಲ್ಲರನ್ನೂ ಚೀಮಾರಿ ಮಾಡಿದಳು (ಜೋಧಪು. ೭೮).
[<ಚೀ + ಮಾರಿ ?]

ಚೀಮು (ನಾ). ಇರುವೆ : ಹಗಲಗತ್ತಲೆಯಂತ ಯಿಹ ಕಾಟಿಗರು ಮೇಲಡ್ಡಿ ಚೀಮು ಕೂರದ ಬಗೆಯ ಮುಚ್ಚಿರ್ದಲ್ಲಿ ಬಂತೀ ಕೋಡಗೆಂದೆಲ್ಲಾ (ಜರಾಮಾ. ೨೦೭–೬೨). [←ತೆಲು. ಚೀಮು]

ಚೀರ$_1$ 'ಚೀಲ' ನೋ.

ಚೀರ$_2$(ನಾ).೧. ಮರದ ತೊಗಟೆ. ೨. ನಾರುಬಟ್ಟೆ; ವಲ್ಕಲ; ಭಾರ್ಯಾನುಜನು ಸಹಿತಡವಿಗೆ ನಡೆದನಾ ರಾಮ ಚೀರಾದಿಗಳ ಧರಿಸಿ (ಅರಾಮಾ. ೭–೫೦). ೩. ಹರುಕುಬಟ್ಟೆ ; ಚಿಂದಿ. ೪. ಗೆರೆ ; ರೇಖೆ. ೫. ಬಟ್ಟೆ; ವಸ್ತ್ರ: ಚಿನ್ನಗೆಯಿಕದ ಚೀರಕ್ಕೆ ದೂಸಿಗವಸರಕ್ಕೆ ಹತ್ತಿವಸರಕ್ಕೆ ಪುಣಿಗಾಜಿವಸರಕ್ಕೆ ಗಂಧವಣವಸರಕ್ಕೆ ಗಂಧವಣಿಗರಂಗಡಿಗೆ . . . ಬೇಟಿವೇಟಿ ಖುರಿಸಧಟಿ ಹಿರಿಯರಾಗವೊಂದು (ಎಇ. XIII, ೨೦–೫೨; 1204); ಕೃಷ್ಣನ ಚೀರದಂತ್ಯವ ಪಿಡಿದು ಸದನಕೆ ಕರೆದು ಪದಕೆಜಗೆ (ಅಕ್ರೂರ. ೬–೫೫). ೬. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹಾರ ; ನಾಲ್ಕು ಎಳೆಗಳ ಮುತ್ತಿನ ಹಾರ ; ಗೋಸ್ತನ : ಕರಮೆಸೆವ ಚಿನ್ನಗುಳ್ಳೆಯ ಚೀರದಿಂದೊಪ್ಪೆ (ಬಸರ. ೯–೧೦೦). ೭. [ಬೌದ್ಧ] ಸಂನ್ಯಾಸಿಯ ವಸ್ತ್ರ ; ಕಾವಿಯ ಬಟ್ಟೆ : (+). [ಸಂ.]

ಚೀರಗಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ಬಟ್ಟೆಯಿಂದ ಬಿಗಿದು ಕಟ್ಟು : ಚೀರಗಟ್ಟಿದ ಹಡಪ ಹಲ್ಲಣ ಹಿಂದೆ ಹಾರವುಪ್ಪಂದದಿ ಹಾಕಿ ಭೋರನೆ ಬರುತಿರ್ದರು ಬಂಟ ರಾವುತರು (ಶ್ರೀಪಾಲ. ೧೩–೯೩). [ಚೀರ2 + ಕಟ್ಟು$_1$]

ಚೀರಟೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹಕ್ಕಿ : ಚೀರಟೆ ಹಕ್ಕಿಗಳ ಚೀರುದನಿಯ ರಾಲಿ (ಅನಾಥ. ೫). [?]

ಚೀರಣ, ಚಿರಣೆ, ಚಿಲಣ, ಚೀರಣೆ, ಚೀರ್ಣ, ಚೀಲಣ, ಚೀಲಣೆ (ನಾ). ೧. ಲೋಹವನ್ನು ಕತ್ತರಿಸಲು ಬಳಸುವ ಚಿಕ್ಕ ಉಳಿ; ಆಪು; ಚಾಣ: ಹೊನ್ನ ಹೆಣ್ಣು ಮಣ್ಣೆಂಬ ಮೂಜು ಸಂಕಲೆಯ ಕೀಲ ಜ್ಞಾನಚೀರಣದಿಂದ ತಡೆಗಡಿದು (ಘನವ. ೭೩). ೨. ಉಳಿಯಿಂದ ಮಾಡಿರುವ ಕೆತ್ತನೆಯ ಕೆಲಸ: ಚೀರಣದುಡಿದಾರ ಮೇಖಲೆ ಮಂಜೀರ ಹಾರಗಳನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ನೊಲಿದು (ಕುರಾಸಾಂ. ೪೮–೩೭) : ಭೂರಿವೆಳಗಿನ ವಜ್ರಪಂಕ್ತಿಯ ಚೀರಣದ ಘೂಲಗಳ ರಭಸದಿ ತೋರುವತಿಸಿಂಗರದ ಚಾಮೀಕರದ ಕಲಶಗಳ (ಅಂಬಿಕಾ. ೯–೫೭). ಚಿರಣೆ: ೧. 'ಚಿರಣೆಗೆಲಸ' ಪರಾ. ಚಿಲಣ: ೧. 'ಚಿಲಣಗೆಲಸ' ಪರಾ. ಚೀರಣೆ: ೧. 'ಚೀರಣೆಗೆಲಸ' ಪರಾ. ಚೀರ್ಣ: ೧. "ವ್ರಶ್ಚನಃ, ಪತ್ರಪರಶುಃ–ಚೀರ್ಣದ ಪೆಸರು ಅಗಸಾಲಿಗನ ಕೊರಮುಟ್ಟು" (ಸಿದ್ಧಾಂಕಿ. ೨೭೦). ಚೀಲಣ : ೧. ಅಲಿಕಲುಗಳ ಕಡಿವಡುಕ್ಕಿನ ಚೀಲಣದ ಹಂಗೇಕೆ (ಕುಮಾರ್ರ್ಯಾ. ೦೦–೬೦). 'ಚೀಲಣಿಸು' ಪರಾ. ಚೀಲಣೆ: ೨. 'ಚೀಲಣೆಗೆಯ್' ಪರಾ. [ದೇ.॥ ತೆಲು. ಚೀರಣ, ಚೀರ್ಣ]

ಚೀರಣಗೆಲಸ, ಚಿರಣೆಗೆಲಸ, ಚಿಲಣಗೆಲಸ, ಚೀರಣೆಗೆಲಸ (ನಾ). ಉಳಿಯಿಂದ ಮಾಡಿದ ಕೆತ್ತನೆಯ ಕೆಲಸ : ತಾರೇಶನಂ ನಗುವ ಲೋವೆ ಚೀರಣಗೆಲಸ ಚಾರುವೇದಿಕೆಗಳಿಂದ (ಮರುದ. ೬–೩). ಚಿರಣೆಗೆಲಸ: ಸಣ್ಣ ಚಿರಣೆಗೆಲಸಗಳಿಂದ ಸೊಬಗಾಂತ ಬಣ್ಣದ ಚಾವಡಿಯಿಹುದು (ಗೋಮಟೇ. ೧–೦೫೭). ಚಿಲಣಗೆಲಸ : ಚಿತ್ರದ ಶಾಲೆ ಚಿಲಣಗೆಲಸದ ಪೊಸ ಮುತ್ತಿನ ಚಾವಡಿವಿಡಿದು ನಿತ್ಯದಾನವನೀವ ಮಂಡಪವದಟಿಗಳು ಬಿತ್ತರದಿಂದೊಪ್ಪುತಿಹುದು (ಅಂಜಿಕ. ೩–೩೪). ಚೀರಣೆಗೆಲಸ : ರನ್ನದ ಚೀರಣೆಗೆಲಸದಿಂ ಸೊಬಗಾಂತ ಚಿನ್ನದ ಕಳಸಂದಿಂದೆಸೆವ (ಗೋಮಟೇ. ೫–೩೭).
[ಚೀರಣ + ಕೆಲಸ]

ಚೀರಣೆ 'ಚೀರಣ' ನೋ.

ಚೀರಣೆಗೆಲಸ 'ಚೀರಣಗೆಲಸ' ನೋ.

ಚೀರಲ (ನಾ). (ಉಕ) ಬಿರುಕು : ಹೊಲವು ತಗ್ಗು ತೆವರಾಗಿ ಹಳ್ಳನಾಲಿಕೊರಿ ಚೀರಲಗಳು ಇದ್ದರೆ ಅಂಥ ಹೊಲಗಳ ಬೆಳೆಯು ಹೊಲವೆಲ್ಲೆಲ್ಲ ಒಂದೇ ಸಮನಾಗಿ ಬೆಳೆಯುವದಿಲ್ಲ (ಕೃಷಿಪ್ರ. ೩೭). [←ಮರಾ. ಚೀರ್]

ಚೀರಳಚಿಂತೆ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು : ಮುಡಣದೆಸೆ ಪೆಣ್ದಲ್ಬಿನ್ರ ಪುಲ್ಬೀಡು ಉದಿಚೀಡು ಚೀರಳಚಿನ್ರ (ಎಕ. XII, ಶಿರಾ. ೩೮–೩೪ : 978). [?]

ಚೀರಾಟ 'ಚೀಱಾಟ' ನೋ.

ಚೀರಿ (ನಾ). ಜೀರುಂಡೆಹುಳು; ಚಿಮ್ಮುಂಡೆ : "ಝಿಲ್ಲೀಕಾ, ಚೀರೀ-ಈ ೨ ಜಿಮ್ಮುಂಡೆ" (ಹಲಾಯು. ೪೩–೧೦೨) : "ಭೃಂಗಾರೀ, ಚೀರಿಕಾ, ಚೀರೀ, ಝಿಲ್ಲಿಕಾ ಈ ೪ ಜೀಱುಂಡೆ" (ನಾಚಿರಾ. ೧೧೫). [ಸಂ. ಚೀರೀ]

ಚೀರಿಕಾರುತ (ನಾ). ಜೀರುಂಡೆಗಳ ಧ್ವನಿ,–ಶಬ್ದ : ಬಂದುದು ಬೇಸಗೆ ಗಾಲವುಸ್ರಕಾಸಾರಕಸಾರವುಸ್ರಮಿತವಾರುತನುದ್ಗತ ಚೀರಿಕಾರುತಂ (ಪಂರಾಮಾ. ೭–೮೫). [ಸಂ. (ಚೀರಿಕಾ + ರುತ)]

ಚೀರಿಕೆ (ನಾ). = ಚೀರಿ : "ಭೃಂಗಾರಿ, ಚೀರಿಕಾ . . . ರೆಕ್ಕೆಗಳುಳ್ಳ ಇರುವೆಗಳ ಹೆಸರುಗಳು, ಚಿಮ್ಮುಂಡೇಹುಳವೆನ್ನುವರು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೦೪೧). [ಸಂ. ಚೀರಿಕಾ]

ಚೀರಿಡು (ಕ್ರಿ). ಅರಚು ; ಕಿರಿಚು : ನಿನ್ನ ಸಂಕಲ್ಪಗಳ ಲೆಕ್ಕಿಸದೆ ಚೀರಿಡೆ (ವಿಜಗೀ. ೧೧–೭). 'ಕೀಱಿಡು$_1$' ಪರಾ. [ಚೀರು$_3$ (<ಕೀಱು$_1$) + ಇಡು$_1$]

ಚೀರಿಲ್ಲಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ದೊಡ್ಡ ಮೀನು : ಏನು ಬಾಯ್ಬಡಿಕ ಹೆಣ್ಣೆ ನೀನು, ಚೀರಿಲ್ಲಿ ಚೀಲಿ (ಮಂತ್ರಶ. ೫೬–೭). [<ಸಂ. ಚೀರಲ್ಲಿ]

ಚೀರೀರವ (ನಾ).=ಚೀರಿಕಾರುತ : ನಿಷ್ಠುರ ಚೀರೀರವ ಮುಖರವರುಷ ಕಾನನಪವಮಾನನ ಸೋಂಕನಾಸೆಗೆಯ್ಯಲ್ ಬಗೆದೈ (ಪಂರಾಮಾ. ೭–೧೦). [ಸಂ. (ಚೀರೀ + ರವ)]

ಚೀರು$_1$ 'ಸಿವುಱು$_1$' ನೋ.

ಚೀರು$_2$ 'ಸಿವುಱು$_2$' ನೋ.

ಚೀರು$_3$ 'ಕೀಱು$_1$' ನೋ.

ಚೀರು$_4$ 'ಚೀಱು$_3$' ನೋ.

ಚೀರುಮಣ್ಣು (ನಾ). ಪಾತ್ರ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಬಾಯನ್ನು ಗಾಳಿ ಹೋಗದಂತೆ ಭದ್ರಪಡಿಸುವ ಜಿಗುಟಾದ ಜೇಡಿಮಣ್ಣು : ಶ್ವೇತಾಭ್ರಕವನ್ನು ಕುಟ್ಟಿ ವಸ್ತ್ರಗಾಳಿತ ಚೂರ್ಣಮಾಡಿ . . . ಸೂರಣಗಡ್ಡೆ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿಟ್ಟು ಚೀರುಮಣ್ಣು ಹಚ್ಚಿ ಪುಟ ಹಾಕಬೇಕು (ಸಕಪ್ರ. ಶಿ. ೫೦೦). [ಚೀರು$_4$ (<ಚೀಱು$_3$) + ಮಣ್ಣು (<ಮಣ್)]

ಚೀರುಲಿ (ನಾ). ಚೀರುವ ಧ್ವನಿ ; ಕಿರಿಚುವ ಧ್ವನಿ : ಮಸಣದ ದೆವ್ವದ ಚೀರುಲಿ ನಾನು ಸಿಡಿಮದ್ದಿನ ಪೇರುಂಡೆಯು ನಾನು (ಪಾಂಚಜ. ೦೬–೫). [ಚೀರು$_3$(<ಕೀಱು$_1$) + ಉಲಿ$_2$]

ಚೀರ್ಕೊಳವಿ 'ಜೀರ್ಕೊಳವಿ' ನೋ.

ಚೀರ್ಕೊಳವೆ 'ಜೀರ್ಕೊಳವಿ' ನೋ.

ಚೀರ್ಕೊಟವೆ 'ಜೀರ್ಕೊಳವಿ' ನೋ.

ಚೀರ್ಗರೆ (ಕ್ರಿ). ಚೀರೆಂದು ಧ್ವನಿಮಾಡು,–ಶಬ್ದಮಾಡು: ಚೀರ್ಗರೆವಿಕ್ಷುಯಂತ್ರ ನಿಕರಂ ಪುಂಡ್ರೇಕ್ಷುಷಂಡಂಗಳೊಳ್ (ಅನಂಪು. ೦–೭೯). 'ಜೀರ್ಗರೆ' ಪರಾ. [ಚೀಱು$_1$ (<ಕೀಱು$_1$) + ಕರೆ$_1$]

ಚೀರ್ಗಾಳೆ (ನಾ). ಚೀರೆಂದು ಧ್ವನಿಮಾಡುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕಹಳೆ : ಮುರಜ ಢಕ್ಕೆಯು ಮುರುಡೀ ರಭಸಾಗಳಿಂದ ಕರಡೆ ಚೀರ್ಗಾಳೆ ಭೂರ್ಗ ಶಬ್ದಾಗಳಿಂದ (ಹಮದ. ೨೩೯). [ಚೀರು$_3$ (<ಕೀಱು$_1$) + ಕಾಳೆ (<ಕಹಳೆ)]

ಚೀರ್ಗೊಳವೆ 'ಜೀರ್ಕೊಳವಿ' ನೋ.

ಚೀರ್ಚಿಟಿಲ್ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ : ಚೀರ್ಚಿಟಿಲೆಂಬ ತಱಗೆಂಡಗಳ ಹೋಮಕುಂಡ (ಭರದ. ೨೦–೦೨೯).

ಚೀರ್ಣ 'ಚೀರಣ' ನೋ.

ಚೀಲ, ಚೀರ$_1$ (ನಾ). ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ತುಂಬಲು ಬಟ್ಟೆ, ಗೋಣಿ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಂದ ಮಾಡಿರುವ ಸಾಧನ; ಕೋಶ: "ಅರ್ತಿಯೆನೆ ಚೀಲವುದು" (ಮಂಗರಾ. ೧೦೫–೧೪) ; ಪರದನ ಚೀಲವುನೊಳಗಿರ್ದು ಮಲ್ಲನೀಕ್ಷಿಸಿ ಚೋರಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧೨–೭೬) ; ಕೂರ್ತು ಕೂಸಿರ್ಪ ಚೀಲಂ ಜರಾಯುವೆನಿಕ್ಕುಂ (ಮಂಗರಾ. ೯೧–೮) ; ನಿರ್ಮದನು ಮತ್ಸ್ಯನ ಪುರಿಗೆ ಯತಿವೇಷದಲಿ ಬಂದನು ಪೊಸ್ನಸಾರಿಯ ಚೀಲ ಕಕ್ಷದಲಿ (ಕುಪ್ರಾವಿ. ೧–೧೭) ; ರಕ್ತ ಕೀವು ತಾಕಿ ಮಾಂಸ ಚೀಲದೊಳಗೆ ಬೆಳೆದೆ ನಾ (ಪುರಂದ. ೧–೧೭೬–೧);ಮಿಱುಪ ಕಕ್ಷದ ಪಟ್ಟೆಯ ಚೀಲ ನೊಸಲೊಳು ಪರಿಮಳ ಗಂಧಾಕ್ಷತೆಯು ಸಿರಿವಂತರಿವರಾರೆ (ಕಂನವಿ. ೨೫–೧೦೨) : ಪುಸ್ತಕಗಳನ್ನು ಚೀಲಕ್ಕೆ ಹಾಕಿಕೊಂಡು ಸ್ಕೂಲಿಗೆ ಹೊರಟ (ಬಾಲಮ. ೩) . ಚೀರ$_1$: "ಸ್ಯೂತಃ, ಪ್ರಸೇವಹಃ – ಚೀರ" (ನಾಚಿರಾ. ೬) ; ಚೀರದಲಿ ನೆಱೆ ತುಂಬಿ ದಂತಿರ ಪೂರವಿಸಿ ಭುಗಿಲೆನಿಸಿ ಭಸಿತದ ಧಾರೆ ಪೂಱಮದೆ(ಬಸಪು. ೪೪–೧೫); ಜನನಿಯುದರದ ಮಾಂಸಚೀರದಿಂ ಬದ್ಧನಾಗನುಕರಿಪ ಗರ್ಭಜಲದಿಂ ಮುಳುಗಿ (ಲಕಿಚಂ. ೩೯–೩೯); ಮಿಳಿಪೊಱೆಯ ತೊಗಲ ಚೀರವುಂ ತೆಗೆದು ಕಡೆಗಿರಿಸಿ ಸಂಬಳಿಗೋಲ ಸೂರೊಳ್ಸಮಂತಿಟ್ಟು ಪದತಳಂದೊಳೆದು ನಿಳಯಕ್ಕೆ ಕರೆದೊಯ್ದು (ಪಾಸೋಪು. ೭–೨೧). [ದೇ.೫ ಮಲ. ಚೀಲ, ಶೀಲ ; ಕೊಡ. ಚೀಲೆ ; ತುಳು. ಚೀರವು]

ಚೀಲಕೀಲಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ: ಚೀಲಕೀಲಿಯ ಬೇರು ತಿಗುಡೆಯ ಸಮಾಂಶವಾಗಿ ಚೂರ್ಣಿಸಿ ಹಸುವಿನ ತುಪ್ಪದಿಂದಾ ಘಾಯಕ್ಕೆ ತೊಡೆಯಲು ಸರ್ಪವಿಷ ಹರ (ವಿಷಚಿ. ೦೩–೨). [?]

ಚೀಲಣ 'ಚೀರಣ' ನೋ.

ಚೀಲಣಿಸು (ಕ್ರಿ). ಕೆತ್ತನೆ ಕೆಲಸವನ್ನು ಮಾಡು; ಕಂಡರಿಸು: ಕಾಲಭೈರವ ನೊಂದುಗ್ರಾಕಾರವ ಸೋಲಿಸಿ ಬದಿಯುಕ್ಕಿನಿಂದ ಚೀಲಣಿಸಿದ ಚಿತ್ರವೆಂಬಂತೆ ಭಿಲ್ಲನಾಭೀಳಾಕಾರವೊಪ್ಪಿದುದು (ನೇಮಿಸಂ. ೨–೩೪) ; ಪಜ್ಜಳಿಸುವ ತಿಳುಪಕಿನ ಪರಲಿಂ ಚೀಲಣಿಸಿದ ಚಿತ್ರಮುಮನೆ ಕರಮಸದಂ ಭೂಪತಿ ಪುರಸತಿಯರ ಕಣ್ಗಳ ಕದಿರಿಂದ (ಜಯುಕಾ. ೧೧–೫೬) . [ಚೀಲಣ (<ಚೀರಣ) + – ಇಸು$_3$]

ಚೀಲಣೆ 'ಚೀರಣ' ನೋ.

ಚೀಲಣೆಗೆಯ್ (ಕ್ರಿ).=ಚೀಲಣಿಸು: ಕಡುಗಾಡಿಯಿಂ ಕಡೆದ ನೀಲದ ನೀಱೆ ಕಾರ್ಮುಗಿಲ ನೋಡಿ ಚೀಲಣೆಗೆಯ್ದ ಪುತ್ತಳಿಯ ತೆಱದಿಂ ಪುಳಿಂದಿಯರ್ ಸೊಗಯಿಸಿದರು (ಸಮ್ಯಕೌ. ೧೦–೩೦). [ಚೀಲಣೆ (< ಚೀರಣ) + ಕೆಯ್$_1$]

ಚೀಲಯ 'ಚೀಲಾಯಿ' ನೋ.

ಚೀಲಾಯು, ಚೀಲಯಂ (ನಾ). ಸಣ್ಣ ಕತ್ತಿ; ಸುರಿಗೆ; ಕಠಾರಿ : "ಚೀಲಾಯುಮೆನಲ್ ಕಿತ್ತಲಗು" (ಛಾರನಿ. ೬) : ವಿಷವ ತೆಗೆದಳು ದ್ರುಪದಸುತೆ ಕೈಮುಸುಕಿನಲಿ ಚೀಲಾಯುವುಗಿದನು ವಸುಮತೀಶ್ವರನು (ಕುಪ್ರಾವ. ೨೫–೩೧) : ರಕ್ಕಸರಾಯ ಚೀಲಾಯದಲಿ ಶಿಖಿಸುತನ ಹೊಟ್ಟೆಯನು ತಿವಿದಿಳೆ ಬಿರಿಯೆ ಬೊಬ್ಬಿಟ್ಟನು (ತೊರರಾ. ೭–೨೨–೧೬). ಚೀಲಯ : ಆತನೀತನ ನಿಲುಕಿ ಹೊಯ್ದನು ದಂಡೆಯಿಂದದ ಕಳಚಿ ಮಾರುತಿ ಹೊಕ್ಕಡವ ಚಿಮ್ಮಿದನು ಚೀಲಯುವ (ಕುಪ್ರಾಆ. ೨೨–೩೩). 'ಚಿಲ್ಲಾಣ' ಪರಾ. [?]

ಚೀಲಾಯುಧ (ನಾ). ಚೀಲಾಯು ; ಸಣ್ಣಕತ್ತಿ : ಕುಕ್ಕುಟಗಳ ಕಾಲ್ಗೆ ಚೀಲಾಯುಧವಿಕ್ಕಿ ಸೊಕ್ಕುಮದ್ದಿನ ಗುಟುಕಿತ್ತು ಉಕ್ಕಂದದೆ ಕಾದಿಪರಸು ಮಕ್ಕಳ್ ಮೊತ್ತ ಕಿಕ್ಕಿಱಿದಸೆದುರ್ದತಿಯೊಳು (ಕಂನವಿ. ೭–೧೨). [<ಚೀಲಾಯು + ಆಯುಧ]

ಚೀಲಿ (ನಾ). ಬೆಕ್ಕು ; ಮಾರ್ಜಾಲ : "ಚೀಲಿಯೆನಲು ಬೆಕ್ಕು" (ಚತುನಿ. ೦೩೦) : ತನಿವಣ್ಣನಿತ್ತು ಭಯವೀವ ರಿಪುವೆಂಬ ಚೀಲಿಯನೆಬ್ಬಟ್ಟ (ಕೃವಂ$_1$. ೪-೮-೨) : ಚೀಲಿಗೆ ಚೆಲ್ಲಾಟ ಇಲಿಗೆ ಪ್ರಾಣಸಂಕಟ (ಗಾದೆ). [←ತೆಲು. ಚೀಲಿ]

ಚೀಲಿಕೆ 'ಚಿಲಿಕೆ$_1$' ನೋ.

ಚೀಲಿತ (ನಾ). ಮುಚ್ಚುವಿಕೆ ; ಮರೆ : ಸಾಲುವಿಡಿದು ಪುದಿದಿಹ ದೋಷಂಗಳ ಚೀಲಿತವನು ಮಾಡಿ ಗುಣವ ಪಾಲಿಸಿ ಕೃತಿಯ ಕೊಂಡಾಡುವ ಸುಜನರ ಜಾಲವ ನಾ ಸ್ತುತಿಸುವೆನು (ರಾಮವಿ. ೧-೩೮). [?]

ಚೀಲಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಕತ್ತರಿಸು ; ಕೊನೆಗೊಳಿಸಂ : ಚೀಲಿಪಂ ಸಾರ್ಚ್ಚಿದ ವೈರಿವೀರರ ಚಿರಾಯುವನಾಜಿಯೊಳೀಂ ಪ್ರವೀಣನೋ (ಸೌಇಇ. XX, ೭೬-೩೬ ; 1118). ೨. ತಿರಸ್ಕರಿಸು ; ತ್ಯಜಿಸು : ಚಿಂತಾಮಣಿಯಂ ಚೀಲಿಸಿ ರಕ್ಕೆಯನಾಂತೊಲ್ಪುತಕ್ಕೊಡೆತೊಪ್ಪುವ ನವಸಂತಾನವ ಸವಜಿದೂಲು (ಮದೀಪು. ೨೭-೩೦). [<ಚೀಲಣಿಸು]

ಚೀಲ್ಯೆತ, ಚಿಲ್ಯೆತ, ಜೀಲ್ಯೆತ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ ; ಕಾಗಿತೊಂಡೆ ಗಿಡ : ಹುಚ್ಚುತೊಂಡೆ ಗಿಡ : "ಚೀ[ಪಾಠಾ. ಜೀ]ಲ್ಯೆತವೆನೆ ಕಾಕಜಂಘೆಯಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೪೦-೩೦) : ಚೀಲ್ಯೆತನ ಬೇರನೊಂದೆ ಕಟಿಯಿಂದೀಂ ಟಲ್ (ಖಮದ. ೧೧-೩೦). **ಚಿಲ್ಯೆತ** : "ಪಾರಾವತಪದೀ-ಚಿಲ್ಯೆತ, ಕಂಗುಂಗೆ" (ಒಷಧಿ. ೯೭). **ಜೀಲ್ಯೆತ** : ಮೇಲಿನ 'ಮಂಗರಾ' ಪ್ರಯೋಗದ ಪಾಠಾಂತರವನ್ನು ನೋಡಿ. [?]

ಚೀವರ (ನಾ). ಸನ್ಯಾಸಿಗಳ ಬಟ್ಟೆ : ಯಾರ ವತ್ತ ಚೀವರವತ್ತಿ ಹಿಡಿವೆ (ವ್ಯಶಾಖಿ. ೭೭-೩೪೭) : ಆಗ ಭಗವಂತನು ಉಡುವು ಹಾಕಿಕೊಂಡು ಪಾತ್ರೆ ಚೀವರಗಳನ್ನು ಕೊಂಡು . . . ಪೂರ್ವದ ಕಡೆ ಮುಖಮಾಡಿ ಕುಳಿತನು (ತೀರ್ಥಕ. ४೧). [ಸಂ.]

ಚೀವು, ಚಿವ್ವು, ಜೀವು (ಕ್ರಿ). ೧. ಸೀಸದ ಕಡ್ಡಿ ಮೊದಲಾದುವುಗಳನ್ನು ತೆಳುವುಮಾಡು,- ಹೆರೆ : (ಕ). ೨. ರಸವನ್ನು ಹೀರು ; ಸೀಪು : ಹಕ್ಕಿ ಬಳಗ ಕೊಕ್ಕನಿಕ್ಕಿ ಚೀವುತಿರಲು ಕವಣೆ ಬೀಸಿ (ಬಣ್ಣಿ. ೬೨-೧೩). **ಚಿವ್ವು** : (ಕ). **ಜೀವು** : ೧. ಚೀವು ಜೀವು (ಸೀಸದ ಕಡ್ಡಿ ಜೀವಿಕೊಡು) (ನಮ್ಮನು. ೯೧) : ಸೀಸದ ಕಡ್ಡಿಯನ್ನು ಜೀವುವವನು ಚಾಕೆಂದು ಹೇಳಬಹುದೋ ? (ಜೀವಾತ್ಮ. ೬೦).

[ದೇ. ॥ ತಮಿ. ಮಲ. ಚೀವು ; ತೆಲು. ಚಿವ್ವು]

ಚೀಸ್ 'ಚೀಜು' ನೋ.

ಚೀಸು 'ಚೀಜು' ನೋ.

ಚೀಹಾಕು (ಕ್ರಿ). ಛೀಮಾರಿ ಮಾಡು ; ಧಿಕ್ಕರಿಸು ; ಅವಮಾನಗೊಳಿಸು : (ಕ). [<ಛೀ + ಹಾಕು (<ಪಾಯ್ಕು$_1$)]

ಚೀಳ್ (ನಾ). ಕಿರಿಚುವಿಕೆ ; ಅರಚುವಿಕೆ. 'ಚೀಳಿಡು' ಪರಾ. [?]

ಚೀಳಿಡು (ಕ್ರಿ). ಅರಚು ; ಕೂಗು ; ಛೀಳಿಡು : "ಚೀಳಿಡುವುದೆನೆ ಛೀಟಿಡುವು ವಕ್ಕಮರ್ದನಾಮಂ" (ಕಬ್ಬಿಕೈ. ೩೩) : "ಚೀಳಿಡೆನೆ ಛೀಟಿಡುವುದಕ್ಕು" (ಶಬ್ದಮಂ. ೫೦). [ಚೀಳ್ + ಇಡು$_1$]

ಚೀಱ್ 'ಕೀಱು$_1$' ನೋ.

ಚೀಱಾಟ, ಚೀರಾಟ (ನಾ). ಕಿರಿಚಾಟ ; ಕೂಗಾಟ : ಅಹ, ಏನ್ ಚೀಱಾಟಂ ಏನ್ ಕೊಲ್ಪ ಗರ್ವಂ (ಅಕ್ಕಕಾ. ೩-೪೪). **ಚೀರಾಟ** : ಗಂಡಸರ ಕೊಟಡಿಯಲ್ಲಿದ್ದಂತೆಯೆ ಚೀರಾಟ ಕೂಗಾಟಗಳು ಕಿವಿ ಬಿರಿಯುವಂತಿದ್ದುವು (ಪುನರು. ೧೮೮). [ಚೀಱು$_1$ (<ಕೀಱು$_1$) + ಆಟ]

ಚೀಱಿಕೆ (ನಾ). = ಚೀಱಾಟ : ತೋಱಿತಾ ವನಮಧ್ಯದಲಿ ಮುಗಿಲೇಱಿಕೆಯ ಮುಂಗುಡಿಯ ಸಿಡಿಲಿನ ಚೀಱಿಕೆಯ ಚಡ್ಡಣದ ರವ ರಾಘವನ ಕಿವಿಗಳಿಗೆ (ತೊರರಾ. ೩-೧೨-೧೪). [ಚೀಱು$_1$ (<ಕೀಱು$_1$) + - ಇಕೆ]

ಚೀಱು$_1$ 'ಕೀಱು$_1$' ನೋ.

ಚೀಱು$_2$ 'ಸೀಱು$_3$' ನೋ.

ಚೀಱು$_3$, ಚೀರು$_4$ (ನಾ). ಮಣ್ಣಿನ ಲೇಪ : ಪಳುಗಿದ ಮಡಕೆಯೊಳ್ ಸುರಿದು ಬಾಯಿಗೆ ಮುಚ್ಚಳ ಮುಚ್ಚಿ ಚೀಱನು ಮಾಡಿ ಒಲೆಯ ಮೇಲಿಟ್ಟು (ಸಾಳ್ವಸಾಂ. ೧೮). **ಚೀರು$_4$** : 'ಚೀರುಮಣ್ಣು' ಪರಾ.

ಚೀರುಮಾಡು = ಕೆಸರು ಮಣ್ಣನ್ನು ಬಳಿದು ಸ್ವಲ್ಪವೂ ತೂತು ಇಲ್ಲದಂತೆ ಮಾಡು,- ಭದ್ರಪಡಿಸು : ಕಪ್ಪೆಚಿಪ್ಪನ್ನು ಹಾಲುಕೊರಟಿಗೆ ರಸದಲ್ಲಿ ಭಾವನೆ ಮಾಡಿ ಶರಾವ ಸಂಪುಟಗಳಲ್ಲಿಟ್ಟು ಚೀರುಮಾಡಿ . . . ಅರೆದು (ಸಕವೈ. ಪರಿ. ४९९). [ದೇ.॥ ತಮಿ. ಮಲ. ಚೀಱು]

ಚೀಱು$_4$ 'ಸಿವುಱು$_2$' ನೋ.

ಚೀಱೇಟ್ 'ಸಿವುಱೇಟ್' ನೋ.

-ಚು$_1$ (ಪ್ರ). ಪ್ರೇರಣಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಧಾತುಗಳ ಮೇಲೆ ಹತ್ತುವ ಒಂದು ಪ್ರತ್ಯಯ . 'ಒಡರ್ಚು', 'ತಗುಳ್ಚು', 'ಸಡಿಲ್ಚು' ಪರಾ.

-ಚು$_2$ (ಪ್ರ). ಒಂದು ಭಾವವಾಚಕ ತದ್ಧಿತಪ್ರತ್ಯಯ. 'ಕೆಂಚು' ಪರಾ.

ಚುಂಗಚ್ಚೆ (ನಾ). ಚುಂಗು ಬಿಟ್ಟ ಕಚ್ಚೆ : ಚುಂಗಚ್ಚೆ ಹಾಕಿ ದೋತರ ಉಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ (ಕಿಡುಗು. ३೧). [ಚುಂಗು$_1$ + ಕಚ್ಚೆ]

ಚುಂಗಡಿ$_1$ (ನಾ). ೧. ಚಿಲ್ಲರೆ : ಅಂಗಡಿಯಲ್ಲಿ ಚುಂಗಡಿ ಸಿಕ್ಕದೇ ? (ಗಾದೆ). ೨. ಸಾಲದ ಹಣಕ್ಕೆ ಕೊಡುವ ಹೆಚ್ಚಿನ ಹಣ ; ಬಡ್ಡಿ : ನನ್ನ ಅಸಲ ಚುಂಗಡಿ ಸಹವಾಗಿ ಹಣ ಕೊಡು (ಬತ್ತೀಸ. ४೫) ; ನೀವು ಚುಂಗಡಿಗೆ ಚುಂಗಡಿಯನ್ನು ಕಟ್ಟಿ, ಎಲ್ಲರ ಮನೆಯನ್ನು ಹಾಳುಮಾಡಿ . . . ತಿರುಗುತ್ತಿದ್ದೀರಿ (ಮುದ್ರಾಮಂ. ೧೧೭). [ದೇ.॥ ತಮಿ. ಚುಙ್ಕುಟು ; ತುಳು. ಚುಂಗುಡಿ ; ತೆಲು. ಚುಂಗುಡು. / ಮರಾ. ಚುಂಗಡೀ]

ಚುಂಗಡಿ$_2$, ಚಿನಡಿ, ಚುಂಗುಡಿ (ನಾ). (ಹೊಳೆಯುವ) ಚುಕ್ಕೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಬಟ್ಟೆ : ಅಂಗಡಿ ಭಾರಿ ಆದ್ದರಿಂದ ಗುಳೋವು, ಗುಂಡಾರು, ಕನಡಿ, ಕಾಂಗಡಿ, ಚುಂಗಡಿ, ಸಿಂಗಡಿಗಳ ಸಿಂಗಾರವೇನು ಕೇಳಬೇಕು! (ದಿನಾರಿ. ೮೯). **ಚಿನಡಿ** : 'ಚಿನಡಿಸೀರೆ' ಪರಾ. **ಚುಂಗುಡಿ** : ಮುಂದಲೆ ಚುಂಗುಡಿ ಸುತ್ತಿದ ಹಚ್ಚಡ ಹೊಂದೊಡವಾಂತ ಕೈ ಸೆಳವೆ (ಧರಿಕ. ೦೨-೫೦).

[←ಮರಾ. ಚುನಡೀ ; ಹಿಂ. ಚುನರೀ]

ಚುಂಗಡಿಲಾಭ (ನಾ). (ಅಸಲಿನ ಮೇಲೆ) ಬಡ್ಡಿ ಹಾಕುದವುರಿಂದ ಪಡೆಯುವ ಲಾಭ : "ಕುಸೀದಿಕಃ, ವಾರ್ಧುಷಿಕಃ, ವೃದ್ಧ್ಯಾಜೀವಃ, ವಾರ್ಧುಷಿಃ-ಳಿ ಬಡ್ಡಿ ತಲವಾಸಿ ಮುಂತಾದ ಚುಂಗಡಿಲಾಭದಿಂದ ಬದುಕುವವನ ಹೆಸರು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೨೩೭). [ಚುಂಗಡಿ$_1$ + ಲಾಭ]

ಚುಂಗಡಿಹಣ (ನಾ). ೧. ಸಾಲದ ಹಣಕ್ಕೆ ಕೊಡುವ ಬಡ್ಡಿ : (ಕ). ೨. ಚಿಲ್ಲರೆ ಹಣ : (ಕ). [ಚುಂಗಡಿ$_1$ + ಹಣ]

ಚುಂಗಲ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಯುಧ : ಪರಸ ತೋಮರ ಶಕ್ತಿ ಚುಂಗಲ ಪರಿಘ (ಮುಂಬರಾ. IX, ೮೯-? ; ?). [?]

ಚುಂಗಾಣಿ (ನಾ). ಜೇಡಿಮಣ್ಣಿನಿಂದ ಮಾಡಿದ, ಚಿಕ್ಕದಾದ ಹೊಗೆಬತ್ತಿಯ ಕೊಳವೆ : (ಉ.ಅಮೆರಿಕದ ಇಂಡಿಯನರು ಶಾಂತಿಸೂಚನೆಯಾಗಿ ಸೇದುವ) ಶಾಂತಿ ಚುಂಗಾಣಿ (Peace pipe. ಇಂಕನಿ).

[← ಹಿಂ. ಚೋಂಗಾ./ತಮಿ. ಚುಙ್ಙಾನ್ ; ಮಲ. ಚುಙ್ಙ ; ತುಳು. ಚುಂಗಾಣಿ, ಸುಂಕಾಣಿ]

ಚುಂಗು$_1$, ಚೆಂಗು$_3$ (ನಾ). ತುದಿ ; ಕೊನೆ ; ಅಂಚು ; ಸೆರಗು : ಪಟ್ಟವಾಳಿಯನುಟ್ಟು ಬನ್ನಿ ಧಟ್ಟಿ ಚುಂಗ ಬಿಟ್ಟು ಬನ್ನಿ (ಪುರಂದ. ೧-೧೧೭-೭) ; ಚಲ್ಲಣಗೊಟ್ಟು ಕಾಸಿಯನುಟ್ಟು ಸೆಱಗುಗಳಿಲ್ಲವ ಚುಂಗ ಹಾಕಿದನು (ಅಮುಸಾಂ. ೫-೨೦). **ಚೆಂಗು$_3$** : ಕೊರಚಿಯ ಚೆಂಗುಬಿಟ್ಟ ಸೆರಗನ್ನು ಹಿಡಿದೆಳೆದು . . . ಘರ್ಜಿಸಿದನು (ಬಾಗಿನ. ೧೭).

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ಚುಙ್ಕು ; ತೆಲು. ಚುಂಗು]

ಚುಂಗು$_2$ 'ಸುಂಕು$_3$' ನೋ.

ಚುಂಗು$_3$ (ನಾ). ೧. ಕೊಳೆತ ಗಂಜಲ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಂದ ಹುಟ್ಟುವ ದುರ್ವಾಸನೆ: 'ಚುಂಗು'ಯಿದ್ದಲ್ಲಿ ಮುಂಗು (ಹೇಮಂತ. ೧೮೦). 'ಚುಂಗುನಾತ' ಪರಾ. ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ವಾಸನೆ : ಅವನ ಮೈಯಿಂದ ಏನೋ ಒಂದು ವಿಧವಾದ, ಆದರೆ ಹಿತವಾದ ಚುಂಗು ಹೊರ ಹೊಮ್ಮುತ್ತಿತ್ತು (ಪುನರು. ೬೧). [?]

ಚುಂಗುಡಿ 'ಚುಂಗಡ್ಡಿ$_2$' ನೋ.

ಚುಂಗುನಾತ (ನಾ). ಗಂಜಲದ ವಾಸನೆ ; ಹೊಲಸು ವಾಸನೆ ; "ದನದ ಗೋತದ ನಾತ; ಉಚ್ಚೆನಾತ" (ಜಾನಕೋ. ೫೭).

[ಚುಂಗು$_3$ + ನಾತ]

ಚುಂಗುರಿಸು (ಕ್ರಿ). ರೋಮಾಂಚನಗೊಳ್ಳು ; ನವಿರೇಳು : ನಾನೆಂದ ಮಾತಿಗೆ ನಿನಗೆ ಮೈ ಚುಂಗುರಿಸಿತೆಂತು ಕೈ ಕಂಪಿಸಿಹುದೆಂತು (ಚಂದ್ರವೀ. ೧೬೮-೭೦). [? + – ಇಸು$_3$]

ಚುಂಗುವಾಸನೆ (ನಾ). = ಚುಂಗುನಾತ : ಬೆವರಿನ ಚುಂಗುವಾಸನೆಯಿಂದ ವೈದಿಗಳು ಆ ಮುಂಗೋಣೆಯನ್ನು ಹೊಲಸು ಮಾಡಿದರು (ಪುನರು. ೧೩೮).

[ಚುಂಗು$_3$ + ವಾಸನೆ]

ಚುಂಗುಳ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹುಳು: ಚುಂಗುಳಂ ತಿನೆ ಮೊಗಂಗೆಟ್ಟು ಸಂಮ್ಲಾನವಾದ ಮಲರಂತಿರ್ದಾಕೆಯಂ ಕಾಣುತೆರ್ದೆಯುರಿದುದಣ್ಣಂಗೆ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೨೦೪-೧೧೦). [?]

ಚುಂಚ 'ಚುಂಚು$_2$' ನೋ.

ಚುಂಚಲ, ಚುಂಚಲಿ, ಚುಚಲ, ಚುಚಲಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧಿ ಸಸ್ಯ : (ಕ). **ಚುಂಚಲಿ:** ಚುಂಚಲಿಗಿಡ, ಕಾಡುಸೆಣಬು (ಮೃಜಿ. ೨೪-೪೪೯). **ಚುಚಲ :** ಚುಚಲ–ಈ ಬೇರಂ ಹಾಲಲ್ಲರೆದು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳೆ ವಾಂತಿ ಆಗಿ ಪೈತ್ಯ ಹರ (ವಿಷ್ಣುವಿ. ೪). **ಚುಚಲಿ:** ಚುಚಲಿಸೊಪ್ಪಂ ತಂದು ನೀರಲ್ಲಿ ತುಳಿದು ಸೊಲ್ಲಿಗೆ ರಸವಂ ಸೂತಕವಾದಾಗ ಮೂಜು ಸೂತಕದಲ್ಲಿ ಕೊಡಲು ಗುಣ (ವಿಷ್ಣುವಿ. ೧೦೬). [?]

ಚುಂಚಲಿ 'ಚುಂಚಲ' ನೋ.

ಚುಂಚಿ$_1$ 'ಚುಂಚು$_2$' ನೋ.

ಚುಂಚಿ$_2$ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ತಾಮ್ರದ ಆಭರಣ (?) : ಕಾಲ ಪಳಂಚಿನುಂಗುರದ ಮುತ್ತಿನ ಹಾರದ . . . ಬಾಲೆಯರೇವರೊಲ್ದೊಲಿಸಿ ಪತ್ತಿಸಿ ಚಿತ್ರಮನಿಂಬುಗೆಯ್ವ ಕೀಸೋಲೆಯ ಕಾಚಿನುಂಗುರದ ಚುಂಚಿಯ ಬಂದಿಯರೆಮ್ಮ ನಲ್ಲೆಯರ್ (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೮-೪೦೦). [?]

ಚುಂಚಿಗೆಯಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಭೂಮಿ : ಕಂಡಿಕೆ ಎರಡು ಸ್ಥಳದ ಕೆಯಿ ಮತ್ತರೆಂಟು ಚುಂಚಿಗೆಯಿ ಮತ್ತರು ನಾಲ್ಕು (ಸೌಇಇ. XI-II, ೦೬೯-೨೫ : 1119). [ಚುಂಚಿ ? + ಕೆಯಿ (<ಕೆಯ್$_4$)]

ಚುಂಚಿಲಿ (ನಾ). ಮೂತಿ ಉದ್ದವಾಗಿದ್ದು, ಆಕಾರದಲ್ಲಿ ಚಿಕ್ಕದಾಗಿರುವ ಇಲಿ : ಸುಂಡಿಲಿ : ಸೊಂಡಿಲಿ ; ಮೂಗಿಲಿ : (ಕ).

[ಚುಂಚು$_2$ + ಇಲಿ$_1$]

ಚುಂಚು$_1$, **ಜುಂಜು**$_1$ (ನಾ). ೧. ಜಂಟ್ಟು ; ಕೂದಲು : ಮಂದಮತಿಯು ಮುಂದೆ ತಲೆಯ ಚುಂಚು ಹಿಡಿದು ಚರಿಯುಕ್ಕಿ ಬಿಟ್ಟು ಗೂಂಟನೆಟಿದು ತಪ್ಪಂತೆ (ಅರ್ಧನೇ. ೬-೬೬ವ). ೨. ಮುಂಗುರುಳು ; ಗುಂಗುರು ; ಸುರುಳಿಗೂದಲು : ಪೊದಟ್ಟಧರಪೊತ್ತದೆಯುಂ ನಿಜಗೊಂಡ ಚುಂಚು ಸೋರ್ಮುಡಿ ಕಡುನುಣ್ಪುವೆತ್ತ ತೊಡೆ . . . ಕರಮೆ ರಂಜಿಸೆ ಬಂದರಿಳೇಶ ಕಾಂತೆಯರ್ (ಶಾಪ್ತಾವ. ೯೩೪); ಚುಂಚು ಚಂಚಲವಾಗಿ ಚುಮ್ಮುಚುಮ್ಮನೆ ತಾಗಿ ಹಿಂಚುಮುಂಚಿನ ಸವಿ ತೂಗಿ ಕಂಚುಮಿಂಚಾಗಿ ರಾಗಿಸಿದರು (ಭರತ. ೧೩-೩೦). **ಜುಂಜು**$_1$**:** ೧. ಕಿಂಜೆಡೆಗಳಿಂದಳವಟ್ಟಿಹ ಕಿರೀಟವಾ ಜುಂಜು ನಡು [illegible] (ಪ್ರಭು. ೮-೬-೬೦). [illegible] ಗೂಡೆಯು ಮಲಿನ ವಸನದ [illegible] ಬಂದೆ: (ಶಾಸ್ತ್ರ. [illegible]) ಕರಾಸಿಯು ನೀಳ್ದ ಕೊಂಬು . . . ಗೆಲೆವಂದುದು ಬೀರಸನಂದು ಮಾಮರಂ (ವೃಷವಿ. ೪-೩೭). ೩. ಗುಂಜುಂಗುಂಜಾದ ಕೂದಲು; ಒರಟುಕೂದಲು; ಕೆದರಿದ ಕೂದಲು. 'ಜುಂಜುಗೇಶ', 'ಜುಂಜುದಲೆ' ಪರಾ. ೪. ನವಿಲು,ಕೋಳಿ ಮುಂತಾದುವುಗಳ ತಲೆಯ ಮೇಲಿನ ಶಿಖೆ:ಕೊಟ್ಟು: ಜುಂಜೆಟ್ಟ ನವಿಲ್ಗಳ್ ಮಿಗೆ ಮಂಜುಳತನುವಿನೊಳಡಂಗಿಸಿದ ತುಂಡವಿನಾ ರಂಜಿಸಿದುವು (ಉದ್ಭಟ. ೪-೩೪) ; ಕೊರ್ಪಿನ ಡೊಂಕಣೆಯಲ್ಲಿ ಜುಂಜಿನಂತಿರೆ ಮಿಳಿರ್ದಾಡುತಿರ್ಪ ಪೊಸಚೌರಿಯ ದಿಟ್ಟಿಗಳುಳ್ಕೆ (ಕಬ್ಬಿಗ. ೨೬೩).

[< ಪ್ರಾ. ಚುಂಚುಅ=ತಲೆಗೆ ಧರಿಸುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಭರಣ ; ಶಿರೋಭೂಷಣ./ತೆಲು. ಚುಂಚು]

ಚುಂಚು$_2$, **ಚುಂಚ, ಚುಂಚಿ**$_1$, **ಚೂಚು**$_1$ (ನಾ). ೧. ಪಕ್ಷಿಯ ಕೊಕ್ಕು : ನಾನು ನಿಮ್ಮನ್ನು ಒಂದೊಂದಾಗಿ ನನ್ನ ಚುಂಚಿನಲ್ಲಿ ಹಿಡಿದುಕೊಂಡು ಹೋಗಿ . . . ಸರೋವರದಲ್ಲಿ ಬಿಡುವೆನು (ಬುದ್ಧಜಾ. ೩೭); ಗಿಳಿ ಸಿಟ್ಟಿಗೆದ್ದಿತು. ನೀರಜಾನ ಕೈಗೆ ಚುಂಚಿನಿಂದ ಕುಟುಕಿತು (ದಲಿಕು. ೬೪). ೨. ಸೊಂಡೆ ; ಮೂತಿ. 'ಚುಂಚಿಲಿ' ಪರಾ. ೩. ಗೋಡೆಯಿಂದ ಮುಂಚಾಚಿಕೊಂಡಿರುವ ಭಾಗ ; ಸೂರು ; ಒಪ್ಪಾರಿನ ತುದಿ : "ವಲೀಕಂ, ನೀವ್ರಂ, ಪಟಲಪ್ರಾಂತಂ – ೩ ಒಪ್ಪಾರದ ಚೂರು, ಲೋವೆ ಚೂರು,ಮನೆಯ ಚುಂಚು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೯೧); ಒಳಆಗಳದಲ್ಲಿ ಚುಂಚಿನ ಕೆಳಗೆ ವೇದಿಕೆಯ ಮೇಲೆ ಎರಡು ವೇತ್ರಾಸನಗಳು (ರಾಕ್ಷಮು. ೯). 'ಚುಂಚು ಲೋವೆ' ಪರಾ. **ಚುಂಚ :** (ಕ). **ಚುಂಚಿ**$_1$ **:** ೧. ನೆರೆ ಚುಂಚಿಯೊಳ್ ಕಚ್ಚಿ ಮುನಿಗಳ್ಗಪಾಯಮುಮಂ ಬರದಂತೆ (ಲಕ್ಷ್ಮಭಾ. ೧-೬-೬೫). **ಚೂಚು**$_1$ **:** ೧. ಪಕ್ಷ ಪುಚ್ಛ ಮೈ ಚೂಚು ಚಾಚಿದರು ಬೇರೆ ಪ್ರಾಣಪಕ್ಷಿ (ಹೃದಸ. ೬೬-೩) : ಚೂಚು ಚಾಚಿ ಚಾದಗೆಯು, ಎಡಕೆ ಕೂಗುವುದು ಚೆಂದವಾಗಿ (ಪಾಳುಭದೂ. ೩-೯). [<ಸಂ. ಚಂಚು]

ಚುಂಚು$_3$ (ಗು). ೧. ಹೆಸರುವಾಸಿಯಾದ ; ಪ್ರಖ್ಯಾತವಾದ. 'ಅಕ್ಷರ ಚುಂಚು' ಪರಾ. ☞ ಇದು ಸಂಸ್ಕೃತದ ಒಂದು ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪೂರ್ವ ಪದದೊಡನೆ ಸೇರಿದಾಗ ಮಾತ್ರ ಬರುತ್ತದೆ. (ನಾ). ೨.=ಚುಂಚಿಲಿ.

[ಸಂ.]

ಚುಂಚು$_4$ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ವನಸ್ಪತಿ: "ವೀರ್ಯವತಿ ಚುಂಚಿನಿಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೪೪-೪೭) ; ಚುಂಚಿನೊಳೊದವಿದ ಬೀಜಮುಮನರೆದು ಕುಡುವುದು ಬೇಗಂ (ಐಮುದ. ೨-೧೪). [?]

ಚುಂಚು$_5$ (ನಾ). ಕಂದು ಅಥವಾ ಕೆಂಪುಬಣ್ಣ : (ಕ). [?]

ಚುಂಚುಕಾಲು (ನಾ). "ಕುದುರೆಯ ಗೊರಸಿನ ಮೇಲ್ಗಡೆಯ ಕೀಲಿನ ಮೇಲ್ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಕೂದಲು ಕುಚ್ಚುಕುಚ್ಚಾಗಿ ಬೆಳೆಯುವ ಸ್ಥಳ: ಕುದುರೆಯ ಚುಂಚುಕಾಲು" (Fetlock. ಇಂಕನಿ).

[ಚುಂಚು$_1$ + ಕಾಲು$_1$ (<ಕಾಲ್$_1$)]

ಚುಂಚುದಲೆ, ಜುಂಜುದಲೆ (ನಾ). ೧. ಕೆದರಿದ ಕೂದಲಿನ ತಲೆ : ಚುಂಚುದಲೆಯ ಲಕ್ಕ . . . ಮುಂಕುತಿಯ ಗಂಗಣ್ಣ (ಕುಲಾಸಾಂ. ೧೯-೯೫). **ಜುಂಜುದಲೆ :** ೧. ಜುಂಜುದಲೆ ಕೆಂಗಣ್ಣ ಗುಂಜಾಭರಣವೆಸೆಯೆ (ಕಣ್ವರ. ದೀ. ೧೩೭-೯) ; ಜುಂಜುದಲೆಗಳ ಪೇರುರದ [illegible] ವಿರಾಜಿತಿಪ ಕೆಂಗಣ್ಣುಗಳ . . . ಧೀರ ಜವದೂತರ್ಜವದಿ [illegible] ೨. [illegible] ತಲೆ : (ಕ). [ಚುಂಚು$_1$ + ತಲೆ$_1$]

ಚುಂಚುಪತ್ರ (ನಾ). ಒಂದಂ ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ: "ಚುಂಚುರಃ, ಚುಂಚುಪತ್ರ ಈ ಯೆರಡುಂ ಚಂಚಸೊಪ್ಪು" (ಒಷಧಿ. ೫೭). [ಚುಂಚು$_4$ + ಪತ್ರ]

ಚುಂಚುಮೀಸೆ, ಜುಂಜುಂಮೀಸೆ (ನಾ). ೧. ಸುರುಳಿಯಾಗಿ ತಿರುವಿದ ಮೀಸೆ: ಮುರಿದಣ್ಣಕ್ಕಿದ ಗಡ್ಡ ಮೀಸೆ ಮೂಡಿ ಕಟ್ಟಂ ತಳ್ತ ಕೆಂಬಟ್ಟೆ ಕತ್ತುರಿಯಂ ತೂಜುವ ಚುಂಚುಮೀಸೆ (ಅನಂಪು. ೧೦-೭೫); ಈ ಚುಂಚು ಮೀಸೆಯೂ ಪಟ್ಟೋಲ್ಲೆಷ್ಟೀಪದಡಿಯ ನೊಸಲ ಮೇಲೆಯಲ್ಲಿ ತೆರೆಗಳಂತೆ ಸೂಸುವತ್ತಿರುವ ಅಲಕಗಳೂ (ಮಂತ್ರಶ. ೯೨-೧೨). **ಜುಂಜುಮೀಸೆ**: ೨. ಕೆದರಿದ ಮೀಸೆ; ಗುಂಜುಗುಂಜಾಗಿರುವ ಮೀಸೆ: ಭಯಂಕರ ವದನದಿಂದ ಕಂಡದಂತಿರೆ ತೋರ್ಪ ಕಣ್ಗಳಿಂ ಜುಂಜುಮೀಸೆಗಳಿಂದೆ ನಿರುತದಿಂ ಫಲಕ ಖಡ್ಗಗಳಾಂತ ಕರಯುಗಳದಿಂ (ಪಾಸೋಪು. ೩-೬೭). [ಚುಂಚು$_1$ + ಮೀಸೆ]

ಚುಂಚುರ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ: "ಚುಂಚುರಃ, ಚುಂಚುಪತ್ರ ಈ ಯೆರಡುಂ ಚಂಚಸೊಪ್ಪು" (ಒಷಧಿ. ೫೭). [?]

ಚುಂಚುರುಚು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ (?): ಮರಗಜುಕೆಯ ಬಳ್ಳಿಯ ಪೆರ್ಗುರುಟಗೆಯಂ ಬ್ರಹ್ಮದಂಡೆಯಂ ಕಳವಲ್ ಚುಂಚುರುಚಂ ಗಿಣಮೂಗಿಯ ಚಂಗರ ಹಿತಕರಮೆನಿಪ ಬಂಜೆ ಮಡುವಾಗಲುಮಂ (ಖಮದ. ೧೬-೫೮). [?]

ಚುಂಚುಲೆ (ನಾ). ಒಂದಂ ಬಗೆಯ ಆಯುಧ: ಸುರಗಿ ಕರಾಚೂರಿ ಕಡಿತಲೆ . . . ಸಿರಿಮುರಿ ಕಕ್ಕಡೆ ಚುಂಚುಲೆ ರವಿಹಾಸ ಉರಿಯನುಗುಳು ತಿರ್ದುವಲ್ಲಿ (ಭರದ. ೨೦-೧೩೩). [?]

ಚುಂಚುಲೋವೆ (ನಾ). ಗೋಡೆ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಂದ ಮುಂಚಾಚಿ ಕೊಂಡಿರುವ ಭಾಗ: ಪೊಂಬೆಸದುಪ್ಪರಿಗೆಯ ಬಸವಂದವಾದ ಚುಂಚು ಲೋವೆಗಳೊಳಗೆ ಬಳಸಿ ನಲಿದುಲಿವ ಪಾರಿವಂಗಳ ಕೊರಲುಲಿಯೊಳಂ (ಕರ್ನಿಕಾ. ೪೪): ಪಳುಕಿನ ಚುಂಚುಲೋವೆಯೊಳವಲಂಬಿಪ ತೊಳಪ ಮುತ್ತಿನ ಲಂಬಣವನು (ಶ್ರೀಪಾಂ. ೬-೫೨): ಹೊನ್ನ ರನ್ನದ ಚುಂಚು ಲೋವೆಗಳಿಂ ನೆರೆದ ಕಂಬೆಳಗನಿಂಬಿಡುವುನ್ನತದ ಮಾಣಿಕದ ಕಳಸಾಳಿ ವಳಿಗಳಿಂ (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೪-೪೦). [ಚುಂಚು$_2$ + ಲೋವೆ]

ಚುಂಚುಟು 'ಜುಂಜುಟು' ನೋ.

ಚುಂಚುಟುದಲೆ 'ಜುಂಜುಟುದಲೆ' ನೋ.

ಚುಂಟ (ನಾ). = ಚುಂಡಿ. [<ಸಂ. ಚುಂಡೀ]

ಚುಂಡ (ನಾ). (ಕರಾ) ಸಣ್ಣ ಜುಟ್ಟುಳ್ಳವನು. [?]

ಚುಂಡಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಣ್ಣ ಬಾವಿ: "ಚುರೀ, ಚುಂಡೀ, ಚೂಚುಕಃ– ಈ ೩ ಬಗರಗೆ" (ಹಲಾಯು. ೧೦೩-೬೨): "ಚುರಿ ಚುಂಡಿ ಮಾನಂಗಿ" (ಮಂಗರಾ. ೧೨೫-೦೯). [ಸಂ. ಚುಂಡೀ]

ಚುಂಡಿಲಿ 'ಸುಂಡಿಲಿ' ನೋ.

ಚುಂದಿ (ನಾ). ಕುಂಟಣಿ; ತಲೆಹಿಡುಕಿ. [ಸಂ. ಚುಂದೀ]

ಚುಂದು 'ಸುಂದು$_1$' ನೋ.

ಚುಂಬಕ (ನಾ). ೧. ಮುತ್ತಿಡುವವನು; ಚುಂಬಿಸುವವನು: "ನಿಕ್ಷಃ-ಚುಂಬಕಂ" (ಅಕಳ್ಳ. ೫೫). ೨. ವ್ಯಭಿಚಾರಿ; ಕಾಮುಕ. ೩. ಮೋಸಗಾರ; ವಂಚಕ. ೪. ಆಯಸ್ಕಾಂತ: "ಚುಂಬಕಮಯಸ್ಕಾಂತಮಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೩೦-೫); ಆ ಸಮಯದಲಿ ಬಂದನಗ್ಗದ ಭೂಸುರ ಶ್ರೀಕಂಠನೋ ಪದ್ಮಾಸನನ ಪಲ್ಲಟವೂ ಕಮಲಾಂಬಕನ ಚುಂಬಕವೊ (ಕುವ್ಯಾಅ. ೪-೭): ಚುಂಬಕವನು ಸೂಜಿಗಳೆಯ್ದುಂದವಲಂಬಿಸುವಂತೆ ಕಲಿಗಳು . . . ರಾಮನನಾಡಂಬರದಿಂದ ಪೊರ್ದಿದರು (ಕುರಾಸಾಂ. ೯-೧೭); ಪ್ರೀತಿಯೆಂಬ ಚುಂಬಕಾ ಕೂಡಿಸಿತ್ತು ಅಡಿಸಿತ್ತು (ಸಪೀಗೀ. ೯೬-೪). 'ಚುಂಬಕಗಾಳಿ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಚುಂಬಕಗಾಳಿ (ನಾ). ಆಕರ್ಷಿಸುವ ಶಕ್ತಿಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ಗಾಳಿ: ಉತ್ತರಧ್ರುವದಿಂ ದಕ್ಷಿಣಧ್ರುವಕೂ ಚುಂಬಕಗಾಳಿಯು ಬೀಸುತಿದೆ (ನಾದಲೀ. ೫೦-೨): ಅದರ ಚುಂಬಕಗಾಳಿಯು ಅವನ ಸುತ್ತಲೂ ಬೀಸುತ್ತಿತ್ತು (ಸಮುಜೀ. ೮೯೪). [ಚುಂಬಕ + ಗಾಳಿ$_1$]

ಚುಂಬಕತ್ವ (ನಾ). ಆಕರ್ಷಿಸುವ ಶಕ್ತಿ; ಕಾಂತಶಕ್ತಿ: ರಾಸನು . . . ದಕ್ಷಿಣಧ್ರುವದ ಬಳಿ ಭೂಮಿಯ ಮೇಲಿನ ಚುಂಬಕತ್ವದ ಬಗ್ಗೆ ಪರಿಶೋಧಿಸುವ ಸಲುವಾಗಿ ಹೊರಟಿದ್ದನು (ಸಸ್ಯಕ. ೮): ಅಯಸ್ಕಾಂತದ ನೆರೆಯಲ್ಲಿ ನಿಂತ ಕಬ್ಬಿಣದ ತುಂಡೂ ಚುಂಬಕತ್ವವನ್ನು ಪಡೆಯುವಂತೆ (ಕ್ರಾಂತದರ್ಶಿ. VI, ಮುನ್ನುಡಿ). [ಸಂ.]

ಚುಂಬನ (ನಾ). ೧. ಪ್ರೀತಿಗಾಗಿ (ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ) ಮತ್ತೊಬ್ಬರ ಕೆನ್ನೆ ಮೊದಲಾದ ಅಂಗಗಳ ಮೇಲೆ ತುಟಿಗಳನ್ನು ತೆರೆದು ಬಳಿಕ ಮುಚ್ಚಿ ಒತ್ತುವುದು; ಅಧರವನ್ನು ಸವಿಯುವುದು; ಬಾಯಂಗ್ಗುಟ; ಮುತ್ತು; ಮುದ್ದು: "ವದನಕೂಟಂ ಮುತ್ತು ಚುಂಬನಮದೋಷ್ಠಪಾನಂ" (ಮಂಗರಾ. ೯೭-೧೬): "ಮೌಕ್ತಿಕದೊಳು ಚುಂಬನದೊಳುಂ ಮುತ್ತೆನಿಕ್ಕುಂ" (ಶಬ್ದಮಂ. ೯೮): ಕಳಾನಿಲಯಂ ಮಾಡಿದನೊಲ್ದು ಚುಂಬನಪರಿಷ್ವಂಗ ಪ್ರಪಂಚಂಗಳಂ (ಜಗವಿ. ೧೦-೧೪೦): ಮೊದಲ ಚುಂಬನದೊಳು ಹಲು ಬಿದ್ದಂತೆ (ಕುವ್ಯಾವಿ. ೬-೮). ೨. ಸ್ಪರ್ಶ: ಚರಣಚುಂಬನಕೆ ಕಲ್ಲೆ ತಾಂ ಬೆಣ್ಣೆಯಾಯ್ತೆನೆ ಕಂಪಿಸಿತು ಬಂಡೆ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೩೮-೨೬೯). [ಸಂ.]

ಚುಂಬನಗೊಡು (ಕ್ರಿ). ಮುತ್ತನ್ನು ಕೊಡಂ; ಮುದ್ದುಕೊಡು: ಚುಂಬನಗೊಟ್ಟು ಚುಂಬಿಸಿ ರಂಗುಮಾಣಿಕದಂಬುಲವಿತ್ತು ಮುದ್ದಿಸಿದ . . . ಮಾನಿನಿಯ (ಮೋಹತ. ೩೩-೪೯). [ಚುಂಬನ + ಕೊಡು$_1$]

ಚುಂಬಿ (ಗು). ಮುಟ್ಟುವ; ತಾಗುವ. 'ಗಗನಚುಂಬಿ' ಪರಾ. [ಸಂ. ಚುಂಬಿನ್]

ಚುಂಬಿತ (ಗು). ೧. ಮುತ್ತಿಟ್ಟ; ಚುಂಬಿಸಿದ. ೨. ತಾಗಿದ; ಮುಟ್ಟಿದ: ಐದಿದನು ಸೌಮಿತ್ರಿ . . . ವಿರಳವರ್ಣದ್ರುಮದ ಪುಷ್ಪಿತಶರೀರದಾ ಸ್ವರ್ಗ ಚುಂಬಿತ ಸಾಲದುನ್ನತಶಿರದ ಕರದ ಗೋಪುರಕೆ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೧೫೭-೦೪೭). (ನಾ). ೩. ಮುತ್ತಿಟ್ಟುದು; ಚುಂಬಿಸಿದುದು: ಒಂದು ಶೂನ್ಯ ಅಧರವಾಗೆ ಒಂದು ಶೂನ್ಯ ಓಷ್ಠವಾಗೆ ಪೂರ್ಣವೊಂದೆ ಚುಂಬಿತ (ಅನಿಕೇ. ೦೯-೮). [ಸಂ.]

ಚುಂಬಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. = ಚುಂಬನಗೊಡು: ಪೊಸತಲದೊರ್ಗೆಂದು ತಾವರೆಯ ಗೆತ್ತು ಮುಖಾಬ್ಜಮನೊಂದು ತುಂಬಿ ಚುಂಬಿಸೆ ಸಿರಿ ಬೆರ್ಚಿ ಪೆರ್ಚಳಿಸಿ (ಜಂಪಭಾ. ೫-೩೩): ಪ್ರತಿಬಿಂಬವ್ಯಾಜದಿಂ ನಿನ್ನಯ ಕದಪುಗಳಂ ಚುಂಬಿಸುತ್ತಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೮೯೭): ನೊಸಲೆಡೆಯನು ಚುಂಬಿಸಿ ತಕ್ಕೈಸುತ ಪರವಶೆಯಾದಳು (ಕಂನವಿ. ೯-೦೭೭). ೨. ಮುಟ್ಟು; ಸ್ಪರ್ಶಿಸು; ತಾಗು: ಅಂಬರಮಂ ಚುಂಬಿಸಿ [ಪಾಠಾಂ. ಅಂಬರ ಚುಂಬಿತಮಾಗಿ] ನಳನಳಿಸಿ ಕೊರ್ಬಿ ಬೆಳೆದ ಪರ್ಬಿದಿರ ತುದಿ (ಗಿರಿಕ. ೧-೦೫೮ ವ); ಅವನ ದೇಹದ ಛಾಯವೆನ್ನಯ ಛಾಯ ಚುಂಬಿಸುತ (ಕುವ್ಯಾಕ. ೮-೪೦): ಮಹಾಬಲಾಚಲವೊಪ್ಪುತಿಹುದು ವ್ಯೋಮಮಂಡಲವ ಚುಂಬಿಸುತ (ಕಂನವಿ. ೨-೩೭). [ಚುಂಬನ + –ಇಸು$_3$]

ಚುಕತಾ 'ಚುಕ್ತಾ' ನೋ.

ಚುಕಾಣಿ 'ಚುಕ್ಕಾಣಿ' ನೋ.

ಚುಕಾಯಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಮೇರೆ ಮೀರು; ಮುಂದುವರಿ: ಚುಕಾಯಿಸಿ ಅವಳನ್ನು ಒಡಿದುಕೊಂಡು (ದಾಲಕ. ೧೦೭). ೨. ಮುಂಗಿಸು; ಪೂರೈಸು. ೩. ಸರಿಹೊಂದಿಸು; ಕ್ರಮಂಪಡಿಸು. ೪. ಬೆಲೆಯನ್ನು ನಿಗದಿಗೊಳಿಸು, –ಗೊತ್ತುಪಡಿಸು. ೫. ಸಾಲ ಮುಂತಾದುವನ್ನು ತೀರಿಸು, –ಸಂದಾಯ ಮಾಡಂ: (೬). [ಚುಕಾ$_0$ (P ಹಿಂ. ಚುಕಾನಾ) + –ಇಸು$_3$]

ಚುಕಿ 'ಚೂರು' ನೋ.

ಚುಕುಳ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ; ಹಾಲುತೊಟ್ಟಿನ ಗಿಡ: "ಅಕ್ಕಿಹಡೆ ಹೇಮದುಗ್ಧಂ ಚುಕುಳ[ಪಾಠಾಂ. ಕಿಲ]ಮೆಂದೆನಿಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೩೯-೨೬). [?]

ಚುಕ್ಕಣ 'ಚುಕ್ಕಾಣಿ' ನೋ.

ಚುಕ್ಕಮನ (ನಾ). ಹೀನವಾದ ಮನಸ್ಸು; ಕ್ಷುದ್ರಮನಸ್ಸು: ರೊಕ್ಕದೊಳಗೆ ಲೆಕ್ಕ ಮುಕ್ಕಾಣಿ ಹೋದರೆ ಕಕ್ಕುಲತೆಯ ಬಿಡು ಚುಕ್ಕಮನವೆ (ಪ್ರುರಾರ. ೧೯೮-೬). [<ಚುಕ್ಕಿ$_1$ + ಮನ$_1$]

ಚುಕ್ಕಾಣಿ, ಚುಕಾಣಿ, ಚುಕ್ಕಣ, ಸುಕಾಣ, ಸುಕಾಣು(ನಾ).೧. (ಹಡಗು, ವಿಮಾನ ಮುಂತಾದುವುಗಳ) ದಿಕ್ಕನ್ನು ಬದಲಿಸಲು ಸಹಾಯ ಮಾಡುವ, ಮರ ಅಥವಾ ಲೋಹದಿಂದ ಮಾಡಿದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಾಧನ: ಅಂಬಿಗರು ಚುಕ್ಕಾಣಿಗಳನ್ನು ತಿರುಗಿಸತೊಡಗಿದರು (ಹಾಯುತ್ರ. ೨೩): ವಿಮಾನಗಳನ್ನು ಎಡ–ಬಲಗಳಿಗೆ ತಿರುಗಿಸಲು ಸಹಾಯಕವಾದ ಈ ಫಲಕಕ್ಕೆ ಚುಕ್ಕಾಣಿಯೆನ್ನುತ್ತಾರೆ (ವಿಜ್ಞಾವಿ. ೬೮); ದಿಕ್ಕಿಲ್ಲದಂತೆ ಹರಿದಾಡುವವಗೆ ಚುಕ್ಕಾಣಿ ಬೇಡ (ಸೂರ್ಯಪಾ. ೩೩-೪). ೨. ಮಾರ್ಗದರ್ಶಿಯ ಸ್ಥಾನ,–ಪದವಿ: ಪುರುಷನ ಜೀವನದ ಚುಕ್ಕಾಣಿಯೇ ಸ್ತ್ರೀಗೆ ಯೋಗ್ಯಸ್ಥಳ (ಅಪನಾ. ೫೧). **ಚುಕಾಣಿ:** (೧). **ಚುಕ್ಕಣ:** ೧. "ಹಡಗಿನ ಮುಂಪಿಂ ಕೋಟಿಪತ್ರಂ . . . ಅದರ ಹಿಂದು ಚುಕ್ಕಣಮೆನಿಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೧೨೧-೫): ಆ ಹಡಗದ ಚುಕ್ಕಣಕ್ಕೆ–ಹಿಂಬದಿಗೆ ನಿಂತು ಈ ದೃಶ್ಯವನ್ನು ನೋಡುತ್ತಿರುವಂತೆ ವಿಷ್ಣೂನಿಗೆನಿಸಿತು (ಸಮಜೀ. ೯೮೬). **ಸುಕಾಣ:** (೧) **ಸುಕಾಣು:** ೧. ಕುದುರೆಗಳನ್ನು ನಡಿಸುವದಕ್ಕೆ ಕಡಿವಾಣವಿದ್ದಂತೆ ಹಡಗುಗಳನ್ನು ನಡಿಸುವದಕ್ಕೆ ಸುಕಾಣು ಇರುತ್ತದೆ (ಮುಂಬಯಿ. ೩-೧೧೩). [<ಪ್ರಾ. ಸುಕ್ಕಾಣಯ./ಅರ. ಹಿಂ. ಸುಕ್ಕಾನ್; ಮರಾ. ಸುಕಾಣ್]

ಚುಕ್ಕಾಣಿಗ (ನಾ). ಚುಕ್ಕಾಣಿಯನ್ನು ಹಿಡಿದಿರುವವನು: "(ಚುಕ್ಕಾಣಿ) ನಡಸುವವನು; ಚುಕ್ಕಾಣಿಗ; ಕರ್ಣಧಾರ" (Helmsman. ಇಂಕನಿ).

[ಚುಕ್ಕಾಣಿ + – ಗ$_2$]

ಚುಕ್ಕಾಣಿಚಕ್ರ (ನಾ). "ಹಡಗಿನ ಕರ್ಣವನ್ನು ತಕ್ಕಂತೆ ತಿರುಗಿಸಲಾಗುವ ಚಕ್ರ; ಚುಕ್ಕಾಣಿಚಕ್ರ" (Helm. ಇಂಕನಿ). [ಚುಕ್ಕಾಣಿ + ಚಕ್ರ$_1$]

ಚುಕ್ಕಿ$_1$ 'ಚುಕ್ಕೆ$_1$' ನೋ.

ಚುಕ್ಕಿ$_2$ 'ಚುಕ್ಕೆ$_2$' ನೋ.

ಚುಕ್ಕಿ$_3$, ಚುಕ್ಕೆ$_3$ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಗ್ರಹದ ಹೆಸರು: ಶುಕ್ರಗ್ರಹ: "ಚುಕ್ಕಿಯೆನೆ ಶುಕ್ರಂ" (ಕಕರ. ೩೬). ೨. ರಾಕ್ಷಸರ ಗುರು; ಶುಕ್ರಾಚಾರ್ಯ: ಬೋಟಿದುರೋಜನ ಜಾಣ್ಮೆ, ಚುಕ್ಕಿಯಜೀವ, ಜವನ ಜರ್ವು, ಜಕ್ಕರರಸನ್ನೆಸಿರಿ ತನ್ನೊಳೊದವೆ ಮನುವಿನ ಮಾರ್ಗದೆ ನಡೆಯುತ . . ಮೆಚಿದಂ(ರಾಮಾಶ್ವ. ೧೧೪-೧೧). 'ಚುಕ್ಕಿಗುವರ' ಪರಾ. **ಚುಕ್ಕೆ$_3$:** ೧. ಮೂಡ ಚುಕ್ಕಿಯು ಮೂಡೆ ಗಾಡದಿಂ ಕುಕ್ಕುಟವು ಜೋಡು ಕೂಡಿಯೆ ತಾವು ಕೂಗುತಿರಲು (ಯನಳ. ೩೪). [<ಸಂ. ಶುಕ್ರ]

ಚುಕ್ಕಿಗುವರ (ನಾ). ಶುಕ್ರಾಚಾರ್ಯನ ಶಿಷ್ಯ; ರಾಕ್ಷಸ; ಅಸುರ: "ರಕ್ಕಸರ್, ಮರ್ಬಿಗರ್, ಚುಕ್ಕಿಗುವರರ್, ಮೊದಲ ಸಗ್ಗಿಗರ್–ಈ ೪ ರಕ್ಕಸರ ಪೆಸರ್" (ಕಕಸಾ. ೨-೨೨): "ಚುಕ್ಕಿಗುವರರ್ಮಬ್ಬಿಗರ್ . . . ರಕ್ಕಸರಕ್ಕು" (ಕಬ್ಬಿಕ್ಕ. ೧೦): "ಚುಕ್ಕಿಗುವರರು ರಕ್ಕಸರು ಮಬ್ಬಿಗರು ಯೆಸಲ್ಕೆ ಅಸುರಾಭಿಧಾನದೊಳ್ ಸಲೆ ತೋರ್ಪುದು" (ಕಲ್ಪಮುಂ. ೧೦).

[ಚುಕ್ಕಿ$_3$ + ಕುವರ$_2$]

ಚುಕ್ಕಿತ (ನಾ). [ನಾಟ್ಯ] ನೃತ್ಯದಲ್ಲಿ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಕಾಣುವಂತೆ ಹಲ್ಲನ್ನು ಪ್ರದರ್ಶಿಸುವುದು: ಮಿಗೆ ಕರ್ಚಿದೊಡೆ ಭಿನ್ನಂ ಮುಗುಳ್ದಂ ಚೆನ್ನಾಗಿ ತೆಱೆಯೆ ಚುಕ್ಕಿತಮಕ್ಕುಂ (ರಾಸ್ವರಂ. ೩-೯೦). [?]

ಚುಕ್ಕಿವಟ್ಟೆ (ನಾ). ನಕ್ಷತ್ರಗಳು ಸಂಚರಿಸುವ ಮಾರ್ಗ: ಆಕಾಶ: ಮುಗಿಲವೇಷವನಾಂತು ನಿಂದುದಲ್ಲಲ್ಲಿ ಬೃಂದಾರಕರ ಪ್ರಂದಮಾ, ಚಾರಣರ ಚರಣಚಿಹ್ನೆಯಂ ಚುಕ್ಕಿವಟ್ಟೆಯಿಂ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೪೦೫-೬೧). 'ಅಜ್ಜುಲ್ವಟ್ಟೆ' ಪರಾ. [ಚುಕ್ಕಿ$_1$(<ಚುಕ್ಕೆ$_1$) + ಬಟ್ಟೆ$_1$]

ಚುಕ್ಕಿಸು (ಕ್ರಿ). ಸಂಕೋಚಗೊಳ್ಳು (?): [illegible] ಮಱೆಯಿಕ್ಕುವುದೊಂದು ಮಂತಣವುಂಟೆ ಚುಕ್ಕಿಸದಿರು ಸೂಚಿ ಕವಲಾದಂತೆ ನಿನ್ನ ಮನಕ್ಕಾವು ಪೊಜಗೆ ಪೇಳೆಂದಳು (ಸೊಬಗಿ. ೨೫-೫).

[<ಸುಕ್ಕಿಸು ?]

ಚುಕ್ಕಿಸೊಪ್ಪು 'ಚಂಕ್ಕಿಸೊಪ್ಪು' ನೋ.

ಚುಕ್ಕುತಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). (ಮಕ್ಕಳನ್ನು ಮಲಗಿಸಲು) ಬೆನ್ನಿನ ಮೇಲೆ ಮೃದುವಾಗಿ ಕೈಯಿಂದ ತಟ್ಟು: ತಾಯಿ ಮಗುವನ್ನು ಚುಕ್ಕುತಟ್ಟುತ್ತ ಮಲಗಿಸುವಂತೆ ತಮ್ಮನ ತಲೆಯ ಮೇಲೆ ಕೈಯಿಟ್ಟು ಅಡ್ಡಾದರು (ವ್ಯನಿ. ೩೪೬): ಗೋದಾವರಿ . . . ಕೇಶವನಿಗೆ ಚುಕ್ಕುತಟ್ಟುತ್ತಿದ್ದಳು (ಭಾರತಿ. ೨೪).

[ಚುಕ್ಕು$_0$ + ತಟ್ಟು$_1$]

ಚುಕ್ಕುಬಡಿ (ಕ್ರಿ). = ಚುಕ್ಕುತಟ್ಟು: ಎಷ್ಟು ಚುಕ್ಕುಬಡಿದರೂ, ಚಪ್ಪರಿಸಿದರೂ ಸಿಮಾಯಿಗೆ ನಿದ್ದೆಯೇ ಬರಲಿಲ್ಲ (ಗಾರಾಂಗ. ೧೦): ಈ ಕುಮಾರ ಕಂಠೀರವನನ್ನು ಮೆಚ್ಚಿ, ಚುಕ್ಕುಬಡಿದು ಅವನನ್ನು ಮಲಗಿಸಲು ಪ್ರಯತ್ನ ಮಾಡಿದೆ (ಗಾಳಿಪ. ೧೬೧). [ಚುಕ್ಕು$_0$ + ಬಡಿ$_1$]

ಚುಕ್ಕೆ$_1$, ಚಿಕ್ಕಿ$_1$, ಚಿಕ್ಕೆ$_1$, ಚುಕ್ಕಿ$_1$ (ನಾ). ೧. ನಕ್ಷತ್ರ; ತಾರೆ: ಈ ಚಟಗಳ ಪರಂಪರೆ ಹೇಳುತ್ತ ಹೋಗುವುದೆಂದರೆ ಮುಗಿಲ ಚುಕ್ಕೆಗಳನ್ನು ಎಣಿಸಿದಂತೆಯೇ ಸರಿ (ಗಾಳಿಗು. ೩೦). ೨. ವರ್ತುಲಾಕಾರದ ಸಣ್ಣ ಗುರುತು, –ಚಿಹ್ನೆ; ಬಿಂದು. 'ಚುಕ್ಕೆದುಂಬಿ' ಪರಾ. ೩. (ಆಲಂ) ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ಬಾರದವನು; ಅಲ್ಪ; ಹೀನ: ಹೊಕ್ಕರಾಹವದೊಳಗೆ . . . ಚುಕ್ಕೆ[ಪಾಠಾಂ. ಕ್ಕಿ]ಗಳಿತಾ ಎನುತ ಹೊಯ್ದರು (ನಳಚ. ೯-೨೪). **ಚಿಕ್ಕಿ$_1$:** ೧. ಭೂಮಧ್ಯರೇಖೆಯಿಂದ ಬಡಗಕ್ಕೂ, ತೆಂಕಣಕ್ಕೂ ಹೋದಹೋದ ಹಾಗೆ ಗುರುತಿನ ಚಿಕ್ಕಿಗಳು ಕಾಣದ ಹಾಗಾಗಿ ಹೊಸಹೊಸ ಚಿಕ್ಕಿಗಳು ದೃಷ್ಟಿಗೆ ಬೀಳಹತ್ತುತ್ತವೆ (ಮುಂಬಯಿ. ೪-೩೮): ಮುಗಿಲ ಮ್ಯಾಗಿನ ಚಿಕ್ಕಿ, ಹಗಲ ಮೂಡಿದರೇನ (ಕನ್ನಜಾ. ೧೨೮). ೨. ಹುಲಿಯ ಮೋರೆಯ ಮೇಲೆಯೂ ಕುತ್ತಿಗೆಯ ಮೇಲೆಯೂ ಚಿಕ್ಕಿಗಳು ಇರುತ್ತವೆ (ಮುಂಬಯಿ. ೪-೩೬). **ಚಿಕ್ಕೆ$_1$:** ೧. ನೇಸರಿನ ಮುಂದೆ ಚಿಕ್ಕೆಗಳು ಒಪ್ಪುವವೆ? (ಬಿದುರ. ೧೫೦): ಸೂರ್ಯ, ಚಂದ್ರ, ಚಿಕ್ಕೆ ಕೋಟಿ ಕಣ್ಣರಳಿಸಿ ನೋಡಿವೆ (ನಲಮು. ೨೪-೧೧). **ಚುಕ್ಕಿ$_1$:** ೧. ಚುಕ್ಕಿಗಳುದುರಲಡಿಗಡಿಗೆ ವನಚರರ್ ಬೆದರೆ (ಪಂಪಾರಾ. ೬-೩೮-೩೧): ಚುಕ್ಕಿಗಳಿನಡಸಿರ್ದ ನಭವನು (ರಾಮಾಸಂ.೬-೮-೨೧): ಗಾಜಿನಾಚೆ ದಿಗಂತದಲ್ಲಿ ಚುಕ್ಕಿಗಳು ಮಿನುಗುತ್ತಿದ್ದವು (ಮಾರ್ಗದ. ೮೪). ೨. ಬಿಳಿ ಚಾಯೆಯ ನೀಲದುಕೂಲದಲ್ಲಿ ನೆಯ್ದಿರುವ ಜರತಾರಿಯ ಚುಕ್ಕಿಗಳಂತೆ ಅಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲಿ ಮ್ಲಾನ ನಕ್ಷತ್ರಗಳು ಮಿನುಗುತ್ತಿದ್ದುವು (ರಾಮಾನ. ೮೦). ೩. ಚುಕ್ಕಿಗಳಲಾ ನಿನ್ನವರು ಕೈಯಿಕ್ಕ ಹೇಳಾ (ಕುವ್ಯಾಕ. ೧೯-೫೦): ಜಲಜಭವಭವಲೋಕಪಾಲಾವಳಿಗಳೀಕ್ಷಣ ಕೊಲಗಿ ಬದುಕುವುದುಳಿದ ಚುಕ್ಕಿಗಳೇನು ಗಣನೆಂದೊದರಿದವು ಕಹಳೆ (ಅಂಬಿಕಾ. ೩೧-೭).

ಚುಕ್ಕಿಯ ಮಾತು = (ಆಲಂ) ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ಬಾರದ ಮಾತು; ಪೊಳ್ಳು ನುಡಿ: ಮಿಕ್ಕಾ ವಿಷಯದ್ಯದೊಳಂ ಚುಕ್ಕಿಯ ಮಾತೇವುದಣ್ಣ (ಖಮಂದ. ೭-೭೫). **ಚುಕ್ಕೆಯಾಗು** = ಗುರಿಯಾಗು: ಆಕ್ಕಜದ ಮುಖವಿದಱ ಚೂಣಿಗೆ ಚುಕ್ಕೆ[ಪಾಠಾಂ.ಕ್ಕಿ]ಯಾಯಿತು ಮನ ಮಹೀಶನ ಮಕ್ಕಳಾಟಿಕೆಯಾಯ್ತೆನುತ ತೂಗಿದನು ಸಿರಿಮುಡಿಯ (ಕುವ್ಯಾಸ. ೨-೦೪).

[ದೇ. ೩ ತಮಿ. ಚುಕ್ಕು; ತೆಲು. ಚುಕ್ಕ; ಕೊಲಾ. ಸುಕ್ಕ; ನಾಯ್ಕಿ. ಪರ್ಜಿ. ಚುಕ್ಕ; ಗೊಂಡಿ. ಸುಕ್ಕುಮ್; ಕುಇ. ಸುಕ]

ಚುಕ್ಕೆ$_2$, ಚುಕ್ಕಿ$_2$, ಸುಕ್ಕೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ ; ಹುಳಿಯಾದ ಎಲೆಗಳುಳ್ಳ ಸಸ್ಯ : ''ಕಾಡಹುಳಿ ಚಿಕ್ಕೇಸೊಪ್ಪು'' (ಪ್ರ ಧಧ್ವ.). **ಚುಕ್ಕೆ$_2$:** ಮಳೆಗಾಲದಲ್ಲಿ ಚುಕ್ಕಿ ಪಲ್ಯ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಬೆಳೆಯುತ್ತದೆ (ರೂಢಿ). **ಸುಕ್ಕೆ:** ಬಸಲೆ, ಬಾಯಿಬಸಲೆ, ಸುಕ್ಕೆ (ನಮ್ಮನು. ೨೩೮). [<ಸಂ. ಚುಕ್ರ]

ಚುಕ್ಕೆ$_3$ 'ಚುಕ್ಕಿ$_3$' ನೋ.

ಚುಕ್ಕೆಗಳೆ (ಕ್ರಿ). (ಆಲಂ) ಅಲ್ಪನೆಂದು ಹೀಯಾಳಿಸು,-ಹೀಗಳೆ : ಯಾಕೆ ಭಯ ನಿಮಗಿನ್ನು . . . ನೀ ಚುಕ್ಕೆಗಳೆಯದಿರು ಸಾಹಸವ ನೋಡೆಮ್ಮ ಪಗೆಯಿದಿರೊಳು (ತುರಂಗ. ೬೪-೨೫). [ಚುಕ್ಕೆ$_1$ + ಕಳೆ$_1$]

ಚುಕ್ಕೆದುಪ್ಪಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಜಿಂಕೆ ; ಕವಲು ಕವಲಾಗಿರುವ ಕೊಂಬುಗಳೂ ಮೈಮೇಲೆ ಸಣ್ಣಸಣ್ಣ ಚುಕ್ಕೆಗಳೂ ಇರುವ ಜಿಂಕೆ; ಕೃಷ್ಣಸಾರ; ಸಾರಂಗ : "ಪೃಷತಃ – ಚುಕ್ಕೆದುಪ್ಪಿ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೩೬).

[ಚುಕ್ಕೆ$_1$ + ದುಪ್ಪಿ]

ಚುಕ್ಕೆಸೊಪ್ಪು, ಚುಕ್ಕಿಸೊಪ್ಪು, ಸುಕ್ಕೆಸೊಪ್ಪು (ನಾ). = ಚುಕ್ಕೆ$_2$: ಚುಕ್ಕೇಸೊಪ್ಪು ಹುಳಿಹುಳಿಯಾಗಿರುವುದು (ತರಜಿ. ೧೬). **ಚುಕ್ಕಿಸೊಪ್ಪು :** ಸುಕ್ಕೆಸೊಪ್ಪು, ಚುಕ್ಕಿಸೊಪ್ಪು (ವ್ಯಜಿಗಿ. ೬೬-೧೩೬೪). **ಸುಕ್ಕೆಸೊಪ್ಪು :** ಮೇಲಿನ 'ಮೈಟಿಗಿ' ಪ್ರಯೋಗವನ್ನು ನೋಡಿ.

[ಚುಕ್ಕೆ$_2$ + ಸೊಪ್ಪು$_3$]

ಚುಕ್ತ 'ಚುಕ್ತಾ' ನೋ.

ಚುಕ್ತಾ, ಚುಕತಾ, ಚುಕ್ತ, ಚುಕ್ತಿ (ನಾ). (ಹಣವನ್ನು) ಬಾಕಿಯಿಲ್ಲದಂತೆ ತೀರಿಸುವಿಕೆ,-ಮುಗಿಸುವಿಕೆ; ಬೇಬಾಕಿ : ಎಂಕಪ್ಪನೂ ಅಸಲೂ ಬಡ್ಡೀ ಮುಟ್ಟಿಸಿ ಲೆಕ್ಕಾ ಚುಕ್ತಾ ಮಾಡಿಕೊಂಡ (ತಿಥುಗು. ೬೮): ಪೈಗೆ ಪೈ ಕಂದಾಯ ಚುಕ್ತಾ ಮಾಡುತ್ತೇವೆ (ಪ್ರೇಮಾಕ್ರ. ೫). **ಚುಕತಾ:** ಖಾತೇದಾರ ಅಸಾಮಿಯು ಕೂಲಿಯ ಫಾಯದೆಯ ಇಚ್ಛೆಯಿಂದ ಮೊದಲನೇ ಬಾಕಿಯನ್ನು ಚುಕತಾ ಕಳುಹಿಸಿ (ಮುಂಬವ್ಯಾ. ೨೪೬). **ಚುಕ್ತ:** ಇನ್ನು ಎರಡು ದಿನಗಳಲ್ಲಿ ಗೇಣಿ ಚುಕ್ತ ಮಾಡಿ (ಮುಗಿಯು. ೨೪೧) ; ವ್ಯಾಸ ಬಿಲ್ ಚುಕ್ತ ಮಾಡಿ (ನಿರ್ದೇಶ. ೩). **ಚುಕ್ತಿ :** ಆದರ ಚುಕ್ತಿಗೆ ಮಾದಯ್ಯ ಅವನ ಯಾಲಕ್ಕಿಮಲೆಯಲ್ಲಿ ಎರಡು ವರ್ಷ ಆಳುಗಳ ಮೇಲ್ವಿಚಾರಕನಾಗಿ ಬಿಡಾರ ಹೂಡಬೇಕು (ಮಸಕೂ. ೧೧).

[←ಹಿಂ. ಮರಾ. ಚುಕತಾ]

ಚುಕ್ತಿ 'ಚುಕ್ತಾ' ನೋ.

ಚುಕ್ತಿಪಟ್ಟಿ (ನಾ). ಸಾಲದ ವಿವರಣೆಯನ್ನು ತೋರಿಸಿ, ಉಳಿದ ಬಾಕಿದಾರರ ಹೆಸರುಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಪಟ್ಟಿ: ಸೊಸೈಟಿಯ ಈ ಸಲದ ಚುಕ್ತಿಪಟ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ಅವನ ಹೆಸರಿರಲಿಲ್ಲ (ರೂಢಿ).

[ಚುಕ್ತಿ (<ಚುಕ್ತಾ) + ಪಟ್ಟಿ$_2$]

ಚುಕ್ರ (ನಾ). ೧. ಹುಳಿಯಾದ ಮದ್ಯ. ೨. ಹುಣಿಸೆ. ೩.=ಚುಕ್ಕೆ$_2$.

[ಸಂ.]

ಚುಕ್ರಿಕೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ; ಪುಲ್ಲಂಪುರಿಚಿ ; ಹುಳಿಚಿಕ್ಕ : "ಜಾಂಗೇರಿ ಚುಕ್ರಿಕಾಪ್ಯಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೩೬ ೨೬). [ಸಂ. ಚುಕ್ರಿಕಾ]

ಚುಚಲ 'ಚುಂಚಲ' ನೋ.

ಚುಚಲಿ 'ಚುಂಚಲ' ನೋ.

ಚುಚುಂದರ (ನಾ). ದೇಹ ಚಿಕ್ಕದೂ ಉದ್ದವಾದ ಮೂತಿಯೂ ಇರುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಇಲಿ; ಸುಂಡಿಲಿ; ಮೂಗಿಲಿ: "ಸುಂಡಿಲಿ ಚುಚುಂದರಂ [ಪಾಠಾಂ. ಕುದ್ರುಂದರಂ, ಚುಚ್ಛುಂದರಂ, ಬುಂಚುಂಧರಂ]" (ಮಂಗರಾ. ೪೯-೧೨). [<ಸಂ. ಛುಚ್ಛುಂದರ]

ಚುಚುಂದರಿ (ನಾ). = ಚುಚುಂದರ : ಚುಚುಂದರಿಯಂ ಪಿಡಿದು ಮದ ಗಜೇಂದ್ರಕ್ಕಿದಿರಂ ಬಂದು ನಿಲೆ ತೊಲಗಿ ಪೋಕುಂ (ಲೋಕೋಪ. ೧೦-೫೧).

[ಸಂ. ಚುಚುಂದರೀ]

ಚುಚುಂದ್ರಿ, ಚುಚೇಂದ್ರಿ (ನಾ). ೧.=ಚುಚುಂದರ : ಹಾವು ಚುಚುಂದ್ರಿಯನ್ನು ನುಂಗಿದಂತೆ ಆಕೆಯ ಸ್ಥಿತಿಯಾಯಿತು (ತುಳಸಿ. ೧೨೫). **ಚುಚೇಂದ್ರಿ:** ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮದ್ದಿನ ಬಾಣ. ೩. (ಆಲಂ) ತೊಂದರೆ ಕೊಡುವ ಮಾತು : ಪೀಡಿಸಬೇಕೆಂದು ಇನ್ನೊಂದು ಚುಚೇಂದ್ರಿ ಬಿಟ್ಟಿ (ಸುತ್ತುಮು. ೯೩). [<ಸಂ. ಚುಚುಂದರೀ]

ಚುಚುಲು 'ಸುಜ್ಜಲು' ನೋ.

ಚುಚೇಂದ್ರಿ 'ಚುಚುಂದ್ರಿ' ನೋ.

ಚುಚ್ಚಳ(ಗು).ವ್ಯರ್ಥವಾದ; ತುಚ್ಛ:ಆ ಕಮಲದ ನೆಲೆಯ ಕಾಣಲರಿಯದೆ ತೊಳಲಿ ಬಳಲಿ ಜಗದೊಳಗೆ ನಚ್ಚುಮಚ್ಚಿಗೊಳಗಾಗಿ ಚುಚ್ಚಳ ಪೂಜೆಗೆ ಸಿಲ್ಕಿ . . . ಭವಕೆ ಗುರಿಯಾಗುವ ಮನುಜರ ಕಂಡು ನಾಚಿತ್ತೆನ್ನ ಮನವು (ಲಿಂಗವ. ೪೩-೬). 'ಚುಚ್ಚು$_4$' ಪರಾ. [?]

ಚುಚ್ಚಿಸು (ಕ್ರಿ). ತಿವಿಯುವಂತೆ ಮಾಡು; ಇರಿಯಿಸು; ನಾಟಿಸು : ಕಿಚ್ಚನೆ ಕಾಯ್ದು ಕನಲ್ದು ಕೊಳ್ಳಿಯೊಳ್ ಸೋಲೆ ತಗುಳ್ದು ಚುಚ್ಚಿಸು (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೯-೧೮೧) : ಸಸನೆ ಇರಲಾರದ ಬಡ್ಡಿ ಗೇರು ಚುಚ್ಚಿಸಿಕೊಂಡಳು (ಗಾದ).

[ಚುಚ್ಚು$_1$ (<ಚುಚ್ಚುರ್$_1$) + – ಇಸು$_3$]

ಚುಚ್ಚು$_1$ 'ಚುಚ್ಚುರ್$_1$' ನೋ.

ಚುಚ್ಚು$_2$. 'ಚುಚ್ಚುರ್$_2$' ನೋ.

ಚುಚ್ಚು$_3$ (ನಾ). ೧. ಇರಿತ; ತಿವಿತ. 'ಒಳಚುಚ್ಚು' ಪರಾ. ೨. ಬಾಣ (?): ಅಮರ್ಕೆವೆತ್ತ ಪುಲಿದೋಲ ಪಟ್ಟಿಗೆಯುಮೊಟ್ಟಿದ ಚುಚ್ಚುಂ ಕಟ್ಟಿದ ತೊಂಗಲುಂ ಬೆರಸು . . . ಇದಿರ್ಚೆ ನಿಂದ ಬಿಲ್ವಡೆಯ ಪೆಜಿಗೆ ಪಡೆನಾಯಕನಾಗಿ (ವರ್ಧಮಾ. ೪-೪೨ ವ). [<ಚುಚ್ಚುರ್$_1$]

ಚುಚ್ಚು$_4$ (ನಾ). ಚಿಕ್ಕದು ; ಸಣ್ಣದು : "ಚುಚ್ಚೊಂದು ಗುಚ್ಚೊಂದು ಕಿಱಿದು" (ಶಬ್ದಮಂ. ೬೩). [<ಪ್ರಾ. ಚುಚ್ಛ./ ಸಂ. ತುಚ್ಛ]

ಚುಚ್ಚುಕ (ನಾ). ಚುಚ್ಚಿಕೊಡುವವನು ; ಕಲಹಕ್ಕೆ ಪ್ರೇರಿಸುವವನು : ಚಾಡಿಕೋರ : ನುಚ್ಚುಗೂಳುಣ ಹೊಲ್ಲ ಚುಚ್ಚುಕರ ನೆರೆ ಹೊಲ್ಲ ಮುಚ್ಚರದಿ ನಡೆವ ಮಗ ಹೊಲ್ಲ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೧೯೦೨).

[ಚುಚ್ಚು$_1$ (<ಚುಚ್ಚುರ್$_1$) + – ಕ$_3$]

ಚುಚ್ಚುಕಳಿಲೆ (ನಾ). ಎಳೆಯ ಬಿದಿರ ಕಳಿಲೆಯಲ್ಲಿ ರಂಧ್ರ ಮಾಡಿ ಮಸಾಲೆ ಮತ್ತು ಒಗ್ಗರಣೆಯನ್ನು ತುಂಬಿ ಮಾಡುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ತಿಂಡಿ: ಕಳಿಲೆಯ ಕುಡಿಯನೊತ್ತಿ ಶತಛಿದ್ರವಾಗುವ ತೆಱದಿ ಕದುಕಿಱಿದು . . . ಪೊದ್ದಣಗೆಯಿತ್ತು ನರೆಯಂ ಕೊಟ್ಟು ಪರಿಮಳವ ನಿಕ್ಕಲದು ಚುಚ್ಚುಕ [ಪಾಠಾಂ. ಗ]ಳಿಲೆ (ಸೂಪಶಾ. ೬-೨).

[ಚುಚ್ಚು$_1$ (<ಚುಚ್ಚುರ್$_1$) + ಕಳಿಲೆ (<ಕಱಿಲೆ)]

ಚುಚ್ಚುಕೂದಲು (ನಾ). ಚುಚ್ಚುವ ಕೂದಲು ; ಒರಟಾದ ಕೂದಲು: ಪತಂಗ ಚಿಟ್ಟೆಗಳ ಮರಿಗಳ ಮೇಲೆ ಚುಚ್ಚುಕೂದಲುಗಳೂ ಇರುತ್ತವೆ (ಕೀಟಬಿ. ೧೨೬). [ಚುಚ್ಚು$_1$ (<ಚುಚ್ಚುರ್$_1$) + ಕೂದಲು (<ಕೊಂದಲ್)]

ಚುಚ್ಚುಗ (ನಾ). ಮಗುಚುವ ಕೈ ; ಕುರುಪೆ : ರತ್ನ ಕಿತ್ತಲಿ ತೆಗೆದು ಚುಚ್ಚುಗದಿಂದ ಅಲ್ಲಾಡಿಸಿದಳು (ಬೆಂದಜೀ. ೧೨೩).

[ಚುಚ್ಚು$_1$ (<ಚುಚ್ಚುರ್$_1$) + – ಗ$_2$]

ಚುಚ್ಚುಗಲೆ (ನಾ). ಇರಿತದ ಗಾಯದಿಂದುಂಟಾದ ಕಲೆ: ಕುತ್ತದೊಳಾದ ಚುಚ್ಚುಗಲೆಯೇ ಎದೆಗಗ್ಗಳ ಕಪ್ಪು ಕಾಡಿ ಮೇಣ್ ಕುತ್ತಿಸಿಕೊಂಡುವೇ (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೮-೪೧೯). [ಚುಚ್ಚು$_1$ (<ಚುಚ್ಚುರ್$_1$) + ಕಲೆ$_2$]

ಚುಚ್ಚುಗೊಂಡೆಯ (ನಾ). ಚುಚ್ಚಿಕೊಡುವ ಚಾಡಿ ; ಮನಸ್ಸಿಗೆ ನೋವುಂಟುಮಾಡುವಂಥ ನಿಂದೆ : ಚುಚ್ಚುಗೊಂಡೆಯದದಟಮುನಿ ಜಡೆವಿಟ್ಟ ನರ್ತಿಸೆ ರಾಮ ಕುಬುಬಿಱಿದೆಚ್ಚು ಕಡಿದನು ಶಿರವ ಸರಳಿನಲಾ ಖರಾಸುರನ (ತೊರರಾ. ೩-೬-೫೫). [ಚುಚ್ಚು$_1$ (<ಚುಚ್ಚುರ್$_1$)+ಕೊಂಡೆಯ]

ಚುಚ್ಚುನುಡಿ (ನಾ). ಕೇಳುವವರಿಗೆ ನೋವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವಂಥ ಮಾತು : ಕಟಕಿ : ಕೊಟ್ಟ ಹಣವನ್ನು ದಕ್ಕಿಸಿಬಿಡಬೇಡಿರಿ ಎಂದು ಮೊದಲಾದ ಚುಚ್ಚುನುಡಿಗಳನ್ನು . . . ಹೇಳಿದ (ಕುರುಕಾ. ೧೫೪).
[ಚುಚ್ಚು$_1$ (<ಚುಚ್ಚುರ್$_1$) + ನುಡಿ$_2$]

ಚುಚ್ಚುನೋಟ (ನಾ). ಇರಿಯುವಂತಹ ನೋಟ; ತೀಕ್ಷ್ಣದೃಷ್ಟಿ : ಆನಂದನ ಚುಚ್ಚುನೋಟ ಅವಳ ಹೃದಯದಲ್ಲಿ ಕೋಲಾಹಲವೆಬ್ಬಿಸಿತ್ತು (ಮರಳಿ. ೧೪೬) : ಅಡಿಗೆಮನೆಯಲ್ಲೂ ನಾನಾನ ಚುಚ್ಚುನೋಟವಿದ್ದದ್ದೇ (ಸ್ಮೃತಿಚಿ. ೧೬). [ಚುಚ್ಚು$_1$ (<ಚುಚ್ಚುರ್$_1$) + ನೋಟ]

ಚುಚ್ಚುಮದ್ದು (ನಾ). ಶರೀರಕ್ಕೆ ಸೂಜಿಯಿಂದ ಚುಚ್ಚಿ ಪಿಚಕಾರಿಯ ಮೂಲಕ ಕೊಡುವ ಔಷಧ; ಸೂಜಿಮದ್ದು; ಇಂಜೆಕ್ಷನ್: ಈಗ ಎಲ್ಲೆಲ್ಲೂ ಚುಚ್ಚುಮದ್ದಿಗೇ ಪ್ರಾಶಸ್ತ್ಯ (ನವನೀ. ೫೪) : ಟಾಮಿಗೆ ಒಂದು ಚುಚ್ಚುಮದ್ದು ಕೊಟ್ಟರು (ಕಪಪು. ೩-೩೭).
[ಚುಚ್ಚು$_1$ (<ಚುಚ್ಚುರ್$_1$) + ಮದ್ದು$_1$ (<ಮರ್ದು)]

ಚುಚ್ಚುಮಾತು (ನಾ). = ಚುಚ್ಚುನುಡಿ : ದ್ರೋಣನು ದುರ್ಯೋಧನನ ಚುಚ್ಚುಮಾತಿನಿಂದ ನೊಂದು ಕಿಚ್ಚಿನಿಂದ ಕಾದುತ್ತಿದ್ದನು (ವಚಭಾ. ೨೮೯) : ಅವರ ಚುಚ್ಚುಮಾತುಗಳು ಶೂಲದಂತೆ ಇರಿಯುತ್ತಿದ್ದವು (ಶುಂಕುಮ. ೬೬).
[ಚುಚ್ಚು$_1$(<ಚುಚ್ಚುರ್$_1$) + ಮಾತು$_1$]

ಚುಚ್ಚುರೊಟ್ಟಿ (ನಾ). ಚುಚ್ಚಿ ರಂಧ್ರ ಮಾಡಿ ಬೇಯಿಸಿದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ರೊಟ್ಟಿ : ಕುಟ್ಟ ಕಣಿಕದೊಳು ಸರಿಬೆಣ್ಣೆಯಾಜ್ಯಂಗೊಳೊಂದು ಬಟ್ಟವಾಲನೆಯಿಕ್ಕಿ ಮಿದಿದು ಬಟ್ಟಂ ಮಾಡಿ . . . ಸಲಗೆಯಿಂ ಚುಚ್ಚಿ ತಿಳಿದುಪ್ಪಮಂ ಬಿಟ್ಟು ಸಕ್ಕರೆಯುಮಂ ತಳಿದು ತೆಗೆದೊಡೆ ಚುಚ್ಚು[ಪಾಠಾಂ. ಕರ್ಕುರ್, ಕುಕ್ಕು]ರೊಟ್ಟಿಯೆಂಬೊಳ್ವಸರವಡೆದು (ಸೂಪಶಾ. ೧-೧೦).
[ಚುಚ್ಚು$_1$ (<ಚುಚ್ಚುರ್$_1$) + ರೊಟ್ಟಿ]

ಚುಚ್ಚುಳ (ನಾ). ೧.=ಚುಚ್ಚುನುಡಿ: ಮದನಕೇಳಿಗೆ ನಮ್ಮ ಗುಟ್ಟುಮಾಡಿ ನಿಶ್ಚೈಸಿ ಸತಿಯರೆಂದಾಳಿ ಚುಚ್ಚುಳ ನುಡಿದು ಎಮ್ಮನು ಒಲ್ಲದಿಹನು (ಹರಿಶಾಂ. ೩೦-೪೯). ೨. ಚುಚ್ಚುಮಾತನಾಡುವವನು : ಚಿಚ್ಚರಿಗಂ ಪರಿವಾರಿಯಂ ಚುಚ್ಚುಳ [ಪಾಠಾಂ. ತುಚ್ಚುಳ]ನತ್ಯುಗ್ರಕೋಪಿ ಮೂರ್ಖಂ ಕಿಸಟ್ಟುರೊಳ್ ಕಿಚ್ಚಿಡುವನೆನಿಪ ಖಳನುಂ (ಸಮುಪ. ೬-೧೦೬). [?]

ಚುಜ್ಜಲು 'ಸಂಜ್ಜಲು' ನೋ.

ಚುಜ್ಜಲುಮರ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ ; ಸುಜ್ಜಲು : ಚುಜ್ಜಲು ಮರದ ಕೆಳಗೆ ವಾಯುವ್ಯ ಮುಖನೆ ಕ ೧ (ಎಕ. III, ತಿರುಮ. ೬೩-೧೦೨೪: 1748). [ಚುಜ್ಜಲು (<ಸುಜ್ಜಲು) + ಮರ$_1$]

ಚುಜ್ಜಲು 'ಸುಜ್ಜಲು' ನೋ.

ಚುಟಕ, ಚುಟುಕ$_2$ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಪದ್ಯ : ಅಣಕದಿಂದ ಕೂಡಿದ (ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ನಾಲ್ಕುಸಾಲುಗಳಿರುವ) ಸಣ್ಣ ಪದ್ಯ : ಪ್ರಾಸಬದ್ಧವಾದ ಚುಟಕಗಳನ್ನು ಬರೆಯುವಷ್ಟು ಶಕ್ತಿ ಅವನಿಗೆ ಜನ್ಮದತ್ತವಾಗಿದ್ದು (ಬಳಜೀ. ೩೦) : ಅದರ ಕೆಳಗೆ ನಾಲ್ಕುಸಾಲಿನ ಒಂದು ದರಿದ್ರ ಚುಟಕ ಬೇರೆ ಬರೆದಿತ್ತು ! (ಶಾರಿಮ. ೪೬). **ಚುಟುಕ$_2$** : ಚಕಮಕಿಗಳು ಚುಟುಕಗಳು ಇವುಗಳ ಕರ್ತೃಗಳೆಮಗಭಿವಂದ್ಯರು (ಇಂದಾಪ. ೪-೯).
[←ಮರಾ. ಚುಟಕಾ]

ಚುಟಕಿ 'ಚಿಟುಂಕು' ನೋ.

ಚುಟಕು 'ಚಿಟುಂಕು' ನೋ.

ಚುಟಕೆ 'ಚಿಟುಂಕು' ನೋ.

ಚುಟಿ 'ಸೂಟಿ$_1$' ನೋ.

ಚುಟಿಕೆ 'ಚಿಟುಂಕು' ನೋ.

ಚುಟಿಕೆಹಾಕು 'ಚಿಟಿಕೆಹಾಕು' ನೋ.

ಚುಟಿಗೆ 'ಚಿಟುಂಕು' ನೋ.

ಚುಟು (ನಾ). ಒಂದು ರಾಜವಂಶದ ಹೆಸರು: ' ಹಾರಿತೀಪುತ್ರ ವಿಷ್ಣುಸ್ಕಂದ ಚುಟುಕುಲಾನಂದ ಶಾತಕರ್ಣಿ' ಎಂಬ ಅರಸನು ವೈಜಯಂತಿ(ಬನವಾಸಿ)ಯ ಅರಸನಾಗಿದ್ದು (ತುಳುನಾ. ೨೪) : ಬನವಾಸಿಪ್ರಾಂತದಲ್ಲಿ ಶಾತವಾಹನರ ಶಾಖೆಯೇ ಆದ ಚುಟುಕುಲದವರು . . . ಕ್ರಮೇಣ ಸ್ವತಂತ್ರರಾದರು (ಭಾಇಪ್ರ. ೩೦೪). ಶ್ರೀ ಗೋವಿಂದಪೈಗಳು ಚುಟು ಮತ್ತು ತುಳು ವಿಗೆ ಸಂಬಂಧವಿರಬಹುದೆಂದು ಅನುಮಾನಿಸಿದ್ದಾರೆ. [?]

ಚುಟುಕ$_1$ 'ಚಿಟುಂಕು' ನೋ.

ಚುಟುಕ$_2$ 'ಚುಟಕ' ನೋ.

ಚುಟುಕಿ 'ಚಿಟುಂಕು' ನೋ.

ಚುಟುಕು 'ಚಿಟುಂಕು' ನೋ.

ಚುಟ್ಟ$_1$ 'ಚುರುಟು' ನೋ.

ಚುಟ್ಟ$_2$ (ನಾ). ೧. ಚಿಕ್ಕದು; ಸಣ್ಣದು: " ಪುಟ್ಟ, ಚುಟ್ಟ – ಅಲ್ಪೀಭಾವೇ. ಕಿರಿದರೊಳ್ " (ಶಾಕಶ್ಮ. ೨೫೬). ೨. ಸಣ್ಣ ಉಂಡೆ,-ಗುಳಿಗೆ : ಅವರು ಸುಣ್ಣ, ಬೆಣ್ಣೆ ಎಲ್ಲಾ ಹಾಕಿ ,ತಿಕ್ಕಿ, ನಶ್ಯದ 'ಚುಟ್ಟ' (ಚುಟಿಗೆ)ಗಳನ್ನು ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿ . . . ಹೋಗುತ್ತಿದ್ದರು (ಮಲಚಿ. ೬೦). [<ಪ್ರಾ. ಛುಟ್ಟ]

ಚುಟ್ಟಾ 'ಚುರುಟು' ನೋ.

ಚುಟ್ಟಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹಣೆಯ ಆಭರಣ ,-ಮುಂದಲೆಯ ಆಭರಣ : (ಕ). [ದೇ.೫ ತಮಿ. ಮಲ. ಚುಟ್ಟಿ]

ಚುಡಾಯಿಸು 'ಚಿಡಾಯಿಸು' ನೋ.

ಚುಡಿತ$_1$ (ನಾ). ನಿಂದೆಯ ಮಾತು ; ದೂಷಣೆ (?) : ಚಾಡಿ ಚುಡಿತಗಳಾಡಿ ಸಲೆ ಪಂಥಗಳನಾಡಿ ಕೆಡುಕ ನೀನಾಗಬೇಡ (ಪುರಂದ. ೫-೨೨-೪).
[?]

ಚುಡಿತ$_2$ (ಗು). ಹರಿತವಾದ (?) : ಹಿಡಿದು ತರ್ಕಿಸಿಕೊಂಡು ಮುಡುಹಿಲಿ ಚುಡಿತ ನಖರೇಖೆಗಳ ಬರೆದು ಕಡುಘನದಿ ಕ್ರೀಡಿಪುದು ಬಿಂದುವ ವಜ್ರವನು ಮಾಡಿ (ಕಕೋಕ. ೬-೨೦). [?]

ಚುಡುವ 'ಚಿವಡಾ' ನೋ.

ಚುಣಚುಣಿ 'ಚುನಿಚುನಿ' ನೋ.

ಚುಣಿ 'ಚೂಳಿ$_1$' ನೋ.

ಚುಣುಕು$_1$ 'ಜುಣುಂಗು' ನೋ.

ಚುಣುಕು$_2$ 'ಚುಳುಕು' ನೋ.

ಚುಣುಗು 'ಜುಣುಂಗು' ನೋ.

ಚುಣ್ಣ (ನಾ). (ಕರಾ) ಗೆಣಸಿಗೆ ಹುಳು ಬೀಳುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ರೋಗ: ಈ ಬಾರಿ ಗೆಣಸಿನ ಬೆಳೆಗೆ ಚುಣ್ಣ ಹಿಡಿದು ಹಾಳಾಯಿತು (ಲೂಧ).
[?]

ಚುತಿ (ನಾ). ಚ್ಯುತಿ; ನಾಶ. 'ಚುತಿಸು' ಪರಾ. [<ಸಂ. ಚ್ಯುತಿ]

ಚುತಿಸು(ಕ್ರಿ). ಇಲ್ಲವಾಗು; ನಾಶಹೊಂದು: ವೈರಿಸಿದಳಗ್ರಮಹಿಷಿಯೊಳೀಗ ಚುತಿಸಿತಾ ಸಲ್ಲಾಪ (ಜಿನಮು. ೬-೨೭). [ಚುತಿ + – ಇಸು$_3$]

ಚುತ್ತು (ಕ್ರಿ). ಬಳಲು ; ಆಯಾಸಪಡು (?) : ಹತ್ತಲಾರೆನು ನಾನು ಯೆತ್ತರದ ಯಾ ಮರವ ತತ್ತರವು ಪುಟ್ಟುಪದು ಚುತ್ತಿ ಕೈಕಾಲು (ಹಮಾಚ. ೧೪೨). [?]

ಚುದ್ರತನ (ನಾ). ಚಾಡಿ ಹೇಳುವ ಬುದ್ಧಿ ; ದೂರುವ ಗುಣ : ಚು[ಪಾಠಾಂ. ಕ್ಷು]ದ್ರತನ ಕಳವು ಪರದ್ರೋಹದಿಂದ ಬುದ್ಧಿಯಿಂದಲೆ ಗಳಿಸಿ ಸಿಕ್ಕಿದಂಥರ್ಥವನು ಸದ್ಯದಲ್ಲಾರು ಉಂಬುವರ್ (ಪುರಂದ. ೧-೧೩೨-೩).
[<ಕ್ಷುದ್ರತನ]

ಚುನಮುರಿ 'ಚುರುಮುರಿ' ನೋ.

ಚುನಮುರಿಉಂಡೆ (ನಾ). ಪುರಿ ಮತ್ತು ಬೆಲ್ಲದ ಪಾಕದಿಂದ ಮಾಡಿದ ಉಂಡೆ ; ಪುರಿಯುಂಡೆ : ಚುನಮುರಿಉಂಡೆಗಳನ್ನು ಮಾರುವ. ಹೆಂಗಸು ಅವಳು (ಮುಕ್ತಮು. ೧೫೦). [ಚುನಮುರಿ (<ಚುರುಮುರಿ) + ಉಂಡೆ]

ಚುನಾಯಿ (ನಾ). ಆಯ್ಕೆ ; ಆರಿಸುವಿಕೆ. 'ಚುನಾಯಿತಾಣ' ಪರಾ.
[←ಹಿಂ. ಚುನಾಈ]

ಚುನಾಯಿಕೆ (ನಾ). = ಚುನಾಯಿ : (ಕ). [ಚುನಾಯಿ + – ಕೆ]

ಚುನಾಯಿತ (ಗುಂ). ಆರಿಸಿದ ; ಆಯ್ಕೆಯಾದ : ನಾಲ್ಕುಬಾರಿ ಕೂಡ ಪ್ರಜಾಪ್ರತಿನಿಧಿಸಭೆಗೆ ಚುನಾಯಿತರಾದವರು (ಅಲಹೂ. ೬೫).
[<ಚುನಾಯಿಸು]

ಚುನಾಯಿತಾಣ (ನಾ). ಚುನಾವಣೆ ನಡೆಯುವ ಸ್ಥಳ; ಚುನಾವಣೆಯ ಕಟ್ಟೆ : ಪುಂಡರೀಕನು ಒಂದು ಚುನಾಯಿತಾಣದಲ್ಲಿ ಅಧಿಕಾರಿಯಾಗಿದ್ದನು (ಕೊರದಂಡ. ೫೫). [ಚುನಾಯಿ + ತಾಣ]

ಚುನಾಯಿಸು (ಕ್ರಿ). ಆಯು; ಆರಿಸು: ಕಾರ್ಯಕಾರಿಮಂಡಲಿಗೆ ನಿನ್ನನ್ನೂ ಒಬ್ಬ ಸದಸ್ಯನನ್ನಾಗಿ ಚುನಾಯಿಸಿರುವರೆಂದು ತಿಳಿಯಿತು (ರಾಯಚ. ೪೮) : ನೀವು ಬಟ್ಟೆ ಚುನಾಯಿಸುವುದರಲ್ಲೂ ಜಾಣ್ಮೆ ತೋರಿಸ್ತೀರಲ್ಲ (ಬದುಜ. ೧೨೫). [ಚುನಾಯಿ + – ಇಸು$_3$]

ಚುನಾವಣೆ (ನಾ). ಜನರ ಅಭಿಮತಗಳ ಮೂಲಕಒಬ್ಬನನ್ನು ತಮ್ಮ ಪ್ರತಿನಿಧಿಯನ್ನಾಗಿ ಆರಿಸುವುದು: ಚುನಾವಣೆಯ ರಂಗು ಮಾಯವಾದ ಕೂಡಲೆ ಪಕ್ಷಗಳ ಸೊಲ್ಲೂ ಕೂಡ ಕೇಳಿಬರುವುದಿಲ್ಲ (ರಾಜಪ. ೧೧): ಚುನಾವಣೆಯ ತಾರೀಖು ಇನ್ನೂ ಒಂದು ವಾರ (ರಾಯಚ. ೯೦).
[ಚುನಾಯಿಸು + – ಅಣೆ$_4$]

ಚುನಾವಣೆಗೊಳ್ಳು (ಕ್ರಿ).ಜನರ ಅಭಿಮತಗಳ ಮೂಲಕ ಆಯ್ಕೆಯಾಗು: ತಾನು ನಾಯಕಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ ಚುನಾವಣೆಗೊಂಡ ವಿಷಯವನ್ನು . . . ತಿಳಿಸಿದನು (ಪ್ರನರು. ೪೬). [ಚುನಾವಣೆ + ಕೊಳ್ಳು$_1$ (< ಕೊಳ್$_1$)]

ಚುನಿಚುನಿ, ಚುಣಚುಣ (ನಾ). ಜ್ಯೋತಿಷ್ಮತಿಬಳ್ಳಿ ; ಅಗ್ನಿಬಳ್ಳಿ : ಜೇನಸಿನ ಹೆಸರು . . . ಚುನಿಚುನಿಬೀಜ ಚುಮುಚುಮಿ ಕಲಸಕ್ಕರಿ (ಮುಂಬವ್ಯಾ. ೧೫೭). ಚುಣಚುಣ : ಸೂರ್ತಿ ಚವಾಳಾ ಮಣದ ಮೇಲೆ ಕಿಮ್ಮತ್ತು ಇರತಕ್ಕ ಜೀನಸಗಳು. ೧, ಅಕ್ಕಲ ಖಾರ . . . ೯೦, ಚುಣಚುಣ ಬೀಜ ; ೯೧, ಚೋಬಚಿನ್ನಿ (ಮುಂಬವ್ಯಾ. ೧೨೫).
[←ಹಿಂ. ಚುನ್‌ಚುನೀ]

ಚುನ್ನ (ಗು). ೧. ಹೀನವಾದ; ಅಲ್ಪವಾದ; ಕ್ಷುದ್ರವಾದ: ಮಾರುತಿ ಮುನ್ನ ಶರಧಿಯ ದಾಂಟಿ ಬನವನು ಮುರಿದು ತವಸುತರ ಚುನ್ನವಾಳದ ಲೊರಸಿ ಲಂಕೆಯ ಬನ್ನಬಡಿಸುತಲುರುಹಿ ರಕ್ಕಸಕುನ್ನಿಗಳ ಕೊಲುವಂದು (ಅನಂರಾ. ೬-೭-೬೮). 'ಚುನ್ನಕಥೆ' ಪರಾ. (ನಾ). ೨. ನಿಂದೆ; ತೆಗಳಿಕೆ; ಬಯ್ಗುಳು: "ನಿಂದೆ ಚುನ್ನಂ" (ದಕ್ಷುನಿ. ೬೭); ನಿನ್ನ ಬೋಧದೆಸಕಂ ಚುನ್ನಕ್ಕೆ ಪಕ್ಕಾಗದೇ (ಪುಷ್ಪಪು. ೧೪-೬೬): ಚುನ್ನವಾದೊಡಂ, ಜುಗುಪ್ಸೆ ಯಾದೊಡಂ ಇರ್ದುದನಿರ್ದಂತರಸಂಗೆ ಒಳಬಲಗದೊಳಱಿವುವುದೆ ದೂತರ್ಗೆ ನೀತಿ (ಚಿಕವಂ. ೫-೫); ಚುನ್ನದಿಂ ಕೀರ್ತಿಸಲು ರಯ್ಯಮ ಹೇಳು (ರಂಗಪು. ೧೭-೨೪) ೩. ಅಣಕ ; ಕೊಂಕುನುಡಿ ; ವ್ಯಂಗ್ಯ ; ಉಪಹಾಸ : "ಸೋಲ್ಲುಂಠಃ, ಸೋತ್ಪ್ರಾಸಃ, ಸೋಪಹಾಸಃ-ಈ ಮೂಱು ಚುನ್ನಂ" (ಹಲಾಯು.೨೪-೦೪೮): ನುಡಿದೊಡೆ ಚುನ್ನಮಂ ನುಡಿದಳೆಂದಪೆ(ರಸರ.೪-೧೬೨). ೪. ತಪ್ಪು ; ದೋಷ : ಸುಮ್ಮನಿರ್ದರೆ ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಭಂಗ ಉಭಯವನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸದಿರ್ದರೆ ತನ್ನಯ ಭಕ್ತಿಗೆ ಇದಿರೆಡೆಗೆಡುವುದು ಇದು ಚುನ್ನವಲ್ಲ (ಸರ್ವವ. ೧೨೪-೬೪೬) : ಲಾವಣ್ಯವಿರಲೇನು ಚುನ್ನ ಮಯಣನ ಗುಣಂ ನನಗಿಲ್ಲ ನಿನಗಿಲ್ಲ ಪೋಗು (ಪ್ರಭುಪು. ೮-೯೪). ೫. ಅಲ್ಪವಾದುದು; ಕ್ಷುದ್ರವಾದುದು : ನಿನ್ನ ಹಸುಬೆಯು ನೂರು ಛಿನ್ನಭಿನ್ನದ ದ್ವಾರ ನಿನ್ನಂಗಿ ಪಾಗುಗಳು ಚುನ್ನ ಚಿಂದಿಗಳು (ಕರರೀ. ೧೯೪-೮). ೬. ಆಸೆ ; ಅಪೇಕ್ಷೆ : ಷಡುರುಚಿಯುನಱಿವನ್ನಕ್ಕ ಬೇಟದ ಚುನ್ನ ಬಿಡದು (ಮದೇವ. ೨೮೭-೩೮): ಎನ್ನಯ ಸುತ್ತಿದ ಮಾಯೆ ನಿನಗೆ ಅನ್ಯವೆ ಅದು ನಿನ್ನಯ ಚುನ್ನ(ಸುಂಕಬಂ. ೫೪) : ಚುನ್ನದಿ ಕಯ್ಕಲೆ ಘಳಿಗೆಯ ಸೆಳೆದೀಯೆ ತನ್ನಯೆ[ಪಾಠಾಂ. ಯ್ಯ] ಸವಿದುದರ್ಥವನು ಇನ್ನು ಕೊಳ್ಳಬ್ಬಬ್ಬ ನೀನೆಂಬ ಬಾಲನನೆನ್ನ ತೋಳಿಂದು ತಕ್ಕಿಪವೊ (ವರ್ಧಪ. ೪-೨೯). ೭. ಅಲ್ಪನಾದವನು ; ಸಣ್ಣವ್ಯಕ್ತಿ : ಇನ್ನಂ ವಿಷಮಸಮಸ್ಯೆಯನೆನ್ನೊಳ್ ಕುಡಲುಚಿತಮಕ್ಕುಮೋ ಎಂದವನಂ ಚುನ್ನ ಮನಾಗಿಸಿ (ದಿವ್ಯಚ. ೯-೫೩).

ಚುನ್ನಮಾಡು, ಚುನ್ನವಾಡು = ೧. ಅಪಹಾಸ್ಯಮಾಡು ; ಹೀಯಾಳಿಸು ; ಅಣಕವಾಡು : ನಿನ್ನೊಕ್ಕಲ್ತನಮೋನೆನುತುಂ ಚುನ್ನ ಮಾಡಲ್ಕೆ ಮುನಿದವಂ ಕೈವೊಯ್ದಂ (ಮಜಾನೇ. ೧೦-೯೨); ಗಿರಿಸುತೆ ಚುನ್ನ ವಾಡಿ ನಗುತಿರ್ದಪಳೀಶನ ಮುಗ್ಧವೃತ್ತಿಗೆ (ಜಗವಿ. ೧೭-೯೮) : ತನ್ನ ತಾ ಕೊಂಡಾಡುತನ್ಯರ ಚುನ್ನವಾಡುವ (ಅಮ್ಯತ. ೨-೫೫) : ನನ್ನನ್ನು ಹಂಗಿಸಿ ಬಯ್ದು ಚುನ್ನವಾಡಿ ಜರೆದು,ಕೊರಚಾಡಿ . . . ಕೆರಳಿಸುತ್ತಿದ್ದರೆ (ಮಂತ್ರಶ. ೨೬-೧೪). ೨. ನಿಂದಿಸು ; ಬಯ್ಯು : ಆತನಸಗನೆ ಭಾಳನೇತ್ರನ ತನು ಕಣಾ ನೀ ಚುನ್ನವಾಡದಿರು (ಬಸವು. ೨೧-೨೪) : ತನ್ನೊಳಿದ್ದವಗುಣವ ನೋಡದೆ ಚುನ್ನವಾಡುವನು (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೧೯-೨೮): ಮಡಿವಳನೊರ್ವನ ಭದ್ರಮಾಗೆ ದೇವಿಯರೊಳ್ ಕುಂದಿಟ್ಟು ದೇವರಂ ಚುನ್ನವಾಡಿದಂ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೪೪-೨೨). ೩. ಚುಚ್ಚುಮಾತನಾಡು ; ಕೊಂಕುನುಡಿ : "ಪರ್ಯನುಯೋಗಃ, ಉಪಾಲಂಭಃ – ಈ ೨ ಚುನ್ನವಾಡಿ ಬೆಸಗೊಳುಹ" (ಹಲಾಯು. ೨೫-೧೫೪): "ಉಪಾಲಂಭವೆನೆ ಚುನ್ನವಾಡಿ ಬೆಸಗೊಂಬುದಕೆ ಪೆಸರ್" (ಮಂಗರಾ. ೨೬-೭) : ಮುನ್ನ ತಂಗಿಯಂ ಚುನ್ನವಾಡಿದಕ್ಕನ ವಕ್ರಮೆಗೆ ಬಟಿಕೆ ಮಗಳಂ ನುಡಿದ ಕುಂಟಣಿಯ ಕೊಂಕು ಸಂಗತಿ ವಡೆದುದು (ಅನಂಪು. ೮-೧೫ ವ). **ಚುನ್ನವಾಡಿಸು** = ಹೀಯಾಳಿಸುವಂತೆ ಮಾಡು ; ಹೀಯಾಳಿಕೆಯಂ ಮಾತುಗಳನ್ನು ಆಡಿಸಂ : ತನ್ನೊಳಿಗದ ತೊತ್ತಿರ ಕೈಯಲೆನ್ನನು ಚುನ್ನವಾಡಿಸಿದ ಕನ್ನೆಯನು ಎನ್ನ ತೊತ್ತಿರ ತೊತ್ತ ಮಾಡದೆ ಬಿಡೆಂ (ಅಂಜಪ. ೫-೧೬೪). [<ಸಂ. ಕ್ಷುಣ್ಣ ?]

ಚುನ್ನಂಗೆಯ್, ಚುನ್ನಗೈ (ಕ್ರಿ). ಹೀಯಾಳಿಸು; ಅವಹೇಳನ ಮಾಡು : ಬಱುಜಱುಚಿನ ಸೊಲ್ಲಂ ಸೊಲ್ವುದು ನಿನಗೇಂ ಮೊಗ್ಗೆಯೆನಲು ಚುನ್ನಂ ಗೆಯ್ವುದನುಳಿದು ಹೂಣಿಸಿ (ಉದ್ಯದೇ. ೪-೬೧). **ಚುನ್ನಗೈ**: ಮಿಂಚಿಡೆಯಲ್ಲಿ ಮಿನುಗೆ ಬರ್ಪ ಕಾಮುರ್ಗಿಲಂ ಚುನ್ನಗೈವ [ಪಾಠಾಂ. ಚುನ್ನಗೆಯ್ವೊಲ್] ಪೊಂಬಳ್ಳಿಯ ಸಂಚವ ನಗುವ ಮೆಡಿರುಗೂಡಿ (ಸೊಬಸೊ. ೧೦-೨೯).
[ಚುನ್ನ + ಕೆಯ್$_1$]

ಚುನ್ನಕ (ನಾ). ನಿಂದಿಸುವವನು; ತೆಗಳುವವನು: ನಿನ್ನ ಸಂಪದ ನೋಡ ಲಾಱದೆ ಚಿನ್ನಭಿನ್ನವ ಮಾಡಿ ಕೆಡಿಸುವ ಚುನ್ನಕರ ನುಡಿವಿಡಿಯದಿರ ಪ್ರಸನ್ನ ನಿಧಿಯೆ (ಆದಿಪು. ೧೦-೫). [ಚುನ್ನ + – ಕ$_3$]

ಚುನ್ನಕಥೆ (ನಾ). ಹೀನವಾದ ಕತೆ ; ಕ್ಷುದ್ರವಾದ ಕಥೆ : ಕನ್ನೆಯರ ಕೀರ್ತಿಸಿದ ಚುನ್ನಕಥೆವೇಳೆ ಸತ್ಫಲವಪ್ಪುದೇ (ಪ್ರಭುಪು. ೨-೭).
[ಚುನ್ನ + ಕಥೆ]

ಚುನ್ನಗಾರ್ತಿ (ನಾ). ನಿಂದಿಸುವವಳು : ತೆಗಳುವವಳು : ಈ ಚುನ್ನ ಗಾರ್ತಿಯಂ ಬನ್ನಂಬಡಿಸುವೆನೆಂದೆಣಿಸಿ ಕೆಂಕರಿಸುತ್ತ (ಚಿಕವಿ. ೩-೨೭೫ ವ).
[ಚುನ್ನ + – ಕಾಱ + – ತಿ$_1$ (< – ಇತ್ತಿ)]

ಚುನ್ನಗೈ 'ಚುನ್ನಂಗೆಯ್' ನೋ.

ಚುನ್ನನುಡಿ (ನಾ).ಅಣಕ; ಚುಚ್ಚುಮಾತು; ಉಪಹಾಸ: "ಸೋಲ್ಲುಂಠಮಾ ಸೋಪಹಾಸಂ ಚುನ್ನನುಡಿಯಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೨೬-೫).
[ಚುನ್ನ + ನುಡಿ$_2$]

ಚುನ್ನಾಟ (ನಾ). ಅಣಕ ; ಅಪಹಾಸ್ಯ: ಕೃಷ್ಣ ನಿನಗೆ ಚುನ್ನಾಟ ಬೇಡೆಂದ ನಾರದನು (ಪೋಡಶ. ೧೩-೬೦) : ಚುನ್ನಾಟವಾಡಿ ಪುಣ್ಯಪಾಪವ ಹಿಂದು ಮಾಡಿ (ಪ್ರ.ಲಾರ. ೧೯೬-೭). [ಚುನ್ನ + ಆಟ]

ಚುಬುಕ್ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ : ಆ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮನಂತಾ ನವ್ಯಂ ಚುಬುಕೆಂದವಜ್ಞೆಯಿಂ ದಕ್ಷಿಣಹಸ್ತ ವ್ಯಾಪಾರದೆ ತೋಱಿದಂ . . . ವಟುಕಂ (ವರ್ಧಪು. ೧೬-೯).

ಚುಬುಕ (ನಾ). ಬಾಯಿಯ ಕೆಳಗಿರುವ ಮುಖಭಾಗ ; ಗದ್ದ ; ಗಲ್ಲ : ಚುಬುಕಂ ಹೃದಯಂ . . . ಪುರ್ಬುಗಳೆಂಬೆಡೆಯಂ ಮಹಾಹಿ ಕೊಂಡೊಡೆ ಗರುಡಂಗಮುತ್ತಲರಿದು (ರೋಕೋಪ. ೧೦-೪) : ಒಬ್ಬಳು ಮೂಗನ್ನು, ಒಬ್ಬಳು ಚುಬುಕವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದಳು (ಚಿಕರಾ. ೩೨೯). 'ಚಿಬುಕ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಚುಬುಕಾಗ್ರ (ನಾ). ಗದ್ದದ ತುದಿ: ಆ ನೃಪಂ ಕರಸರೋರುಹದಿಂ ಚುಬುಕಾಗ್ರ ಭಾಗಮಂ ಪಿಡಿದು (ಕಾದಂಪೂ. ೪೯೪) : ಚುಬುಕಾಗ್ರಮಂ ನಲವೊದರಿಸೆ ಮುದ್ದಾಡಿಸುತ್ತುಮಿರ್ದರ್ ಸುತನಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೬-೯೭) ; ಕೋಮಲಿತ ಚುಬುಕಾಗ್ರ ಲಲಿತಾರುಣಾಧರದ . . . ಸಿರಿಮೊಗವನೆಂತು ನೋಡದೆ ಮಾಣ್ಬೆನು (ಜೈಮಿಭಾ. ೧೯-೨೦). [ಚುಬುಕ + ಅಗ್ರ$_1$]

ಚುಬುಕಿರಿ 'ಚುಬುಕಿಱು' ನೋ.

ಚುಬುಕಿಱು, ಚುಬುಕಿರಿ (ಕ್ರಿ). ೧. ಗಲ್ಲವನ್ನು ಸವರಿಕೊಳ್ಳು. ೨. (ಆಲಂ) ಅಲಕ್ಷ್ಯವಾಗಿ ಕಾಣು ; ಉದಾಸೀನತೆಯನ್ನು ತೋರು : ಆವ್ ಕೈಕೊಂಡ ಗಮನಕಿದಲ್ಪವೆನುತರಿಗಂಡಭೈರವ ಚುಬುಕಿಱಿದು ಚಪ್ಪರಿಸಿದನು ಭುಜವ (ಕೊರರಾ. ೪-೦೨-೨೯) : ಒತ್ತಿ ಹೊಳಕುವ ಹಾಸ್ಯಗರ್ವದ ಹತ್ತುಗೆಯ ಹವಣಿಸದ ಹಮ್ಮಿನ ಚಿತ್ರದಿನಸುತ ಚುಬುಕಿಱಿವುತಂಗೈಸಿದನು ರಣಕೆ (ಕೊರರಾ. ೬-೧೯-೨೪): ಕೇಳಿ ಚುಬುಕಿಱಿದಾಗಳಿಂದ್ರನು ಬೀಳುಗೆಡಹುವೆನಸುರನೆನುತ ಕಟ್ಟಾಳು ತನವನು ತೋಱುವನು(ಉತ್ತ.ರಾ. ೩೮-೪೩). ಚುಬುಕಿರಿ: ೨. ರಾಕ್ಷಸಮಂಡಲೇಂದ್ರನ ಪುರವ ದಿಟ್ಟಿಸಿ ನಗುತ ಚುಬುಕಿರಿದ (ಅನಂರಾ. ೪-೩-೨೪). [ಚುಬುಕ + ಇಱು$_1$]

ಚುಬುಕು$_1$ 'ಚಿಬುಕು' ನೋ.

ಚುಬುಕು$_2$ 'ಚಬುಕು' ನೋ.

ಚುಮ್ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ. 'ಚುಮ್ಮನೆ', 'ಚುಮ್ಮೆನ್' ಪರಾ.

ಚುಮಚುಮ (ನಾ). ಗಾಯ ಅಥವಾ ಹುಣ್ಣಿನಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಉರಿ: ಕಾಲಿಗೆ ಮುಳ್ಳು ಚುಚ್ಚಿದ್ದರಿಂದ ಇನ್ನೂ ಚುಮಚುಮ ಅನ್ನುತ್ತಿದೆ (ರೂಢಿ). [?]

ಚುಮುಕಿಸು 'ಚಿಮುಕಿಸು' ನೋ.

ಚುಮುಚುಮು (ನಾ). (ನಸುಬೆಳಕನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ) ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ: ಕುಲುಕುಲು ನಗುವ ಚುಮುಚುಮು ನಸುಕಿನೊಲು ನಗೆಮುಗುಳ ನರಳಿಸಿದಳಾ ಧನ್ಯೆ (ಜೀವಲ. ೯-೩) ; ಚುಮುಚುಮು ನಸುಕಿನಿಂದ ಒಂದು ಪ್ರಹರ ಕಳೆಯುವವರೆಗೆ ಏನಾದರೊಂದು ಮನೆಯ ಹೊರಗಿನ ಕಾರ್ಯ ಕ್ರಮವನ್ನು ಏರ್ಪಡಿಸುವುದು ಅಗತ್ಯ (ಗಾಳಿಪ. ೧೬೦) ; ಚುಮುಚುಮು ನಸುಕಿನಲ್ಲೆದ್ದು ಪಸೂನಿಯಲ್ಲಿ ಸ್ನಾನಮಾಡಿ ಸ್ವಾಮಿದರ್ಶನಕ್ಕೆ ಹೊರಟಳು (ಪ್ರೇಮಾರ್ಪ. ೨೩೦).

ಚುಮುಚುಮುಗುಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). = ಚುರುಗುಟ್ಟು ೧ : ಕಾಲಿನಲ್ಲಿ ಮುರಿದ ಮುಳ್ಳು ಚುಮುಚುಮುಗುಟ್ಟುತ್ತಿದೆ (ರೂಢಿ). [ಚುಮುಚುಮು + ಕುಟ್ಟು$_1$]

ಚುಮ್ಮ (ಗು). ದುಃಖಿತ. 'ಚುಮ್ಮಿಸು' ಪರಾ. [<ಸಂ. ಚುಮ್ರ]

ಚುಮ್ಮನೆ (ಅ). ಚುಂ ಎಂಬ ಸದ್ದಿನೊಂದಿಗೆ : ಒಡೆವ ಸಮಯದೊಳು ಹಾಲೊಳಗೆ ಸುಣ್ಣದ ತಿಳಿಯು ಬಿಡಲು ಚು[ಪಾಠಾಂ. ಜು]ಮ್ಮನೆ ತಿಳಿವುದದು (ಸೂಪಶಾ. ೨-೫). [ಚುಮ್ + – ಅನೆ$_1$]

ಚುಮ್ಮಿಸು (ಕ್ರಿ). ನೋಯಿಸು ; ಪೀಡಿಸು: ಅಮ್ಮ ಕೇಳಿ ವಿಪ್ರ ದುಮ್ಮಾನದೊಳಗೆನ್ನ ಚುಮ್ಮಿಸಿದ ವೇತ್ರದೊಳು (ಹಮುಚ. ೧೩೫). [ಚುಮ್ಮ + – ಇಸು$_3$]

ಚುಮ್ಮುಚುಮ್ಮು (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ : ತರಣಿ ಕಿರಣ ಚುಮ್ಮುಚುಮ್ಮನೆ ಬಿಸುಪನು ಧರಿಸಿತಿರುಳ ಕುಮುದಿನಿಯು (ಚಂಪ್ರಸಾಂ. ೧೫-೦೨) ; ಹೊಸ ಹೊನ್ನ ಮಳೆ ಚುಮ್ಮುಚುಮ್ಮನೆ [ಪಾಠಾಂ. ಜುಮ್ಮುಜುಮ್ಮನೆ] ಕಱೆದು ರಂಜಿಸುತದೆ ರಾಶಿರಾಶಿಯೊಳು (ಭರಚ. ೩-೦೦೯).

ಚುಮ್ಮುಟು (ನಾ). ಅಲಕ್ಷ್ಯ ; ತಿರಸ್ಕಾರ : "ಅನಾದರೇ – ಚುಮ್ಮುಟಿನೊಳ್" (ಶಾಶಕ್ಕ. ೩೮). [?]

ಚುಮ್ಮೆನ್ (ಕ್ರಿ). (ರಭಸದಿಂದ) ಶಬ್ದಮಾಡು ; ಸುಯ್ ಎನ್ನು : ಚಂಚನ್ಮೌರ್ವಿ ಚುಮ್ಮೆಂದುಗುಟ್ಟುವುವೂ ಶರಶ್ರೇಣಿಯಂ ಮಾಣದೆಂಬಂತೆ (ಅರ್ಧನೇ. ೬-೪೦). [ಚುಮ್ + ಎನ್$_1$]

ಚುಯ್ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ ; ಕಾದ ಪಾತ್ರ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಮೇಲೆ ನೀರನ್ನು ಚಿಮುಕಿಸಿದಾಗ ಉಂಟಾಗುವ ಸದ್ದು : ಕೊಳನಂ ಪುಗಿಸೆ ಮೆಯ್ಯ ಬೆಂಕಿಯಿಂ ಚುಯ್ಯೆಂದು ನೊರೆಗಟ್ಟಿ ಬಿಸಿಯ ತೆರೆ ತಾಮುರ್ಬುಟ್ಟಿ (೧೧೦೯. ೪-೦೦೯ ವ) ; ಪೂತಳಿರ್ ಬಾಡಿ ಕರಂಗಿ ಚುಯ್ಯೆನುತುಮಿರ್ದುವು (ಕಬ್ಬಿಕಾ. ೩೦೪) ; ಪೊಡಕರಿಸಿದುಗ್ರಶರದುರಿಯು ಬಂಬಲ್ಗಳಿಂ ಕಡಲೇಳಱುದಕ ಚುಯ್ಯೆಂದಿಂಗುತಂ ಕೂಡೆ ಹುಡಿಯಾದವು(ವೀಶೈಪು. ೩-೦೨-೦೨): ಕೊಳದಂಬು ಬತ್ತೆ ಚು[ಪಾಠಾಂ. ಸೀ]ಯ್ಯೆಂದೊಳಗಣ ನಳಿನಾಳಿ ಕರಿಕುವರಿಗುಂ (ರಾಜಶೇ. ೫-೩೮).

ಚುಯಿಚ್ಚುಯಿ (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ) : ವೀಜನದೆಲರಿಂದ ಪನಿನೀರ್ಗಳಿಂದೆ ಚುಯಿಚ್ಚು[ಪಾಠಾಂ. ಚ್ಚು ಇಚ್ಚು]ಯೆಂದಿಂಗಿಂವವೂ (ಧೈರವೇ. ೨-೦೧೪).

ಚುಯ್ಯನೆ (ಅ). ಚುಯ್ಯೆಂಬ ಸದ್ದಿನಿಂದ ಕೂಡಿ: ಜನಿತ ನಿದಾಘದುಗ್ರತರ ತಾಪದಳುರ್ಕೆಯೊಳಿದ್ದು ಕಾಯ್ದು ಚುಯ್ಯನೆ ಕುದಿಗೊಂಡ ನೀರ ಬಿಸುಪಿಂಗೆನಸುಂ ಮಱುಗುತ್ತೆ (ಶಾಂತೀಶ್ವ. ೧೨-೨೪). [ಚುಯ್ + – ಅನೆ$_1$]

ಚುರಕ್ (ನಾ). ಬಿಸಿ, ನೋವು ಮುಂತಾದುವುಗಳಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಚುರುಕನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ : ನನ್ನ ಮನಸ್ಸು ಒಳಗೊಳಗೇ ಚುರಕ್ ಎಂದಿತು (ಬರಚಾ. ೧೪೮) : ಅವನ ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಕಿರಿಕಿರಿಯಾದದ್ದು ನೋಡಿ ಸುಬ್ಬಕೃಷ್ಣನಿಗೆ ಚುರಕ್ ಎಂದಿತು (ರಾಗಿಚ. ೧೧೩).

ಚುರಚುರನೆ (ಅ). ಸಶಬ್ದವಾಗಿ: ಚುರಚುರನುರಿವ ಹೆಜ್ಜೊಡರು ಚೀರ್ಚಟಲೆಂಬ ತಱುಗೆಂಡಗಳ ಹೋಮಕುಂಡ (ಭರಚ. ೨೦-೦೨೯). [<ಚುರುಚುರು + – ಅನೆ$_1$]

ಚುರಮುರಿ 'ಚುರುಮುರಿ' ನೋ.

ಚುರಮುರಿ 'ಚುರುಮುರಿ' ನೋ.

ಚುರಿ$_1$ 'ಚೂರಿ' ನೋ.

ಚುರಿ$_2$ (ನಾ). ಸಣ್ಣ ಬಾವಿ ; ಬಗರಗೆ : "ಚುರೀ, ಚುಂಡೀ, ಚೂಚುಕಃ– ಈ ೩ ಬಗರಗೆ" (ದಲಾಯು. ೧೦೩-೩೭) : "ಚುರಿ ಚುಂಡಿ ಮಾನಂಗಿ" (ಮಂಗರಾ. ೧೨೫-೧೯). [ಸಂ. ಚುರಿ, ಚುರೀ]

ಚುರಿತಕ (ನಾ). ಮೊನಚಾದ ಉಗುರಿನಿಂದಾದ ಗಾಯ ; ನಖಕ್ಷತ : ನಖಕ್ಷತದ ಠಾವುಗಳ ಪೇಳುವೆ ಸುಕುಮಾರ ಕೇಳು ಮೈಯುಲಿ ನವಿವ ಮೆಲ್ಲನೆ ಪೊತ್ತೆ ಚುರಿತಕನೆಂಬರದನೆಲ್ಲಾ (ಕಕ್ಕೋಕ. ೦೦-೦೯). [<ಸಂ. ಆಚ್ಛುರಿತಕ]

ಚುರಿಮುರಿ 'ಚುರುಮುರಿ' ನೋ.

ಚುರುಕ (ನಾ). ಚುರುಕುಳ್ಳವನು; ಜಾಣ; ಕುಶಾಗ್ರಮತಿ: ಶಾನಭಾಗರು ಆಟದಲ್ಲಿ ತುಂಬ ಚುರುಕರು (ಮೂರುದಾ. ೮) : ತಮ್ಮ ಕೆಲಸದಲ್ಲಿ ಇವರು ಇಷ್ಟು ಚುರುಕರಿರಬಹುದು ಎಂದು ಅನಿಸಿರಲೇ ಇಲ್ಲ (ಅಬೋಲೀ. ೧೦೩). [ಚುರುಕು (<ಚುಱುಕು) + – ಅ$_7$]

ಚುರುಕು 'ಚುಱುಕು' ನೋ.

ಚುರುಕುಗೊಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ತೀಕ್ಷ್ಣಗೊಳಿಸು ; ಜಾಗ್ರತಗೊಳಿಸು ; ತೀವ್ರಗೊಳಿಸು: ಬರಲಿರುವ ಅನುಭವವನ್ನು ಸಮಗ್ರವಾಗಿ ಸ್ವೀಕರಿಸಲು ಇಂದ್ರಿಯಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಚುರುಕುಗೊಳಿಸಿ ಕುಳಿತಿದ್ದರು (ಬಿಕಂಬಾ. ೨); ನಡೆಯನ್ನು ಮಾತ್ರವಷ್ಟು ಚುರುಕುಗೊಳಿಸಿ, ಆ ಬಾಲಕನನ್ನು ಸಮಿಾಪಿಸಿ (ಬಿಕಂಬಾ. ೨೭). [ಚುರುಕು (<ಚುಱುಕು) + ಕೊಳ್^{1} + – ಇಸು$_3$]

ಚುರುಕುತನ (ನಾ). ಚಾಣಾಕ್ಷತೆ ; ಬುದ್ಧಿವಂತಿಕೆ ; ಚಾಲಾಕಂ : ಅವಳಿಗೆ ಬಹಳ ಚುರುಕುತನವಿದೆ (ರೂಢಿ). [ಚುರುಕು (<ಚುಱುಕು) + – ತನ]

ಚುರುಕುದೃಷ್ಟಿ (ನಾ). ತೀಕ್ಷ್ಣವಾದ ನೋಟ ; ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾದ ದೃಷ್ಟಿ : ಇತರ ಪ್ರಾಣಿಗಳು ನಮಗಿಂತ ಚುರುಕುದೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿವೆ (ಮನೋನಂ. ೦೮೩). [ಚುರುಕು (<ಚುಱುಕು) + ದೃಷ್ಟಿ]

ಚುರುಕುಬುದ್ಧಿ (ನಾ). ಕುಶಾಗ್ರಬುದ್ಧಿ ; ಸೂಕ್ಷ್ಮಬುದ್ಧಿ : ಅವನು ಚುರುಕುಬುದ್ಧಿಯವನು (ರೂಢಿ). [ಚುರುಕು(<ಚುಱುಕು) + ಬುದ್ಧಿ]

ಚುರುಕೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧಿ ಸಸ್ಯ : ಬೆಳ್ಳುಳ್ಳಿ ಚುರುಕೆಯ ಸೊಪ್ಪು ಇವಂ ಸಮಭಾಗ ಮಾಡಿ ಅರೆದು (ಅಶ್ವಟೀ. ೮೧-೧೧). [?]

ಚುರುಕೆನ್ (ಕ್ರಿ). ೧. ಬಿಸಿಯಾಗು ; ಕಾವೇರು. ೨. ಸಂಕಟವಾಗು : ತಳಮಳವಾಗು : ಈ ವಿಧದ ಕಷ್ಟಮಂ ಏಕೆ ನೀ ಕೊಟ್ಟೆ ನೋಡುವರೆ ಮನವೆಂತು ನಿಮಗೆ ಚುರುಕೆನದೆ (ಶರಲೀ. ೦೭೦-೦೩) : ತನ್ನಯ ಮಡಲು ಚುರುಕೆನದೆ (ಕರಿಕ. ೯೭-೯). [ಚುರುಕು (<ಚುಱುಕು) + ಎನ್^{1}]

ಚುರುಗುಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ೧. ನೋಯು ; ಸಂಕಟವಾಗು : ಒಂದೊಂದು ಸಂಗತಿಯನ್ನೂ ಕೇಳುತ್ತ ಹೋದಂತೆ, ನನ್ನ ಹೃದಯವು ಚುರುಗುಟ್ಟುತ್ತ ನಡೆಯಿತು (ಜನಜೀ. ೩೩) : ಆ ಮಾತಿಗೆ ಶೆಟ್ಟರ ಹೃದಯ ಒಮ್ಮೆ ಚುರುಗುಟ್ಟಿದಂತಾಗಿತ್ತು (ಹೊಸಕ್ಷ. ೩೪). ೨. ಹಸಿವೆಯಾಗು : ಬಸ್ಸಿನ ಪ್ರಯಾಣದಿಂದ ಅರ್ಧ ಹೊಟ್ಟೆ ಚುರುಗುಟ್ಟುತ್ತಿತ್ತು (ಬದುಬ್ರ. ೨೦); ಹೊಟ್ಟೆ ಚುರುಗುಟ್ಟಿದಾಗಲೊಮ್ಮೆ ಆ ಸಮಸ್ಯೆ . . . ಹೆಡೆಯಾಡುತ್ತಿತ್ತು (ಹಾಡುಹು. ೨೨). [<ಚುಱುಕು + ಕುಟ್ಟು$_1$]

ಚುರುಗುಡು (ಕ್ರಿ). ಬಿಸಿ ತಾಗು ; ಸುಡು : ಭಾದ್ರಪದ ಮಾಸ. ಮೈ ಚುರುಗುಡುವಂತಹ ಬಿಸಿಲು (ಜಮಿಾನ್ದಾ. ೧). [<ಚುಱುಕು + ಕುಡು$_1$(<ಕೊಡು$_1$)]

ಚುರುಚುರಕೆಗಿಡ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧಿ ಸಸ್ಯ : (ಮೃಶಿಗಿ. ೭೬-೧೫೭೪). [ಚುರುಚುರಕೆ$_0$ + ಗಿಡ(<ಗಿಡು)]

ಚುರುಚುರು (ನಾ). ೧. ಕುದಿಯುವ ಇಲ್ಲವೆ ಉರಿಯುವ ಸದ್ದು ೨. ಸುಡುವ ವಸ್ತುವನ್ನು ಮುಟ್ಟಿದಾಗ ಉಂಟಾಗುವ ನೋವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ : ಬೆಳಗಿನ ಎಂಟುಗಂಟೆ ಬಿಸಿಲು ಇನ್ನೂ ಚುರುಚುರು ಅನ್ನುವುದಿಲ್ಲವಳ್ಳಾ ಎಂದು ವಟಗುಟ್ಟುತ್ತಿದ್ದರು (ಹುಟ್ಟುಹ. ೧೬೬) : ಬೆಂಕಿ ತಗುಲಿ ಕೈ ಇನ್ನೂ ಚುರುಚುರು ಎನ್ನುತ್ತಿದೆ (ರೂಢಿ).

ಚುರುಚುರುಗುಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ೧. ಬಿಸಿ ಮುಟ್ಟಿ ಬಾಧೆಯಾಗು; ಉರಿ ತಾಗಿ ನೋವಾಗು: ಬೆಂಕಿಗೆ ಕೈ ತಗುಲಿ ಚುರುಚುರುಗುಟ್ಟುತ್ತಿದೆ (ರೂಢಿ). ೨. ತೀವ್ರವಾದ ವೇದನೆಗೊಳಗಾಗು : (ಠ). [ಚುರುಚುರು+ಕುಟ್ಟು$_1$]

ಚುರುಚುರನ್ನು (ಕ್ರಿ). = ಚುರುಚುರುಗುಟ್ಟು ೨ : (ಠ). [ಚುರುಚುರು + ಎನ್ನು(<ಎನ್^{1})]

ಚುರುಟು, ಚಿರೂಟು, ಚುಟ್ಟ$_1$, ಚುಟ್ಟಾ, ಚುರೂಟು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹೊಗೆಬತ್ತಿ; ಹೊಗೆಸೊಪ್ಪನ್ನು ಎಲೆಯಲ್ಲಿ ಸುತ್ತಿ ಮಾಡಿದ ಬೀಡಿ : ಚುರುಟು ಬಾಯಿಗಿಟ್ಟು ಬೆಂಕಿಪೆಟ್ಟಿಗೆ ಹುಡುಕುವನು . . . ಕಡ್ಡಿ ಹಚ್ಚಿ ಚುರುಟು ಹೊತ್ತಿಸುವನು (ಜೀವಮು. ೯೫). **ಚಿರೂಟು :** ಚಾಳೀಸು ಹಾಕಿ ಚಿರೂಟು ಸೇದುವ ಅಕಬರಬಾದಶಹನೂ, ತ್ರಿಪುಂಡ್ರಕ ಧಾರಿಯಾದ ಔರಂಗಜೇಬನೂ ಇತಿಹಾಸಕ್ಕೊಂದು ಹೊಸಮುಖವನ್ನು ತಂದುಕೊಟ್ಟರು (ಗಾಳಿಪ. ೭೦); ಎಡ ಬದಿಯಿಂದ ಚಿರೂಟಿನ ವಾಸನೆಯ ಜೊತೆಗೆ ಒಂದು ಗಂಡಸು-ಧ್ವನಿ ಅವಳನ್ನು ಇಂಗ್ಲಿಷಿನಲ್ಲಿ ಕೇಳಿತು (ಕ್ಷಿತಿಜ. ೪). **ಚುಟ್ಟ$_1$:** ಅವನು ಚುಟ್ಟ ಸೇದುತ್ತಿದ್ದಾನೆ (ರೂಢಿ). **ಚುಟ್ಟಾ :** ಕೆಲವರು . . . ಚುಟ್ಟಾ ಸಿಗರೇಟುಗಳನ್ನು ಸೇದುತ್ತಾ ಊರಿನ ಸಮಾಚಾರಗಳನ್ನು ಚರ್ಚಿಸುತ್ತಲಿದ್ದರು (ನಿಷ್ಕಾಮ. ೧೧) : 'ಚುಟ್ಟಾ' ಸೇದುವದನ್ನು ಒಮ್ಮೆ ನಿಶ್ಚಯಿಸಿ ಬಿಟ್ಟಿದ್ದಾನೆ (ಹಂಡುಟ. ೫೪). **ಚುರೂಟು :** ಬಹಳ ಆದರದಿಂದ ಸರ್ವೋತ್ಕೃಷ್ಟವಾದ ಚುರೂಟುಗಳನ್ನು ಮುಂದಿಟ್ಟನು (ಕಳ್ಳಕಾ. ೫೪). 'ಸುರುಂಟು' ಪರಾ. [<ಸುರುಂಟು./ತಮಿ. ಮಲ. ಚುರುಟ್ಟು./ಇಂ. Cheroot]

ಚುರುಮರಿ 'ಚುರುಮುರಿ' ನೋ.

ಚುರುಮುರಿ, ಚುನಮರಿ, ಚುರಮರಿ, ಚುರಮುರಿ, ಚುರಿಮುರಿ, ಚುರುಮರಿ (ನಾ). (ಉಕ) ನೆನಸಿದ ಬತ್ತವನ್ನು ಹುರಿದು ಮಾಡುವ ಅರಳು ; ಮಂಡಕ್ಕಿ ; ಪುರಿ : ವೇಣು ಅಲ್ಲಿ ಹೊತ್ತು ಮಾರುತ್ತಿದ್ದವನಿಂದ 'ಅಲ್ಲೀಪಾಕ–ಚುರುಮುರಿ' ಕೊಂಡುಕೊಂಡಿದ್ದಳು (ನಿರೀಕ್ಷೆ. ೯೬) : ಅವರ ಮೇಲೆ ಚುರುಮುರಿ ಬತ್ತಾಸು ತೂರಿದರು (ಕಷಪು. ೭-೧೯). **ಚುನಮರಿ :** ಫಳಿ ಮೇಲೆ ಡಬ್ಬಿಯೊಳಗೆ ಉಂಡಿ, ಚುನಮರಿ . . . ಅದಾವ ತಂದು ಕೊಡು (ಅಶೋಕ. ೪೦). **ಚುರಮರಿ :** ಮಿಠಾಯಿಗಾರನಲ್ಲಿ ಚುರಮರಿಯನ್ನು ಕೊಂಡರು (ಹೂಬಿಸಿ. ೩) : ಹೌದಿನೊಳಗೆ ಮಿಾನಗಳಿದ್ದವು. ಅವಕ್ಕೆ ಚುರಮರಿ ತಿನ್ನಿಸುವುದು ಇವರ ಒಂದು ಕೆಲಸವಾಗಿತ್ತು (ಇಷ್ಟಕ. ೩೦೬). **ಚುರಮುರಿ :** ಅವಲಕ್ಕೀ ಕುಟ್ಟುವದು, ಚುರಮುರೀ ಹುರಿಯುವದು, ಇವೇ ಇವರ ಕುಲದ ಹೋರೆಗಳು (ಕಭಾಗ. ೧೦೫): ಗುರವ್ವನ ಅಂಗಡಿಗೆ ಹೋಗಿ ಒಂದು ಪಾವು ಚುರಮುರಿ ತಕ್ಕೊಂಡು ಬಾ (ತಿರುಗು. ೪೭). **ಚುರಿಮುರಿ:** ಚುರಿಮುರಿಯೆಂದು ಅವಲಕ್ಕಿಯನ್ನು ಶರ್ಕರೆ ಸಹಿತ ದೇವರಿಗನ್ನು ಮಾಡಿರಿ (ಕವಿಚ. III, ೧೭೯ ಮುಲ್ಲಾಶಾಸ್ತ್ರ). **ಚುರುಮರಿ :** ಅವನು ಚುರುಮರಿ ದಾಣಿಗಳನ್ನು ಸಂಗ್ರಹಿಸಿ ತನ್ನ ಹತ್ತಿರ ಇಟ್ಟುಕೊಳುತ್ತಿದ್ದ (ಫಲಸಂ. ೧೮) : ಬಿಸೀ ಚುರುಮರಿ ಕಡಲೆ ಮಾರುವ ಮುದುಕಿ ಬಂದರೆ ಕರೆಯಿರಿ (ನೆಲಮು. ೦೩-೫). [←ಮರಾ. ಚುರ್‌ಮುರಾ, ಕುರ್‌ಮುರಾ]

ಚುರುಳೊಮುದು (ನಾ). ವೀಳೆಯದೆಲೆ ಮತ್ತು ಅಡಕೆ ; ತಾಂಬೂಲ : ಆ ಕೈಂಕರ್ಯಗಳ ದಾನಗಟ್ಟಳೆಯ ವಿವರ ಪ್ರತಿದಿನ ೧ಕ್ಕೆ . . . ಅರ್ಧ ಪರಪಮುದು ಕಱಿಯಮುದು ನೈಯಮುದು ಚುರುಳೊಮುದು ಸಹ ವರ್ಷ ೧ಕ್ಕೆ ಸಲುವುದು (ಎಕ. XIV, ಶ್ರೀರಂಗ. ೯೫-೨ ; 1535). [←ತಮಿ. ಚುರುಳಮುದು]

ಚುರೂಟು 'ಚುರುಟು' ನೋ.

ಚುರ್ಕಿ 'ಸುರ್ಕಿ' ನೋ.

ಚುರ್ಕಿಗಾರೆ 'ಸುರ್ಕಿಗಾರೆ' ನೋ.

ಚುರ್ಚಿ(ನಾ). ಕಣ್ಣು ಉರಿಯುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ರೋಗ ; ಉರಿಗಣ್ಣು: ಮ್ಯಲಿಗೆಗಣ್ಣೊ ವಾತದಿಂ ಬಲಿದ ಕಣ್ಣೊ ಕುಟಿಯಗಣ್ಣೊ ಚುರ್ಚಿಯಗಣ್ಣೊ . . . ಇದಕ್ಕೆ ತಿಳಿಯೆನೇನಂ ಮರ್ದಂ (ಮಹಾವಿ. ೭-೫೧). [<ಚುರ್ಚು$_2$]

ಚುರ್ಚು₁, ಚುಚ್ಚು₁ (ಕ್ರಿ). ೧. ಆಯುಧ, ಮುಳ್ಳು, ಕೊಕ್ಕು ಮುಂತಾದುವುಗಳಿಂದ ತಿವಿ,–ಇರಿ : "ಸುಡುವಲ್ಲಿ ತಿವಿವಲ್ಲಿ ಚುರ್ಚು" (ಶಬ್ದಮಂ. ೮೭): ಸೇನೆಯುಂ ಮುತ್ತಿದುವು ಕುತ್ತಿದುವು ರವಿರಥತುರಂಗಮುಂ ಚುರ್ಚಿದುವು . . . ಬಾಣಂಗಳು (ಜಬಪು. ೨೫-೧೮) : ಚುರ್ಚಿ ಮಹಿಶೂರ ಬಾಣವಿದಿರ್ಚದೆ ಕೆಟದಿಯವರಜಿಗಿ ನರಪತಿಗೆ ಕರ್ಚಿದರಡಿಯುಂಗುಟಮುಂ (ಅಪ್ರತಿ. ೫೮-೫೩) ; ಚುಚ್ಚುಗವನ್ನು ಚುರ್ಚಿ ತೆಗೆದಳು. ಅದರ ಜೊತೆಗೆ ವಿಡಿನಾಗರ ಹಾವು ಬಂದಿತು! (ಬಂಡಜೀ. ೦೨೩). **ಚುಚ್ಚು₁ :** ೧. ನಿಡಿಯ ನಾಲಗೆಯುಂ ಪಿಡಿದು ಪೆಡತಲೆಯುಂ ತೆಗೆದೆರಡು ಕೆಯ್ಗೊಳ್ ಮುಚ್ಚಿ ಚು[ಪಾಠಾಂ. ಮು]ಚ್ಚುತ್ತುಂ (ಅಜಿಪು. ೧೧-೧೦ ವ) : ಮೆಲ್ಲಮೆಲ್ಲನೆ ಸೀಳಿರೆವ್ಮಯ್ಯ ದವ್ಮಯ್ಯ ಮೆಲ್ಲಮೆಲ್ಲನೆ ಚುಚ್ಚಿರೆವ್ಮಯ್ಯ ದವ್ಮಯ್ಯ (ಸಾನಂಡ. ೪-೨೦೦) ; ಶರದಲಿ ಚುಚ್ಚಿದನು ಜೀಕುಳಿಯ ಬಿಟ್ಟನು ನೆತ್ತರನು ನೆಲಕೆ (ಕುವ್ಯಾ.ಕ. ೩-೩೦) : ಮೊನೆನೋಟದಿಂ ಚುಚ್ಚಿ ಬೆಳ್ಳಿ ನೋಡುವಳು (ಕಾಳೂರ. ೪೨-೫೪) ; ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಚರ್ಮದೊಳಕ್ಕೆ ಚುಚ್ಚಿ . . . ರಕ್ತವನ್ನು ಹೀರುತ್ತವೆ (ಕೀಟಬಿ. ೭೪). ೨. ತೂತುಮಾಡು ; ರಂಧ್ರಮಾಡು: ಒತ್ತಿ ಮೂಗಂ ಚುಚ್ಚಿ ನಸ್ಯಿತಂ (ಮಂಗರಾ. ೫೩-೨) ; ಇಪ್ಪೊತ್ತು ಮಗುವಿಗೆ ಕಿವಿ ಚುಚ್ಚಲಾಯಿತು (ರೂ೦). ೩. ಕಟಕಿಯ ಮಾತನಾಡು : ಬಸವಂತಿ ಕೂತು ಮೆಯ್ಯಲಿಕೆ ಬಂದವಳೆಂದು ಚುಚ್ಚುತ್ತಿದ್ದಳು (ದೀಪಹ. II, ೧೪೧).

ಚುಚ್ಚಿಕೊಡು = ೧. ಚಾಡಿಹೇಳು ; ಎತ್ತಿಕಟ್ಟು ; ಪ್ರಚೋದಿಸು : ಒಚ್ಚತಯಲ್ಲೆನಲಾಗುವುದು ಕಾಲವೊಂದಚ್ಚಿ ಕರ್ಮಗಳತ್ತ ತಹುದು ಚುಚ್ಚಿಕೊಡುವರಂತೆ ಪುದ್ಗಲಪರಿಣತಿಗಚ್ಚಾದ ಕಾರಣದಿಂದ (ಭರತ. ೩೮-೪೨) ; ನೆರೆಹೊರೆಯ ಹೆಂಗಸರು ನಾಗಮ್ಮನಿಗೆ ಚುಚ್ಚಿಕೊಡುತ್ತಿದ್ದುದಲ್ಲದೆ ಆ ಗುಂಡಪ್ಪನ ನಾಚಿಕೆ ಇಲ್ಲದೆ ವರ್ತನೆಗೆ ಹೇಸುತ್ತಿದ್ದರು (ಜಾಗಿನ. ೩೨). ೨. ಹೇಳಿಕೊಡು ; ಗುಟ್ಟಾಗಿ ತಿಳಿಸು : ತರಗತಿಯಲ್ಲಿ ಉತ್ತರ ಚುಚ್ಚಿಕೊಡುವ ವಿಷಯವಾಗಿ ದೊಡ್ಡ ದೊಂದು ಚರ್ಚೆಯೇ ನಡೆಯಿತು (ಕಾಲಮ. ೨೦). **ಚುರ್ಚುನುಡಿ, ಚುಚ್ಚುನುಡಿ** = ಮನಸ್ಸಿಗೆ ನಾಟುವಂತೆ ಮಾತನಾಡು : "ಚುರ್ಚುನುಡಿ–ಮರ್ಮೋದ್ಘಾಟನೆಯ ಮಾತುಗಳನ್ನಾಡು, ಒತ್ತಿಹೇಳು" (ಪ್ರಭಜ್ಞ) ; ನೃಪನ ಮರ್ಮವ ಚುಚ್ಚಿನುಡಿದನು ಘಾಸಿ ಮಾಡಿದನಾ ನೃಪಾಲಕನ (ಕುವ್ಯಾ.ಕ. ೧೩-೨೯) ; ಹುಚ್ಚನೆಂದರು, ಲುಚ್ಚನೆಂದರು . . . ಚುಚ್ಚಿ ನುಡಿದರು (ಕಎಪು. ೨೦-೨).

[ದೇ.॥ ತುಳು. ಚುಚ್ಚು ; ತೆಲು. ಚೊರ್ಚು, ಚೊಚ್ಚು ; ಕೊಲಾ. ಚೊಚ್ಚಿಲ್ಲು, ಚೊಟ್ಟಿಂಚು, ಚೊಸ್ನು]

ಚುರ್ಚು₂, ಚುಚ್ಚು₂, ಚುಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ಸುಡು ; ದಹಿಸು : "ಚುರ್ಚು ದಾಹೇ (ಉರಿ)" (ಶಮದಾ) ; "ಸುಡುವುದುಂ ಚುರ್ಚೆನಲ್ಕಪ್ಪುದು" (ಕಬ್ಬಿಕೈ. ೧೪) ; "ಚುರ್ಚೆಂಬುದು ತಾನೊಗೆಗುಂ ದಹಿಪರ್ಥದಲ್ಲಿಯತಿಭರದಿಂದಂ" (ಕವಿಕಂ. ೩೫) ; ಉರಿವ ಕೈದೀವಿಗೆಗಳೊಳ್ ಮೊಗಮುಂ ಚುರ್ಚುವರುಂ (ಆದಿಪು. ೫-೮೫ ವ) ; ಚುರ್ಚಿದವೋಲ್ ಬಿಸಿಲಳುರೆ ಕಿಮುಟ್ಟಿದ ತಳಿರಂತೆ ನೊಂದು (ಶಮದ. ೨೪ ಪ್ರಯೋ); ನರಿ ನಾಯ್ ಮೊದಲಾದುವಡಿಸಿ ಪಿಡಿದೆಡೆಯೊಳ್ ನೆತ್ತರನೊತ್ತಿ ಕಳೆದು ಬಟಿಯಂ ಭರದಿಂ ಚುರ್ಚುವುದು ಕಾಯ್ದ ಕರ್ಬುನದಿಂದಂ(ಜಮದ. ೧೩-೪); ವಿರಹಶಿಖಿ ದವಶಿಖಿ ಚುರ್ಚುಗುಂ (ರಾಜಶೇ. ೭-೮೩) ; ನೀರೊಳ್ ಕಿರ್ಚು ಚುರ್ಚುಗುಮೇ ? (ರಾಮಾಶ್ವ. ೩-೧). **ಚುಚ್ಚು₂ :** "ಚುಚ್ಚೆನಲು ಸುಡುವುದುಂ" (ಕಶರ. ೩೬) ; ಕೊಳ್ಳಿಯೊಳ್ ಪಿರಿದುಂ ಚುಚ್ಚುವುದುಂ (ಸುಕುಮಾ. ೧೧-೪೭ ವ) ; ಬಾಗಿಲಿಕ್ಕಿದು ಪೊಜಗೆ ಮುದ್ರಿಸಿ ಕಿಚ್ಚ ಚುಚ್ಚುವ ಪರುಠವಣೆಯಲಿ ಖಳ ಪುರೋಚನನೆಂದು ನಿರ್ಮಿಸಿದ (ಕುವ್ಯಾ.ಆ. ೮-೭೦). △ **ಚುಟ್ಟು :** ಚುಟ್ಟಿದ ತೆಜದಿಂ ಪುಸಿಗಳನುಟ್ಟುವನಿವನೆಂದು ಕಾಯ್ದ ಕರ್ಬುನದಿಂದಂ ಚುಟ್ಟಿ (ಸುಕುಮಾ. ೧೧-೪೪). [?]

ಚುರ್ಚುಂಗೊಳ್ಳಿ, ಚುರ್ಚುಗೊಳ್ಳಿ (ನಾ). ಉರಿಯುವ ಕೊಳ್ಳಿ ; ಸೂಟಿ ಚುರ್ಚುಂಗೊಳ್ಳಿ, ಇರ್ಕುಂಗೂಟ್ (ಶಮದ. ೦೭೦ ಪ್ರಯೋ) ; ಚುರ್ಚುವ ಕೊಳ್ಳಿ, ಚುರ್ಚುಂಗೊಳ್ಳಿ (ಶಬ್ದಾನು. ೩೪೫ ಪ್ರಯೋ). **ಚುರ್ಚುಗೊಳ್ಳಿ :** ಎಂತು ಪಿಡಿದ ಚುರ್ಚುಗೊಳ್ಳಿ ಗಾಳಿ ಸೋಕೆ ಸುಡುವುದೋ . . . ಅಂತು ಪೆಣ್ಣ ಸೇರ್ಕೆ ಕೇಡಿಗಕ್ಕುಮಲ್ತೆ (ಸೌನಂದ. ೮-೭೦). [ಚುರ್ಚು₂ + ಕೊಳ್ಳಿ₁]

ಚುರ್ಚುಗೊಳ್ಳಿ 'ಚುರ್ಚುಂಗೊಳ್ಳಿ' ನೋ.

ಚುರ್ಚುವಾಯ್ (ಕ್ರಿ). ತಿವಿಯಲೆಂದು ಮೇಲೆ ಬೀಳು,– ಎದುರಿಗೆ ಬರು : ಶತಜೀವಿ ಎಂಬಾದೇಶಮುಂ ಕೇಳ್ದು ಭರದಿಂದಂ ಚುರ್ಚುವಾಯ್ದಂ ಪೊಗಳೆ ಬುಧಜನಂ ಬಂದ ಕಾವೇರಿಯೊಳ್ . . . ಅನ್ಯ ಚುರ್ಚುವಾಯ್ದು ಬದ್ದು(ರ್ದ)ಜ್ಜುಕಿದನ್ (ಎಕ. VII, ಶಿವಮೊ. ೪-೪೦; 1122).

[ಚುರ್ಚು₁ + ಪಾಯ್₁]

ಚುರ್ಚಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ : ಕೆಲವು ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ತೇಗ, ನಂದಿ . . . ಚುರ್ಚಿ, ಬೆಳ್ವಾಲೆ . . . ಮುಂತಾದ ಗಗನಚುಂಬಿತ ವೃಕ್ಷಗಳು (ಪಂಜಪಂ. ೨). [?]

ಚುಲ್ 'ಸೂಲ್' ನೋ.

ಚುಲಕ, ಚುಳಕ₂ (ನಾ). ಅಂಗೈ ; ಕುಡಿತೆ: ಕಯ್ಬುಚ್ಚಿ, ಚುಲಕದ ಮುದ್ರಿಕೆಯನ್ನಾತನಿಗೆ ನೀಡುವನು (ಮಂತ್ರಶ. ೧೩೦-೦೦). **ಚುಳಕ₂ :** ಚುಳಕಪ್ರಮಾಣಮಾದೊಡಮುಳಿಯದವೋಲ್ ದುಗ್ಧವಾರ್ಧಿಜಳಮುಂ ಮೊಗದರ್ . . . ದಿವಿಜರ್ (ಬಾಧಪು. ೮-೯೭). 'ಚುಳಕಪಾನ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಚುಲಕತನ 'ಚುಲುಕುತನ' ನೋ.

ಚುಲಕಬುದ್ಧಿ 'ಚುಲುಕುಬುದ್ಧಿ' ನೋ.

ಚುಲುಕ, ಚುಳುಕ (ನಾ). ೧. = ಚುಲಕ : ಬಿಸಿಲ ನಡಗೆಯುಲಿ ಜನಿತ ವಿಸ್ಮೃತಿಯ್ಯದೆ ಮಸ್ತಕವನು ಚುಲುಕಸಲಿಲದೊಳಗೊತ್ತಲು (ವಿವೇಧ. ೮-೫). **ಚುಳುಕ :** ೧. ದಿಗ್ಗಜಮುಂ ಪಡೆ ಪಾಯ್ವ ವಾರ್ಧಿಯುಂ ಚುಳುಕದೊಳಾಂಪ . . . ಅಳವುಂ ಸಮಂತು ತಳೆದುಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೩-೨೮) ; ಅಗಸ್ತ್ಯಂಗೆ ಚುಳುಕಮಾತ್ರಂ ಭವಸಾಗರಶತಂ (ಅನಂಪು. ೧೦-೪೪). ೨. ಕಾಡಿಗೆ, ಮುಲಾಮು ಮುಂತಾದುವುಗಳನ್ನು ಹಾಕಿಡುವ ಸಣ್ಣ ಪಾತ್ರೆ ; ಭರಣಿ. [ಸಂ.]

ಚುಲುಕು 'ಚುಳುಕು' ನೋ.

ಚುಲುಕುಗಾಣು (ಕ್ರಿ). ಹಗುರವಾಗಿ ಕಾಣು ; ಕಡೆಗಣಿಸು ; ಅಲಕ್ಷ್ಯಮಾಡು : ಬೆಳೆವಾಗ ಗೆಲವು ವಿಡಾಯಗಳವಗೊಡವೆಳೆದು ಬಂದುವು ಸಾಜವಾಗಿ ಬೆಳೆದ ಮೇಲೀ ಸಿರಿ ಬಂದ ಮೇಲವನಾರ ಚುಲು[ಪಾಠಾಂ.ಳು]ಕುಗಾಣನೆ (ಭರತ. ೩೦-೨೪).

[ಚುಲುಕು (<ಚುಳುಕು) + ಕಾಣು (<ಕಾಣ್)]

ಚುಲುಕುತನ, ಚುಲಕತನ (ನಾ). ಗಂಭೀರವಲ್ಲದ ನಡತೆ; ಹಗುರವಾದ ನಡತೆ ; ಲಾಘವ : (ಬ). **ಚುಲಕತನ :** (ಬ).

[ಚುಲುಕು(<ಚುಳುಕು) + – ತನ]

ಚುಲುಕುಬುದ್ಧಿ, ಚುಲಕಬುದ್ಧಿ (ನಾ). = ಚುಲುಕುತನ : (ಬ). **ಚುಲಕಬುದ್ಧಿ :** (ಬ). [ಚುಲುಕು (<ಚುಳುಕು) + ಬುದ್ಧಿ]

ಚುಲುಕೋದಕ, ಚುಳುಕೋದಕ (ನಾ). ಅಂಗೈಯಲ್ಲಿ ಹಿಡಿಯುವಷ್ಟು ನೀರು ; ಮುಕ್ಕುನೀರು : ಮಹಾತ್ಮ ಜಹ್ನು ತಾಂ ಮೊಗೆಯೆ ಸಾಹಸ್ರದಲ್ಲಿ ಚುಲುಕೋದಕವಾದಳದೊಮ್ಮೆ ಗಂಗೆ (ಪಂಚಶ. ೮೨-೧೦೩). **ಚುಳುಕೋದಕ :** ಚುಳುಕೋದಕಂಗಳಿಂ ಕಿಂಚಿದ್ ದಳಂಗಳಿಂ ನಲಿದು ಗಂಗಾಂಬುಶೇಖರನ ಪೂಜಿಸಿದಂಗೆಯೊಲಿದಿಂದ್ರನರಮನೆಯ ಸಿರಿ ಬಂದು ತೊತ್ತಾಗಿಯಿರ್ಪಳೆಂಬುದೆ ನಿಶ್ಚಯಂ (ಗುರುಬಾ. ೫-೫೭). [ಚುಲುಕ + ಉದಕ₂]

ಚುಲ್ಬಾರಿ 'ಚಿಲ್ಬೇರಿ' ನೋ.

ಚುಲ್ಲ₁, ಚಿಲ್ಲ₃, ಚಿಳ್ಳ (ಗು). ೧. ಕೀಳಾದ; ಕ್ಷುದ್ರವಾದ. 'ಚುಲ್ಲಮಾತು' ಪರಾ. (ನಾ). ೨. ಅಲ್ಪತನ; ಕ್ಷುದ್ರತೆ : ಈ ಪಳ್ಳಿ ಪಟ್ಟಣದ ಜನರೆಲ್ಲ ಚುಲ್ಲಮುಳಿದು ಕೆಳೆಗೊಳ್ಳುವರು (ಬಾಂಥಾ. ೩-೮೧). **ಚಿಲ್ಲ₃:** ೩. ಕೀಳಾದ ಆಳು : ಹೀನ : ವಾತಾತ್ಮಂ ಚಿಲ್ಲನೂನಂ ಪಿಸುಣಿಗನಳಿಪಂ (ಮದಶಿ. ೩-೦೪): ಮಲ್ಲವರ್ಗಸಾಳುಗಳೆಕ್ಕಟಿಗರ್ಚಿ[ಪಾಠಾಂ. ಬಿ]ಲ್ಲಗೋಲಾಯಿಲ ಪೇಟಕರ್ . . . ಎಸೆದರ್ (ಮದೇಪು. ೧೯-೩). **ಚಿಳ್ಳ:** ೩. ಗಲ್ಲ ಸೋಲ ಬಲ್ಲವರಿಗೇಕೆ ಅದು ಚಿಳ್ಳರ ಗುಣ (ಸಗಜೊ. ೪೫): ಎಳ್ಳನಿತು ಈ ಭೂಪತೀಶನು ಸುಳ್ಳ ಪೇಳುವನಲ್ಲ ಮನುಜರೆ ಕಳ್ಳ ಚಿಳ್ಳನು ಅಲ್ಲ (ಹಮಚ. ೧೧೪). [<ಪ್ರಾ. ಚುಲ್ಲ. / ಸಂ. ಕ್ಷುಲ್ಲ]

ಚುಲ್ಲ₂ (ನಾ). ೧. ನೀರು ಸುರಿಯುವ ಕಣ್ಣು ; ಸೋರುಗಣ್ಣು ; ಮಂಜಂಗಣ್ಣು : ನಾನಾ ಕಂಟಕದೋಷಂ ಚುಲ್ಲ ಚಿಲ್ಲಂ ಪಿಟಕಪಿಲ್ಲಾದಿಗಳು ತೊಂಬತ್ತಾರೆನಿಸುತಿಹುವೂ (ವಿವೇಧ. ೩-೪೫). ೨. ಮಂಜಾಗಣ್ಣಿನವನು; ಸೋರುಗಣ್ಣಿನವನು : "ಪಿಲ್ಲಃ, ಚಿಲ್ಲಃ, ಚುಲ್ಲಃ-ಈ ೩ ಅಟುಗಣ್ಣನವಂ" (ಹಲಾಯು. ೯೯-೪೫೩). [ಸಂ.]

ಚುಲ್ಲಕ, ಚುಲ್ಲಿಕ, ಚುಲ್ಲುಕ (ಗು). ೧. ಕೀಳಾದ ; ಕ್ಷುಲ್ಲಕವಾದ : "ಚುಲ್ಲಕ-ಕೆಟ್ಟ, ಕ್ಷುದ್ರ" (ಪ್ರಥಾ). **ಚುಲ್ಲಿಕ:** ೧. ಶ್ರೀವಿಜಯವಿಠಲನ ಕರುಣದಿಂದ ಚುಲ್ಲಿಕ ನಡತೆ ಪೋಗಿ ಒಳ್ಳೆ ಫಲ ದೊರಕುವದೂ (ಕೀರ್ಥಮ. ೨೦೧). **ಚುಲ್ಲುಕ :** (ನಾ). ೨. ಕೀಳಂಮನುಷ್ಯ ; ಅಲ್ಪ : ಅವರ ಕಾರ್ಯಮೆ ಲೇಸುಂ ಎಂದುಸಿರೆ ಚು[ಪಾಠಾಂ. ಚಿ]ಲ್ಲುಕರ್ (ಹಾರಾಸ್ಕ. ೪-೧೫-೭೦). [<ಸಂ. ಕ್ಷುಲ್ಲಕ]

ಚುಲ್ಲಮಾತು (ನಾ). ಅಲ್ಪವಾದ ಮಾತು; ಕ್ಷುದ್ರವಾದ ಮಾತು : ನಿಲ್ಲಿಸಲು ಧರಣಿಪನ ಮಾರ್ಗದಿ ಚುಲ್ಲಮಾತುಗಳಾಡಿ ಕೌಶಿಕ (ಹಮಚ. ೧೩೪). [ಚುಲ್ಲ₁ + ಮಾತು₁]

ಚುಲ್ಲಿ (ನಾ). ಬೆಂಕಿ ಉರಿಸುವ ಸಲಕರಣೆ; ಒಲೆ: "ಚುಲ್ಲೀ, ಅಶ್ಮಂತಕಂ, ಉತ್ತಾನಂ, ಅಧಿಶ್ರಯಣೀ – ಈ ೪ ಒಲೆ" (ಹಲಾಯು. ೫೨-೦೫೮): ಅಡಿಗಡಿಗೆ ಚುಲ್ಲಿಯೊಳಿಡುವ ಸೌದೆ ಸಿಡಿವುತ್ತ ಕಿಡಿಗಳ ಕೆದಱುತಿರ್ಪವಂ ಬಿಟ್ಟು (ವೀಶೈಪು. ೭-೧೧-೬೭): ಚುಲ್ಲಿ ಪೇಷಣ ಕಂಡನಿ ಉಪಸ್ಕರ ಉದಕುಂಭ ಎಂಬೈದು ಗೃಹೋಪಕರಣಗಳೂ ಹತ್ಯಾಕಾರಕಗಳು (ಅರ್ಹಧ. ೧೮೭). [ಸಂ.]

ಚುಲ್ಲಿಕ 'ಚುಲ್ಲಕ' ನೋ.

ಚುಲ್ಲುಕ 'ಚುಲ್ಲಕ' ನೋ.

ಚುಲ್ಲುವಾಸ್ತ್ರ (ನಾ). (?) : ಸ್ತ್ರೀಯರಲ್ಲದಡೆ ಕಡಸಾರು ಹಂಗಳಿಡಿದನ ಮೇಲೆ ಚುಲ್ಲುವಾಸ್ತ್ರಗಳಿಂದ ದಾನವನ ಕೊಳಚುದಕದಲ್ಲಿ ತೇಲ್ಮುಳುಗು ತಬ್ಬಿಯ ಪಾಯ್ವನೆಂಬ ಮರುಳೇನೆನ್ನೊಳುಳಿಯೆಂದನು (ಜನಪು. ೩೩-೨೨). [? + ಅಸ್ತ್ರ]

ಚುಸ್ತ್ರ (ನಾ). ೧. ಸುಟ್ಟ ಅಥವಾ ಕರಿದ ಮಾಂಸ. ೨. ಮಾಂಸವನ್ನು ಸುಟ್ಟಾಗ ಅಥವಾ ಕರಿದಾಗ ಅದಕ್ಕೆ ಉಂಟಾಗುವ ಕರಿಕಾದ ಹೊರಪದರ : (೩). [ಸಂ.]

ಚುಳಕ₁ (ಗು). ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾದ: ಸಕಲ ನಿಷ್ಕಲ ಉಭಯಾಕಾರವ ಅಖಿಲಾಂಡ ಗಳನೊಳಕೊಂಡೊಪ್ಪುವ ಚುಳಕ ಚಿದಾನಂದವನು (ಪ್ಮಲಾರ. ೦೫೯-೨). [<ಚುಳುಕು]

ಚುಳಕ₂ 'ಚುಲಕ' ನೋ.

ಚುಳಕಪಾನ (ನಾ). ಅಂಗೈಯಲ್ಲಿ ತುಂಬುವಷ್ಟು ನೀರು ; ಬೊಗಸೆ ಯಷ್ಟು ನೀರು : ಅಂತಸ್ಸ್ಫುರದತಿಸ್ಫಾರಸಮರೋಷ್ಮಸಂತಪ್ತಜಲ ಪೃತ್ತೇಕಚುಳಕಪಾನಮಾತ್ರಜಾನುದಘ್ನಜಲದುರ್ಗನುಮಾಗಿ ನಡದು (ಅದಿಪು. ೦೪-೫೨ ವ). [ಚುಳಕ₂ (<ಚುಲಕ) + ಪಾನ]

ಚುಳಕಿತ (ನಾ). ಅತಿಸೂಕ್ಷ್ಮವಾದಂದಂ (?) : ಅಳಿಕನೇತ್ರಾಶ್ರುವಂಕೆ ನಮಿಸುತ ಗಣಂ ಕೂಡೆ ಪುಳಕಿಸುತ ಬರಲು ಶಶಿರವಿಕೋಟಿಕಿರಣದಿಂ ಚುಳಕಿತವನತಿಗಳದ ಕೈವಲ್ಯಮಂ ಕಂಡ ಕುಳಕಪ್ರಸಾದಿ ವೃಷಭಾ (ಲಿಂಗಪು. ೭-೩೫). [ಸಂ. ಚುಲಕಿತ]

ಚುಳಕು (ನಾ). ತೀಕ್ಷ್ಣತೆ (?) : ಚರಲಿಂಗಂ ಚಾತುರ್ಭುಜ ವಂದಿತ ಚಿರ ಕಾಯಾ ಚೇಲಾಳ ಸುರಕ್ಷಕ ಗರಳಾಂಕಾ ಚುಳಕಿಲ್ಲದ ಶಾರ್ವರಿವರ ಚೂಡಾ ಮಕುಟ (ಪ್ರಭುಪು. ೩-೪). [?]

ಚುಳಕೆ 'ಚುಳಿಕೆ' ನೋ.

ಚುಳಿ 'ಚೂಳಿ₁' ನೋ.

ಚುಳಿಕೆ, ಚುಳಕೆ (ನಾ). ೧. ಉಕ್ಕಿನ ಅಥವಾ ಕಬ್ಬಿಣದ ತುದಿಯುಳ್ಳ ಬೆತ್ತ,–ಕೋಲು : ಕವಣೆಕಲ್ಬಿರಿಗಲ್ಲು ಪನಿಕೆಯು ವಿವಿಸಲ್ಪಡಿಗೆಗಳು ಚುಳಿಕೆಯು (ಜ್ಞಾನಸಿಂ. ೨-೬೫). **ಚುಳಕೆ:** ೨. "ಹತ್ತಿ ಬಡಿಯುವ ಬೆತ್ತ" (ಜಾನಕೋ. ೫೭). [←ತಮಿ. ಚುಳಿಕ್ಕು]

ಚುಳುಕ 'ಚುಲುಕ' ನೋ.

ಚುಳುಕಾಡು 'ಚುಳ್ಕಾಡು' ನೋ.

ಚುಳುಕಿ (ನಾ). ಕಿರುತೊಳೆ; ಸೋಲೆ: ಹಣ್ಣು ಹಿಸಿದು ಇಬ್ಬಾಗವಾಗಿ ತನ್ನ ಹೊಟ್ಟೆಯ ತೊಳೆ ಚುಳುಕಿಗಳನೆಲ್ಲ ಬಯಲಿಗೆ ಹಾಕಿತು (ಮಳಿಮ. ೪೩೧). [←ಮಲ. ಚೂಳ]

ಚುಳುಕು, ಚುಣುಕು₂, ಚುಲುಕು, ಚುಳ್ಕು (ನಾ). ೧. ಅತಿ ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾದುದಂ ; ತೀರ ಸಣ್ಣದಾಗಿರುವುದು : ಅಗೋಚರ ಅಪ್ರತಿಮ ಲಿಂಗವೆ . . . ಎನ್ನ ಕರಸ್ಥಳಕ್ಕೆ ಬಂದು ಚುಳುಕಾದಿರಯ್ಯಾ (ಬಸವ. ೭೪೩); ಘನಮಹಿಮಲಿಂಗವೆ ಅನುಪ್ರಾಣಿ ಎನ್ನ ಕರವನದಕ್ಕೆ ಬಂದು ಚುಳು ಕಾದಿರಲ್ಲ (ಸುಶಾರ. ೧೧ ಪಲ್ಲವಿ); ತಮ್ಮ ಬುದ್ಧಿಯ ಅಂಗೈಯಲ್ಲಿ ಲಿಂಗದಂತೆ 'ಚುಳುಕಾ'ಗಿ ಬರುವದೆ ನನ್ನ ಹಾದಿ (ಮಸಾಹಿ. ೩). **ಚುಣುಕು₂:** ೧. ನಿಮ್ಮ ಹೊಟ್ಟೀ ಕರುಳನಾ ತುಣುಕು ಅಂತನ ಚುಣುಕು ತೋರಿಸಿದಿರಿ ವಿಣುಕು (ಹಾರುಪಾ. ೪೩-೫). **ಚುಲುಕು :**೨. ಲಾಘವ ; ಹಗುರವಾದ ನಡತೆ. 'ಚುಲುಕುತನ' ಪರಾ. **ಚುಳ್ಕು:** ೩. ಕುಳ್ಳು ; ಗಿಡ್ಡು : ಮೈಯಲ್ಲಿ ನೀನು ಸ್ವಲ್ಪ ಚುಳ್ಕು. ಆದ್ದರಿಂದ ನಿನ್ನ ವಯಸ್ಸು ಥಟ್ಟನೆ ತಿಳಿಯುವದಿಲ್ಲ (ಮೂರುದಾ. ೪೭). [ದೇ.॥ ತಮಿ. ಚುಳುವು; ಮಲ. ಚುಲುಂಗ; ತೆಲು. ಚುಲುಕ, ಚುಲ್ಕ]

ಚುಳುಕೋದಕ 'ಚುಲುಕೋದಕ' ನೋ.

ಚುಳ್ಕಾಡು, ಚುಳುಕಾಡು (ಕ್ರಿ). ನೀರಿನಲ್ಲಿ ತುಳುಕಾಡು,–ತೇಲಾಡು : ಕೌಂಗಿನ ಪೊಂಬಾಟೆಯು ನಟ್ಟಗಂಪುಗಡಲೊಳ್ ಚುಳ್ಕಾಡಿ ಚುಳ್ಕಾಡಿ . . . ಪದ್ಮಿನಿಯೊಳ್ ತುಂಬ ಮಲಂಗಿ ಸೇದೆಗಟಿಗುಂ ಕಾಸಾರತೀರಂಗಳೊಳ್ (ಅನಂಪು. ೩-೧೧) : ತೊಳಗುವ ತಿಳಿನೀರ್ಗೊಳದೊಳು ಚುಳ್ಕಾಡಿ ಬಳಿಕ ಮುಳುಗಿ ಮೇಲೆಕೇಳಲಾ ಲಲನೆಯ ಮುಖವೊಪ್ಪಿತು ಪಾಲ್ಗಡಲೊಳು ಪೊಳೆದುದಯಿಪ ಚಂದ್ರನಂತೆ (ಶ್ರೀಪಾಲ. ೫-೫೪). **ಚುಳುಕಾಡು :** ಮುನ್ನೆ ರಣ್ಪೇಟದವಳ್ ತುಳುಕಿದೆದೆಗೆಯ್ದು ಚುಂಬಿಸಿ ಚುಳುಕಾಡೆ ಮರಲ್ಚಿ ಮೂಡಿದಂ ಸ್ಮರನೊರ್ವಂ (ಅನಂಪು. ೭-೩೮). [< ತುಳ್ಕಾಡು]

ಚುಳ್ಕು 'ಚುಳುಕು' ನೋ.

ಚುಳ್ಕೋದಕ (ನಾ).=ಚುಲುಕೋದಕ : ಪ್ರಕಟಂ ಹಾರೀತಿಮಂತ್ರಾತ್ಮಕ ನನುಪವಿತಂ ಕೊಟ್ಟ ಸನ್ಮಾರ್ಘ್ಯ ಚುಳ್ಕೋದಕದಿಂದಂ ಪುಟ್ಟ ಚಾಳುಕ್ಯ ಕುಳರೆನಿಸಿ (ಸಾಂದೇಶ್. ೨೩-೪ ; 1122). [< ಚುಲುಕೋದಕ]

ಚುಳ್ಳನೆ (ಅ). ನೋವಾಗುವಂತೆ : ಇಱುಂಪೆ ಊಱಲು . . . ಗಂದೆ ನೆಸೆದುದೊ ನೊಂದು ಚುಳ್ಳನುರಿದುದೊ ತಂದೆ (ರುದ್ರರ. ದೇ. ೨೦೪-೩). [ಚುಳ್₀ + – ಅನೆ₁]

ಚುಳ್ಳಿ$_1$ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಾಗವಾನಿ ಮರ: (ಕ). ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮುಳ್ಳುಪೊದೆ. 'ಕರಿಚುಳ್ಳಿ' ಪರಾ.

[ದೇ.II ತಮಿ. ಮಲ. ತುಳು. ಚುಳ್ಳಿ]

ಚುಳ್ಳಿ$_2$ (ನಾ). ವಿಕಾರ; "ತಂಟೆಗಳನ್ನು ಚುಂಚಿನಂತೆ ನೀಡುವುದು" (ಸಿರಿಕೋ. ೧೮೮): ಅಚ್ಚುತ ಅಳುಕಳುಕಿ, ನಾಚಿ, ನಾಚಿ ತನ್ನ ಮುಖವನ್ನು ಚುಳ್ಳಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡು . . . ಕಾರ್ಯೋದ್ದೇಶವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ (ಮುಗಿಯು. ೧೮೩). 'ಚುಳ್ಳಿಸು' ಪರಾ. [?]

ಚುಳ್ಳಿಮುಳ್ಳಿಗಿಡ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧಿಸಸ್ಯ: ಗುಬ್ಬಚ್ಚಿಗಿಡ, ಚುಳ್ಳಿಮುಳ್ಳಿಗಿಡ (ವ್ಯಜಿಗಿ. ೧೧-೧೯೮). [ಚುಳ್ಳಿಮುಳ್ಳಿ$_0$+ಗಿಡ (<ಗಿಡು)]

ಚುಳ್ಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ಕಿವುಚು; ವಿಕಾರಮಾಡು: ಆಕೆ ಕೊಂಚವೂ ಮುಖ ಚುಳ್ಳಿಸದೆ ನಗುನಗುತ್ತ ತನ್ನ ಕಠಾರಿಯನ್ನು ಬೀಸುತ್ತಿರುತ್ತಾಳೆ (ಪ್ರವಾಇ. II, ೨೯೯). [ಚುಳ್ಳಿ$_2$ + – ಇಸು$_3$]

ಚುಱ್ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ. 'ಚುಱ್ಱನೆ' ಪರಾ.

ಚುಱಚಿ 'ತುಱುಚಿ' ನೋ.

ಚುಱುಕು, ಚುರುಕು (ನಾ). ೧. (ಚಾಕು ಮುಂತಾದುವುಗಳಂತೆ) ತೀಕ್ಷ್ಣವಾಗಿರುವಿಕೆ; ಮೊನಚಾಗಿರುವಿಕೆ; ಹರಿತವಾಗಿರುವಿಕೆ: ಒಳಗೊಳಗೆ ನಲ್ಲನಂ ಪಲ್ಲುಗುರ್ಗಳ ಚುಱುಕುಗಳನಱಿದು ಬೈವುತಂ ಬರುತಿರ್ದರಾತ್ಮ ಮಂದಿರಕಂದು ಬಂಧಕಿಯರು (ಜಬಪು. ೯-೧೭). **ಚುರುಕು:** ೨. ತೀಕ್ಷ್ಣವಾದುದು; ಹರಿತವಾದುದು: ಹೆಂಗಸರಿಗೆ ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಬುದ್ಧಿ ಬಹಳ ಚುರುಕು (ಅಲಡೂ. ೪೧): ರೋಜಕಿಯ ಕಿವಿ ತುಂಬ ಚುರುಕು (ಮಹಾಕ್ಷಾ. ೨೨); ಜನಗಳ ಬುದ್ಧಿಯ ಚುರುಕಿನ ಮೇಲೆ, ಪ್ರಾಮಾಣಿಕತೆಯ ಮೇಲೆ ಅದರ ದೊಡ್ಡಸ್ತಿಕೆ ಹೊಂದಿಕೊಂಡಿದೆ (ಅಆನಿ. ೦೩೭).೩. ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾದುದು; ಚಾಲಾಕಾದುದು: ಪೇಟೆಯ ಮಕ್ಕಳು ಬಹಳ ಚುರುಕು (ಕ್ಯಾಗಮ. ೧೮೦). ೪. ಕಾವು; ಬಿಸುಪು: ಪ್ರಶಾಂತ ಮತ್ತು ತಂಪಾದ ಕೋಣೆ ಹೊರಗಿನ ಬಿಸಿಲಿನ ಚುರುಕನ್ನು ಮರೆಯಿಸಿ, ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ಪ್ರೋತ್ಸಾಹಿಸುತ್ತಿದ್ದವು (ಆಪನಾ. ೨೧). ೫. ವೇಗ; ಲಗುಬಗೆ: ಚುರುಕಿನ ಕಡಲೆಡೆ ಗಾಳಿಗಳೆಮ್ಮನ್ ಕರೆತಂದಿರ್ದವುವೆಂತೋ ಎಮ್ಮನ್ (ಬದ್ಯಪ್ರ. ೯-೦೬೯): ಹುಕ್ಕರಾಯನು . . . ಯುದ್ಧಸಿದ್ಧತೆಗಳನ್ನು ಚುರುಕಿನಿಂದ ನಡೆಯಿಸುತ್ತಿದ್ದನು (ಶ್ರೀವಿದ್ಯಾ. ೮೬): ಚುರುಕಾಗಿ ಹೋದರೆ ಹೊತ್ತು ಮುಳುಗುವುದರಲ್ಲಿ ಹೋಗಿಬಿಡಬಹುದು (ಚಂಗಾಳ್ಯ. ೩೩). ೬. ಪದಾರ್ಥಗಳ ಬೆಲೆಯಲ್ಲಿ ಏರಿಕೆ; ವಸ್ತುಗಳು ತುಟ್ಟಿಯಾಗುವಿಕೆ: (ಕ). (ಗು). ೭. (ಕತ್ತಿಯಂತೆ) ಹರಿತವಾದ; ಹದನಾದ; ತೀಕ್ಷ್ಣವಾದ: ಚುರುಕು ಶಬ್ದಪ್ರಯೋಗದಲ್ಲಿಯೂ, ಅದಕ್ಕಿಂತ ಚುರುಕಾದ ತಿನಿಸುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಆಕೆ ತುಂಬ ಆಸಕ್ತಳು (ಸಾಸಮೂ. ೮೪). ೮. ಚತುರ; ಚಾಲಾಕಾದ: ಎಂತಹ ಚುರುಕು ಹುಡುಗಿ (ಮಹಾಕ್ಷಾ. ೯೨).

ಚುರುಕಿನವ = ಬುದ್ಧಿವಂತ; ಚಾಲಾಕು ವ್ಯಕ್ತಿ: ಹುಡುಗ ಒಳ್ಳೇ ಚುರುಕಿನವನಾಗಿದ್ದ (ಕಾವೇರಿ. ೦೯೦). ಚುರುಕುಮಾಡು=ವೇಗಗೊಳಿಸು; ಶೀಘ್ರಗೊಳಿಸು: ಕುದುರೆಯನ್ನು ಚುರುಕುಮಾಡಿದರು (ಕಳಹು. ೩). ಚುರುಕುಮುಟ್ಟಿಸು=(ಆಲಂ) ಹಿಂಸೆಮಾಡು; ನೋಯಿಸು: ಪೋಲೀಸರು ಅವನಿಗೆ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಚುರುಕುಮುಟ್ಟಿಸಿದರು (ರೂಢಿ). ಚುರುಕುಮೆಣಸಿನಕಾಯಿ=೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮೆಣಸಿನಕಾಯಿ; ಲವಂಗ ಮೆಣಸಿನ ಕಾಯಿ: ಒಂದಷ್ಟು ಚುರುಕುಮೆಣಸಿನಕಾಯಿ ಕೊಂಡುಕೊಂಡು ಬಾ (ರೂಢಿ). ೨. (ಆಲಂ) ಚಟುವಟಿಕೆಯಿಂದ ಕೂಡಿರುವವನು: ಆ ಹುಡುಗ ಚುರುಕುಮೆಣಸಿನಕಾಯಿ (ರೂಢಿ).

[ದೇ.II ತಮಿ. ಚುರುಚುರುಪ್ಪು; ಮಲ.ಚುರುಕ್ಕು; ತುಳು. ಚುರುಕು; ಕೊಡ. ಚುರೀಕೀ; ತೆಲು. ಚುಱುಕು]

ಚುಱುಚುಱುಗಿ (ನಾ). ಚುರುಕಾದ ನಡಿಗೆಯುಳ್ಳವನು; ವೇಗಶಾಲಿ: "ಉತ್ತಾಳಃ, ತ್ವರಿತಃ–ಈ ೨ ಚುಱುಚುಱುಗಿಗಂ" (ಶಬ್ದಾಯು. ೬೦-೨೧೫).

[ಚುಱುಚುಱು$_0$ + – ಇಗ]

ಚುಱ್ಱನೆ (ಅ). ವೇಗವಾಗಿ; ರಭಸದೊಡನೆ: ಅಚ್ಚುಳಕೋಲಿಂ ತಿಱ್ಱನೆ ತಿರಿಪಿ ದುರಾತ್ಮರ್ ಚುಱ್ಱನೆ ಕನ್ನೆತ್ತರೊಗೆಯೆ ತೊಳಗದ ಬಡಿದರ್ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೩-೧೯೧): ಚುಱ್ಱನೆ ಕೊಂದಿಕ್ಕಿದವು (ಚಂಪ್ರಸಾಂ. ೮-೩೨).

ಚುಱ್ಱಚುಱ್ಱನೆ (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ): ಕಡುಗಾಯ್ವು ತೀವ್ರಖರಕರಪ್ರಕರಮಂ ಚುಱ್ಱಚುಱ್ಱನೆ [ವಾಠಾಂ. ಚುಟಚುಟನೆ] ಸುಡೆ (೧೧೪. ೯-೨೭ ವ).

[ಚುಱ್ + – ಅನೆ$_1$]

ಚುಱ್ಱಿನ್ (ಕ್ರಿ). ಚುರುಗುಡು; ಸುಡು: ಮಹಾಕ್ಷುಧಾಗ್ನಿಯೋಟ್ಟಿಗೆ ಬಿಸಿಲಟ್ಟಿ ಪೆರ್ಚುವ ಪಿಪಾಸೆಗೆ ಚುಱ್ಱಿನುತಿರ್ಪ ಕಲ್ಲ ಬೆಂಕಿಗೆ ಬಿಡದೊಂದು ಮುಗ್ಗುಲಿರವಿರಗಿನಿತಟ್ಟದೆ . . . ಹೃದಯಂ ಕುಳಿಕಿರ್ಪೊಳುತುವಿರ್ದುದು (ವರ್ಧಪು. ೧೨-೩೫). [ಚುಱ್ + ಎನ್$_1$]

△ **ಚುಱ್ಱು** 'ಚುರ್ಚು$_2$' ನೋ.

ಚೂ (ನಾ). ನಾಯಿಯನ್ನು ಇತರರ ಮೇಲೆ ನುಗ್ಗುವಂತೆ ಹೇಳುವ ಮಾತು. 'ಚೂಬಿಡು' ಪರಾ.

ಚೂಕ (ನಾ). ತುಚ್ಛನಾದವನು; ಅಲ್ಪ; ನೀಚ: ಸೇರದಿವರ ಸಂಗ . . . ಲೋಕಾಪವಾದವ ಸೈರಿಸುವ ಚೂಕ ಗಳಿಗೆನುತಸುರಾರಿ ನಗುತಿರ್ದ (ಅಕ್ರೂಚ. ೬-೭೭). [<ಸಂ. ಶೂಕ./ತಮಿ. ಚೂಕ್ಕ]

ಚೂಕಿ 'ಚೂಕು' ನೋ.

ಚೂಕು, ಚುಕಿ, ಚೂಕಿ (ನಾ). ತಪ್ಪು; ನ್ಯೂನತೆ; ಲೋಪ: "ಚೂಕು = ತಪ್ಪು; ಅಪರಾಧ" (ಜಾನಕೋ. ೩೭). **ಚುಕಿ:** (ಕ್ರಿಸ್‌ಗೀ. II, ೩೪೭). **ಚೂಕಿ:** (ವ್ಯಗೆಜಿ. IV, ೭೭೭): ಚೂಕಿಯಲ್ಲಿ ಯಾರ ಲುಕಸಾನಿ ಇದ್ದಾಗ್ಯೂ ತತ್ಕಾಲವೇ ಬರಿದು ತಿಳಿಸಬೇಕು (ಮುಂಬವ್ಯಾ. ೯೩).

[←ಹಿಂ. ಮರಾ. ಚೂಕ್./ಪ್ರಾ. ಚುಕ್ಕ]

ಚೂಕುನ್ನ (ನಾ). ೧. ಚೂ ಎಂದು ಅಟ್ಟುವ ನಾಯಿ. ೨. (ಆಲಂ) ಹೇಳಿದಂತೆ ಕೇಳುವವನು: ಧರ್ಮಜಗೆ ಪಟ್ಟವಾದರೆ ರಾಜ್ಯದ ಕನ್ನೆಗರಸಹರವರ ಪಾರಂಪರೆಯ ಪುತ್ರರಿನ್ನು ಸಂದೇಹಮೇತಕೆಯಿಕ್ಕು ಪಡಿಯ ಚೂಕುನ್ನರಾದೆವೆ ಮಹಾದೇವ (ಲಕ್ಷ್ಮಿಭಾ. ೩೨-೮).

[ಚೂ + <ಕುನ್ನಿ$_1$]

ಚೂಚಕ$_1$ 'ಸೂಸಕ' ನೋ.

ಚೂಚಕ$_2$ (ನಾ). = ಚೂಚುಕ: ಇಂಬೊಪ್ಪುವ ಕುಕ್ಷಿ ಚೆಲ್ವನೊಳಕೊಂಡಾ ಚೂಚಕಂ (ಲೋಕೋಪ. ೧೦-೭೦); ಬೆಳೆದು ಕೊಬ್ಬಿದ ನಡುವನು ಕಂಡು ಮೊಗಗಂದಿದೊಲು ಚೂಚಕಗಳೊಪ್ಪಿದವು (ಚಂಪ್ರಸಾಂ. ೯-೪೩).

[<ಸಂ. ಚೂಚುಕ]

ಚೂಚಿಸು (ಕ್ರಿ). ನೋಡು; ತಿಳಿ; ಪರೀಕ್ಷಿಸು (?): ದಶಮುಖ ನೊರ್ವೆಯಿ ಚೂಚಿಸಲಾಟಿಸಿ ದಶಮುಖನೆಳಿಪಿಂ ನೋಡುತ್ತಿರ್ದಂ (ಕುಮುರಾ. ೯-೮). [ಚೂಚು ? + –ಇಸು$_3$./ತೆಲು. ಚೂಚು]

ಚೂಚು$_1$ 'ಚುಂಚು$_2$' ನೋ.

ಚೂಚು$_2$ (ಗು). ಚೂಪಾದ; ಮೊನಚಾದ. 'ಚೂಚುಗದ್ದ' ಪರಾ.

[?]

ಚೂಚುಕ (ನಾ). ಮೊಲೆಯ ತೊಟ್ಟು: ಪೊಂಗೊಡನಂ ತಮಾಳಪಲ್ಲವದೊಳ್ ಮುಚ್ಚಿದಂದದೊಳೆ ಚೂಚುಕವಾಂತುದು ಕರ್ಪಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧-೧೨೫): ಹೃದಯದ ಕಾಳಿಕೆಯೆನೆ ಸೊಗಯಿಸಿದತ್ತು ಮೇಚಕತೆ ಚೂಚುಕದೊಳ್ (ಚಂದ್ರಪು. ೩-೮೭): ಚೂಚುಕಂ ಕರ್ಪಂ ತಳೆಯೆ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೨೦-೭).

[ಸಂ.]

ಚೂಚುಗದ್ದ (ನಾ). ಚೂಪಾಗಿರುವ ಗದ್ದ ; ಮೊನಚಾದ ಗದ್ದ : ಒಂದೆರಡು ಕೆಂಪುಹನಿಗಳು ಅವರ ಚೂಚುಗದ್ದದ ಮೇಲೆ ಕುಳಿತಿದ್ದವು (ರಂಗರೂ. ೬೬). [ಚೂಚು$_2$ + ಗದ್ದ (<ಗಡ್ಡ$_1$)]

ಚೂಟ್ (ನಾ). ಬಿಟ್ಟುಬಿಡುವುದು; ಬಿಟ್ಟು ಹೊರಡುವಿಕೆ. 'ಚೂಟಾಟ' ಪರಾ. [←ಹಿಂ. ಛೂಟ್]

ಚೂಟಾಟ, ಚೂಡಾಟ, ಜೂಟಾಟ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಟ ; ಚೂಟ್ ಎಂದು ಹೇಳಿದ ಕೂಡಲೆ ಒಬ್ಬರು ಉಳಿದವರನ್ನು ಅಟ್ಟಿಸಿಕೊಂಡು ಹೋಗಿ ಮುಟ್ಟುವ ಆಟ; ಮುಟ್ಟಾಟ : ಚಂದ್ರ ಮೋಡಗಳೊಡನೆ ಚೂಟಾಟವಾಡುತ್ತಾ ದಿಗಂತದ ಕಡೆಗೆ ಓಡುತ್ತಿದ್ದ (ಮುರುಳಿ. ೬೨); ಒಂದರ ಹಿಂದೆ ಒಂದು ಮುಟ್ಟಿಟ್ಟುಕೊಳ್ಳುತ್ತಾ ಅವು ಚೂಟಾಟವಾಡುತ್ತಿರುವಂತೆ ಕಾಣುತ್ತಿದ್ದವು (ಜ್ಞಾರಮ. ೨೬). **ಚೂಡಾಟ**: ಎಳೆಗಾಳಿಗೆ ಚೂಡಾಟವಾಡುತ್ತಿದ್ದ ನೀಳಕೇಶ ಹಾರಿ, ನಾಗೇಂದ್ರನ ಮೊಗಕ್ಕೆ ಕಚಕುಳಿಯಿಟ್ಟವು (ಸಿಡಿಲು. ೩೬). **ಜೂಟಾಟ**: ಒಂದು ಸಂಜೆ ಹುಡುಗಿಯರೆಲ್ಲರೂ ಜೂಟಾಟವಾಡುತ್ತಿರುವಾಗ ಮಾಧವಿಯು . . . ಬಿದ್ದುಬಿಟ್ಟಳು (ಮೊಗ್ಗು. ೪೬) : ಮಕ್ಕಳೆಲ್ಲರೂ ಜೂಟಾಟ ಆಡುತ್ತಿದ್ದರು (ರೂಧಿ).

[ಚೂಟ್ + ಆಟ]

ಚೂಟಿ$_1$ 'ಸೂಟಿ$_1$' ನೋ.

ಚೂಟಿ$_2$ (ನಾ). ಗುರಿ ; ಲಕ್ಷ್ಯ : (ಕ).

[ದೇ.॥ ತುಳು. ಚೂಟ ; ತೆಲು. ಸೂಟಿ]

ಚೂಟಿ$_3$ 'ಸೂಟಿ$_2$' ನೋ.

ಚೂಟಿಕಾತಿ (ನಾ). ಚುರುಕಾಗಿರುವವಳು; ಚತುರೆ: ಬೇಟದ ಪದನೇನು ಕೂಟದ ಕುಜುಹೇನು . . . ರಂಗಾಯೆಂಬ ಚೂಟಿಕಾತಿಯನೆಂದೀಕ್ಷಿಪೆನೊ (ಶತಸಾಂ. ೨೯-೫೩). [ಚೂಟಿ$_1$ (<ಸೂಟಿ$_1$) + – ಕಾತಿ$_6$]

ಚೂಟು$_1$ 'ಚಿವುಂಟು' ನೋ.

ಚೂಟು$_2$ 'ಸೂಟಿ$_1$' ನೋ.

ಚೂಟುಗಾರ (ನಾ). ಚದುರ ; ಉಪಾಯಗಾರ : (ಕ).

[ಚೂಟು$_2$(<ಸೂಟಿ$_1$) + – ಗಾರ (<–ಕಾಱ)]

ಚೂಡ$_1$ (ನಾ). ೧. ಶಿಖೆ ; ಜುಟ್ಟು. ೨. (ನವಿಲು, ಹುಂಜ ಮುಂತಾದುವುಗಳ) ತಲೆಯ ಮೇಲಿನ ತುರಾಯಿ,–ಕೊಟ್ಟು: "ಶಿಖಾ ಚೂಡಮೆನಲಾ ಕೊಟ್ಟು" (ಮಂಗರಾ. ೫೦-೩). ೩. ಶಿಖರ ; ತುದಿ. 'ಚೂಡಾಗ್ರ' ಪರಾ. [<ಪ್ರಾ. ಚೂಡಾ. / ಸಂ. ಚೂಡಾ]

ಚೂಡ$_2$ (ನಾ). ಗುಟುಗುಂಟಾಗಿರುವ ಕೂದಲು ; ಜಡೆಗಟ್ಟಿರುವ ಕೂದಲು : "ಚೂಡ ಜೂಟ" (ಚತುನಿ. ೯೩) : ಹರನ ಚೂಡದಲ್ಲಿ ಹಾರುತ್ತಿದ್ದ ಆ ಸುಧಾಂಶುಲೇಖೆಯು ಜಗತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲೆಲ್ಲಿಯೂ ಕಾಣಿಸಲಿಲ್ಲ (ಕೋಹಿನೂ. ೭). [<ಸಂ. ಜೂಟ]

ಚೂಡಕ (ನಾ). ಜಡೆಯಲ್ಲಿ ಧರಿಸುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಚಿನ್ನದ ಆಭರಣ; ಜಡೆಬಿಲ್ಲೆ : (ಕ). [ಸಂ.]

ಚೂಡಾ 'ಚಿವಡಾ' ನೋ.

ಚೂಡಾಂತ (ನಾ). ಅತ್ಯಂತ ಕೊನೆಯದು; ತುತ್ತತುದಿ: ಜಗತ್ತಿನಲ್ಲೇನು ನನ್ನ ಪ್ರಾರ್ಥನೆ ಒಂದೇ ಚೂಡಾಂತವೆ ? (ಇಪ್ಪ್ರಕ. ೨೨೩).

[ಸಂ. (ಚೂಡಾ + ಅಂತ)]

ಚೂಡಾಕರಣ (ನಾ). (ಮೊದಲನೆಯ ಬಾರಿಗೆ) ಗಂಡುಮಕ್ಕಳಿಗೆ ತಲೆಯ ಕೂದಲನ್ನು ತೆಗೆಸುವ ವಿಧಿ ; ಚೌಲ. ℙ ಷೋಡಶಸಂಸ್ಕಾರಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು: ಚಂದ್ರಾಪೀಡಂ ಪ್ರತಿದಿನಂ ಪ್ರವೃದ್ಧಮಾನನಾಗೆ ಚೂಡಾಕರಣಾದಿ ಕ್ರಿಯಾಕಲಾಪಮುಮಂ ಮಾಡುತ್ತುಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೪೩೩).

[ಸಂ. (ಚೂಡಾ + ಕರಣ)]

ಚೂಡಾಕರ್ಮ (ನಾ).=ಚೂಡಾಕರಣ : ಆ ಅರಸುಮಕ್ಕಳಿಗೆ ಐದು ವರ್ಷ ತುಂಬುತ್ತಲೆ . . . ಚೂಡಾಕರ್ಮವನ್ನು ಮಾಡಿಸಿ (ಭೀಷ್ಮದ.೫೧); ಅವರವರ ಕುಲಾಚಾರದ ಪ್ರಕಾರ ಆಯಾಕಾಲದಲ್ಲಿ ಚೂಡಾಕರ್ಮವನ್ನು ಮಾಡುವುದು (ಆರ್ಯಧ. ೧೨೩). [ಸಂ. (ಚೂಡಾ + ಕರ್ಮ)]

ಚೂಡಾಗ್ರ (ನಾ). ಶಿಖರದ ತುದಿ,–ಕೊನೆ : ಆಮ್ರಕುಂಜದ ಮೇಲ್ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಬೆಳ್ದಿಂಗಳದ ಗುಣ್ಪಗೆ ನುಣ್ಪಾಗಿ ಕಂಗೊಳಿಸುವ ನಮ್ಮ ಕಿಲ್ಲೆಯ ಚೂಡಾಗ್ರ ಭಾಗ (ಇಪ್ಪ್ರಕ. ೧೯೨). [ಸಂ. (ಚೂಡಾ + ಅಗ್ರ)]

ಚೂಡಾಟ 'ಚೂಟಾಟ' ನೋ.

ಚೂಡಾಮಣಿ (ನಾ). ೧. ತಲೆಯಲ್ಲಿ ಧರಿಸುವ ರತ್ನ,–ರತ್ನದ ಆಭರಣ; ಬೈತಲೆಬಟ್ಟು : "ಶಿರದ ರತ್ನ ಚೂಡಾಮಣಿಯೆನಿಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೯೮-೧೯): ಪ್ರಣತ ರಿಪುನೃಪತಿಚೂಡಾಮಣಿರಂಜಿತಪಾದಂ (ಕಾದಂಪೂ.೧೯); ಹನುಮಂತನು ಒಪ್ಪಿ ಸೀತೆ ಗುರುತಿಗೋಸ್ಕರ ಕೊಟ್ಟ ಚೂಡಾಮಣಿಯನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ರಾಮನ ಬಳಿಗೆ ಹೋದನು (ನೀತಿಚಿಂ. VII, ೨೧). ೨. (ಆಲಂ) ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ವ್ಯಕ್ತಿ ಅಥವಾ ವಸ್ತು: ವಿಶದಾತ್ರೇಯ ವಂಶಕ್ಕೆ ಚೂಡಾಮಣಿಯುಂ . . . ಬಂದು ಕಂಡು (ಪಂಪಭಾ. ೭-೯೫) : ಉಪಮಾತೀತಂ ಕೃತಿ ಶಾಂತಿಪುರಾಣಂ ಸಲೆ ಪುರಾಣಚೂಡಾಮಣಿಯೆಂದು ಪಶಮದಿಂ ಬರೆಯಿಸಿ (ಶಾಂತಿಪು ೧-೩೮) ; ಸಕಳದಿಗನ್ತರಪ್ರವರ್ತ್ತಿತಕೀರ್ತ್ತಿಯನ್ತ್ರಜ್ಜ್ಪರ ಚೂಡಾಮಣಿ (ಸೌಇಇ. XX, ೪೬-೧೪ : 1072) ; ನೀನು ಶೀಲಸಂಪನ್ನೆಯಾಗಿ ಕನ್ನಡಕನ್ನೆಯರ ಚೂಡಾಮಣಿಯಾಗಿರುವೆ (ದಾನಚಿಂ.೧೭೬).

[ಸಂ. (ಚೂಡಾ + ಮಣಿ)]

ಚೂಡಾಯತ 'ಚೂಡಾಯ್ತ' ನೋ.

ಚೂಡಾಯ್ತ, ಚೂಡಾಯತ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಯುಧ (?) : ಜೋಡು ಸೀಸಕವಾಂತ ಸಬಳಿಗರೊತ್ತಂಡ ಚೂಡಾಯ್ತ ಹರಿಗೆ ಬಿಲ್ಲವರ ಖೇಡೆಯುವಡೆದ ರಾವುತ ಜೋದ ರಥಿಕರ ನೋಡ (ಮೋಹತ. ೨೦-೫೪). **ಚೂಡಾಯತ**: ಕಡಿತಲೆ ಚೂಡಾಯತ ಕಾಗಿನ ಕಾಸೆ ಉಡಿಗೆ ಬದ್ದುಗೆಯ ಕಠಾರ ಹಿಡಿದ ಹಗಿಗೆ (ಶ್ರೀಪಾಲ. ೦೩-೬೩) : ರನ್ನದ ಬಾಹು ಕಯ್ಯುಂಬು ಹೊನ್ನ ಚೂಡಾಯತ ಮಟಿ³ಯ (ಕುರಾಸಾಂ. ೧೧-೨೧). [?]

ಚೂಡಾರತ್ನ (ನಾ). ೧.=ಚೂಡಾಮಣಿ ೧: ವರತನುವಿನ ಕೈಯೊಳಭೇದ್ಯ ಕವಚಮುಮಂ ಚೂಡಾರತ್ನ[ಪಾಠಾಂ. ಚೂಡಾಮಣಿರತ್ನ]ಮುಮಂ ರತ್ನಕಟಕಂಬೆರಸು ಪಲವುಂ ಪರಾರ್ಧ್ಯ ರತ್ನಂಗಳಂ ಕೊಂಡು (ಆದಿಪು. ೧೩-೩ ವ): ಹೆಂಗಸರು ತೊಟ್ಟುಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದ ಒಡವೆಗಳ ವೈವಿಧ್ಯ ದಂಗುಬಡಿಸುವಂಥದ್ದಾಗಿದೆ . . . ಚೂಡಾರತ್ನ, ನೂಪುರ, ನೇವುರ (ನಂಜುಂಡ. ೧೨೭). ೨.=ಚೂಡಾಮಣಿ ೨: ಕವಿಜನ ಚೂಡಾರತ್ನಂ ಕವಿತಿಲಕಂ ಕವಿಚತುರ್ಮುಖಂ ಕವಿರತ್ನಂ (ಅಜಿಪು. ೧-೮೧) ; ಯಾಕಮಬ್ಬೆಗಂ ಜನಿಯಿಸಿದಂ ಖ್ಯಾತಂ ಧರೆಯೊಳು ಪೆರ್ಗ್ಗಡೆ ಬೇತಂ ಮಂತ್ರಿಜನಮಕುಟ ಚೂಡಾರತ್ನಾ (ಕಇಇ. ೮೧-೧೫-೪೧ : 1117). [ಸಂ. (ಚೂಡಾ + ರತ್ನ)]

ಚೂಡಾಲ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸುವಾಸನೆಯ ಹುಲ್ಲು ; ಕೊಡನಾರಿ ಹುಲ್ಲು ; ಭದ್ರಮುಸ್ತೆ: "ಚೂಡಾಲ–ನಾಗರಮುಸ್ತೆ, ಉಚ್ಚಟಿಗೆ" (ಒಷಧಿ. ೫೮). [ಸಂ. ಚೂಡಾಲಾ]

ಚೂಡಾಲು 'ಚೌಡಾಲು' ನೋ.

ಚೂಡಿ$_1$ 'ಸೂಟಿ$_1$' ನೋ.

ಚೂಡಿ$_2$ 'ಸೂಟಿ$_1$' ನೋ.

ಚೂಡಿಕೆ (ನಾ). ತುದಿ ; ಶಿಖರ ; ಅಗ್ರಭಾಗ: ಷೋಡಶಪ್ರತಿಯ ಕರಣಿಕರೊಳಗ್ರಣಿಯೆನಿಪ ಗಾಡಿಕಾಱಂ ವಿರೂಪಾಕ್ಷನಿರವಂ ಮನಶ್ಚೂಡಿಕಾಪಟದೊಳಂಕಿಸಿ ಬಳಿಕುಳಿದ ಬಾಹ್ಯವೃತ್ತಿಯಂ ಬಳಸುವಚಲಂ (ಪದ್ಮರಾ.೫-೬).

[ಸಂ. ಚೂಡಿಕಾ]

ಚೂಡೆ (ನಾ). ೧. ಶಿಖೆ ; ಜುಟ್ಟು. ೨. (ನವಿಲು, ಹುಂಜ ಮುಂತಾದುವುಗಳ) ತಲೆಯ ಮೇಲಿನ ತುರಾಯಿ,-ಗೊಂಡೆ : "ಶಿಖಾ, ಚೂಡಾ-ಈ ೨ ನವಿಲ ಕೊಟ್ಟು" (ಹಲಾಯು. ೪೧-೯೯). ೩. ಸಿರಪೇಚು; ಕಿರೀಟದ ತುದಿಯ ಗುಚ್ಛ,-ಕುಚ್ಚು. ೪. ತಲೆ; ಶಿರಸ್ಸು: "ಚೂಡಾ, ಶಿಖಾ - ಈ ಎರಡಜಲ್ಲಿಯುಂ ಶಿರಸ್ಸೆಂಬುದು" (ಹಲಾಯು. ೧೩೩ ೧೩). ೫. ಶಿಖರ ; ತುದಿ. ೬. ಒಂದು ಬಗೆಯ ತೋಳುಬಳೆ ; ವಂಕಿ : ಅಳವಡಿಸಿ ತೋಳ ಬಾಪುರಿ ಬಂದಿ ಭುಜಕೀರ್ತಿಗಳನು ಪೊಂಬಳೆದೋರೆ ಕಂಕಣಂ ಚೂಡೆಯು (ನವಮೋ. ೧೦-೨೩) : ಕಂಕಣ ಚೂಡೆವ ವಂಕಿ ಬಾಜುಬಂದ ಬಂಗಾರ ಬಳಿಯ ತಗಿರಂದ (ಲೋಕಗೀ. ೩೦೨).

[ಸಂ. ಚೂಡಾ]

ಚೂಡೋದಯ (ನಾ). = ಚೂಡಾಕರಣ : ಪಿಕವಮೌನವ್ರತದುಂದುಭಿಧ್ವನಿ ಬಲಾಕಾದೃಶ್ಯ ಚೂಡೋದಯಾನಕರಾವಂ . . . ಚಾತಕೋದಕಕೇಳೀಕೃತ ತೂರ್ಯನಾದಮಸೆದತ್ತಂಭೋದನಿರ್ಘೋಷಣಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೪-೩೫).

[ಸಂ. (ಚೂಡಾ + ಉದಯ)]

ಚೂಣಿ 'ಚೂಳಿ₁' ನೋ.

ಚೂಣಿಗ (ನಾ). ಸೈನ್ಯದ ಮುಂಭಾಗದಲ್ಲಿ ನಿಂತು ಕಾದುವವನು ; ಮುಂದಳದ ಯೋಧ : ಭಲರೆ ಭಲರತಿಬಲರೆ ಹಿಂಚದಿರಿನ್ನು ಹೊಯ್ ಹೊಯ್ ಚೂಣಿ[ಪಾಠಾಂ. ಣೆ]ಗರನು (ಕುವ್ಯಾ,ಭೀ. ೪-೩) : ರಕ್ತಪ್ರವಾಹ ಮಾದುದು ರಣಂ ಸಾಹಸವಿರಕ್ತರಾದರ್ ಖಳನ ಚೂಣಿಗರ್ (ಚೆಬಪು. ೨೪-೧೩) : ಚೂಣಿಗರ ಚೌಕಳಿಸಿ ಕೆಡಹುತಂ (ನಂದಿಮಾ. ೧೩-೫೦).

[ಚೂಣಿ(<ಚೂಳಿ₁) + - ಗ₂]

ಚೂಣಿಗಾಳಗ 'ಚೂಣಿಗಾಳಿಗ' ನೋ.

ಚೂಣಿಗಾಳಿಗ, ಚೂಣಿಗಾಳಗ (ನಾ). ಸೈನ್ಯದ ಮುಂಭಾಗದಲ್ಲಿ ನಡೆಯುವ ಯುದ್ಧ ; ಮುಂಚೂಣಿಯುದ್ಧ : ತೊಡಗಿತ್ತು ಚೂಣಿಗಾಳಿಗ [ಪಾಠಾಂ. ಕಾಳಗ]ದಲ್ಲಿ ತನತನಗೆ (ವೀರರ. ಹ. ೪೯೩-೨೩) ; ಚೂಣಿಗಾಳಿಗದ ಭಟರ್ ಎತ್ತಿದರೆ ಪಂಥ ಪಾಡುಗಳನು (ಜೈಮಿಭಾ. ೯-೧೫). **ಚೂಣಿಗಾಳಗ:** ಅಸುರದ ಭಟರವುಕಿ ಹಿಡಿದರು ಚೂಣಿಗಾಳಗವ (ಕೌಶಿರಾ. ೩೩-೧೩).

[ಚೂಣಿ(<ಚೂಳಿ₁) + ಕಾಳಿಗ]

ಚೂಣಿನೋಟ (ನಾ). ಕುಡಿನೋಟ ; ಕಟಾಕ್ಷ : ರಾಣಿಯರೋಲಗ ಹರೆದುದು ಪೆಣ್ಮಂಡೆಮಾಣಿಕವಹ ಪಟ್ಟದರಸಿ ಚೂಣಿನೋಟದ ಸೊಬಗಿಂದ ಪೂಗೋಲನ ಕಾಣಿಸಿದಳು ಕಾಂತನೆದೆಗೆ (ಮೋಹತ. ೨೨-೧೬).

[ಚೂಣಿ (<ಚೂಳಿ₁) + ನೋಟ]

ಚೂಣಿಯಾಳ್ (ನಾ). = ಚೂಣಿಗ: ಕಾದವ ಪಾಣ್ಡ್ಯಾದಿಗಳು ಕಾದಿ ಗೆಲ್ದಂ ನರಸಿಂಹ್ಪಂ ಚೂಣಿಯಾಳೊಳಾ ತಿಮಿಳವಡೆ ಪಡಲ್ವತ್ತಡಲ್ಪಡೆ ಪಾಣ್ಡ್ಯಂ ಸರಿದಂ (ಎಕ. XVI, ಚಿಕ್ಕನಾ. ೭೦-೬ ; 1235).

[ಚೂಣಿ (<ಚೂಳಿ₁) + ಆಳ್₃]

ಚೂತ (ನಾ). ಮಾವಿನ ಮರ ; ಸಹಕಾರ : ನವಚೂತಂ ತಳಿರ್ವಂದದಿಂ ತಳಿರ್ಗುಮೇ ಸ್ಥಾಣುತ್ಕರಂ ಚೈತ್ರದೊಳ್ (ಆಗವಿ. ೧-೧೩) ; ಪಾಡುವೆಳ ಕೋಗಿಲೆಗಳಲಿ ರಂಜಿಸುವುದಿದು ಚೂತ (ನಿಘಗ. ೧೦-೨೫-೨೩). [ಸಂ.]

ಚೂತಕ (ನಾ). ಸಣ್ಣ ಜಲಾಶಯ ; ಬಗರಗೆ ; ಹೊಂಡ : "ಚುರೀ, ಚುಂಡೀ, ಚೂತಕಃ - ಈ ೩ ಬಗರಗೆ" (ಹಲಾಯು. ೧೧೩-೬೨). [ಸಂ.]

ಚೂತಕುಜ (ನಾ). ೧. ಮಾವಿನ ಮರ. ೨. [ಛಂದ] ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಚರಣದಲ್ಲಿ ಇಪ್ಪತ್ತೆರಡು ಅಕ್ಷರಗಳಿರುವ ಒಂದು ಸಮವೃತ್ತದ ಹೆಸರು: ಅನಿಲಂ ಭೂಚಕ್ರವಾಕಂ ಶ್ವಸನ ಶೀತಕರಾಗ್ನಿಯುಗ್ಮಂಗಳಂ ಮುಂದೆ ನೆಗಟ್ದಿಾ ಭೂತೇಶಂ ನಿಲಲ್ . . . ಚೂತಕುಜಾಹ್ವಯಂ ನಾಮ ವೃತ್ತಮುಕ್ಕುಂ (ಛಂದೋಂಬು. ೨-೧೮೬). [ಚೂತ + ಕುಜ]

ಚೂತಡಿಂಭ (ನಾ). ಮಾವಿನ ಕುಡಿ,-ಚಿಗುರು : ಮಾಂದಳಿರು : ಜೋಕೆ, ಜೋಕೆ, ಚೂತಡಿಂಭ, ನಿನ್ನ ಕಂಡರಯ್ಯೊ ಎಂಬ ಒಬ್ಬ ಕೂಡ ಇಲ್ಲದಿಂದು ನೀನು ನನ್ನಿ ಬೆಳಕ ತಂದು ತಮವ ಕೆಣಕಿ ಮುಳಿವುದೇನೊ ? (ಮಾಂದಳಿ. ೩೬-೪). [ಚೂತ + ಡಿಂಭ]

ಚೂತತತಿ (ನಾ). ಮಾವಿನ ಮರಗಳ ಗುಂಪು ; ಮಾವಿನ ತೋಪು : ತೊಳಪೆಳವೆಟಿಯುಂ ಮೊರೆವಳಿಕುಳಂಗಳುಂ . . . ಮುಳಿಸಂ ಕಟಲ್ಚಿ ಕಳೆದುವು ಕಳಿಕಾಂಕುರ ಚೂತತತಿಗಳುಂ ಕಾಮಿಗಳಾ (ಕವಿರಾ. ೨-೬೯).

[ಚೂತ + ತತಿ₂]

ಚೂತದ್ರುಮ (ನಾ). = ಚೂತಕುಜ ೧ : ರಕ್ತಾಶೋಕ ಚೂತದ್ರುಮ ಸಮುದಿತ ಬಾಲಪ್ರವಾಳ ಧ್ವಜಂ ಬಂದುದು ಚಂಚಚ್ಚಂಚರೀಕ ಪ್ರಕರಶುಕ ಕುಲಾಲಾಪ ಕಾಂತಂ ವಸಂತಂ (ಕಾದಂಬ. ೭೭೮). [ಚೂತ + ದ್ರುಮ]

ಚೂತನಂದನ (ನಾ). ಮಾವಿನ ತೋಟ,-ವನ : ಚಂಪಕಗಂಧಿ ಮಂದಮನದೊಳ್ ಕಟಿಪಲ್ ಬರೆ ಮಾಣ್ದು ಮಾರುತೋತ್ಕಂಪಿತ ಚೂತನಂದನದೊಳಿನ್ನಿರು ನೀನೆನೆ ಮಾವಿನಳ್ಳಿಗೊಂಬಂ ಪಿಡಿದೊಂದು ಕೆಯ್ಯೆರಸು ಮೆಯ್ಯುರೆದಳ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೮-೯೩). [ಚೂತ + ನಂದನ]

ಚೂತಲತೆ (ನಾ). ಮಾವಿನ ಮರ : ನಂದನದೊಳಾಂ ನೀರ್ವೊಯ್ದು ಬೆಳೆಯಿಸಿದ ಚೂತಲತೆ ಪೂತುದು (ಜೈಮಿಭಾ. ೨೯-೩೦). [ಚೂತ + ಲತೆ]

ಚೂತವನ (ನಾ). = ಚೂತನಂದನ : ಕಿಕ್ಕಿಱಿದು ಬೆಳೆದಡರೆ ಕೊಳೆ ಪೂತ ಚೂತವನಮೆ ಬಾಟ್ವೀಲಿಯಾಗೆ ಪೊದರ್ತಗುಟ್ದು ಕವಲ್ತೆಳದಳಿಸುವ ಬಸದಶೋಕೋದ್ಯಾನ ಮಧ್ಯದೊಳ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೪-೯೫ ವ) : ವಿರಚಿಸಿದಂ . . . ಸದ್ವಿನುತ ಕರ್ಣಾಟಕವಿಚೂತವನಚೈತ್ರ ಲಕ್ಷ್ಮೀಶನೆಂಬೊರ್ವನು . . . ಎಮಲಜೈಮಿನಿಭಾರತದ ಕಥೆಯನು (ಜೈಮಿಭಾ. ೧-೧೧). [ಚೂತ + ವನ]

ಚೂತಾಂಕುರ (ನಾ). ಮಾವಿನ ಚಿಗುರು : ಪಂಜರದ ಗಂಡುಕೋಗಿಲೆಗಳ್ಗೆ ಚೂತಾಂಕುರದ ಕುಟುಕನಿಕ್ಕಲುಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೧೦೦೬) ; ನೀಂ ಬರಂ ಬವರಂ ಬರ್ಕುಮೆ ಸೋಲಿಸಲ್ಕನಿಪನಂ ಚೂತಾಂಕುರಂ ಸಾಲದೇ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೦೪-೩೬) ; ಎಲೆ ಚೂತಾಂಕುರ ನಿನ್ನಂ ಮಲರ್ವಿಲ್ಲಂ ತಳೆದ ಕಾಮದೇವಂಗಿತ್ತೆಂ . . . (ಎಂದು ಮಾವಿನ ಮೊಗ್ಗನ್ನು ಎಸೆಯುವಳು) (ಶಾಕುಂತ. ೮೦-೧೩೪).

[ಚೂತ + ಅಂಕುರ]

ಚೂತೋತ್ಕರ (ನಾ). = ಚೂತತತಿ : ಸಕಲೋದ್ಯಾನಂಗಳೊಳ್ ಸಂತತ ಸರಸಫಳಪ್ರಾತದಿಂ ಸೇವ್ಯಮಲ್ಲಲ್ಲಿ ಕರಂ ಖರ್ಜೂರವೃಂದಂ . . . ಚೂತೋತ್ಕರಂ ದಾಡಿಮತತಿ (ಪುಷ್ಪಪು. ೯-೧೫). [ಚೂತ + ಉತ್ಕರ]

ಚೂಪು₁ (ನಾ). ೧. ನೋಟ ; ಕಾಣ್ಕೆ ; ದೃಶ್ಯ : (೬). ೨. ಕಣ್ಣು : ನೇತ್ರ : (೬). [←ತೆಲು. ಚೂಪು]

ಚೂಪು₂ 'ಚೇಪು₂' ನೋ.

ಚೂಪುಗಲ್ಲು (ನಾ). ಚೂಪಾದ ಕಲ್ಲು ; ಮೊನಚಾದ ಕಲ್ಲು : ಅವನು ಕೈಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ಚೂಪುಗಲ್ಲು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಬೇವಿನ ತೊಗಟೆ ಕೆತ್ತ ಹತ್ತಿದನು (ಬಾಬಲ. ೩೬). [ಚೂಪು₂ (<ಚೇಪು₂)+ಕಲ್ಲು (<ಕಲ್₃)]

ಚೂಪುಗಾರಿಕೆ₁ (ನಾ). ತೋರಿಕೆ ; ಆಡಂಬರ ; ಬೂಟಾಟಿಕೆ : "ನೀನು ಚೂಪುಗಾರಿಕೆಯ ಕೆಲಸ ಇದು ಎಂದು ತಿಳಿದಿದ್ದೆಯೋ ?" ಎಂದು ಹೀಯ್ಯಾಳಿಕೆ ಮಾಡಿದ (ಕೊನೆಘೇ. ೨೦೬).

[ಚೂಪು₁ + - ಕಾರ₁ (< - ಕಾಱ) + - ಇಕೆ]

ಚೂಪುಗಾರಿಕೆ₂ (ನಾ). ಕುಶಲತೆ; ಚಾಲಾಕುತನ : ಆ ಪೊಡವಿಪಾಲಕನ ಸಂಭವಂ ಗಡ ತಾಯೆ ಚೂಪುಗಾರಿಕೆಯೊಳಂ ಏರ್ದುತ್ತಮಾಶ್ವಮುಂ (ಪರಬು. ೩೮-೪೭).

[ಚೂಪು₂ (<ಚೇಪು₂) + - ಕಾರ₁ (< - ಕಾಱ) + - ಇಕೆ]

ಚೂಪುಗೊಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ಹರಿತಗೊಳಿಸು; ಹದನುಗೊಳಿಸು : ಕತ್ತಿ ಕತ್ತರಿಯನು ಸಾಣೆಯ ಹಿಡಿವರು ಸೂಜಿಯ ಚೂಪುಗೊಳಿಸುವರು (ಇಂಚಾಪ. ೭೧-೪೨). [ಚೂಪು$_2$ (<ಚೇಪು$_2$) + ಕೊಳ್^{1} + – ಇಸು$_3$]

ಚೂಪುಗೋಲು (ನಾ). "(ಬೇಲಿ, ಮೊ.ಗಳಿಗೆ ಉಪಯೋಗಿಸುವ) ಮರದ ಚೂಪುಗೋಲು ; ದಸಿ " (Pale. ಇಂಕನಿ).
[ಚೂಪು$_2$ (<ಚೇಪು$_2$) + ಕೋಲು$_1$ (<ಕೋಲ್$_1$)]

ಚೂಪೇಣು(ನಾ). ಹರಿತವಾದ ಮೊನೆ ; ಮೊನಚಾದ ತುದಿ : " ಬೆಣೆಯಾಕಾರದ ಹಲಗೆಯ ಚೂಪೇಣು " (Feather-edge. ಇಂಕನಿ).
[ಚೂಪು$_2$ (<ಚೇಪು$_2$) + ಏಣು (<ಏಣ್)]

ಚೂಬಿಡು (ಕ್ರಿ). ೧. ನಾಯಿಯನ್ನು ಮತ್ತೊಬ್ಬರ ಮೇಲೆ ನುಗ್ಗುವಂತೆ ಮಾಡು : ಅವನ ಮೇಲೆ ನಾಯಿಯನ್ನು ಚೂಬಿಟ್ಟನು (ರೂಢಿ). ೨. (ಆಲಂ) ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ ನಿಲ್ಲಿಸು ; ಎತ್ತಿಕಟ್ಟು ; ಪ್ರೇರಿಸು : ಪಕ್ಕದ ಮನೆಯವರ ಮೇಲೆ ಇವರನ್ನು ಚೂಬಿಟ್ಟನು (ರೂಢಿ). [ಚೂ+ಬಿಡು$_1$]

ಚೂರ್ (ಕ್ರಿ). ಹರಿತವಾಗು ; ತೀಕ್ಷ್ಣವಾಗು. 'ಚೂರ್ಮೊನೆ' ಪರಾ.
[<ಕೂರ್$_2$]

ಚೂರಡಿಕೆ (ನಾ). ಹೋಳು ಅಡಕೆ ; ಚೂರು ಮಾಡಿದ ಅಡಕೆ : ಎಲೆಗೆ ಸುಣ್ಣ ಹಚ್ಚಿ ಚೂರಡಿಕೆಯೊಂದನ್ನು ಬಾಯಿಗೆ ಹಾಕಿಕೊಂಡಳು (ರೂಢಿ).
[ಚೂರು$_3$ + ಅಡಿಕೆ (<ಅಡಕೆ$_1$)]

ಚೂರಣ (ನಾ). ಪುಡಿ ; ಹುಡಿ : " ಚೂರಣ – ಚೂರ್ಣ = ಹುಡಿ " (ಕದ್ರಕೋ. ೧೩). 'ಚೂರಣಿಸು' ಪರಾ. [<ಸಂ. ಚೂರ್ಣ]

ಚೂರಣಿಸು (ಕ್ರಿ). ಪುಡಿಯಾಗುವಂತೆ ಮಾಡು : ತೇರು ಬ್ಯಾರೆನದಂತೆ ಸರ್ವವ ಚೂರಣಿಸಿ ಚಯನಿಚಯ ನೋಡೊಳತೂರುವನಿಗಂಚುಳಿದ ದನುಜರು ಪಾರಲಾಗಸಕೆ (ಜೈಮಿ. ೭೮-೫೨). [ಚೂರಣ + – ಇಸು$_3$]

ಚೂರಿ, ಚುರಿ$_1$ (ನಾ). ಸಣ್ಣ ಕತ್ತಿ ; ಸುರಿಗೆ : ರಮಣನಿಲ್ಲದ ನಾರಿ . . . ಹಡೆದವರ ಎದೆ ಕೊರಳ ಕೊಯ್ವಂಥ ಚೂರಿ (ಪುರಂದ. ೧–೧೪೮ ಅನುಪಲ್ಲವಿ); ಇಱುವ ಬಲ್ಲೆಹದಿಂದ ತಱುವ ಖಂಡೆಯ ಮೂಗ ಕೊಱೆವ ಕರದ ಚೂರಿಯಿಂದ . . . ಬಲ ನೊಂದು (ಕಂನವಿ. ೩-೭೭): ಚೂರಿಯನು ಬಾಳನ್ನು ಶೂರತ್ವದಿಂ ಪಿಡಿದು ಸಾರಿ ರಣದೊಳಗೆ ಸಾಗಲಾ ಚೂರಿಯ ಸೂಜಿ ನೋಡೆಂದ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೭೦೭) ; ಚೂರಿ ಹದ ಆದರೂ ಗಿಡ ಕಡಿಯಲಾರದು (ಗಾದೆ). **ಚುರಿ$_1$** : ಪರಶು ತೋಮರ ಕೊಂತ . . . ಪಿಂಡಿವಾಳಿಟ್ಟ ಚುರಿ ಛಾಕು (ಜಿನಮು. ೩೮-೧೨).

ಚೂರಿಯಿಡು = ಚೂರಿಹಾಕು : ಕಂಡ ದೃಶ್ಯ ಅವರ ಎದೆಗೇ ಚೂರಿ ಯಿಟ್ಟಂತಿತ್ತು (ಹೊಸಕ್ಷಿ. ೨೨). **ಚೂರಿಹಾಕು** = ಚೂರಿಯಿಂದ ಇರಿ : ಯಾವನೊಬ್ಬ ಚೂರಿಹಾಕಿ ಅಂತೆ ಮಸಣದಲ್ಲಿ ನೂಕಿ (ಪಯಣ. ೭೧-೧೨) : ನೀನು ಚೀರಿಕೊಂಡೆಯಾದರೆ ಚೂರಿ ಹಾಕುತ್ತೇನೆ. ಇದು ನೋಡು (ಹೇಮಂತ. ೧೪೫). [<ಸಂ. ಛೂರೀ]

ಚೂರಿಕೆ (ನಾ).ತೀಕ್ಷ್ಣತೆ ; ಉಗ್ರತೆ(?) : ಭರದಿ ಸುತ್ತುತ ಬಿಗಿದು ಕಚ್ಚುತ ತೆರೆದು ಫಣಗಳ ಕಣುಗಳಿಂದಲೆ ಸುರಿವ ಕಿಡಿಗಳ ಚೂರಿಕೆಯೊಳೊಪ್ಪಿರಲು ಕಾಳಿಯನು ನೆರೆದ ಗೋಪೀಜನವು ಕಾಣುತ ತರಳಗೀ ವಿಧಿಯಾಗಲೆವ್ವಾ ಹರಣವೇಕೆಂದೆನುತ ಮಡುಪೊಗಲೆದ್ದರವರಂದು (ಕೃಕರ್ಣಾ. ೨-೪೧).
[ಚೂರ್ + – ಇಕೆ]

ಚೂರಿತ (ನಾ). = ಚುರಿತಕ (?) : ಕೊರಳು ಕಂಗಳೊಳಿರಲು ನಖದಲಿ ಬೆರಟು ಎರಡಕೆಯೆಯಿದು ಬಂದಡೆ ಹಿರಿದು ಮರ್ದಿಸೆ ಕರುಣಿ ಸುಖಿಪಳು ಬಹಳವೆಯಿದವಳು ಮೆರೆವ ಮೆಲ್ಲೆದೆಗೆಯಿ ತ್ರುದಣ ಪರ ಸುನಾಭಿಗೆ ಬರಲು ಚೂರಿತ ಸ್ವರನ ಮಂದಿರ ಜಘನಕೆಯಿತರೆ ಬೆರಳ ನಖಗಳನು (ಕಕ್ಕೋಕೆ. ೧೧-೫೯). [?]

ಚೂರಿಪಾನ 'ಸೂರಿಪಾನ' ನೋ.

ಚೂರಿಸು$_1$ (ಕ್ರಿ). ೧. ಚೂರುಚೂರುಮಾಡು ; ಪುಡಿಮಾಡು ; ನಾಶಗೊಳಿಸು : ಎಡಬಲಕೆ ತೂಳುವ ಮದೇಭವ ಕಡಿದು ಹರಹಿದನೌಕಿ ಚೂ[ಪಾಠಾಂ. ಭೂ]ರಿಸಿ ಗಡಣಿಸುವ ಭೂಪರಿಗೆ ಮಾಡಿದನಮರಪದವಿಯನು (ಕುಮ್ಯಾದ್ರೋ. ೧೧-೧೩) : ಅಶ್ವವನೈದೆ ಮಾಂಟಿ ಕೂರಸಿಯಿಂ ಚೂರಿಸು ತೊಳಪೊಕ್ಕುರುಬುವ ಯವನ ಸಮೂಹಾಧೀಶನುರುಬೆಗಂದಿದಿರಾಂತಂ (ಕಕನ. ೨-೩೭). ೨. ಕಾಡು ; ಪೀಡಿಸು : ಚಾರಿಪರಿದು ಚಿಂತಿಸಿ ಚೀಱು ತಱುಚುತ ಚೂರಿಸದಿಚ್ಚೆ ಚೈತನ್ಯ ಚೋರತ್ವವೆತ್ತಿದೆಯೆನೆ(ಕತಸಾಂ.೭೫-೮೩).
[ಚೂರು$_3$ + – ಇಸು$_3$]

ಚೂರಿಸು$_2$ (ಕ್ರಿ). ೧. ಇರಿ ; ತಿವಿ : ಪಾರ್ಥನ ಕಟ್ಟಳವಿಯುಲಿ ಚೂರಿಸಿದ ರುಬ್ಬಣದ ಮೊನೆಗಳಲಿ (ಕುಮ್ಯಾಅ. ೨೦–೨೪) : ದುಶ್ಯಾಸನನ ಮಗನಿದಿರಾಗಿ ಖಡುಗದ ಮೊನೆಯ ಚೂರಿಸಿ (ಕುಮ್ಯಾದ್ರೋ. ೭–೫೭) : ಚತುರಂಗದ ಚಡಾಳತೆಯಿಂದ ಚೂರಿಸುವಪ್ತಶಸ್ತ್ರದಲಿ (ಕೊರಠಾ. ೭–೧೭–೨೯) : ಚೂರಿಸುವ ಖಂಡೆಯದ ಕರದ ಬಹು ರೌದ್ರರಸಧಾರಣಾನನದ ಕಣ್ಗಳ ಕಿಡಿಯ (ಚಬಪು. ೪೨–೪೫). ೨. ಹರಡು ; ಚಾಚು ; ನೀಡು : ಕಾನಿಡುವ ಕಬ್ಬೊಗೆಯ ಚೂರಿಸುವಾನನದ . . . ಬಸಿವ ವಿಷದಲಿ ಬಂದುದುರಗಾಸ್ತ್ರ (ಕುಮ್ಯಾಕ. ೨೫–೧೮) : ಚೂರಿಸುವ ನಿಡುನಾಲಗೆಯ ಫೂತ್ಕಾರರವದಕ್ಷಿಗಳಲುಬ್ಬುವ ತೋರಗಿಡಿಗಳ ದಾಡೆಗಳ (ಕೊರಠಾ. ೬–೧೫–೩೩) : ಜಿಹ್ವೆಯುಂ ಚೂರಿಸು ತಲುರಿ ಮಸಗಿ ಕಡಲಂತೆ ಗರಳಮಂ ಕಾರಿ (ತುರಂಗ. ೬೯–೪೦).
[ಚೂರಿ + – ಇಸು$_3$]

ಚೂರು$_1$ 'ಸಿವುಟು$_1$' ನೋ.

ಚೂರು$_2$-'ಸೂರ್' ನೋ.

ಚೂರು$_3$ (ನಾ). ೧. ತುಂಡಂ ; ಭಾಗ ; ಹೋಳಂ : " ಭಿತ್ತಂ, ಶಕಲಂ, ಖಂಡಂ, ಅರ್ಧಃ–ಳ ಮುರುಕು ಚೂರುಗಳ ಹೆಸರು " (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೨೯) : ಆ ರೊಟ್ಟಿಯನ್ನು ಮುರಿದು ಏಳು ಚೂರು ಮಾಡಿ, ತೀರ ಸಣ್ಣ ಚೂರು ತನಗೆ ಇಟ್ಟುಕೊಂಡು, ಉಳಿದ ಆರು ಚೂರುಗಳನ್ನು ಆರು ಮಂದಿ ಮಕ್ಕಳಿಗೆ ಕೊಟ್ಟನು (ಮುಂಬಯಿ. ೪–೭೫) : ಕಲ್ಲಿನ ಚೂರು ಮೊಳಕೆಯನ್ನು ಉತ್ಪತ್ತಿ ಮಾಡಲಾರದು (ಕಕ್ಕಪ್ರಾ. ೧೯೭). ೨. ತುಸು ; ಸ್ವಲ್ಪ ; ಕೊಂಚ : ಅವಳಿಗೆ ಒಂದು ಚೂರು ನಾಚಿಕೆಯಿಲ್ಲ (ರೂಢಿ): ಒಂದು ಚೂರು ಇಲ್ಲಿಗೆ ಬಂದುಹೋಗು (ರೂಢಿ).

ಚೂರುಚೂರು(ದ್ವಿರುಕ್ತಿ) : ಮಡಕೆ ಕೆಳಗೆ ಬಿದ್ದು ಚೂರುಚೂರಾಯಿತು (ರೂಢಿ). **ಚೂರುಚಾರು, ಚಾರುಚೂರು** = ಅಲ್ಪ ಸ್ವಲ್ಪ : ಚಿಕ್ಕಪುಟ್ಟ : ತನ್ನ ಮೈಮೇಲಿನ ಚೂರುಚಾರು ವಸ್ತುಗಳನ್ನು ಮುರಿಸಿ . . . ಅವನಿಗೆ ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸ ಮಾಡಿಸಿದಳು (ಮುಂಬಯಿ. ೪–೫೦): ಮೈಮೇಲಿದ್ದ ನಾಲ್ಕಾರು ಚೂರುಚಾರು ಒಡವೆಗಳು . . . ಹೋಗಿಬಿಟ್ಟವು (ಸಂಚಿತ್ರ. ೩೧): ಸ್ವಪ್ನವಾರ್ತೆಯನ್ನು ಚೂರುಚಾರು ಬಿಡದಂತೆ ನಿವೇದನ ಮಾಡಿದರು (ಕಥವಿ. II, ೧೭೪): ಉಪಾಧ್ಯಾಯರಿಗೆ ಕಾಯಿಪಲ್ಯ, ಕಾಳುಕಡ್ಡಿ ತಂದು ಕೊಡುವವರಿಗೆ, ಆವರ ಮನೆಯ ಚಾರುಚೂರು ಕೆಲಸ ಮಾಡಿ ಕೊಡುವವರಿಗೆ . . . ಶಿಕ್ಷಕರ ಚಿತ್ತವು . . . ನಿಂತು ಬಿಡುತ್ತಿತ್ತು (ನಾಡಿಗೇ. ೧೦೫).

[<ಪ್ರಾ. ಚೂರ]

ಚೂರ್ಣಗೊಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ಏಕಾಗ್ರವಾಗಿಸು ; ಒಮ್ಮುಖವಾಗಿಸು ; ಚೂಪುಮಾಡು (?) : ಉರೆ ಶ್ರದ್ಧೆಯಿಂ ಕನಕವಿಷ್ಟರದಲಿ ಮಂಡಿಸಿರೆ ಮಾರ್ತಾಂಡಂಗೆ ನೀರ್ಚಲ್ಲಿ ವಿದ್ಯುಕ್ತದಿಂ ನಮಿಸಿ ಕರಣಮಂ ಚೂರ್ಣಗೊಳಿಸುನ್ಮೀಲನೇತ್ರವಾಗಿ . . . ಮೈದೋರ್ದನು (ಪರಶು. ೨೯–೬)
[ಚೂರ್ಣ$_0$ + ಕೊಳ್^{1} + – ಇಸು$_3$]

ಚೂರ್ಣ$_1$ (ನಾ).ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗೆಡ್ಡೆ ; ಸುವರ್ಣಗೆಡ್ಡೆ : "ಅರ್ಶೋಘ್ನಃ. ಸೂರಣಃ, ಕಂದಃ-೩ ಚೂರ್ಣದ ಗಡ್ಡೆ " (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೦೩೦) : ಗಡ್ಡೆಗಳು : ಚೂರ್ಣ, ಕಸವೆ, ಗೆಣಸು (ನಮ್ಮನು. ೨೩೭). [<ಸಂ. ಸೂರಣ]

ಚೂರ್ಣ$_2$ (ನಾ). ೧. ಸುಣ್ಣ : ಸ್ಥೂಲವಡಿಕೆಯಾದಂತೆ ಸೂಕ್ಷ್ಮ ವರ್ಣವಾದಂತೆ ಕಾರಣ ಚೂರ್ಣವಾದಂತೆ ಮೂಱು ಕೂಡಿದ ಮತ್ತೆ ಬಣ್ಣವಾಯಿತ್ತು ರಜ (ಮೋಹಮಾ. ೧೦೮-೪೩೦) : ಪೊಂಬರಿಯಣದಿ ಪೋಳ್ದಣ ಮಯವಡೆದಿರ್ದ ಸಂಬಳಿಗೆಯ ವರ್ಣ ಚೂರ್ಣ ಕೊಂಬ ಕರ್ಪೂರಕರಂಡವ ಸ್ಮರನ ತಲೆಗಿಂಬಿನೊಳ್ ತಂದಿರಿಸಿದರು (ಮೋಹಚ. ೧೭-೨೭).೨. ಪುಡಿ ; ಹುಡಿ : ಸೂಸುವ ನವ ಪಟವಾಸದ ಚೂರ್ಣಂ ಮಾಸರಮಾದುದು ದಿಕ್ಪರಿಪೂರ್ಣಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೪-೬೩ ರಗಳೆ) : ಮೈಯೊಡ್ಡುವಡೆ ಪಂಚಾಗ್ನಿಯುಂಟು ತಲೆಯಡಿಯಾಗಿ ನಿಲುವಡುಕ್ಕಿನ ಸೂಜಿಯುಂಟು ಮೆಲುವೊಡೆ ಲೋಹಚೂರ್ಣವುಂಟು (ಹರಶಾ. ೮-೬೨) : ಚೂರ್ಣ, ಘೃತ, ತೈಲ . . . ತಯಾರಿಸುವಾಗ ಕೆಂಪು ಚಂದನವನ್ನೂ ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕು (ಸಕವೈ. XII, ಪ್ರಸ್ತಾವನೆ). ೩. ಸುವಾಸನೆಯ ಪುಡಿ; ಪರಿಮಳದ ಹುಡಿ : ಕಣ್ಣಿಗೆ ಅಂಜನ, ತುಟಿಗೆ ಕೆಂಪು, ಮುಖಕ್ಕೆ ಚೂರ್ಣಗಳನ್ನು ಆಧುನಿಕ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಅಲಂಕಾರಕ್ಕಾಗಿ ನಿಯೋಜಿಸುತ್ತಿದ್ದರು (ಭಾರದ. ೦೩). ೪. ತಂಡು; ಚೂರು : ತಮ್ಮ ವಕ್ತ್ರದ ಚೂರ್ಣಮೆಲ್ಲಮುಮನುಡುಗುತುಂ (ನಂಬಿರ. ೭-೯೦). ೫. ಚೋರವಿದ್ಯೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಪುಡಿ ಎರಚಿ ಮಂತ್ರ ಹಾಕುವುದು. 'ಚೂರ್ಣಯೋಗ' ಪರಾ. ೬. [ಕಾವ್ಯವಿ] ಗದ್ಯದ ಒಂದು ಭೇದ : "ಸುಲಭವಾದ ಗದ್ಯ ಶೈಲಿಗೆ 'ಚೂರ್ಣ'ವೆಂದು ಹೆಸರು. ಇದರಲ್ಲಿ ಪದಗಳು ಸಮಾಸವಾಗದೇ (ಅಥವಾ ದೊಡ್ಡ ಸಮಾಸಗಳಿರದೆ) ಬಿಡಿಬಿಡಿಯಾಗಿ ಇರುತ್ತವೆ" (ಕೃಬಿಡಿ. ೧೭೮). [ಸಂ.]

ಚೂರ್ಣಂಗೆಯ್ (ಕ್ರಿ). ಪುಡಿಮಾಡು; ಅರೆ: ಇವನೆಲ್ಲ ಚೂರ್ಣಂಗೆಯ್ದು ಸೇವಿಸೆ (ಸಕವೈ. ೨೩೮). [ಚೂರ್ಣ$_2$ + ಕೆಯ್$_1$]

ಚೂರ್ಣಕ(ನಾ). ೧. ಅರೆಯುವುದು; ಪುಡಿಮಾಡುವುದು, ೨."ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಪುಡಿಮಾಡುವ ಯಂತ್ರ ; ಚೂರ್ಣಕ " (Disintegrator. ಇಂಕನ್ನ). ೩.=ಚೂರ್ಣ$_2$ ೬. : ಕೆಲವರು ಮುಕ್ತಕ, ವೃತ್ತಗಂಧಿ ಉತ್ಕಲಿಕಾಪ್ರಾಯ, ಚೂರ್ಣಕ ಎಂದು ನಾಲ್ಕು ಭಾಗ ಮಾಡಿ . . . ಚೂರ್ಣಕವು ಅಲ್ಪಸಮಾಸಕವೆಂದೂ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ (ಕೃಬಿಡಿ. ೦೭೯ ಅಡಿಟಿ). [ಸಂ.]

ಚೂರ್ಣಕುಂತಲ, ಚೂರ್ಣಕುಂತಳ (ನಾ). ಮುಂಗುರುಳು ; ಸುಳಿಗೂದಲು : ಹದವಡೆದ ಬೀರವಿೞಸೆಗೂ, ನಿರಿನಿರಿಗೊಳಿಸಿರುವ ಚೂರ್ಣಕುಂತಲಕ್ಕು-ವರಮ ನಾಟಕವೃತ! (ಮಂಕ್ರಕ ೯೨-೨೪). **ಚೂರ್ಣಕುಂತಳ**: ಝೇಂಕೃತಿಯಿಲ್ಲದಳಿವಿಂಡುಗಳೋಯೆನಲಾ ನೀಟಿಯಾ ಕೊಳವ ಮುಡಿ ಚೂರ್ಣಕುಂತಳಮುಸೆದವೆಯ್ದೆ ಕಂಗಳಿಗೆ (ಗುರಚ. ೨೩-೮). [ಸಂ.]

ಚೂರ್ಣಕುಂತಳ 'ಚೂರ್ಣಕುಂತಲ' ನೋ.

ಚೂರ್ಣಗಡ್ಡೆ, ಚೂರ್ಣಗೆಡ್ಡೆ (ನಾ). ಸೂರಣಗಡ್ಡೆ ; ಸುವರ್ಣಗೆಡ್ಡೆ : "ಅರ್ಶೋಘ್ನಃ, ಸೂರಣಃ, ಕಂದಃ-೩ ಚೂರ್ಣಗಡ್ಡೆ, ಸೂರಣದ ಗಡ್ಡೆ " (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೦೩೦). **ಚೂರ್ಣಗೆಡ್ಡೆ** : ಸುವರ್ಣಗೆಡ್ಡೆ, ಚೂರ್ಣಗೆಡ್ಡೆ, ಸೂರ್ಯನ ದಂಟು (ಮ್ಯಿಕಗಿ. ೩-೧೦೦). [ಚೂರ್ಣ$_1$ + ಗಡ್ಡೆ]

ಚೂರ್ಣಗೆಡ್ಡೆ 'ಚೂರ್ಣಗಡ್ಡೆ' ನೋ.

ಚೂರ್ಣನ (ನಾ). ಅರೆಯುವುದು ; ಪುಡಿಮಾಡುವುದು : ಚೂರ್ಣನ ವಿಮರ್ದೀಕರಣ ದುರ್ಭೋಗ್ಯ ನಾನಾ ವಿಧಾಸಂಖ್ಯಾತ ತೀವ್ರ ವೇದನಾರೂಪಂಗಳಿಂ (ವಿವೇಕ. ೦೮೦). [ಸಂ.]

ಚೂರ್ಣನೀಯ (ಗು). ಪುಡಿಮಾಡಲು ಬರುವ ; ಪುಡಿಗೊಳಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಸಾಧ್ಯವಾದ : ಅನಿಷ್ಟಾರೋಪ್ಯಪುಟಮಧ್ಯಸಂಧಾರಣಮಾತ್ರ ಚೂರ್ಣನೀಯ ಶಾಕವರ್ತಿಕಮುಂ (ಆದಿಪು. ೧೧-೨೩ ವ). [ಸಂ.]

ಚೂರ್ಣಮಾಡು(ಕ್ರಿ).=ಚೂರ್ಣಂಗೆಯ್: ಸೈಂಧವಲವಣ, ಕೊನ್ನಾರಿಗೆಡ್ಡೆ . . . ಇವಂ ಚೂರ್ಣಮಾಡಿ ನಸ್ಯಮಂ ಮಾಡೆ ಶೀತಜ್ವರಂ ಮಾಣ್ಗುಂ (ಸಕವೈ. ೭೯). [ಚೂರ್ಣ$_2$ + ಮಾಡು$_1$]

ಚೂರ್ಣಯೋಗ (ನಾ). (ಮಂತ್ರಿಸಿದ) ಹುಡಿಯನ್ನು ಚೆಲ್ಲಿ ಮರುಳುಗೊಳಿಸುವುದು : ಚೂರ್ಣಯೋಗ ಘುಟಿಕಾಂಜನಮೆಂದಿವು ಮಾಡದಾಗೊಡೆಯ ತಸ್ಕರ ಶಾಸ್ತ್ರಂಗಳೊಳ್ (ಮಲ್ಲಿ.ರಾ. ೧೨೨-೦೭).
[ಚೂರ್ಣ$_2$ + ಯೋಗ]

ಚೂರ್ಣವಾಸ (ನಾ). ವಾಸನೆ ಕಟ್ಟಿದ ಪುಡಿ ; ಸುವಾಸನೆಯ ಪುಡಿ : ಮಗನ ಮಯ್ಯಂ ಚೂರ್ಣವಾಸದಿನುದ್ವರ್ತಿಸಿ ಮಂದರಾಭಿಷೇಕಾರ್ಹನಾಗೆಂದು ಪರಸಿ (ಚಾವುಂಪು. ೨೩೩). [ಚೂರ್ಣ$_2$ + ವಾಸ$_3$]

ಚೂರ್ಣಾಳಕ (ನಾ). = ಚೂರ್ಣಕುಂತಲ : ಸೆಣಸಲೆಳಸಿ ನೆಗೆವಂತೆ ಚೂರ್ಣಾಳಕಂ ಪಣೆವಿಡಿದು ಕುಣಿವುತ್ತಿರೆಯುಂ (ರಾಜಶೇ. ೭-೧೭ ವ).
[ಚೂರ್ಣ$_2$ + ಅಳಕ$_3$ (= ಅಲಕ)]

ಚೂರ್ಣಿ (ನಾ). ೧. ನೂರು ಕವಡೆಗಳ ಮೊತ್ತ. ೨. ಉತ್ತರವನ್ನು ಕೊಡಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗದಿರುವಂಥ ತರ್ಕವನ್ನು ಅರಿಸುವಿಕೆ. [ಸಂ.]

ಚೂರ್ಣಿಕೆ (ನಾ). ೧. ಸುಲಭ ಶೈಲಿಯ ಒಂದು ಗದ್ಯ ಪ್ರಕಾರ : ಚೂರ್ಣಿಕೆ ಲತಿಕೆ . . . ಚಿತ್ರಮೆಂಬ ಗದ್ಯಬಂಧದೊಳಂ (ಅಸಂಪು. ೧೦-೨೮ ವ) : ಗಣೇಶ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯಾದ ತರುವಾಯ ಸಭಾಪೂಜೆ ನಡೆಯುತ್ತದೆ. ತರುವಾಯ ಚೂರ್ಣಿಕೆ(ಭಾರದ.೩೩೭) ; ಈಗಲೂ ಚೂರ್ಣಿಕೆ ಮತ್ತು ಶ್ಲೋಕ ವೃತ್ತಗಳ ರಾಗ ರಾಗದ ಹಾಡಿಕೆ ದೇವಪೂಜಾಸಮಯದಲ್ಲಿ ರೂಢಿಯಲ್ಲಿದೆ (ಸಂಗೀಚಂ. ೭೭). ೨. ಮದುವೆಯ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಹಾಡುವ ಒಂದು ಶೋಭನ ಗೀತ (?) : ಲೋಭವ ತೊಱೆದು ದಿಬ್ಬಣಿಗರ ಹೇಮ ವಸ್ತ್ರಾಭರಣದೊಳೊಲ್ದು ತಣಿಪಿ ಶೋಭನ ಮಾಡದ ಚೂರ್ಣಿಕೆ ಮೊಳ್ಪಾಗ ಲಾಭದ ವರದರುತ್ಸವವೆ (ಭರತ. ೩೮-೦೨೮).
[ಸಂ. ಚೂರ್ಣಿಕಾ]

ಚೂರ್ಣಿಗ (ನಾ). ಪುಡಿ ಮಾಡುವವನು ; ನಾಶಮಾಡುವವನು : ಅಡಸಿ ವೈರವ ಭಾವ ಪರಿಯೊಳು ಕೆಡುಕ ಹಡೆವರು ನೂರುಮಂದಿಯ ನಿಡಿವನಾ ಚೂರ್ಣಿಗನ ತೆರದೊಳಗೆ (ಚನಭಾ. ೭-೦೩).
[ಚೂರ್ಣ$_2$ + -ಇಗ]

ಚೂರ್ಣಿಸು (ಕ್ರಿ). ಪುಡಿಮಾಡು : ಕಲ್ಲುಕಂಬವ ಚೂರ್ಣಿಸಿದ ಪರಾಕ್ರಮವೀಗಳೆಲ್ಲಿ ಪೋದುದು (ಕಾಂಚೀರ. ೨-೧೧೭) : ಅಂಜನಗಿರಿಯಂ ಚೂರ್ಣಿಸಿ ಪುದಳಮುಷ್ಟಂತೆಯಾದಂ . . . ಕರಂಡದೊಳಂಜನಮಂ ತುಂಬಿ ಬೊಮ್ಮನಿರಿಸಿದನೋ (ಹಮ್ಮಿರ. ೩-೦೫). [ಚೂರ್ಣನ + -ಇಸು$_3$]

ಚೂರ್ಣೀಕರಿಸು (ಕ್ರಿ). = ಚೂರ್ಣಿಸು : ವನದೊಳಗಿದ್ದ ಗೋಮಯವನ್ನೂ ಚೂರ್ಣೀಕರಿಸಿ ದಹಿಸಿ ಮಾಡಿಕೊಂಬುದೇ ಅನುಕಲ್ಪವೆನಿಸುವದು (ವಿವೇಕ. ೭೫). [ಚೂರ್ಣೀಕರಣ$_0$ + -ಇಸು$_3$]

ಚೂವೊರ್ನೆ (ನಾ.) ಹರಿತವಾದ ತುದಿ ; ತೀಕ್ಷ್ಣವಾದ ಧಾರೆ : ನೀಗರ್ದರ್ದ್ರತೆ ಮುಳ್ಗಿ ಚೂವೊರ್ನೆ ಭವಚ್ಚಿತ್ತಕ್ಕೆ ತತ್ವಜ್ಞತಾವಿಭವಂ ಸಾಜಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೧-೯೪). 'ಕೂವೊರ್ನೆ' ಪರಾ. [ಚೂರ್+ಮೊನೆ$_1$]

ಚೂವೊರ್ನೆಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ಹರಿತವಾದ ತುದಿಯನ್ನು ಹೊಂದು,-ಪಡೆ : ವನಿತಾಪಾದಪಯೋಜಸಂಗಸುಖದಿಂದಂಗಕ್ಕೆ ರೋಮಾಂಚಮುಣ್ಯ್ತನೆ ಸಟ್ಟಂತಿರೆ ಸೂಸೆ ಸೂಜಿಗಳನಾ ಪೊಂಜಾಜಿಯೊಂದೊಂದು ಚೂವೊರ್ನೆಗೊಂಡೊಂದಲರಾಯ್ತು ಕೋದ ತೆಱದಿಂದಿರ್ದಂತು ಪುಲ್ಲಾಂಬುಜಾನನೆ ಪುಷ್ಪಾಂಜಲಿಗೊಟ್ಟಳ್ (ಅರ್ಧನೇ. ೩-೯೯).
[ಚೂವೊರ್ನೆ + ಕೊಳ್$_1$]

ಚೂಲ್ 'ಸೂಲ್' ನೋ.

ಚೂಲ, ಚೂಳ$_2$ (ನಾ). ೧. ಜುಟ್ಟು ; ಶಿಖೆ. ೨. ತುದಿ ; ಶಿಖರ. ಇಲ್ಲಿ ಕವಿಕರ್ಮ ಸಾರ್ಥಕತೆಯ ಚೂಲವನ್ನು ಮುಟ್ಟಿದೆ (ಧಾಪಗೀ. ೧೫೬) : ಆನಂದವೇ ಸಮಸ್ತ ವ್ಯಾಪಾರಗಳ ಮೂಲ ಮತ್ತು ಚೂಲ (ಸೌಂದಸ. ೧೦೧). **ಚೂಳ$_2$:** ೨. ಖೇಚರ ಚಕ್ರವರ್ತಿ ಧರಣೀಧ್ವಜನಸ್ಮದಧೀಶನು ದೃತಾರಾಚಳಚೂಳಶೇಖರಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೬-೧೯) : ನಿಮಿರ್ದುದೀ ಕಾಂಚನ ಶೈಳಂ ಋತುವಿಮಾನ ಚುಂಬಿತಚೂಳಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೧೦-೫೬). [ಸಂ.]

ಚೂಲಿಕೆ, ಚೂಳಿಕೆ (ನಾ). ೧. (ಆನೆಯ) ಕಿವಿಯ ಬುಡ,– ತಳಭಾಗ : ಮೃದುಸುವೃತ್ತ ಬಹಲಪ್ರಲಂಬ ಶಿವಾತರ ಮಹಾಸ್ರೋತೋಪರಿಭಿನ್ನಾಂ ತಸುತ್ಕೃಷ್ಟಾವಿಪುಲ ಚೂಲಿಕಾದುಂದುಭಿನಿರ್ಘೋಷಕರ್ಣನುಂ (ಆದಿಪು. ೧೨-೫೬ ವ). ೨. ಹುಂಜದ ತಲೆಯಲ್ಲಿರುವ ಕೊಟ್ಟು; ತುರಾಯಿ. ೩. ಬೆಟ್ಟ, ಮರ ಮುಂತಾದುವುಗಳ ತುದಿ,-ಶಿಖರ. ೪. ಮುಂಭಾಗ ; ಮುಂಬದಿ. ೫. [ಕಾವ್ಯಮೀ] ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ಬರುವ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ತೆರೆಯ ಹಿಂದಿನಿಂದ ಸೂಚಿಸುವುದು : ಚೂಲಿಕಾ-ಪಾತ್ರಗಳು ರಂಗಕ್ಕೆ ಬರದೆ ತೆರೆಯ ಹಿಂದೆಯೇ ಇದ್ದು ಮಾತನಾಡಿ ಯಾವುದಾದರೂ ಒಂದು ಸಂಗತಿಯನ್ನು ಸೂಚಿಸುವುದು (ಕೃ ಬ ಧಿ. ೨೦೬). ೬. [ಜೈನ] ದೃಷ್ಟಿ ವಾದದ ಐದು ಪ್ರಕಾರಗಳಾದ ಪರಿಕರ್ಮ, ಸೂತ್ರ, ಪ್ರಥಮಾನು ಯೋಗ, ಪೂರ್ವಗತ ಮತ್ತು ಚೂಲಿಕೆ ಎಂಬುವುಗಳಲ್ಲಿ ಕೊನೆಯದು: ಆ ದೃಷ್ಟಿವಾದು ಪರಿಕರ್ಮಮುಂ ಸೂತ್ರಮುಂ ಪ್ರಥಮಾನುಯೋಗಮುಂ ಪೂರ್ವಗತಮುಂ ಚೂಲಿಕೆಯುಂ ಎಂದು ಪಂಚಪ್ರಕಾರಮಕ್ಕುಂ (ತತ್ತ್ವಪ್ರ. ೩೦). **ಚೂಳಿಕೆ :** ೧. "ಕರ್ಣಮೂಲಂ, (ತು) ಚೂಳಿಕಾ–ಈ ೨ ಕಿವಿಯ ಮೊದಲ್" (ಹಲಾಯು. ೩೬-೩೪). ೩. ಆ ಚೂಳಿಕಾಭಾಗದಾದಲೆಯೊಳ್ ನಿಂದವುದೂರ್ಧ್ವಲೋಕಮನೆ . . . ಶ್ರೀಸುಂದರಂ ಮಂದರಂ (ಆದಿಪು. ೧-೫೦) ; ಕನಕಾಚಲ ಚೂಳಿಕೆಯಿಂ ಕನಲ್ದು ಗರ್ಜಿಸುತುಮೆಟ್ಟ ಸಿಂಗದ ವೋಲ್ . . . ಉತ್ತುಂಸ ಕಿರಣ ಕೇಸರನೆಟ್ಟಂ (ಪಂಪಾಪು. ೯-೫೨) : ಚೂಳಿಕೆಯುಗ್ರಭಾಗದಿಂ ಸ್ವರ್ನಿಳಯಂಬರಂ ನಿಮಿರ್ದ . . . ಮೇರುಗಿರಿ ಪುಟ್ಟಿಸುತ್ತಿರ್ದುದಗುರ್ವ ನಾವಗಂ (ಪಾ ಧ ಪು. ೧-೩೬). ಹಯುವ ತೂಳುವತಿರಥರಾಜಿಗಳ ಗಿರಿಚೂಳಿಕೆಯಂತೇ ಚಲ್ಲಬಡಿದಮರಾಳಿಹೊಗಳಲು ಕಾದಿದರು ನೀಲಾಂಗದಾದಿಗಳು (ಕೊರಟಾ. ೩-೩೪-೫೦). ೪. ಧಾಳಿಯಿಟ್ಟುದು ರಾಯದಳ ಪಾಂಚಾಲದೇಶಕೆ ಮುಂದೆ ಹೊಕ್ಕುದು ಚೂಳಿಕೆಯಲಿ ಸುಯೋಧನಾದಿಗಳೂರನುರವಣಿಸಿ (ಕು ಭಾ, ಆ. ೬-೩೪). ೬. ಆಯ್ದು ಚೂಳಿಕೆಯುಮನಾಲವಧಿಯುಮಂ. . . ಬೆಸಗೊಂಡು (ಆದಿಪು. ೩-೪೦ ವ). ೭. ಕೂದಲು; ಕೇಶ. 'ಚೂಳಿಕಾವರ್ಧನ' ಪರಾ. [ಸಂ. ಚೂಲಿಕಾ]

ಚೂಲು 'ಸೂಲ್' ನೋ.

ಚೂಷೆ (ನಾ). ತೊಗಲಿನಿಂದ ತಯಾರಿಸಿದ ಆನೆಯ ನಡುಕಟ್ಟು. [ಸಂ. ಚೂಷಾ]

ಚೂಳ$_1$, ಚೂಟಿ (ನಾ). ಜುಟ್ಟು ; ಶಿಖೆ : "ಮೂಳ (ಚಂಡಿಕೆ) –ಚೂಡಾ= ಶಿಖೆ" (ಶಬ್ದಕೋ. ೧೩). △ **ಚೂಟಿ :** ಈಡಿತಂ, ಈಟಿತಂ : ಚೂಡಾ, ಚೂಟಿಂ (ಕರ್ನಾ.ನು. ೦೪೦ ಪ್ರಾ.). [<ಸಂ. ಚೂಡಾ]

ಚೂಳ$_2$ 'ಚೂಲ' ನೋ.

ಚೂಳಯ 'ಚೂಳಿಯ' ನೋ.

ಚೂಳಾಕರಣ (ನಾ).=ಚೂಡಾಕರಣ: ಚೂಳಾಕರಣದಿನತ್ತಲೆ ಭಾಳಚ್ಛಾಯೆ ಯೊಳೆ ಭಂಗಮಂ ಪಡೆದರಿಭೂಪಾಳರ್ಗೆ ದೀನವೃತ್ತಿಯ ಚೂಳಾಕರ್ಮಮ ನೊಡರ್ಚಿದಂ ನೃಪತನಯಂ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೪-೧೩೬). [<ಸಂ. ಚೂಡಾಕರಣ]

ಚೂಳಾಕರ್ಮ (ನಾ).=ಚೂಡಾಕರ್ಮ: ಅರಿಭೂಪಾಳರ್ಗೆ ದೀನ ವೃತ್ತಿಯ ಚೂಳಾಕರ್ಮಮನೊಡರ್ಚಿದಂ ನೃಪತನಯಂ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೪-೧೩೬). [<ಪ್ರಾ. ಚೂಲಾಕಮ್ಮ./ಸಂ. ಚೂಡಾಕರ್ಮ]

ಚೂಳಾಮಣಿ (ನಾ). = ಚೂಡಾಮಣಿ : ಶ್ರೀಜಿನಮಾರ್ಗ್ಗನ್ನೀತಿಸಮ್ಪನ್ನ ಸ್ಸರ್ವ ಚೂಳಾಮಣಿ (ಎಕ. II, ೪೪೫ ; ಹು. 700). [<ಪ್ರಾ. ಚೂಲಾಮಣಿ./ಸಂ. ಚೂಡಾಮಣಿ]

ಚೂಳಾಯ್ತ 'ಸೂಟಾಯ್ತ' ನೋ.

ಚೂಳಿ$_1$,ಚುಣಿ,ಚುಳಿ,ಚೂಣಿ(ನಾ). ೧. ಮುಂಭಾಗ; ಮುಂದಿನ ಸಾಲು: ಚೂಳಿಯೊಳ್ ಮೃದೋಟಿದಂ ಮಂದಮಾರುತಂ ಪಾಳಿಯಿಂ ನಡೆಸಿದಂ ಸೇನೆಯಂ ಸೇನಾನಿ (ಧಬಪು. ೩೫-೧೨). ೨. ಆರಂಭ : ಮೊಟ್ಟಮೊದಲು : ಬಾಳ್ವ ಮಾತಿನ್ನೇಕೆ ಚೂಳಿಲಿ ಬಂದ ಸ್ತ್ರೀಯಳಿಯ (ಕಪೋತ. ೧೬-೬೪). ೩. (ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ) ಎಲ್ಲಕ್ಕೂ ಮುಂದೆ ಇರುವ ಸೈನ್ಯ : ಮುಂದಳ; ಅಗ್ರಗಾಮಿ ದಳ: ಒದವಿದರಾ ಚೂಳಿಯ ಬಿಲುಗಾಜರು (ಪರ್ವತ. ೬-೮೫); ಚೂಳಿಯ ಭಟರ ಕೈಯಿಂದ ಭೋರ್ಗರೆದೈದಿ ಮೇಲಕ್ಕೆದುವ ಬಾಣಗಳ ದಾಳಿಯೊಪ್ಪಿದುದು (ಕಂಸವಿ. ೧೨-೨೧) ; ಎಸೆದುದು ಸಂಜೆಗೆಂಪೆನಿಪ ಕಾವಸ ಚೂಳಿಯ ದೂಳ ದಾಟಿಗಂ . . . ಪೊಣ್ಮುವ ಪಿರಂಗಿಯ ಗುಂಡೆನೆ ಚಂದ್ರ ಮಂಡಲಂ (ಚಿ ಳ ವಿ. ೬-೧೬): ಸಮುದ್ರದ ತಟದಿ ನಿಂದು ಚೂಳಿಯ ಕಳುಪಲೋಪಧಿಪ್ರಸ್ಥಪುರಕೆ (ರಂಗಪು·೧೦-೪೬). **ಚುಣಿ:** ೨.ಚುಣಿಗೆ ಮೂರ್ತಿ ಸ್ಥಾಪನಾ ಮಾಡಿದವರು ನಮ್ಮ ಜನರು (ಹೊಸಂಶಾ. ೨೯) : ಚುಣೇಗೆ ಈ ಊರಿಗೆ ಗಂಟಿನ ಬ್ಯಾನಿ ಬಂತು (ಆಮನಿ. ೪). **ಚುಳಿ :** ೪. ಕೊಕ್ಕು ; "ಚುಂಚು" (ಜಾನಕೋ. ೫೬). **ಚೂಣಿ :** ೧. ಪಂಚಪರುಷವನುಳ್ಳ ಬಸವನು ಸಂಚಿಸಿದ ಸಾಧನಸಮಗ್ರತೆ ಮುಂಚೆ ಜೀರ್ಣಿಸಿ ಹೋದುದೂಟದ ಮೊದಲ ಚೂಣಿಯಲಿ (ಪ್ರಭುಲೀ. ೨೩-೪೩): ಸುಮನಸ ರೊಬ್ಬುಳಿಯ ಚೂಣಿಯಲಿ ಮುನಿಗಳು ಬೆಬ್ಬಳಿಸಿದರು (ಕೊರಟಾ. ೧-೧೧-೯); ರಂಗದಿಂದ ಚೂಣಿಗೆ ಬರುವಾಗ ಆರತಿಯಾಗುವಾಗ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಪದಗಳನ್ನು ಹೇಳುವರು (ಯಕ್ಷಗಾ. ೩೪). 'ಚೂಣಿಗಾಳೆಗ' ಪರಾ. ೩. ರಾಯನ ಚೂಣಿ ಹೋದಹುದೀಸು ಸಂದಣಿ ಕಾಣೆವು (ಬಸವು. ೫-೩೪) ; ಚೂಣಿ ಹಳಚಿತ್ತುಭಯದಳದಲಿ ರೇಣು ಮುಸುಕಿತು ದಿಕ್ಕುದೆಸೆಗಳ (ಜಾ ಕಿ ರಾ. ೨೦-೧೪) : ಚೂಣಿ ಬಿದ್ದುದು ಜವನ ದೂತಶ್ರೇಣಿಯೆದ್ದುದು (ಕೊರಟಾ. ೬-೩೮-೪). ಇತ್ತಲ್ ದಮನಂ . . . ತನ್ನ ಮೆಯ್ಯಾವಲ ಕಿಱುವಡೆಗೆ ಕೈವೀಸಿ ಚೂಣಿಯೊಳೆ ನಿಂದು ತಾಗಿದಂ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೯೦-೧೯). ೪. ತುದಿ ; ಅಗ್ರ ; ಕೊನೆ. 'ಚೂಣಿನೋಟ' ಪರಾ.

ಚೂಣಿಯ ಬಲಿ = ಯುದ್ಧರಂಗಕ್ಕೆ ಕೊಡುವ ಬಲಿ,–ಆಹುತಿ : ಮರುಳ ದಾನವ ನಿಮ್ಮ ನನ್ನ ಖಡ್ಗಾಹುತಿಗೆಯಿರದೆ ಚೂಣಿಯ ಬಲಿಯ ಕಳುಹಿದನೆ (ಜೈಮಿನಿ. ೧೨-೪೦).

ಚೂಳಿ$_2$ (ನಾ). ೧. ಚವರಿ ; ಹೆರಳು : ಒಡಲಿಚು ತನ್ನ ಬೆದಗಾರ್ತಿಯ ಚೂಳಿಯ ಸಿಂಗರಕ್ಕೆಂದು ಸಮೆದು ಬೈತಿಟ್ಟ ಕುಂದಣದ ಗೊಂಡೆಯನೆ . ಎಸೆವ ಚೋಳದ ಪಾಟಿಯುಂ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೧೦೧-೨೬). ೨. ರಾಜ ಚಿಹ್ನೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಕಾಳೆ ಡಮಾಮಿ ಟೆಕ್ಕೆಯ ಸಾಲಸತ್ತಿಗೆ ಚೂಳಿ [ಪಾಠಾಂ. ಚೌರಿ]ಸೂರೇಪಾನ್ನಳಿಂದ ಮೇಲಾದ ಸಾವಿರ ಕುದುರೆಯು ಸಹ ಬಂದ ಗಾಲಿಯನೇನ ಬಣ್ಣಿಪೆನು (ಕಂಠಮ. ೧೮-೮೨). [<ಸಂ. ಚೂಲ, ಚೂಲಾ]

ಚೂಳಿಕಾವರ್ಧನ (ನಾ). ಗರ್ಭಿಣಿಯರಿಗೆ ಮಾಡುವ ಮಂಗಳಶಾಸ್ತ್ರ : ಸೀಮಂತೋನ್ನಯನ; ಸೀಮಂತೋತ್ಸವ: ಘನಗರ್ಭಾಶಾವಧೂಪುಂ ಸವನದೆಸೆವ ತೂರ್ಯಸ್ವನಂ ಚೂಳಿಕಾವರ್ಧನಮಾಂಗಲ್ಯಂ ಬಳಾಕಕ್ಕೆಸೆಯೆ ಪಸರಿಪಾತೋದ್ಯಘೋಷಂ . . . ಘೂರ್ಣಿಸಿದುದಭಿನವಾಂಭೋದ ಗಂಭೀರ ನಾದಂ (ಪಂಪಾಪು. ೬-೦೫೦). [ಸಂ. ಚೂಲಿಕಾವರ್ಧನ (ಚೂಲಿಕಾ + ವರ್ಧನ)]

ಚೂಳಿಕೆ 'ಚೂಲಿಕೆ' ನೋ.

ಚೂಳಿಗಲಹ (ನಾ). ಸೈನ್ಯದ ಮುಂಭಾಗದಲ್ಲಿ ನಡೆವ ಯುದ್ಧ : ಮುಂಚೂಣಿಯುದ್ಧ : ಸೂಳು ಮತ್ಸರ ಬಿರುದು ಪಾಡಿನ ಚೂಳಿಗಲಹದ ಕದಡು ಜೂಜಿನ ತೋಳುವಲರೊಳತೋಟ ಮಸಗಿತು ದಿವಸ ದಿವಸದಲಿ (ಕುವ್ಯಾಉ. ೮-೧). [ಚೂಳಿ$_1$ + ಕಲಹ]

ಚೂಳಿಗಾಳಿ (ನಾ). ಮುಂಭಾಗದಿಂದ ಬೀಸುವ ಗಾಳಿ : ಚೂಳಿಗಾಳಿಯ ದನಿಯನಾಲಿಸುತೆ ನೆಲದೊಳಗೆ ಪೊಳ್ದ ತನುಗಳಂ ಕೀಳಲಾಜದೆ . . . ಮಮ್ಮಲಂ ಮಱುಗಿದರ್ ತತ್ಕ್ಷಣದೊಳು (ಚಬಪು. ೩೫-೧೪).

[ಚೂಳಿ$_1$ + ಗಾಳಿ$_1$]

ಚೂಳೆಯ,ಚೂಳಯ, ಜೂಳಯ, ಜೂಳೆಯಂ, ಜೋಳಯ, ಜೋಳೆಯ (ನಾ). ೧. ಬೈತಲೆಗೆ ಇಡುವ ಮುತ್ತಿನ ಆಭರಣ; ಬೈತಲೆಮುತ್ತು; ಹಣೆಬೊಟ್ಟು : ಕಂಕಣ ಚೂಳೆಯ ತೊಳಪ ಕಾಲುಂಗುರದ . . . ಬರುತಿರ್ದರು (ಕುಮುರಾ. ೧೩-೭೫): ಮುತ್ತಿನ ಮುಡಿಕಟ್ಟು ಚೂಳೆಯ ಭುಜಕೀರ್ತಿ . . . ದೇಸೆವೆತ್ತಿರೆ ಮೆಱೆದಳಾ ನೀಱೆ (ಕುರಾಸಾಂ. ೨೯-೯೫). **ಚೂಳಯ :** ೨. ಹಣೆಗೆ ಇಡುವ ಕುಂಕುಮದ ತಿಲಕ; ನೇರವಾದ ಬೊಟ್ಟು : ಲಲಾಮಕವನ್ನೋಸರಿಸಿ ಸಿಂದುರದ ಚೂಳಯವನ್ನು ತಿದ್ದಿ ಉಗುರಿಸಿ ಸೇವರಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತ (ಮುಂಕೃಶ. ೧೪೨-೨). **ಜೂಳಯ :** ೨. ಜೂಳಯ ತಿಂಗಳಿಗೆಯನಲ್ ನೇರಬೊಟ್ಟಿಗೆ ಪೆಸರ್ (ಕಬ್ಬಕೈ. ೨೬) : "ಜೂಳಯವೆನಲುಂ ಮೆಱೆವ ಬೊಟ್ಟು" (ಶಬ್ದಮಂ. ೭೩) : "ಜೂಳಯಂ ತಿಲಕಮುಕ್ಕುಂ" (ಕಶರ. ೪೦). **ಜೂಳೆಯಂ:** ೧. "ಮುತ್ತಿನ ಬೈತಲೆಯಾಕ್ಕು ಜೂಳೆಯಂ" (ಕವಿಕಂ. ೧೭೨); ನೂಪುರಂ ಮೇಖಲೆ ಪೊಸಕಡಗಂ ಜೂಳೆಯಂ (ದಶಕು. ೬-೮೦); ತೆತ್ತಿಸಿದ ನವರತುನದಿಂದಲಿ ಮುತ್ತಿನುಂಡೆಯು ಜೂಳೆಯಂಗಳ ಪತ್ತಿ ಪಚ್ಚೆಯ ಹಲಗೆ ಪವಳದ ಕಡೆದ ಬೋದಿಗೆಯ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ಒರಿ೩. ಹರಿ. ೨೭೮) ; ಜೂಳೆಯ ಚಿನ್ನ ಪೂ ಕಮಲ ಪೂ ಚಳಿಕಿಗೆ ತಾಳೆಹೂ . . . ಆಭರಣವೊಪ್ಪಿದುವು (ಧರಚ. ೪೦-೭೫). ೨. ನೊಸಲ ಚೆಲ್ವಿಕೆಗೊಂದು ಕಡೆಯ ಜೂಳೆಯವಿಟ್ಟು ಹಸಿ ಬಾಳೆಯೆಲೆಯ ಹಸೆಯಲಿ ಮಲಗಿಸಿದರು (ಕಾಲೂರ. ೦೮೩-೪೧೫). ೩. ಕೊರಳ ಸರ,-ಪಟ್ಟಿ: ಬಿರುದಿನ ಪೊಂಬಾವಡೆ ಸೆಡಕಿನ ವಲ್ಲಿ ಕೊರಳ ಮುತ್ತಿನ ಜೂಳೆಯದ . . . ಭೂಷಣಗಳಿಂತಿಹ ಹಯ ಖುರವೆತ್ತಿ ಕುಣಿಯುತ್ತೈದಿದುವು (ಕಂನವಿ. ೧೫-೧೪). ೪. ಕೈಗೆ ತೊಡುವ ಮುತ್ತಿನ ಆಭರಣ : ಪೊಳೆವ ಕಂಕಣವಲೆಯ ಮುದ್ರಿಕೆಯ ಬೆರಳ ಜೂಳೆಯ ಕಡಗಗಳ್ ಮೆರೆಯ (ಕುರಂಗ. ೪-೨೯). **ಜೋಳಯ:** ೧. ಮುತ್ತಿನ ಬೊಟ್ಟು, ಮುತ್ತಿನ ಮೂಕುತಿ . . . ಜೋಳಯ, ಭುಜಕೀರ್ತಿ (ಕುದೂಶಾಂ. ೩೬೦). **ಜೋಳೆಯ:** ೧. ಮುಡಿಗೆ ಜೋಳೆಯ ತೆಲ್ಲಟಿಯೆಂಬ ನಾಟ್ಟುಡಿಯಂತೆ ಪಾಪಮನೆ ಪೆರ್ಚಿಸಿ (ಧರ್ಮಾಮ್ಮ. ೬-೧೭೫ ವ). ೪. ತೋಳಬಂದಿಯ ಮಣಿಖಚಿತ ಕೇಯೂರದ ಪುಷ್ಯರಾಗ ಜೋಳೆಯದ (ಧರ್ಮಾಪ. ೨-೨೩ ವ); ಕೀಲಕಡಗದ ವಜ್ರಲಹರಿಯ ಜೋಳೆ [ಪಾಠಾಂ. ಲೆ] ಯದ ಕಂಕಣದ ರವೆಯದ ತೋಳಬಂದಿಯ ಕೊರಳ ತ್ರಿಸರದ ಬೆರಳ ಮುದ್ರಿಕೆಯ . . . ಮೇಲು ಶೃಂಗಾರದ ಸಖೀಜನ ಸಂದಣಿಸಿತು (ಕುವ್ಯಾಅ. ೧೩-೩೨). [<ಪ್ರಾ. ಚೂಲಿಯಾ, ಚೂಲಾ]

ಚೂಱಕಾಱ 'ಸೂಱೆಗಾಱ' ನೋ.

△ **ಚೂಟ** 'ಚೂಳ$_1$' ನೋ.

ಚೆಂ$_1$, ಚಂ (ಗು). ಕೆಂಪು ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಸಮಾಸದಲ್ಲಿ ಆದೇಶವಾಗಿ ಬರುವ ಸಂಕ್ಷಿಪ್ತರೂಪ. 'ಚೆಂಗಣಗಿಲೆ', ಪರಾ. ಚಂ : 'ಚಂಗಾವಿ' ಪರಾ.

[ದೇ.೫ ತಮಿ. ಮಲ. ಚೆಮ್ : ತುಳು. ಚನ್ನ ; ತೆಲು. ಚೆಂ]

ಚೆಂ$_2$ (ಗು). 'ಚೆನ್ನು' ಎನ್ನುವ ಪದಕ್ಕೆ ಸಮಾಸದಲ್ಲಿ ಆದೇಶವಾಗಿ ಬರುವ ಸಂಕ್ಷಿಪ್ತರೂಪ. 'ಚೆಂಕೊನ್ನಿಗ', 'ಚೆಂಗಾಲ' ಪರಾ.

[<ಚೆನ್ನು]

ಚೆಂಕೊನ್ನಿಗ (ನಾ). ಸುಂದರನಾದ ಪರಾಕ್ರಮಿ (?): ಪನತರುಗಳ ಪಣ್ಗಳಿಗಳ್ ಕಟಿಲೆ ಕಳಿಂಕೆಗಳ್ ತಾರಕೆಗಳಂತೊಗೆಯೆ ಕೊನೆಗಳ್ ಚೆಂಕೊನ್ನಿಗ [ಪಾಠಾಂ. ಚೆಂಕೊಂಗ]ರಬ್ಬೆಯಂತೆ ನಿಮಿರೆ ತಳಿರಸಂಗನ ಬಾಳಂತೆ ಪೊಳೆಯೆ (ಬಂಹರಿ. ೫-೫ ವ). [ಚೆಂ$_2$ + ಕೊನ್ನಿಗ]

ಚೆಂಗಟ್ಟು (ನಾ). ಸುಂದರವಾದ ಚೌಕಟ್ಟು,-ಆವರಣ : ಚೆಂಗಟ್ಟಿಂ ಧನುವಂತೆ ಕೊಂಕಿಯೆಸೆಗುಂ ಮೇಗೆಟ್ಟಿ ಮುಮ್ಮಾಡಮುಂ (ಮ್ಯಸೂಮ. ೫-೧೬).

[ಚೆಂ$_2$ + ಕಟ್ಟು$_2$]

ಚೆಂಗಣಗಿಲೆ, ಚಂಗಣಗಿಲೆ, ಚಂಗಣೆಗಿಲ್, ಚಂಗಣೆಗಿಲು, ಚೆಂಗಣೆಗಲು, ಚೆಂಗಣೆಗಿಲ್, ಚೆಂಗಣೆಗಿಲು, ಚೆಂಗಣೆಗಿಲೆ (ನಾ). ೧. ಕೆಂಪು ಕಣಗಿಲೆ. ೨. ತಾವರೆ; ಕಮಲ: "ಚೆಂಗಣಗಿಲೆ, ಸೌಗಂಧಿಕ, ಕಲ್ಹಾರ, ಹಲ್ಲಕ, ರಕ್ತಸ್ಕಂಧಕ" (ನಾಚಿರಾ. ೬). **ಚಂಗಣಗಿಲೆ:** ೨. ಸುಕರ್ಪೂರಂ ತಮಾಲದಳ ಚಂಗಣಗಿಲೆಯು ಕೋಷ್ಟಸಾರ ಕಸ್ತೂರಿ ಲಾಮಂಚಸಂಯುಕ್ತ ಶಿವಗಂಧಾಷ್ಟಕಂ ಲೇಸು (ಗುರುಚಾ. ೬-೫). **ಚಂಗಣೆಗಿಲ್:** ೨. "ಕಲ್ಹಾರಂ ಸುಗಂಧಿಕಂ ಚಂಗಣೆಗಿಲೆ[ಪಾಠಾಂ. ಕನ್ನೈದಿಲೆ, ಕನ್ನೈದಿಲೆ]ನಿಸಿಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೧೨೪-೧೬). **ಚಂಗಣೆಗಿಲು :** ೨. ಪನ್ನೀರಿಂದ ತೇದ ಚಂಗಣೆಗಿಲಾದಿಯಾದ ಪರಿಮಳಪುಷ್ಪಗಳಿಂದ ವಾಸಿತವಾದ ಶ್ರೀಗಂಧವನ್ನು ಧರಿಸಿದಲ್ಲಿ ಜನರುಗಳ ತಾಪವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸಿ . . . ಮನ್ಮಥನ ನಿದಾನಸ್ಥಾನವಾಗಿರುವುದು (ಸಕವ್ಯ. ೪೦). **ಚೆಂಗಣೆಗಲು :** ೨. "ಸೌಗಂಧಿಕಂ, ಕಲ್ಹಾರಂ, ಹಲ್ಲಕಂ, ರಕ್ತಸ್ಕಂಧಕಂ – ಈ ೪ ಚೆಂಗಣೆಗಲ ಹೂವಿನ ಪೆಸರು" (ನಾಚಿರಾ. ೧೧೧) ; "ಕಲ್ಹಾರಂ – ಚೆಂಗಣೆಗಲು ಬಿಳಿಯ ನೈದಿಲು, ಈಚಲು ತುರುಕುಡಿ ?" (೬ಷಧಿ. ೨೨). **ಚೆಂಗಣೆಗಿಲ್ :** ೧. ಆದಿಶೈವಂ ದೇವದೇವೇಶ್ವರನ ಪೂಜೆಯನು ಮಾಡಲೆಂದು ಚೆಂಗಣೆಗಿಲಿಂಡೆಯ ಕೊಂಡು ಪೋಗುತಿರಲು (ಸೌಂದಪು. ೩-೧೯). ೨. ಸಿಂಗಾರದ ವನಸಿರಿಗೆ ನೆಲೆಯನೀವ ತುಂಗಭದ್ರೆಯ ಕಶಾಲನವು ಚೆಂಗಣೆಗಿಲ ಮಡು ಕಮಲಾಕರಗಳು ಕಂಗೆ ಮಂಗಳವಾಗಿಹವು (ಅಂಜಚ. ೩-೩೬) ; ಚೆಂಗಣೆಗಿಲ ದಿವ್ಯಪರಿಮಳಕೆಱಗುವ ಭೃಂಗವಿಂಡುಗಳ ಝೇಂಕಾರ (ಕಂನವಿ. ೫-೧೦೨). **ಚೆಂಗಣೆಗಿಲು :** ೨. "ಪದ್ಮಕಂ–ಪದ್ಮಕ, ತಾವರೆ, ಶ್ರೀಗಂಧ, ಚೆಂಗಣೆಗಿಲು, ಕೋಷ್ಠ" (೬ಷಧಿ. ೯೦) ; ಚೆಂಗಣೆಗಿಲು ನೈದಿಲು ಹೊಂದಾವರೆ ಪೊಂಗಿದ ಸರಸಿಗಳಿಂದ . . . ರಾಜಿಸುತಿಹುದು (ಕಂನವಿ. ೨-೪೯). **ಚೆಂಗಣೆಗಿಲೆ :** ೨. ಚೆಂಗಣೆಗಿಲೇ ಜಾರ ಲಿಂಗದೊಲವೇ ಎನುತ . . . ಕೊಳಂಗಳ ಜಳಂಗಳೊಳು ಪೊಗಿರ್ದ ಮಂಗಳವೆನಿಪ್ಪ ಹೂವಂ ಕೊಂಡು (ಪುಷ್ಪರ. ಹ. ೫೨೫-೦೬) : ಚೆಂಗಣೆಗಿಲೆಯೆಳೆಯಲರ್ವಾಸಿಗಕೆ ಮನಂಗೊಳಿಸುವ ಮೃಗಮದದಣ್ಪಂ ಲಲಿತಾಂಗಿಯುದೊರ್ವಳ್ ತೊಡೆದು (ಜಯುಶಾ. ೧೪-೨೨). [ಚೆಂ$_1$ + ಕಣಗಿಲೆ$_1$]

ಚೆಂಗಣೆಗಲು 'ಚೆಂಗಣಗಿಲೆ' ನೋ.

ಚೆಂಗಣೆಗಿಲ್ 'ಚೆಂಗಣಗಿಲೆ' ನೋ.

ಚೆಂಗಣೆಗಿಲು 'ಚೆಂಗಣಗಿಲೆ' ನೋ.

ಚೆಂಗಣೆಗಿಲೆ 'ಚೆಂಗಣಗಿಲೆ' ನೋ.

ಚೆಂಗದಿರ್, ಚಂಗದಿರ್ (ನಾ). ಕೆಂಪಾದ ಕಿರಣ ; ಕೆಂಬೆಳಕು : ಅಳಿಯೆ ತಮಮಿಂದು ಚೆಂಗದಿರ್ಗಳಸುಳಿದಮಳಾಂಶುಗಱೆವಪೋಲ್ ರಿಪುಗರ್ವಂ ಕಳಿಯೆ (ರಾಜಶೇ. ೬-೧೩೩). 'ಚೆಂಗದಿರ' ಪರಾ. **ಚಂಗದಿರ್ :** 'ಚಂಗದಿರ' ಪರಾ. [ಚೆಂ$_1$ + ಕದಿರ್$_2$]

ಚೆಂಗದಿರ, ಚಂಗದಿರ (ನಾ). ಕೆಂಪಾದ ಕಿರಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದವನು : ಸೂರ್ಯ : "ಚೆಂ[ಪಾಠಾಂ. ಬೆಂ]ಗದಿರನುಂ ನೇಸಱು ಪೊಟ್ಟು ಮನೆ ಸೂರ್ಯನುಂ" (ಕಬ್ಬಕೈ. ೧೧) : ಚೆಂಗದಿರನು ಚೆಂಬಿಸಿಲ ಚೆಂದುಡಿಗೆಯನ್ನು ವಿಂಧ್ಯೆಯ ಗಿರಿಶಿಖರಗಳಿಗೆ ತೊಡಿಸುತ್ತಿದ್ದಾನೆ (ಮಚಸ. ೧). **ಚಂಗದಿರ :** "ಚಂಗದಿರನೆನಲಕ್ಕು ದಿನಪಂ" (ಕಶರ ೩೫). [ಚೆಂಗದಿರ್ + – ಅ$_7$]

ಚೆಂಗಣೆ, ಚಂಗಣೆ (ಅ). ಚಕ್ಕನೆ : ಕೂಡಲೆ ; ತಟ್ಟನೆ: ಮರದಿಂದ ಕೆಳಕ್ಕೆ ಚೆಂಗನೆ ಹಾರಿದನು (ರೂಢಿ). **ಚಂಗನೆ:** ಸೇವಕನು ಚಂಗನೆ ಹಾರಿ ಅಧಿಕಾರಿಯನ್ನು . . . ತನ್ನ ಕಠಾರಿಯಿಂದ ಇರಿದನು (ಒಡಳಿ. ೨೪).

ಚೆಂಗಚೆಂಗನೆ, ಚಂಗುಚಂಗನೆ (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ): ಚೆಂಗಚೆಂಗನೆ ತೇಜಿ ತೆಗೆಯೆ ದ್ವಾದಶಯೋಜನಾಂಗಣಪರ್ಯಂತ ಹರಿದು . . . ನಿಂದುದು ತೊಟ್ಟನಲ್ಲಿ (ಭರತ. ೨೪-೩೦) ; ಚಂಗುಚಂಗನೆ ಓಡುತ್ತಾ ಬಂದಳು (ರೂಢಿ).

[ಚೆಂಗು₂ + – ಅನೆ₁]

ಚೆಂಗಯ್ (ನಾ). ಕೆಂಪಾಗಿರುವ ಕೈ ; ಅಂಗೈ : ಕೆಂಬಾಯ್ಗೆ ಚೆಂಗಯ್ಗೆ ಬಡಮೆಯ್ಗೊಲ್ದು ಬಾಯ್ಗೆಂತು ಬಂತಂತೆ ಬಣ್ಣಿಸುತೆ ಚದುರರೆಯ್ತರೆ ಪೆಂಡಿರೆಳ್ದಂದರು (ಉದ್ಭಟ. ೫-೨೩). [ಚೆಂ₁ + ಕಯ್₂ (<ಕೆಯ್₂)]

ಚೆಂಗಲವೆ, ಚಂಗಲವೆ, ಚಂಗಳವೆ (ನಾ). ಕೆಂಪು ತಾವರೆ, ಕೆಂದಾವರೆ : "ಚೆನ್ನೈದಿಲೆಯು ಚೆಂಗಲವೆಯುಮುದೆನ್ನಲ್ ಸರಿ ರಕ್ತೋತ್ಪಳಮಕ್ಕುಂ" (ಕವಿಕಂ. ೯೫). **ಚಂಗಲವೆ:** "ಆವಲೆಂದುಂ, ಚಂಗಲವೆಯೆಂದುಂ, ಚೆನ್ನೆಯ್ದಲ್" (ಕಶಸಾ. ೯-೧೦೬) ; "ಚಂಗಲವೆಯಾವಲೆಂದು ಚೆನ್ನೈದಿಲ್ಗೆ . . . ಪೆಸರಪ್ಪುದು" (ಕಲ್ಯಾಣಂ. ೨೭). **ಚಂಗಳವೆ :** "ಮಿಗೆ ಚಂಗಳವೆಯಾವಲೆಂದೆನಲ್ ಚನ್ನೈದಿಲಿಗೆ ಪೆಸರ್" (ಕಬ್ಬಿಗ. ೨೧). [ಚೆಂ₁ + ಕಲವೆ]

ಚೆಂಗಲ್ಲು (ನಾ). ಕೆಂಪುಬಣ್ಣದ ಕಲ್ಲು ; ಕೆಂಗಲ್ಲು : ಉಳಿಮುಟ್ಟದ ಶಿರಯೆಲ್ಲವು ಕಲೆಯಾಯಿತು ಇಲ್ಲಿ . . . ಚೆಂಗಲ್ಲೇ ಮಾಂಗಲ್ಯಕೆ ಸೆಲೆಯಾಯಿತು ಇಲ್ಲಿ (ಕರುಣ್ಯ. ೭೦-೧೦). [ಚೆಂ₁ + ಕಲ್ಲು (<ಕಲ್₃)]

ಚೆಂಗಳ್ಳು (ನಾ). ಕೆಂಪು ಬಣ್ಣದ ಮದ್ಯ,-ಹೆಂಡ: ವೇಣುವೀಣೆಗಳಿಂಪುದನಿ ಕರ್ಣಕಮೃತಮಂ ಸೂಸುತಿರೆ, ಚೆಲ್ವು ಚೆಂಗಳ್ಳಾಯ್ತು ನರಪತಿಯ ಮತಿಗ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೬೭-೩೫೧). [ಚೆಂ₁ + ಕಳ್ಳು (<ಕಳ್₃)]

ಚೆಂಗಾಟ, ಚಂಗಾಟ (ನಾ). ಚೆಲ್ಲಾಟ : "ನೆಗೆದಾಟ : ಜಗಿದಾಟ" (ಜಾನಕೋ. ೫೩). **ಚಂಗಾಟ :** ಚೀಲಿಗೆ ಚಂಗಾಟ, ಇಲಿಗೆ ಪ್ರಾಣಸಂಕಟ (ಗಾದೆ). [ಚೆಂಗು₂ + ಆಟ]

ಚೆಂಗಾಯ್ (ನಾ). ಕೆಂಪುಬಣ್ಣದ ಕಾಯಿ : ಚೆಂದಳಿರ್, ಕೆಂದಳಿರ್ ; ಚೆಂಗಾಯ್, ಕೆಂಗಾಯ್ (ಶಬ್ದಾನು. ೩೪೨ ಪ್ರಯೋ).

[ಚೆಂ₁ + ಕಾಯ್₄]

ಚೆಂಗಾರೆ (ನಾ). ಕೆಂಪು ಕಾರೆಯಂ ಹಣ್ಣು : ಜಲವುಟ್ಟಿಳನಾವಗು ಜಿದಕಿಶಿಂದಾ ಬಟ್ಟೆಯೊಳ್ ಬಟ್ಟನೇಜಿಲ ಚೆಂಗಾರೆಯು ಮೆಲ್ದುಗುಟ್ಟಿ ಸಹಕಾರೋಚ್ಚಿಷ್ಟ ಪಕ್ಷಿಂಗಳಂ (ಸುಕುಮಾ. ೪-೫೭). [ಚೆಂ₁ + ಕಾರೆ₁]

ಚೆಂಗಾಲ (ನಾ). ಒಳ್ಳೆಯ ಕಾಲ ; ಚೆನ್ನಾದ ಕಾಲ : ಚಂಡಿ ಚಾಮುಂಡಿಯುರ್ ನರಶಿರಗಳೊಂದರ್ಬುದವ ಹರಡಿ ಧ್ರುವದಿಂದ ಧ್ರುವಬರಂ ಬೀಸುಗಾಲಿಂದೊದೆದು ಕ್ರೀಡಿಸುವ ಕೆಂಗಾಲ ಚೆಂಡಿಕೆಯು ತೆಗೆದ ಚೆಂಡಿನೊಳಿಂದು ಮಾಡಿದ ಚರಂಡಿತನವನು ತೂಳಿವ ಚಂಡಿಕೆಯು ಚೆಂಗಾಲ ! (ನವ್ಯಧ್ವ.೧೨-೩).

[ಚೆಂ₂ + ಕಾಲ]

ಚೆಂಗಾವಿ, ಚಂಗಾವಿ (ನಾ). ೧. ಕೆಂಪು ಬಣ್ಣ ; ಕಾವಿ ಬಣ್ಣ : ಚೆಂಗಾವಿಯಂಶುಕದಿನುಜ್ವಳವಾಗಿ . . . ಸಾರಂಗಾಕ್ಷಿಯಂಗಜನನರ್ಚನೆಗೆಯ್ಗುಂ (ಮಿತ್ರಗೋ. ೧೫-೨೯); ಆ ಜೋಗವಟ್ಟಿಗೆಯುಮಾ ಬೆಳ್ತಿದೆಯುಮಾ ಚೆಂಬೂದಿಯು ಪೂಸುಮಾ ಚೆಂಗಾವಿಗಪ್ಪಡದುಡೆಯುಂ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೫೬-೧೩) ; ಚೆಂಗಾವಿಯ ನಿಲುವಂಗಿಯನ್ನು ಧರಿಸಿದ್ದಾನೆ (ತುಂಗಭ. ೨). ೨. ಕೆಂಪು ಬಣ್ಣದ ಸೀರೆ : ಚೆಂಗಾವಿಯನ್ನುಟ್ಟು ಬಾಗಿನಗಳನಾಂತು ನಿನ್ನನೆ ನೋಳ್ಪೆನೆಂದು (ಗಾಥಾಸ. ೮೨-೨೮). **ಚಂಗಾವಿ :** ೧. ಬೆಳಗೆ ಚೆಂಬಲವಾಗಿ ಸಂಧ್ಯಾ ಸುರಕನ್ಯೆಯು ಚಲುವ ಚಂಗಾವಿ ಸೀರೆಯನುಟ್ಟು ಬಪ್ಪಂತೆ . . . ಸಂಜೆಗಂ ಪಡರ್ದುದು (ನವಮೋ. ೧೧-೨೩). [ಚೆಂ₁ + ಕಾವಿ]

ಚೆಂಗಾಳ್ತ 'ಚಂಗಾಳ್ತ' ನೋ.

ಚೆಂಗಿಸು, ಚಂಗಿಸು, ಜಂಗಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಉಕ್ಕಿಬರು ; ಹೆಚ್ಚಾಗು : ಹೆಂಗಸಿನ ಕೈಯಿಂದಲಿ ಸಮರಾಂಗಣದಿ ಬಳಿಕೆಂದು ಊರ್ವಶಿ ಚೆಂಗಿಸಿದ ಕೋಪದಲಿ ಶಾಪವ ಕೊಡಲು (ಅಂಬಿಕಾ. ೮-೩೩). **ಚಂಗಿಸು:** ೨. ಹಾರು: ಕುಪ್ಪಳಿಸು : ನೆಗೆ : ಬಂದಿತು ಬಂದಿತು ಬಂದಿತು ಹೊಮ್ಮೃಗ . . . ಕೊಂಗಿಸಿ ಕುಣಿಯುತ ಚಂಗಿಸಿ ಹಾರಿ (ಹಮಹ. ೨೨). **ಜಂಗಿಸು :** ೨. ಸಿಂಗಂ ಪೆಜಯಿರಲಾ ಶಿಶುವಂ ತಾಯುಂಗದಿ ತಲೆ ಹೊರಟುದಯಿಪ ಸಮಯಕೆ ಮುಂಗಡೆದೊಂದು ಮತಂಗದ ಮಜಿಯಿರೆ ಕಾಣುತ ಕಡುಮುಳಿದು ಜಂಗಿಸಿಯಾಪೊಡಲಿಂದದನವಟೊತು (ಜಯುಕಾ. ೧೫-೩೨).

[ಚೆಂಗು₂ + – ಇಸು₃]

ಚೆಂಗು₁, ಚಂಗು₁ (ಕ್ರಿ). ಹಾರು ; ನೆಗೆ ; ಕುಪ್ಪಳಿಸು : ಏರೊಡೆದು ಚೆಂಗಿದಂ ತಲೆಗೆದರ್ದು ಶಾಕಿನಿಗೆ ಕೈಸಿಲ್ಕದೆ (ಪರಬ್ರ. ೩೦-೪೨) ; ಕಂಗಳಿಗೆ ಕಾಣದಲೆ ಚೆಂಗು ನೀ ಮಾಯದಲಿ (ಹಮಹ. ೦೬೫); ಮರುತ್ತನಯನತ್ತ ಚೆಂಗಿದನಭ್ರ ಮಾರ್ಗದೊಳು (ಸಂಕಾಅಂ. ೧೦೯). **ಚೆಂಗು₁ :** (ಕ).

[ದೇ.೫ ತಮಿ. ಚಿಮ್ಮು.]

ಚೆಂಗು₂, ಚಂಗು₂ (ನಾ). ಹಾರುವಿಕೆ ; ನೆಗೆತ ; ಜಗಿತ: (ಕ). **ಚಂಗು₂ :** ಚಂಗು ಹೊಡೆದು ನುಣುಚಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದ (ಎದರೇ. ೫೮). [<ಚೆಂಗು₁]

ಚೆಂಗು₃ 'ಚುಂಗು₁' ನೋ.

ಚೆಂಗು₄, ಚಂಗು₃, ಜಂಗು₃ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ತಂತಿವಾದ್ಯ : ಚೆಂಗು ದಂಡಿಗೆ ತಿತ್ತಿ ಮುಖವೀಣೆ ಜಂತ್ರವುಪಾಂಗ ಮುಂತಾದುವನಾಂತು (ಭರತ. ೪೭-೪೭); ಡೇಗಟೆ ಘಂಟೆ ವರತಂತಿ ಚೆಂಗು ಮೊದಲಾದವಿಗ್ಗಿಯ ವಂಶ (ಗುರುಚಾ. ೭-೩೩) : ಕೂಗುತಿಹವು ಸರ್ವಕಾಲದಿ ಜಾಗಟೆ ಕೊಳಲು ದಪ್ಪಟೆ ಚೆಂಗು ಕೊಂಬು ತಾಳ ರವಗಳಿಂದ (ಚಪಾವ. ೫೧-೨). **ಚಂಗು₃ :** ಆವಜ ಚಂಗು ಶ್ರೀಮುಖವೀಣೆಗಾಜರು ತಾವಾಗ ತಂತವ್ಮ ಕಲೆಯ ಭಾವಭಿನ್ನಣದೋಜ್ ಕೇಳಿಸಿದರು (ನಾಗಕು. ೨೨-೭೦) ; ಉತ್ತಮ ಸುತಾಳ ವೀಣಾಮೃದಂಗಂ ಚಂಗು ತಿತ್ತಿಯುಮುಪಾಂಗದಾ ಮೇಳಗಳ (ಪ್ರಭುಪು. ೪-೩೩) ; ಚಂಗ ಬಾಜಿಸುವ ಫಣಿವೇಣಿಯರ ತತಿ (ಡಾಕಹ. ೭-೮೩). **ಜಂಗು₃ :** ಜಂಗು ಗೆಜ್ಜೆ ಮೃದಂಗ . . . ವೀಣೆಗಳ ನುಡಿನುಡಿಸುವಾ (ಪರಬ್ರ. ೦೦-೨೮). [←ಪಾರ. ಚಂಗ್. / ತೆಲು. ಚೆಂಗು]

ಚೆಂಗುಡಿ, ಚಂಗುಡಿ (ನಾ). ೧. ಕೆಂಪಾದ ಚಿಗುರಂ–ಕುಡಿ: ಚೆಲ್ದಿಂಗಳುಜ್ಜಾಸಣಿಸಿದಂತೆಪೊಲ್ತಿಂದಳಿರ್ ಚೆಂಗುಡಿಯುನಾ ಸುದಿಂಬಂ ಪ್ರಕಾಶಮನಿಳಿಪ ರಂಗದಾ ರೋಮಾತಿಶಯ ಕಾಂತಿಯಾ (ನಂದಿಮಾ. ೦೭-೩೪) : ಸಂತಸದ ಕೂಟಗಳು ಕಂಗೊಳಿಪ ನೋಟಗಳು ಚೆಂಗುಡಿಗಳುಯ್ಯಾಲೆಗಳೆಲ್ಲ ಹೋಗಿಹವು (ಮೀಗೀ. ೩೨-೨೦). ೨. ಹವಳ ; ಪ್ರವಾಳ : "ಚೆಂಗುಡಿಯೆಂದು ಪ್ರವಾಳಂ" (ಕಶಸಾ. ೮-೦೪೮) ; ಸಿಂಗರಂಬಡೆದ ಮೊಗ ಚೆಂಗುಡಿಯ ಕುಡಿಯೊಲೆಸೆವಧರ (ನಂದಿಮಾ. ೭೩-೩೭) ; ಚೆಂಗುಡಿಯ ಕುಡಿಗಳೆಂಬಿನೆಗಮುಣಂ ಮಿನುಮಿನನೆ ಮಿನುಗುತಿರ್ದುವು ನನೆದೀವಿದ ಪಾಟಲೀದ್ರುಮಂಗಳ ಕೊನೆಗಳ್ (ದಮಯ್ಯ. ೧-೮೫). **ಚಂಗುಡಿ:** ೨. "ಚಂಗುಡಿಯೆನಲ್ ವಿದ್ರುಮಂ" (ಕಬ್ಬಿಗ. ೪೭); "ಚಂಗುಡಿಯೆ ಪವಳಮಕ್ಕುಂ" (ಕಕರ. ೩೫).

[ಚೆಂ₁ + ಕುಡಿ₂]

ಚೆಂಗುಲಾಬಿ, ಚಂಗುಲಾಬಿ (ನಾ). ಕೆಂಪು ಗುಲಾಬಿ : ಚೆಂಗುಲಾಬಿ, ಮಲ್ಲಿಗೆಯು, ಬಕುಳ ಸೇವಂತಿ ರಂಗು ತಾಳಿ (ನಂಮು. ೩೩-೦೪). **ಚಂಗುಲಾಬಿ :** ಚಂಗುಲಾಬಿಯ ಅರೆ ಅರಳಿದ ಪುಷ್ಪಗಳನ್ನು ಎತ್ತಿಕೊಂಡು (ಚಂದುಟಿ. ೦೭). [ಚೆಂ₁ + ಗುಲಾಬಿ]

ಚೆಂಗೂದಲು (ನಾ). ಕೆಂಪಗಿರುವ ಕೂದಲು : ಅವಳ ದುಂಡುಮುಖದ ಮೇಲೆ ಚೆಂಗೂದಲು ಗುಂಗುರುಗುಂಗುರಾಗಿ ಕುಣಿಯುತ್ತಿತ್ತು (ಪುನರು. ೩೯೫). [ಚೆಂ₁ + ಕೂದಲು (<ಕೊಂದಲ್)]

ಚೆಂಗೂಲಿ, ಚಂಗೂಲಿ (ನಾ). ೧. ಕೈಗೂಲಿಮಾಡುವವನು; ದಿನಗೂಲಿಯವನು ; ಆಯಾ ದಿನದ ಕೂಲಿಯನ್ನು ಅಂದೇ ಪಡೆದು ಕೆಲಸ ಮಾಡುವವನು: ಕಾಮಾಟ ಚೆಂಗೂಲಿಗಳು ಸಹಾ ಅವರವರ ಸದ್ದಿವಾಲರ ಸಮೇತ ಸಮಯ ಬಿದ್ದ ಹಾಗೆ ಕೆಲಸ ಮಾಡಲು ಬರುತ್ತಿರಲಿ (ಕೇಟಿಮಾ. ೩). ೨. ಸೂಳೆ ; ವೇಶ್ಯೆ: ಯಾಕೆ ಚೆಂಗೂಲಿ ಆಡಿದ ಹಾಗೆ ಆಡುತ್ತಿರುವೆ ? (ರೂಢಿ). **ಚಂಗೂಲಿ:** ೧. ಗುಮಾಸ್ತೆಯರು . . . ಚಂಗೂಲಿ ಪಹರೆಯವರು ಮುಂತಾದ ಜನಗಳನ್ನೂ . . . ನೇಮಕ ಮಾಡಿಸಿ (ಮಹಾದಂ. I, ೧೨೬) ; ಆಂಗ್ಲೇಯರು ಭಾರತೀಯರನ್ನು ಚಂಗೂಲಿಗಳನ್ನಾಗಿಸಿ . . . ಶ್ರೀಮಂತರಾಗಲಾರಂಭಿಸಿದರು (ಹೊಸಹು. ೬೮).

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ಚೆಯ್‌ಕೂಲಿ: ತೆಲು. ಚೇಕೂಲಿ]

ಚೆಂಗೆಂಡ (ನಾ). ಕೆಂಪಗಿರುವ ಕೆಂಡ ; ನಿಗಿನಿಗಿಯಾದ ಕೆಂಡ : ವಿಷಯವಿಂದ್ರಿಯದೊಡನೆ ತಾಗೆ ಚೆಂಗೆಂಡವನು ಕೆದರಿ ಚೇತವ ಸುಡುತ ಇರವನರುಹುವುದು (ಮಲದೇ. ೨೩-೬). [ಚೆಂ$_1$ + ಕೆಂಡ]

ಚೆಂಗೊಕ್ಕು (ನಾ). ಕೆಂಪಗಿರುವ ಕೊಕ್ಕು, – ಮೂತಿ: ಕಳವೆಯ ಪೊಂದೆನೆಯಿಂ ಸಂಗಳಿಸಿರೆ ಚೆಂಗೊಕ್ಕು ವಚ್ಚೆಯಂತೆಪೊಲಿರೆ ಮುಯ್ಗಳಿಗಳ ಸಾಲ್ನಭದೊಳ್ಕಡ್ಗೊಳಿಸಿತ್ತಾಗಳ್ಸುರೇಂದ್ರಚಾಪದ ತೆರದಿಂ(ಮಲಾಚ. ೫-೩೦).

[ಚೆಂ$_1$ + ಕೊಕ್ಕು$_2$]

ಚೆಂಗೊಡೆ (ನಾ). (?) : ಇಡಿದುದ್ದಂ ಬೆಳೆದೇಟ್ಗೆವೆಟ್ಟದ ಬದಿರ್ಗಾಡೆಲ್ಲಮಂ ಬೇಗೆ ನಿಚ್ಚಟದರ್ವಂತಿರ್ದುದು ಸಂಜೆಗೆಂಪದಟಿ ಬಿತ್ತೊಂದೊಂದರಲ್ ತೋರ್ಪಿನಂ ಪಿಡಿದಂತಿರ್ದುವು ನಟ್ಟ ಬಾಂದೊಜೆ'ಯ ವಿಾನೆಲ್ಲಂ ಕಟುರ್ ತಂದ ಚೆಂಗೊ [ಪಾಠಾಂ. ಜೇನೊ]ಡೆಯಂತಿರ್ದುವು ಪಕ್ಕವೆಟ್ಟದೆಡೆಯೊಳ್ ನೀಹಾರರುಙ್ಮಂಡಲಂ (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೯-೧೨).

[P ಇದು 'ಜೇಂಗೊಡ'ಎಂಬುದರ ಅಪಲಿಖಿತವಿರಬಹುದು]

ಚೆಂಗೊರಲ್ (ನಾ). ಕೆಂಪಾದ ಕೊರಳು, – ಕಂತ್ರಿಗೆ : ಚಕಾರಕ್ಕೆ – ಚೆಂಗಣಗಿಲೆ . . . ಚೆಂಗೊರಲ್, ಚೆಂದುಟಿ (ಶಮುದ. ೧೮೨ ಪ್ರಯೋ).

[ಚೆಂ$_1$ + ಕೊರಲ್]

ಚೆಂಗೋಟು (ನಾ). ಅಂಕಂಡೊಂಕಾಗಿರುವುದು ; ವಿಶೇಷವಾಗಿ ವಕ್ರವಾಗಿರುವುದು (?) : ಮೊಳಕಾಲಿಕ್ಕುತ್ತೆಜಗುತ ನಿಲುತಂ ಕಾಲುಂ ಕಯ್ಯುಂ ಚೆಂಗೋಟಾ [ಪಾಠಾಂ. ಚೆಂಗೊಂಡಾ]ಗಿರೆ ಮೇಲುಂ ತಳವುಂ ಕೆಲವುಂ ಡೊಂಕಿರೆ ಕುಳ್ಳಿರ್ದೇಳುತ್ತಂ ಬೀಳುತ್ತಂ (ಭ್ರಂಗೀಶ. ಹ. ೪೭೩-೨).

[?]

ಚೆಂಗೋಲ್ (ನಾ). ಕೆಂಪಾದ ಕೋಲು : ಚಕಾರಕ್ಕೆ – ಚೆಂಗಣಗಿಲೆ . . . ಚೆಂಬೊನ್, ಚೆಂಗೋಲ್ (ಶಮುದ. ೧೮೨ ಪ್ರಯೋ). [ಚೆಂ$_1$ + ಕೋಲ್$_1$]

ಚೆಂಚ$_1$, ಚಂಚ, ಚಂಚು$_1$ (ನಾ). ಬೇಡ ; ಬೇಟೆಗಾರ : ಶಬರ : ಧಿಟ್ಟ ಚೆಂ[ಪಾಠಾಂ. ಚಂ] ಚರು ಬಂದು ಚಪ್ಪಳೆಗುಟ್ಟಿಯೇಡಿಸಿ ಕಾಡಿದಲ್ಲದೆ ಬಿಟ್ಟು ಹೋಗರು ನಿನ್ನನು(ಬಸವು. ೦೮-೦೫): ಬಿಲ್ಲುಗಳಗೆ ಶಿರುವಿಡುವ ಚೆಂಚರ್ಕಳಿಪ ಗೂಳೆಯಂ (ರೇವಣ. ೩೭-೧೧): ನರೆತೆರೆಯುರೆತ ಚೆಂಚರಿಂ ಚೆಂಚಿತಿಯುರಿಂ (ರೇವಣ. ೧೧೯-೨೦). **ಚೆಂಚ :** ಹೀನಮಾನವರನೀ ಬೇಡರಂ ಚಂಚರಂ . . . ಏನೆಂದು ಅಯ್ಯಯ್ಯಯೆಂದು ಬಾಯ್ಬಿಟ್ಟೆಂದಡೇನಪ್ಪುದು (ಸಿದ್ಧರಾ.೪-೬೭). **ಚಂಚು**$_1$: 'ಚಂಚುದೊಡ್ಡಿ' ಪರಾ. [ದೇ.॥ ತೆಲು. ಚೆಂಚು]

ಚೆಂಚ$_2$ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : "ಅಸಿಸಿಂಬಿ–ಚೆಂಚ" (ಒಷಧಿ. ೫).

[?]

ಚೆಂಚಲಿ, ಚಂಚಲಿ, ಚರಿಚಲಿ, ಚರಿಜಲಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ: ಚೆಂಚಲಿಸೊಪ್ಪು (ಮೃಷಿಗಿ. ೩೦-೫೮೩). **ಚಂಚಲಿ :** ಗೊರಜಿ, ಚಂಚಲಿ, ಚರಿಜಲಿ, ತಾಳಿಸಪತ್ರ (ಮೃಷಿಗಿ. ೩೭-೭೩೩). **ಚರಿಚಲಿ :** (+). **ಚರಿಜಲಿ :** ಮೇಲಿನ 'ಮೃಷಿಗಿ' ಪ್ರಯೋಗವನ್ನು ನೋಡಿ.[ದೇ.॥ ತೆಲು.ಚೆಂಚಲಿ]

ಚೆಂಚಿತಿ, ಚಂಚಿತಿ (ನಾ). ಬೇಡರ ಹೆಂಗಸು : ಬೇಡಿತಿ : ಶಬರಿ : ಮಟಿ'ವೃಲ್ಲೆಯ ಕಣ್ಮಂಚು ಕೆದಱುವ ನೋಟದ ಚೆಂ[ಪಾಠಾಂ. ಚಂ]ಚಿತಿಯಂ ವಿಪ್ರರಾಜವಧು ಕಂಡು (ಪ್ರಭುಸ್ತ. ೧೨-೩೨) : ನರೆತೆರೆಯುರೆತ ಚೆಂಚರಿಂ ಚೆಂಚಿತಿಯುರಿಂ (ರೇವಣ. ೦೦೯-೨೦). **ಚಂಚಿತಿ :** ಪಗಲುಮಿರುಳುಂ ಚಂ[ಪಾಠಾಂ. ಚೆಂ]ಚಿತಿಯರೊಡನಗಲದೆಡೆಯಾಡುತ್ತ ಬಂದು(ಬಸವು. ೪೪-೬).

[ಚೆಂಚ$_1$ + –ಇತಿ$_1$ (< – ಇತ್ತಿ)]

ಚೆಂಚು 'ಸಂಚು' ನೋ.

ಚೆಂಜಂಜೆ (ನಾ). ಕೆಂಬಣ್ಣದ ಸಂಜೆ : ಕಂಜಂಜೆ. ಚೆಂಜಂಜೆ : ಕೆಂದಳಿರ್. ಚೆಂದಳಿರ್ (ಶಬ್ದಾನು. ೩೪೭ ಪ್ರಯೋ). [ಚೆಂ$_1$ + ಸಂಜೆ]

ಚೆಂಜೇನು (ನಾ). ಕೆಂಪು ಬಣ್ಣದ ಜೇನುತುಪ್ಪ : ಅಚ್ಚುಹಸು ಕರೆದ ಈ ಇನಿದಾದ ಬೆಳ್‌ಪಾಲು, ಪೂಗೆಲಸಿ ಚಿಟ್ಟಜೇನಿಳಿಸಿದೀ ಚೆಂಜೇನು (ಪಾರಸಿ. ೨೩-೫೨೦): ಬೆಳಕು ಮರಳಿತು, ಹೊಷ ಆರಳಿತು, ಚೆಂಜೇನಾಯಿತು ಬಿಳಿ ಹಾಡು (ಶಿರಾಲ. ೬೧-೩). [ಚೆಂ$_1$ + ಜೇನು(<ಜೇನ್)]

ಚೆಂಟಕಣ್ಣ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ: ಮರಗಳು; ಹೆಸವ, ಹೆಬ್ಬಲಸು . ಚೆಂಟಕಣ್ಣ, ಚಿಟ್ಟುತಂದ್ರಿ, ಬೇವು, ಹುಚ್ಚುಬೇವು (ನಮ್ಮನು. ೨೩೬).

[?]

ಚೆಂಡಕನರಿ, ಚಂಡಕನರಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ನರಿ ; ಗುಳ್ಳೆನರಿ : (+). **ಚಂಡಕನರಿ :** ಒರ್ವ ರಾಯಭಾರಿಯೊಲಿನ್ನೊರ್ವ ಚಂಡಕನರಿ ಸಾಲು (ಚಂಶನ. ೬೨-೦೯). [ಚೆಂಡಕ ? + ನರಿ$_1$]

ಚೆಂಡಲರು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹೂವು ; **ಚೆಂಡುಹೂವು :** ಸತಿಯರ್ಗೆ . . . ಚೆಂಡಲರಿನ ಪೊಟ್ಟಣ ದಿವ್ಯಚಂದನದುಂಡೆಗಳನು ಕೊಟ್ಟು ನಗುತ(ವೀರಚಕ. ೦೪-೩೯). [ಚೆಂಡು(<ಸೆಂಡು)+ಅಲರು$_2$(<ಅಲರ್$_1$)]

ಚೆಂಡಾಟ 'ಸೆಂಡಾಟ' ನೋ.

ಚೆಂಡಾಟಗಾರ (ನಾ). ಚೆಂಡಿನಿಂದ ಆಟವಾಡುವವನು : ಚೆಂಡಾಟಗಾರರಲ್ಲಾಗಲೀ ಅಥವಾ ಒಂದು ಜೇನುನೊಣದ ಶರೀರದಲ್ಲಾಗಲೀ–ಜಯ ಮತ್ತು ಪ್ರಗತಿ ಸಾಧ್ಯ (ಕೀಟಜ. ೦೦).

[ಚೆಂಡಾಟ(<ಸೆಂಡಾಟ) + – ಗಾರ(<– ಕಾಜ)]

ಚೆಂಡಾಡು 'ಸೆಂಡಾಡು' ನೋ.

ಚೆಂಡಾಲ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ : ಕಂದಾಳೆ, ಸಗಡೆಕಂದಾಳ, ಚಂಡಾಲ (ಮೃಷಿಗಿ. ೩೮-೧೩೯೫). [?]

ಚೆಂಡಿ$_1$ 'ಚೆಂಡೆ$_2$' ನೋ.

ಚೆಂಡಿ$_2$ 'ಚಂಡಿ$_1$' ನೋ.

ಚೆಂಡಿಕಸ (ನಾ). ಬತ್ತದ ಗದ್ದೆಯಲ್ಲಿ, ಪೈರಿನ ನಡುವೆ ಬೆಳೆಯುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕಳೆ,–ಹುಲ್ಲು: (+). [ಚೆಂಡಿ$_1$(<ಚೆಂಡೆ$_2$) + ಕಸ]

ಚೆಂಡಿಕೆ, ಚಂಡಿಕೆ$_1$(ನಾ). ಜುಟ್ಟು; ಶಿಖೆ: "ಶಿಖಾ, ಕಾಕಪಕ್ಷಃ, ಶಿಖಂಡಿಕಾ-ಈ ೩ ಚೆಂಡಿಕೆ" (ದರಾಯು. ೮೮-೩೭೮) : ಪೊನ್ನ ಪಂಜರಮಂ ಪೊತ್ತಿರದೇಟ್ಟ್ರಂದಂ ಚೆಂ[ಪಾಠಾಂ. ಚಂ] ಡಿಕೆವೆರಸಿದ ಚಂಡಾಲ ಬಾಲಕಂ(ಕಾದಂಪೂ. ೩೭) ; ನಂದಿನಿಯ ಪಾಲಿದೆ ನೀಂ ಕುಡಿಯುಲ್ಕ ನಿನ್ನ ಚೆಂಡಿಕೆ ಬಳೆದಪ್ಪುದು (ಜಗನ್ನಿ. ೩-೫೧); ಚೆಂದದಿಂ ಚೆಂ[ಪಾಠಾಂ. ಚಂ]ಡಿಕೆವಿಡಿದು ಮಾಗಳನುತ್ತರಿಸು ಪಂದದಿಂ (ಮಾನಸ. ಸ. ೩೯-೧೪) ; ಚೆಂ[ಪಾಠಾಂ. ಚಂ]ಡಿಕೆಗಳ ಬಾಲಕರ ಮಂಡಳಿಯನು . . . ಕಂಡಳಾ ಕಮಲದಳಾಕ್ಷಿ (ಕುರಾಪಾಂ. ೭-೫೪). **ಚಂಡಿಕೆ**$_1$: ಕಪ್ಪಗೆ [ಸಲೆ] ಚೆಲ್ವಾಗಿಯೆ ಚಂಡಿಕೆ ಸೆಗೆದೊಡವಾಗವು ಮುಟಿ' (ಅಟ್ಟಮ. ೫-೨) ; ಕೆಂಪದಂಥಪಯೆನ್ನ ಗಂಡ ಕಂಪರೆ ಹಿಡಿದುಕೊಂಡು ಚಂಡಿಕೆಯ ದಂಡಿಸದೆ ಬಿಡ (ಪುರಂದ. ೧-೭೫-೫) : ಅಂದವಾಗಿ ಚಂಡಿಕೆ ಕಟ್ಟಿ ಹಣೆಗೆ ತಿಲಕವನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಂಡು ದೇವರಿಗೆ ವಂದಿಸುವವನು(ಶರವು. ೫-೩೩).

[<ಸಂ. ಶಿಖಂಡಿಕಾ]

ಚೆಂಡಿಕೆವುಣುಸೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹುಣಸೆ (?) : ಚಾವಗಾವುಣ್ಡನ ಸೋಭನಗಾವುಣ್ಡನ ಪೊಲದೊಳ್ [ಚೆ]ಣ್ಡಿಕೆ [ವು]ಣುಸೆಯಿಂ ಮೂಡಂ ಮು[ಟ್]ಯಂಗೇರಿ ಸೀಮೆಯಿಂ ಬಡಗಣ ದೆಸೆಯೊಳ್ (ಸೌಇಇ. XX, ೩೮-೩೦ : 1058). [ಚೆಂಡಿಕೆ$_0$ + ಪುಣುಸೆ(< ಪುಣಸೆ)]

ಚೆಂಡಿಗೊಳ್ಳು 'ಚಂಡಿಗೊಳ್' ನೋ.

ಚೆಂಡಿಸು, ಚಂಡಿಸು$_1$ (ಕ್ರಿ). ೧. ತಲೆ ಕತ್ತರಿಸು : ಈ ಕ್ಷಿತಿಮಂಡಲದೊಳು ಉದ್ದಂಡ ದೈತ್ಯರ ಚೆಂಡಿಪ ನರಹರಿಯೆ (ಪುರಂದ. ೧-೧೬೬-೨). **ಚಂಡಿಸು$_1$** : ೨. ಉತ್ಸಾಹಿಸು ; ಪುಟನೆಗೆ : ಕಂಡು ಕನಸಿನೊಳು ರೂಪ ಜಯಂತನ ಪುಂಡರೀಕಾಕ್ಷಿ ಪುಳಕದೆ ಚಂಡಿಸಿ ಮೇಲ್ವಾಯ್ದವನೆಂದೇ ತಬ್ಬಿಕೊಂಡಳು ಬಯಲನೇನೆಂಬೆ (ಕಂವವಿ. ೯-೧೬೬). [ಚೆಂಡು (< ಸೆಂಡು) + – ಇಸು$_3$]

ಚೆಂಡು 'ಸೆಂಡು' ನೋ.

ಚೆಂಡುಕಾರೆ (ನಾ). ಕಾರೆಗಿಡದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಗೆ : ಬೆಟ್ಟದ ಕವ್ಮಗಗ್ಗರೆ. ಚೆಂಡುಕಾರೆ (ವೃಶಿಗಿ. ೮೮-೦೬೦೯). [ಚೆಂಡು (< ಸೆಂಡು) + ಕಾರೆ$_1$]

ಚೆಂಡುಗ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ : " ಅಕ್ಷಃ–ತಾಡಿಕವಡೆ, ಚೆಂಡುಗ, ದೇವಸಾಸಿವೆ " (ಒಷಧಿ. ೧). [?]

ಚೆಂಡುಚೇಣಿಹುಲ್ಲು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹುಲ್ಲು : (ವೃಶಿಗಿ ೨೬-೫೨೬).
[ಚೆಂಡು$_0$ + ಚೇಣಿ$_1$ + ಹುಲ್ಲು(< ಪುಲ್)]

ಚೆಂಡುಮಲ್ಲಿಗೆ, ಚಂಡುಮಲ್ಲಿಗೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗುಂಡಾದ ಹೂ : ಸೀಮೆ ಶಾವಂತಿಗೆ, ಚೆಂಡುಮಲ್ಲಿಗೆ (ವೃಶಿಗಿ. ೬೩-೦೫೦೧). **ಚಂಡುಮಲ್ಲಿಗೆ** : (೬). [ಚೆಂಡು(< ಸೆಂಡು) + ಮಲ್ಲಿಗೆ]

ಚೆಂಡುವೂ, ಚಂಡುಹೂವು, ಚೆಂಡುಹೂ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹಳದಿ ಹೂ : 'ನೀನೊಂದು ಪೂವಿನ ಚೆಂಡು' ಎನುತೆನ್ನ ಮುದ್ದಾಡು ತಿರ್ದನ್ 'ಚೆಂಡುವೂ !ಚೆಂಡುವೂ !' ಎಂದಟ್ಟಹಾಸಂ ಮೊಳಗಲದ್ಭುತಂ ನಗುತೆ .(ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೬೦೪-೧೪೬). **ಚಂಡುಹೂವು** : ಚಂಡು ಹೂವಿನಲ್ಲಿ . . . ಬಹಳ ಪ್ರಕಾರ ಕುಲಗಳುಂಟು (ಕೃಬಿಶ್ರ. ೨೦೦). **ಚೆಂಡುಹೂ** : ಗೌರೀಮುಡಿ, ಚೆಂಡುಹೂಗಳಂಥ ಬಣ್ಣಬಣ್ಣದ ಹೂಗಳಿಗೆ ಬಡತನವೇ ಆ ಏರೆಯಲ್ಲಿ ? (ಬೆಳುಮ. ೧೩). [ಚೆಂಡು(< ಸೆಂಡು) + ಹೂ$_2$(< ಪೂ$_2$)]

ಚೆಂಡುಹೂ 'ಚೆಂಡುವೂ' ನೋ.

ಚೆಂಡೆ$_1$, ಚಂಡೆ$_1$ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಚರ್ಮವಾದ್ಯ : ಚೆಂಡೆಯ ತಾಳಕ್ಕನುಗುಣವಾಗಿ . . . ಕುಣಿವುದನ್ನು ನೋಡುತ್ತಿದ್ದರೆ, ನೋಡು ತ್ತಿದ್ದವರಿಗೆ ಆಡುತ್ತಿರುವ ಕಥೆಯೇ ಮರೆತುಹೋಗುತ್ತಿತ್ತು (ವಿಸದು. ೦೯). **ಚಂಡೆ$_1$** : ಮೇಳದವರ ಚಂಡೆಯ ಧ್ವನಿ ಉಕ್ಕೇರಿ ಹರಡುತ್ತದೆ (ಸಂಸ್ಕಾರ. ೦೪೨). [ದೇ.೩ ತಮಿ. ಚೆಣ್ಟೈ ; ಮಲ. ಚೆಣ್ಡ ; ತುಳು. ಚೆಂಡ]

ಚೆಂಡೆ$_2$, ಚೆಂಡಿ$_1$ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಂಧದ್ರವ್ಯ; ಕರಿಕಚೋರ : " ಗಣಹಾಸಕಃ–ಚೆಂಡೆಯೆಂಬ ಗಂಧದ್ರವ್ಯ " (ಒಷಧಿ. ೪೬). **ಚೆಂಡಿ$_1$** : ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : (೬). [< ಸಂ. ಚಂಡಾ]

ಚೆಂತಲಪಲ್ಲಿ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು ; ಈಗಿನ ಬಾಗೇಪಲ್ಲಿ ತಾಲ್ಲೂಕಿನ ಚಿಂತನಪಲ್ಲಿ : ಪಲ್ಲವಮಾರಾಜ ಪ್ರಿಥಿವೀರಾಜ್ಯಂಗೆಯೆ ಚೆನ್ತಲಪಲ್ಲಿನ ಊರೆಕೆ ದೇವಿನಮ್ಮ . . . ಚೆ ನ್ತ ಕ ಪು ಲ್ಲ ನಾ ಚೆ ಕಾ ರ (ಎಕ. X, ಬಾಗೆಪ. ೭೭-೪ ; ಸು.900). [ಚೆಂತಲ ? + ಪಲ್ಲಿ$_2$(< ಪಳ್ಳಿ$_1$)]

ಚೆಂದ$_1$ 'ಚಂದ$_1$' ನೋ.

ಚೆಂದ$_2$ 'ಚಂದ$_2$' ನೋ.

ಚೆಂದಂಗೆಡು 'ಚಂದಗೆಡು' ನೋ.

ಚೆಂದಂಬಡೆ (ಕ್ರಿ). ಅಂದವನ್ನು ಪಡೆ ; ಸೊಗಸನ್ನು ಹೊಂದು : ಪಾರ್ವರ ಕೇರಿಯಂತೆ ಚೆಂದಂಬಡೆದ ಮಡದಿನೆಸೆವುಂ ತೇರೆನಿಸಂ (ಕಬ್ಬಿಕಾ. ೫೧).
[ಚೆಂದ$_1$(< ಚಂದ$_1$) + ಪಡೆ$_1$]

ಚೆಂದಕಾಣಿಸು 'ಚಂದಕಾಣಿಸು' ನೋ.

ಚೆಂದಕಾಣು 'ಚಂದಕಾಣು' ನೋ.

ಚೆಂದಗಲೆ (ನಾ). ಚಂದ್ರನ ಕಳೆ ; ಚಂದ್ರಬಿಂಬ : ದೇವರಾದಿತ್ಯನಂ ಪೊಸ ಚೆಂದಗಲೆಯ ಹುಟ್ಟಂಗೆಯ್ದನಂ (ಉದ್ಭದೇ. ೩-೩೦).
[ಚೆಂದ$_2$(< ಚಂದ$_2$) + ಕಲೆ$_3$]

ಚೆಂದಗೇಡಿ 'ಚಂದಗೇಡಿ' ನೋ.

ಚೆಂದಗೇಡಿತನ 'ಚಂದಗೇಡಿತನ' ನೋ.

ಚೆಂದಬಾಳು (ನಾ). ಸೊಗಸಾದ ಬದುಕು,–ಜೀವನ : ಒಂದಿರಿತಕಿಂದೆ ನೀನೆಲ್ಲರದೆಯನ್ . . . ಚೆಂದಬಾಳನ್ ಮೆಚ್ಚುವೆಲ್ಲರೆದೆಯನ್ ! (ಹೂಂಗಳು. ೨೬-೨೦). [ಚೆಂದ$_1$(< ಚಂದ$_1$) + ಬಾಳು$_2$(< ಬಾೞ್$_2$)]

ಚೆಂದಮಿೞ್ (ನಾ). ಶುದ್ಧವಾದ ತಮಿಳುಭಾಷೆ : (೬).
[ಚೆಂ$_2$ + ತಮಿೞ್./ತಮಿ. ಚೆನ್ತಮಿೞ್]

ಚೆಂದಲ್ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಭತ್ತ,–ನೆಲ್ಲು : ನವಗಂಧೋದ್ಗಮ ಗಂಧಶಾಳಿ ಶುಕಲೀಲಾಳಾಪದಿಂದಾದವೊಪ್ಪುವ ಚೆಂದಲ್ ಸಹಕಾರಪಕ್ವರಸ ಸಾರಾಸಾರ ಪಾನೀಯದಿಂ ಸವಿಶೇಷಂ ಬೆಳೆದೊಟ್ಟಿ ತೋರ್ಪ ಕಳಮಂ (ಸುಕುಮಾ. ೧-೭೪). 'ಕೆಂದಳಗ' ಪರಾ. [?]

ಚೆಂದಲ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ: ಮರಗಳು : ಹೆಸವ, ಹೆಬ್ಬಲಸು . . . ಸಾಗಡೆ, ಚೆಂದಲ (ನಮ್ಮನು. ೨೩೬). [?]

ಚೆಂದವ 'ಚಂದವು' ನೋ.

ಚೆಂದವಗಲ್ (ನಾ). ಚಂದ್ರಕಾಂತಶಿಲೆ: ಕಿಸುವೊನ್ನ ಪಂಜರಿಯ ಚೆಂದವಗಲ್ಲ ಕೋಂಟೆಯ ಮೂವಳಸಿನಗೞ್ಂದೊಳಗೆ ಕರ್ವಣಿಯ ನೆಲೆಗಟ್ಟಂ ಪಳಿಕಿನಟ್ಟೆಯ ಭಿತ್ತಿಯಿಂ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೫೪-೦೯). 'ಚಂದಗಲ್' ಪರಾ.
[ಚೆಂದವ (< ಚಂದವು) + ಕಲ್$_3$]

ಚೆಂದವೇರು (ಕ್ರಿ). ಸೊಗಸು ಹೆಚ್ಚಾಗು ; ಅಂದವೇರು : ಸಾರಣೆ ಕಾರಣೆ ಸುಣ್ಣಬಣ್ಣಗಳಿಂದೆ ಗುಡಿಸಲು ಚೆಂದವೇರುವೊಲು (ಇಂಬಾಪ. ೨೩೩-೫೩). [ಚೆಂದ$_1$ (< ಚಂದ$_1$) + ಏರು$_1$ (< ಏಱ್)]

ಚೆಂದಳ,ಚಂದಳ (ನಾ).ಕೆಂಪಾಗಿರುವ ಅಂಗೈ: ನುಣ್ಗೂಡನಂ ಮುಗುದೆಯ ರೆರಡುಂ ಚೆಂದಳದಿಂದವೆ ನೆಗಪಿ ಮನೋರಾಗದಿ ರಂಜಿಪ ಸಿರಿದಲೆ ಯೊಳಗೇಱಿಸಲು (ಜಯುಕಾ. ೯-೦೫) : ಚೆಂದಳವ ನೊಸಲೆಡೆಗೆ ತಂದೊಲ ವಿಂದ ನೆಗೆದಪ್ಪಿದಳು ಪರಸುತ ಕಂದದನು ಮೂಜಗದ ಸಿರಿ ಕೈಸಾರ್ದ ತೆಱವಾಗೀ (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೩೦-೪೪). **ಚಂದಳ** : ಚೈತ್ರಮಿತ್ರನ ಪಟಯುಗೆಯ ತಳಿರ್ಗಳಂ ಪೞಿವ ಚಂದಳದಿಂದಶೋಕೆಯ ಕೊಸೆದಳಿರನುಣಿಸಿತ್ತು ಪಸುಳೆಗೋಗಿಲೆಗಳಂ ಪೊರೆವ ವೀಣಾನಿನಾದೆಯರಿಂ (ಉದ್ಭಟ. ೧-೭೮ ವ).
[ಚೆಂ$_1$ + ತಳ$_3$ (= ತಲ$_2$)]

ಚೆಂದಳಿರ್, ಚಂದಳಿರ್, ಚೆಂದಳಿರು (ನಾ). ಕೆಂಪು ಚಿಗುರು ; ಎಳೆಯ ಚಿಗುರು : 'ಮಧುಮಿ[ದುಱ್] ಸೊಕ್ಕನಾಳ್ದ ಕೀರಳಿಯರ ಕದಪಿನ ಬಣ್ಣಮಪ್ಪ ಚೆಂದಳಿರ್ದುಱುಗಲ್ (ಕಾದಂಪೂ. ೯೬): ಚೆಂದಳಿರ್ ಪೊಸನನೆಗಳುಳ್ಳರಲ್ ಕಸುಗಾಯ್ ಕರಂದೋಱ್ (ಪದ್ಮರಾ. ೮-೪): ಎಳವೆಯನುಳಿಯದ ಚೆಂದಳಿರೆನೆಯುನಿದುಟಿ ಸೊಗಯಿಸಿತು (ಜಯುಕಾ. ೩-೪೧) : ಗಿಡುಗಳೆಲ್ಲಂ ತಳಿರ್ಚೆಂದಳಿರೆಳದಳಿರಲೆ ಬೆಳ್ಳಿಲೆ ಪಸುರೆಲೆ ಪಣ್ಣೆಲೆ ಗಳಿಂ ರಂಜಿಸೆಯುಂ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೦೬-೨೫). **ಚಂದಳಿರ್** : ಸೋಮಾರ್ಗಡಿ ಚಂ[ಪಾಕಾಂ ಚೆಂ]ದಳಿರೆಳಲತೆ (ದಕುನಿ. ೦೨೨) **ಚೆಂದಳಿರು** : ಚೆಂದಳಿರು ದಿನದಿನವುಮೊಗೆಯೆ ನೀರೆರೆದು (ಮಂಕುಳ. ೨೫೩): ವೃಕ್ಷಲತೆಗಳೆಲ್ಲ ಹೊಸ ಚೆಂದಳಿರ ಉಡಿಗೆಯಿಂದೊಪ್ಪಿವೆ (ಶಾಂಕಲಾ. ೪೦).
[ಚೆಂ$_1$ + ತಳಿರ್$_2$]

ಚೆಂದಳಿರು 'ಚೆಂದಳಿರ್' ನೋ.

ಚೆಂದಳಿರ್ಗೈ (ನಾ). ಕೆಂಪು ಚಿಗುರಿನಂತಿರುವ ಕೈ; ಅಂಗೈ: ಚೆಂದಳಿರ್ಗೈಯ ಕುಮಾರಿಯ ರೂಪನದೇನಂ ಬಣ್ಣಿಪೆನು (ಆದಿಪು. ೩-೬೨) ; ಸುದತಿಯರಧಿನಾಯಕಿಯ ಸುಣ್ಣಿಡೊಳ್ಗಳಗ್ರದೊಳು ಚೆಂದಳಿರ್ಗೈಯ್ಗಳೆಸೆದವು (ತ್ರಿಪುರ. ೭೦-೫೩). [ಚೆಂದಳಿರ್ + ಕೈ$_2$ (<ಕಯ್$_2$)]

ಚೆಂದಳಿರ್ದೊಂಗಲ್ (ನಾ). ಕೆಂಪಾದ ಚಿಗುರುಗಳ ಗೊಂಚಲು,–ಗುಂಪು : ಚೆಂದಳಿರ್ದೊಂಗಲಿಂ ವಿಸುಪಶೋಕ ಫಲಾವಳಿ ತೀವಿ ತೋರ್ಪ ಮಾಕಂದಂ . . . ಒಪ್ಪಿರೆ ನಂದನವಲ್ಲಿ ರಂಜಿಕುಂ (ಕಬಕಂ. ೨-೪೧).
[ಚೆಂದಳಿರ್ + ತೊಂಗಲ್]

ಚೆಂದಳಿರ್ವಾಸು (ನಾ). ಕೆಂಪು ಚಿಗುರಿನಿಂದ ಮಾಡಿದ ಹಾಸಿಗೆ : ಚೆಂದಳಿರ್ವಾಸಿನೊಳತ್ತಮಿತ್ತ ಚೆಲ್ವಿಂಗೆಡೆಯಾಗಿ ಸೂಸಿದರಲುಂ ನಳಿದುಂಬುಲಮುಂ . . . ದೇವದಂಪತಿಯ ಕೂಟಮನೇಂ ಬಿಸುಣಾಡಲಾರ್ತರ್ಪೊ: (ಕಬಕಂ. ೧-೫೦). [ಚೆಂದಳಿರ್ + ಪಾಸು$_2$]

ಚೆಂದಾವರೆ (ನಾ). ಕೆಂಪಾದ ತಾವರೆ ; ಕೆಂದಾವರೆ "ರಕ್ತೋತ್ಪಲಂ–ಚೆಂದಾವರೆ" (ಒಷಧಿ. ೧೩೫) [ಚೆಂ$_1$ + ತಾವರೆ (<ತಾಮರೆ)]

ಚೆಂದಿರ (ನಾ). ಚಂದ್ರ : ಚೆಂದಿರಗೆಜಗಿ ದೇವಾಂಗದೆಳೆದೆಗೆದು ಮಧುವ ನೂಲವಿಂದೆ ಮನ್ನಿಸಿ (ಪದ್ಮರಾ. ೮-೯೩) ; ಇಂದ್ರಿಯದ ಆಶೆಗಳ ಬಂಧಿಸದೆ ಕೊಂದವನು ಸುಂದರನು ಅಕ್ಕ ಸುಖಿಯಕ್ಕ ಲೋಕಕ್ಕೆ ಚೆಂದಿರನು ಅಕ್ಕ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೫೪೩). [<ಸಂ. ಚಂದಿರ]

ಚೆಂದಿರುಳು (ನಾ). ಉತ್ತಮವಾದ ತಿರುಳು ; ಚೆನ್ನಾದ ಸಾರ : ಪೆರುಮಾಳನ ಕೆಂದಾವರೆ ಬೆಳಕಿನ ಚೆಂದಿರುಳೇ ಬಾಳಿನ ತಿರುಕೋಡೊಳಗಿನ ಬಲು ಅರಿವಿನ ಅರುಳೇ (ಅರಳು. ೨೨೫-೯).
[ಚೆಂ$_2$ + ತಿರುಳು (<ತಿರುಳ್)]

ಚೆಂದುಗೋಳಿ (ನಾ). ಒಂದು ಸ್ಥಳದ ಹೆಸರು (?) : ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯ ಭಟರಕ × × × ಚೆನ್ದುಗೋಳಿ ವಳಿಯುರಾದಿಲಿ × × ಳಿಗಳ್ಗೆ ಕೊಟ್ಟ ಭೂಮಿ ವಿವರ (ಎಕ. VIII, ಸಾಗರ. ೯೩-೩ ; ಸು. 680 ?). [?]

ಚೆಂದುಟಿ, ಚಂದುಟಿ (ನಾ). ಕೆಂಪಗಿರುವ ತುಟಿ ; ಕೆಂದುಟಿ : ಅವಳ ಚೆಂದುಟಿಯುಂ ಪೊಸ ತೊಂಡೆವಣ್ಣದೊಂದಚ್ಚರಿಯಲ್ಲಿ ಪುಟ್ಟಿತೆನುತ (ಉದ್ಭಟ. ೬-೭೪) : ಅವಳು ಚೆಂದುಟಿಗಳಲ್ಲಿ ಬೆಳ್ನಗೆಯನ್ನು ಅರಳಿಸಿ ಆನಂದದ ನಿರ್ಝರಿಯನ್ನು ಹರಿಸಿದಳು (ಎರಡು. ೧೭). **ಚಂದುಟಿ** : ತಳಿರ್ಗೆಯ್ದು ಎಳೆಯಳ ಚ[ಪಾಠಾಂ ಚೆ]ಂದುಟಿದಳಿರಂ ತಳಿರ್ಗೆತ್ತು ಕದರ್ಪಿಕಿದುದು ಕಿಕಂ (ರಾಜಶೇ. ೧೦-೫೪). [ಚೆಂ$_1$ + ತುಟಿ$_2$]

ಚೆಂದುಡಿಗೆ (ನಾ). ಕೆಂಪುಬಣ್ಣದ ಬಟ್ಟೆ,–ಉಡಿಗೆ: ಚೆಂಗದಿರನು ಚೆಂಬಿಸಿಲ ಚೆಂದುಡಿಗೆಯನ್ನು ವಿಂಧ್ಯಯ ಗಿರಿಶಿಖರಗಳಿಗೆ ತೊಡಿಸುತ್ತಿದ್ದಾನೆ (ಮುಚಿತ. ೧). [ಚೆಂ$_1$ + ತುಡಿಗೆ (<ತೊಡುಗೆ)]

ಚೆಂದುಳ್ಳಿ 'ಚಂದೊಳ್ಳಿ' ನೋ.

ಚೆಂದುಳ್ಳಿ 'ಚಂದೊಳ್ಳಿ' ನೋ.

ಚೆಂದೆಂಗಾಯ್ (ನಾ). = ಚೆಂದೆಂಗು : ಎಸೆವ ಚೆಂದೆಂಗಾಯ್ಗಳೊಂದೊಂದ ನೊಡೆಯೊತ್ತಲೊಸರಿ ಸೋರ್ವೆಳನೀರ್ಗಳರ್ಘ್ಯಂಗಳಾಗೆ ರಂಜಿಸುವ ಬನದೇವಿ (ಪ್ರಮಿಳಾ. ೩-೨೭). [ಚೆಂ$_1$ + ತೆಂಗಾಯ್]

ಚೆಂದೆಂಗು, ಚಂದೆಂಗು (ನಾ). ಕೆಂಪು ಬಣ್ಣದ ತೆಂಗು ಮತ್ತು ಅದರ ಕಾಯಿ: ಕಾಯ್ಬಿಡುಗಲಂ ಪೇರ್ದ ಚೆಂದೆಂಗು ಕಟ್ಟಲಿಸುತ್ತಿರ್ಪಲವಳ್ಳಿ . . . ಎಸೆಗುಂ (ಆದಿಪು. ೧-೭೭) ; ಭೂಲತಾಂಗಿ ತೆಗೆದಿಕ್ಕಿಟ್ಟ ರಸರತ್ನಪೋಲೆನಿಸಿ ಫಲಿತ ಚೆಂದೆಂಗೆಸೆದುವು (ಹರಿಶ. ೩-೨೮) ; ಒಪ್ಪುವ ಚೆಂದೆಂಗಲ್ಲದೆ ಮಾವಲ್ಲದೆ ಕೌಂಗಲ್ಲದೆ ಗಿಡುಮರಗಳೆಂಬುವಿಲ್ಲಾ ನಾಡೊಳ್ (ಕಬ್ಬಿಗ. ೨೦): ಮೇಘರಾಜನ ಬರವನೆ ಪಾರ್ವ ಚೆಂದೆಂಗುಗಳ ಪಂತಿಗಳ್ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೮-೨೨). **ಚಂದೆಂಗು** : (ಕಿ). [ಚೆಂ$_1$ + ತೆಂಗು$_3$]

ಚೆಂದೊಂಗಲ್ (ನಾ). ಕೆಂಪಾದ ಗೊಂಚಲು ; ಚಿಗುರಿನ ಗೊಂಚಲು : ಅಗ್ನಿ ಸೀಡಿದನಲ್ತೆ ತನ್ನಂಗಳದ ಮರದ ಮಾಂದಳಿರ ಚೆಂದೊಂಗಲಂ ? (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೪೮-೫೫೧). [ಚೆಂ$_1$ + ತೊಂಗಲ್]

ಚೆಂದೊರಳೆ (ನಾ). ಕೆಂಪಾದ ಗುಲ್ಮ,–ಪ್ಲೀಹ : ಕರುಳ ಪೂಗೊಂಚಲು ಖಂಡದ ಕಳಿಕೆ ಬಂಧುರದೆಲು ಶಾಖೆಗಳಾಗೆ ಒಗಿದು ಚೆಂದೊರಳೆದಳಿರ ಕಬಂಧದ್ರುಮ ಮೆಱೆದುವು ಖಡ್ಗಚೈತ್ರದಲಿ (ಕಂಸವಿ. ೦೫-೫೧).
[ಚೆಂ$_1$ + ತೊರಳೆ$_1$]

ಚೆಂದೊಳ್ಳಿ 'ಚಂದೊಳ್ಳಿ' ನೋ.

ಚೆಂದ್ರಕಾಳಿ 'ಚಂದ್ರಕಾಳಿ' ನೋ.

ಚೆಂಬಕ 'ಚಂಬಕ' ನೋ.

ಚೆಂಬಕವಱಿ 'ಚಂಬಕವಱಿ' ನೋ.

ಚೆಂಬಟ್ಟೆ (ನಾ). ಕೆಂಪು ಬಟ್ಟೆ,–ವಸ್ತ್ರ : ಬಾಲೆಯುರದೊಳೊಂದಿದ ಪೊಸ ಬೆಮರ್ವಾರ್ತ್ತು ಬೀಳಲೀದ ಚೆಂಬಟ್ಟೆಯ ನೂಲಂತೆ ಕಂಗೆಸೆದುದು ತೋರವೊಲೆಗಳ ಮೇಲೆ ರಂಜಿಪ ನೀಲ ನಖರೇಪೆ (ತ್ರಿಪುರ. ೦೩-೬೯).
[ಚೆಂ$_1$ + ಬಟ್ಟೆ$_2$]

ಚೆಂಬಡಿ (ನಾ). ಒಂದು ಪ್ರದೇಶದ ಹೆಸರು (?) : ಅನ್ತೆ ತೆ[ಂ]ಕ ಅತ್ತಿಯೆಡು ಪಳ್ಳಂ[ಬೆ]× ಗಾಲು ಬೆಮ್ಬಡಿ (ಎಇ. X, ೬೭-೯೪; ೮ನೆಯ ಶತ).
[?]

ಚೆಂಬಣ್ಣ (ನಾ). ೧. ಕೆಂಪುಬಣ್ಣ : ಚೆಂಬಣ್ಣ ಮಾಂದಳಿರಸುಗೆ ಪುನ್ನಾಗ ದಾಳಿಂಬ ತ್ರಿಪರ್ಣ ಪುಷ್ಪಗಳು . . . ಬನದಿ ರಂಜಿಸಿತು (ಮೋಹತ. ೪-೪೯): ಬಾಯ್ದೆಱೆಬವಳದ ಚೆಂಬಣ್ಣಮಿಂತು ಬನ್ನಂಬಡಿಕುಂ (ಚಕವಿ. ೬-೬೩). ೨. ಕೆಂಪುಬಣ್ಣದ ವಸ್ತ್ರ,–ಬಟ್ಟೆ : ಕುಂಭಾಂಡ ಮಂತ್ರಿಶೇಖರ ಮುಖ್ಯ ದೈತ್ಯರ್ಗೆ ಚೆಂಬಣ್ಣವನುಡಿಸಿದನು (ಮೋಹತ. ೩೫-೪). [ಚೆಂ$_1$+ಬಣ್ಣ]

ಚೆಂಬಣ್ಣು (ನಾ). ಕೆಂಪಾದ ಹಣ್ಣು ; ಪಕ್ವವಾದ ಹಣ್ಣು : ಚೆಂಬಣ್ಣುಗಾಯ್ಗಳಂ ತೊಡವಿಟ್ಟು ಹೂವಿಟ್ಟು ಕುಣಿಯುವಳ್ (ಕಾಲೂರ. ೧೨೦-೨೫೧). [ಚೆಂ$_1$ + ಪಣ್ಣು$_3$ (<ಪಣ್$_3$)]

ಚೆಂಬದುಮ (ನಾ). ಕೆಂಪು ಕಮಲ : ಅದಱ ಮೊದಲ್ ಸುವರ್ಣಘಟಕಂ . . . ಚೆಂಬದು(?)ಮದ ಘಂಟಿಕಾಪಟಕಮಂ ತಳೆದಿಂತೊಗೆದಿರ್ಪುದು (ಶಾಂತೀಶ್ವ. ೧೭-೩೨). [ಚೆಂ$_1$ + ಪದುಮ (<ಪದುಮ)]

ಚೆಂಬರಣ (ನಾ). ಕೆಂಪು ಭರಣಿ : ಏಂ ಬಱಿದೆ ಪರವುವೈ ಫಲಮಂ ಬರಣಿಯನಿರಿಸು ಕೆಲಕೆ ನೆರವೆಲೆವೇಟಾ ಪೊಂಬರಣಗಳೆರಡರ್ಕಂ ಚೆಂಬರಣಗಮನಿತಱಿಂದೆ ತಣಿದಪೆವೀಗಳ್ (ಚಕವಿ. ೬-೫೦).
[ಚೆಂ$_1$ + ಬರಣ]

ಚೆಂಬರಿಗೆ (ನಾ). ಚೆನ್ನಾದ ಗುರಾಣಿ : ಕಚಂ ಸಾರಮೆನಿಪ್ಪ ಚೆಂಬರಿಗೆಯಂ ನಳಿತೋಳಸಿಯುಂ ಸಮಂತು ಪೋಲ್ತು ರಮಣೀನಿಕಾಯದಿನನಂಗನ ಸಚ್ಚಿನ ದಿವ್ಯಶಸ್ತ್ರ ಭಂಡಾರದ ಗೇಹಮಂ ನೆಱೆಯೆ ಪೋಲ್ತುದು ಭೂವನಿತೇಶನೋಲಗಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೯-೦೪೦). [ಚೆಂ$_2$ + ಪರಿಗೆ$_3$]

ಚೆಂಬವಳ (ನಾ). ಕೆಂಪು ಹವಳ : ಕರ್ಮಣಿಸರದೊಳ್ ಚೆಂಬವಳಮಂ ಕೋದಂತಿರೆ . . . ತಿರುಳ್ಗನ್ನಡದೊಳೆ ಕತೆಯನುಸಿರ್ವೆಂ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೬-೦೫) ; ನಡುವಿನಿಂದ ಜಗ್ಗುತ್ತಿದ್ದ ಚೆಂಬವಳದ ಒರೆಯನ್ನು ನಡುಪಟ್ಟಿಯ ಸಮೇತ ಕಳಚಿ (ಸವತಿ. ೪೮). [ಚೆಂ$_1$ + ಪವಳ]

ಚೆಂಬಳದಿ (ನಾ). ಕೆಂಪು ಮಿಶ್ರಿತವಾದ ಹಳದಿಯ ಬಣ್ಣ : ಬಿರುಕು ದೋರ್ದೆರ್ಳ್ಕಿದುದು ಪೊನಲ್ ಚೆಂಬಳದಿಯಾ ಮತಂಗನ ಪೆಸರ ಮಡುವಿನೊಳ್ ನೀರು ಓಕುಳಿಯಾಯ್ತು (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೨೮೫-೬). [ಚೆಂ$_1$+ಪಳದಿ]

ಚೆಂಬಾನ್ (ನಾ). ಕೆಂಪಾದ ಆಕಾಶ : ಚೆಂಬಾನ ಕುಂಬಿಡುವ ಬೆಟ್ಟಗಳ ಸಾಲು (ಕಾಲೂರ. ೨೫-೧೨). [ಚೆಂ$_1$ + ಬಾನ್$_3$]

ಚೆಂಬಾಯ್ (ನಾ). ಕೆಂಪಾಗಿರುವ ಬಾಯಿ: ಆ ಸತಿಗೆಡ್ಡಂಬಡೆದವು ನಗೆಮೊಗವಾಸುರವಡಗಿದ ಚೆಂಬಾಯ್ ನಳುಸುಯ್ ಸೂಸುವ ನಾಸಿಕ (ಉದ್ಭದೇ. ೨-೫೬); ಚೆಂಬಾಯ್ವೆನನೀಂಟುತ್ತುಂ (ಚಕವಿ. ೬-೨೫೩).

[ಚೆಂ$_1$ + ಬಾಯ್]

ಚೆಂಬಾಯ್ದೆಱೆ(ನಾ). ೧. ಕೆಂಪನೆಯ ತುಟಿ. ೨. ಕೆಂಬಣ್ಣ ಬಳಿದ ಬಾಗಿಲು. ೧, ೨: ಕಾಣದೆ ಚೆಂಬಾಯ್ದೆಱೆಯುಂ ಮಾಣನ್ನೀ ಮರಿಯು ಮನದ ಬಱುಸಂದೆಯುಮಂ (ಚಕವಿ. ೬-೬೨). [ಚೆಂ$_1$ + ಬಾಯ್ದೆಱೆ]

ಚೆಂಬಾವುಗೆ (ನಾ). ಕೆಂಪಾದ ಪಾದುಕೆ,-ಹಾವುಗೆ: ಲಲಿತ ಚೆಂಬಾವುಗೆ ಮೆಟ್ಟಿ . . . ಸಲೀಲೆಯಿಂದೆದ್ದಳಾ ಕುವರಿ (ಮೋಹತ. ೨೮-೬).

[ಚೆಂ$_1$ + ಪಾವುಗೆ]

ಚೆಂಬಾವುಡೆ (ನಾ). ಕೆಂಪು ಬಣ್ಣದ ವಸ್ತ್ರ : ಚೆಂಬಾವುಡೆಯುಡಿವಸನವು ತೋಯ್ದು . . . ಮೆಱೆಯೆ ಪೀತಾಂಬರ ನೋಡಿ ಹಿಗ್ಗಿದನು (ಮೋಹತ. ೧೪-೫೮). [ಚೆಂ$_1$ + ಪಾವುಡೆ (<ಪಾವುಡ)]

ಚೆಂಬಾೞೆ (ನಾ). ಬಾಳೆಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಗೆ; ಕೆಂಪುಬಾಳೆ; ಚಂದ್ರಬಾಳೆ: ಪಣ್ತ ಪೊಂಬಾೞೆಯ ಚೆಂಬಾೞೆಯ ರಂಗಬಾೞೆಯ ತೋಂಟದಿನೊಳಗೊಳಗೆ ಬಾಂಬಟ್ಟೆಗರ್ ಪೊಟಲ ಸೊಬಗಂ ನಿರುಕಿಸಲ್ಕೆಂದು (ರಾಜಾಶ್ಚ. ೦೦೧-೨೯). [ಚೆಂ$_1$ + ಬಾೞೆ]

ಚೆಂಬಿಸಿಲ್, ಚೆಂಬಿಸಿಲು (ನಾ). ಕೆಂಪು ಬಣ್ಣದ ಬಿಸಿಲು : ಕೆಂದಾವರೆ ಚೆಂಬಿಸಿಲಿಂದೊಂದುವ ತೆಱದಿಂದೆ ನಿನ್ನ ಮೃದುಪದಯುಗಮೆಂದಂದಿನ ಪೊಲಲಕ್ತಕ ರಸದಿಂದಂ ಮೇೞೊಂದಿತಿಲ್ಲಿದೇನಿಂದುಮುಖೀ (ಶಾದಂಪೂ. ೩೩೨); ಪೊಸರನ್ನದ ಲೋಲಾಂಶು ಪುರಗೋಪುರಗಳ ಮೇಲೆ ಚೆಂಬಿಸಿಲಂತೆ ಚಂದ್ರಿಕೆಯಂತೆ ತಮಾಲದಂತೆಸೆದವು (ತ್ರಿಭುಶಿ. ೨-೨೫); ಇನಬಿಂಬ ಕಂದಿ ಚೆಂಬಿಸಿಲಿಪ್ಪ ಮಾಸೆ ಮಾರ್ದನಿಗೊಟ್ಟುವೆಂಟುದಿಕ್ಕುಗಳು (ಭರಪ. ೩೦-೦೧೬). **ಚೆಂಬಿಸಿಲು :** ಹೂಬಿಸಿಲು ಹೊಂಬಿಸಿಲು ಚೆಂಬಿಸಿಲು ಚುಂಬಿಸಲು ಎದೆಯನ್ನ ತುಂಬಿಸಲು ಬಿಂಬಿಸುತಿರೆ (ಭಾವಜೀ. ೨೦-೪೦೫). 'ಕೆಂಬಿಸಿಲ್' ಪರಾ. [ಚೆಂ$_1$ + ಬಿಸಿಲ್]

ಚೆಂಬಿಸಿಲ (ನಾ). ಕೆಂಪಾದ ಬೆಳಕಿನಿಂದ ಕೂಡಿದವನು ; ಸೂರ್ಯ : ಚೆಂಬಿಸಿಲನಂ ಪಾಲ್ಗಡಲನುರುಮದಗಜಮಂ . . . ಕನಸಿನೊಳು ನಿಟ್ಟಿಸಿದಳಾ ಬೆಳಗಪ್ಪ ಜಾವದೊಳ್ (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೩-೩೮). [ಚೆಂಬಿಸಿಲ್$_1$ + -ಅ$_7$]

ಚೆಂಬಿಸಿಲು 'ಚೆಂಬಿಸಿಲ್' ನೋ.

ಚೆಂಬು$_1$, ಚಂಬು, ಚೊಂಬು (ನಾ). ೧. ತಾಮ್ರ ಮೊದಲಾದ ಲೋಹಗಳಿಂದ ಮಾಡಿದ ಬಾಯಿ ಕಿರಿದಾಗಿರುವ ಗುಂಡನೆಯ ಪಾತ್ರೆ; ತಂಬಿಗೆ : ಸಾದಿನ ಭರಣಿ ಪನ್ನೀರ ಚೆಂಬುಗಳು . . . ತೈಲದ ಕುಪ್ಪಿಗೆಗಳಾ ಗೃಹದೊಳು ಬಡಿಬಡಿಯಾಗಿಹವು (ಅಂಜಚ. ೩-೦೦೬); ಪನ್ನೀರ ಚೆಂಬು ಗಂಧೋದಕ ಹೂಜೆ . . . ತಲೆಗಿಂಬಿನೊಳ್ ತಂದಿರಿಸಿದರು (ಮೋಹತ. ೨೬-೩೫). ೨. ಗೋಪುರದ ಕಲಶ: ಯಿೂ ಹೊಸ ಮಹಾದೇವರ ಚೆಂಬಿನ ಒಡಿಲು ಹೊನ್ನ ಕಳಶಕೆ ಮಾಡಿದ ಧರ್ಮ (ಸೌಇಇ. IX-II, ೪೫೦-೨೨; 1444); ಬೊಮ್ಮಣ ಭಂಡಾರಿಯ ಮೊಂಮುಗಳ ಮಗಳು ಸಂಕಂಮಪೊದಲಿತಿ ಮಹಾದೇವರ ಚೆಂಬಿನ ಕಲಸಕ್ಕೆ ಕೊಟ್ಟ ದೊಡವರಹ (ಸೌಇಇ. IX-II, ೪೬೯-೦೯ ; 1510). ೩. ತಾಮ್ರ : 'ಚೆಂಬು' ಅಂದರೆ ತಾಮ್ರ ಮತ್ತು ತಾಮ್ರದ ಪಾತ್ರೆ (ಸಂಕೋಧ. ೮೮). 'ಚೆಂಬುಕಂಟಿಗ' ಪರಾ. **ಚಂಬು :** ೧. ಹೊನ್ನ ತಂಬಿಗೆ ಗಿಂಡಿ ಪನ್ನೀರ ಚಂಬಿನಲಿ ಪೂರ್ಣ ಜಲವ ಕೊಂಡು (ಕಂವಿ. ೫-೫೫); ಹಸಿರು ಮೇಯುದಿಂದ ತುಂಬಿದ ಕಟ್ಟೆಗೆಯ ಚಂಬನ್ನು ನಮಗೆ ಕೊಟ್ಟು ಕುಡಿಯ ಹೇಳಿದರು (ಮೇದಿಮ. ೦೦೨); ಅಂಬು ಬಿಡಲಿಕ್ಕೆ ತಿಳಿಯದೇ ಇದ್ದರೆ ಚಂಬು ಮುಣುಗಿಸ ತಿಳಿಯದೇ (ಗಾದ). **ಚೊಂಬು :** ೧. ಚಂದ್ರಕಾಂತಶಿಲೆಯ ಚೊಂಬುಗಳ ಬಾಯಿ ಕಟ್ಟಿ (ಸೌಗಂಧಿ. ೨೦೫-೦೦).

ಚೆಂಬಿನವೂಳಿಗ=ನೀರನ್ನು ತಂದು ಕೊಡುವ ಊಳಿಗ : ದೇವರಾಜ ಒಡೆಯರ್ಯ್ಯನವರ ಚವ್ಪಿನ ವೂಳಿಗದ ಚಲುವವ್ವೆಯವರ ಕುಮಾರರಾದ ದೊಡ್ಡದೇವ್ಯಯ್ಯನವರು (ಎಕ. III ಶ್ರೀರಂಗ. ೦೪-೯೬ : 1686).

[ದೇ.೫ ತಮಿ. ಚೆಮ್ಬು; ಮಲ. ತುಳು. ಚೆಂಬು; ಕೊಡ. ಚೆಂಬೀ; ತೆಲು. ಚೆಂಬು]

ಚೆಂಬು$_2$ (ನಾ). ಸೋರೆಯ ಜಾತಿಗೆ ಸೇರಿದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಳ್ಳಿ : "ತುಂಬಃ-ಚೆಂಬು, ಸೋರೆ, ತುಂಬೆ" (ಒಷಧಿ. ೬೧). [<ಸಂ. ತುಂಬ]

ಚೆಂಬುಕ 'ಚಂಬಕ' ನೋ.

ಚೆಂಬುಕುಟಿಗ, ಚಂಬುಕುಟ್ಟಿಗ, ಚಂಬುಕುಟ್ಟಿಗ (ನಾ). ತಾಮ್ರದ ಕೆಲಸ ಮಾಡುವವನು ; ತಾಮ್ರಕಾರ : "ತಾಮ್ರಕುಟ್ಟಕ" (ನಾಚಿರಾ. ೬). **ಚಂಬುಕುಟ್ಟಿಗ:** "ಶೌಲ್ಬಿಕಃ, ತಾಮ್ರಕುಟ್ಟಕಃ-೨ ಚಂಬುಕುಟ್ಟಿಗನ ಪೆಸರುಗಳು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೨೬೬). **ಚಂಬುಕುಟ್ಟಿಗ:** ಚಂಬುಕುಟ್ಟಿಗನೊಬ್ಬನ ಲಯಬದ್ಧವಾದ ಸುತ್ತಿಗೆಯ ಏಟನಂತೆ ಕೇಳಿಸುತ್ತದೆ (ಹೋಮದು. ೨).

[ಚೆಂಬು$_1$ + -ಕುಟಿಗ$_1$]

ಚೆಂಬುಗೆಂಪು (ನಾ). ತಾಮ್ರದ ಬಣ್ಣ ; ಕೆಂಬಣ್ಣ : ನಿಜಬಿಂಬಂ ಚೆಂಬುಗೆಂಪೇಱೆ . . . ಸಾರ್ದಂ ದಿನನಾಥನಸ್ತಗಿರಿಮಸ್ತಪ್ರಸ್ತರ ಪ್ರಾಂತಮಂ (ಅನಂಪು. ೩-೬೬). [ಚೆಂಬು$_1$ + ಕೆಂಪು$_1$]

ಚೆಂಬುಡಿ (ನಾ). ಕೆಂಪುಹುಡಿ,-ದೂಳು : ಭೂರಮೆಯ ಸಸಿಂಧೂರ ಸೀಮಂತ ರೇಖೆಯಂತೆ ಚೆಂಬುಡಿ ತಳ್ತು ಕಂಗೊಳಿಪ ಘಂಟಾಪಥದ ಪರಿಸರದಲ್ಲಿ (ರಾಜಶೇ. ೨-೨೦ ವ). [ಚೆಂ$_1$ + ಪುಡಿ]

ಚೆಂಬುರುಳ್ (ನಾ). ಸೊಗಸಾದ ಅರ್ಥ ; ಪರಮಸತ್ವ : ಹುಟ್ಟೆಂಬ ಹೆದ್ದತನ ಹುರಿಯೆ ಒರಿದೆಂಬ ಚೆಂಬುರುಳ ಕಾಣುವುದೆ ಅಱಿವು (ಕುಪಳ್. ೧-೩೬-೮). [ಚೆಂ$_2$ + ಪುರುಳ್]

ಚೆಂಬುಳುಕಾಯಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ : ದೇವದಾರಿ, ಗಂಧಗಿರಿ, ಗ್ಯಾದಾರಿ, ಚೆಂಬುಳುಕಾಯಿ (ಮೃಶಿಗಿ. ೩೫-೬೮೩). [?]

ಚೆಂಬೂ (ನಾ). ಕೆಂಪು ಬಣ್ಣದ ಹೂ : ಇಳಾತಳದ ತಾರಗೆಯಂತುಪಹಾರಮಾದ ಚೆಂಬೂಗಳಳುಂಬಮಾಗೆ ನಯನೋತ್ಸವಮಾದುದು ತತ್ಪುರೋತ್ಸವಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೩-೯೬). [ಚೆಂ$_1$ + ಪೂ$_2$]

ಚೆಂಬೂತ 'ಚೆಂಬೋತ' ನೋ.

ಚೆಂಬೆಣ್ಣೆಗರುಗ (ನಾ). ಗರುಗದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಗೆ: "ಬಲಾ, ವಾಟ್ಯಾಲಕಃ ಈ ೨ ಚೆಂಬೆಣ್ಣೆಗರುಗ" (ನಾಚಿರಾ. ೧೦೦). [ಚೆಂ$_1$ + ಬೆಣ್ಣೆಗರುಗ]

ಚೆಂಬೆರಲ್ (ನಾ). ಕೆಂಪನೆಯ ಬೆರಳು : ಸರ್ವಪುರುಷಾರ್ಥಕ್ಕಂ ನಿಧಿಸ್ಥಾನವೆನಿಪ ಪದಮೆಂಬಂತಿರ ಚೆಂಬೆರಲ್ಗುಡಿಗಳಂ ಕೀಲ್ಪಾಡಿ ಸಸ್ನೇಹಹಸ್ತದ ಶೇಷಾದ್ರಿಯ ಮುನ್ನಮುಪ್ಪಡೆಗಳೊಳ್ ಪಾದಾಬ್ಜಮಂ ತೋಱುವ್ವೆ (ಪಸ್ತಮಂ. ೧೨-೮೮). 'ಕೆಂಬೆರಲ್' ಪರಾ. [ಚೆಂ$_1$ + ಬೆರಲ್]

ಚೆಂಬೆಲರ್ (ನಾ). ದಕ್ಷಿಣದ ಗಾಳಿ; ತೆಂಗಾಳಿ: ವನಲಕ್ಷ್ಮಿಯ ನರ್ತಕಿಯಂತೆ ಚೆಲ್ವನಾಳ್ದುದು ಫಲಭಾರಕುಂಬುಲತೆ ಚೆಂಬೆಲರ್ವೊಯ್ಲಿನ ಲೋಲವೃತ್ತಿಯಿಂ (ಚಂಶೀಕ್ತ. ೦೨-೮೯). [? ಇದು 'ತೆಂಬೆಲರ್' ಎಂಬುದರ ಅಪಲಿಖಿತವಿರಬಹುದು.]

ಚೆಂಬೆಳಕು 'ಚೆಂಬೆಳಗು' ನೋ.

ಚೆಂಬೆಳಗು, ಚೆಂಬೆಳಕು (ನಾ). ಕೆಂಪುಬಣ್ಣದ ಕಾಂತಿ,-ಪ್ರಭೆ,-ಪ್ರಕಾಶ: ಪಡುಗಡಲ ತಡಿಯ ಯೆಡೆಯೊಳಿಡಿದ ವಿದ್ರುಮಲತೆಯ ಕುಡಿಯ ನಿಡುಚೆಂಬೆಳಗೂ (ಮಂದಿಮಾ. ೧೮-೧೮). **ಚೆಂಬೆಳಕು:** ಅಂಬುಜಸಖಂ ಬಂದನಂಬರದಲಿ ತುಂಬಿದ್ದ ಬಲು ಕತ್ತಲೆಂಬ ಕಂಬಳಿ ಕಳಚಿ, ಚೆಂಬೆಳಕು ಹಾಸಿ ನಿಂದುಪ್ಪವಡಿಸಿ (ಕಎಪು. ೨೬-೪). 'ಕೆಂಬೆಳಗು' ಪರಾ.

[ಚೆಂ$_1$ + ಬೆಳಗು$_2$]

ಚಿಂಬೊಂಗಟ್ಟು (ನಾ). ಚಿನ್ನದಿಂದ ಮಾಡಿದ ಕಟ್ಟು,-ಚೌಕಟ್ಟು : ಭಟಶ್ರೇಣಿಯ ಚಿಂಬೊಂಗಟ್ಟು ತಳ್ತಡ್ಡಣದ ಪೊಳೆವು ಕೆಂದೂಳಿಯಿಂದೊಂದಿ ಕೆಂಬಟ್ಟೆಯು ಮೇಲ್ಗಟ್ಟಾದುದು (ಅನಂಪು. ೧೩-೭೪).

[ಚಿಂಬೊನ್ + ಕಟ್ಟು$_{೭}$]

ಚಿಂಬೊಂಗಳಸ (ನಾ). ಚಿನ್ನದ ಕಲಶ : ಒಪ್ಪಂಬೆತ್ತ ಚಿಂಬೊಂಗಳಸದೆಳವಿಸಿಲ್ ಸಂತತಂ ವ್ಯೋಮಗಂಗಾಬ್ಜದ ಪೆರ್ಚಂ ಮಾಡೆ (ಜಗವಿ. ೯-೯೫); ಚಿಂಬೊಂಗಳ ಸಜ್ಗಳಂ ಹರಿಹರ ಶ್ರೀಗೇಹಮಂ ಕೂಡೆ ಮಾಡಿಸಿದಂ (ಎಕ. XI, ದಾವಿಣ. ೨೫-೭೨ : 1224). [ಚಿಂಬೊನ್ + ಕಳಸ$_1$(=ಕಲಸ)]

ಚಿಂಬೊಗರ್ (ನಾ). ಕೆಂಪು ಬಣ್ಣದ ಕಾಂತಿ : ಬಂದುಗೆವೂವಿನ ಪರಾಗಮಂ ಕಳಚಿ ಪೊರಳ್ದು ಚಿಂಬೊಗರನಾಂತು . . . ಚರಿಸುವಂ ಮೆಲ್ಲಮೆಲ್ಲನೆ ಮಂದಮಾರುತಂ (ನಂದಿಮೂ. ೩-೨೬) ; ಚಿಂಬೊಗರಿಂ ರಂಗೇರಿಹ ಜಲದಾಬ್ಜಮುಖಿ ತುಸ ತುಟಿತೆರೆದು ಶಿಶುಚಂದ್ರನ ನಗೆ ನಗುವಳು(ಗಣಿಕ. ೩೧-೨). 'ಕೆಂಬೊಗರ್' ಪರಾ. [ಚಿಂ$_1$ + ಪೊಗರ್]

ಚಿಂಬೊನ್, ಚಂಬೊನ್, ಚಿಂಬೊನ್ನು (ನಾ). ೧. ಚಿನ್ನ ; ಬಂಗಾರ ; ಅಪರಂಜಿ : "ಸೊನ್ನೆ, ಕಸವರಂ, ಚಿಂಬೊನ್, ಮಿಸುನಿ–ಈ ೪ ಸುವರ್ಣಂ" (ಕಶಸಾ. ೫-೬೧) ; ಚಿಂಬೊನ್ನ ತಳಿಗೆಗಳೊಳ್ ತೆಕ್ಕನೆ ತೀವಿದ ಬಿಡು ಮುತ್ತಿನ ಸೇಸೆಗಳುಂ ಬೆರಸು ಮಹತ್ತರ ದೇವಿಯರ್ ಬಂದು ಪೊಡಮಟ್ಟು (ಆದಿಪು. ೨-೬೭ ವ) ; ಚಿಂಬೊನ್ನ ದೋಣಿಗಳೊಳಮಳಂಕರಿಸಿದ ಪಳುಕಿನ ಪಟ್ಟವಣಿಗಳೊಳಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೭೦) ; ಚಿಂಬೊನ್ನ ಘಟಂಗಳಿನ ಮೃತಾಂಬುಧಿಯಂಬುಗಳನಾಂತು (ಪಾರ್ಶ್ವಪು. ೧೪-೮೪). ೨. ತಾಮ್ರ : ನಲ್ ಸಮೆದ ಚಿಂಬೊನ್ನ ಕೊಡಮೊತ್ತಿ ಮೂಟು ತಣಿಯೆಚಿದು ಮುಡಿಗೆಯ್ದಳಾ ಪೆಣಕೆ (ಅಂಶಿಗೂ. ೨೦-೪೧೭). ೩. ಚಿನ್ನದ ನಾಣ್ಯ : ಚಿಂಬೊಂಗಳನೋರಂತಿರೆ ಬೇಡಿಕೊಳ್ವನೆನ್ನಾರ್ಪನಿತಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧-೧೩೭) ; ತುಂಬುರನ ಕಯ್ಯಿಂದ ಹತ್ತೆಂಟು ಸಾವಿರದ ಚಿಂಬೊನ್ನ ಜಾಳಿಗೆಯು ಕುಡಲೆಂದು ತರಿಸೆ (ಸಾಂದಪು. ೧೫-೪೬). **ಚಂಬೊನ್** : ೨. ಚಂಬೊನ್ನ ತಾಳ ಕಿನ್ನರಿಗಳನಾಂತು ನಿತಂಬಿನಿಯರುಗಳಿಯ್ದದರು (ಜೀವಂಸಾಂ. ೧೧-೩೯). **ಚಿಂಬೊನ್ನು** : ೧. "ಚಿಂಬೊನ್ನನಲು ಸುವರ್ಣಂ" (ಕಶರ. ೩೬) ; ನಿನ್ನ ಕೃಪಾರಸದಿಂದ್ಯೆಸೆಯಾನು ಕಬ್ಬಿಣನ್ನು ಚಿಂಬೊನ್ನಾದಂತೆ . . . ಭಾಗ್ಯೋನ್ನತಿಯೊಡಗೂಡಿಹೆನು (ಹದಬ. ೧-೩೫).

[ಚಿಂ$_1$ + ಪೊನ್./ತಮಿ. ಚೆಮ್ಪೊನ್]

ಚಿಂಬೊನ್ನು 'ಚಿಂಬೊನ್' ನೋ.

ಚಿಂಬೊಳೆಪು (ನಾ).=ಚಿಂಬೊಗರ್ : ಪೊಳೆವ ಪಳಿಕಿನ ಜವಸರಂ ಕುಸುಮಮಾಗೆ ಚಿಂಬೊಳೆಪಾಂತ ಜಡೆಗಳೆಳದಳಿದರ್ಪಂಗಳಾಗೆ . . . ಮುನಿಕುಲಮೊಪ್ಪಿತಾ ಮಹಾಕಾನನದೊಳು(ನಂದಿಮೂ. ೨-೨೪). [ಚಿಂ$_1$ + ಪೊಳೆಪು]

ಚಿಂಬೋತ, ಚಂಬೋತ, ಚಿಂಬೂತ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕೆಂಪು ಬಣ್ಣದ ಪಕ್ಷಿ : ಕೆಂಪು ಕಾಗೆ : ಸಂಬಾರಗಾಗೆ : "ಧೂಮ್ರಬ್ಬದುಂ ಚಿಂಬೋತ[ಪಾಠಾಂ. ಕೆಂಬೋತ] ಮೆಂದೆನಿಕ್ಕುಂ" (ಶುಂಗರಾ. ೫೨-೦೦) ; ಅಂಚೆಯು ಚಿಂಬೋತನ ಚಿಲಕೂಲಿಯು ಕೊಂಚೆಯು(ಹಮ್ಮೀರ. ೪-೧೨ ರಗಳೆ) : **ಚಂಬೋತ**: ಸಾಳುವ ಚಿಲಿಮಿಲಿಗ ಚಂ[ಪಾಠಾಂ. ಚಿಂ]ಬೋತ ಮಿನ್ಬುಲಿಗ . . . ಮೊದಲಾದಪಳ ಖಗಕುಲ ಬಿದ್ದುದುರಿಯೊಳಗೆ (ಕುಮಾ೯ಅ. ೨೦-೫೩); ಮರಕುಟಿಗ ಚಂಬೋತ ಶುಕ . . . ಸರಟ ಸಾರ ಸಮೂಹ ಮೇಳಗಳತ್ತಲಿವೆ (ಕೂರರಾ. ೩-೧-೩೨). **ಚಿಂಬೂತ** : ಪಿಕ್ಕುಳಿಕ ಚಿಂಬೂ[ಪಾಠಾಂ. ಬೋ]ತ ಗೀಜಗ . . . ಕೆಂಡವಕ್ಕಿಗಳವಚಿಳೊಪ್ಪಿದುದು (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೫-೨೨) ; ಕಾಗೆ ಪಿಕನಂ ಚಿಂಬೂತ ಮಯೂರನಂ . . . ಮೆಚ್ಚದೊಡದೇಂ ಭಂಗಗಳೇ ಧಾತ್ರಿಯೊಳ್ (ನೀತಿಸಾ. ೭೦೨). 'ಕೆಂಬೋತ' ಪರಾ.

[ದೇ.೫ ತಮಿ. ಮಲ. ಚೆಮ್ಪೋತ್ತು]

ಚಿಕ್ 'ಚಿಕ್ಕು$_{೭}$' ನೋ.

ಚಿಕ್ಕಂದ 'ಚಕ್ಕಂದ' ನೋ.

ಚಿಕ್ಕನೆ (ಅ). ಥಟ್ಟನೆ ; ಬೇಗನೆ ; ಕೂಡಲೆ : "ಭೋಂಕನೆ ಚಿಕ್ಕನೆ . . . ಚೆಚ್ಚರ ಬೆಚ್ಚರಮುಂ ಕೂಡಿರೆ ತವ್ಮೊಳೊದವುಗುಂ ಶೀಘ್ರಾರ್ಥಂ"(ಶಮದ. ೩೦೫); ಉರೋಭಾಗಮುಂ ಪಾದದಿಂ ಪೋಗೊದೆಯುತ್ತುಂ ಕೋಟ್ಕಳಂ ಚಿಕ್ಕನೆ ಕಟಿ (ಜಗವಿ. ೬-೫೫) : ಕೊಳದೊಳು ಕಾಲಂ ತೊಳೆಯುಲ್ಪಗಯಲ್ಲಿರ್ದ ನಕ್ರಂ ಚಿಕ್ಕನೆ ಚರಣಮಂ ಪಿಡಿಯೆ (ಪುಣ್ಯಾಸ್ರ. ೬-೧೪ ವ) : ಕಣ್ಪಟ್ಟು, ಚಿಕ್ಕನೆದ್ದು ಹೊರಟು ಪೋಗುವನು (ಚಟ್ಟಅ. ೨೨-೧೦). **ಚಿಕ್ಕಚಿಕ್ಕನೆ** (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ) : ಪಟ್ಟವನು ಚಿಕ್ಕಚಿಕ್ಕನೆ[ಪಾಠಾಂ. ಚಕ್ಕಚಕ್ಕನೆ] ಕಟ್ಟಿಯುವರವರಕ್ಕಚಿನ ಖಾಂಡಕ್ಕವರ ಪೆಸರಿಕ್ಕೆ (ಮದೀಪು. ೫-೬೬).

[ದೇ.೧ ತಮಿ.ಚಿಕ್ಕನ್ ; ಮಲ. ಚಿಕ್ಕೆನ್ನು. ಚಿಕ್ಕನೇ ; ತುಳು. ಚಕ್ಕ]

ಚಿಕ್ಕವತ್ತ 'ಚಕ್ರವತ್ತಿ' ನೋ.

ಚಿಕ್ಕಿತ (ನಾ). ಸ್ಪಷ್ಟ, ನಿರ್ದಿಷ್ಟ : ಚಿಕ್ಕಿತಹ ಮಾರ್ಗದೊಳು ಬಹುಜನ್ಮಕ್ಕೆ ಸಾಧನವಹ ಭವಂಗಳನೊಕ್ಕಲಿಕ್ಕುವ ಭೇದವನು ಕೃಪೆಯಿಂದ ಬೆನ್ನೊಳಗೆ ವಿುಕ್ಕು ಬೆರಸಲ್ಬೇಕೆನುತ ಮೈಯಿಕ್ಕಿ ಬಿನ್ನೈಸಿದರೆ ಶಿಷ್ಯಂಗಕ್ಕಟಿಂ ಬೆಸಸಿದನು ಸದ್ಗುರುನಾಥನುಚಿತದಲಿ (ಸದ್ಗುರು. ೧-೧೩); ಮಾತಿನಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ನಡವಳಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಚಿಕ್ಕಿತವಾಗಿದ್ದರೆ ಜೀವನದಲ್ಲಿ ಕಷ್ಟಗಳು ಬರುವುದಿಲ್ಲ (ರೂಢಿ). [<ಖಚಿತ ?]

ಚಿಕ್ಕಿಸು (ಕ್ರಿ). ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಅಟ್ಟು : ಹಿಮ್ಮೆಟ್ಟಿಸು : ಆದರಿಂದೆ ಕೈಗಾಯ್ದನಲ್ಲದೊಡೆ ನಿಲಿಸಿ ಬಾಜಿಯಲಿ ಚಿಕ್ಕಿಸದೆ ಬಿಡೆ (ವಂಕಾರಾ. ೬-೧೦-೪೨).

[ಚಿಕ್ಕು$_0$ + – ಇಸು$_3$]

ಚಿಕ್ಕು$_1$ 'ಸಿಕ್ಕು$_1$' ನೋ.

ಚಿಕ್ಕು$_{೭}$, ಚಕ್$_{೭}$, ಚಕ್ಕು$_3$, ಚೆಕ್ (ನಾ). ೧. ಚೌಕುಳಿ ಬಟ್ಟೆ ; ಚೌಕುಳಿ ಆಕೃತಿಯಾಗಿ ನೆಯ್ದ ಅಥವಾ ಅಚ್ಚೊತ್ತಿದ ಬಟ್ಟೆ : ಚೌಕುಳಿಬಟ್ಟೆ, ಪಪ್ಪಳಿಬಟ್ಟೆ: ಚಿಕ್ಕು ಬಟ್ಟೆ (Check. ಇಂಕನಿ). **ಚಕ್$_{೭}$** : ೨. ತಾಳೆ ನೋಡುವುದು ; ಸರಿ ನೋಡುವುದು : ಲೆಕ್ಕ ಚಕ್‌ಮಾಡಿ ಆಮೇಲೆ ಹಣ ಕೊಡು (ರೂಢಿ). **ಚಕ್ಕು$_3$** : ೧. ಚಕ್ಕು ಸೀರೆ ಈಗಿನ ಹೊಸ ಫ್ಯಾಶನ್ನು (ರೂಢಿ). **ಚೆಕ್** : ೨. ಅವರು 'ಚೆಕ್' ಮಾಡಿದ ಬಳಿಕ . . . ರಾತ್ರಿ ಎಂಟರ ವರೆಗೆ ಕೆಲಸ (ನಾಪೂಠಿ. ೮೬). [←ಇಂ. Check]

ಚಿಕ್ಕು$_3$, ಚಕ್ಕು$_4$ (ನಾ). ಬ್ಯಾಂಕುಗಳಿಂದ ಹಣ ಪಡೆಯಲು ಕೊಡುವ ಆದೇಶಪತ್ರ ; ದರ್ಶನಿ ಹುಂಡಿ ; ಧನಾದೇಶ : ಆರು ಸಾವಿರದ ಇನ್ನೂರೈವತ್ತು ರೂಪಾಯಿಗಳಿಗೆ ರಂಗಾಚಾರಿಯ ರುಜು ಇದ್ದ ಒಂದು ಚಿಕ್ಕು ಇತ್ತು (ಇಬದು. ೧೩೭) ; ಸಮಯಕ್ಕೆ ದೊರೆಯುವ ರೂಪಾಯಿ ಚಿಲ್ಲರೆ ನೂರರ ಚಿಕ್ಕಿಗೆ ಮಿಗಿಲು (ಚಂದ್ರಮಿ. ೧೪೯-೯೩). **ಚಕ್ಕು$_4$** : ಈಗ ತಾನೇ ನನಗೆ ಒಂದು ಸಾವಿರ ರೂಪಾಯಿಗೆ ಚಕ್ಕು ಬಂದಿದೆ (ರೂಢಿ). 'ಚಕ್ಕು ಹುಂಡಿ' ಪರಾ. [←ಇಂ. Cheque]

ಚಿಕ್ಕುದಟು, ಚಕ್ಕುದಟು (ಕ್ರಿ). ಚೂರಾಗುವಂತೆ ಕಡಿ ; ಚಿಕ್ಕೆಯಾಗುವಂತೆ ಕತ್ತರಿಸು : ವೀರರಂ ತಡೆಗಡಿದ ನೆತ್ತರ ಕಡಲ್ಕಟ್ಟೆ ಚಿಕ್ಕುದಟದಂತಾಗೆ ತಳ್ತ ಕೂರಾಳ್ಗಳಂ . . . ಬಗಿದು (ಇಹರ. ದೇ. ೪೨-೫). **ಚಕ್ಕುದಟು** : ಕೂರಸಿಯೆಸಕಕ್ಕೆ ಚಕ್ಕುದಟಿಯಲುಟಿ ಯಾವವನೆಂದೆನುತ್ತ ಗರ್ಜಿಸಿ ಜಡಿವೆಟ್ಟನಾ ಯಮಸೂನು ಕರಾಗ್ರದ ಖಡ್ಗಧೇನುವಂ (ಮಹಾಸೇ. ೭-೧೫). [ಚಿಕ್ಕು$_1$(<ಸಿಕ್ಕು$_1$) + ತಟು$_1$]

ಚಿಕ್ಕುಲಗುಲಿ 'ಚಕ್ಕಲಗುಳಿ' ನೋ.

ಚಿಕ್ಕುಲಿ 'ಚಕ್ಕುಲಿ' ನೋ.

ಚಿಕ್ಕೆ 'ಸಿಕ್ಕು$_1$' ನೋ.

ಚಿಕ್ಕೆವತ್ತ 'ಚಕ್ರವತ್ತಿ' ನೋ.

ಚೆಗಳ್, ಚಗಳು (ನಾ). ಉತ್ಪನ್ನ ; ಫಸಲು (?) : ಪಗಲಾದಿತ್ಯಂ ಪಾರಂಬುಗುವೊಡೆ ಕರಮೊಳ್ಕಿತಾಗಿ ಜೋಳಂ ಬೆಳೆಗುಂ ನೆಗಬ್ವಂದಿರುಳುಂ ಪೊರ್ಕೊಡೆ ಚೆಗಳಗಣತಮಲ್ಲಿ ಜೋಳನಾಡೆಯೊಂದು ಬಟ್ಟಂ (ಅಟ್ಯರು. ೮-೨೦೪). **ಚಗಳು** : ಆ ಯೆರಡುತೋಟದ ಒಳಗುಳ ಹಲಸು ಮೆಣಸು ಮಾವು ಚೆಳುವೊಟೆಯ ಮೊದಲಾಗಿ ಯೇನು ಉಳಂಥಾ **ಬೆಳೆಯ ಚಗಳ** ನೆಲ್ಲವನು ಆಗು ಮಾಡಿಕೊಂಡು (ಎಕ. VIII, ತೀರ್ಥಹ. ೩೨-೪೬ ; 1418 ?).
[?]

ಚೆಗಿಟೆ (ನಾ). ನುಗ್ಗೆಮರ : "ಶೋಭಾಂಜನ" (ಶಂದಿತ).
[?./ಮರಾ. ಶೇಗಟ, ಶೇಗವಾ]

ಚೆಗತಳಿ 'ಚಗತಿಳಿ' ನೋ.

ಚೆಚ್ಚರ 'ಚಚ್ಚರ' ನೋ.

ಚೆಚ್ಚರಂ 'ಚಚ್ಚರಂ' ನೋ.

ಚೆಚ್ಚರಿಕೆ (ನಾ). ಚಳಕ; ನೈಪುಣ್ಯ ; ಕೌಶಲ ; ವೇಗ : ಮೆಯ್ ಮೆಯ್ ಚಲದಿಂ ಮುಟ್ಟೆ ಪೊಣರ್ದು ತಳ್ತುಱಿವು[ಕೆ೯೦] ಕೆಯ್ ಚೆಚ್ಚರಿಕೆಯ ಚಲದಿಂ ಕೆಯ್ ಚಳವಿನಮಿಱಿದರೆರಡು ಬಲದೊಳಮುದಟರ್ (ಶಂಶಧಾ. ೧೩-೩೪).
[ಚೆಚ್ಚರ(<ಚಚ್ಚರ) + – ಇಕೆ]

ಚೆಚ್ಚರಿಗ 'ಚಚ್ಚರಿಗ' ನೋ.

ಚೆಚ್ಚರಿತ (ನಾ). ಜಾಗರೂಕನಾದವನು : ಜಾಗ್ರತನಾದವನು : **ಪೊಚ್ಚ ಪೊಸ**ಗಂಪನೀಯುತುಮಚ್ಚಿಗೊಳಿಪ್ಪಮಲಧೂಪಮಂ ಶಾಂತಂಗಂ ಚೆಚ್ಚರಿತ ನರ್ಚಿಸುತ್ತುಂ ಸಚ್ಚಿನ್ಮುದಮಾಂತು ರಂಜಿಸಿದು (ಉದ್ಭಟ. ೦೦-೩೮).
[<ಚೆಚ್ಚರ]

ಚೆಚ್ಚರಿಸು (ಕ್ರಿ). ಎಚ್ಚರಿಕೆಯಿಂದಿರು ; ಜಾಗ್ರತೆಗೊಳ್ಳು : ಪನ್ನಗರಾಜನ ನೊತ್ತಿ ಕಟ್ಟಿ ಚೆಚ್ಚರಿಸಿ ಕರಾಗ್ರದೊಳ್ ನಿಱಿವನೋ ಒಡಿದೇಱುವನೋ ಸುರೇಭವುಂ (ಧರ್ಮಾಮ್ನು. ೯-೧೮೨). [ಚೆಚ್ಚರ (<ಚಚ್ಚರ) + – ಇಸು$_3$]

ಚೆಚ್ಚರು 'ಚಚ್ಚರ' ನೋ.

ಚೆಚ್ಚು$_1$ 'ಚಚ್ಚು$_1$' ನೋ.

ಚೆಚ್ಚು$_2$ 'ಚಚರ್ು$_1$' ನೋ.

ಚೆಜಕರ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಜೋಳ : ಈ ಜಿಲ್ಲೆಯಲ್ಲಿ ವೊಟ್ಟಗೆ ೧೮ ಪ್ರಕಾರದ ಜೋಳ ಬೆಳೆಯುವದು . . . ಅವುಗಳ ಹೆಸರುಗಳು – ಮೂರ ತಿಂಗಳ ಜೋಳ . . . ಚೆಜಕರ, ಕಾಗಿಜೋಳ (ಕಭಾಗ. ೨೭೦). [?]

ಚೆಜ್ಜ 'ಭಜ್ಜ' ನೋ.

ಚೆಜ್ಜೆ$_1$ 'ಸಜ್ಜೆ$_1$' ನೋ.

ಚೆಜ್ಜೆ$_2$ 'ಸಜ್ಜೆ$_2$' ನೋ.

ಚೆಜ್ಜೆ$_3$ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ವಾದ್ಯ (?) : ಚೆಜ್ಜೆದನಿ ಕೇಳಿ ಎದ್ದು ಮುಜ್ಜಣ ವಿಭೂದು ರುದ್ರಾಕ್ಷಿ ತೊಟ್ಟು ಮಡಿಯುಟ್ಟು ಸಿದ್ಧರ ಊರಗದ ಶಿವಗುಡಿಗೆ ನೀನು ಹೋಗವ್ವ (ಶರತ. ೨೦). [?]

ಚೆಟಗೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆದಾಯ (?) : ಅರಮನೆಗೆ ತೆಱುವ ಸಂಬಳ ಸರತಿ ಕುಡಿಕೆ ಚೆಟಗೆ ಅಧಿಕಾರಿ ಸೇನಬೋವರ ಸಂಬಳ ಎಲ್ಲವನು ಬಿಟ್ಟೆಲೂ (ಎಕ. III, ಮಳವ. ೬೭-೫ ; 1550 ?). [<ಚಟ್ಟಗೆ ?]

ಚೆಟ್ಟು$_1$ 'ಚರಟ' ನೋ.

ಚೆಟ್ಟು$_2$ 'ಚಟ್ಟು$_3$' ನೋ.

ಚೆಟ್ಟುಬೆಳಗು (ಕ್ರಿ). ಚರ್ಮವನ್ನು ಸುಲಿ; ಹಿಂಸೆಮಾಡು : ಅವರು ಚೆಟ್ಟು ಬೆಳಗಿದ್ದರೂ ಅವರು ಬಿಡುವ ಎಚ್ಚರಿಕೆಯ ತುಸಿಗುಂಡಿಗೇ ತಮ್ಮಾಜಿ ಗತಪ್ರಾಣನಾಗುತ್ತಿದ್ದ (ದೀಪಪ. I, ೩೮).
[ಚೆಟ್ಟು$_1$ (<ಚರಟ) + ಬೆಳಗು$_1$]

ಚೆಟ್ಟು$_2$ 'ಭಟ್ಟ' ನೋ.

ಚೆಟ್ಟು$_3$ (ನಾ) ಒಂದಂ ಬಗೆಯ ಪಕ್ಷಿ : "ಟಟ್ಟಭಾಃ, ಕ್ಷುದ್ರ ಪಕ್ಷಿಕಾಃ – ಈ ೨ ಚೆಟ್ಟ [ಪಾಠಾಂ. ಚಟ್ಟೆ]" (ಹಲಾಯು. ೪೨-೯೯). [?]

ಚೆಟ್ಟಗೆ (ನಾ). ತೊತ್ತು ; ದಾಸಿ : **ಚೆಟ್ಟಗೆಯ** ಮಗ ಮಲ್ಲನಂ ಕರೆದು ನೊಸಲಲ್ಲಿ ಕಟ್ಟುಗ್ರವಾಗಿ ರಾಜಿಪ ಅಗ್ನಿನೇತ್ರವನು . . . **ಕೋಱಿಸಲ್ಕೆ** (ಪ್ರಾಭರಾ. ೧೪-೩೮). [<ಸಂ. ಚೇಟಿಕಾ]

ಚೆಟ್ಟಸು (ಕ್ರಿ). ಚೇಷ್ಟಿಸು ; ಕೆಲಸ ಮಾಡು: ತ್ರಿಜಗವನೆತ್ತುವ ವೀರ್ಯಂ ನಿಜವಾಗಿಹುದವರ್ಗೆ ಚೆಟ್ಟಸದೆ ತಪ್ಪನಿಹಂ ತ್ರಿಜಗದ ಸುಖಕಥಿಕ ಸುಖಂ ನಿಜವಾಗಿಹುದಂತುಟೆಂತು ನುಡಿಯಲಸಕ್ಕಂ (ತ್ರಿಲೋಕೇಕ. ೧೦೬).
[<ಚೇಷ್ಟಿಸು]

ಚೆಟ್ಟಱ್ 'ಚಟ್ಟಱ್' ನೋ.

ಚೆಟ್ಟು$_1$ 'ಚಟ್ಟು$_1$' ನೋ.

ಚೆಟ್ಟು$_2$ 'ಚಟ್ಟು$_2$' ನೋ.

ಚೆಟ್ಟು$_3$ 'ಚಟ್ಟು$_3$' ನೋ.

ಚೆಡಿಯಕ್ಕ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾಕೆಯ ಹೆಸರು : ಗೋವಿನ್ದ ಮಾಧವರಸರ್ ಕೂಡಲೂರಾ ಮೂವತ್ತುಮಾಳ ಚೆಡಿಯಕ್ಕಂ ಪೊಯ್ದು ಮುಣ್ಣು ಇರ್ಕ್ಕಣ್ಣುಗಂ (ಎಕ. XII, ಮಧ್ಯಗಿ. ೫೦-೫ ; ಸು. 950 ?).
[ಚೆಡಿ$_0$ + ಅಕ್ಕ$_1$]

ಚೆಡ್ಡಿ 'ಚಡ್ಡಿ$_1$' ನೋ.

ಚೆಣತಿ (ನಾ). ಹಿಮ್ಮೇಳದ ವ್ಯಕ್ತಿ (?) : ಇನ್ನಾಡುವೆ ಜಂಗಮ ಬಹುರೂಪ . . . ಇಲ್ಲನ್ನೋ ಮದ್ದಳೆಗ ಒಲ್ಲೆ ಎನ್ನೋ ಕಹಳೆಕಾಱ ಬಂದವ ಹರಿದು ನಿಂದು ಹಾಡಿರೋ ಚೆಣತಿಯರಿರಾ (ಸರ್ವವ. ೪೮-೨೫೫) 'ಚೆಹಣೆ' ಪಠಾ.
[?]

ಚೆಣ್ಣವೂರ್ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು : ಅವರಾಳ್ಚೆಣ್ಣವೂರೊಳ ಎಱಮ್ಮನಾಸನ್ದಿ ಅಳೆ (ಎಕ. VI, ಕಡೂರು. ೧೪೫-೪ ; ಸು. 750).
[ಚೆಣ್ಣ ? + ಊರ್]

ಚೆದರಿಸು 'ಕೆದಱಿಸು' ನೋ.

ಚೆದಱು 'ಕೆದಱ್$_1$' ನೋ.

ಚೆದುಕ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ (?) : ಚೆಟ್ಟ ಕಿಬ್ಬಿಯಲ್ಲಿ ಚೆದುಕದ ತಾಳಲ್ಲಿ ಈಶಾನ್ಯ ಮುಖವಾಗಿ ನಟ್ಟ ಕಲ್ಲು ೧ (ಎಕ. XIV, ನಂಜನ. ೨೯೫ ಪುಟ. ೧೫೦-೩೩ ; 1716). [?]

ಚೆದುರು$_1$ 'ಕೆದಱ್'$_1$ ನೋ.

ಚೆದುರು$_2$ 'ಚದುರ್' ನೋ.

ಚೆದುಱಿಸು 'ಕೆದಱಿಸು' ನೋ.

ಚೆದುಱು 'ಕೆದಱ್$_1$' ನೋ.

ಚೆನ್ನ, ಚನ್ನ$_1$ (ನಾ). ೧. ಸುಂದರನಾದವನಂ ; ಚೆಲುವನಾದವನು : ಪೊನ್ನುಳ್ಳವನೆ ಕುಲೀನಂ ಚೆನ್ನಂ ಕಲಿ ಸತ್ಯವಾದಿಯೆನಿಸುಗುಂ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೮೦); ಚಲದಭಿರಾಮನನ್ಯನ ತವರ್ಮ್ಮನೆ ಚೆನ್ನರ ಚಕ್ರವರ್ತ್ತಿ (ಎಕ. VIII. ಸೊರಬ. ೨೭೬-೪೨ ; ಸು. 1165) ; ಎನ್ನಾನಂದಸುಧಾಬ್ಧಿವರ್ಧನ ಕಳಾ ಸಂಪನ್ನನಂ ಚೆನ್ನನಂ . . . ಕಂಡೆಂ (ಶಂಪಾಶ. ೩೫) : ಚೆಲುವರ ಚೆಲ್ವ ಚೆನ್ನಿಗರ ಚೆನ್ನ ಸುವೀರರ ವೀರ (ಅಪಶ. ೧೨೨). ೨. ಶೂರ; ಪರಾಕ್ರಮಿ: ಚೆನ್ನರನಡಿಗೊತ್ತಿ ಮಂಡಳಿಕರಂ ಬೆಸಕೆಯ್ಸಿ (ಶಂಪಧಾ. ೬-೧೮). 'ಚೆನ್ನ ಪೊಂಗ' ಪಠಾ. ೩. ಒಳ್ಳೆಯದು : ತಾನು ಒಬ್ಬ ತಳವಾರನಾಗಿದ್ದರೆ ಎಷ್ಟು ಚೆನ್ನ (ಧರ್ಮಸಾ. ೬೩). ೪. ಚೆಲುವು; ಸೌಂದರ್ಯ; ಸೊಗಸು: ಬಿಸುಗದಿರರವಿಹಿಮಕಿರಣನಂತೆ ನೋಳ್ಪರ ಕಣ್ಗೆ ಚೆನ್ನಬಸವಂ ಚೆನ್ನಮಂ ತಳೆದನು (ಚಬಪು. ೫-೪೨). ೫. ಅಂದವಾದಂದು ; ಮನೋಹರ

ವಾದಂದು : ಭೃಂಗಕೋಕಿಳ ಕೀರಪ್ರಿಯ ಚೂತರಾಜ ತರುಗಳ್ ನಿನ್ನಂತೆ ಚೆನ್ನಂಗಳೇ (ಆದಿಪು. ೧೧-೯೮). (ಗು). ೬. ಅಂದವಾದ ; ಚೆಲುವಾದ : ಧರಣೀನಾಥನ ಚೆನ್ನ ಹೊನ್ನ ಕರುಮಾಡಂ ಮಾಳ್ಪುದಾಶ್ಚರ್ಯಮಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೪-೩೨). 'ಚೆನ್ನಪೂ' ಪರಾ. ಚನ್ನ$_1$: (ಕ). [ಚೆನ್ನ + – ಅ$_7$]

ಚೆನ್ನಂಗಿ, ಚನ್ನಂಗ, ಚನ್ನಂಗಿ$_1$, ಚೆನ್ನಗೆ$_1$, ಚೌನಂಗಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ: "ಚೆನ್ನಂಗಿ ಚಲಿಯುಕ್ಕಂ" (ಪುಂಗಶಾ. ೩೭-೦೯); ಹಲಸಾಲಂ ತಡಸಾಸು . . . ಚೆನ್ನಂಗಿ ಬೊಬ್ಬುಲಿ (ಪಾರ್ಶ್ವಪು. ೧೨-೫೮); ಕರುವಿಡಿದಿರ್ಪ ಚೆನ್ನಂಗಿಯ ತರು ಡಾಣೆಗೆ (ಕಮುದ. ೬೨ ಪ್ರಯೋ); ಚೆನ್ನಂಗಿ ಬನ್ನಿ ಹೊನ್ನೆಯ ತರುಗಳ್ (ಪಮ್ಮಿ.ರ. ೪-೬೯), ತೇಗ ಚೆನ್ನಂಗಿ ಬನ್ನಿ ಪಾದ್ರಿಯು . . . ಮೊರೆದವರಣ್ಯದಿ (ಗೋಹಾಡು. ೪). **ಚನ್ನಂಗ :** (ಕ). **ಚನ್ನಂಗಿ$_1$:** ಹೂಲಿ ಮಾಲಿನಿ ಬನ್ನಿ ಹೊನ್ನೆ ಚನ್ನಂಗಿ [ಪಾಠಾಂ. ಸೊಗಡಗಿಲು] (ಸೋಮುಚ. ೩-೨); ಹೊನ್ನೆ ಹೊನ್ನಯ್ಯಗಳ ಮಗನಂ ಮನ್ನಿಸಾ ಚ[ಪಾಠಾಂ. ಚೆ]ನ್ನಂಗಿಯೇ ಆ ಚೆನ್ನಯ್ಯಂಗೊಲಿದಭವನೆಂದಿಗೆ ಚೆನ್ನಮಾಡುವನು (ಬಸಪು. ೪೫-೩೭); ಚನ್ನಂಗಿ (ಬೊಂದಾರ) . . . ಇಮಾರತಿಗೆ ಮೇಲಾದದ್ದು (ಕಥಾಗಿ. ೩೯). **ಚೆನ್ನಗೆ$_1$:** ಎಲವದ ಬೇಲ ಚೆನ್ನಗೆಯ ಪೊನ್ನೆಯ ಕಮ್ಮರದ (ಲೀಲಾವ. ೬-೨೭). **ಚೌನಂಗಿ:** ಮರಗಳು: ಹೆಸವ, ಹುಬ್ಬುಲಸು . . . ಗೊರವಿ, ಹೆಣ್ಣುಗೊರವಿ, ಚೌನಂಗಿ, ಮಡ್ಡಿ (ನಮ್ಮನು. ೨೩೩). [ದೇ.॥ ತೆಲು. ಚೆನ್ನಂಗಿ, ಚನಂಗಿ]

ಚೆನ್ನಂಗಿಬಿದಿರು, ಚನ್ನಂಗಿಬಿದಿರು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಿದಿರು : ಅಣ್ಣ ತಮ್ಮರು ಕೂಡಿ ನಿನ್ನೆ ಗುಡ್ಡವನೇರಿ ಚೆನ್ನಂಗಿಬಿದಿರ ಕಡಿದಾರ (ಕನ್ನಜಾ. ೦೮). **ಚನ್ನಂಗಿಬಿದಿರು :** ಅಣ್ಣ ತಮ್ಮ ಕೂಡಿ ನಿನ್ನೆ ಗುಡ್ಡಾ ಏರಿ ಚನ್ನಂಗಿಬಿದಿರ ಕಡಿದಾರೊ (ಹಳ್ಳಿಯ. ೩೧).

[ಚೆನ್ನಂಗಿ$_0$ + ಬಿದಿರು$_2$ (<ಬಿದಿರ್$_2$)]

ಚೆನ್ನಕ್ಕಿ (ನಾ). ಒಳ್ಳೆಯ ಕಣ್ಣು ; ದೋಷರಹಿತವಾದ ಕಣ್ಣು : ನಿನ್ನ ನಯನದೊಳೆನ್ನ ಚೆನ್ನಕ್ಕಿಯುನಮರ್ಚುವೆನು (ಬಸಪು. ೧೮-೭೦).

[ಚೆನ್ನ + ಅಕ್ಕಿ]

ಚೆನ್ನಗಂಡ (ನಾ). ಸುಂದರನಾದ ವೀರ ; ಚೆಲುವನಾದ ಸಾಹಸಿ : ಮಿದುಟುಣ್ಮ ಪುಷ್ಪಕೃತ ಶೇಖರದಂತಿರೆ ಕೊಂಡು ಪೋದರಚ್ಚರಸಿಯರಣ್ಮ ಸತ್ತ ಭಟರಂ ಕೊನೆವಿಾಸೆಯ ಚೆನ್ನಗಂಡರಂ (ಗದಾಯು. ೪-೨೨).

[ಚೆನ್ನ + ಗಂಡ$_1$]

ಚೆನ್ನಗೆ$_1$ 'ಚೆನ್ನಂಗಿ' ನೋ.

ಚೆನ್ನಗೆ$_2$ (ನಾ). (ಕರಾ) ಬಾಯಿಕಟ್ಟಿರುವ ಚೀಲದಲ್ಲಿರುವ ಧಾನ್ಯವನ್ನು ಪರೀಕ್ಷಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಸ್ವಲ್ಪ ಹೊರಗೆ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಲು ತುದಿಯಲ್ಲಿ ಚೂಪಾಗಿದ್ದು ಕೊಳವೆಯಂತಿರುವ ಕಬ್ಬಿಣದ ಸಾಧನ ; ಸಕ್ಕರೆ ಗುತ್ತಿ : ಅಕ್ಕಿ ಪರೀಕ್ಷಿಸಲು ಚೆನ್ನಗೆ ಸಾಲದೆ (ರೂ೦). [?]

ಚೆನ್ನಡಿ, ಚನ್ನಡಿ (ನಾ). ೧. ಚೆಲುವಾದ ಪಾದ ; ಮನೋಹರವಾದ ಪಾದ : ತಾವರೆಗಳಡಿಯ ಥಳಥಳಿವ ಚೆನ್ನಡಿಗಳಸಿಯುಡಿಯ ಲಲಿತಾಂಗಿಯರ್ (ಚಬಪು. ೩೭-೪೧); ಎನ್ನ ಜನ್ಮಕ್ಕೆ ಸಾಫಲ್ಯಮಾದುದು ನಿನ್ನ ಚೆನ್ನಡಿಯೂಳಿಗದಿಂದ (ಹರಿಬ. ೦-೩೯); ಚೆನ್ನಡಿ ಬಿಡ್ದೊಡೆ ಬಡನಡು (ಚೆಳವಿ. ೩-೯೧). ೨. ಮೇಲಾದ ಪಾದ ; ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಪಾದ : ಸನ್ನುತ ಕವಿ ಪಂಪರಾಜನು ಮೊದಲರ ಚೆನ್ನಡಿಗಳಿಗೆಜಿಗುವೆನು (ಅಂಜಚ. ೦-೩೯). ೩. ಚೆನ್ನಾದ ಅಡಿಭಾಗ,– ತಳಭಾಗ : ಗೋಣಿಯ ಪಂದಿಯ ಪೊನ್ನ ಬೀರಸಂಕಲೆಯ ತೊಳಪ್ಪ ಕನ್ನಡಿಯ ಚೆನ್ನಡಿಯದ್ದಣ ಪೆರ್ಡಮಾಗೆ ಮೂಡಲಿಸಿ ಪೊಡರ್ವ ಪರ್ಚಿ ಕಿಲರುರ್ಕುಡಿಗಳ್ ತಜಿಸಂದು ರಾವಿದರ್ (ಕಬ್ಬಿಗಾ. ೨೭೨). **ಚನ್ನಡಿ:** ೨. ಸನ್ನುತ ಚತುರ್ವಿಂಶತಿ ಜಿನರಾಜರ ಚನ್ನಡಿಗಳಿಗೆಜಿಗುವೆನು (ತ್ರಿಪುಸಾಂ. ೦-೬). [ಚೆನ್ನ + ಅಡಿ$_1$]

ಚೆನ್ನನಾಯಿ (ನಾ). (ಕರಾ) ಒಂದು ಬಗೆಯ - ಕಾಡುನಾಯಿ : ಹುಲಿಯನ್ನು ಹೆದರಿಸುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ನಾಯಿ.

[←ತುಳು. ಚೆನ್ನನಾಯಿ=ತೋಳ]

ಚೆನ್ನನೆ (ಕ್ರಿ). ಅಂದವಾಗಿ, ಮನೋಹರವಾಗಿ : [illegible] ಚೆನ್ನನಪ್ಪ ತಲೆಸೊಕ್ಕಿಂದ [illegible] (ಜಗವಿ. ೬-೦೬ ವ).

ಚೆನ್ನಚೆನ್ನನೆ (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ) : ಸನ್ನಿ ತೆಜಪುಗೊಡಿ ಸಾಗಿ ಮೆಲ್ಲಗೆಯೆಂದು ಚೆನ್ನಚೆನ್ನನೆ ಸೊಲ್ಲಿಸಿದರು (ಭರಚ. ೮-೯೫). [ಚೆನ್ನ + – ಅನೆ$_1$]

ಚೆನ್ನಪೂ (ನಾ). ಅಂದವಾದ ಹೂವು : [illegible] ಕೊಡದುರ್ ದೇಸಿಯನಾವಗವಿಪ್ಪ ಚೆನ್ನಪೂಗಳನವನೊಯ್ಯ ನೋಸರಿಸುತುಂ (ಪಂಪಭಾ. ೨-೦೭); ತೊಳಗುವ ಚೆನ್ನಪೂಗಳಲರಾವಳಿಯೊಳ್ಮಿಟುಗಲ್ (ಕಾದಂಪೂ. ೭೫೪). [ಚೆನ್ನ + ಪೂ$_2$]

ಚೆನ್ನಪೊಂಗ (ನಾ). ೧. ಸುಂದರನಾದ ವೀರ; ಚೆಲುವನಾದ ಪರಾಕ್ರಮಿ: ಕೊಂಡು ಪೋದರಚ್ಚರಸೆಯರಣ್ಮ ಬಿಟ್ಟ ಭಟರಂ ಕೊನೆವಿಾಸೆಯ ಚೆನ್ನಪೊಂಗರಂ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೮೩೪); ಕವಿ ಪಂಡಿತರೋದುವ ಕೊಂಕು ಚೆನ್ನಪೊಂಗರ ಕುಡಿಮುಂಜೆಜಂಗು ನಿಡುಬಯ್ತಲೆ ಬಾರ್ತೆಯ (ಅನಂಪು. ೮-೪೯); ವಾಘವಂ . . . ಗಾಡಿಯಿಂ ಬರ್ಪ ಚೆನ್ನಪೊಂಗನಂ ಕೈಗೊಟ್ಟು ಕೂಡಿವಂದೋಲಗದ ಸಾಲೆಯಂ ಪುಗಿಸಿ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೫೭-೦೫). ೨. ಉತ್ತಮನಾದ ವೀರ : ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ ಕಲಿ : "ಚೆನ್ನಪೊಂಗಂ–ವೀರಂ" (ಕಮುದ. ಪರಿ. ೨); ಕುರುಬಲದೊಳ್ ಕರಂ ನೆಗಟ್ದ ಬೀರರ ಚೆನ್ನರ ಸಂದ ಚೆನ್ನಪೊಂಗರ ತಲೆ ತಾಟ ಪಣ್ ಕೆದಜಿದಂತೆ ನಿರಂತರವಾಜಿರಂಗದೊಳ್ ಪರೆದಿರೆ (ಪಂಪಭಾ. ೮-೧೦೬). [ಚೆನ್ನ + ಪೊಂಗ]

ಚೆನ್ನಭಕ್ತಿ, ಚನ್ನಭಕ್ತಿ (ನಾ). ಉತ್ತಮವಾದ ಭಕ್ತಿ : ಅಥವಂ ನಗುತ್ತಾ ನಿಂಬಿಯಕ್ಕನ ಚೆ[ಪಾಠಾಂ. ಚ]ನ್ನಭಕ್ತಿಗೆ ಮೆಚ್ಚಿಯಾರೋಗಿಸಿ ಮುದಂಬೆತ್ತು (ಬಸಪು. ೨೪-೭೫). **ಚನ್ನಭಕ್ತಿ :** ಮೇಲಿನ ಪ್ರಯೋಗದ ಪಾಠಾಂತರವನ್ನು ನೋಡಿ. [ಚೆನ್ನ + ಭಕ್ತಿ]

ಚೆನ್ನಭಾಷಿತ (ನಾ). ಸೊಗಸಾದ ಮಾತು ; ಉತ್ತಮವಾದ ಮಾತು : ಸುಭಾಷಿತ : ವಂಶಾವಳಿಯುಮಂ ನಿಜಾವಳಿಯುಮನೊಳ್ಳಿತ್ತಾಗಿ ಪೇಟ್ದೀ ನಿನ್ನ ಚೆನ್ನಭಾಷಿತಮದೊಳ್ಳಿತ್ತಾದುದು (ಗದಾಯು. ೨-೮ ವ).

[ಚೆನ್ನ + ಭಾಷಿತ]

ಚೆನ್ನಲರ್ (ನಾ). ಅಂದವಾದ ಹೂವು : ಅಮರರು ಚೆನ್ನಲರ್ಮಳೆಯ ಕಱೆದರು (ಭರಚ. ೪೭-೦೦೯). [ಚೆನ್ನ + ಅಲರ್$_2$]

ಚೆನ್ನಸರ (ನಾ). ಚೆನ್ನಾಗಿರುವ ಕಂಠಹಾರ ; ಸುಂದರವಾದ ಹಾರ : ಉಳಿದಾರ ಕಂಠಿ ಏಡೆಯ ಪೊಂಗಲು ಹೊನ್ನ ಬಳೆಯುತ್ತುರಿಗೆ ಚೆನ್ನಸರವಾ ಕಳುವು (ಕುಮಾರಾಸಾಂ. ೪೨-೨೩); ಹರಳೋಲೆ ಕಟ್ಟಾಣಿಮುತ್ತಿನ ಪೆಂಟೆಯ ಮಿಜುಗುವ ಚೆನ್ನಸರಗಳು (ಕಂನವಿ. ೯-೭೫). [ಚೆನ್ನ + ಸರ$_2$]

ಚೆನ್ನಸುಗೆ (ನಾ). ಸುಂದರವಾದ ಅಶೋಕವೃಕ್ಷ : ಚೆನ್ನಸುಗೆಯ ನೆಬಲಡಿಯ ಸುಣ್ಮಟಲೊಟ್ಟಿಲೊಳ್ ಕೆಂದಳಿರಿಂ ನಲ್ವಾಸುಗೆಯ್ದು (ರಾಮಾಶ್ವ. ೩೧-೨೫). [ಚೆನ್ನ + ಅಸುಗೆ]

ಚೆನ್ನಳಗ (ನಾ). ಚೆಲುವಾದ ಹವಳದ ಬಣ್ಣದ ಕುದುರೆ : ಜನ್ನ ಜನ್ನಾರ ಚೆನ್ನಳಗ ಚೆಲುವ ಚೀರ ತನ್ನೀಲ ಭೈರ ಕಂಕರಿಗಂ ಸನ್ನುತ ಸಾಂಬ್ರಾಣಿಯನೇಜಿ ನೃಪಕುಲರನ್ನರಿಗಂದು ತೋಜಿದರು (ಅಂಜಚ. ೬-೮೩). [ಚೆನ್ನ + ಅಳಗ$_1$]

ಚೆನ್ನಾಕಳ್ (ನಾ). ಉತ್ತಮವಾದ ಹಸು; ಒಳ್ಳೆಯ ಜಾತಿಯ ಗೋವು: ಋತ್ವಿಜರೆಲ್ಲರ್ . . . ರನ್ನಮುಂ ಪೊನ್ನ ಪೇಜಂ ಚೆನ್ನಾಕಳುಂ ಪ್ರತಿಗ್ರಹಿಸಿ ತಾಮುನಂ ಪರಸಿ ಬೀಟ್ಕೊಂಡರ್ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೦೬೬-೦೩). [ಚೆನ್ನ + ಆಕಳ್]

ಚೆನ್ನಾಟ (ನಾ). ಲೀಲೆ : ವಿಲಾಸ : ವಿನೋದ : ಊಟವ ಮಾಡಿದು ವಧುಬಂಧುಗಳು ಚೆನ್ನಾಟದಿ ಕೃಷ್ಣ ಕೈದೊಳೆದು . . . ಕರ್ಪೂರಕೂಟ ವೀಟಕೆಯನು ಸವಿದು (ಮೋಹಹ. ೧೪-೧೬). [ಚೆನ್ನ + ಆಟ]

ಚೆನ್ನಿ, ಚನ್ನಿ (ನಾ). ಚೆಲುವೆ ; ಸುಂದರಿ : ನಕ್ಕೊಮ್ಮೆ ಪೇಳ ಚೆನ್ನಿ ಆನಗಿ ಇತ್ತಿತ್ತ ಪೋಗೇತಿ ಎತ್ತೆತ್ತ (ಗಂ. ೧೧೧-೫). **ಚನ್ನಿ** : "ಚನ್ನಿ=ಚೆಲ್ವೆ" (ಕಾಶಕ್ಕ. ೩೯) : ಚನ್ನಿಗೆ ನಾರಿಕುಲರನ್ನಿಗೆ ಭಾಗ್ಯಸಂಪನ್ನಿಗೆ ಸಗರಕುಲ ಪಾವನೆಗೆ (ತೀರ್ಥಮ. ೧೮). [ಚೆನ್ನ + – ಇ₂]

ಚೆನ್ನಿಕೆ (ನಾ). ಚೆಲುವು ; ಸೌಂದರ್ಯ : ಕಲಿ[ತ]ನದುರ್ಕ್ಕೆ ಜೌವನದ ಚೆನ್ನಿಕೆ ರೂಪಿನೊಳೊಲ್ಪೆ × ಳ್ಪು ಪಾರ್ವ್ವಲೆದವಟರ್ದ್ದ ವೀರ್ಯ್ಯ ವಿರದಾಯುದೊಜ್ಜಿನ್ನು ಮ ನ ಕ್ಕೆ ಸಂಕೆಯನ್ನೊಲಗಿಸಿದಂ (ಕೌಇಇ. XI-I, ೪೧-೩೫: 969). [ಚೆನ್ನು + – ಇಕೆ]

ಚೆನ್ನಿಗ, ಚನ್ನಿಗ (ನಾ). ೧. ಚೆಲುವನಾದವನು; ಸುಂದರ; ಸ್ಫುರದ್ರೂಪಿ: ತಮ್ಮ ವಿಭೂತಿಯ ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಚೆಲ್ವುಗಳ ವಿಲಾಸದುರ್ಮೆಗಳೊಳಾವೆಪ ಗಾಗಿವೆವೆಂದು ಬಂದ ಚೆನ್ನಿಗರು ಮನಾಸಕಾಐರು ಮನೊಲ್ಲದ (ಪಂಪಭಾ. ೧-೧೧೬): ಕಡುಗೂರ್ಪ ಮುಡದಿಯು ಮುತ್ತೊಬ್ಬ ಚೆನ್ನಿಗ ಕೊಂಬ (ಬಸವ. ೪೦) ; ಧರಗೆ ರಾಮನೆ ಚೆಲ್ವ ರಾಮನಿಂದಾ ಚಕ್ರಧರನೆ ಚೆನ್ನಿಗ ನೆನಲೆಸದಾ (ಭರಹ. ೫೧-೬೪). ೨. = ಚೆನ್ನಿಗರಾಯ : ನೆಚ್ಚಿ ನಂಬಿದೆನು ಬೇಲೂರ ಚೆನ್ನಿಗನ (ಪುರಂದ.೧-೯೦-೩). **ಚನ್ನಿಗ** : ೧. ಚ[ಪಾಠಾಂ. ಚೆ]ನ್ನಿಗನು ಮಡಿದನು ಶಿವಶಿವಾ ಎನ್ನದೆ (ಬಸವು. ೪೮-೧೧) ; ಬನ್ನಿರೈ ನೀವ್ ಘಟ್ಟ ಬೆಟ್ಟದ ಚನ್ನಿಗರು (ಕೊರರಾ. ೬-೧೪-೨೯). [ಚೆನ್ನು + – ಇಗ]

ಚೆನ್ನಿಗತನ, ಚನ್ನಿಗತನ (ನಾ). ಚೆಲುವು; ಸೌಂದರ್ಯ: ಗಜ್ಜು ಕಿಟ್ಟಿ ಕೀತ ಬಾವಲ ತೆಜದಿಂ ಬೀಭತ್ಸಮಪ್ಪೊಡಲ್ಗೆ ಕಲರ್ ಬೇಸಜುತುಂ ನೆನೆವರ್ ಮುನ್ನಿನ ಪೆಜರಂಗನೆಯರ್ಗೆ ಮೆಚ್ಚಿವ ಚೆನ್ನಿಗತನಮಂ (ವರ್ಧಪು. ೧೧-೩೯). **ಚನ್ನಿಗತನ** : ಮನಂ ಪೆಜರಂಗನೆಯರ್ಗೆ ಮೆಚ್ಚಿವ ಚನ್ನಿಗತನಮಂ (ಶ್ರಾವಕಾ. ೨೧-೮). [ಚೆನ್ನಿಗ + – ತನ]

ಚೆನ್ನಿಗರಾಯ, ಚನ್ನಿಗರಾಯ (ನಾ). ವಿಷ್ಣುವಿನ ಒಂದು ಮೂರ್ತಿ ; (ಬೇಲೂರಿನ) ಚನ್ನಕೇಶವ : ಕಂತುಪಿತನು ವೇಲಾಪುರದ ಚೆನ್ನಿಗರಾಯ ಎಂಥಾ ಗಾಡಿಗಾಜನೆ (ಪುರಂದ. ೧-೧೭೦ ಪಲ್ಲವಿ) : ಮದನನ ಹೆತ್ತವನು ವರಪುರದರಸ ಚೆನ್ನಿಗರಾಯ (ನಳಚ. ೩-೪೯) ; ಮಂಗಳಂ ಬೇಲೂರು ಚೆ[ಪಾಠಾಂ. ಚ]ನ್ನಿಗರಾಯ ಕೇಶವಗೆ (ಹರಿಸಾ. ೧೧೧). **ಚನ್ನಿಗರಾಯ** : ಮೇಲಿನ 'ಹರಿಸಾ' ಪ್ರಯೋಗದ ಪಾಠಾಂತರವನ್ನು ನೋಡಿ.

[ಚೆನ್ನಿಗ + ರಾಯ]

ಚೆನ್ನಿತು 'ಚೆನ್ನಿತ್ತು' ನೋ.

ಚೆನ್ನಿತ್ತು, ಚನ್ನಿತು, ಚೆನ್ನಿತು (ಗು). ೧. ಸುಂದರವಾದ ; ರಮಣೀಯ ವಾದ : "ರಯುಃ, ರಯಣಂ, ರಯ್ಯಂ, ರಯಣೀಯಂ, ಈ ೪ ಚೆನ್ನಿತ್ತು" (ಕಾಶಕ್ಕ. ೧೧೦). **ಚನ್ನತು** : ೨. ಒಳ್ಳೆಯ ; ಚೆನ್ನಾದ : ಈ ಸುದಿನ ಚನ್ನತಾಹಪವೀರರೆಂಬುದನ್ನರಿಯನಾ (ತುರಂಗ. ೬೩-೧೧). **ಚೆನ್ನಿತು** : ೩. ದಪ್ಪವಾದ ; ಪುಷ್ಟವಾದ : " ಮೇದಸ್–ನೆಣಂ; ಮೇದುರಂ-ಚೆನ್ನಿತು " (ಕಾಶಕ್ಕ. ೦೭೦). [<ಚೆನ್ನು]

ಚೆನ್ನೀರ್ (ನಾ). ನೆತ್ತರು ; ಕೆನ್ನೀರು ; ರಕ್ತ : ಕರುಳುಗಳೊಕ್ಕು ಕಾಳಿಜ ಹಾಯ್ದು ನಿಡುನರ ಹಜಿದು ಚೆನ್ನೀರ್ಗಳು ಪರಿದು (ಕಂಸವಿ. ೧೪-೮೭). 'ಕೆನ್ನೀರ್₁' ಪರಾ. [ಚೆಂ₁ + ನೀರ್₁]

ಚೆನ್ನು, ಚನ್ನು (ನಾ). ೧. ಅಂದ ; ಸೊಗಸು ; ಚೆಲುವು : ಸೂಳೆಯಂತೆ ಚೆನ್ನ ಮೆಜೆಯುದೆ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೫-೯೯) ; ಬಣ್ಣ ರೂಪವಹ ಚೆನ್ನುವ ಪರಿದಲ್ಲಿ ಅದನಲ್ಲಿಯೇ ಮಾಡಬಹುದು (ಮೋಹಮಾ. ೯೫-೩೭೭) : ಎನಗೆ ಪೊನ್ನುಂ ಸೀನೆ ಎನಗೆ ಚೆನ್ನುಂ ಸೀನೆ (ಅರಿ. ಹ. ೧೨೩-೧೪); ಉಚ್ಚಾರಣೆಗೆ ಚೆನ್ನಲ್ಲವೆಂಬುದನ್ನು ಲಕ್ಷಿಸಿಯೇ . . . ಕನ್ನಡಕ್ಕೆ ಸಹಜವೆನಿಸುವಂತೆ ಅನುಸ್ವಾರವನ್ನಾಗಿ ಇಟ್ಟುಕೊಂಡರು (ಸಂಶೋಧ. ೫೦). ೨. ಸರಿ ಯಾಗಿರುವಿಕೆ; ನೇರ್ಪು; ಖಂಜುತೆ : ಚೆನ್ನೇವುದೋ ಸಚ್ಚರಿತಂ ಚೆನ್ನಲ್ಲದ ದೇಹಿಗೆ (ಸಮಹ. ೬-೪೪) ; ಚೆನ್ನಿಂ ನಮಸ್ಕರಿಸಿ (ಪದ್ಮರಾ. ೭-೨೨). **ಚನ್ನು** : ೧. "ಚೆಲುವಿಕೆ" (ಚಾನಕೋ. ೫೫). ೩. ನೆಟ್ಟಗಿರುವುದು: ನೇರವಾಗಿರು ವುದು : ನಾಯ ಬಾಲ ಸಡೆಯಂ ಕಟ್ಟಲ್ಕೆ ಚ[ಪಾಠಾಂ. ಚೆ]ನ್ನವ್ವುದ (ಸೋಮೇಶ. ೪೭).

ಚನ್ನಹ = ಅಂದವಾದ ; ಚೆಲುವಾದ : ಚನ್ನಹ ಪಾದವುಂ ಬಿನ್ನಣ ದಿಂದಡರ್ದು (ಹಾಲಾಸ್ಯ. ೧-೦೬-೪೭). **ಚೆನ್ನಾಗಿ, ಚನ್ನಾಗಿ** = ಸೊಗಸಾಗಿ ; ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ; ಹದವಾಗಿ : ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿದು ಪಾಪಾನುರಾಗವುಂ ಪತ್ತುವಿಟ್ಟು (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೨-೯೧) : ಮುನ್ನ ಬೆಸಸಿದ ಸದಾಚಾರಗಳುಂ ಚೆನ್ನಾಗಳವಟ್ಟವು (ದೀಕ್ಷಾಬೋ. ೦೨೬-೮) ; ನಿನ್ನೊಡವುಟ್ಟಿದರಾದ ಯಾದವರಲ್ಲ ಚೆನ್ನಾಗಿರ್ದಪರೀಗ (ಅಂಜಚ. ೧೧-೦೫೫) ; ನಿಮ್ಮ ಊರು ಚೆನ್ನಾಗಿದೆ (ಶಾಯುಕ. ೮೦); ಜನ್ನಿಗೆಯ ಪಾಲಂ ತೆಗೆದು ಚ[ಪಾಠಾಂ. ಚೆ]ನ್ನಾಗಿ ಕಾಸಿದ ನಂತರದೊಳು (ಬಸವು. ೦೪-೫) ; ಚ[ಪಾಠಾಂ. ಚೆ]ನ್ನಾಗಿ ನೀವಸು ನಯದಿ ನೋಡಲು ರೋಗಿಯಾದವನುಂ ನಿರೋಗಿಯೆನಲ್ಕೆ ಬಾಳ್ವನಲಾ (ಬಸವು. ೪೭-೬೫) **ಚೆನ್ನಾಗು**=ಅಂದವಾಗು; ಸೊಗಸಾಗು : ಅಯ್ಯಯ್ಯಾ ಚೆನ್ನಾದುದೆನೆ ಕನ್ನಡಿಗರು ರಯ್ಯಾ ಮಂಚಿದಿಯೆನೆ ತೆಲುಗ (ಭರಹ. ೦-೭) ; ಚೆನ್ನಾದ ಕುಂಕುಮಗಾರಣೆಯಿಂದ ಸಂಪನ್ನತವಿಡಿದುಪಾಸ್ಥಾನ (ಕಂಸವಿ. ೮-೧೧). [ದೇ.೫ ತೆಲು. ಚೆನ್ನು]

ಚೆನ್ನುಗೆಡು (ಕ್ರಿ). ಅಂದಗೆಡು ; ಹಾಳಾಗು: ಕಣ್ಣಾವಗಾಲದ ಹೊಳೆಯಲ್ಲಿ ಮುಳುಗಿ ಚೆನ್ನುಗೆಟ್ಟರಯ್ಯಾ (ಮೋಳಿಮಾ. ೨೪೪-೭೯೫).

[ಚೆನ್ನು + ಕೆಡು₁]

ಚೆನ್ನುಡಿ (ನಾ). ಒಳ್ಳೆಯ ಮಾತು ; ಸೂಕ್ತಿ : ನಿರಹಂಕಾರಕ್ಕೆ ಭಕ್ತಿಯೇ ಶೃಂಗಾರವೆಂಬ ತನ್ನ ಚೆನ್ನುಡಿಯಂತೆ ನಿರಹಂಕಾರದ ಮೂರ್ತಿಯಾಗಿ (ಶರಚ. ೪೧೮). [ಚೆನ್ನ + ನುಡಿ₂]

ಚೆನ್ನುಡೆ (ನಾ). ಸೊಗಸಾದ ಉಡುಗೆ : ಚೆನ್ನುಡೆಯ ಹೊಂಬಣ್ಣದ ಬಿಚ್ಚು ಗೂದಲ . . . ಹೆಣ್ಣಾಗು (ಪ್ರಸರು. ೪೪೦). [ಚೆನ್ನ + ಉಡೆ₂]

ಚೆನ್ನೆ₁, ಚನ್ನೆ (ನಾ). ಚೆಲುವೆ ; ಸುಂದರಿ : ಚೆನ್ನೆ ಪೊನ್ನೆಯರಲಂ ಕೊಯ್ದುದ್ದ್ (ಆದಿಪು. ೧೧-೧೧೨) ; ಪೆಜರಂ ತನ್ನಂತು ಬಗೆದು ಲೋಗರ ಚೆನ್ನೆಯರಂ ಬಯಸಲಾಗದಜುವುಳ್ಳ ನರಂ (ಸಮಹ. ೫-೬೨) ; ಕಜ್ಜಳದ ಕನ್ನಡಿಯ ಚೆನ್ನೆಯರ್ವರಸು ಇಚ್ಚೆಗಾರ್ತಿ ನಡೆವಾಗಳ್ (ಕಬ್ಬಿಗ. ೩೨೪). **ಚನ್ನೆ** : ಚ[ಪಾಠಾಂ. ಚೆ]ನ್ನೆಯ ಕಣ್ಮಲರೊಳ್ ಕಾಡಿಗೆಯ ನೆಟ್ಟದ ಳ್ ಮತ್ತೊಪ್ಪುವರ್ಳ್ (ಪಂಪಾಮಾ. ೩-೦೫) ; ಪೊಗಳ್ವಂ ಭೂಮಂಡಳಂ ಸಂತತಂ ಒರಿದುಂ ಮಾಳಲದೇವಿಯು ಬಹುಕಳಾಸಂಪನ್ನೆಯುಂ ಚನ್ನೆಯುನ್ (ಶಾಇ. IV, ೧-೩೦: 1206); ವರಪತಿವ್ರತೆ ಚನ್ನೆಯರ ಗರುವೆನಿಸಿ ನಡೆದಳು (ಕುಮಾರಾಮ. ೭೦೩. ೩೩-೨೦). [ಚೆನ್ನ + – ಎ₃]

ಚೆನ್ನೆ₂ (ನಾ).=ಚೆನ್ನಂಗಿ : ಅರಳೆಯಿಂದಕ್ಕಿಯಿಂ ಕಕ್ಕೆಯಿಂ . . . ಬನ್ನಿಯಿಂ ಚೆನ್ನೆಯಿಂ (ನಂದಿಮಾ. ೦೩-೦೨) ; ಎಲವಂ ಸಂಪಗೆ ಹೊನ್ನೆ ಚೆನ್ನೆ ಕವಳಂ ಕಾರಾಚವಾಚಂ ಪುಲಿಂಗಿಸ್ (ರಾಜಶೇ. ೫-೫೬). [<ಚೆನ್ನಂಗಿ]

ಚೆನ್ನೆ₃ (ನಾ). (ಕರಾ) ಎರಡು ಸಾಲುಗಳಲ್ಲಿ ಏಳೇಳು ಗುಣಿಗಳನ್ನುಳ್ಳ ಮಣೆಯ ಮೇಲೆ ಕವಡೆ ಅಥವಾ ಹುಣಿಸೆಬೀಜಗಳಿಂದ ಆಡುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಟ ; ಅಟ್ಟುಗುಳಿಮಣೆ ಆಟ : ಚೆನ್ನೆಯಾಡದ ಶತಮಾನವೇ ಕಳೆದುಹೋದಂತಿತ್ತು ನನಗೆ (ಕಳೆದು. ೧೨); ಗೊಂಬೆಮದುವೆಯನೊಮ್ಮೆ ಮಾಡಿ. ಚೆನ್ನೆಯೆಕ್ಕಡಿಯೊಮ್ಮೆ ಹೂಡಿ (ಗೀವಿಂ. ೭೦-೦೪).

[←ತುಳು. ಚೆನ್ನೆ]

ಚೆನ್ನಕಾಯಿ (ನಾ). ಚೆನ್ನೆ ಆಟದಲ್ಲಿ ಬಳಸುವ ಬೀಜ,-ಕಾಯಿ : ಚೆನ್ನೆ ಕಾಯಿಗಳು ನನ್ನ ಕೈಯಿಂದ ಮೆಲ್ಲಮೆಲ್ಲನೆ ನಡುಗಿ ನಡುಗಿ ಚೆನೆಗುಣಿಗೆ ಬೀಳುತ್ತಿದ್ದುವು (ಪಳಮ. ೧೨). [ಚೆನ್ನೆ$_3$ + ಕಾಯಿ$_4$ (<ಕಾಯ್$_4$)]

ಚೆನ್ನೆಗ್ಗಿಲು, ಚನ್ನೆಗ್ಗಿಲು (ನಾ). ಕೆಂಪು ನೆಗ್ಗಿಲುಗಿಡ ; ಕೆನ್ನೆಗ್ಗಿಲು : "ಕಪಿಪಿಪ್ಪಲಿ–ಚೆನ್ನೆಗ್ಗಿಲು, ಗಜಗಿಪ್ಪಲಿ" (ಒಷಧಿ. ೨೮) ; ಬೇಕೊಮ್ಮೆ ಬೇರನೂ ಚೆನ್ನೆಗ್ಗಿಲ ಬೇರನೂ ನೀರಲ್ಲಿ ಅರೆದು ಮುಖಕ್ಕೆ ಲೇಪಿಸಲು ಸ್ತ್ರೀಯರುಗಳ ಮುಖದ ಕರಿಬಂಗು ಶಮನವಹುದು (ವೈದ್ಯಸಾ. II, ೦೪೭). **ಚನ್ನೆಗ್ಗಿಲು :** ಕಡವದ ಬೇರು, ಚನ್ನೆಗ್ಗಿಲು, ಹಿಟ್ಟುಳುಕನ ಬೇರು ಇವಂ ಹಸುವಿನ ಹಾಲೊಳರೆದು . . . ಕೊಳ್ಳಲು ಕಲ್ಲುಕಟ್ಟು ಮೂತ್ರಕೃಚ್ಛ್ರ ಸಹ ಮಾಣ್ಗುಂ (ಸಕವೈ. ೩೭೯). [ಚೆಂ$_1$ + ನೆಗ್ಗಿಲು (<ನೆಗ್ಗಿಲ್)]

ಚೆನ್ನೆನಪು (ನಾ). ಸರಿಯಾದ ನೆನಪು : (ಕ). [ಚೆನ್ನ + ನೆನಪು]

ಚೆನ್ನೆಮಣೆ, ಚನ್ನೆಮಣೆ (ನಾ). (ಕರಾ) ಚೆನ್ನೆ ಆಟವಾಡುವ ಮಣೆ ; ಅಟ್ಟುಗುಳಿಮಣೆ : ಆ ಚೆನ್ನೆಮಣೆ ಇಲ್ಲಿ ತಾ (ಪಳಮ. ೧೨). **ಚನ್ನೆಮಣೆ:** ಚನ್ನೆಮಣೆಗೆ ಹಾಲುವಾಣದ ಕಾಳು, ಪೆಟ್ಟಿಗೆ ಗಜ ಒದಗಿಸುತ್ತಿದ್ದವರು ರಾಗಜ್ಜ (ಪ್ರಕೃ. ೮೭). [ಚೆನ್ನೆ$_3$ + ಮಣೆ]

ಚೆನ್ನೆಯ್ದಿಲ್, ಚನ್ನೆಯ್ದಿಲ್, ಚನ್ನೈದಿಲು, ಚೆನ್ನೈದಿಲ್, ಚೆನ್ನೈದಿಲೆ (ನಾ). ಕೆಂಪು ನೈದಿಲೆ ; ರಕ್ತೋತ್ಪಲ : "ಸೌಗಂಧಿಕಂ, ಕಲ್ಹಾರಂ–ಈ ೨ ಚೆನ್ನೆಯ್ದಲ್"(ಹಲಾಯು.೧೧೨-೫೯): ಅಲರ್ದ ಚೆನ್ನೆಯ್ದಿಲ್ಗಳೊಳ್ಗಂಪಿ ನಿಂಪನಲಂಪಿಂ ತೆಗೆದೊಟ್ಟಿಕೊಂಡು . . . ತೀಡಿತ್ತೊಂದು ಮಂದಾನಿಲಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೪೨೮). **ಚನ್ನೆಯ್ದಿಲ್ :** "ಅವರೆಂದುಂ ಚಂಗಲವೆಯೆಂದುಂ ಚ[ಪಾಠಾಂ. ಚೆ]ನ್ನೆಯ್ದಿಲ್" (ಕಶಸಾ. ೯-೧೭೭). **ಚನ್ನೈದಿಲು :** ಒಂದು ಹೂ ಮಂದಾರವುತ್ಪಲ ಒಂದು ಚನ್ನೈದಿಲು [ಪಾಠಾಂ. ಚೆನ್ನೆಯ್ದಿಲು] ಬಕುಳ ಪೊಂದೊಂದು ಅರವಿಂದ (ಬಸವು. ೧೯-೬೫).**ಚೆನ್ನೈದಿಲ್ :** ಚೆನ್ನೈದಿಲ ಕಂಪ ನೆಯ್ದಿಲಾರ್ಪುವೆ ಪೂಗಳ್ (ಆದಿಪು. ೧೧-೦೨೩): ಕೆಲರಂಭೋರುಹದಿಂ ಕೆಲರ್ ಸುರಗಿಯಿಂ ಚೆನ್ನೈದಿಲಿಂದಂ ಕೆಲರ್ . . . ಪೂಜಿಸಿ(ಧರ್ಮಾಮೃ. ೫-೨೬೨) : ಚೆನ್ನೈದಿಲಲರ ಮಾಲೆ (ಲೀಪಂ. ೯೮-೪೩). **ಚೆನ್ನೈದಿಲೆ :** "ಚೆನ್ನೈದಿಲೆಯು ಚೆಂಗಲವೆಯುಮದೆನ್ನಲ್ ಸಲೆ ರಕ್ತೋತ್ಪಳಮಕ್ಕುಂ" (ಕವಿಕಂ. ೯೫). 'ಕೆನ್ನೆಯ್ದಿಲೆ' ಪಠಾ. [ಚೆಂ$_1$ + ನೆಯ್ದಿಲ್]

ಚೆನ್ನೆಯ್ದಿಲ್ಗೊಳ, ಚೆನ್ನೈದಿಲ್ಗೊಳ (ನಾ). ಕೆಂಪುನೈದಿಲೆಗಳನ್ನುಳ್ಳ ಕೊಳ : ಅಲರ್ದಂಭೋರುಹಷಂಡಮುಳ್ಳಲರ್ದ ಚೆನ್ನೆಯ್ದಿಲ್ಗೊಳಂ(ಆದಿಪು. ೦-೬೭). **ಚೆನ್ನೈದಿಲ್ಗೊಳ :** ಚೆನ್ನೈದಿಲ್ಗೊಳದವೊಲಾಯ್ತು ಸಂಜೆಗೆಂಪಿನಿಂ ಗಗನತಳಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೫೦೦). [ಚೆನ್ನೆಯ್ದಿಲ್ + ಕೊಳ$_2$]

ಚೆನ್ನೇಸಜ್, ಚೆನ್ನೇಸಜು (ನಾ). ಕೆಂಪು ಬಣ್ಣದ ಸೂರ್ಯ : ಚೆನ್ನೇಸಜ ಬಿಂಬಂ ಬಸುವನುಳಿದು ಭೂವಿಪಾತಳಕಂಬರದಿಂದಿಳಿತರ್ಪಂದದಿಂ (ಜಯುಕಾ. ೩-೬೭). **ಚೆನ್ನೇಸಜು:** ಚೆನ್ನೇಸಜು ಮೂಡಗಡೆ ಬೆಳೆವಂದದಿ ಸನ್ನುತ [ಶಿ]ವೆತ್ತು ಬೆಳೆದನು (ನೇಮಿಸಂ. ೫-೦೧೨). [ಚೆಂ$_1$ + ನೇಸಜ್]

ಚೆನ್ನೇಸಜು 'ಚೆನ್ನೇಸಜ್' ನೋ.

ಚೆನ್ನೈದಿಲ್ 'ಚೆನ್ನೆಯ್ದಿಲ್' ನೋ.

ಚೆನ್ನೈದಿಲೆ 'ಚೆನ್ನೆಯ್ದಿಲ್' ನೋ.

ಚೆನ್ನೈದಿಲ್ಗೊಳ 'ಚೆನ್ನೆಯ್ದಿಲ್ಗೊಳ' ನೋ.

ಚೆನ್ನೊಪ್ಪು (ಕ್ರಿ). ಚೆನ್ನಾಗಿ ಶೋಭಿಸು : ತಿರೆಯುಂ ಮುಟಿಬೆಳೆಗಳಿಂ ಚೆನ್ನೊಪ್ಪಿ ಬಜಗಾಲವುಂ ಕಾಣದಾಯ್ತು (ಅದ್ಭುತ. ೭-೨೦). [ಚೆನ್ನ + ಒಪ್ಪು$_1$]

ಚೆನ್ನೌಡಲ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಡಲ; ಕೆಂಪು ಹರಳಿನ ಗಿಡ : "ಉತ್ತಾನ(ಪತ)ಪತ್ರ – ಹೇರೌಡಲ, ಚೆನ್ನೌಡಲ" (ಒಷಧಿ. ೧೭). [ಚೆಂ$_1$ + ಔಡಲ (<ಅವುಡಲ)]

ಚೆಪ್ಪಗೊಡಲಿ 'ಚಪ್ಪಗೊಡಲಿ' ನೋ.

ಚೆಪ್ಪರಿ 'ಚಪ್ಪರಿ' ನೋ.

ಚೆಪ್ಪಲಿ 'ಚಪ್ಪಲಿ' ನೋ.

ಚೆಪ್ಪಾಳೆ 'ಚಪ್ಪಳೆ' ನೋ.

ಚೆಪ್ಪು 'ಚೀಪು$_3$' ನೋ.

ಚೆಪ್ಪೆ 'ಚಪ್ಪೆ$_1$' ನೋ.

ಚೆಪ್ಪೆಜಾಡ್ಯ 'ಚಪ್ಪೆಜಾಡ್ಯ' ನೋ.

ಚೆಪ್ಪೆವಡೆ (ಕ್ರಿ). ಚಪ್ಪಟೆಯಾಗು : ಪೊಡವಿಯು ಪೊತ್ತ ಫಣೀಂದ್ರನ ತಲೆ ಚೆಪ್ಪೆವಡೆದುದು (ನೇಮಿಸಂ. ೨೭-೧೦೫). [ಚೆಪ್ಪೆ (<ಚಪ್ಪೆ$_1$) + ಪಡೆ$_1$]

ಚೆಪ್ಪೋಡು 'ಚಪ್ಪೋಡು' ನೋ.

ಚೆಬ್ಬೆ 'ಸಬ್ಬೆ' ನೋ.

ಚೆಮ್ಮ 'ಚಮ್ಮ' ನೋ.

ಚೆಮ್ಮಣಿ (ನಾ). ಕೆಂಪು ರತ್ನ : ಮಾಣಿಕ್ಯ ; ಪದ್ಮರಾಗ : ಕಡಲೊಡೆಯನು ನಿಟ್ಟಿಪ ಚೆಮ್ಮಣಿಗಯ್ಯ ಪಿ[ಪಾಠಾಂ. ಚೆನ್ನಮಣಿಗನ್ನ, ಚನ್ನಮಣಿ ಗೈಪಿ]ಡಿಯೆನೆ . . . ಪಗಲಾಣ್ಮನೆಸೆದನು (ಸೂಲಸೋ. ೯-೭). [ಚೆಂ$_1$ + ಮಣಿ$_3$]

ಚೆಮ್ಮಣಿಗೆ 'ಚಮ್ಮಾಳಿಗೆ' ನೋ.

ಚೆಮ್ಮಣಿವಟ್ಟು, ಚಮ್ಮಣಿವಟ್ಟು (ನಾ). ೧. ಬೈತಲೆಯ ಮಣಿ (?) : ಭಳರೆ ಜಡ ಪಾರಡಂಗುಳಿಯ ನಟ್ಟ ನಡುವಲೆಗಿಟ್ಟ ಚೆಮ್ಮಣಿವಟ್ಟಿ ಮುಟ್ಟದಿರೆನಲು ಬಜ್ಜರವಟ್ಟು ನಿಟ್ಟಿಸುತ್ತಿರಲು ತದ್ವಿಹಗಾಂಗನೆಯು ಮುಗುಳೆ (ಮದೇಪು. ೬-೦೫). **ಚಮ್ಮಣಿವಟ್ಟು :** ೨. ಕುಂಕುಮದ ಬಟ್ಟು; ಕೆಂಪು ತಿಲಕ: ಕಮಳದಳನೇತ್ರ ಕಲಧೌತಗಾತ್ರ ರಮಣಿಯರ ನುಣ್ಣೊಸಲ್ಗ ಮರ್ದ ಚಮ್ಮಣಿವಟ್ಟಿ ಕುಮುಚಿಯೆಂದಿಟ್ಟಸದಿರೆನ್ನನೆಂದ (ಮದೇಪು. ೮-೧೩). [ಚೆಮ್ಮಣಿ + ಬಟ್ಟು$_1$ (<ಬಟ್ಟ$_1$)]

ಚೆಮ್ಮಾವುಗೆ 'ಚಮ್ಮಾವುಗೆ' ನೋ.

ಚೆಮ್ಮಾಳಿಗೆ (ನಾ). ಚಂದವಾದ ಮಾಳಿಗೆ: ಹನ್ನಡಿಕ್ಕಾಸುಮಂಚ ಕುಶಲದ ತಲೆಗಿಂಬು ಚಿಮ್ಮಾಳಿಗೊಳಗೆ ತನೆಯಾದ ರಾಜನವ ನಿಮ್ಮ ರಾಯರು ಬಿಕ್ಕಿ ಬೆಳೆದರು (ನಾಪದ. ೭೫). [ಚೆಂ$_2$ + ಮಾಳಿಗೆ]

ಚೆಮ್ಮೂಗು (ನಾ). (ಗಿಳಿಯ) ಕೆಂಪಾದ ಮೂಗು,-ಕೊಕ್ಕು : ದಾಳಿಂಬ ದೊಳ್ಪಣ್ಣನೊಡೆದು ಚೆಮ್ಮೂಗಿಟ್ಟು ಪೇಟುಲಳವಡದ ಸಲ್ಲೀಲೆಯೊಳಗಳ ವಟ್ಟು (ಉದ್ಭಟ. ೩-೯೫). [ಚೆಂ$_1$ + ಮೂಗು$_1$]

ಚೆಮ್ಮೊಗ (ನಾ). ಕೆಂಪಾದ ಮುಖ : ಎದುತ್ತೇದುತ್ತ ಸೇದೆನೀರಲ್ಲಿ ಮಿಂದ ಚೆಮ್ಮೊಗವನ್ನು ಚೇಲಾಂಚಲದಿಂದ ತೊಡೆದುಕೊಂಡು (ಮುಂತ್ರಶ. ೩೪-೦೫). [ಚೆಂ$_1$ + ಮೊಗ]

ಚೆಯ್$_1$ 'ಚಯ್$_2$' ನೋ.

ಚೆಯ್$_2$ 'ಸಯ್$_2$' ನೋ. .

ಚೆಯಿಪಲ್ಲ (ನಾ). ಒಂದು ಮನೆತನದ ಹೆಸರು (?) : ಸುಸೌಖ್ಯಸಂಗಮಂ ಕೋಮಳಗಾತ್ರ ತಮ್ಮ ಮಲ್ಲಿರಾಯನು ಸ್ವರ್ಗಮನೆಯ್ದೆ ಚೆಯಿಪಲ್ಲದಾಮ ದೇವಂ ಮದಶೋವಿಭ[ತವ್ಯಂ]ಮನೆ ಸಂವರಿಸಿದು(ಕಠ. I, ೩೮-೯; 1408). [?]

ಚೆಯ್ಗುಡು, ಚೈಗುಡು (ಕ್ರಿ). ಲಲ್ಲೆಯಾಡು ; ಮುದ್ದಾಡು ; ಪಡೆಯದ ಬರ್ಕಮೋ ಸುತನ ವಕ್ತ್ರಮನೀಕ್ಷಿಪ ಲಲ್ಲೆಗೆಯ್ಯೆ ನಣ್ಪಿಡಿದನುರಾಗದಿಂ ನಗಿಸುವಕ್ಕಜಿಳೊಪ್ಪುವ ನೆತ್ತಿಯೊಡ್ಡಿ ಚೆಯ್ಗು[ಪಾಠಾಂ. ಚೈಗು]ಡುವ . . . ಸೈಪು ಸರೋರುಹಾಕ್ಷಣೆ (ವೃಷಪಿ. ೨-೬೩). **ಚೈಗುಡು :** ಚೈಗುಡುವ ಪೆಣ್ಣಣೆಯು ಸೈಪಿಂಗೆ ತಿಳಿವದೆಣೆಯುಂಟೆ (ಕಿರೀದೇ. ೨-೨೮). [ಚೆಯ್$_1$ (<ಚಯ್$_2$) + ಕುಡು$_1$ (<ಕೊಡು$_1$)]

ಚೆಯ್ಮುಂಡಾಡು, **ಚೈಮುಂಡಾಡು** (ಕ್ರಿ). ಮುಂದ್ದಾಡು ; ಲಲ್ಲೆಯಾಡು: (೩). **ಚೈಮುಂಡಾಡು**: ತೆಗೆದು ತಕ್ಕೈಸಿ ಬೋಳೈಸಿ ಚೈಮುಂಡಾಡಿ ಒಗು ಮಿಗೆಯ ಸುಖಸುಧಾನಂದದೊಳಗೋಲಾಡಿ (ರೇಣ್ವರೂೀ. ೧೧೪-೭) ; ದಾ ಎನುತ ಚೈಮುಂಡಾಡಿ [ಪಾಠಾಂ. ಕೈಮುದ್ದಾಡಿ] ಮುಂದಲೆ ವಿಡಿದು ಕುಣಿಕುಣಿದಾಡಿ ಸೌಖ್ಯವನೀಯುತಿರ್ದಳು ಮಾಯೆ ಮೋಹಿನಿಗೆ (ಪ್ರಭುಲಿ. ೩-೨೯) ; ಒಸೆದು ಚೈಮುಂಡಾಡುತಾಲಿಂಗಿಸಿದಳನುರಾಗ ಪ್ರಪಂಚದ ಕೊಸಱಿಕೆಯ ಕಳವಳದ ಪ್ಯೆಮುಱಿವೆಯಲಿ ಮಸ್ತಕವ (ತೊರಠಾ. ೬-೧೨-೩೦). [ಚೆಯ್$_1$ (<ಚಯ್$_2$) + ಮುಂಡಾಡು]

ಚೆಯ್ಯಾಕ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ತಾಳವಾದ್ಯ : ಚೆಯ್ಯಾಕಗಳು ಚೆಲ್.. ಚೆಮ್ ಎಂದು ಕುಟ್ಟುತ್ತಿರುವುವು (ಕನ್ನಜಾ. ೧೪). [?]

ಚೆಯ್ಯಾಟ 'ಚಯ್ಯಾಟ' ನೋ.

ಚೆಯ್ಯಾಡು 'ಚಯ್ಯಾಡು' ನೋ.

ಚೆರಗ 'ಚರುಗ' ನೋ.

ಚೆರಪು 'ಸೆಱಪು' ನೋ.

ಚೆರಿಗೆ 'ಚರಿಗೆ$_1$' ನೋ.

ಚೆರೆ 'ಚರೆ' ನೋ.

ಚೆರೆಮದ್ದು (ನಾ). ಸಿಡಿಮದ್ದು ; ಚರೆ : ಅದರಲ್ಲಿ ತುಂಬಿಸುವುದು ಮಾತ್ರ ಚೆರೆಮದ್ದು (ಬಲ್ಲಿಹೀ. ೫೮). [ಚೆರೆ (<ಚರೆ) + ಮದ್ದು$_1$ (<ಮರ್ದು)]

ಚೆಲ್, **ಚೆಲು** (ಗು). ಚೆಲುವಾದ ; ಸುಂದರವಾದ. 'ಚೆಲ್ಗದಿರ್', 'ಚೆಲ್ವಡೆ' ಪರಾ. **ಚೆಲು**: ಹುಣ್ಣಿವೆಯ ಶಶಿಯಂತೆ ಚೆಲು ಚೆಲುವೆಣ್ಣುಗಳು ಸಹ ಬಂದನೆಂದೀಕ್ಷಿಸಿತು ಪುರಜನವು (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೧೮-೯೬). 'ಚೆಲು ಕಾಂತಿ' ಪರಾ. [<ಚೆಲ್ವು$_1$]

ಚೆಲಂಕು 'ಚಲಂಕಂ' ನೋ.

ಚೆಲಂಗು 'ಚಲಂಕು' ನೋ.

ಚೆಲದಿ 'ಸೆಲಂದಿ' ನೋ.

ಚೆಲಪಿಳ್ಳೆರಾಯ 'ಚೆಲ್ವಪಿಳ್ಳೆರಾಯ' ನೋ.

ಚೆಲಬಾಗೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ: ಚೆಲಬಾಗೆ. ಚೀಲ, ಎಲೆಸುಜ್ಜಲ ಬಾಗೆ (ವ್ಯಶಿಗಿ. ೪-೬೩). [?]

ಚೆಲವೆ 'ಚಲುವೆ$_3$' ನೋ.

ಚೆಲು 'ಚೆಲ್' ನೋ.

ಚೆಲುಕಾಂತಿ (ನಾ). ಅಂದವಾದ ಕಾಂತಿ,–ಶೋಭೆ: ಕಣ್ಣದಿರಿನ ಚೆಲು ಕಾಂತಿ ಚೆಲ್ಲುವ ಸೆರೆಗಣ್ಣು (ನಿಮ್ಮದ್ಧ. ೫). [ಚೆಲು (<ಚೆಲ್) + ಕಾಂತಿ]

ಚೆಲುಗಬ್ಬ (ನಾ). ಸುಂದರವಾದ ಕಾವ್ಯ : 'ಕಾಲೂರ ಚೆಲುವೆ' ಒಂದು ಚೆಲುಗಬ್ಬ (ಕಾಲೂರ. ೧೧ ಹರಳ). [ಚೆಲು (<ಚೆಲ್) + ಕಬ್ಬ$_1$]

ಚೆಲುಬಿಸಿಲು (ನಾ). ಅಂದವಾದ ಬಿಸಿಲು : ಬಂಗಾರದ ಚೆಲುಬಿಸಿಲ ಕಿರೀಟದ ಶೃಂಗಾರದ ತಲೆ ಎತ್ತುವನು (ಕಎಪು. ೫-೩). [ಚೆಲು (<ಚೆಲ್) + ಬಿಸಿಲು (<ಬಿಸಿಲ್)]

ಚೆಲುವ$_1$ 'ಚೆಲ್ವ' ನೋ.

ಚೆಲುವ$_2$ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಪಕ್ಷಿ: ಹಲುಬುವ ಗೌಜು ಕರ್ಕಟ ಕಪ್ಪುರಸಟ್ಟೆ ಚೆಲುವ ಬೆಳವ ಕುಕ್ಕುಟಗ (ಮೋಹತ. ೭-೧೭). 'ಸಾಳುವ' ಪರಾ. [?]

ಚೆಲುವಳಿ, **ಚಲುವಳಿ** (ಕ್ರಿ). ಅಂದಗೆಡು ; ವಿಕಾರವಾಗು: ಹೊರಟು ಪಾಂಡ್ಯನ ಚೆ [ಪಾಠಾಂ. ಚ]ಲುವಳಿದು ನೆಟೆ ಹೊರಟು ನೆಲೆಗೊಂಡಿದ್ದ ಬೆನ್ನಿನ ಹೊರಟು ಹೋಗಲು ಮಿಥ್ಯೆಯಾಯಿತು (ಬಸಪು. ೫೦-೩೦). **ಚಲುವಳಿ**: ಮೇಲಿನ ಪ್ರಯೋಗದ ಪಾಠಾಂತರವನ್ನು ನೋಡಿ. [ಚೆಲುವು (<ಚೆಲ್ವು$_1$) + ಅಳಿ$_1$ (<ಅೞಿ$_1$)]

ಚೆಲುವಾನ್, **ಚಲುವಾನ್** (ಕ್ರಿ). ಚೆಲುವನ್ನು ಹೊಂದು ; ಅಂದವನ್ನು ಪಡೆ: ಚೆಲುವಾಂತ ರಾಜಮಂದಿರಗಳೆಸೆದಿಹ ಕೇರಿಯಲಿ ಮೆಲ್ಲನೈತಂದು (ವೆಂಕಾರಾ. ೫-೩-೩೫). **ಚಲುವಾನ್** : ಮೋಹನದೆ ಇರ್ಪುದು ಕರ್ಣಾಟಕ ರಾಜ್ಯ ಚಲುವಾಂತುವೊಪ್ಪುವ ಸಕಲ ಸಂಭ್ರಮದೆ (ಕಂನವಿ. ೨-೧೦). [ಚೆಲುವು (<ಚೆಲ್ವು$_1$) + ಆನ್$_1$]

ಚೆಲುವಿಕೆ 'ಚೆಲ್ವಿಕೆ' ನೋ.

ಚೆಲುವು 'ಚೆಲ್ವು$_1$' ನೋ.

ಚೆಲುವುತನ (ನಾ). ಅಂದಗಾರಿಕೆ ; ಸೊಗಸುತನ ; ಚೆಲ್ವಿಕೆ : ಚೆಲುವುತನವಿರ್ದೊಡೇನು ಚೆಲೆವಣ್ಗೆ (ರೇವಂ. ೬೬-೨೫). 'ಚೆಲ್ವತನ' ಪರಾ. [ಚೆಲುವು (<ಚೆಲ್ವು$_1$) + – ತನ]

ಚೆಲುವೆ$_1$ 'ಚೆಲ್ವೆ' ನೋ.

ಚೆಲುವೆ$_2$ 'ಚಲುವೆ$_3$' ನೋ.

ಚೆಲುವೆಣ್ಣು (ನಾ). ಸುಂದರಿ ; ಚೆಲುವೆ : ಅಣ್ಣವಳಿಯದೆ ಬಣ್ಣಗುಂದದ ಹುಣ್ಣಿವೆಯ ಶಶಿಯಂತೆ ಚೆಲು ಚೆಲುವೆಣ್ಣುಗಳು ಸಹ ಬಂದನೆಂದೀಕ್ಷಿಸಿತು ಪುರಜನವು (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೧೮-೯೬). [ಚೆಲು (<ಚೆಲ್) + ಪೆಣ್ಣು (<ಪೆಣ್)]

ಚೆಲ್ಗದಿರ್ (ನಾ). ಸುಂದರವಾದ ತೆನೆ : ಉಬ್ಬಿದೊಡಲೇಂ ಪೊಲಂ ಚೆಲ್ಗದಿರ್ ಪಾಲ್ ಪಡೆದು ತುಂಬಿ ಬೆಳೆದಿದೆ (ಕಾಲೂರ. ೪೧-೫೧). [ಚೆಲ್ + ಕದಿರ್$_1$]

ಚೆಲ್ನಡೆ (ನಾ). (?): ಸೋರ್ಮುಡಿ ಪದಿರ್ಮುಡಿ ಸೋಗೆಗೆ ಪುರ್ವು ಕೊರ್ವು ಚೆಲ್ನಡೆಗೆ ನಖಂ ಮುಖಂ ಪಕಿಗೆ ತೋಳ್ ಕರವಾಳ್ ಮದನಂಗೆ ಕಾಂತೆಯಾ (ಪುಷ್ಪಪು. ೯-೪೩). [P ಇದು 'ಬೆಲ್ನಡೆ' ಎಂಬುದರ ಅಪ ಲಿಖಿತವಿರಬಹುದು.] [ಚೆಲ್ + ನಡೆ$_2$]

ಚೆಲ್ಲ$_1$ 'ಚಲ್ಲ$_1$' ನೋ.

ಚೆಲ್ಲ$_2$ 'ಸೆಳ್ಳ' ನೋ.

ಚೆಲ್ಲಂಗೆಯ್ (ಕ್ರಿ). ಸರಸವಾಡು ; ವಿನೋದವಮಾಡು : ಕಳವಮಾ ಯೆಸೆದುವಲ್ಲಲ್ಲಿ ಚೆಲ್ಲಂಗೆಯ್ಯುತುಂ ಕಾಯ್ದು ವಲ್ಲವಿಯರಿಂ (ಪದ್ಮರಾ. ೮-೧೪). [ಚೆಲ್ಲ$_1$ (<ಚಲ್ಲ$_1$) + ಕೆಯ್$_1$]

ಚೆಲ್ಲಂದೋಱು (ಕ್ರಿ). ವಿನೋದವನ್ನು ತೋರು ; ಸರಸವಾಡು: ಇಲ್ಲಿ ಪಲವುಂ ಚೆಲ್ಲಂದೋಱುವೆಂ ನಿಲ್ಲಿಂ (ಚಿಕವಿ. ೬-೦೩೩ ವ). [ಚೆಲ್ಲ$_1$ (<ಚಲ್ಲ$_1$) + ತೋಱು]

ಚೆಲ್ಲಂಬೀಱು (ಕ್ರಿ). ವಿಲಾಸವನ್ನು ಬೀರು ; ಒಯ್ಯಾರ ಮಾಡು : ಚೆಲ್ಲಂಬೀಱುವವೊಲಿರ್ದುವವಯವವನಿತುಂ (ಧರ್ಮಾಪ್ತು. ೦೩-೦೦೨). [ಚೆಲ್ಲ$_1$ (<ಚಲ್ಲ$_1$) + ಬೀಱು]

ಚೆಲ್ಲಂಬೆರಸು 'ಚಲ್ಲಂಬೆರಸು' ನೋ.

ಚೆಲ್ಲಕಾತಿ 'ಚಲ್ಲಗಾರ್ತಿ' ನೋ.

ಚೆಲ್ಲಕೇತನ (ನಾ). ಒಂದು ಬಿರುದು: ವಿಜಯಲಕ್ಷ್ಮೀನಿವಾಸಿತ ಚೆಲ್ಲಕೇತನ ಶ್ರೀಮತ್ ಬಂಕೆಯರಸ (ಕಇ. I, ೦೫-೫ ; ?). 'ಚಲ್ಲಧ್ವಜ' ಪರಾ. [ಚೆಲ್ಲ$_0$ + ಕೇತನ]

ಚೆಲ್ಲಗಣ್ 'ಚಲ್ಲಗಣ್' ನೋ.

ಚೆಲ್ಲಗಣ್ಪೊಣರ್ (ನಾ). ವಿಲಾಸವನ್ನು ಬೀರುವ ಕಣ್ಣುಗಳ ಜೊತೆ: ತನ್ನಯ ಚೆಲ್ಲಗಣ್ಪೊಣರ ಲೀಲೆಯನೇಟಿಪ ಬಾಳೆಮೀನ್ಗಳಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೯-೯೯). [ಚೆಲ್ಲಗಣ್ (<ಚಲ್ಲಗಣ್) + ಪೊಣರ್$_2$]

ಚೆಲ್ಲಗಾತಿ 'ಚಲ್ಲಗಾರ್ತಿ' ನೋ.

ಚೆಲ್ಲಗಾರ್ತಿ 'ಚಲ್ಲಗಾರ್ತಿ' ನೋ.

ಚೆಲ್ಲಣ 'ಚಲ್ಲಣ' ನೋ.

ಚೆಲ್ಲನೆ (ಅ). ಶೀಘ್ರವಾಗಿ : ಕೂಡಲೆ : ನೆಲ್ಲಿ ಬೆಳುಹೂಲಿಗಳ ಬೇರಿಲ್ಲಣ ಮುಳುಗೊಗ್ಗಿಯಂಬಿನಿತ್ತುಱ ಪುಡಿಯಂ ಚೆಲ್ಲನೆ ಮುಱಿನೊಳೂಡಿದೊಡೆಲ್ಲಾ ಪಾವಿನ ವಿಷಕ್ಕೆ ತವಿಲದೆ ಸಾಲ್ಗುಂ(ಖಮದ. ೭-೩೩). [ಚೆಲ್$_0$ + – ಅನೆ$_1$]

ಚೆಲ್ಲವಯ್ಯ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಇವರುಭಯ ಸನ್ಮಥದೊಳ್ ಬರದೊಂ ಚೆಲ್ಲವಯ್ಯಂ (ಎಕ. XI, ಹೊಳಲ್ಕೆ. ೩೦–೧೫ : 964).
[ಚೆಲ್ಲವ$_0$ + ಅಯ್ಯ$_1$]

ಚೆಲ್ಲಪಿಲ್ಲಿ 'ಚಲ್ಲಾಪಿಲ್ಲಿ' ನೋ.

ಚೆಲ್ಲವತ್ತ 'ಚಲ್ಲವತ್ತ' ನೋ.

ಚೆಲ್ಲವಾಡು 'ಚಲ್ಲವಾಡು' ನೋ.

ಚೆಲ್ಲವೆರು (ಕ್ರಿ). ವಿಲಾಸವನ್ನು ಪಡೆ ; ಸರಸದಿಂದ ಕೂಡಿರು : ಚೆಲ್ಲವೆಕ್ಕೋರೆನೋಟಕ್ಕೆಡೆಯಾಗೇಕಾಂತಮುಂ ಪೇಳ್ವವೊಲ್ ಜಿನುಗುತಿರ್ದಪ್ಪ ಕರ್ಣಾಂತದೊಳ್ (ರಾಜಶೇ. ೧೧–೩೪).
[ಚೆಲ್ಲ$_1$ (<ಚಲ್ಲ$_1$) + ಪೆರು (<ಪೆಱು$_1$)]

ಚೆಲ್ಲವೊತ್ತ 'ಚಲ್ಲವತ್ತ' ನೋ.

ಚೆಲ್ಲಾಟ$_1$ 'ಚಲ್ಲಾಟ$_1$' ನೋ.

ಚೆಲ್ಲಾಟ$_2$ 'ಚಲ್ಲಾಟ$_2$' ನೋ.

ಚೆಲ್ಲಾಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ಚದರಿಸು : ಇರಲಿ ನೋಡುವೆ. ಚೆಂಗಾಳ್ವರನ್ನು ಚೆಲ್ಲಾಡಿಸುತ್ತೇನೆ ಎಂದರು (ಚೆಂಗಾಳ್ವ. ೨೫).
[ಚೆಲ್ಲಾಡು$_1$ (<ಚಲ್ಲಾಡು$_1$) + – ಇಸು$_3$]

ಚೆಲ್ಲಾಡು$_1$ 'ಚಲ್ಲಾಡು$_1$' ನೋ.

ಚೆಲ್ಲಾಡು$_2$ 'ಚಲ್ಲವಾಡು' ನೋ.

ಚೆಲ್ಲಾಪಿಲ್ಲಿ 'ಚಲ್ಲಾಪಿಲ್ಲಿ' ನೋ.

ಚೆಲ್ಲಿ 'ಚಲ್ಲಿ$_3$' ನೋ.

ಚೆಲ್ಲಿಪಿಲ್ಲಿ 'ಚಲ್ಲಾಪಿಲ್ಲಿ' ನೋ.

ಚೆಲ್ಲಿಸು$_1$ 'ಚಲ್ಲಿಸು$_1$' ನೋ.

ಚೆಲ್ಲಿಸು$_2$ 'ಚಲ್ಲಿಸು$_2$' ನೋ.

ಚೆಲ್ಲು$_1$ 'ಚಲ್ಲು$_1$' ನೋ.

ಚೆಲ್ಲು$_2$ 'ಚಲ್ಲ$_1$' ನೋ.

ಚೆಲ್ಲುತನ 'ಚಲ್ಲುತನ' ನೋ.

ಚೆಲ್ಲುಮಲ್ಲಿ(ನಾ). ಗಾಂಭೀರ್ಯವಿಲ್ಲದವಳು ; ಚೆಲ್ಲಗಾತಿ : ಈ ಹುಡುಗಿ ಶುದ್ಧ ಚೆಲ್ಲುಮಲ್ಲಿ (ನಂಜನ. ೭೦). [ಚೆಲ್ಲು$_2$ (<ಚಲ್ಲ$_1$) + ಮಲ್ಲಿ]

ಚೆಲ್ಲೆ, ಚಲ್ಲೆ$_1$ (ನಾ). ೧. ಉದ್ದ ; ನೀಳ ; ದೀರ್ಘತೆ: "ಚೆ[ಪಾಠಾಂ. ಚ]ಲ್ಲೆಯನೆ ನಿಡಿದು" (ಶಬ್ದಮಂ. ೩೦). (ಗು). ೨. ಉದ್ದವಾದ ; ದೀರ್ಘವಾದ. 'ಚೆಲ್ಲೆಗಣ್' ಪರಾ. ಚಲ್ಲೆ$_1$: ೧. "ಚಲ್ಲೆಯನೆ ನಿಡಿದು" (ಶಬ್ದಕೌ. ೩೦). 'ಚಲ್ಲೆಗಣ್' ಪರಾ.

ಚೆಲ್ಲೆಗಣ್, ಚಲ್ಲೆಗಣ್ (ನಾ). ನೀಳವಾದ ಕಣ್ಣು ; ಅಗಲವಾದ ಕಣ್ಣು : ಬಂದರ್ ನಗೆಗಣ್ಗಳ ಚೆಲ್ಲೆಗಣ್ಗಳಲರ್ಗಣ್ಗಳ ವಿಡುಗಣ್ಗಳ ಬೆಡಂಗಿಯರ್ (ಜಗವಿ. ೪–೧೨೪) ; ಮುದದಿಯರ ಚೆಲ್ಲೆಗಣ್ಣೆಳಮಿಂಚಿನಂತಿರಲು (ನಂಬಿರ. ೧೫–೬೭); ನಲ್ಲರೂಪಿಲ್ಲೆಂದಡೀಕ್ಷಿಸು ಚೆಲ್ಲೆಗಂಗಳಿಂ (ಬಸವು. ೪೦–೧೪). ಚಲ್ಲೆಗಣ್ : ಚಲ್ಲೆಗಣ್ಣ ತುಱುಗೆಮೆಯ ವಿಶಾಲಗಂಡಸ್ಥಳದ . . . ವಾರನಾರೀಕದಂಬಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೮–೧೯೬) ; ಆತನ ಚಲ್ಲೆಗಣ್ಗಳಾತನ ಬಗೆಗೊಳ್ವ ಪೆರ್ದೊಡೆಗಳ್ (ಜಗವಿ. ೧೧–೧೫) ; ಶ್ರುತಿಯುವತಿ ಸೂಸುವ ಚಲ್ಲೆಗಂಗಳ ಮೊನೆಗೆ ವಿಸಸಲುಗುಡದ ಪ್ರೈಸಿರಿಯ (ಶುಭಾಲಿ. ೪–೪೦).
[ಚೆಲ್ಲೆ + ಕಣ್]

ಚೆಲ್ಲೆಗಾತಿ 'ಚಲ್ಲಗಾರ್ತಿ' ನೋ.

ಚೆಲ್ಲೆನೋಟ 'ಚಲ್ಲೆನೋಟ' ನೋ.

ಚೆಲ್ಲೆಯ 'ಸೆಲ್ಲೆಹ' ನೋ.

ಚೆಲ್ಲೆಹ 'ಸೆಲ್ಲೆಹ' ನೋ.

ಚೆಲ್ಲೆಹೋಗು (ಕ್ರಿ.) ಚೆಲ್ಲಾಟಕ್ಕೆ ಹೋಗು (?) : ಚನ್ನರಾವಸದಲ್ಲಿ ಕೋಣಪ್ಪಜಟ್ಟಿಯೊಡನೆ ಚೆಲ್ಲೆಹೋಗಿಯಿದ್ದು ರಾತ್ರಿ ಕಾವಲಿದ್ದದ್ದಕ್ಕೆ (ಚಲ್ಯಆ. ೫೭–೦). [<ಚೆಲ್ಲ$_1$ + ಹೋಗು$_1$ (<ಪೋಗು$_1$)]

ಚೆಲ್ವ, ಚಲುವ, ಚಲ್ವ, ಚೆಲುವ$_1$ (ನಾ). ೧. ಅಂದವಾದುದು : ಸುಂದರವಾದುದು; ಚೆನ್ನಾದುದು ; ಉತ್ತಮವಾದುದು : ಮತ್ತಾಪುರಂ ಚೆಲ್ವನಾಪುರಮಿಂಬಾಪುರವೊಳ್ಳಿತಾಪುರಂ (ಅನಂಪು. ೧–೧೨೦). ೨. ಅಂದ; ಚೆಲುವು; ಸೌಂದರ್ಯ: ಮೊದಲ ಪದಂ ನ್ಯೂನಾಕ್ಷರಂ . . . ಇದಱಿಂ ಛಂದೋಭಂಗಂ ಪದನಱಿದದಿನಿಂತು ಸಮಱಿ ಪೇೞ್ದೊಡೆ ಚೆಲ್ವಂ (ಕವಿರಾ. ೦–೯೨). ೩. ಸುಂದರನಾದವನು : ಸ್ಫುರದ್ರೂಪಿ : ಚೆಲ್ವರ್ಕಳಭಿಜನರ್ಕಳ್ಗುಣಿಗಳ್ (ಕವಿರಾ. ೨–೩೬) ; ಪುಷ್ಪಸಂಕುಳದೊಳ್ ನೀನೇ ವಿಳಾಸಿಯೈ ಮಿಡಿಗಳೊಳ್ ನೀಂ ಚೆಲ್ವನೈ (ಆದಿಪು. ೧೧–೯೮) ; ಕರಚೆಲ್ವ[ಪಾಠಾಂ. ಚೆಲುವ] ಶ್ರೀಶೈಲಚನ್ನಮಲ್ಲಿಕಾರ್ಜುನನ ಸಜ್ಜನ ಗಂಡನ ಮಾಡಿಕೊಂಬೆ (ಮಹಾದೇ. ಬ. ೧೪೪–೩೨೮). ೪. ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಇಪ್ಪಬ್ರಿತ್ಯನಪ್ಪ ಪೊರೊಕ್ಕುಪ್ರಿಯ ಚೆಲ್ವ . . . ಚೆಲ್ವ ಸಂಪನ್ನ (ಎಕ. IX, ೨೦–೪ ;). 800 **ಚಲುವ:** ೧. ನಿಮ್ಮ ಕರುಣವೇ ಕರ ಚಲುವ ಸಕಳೇಶ್ವರಯ್ಯ (ಸಮಾವ. ೫–೧೮) ; ಚ[ಪಾಠಾಂ. ಚೆ]ಲುವವಹ ಮೃದುತರ ಪೆನಿಪ ಪರಿಮಳಪ ಪೊಸಮಿಂಡಂಗಳಂ ಸವಿಗೊಳುತ (ಬಸವು. ೧೮–೩೯). ೩. ಚಲುವ [ಪಾಠಾಂ. ಸುಜನ]ರುಬೞಿಗೆ ರೂಪಿನ ಮದಮುಂ (ಸಮುಪ. ೪–೧೧೮) ; ಸಾವಿಲ್ಲದ ಕೇಡಿಲ್ಲದ ಚ[ಪಾಠಾಂ. ಚೆ]ಲುವಂಗಾನೊಲಿದೆನವ್ವಾ (ಮಹಾದೇ. ಬ. ೧೨೨–೨೮೩). (ಗು). ೫. ಅಂದವಾದ : ಸೊಗಸಾದ : ಉತ್ತಮವಾದ : ಬೇಱೊಂದು ನಾತೊಡೆ ಚಲುವ ಚಂದನದ ಪಡಿಯೆನಿಸದಡೆ (ಬಸವು. ೨೭–೪) ; ಚಲುವ ವಧು ಕೇಳಿಲೆ ದುರಾತ್ಮಕರಳಿವರೇಯೆನ್ನನು (ಕುಮಾವಿ. ಒರಿಣ. ೨–೩೦). **ಚಲ್ವ** : ೧. ಚ[ಪಾಠಾಂ. ಚೆ]ಲ್ವವಹ ಮೃದುವಪ್ಪ ಗಂಧಂ ನಿಲ್ವ . . . ಬಿಲ್ವಪತ್ರೆಯನೆಯ್ದೆ ಕೊಯ್ದು(ಬಸವು. ೪೩–೨೬). ೩. ಚಲ್ವನೇ ಹರನಂ ಮೋಹಿಸಲಾಪ್ಪರ್ಸನೆಂತುವಧಿಕಂ ಶ್ರೀವಿಷ್ಣು ಭೂಪಾಳಕಂ (ಎಕ. V, ಬೇಲೂರು. ೫೮–೪೯: 1117). **ಚೆಲುವ$_1$:** ೧. ಪರಿಣಾಮದೊಳಗೆ ಮನದ ಪರಿಣಾಮವೆ ಚೆಲುವ ಸಂಗದೊಳಗೆ ಶರಣರ ಸಂಗವೆ ಚೆಲುವ (ಅವಮಂ. ೦೧೯–೩೩೮). ೩. ನೀಲೋತ್ಪಲನಿಭಾಂಗದ ಮುದ್ದುವದನದ ಚೆ[ಪಾಠಾಂ. ಚ]ಲುವ ದೇವರ ದೇವನೆಸೆದನು ಬಾಲಕೇಳಿಯಲಿ (ಕೊರರಾ. ೦–೮–೮೦) ; ಚೆಲುವರರಸರ್ಜನಾದ್ರುಪ್ಯವೆರಸಿ ನಿರ್ಮಲಯೋಗಿಪಥಕ್ಕೈದಿದನು (ಭರತ. ೩–೭). ೫. ಪೂಸಿದ ವಿಭೂತಿ ಕಯ್ಯೊಳು ಪಾತ್ರೆಯೇಕ ಜೆಡೆ ಭಾಸುರದ ಪುಲಿದೊವಲು ಲಾಕುಳಂ ಚೆಲುವ ನಡೆ (ತಿರುರ. ದೇ. ೧೧–೧೧).

ಚೆಲುವಾನೆಗಳ್ಕ=ಒಳ್ಳೆಯ ಆನೆಗಳನ್ನು ಹಿಡಿಯುವವನು; ಒಂದು ಬಿರುದು : ಕೋಡರೂಪ್ಪುರ್ವರವರೇಶ್ವರಂ ಚೆಲುವಾನೆಗಳ್ಕಂ ವೈರಿ [ಹೃತ್ಸಲ್ಲಂ] (ಕಇಅ. ೧೨೬–೩೭–೯ : 1107).
[ದೇ.॥ ತಮಿ. ಚೆಲ್ವ ; ತೆಲು. ಚೆಲುವ, ಚೆಲ್ವ]

ಚೆಲ್ವಕಾಱ (ನಾ). ಅಂದಗಾರ ; ಚೆಲುವ ; ಸುಂದರ : ಚೆಲ್ವಕಂಗಳ ಚೆಲ್ವಕಾಱ ನೋಡ ಬಂದೆ ನಿನ್ನ ಬಳಿಸಾರ ಬಂದೆ (ಕನಕ. ೦೨೫ ಪಲ್ಲವಿ).
[ಚೆಲ್ವ + – ಕಾಱ]

ಚೆಲ್ವಡೆ (ಕ್ರಿ). ೧. = ಚೆಲ್ವುವಡೆ : ತೆಳ್ಪೊಡೆ ಕದು ಚೆಲ್ವಡೆದುದು (ಅನಂಪು. ೭–೫). ೨. ಅಂದವನ್ನುಂಟು ಮಾಡು : ಕರಮು ಚೆಲ್ವಡೆದು ಸಿಂಗರಮಾಡಿ ಪಾಮೋತರಹಸ್ತದೊಳು ಖಡ್ಗಮಿತ್ತು (ಶ್ರೀಪಾಲ. ೮–೩೮).
[ಚೆಲ್ + ಪಡೆ$_1$]

ಚೆಲ್ವತನ, ಚಲುವತನ (ನಾ). ಅಂದಗಾರಿಕೆ : ಸೊಗಸುಗಾರಿಕೆ ; ಚೆಲುವಿಕೆ : ಪುರುಷನ ಭಾವಂ, ಪುರುಷತನಂ, ಏವಂ ವೀರತನಂ, ಶೂರತನಂ, ಬಲ್ಲತನಂ, ಚೆಲ್ವತನಂ (ಶಬ್ದಾನು. ೪೩೦ ಪ್ರಯೋ). **ಚಲುವತನ:** ಚಲುವತನವನು ತೋಱೆ ರಾಮನನೊಲಿಸಲ್ಕೆದಿದ ಶೂರ್ಪಣಖಿಯನು ಕಲಿ ಸುಮಿತ್ರಾಸೂನು ಹಿಡಿದೆಳಹಿದನು ನಾಸಿಕವ (ತೊರರಾ. ೩-೪ ಸೂಚನೆ). [ಚೆಲ್ವ + – ತನ]

ಚೆಲ್ವನೆ, ಚಲುವನೆ (ಗು). ಸುಂದರವಾದ; ಸೊಗಸಾದ: ಪೊನ್ನೋಲೆಯುಂ ತೊಡಿಸಿ ಚೆಲ್ವನಪ್ಪ ಪೂವಮಾಲೆಯುಂ ಮುಡಿಯಿಸುತ್ತುಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೩-೯); ಚೆಲ್ವನಪ್ಪ ನವಹಾಟಕನಿರ್ಮಿತಮಪ್ಪ ಕೋಂಟೆ ಮುಟ್ಟಿರೆ ಮುಗಿಲಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೧-೧೧೪). **ಚಲುವನೆ:** ಹಲವನಱಿದಿಂತೊರೆದುದಕೆ ಕರಚೆ[ಪಾಠಾಂ. ಚೆ]ಲುವನಾಯಿತ್ತು (ಬಸವು. ೫೧-೪೧). [ಚೆಲ್ವು$_1$ + – ಅನೆ$_2$(< –ಅನೆಯ್ಯ$_2$)]

ಚೆಲ್ವಪಿಳ್ಳೆ (ನಾ). ಮುದ್ದಾದ ಮಗು ; ಸುಂದರನಾದ ಬಾಲಕ ; ಬಾಲಕೃಷ್ಣ : ಡಿಳ್ಳಿಯೊಳೊಂದುಗೂಡಿರೆ ದೇವರು ಚೆಲ್ವಪಿಳ್ಳೆ ಬಾರೆನೆ ನಿನ್ನ ಬೆಂಬಳಿಯ ಬರಲು (ಗೀತಗೋ. ೪೬). ಈ ತಮಿಳಿನಲ್ಲಿ ಈ ಪದವನ್ನು ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಸ್ಕಂದನಿಗೆ ಅನ್ವಯಿಸುತ್ತಾರೆ. [← ತಮಿ. ಚೆಲ್ವಪ್ಪಿಳ್ಳೈ]

ಚೆಲ್ವಪಿಳ್ಳೆರಾಯ, ಚೆಳ್ಳೆಪಿಳ್ಳೆರಾಯಂ, ಚೆಲಪಿಳೆರಾಯಂ (ನಾ). (ಮೇಲುಕೋಟೆಯ) ಚೆಲುವರಾಯಸ್ವಾಮಿ : ಉಲ್ಲಾಸದಿಂ ಯಾದವಾದ್ರಿಗೈದಿಸಿ ಚೆಲ್ವಪಿಳ್ಳೆರಾಯಗೆ ನೀ ಪಿತನೆಂದೆನಿಸಿದೆ(ಗೀತಗೋ. ೪೬). **ಚೆಳ್ಳೆಪಿಳ್ಳೆರಾಯ:** ಮೇಲ್ಕೋಟೆಯಲ್ಲಿ ಕೃಷ್ಣನ (ಚೆಳ್ಳೆಪಿಳ್ಳೆರಾಯನ) ಗುಡಿಯನ್ನು ಕಟ್ಟಿಸಿ (ಮುಂಬಯಿ. ೬-೧೧೬). **ಚೆಲಪಿಳೆರಾಯ :** ಶ್ರೀ ಚೆಲಪಿಳೆರಾಯರಿಗೆ ನಿತ್ಯ ಸಂದಿ ತಪ್ಪ ತಿರುನಾಳು ಚೆಱಪು (ಎಕ. XIV, ಶ್ರೀರಂಗ. ೯೫-೨ ; 1686). [ಚೆಲ್ವಪಿಳ್ಳೆ + ರಾಯ]

ಚೆಲ್ವರಾಯ, ಚಲುವರಾಯಂ (ನಾ). ೧. = ಚೆಲ್ವಪಿಳ್ಳೆರಾಯಂ : ಈ ಪರಿಯಲಿ ಮೇಲುಕೋಟೆ ಇಂದಿರೆವರ . . . ತಾಪತ್ರಯಗಳ ಬಿಡಿಸಿ ಚೆಲ್ವರಾಯ ಗೋಪಾಲ ಮೂರುತಿ ಪುರಂದರವಿಠಲ (ಪುರಂದ. ೨-೯-೩). **ಚಲುವರಾಯ :** ೧. ಮೇಲುಕೋಟೆಯ ಚಲುವರಾಯಸ್ವಾಮಿಯ ಗುಡಿ ಸೊಗಸಾಗಿದೆ (ಲೂಪ). ೨. ಚೆಲುವರಲ್ಲಿ ಮಿಗಿಲಾದವನು ; "ಕುಮಾರರಾಮ" (ಜಾನಕೋ. ೫೫). [ಚೆಲ್ವ + ರಾಯ]

ಚೆಲ್ವಿಕೆ, ಚಲುವಿಕೆ, ಚೆಲ್ವಿಕೆ, ಚೆಲುವಿಕೆ (ನಾ). ಅಂದ; ಚೆಲುವು ; ಸೊಗಸು ; ಸೌಂದರ್ಯ : ಎಱದೀವುದುಮಜನೀಕೆಯ ನಳಿತೋಳಂ ಗೊಲ್ಲು ತಮ್ಮ ಚೆಲ್ವಿಕೆಯಂ ಕಂಡಳಲತೆಗಳ್ಪೂವುಗಳಂ ತಳೆದಿರ್ದುಂ ತಳೆಯದಿರ್ಪುವಾ ಫಲಿನತೆಯಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೩-೦೫೩) ; ನೋಡು ಮೈಥಿಲಿ ವಿಶ್ವಕರ್ಮನು ಮಾಡಿಹುದ ಲಂಕಾತ್ರಿಕೂಟದ ಕೋಡುಗಲ್ಲಿನ ನಡುವೆ ಚೆಲ್ವಿಕೆಯಿಂದ ಮೆಱೆಯುವುದ (ಕಾಶಿರಾ. ೪೪-೦೬); ಅವನ ಚೆಲ್ವಿಕೆ ಗಂಡು ಪೆಣ್ಗಳ ಕಂಗಳ ಸೆಱೆವಿಡಿದಿಹುದು (ಭರತ. ೧-೫೦). **ಚಲುವಿಕೆ :** ಆವಳವಳೂರ್ವಶಿಯೊ ರಂಭೆಯೊ ದೇವವಧುಗಳ ಸುಳಿವೊ ತಾನೆನಲಾವ ಚ[ಪಾಠಾಂ. ಚೆ]ಲುವಿಕೆ ಶಿವಶಿವಾಯೆಂದರಸ ಬೆಱಗಾದ (ಕುಮಾ.ಭ. ೫-೧೧) ; ಚಲುವಿಕೆಗೆ ಹಿಮವಂತಸುತೆಗಗ್ಗಳೆ . . . ಏನಗ್ಗಳೆಯೊ ಶಿವಶಿವ ಸೀತೆ ರೂಪಿನೊಳು (ತೊರರಾ. ೩-೭-೧೮) ; ಚಕ್ರೇಶ ಚಲುವಿಕೆಯಾಗಿ ಪೂಜೆಯ ಮಾಳ್ಪನೆಂದು ತನ್ನೊಳಗಿಂತು ನೆನೆದನು (ಭರತ. ೭೩-೨೪). **ಚೆಲ್ವಿಕೆ:** "ಚೆಲ್ವಿಕೆಯೆನಲ್ ಸೌಂದರ್ಯದೊಳು" (ಕಕರ. ೧೨೩). **ಚೆಲುವಿಕೆ :** ಮಿಸುನಿಗಳ ಗಂಟೆಯಿಂದೆಸೆವ ಚೆಲುವಿಕೆಯುನವನೀಶ ನೋಡುತ ಬಂದನು ಹರಿಶ. ೪-೪೦) ; ಮುಡದಿಯೊರ್ವಳು ಬಾಗಿಲಲಿ . . . ಕಡು ಚೆಲುವಿಕೆಯ ಬೀಱಿದಳು (ಕಂಸವಿ. ೬-೧೧೧). [ಚೆಲ್ವು$_1$ + – ಇಕೆ]

ಚೆಲ್ವಿಕೆದಾಳು (ಕ್ರಿ). ಸೌಂದರ್ಯವನ್ನು ಪಡೆ ; ಚೆಲುವಾಗು : ಸುಲೋಚನೆಯುಂ ಲಕ್ಷ್ಮೀಮತಿಯುಂ ಸಂಜನಿಯಿಸಿ ಪಿರಿದುಂ ಚೆಲ್ವಿಕೆದಾಳಿದರು (ಜಯಕಾ. ೩-೦೯). [ಚೆಲ್ವಿಕೆ + ತಾಳ್ಳು$_1$(< ತಾಳ್$_1$)]

ಚೆಲ್ವಿಡಿ (ಕ್ರಿ). ಚೆಲುವಿನಿಂದ ಕೂಡಿರು; ಸೌಂದರ್ಯದಿಂದ ತುಂಬಿರು : ಪಳಂಚಲೆವ ಪಂಚಜಡೆ ನೊಸಲೊಳೊಡಂಬಡುವರಳೆಲೆಯಿವಱಂ ಚೆಲ್ವಿಡಿದಿರ್ದುದು ಬಾಳಕೇಳಿ ಧರ್ಮಾತ್ಮಜನಾ (ಪಂಪಭಾ. ೨-೪) ; ಚೆಲ್ವಿಡಿದ ಸರೋರುಹಾಂತರಕೆ ಮಾನಿತ ಮಾನಸರಾಜಹಂಸಿಯುಂ ನಡೆಯಿಸುವಂತೆ (ಶಾಂತಿಪು. ೫-೧೧೬) ; ಮೃದನಾಗಳ್ ಗಿರಿಜೆಯ ಚೆಲ್ವಿಡಿದ ಮೊಗಂಗಂಡು (ಗಿರಿಜಾ. ೧೧-೯೨). [ಚೆಲ್ವು$_1$ + ಇಡಿ$_2$]

ಚೆಲ್ವು$_1$, ಚಲುವು, ಚಲ್ವು, ಚೆಲುವು (ನಾ). ೧. ಅಂದ ; ಚಂದ ; ಸೊಗಸು ; ಸೌಂದರ್ಯ : "ಚೆ[ಪಾಠಾಂ. ಚ]ಲ್ವೆಂಬುದಂದವೆನಿಕ್ಕು" (ಕಬ್ಬಿಗ. ೫೦) ; ಚೆ[ಪಾಠಾಂ. ಚ]ಲ್ವ ಪಾಂಗಱಿಯ[ದ]ಂತಿದನಿಂತಿರೆ ಪೇೞ್ಗೆ ವಿಕಲ್ಪಮಂ (ಕವಿರಾ. ೧-೧೩೫) ; ಚೆಲ್ವಿನಿಂ ದೇವಾಸುರರ್ಕಳಂ ಗೆಲ್ವ ರೂಪನೊಡೆಯುಂ (ವಡ್ಡಾ.ರಾ. ೫೩-೧೪) ; ಕೊಂಕಿದ ಕೊಂಕು ತದ್ವಿಷಯ ಕಾಂತೆಯ ಪುರ್ವಿನ ಕೊಂಕಿನಂತೆ ಚೆಲ್ವಂ ಕುಡೆ (ಆದಿಪು. ೧-೬೦) ; ಇದಾರ ಪುಣ್ಯದ ಪುಂಜವಿದಾರ ಚೆಲ್ವಿನಂಕುರಂ(ಸಂಬರ. ೨-೫೦). ೨. ಸುಂದರವಾದುದು ; ಮನೋಹರವಾದುದು : ಆ ಬರಿದಿರ್ದ ಜಾಡಿಯೊಳೆ ಪಲ್ಮೊರೆಯುತ್ತಿರೆ . . . ಸಾರೆ ಚಕೋರಮಿಂದುಮಂಡಳಗಳಿತಾಮೃತಾಸವಮನುಂಡುಸಿರುತ್ತಿರೆ ಚೆಲ್ವು ಶಾರದಂ (ಪಂಪಭಾ. ೭-೬೦). **ಚಲುವು:** ೧. ಚ[ಪಾಠಾಂ. ಚೆ]ಲುವು ಮಿಗೆ ಪೂಜಾಪ್ರಬಂಧಗಳನಭಿನಯಿಸುವಂ (ಬಸವು. ೪೧-೨೨) ; ರಾಯನ ಚಲುವನೀಕ್ಷಿಸಿ ನಲಿದು ಕೊಂಡಾಡಿದರು ಮನವೊಲಿದು (ನಳಚ. ೩-೦೬). **ಚಲ್ವು :** ೧. ಕಂಪಿನ ಕಾರಾಗಾರಮುಂ ಚ[ಪಾಠಾಂ. ಚೆ]ಲ್ವಿನ ಕುಲಗೃಹಮುಮಿರ್ಪಂತಿರ್ದ ವಸಂತಗೃಹಮಂ ಪೊಕ್ಕು (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೭-೯೫ ವ) ; ೨. ಮನ್ನೆಪೇಟದಿ ತೆಂಕ ನಿನ್ನ ದೇಗುಲ ಚಲ್ವು (ಎಕ. VIII, ನಗರ.೬೨-೪ ; ಸು. 800). **ಚೆಲುವು :** ೧. ಗಾನದೊಳು ವಿದ್ಯದೊಳು ಪ್ರಾಯದೊಳು ಚೆಲುವಿನೊಳು . . . ಪ್ರತಿಯಿಲ್ಲ(ಸಿದ್ಧರಾ. ೦-೨೪); ಲಲನೆಯೊಳು . . . ಚೆಲುವಿನೊಳು ದಶರಥಾತ್ಮಜನೊಳತಿ ಕಲ್ಪಿನೊಳು ಬಳುದಿನೊಳು ರಾಮನೆನಿಸಿಕ್ಕು(ಮಂಗರಾ. ೧೪೬-೪೦) ; ಉಸುರಿಲ್ಲದೊಡಲಿನ ಚೆಲುವಿನಂತಿರೆ ನಮ್ಮ ಬಲ (ಕುಮಾರರಾ. ೯-೫೨). ೨. ಚೆಲುವನಿರ್ದೀ ಕುಸುಮಾವಳಿಯಂ ಕೊಯ್ದು ವನಿಸುತೆಯ ಕರತಳರಾಗು ಬಳಸಿದುದೆಂಬಿನ ಮೆಸೆದುವು . . . ಪಲ್ಲವ ಪ್ರಕರಂಗಳ್ (ಕಾದಂಪೂ.೦೦೬).

ಚೆಲ್ವಾಗು, ಚಲುವಾಗು = ಸುಂದರವಾಗು; ಮನೋಹರವಾಗು : ತಂತಮ್ಮ ರಾಜಾಂತರಂಗಳೊಳಿರ್ದಂಗಜತಂತ್ರದಂತೆಸೆವಿನಂ ಚೆಲ್ವಾದು ವಿಮ್ಮಾವುಗಳ್ (ಆದಿಪು. ೧೧-೯೬) : ಸಾಸನಮನ್ನಿದೆ ಚೆಲ್ವಾಗೆ ಸಾಮಿಯಣ್ಣಂ ಬರೆದೋಂ (ಸೌಇಇ. XI-I, ೯೧-೫೭ ; 969) ; ಪೃಥುಳೋನ್ನತ ಕರಾಂಬುಜಯುಗಂ ಚ[ಪಾಠಾಂ. ಚೆ]ಲುವಾಯಿತಯ್ಯಂಗೆ(ಬಸವು. ೩೮-೪೦). [ದೇ.॥ ತಮಿ. ಚೆಲ್ವು ; ತೆಲು. ಚೆಲುವು, ಚೆಲ್ವು]

ಚೆಲ್ವು$_2$ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ : ಪಾವಕನ ಶರೀರದಂತಿರುಡಿ ಸುಂಕಿಗನಂತಿರೆ ಚೆಲ್ವು ಸಂದ ಲಾವಕನ ನಿಯೋಗದಂತೊಗೆದ ಬೊಬ್ಬುಲಿ ಪರ್ವಿದಟವ್ಯಮುದ್ಭುತಂ (ಪುಣ್ಯಾಸ್ರ. ೮-೯೪). [?]

ಚೆಲ್ವುದೋಱು(ಕ್ರಿ). ಅಂದವನ್ನು ಕಾಣಿಸು; ಸೊಗಸನ್ನುಂಟುಮಾಡು: ಅಮೃಭೂಪಿತಕಮನಾಮ್ರವಕ್ಷಫಳದೊಳ್ ಶುಕಕಾಮಿನಿ ಚೆಲ್ವುದೋಱಿದರ್ (ಆದಿಪು. ೧೧-೯೯). [ಚೆಲ್ವು$_1$ + ತೋಱು]

ಚೆಲ್ವುವಡೆ (ಕ್ರಿ). ಅಂದವನ್ನು ಪಡೆ ; ಸುಂದರವಾಗು : ರಂಗ ನಿನ್ನಯ ಚೆಲ್ವುವಡೆದೊಳುದೊಡೆಯ ಬೆಡಂಗಿಯ ಬಗೆಯ ಬಣ್ಣಿಪೊಡೆ ಕಂಗಳಂ ಕೇಳ್ವಂಗರಿದು ಗಡ (ಕಶಸಾಂ. ೧-೪). [ಚೆಲ್ವು$_1$ + ಪಡೆ$_1$]

ಚೆಲ್ವುವರಿ (ಕ್ರಿ). ೧. ಅಂದವಾಗಿ ಓಡು,-ಮುಂದುವರಿ : ಇನ್ನಪ್ಪ ಚಕ್ರವರ್ತಿಗಳನ್ನೀ ಮಾರ್ಗದೊಳೆ ನಡೆಯಿಮೆಂದಱಿಪುವವೋಲ್ ತನ್ನ ರಥಾಂಗಾಹತಿಯಿಂ ಮುನ್ನಮೆ ನೀರ್ ತಳರೆ ಚೆಲ್ವುವರಿದತ್ತು ರಥಂ (ಆದಿಪು.೧೩-೦೪). ೨. ಚೆಲುವನ್ನು ಹರಡಂ,-ಸೂಸು : ಗುರುವಿಕೆಯನಾಂತ ಸಾಂತಂಗಂ ಚೆಲ್ವುವರಿವ [ಪಾಠಾಂ. ಚೆಲ್ವರಿವಪ್ಪ] ಬಲ್ಲವ್ವೆಗವೊಪ್ಪುವ ಲೆಕ್ಕಿಗರರಸನೊಗೆದನೆಸೆವಾಂಡಯ್ಯಂ (ಶಬ್ದಕಾ. ೦೧). [ಚೆಲ್ವು$_1$ + ವರಿ$_2$]

ಚೆಲ್ವುವೀಱು (ಕ್ರಿ). ಅಂದವನ್ನು ಸೂಸಂ; ಸೊಗಸನ್ನು ಬೀರು: ನಿರವಧಿ ಸೌಷ್ಠವದಿಂ ತನ್ನಿರವಧಿಕಂ ಚೆಲ್ವುವೀಱಿ (ಜಗವಿ. ೧೦-೪೭)

[ಚೆಲ್ವು$_1$ + ಬೀಱು]

ಚೆಲ್ವುವೆಱು, ಚಲುವೆಱು (ಕ್ರಿ). ಅಂದವನ್ನು ಪಡೆ ; ಸುಂದರವಾಗು : ವಿನಯಮಾವೆಡೆಗಾವುದು ಚೆಲ್ವುವೆತ್ತು ರಂಜಿಸುಗುಮದರ್ಕದಂ ಸಮಱಿ ನಿಚ್ಚಲುಮಾ ಬಿಯಮಾ ವಿನೋದಮಾ ಪಸದನಮಾ ವಿಳಾಸದೊಳೊಡಂಬಡೆ ಭೋಗಿಸಿಧಂ ಗುಣಾರ್ಣವಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧೪-೩೮) : ಮೊಗಮಿಸೆ ಬಾರದಿರ್ದುಂ ಸೊಗಯಿಪ ತನ್ನುನಿಕುಮಾರವದನಾಬ್ಜಂ ದಿಟ್ಟಿಗೆ ಚೆಲ್ವುವೆತ್ತು ಮಱಿದುಂಬಿಗಳೆಱಗದ ಕನಕಕಮಲಮುಂ ನೆನೆಯಿಸುಗುಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೭೩೪). **ಚಲುವೆಱು** : ನೋಟಂ ನೋಟದೊಳು ಸಲೆ ಹೊಕ್ಕುಯಿಬ್ಬರ ಕಂಗಳೆರಡೆರಡಕ್ಕಜಂ ಮಿಗೆ ಏಕವಾಗಿಂತೆಯ್ದೆ ಚ[ಪಾಠಾಂ. ಚೆ]ಲುವೆತ್ತು (ಬಸಪು. ೧೮-೮೩). [ಚೆಲ್ವು$_1$ + ಪೆಱು$_1$]

ಚೆಲ್ವೆ, ಚಲುವೆ$_1$, ಚಲ್ವೆ, ಚೆಲುವೆ$_1$ (ನಾ). ಸುಂದರಿ; ರೂಪವತಿ: ಅವರಿರ್ವರ್ಗಂ ಪ್ರಿಯನಂದನೆ ಗುಣಗಣಾಭರಣೆಯನಂತಮತಿಯೆಂಬಳ್ ಅತಿ ಚೆಲ್ವೆ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೩-೭) ; ಚೆಂದುಟಿಯ ಚೆಲ್ವೆ (ಉದ್ಭಟ. ೫-೫೩) : ಮಂಡಾಲದೊಳು ಚೆಲ್ವೆ ಕೊರವಂಜೀ ನಿನ್ನ ಗಂಡನಿನ್ನೆಂತೋನೆ (ಕೃಬಿಐ. ೧೫೨). **ಚಲುವೆ$_1$**: ಶಾನೇ ಚಲುವೆಯೆಂದು ಅವಳು ತಿಳಿದಿದ್ದಾಳೆ (ರಂಗರೋ. ೧೭೩). **ಚಲ್ವೆ**: ಇವನ ವಧು ಚಲ್ವೆ ರೂಪಿನೊಳ್ (ಸಮಪ. ೫-೨೮). **ಚೆಲುವೆ$_1$**: ಚಾರುಚರಣದಿಂದ ಚೆಲುವೆ ಗಂಗೆಯ ಪಡೆದ (ಪುರಂದ. ೧-೨೩೩-೨) ; ಚೆಲುವೆಗೆ ತಕ್ಕ ಸಿಂಗರವ ನಿರ್ಮಿಸಿ (ಮೋಹತ. ೨೩-೫೩) ; ಚೆಗರಿಗಂಗಳ ಚೆಲುವೆ ಚೆದರಿ ನಿಂತಾಳ (ಸಜೀಗೀ. ೦೦೦-೧). [ಚೆಲ್ವು$_1$ + -ಎ$_2$]

ಚೆಲ್ವೆಸೆ (ಕ್ರಿ). ಚೆನ್ನಾಗಿ ಶೋಭಿಸು : ಕತ್ತುರಿಯ . . . ಸೊವಡೊಳ್ ಕಡುಸೊರ್ಕೆ ಸೊರ್ಕಿಗಾವರಿಸುವ ತುಂಬಿ ಚೆಲ್ವೆಸೆಯೆ ಕಣ್ಗೆಸೆದತ್ತು ಖಗೇಂದ್ರನೋಲಗಂ (ಆದಿಪು. ೨-೫) ; ತೊಳಪ್ಪ ಕನ್ನವುರಂ ಚೆಲ್ವೆಸೆದಿರೆ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೪೪೦); (ಕಮದ. ೬೨ ಪ್ರಯೋ. ನೋ). [ಚೆಲ್ವು$_1$ + ಎಸೆ$_2$]

ಚೆಲ್ವೆಳವೆ (ನಾ). ಅಂದವಾದ ಹೊಸಪ್ರಾಯಂ: ಚೆಲ್ವೆಳವೆ ಬಾವನ್ನದಿಂದೆದ ತುಂಬುತಿಹುದು (ಕಾಲೂರ. ೧೪೮-೩೨೪).

[ಚೆಲ್ವು$_1$ + ಎಳವೆ (<ಎಳಮೆ$_1$)]

ಚೆಲ್ವೆಳಸು (ನಾ). ಸೊಂಪಾಗಿ ಬೆಳೆದ ಬೆಳೆ : "ಪಿಂದಾಗಿ ಬೆಳೆದ ಬೆಳೆಯೆಂದುಱಿ ಚೆಲ್ವೆಳಸೆನ್ನಲಕ್ಕು" (ಕವಿಕಂ. ೨೩೭). [ಚೆಲ್ + ಬೆಳಸು$_2$]

ಚೆಲ್ವೆಱು (ಕ್ರಿ). = ಚೆಲ್ವುವೆಱು : ಮುತ್ತಿನಕ್ಷತೆಯಿಟ್ಟು ದೇವಿ ನೃಪನ ಚೆಲ್ವೆತ್ತು ನೋಡಲು ಕಣ್ಣಕಾಂತಿ ಬಿತ್ತರಿಸಿದುದು (ಶ್ರೀಪಾಲ. ೧೦-೦೦೦).

[ಚೆಲ್ + ಪೆಱು$_1$]

ಚೆಲ್ವೊಂದು (ಕ್ರಿ). ಸೌಂದರ್ಯವು ಒಟ್ಟುಗೂಡು,-ಸೇರು : ಸುಡುಮ್ಮೆಯ ಚೆಲ್ವೊಂದಿ ಬಿಡದಿರ್ದೊಡಂ ಬಾಡಿ (ಕಾಲೂರ. ೧೭೭-೩೭೦).

[ಚೆಲ್ವು$_1$ + ಒಂದು$_1$]

ಚೆಲ್ವೊಗೆ (ಕ್ರಿ). ಚೆಲುವಾಗು; ಶೋಭಿಸಂ: ಚೆಲ್ವೊಗೆದ ಮಲ್ಲಿಕಾರ್ತಿಯೆನೆ ಸುತ್ತಿ ಬರ್ಪಾಕೆ (ಶಬ್ದಕೌ. ೨೭). [ಚೆಲ್ವು$_1$ + ಒಗೆ$_1$]

ಚೆಲ್ವೊಡರಿಸು (ಕ್ರಿ). ಚೆಲುವನ್ನುಂಟುಮಾಡು ; ಅಂದಗೊಳಿಸು : ಕಡುಗಾಡಿ ನಾಡೆಯುಂ ಕಣ್ಗೆಡಱಿ ಮನಂ ಬೆರ್ಚೆ ಸುತನ ಬರ್ಪಂದುಂ ಚೆಲ್ವೊಡರಿಸಿ ಬಲ್ವಿಡಿವಿಡಿದುದು ತೊಡರ್ದಳಱಿ ನೋಟ್ಟ ನೋಟಕರ್ಕಳ ಮನಮುಂ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೩೦೦) ; ಸಮಂತೊಡನೆ ಮಹೇಶನಂ ಪ್ರಿಯದೊಳಪ್ಪಿದರ್ ಗಿರಿಜಾತೆಯಾಹ ಚೆಲ್ವೊಡರಿಸಿತಾಹ ದಂಪತಿಗಳಾಹ ಜಗತ್ಪ್ರಭುಗಳ್ ಸುಭಾಗ್ಯರೆನ್ನೊಡೆಯರೆನುತ್ತೆ ಕೆಯ್ಮುಗಿದು ಬಣ್ಣಿಸುತಿರ್ದಳತಿ ಪ್ರಮೋದದಿಂ (ಗಿರಿಕ. ೧೦-೦೦೩).

[ಚೆಲ್ವು$_1$ + ಒಡರಿಸು]

ಚೆಲ್ವೊರೆ (ಕ್ರಿ). ಸೊಗಸಿನಿಂದ ತುಂಬು ; ಸುಂದರವಾಗಿರು : ನೀಱನ ಚೆಲ್ವೊರೆದ ಸವಿದುಟಿಯನೊಲವಿಂ ಬರೆ ಪೀರ್ದುವು ನೋಡುವಿಚ್ಚೆಗಾರ್ತಿಯ ಕಣ್ಗಳ್ (ಶಬ್ದಕಾ. ೩೨೯). [ಚೆಲ್ + ಪೊರೆ$_2$]

ಚೆಲ್ವೋಡು (ಕ್ರಿ). ಸೌಂದರ್ಯ ಹೋಗು ; ಅಂದಗೆಡು : ಬಾಡದ ಬಾಸಿಗಮುಡೆ ಚೆಲ್ವೋಡದ ದಿವ್ಯಾಂಬರಂ ಮನಂಗೊಳೆ (ಆದಿಪು. ೬-೪೦).

[ಚೆಲ್ವು$_1$ + ಓಡು$_1$]

ಚೆವಕೊಳ್ಗಂಡ (ನಾ). ಒಂದು ಬಿರುದು : ಮಹಾರಾಜನೊಳ್ಕಾದಿ ಸತ್ತ ಕಲ್ಲಗಾವುಣ್ಡ ಬಾವೊನ್ನಚೂಡಮಣಿ ಚೆವಕೊಳ್ಗಣ್ಡ ಸಮರೈಕಪಾತ್ರ (ಮೈಆರಿ. ೧೯೩೨,೩೭-೮ ; ಸು. 950). [?]

ಚೆವು, ಚವ$_1$, ಚವು$_2$. ಚೆವ್ವು$_1$, ಚೌವು (ನಾ). ಮುತ್ತುರತ್ನಗಳನ್ನು ತೂಗುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ತೂಕದ ಪ್ರಮಾಣ,-ತೂಕಕಟ್ಟಳೆ : ಹವಳಕ್ಕೆ ಕಣಜುಗಟ್ಟಳೆ ಭುವನದೊಳಂ ಚೆವು ಅಡಹು ಮುತ್ತಿನ ಮಣಿಗಂ (ವ್ಯವಹಾ. ಅನು. ೧, ೩-೧೫). **ಚವ$_1$** : ಚವದ ಮೇಲೆ ಕಿಮ್ಮತ್ತು ಆಗತಕ್ಕ ಜೀನಸಗಳು . . . ೧೦೦ ದೋಕಡೆ . . . ೧ ಚವ ಮತ್ತು ಟಕ್ಕಾ (ಮುಂಬವ್ಯಾ. ೧೩೭). **ಚವು$_2$** : ಮುತ್ತಿನ ಚವು ಕತ್ತೆಗೆ ತಿಳಿದೀತೇ (ಗಾದ). **ಚೆವ್ವು$_1$** : ಮುತ್ತಿನ ಮಣಿಗಳಿಗೆ ತೂಕಕಟ್ಟಳೆ ಚೆವ್ವುಗಳೆಂದುಂಟು (ವ್ಯವಹಾ. ಅನುಬಂಧ. ೧, ೧-೪ ಟೀಕು). **ಚೌವು** : ಚೌವ ಗುಣಿಸುವ ವಿವರಾ : ಮಣಿಯೇಸು ತೂಕವಿದೆಯೆಂಬದ ನೋಡಿಕೊಂಡು ಆ ತೂಕವನು ೪ ಪಾಲು ಮಾಡಿ . . . ಅದರಲಿ ಮಣಿ ಎಷ್ಟುಂಟು ಅಷ್ಟರಿಂ ಭಾಗಿಸಲು ಬಂದದ್ದು ಚೌವು (ಭಾಸ್ಕರ. ೭೮-೨).

[ದೇ.೪ ತಮಿ. ಚೆವ್ವು; ತೆಲು. ಚವಿ. / ಮರಾ. ಚವ್]

ಚೆವ್ವು$_1$ 'ಚೆವು' ನೋ.

ಚೆವ್ವೆಣ್ಣೆ (ನಾ). ಮಗು ಹುಟ್ಟಿದೊಡನೆ, ಜೇನುತುಪ್ಪದೊಂದಿಗೆ ಬೆರಸಿ ಚೀಪಿಸುವ ಹರಳೆಣ್ಣೆ,-ಕೈಯೆಣ್ಣೆ,-ಔಡಲೆಣ್ಣೆ : ಚೆವ್ವೆಣ್ಣೆ : ಚೆವ್ವು ತಮಿಳಿನಲ್ಲಿ ಕೆಂಪು; ಮಗು ಹುಟ್ಟಿದೊಡನೆ ಕುಡಿಸುವ ಕೈಯೆಣ್ಣೆ (ನಮ್ಮನು. ೧೦೭). [←ತಮಿ. ಚೆವ್ವೆಣ್ಣೈ]

ಚೆಳೆ (ನಾ). ಒಂದು ಕ್ಷುದ್ರದೇವತೆಯ ಹೆಸರಂ: ಮಾರಿ, ಮಸಣಿ, ಬಳಹುರಿ, ಚೌಡಿ, ಚೆಳೆ ಇತ್ಯಾದಯೋಪಿ ಶಬ್ದಾಃ ಉಪಸಂಗ್ರಾಹ್ಯಾಃ (ಶಬ್ದಾನು. ೧೦೫ ವ್ಯಾಖ್ಯಾ). [?]

ಚೆಳ್ಳ 'ಸೆಳ್ಳ' ನೋ.

ಚೆಳ್ಳಕಾಯಿ 'ಚೆಳ್ಳೆಗಾಯ್' ನೋ.

ಚೆಳ್ಳಮರ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ; ಚಳ್ಳೆಮರ ; ಶ್ಲೇಷ್ಮಾತಕ : ತೆಂಕಣ (ಲು) ಪುತ್ತು ಚೆಳ್ಳ (ಚೀಳ) ಮರದಿಂ ಬಡಗಲ್ ವ (ಪ್ಪಗಳಾ) ದವಾಱು ಕೆಯ್ಯನಾದಂ ಕುಟಿಮಾಟ್ಟುದು (ಅಟ್ಟಮ. ೧೦-೨೩).

[ಚೆಳ್ಳ (<ಸೆಳ್ಳ) + ಮರ$_1$]

ಚೆಳ್ಳು$_1$ 'ಸೆಳ್ಳ' ನೋ.

ಚೆಳ್ಳು$_2$ 'ಸೆಳ್ಳು$_1$' ನೋ.

ಚೆಳ್ಳುಗುರ್ 'ಸೆಳ್ಳುಗುರ್ ನೋ.

ಚೆಳ್ಳುಗುರು 'ಸೆಳ್ಳುಗುರ್' ನೋ.

ಚೆಳ್ಳೆ 'ಸೆಳ್ಳ' ನೋ.

ಚಿಳ್ಳೆಗಾಯ್, ಚಲ್ಲಗಾಯ್, ಚಿಳ್ಳೆಕಾಯಿ (ನಾ). ಉಪ್ಪಿನಕಾಯಿಗೆ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಚಳ್ಳೆಮರದ ಕಾಯಿ : ಗಾವಟಿ ಚೆಲ್ಲವತ್ತ ವರ ಮಾದಲವಂಬಟೆ ಚೆಲ್ಲು ಚಿಳ್ಳೆಗಾಯ್ [ಪಾಠಾಂ. ಚಿಳ್ಳ ಚಿಲ್ಲಕಾಯ್] ಮಾವಿನ ಕಾಯ್ಗಳೊಪ್ಪುವರಗಪ್ಪುರ ಮಾಗುಳಿಗಳ್ (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೧೧-೮೭) : (ನಳಚಂ. ೪೭೩ ನೋ). ಚಲ್ಲಗಾಯ್ : ಪಿಪ್ಪಲಿ ಚ[ಪಾಠಾಂ. ಬೆ]ಲ್ಲಗಾಯ್ ಮೆಣಸು ಮಾಗುಳಿವೇವರ್ಗಳೆಯಲ್ಲವೇಲೆ . . . ಆದಿಯಾದುಪ್ಪಿನಕಾಯ್ಗಳಂ ಮಗಮಗಿಪ್ಪುವನಿಕ್ಕಿದನಬ್ಬಪತ್ರದೊಳ್ (ಲೀಲಾವ. ೫-೭೧). ಚಿಳ್ಳೆಕಾಯಿ : "ದ್ವಿಕುತ್ಸಿತಃ—ಚಿಳ್ಳೆಕಾಯಿ" (ಒಷಧಿ. ೭೬). [ಚಿಳ್ಳೆ (<ಸಳ್ಳೆ)+ಕಾಯ್₄]

ಚೆಜವು 'ಸೆಜವು' ನೋ.

ಚೇಗಿ 'ಚೇಗೆ' ನೋ.

ಚೇಗು₁ 'ತೇಗಂ₄' ನೋ.

ಚೇಗು₂ (ನಾ). ೧. ಗಿಡ ಮರಗಳ ಮಧ್ಯದ ತಿರುಳು ; ಕೆಚ್ಚು : "ಕೆಚ್ಚು ತಂತುವಾಯಕ್ರಿಯಾಯಾಂ (ನೇಯ್ಗೆಯ ಕೆಲಸ) ತರುಸಾರೇ ಚ (ಚೇಗು)" (ಕಮುರಾ) : "ಸಾರಃ ಮಜ್ಜಾ – ೨ ಗಿಡದಲ್ಲಿರುವ ಚೇಗಿನ ಹೆಸರು ; ಚೇಗು ಅಂದರೆ ಬಲಿತಿರುವಿಕೆ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೯೯). ೨. ಸಾರ ; ಸತ್ತ್ವ ; ಗಟ್ಟಿಯಾದುದು ; ಸತ್ತ್ವಯುತವಾದುದು: ಕೂತದ್ದು ಕುಟ್ಟಿ, ಗೇದದ್ದು ಚೇಗು (ಗಾದೆ). 'ಚೇಗೇರು' ಪರಾ. ೩. ಪಾತ್ರೆಯ ತಳಕ್ಕೆ ಅಂಟಿಕೊಂಡಿರುವ ಕಪ್ಪುವಸ್ತು : ಈ ಬಾಣಲೆಯ ತಳಕ್ಕೆ ಚೇಗು ಹಿಡಿದುಕೊಂಡಿದೆ. ಉಜ್ಜಲಿಕ್ಕೆ ಆಗುವುದಿಲ್ಲ (ರೂಢಿ). ೪. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹುಲ್ಲು (?) : ಆ ವಿಶಾಲವಾದ ಹಣೆಯಂಚಿನ ಹುಬ್ಬುಗಳು ಚೇಗಿನಂತೆ ಬೆಳೆದು ಪುಷ್ಟವಾಗಿ ಇಳಿದುಬಿದ್ದು ಕಣ್ಣಗಡ್ಡವಾಗುತ್ತಿದ್ದ ಕಾರಣ . . . ಎತ್ತಿ ಕಟ್ಟಿರುತ್ತಿದ್ದನು (ಸವತಿ. ೫೨). 'ಚೇಗಂಗಡ್ಡೆ' ಪರಾ.

[ದೇ.೩ ತಮಿ. ಚೇಗು, ಚೇಗ; ತೆಲು. ಚೇಗ, ಚೇವ]

ಚೇಗು₃ 'ಚೇಗೆ' ನೋ.

ಚೇಗುಗಡ್ಡೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮೂಲಿಕೆ : ಚೇಗುಗಡ್ಡೆ, ಅಚೂರಮುಳ್ಳು (ಮೃಜಿಗಿ. ೭೭-೦೫೭೪). [ಚೇಗು₂ + ಗಡ್ಡೆ]

ಚೇಗೆ, ಚಾಗೆ, ಚೇಗಿ, ಚೇಗು₃, ಛೇಗಿ, ಛೇಗೆ (ನಾ). ಕೇಡು ; ಭಂಗ ; ನಷ್ಟ ; ನಾಶ : ಆಗಿಗೆ ಮನಗೊಡದ ಚೇಗೆಗೆ ದುಃಖಿತನಾಗದೆ ಕಂಡ ಕಂಡವರಲ್ಲಿ ಬಂಡುಗೆಲಿಯದ (ಚೋಳಿಮಾ. ೧೧೯-೪೭೭) : ಆಗುಮಾಡಿದ ಸುಕೃತವಂ ನೆಟೆ ಚೇಗೆಯಾಗಲು ಬಗೆದೆ ಶಿವಶಿವ (ಬಸಪು. ೨೪-೨೫) : ಆಗುಹೋಗು ಚೇಗೆಗಳೆಂಬ ಕುಳಿ ತೆವರು ನೋಡಾ (ಸಿದ್ಧೇವ. ೧೮೦-೫೪೮) : ಮಹೇಶ್ವರನ ಶಿರುಬಿನೊಳುರು ಭುಜೋದ್ಭೂತ ವಾಯುವಿಂದ ಚೇಗೆಯಾದುವು [ಪಾಠಾಂ. ಜೋಗಿಯಾದಂ] ಚರಾಚರವು (ಚಬಪು. ೧೨-೩೦). 'ಆಗುಚೇಗೆ' ಪರಾ. ಚಾಗೆ : ಭಕ್ತಂಗೆ ಆಗೂ ಇಲ್ಲ ಚಾಗೆ[ಪಾಠಾಂ. ಚೇಗೆ]ಯೂ ಇಲ್ಲ (ಚನ್ನವ.ಚ. ೬೩೩-೧೪೦೦). ಚೇಗಿ: 'ಆಗುಂಚೇಗಿ' ಪರಾ. ಚೇಗು₃: ತನಗೆ ಮುನಿವವರಿಗೆ ತಾ ಮುನಿಯಲೇಕಯ್ಯಾ ತನಗಾದ ಆಗೇನು ಅವರಿಗಾದ ಚೇಗೇನು (ಬಸವ. ೨೪೮). ಛೇಗಿ: ಈಗ ಬಹುವಿಧ ದುರ್ನಿಮಿತ್ತಗಳಾಗುತಿದೆ ನಿಜವಿಕಿಯನಿಂದೇಕಗಲಿದೆನೊ ತಾನು ಛೇಗಿಯಾಗದೆ ಬಿಡದು ಬಟಿದೇ ಹೋಗದೆನ್ನಯ ಬಯಕೆ (ಉತ್ತರಾ. ೨೯-೩೫). ಛೇಗೆ: ಆಗಿಗೆ ಮುಯ್ಯಾಂತು ಛೇಗೆಗೆ ಹಲುಬುತ್ತ ಸುಖದುಃಖವೆಂಬ ಉಭಯವ ಸರಿಗಾಣದೆ (ಏಲೇಶ್ವ. ೪೭) : ಆಗಾವುದು ಬಿಡದಿದ್ದಡೆ ಛೇಗೆಯಾವುದು (ಕಲ್ಯಾಣಂ. ४೯); ಆಗಿಗೆ ಮುಯ್ಯಾಂತು ಛೇ[ಪಾಠಾಂ. ಚೇ]ಗೆಗೆ ಮನಗುಂದುವವನಲ್ಲ (ಅಂಬಿವ. ೩೮೭-೧೪೫೩). 'ಆಗುಛೇಗೆ' ಪರಾ.

ಚೇಗೆಮಾಡು = ಕೆಡಿಸು ; ಬಿಟ್ಟುಬಿಡು : ಸುವ್ರತವನು ಚೇಗೆಮಾಡದೆ ಪಲಕಾಲ ತಪಸುಗೆಯ್ದು ನೀಗಿದನಾ ಮುನಿ ತನುವ (ನೇಮಿಸಂ. ೭-೭೮).

[<ಪ್ರಾ. ಛೇಅ./ಸಂ. ಛೇದ]

ಚೇಗೇರು (ಕ್ರಿ). ಸತ್ತ್ವ ಹೆಚ್ಚಾಗು; ಹುರಿಗೊಳ್ಳು: ಕಷ್ಟಗಳು ಹೆಚ್ಚಿದಷ್ಟೂ ಅವನ ಕೆಚ್ಚೆದೆಯು ಚೇಗೇರಿತು (ಕೃಮುಹ. ४೦).

[ಚೇಗು₂ + ಏರು₁ (<ಏಱ್₁)]

ಚೇಗೊಡತಿಸೊಪ್ಪು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸೊಪ್ಪು : ಆಡುಸೋಗೆ ಸೊಪ್ಪಿನ ರಸ, ಬಳ್ಳಿಸೊಂಡೆ ಕಷಾಯ . . . ಚೇಗೊಡತಿಸೊಪ್ಪಿನ ರಸ (ಸಕವ್ಯ. ೨೨೭). [ಚೇಗೊಡತಿ + ಸೊಪ್ಪು₃]

ಚೇಟ (ನಾ). ಸೇವಕ ; ಆಳು ; ದಾಸ : "ಚೇಟಃ, ಭುಜಿಷ್ಯಃ, ಕಿಂಕರಃ— ಈ ೩ ಭಂಟಂ" (ಹಲಾಯು. ೬೦-೨೦೦) ; ನಿಮ್ಮ ಚೇಟರು ಇಬ್ಬರೊಳಗೆ ಕಲಹ ಇದೆ (ದೇವಮ. ೧೧೧). [ಸಂ.]

ಚೇಟಕ (ನಾ). = ಚೇಟ. [ಸಂ.]

ಚೇಟಿ (ನಾ). ಹೆಣ್ಣಾಳು ; ದಾಸಿ ; ಸೇವಕಿ : "ಚೇಟೀ ಸಮಾಖ್ಯೆ ದಾಸಿದಲಕ್ಕುಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೫೪-೧೨) : ದ್ರೌಪದಿಯ ಕೆಲದೊಳಿರ್ದ ಸುಂದರ ಮಾಲೆಯೆಂಬ ಚೇಟಿ (ಪಂಪಭಾ. ೩-೫೩ ವ): ದಾಸೋಹವನಲರ್ಚುವ ಚೇಟಿ (ಬಸಪು. ೬-೧೧) ; ಪಾಡಿನೊಳ್ಪಂ ಕೇಳ್ದು ಅಗಣಿತ ಚೇಟಿಯರ್ ನೆರೆದರ್ (ಅದ್ಭುತ. ೧೯-೧೫). [ಸಂ. ಚೇಟೀ]

ಚೇಟಿಕೆ (ನಾ). = ಚೇಟಿ : ಮುಂದೆ ಬಂದೆಱಿದ ಚೆನ ಗನ ಡಿಯ ಚೇಟಿಕೆ (ಪಂಪಭಾ. ೯-೦೦೦). [ಸಂ. ಚೇಟಿಕಾ]

ಚೇಡಿ 'ಚೇಡೆ' ನೋ.

ಚೇಡಿಸು 'ಛೇಡಿಸು' ನೋ.

ಚೇಡುಬೀರ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ: ಸಿತ್ತುಂಡೆ ಗಿಡ, ಸಿಡಿಗೋಲಿ, ಹನುಮಂತ ತೊಪ್ಪಲು, ಚೇಡುಬೀರ (ಮೃಜಿಗಿ. ೨೦-೬೯೩). [?]

ಚೇಡೆ, ಚೇಡಿ (ನಾ). ೧. ಮಾಟ, ಮಂದ್ರ ಮುಂತಾದ ಕ್ಷುದ್ರ ಕರ್ಮಗಳ ಅಧಿದೇವತೆ ; ಬೇತಾಳ : (?). ಚೇಡಿ : ೨. ಮಾಟ ; ಮಂತ್ರ ; ಯಕ್ಷಿಣೀವಿದ್ಯೆ : ಸುಡುಗಾಡ ಸಿದ್ಧನ ನಾಡಾವದು ಗೊತ್ತಿಲ್ಲ ಓಡಿಸಿ ಒಯ್ದಾನ ಹಸಗೂಸು ಅವನೆಂಥ ಚೇಡಿ ಬಲ್ಲವನಿರಬೇಕು (ಸಿದ್ಧಪು. ४-೫೮). [←ಮರಾ. ಚೇಡಾ]

ಚೇಣ, ಚಾಣ, ಚಾನ (ನಾ). ಕಲ್ಲು ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ಒಡೆಯುವ ಉಳಿ; ಟಂಕ: ಜನರ ನೆರವಿಯೆಂಬ ಚೇಣದಿಂ ದೇವಗತಿಯೆಂಬ ನಿಗಳಮಂ ಭೇದಿಸದೆ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೭-೯೭) ; ಉಕ್ಕಿನ ಘಟ್ಟಿಯ ಮೃತ್ತಿಕೆಯ ಚೇಣ ಕಡಿಯಿತ್ತು (ಬಿಬ್ಬಿಬಾ. ೬೦-೨೨೫) : ಉಕ್ಕಿನ ಬಲು ಚೇಣವೊ ಸಿಡಿದ ಕುಡುಹುಗಳೊ (ಸೂಬಸೋ. ೭-४೩). ಚಾಣ : ಅಱಿಯಂ ಸೀಳುವೊಡಾನೆ ಮಟ್ಟಲಹುದೇ ಚಾಣಂಗಳಿಂದಲ್ಲವೇ (ಸೋಮೇಶ. ೭೬): ಕೇವಲ ಕಲ್ಲಾಗಿದ್ದ ಅದನ್ನು ಯಾವ ಚಾಣವು ಕಲೆಯ ನೆಲೆವನೆ ಮಾಡಲಿತ್ತೋ (ಶಾಬಂ. ೯೯). ಚಾನ : ದಾನವೆಂದರ ತಲೆಯ ಚಾನದಲಿ ಕಡಿದಂತೆ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೬೭೨) : ಆ ಕಲ್ಲುಗಳನ್ನು ದೊಡ್ಡ ಸುತ್ತಿಗೆಯಿಂದ ಚಾನಗಳಿಂದ . . . ಒಡೆದು (ಕೃಷಿಪ್ರ. ೯೦). [ದೇ.೩ ತುಳು. ಚೇಣು, ಚೇನು ; ತೆಲು. ಸೇನ]

ಚೇಣಪಟ್ಟಸು (ನಾ). ಜಟ್ಟಿಕಾಳಗದಲ್ಲಿ ಒಂದು ವರಸೆ : ಸಂದ ಕೊಕ್ಕಸ ಗುಂಡು ಗೋಣಿಯು ವಿಂದೆವಟ್ಟಸು ಚೇಣಪಟ್ಟಸುವೆಂದೆನಿಪ ವಿಂದಾಣದಲಿ ಕಾದಿದರು ಜಟ್ಟಿಗಳೂ (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೨೨-೭೨). [?]

ಚೇಣಿ₁ (ನಾ). ೧. ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಬೆಳೆಯುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಟ್ಟಿಯಾದ ಹುಲ್ಲು : ಚೇಣೀಯ ಹುಲ್ಲು ತುಳಕೊಂಡು ಮಾದೇವ ಈದ್ಗುಲಿಯ ಬೇಟೆ ಹೊರಟಾನೊ (ಹಳ್ಳಿಯು. ೩೦); ನದಿಯ ದಡದಲ್ಲಿದ್ದ ಚೇಣಿಯಲ್ಲಿ ಹಕ್ಕಿಗಳು ಕುಳಿತಿದ್ದವು (ಮಣಸ. ೫೦): ಚೇಣಿಯ ಚಾಪೆಗಳು ಸಾಲದುದರಿಂದ ಹಜಾರದ ಒಂದು ಕಡೆಗೆ . . . ಈಚಲು ಚಾಪೆಗಳನ್ನು ಹಾಸಿದ್ದರು (ಗರುಡಾ. ೬೨). ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕಬ್ಬು. 'ಚೇಣಿಕಬ್ಬು' ಪರಾ. [?]

ಚೇಣಿ₂ 'ಕೇಣಿ₃' ನೋ.

ಚೇಣಿ$_3$ (ನಾ). (?) : ಹತ್ತೂರುಕಾಲೇಣಿ ಮುತ್ತಿನ ಚೇಣಿ ಮತ್ತಾರಿಗೆ ಹೂವ ಕುಯ್ಯಾಯೊ ನೀನು (ಹಳ್ಳಿಪಾ. ೩೦). [?]

ಚೇಣಿಕಬ್ಬು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕಬ್ಬು : ರಸದಾಳಿ ಮತ್ತು ಪಟ್ಟಾಪಟ್ಟಿ ಮತ್ತು ಚೇಣಿಕಬ್ಬಲ್ಲದೆ ಈಚೆಗೆ ಅನೇಕ ತಳಿ ಕಬ್ಬುಗಳನ್ನು ಪ್ರಚಾರಕ್ಕೆ ತಂದಿರುತ್ತಾರೆ (ವ್ಯವಮ. ೩೧). [ಚೇಣಿ$_1$ + ಕಬ್ಬು$_3$ (<ಕರ್ವು$_1$)]

ಚೇಣಿಮಂದಲಿಗೆ (ನಾ). ಚೇಣಿಹುಲ್ಲಿನಿಂದ ಮಾಡಿದ ಚಾಪೆ: ಒಳಗಿನಿಂದ ಒಂದು ಚೇಣಿಮಂದಲಿಗೆಯನ್ನು ತಂದು ಜಗುಲಿಯ ಮೇಲೆ ಹಾಕಿದಳು (ತಿಂಗಳ್ಳಿ. ೪೯). [ಚೇಣಿ$_1$ + ಮಂದಲಿಗೆ]

ಚೇತ (ನಾ). ಮನಸ್ಸು ; ಚೇತಸ್ಸು : " ಮನಮಾಶಯಮಂತಃಕರಣ ನಾಮಮುದ ಚಿತ್ತಮಂತೆ ಚೇತಂ ಸ್ವಾಂತಂ ಮನದಿಡುವಟುಯೊಳಿ ವರ್ತಿಕುಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೬೦-೨೩) : ಸುಚರಿತ್ರತೆಯಿಂ ಸಮುಸಂದ ಸೌಷ್ಠವಂ ಚೇತದೊಳುಣ್ಮೆ ಕನ್ನೆ ತಳೆದಳ್ ಕಿಲಿಕಿಂಚಿತಭಾವಚೇಷ್ಟೆಯಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೩-೧೨೨) : ಪ್ರಭುದೇವದೇವನನಿಶಂ ರಾಜಿರ್ಕೆ ಮಚ್ಚೇತದೊಳ್ (ಹಮ್ಮಿರ. ೧-೧೧). [<ಸಂ. ಚೇತಸ್]

ಚೇತಕಿ (ನಾ). ಅಳಲೆಕಾಯಿ ; ಹರೀತಕಿ : " ಚೇತಕಿ ಶಿವೆ ಹೈಮವತಿ ಹರೀತಕಿ " (ವಸ್ತುಕೋ. ೩೭-೦೨). [ಸಂ. ಚೇತಕೀ]

ಚೇತನ (ಗು). ೧. ಇಂದ್ರಿಯಗ್ರಹಣಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳ ; ಪ್ರಜ್ಞೆಯುಳ್ಳ. ೨. ಜೀವಂತವಾದ ; ಸಜೀವವಾದ . 'ಚೇತನ ಪ್ರತಿಮೆ' ಪರಾ. ೩. ಸ್ಪಷ್ಟವಾದ ; ಪ್ರಮುಖವಾದ ; ಉತ್ತಮವಾದ. (ನಾ). ೪. ಮನಸ್ಸು; ಬುದ್ಧಿ; ಪ್ರಜ್ಞೆ : ಅವನಾಡುವ ಮಾತುಗಳನ್ನು ಆ ನಿರ್ಮಲ ಚೇತನದಿಂದ ಹೊರಬರುವ ಅನುಭವಪೂರಿತ . . . ಮಾತುಗಳನ್ನು ಸುಮ್ಮನೆ ಆಲಿಸಬೇಕು (ಕುಕುಸಂ. ೦೦೧). ೫. ಆತ್ಮ ; ಜೀವ : "ಕ್ಷೇತ್ರಜ್ಞಂ ಚೇತನನಾತ್ಮಂ " (ವಸ್ತುಕೋ. ೦೮-೩) : ಓ ನನ್ನ ಚೇತನ ಆಗು ನೀ ಅನಿಕೇತನ (ಅನಿಕೇ. ೩೦-೦). ೬. ಪರಮಾತ್ಮ : ವಿಶ್ವಮಂ ಸರ್ವತ್ರ ತುಂಬಿ ದಂತರ್ಯಾಮಿ ಚೇತನಂ ತಾ ಪ್ರೇಮಾತ್ಮವಾಗಿರ್ಪುದು (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೧೦-೨೪೯). ೭. ಚೈತನ್ಯವುಳ್ಳುದು; ಜೀವಿ; ಪ್ರಾಣಿ. ೮. ಚಟುವಟಿಕೆ; ಚೈತನ್ಯ. ೯. ಶಕ್ತಿ; ಸಾಮರ್ಥ್ಯ: ನಷ್ಟಹೊಂದಿದ ಮಿದುಳಿನ ಭಾಗದಿಂದ ಚೇತನವನ್ನು ಪಡೆಯುವ ದೇಹದ ಅಂಗಗಳು ನಿಸ್ತೇಜವಾಗಿ ನಿರುಪ ಯೋಗವಾಗಬಹುದು (ಮನೋನಂ. ೦೦೦); ನಿಮ್ಮನ್ನು ಮಾತ್ರವಲ್ಲ ನಿಮ್ಮ ಹೆಂಡತಿ ಮಕ್ಕಳನ್ನು ಕೂಡಾ ಸಾಕುವಷ್ಟು ಚೇತನ ನನಗಿದೆ (ಛಮೂಕ.೦೯೬).
[ಸಂ.]

ಚೇತನಂಗುಂದು, ಚೇತನಗುಂದು (ಕ್ರಿ). ಶಕ್ತಿಗುಂದು ; ಚೈತನ್ಯ ಉಡುಗು : ಅರುಮರುಹಿನಿಂ ಚೇತನಂಗುಂದಿ ಭ್ರಮಣೆಯೊಳೊಂದಿ ಮಲಗುತ್ತೆ (ಸಮಕೋ. ೦೩-೬). **ಚೇತನಗುಂದು:** ಅಹಿನಾಥ ಮೂರ್ಛೆಯ ನಾಂತ ತಳಕ ಚೇತನಗುಂದಿ ದಿಗ್ದಂತಿ ಮಂಡಿಸಲಾಗ ಭೂತಲವೆಲ್ಲ ಕಂಪಿಸಿತು (ಮೋಹತ. ೩೮-೬೨). [ಚೇತನ + ಕುಂದು$_1$]

ಚೇತನಂಗೆಡು, ಚೇತನಗಿಡು (ಕ್ರಿ). ಚೈತನ್ಯವಿಲ್ಲದಂತಾಗು; ಜಡವಾಗು; ಪ್ರಜ್ಞೆತಪ್ಪು ; ಶಕ್ತಿಗುಂದು : ನಿಂದಳಯ್ ಪ್ರಕೃತಿ ತಾಂ ಜನಕಜಾ ಹೃತ್ಕೃತಿಯೆನಲ್ ಪ್ರತಿಯೆನಲ್ ಚೇತನಂಗೆಟ್ಟು ! (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೨೪೪-೪೩೯). **ಚೇತನಗಿಡು :** ಚೇತನಗಿಡದೆ ಮುಷ್ಟಿಕನಾಗಿ ನಿಲ್ಲೆಂದಾತನ ಕರೆದು ದೊಬ್ಬಿಟ್ಟದ (ಮೋಹತ. ೦೨-೮೩). [ಚೇತನ + ಕೆಡು$_1$]

ಚೇತನಂಬಡೆ, ಚೇತನವಡೆ (ಕ್ರಿ). ಚೇತರಿಸಿಕೊಳ್ಳು ; ಚೈತನ್ಯವನ್ನು ಪಡೆ : ಆತನರಮನೆವೊಗಲ್ ಬಸವನುಸಿರಾಡಿದುದು . . . ಸಮಾಪಕೆ ಬರಲ್ ತನು ಚೇತನಂಬಡೆದುದು (ಚಬಪು. ೬-೨೭). **ಚೇತನವಡೆ:** ದನುಜನ ಮಾಯೆಯೊಂದಿನಿಸು ಬೇಗದಿನೊರ್ಮೆಯೆ ಮಾಯಮಾಗೆ ಚೇತನ [ಪಾಠಾಂ. ನೆ]ವಡೆದು (ಚಂದ್ರಪು. ೩-೬). [ಚೇತನ + ಪಡೆ$_1$]

ಚೇತನಗಿಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ಚೈತನ್ಯಗುಂದಿಸು ; ಶಕ್ತಿಗುಂದಿಸು : ಚೇತನಗಿಡಿಸಿ ಕೊಲ್ಲುತೆ ಕೊಂಡು ಪೋಪಮದೂತರ ನೋಡುತಿಯ್ದುದಳ್ (ಮೋಹತ. ೨೯-೧೪). [ಚೇತನ + ಕಿಡಿಸು (<ಕೆಡಿಸು)]

ಚೇತನಗಿಡು 'ಚೇತನಂಗೆಡು' ನೋ.

ಚೇತನಗುಂದು 'ಚೇತನಂಗುಂದು' ನೋ.

ಚೇತನತ್ವ (ನಾ). ಚೈತನ್ಯ : ಆತ್ಮವಸ್ತುಗಳಿಗೆ ಚೇತನತ್ವ, ಜ್ಞಾತೃತ್ವ, ಕರ್ತೃತ್ವ, ಭೋಕ್ತೃತ್ವ ಮೊದಲಾದ ವ್ಯವಹಾರಗಳಿರುವುವು (ಹಿಂದಸಾ. ೨೩೯). [ಸಂ.]

ಚೇತನದಪ್ಪು (ಕ್ರಿ). ಚೈತನ್ಯ ಉಡುಗು ; ಮೈಮರೆ ; ಜಡವಾಗು : ಅಸಹಾಯರಾಗಿದ್ದ ಗಂಡಂದಿರನ್ನು ದ್ರೌಪದಿಯು ನೋಡುತ್ತ ಚೇತನದಪ್ಪಿ ದಂತಿರಲು (ಪಡಥಾ. ೯೮). [ಚೇತನ + ತಪ್ಪು$_1$]

ಚೇತನದಾಯಕ (ಗು). ೧. ಚೈತನ್ಯವನ್ನು ಕೊಡುವ ; ಉತ್ಸಾಹಕರ ವಾದ. (ನಾ). ೨. ಚೈತನ್ಯವನ್ನು ಕೊಡುವಂತಹುದು: ಇವು ಆಹಾರ ವಸ್ತುಗಳಲ್ಲ ; ಚೇತನದಾಯಕಗಳು (ಆರುಸಾ. ೮೦). [ಸಂ.]

ಚೇತನಧರ್ಮ (ನಾ). ಚೈತನ್ಯವುಳ್ಳ ಅಥವಾ ಸಜೀವವಾದ ವಸ್ತುಗಳ ಗುಣ : ಅನುಗತಮಪ್ಪಂತಿರೆ ಚೇತನಧರ್ಮಂಗಳನಚೇತನಾರ್ಥಂಗಳೊಳಂ . . . ವಿವರ್ಣಿಪರರೆಬರ್ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೯೩೨). [ಚೇತನ + ಧರ್ಮ]

ಚೇತನಪ್ರತಿಮೆ (ನಾ). ಸಜೀವವಾದ ಬೊಂಬೆ.–ಪ್ರತಿಮೆಂ : ಶ್ರೀತರುಣ ವಲ್ಲಭಗೆ ಜೀವರು ಚೇತನಪ್ರತಿಮೆಗಳು (ಹಸಾರ. ೨೪-೧೬).
[ಚೇತನ + ಪ್ರತಿಮೆ]

ಚೇತನಭಾವ (ನಾ). ಚೈತನ್ಯವಿರುವಿಕೆ : ತನವಿಕೆಯುಮೆಂಬಿವುಂ ಚೇತನ ಭಾವದೊಳಕ್ಕುಂ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೩೪೩) : ಪ್ರಕಟಂ ಚೇತನಭಾವದೊಳಿಕೆ ತನಮುಮೆಯಕ್ಕುಂ (ಶಮದ. ೨೦೧). [ಚೇತನ + ಭಾವ$_3$]

ಚೇತನವಡೆ 'ಚೇತನಂಬಡೆ' ನೋ.

ಚೇತನಾಚೇತನ (ಗು). ಸಜೀವವಾದ ಮತ್ತು ನಿರ್ಜೀವವಾದ : ಮರ, ಗಿಡು, ಬಳ್ಳಿ . . . ಕನ್ನಡಿ, ಕಳಸ ಇಂತಪ್ಪ ಚೇತನಾಚೇತನವಸ್ತುಗಳೆಲ್ಲಂ ನಪುಂಸಕಮ (ಶಮದ. ೯೧ ಪ್ರಯೋ): ಚೇತನಾಚೇತನಾತ್ಮಕವಾದ ಪ್ರಪಂಚ ದಲ್ಲಿ ಇಪ್ಪತ್ತೈದು ತತ್ವಗಳಿವೆ (ಭಾರದ. ೧೨೩). [ಚೇತನ + ಅಚೇತನ]

ಚೇತನಿಸು (ಕ್ರಿ). ಚೈತನ್ಯವನ್ನು ಪಡೆ ; ಜೀವತುಂಬಿಕೊಳ್ಳು : ಚಿತ್ರದ ಬೊಂಬೆಯ ಹಾಗೆ ಎಲ್ಲಕ್ಕೆ ಆತ್ಮನಿಂದ ಚೇತನಿಸಿ ನಡೆವುತ್ತಿವೆ (ಮದೀವ. ೨೭೭-೩೦). [ಚೇತನ + – ಇಸು$_3$]

ಚೇತನೆ (ನಾ). ೧. ಪ್ರಜ್ಞೆ ; ಎಚ್ಚರ : ಎಷ್ಟೋ ಹೊತ್ತಿನವರೆಗೆ ಪ್ರಯತ್ನಿಸಿದ ಬಳಿಕ ಫಾಕ್ಸನಿಗೆ ತುಸು ಚೇತನೆಯುಂಟಾಯಿತು (ಅಂಬಿಕೆ. ೧೬೦). 'ಚೇತನೆ ಗೊಳ್', 'ಚೇತನೆವಡೆ' ಪರಾ. ೨. ಗ್ರಹಣಶಕ್ತಿ ; ಬುದ್ಧಿ ; ಆಲೋಚನಾ ಸಾಮರ್ಥ್ಯ. ೩. ಚೈತನ್ಯ ; ಶಕ್ತಿ : "ಚೇತನೆ ಚೈತನ್ಯಂ " (ವಸ್ತುಕೋ. ೧೦೩-೨೭) : ಔಷಧಕ್ಕಿಂತಲೂ ಅವಳ ಹಸನ್ಮುಖದ ಅಂತಃಕರಣದ ನೋಟವೇ ಅವರಲ್ಲಿ ಚೇತನೆಯನ್ನು ತುಂಬುತ್ತಿತ್ತು (ಕುಂಕುಮ. ೮೪).
[ಸಂ. ಚೇತನಾ]

ಚೇತನೆಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ಚೈತನ್ಯವನ್ನು ಪಡೆ ; ಜಾಗ್ರತವಾಗು : ಯಾವನನು ಕಂಡೊಡನೆ ಜೀವ ಚೇತನೆಗೊಂಡು ಭಾವಭಕ್ತಿಯ ಪುಷ್ಪವಾಯಿತಾತ್ಮಾ ಸನದಿ (ಕೃಷಾಕು. ೯-೦). [ಚೇತನೆ + ಕೊಳ್$_1$]

ಚೇತನೆವಡೆ (ಕ್ರಿ). = ಚೇತನಂಬಡೆ: ದನುಜನ ಮಾಯೆಯೊಂದಿನಿಸು ಬೇಗದಿ ನೊರ್ಮೆಯೆ ಮಾಯಮಾಗೆ ಚೇತನೆ[ಪಾಠಾಂ. ನ]ವಡೆದು (ಚಂದ್ರಪು. ೩-೬).
[ಚೇತನೆ + ಪಡೆ$_1$]

ಚೇತರಣೆ (ನಾ). ಚೈತನ್ಯ ; ಪ್ರಜ್ಞೆ ; ಎಚ್ಚರ : ಬಟಲ್ದ ಮೆಯ್ಗೆ ಚೇತರಣೆ ಯಲರ್ಚೆ (ಚಂದ್ರಪು. ೮-೬೦). [<ಸಂ. ಚೇತಸ್]

ಚೇತರಾಶಿ, ಚಾತರಾಸಿ, ಜಾತರಾಸಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮೂಲಿಕೆ : ಚೇತರಾಶಿ, ನೈದಿಲಗೆಡ್ಡೆ, ತುರುಚನ ಬೇರು, ಕೊತ್ತುಂಬರಿ ಬೀಜ . . . ಹಿಪ್ಪಲಿ ಇಷ್ಟನ್ನು ಕಷಾಯವ ಕಾಸಿ ಕೊಡಿಸಲು ವಾತ, ಪಿತ್ತ, ಶ್ಲೇಷ್ಮಂಗಳಿಂದುಂಟಾದ ವಿಸರ್ಪ ಶಮನವಹುದು(ವೈದ್ಯಸಾ. I, ೩೬೩). **ಚಾತರಾಸಿ:** ಹಾವುಮೆಕ್ಕೆ ಬೇರು, ಚಾತರಾಸಿ, ಗೊರಟೆ, ನೆಲಗುಳ್ಳ ಈ ಬಗೆಗಳ ರಸವ . . . ಪಾಕಿ (ಸಕವೈ. ೧೫೩). **ಜಾತರಾಸಿ:** ಜಾತರಾಸಿ, ಸಹಮೂಲ . . . ಕಷಾಯವನಿಕ್ಕಿ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಲು ಶೀತಜ್ವರ ಪರಿಹಾರವಾಗುವುದು (ಸಕವೈ. ೬೫). [←ತೆಲು. ಚೇತರಾಸಿ, ಚೇದರಾಸಿ]

ಚೇತರಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಚೈತನ್ಯವನ್ನು ಪಡೆ ; ಎಚ್ಚೆತ್ತುಕೊಳ್ಳು ; ಜಾಗ್ರತನಾಗು : ಕಱಿದು ಬೇಗಮನಿರ್ದು ತನ್ನಿಂ ತಾನೆ ಚೇತರಿಸಿ (ಪಂಪಭಾ. ೫-೧೫ವ); ಸೀತಾದೇವಿ ಕೇಳ್ದು ಮೂರ್ಛೆವೋಗಿ ಕಱಿದುಂ ಬೇಗದಿಂ ಚೇತರಿಸಿ (ಪಂರಾಮಾ. ೧೫-೬೫ ವ) ; ವಾತಜನ ಮೂಲಿಕೆಗೆ ಕಪಿಬಲ ಚೇತರಿಸಿದುದು (ಕೌಶಿರಾ. ೩೬-೨೦). ೨. ಎಚ್ಚರಿಸು ; ಜಾಗ್ರತೆಗೊಳಿಸು ; ಚೈತನ್ಯವನ್ನು ತುಂಬು: ಸಂಸಾರಾಸಾರತೆಯನಱಿದನುಂ ಮಹಾಸತ್ತ್ವನುಮಪ್ಪುದಱಿಂ ತನ್ನಂ ತಾನೆ ಸಂತೈಸಿಯುಂ ಚೇತರಿಸಿಯುಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧೩-೨೦ ವ): ಪ್ರಪಂಚವನ್ನು ನಿನ್ನ ಹೃದಯದೊಲುಮೆಯಿಂದ ಚೇತರಿಸಿ ಬದುಕಿಸಿ ಬೆಳೆಯಿಸಬಲ್ಲ ಸೃಷ್ಟಿಯ ಮಾಯೆ ನೀನು ! (ಕಮನ. ೨೦೩).

ಚೇತರಿಸಿಕೊಳ್ಳು = ಎಚ್ಚೆತ್ತುಕೊಳ್ಳು ; ಪುನಃ ಚೈತನ್ಯವನ್ನು ಪಡೆ; ಮತ್ತೆ ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಪಡೆ : ಆ ತಳೋದರಿ ಬಳಿಕ ಮೆಲ್ಲನೆ ಚೇತರಿಸಿಕೊಂಡೆದ್ದು (ಕೂರರಾ. ೫-೩-೩೮) . [ಚೇತರಣೆ + – ಇಸು$_3$]

ಚೇತಸ್ಸು (ನಾ). ೧. ಪ್ರಜ್ಞೆ ; ಬುದ್ಧಿಶಕ್ತಿ. ೨. ಮನಸ್ಸು ; ಚಿತ್ತ. ೩. ಜೀವ ; ಆತ್ಮ. [ಸಂ. ಚೇತಸ್]

ಚೇತೋಜಾತ (ನಾ). ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನು ; ಮನ್ಮಥ : ಚೇತೋಜಾತನ ಮೂರ್ತಿಗಾತನೆ ಮಿಗಿಲ್ (ಶಾಂತೀಶ್ವ. ೨-೩೪). 'ಚೇತೋಜಾತವೈರಿ', 'ಚೇತೋಜಾತಹರ' ಪರಾ. [ಸಂ. (ಚೇತಸ್ + ಜಾತ)]

ಚೇತೋಜಾತವೈರಿ (ನಾ). ಮನ್ಮಥನ ವೈರಿ ; ಶಿವ : ಅಂತಾತಗಂ ಬದುಕುಂಟೆ ಚೇತೋಜಾತವೈರಿಯ ಬಾರಿಯಲಿ (ಬಸಪು. ೫೪-೪೬).
[ಚೇತೋಜಾತ + ವೈರಿ]

ಚೇತೋಜಾತಹರ (ನಾ). ೧. ಮನ್ಮಥನನ್ನು ಸಂಹರಿಸಿದವನು ; ಶಿವ. ೨. [ಛಂದ] ಗುರು ಅಕ್ಷರದ ಸಂಜ್ಞೆ : ಶೀತಕರಾಗ್ನಿ ಚೇತೋಜಾತಹರರ್ಕರ್ದರಿಂದು . . . ಎನಿಪ್ಪುಂ (ಛಂದೋಂಬು. ೨-೮೪). [ಸಂ.]

ಚೇತೋನಂದನ (ನಾ). ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಆನಂದದಾಯಕವಾದುದು : ಜನಚೇತೋನಂದವಂ ನಂದನಂ ಲಳಿತ ಶ್ರೀಪರಿರಂಜನಂ ಜನಮನಲ್ ಚೆಲ್ವಾದು ದುರ್ವಿನೀತಳಂ (ಜಗವಿ. ೨-೨). [ಸಂ. (ಚೇತಸ್ + ನಂದನ)]

ಚೇತೋರಥ (ನಾ). ಮನೋರಥ ; ಬಯಕೆ ; ಅಭೀಷ್ಟ : ಲೋಕಮಂ ರಕ್ಷಿಸುತಿರ್ಕ್ಕೆ ಪೂರ್ಣ್ಣಂ ಚೇತೋರಥಯುತಂ ಕಮಳಾಕಲ್ಪವಲ್ಲೀವಿಳಾಸಾವಸಥಂ ಶ್ರೀವಿಷ್ಣುದಂಡಾಧಿಪ ದಿವಿಜಕುಜಾತಂ (ಎಕ. V; ಬೇಲೂರು. ೧೭-೨೩ : 1136). [ಸಂ. (ಚೇತಸ್ + ರಥ)]

ಚೇತೋವೃತ್ತಿ (ನಾ). ಮನಸ್ಸಿನ ವ್ಯಾಪಾರ ; ಚಿತ್ತವೃತ್ತಿ : ಶೋಬದ ಚೇತೋವೃತ್ತಿಯಂ ಕೊರಗುವೆ (ಪುಷ್ಪಪು. ೩-೧೦೦).
[ಸಂ. (ಚೇತಸ್ + ವೃತ್ತಿ)]

ಚೇತೋಹಾರಿ (ಗು). ಮನಸ್ಸನ್ನು ಸೂರೆಗೊಳ್ಳುವ ; ಮನೋಹರವಾದ ; ಸುಂದರವಾದ : ಸೊಗಯಿಕುಂ ಶೋಭಾವಹಂ . . . ಸಮಸ್ತಜನಚೇತೋಹಾರಿ ಶಯ್ಯಾಗೃಹಂ (ಪಂಚತಂ. ೧೨೩-೬) ; ತನ್ನೆದುರಾಗಿ ಕೆಳಗೆ ಪರ್ವಿರ್ದ ಚೇತೋಹಾರಿ ದೃಶ್ಯಮಂ ದರ್ಶಿಸುತ್ತಿರೆ(ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೨೮೪-೧೬೮).
[ಸಂ. ಚೇತೋಹಾರಿನ್]

ಚೇತ್ರ (ನಾ). ಪುಣ್ಯಸ್ಥಳ ; ಕ್ಷೇತ್ರ : ಪುಣ್ಯಗ್ರಹಂಗಳ ನಡುವಣ ಪವಿತ್ರಮಂಡಲದಂತೆ ಸುಕ್ಷೇತ್ರದೊಳ್ಕಾಶಿಚೇತ್ರದಂತೆ (ಚಬಪು. ೨೯-೮).
[<ಸಂ. ಕ್ಷೇತ್ರ]

ಚೇದಿ (ನಾ). ಒಂದು ದೇಶದ ಹೆಸರು : ಮರುವಂಗಾಂಗ ಕಳಿಂಗ . . . ಲಾಟ ಕರಹಾಟಚೇದಿ ಕಾಶ್ಮೀರ ಗುರ್ಜ್ಜರ . . . ಪ್ರಸಿದ್ಧಾವನೀಶ್ವರರಂ ಸಾಧಿಸಿ (ಎಕ. XI, ದಾವಣ. ೩-೦೦ ; 1121) ; ಸರ್ವಪವಿತ್ರವನಡಕಿತನಿಲ ಜನಾಳು ಮುಂದಣ ಚೇದಿ ದೇಶವಲಿ (ಕುವ್ಯಾಸ. ೪-೨). [ಸಂ.]

ಚೇದಿಯ (ನಾ). ಬಸದಿ ; ಚೈತ್ಯ : ಪರಲೂರಾ ಚೇದಿಯದ ಬಱಪ್ರಭಾಚನ್ದ್ರ ಗುರಾವರ್ ಪಡೆದಾ[ರ್] (ಇಆ: XI, ೬೦-೨೦; ಸು. ೮ನೆಯ ಶತ) : ಜೇಬುಳಗೇರಿಗೆ ಕಲಿಯಮ್ಮಗಾಮುಣ್ಡಗೆಯ್ದಾ ಚೇದಿಯಮಾನ್ಮಡಿಸಿದಾನ್ (ಸೌಇಇ. XI-1, ೫-೯; ?).
[<ಪ್ರಾ. ಚೇಇಅ./ ಪಾಲಿ. ಚೇತಿಯ./ಸಂ. ಚೈತ್ಯ]

ಚೇಪರಿಸಿನ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಅರಿಸಿನ ; ಕೆಂಪು ಅರಿಸಿನ : ಕಡೆದ ಚೇಪರಿಸಿನ ಕಸ್ತೂರಿ ಕುಂಕುಮವು (ಜಗೀತ. ೬೨). [ಚೇಪು$_3$ + ಅರಿಸಿನ]

ಚೇಪರ್ದು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹದ್ದು ; ಕೆಂಪು ಹದ್ದು : ಕರಿಯಪರ್ದುಱಪರ್ದು ಚೇಪರ್ದು[ಪಾಠಾಂ. ಚೆಂಬರ್ದು]ರುತರದ ಹದೆಹರ್ದುಪೆರ್ವರ್ದವಱೊಳೊಪ್ಪಿದವು (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೫-೨೩). [ಚೇಪು$_3$ + ಪರ್ದು]

ಚೇಪಿಡು (ಕ್ರಿ). ಅರಿಸಿನವನ್ನು ಇಡು : ಆ ಪಾಪಿಯಾ ಪರುಷಾಕ್ಷರವಾಲಾಪಕ್ಕೆ ಕಿನಿಸ್ಸನಗೇಳ್ದು ಚೇಪಿ[ಪಾಠಾಂ. ಜೇಪೆ, ಜೀವ, ಜೇ]ಡೆಯುಡುಗು ಉರಗನಂತೆ ನಡುಗುತ ನಾ ಪಕ್ಕದೊಳು ತಲೆಯುಡುಗಿದೆ(ಕೂಬಸೋ. ೧೯-೪೫) ; ಚಂಪಕದ ವ್ಯಾಯಾಮವರ್ ಚೇಪಿಟ್ಟ ಚಿತ್ರಿನಿಯರೂ(ಪರಶು. ೮-೩).
[ಚೇಪು$_3$ + ಇಡು$_1$]

ಚೇಪು$_1$ 'ತೇಪು' ನೋ.

ಚೇಪು$_2$, ಸೇಪು (ನಾ). ಕೆಚ್ಚಲಿನ ಹಾಲು ತೊರೆಯುವುದು,–ಹೊರಚಿಮ್ಮುವುದು. 'ಚೇಪುಬಿಡು' ಪರಾ. **ಸೇಪು:** 'ಸೇಪುಬಿಡು' ಪರಾ.
[ದೇ.ಶ ಕೊಡ. ತೆಲು. ಚೇಪು]

ಚೇಪು$_3$, ಚೆಪ್ಪು (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಅರಿಸಿನ; ಕೆಂಪು ಅರಿಸಿನ: ಚಿನ್ನದ ಓಲೆಗಳ ಕಾಂತಿಗಳಿಂದ ಹೊಳೆಯುತಲಿರುವ ಕೆನ್ನೆಗಳಲ್ಲಿ ಚೇಪನ್ನು ತೊಡಕೊಂಡು (ಶಿಪದ. ೩೦-೮) ; ತಿಗಳರುಡುಗೆಯುಟ್ಟು ಸೊಗಸು ಚೇಪುಗಳಿಟ್ಟು ಅಗಿಲು ಚಂದನ ಗಂಧ ಧರಿಸಿ (ಸೌಂದಕಾ. ೩-೨೫). ೨. ಕೆಂಪು. 'ಚೇಪರ್ದು' ಪರಾ. **ಚೆಪ್ಪು:** ೨. ಕೆಂಪು ಚೆಪ್ಪು ಅರಿಸಿನ ಗಂಧ ಇಂಪಾದ ಹರಿನಾಮದ ಬಟ್ಟು (ನಾಪದ. ೨೦೪). [←ತಮಿ. ಚೇಪ್ಪು]

ಚೇಪುಬಿಡು, ಸೇಪುಬಿಡು (ಕ್ರಿ). (ಎಮ್ಮೆ, ಹಸು ಮೊದಲಾದುವು) ಹಾಲಿನ ಧಾರೆಯನ್ನು ಬಿಡು ; ಸೋರುಬಿಡು : (ಶ). **ಸೇಪುಬಿಡು:** ಈವತ್ತು ಎಮ್ಮೆ ಯಾಕೋ ಸೇಪುಬಿಡಲೇ ಇಲ್ಲ (ರೂಢಿ).
[ಚೇಪು$_2$ + ಬಿಡು$_1$]

ಚೇಪೆ$_1$ 'ಚಾಪೆ' ನೋ.

ಚೇಪೆ$_2$ 'ಸೀಬೆ' ನೋ.

ಚೇಪೆಕಾಯಿ 'ಸೀಬೆಕಾಯಿ' ನೋ

ಚೇರ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ದೇಶದ ಹೆಸರು; ಪ್ರಾಚೀನ ಪಾಂಡ್ಯ, ಚೋಳ ಮತ್ತು ಚೇರ ಎಂಬ ಮೂರು ತಮಿಳು ರಾಜ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ಈಗಿನ ಕೇರಳ : ಗೌಳ ಲಾಟ ಚೋಟ ಚೇರ ಪಾಂಡ್ಯ ಕಳಿಂಗಾದಿವಿಷಯಂಗಳಂ ಸಾಧಿಸಿ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧೧-೬೧). ೨. ಚೇರದೇಶದ ರಾಜ : ಚೋಳನ ಜೂಬು ಮಾಳವನ ಗೋಣ್ಮುರಿ ಚೇರನನಟ್ಟಿ ತಿಂಬ ಮಾರಾಳಿ (ಎಕ. VII, ಶಿಮೊ. ೫-೬: 1218): ಚೇರಂ ಮಾರುವಕೋಟಿಯಂ . . . ಕಳಿಪಿದಂ (ದಶಕು. ೮-೩೧). ೩. ಚೇರದೇಶದ ಜನ. ೧, ೩: ವೈವಾಹಗೇಹದ

ಸಿರಿಯುಮೊಲು ಮಂಗಳಮಯವು ಮಲೆಯಾಳ ಜನಪದದ ಅರಸಿನಂತಿರೆ ಚೇರಮಯುವೆನಲುರವಣಿಸಿ ನೂಕಿದರು ನಿಡುವಕ್ಕರಿಕೆಗಳ ಗರುವಾಯಿಗಳ ಘನಮುದದ ತೇಜಿಗಳ (ಕುಮಾ,ಭಿ. ೪-೫೧). 'ಕೇರಲ' ಪರಾ. ೪. ಚೇರ ದೇಶದ ಕುದುರೆ; ಮಾಸಲುಗೆಂಪು ಬಣ್ಣದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕುದುರೆ: "ಅರುಣಂ ಮಾಸೆ ಚೇರನಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೮೧-೧೪); ಜನ್ನನಂ ನೀಲನನಳಗನಂ ತನ್ನಿ . . . ಚೇ[ಪಾಠಾಂ. ಜೇ]ರನನು ತನ್ನಿ (ಬಸಪು. ೫೯-೪೦): ಬಿಳಿಯವು ಬಾಲದ ಮೊಳಿಗಳ್ ಬೆಳರ್ಗವಿಲುಂ ಮೆಯ್ಯ ಬಣ್ಣ ಮಾದೊಡೆ ಚೇರಂ (ಅಶ್ವಶಾ. ೨-೧೦). [ಸಂ.]

ಚೀರಟೆ 'ತೇರಂಟೆ' ನೋ.

ಚೇರಡಿ (ನಾ). ಕಟ್ಟಡದಲ್ಲಿ ಕಂಬಗಳ ಮೇಲಿನ ಭಾಗ; ಲೋವೆ (?): ಇಂಗೊಲ್ಲಳ ಸೊಗಯಿಪ್ಪ ತೊಲೆಗಳಿಂ ತೆಂಗಿನ ಸುಟಿಯಲೆಯುಚ್ಚ ಸೆಲೆಗಳಿಂ ಮಂಜು ಶಿರೀಷದ ಚೇರಡಿಯಿಂದಂ ಚೆಂಜಾಜಿಯ ಗೊಂಚಲ ಗುಡಿಯಿಂದಂ (ಉದ್ಭಟ. ೫ ೨೦): ಕೀರಣೆಗೆಲಸದ ಹದಿನಾಱು ಕಂಭ ಗಳ್ಚೇರಡಿ ಮದನಕೈಯಿಂದ ಸೇರಿದ ಮುತ್ತಿನ ಗಡಗೆ ಬೋದಿಗೆಯಿಂದ ಸಾರಸಿಂಗರದೊಳೊಪ್ಪಿದುವು (ನಾಗಕು. ೨೭-೧೬). [?]

ಚೇರಣಿಗ (ನಾ). ಕೇರಳದೇಶದವನು: "ಕೇರಳನೆನಲ್ ಚೇರಣಿಗ [ಪಾಠಾಂ. ವೇರಡಿಗ]ನಕ್ಕು" (ಅಗರಾ. ೧೧೨-೭).

[ಚೇರಣ$_0$ (<ಕೇರಳ) + – ಇಗ]

ಚೇರಮಾನಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕುದುರೆ; ಚೇರದೇಶದ ಕುದುರೆ: "ಸಾಂಬ್ರಾಣಿ ಕಲಹತಿ ಚೇರಮಾನಿಯೆಂಬೀಸಱೊಳು ಪುಟ್ಟಲಾ ದೇಶ ವೆಸರಿಂದಲಾ ಕುದುರೆಗಭಿಧಾನಮಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೮೩-೨೧). [<ಚೇರ]

ಚೇರಿ 'ಕೇರಿ' ನೋ.

ಚೇರಿಸು 'ಸೇರಿಸು' ನೋ.

ಚೇರು (ನಾ). ಗುಹ್ಯರೋಗದಿಂದ ಉಂಟಾದ ತರುಡಿನ ಬಾವು,–ಊತ: "ಚೇರುಃ = ತರುಡು ಊದುವುದು" (ಕಾಶಕ. ೨೦೦).

ಚೇರುಇಳಿ = ಗುಹ್ಯರೋಗದಿಂದ ತರುಡು ಊದಿಕೊಂಡು ಜೋಲು: (ಶ). [←ತೆಲು. ಚೇರು, ಚೇಱು]

ಚೇರುಕುಟಿ (ನಾ). ಚೇರು ರೋಗದಿಂದ ಬರುವ ಬೊಕ್ಕೆ: ಚೇರುಕುಟಿಗೆ:– ಗಜ್ಜುಗದ ತಿರುಳು ನಾಲ್ಕು ತೂಕ . . . ಹಾಲಲ್ಲಿ ತೇದು ಉದಯದಲ್ಲಿ ದಿನಂಪ್ರತಿಯೂ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವುದು ಚೇರುಕುಟಿ ಮಾಣ್ಗುಂ (ವಿಶ್ವವಿ. ೧೨೬). [ಚೇರು + ಕುಟಿ$_1$./ತೆಲು. ಚೇಱುಕುಟ್ಟ]

ಚೇರೆ 'ಚಹರೆ' ನೋ.

ಚೇಲ$_1$, ಚೇಳ (ನಾ). ೧. ಬಟ್ಟೆ; ವಸ್ತ್ರ: "ಚೇಲಂ, ಚೀರಂ, ವಾಸಃ, ಕರ್ಪಟಂ . . . ವಸ್ತ್ರಂ, ಸಿಚಯಃ, ಪಟಃ–ಈ ೧೦ ಸೀರೆ" (ಹಲಾಯು. ೯೦–೬೯೪). ನೀಲಚೇಲದುಡೆಯುಂ ಮೇಲ್ಗೊಂಡ ಪೊಂಬಟ್ಟೆಯುಂ . . . ಚೆಲ್ವಾಗೆ (ಜಗವಿ. ೩–೧೬): ನೀಲಾಭರಣಭೂಷಿತನಾಗಿ ಕರಿಗಿನ ಚೇಲವ ಹೊದ್ದು (ಮೋಹತ. ೧೮–೨೧). 'ಚೇಲಾಂಚಲ' ಪರಾ. ಚೇಳ: ೧. "ಚೀರಂ ಚೇಳಂ ಕರ್ಪಟಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೭೮–೨೧). ೨. ಕೆಟ್ಟುದು; ಕೀಳಾದುದು: "ಅವರ್ಣಂ, ಅಣಕಂ . . . ಅಧಮಂ, ಚೇಳಂ, ಕಂಡು . . . ಈ ೧೩ ಹೊಲ್ಲಹ ವಸ್ತು" (ಹಲಾಯು. ೫೬–೧೮೨); "ಅವಮಂ . . . ಚೇಳವವದ್ಯಂ ಕುತ್ಸಿತಂ ಕುಪೂಯಂ ಯಾಪ್ಯಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೧೦೮–೫೯). [ಸಂ.]

ಚೇಲ$_2$, ಚೇಲಾ, ಚೇಲಿ$_2$, ಚೇಲೆ (ನಾ). ೧. ಶಿಷ್ಯ; ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿ: ಗವಯಿಗಳ ಹಿಂದೆ ಚೇಲ ಇರುವಂತೆ (ಯಕ್ಷಬ. ೯೩). 'ಚೇಲವಾಡಿ' ಪರಾ. ೨. ಅನುಯಾಯಿ; ಸೇವಕ; ತೈನಾತಿ: ನಡುವೆ ನಡುವೆ ಚೇಲರು ಹತ್ತಿಸಿಕೊಟ್ಟ ಭಂಗಿ ಚಿಲುಮೆಯನ್ನು . . . ಸೇದಿ (ದಯ್ಯಮ. ೧೦): ಕಣಿವೆಯ ಕೆಳಗಿನವರ ಚೇಲನಾಗಿ ಕುಣಿಯುತ್ತ ಉಂಡಮನೆಗೆರಡು ಬಗೆಯುವ ಅವನ ದ್ರೋಹವರ್ತನೆ (ಶಾಗಿಹ. ೧೨೨). ೩. ಬಲಾತ್ಕಾರ ದಿಂದ ಎಳೆವಯಸ್ಸಿನಲ್ಲಿಯೆ ಮುಸಲ್ಮಾನನಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟವನು: P ಇಂತಹ ಬಾಲಕರನ್ನು ದೊಡ್ಡವರಾದ ಮೇಲೆ ಚೇಲ ಎಂಬ ಹೆಸರಿನೊಂದಿಗೆ ಸೈನ್ಯಕ್ಕೆ ಸೇರಿಸಿಕೊಳ್ಳಲಾಗುತ್ತಿತ್ತು (ಕೃಸ್‌ಗ. II, ೫೪೬). ಚೇಲಾ: ೨. ಉಳಿದವರೆಲ್ಲ ಅವರ ಚೇಲಾ ಆಗಿಯೇ ಇರಬೇಕೆಂಬುದು ಅವನ ಸಿದ್ಧಾಂತವಾಗಿತ್ತು (ಗ್ರಾಮಾಯ. ೪೫೯): ಅದರಲ್ಲಿರುವವರು ಆಡಳಿತಗಾರರ ಚೇಲಾಗಳು (ಶಾಮಿಕಾಂ. ೭೫). ಚೇಲಿ$_2$: ೩. ಉತ್ತಮವಾದ ಎಲ್ಲಾ ಜಾತೀ ಜನಗಳನ್ನು ತನ್ನ ಜಾತಿಗೆ ಸೇರಿಸಿಕೊಳ್ಳ ಬೇಕೆಂದು ಕೆಲವು ಜನರನ್ನು ಚೇಲಿಗಳನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡನು (ಪಾಮಂಪಂ. ೨೩೪). ಚೇಲೆ: ೩. ಕೊಡಗು ಜನರನ್ನೆಲ್ಲಾ ಮುಂಜಿ ಮಾಡಿ ಕುಲಗೆಡಿಸಿ ಚೇಲೆಯರ ಮಾಡಿ ಇಟ್ಟುಕೊಂಡು (ರಾಜೇಂದ್ರ. ೧೭).

[←ಹಿಂ. ಮರಾ. ಚೇಲಾ. / ಪ್ರಾ. ಚಿಲ್ಲ]

ಚೇಲ$_3$ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ: ಚೆಲಬಾಗೆ, ಚೇಲ, ಎಲೆಸುಜ್ಜಲ ಬಾಗೆ (ವ್ಯಜಗಿ. ೪–೭೩). [?]

ಚೇಲವಾಡಿ (ನಾ). ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿನಿಲಯ: ವಿದ್ಯಾನಿಕೇತನದ ಚೇಲವಾಡಿಯನ್ನು ವಿಸ್ತಾರಗೊಳಿಸುವುದಕ್ಕೆ ನೂರು ಹೊನ್ನು . . . ಕಳುಹಿಸಿದ್ದೇನೆ (ಸಣ್ಣಕ. VIII, ೨೦). [ಚೇಲ$_2$ + ವಾಡಿ$_1$ (<ವಾಡಿ$_1$)]

ಚೇಲಾ 'ಚೇಲ$_2$' ನೋ.

ಚೇಲಾಂಚಲ (ನಾ). ವಸ್ತ್ರದ ತುದಿ; ಸೆರಗು: "ಸೆಱಂಗೆಂದು ಚೇಲಾಂಚಲಂ" (ಕಶಸಾ. ೨೦–೩೯೭); ದೇವ ನಿಮ್ಮ ದಯೆಗೆಯ್ದು ಫಳಂ ಕೇವಲ ಶುಭ ಸೂಚಕಮೆಂದಾ ವಧು ಗುಡಿಗಟ್ಟಿ ಚೀನಚೇಲಾಂಚಲಮಂ (ಮಲ್ಲಪು. ೪–೩೫).

[ಚೇಲ$_1$ + ಅಂಚಲ]

ಚೇಲಾಚಾರ (ನಾ). ಹೀನ ನಡವಳಿಕೆ: ಎಲ್ಲಾ ಒಂದಾದರೆ ಶಾಲ್ಯನ್ನ ಉಂಬುವರು ಹುಲ್ಲನೇತಕೆ ಮೆದ್ದು ಬದುಕರು ಸುವ್ವಿ ಹುಲ್ಲನೇತಕೆ ಮೆದ್ದು ಬದುಕರು ಚೇಲಾಜಾ[ಚಾ]ರಾ ಜಲದೊಳಾಚರಿಸಿ ಅಳುವುದೇಕೆ ಸುವ್ವಿ (ವಾದಿಕೀ. ೧೫೩–೧೭). [ಚೇಲ$_1$ + ಆಚಾರ]

ಚೇಲಿ$_1$ (ನಾ). ಕೆಟ್ಟ ಹೆಂಗಸು; ದುಷ್ಟೆ. [ಸಂ. ಚೇಲೀ]

ಚೇಲಿ$_2$ 'ಚೇಲ$_2$' ನೋ.

ಚೇಲಿಕ, ಚೇಳಿಕ (ನಾ). ಬಟ್ಟೆ ಹೊಲೆಯುವವನು; ಚಿಪ್ಪಿಗ; ಸಿಂಪಿಗ: ದರ್ಜಿ: "ಚಿಪ್ಪಿಗನು ಚೇಲಿ[ಪಾಠಾಂ. ಳಿ]ಕಂ ಸೂಚಿಕಂ ತುನ್ನವಾಯನೆನಿಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೧೧೧–೨). ಚೇಳಿಕ: ಮೇಲಿನ ಪ್ರಯೋಗದ ಪಾಠಾಂತರ ವನ್ನು ನೋಡಿ. [ಚೇಲ$_1$ + – ಇಕ]

ಚೇಲಿಕೆ, ಚೇಳಿಕೆ (ನಾ). ಪುನುಗು: "ಚೇಲಿ[ಪಾಠಾಂ. ಳಿ]ಕೆಯೆನಲ್ ಪುಣುಗು" (ಮಂಗರಾ. ೯೯–೨೨). ಚೇಲಿಕೆ: ಕುಸುಮ ಮೃಗಮದ ಗಂಧ ಚೇಳಿಕೆಯ (ಮದೇಶು. ೨–೪೪). [?]

ಚೇಲೆ 'ಚೇಲ$_2$' ನೋ.

ಚೇಷ್ಟಾಕೃತ (ನಾ). [ನಾಟ್ಯ] ಮೂರು ಬಗೆಯ ಆಂಗಿಕಾಭಿನಯಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು: "ಆಂಗಿಕಾಭಿನಯವು ಶಾರೀರ, ಮುಖಜ, ಚೇಷ್ಟಾಕೃತ ಎಂದು ಮೂರು ವಿಧ; ಕೈ ಕಣ್ಣು ಮುಂತಾದ ಅಂಗೋಪಾಂಗಗಳ ಚಲನೆಗಳು ಶಾರೀರ ಮತ್ತು ಮುಖಜ; ನೃತ್ತ ವಿಶೇಷಗಳು ಚೇಷ್ಟಾಕೃತ" (ಸಂನಾಟ. ೧೧). [ಸಂ. (ಚೇಷ್ಟಾ + ಕೃತ)]

ಚೇಷ್ಟಾಲು (ನಾ). ಕೀಟಲೆ ಅಥವಾ ಕುಚೇಷ್ಟೆ ಮಾಡುವ ಸ್ವಭಾವ ದವನು; ವಿನೋದಪ್ರಿಯ: "ನನಗೆ ಮನೆಯ ಹಂಬಲಿದ್ದರೆ, ನೀನು ಹೋಗು" ಎಂದು ಚೇಷ್ಟಾಲುವೊಬ್ಬನು ಉತ್ತರಕೊಟ್ಟನು (ಯುದುರಾ. ೭೧)

[P ಇದು 'ಕೃಪಾಲು' ಎಂಬ ಪದದ ಅನುಕರಣೆಯಿಂದಾದುದು]

ಚೇಷ್ಟಿತ (ಗು). ೧. ಕೆಲಸ ಮಾಡಿದ,-ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. ೨. ಕದಲಿಸಿದ ; ಚಲಿಸುವಂತೆ ಮಾಡಿದ. ೩. ಯತ್ನಿಸಿದ ; ಯತ್ನಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. (ನಾ). ೪. ಕಾರ್ಯ ; ಕೆಲಸ ; ನಡೆವಳಿಕೆ : ಸೃಷ್ಟಿಸಮಯದೊಳದರ್ಕಿದು ಚೇಷ್ಟಿತಮೆಂದಖಿಳ ಜಾತಿಯೊಳ್ ಕಲ್ಪಿಸೆ ನೀಂ ದುಷ್ಪತೆ ನಿಸರ್ಗಮಾಯ್ತು (ಜಗವಿ. ೩-೧೧೨) ; ತೊಡೆವುದು . . . ನಿರ್ಹೇತುಕಮಪ್ಪ ಷೇದಮನಿದಲ್ತು ಕೃಪಾವತಿಯರ್ಗೆ ಚೇಷ್ಟಿತಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೩-೬೫) :ಚಿಃ ಕಷ್ಟಮಿಾ ಚೇಷ್ಟಿತಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೦೯-೩೧). ೫. ಗತಿ ; ಸಂಚಾರ. [ಸಂ.]

ಚೇಷ್ಟಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಚಲಿಸು ; ಅಲುಗಾಡು. ೨. ಉದ್ಯೋಗಿಸು ; ಆಚರಿಸು ; ಕೆಲಸಮಾಡು : ಇಲ್ಲಿಗೆ ತಕ್ಕುದೇನುಮಂ ಚೇಷ್ಟಿಪಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೩-೬೮) : ಮಿಕ್ಕಿನ ಸರ್ವಾಂಗಂಗಳುಂ ನಿಮ್ಮಯ ದೆಸೆಗೆ ಕರಂ ಚೇಷ್ಟಿಸುತ್ತೊರ್ಮೆಯುಂ ನಿಲ್ವಿನಂ (ರಕ್ಷಾಕ. ೬೬) : ಧರ್ಮದೊಳ್ ಚೇಷ್ಟಿಸಿ ಶಾಸ್ತ್ರದೊಳ್ ತಿಳಿದು (ದಶಕು. ೦೪-೨೪). ೩. ಚಲನೆಯುಂಟುಮಾಡು ; ಚೈತನ್ಯವನ್ನು ತುಂಬು : ಆ ಸಂಸಾರ ಪ್ರಪಂಚಿಕವನೆಲ್ಲವಂ ಚೇಷ್ಟಿಸಿ ಜಗತ್ತ್ರಯುವನೊಕ್ಕಲಿಕ್ಕಿ ಕೊಲ್ಲುತ್ತಿಪ್ಪುದಲ್ಲವು ಮಾಯೆ (ಗಣಭಾ. ೪೪) : ನೀನು ಚೇಷ್ಟಿಸದಿರಲ್ ಕಾಲ್ನಡೆಯುಬಲ್ಲವೆ (ಏಕೋತ್ತ. ೦೪-೯೮). ೪. ಚೇತರಿಸಿಕೊಳ್ಳು ; ಜಾಗ್ರತವಾಗು: ವನವ್ಯಗರಾಜಿಗಳ್ ತೃಷೆಯು ಕೋಟಲೆಯಿಂ ವನವಲ್ಲಮಂ ತೊಟಲ್ದಿನಕಿರಣಂಗಳಿಂ ಕೆಡೆದು ಚೇಷ್ಟಿಸಿ ಕಂಡು ಮರೀಚಿಕಾಜಲಕ್ಕನುನಯದಿಂ ಕರಂ ಪರಿದು ಲಂಘಿಸಿ (ದಶಕು. ೪-೨೩) ; ಷೋಡಶ ಘಟಿಕೆ ಸಂದುದು . . . ಶಿವಾರ್ಚನೆಯ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಕಟ್ಟಿಗೆಕಾಱರು ಕೊಂಡಾಡಲ್ಕೆ ಕ್ಷಣದೆ ಚೇಷ್ಟಿಸಿದ (ಮೋಹತ. ೨೦-೩೦). ೫. ಕೆಣಕು; ಚೆಲ್ಲಾಟವಾಡು: ಚೇಷ್ಟಿಪ ವೇಶ್ಯಾಭುಜಂಗರ ಮಧುಪಾನ ಗೋಷ್ಠಿಯ ಸೊಬಗನೀಕ್ಷಿಸಿದ (ಮೋಹತ. ೧೮-೯೬). [ಚೇಷ್ಟೆ+ – ಇಸು$_3$]

ಚೇಷ್ಟೆ (ನಾ). ೧. ಅಂಗಾಂಗಗಳ ಚಲನೆ ; ಸಂಜ್ಞೆ ; ಚಲನವಲನ: ದರ್ಪಣದ ಪ್ರತಿಬಿಂಬಕ್ಕೊಂದು ಚೇಷ್ಟೆಯುಂಟೆ (ಆದಪ. ೨೮-೮೦) ; ಆಯತನೇತ್ರೆಯಾಕ್ಷಿಸಿದ ರೀತಿ ತದಾಸ್ಯದ ಚೇಷ್ಟೆಯಿಂ . . . ಅಱಿಯಲಾಯ್ತನಗಂದಿದರಲ್ಲಿ ನಿಶ್ಚಯಂ (ದಶಕು. ೦೩-೩೮). ೨. ಉದ್ಯೋಗ ; ಕ್ರಿಯೆ; ಕಾರ್ಯ: ಧೈರ್ಯಂಗೆಟ್ಟು ಮೇಲ್ವಾಯ್ದ ಚೇಷ್ಟೆಗೆ ಪೌಲಸ್ತ್ಯನು ಮೊತ್ತಗೊಟ್ಟನೆನಲಾಱಂ ದರ್ಪಕಂ ದಂಡಿಸಂ (ಶಂರಾಮಾ. ೯-೦೪೮) ; ಲೋಕದ ಚೇಷ್ಟೆಗೆ ರವಿ ಬೀಜವಾದಂತೆ ಕರಣಂಗಳ ಚೇಷ್ಟೆಗೆ ಮನವೆ ಬೀಜ (ಮಹಾದೇ. ಬ. ೨೪-೪೬). ೩. ವರ್ತನೆ ; ನಡವಳಿಕೆ : ಪರವೆಯರ ವಾರ್ತೆಯಂ ಕೊಂಡು ಚಿಚ್ಚರದಿಂದೆ ಬರಲವನ ಚೇಷ್ಟೆಯಂ ಕಾಣುತೆರ್ದೆ ಹಡಿದೆಱೆದು (ನಂಬಿರ. ೧೭-೦೦೯). ೪. ಚಾಲನೆ; ಪ್ರೇರಣೆ: ಸಂಚಲನೆ : ತತ್ಕಳಂಗಕನ್ನಿಕೆಯು ಗರಂ ನೆಲೆಯಲ್ತದಲ್ಲದಿರ್ದೊಡೆ ನೆಲೆಯಾಕೆಗೆ ಕಡೆಗೆ ಗರದ ಚೇಷ್ಟೆ ನಿತಾಂತಂ (ದಶಕು. ೧೩-೬೦); ಬಲುಭೂತ ಸೋಂಕಿತೋ ಗ್ರಹದ ಚೇಷ್ಟೆಯೋ ವೈತ್ಯ ತಲೆಗಡರ್ದುದೊ (ನವಮೋ. ೨೩-೪೯). ೫. ಹಂಡುಗಾಟ; ತಮಾಷೆ : ಅವನ ಮಿತ್ರರನೇಕರು ಚೇಷ್ಟೆ ಮಾಡಿದಾಗಲೆಲ್ಲ ಅವನು ನಕ್ಕು ಅದನ್ನು ತೇಲಿಸಿಬಿಡುತ್ತಿದ್ದ (ಧಾರಕ. ೦): ಕುಂಟನಿಗೆ ಎಂಟು ಚೇಷ್ಟೆ ಕುರುಡನಿಗೆ ನಾನಾ ಚೇಷ್ಟೆ (ಗಾದೆ). ೬. ಸರಸ ; ಚೆಲ್ಲಾಟ. ‘ಚೇಷ್ಟಿಸು’ ಪರಾ. ೭. ತುಂಟತನ ; ತುಂಟಾಟ ; ಕೀಟಲೆ : ಆ ಹುಡುಗನದು ಬಹಳ ಚೇಷ್ಟೆ (ರೂಢಿ). [ಸಂ. ಚೇಷ್ಟಾ]

ಚೇಷ್ಟೆಕೋರ, ಚೇಷ್ಟೆಖೋರ (ನಾ). ಹಂಡುಗಾಟದ ಸ್ವಭಾವದವನು ; ತಮಾಷೆಗಾರ : ಇತ್ತೀಚೆಗೆ ಈ ಮುದುಕರ ಗದ್ದಲ ಒಂದಿನಿತು ಕಡಿಮೆಯಾಗಿದೆ; ನಾನು ಚೇಷ್ಟೆಕೋರನಾದ್ದರಿಂದ ಹಾಗಾಗಿರಬೇಕು (ಚಂದುಬಿ. ೯೨). ಚೇಷ್ಟೆಖೋರ : ಸೃಷ್ಟಿಯೊಳಗೆ ಇಂಥ ಚೇಷ್ಟೆಖೋರನ ಕಾಣೆ (ಪುರಂದ. ೦-೭೩ ಅನುಪಲ್ಲವಿ) : ಇದೆಲ್ಲ ಚೇಷ್ಟೆಖೋರರ ಹಾರಿಕೆಯ ಸುದ್ದಿ (ಗಂಗಾಸಾ. ೦೦೯). [ಚೇಷ್ಟೆ + – ಕೋರ$_3$]

ಚೇಷ್ಟೆಖೋರ ‘ಚೇಷ್ಟೆಕೋರ’ ನೋ.

ಚೇಷ್ಟೆಗಾರ (ನಾ). = ಚೇಷ್ಟೆಕೋರ : (ಃ).

[ಚೇಷ್ಟೆ + – ಗಾರ(< –ಕಾಱ)]

ಚೇಷ್ಟೆಗೆಡು (ಕ್ರಿ). ಚಲನೆ ನಿಂತುಹೋಗು ; ಚೈತನ್ಯ ಉಡುಗು : ಈ ದೇಹದೊಳಿಂದೀ ಪ್ರಾಣಮುಳ್ಳನ್ನೆಗಮೆ ತಡೆಯದಾತ್ಮೇಶನಂ ಕಾಣ್ಬೆನೋ ಪುಣ್ಯದಿನೆಂದಾಂ ಚೇಷ್ಟೆಗೆಟ್ಟಂದವಳನೆ ಒಡಿದಲ್ಲಿಂದಮಂತಾನುಮೆಟ್ದಿಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೮೮೭) ; ಕರಣ ಬಲ ಪ್ರಾಣದ ಚೇಷ್ಟೆಗೆಟ್ಟು ಭರತಂ ಪದಾನತಂ ವಿಕಲನಾಗಿ ಮೂರ್ಛೆಗೆ ಸಂದಂ (ಶಂರಾಮಾ. ೭-೧೩). [ಚೇಷ್ಟೆ + ಕೆಡು$_1$]

ಚೇಹರಾ ‘ಚಹರೆ’ ನೋ.

ಚೇಳ್ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ವಿಮಾನಂ: ಚೇಳ್ಪಸಿಗಂ ಸಸಿಲ್ಗೂದಳಿ ವಿಮಾನ್ . . . ಬಣ್ಣಮಿಾನನಿಪಿವೆಲ್ಲಂ ಬಳ್ದುವಾ ತಾಣದೊಳ್ (ರಾಜಶೇ. ೩-೦೦೩). [←ತಮಿ. ಚೇಲ್]

ಚೇಳ ‘ಚೇಲ$_1$’ ನೋ.

ಚೇಳಿಕ ‘ಚೇಲಿಕ’ ನೋ.

ಚೇಳಿಕೆ ‘ಚೇಲಿಕೆ’ ನೋ.

ಚೇಳು$_1$ ‘ತೇಳ್$_2$’ ನೋ.

ಚೇಳು$_2$ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ : “ಗಂಧಪುಷ್ಪ – ಚೇಳು” (ಒಷಧಿ. ೪೬). [?]

ಚೇಳುಕೊಂಡಿ (ನಾ). ಚೇಳಿನ ಬಾಲದ ತುದಿಯಲ್ಲಿರುವ ಮುಳ್ಳು. ‘ಚೇಳುಕೊಂಡಿಗಿಡ’ ಪರಾ. [ಚೇಳು$_1$(< ತೇಳ್$_2$) + ಕೊಂಡಿ$_1$]

ಚೇಳುಕೊಂಡಿಗಿಡ (ನಾ). ೧. ಚೇಳು ಕೊಂಡಿಯಂತಹ ಕೊಂಡಿಯಿರುವ ಬಣ್ಣ-ಬಣ್ಣದ ಹೂವುಗಳನ್ನು ಬಿಡುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಣ್ಣ ಗಿಡ ; ಕರ್ಣಕುಂಡಲ: ಚೇಳುಮಣಿಗಿಡ, ಚೇಳುಕೊಂಡಿಗಿಡ (ಮೃಔಗಿ. ೪೨-೮೩೩). ೨. “ನಾಗದಂತಿ” (ಶಂಧಿಕ). ೩. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮುಳ್ಳುಪೊದೆ: “ವೃಶ್ಚಿಕಃ–ಮುಳ್ಳುಹುಳ, ಚೇಳು, ಚಕಾರದಿಂದ . . . ಚೇಳುಕೊಂಡೀಗಿಡ” (ಸಿದ್ಧಾಂಕ. ೩೨೦). [ಚೇಳುಕೊಂಡಿ + ಗಿಡ (< ಗಿಡು)]

ಚೇಳುಬಾಣ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮದ್ದಿನ ಬಾಣ: ಉರಿಬಾಣ ಚೇಳುಬಾಣಗಳ ಬಿಡುತ ಪರಿಪರಿಯಲ್ಲಿ ಪುಷ್ಪಬಾಣಗಳಾ ಸುರಿವುತ ಬರುತಿರ್ದರರ್ತಿಕಾಱರು (ಧರಿಜ. ೨೦-೭೨) ; ಚೇಳುಬಾಣಗಳ ಊಟಳವುರಿ ಪೊಟ್ಟಣವೇಳುವ ಜಂತ್ರದ ದಗಳು . . . ಪಟ್ಟಣದಾಳುವೇರಿಯ ತುಂಬಿಹುವು (ಕಂನವಿ. ೬-೨೦). [ಚೇಳು$_1$(< ತೇಳ್$_2$) + ಬಾಣ]

ಚೇಳುಬಾಲ ‘ಚೇಳುವಾಲ’ ನೋ.

ಚೇಳುಮಣಿ (ನಾ). ಚೇಳಿನ ವಿಷವನ್ನು ಇಳಿಸತಕ್ಕ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮಣಿ : (ಃ). [ಚೇಳು$_1$(< ತೇಳ್$_2$) + ಮಣಿ$_3$]

ಚೇಳುಮಣಿಗಿಡ (ನಾ). = ಚೇಳುಕೊಂಡಿ ಗಿಡ ೧ : ಚೇಳುಮಣಿಗಿಡ, ಚೇಳುಕೊಂಡಿಗಿಡ (ಮೃಔಗಿ. ೪೨-೮೩೩). [ಚೇಳುಮಣಿ + ಗಿಡ(< ಗಿಡು)]

ಚೇಳುರಿಗಿಡ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ ; ತುರುಚಿ : ಅಂಟು ಸುರುಸುರಿಗೆ ಬಳ್ಳಿ, ತುರಚಿಬಳ್ಳಿ, ಚೇಳುರಿಗಿಡ (ಮೃಔಗಿ. ೭೩-೦೩೩೨). [ಚೇಳು$_1$ (< ತೇಳ್$_2$) + ಉರಿ$_2$ + ಗಿಡ (< ಗಿಡು)]

ಚೇಳುವಾಲ, ಚೇಳುಬಾಲ (ನಾ). ೧. ಚೇಳಿನ ಬಾಲ. ೨. = ಚೇಳುಕೊಂಡಿಗಿಡ ೨ : “ಯುಗಫಲ–ಕೊಡಸಿಗೆ, ಚೇಳುವಾಲ” (ಒಷಧಿ. ೦೩೨); ಚೇಳುವಾಲದ ಗಿಡುವಿನ ಬೇರು, ಗಂಟುಭಾರಂಗಿ ಇಷ್ಟನು ಸಮಾಂಶವಾಗಿ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು (ವೈದ್ಯಸಾ. I, ೦೩೦). ಚೇಳುಬಾಲ: ೨. “ಅಹಿದಂಷ್ಟ್ರಾ–ಚೇಳುಬಾಲ” (ಅಕಾನಿ. ೨-೦೧) ; ತಗಚಿಸೊಪ್ಪಿನ ರಸ, ಚೇಳುಬಾಲದ ಸೊಪ್ಪಿನ ರಸ . . . ಪ್ರಾತಃಕಾಲದಲ್ಲಿ ಗ ೪ ತೂಕವಂ ಸೇವಿಸುವುದು (ಸಕವೈ. ೨೦೭). [ಚೇಳು$_1$(< ತೇಳ್$_2$) + ಬಾಲ$_1$]

ಚೀಳುವಾಳಿ, ಚೀಳಂವಾಳಿ (ನಾ). = ಚೀಳುವಾಲ ೨: "ಉಷ್ಣಧೂಮ–ಚೀಳುವಾಲಿ" (ಓಷಧಿ. ೦೭): "ವೃಶ್ಚಿಕಾಪ್ಪಾ–ಚೀಳುವಾಲಿ" (ಓಷಧಿ. ೦೫೭). ಚೀಳುವಾಳಿ: "ಭೂವೃಶ್ಚಿಕಾಳಿ – ಚೀಳುವಾಳಿ" (ಓಷಧಿ. ೧೧೩). [<ಚೀಳುವಾಲ]

ಚೀಳುವಾಳಿ 'ಚೀಳಂವಾಲಿ' ನೋ.

ಚೀಟ್ 'ತೇಟ್$_2$' ನೋ.

ಚೈ 'ಚಯ್$_2$' ನೋ.

ಚೈಕೋಲ್ (ನಾ). ಒಂದು ಪ್ರದೇಶದ ಹೆಸರು (?) : ಅದಱ ತದನನ್ತರ ಚೈಕೋಲ ತಾಱುಮರ ಅದಱ ತದನಾನ್ತರ ಮಟ್ಟಱೆಯ ಕುರಱಿಗೊಣ್ಣ (ಸೌಇಇ. IX-I, ೪೧-೨೩ ; ?). [?]

ಚೈಗುಡು 'ಚೆಯ್ಗುಡು' ನೋ.

ಚೈತ (ಗು). ಚಿತೆಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ. 'ಚೈತಾಗ್ನಿ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಚೈತನ್ಯ (ನಾ). ೧. ಜೀವದ ಲಕ್ಷಣ ; ಜೀವಂತಿಕೆ. ೨. ಗ್ರಹಣಶಕ್ತಿ ; ಬುದ್ಧಿಶಕ್ತಿ; ಅರಿವು ; ಪ್ರಜ್ಞೆ : "ಚೇತನೆ ಚೈತನ್ಯಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೧೧೩-೨೭): ಮುನಿಯ ಮಾತಿನ ಬಲೆಗೆ ಸಿಲುಕಿತು ಜನಪತಿಯ ಚೈತನ್ಯಮೃಗ (ಕುವ್ಯಾಸ. ೦-೯೩). ೩. ಜೀವ ; ಆತ್ಮ ; ಚಿತ್‌ಶಕ್ತಿ : ಭೂತಚತುಷ್ಟಯ ಸಂಭೂತಚೈತನ್ಯಂ ಪಿಷ್ಟೋದಕಗುಡಧಾತಕ್ಯಾದಿಯತ್ತಣಿಂ ಮದಶಕ್ತಿ ಪುಟ್ಟುವಂತೆ ಪುಟ್ಟುಗುಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೮-೧೨೮ ವ) ; ಜಡವಸ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ಚೈತನ್ಯವು ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ತಿರೋಹಿತವಾಗಿರುವುದು (ಶಕ್ತಿವಿ. ೯) : ಎಲ್ಲಾ ಪ್ರಾಣಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ ದೇವರ ಚೈತನ್ಯ ಇದೆ ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು (ನೀತಿಚಂ. I, ೧೨) . ೪. ಚಟುವಟಿಕೆ ; ಚಲನ ; ಎಚ್ಚರ : "ಮಿಡುಕು, ಮಿಡುಂಕು–ಚೈತನ್ಯೇ (ಚೇತರಿಸು)" (ಶಮಧಾ) : ಕತ್ತಲೆಗೆ ಕಾಠಿಣ್ಯವನು ಚೈತನ್ಯವನು ಗಿರಿಗಳಿಗೆ . . . ಕೊಟ್ಟರೆ ಲೇಸು ಬಳಿಕೇನು (ಕುವ್ಯಾಳಿ. ೬-೭) : ಇಂಥ ಸಣ್ಣಪುಟ್ಟ ಇಂಧನವನ್ನೇ ಸಾಧನವನ್ನಾಗಿಸಿಕೊಂಡು ಮಹಾಚೈತನ್ಯಾಗ್ನಿಯೊಂದು ದೇಶದಲ್ಲೆಲ್ಲ ಏಳುವದಿತ್ತು (ಸಮಜೀ. ೭೧೯). ೫. ಶಕ್ತಿ ; ಸಾಮರ್ಥ್ಯ : ಒಬ್ಬ ಹಣಗಾರನು ಸಾವಿರಾರು ವರಹಗಳ ಚೈತನ್ಯವುಂಟಾದವನಾಗಿದ್ದು (ಕಥಾಮು. IV, ೦೩). 'ಚೈತನ್ಯಗೆಡು', 'ಚೈತನ್ಯದಾಯಕ' ಪರಾ. ೬. ಬಂಗಾಳದಲ್ಲಿ ಭಕ್ತಿಪಂಥವನ್ನು ಪ್ರಚುರಪಡಿಸಿದ ಒಬ್ಬ ಸಂತ; ಗೌರಾಂಗಪ್ರಭು: ತನ್ನ ಭಕ್ತಿಭಾವನೆಯಿಂದ ಉತ್ತರಭಾರತವನ್ನು ಚೇತನಗೊಳಿಸಿದವನು ಚೈತನ್ಯದೇವ (ಭಾರದ. ೨೮೯). [ಸಂ.]

ಚೈತನ್ಯಂಬಡೆ, ಚೈತನ್ಯವಡೆ (ಕ್ರಿ). ೧. ಜೀವಂತವಾಗಂ ; ಜೀವದಂಬಿ ಕೊಳ್ಳು : ಮೊದಲ್ರೋಱುದ ಚಿತ್ರುವೆ ಚೈತನ್ಯಂಬಡೆದಂತೆ ಮನುಜೇಶ್ವರನೊರ್ವಂ ಮನೆಯುಂ ಪೊಕ್ಕು (ಜಯುಕಾ. ೮-೨೩). **ಚೈತನ್ಯವಡೆ**: ೧. ಹೇಮಗಂಭಂಗಳ್ ಚೈತನ್ಯವಡೆದು ಮುಂಬರಿದೆಡೆಯಾಡುವಂತೆ ತತ್ತುವರಿಯ ಹೊಂಬಾಳೆದೊಡೆಗಳೊಪ್ಪಿದುವು (ಮೋಹತ. ೨೩-೦೭). ೨. ಚೇತರಿಸು ; ಎಚ್ಚರು : ಅನ್ನೆವರ ಹನುಮಂತ ನಸು ಚೈತನ್ಯವಡೆದನು (ಕೌಶಿಕಾ. ೨೩-೨೭). [ಚೈತನ್ಯ + ವಡೆ$_1$]

ಚೈತನ್ಯಗೆಡು (ಕ್ರಿ). ಸಾಮರ್ಥ್ಯಗುಂದು ; ಉತ್ಸಾಹವಿಲ್ಲದಂತಾಗು : ತೂಕಡಿಕೆಯುಂಟಾಗಿ ವ್ಯಕಾಂತಿಗುಂದಿ ಚೈತನ್ಯಗೆಟ್ಟು ನುಡಿಯುಲ್ಲದೆ . . . ಕಪ್ಪವುಂಟಾಗಿರ್ಪುದೆ ಅಭನ್ಯಾಸ ಸನ್ನಿಪಾತಲಕ್ಷಣವೆಂದು ಅರಿದುಕೊಳ್ವುದು (ಸಕವೈ. ೦೬೭). [ಚೈತನ್ಯ + ಕೆಡು$_1$]

ಚೈತನ್ಯದಾಯಕ (ಗು). ಸಾಮರ್ಥ್ಯವನ್ನು ಕೊಡುವ; ಉತ್ಸಾಹವನ್ನು ನೀಡುವ: ವನ್ಯಾಪನದ ಧ್ವನಿಯೂ ಗಾಡಿಯ ಧ್ವನಿಯೂ ಮಾತ್ರ ಆಗಾಗ್ಗೆ ಅವನ ಚೈತನ್ಯದಾಯಕವಾದ ಯವ್ವನದ ನಿದ್ರೆಯನ್ನು ಕೆಡಿಸುತ್ತಿತ್ತು (ಮಲಣಾ. ೦೩). [ಸಂ.]

ಚೈತನ್ಯದಾಯಿ (ಗು). = ಚೈತನ್ಯದಾಯಕ: ಚೈತನ್ಯದಾಯಿಯಾದ ಹೊಸಗಾಳಿಯನ್ನು ಸೇವಿಸಿದನು (ಪುನರು. ೧೩೩). [ಸಂ. ಚೈತನ್ಯದಾಯಿನ್]

ಚೈತನ್ಯಭಾವಿ (ನಾ). ೧. ಆತ್ಮಸ್ವರೂಪಿ ; ಚಿತ್‌ಸ್ವರೂಪನಾದವನು: ಅಪರಿಮಿತ ಸೂಕ್ಷ್ಮದೊಳಖಿಳಮಂ ಕಪಟನಾಟಕಸೂತ್ರವಿಧ್ಯಾನಿಪುಣದಿಂ ಪ್ರಕಟಿಸುವ ತತ್ ಚೈತನ್ಯಭಾವಿ ಶಿವಂ (ಬಸಪು. ೩೧-೭೧). ೨. ಬುದ್ಧಿವಂತನಾದವನು ; ಪ್ರಜ್ಞಾವಂತ. [ಸಂ. ಚೈತನ್ಯಭಾವಿನ್]

ಚೈತನ್ಯವಡೆ 'ಚೈತನ್ಯಂಬಡೆ' ನೋ.

ಚೈತನ್ಯವಡೆಸು (ಕ್ರಿ). ಉತ್ಸಾಹವನ್ನು ತುಂಬು ; ಪ್ರೋತ್ಸಾಹಿಸು : ತೋರದಾಸೆಯನಿಕ್ಕಿ ಚೈತನ್ಯವಡೆಸಿದಳಾ ರಾಜಮುಖಿ ತನ್ನ ಸಖಿಯು (ಮೋಹತ. ೨೮-೩). [ಚೈತನ್ಯವಡೆ (<ಚೈತನ್ಯಂಬಡೆ) + –ಸು$_1$]

ಚೈತನ್ಯವಾದ (ನಾ). "ಇಂದ್ರಿಯ ಗೋಚರವಾಗುವ ಬಾಹ್ಯವಸ್ತುಗಳು ವಾಸ್ತವವಾಗಿ ಭಾವನಾಮಯವಾದವು ಎಂಬ ವಾದ" (Idealism. ಇಂಕನಿ) : ಚೈತನ್ಯವಾದಕ್ಕೆ ಪುಷ್ಟಿಕೊಡುವ ೨೦ನೇ ಶತಮಾನದ ಜೀವಶಾಸ್ತ್ರಜ್ಞರ ಕಾಣಿಕೆ . . . ಸಾಹಾಯ್ಯಕವಾಗಿದೆ (ಮುಕ್ಕಾರ. ೩೮ ೬೬೩೪). [ಚೈತನ್ಯ + ವಾದ$_3$]

ಚೈತನ್ಯಸ್ಥ (ನಾ). ೧. ಪ್ರಜ್ಞಾಶೀಲ ; ಬುದ್ಧಿವಂತ : ಆತುಳಿತಾನಂದಿತ ಪರವಶೀಯುತ ಮಹಿಮ ತತ್ತ್ವಸ್ಫುರಣಗತಿಮತಿ ಸಕಾಯ ಸಕರ್ಮ ಚೈತನ್ಯಸ್ಥ ರತಿವಿತತಿ ಸತತಮುಂ ನಿಮ್ಮಲ್ಲಿರಲು ಸಮ್ಮತಿಸಿ ಕರುಣಿಸು (ಬಸಪು. ೬೦-೫೮). ೨. ಹಣವಂತ ; ಶ್ರೀಮಂತ. [ಸಂ.]

ಚೈತನ್ಯಾತುಮ (ನಾ). ಚೈತನ್ಯಸ್ವರೂಪವಾದ ಆತ್ಮ ; ಪರಮಾತ್ಮ : ಪ್ರೀತಿ ಮಿಗಲಾ ಹರಿಯೆ ಚೈತನ್ಯಾತುಮನು ತಾನೆಂಬ ನಿಜಧ್ಯಾನಾತಿಶಯಮಳವಡಲು ವ್ಯಷ್ಟಿಸಮಾಧಿಯೆನಿಸುವದು (ಗಗಕಾ. ೦೩-೩೭). [<ಚೈತನ್ಯಾತ್ಮ]

ಚೈತನ್ಯಾತ್ಮ (ನಾ). = ಚೈತನ್ಯಾತುಮ: ಹರಿಯುಂತಿರಲಿ ಚೈತನ್ಯಾತ್ಮನಾತನ ಮಾತದೇಕೆಂದ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೦೩-೫೪). [ಚೈತನ್ಯ + ಆತ್ಮ]

ಚೈತಾಗ್ನಿ (ನಾ). ಚಿತೆಯ ಬೆಂಕಿ : ಸೂರ್ಯತನಯುಂ ತೇಜೋಗ್ನಿಯಿಂದಂ ದ್ವಿಪದ್ಬಲಮಂ ಸುಟ್ಟನುದಾತ್ತಪುಣ್ಯನವನಂ ಚೈತಾಗ್ನಿಯಿಂ ಸುಟ್ಟನಿಲ್ಲ (ಶಂಪಭಾ. ೦೩-೬೦). [ಚೈತ + ಅಗ್ನಿ]

ಚೈತ್ತ (ಗು). ಚಿತ್ತಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ : ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಜ್ಞಾನ ಸುಖ ದುಃಖ . . . ಮೊದಲಾದ ಭಾವಗಳು ಸರ್ವಜನ ಪ್ರಸಿದ್ಧಗಳಾಗಿರುತ್ತವೆ. ಇವುಗಳಿಗೆ ಮೂಲವಾಗಿರುವುದನ್ನು ಚಿತ್ತವೆಂದೂ, ಇವುಗಳನ್ನು ಚೈತ್ತವೆಂದೂ ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ವ್ಯವಹರಿಸುವರು (ಹಿಂದಣಾ. ೦೦೯). [ಸಂ.]

ಚೈತ್ಯ (ಗು). ೧. ಚಿತೆಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ. (ನಾ). ೨. ಚಿತಾಭಸ್ಮವನ್ನು ಹೂಳಿದ ಜಾಗದಲ್ಲಿ ಕಟ್ಟಿದ ಸ್ಮಾರಕ : ಚೈತ್ಯ ಎಂದರೆ ಶವದಹನಾನಂತರ ಭಸ್ಮವನ್ನು ಇಡುವ ಸ್ಥಳ (ಸೌಂದಸ. ೦೨೦). ೩. ಯಜ್ಞಶಾಲೆ. ೪. (ಬೌದ್ಧ ಅಥವಾ ಜೈನ) ದೇವಾಲಯ : ಒಪ್ಪಂಬೆತ್ತುವಂ ಮಾಡಿಸಿದರತುಲ ಚೈತ್ಯಂಗಳಂ ಭಕ್ತಿಯಿಂದಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೩-೮೦); ಏನೊಪ್ಪಿರ್ಪವೊ ಪೋಲ್ತು ದಿವ್ಯ ಜನಚೈತ್ಯಂಗಳ್ ಬಹಿತ್ತುಂಗಳಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೨-೬೪); ಬುದ್ಧನು ಚರ್ಚೆ ನಡೆಸಿದ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ಅರವತ್ತು ಮೊಳ ಎತ್ತರದ ಚೈತ್ಯವನೆತ್ತಿ (ಪ್ರಭಾಇ. I, ೦೭೯). ೫. ಜೀವಾತ್ಮ . ೬. ಅರಳಿಮರ. 'ಚೈತ್ಯಕ್ಷಿತಿಜಾತ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಚೈತ್ಯಕ (ನಾ). ಸ್ಮಾರಕ ಶಿಲೆ ; ಸ್ಮಾರಕ : ಪ್ರೀತ್ಯಾಶ್ಯೈಲಮಿದಂ ಸ್ವಯಂ ನೃಪತಿನಾ ಸಂಸ್ಥಾಪಿತಂ ಚೈತ್ಯಕಂ (ಎಇ. XXVII, ೧೬೩-೩ ; ೬ನೆಯ ಶಕ) ; ಅವಳ ಮರಣದ ಸ್ಮಾರಕವಾಗಿ ಮತ್ತು ತನ್ನ ಪ್ರೀತಿಯ ಸ್ಮಾರಕವಾಗಿ ಅವಳ ಗಂಡನು ಶಿಲೆಯ ಚೈತ್ಯಕವನ್ನು ನಿಲ್ಲಿಸುತ್ತಾನೆ (ಕಶಾಲೆ. ೪೨೦). [ಸಂ.]

ಚೈತ್ಯಕ್ಷಿತಿಜಾತ (ನಾ). ಅರಳಿಮರ; ಅಶ್ವತ್ಥವೃಕ್ಷ: ತುಂಗಶಾಖಾಚ್ಛದಚ್ಛನ್ನ ತರುಚ್ಛಾಯಾವನೀಭಾಗದೊಳಳವಡೆ ಕೈಯಿಕ್ಕಿ ಕೊಂಡಿರ್ದು ಚೈತ್ಯಕ್ಷಿತಿಜಾತ ಪ್ರಾಂತದೇಶಸ್ಥಿತ ಕನಕಮಯ ಪ್ರಾತಿಹಾರ್ಯಾಪ್ಪರಾರ್ಹತ್ಪ್ರತಿಬಿಂಬಭ್ರಾಂತಿಯಂ ಮಾಡಿದಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೨-೮೨). 'ಚೈತ್ಯವೃಕ್ಷ' ಪರಾ.
[ಚೈತ್ಯ + ಕ್ಷಿತಿಜಾತ]

ಚೈತ್ಯಗೃಹ (ನಾ). ಜಿನಾಲಯಂ; ಬಸದಿ: ಭಕ್ತಿಭರಾವನತನಪವರ್ಗಲಕ್ಷ್ಮಿಯ ಮನಮಂ ಪುಗುವಂತೆ ಚೈತ್ಯಗೃಹಮಂ ಪೊಕ್ಕಂ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೧೦-೧೧೮).
[ಚೈತ್ಯ + ಗೃಹ]

ಚೈತ್ಯಗೇಹ (ನಾ). = ಚೈತ್ಯಗೃಹ : ಅನಿಶಂ ಪೊಂಪುಟುವೋವುದಾ ಪುರದ ಚಂಚಚ್ಚೈತ್ಯಗೇಹೋತ್ಕರಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೧೧-೬೩). [ಚೈತ್ಯ + ಗೇಹ]

ಚೈತ್ಯಪುರುಷ (ನಾ). ಜೀವಾತ್ಮ : ಚೇತನವೂ ಮನವೂ ನಮ್ಮಲ್ಲಿ ಹಣಿಕೆ ಹಾಕುತ್ತ ಪ್ರತಿವ್ಯಕ್ತಿಯೊಳಗಿನ ಚೈತ್ಯಪುರುಷನು (Psyche) ಈ ಪೃಥ್ವಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಗೆ ಮುಂದುವರಿಯುತ್ತಿದ್ದಾನೆಂಬುದರ ಒಳನೋಟವನ್ನು ನಮಗೆ ತೋರಿಸಿಕೊಡುವವು (ಮಹಾಯೋ. ೧). [ಚೈತ್ಯ + ಪುರುಷ]

ಚೈತ್ಯಭವ (ಗು). ಚೈತ್ಯಗೃಹದಲ್ಲಿ ಉದ್ಭವಿಸಿದ,-ಉಂಟಾದ : ಗಗನದ ತೆಱಪಂ ತೀವಿತ್ತು ಚೈತ್ಯಭವ ಶಂಖರವಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೮-೯೯).
[ಚೈತ್ಯ + ಭವ]

ಚೈತ್ಯರಾಜಿ (ನಾ). ಬಸದಿಗಳ ಸಾಲು : ನೀಮೆರಡುವರೆ ದ್ವೀಪದ ಚೈತ್ಯರಾಜಿಗೊಯ್ವುದೆ ಬೆಸಂ ಬೆಸಂ ಪೆಱತುಂಟೇ (ಶಾಂತಿಪು. ೯-೬೨).
[ಚೈತ್ಯ + ರಾಜಿ$_1$]

ಚೈತ್ಯವೃಕ್ಷ(ನಾ). = ಚೈತ್ಯಕ್ಷಿತಿಜಾತ: "ಚೈತ್ಯದ್ರುಮ – ಚೈತ್ಯವೃಕ್ಷಂ ಇದ. ಅರಳಿಯ ಮರಕ್ಕಂ (ಅಪ್ಪುದು)?" (ಒಷಧಿ.೫೮): ಶ್ರೀಮದಶೋಕ ಪ್ರಾಸಾದಾಮರತರು ಚೈತ್ಯವೃಕ್ಷ ಸಿದ್ಧಾರ್ಥ ಮಹಾಸಾಮಜ ರಿಪುವಿಷ್ಟರ ಲಕ್ಷ್ಮೀಮಂಟಪ ಗಂಧಕುಟಿಯದೇನೊಪ್ಪಿದುದೋ (ಅಜಿಪು. ೭-೨೦): ದೇವಾಲಯವು ಪವಿತ್ರವಾದ ತೀರ್ಥವಾದುದರಿಂದ ಸ್ನಾನಕ್ಕಾಗಿ ಕೊಳ (ಕಲ್ಯಾಣಿ); ಚೈತ್ಯವೃಕ್ಷ . . . ಮುಂತಾದುವನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಬೇಕು (ಹೊಯ್ಸವಾ. ೧೨).
[ಚೈತ್ಯ + ವೃಕ್ಷ]

ಚೈತ್ಯಸಂಪ್ರಜ್ಞೆ (ನಾ). ಚೈತ್ಯದ ಅರಿವು : ತನ್ನ ಭೀಪ್ಸಾ ದೂತನಂ ಮೃಣ್ಮಯದ ಜಡಕೆ ಸಂವಾದಿಯಾಗಿರ್ಪ ಸುಪ್ತಚಿತ್ತದ ಗುಪ್ತತಿಮಿರದ ಸೆರೆಯ ಚೈತ್ಯಸಂಪ್ರಜ್ಞೆಯಂ ಪುಡುಕಿ ಕಂಡೈತರಲ್ ಕಳುಹುವಧ್ಯಾತ್ಮದೋಲ್ ಶ್ರೀರಾಮನಟ್ಟಿದಾ ಸುಗ್ರೀವದೂತೋತ್ತಮಂ ಪೊಕ್ಕನೈಸಲೆ ಲಂಕೆಯಂ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೪೩೫-೭). [ಚೈತ್ಯ + ಸಂಪ್ರಜ್ಞೆ]

ಚೈತ್ಯಾಲಯ, ಚೈತ್ಯಾಳಯ (ನಾ). ಜೈನ ಅಥವಾ ಬೌದ್ಧ ದೇವಾಲಯ: ಚೈತ್ಯಾಲಯ ನಿರ್ಮಾಣ ನಿರ್ಮಾಪಣ ಶಾಸನಾರೋಪಿತ ಗ್ರಾಮಕ್ಷೇತ್ರ ವಿತರಣಮುಂ (ಆದಿಪು. ೧೫-೧೩ ವ): ಮಂದರಾಚಲದ ಕೃತ್ರಿಮ ಚೈತ್ಯಾಲಯಂಗಳೆಲ್ಲಂ ಸೌಧಾಲಯಂಗಳೆನಿಸಿಯುಂ (ಅಜಿಪು. ೪-೭೭ ವ); ಚೈತ್ಯಾಲಯಗಳು ಬುದ್ಧನನ್ನು ಪೂಜಿಸುವ ಸ್ಥಳಗಳು (ಮ್ಯಾಪಾಸು. ೨೪). ಚೈತ್ಯಾಳಯ: ಸಿಂಹಣನಸ್ವಾಚಾರ್ಯರ್ ಮುಡಿಪೆದೆಡೆ[ಯೊಳ್] ಬೆಡೆಂಗಂಪಡೆದಿರೆ ಮಾಡಿಸಿ ಜಿನೇಂದ್ರಚೈತ್ಯಾಳಯಮಂ (ಕಇಇ. ೬೨-೮-೧೦ ; 1008).
[ಚೈತ್ಯ + ಆಲಯ]

ಚೈತ್ಯಾವಸಥ (ನಾ). = ಚೈತ್ಯಗೃಹ : ರಸವತ್ಸಂಗೀತ ನಾನಾ ಪಟುಪಟಹನಿನಾದಂಗಳಿಂ ತೀವೆ ಚೈತ್ಯಾವಸಥಂಗಳ್ (ಸುಕುಮಾ. ೧೧-೫೩).
[ಚೈತ್ಯ + ಅವಸಥ]

ಚೈತ್ಯಾವಾಸ (ನಾ). = ಚೈತ್ಯಗೃಹ : ಅಮರನಿಕಾಯಾನ್ವಿತಂ ವಿಶ್ರುತಾಕೃತ್ರಿಮ ಚೈತ್ಯಾವಾಸಪೂಜೋತ್ಸವದಿನಗಲಸಲ್ಲಿಂದಮೆಂದುಂ ಸುರೇಂದ್ರಂ (ಸುಕುಮಾ. ೯-೪೧). [ಚೈತ್ಯ + [illegible]]

ಚೈತ್ಯಾಳಯ 'ಚೈತ್ಯಾಲಯ' ನೋ.

ಚೈತ್ಯಾಳಿ (ನಾ). ಜಿನಗೃಹಗಳ ಸಾಲು : ಎರಡುಂ ವಿದ್ಯಾಧರಶ್ರೇಣಿಯೊಳೆಡೆಯೆಡೆಯೊಳ್ ಜೈನಚೈತ್ಯಾಳಿ ತಳ್ತಂಬರಮಂ ತಟ್ಟೈಸಿ (ಶಾಂತಿಪು. ೨-೧೧೭). [ಚೈತ್ಯ + ಆಳಿ$_4$ (=ಆಲಿ$_4$)]

ಚೈತ್ಯೇಶ (ನಾ). = ಚೈತ್ಯಪುರುಷ : ಅಂತರ್ಯದೊಂದು ಚೈತನ್ಯ ನಿನ್ನ ಕೈಂಕರ್ಯ ಕರ್ತೃವಾಗಿ ಕ್ಷೇತ್ರಜ್ಞ ಬರಲಿ ಚೈತ್ಯೇಶನಾಗಿ ಮಧುಬೋಧವೋದವಾಗಿ (ಅರಳು. ೩-೧೦). [ಚೈತ್ಯ + ಈಶ]

ಚೈತ್ರ (ನಾ). ಚಿತ್ರಾನಕ್ಷತ್ರದಲ್ಲಿ ಪೂರ್ಣಚಂದ್ರನಿರುವ ತಿಂಗಳು ; ಚಾಂದ್ರಮಾನ ಸಂವತ್ಸರದ ಮೊದಲನೆಯ ತಿಂಗಳು ; ವಸಂತ ಋತುವಿನ ಮೊದಲ ತಿಂಗಳು ; ಮಧುಮಾಸ : ಮಂದಾನಿಲಂ ತೆಂಕಣಿಂ ಬರೆ ಚೈತ್ರಂ ಕುಡುಪರ್ಣಲಾಜತತಿಯೋ (ಕಾದಂಪೂ. ೭೪೧); ನವಚೂತಂ ತಳಿರ್ವಂದದಿಂ ತಳಿರ್ಗುಮೇ ಸ್ಥಾಣೂತ್ಕರಂ ಚೈತ್ರದೊಳ್ (ಜಗವಿ. ೧-೧೩) : ಚೈತ್ರನಾಗಮವಾಯ್ತು ಮಂಥರೆಯ ಶಿಶಿರಕ್ಕೆ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೨೩-೬೦೮). [ಸಂ.]

ಚೈತ್ರದೂತ (ನಾ). ವಸಂತಾಗಮನವನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಹಕ್ಕಿ; ಕೋಗಿಲೆ : ನಳನಳಿಪ ಮಾಮರದ ಕೆಂದಳಿರನುಂಡು ಕುಕಿಲುವಾ ಚೈತ್ರದೂತನ ದುಃಸ್ಥಿತಿಯ ಕಂಡು (ಕೋಗಿಲೆ. ೩-೬೩). [ಚೈತ್ರ + ದೂತ]

ಚೈತ್ರದೂತಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಳ್ಳಿ ಮತ್ತು ಅದರ ಹೂವು ; ಅದಿರ್ಗಂತಿ; ಅವಿಮುಕ್ತ; ವಸಂತದೂತಿಕೆ: ವನಪಾಲಂ ಕಾಣ್ಕೆಗೈದಂ ವಿಚಕಿಲವರಲಂ ಪಚ್ಚೆಯಂ . . . ಚೈತ್ರದೂತೀಘನಗುಚ್ಛವ್ರಾತಮಂ (ರಾಜಶೇ. ೧೦-೨). [ಚೈತ್ರ + ದೂತಿ]

ಚೈತ್ರಪವಿತ್ರ (ನಾ). ಚೈತ್ರಮಾಸದಲ್ಲಿ ಆಚರಿಸುವ ಒಂದು ಉತ್ಸವ : ಶ್ರೀಕಣ್ಠೇಶ್ವರದೇವರ ಅಂಗಭೋಗಕ ರಂಗಭೋಗಕ ಚೈತ್ರಪವಿತ್ರಕ್ಕ ತಪೋಧನರಾಹಾರದಾನಕ್ಕ (ಎಕ. VIII, ಸೊರಬ. ೪೭೬-೧೮ ; 939) : ಶ್ರೀಮೂಳೇಸ್ವರದೇವರ ಗ(ಂ)ನ್ಧಪೂಬ್ಬಧೂಪದೀಪನಿವೇದ್ಯಕ್ಕಂ ಚೈತ್ರಪವಿತ್ರಕ್ಕಂ ಖಣ್ಡಸ್ಫುಟಿತ ಜೀರ್ಣೋದ್ಧಾರಕ್ಕಂ (ಸೌಇಇ. XI-ii,೧೬೨-೨೭; 1112): ಚೈತ್ರಪವಿತ್ರಂಗಳೊಳು ಗಾಣದಲ್ಲಿ ವೀಸವೃದು (ಎಇ. XX, ೧೨-೦೧೭ ; 1167). [ಸಂ.]

ಚೈತ್ರಮಾಸ (ನಾ). = ಚೈತ್ರ : ಚೈತ್ರಮಾಸಂ ಪೋದುದು (ಜೈಮಿಭಾ. ೫-೧೮). [ಚೈತ್ರ + ಮಾಸ$_2$]

ಚೈತ್ರಮಿತ್ರ (ನಾ). ವಸಂತ ಋತುವಿನ ಗೆಳೆಯ ; ಮನ್ಮಥ : ತುಂಬಿಯಿಂದಂ ಗಿಳಿಯಿಂದಂ ಬೀರಮಂ ಪಾಡಿಸಿ ಪೊಗಟಿಸುವಂ ಚೈತ್ರದೊಳ್ ಚೈತ್ರಮಿತ್ರಂ (ಜಗವಿ. ೧೪-೪೧). [ಚೈತ್ರ + ಮಿತ್ರ]

ಚೈತ್ರರಥ (ನಾ). ಅಲಕಾನಗರದ ವನ ; ಕುಬೇರನ ಉದ್ಯಾನವನ : ಅಂತಾ ಚಿತ್ರರಥನಿಂ ಚೈತ್ರರಥಮೆಂಬ ಬನಮು ಮಚ್ಛೋದಮೆಂಬ ಸರೋವರಮುಮಾದುದಲ್ಲದೆಯುಂ (ಕಾದಂಪೂ.೭೧೦) : ಅದು ಮೆಚ್ಚದು ಚೈತ್ರರಥದ ಚಿತ್ರಾಸ್ಪದಮನೆನಲ್ವೀತಶೋಕ ಪುರವರಮೆಸಗುಂ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೨-೩೨). [ಸಂ.]

ಚೈತ್ರಾಗಮ (ನಾ). ವಸಂತಋತುವಿನ ಪ್ರಾರಂಭ : ಈ ಕೋಮಳೆ ಕಾಮಕ್ಲಿಷ್ಟೆ ಚಿತ್ರಕ್ಕಳಲನೊಲವುಮಂ ಪುಟ್ಟಿಪಳ್ ನೋಡೆ ಪತ್ರಾವಳಿ ಶೋಷಂಬೆತ್ತ ಚೈತ್ರಾಗಮಪವನಪರಿಸ್ಪೃಷ್ಟ ವಾಸಂತಿಯಾಪೋಲ್ (ಶಾಕುಂತ. ೩೫-೬೧). [ಚೈತ್ರ + ಆಗಮ]

ಚೈತ್ರಾದೀಪ (ನಾ). (?) : ಶ್ರೀಪೌಲೋವಿಹಾರ ಭೂಭೃತ್ಸಮುದಯಾವಿನತಂಗಳ್ ತಮಸ್ತೋಮ ಚೈತ್ರಾದೀಪಂಗಳ್ . . . ಪುಷ್ಪದಂತ ಶ್ರೀಪಾದಂಗಳ್ ಸಮುತ್ಪಾದಿಸುಗೆಮಗೆ ಹೃದಿಂದೀವರಾನಂದದೊಳ್ಪಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೧-೧). [P ಇದು 'ಚೈತ್ರಾದೀವ' ಎಂದಿರಬಹುದೆ ?]

ಚೈತ್ರಾನಿಲ, ಚೈತ್ರಾನಿಳ (ನಾ). ಚೈತ್ರಮಾಸದ ಗಾಳಿ; ವಸಂತ ಋತುವಿನ ಗಾಳಿ: ಮಳಯಾವನೀಧರಚರಂ ತಾಂ ಬಂದುದಾ ದಾನ ಬಂಧುರ ಗಂಧಾಕುಳ ಭೃಂಗಮಂಗಜಗಜಂ ಬರ್ಪಂತೆ ಚೈತ್ರಾನಿಲಂ [ಪಾಠಾಂ. ಳಂ] (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೭-೩೮). **ಚೈತ್ರಾನಿಳ** : ಮೇಲಿನ ಪ್ರಯೋಗದ ಪಾಠಾಂತರವನ್ನು ನೋಡಿ. [ಚೈತ್ರ + ಅನಿಲ]

ಚೈತ್ರಾನಿಳ 'ಚೈತ್ರಾನಿಲ' ನೋ.

ಚೈತ್ರಿ (ನಾ).=ಚೈತ್ರ. [ಸಂ. ಚೈತ್ರೀ]

ಚೈತ್ರಿಕ (ನಾ).=ಚೈತ್ರ. [ಸಂ.]

ಚೈದ್ಯ (ಗು). ೧. ಚೇದಿದೇಶಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ. (ನಾ). ೨. ಚೇದಿದೇಶದ ರಾಜ; ಶಿಶುಪಾಲ: ಸೋತನ್ಯೆ ಹರಿಯೆಂದು ಚೈದ್ಯನ ಬೂತುಗಳು ಬಣ್ಣಿಸಿದರು (ಕುವ್ಯಾಸ. ೧೦-೭೯): ಶಿವಶಿವಯೆನುತ ಚೈದ್ಯನನು ಬೈವುತ ನೆರೆದ ಸುರ ಮುನಿಜನವಿರಲು (ನಿಭಾಗ. ೧೦-೮೦-೧೧). [ಸಂ.]

ಚೈನಿ, ಚೈನು$_1$ (ನಾ). (ಉಕ) ವಿಲಾಸ; ಸುಖಭೋಗ; ಮಜ; ಷೋಕಿ: ಕಾಲೇಜಿಗೆ ಹೋಗಿ ಚೈನಿ ಮಾಡುವ ಸಂಧಿ ದೊರೆಯುವದೆಂದು ಮೊದಲಿನಿಂದ ಅಭ್ಯಾಸದಲ್ಲಿ ತೊಡಗಿದ್ದೆ (ಅಸ್ನ. ೧೯೦); ರೈತಾಪಿ ಕಸುಬು ಬಿಟ್ಟು, ಚೈನಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ತಿರುಗಿದವರು ಯಾರು ಉದ್ಧಾರವಾದರು ಹೇಳಿ (ಬೆಳುಮ. ೨೦೧). **ಚೈನು**$_1$: ಇಡೀ ದಿನವೂ ಅವಳ ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಚೈನೆಂಬುದು ಇರಲಿಲ್ಲ(ಕಾಗೆಳ. ೬೯).

ಚೈನಿಹೊಡೆ=ಷೋಕಿಮಾಡು; ಮಜಾಮಾಡು: ಕಾಲೇಜು ಅಂದರೆ ಚೈನಿ ಹೊಡೆಯುವದೆಂದು ಬಂದಿರಬೇಕು (ಧೂಮಿತಾ. ೫೩).

[←ಹಿಂ. ಮರಾ. ಚೈನ್]

ಚೈನು$_1$ 'ಚೈನಿ' ನೋ.

ಚೈನು$_2$ (ನಾ). ೧. ಸರಪಣಿ. ೨. ಕೊರಳಿನಲ್ಲಿ ಅಥವಾ ಕಾಲಿನಲ್ಲಿ ಧರಿಸುವ ಆಭರಣ: ಕಾಲಿಗೆ ಬೆಳ್ಳಿಯ ಚೈನು (ವಡದಾ. I, ೫೫೮); ಕುತ್ತಿಗೆ ಚೈನಿಗೆ ಯಾರೋ ಕೈಹಾಕಿದಂತೆ ಭಾಸವಾಯಿತು (ಹಾವಿಸ. ೧೦). [←ಇಂ. Chain]

ಚೈಮುಂಡಾಡು 'ಚೆಯ್ಮುಂಡಾಡು' ನೋ.

ಚೈರಂತನ (ಗು). ಪುರಾತನವಾದ; ಪ್ರಾಚೀನವಾದ: ಇಂತು ಕವೀಂದ್ರ ಸಮಯಮಂ ಚೈರಂತನಮಾರ್ಗದೊಳೊಂದೆ ತಿಳಿಯೆ ವೇಳ್ವಂ . . . ನಾಕಿಗಂ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೯೫೯): ಚೈರಂತನ ಯೋಗಿನಾಯಕಯಶಸ್ಸಮಕೀರ್ತಿ . . . ಮಾಘಣಂದಿ ಸೈದ್ಧಾಂತಿಕಚಕ್ರವರ್ತಿ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೧-೨೨). [ಸಂ.]

ಚೈರಂತನಕ್ರಮ (ನಾ). ಪ್ರಾಚೀನ ಸಂಪ್ರದಾಯ: ಮಳಲೊಂದಸಲ್ಲಿ ಕುಟೀಪಂ ಮಾಡಿಟ್ಟು ಚೈರಂತನಕ್ರಮದಿಂದಾ ಮಣಲೆಲ್ಲಮಂ ಮಗುಟ್ಚಿ ಪಾರಾವಾರದೊಳ್ ಪೊಯ್ದು ಮತ್ತಮದಂ ಸೋದಿಸಿ ಕಾಣ್ಬವೊಲ್ (ಸುಕುಮಾ. ೫-೩೩). [ಚೈರಂತನ + ಕ್ರಮ]

ಚೊಂಕು (ನಾ). (?) : ಅಲ್ಲಿ ಜಡೆಮುಡಿ ಚೊಂಕು ಮಂಡೆಯಲಿ ರುದ್ರಾಕ್ಷಿಯಲ್ಲಿ ರಚಿಸಿದ ಟೋಪಿ (ಕೋರಬ. ೪-೧೬). [?]

ಚೊಂಗೆ (ನಾ).ರೊಟ್ಟಿಯಂತಹ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಿಹಿ ಖಾದ್ಯ; "ಒಂದು ಸೀ ತಿನಿಸು". (ಜಾನಕೋ. ೫೮). [←ಮರಾ. ಚೋಂಗಾ]

ಚೊಂಚ (ನಾ). ಸೊಟ್ಟಗೈಯವನು; ಚೊತ್ತ: ಚೀಲ ಚೀಲ ಬೋನವ ಬಸಿದು ಚೊಂಚರಿಗೆ ನೀಲವ್ವ ಉಣಿಸಿ ಬರುವಳು (ಸಿದ್ಧಪು. ೫-೨೩): ಗುಳ್ಳಗಣ್ಣ, ಗುಜ್ಜ, ಚೊಂಚ ಎಂದು ನಿಂದಿಸುವುದು ಅನ್ಯಾಯ (ದಾಬುತ್ತಿ. ೩೦). [ಚೊಂಚು + -ಅ$_7$]

ಚೊಂಚು (ನಾ). ಡೊಂಕುತನ; ವಕ್ರತೆ. 'ಚೊಂಚುಗ್ಗೆ' ಪರಾ. [?]

ಚೊಂಚುಗ್ಗೆ (ನಾ). ಡೊಂಕಾದ ಕೈ; ಸೊಟ್ಟಗೈ: ಆ ಚೊಂಚುಗ್ಗೆ ಹೆಣ್ಣುಮಗಳಿಗೆ ಜೀವನದಲ್ಲಿ ಇಷ್ಟಾದರೂ ಸಮಾಧಾನ ಬೇಡವೆ (ಸಮಜೀ. ೯೭೭).

[ಚೊಂಚು + ಕೈ$_2$ (< ಕೆಯ್$_2$)]

ಚೊಂಟ 'ಸೊಟ್ಟ' ನೋ.

ಚೊಂತತಟಾಕ (ನಾ). ಒಂದು ಕೊಳದ ಹೆಸರು: ಚೊಂತ, ತಟ(ಟಾ)ಕ ವಟವೃಕ್ಷಮ (ಇಆ. VIII, ೨೦೪-೩೭ ; ಸು. 10ನೆಯ ಶ).

[ಚೊಂತ$_0$ + ತಟಾಕ]

ಚೊಂದಕಪ್ಪೆ (ನಾ). ಬಾಲದ ಕಪ್ಪೆ; ಗೊದಮೊಟ್ಟೆ: ಚೊಂದಕಪ್ಪೆ ಇಲ್ಲವೆ ಬಾಲಕಪ್ಪೆಗಳು ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಅಂಗಿಯನ್ನು ಕಳಚಿ ಕಪ್ಪೆಯಾಗುವುವು (ಬಾಲಪ್ರ. III, ೧೩೨೦). [←ತುಳು. ತೊಂದಪ್ಪೆ]

ಚೊಂಬು 'ಚೆಂಬು$_1$' ನೋ.

ಚೊಂಯ್ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಪದ: ಚೊಂಯ್ ಚೊಂಯ್ ಅನ್ನೋ ಸದ್ದು ಎಣಿಸುತ್ತ . . . ಕೂತಿರುತ್ತಾರೆ ಆರೇಳು ಮಂದಿ (ಚಂಗೂಲಿ. ೧೩೭).

ಚೊಕ್(ನಾ).ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ: ಝೂಟ್ಟೆಂಬ ಝುಮ್ಮೆಂಬ ಚಕ್ಕೆಂಬ ಚೊ[ಪಾಠಾಂ. ಛೊ]ಕ್ಕೆಂಬ . . . ಕೂರಸಿಗಳುರವಣೆಯ ದನಿಯುಡಸುತಂ ಪುಟ್ಟೆ (ಇಹರ. ಹ. ೧೩೯-೭).

ಚೊಕ್ಕ, ಚೊಕ್ಕು$_2$, **ಚೋಖು** (ಗು). ೧. ಶುದ್ಧವಾದ; ಸ್ವಚ್ಛವಾದ: ಸಕ್ಕರೆ ಬೆರಸಿದ ಚೊಕ್ಕ ಪಾನಕಕಿಸ್ನು ಮಿಕ್ಕ ಮೆರೆಯುತಲಿದೆ ರಕ್ಕಸಾರಿಯ ಧ್ಯಾನ (ಜಗದಾ. ೧೦೧). 'ಚೊಕ್ಕಚಿನ್ನ' ಪರಾ. (ನಾ). ೨. ಸುಂದರವಾದುದು; ಮನೋಹರವಾದುದು: "ನಿಗರ, ನೆಟ್ಟೆ, ಕೆಸೆ, ಚೊಕ್ಕಳಿಕೆ, ಚೊಕ್ಕ . . . ಕಣ್ಗೆವಂದುದು, ಪರಿವಡೆದುದು – ಈ ೧೪ ಮನೋಹರಂ" (ಕಶಸಾ. ೧೧-೨೧೧): "ಚೊಕ್ಕವೆನಲ್ಕೊಳ್ಳಿತ್ತು" (ಕರ್ಣಾನಿ. ೧೫); ಒಕ್ಕಲಿಗಂ ಚೊಕ್ಕೆಲೆಗಳಂ ತಂದು ಪೂಟ್ಟಿರ್ದ ಕರಗದ ನೀರಂ ಕಟ್ಟಿ ದೋಗರದ ಮೊಟ್ಟೆಯಂ ತೆಗದು (ಪುಣ್ಯಾಸ್ರ. ೧೨-೧೬ ವ): ಸುಗಂಧದ ಪುಷ್ಪಸಮೂಹದ ಮಾಲೆಯಿಂ ಚೊಕ್ಕಮಾದ ಮೇಲ್ಕಟ್ಟೆಸೆವುತಿರಲಾಗಿ (ಮನೋವಿ. ೧-೨೭ ಟೀಕು). ೩. ಸ್ವಚ್ಛವಾದುದು; ಶುದ್ಧವಾದುದು: ಕಲಂಕವಿಲ್ಲದುದು; ದೋಷರಹಿತವಾದುದು: ಈ ಪಂಥದವರು ಚೊಕ್ಕದ ಮರಾಠಿಯಲ್ಲಿ ವಿಪುಲಸಾಹಿತ್ಯವನ್ನು . . . ನಿರ್ಮಿಸುತ್ತಾ ಬಂದಿದ್ದಾರೆ (ಮುಸಾಹಿ. ೧೦). ೪. ಉತ್ತಮನಾದವನು; ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದವನು; ದೋಷರಹಿತನಾದವನು: ಯಜನ ಯಾಜನಪಧ್ಯಯನಾಧ್ಯಾಪನ . . . ಮಾಡುವ ಚೊಕ್ಕ ದ್ವಿಜಮಹಾರಾಜರೊಪ್ಪಿದರು (ಮೋಹತ. ೩-೩೮): ಚೋದ್ಯಪುರುಷನೆ ಚೊಕ್ಕನೆ ಜಯ ಭವರೋಗವೈದ್ಯ ಚಿದಂಬರಪುರುಷ (ಭರತ. ೭೪-೧೦೮): ಅಕ್ಕನ ರೂಪಿಗೆ ತಕ್ಕ ಚೆನ್ನಿಗನಿವ ಚೊಕ್ಕನಾದೊಡೆ ವೀಣೆಯಲಿ ಸಕ್ಕರೆ ಪಾಲೊಳು ಬೆರೆದಂದವೆಂದು (ನಾಗಕು. ೧೨-೮೫). ೫. ಪರಿಶುದ್ಧತೆ; ಸ್ವಚ್ಛತೆ. **ಚೊಕ್ಕು**$_2$: ೩. ಕಳವು ಆಗ್ಯಾವೇನೋ ಅಂತ ಲೆಖ್ಖಪತ್ರದ ಕಾಗದಾ ತಗದು ನೋಡತೇನಿ, ಲೆಖ್ಖ ಎಲ್ಲಾ ಚೊಕ್ಕು (ಗಂಮಾಯಿ. ೧೩೮). 'ಚೊಕ್ಕತನ' ಪರಾ. ೬. ಸೌಂದರ್ಯ; ಚೆಲುವು: ಅಕ್ಕನಾ ಗಾಂಧಾರಿ ವಿಪಹಕೆ ತೆಕ್ಕೆಯೊಳಗೈದಿರ್ದ ಭಾವನ ಚೊಕ್ಕ ನೋಡೀತನಿಗ ಬೇಡಿದರಮ್ಮ ನಿನ್ನುವನು (ಜನಥಾ. ೪-೧೮). **ಚೋಖು**: ೩. ಆಚಾರ್ಯರು . . . ಎಷ್ಟು ಚೋಖಾಗಿ ಪಾಲು ಮಾಡಿಟ್ಟರು. ಇದಕ್ಕನಬೇಕು ನ್ಯಾಯ ಪಕ್ಷಪಾತಿ ಅಂತ! (ಸಮಜೀ. ೧೮೧).

ಚೊಕ್ಕಮಾಡು=ಶುದ್ಧಮಾಡು; ಸ್ವಚ್ಛಮಾಡು: ನಾವೇ ಬೇಗ ತೆಗೆದು ಒಳಗೆಲ್ಲ ಗುಡಿಸಿ ಚೊಕ್ಕಮಾಡ್ತೇವೆ (ರಂಗಳ. ೩೦).

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ಚೊಕ್ಕ, ಚೊಕ್ಕು ; ಮಲ. ಚೊಕ್ಕ, ಚೊಜ್ಜು :
ತುಳು.ತೆಲು. ಚೊಕ್ಕ. / ಪ್ರಾ. ಚೋಕ್ಖ. / ಸಂ. ಚೋಕ್ಷ]

ಚೊಕ್ಕಕಾಲ (ನಾ). ಉತ್ತಮವಾದ ಕಾಲ; ಸುಖದ ಕಾಲ: ಸೊಕ್ಕೇಜು ತಿದ್ದುದು ಸುಖತೃಪ್ತಿ ತೋರುವ ಚೊಕ್ಕಕಾಲವನೇನನೆಂಬೆ(ಭರತ. ४೧-೮೭).

[ಚೊಕ್ಕ + ಕಾಲ]

ಚೊಕ್ಕಚಿನ್ನ (ನಾ). ಶುದ್ಧವಾದ ಚಿನ್ನ; ಅಪ್ಪಟ ಬಂಗಾರ; ಅಪರಂಜಿ: ಚೆನ್ನಾಗಿ ಪುಳದೊಡೆದೊಪ್ಪವಿಕ್ಕಿದ ಚೊಕ್ಕಚಿನ್ನದ ಪತುಮೆಗಳಂತೆ (ಮೋಹತ. ೧೮-೩೬). [ಚೊಕ್ಕ + ಚಿನ್ನ$_1$]

ಚೊಕ್ಕಟ, ಚೊಕ್ಕಟ್ಟ, ಚೊಕ್ಕಣ, ಚೊಕ್ಕಳ (ನಾ). ೧. ಅಂದ; ಸೊಬಗು; ಸೌಂದರ್ಯ: "ಗರಗರಿಕೆ ಚೊಕ್ಕಟಂ" (ಚತುನಿ.೪೦); "ಸುಭಗತೆಗೆ ಚೊಕ್ಕಟಂ ಬುದಕ್ಕುಂ" (ಕಶರ. ೩೭). ೨. ಸ್ವಚ್ಛವಾದುದಂ ; ಪರಿಶುದ್ಧವಾದುದಂ : ಚೊಕ್ಕಟಹ ಸುರಧೇನುವಿಂಗೆಣೆಯ ಪಾರಿಜಾತಕ್ಕೆಣೆಯೆ (ಷತಿಲ. ೩-೫). ೩. ಕುಂದಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ ; ಅಚ್ಚುಕಟ್ಟು ; ಓರಣ : ಮಕ್ಕಳನು ಬಯಸಿ ದೈವದ ಮುಂದೆ ನೋಂಪಿಯ ಚೊಕ್ಕಟದಿ ಮಾಡಿತಿಲ್ಲ (ಸಮ್ಯಕ್ತ್. ೫-೦೫): ಚೊಕ್ಕಟವಾಗಿ ರಾಜ್ಯವನಾಳು ದ್ವಾರಕಿ ಹೊಕ್ಕು ಬರುವೆನು ಬೇಗದಲಿ (ಮೋಹತ.೦೩-೮): ಚರಲಿಂಗಕೊಲವಿನಿಂ ಚೊಕ್ಕಟದೆ ಮಾಡಿಸಿದ ಪರಿವರಿಯ ಪರಿಕರಂಗಳನಿರದೆ ತರಿಸಿ (ಚಂಪು. ೬೨-೦೧) : ಅಕ್ಕಟಿಳಿಗೆ ಬಹು ಬಗೆಯ ಧಾನ್ಯಗಳನು ಚೊಕ್ಕಟವಾಗಿಯೆ ಬೆಳೆದು (ಕಂಸವಿ. ೬-೫೨). **ಚೊಕ್ಕಟ್ಟ** : ೨. ಕಿಟ್ಟಗಟ್ಟಿದ ಕಬ್ಬಿಣಕ್ಕೆ ಪುಟವ ಹಾಕಿಸೊ ಚೊಕ್ಕಟ್ಟ[ಶಾಟಾಂ.ಉತ್ಕೃಷ್ಟ] ಬಂಗಾರದೊಳು ಎನ್ನ ಸೇರಿಸೊ (ಪುರಂದ. ೨-೨೭-೩). **ಚೊಕ್ಕಣ** : ೧. ತನುವಿಂ ನರುವಂ ದೆಸೆಗಳ್ಗೆ ಕೊಟ್ಟು ಸಂಪನ್ನತವತ್ತು ನೆಟ್ಟಿಗೊಳೆ ಚೊಕ್ಕಣ ಮಾದೆಣೆಗಂಟು ಕಟ್ಟು (ಕಮುಮಾ. ೦೫-೩೯). **ಚೊಕ್ಕಳ** : ೧. ತೊಳಪ್ಪ ಬೆರಲುಂಗುರಮಿಂಚರವಿವಾವ ನೇವುರಂ ಚೊಕ್ಕಳವಪ್ಪ ಚೆಲ್ವನೊಳಕೊಂಡಿರೆ (ಕಬ್ಬಿಗಕಾ. ೩೦೪): ಚೊಕ್ಕಳಮಪ್ಪಳ ರೂಪಿಂ ರತಿಯಂ ಮಿಕ್ಕಳಂ (ಉದ್ಭಟ. ೨-೯೮) ; ಇಕ್ಕೆಲದರಸುಗಳೋಳಿ ಸಭಾಲಕ್ಷ್ಮಿಯಿಕ್ಕಿದ ಕಂಠಿಕೆಯೆನಲು ಚೊಕ್ಕಳವಾಗೆ (ನಾಗಕು. ೩೨-೦೦೮). ೨. ಚೊಕ್ಕಳವಮಣಿಯೋಲಿವೆಳಗು ಸೊಗಸಿದುದವಳಾ (ಉದ್ಭಟ. ೫-೪೫) : ಚೊಕ್ಕಳದ ನೀರ್ದಾಣವಮಂ ಬನಮಂ ದೇಗುಲಮಂ ಕಂಡು (ರಾಮಾಕ್ಷ್ಯ. ೩೪-೨೭): ಮುಕ್ಕಣ್ಣನಡಿ ಗೊಪ್ಪಿಸುತ್ತ ತದ್ದೇಹವಮಂ ಚೊಕ್ಕಳವ ಮಾಡಿದಂ (ಲಿಂಗಪು. ೬-೩೦). ೪. (ಅರಿವಿನಿಂದ)ಪರಿಶುದ್ಧನಾದವನಂ; ತಿಳಿವು ಪಡೆದವನು: ಚೊಕ್ಕಳನೆನಿಪಂ ನಿಜವಧು ಮಕ್ಕಳ್ವಡೆದಂದು ಭೋಗಿಸಲ್ ವೇಸಿಯೆ ಹಿಂತಿಕ್ಕುವ ತೆಜದಿಂದಂ ಹಿಂತಿಕ್ಕಿದನಾ ರಾಜ್ಯವನಿತೆಯುಂ ತತ್ತ್ವವಿದಂ(ಪಾರ್ಶ್ವಪು. ೪-೯೦). [<ಚೊಕ್ಕ./ತುಳು. ತೆಲು. ಚೊಕ್ಕಟ./ಮರಾ. ಚೋಖಟ, ಚೋಖಟಾ]

ಚೊಕ್ಕಟಂಬಡೆ (ಕ್ರಿ). ಸೊಗಸಾಗು; ಅಚ್ಚುಕಟ್ಟಾಗು: ಚೊಕ್ಕಟಂಬಡದೆ ಸಂಭಾರಮಂ ಬಗೆಯನಱಿದೊಡವರಸಿ ಕಲಸಿ (ಸೂಪಶಾ. ೪-೩). [ಚೊಕ್ಕಟ + ಪಡೆ$_1$]

ಚೊಕ್ಕಟಗೊಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ಸ್ವಚ್ಛಮಾಡಂ: ಮಿಕ್ಕ ಮಾಂಸವ ಬಲು ಕೈಗೆಲಸಗಳಿಂದೆ ಚೊಕ್ಕಟಗೊಳಿಸಿ . . . ರಕ್ಕಸರಾಯುಗಾತಿಥ್ಯವ ಗೆಯ್ದಳು (ಮೋಹತ. ೦೧-೪೮). [ಚೊಕ್ಕಟ + ಕೊಳ್$_1$ + – ಇಸು$_3$]

ಚೊಕ್ಕಟ್ಟ 'ಚೊಕ್ಕಟ' ನೋ.

ಚೊಕ್ಕಣ 'ಚೊಕ್ಕಟ' ನೋ.

ಚೊಕ್ಕಣಿಕೆ(ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮೂಲಿಕೆ: "ತುಲಪೋಟಃ–ಚೊಕ್ಕಣಿಕೆ, ಅವರೆ, ಬಲುಗುಣಿಕೆ, ಎಲಚಿ, ನೆಲಪಾಳು" (ಓಷಧಿ. ೬೫): ಸಣಬಿನ ವಿಷಕ್ಕೆ ಕುಡು ಚೊಕ್ಕಣಿಕೆಯ ಕೂಡಮೃತಲತೆಯುಂ (ಖಮುದ. ೨-೯೪). [?]

ಚೊಕ್ಕತನ, ಚೊಕ್ಕುತನ (ನಾ). ಅಚ್ಚುಕಟ್ಟುತನ ; ಒಪ್ಪ ; ಓರಣ : ಆಕೆ ಚೊಕ್ಕತನದಿಂದ ಸಂಸಾರ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಇದ್ದಾಳೆ (ರೂಢಿ). **ಚೊಕ್ಕುತನ**: ಮಾದ್ರಿಯ ಒರಲಿಕೆ 'ಕಟ್ಟಿಂ' ಎಂಬುದರಿಂದ ಮೊದಲಾದುದೂ ಮುಂದೆ ಬರುವ ಓಕಾರದ ಅಂತ್ಯಪ್ರಯೋಗವೂ ಪಂಪನ ದೇಸಿಯ ಚೊಕ್ಕುತನವನ್ನು ಒಕ್ಕಣಿಸುತ್ತವೆ (ಶವಸಿ. ೬೪): ಕೆಲಸದ ಚೊಕ್ಕುತನದಿಂದ ಆಗದಿದ್ದರೆ ಇನ್ನಾವುದಾದರೂ ರೀತಿಯಿಂದ ಆದರೂ ಈ ಬೈಗಳು ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು (ಗಂಮಾಯಿ. ೨೭). [ಚೊಕ್ಕ + – ತನ]

ಚೊಕ್ಕದಂಬುಲ (ನಾ). ಉತ್ತಮವಾದ ತಾಂಬೂಲ ; ರುಚಿಕರವಾದ ವೀಳೆಯ: ಎತ್ತಿ ಪೊನ್ನ ಬಟ್ಟಲೊಳಿಟ್ಟಿದೀವ ಕುಂಕುಮರಸಂ ಓಡಿಹಾರದಿ ನೀವ ಚೊಕ್ಕದಂಬುಲಮೆಸವನ್ನೆಗಂ ಮೆಚ್ಚಿದಳೆಂದು ವಿಲಾಸಿನಿ ತದ್ವಿಲಾಸವಮಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೮-೪೬). [ಚೊಕ್ಕ + ತಂಬುಲ]

ಚೊಕ್ಕನೆ (ಅ). ಚೆನ್ನಾಗಿ ; ಅಂದವಾಗಿ : ಚೊಕ್ಕನೆಸೆವ ಜವ್ವನಾಯುಷ್ಯ ಭೋಗಗಳಕ್ಕ ವ್ಯರ್ಥಗಳೆಂದಳವಳು (ಚಂಪ್ರಸಾಂ. ೩-೧೦೪): ಸೊಕ್ಕುಜವ್ವನೆಯರ ಮೊತ್ತದೊಳು . . . ನೃಪತಿ ಚೊಕ್ಕನಾನಂದಿಸುತಿರ್ದನು ಮದಗಜ ಪೊಕ್ಕು ನೀರಾಟವಾಡುವೊಲು (ಭರಅ. ೬೫-೭೭).

ಚೊಕ್ಕಚೊಕ್ಕನೆ (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ) : ಚೊಕ್ಕಚೊಕ್ಕನೆ ತಾನಗಳ ತಂದು ಕೊರಳಲ್ಲಿ ಜಕ್ಕುಲಿಸಿದರು ಜಾಣೆಯರು (ಭರಅ. ೫-೬೨). [ಚೊಕ್ಕ + – ಅನೆ$_1$]

ಚೊಕ್ಕಬಂಗಾರ, ಚೊಕ್ಕುಬಂಗಾರ (ನಾ). = ಚೊಕ್ಕಚಿನ್ನ : ಚೊಕ್ಕ ಬಂಗಾರವೇ ಬೇಕೆಂಬ ಹಟವೇಕೆ ನಿನಗೆ (ನಂಮು. ೨೭-೫). **ಚೊಕ್ಕುಬಂಗಾರ** : ಇಲ್ಲಿ ಬಂದ ಹರಟೆಗಳಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲವೂ ಹರಟೆಯ ಹದಿನಾರಾಣೆ ಚೊಕ್ಕುಬಂಗಾರವೇ ಆಗಿರಲಿಕ್ಕಿಲ್ಲ (ಮುಂಗಾಪು. ೭). [ಚೊಕ್ಕ + ಬಂಗಾರ]

ಚೊಕ್ಕಬೆಳ್ಳಿ 'ಚೊಕ್ಕವೆಳ್ಳಿ' ನೋ.

ಚೊಕ್ಕಭೋಜನ (ನಾ). ೧. ಸೊಗಸಾದ ಊಟ. ೨. ಮಾಂಸವಿಲ್ಲದ ಆಹಾರ; ಸಸ್ಯಾಹಾರ (ಎಪಿಕ್ಕು. II, ೦೭). [ಚೊಕ್ಕ + ಭೋಜನ]

ಚೊಕ್ಕಮಾತು 'ಚೊಕ್ಕವಾತು' ನೋ.

ಚೊಕ್ಕಮುತ್ತು (ನಾ). ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಮುತ್ತು ; ಕುಂದಿಲ್ಲದ ಮುತ್ತು : ಅರಳ ಕುಲಕಂ ಬೈತಲೆಯ ಚೊಕ್ಕಮುತ್ತಿನಿವ ಮಲ್ಲಿಗೆಗಳೇಂ ಬಿರಿದುವೋ (ಚಬಪು- ೪೫-೧೬). [ಚೊಕ್ಕ + ಮುತ್ತು$_6$]

ಚೊಕ್ಕಯ್ಯ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರಂ : ಚೊಕ್ಕಯ್ಯಙ್ಗಂ ಆಚಬ್ಬೆಗಂ ಪುಟ್ಟಿದಂ ಬಿಕ್ಕಿಯಣಂ (ಎಕ. XII, ಶಿರಾ. ೩೫-೫ : 948). [ಚೊಕ್ಕ$_0$ + ಅಯ್ಯ$_1$]

ಚೊಕ್ಕರೆಯ (ನಾ). ೧. ಚೊಕ್ಕ ಹರೆಯಂ ; ಒಳ್ಳೆಯ ಪ್ರಾಯಂ. ೨. ಚೊಕ್ಕಹರೆಯವುಳ್ಳವನಂ ; ಏರುಜವ್ವನಿಗ : ವರ ವರೂಥದಿ ಸ್ಥಾಣು ಗಿರಿಜೆಯರಿರವಿನೊಳಗೊಪ್ಪಿರ್ದನವ ಚೊಕ್ಕರೆಯನೀ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಗೆ ಮುನ್ನಾಚರಣೆ ಫಲ ವದಗೀ ದೊರೆದಳಾಹಾ ಜಾತಿವಾಜಿಯು ಕುರುಡನಿಗೆ ಸಫಲಾದ ಪೋಲ್ (ಜಿನಭಾ. ೨೦-೨೨). [ಚೊಕ್ಕ + ಹರೆಯ (<ಪರಯ)]

ಚೊಕ್ಕವಾತು, ಚೊಕ್ಕಮಾತು (ನಾ). ಅಚ್ಚುಕಟ್ಟಾದ ಮಾತು ; ಜಾಣ್ಮೆಯ ನುಡಿ : ಬಿಡುಮುತ್ತಿಗೆಣೆಯುಹ ಚೊಕ್ಕವಾತುಗಳನು ನುಡಿವುತಿರ್ದುದು ಕಾನೀಗ ಕಡುಚಿಂತೆವಡೆದಂದವೇನು (ನಾಗಕು. ೩-೦೦೫). **ಚೊಕ್ಕಮಾತು** : ಅಕ್ಕ ನಿನ್ನೀ ನುಡಿ ನನ್ನ ಚಿತ್ತಕೆ ಬಾರದಕ್ಕಟ ಬಂದರು ಸುರೆನೆ ಪಕ್ಕಿಗೇತಕೆ ಬಹುದೀ ಜಾಣ್ಮೆಯೆಂದುದು ಚೊಕ್ಕಮಾತಿನ ರಾಜಕೀರ (ಭರಅ. ೬-೯೯). [ಚೊಕ್ಕ + ಮಾತು$_1$]

ಚೊಕ್ಕವೆಳ್ಳಿ, ಚೊಕ್ಕಬೆಳ್ಳಿ (ನಾ). ಶುದ್ಧವಾದ ಬೆಳ್ಳಿ : ದಿವಿಜವರನೀಶನೊರ್ವನೇ ಪತಿಯೆಂದು ಮೇದಿನಿಗಱಿಪೆ ಚೊಕ್ಕವೆಳ್ಳಿಯೊಳ್ ಸಮದು ನಭದಲ್ಲಿಯೊಂದಱ ಲೆಕ್ಕವಮಂ ಸಾದರದಿನಮರೆ ಪತ್ತಿಸಿದನೋ . . . ಎನಲ್ಕಾಗಳರೆವೆಟ್ಟಿಯೊಗೆದುದು (ಚಿನ್ನರಾ. ೮-೭೩) : ಚಾರುಮುದ್ರಾಪುರದ ಚೊಕ್ಕವೆಳ್ಳಿಯ ಕೋಂಟೆ (ಬಿಕೋಪು. ೪-೩). **ಚೊಕ್ಕಬೆಳ್ಳಿ** : ಅದು ಕಂದು ಬೆಳ್ಳಿಯದಲ್ಲ : ಚೊಕ್ಕ ಬೆಳ್ಳಿಯದು (ರೂಢಿ). [ಚೊಕ್ಕ + ಬೆಳ್ಳಿ]

ಚೊಕ್ಕಳ 'ಚೊಕ್ಕಟ' ನೋ.

ಚೊಕ್ಕಳಕಾತಿ (ನಾ). ಅಣೆಗಾತಿ ; ಓರಣಗಾತಿ : ತಕ್ಕೈಸಿ ಬಾಯ್ಗೆ ತಂಬುಲವಾ ಇಕ್ಕಿದನೊಡನೆ ಥೂಥೂಯೆನುತುಗುಳ್ವುದು ಚೊಕ್ಕಳಕಾತಿ ಭಾಪೆಂದ (ಭರಅ. ೪೩-೩೩). [ಚೊಕ್ಕಳ (<ಚೊಕ್ಕಟ) + – ಕಾತಿ$_6$]

ಚೊಕ್ಕಳತನ (ನಾ).=ಚೊಕ್ಕತನ : ಚೊಕ್ಕಳತನದಿಂ ಮಿಕ್ಕಲರ್ಗೆ ಮೊಗಸದಿರುಳುಣ್ಣದೊಡಲ ಪಸಿವಿಂಗೆ ಪಾಯ್ದು . . . ಬೇಸರವಾಗದೊಸಗೆಗಂಪನುಣ್ಬ ಬಾಕುಳಿದುಂಬಿಗಳ(ಲೀಲಾವ.೩-೨೧೪): ಚೊಕ್ಕಳತನದಿಂ ಸವಿದಂ ಮೊಕ್ಕಳಂ (ವೃಷವಿ. ೪೦-೭೫). [ಚೊಕ್ಕಳ(<ಚೊಕ್ಕಟ) + – ತನ]

ಚೊಕ್ಕಳವೆಳಗು (ನಾ). ಶುಭ್ರವಾದ ಬೆಳಕು ; ಬೆಳುದಿಂಗಳಂ : ಚೊಕ್ಕಳ ವೆಳಗಾವರಿಸುವವನಿತಳವಕ್ಕಱಗೊಂಬ ವಿರಹಿಗಳ್ ನೆಯ್ದಿಲ ತಕ್ಕನುದಯಗಿರಿಶಿಖರಮನೇಱಲ್ ಬಿರಿದುಂ ಸೊಗಸಿದುದು (ಜಯನೃ. ೦೦-೫೯).

[ಚೊಕ್ಕಳ (<ಚೊಕ್ಕಟ) + ಬೆಳಗು₂]

ಚೊಕ್ಕಳಿಕೆ, ಚೊಕ್ಕಳಿಕ್ಕೆ (ನಾ). ೧. ಸೊಗಸು ; ಚೆಂದ ; ಅಚ್ಚುಕಟ್ಟು ; ಮನೋಹರತೆ : "ನಿಗರ, ನೆಟ್ಟ, ಕನೆ, ಚೊಕ್ಕಳಿಕೆ, ಚೊಕ್ಕ . . . ಕಣ್ಗೆ ವಂದುದು, ಪರಿವಡೆದುದು ಈ ೧೪ ಮನೋಹರಂ"(ಕಕಷಾ. ೧೦-೨೦೦): ಸಕ್ಕದಮಂ ಮಱೆಗೊಳ್ವದೆ ಚೊಕ್ಕಳಿಕೆಯಿನಚ್ಚಗನ್ನಡಂ ಬೇಟ್ಪರ ಕಯ್ವೊಕ್ಕ ನಿಧಿಯನಿಪಪಭ್ರಂಶಕ್ಕಂ ದೇಶೀಯ ಪದಕಮುಂಟು ಸಮಾಸಂ (ಶಮದ. ೨೯೯) : ಚೊಕ್ಕಳಿಕೆಯ ನವಚಂದ್ರಿಕೆಯನೆ ಹೃದಯಕ್ಕೆ ವಿಲಾಸಮನೀವುದು ಸತ್ಪ್ರಭುರಾಜನ ಸವಿಮಾತು (ಜಯನೃ. ೧-೨೪): ಉಳುಗಂ ಬಿತ್ತ್ರಿತೆ ನಾಡೆ ಚೊಕ್ಕಳಿಕೆಯಿಂ ಸ್ವಚ್ಛಂದನಾಮೋದಮಂ ತಳೆದೋರಂತೆಸೆದಿರ್ಪ ಸೂಳೆಯರ ಮೆಯ್ಮೆರ್ಗೆಳಂಗಳಿಂದಂ (ವೀರವಿ. ೬-೯೪) : ರಕ್ಕಸವಾಣಂತಿಯರು ತಲೆಬುರುಡೆಯೊಳಕ್ಕಱು ಮಿಗೆ ಮೊಗೆಮೊಗೆದು ಲೆಕ್ಕವಿಲ್ಲದ ಬಿಸಿನೆತ್ತರ ಮಿಂದೊಂದು ಚೊಕ್ಕಳಿಕೆಯನೇನೆಂಬೆ (ನಾಗಕು. ೦೦-೧೨೫) : ಉನ್ನತಕುಶಲನಲ್ಲವೆಂಬೊಡಂ ನೀನೀಗಳೆನ್ನ ಸವಿನುಡಿಯ ಚೊಕ್ಕಳಿಕೆಯಿಂ ತಿಳಿಯಿದಲ್ಲೆನ್ನ ಸತ್ಪ್ರೌಢಿಗೇಳು (ಪಾಸೋಪು. ೭-೪೬) ; ಸಲ್ಲದ ನಿನ್ನಂಕದ ಬಿಂಕದ ಮೈಸಾಸದ ಸಡಗರದ ಬಿಡುನುಡಿಯ ಚೊಕ್ಕಳಿಕೆಯಿಂ ಒಲ್ಲದೆ ನಿಲ್ಲದೆ ಮರಲ್ವುದೆಂದಂ (ರಾಜಶೇ. ೯೦-೦೦). ೨. ಪ್ರಸಿದ್ಧಿ : "ಚೊಕ್ಕಳಿಕೆ ಪ್ರಸಿದ್ಧದೊಳೆ" (ಕರ್ಣಾನಿ. ೯೦). **ಚೊಕ್ಕಳಿಕ್ಕೆ** : ೨.ಅಂಗುಸರಾಯನ ಗಂಡುಬೀರಮಂ ಕಂಡಿಸಿ ಚೊಕ್ಕಳಿಕ್ಕೆಯೊಡನೊಂದಿದ ಪಟ್ಟದ ಭೋಜರಾಜನಂ ಕೊಂಡನೆನಲ್ಕೆ ಚಂಡಿಸುವ ಗಂಡರದಾರ್ಗಳ ಚಾಮರಾಜನೊಳ್ (ಚಕವಿ. ೨-೭೫).

[ಚೊಕ್ಕಳ (<ಚೊಕ್ಕಟ) + – ಇಕೆ]

ಚೊಕ್ಕಳಿಕೆವಡೆ (ಕ್ರಿ). ಅಂದವನ್ನು ಹೊಂದು ; ಮನೋಹರವಾಗು : ಚಿಕ್ಕಹರೆಯದೊಳು ಚಿನ್ನದ ಬೊಂಬೆಯಂತೆ ಕಡು ಚೊಕ್ಕಳಿಕೆವಡೆದ ಚೆಲ್ವು (ಸಮ್ಯಕೌ. ೦೨-೨೭). [ಚೊಕ್ಕಳಿಕೆ + ಪಡೆ₁]

ಚೊಕ್ಕಳಿಕ್ಕೆ 'ಚೊಕ್ಕಳಿಕೆ' ನೋ.

ಚೊಕ್ಕಳೆ (ನಾ). ಸೊಗಸುಗಾತಿ ; ಚೆಲುವೆ : ಹಸನಹ ರೂಪು ತಕ್ಕ ಹರೆಯಂ ಕಡು ಚೊಕ್ಕಳೆ ಜಾಣೆ ಹಕ್ಕಿವೊಲ್ ಕೊಸರುವ ಲಾಗು ಕೂಡಿ ತನವಿಲ್ಲದ ಬಾಕುಳಿ . . . ಬಸನದ ಬಿತ್ತ್ರನಿಪ್ಪಳೊಡಗೂಡಿದೊಡಲ್ಲದಲಂಪು ಪೋಪುದೇ (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೮-೪೦೧). [ಚೊಕ್ಕಳ + – ಎ₂]

ಚೊಕ್ಕು₁ (ಕ್ರಿ). ಕುಗ್ಗು ; ಪರಿತಪಿಸು : ನೀನೆ ಬೇಡೆನಲ್ಸುರವಂದ್ಯ ನಕ್ಕು ವಾಹನನಾಗ್ಗು ತನಗೆನಲ್ಕೇಳಿ ತಲೆಗುಕ್ಕಿದಂ ಹೋ ಹೋ ಕೋಳ್ಪಡಿದ ತನ್ನನುಮಹಂಕಾರದಿಂ ಕೆಟ್ಟೆನೆಂದು ಚೊಕ್ಕಿದಂ ಬಳಿಕ ಹರುಷವ ತಾಳ್ದು ಮನದೊಳಗೆಯುಕ್ಕಿದಂ ಹರಿಪದಕೆ ತನುವನೀಡಾಡಿ ಜನ್ಮಕ್ಕೆ ಸಫಲವಿದಾಯ್ತು ನಿನ್ನ ಪೊತ್ತುದರಿಂದ ಸುಖಿಯಾದೆ ನಾನೆಂದನು(ತುರಂಗ.೪-೩೪).

[<ಸುಕುರ್₁ ?]

ಚೊಕ್ಕು₂ 'ಚೊಕ್ಕ' ನೋ.

ಚೊಕ್ಕುತನ 'ಚೊಕ್ಕತನ' ನೋ.

ಚೊಕ್ಕುಬಂಗಾರ 'ಚೊಕ್ಕಬಂಗಾರ' ನೋ.

ಚೊಕ್ಕೆಯ, ಚೊಕ್ಕೆಹ, ಜೊಕ್ಕೆಯ (ನಾ). ೧. ಬಿನ್ನಾಣ; ಚಾತುರ್ಯ : ಪ್ರಥಮಾಲಿಂಗನದೊಳೆ ಸಫಲವಾಗೆ ಮತ್ತೆ ಮತ್ತುಜ್ವಲಿಸುವ ಚೊಕ್ಕೆ [ಪಾಠಾಂ. ಚೊಚ್ಚೆ]ಯದನುಭವಕ್ಕೆ ಸಿರಿಮಂಚಂ ಸುಖದುಕ್ಕಡವಾಗ (ಸಂಬಿರ. ೧೦-೯೮). ೨. ಮಲ್ಲಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಪಟ್ಟು : ಕಡಂಗುವ ಮಲ್ಲನನಡಸಿ ಶಿವಿದು ಕಡುಪಿಂ ಕೆಡಪಿ ಕೊಪ್ಪರದೊಳ್ ಕುಮ್ಮಿ ಮುಂದಿಯೊಳ್ ಮಿದಿದು ಕುದಿದು ಸದೆದು ಸಣ್ಣಿಸುವ ಚೊಕ್ಕೆಯದಾಸೆಗೆ ಪೊಕ್ಕ ಮಲ್ಲನನಿಕ್ಕಿ ಮೆಟ್ಟಿ (ಗಿರಿಕ. ೨-೦೦೫ ಪ): ಇಕ್ಕಿದರು ಗಳಹತ್ತದಲಿ ಸಲೆ ಮಿಕ್ಕು ಸತ್ರಾಣದಲಿ ಮಿಗೆ ಸರಿಪೊಕ್ಕು ಹಿಡಿದರು ಬಿನ್ನಣದ ಚೊ[ಪಾಠಾಂ. ಜೊ]ಕ್ಕೆಯದ ಜೋಡಿಯಲಿ (ಕುಮಾ.ಸ. ೩-೯೬). ೩. ಸಂದೇಹ ; ಅನುಮಾನ (?): ಅವರವರೆಂದಂತೆ ಎನ್ನದೆ ತನ್ನಿರವ ಭಿನ್ನವ ಮಾಡದೆ ಮೂಢಸಾಧನೆಯವನೊಡನೆ ಕಾಡುವ ತೆಱದಂತೆ ಅವನಿಗೆ ಚೊಕ್ಕೆಯ [ಪಾಠಾಂ.ಹ] ಇವನಿಗೆ ನಿಶ್ಚಯ ಉಭಯವ ನೀವೇ ಬಲ್ಲಿರಿ (ಪ್ರೋಪೂ. ೦೪೯-೫೬೪). **ಚೊಕ್ಕೆಹ:** ೧. ಸೊಕ್ಕುಗಲೆಗಳ ಸೋಲಕ್ಕೆ ಮೈಗೊಟ್ಟು ಮೇಲಿಕ್ಕಿ ಲಲ್ಲೈಪ ಭಾವಕಿಯಾ ಚೊಕ್ಕೆಹದನುಭಾವದಕ್ಕರಗಳಿಗೆ ಸಂಯುಕ್ತ್ಯಾಗಿ ತೋರ್ಪುದೀ ಕಾವ್ಯ(ಶೃರಪೀ. ೧-೦೯). ೩. ಮೇಲಿನ 'ಮೋಳಿಮಾ' ಪ್ರಯೋಗದ ಪಾಠಾಂತರವನ್ನು ನೋಡಿ. ೪. ಯುಕ್ತಿ : ಭಕ್ತನಾಗಿದ್ದಲ್ಲಿ ಉಭಯದ ಮಾರ್ಗವ ಗುರುವಿನ ಚೊಕ್ಕೆಹವ [ಪಾಠಾಂ. ಚೊಕ್ಕವಹ] ಆ ಜಂಗಮದ ಅಪೇಕ್ಷೆಯ ಇದಿರಿಟ್ಟು (ಅಲ್ಲಮಾ. ೦೨೯-೯೨): ವಾದಿಯ ಚೊಕ್ಕೆಯ ವಾಗ್ಮಿಯ ಚೇತನ (ಚಬೊಮ್ಮ. ೨೩೯-೪೯). **ಜೊಕ್ಕೆಯ:** ೨. ಗಾಯವುಂಟೇ ತೋಱು ನಿನಗಡುಪಾಯೊ ಬಿಡು ಜೊಕ್ಕೆಯವನೆನುತಲಿ (ಕುಮಾ.ಅ. ೬-೩೧) ; ಜೊಕ್ಕೆಯದೊಳಗೆ ಮುಂದಲೆವಿಡಿದು (ಮೈರಾಕಾ. ೪-೭೬).

ಚೊಕ್ಕೆಯತನ (ನಾ). ಚಾತುರ್ಯ ; ಜಾಣ್ಮೆ : "ಚೊಕ್ಕೆಯತನಮೆ ನಾಡೆ ಬಿನ್ನಾಣಮೆಂಬರ್" (ಛಾರನಿ. ೩೪). [ಚೊಕ್ಕೆಯ + – ತನ]

ಚೊಕ್ಕೆಹ 'ಚೊಕ್ಕೆಯಂ' ನೋ.

ಚೊಗಟೆ 'ಚಗಟೆ' ನೋ.

ಚೊಗರು₁ 'ತೊಪಱು' ನೋ.

ಚೊಗರು₂ 'ತೊಗರಂ₁' ನೋ.

ಚೊಗೆ, ಚೋಗೆ (ನಾ). ಪಾದದವರೆಗೆ ಇರುವ ಉದ್ದವಾದ ಅಂಗಿ ; ನಿಲುವಂಗಿ : ಕಾಗಿನ ಚೊಗೆಯಾಂತು ಬಲರಾಮದೇವನಂತಾಗಿರ್ಪ ಜನರ ಕಣ್ಮನಕೆ (ಮೋಹತ. ೧೭-೭೬) : ಮೃಗಶತ್ರುಚರ್ಮದಿಂ ಮಾಡಿದ ಚೊಗೆ ಮೆರೆಯಲ್ (ಹಾಲಾಸ್ಯ. ೪-೨-೩೨) : ಸೊಗಸಿಂದ ನಿದ್ರೆಗೈದಿಂದುಹಾಸನು ತೊಟ್ಟ ಚೊಗೆಯ ಕುಪ್ಪಸದ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಬಿಗಿದು ಕಟ್ಟಿರ್ದ ಪತ್ರಿಕೆಯನ್ನು ಮೆಲ್ಲನೆ ತೆಗೆದುಕೊಂಡಳು ಮಂತ್ರಿತನುಜೆ (ಚಂದ್ರಹಾ. ೩-೨೮): ಬಾಲ ಬಂಗಾರು ಚಿಲ್ ಪಟ್ಟೆದುಕೂಲ ಚೊಗೆಯಿಂ (ಪಕುಥಾ. ೦೯-೩). **ಚೋಗೆ:** ಉಟ್ಟ ಚಲ್ಲಣ ಜಟ್ಟಿ ಚೋಗೆ ಕುಲ್ಲಾಯಿಗಳಿಟ್ಟ ಕಸ್ತುರಿಬೊಟ್ಟು ಮಱೆವ ಕಟ್ಟಾಳುಗಳಂತೆ . . . ಇಟ್ಟಾಡಿದರು ತುಂಬಿ ಜಲವ (ಗೋಮುಕೀ. ೦೭-೦೪೯). [←ಹಿಂ. ಮರಾ. ತುರ್ಕಿ, ಚೋಗಾ]

ಚೊಚ್ಚ (ಗು). ಸ್ವಚ್ಛ ; ನಿರ್ಮಲ ; ಶುದ್ಧ : ಸುಧರ್ಮರೆಂಬ ದಿಗಂಬರರ ಪೂರ್ದಿ ಚೊಚ್ಚ ಧರ್ಮವ ಕೇಳ್ದು (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೨೦-೭೬).

[<ಸಂ. ಸ್ವಚ್ಛ]

ಚೊಚ್ಚನೆ (ಗು). ಶುಭ್ರವರ್ಣದ ; ಸ್ವಚ್ಛವಾದ ; ಬಿಳಿಪಾದ : ಮೃದುವಾಕ್ಯನಸ್ಯಕ್ಸರಂ ಸುದೃಷ್ಟಿ ಮೇಧಾವಿ ನಿಡಿಯನಸಿಲಕಥಾತ್ಮಂ ಸದಯಂ ಚೊ [ಪಾಠಾಂ. ಕೆ]ಚ್ಚನೆ ಮೈ ಬಟ್ಟದನತಿಚಪಳಂ ಸಖಿಪ್ರಿಯಂ ಸಸಿಯೆನಿಕುಂ (ಜಾತಕ. ೩-೨೦). [ಚೊಚ್ಚ + – ಅನೆ₂ (<–ಅನೆಯ₂)]

ಚೊಚ್ಚಲ್ 'ಚೊಚ್ಚಲ್' ನೋ.

ಚೊಚ್ಚಲು 'ಚೊಚ್ಚಲ್' ನೋ.

ಚೊಚ್ಚಲ್ 'ಚೊಚ್ಚಲ್' ನೋ.

ಚೊಚ್ಚಲು 'ಚೊಚ್ಚಲ್' ನೋ.

ಚೊಚ್ಚುಲ್, ಚೊಚ್ಚಲ್, ಚೊಚ್ಚಲು, ಚೊಚ್ಚಿಲ್, ಚೊಚ್ಚಿಲು (ನಾ). ೧. ಮೊದಲನೆಯ ಬಸಿರು: ಮೊದಲ ಸೂಲು: ಗೃಷ್ಟಿ. ಸಕೃತ್ಪ್ರಸೂತಾ- ಈ ೨ ಚೊಚ್ಚು[ಪಾಠಾಂ. ಚ್ಚ]ಲ ಮಗನಂ (ಹರಿಚರಿ. ೪೬-೧೧೮). **ಚೊಚ್ಚಲ್:** ೧. ಚೊಚ್ಚಲ್ ಪೆಱುವಳಂತೆ ತೊಟಲುತ್ತುಂ (ರಮಾಪ್ರ. ೧-೧೬೦). (ಗು). ೨. ಮೊತ್ತಮೊದಲನೆಯ; ಪ್ರಪ್ರಥಮ: ಪಟಯಿಸಿದ ಳೆಸ್ಕಂತಿ ತನ್ನ ಚೊಚ್ಚ[ಪಾಠಾಂ. ಚ್ಚಿ]ಲ ಮಗನಂ (ಗದಾಯು. ೧೦-೧೮): ಪಾರಿಕೆಯ ಚೊಚ್ಚಲ ಶಾಬಕವೋದಿದವ್ವುಮ (ಅರ್ಧನೇ. ೧-೯೪): ಸುಭುಜನುಂ ತನ್ನ ಚೊಚ್ಚಲ ಮಗಂಗೆ ಪಟ್ಟಮುಂ ಕಟ್ಟಿ (ರಾಮಾಕ್ಷ. ೯೯-೪). **ಚೊಚ್ಚಲು:** ೧. ಕರುವು ಚೊಚ್ಚಲು: ತೂರೆದ ಕೆಚ್ಚಲು (ಕವಿಪು. ೨೦-೯): ಚೊಚ್ಚಲು ಬಸುರಿ ಉಡಿ ತುಂಬಿಸಿ ಕಳುಹಿಸಬೇಕು (ರೂಢಿಸಂ. ೧೬): ಗೌರಿ ಚೊಚ್ಚಲು ಬಾಣಂತಿ (ಮುಂಗಾರು. ೨೩). ೨. ಹೊಚ್ಚ ಹೊಸ ಚೊಚ್ಚಲನು ಭವಕೆ ಕಾಯುತಿದ್ದೇನೆ (ಕೋಗಿರ. ೪-೯೩): ರಾಘವಾಂಕನು ಗುರುವಿನ ಪಾದಕ್ಕೆ ಶರಣು ಮಾಡಿ ತನ್ನ ಅಚ್ಚುಮೆಚ್ಚಿನ ಚೊಚ್ಚಲು ಕೃತಿಯನ್ನು ಬೊಗಸೆಯಲ್ಲಿ ಹಿಡಿದು (ತುಂಗಭ. ೪೩). **ಚೊಚ್ಚಿಲ್:** ೧. ಹಲವು ಸೂಲುಗಳು ವರೇಷ್ಟಿಕೆಯೆನಿಕ್ಕು ಚೊಚ್ಚಿಲದು ಗೃಷ್ಟಿಯೆನಿಕ್ಕು (ಮಂಗರಾ. ೫೪-೪). ೨. ನೀಮುಂ ನಿಮ್ಮ ಚೊಚ್ಚಿಲ ಮಗನಪ್ಪ ಸೂರ್ಯಸೂನುವಂ ಸೂರ್ಯದಿನದಂದು ಕಂಡು (ಪಂಪಭಾ. ೯-೬೩ ವ): ಚೊಚ್ಚಿಲ ಕೂಸು ಮೊಲೆಯ ತೊಟ್ಟು ನುಂಗಿತ್ತು (ಕರ್ಣಾಶಾಂ. ೧೦೩-೮). **ಚೊಚ್ಚಿಲು:** ೧. ಮುಚ್ಚು ಮಜೆಯೇಕಿನ್ನು ಸುತರಲಿ ಚೊಚ್ಚಿಲವ ನೀನೆಂದು ಮೃದಡವಿದನು ಕರಿವರೌ (ಕುಮ್ಮಾಗ. ೯-೨೩). ೨. ನೀಲವ್ವನನ್ನು ಚೊಚ್ಚಿಲ ಹೆಂಗೆಗೆ ತನ್ನ ಹಳ್ಳಿಗೆ ಕರೆದುಕೊಂಡು ಹೋಗಲು (ಬರಹಾ. ೧೮).

ಚೊಚ್ಚಲುಸಂಭ್ರಮ = ಪ್ರಥಮ ಪ್ರಯತ್ನಗಳಲ್ಲಿ ಮಾಡುವ ಉತ್ಸಾಹದ ಕಾರ್ಯ. [ಚೊಚ್ ? + ಚುಲ್(<ಸೂಲ್). / ತೆಲು. ಚೊಚ್ಚಿಲು, ಚೊಚ್ಚಿಲ್ಲು = ಪ್ರಾರಂಭಿಸು; ಮೊದಲುಮಾಡು]

ಚೊಟ್ಟ 'ಸೊಟ್ಟ' ನೋ.

ಚೊಟ್ಟಗಾಲು 'ಸೊಟ್ಟಗಾಲು' ನೋ.

ಚೊಟ್ಟಗೆಯ್ 'ಸೊಟ್ಟಗೆಯ್' ನೋ.

ಚೊಟ್ಟ₁ 'ಸೊಟ್ಟ' ನೋ.

ಚೊಟ್ಟ₂ (ನಾ). ಅಂಗಹೀನತೆ ; ಹೆಳವಿ : (ಕ).

[ಚೊಟ್ಟ(<ಸೊಟ್ಟ) + – ಇ₂]

ಚೊಟ್ಟ₃(ನಾ).ಹುಂಜದ ತಲೆಯ ಮೇಲಿರುವ ಕೆಂಪು ಬಣ್ಣದ ಕೊಟ್ಟು.- ಜುಟ್ಟು: ಹುಂಜಗಳ . . . ಕೆಂಗೆಂಪು ಚೊಟ್ಟಗಳು ಸೇರೆಗಾರರ ತಲೆವಸ್ತ್ರಕ್ಕಿಂತಲೂ ಕೆಂಪಾಗಿ ರಂಜಿಸಿದುವು (ಕಾನೂರು. ೫೦೫). 'ಕೊಟ್ಟು₁', 'ಜುಟ್ಟಿ' ಪರಾ. [ದೇ.೮ ತಮಿ. ಮಲ. ಚುಟ್ಟಿ. / ಪ್ರಾ. ಚೋಟ್ಟೀ]

ಚೊಟ್ಟಗೆಯ್ಯ 'ಸೊಟ್ಟಗೆಯ್ಯ' ನೋ.

ಚೊಟ್ಟು 'ಸೊಟ್ಟು₂' ನೋ.

ಚೊಟ್ಟೆ₁ 'ಚಟ್ಟೆ₁' ನೋ.

ಚೊಟ್ಟೆ₂ (ನಾ). ಹೀನಸ್ವಭಾವದ ಮನುಷ್ಯ ; ಅಲ್ಪ : (ಕ).

[←ಹಿಂ. ಛೋಟಾ]

ಚೊಟ್ಟೆ₃, ಸೊಟ್ಟೆ₂ (ನಾ). ೧. ರಸ ತೆಗೆದ ಮೇಲೆ ಉಳಿದ ಭಾಗ ; ಸಿಪ್ಪೆ. 'ನಿಂಬೆಚೊಟ್ಟೆ' ಪರಾ. **ಸೊಟ್ಟೆ₂:** ೧. (ಎತ್ತುಗಳ) ಮೈಯನ್ನು ದಿನದಿನದ ಸಾಯಂಕಾಲದಲ್ಲಿ ಹೀರೇಕಾಯಿ ಸೊಟ್ಟೆಯಿಂದ ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಿಕ್ಕಿ ಒರಿಸಿ (ಕೃಷಿಪ್ರ. ೧೯). ೨. ತೆಂಗು ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಮೇಲ್ಪದರ ; ಮೊಟ್ಟೆ : ತೆಂಗಿನ ಸೊಟ್ಟೆಯನ್ನು ಮೊದಲು ಒಂದು ವರ್ಷ ಕೆಸರೊಳಗೆ ಹುಗಿದಿಟ್ಟು (ಕಪಾಗ. ೧೮೪). ೩. ಬುರುಡೆ: ತಂತಿ ಝಣಗುಡದ ಪೊಳ್ಳು ಸೊಟ್ಟೆ ಎನಿಸೀತು ಹೇಗೆ ವೀಣೆ ? (ಅರಳು. ೬೬-೧೧).

ಚೊಟ್ಟೆಹಾಕು=ವ್ಯರ್ಥವಾಗಿ ಕಾಲಕಳೆ : ರಾಮಸ್ವಾಮಿ ಅಯ್ಯಂಗಾರಿ ನಾಲ್ಕುದಿವಸ ಮೈಸೂರಿಗೆ ಹೋಗಿ ಸಂಗೀತ ಕಲಿಯುತ್ತೇನೆಂದು 'ಚೊಟ್ಟೆ' ಹಾಕಿ ಬಂದಿದ್ದ (ಸಂಧ್ಯಾರಾ. ೨೬). 'ಚರಟ' ಪರಾ. [?]

ಚೊಟ್ಟೆ₄ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ : ಚೆಳ್ಳೆಹಣ್ಣುಮರ, ಸೊಳ್ಳೆ, ಚೊಟ್ಟೆ, ಕೆಂದಲ್, ಮಣ್ಣಡಿಕೆ, ಚಿಡ್ಲು (ವ್ಯವಗಿ. ೨೪-೪೩). [?]

ಚೊಟ್ಯಾಲುಗುಬ್ಬಿ (ನಾ). ಕುದುರೆಗೆ ಕತ್ತಿನ ಮೇಲೆ ಹಾಕುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಒಡವೆ: ಸುವರ್ಣರಜತಮ ನಿರ್ಮಿಸಿದ ಉಚ್ಚೈಶ್ರವಸ್ಸೆಂಬ ಅಶ್ವರತ್ನದ ಆಭರಣದ ಲೆಕ್ಕ ... ೧ತುರಾಯಿ ಪೀರ ಸಹ ೧೮ ಚೊಟ್ಯಾಲುಗುಬ್ಬಿ (ಎಕ. XIV, ನಂಜನ. ೨೯೩; 1947). [ಚೊಟ್ಟೆ₃+ <ಅಯಾಲು+ಗುಬ್ಬಿ₂]

ಚೊಣ್ಣ 'ಚಲ್ಲಣ' ನೋ.

ಚೊತ್ತ 'ಸೊತ್ತ₁' ನೋ.

ಚೊತ್ತಮ್ಮ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು: ಅರಟ್ಟಿಗಳರಸರ್ ಚೊತ್ತಮ್ಮನ್ ಎಡತೆಲ್ಲಾಟ ನಾಡು ಸಾಸಿರವುಂ ಆಳುತ್ತಿರ್ದು (ಎಕ. III, ಮೈಸೂರು. ೫೫-೫: 740). [ಚೊತ್ತ₀ + ಅಮ್ಮ₁]

ಚೊತ್ತಿ 'ಸೊತ್ತಿ' ನೋ.

ಚೊತ್ತಿಗೆ 'ಜೊತ್ತಗೆ' ನೋ.

ಚೊತ್ತು 'ಸೊತ್ತು₁' ನೋ.

ಚೊಪ್ಪಟೆ (ನಾ). ದೇವದಾರು ವೃಕ್ಷ : "ಚೊ[ಪಾಠಾಂ. ಚೊ]ಪ್ಪಟೆಯೆನಲ್ ದೇವದಾರುವಕ್ಕುಂ " (ಮಂಗರಾ. ೩೬-೧೬). [?]

ಚೊಬ್ಬೆ (ನಾ). ಪುಟ್ಟಿ; ಬುಟ್ಟಿ: ಚಿತ್ರದ ಚೊಬ್ಬೆಯಲ್ಲಿ ಹಿಡಿದುಕೊಂಡಿದ್ದ ಮಾವಿನ ಹಣ್ಣುಗಳಲ್ಲಿ (ಅಮೋಘ. ೬೨). 'ಚಿಬ್ಬಲ್' ಪರಾ. [?]

ಚೊಮ್ಮನೆ 'ಜೊಮ್ಮನೆ' ನೋ.

ಚೊರ್ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ : ಕಾದ ಹಂಚಿನ ಮೇಲೆ ನೀರು ಸಿಡಿದಾಗ ಚೊರ್ರೆಂದಿತು (ರೂಢಿ).

ಚೊಲ್ಲ (ನಾ). ಹರಡಿರುವುದು ; ವ್ಯಾಪಕವಾಗಿರುವುದು (?) : ಎಲ್ಲಿ ನೋಡಲು ಮಡಿದ ವೀರರ ವಲ್ಲಭೆಯರಾರ್ತಧ್ವನಿಯು ನೆಱೆ ಚೊಲ್ಲವಾಗಿರ ಕಂಡು ಬೆದಱುತ ಬಂದನಾ ವಿದುರ (ಕಿಮ್ಮಸ್ಸೀ. ೧-೧೮). [<ಚಲ್ಲು₁]

ಚೊಲ್ಲಣ 'ಚಲ್ಲಣ' ನೋ.

ಚೊಲ್ಲಣಿಗೆ (ನಾ). ಚೆಲುವು; ಸೊಗಸು; ಹೊಳಪು (?): ಅಲ್ಲಿ ಸಾವಿರದ ನಾನೂರು ಯೋಜನದೆಡೆಯ ಪಲ್ಲವಿತವಾದ ಶಿವಗಣಗಳಾಗಾರದಿಂ ಚೊಲ್ಲಣಿಗೆವಡೆದ ನವರಂಗ ಮಣಿಮಯಗೇಹ ಸಲ್ಲಲಿತ ಹರ್ಮ್ಯಕುಳದ (ಿಂಗಪು. ೩-೧೪) : ಕೋಟಿ ಹರ್ಮ್ಯಗಳ ಮಲ್ಲಿಕಾಗ್ರದಿ ರಾಜಿಪ ಚೊಲ್ಲಣಿಗೆ ವಡೆದ ಚಿಂತಾರತ್ನ ಕಳಶದಿಂ ತೆಲ್ಲವಣ್ಣದ ಬಾಗಿಲಿಂ ಕನಕವಲಗೆಯಿಂ . . . ಸಲ್ಲಲಿತಮಾಗೆಸೆದುದು (ಲಿಂಗಪು. ೩-೨೦). [?]

ಚೊಲ್ಲಣಿಸು (ಕ್ರಿ). ಶೋಭಿಸು ; ಹೊಳೆ (?) : ಮಾದೇವ ಸಲ್ಲಲಿತ ನಂದಿಗೊಲಿದು ಮಲ್ಲಡಿಗಳಿಂ ತೋರ್ಪ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂ ಕಟಕದಿಂ ಪಲ್ಲವದ ಸಂಗ್ರಹಣ ವಶೌಲದಿಂ ಸೊಬಗಿಡುವುತಲ್ಲಿ ಕುಂಡಲಮನಲುಗುತ ಮುಂದೆ ಶೋಭಿಸಿದ ಚೊಲ್ಲಣಿಸಿ ವೃಷಭ ಪೆಟ್ಟೆ (ಲಿಂಗಪು. ೧೪-೪೩). [?]

ಚೊಲ್ಲೆಯ₁, ಚೊಲ್ಲೆಹ, ಜೊಲ್ಲಯ, ಜೊಲ್ಲೆ, ಜೊಲ್ಲೆಯ₁, ಜೊಲ್ಲೆಹ (ನಾ). ೧. ತುರುಬಿನ ಕೊನೆ: "ಚೊಲ್ಲೆಯ[ಪಾಠಾಂ. ಹ]ಮೆಂದು ತುಱುಬಿನ ಕೊನೆ " (ಕಕಸಾ. ೨೦-೪೧೫) : ಕಸ್ತುರಿಯದ್ದಬೊಟ್ಟೆಸೆಯೆ ಮುತ್ತಿನ ಮೂಗುತಿಯೊಪ್ಪೆ . . . ಜೋಲ್ದಿರೆ ಚೊಲ್ಲೆಯಂ (ಲೀಲಾವ. ೨-೩೯) : ಕತ್ತರಿಪೀಲಿಯನಾಂತ ಚೊಲ್ಲೆಯಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೮-೫೦) : ಚಲ್ಲಣವನಳವಡಿಸಿ ಬಾಜಿದ ಚೊಲ್ಲೆಯವ ಮಿಗೆ ಸಂವರಿಸಿಕೊಂಡು (ಜೀವಂಧ. ೧೬-೩೦) : ಚೊಲ್ಲೆಯದ ಬಳಲುಮುಡಿಯ ತೊಳಪ ಕೇಬಲ್ಲ ಕಂಬುಗ್ರೀವದ (ಕೃಷ್ಣ. ೨-೧೨-೩) : ಕೆದಱಿ ಕುರುಳೊದರೆ ಚೊಲ್ಲೆಯಂ (ಚಕವ. ೬-೪೮). ೨.

ತುರುಬಿನಲ್ಲಿ ಮುಡಿಯುವ ಹೂವಿನ ದಂಡೆ,–ಮಾಲೆ : ಸುರಯಿಯ ಚೊಲ್ಲೆಯಮುಂ ಪೊಸಸುರಹೊನ್ನೆಯ ಮೊಗ್ಗೆಯೆಕ್ಕಸರಮುಂ (ಕಬ್ಬಿಗಾ. ೩೨೫) : ಮಲ್ಲಿಗೆಚೊಲ್ಲೆಯಂ (ಶಬಶಂ. ೩-೧೧) ; ಗೆಲ್ಲವೆಣ್ಗೆ ಜಸದ ಪೊಸ ಚೊಲ್ಲೆಯಮಂ ಸೂಡಿ ಕೂಡಿವರ್ಪ ಬಲ್ಲಾಳ್ತನದ ಗಾಡುಗಲಿಗಳಿರಾ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೪೭-೪). **ಚೊಲ್ಲೆಹ :** ೧. "ಚೊಲ್ಲೆಹವೆಂದು ತುರುಬಿನ ಕೊನೆಯಾಕ್ಕುಂ" (ಕವಿಕಂ. ೧೮೦); ಇವರ ಚೊಲ್ಲೆಹವತನು ಪಿಡಿವ ಸೆಲ್ಲೆಹ (ಸೌಂದಪು. ೭-೫೫) : ಕವಿವ ಕುರುಳ ಕಟ್ಟು ಸಡಿಲಿದ ಚೊಲ್ಲೆಹದೆವೆಯಿಕ್ಕ ದೆಸಳುಕಣ್ಣುಗಳ (ಹರಿಲ. ೭-೧೮). ೨. ಪರಿಮಳವಿಡಿದ ಚೊಲ್ಲೆಹಕ್ಕಳಿ ಗಳೆರಗುತಿರೆ (ಇಹರ. ದೇ.೩೨-೭); ಇಟ್ಟ ಜೆಡೆ ಚೊಲ್ಲೆಹವಮರ್ದಿರೆ ತೊಟ್ಟ ಕಂಚುಕವಮಂ (ಬಸಪು. ೧೨-೪೩). ೩. ಹೂವಿನ ಗೊಂಚಲು,–ಗುಚ್ಛ : ಓಡ ಕುದುರೆಯ ಮೇಲೆ ಮುಸಿಯ ಹಲ್ಲಣವ ಹಾಕಿ ಬಸಲೆಯ ಹುಬ ಬಾಯಿಗೆ ಕಟ್ಟಿ ದೆಸೆವರಿವ ಅಸುರಾವುತ ಚೊಲ್ಲೆಹದ ಬಲ್ಲೆಹವ ಹಿಡಿದು ಮುಗುಳು ನಗೆಯವಳಲ್ಲಿ ಏರಿ ತಿವಿಯೆ ಚೊಲ್ಲೆಹದ ಬಲ್ಲೆಹ ಮುರಿದು ಓಡಿನ ಕುದುರೆ ಒಡೆದು ಮುಸಿಯ ಹಲ್ಲಣ ನುಗ್ಗುನುಸಿಯಾಗಿ ಬಸಲೆಯ ಬಾಯಿಕಟ್ಟು ಹರಿದು ಅಸುರಾವುತ ಅವಳ ಕಿಸಲಯರಸಕ್ಕೊಳಗಾದ (ಕೋಲಶಾಂ. ೨೪-೧೦) ; ಉರಿಯ ಸಿರಿಯ ನಡುವೆ ಒಂದು ಸರೋವರದಲ್ಲಿ ನರಿ ತಿರುಗಾಡುತ್ತಿರ್ದ ಬಾಲ ಉಡುವಿನಂದ ನಡು ಬಳ್ಳಿವಿನ ಚೊಲ್ಲೆಹ ದಂದ ತಲೆ ಕೋಡಗದಂತೆ ರೂಪು ನರಿಯಾಗಿ ಆತ್ಮ ಕುಕ್ಕುರನಾಗಿ ಏತಕ್ಕೂ ಸಿಕ್ಕದೆ ಸರೋವರದಲ್ಲಿ ಹರಿದಾಡುತ್ತದೆ (ಅಹ್ಮಿಮಾ. ೧೩೫-೧೧೩). **ಜೊಲ್ಲಯ :** (೬). **ಜೊಲ್ಲೆ :** ೨. ಮಲ್ಲಿಗೆಯ ಜೊಲ್ಲೆಯಂ ಮೊಲ್ಲೆಯ ಮುಗುಳ್ಗಳಿಂ . . . ಭೂವಲ್ಲಭನ ವಲ್ಲಭೆಗಲಂಕರಿಸಿ (ವಂಕಾರಾ. ೦-೮-೮). ೩. ಒಂದೆರಡು ಜೊಲ್ಲೆ ಸಾಲದೇ ? ಮರಕ್ಕೆ ಮರವೇ ಕೆಳಗೆ ಬರಬೇಕೇನು (ಮುಗಿಯು. ೧೭). **ಜೊಲ್ಲೆಯ :** ೧. ಏತಕೀ ಬಳೆಗೈಗೆ ಬಿಲು ಹಿಣಿಲೇತಕೀ ಜೊಲ್ಲೆಯ[ಪಾಠಾಂ. ಚೊಲ್ಲೆಹ]ಕೆ ಚಲ್ಲಣವೇತಕೀ ಹೆಣ್ಣುಡಿಗೆಗೆ (ಕುವ್ಯಾಕ. ೨೨-೨೫). **ಜೊಲ್ಲೆಹ :** ೧. "ಕಬರಿಯಗ್ರ" (ಚತುನಿ. ೬. I, ೩೦).

[ದೇ.II ತೆಲು.ಚೊಳ್ಲ, ಚೊಳ್ಲಿಯ, ಚೊಲ್ಲೆ, ಜೊಲ್ಲೆ]

ಚೊಲ್ಲೆಯು$_2$ (ನಾ). ಕಂಚುಕಿ : ತಂಬುಲಿಗರ್ ನಂಬುಗೆಗೆಟ್ಟವರಂತೆ ಪೆಚಿಸಾರೆ ಚೊಲ್ಲೆಯರ್ ಗಲ್ಲೆಯಂಬಲಿಯಂತೆ ನೆಲನಂ ವತ್ತೆ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೨-೩೯). [<ಪ್ರಾ. ಚೋಲಅ. / ಸಂ. ಚೋಲ = ಕುಪ್ಪಸ ; ಕಂಚುಕ]

ಚೊಲ್ಲೆಯಂಗೆಯ್ (ಕ್ರಿ). ತುರುಬನ್ನು ಕಟ್ಟು; ತುರುಬಿನ ಕೊನೆಯನ್ನು ಎಳೆದು ಬಿಗಿಗೊಳಿಸು : ಸ್ತನವಮಂ ಮೇಲ್ಸೆರಗಿಂದಮರ್ಚಿ ನಿರಿಯಂ ತತ್ಕಾಂಚಿಯೊಳ್ ಸೇರ್ಚಿ ಪೂವಿನ ಭಾರಕ್ಕಿಳಿವಾ ಬಬಲ್ಕುಡಿಯನೆಲ್ಲಂ ಚೊಲ್ಲೆಯಂಗೆಯ್ದು (ಶಾಂತೀಶ್ವ. ೪-೨೨೦). [ಚೊಲ್ಲೆಯ$_1$ + ಕೆಯ್$_1$]

ಚೊಲ್ಲೆಹ 'ಚೊಲ್ಲೆಯ$_1$' ನೋ.

ಚೊಲ್ಲೆಹಗಾಟಿ (ನಾ). ಕಂಚ್ಚಿನ ಅಲಂಕಾರವನ್ನು ಉಳ್ಳವನು : ಬಿಲ್ಲಿನ ನಾರಿಯ ಇಲಿ ಬಂದು ಕಡಿಯಲಾಗಿ ನಾರಿ ಜಾರಿತ್ತು ಬಿಲ್ಲು ಮುರಿಯಿತ್ತು ಬಿಲ್ಲಿನೊಳಗಾಡುವ ಚೊಲ್ಲೆಹಗಾಟಿರಲ್ಲಿಯೂ ಇಲ್ಲ(ವಚನಮಾ. ೧೯೧ ೭೧೭).

[ಚೊಲ್ಲೆಹ (<ಚೊಲ್ಲೆಯ$_1$) + – ಕಾಟಿ]

ಚೊಲ್ಲೆಹದುರುಬು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ತುರುಬು: ವಾರಿದುರುಬಿನ ವರಿವತುರುಬು ಚೊಲ್ಲೆಹದುರುಬು ಬಾರದುರುಬಿನ ಬಟ್ಟದುರುಬು ಹಿಣಿಲಾಂತ ಘನ ತೋರ ಜೆಡೆ (ಪ್ರಭುಪು. ೪-೭೯).

[ಚೊಲ್ಲೆಹ (<ಚೊಲ್ಲೆಯ$_1$) + ತುರುಬು$_2$ (<ತುರುಂಬು$_2$)]

ಚೊಳ್ಳೆ 'ಸೆಳ್ಳೆ' ನೋ.

ಚೊಟಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ವಿಮಾನು : (೬).

[ದೇ.II ತಮಿ. ಚುಟಿ, ಚುಟಿವ, ಚುಟಿವು, ಚುಟಾ; ಮಲ. ಚುರುಾ, ತುರುಾವು, ಶಾವು; ತೆಲು. ಚೊಟಿ, ಚೋಟಿ, ಸೊಟಿ]

ಚೋಕು, ಚೌಕು$_2$ (ಗು). ೧. (ಕರಾ) ಚಪ್ಪಟೆಯಾದ: ಒಲೆಯ ಬಳಿಯಲ್ಲಿ ಒಳಕ್ಕೆ ಕಟ್ಟಿದ ಕೆಲವು ಚೋಕು ಮೈಸೂರು ಕದಳಿ, ಬೂದಿಬಾಳೆಗೊನೆಗಳೂ ಅವರ ದೃಷ್ಟಿಗೆ ಬಿದ್ದವು (ಬಾಳಗಿ. ೧೫೦). ೨. ಕ್ಷೀಣವಾದ; ಬಡಕಲಾದ: ಜೀರ್ಣವಾದ; ಹಳೆಯ. 'ಚೋಕುಮಾರ' ಪರಾ. ಚೌಕು$_2$: ೨. ತೋಟದಿಂದ ಅಡಕೆಯ ಮರ ೮೭೮೦ ಕೆ ಸಸಿ ೮೨೧ ಚೌಕು ೨೦೦೧ ಉಭಯಂ ಮರ ೨೮೨೨೯ (ಎಕ. VIII, ತೀರ್ಥಹ. ೮೮-೧೯ ; 1641) ; ಗದೆ ಅಂಚಿನ ೯೫೩ಕೆ ಸಸಿ ೧೯ ಚೌಕು ೧೧ ಉಭಯಂ ಮರ ೩೦೯ . . . ತೋಟದಿಂದ ಮರ ೧೭೬೩ಕೆ ಸಸಿ ೧೭೩ ಚೌಕು ಮ ೩೨೬ ಉಭಯಂ ಮರ ೪೯೯ (ಎಕ. VIII, ತೀರ್ಥಹ. ೮೮-೨೩; 1641).

ಚೋಕಾಗು=ಕ್ಷೀಣವಾಗು; ಹಳತಾಗು: ಕೆರೆಯ ಏರಿ ಎಲ್ಲಾ ಒಂದು ಕಡೆ ಚೋಕಾಗಿದೆ (ರೂಢಿ). [←ತುಳು. ಚೋಕ್]

ಚೋಕುಮರ (ನಾ). ಹಳೆಯ ಮರ; ಹಣ್ಣು ಬಿಡುವುದು ನಿಂತುಹೋದ ಮರ : ತೆಂಗಿನ ಮರನಿಂದ ಕ್ರಯ ಸಂವತ್ಸರದಲುಯೇಣಾಕೆ ಫಲಮರ ೫೦೩ ಸರ್ವಜಿತ್ತು ಸಂವತ್ಸರದಲ್ಲುಯೆಡಸಸಿ ೨೭೬ ಖರ ಸಂವತ್ಸರದಲು ಕೂಡಿದು ಚೋಕುಮರ ೩೦೬ಕೆ ಪಾಲು ೧ಕೆ ಮರ ೭೬ (ಎಕ. VIII, ತೀರ್ಥಹ. ೯೫-೭೬ ; 1709). [ಚೋಕು + ಮರ$_1$]

ಚೋಕ್ಷ (ಗು). ೧. ಸ್ವಚ್ಛವಾದ ; ಶುದ್ಧವಾದ; ಚೊಕ್ಕ. ೨. ಮನೋಹರವಾದ ; ಸುಂದರವಾದ. ೩. ಪ್ರಾಮಾಣಿಕವಾದ. ೪. ಜಾಣ್ಮೆಯುಳ್ಳ. ೫. ಚುರುಕಾದ ; ತೀಕ್ಷ್ಣವಾದ ; ಉಗ್ರವಾದ. [ಸಂ.]

ಚೋಖ 'ಚೊಕ್ಕ$_2$' ನೋ.

ಚೋಗೆ 'ಚೊಗೆ' ನೋ.

ಚೋಚ (ನಾ). ೧. ತೊಗಟೆ ; ಸಿಪ್ಪೆ. ೨. ದಾಲ್ಚಿನ್ನಿ ಚಕ್ಕೆ ; ಲವಂಗ ಪಟ್ಟೆ. ೩. ತೆಂಗು : "ತೆಂಗಿನ ಫಲಂ ಚೋಚಯೆನಿಸುವುದು" (ನಾಚಿರಾ. ೧೧೩); ಬೆಳದೆಲಗಿರ್ದ್ದ ಕೆಯ್ವೊಲದಿನುಂನತ ಚಂಪಕ ಚೋಚಮೋಚ ಪಾಟಳ ಪನಸಾಂಬ್ರ ಪೂಗವನ ನಾಗಲತಾಳಿಯಿಂ (ಸೌಇಇ. IX-1, ೧೧೮-೨೩ ; 1057); ದಾಡಿಮ ದ್ರಾಕ್ಷಾ ಚೋಚ ಮೋಚಾದಿ ಫಳಕುಳಂಗಳುಂ ಸೊಗಯಿಪುವು (ಚಂದ್ರಪು. ೬-೫೪ ವ). ೪. ಬಾಳೆ ; ಕದಳಿ : ವಿಧುಮಣಿ ಕಲಶಂ ದ್ರಾಕ್ಷೆ ಚೋಚಂ ವರಾಟಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರಭು. ೧೫-೬೮). [ಸಂ.]

ಚೋಜಿಗ, ಚೋದಿಗ, ಸೋಜಿಗ (ನಾ). ೧. ಆಶ್ಚರ್ಯಕರವಾದುದು: ಚೋದ್ಯ ; ವಿಚಿತ್ರವಾದುದು : ಅಂಗನೆಯೊಳ್ ಕಳ್ದಪೂರ್ದನಂಗಾಹಿಯ ನಿರಿದು ಪೇಟ್ದು ಪೊಡೆಯಂ ಕಡುಪಿನ್ನಂಗು ದೊರೆಕೊಂಡಿರೆ ಕೊಂಡಂಗಡಮಲೆ ತೈಗ ಹುಯಿಲದೇಂ ಚೋಜಿಗಮೋ(ಕಾವ್ಯಾವ. ೪೪೫): ಕಡುಚಾಗಿ; ಕಣ್ಚಲ್ಲಂ; ಚಿಕ್ಕಚೋಜಿಗಂ (ಕಮುದ. ೬೫ ಪ್ರಯೋ): ಇವಳನ್ನು ಅರಿಯೆಯ? ಏನೋ ಚೋಜಿಗವಾಗಿದೆ. ನಿಮ್ಮ ಬೀದಿಯಲ್ಲಿಯೋ ಕೆಳಭಾಗ . . . ಅ ಚೌಕದ ಬಳಿ (ಮುಸುಗ. ೩). **ಚೋದಿಗ :** ಚೋದಿಗಂ ಜಗದೊಳ್ ಸೌಂದರ್ಯ ಸದ್ಭೂಷಣಾ (ಚಂದ್ರಪ್ರಭು. ೧೫-೯೭). **ಸೋಜಿಗ :** ೨. ಆಶ್ಚರ್ಯ : ಜಲವ ತಪ್ಪಿದ ಮತ್ಸ್ಯ ಬದುಕುವುದೇ ಸೋಜಿಗ (ಬಸವ. ೩೭೭): ತರದಿಂ ರೋಗಂ ವಿಷಂ . . . ದುರ್ಜನಂ ದುರ್ಮಾದಂ ತಸ್ಕರರೆಂಬೀ ಕಂಟಕಸ್ತೋಮದ ನಡುವೊಡಲಿರ್ಪಂದಮೇ [illegible] ಸೋಜಿಗಂ (ರಕ್ಷಾಶ. ೨೯) : ಜಗದ ಜೀವರ ಯಂತ್ರಮಯ ಹಾಡೆಗಳನ [illegible] ಮಗುವುತನದಲಿ ಬಾಲಕರ ಕೇಳೀಕಲಾಪದಲಿ ಸೊ[illegible] (ಕೊರರಾ. ೧-೮-೭೭). ೩. ಆಶ್ಚರ್ಯಕರವಾದ ವಿ[illegible] . . . ನಿಸರ್ಗಪ್ರೀತಿ ಎಂದರೇನೆಂಬುದನ್ನು ಅವರು ಬಲ್ಲವರು ಅದರ ಸೋಜಿಗಗಳಲ್ಲಿ ಕರಗಿ ತಮ್ಮ ಮತ್ತು ನಿಸರ್ಗದ ಸಾಮರಸ್ಯವನ್ನು [illegible] (ಸೌಂದಸ. ೦೦೩) : ಮರೆತು ಜಗ ಮಲಗಿರಲು, ಅರಿಯಲಾ ಸೋಜಿಗದ (ಕನ್ನಜಾ. ೩೦೩). [<ಸಂ. ಚೋದ್ಯಕ]

ಚೋಜಿಗಂಬಡು, ಚೋದಿಗಂಬಡು, ಚೋದಿಗವಡು, ಸೋಜಿಗಂಬಡು, ಸೋಜಿಗಪಡು, ಸೋಜಿಗವಡು (ಕ್ರಿ). ಆಶ್ಚರ್ಯಪಡು: ಅದಂ ಕಂಡು ಕಡು ಚೋಜಿಗಂಬಟ್ಟು (ಬಾಧಪು. ೪-೬೨ ವ). **ಚೋದಿಗಂಬಡು:** ಸಮ್ಯಕ್ತ್ವದ ಮಹಾತ್ಮೆಯುಂ . . . ಚೋದಿಗಂಬಟ್ಟು ಕೇಳ್ದಂ (ಸಮ್ಯಕೌ. ೧೨-೧). **ಚೋದಿಗವಡು:** ಆ ದೇಶಾಧಿಪ ಚಿಂತಿಸಿ ಚೋದಿಗವಡುತಿರ್ದ ನಾಗ (ಶ್ರೀಪಾಂ. ೮-೨). **ಸೋಜಿಗಂಬಡು:** ಒಹಿಲಯ್ಯನಂ ಶ್ರೀಹಸ್ತದಿಂ ಸೋಮನಾಥಂ ಬರತಗೆದು ಮುಂದಿರಿಸಿಕೊಂಡು ಸವಿನುಡಿಗಳಿಂ ಸಂತವಿಡುತ್ತಮಿರೆ ಪೂಜಾರಿಗಳ್ಕಂಡು ಸೋಜಿಗಂಬಡುತ್ತುಂ ಬೆಱಗಾಗಿ (ಒಹಿರ. ಷ. ೨೦೭-೨೪); ನೋಟಕರ್ ಮೂಗಿಂಗೆ ಬೆರಳಿಟ್ಟು ಸೋಜಿಗಂಬಡುತಿರೆ ಸಮಸ್ತ ಬಲಮಂ ನೆರಪಿ ಮನದ ಗೆಲವಿಂ (ಷಡ್ಕರಾ. ೩-೪೦). **ಸೋಜಿಗಪಡು:** ಈ ಜಗದಲ್ಲಿಯಿದಕೆ ಸಮನಿಲ್ಲೆಂದು ಸೋಜಿಗಪಡುತಿರ್ಪರವರು (ಕಂನವಿ. ೭-೦೪). **ಸೋಜಿಗವಡು:** ಬಟ್ಟ ಸೂಱಿಯೊಳು ವಿಮಾನವೆಂದಾಗಸವಟ್ಟೆಯೊಳಗೆ ಬರುತಿರ್ದ ತೊಟ್ಟನೆ ನಿಂದೊಡಿದೇನೆಂದು ಸೋಜಿಗವಟ್ಟು ದಖಿಲ ಜನವೆಲ್ಲ (ಅಂಜಷ. ೧೪-೮೦). [ಚೋಜಿಗ + ಪಡು$_1$]

ಚೋಟನ (ನಾ). ಚಿಟಿಕೆ: ಮಾಡಿತು ಜನನ ಮಸ್ತಕಕಂದೊಲವನು ಕೂಡಿತಂಗುಲಿಗೆ ಚೋಟನವ (ಅನಂಷ. ೧೨-೫೩). [<ಸಂ. ಛೋಟನ]

ಚೋಟು (ನಾ). ೧. ಚಾಚಿದ (ಕೈಯ) ಹೆಬ್ಬೆರಳ ತಂದಿ ಹಾಗು ತೋರು ಬೆರಳ ತಂದಿ ಇವುಗಳ ನಡುವಿನ ಅಳತೆ: "ಪ್ರಾದೇಶವೆಂದೆನೆ ಚೋಟು" (ಮಂಗರಾ. ೯೬-೦೦); ಕುಂಬಳದ ಕಾಯ ನಾಲ್ವೆರಳಗಲ ಚೋಟುದ್ದವೆಂಬಂತೆ ಸಂಬಳಿಸಿ (ಸೂಪಶಾ. ೫-೧೮); ಮೂಱು ಚೋಟೆಂದಾಱು ಖಂಡವ ಕಂಡು ಬಲಾಟಿಕೆಯೊಳು ಬಹವೇಳು (ಭರಷ. ೨೦-೦೩): ಚೋಟು ಕೊಂಡಿನದಕ್ಕೆ ೩೦ ವರಹಗಳನ್ನೂ . . . ಕೊಡುತ್ತೇವೆ (ಜಾಮುವಂ. II, ೫೮). (ಗು). ೨. ಚಿಕ್ಕ; ಸಣ್ಣ.

ಚೋಟಗಲ=ಒಂದು ಚೋಟಿನಷ್ಟು ಅಗಲ: "ಪ್ರಾದೇಶಃ, ತಾಲಃ, ಗೋಕರ್ಣಃ . . . ಚೋಟುದ್ದ, ಚೋಟಗಲ, ಚೋಟಿತ್ತರ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೦೬೮). **ಚೋಟುದ್ದ**=೧.ಒಂದು ಚೋಟಿನಷ್ಟು ಉದ್ದ: ನೋಡಿದೊಡೆಂಟು ಗೇಣೊಡಲ ಚೋಟುದ್ದವ ಮಾಡಿ (ಮೋಹತ. ೪೦-೨೩): ಚೋಟುದ್ದದವನು 'ಬಾಳಿನ ಹಂಬಲ' ಮೇಲೆ ಏನು ಬರೆದಿದಾನೋ ನೋಡೋಣ (ರಾಮಾನ. ೮೭): ಚೋಟುದ್ದ ಮಗುವಿಗೆ ಗೇಣುದ್ದ ಕುಲಾವಿ (ಗಾದೆ). ೨. (ಆಲಂ) ತೀರ ಚಿಕ್ಕ ವಯಸ್ಸಿನ ವ್ಯಕ್ತಿ; ಕಿರಿಯ: ಚೋಟುದ್ದ ಇದ್ದಾಳೆ ನನಗೇ ಬುದ್ಧಿ ಹೇಳುತ್ತಾಳೆ ನೋಡಿ (ಹೂಹಣ್ಣು. ೪೨). **ಚೋಟಿತ್ತರ** = ಚೋಟುದ್ದ: "ಪ್ರಾದೇಶಃ, ತಾಲಃ, ಗೋಕರ್ಣಃ . . . ಚೋಟುದ್ದ, ಚೋಟಗಲ, ಚೋಟಿತ್ತರ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೦೬೮).

[ದೇ.೫ ಮಲ. ಚೋಟ್ಟಬ್ಬಾನ; ತುಳು. ಚೋಟು, ಚೋಟ್ಟು; ಚುಟ್ಟ: ಕೊಡ. ಚುಟಿ;]

ಚೋಡ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು: ಸಂಕರಸ ಚೋಡಮಹಾರಾಜಗೆ ಪದ್ಮಲದೇವಿಗಂ ಹುಟ್ಟಿದಳ್ (ಕಲಂಶಾ. ೮-೨೫: 1060).

ಚೋಡಿ (ನಾ). ೧. ಕೋಪ; ಮುನಿಸು. ೨. ಈರ್ಷ್ಯೆ; ಮತ್ಸರ; ಸ್ಪರ್ಧೆ: ಅರಿಯದ ಮಗುವಿನ ಮೇಲೆಯೇ ನಿನ್ನ ಚೋಡಿ? (ಮೂಮರಾ. ೯೦); ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನು ಚೋಡಿಯಿಂದ ಈ ಯಜ್ಞವನ್ನು ನಡೆಸುತ್ತಾ, ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಆಹುತಿಯನ್ನು ಕೊಡಿಸಿದನು (ನೀತಿಚಂ. VII, ೨೯). [←ಕೊಡ. ಚೋಡಿ]

ಚೋದಕ (ಗು). ನಡೆಸುವ; ಪ್ರೇರಿಸುವ; ಪ್ರೇರಕವಾದ: ಒಳಸ್ರವಿಸುವ ನಿರ್ನಾಳಗ್ರಂಥಿಗಳು . . . ಇವುಗಳ ಚೋದಕ ಸ್ರವಣಗಳು– "ಹಾರ್ಮೋನ್ಸ್" ರಕ್ತದ ಹರಿವಿಗೆ ಪ್ರಸರಿಸುತ್ತವೆ (ಕೀಟಬಿ. ೪೦): ಇದು ಸಸ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಸಿಕ್ಕುವ ಒಂದು ಚೋದಕಸ್ರಾವ (Plant hormone) (ನಿರಿಣ. ೧೬).

ಚೋದನ (ನಾ). ೧. ಅಟ್ಟುವುದು; ದೂಡುವುದು. ೨. ಪ್ರೇರಿಸುವುದು; ಆದೇಶ ನೀಡುವುದು. [ಸಂ.]

ಚೋದನಾತ್ಮಕ (ನಾ). ಪ್ರೇರಕವಾದುದು; ಪ್ರಚೋದಿಸುವಂತಹುದು: ಈ ಧರ್ಮವು ಚೋದನಾತ್ಮಕವಾದುದು ಎಂದರೆ ಇದೇ ಎಲ್ಲರನ್ನೂ ಕಾರ್ಯಪರರನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುವುದು (ನಡಿದಾ. II, ೧೪೫೫). [ಸಂ.]

ಚೋದನೆ (ನಾ). ೧.=ಚೋದನ. ೨. [ತತ್ತ್ವಶಾ] "ಚೋದನಾ ಎಂದರೆ ಪ್ರವರ್ತಕ ಅಥವಾ ನಿವರ್ತಕವಾದ ವಾಕ್ಯ" (ಭಾತತ್ತ್ವ. ೩೮೩): ಧರ್ಮ ಎಂದರೆ ಚೋದನಾಗಮ್ಯವಾದುದು (ಭಾತತ್ತ್ವ. ೩೮೩). [ಸಂ. ಚೋದನಾ]

ಚೋದಹಲಸು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹಲಸು: ಚೋರ–ಉಪ್ಪು ಮಣ್ಣು, ಖಚೋರ, ಚೋದಹಲಸು, ಲವಂಗ, ತೇಗ (ಒಷಧಿ. ೫೮).

[ಚೋದ$_0$ + ಹಲಸು (<ಪಲಸು)]

ಚೋದಿಗ 'ಚೋಜಿಗ' ನೋ.

ಚೋದಿಗಂಬಡು 'ಚೋಜಿಗಂಬಡು' ನೋ.

ಚೋದಿಗಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ).=ಚೋಜಿಗಂಬಡು: ವಾರುವಗಳ ಕಂಡು ಭೂರಿ ಚೋದಿಗಗೊಂಡು (ಯಾದವಾ. ೦೮). [ಚೋದಿಗ (<ಚೋಜಿಗ)+ಕೊಳ್$_1$]

ಚೋದಿಗವಡು 'ಚೋಜಿಗಂಬಡು' ನೋ.

ಚೋದಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಗಾಡಿ, ರಥ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ನಡೆಯಿಸು: ಸಾರಥಿ ರಥಮಂ ಲೀಲೆಯ ಚೋದಿಸೆ ತೆರೆಗಳ ಮಾಲೆಯನವಯವದೆ ದಾಂಟಿ ಪರಿದುವು ಹರಿಗಳ್ (ಆದಿಪು. ೧೨-೮೦): ಬರವೇಟ್ಟಂ ನರನುದ್ಧ ಮಪ್ಪ ರಥಮಂ ಚೋದಿಪ್ಪ ಕೃಷ್ಣಾಖ್ಯನಂ (ನೇಮಿಪು. ೧೨-೯೪); ವಾರಣಾರೋಹಕರೆಲ್ಲಂ . . . ಆನೆಗಳಂ ಚೋದಿಸುವುದುಂ (ಬಾಧಪು. ೧೩-೮೯ ವ). ೨. ಪ್ರಚೋದಿಸು; ಪ್ರೇರೇಪಿಸು: ಪ್ರಾರ್ಥನಾತೀವ್ರತೆಯ ಸಾತ್ವಿಕ ತಪಶ್ಶಕ್ತಿ, ವೇಳ್, ತಾಂ ಸ್ವಯಂಕ್ರಿಯೆಯಾಗಿ ಚೋದಿಸದೆ ಸೃಷ್ಟಿಯಂ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೩೨೬-೧೯೨). [ಚೋದನ + – ಇಸು$_3$]

ಚೋದ್ಯ (ಗು). ೧. ಅಟ್ಟಬೇಕಾದ; ಓಡಿಸಬೇಕಾದ. ೨. ಪ್ರೇರಿಸಲ್ಪಡುವ; ಬಲಾತ್ಕರಿಸಲ್ಪಡುವ; ನಿರ್ಬಂಧಿಸಲ್ಪಡುವ. (ನಾ). ೩. ಪ್ರಶ್ನೆಯನ್ನು ಎತ್ತುವುದು; ಆಕ್ಷೇಪಿಸುವುದು. ೪. ಆಶ್ಚರ್ಯ; ಸೋಜಿಗ; ವಿಸ್ಮಯ: ಬೆರಳನೆಣಿಸಿ ಪರಮಾರ್ಥವ ಹಡೆದೊಡೆ ಚೋದ್ಯವಲ್ಲವೆ ಹೇಳಾ (ಬಸವ. ೫೮೦): ಮನಕ್ಕಾದ ಚೋದ್ಯಮಂ (ಕುಸುಮಾ. ೧೩-೪). ೫. ಆಶ್ಚರ್ಯಕರವಾದ ವಿಷಯ; ಸೋಜಿಗದ ವಿಷಯ: ಕಮಳದೊಳನಿಮಿಷಯುಗಮೊಪ್ಪೆ ತೋರ್ಪುದಿಂತಿದು ಚೋದ್ಯಂ (ಕವಿರಾ. ೩-೨೦೮); ಒಂದು ಚೋದ್ಯಮಂ ಕಂಡೆಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೨-೨೧ ವ); ಈತನ ಮಾತು ಅಶ್ರುತಪೂರ್ವವಿಾ ಚೋದ್ಯಮಂ ನೋಡುವಂ(ಪಂಡಶಂ.೦೭೦-೦೫). ೬. ಒಂದು ಬಗೆಯ ವಿಷಚಿಕಿತ್ಸಾಕ್ರಮ: ಪತ್ರಾಚ್ಛಾದನದಿಂದಂ ಚಿತ್ರತೆಯಂ ಮಾಟ್ಪುದದುವೆ ಚೋದ್ಯಮೆನಿಕ್ಕುಂ (ಖಮದ. ೩-೮). [ಸಂ.]

ಚೋದ್ಯಂದಳೆ (ಕ್ರಿ). ಆಶ್ಚರ್ಯಪಡು: ಅದಕೆ ಚೋದ್ಯಂದಳೆದು ಕುವರಂಗೆ ಹರಣವೆಂತೊದಗಿತ್ತು ಪೇಳೆಂದು . . . ಪದಪಿನಿಂ ಕೇಳಲು (ಕೊಟ್ಟೂಬ. ೦೨-೦೩). [ಚೋದ್ಯ + ತಳೆ$_1$]

ಚೋದ್ಯಂಬಡು, ಚೋದ್ಯಪಡು, ಚೋದ್ಯವಡು (ಕ್ರಿ). =ಚೋದ್ಯಂದಳೆ: ಅರಸಂ ಮೊದಲಾಗಿ ಪೊಟಲ ಜನವೆಲ್ಲಂ ಚೋದ್ಯಂಬಟ್ಟು ಬೆಱಗಾಗಿ ನೋಡುತ್ತಿರ್ದ (ವದ್ದಾರಾ. ೮೪-೧೫): ತಪೋವನದ ತಪೋಧನರ ತಪಃಪ್ರಭಾವಕ್ಕೆ ಚೋದ್ಯಂಬಟ್ಟು (ಪಂಪಭಾ. ೧-೧೧೫ ವ). **ಚೋದ್ಯಪಡು:** ಒಬ್ಬರಿಗೊಬ್ಬರು ಆಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದ ಮಾತುಗಳನ್ನು . . . ಕೇಳಿ ಚೋದ್ಯಪಟ್ಟು ಬೆರಗಾಗಿದ್ದರು(ಕಸಾಚ. ೫). **ಚೋದ್ಯವಡು:** ಅರಮಗನೆಂದಪೋಲ್ ನೆಗಳ್ದ ಕಜ್ಜಮನೀಕ್ಷಿಸಿ ಚೋದ್ಯವಟ್ಟು (ರಾಜಶೇ. ೦೪-೫೯).

[ಚೋದ್ಯ + ಪಡು$_1$]

ಚೋದ್ಯಕರ (ನಾ). ಸೋಜಿಗವನ್ನುಂಟುಮಾಡತಕ್ಕುದು ; ಆಶ್ಚರ್ಯಕರವಾದುದು : ಚಕ್ರಗಳು ಭೂತಳಕೊರಗಿ ಭೀತಿಯಿಂ ಪುಲ್ಲ ಕಚ್ಚಿದುವೊ ಯೆನೆ ಪಲ್ಲೊಳಂಟಿಹ ಪಾಸೆಯೇಂ ಚೋದ್ಯಕರಮೆನಿಪುದೊ (ಪಂಚಾರಾ. ೫-೨-೨೯). [ಸಂ.]

ಚೋದ್ಯಪಡು ‘ಚೋದ್ಯಂಬಡು’ ನೋ.

ಚೋದ್ಯಮಯ (ಗು). ಆಶ್ಚರ್ಯಕರವಾದ; ಅದ್ಭುತವಾದ : ಆದಿಯವರೆಲ್ಲರು ಹೋದರು ಹೊಲಬುಗೆಟ್ಟು ಎನಗಿನ್ನಾದವರಾರೋ ಭೇದಕ್ಕತೀತ ಚೋದ್ಯಮಯ ನಿಃಕಳಂಕಮಲ್ಲಿಕಾರ್ಜುನಾ (ಮೋಳಿಮಾ. ೦೦೧-೪೦೪). [ಸಂ.]

ಚೋದ್ಯವಡು ‘ಚೋದ್ಯಂಬಡು’ ನೋ.

ಚೋದ್ಯವಡೆ (ಕ್ರಿ). ಆಶ್ಚರ್ಯಕರವಾಗಿರಂ: ಭೂವಲಯಕೆ ಚೋದ್ಯವಡೆದ ದುರ್ಗವ ಕೊಳ್ವ ಭಾವವ ಚಿತ್ತೈಸೆಂದ(ಶಂನವಿ. ೧೬-೭೩). [ಚೋದ್ಯ+ಪಡೆ₁]

ಚೋದ್ಯಾವಹ(ನಾ).ಆಶ್ಚರ್ಯಕರವಾದುದು; ವಿಸ್ಮಯಂಕರವಾದುದು: ಜಗತ್ಕತಿಚೋದ್ಯಾವಹವಾಗೆ ಪೆಂಪುವಡೆದತ್ತಂತಾತ್ಮಜನ್ಮೋತ್ಸವಂ(ಆದಿಪು. ೭-೩೭). [ಸಂ. (ಚೋದ್ಯ + ಆವಹ)]

ಚೋಪದಾರ, ಚೋಪುದಾರ (ನಾ). ಹಿರಿಯ ಅಧಿಕಾರಿಯ ಮುಂದೆ ಕೋಲು ಹಿಡಿದುಕೊಂಡು ಹೋಗುವ ಸಿಪಾಯಿ ; ಕಟ್ಟೆಗೆಕಾರ ; ವೇತ್ರಧಾರಿ : ಚೋಪದಾರ ಮಹಲದಾರ ನಕೀಬ . . . ಇವರೇ ಮೊದಲಾದವರು ಅಲಾಹಿದ ಪಾಗಿರ್ದ ಪೇಷಾಕಚೇರಿಗೆ ಸೇರಿದವರು (ದಾರುಮಂ. ೨೨೬) : ರತ್ನದ ಕೆಲಸಾ ಮಾಡಿದಂಥ ಚೋಪದಾರರ ಮುರುಕು ಆಸಾಗಳು ಸೋಟಾಗಳು ಇವುಗಳ ದೊಡ್ಡ ರಾಸಿ . . . ಬಿದ್ದಿತ್ತು (ಮುಸುಗ. ೨೮) : ಮೇಣೆಗಳೊಳಗೂ ಕೂತು ಭಾಲದಾರ ಚೋಪದಾರ ಮೊದಲಾದ ಪರಿವಾರದೊಂದಿಗೆ ಬರುತ್ತಿದ್ದರು (ಮಂಜುಳ. ೦೮೯). **ಚೋಪುದಾರ** : ಬರಿಸೊಂದು ಮಾರ್ಗದೊಳುಯಿರಿಸುತ್ತ ಚೋಪುದಾರರ ನಲ್ಲಿಗಲ್ಲಿ ಬಿಡದೆ ತರಿಸು (ಕೃಷ್ಣವಿ. ೩-೨೧) : ಸಾರೋಟು ಚೋಪುದಾರ ನೊಡನೆ ಕಳುಹಿಸಿ . . . ಅವರನ್ನು ಕರೆಯಿಸಿ (ಮಹಾಪಂ. II, ೦೨೦) : ದೊರೆಗಳು ಅದನ್ನು ಪರಿಶೀಲಿಸಿ ಕಟ್ಟೆಗೆಯವರು ಚೋಪುದಾರರುಗಳಿಂದ ಪರಾಕು ಹೊಗಳಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾ (ಕೃಷ್ಣಭೂ. ೧೯೮).

[←ಮರಾ. ಚೋಪದಾರ್ : ಪಾರ. ಹಿಂ. ಚೋಬ್‌ಗಾರ್]

ಚೋಪದಿತುಪ್ಪ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ (?) : “ಚೋರ- ಉಪ್ಪುಮಣ್ಣು, ಖಚೋರ, ಚೋದಹಲಸು . . . ಚೋಪದಿತುಪ್ಪ” (೬ಪದಿ. ೫೮). [?]

ಚೋಪಾರ₁ (ನಾ). (ಕರಾ) ಕಷ್ಟದ ಪರಿಸ್ಥಿತಿ ; ದಾರಿದ್ರ್ಯ. [←ತುಳು. ಚೋಪಾರೊ]

ಚೋಪಾರ₂ ‘ಜಾಪರ’ ನೋ.

ಚೋಪುದಾರ ‘ಚೋಪದಾರ’ ನೋ.

ಚೋಮ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಚೋಮತ್ರ್ಯಾರ ನಾಮಧೇಯೇನ ಲಿಖಿತಂ ತಾಮ್ರಸಾಧನಮ್ (ಮ್ಯಆರಿ. ೦೯೪೨ , ೩೦-೫೩ : ಸು. 610). [<ಸಂ. ಸೋಮ]

ಚೋರ್‌ಇನಾಂ (ನಾ). ಕಂದಾಯ ಕೊಡದೆ ಕಳ್ಳತನದಿಂದ ಅಥವಾ ಅನಧಿಕೃತವಾಗಿ ಅನುಭವಿಸುವ ಜಮೀನು (ಮ್ಯಗೆಚಿ. IV, ೭೬೬). [<ಚೋರ + ಇನಾಂ]

ಚೋರ (ನಾ). ಕಳವು ಮಾಡುವವನು ; ಕಳ್ಳ : ಜಾರ ಚೋರ ವೀರರ ಕಥೆಯಂತೆ ಬಾಯ್ಸವಿಯ ಮಾತುಗಳಂ ಬಚಿಕೆಯ್ವ ಚರ್ಚೆಯಲ್ಲ (ಅನಂಪು. ೧-೩೬) ; ಚೋರರು ಇವರನ್ನು ಸವಿಾಪಿಸದೆ ಇರುವಂತಾಗಲಿ (ಪುಕ್ಕಾರ. ೨೯೮). [ಸಂ.]

ಚೋರಕ (ನಾ). = ಚೋರ : ಕೃಪಣೆಯರು ಚೋರಕರ ತಾಯ್ಗಳು ಕುಟಿಲಮತಿಗಳು ಖೂಳೆಯರು (ಬಸಪು. ೪೦-೫೪) ; ನೆರೆ ಹೊಲ್ಲ ದುರಾಚಾರಿಗಳ ನೆರೆ ಹೊಲ್ಲ ಜಾರ ಚೋರಕರ (ಅಬಂದೇ. ೧೨೮-೯೨). [ಸಂ.]

ಚೋರಕಂಡಿ ‘ಚೋರಗಂಡಿ’ ನೋ.

ಚೋರಕಂಡಿಕ ‘ಚೋರಖಂಡಿಕ’ ನೋ.

ಚೋರಕವೃತ್ತಿ (ನಾ). ಕಳ್ಳತನ; ಚೌರ್ಯ : ಒತ್ತರಿಸಿ ನಡುವಿರುಳು ಚೋರಕವೃತ್ತಿಯಲಿ ಬಂದಾವ ಪರಿಯಲಿ ಚಿತ್ರಜಾರಿಯ ನಿಳಯದಲಿ ಪೊಕ್ಕು (ಬಸಪು. ೪೩-೫೦). [ಚೋರಕ + ವೃತ್ತಿ₂]

ಚೋರಖಂಡಿಕ, ಚೋರಕಂಡಿಕ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : “ಚೋರಖಂ[ಪಾಠಾಂ. ಕಂ]ಡಿಕಮೆನಲು ಹುಲ್ಲುಸರಡೆನಿಸಿಕ್ಕು” (ಮಂಗರಾ. ೪೩-೮೦). **ಚೋರಕಂಡಿಕ** : ಮೇಲಿನ ಪ್ರಯೋಗದ ಪಾಠಾಂತರವನ್ನು ನೋಡಿ. [?]

ಚೋರಗಂಡಿ, ಚೋರಕಂಡಿ, ಚೋರ್ಗಂಡಿ (ನಾ). ೧. (ಕೋಟೆ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಲ್ಲಿ)ಗುಪ್ತವಾಗಿ ನುಸುಳಿ ಹೋಗಲು ಮಾಡಿರುವ ಕಂಡಿ; ಕಳ್ಳದಾರಿ: ಅಲ್ಲಿ ನೂಱ ಹದಿನೈದು ಚೋರಗಂಡಿ ಅವಕ್ಕೆ ನೂಱ ಹದಿನೈದು ಮೊಳೆಯ ಕದಂಗಳು (ಚಿನ್ನವ. ಶ. ೧೫೬-೩೫೭) : ಒಯ್ಯನೆ ಚೋರಗಂಡಿಯಲೀಿದು ಹೊಕ್ಕನು ಭೂರಿವಳಗಿನ ಮೊದಲ ವಳಯದ ಕೋಟೆಯನು ಬಳಿಕ (ತೊರರಾ. ೫-೨-೬) . ೨. (ಆಲಂ) ಕಳ್ಳ : ಈಗ ಓಡುವುದೀ ಚೋರಗಂಡಿಯೆಂದಣಕವನಾಡರೆ ನಾಡವರೆಲ್ಲ (ನೇಮಿಸಂ. ೩೦-೮೨). **ಚೋರಕಂಡಿ** : ೧. ಚೋರಕಂಡಿಗಳಂಬುಕಂಡಿಗಳೊಳು ಗುಱಿಯೇಱಿಸಿ ಮೆಱೆವ ಕೈಗೋವಿ (ಶಂನವಿ. ೦೦-೧೩೭). **ಚೋರ್ಗಂಡಿ** : ೧. ಆ ಪೊಳಲ ಚೋರ್ಗಂಡಿಯರಿಶವಂಗಳ ಭಂಡಿ (ಬಕೋಪು. ೪-೦೦). [ಚೋರ+ಕಂಡಿ₁]

ಚೋರತನ (ನಾ). ಕಳ್ಳತನ : ಉರುಪತಿವ್ರತೆಯ ಚೋರತನದಲಿ ಕೊಂಡು ಹೋಹವನಾರು (ತೊರರಾ. ೩-೦೦-೧೦). [ಚೋರ + -ತನ]

ಚೋರತೆ (ನಾ). (?) : ಸ್ಥಾಣುವೊಳಹುದು ಚೋರತೆ ಚೋರತೆಗೆ ಕೈಗಾಣಿಕೆ ಕೊಟ್ಟೇ ಕಂಗಳಿಗೇ ಕೇಣಿಗೊಂಡನ್ನವನದ ತನ್ನ ಮಾಡಿ ಕೊಂಡೂಣೆಯದಿಂದ ಸುಪೇಟೈ (ಅರಸಾ. ೫-೨೨೫). [?]

ಚೋರದಿಡ್ಡಿ (ನಾ). = ಚೋರಗಂಡಿ : ಬಲುಭಟರು ಹೊತ್ತಿರಿದು ಹೊಐದುವ ಚೋರದಿಡ್ಡಿಗಳ (ಮ್ಯರಾಕಾ. ೨-೦೮). [ಚೋರ + ದಿಡ್ಡಿ]

ಚೋರಪಹರೆ, ಚೋರುಪಹರೆ (ನಾ). ಗುಪ್ತಕಾವಲು ; ರಹಸ್ಯವಾಗಿ ಮಾಡುವ ಪಹರೆ : ಆಣೆ ಭಾಷೆಗಳಿಂದ ಬರೆದ ಸುಳ್ಳು ಕಾಗದಗಳು ಚೋರ ಪಹರೆಯಲ್ಲಿ ಶಿಕ್ಕಿದನ್ನು ಖಂಡೆರಾಯ ನೋಡಿಕೊಂಡು (ದೃದರ. ೦೦೬). **ಚೋರುಪಹರೆ** : ಗರಡಿಮನೆ ಹತ್ತರ ಶಬ್ದ ಕೇಳಿದರಿಂದಾ, ಯರಡು ಜನ ಪಹರೆದವರ ಚೋರುಪಹರೆ ಇಟ್ಟಲ್ಲಿ (ರಾಜೇಂದ್ರ. ೧೪೧). [ಚೋರ + ಪಹರೆ]

ಚೋರಪುಷ್ಪ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ ; “ಕಡಿಯಾಲದ ಗಿಡ, ಹಕ್ಕರಕೆ ಸೊಪ್ಪು” (ಅಮರ. ೬೬೪) : “ಶಂಖಿನೀ, ಚೋರಪುಷ್ಪೀ ಈ ೨ ಚೋರಪುಷ್ಪಿ” (ನಾಚಿರಾ. ೦೦೦). [ಸಂ. ಚೋರಪುಷ್ಪೀ]

ಚೋರಮಾಳಿಗೆ (ನಾ). ರಹಸ್ಯವಾದ ಮಾಳಿಗೆ ; ನೆಲಮಾಳಿಗೆ : ಬಳಸಿದಗಳುಗಳಲ್ಲಿ ಶರಧಿಯ ಹಳೆಯ ಕೂರ್ಮನ ಕಂಡಿಹವು ಮೇಣ್ ನೆಲದೊಳೆಸೆಯುವ ಚೋರಮಾಳಿಗೆ ಕಾಲುಕಣ್ಣಗಳ (ಮ್ಯರಾಕಾ. ೨-೧೭). [ಚೋರ + ಮಾಳಿಗೆ]

ಚೋರಯ್ಯ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಶ್ರೀ ಪೃಥವೀವಲ್ಲಭಂ ಪಲ್ಲವ ಕುಲತಿಲಕಂ ಪಲ್ಲವಾದಿತ್ಯಂ ಶ್ರೀಮನ್ನೊಳುಂಬಾಧಿರಾಜಂ ಚೋರಯ್ಯ ನೊಳುಂಬತ್ತರ್ಗೆಂದೆ ಮೂವರುಂ (ಎಕ. X, ಮುಳಬಾ. ೮೪-೭ : 974). [ಚೋರ ? + ಅಯ್ಯ₁]

ಚೋರವಿದ್ಯೆ (ನಾ). ಕಳ್ಳತನದ ವಿದ್ಯೆ ; ತಸ್ಕರಶಾಸ್ತ್ರ : ಅವರ ಚೇತನ [illegible] ನೀನು ಹಗಲೊಳೆ ಕದಿಯುವ ನೀನೆಲ್ಲಿ ಕಲಿತೆಯ ಇಂತಹ ಚೋರ ವಿದ್ಯೆಯನು (ಇಂಪಾವ. ೧೧೩-೫೩). [ಚೋರ + ವಿದ್ಯೆ]

ಚೋರವೆ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾಕೆಯ ಹೆಸರು : ಆತನ ಮದವಳಿಗೆ ಚೋರವೆ (ವ್ಯಆರಿ. ೧೯೩೫, ೫೦-೯ : ?). [ಚೋರ? + ಅವ್ವೆ (<ಅವ್ವೆ)]

ಚೋರವ್ರಜ (ನಾ). ಕಳ್ಳರ ಗುಂಪು : ಚೋರವ್ರಜದಿಂದಮರ್ಥಪತಿ ಯಕ್ಕುಮವಂ (ಜಾತತಿ. ೧೨-೩೦). [ಚೋರ + ವ್ರಜ]

ಚೋರಿ (ನಾ). ಕಳವು ; ಅಪಹರಣ : ಕಳವು, ಚೋರಿ, ದರೋಡೆ, ಖೂನಿ, ಆತ್ಮಹತ್ಯೆ ಮುಂತಾದುವು . . . ನಡೆದ ಸಮಯದಲ್ಲಿ (ಗ್ರಾಮಾಶ. ೪). [←ಹಿಂ. ಚೋರೀ]

ಚೋರಿಸು (ಕ್ರಿ). ಕಳವು ಮಾಡು : ಗಂಧಮಂ ಕುಸುಮಮಂ ಧಾನ್ಯಮಂ ಪಾದರಕ್ಷೆಗಳವು ಮರಂಗಳನಿತ್ಯಸಂದು ಚೋರಿಸಿದವಂ (ವೀಶೈಪು. ೪-೧೭-೪೧). [ಚೋರ + - ಇಸು$_3$]

ಚೋರುಪಹರ 'ಚೋರಪಹರೆ' ನೋ.

ಚೋರೆ$_1$ 'ಸೋರೆ$_2$' ನೋ.

ಚೋರೆ$_2$ (ನಾ). ರಕ್ತ ; ನೆತ್ತರು : ನಾವು ಗಡಿಮದ್ದು ಹಾಕಿ ಕಟ್ಟಿ ಚೋರೆ ಸೋರುವುದು ನಿಲ್ಲಿಸಿದೆವು (ಹುಂಹಾ. ೨೨೭). [ದೇ.॥ ತಮಿ. ಚೋರಿ, ತೋರ್ರೈ ; ಮಲ. ಚೋರ, ಚೋರಿ ; ಕೊಡ. ಚೋರೆ]

ಚೋರೆಕುರಿ (ನಾ). ರಕ್ತದ ಗುರುತು ; "ರಕ್ತತಿಲಕ" (ಹುಂಹಾ. ಕೋಶ): ತಂಗ. ಇದೇಕೆ ನನ್ನ ಹಣೆಗೆ ಚೋರೆಕುರಿ ಇಟ್ಟೆ ? (ಹುಂಹಾ. ೨೭೦). [←ಕೊಡ. ಚೋರೆಕುರಿ]

ಚೋರ್ಗಂಡಿ 'ಚೋರಗಂಡಿ' ನೋ.

ಚೋಲ$_1$ (ನಾ). ದೆವ್ವ ; ಬೇತಾಳ : ತನುಲಕ್ಷ ಚತುರಸೀತಿಯ ಸೂಕ್ಷ್ಮ ಶರೀರವದು ಮನೆಮನೆಯ ಹೊಕ್ಕು ಬರ್ಪನ ಚೋಲದಂತೆ ಬೆಂಬಿಡದಿರಲು (ಕೃಕವ. ೨-೪-೫). [←ತಮಿ. ಚೋಟಿ]

ಚೋಲ$_2$, ಚೋಳ$_2$ (ನಾ). ೧. ಅಂಗಿ ; ಕವಚ. ೨. ಕುಪ್ಪಸ ; ರವಿಕೆ. **ಚೋಳ$_2$** : ೧. ಉಚ್ಚೈ: ಕರಧೃತ ವಿಲಸತ್ಪಲ್ಲವಂ ಪಲ್ಲವಂ ಚೂರ್ಣಿತ ಚೋಳಂ ಚೋಳನಾದಂ ಕದನವದನದೊಳು ಭೇರಿಯಂ ಪೊಯ್ಯೆ . . . ಅತುಳಬಳಂ ವೀರಬಲ್ಲಾಳದೇವಂ (ಎಕ. IV, ನಾಗಮಂ. ೦೫-೩೭ ; 1179). ೨. ಸೀರೆಯುಂ ತತ್ತರುಣಿಗುಡಿಸಿ ಬಳಿಕಸಿತ ಚೋಳಮಂ ತೊಡಿಸಿ (ಸಿದ್ಧಶಾ. ೧೧-೧೪). 'ಕಟ್ಟುಂಜೋಳ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಚೋಲಕ, ಚೋಳಕ (ನಾ). ೧. = ಚೋಲಿ : "ವಾರವಾಣಕಂ ಕಂಚುಕಂ ಚೋಲ[ಪಾಠಾಂ. ಳ]ಕಂ ಕುಪ್ಪಸಂ ಬಾಚಿಯುಕ್ಕುಂ"(ಮಂಗರಾ. ೧೦೦-೨೯). ೨. ಯೋಧರು ಧರಿಸುವ ಎದೆಕವಚ. **ಚೋಳಕ** : ೧. ಮೇಲಿನ ಪ್ರಯೋಗದ ಪಾಠಾಂತರವನ್ನು ನೋಡಿ. ೨. "ಚೋಳಕಮುಮಜೀಗೆ ಕಂಚುಕಮುಕ್ಕುಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೦೩೦-೭೪). ೩. (ಬೆಂಕಿಯನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸುವ) ಮರದ ಚಕ್ಕೆ ; ಅರಣಿ : ಚೋಳಕವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೆ, ಪುರುಷನ ಸಾಮರ್ಥ್ಯ ಪ್ರಯತ್ನಗಳಿಲ್ಲದಿದ್ದರೆ, ಅಗ್ನಿ ಹುಟ್ಟುವುದೆ ? (ಬುದ್ಧಶ. ೭೪, [illegible]). [ಸಂ.]

ಚೋಲಿ, ಚೋಳಿ (ನಾ). ರವಿಕೆ ; ಕುಪ್ಪಸ : ಜರಿಯ ಸೀರೆಯುಟ್ಟು [illegible]ದೇ ಬಣ್ಣದ ಚೋಲಿ ಹಾಕಿಕೊಂಡಳು (ದೂಬಟ್ಟ. ೦೯). **ಚೋಳಿ** : [illegible]ಳಿಗಳನ್ನು ಕೊಂಡು (ಶಾಮಿಕಾಂ. ೨೨೨). [ಸಂ. ಚೋಲೀ]

ಚೋಷಣ (ನಾ). ಹೀರಿಕೊಳ್ಳುವುದು ; ಚೀಪುವುದು. [ಸಂ.]

ಚೋಷ್ಯ (ನಾ). ಹೀರಿಕೊಂಡು ಸವಿಯಬಹುದಾದುದು : ಚತುರವಿಧ [illegible] ಲೇಹ್ಯವೆಂಬ ೪ ವಿಧಗಳು (ದಸಾಂ. [illegible]). [ಸಂ.]

ಚೋಹ 'ಜೋಹ' ನೋ.

ಚೋಳ$_1$ 'ಚೋಟ' ನೋ.

ಚೋಳ$_2$ 'ಚೋಲ$_2$' ನೋ.

ಚೋಳಂಗಿ (ನಾ). ಗರ್ಭಿಣಿಗೆ ಮಾಡುವ ಒಂದು ಸಂಸ್ಕಾರ ; ಕುಪ್ಪಸ ತೊಡಿಸುವ ಒಸಗೆ ; ರವಿಕೆಶಾಸ್ತ್ರ (?) : ಒಂದು ದಿವಸಂ ತನ್ನ ಮಗ[ಳಾ] ಚೋಳಂಗಿ[ಪಾಠಾಂ. ಚೋಳಗೆ, ಚೋಗಳೆ]ಯೊಳ್ ಸ್ವಜನ ಬಾಂಧವ ಜನ ಪರಿಜನರ್ಕಳೆಲ್ಲರುಮಂ ಬರಿಸಿ ದಿವ್ಯಾಹಾರಂಗಳನೂಡಿ (ವಡ್ಡಾರಾ. ೧೮೪-೧೮). [<ಚೋಲ$_2$?]

ಚೋಳಕ 'ಚೋಲಕ' ನೋ.

ಚೋಳಿ 'ಚೋಲಿ' ನೋ.

ಚೋಳಿಕ (ನಾ). ಚೋಳದೇಶದ ಅರಸ ; ಚೋಳರಾಜ : ಕ್ಷಣದಿಂ ಮಾಳವಮೇಳುಮಿಯ್ದೆ ಎಳಯಕ್ಕಿಯ್ದಿತ್ತು . . . ಆಹವಾಂಗಣದೊಳು ಚೋಳಿಕನಮ್ಮಿ ಸತ್ತಂ (ಎಕ. VII, ಶಿಕಾರಿ. ೧೧೮-೧೩ ; 1054) : ಮಾಳವಂ ವಿಂಧ್ಯ ನಿಕುಂಜಪ್ರಾಪ್ತನಾದಂ ಜಲಧಿನಿಕಟಮಂ ಚೋಳಿಕಂ ವೇಳೆಗೊಂಡಂ (ಎಕ. XII, ತಿಪಟೂ. ೧೨೮-೨೭; 1202). 'ಚೌಳಿಕ' ಪರಾ. [<ಚೋಟ$_1$]

ಚೋಳಿಗ (ನಾ). (?) : ವಸ್ತ್ರಕಾರ ಕ್ಷೇತ್ರಾತ್ ಪಶ್ಚಿಮೇನ ಮಹಾಪಥಾದುತ್ತರೇಣ ಚೋಳಿಗವಣಿಜಕ್ಷೇತ್ರಾದ್ದಕ್ಷಿಣೇನ ದ್ವಾದಶ ಖಣ್ಡುಕಂ ಶ್ಯಾಮಾಕ್ಷೇತ್ರ ದತ್ತಂ (ಎಕ. XVI, ತುಮಕೂ. ೭೮-೧೪ ; ಸು. 400 ?). [?]

ಚೋಳಿತಿ (ನಾ). ಚೋಳದೇಶದವಳು : ಮದನಕಲಹಾಸಕ್ತ ಪುದುವೆನಿಪ ನೀಲಕೇಶದ ಸಿತಗೆಮಾವಳೆ ಚೋಳಿತಿ ನಲ್ಲಳೆ (ಜನವ. ೬-೨೯). [ಚೋಳ$_1$ (<ಚೋಟ) + - ಇತಿ (< - ಇತ್ತಿ)]

ಚೋಳು 'ತೇಳ್$_2$' ನೋ.

ಚೋಳ್ನೆಲ (ನಾ). ಚೋಳದೇಶ ; ಚೋಳನಾಡು : ತಳವಿಗಳುಂಬವಪ್ಪ ಭುಜಗರ್ವದಚೋಳನ್ರಿ ಪಾಳನಂಜಿ ತಲ್ಲಳಿಸೆ ತಗುಳ್ದು ಚೋಳ್ನೆಲನನಾಳ್ನೆಲ ನಾಗಿರೆ ಮಾಡಿಕೊಂಡ ಹೊಯ್ಸಳನ ದರ್ಪ (ಎಕ. XI, ದಾವಣ. ೮೫-೧೩ ; 1143). [<ಚೋಟ + ನೆಲ]

ಚೋಱ (ನಾ). ಒಂದು ವಂಶದ ಹೆಸರು (?) : ಅವರ ಮಗನ್ಪೊನ್ನ ಮಾರನ್ ಚೋಱದ ನಟ್ಟಯನೊಳ್ಕೊಟ್ಟು (ಎಕ. X, ಗೌರಿಬಿ ೭೭-೩ : 750). [?]

ಚೋಟ, ಚೋಳ$_1$ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ದೇಶದ ಹೆಸರು ; ಪ್ರಾಚೀನ ತಮಿಳುರಾಜ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಗೌಳ ಲಾಟ ಚೋಟ ಚೇರ ಪಾಂಡ್ಯ ಕಳಿಂಗಾದಿ ವಿಷಯಂಗಳಂ ಸಾಧಿಸಿ ಕಪ್ಪಂಗೊಂಡು (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧೦-೭೦). ೨. ಚೋಳದೇಶದ ರಾಜ : ಚೋಟನ ಮೇಲೆಬ್ಬಾಯ್ದನ ಮಕ್ಕಳ್ (ಎಕ. IX, ಹೊಸಕೋ. ೮೫-೧ ; ಸು. 750); ಪ್ರತಾಪಾವನತ ಚೇರ. ಚೋಟ ಪಾಂಡ್ಯ ಪಲ್ಲವಸ್ಯ ಪ್ರತಿಪಾಳಿತ ಜಿನಶಾಸನಸ್ಯ (ಎಕ. II, ೫೯-೨೨ ; 974) : ಚೋಟನ ಪಂದಲೆಯೊಂದೆ ಕೈಗೆವಂದುದೆ ಕರಿಕೋಟ ಬಂದುದು . . . ಬಗೆದಂತೆ ಚೇರಮನ ಚೋಟನ ಪಾಂಡ್ಯನ ನಾಡೆ ಕೈಗೆ ವಂದುದು (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೫-೭). **ಚೋಳ$_1$** : ೧. ಎಲೆ ಚೋಳ ಕ್ಷಿತಿಪಾಳಸನ್ನವೆಟ್ಟಿಯಂ ನೀಂ ನಿವಿಕೋಳ್ (ಎಕ. II, ೫೯-೧೦೦ : 974). ೨. ಚೋಳ ತೆಲುಂಗ ಭೂಭುಜರವನೆಸುಗೆಯ ತಾಳಲಾಱದೆ ತೊಲಗಿದರು (ನೇಮಿಸಂ. ೧೨-೮೩). ೩. ಚೋಳದೇಶದ ಕುದುರೆ : ಧಾರಿಣಿಯೊಳು ನಿಂದು ನಿಲ್ಲದ ಕುಣಿದೇಳ್ವ ಕಾರುರಗನು ಕಣಿವಟ್ಟಾ ಚೇರ ಚೋಳನು ಕೈರ ತೇಜಿಗಳೊಡ ಗೂಡಿ ಚೇರದೇಶದ ರಾಯರ ಕಂಡಾ (ಭರತ. ೨೨-೨೩). ೪. ಚೋಳ ದೇಶದ ಜನ : ಇವನು ಚೋಳರು, ಪಾಂಡ್ಯರು ಮತ್ತು ಲಾಟರು ಇವರುಗಳ ಮೇಲೆ ದಂಡೆತ್ತಿ ಹೋಗಿ ಜಯಗಳಿಸಿದನು (ವ್ಯಾಪ್ತು. ೮).

ಚೋಟನ ಸಿಂಗಂ ಕೊಳಗ = ಒಂದು ಅಳತೆ : ಚೋಳನಸಿಂಗನ ಹೆಸರಿನಲ್ಲಿರುವ ಒಂದು ಕೊಳಗ : ವ್ಯಾಪಾರಗಳ್ಗೆ [illegible] ಚೋಟನಸಿಂಗಂ ಕೊ[ಳ]ಗದಲ್ ಕಣ್ಡುಗವ್ ಗಟ್ಟಿಯುವ್ (ಎಇ. V, ೨೦೭-೧೩ ; 1047). **ಚೋಟನ ಸಿಂಘ** = ಚೋಳರಲ್ಲಿ ಸಿಂಹಪ್ರಾಯನಾದವನು ; ಒಂದು ಬಿರುದಂ : ಶ್ರೀಮತ್ ದಣ್ಡನಾಯಕವ್ ಅಪ್ಪಿಮಯ್ಯನಪ್ಪ ಒರ್ಕೆತ್ತುಗಣ್ಡವ್ ಗಣ್ಡನಾರಾಯಣ ಚೋಟನ ಸಿಂಘವ್ ರಾಜೇನ್ದ್ರ ಚೋಟಬ್ರಹ್ಮಮಾರಾಯರ್ (ಎಇ. V, ೨೦೭-೫ : 1047).

[ದೇ.೫ ತಮಿ. ಮಲ. ಚೋಟ ; ತುಳು. ಚೋಳ ; ತೆಲು. ಚೋಲ, ಚೋಡ]

ಚೋಟಗಾಮುಂಡ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಸಾಕ್ಷಿ ಸಂಗಮದ ಪೆಂಮರ್ಮಾನಡಿ ಗಾಮುಣ್ಡರುಂ ರಣವಿಕ್ರಮಗಾಮುಣ್ಡರುಂ ಚೋಟಗಾಮುಣ್ಡರುಂ (ಎಕ. IV, ಎಡತೊ. ೬೦-೭೯ ; ಸು. 890).

[ಚೋಟ + ಗಾಮುಂಡ]

ಚೋಟಪೆರ್ಮಡಿ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಪುನಕಾಲರ ಮಗಂ ಜೂನಿಕವನ ತಮ್ಮಂ ಚೋಟಪೆರ್ಮ್ಮಡಿ (ಎಕ. II, ೩೭೮-೪ ; ಸು. 1015).

[ಚೋಟ + ಪೆರ್ಮಡಿ (<ಪೆರ್ಮಾನಡಿ)]

ಚೌ₁, ಚವು₁, ಚವ್ವ₂ (ನಾ). ೧. ನಾಲ್ಕು : "ಚೌ ಚತು . . . ಜಳರಾಶಿ ಎಂದು ನಾಲ್ಕಟಿ ನಾಮಂ" (ವ್ಯವಹಾ. ೯-೪) ; ಏಕ ದ್ವಿ ತ್ರಿ ಚತುಃ ಶಬ್ದಾಕೃತಿಗೆಕ್ಕ ದು ತಿ ಚೌಗಳಾದೇಶಂಗಳ್ (ಶಮದ. ೨೯೦). 'ಚೌಪದಿ', 'ಚೌಮೊಗ' ಪರಾ. **ಚವು₁** : ಅಹಿತನ ಹೊಟ್ಟೆಯನು ಚವು ಕಡಿಯ ಮಾಡಿಯೆ ಕಟ್ಟಿ ಕೊಂಡಾಡಿದನು ಕೌಶಲಮಲ್ಲ ನಿಮಿಷದಲಿ (ಕುವ್ಯಾಅ. ೬ರಿಇ. ೨೭-೩೩). 'ಚವುದಂತ', 'ಚವುವಟ್ಟೆ' ಪರಾ. **ಚವ್ವ₂** : ೨. ನಾಲ್ಕುನಾಲ್ಕರ ಲೆಕ್ಕ : ತಾಳ ಚವ್ವ ಚಕ್ಕ ಕುಣಿತ ತಕ್ಕ ತಕ್ಕ (ಗರಿ. ೯೯-೩). ೩. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಟ ; ನಾಲ್ಕು ಕಾಯಿಗಳನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಂಡು ನಾಲ್ಕು ಕವಡೆಗಳಿಂದ ಆಡುವ ಆಟ; ಚೌಕಾಬಾರದ ಆಟ: ಚಕ್ಕಂದ, ಚವ್ವ, ಚದುರಂಗ, ಇಸಪೇಟುಗಳನ್ನು ಆಡುತ್ತಿದ್ದರೆ ? (ಗಾರ್ವಶ. ೫೭). ೪. ಚೌಕಾಬಾರದ ಆಟದಲ್ಲಿ ಬೀಳುವ ನಾಲ್ಕರ ಗರ : ಈಗ ಚವ್ವ ಬಿದ್ದರೆ, ನನ್ನ ಕಾಯಿ ಹಣ್ಣು (ರೂಢಿ).

[<ಪ್ರಾ. ಚಉ./ಸಂ. ಚತುರ್]

ಚೌ₂ 'ಚವ್ವ₂' ನೋ.

ಚೌಕ₁ (ನಾ). ಕಡಿಮೆ ಬೆಲೆಯುಳ್ಳುದಂ ; ಅಗ್ಗವಾದುದಂ : ಹಣ್ಣು ಚೌಕವಾಗಿ ಸಿಕ್ಕಿದ್ದರಿಂದ ಹೆಚ್ಚು ಕೊಂಡು ತಂದೆ (ರೂಢಿ).

[ದೇ.೫ ತಮಿ. ಚವುಕ್ಕ್ಯ ; ತೆಲು. ಚವುಕ, ಚೌಕ]

ಚೌಕ₂, ಚಉಕ, ಚವಕ, ಚವುಕ, ಚವುಕು, ಚೌಕು₁ (ನಾ). ೧. ನಾಲ್ಕು ಮೂಲೆಗಳುಳ್ಳುದು ; ಚತುಷ್ಕಾಕಾರವಾದುದು : ಚೌಕಮಂ ಕೀಱುತುಂ ತೆಗೆದಾಚ್ಛಾದಿಸೆ ಕೇಳ ನೀಳಪಟಮಕ್ಕುಂ . . . ದಟ್ಟೈಸಿತ್ತನಿತ್ತಂ ತಮಂ (ಗರಿಕ. ೪-೭೬) ; ಕಳನೊಳುದಕದ ಸೈವಳೆಯ ಸೆಲೆಯಱಿದು ಚೌಕಕೆ ಸೀಳಿದನು ನೆಲನ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೧೦-೨೮) ; ಹಲ್ಲೆಯ ಚೌಕದೊಳು ಕೊಯಿದು ಮೊದಲ ರಸದೊಳು ಇಳಿಯುಬಿಡಲಮೃತಪಾನವೆಸರಂ ಧರಿಸಿ ಸವಿವಡೆದುದು (ಸೂಪಶಾ. ೧-೪೩) : ಮೂಡಣಾಶ್ರಯದಲ್ಲಿ ವರ್ತುಳಂ ಚೌಕಮಂ ವರ್ತಿಸುತ (ವೀಶೃಪು. ೩-೩-೭) : ಮಿಸುನಿಗಂಬಗಳ ಮೇಲೆಸೆದಿಪ ಚೌಕದ ಪೊಸ ನವರತ್ನ ಬೋದಿಗೆಯ(ಕಂನವಿ. ೭-೭೫). ೨. ಚತುಷ್ಕೋಣಾಕೃತಿಯಾದ ಅಂಗಳ : ಆರ್ದ್ರಮೃತ್ತಿಕಾ ವಿರಚಿತಮಪ್ಪ ಚತುರಾಂತರದೊಳ್ ಮುತ್ತಿನ ಚೌಕದ ನಡುವಣ ಚೆಂಬೊನ್ನ ಪಟ್ಟವಣೆಯ ಮೇಗಣ ದುಗುಲದ ಪಸೆಯೊಳ್ . . . ಕುಳ್ಳಿರಿಸಿ (ಪಂಪಭಾ. ೩-೭೪ ವ) ; ಕಂದನಂ ತಂದು ಚೌಕದೊಳಿರಿಸಿದಂ (ದೀಕ್ಷಾಬೋ. ೧೦೭-೯) : ಶಿವನೆಯಿಂತಂದು ಚೌಕದೊಳಿರಿ [illegible] ೩. (ಮದುವೆ ಮೊದಲಾದ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ) ಇಡುವ ಚತುಷ್ಕಾಕಾರವಾಗಿ ಮಾಡಿದ ಆಸನ ; ಹಸೆ : ಸೊಗಯಿಪ ಚೌಕದ ಬಿಡುಮುತ್ತುಗಳೊಳ್ ಪೂವಲಿಯ ಮಲ್ಲಿಕಾಮುಕುಳಶ್ರೇಣಿಗಳಂ (ಜಗವಿ. ೯-೧೬೦). ೪. ನಾಲ್ಕು ಬೀದಿಗಳು ಕೂಡುವ ಸ್ಥಳ ; ಚೌವಟ್ಟ ; ಚತುಷ್ಪಥ : ಸುರೇಂದ್ರನ ಭವನದಲಿ ಗುಡಿ ನೆಗಹಿತಮರಾವತಿಯ ಚೌಕದಲಿ ತವತವಗೆ ತನಿವರಿವ ಜನದುತ್ಸವವನದನೇನೆಂಬೆ (ಕುವ್ಯಾಆ. ೧೨-೫೮) ; ಜನರು ಚೌಕಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಸಭೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಸೇರಿ . . . ಮಾತನಾಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದರು (ವಚಭಾ. ೨೭): ದೊಡ್ಡ ಪೇಟೆಯ ಚೌಕ ಬಂದಿತು (ರಂಗಳ. ೨). ೫. (ಪಗಡೆ, ಲೆತ್ತ ಮೊದಲಾದ ಆಟಗಳಲ್ಲಿ) ನಾಲ್ಕರ ಗರ,-ದಾಯ. 'ಚೌಕದಾಯ', 'ಚೌಕದುಗ' ಪರಾ. ೬ ಇಷ್ಟಲಿಂಗವನ್ನಿಡುವ ಭರಣಿ,-ಕರಡಿಗೆ; ಲಿಂಗದಕಾಯಿ; ಗುಂಡಗಳಿಗೆ (ಉಕ): ಚಲುವಾದ ಚಂದ್ರಹಾರಂ ಚೌಕ ಶಿವಧಾರ (ಸಿದ್ಧಕಾ. ೧೧-೧೨) ; ಶಂಬುಲಿಂಗಯ್ಯ ಇಂಬಾದ ಚೌಕವು ತುಂಬಿಡಿ ದುಡ್ಡು ದಮಡೆಗಳನು (ರೊಶಗೀ. ೬೮). ೭. ಚೌಕಾಕಾರವಾಗಿರುವ ವಸ್ತ್ರ ; ಕರವಸ್ತ್ರ : ಕೈಯನ್ನು ಚೌಕದಿಂದ ಒರೆಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತ ಬಂದರು (ಕಲಾಸಾ. ೭) ; ಚೌಕದಲ್ಲಿ ಕಣ್ಣೊರೆಸಿಕೊಂಡು (ಅವತಂ. ೧೬೦). ೮. ಬಯಲು ; ಕಣ ; ರಂಗ: ಅರುಣಜಲದಲಿ ಚಟ್ಟೆಱಿದು ರಿಪು ಚಾರಿವರಿದನು ಕಳನ ಚೌಕದಲಿ (ಕುವ್ಯಾಕ. ೨೦-೨) ; ಗೂಳಿಕಾಳಗಗಳ ಧೂಳಿಯ ನೆಲದೊಳು ಕೇಳಿಯ ಚೌಕವ ಮಾಡಿ (ಕಂನವಿ. ೭-೧೭). ೯. ಸಂಗೀತದಲ್ಲಿ ಮಧ್ಯಲಯ: "ತತ್ವಂ, ಓಘಃ, ಘನಂ ಈ ಮೂರು ಶಬ್ದಗಳನ್ನೂ . . . ಕ್ರಮದಿಂದ ವಿಲಂಬಿತಂ—ಸಾವಕಾಶಗತಿಯಾದ ವಿಲಂಬಮಾನಕ್ಕೂ, ದ್ರುತಂ-ತ್ವರೆಯಾದ ಗತಿಯುಳ್ಳ ದ್ರುತಮಾನಕ್ಕೂ ಮಧ್ಯಂ—ಸ್ಥಾಯಿಯ ನಡಿಕಟ್ಟಾದ ಮಧ್ಯಮಾನಕ್ಕೂ ಹೆಸರುಗಳು ಅಂದರೆ ಪುರು, ಚೌಕ, ಮುಕ್ತಾಯಗಳು" (ಸಿದ್ಧಾಂಶಿ. ೫೫) ; ಅಂಕುರಸ್ಥಾಯಿ, ಶ್ರುತಿಸ್ಥಾಯಿ, ಮೂರ್ಛಸ್ಥಾಯಿ, ಚೌಕ ಖೇಚರೀಸ್ಥಾಯಿ ರವಸಂಗತಿ, ಮುಕ್ತಾಯಗಳೆಂಬ ಸಪ್ತಾವಸ್ಥೆಗಳಲ್ಲಿಯುಂ (ವಿವೇಕ. ೨೩೫). ೧೦. ಚಮತ್ಕಾರ ; ಚದುರಂ : ಬೇಡ ಚೌ[ಪಾಠಾಂ. ಜೌ]ಕದ ಮಾತು ನಿನಗೆಂದಾಡುವಂದಾ ಚೌಕದಾಯವನಾಡುವನು ಪಂಚೇಂದ್ರಿಯಕೆ ಲಿಂಗಪ್ರಸಾದವನು ಕೂಡಿ (ಬಸಪು. ೪೩-೬): ಮಾತು ಚೌಕನಾಯಿತು ತಕ್ಕರೆ, ಮನ ತಣಿಯಲಿಲ್ಲ (ಚಕರಾ. ೫೧೧). ೧೧. ತುದಿ ; ಅಗ್ರ : ಬಗೆ ನೊಸಲಲ್ಲಿ ಕೂಡೆ ನಿಲೆ ತಪ್ಪದೆ ಮೂಗಿನ ಚೌಕ[ಪಾಠಾಂ. ಕೌತ]ದಲ್ಲಿ ದಿಟ್ಟಿಗಳಿರೆ . . . ಜಾನಿಸುತ್ತಗಲದೆ ನಿಂದನೊರ್ವ ಸವಣಂ (ಕಬ್ಬಿಕಾ. ೨೨೭). ೧೨. ನಾಲ್ಕು ರೂಪಾಯಿಂ: (ಕ). ೧೩. ನಾಲ್ಕರ ಗುಂಪು ; ಒಡ್ಡು. ೧೪. ಕುದುರೆಯ ನಾಗಾಲೋಟ; ಪ್ಲುತ: "ಪ್ಲುತ–ಕುದುರೆಯ ಚೌಕ ನಡಿಗೆ" (ಗಂಗಾಪು. ೨೨೫). **ಚಉಕ** : ೧೫. ನೂರು ಎಲೆಗಳ ಕಟ್ಟು : ಯಡದೊರ್‍ರ್ರ ಕೋಟೆ ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ಮೂಲೆ ಹೇರ್‍ರ್ರಿಗೆ ಕಾಸು ೧ ಜವಳಿ ನಡೆಗೆ ಕಾಸು ೨ ಹೊಗೆಸೊಪ್ಪಿನ ನಡೆಗೆ ಕಾಸು ೨ ಯಲೆ ನಡೆಗೆ ಯಲೆಕಂತು ೧ ತಲೆಹೊರೆಗೆ ಚಉಕ ೧ (ಮೈಆರಿ. ೧೯೩೦, ೪೫-೧೩ ; 1771). **ಚವಕ** : ೧೬. ಚೌಕಟ್ಟು (?) : ಆ ಮುದ್ದೆಯ ದಂಣಾಯಕರು ಮಾಡ್ಸಿ ಕೊಟ್ಟ ಕನಕದಂಡದ ಚವಕ ಸಟಕ ಹಳತಾದಡೆ ಹೊಸತ ಮಾಡಿಸುವನು (ಸೌಇಇ. IX-II, ೪೧೭-೪೩ ; 1377). **ಚವುಕ** : ೧. ವಜ್ರದ ಸರಳ ಕಿವಿವರೆಗುಗಿದು ಚವುಕಕೆ ಧರಣಿಯನು ಸೀಳಿದನು ನಿಮಿಷಾರ್ಧದಲಿ ಕಲಿಪಾರ್ಥ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೬ರಿಇ. ಪರಿ. ೨೯೬); ಬಾಲೆಯು ನೊಸಲೊಳು ಬಗೆಯಿಟ್ಟಾ ಬಲ್ಲಹನೊಲವಿಂ ಚವುಕದ ಬೊಟ್ಟಂ ಕುಂಕುಮದಿಂದಿಡೆಯುಂಗಜ ಚಕ್ರೇಶಂ . . . ಉರುಮಹಿಷೀಪದಮಂ ಕೊಟ್ಟು (ಜಯುಕಾ. ೧೪-೭೪).

೩. ದೊನ್ನೆಗಳ ಪರಪಿ ಬಾಳೆಲೆ ಹಾಳೆಯಂ ಹಾಕಿ ಬಿನ್ನಣದಿಂ ಮಾಡಿದಾ ಚವುಕ [ಪಾಠಾಂ.ಚೌಕ]ದೆಡೆಗಳ ಮುಂದ . . . ಚೆನ್ನಾಗಿಯಾಪೋಷಣಮನೆತ್ತಿ ಕುಳ್ಳಿರ್ದು (ಸಮ್ಯಕ್‌ಶ. ೭-೨೩). ಚವುಕು : ೧. ಇವಾರತಿ ಕಟ್ಟಿಗೆ, ಚವುಕು ಮತ್ತು ಗೋಲು (ಮುಂಬವ್ಯಾ. ೧೧೫). ಚೌಕು: ೨. "ಚತುಶ್ಶಾಲ, ಸಂಜವನ" (ನಾತಿಶಾ. ೬). ೬. ಅವರ ಕೊರಳಲ್ಲಿ ಚಿನ್ನದ ಚೌಕು (ಬಿಟ್ಟಹೂ. ೨). ಚಚ್ಚೌಕ ; ಚಕ್ಕಚೌಕ = ನಾಲ್ಕೂ ಕಡೆಗೆ ಚೌಕವಾಗಿರುವುದು ; ಸಮಚತುರಸ್ರ ; ಚದರ : "ಚಚ್ಚೌಕ–ಚಕ್ಕಚೌಕ" (ಗಂಗಾಮ. ೧೨೭) ; ಚಚ್ಚೌಕವಾಗಿ ಘನಕುಂಡವಮಂ ತೆಗೆದು (ದಬಪು. ೨೧-೧೨) : ರಾಜನು ಈ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ . . . ಚಚ್ಚೌಕವಾದ ಒಂದು ಆವರಣವನ್ನು ನಿರ್ಮಾಣ ಮಾಡುವಂತೆ ಆಜ್ಞೆಮಾಡಿದ (ಪ್ರವಾಇ. I, ೨೬೩) ; ನಾಲ್ಕು ಕೋನಗಳು ಸಮವಾಗಿಯೂ, ನಾಲ್ಕು ಬಾಹುಗಳು ಸಮವಾಗಿಯೂ ಉಳ್ಳದ್ದು ವರ್ಗಕ್ಷೇತ್ರ ಅಥವಾ ಚಚ್ಚೌಕವೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡುವುದು (ಭೂಮಿಅ. ೧೦). ಚೌಕವನೆಣಿಸು = ನಾಲ್ಕು ನಾಲ್ಕಾಗಿ ಎಣಿಸು : ಅವರಿಗೆ ಸಾವಿರ ಹೊಂಗಳಂ ಚೌಕವನೆಣಿಸಿ ಕೊಟ್ಟನ್ನಳುಪಿ ಬಂದವಘಡಿಸಿದೊಡೆ ಬಿಡೆನೆನುತ (ಬಸಪು. ೨೮-೪೦). ಚೌಕಾಗಿಕೂಡು = ಚಚ್ಚೌಕವಾಗಿ ಕುಳಿತು ಕೊಳ್ಳು; ಪದ್ಮಾಸನ ಹಾಕಿಕೊಂಡು ಅಚ್ಚುಕಟ್ಟಾಗಿ ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳು: ಎರಡನೇ ಪಂತಿಯಲ್ಲಿ ಚೌಕಾಗಿ ಕೂತು ಬೇಕಾದಷ್ಟು ಕಚ್ಚುವಿಯಂತ (ಪವಶೀ. ೩೨). [<ಪ್ರಾ. ಚಉಕ್ಕ./ಸಂ. ಚತುಷ್ಕ]

ಚೌಕಂಗೊಳ್ಳು (ಕ್ರಿ). ನಾಲ್ಕು ಸಾಲುಗಳನ್ನು ಹೊಂದು : ಸಾಂಗತ್ಯವಾದರೂ ಈ ಮುಕ್ಕಾಲ್ವಾಡುಗಳು (ತ್ರಿಪದಿ) ಚೌಕಂಗೊಂಡಾದುವೆಂಬುದನ್ನೂ ಅವನು ಸೂಚಿಸದೆ ಇಲ್ಲ (ಸಾಹಿವಿ. ೦೦೫) ; ತ್ರಿಪದಿ ಚೌಕಂಗೊಂಡು ಸಾಂಗತ್ಯವೆನಿಸುವುದು (ಸಂಶೋಧ. ೧೪೨).

[ಚೌಕ$_2$ + ಕೊಳ್$_1$]

ಚೌಕಂಡ, ಚೌಖಂಡ (ನಾ). ಚಚ್ಚೌಕವಾದ ಮಂಟಪ : ಚತುಃಖಂಡ–ಚೌಕಂಡ (ಶಮದ. ೨೯೦ ಪ್ರಯೋ). ಚೌಖಂಡ: ಪಳುಕಿನ ಚೌಖಂಡಂಗಳ ಕೆಳಗಣ ಚೆಂಬೊನ್ನ ಮತ್ತವಾರಣದೊಳ್ (ಪಂಪಾಮಾ. ೩-೩೭); ''ಮನೆಯ ತೊಟ್ಟಿ'' (ಪಂಪಾಮಾ. ಶೋಧ). [<ಸಂ. ಚತುಷ್ಖಂಡ]

ಚೌಕಟ್ಟು (ನಾ). ೧. ನಾಲ್ಕು ಮೂಲೆಯಾಗಿರುವ ಮರದ ಅಥವಾ ಲೋಹದ ಕಟ್ಟು : ಚಾಮಪ್ಪಾಜೀಯವರಿಂದ ಒತ್ತಾಳೆ ಚೌಕಟ್ಟು ಗುಬ್ಬೀಕದ ಸಹಿತವಾಗಿ ಮಾಡಿಸಿ ಒಪ್ಪಿಸಿದ ನಿಲುವಿನ ಸೇವಾರ್ಥ (ಎಕ. XIV, ಚಾಮರಾ. ೨೦೭-೩: ಸು. 1868 ?); ಕಿಟಕಿಗಳಿಗೆಲ್ಲಾ ಕಂಚಿನ ಚೌಕಟ್ಟು ಹಾಕಬೇಕೆಂದಿದ್ದವನು ಈಗ ಉಕ್ಕಾದರೂ ಸಾಕು ಎಂದುಕೊಂಡ (ಯೋಧಪು. ೩೪). ೨. ಸ್ಥೂಲವಾದ ರೂಪರೇಖೆ: ಬೋಧನ ಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ಪಠ್ಯಪುಸ್ತಕ ಒಂದು ಚೌಕಟ್ಟು ಮಾತ್ರ (ಶಿಕ್ಷದ. ೨೭೪). ೩. ಎಂತಿ; ಕಟ್ಟು: ಸಂಸರು, ಚರಿತ್ರೆಯ ಇತರ ಅಂಶಗಳನ್ನು ಅದಕ್ಕೆ ಚೌಕಟ್ಟುಮಾಡಿ . . . ಈ "ವಿಜಯ ನಾರಸಿಂಹ" ನಾಟಕವನ್ನು ಬರೆದಿದ್ದಾರೆ (ಸಂಸಶ. ೦೦೫) ; ವಿಷಾದದ ಚೌಕಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ಅರಳಿದ ಅರೆನಗೆ (ವಾತ್ಸಲ್ಯ. ೨೯೦). ೪. ಬಂಧ ; ರಚನೆ : ದ್ರಾವಿಡ ಭಾಷೆಗಳ ಪ್ರಮುಖ ಕಾವ್ಯಗಳೆಲ್ಲ ಸಂಸ್ಕೃತ ಮಹಾಕಾವ್ಯಗಳ ಅನುವಾದಗಳು, ಇಲ್ಲವೆ ಅವುಗಳ ಮಾದರಿಯ ಚೌಕಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ರಚಿತವಾದವು (ದ್ರಾವಿವಿ. ೨೨೪). ೫. ವರ್ಗ ; ಪಂಗಡ : ಒಡನೆ (ತೆ)–ತೋಡ–ತೋ ಎಂಬ ಪ್ರತ್ಯಯಗಳು ತೃತೀಯೆಯ ಚೌಕಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ಸೇರುತ್ತವೆಂದು ತೋರುತ್ತದೆ (ದ್ರಾವಿವಿ. ೨೨೪).

[<ಪ್ರಾ. ಚಉಕಟ್ಟೀ./ಹಿಂ. ಚೌಖಟ್ ; ಮರಾ. ಚೌಕಟ್]

ಚೌಕಡಿ (ನಾ). ೧. ನಾಲ್ಕರ ಗುಂಪು ; ಚತುಷ್ಕ : ಒಂದು ಚೌಕಡಿ ತಿರುಗ ಧರಣಿಯನಂದು ನೋಕುವುದುದಕ ಚೌಕಡಿ ಕುಂದದೆಪ್ಪತ್ತೆರಡು ತಿರುಗಲು ಭುವನ ಮುಂದಲವ ಬಂದು ನೋಕುವುದು (ಸಂಭಪ. ೪-೧೩) ; ವಿನುತಕೃತಯುಗ ಮೊದಲ ಮನುವಿನ ನಾಲ್ಕು ಚೌಕಡಿಯ(ಕುವ್ಯಾಅ. ೭೧೩. ೨೩-೨೯). ೨. ನಾಲ್ಕು ವಸ್ತುಗಳ ಅಥವಾ ವ್ಯಕ್ತಿಗಳ ಮೇಳ,–ಗುಂಪು: ಅರಾಣೆಯ ಬಾಕಿನ ಮೇಲೆ, ಈ ಚೌಕಡೀ ವಿರಾಜಮಾನವಾಗಿತ್ತು (ದೀಪಹ. II, ೩೩೦). ೩. ಸೀರೆ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಮೇಲೆ ಇರುವ ಚಚ್ಚೌಕಮನೆಗಳು : ಚೌಕಡಿ ಸೀರೆ ಕೆಲವರಿಗೆ ಬಹಳ ಇಷ್ಟ (ರೂಢಿ). 'ಚೌಕಳಿ' ಪರಾ. [←ಮರಾ. ಚೌಕಡೀ]

ಚೌಕದೆ (ನಾ). ನಾಲ್ಕು ಕಡೆ : ಗ್ರಾಡಿಗಳಲಿ ನೋಳ್ಪರ ಚಿತ್ರಭ್ರಾಮಕ ಚೌಕದೆಯಲಿ ನಿಲುಗನಡಿ (ಕಥವಿ. ೪೦೩). [ಚೌ$_1$ + ಕಡೆ$_3$]

ಚೌಕದಾಯ (ನಾ). ಪಗಡೆಯಾಟದಲ್ಲಿ ದಾಳಗಳನ್ನು ಎಸೆದಾಗ ನಾಲ್ಕು ನಾಲ್ಕಾಗಿ ಹೆಚ್ಚುತ್ತ ಹೋಗುವ ಗರಗಳು ; ನಾಲ್ಕು, ಎಂಟು, ಹನ್ನೆರಡಂ ಈ ಗರಗಳು : ಬೇಡ ಚೌಕದ ಮಾತು ನಿನಗೆಂದಾಡುವಂದಾ ಚೌಕದಾಯವನಾಡುವನು (ಬಸಪು. ೪೩-೬). [ಚೌಕ$_2$ + ದಾಯ$_2$]

ಚೌಕದುಗ (ನಾ). (ಪಗಡೆಯಾಟದಲ್ಲಿ) ಒಂದಾದ ಮೇಲೆ ಒಂದರಂತೆ ನಾಲ್ಕು ಸಲ ಬೀಳುವ ಎರಡರ ಗರ : ಚೌಕದುಗಮುಂ ಚೌಪಂಚಿ ಬಾಯೆಂದು (ಉದ್ಭಟ. ೧೧-೧೪) : ಸಾರಿಗಳಂ ಪರಾಕರಿಸಿ ಸುಂಕಿಗ ನಂತಿರೆ ಹೂಡಿ ರೇಖೆಯಂ . . . ಚೌಕದುಗನಿದುಗನಿದ್ದುಗನಿತ್ರಿಗನೆಂಬ ದಾಯಮುಮಂ ಪೋರಿಸಿ ಬೇಡಿದ ದಾಳಮಳವಟ್ಟಿರೆ (ಪುಣ್ಯಾಸ್ರ. ೪-೧೮) ; ಆಡುವನು ತಾಂ ಚೌಕದುಗವಂ ಚೌಕದುಗಕ್ಕಿಕ್ಕಿ (ಬಸಪು. ೪೩-೬).

[ಚೌಕ$_2$ + ದುಗ]

ಚೌಕಬಂಧ (ನಾ). "ಅಡ್ಡನಾಗಿ ಓದಿದರೂ, ಮೇಲಿಂದ ಕೆಳಕ್ಕೆ ಓದಿದರೂ ಒಂದೇ ರೀತಿ ಇರುವಂತೆ ಅಳವಡಿಸಿದ ಶಬ್ದಗಳ ಚೌಕ : ಚೌಕಬಂಧ" (Word-Square. ಇಂಕನಿ). [ಚೌಕ$_2$ + ಬಂಧ]

ಚೌಕಲಾಣ (ನಾ). (ಉಕ) ಚೊಚ್ಚಿಲ ಮಗನ ಮದುವೆಯಲ್ಲಿ ಮದುಮಗನ ತಾಯಿಗೆ ಮಾಡುವ ವಿಶೇಷವಾದ ಅಭ್ಯಂಗಸ್ನಾನ ಮತ್ತು ಊಟ–ಉಪಚಾರ;Pಕುಡಿಬಾಳೆಯೆಲೆಯಲ್ಲಿ ಊಟ ಮಾಡದಿರುವುದು, ಹಸಿರು ಸೀರೆಯನ್ನು ಉಡದಿರುವುದು, ಹಾಗಲ ಹಂದರದಲ್ಲಿ ಹಾಯಂದಿರುವುದು–ಇವು ಚೊಚ್ಚಿಲ ಮಗನ ತಾಯಿ ಅನುಸರಿಸುವ ನಿಯಮಗಳು. ಚೊಚ್ಚಿಲ ಮಗನ ಮದುವೆಯಲ್ಲಿ ಚೌಕಲಾಣಿಯ ಮೂಲಕ ಈ ನಿಯಮಗಳನ್ನು ಮುಕ್ತಾಯಗೊಳಿಸಲಾಗುವುದು ; ಇದಕ್ಕೆ "ನಿಯಮ ಬಿಡಿಸುವುದು" ಎಂದು ಹೆಸರು: ಚೊಚ್ಚಿಲ ಮಗನ ತಾಯೀ ನೇಮ ಬಿಡಿಸಬೇಕು, ಚೌಕಲಾಣ ಹಾಕಬೇಕು ಹಾಗಲ ಹಂದ್ರು ಹಾಕಬೇಕು (ಅಮನಿ. ೫೪).

[←ಮರಾ. ಚೌಕನಹಾಣ್]

ಚೌಕವರ್ಣ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] (ಶೃಂಗಾರರಸಪ್ರಧಾನವಾದ, ನಾಟ್ಯಕ್ಕೆ ಮೀಸಲಾದ) ಹಾಡಿನ ಒಂದು ರಚನೆ,–ಬಂಧ (?) : ಪದವರ್ಣವನ್ನು ಚೌಕವರ್ಣವೆಂದೂ ಕರೆಯುವ ರೂಢಿಯುಂಟು (ಸಂಗೀದಂ. ೬೨) ; ಭಾಸ್ಕರ ಸೇತುಪತಿಯವರನ್ನು ಹೊಗಳಿ ಎಷ್ಟೋ ಚೌಕವರ್ಣಗಳನ್ನು ಇವರು ರಚಿಸಿದರು (ಸಂಗೀತ. ೩೭). 'ಪದವರ್ಣ' ಪರಾ. [ಚೌಕ$_2$ + ವರ್ಣ]

ಚೌಕವಿಲಾಸ, ಚೌಕವಿಳಾಸ(ನಾ).ಒಂದು ಬಗೆಯ ವಸ್ತ್ರ(?): ವಿಶಾಲವಾದ ಸ್ತಂಭಗಳ ನಡುವೆ ಮೇಘವರ್ಣಗೆಯ ಮೇಲುಕಟ್ಟು, ಚೌಕವಿಲಾಸದ ಕಡೆಗಟ್ಟು ಸುಯ್ಯಾನದ ತೆರೆ, ಪಂಚರಂಗದ ಚೂಣಿಕೆ . . . ನೇತ್ರಾವಳಿ, ರತ್ನಾವಳಿಗಳಿಂದ ಮಂಟಪ ಸುಂದರವಾಗಿ ರಾರಾಜಿಸುತ್ತಿತ್ತು (೧೧ಿನ. ೦೨೩). ಚೌಕವಿಳಾಸ : ಪುರದಗಲಕ್ಕೆ ವಿಸ್ತರಿಸಿದ ವಿವಾಹಮಂಟಪ ವಿಶಾಲಸ್ತಂಭ ಕೋಟಿಗಳ ನಡುವೆ ಕಟ್ಟಿರ್ದ ಮೇಘವರ್ಣಗೆಯ ಮೇಲುಕಟ್ಟಿನ ಪಲ್ಲೆಯ ಚೌಕವಿಳಾಸದ ಕೇಥಾಯಿಯ[ಪಾಠಾಂ. ಚೌಕತದ ಕದಾಯಿಯ]ಕಡೆಗಟ್ಟಿನ ಸುಯ್ಯಾನದ ಥೆರೆಯ (ಮದೀಠ. ೪-೧೧). [ಚೌಕ$_2$ + ವಿಲಾಸ]

ಚೌಕವಿಳಾಸ 'ಚೌಕವಿಲಾಸ' ನೋ.

ಚೌಕಶಿ, ಚೌಕಸಿ, ಚೌಕಾಶಿ, ಚೌಕಾಸಿ (ನಾ). ೧. (ನ್ಯಾಯನಿರ್ಣಯ ಮುಂತಾದ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ) ಕೂಲಂಕಷವಾದ ವಿಚಾರಣೆ; ತಪಾಸಣೆ; ನಾಲ್ಕು ಜನ ಕೂಡಿ ಮಾಡುವ ಪರಾಮರ್ಶೆ: ಸ್ತ್ರೀಯರನ್ನು ಹೊಡೆದ ಬಗ್ಗೆ ಚೌಕಶಿ ಮಾಡಬೇಕು (ಕರವೀ. ೧೮೦): ನಮ್ಮ ತುಳಸಿಯ ಲಗ್ನದ್ದೂ ಚೌಕಶಿಯಾಗಬೇಕಲ್ಲ (ಮೂರುದಾ. ೨೫೫). ೨. ವ್ಯಾಪಾರ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಲ್ಲಿ ಬೆಲೆ ಕಡಿಮೆ ಕೇಳುವುದು; ಬೆಲೆ ಕಡಿಮೆ, ಸರಕು ಜಾಸ್ತಿ ಎಂದು ಎಳೆದಾಡುವುದು: ಕೊಳ್ಳುವ ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಮಾಲನ್ನು ಪೂರ ಚೌಕಶಿ ಮಾಡಿಯೇ ಕೊಳ್ಳಬೇಕು (ಮೂರುದಾ. ೧೩೪). **ಚೌಕಸಿ**: ೧. ಅವಳು . . . ನಿನ್ನ ಬಗ್ಗೆ ಎಲ್ಲ ತರದ ಚೌಕಸಿ ಮಾಡಿದಳು (ಮುಕ್ತಿ. ೧೫೩). ೨. "ಚೌಕಸಿ" ಮಾಡಿ ವ್ಯಾಪಾರ ಮುರಿದುಕೊಂಡು ಎಲ್ಲವ್ವನೂ ಹೊರಟಳು (ಬನಸಿ. ೯೨). **ಚೌಕಾಶಿ**: ೨. ನಿನ್ನ ಹಾಗೆ ವ್ಯಾಪಾರದಲ್ಲಿ ಚೌಕಾಶಿಯನ್ನು ಮಾಡುವರೇ ಇಲ್ಲ (ಸೋಕ್ರಟು. ೫೯). **ಚೌಕಾಸಿ**: ೨. ಅವನೊಡನೆ ಚೌಕಾಸಿ ಮಾಡಿ ಹನ್ನೊಂದಾಣೆಗೆ ಒಂದರಂತೆ ಕೊಳ್ಳುತ್ತೇವೆ (ನಾಡಿಗೇ. ೩೨). ೩. (ಆಲಂ) ದಾಕ್ಷಿಣ್ಯ; ಸಂಕೋಚ: ಊಟ ಉಪಚಾರಗಳಲ್ಲಿ ಚೌಕಾಸಿಯೇನೂ ಇಲ್ಲ (ದುಂಬಿಕ. ೫೭).

[←ಮರಾ. ಚೌಕಶೀ, ಚೌಕಸೀ; ಹಿಂ. ಚೌಕಸೀ]

ಚೌಕಸ (ನಾ). ಜಾಣತನ; ಚಾತುರ್ಯ: ನಿಮ್ಮಿಬ್ಬರಿಗೂ ಕುಸ್ತಿ ಬೇಡಕಟ ನಿಮ್ಮೊಳಗೆ ನೀವು ಚೌಕಸವಾಗಿ ರಾಜ್ಯಮಂ ಹಂಚಿಕೊಂಡು ರೂಢಿಯಂ ಪಾಲಿಸಲು ನಿಮ್ಮೊಳಗೆ ನೀವು ಮನಗೂಡಿ ಬದುಕುವದೊಳ್ಳಿತು (ಹುರಂಗ. ೩೯-೧೩). [←ಹಿಂ. ಮರಾ. ಚೌಕಸ = ಚಾಣಾಕ್ಷ, ದಕ್ಷ]

ಚೌಕಸತ್ತಿಗೆ, ಚವುಕಸತ್ತಿಗೆ (ನಾ). ಚಚ್ಚೌಕವಾದ ಕೊಡೆ, -ಛತ್ರಿ: ಕೊಡೆಯ ತಟಿಯ ಸೀಗುರಿಯ ಚೌಕಸತ್ತಿಗೆಯ ಮುತ್ತಿನ ಝಲ್ಲರಿಯ ಮೊತ್ತಮಂ ತುಱುಗಲಾಗಿ ಪಿಡಿಯಿಸಿಯುಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೧೨-೮೩ ವ). **ಚವುಕಸತ್ತಿಗೆ**: ಕೆತ್ತಿಸಿದ ಕನಕದ ಚವು[ಪಾಠಾಂ. ಚೌ]ಕ ಸತ್ತಿಗೆಯ . . . ಭಟಕುಲಲಲಾಮನ ತೇರು ಬಂದುದು ತೀವಿದಸ್ತದಲಿ (ಉದ್ಭಾರಮ್ರೀ. ೪-೫೦).

[ಚೌಕ$_{2}$ + ಸತ್ತಿಗೆ]

ಚೌಕಸಿ 'ಚೌಕಶಿ' ನೋ.

ಚೌಕಸುದ್ದ (ನಾ). ಶುದ್ಧವಾದ ಚತುರಶ್ರ; ಓರೆಕೋರೆಗಳಿಲ್ಲದ ಚಚ್ಚೌಕ: (ಶ). [ಚೌಕ$_{2}$ + ಸುದ್ದ]

ಚೌಕಳಿ, ಚವುಕಳಿ, ಚವುಕುಳಿ, ಚೌಕುಳಿ (ನಾ). ೧. ನಾಲ್ಕುಮುತ್ತುಗಳುಳ್ಳ ಕಿವಿಯ ಆಭರಣ: ಪೊಳೆವ ಪೂವಿನ ಚೌಕಳಿಯಂ ವಧೂಜನಂ . . . ಆಂತುದರ್ಥಿಯಿಂ (ದಾಧಪು. ೧೪-೧೦೨): ಮಕರಕುಂಡಲ ನೀಲ ಮುತ್ತಿನ ಚೌಕಳಿ [ಪಾಠಾಂ. ಬಾವುಲಿ] ಇಡುತಲಿ (ಪುರಂದ. ೨-೮೨-೨). **ಚವುಕಳಿ**: ೧. ಮುತ್ತಿನ ಚವುಕಳಿ ಮೋಹನವಸ್ತ್ರ ಚೆಲ್ವೆತ್ತ ಮುದ್ರಿಕೆಗಳನಾಂತು (ಜೀವಂಸಾಂ. ೫-೫೨). **ಚವುಕುಳಿ**: ೧. ಚೆಲುವ ರನ್ನದ ಬೆಳಗುಗಳ ಚವುಕುಳಿಯ ಮುತ್ತಿನ ಸಣ್ಣ ಕಡುಕಿನ ಹೊಳೆವ ಮುತ್ತಿನ ಕೊಪ್ಪುಗಳ ಕರ್ಣಾಭರಣವೆಸೆಯೆ (ಬಸವು. ೪-೩೯); ಕಂಠಸರವು ಘನ ಒಂಟಿ ಚವುಕುಳಿಯು (ಶರಲೀ. ೧೧೨-೨). **ಚೌಕುಳಿ**: ೧. ಮುತ್ತಿನೇಕಾವಳಿ ತ್ರಿಸರ ಪಂಚಸರ × × × ಚೌಕುಳಿಯ ತೊಳಪಂ (ಕುಮುರಾ. ೨-೩೯); ತೂಗುವ ಕಿರೀಟಮಲುಗುವ ಚೌಕುಳಿಗಳ (ದಬಪು. ೭-೨೪); ಹಾರ ಕಡಗ ಕಂಠಮಾಲೆ ಕರ್ಣದೊಳಿಹ ತೋರಮುತ್ತಿನ ಚೌಕುಳಿಯ (ಕಂನವಿ. ೯-೯೮). ೨. ಸೀರೆ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಮೇಲೆ ಇರುವ ಚಚ್ಚೌಕದ ಮನೆ: ಕೈಮಗ್ಗದ ಚೌಕುಳಿ ಪಂಚೆಯನ್ನು ಸುತ್ತಿಕೊಂಡಿರುವನು (ನಡದಾ. I, ೫೫೮): ಚೌಕುಳಿ ನಮೂನೆಯಾಗಿ ನೆಯ್ದ ಅಥವಾ ಅಚ್ಚೊತ್ತಿದ ಬಟ್ಟೆ (Check. ಇಂಕನಿ).

[ತಮಿ. ಚವುಕ್ಕಳಿ; ಮಲ. ಚವುಕ್ಕಳಿ; ತೆಲು. ಚೌಕಳಿ]

ಚೌಕಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ನಾಲ್ಕು ಕಡೆಯಿಂದ ಮುತ್ತು (?): ಜೂಜಿಗರ ಚೌಕಳಿಸಿ ಕೆಡಹುತಂ ಕೊಡವುತಂ ಬಾಣಂಗಳಂಗವಿವರಂ ಸೀಳ್ದು ಮಿಗೆ ತಾಳ್ದು ಖಾತಿಯಿಂ ಭೀತಿಗೊಳದೆ (ನಂದಿಮೂ. ೧೩-೫೦). [←ತೆಲು. ಚೌಕಳಿಂಚು]

ಚೌಕಾಬಾರ, ಚೌಕಾಬಾರಾ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಟ; ಚಕ್ಕದ ಆಟ: ಚೌಕಾಬಾರವಾಡುವಾಗ ಮೊದಲನೇ ಆಟದ ಫಲವನ್ನು ಅದು ಚೌಕವಾಗಲಿ ಕಡೆಗೆ ಬಾರವಾಗಲಿ ದೇವರಿಗೆ ಸಮರ್ಪಣೆ ಮಾಡದ ಹುಡುಗರು ನಮ್ಮೂರಲ್ಲೇ ಇರಲಿಲ್ಲ (ಹುಚ್ಚಹ. ೧೨೭). **ಚೌಕಾಬಾರಾ**: ನನ್ನ ಜತೆ ಚೌಕಾಬಾರಾ, ಅಡುಗುಣಿಮನೆ, ಆನೆಕಟ್ಟುವುದು ಮೊದಲಾದ ಆಟಗಳನ್ನೂ ಆಡುತ್ತಿದ್ದರು (ದೂರಸ. ೨೭೪): ಹೆಂಗಸರು, ಗಂಡಸರು 'ಚೌಕಾಬಾರಾ' ಆಡುತ್ತಾ ನಗುತ್ತಿದ್ದರು (ನಮ್ಮೂರ. ೧೪೩). P ಮೊದಲಿಗೆ ಈ ಆಟದಲ್ಲಿ ಆರು ಮತ್ತು ಹನ್ನೆರಡರ ಗರಗಳ ಲೆಕ್ಕದಿಂದ ಕಾಯಿಗಳನ್ನು ನಡೆಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಆದರಿಂದಲೇ ಈ ಹೆಸರು ಬಂದಿರಬೇಕು. ಈಗ ನಾಲ್ಕು ಮತ್ತು ಎಂಟರ ಗರಗಳ ಆಟಕ್ಕೂ ಈ ಹೆಸರಿದೆ.

[<ಚಕ್ಕ$_{2}$ + ಬಾರ$_{3}$]

ಚೌಕಾಬಾರಾ 'ಚೌಕಾಬಾರ' ನೋ.

ಚೌಕಾಶಿ 'ಚೌಕಶಿ' ನೋ.

ಚೌಕಾಸಿ 'ಚೌಕಶಿ' ನೋ.

ಚೌಕಿ, ಚವಕಿ, ಚವುಕಿ (ನಾ). ೧. ನಾಲ್ಕು ಕಾಲುಗಳುಳ್ಳ ಆಸನ; ಪೀಠ; ಮಣೆ: ಬಲ್ಲಹಿಗೆಲ್ಲವೆಣ್ಗೆ ಸಮೆದಿತ್ತಂ ಚೌಕಿಯಂ ಜೋಕೆಯಿಂ (ಚಕವಿ. ೨-೭೧); ಒಾದು ಚೌಕಿಯನ್ನೆಳೆದುಕೊಂಡು ಕುಳಿತಳು (ಅರಗಿ. ೧೫೮). ೨. ಮಾಳಿಗೆ: ರಾಯನೀ ಪರಿ ಬೇನೆಯ ನೆವಂಗೊಂಡು ಪೂಗೋಲನಟ್ಟುಳಿಯಂ ಮಱಸಿಕೊಂಡು ಜಂತದ ಚೌಕಿಯೊಳಿರ್ದಪಂ (ಮಿತ್ರಗೋ. ೩೮). ೩. ನಾಲ್ಕು ಮನೆಗಳ ವಠಾರ: (ಶ). ೪. ಮನೆಯ ಒಳಅಂಗಳ; ತೊಟ್ಟಿ: ಗೆಲ್ಲದ ಗರುಡಿಯುಂ ಚದುರ ಚೌಕಿಯುಂ ಐಸಿರಿಯುರಮನೆಯುಂ (ಚಕವಂ. ೧೧೪-೧೧): ಆ ಮಹಾದ್ವಾರಗಳನ್ನು ಪ್ರವೇಶ ಮಾಡಿದರೆ ವಿಶಾಲವಾದ ಚೌಕಿ (ಶ್ರೀರಾಯ. ೪೫). ೫. (ಯಕ್ಷಗಾನದ) ಪಾತ್ರಧಾರಿಗಳು ವೇಷ ಹಾಕುವ ಮನೆ; ನೇಪಥ್ಯ: ಚೌಕಿ:– ಇದು ವೇಷವನ್ನು ಹಾಕುವ ಮನೆ; ಗೂಡಾರ ಇದನ್ನೇ ಸಂಸ್ಕೃತನಾಟಕಗಳಲ್ಲಿ 'ನೇಪಥ್ಯ' ಎನ್ನುವುದು (ಪಾರ್ತಿಸು. ೪೯); ಬಣ್ಣ ಹಾಕುವ ಚೌಕಿಯಲ್ಲಿಯೇ ರಂಗಪೂಜೆ (ಯಕ್ಷಬ. ೩೭). ೬. ಕಾವಲುಗಾರರ ಚಾವಡಿ; ಪೋಲೀಸ್ ಠಾಣೆ: ನನ್ನನ್ನು ಕರೆದುಕೊಂಡು ಚೌಕಿಗೆ ಹೋಗಿ, ಅಲ್ಲಿ ನಾನು ಅರಸುಮಗನ ಕೊಲೆ ಮಾಡಿರುತ್ತೇನೆಂತಲೂ . . . ಹೇಳಿದನು (ದೀರಬ. ೪೩); ನನ್ನನ್ನು ಇವರು ಹಿಡಿದು ಚೌಕಿಗೆ ಒಯ್ದು ಕೂಡಿಸಿದರೆ . . . ಜನ ಗುಲ್ಲೆಬ್ಬಿಸುವರು (ಸ್ವಾತಿಚ. ೧೯೦): ಊರೊಳಗೆ ಪೋಲಿಸ ಚೌಕಿ ಇದ್ದಿತು (ಜಮಿನಾ. ೪). ೭. ಕಾವಲು; ಪಹರೆ: ಕಿರೀಟ ರಾಮರಾಯನು . . . ಮೂರು ದಿವಸ ವಿಜಾಪುರದ ಸುತ್ತ ಚೌಕಿಯ ಮಾಡ್ಯಾನು (ಕಾಲಸಂ. ೧೦೪-೭). ೮. ಚಚ್ಚೌಕವಾದ ಮಂಟಪ; ಚಪ್ಪರ: ನೀಲದ ನೆಲಗಟ್ಟುಗಳ ಮೇಲೆ ಚೌಕಿಗಳನ್ನು ರಚಿಸಲಾಗಿತ್ತು (ರಾಜಸೂ. ೪೪). **ಚವಕಿ**: ೧. ಎಂದಿಲ್ಲದಣ್ಣಾಯ್ಯ ಇಂದ್ಯಾಕ ಬಂದಾನ ಕುಂಡರ ಕೊಡಲೆ ಮಣೆ ಚವಕಿ (ಮಲ್ಲಿಗೆ. ೯೨). **ಚವುಕಿ**: ೬. ಪಟ್ಣದ ಕೋಟೆ ಬಾಗಿಲುಗಳ ಚವುಕೀಪಹರೇಕ್ಕೆ ತಮ್ಮ ಕಡೆ ಬಾರಿನ ಜವಾನರನ ಯಿಟ್ಟು ಬಂದೋಬಸ್ತು ಮಾಡಿ (ಹೃದರ. ೭೭).

ಚೌಕಿಊಟ = ಮಠದಲ್ಲಿ ಸ್ವಾಮಿಗಳ ಸಮಕ್ಷಮದಲ್ಲಿ [illegible] ಆಮಂತ್ರಿತರಿಗೆ ನೀಡುವ ಭೋಜನ; ಮಠದಲ್ಲಿಯ ಗೌರವ ಭೋಜನ; ಅಲಂಕಾರಪಂಕ್ತಿ.

[←ಮರಾ. ಹಿಂ. ಚೌಕೀ. / ಸಂ. ಚತುಷ್ಕ]

ಚೌಕಿಂಗೆ 'ಚೌಕಿಗೆ' ನೋ.

ಚೌಕಿಗೆ, ಚವುಕಿಗೆ, ಚೌಕಿಂಗೆ (ನಾ). ೧. [illegible] -ಹಜಾರ, ತೊಟ್ಟಿ : "ಸಂಜವನಂ, ಚತುಶ್ಶಾಲಂ—ಈ ೨ ಚೌಕಿ[ಪಾಠಾಂ. ರ]ಗೆ" (ಪಂಪಾಯು. ೪೯-೧೩೭); "ಸಂಜವನವಮಾ ವಿಭವ ಚೌಕಿಗೆಯೆನಿಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೫೮-೮) ; ಚಂದನವ ಚೌಕಿಗೆಯ ಮುಂದೆ ಮರಕತದೊರಲೊಳ್ ಮುತ್ತಿನಕ್ಕಿಯಂ ಪೊಯ್ದು ಕನಕದೊನಕೆಯುಂ ನಳಿತೋಳ್ಗಳಿಂ ನೆಗಪಿ (ರೇಶಾವ. ೨-೩೪) ; ಒಳಗಂ ಪೊಕ್ಕು ಮಾಡದ ಮುಂದಣ ಚೌಕಿಗೆಯ ರಂಗದೊಳ್ ವಿಪ್ರರಿಗೆಗಳನೇಜಲಿಕ್ಕಿ ಕುಳ್ಳಿರ್ದರ್ (ಬಂಪುರಿ. ೩-೬೯ ವ) : ಪಟಪಟಿಸ ಬೆಳೆದ ಬಾಟೆಯ ತಿವುರಿಯೊಳಂ ಸೊಂಪಾದ ಪಾದರಿಯ ಚೌಕಿಗೆಗಳೊಳಂ ಬಿಟ್ಟ ಬೀಡು ಬರೆದಂತೆ ಕಂಡರಿಸಿದಂತೆ ಕಣ್ಗೆಸೆದಿರ್ದುದು (ಕಬ್ಬಿಗಕಾ. ೨೩೮); ಹೊಗರ ನೀಲದ ಸರಿಯ ನೆಲಗಟ್ಟುಗಳ ಚಪ್ಪರದೆಡೆಯೆಡೆಯ ಚೌಕಿಗೆಯ ಚತುರಂಗದ ವಿಚಿತ್ರದ ರಚನೆ ಚೆಲುವಾಯ್ತು (ಕುವ್ಯಾಸ. ೬-೨೫). ೨. ಮಂಚ: ಚೌಕಿಗೆಗೆ ಬಪ್ಪುದುಮಾಗುಳಿ ಮುನ್ನ ಬಪ್ಪುದುದ್ದಸದ ಬೊಜಂಗನೊಳ್ ನುಡಿಯುತುಂ ಕೊರೆವಳ್ ಕಡುನಿದ್ರೆಗಣ್ಣಿಯೇ ಕಿಸುಕುಳಿ ಕುಂಭಕರ್ಣನೊಡವುಟ್ಟಿದಳೋ ಹಡೆದುಂಬ ಸೂಳೆಯೋ (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೮-೪೫೦). **ಚವುಕಿಗೆ:** ೧. ಕನ್ಯಾಮಾಡದೆರಡನೆಯ ನೆಲೆಯ ಮುಂದಣ ಚವುಕಿ[ಪಾಠಾಂ. ಚವುಪಳಿ, ಚೌರಿ]ಗೆಯ ಮೇಲೆ . . . ನಡಪಾಡುತ್ತಿರ್ದಳ ಮುಂದೆ (ವಡ್ಡಾರಾ. ೧೪೮-೧೨) ; ರಾಯನರಮನೆ ಪಂಡವಿಗೆ ಗುಡಿ ಲಾಯ ಚವುಕಿಗೆ ನಿಖಿಳಭವನನಿಕಾಯವನು ತೆಗೆದೊಟ್ಟಿದರು ಬಂಡಿಗಳ ಹಂತಿಯಲಿ (ಕುವ್ಯಾಗ. ೪-೧೭) ; ನಾಮತೀರ್ಥದ ಚವುಕಿಗೆಯ ಮುಂದಣ ಮೊಗಸಾಲೆಯೊಳ್ (ಚಿಕವಂ. ೭೪-೧೬). **ಚೌಕಿಂಗೆ:** ೧. ಪಾಳೆಯವ ಬಿಡುವ ಠಾವಿನೊಳು ಗುಡಿ ಚೌಕಿಂಗೆ ಶಾಲೆ ಗಡ ಕರಿತುರಗ ಲಾಯಗಳ ಸೇನೆಗಂ ಕೂಳು ಖಜ್ಜಾಯಗಳ ಮಾಡಿಸಿದ (ತುರಂಗ. ౩೯-೨೪).

[<ಪ್ರಾ. ಚವುಕ್ಕಿಆ. / ಸಂ. ಚತುಷ್ಕಿಕಾ]

ಚೌಕಿದಾರ 'ಚೌಕೀದಾರ' ನೋ.

ಚೌಕಿಸು (ಕ್ರಿ). ಚೌಕಾಕಾರವಾಗಿ ಲಟ್ಟಿಸು (?): ತಂಡುಲವ ತಿಲವನುದ್ದಂಗೋದಿಯಂ ಜವದಿ ಚಂಡನಂಗೈವುತಂ . . . ಸಣ್ಣಿಸುತ ನಾದಿ ಗುಡದುಂಡೆಯಂ ಘಟ್ಟಿಸುತ ಬೆಣ್ಣೆಯಂ ಕೈಗಲಸಿ ದಂಡಿಗಲ್ಲಿಂ ಚೌಕಿಸಿ ತೊಂಡೆವಸುರಂ ಘೃತವ ತೊಡೆದ ಭಾಜನದೆಡೆಯ ಕೆಂಡವಿಸಿಯಿಂ ಪಚನಿಸಲು ಚೆಲ್ವಿನೊಳು ರಸಂಗಂಡ ಕೋಮಲದ ಸೌಖ್ಯದ ಸವಿಯ ಸಕ್ಕಜದ ಮಂಡಗೆ ಶಿವಾರ್ಪಣ ಸುಖ (ಲಿಂಗಪು. ೮-೧೧). [ಚೌಕ$_2$? + – ಇಸು$_3$]

ಚೌಕೀದಾರ, ಚೌಕಿದಾರ (ನಾ). ಕಾವಲುಗಾರ ; ಪಹರೆಯವನು : ಗಾಡಿಗಳು ಚೌಕೀದಾರನ ಕಣ್ಣು ತಪ್ಪಿಸಿಯೇ ಹೋಗಬೇಕಾಗುತ್ತಿದ್ದವು (ಪ್ರಣಿಜ. ೪೩) : [illegible] ಚೌಕೀದಾರನು ಚೌಕಿಯ ಬಾಗಿಲಿಗೆ ಬಂದು ನಿಂತಿದ್ದ (ಜವಿೂನ್ದಾ. ೪). **ಚೌಕಿದಾರ:** "(ರಾತ್ರಿ) ಕಾವಲುಗಾರ; ಚೌಕಿದಾರ" (Chaukidar. ಇಂಕನಿ).

[ಚೌಕಿ + – ದಾರ$_4$. / ಹಿಂ. ಮರಾ. ಚೌಕೀದಾರ್]

ಚೌಕೀದಾರಿ (ನಾ). [illegible] (ಕರಪೀ. ೫೧).

[←ಹಿಂ. ಮರಾ. ಚೌಕೀದಾರೀ]

ಚೌಕು$_1$ 'ಚೌಕ$_2$' ನೋ.

ಚೌಕು$_2$ 'ಚೋಕು' ನೋ.

ಚೌಕುಳ (ನಾ). ೧. ನಾಲ್ಕು ಜಾತಿ : (೩). ೨. [ಸಂಗೀತ] ಶಾರೀರದ ಗತಿಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಗೆ (?) : ನಿಗುರ್ವ ಚೌಕುಳವೆಂಬ ಶಾರೀರ ಸುಗತಿಯಿಂದನುಬದ್ಧಗೂಡಿ ಪ್ರಗಣಿತಾಳತಿಯೆಸೆಯೆ ಸಂಧಿಸೆ ಗಮಕ ಸಪ್ತಕವು (ಬಸಪು. ೧೯-೧೧). [ಚೌ$_1$ + ಕುಳ$_5$ (=ಕುಲ)]

ಚೌಕುಳಿ 'ಚೌಕಳಿ' ನೋ.

ಚೌಕೋಣ (ನಾ). ನಾಲ್ಕು ಕೋನಗಳನ್ನುಳ್ಳುದು; ಚತುಷ್ಕೋಣಾಕೃತಿ: ಚೌಕೋಣದ ಕ್ಷೇತ್ರಫಲ (ಭೂಮಿಅ. ೪೩) : ತ್ರಿಕೋಣ, ಚೌಕೋಣ, ಅಷ್ಟಕೋಣದ ಸುತ್ತುವರ್ತುಳ (ನೆಂಮು. ೫೮-೧೩).

[ಚೌ$_1$ + ಕೋಣ$_2$. / ಪ್ರಾ. ಚಉಕ್ಕೋಣ]

ಚೌಖಂಡ 'ಚೌಕಂಡ' ನೋ.

ಚೌಗಡ 'ಚೌಘಡೆ' ನೋ.

ಚೌಗಳಿಗೆ (ನಾ). ನಾಲ್ಕು ಮಡಿಕೆ ; ನಾಲ್ಕು ಪದರ : ನಡಸಿದನು ಹರಿಗೋಲನಂಬಿಗ ಒಡೆಯ ಸಿದ್ದನು ತನ್ನ ಕಂಥಿಯ ಚೌಗಳಿಗೆಯನು ಮಾಡಿ ಹಿಡಿದ ಲಾಕುಳ ಹುಟ್ಟುಮಾಡಿದ (ರೇವಕಾ. ೬-೪). [ಚೌ$_1$ + ಗಳಿಗೆ$_3$]

ಚೌಗಾಂವೆ 'ಚೌಗಾವೆ' ನೋ.

ಚೌಗಾವೆ, ಚವುಗಾವೆ, ಚೌಗಾಂವೆ (ನಾ). ನಾಲ್ಕು ಗ್ರಾಮಗಳ ಕೂಟ,–ಸಮುದಾಯಂ : ಚತುರ್ಗ್ರಾಮ–ಚೌಗಾವೆ (ಶಮದ. ೨೯೦ ಪ್ರಯೋ) ; ಶ್ರೀಸೋಮನಾಥ ದೇವರಿಗೆ ಮಹಾಜನಂಗಳುಂ, ಆಸನ್ನ ಚೌಗಾವೆ ಸಮಕ್ಷದಲು ಸ್ತೋತ್ರವನು ಬಿಟ್ಟರು (ಎಕ. XI. ದಾವಣ. ೧೬೨–೧೭; 1265). **ಚವುಗಾವೆ:** ರಾಜಪೂರ ಕೊಳವಿಯ ಕಲ್ಲಗವುಡ ದೇವಸಾಣಿಯ ಜಕ್ಕಗೌಡನ ಮಗ ಸೋಮಗೌಡ ಯಿಂತೀ ಚವುಗಾವೆಯ ಮುಂದೆ ಧಾರಾಪೂರ್ವ್ವಕಂ ಮಾಡಿಕೊಟ್ಟರು (ಎಕ. V. ಅರಸೀ. ೧೦೮-೬೮; 1255). **ಚೌಗಾಂವೆ:** ಊರೊಡೆಯ ಪ್ರಮುಖ ಮಹಾಜನಂಗಳನ್ನೊರ್ವ್ವರುಂ ಸವಿತಾಣಮಹಾಸಭೆಯಾಗಿರ್ದ್ದು ಚೌಗಾಂವೆಯ ಸವಿಲೂರ ಕುರುಂಬ ಸೇಣಗರು . . . ಕೊಟ್ಟ ಕ್ರಮಂ (ಕಕುಲ. ೨೩-೩೯ : ೨).

[ಚೌ$_1$ + ಗಾವೆ (<ಗಾಮ) / ಸಂ. ಚತುರ್ಗ್ರಾಮ]

ಚೌಘಡೆ, ಚೌಗಡ (ನಾ). ದೇವಾಲಯಂ, ಅರಮನೆ ಮೊದಲಾದ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕುಗಳಿಗೆಗೊಮ್ಮೆ ಬಾರಿಸುವ ಕಹಳೆ, ನಗಾರಿ,ನಾಗಸ್ವರ ಮೊದಲಾದ ವಾದ್ಯಗಳ ಮೇಳ : ದೇವಾಲಯಗಳಲ್ಲಿಯೂ, ದೊಡ್ಡದೊಡ್ಡ ಸರದಾರರ ಮನೆಗಳ ಮುಂದೆಯೂ 'ಚೌಘಡೆ'ಗಳ ಸಮ್ಮೇಲನದ ಮಧುರವಾದ ಧ್ವನಿಗಳಾಗುತ್ತಿದ್ದುವು (ಯದುರಾ. ೧೬೦). **ಚೌಗಡ:** ಗುಡಿಯಲ್ಲಿಯ ಓಲಗದವರು 'ಚೌಗಡ' ಬಾರಿಸುತ್ತಿದ್ದರು (ಬಸಿ. ೨೨೩); ಹೊರಅಗಸಿ ನೌಬತ್ತು ಅರಮನೆಯ ಚೌಗಡವು(ಕನ್ನಜಾ. ೩೦೮); ಅರಮನೆಯ ಮುಂದಿರುವ ನೌಬತ್ತು, ನಗಾರಿ . . . ದಿಮ್ಮು ಚೌಗಡ ಕಣಕಣಿಸಿ (ಲೋಕಗೀ. ೨೦೦). [← ಮರಾ. ಚೌಘಡಾ]

ಚೌಚೌ$_1$ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಳ್ಳಿ ಮತ್ತು ಅದರ ಕಾಯಿ ; ಸೀಮೆಬದನೆ : ಚೌಚೌ, ಸೀಮೆಬದನೆಕಾಯಿ (ವೃಜಿಗಿ. ೩೯-೧೧೪೭) : ಸರಿಯಾಗಿ ಆಪಾಡಿದರೆ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಕಾಯಿಬಿಡುವುದರಿಂದ ಚೌಚೌವನ್ನು ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಬೆಳೆಯುತ್ತಾರೆ (ತರಬೆ. ೨೦). [←ತಮಿ. ಚೌಚೌ]

ಚೌಚೌ$_2$ (ನಾ). ೧. ಹಲವು ಬಗೆಯ ಪದಾರ್ಥ, ವಿಷಯ ಮೊದಲಾದವುಗಳ ಮಿಶ್ರಣ: ಆ ಪ್ರದರ್ಶನ ಒಂದುಬಗೆಯ 'ಚೌಚೌ' ಪ್ರದರ್ಶನವಾಗಿ ಬಿಡುತ್ತದೆ (ರಾಪುರಾ. ೮೨). ೨. ಹಲವು ಬಗೆಯ ಖಾದ್ಯಗಳನ್ನು ಮಿಶ್ರಮಾಡಿದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಖಾರದ ತಿನಿಸು : 'ಸಂಗೀತ' ಇಲ್ಲವೆ 'ಮಿಸಳ' ಎನ್ನುವ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ನಾವು ಚಹದ ಅಂಗಡಿಗಳಲ್ಲಿ ಕೇಳುವ 'ಚೌ–ಚೌ' ಶಬ್ದವು ಚೀನಿ ಭಾಷೆಯದು (ಭಾಷಾಶಾ. ೦೭೮); ಒಂದು ಚೌಚೌ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಬಾ (ಕಾಮಿಕಾಂ. ೪೮).

[←ಇಂ. Chow Chow]

ಚೌಜಂತ(ನಾ). ನಾಲ್ಕುಕೋರೆಗಳನ್ನುಳ್ಳುದು; ಐರಾವತ: ಚತುರ್ದಂತ–ಚೌಜಂತ (ಶಮದ. ೨೯೦ ಪ್ರಯೋ) ; ನೆಗಟ್ಟು . . . ಚೌಜಂ[ಪಾಠಾಂ. ದಂ]ತವಿಗೆ ಸುರಕರಿಗೆ (ಶಬ್ದಮಂ. ೧೧). [ಚೌ$_1$ + ಜಂತ]

ಚೌಟ, **ಚೌಉಟ**, **ಚೌಉಟ್ಟ**, **ಚವಟ** (ನಾ). ಒಂದು ರಾಜವಂಶದ ಮನೆತನ ಮತ್ತು ಆ ಮನೆತನಕ್ಕೆ ಸೇರಿದವನು : ಚೌಟ, ಆಳ್ವ, ಪಕ್ಕಳ, ಅಜಿಲ, ಬಂಗ . . . ಎಂಬ ಹೆಸರುಗಳು ಹೊರತಾಗಿ ಉಳಿದು ಬಂಟರಿಂದ ಬಂದವುಗಳು (ತುಳುನಾ. ೧೮೯) : ಸ್ಥಾನಸ್ಥಾನದಿ ನಮಗೆ ಮದಿಪು ಮೌನ ಕೊಟ್ಟರು ಚೌಟರು (ಕಎಪು. ೧೮-೧೩) : ಒಡೆಯ ! ಕಾರ್ಕಳದೊಡೆಯ ! ಚೌಟರ! ನುಡಿದ ತಪ್ಪನು ಕಾವುದು (ಕಎಪು. ೨೦-೪೯). **ಚಉಟ** : ಅಲ್ಲಪ್ಪ ಸೇಖರಾದ ಚಉ[ಟ]ರು ಅವರ ತಂಮ ದೇವರು ಶೇಖರು ಬೀಮಂಣ ಶೇಖರು . . . ಬರಸಿಕೊಟ್ಟ ಶಿಲಾಶಾಸನದ ಕ್ರಮವೆಂತೆಂದರೆ (ಸಾಇಇ. IX-ii, ೪೬೦-೮ ; 1465). **ಚಉಟ್ಟ** : ಕುಂದಹೆಗ್ಗಡೆ ಹೊಂನ ಬಡ್ಡಿಯಿಂದ ಗ ೩೦ ಬೆಳುಮಂಣುಯಿಂದ ಚಉಟ್ಟರ ಕಾಹನ ಅಕಿ ಗ ೭ (ಎಕ. VIII, ತೀರ್ಥಹ. ೯೩-೭೨ : 1709). **ಚವಟ** : ಮಹಾಪ್ರಧಾನಿ ಮಂಗಪ ದಣಾಯಕರು ತುಬುರಾಜ್ಯದ ಮೇಲೆ ದಂಡೆತ್ತಿಬಂದು ಬ(?)ದಿ(?) ರೆಯಲು ಪಾಳೆಯ ಬಿಟ್ಟು ಚವಟರ ಕೆಡಹಿ(ಕಇ. I, ೩೩-v : 1398?).

[←ತುಳು. ಚೌಟ]

ಚೌಟಗಿ 'ಚವಡಿಕೆ' ನೋ.

ಚೌಡ$_1$ (ಗು). ೧. ಚೂಡಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ; ಜುಟ್ಟಿಗೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ ; ಚೌಲಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ. (ನಾ). ೨. ಜುಟ್ಟುಬಿಡಿಸುವುದು ; ಚೌಲ ಕರ್ಮ ; ಚೂಡಾಕರ್ಮ. [ಸಂ.]

ಚೌಡ$_2$ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕುದುರೆ: ಚೌಡನನೇಱು ಪಾಯ್ವಳಗೂಡಿ ಗಗನಕೆ ಲೌಡಿಯನಿಡುತಾನುತ್ತೈದಿ (ಭರತ. ೨೨-೫೨). ೨. ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಹೆಸರು : ಬ್ರಾಹ್ಮಣನು ಕ್ಷತ್ರಿಯನು . . . ಪಾಂಚಾಳನು ಕುಂಬಾರನು ಚಿತ್ರಬರೆವವನು ಚೌಡನು ನಾವಿಂದನು ಅಗಸನು ಮುಚ್ಚಿಗನು ಹೊಲೆಯನು ಮಾದಿಗನು . . . ಜಾತಿಗಳು ಪದಿನೆಂಟು ಉಂಟು (ಐದಟೀ. ೩-೨೭). [?]

ಚೌಡಂಗಿ 'ಚವುಡಂಗಿ' ನೋ.

ಚೌಡಕಿ 'ಚವಡಿಕೆ' ನೋ.

ಚೌಡಾಲು, **ಚೂಡಾಲು** (ಗು). ೧. ನಾಲ್ಕು ಕಡೆಗಳೂ ತೆರೆದಿರುವ : ಹವುದೆ ಚೌಡಾಲ ಕಂಬಂಗಳೂ ರವಿಬಿಂಬವೆಸೆದಂತೆ ತಳುಕುಲೋವೆಗಳಿಂದ ಹವುದೆ ಒಪ್ಪಿತು ರತ್ನಕಲಶ (ಸೌಂದಕಾ. ೫-೫೭). (ನಾ). ೨. ನಾಲ್ಕು ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ ತೆರವಾಗಿರುವ ಅಂಬಾರಿ : ಆನೆಗೆ ಚೌಡಾಲ ಬಗಿರೆಂದ (ರಾಜಶೇಗೀ. ೦೭೭). **ಚೂಡಾಲು:** ೧. ಎಸೆದೊಪ್ಪುವೆತ್ತ ಸಿಂಹನ ಮಿಸುನಿಯ ಚೂಡಾಲ ಹೌದೆಯಂ ಪಾ[ವುಡ]ಮಂ . . . ಇತ್ತರ್ (ದೀಕವಂ. ೧-೧೧೧).

[←ಮರಾ. ಚೌಢಾಲ್]

ಚೌಡಾಳಿಸು 'ಚಡಾಳಿಸು' ನೋ.

ಚೌಡಿ 'ಚಾವುಂಡಿ' ನೋ.

ಚೌಡಿಕೆ 'ಚವಡಿಕೆ' ನೋ.

ಚೌತ (ನಾ). ಆಧಿಕ್ಯ ; ಹೆಚ್ಚಳ (?): ಗಟ್ಟನೆ ಕೊಳೆ ಕಡುಗಂಪಿನೊಳಟ್ಟಿಮೆ ಗೊಳಗಪ್ಪವೆಂದು ಮಧುಪಂಗಳ್ ತಮ್ಮಟ್ಟಿಮೆಯ ಚೌತವಾಗಿರೆ ನಿಟ್ಟಿರಿಸಿದುವುಂತೆ ಚಂಪಕಕ್ಕೆಱಗದುವೇ (ಆದಿಪು. ೧೦-೧೧೫) ; "ಅಮಾನ್ಯ" (ಆದಿಪು. ಕೋಶ). [?]

ಚೌತನ (ನಾ). ಆಧಿಕ್ಯ ; ಹೆಚ್ಚಳ (?) : ಅನುವನೀವ ಚೌತನವನನ್ನಮ ಗುರ್ಬ್ಬಿನ ಬಲ್ಪುನನ್ನದಾಸ್ಥಾನದೊಳಾದಯಂ ಮಿಗುವ ತೇಜವನನ್ನವಧೀಶನೆಂದುದಂ ತಾನೆ ತಗುಳ್ದು ಮಾರ್ಪ್ಪದಟಂ . . . ವಿನೋದವನನ್ನವನನ್ನಪಾಳನ (ಸಾಇಇ. IX-i, ೨೦೩-೪೯ ; 1126) ; ಕಟ್ಟಾಯದ ಕಣಿ ಪೆಂಪಿನ ಕಟ್ಟಳೆ ಚೌತನ[ಪಾಠಾಂ. ವಟ]ದ ಮೇರು ನನ್ನಿಯ ತವರೂರ್ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೨೨೯). [?]

ಚೌತರಫು, **ಚೌದರ್ಫ** (ನಾ). ನಾಲ್ಕು ದಿಕ್ಕು ; ನಾಲ್ಕು ಕಡೆ : ಈ ಅಗ್ರಹಾರದ ಚೌತರಫುಗಳಿಗೂ . . . ಶಿಲಾಪ್ರತಿಷ್ಠೆಗಳನ್ನು ಮಾಡಿ ಕೊಡುವಂತೆಯೂ (ಮಹಾವಂ. II, ೦೫೩). **ಚೌದರ್ಫ** : ಆ ಪಜಾರವೂ ನಾವು ಕುಳಿತಿದ್ದ ಹಜಾರದಷ್ಟೇ ಹೆಚ್ಚು ಕಡಿಮೆ ಚೌದರ್ಫಿನದಾಗಿತ್ತು (ಬೆಂಗಾಳ್. ೫೬೮). [←ಹಿಂ. ಮರಾ. ಚೌತರಫ್]

ಚೌತಾಯ 'ಚೌಥಾಯಿ' ನೋ.

ಚೌತಾಯಿ 'ಚೌಥಾಯಿ' ನೋ.

ಚೌತಾಳ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ಒಂದು ತಾಳದ ಹೆಸರು: ಚೌತಾಳದ ಮಾತ್ರಾ ಸಂಖ್ಯೆ ಆದಿತಾಳದಂತೆಯೇ ಇರುತ್ತದೆ (ಸಂಕೋಶ. ೧೬೨).

[ಚೌ$_1$ + ತಾಳ$_1$ (=ತಾಲ)]

ಚೌತಿ, **ಚವತಿ**: **ಚವುತಿ** (ನಾ). ಪಕ್ಷದ ನಾಲ್ಕನೆಯ ತಿಥಿ ; ಚತುರ್ಥಿ : ಜ್ಯೇಷ್ಠ ಶುದ್ಧ ಚೌತಿಯ ಬೆಳಗಪ್ಪ ಜಾವದೊಳ್ . . . ಮೋಕ್ಷಕ್ಕೆ ಸಂದರ್ (ಶಾ ಪುಂ ಪು. ೪೫-೧೧) ; ಚತುರ್ಥೀ, ಚೌತಿ (ಶಬ್ದಾನು. ೧೬೦ ಪ್ರಬೋ). **ಚವತಿ** : ಚವತೀ ಹಬ್ಬದ ದಿನಗಳಲ್ಲಿ . . . ಗಣಪಗಳನ್ನು ಮಾಡುವವರು ನಮ್ಮ ಊರಿನಲ್ಲಿ ಮೂರೇ ಜನರು (ಅಜ್ಜೋಲೀ. ೩೭). 'ಚವತಿಚಂದ್ರ' ಪರಾ. **ಚವುತಿ** : ವಿನಾಯಕನಧಿದೇವತೆಯಾಗುಳ್ಳ ಚವುತಿ (ವಿವೇಕ. ೩೨೦).

[<ಪ್ರಾ. ಚಉತ್ಥೀ. / ಸಂ. ಚತುರ್ಥೀ]

ಚೌತಿಚಂದ್ರ, **ಚವತಿಚಂದ್ರ** (ನಾ). ಗಣೇಶಚತುರ್ಥಿಯ ದಿನದ ಚಂದ್ರ : ಚೌತಿಚಂದ್ರನನ್ನು ನೋಡಿ ಇಲ್ಲದ ಅಪವಾದ ಕೇಳಬೇಕಾಯಿತು (ರೂಢಿ). **ಚವತಿಚಂದ್ರ** : ಅಗೋ ಚವತಿಚಂದ್ರ ನೋಡು ಮೂಡಿದಂತೆ ಎರಡು ಕೋಡು (ಅರಳು. ೨೬೯-೭). [ಚೌತಿ + ಚಂದ್ರ$_2$]

ಚೌತಿವೆಱ (ನಾ). = ಚೌತಿಚಂದ್ರ : ವರಚೌತಿವೆಱಗಂಡು ನೆರೆದವಳಿಗೀ ರತ್ನವರಶ್ಯಮಂತಕವ ನಾಂ ತಂದೆ (ಸಾನಂದ. ೨-೧೧೨). [ಚೌತಿ + ಪೆಱ]

ಚೌತೀಸ (ನಾ). ಮೂವತ್ತುನಾಲ್ಕು: ಕೃತಯುಗ ಚೌತೀಸಲಕ್ಷ ಐವತ್ತಾಱು ಸಾವಿರ ವರುಷದಲ್ಲಿ ಕೇತಾರೇಶ್ವರ ದೇವರು ಪೃಥ್ವಿಗೆ ಮೂಲಸ್ಥಾನ (ಜನ್ನವ. ೩೧-೧). [<ಪ್ರಾ. ಚಉತೀಸ್. / ಸಂ. ಚತುಸ್ತ್ರಿಂಶತ್]

ಚೌತೆಱ (ನಾ). ನಾಲ್ಕು ಬಗೆ: ಭಾವದೊಳ್ ಪದುಳವಾಗಿರೆ ಚೌತೆಱನರ್ಥವೃತ್ತಿಯೊಳ್ದನಿ ಪೊಸದೇಸಿ ಮಾತಿನೊಳುದಾರತೆವೆತ್ತಿರೆ ಸಯ್ಯು ಪೇಟ್ಟು ದಿಂಪನಿಸೆ ಕವೀಶ್ವರಂ ಕೃತಿಯಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೧-೪೯). [ಚೌ$_1$ + ತೆಱ$_1$]

ಚೌತ್ತಾಯಿ 'ಚೌಥಾಯಿ' ನೋ.

ಚೌಥಾಯಿ, **ಚವುಥಾಯ**, **ಚೌತಾಯ**, **ಚೌತಾಯಿ**, **ಚೌತ್ಥಾಯಿ**, **ಚೌದಾಯಿ** (ನಾ). ಮಾಂಡಳಿಕರ ಆದಾಯದಲ್ಲಿ ರಾಜನಿಗೆ ಸಲ್ಲಿಸಬೇಕಾದ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಒಂದು ಭಾಗ: ಮೊಗಲರ ರಾಜ್ಯದೊಳಗೆ ಚೌಥಾಯ (ವಸೂಲಿನ ನಾಲ್ಕನೇ ಪಾಲು) ಸರದೇಶಮುಖಿ (ವಸೂಲಿನ ಹತ್ತನೇ ಪಾಲು) ಎಂಬ ಬಾಬುಗಳನ್ನು ಇವನು ಶಾಹೂರಾಜನಿಗೆ ಸಂಪಾದಿಸಿ ಕೊಟ್ಟನು (ಕರ್ನಾಇ. ೭೭). **ಚವುಥಾಯ** : ಅರ್ಕಾಟಶೀಮೆ ಚವುಥಾಯಹಣದ ನಿಮಿತ್ತ್ಯಾ ಯಿ ಪ್ರಾಂತ್ಯದಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುತ್ತಾ ಯಿದ್ದವರಿಗೆ (ಹೈದರ. ೭೭). **ಚೌತಾಯ** : ಪಾದುಶಾಹನಿಹ ದೇಶದೊಳ್ಗೊದಲಾಗಿ ಚೌತಾಯಮಂ ಕೊಂಡು ಪ್ರಸಿದ್ಧಿವೆತ್ತಿರ್ಪಂ (ಸಕವ್ಯ. ೨, ಪ್ರಸ್ತಾವನೆ). **ಚೌತಾಯಿ** : ಮಹೀಶೂರ ರಾಜ್ಯದ ದವಲತ್ತಿಗೂ . . . ಚೌತಾಯಿಗೂ ಕುಂಪಣಿಯವರು ಯಾವ ಹಕ್ಕನ್ನೂ ಮಾಡಕೂಡದು (ಹಾಮುವಂ. ೨೦೩). **ಚೌತ್ಥಾಯಿ** : ಸೇತಾಜಿ ಪಾಳ್ಕರನು . . . ಚೌತ್ಥಾಯಿಯನ್ನು ಸಂಗ್ರಹಿಸಿ ಅವರಂಗಾಬಾದಿನವರೆಗೆ ದೇಶವೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಬಾಯ್ಬಿಡಿಸಿದನು (ಛತ್ರಶಿ. ೬೯). **ಚೌದಾಯಿ**: ತಾನಾಳ್ವ ದೇಶಕೋಶಂಗಳೊಳ್ ತನಗೆ ಬರ್ಪರ್ಥದೊಳ್ ಚತುರಂಶದೊಳೊಂದು ಭಾಗ ಧನಮಂ ಕೊಂಬುದೆಂದು ಚೌದಾಯಿಯ ಪರವಾನಂ ಬರೆಸಿ (ಕೆಳದಿನೃ. ೯-೮೯). [←ಹಿಂ. ಮರಾ. ಚೌಥಾಈ]

ಚೌದಂತ, ಚವುದಂತ (ನಾ). ೧.=ಚೌಜಂತ : " ಕುಂಭಿನಿಯೊಳೈರಾವತಕ್ಕೆ ಚೌದಂತವೆಂದೆಂಬ ನುಡಿ" (ಕಶರ. ೩೭) ; ಚೌದಂತ ಮದಕರಿಯೊಳಡಗಿತ್ತು (ಅವಚಂ. ೨೪೦-೧೯೯೦) : ಚತುರ್ದಂತ – ಚೌದಂತ (ಶಮುದ. ೨೮೯ ಪ್ರಯೋ) : ದೇವೇಂದ್ರನಾ ವಜ್ರಾಯುಧವ ಜಡಿದು ನೂಂಕಿದಂ ಚೌದಂತನಾ (ವೀಶೃಪು. ೩-೨೧-೨೦); ಇಂದ್ರಂಗೆ ದೂಱಿಲ್ಕವನತಿಭರದಿಂದೆಯ್ದೆ ಚೌದಂತಮಂ . . . ಏರ್ದು (ಹಾಲಾಸ್ಯ. ೧-೨-೩೧). ೨. ಆನೆ : ಜಯ ವೆಲ್ಲಿಯದು ನಮಗಿನ್ನು ಸಾಕಿನ್ನೆಲ್ಲವೇತಕೆ ಚಿತ್ರವಿಸು ಚೌದಂತನಾಹವವ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೩-೨೩) : ಚೌದಂತನ ಕಾದುದಾರಚಂಡಚಕ್ರಧರ ಜಯತು (ಕಶಸಾಂ. ೭೫-೮೩). **ಚವುದಂತ:** ೩. ನಾಲ್ಕು ದಂತಗಳು : ಆದಿರುದ್ರನ ಪಾದದ ನಿಡುಬೆರಳಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಯಮಂಗೆ ಐದು ಪಾದ ಚವುದಂತ ಚುಂಚುಱುದಲೆ (ರುದ್ರಛಾ. ೮೯).

ಚೌದಂತಕವಿ = ರಾಘವಾಂಕ ಕವಿಯ ಒಂದು ಬಿರುದು : ಹರ ನೊಲ್ಮೆಯುಂ ಪಡೆದು ಶಿವಶರಣರಂ ನುತಿಸಿ ಚೌದಂತಕವಿಯೆನಿಸುವ . . . ರಾಘವನ ಕಥೆಗೇಳ್ವುದು (ರಾಶುಚ. ೧-೨೫).

[ಚೌ$_1$ + ದಂತ./ಪ್ರಾ. ಚಉದಂತ / ಸಂ. ಚತುರ್ದಂತ]

ಚೌದಂತಿ (ನಾ). ನಾಲ್ಕುದಂತಗಳುಳ್ಳುದು; ಐರಾವತ: ದೂರೆ ಕೇಳ್ರಾವಕ ಪುಣ್ಯಕೀರ್ತಿಯುವತಿ ಪ್ರಸ್ಥಾನಮಂಗೆಯ್ದು ನಿರ್ಜರಗಂಗಾತಟದಲ್ಲಿ ವಿಶ್ರಮಿಸಿಕೊಂಡಲ್ಲಿಂದೆ ಚೌದಂತಿಯಾಗರದೊಳ್ ಸತ್ಕೃತಿಗೊಂಡು . . . ಗೆಯ್ವುಳ್ವನೋದಂಗಳಂ (ನರಚ. ೭೯-೨೦೫). [<ಸಂ. ಚತುರ್ದಂತಿನ್]

ಚೌದರಿ 'ಚೌಧುರಿ' ನೋ.

ಚೌದರ್ಪು 'ಚೌತರಪು' ನೋ.

ಚೌದಲೆಯ (ನಾ). ನಾಲ್ಕು ತಲೆಗಳನ್ನುಳ್ಳವನು; ಬ್ರಹ್ಮ : " ಚೌದಲೆಯಂ ಪಂಕಜಸಂಭವಾಹ್ವಯನೊಳ್ " (ಕರ್ಣಾನಿ. ೯೬).

[ಚೌ$_1$ + ತಲೆ$_1$ + – ಅ$_7$]

ಚೌದಶ (ನಾ). ಹದಿನಾಲ್ಕು: ತರಳ ತಿಳಿ ನಾಡಿಗಳ ಚೌದಶಗಳಿಗೆ ನಾಮಗಳ (ಗಗಚಾ. ೯-೧೧). [<ಪ್ರಾ. ಚೌದಸ./ಸಂ. ಚತುರ್ದಶ.]

ಚೌದಸೆ (ನಾ). ಚತುರ್ದಶಿ: ಚತುರ್ದಶಿ–ಚೌದಸೆ (ಶಬ್ದಾನು. ೧೬೦ಪ್ರಯೋ).

[<ಪ್ರಾ. ಚಉದಸೀ, ಚಾವುದ್ದಸೀ./ಸಂ. ಚತುರ್ದಶೀ]

ಚೌದಳ, ಚವುದಳ (ನಾ). ೧. ನಾಲ್ಕು ದಳಗಳು,–ಎಸಳಂಗಳಂ. ೨. ನಾಲ್ಕು ಎಸಳುಗಳುಳ್ಳುದು : ಚತುಃಕೋಣೆ ಚೌ[ಪಾಠಾಂ. ಚವು]ದಳ ಪದ್ಮ ಅಲ್ಲಿಹ ಅಕ್ಷರ ನಾಲ್ಕು (ಅವಚಂ. ೪೪-೧೮೮) ; ನಲಿದ ಚೌದಳ ಪಂಕರುಹಮಂ ಕಳೆದು (ಬಸಪು. ೩-೮); ಬಳಿಕಂತಪ್ಪದಳಂಗಳ ಮುಂದೇ ನಳನಳಿಸುವ ಚೌದಳಂ (ಹಾಲಾಸ್ಯ. ೧-೧-೨೧ ರಗಳೆ). **ಚವುದಳ:** ೨. ಮೇಲಿನ 'ಅವಚಂ' ಪ್ರಯೋಗದ ಪಾಠಾಂತರವನ್ನು ನೋಡಿ.

[ಚೌ$_1$ + ದಳ$_2$ (= ದಲ)]

ಚೌದಾಯಿ 'ಚೌಥಾಯಿ' ನೋ.

ಚೌದಾರೆ(ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಾಣ; ನಾಲ್ಕು ಅಲಗುಗಳುಳ್ಳ ಬಾಣ: ನಾರಾಚ ಕಣಗಿಲೆಲೆ ಸಿಲುಕುಬಳೆ ತಳುಕ ಚೌದಾರೆ ದಸಿ ಬಿಸುಗದಿರು ಸವಿ ವಾಯುನೆಂಬ ನಾನಾ ಸರಳನು (ಸೋಮುಚ. ೬-೨೭). [ಚೌ$_1$ + ದಾರೆ$_1$]

ಚೌದಿಕ್ಕು (ನಾ). ನಾಲ್ಕು ದಿಕ್ಕು : ಚೌದಿಕ್ಕಿನೊಳಗೆಸೆವಾ ಹೊಳೆವ ರತ್ನದ ಗೋಪುರಗಳಿಂ . . . ನಿಳಯ ಶ್ರೀಸತಿಯಿಂದಲೆಸೆದುಡು ತುತ್ತರಾಧಿಪನ (ಸನತ್ಕು. ೨-೩೨). [ಚೌ$_1$ + ದಿಕ್ಕು]

ಚೌದಿನ (ನಾ). ೧. ನಾಲ್ಕು ದಿನ. ೨. ನಾಲ್ಕನೆಯ ದಿನ: ದೀವಳಿಗೆಯ ಚೌದಿನದೊಳ್[ಪಾಠಾಂ. ಚಾವುದಿನಂ]ಭಾವಿಸಿ ಶುದ್ಧಾತ್ಮನಾಗಿ ವೃಕ್ಷಾದಿಯ ಪತ್ರಾವಳಿಯಂ . . . ಮೆಲುಗೆ ನಿರ್ವಿಷಂ ವರ್ಷಾಂತಂ (ಖಮುದ.೧೭-೧೭೮).

[ಚೌ$_1$ + ದಿನ]

ಚೌದೆಸೆ (ನಾ). = ಚೌದಿಕ್ಕು : ಇಂತಪ್ಪ ಪುರದ ಚೌದೆಸೆಯ ಬಾಗಿಲುಗಳ ಮುಂತಿಹ ಬಾವಡಿಗಳಲಿ (ಕಂಸವಿ. ೬-೨೪); ಪುರಲಕ್ಷ್ಮಿ ಮೈಮರೆದು ಕಣ್ಮುಚ್ಚಿಕೊಂಡಳೆನೆ ಮುಚ್ಚಿದವು ಗೋಪುರಂ ಚೌದೆಸೆಗಳಾ (ಪರಬು. ೩೮-೭).

[ಚೌ$_1$ + ದೆಸೆ$_2$]

ಚೌಧುರಿ, ಚವುದರಿ, ಚೌದರಿ, ಚೌಧೊರೆ (ನಾ). ೧. ಹಳ್ಳಿಯ ಒಬ್ಬ ಸರ್ಕಾರೀ ಅಧಿಕಾರಿ ; ಪಟೇಲ : ತಮ್ಮಣ್ಣಯ್ಯ ಚೌಧುರಿ (ಮ್ಯಎರಿ. ೧೯೩೪, ೧೩೯ ; 1600). **ಚವುದರಿ :** (?). **ಚೌದರಿ :** ೨. ಹೆಂಡ ಇಳಿಸುವವರಲ್ಲಿ ಒಂದು ಜಾತಿ: ಚೌದರಿಗಳು.-ಇವರು ಕಾನಡಾಜಿಲ್ಲೆಯ ಘಟ್ಟದ ಮೇಲಿನ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಇರುತ್ತಾರೆ (ಕಭಾಗೆ. ೧೮೧). **ಚೌಧೊರೆ:** ೧. ನಾಡಮನ್ನೆಯರುಂ ಚೌಧೊರೆಗಳುಂ ಪ್ರಭುಗಾವುಣ್ಡಗಳುಮಿಟ್ಟು ಕೊಟ್ಟರ್ (ಸೌಇಇ. IX-I, ೧೭೨-೩೫ : 1106).

[←ಹಿಂ. ಮರಾ. ಚೌಧರೀ]

ಚೌಧೊರೆ 'ಚೌಧುರಿ' ನೋ.

ಚೌನಂಗಿ 'ಚೆನ್ನಂಗಿ' ನೋ.

ಚೌಪಂಚಿ, ಚೌಹಂಚಿ (ನಾ). ಪಗಡೆಯಾಟದಲ್ಲಿ ಒಂದಾದ ಮೇಲೆ ಒಂದರಂತೆ ನಾಲ್ಕು ಸಲ ಬೀಳುವ ಐದರ ಗರ: ಇರ್ದುಗಮುಮಂ ಚೌಪಂಚಿಯಿರ್ಪಂಚಿಯಿತ್ತಿಗೆದೊಳದ್ರಿಕೆ ಕಚ್ಚೆ ಚೌಕದುಗಮಂ ಚೌಪಂಚಿ ಬಾಯೆಂದು . . . ಕರೆಯುತ್ತೆ ಲೆತ್ತಮನಲಂಪಂಬೆತ್ತು ತಾವಾಡಿದರ್ (ಉದ್ಭಟ. ೧೧-೧೪): ವನಿತೆ ಮೆಚ್ಚುಗು ಪಂಚಿ ಹಾಯ್ಕೆದೊಡೆನುತ ಚೌಪಂಚಿಯು ನೊಸೆದು ತಾನನಘನಾಡುವನು (ಬಸಪು. ೪೩-೮). **ಚೌಹಂಚಿ :** ತಡೆಯದೆ ಪಂಚಿಟ್ಟಾಡುವ . . . ನಾಲ್ಕುಂ ಕರಣದ ಜೀವದ ಕಡೆಯೊಳ್ ಶಂಕರನಂ ನಿಲಿಸುತ್ತಾಡುವ ಚೌಹಂಚಿಯನು (ಉದ್ಭಟೀ. ೩-೦೨). [ಚೌ$_1$ + ಪಂಚಿ$_1$]

ಚೌಪಟ 'ಚೌವಟ್ಟ' ನೋ.

ಚೌಪಟಂಬರಿ 'ಚೌವಟಂಬರಿ' ನೋ.

ಚೌಪಟಮಲ್ಲ 'ಚೌವಟಮಲ್ಲ' ನೋ.

ಚೌಪಟಮಲ್ಲತನ (ನಾ). ಅತಿಶಯವಾದ ಪರಾಕ್ರಮ,–ಶೌರ್ಯ : ಬಿಲ್ಲ ಬಲುಮೆಯದೆನ್ನ ಗಂಡನೊಳಲ್ಲದಾರಿಗೆ ಹೇಳು ಚೌಪಟಮಲ್ಲತನ ಮರ್ಕಟರೊಳಲ್ಲದೆ ಮೆಱೆಯದೇ ನಿನಗೆ (ತೊರರಾ. ೪-೫-೧೯).

[ಚೌಪಟಮಲ್ಲ (<ಚೌವಟಮಲ್ಲ) + – ತನ]

ಚೌಪಥ (ನಾ). ನಾಲ್ಕು ದಾರಿಗಳು ಕೂಡುವ ಜಾಗ ; ಚೌಕ : ಗ್ರಾಮ ಮಧ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಚೌಪಥ ಪಟ್ಟಣಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಹಿರಿಯಾಲದ ಮರದಲ್ಲಿ ಮನೆಯ ಮಾಡಿ (ಬಸವ. ೫೫೭). [ಚೌ$_1$ + ಪಥ./ಸಂ. ಚತುಷ್ಪಥ]

ಚೌಪದ (ನಾ). ೧. ನಾಲ್ಕು ಪಾದಗಳುಳ್ಳ ಒಂದು ಪದ್ಯಜಾತಿ; ಚೌಪದಿ: ಚತುಃಪದ – ಚೌಪದ (ಶಮುದ. ೨೯೦ ಪ್ರಯೋ) ; ಕೈಯಲ್ಲಿ ಬಿಲ್ಲು ಬಾಣ ಅಥವಾ ಚೌಪದದ ಕೋಲು ಹಿಡಿದು ಹೊರಟ ಈ ಹುಡುಗರ ತಂಡವನ್ನು ನೋಡಲು ಬಹಳ ಚಂದ (ನನ್ನೂರು. ೧೧೫). ೨. ಮುಕ್ತಿಯ ನಾಲ್ಕು ಪದವಿಗಳು. 'ಚೌಪದಸ್ಥ' ಪರಾ. [ಚೌ$_1$ + ಪದ$_3$./ಸಂ. ಚತುಷ್ಪದ]

ಚೌಪದನ (ನಾ). = ಚೌಪದ ೧ : ಅಂದು ನಿನ್ನೊಡನಿದ್ದು, ಕಂಡು ಕಣ್ಣಾರೆ . . . ಇಂದಾದೆ ಹಾಡಿ ಬಾಲ್ಯದ ಚೌಪದನವಾ (ಕಎಪು. ೨೫-೭).

[<ಚೌಪದ]

ಚೌಪದಸ್ಥ (ನಾ). ಸಾಲೋಕ್ಯ, ಸಾಮೀಪ್ಯ, ಸಾರೂಪ್ಯ ಮತ್ತು ಸಾಯುಜ್ಯ ಎಂಬ ಮುಕ್ತಿಯ ನಾಲ್ಕು ಪದವಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದಕ್ಕೆ ಅರ್ಹನಾದವನು: ರುದ್ರಪ್ರಮಥ ತಿಂಥಿಣಿಗೆ ನಮಿಸಿ ಶಿವನ ಕಾಂತೆಗೆ ನಮಸ್ಕರಿಸಿ ಚೌಪದಸ್ಥರ್ಗೆಱಗಿಯಂತರಿಕ್ಷತ್ರಯಾತೀತ ಗುರುಚರಣದೊಳ್ ಸ್ವಾಂತಮಂ ಬೈಚಿಟ್ಟು ಗುರುವಿಂದ ಬೀಳ್ಕೊಂಡು (ಏಕೋಪು. ೮-೭೨).

[<ಸಂ. ಚತುಷ್ಪದಸ್ಥ]

ಚೌಪದಿ, ಚವುಪದಿ (ನಾ). ೧. ನಾಲ್ಕು ಕಾಲುಗಳುಳ್ಳ ಪೀಠ : ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಬಿದ್ದು ಬೆನ್ನು ಆನಿಸಿ ಕಟ್ಟಿಗೆಯ ಆ ಚೌಪದಿಯಲ್ಲಿ ಕುಳಿತುಬಿಟ್ಟಳು (ಸಿವಕಾ. ೨೮); ಅಲ್ಲಿ ಒಂದು ಚೌಪದಿಯ ಮೇಲೆ ಇಂದುವದನೆಯು ಕುಳಿತಿದ್ದಳು (ಬಿಹಾಪ. ೬೩). ೨. [ಛಂದ] ನಾಲ್ಕು ಪಾದಗಳುಳ್ಳ ಒಂದು ಪದ್ಯಜಾತಿ: ಮದನನ ತಂದೆಯ ಮುಂದುದಯಿಸೆ ಶಂಕರನೋಳ್ಪುದವಿರೆ ಸಂದುದು ನೋಡಿದೆ ಸತಿ ಚೌಪದಿಗೇ (ಛಂದೋಂಬು. ೫-೨೫೨) : ನಾಗವರ್ಮನು ಹೇಳಿರುವ ಅಕ್ಕರಿಕೆ, ಮದನವತಿ, ಛಂದೋವತಂಸ, ಚೌಪದಿ, ಗೀತಿಕೆ, ಸಾಂಗತ್ಯ, ಏಳೆ–ಇವು ಏಳೂ ಅಕ್ಕರದ ಪ್ರಸ್ತಾರದೊಳಗೇ ಸೇರುತ್ತವೆ (ಕೃಬಿಡಿ. ೧೩೦). **ಚವುಪದಿ :** ೨. ಕಂದಂಗಳ್ಪಲವಾಗಿರೆ ಸುಂದರವೃತ್ತಂಗಳಕ್ಕರಂ ಚವುಪದಿ [ಪಾಠಾಂ. ಚೌಪದಿ] ಮತ್ತಂದಲ್ಗೀತಿಕೆ ತಿವದಿಗಳಂದಾ ಚಿತ್ರಸೆಯೆ ಪೇಟ್ದೊಡದು ಚತ್ವಾಣಂ (ಕವಿರಾ. ೦-೩೫).

[<ಸಂ. ಚತುಷ್ಪದೀ]

ಚೌಪದಿಗ (ನಾ). ಚೌಪದಿಗಳನ್ನು ರಚಿಸುವವನು : ಚೌಪದುಳಿಗಂ, ಚೌಪದಿಗಂ (ಶಬ್ದಾನು. ೪೧೦ ವ್ಯಾಖ್ಯಾ). [ಚೌಪದ + – ಇಗ]

ಚೌಪದಿಗವಿತೆ (ನಾ). ಚೌಪದಿಯ ರೂಪದಲ್ಲಿ ಬರೆದಿರುವ ಕವಿತೆ: ಸಣ್ಣವರುಗಳನೋದಿಸುತಿರ್ಪ ಕಸೆಯ ಕೋಲಣ್ಣಗಳ್ ಚೌಪದಿಗವಿತೆ ಬಣ್ಣಗಂಬಿಯ ಪುಸ್ತಕಲಿಖಿತಜ್ಞರು ಕನ್ನಡಕವ ತಾಳ್ದಿಹರು (ಮೋಹತ. ೩-೪೧).

[ಚೌಪದಿ + ಕವಿತೆ]

ಚೌಪದುಳಿಗ (ನಾ). = ಚೌಪದಿಗ : ಚೌಪದುಳಿಗಂ, ಚೌಪದಿಗಂ (ಶಬ್ದಾನು. ೪೧೦ ವ್ಯಾಖ್ಯಾ). [ಚೌಪದ + – ಉಳಿಗ$_3$]

ಚೌಪನ್ನ (ನಾ). ಐವತ್ತುನಾಲ್ಕು : ಪಟುಭಟಪರಾಕ್ರಮಾನ್ವಿತ ವೀರರುಗಳು ಸಂಘಟಿಸಿ ಚೌಪನ್ನ ಕೋಟಿಯು . . . ಕಟಕಪತಿ ದಳವಡೆಯರಂ ಕೂಡಿ (ನವಮೋ. ೨೯-೫೪). [<ಪ್ರಾ. ಚಉಪನ್ನ./ಮರಾ. ಚೌಪನ್]

ಚೌಪಳಿ (ನಾ). = ಚೌಪಳಿಗೆ ೩ : ಕುಳಿಶಾವಳಿಗಳನಮರ್ದಿಂ ತೊಳೆದಡಿಗಲ್ಲಿಕ್ಕಿ ದೆಳ್ಳಿಯುಟ್ಟಿಗೆಯಿಂ ಚೌಪಳಿಯಿಕ್ಕಿದಂತೆ ತೊಳತೊಳತೊಳಗಿ ಬೆಡಂಗಿಡಿದ ಪಾಂಡುಕಾಹ್ವಯ ಶಿಲೆಯೊಳ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೦-೨೯). [<ಚೌಪಳಿಗೆ]

ಚೌಪಳಿಕೆ ‘ಚೌಪಳಿಗೆ’ ನೋ.

ಚೌಪಳಿಗೆ, ಚೌಪಳಿಕೆ, ಚೌಪಾಳಿಗೆ, ಚೌವಳಿಗೆ (ನಾ). ೧. ಚಚ್ಚೌಕವಾದ ಹಜಾರ,–ಮೊಗಸಾಲೆ : ಸುಭದ್ರೆಯೆಂಬ ಕನ್ನೆ ಕೆಮ್ಮುಗಿಲ ತೆರೆಯ ಪೊರೆಯೊಳ್ ನೆಗೆದು ಪೊಣಮಡುವ ವಿದ್ಯಾಧರಿಯಂತೆ ತನ್ನ ಚೆಂಬೊನ್ನ ಕನ್ನೆಮಾಡದ ಮೇಗಣ ನೆಲೆಯ ಚೌಪಳಿಗೆಯ ಬಾಗಿಲೊಳ್ ನಿಂದು (ಪಂಪಭಾ. ೪-೩೯ ವ). ೨. ಚಚ್ಚೌಕವಾದ ಮಂಟಪ: ಮಾ [ಡ]ದ ನೆಲೆಯ ಚೌವಳಿಗೆ [ಪಾಠಾಂ. ಚಾವಡಿ]ಗಳುಮನವಟ ಮೇಲಿರ್ದೆಲೆಯಡಕೆಯುಮಂ ತೆಂಗಿನೆಳನೀರುಮಂ ಕೊಳಲಿಂಬಪ್ಪಂತಿರೆ ಮಾಡಿ ನಟ್ಟ ಕೌಂಗಿನ ತೆಂಗಿನ ಮರಂಗಳುಮಂ (ಪಂಪಭಾ. ೫-೪೭ ವ) ; ಮನಂಗೊಳಿಸುವ ಪಳಿಕಿನ ಚೌಪಳಿಗೆಯ ನೀಲ ಶಿಲಾಸ್ತಂಭಮಂ ಮಲಂಗಿ (ಪಂಪರಾಮಾ. ೫-೫೭ ವ) ; ಬಂದ ನೆರವಿಯೆಲ್ಲಮಂ ಚೌಪಳಿಗೆಯೊಳಂ ಬಯಲ್ಗಳೊಳ[ಮ]ವರ್ಗೆ ತಕ್ಕಂತಿರಿಸಿ (ಬಂಧರ. ೬-೪೭ವ); ಐವತ್ತಾರು ದೇಶದ ಭೂಲಲನೇಶರಿಗೆ ಮಾಡಿಸಿದ ವಿಲಸಿತಮಪ್ಪ ಚೌಪಳಿಗೆಗಳಂದು ಹೊಂಗಲಶದೊಳಗೆ ರಾಜಿಸಿದವು(ರಾಮವಿ. ೭-೩೦). **ಚೌಪಳಿಕೆ :** ೩. ಪೀಠ; ಆಸನ : ಗೋಸನೆವಿಡಿ[ಯಲಾ]ಗಳ್ ಪೊಟಲಲ್ಲಾಕೈಗೆಯ್ದು ಮಹಾವಿಭೂತಿಗಳಿಂ ಬಂದು ತಂತಮ್ಮ ಚೌಪಳಿಕೆಗಳ ಮೇಲೆ ಲೀಲೆಯಿಂದಿರ್ದರ್ (ಬಂಧರ. ೨-೩೦ ವ). **ಚೌಪಾಳಿಗೆ :** ೧. ಹರುಷದಿಂದಲಿ ಕನ್ನೆಮಾಡದ ಓರಿಯ ಚೌಪಾ[ಪಾಠಾಂ. ವಾ]ಳಿಗೆಯಲತಿ ವಿಸ್ತರದಲೋಲಗ ಗೊಟ್ಟು ಕುಳ್ಳಿತು ಸಕಲವಿಭವದಲಿ (ಪ್ರಭುಲಿಂ. ೫-೧೮). **ಚೌವಳಿಗೆ :** ೨. ಕಡೆಯ ಚೌವಳಿಗೆಯೊಳಿರ್ದ ರಾಜಂ . . . ಪಟಹಮಂ [ಕೊಂ]ಡು ಬಾಜಿಸುತಿರ್ದಂ (ಬಂಧರ. ೫-೧೨ ವ). [<ಸಂ. ಚತುಷ್ಪಲಕ?]

ಚೌಪಾರ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧಿ ಸಸ್ಯ : “ರೋಮಾಕರ್ಣಿಕಾ –ಚೌಪಾರ, ಅಜಮೋದ” (ಒಷಧಿ. ೧೪೧). [?]

ಚೌಪಾಳಿಗೆ ‘ಚೌಪಳಿಗೆ’ ನೋ.

ಚೌಪೀಠ (ನಾ). ನಾಲ್ಕು ಕಾಲುಗಳುಳ್ಳ ಪೀಠ,–ಆಸನ : ರತಿ ಮಣಿ ಖಚಿತ ಚೌಪೀಠದೊಳು ಮಂಡಿಸಿ (ನವಮೋ. ೧೪-೧೮). [ಚೌ$_1$+ಪೀಠ]

ಚೌಪುಲ್ಲಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸೀರೆ: ಚಂದ್ರಗಾವಿಯ ಗುಳ್ಳಗಾವಿಯ ಬರಹದ ಮಾಂದಳಿಯುದಯರಾಗಗಳ ಇಂದ್ರಾಣಿಯ ಚೌಪುಲ್ಲಿ ಸೀರೆಯನುಟ್ಟು ಚಂದದಿಂ ನಡೆದರಾಳಿಯರು (ಜ್ಞಾನದಂ. ೧೮-೫೮). ‘ಪುಲ್ಲಿ’ ಪರಾ. [ಚೌ$_1$ + ಪುಲ್ಲಿ]

ಚೌಬಲ (ನಾ). ಚತುರ್ಬಲ ; ಚತುರಂಗ ಬಲ : ಚೌಬಲಂ ಬೀದಿಬೀದಿಗಳೊಳಂ ಬೆಂಬಿಡದೆ ನಡೆಗೊಂಡುದುರ್ವರೆಯು ತಲ್ಲಣಿಪೊಲು (ಪರಬ. ೨೧-೧೭). [ಚೌ$_1$ + ಬಲ]

ಚೌಬಾಗಿಲು (ನಾ). ನಾಲ್ಕು ಕಡೆಯೂ ಬಾಗಿಲುಗಳುಳ್ಳುದು : ಮೊಗಸಾಲೆ ಚೌಬಾಗಿಲುಪ್ಪರಿಗೆಯ ದಾಂಟಿ ಪೊಗಲು ರಾಮನು ಮುದದಿಂದ (ಅಬ್ಯಲೂ. ೩-೮೮). [ಚೌ$_1$ + ಬಾಗಿಲು (<ಬಾಗಿಲ್)]

ಚೌಬಾಜಾರ (ನಾ). ಚೌಕದ ನಾಲ್ಕುಕಡೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಇರುವ ಅಂಗಡಿಗಳ ಸಾಲು: ಇಂತಪ್ಪ ಪುರವರದಿ ನವಮಣಿಕನಕದಿಂದ ನಿರ್ಮಿಸಿದ ಚೌಬಾಜಾರದಿಂದೆಣಿಕೆಯಿಲ್ಲದ ಸಾಲುವುಪ್ಪರಿಗೆ ಸೌಧ ಧವಳಾರ ಸಾರಣೆ ಕಾರಣೆ (ನವಮೋ. ೨-೫೪). [ಚೌ + ಬಾಜಾರ (<ಬಾಜಾರು)]

ಚೌಬಾರ, ಚವುಬಾರ, ಚೌಬಾರಿ, ಚೌಭಾರ, ಚೌಭಾರಿ(ನಾ). ೧. ನಾಲ್ಕು ಕಡೆಯೂ ಬಾಗಿಲುಗಳುಳ್ಳುದು ; ಉಪ್ಪರಿಗೆಯ ಮೊಗಸಾಲೆ : ಗೊಂದಣಿಸಿದ ಗೋಪುರಂಗಳಿಂ ಚಂದವಾದ ಚೌಬಾರಂಗಳಿಂದತಿರಮಣೀಯವಾಗಿ (ವಿರೂಪಾ. ೪೩ ವ) : ಎಡಬಲದ ಚೌಬಾರದುಪ್ಪರಿಗೆ ಗೋಪುರಗಳಿಡಿಕಿರಿದ ಸೌಧಗಳ ಧವಳಸಂಕಾಶದಿಂ (ನವಮೋ. ೨-೩೧). **ಚವುಬಾರ :** ೧. ಪುರಮಂ ಪೊಕ್ಕಂಗಡಿವೀಧಿಯೊಳಗಣಿಂ ಬಂದು ಚವುಬಾರದ ಮಂಠೆಯದೊಳು ಕುಳ್ಳಿರ್ದುದಂ (ಪುಣ್ಯಾಸ್ರ. ೭-೭೭ ವ). **ಚೌಬಾರಿ :** ೧. ತೋರಿಯ ನಿಖಿಳ ಪೊಂಗಳಸದಿ ಮೆಱೆವ ಚೌಬಾರಿಯ ಹರ್ಮ್ಯದ ಮುಂದೆ ವಾರಿಜದಳಲೋಚನೆಯರೊಪ್ಪುವ ಸೂಳೆಗೇರಿಯ ಸೊಬಗ ನಿಟ್ಟಿಸಿದ (ಮೋಹತ. ೧೮-೩೪). ೨. ನಾಲ್ಕು ರಸ್ತೆಗಳು ಕೂಡುವ ಸ್ಥಳ ; ಚೌಕ : ಬಳ್ಳಾರಿಡಿಗಾಮುಕ ಬಂದಾಳ ಚೆನ್ನಮ್ಮ ಚೌಬಾರಿಗೆ ಡೇರಿ ಹೊಡಿಸ್ಯಾಳ . . . ಹತ್ತ ನೂರ್ಪಳಬರು ಹಿಂಬಾಲ (ಲೋಕಗೀ. ೨೨೫). **ಚೌಭಾರ :** ೧. ಕರುವಾಡ ಕಳಸದುಪ್ಪರಗುಡಿ ಭಿತ್ತಿಯು ಹಿರಿಯುಪ್ಪರಿಗೆಯು ಚೌಭಾರ (ಅಮುಸಾಂ. ೪-೬೩) : ಎಡಬಲದ ಚೌಭಾರದುಪ್ಪರಿಗೆಗಳ ಮೇಲೆ ಕಡುಚಲುವ ಗಣಿಕೆಯರು ನಿಂದಿರಲು (ಗುಥಚ. ೧-೬೮). **ಚೌಭಾರಿ :** ೧. ಕುಂದಣ ನವರತ್ನ ಖಚಿತ ಚೌಭಾರಿಯ ಮುಂದಣ ನಾಲ್ದೆಸೆಗಳಲಿ ಸಂದಣಿಸಿದರು (ಮೋಹತ. ೨೦-೨೦). [<ಪ್ರಾ. ಚಉವಾರ./ಸಂ. ಚತುರ್ದ್ವಾರ]

ಚೌಬಾರಿ ‘ಚೌಬಾರ’ ನೋ.

ಚೌಬೀದಿ ‘ಚೌವೀದಿ’ ನೋ.

ಚೌಬೀನಿ ‘ಚೌಬೀನೆ’ ನೋ.

ಚೌಬೀನೆ, ಚೌಬೀನಿ (ನಾ). ೧. ಬಡಗಿಯ ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ಬರುವ ಮರ,–ಕಟ್ಟಿಗೆ. ೨. ಮರದಿಂದ ಮಾಡಿದ ಸಾಮಾನು : ಚೌಬೀನೆ ವ್ಯಾಪಾರ -ಬೇರೆ (ಚಿತ್ರಕೂ. ೪೧) ; ಚೌಬೀನೆಗಾಗಿ ಮರಗಳನ್ನು ಬೆಳೆಸುವ ಉದ್ಯೋಗವುಳ್ಳ ಅಧಿಕಾರಿ (Forester. ಇಂಕನಿ). ೩. ತೊಲೆ : (ರೈಸಗ. II, ೫೪೫). **ಚೌಬೀನಿ:** ೧.ಆ ಪ್ರವಾಹದಲ್ಲಿ . . . ಚೌಬೀನಿ ಮರಗಳು ಬಿಡಿಬಿಡಿ ಯಾಗಿ, ಗುಂಪುಗುಂಪಾಗಿ ಹೊಡೆದು ಕೊಂಡು ಬರುತ್ತಿದ್ದುವು (ಮಹಾಗ. ೨೧೭).

[←ಪಾರ. ಚೋಬೀನ್; ಮರಾ. ಚೋಬೀನಾ]

ಚೌಭಾಗಿ (ನಾ). ನಾಲ್ಕು ಭಾಗಗಳುಳ್ಳದ್ದು : ಚೌಭಾಗಿ, ಚತುರ್ಭಾಗಿ (ಶಬ್ದಾನು. ೩೭೭ ಪ್ರಯೋ). [<ಸಂ. ಚತುರ್ಭಾಗಿನ್]

ಚೌಭಾರ 'ಚೌಬಾರ' ನೋ.

ಚೌಭಾರಿ 'ಚೌಬಾರ' ನೋ.

ಚೌಮೂಲೆ (ನಾ). ನಾಲ್ಕು ಮೂಲೆಗಳು : ಹೇಳಲೇನದ ಮಂಟಪದ ಚೌಮೂಲೆಯಾಗಲದ . . . ಬಹಳ ರತ್ನವಿತಾನದುಬ್ಬರದ (ಕೊರರಾ. ೦-೧೩-೭) ; ಕುಂದನರಿಯಂ ಮೂಡಲು ಚೌಮೂಲೆ ಬಳಿಯ ನೆಟ್ಟ ಕಲು (ಎಕ. XIV, ಗುಂಡ್ಲುಪೇ. ೧೨೭ ೧೦ : ?). [ಚೌ$_1$ + ಮೂಲೆ]

ಚೌಮೊಗ (ನಾ). ೧. ನಾಲ್ಕು ಮುಖಗಳು. ೨. ನಾಲ್ಕು ಮುಖಗಳುಳ್ಳವನು ; ಬ್ರಹ್ಮ : "ಬೊಮ್ಮ ಚೌಮೊಗಂ" (ಕರ್ಣಾನಿ. ೬೧). [ಚೌ$_1$ + ಮೊಗ]

ಚೌರ$_1$, **ಚವುರ**$_2$ (ನಾ). ೧. ಕ್ಷೌರ ; ಹಜಾಮತಿ : "ಚೌರ–ಕ್ಷೌರ" (ತದ್ಭಕೋ. ೧೩); ಭಕ್ತಿಯಲಿ ಮಜ್ಜನವ ಚೌರವ ಮಾಡಿಕೊಂಡು (ಅರ್ಜಾವಿ. ೧೩-೫೭). ೨. (ಆಲಂ) ನಷ್ಟ ; ಪೋಲು : ಸ್ನೇಹಿತರಿಗೆ ಕಾಫಿ, ತಿಂಡಿಯೆಂದು ನಾಲ್ಕು ರೂಪಾಯಿ ಚೌರವಾಯಿತು (ರೂಢಿ). **ಚವುರ**$_2$: ೧. ಈತ ಚವುರದ ನಾಚಿತಂದೆ ಕೇಳೀತನೇ ಕಾಳಾಂಜಿಯಪ್ಪಣ್ಣನು (ಚಬಪು. ೫೭-೫೯). [<ಸಂ. ಕ್ಷೌರ]

ಚೌರ$_2$ 'ಚವರ' ನೋ.

ಚೌರಂಗ, **ಚವರಂಗ** (ನಾ). ೧. ಸೈನ್ಯದ ನಾಲ್ಕು ಅಂಗಗಳು; ಚತುರಂಗ. 'ಚೌರಂಗದಳ' ಪರಾ. ೨. ನಾಲ್ಕು ಕಾಲುಗಳನ್ನುಳ್ಳ ಪೀಠ; ಮಂಚಿಕೆ; ಚೌಕಿ : ತನಗೆ ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳಲಿಕ್ಕೆ ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿದ್ದ ಚೌರಂಗದ ಮೇಲೆ ಹೋಗಿ ಕುಳಿತುಕೊಂಡಳು (ಛತ್ರಪ. ೪೩); **ಚವರಂಗ**: ೨. ಕೊಡುವುದಕ್ಕೆ ಚಂದನದ ಅಪ್ಪಕೋನಾಕೃತಿಯಾದ ಚವರಂಗವನ್ನು ಇಟ್ಟು (ಮಂಜುಳ. ೬೩). [<ಪ್ರಾ. ಚಉರಂಗ./ಸಂ. ಚತುರಂಗ]

ಚೌರಂಗದಳ (ನಾ). ಚತುರಂಗ ಸೈನ್ಯ : ತನ್ನ ಚೌರಂಗದಳಮನಿತುಮಂ ಸಜ್ಜುಗೊಳಿಸಿದಂ (ಮಿತ್ರಗೋ. ೫೫). [ಚೌರಂಗ + ದಳ$_2$ (=ದಲ)]

ಚೌರಗೆ 'ಚೌರಿಗೆ$_2$' ನೋ.

ಚೌರಬೊಂಬಾಳ 'ಚವರಬೊಂಬಾಳ' ನೋ.

ಚೌರಶೀತಿ, **ಚೌರಾಶೀತಿ**, **ಚೌರಾಸೀತಿ**, **ಚೌಶೀತಿ** (ನಾ). = ಚೌರಾಸಿ ೧ : ಚೌರಶೀತಿಯ ಬಂಧವ ನೆಗಳ್ದನರ್ಥಿಯಲಿ(ವೋಹತ. ೩೨-೧೭). **ಚೌರಾಶೀತಿ**: ಈತ ಕಾಣರ ಓಂದೆ ಚೌರಾಶೀತಿ ದುರ್ಗದೊಳೋಡಿ ಬದುಕಿದನು(ಕುಮ್ಮಾಸ. ೨-೭೭). **ಚೌರಾಸೀತಿ** : ಹದಿನೆಂಟುಸಾವಿರ ಶೀಲ ಚೌರಾಸೀತಿ ಪದವತ್ರ ಲಕ್ಷಸದ್ಗುಣವ (ವರ್ಧಚ. ೧೨-೪೨) ; ಮುದವಡೆದೆಸೆವ ಚೌರಾಸೀತಿ ಬಂಧದ ವಿಧದ ರತಿಯ ತೋಱು ಮೆಱೆವ ಪುದುಗಿದ ನವರತ್ನದ ಪ್ರತಿಮೊಗಳಿಂದ (ಕಂನವಿ. ೭-೩೯). **ಚೌಶೀತಿ** : ದಿಕ್ಕರಿಗೆಣೆ ಮಿಗಿಲೆನಿಸುವ ಚೌಶೀತಿ ಲಕ್ಕ ಹಸ್ತಿಗಳ್ (ಶ್ರೀಪಾಂ. ೦೩-೦೭೯) ; ಲೇಸಿನ ವಿಟರವಯವದಲಿ ವೋದದೆ ಚೌಶೀತಿ ಬಂಧದೆ ಕೂಡಿ (ವೋಹಕ. ೧೮-೪೦). [<ಸಂ. ಚತುರಶೀತಿ]

ಚೌರಸ, **ಚವುರಸ** (ನಾ). ೧. ನಾಲ್ಕು ಮೂಲೆಗಳುಳ್ಳದ್ದು ; ಚಚ್ಚೌಕ ; ಚತುರಸ್ರ : "ಚೌರಸ–ಚತುರಸ್ರ(ಶ್ರ) = ಚಚ್ಚೌಕ" (ತದ್ಭಕೋ. ೧೩) ; ಮಿಸುವ ಪವಳದ ಪುತ್ಥಳಿ ಪೊನ್ನ ಪೊದಕೆ ರಂಜಿಸಿತು ಚಾವಡಿಯ ಚೌರಸದೆಡೆಯೊಳು(ಭ್ರಮಿಛಾ. ೧೭-೨೩). ೨. ಚವರ; ಚೌಕ: ಐದುಜನರುಳ್ಳ ಒಂದು ಮನೆತನಕ್ಕೆ ವರ್ಷಕ್ಕೆ ೮೦ ಚೌರಸ ಯಾರ್ಡು ಬಟ್ಟೆ (ಖಾದಿಶಾ. ೯೯); ಈ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಜನಸಂಖ್ಯೆಯು ಚೌರಸ ಮೈಲಿಗೆ ೧೪೯ ರಂತೆ ಬೀಳುವದು (ಕಾರವ. ೪೦). **ಚವುರಸ** : ೧. ಕೊಪ್ಪೇಶ್ವರದೇವರ ಬಡಗದೆಸೆಯುಲು ಮಾಣಿಕೇಸರದ ಚವುರಸ ೫೦ ಕಯಿ ನಿವೇಸಣ (ಸೌಇಇ. XX, ೧೮೪-೩೨ ; 1199). [<ಪ್ರಾ. ಚಉರಂಸ ; ಚಉರಸ್ಸ. / ಸಂ. ಚತುರಸ್ರ]

ಚೌರಾಯಿಸಿ 'ಚೌರಾಸಿ' ನೋ.

ಚೌರಾಶಿ 'ಚೌರಾಸಿ' ನೋ.

ಚೌರಾಶೀತಿ 'ಚೌರಶೀತಿ' ನೋ.

ಚೌರಾಸಿ, **ಚವುರಾಶಿ**, **ಚೌರಾಯಿಸಿ**, **ಚೌರಾಶಿ** (ನಾ). ೧. ಎಂಬತ್ತುನಾಲ್ಕು : ಚೌರಾಸಿ [ಪಾಠಾಂ. ಚತುರಾಶೀತಿ, ಚವುರಾಶಿ, ಚೌರಾಶಿ] ಲಕ್ಷ ಜೀವರಾಶಿಗಳಿಗೆ ರಾಶಿವಾಳ ತಾನಾಗಿ (ಅವಚಂ. ೩-೮) ; ಅಂಡಜ ಸ್ವೇದಜ ಜರಾಯುಜ ಉದ್ಭಿಜವೆಂಬ ಚೌರಾಸಿ ಲಕ್ಷ ಜೀವಂಗಳೇಕಾದವು (ವಚಸಂ. ೫೪೧-೨೪) ; ಪಯೋಜನಾಭನು ನಿರ್ಮಿಸನೆ ಚೌರಾಸಿದುರ್ಗಗಳ (ಎಸಪು. ೫೨-೩೭). **ಚವುರಾಶಿ** : ೧. ಮೇಲಿನ 'ಅವಚಂ' ಪ್ರಯೋಗದ ಪಾಠಾಂತರವನ್ನು ನೋಡಿ. **ಚೌರಾಯಿಸಿ** : ೧. ಮಿಗೆ ಚೌರಾಯಿಸಿ ಲಕ್ಷಯೋನಿಮುಖಸಂಜಾತ ಪ್ರಯಾಸಂಗಳು (ಉದ್ಭಟ. ೧೧-೫೩). **ಚೌರಾಶಿ**: ೧. ಧರಣಿಯಲಿ ಚೌರಾಶಿ ಲಕ್ಕದ ಕರಣಜೀವರ ಹರಣಕಾಗಳು ಪರಮಪಾ ಕೃಪೆಯುಳ್ಳನು (ಸಂಭಪ. ೪-೨). ೨. ಎಂಬತ್ತುನಾಲ್ಕು ಲಕ್ಷ ಜೀವರಾಶಿ : ನರಸುರ ಚೌರಾಶಿಗಳಿಗೆಲ್ಲ ನೀನಿತ್ತಲ್ಲದಿಲ್ಲ ನೋಡಯ್ಯಾ (ವೋಳೀಮಾ. ೩೪-೧೪೪). [<ಪ್ರಾ. ಚಉರಾಸೀ. / ಸಂ. ಚತುರಶೀತಿ]

ಚೌರಾಸೀತಿ 'ಚೌರಶೀತಿ' ನೋ.

ಚೌರಾಸೀಶ (ನಾ). ಎಂಬತ್ತುನಾಲ್ಕು ಗ್ರಾಮಂಗಳ ಒಡೆಯ (?) : ಕಡುಪಿಂದಂ ಧರಣೀಶ್ವರಂ ಬೆಸಸೆ ಚೌರಾಸೀಶನಂ ಬಂದಿಯಂ ಒಡಿದು (ಎಇ. XVI, ೬೨-೪೦ : 1081). [ಚೌರಾಸಿ + ಈಶ]

ಚೌರಿ$_1$ 'ಚವರಿ' ನೋ.

ಚೌರಿ$_2$ (ನಾ). [ಜೈನ]ಮುನಿಗಳಿಗೆ ನೀಡುವ ಭಿಕ್ಷೆ ; ಚರಿಗೆ (?) : ಹರಶರಣರುಗಳಾದಯ್ಯ ಪರ್ವವ ಮಾಡಿ ನಿರುತದಿಂದಾ ದಿವಸ ಪಾರೀಶನಂ[ನುಂ] ತನ್ನ ಗುರುಗಳಿಗೆ ಚೌರಿಯನುವೆಸಗಿ ಭೋಜನವ ಮಾಡಿಸುತಿರಲು (ಪ್ರಭುಪು. ೮-೩೭). [<ಸಂ. ಚರ್ಯಾ ?]

ಚೌರಿಂದ್ರಿಯ (ನಾ). ಚರ್ಮ, ನಾಲಗೆ, ಮೂಗು, ಕಣ್ಣು ಎಂಬ ನಾಲ್ಕು ಇಂದ್ರಿಯಗಳನ್ನುಳ್ಳದ್ದು : ತ್ರಿಯಿಂದ್ರಿಯಕೆಂಟುಲಕ್ಷ ಚೌರಿಂದ್ರಿಯದಲ್ಲಿ ವೊಂಭತ್ತುಲಕ್ಷ (ದ್ವಾದಶಾ. ೧೦-೨೧೩). [<ಪ್ರಾ. ಚಉರಿಂದಿಯ. / ಸಂ. ಚತುರಿಂದ್ರಿಯ]

ಚೌರಿಕುಪ್ಪಿಗೆ (ನಾ). ಚವಲಿತುಂಬು : ಕೆಂದಾವರೆಯ ವೊಗ್ಗೆಯಂ ಚೌರಿಕುಪ್ಪಿಗೆಯಂತೆ ಯಿರಿಸಿ (ಸೌಗಂಧಿ. ೧೭೦-೯). [ಚೌರಿ$_1$ (<ಚವರಿ) + ಕುಪ್ಪಿಗೆ]

ಚೌರಿಕೊಟ್ಟು 'ಚವರಿಕೊಟ್ಟು' ನೋ.

ಚೌರಿಗೆ$_1$ 'ಚರಿಗೆ$_1$' ನೋ.

ಚೌರಿಗೆ$_2$, **ಚೌರಗೆ** (ನಾ). ಮನೆ : "ಚೌರಿಗೆಯೆಂದು ಮನೆ" (ಕಶಸಾ. ೧೭-೩೦೭) ; ಗುಡಿಗೂಡಾರಂ ಚೆಲ್ವಂಗಡಿ ಚೌರಿಗೆ ಚಂಪೆ ತಿವುರಿ ದುಮ್ಮಳ ಮಿಮಿಱಿಂದಡಸಿದ ಪಸುರಿಂ ಕಪ್ಪಿಂ ಕಡುಗೆಂಪಿಂ ಮೆಱೆದುದವನ ಪೊಱವೀಡು ಕರಂ (ಬಾಧಪು. ೧೦-೧೯) ; ಬಂದುದು ದೇವ ಮಾಧವನ ಪೆರ್ಮನೆ . . . ಆದಿವಿರಲನ ಚೌರಿಗೆ ಕೂಚಿಯ ಸನ್ನಿಕೇತನಂ (ವೃಷವಿ. ೩೮-೧೧೧). **ಚೌರಗೆ** : "ಸಂಜವನಂ, ಚತುಶ್ಶಾಲಂ–ಈ ೨ ಚೌರ[ಪಾಠಾಂ. ರಿ]ಗೆ" (ಚರಾಯು. ೪೯-೧೩೭). [<ಪ್ರಾ. ಚಉರಿಯಾ = ಲಗ್ನಮಂಟಪ]

ಚೌರಿಮೀಸೆ (ನಾ). ಚೌರಿಯಂತೆ ಹುಲುಸಾಗಿ ಬೆಳೆದ ಮೀಸೆ: ತೊಯ್ದಿದ್ದ ಚೌರಿಮೀಸೆಗಳನ್ನು ನೀವಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾ (ಮರಮ. ೧೪). [ಚೌರಿ$_1$ (<ಚವರಿ) + ಮೀಸೆ]

ಚೌರಿಯ (ನಾ). ಕಳ್ಳತನ ; ಕಳವು : ಸಪ್ತವ್ಯಸನಂಗಳಾವುವೆಂದಡೆ ದ್ಯೂತಮುಂ ಮಾಂಸಮುಂ . . . ಚೌರಿಯಮುಂ (ಪಸಾರ. ೫೯೩-೭). [<ಸಂ. ಚೌರ್ಯ]

ಚೌರ್ಯ (ನಾ) =ಚೌರಿಯ : ತಾರತಮ್ಯ ವಿವೇಕವರಿಯದಾ ಸಂಸ್ಕಾರ ಪ್ರೇರಕವೋ ಚೌರ್ಯಕ್ಕೆ (ಮಂಕುಕ. ೮೭೦) : ನಾರೀಹೃದಯಚೌರ್ಯ ನಿಪುಣಂಗೆಯ್ದು ಮಾಟಮೆ ದಿಟಂ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೯೮೨-೨೨೦). [ಸಂ.]

ಚೌರ್ಯವ್ಯಸನಿ (ನಾ). ಕಳ್ಳತನದ ಗೀಳು ಉಳ್ಳವನು : ಎಸದಿರಸದಿರು ಗೋಪ ಚೌರ್ಯವ್ಯಸನಿಯನು (ನಿಘಾಗ. ೪-೧೩-೧೪).

[ಸಂ. ಚೌರ್ಯವ್ಯಸನಿನ್]

ಚೌಲ$_1$, ಚೌಳ(ನಾ). ಷೋಡಶ ಸಂಸ್ಕಾರಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ಚೂಡಾಕರ್ಮ; ಜುಟ್ಟು ಬಿಡಿಸುವುದು; ಚಾವಳ : ಜಾತಕರ್ಮನಾಮಕರಣಾನ್ನಪ್ರಾಶನ ಚೌಲೋಪನಯನಾದಿ ಸಮುಚಿತಕ್ರಿಯೆಗಳಿಂ (ಸುಕುಮಾ. ೫-೫೦ ವ) : ಗರ್ಭಾಧಾನ . . . ಜಾತಕರ್ಮ ನಾಮಕರಣ ಅನ್ನಪ್ರಾಶನ ಚೌಲ . . . ಎಂಬ ಷೋಡಶಕರ್ಮಗಳೊಡನೆಯು (ವಿವೇಕ. ೫) ; ಚೌಲವಾದಾಗಲೆ . . . ಬ್ರಾಹ್ಮಣರೊಬ್ಬರು ಅಕ್ಷರಾಭ್ಯಾಸ ಮಾಡಿಸಿದರು (ಚಂಗಾಳ್ಯ. ೨). **ಚೌಳ** : ಮಂತ್ರತಂತ್ರಗಳಿಂದ ಚೌಳಮುಹೂರ್ತಮಂ ಬೆಳೆಯಿಸಿ (ಸೌಗಂಧಿ. ೪೫-೫). [ಸಂ.]

ಚೌಲ$_2$ 'ಚವಲ$_3$' ನೋ.

ಚೌಲ$_3$, ಚೌವಲ (ನಾ). ಒಂದು ನಾಣ್ಯ; ಹಾಗ: ಪ್ರತಾಪಕೆ ಚೌಲ ನಾಲ್ಕುಂ ಸತತಂ ಚೌಲಕ್ಕೆ ನಾಲ್ಕು ಪಾಯಿಗಳಕ್ಕುಂ (ವ್ಯವಹಾ. ೫-೨೭ ಅನು. I) ; ಬೇಳೆ ಖಂಡಗದ ಹದಿನೈದು ಕೊಳಗವೊಬ್ಬಳಕ್ಕಂ ಗದ್ಯಾಣ ಎಳು ಚೌಲದುವಲ ಬೆಲ್ಲ ಸಾವಿರದೆಂಬತ್ತಕ್ಕಂ ಗದ್ಯಾಣ ಹತ್ತು (ಎಕ. XI· ಹೊಳಕಾ. ೩೧-೦೨ : 1336). **ಚೌವಲ**: ಆ ಮೂ[ವ]ತ್ತಜ್ಜಿಳಗೆ ಇಪ್ಪತ್ತ ನಾಲ್ಕುಕಂ ಅರುವಣ ಮತರಿಗೆ ಚೌವಲ ಶ್ರೀ ಮೂಲಸ್ಥಾನದೇವರ್ಗ್ಗೆ [ಅಸಿಗರದ] ಮತರು [೬] (ಸೌಇಇ. XI-1, ೬೮-೦೩ : 1033). [?]

ಚೌಲಕರ್ಮ (ನಾ).=ಚೌಲ$_1$. [ಚೌಲ$_1$ + ಕರ್ಮ]

ಚೌಲಿ$_1$ 'ಚವರಿ' ನೋ.

ಚೌಲಿ$_2$ 'ಚವಲ$_3$' ನೋ.

ಚೌವಂಗುಲ, ಚವ್ವಂಗುಲ (ನಾ). ನಾಲ್ಕು ಅಂಗುಲ; ನಾಲ್ಕು ಬೆರಳುಗಳ ಅಳತೆ : ಗಳಹತ್ತ ಡೊಕ್ಕರವ ತಡೆವ ಚೌವಂ [ಪಾಠಾಂ. ಚವ್ವಂ]ಗುಲ ದುವಂಗುಲಕೊಡೆಮುರಿವ ಪಟ್ಟಸಕೆ ಚಾಚುವ ಝುಡಿತೆಗೊಡದುವ ಭಟರು ಹೊಣಗಿದರು (ಕುಮ್ಯಾಸ. ೨-೯೭). **ಚವ್ವಂಗುಲ** : ಮೇಲಿನ ಪ್ರಯೋಗದ ಪಾಠಾಂತರವನ್ನು ನೋಡಿ. [ಚೌ$_1$ + ಅಂಗುಲ]

ಚೌವಂದ (ನಾ). ನಾಲ್ಕು ಬಗೆ,-ತೆರ: ಸುಗ್ಗಿಯುಮಾ ತಂಗಾಳಿಯು ಮಿರ್ವರುಂ ಸಜ್ಜುವಂ ಪಡೆದು ಚೌವಂದದ ದಟಕಂ ಸೆಲವಿತ್ತೊಡ ಗೊಂಡು ಬರೆ (ಕಬ್ಬಿಕಾ. ೦೯೬). [ಚೌ$_1$ + ಅಂದ]

ಚೌವಟ 'ಚೌವಟ್ಟ' ನೋ.

ಚೌವಟಂಬರಿ, ಚೌಪಟಂಬರಿ (ಕ್ರಿ). ನಾಲ್ಕುದಿಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಹರಡು: ಚಕೋರಿಗಳ ನಿರ್ಮಳ ಹರುಷ ಬೆಳೆಯಿತೋಯೆಂದೆಂಬ ಸಂದೇಹ ಕೋಳಗಾಗಿ ಚೌವ[ಪಾಠಾಂ. ಪ]ಟಂಬರಿದು ಪಸರಿಸಿತು ಬೆಳುದಿಂಗಳೆಲ್ಲಾ ದೆಸೆಯೊಳು (ಹಠಕಾ. ೩-೮೪). **ಚೌಪಟಂಬರಿ** : ಮೇಲಿನ ಪ್ರಯೋಗದ ಪಾಠಾಂತರವನ್ನು ನೋಡಿ. [ಚೌವಟ (<ಚೌವಟ್ಟ) + ಪರಿ$_2$]

ಚೌವಟಮಲ್ಲ, ಚವುಪಟಮಲ್ಲ, ಚೌಪಟಮಲ್ಲ (ನಾ). ಮಹಾ ಪರಾಕ್ರಮಿ ; ಶ್ರೇಷ್ಠ ಭಟ ; ಅತಿಶಯದ ಯೋಧ : ತೋರಹತ್ತನೆಂಬ ಚೌವಟಮಲ್ಲನೆಂಬ ಮುಜಿವ ರಕ್ಕಸನೆಂಬ . . . ತನ್ನೊಡ್ಡಿನ ಪೇರಾನೆಗಳಂ ಕಂಡು ಕಡುಮುಳಿದು (ಕಬ್ಬಿಕಾ. ೨೮೬) : ಕೆಲಬಲದ ಭಟರೆಲ್ಲರಿಗೆ ಕೈವೀಸಿ ಚೌವ [ಪಾಠಾಂ. ಪ] ಟಮಲ್ಲ ನುಡಿದನು (ಕುಮ್ಯಾದ್ರೂ. ೨-೩೦). **ಚವುಪಟಮಲ್ಲ**: ನಿಲ್ಲುನಿಲ್ಲೆಂದೆನಲು ಚವು[ಪಾಠಾಂ. ಚೌ]ಪಟಮಲ್ಲನದ ಲೆಕ್ಕಿಸದೆ ಮುಂದಕ್ಕೆ ನಿಲ್ಲದಡಿಯಿಡೆ (ತೊರವಾ. ೫-೨-೯). **ಚೌಪಟಮಲ್ಲ** : ರಾಯ ಚೌಪಟಮಲ್ಲ ಮಲೆವರಿರಾಯಧೂಳಿಪಟ್ಟ . . . ಭೀಕರ ಭೀಮ ಕೊಂದನು ಕೌರವಾನುಜನ (ಕುಮ್ಯಾಕ. ೦೯ ಸೂಚನೆ); ಸಮರ ಚೌಪಟಮಲ್ಲನಾಗಿ ನಿಲುತಾಳೋಕಿಸುವ ಹರಿಯು ರೌದ್ರಮಂ ಕಾಣುತ (ಲಕಿಚಂ. ೪-೦೩).

[ಚೌವಟ (<ಚೌವಟ್ಟ) + ಮಲ್ಲ]

ಚೌವಟ್ಟ, ಚವ್ವಟ, ಚೌಪಟ, ಚೌವಟ (ನಾ). ನಾಲ್ಕು ರಸ್ತೆಗಳು ಕೂಡುವ ಜಾಗ; ಬೀದಿಯ ಚೌಕ: ನಗರಾಭ್ಯಂತರ ದೇವತಾಭವನದೊಳ್ ಚೌವಟ್ಟದೊಳ್ ಬೀದಿವೀದಿಗಳೊಳ್ . . . ನೀತಿಗೆಟ್ಟಾಡುವರ್ (ಸುಕುಮಾ. ೨-೭) : ಹರ್ಮ್ಯತಳಕ್ಕೆ ಪಾಯ್ದು ಚೌವಟ್ಟಮನೆಯ್ದಿ . . . ದಿಂಕಿಟ್ಟುದು ದುಂದುಭಿಸ್ವನಮನೇಳಿಸಿ ಭೋಂಕನೆ ಶಂಖನಿಸ್ವನಂ (ಶಂರಾ ಮಾ. ೫-೦೦೭) : ಜನಮೆಲ್ಲಂ ನೋಡೆ ಚೌವಟ್ಟದ ಬಸುವುಡಿಯೊಳ್ ಬೀಟ್ಟು ಸಾವಂತುಟಾಯ್ತೇ(ಕಾವ್ಯಾವ. ೩೬೪); ಚತುಃಪಟ್ಟ – ಚೌವಟ್ಟ (ಶಮದ. ೨೮೦ ಪ್ರಯೋ). **ಚವ್ವಟ**: ಆ ಸಂಯಮಿ ಪೊಟಲೊಳ್ ಕೂಡೆ ತೊಟಲುತ್ತುಂ ಬಂದು ಬಬಲ್ದೊಂದು ಚವ್ವಟದ ಪುಣ್ಯಗೃಹದ ಭಿತ್ತಿಯೊತ್ತಂ ಸಾರ್ದು ಕಂಠಗತಪ್ರಾಣನಾಗಿರೆ (ಮಹಾನೀ. ೫-೦೨೦). **ಚೌಪಟ**: ಪಟುಗತಿಯ ಗರುವಾಯಿಯಲಿ ಸಂಘಟಿಸಿ ಹಯವನು ಸುಳಿಸಿದನು ಚೌಪಟದೊಳೊಯ್ಯಾರಿಸುತ ಬೋಳಯಿಸಿದನು ಕಂಧರವ (ಕುಮ್ಯಾಭೀ. ೩-೩); ಭೂವಲ್ಲಭಂ ಮೆಲ್ಲೆಲ್ಲನೆ ಸಲ್ಲೀಲೆಯಿಂ ಮುಂಬರಿಯುತ್ತಿರೆ ಚೌಪಟ ಚೌಪಟದೊಳಂ (ಮರಾದ. ೫-೯೩). 'ಚರಣಚೌಪಟ' ಪರಾ. **ಚೌವಟ**: "ಚತುಷ್ಪಥದೊಳಂ ಸಲೆ ಚೌವಟಮೆಂದು ಭಾವಿಕುಂ" (ಕರ್ಣಾನಿ. ೪೨); "ಸಭೆ ದೇವಾಗಾರಂ ಚೌವಟ ಮಸೆದಿರ್ಪಾರವೆಯುಂಬೆದೆಗಳುಚಿತಪೊ ಸಜೆಗೇಟಲ್ (ಲೋಕೋಪ. ೦೨-೫೩) ; ಪಲವುಂ ಮಂಟಪದಿಂ ದೇಗುಲದಿಂದಾ ಪಣ್ಯವೀಥಿಯಿಂ ಚೌವಟದಿಂ . . . ಕುಕ್ಕನೂರು ಚೆಲ್ವಂ ತಳೆಗುಂ (ಚಾಸಪ. ೮೨) ; ಪತಿಯ ಪರೋಕ್ಷದೊಳೊಪ್ಪುವ ಸತಿ ತಾಂ ಚೌವಟದ ಪಣ್ಯ ಮರದಂತಿರ್ಕುಂ (ಬಂಹರಿ. ೧೦-೨೯). [<ಸಂ. ಚತುಃಪಟ್ಟ]

ಚೌವಟ್ಟ (ನಾ). ಮಲ್ಲಯುದ್ಧದ ಒಂದು ವರಸೆ : ಕತ್ತರಂ ಕರವಡಂ . . . ಮುಹಡಂ ಚೌವಟ್ಟ ಪಿಟ್ಟಾಳಸಂ ಎಂದು ಮಲ್ಲವಾತುವಂ ನುಡಿದು (ಚಾರಪು. ೦೭-೦೯). [?]

ಚೌವಲ 'ಚೌಲ$_3$' ನೋ.

ಚೌವಳಿಗೆ 'ಚೌಪಳಿಗೆ' ನೋ.

ಚೌವಾಣ (ನಾ). ಒಂದು ವಂಶದ ಹೆಸರು.

ಚೌವಾಣ ಸಹಸ್ರಬಾಹು=ಚೌವಾಣ ವಂಶಕ್ಕೆ ಕಾರ್ತವೀರ್ಯಾರ್ಜುನನಂತಿರುವವನು ; ಒಂದು ಬಿರುದು : ಶೌರ್ಯನಾರಾಯಣಂ ರಾಯ ಮುಂನೀರ ಬಡವಾನಳಂ ಚೌವಾಣಸಹಸ್ರಬಾಹು ರಾಯಜಗಝಂಪಿ ಕೀರ್ತಿವಿದ್ಯಾಧರಂ . . . ಶ್ರೀಮತ್ಕೆ(ತ್ರೈ)ಲಪದೇವರ ವಿಜಯರಾಜ್ಯಂ (ಎಕ. VII, ಶಿಕಾರಿ. ೦೨೫-೬ ; 1019) ; (ಇಆ. V. ೦೫-೬ ; 1019 ಸೋ.).

[←ಹಿಂ. ಚೌಹಾನ ; ಮರಾ. ಚವ್ಹಾಣ]

ಚೌವಿಧ (ನಾ). ನಾಲ್ಕುವಿಧ,-ಬಗೆ: ಚೌವಿಧಂ, ಚತುರ್ವಿಧಂ (ಶಬ್ದಾನು. ೩೭೬ ಪ್ರಯೋ). [ಚೌ$_1$ + ವಿಧ]

ಚೌವೀದಿ, ಚೌಬೀದಿ (ನಾ). ೧. ನಾಲ್ಕು ಬೀದಿಗಳು ಕೂಡುವ ಎಡೆ ; ಚೌಕ : ಪೊನ್ನ ಕಲ್ಲ ನೆಲೆಯಲ್ಲಿಟ್ಟಲ್ಲಿ ಚೌವೀದಿಯೊಳ್ ತುಂಬುಂ ಚೆಲ್ವಿನ ವಿಗ್ರಹಂ ಮನವನೇನೀಟ್ಟಿಂತು ಸೋಲಿಕ್ಕುಮೋ (ಮ್ಯಸೂಪು. ೪-೫). -**ಚೌಬೀದಿ** : ೨. ನಾಲ್ಕು ರಸ್ತೆಗಳು ; ಚತುಷ್ಪಥ : ಉಸುರಲಳವೇ ಚೌಬೀದಿಯ ಶೃಂಗಾರದೆಸಕವನೇನೆಂಬೆನದನು (ಅನಂತ. ೦೪-೪೮); ಪಡುವಣ ತೆಂಕಣ ಮೂಡಣ ಬಡಗಣ ಚೌಬೀದಿಗಳ್ಪಿರಾಜಿಸಿ ತೋರ್ಕುಂ (ಹಾಲಾಸ್ಯ. ೦-೪-೬೩) ; ಆ ನೃಪಾಲಕರ ಗುಡಿವ್ರಜಮೆಲ್ಲ . . . ರಾಜಿಸುತಿರ್ದುವತಿ ವಿಚಿತ್ರತವೆತ್ತು ಚೌಬೀದಿಯೊಳ್ (ನವಮೋ. ೨೯-೬೭). [ಚೌ$_1$ + ಬೀದಿ]

ಚೌವೀಶ 'ಚೌವೀಸ' ನೋ.

ಚೌವೀಸ, ಚವ್ವೀಶ, ಚೌವೀಶ (ನಾ). ಇಪ್ಪತ್ತುನಾಲ್ಕು : ಚೌವೀಸ ತೀರ್ತ್ಥಕರ ಮಾಡಿಸಿ ಕೊಟರು (ಕೂಪ್ರಲಾ. ೯; ಸು. 1500); ಮತ್ತೆ ಚೌವೀಸ ತೀರ್ಥಕರೆನುತ್ತಿಹರು (ಮೀಶ್ರಪು. ೪-೭-೫೩) : ವಿದಿತ ಚೌವೀಸಾಖ್ಯ ಗುರುಗಳು ಮೊದಲಿಗರು (ನಿಭಾಗ. ೦೧-೦೬-೩೭). **ಚವ್ವೀಶ :** ಚವ್ವೀಶ ತೀರ್ಥಕರ ನಾಮಾಪೂರ್ವಕಂ ಪ್ರದಕ್ಷಿಣಂಗೊಂಡು (ಶುಣ್ಯಾಸ್ರ. ೦-೯೮ ವ) : ಚವ್ವೀಶ ಜಿನರೇಶ ಶರಣೆಮಗೆ (ದಂಪ್ರಸಾಂ. ೨೮-೦೩೪). **ಚೌವೀಶ :** ಚೌವೀಶ ತೀರ್ತ್ಥಕರ ಮಾಡಿಸಿ ಕೊಟರು (ಕಇಆ.೭೩-೧೦-೪ ; ಸು.12ನೆಯ ಶತ).

[<ಪ್ರಾ. ಚಉವೀಸ. / ಸಂ. ಚತುರ್ವಿಂಶತಿ]

ಚೌವು 'ಚವು' ನೋ.

ಚೌವೇದಿ (ನಾ). ನಾಲ್ಕುವೇದಗಳನ್ನು ಅಭ್ಯಾಸಮಾಡಿದವನು ; ಚತುರ್ವೇದಿ : ಚತುರ್ವೇದಿ – ಚೌವೇದಿ (ಶಮದ. ೨೯೦ ಪ್ರಯೋ).

[<ಸಂ. ಚತುರ್ವೇದಿನ್]

ಚೌವೇದಿಭಟ್ಟ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಧರೆ ನಕ್ಷತ್ರಮಾ ಮೇರು ನಿಲ್ವನ್ನೆಗ ನೋಡಾರಂಭಬ್ರಿಂದಂ ಒಸೆದು ತಣಿಯಲುಂ ತನ್ನ ಚೌವೇದಿಭಟ್ಟ (ಕಇಆ. ೭೮-೦೩-೦೩ ; 1098). [ಚೌವೇದಿ + ಭಟ್ಟ]

ಚೌವೇರ (ನಾ). ೧. ಚತುರ್ವೇದಗಳನ್ನು ಅಭ್ಯಾಸಮಾಡಿದವನು ; ಚತುರ್ವೇದಿ : ಪನ್ನಿಬ್ಬರ್ರ್ ಚೌ[ವೇ]ರರುಮಂ ವೆ[ಣ್ಣ][ರಂ]ಕವಿಲೆಯ ಮನಟಿದ ಮಹಾಪಾತಕಮಾದ[ನ್ರು] (ಸೌಇಇ. XI-I, ೪೦-೦೬ ; 965). ೨. ಒಂದು ವಂಶದ ಹೆಸರುಂ: ಶ್ರೀಧರ ಚೌವೇರ ಪುತ್ರಸ್ಯ ಬಣವ್ಮದ್ವೇದಿ . . . ವತ್ಸಗೋತ್ರಃ ಮಾದ(ಧ)ವ ಚೌವೇರಗ್ಗ್ರಂ (ಇಆ. XVIII, ೩೬೭-೦೭; 8ನೆಯ ಶತ); ಅವರೊಳ್ ಪೋತೆಯ ಚೌವೇರವೆಸರೊಳೆಸೆದಿರ್ಪ್ಪ ಯಜ್ಞದೀಕ್ಷಿತರೆಸೆದರ್ (ಎಇ. XIII, ೪೩-೪೦ ; 1112).

[<ಸಂ. ಚತುರ್ವೇದ]

ಚೌಶತ (ನಾ). ನಾಲ್ಕು ನೂರು. [ಚೌ$_1$ + ಶತ]

ಚೌಶೀತಿ 'ಚೌರಶೀತಿ' ನೋ.

ಚೌಷಷ್ಟಿ, ಚವುಷಷ್ಟಿ (ನಾ). ಅರುವತ್ತುನಾಲ್ಕು : ಚತ್ತೀಸ ದೃಷ್ಟಿ ಚೌಷಷ್ಟಿ ಹಸ್ತಂಗಳಂ ಬಿತ್ತರಿಸುವುದು ಕೋಪನಿಕ್ಕು (ಮಂಗರಾ. ೨೩-೯) : ಚೌಷಷ್ಟಿ ಯೋಗಿನಿಯರ್ಗೆ ಬಲಿಗೊಟ್ಟು (ತ್ರಿಮಿಭಾ. ೫-೭೨). **ಚವುಷಷ್ಟಿ :** ಇಪ್ಪತ್ತೈದು ಗ್ರಾಮಂಗಳು ಚವುಷಷ್ಟಿ[ಪಾಠಾಂ. ಚೌಷಷ್ಟಿ] ಪಟ್ಟಣ ಚಪ್ಪನ್ನ ವೀಥಿಗಳ ದಾಂಟಿ (ಅವದಂ. ೭೧-೨೬೭).

[<ಪ್ರಾ. ಚಉಸಟ್ಠಿ. / ಸಂ. ಚತುಷ್ಷಷ್ಟಿ]

ಚೌಷಷ್ಟಿಕಲೆ, ಚೌಷಷ್ಟಿಕಳೆ (ನಾ). ಅರುವತ್ತುನಾಲ್ಕು ಕುಶಲವಿದ್ಯೆಗಳು,–ಕಲೆಗಳು ; P˝ (ಅ) ವಾತ್ಸ್ಯಾಯನ ಕಾಮಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ : ಗೀತ (ಹಾಡುಗಾರಿಕೆ), ವಾದ್ಯ (ವಾದ್ಯಗಳನ್ನು ನುಡಿಸುವುದು), ನೃತ್ಯ (ನರ್ತಿಸುವುದು), ಆಲೇಖ್ಯ (ಚಿತ್ರಗಳನ್ನು ರಚಿಸುವುದು), ವಿಶೇಷಕಚ್ಛೇದ್ಯ (ಹಣೆಯ ಮೇಲೆ ತೊಡಲು ಆಗುವಂತೆ ವಿಧವಿಧಾಕೃತಿಗಳಲ್ಲಿ ಎಲೆಬಿಡಿಸುವುದು), ತಂಡುಲ ಕುಸುಮ ಬಲಿವಿಕಾರ (ಪೂಜೆಗಾಗಿ ಅಕ್ಕಿ ಮತ್ತು ಹೂಗಳನ್ನು ಬಗೆಬಗೆಯಾಗಿ ಜೋಡಿಸುವುದು), ಪುಷ್ಪಾಸ್ತರಣ (ಮನೆಯನ್ನೋ ಕೊಠಡಿಯನ್ನೋ ಹೂಗಳಿಂದ ಮುಚ್ಚುವುದು ಅಥವಾ ಅಲಂಕರಿಸುವುದು), ದಶನ ವಸನಾಂಗರಾಗ (ಹಲ್ಲುಗಳಿಗೂ, ಬಟ್ಟೆಗಳಿಗೂ ಮತ್ತು ಶರೀರಕ್ಕೂ ಬಣ್ಣಗಳನ್ನು ಹಚ್ಚುವುದು), ಮಣಿಭೂಮಿಕಾಕರ್ಮ (ರತ್ನಜಡಿತವಾದ ನೆಲಗಟ್ಟು ಮಾಡುವುದು ; ಮೊಸಾಯಿಕ್ ಕೆಲಸ. 'ಗೊಂಬೆಗಳನ್ನು ಮಾಡುವುದು' ಎಂದು ಅರ್ಥೈಸಿದ್ದಾರೆ.), ಶಯನರಚನ (ಹಾಸಿಗೆಗಳನ್ನು ಮಾಡುವುದು), ಉದಕವಾದ್ಯ (ಮುರಜ ಮೊದಲಾದುದರ ದನಿಯಾಗುವಂತೆ ನೀರಿನ ಮೇಲೆ ಬಾಜಿಸುವುದು), ಉದಕಾಘಾತ (ಜಲಕ್ರೀಡೆಯಲ್ಲಿ–ನೀರನ್ನು ಬೊಗಸೆಗಳಲ್ಲಿ ತುಂಬಿ ಇತರರ ಮೇಲೆ ಬಲವಾಗಿ ಸೂಸುವುದು), ಚಿತ್ರಾಯೋಗ (ಮದ್ದುಮಾಲಿಕೆಗಳಿಂದ, ಔಷಧಿಗಳಿಂದ, ಮಂತ್ರಗಳಿಂದ ಬೇರೆಯವರು ಕೃಶಕಾಯರೂ, ಅಕಾಲಿಕವಾಗಿ ತಲೆ ನರೆತವರೂ, ಹುಚ್ಚರೂ ಮುಂತಾಗಿ ಆಗುವಂತೆ ಮಾಡುವುದು.), ಮಾಲ್ಯಗ್ರಥನ ವಿಕಲ್ಪ (ಹಲವು ರೀತಿಗಳಲ್ಲಿ ಪುಷ್ಪಹಾರಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟುವುದು), ಶೇಖರಕಾಪೀಡಯೋಜನ (ಶೇಖರಕಗಳನ್ನೂ ಆಪೀಡಕಗಳನ್ನೂ ಧರಿಸುವುದು–ಉಚಿತವಾದ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಶಿರೋಭೂಷಣವಾಗಿ ತೊಡುವ ಎರಡು ಆಭರಣಗಳು), ನೇಪಥ್ಯ ಪ್ರಯೋಗ (ತಾನು ವಸ್ತ್ರಾಲಂಕಾರ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವುದು ಅಥವಾ ಇತರರಿಗೆ ಮಾಡುವುದು), ಕರ್ಣಪತ್ರ ಭಂಗ (ದಂತ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಂದ – ಕರ್ಣಾಭರಣಗಳನ್ನು ಮಾಡುವುದು), ಗಂಧಯುಕ್ತಿ (ಪರಿಮಳ ದ್ರವ್ಯಗಳ ತಯಾರಿಕೆ), ಭೂಷಣಯೋಜನ (ಆಭರಣಗಳನ್ನು ಮಾಡುವುದು), ಐಂದ್ರಜಾಲಾಯೋಗ (ಇಂದ್ರಜಾಲದ ವಿಧಾನಗಳು ಎಂದರೆ ಭ್ರಮಾಸೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸುವುದು–ದೇವತೆಗಳು, ಸರ್ಪಗಳು, ಸೈನ್ಯಗಳು ಇತ್ಯಾದಿ.), ಕೌಚುಮಾರಯೋಗ (ಕುಚುಮಾರನ ಚಿಕಿತ್ಸಾನಿರ್ದೇಶನ –ದೃಢದೇಹಿಯೂ, ವೀರ್ಯವಂತನೂ ಆಗಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗುವಂತೆ), ಹಸ್ತಲಾಘವ (ಎಲ್ಲ ಕೆಲಸಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಕೈಗಳ ಎಂದರೆ ಹಸ್ತದ ಚುರುಕು ; 'ವ್ಯಕ್ತಿಗಳೆದುರಿನಲ್ಲಿಯೇ ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಕದಿಯುವುದು' ಎಂದೂ ಅರ್ಥೈಸಿದ್ದಾರೆ.), ವಿಚಿತ್ರಶಾಕಯೂಷ–ಭಕ್ಷ್ಯ ವಿಕಾರಕ್ರಿಯಾ (ಬಗೆಬಗೆಯ ಕಾಯಿಪಲ್ಯದ ತಯಾರಿಕೆಯನ್ನೂ, ಸಾರು, ಹುಳಿ ಇತ್ಯಾದಿಗಳನ್ನೂ, ಭಕ್ಷ್ಯಗಳನ್ನೂ ತಯಾರಿಸುವುದು.), ಪಾನಕರಸರಾಗಾಸವಯೋಜನ (ಪಾನಕ, ರಸ ಮೊದಲಾದ ಬಗೆಬಗೆಯ ಪೇಯಗಳನ್ನು ಸಿದ್ಧಮಾಡುವುದು), ಸೂಚಿವಾನ ಕರ್ಮಗಳು (ಹೊಲಿಯುವುದು, ನೇಯುವುದು, ಕಸೂತಿ ಹಾಕುವುದು, ಮಂಡಿಕೆ ಮಾಡುವುದು.), ಸೂತ್ರಕ್ರೀಡಾ (ದಾರಗಳಿಂದ ಆಡುವುದು ಎಂದರೆ ಬೆರಳುಗಳಲ್ಲಿ ದಾರವೊಂದನ್ನು ಹಿಡಿಯುವುದು ಮತ್ತು ಅದು ಮನೆ ದೇವಾಲಯ ಇತ್ಯಾದಿಗಳ ಸ್ಥೂಲರೇಖೆಯನ್ನು ತಳೆಯುವಂತೆ ಮಾಡುವುದು ; 'ದಾರಗಳನ್ನೆಳೆಯುವುದರಿಂದ ಆಕೃತಿಗಳು ಚಲಿಸುವಂತೆ ಮಾಡುವುದು' ಎಂದೂ ಅರ್ಥೈಸಿದ್ದಾರೆ.), ವೀಣಾಡಮರುಕ ವಾದ್ಯಗಳು (ವೀಣೆ, ಡಮರುಕ, ಮತ್ತಿತರ ವಾದ್ಯಗಳನ್ನು ನುಡಿಸುವುದು), ಪ್ರಹೇಲಿಕಾ (ಒಗಟುಗಳು), ಪ್ರತಿಮಾಲಾ (ಒಂದು ಆಟ ; ಒಬ್ಬನು ಒಂದು ಶ್ಲೋಕವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ಇನ್ನೊಬ್ಬನು ಅದರ ಅಂತ್ಯಾಕ್ಷರದಿಂದ ಮೊದಲುಮಾಡಿ ಇನ್ನೊಂದು ಶ್ಲೋಕವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ಹೀಗೆಯೇ ಮುಂದುವರಿಯುತ್ತದೆ. ಇದನ್ನು 'ಅಂತ್ಯಾಕ್ಷರಿ' ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ.), ದುರ್ವಾಚಕ ಯೋಗ (ಇನ್ನೊಂದು ಆಟ: ಪ್ರತಿಯೊಬ್ಬ ಸ್ಪರ್ಧಿಯೂ ಪರುಷಾಕ್ಷರ ಘಟಿತವಾದ ಶ್ಲೋಕಗಳನ್ನು ಹೇಳುವುದು.), ಪುಸ್ತಕವಾಚನ (ಪುಸ್ತಕಗಳನ್ನು ಓದುವುದು), ನಾಟಕಾಖ್ಯಾಯಿಕಾದರ್ಶನ (ನಾಟಕಗಳು ಮತ್ತು ಆಖ್ಯಾಯಿಕೆಗಳ ಜ್ಞಾನ), ಕಾವ್ಯಸಮಸ್ಯಾಪೂರಣ (ಕವಿತೆಯ ರಚನೆ ; ಶ್ಲೋಕದ ಕೊನೆಯ ಪಾದವು ಮೊದಲೇ ಕೊಡಲಾಗಿದ್ದು ಅದರ ಮೊದಲ ಮೂರು ಪಾದಗಳನ್ನು–ನಾಲ್ಕು ಪಾದಗಳೂ ಕೂಡಿ ಸಮಂಜಸ ಅರ್ಥ ಬರುವಂತೆ–ಆಮೇಲೆ ಸೇರಿಸುವುದು.), ಪಟ್ಟಿಕಾ ವೇತ್ರವಾನವಿಕಲ್ಪ (ಬೆತ್ತ ಮತ್ತು ಬಿದಿರುಗಳಿಂದ–ಮಂಚಗಳು ಆಸನಗಳು ಮೊದಲಾದ–ಬೇರೆ ಬೇರೆ ವಸ್ತುಗಳನ್ನು ಮಾಡು

ವುದು.), ತಕ್ಷಕರ್ಮಗಳು (ಕೆತ್ತನೆಕೆಲಸ. ಎಂದರೆ ಚಿನ್ನ, ಉಕ್ಕು, ಮರ ಮೊದಲಾದಂವುಗಳಲ್ಲಿ ಕೆಲಸಮಾಡುವುದು.),ತಕ್ಷಣ(ಬಡಗಿಯ ಕೆಲಸ ಅಥವಾ ಮರಗೆಲಸ), ವಾಸ್ತುವಿದ್ಯಾ (ಗೃಹನಿರ್ಮಾಣ ವಿಜ್ಞಾನ; ಮನೆಗಳನ್ನು ಹೇಗೆ ಕಟ್ಟಬೇಕು, ಎಂಥ ಭೂಮಿಯ ಮೇಲೆ ಕಟ್ಟಬೇಕು, ಎಂಥ ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಬಳಸಬೇಕು ಇತ್ಯಾದಿ), ರೂಪ್ಯರತ್ನಪರೀಕ್ಷಾ (ನಾಣ್ಯಗಳು ಮತ್ತು ರತ್ನಗಳ ಪರೀಕ್ಷೆ), ಧಾತುವಾದ (ಧಾತುಗಳ ಎಂದರೆ ಖನಿಜಗಳ ಮಿಶ್ರಣ, ಶುದ್ಧೀಕರಣ, ಇತ್ಯಾದಿ), ಮಣಿರಾಗಾಕರಜ್ಞಾನ (ಹರಳುಗಳು ಮತ್ತು ರತ್ನಗಳಿಗೆ ಬಣ್ಣಹಾಕುವ ವಿಧಾನಗಳ ತಿಳಿವಳಿಕೆ ಮತ್ತು ಗಣಿಗಳ ಸ್ಥಳಪರಿಜ್ಞಾನ ಮತ್ತು ಕಾರ್ಯಪರಿಜ್ಞಾನ.), ವೃಕ್ಷಾಯುರ್ವೇದಯೋಗ(ಸಸ್ಯಗಳಿಗೆ ಔಷಧಿಗಳು ಎಂದರೆ ಮರಗಳು ಮತ್ತು ಇತರ ಗಿಡಗಳು ರೋಗ ರುಜಿನವಿಲ್ಲದೆ ಸೊಂಪಾಗಿರುವಂತೆಯೂ, ವಿಶೇಷ ಚಿಕ್ಕದಾಗಿ ಅಥವಾ ಎತ್ತರವಾಗಿ ಮಾಡಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗುವಂತೆಯೂ, ಉಪಯುಕ್ತವಾಗುವ ವಿಧಾನಗಳ ತಿಳಿವಳಿಕೆ.), ಮೇಷಕುಕ್ಕುಟಲಾವಕಯುದ್ಧ ವಿಧಿ (ಟಗರು, ಹುಂಜ ಮತ್ತು ಲಾವಗೆಗಳು ಯುದ್ಧ ಮಾಡುವಂತೆ ಮಾಡುವುದು), ಶುಕ ಸಾರಿಕಾ ಪ್ರಲಾಪನ (ಗಂಡು ಮತ್ತು ಹೆಣ್ಣು ಗಿಳಿಗಳು ಮಾತುಗಳನ್ನು ಆಡುವಂತೆ ಕಲಿಸುವುದು), ಉತ್ಸಾದನ-ಸಂವಾಹನ-ಕೇಶಮರ್ದನದಲ್ಲಿ ಕೌಶಲ (ಹಸ್ತಪಾದಗಳಿಂದ ತಲೆ ಮತ್ತು ಶರೀರವನ್ನು ತಿಕ್ಕುವ ಎಂದರೆ ಮರ್ದಿಸುವ ಕೌಶಲ), ಅಕ್ಷರ ಮುಷ್ಟಿಕಾಕಥನ (ಅಕ್ಷರ ಶ್ರೇಣಿಗಳಿಂದ ಅರ್ಥವನ್ನರಿಯುವುದು. ಉದಾ: ‘ಮೇವೃಮಿಕಸಿಂಕತುವೃಧಮಕುಂಮೀ’ -ಎಂಬ ಅಕ್ಷರಶ್ರೇಣಿ ಮೇಷ ವೃಷಭಾದಿ ದ್ವಾದಶ ಮಾಸಗಳನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತವೆ.), ಮ್ಲೇಚ್ಛಿತವಿಕಲ್ಪ (ಗೂಢಲಿಪಿ ಭಾಷಾಭೇದಗಳು ಎಂದರೆ ಉದ್ದಿಷ್ಟ ವ್ಯಕ್ತಿಗಲ್ಲದೆ ಅನ್ಯರಾರಿಗೂ ತಿಳಿಯಲಾಗದ ಭಾಷೆಗಳು.), ದೇಶಭಾಷಾವಿಜ್ಞಾನ (ನಿಖಿಲ ದೇಶೀಯ ಭಾಷಾ ಪಾಂಡಿತ್ಯ), ಪುಷ್ಪಶಕಟಿಕಾ (ಪುಷ್ಪಗಳ ಗಾಡಿ ಎಂದರೆ ಪ್ರೇಮಪತ್ರಗಳನ್ನು ಇಟ್ಟು ಕಳುಹಿಸಲು- ಪುಷ್ಪಗಳಿಂದ ಗಾಡಿಗಳು, ಕುದುರೆಗಳು, ಆನೆಗಳು, ಪಲ್ಲಕ್ಕಿಗಳು ಇತ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ಮಾಡುವುದು.), ನಿಮಿತ್ತಜ್ಞಾನ (ಶುಭ ಮತ್ತು ಅಶುಭ ಶಕುನಗಳ ಜ್ಞಾನ), ಯಂತ್ರಮಾತೃಕಾ (ಸಂಚಾರಕಾರ್ಯಕ್ಕಾಗಿ, ಜಲ ಮತ್ತು ಯುದ್ಧೋದ್ಯೋಗಗಳಿಗಾಗಿ ಯಂತ್ರನಿರ್ಮಾಣ ಮಾಡುವುದು.), ಧಾರಣಮಾತೃಕಾ (ವಿಷಯಗಳನ್ನು ನೆನಪಿಟ್ಟುಕೊಳ್ಳುವ ವಿದ್ಯೆ. ‘ಕೈಗಳಲ್ಲಿ ವಸ್ತು ಮತ್ತು ಇತರ ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಹಿಡಿದುಕೊಳ್ಳುವುದು’ ಎಂದೂ ಅರ್ಥೈಸಿದ್ದಾರೆ.), ಸಂಪಾಠ್ಯ (ಒಂದು ಕ್ರೀಡೆ. ಒಬ್ಬನು ಒಂದು ಶ್ಲೋಕವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ಅದು ಇನ್ನೊಬ್ಬನಿಗೆ ಅಪರಿಚಿತವಾದದ್ದು. ಆದರೂ ಆತನು ಅದನ್ನು ಮತ್ತೊಮ್ಮೆ ಯಥಾರೀತಿ ಹೇಳಿ ಒಪ್ಪಿಸಬೇಕು.), ಮಾನಸೀ (ಇನ್ನೊಂದುಕ್ರೀಡೆ ; ಅನುಸ್ವಾರ ಮತ್ತು ವಿಸರ್ಗಗಳನ್ನು ಯಥಾವತ್ತಾಗಿ ಬರೆದು, ಉಳಿದ ಅಕ್ಷರಗಳೆಡೆಯಲ್ಲಿ ಕೇವಲ ಅವುಗಳ ತಲೆಕೊಟ್ಟು ಕೊಂಬು ಇತ್ಯಾದಿ ಚಿಹ್ನೆಗಳನ್ನು ತೋರಿಸಿ, ಒಬ್ಬನು ಒಂದು ಶ್ಲೋಕವನ್ನು ಬರೆಯುತ್ತಾನೆ. ಇನ್ನೊಬ್ಬ ಆಟಗಾರ ಆ ಚಿಹ್ನೆಗಳಿರುವೆಡೆಯಲ್ಲಿ ಉಚಿತವಾದ ಅಕ್ಷರಗಳನ್ನು ಪೂರ್ತಿಯಾಗಿಬರೆಯಬೇಕು.),ಕಾವ್ಯಕ್ರಿಯಾ(ಕಾವ್ಯರಚನೆ), ಅಭಿಧಾನಕೋಶಛಂದೋವಿಜ್ಞಾನ (ಶಬ್ದಕೋಶ ಮತ್ತು ಛಂದಶ್ಶಾಸ್ತ್ರಗಳ ಜ್ಞಾನ), ಕ್ರಿಯಾಕಲ್ಪ (‘ಕಾವ್ಯ’ ಮತ್ತು ‘ಅಲಂಕಾರ’), ಛಲಿತಕಯೋಗಗಳು (ವಂಚನೆಯ ವಿಧಾನ ಎಂದರೆ ವ್ಯಕ್ತಿಯ ಆಕೃತಿ ಮತ್ತು ಸ್ವರವನ್ನು ಗುರುತು ಹಿಡಿಯಲಾಗದಂತೆ, ಅಥವಾ ಗುರುತಿಸಲಾಗದೆ ಮತ್ತೊಬ್ಬನ ಕಡೆಗೆ ಮುಂದುವರಿಯುವಂತೆ ಮರೆಮಾಡಿಬಿಡುವುದು.), ವಸ್ತ್ರಗೋಪನ (ವಸ್ತ್ರಗಳ ಗೋಪನ. ವಸ್ತ್ರಗಳನ್ನು ತೊಡುವುದರಲ್ಲಿ ಭ್ರಮೋತ್ಪಾದನೆ ; ತುಂಡುಬಟ್ಟೆಯನ್ನು ತೊಟ್ಟರೂ ತುಂಡುಬಟ್ಟೆಯೆಂದು ಕಾಣದಂತೆ ಮಾಡುವುದು ಇತ್ಯಾದಿ.), ದ್ಯೂತವಿಶೇಷ (ದ್ಯೂತದ ಫಲವು ವಿಧಗಳು; ದುರೋದರಾದಿ ಕಪಟಕಲಾ ಪ್ರೌಢತ್ವ.), ಆಕರ್ಷಕ್ರೀಡಾ (ಪಗಡೆಯಿಂದಾಡುವ ಒಂದು ದ್ಯೂತವಿಶೇಷ.), ಬಾಲಕ್ರೀಡೆಗಳು (ಮಕ್ಕಳಿಗಾಗಿ ಆಟಗಳು ; ಚೆಂಡುಗಳು ಗೊಂಬೆ ಇತ್ಯಾದಿಗಳ ಆಟ.), ವೈನಯಿಕೀಯ ವಿದ್ಯೆಗಳ ಜ್ಞಾನ (ವ್ಯಕ್ತಿಯನ್ನು ವಿದ್ಯಾವಂತನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುವ ವಿಜ್ಞಾನ ವಿಷಯಗಳ ಮತ್ತು ಕಲೆಗಳ ತಿಳಿವಳಿಕೆ.), ವೈಜಯಿಕೀಯ ವಿದ್ಯೆಗಳ ಜ್ಞಾನ (ಜಯವನ್ನು ಗಳಿಸಿಕೊಡುವ ವಿದ್ಯೆಗಳ ತಿಳಿವಳಿಕೆ.), ವ್ಯಾಯಾಮಿಕೀಯ ವಿದ್ಯೆಗಳ ಜ್ಞಾನ(ವ್ಯಾಯಾಮ ಅಥವಾ ಅಂಗಸಾಧನೆಯ ವಿದ್ಯೆಗಳ ತಿಳಿವಳಿಕೆ.) (ವಾತ್ಸ್ಯಾಯನಕೃತ ಕಾಮಸೂತ್ರ ಪು.೩೨.೩೩ ಮತ್ತು ಯಶೋಧರಕೃತ ಜಯಮಂಗಲಾ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನದ ವಿವರಣೆ-ದಿ ಕಲಾಸ್, ಎ.ವೆಂಕಟಸುಬ್ಬಯ್ಯ; ಶ್ರೀಧರಸ್ವಾಮಿಗಳ ಭಾಗವತ ಟೀಕೆ ೧೦-೪೫-೩೬; ಶಕದ್ರು. II - ೫೮.). (ಆ)ಯಶೋಧರನ ವಾತ್ಸ್ಯಾಯನ ಕಾಮಸೂತ್ರದ ಜಯಮಂಗಲಾ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನದಲ್ಲಿ : ಗೀತ (ಹಾಡುವುದು), ನೃತ್ಯ (ನರ್ತಿಸುವುದು), ವಾದ್ಯ (ವಾದ್ಯಗಳನ್ನು ನುಡಿಸುವುದು), ಲಿಪಿಜ್ಞಾನ (ಲೇಖನ ಮತ್ತು ಅಕ್ಷರಗಳನ್ನು ಕೊರೆಯುವ ವಿದ್ಯೆ), ವಚನೌದಾರ್ಯ (ಉದಾರತೆಯುಳ್ಳ ಮಾತು), ಚಿತ್ರವಿಧಿ (ವಿವಿಧಾಕೃತಿಗಳಲ್ಲಿ ರೂಪಿಸಬಹುದಾದ ಪದ್ಯರಚನೆ ಅಥವಾ ಚಿತ್ರಕಲೆ), ಪುಸ್ತಕರ್ಮ (ವಸ್ತ್ರದ ಮೇಲೆ ಚಿತ್ರಕಾರ್ಯ ಮಾಡುವುದು), ಪತ್ರಚ್ಛೇದ್ಯ (ವಿವಿಧಾಕಾರಗಳಲ್ಲಿ ಎಲೆ ಬಿಡಿಸುವುದು), ಮಾಲ್ಯವಿಧಿ (ಹಾರ, ತುರಾಯಿ ಮೊದಲಾದವನ್ನು ಮಾಡುವ ಕಲೆ), ಆಸ್ವಾದ್ಯ ವಿಧಾನ (ಭೋಜ್ಯ ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಮಾಡುವ ಕಲೆ ಎಂದರೆ ಸೂಪಶಾಸ್ತ್ರ),ರತ್ನಪರೀಕ್ಷಾ (ರತ್ನಗಳ ಪರೀಕ್ಷೆ), ಸೀವ್ಯ (ಬಟ್ಟೆ ಹೊಲೆಯುವುದು), ರಂಗಪರಿಜ್ಞಾನ (ರಂಗಭೂಮಿಯ ತಿಳಿವಳಿಕೆ), ಉಪಕರಣಕ್ರಿಯಾ (ಯಂತ್ರಗಳು, ಯಂತ್ರೋಪಕರಣಗಳು ಇತ್ಯಾದಿಗಳ ತಯಾರಿಕೆ), ಮಾನವಿಧಿ (ಅಳತೆ ಮಾಡುವುದು ; ಯಾನವಿಧಿ-ಎಂದರೆ ಪಯಣಿಸುವುದು ಎಂಬರ್ಥವಿರುವ ಪಾಠಭೇದವೂ ಉಂಟು.),ಆಜೀವಜ್ಞಾನ (ಉಪಜೀವಿಕೆಯ ಎಂದರೆ ಜೀವನೋಪಾಯದ ತಿಳಿವಳಿಕೆ), ತಿರ್ಯಗ್ಯೋನಿಚಿಕಿತ್ಸಿತ (ಪಶುವೈದ್ಯ), ಮಾಯಾಕೃತ ಪಾಷಂಡಸಮಯಜ್ಞಾನ (ಮಾಯೆಯಿಂದ ಕೃತವಾದ ಪಾಷಂಡ ಸಮಯಗಳ ಜ್ಞಾನ), ಕ್ರೀಡಾ ಕೌಶಲ (ಆಟಗಳು, ಸ್ಪರ್ಧೆಗಳಲ್ಲಿ ನೈಪುಣ್ಯ), ಲೋಕಜ್ಞಾನ (ಪ್ರಪಂಚಜ್ಞಾನ), ವೈಚಕ್ಷಣ್ಯ (ವಿಚಕ್ಷಣತೆ), ಸಂವಾಹನ (ಅಂಗಮರ್ದನ), ಶರೀರ ಸಂಸ್ಕಾರ (ಶರೀರವನ್ನು ಸಂಸ್ಕರಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು ಎಂದರೆ ವಸ್ತ್ರವಿಭೂಷಣಾದಿಗಳಿಂದ ಅನುಲೇಪನಾದಿಗಳಿಂದ ಎಂದರ್ಥ), ವಿಶೇಷಕೌಶಲ(ವಿಶೇಷ ಕಲೆಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರೌಢಿಮೆ), ಆಯುಃಪ್ರಾಪ್ತಿ, ಅಕ್ಷವಿಧಾನ, ರೂಪಸಂಖ್ಯಾ, ಕ್ರಿಯಾಮಾರ್ಗ, ಬೀಜಗ್ರಹಣ, ನಯ ಜ್ಞಾನ, ಕರಣಾದಾನ, ಚಿತ್ರಾ ಚಿತ್ರವಿಧಿ,ಗೂಢರಾಶಿ, ತುಲ್ಯಾಭಿಹಾರ, ಕ್ಷಿಪ್ರಗ್ರಹಣ, ಅನುಪ್ರಾಪ್ತಿಲೇಖಸ್ಮೃತಿ, ಅಗ್ನಿಕ್ರಮ, ಛಲವ್ಯಾಮೋಹನ, ಗ್ರಹದಾನ (ಪಗಡೆ ಕವಡೆ ಮೊದಲಾದವುಗಳಿಂದ ಆಡುವ ದ್ಯೂತವಿಶೇಷಗಳು), ಉಪಸ್ಥಾನವಿಧಿ (ಹುಂಜ ಇತ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ನಿಲ್ಲುವಂತೆ ಮಾಡುವುದು) ಯುದ್ಧ (ಅವುಗಳನ್ನು ಕಾಳಗವಾಡುವಂತೆ ಮಾಡುವುದು), ರುತ (ಅವುಗಳ ಕೂಗು),

ಗತ (ಕುದುರೆ ಮೊದಲಾದವು ಓಡುವಂತೆ ಮಾಡುವುದು). ನೃತ್ತ (ಹುಂಜ ಮೊದಲಾದವು ನರ್ತಿಸುವಂತೆ ಮಾಡುವುದು). ಪುರುಷನ ಭಾವಗ್ರಹಣ (ಪುರುಷನ ಪ್ರೀತಿಭಾವವನ್ನು ಕಂಡುಕೊಳ್ಳುವ ಕಲೆ), ಸ್ವರಾಗ ಪ್ರಕಾಶನ (ಪ್ರಿಯವ್ಯಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಸ್ವರಾಗವನ್ನು ಪ್ರಕಾಶಪಡಿಸುವುದು). ಪ್ರತ್ಯಂಗದಾನ (—). ನಖದಂತ ವಿಚಾರ (—). ನೀವೀಸ್ರಂಸನ (—). ಗುಹ್ಯ ಸಂಸ್ಪರ್ಶನ ಅನುಲೋಮ್ಯ (—). ಪರಮಾರ್ಥಕೌಶಲ (—). ಹರ್ಷಣ (—). ಸಮಾನಾರ್ಥತೆ-ಕೃತಾರ್ಥತೆ (—). ಅನುಪ್ರೋತ್ಸಾಹನ (—). ಮೃದುಕ್ರೋಧ ಪ್ರವರ್ತನ (ಅಲ್ಪವಾಗಿ ಕೋಪವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವುದು). ಸಮ್ಯಕ್‌ಕ್ರೋಧ ನಿವರ್ತನ (ಕೋಪವನ್ನು ಪೂರ್ತಿಯಾಗಿ ನಿವರ್ತಿಸುವುದು). ಕ್ರುದ್ಧಪ್ರಸಾದನ (ಕೋಪಿಷ್ಠನನ್ನು ಸಮಾಧಾನಪಡಿಸುವುದು ಮತ್ತು ಅವನ ಕ್ಷಮೆಯನ್ನು ಪಡೆಯುವುದು). ಸಂಪ್ರಾಪ್ತಪರಿತ್ಯಾಗ (—). ಚರಮಸ್ವಾಪವಿಧಿ (—). ಗುಹ್ಯಗೂಹನ (—). ಸಾಶ್ರುಪಾತವಾಗಿ ರಮಣನೆದುರಿನಲ್ಲಿ ಶಾಪನ (ಅಶ್ರುಪಾತ ಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಪ್ರಿಯವ್ಯಕ್ತಿಯೆದುರಿನಲ್ಲಿ ಶಪಥ ಮಾಡುವುದು). ಸ್ವಶಪಥಕ್ರಿಯಾ (ತನ್ನ ಮೇಲೆಯೇ ಶಪಥ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವುದು). ಪ್ರಸ್ಥಿತಾನುಗಮನ (ಅಗಲಿದ ಪ್ರಿಯವ್ಯಕ್ತಿಯನ್ನು ಹಿಂಬಾಲಿಸುವುದು). ಪುನಃಪುನರ್ನಿರೀಕ್ಷಣ (ಪ್ರಿಯವ್ಯಕ್ತಿಯನ್ನು ಮೇಲಿಂದ ಮೇಲೆ ನೋಡುವುದು). (ದಿ ಕಲಾಸ್. ಪು.೪೧–೪೪). (ಇ)ವಿದರ್ಭ ರಾಜನ ಚಂಪೂರಾಮಾಯಣವನ್ನು ಮುಂದುವರಿಸಿದ ಲಕ್ಷ್ಮಣ ಕವಿಯ ಮೊದಲ ಪದ್ಯವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸುತ್ತ ರಾಮಚಂದ್ರನು ಹೇಳಿರುವುದು : –ಇತಿಹಾಸಾಗಮಾದಿಗಳು (ಇತಿಹಾಸ, ವೇದ, ಇತ್ಯಾದಿ), ಕಾವ್ಯಾಲಂಕಾರನಾಟಕ (ಕಾವ್ಯ ಅಲಂಕಾರ, ನಾಟಕ), ಗಾಯಕತ್ವ (ಹಾಡುಗಾರಿಕೆ), ಕವಿತ್ವ (ಕಾವ್ಯರಚನೆ), ಕಾಮಶಾಸ್ತ್ರ, ದುರೋದರ (ದ್ಯೂತ), ದೇಶಭಾಷೆಗಳು, ಲಿಪಿಜ್ಞಾನ, ಲಿಪಿಕರ್ಮ (ಲೆಪ್ಪ, ಲೇಖನ, ಅಕ್ಷರಗಳನ್ನು ಕೊರೆಯುವುದು), ವಾಚಕ(ವಾಚನ), ಸರ್ವ ಅಪದಾನಗಳು (ಎಲ್ಲ ಪೂರ್ವ ವೃತ್ತಾಂತಗಳು). ಸ್ವರಶಾಸ್ತ್ರ (ಉಚ್ಚಾರವಿಧಾನ ವಿದ್ಯೆ). ಶಾಕುನ (ಶುಭಾಶುಭ ನಿಮಿತ್ತಗಳು), ಸಾಮುದ್ರಿಕ (ಹಸ್ತ, ಪಾದ ಮತ್ತು ಶರೀರ ಪರೀಕ್ಷೆಯಿಂದ ವ್ಯಕ್ತಿಯ ಅದೃಷ್ಟ ಇತ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಶಾಸ್ತ್ರ), ರತ್ನಶಾಸ್ತ್ರ (ರತ್ನ ಪರೀಕ್ಷೆ), ರಥಗತಿಕೌಶಲ (ರಥಚಾಲನ ಕೌಶಲ), ಅಶ್ವಗತಿ ಕೌಶಲ (ಕುದುರೆಗಳನ್ನು ತಕ್ಕಂತೆ ನಡೆಸುವ ಕೌಶಲ), ಮಲ್ಲಶಾಸ್ತ್ರ (ಕುಸ್ತಿ), ಸೂದಕರ್ಮ (ಸೂಪಶಾಸ್ತ್ರ), ಭೂರುಹಗಳ ದೋಹದ (ಮರಗಳಿಗೆ ಕಸಿಮಾಡುವುದು, ಎಲ್ಲ ಬಗೆಯ ದೊಡ್ಡ ದೊಡ್ಡ ಫಲಗಳನ್ನು ಕೊಡುವಂತೆ ಮಾಡುವುದು ಇತ್ಯಾದಿ.), ಗಂಧವಾದ (ಗಂಧಕವನ್ನು ಮಿಶ್ರಣ ಮಾಡುವುದು, ಭಸ್ಮವಾಗಿ ಇಳಿಸುವುದು, ಶುದ್ಧೀಕರಿಸುವುದು ಇ.,), ಧಾತುವಾದ (ಧಾತುಗಳ ಮಿಶ್ರಣ, ಭಸ್ಮವಾಗಿ ಪರಿವರ್ತಿಸುವುದು, ಬೇರ್ಪಡಿಸುವುದು ಇತ್ಯಾದಿ). ಖನ್ಯಾವಾದ (ನಿಧಿ ನಿಕ್ಷೇಪವನ್ನು ಗುರುತುಹಚ್ಚುವುದು, ಅಧೀನ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವುದು ಇ.,). ರಸವಾದ (ಪಾದರಸದ ಮಿಶ್ರಣ ಇ.,). ಜಾಲವಾದ (ಮಂಕುಮಾಡುವುದು ಅಥವಾ ಮರುಳುಮಾಡುವುದು). ಅಗ್ನಿಸಂಸ್ತಂಭ (ಅಗ್ನಿಯ ಗುಣಗಳನ್ನು ಅಥವಾ ಶಕ್ತಿಗಳನ್ನು ತಡೆಗೊಳಿಸುವುದು ; ನಿರ್ಬಾಧಿತವಾಗಿ ಬೆಂಕಿಯ ಮೇಲೆ ನಡೆಯುವ, ಕೈಯಲ್ಲಿ ಬೆಂಕಿಯನ್ನು ಹಿಡಿಯುವ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವನ್ನು ಗಳಿಸಿಕೊಡುವ ಒಂದು ಮಾಂತ್ರಿಕ ವಿದ್ಯೆ), ಖಡ್ಗಸ್ತಂಭ (ಖಡ್ಗಗಳಿಂದ ಗಾಯಗೊಳ್ಳದಿರಲು ಸಹಾಯಕವಾದ, ಖಡ್ಗದಿಂದ ಗಾಯಗೊಳಿಸುವ ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ತಡೆಗೊಳಿಸುವ ಒಂದು ಮಾಂತ್ರಿಕ ವಿದ್ಯೆ), ಜಲಸ್ತಂಭ (ಜಲಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಅಥವಾ ಜಲಗುಣಗಳನ್ನು ತಡೆಗೊಳಿಸುವುದು : ನೀರಿನ ಮೇಲೆ ದಿವಸಗಳವರೆಗೆ ನಡೆಯಲು ಸಹಾಯಕವಾಗುವ ಇನ್ನೊಂದು ಮಾಂತ್ರಿಕ ವಿದ್ಯೆ.), ವಾಚಸ್ತಂಭ (ಇನ್ನೊಬ್ಬನ ವಾಕ್‌ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ತಡೆಗೊಳಿಸುವ ಎಂದರೆ ಮಾತಾಡದಂತೆ ಮಾಡುವ ವಿದ್ಯೆ), ವಯಸ್ತಂಭ (ವ್ಯಕ್ತಿಯ ಜರೆಯನ್ನೂ ಸ್ಥವಿರತೆಯನ್ನೂ ತಡೆಗೊಳಿಸುವ ವಿದ್ಯೆ.), ವಶ್ಯ (ಅನ್ಯವ್ಯಕ್ತಿಯನ್ನು ಪೂರ್ತಿಯಾಗಿ ತನ್ನ ಪ್ರಭಾವಕ್ಕೆ ಒಳಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು ಸಹಾಯಕವಾದ ವಿದ್ಯೆ.). ಆಕರ್ಷಣ(ಅನ್ಯವ್ಯಕ್ತಿಯನ್ನು ತನ್ನ ಕಡೆಗೆ ಬರುವಂತೆ ಬಲಾತ್ಕರಿಸಲು ಸಹಾಯಕವಾಗುವ ವಿದ್ಯೆ), ವಿದ್ವೇಷಣ (ಒಬ್ಬನು ಇನ್ನೊಬ್ಬನನ್ನು ದ್ವೇಷಿಸುವಂತೆ ಮಾಡಲು ಸಹಕಾರಿಯಾದ ವಿದ್ಯೆ), ಉಚ್ಚಾಟನ (ಓಡಿಸಿಬಿಡುವುದು, ಎಂದರೆ ಮನೆ ಅಥವಾ ಹಳ್ಳಿಯಂತಹ ಯಾವುದೇ ಸ್ಥಳದಿಂದ ವ್ಯಕ್ತಿಯನ್ನು ಓಡಿಸಿಬಿಡುವುದು; ಹಾಗೆಯೇ ಭೂತಗಳು, ಪಿಶಾಚಿಗಳು, ಗ್ರಹಗಳು ಮೊದಲಾದವುಗಳನ್ನು ಆವಿಷ್ಟವಾದ ಮನೆಗಳಿಂದಲೋ ಮನುಷ್ಯರಿಂದಲೋ ಬಿಡಿಸಿ ಅಟ್ಟುವುದು.), ಮಾರಣ (ಅಭಿಚಾರವಿದ್ಯೆಯ ಸಹಾಯದಿಂದ ಇನ್ನೊಬ್ಬನನ್ನು ಕೊಲ್ಲುವುದು). ಕಾಲವಂಚನ (ಸಮಯದ ವಂಚನೆ ಎಂದರೆ ಒಬ್ಬನು ತನ್ನ ಜೀವಿತವನ್ನು ಅಥವಾ ಕಾಲಧರ್ಮವನ್ನು ಮುಂದುವರಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು ಸಹಾಯಕವಾಗುವ ವಿದ್ಯೆ), ಪಯಸಿ ಪ್ಲವ ಚಾತುರ್ಯ (ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಧುಮ್ಮಿಕ್ಕುವ ಕೌಶಲ), ಪಾದುಕಾಸಿದ್ಧಿ (ಇಷ್ಟಬಂದೆಡೆಗೆ ತಕ್ಷಣವೇ ತೆರಳಲು ಸಹಾಯಕವಾದ ವಿದ್ಯೆ), ಮೃತ್ಸಿದ್ಧಿ (ಮಣ್ಣಿನ ಸಿದ್ಧಿ ; ಮಣ್ಣಿಂದ ತನಗೆ ಇಷ್ಟವಾದುದನ್ನು ಪಡೆಯಲು ಸಹಾಯಕವಾದ ವಿದ್ಯೆ.), ಘುಟಿಕಾಸಿದ್ಧಿ (ಗುಳಿಗೆಗಳ ಸಿದ್ಧಿ ಎಂದರೆ ಸರ್ವವಿಧವಾದ ಅದ್ಭುತಗಳನ್ನೂ ಉಂಟುಮಾಡಲು ಸಹಾಯಕವಾದ ವಿದ್ಯೆ), ಐಂದ್ರಜಾಲಿಕ (ಭ್ರಮೋತ್ಪಾದನೆ), ಅಂಜನ (ಭೂತಾಂಜನ, ದ್ರವ್ಯಾಂಜನ, ಅದೃಶ್ಯಾಂಜನ ಇತ್ಯಾದಿ ಅಂಜನವಿಧಗಳನ್ನು ಮಾಡುವುದು), ನರ ದೃಷ್ಟಿವಂಚನ (ಮನುಷ್ಯನ ದೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ವಂಚಿಸುವುದು), ಸ್ವರವಂಚನ (ಸ್ವರವನ್ನು ಮರೆಮಾಚಿ ಇತರರನ್ನು ವಂಚಿಸುವುದು). ಮಣಿಸಿದ್ಧಿ (ಅದ್ಭುತಗಳನ್ನು ಮಾಡಿ ತೋರಿಸಲು ಸಹಾಯಕವಾಗುವ ರತ್ನಗಳ ಸಿದ್ಧಿ). ಮಂತ್ರಸಿದ್ಧಿ (ಮಂತ್ರಗಳ ಸಿದ್ಧಿ), ಔಷಧಸಿದ್ಧಿ (ಮದ್ದು ಮೂಲಿಕೆಗಳ, ಔಷಧಗಳ ಸಿದ್ಧಿ), ಚೋರಕರ್ಮ (ಕಳ್ಳತನ). ವೃತ್ರಕ್ರಿಯಾ (ವೃತ್ರ ಎಂಬ ಜಾತಿಯ ಶಿಲೆಯ ಕೆಲಸ), ಲೋಹಕ್ರಿಯಾ, ಅಶ್ಮಕ್ರಿಯಾ (ಶಿಲೆಯ ಕೆಲಸ), ಮೃತ್‌ಕ್ರಿಯಾ, ದಾರುಕ್ರಿಯಾ, ವೇಣುಕ್ರಿಯಾ, ವರ್ಮಕ್ರಿಯಾ (ಲೋಹಕವಚ ನಿರ್ಮಾಣ), ಅಂಜನಕ್ರಿಯಾ (ಅಂಜನ ತಯಾರಿಕೆ). ಅದೃಶ್ಯಕರಣೀ (ಅದೃಶ್ಯನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವ ವಿದ್ಯೆ), ದೂರಕರಣೀ (ತನ್ನನ್ನಾಗಲೀ ಇತರರನ್ನಾಗಲೀ ದೂರಾಂತರಿಸುವ ಒಂದು ವಿದ್ಯೆ), ಮೃಗಯಾರತಿ (ಬೇಟೆಯ ವ್ಯಸನ), ವಾಣಿಜ್ಯ, ಪಾಶುಪಾಲ್ಯ, ಕೃಷಿ. ಆಹವಕರ್ಮ (ಯುದ್ಧವಿದ್ಯೆ). ಲಾವಕುಕ್ಕುಟ ಮೇಷಾದಿ ಯುದ್ಧ ಕಾರಣ ಕೌಶಲ (ಲಾವಗೆ, ಹುಂಜ ಮತ್ತು ಟಗರುಗಳನ್ನು ಹೋರಾಡುವಂತೆ ಮಾಡುವ ಕೌಶಲ).(ದಿ ಕಲಾಸ್, ಪು.೪೪–೫೦).(ಈ) ಇತಿಹಾಸ, ಆಗಮ, ಕಾವ್ಯಾಲಂಕಾರ, ನಾಟಕ, ಗಾಯಕತ್ವ, ಕವಿತ್ವ, ಕಾಮಶಾಸ್ತ್ರ, ದುರೋದರ, ದೇವಭಾಷಾಲಿಪಿಜ್ಞಾನ, ಲಿಪಿಕರ್ಮ. ವಾಚನ, ಗಣಕ, ವ್ಯವಹಾರ, ಸ್ವರಶಾಸ್ತ್ರ. ಶಾಕುನ, ಸಾಮುದ್ರಿಕ, ರತ್ನಶಾಸ್ತ್ರ, ಗಜಾಶ್ವರಥಕೌಶಲ, ಮಲ್ಲಶಾಸ್ತ್ರ, ಸೂಪಕರ್ಮ. ಭೂರುಹದೋಹದ, ಗಂಧವಾದ, ಧಾತು

ವಾದ, ಖನಿವಾದ, ರಸವಾದ, ಬಿಲವಾದ, ಅಗ್ನಿಸಂಸ್ತಂಭ, ಖಡ್ಗಸ್ತಂಭ, ಜಲಸ್ತಂಭ, ವಾಚಸ್ತಂಭ, ವಯಸ್ತಂಭ, ವಶೀಕರಣ, ಆಕರ್ಷಣ, ಮೋಹನ, ವಿದ್ವೇಷಣ, ಉಚ್ಚಾಟನ, ಮಾರಣ, ಕಾಲವಂಚನ, ಪರಕಾಯ ಪ್ರವೇಶ, ಪಾದುಕಾಸಿದ್ಧಿ, ವಾಕ್ಸಿದ್ಧಿ, ಘುಟಿಕಾಸಿದ್ಧಿ, ಐಂದ್ರಜಾಲಿಕ, ಅಂಜನ, ಪರದೃಷ್ಟಿವಂಚನ, ಸ್ವರವಂಚನ, ಮಣಿಮಂತ್ರೌಷಧ ಸಿದ್ಧಿ, ಚೋರಕರ್ಮ, ಚಿತ್ರಕ್ರಿಯಾ, ಲೋಹಕ್ರಿಯಾ, ಅಶ್ಮಕ್ರಿಯಾ, ಮೃತ್‌ಕ್ರಿಯಾ, ದಾರುಕ್ರಿಯಾ, ವೇಣುಕ್ರಿಯಾ, ಚರ್ಮಕ್ರಿಯಾ, ಅಂಬರಕ್ರಿಯಾ, ಅದೃಶ್ಯಕರಣ, ದಂತಿಕರಣ, ಮೃಗಯಾವಿಧಿ, ವಾಣಿಜ್ಯ, ಪಾಶುಪಾಲ್ಯ, ಕೃಷಿ, ಆಸವಕರ್ಮ, ಲಾವಕುಕ್ಕುಟ ಮೇಷಾದಿಯುದ್ಧಕಾರಕಕೌಶಲ (ಶಿವತತ್ತ್ವ ರತ್ನಾಕರ. ೧-೨-೪೩-೫೩.) (ಉ) ವೇದಾಸ್ಸರ್ವೇಸವೇದಾಂಗಾ ಇತಿಹಾಸ ಸ್ತಥಾಗಮ ನ್ಯಾಯಶಾಸ್ತ್ರ, ಕಾವ್ಯಾಲಂಕಾರನಾಟಕ, ಕವಿತ್ವ, ಕಾಮಶಾಸ್ತ್ರ, ದ್ಯೂತನೈಪುಣ್ಯ, ದೇಶಭಾಷಾ ಪರಿಜ್ಞಾನ, ಲಿಪಿಜ್ಞಾನ, ಲಿಪಿಕ್ರಿಯಾ, ಸಮಸ್ಯಾವಧಾನ (ಹಲವು ವಿಷಯಗಳ ಮೇಲೆ ಏಕಕಾಲದಲ್ಲಿ ಗಮನಕೊಡುವುದು), ಸ್ವರಶಾಸ್ತ್ರ, ವಾಚಕ, ಸಾಮುದ್ರಿಕ, ಶಾಕುನ, ರತ್ನಪರೀಕ್ಷೆ, ಸ್ವರ್ಣಪರೀಕ್ಷೆ, ತುರಗಲಕ್ಷಣ, ಗಜಶಾಸ್ತ್ರ, ಮಲ್ಲವಿದ್ಯೆ, ಪಾಕಕರ್ಮ, ದಶದೋಹಲವಿದ್ಯೆ, ಗಂಧವಾದ, ಧಾತುವಾದ, ಖನೀವಾದ, ರಸವಾದ, ಅಗ್ನಿಸ್ತಂಭ, ಜಲಸ್ತಂಭ, ಅಸಿಸ್ತಂಭನ, ವಾಯುಸ್ತಂಭ, ವಶ್ಯ, ಮೋಹನ, ಆಕರ್ಷಣ, ಉಚ್ಚಾಟನ, ವಿದ್ವೇಷ, ಮಾರಣ, ಕಾಲವಂಚನ, ವಾಣಿಜ್ಯ, ಪಾಶುಪಾಲ್ಯ, ಕೃಷಿ, ಆಸವಕರ್ಮ, ಲಾವುಕಾಯೋಧನ ಮೌಢಿ (ಲಾವಗೆಗಳನ್ನು ಕಾದುವಂತೆ ಮಾಡುವ ಕೌಶಲ), ಮೇಷಯುದ್ಧಕೌಶಲ, ರತಿಕೌಶಲ, ಆಖೇಟ, ಅದೃಶ್ಯಕರಣೀ, ಚಿತ್ರಲೋಹಕ್ರಿಯಾ (?), ಅಶ್ಮಕ್ರಿಯಾ, ಮೃತ್ಕ್ರಿಯಾ, ದಾರುಕ್ರಿಯಾ, ವೇಣುಕ್ರಿಯಾ, ಚರ್ಮಕ್ರಿಯಾ, ಅಂಬರಕ್ರಿಯಾ, ದೂರಕರಣೀ, ಚೋರಕರ್ಮ, ಅಂಜನಕರ್ಮ, ಮಂತ್ರೌಷಧಸಿದ್ಧಿ, ಸ್ವರವಂಚನ, ದೃಷ್ಟಿವಂಚನ, ಜಲಪ್ಲವನಸಿದ್ಧಿ, ವಾಕ್ಸಿದ್ಧಿ, ಘುಟಿಕಾಸಿದ್ಧಿ, ಪಾದುಕಾಸಿದ್ಧಿ, ಇಂದ್ರಜಾಲ, ಮಹೇಂದ್ರಜಾಲ (ಶ್ರೀತತ್ತ್ವನಿಧಿ, ಪು. ೧೦೨-ದಿ ಕಲಾಸ್ ಪು. ೭೨). (ಊ) ಶುಕ್ರನೀತಿಸಾರದಲ್ಲಿ: ಹಾವಭಾವಾದಿ ಸಂಯುಕ್ತ ನರ್ತನ (ಹಾವಭಾವಾದಿ ಯುಕ್ತವಾದ ನರ್ತನ), ಅನೇಕವಾದ್ಯ ವಿಕೃತಿ ತದ್ವಾದನಜ್ಞಾನ (ಹಲವು ವಾದ್ಯಗಳನ್ನು ಗೋಷ್ಠಿಯಲ್ಲಿ ನುಡಿಸುವುದರ ಕೌಶಲ), ಸ್ತ್ರೀಪುರುಷರ ವಸ್ತ್ರಾಲಂಕಾರ ಸಂಧಾನ (ಸ್ತ್ರೀಪುರುಷರ ವಸ್ತ್ರಾಲಂಕಾರಗಳ ಯೋಜನೆಯಲ್ಲಿ ಸಹಾಯ ಮಾಡುವುದು), ಅನೇಕರೂಪಾವಿರ್ಭಾವಕೃತಿಜ್ಞಾನ (ದಾರುಶಿಲಾದಿಗಳಿಂದ ವಿವಿಧಾಕೃತಿಗಳ ನಿರ್ಮಾಣ), ಶಯ್ಯಾಸ್ತರಣ ಸಂಯೋಗ ಪುಷ್ಪಾದಿಗ್ರಥನ (ಹೂಗಳಿಂದ ಹಾಸಿಗೆಗಳನ್ನೂ ಹಾರಗಳನ್ನೂ ಮಾಡುವುದು), ದ್ಯೂತಾದ್ಯನೇಕ ಕ್ರೀಡಾಭಿರಂಜನ (ದ್ಯೂತಾದಿ ಅನೇಕ ಕ್ರೀಡಾದಿಗಳಿಂದ ಮನೋರಂಜನೆ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವುದು), ಅನೇಕಾಸನ ಸಂಧಾನ ರತಿಜ್ಞಾನ (ಅನೇಕ ಆಸನಗಳಲ್ಲಿ ರತಿಯ ಜ್ಞಾನ), ಮಕರಂದಾಸವಾದಿಗಳ ಮದ್ಯಾದಿಗಳ ಕೃತಿ (ಮಕರಂದಾಸವ ಮತ್ತು ಇತರ ಮದ್ಯಾದಿಗಳ ತಯಾರಿಕೆ), ಶಲ್ಯಗೂಢಾಹೃತಿ, ಸಿರಾವ್ರಣ, ವ್ಯಥಜ್ಞಾನ (ನೆಟ್ಟ ಬಾಣಗಳನ್ನೂ ಕತ್ತಿಗಳನ್ನೂ ತೆಗೆಯುವುದು ಮತ್ತು ಗಾಯಗಳನ್ನೂ, ರಕ್ತನಾಳಗಳನ್ನೂ ಕೆರೆದು ತೆಗೆಯುವುದು), ಹೀನಾದಿರಸಸಂಯೋಗಾನ್ನಾದಿ ಸಂಪಾಚನ (ವಿವಿಧರಸ ಸಂಯೋಜನೆಯಿಂದ ವಿವಿಧ ಪಾಕಗಳ ತಯಾರಿಕೆ), ವೃಕ್ಷಾದಿಪ್ರಸವಾರೋಪಪಾಲನಾದಿಕೃತಿ (ಗಿಡಗಳನ್ನು ಕಸಿಮಾಡು

ವುದು ಮತ್ತು ಪೋಷಣೆ), ಪಾಷಾಣಧಾತ್ವಾದಿದ್ರುತಿಭಸ್ಮಕರಣ (ಪಾಷಾಣ ಧಾತ್ವಾದಿಗಳನ್ನು ಕರಗಿಸುವುದು, 'ಭಸ್ಮ' ಮಾಡುವುದು), ಸಕಲ ಇಕ್ಷುವಿಕಾರಗಳ ಕೃತಿಜ್ಞಾನ (ಕಬ್ಬಿನ ಹಾಲಿನಿಂದ ತಯಾರಿಸಬಹುದಾದ ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ತಯಾರಿಸುವುದು), ಧಾತ್ವೌಷಧಿಗಳ ಸಂಯೋಗಕ್ರಿಯಾಜ್ಞಾನ (ಧಾತು ಮತ್ತು ಓಷಧಿಗಳ ಮಿಶ್ರಣ), ಧಾತುಸಾಂಕರ್ಯಪಾರ್ಥಕ್ಯಕರಣ (ಧಾತುಗಳ ಮಿಶ್ರಣ ಮತ್ತು ಪೃಥಕ್ಕರಣ), ಧಾತ್ವಾದಿಗಳ ಸಂಯೋಗಾಪೂರ್ವವಿಜ್ಞಾನ (ಧಾತ್ವಾದಿಗಳ ಹೊಸ ಹೊಸ ಮಿಶ್ರಣಗಳ ಜ್ಞಾನ), ಕ್ಷಾರನಿಷ್ಕಾಸನ ಜ್ಞಾನ (ಧಾತ್ವಾದಿಗಳಿಂದ ಷಡ್ರಸಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದಾದ 'ಕ್ಷಾರ'ವನ್ನು ತೆಗೆಯುವುದು), ಪದಾದಿನ್ಯಾಸದಿಂದ ಶಸ್ತ್ರಸಂಧಾನನಿಕ್ಷೇಪ (ಬಿಲ್ಲಿನ ಮೇಲೆ ಹಜ್ಜೆಯನ್ನಿಡುವುದು ಮುಂತಾದುದರಿಂದ ಬಿಲ್ಲನ್ನು ಸಿದ್ಧಗೊಳಿಸುವುದು ಮತ್ತು ಅದರಿಂದ ಬಾಣ ಪ್ರಯೋಗಮಾಡುವುದು), ಸಂಧ್ಯಾಘಾತಾಕೃಷ್ಟಿಭೇದಗಳಿಂದ ಮಲ್ಲಯುದ್ಧ (ಬಗೆಬಗೆಯ ಪಟ್ಟಿನಿಂದ ಬಗೆಬಗೆಯಾಗಿ ಕುಸ್ತಿಮಾಡುವುದು), ಅಭಿಲಕ್ಷಿತ ದೇಶದಲ್ಲಿ ಯಂತ್ರಾದ್ಯಸ್ತ್ರನಿಪಾತನ (ಗುರಿಯನ್ನು ಭೇದಿಸುವಂತೆ 'ಯಂತ್ರಗಳಿಂದ' ಬಾಣಾದಿಗಳನ್ನು ಬಿಡುವುದು), ವಾದ್ಯಸಂಕೇತದಿಂದ ವ್ಯೂಹರಚನಾದಿ (ವಾದ್ಯವಾದನಕ್ಕನುಸಾರವಾಗಿ ಸೇನೆಯನ್ನು ವ್ಯೂಹವಾಗಿ ರಚಿಸುವುದು), ಗಜಾಶ್ವರಥಗಳ ಮೇಲಿಂದ ಯುದ್ಧಸಂಯೋಜನ (ಗಜಾಶ್ವರಥಗಳನ್ನು ಹತ್ತಿದವರಾಗಿ ಯುದ್ಧೋನ್ಮುಖರಾಗುವುದು) ವಿವಿಧಾಸನ ಮುದ್ರೆಗಳಿಂದ ದೇವತಾತೋಷಣ (ವಿವಿಧ ಆಸನ ಮತ್ತು ಮುದ್ರೆಗಳಿಂದ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಒಲಿಸುವುದು), ಸಾರಥ್ಯ (ರಥಚಾಲನ), ಗಜಾಶ್ವಾದಿಗಳಿಗೆ ಗತಿಶಿಕ್ಷಣ (ಆನೆ ಕುದುರೆಗಳನ್ನು ತರಬೇತು ಮಾಡುವುದು), ಮೃತ್ತಿಕಾಕಾಷ್ಠಪಾಷಾಣ ಧಾತುಭಾಂಡಾದಿ ಸತ್ಕ್ರಿಯೆ (ಮಣ್ಣು, ಮರ, ಕಲ್ಲು ಮತ್ತು ಲೋಹಗಳಿಂದ ಪಾತ್ರೆ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ಮಾಡುವುದು), ಚಿತ್ರಾದ್ಯಾಲೇಖನ (ಚಿತ್ರಲೇಖನ), ತಟಾಕವಾಪೀ ಪ್ರಾಸಾದ ಸಮಭೂಮಿಕ್ರಿಯೆ (ಕೆರೆ, ಕೊಳ, ಮನೆ ಇವುಗಳನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸುವುದು, ಭೂಮಿಯನ್ನು ಸಮತಲಗೊಳಿಸುವುದು), ಘಟ್ಯಾದ್ಯನೇಕಯಂತ್ರಗಳ ವಾದ್ಯಗಳ ಕೃತಿ (ಘಟೀಯಂತ್ರಾದಿ ಅನೇಕ ಯಂತ್ರಗಳನ್ನೂ ವಾದ್ಯಗಳನ್ನೂ ತಯಾರಿಸುವುದು), ಹೀನಮಧ್ಯಾದಿ ಸಂಯೋಗ ವರ್ಣಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ರಂಜನ (ವಿವಿಧ ಪ್ರಮಾಣಗಳಲ್ಲಿ ಬೆರಸಿದ ಬಣ್ಣಗಳಿಂದ ಚಿತ್ರರಚನೆ), ಜಲವಾಯ್ವಗ್ನಿ ಸಂಯೋಗನಿರೋಧಗಳಿಂದ ಕ್ರಿಯೆ (ನೀರು ಬೆಂಕಿ ಮತ್ತು ಗಾಳಿಗಳನ್ನೊಂದುಗೂಡಿಸಿಯೂ ನಿರೋಧಿಸಿಯೂ ಕೆಲಸ ಮಾಡುವುದು.), ನೌಕಾರಥಾದಿ ಯಾನಗಳ ಕೃತಿಜ್ಞಾನ (ನೌಕಾರಥಾದಿ ಯಾನಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟುವ ಜ್ಞಾನ), ಸೂತ್ರಾದಿ ರಜ್ಜುಕರಣ ವಿಜ್ಞಾನ (ನೂಲು, ಹಗ್ಗ ಇತ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ಮಾಡುವುದು), ಅನೇಕ ತಂತು ಸಂಯೋಗಗಳಿಂದ ಪಟಬಂಧ (ನೂಲನ್ನು ನೆಯ್ದು ಬಟ್ಟೆಮಾಡುವುದು), ವೇಧಾದಿ ಸದಸಜ್ಞಾನ (ರತ್ನಪರೀಕ್ಷೆಯ ಜ್ಞಾನ ಮತ್ತು ರತ್ನಗಳನ್ನು ಕತ್ತರಿಸುವುದು ವಜ್ಜ ಕೊರೆಯುವುದು ಇತ್ಯಾದಿ), ಸ್ವರ್ಣಾದಿಗಳ ಯಾಥಾರ್ಥ್ಯ ವಿಜ್ಞಾನ (ಸ್ವರ್ಣಾದಿಗಳ ಪರೀಕ್ಷೆಯ ಜ್ಞಾನ), ಕೃತ್ರಿಮಸ್ವರ್ಣರತ್ನಾದಿ ಕ್ರಿಯಾಜ್ಞಾನ (ಕೃತಕವಾಗಿ ಸ್ವರ್ಣ ಮತ್ತು ರತ್ನಾದಿಗಳನ್ನು ತಯಾರಿಸುವ ಜ್ಞಾನ), ಸ್ವರ್ಣಾದ್ಯಲಂಕಾರ ಕೃತಿ (ಚಿನ್ನದಿಂದ ಆಭರಣಗಳನ್ನು ಮಾಡುವುದು), ಲೇಪಾದಿ ಸತ್ಕೃತಿ (ಗಿಲೀಟು, ಪಾಲಿಷ್ ಇತ್ಯಾದಿ ಲೇಪನಕ್ರಿಯೆ), ಚರ್ಮಗಳ ಮಾರ್ದವಾದಿ ಕ್ರಿಯಾಜ್ಞಾನ (ಚರ್ಮವನ್ನು ಹದಮಾಡುವುದ

ಇತ್ಯಾದಿ). ಪಶುಚರ್ಮಾಂಗನಿರ್ಹಾರಜ್ಞಾನ (ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಅಂಗಗಳಿಂದ ಚರ್ಮ ಮತ್ತು ಇತರ ಅಂಗಾಂಶಗಳನ್ನು ತೆಗೆಯುವ ತಿಳಿವಳಿಕೆ), ದುಗ್ಧದೋಹಾದಿಘೃತಾಂತ ವಿಜ್ಞಾನ (ಹಾಲನ್ನು ಕರೆಯುವುದು ಅದರಿಂದ ತುಪ್ಪಮಾಡುವುದು – ಇವುಗಳ ಪರಿಕ್ರಮದ ಜ್ಞಾನ), ಕಂಚುಕಾದಿಗಳ ಸೀವನ ವಿಜ್ಞಾನ (ಕಂಚುಕಾದಿಗಳನ್ನು ಹೊಲಿಯುವುದು), ಜಲಬಾಹ್ವಾದಿಭಿಸ್ತರಣ (ತೋಳು ಮುಂತಾದುದರಿಂದ ನೀರಲ್ಲಿ ಈಜುವುದು), ಗೃಹಭಾಂಡಾದಿ ಮಾರ್ಜನ ವಿಜ್ಞಾನ (ಮನೆಗಳು, ಮನೆಯ ಪಾತ್ರೆ ಪದಾರ್ಥಗಳು ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ತೊಳೆಯುವುದರ ಜಾಣ್ಮೆ), ವಸ್ತ್ರಸಮ್ಮಾರ್ಜನ (ಬಟ್ಟೆಗಳನ್ನು ಒಗೆದು ಮಡಿಮಾಡುವುದು), ಕ್ಷುರಕರ್ಮ (ಕ್ಷೌರ), ತಿಲಮಾಂಸಾದಿ ಸ್ನೇಹ ನಿಷ್ಕಾಸನ ಕೃತಿ (ಎಳ್ಳು, ಮಾಂಸ ಮೊದಲಾದವರಿಂದ ಸಾರವನ್ನು ತೆಗೆಯುವುದು), ಸೀರಾದ್ಯಾಕರ್ಷಣಜ್ಞಾನ (ಉಳುವುದು, ಕಳೆಕೀಳುವುದು ಮುಂತಾದುವುಗಳ ಜ್ಞಾನ), ವೃಕ್ಷಾದ್ಯಾರೋಹಣಜ್ಞಾನ (ಮರ ಹತ್ತುವುದು ಇತ್ಯಾದಿಗಳ ಜ್ಞಾನ), ಮನೋನುಕೂಲಸೇವಾ ಕೃತಿಜ್ಞಾನ (ಅನ್ಯರಿಗೆ ಮೆಚ್ಚಿಕೆಯಾಗುವಂತೆ ಸೇವೆಯನ್ನು ಮಾಡುವುದರ ತಿಳಿವಳಿಕೆ), ವೇಣುತೃಣಾದಿಪಾತ್ರ ಕೃತಿಜ್ಞಾನ (ಬಿದುರು, ಲಾಳದ ಕಡ್ಡಿ ಅಥವಾ ಜೊಂಡು ಮೊದಲಾದವರಿಂದ ಪಾತ್ರೆಗಳನ್ನು ಮಾಡುವುದರ ತಿಳಿವಳಿಕೆ), ಕಾಚಪಾತ್ರಾದಿಕರಣ ವಿಜ್ಞಾನ (ಗಾಜಿನಿಂದ ಪಾತ್ರೆ ಮುಂತಾದುವನ್ನು ಮಾಡುವುದರ ತಿಳಿವಳಿಕೆ), ಜಲಸಂಸೇಚನ ಸಂಹರಣ (ನೀರನ್ನು ತರುವುದು, ತಳಿಯುವುದು), ಲೋಹಾಭಿಸಾರ ಶಸ್ತ್ರಾಸ್ತ್ರಕೃತಿಜ್ಞಾನ (ಲೋಹಗಳಿಂದ ಶಸ್ತ್ರಾಸ್ತ್ರಗಳನ್ನು ಮಾಡುವುದರ ತಿಳಿವಳಿಕೆ), ಗಜಾಶ್ವವೃಷಭೋಷ್ಟ್ರ ಪಲ್ಯಾನಾದಿ ಕ್ರಿಯೆ (ಆನೆ ಕುದುರೆ ಎತ್ತು ಒಂಟೆ–ಇವುಗಳ ಸವಾರಿಗೆ ಬೇಕಾದ ಹಲ್ಲಣ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ಮಾಡುವುದು), ಶಿಶುವಿನ ಸಂರಕ್ಷಣ ಧಾರಣ ಕ್ರೀಡನ ಜ್ಞಾನ (ಮಕ್ಕಳನ್ನು ಬೆಳೆಸುವುದು, ಎತ್ತಿಕೊಳ್ಳುವುದು, ಒಡನಾಡುವುದು – ಇವುಗಳ ತಿಳಿವಳಿಕೆ), ಅಪರಾಧಿ ಜನಸುಯುಕ್ತತಾಡನ ಜ್ಞಾನ (ಅಪರಾಧಿಗಳನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಶಿಕ್ಷಿಸುವುದರ ತಿಳಿವಳಿಕೆ), ನಾನಾದೇಶೀಯವರ್ಣ ಸುಸಮ್ಯಗ್ಲೇಖನ ಜ್ಞಾನ (ನಾನಾ ದೇಶಗಳ–ಅಕ್ಷರಮಾಲೆಯ–ಅಕ್ಷರಗಳನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಬರೆಯುವುದರ ತಿಳಿವಳಿಕೆ), ತಾಂಬೂಲರಕ್ಷಾದಿಕೃತಿ ವಿಜ್ಞಾನ (ತಾಂಬೂಲ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ಸಿದ್ಧಪಡಿಸುವುದರ ತಿಳಿವಳಿಕೆ), ಆದಾನ (ಕಲೆಗಳನ್ನು ಗ್ರಹಿಸುವುದು ಅಥವಾ ಹೃದ್ಗತ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವುದು), ಆಶುಕಾರಿತ್ವ (ಶೀಘ್ರವಾಗಿ ಕಾರ್ಯಮಾಡುವುದು), ಪ್ರತಿದಾನ (ಕಲೆಗಳನ್ನು ಮರಳಿ ಕೊಡುವುದು ಅಥವಾ ಕಲಿಸುವುದು), ಚಿರಕ್ರಿಯೆ(ವಿಳಂಬವಾಗಿ ಕಾರ್ಯಮಾಡುವುದು.) (ಶುಕ್ರನೀತಿಸಾರ. ಪು. ೧೫೬–ದಿ ಕಲಾಸ್ ಪು. ೫೨–೫೬). (ಋ) ಪಾಂಚಲ ಬಾಭ್ರವ್ಯನ ಪ್ರಕಾರವಾಗಿ ಕಾಮಶಾಸ್ತ್ರದ : (i) ಆಲಿಂಗನ ಭೇದಗಳು–ಸ್ಪಷ್ಟಕ, ವಿದ್ಧಕ, ಉದ್ಘೃಷ್ಟಕ, ಪೀಡಿತಕ, ಲತಾವೇಷ್ಟಿತಕ, ವೃಷಾಧಿರೂಢಕ, ತಿಲತಂಡುಲಕ, ಕ್ಷೀರನೀರಕ ; (ii) ಚುಂಬನ ಭೇದಗಳು–ಸಮ, ತಿರ್ಯಕ್,ಉದ್ಭ್ರಾಂತ,ಅವಪೀಡಿತ; (iii) ದಂತಕರ್ಮ–ಗೂಢಕ, ಉಚ್ಛೂನಕ, ಬಿಂದು, ಬಿಂದುಮಾಲಾ, ಪ್ರವಾಸಮಣಿ, ಮಣಿಮಾಲಾ, ಖಂಡಾಭ್ರಕ,ವರಾಹಚರ್ವಿಕ; (iv) ನಖಕ್ಷತ–ಆಚ್ಛುರಿತಕ, ಅರ್ಧಚಂದ್ರ, ಮಂಡಲ, ರೇಖಾ, ವ್ಯಾಘ್ರನಖ, ಮಯೂರಪದಕ, ಶಶಪ್ಲುತಕ,ಉತ್ಪಲಪತ್ರಕ;(v)ಸೀತ್ಕಾರ–ಹಿಂಕಾರ,ಸ್ತನಿತ,ಕೂಜಿತ, ರುದಿತ, ಸೂತ್ಕೃತ, ದೂತ್ಕೃತ, ಫೂತ್ಕೃತ, ಅಂಬಾರ್ಥಕ ಶಬ್ದಗಳು; (vi) ಸಂವೇಶನ–ಉತ್ಫುಲ್ಲಕ, ವಿಜೃಂಭಿತಕ, ಇಂದ್ರಾಣಿಕ, ಸಂಪುಟಕ, ಪೀಡಿತಕ, ವೇಷ್ಟಿತಕ, ವಾಡವಕ; (vii)ಉಪಸೃಪ್ತಕ–ಉಪಸೃಪ್ತಕ, ಮಂಥನ, ಹುಲ, ಅವಮರ್ದನ, ಪೀಡಿತಕ, ನಿರ್ಘಾತ, ವರಾಹಘಾತ, ವೃಷಾಘಾತ, ಚಟಕವಿಲಸಿತ, ಸಂಪುಟ; (viii) ನರಾಯಿತ–ಸಂದಂಶ,ಭ್ರಮರಕ, ಪ್ರೇಂಖೋಲಿತಕ; (ix)ಔಪರಿಷ್ಟಕ–ನಿಮಿತ, ಪಾರ್ಶ್ವತೋದಷ್ಟ, ಬಹಿಸ್ಸಂದಂಶ, ಅಂತಸ್ಸಂದಂಶ, ಚುಂಬಿತಕ, ಪರಿಮೃಷ್ಟಕ, ಆಮ್ರಚೂಷಿತಕ, ಸಂಗರ. (ಕಾಮಸೂತ್ರ. ಪು. ೯೬–೧೭೬–ದಿ ಕಲಾಸ್. ೩೭–೩೯). (ಋ) ಮಹಿಳಾಗುಣಗಳು:– ನೃತ್ಯ, ಔಚಿತ್ಯ, ಚಿತ್ರ, ವಾದಿತ್ರ, ಮಂತ್ರ, ತಂತ್ರ, ಜ್ಞಾನ, ವಿಜ್ಞಾನ, ದಂಭ, ಜಲಸ್ತಂಭ, ಗೀತನಾದ, ತಾಲಮಾನ, ಮೇಘವೃಷ್ಟಿ, ಫಲಾಕೃಷ್ಟಿ, ಆರಾಮರೋಪಣ, ಆಚಾರಗೋಪನ, ಧರ್ಮವಿಚಾರ, ಶಕುನಸಾಗರ, ಕ್ರಿಯಾಕಲ್ಪ, ಸಂಸ್ಕೃತಜಲ್ಪ, ಪ್ರಸಾದ ನೀತಿ, ಧರ್ಮನೀತಿ, ವರ್ಣಿಕಾವೃದ್ಧಿ, ಸುವರ್ಣಸಿದ್ಧಿ, ಸುರಭಿತೈಲಕರಣ, ಲೀಲಾಸಂಚಾರಣ, ಗಜತುರಗ ಪರೀಕ್ಷಣ, ಪುರುಷಸ್ತ್ರೀಲಕ್ಷಣ, ಸುವರ್ಣರತ್ನಭೇದ, ಅಷ್ಟಾದಶಲಿಪಿ ಪರಿಚ್ಛೇದ, ತತ್ಕಾಲಬುದ್ಧಿ, ವಾಸ್ತುಸಿದ್ಧಿ, ವೈದ್ಯಕಕ್ರಿಯಾ, ಕಾಮವಿಕ್ರಿಯ, ಘಟಭ್ರಮ, ಸಾರಿ ಪರಿಶ್ರಮ, ಅಂಜನ ಯೋಗ, ಚೂರ್ಣಯೋಗ, ಹಸ್ತಲಾಘವ, ವಚನಪಾಟವ, ಭೋಜ್ಯವಿಧಿ, ವಾಣಿಜ್ಯವಿಧಿ, ಮುಖಮಂಡನ, ಶಾಲಿಖಂಡನ, ಕಥಾಕಥನ, ಪುಷ್ಪಗ್ರಥನ, ವಕ್ರೋಕ್ತಿ, ಕಾವ್ಯಶಕ್ತಿ, ಸ್ಫಾರವೇಷ, ಸಕಲಭಾಷಾವಿಶೇಷ, ಅಭಿಧಾನ ಜ್ಞಾನ, ಆಭರಣ ಪರಿಧಾನ, ಭೃತ್ಯೋಪಚಾರ, ಗೃಹಾಚಾರ, ಕಾವ್ಯಕರಣ, ಪರನಿರಾಕರಣ, ರಂಧನ, ಕೇಶಬಂಧನ, ವೀಣಾನಿನಾದ, ವಿತಂಡಾವಾದ, ಅಂಕವಿಚಾರ, ಲೋಕವ್ಯವಹಾರ, ಅಂತಾಕ್ಷರಿಕಾ, ಪ್ರಶ್ನಪ್ರಹೇಲಿಕಾ (ಕಲ್ಪಾಂತರ ವಾಚ್ಯಾನಿ–ದಿ ಕಲಾಸ್. ೭೬–೭೭) (ಶ್ರೀವತ್ಸ ನಿಘಂಟು. ಪುಟ ೯೩ ಮತ್ತು ೩೩೭): ಕವಿ ಗಮಕಿ ವಾದಿ ಗಾಯಕ ವಾಗ್ಮಿ ನಟ ಹಾಸ್ಯದವರಾದಿ ಚೌಷಷ್ಟಿಕಲೆಯವರು (ಕಲಶ್ರು. ೪೭–೪೩). **ಚೌಷಷ್ಟಿಕಳೆ:** ಅತಿ ಚತುರ ಚೌಷಷ್ಟಿಕಳೆ ಸಾಮಭೇದಾದಿ ಮಂತ್ರಾಳಾವ ವೀಶಭಕ್ತ ನುತವೀರ ವಿತರಣಗುಣಂ . . . ನೆರೆದು ರೂಪಾದುದೆಂಬಂತೆ (ಹದಿಶಾ. ೧–೪೭).

[ಚೌಷಷ್ಟಿ + ಕಲೆ$_{3}$]

ಚೌಷಷ್ಟಿಕಳೆ ‘ಚೌಷಷ್ಟಿಕಲೆ’ ನೋ.

ಚೌಷಷ್ಟಿವಿದ್ಯೆ (ನಾ).=ಚೌಷಷ್ಟಿಕಲೆ: ಚೌಷಷ್ಟಿವಿದ್ಯಾಕಳಾವಿದನೆನಿಸಿಕೊಂಬನಲ್ಲದೆ ಲಿಂಗವಂತನೆನಿಸಿಕೊಂಬುದಿಲ್ಲ (ಮಡಿಮೂ. ೪೩–೬೦): ಚೌಷಷ್ಟಿವಿದ್ಯಾಕಲಾಭರಿತ ಸುಪ್ರೌಢ ಶಿಷ್ಯಾಸಂತತಿಯ ಸನ್ಮಾರ್ಗ ಶೀಲವರ್ತನೆಯೊಳು (ವೀಶ್ವಪು. ೭–೧೭–೨): ಕಲಿಸಿದನು ಚೌಷಷ್ಟಿವಿದ್ಯಾವಳಿಗಳನು (ನಿಥಾಗ. ೧೦–೪೧–೭): ಭರತನಾಟಕ ಮದನಶಾಸ್ತ್ರ ಕವಿತಾರಚನೆ ಓದಿದೆನಿಪ ಚೌಷಷ್ಟಿವಿದ್ಯಾಕಳಾಪ್ರೌಢಿ (ಧಿಶ್ಯಾ ಶ. ೩–೯): ಚೌಷಷ್ಟಿವಿದ್ಯೆ ಕಲೆಗಳಿಲ್ಲದಂದು . . . ನಿಮ್ಮ ನೀವರಿಯದೆ ಅನಂತಕಾಲವಿರ್ದಿರಂದು (ಅಖಂಡೇ. ೧–೧).

[ಚೌಷಷ್ಟಿ + ವಿದ್ಯೆ]

ಚೌಸರ, ಚವುಸರ (ನಾ). ನಾಲ್ಕು ಎಳೆಗಳ ಸರ: ತೋರಮುತ್ತಿನ ಕಂಠಮಾಲೆ ಚೌಸರದಿಂದ ವಾರಿಜಗಂಧಿಯೆಸೆದಳು (ಕಂನವಿ. ೯–೭೦). **ಚವುಸರ:** ಮುತ್ತಿನೋಲೆಯ ಮೂಗುತಿಯ ಮಣಿವಿಸ್ತರದ ಚವುಸರವ ಕೊರಳಲಿ ಹತ್ತಿಗಟ್ಟಿದ ಪದಕ ಹೀರಾವಳಿಯ (ಕಕೃಶ. ೧–೪).

[ಚೌ$_{1}$ + ಸರ$_{6}$]

ಚೌಸುತ್ತು (ನಾ). ನಾಲ್ಕುಕಡೆ; ಸುತ್ತುಮುತ್ತು: ನಮ್ಮ ಸೀಮೆ ಚೌಸುತ್ತು ಸರಹದ್ದಿನ ನಾಲ್ಕೂಕಡೆ ಮಾರ್ಗಕ್ಕೂ ಮಂದಿ ಇಟ್ಟು ಬಂದುಬಸ್ತು ಮಾಡಬೇಕು (ರಾಜೇಂದ್ರ. ೯೧). [ಚೌ$_{1}$ + ಸುತ್ತು$_{8}$]

ಚೌಸೊಪ್ಪಿ, ಚೌಸೊಪ್ಪು (ನಾ). (ಉಕ) ಅಂಗಳದ ಸುತ್ತಲೂ (ಎತ್ತರವಾದ ಕಟ್ಟೆಗಳ ಮೇಲೆ) ಇರುವ ಪಡಸಾಲೆ: ಇವನ್ನ ಚೌಸೊಪ್ಪಿಯ ಕಿಂಡಿಯೊಳಗಿಂದ ಒಳಗೀಸಿ ಬಾಗಿಲ ತೆಗೆಯಲಿಕ್ಕೆ ಹೇಳೋಣ(ಮೀರಿವು.೧೭). **ಚೌಸೊಪ್ಪು** : ಮಹಾದ್ವಾರವನ್ನು ದಾಟಿದ ನಂತರ ವಿಶಾಲವಾದ ಕಲ್ಲಿನ ಚೌಸೊಪ್ಪು (ದೀಪಹ. II, ೮೭). [←ಮರಾ. ಚೌಸೋಪೀ]

ಚೌಸೊಪ್ಪು 'ಚೌಸೊಪ್ಪಿ' ನೋ.

ಚೌಹಂಚಿ 'ಚೌಪಂಚಿ' ನೋ.

ಚೌಳ 'ಚೌಲ$_1$' ನೋ.

ಚೌಳಾರೆ (ನಾ). "ಚೌಳುಮಣ್ಣು ಏಳುವ ಪ್ರದೇಶ" (ನನ್ನೂರು. ೮೩೯): ನನ್ನೂರಿನ ಕೆರೆಯ ಹಿಂದಿರುವ ಚೌಳಾರೆಯಲ್ಲಿ ಬೆಳ್ಳನೆ ಚೌಳು ಸಿಕ್ಕುತ್ತದ (ನನ್ನೂರು. ೨೯೨). [ಚೌಳು (< ಸವುಳು$_1$) + ಅರೆ$_3$]

ಚೌಳಿ$_1$, ಚವುಳಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಇರುವೆ; ಕೆಂಜಿಗ; ಉರಿ (ಕರಾ): ಗುರುವ ಮರದ ಮೇಲಿಂದ ಚೌಳಿವೊಟ್ಟೆಯೊಂದನ್ನು ಕಿತ್ತು ತುದ (ಅನಾಥ. ೧೪೩). **ಚವುಳಿ** : ಮರದ ತುಂಬಾ ಚವುಳಿ ತುಂಬಿಕೊಂಡಿವೆ (ಡೂ೦). [?]

ಚೌಳಿ$_2$ (ನಾ). (?) : ರಾಜ್ಯವನಾಳುವ ಕಾಲದಲೂ ಚೌಳಿಯ ಕೇರಿಯ ವೊಳಗೆ (ಸೌಇಎ. ೧೯೩೨, ಉದುಟು. ೨೬೯-೧೦; 1612): ಬಸವಿಸೆಟಿ ಕಯ್ಯಾಲು ಚೌಳಿಯ ಕೇರಿಯ ಆಯಿವರು (ಸೌಇಎ. ೧೯೩೨, ಉದುಟು. ೨೬೮-೦೨; ?). [?]

ಚೌಳಿಕ (ನಾ). ಚೋಳದೇಶದ ರಾಜ: ಚಲಮಂ ಕೈಕೊಣ್ಡ ಕಟ್ಟಾಳ್ಬಲರಧಿಕರಣ(ದಿ)ಂದ ಬಲ್ಲಾಳ್ಕರಂ ತೋಳ್ಬಲಮಂ ಕೊಂಡಾಡಿದುರ್ಕ್ಕೆಗೆನಿಸಿದ ಬಿರುದಂ ಚೌಳಿಕಂ ತನ್ನ ಚಾತುರ್ಬ್ಬಲದಿಂ ಬಂದುಡ್ಡೆ ವನ್ನಿಬ್ಬಿವಘಟೆಯ ನಿಘೀಂದ್ರಾರಿ ಪೊಕ್ಕಂತೆಪೋಲ್ (ಶಾಇ. ೨-೨-೫೦; 1068). [< ಚೋಳಿಕ]

ಚೌಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ಅಗಿ ; ಚರ್ವಣಮಾಡು: ಹಸ್ತವಂ ತೊಳದಲ್ಲ ಕುಳ್ಳಿರ್ದು ವೀಳ್ಯಮಂ ಮತ್ತಲ್ಲಿ ಚೌಳಿಸುತಲಿರೆ ಮದ್ಯಪಾನಗಳ್ಕಿತ್ತಿಗಡರಿಕು (ಕುರಂಗ. ೮೮-೬). [? + – ಇಸು$_3$]

ಚೌಳು 'ಸವುಳು$_1$' ನೋ.

ಚೌಳುನೀರು 'ಸವುಳುನೀರು' ನೋ.

ಚೌಳುನೆಲ 'ಸವುಳುನೆಲ' ನೋ.

ಚೌಳುಪ್ಪು 'ಸವುಳುಪ್ಪು' ನೋ.

ಚೌಳುಭೂಮಿ 'ಸವುಳಂಭೂಮಿ' ನೋ.

ಚೌಳುಮಣ್ಣು 'ಸವುಳುಮಣ್ಣು' ನೋ.

ಚ್ಯವನ (ಗು). ೧. ಚಲಿಸುವಂತೆ ಅಥವಾ ಹೋಗುವಂತೆ ಮಾಡುವ. (ನಾ). ೨. ಚಲಿಸುವುದು; ಚಲನೆ. ೩. ಬೀಳುವುದು; ಜಾರುವುದು: ಅವನೀಕಂಪನಮಬ್ಧಿಘೋಷಣಮುರಗ್ಯೋನ್ಮೂಲನಂ . . . ಕಾರಕಾಚ್ಯವನಂ ಪದ್ಮಭವಾಂಡ ನಿರ್ದಳನಮಾಯ್ತುಸ್ವದ್ಬಲಾಟೋಪದಿಂ (ಜಗವಿ. ೭-೪೫). ೪. ಒಬ್ಬ ಋಷಿಯ ಹೆಸರು: ಚ್ಯವನಂ ಪುರೋಹಿತನಾಗೆ ರಾಜಂ ಯಾಗಮಂ ತೊಡಂಗಿ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೭೦-೮). [ಸಂ.]

ಚ್ಯುತ (ಗು). ೧. ಬಿದ್ದ ; ಜಾರಿದ. ೨. ಸ್ರವಿಸಿದ. ೩. ಕಳೆದ ; ನಷ್ಟವಾದ : ಸ್ತುತಿಗೆಯ್ವಂ . . . ಶತಪತ್ರಾಕ್ಷ ಕಥಾಮೃತಚ್ಯುತಸ್ರೋವಪಾಘನಂ ಮಾಘನಂ (ಜಗವಿ. ೧-೮). ೪. ಭ್ರಷ್ಟ. (ನಾ). ೫. ಕಳೆದುಕೊಂಡವನಂ : ರೋಷಚ್ಯುತಂ ವಾಲಿ ಶಾಂತನಾದಂ (ಶ್ರೀರಾಪಟ್ಟ. ೩೦೦-೨೫೦). ೬. ಹೊರದೂಡಿಸಿಕೊಂಡವನು. 'ನಾಕಚ್ಯುತ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಚ್ಯುತಕ್ರಮ (ನಾ). = ಚ್ಯುತಯಾಥಾಸಂಖ್ಯ : ಶಬ್ದಪುನರುಕ್ತಿ ಅರ್ಥಪುನರುಕ್ತಿ ಅರ್ಥಲೋಪ ವಿರುದ್ಧಾರ್ಥ ಚ್ಯುತಕ್ರಮ ವ್ಯವಹಿತ ವಿಸಂಧಿ ನೇಯಾರ್ಥವೆಂಬೆಂಟು ಶಬ್ದದೋಷಂಗಳಿಲ್ಲದೆ (ವಿವೇಕ. ೨೨೭). [ಚ್ಯುತ + ಕ್ರಮ]

ಚ್ಯುತತ್ವ (ನಾ). ೧. ಚಲಿಸುವ ಸ್ಥಿತಿ. ೨. ಮುಂಬಾಗಿರುವಿಕೆ. [ಸಂ.]

ಚ್ಯುತದತ್ತಾಕ್ಷರ (ನಾ). [ಕಾವ್ಯವಿಮಾ] ಒಂದು ಬಗೆಯ ಚಿತ್ರಕವಿತೆ: ಪದ್ಯದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಅಕ್ಷರವನ್ನು ತೆಗೆದು ಅದೇ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಮತ್ತೊಂದು ಅಕ್ಷರವನ್ನಿಟ್ಟಾಗ ಹೊಸ ಅರ್ಥವು ಸ್ಫುರಿಸುವಂತೆ ಮಾಡುವುದು : ಚ್ಯುತದತ್ತಾಕ್ಷರಮುಂ ಗೋಪಿತಕ್ರಿಯಾಕಾರಕಂ ನಿಗೂಢಚತುರ್ಥಂ ಪ್ರತಿನಿಯತ ಗತಪ್ರತ್ಯಾಗತಂ ದರೆಂದಿಂತು ಪೆಱವುಮುಕ್ಕುಂ ಚಿತ್ರಂ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೫೯೭). [ಚ್ಯುತ + ದತ್ತ + ಅಕ್ಷರ]

ಚ್ಯುತಯಾಥಾಸಂಖ್ಯ (ನಾ). [ಕಾವ್ಯವಿಮಾ] ಕಾವ್ಯದೋಷಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು: ಮೊದಲು ಹೇಳಿದ ಉದ್ದೇಶಪದಗಳಿಗೂ ಮುಂದೆ ಹೇಳುವ ವಿಧೇಯಪದಗಳಿಗೂ ಯಥಾಸಂಖ್ಯವಾಗಿ ಅನ್ವಯವಾಗದಿರುವುದು : ಯತಿಭಂಗಮರ್ಥಶೂನ್ಯಂ . . . ಚ್ಯುತಯಾಥಾಸಂಖ್ಯಂ ವ್ಯವಹಿತಮಚ್ಯಂದು ವಿಸಂಧಿಕಂ ನೇಯಾರ್ಥಂ (ಕವಿರಾ. ೧-೬೮). [ಸಂ.]

ಚ್ಯುತಸಂಸ್ಕಾರ (ನಾ). [ಕಾವ್ಯವಿಮಾ] ಪದದೋಷಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ಅಶುದ್ಧಪದಗಳ ಪ್ರಯೋಗ: ದೋಷವುಳ್ಳ ಪದಗಳನ್ನು – ೧. ಶ್ರುತಿಕಟು. ೨. ಚ್ಯುತಸಂಸ್ಕಾರ. ೩. ಅಪ್ರಯುಕ್ತ . . . ೧೩. ವಿರುದ್ಧಮತಿಕೃತ್ ಎಂದು ವಿಭಾಗಿಸಬಹುದು . . . ಚ್ಯುತಸಂಸ್ಕಾರ—ವ್ಯಾಕರಣಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿರುವುದು (ಕೈಬಿದಿ. ೨೨೭). [ಚ್ಯುತ + ಸಂಸ್ಕಾರ]

ಚ್ಯುತಿ (ನಾ). ೧. ಜಾರುವುದು ; ಸ್ಖಲನ. ೨. ಬೀಳುವುದು ; ಪತನ. ೩. ನಾಶವಾಗುವುದು ; ಹಾನಿ ; ಲೋಪ : ಚ್ಯುತಿಯುಲ್ಲದ ತಾಣಂ ನಿರ್ವೃತಿಯೊಂದೆ ದಲ್ (ಪಾರ್ಶ್ವಪು. ೭-೬೭): ಪೇಳು ಹೇಳೀ ನಾಸಿಕಚ್ಯುತಿ ಯಾರ ದೆಸೆಯಿಂದ ಮೇಳವಿಸಿದುದು (ತೊರರಾ. ೩-೫-೪): ನಿರ್ಮಳಕೀರ್ತಿಚ್ಯುತಿಗಧಟನವ್ಪೊಡಂ ಭೂಪತಿಯಳ್ಕಲ್ವೇಳ್ಕುಂ (ರಾಜಶೇ. ೧೩-೨೨). **ಚ್ಯುತಿಬರು** = ಹಾನಿಯಾಗು ; ಭಂಗವಾಗು: ಅತ್ತಾಗಲೆಲ್ಲಾ ಮಗುವಿಗೆ ಹಾಲನ್ನು ಕೊಟ್ಟರೆ, ಮಗುವಿನ ಆರೋಗ್ಯಕ್ಕೆ ಚ್ಯುತಿಬರುತ್ತದ (ಗೃಹವಿ. ೧೦೫). [ಸಂ.]

ಛ

ಛ (ನಾ). ೧. ಕನ್ನಡ ವರ್ಣಮಾಲೆಯ ಇಪ್ಪತ್ತೇಳನೆಯ ಅಕ್ಷರ; ಛಕಾರ. ೨. ಏಳು ಎಂಬ ಸಂಖ್ಯೆಯ ಸಂಕೇತ: "ಛಥಸಮದೇಟು" (ಮಂಗರಾ. ೧೧೪-೧೦).

ಛಂಗನೆ (ಅ). ಚಕ್ಕನೆ; ಕೂಡಲೆ; ಚಂಗನೆ: ಆ ಹುಲಿ . . . ಛಂಗನೆ ಪಕ್ಕಕ್ಕೆ ನೆಗೆದು ಕಾಡಿನಲ್ಲಿ ಕಣ್ಮರೆಯಾಯಿತು (ಕಳಹು. ೬).

[ಛಂಗ್$_0$ + – ಅನೆ$_1$]

ಛಂದ$_1$, ಚಂದ$_3$ (ನಾ). ೧. = ಛಂದಸ್ಸು ೫: ಅಲ್ಲಿ ಉಕ್ತ . . . ಉತ್ಕೃತಿ ಎಂದಿಪ್ಪತ್ತಾಱು ಛಂದಂಗಳಕ್ಕುಂ (ಛಂದೋಂಬು. ೧-೪೬ ವ); ಕನ್ನಡ ಛಂದವಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಣುವೇ ಪ್ರಧಾನ ಗಣ (ಛಂದೋವಿ. ೮೬). ೨. ಇಪ್ಪತ್ತಾರು ಎಂಬ ಸಂಖ್ಯೆಯ ಸಂಕೇತ: "ಛಂದಮೆನಲಿಪ್ಪತ್ತಾಱುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೧೧೪-೯). **ಚಂದ$_3$**: ೧. "ಚಂದಮೆಂದು ಛಂದಂ" (ಕಶಸಾ. ೧೨-೨೩೯): "ಚಂದಮೆನೆ ಛಂದಮದು ತಾಂ" (ಕವಿಕಂ. ೧೧೬): ಜಿನೇಂದ್ರ ಕಥಾಪ್ರಸಂಗವನೇಚಂದದಿಂ ಭಾವಿಸುವ ಚಂದದೊಳೊಂದಿಸುವ . . . ಕಬ್ಬಿಗನವೊಲು ಧನ್ಯನವನಾರೋ (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೧-೩೮).

[< ಸಂ. ಛಂದಸ್]

ಛಂದ$_2$ (ನಾ). ೧. ಅಂದವಾದುದು; ಚೆಲುವಾದುದು; ರಮ್ಯವಾದುದು: ಜಂಬುಕ ಶಸ್ತ್ರದ ಫಳವ ನುಂಗಿ ಜಂಬೂದ್ವೀಪವೆಲ್ಲಾ ಪ್ರಳಯವಾಯಿತ್ತು ಎಂದಡೆ ಅದು ಛಂದವೇ (ಸರ್ವವ. ೪೨-೧೧೯). ೨. ರೀತಿ; ಭಂಗಿ: "ಸ್ವಸ್ತಿಕಃ, ವರ್ಧಮಾನಃ, ನಂದ್ಯಾವರ್ತ – ಈ ೩ ಮೊದಲಾಗುಳ್ಳುವು ಅರಮನೆಯ ಛಂದಂಗಳ್" (ಹಲಾಯು. ೫೧-೦೫೦): "ಭಂಗಿಯೆನೆ ವ್ಯಾಕೃತಿಯೆನಲು ಛಂದಮೆಂದೆನಿಕು" (ಮಂಗರಾ. ೧೩೨-೨೩): ಕಂದ ನೀಂ ಕಱುಗಾಯ್ವ ಛಂ[ಪಾಠಾ. ಚಂ]ದವಾಯ್ತೆನುತೋವಿ ಕಂದನಂ ನೋಡುತಂ ಕಣ್ಣನೀರಂ ತೀವಿ (ಜಂಡೀರ. ಹ. ೧೩೭-೨೭); ಹರಿ ಕಟಕಿಯಲಿ ನಾನಾಛಂದದಲಿ ಮೂದಲಿಸಿ (ಅಕ್ರೂಚ. ೭-೮೧); ವೆಂಕಣ್ಣ ದಿನಕ್ಕೊಂದು ಛಂದಾಗಿ ಸೊರಗಹತ್ತಿದ (ಸಾವಿಉ. ೨೦೪). ೩. ಸಂತೋಷ; ಹರ್ಷ: ಬಂದ ಛಂದವನು ಶರಣನಾಡಿನ ವಾರ್ತೆಯಂ ವಿಸ್ತರಿಸಿ ಹೇಳುತ್ತ (ಬಸಪು. ೨೯-೧೯); ಇಂದುವದನೆಯರಾ ಸುದಾಮಗೆ ಛಂದದಿಂದಾರತಿಯನೆತ್ತಿದರು (ಸುದಾಮು. ೩-೩). ೪. ಇಚ್ಛೆ; ಪ್ರೀತಿ; ಆಸಕ್ತಿ: ಪಾಂಡುಪುತ್ರರ ಛಂದವನು ತಾನಱಿಯದೆ (ಕುವ್ಯಾಅ. ೭ರಿ೩. ೨೪-೧೮). [ಸಂ.]

ಛಂದಂಬಡೆ (ಕ್ರಿ). ಮನೋಹರವಾಗಂ: ಛಂ[ಪಾಠಾಂ. ಚಂ]ದಂಬಡೆ [ಪಾಠಾಂ. ಬಡಿ]ದಿರ ದೇವಚ್ಛಂದಂ ಮಣಿತೋರಣಂಗಳೆಡೆಯೊಳ್ (ಪಾರ್ಶ್ವಪು. ೧೩-೭). [ಛಂದ$_2$ + ಪಡೆ$_1$]

ಛಂದಕ (ನಾ). ೧. = ಛಂದ$_2$. ೨. ವಿಷ್ಣು. ೩. ಸಂರಕ್ಷಕ. [ಸಂ.]

ಛಂದಶ್ಶಾಸ್ತ್ರ (ನಾ). ಛಂದಸ್ಸನ್ನು ವಿವರಿಸುವ ಶಾಸ್ತ್ರ; ವೇದದ ಆರು ಉಪಾಂಗಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು: ಪದ್ಯಗಳ ನಿಯಮವನ್ನು ಛಂದಶ್ಶಾಸ್ತ್ರವು ತಿಳಿಸುವುದು (ಕೃಬಿಡಿ. ೬೯); ಕಾವ್ಯವೆಂಬ ಸಾಗರವನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸುವಾತನಿಗೆ ಛಂದಶಾಸ್ತ್ರವು ಹಡಗು (ಸಂಶೋಧ. ೯೪).

[ಸಂ. (ಛಂದಸ್ + ಶಾಸ್ತ್ರ)]

ಛಂದಸಿಗ 'ಛಾಂದಸಿಗ' ನೋ.

ಛಂದಸ್ಸು (ನಾ). ೧. ವೇದ; ವೇದಮಂತ್ರ: ಹೀಗೆ ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಹುತನಾದ ಪುರುಷನಿಂದಲೇ . . . ಸಾಮವೇದ, ಛಂದಸ್ಸು – ಎಲ್ಲವೂ ಹುಟ್ಟಿದುವು (ಭಾರದ. ೨೭). ೨. ಇಚ್ಛೆ; ಅಪೇಕ್ಷೆ; ಅಭಿಲಾಷೆ. ೩. ಸ್ವೈರಾಚಾರ; ಸ್ವತಂತ್ರೇಚ್ಛೆ; ಸ್ವಚ್ಛಂದ ವರ್ತನೆ. ೪. = ಛಂದಶ್ಶಾಸ್ತ್ರ: ಛಂದಸ್ಸು ಲಕ್ಷಣಮಲಂಕಾರ ಭಾವರಸಮೊಂದೆ ಕಳೆವೆತ್ತ ಸತ್ಕೃತಿ (ಜೈಮಿಭಾ. ೧-೬): ಭಾಷೆಗೆ ವ್ಯಾಕರಣದಂತೆ ಛಂದಸ್ಸೂ ಸಾಧಕವಾಗಿರುವುದು (ಕೃಬಿಡಿ. ೬೯). [ಸಂ. ಛಂದಸ್]

ಛಂದೋಗತಿ (ನಾ). ಲಯಬದ್ಧವಾದ ಗಮನ: ಹಗಲಿರುಳು ತಿರುಗಿದವು ಜಗದ ಛಂದೋಗತಿಗೆ (ನಲಮು. ೪೪-೧೪). [ಸಂ. (ಛಂದಸ್ + ಗತಿ)]

ಛಂದೋನಿಬಂಧನ (ನಾ). ೧. ಛಂದಸ್ಸಿನ ಕಟ್ಟುಪಾಡು. ೨. ಛಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ರಚಿತವಾದ ಪ್ರಬಂಧ; ಪದ್ಯಕಾವ್ಯ: ಛಂದೋನಿಬಂಧನದಂತೆ ಯತಿಗಣಮುಂ . . . ಎಂಬ ಮಹನೀಯ ಮಹಿಮೆಯುಂ ತಳೆದು (ಪುಷ್ಪಪು. ೯-೩೦ ವ). [ಸಂ. (ಛಂದಸ್ + ನಿಬಂಧನ)]

ಛಂದೋಭಂಗ (ನಾ). [ಕಾವ್ಯಮೀ] ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕಾವ್ಯದೋಷ; ಪದ್ಯದ ರಚನೆಯಲ್ಲಿ ಛಂದಸ್ಸು ತಪ್ಪಿರುವುದು; ಛಂದಸ್ಸಿನ ನಿಯಮವನ್ನು ಮೀರುವುದು: ಗುರುಲಘುವಿನ್ಯಾಸಕ್ರಮವಿರಚನೆಯೂ ನಾತಿರಿಕ್ತಮಾದೊಡೆ ಕೃತಿಯೊಳ್ ನಿರುತಂ ಛಂದೋಭಂಗಂ (ಕವಿರಾ. ೧-೯೧). [ಸಂ. (ಛಂದಸ್ + ಭಂಗ)]

ಛಂದೋವತಂಸ (ನಾ). [ಛಂದ] ದೇಶೀಛಂದಸ್ಸಿಗೆ ಸೇರಿದ ಒಂದು ವೃತ್ತ: ಮಂದರಧರಗಣಮೆಸೆದಿರೆ ಮೊದಲೊಳೆ ಬಂದಿರೆಯುಂ ನಾಲ್ಕಡೆ ಬಿಸರುಹಜನ್ಮಂ ಸಂದುದು ಲಕ್ಷಣಮವನಿಯೊಳೀ ತೆಱದಿಂ ಛಂದೋವತಂಸ ಕೆಸೆದುದು (ಛಂದೋಂಬು. ೫-೨೫೩). [ಸಂ.]

ಛಂದೋವಿಚ್ಛಿತ್ತಿ (ನಾ). ೧. [ಛಂದ] ಛಂದಸ್ಸುಗಳ ಭೇದ. ೨. [ಛಂದ] ಛಂದಸ್ಸುಗಳ ವೈಚಿತ್ರ್ಯ,– ಚಮತ್ಕಾರ: ಗೌಡವೈದರ್ಭಮಾರ್ಗದ್ವಯ ರಮಣೀಯಮುಂ ಅಪ್ಪ ಕಾವ್ಯಗುಣದೋಷೋದ್ಭಾವಮಂ ಛಂದೋವಿಚ್ಛಿತ್ತಿಯುಮಂ ಪೇೞ್ಗುಂ (ಶಶ್ರಾಪ್ರ. ೬೩).

[ಸಂ. (ಛಂದಸ್ + ವಿಚ್ಛಿತ್ತಿ)]

ಛಂದೋವಿದ್ಯೆ (ನಾ). = ಛಂದಶ್ಶಾಸ್ತ್ರ: ಮತ್ತಮತಿಲಲಿತಮತಿವಳಛಚ್ಛಂದಂಗಳಿಂ ಛಂದೋವಿದ್ಯೆಯುಮಂ . . . ವಿವಾಹಮುಮನನುಕರಿಸಿ ಶೋಭಿಸುವುದು (ಸುಕುಮಾ. ೧೧-೫೦ ವ).

[ಸಂ. ಛಂದೋವಿದ್ಯಾ (ಛಂದಸ್ + ವಿದ್ಯಾ)]

ಛಂದೋವೃತ್ತ (ನಾ). [ಛಂದ] ಪ್ರತಿಪಾದದಲ್ಲೂ ಇಪ್ಪತ್ತು ಅಕ್ಷರಗಳಂ ಬರುವ ಒಂದು ಅಕ್ಷರ ವೃತ್ತ: ರಂನಭಂಮಸಸಲಂಗಮ ಛಂದೋವೃತ್ತಮದೆಂದುಱ ಪೇೞ್ವಪರ್ (ಕೃಬಿಡಿ. ೮೭). [ಸಂ. (ಛಂದಸ್ + ವೃತ್ತ)]

ಛಕಡಿ 'ಚಕ್ಕಡಿ$_2$' ನೋ.

ಛಕಾರ (ನಾ). = ಛ ೧: ಛಕಾರಕ್ಕೆ ಚಕಾರಂ— ಛವಿ – ಚವಿ (ಶಮದ. ೨೫೫ ಪ್ರಯೋ). [ಸಂ.]

ಛಕ್ಕ 'ಚಕ್ಕ$_2$' ನೋ.

ಛಕ್ಕಡಿ 'ಚಕ್ಕಡಿ$_2$' ನೋ.

ಛಗ (ನಾ). ಗಂಡುಮೇಕೆ; ಹೋತ: "ಅಜಃ . . . ಛಗಃ – ಈ ೭ ಹೋತು" (ಹಲಾಯು. ೬೪-೧೨೨). [ಸಂ.]

ಛಗಭಕ್ಷ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ; ಕಬ್ಬಳ್ಳಿ: "ಛಗಭಕ್ಷಮೆನಲ್ಕೆದ ಕಬ್ಬುಳಿ" (ಮಂಗರಾ. ೪೪-೪೫). [ಸಂ.]

ಭಗಲಕ, ಭಗಳಕ (ನಾ).=ಭಗ: "ತುಭಃ, ಭಾಗಃ, ಬಸ್ತಃ, ಭಗಲಕಃ, ಅಜಃ ೫ ಆಡುಹೋರಿ, ಗಂಡಾಡು, ಹೋತ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೨೫೪). **ಭಗಳಕ:** "ಅಜಃ . . . ಭಗಳಕಃ, ಭಗಃ–ಈ ೬ ಹೋತು" (ಹಲಾಯು: ೪೬-೧೨೨). [ಸಂ.]

ಭಗಲಾಂಡಿ (ನಾ). ಒಂದುಂ ಬಗೆಯು ಸೊಪ್ಪು; ಅನಂತನಗೊಂಡೆಸೊಪ್ಪು: "ಖುಕ್ಷಗಂಧಾ, ಭಗಲಾಂಡೀ, ಆವೇಗೀ, ವೃದ್ಧದಾರಕಃ, ಜುಂಗಃ ೫ ಅನಂತನಗೊಂಡೇಸೊಪ್ಪು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೨೬). [ಸಂ. ಭಗಲಾಂಡೀ]

ಭಗಲಾಂತ್ರಿ (ನಾ). = ಭಗಲಾಂಡಿ: "ಭಗಲಾಂಡೀ . . . ಭಗಲಾಂತ್ರೀ ಯೆಂದು ಪಾಠಾಂತರವು" (ಗುವಿವೋ. ೦೬೩). [ಸಂ. ಭಗಲಾಂತ್ರೀ]

ಭಗಳಕ 'ಭಗಲಕ' ನೋ.

ಭಜ್ಜ, ಚಜ್ಜ, ಚೆಜ್ಜ(ನಾ). ೧. ಕಟ್ಟಡದ ಗೋಡೆಯಿಂದ ಹೊರಚಾಚಿಕೊಂಡಿರುವ ಛಾವಣಿಯು ಭಾಗ; ಕಿಟಕಿ, ಬಾಗಿಲುಗಳ ಮೇಲೆ ಚಾಚಿಕೊಂಡಿರುವ ಛಾವಣಿ: ದ್ವಾರದಲ್ಲಿ ದ್ವಾರಪಾಲಕರು, ಜಾಲಂದ್ರ ಮುಂದಕ್ಕೆ ಚಾಚಿರುವ ಭಜ್ಜ (ಹೊಯ್ಸಳವಾ. ೧೩೮). **ಚಜ್ಜ:** ೨. ಸಾಮಾನುಗಳನ್ನಿಡಲು ಗೋಡೆಯಿಂದ ಮುಂದೆ ಚಾಚಿರುವ ಹಲಗೆಯಂತಹ ಭಾಗ; ಬಡು: ಮನೆಗಳಲ್ಲಿ ಚಜ್ಜಗಳಿದ್ದರೆ ಸಾಮಾನುಗಳನ್ನಿಡಲು ಅನುಕೂಲ (ರೂಢಿ). **ಚೆಜ್ಜ:** ೧. ಕಿಟಕಿ, ಬಾಗಿಲುಗಳ ಮೇಲೆ ಚೆಜ್ಜ ಇರುವುದರಿಂದ ಮಳೆಯ ನೀರು ಮನೆಯ ಒಳಗೆ ಬರುವುದಿಲ್ಲ (ರೂಢಿ). ೩. ಮೇಲ್ಛಾವಣಿ; ವಿತಾನ: ಬಾನ ಚೆಜ್ಜದ ಕೆಳಗೆ ಹೆಬ್ಬಾವಿನುಬ್ಬಸದ ಹತ್ತಿಬಲ್ಲಿನ ಕಸದ ಕತ್ತಲೆಯಲಿ ನಿರ್ನಾಮವಾಗಿರುವ ನೀಲ ನಗರಾವಳಿಯ (ಶಿಲಾಂ. ೮೧-೫). [←ಹಿಂ. ಛಜ್ಜಾ].

ಭಟ್ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ: ಭಟ್ ಅಂತ ಒಂದೇಟು ಕೊಟ್ಟೆ (ರೂಢಿ). ೨. ನಾಶ; ಹಾಳು: ಕುಡ್ಕುರ್ಕಗೆ ಸಿಕ್ಕ ಕುಡ್ಕೆ ಹೊನ್ನು ಮೂರ್ದಿವಸ್ದಲ್ ಭಟ್ (ಸಿಡಿಲು. ೫೫). 'ಚಟ್' ಪರಾ.

ಭಟಚ್ಛಟ(ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ: ನಿಶಾಟರನುಂಡನಗ್ನಿ ಭುಮ್ಮೆಂಬ ಭಟಚ್ಛಟೆಂಬ ಧಗಯೆಂಬ ಧಗದ್ಧಗಯೆಂಬ ಥಟ್ಟುಪೊಟ್ಟೆಂಬ ರವಂ ಕಟುತ್ವದಸಿ ಮೆಲ್ಲ ಸರಕ್ಕನುಸಾರಿಯಪ್ಪನಂ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೨೮).

ಭಟಭಟ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ: ಹೊರಳಿಗಿಡಗಳ ಭಟಭಟ ಧ್ವನಿ ಮಸಗಿತಡಿಗಡಿಗೆ (ಕುವ್ಯಾಕ. ೨೫-೫): ಭಟಭಟ ಧ್ವನಿಯಿಂದೆ ಬಿಸಿಯ ಕೆಂಗಿಡಿಗಳು ಪುಟನೆಗೆದುವು ನಭಸ್ಥಳಕೆ (ಮೋಹತ. ೪೦-೩೮).

ಭಟಭಟನೆ (ಅ). ಭಟಭಟ ಎಂಬ ಶಬ್ದದೊಡನೆ: ಭಟಭಟನೆ ಕಿಡೆಯಲ್ಕೆ ನೋಡುತ (ಬಸಪು. ೨೩-೦೬): ಅಗ್ಗರಣೆಯಂ ಭಟಭಟನೆ[ಪಾಠಾಂ. ದಟದಟ] ಕೀಳ್ವು (ರಾಜಶೇ. ೬-೧೧ ವ). [ಭಟಭಟ + – ಅನೆ$_1$]

ಭಟಭಟಿಸು (ಕ್ರಿ). ಭಟಭಟ ಎಂದುಂ ಧ್ವನಿಮಾಡುಂ: ಮಕುಟಬದ್ಧಮಹೀಶವೇಣುಪ್ರಕರದಲಿ ಭಟಭಟಿಸಿ . . . ಬೀದಿವರಿದುದು ಭೀಮದಾವಾಗ್ನಿ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೧೨-೨೪). [ಭಟಭಟ + – ಇಸು$_3$]

ಭಟಪಟ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ: ಕಾಳುಗಳು ಭಟಪಟ ಎಂದು ಸಿಡಿದುವು (ರೂಢಿ). 'ಚಟಪಟ' ಪರಾ.

ಭಟೆ (ನಾ). ೧. ಸಮೂಹ; ಗುಂಪು: ಮಂಡಿತೋರುಜಟಾಭಟಾ[ಪಾಠಾಂ. ಟ]ಪ್ರೋದ್ದಂಡಹತಿಯಿಂ (ಬಸಪು.೧೬-೧೮). ೨. ಕಾಂತಿ; ದೀಪ್ತಿ; ಪ್ರಕಾಶ: ಮಂಡಳಿಸಿ ನಿಂದುವೀಕೆಯ ಪಾಂಡುರಲೋಲತ್ಕಟಾಕ್ಷಮಾಲಾಚ್ಛಟೆಗಳ್ ಗಂಡಸ್ಥಳದೊಳೆನಲ್ (ಜಗವಿ. ೧೦-೧೨೧). [ಸಂ. ಛಟಾ]

ಭಟ್ಟನೆ (ಅ). ಕೂಡಲೇ; ತಟ್ಟನೆ: ಗುಂಡಪ್ಪ ಭಟ್ಟನೆ ಮೇಲಕ್ಕೆದ್ದ (ಕೊನೆಳೇ. ೧೧). [ಭಟ್ + – ಅನೆ$_1$]

ಭಟ್ಟಿ, ಚಟ್ಟಿ$_4$, ಚೆಟ್ಟಿ$_2$ (ನಾ). ೧. ಚಾಂದ್ರಮಾನ ಗಣನೆಯಲ್ಲಿ ಪಕ್ಷದ ಆರನೆಯ ತಿಥಿ; ಷಷ್ಠಿ: ಜ್ಯೇಷ್ಠ ಬಹುಳ ಭಟ್ಟಿ [ಪಾಠಾಂ. ಷಷ್ಠಿ]ಯ ಬೆಳಗಪ್ಪ ಜಾವದೊಳ್ . . . ಷೋಡಶ ಸ್ವಪ್ನಂಗಳಂ ಕಂಡು (ಚಾವುಂಪು II, ೨೫-೦೧); ಪೌಶ್ಯ ಸುದ್ಧ ಭಟ್ಟಿ ಸೋಮವಾರದಂದು (ಎಕ, XI, ಚಿತ್ರದು. ೪೬-೨೧; 1067). ೨. (ಉಕ) ಕಾರ್ತಿಕಮಾಸದಲ್ಲಿ ಬರುವ ಅಮಾವಾಸ್ಯೆ: ಭಟ್ಟೀ ಮುಂದಿನ ಬಟ್ಟಿ ಮೋಡವು ಬಾದು (ಸಬೀಗೀ. ೧೨-೧). **ಚಟ್ಟಿ$_4$:** ೧. "ಷಷ್ಠೀ-ಚಟ್ಟಿ" (ಶಮದ. ೨೮೨ ಪ್ರಯೋ); "ಚಟ್ಟಿಯೆ ಷಷ್ಠಿಯೊಳ್" (ಕರ್ಣಾನಿ.೨೯): ಮಾಘ ಶುದ್ಧ ಚಟ್ಟಿ ಸೋಮವಾರಂ (ಎಕ. XI, ದಾವಣ. ೧೬-೩: 899); ಚಟ್ಟಿದಿನ ಬಿಟ್ಟಿಗೂ ಹೋಗಬೇಡ (ಗಾದೆ). **ಚೆಟ್ಟಿ$_2$:** ೧. ಆದರದಿಂದಾಶ್ವಯುಜದೊಳಾದಾ ಚೆಟ್ಟಿಯೊಳೆ ಚಂದ್ರನಿರೆ (ಅಟ್ಟಮ. ೮-೦೬೪). [<ಪ್ರಾ. ಛಟ್ಟೀ./ಸಂ. ಷಷ್ಠೀ]

ಭಡ 'ಚಢ' ನೋ.

ಭಡಕಿ 'ಚಡಿಕೆ' ನೋ.

ಭಡತ 'ಚಡಿತ$_1$' ನೋ.

ಭಡಸವಾಲು 'ಚಢಸವಾಲು' ನೋ.

ಭಡಸವಾಲುದಾರ (ನಾ). ಭಡಸವಾಲನ್ನು ಮಾಡುವವನು; ಹರಾಜಿನಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚಿನ ಹಣಕ್ಕೆ ಕೂಗುವವನು,–ಬೇಡುವವನು: ಬಹಿರಂಗವಾದ ಹರಾಜು ಮೂಲಕ ಭಡಸವಾಲುದಾರನಿಗೆ ವಿಕ್ರಯಿಸತಕ್ಕದ್ದು (ಗ್ರಾಮಾಕ. ೩೮). [ಭಡಸವಾಲು (<ಚಢಸವಾಲು) + – ದಾರ$_4$]

ಭಡಸಾಲ್, ಚಡ್‌ಸಾಲ್ (ನಾ). ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಕಂದಾಯವು ವಸೂಲಾದ ವರ್ಷ: ಕಂದಾಯದ ಪಟ್ಟಿಯನ್ನು ನೋಡಿದರೆ ಈ ವರ್ಷವೇ ಭಡಸಾಲಾಗಿ ಕಾಣುತ್ತದೆ (ರೂಢಿ). **ಚಡ್‌ಸಾಲ್:** (ರೈಸಗ. II. ೫೪೫): (ಮೈಗೆಜ. IV, ೬೬೬). [ಭಡ (<ಚಢ) + ಸಾಲ್$_3$]

ಭಡಾಭಡಿ (ಅ). ಜಾಗ್ರತೆಯಾಗಿ: ಭಡಾಭಡಿ ಬರಬೇಕು ಅಲ್ಲೇ ಬೇರು ಬಿಟ್ಟು ಬಿಡಬೇಡ (ರೂಢಿ). [←ಹಿಂ. ಚಢಾಚಢೀ]

ಭಡಾಯ 'ಚಡಾಯ' ನೋ.

ಭಡಾಯಿಸು 'ಚಡಾಯಿಸು' ನೋ.

ಭಡಾಯ್ಸು 'ಚಡಾಯಿಸು' ನೋ.

ಭಡಾವು 'ಚಡಾವು' ನೋ.

ಭಡಾಳ 'ಚಡಾಳ' ನೋ.

ಭಡಾಳತನ (ನಾ). ಹೆಚ್ಚಳ; ಆಧಿಕ್ಯ; ಚಡಾಳತೆ: ನಿನ್ನಂಥವಣೆಯು ಭಡಾಳತನವನು ಮುದ್ರಿಸುವೆನೆನುತೆಚ್ಚ ನಭಿಮನ್ಯು (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೫-೩೧). [ಭಡಾಳ(<ಚಡಾಳ) + – ತನ]

ಭಡಾಳತೆ 'ಚಡಾಳತೆ' ನೋ.

ಭಡಾಳನೋಟ (ನಾ). ಉಗ್ರವಾದ ನೋಟ; ತೀಕ್ಷ್ಣವಾದ ದೃಷ್ಟಿ: ಅಲಿದಣಿಯದೆ ಮಗುಳೆ ಮಗುಳೆ ಭಡಾಳನೋಟದ ಬಿಲ್ಲ ತಿರುವಿನ ಕೋಲ ತೋಹಿನ ರಾಮನಿರ್ದನು ನೋಡುತಾಹವವ (ತೊರರಾ. ೪-೩-೦೫). [ಭಡಾಳ (<ಚಡಾಳ) + ನೋಟ]

ಭಡಾಳಿ (ನಾ). ಹೆಚ್ಚಳ; ಅತಿಶಯ; ಆಧಿಕ್ಯ: ಕಮಠಫಣಿರಾಜಾಳಿ ಬಿಮ್ಮುಗಿಡಲಲ್ಲಿ ಮಜಿದುದು ಭಾಪು ಚತುರ ವೈಹಾಳಿ ಹರ್ಷದ ಭಡಾಳಿ (ಭಾವಚಿಂ. ೮-೧೨). [ಭಡಾಳ (<ಚಡಾಳ) + – ಇ$_3$]

ಭಡಾಳಿಕೆ 'ಚಡಾಳಿಕೆ' ನೋ.

ಭಡಾಳಿಸು 'ಚಡಾಳಿಸು' ನೋ.

ಭಡಿ, ಚಡಿ$_2$ (ನಾ). ತೆಳ್ಳಗಿರುವ ನೀಳವಾದ ಕೋಲು,–ಬೆತ್ತ: ಅಪರಾಧಿಗೆ ಇಪ್ಪತ್ತು ಭಡಿಯ ಏಟುಗಳ ಶಿಕ್ಷೆ ಕೊಡಲಾಯಿತು (ರೂಢಿ). **ಚಡಿ$_2$:** ಒಡನೆ ಬಂದುದು ವಾನರೇಂದ್ರನ ಗಡಣ ಚಡಿಗಳನೆತ್ತಿ ಹೋಹೋ ತಡೆಯ ತಡೆಯಯೆನುತ್ತ (ರಾಮಾಸಂ. ೫-೫-೨): ಚಡಿ ಹಿಡಿದ ಗಣೆತೇಶ್ವರನು ಅಪೂರ್ಣಾಂಕಗಳನ್ನು . . . 'ಬಿಡಿಸಿರಿ' ಎಂದು ಹೇಳುವನು(ಗಾಳಿಪ. ೦೬೬).

ಭಡಿಯುವರು = ವೇತ್ರಧಾರಿಗಳು ; ಕೋಲುಕಾರರು : ಶಾಸ್ತ್ರಿಗಳು ೬, ಪಂಡಿತರು ೮, ಭಡಿಯುವರು ೨೫, ಪೌಜುದಾರರು ೫ (ಗುರುದ. ೧೧).
[←ಹಿಂ. ಮರಾ. ಭಡೀ]

ಭಡಿಕೆ 'ಚಡಿಕೆ' ನೋ.

ಭಡಿತ$_1$ 'ಚಡಿತ್ತ' ನೋ.

ಭಡಿತ$_2$ 'ಚಡಿತ$_1$' ನೋ.

ಭತ್ತರಿಗೆ 'ಚತ್ತರಿಗೆ' ನೋ.

ಭತ್ತೀಸ (ನಾ). ಮೂವತ್ತಾರು : ನಿಲವಿನ ಪದಿನೆಂಟು ಕೋಟಿಗೆ ಭತ್ತೀಸ ಕೋಟಿ ಬಾಹತ್ತರಕೋಟಿಗಳಿಂ ಮಿಗಿಲೆನಿಸಿ (ಬಸರ. ೮-೧೨೫) : ಮುನ್ನ ಕೊಂಡೊಯ್ಯನೆ ಮಹಾದೇವನ ಪುರಕೆ ಭತ್ತೀಸ ನಗರಿಗಳು ಸಾಮವೇದಿಗಳು (ಬಸಪು. ೫೬-೪). [<ಪ್ರಾ. ಭತ್ತೀಸ./ಸಂ. ಷಟ್ತ್ರಿಂಶತ್]

ಭತ್ತು, ಚತ್ತು (ನಾ). ಪಲ್ಲಕ್ಕಿ, ಪಲ್ಲಂಗ, ಮಂಟಪ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಗೆ ಕಟ್ಟುವ ವಸ್ತ್ರದ ಮೇಲ್ಕಟ್ಟು ; ವಿತಾನ : ಆಕಾಶವು ನೀಲವರ್ಣದ ಭತ್ತಿನಂತಿದೆ (ಚೀನದಾ. ೫) : ಬಾಳೆಯ ಕಂಬ ತಳಿರು ತೋರಣ ಜುಮುರು ಮೇಲ್ಪಾಸು (ಭತ್ತು)ಗಳಿಂದ ಆ ಭಾಗವೆಲ್ಲ ಅಲಂಕೃತವಾಗಿದ್ದಿತು (ಮಬಲಿ. ೧೩). [←ಹಿಂ. ಮರಾ. ಛತ್./ಸಂ. ಛದಿ]

ಭತ್ರ$_1$ 'ಚತ್ರ' ನೋ.

ಭತ್ರ$_2$ (ನಾ). ೧. ಕೊಡೆ ; ಚತ್ತರಿಗೆ ; ಆತಪತ್ರ: "ಆತಪತ್ರಂ, ಛತ್ರಂ— ಈ ೨ ಕೊಡೆ" (ಹಲಾಯು. ೭೦-೨೬೯) : "ಸತ್ತಿಗೆಯೇ ಛತ್ರ" (ಕವಿಕಂ. ೨೬೧). ೨. ಗೌರವಸೂಚಕವಾಗಿ ದೇವರಿಗೆ ಹಾಗು ರಾಜರಿಗೆ ಹಿಡಿಯುವ ಬಿಳಿಯ ಕೊಡೆ: ಮನ್ಮಥಗೆ ವರವಸಂತಕನೆತ್ತಿ ಹಿಡಿದ ಮುತ್ತಿನ ಛತ್ರದಿರವೆನಿಸಿತು ಚಂದ್ರಬಿಂಬ (ಜೀವಂಸಾಂ. ೧೬-೪೩). ೩. ನಾಯಿಕೊಡೆ; ಅಣಬೆ. ೪. [ಜ್ಯೋತಿ] ಒಂದು ಯೋಗ. 'ಛತ್ರಯೋಗ' ಪರಾ.
[ಸಂ.]

ಭತ್ರಕ (ನಾ). ೧. ಕೊಡೆ ; ಛತ್ರಿ : "ಛತ್ರಕಂ—ಸತ್ತಿಗೆ" (ಶಾಕಕ್ಕ. ೨೬೩). ೨. ಅಣಬೆ ; ನಾಯಿಕೊಡೆ. [ಸಂ.]

ಛತ್ರಚ್ಛಾಯೆ (ನಾ). ೧. ಕೊಡೆಯ ನೆರಳು. ೨. (ಅಲಂ) ರಾಜನ ಆಡಳಿತಕ್ಕೆ ಒಳಪಟ್ಟುದು; ಪ್ರಭುತ್ವ: ಈ ನಮ್ಮ ಪುರಾತನದೇಶವನ್ನು ಒಬ್ಬ ಸಾರ್ವಭೌಮರಾಜನ ಛತ್ರಚ್ಛಾಯೆಯಲ್ಲಿ ಏಕೈಕರಾಜ್ಯವನ್ನಾಗಿ ಕಟ್ಟಬೇಕೆಂಬ ಮನಸ್ಸಂಕಲ್ಪ . . . ತೋರಿಬರುತ್ತದೆ (ರಾಜ್ಯಶಾ. ೯). 'ಏಕಚ್ಛತ್ರಚ್ಛಾಯೆ' ಪರಾ. [ಸಂ. ಛತ್ರಚ್ಛಾಯಾ (ಛತ್ರ + ಛಾಯಾ)]

ಛತ್ರಧಾರಕ (ನಾ). (ರಾಜನ ತಲೆಯ ಮೇಲೆ) ಕೊಡೆಯನ್ನು ಹಿಡಿಯುವವನು ; ಛತ್ರಿಯನ್ನು ಹಿಡಿಯುವ ಸೇವಕ : ಬಳಿವಿಡಿದು ಭೂಭುಜರ ಯಾನಂಗಳೊಳಗಳುಕದೆ ಛಗೆಯ ಸ್ಪರಿಸಿ ಬಳಸುವವನೇ ಛತ್ರಧಾರಕನು (ಕುವ್ಯಾಸ. ೧-೬೪) ; ಅರಸನಭ್ಯುದಯವನು ನೀನಧಿಕರಿಸಿ ಗೆಲುವಡೆ ನಿನ್ನ ಹಂಗೇಕರಿಗಳನು ಜಯಿಸುವರು ನಮ್ಮಾ ಛತ್ರಧಾರಕರು (ಕುಭಾ೧ಶ. ೯-೩೪). [ಸಂ.]

ಛತ್ರಪತಿ (ನಾ). ೧. ರಾಜತ್ವದ ಸೂಚಕವಾಗಿ ಛತ್ರವನ್ನು ಹಿಡಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಪ್ರಭು ; ರಾಜ. ೨. ಶಿವಾಜಿಗೆ ಅನ್ವಯಿಸುವ ಒಂದು ಬಿರುದು : ೧೬೭೪ರಲ್ಲಿ ಶಿವಾಜಿ ಶಿವಛತ್ರಪತಿ ಎನಿಸಿಕೊಂಡನು (ಭಾರದ. ೪೨೩). [ಛತ್ರ$_2$ + ಪತಿ$_2$]

ಛತ್ರಪ್ರಸರ (ನಾ). ರಾಜ ಚಿಹ್ನವಾದ ಛತ್ರಿಗಳ ಸಮೂಹ,—ಕೊಡೆಗಳ ಸಾಲು : ದೆಸೆಯಂ ಛತ್ರಪ್ರಸರದೆ ಮುಸುಂಕಿ ಕಟ್ಟಲೆಯನೊರ್ಮೆ ಮಣಿಭೂಷಣರುಗ್ವಿಸರದೆ ಮುಸುಂಕಿ ಸಂಜೆಯ ಬಿಸಿಲಂ ಮತ್ತೊರ್ಮೆ ಮಾಡಿದುದು ತದ್ಯಾನಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೭-೮೧).
[ಛತ್ರ$_2$ + ಪ್ರಸರ]

ಛತ್ರಭಂಗ (ನಾ). ೧. ಕೊಡೆಯು ಮುರಿದುಬೀಳುವಿಕೆ. ೨. (ಅಲಂ) ಅರಸೊತ್ತಿಗೆ ತಪ್ಪಿಹೋಗುವುದು : ಕೀಳಿಕೆಯ ಮನ ಛತ್ರಭಂಗದ ಮೇಲೆ ಮುಟ್ಟಿಯದೆ ಛಲವದದ ಪರಿವಾಳಿಯಿಂದುಪ್ಪವಡಿಸಿದನುಪ್ಪರದ ಗರ್ವದಲಿ (ಕೂರಂಾ. ೬-೧೧-೧) : ಮಂಗಲೇಶನ ಮರಣಾನಂತರದಲ್ಲಿ ಚಲುಕ್ಯರ ಛತ್ರಭಂಗವಾದುದರಿಂದ ಪುಲಿಕೇಶಿಯು ಉನ್ಮತ್ತರಾದ ರಾಜರನ್ನು ಸೋಲಿಸಿ ವಾತಾಪಿಪುರವನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸಿದನು (ಕರ್ನಾಇ. ೫೭).
[ಛತ್ರ$_2$ + ಭಂಗ]

ಛತ್ರಭವ (ನಾ). [ಜ್ಯೋತಿ] ಛತ್ರಯೋಗದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನು : ಹಿತಕರನಾತ್ಮಬಾಂಧವಗೆ ಛತ್ರಭವಂ (ಜಾತತಿ. ೧೩-೧೮). [ಸಂ.]

ಛತ್ರಯೋಗ (ನಾ). [ಜ್ಯೋತಿ] ಜನನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸಪ್ತಮಸ್ಥಾನದಿಂದ ಲಗ್ನದವರೆಗೆ ಏಳುರಾಶಿಗಳಲ್ಲೂ ಗ್ರಹಗಳು ಇರುವ ಒಂದು ಯೋಗ: ಛತ್ರಯೋಗದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನು ತನ್ನ ಬಂಧುಗಳಿಗೆ ಅನುಕೂಲಮಾಡುತ್ತಾನೆ (ಜಾತತಿ. ೧೩-೧೮ ಅಟಿಪ). [ಛತ್ರ$_2$ + ಯೋಗ]

ಛತ್ರರತ್ನ (ನಾ). [ಜೈನ] ಚಕ್ರವರ್ತಿಗೆ ದೊರೆಯುವ ಏಳು ಅಜೀವ ರತ್ನಗಳಲ್ಲೊಂದು : ತನ್ನ ನೆಟಲೊಳೆ ಕಾವ ಸೂರ್ಯಪ್ರಭಮೆಂಬ ವಿಚಿತ್ರಮಣಿಮಯೂಖಚಿತ್ರಿತಚ್ಛತ್ರರತ್ನಮುಂ (ಆದಿಪು. ೧೧-೩ ವ) ; ಲೀಲಾಸನಾಳಧವಳಶತಪತ್ರಮೆನಿಪ ಸೂರ್ಯಪ್ರಭಮೆಂಬ ವಿಚಿತ್ರಚ್ಛತ್ರರತ್ನಮುಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೬-೧೧೧ ವ). 'ಚರ್ಮರತ್ನ' ಪರಾ.
[ಛತ್ರ$_2$ + ರತ್ನ]

ಛತ್ರರೇಖೆ (ನಾ). [ಸಾಮುದ್ರಿ] ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಾಮುದ್ರಿಕ ಲಕ್ಷಣ ; (ಕೈಯಲ್ಲಿಯ) ಕೊಡೆಯಾಕಾರವಾದ ರೇಖೆ : ಶತ್ರುಪಕ್ಷಹಾನಿಯು ರಾಜಮನ್ನಣೆಯು ನಿತ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ ಅನ್ನದಾನವೂ ಛತ್ರರೇಖೆಗೆ ಫಲ (ಸಾಮುಲ. ೧೦೦-೧೧). [ಛತ್ರ$_2$ + ರೇಖೆ]

ಛತ್ರವಳಯ (ನಾ). (ಅಲಂ) ಅರಸುತನ; ಪ್ರಭುತ್ವ: ಇಹಲೋಕ ಪರಲೋಕ ತಾನಿದ್ದಲ್ಲಿ . . . ಉತ್ತರೋತ್ತರಚ್ಛತ್ರವಳಯ [ಪಾಠಾಂ. ಚತುರ್ವಳಯ] ತಾನಿದ್ದಲ್ಲಿ (ಅವಚಂ. ೮೨-೩೬೦).
[ಛತ್ರ$_2$ + ವಳಯ (= ವಲಯ)]

ಛತ್ರಾಕಾರ (ನಾ). ವರ್ತುಲಾಕಾರ: ಛತ್ರಾಕಾರದೆ [ಪಾಠಾಂ. ಚಿತ್ರಾಕಾರದ] ಗದೆಯಂ ಚಿತ್ರವಿಧಂ ಬೀಸೆ ಗಗನದೊಳ್ (ಗದಾಯು. ೮-೨೫).
[ಛತ್ರ$_2$ + ಆಕಾರ]

ಛತ್ರಾಕಿ (ನಾ). (ಮುಂಗುಸಿಗಳಿಗೆ ಇಷ್ಟವಾದ) ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ ; ಹಾವಿನ ವಿಷಕ್ಕೆ ಔಷಧಿಯಾಗುವ ಈಶ್ವರೀಹಂಬು ; ಹಾವುಕಣ್ಣಿನ ಗಿಡ ; ಸರ್ಪಾಕ್ಷಿಗಿಡ : "ನಾಕುಲೀ . . . ಛತ್ರಾಕೀ, ಸುವಹಾ—ರ ಸರ್ಪಾಕ್ಷಿ ಗಿಡದ ಹೆಸರು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೦೨೧). [ಸಂ. ಛತ್ರಾಕೀ]

ಛತ್ರಿ$_1$ (ನಾ). ಕೊಡೆಯನ್ನು ಹಿಡಿದುಕೊಂಡಿರುವವನು; ಛತ್ರಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿರುವವನು : ಛತ್ರಿಗಳ್ ನಡೆದಪರೆಂದಿಂತು ಅಚ್ಛತ್ರಿಗಳೊಳ್ ಛತ್ರಿವ್ಯವಹಾರಂ ವರ್ತಿಸುವಂತೆ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಮಿಶ್ರಗ್ರಹಣವಿಲ್ಲದೊಡಂ ಸಾಹಚರ್ಯದಿಂ ಮಿಶ್ರಗ್ರಹಣಂ ಘಟಯಿಸುಗುಂ (ಶಶ್ಯಪ್ರ. ೨೨೦).
[ಸಂ. ಛತ್ರಿನ್]

ಛತ್ರಿ$_2$, ಚತ್ತರಿ, ಚತ್ರಿ (ನಾ). ಕೊಡೆ ; ಚತ್ತರಿಕೆ: ಎದ್ದು ವಸ್ತ್ರ ಜಾಡಿಸಿಕೊಂಡು . . . ಛತ್ರಿ ಮಡಿಚಿ ತಯಾರಾಗುತ್ತಾನೆ (ಎತ್ತಿಕ್ಕೆ. ೬೨). ಚತ್ತರಿ : (ಕ). ಚತ್ರಿ : ಮಳೆಗಾಲಕ್ಕೆ ಚತ್ರಿ ಬೇಕು (ರೂಢಿ).
[←ಮರಾ. ಛತ್ರೀ. / ಸಂ. ಛತ್ರ]

ಛತ್ರಿಕೆ (ನಾ). ೧.=ಛತ್ರಕ ೧ : "ಛತ್ರಿಕಾ—ಸತ್ತಿಗೆ" (ಶಮದ. ೨೩೬ ಪ್ರಯೋ); "ಸತ್ತಿಕೆ ಛತ್ರಿಕೆಯೆಂಬುದು" (ದಕುನಿ. ೩೩). ೨. ಅಣಬೆ; ನಾಯಿಕೊಡೆ: "ಕೆಸವು ಛತ್ರಿಕೆಯಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೪೪-೪೭). [ಸಂ. ಛತ್ರಿಕಾ

ಛತ್ರಿ (ನಾ). ೧. ಅಣಬೆ; ನಾಯಿಕೊಡೆ: "ಛತ್ರಾ, ಅತಿಛತ್ರಃ, ಪಾಲಘ್ನಃ –೩ ಕೊಡೆಹುಲ್ಲಿನ ಹೆಸರುಗಳು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೩೨). ೨. ಸಬ್ಬಸಿಗೆ. ೩. ಕೊತ್ತುಂಬರಿ. [ಸಂ. ಛತ್ರಾ]

ಛತ್ವ (ನಾ). = ಛ ೧: ಖತ್ವಕ್ಕಂ ಬಹುಳತೆಯಿಂ ಗತ್ವಂ ಛತ್ವಂ ದ್ವಿರುಕ್ತಿಯಿಂ ಕೂಡಿರೆ ಮೇಣ್ ಯತ್ವಾನ್ವಿತಮಿರೆ ಚತ್ವಂ (ಶಮದ. ೨೫೬). [ಸಂ.]

ಛತ್ವರ (ನಾ). ೧. ಮನೆ. ೨. ಲತಾಗೃಹ; ಬಳ್ಳಿಮಾಡ. [ಸಂ.]

ಛದ (ನಾ). ೧. ಗವುಸು; ಮುಸುಕು; ಆಚ್ಛಾದನೆ. 'ದಂತಚ್ಛದ' ಪರಾ. ೨. ಹಕ್ಕಿಗಳ ರೆಕ್ಕೆ,–ಗರಿ: "ತನೂರುಹಂ . . . ಛದಃ, ಪಿಂಛಂ, ವಾಜಃ, ಪಕ್ಷಃ–ಈ ೯ ಎಣಿ(ಂ)ಕೆ" (ಹಲಾಯು. ೪೦-೮೬); ರಾಜಕೀರಚ್ಛದಾನಿಳಲೋಲತೃಣಶಾಲಿಶಾಳಿ ಜನಚೇತೋನಂದನಂ ನಂದನಂ . . . ಚಲ್ವಾದುದುರ್ವೀತಳಂ (ಜಗವಿ. ೨-೨). ೩. ಎಲೆ; ಪರ್ಣ: "ಬರ್ಹಂ, ಪರ್ಣಂ, ದಳಂ, ಪತ್ರಂ, ಪಲಾಶಂ, ಛದನಂ, ಛದಃ–ಈ ೭ ಮರದ ಎಲೆ" (ಹಲಾಯು. ೩೧-೩೧); ಶಿಶಿರಪಯಃಕಣಪೆರಸಿದ ಕುಶೇಶಯಚ್ಛದಮನಕ್ಷಿಗಳ್ ಬಾಷ್ಪಜಲಪ್ರಶಮಿತ ರುಚಿಗಳ್ ಪೋಲ್ತಿರೆ (ಜಗವಿ. ೩-೮೬); ಅಸವಸದೆ ಬಿಸಿಲ್ಗೆತ್ತು ಜೀರ್ಣಚ್ಛದಂಗಳ್ ಮೇಳಂಗೊಂಡೊಪ್ಪೆ ಶಾಖಾಗ್ರದೊಳಡರ್ದಲುಗಲಲ್ಲೂಸೆ (ರಾಜಶೇ. ೯-೨೯). [ಸಂ.]

ಛದನ (ನಾ). ಮುಸುಕು; ಆಚ್ಛಾದನೆ: ಅದು ಬಳಿಕ ಲೋಕಾಯತಾಂಗಚ್ಛದನಪರನಾರಾಚ ನಿರ್ಮಾಣದಲಿ ಭಂಗಿತವಾಯ್ತು ಪಾರ್ಥನ ಬಾಣದೊಡ್ಡವಣೆ (ಕುವ್ಯಾಕ. ೨೦-೨೯). ೨. ರೆಕ್ಕೆ; ಗರಿ: "ತನೂರುಹಂ, ಗರುತ್, ಪತ್ರಂ, ಪತತ್ರಂ, ಛದನಂ, ಛದಃ, ಪಿಂಛಂ, ವಾಜಃ, ಪಕ್ಷಃ–ಈ ೯ ಎಣಿ(ಂ)ಕೆ" (ಹಲಾಯು. ೪೦-೮೬); ಕಾಕಗೃಧ್ರನಿಕಾಯಚ್ಛದನಾವಗೂಹಿತಮೆನಲ್ ಬಿಟ್ಟಿರ್ದನಂ ಗೆಲ್ದು (ಜಗವಿ. ೪-೫೮). ೩. ಎಲೆ; ಪರ್ಣ: "ಛದನಂ ಪತ್ರಂ ಪರ್ಣಂ ಛದಂ ಪಳಾಶಂ ದಳಂ ಸಮಮಮೇಕಾರ್ಥಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೩೦-೫); "ಪತ್ರಂ ದಳಂ ಛದನಂ[ಪಾಠಾಂ. ಛತ್ರದಳಂ]ಪಲಾಶಮೆನೆ ಪರ್ಣಮಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೩೨-೩). [ಸಂ.]

ಛದಿ (ನಾ). (ಮನೆ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ) ಮೇಲ್ಹಾವಣಿ; ಮಾಡು; ಮುಸುಕಂ; ಹೊದಿಕೆ; ಆಚ್ಛಾದನೆ: "ಪೊದಯಿಸಿದಾಚ್ಛಾದನಮುಂ ಛದಿಯುಂ ಪಟಳಮುಮೆನಿಪ್ಪುದು" (ವಸ್ತುಕೋ. ೪೬-೧೫): "ಪಟಲಂ, ಛದಿಃ – ೨ ಮನೆಯ ಮೇಲುಹೊದಿಕೆಯ ಹೆಸರು: ಮನೆಯ ಮೇಲುಮುಚ್ಚಳ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೯೧). [ಸಂ.]

ಛದೆ (ನಾ). = ಛದಿ: "ಮನೆಗೇಱಿಸಿದ ಹೊದಿಕೆ ವಳಭಿಚ್ಛದೆಯೆನಿಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೫೯-೧೩). [ಸಂ. ಛದ]

ಛದ್ಮ (ನಾ). ೧.=ಛದ ೧. ೨. ವೇಷವನ್ನು ಮಾರ್ಪಡಿಸುವುದು; ವೇಷಾಂತರ: ಗೋಪ್ಯ, ಛದ್ಮಗಳು ಕೀಟಗಳಲ್ಲಿ ಚೆನ್ನಾಗಿವೆ (ಕೀಟಬಿ. ೨೨). 'ಛದ್ಮವೇಷ' ಪರಾ. ೩. ಮೋಸ; ಕಪಟ; ವಂಚನೆ. ೪. ಕಾರಣ; ನೆಪ; ವ್ಯಾಜ: "ಕೈತವಂ . . . ಛದ್ಮ . . . ವ್ಯಪದೇಶಃ–ಈ ೧೦ ನೆವಂ" (ಹಲಾಯು. ೧೧೬-೨೪). [ಸಂ. ಛದ್ಮನ್]

ಛದ್ಮಚಮು (ನಾ). ವೇಷಾಂತರಗೊಂಡ ಸೈನ್ಯ: ಬಂಧು ಬಳಗವು ಮಂತಕನ ಚಮುವೊ, ಛದ್ಮಚಮು ದಂದುಗದ ಬಾಗಿನಗಳವರ ನಲುಮೆಗಳು (ಮಂಕುತಿ. ೧೬೩). [ಛದ್ಮ + ಚಮು]

ಛದ್ಮನೆ (ನಾ). ೧. ಮುಸುಕಂ; ಮರೆ; ಆಚ್ಛಾದನೆ: ನಿಂತುದಾ ಜೀಮೂತಛದ್ಮನೆಯುನಾಂತ ರಾವಣರಥಂ ನಿಶ್ಚಲಂ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೨೩೦-೬೬). ೨. ಮೋಸ; ಕಪಟ; ವಂಚನೆ: ಭೀಮವಿಕ್ರಮವಿಹಗೇಂದ್ರನಂ ವೀಕ್ಷಿಸುತೆ ಶಂಕೆ ಪುಟ್ಟಿತು ನಿಶಾಚರರೊಂದು ಛದ್ಮನೆಯ ಭಯಕೆ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೧೯೪-೬); ಈಗ ನಮ್ಮ ಭೇಟಿ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವ ಛದ್ಮನೆಯೂ ನಮಗೆ ತಿಳಿಯಿತು (ಚಿತ್ರಪಾ. ೮೩). [<ಸಂ. ಛದ್ಮನ್]

ಛದ್ಮಬಾಲಿಶ (ನಾ). ವೇಷಾಂತರವನ್ನು ಹೊಂದಿ ಹುಡುಗಾಟ ಮಾಡುವವನು; ರೂಪ ಮರೆಸಿ ಲೀಲೆಯಾಡುವವನು: ಆರ್ಗಲ್ಪರೀ ಛದ್ಮಬಾಲಿಶನಂ ದೈವವಿಸೂತ್ರಮುಂ ಪುರುಷಕಾರಂ ವಿಘಟಿಸೇನಕ್ಕುಮೇ (ಜಗವಿ. ೩-೧೯). [ಛದ್ಮ + ಬಾಲಿಶ]

ಛದ್ಮರೂಪ (ನಾ). ವೇಷಾಂತರಗೊಂಡ ರೂಪ; ಮರೆಸಿದ ಆಕಾರ: ಇಳಿಗಿಳಿದು ಪವಡಿಸಿಹ ಚಂದ್ರನೆಯೆ ಅಕಳಂಕ ಛದ್ಮರೂಪದೊಳಿಂತು (ಚಂದ್ರಸ. ೬೮-೮). [ಛದ್ಮ + ರೂಪ]

ಛದ್ಮವೇಷ (ನಾ). ನಿಜವಾದ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಮುಚ್ಚಲು ಧರಿಸಿದ ಬೇರೆ ರೂಪ; ವೇಷಾಂತರ: ಈ ಪ್ರಪಂಚ ಏನೋ ಒಂದು ಛದ್ಮವೇಷ ತಾಳಿ ನಮ್ಮನ್ನು ಮೋಸಗೊಳಿಸುತ್ತಲಿದೆ (ದೇಶನ್ಯ. ೨): ಛದ್ಮವೇಷವನ್ನು ಕಿತ್ತೊಗೆದು ತನ್ನ ನಿಜಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಏಕೆ . . . ತೋರದು? (ದೇಶನ್ಯ. ೫). [ಛದ್ಮ + ವೇಷ]

ಛದ್ಮವೇಷಧಾರಿ (ನಾ). ನಿಜವಾದ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಮುಚ್ಚಿ ಬೇರೆ ರೂಪ ಧರಿಸಿದ ವ್ಯಕ್ತಿ; ವೇಷಾಂತರ ಮಾಡಿಕೊಂಡವನು: ಛದ್ಮವೇಷಧಾರಿಯಾದ ಅರ್ಜುನನ ಗುರುತನ್ನು ಯಾರೂ ಹಿಡಿಯಲಾರದಿದ್ದರು (ಭೀಷ್ಮಚ. ೮೧); ಛದ್ಮವೇಷಧಾರಿಯಾದ ಗೂಢಚಾರನೋ? (ದೌಲತ್. ೮). [ಸಂ. ಛದ್ಮವೇಷಧಾರಿನ್]

ಛದ್ಮಸ್ಥ (ನಾ). ೧. ಮರೆಯಲ್ಲಿರುವವನು; ಅಡಗಿಕೊಂಡಿರುವವನು. ೨. [ಜೈನ] ಕೇವಲಜ್ಞಾನಿಯಾಗುವುದಕ್ಕೆ ಹಿಂದಿನ ಅವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿರುವವನು: ಪ್ರಥಮಶುಕ್ಲಧ್ಯಾನಪರಿಣತಿಯಿಂ ಕ್ಷೀಣಕಷಾಯವೀತರಾಗ ಛದ್ಮಸ್ಥ ಗುಣಸ್ಥಾನ ವ್ಯವಸ್ಥಿತನಾಗಿ (ಸುಕುಮಾ. ೮-೬೨ ವ); ಸಾಕಾರಂ ಜ್ಞಾನಮನಾಕಾರಂ ದರ್ಶನಂ ತದುಭಯಂ ಛದ್ಮಸ್ಥರೊಳ್ ಕ್ರಮದಿಂ ನಿರಾವರಣರೊಳಕ್ರಮದಿಂ ವರ್ತಿಸುಗುಂ (ತತ್ತ್ವಪ್ರ. ೮೬). [ಸಂ.]

ಛದ್ಮಸ್ಥಕಾಲ (ನಾ). [ಜೈನ] ಛದ್ಮಸ್ಥಾವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿರುವ ಕಾಲ: ಪದಿನಾಲ್ಕು ವರ್ಷಂ ಛದ್ಮಸ್ಥಕಾಲಂ ಪೋಗೆ ಸಹೇತುಕವನದೊಳ್ ಷಷ್ಠೋಪವಾಸಂಗೆಯ್ದು (ಚಾವುಂಪು. ೧೩೦): ಚಂದ್ರಪ್ರಭಮುನಿಪ್ರಭು ಪರಮಪಂಚಮಜ್ಞಾನ ಸಂಜನನಕರಣಾತ್ಯಂತಶುದ್ಧಧ್ಯಾನೋದ್ಯೋಗ ಸಂಸಕ್ತಚಿತ್ತಂ ಛದ್ಮಸ್ಥಕಾಲಂ ಮಾಸತ್ರಯಪ್ರಮಿತಮಾದುದೆಂಬಂದಿಂಗೆ (ಚಂದ್ರಪು. ೧೪-೫೬ ವ). [ಛದ್ಮಸ್ಥ + ಕಾಲ]

ಛದ್ಮಿಸು (ಕ್ರಿ). ಮರೆಮಾಡು; ಅಡಗಿಸಂ: ತಮ್ಮ ಕುಲಂಗಳಂ ಛದ್ಮಿಸಿಯುಂ ಜಾತಿಸಂಕರಂ ಮೊದಲಾದ ದೋಷಂಗಳ್ವೆರಸಿ ಸತ್ಪಾತ್ರಕ್ಕೆ ದಾನಮಂ ಮಾಡಿದವರುಂ . . . ಮೊದಲಾದವರಿಗೆ ಕುಮನುಷ್ಯತ್ವದಾಸ್ರವಮಕ್ಕುಂ (ಸಸಾರ. ೯೨-೧೬). [ಛದ್ಮ + – ಇಸು$_3$]

ಛನ್ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ: ಮೊಗಮಂ ನೆಱೆ ಚುರ್ಚುತ್ತುಂ ಛನ್ನೆಂದಱುಗುಱೆಗಳ ನೆರವನಱೆದು ಪೋಗದೆ ಪೆಣೆವರ್ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೬-೧೯೧).

ಛನ್ನ (ಗು). ೧. ಮುಚ್ಚಿದ; ಹೊದಿಸಿದ; ಆವೃತವಾದ; ಉನ್ನತಧವಳಚ್ಛತ್ರಚ್ಛನ್ನವಿಯತ್ತಳನಂ . . . ಪಟುವಿನೊಳೆನ್ನರಸನನಿಂತು ಬಿದಿಯೆ ತಂದಿಕ್ಕುವುದೇ (ಷಂಷಥಾ. ೨-೨೨): ಶಯ್ಯಾಶ್ರಿತ ಸಿತಮೃದುಳಪ್ರಚ್ಛದಚ್ಛನ್ನಶಯ್ಯಾತಳದೊಳ್ (ಕಾದಂಪೂ. ೮೦). (ನಾ). ೨. ಅಡಗಿರುವುದು; ರಹಸ್ಯವಾದುದು: ಛನ್ನವಾ ಋಣಮಾರ್ಗ (ಮಂಕುತಿ. ೫೧೧). [ಸಂ.]

ಛನ್ನವೀರ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕೊರಳ ಹಾರ,–ಸರ: ಅಭಯ ತ್ರಿಶೂಲ ಮಾಲೆ ಯಜ್ಞೋಪವೀತ ಉದರಬಂಧ ಛನ್ನವೀರಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿ ಎಡಗೈಯಿಂದ ನಿಂತಿರುವ ಪಾರ್ವತಿಯನ್ನಾಲಿಂಗಿಸುತ್ತಿರುವನು (ಹೊಯ್ಸವಾ. ೨೨೬). [ಸಂ.]

ಛಪಾಯಿಸು (ಕ್ರಿ). ಮರೆಮಾಡು; ಅಡಗಿಸು: ಅವನ ಕಾಗದವನ್ನೂ ರತ್ನವನ್ನೂ ಸಹ ಕೊಡದೆ ಛಪಾಯಿಸಿ ಬಿಟ್ಟನು (ಕಥಾಮಂ. IV, ೪೯): ನಾವು ಮಾಡೂದು ಖೂನಿ ಛಪಾಯಿಸುವ ಗುನ್ಹೇನ ಸರಿ (ಗ್ರಾಮಾಯ. ೩೩).
[ಛಪಾವಣೆ + – ಇಸು$_3$]

ಛಪಾವಣೆ (ನಾ). ಮರೆಮಾಚುವುದು; ಬಚ್ಚಿಡುವುದು: ಶಿರಸ್ತೆದಾರ ವಗೈರೆ ಜನಗಳ ಖುರ್ದು ಬರ್ದು, ಛಪಾವಣೆ ವಿಚಾರಗಳಲ್ಲಿ ನಡೆಸತಕ್ಕ ಕ್ರಮ (ಮಹಾವಂ. II, ೫೭): ಕಚೇರಿಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ಸಣ್ಣ ಛಪಾವಣೆ– ಆದರ ಗೊಂದಲಕ್ಕೆ ಸಿಕ್ಕಿಬಿದ್ದೆ (ನಟಸಾ. ೫೭೭).
[←ಮರಾ. ಛಪಾವಣೀ, ಛಪವಣೀ]

ಛಪ್ಪನ್ನ, ಚಪ್ಪನ್ನ (ನಾ). ಐವತ್ತಾರು: ಚೌಷಟ್ಟಿ ಪಟ್ಟಣ ಛ[ಪಾಠಾಂ. ಚ]ಪ್ಪನ್ನ ವೀಥಿಗಳ ದಾಂಟಿ (ಅವಹಂ. ೭೧-೨೭೭). **ಚಪ್ಪನ್ನ.** 'ಚಪ್ಪನ್ನದೇಶ' 'ಚಪ್ಪನ್ನಭಾಷೆ' ಪರಾ.
[←ಮರಾ. ಛಪ್ಪನ್, ಛಪನ್; ಹಿಂ. ಛಪ್ಪನ್]

ಛಪ್ಪನ್ನದೇಶ, ಚಪ್ಪನ್ನದೇಶ (ನಾ). ಐವತ್ತಾರು ದೇಶಗಳು: ಛಪ್ಪನ ದೇಶಗಳು: ಮತ್ತಮಾ ಭರತವರುಷದಲ್ಲಿಯೇ ಅಂಗ ವಂಗ ಕಳಿಂಗ ತೆಲುಂಗ ಕೊಂಗ ಲಾಟ ಬಂಗಾಳ ಚೋಳ ಕೇರಳ ಗೌಳ ಪಾಂಚಾಳ ಸಿಂಹಳ ಕುಂತಳ ನೇಪಾಳ ಮಳಯಾಳ ತುಳವ ಸೈಂಧವ ಕೊಂಕಣ ಕುರು ಮಗಧ ಮತ್ಸ್ಯ ವಿದರ್ಭ ಕೋಸಲ ಶೂರಸೇನ ಕಾಶ್ಮೀರ ಮಹಾರಾಷ್ಟ್ರ ಕರ್ಣಾಟ ಕಿರಾತ ತುರುಷ್ಕ ಶಂಕರ ಬರಮ ತ್ರಿಗರ್ತ ನಿಷಧ ಮಧ್ಯ ಜೈನ ಬರ್ಬರ ಬಾಹ್ಲೀಕ ಲಾಟ ಚೈನ ಕರಾಳ ಓಢ್ರ ಘೂರ್ಝರ ಕಾಂಭೋಜ ಸೌರಾಷ್ಟ್ರ ಸೌವೀರ ಪಾಂಡ್ಯ ಹೂಣ ಯವನ ಮ್ಲೇಚ್ಛ ಹೈಹಯ ಆರ್ಯಾವರ್ತ ಭೋಜ ದ್ವೈಪ ಅಮುರುಕ ಉತ್ತರಕುರು ಗ್ರೈವಿಟಗಳೆಂಬೈವತ್ತಾಱು ಬಗೆಯ ಜನರಿಂದ . . . ನಿರೂಢಮಾದೈವತ್ತಾಱು ಪ್ರಾಂತಂಗಳಿರ್ಪವಾ ದೇಶಂಗಳಲ್ಲಿ (ವಿವೇಕ. ೨೪೩); ಸಂದಣಿಸಿದರು ಛಪ್ಪನ್ನದೇಶದ ಜನವೃಂದ ಜೂದಿನ ವಿಷಯದಲಿ (ಷೋಡಶ. ೨೦-೨೦); ಛಪ್ಪನ್ನ ದೇಶದ ನೃಪರು ಷೇಚರರಿಹರೊಪ್ಪವ ಮಾಡು ಹೋಗೆಂದಾ (ಭರತ. ೫೫-೭೦). **ಚಪ್ಪನ್ನದೇಶ:** ಚಪ್ಪನ್ನದೇಶಾಧಿಪರ ಚಿತ್ರಗಳ ದೂಷಣೆಗೆಯ್ದು ನಿಟ್ಟಿಸಲೊಲ್ಲ ದವಳಾಯಾಸವ ಕಂಡಳು ಕುವರಿ (ಮೋಹಶ. ೩೦-೧೯); ಚಪ್ಪನ್ನ ದೇಶದೊಳ್ನಗೆ ಮಲೆತಿದಿರಾಗಿ ಬಪ್ಪ ಭೂಮಿಪರಿಲ್ಲ (ಜೈಮಿಥಾ. ೨೫-೧೨). [ಛಪ್ಪನ್ನ + ದೇಶ]

ಛಪ್ಪನ್ನಭಾಷೆ, ಚಪ್ಪನ್ನಭಾಷೆ (ನಾ). ಐವತ್ತಾರು ಭಾಷೆಗಳು: ಛಪ್ಪನ್ನ ಭಾಷೆಯ ಸುಲಿಪಿಯುಲ್ಲವಿದನು ಬಹುಮುಪ್ಪದಪ್ಪುಗರೋದಿದರೆಯೋದುವರು (ಪ್ರಭುಪು. ೭-೧೭). **ಚಪ್ಪನ್ನಭಾಷೆ:** ಚಪ್ಪನ್ನಭಾಷೆಯಱಿವ ಧೀರರೀಗಳೆ ನೋಡಿಯೆಂದು ಬಿಜ್ಜಳನೃಪಂ ಸಾಱಿಸಿದಂ ಡಂಗುರವಂ (ಲಶಿಚಂ. ೩೦-೪೯). [ಛಪ್ಪನ್ನ + ಭಾಷೆ]

ಛಪ್ಪನ್ನೈವತ್ತಾರು, ಚಪ್ಪನ್ನೈವತ್ತಾರು (ನಾ).=ಛಪ್ಪನ: ಛಪ್ಪನ್ನೈವತ್ತಾರು, ಕುಡುಪೊಕ್ಕಲಿಗ ಇವೆ ಮೊದಲಾದ ಶಬ್ದಪ್ರಯೋಗಗಳು ಕಾಲಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಮೂಲಶಬ್ದಾರ್ಥದ ಮರೆವು ಹೆಚ್ಚಾದುದರ ದ್ಯೋತಕಗಳಾಗಿವೆ (ಕನ್ನಸು. ೧-೬). **ಚಪ್ಪನ್ನೈವತ್ತಾರು:** ಚಪ್ಪನ್ನೈವತ್ತಾರು ದೇಶಗಳು ಹಿಂದೆ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದ್ದುವು (ಕಾಂ).
[ಛಪ್ಪನ್ನ + ಐವತ್ತು (<ಅಯ್ವತ್ತು) + ಆರು$_8$ (<ಆಱು$_3$)]

ಛಪ್ಪರಿಸು 'ಚಪ್ಪರಿಸು' ನೋ.

ಛಪ್ಪಳೆ 'ಚಪ್ಪಳೆ' ನೋ.

ಛಪ್ಪಳೆಯಿಡು (ಕ್ರಿ). ಚಪ್ಪಾಳೆತಟ್ಟು,–ಹೊಡೆ: ಜನನಿ ಛಪ್ಪಳೆಯಿಟ್ಟು ಕರೆಯುಲಪ್ಪುವನಾ ಜನನಾಟ ಕಡುಚೆಲುವಾಯ್ತು (ಅನಂತ. ೭-೧೦).
[ಛಪ್ಪಳೆ (<ಚಪ್ಪಳೆ) + ಇಡು$_1$]

ಛಪ್ಪಿಸು, ಛರ್ಪಿಸು (ಕ್ರಿ). ಮೇಲೆ ಬೀಳು; ಮುತ್ತು; ಆಕ್ರಮಿಸು: ವರ್ಗದ್ವಿತೀಯಾಕ್ಷರಂಗಳ್ಗೆ . . . ಛರ್ಪಿಸಿದಂ (ಛಪ್ಪಿಸಿದಂ) (ಶಮದ. ೦೫ ವೃತ್ತಿ). **ಛರ್ಪಿಸು:** ಮೇಲಿನ 'ಶಮದ' ಪ್ರಯೋಗವನ್ನು ನೋಡಿ.
[ಛಪ್ಪು$_0$ (P <ಪ್ರಾ. ಚಪ್ಪ) + – ಇಸು$_3$]

ಛಪ್ಪೆ 'ಚಪ್ಪೆ$_1$' ನೋ.

ಛಪ್ರಾಸಿ 'ಚಪರಾಸಿ' ನೋ.

ಛಮ್(ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ: ಅನುಕರಣ ಸಂಧಿಗೆ–ಛಮ್ಮೆಂಬ, ಛಟಛಟೆಂಬ (ಶಮದ. ೬೦ ವೃತ್ತಿ).

ಛಮ್ಮನೆ (ಅ). ಛಮ್ಮೆಂಬ ಶಬ್ದದೊಡನೆ: ಅನುಕರಣಕ್ಕೆ – ಖಣಿಲ್ಲನೆ, ಖಟಿಲನೆ, ಛಮ್ಮನೆ, ಧುಮ್ಮನೆ (ಶಮದ. ೧೪ ಪ್ರಯೋ).
[ಛಮ್ + – ಅನೆ$_1$]

ಛರು (ನಾ). ಕತ್ತಿಯ ಹಿಡಿ,–ಹಿಡಿಕೆ: "ಛರುವಡಾಯುಧಗಳ ಪಿಡಿ [ಪಾಠಾಂ. ತ್ಸರುವೆನಲ್ಪಿಡಿ]" (ಮಂಗರಾ. ೮೮-೩೭): "ಛರು–ತ್ಸರು=ಆಯುಧಗಳ ಹಿಡಿಕೆ" (ತದ್ಭಕೋ. ೧೩). [<ಪ್ರಾ. ಛರು. / ಸಂ. ತ್ಸರು]

ಛರ್ದಿ (ನಾ). ಕಾರುವಿಕೆ; ವಾಂತಿ; ವಮನ: ಚರಿಗೆವೊಕ್ಕೊಡಾರುಂ ನಿಱಿಸುವೊರಿಲ್ಲಮೂಱಿತ್ತು ನಿಱಿಸಿದೊಡಂ ಛರ್ದಿಯಕ್ಕುಂ (ವಡ್ಡಾರಾ. ೧೭೦-೯); ಎಳೆಗಱುಕೆಯನಕ್ಕೆಗರ್ಚಿನೊಳ್ ಕುಡಿಯೆ ಛ[ಪಾಠಾಂ.ತ]ರ್ದಿಯಂ ಮಾಣಿಸುಗುಂ (ರಾಕೋಶ. ೯-೩೪); ತಾರೆಕಾಯಿ, ಸಕ್ಕರೆ, ಬಿಸಿನೀರಲ್ಲಿ ಕುಡಿಸಲು ಛರ್ದಿ ಮಾಣ್ಗುಂ (ವಿವೈವಿ. ೦೦೯). [ಸಂ.]

ಛರ್ದಿಗೆಯ್(ಕ್ರಿ). ಕಾರು; ವಾಂತಿಮಾಡು; ವಮನಮಾಡು: ಸುವ್ರತೆಯುರೆಂಬ ಕಂತಿಕೆಯರ್ಗನ್ನದಾನಂ ಕೊಟ್ಟೊಡವರುಪವಾಸಶ್ರಮದಿಂ ಛರ್ದಿಗೆಯ್ಯೆ (ಜಾವುಂಪು. ೨೦೫); ತಾನಲ್ಲಿ ಛರ್ದಿಗೆಯ್ಯಲು ನೀನು ಸಮ್ಯಕ್ತ್ವಹೀನದಿ ಜುಗುಪ್ಸೆಗೆಯ್ದುದಱಿಂ (ಜಾಂಶೀಡ. ೩-೩೯). [ಛರ್ದಿ + ಕೆಯ್$_1$]

ಛರ್ದಿಸು (ಕ್ರಿ).=ಛರ್ದಿಗೆಯ್: ನಿರವದ್ಯಾಹಾರಮನಿಕ್ಕಲುಂಡಿರ್ದು ಛರ್ದಿಸುವುದುಂ (ನೇಮಿಪು. ೭-೧೮೫ ವ); ಕೊಳ್ಳಿರೆ ನಿಮ್ಮ ಕೂಟನೆನುತಂ . . . ಛರ್ದಿಸಿದಾಗಳ್ ಮನೆ ಪೂಱೆ ಕೂಟ್ ಕವಿವುದಂ ಕಂಡು (ಬಂಹರಿ. ೯-೩೦).
[ಛರ್ದನ$_0$ + – ಇಸು$_3$]

ಛರ್ಪಿಸು 'ಛಪ್ಪಿಸು' ನೋ.

ಛಲ$_1$ 'ಚಲ$_1$' ನೋ.

ಛಲ$_2$, ಛಳ (ನಾ). ೧. ನೆಪ; ವ್ಯಾಜ: ಅನ್ನೆಗಮಿತ್ತ ಲಾಂಛನಚ್ಛಲದಿಂ ಶೋಕಾನಲದಗ್ಧಮಪ್ಪ ಮಹಾಶ್ವೇತಾಹೃದಯಮುಮಂ ವಿಡಂಬಿಸುವಂತೆಯುಂ ಮುನಿಕುಮಾರವಧಮಹಾಪಾತಕಮಂ ತಾಳ್ದಿದಂತೆಯುಮಾಗಿ (ಕಾದಂಪೂ. ೯೮೨); ಸುಧಾಸೂತಿ ಧಾತ್ರಿಯೊಳ್ ಶಿಶುರೂಪಚ್ಛಲದಿಂ ನೆಲೆವಡೆದವೊಲುಜ್ಜ್ವಲತನು ರೋಹಿಣಿಗನಂತನಾದುದಯಿಸಿದಂ (ಜಗವಿ.೨-೮೮). ೨. ಮೋಸ; ವಂಚನೆ; ಕಪಟ. 'ಛಲಿಸು' ಪರಾ. ೩. [ನ್ಯಾಯ] ನ್ಯಾಯವಿಚಾರಕ್ಕೆ ಬೇಕಾದ ಹದಿನಾರು ಪದಾರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ವಾದಿಯು ಹೇಳಿದ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಬೇರೆ ಅರ್ಥವನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸಿ ಪ್ರತಿವಾದಿಯು ಹೇಳುವ ದೂಷಣೆ: ಗೌತಮೋಕ್ತ ನ್ಯಾಯವು ಪ್ರಮಾಣ ಪ್ರಮೇಯ . . . ಛಲ ಜಾತಿ ನಿಗ್ರಹಸ್ಥಾನಂಗಳೆಂಬ ಷೋಡಶ ಪದಾರ್ಥಂಗಳಂ ನಿರೂಪಿಸುತ್ತಲೀ ಪ್ರಪಂಚಕ್ಕೆ ಪರಮೇಶ್ವರ ಕರ್ತೃಕತ್ವಮಂ ನಿಶ್ಚಯಿಸುವದು (ವಿವೇಕ.೧೦): ವಾಕ್ಯಗಳಿಗೆ ಅಪಾರ್ಥವೆಂಬುದು ಛಲ (ಹಿಂದಶಾ. ೧೧೮). ೪. [ಕಾವ್ಯಮಿ] ದಶರೂಪಕಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದಾದ ವೀಥಿಯ ಒಂದು ಅಂಗ; ಪ್ರಿಯವಾಗಿರುವಂತೆ ತೋರುವ ಅಪ್ರಿಯ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ಮೋಸಗೊಳಿಸುವುದು. **ಛಳ:** ೧. ಜಳಪಾನಚ್ಛಳದಿಂ ಪ್ರಪಾಪ್ರಣಯಿನೀಶೃಂಗಾರಲೀಲಾಸುಧಾಜಳಮಂ ಕಣ್ಗಳಿನೀಂಟಿ . . . ತದ್ವಿಷಯದಧ್ವನ್ಯರ್ ಮನಂ ಬೆರ್ಚುವರ್ (ಚಂದ್ರಪು. ೧-೯೯). [ಸಂ.]

ಛಲಗಾರ 'ಚಲಗಾರ' ನೋ.

ಛಲಗಾರ್ತಿ (ನಾ). ಹಟಸ್ವಭಾವದವಳು: ಎಂಕಮ್ಮನೂ ಒಳ್ಳೆಯ ಛಲಗಾರ್ತಿಯೇ ಸೈ (ಒಡ್ಡ.ಉ. ೩೨).
[ಛಲಗಾರ (<ಚಲಗಾರ) + -ತಿ$_1$ (<-ಇತ್ತಿ$_1$)]

ಛಲಗೆಡು (ಕ್ರಿ). ಹಟವನ್ನು ಬಿಡು: ಲಜ್ಜೆಗೆಟ್ಟನು ನಾಣುಗೆಟ್ಟನು ಕುಲಗೆಟ್ಟನು ಛಲಗೆಟ್ಟನು (ಬಸವ. ೫೨೨). [ಛಲ$_1$ (<ಚಲ$_1$) + ಕೆಡು$_1$]

ಛಲಗೇಡಿ (ನಾ). ಹಟಮಾರಿತನದಿಂದ ಕೇಡನ್ನು ಅನುಭವಿಸುವವನು: ಆದರೇಕಿನ್ನು ನಿಮ್ಮಡಿಗೆ ಕೌರವನು ಛಲಗೇಡಿ ವಾತಜನೊಡನೆ ದ್ವೇಷಮಂ ಮಾಳ್ಪನು (ತುರಂಗ. ೭೫-೩೩). [ಛಲ$_1$ (<ಚಲ$_1$) + ಕೇಡಿ$_1$]

ಛಲಗ್ರಾಹಕ (ನಾ). ಹಟಹಿಡಿಯುವಿಕೆ; ಹಟಮಾರಿತನ; ಮೊಂಡುತನ: ಸಾಹಸಿಗನೆಂದಿನ ಪರಿಯ ದಾಸೋಹದಿಂ ಬಿಡದಗೆಯಲುಂ ಛಲಗ್ರಾ[ಪಾಠಾಂ. ಗಾ]ಹಕದಿನವರೆಯ್ದು ವಿಳಿಯಂ ಪಱಿದು ಬಿಸುಡಿಸಲು (ಬಸವು. ೪೯-೪೫). [ಛಲ$_1$ (<ಚಲ$_1$) + ಗ್ರಾಹಕ]

ಛಲಚೇತನ (ನಾ). ಹಟಸ್ವಭಾವದವನು; ಚಲಗಾರ: ಛಲಚೇತನನು ಸಲೆ ಚಂಡಿಯಾದನು ಕಳನ ಚೌಕದಲಿ (ಕುವ್ಯಾ.ಗ. ೩-೧೫).
[ಛಲ$_1$ (<ಚಲ$_1$) + ಚೇತನ]

ಛಲನೆ (ನಾ). ಕಾಟ; ಪೀಡೆ; ಹಿಂಸೆ: ಇದು ನನ್ನ ಛಲನೆ ಮಾಡಲೆಂದೊ? (ಮುತ್ಯ.ದ. ೭೦): ಹೆಣ್ಣಾದವಳಿಗೆ ಇಷ್ಟೊಂದು ಛಲನೆಯ ಅವಶ್ಯಕತೆ ಉಂಟು (ಇಪ್ಪ.ಕ. ೨೦೨). [←ಮರಾ. ಛಲನಾ]

ಛಲಮದ (ನಾ). ಹಟದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಗರ್ವ: ಕುಲಮದ ಛಲಮದ ವಿದ್ಯಾಮದದವರ ತೋಱದಿರಾ (ಅವಧ೦. ೧೦೨-೪೭೪): ಛಲಮದವಿದೇನಯ್ಯಾ ದರುಶನಭ್ರಾಂತಿ ಇದೇನಯ್ಯಾ (ಬಸವ. ೮೯೪).
[ಛಲ$_1$ (<ಚಲ$_1$) + ಮದ]

ಛಲವಾದಿ 'ಚಲವಾದಿ$_1$' ನೋ.

ಛಲವಿಡಿ 'ಚಲಂಬಿಡಿ' ನೋ.

ಛಲವೇಳು(ಕ್ರಿ). ಮೊಂಡಾಟ ಮಾಡು; ಹಟಹಿಡಿ: ರಾಮನಾಥನುಱುಬೆಯ ನಿಲಿಸುವ ವೀರರಿಲ್ಲೆನುತ ಬಂದನು ಬೇಗ ಛಲವೆದ್ದು ಮಗ ಹೊಯ್ಸಳನು (ಕುರಾಸಾಂ. ೧೩-೯೦). [ಛಲ$_1$ (<ಚಲ$_1$) + ಏಳು$_1$ (<ಏೞ್$_1$)]

ಛಲಿ 'ಚಲಿ$_2$' ನೋ.

ಛಲಿಪದ (ನಾ).ಹಟಗಾರನ ಸ್ಥಾನ; ಹಟಮಾರಿತನ: ಕೇಳಿಕೆಯ ಮನ ಛತ್ರಭಂಗದ ಮೇಲೆ ಮುರಿಯದೆ ಛಲಿ[ಪಾಠಾಂ. ಲ]ಪದದ ಪರಿಪಾಳಿಯಿಂದುಪ್ಪವಡಿಸಿದನುಪ್ಪರದ ಗರ್ವದಲಿ (ತೊರರಾ. ೬-೧೦-೧).
[ಛಲಿ (<ಚಲಿ$_2$) + ಪದ$_2$]

ಛಲಿಸು, ಛಳಿಸು$_2$ (ಕ್ರಿ). ೧. ವಂಚಿಸು; ಮೋಸಮಾಡು: ಮಾತುಮಾತಿಗವನು ಅಮ್ಮನವರ ಆಣೆ ದೇವರ ಆಣೆ ಮಾಡಿ ನನ್ನನ್ನು ಛಲಿಸಿದನು (ಕಳವಿ. II. ೩೦೪). ೨. ಪೀಡಿಸು; ಕಾಡು: ಆದರೆ ಒಬ್ಬ ಮಂಬಾಜಿಯಲ್ಲದೆ ಬೇರೆ ಯಾವ ಕ್ರಿಸ್ತೀಯನೂ ಟಿಳಕರನ್ನು ಛಲಿಸಲಿಲ್ಲ (ಸ್ಮ.ತಿಚ. ೪೪೧): ಸರ್ಪಗಳ ತಾಯಿಯಾದ ಕದ್ರುವು ಗರುಡನ ತಾಯಿಯಾದ ವಿನತೆಯನ್ನು ಛಲಿಸಿ ಛಲಿಸಿ ಹಣ್ಣುಮಾಡಿದ ಸಂಗತಿಯು ನಿಮಗೆ ಗೊತ್ತಿಲ್ಲವೆ? (ಹುಳಸಿ. ೧೧೯): ಸುರಪತಿಯ ಛಲಿಸಿದ ನಿವಾತ ಕವಚರನ್ನೆಲ್ಲ ಲೀಲೆಯಲಿ ನಿರ್ನಾಮಮಾಡಿದನು (ಭಾಸನಾ. ೪೪). **ಛಳಿಸು$_2$**: ೨. ಬಹಳವಾಗಿ ಹಿಂಸಿಸಿ, ಛಳಿಸಿದ ಕಥೆಯನ್ನು ಅವಳಿಗೆ ಹೇಳಿದನು (ದಾಕಕ. ೬೮).
[ಛಲ$_2$ + -ಇಸು$_3$]

ಛಲೋಕ್ತಿ (ನಾ). ಹಟದ ಮಾತು; ಮೊಂಡುತನದ ನುಡಿ: ನೀವೇ ನಿಮ್ಮ ಶಿಷ್ಯನ ಛಲೋಕ್ತಿಯಂ ಬಿಡಿಸೆಂದು ಸಂತೈಸಲು (ತುರಂಗ. ೭೫-೩೩).
[ಛಲ$_1$ (<ಚಲ$_1$) + ಉಕ್ತಿ]

ಛಲ್ಲಣ 'ಚಳಣ' ನೋ.

ಛಲ್ಲಿ$_1$ 'ಚಲ್ಲಿ$_2$' ನೋ.

ಛಲ್ಲಿ$_2$ (ನಾ). ೧. ಮರದ ಸಿಪ್ಪೆ,-ತೊಗಟೆ: ಅಲರಂ ಬಸಂತದೊಳ್ ತತ್ಫಲಮಂ ಗ್ರೀಷ್ಮದೊಳ್ . . . ಪ್ರಾವೃಡ್ದಿನಂಗಳೊಳ್ ಛಲ್ಲಿ [ಪಾಠಾಂ. ಝಲ್ಲಿ, ಬಳ್ಳಿ, ವಲ್ಲಿ]ಗಳಂ . . . ಸಾಧಿಪುದು ಮಹಾಮಯ ಹಾಲಾಪಳಕ್ಕೆ ಸಂಗ್ರಹಕಾಲಂ (ಖಮದ. ೧-೭೯). ೨. ಬಳ್ಳಿ; ಲತೆ. ೩. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹೂವು. ೪. ಗಡ್ಡೆ: ಮರದರಿಸಿನದ ಕಪಿತ್ಥದ ವರುಣದ ಪದ್ಮಕದ ಛಲ್ಲಿಯೊಳ್ ಸಮನಿಪುದಂ ಪರಿಶೋಷಿಸಿ (ಲೋಕೋಪ. ೭-೫೭). ೫. ಸಂತತಿ; ಸಂತಾನ. [ಸಂ. ಛಲ್ಲೀ]

ಛವಿ (ನಾ). ೧. ಕಾಂತಿ; ಹೊಳಪು; ಶೋಭೆ: ಪರಗಳ ತಮಾಳ ನೀಳಚ್ಛವಿಯಿಂ (ಶಂಪಭಾ. ೫-೫೪): ಪಕ್ಷಂಗಳ ಶಾದ್ವಲಚ್ಛವಿ ಮನಂಗೊಳೆ ಪಾಱುವ ಕೀರಮಾಲೆ . . . ರಂಜಿಕುಂ (ಜಗವಿ. ೪-೩೭): ಛವಿಕೋಟಿಯೆರಡಲ್ ಪ್ರತಿಚ್ಛಾಯೆ ವಿಲಸಿಪುದು (ಮುಂಕುಳ. ೧೨೭). ೨. ಚರ್ಮ; ತೊಗಲು. ೩. ಬಣ್ಣ. ೪. ಅಂದ. [ಸಂ.]

ಛವಿಕಲ್ಯಾಣ (ನಾ). [ಬೌದ್ಧ] ಚರ್ಮದ ಸೌಂದರ್ಯ; P ಹೆಂಗಸಿಗೆ ಇರಬೇಕಾದ ಕೇಶಕಲ್ಯಾಣ, ಮಾಂಸಕಲ್ಯಾಣ, ಅಸ್ಥಿಕಲ್ಯಾಣ, ಛವಿಕಲ್ಯಾಣ ಮತ್ತು ವಯೋಕಲ್ಯಾಣ ಎಂಬ ಐದು ಕಲ್ಯಾಣಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು: ಚಂದನವನ್ನಾಗಲಿ ಇತರ ವರ್ಣಕಗಳನ್ನಾಗಲಿ ಲೇಪಿಸದಿದ್ದರೂ ಚರ್ಮವು ನೀಲೋತ್ಪಲದ ಹಾರದಂತೆ ನುಣುಪಾಗಿರಬೇಕು, ಕರ್ಣಿಕಾರ ಪುಷ್ಪದ ಹಾರದ ಹಾಗೆ ಶುಭ್ರವಾಗಿರಬೇಕು. ಇದು ಛವಿಕಲ್ಯಾಣವೆಂಬುದು (ಹತ್ತುಮು. ೨೧). 'ಕೇಶಕಲ್ಯಾಣ' ಪರಾ. [ಛವಿ + ಕಲ್ಯಾಣ]

ಛವಿವಡೆ (ಕ್ರಿ). ಕಾಂತಿಯನ್ನು ಹೊಂದಂ; ಶೋಭೆಯನ್ನು ಪಡೆ: ಪೊಡವಿಯೊಳಗೆಂದುಂ ಪ್ರಭವಿಸದ ಗಿಡುವಿನೊಳು ಛವಿವಡೆದು ನವಕಂಬಡದ ನವ್ಯಸಹಸ್ರದಳಶತದಳಮನರ್ಪಿಸುತ(ಬಸವು. ೩೫-೧೩). [ಛವಿ + ಪಡೆ$_1$]

ಛಳ 'ಛಲ$_2$' ನೋ.

ಛಳಕು 'ಚಳಕಂ$_1$' ನೋ.

ಛಳಛಳಿಸು(ಕ್ರಿ). ಲಕಲಕಿಸು; ಹೊಳೆ: ಉತ್ತಮಶುಕ್ತಿಯೊಳಗೆ ಛಳ ಛಳಿಸುತ ಮುತ್ತಿನ ಮಣಿ ಬೆಳೆವಂತೆ (ಚಂಪ್ರಸಾಂ. ೨೪-೬೦).
[ಛಳಛಳ$_0$ + -ಇಸು$_3$]

ಛಳಯು 'ಚಳಯು$_1$' ನೋ.

ಛಳಿ 'ಚಳಿ$_2$' ನೋ.

ಛಳಿಗಾಣ್ (ಕ್ರಿ). ನಡುಕಹೊಂದಂ; ಹೆದರು: ಛಲವೆತ್ತು ಛದ್ಮನೆಯಿಂ ತುಚ್ಛಭೂಪರು ಛಳಿಪ ಕೂರ್ಗಣೆಗಣೆಯಾಗೆ ಛಳಿಗಂಡಪೊಲು ಮೂರ್ಛೆಗೈಸಿ ವಧಿಸಿದತಿ ಛಲವಾದಿ ಛಂದವಿಡೆನ್ನ (ರತಸಾಂ. ೭೯-೪೯).
[ಛಳಿ (<ಚಳಿ$_2$) + ಕಾಣ್]

ಛಳಿಗಾಲ 'ಚಳಿಗಾಲ' ನೋ.

ಛಳಿಜ್ವರ 'ಚಳಿಜ್ವರ' ನೋ.

ಛಳಿತು (ನಾ). (?): ಎಂತು ಮೋಸವ ಗೈದಿರೊಳತೆಂದು ಛಳಿತೆಂದು ಇಂತಿದಲ್ಲವ ಭರ್ತನಗ್ರುದೋಳ್ ಶೀಘ್ರದೋಳ್ ನೀಂ ತೋರಿಪೆಂದತ್ರ, ಪಾರಿದಳ್ ಸಾರಿದಳ್ (ಜಿನಮು. ೩೪-೨೦). [?]

ಛಳಿಯೊತ್ತು (ಕ್ರಿ). ಚಳಿಯಿಂದ ಪೀಡಿತವಾಗು; ತಣ್ಣಗಾಗು: ಹಿಮದ ಧಾಳಿಗೆ ವಡಬ ಛಳಿಯೊತ್ತುವುದೆ (ಕೌಶಿರಾ. ೩೫-೨೭).
[ಛಳಿ (<ಚಳಿ$_2$) + ಒತ್ತು$_1$]

ಛಳಿಲ್ 'ಛಟಿಲ್' ನೋ.

ಛಳಿವೆಟ್ಟು 'ಚಳಿವೆಟ್ಟು' ನೋ.

ಛಳಿಸು$_1$ 'ತಳಿಸು$_1$' ನೋ.

ಛಳಿಸು₂ 'ಛಲಿಸು' ನೋ.
ಛಳುಕು 'ಚಳಕು₁' ನೋ.
ಛಳಿಯು₁ 'ಚಳಿಯಂ₁' ನೋ.
ಛಳಿಯು₂ 'ಚಳಯು₂' ನೋ.
ಛಳಿಯಂಗೊಡು 'ಚಳಿಯಂಗೊಡು' ನೋ.
ಛಟಿಲ್, ಛಳಿಲ್ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ.

ಛಟಿಲ್‌ಛಟಿಲ್, ಛಳಿಲ್‌ಛಳಿಲ್ (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ) : ಪಟುವಟಿಯಂ ತಗುಳ್ದೆಳರ್ವ ಬೇಗೆವೊಲೆಚ್ಚ ಶರಾಳಿಗಳ್ ಛಟಿಲ್‌ಛಟಿಲೆನೆ ಪಾಯೆ (ಪಂಪಭಾ. ೮-೧೦೫): ಛಳಿಲ್‌ಛಳಿಲೆಂದು ಕೊಳ್ವ ಬಡಿಗು ಚಳಿತು (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೬-೮೮).

ಛಾಂದಸ (ಗು). ೧. ವೇದಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ,–ಸೇರಿದ. ೨. [ಛಂದ] ಛಂದಸ್ಸಿಗೆ ಸೇರಿದ. (ನಾ). ೩. ವೇದವನ್ನು ಓದಿದವನು; ಶ್ರೋತ್ರಿಯ: "ಛಾಂದಸ–ವೇದವನೋದಿದಾತನು" (ನಾಚಿರಾ. ೬): ಮಠದಿಂ ಪೊಱಮಟ್ಟು ನಿಂದ ಛಾಂದಸ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಂ ಕಂಡು (ಪಂಚತಂ. ೧೮೭-೧೯); ದಾಮೋದರಭಟ್ಟಂ ಮೊದಲಾದ ಛಾಂದಸರು . . . ನೆರೆದರ ಮನೆಗೆ ಬಂದು (ಬಸರ. ೧೦-೨೩); ಛಾಂದಸನದೊರ್ಬನು ಭೂಸುರೇಂದ್ರನು ಭಿಕ್ಷವಂ ಬೇಡಿ . . . ಮನೆಗಯ್ತರಲರಿಯಮಂ ಒಸೆದು ತಾನೇ ತಂದು ಭಿಕ್ಷವನಿಕ್ಕಲೊಡಂ (ಬಸಪು. ೫೬-೩೯). ೪. ಛಂದಸ್ಸನ್ನು ಅರಿತವನು; ಛಂದಶ್ಶಾಸ್ತ್ರಜ್ಞ: ಕ್ರಿಯಾಶಾಲಿಯಾದ ಕವಿ ವೈಯಾಕರಣಿಯನ್ನಾಗಲಿ ಛಾಂದಸನನ್ನಾಗಲಿ ಮೆಚ್ಚಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಬರೆಯ ಹೊರಡುವುದಿಲ್ಲ (ಸಾಶಾಪ್ರ. ೨೫೨). ೫. (ಅಲಂ) ಹಳೆಯ ಸಂಪ್ರದಾಯಂಗಳಿಗೆ ಅಂಟಿ ಕೊಂಡಿರುವವನು; ಕಂದಾಚಾರದವನು: ಅತಿಜಡಂ ಛಾಂದಸಂ ಪದ್ಮಜಂ ನಿಕ್ಕುವಮಲ್ಲಂ ಕರ್ತೃವಾದಂದಿನಿತತಿಶಯಮಂ ತಾಳ್ವುದೇ ಕನ್ನೆಯುಂದಂ (ಶಾಶ್ವಾ.ವ. ೧೨); ಬರುಬರನ್ನು ಬಲ್ಲವರೆಂದೂ, ಸಕಲ ಶಾಸ್ತ್ರಕೋವಿದರನ್ನು ಛಾಂದಸರೆಂದೂ ಅವರು ಹೆಸರಿಟ್ಟು ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ (ನಂಜುಂಡ. ೦೬೬). ೬. (ಅಲಂ) ಸೋಮಾರಿ; ಜಡ: ಛಾಂದಸನಧಿಕ ದರಿದ್ರಂ ಮುಂದಂ ಜಿಹ್ವಾನಲಂಪಟಂ ಗತಭಾಗ್ಯಂ (ದಶಕು. ೫-೨೪); ಅಣ್ಣಂ ದೊಡ್ಡಹೊಟ್ಟೆಯುತಿಛಾಂದಸಂ ಪರಿಕಿಸಲ್ಕೆ ಭಾರಿಯುಂಗಂ (ವೀಶೈಪು. ೩-೧೮-೭). [ಸಂ.]

ಛಾಂದಸಿಕ (ನಾ). ವೇದಾಧ್ಯಯನದಲ್ಲಿ ನಿರತನಾದವನು; ವೇದಾಭ್ಯಾಸದಲ್ಲಿ ಪ್ರವೀಣ. [ಸಂ.]

ಛಾಂದಸಿಕೆ (ನಾ). ಮುಂದಾಲೋಚನೆಯಿಲ್ಲದಿರುವುದು; ಚಾಂದಸಿಕೆ; ದಡ್ಡತನ: ನಿನ್ನನಬ್ಬರೊಳಾಂ ಮುದ್ದಾಡಿಸೆ ಮುನಿಸನ್ನಿಧಿಯೊಳ್ಮಾಡಿದುದಂ [ದುಂ] ಛಾಂದಸಿಕ್ಕೆಯೊಂದೊದವಿಂದು (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೩-೨೫೭).
[ಛಾಂದಸ + –ಇಕ್ಕೆ₂ (< –ಇಕೆ)]

ಛಾಂದಸಿಗ, ಚಂದಸಿಗ, ಛಂದಸಿಗ (ನಾ). ೧. = ಛಾಂದಸಿಕ: ದೇಗುಲಿಗಂ, ಅಕ್ಕರಿಗಂ, ಛಾಂ[ಪಾಠಾಂ. ಚಂ, ಛಂ]ದಸಿಗಂ (ಶಮದ. ೦೯೭ ಪ್ರಯೋ). ಚಂದಸಿಗ: ೧. ಮೇಲಿನ ಪ್ರಯೋಗದ ಪಾಠಾಂತರವನ್ನು ನೋಡಿ. ೨. (ಅಲಂ) ಚುರುಕಿಲ್ಲದವನು; ಮಂದ; ಜಡ: ಅಯ್ಯೋ, ಆ ಚಂದಸಿಗನಿಂದ ಈ ಕೆಲಸ ಆಗುವುದುಂಟೇ? (ಊರು). ಛಂದಸಿಗ: ೧. ಮೇಲಿನ 'ಶಮದ' ಪ್ರಯೋಗದ ಪಾಠಾಂತರವನ್ನು ನೋಡಿ.
[< ಸಂ. ಛಾಂದಸಿಕ]

ಛಾಂದೋಗ್ಯ (ನಾ). ಸಾಮವೇದಕ್ಕೆ ಸೇರಿರುವ ಒಂದು ಉಪನಿಷತ್ತು: ಛಾಂದೋಗ್ಯ . . . ಮೊದಲಾದುವೇ ಶತೋಪನಿಷತ್ತುಗಳು (ವಿವೇಕ. ೪): ಛಾಂದೋಗ್ಯೋಪನಿಷತ್ತು ಸಾಮವೇದದ ಕೌಥುಮಶಾಖೆಗೆ ಸೇರಿದ (ಛಾರದ. ೩೮). [ಸಂ.]

ಛಾಂದೋಗ್ಯಸೂತ್ರ (ನಾ). ಸಾಮವೇದದ ಒಂದು ಅಂಗ: ಸಾಮವೇದ ಕಲ್ಪಸೂತ್ರಗಳಿಗೆ ಛಾಂದೋಗ್ಯಸೂತ್ರಗಳೆಂದು ಹೆಸರು (ಸುಜ್ಞಾದಂ. ೧ ಪ್ರಕಣ). [ಛಾಂದೋಗ್ಯ + ಸೂತ್ರ]

ಛಾಕಾರ(ನಾ). (?): ಬಂದನಾ ಪುರಕೆ ಸೆಟ್ಟಿಯು ದೇಹ ತಾನಂದದಿಂದಲ್ಲೈತಂದು ವಂದಿಸಿ ದೇವರ್ಗೆ ಕುಳ್ಳಿರೆ ಸೆಟ್ಟಿಯುಂ ಬಂದಿ ಛಾಕಾರವಿತ್ತಾ (ತರಳಾ. ೧೧-೨೨). [?]

ಛಾಗ(ನಾ). = ಛಗ: "ಅಜಃ, ಸ್ತಬಃ, ಬಸ್ತಃ, ಛಾಗಃ, ಛಗಳಕಃ, ಛಗಃ–ಈ ೬ ಹೋತು" (ಹಲಾಯು. ೪೬-೧೨೨): ಛಾಗದ ತೋಪಲಕ್ಕೆ ಕಡುಕರ್ಪಿಸಪಟ್ಟಿನ ಗಂಗದೋಪಲಕ್ಕೆ (ಶೋಕೋಪ. ೬-೪೧). [ಸಂ.]

ಛಾಗರಿ (ನಾ). (?): ಮೂಡಲಿಕೆ ಗದೆಯ ವಿವರ ಬಳಕಂಡ ಕಡುಮುಂಣ್ಣ ಕೊಡಗೆ ಛಾಗರಿ ಗದೆ ಯ ಕೊಡಂಗೆ ದಾಖು ಮಾದಳಿಕ ಕೊಡಂಗೆ (ಕಇ. I, ೫೧-೦೩: 1432 ?). [?]

ಛಾಗಲ (ನಾ). = ಛಗ: ಭಟ್ಟಂಗೆ ಭ್ರಾಂತಿ ಪುಟ್ಟಿ ನಿಂದು ಪೆಗಲೊಳಿರ್ದ ಛಾಗಲಮಂ ಭೂಭಾಗದೊಳಿಟ್ಟಿ (ಪಂಚತಂ. ೧೪೭-೧). [ಸಂ.]

ಛಾಗಿ (ನಾ). ಹೆಣ್ಣಾಡು; ಮೇಕೆ: "ಅಜಾ, ಛಾಗೀ–೨ ಆಡು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೨೫೪). [ಸಂ. ಛಾಗೀ]

ಛಾಟ 'ಚಾಟ₁' ನೋ.
ಛಾಡ 'ಚಹಡ' ನೋ.
ಛಾಡಿ 'ಚಹಡ' ನೋ.

ಛಾತ (ಗು). ೧. ಕತ್ತರಿಸಿದ; ಹರಿದ; ವಿಭಾಗಿಸಿದ; ಹೋಳುಮಾಡಿದ. (ನಾ). ೨. ಮಾಂಸಪುಷ್ಟಿಯಿಲ್ಲದವನು; ದುರ್ಬಲ; ಕೃಶವಾಗಿರುವವನು: "ಅಮಾಂಸಃ, ದುರ್ಬಲಃ, ಛಾ[ಪಾಠಾಂ. ಶಾ]ತಃ–೩ ಬಡಬಡಕಲುಮೈಯುಳ್ಳವನು, ನರಪೇತಲವನು, ಬಲವಿಲ್ಲದವನು, ಅಶಕ್ತನು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೫೭). [ಸಂ.]

ಛಾತಿ (ನಾ). ೧. ಎದೆ; ವಕ್ಷಸ್ಥಳ. ೨. ಧೈರ್ಯ; ಸಾಹಸ; ಕೆಚ್ಚು: ನಿಮ್ಮಲ್ಲಿ ಯಾರಲ್ಲಾದರೂ ಆಯುಧಗಳಿದ್ದರೆ; ನಿಮಗೆ ಛಾತಿಯೂ ಇದ್ದರೆ, ಇಷ್ಟವಿದ್ದರೆ ಮಾತ್ರ ಬರಬಹುದು (ಸಕಕ. ೬೧); ಅವಳಿಗೆ ಸಿಟ್ಟು ಮಾಡುವ ಛಾತಿ ಇವರೊಬ್ಬರಿಗೂ ಇಲ್ಲಾ (ಮೂರುದಾ. ೪೮). ೩. ದಕ್ಷತೆಯಿಂದ ಕೆಲಸ ಮಾಡುವುದು: ಛಾತಿಯುಳ್ಳ ನಾಲ್ಕು ಜನ ಮಿತವ್ಯಯ ಮಾಡಿ ಲಾಭಗಳಿಸಿದರೆ ಸಾಲದೆ? (ಶಿಲ್ಪನಾ. ೦೬೮). [←ಹಿಂ. ಛಾತೀ]

ಛಾತ್ರ (ನಾ). ಶಿಷ್ಯ; ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿ: "ಶಿಷ್ಯಃ, ಅಂತೇವಾಸಿನ್, ಛಾತ್ರಃ, ಶೈಕ್ಷಃ, ಪ್ರಾಥಮಕಲ್ಪಿಕಃ–ಈ ಐದು ಶಿಷ್ಯಂ" (ಹಲಾಯು. ೭೭-೨೪೭): ಪರ್ವತನುಂ ಛಾತ್ರಸಹಿತಂ ಸಾಕೇತನಮಂ ಪೊಕ್ಕು (ಚಾವುಂಪು. ೩೦೪-೨೭): ಪೂರ್ಣ್ನತುಚ್ಛ್ಯಂಖಲಂ ಗೋತ್ರಗಿರಿಚ್ಛಾತ್ರಾನುವಾದಾಧ್ಯಯನ ಗುರು ಜರಾಸಂಧಭೇರೀನಿನಾದಂ (ಜಗವಿ. ೬-೩೯). [ಸಂ.]

ಛಾತ್ರಪಾಲಕ (ನಾ). ಶಿಷ್ಯರನ್ನು ನೋಡಿಕೊಳ್ಳುವವನು; ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳ ಯೋಗಕ್ಷೇಮವನ್ನು ನೋಡಿಕೊಳ್ಳುವವನು: ಆದರ ಸಾಹೇಬ–ಕುಮಾರಿಗೆ, ಅಖಂಡಜ್ಞಾನಸತ್ರವಿಡುವ, ನಮ್ಮಂಥ ಛಾತ್ರಪಾಲಕನ ಅಗತ್ಯವಿತ್ತು (ದೀಪಹ. II,೦೯). [ಛಾತ್ರ + ಪಾಲಕ]

ಛಾತ್ರಾಲಯ (ನಾ). ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳ ವಸತಿ ಮತ್ತು ಊಟಕ್ಕೆ ಏರ್ಪಾಡು ಮಾಡಿರುವ ಆಲಯ; ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿನಿಲಯ: ಸಮೀಪದಲ್ಲಿಯೇ ಮಾಯಾಶಂಕರನ ಮಿತ್ರಭವನವಿತ್ತು. ಆದೊಂದು ಚಿಕ್ಕ ಛಾತ್ರಾಲಯವೇ ಆಗಿತ್ತು (ಪ್ರೇಮಾಶ್ರ. ೨೪೩). [ಛಾತ್ರ + ಆಲಯ]

ಛಾದ (ನಾ). = ಛಾದನ. [ಸಂ.]

ಛಾದನ (ನಾ). ಮುಚ್ಚುವುದು; ಮರೆಮಾಡುವುದು. [ಸಂ.]

ಛಾದರು 'ಚಾದರ' ನೋ.

ಛಾದಿತ (ಗು). ಮುಚ್ಚಿದ; ಮರೆಮಾಡಿದ. [ಸಂ.]

ಛಾದ್ಯ (ಗು). ೧. ಮುಚ್ಚಿಡುವ: ಮರೆಮಾಡುವ. (ನಾ). ೨. ಮೇಲ್ಹೊದಿಕೆ; ಮೇಲ್ಕಟ್ಟು; ವಿತಾನ: ಮುಕ್ತಾಮಣಿಗಣರಚಿತಂ ಛಾದ್ಯ ಹೃದ್ಯಂ . . . ಕಾಯಮಾನಂ ನವೀನಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೧೨-೧೦೭). [ಸಂ.]

ಛಾನಸ 'ಚಾಂದಸ' ನೋ.

ಛಾನಸಗಾರ (ನಾ). ನಿಧಾನಸ್ವಭಾವದವನು; ಜಡಪ್ರವೃತ್ತಿಯುಳ್ಳವನು; ಸೋಮಾರಿ: (ಕ). [ಛಾನಸ (<ಚಾಂದಸ) + – ಕಾರ$_1$ (<–ಕಾಱ)]

ಛಾನಸತನ (ನಾ). ನಿಧಾನಸ್ವಭಾವ; ಸೋಮಾರಿತನ: ಇವರ ಛಾನಸತನದ ಕಾಲಾಗ ನಮ್ಮ ಕೈ ಹೋಗತಾವು (ನಡುಮ. ೧೦೦).

[ಛಾನಸ (<ಚಾಂದಸ) + – ತನ]

ಛಾಪ 'ಛಾಪು' ನೋ.

ಛಾಪಖಾನೆ (ನಾ). ಅಚ್ಚುಮಾಡುವ ಸ್ಥಳ; ಮುದ್ರಣಾಲಯ: ಛಾಪಖಾನೆಗಳಲ್ಲಿ ಮೊಳೆ ಜೋಡಿಸುವವರು ಬೇರೆ (ಮುಂಬಯಿ. ೫-೨೫೩): ಛಾಪಖಾನೆಗಳು ಹೆಚ್ಚಿದ ಬಳಿಕಂತು, ಸಾವಿರಾರು ಜನರಿಗೆ ಛಾಪೆಯ ಸುಖವನ್ನು ಸವಿಯಲು ಅವಕಾಶವಾಗಿದೆ (ಪಾಲಶ್ರ. I, ೮೭); ಬಳ್ಳಾರಿಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ಛಾಪಖಾನೆಯನ್ನು ಸುಮಾರು ೧೮೨೦ರಲ್ಲಿ ಸ್ಥಾಪಿಸಿದ್ದೇ ಕನ್ನಡನಾಡಿನಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೇದಾಗಿದೆ (ಪಾಶ್ಚಾವಿ. ೩೬೩).

[ಛಾಪ (<ಛಾಪು) + ಖಾನೆ. / ಹಿಂ. ಮರಾ. ಛಾಪಖಾನಾ]

ಛಾಪಾಕಾಗದ 'ಛಾಪೆಕಾಗದ' ನೋ.

ಛಾಪಿಸು, ಚಾಪಿಸು (ಕ್ರಿ). ಮುದ್ರಿಸು; ಅಚ್ಚುಹಾಕು: ಛಾಪಖಾನೆಗಳಲ್ಲಿ ಮೊಳೆ ಜೋಡಿಸುವವರು ಬೇರೆ . . . ಛಾಪಿಸುವವರು ಬೇರೆ (ಮುಂಬಯಿ. ೫-೨೫೩); ಅವನ್ನು ಹಿಂದೀಭಾಷೆಗೆ ಅನುವಾದಿಸಿ ಛಾಪಿಸಿಯೂ ಆಗಿದೆ (ಘೂರಾಚಿ. ೧೦೦). **ಚಾಪಿಸು:** ಈ ಪುಸ್ತಕವನ್ನು ಸರಕಾರಿ ಮುದ್ರಣಾಲಯದಲ್ಲಿ ಚಾಪಿಸಲಾಯಿತು (ರೂಢಿ). [ಛಾಪು + – ಇಸು$_3$]

ಛಾಪು, ಚಪ್ಪೆ$_3$, ಛಾಪ, ಛಾಪೆ (ನಾ). ೧. ಅಚ್ಚು; ಮುದ್ರೆ: ಗೊರೂರರವರ ಕಲೆಯು ಎಲ್ಲಿಂದಲೋ ರಫ್ತಾಗಿ ಬಂದ ಸೀಮೆ ಛಾಪಿನ ಸರಕಲ್ಲ (ಗರುಡಾ. ೭ ಮುನ್ನುಡಿ); ಸರ್ಕಸ್ಸನ್ನು ಸೇರಿದ ಕೂಡಲೆ ಪ್ರತಿಯೊಬ್ಬನಿಗೂ ನಂಬರು ಹಾಕಿ ತಮ್ಮ ಸರ್ಕಸ್ಸಿನ ಛಾಪುಳ್ಳ ಒಂದು ತಾಮ್ರದ ಬಿಲ್ಲೆಯನ್ನು ಕೊಡುತ್ತಿದ್ದರು (ಮೇದಿಮು. ೭೭). ೨. (ಅಲಂ) ಪ್ರಭಾವ; ವರ್ಚಸ್ಸು: ಅಪ್ಪರಾಯಭಟ್ಟರಿಗೆ ಅಂದು ಪಾದ್ರಿ ಸೋಜನು ದಂಬನ ಮೇಲೆ ಒಗೆಯಲು ಹೋದ ಛಾಪು ಯಾವುದೆಂದು ಸಾಕಷ್ಟು ವಿದಿತವಾಗಿತ್ತು (ದಂಬನಾ. ೫೧). **ಚಪ್ಪೆ$_3$:** ೧. ಚಪ್ಪೆ. ಛಾಪಾ – ಸುಂಕದ ಕಟ್ಟೆಯಲ್ಲಿ ಸರಕಿನ ಮೇಲೆ ಒತ್ತುವ ಮುದ್ರೆ (ಕಿಸಂಗ್ರಾ. ೦೪೭). **ಛಾಪ:** ೧. 'ಛಾಪಖಾನೆ' ಪರಾ. **ಛಾಪೆ:** ೧. 'ಛಾಪೆಕಾಗದ' ಪರಾ.

ಛಾಪುಹಾಕು = (ಅಲಂ) ಪರಿಣಾಮಕಾರಿಯಾಗುವ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಭಾವ ಬೀರು: ನಿಮ್ಮಂಥವರ ಮ್ಯಾಲೆ ಛಾಪುಹಾಕಲಿಕ್ಕೆ ಹೇಳೋ ಮಾತವು (ಗ್ರಾಮಾಯ. ೩೪೭).

[←ಹಿಂ. ಛಾಪ್, ಛಾಪಾ; ಮರಾ. ಛಾಪ್, ಛಾಪಾ, ಧಪ್ಪಾ]

ಛಾಪೆ 'ಛಾಪು' ನೋ.

ಛಾಪೆಕಾಗದ, ಛಾಪಾಕಾಗದ (ನಾ). ಸರ್ಕಾರದ ಛಾಪೆಯನ್ನು ಮುದ್ರಿಸಿರುವ ಕಾಗದ; ವ್ಯವಹಾರದ ದಾಖಲೆಗಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಸರ್ಕಾರದ ಅಧಿಕೃತ ಮುದ್ರೆಯಿರುವ ಕಾಗದ: ಸರಕಾರದವರು ಛಾಪೇಕಾಗದ ನೋಂದಣಿ ಮುಂತಾದ ಕಾಯಿದೆಗಳನ್ನು ಮಾಡಿದರು (ಮುಂಬಯಿ. ೬-೦೦೦). **ಛಾಪಾಕಾಗದ:** ಈ ಐವಜಿಗಾಗಿ ಛಾಪಾಕಾಗದದಲ್ಲಿ ಪತ್ರ ಬರೆದುಕೊಡುತ್ತೇನೆ (ಕಥಾಮಂ. IV. ೪). [ಛಾಪೆ (<ಛಾಪು)+ಕಾಗದ]

ಛಾಯು (ನಾ). ೧. ನೆಳಲು, ನೆರಳು: [illegible] ಗೊಂಡೇನಪ್ಪ ಛಾಯದ ಕಂಪು ಬೀಸಿಪ್ಪ (ಬಸ್ವ. ೫ ೩೮೪). ೨. ಪ್ರತಿಬಿಂಬ [illegible] ಪಡಿಯಚ್ಚು: ಬಹುವರ್ಣದ ಛಾತ್ರಿಯಲ್ಲಿ [illegible] ನಿಂದಿತ್ತು (ಮೋಳಿಮಾ. ೬-೧೯). [ಸಂ. ಛಾಯಾ]

ಛಾಯುಗಾರಿಕೆ (ನಾ). ಗ್ರಹಗಳಿಗಿರುವ ಒಂದು ಶಕ್ತಿವಿಶೇಷ; ನೆರಳನ್ನು ಹಿಡಿದು ಆಯಾಯ ವ್ಯಕ್ತಿಯ ಮೇಲೆ ಪ್ರಭಾವವನ್ನು ಬೀರುವಿಕೆ: ಛಾಯುಗಾರಿಕೆಯಿಂದ ದುಷ್ಟಗ್ರಹಗಳ ಸಮುದಾಯ ಪೀಡಿಸಿ ಭಯ ತೋರುತವೇನಯ್ಯಾ (ಮೋಕ್ಷದೀ. ೩೭-೧). [ಛಾಯು + ?]

ಛಾಯುರಂಗ (ನಾ). ವಜ್ರದಲ್ಲಿ ಒಳಗೆ ಬೆಳಕು ಹೊಳೆಯುವ ಸ್ಥಳ: ಬಾಲಾರ್ಕನಿದಿರಿನೊಳು ಪಿಡಿಯೆ ರತ್ನದ ಮಧ್ಯ ತಾ ತೋರುತಿರಲು ಪಾಲಿಸದ ಛಾಯುರಂಗಮದೆಂದು ಪೇಳ್ವರದನಾಲಿಸೈ ಮಾಣಿಕಕೆ ಕಾಂತಿ ರಂಗುಗಳನ್ನು ಮೇಲೆ ಶಿರದೊಳು ನೋಡಿ (ರತ್ನಶಾ. ೧೦-೧೩).

[ಛಾಯ + ರಂಗ]

ಛಾಯಾಕರಣ (ನಾ). (ಚಿತ್ರಕಲೆಯಲ್ಲಿ) ವಸ್ತುಗಳ ಮೇಲೆ ಬೀಳುವ ಕತ್ತಲೆ ಬೆಳಕನ್ನು ತೋರಿಸುವುದು: ಮೊಗಲ ಚಿತ್ರಗಳ ಛಾಯಾಕರಣವು (Shading) ಸಹ ಅತಿ ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾದುದು (ಛಾಚಿತ್ರ. ೩೨). [ಸಂ.]

ಛಾಯಾಗೌಳ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ಒಂದು ರಾಗದ ಹೆಸರು: ಕರ್ಣಾಟಗೌಳ . . . ಛಾಯಾಗೌಳ . . . ದ್ರಾವಿಡಗೌಳಮೆಂಬೀಳುಂ ಉಪಾಂಗ ಗೌಳ ರಾಗಂಗಳು (ವಿವೇಕ. ೨೩೪). [ಸಂ.]

ಛಾಯಾಗ್ರಹ (ನಾ). ೧. ಪ್ರತಿಬಿಂಬವನ್ನು ಗ್ರಹಿಸುವುದು; ಕನ್ನಡಿ. ೨. [ಜ್ಯೋತಿ] ಸೂರ್ಯಚಂದ್ರರಿಗೆ ಕತ್ತಲೆಯನ್ನು ತರುವ ಗ್ರಹ; ರಾಹು ಮತ್ತು ಕೇತು: ವಿವಾಹದಲ್ಲೂ ಉಪನಯನದಲ್ಲೂ ಛಾಯಾಗ್ರಹಗಳಾದ ರಾಹುಕೇತುಗಳ ದೋಷವಿಲ್ಲ (ರೂಢಿ). [ಸಂ. (ಛಾಯಾ + ಗ್ರಹ)]

ಛಾಯಾಗ್ರಹಣ (ನಾ). ೧. ನೆರಳನ್ನು ತಡೆಹಿಡಿಯುವುದು; ತನ್ನಲ್ಲಿರುವ ಪ್ರಭಾವವಿಶೇಷದಿಂದ ವ್ಯಕ್ತಿಯ ಗಮನವನ್ನು ನಿರೋಧಿಸಲು ಅವನ ನೆರಳನ್ನು ಹಿಡಿಯುವಿಕೆ. 'ಛಾಯಾಗ್ರಹಣಂಗೆಯ್' ಪರಾ. ೨. ಭಾವಚಿತ್ರವನ್ನು ತೆಗೆಯುವುದು; ಫೋಟೋ ತೆಗೆಯುವುದು. ೩. (ಅಲಂ) ಸ್ಥೂಲವಾಗಿ ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳುವುದು: ಇಂತಹ ಉಪಕರಣಗಳಿಂದ ವಿಶ್ವತತ್ವದ ಛಾಯಾಗ್ರಹಣವನ್ನು ಮಾಡಲು ಮಾತ್ರ ಸಾಧ್ಯ (ಜುಕ್ಸ್ಯರ. ೪೦ ಪೀಠಿಕೆ). [ಸಂ. (ಛಾಯಾ + ಗ್ರಹಣ)]

ಛಾಯಾಗ್ರಹಣಂಗೆಯ್ (ಕ್ರಿ). ವ್ಯಕ್ತಿಯ ಚಲನವನ್ನು ನಿರೋಧಿಸಲು ಅವನ ನೆರಳನ್ನು ತಡೆಹಿಡಿ: ವಿಮಾನಾರೂಢಂ ರಣಕ್ರೀಡೆಗೊಡರಿಸುವುದುಂ ಶ್ರೀಶೈಳಂ ತದ್ವಿಮಾನಮುಂ ಛಾಯಾಗ್ರಹಣಂಗೆಯ್ಯೆ ನೆಲಕ್ಕೆವರ್ಪುದುಂ (ಪಂರಾಮಾ. ೧೧-೫೨ ವ). [ಛಾಯಾಗ್ರಹಣ + ಕೆಯ್$_1$]

ಛಾಯಾಗ್ರಹಣಯಂತ್ರ (ನಾ). ಭಾವಚಿತ್ರವನ್ನು ತೆಗೆಯಲು ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಯಂತ್ರ; ಫೋಟೋ ತೆಗೆಯುವ ಯಂತ್ರ; ಕ್ಯಾಮರಾ: ಆ ದೂರದರ್ಶಕಯಂತ್ರಕ್ಕೆ ಒಂದು ಛಾಯಾಗ್ರಹಣಯಂತ್ರ(Camera)ವನ್ನು ಜೋಡಿಸಿ ಛಾಯಾಚಿತ್ರ ಹಿಡಿದರೆ (ಆಕಾಶ. ೭).

[ಛಾಯಾಗ್ರಹಣ + ಯಂತ್ರ]

ಛಾಯಾಗ್ರಾಹಿ (ಗು). ೧. ನೆರಳನ್ನು ಹಿಡಿಯುವ: ಬರ್ದಿಲವಟ್ಟೆಯೊಳ್ ತ್ತರುತಲಿರ್ದ ಹನುಮನಂ, ದೂರದಾಕಾಶದೊಳ್ ಚುಕ್ಕಿಯೋಲಿರ್ದನಂ ತಿಳಿದಳಾ ಸಿಂಹಿಕೆ, ದಶಗ್ರೀವನಾಜ್ಞೆಯಿಂ ಕಡಲ ಕಾವಲುಗಾರ್ತಿ, ಕಾಮರೂಪಿಣಿ, ಕಾಳಿ, ಛಾಯಾಗ್ರಾಹಿ ದನುಜೆ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೪೧೧-೨೧೮). (ನಾ). ೨. ಭಾವಚಿತ್ರವನ್ನು ತೆಗೆಯುವವನು: ಅವರ ಮದುವೆಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಛಾಯಾಗ್ರಾಹಿಯನ್ನು ಕರೆಸಿದ್ದರು (ರೂಢಿ).

[ಸಂ. ಛಾಯಾಗ್ರಾಹಿನ್]

ಛಾಯಾಚಿತ್ರ (ನಾ). ೧. ನೆರಳಂ ಚಿತ್ರ. ೨. ಛಾಯಾಗ್ರಹಣಯಂತ್ರದ ಸಹಾಯದಿಂದ ತೆಗೆದ ಚಿತ್ರ ; ಭಾವಚಿತ್ರ ; ಫೋಟೋ : ಛಾಯಾಚಿತ್ರಗಳು, ತೈಲಚಿತ್ರಗಳು, ನೀರು ಬಣ್ಣದಿಂದ ಬರೆದ ಚಿತ್ರಗಳು, ಇವೆಲ್ಲವೂ ಹಾಫ್‌ಟೋನ್ ಪಡಿಯಚ್ಚಿಗೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ ಮೂಲಪ್ರತಿಗಳು (ಮುದ್ರಕ. ೬೧) ; ಛಾಯಾಚಿತ್ರ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವುದಕ್ಕೆ ಮೊದಲು, ದೂರದರ್ಶಕ ಯಂತ್ರವನ್ನು . . . ಸಿದ್ಧಗೊಳಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು ಅಗತ್ಯ (ಅಶಾಕ. ೭). [ಸಂ. (ಛಾಯಾ + ಚಿತ್ರ)]

ಛಾಯಾಚಿತ್ರಗಾರ (ನಾ). ಭಾವಚಿತ್ರಗಳನ್ನು ತಯಾರುಮಾಡುವವನು; ಫೋಟೋ ತೆಗೆಯುವವನು : ಚಿತ್ರಗಾರ, ಶಿಲ್ಪಿ, ಛಾಯಾಚಿತ್ರಗಾರ, ಮೊ.ರು ತಕ್ಕ ಬೆಳಕಿನ ಅನುಕೂಲವಿರುವಂತೆ ಏರ್ಪಡಿಸಿಕೊಂಡಿರುವ ಕೆಲಸದ ಕೋಣೆ (Studio. ಇಂಕನಿ).

[ಛಾಯಾಚಿತ್ರ + –ಗಾರ (< –ಕಾಱ)]

ಛಾಯಾಚಿತ್ರಲೇಖನ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಚಿತ್ರಕಲೆ: ಛಾಯಾಚಿತ್ರ ಲೇಖನ ಒಬ್ಬನ ನೆರಳನ್ನು ಕಂಡು ಅವನ ಚಿತ್ರವನ್ನು ಬರೆಯುವ ಕಲೆ (ಭಾಚಿತ್ರ. ೨೦). [ಛಾಯಾಚಿತ್ರ + ಲೇಖನ]

ಛಾಯಾತನಯ (ನಾ). ಛಾಯಾದೇವಿಯ ಮಗ ; ಸೂರ್ಯನ ಮಗ ; ಶನಿ. [ಸಂ. (ಛಾಯಾ + ತನಯ)]

ಛಾಯಾತೋಡಿ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ಒಂದು ರಾಗದ ಹೆಸರು : ಛಾಯಾತೋಡಿ ತುರುಷ್ಕತೋಡಿಯೆಂಬೆರಡುಂ ಉಪಾಂಗತೋಡಿರಾಗಂಗಳು (ವಿವೇಕ. ೨೩೪). [ಸಂ. ಛಾಯಾತೋಡೀ (ಛಾಯಾ + ತೋಡೀ)]

ಛಾಯಾದೇವಿ (ನಾ). ಸೂರ್ಯನ ಹೆಂಡತಿ,–ಪತ್ನಿ : ಸೂರ್ಯವಿಗ್ರಹ ಆರು ಅಡಿ ಎತ್ತರವಿದೆ . . . ಎರಡು ಪಕ್ಕಗಳಲ್ಲಿ ಛಾಯಾದೇವಿಯರು ಬಾಣಗಳನ್ನು ಬಿಡುತ್ತಿರುವರು (ಹೊಯ್ಸಳವಾ. ೧೪೮).

[ಸಂ. ಛಾಯಾದೇವೀ (ಛಾಯಾ + ದೇವೀ)]

ಛಾಯಾನಂದನ (ನಾ). = ಛಾಯಾತನಯಂ.

[ಸಂ. (ಛಾಯಾ + ನಂದನ)]

ಛಾಯಾನಟ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ಒಂದು ರಾಗದ ಹೆಸರು : ಛಾಯಾನಟ ರಾಗದ ಆಲಾಪನೆ ಮೃದು ಮಧುರವಾಗಿ ಮೂರ್ತೀಭವಿಸತೊಡಗಿತು (ರೂಪಕಸ. ೨೨೨). [<ಸಂ. ಛಾಯಾನಾಟ]

ಛಾಯಾನಾಟಕ (ನಾ). ೧. ಪಾತ್ರ ಅಥವಾ ಬೊಂಬೆಯ ನೆರಳು ಮುಂದಿನ ತೆರೆಯ ಮೇಲೆ ಬೀಳುವಂತೆ ಮಾಡಿ ಪ್ರದರ್ಶಿಸುವ ನಾಟಕ ; ನೆರಳಂನಾಟಕ. ೨. ರೂಪಕದ ಕೆಲವು ಲಕ್ಷಣಗಳು ಮಾತ್ರವಿರುವ ನಾಟಕ : ಇದು ಒಂದು " ಛಾಯಾನಾಟಕ " (ಸಂನಾಟ. ೨೮೦).

[ಸಂ. (ಛಾಯಾ + ನಾಟಕ)]

ಛಾಯಾನುವಾದ (ನಾ). ಮುಖ್ಯಾಂಶಗಳನ್ನು ಮಾತ್ರ ತಿಳಿಸುವ ಅನುವಾದ : ಸಂಸ್ಕೃತ ಸಾಹಿತ್ಯದ ಅನೇಕ ಕೃತಿಗಳ ಭಾವಾನುವಾದ, ಛಾಯಾನುವಾದ ಮತ್ತು ಅನುವಾದಗಳೂ ಬಂದವು (ಭಾರದ. ೪೭೩).

[ಸಂ. (ಛಾಯಾ + ಅನುವಾದ)]

ಛಾಯಾಪತಿ (ನಾ). ಛಾಯಾದೇವಿಯಂ ಗಂಡ ; ಸೂರ್ಯ : ಛಾಯಾಪತಿಯನೌಕುವ ತಮೋನಿಧಿಯ ಬಹಳತೆಯ ಭಣಿತೆಯುಲಿ (ಕೃಷ್ಣರಾ. ೩-೧-೧೬). [ಸಂ. (ಛಾಯಾ + ಪತಿ)]

ಛಾಯಾಪಥ (ನಾ). ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಕಾಣುವ ಬಿಳಿಯ ರಸ್ತೆಯಂತಿರುವ ಪಥ ; ಆಕಾಶಗಂಗೆ : ಛಾಯಾಪಥ (ಆಕಾಶಗಂಗೆ Milky-Way) ಎಂದು ಹೆಸರುಳ್ಳ, ಆಕಾಶದಲ್ಲಿನ ಬಿಳಿಯ ರಸ್ತೆಯು ಅನೇಕ ನಕ್ಷತ್ರಗಳು ಒಟ್ಟಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಹಾಗೆ ತೋರುವುದೆಂದು ಅವನು ಕಂಡುಹಿಡಿದನು (ವಿಜ್ಞಾಕ. ೩೬). [ಸಂ. (ಛಾಯಾ + ಪಥಿನ್ + –)]

ಛಾಯಾಯಂತ್ರ (ನಾ). ನೆರಳಿನಿಂದ ಕಾಲವನ್ನು ಕಂಡುಹಿಡಿಯುವ ಸಾಧನ.–ಯಂತ್ರ : ಚಾಂದ್ರಮಾನದ ಪಂಚಾಂಗ, ಏಳುದಿನಗಳ ವಾರ, ಛಾಯಾಯಂತ್ರ (Sun-dial) ಇವನ್ನು ಬಳಕೆಗೆ ತಂದರು (ಶಿಲ್ಪನಾ. ೬೧).

[ಸಂ. (ಛಾಯಾ + ಯಂತ್ರ)]

ಛಾಯಾಲಕ್ಷಣ (ನಾ). (ಕುದುರೆಗಳಲ್ಲಿ) ಬಣ್ಣದ ಲಕ್ಷಣ : ಲಕ್ಷಣಮಿನಿತನಿತೞೞೞುವಲಕ್ಷಿಸಿ ವಿವಿಧಪ್ರಕಾರದಿಂದಂ ಛಾಯಾಲಕ್ಷಣಮಂ ನೋಡಿಯಪೇಕ್ಷಿಸುವುದು ಪಂಚವಿಧದಿನಭಿನವಚಂದ್ರಾ (ಅಶ್ವಶಾ. ೩-೪೩).

[ಸಂ. (ಛಾಯಾ + ಲಕ್ಷಣ)]

ಛಾಯಾಲಕ್ಷ್ಯ (ನಾ). (ಒಂದು ವಸ್ತುವಿನ) ನೆರಳನ್ನು ನೋಡಿ ಹೊಡೆಯಬೇಕಾದ ಗುರಿ : ಛಾಯಾಲಕ್ಷ್ಯಮನೊಡ್ಡಿಯುಮಾಯದ ನೀರೊಳಗೆ ತನ್ನ ನಡಸಿದ ನೆಗಱಂ ಬಾಯಟುವಿನಮಿಸಿಯುಮರೆ ಹೋಯಜ ಬಾಪ್ಪೆಂದು ಪರಿಗನಂ ಗುರು ಪೊಗೞ್ದಂ (ಪಂಪಭಾ. ೨-೬೦).

[ಸಂ. (ಛಾಯಾ + ಲಕ್ಷ್ಯ)]

ಛಾಯಾವಿದ್ಯೆ (ನಾ). ನೆರಳಿನಿಂದ ಕಾಲವನ್ನು ಕಂಡುಹಿಡಿಯುವ ಕಲೆ: "ಸೂರ್ಯ, ಚಂದ್ರ, ನಕ್ಷತ್ರ, ಮೊ.ಗಳಿಂದಾದ ನೆರಳಿನಿಂದ ಹೊತ್ತು ಕಂಡುಹಿಡಿಯುವ ವಿದ್ಯೆ: ಛಾಯಾವಿದ್ಯೆ; ಛಾಯಾ ಕಾಲನಿರ್ಣಯ(ವಿದ್ಯೆ)" (Sciagraphy. ಇಂಕನಿ). [ಸಂ. ಛಾಯಾವಿದ್ಯಾ (ಛಾಯಾ + ವಿದ್ಯಾ)]

ಛಾಯಾವೇರು 'ಚಾಯಬೇರು' ನೋ.

ಛಾಯಾಶರೀರ (ನಾ). ೧. ದೇಹದ ನೆಳಲು. ೨. (ಅಲಂ) ನೆರಳಿನಂತೆ ಯಾವಾಗಲೂ ಅನುಸರಿಸುವವನು : ಭರತಂಗೆ ಛಾಯಾಶರೀರವೆನೆ ಶತ್ರುಘ್ನನಿರ್ದನು (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೨೬-೬೯೯). [ಸಂ. (ಛಾಯಾ + ಶರೀರ)]

ಛಾಯೆ (ನಾ). ೧. ನೆಳಲು; ನೆರಳು : ಮೇಯುಪಲ್ಲದ ಮಹಿಮೆ ಛಾಯೆಯಾ ಬ್ರಹ್ಮನದು (ಮಂಕುತಿ. ೧೪೩) ; ಮಂಟಪದ್ವಾರದ ಛಾಯೆಯಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ದುರ್ದೈವಿಗಳು ನಿಂತುಕೊಂಡು ಆರ್ತಧ್ವನಿ ಹೊರಡಿಸುತ್ತ ಭಿಕ್ಷೆ ಬೇಡುತ್ತಿದ್ದರು (ಅಶ್ವಮ. ೨೩). ೨. ಪ್ರತಿಬಿಂಬ ; ಪಡಿಯಚ್ಚು ; ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಮೂಡುವಿಕೆ : ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಪ್ರತಿಯಲ್ಲಿ ಛಾಯೆಯು ಒಂದೇ ಸಮನಾಗಿರುವುದಿಲ್ಲ (ಮುದ್ರಕ. ೨೩). ೩. ವರ್ಚಸ್ಸು; ಪ್ರಭಾವ: ಮಹಾಭಾರತದಲ್ಲಿ ಕಾವ್ಯದ ಛಾಯೆಯಂತೆಯೇ ಶಾಸ್ತ್ರದ ಛಾಯೆಯೂ ಅನ್ವಯಿಸುತ್ತದೆ (ಧರ್ಮಾಲೋ. ೨೪೬) : ಸಾಧನೆಯ ಛಾಯೆ ಕಲೆ; ವಿಶ್ವಾತ್ಮವದಕೆ ನೆಲೆ(ಕೊಳಗಿರಿ.೮೪-೭); ನಮ್ಮ ದೇಶದಲ್ಲಿ ಆಚಾರ್ಯರುಗಳು . . . ಮತದ ಛಾಯೆಯಲ್ಲಿ ಸ್ವಲ್ಪಮಟ್ಟಿಗೆ ಏಕಮತ್ಯವನ್ನು ಸಾಧಿಸಿರುತ್ತಾರೆ (ಭಾರದ. ೨೬೮). 'ಛತ್ರಚ್ಛಾಯೆ' ಪರಾ. ೪. ಹೊಳಪು; ಪ್ರಕಾಶ : ಅಲ್ಪವಾದ ಛಾಯೆಯುಳ್ಳ ಕಣ್ಣಿನಲ್ಲಿಯೂ . . . ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಚಾರುಗಟ್ಟಿದ ಕಣ್ಣಿನಲ್ಲಿಯೂ ಅಂಜನಕ್ರಿಯೆ ಪ್ರಯೋಗಿಸುವುದು (ಸಕಪ್ವ. ೨೬) ; ಶಾಂತವಾದ ವಿಶಾಲವಾದ ನೀಲಿಯ ಛಾಯೆಯು ಅಂತರಿಕ್ಷವನ್ನೆಲ್ಲಾ ವ್ಯಾಪಿಸಿಕೊಂಡಿತು (ಪರಿನಾ. ೬೯). ೫. ಸೂಚನೆ; ಗುರುತು ; ಸುಳಿವು : ಮಳೆಯ ಛಾಯೆ ಕಾಣಿಸುತ್ತಿದೆ (ರೂಢಿ). 'ಛಾಯೆಗಾಣಿಸು' ಪರಾ. ೬. ಬಣ್ಣ. 'ಛಾಯೆಗೆಡು' ಪರಾ. ೭. = ಛಾಯಾದೇವಿ. [ಸಂ. ಛಾಯಾ]

ಛಾಯೆಗಾಣಿಸು (ಕ್ರಿ). ಸೂಚನೆಯಂನ್ನು ಕೊಡು ; ಸುಳಿವು ತೋರು : ಕಾಯ ನೀನೇತಕೆಳಸಿದೆ . ೧ . ರಥಂ ಪಣ್ಣೆ ಬಂದಿದೆ ಕೊ ಬಿಜಯಂಗೆಯ್ವುದೆಂದು ಮಱುಗಿ ಛಾಯೆಗಾಣಿಸಿ ಸುಮಿತ್ರಾತ್ಮಜಂ ನುಡಿದಭಿಪ್ರಾಯಮಂ ತಿಳಿಯದೆ (ಜೈಮಿಭಾ. ೧೮-೬೧). [ಛಾಯೆ + ಕಾಣಿಸು]

ಛಾಯೆಗೆಡು (ಕ್ರಿ). ಬಣ್ಣಗೆಡು ; ಬಣ್ಣಗುಂದು : ರಕ್ತವಣುಮಾತ್ರ ಅಂಗವೊಡೆದುಕ್ಕಿದಡೆ ಮುನ್ನಿನ ಹಾಂಗಿರದೆ ಹೊಗೆ ಛಾಯೆಗೆಟ್ಟಡೆ ಇಂಗಳಂ ಕೊಳದಿದ್ದಡಂ (ಬಸವು. ೪೪-೨೭). [ಛಾಯೆ + ಕೆಡು₁]

ಛಾರಾಕ್ಕಿಮುರಸಕೆಲ್ಲ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಛಾರಾಕ್ಕಿಮುರಸಕೆಲ್ಲ ಪುತ್ರೋ ಮಾತ್ರಿವರ್ಮ್ಮಣಮ್ (ಮೈಆರಿ. ೧೯೧೫, ೧೮-೨೫ ; 400 ಕ್ರಿಶ). [?]

ಛಾರ್ಜು 'ಚಾರ್ಜು' ನೋ.

ಛಾವಟ 'ಚಾಟಿ₁' ನೋ.

ಛಾವಡಿ 'ಚಾವಡಿ' ನೋ.

ಛಾವಣಿ, ಚಾವಣಿ, ಛಾವನಿ (ನಾ). ೧. ಸೈನ್ಯದ ಪಾಳೆಯ ; ದಂಡಿನ ಬಿಡಾರ : ಸೇನಾಶಿಬಿರ : ಆ ಬಳಿಕ ಟೀಪುಸುಲ್ತಾನರು ಬೆಟ್ಟ ಕೋಟೆ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಬೇಕು ಯೆಂಬದಾಗಿ ಅಲ್ಲೆ ಛಾವಣಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಸನ್ನದ್ಧರಾಗುತ್ತ ಇದ್ದರು (ರಾಜೇಂದ್ರ. ೨೮). ೨. ಮನೆಯ ಮೇಲಿನ ಮುಚ್ಚು ; ಮಾಡು; ಮಾಳಿಗೆ: ಕನ್ನಡಿಯ ಛಾವಣಿಯನ್ನು ಬಹು ಎತ್ತರವಾಗಿ ಹಾಕಿದ್ದಾರೆ (ಮುಂಬಯಿ. ೬-೫೭) : ಛಾವಣಿಯನ್ನು ಹೊದೆಸಿ ಅಲ್ಲೇ ಮಳೆಗಾಲವನ್ನು ಕಳೆಯುವುದು ಎಂದು ನಿರ್ಧರಿಸಿದ (ಅನಾಥ. ೧೫೨). ೩. ಮನೆ: ಆ ಪ್ರಕರಣವೀಗ ತುಳಸಿಯ ವಿರುದ್ಧ ರೂಪಚಂದನ ಛಾವಣಿಯಲ್ಲಿ ಕಳವು ಮಾಡಿದನೆಂದು ಅಲ್ಲ (ಜಮಿನ್ನಾ. ೧೦೯). **ಚಾವಣಿ :** ೨. ಊರ ಕಾಮನ ಕಟ್ಟೆಯ ಚಾವಣಿಯ ಹಂದರದಲ್ಲಿ ಬಲು ಡೌಲಿನಿಂದ ಕಾಮನನ್ನಿಡುವ ವಾಡಿಕೆಯಿದೆ (ಕನ್ನಜಾ. ೧೭೨); ಆಮೇಲೆ ನಿಯಾಸ್ ಚಾವಣಿಯ ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ ತಂಗಾಳಿಯಲ್ಲಿ ಮಲಗಿಕೊಂಡನು (ನಗಹೂ. ೧೩೪) ; ಚಾವಣಿಯಲ್ಲಿ ಸಮೃದ್ಧವಾದ ನೈದಿಲೆ ತುಂಬಿದ ಕೊಳ . . . ಚಿತ್ರಿತವಾಗಿದೆ (ಭಾರದ. ೫೨೭). **ಛಾವನಿ :** ೧. ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯಸಮರಕ್ಕೆ ಎರಡು ಚಿಹ್ನೆಗಳು ಕಾಣಿಸಿಕೊಂಡವು-ತಾವರೆ ಮತ್ತು ದವಸಧಾನ್ಯ. ಭಾರತದ ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಛಾವನಿಯಲ್ಲೂ ತಾವರೆಹೂವುಗಳು ಹರಡಿದವು (ಧೂರಾಜ. ೨೩೫).

ಛಾವಣಿಮಾಡು=ಸೇನಾಶಿಬಿರವನ್ನು ಹೂಡು; ಸೈನ್ಯದ ಡೇರೆ ಹಾಕು: ಟೀಪುಸುಲ್ತಾನರು . . . ಕೊಯಮತ್ತೂರಿಗೆ ಹೋಗಿ ಛಾವಣಿಮಾಡಿ ಜಗಳಕ್ಕೆ ಬೇಕಾದ ಸನ್ನಾಹ ಮಾಡುತ್ತ ಇದ್ದರು (ರಾಜೇಂದ್ರ. ೨೪).

[←ಮರಾ. ಛಾವಣೀ, ಛಾಪನೀ ; ಹಿಂ. ಛಾವನೀ./ ಪ್ರಾ. ಛಾಯಣೀ./ಸಂ. ಛಾದನೀ]

ಛಾವಣಿಹೊಡೆ (ಕ್ರಿ). ವಸತಿ ಮಾಡು; ಗುಡಾರಹಾಕು; ಬೀಡು ಬಿಡು: ಸುತ್ತಮುತ್ತಲಿನ ಹಳ್ಳಿಯ ಜನರೂ ಬಂದು ನಮ್ಮ ಊರಲ್ಲಿಯೆ ಛಾವಣಿ ಹೊಡೆದರು (ಅನಜೀ. ೮). [ಛಾವಣಿ + ಹೊಡೆ₁(<ಪೊಡೆ₁)]

ಛಾವನಿ 'ಛಾವಣಿ' ನೋ.

ಛಿಂದಕ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಳ್ಳಿ: ಓರೊಂದೆಡೆ ಛಿಂದಕ ಸುರದಾರು ಲವಂಗಾಸನದ್ರುಮಂಗಳಿನೆಸೆಗುಂ (ವರ್ಧಮಾ. ೫-೪೯) : "ಅಮಂರದವಳ್ಳಿ" (ವರ್ಧಮಾ. ಕೋಶ). [?]

ಛಿಂದಿಸು (ಕ್ರಿ). ಚೂರುಮಾಡು; ನಾಶಮಾಡು : ಕೊಂದು ಕೂಗುವ ಕರ್ಮಂಗಳನು ಛಿಂದಿಸಿ ಮೋಕ್ಷಕೆ ತೆರಳುವ ಮಾತನಾನೊಂದನಾಡುವೆ ಕೇಳು ಚದುರ (ಜ್ಞಾನಡ. ೨೨-೯೮). [<ಚೇದಿ₁ + - ಇಸು₃]

ಛೀ, ಛೀ (ನಾ). ಜುಗುಪ್ಸೆ, ತಿರಸ್ಕಾರ ಮುಂತಾದುವುಗಳನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಒಂದು ಶಬ್ದ : ಲಾಂಛನಕ್ಕೆ ತಕ್ಕ ಆಚರಣೆಯಿಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಕೂಡಲಸಂಗಮದೇವಾ ನೀ ಸಾಕ್ಷಿಯಾಗಿ ಛೀ ಎಂಬೆನು (ಬಸವ. ೬೫೭). **ಛೀ :** ಬಡಿಯದಿರ್ಬಾಲಮಂ ಸುಡು ನಾಯೆ ಛೀಯೆಂದು (ಶಿಂಡೋರ. ಹ. ೩೦೪-೫) ; ಕೊನೆಗೆ ಇಬ್ಬರಿಂದಲೂ ಛೀ ಅನಿಸಿಕೊಂಡರು (ಅಳಿನಿ. ೧೩೮).

ಛೀಪಟ್ಟು ಹಾಕು = ಛೀಹಾಕು : ಅವನಿಗೆ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಛೀಪಟ್ಟು ಹಾಕು (ರೂಢಿ). **ಛೀಹಾಕು**=ಆಕ್ಷೇಪಣೆ ಮಾಡು ; ತೆಗಳು ; ಛೀಮಾರಿಹಾಕು : ದಿನಾ ಒಂದಿಷ್ಟು ಅವನಿಗೆ ಛೀಹಾಕು (ಮುಗಿಮ. ೪೪) : ಅಣ್ಣಪ್ಪನವರು ತುಂಗಳಮಾಸ್ತರರನ್ನು ಒಳಿತಾಗಿ ಛೀಹಾಕಿದರು (ರಂಗರೋ. ೫೨).

ಛಿಕ್ಕಾರ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಜಿಂಕೆ. [ಸಂ.]

ಛಿಟಿಲ್ (ನಾ). (ಬೆಂಕಿ ಉರಿಯುವಾಗ ಉಂಟಾಗುವ) ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ. 'ಛಿಳಿಛಿಟಿಲ್' ಪರಾ.

ಛಿದುರ (ಗು). ೧. ಕತ್ತರಿಸುವ ; ಸುಲಭವಾಗಿ ಒಡೆಯುವ ; ಭಂಗುರವಾದ : ಮದವದರಿಹಸ್ತಿಮಸ್ತಕಛಿ[ಪಾಠಾಂ. ಭಿ]ದುರಂ [ಭಯ]ವಿಧುರಸನ್ನಬಾಣಚ್ಛಿದುರಂ . . . ವೃಷಸೇನಂ (ಗದಾಯು. ೪-೬೩); ಪ್ರಾಲೇಯಾದ್ರಿನವಪ್ರಸೂನ ಛಿ[ಪಾಠಾಂ. ಭಿ]ದುರಂ . . . ಮಾರುತನೊಯ್ಯನೂದಿ ಕಳೆದತ್ತಾ ದಂಪತಿಶ್ರಾಂತಿಯಂ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೯೪೭). (ನಾ). ೨. ಶತ್ರು. [ಸಂ.]

ಛಿದ್ರ (ನಾ). ೧. ತೂತು; ಬಿರುಕು; ರಂಧ್ರ; ಕನ್ನ: "ನಿಮ್ನಂ, ಅಗಾಧಂ . . . ಛಿದ್ರಂ . . . ಕುಹರಃ, ದರಃ – ಈ ೧೫ ಕುಳಿ" (ಹಲಾಯು. ೧೦೩-೨) : ಕುಹರಕರುವೆಯನಿಡುಕಿ ಛಿದ್ರಮಂ ಮುಚ್ಚಲಿಕ್ಕೆಳಸಲು (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೭೭-೬೦೭) : ಬಾಗಿಲಿಗಿರುವ ಛಿದ್ರಗಳ ಮೂಲಕ ಕಿರಣಗಳು ಕಾಣಿಸುವಂತೆ ಅವನ ವಿಶಾಲನೇತ್ರಗಳಿಂದ ಪ್ರಕಾಶ ಹೊರಟಿಮ್ಮುತ್ತಿತ್ತು (ಆಶ್ರಮ. ೫೨). ೨. ಕೊರತೆ ; ದೌರ್ಬಲ್ಯ ; ನ್ಯೂನತೆ: ಛಿದ್ರಮನೆ ಪಾರ್ವರ್ ಬೇಗಂ ಕೂರ್ತಂತೆ ಭಕ್ತಿಯಂ ಪೊಸಯಿಪರ್ (ಮದಕಿ. ೧೦-೬೫). 'ಛಿದ್ರಾನ್ವೇಷಿ' ಪರಾ. ೩. (ಆಲು) ವಿರಸ ; ಮನಸ್ತಾಪ : ಅಮ್ಮ ಚಿಕ್ಕಮ್ಮನ ನಡುವೆ ಛಿದ್ರ ದೊಡ್ಡದಾಗಿ ಮನೆ ಪಾಲಾಯಿತು (ಹೊಸಕ್ಕಿ. ೨೦೯). ೪. [ಜ್ಯೋತಿ] ಲಗ್ನದಿಂದ ಎಂಟನೆಯ ಸ್ಥಾನ : ಛಿದ್ರಮುದು ಲಗ್ನಕ್ಕಷ್ಟಮಸ್ಥಾನಕಂ (ಜಾತಕ. ೧-೩೫). [ಸಂ.]

ಛಿದ್ರಕ (ನಾ). = ಛಿದ್ರ ೧. 'ಛಿದ್ರಕದ್ವಾರ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಛಿದ್ರಕದ್ವಾರ (ನಾ). (ನೀರು ಹೊರಗೆ ಹೋಗಲು ಮಾಡಿರುವ)ತೂತು; ನೀರುಗಂಡಿ ; ತೂಬು: ಛಿದ್ರಕದ್ವಾರದ ತೂಂತನುರ್ಚಿ ನೀರಂ ಕಳೆದಾಗಳ್ (ವಡ್ಡಾರಾ. ೨೬-೨೦). [ಛಿದ್ರಕ + ದ್ವಾರ]

ಛಿದ್ರಗೊಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ಚೂರುಮಾಡು ; ಒಡೆ : ಸಮಾಜವನ್ನು ಛಿದ್ರಗೊಳಿಸುತ್ತಿರುವ ಜಾತೀಯ, ಮತೀಯ . . . ಭಿನ್ನತೆಗಳನ್ನು ಮರೆಸಿ ಭಾರತೀಯತೆಯ ಸಮಗ್ರ ದೃಷ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ಜನಾಂತದ ಐಕ್ಯತೆಯನ್ನೂ ರಾಷ್ಟ್ರದ ಭದ್ರತೆಯನ್ನೂ ಪೋಷಿಸಬೇಕು (ಶಿಕ್ಷದ. ೭೭೭).

[ಛಿದ್ರ + ಕೊಳ್₁ + - ಇಸು₃]

ಛಿದ್ರನಿವಾಸ (ನಾ). ೧. ಬಿಲದಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸುವುದು; ಹಾವು. ೨. ಇತರರ ದೌರ್ಬಲ್ಯವನ್ನು ದುರುಪಯೋಗ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವವನು. ೧, ೨ : ಛಿದ್ರನಿವಾಸರಂ ಪದವಿಹೀನರನಶ್ರುತರಂ ದ್ವಿಜಿಹ್ವರಂ . . . ಕೃತಘ್ನರುರೌದ್ರತರಾಸ್ಯರಂ ಬೆರಸುವಾತನನೀತಿಯ ಸೇತುವಲ್ಲವೇ (ನಳಚಂ. ೬೦೧).

[ಛಿದ್ರ + ನಿವಾಸ]

ಛಿದ್ರಪಾಷಾಣ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ವಿಷ : ಇಲಿಪಾಷಾಣ, ಛಿದ್ರಪಾಷಾಣ, ಕೆಂಪಿನ ಪಾಷಾಣ . . . ಇಷ್ಟನ್ನೂ ಸಮಾನತೂಕ ವಸ್ತ್ರಗಾಳಿತವಂ ಮಾಡಿ (ವಿವೈವಿ. ೬೮). [ಸಂ.]

ಛಿದ್ರಾನ್ವಿತ (ನಾ). ೧. ರಂಧ್ರದಿಂದ ಕೂಡಿಕೊಂಡಿರುವುದು ; ಒಡಕು ಇರುವುದು. ೨. ದೋಷದಿಂದ ಕೂಡಿರುವುದು ; ನ್ಯೂನತೆಯುಳ್ಳುದು. ೧, ೨ : ಮತಿ ಕುಂಭಂ ಘನಮಾಗುವ ಧೃತಿ ಕೀರ್ ಗುಪ್ತಿಗಳೆ ಮಡಿಗಳಾಗಿರ್ದ ಮಹಾವ್ರತಗೃಹಮಿನಿಸುಂ ಛಿದ್ರಾನ್ವಿತ [ಪಾಠಾಂ. ರಂಧ್ರಾನ್ವಿತ]ಮಾದೊಡೆ ವಸ್ತುವೆಲ್ಲಮುಂ ಕೋಟ್ಟಪದದೇ (ಜೀವಸಂ. ೦೫೯-೨೦). [ಛಿದ್ರ + ಅನ್ವಿತ]

ಛಿದ್ರಾನ್ವೇಷಣ (ನಾ). ದೋಷವನ್ನು ಹುಡುಕುವುದು : ಈಗಿನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ವ್ಯಕ್ತಿಗಳಲ್ಲಿ ಗುಣ ಹುಡುಕುವುದಕ್ಕಿಂತ ಛಿದ್ರಾನ್ವೇಷಣ ಮಾಡುವುದೇ ಹೆಚ್ಚು (ರೂಢಿ). [ಛಿದ್ರ + ಅನ್ವೇಷಣ]

ಛಿದ್ರಾನ್ವೇಷಿ (ಗು). ೧. ರಂಧ್ರವನ್ನು ಹುಡುಕುವ: ಛಿದ್ರಾನ್ವೇಷಿ ನಿಶಾಟಂ ರೌದ್ರತ್ವಮನುಟಿದು ಗೋಪ ವೇಷದೆ ಬಂದಂ (ಜಗವಿ. ೪-೪೯). ೨. ಲೋಪದೋಷವನ್ನರಸುವ. (ನಾ). ೩. ತಪ್ಪನ್ನು ಹುಡುಕುವವನು; ದೋಷಗ್ರಾಹಿ : ಆಷಾಢಭೂತಿ ತಾಂ ಛಿದ್ರಾನ್ವೇಷಿಯುಪ್ಪುದಱಿಂ ತನಗಿದುವೆ ಪದನೆಂದು ಬಗೆದು(ಪಂಪಶಂ. ೬೧-೧೩). [ಸಂ. ಛಿದ್ರಾನ್ವೇಷಿನ್]

ಛಿದ್ರಿತ (ಗು). ತೂತುಮಾಡಿದ ; ಕೊರೆದ. [ಸಂ.]

ಛಿದ್ರಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಭೇದಿಸು ; ಚೂರುಮಾಡು : ಉದ್ರೇಕದಿಂದೆಮ್ಮ ಸೇನೆಯ ಭಟಾಳಿಯಂ ಛಿದ್ರಿಸುತೆ ಮುಂಬರಿದು ಬರ್ಪ ವೀರಂ ವೀರಭದ್ರನೋ (ಚಬಪು. ೪೩-೪೨). ೨. ವಿರಸವನುಂಟುಮಾಡು; ಮನಸ್ಸು ಒಡೆಯುವಂತೆ ಮಾಡು : ರಸದಾನಾದಿಗಳೊಳ್ ಛಿದ್ರಿಸುವಮುಪ್ಪೊಡವರಾಪ್ತವಂತರುಂ ಬುದ್ಧಿವಂತರುಮಾಗಿ ನೆಗಟ್ದರಿನ್ನಾವ ಮಾಟ್ಕೆಯೊಳ್ ಪಗೆಯುಂ ಕಯ್ಗೆ ಮಾಡುವಂ (ಪಂಪಭಾ. ೬-೬೭ ವ) ; ಪೆಱರು ಛಿದ್ರಿಸುವವರಂ ಕೊಱೆಕೊಱೆದರ್ದೆಗಬ್ಬುಲಬ್ಬನಂ ಛಿದ್ರಿಸುವರ್ (ಸುಕುಮಾ. ೧೧-೪೭). ೩. ಅವಮಾನ ಮಾಡು : ಒಂದು ದಿವಸಂ ದುರ್ಯೋಧನನ ಮಯ್ದುನಂ ಸಿಂಧುದೇಶಾಧೀಶ್ವರಂ ಸೈಂಧವನವರಂ ಛಿದ್ರಿಸಲೆಂದು ಮೆಯ್ಗಱಿದು ಬಂದು (ಪಂಪಭಾ. ೭-೩೦ ವ). ೪. ಮೋಸಮಾಡು ; ವಂಚಿಸು : ಪೆಱರ ಛಿದ್ರಿಸುವುದು ತನು ಕೆಡುವನ್ನಕ್ಕ ಮಾಣದು (ಬಸವ.೧೦). ೫. ಕದಿ ; ಕನ್ನಹಾಕು: ಪರರ ಕಾವ್ಯಾರ್ಥಮುಮಂ ಛಿದ್ರಿಸುವಂಗತಿ ಶಬ್ದದರಿದ್ರಂಗಕ್ಕುಮೆ ನವೀನ ಕಾವ್ಯಾರಂಭಂ (ಗಿರಿಕ. ೧-೨೭).
[ಛಿದ್ರ + – ಇಸು₃]

ಛಿನಾಲಿ, ಚಿನಾಲಿ, ಚಿನ್ನಾಲಿ, ಚೀನಾಲಿ (ನಾ). ಕುಲಟೆ ; ಹಾದರಗಿತ್ತಿ : ಆಕಿ ಛಿನಾಲಿ, ಊರ ಬಸವಿಯು ಹಂಗ . . . ಮಾನಾ ಮಾರಾಕ ಹತ್ತಿದಾಳ (ಮಣ್ಣುಹೆ. ೮೧) ; ಹೇಗಿದ್ದಳು, ಈಗ ಹೇಗಾಗಿ ಬಿಟ್ಟಿದಾಳೆ. ಛಿನಾಲಿ! (ಸಾಹೇಬ್. ೧೪೪). **ಚಿನಾಲಿ :** ಜಯ ಅದೆಂಥ ಚಿನಾಲಿ ಅಂತೀರಿ (ಕಾಮಿಕಾಂ. ೨೦೭). **ಚಿನ್ನಾಲಿ :** ಈಗ ಒಬ್ಬಳು ಚಿನ್ನಾಲಿ ಬಂದವ್ಳೆ (ಭೀಮಕಾ. ೧೫೫) ; ಇದೆಲ್ಲಾ ಕಲ್ಯಾಣಿಯ ತಾಯಿ ಆ ಚಿನ್ನಾಲಿಯ ಮಾಟ (ಶಿವರಾ. ೧೦೧). **ಚೀನಾಲಿ :** ಯಾಲಕ್ಕೀಗೌಡನ ಮಗಳು ಎಂತ ಚೀನಾಲಿ ಹೆಣ್ಣು (ನಾಪದ. ೧೫೨).
[←ಮರಾ. ಛಿನಾಲೀ ; ಹಿಂ. ಛಿನಾಲ್. / ಪ್ರಾ. ಛಿಣ್ಣಾಲೀ]

ಛಿನ್ನ (ಗು). ೧. ಕತ್ತರಿಸಿದ ; ತುಂಡುಮಾಡಿದ ; ವಿಭಾಗಿಸಿದ. ೨. ಒಡೆದ ; ನಾಶಗೊಳಿಸಿದ. (ನಾ). ೩. ಶ್ವಾಸರೋಗಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ವಿಧ : ಈ ಶ್ವಾಸರೋಗವು ಕ್ಷುದ್ರಕವೆಂದೂ, ತಮಕವೆಂದೂ, ಛಿನ್ನವೆಂದೂ, ಮಹಾನೆಂದೂ . . . ಐದು ವಿಧವಾಗಿರ್ಪುದು (ಸಕವೈ. ೨೨೮). ೪. [ನಾಟ್ಯ] ನೂರೆಂಟು ಕರಣಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಅಲಪಂಕಜದ ಕರಂಗಳ್ ನಿರೆ ಕಟಿಯೊಳ್ ಕ್ರಮದೆ ಛಿನ್ನಕಟಿಯಂ ಮಾಡಲ್ . . . ಛಿನ್ನಾಖ್ಯಮೆಂಬ ಕರಣಮೆನಿಕ್ಕುಂ (ನಾಸ್ಯರಂ. ೪-೯೦). ೫. ನೃತ್ಯದಲ್ಲಿ ಉಪಾಂಗವೆನಿಸಿದ ಹಲ್ಲಿನ ಭೇದಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಹಲ್ಲುಗಳನ್ನು ಕಚ್ಚಿರುವಿಕೆ: ಕುಟ್ಟನ, ಖಾದನ, ಛಿನ್ನ . . . ನಿಷ್ಕರ್ಷ–ಈ ಎಂಟು ಹಲ್ಲಿನ ಭೇದಂಗಳ್ (ನಾಸ್ಯರಂ. ೩-೮೮ ವ).

ಛಿನ್ನಛಿನ್ನ (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ) : ಎನ್ನ ಬಾಧೆಯೊಳೆಂತು ಬದುಕುವೆ ಛಿನ್ನಛಿನ್ನಂ ಮಾಡುವೆನು ನಾನಿನ್ನನೆನುತತಿಕೋಪದಿಂದಱಿಯಟ್ಟಿ ಬರೆ (ಬಸಪು. ೧೪-೩೧); ಚಿನ್ನಮಗನಂ ಪಿತನ ಕೈಯುಲಿ ಛಿನ್ನಛಿನ್ನಂಗೆಯ್ಸಿದೆಡೆಯುಲಿ ಪನ್ನಗೇಂದ್ರಾಭರಣ ಕರುಣದಿನಶ್ರುಜಲವಿಲ್ಲ (ಬಸಪು. ೧೮-೫೨). **ಛಿನ್ನಛಿನ್ನವಾಗು**= ಚೂರುಚೂರಾಗು ; ಕತ್ತರಿಸಿಹೋಗು : ಅರ್ಜುನನು . . . ಮೊಸಳೆಗೆ ಹೊಡೆದನು. ಮೊಸಳೆಯು ಛಿನ್ನಛಿನ್ನವಾಗಿ ದ್ರೋಣನ ಕಾಲನ್ನು ಬಿಟ್ಟಿತು (ವಚಭಾ. ೨೦). [ಸಂ.]

ಛಿನ್ನಪ್ಪಬಾಪ್ಪು (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಶ್ರೀಮತ್‌ಛಿನ್ನಪ್ಪ ಬಾಪ್ಪುಯರು ಬಪ್ಪಾಗೆ ಕೊಟ್ಟ ಕಟ್ಟುಗೊಡಗೆ ಸಸನ ಕ್ರಮು (ಮೈಆರ್. ೧೯೨೩, ೧೪-೨ ; ?). [?]

ಛಿನ್ನಭಕ್ತ (ನಾ). [ದ್ವೈತ] ಸ್ವಲ್ಪಕಾಲ ಬಿಟ್ಟು ಮತ್ತೆ ಭಕ್ತಿತೋರುವವನು ; ನಿರಂತರಭಕ್ತಿ ಇಲ್ಲದವನು : ಛಿನ್ನಭಕ್ತರು ಎನಿಸುತಿಪ್ಪರು ಸುಪರ್ಣ ಶೇಷಾದ್ಯಮರರೆಲ್ಲಾ (ಹಸಾರ. ೨೩-೧೪). [ಛಿನ್ನ + ಭಕ್ತ]

ಛಿನ್ನರುಹೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಳ್ಳಿ ; ಅಮೃತವಳ್ಳಿ : "ವತ್ಸಾದನೀ, ಛಿನ್ನರುಹಾ . . . ಮಧುಪರ್ಣೀ ೯ ಅಮೃತಬಳ್ಳಿ ಹೆಸರು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೧೫). [ಸಂ. ಛಿನ್ನರುಹಾ]

ಛಿಲ್ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ : ಖಮ್ಮನೆ, ಘಟಿಲನೆ, ಛಿಲ್ಲನೆ, ಪಱಿಲನೆ (ಭಾಷಾಭೂ. ೧೧ ಉದಾ) : ಛಿಲ್ಲೆಂದು ರಕ್ತವು ಬಂತು (ದೌಲತ್. ೧೧೫).

ಛಿಳಿಛಿಟಿಲ್ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣಶಬ್ದ : ಭುಗುಭುಗಿಲ್ ಛಿಳಿಛಿಟಿಲ [ಪಾಠಾಂ. ಚಗಿಲ್‌ಭುಗಿಲ, ಭುಗುಲ್‌ಭುಗಿಲ]ನೊಗೆದುದು ಮಹಾವಿಷಂ (ನಂಬಿರ. ೦-೧೩) ; ಅಱಿಯಟ್ಟೆ ಕುಟ್ಟೆ ಛಿಳಿಛಿಟಿಲೆಂಬ ಸಿಡಿಲ್ಗಳಿಂ (ಸಾನಂದ. ೪-೧೪೯).

ಛೀ 'ಛಿಃ' ನೋ.

ಛೀಗುಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ತಿರಸ್ಕರಿಸು ; ಧಿಕ್ಕರಿಸು ; ಛೀಮಾರಿ ಹಾಕು : ದೇವದತ್ತನು ಅಜಾತಶತ್ರುವನ್ನು ಛೀಗುಟ್ಟಿದನು (ಹತ್ತುಮ. ೬೭) ; ದುರ್ಯೋಧನನು ಈ ಮಾತುಗಳನ್ನು ಕೇಳಿ ದರ್ಪದಿಂದ ವಿದುರನನ್ನು ಛೀಗುಟ್ಟಿ ಪ್ರಾತಿಕಾಮಿಯನ್ನು ಕರೆದು . . . ಎಂದನು (ವಚಭಾ. ೯೭).
[ಛೀ (<ಛಿಃ) + ಕುಟ್ಟು₁]

ಛೀಮಾರಿ (ನಾ). ತೆಗಳಿಕೆ ; ತಿರಸ್ಕಾರ ; ಧಿಕ್ಕಾರ : ಛೀಮಾರಿ ಪುರಾಣದ ಕಥೀ ಏನು ಸತಿಪತಿಗೆ ನುಗ್ಗಿದಾ ಗತಿ (ಮೂಕಿ೯ಕಾ. ೫೦-೪).

ಛೀಮಾರಿಮಾಡು=ತೆಗಳು ; ಧಿಕ್ಕರಿಸು : ಗಂಡನಿಗೆ ದಿನಕ್ಕೊಂದೆರಡು ಸಲವಾದರೂ ಛೀಮಾರಿ ಮಾಡದಿದ್ದರೆ ಅವರಿಗೆ ತೃಪ್ತಿಯಿಲ್ಲ (ತಾಯಿಕ. ೭); ನಾಲ್ಕು ದಿವಸ ಕಂಪೆನಿಯಲ್ಲಿಟ್ಟುಕೊಂಡು ಛೀಮಾರಿ ಮಾಡಿ ಆಚೆಗಟ್ಟಬೇಕೂಂತ ಯಜಮಾನ್ರು ಇರಾದೆ (ನಟಸಾ. ೦೦೮). **ಛೀಮಾರಿಹಾಕು** = ಛೀಮಾರಿಮಾಡು : ಏನಾದರೊಂದು ನೆಪ ತೆಗೆದು ಯಾರಿಗಾದರೂ ಛೀಮಾರಿಹಾಕುತ್ತಾ ಪಟಾರದ ಉದ್ದಗಲಕ್ಕೂ ಅವರು ಓಡಾಡಿದರು (ರಂಗವ. ೩೭) ; ನೆರೆದ ಕೇರಿಯ ಪೊಗಸರು ಛೀಮಾರಿ ಹಾಕಿದಾಗ . . . ಪರಿಹಾಯ್ದನಂತೆ (ಹೊಸಕ್ಷ. ೧೬೮). [ಛೀ (<ಛಿಃ)+ಮಾರಿ₀ (<ಮೋಱೆ)]

ಛುಚ್ಛುಂದರ (ನಾ). ಮೂಗಿಲಿ. [ಸಂ.]

ಛುಮ್ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ : ನಿಶಾಟರನುಂಡನಗ್ನಿ ಛುಮ್ಮೆಂಬ ಛಟಚ್ಛಟೆಂಬ . . . ಥಟ್ಟುಫೊಟ್ಟೆಂಬ ರವಂ ಕಱುತ್ತಡಸಿ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೨೮).

ಛುಮ್‌ಛುಮ್ (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ) : ಮೊನೆಯಂಬುಗಳ್ ಮಹಾಮುಸಕದೆ ಛುಮ್‌ಛುಮ್ಮೆನೆ ವಿರೋಧಿಭಟರ್ಕಳ ಮೆಯ್ಗಳಲ್ಲಿ ತತ್ತ್ರಿಸಿ ಪೊಱಪಾಯ್ದು (ಮಹಾನೇ. ೦೨-೨೯).

ಛುರಣ (ನಾ). ಹರಡುವಿಕೆ ; ವ್ಯಾಪನೆ : ನಂದನ ಪರಿಚಂದನಚ್ಛಟಾಚ್ಛುರಣದೊಳಮೆಡವಱಿಯದೆ ಪುಡಿಗುಟ್ಟಿದ ಮುತ್ತಿನ ಮಳಲ್ಗೆದಱಿದ ಮಣಿಕುಟ್ಟಿಮದೊಳಂ ಮಾಣದೆ . . . ವಾರಿಧಾರೆಗಳಿಂ ತಳ್ವಾಯ್ತುದಂತಂತೆ ಸಿಡಿಲ ಕಿಚ್ಚಿನವೊಲಗ್ಗಳಮುರಿವುದು (ಕಾದಂಉ. ೩೨೭). [ಸಂ.]

ಛುರಿಕೆ (ನಾ). ೧. ಚೂರಿ ; ಸುರಿಗೆ ; ಬಾಕು : ಛುರಿಕೆಯಿಂ ಕುಯ್ದು ಪೋಳಿಸಗದೆ ನರಂಗೆ ತಿನ್ನಲ್ ಸುಲಭಮಲ್ಲ ತೆಗೆ ಪನಸಫಲಗಳ (ಮಲ್ಲದ. ೯-೧೭) : ತುಪ್ಪುಳ್ ಮೀಸೆಗಳ ಬಿಂಕಗೊಂಕುಗಳ್ ಕಾವಲಿರ್ದುವು . . . ವದನದುರ್ಗದ್ವಾರಪಾಲಕ ಕರಪ್ರಖರ ಛುರಿಕೆಗಳವೋಲ್

(ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೩೭೭-೯೨೩). ೨. [ನಾಟ್ಯ] ದೇಶೀಯ ಭೌಮಚಾರಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಸಮಪಾದದಿಂದ ಮುಂದಕ್ಕೆ ನಡೆಯುವುದು : ರಥಚಕ್ರ . . . ಭುರಿಕೆ . . . ಸಮಸ್ಖಲಿತ: ಈ ಮೂವತ್ತೈದು ದೇಶಿಯ ಸಂಬಂಧದ ಭೌಮಚಾರಿಗಳು (ಲಾಸ್ಯರಂ. ೭-೧೭ ವ). [ಸಂ. ಭುರಿಕಾ]

ಭುರಿತ (ಗು). ಒಂದಕ್ಕೊಂದು ಬೆರಸಿದ, – ಕೂಡಿದ : ಉತ್ಪಾತಾಸಿ ಚ್ಛುರಿತ ಭುಜಪರಿಘರೊಂದೊರ್ವರ ಸೆಣಸಿಂ ಲಗ್ಗೆಗೆಯ್ದು ಪಾಯಿಸೆ ಜವದಿಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೪-೧೩). [ಸಂ.]

ಭುಜ್ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ: ಭುಜ್ಜೆಂದೆಣ್ಣೆಯೊಳಿಕ್ಕಿಯುಂ ತ್ವರಿತದಿಂ ಕೈಗಾಯದೋರೊರ್ವರಂ ಗಿಜ್ಜೆಂದಾರ್ದಿದಿರಾಗಿ ಬಂದು ತಲೆ ಜೇಟೇಟ್ ಪೊಯ್ದುಗ್ರದಿಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೬-೧೮೯).

ಭೂ (ನಾ). ನಾಯಿಯನ್ನು ಇತರರ ಮೇಲೆ ನುಗ್ಗುವಂತೆ ಹೇಳುವ ಮಾತು. 'ಭೂಬಿಡು' ಪರಾ.

ಭೂಬಾಣ (ನಾ). ೧. (ಆಲಂ) ವಿಡಂಬನೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ಚುಚ್ಚುವ ಮಾತು. ೨. ಅಂತಹ ಮಾತಿನಿಂದ ಕೂಡಿದ ಬರಹ: 'ಪ್ರಜಾವಾಣಿ' ದಿನಪತ್ರಿಕೆಯ ಭೂಬಾಣ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ (ರೂಢಿ). [ಭೂ + ಬಾಣ]

ಭೂಬಿಡು (ಕ್ರಿ). ೧. ನಾಯಿಯನ್ನು ಇತರರ ಮೇಲೆ ನುಗ್ಗುವಂತೆ ಮಾಡು : ಯಾರಾದರೂ ಭಿಕ್ಷೆಗೆ ಬಂದರೆ ಅದನ್ನು ಅವರ ಮೇಲೆ 'ಭೂ' ಬಿಡುತ್ತಿದ್ದ (ಹೇಮಕೂ. ೧೨). ಸಂಕಟವು ಭಯವು–ಭೂಬಿಟ್ಟ ವಿಧಿಯ ಕ್ರೂರಾತ್ಮ ಕರ್ಮಶುನಕ (ಅರಳು. ೧೭೯-೭). ೨. (ಆಲಂ) ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ ನಿಲ್ಲಿಸು ; ಚುಚ್ಚಿಕೊಡು : ಸಂಪತ್ತುಗೆ ಅವರ ಮಾತಿನಿಂದ ರೇಗಿತ್ತು. ನೀವೂ ಭೂಬಿಟ್ಟಿವು (ಅಂಧೂ. ೨೯) : ಪ್ರಭಾವಶಾಲಿಗಳ ವಿರುದ್ಧ ಅಲ್ಪರನ್ನು ಭೂಬಿಡುವುದು ಕಷ್ಟ (ರೂಢಿ). [ಭೂ + ಬಿಡು$_1$]

ಭೂಮಂತ್ರ (ನಾ). ದೆವ್ವ ಬಿಡಿಸುವ ಮಂತ್ರ.

ಭೂಮಂತ್ರಗಾಳಿ = ದೆವ್ವ, ಭೂತ, ಪಿಶಾಚಿ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಪೀಡೆಯನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಮಾಡುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮಂತ್ರ ಪ್ರಯೋಗ : ಇಂತಹ ಮಿಥ್ಯಾಜ್ಞಾನವು ಭೂಮಂತ್ರಗಾಳಿಯಿಂದಾಗಲಿ, ಕಿವಿಕಚ್ಚುವ ಉಪದೇಶದಿಂದಾಗಲಿ ಹೋಗತಕ್ಕದ್ದಲ್ಲ (ಜೀವಾತ್ಮ. ೨೭೪) ; ಸೋಮಣ್ಣ ಅಜ್ಜಿಗೆ ಯಾರೋ ಭೂಮಂತ್ರಗಾಳಿ ಹಾಕಿ ಎಲ್ಲಿಗೆ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಹೋದರು ? (ಹೊಸ್ಕಿ. ೧೨೦).

[ಭೂ + ಮಂತ್ರ]

ಭೂರಿ (ನಾ). = ಭುರಿಕೆ ೧ : ನಾಯರರು . . . ಮುಂಜಿಗೆ ಬದಲಾಗಿ ೧೬ನೇ ವರ್ಷದ ವಯಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಹುಡುಗರ ನಡುವಿಗೆ ಭೂರಿಯನ್ನು ಕಟ್ಟುವರು (ಕಥಾಗಿ. ೦೦೬). [ಸಂ. ಛೂರೀ]

ಛೇ (ಅ). ಮರುದಲಿಕೆ, ತಾತ್ಸಾರ, ನಿರಾಕರಣ, ನಿಷೇಧ ಮೊದಲಾದ ಭಾವಗಳನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಒಂದು ಶಬ್ದ : ಛೇ, ಆದಾಗದು. ನೀವು ಕೊಡಲೇ ಬೇಕು (ಎತ್ತಿಕ್ಕ. ೭೦).

ಛೇಛೇ (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ) : ಛೇಛೇ. ನನಗೆ ಅದೇನೂ ಬೇಡ (ರೂಢಿ).

ಛೇಕ (ನಾ). ೧. ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಸಾಕಿದ ಮೃಗ, ಪಕ್ಷಿ ಮೊದಲಾದ ಸಾಧು ಪ್ರಾಣಿ; ಸಾಕುಪ್ರಾಣಿ. ೨. ಜಾಣ ; ಬುದ್ಧಿವಂತ. ೩. ಪಟ್ಟಣಿಗ ; ನಾಗರಿಕ. ೪. ರಸಿಕ ; ವಿದಗ್ಧ. [ಸಂ.]

ಛೇಕಾನುಪ್ರಾಸ (ನಾ). [ಕಾವ್ಯಮಿ] ಅನುಪ್ರಾಸಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಗೆ ; ಒಂದು ಬಗೆಯ ಶಬ್ದಾಲಂಕಾರ : ಒಂದು ಪದ್ಯದೊಳೆರಡೆರಡುಮಕ್ಕರಂ ಜತೆಜತೆಯಾಗಿ ಪಲವುಂ ಬಟಿಯೊಳ್ವರೆಯದು ಛೇಕಾನುಪ್ರಾಸಮೆನಿವುದು. ಎಂತೆನೆ :– ಕಂದಂ ಕವಿಕೋಕಿಲಮಾಕಂದಂ ಕೋಮಲವಿಕಾಸಿ ಕೃತಿಕಲ್ಪಲತಾ ಕಂದಂ ವಿಸ್ಮಯರಸದುಕ್ಕಂದಂ ಚಿಕದೇವರಾಯಚಂದನ ಚಂದಂ (ಅಪ್ರತಿ. ೨೯-೭). [ಛೇಕ + ಅನುಪ್ರಾಸ]

ಛೇಕಾಪಹ್ನುತಿ (ನಾ). [ಕಾವ್ಯಮಿ] ಅರ್ಥಾಲಂಕಾರದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಪ್ರಭೇದ ; ಅಪಹ್ನುತಿ ಅಲಂಕಾರದ ಆರು ಭೇದಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಮತ್ತೊಬ್ಬರಿಗೆ ಉಂಟಾದ ಸಂಶಯವನ್ನು ನಿವಾರಿಸಲು ಜಾಣತನದಿಂದ ನಿಜವನ್ನು ಮರೆಮಾಚುವುದು : ಒಂದು ವಸ್ತುವನಿರ್ದುದನಿರ್ದಂತೆ ತಿಳಿಯಲೆಳಸಿದರ್ಗೆ ಅದಂ ಮುಚಿಸಿ ಪೇಳ್ವುದು ಛೇಕಾಪಹ್ನುತಿಯೆನಿಪುದು. ಎಂತೆನೆ:– ಪಲ್ಲೇಂ ಪೆರ್ಬಾಲೆಯ ಪುಯುಲಲ್ಲಿಯೆ ಮುಚಿದುದಿರ್ದುದೆಂದು ಕೇಳ್ವನೆಗಂ ತಾಂ ತಲ್ಲಣಿಸಿ ಚನ್ನಬಸವಂ ಸೊಲ್ಲಿಸಿಯಳಿನೆತ್ತಿ ತನ್ನದೆಂದಳವಟಿದಂ (ಅಪ್ರತಿ. ೪೮-೧೪). [ಛೇಕ + ಅಪಹ್ನುತಿ]

ಛೇಕೋಕ್ತಿ (ನಾ). [ಕಾವ್ಯಮಿ] ಅರ್ಥಾಲಂಕಾರಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಲೋಕಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ನಾಣ್ಣುಡಿಗೆ ಬೇರೆ ಅರ್ಥವನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸುವುದು : ಈ ನಾಣ್ನುಡಿಗೆ ಪ್ರಸಿದ್ಧಮಾದರ್ಥಮಲ್ಲದೆ ಪೆಜತೊಂದರ್ಥಮಂ ಕಲ್ಪಿಸಿ ಪೇಟಿಯದು ಛೇಕೋಕ್ತಿಯೆನಿಪುದು. ಎಂತೆನೆ :– ಕತ್ತರಿಸಿ ನೆತ್ತಿದೊವಲಂ ಪತ್ತಿಸಿ ಪೊಸಮೂಗುಗೆಯ್ವುಮೆನಲೆಸವಂತಂ ಸತ್ತಾಂ ಸಗ್ಗಂ ಬಡೆವಂ ಮತ್ತೆ ವಿರಕ್ತಂಗೆ ಮೂಗದೇತರ್ಕೆಂದು (ಅಪ್ರತಿ ೧೩೦-೩).

[ಛೇಕ + ಉಕ್ತಿ]

ಛೇಗಿ 'ಚೇಗೆ' ನೋ.

ಛೇಗೆ 'ಚೇಗೆ' ನೋ.

ಛೇಡಿಸು, ಚೇಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ಕುಚೇಷ್ಟೆ ಮಾಡಿ ರೇಗಿಸು ; ಕೆರಳಿಸು ; ಚುಡಾಯಿಸು: ಸ್ಫೂರ್ತಿ ಬಂದಾಗ ಹರಟೆ ಹೊಡೆಯಬೇಕೆಂದು ಗೆಳೆಯನ ಮನೆಗೆ ಹೋದರೆ, 'ಮೊದಲೇ ಕಾರ್ಯಕ್ರಮವನ್ನೇಕೆ ತಿಳಿಸಲಿಲ್ಲ' ಎಂದು ಆವನು ಛೇಡಿಸಿದರೆ ? (ಮುಂಗಾರು. ೭೬) ; ಯಾವಾಗಲೂ ಆಕೆ ಅವನನ್ನು ಛೇಡಿಸುತ್ತಿರುತ್ತಾಳೆ (ಬನಸಿ. ೩) ಚೇಡಿಸು : ಆದರೂ ಈ ಅಯಾಚಿತ ಜತನಕ್ಕಾಗಿ ಸ್ನಿಗ್ಧವಾಗಿ ಚೇಡಿಸದಿರುವುದು ಅವಳಿಂದಾಗಲಿಲ್ಲ (ಅರಗಿ. ೧೭೩).

[ಛೇಡ$_3$ (P ← ಹಿಂ. ಛೇಡನಾ) + – ಇಸು$_3$]

ಛೇದ (ನಾ). ೧. ಕತ್ತರಿಸುವುದು ; ನಾಶಮಾಡುವುದು : ಭೂಭಾರಚ್ಛೇದವಿನೋದಿ ಕೃಷ್ಣನೆಮಗೀಗಾನಂದಸಂದೋಹಮಂ (ಜಗವಿ. ೧-೧). ೨. ತುಂಡು; ಚೂರು. ೩. [ಗಣಿತ] ಭಿನ್ನರಾಶಿಯಲ್ಲಿ ಭಾಜಕವಾದ ಅಂಕಿ : "ಭಿನ್ನರಾಶಿಯಲ್ಲಿ ಅಡ್ಡಗೆರೆಯ ಕೆಳಗಿನ ಅಂಕಿ : ಛೇದ" (Denominator. ಇಂಕನಿ). 'ಅಂಶ' ಪರಾ. ೪. [ನಾಟ್ಯ] ನೃತ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಇಪ್ಪತ್ತು ಹಸ್ತಭೇದಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಧೂನನ . . . ಭೇದ, ಛೇದ . . . ಆಹ್ವಾನ, ತರ್ಜನ–ಈ ಇಪ್ಪತ್ತು ಕರಕರ್ಮಭೇದಂಗಳ್ (ಲಾಸ್ಯರಂ. ೪-೧೩ ವ). ೫. [ಜೈನ] ಒಂದು ಆಚಾರದ ಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಭಂಗ : ವಿನಿರ್ಮಳ ತಪಸ್ಸ್ಯೋಪಸ್ಥಾಪನದ್ವಂದ್ವದೊಳ್ ನಿರುತಂ ಛೇದ ವಿಕಲ್ಪದೊಳ್ ನಿಬಿಡ ಕಾಯೋತ್ಸರ್ಗದೊಳ್ ಶುದ್ಧಿ ತಳ್ತಿರೆ ದೋಷ ಪ್ರತಿಕಾರ ಸಾರತಪಮುಂ ತತ್ತ್ವಾಪಸಂ ತಾಳ್ದಿದಂ (ಸುಕುಮಾ. ೪-೧೩).

[ಸಂ.]

ಛೇದನ (ನಾ). = ಛೇದ ೧ : ಅಯ್ಯಾ ನಿಮ್ಮ ಅನುಭಾವದಿಂದ ಎನ್ನ ಕರ್ಮಛೇದನವಾಯಿತ್ತು (ಬಸವ. ೩೧೦) : ಘನಮೋಹಪಾಶಾಛೇದನಂ ಮಾಳ್ಪ ದುಂಡಿಯುಳ್ಳನ್ನಪ್ಪ ಬಾರಾ (ಬಸಪು. ೨೪-೩೯) : "ಭಂತೇ, ಮನಸಿಕಾರದ ಲಕ್ಷಣವೇನು ? ಪ್ರಜ್ಞೆಯ ಲಕ್ಷಣವೇನು ?". ಎಂದನು. "ಮಹಾರಾಜ, ಮನಸಿಕಾರದ ಲಕ್ಷಣ ಊಹನ. ಛೇದನವು ಪ್ರಜ್ಞೆಯ ಲಕ್ಷಣ" (ಬುದ್ಧಪ. ೪೩ ಮಿಲಿಂದ). [ಸಂ.]

ಛೇದಿ (ಗು). ೧. ಕತ್ತರಿಸುವ ; ಚೂರುಮಾಡುವ. (ನಾ). ೨. ಕತ್ತರಿಸುವ ಸಾಧನ ; ಕತ್ತರಿ : "ಕರ್ತರಿಚ್ಛೇದಿಯಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೦೦೦-೨) ೩. ಕತ್ತರಿಸುವ ವ್ಯಕ್ತಿ ; ಭಂಗಗೊಳಿಸುವವನು : ಸುಚಿಚ್ಛೇದಿಗಳ್ ಕವಟಿಗಳು (ಬಸಪು. ೪೦-೬೩). [ಸಂ. ಛೇದಿನ್]

ಭೇದಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಕತ್ತರಿಸು; ತುಂಡುಮಾಡು : ಮರನಂ ಭೇದಿಸುವುವು ಷಟ್ಚರಣಂ ಗಂಧಕ್ಕೆ ಸೋಲ್ತು ತಾವರೆಯೆಸಟಂ ಭರದಿಂ ಭೇದಿಸಲಾಱದೆ ಪಿರಿದಪ್ಪತಿಮೋಹದಿಂದಮಾಟಿವುವು ಧರೆಯೊಳ್ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೫-೨೪). ೨. ಸೋಲಿಸು ; ನಾಶಮಾಡು : ಮದ್ವಿರೋಧಿಯಂ ಭೇದಿಸಲಾನೆ ಸಾಲ್ವೆಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧೩-೪೩) ; ಕಕ್ಕಸ ನಿನಗಿದು ಹವಣಲ್ಲ ಭೇದಿಸೆ ಪೆಕ್ಕಸ ವಹುದು (ಮೋಹತ. ೩೩-೨೧). [ಭೇದನ + – ಇಸು$_3$]

ಭೇದೋಪಸ್ಥಾಪನ (ನಾ). [ಜೈನ] ಏಳು ಬಗೆಯ ಸಂಯಮಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; P ಪ್ರಮಾದದಿಂದ ದೋಷವುಂಟಾದರೂ ಅದನ್ನು ದೂರೀಕರಿಸಿ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ವಿಕಲ್ಪರಹಿತವಾದ ಸಾಮಾಯಿಕದಲ್ಲಿರುವುದು : ಸಾಮಾಯಿಕಚ್ಛೇದೋಪಸ್ಥಾಪನಾ ಪರಿಹಾರವಿಶುದ್ಧಿ . . . ಸಂಯಮಂ ಸಪ್ತವಿಧಂ (ತತ್ತ್ವಸೂ. ೧೭).
[ಭೇದ+ಉಪಸ್ಥಾಪನ]

ಭೇದ್ಯ (ಗು). ೧. ಕತ್ತರಿಸಲ್ಪಡುವ; ತುಂಡುಮಾಡಲ್ಪಡುವ. ೨. ಕತ್ತರಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ ; ತುಂಡುಮಾಡಲು ಸಾಧ್ಯವಾದ. [ಸಂ.]

ಭೊಳ್ಳೈ (ನಾ). ಒಂದು ಪ್ರದೇಶದ ಹೆಸರು (?): ನೀಗುರ್ಂಥ ಭೊಳ್ಳೈಯ ವೊಳ್ಗೊಳದ ಸೇಂದ್ರಕ ಯೋಧ ಮಹಾಮಾತ್ರ (ಮೈಆರಿ. ೧೯೨೪, ೭೪-೨೭ ; ?). [?]

ಭೋಕರ (ನಾ). ಹುಡುಗ ; ಬಾಲಕ ; ಪೋರ ; ಆ ಭೋಕರಾನ ಮಾರಿ ಚಪಾತಿ ಹಾಂಗ ಆಗಿತ್ತಂತ (ಶಿಲ. ೧೩).
[←ಹಿಂ. ಭೋಕರಾ, ಭೋಕಡಾ]

ಭೋಟೀನಿಗೂಹನ (ನಾ). [ಕಾಮಶಾ] ರತಿಕ್ರೀಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಬಳಿಕ ಸಂಯುತೋರುಕರಣ . . . ಭೋಟೀನಿಗೂಹನ . . . ಮಣಿತೋನ್ಮುಖರವೆಂಬ ಕ್ರಿಯಾವಿಶೇಷಗಳಿಂದಾದಿಮಧ್ಯಾಂತರತಿತಂತ್ರ ಚತುರರಿಂ (ವಿವೇಕ. ೨೩೦). [?]

ಜ

ಜ (ನಾ). ೧. ಕನ್ನಡ ವರ್ಣಮಾಲೆಯ ಇಪ್ಪತ್ತೆಂಟನೆಯ ಅಕ್ಷರ; ಜಕಾರ. ೨. [ಗಣಿತ] ಎಂಟು ಎಂಬ ಸಂಖ್ಯೆಯ ಸಂಕೇತ : " ಜದಹ ಮೆಂಟು" (ಮಂಗರಾ. ೧೧೪-೧೧). ೩. [ಛಂದ] ಅಕ್ಷರಗಣಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ನಡುವೆ ಗುರುವಿರುವ ಗಣ ; ಜಗಣ (⏑–⏑).

ಜಂಕಣೆ, ಝುಂಕಣಿ, ಝುಂಕಣೆ (ನಾ). ೧. ಗದರಿಕೆ ; ಬೆದರಿಸುವಿಕೆ ; ಜಬ್ಬರ್ : " ಜರ್ವೆಂದು ಜಂ [ಪಾಠಾಂ. ಝುಂ]ಕಣೆಯು "(ಶಬ್ದಮಂ. ೪೧) : ವೈಶ್ವಾನರಂ ಈ ಪುರ್ಬಿನೊಂದು ಜಂಕಣೆಗೆ ಬೆದಱಿ ನಡುಗಿ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೬೪-೨೪); ತಾಯ ಲಲ್ಲೆಯೊ ತಂದೆಯಕ್ಕರೆಯ ಜಂಕಣೆಯೊ (ಗೊಲ್ಲೊಧಾ. ೩-೭೬). ೨. (ಪಕ್ಷಿಗಳ) ಕೂಗು ; ಕಾಕಿಲು ; ಚಪ್ಪರಣೆ : "ಬಗ್ಗನಲ್ಜಂ [ಪಾಠಾಂ. ಲ್ಝುಂ]ಕಣೆ " (ಜಕುನಿ. ೨೨). ೩. ಹೀಯಾಳಿಸುವಿಕೆ. 'ಜಂಕಿಸು' ಪರಾ.. ಝುಂಕಣಿ: ೩. " ಝುಂಕಣಿಯೆ ಹೀಯಾಳಿವುದು " (ಕಶರ. ೪೧). **ಝುಂಕಣೆ:** ೧. ಗುಣಕಟಿಗುವೆನಪುದಣ್ಣನೆಂದೂಮ್ಮೆ ಝುಂಕಣೆಗೆಟಿಗುವೆನೆ ತಾನೀಗ (ಭರತ. ೪೮-೪೧). ೨. "ಚಪ್ಪರಣೆಯುಮನ್ನೆ ಝುಂಕಣೆಯು ತಾನಕ್ಕುಂ" (ಕವಿಕಂ. ೧೨೩) : ಉಲಿವ ಕೋಗಿಲೆಯ ಝುಂಕಣೆಗೆ ನಿಲಲಾಱದಳವಳಿದದಂ ಸಖಿಯರಿಂ ತೆವರಿಸುತ (ಸೌಂದಪು. ೧೪-೯). ೪. ಗದಾಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಒಂದು ವರಸೆ: ಝಾಡಿ ಝುಂಕಣೆ ಝುಡಪು ಖಾಡಾಖಾಡಿ ದೃಢಗತಿ ದೃಷ್ಟಿಪಾತಾಲೀಢ ಗೋಮೂತ್ರಿಕ ಪರಿಭ್ರಮಣ . . . ಫಲ್ಲಣೆಗಳಲಿ ಗದೆ ಕುಣಿದಾಡಿದವು (ಕೊರರಾ. ೭-೧೪-೧೭).
[ಜಂಕಿಸು + – ಅಣೆ$_4$]

ಜಂಕಿಸು, ಝುಂಕಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಗದರಿಸು ; ಬೆದರಿಸು : ಬಸುಗದಿರಿನ ಕಡುಗಾಯ್ಪಂ ಮಸುಳಿಸಿದುವು . . . ಮುಳಿದರಂ ಜಂಕಿಸಿದುವು ಬಿಡದಾರ್ದುರ್ಕಾವನೆಚ್ಚಲರ್ಗಣೆಗಳ್ (ಕಬ್ಬಿಕಾ. ೩೦೧) ; ಸೀರೆಗಳ ಪೊಟ್ಟೆಯನು ಸೋಂಕಿದವದಿರನಿಱುವೆನೆನುತಂ ಜಂ[ಪಾಠಾಂ. ಝುಂ]ಕಿಸುತ (ಬಸಪು. ೨೧-೧೫) ; ಅಂತು ಕಾಯ್ದಾಕ್ಷಿಸಿ ಸಪ್ತಶತಸಂಖ್ಯಾಕರಂ ಜಡಿದು ಜಂ[ಪಾಠಾಂ. ಝುಂ]ಕಿಸಿ ನುಡಿದು (ವೃಷವಿ. ೩೯-೪೩ ವ) : ಪರರ ಬೆಳಕ ನಳುಪುವಿರೇಂ ? ಸುಡದೆ ನಿಮ್ಮ ಗರಿಯ ? ಜಂಕಿಸಿತಿಂತುಡುಸಂಕುಳ ಹೊಂಚುವ ಮಿಂಚುಹುಳಂಗಳ ಬೇಸಗೆ ಕೊನೆವರಿಯೆ (೧೯ವಿಂ. ೯೩-೫). ೨. ಹೀಯಾಳಿಸು ; ತಿರಸ್ಕರಿಸು : ಕೊಂಕಿದ ಪುರ್ಬು ನೀಳ್ದ ನಗೆಗಣ್ಕಳೆ ವೆತ್ತ ಮುಖೇಂದು ಶಂಖಮಂ ಜಂ[ಪಾಠಾಂ. ಝುಂ]ಕಿಪ ನುಣ್ಗೊರಲ್ಗೊಳ ಪುರಸ್ಥಳ. . . . ರಂಜಿಕುಮಾ ಕುಮಾರನಾ(ರಾಜಶೇ. ೮-೪೭). ೩. ಕಿರಿಚು; ಕಿರಲು ; ಚೀರು : ದಾಂಟಲನುಗೆಯ್ಯುತೆ ತೂಗುತೆ ಜಂ[ಪಾಠಾಂ. ಝುಂ] ಕಿಸುತ್ತೆ . . . ನಗಿಸಿತ್ತು ತಾಪಸಕುಮಾರರನಲ್ಲಿಯದೊಂದು ಮರ್ಕಟಂ (ಗಿರಿಕ. ೫-೨೦). **ಝುಂಕಿಸು :** ೧. ಬಜ್ಜಳಭೂಪಂ ಮೆಲ್ಲಮೆಲ್ಲನೆ ಮಾತು ಮಾತಿಂ ಲೆಕ್ಕದ ಮಾತಂ ತೆಗೆದು ಕರಣಿಕರ ಝುಂಕಿಸಿ ಭಂಡಾರದ ಆಪಾಯ ಬೀಯಮುಮಂ ನೋಡೆ(ಬಸರ. ೮-೧೧೨); ಘುಡುಘುಡಿಸಿ ಕೋಪಾಟೋಪದಿಂ ಜಱಿದು ಝುಂಕಿಸಿದನವನಿಪನನಾ ಮಿಕನನು (ಹಚಾ. ೧೧-೧೯) : ಬಡಿವ ನಲ್ಲಿಯ ಮಕ್ಕಳನು ತಲೆಯೊಡೆವನರೆಬರನವರ ತಾಯ್ದಿರು ಜಡಿದು ಝುಂಕಿಸಿ ಪೊಡೆಯ ಬಂದಡೆ ಕಾಲುವಿಡಿವಂತೆ ಅಡಿವಿಡಿದು ಪೊಡಮಿಗೆ ಕೆಡಹಿ ತಾ ಹಿಡಿದೆಳೆವನು (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೨೧-೫೪) ; ಸತ್ಪ್ರಣವಭರಿತ ಚಮ್ಮಟಿಗೆಯಿಂ ವೇದಮಯ ವಾಜಿಗಳನಿರದೆ ಝುಂಕಿಸಲೊಡಂ ರಥಪಹಂ ಹಯಮಭ್ರ ಮಂಡಲವನಂಡಲೆದುವು (ಚಬಪು. ೪೧-೪೫). ೨. ಸಲೆ ಕೊರಲ್ ಜಡಜಾತ ಶಂಖಮುಂ ಝುಂಕಿಸೆ (ಪದ್ಮರಾ. ೩-೨೯). [ಜಂಕು + – ಇಸು$_3$]

ಜಂಕು (ಕ್ರಿ). ಬೆದರು ; ಹಿಂಜರಿ ; ಹೆದರು : ಇದಕ್ಕಿಲ್ಲ ಜಂಕುವನೇ (ಕಾಬರೂ. ೧೪).
[ದೇ.॥ ತಮಿ. ಚಙ್ಕು ; ತೆಲು. ಜಂಕು. ; ಕುವಿ. ದಂಗ್ ; ಕುರುಖ್. ಜಂಕ ; ಮಲ್ತೊ. ಜಂಖ್]

ಜಂಕೆ, ಝಂಕೆ₁ (ನಾ). ೧. ಗರ್ಜನೆ; ಅಬ್ಬರ; ಆರ್ಭಟ: ಪೊಡೆವ ಬೀರರ ಜಂಕೆಗೆ ಗೊಂಟನಾನೆಗಳ್ ಕೋಡುವಿನಂ (ಕಬ್ಬಿಗ. ೨೦೫); ಝಕಾರಕ್ಕೆ ಜಕಾರಂ . . . ಝಂಕಾ – ಜಂಕೆ; ಝಂಝಾ – ಜಂಜು (ಶಮದ. ೨೫೫ ಪ್ರಯೋ): ಮದವೇದಂಡಂ ಡೆಂಡಣಿಸಿ ಚಂಡನಂಕೆಗೆ ಜಂಕೆಗನುವಾಗ ದಿರುತ್ತಿರೆ (ಹಮ್ಮಿ.ರ. ೩-೫೦ ವ). ೨. ಕೂಗು; ಧ್ವನಿ: ಪಕ್ಕಿ ಸೋವ ಪಾಮರಿಯರ ಜಂ[ವಾಠಾಂ. ಝಂ]ಕೆಗಲ್ಲಿ ಗಿಳಿಯಂಜದೆ ಬೆರ್ಚದೆ ನಿಲ್ಕು ಮಾವಗಂ(೧೦೪. ೨-೧೫). **ಝಂಕೆ₁** : ೧. ನಿಮ್ಮ ಅಂಕೆಗೆ ಝಂಕೆಗೆ ಶಂಕಿಸಿದೆ ನಾದರೆ ಎನ್ನ ಲೆಂಕತನಕ್ಕೆ ಹಾನಿ (ಬಸವ. ೭೨೮); ರೋಷಭಯಂಕರಾನನ ನೆದ್ದ . . . ಝಂಕೆ ಮಿಗಲೇಱಿದನು ಮದನಿಶ್ಶಂಕ ಗಜವನು (ನಿಭಾಗ. ೧೦-೬೯-೨೨). ೨. ಉಲಿವ ತೇಜಿಯು ಝಂಕೆಗಳ ಗೊಂದಳದ ಕರಿಘಟೆ ಗಜಱುಗಳ . . . ಕೌರವಸೈನ್ಯಶರಧಿಯುಲಿ(ಕುಮ್ಮಾದ್ರೋ. ೦೭೩. ಪರಿ. ೨೬೬): ಮೂದಲೆವಾತುಗಳ್ ಗಡ ಮಹಾನಿಗವೋಕ್ತಿಗತೀತನೊಳ್ ಜಯಾಹ್ಲಾದದ ಝಂಕೆಗಳ್ ಗಡ (ಶಬಶಂ. ೪-೧೩೦). [<ಜಂಕು]

ಜಂಖಾನ 'ಜಂಬುಕಾನ' ನೋ.

ಜಂಗಟ (ನಾ). (?): ಘಟ ಕುಂಭದಲ್ಲಿ ಜೀವನೆಂಬ ಜಂಗಟ ಬಂದಿತ್ತು ದೃಷ್ಟವ ಇಷ್ಟದಲ್ಲಿ ಕಟ್ಟಲಾಗಿ ಮೊಳೆ ಮುಱಿದು ಒಡಲಾಯಿತ್ತು (ಸರ್ವ. ೦೪೧-೬೯). [?]

ಜಂಗಡೆ (ನಾ). ಮಾಂಸ; ಖಂಡ: ಬಸೆ ನೆಣನ ಸುಂಟಿಗೆಯ ಹರಿಹಿದ ಹಸಿಯ ತೊಗಲಿನ ತಳಿತ ಖಂಡದ ಹಸರದುಱುಗಲ ಕಾಳಿಜದ ಜಂಗಡೆಯ ಗಳಗೆಗಳ . . . ಕುಸುರಿದೆಲುವಿನ ಕೋದ ಮಿಾನಂಗಡಿಯಲೈತಂದ (ಕುಮ್ಮಾಲ. ೧೫-೮). [<ಸಂ. ಜಂಗಲ]

ಜಂಗಮ₁ (ಗುಂ). ೧. ಚಲಿಸುವ; ಸಂಚರಿಸುವ; ಚೈತನ್ಯವುಳ್ಳ; ಜೀವಿಸಿರುವ: ಲತೆಗಳ್ ಜಂಗಮರೂಪದಿಂ ನೆರೆದುವೋ(ಶಂಪಭಾ. ೪-೩೯): ಮುನಿಯೇ ಜಂಗಮ ಜೈನಬಿಂಬನನವದ್ಯಾಚಾರನೇ (ಬೊಂಕಶಾ. ೧೯೪೪, ಬಂಕಾಪುರ. ೧-೨೫; 1045). (ನಾ). ೨. ಜೀವವುಳ್ಳದು; ಚಲನೆ ಯುಳ್ಳದಂ; ಸಂಚಾರವುಳ್ಳುದು: ಸ್ಥಾವರಕ್ಕಳಿವುಂಟು ಜಂಗಮಕ್ಕಳಿ ವಿಲ್ಲ (ಬಸವ. ೮೨೦): ಸ್ಥಾವರಕೆ ಜಂಗಮಕೆ ನೀನೇ ಜೀವಚೇಷ್ಟಕನು (ಕುಮ್ಮಾಉ. ೭-೦೦). ೩. [ವೀಶೈ] ಮಠಮಾನ್ಯಗಳಿಲ್ಲದ ಲೋಕಸಂಚಾರಿ ಯಾದ ವಿರಕ್ತ; ಅಯ್ಯ: ಜಂಗಮವ ಕೂಡಿಕೊಂಡು ಲಿಂಗಾರ್ಚ ನೆಯ ಮಾಡುವುದು ಲೇಸಯ್ಯಾ ಭಕ್ತಂಗೆ (ಬಸವ. ೫೨೪): ನಿಚ್ಚ ಸಾವಿರ ಜಂಗಮಂಗಳಿಗೆ ಪಂಚ ವಿಧ ಪಕ್ವಾನ್ನಪಾನಾದ್ಯಂಚಿತಿಪ್ಪಾರ್ಥಂಗಳಂ . . . ನೀಡುತ (ಬಸಪು. ೨೪-೩); ಜೋಗಿ ಜಂಗಮ ದರವೇಸಿಗಳಿಗೆ ನೆಱೆ ಮೂಗ ಬಧಿರರಂಧಕರಿಗೆ ಬೇಗದೆ . . . ಅನ್ನವನೀವ ರಾಗದ ಭವನವೊಪ್ಪಿದುವು (ಕಂನವಿ.೨೦-೪೬). ೪. ಹಾವು ಮೊದಲಾದ ಪ್ರಾಣಿಗಳಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ವಿಷ: ಸರ್ಪ, ಚೇಳು ಮೊದಲಾದ ಪ್ರಾಣಿಗಳಿಂದ ಉಂಟಾದ ವಿಷ ಜಂಗಮವೆನಿಸಿಕೊಂಬುದು (ವೃದ್ಯಸಾ. II, ೦೭೫).

ಜಂಗಮವಾಗು = ಜೀವ ತಾಳು: ಚೈತನ್ಯವನ್ನು ಪಡೆ: ಸಿಡಿಲು ಜಂಗಮವಾಯ್ತೊ ಪ್ರಳಯದ ಮೃಡನು ಬಾಲಕನಾದನೋ ಕೊಲೆಗಡಿ ಕನಹುದೋ ಕಂದ (ಕುಮ್ಮಾದ್ರೋ. ೩-೪೮). [ಸಂ.]

ಜಂಗಮ₂ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧಿ ಸಸ್ಯ: ಗುರುವಾಡೆ, ಜಂಗಮ, ವಾಡೆಮಡಿಗೆ (ಮೃಜಿಗಿ. ೩೯-೭೮೧). [?. / ತುಳು. ಜಂಗಮೆಮರ]

ಜಂಗಮಗಿತ್ತಿ (ನಾ). ಜಂಗಮನ ಹೆಂಡತಿ: (೬). [ಜಂಗಮ₁+ – ಗಿತ್ತಿ]

ಜಂಗಮತಿ (ನಾ).=ಜಂಗಮಗಿತ್ತಿ: (೬). [ಜಂಗಮ₁+ –ತಿ₁ (<–ಇತ್ತಿ)]

ಜಂಗಮತೆ (ನಾ). ಚಲಿಸುವಿಕೆ; ಚಲನೆ: ಜಗದೀ ದೈನಂದಿನ ಜಂಗಮತೆ ನನ್ನೊಳು ಜನಿಯಿಸಿತೇತಕೆ ಮಮತೆ ? (ಸೌಂದಸ. ೧೧). [ಸಂ. ಜಂಗಮತಾ]

ಜಂಗಮಪ್ರಾಣ (ನಾ). [ವೀಶೈ] ಜಂಗಮರನ್ನೇ ಜೀವವನ್ನಾಗಿ ಭಾವಿಸುವ ಸ್ವಭಾವ: ತ್ರಿವಿಧಭಕ್ತಿನಿಯುಕ್ತ ರಾಜ್ಯೋತ್ಸವದೊಳು ಬಸವಣ್ಣ ನಿರಭೊಂದೆವಸವಾತನ ಜಂಗಮಪ್ರಾಣವನಱಿಯಲೆಂದು ಶಿವನು . . . ಎಯಿತಂದು (ಬಸಪು. ೩೭-೧). [ಜಂಗಮ₁ + ಪ್ರಾಣ]

ಜಂಗಮಪ್ರಾಣಿ (ನಾ). [ವೀಶೈ] ಜಂಗಮರೇ ಪ್ರಾಣವಾದವನು: ಗುರುಲಿಂಗಜಂಗಮಪ್ರಸಾದಪಾದೋದಕಸ್ವರೂಪ ನೀನೆಯಾದ ಕಾರಣ ಜಂಗಮಪ್ರಾಣಿಯಾಗಿ ಸದಾಚಾರಿಯಾದೆ (ಅವಚಂ. ೨೪೧-೧೦೯೫). ಶರಣರಂ ಸಂಗನೆಂದಲ್ಲದೆ ಕಾಣೆ . . . ಜಂಗಮಪ್ರಾಣಿಯಾಗಿಪ್ಪೆ (ಬಸರ. ೮-೪೩). [ಜಂಗಮ₁ + ಪ್ರಾಣಿ]

ಜಂಗಮಪ್ರೇಮಿ (ನಾ). ಜಂಗಮರನ್ನು ಪ್ರೀತಿಸುವವನು: ದುರ್ವ್ಯಸನಿ ದುರಾಚಾರಿಯೆಂದೆನಿಸದಿರಯ್ಯಾ ಎನ್ನ ಲಿಂಗವ್ಯಸನಿ ಜಂಗಮಪ್ರೇಮಿ ಯೆಂದೆನಿಸಯ್ಯಾ (ಬಸವ. ೨೬೧). [ಸಂ. ಜಂಗಮಪ್ರೇಮಿನ್]

ಜಂಗಮಲಾಂಛನ (ನಾ). ೧. [ವೀಶೈ] ಜಂಗಮರ ಗುರುತು,–ಲಕ್ಷಣ. ೨. ಜಂಗಮವೇಷವನ್ನು ತೊಟ್ಟವನು: ಅಯ್ಯಾ ನೀನೆನ್ನ ಭವವ ಕೊಂದಹೆನೆಂದು ಜಂಗಮಲಾಂಛನನಾಗಿ ಬಂದೊಡೆ ನಾನು ಭಕ್ತನೆಂಬ ವಾಹನವಾಗಿರ್ದೆ (ಬಸವ. ೩). [ಜಂಗಮ₁ + ಲಾಂಛನ]

ಜಂಗಮಲಿಂಗ (ನಾ). ೧. [ವೀಶೈ] ಜಂಗಮನ ರೂಪದಲ್ಲಿರುವ ಲಿಂಗ,–ಶಿವ: ನಾನೊಬ್ಬನೆ ಭಕ್ತನು ಮರ್ತ್ಯಲೋಕದೊಳಗಣ ಭಕ್ತರೆಲ್ಲರೂ ಜಂಗಮಲಿಂಗ ನೀನೆ ಅಯ್ಯಾ (ಬಸವ. ೮೯೩); ಒಲಿದ ವೃಷಭಾಧಿಪತಿ ದರುಶನದೊಳಗೆ ಜಂಗಮಲಿಂಗರೂಪಂದಳೆದು . . . ಬೆಸಸಿದನು (ಬಸಪು. ೩-೧೮). ೨. [ವೀಶೈ] ಆರು ಬಗೆಯ ಲಿಂಗಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು: ಆಚಾರ ಲಿಂಗವ ಅಂಗೈಯೊಳಳವಡಿಸಿ . . . ಆ ಕರದಲ್ಲಿ ಜಂಗಮಲಿಂಗ ನೆಲೆ ಗೊಂಡಿತ್ತು (ಘನವ. ೩೪); ಆಚಾರಲಿಂಗ, ಗುರುಲಿಂಗ, ಶಿವಲಿಂಗ, ಜಂಗಮಲಿಂಗ, ಪ್ರಸಾದಲಿಂಗ, ಮಹಾಲಿಂಗ (ಇವು ಆರು, ಷಟ್‌ಸ್ಥಲದ ಷಡ್ಲಿಂಗಗಳು) (ಶಿವಾಸೂ. ೧-೪ ಅಡಿಟಿ). [ಜಂಗಮ₁ + ಲಿಂಗ]

ಜಂಗಮವಾಡಿ (ನಾ).ಜಂಗಮರ ಮಠ: ಜಂಗಮವಾಡಿ-ಕಾಶಿ, ಪ್ರಯಾಗ, ರಾಮೇಶ್ವರಗಳಲ್ಲಿರುವ ಜಂಗಮರ ಮಠಗಳ ಹೆಸರು (ಶರಸಾ. ೨೪-೮). [ಜಂಗಮ₁ + ವಾಡಿ₁]

ಜಂಗಮವಿಕಾರಿ (ನಾ). = ಜಂಗಮಪ್ರಾಣಿ: ಲಿಂಗವಿಕಾರಿಗೆ ಅಂಗವಿಕಾರ ವೆಂಬುದಿಲ್ಲ ಜಂಗಮವಿಕಾರಿಗೆ ಧನವಿಕಾರವೆಂಬುದಿಲ್ಲ ಪ್ರಸಾದವಿಕಾರಿಗೆ ಮನವಿಕಾರವೆಂಬುದಿಲ್ಲ (ಬಸವ. ೬೯೫). [ಸಂ. ಜಂಗಮವಿಕಾರಿನ್]

ಜಂಗಮವಿಷ (ನಾ). ೧. ಹಾವು ಮೊದಲಾದ ಪ್ರಾಣಿಗಳಿಂದಾಗುವ ವಿಷಬಾಧೆ: ಸ್ಥಾವರವಿಷ, ಜಂಗಮವಿಷ, ಕುಷ್ಠ . . . ಮುಂತಾದ ರೋಗಗಳು ಕಾಣಿಸಿದಲ್ಲಿಯೇ ಪ್ರತೀಕಾರವಂ ಮಾಡಬೇಕು (ಸಶವೈ. ೨೨). ೨. ನಡೆದಾಡುವ ವಿಷ; ಕೆಡುಕ: ನಿನ್ನಂ ಜಂಗಮವಿಷಮಂ ಪಿಡಿದಾವಂ ಗಡ ಪಿತೃವನಕೆ ತಂದು ತುಡಿಸಿದ ಬಂಟಂ (ಅರ್ಧನೇ. ೫-೩೪). [ಜಂಗಮ₁ + ವಿಷ]

ಜಂಗಮಸ್ವಾಯತ (ನಾ). [ವೀಶೈ] ಜಂಗಮ ಭಾವದ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರ: ಬ್ರಹ್ಮರಂಧ್ರದಲ್ಲಿ ಲಿಂಗಸ್ವಾಯತ ಭ್ರೂಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಜಂಗಮಸ್ವಾಯತ (ಅವಚಂ. ೪೭-೨೦೦). [ಜಂಗಮ₁ + ಸ್ವಾಯತ]

ಜಂಗಮಿಸು (ಕ್ರಿ). ನಡೆ; ಹೋಗು: ಕಂಗಳು ಬಂಭ್ರಮಿಸಿ ಹಮ್ಮುಕ್ಕಿ ಜಂಗಮಿಸಿ ಎದೆ ಮೊಗ ಕೆಳಗಿಳಿಸಿ ನೋಡುತಿರೆ (ಸವೀಗೀ. ೪೪-೯೦೪). [ಜಂಗಮ₁ + – ಇಸು₃]

ಜಂಗಮೇತರ (ನಾ). ಅಚಲವಾದುದು; ಸ್ಥಾವರ. [ಜಂಗಮ₁ + ಇತರ]

ಜಂಗಲ್₁ 'ಜಂಗಾಲ್₁' ನೋ.

ಜಂಗಲ್$_{2}$, ಜಂಗಲು (ನಾ). ಅರಣ್ಯ ; ಕಾಡು. 'ಜಂಗಲ್‍ಬಾದಾಮಿ' ಪರಾ. ಜಂಗಲು : ಆ ಭೂಖಂಡಗಳಲ್ಲಿ ಜಂಗಲಿನ ಜಾನವಾರುಗಳು ಮೇಯುವುದನ್ನು ಸಹಿಸುವರೆ ಹೊರತು (ಜಗಸಂ. ೧೬)..
[←ಪಾರ. ಹಿಂ. ಮರಾ. ಜಂಗಲ್./ಸಂ. ಜಂಗಲ]

ಜಂಗಲ್‍ಬಾದಾಮಿ (ನಾ). ಔಷಧಕ್ಕೆ ಬಳಸುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಂದಿಗೆ ಸಾಮಾನು: ಧೂಪ-ಮಹಿಷಾಕ್ಷಿ, ಗುಗ್ಗುಳು, ಗೋರೋಜನ, ಬಿಳಿಸಾಸುವೆ, ವಾಯುವಿಳಂಗ, ಜಂಗಲ್‍ಬಾದಾಮಿ . . . ಹೋಮ ಇವನ್ನೆಲ್ಲಾ ಚೂರ್ಣಮಾಡಿ ಹೊಗೆಹಾಕಲು ಬಿಕ್ಕಳಿಕೆ ನಿಲ್ಲುವುದು (ಸಕವ್ಯ. ೪೪೯ ಪು.).
[ಜಂಗಲ್$_{2}$ + ಬಾದಾಮಿ]

ಜಂಗಲ (ನಾ). ೧. ಕಾಡು ; ಅರಣ್ಯ. ೨. ಬಂಜರುಭೂಮಿ ; ಮರಳುಗಾಡು. [ಸಂ.]

ಜಂಗಲಿ (ಗು). ಅರಣ್ಯಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ; ಕಾಡಿಗೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ. 'ಜಂಗಲಿಜ್ವರ' ಪರಾ. [←ಹಿಂ. ಮರಾ. ಜಂಗಲೀ]

ಜಂಗಲಿಜ್ವರ (ನಾ). ಅರಣ್ಯದಲ್ಲಿ ವಿಷಗಾಳಿಯಿಂದುಂಟಾಗುವ ಜ್ವರ : "(ಕಾಡಿನಲ್ಲಿಯ ವಿಷಗಾಳಿಯಿಂದ ಬರುವ) ಜಂಗಲಿಜ್ವರ" (Jungle fever. ಇಂಕನ್). [ಜಂಗಲಿ + ಜ್ವರ]

ಜಂಗಲು 'ಜಂಗಲ್$_{2}$' ನೋ.

ಜಂಗಳ (ನಾ). ೧. ಬಿಗಿಯಿಲ್ಲದುದು ; ಸಡಿಲವಾದುದು : "ಜಂಗಳ ಬಟಲು ಸೋರ್ ಸಡಿಲ್ವುದಕ್ಕುಂ" (ಶಬ್ದಮಂ. ೩೦) ; "ಜಂಗಳವೆಂದು ಸಡಿಲ್ವುದೆ[ದ]" (ಕವಿಶಂ. ೨೨೪) : ಕರಾರಿಯ ಕೋಲಿಂ ಮುಂದಣ ರತ್ನಸ್ತಂಭಮಂ ಕಿಬ್ಬಿ ಸೋಂಕುತುಂ ಒಂದರದು ಲಾಗಿಂ ಜಂಗಳಮಂ [ಪಾಠಾಂ. ಜಂಗಳಂ] ಸರಳಸುತುಂ (ಸಂಬಿರ. ೪-೯೬). ೨. ಸುರಿಯುವಿಕೆ; ಹೊರಹೊಮ್ಮುವಿಕೆ : ಬಿಹುದಳೆಯ ಸಿಡಿಲಿಂಗಳದ ಜಂಗಳ[ಪಾಠಾಂ. ಣ] ದಕ್ಷಿಯುಗಳಗಳ . . . ವಿಲಯಭೈರವನಂತೆ ಮುಂದಕೆ ಸುಳಿಯಲಾಚರಿಸಿದಳು ಕಂಡು ಕುಮಾರಿ ಕುಂಭಿನಿಯು (ತೊರರಾ. ೩-೧-೮). ೩. ಕೃಶವಾಗುವಿಕೆ (?) : ಭಾರಿಯ ಕೋಳು ಗುತ್ತಿನ ಜಯಲಕುಮಿ ಜಂಗಳವ ಜಾಡಿದಡೆ ಭಾಳಲಿಪಿಗಳ ಲೆಕ್ಕವನು ಪ್ರತಿಕೂಲವಿಧಿ ಪಲ್ಲಟಿಸಿ ಬರೆದಡೆ ಹೇಳಿ ಫಲವೇನು (ಕುವ್ಯಾಗ. ೩-೨೮) : ಅಳಲದಿರಿ ನೀವಿನ್ನು . . . ನಿಮ್ಮಡಿಯರ ಸನನು ತಿಂಗಳಿಗೆ ತಾರದಿರೆ ಬಳಿಕ ತಾ ಡಿಂಗರಿಗನೇ ಜಂಗಳದ ಜಾಡ್ಯವ ಜಾಡಬಿಡಿ (ತೊರರಾ. ೫-೩-೧೦೧). [?]

ಜಂಗಳಂಬರಿ (ಕ್ರಿ). ತುಂಬಿ ಸೂಸಿ ಹರಿ ; ಪ್ರವಾಹವಾಗಿ ಹರಿ : ಹಿಂಗಿದಸುವಿನ ದುಂದುಭಿಯ ಮೈ ಜಂಗಳಂಬರಿ [ಪಾಠಾಂ. ಜಂಗಳವ ಬರಿ] ದರುಣಜಲ ಮುನಿಯಂಗಲತೆಯಲಿ ಸಿಡಿಯ ಕಿಡಿಕಿಡಿಯೋದನಾ ಮುನಿಪ (ತೊರರಾ. ೪-೨-೩೮). [ಜಂಗಳ + ಪರಿ$_{1}$]

ಜಂಗಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ಸಡಿಲಿಸು ; ಕಳಚು : "ಭೃಶತೇ-ಜಂಗಳಿಸಿದಪಂ" (ಶಾರಕ್ಷ. ೧೩೨). [ಜಂಗಳ + – ಇಸು$_{3}$]

ಜಂಗಾಲ್$_{1}$, ಜಂಗಲ್$_{1}$ (ನಾ). ಹಲಗೆಗಳನ್ನು ಜೋಡಿಸಿ ಕಟ್ಟಿದ ಜೋಡಿದೋಣಿ ; ಜೋಡುತೆಪ್ಪ : (ತು). ಜಂಗಲ್$_{1}$: ಪುಣ್ಯಕ್ಕೆ ಒಂದು ನೂರು ಹೊತ್ತುಕೊಂಡು ಆಚೀ ಕಡೆಯಿಂದ 'ಜಂಗಲ್' ಬರ್ತಿತ್ತು (ಕಳರು. ೯೧). [←ಪೋರ್ಚ್. ಜಂಗಡ./ತುಳು. ಜಂಗಾಲ್, ಜಂಗಲ್, ಜಂಗಾರ್./ಮರಾ. ಸಾಂಗಡ]

ಜಂಗಾಲ್$_{2}$, ಜಂಗಾಲ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹಸಿರು ಬೆರೆತ ನೀಲಿ ಬಣ್ಣ: "ಪಾಲಾಶಃ-ಪಲಾಶಃ-ಹರಿತಃ-ಹರಿತ್ ಎಲೆಪಚ್ಚೆಬಣ್ಣದ ಹೆಸರು [illegible] ಅಂದರೆ ಜಂಗಾಲ್" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೪೫) ಜಂಗಾಲ : ಜಂಗಾಲಬಣ್ಣ [illegible] . ಗುಲಾಬಿನೀರು ಮುಂತಾದವುಗಳು (ಮುಂಬವ್ಯಾ. ೧೦೦). [illegible]. ಜಂಗಾರ್; ಹಿಂ. ಜಂಗಾಲ್, ಜಂಗಾರ್]

ಜಂಗಾಲ 'ಜಂಗಾಲ್$_{2}$' ನೋ.

ಜಂಗಿ (ಗು). ೧. ಯುದ್ಧಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ. 'ಜಂಗೀಸಾಮಾನು' ಪರಾ. ೨. ಹೇರಳವಾದ ; ಅತಿಶಯವಾದ ; ಹೆಚ್ಚಿನ ; ವಿಶೇಷವಾದ : ಅಂಗಳದ ಬೈಲ್ನಾಗ, ಜಂಗಿ ಚಂಡಿನ ಆಟದಂಗ . . . ರತ್ನಾಲಿ ಕಂಗೆಟ್ಟು ಸೋತು ನೋಡ್ಯಾಳ (ಜನಗೀ. ೬೨): ಇಷ್ಟೆಲ್ಲ ಘಟಾಟೋಪ ನಡೆದ ಮೇಲೆ ಪಾತರದವರ ನಾಚಿನ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯಾದರೂ ಜಂಗೀ ಇರಬಹುದು (ದೇಯೂನಿ. ೧೫೩) ; ಆ ದಿವಸ ಒಂದು ಜಂಗೀ ಮಾರಾಮಾರಿ ಚಿತ್ರಪಟ ಬಂದಿತ್ತು (ಭೂಮಿಶಾ. ೩೬) ; ಹೊರಟಾವೆಲ್ಲೊ ಜಂಗಿ ಜಾತ್ರಿಗೇನೊ (ಹಾಡುಪಾ. ೨೨-೬). [←ಅರ. ಹಿಂ. ಮರಾ. ಜಂಗೀ]

ಜಂಗಿಡು (ಕ್ರಿ). ೧. ಗೆಜ್ಜೆಸದ್ದಿನೊಡನೆ ಹೆಜ್ಜೆಯಿಡು,-ನಡೆ: ಕಂಗಳು ಮುನ್ನೂಱು ಘನಪಕ್ಷಿಯು ಜಂಗಿಟ್ಟು ನಡೆವ ಕಾಲುಗಳು ಹನ್ನೆರಡು (ಅವದಂ. ೩೦೨-೧೩೧೯): ಎಸಕದಿಂ ಜಂಗಿಡುತ ಬಂದರು ಶಬರನಾರಿಯರು (ಅನಂರಾ. ೩-೩-೪). [ಜಂಗು$_{2}$ + ಇಡು$_{1}$]

ಜಂಗಿಸರಂಜಾಮು (ನಾ). ಯುದ್ಧದ ಸಲಕರಣೆ ; ಯುದ್ಧಸಾಮಗ್ರಿ: ಅಲ್ಲಿ ಜಂಗಿಸರಂಜಾಮು ಬಹಳವಾಗಿದೆ (ಚತ್ರಪಾ. ೬೬).
[ಜಂಗಿ + ಸರಂಜಾಮು]

ಜಂಗಿಸು 'ಚಂಗಿಸು' ನೋ.

ಜಂಗೀಕುಸ್ತಿ (ನಾ). ಭಾರೀ ಕುಸ್ತಿ; ದೊಡ್ಡ ಮಲ್ಲಯುದ್ಧ: ಬೀದಿಯಲ್ಲಿ ಹುಡುಗರೆಲ್ಲ ಗುಂಪು ಕಟ್ಟಿಕೊಂಡು ನೋಡಿದ್ದೊಂದು ಜಂಗೀಕುಸ್ತಿ (ರಂಗವ. ೯) : ಹಲ್ಲಿನ ಬುಡದಲ್ಲಿ ದೋಷವಿರಬಹುದು . . . ಎಂದು ನುಡಿಯುವಾಗಲೆ ಹಲ್ಲಿನೊಡನೆ ಜಂಗೀಕುಸ್ತಿ ಹಿಡಿದೇ ಬಿಟ್ಟರು (ಹುಡ್ಯುಹು. ೩೦).. [ಜಂಗಿ + ಕುಸ್ತಿ]

ಜಂಗೀಲಢಾಯಿ (ನಾ). ದೊಡ್ಡ ಹೋರಾಟ ; ಭಾರೀ ಹೊಡೆದಾಟ: ಹತ್ತು ಹದಿನೈದು ನಿಮಿಷಗಳವರೆಗೆ ಜಂಗೀಲಢಾಯಿಯೇ ಆಯ್ತು ನೋಡಿರಿ (ಜರಶಾ. ೧೫೬). [ಜಂಗಿ + ಲಢಾಯಿ (<ಲಡಾಯಿ)]

ಜಂಗೀಸಾಮಾನು (ನಾ). ಯುದ್ಧದ ಸಾಮಗ್ರಿ : ಈ ಮೇರೆ, ಯರಡು ಜನಕ್ಕೂ ಜಂಗೀಸಾಮಾನು ಕೊಟ್ಟು ತಯಾರುಮಾಡಿ . . . ಕಳುಹಿದಲ್ಲಿ (ರಾಜೇಂದ್ರ. ೫೬); ನಿಂತ ಕಡೆಯಲ್ಲಿ ನಿಲ್ಲದೆ ಬೇಕಾದ ಜಂಗೀಸಾಮಾನುಗಳನ್ನು ಒದಗಿಸುತಾ ಸೇನೆಯವರಿಗೆ ಧೈರ್ಯವನ್ನು ಹೇಳುತಾ ಬಂದನು (ಮುಸುಗ. ೧೬). [ಜಂಗಿ + ಸಾಮಾನು]

ಜಂಗೀಸಿಪಾಯಿ (ನಾ). ಯುದ್ಧದ ಸಿಪಾಯಿ ; ಸೈನಿಕ : ಕೆಲವು ರಾಜಸ ಸ್ವಭಾವದ ಜನ ಮೆಚ್ಚುವುದು "ಜಂಗೀಸಿಪಾಯಿ" ಯನ್ನೇ (ಬಂಕಿಮು.೨೦೯).
[ಜಂಗಿ + ಸಿಪಾಯಿ]

ಜಂಗು$_{1}$ (ಕ್ರಿ). ತುಕ್ಕುಹಿಡಿ ; ಕಿಲುಬು : ನನ್ನ ತಂಬಿಗೆ ಎಲ್ಲಿ ಜಂಗುತ್ತದೆ (ಮುಂಬಯಿ. ೧-೨೫). [←ಮರಾ. ಜಂಗಣೇ]

ಜಂಗು$_{2}$, ಜೆಂಗು (ನಾ). ೧. ತುಕ್ಕು ; ಕಿಲುಬು ; ಕಿಟ್ಟ : ಹವೆಯೊಳಗಿನ ಆವ್ಲಜವು ಕಬ್ಬಿಣಕ್ಕೆ ಕೂಡಿ ಜಂಗು ಹುಟ್ಟುತ್ತದೆ (ಮುಂಬಯಿ. ೬-೬); ನೇಗಿಲು ಮಾತ್ರ ಜಂಗು ಹತ್ತಿ ಬಲು ಕೆಟ್ಟಿರುವುದು (ಬ್ರಹ್ಮಜೀ. ೦೯೪). ೨. ಜಂಗಮರು ಕಣಕಾಲಲ್ಲಿ ಕಟ್ಟಿಕೊಳ್ಳುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ದಪ್ಪನಾದ ಹಿತ್ತಾಳೆಯ ಗೆಜ್ಜೆ : ಜಂಗಮದ ಸರ್ವಸಂಗವ ಮಾಡುವ ಜಂಗು ಜಂಘೆಯ ಮುಟ್ಟಿದು (ದಾಸೋಸಂ. ೩೬) ; ಜಂಗಮ ಜಂಗುಕಟ್ಟಿ ಹಿಂಗದೆ ತಿರುಗಲು ಸಂಗನ ಶರಣರಿಗೇನು ಫಲ (ಶರೀಫ.೭೦ ಕವಿಕಾವ್ಯ ಪರಿಚಯ); ಶಿವ ಕುಣಿದ ಹಂಬಲಿಸಿ ಜಂಗ ಕಟಗೊಂಡು(ಕನ್ನಜಾ. ೩೧೩).೩. ಎತ್ತು, ಕಂದುರೆ ಮುಂತಾದುವುಗಳ ಕೊರಳಿಗೆ ಕಟ್ಟುವ ಗಂಟೆ,-ಗೆಜ್ಜೆ : ಕೋದಣಸು ಮುಖರಂಭ ಜಂಗು ಘಂಟೆಯು . . . ಶೃಂಗರವ ಮಾಡಿ ನಿಂದಿರ್ದ (ನವಮೋ. ೨೧-೫೦): ಕತ್ತಿಗೆ ಹಾಕಿರುವ ಸಾಮಾನು . . . ೨೬

ಜಂಗು ೨೫ ದೊಡ್ಡದು ಜಂಗು ೧ ಸಹಾ ೨ಯಿಾ ಜಂಗಿನ ಹಗ್ಗದ ಪಟ್ಟಿ (ಎಕ. XIV, ನಂಜನ. ೨೮೯-೧ನೆಯ ಕಲಂ; 1847): ಸಾವಿರೆತ್ತಿನ ಮುಂದೆ ಹೋಗೋದು ನಮ್ಮೆತ್ತು, ಪಾದಕ್ಕೆ ಜಂಗು ಮೊಕರಂಬೆ (ಹಳ್ಳಿಯು. ೩೦). ೪. ಯುದ್ಧ; ಕಾಳಗ: (೩). ೫. ಸೈನ್ಯ; ಸೇನೆ: ಶ್ರೀಮತು ರಾಚಮಲ್ಲದೇವರ ಜಂಗಿನ ಸೇನಬೋವ ಸುಭಕರಯ್ಯ ಬನ್ದಿಸಿದ (ಎಕ. II, ೧೩೪-೧ : 1000). ಜೆಂಗು: ೩. ಕರಿಯ ಸಾರಂಗ ಮೇಲ್ಮೆರವ ಹಲ್ಲಣ ಚೆಲ್ಲಿ ತರಗೊಳದ ಗೊಂಡೆ ಜೆಂಗು ಬಿರಿದೀನ ಕಾಲಪೆಂಡೆಯು ಬೆಳ್ಳಿ ಸರಪಣಿ ಕೊರಳ ಕಂದರದ ಮೇಲ್ಗಳಸಾ (ಸೌಂದಕಾ. ೩-೭೯). ೬. ಯಕ್ಷಗಾನ, ಬಯಲಾಟದ ಪಾತ್ರಗಳು ಕಣಕಾಲಿಗೆ ಕಟ್ಟುವ ಗೆಜ್ಜೆ : ಜೆಂಗು (ಚೆಂಗು) ಅಥವಾ ಜೆಂಗೆಜ್ಜೆ (ಚೆಂಗೆಜ್ಜೆ)-ರಾಜವೇಷ ರಾಕ್ಷಸವೇಷಾದಿಗಳೆಲ್ಲ ಮೊಣಕಾಲ ಮುಂಗಡೆಗೆ ಕಟ್ಟುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗೆಜ್ಜೆ (ಪಾರ್ತಿಸು. ೪೭).

ಜಂಗುತಿನ್ನು = ತುಕ್ಕುಹಿಡಿ: ಕಿಡಿಕಿಯ ಜಂಗು ತಿಂದ ಸರಳುಗಳ ಮೇಲೆ ಬೆರಳಾಡಿಸುತ್ತ, ಬಾಯಲ್ಲಿ ತುಂಬಿಬಂದ ಕವಳದ ಎಂಜಲವನ್ನು . . . ಉಗುಳಿದ (ಮೂರುದಾ. ೧೩೭). ಜಂಗುಹಿಡಿ = ೧. ಜಂಗುತಿನ್ನು : ಜಂಗು ಹಿಡಿದ ತಗಡಿನ ಡಬ್ಬಿಗಳು (ಸ್ವ್ಯಶಿಚ. ೩೧೯). ೨. (ಆಲಂ) ಜಡವಾಗು ; ನಿಷ್ಕ್ರಿಯವಾಗು: ಕಳೆದ ಆರುವರ್ಷದಿಂದ ರಾಷ್ಟ್ರೀಯಸಭೆಗೆ ಜಂಗು ಹಿಡಿದಿತ್ತು (ಕಾಂಗ್ರೆಸ. ೯). [←ಪಾರ. ಹಿಂ. ಮರಾ. ಜಂಗ್]

ಜಂಗು₃ 'ಚೆಂಗು₄' ನೋ.

ಜಂಗು₄ (ನಾ). ತೆಕ್ಕೆ ; ಹಿಡಿತ. 'ಜಂಗುಜರಿ' ಪರಾ. [?]

ಜಂಗುಜರಿ (ಕ್ರಿ). ಹಿಡಿತ ತಪ್ಪು ; ತೆಕ್ಕೆ ಸಡಿಲು ; ಕುಸಿದು ಬೀಳು : ಜೈನರಲ್ಲ ಜಂಗುಜರಿದು ಋಷಿಗಳೆಲ್ಲ ಮಟ್ಟವಾಗೆ (ವೃಜರ. ಪ. ೨೬೯-೧೭); ಜಾರೆಯರು ನಲಿಯಲು . . . ಪೂಣರ್ವಕ್ಕಿಗಳ ಜಂಗು[ಪಾಠಾಂ. ಜಗ್ಗು] ಜರಿಯೆ . . . ತರಣಿ ಪಶ್ಚಿಮಪಯೋರಾಶಿಗೈತಂದನು (ಹದಕಾ. ೯-೩೭); ಜಂಗುಜರಿದವನಿಜೆಯನೆಡದ ಕರಂಗಳಲಿ ಬಿಡದವಚಿ ಖೇಚರರಂಗದಲಿ ನೆಲ ಕಿಳಿಯಲು (ತೊರರಾ. ೩-೧೦-೧೭). [ಜಂಗು₄ + ಜರಿ₁ (<ಸರಿ₁)]

ಜಂಗುಡಿ (ನಾ). ಹೆಗಲು ; ಭುಜಪ್ರದೇಶ: "ಜಂಗುಡಿಯೆನೆ ಭುಜದೇಶಂ" (ಕಾಲಿನಿ. ೪೭). [?]

ಜಂಗುಲಿ 'ಜಂಗುಳಿ' ನೋ.

ಜಂಗುಳಿ, ಜಂಗುಲಿ (ನಾ). ೧. ಸಮೂಹ ; ಮೊತ್ತ; ಗುಂಪು; ರಾಶಿ: "ಬಂಬಲ್, ತುಱುಗಲ್ . . . ಜಂಗುಳಿ, ದೊಂಮಳಿ . . . ಗೊಂದಣಿ, (ಉಂದಲ್)–ಈ ೪೦ ಸಮೂಹಂ" (ಕಶಸಾ. ೧೧-೨೨೨) ; ಸಿಂಗದ ಜಂಗುಳಿ ಯಂತಿರಸುಂಗೊಳೆ ಪೊಱಮಟ್ಟು ಕಾದೆ ವರುಣಕುಮಾರರ್ (ಪಂರಾಪೂ. ೧೦-೨೦೭) : ಸಿಂಗದ ಜಂಗುಳಿಯೊಳಾಂತ ಮಾತಂಗ ಸಂಘಾತದಂತೆಯುಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೧೦-೮೭ ವ) ; ಇತ್ತಲಿದು ಕಲ್ಪಾಂತರುದ್ರನ ಮೊತ್ತ ಕಾಳೋರಗನ ಜಂಗುಳಿ ಮೃತ್ಯುವಿನ ಮೋಹರ ಕೃತಾಂತನ ಥಟ್ಟು (ಕುವ್ಯಾಳೀ. ೨-೧೭); ಪೊಸಬಳ್ಳಿಯ ಜಂಗುಳಿ ಪೊಂಗಳಸದ ಸಂದಣೆಯುಲರ್ದಂಬುಜದ ಕದಂಬಮೆ ನಡೆವಂತೆ (ಜಯುಕಾ.೩-೪೧). ೨. ನಾಡಾಡಿಗಳ ಗುಂಪು; ಜನಸಾಮಾನ್ಯರ ಗುಂಪು. 'ಜಂಗುಳಿಜಸ', 'ಜನಜಂಗುಳಿ' ಪರಾ. ೩. ದನದ ಮಂದೆ,– ಹಿಂಡು: ಜಂಗುಳಿಯ ಕಾವ ಗೋವ ಹಲವು ಹಸುವ ನಿವ್ವಾಡಿ [ಪಾಠಾಂ. ರಿ]ಸುವಂತೆ ತನು ಭಕ್ತನಾಯಿತ್ತು (ಬಸವ. ೨೮೪) ; ಜವನ ಕೈಲಿ ಜಂಗುಳಿ ಕಾಯಿಸುವರು (ಪುರಂದ. ೧-೧೪೩-೦). ಜಂಗುಲಿ : ೧. ಮುರಿದುದು ತುಂಬುರಬಲ . . . ಪೆರ್ಬುಲಿಗಂಡು ಬೆದಱಿದ ಮಱಿವುಲ್ಲೆಗಳ ಜಂಗುಲಿಯಂತೆ (ಕ್ರಿಭೂತಿ. ೦೮-೩೦).

ಜಂಗುಳಿದೇವರು = ಹಿಂಡುದೇವತೆಗಳು ; ಅನೇಕ ದೇವತೆಗಳು : ಜಂಗುಳಿದೇವರನೊಂದಱಿದಿಂಗಲ್ ಕುಳ್ಳಿರ್ದು ಪೂಜಿಸುತ್ತಿರದೆ . . . ಜನನ ಪದಂಗಳನರ್ಚಿಪುದು (ಸಮಶ. ೧-೧೨೭). ಜಂಗುಳಿಮನ್ನೆಯ ಬೇಂಟೆಕಾಱ= ಒಂದು ಬಿರುದು : ಆಳಿಂ ಮುಂನಿಱಿವಂ ಶೌರ್ಯವಂ [illegible] ಜಂಗುಳಿಮಂನೆಯ ಬೇಂಟೆಕಾಱಂ ಮಾರ್ತಣ್ಡದೇವನಂಕಕಾಱಂ [illegible] XI-II, ೧೭೩-೧೧ ; 1113). [ದೇ.ಶ ತೆಲು. ಜಂಗಿಲಿ. / ಸಂ. [illegible]]

ಜಂಗುಳಿಕ 'ಜಂಗುಳಿಗ' ನೋ.

ಜಂಗುಳಿಗ, ಜಂಗುಳಿಕ (ನಾ). ೧. ಹಾವಾಡಿಗ; ಗಾರುಡಿಗ; ವಿಷವೈದ್ಯ: ಜಂಗುಳಿಗಗೇರಿಗಳೊಳಗೆ ರಘಾಡಿಸಿದನು ಶಿವಾಳಿಗಳ (ತೊರರಾ. ೩-೮-೩೩). ಜಂಗುಳಿಕ : ೨. ಐಂದ್ರಜಾಲಿಕ : "ಜಂಗುಳಿಕ–ಜಾಂಗುಲಿಕ = ಐಂದ್ರಜಾಲಿಕ, ಗಾರುಡಿಗ" (ಶಬ್ದಕೋ. ೧೪). [<ಸಂ. ಜಾಂಗುಲಿಕ]

ಜಂಗುಳಿಗದಿರ್ (ನಾ). ಗುಂಪಾದ ಕಿರಣ : ಅಂಗುಲಿಯ ಮಾಣಿಕ್ಯ ದುಂಗುರಂಗಳೊಳೊಗೆದ ಜಂಗುಳಿಗದಿರ್ಪಡಿದ ಕೈದೀವಿಗೆಗಳ ಪೊಳಪಂ ಗೆಲಲು (ಸಾಂದಪು. ೮-೮೩). [ಜಂಗುಳಿ + ಕದಿರ್₂]

ಜಂಗುಳಿಜಸ (ನಾ). ಜನಸಾಮಾನ್ಯರಿಂದ ಬಂದ ಯಶಸ್ಸು ; ಅಗ್ಗದ ಕೀರ್ತಿ : ಬಜ್ಜರಕ್ಕಿದ್ಬಲಿನ ಸಾಣೆಯುಂ ಪಿಡಿವ ಗಾಂಪಿಗೆ ಜಗುಳ್ದೊಂದು ಜಂಗುಳಿಜಸಕೆ ಬಾಯ್ಬಿಡುವ ನೀರಳ್ಕೆಯೆನ್ನೆಡೆ ಸುಳಿಯದಿರ್ಕೆ (ಶ್ರೀರಾಮೂ. ೩೭೦-೪೯೨). [ಜಂಗುಳಿ + ಜಸ₁]

ಜಂಗುಳಿಮೋಹಿ (ನಾ). ನಾಡಾಡಿಗಳನ್ನು ಮೋಹಿಸುವ ವ್ಯಕ್ತಿ : ತಳರಡಿಯ ತರಳೆ ಕಿಂಚಿತ್ಕಾಮಿ ಕೋಪಿ ಜಂಗುಳಿಮೋಹಿ ಶೀಘ್ರಗಾಮಿನಿ ರಕ್ತವಸನೆ ಬಾಗಿಲ ದಾಂಟಿ ನಿಂದಿರ್ಪಳಿವಳೆ ಶಂಖಿನಿಯೆಂದು ವಿಟನುಸಿರ್ದನವಳಿರವನು (ಕಜಪು. ೧೦-೨೪). [ಜಂಗುಳಿ + ಮೋಹಿ]

ಜಂಗುಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ಗುಂಪಾಗಿ ನುಗ್ಗು : ಜಲಧಿಯಲಿ ಜಂಗುಳಿಸಿ ಕುಧರಕೆ ಕುಲಿಶಭೀತಿಯ ಬೀಱಿ ಕಣೆ ಬಳಿಸಲಿಸಿ ಹರಿದಾಡಿದವು ಸುಭಟರ ಗೋಣ ಗುಱಿಮಾಡಿ (ಕುವ್ಯಾಳೀ. ೪-೧೯). [ಜಂಗುಳಿ + – ಇಸು₃]

ಜಂಗುಱು (ಕ್ರಿ). = ಜಂಗುಜರಿ : ಮದಸೇವೆಗೆಱಗುವ ಮಧುಕರ ಝುಣತ್ಕಾರಮಂ ಮಧುಸಖನ ಧನುಜ್ಯಾರುತಿಯೆಂದು ಜಂಗುಱು [ಪಾಠಾಂ. ರಿ]ಯುತುಂ (ಶಾಂತೀಶ್ವ. ೧೧-೬೩ ವ). [ಜಂಗು₄ + ಉಱು₁]

ಜಂಗೆ (ನಾ). ೧. = ಜಂಘೆ : ಜಾನು ಜಂಗೆ[ಪಾಠಾಂ. ಘೆ]ಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿ ಜಂಗಮವೆನಿಸಿಕೊಳಬಹುದೆ (ಅವಚಂ. ೧೦೪-೪೭೦). ೨. ದಾಪು ; ಹೆಜ್ಜೆ. 'ಕುಱುಜಂಗೆ' ಪರಾ. [<ಸಂ. ಜಂಘಾ]

ಜಂಘಚಾರಣ (ನಾ). [ಜೈನ] ಎಂಟು ಬಗೆಯ ಚಾರಣ ಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳವರಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬ ; ನೂರಾರು ಯೋಜನದವರೆಗೆ ನೆಲಕ್ಕೆ ಕಾಲೂರದೆ ನಡೆಯುವವನು ; P ಜಲ, ಜಂಘ, ಅಗ್ನಿ, ಧೂಮ, ಮೇಘ, ತಂತು, ವಾಣಿ ಮತ್ತು ಶ್ರೇಣಿ ಎಂಬುವು ಎಂಟು ಚಾರಣಗಳು. ಈ ವಿವರಗಳಲ್ಲಿ ಫಲ, ಪತ್ರ, ಪುಷ್ಪ ಮತ್ತು ಬೀಜವನ್ನು ಕೆಲವರು ಸೇರಿಸುತ್ತಾರೆ : ಆತನ ತಂದೆವಿರಪ್ಪ ಶತಬಾಹುಗಳೆಂಬ ಜಂಘಚಾರಣರ್ ಧರ್ಮವಾತ್ಸಲ್ಯದಿಂ ಬರ್ಪುದುಂ ದಶಮುಖನಿದಿರೆಟ್ಟು ಭಕ್ತಿಭರದಿಂ ವಂದಿಸಿ (ಪಂರಾಮಾ. ೧೦-೧೮೦ ವ). [<ಸಂ. ಜಂಘಾಚಾರಣ]

ಜಂಘಾಕರಿಕ (ನಾ). ೧. ಜೋರಾಗಿ ಓಡುವವನು ; ಚುರುಕು ಕಾಲಿನವನು. ೨. ಓಡುವ ಉದ್ಯೋಗದಿಂದ ಜೀವಿಸುವವನು ; ದೂತ ; ವಾರ್ತಾಹರ: "ಜಂಘಾಕರಿಕಃ, ಜಾಂಘಿಕಃ -೨- ದೂರವಾಗಿ ವೇಗದೊಡನೆ ಹೋಗಿ ಅಲ್ಲಿಯಣ ಸುದ್ದಿಯನ್ನೂ ವಾರ್ತೆಯನ್ನೂ ಬೇಗ ತಿಳಿದು ತಂದು ಹೇಳಿ ಅದರ ಮಹನತ್ತಿನಿಂದ ದ್ರವ್ಯವನ್ನು ಪಡೆದು ಜೀವನ ಮಾಡುವವನು" (ಸಿದ್ಧಾಂಶಿ. ೨೨೦). [ಸಂ.]

ಜಂಘಾಬಲ (ನಾ). ಕಾಲುಗಳಲ್ಲಿಯ ಶಕ್ತಿ; ನಡೆಯುವ ಶಕ್ತಿ ; ಚಲನಶಕ್ತಿ : ಹೆಡ್‌ಮಾಸ್ತರರಿಗೂ ಜಂಘಾಬಲವೇ ಉಡುಗಿಹೋಗಿತ್ತು (ನಟಸಾ. ೧೯೮) ; ಆ ಘರ್ಜನೆ ಕೇಳಿಯೇ ವೆಂಕಟರಮಣನ ಅರ್ಧ ಜಂಘಾಬಲ ಉಡುಗಿಹೋಯಿತು (ಮೂರುದಾ. ೧೭೭). [ಸಂ. (ಜಂಘಾ + ಬಲ)]

ಜಂಘಾಲ, ಜಂಘಾಳ (ಗು). ೧. ಓಡುವ ; ವೇಗವಾದ ; ಚುರುಕಾದ. (ನಾ). ೨. ವೇಗದಿಂದ ನಡೆಯಬಲ್ಲವನು; ಚೆನ್ನಾಗಿ ಓಡುವವನು: ಅತಿ ಜಂಘಾಲಂ ಭಯಕಂಪಿತತನು ನಿಜಪತಿಯನಿಂದ್ರನಂ ಕಂಡು ಪದಾನತನೆಂದು (ಪಂರಾಮಾ. ೧೧-೧೬೩) : ಕಡುಮುನಿದ ಕರ್ಣಾದಿಗಳು ಕೈದುಡುಕಿ ದೊಡೆ ಕೈಗಾಯ್ದು ಧರ್ಮದ ತಡಿಗೆ ಜಾಜಿ ಜಯಾಧ್ವದಲಿ ಜಂಘಾಲ ರಹಿರೆಂದ (ಕುವ್ಯಾಆ. ೧೫-೨೯). **ಜಂಘಾಳ :** ೧. ಚಂಡಾಜಿ ವಿಕ್ರಾಂತ ಮರ್ತ್ಯನಿಳಾಕ್ರಾಂತಹಯೌಘಮೂರ್ಜಿತಜಯಪ್ರಖ್ಯಾತ ಜಂಘಾಳ ಪತ್ತಿನಿಕಾಯಂ (ಆದಿಪು. ೪-೯೦). ೨. ತಿವಳಿವಿಡಿದುಗ್ರೇಭಂ ಪೋದತ್ತು ಮಾಣದ ಪೋಗಿ . . . ವಾರ್ತೆಯನೊಂದೆರಟ್ಟಿ ವಸದೊಳೆ ತನ್ನಿಂ ನೀಮುಂ ದಟ್ಟಿದಂ ಸಮಕಟ್ಟಿ ಕಟ್ಟುವಧಿಗವನೀನಾಥಂ ಜಂಘಾಳವಮಂ ಚರಜಾಳವಮಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೯-೧೦೩) ; ಮನೋವೇಗವನ್ನೂ ಮೀರಿ ಮಿಂಚಿ ಸಂಚರಿಸಬಲ್ಲ ಪ್ರಯಾಣಸಾಮರ್ಥ್ಯದ ಕಟ್ಟುರದ ಜಂಘಾಳ-ಅತನಾಗಿರಲೇಬೇಕು (ಬಟ್ಟಿಅ. ೩೦೫-೨೩). [ಸಂ.]

ಜಂಘಾಲಂಘಿತ (ನಾ). [ನಾಟ್ಯ] ಕುಂಚಿತಪಾದವನ್ನು ಇನ್ನೊಂದು ಕಾಲಿನಿಂದ ದಾಟುವುದು : ದಂಡಪದಮಂಘ್ರುತಾಡಿತಮಂಡಿತಮೆಂದೆನಿಸಿ ತೋರ್ಪ ಜಂಘಾಲಂಘಿತ ಮಂಡಲಿ ಪಲಾತಕಂಗಳ್ . . . ಕೇಳ ಜಂಘಾವರ್ತಂ (ರಾಸ್ಮರಂ. ೬-೧೫). [ಸಂ. (ಜಂಘಾ + ಲಂಘಿತ)]

ಜಂಘಾವರ್ತ (ನಾ). [ನಾಟ್ಯ] ಅಂಗಾಲನ್ನು ಒಳಕ್ಕೆ ತಿರುಗಿಸಿ ಮತ್ತೊಂದು ಮೊಳಕಾಲಿನ ಹಿಂಭಾಗದಲ್ಲಿರಿಸಿ ಹೊರಪಾರ್ಶ್ವದಿಂದ ಮೊಳಕಾಲ ಪಕ್ಕಕ್ಕೆ ತರುವುದು : ದಂಡಪದಮಂಘ್ರುತಾಡಿತಮಂಡಿತ ಮೆಂದೆನಿಸಿ ತೋರ್ಪ ಜಂಘಾಲಂಘಿತ ಮಂಡಲಿ ಪಲಾತಕಂಗಳ್ . . . ಕೇಳ ಜಂಘಾವರ್ತಂ (ರಾಸ್ಮರಂ. ೬-೧೫). [ಸಂ. (ಜಂಘಾ + ಆವರ್ತ)]

ಜಂಘಾಳ 'ಜಂಘಾಲ' ನೋ.

ಜಂಘಾಳತನ (ನಾ). ಓಡಿಹೋಗುವಿಕೆ ; ಪಲಾಯನಪಟುತ್ವ : ಜಾಳ ಜಜಿದು ಜಡಾತ್ಮರಿಗೆ ಜಂಘಾಳತನವನು ಮೆಜಿದು . . . ಚೂಣಿಯ ಚರರ ಚಪ್ಪರಿಸಿ ಆಳುತನದಲಿ ಬೆರೆವ ನಿನಗವ ಸೋಲಲಜಿಯನು (ಕುವ್ಯಾಕ. ೦೬-೨೦). [ಜಂಘಾಳ (= ಜಂಘಾಲ) + - ತನ]

ಜಂಘಾಳಿ (ನಾ). (?) : ಘೋಳಿಡುವ ಹಾಹಾರವದ ಜಂಘಾಳಿ ಮುಸುಗೆ ದಿಗಂತರವ (ಅನಂರಾ. ೪-೦-೬೫).

[P ಇದು 'ಜಂಗುಳಿ' ಯ ಅಪಲಿಖಿತವಿರಬಹುದು]

ಜಂಘೆ (ನಾ). ೧. ಕೆಳದೊಡೆ; ಕಿರುದೊಡೆ : "ಕಿಱುದೊಡೆ ಪ್ರಸೃತಮಾ ಜಂಘೆಯಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೯೮-೦೮); ಪರಿವೃತ್ತ ಮನೋಹರ ಜಂಘೆ ಹಸ್ತಿ ಹಸ್ತವನಿಟೆಸುತ್ತವಿರ್ಪ ತೊಡೆಗಳ್ (ಲೋಕೋಪ. ೧೧-೩) ; ರುದ್ರ ಮುಖದಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಣು ಭುಜದಲ್ಲಿ ಜಂಘೆಯಲ್ಲಿ ಅಜ ಜನನವು (ಬಸವ. ೫೩೪). ೨. ಮೊಣಕಂಡ; ಕಣಕಾಲು. [ಸಂ. ಜಂಘಾ]

ಜಂಚಾಲು 'ಜಂಜಾಲು' ನೋ.

ಜಂಜಡ, ಜಂಜಾಟ, ಜಂಜಾಲ, ಜಂಜಾಳ, ಜೊಂಜಾಟ, ಝುಂಝಾಟ (ನಾ). ೧. ತೊಂದರೆ ; ಕ್ಲೇಶ ; ಕಷ್ಟ : ಎನ್ನ ಜೀವದ ಜಂಜಡವ ಬಿಡಿಸಯ್ಯ (ಮಹಾದೇ. ಬ. ೦೯-೨೯) ; ಹೋಮದ ಜಪದ ಜಂಜಡದೊಳಗೆ ಸಿಲುಕಿ ಜನಾರ್ದನನ ಮಱೆವ ಅಪಸದರು ನಾವ್ (ಕುವ್ಯಾಅ. ೦೪-೦೫). ೨. ತೊಡಕು; ಸಿಕ್ಕು: ಪ್ರೀತಿವಿರಹಿತ ದುಃಖ ಸುಖದ ಜಂಜಡವಿಲ್ಲದಾ ತಪೋವನದೊಳಗೆ ಋಷಿವಧುಗಳೊಡನೆ ವೈದೇಹಿ ಪದುಳದೊಳಿರ್ದಳು (ಜೈಮಿಭಾ. ೦೯-೪೩). **ಜಂಜಾಟ:** ೧. ನೀನೊರ್ವನು ಹಲಬರ ಹೋರಾಟ ಜ್ಞಾನೋತ್ತರ ಮಾರ್ಗಕ್ಕೆ ಜಂಜಾಟ (ಅವಧೂ. ೧೧). ೨. ಕೊರಳಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷಾಭರಣಗಳ ಜಂಜಾಟ ಕಟ್ಟಿಕೊಂಡಿರಲಿಲ್ಲ (ನೂರಜ. ೨೮). **ಜಂಜಾಲ :** ೧. ಈಗ ಈ ಒಣ ಜಂಜಾಲವಿಲ್ಲ (ಕುರಿಹಿಂ. ೧೧೫). **ಜಂಜಾಳ:** ೨. ದೇವಬಲಿ-ಯಜ್ಞಕರ್ಮ ಮುಂತಾದ ಧಾರ್ಮಿಕ ಜಂಜಾಳವು ಅಂದು ಅತ್ಯಂತ ಅವಶ್ಯವಿತ್ತು (ಮೂವಾದ. ೬೩). **ಜೊಂಜಾಟ:** ೧. ಈ ಜೊಂಜಾಟದಲ್ಲಿ ನಿಮ್ಮ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ತೊಂದರೆಯಾಗಬಾರದು (ಮುತ್ತೈದೆ. ೬೧); ಅದೆಲ್ಲ ಜೊಂಜಾಟ ನಿನಗಿಲ್ಲ (ಷೋಡಶಿ. ೧೬). **ಝುಂಝಾಟ :** ೧. ಈ ಸಂಸಾರದ ಝುಂಝಾಟವೇ ನನಗೆ ಹಿಡಿಸುವುದಿಲ್ಲ ! (ಗಂಸಮು. ೨೦೦).

[←ಮರಾ. ಜಂಜಾಲ್; ಹಿಂ. ಝುಂಝಟ್./ಸಂ. ಜಂಜ]

ಜಂಜಣ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ. 'ಜಂಜಣಿಸು' ಪರಾ.

ಜಂಜಣಿಸು (ಕ್ರಿ). ಜಂಜಣ ಎಂದು ಶಬ್ದ ಮಾಡು : (೬).

[ಜಂಜಣ + - ಇಸು₃]

ಜಂಜರ₁, ಜಂಜರಿ, ಜಂಜುರಿ, ಜಿಂಜಿರಿ (ನಾ). ೧. ಸಂಕೋಲೆ ; ಬೇಡಿ ; ಶೃಂಖಲೆ : ಆಶೆ ಪಾಶಗಳೆಂಬ ಹಲವು ಜಂಜರಗಳ ನಾನೊಲ್ಲೆ (ಕನಕ. ೨೦೦-೫). **ಜಂಜರಿ:** ೧. ಕೋಳ ಜಂಜರಿ[ಪಾಠಾಂ. ಜಂಜಿರಿ]ಸಂಕೋಲೆಯು ಸೆಟೆ ನಿಮ್ಮ ಆಳುವ ದೊರೆಗಳೆಂಬವರ ಕಾಲು ಕೈಯಿಗೆ ಹವಣಾಗಲಾರವವ (ಅಮುಸಾಂ. ೨-೪೮). **ಜಂಜುರಿ:** ೧. ಎನ್ನ ಧನ ಎಂಬವಂಗೆ ರುದ್ರನಿಕ್ಕಿದ ಆಸೆ ರೋಷ ಜಂಜುರಿ [ಪಾಠಾಂ. ಜಂಜರಿ, ಜಿಂಜಿಱಿ] ಹೂಡಿತ್ತು (ಚನ್ನವ. ಕ. ೨೪೩-೫೩೧). **ಜಿಂಜಿರಿ:** ೧. ಸೊಕ್ಕಾನೆಗೆ ಜಿಂಜಿರಿಗಳ ಹೂಡಿಸುವಾ ಸಂಜೆಯ ಕೂಳನಿಕ್ಕಿಸುವ ಜೋದರ (ಶ್ರೀಪಾಲ. ೧೩-೧೦೯); ಕಡಿಯಾಣವನು ಸೂತ್ರಗೋಲುಗಳೆಂದಿಕ್ಕಿ ಕಡಿಯಲವರು ಜಂಜಿರಿಯ ಕಿಡಿ ಸೂಸೆ (ನಾಗಕು. ೮-೫). ೨. ಸಿಕ್ಕು ; ತೊಡಕು ; ಬಂಧನ : ಹಾಳೂರಿನೊಳಗೊಬ್ಬ ಕೋಳ ಜಂಜರಿಯೊಳು ಕಾಲು ಮೊದಲು ಸಿಕ್ಕಿದಂತೆ (ಅಮುಸಾಂ. ೪-೧೫೫).

[←ಪಾರ. ಜಂಜೀರ್ ; ಹಿಂ. ಜಂಜರ್, ಜಂಜೀರ್]

ಜಂಜರ₂, ಜಂಜರು (ಗು). ಸಾಧಾರಣವಾದ ; ಸಾಮಾನ್ಯವಾದ ; ಕ್ರಮವಾದ : (೬). **ಜಂಜರು :** 'ಜಂಜರುನಂಬರು' ಪರಾ.

[←ಪಾರ. ಜಂಜೀರಾ]

ಜಂಜರಬಂದಿ (ನಾ). ವಿಷಯಗಳನ್ನು ವಿಭಾಗಿಸದೆ, ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಒಂದಾದ ಮೇಲೊಂದರಂತೆ ಜೋಡಿಸಿ ಬರೆದ ಕ್ರಮ ; ಸಾಧಾರಣವಾದ ಆನುಪೂರ್ವಿಯಂಲ್ಲಿ ಬರೆದುದು: (೬). [←ಪಾರ.ಜಂಜೀರಾಬಂದೀ]

ಜಂಜರಿ 'ಜಂಜರ₁'ನೋ.

ಜಂಜರು 'ಜಂಜರ₂' ನೋ.

ಜಂಜರುನಂಬರು (ನಾ). ಕ್ರಮವಾಗಿ ಬರುವ ಅಂಕಿ ; ಕ್ರಮಸಂಖ್ಯೆ : ಬಾರಾ ನಮೂನೆ ಲೆಕ್ಕಗಳನ್ನೆಲ್ಲ ಅವರು ಬರದದ್ದೇ ಇಲ್ಲ. ಎತ್ತಿಕೊಳ್ಳುತ್ತ ನೋಡಿದರೆ ಜಂಜರುನಂಬರನ್ನೇ ಸರಿಯಾಗಿ ಹಾಕುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ (ನನ್ನೂರು. ೧೫೨). [ಜಂಜರು(<ಜಂಜರ₂) + ನಂಬರು]

ಜಂಜಾಟ 'ಜಂಜಡ' ನೋ.

ಜಂಜಾಲ 'ಜಂಜಡ' ನೋ.

ಜಂಜಾಲು, ಜಂಚಾಲು (ನಾ). ತಿರುಗಣೆಯ ಮೇಲೆ ತಿರುಗಿಸಲು ಅನುಕೂಲವಾದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಉದ್ದವಾದ ನಳಿಕೆಯುಳ್ಳ ದೊಡ್ಡ ಫಿರಂಗಿ : ಆ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಅವನ ದುಡನ್ನು ಶ್ರೀರಂಗಪಟ್ಟಣದ ಕೋಟೆ ಮೇಲಿನಿಂದ ಕೋವಿ ಫಿರಂಗೀಗುಂಡು ಜಂಜಾಲು ತುಪಾಕಿ ಮಕರಡಿಬ್ಬಿ ಜಬರಜಂಗಿ ಬಾಣ ಮುಂತಾದವುಗಳಿಂದ ಹೊಡೆಯುತ್ತಲಿದ್ದರು (ದಾಮವಂ. ೧೫೦); ಕೋಟೆಯ ಮೇಲಿನಿಂದ ಕೋವಿ, ಫಿರಂಗಿ . . . ಜಂಜಾಲು, ತುಪಾಕಿ . . . ಮುಂತಾದುವುಗಳಿಂದ ಮೈಸೂರಿನ ಸೈನಿಕರು ಹೊಡೆಯುತ್ತಿರಲು (ಒಡಕೆ. ೫೩). **ಜಂಚಾಲು :** ಜಂಚಾಲುಗಳು ಬಚ್ಚುಗಳು ಜವರುಜಂಗಿಗಳು ಮಕರದಿಬ್ಬ ಮೊದಲಾದ ಯಂತ್ರವಿಶೇಷಗಳು (ಕೃವಾಅ. ೧೬೪).

[← ಹಿಂ. ಜಂಜಾಲ್]

ಜಂಜಾಳ 'ಜಂಜಡ' ನೋ.

ಜಂಜಿರ (ನಾ). = ಜಂಝಾನಿಲ ೨ : ಜಂಜಿರ ಮಳೆ ಶೀತವಾಯು ಸಿಡಿಲು ಮಿಂಚು . . . ಮಂಜು ಮುಸುಕಿ (ಶಾಂತೀಪ. ೪-೮೫). [?]

ಜಂಜು (ನಾ). ಬೀಸುವ ಗಾಳಿಯ ಅಥವಾ ಬೀಳುವ ಮಳೆಯ ಶಬ್ದ : ಝಕಾರಕ್ಕೆ ಜಕಾರಂ . . . ಝಂಝಾ–ಜಂಜು, ಝಂಪ–ಜಂಪ (ಶಮದ. ೨೫೫ ಪ್ರಯೋ). [< ಸಂ. ಝಂಝಾ]

ಜಂಜುರಿ 'ಜಂಜರ$_1$' ನೋ.

ಜಂಜೂರಿ (ನಾ). ಗೊಂಡೆ ; ಕಂಚ್ಬು (?) : ಕೆಂದ ಬಣ್ಣದ ಬಸವ ಮುಂದ್ಯಾಗ ಬಂದರ ಜಂಜೂರಿಬಾಲ ವ್ಯಾಲತ್ತಿ ನಂ ಬಸವಗ ಕಂದವ್ವ ತಾಯಿ ಕೈಮುಗಿದು (ಲಜೋಕಗೀ. ೧೯೭). 'ಜಂಡೆ$_2$' ಪರಾ. [?]

ಜಂಝಪೂಗ (ನಾ). ಜಪ ಮಾಡುವವನು; ಭಕ್ತ; ಉಪಾಸಕ; ಮುನಿ: ಸಾಲ ಕುಟಿದಟಿಹಿಗಳ ಕರ್ಮದ ಕೂಲಿಗರ ಜಡ ಜಂಝಪೂಗರ ಜಾಲ ಸಿರಿಯುಸಮಿಷರ ಪುರಿ ವಶವಾಯ್ತು ನಿಸಗೆಂದ (ಕುವ್ಯಾಅ. ೭-೧೫).

[< ಸಂ. ಜಂಜಪೂಕ]

ಜಂಝುರ (ನಾ). ಶಿಥಿಲನಾದವನು ; ಜರ್ಜರನಾದವನು : ಪಂಜರದರಗಿಳಿಯಾ ಮಂಜೀರನಾ ಕಯ್ಯಾ ಭಂಜನಿಗಾದಂತೆ ಜಂಝುರ ನಾನಾದೆ (ಪೋಕ್ಷದೀ. ೧೨೦-೨).

[☞ ಇದು 'ಜರ್ಜರದ' ಛಂದಸ್ಸಿಗಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡ ರೂಪವಿರಬಹುದು]

ಜಂಝಾಡಿ (ನಾ). ಮೇಲಂಗಿ (?) : ತುರುಕರ ಹುಡುಗನಿಗೆ ತುದಿಗಾಲು ಪಾಪಾಸು ಹರಕಂಗಿ ಮೇಲೆ ಜಂಝಾಡಿ ಹಾಕ್ಕೊಂಡು ಹರಸ್ಯಾಡುತಾನೆ ಹುಡುಗೀರ (ಹಳ್ಳಿಯು. ೪೫). [?]

ಜಂಝಾನಿಲ, ಜಂಝಾನಿಳ (ನಾ). ೧. ಮಳೆಹನಿಯೊಡಗೂಡಿದ ಗಾಳಿ: ಕೈವಲ್ಯಾಂಗನಾಲೋಲ ಕಮನೀಯಗುಣಸದನ ಸಂವಿತ್ಸದಾಪಾನ ವದನಾಭ್ರಜಂಝಾನಿಲ (ಏಕೋ ಪು. ೧-೨). ೨. ಬಿರುಗಾಳಿ : ಯಿಂದು ನಿನ್ನೊಡನಿಹುದೆ ಸಾಕು . . . ಮನ್ಮಥನೆನ್ನಾ ಕೊಂದು ನೆಟಿ^{3} ಸುಟ್ಟು ಹುಡಿಯಾದ ಭಸಿತವನೂ ಜಂಝಾನಿಲನೊಳೆತ್ತಿಬಿಡು ಗಂಧವಾಹನ ಕೂಡಿ ಬಯಲ ಭಸ್ಮಾಂಗಕ್ಕೆ (ಗುಭಜ. ೨-೧೫). ಜಂಝಾನಿಳ : ೧. ಧಾರಾಳಿಗಳ್ ಸೂಸುವಿನಂ ತಳ್ಪೊಯ್ವ ಜಂಝಾನಿಳಂ . . . ಚೆಲ್ವಾದುದು (ಜಗವಿ. ೪-೨೭). ೨. ಜಂಝಾನಿಳನಂತೆ ದೈತ್ಯಪಟ್ಟಣ ಪೊಕ್ಕು ಕಂಜಮುಖಿ ಗೋಸುಗ ಸಂಚರಿಸಿದ ಚರಣ (ವಿದಾಕ್ಕ. ೨೭-೨) : ಜಂಝಾನಿಳನಿಂ ತಿಟ್ಟಿಂದು ಬಾನೊಳ್ ತಿರುಗಿದಂ (ಪಸ್ತಪಂ. ೯-೭೦).

[< ಸಂ. ಝಂಝಾನಿಲ]

ಜಂಝಾನಿಳ 'ಜಂಝಾನಿಲ' ನೋ.

ಜಂಝಾಪ್ರಭಂಜನ (ನಾ). = ಜಂಝಾನಿಲ ೨: ಬರ್ಪ ರಿಪುಬಲಬಲಾಹಕ ಪ್ರಬಲಜಂಝಾಪ್ರಭಂಜನನಂ ಕಂಡು (ರಾಜಶೇ. ೬-೮೧ ವ).

[< ಸಂ. ಝಂಝಾಪ್ರಭಂಜನ]

ಜಂಝಾಮಾರುತ (ನಾ). = ಜಂಝಾನಿಲ ೨: ಅಂಥ ಸಂಗೀತದ ಜಂಝಾಮಾರುತದಲ್ಲಿ ಭಾವಕ್ಕೂ ರಸಕ್ಕೂ ಭ್ರಾಂತಿಪಟ್ಟು ಬಂದ ರಸಿಕರಿಗೆ ಬೇಸರವಲ್ಲದೆ ಇನ್ನೇನು ಬಂದೀತು ? (ಗಾನಕ. ೨೫).

[< ಸಂ. ಝಂಝಾಮಾರುತ]

ಜಂಝಾರ 'ಜುಜ್ಝಾರ' ನೋ.

ಜಂಝಾವಾತ (ನಾ). = ಜಂಝಾನಿಲ ೨: ಆತನ ಕುವರ . . . ಈತನಾರಾತಿಜೀಮೂತ ಪ್ರಹರ ಜಂಝಾರಾ[ವಾ]ತಭಿನವಭೀಮರಾಜಾ (ಭೈರವೇ. ೧-೨೪೭);ಲಕ್ಷ್ಮೀಶನ ನಾದಧಾರೆ ಭಾವತೀವ್ರತೆಯ ಜಂಝಾವಾತವನ್ನು ಶೀನಪ್ಪನ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಸೃಷ್ಟಿಸಿತ್ತು (ಅನಾಥ. ೧೦).

[< ಸಂ. ಝಂಝಾವಾತ]

ಜಂಟಿ (ನಾ). ೧. ಸೇರುವಿಕೆ; ಒಟ್ಟುಗೂಡುವಿಕೆ : ಕಂಗಲಿಯ [illegible] ಜಂಟಿನಿಂ[ಯಿಂ]ದೈನೂರು ಬಿಲ್ಗಳಿಂ ತೂರಲಂದಾಗಸಂ ತೂಗಿಕೊಡನೆ (ಪರಶು. ೧೦-೯): ಉಂಟು ಒಬ್ಬೊಬ್ಬರಿಗೆ ಬೆನ್ನಲಿ ಎಂಟು ಕೋಟಿ ಪ್ರಮಥರು ಟೆಂಟಣಿಸಿ ನಿಂದಿಹರು ಗಣಸಭೆ ಜಂಟಿಯಾಗಿ (ಶರಲೀ. ೪೧-೨). ೨. ಒಂದು ವಸ್ತುವು ಮತ್ತೊಂದು ವಸ್ತುವಿಗೆ ಸೇರ್ಪಡೆಯಾಗಿರುವಿಕೆ ; ಜೋಡಣೆ; ಜೊತೆ; ಜೋಡಿ: ತಂಟೆ ನಂಟನು ಸಲ್ಲ ಒಂಟಿ ಪಯಣವು ಸಲ್ಲ ಜಂಟಿಯು ಸಾಲವೆ ಸಲ್ಲ (ಇಂಜಾಪ. ೧೭೦-೪೫).

ಜಂಟಿದೇವರ್ = ಅವಳಿಜವಳಿ ದೇವತೆಗಳು; ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳು: ಜಂಟಿದೇವರ್ಗೆ ಎಂದು ಸುರರೊಳ್ ಪಂತಿಗೊಟ್ಟನೇಕೆ ? (ರಾಮಾಶ್ವ. ೬೪-೧೪). ಜಂಟಿಪಾಕು = ಜೊತೆಗೆ ಸೇರಿಸು ; ಜೋಡಿಸು : (ಕಿ).

[ದೇ.॥ ತೆಲು. ಜಂಟ, ಜಮಟ]

ಜಂಟಿಕಲ್ಲು (ನಾ). ಎಲ್ಲೆಯ ಗುರುತನ್ನು ಅಥವಾ ಸೀಮಾರೇಖೆಯನ್ನು ಸೂಚಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಸಾಲಾಗಿ ಇಟ್ಟ ಮೂರು ಕಲ್ಲುಗಳು (ರೈಸ್‌ಗ. II, ೫೫೧). 'ಮುಗ್ಗುಡ್ಡೆ' ಪರಾ. [ಜಂಟಿ + ಕಲ್ಲು(< ಕಲ್$_3$)]

ಜಂಟಿಕಾರ್ಯದರ್ಶಿ (ನಾ). ಕಾರ್ಯದರ್ಶಿಯ ಜೊತೆ ವ್ಯವಹರಿಸುವ ಮತ್ತೊಬ್ಬ ಕಾರ್ಯದರ್ಶಿ : ಜಂಟಿಕಾರ್ಯದರ್ಶಿಗಳು ವಂದನಾರ್ಪಣೆ ಮಾಡಿದರು (ರೂಢಿ). [ಜಂಟಿ + ಕಾರ್ಯದರ್ಶಿ]

ಜಂಟಿಗಾರ(ನಾ). ೧. ಜೊತೆಗಾರ. ೨. ಪಾಲುಗಾರ ; ಪಾಲುದಾರ : (ಕಿ). [ಜಂಟಿ + – ಗಾರ(< – ಕಾಱ)]

ಜಂಟಿಚೌರಿ (ನಾ). ಜೋಡಿಚವರಿ ; ಚಾಮರಗಳ ಜೊತೆ : ಕಾಲ ಗಗ್ಗರಗೆಜ್ಜೆಯು, ನೊಸಲ ಜಂಟಿಚೌರಿಯು . . . ಕಾರೊಡಲ ಪೇರಾನೆಗಳ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೯೪-೭). [ಜಂಟಿ + ಚೌರಿ$_1$ (< ಚವರಿ)]

ಜಂಟಿಪಟ್ಟೆ (ನಾ). ಇಬ್ಬರ ಹೆಸರಿನಲ್ಲಿ ಒಟ್ಟಿಗೆ ಇರುವ ಹಕ್ಕುದಾರಿಕೆಯ ಪತ್ರ : (ಕಿ). [ಜಂಟಿ + ಪಟ್ಟೆ$_3$]

ಜಂಟಿಪಟ್ಟೆದಾರ (ನಾ). ಜಮೀನಿನಲ್ಲಿ ಜೊತೆ ಹಕ್ಕುದಾರ : ಜಾಯಿಂಟ್ ಪಟ್ಟಾದಾರನು . . . ತನ್ನ ಜಂಟಿಪಟ್ಟೆದಾರನಿಂದ ಹಣ ವಸೂಲ್ಮಾಡಬೇಕೆಂದು . . . ನೋಟಿಸು ಕೊಟ್ಟಲ್ಲಿ (ಗ್ರಾಮಾಕ. ೭೬).

[ಜಂಟಿಪಟ್ಟೆ + – ದಾರ$_4$]

ಜಂಟಿವರಸೆ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ಸಂಗೀತಶಾಸ್ತ್ರದ ಶಿಕ್ಷಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿಕೊಡುವ ಜೋಡಿ ಸ್ವರಗಳ ಒಂದು ಕ್ರಮ ; ಜೊತೆಜೊತೆಯಾಗಿ ಬರುವ ಸ್ವರಗಳ ವರಸೆ : ಸ್ವರಾವಳಿ, ಜಂಟಿವರಸೆ, ಅಲಂಕಾರಗಳು ಮತ್ತು ಗೀತಗಳು–ಅವು ಸಂಗೀತ ಶಿಕ್ಷಣತ್ರಯದ ಪ್ರಥಮಪಾಠಗಳಷ್ಟೆ (ಹೇಮುಕೂ. ೧೦೪). [ಜಂಟಿ + ವರಸೆ (< ವರಿಸೆ)]

ಜಂಟಿಸು (ಕ್ರಿ). ಸೇರಿಸು ; ಹೊಂದಿಸು ; ಮೇಳಿಸು : ಭೇರಿಯಾರ್ಭಟಿಸೆ ಕಹಳೆಗಳು ಜಂಟಿಸಿಯೆ ಮೊರೆವುತ್ತ . . . ಆಕಾಶ ತುಂಬಿ ಪೊರಸೂಸು ಪೋಲ್ಮೆರೆಯಲೊಡನೆ (ಚೋರಬ. ೪-೨೯); ಜಂಟಿಸಿದ ಹಲವು ಕಂಟಕಗಳಿದು ಮುಕ್ತಿಪಥವಂಟಿಸಿದ (ಜನಮು. ೪೫-೪೫) : ಜಂಟಿಸಿ ವೀಣೆ ಪಿಟೀಲನು ನುಡಿಸುತ ಎಂಟುಜನ ಹುಡುಗಿಯರು (ಬಿನ್ನಹ. ೬೨). [ಜಂಟಿ+ – ಇಸು$_3$]

ಜಂಡರಿಗೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : ಕಾಡುಅಡಿಕೆ, ಜಂಡರಿಗೆ (ವ್ಯಾಜಿಗ. ೬೨-೧೨೪೭). [?]

ಜಂಡು 'ಜೊಂಡು$_2$' ನೋ.

ಜಂಡೆ$_1$ 'ಝಾಂಡ' ನೋ.

ಜಂಡೆ$_2$ (ನಾ). ಗೊಂಡೆ ; ಕುಚ್ಚು : ಕೋಡ ಚಿಮ್ಯಾಡುತ ಕೊಳಗ ನಲ್ಲಾಡುತ ಜಂಡೇದ ಬಾಲ ಎಳವುತಾ ಬರುವಾಗ ರಂಬೇರಾರುತಿ ಬೆಳಗ್ಯಾರೋ (ಕಜಾಗೀ. ೫೨) ; ಕಾಲು ಕಂಕಣ ರಾಳಿ ಗೆಜ್ಜೆ ಜಂಡೆಗಳು, ತೋಳಗೊಂಡೆ ಬಾಜುಬಂದು ಗೊಂಡೆಗಳು (ಕನಾಕ. ೨೮೭). [?]

ಜಂತ₁ (ನಾ). ೧. ಹಲ್ಲು ; ದಂತ : "ದಂತ – ಜಂತ" (ಶಮದ. ೨೬೬ ಪ್ರಯೋ) ; "ಪಲ್ಲು ಜಂತಮೆನೆ ರದನಮಕ್ಕುಂ" (ಅಭಿ.ಮಂ. ೬೧). ೨. ಆನೆಯ ಕೋರೆ ; ಹಸ್ತಿದಂತ : ಕೋಪಾನಳನಿಂ ಕಣ್ಗಾಣದೆ ಕೆಲ ವೋರ್ವ ಜಂತದ ಪಾವುಗೆಯಿಂದವಿಟ್ಟು (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೨-೧೨೦) ; ಜಂತದಿಂ ಕಡೆದು ಕಂಡರಿಸಿದ ಪುತ್ರಟಿಯಂತಿರ್ಪಳ್ (ಕಬ್ಬಿಗಕಾ. ೩೦೫) ; ಜಂತದ ಚಾವಡಿಯೊಳಗೆ ಸಂತತ ಸಿಂಹವಿಷ್ಟರದಲ್ಲಿ ಲಕ್ಷ್ಮಿಯು ಕಾಂತನೊಲಿದು ಕುಳಿತಿರ್ದ (ವತೀಹತ. ೩-೭೦) ; ಪೀಲಿಯುಡುಗೆಯ ಜಂತದೋಲೆಯ ಪುಲಿಯುಗುರ ಬಾವುಲಿಯ . . . ಪುಳಿಂದಿಯರ್ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೮೩-೨೬).

[<ಸಂ. ದಂತ]

ಜಂತ₂ (ನಾ). ಅಗಲ ; ಪನ್ನ : ಜಂತವಿಲ್ಲದ ಭಾವಿ. ಜಂತವಿಲ್ಲದ ಸೀರೆ. ಸಂತೋಷವಿಲ್ಲದ ಸತಿ ಪುರುಷ್ನ ಕೈಹಿಡಿದು ಚಿಂತೆ ಮಾಡಿದರೆ ಫಲವೇನು ? (ಹೆ.ಜಾ. ೬೬). [?]

ಜಂತಗುಂಟೆ (ನಾ). ವ್ಯವಸಾಯದ ಒಂದು ಉಪಕರಣ ; ಹಲುಬೆ ; ಸೆಳ್ಕು,ಜಂತಗುಂಟೆ, ರಾಪೋಲು ಮೊದಲಾದ ಉಪಕರಣಗಳನ್ನು ಹೊತ್ತು (ಕನ್ನಜಾ. ೧೩೫). [ಜಂತ₁ + ಕುಂಟೆ₁]

ಜಂತಣಿಗೆ 'ಜಂತವಣಿಗೆ' ನೋ.

ಜಂತರ 'ಜಂತ್ರ' ನೋ.

ಜಂತಲ, ಜಂತಾಲ, ಜಂತಾಳ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ : ಮರಗಳು : – ಹೆಸವ, ಹೆಬ್ಬಲಸು . . . ಜಂತಲ, ಸಾಂಬ್ರಾಣಿ (ನಮ್ಮನು. ೨೩೬). **ಜಂತಾಲ** : ಸಪ್ತಪರ್ಣ, ಜಂತಾಲ ಮರ . . . ಬಂತಲೆ (ವ್ಯಾಜಿಗಿ. ೫-೮೩). **ಜಂತಾಳ** : ಕಣಗಿಲೆ (ಕಾಶಿ, ದೇವ) ಜಂತಾಳ, ನಂದೀ ಬಟ್ಟಲು . . . ಜಂಡು, ಬಿದಿರು (ನಮ್ಮನು. ೨೩೮). [?]

ಜಂತವಣಿಗೆ,ಜಂತಣಿಗೆ(ನಾ).ಹಸ್ತಿದಂತದ ಬಾಚಣಿಗೆ: ಚದುರೆಯೊರ್ವಳ್ ನವಿರನೊಲ್ಗಿಯ್ಯ ಜಂತವಣಿಗೆಯಿನೆತ್ತಿ ಬಾಚಿ ಪೊಜೆಟಳ್ (ಶ್ರೀರಾಮ. ೪-೧೦).**ಜಂತಣಿಗೆ** : ಜಂತಣಿಗೆಯೊಂದನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ತಲೆಯನ್ನು ಬಾಚಿಕೊಂಡಳು (ಊಧ). [ಜಂತ₁ + ಪಣಿಗೆ]

ಜಂತಾಲ 'ಜಂತಲ' ನೋ.

ಜಂತಾಳ 'ಜಂತಲ' ನೋ.

ಜಂತಿ 'ಜಂತೆ' ನೋ.

ಜಂತಿಗ(ನಾ). ಹಸ್ತಿದಂತದ ವ್ಯಾಪಾರಿ: ಜಂತಿಗರ್ [ಪಾಠಾಂ. ದಂತವಳೆಯರ್] ಸಂತತಿಗಟ್ಟರಂತಟಲೆ . . . ಚೊಲ್ಲೆಯರ್ ಗಲ್ಲೆಯಂಬಲಿಯಂತ ನೆಲನಂ ಪತ್ತೆ, ಸರ್ವಾಂಗದ್ರೋಹರಂ ಕರ್ವರ್ಂತೆ ಸರ್ವಸ್ವಾಪಹರಣಂ ಮಾಡಿ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೨-೬೯). [ಜಂತ₁ + – ಇಗ]

ಜಂತು (ನಾ). ೧. ಜೀವವನ್ನುಳ್ಳುದು ; ಪ್ರಾಣಿ ; ಜೀವಿ : "ಪ್ರಾಣಿ ಜಂತು ದೇಹಿಯೆನಿಕ್ಕುಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೧೮-೩). ೨. ಸಣ್ಣ ಕ್ರಿಮಿ : ಅಮೀಬಾ ಎಂಬುದು ಒಂದೇ ಕೋಷ್ಠದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಆದಿ ಜಂತು(ಜೀವಾಶ್ಮ. ೨೩೩). ೩. ಕರುಳಿನಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹುಳು : ಜಂತಿ ಸಂತೆ ಬಸಿಱಂ ತಿಂಬರ್ ಪಂದಿಯಂತೆತ್ತುವರ್ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೩-೭೩) ; ಜಂತಿನ ಜನ್ಮಭೂಮಿ ಕ್ರಿಮಿಯ ಗೂಡು . . . ಆದಿವ್ಯಾಧಿಯ ವಾಸ ಇಂತಿದಱೊಳಗೆ ನಿನ್ನ ಕುಲಗೋತ್ರಂಗಳಾವುದು ಹೇಳಾ (ಆದವ. ೧೪೬).

ಜಂತಿನ ಪುಡಿ = ಹೊಟ್ಟೆಯಲ್ಲಿರುವ ಜಂತುಗಳನ್ನು ನಾಶಮಾಡಲು ಸೇವಿಸುವ ಪುಡಿ : ಜಂತು ಆಗಿರಬಹುದು ಅಂದು ಜಂತಿನ ಪುಡಿ ತಗೊಂಡ ನಂತ (ಗಂಗಾಶ. ೪). [ಸಂ.]

ಜಂತುಫಲ (ನಾ). ಒಳಗೆಲ್ಲ ಹುಳು ತುಂಬಿರುವ ಹಣ್ಣುಳ್ಳ ಮರ ; ಅತ್ತಿ, ಉದುಂಬರ: "ಉದುಂಬರಃ, ಜಂತುಫಲಃ. ಯಜ್ಞಾಂಗಃ, ಹೇಮದುಗ್ಧಕಃ–೪ ಅತ್ತಿಮರದ ಹೆಸರು" (ಸಿದ್ಧಾಂಶಿ. ೧೦೨). [ಸಂ.]

ಜಂತುರೋಗ (ನಾ). ಕರುಳಿನಲ್ಲಿ ಜಂತುಹುಳುಗಳು ಹೆಚ್ಚಿ ಆಗುವ ಕಾಯಿಲೆ : ಚವ್ಯಾದಿಲೇಹ್ಯ . . . ನಿತ್ಯವೂ ಕರ್ಷಪ್ರಮಾಣ ಸೇವಿಸಲು ಬಹುದಿವಸದ ಕ್ಷಯರೋಗ . . . ಹೊಟ್ಟೆಯೊಳಿರ್ದ ಜಂತುರೋಗ, ಜಲೋದರ ಸಹ ಗುಣಮಕ್ಕು (ಸಕವೈ. ೨೩೬).

[ಜಂತು + ರೋಗ]

ಜಂತುಹುಳು(ನಾ).(ಮನುಷ್ಯರ)ಕರುಳಿನಲ್ಲಿ ಬೆಳೆದು ತೊಂದರೆಕೊಡುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹುಳು : ಜಂತುಹುಳು, ಕೊಕ್ಕರೆಕಾಲು . . . ಪಾಸ್ ಬಂಗಲೆ ಖಾಯಿಲೆಗಳೆಲ್ಲಾ ನಮ್ಮ ಮನೇಲೇನೆ! (ತುಟಿಮಿ. ೨೯) : ನಿಮ್ ಟೊಪಾ . . . ಈ ವರ್ಗಕ್ಕೆ ಜಂತುಹುಳು, ನಾರುಹುಣ್ಣಿನ ಹುಳು . . . ಮುಂತಾದವು ಸೇರುತ್ತವೆ (ಪರಜೀ. ೪೯).

[ಜಂತು + ಹುಳು₂ (<ಪುಟು₁)]

ಜಂತೆ, ಜಂತಿ(ನಾ). ಮೇಲ್ಚಾವಣಿಗಳಿಗೆ ಆಧಾರವಾಗಿ ತೊಲೆಗಳ ಮೇಲೆ ಹಾಕುವ ಸಣ್ಣ ಅಡ್ಡಪಟ್ಟಿ; ಹಲಗೆ ಸೇರುವೆಗಾಗಿಯೋ, ತಟ್ಟೆಯಾದ ಮೇಲ್ಚಾವಣಿಗಾಗಿಯೋ ಆಧಾರವಾಗಿ ಹರಡುವ ಪಟ್ಟಿ : ಆಗಳ್ ದ್ರುಪದಂ ಪಚ್ಚೆಯ ನೆಲಗಟ್ಟಿನೊಳಂ ಪವಳದ ಜಂತೆಯೊಳಂ ಪದ್ಮರಾಗದ ಬೋದಿಗೆಯೊಳಂ . . . ಒಪ್ಪುವ ವಿವಾಹಗೇಹಮಂ ಸಮೆಯಿಸಿ (ಪಂಪಭಾ. ೩-೭೪ ವ) ; ಆ ಲಲಿತಪಚ್ಚೆಗಳ ತೊಲೆ ರನ್ನಬೋದುಗೆಗಳಾ ಪ್ರವಾಳಂಗಳಿಂದೆ ಮೇಲೆಸೆವ ಜಂತೆಗಳ್ (ಚಬಪು. ೫-೪೮) ; ಬಜ್ಜರದ ಜಂತೆಯಿಂ, ರನ್ನದೊಳ್ಗಂಬದಿಂ . . . ಮದನಗೃಯ ಬಾಗಿಲ್ವಾಡದ ಸಿಂಗರದೊಂದು ದೇಗುಲಂ ಕಣ್ಗೆಡ್ಡಮಾಗಿ ರಂಜಿಕುಂ (ರಾಸೂಶ್ವ. ೫೪-೨೦) ; ಉಂಡ ಮನೆ ಜಂತೆ ಎಣಿಸಿದರಂತೆ (ಗಾದೆ). **ಜಂತಿ** : ಉಪ್ಪರು ಕಣ್ಗೆಸೆವ ಪಟ್ಟೆಜಂತಿಯ ಮೇಲೆ . . . ರನ್ನಬುರುಡೆಗಳ್ ಸಾಲ್ಗೊಂಡುಮೆಡೆಯಡೆಯೊಳು (ಶ್ರೀರಾಮ. ೪-೫೦); ಹಳೆ ಮನೆಯ ಮುರುಕು ಜಂತಿ (ನಡಬಂ. ೬೫-೧೬): ಜಂತಿಯ ಹತ್ತಿರ ಒಂದೆರಡು ಚಿಕ್ಕ ಕಿಡಕಿಗಳಿದ್ದವು (ರಕ್ತರೃ. ೫೬).

[ದೇ.॥ ತುಳು. ಜಂತೆ, ಜಂತಿ ; ತೆಲು. ದಂತಿಯ, ದಂತೆ]

ಜಂತೆತ್ತು (ಕ್ರಿ). ಕರುಳಿನಲ್ಲಿ ಜಂತುಗಳು ಹೆಚ್ಚಾಗು,–ವೃದ್ಧಿಯಾಗು: ಜಂತೆತ್ತಿದರಂತೋಕರಿಸುತ್ತುಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೪-೭೬). [ಜಂತು + ಎತ್ತು₁]

ಜಂತೆವಲಗೆ (ನಾ). ಜಂತೆಗೆ ಜೋಡಿಸುವ ಹಲಗೆ : ಮಹಾಮನೆಯ ಕಟ್ಟಿದನಯ್ಯ ಸಂಗನ ಬಸವಣ್ಣನು . . . ಆದಕ್ಕೆ ಕಂಭವೊಂದು ತೊಲೆ ಯಾಱು ಜಂತೆವಲಗೆ ಮುವ್ವತ್ತಾಱು (ಅವಚಂ. ೨೨೨-೦೦೦೮).

[ಜಂತೆ + ಪಲಗೆ]

ಜಂತ್ರ, ಜಂತರ, ಯಂತರ (ನಾ). ೧. ಯಂತ್ರ ; ಯಾಂತ್ರಿಕರಚನೆ ; ಯಂತ್ರ ಸಹಿತವಾದ ವಸ್ತು : "ಅನರಣೆಯೆನೆ ಜಂತ್ರಮಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೬೦-೨೦) : ಆ ಬಿಲ್ಲನೇಱಿಸಿ ಆ ಸರಲ್ಗಳಿಂದಾತನ ಮನೆಯ ಮುಂದೆ ನಭದೊಳ್ ನಲಿನಲಿದಾಡುವ ಜಂತ್ರದ ಮಿಾನನೆಚ್ಚನುಮಾಕೆಗೆ ಗಂಡನಕ್ಕುಂ (ಪಂಪಭಾ. ೩-೩೨ ವ) ; ನಮ್ಮ ಬಲಂ ಕೀಲ್ಕಳೆದ ಜಂತ್ರದಂತೆ ಕಟಕುಟ ಮಾಗಿರ್ದಪುದು (ಪಂಪಕಂ. ೨೦೬-೨೦) ; ತೊಱೆಯಂ ಜಂತ್ರಂಗಳಿಂ ಕಟ್ಟಿ ನಿಜಾಂತಃಪುರಸಹಿತಂ ನೀರಾಟವಾಡಿ ಜಂತ್ರಂಗಳ್ಗಂ ಕಳೆಯ (ಪಂಪರಾಮಾ. ೧೧-೧೮೦ ವ): ಪ್ರಣವಂ ಶೃಂಖಲೆ . . . ಸ್ಮೃತಿ ಜಂತ್ರವಾಗಮಮೆ ಬೆಳ್ಳಾರಂ . . . ನಾರಾಚಂ ತಪೋವಿಸ್ತರಂ (ಶಬಶಂ. ೩-೨೫). ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ತಂತಿವಾದ್ಯ : ವೀಣೆ ಜಂತ್ರದ ನಾದಭೇದಸ್ವರಂಗಳಂ ಕಾಣಿಸದೆ ಪ್ರಾಣ ತಾನಾಗಿಯಂಗುಲಿಯೊಳಂ (ದೀಕ್ಷಾಬೋ. ೦೩೨-೦೦) : ವರರುದ್ರವೀಣೆ ಧನುರ್ವೀಣೆ ಜಂತ್ರ ತುಂಬುರುವೀಣೆ ಕೂರ್ಮವೀಣೆಗಳ ಸ್ವರಮಂಡಲ ಮುಖ್ಯ ತಂತ್ರೀವಾದ್ಯದ ಹೆಣ್ಣು ನೆರೆದುದು ಕುವರಿಯೋಲಗದಿ (ಮೋಹತ. ೨೬-೦೦): ಬೆಂಗು ದಂಡಿಗೆ ತಿತ್ತಿ ಮುಖವೀಣೆ ಜಂತ್ರವುಪಾಂಗ ಮುಂತಾದುವ ನಾಂತು ಲಂಗಜನೋಲಗಕಡಿಯಿಡುತಿದ್ದ ಗಾನಾಂಗನೆಯರ ನೋಡುತಿರ್ದಾ

(ಧರಿಜ. ೪೭-೪೭). ೩. ರಾಟೆ ; ನೂಲು ತೆಗೆಯುವುದು, ನೀರೆತ್ತುವುದು ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ಮಾಡುವ ಯಂತ್ರ : ಚಲುವೆತ್ತು ರಾಟಿಸುವ ತದ್ಗೃಹದ ಮಧ್ಯ ವಿದ್ರುಮದ ಜಂತ್ರದ ಕಾಲ್ಗಳಿಂ (ನವಮೋ. ೧೪-೧೫) : ಗಾಂಧಿಯುಗವು ಪ್ರಾರಂಭವಾದಂದಿನಿಂದ ಅಲ್ಲೊಂದು ಇಲ್ಲೊಂದು ಜಂತ್ರ (ರಾಟ)ಗಳು ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತವೆ (ನಾಡ್ನುಡಿ. ೪೧). ೪. ಬೊಂಬೆ. 'ಗಿಡಿಗಿಡಿಜಂತ್ರ' ಪರಾ. ಜಂತರ : ೧. ಅಂತ್ಯಕಾಲಕೆ ನೆನಸಿ ಅಂತಕನ ವಿಡೆಯಾಗಿ ಎಂತು ಮರುಗಿದರೆ ಏನುಂಟು ಎಲೆ ಮನುಜ ಜಂತರದ ಇರಸು ಮುರಿದಂತೆ (ಕನ್ನಜಾ. ೨೭೮). ಯುಂತರ: ೧. ಜೂಟವಳ ಸೂತ್ರದ ಯಂತರಗಳ ಬಿತ್ತರವನು ಕಂಡರಾಗ (ಕಂಸವಿ. ೧೪-೨೬). [<ಸಂ. ಯಂತ್ರ]

ಜಂತ್ರಗೊಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ಕೀಲುಗೊಳಿಸು ; ಜೋಡಿಸು : ಸೇರಿಸು : ನಳಿನಭವನಂಭೋಜ ಬೆಳ್ಪಟ್ಟವಂ ಜಂತ್ರಗೊಳಿಸಿ (ನಂದಮಾ. ೧೮-೨೬). [ಜಂತ್ರ + ಕೊಳ್$_1$ + – ಇಸು$_3$]

ಜಂತ್ರದೇವತೆ (ನಾ). ವಾದ್ಯದ ದೇವತೆ ; ಸಂಗೀತದೇವತೆ : ಜಾಣನ ಜಂತ್ರದೇವತೆಗಳ್ಗೊ ನೂತನ ವಾಣಿಯರುಗಳಂತೆನಲು ಕ್ಷೋಣಿಗೆ ನಾನಾ ಬಗೆಯ ವಿದ್ಯೆಗಳ ಪ್ರವೀಣೆಯರೆಸೆದರೇವೇಳ್ವೆ (ಕಂಸವಿ. ೨೪-೦೫). [ಜಂತ್ರ + ದೇವತೆ]

ಜಂತ್ರಬಿಜ್ಜೆ (ನಾ). ವಾದ್ಯವಿದ್ಯೆ : ಜಾಣಂ ವೀಣೆಯನೀ ಕುಮಾರ ಚಿಕದೇವಂ ಬಾಜಿಸುತ್ತಿರ್ಪಿನಂ ಪ್ರಾಣಂ ಬಂದುದು ಜಂತ್ರಬಿಜ್ಜೆಗೆ (ಚಿಕವಿ. ೪-೧೧೧). [ಜಂತ್ರ + ಬಿಜ್ಜೆ$_2$]

ಜಂತ್ರವಾಹ (ನಾ). (ಯುದ್ಧದ ಸಮಯದಲ್ಲಿ) ಯಂತ್ರವನ್ನು ನಡೆಸತಕ್ಕವನು : ಕೋಟೆಯ ಜಂತ್ರವಾಹ ಹೊಲ್ಲಾಜಂಗೆ ಕಾರುಣ್ಯಂಗೆಯ್ದು ಜೀವಿತಮಾರ್ಗ್ಗದಿಂ ಶಾಸಾನವೃತ್ತಿಯಾಗಿ ಕೋಟೆಯ ಕಾಲ್ವಳ್ಳಿಗಳ . . . ಮೂಡಲು ಬಿಟ್ಟ ಎರ ಮ ೧೦ ಮನೆ ಮಾನ್ಯ (ಸೌಇಇ. VIII, ೩೭೦-೧೧; 1124). [<ಸಂ. ಯಂತ್ರವಾಹ]

ಜಂತ್ರಿ (ನಾ). ೧. ಕೋಷ್ಟಕ ; ಸಿದ್ಧಗಣಕ ; ಎಣಿಕೆಗಾಗಿ ಬಳಸುವ ಕೋಷ್ಟಕ (ರೈಸ್‌ಗೆ. II, ೫೫೦). ೨. (ಉಕ) ಕ್ರಮವನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಪಟ್ಟಿ ; ತಪಶೀಲು ಪಟ್ಟಿ : ಗಿರಣಿಯ ಕೆಲಸವೆಂದರೆ ಒಂದು 'ಜಂತ್ರಿ' ಇದ್ದಂತೆ ಎಂದು ಗಟ್ಟಿಮಾಡಿಕೊಂಡನು (ಅಪವಾ. ೧೦೫). [←ಮರಾ. ಜಂತ್ರೀ]

ಜಂತ್ರಿಸು (ಕ್ರಿ). ಯಂತ್ರದಲ್ಲಿ ಕಡೆ ; ಸಾಣೆ ಹಿಡಿದು ಮೆರಂಗುಕೊಡು : ಅದರಾಗ್ರ ಒಸೆದು ಜಂತ್ರಿಸಿದ ಕಾರ್ಮಣಿಯ ಕೀಲಿಸಿದಂತೆ ಕುಚಚೂಚುಕಂ ಮೆರೆದವು (ನವಮೋ. ೨೩-೨೪). [ಜಂತ್ರ + – ಇಸು$_3$]

ಜಂಪ$_1$ 'ಜೊಂಪ$_1$' ನೋ.

ಜಂಪ$_2$ (ನಾ). ನೆಗೆತ; ಕುಪ್ಪಳಿಸುವಿಕೆ; ಹಾರುವಿಕೆ: ಝಕಾರಕ್ಕೆ ಜಕಾರಂ- ಝಂಪ – ಜಂಪ (ಶಮದ. ೨೫೫ ಪ್ರಯೋ). [<ಸಂ. ಝಂಪ]

ಜಂಪತಿ (ನಾ). ಗಂಡಹೆಂಡಿರು ; ದಂಪತಿ : ಅ ಜಂಪತಿಗಗ್ರಸುತಂ ಭ್ರಾಜಿಷ್ಣು . . . ವಾವಣಾರ್ಯನ್ನೆಗಟ್ಟಿಂ (ಎಇ. XII, ೨೮೦-೧೪೭; 1077). ಅ ಜಂಪತಿಗಳ ವದನಾಂಭೋಜಂಗಳನಾತ್ಮವೃಕ್ಷಹಸ್ತಭ್ರುಮರೀರಾಜಿಗೆಡೆ ಮಾಡಿ ನೋಡಿ (ಪುಷ್ಪಪು. ೦೨-೧೧); ಕರುಣದಿಂದವು ಬಾರೆಂದು ಪಲುಬಿದರಾಗ ಜಂಪತಿಗಳು (ವೆಂಕಾರಾ. ೨-೨೩-೪೨). [ಸಂ. ಜಂಪತೀ]

ಜಂಪತಿವಕ್ಕಿ (ನಾ). ಜೋಡಿಹಕ್ಕಿ ; ಎಣೆವಕ್ಕಿ ; ಚಕ್ರವಾಕ : ಆ ವೇಳೆಯೊಳ್ ರಾಮರಾಜ್ಯದೊಳಿಂತನುಚಿತವಾಗಿ ಅಜಂಗೆಟ್ಟುದೆಂದು ಬೆದಱಿ ತಾರೆಗಳ್ ದೆಸೆಗೆಟ್ಟುವು; ಚಂದ್ರಮಂ ಕಳೆಗೆಟ್ಟಂ; ಜಂಪತಿವಕ್ಕಿ ಕಂಗೆಟ್ಟುವು (ರಾಮಾಶ್ವ. ೨೬-೨೭). [ಜಂಪತಿ + ಪಕ್ಕಿ$_1$]

ಜಂಪರ್ 'ಜಂಪರು' ನೋ.

ಜಂಪರು, ಜಂಪರ್, ಝಂಪರು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕುಪ್ಪಸ ; ರವಿಕೆ : ಗೋಡೆಯ ಮೂಗ್ಗುಲಿಗೆ ಒರಿಯ ಮಾಗಳು ಶಾಂತಳ ಲಂಗ, ಜಂಪರು (ಬಳಜೀ. ೧೭೦) ; ಹುಡುಗನ ಅಂಗಿಗೆ ಎರಡು ಜೋಬುಗಳನ್ನೂ ಹುಡುಗಿಯ ಜಂಪರಿಗೆ ಒಂದು ಜೋಬನ್ನೂ ಬರೆದೆ (ಶಾಲಿಮ. ೧೧೧). ಜಂಪರ್ : ಚಿಕ್ಕಹುಡುಗಿಯರಿಗೆ ಅವರ ತಾಯಿ, ಅಕ್ಕಂದಿರುಗಳು ಕುಳ್ಳಿರಿಸಿ ಲಂಗ ಉಡಿಸಿ, ಜಂಪರ್ ತೊಡಿಸಿ, ವಿಧವಿಧದ ಅಲಂಕಾರ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರು (ಮೂಲಾನ. ೧೨೩); ಅಪ್ಪು, ಹಬ್ಬಕ್ಕೆ ನಂಗೆ ಒಂದು ಜಂಪರ್ (ನಾಡಿಗೆ. ೯೧). ಝಂಪರು: ನೀಲಿಬಣ್ಣದ 'ಶೀಟನ್' ಝಂಪರು ಟ್ರಂಕಿನ ಬಾಯಲ್ಲಿ ಸಿಕ್ಕು ಒದ್ದಾಡುತ್ತಿತ್ತು(ಮುತ್ತ್ಯದ. ೨೩); ಒಬ್ಬಳ ಪರಕಾರವಾದರೆ ಇನ್ನೊಬ್ಬಳ ಪೋಲಕ, ಮತ್ತೊಬ್ಬಳ ಝಂಪರು ಆದರೆ ಮಗದೊಬ್ಬಳ ಝಗಾ, ಹೀಗೆಲ್ಲರ ಕಡೆಯಿಂದ ಒಂದೊಂದು ಅರಿವೆಗಳನ್ನು ಇಸಿದುಕೊಂಡು (ಹೂಬಿಸಿ. ೨೨). [←ಇಂ. Jumper]

ಜಂಪಳ 'ಝಂಪಾಳ' ನೋ.

ಜಂಪಳವಿಡು (ಕ್ರಿ). ಮೇಲ್ಮುಸುಕು ಹಾಕು ; ಮುಚ್ಚು : ಆವರಿಸು : ಮಟ್ಟ ಮರಕತಶಿಲೆಯ ನೀಲದ ಬೆಟ್ಟದಿರವೆಂಬಂತೆ ಜಂಪಳವಿಟ್ಟು ಝಡಿದುದು ಕಾರ್ಮುಗಿಲು ಕತ್ತಲಿಸೆ ಕುಂಭಿನಿಯ (ತೊರರಾ. ೪-೬-೩). [ಜಂಪಳ (<ಝಂಪಾಳ) + ಇಡು$_1$]

ಜಂಪಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ಮಾತನಾಡಂ; ಜಲ್ಪಿಸಂ (?): ಜಂಪಿನ ಕಡ್ಡಿಯ ಮೇಲೆ ಕುಳಿತ ಗಿಳಿ ಜಂಪಳಿಸುತ್ತಿರ್ದಿತ್ತು ತನ್ನ ತಾಸು ಅಕ್ಕಟಾ ಅಕ್ಕಟಾ ಎಂದು ತನ್ನ ಪೂರ್ವಾಶ್ರಯದ ಅಕ್ಕನೆಂಬಾ ಅಕ್ಕನ ಕರೆಯುತ್ತು (ಚನ್ನವ. ಕ. ೫೮೦-೧೨೮೭): "ತೂಕಡಿಸು" (ಚನ್ನವ. ಕ. ಕೋಶ). [<ಜಲ್ಪನ ? + – ಇಸು$_3$]

ಜಂಪಿಸು 'ಜೊಂಪಿಸು$_2$' ನೋ.

ಜಂಪು$_1$ 'ಜೊಂಪು$_1$' ನೋ.

ಜಂಪು$_2$ 'ಜೊಂಪ$_1$' ನೋ.

ಜಂಪು$_3$ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕಿವಿಯ ಆಭರಣ : ತೂಗುವತಿ ಹೊನ್ನೋಲೆ ಮುತ್ತಿನವೋಘ ಜಂಪಿನ ರತ್ನಬುಗಡಿಯ ನಾಗಪೆಡೆ ಮಾಣಿಕ್ಯ ಕೀಲಿತ ತಾಳಿ ಪದಕಗಳ (ಅಂಬಿಕಾ. ೪೪-೨೨). [←ತೆಲು. ಜಂಪು]

ಜಂಪು$_4$ (ನಾ). ಸೊಗಸು ; ವೈಭವ ; ರಮ್ಯತೆ ; ಮನೋಹರತೆ ; ಆಕರ್ಷಣೆ : ಈ ಜಗ್ಗು ಯಾ ನಿಗ್ಗು . . . ಯಾ ಜಂಪು ಯಾ ಯಂಪುಮಾ ಹದುರು ಚದುರುಗಳು . . . ಅರಿಗಳವಡದು (ವೆಂಕಾರಾ. ೫-೯-೧೧). [?]

ಜಂಪು$_5$ (ನಾ). ೧. ಪಂಜರ : ಜಂಪಿನ ಕಡ್ಡಿಯ ಮೇಲೆ ಕುಳಿತ ಗಿಳಿ (ಚನ್ನವ. ಕ. ೫೮೦-೧೨೮೭). ೨. ಬೋನು : ತಳದ ಸೂಸಲಿಗೆ ಬಂದಿಲಿ ಜಂಪಿನಲಿ ಬೀಳುವೊಲು (ಮೋಳಿಪು. ೫-೧೧). [?]

ಜಂಪೆ$_1$ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ಒಂದು ಬಗೆಯ ತಾಳ ; ಐದು ಮಾತ್ರೆಗಳ ತಾಳ: ಬಳಿಕ ಧ್ರುವ . . . ಜಂಪೆ . . . ಏಕವೆಂಬ ಸಪ್ತತಾಳಭೇದಂಗಳುಂ (ವಿವೇಕ. ೨೩೮): ಝಂಪೆ, ಜಂಪೆ (ಶಬ್ದಾನು. ೧೪೩ ವೃತ್ತಿ); ಸೊಂಪಾಗಿರುವ ಜಂಪೆತಾಳದಿಂದ ದಂಪತಿಗಳ ಆಟವನಾಡಿಸುತ್ತಿರುವ ವಿದೂಷಕನ ಹಾಸ್ಯ ರಸದಿಂದ ಆನಂದವನ್ನೈದಿ (ಸೌಗಂಧಿ. ೫೦೩-೦೩). [<ಸಂ. ಝಂಪಾ]

ಜಂಪೆ$_2$ (ನಾ). ಮನೆ ಅಥವಾ ನಿವಾಸದಲ್ಲಿ ಒಂದು ವಿಭಾಗ : ತಿವುರಿ ಗುಡಿ ಗೂಡಾರಂ ಝಂಪಾಳಿ ಚೌಕಿಗೆ ಜಂಪೆ ಮಂಡವಿಗೆ . . . ಮಾಡಿತ್ತು ಕಣ್ಗನುರಾಗಮಂ (ಅನಪು. ೧೩-೭೩). [?]

ಜಂಪೆ$_3$ (ನಾ). (?): ಜೊಳ್ಳುಮತಿಯ ಕೊಡುವ ಜಂಪೆ ಜಡದ್ವೈವ (ವಿಶಾಸು. ೫೮-೨). [?]

ಜಂಪೆತಾಳ (ನಾ).=ಜಂಪೆ$_1$: ಐದು ಮಾತ್ರೆಗೆ ಜಂಪೆತಾಳ (ಸಂಕೋಧ. ೧೨೦). [ಜಂಪೆ$_1$ + ತಾಳ್$_1$ (=ತಾಲ)]

ಜಂಬ$_1$ 'ದಂಬ' ನೋ.

ಜಂಬ$_2$ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕುದುರೆ; ಮೈಯಲ್ಲಿ ಚುಕ್ಕೆಗಳಿರುವ ಕುದುರೆ: "ತುರಗವರ್ಣಂ ಬಿಳಿಯದಾಗೆ ಕರ್ಕನೆನಿಕ್ಕು . . . ನೀಲಂ ತುಂಬಿ ಚಿಬ್ಬುದೋಱಿರಲು ಜಂಬಂ" (ಮಂಗರಾ. ೮೧-೧೪): ಜನ್ನವಂ ನೀಲನನಳಗನಂ ತನ್ನಿ ಕತ್ತಳವೌಹಳಿಗನಂ ತನ್ನಿ ಜಂಬನನಾ ಕಯಿರನಂ ತನ್ನಿ (ಬಸಪು. ೫೯-೪೦). [?]

ಜಂಬ$_3$ (ನಾ). "ವಟ್ಟ" (ಗರತಿ. ಕೋಶ): ತಂದ ನನ ಹಡೆದಪ್ಪ ಉಂಡು ಹೊರೆಯಕ ಹೋಂಟ ಜಂಬ ಹಾಸೀದ ಜಮುಖಾನಿ ನನ ಮನಿಯ ಗೊಂಬ ಬೀಸ್ಯಾವ ಸುಳಿಗಾಳಿ (ಗರತಿ. ೫೩). 'ಜಂಬುಳಿ' ಪರಾ. [?]

ಜಂಬಕೊಚ್ಚು (ಕ್ರಿ). ತನ್ನನ್ನು ತಾನು ಹೊಗಳಿಕೊಳ್ಳು; ಆಡಂಬರದ ಮಾತುಗಳನ್ನಾಡು: ತಾನು ದಾರ್ಶನಿಕನೆಂದು ಆತ ಜಂಬಕೊಚ್ಚಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದ (ಆಶ್ರಮ. ೬೬). [ಜಂಬ$_1$ (<ದಂಬ) + ಕೊಚ್ಚು$_1$]

ಜಂಬಗಾರ 'ಡಂಬಗಾರ' ನೋ.

ಜಂಬಗಿತ್ತಿ (ನಾ). ಜಂಬವುಳ್ಳವಳು; ಬಿಂಕಗಾತಿ: ಒಳ್ಳೆ ಜಂಬಗಿತ್ತಿ ಕಾಣುತಿ ನೀನು (ಹೊಸಂಪಾ. ೧೪೬). [ಜಂಬ$_1$ (<ದಂಬ) + -ಗಿತ್ತಿ]

ಜಂಬರ, ಜಮರ (ನಾ). ಕೆಲಸ; ಉದ್ಯೋಗ: ಅತ್ತ ಮೇಲೆ ಕಣ್ಣು ತೆರೆವ ದೇವನೆಂಬ ತಂದೆಯನ್ನು ಮುಗಿಲಿನಾಚೆಯಿಂದ ಬರುವ ಜಂಭ ಜಂಬರಂಗಳಿಲ್ಲ (ನಾದಲೀ. ೬೧-೧೧): ಸೈನ್ಯದ ಸಿದ್ಧತೆಗಾಗಿ ಊರಲೆಲ್ಲ ದೊಡ್ಡ ಜಂಬರ ನಡೆದಿತ್ತು (ಯುದುರಾ. ೧೦೩): ಅಣ್ಣಯ್ಯ ನಿನಗೆ ಬೇರೆ ಜಂಬರವಿಲ್ಲ (ಮರಮ. ೬೬): ಜಂಬರದವನಿಗೆ ತಂಬೂರವೋ (ಗಾದೆ). **ಜಮರ:** ನೇರವಾಗಿ ಮನೆ ಕಡೆಗೋ, ಅಡ್ಡ ಜಮರ ಏನಾದರೂ ಉಂಟೋ! (ರುದ್ರಿಮ. ೫೦). [ದೇ.॥ ತುಳು. ಜಂಬರ, ಜಂಬಾರ, ಜಂಬ್ರ]

ಜಂಬಾಲ, ಜಂಬಾಳ (ನಾ). ೧. ಕೆಸರು; ಬದಿ; ರಾಡಿ: ಬಾಲಕಂ ಧನುವ ಮಿಡಿಯಲ್ ಬೆದಱಿತವನಿ ಜಂಬಾಲಮಾಯ್ತಬುಧಿ (ಚಬಪು. ೩೯-೩೮); ಧೂಳಿ ಮುಸಗಲು ವಾರಿನಿಧಿ ಜಂಬಾಲಮಾಯ್ತು (ಅನಂರಾ. ೧-೧೪-೧೧): ಅಂಗದನ ಮುಕುಟತಟವನಪ್ಪಳಿಸಲೊಡೆದು ಬಿಸಿರಕುತ ಸುರಿದುದು ಧರಾತಳವೆಲ್ಲ ಜಂಬಾಲಮಪ್ಪಂದದೆ (ವೆಂಕರಾ. ೬-೩೧-೨೧). ೨. ಹಾವಸೆ; ಪಾಚಿ: ಭೀಷ್ಮಾಕಲಿತಲಲಾಟೇಕ್ಷಣಶಿಖಾಪಟುತರೋಷ್ಮಾವಶೇಷ . . . ಜನ್ಮಾಂತರೋಪಚಿತ ವೃಜಿನಜಂಬಾಲಜಾಲಗ್ರೀಷ್ಮಾಗಮಾಭ (ಉದ್ಭಟೀ. ೧-೩೧). **ಜಂಬಾಳ:** ೧. "ಜಂಬಾಳ ನಿಷದ್ವರ ಕರ್ದಮ ಶಾದ" (ವಸುಕೋ. ೨೫-೨೦). ೨. ಜಳಮಾತ್ರಂ ಪುದಿದಿರ್ಪ ಪಲ್ವಲ ಮಹಾಜಂಬಾಳದೊಳ್ಕೇಸರಾವಳಿಯುಗ್ರಂ ನಸುದೋಱದಂತೆ (ಶಾಂತೀಶ್ವ. ೧೨-೩೫). [ಸಂ.]

ಜಂಬಾಲತೆ (ನಾ). ಕೆಸರಾಗುವಿಕೆ; ರಾಡಿ: ತರಳ ಸುಕುಮಾರನಂಗದ ಮಹಾಶೋಕದಿಂ ಧರಣಿಯೊಳ್ ಕೆಡೆದು ಪೊರಳುವ ಪರಿಯ ಕಂಬನಿಯ ನಿರದೆರೆದು ಜಂಬಾಲತೆಯನೆಸಗೆ ತಾರೆ ತಜ್ಜಳದಿ ಮುಳುಗಿರುವಳು (ವೆಂಕರಾ. ೪-೮-೨೫). [ಸಂ. ಜಂಬಾಲತಾ]

ಜಂಬಾಳ 'ಜಂಬಾಲ' ನೋ.

ಜಂಬಿ (ನಾ). ಬನ್ನಿಮರ; ಶಮೀ ವೃಕ್ಷ: "ಜಂಬಿ – ಶಮೀ" (ತದ್ಭಕೋ. ೧೪). 'ಜಂಬಿಸಾರಿ' ಪರಾ.

[ದೇ.॥ ತೆಲು. ಜಂಬಿ, ಜಮ್ಮಿ. / ಸಂ. ಶಮೀ]

ಜಂಬಿಟ್ಟಿಗೆ, ಜಂಬಿಟ್ಟಿಕೆ, ಜಂಬಿಟ್ಟಗೆ, ಜಮ್ಮಿಟ್ಟಿಗೆ (ನಾ). ಗಟ್ಟಿಯಾದ ಕೆಂಪುಮಣ್ಣಿನ ನೆಲದಿಂದ ಅಗೆದು ತೆಗೆಯುವ ಇಟ್ಟಿಗೆ: ಕಟ್ಟಿ ಕಟ್ಟಿಲ್ಲದ ಭಿತ್ತಿ . . ರೆ ಬಿರ್ದುರ್ [× × ×] ಸಡಿಲ್ದುದಿರ್ದ ಜಂಬಿಟ್ಟಿಗೆ ಕಂಬಪೊರ್ಗುಡಿಸಿ . . ನೆ ಬಿರ್ದಪುದು (ನಳಚಂ. ೫೩೫). **ಜಂಬಿಟ್ಟಿಕೆ:** ಶಿವಮೊಗ್ಗಾ ಮತ್ತು . . ವಿ ಜಿಲ್ಲೆಗಳಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ಕಡೆ ಜಂಬಿಟ್ಟಿಕೆಯಿರುವ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಈ ಮಣ್ಣು ದೊರೆಯುತ್ತದೆ (ವ್ಯವಮ. ೫). **ಜಂಬಿಟ್ಟಗೆ:** ಅವನ ಮೊಣಕಾಲು ಮಂಡಿ ಮೊಣಕ್ಕೈಗಳು ಹಾದಿಯ ಜಂಬಿಟ್ಟಗೆ ಕಲ್ಲಿಗೆ ತೀಡಿ ಗಾಯವಾಗಿ . . ಅಳುತ್ತಿದ್ದನು (ಮಲೆಮ. ೪೯೯). **ಜಮ್ಮಿಟ್ಟಗೆ:** ಮಲೆನಾಡಿನಲ್ಲಿಯೂ ಕನ್ನಡಜಿಲ್ಲೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ದೊರೆಯುವ ಜಮ್ಮಿಟ್ಟಗೆಯಲ್ಲಿ (Laterite) ಮಣ್ಣು ಕಬ್ಬಿಣವೂ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಬೆರೆದಿರುತ್ತವೆ (ಶಿಲ್ಪನಾ. ೨೬೮). [ಜಂಬು$_3$ + ಇಟ್ಟಿಗೆ$_1$]

ಜಂಬಿಟ್ಟಿಕೆ 'ಜಂಬಿಟ್ಟಿಗೆ' ನೋ.

ಜಂಬಿಟ್ಟಗೆ 'ಜಂಬಿಟ್ಟಿಗೆ' ನೋ.

ಜಂಬಿಯಾ (ನಾ). ಕಠಾರಿ; ಕಿರುಗತ್ತಿ: ಫಾತೀಮ ದಿವಾಣಖಾನೆಗೆ ಧುಮುಕಿ ಜಂಬಿಯಾ ಒಂದನ್ನು ಒರೆಯಿಂದ ಹಿರಿದುಕೊಂಡು ಬಂದು ಉಪ್ಪರಿಗೆಯ ಬಾಗಿಲಿಗೆ ನಿಂತಳು (ನೂರಜ. ೬೧).

[←ಪಾರ. ಜಂಬಿಯಾ; ಮರಾ. ಜಂಬಿಯಾ, ಜಂಬ್ಯಾ]

ಜಂಬಿಸಾರಿ (ನಾ). = ಜಂಬೂಸವಾರಿ ೧: ಧಾರಿಣೀಶ್ವರನರಮನೆ ಬಾಗಿಲಿಂ ಜಂಬಿಸಾರಿ ಪಂಟಪ ಪರಿಯಂತ ಮೇರೆಯಿಲ್ಲದ ರತ್ನತೋರಣ ಕುರುಜುಗಳ್ ಸೇರಿ ಕಟ್ಟಿದುವರ್ತಿಯಲ್ಲಿ (ಕಂನವಿ. ೨೨-೬೪). [ಜಂಬಿ + ಸಾರಿ$_1$]

ಜಂಬೀರ (ನಾ). ೧. ನಿಂಬೆಗಿಡ ಮತ್ತು ಅದರ ಹಣ್ಣು: "ಕರಣಃ, ಜಂಬೀರಃ–೨ ನಿಂಬೆ" (ಹಲಾಯು. ೩೨-೪೧): "ಜಂಬೀರಮೆನೆ ನಿಂಬೆ" (ಮಂಗರಾ. ೩೪-೧೦); ಏಳಾಲುಂಗಲವಂಗಭೂರ್ಜಲವಲೀನಾರಂಗಜಂಬೀರಹಿಂತಾಳಾನೋಕಹಸಂಕುಳಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೯-೧೪೩): ಮಿಸುನಿಯ ವಣ್ಣತೆ ನಾನಾಬಗೆ ವಟಕ ಸುಭೈಷಜ್ಯಕ ನರರ ರಸನೆಯ ಸವಿಗೆ ನಾವೆಂದಾಗ ಫಲ ಸಹಿತೆಸೆವ ಜಂಬೀರಗಳಿಹುವು (ಕಂನವಿ. ೫-೮೪). ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ -ಸುವಾಸನೆಯ ಸಸ್ಯ; ಮರುಗ. [ಸಂ.]

ಜಂಬೀರಕ (ನಾ). = ಜಂಬೀರ ೧: ಕಂಕೆಲ್ಲಿ ಕಮ್ಮರನಾಮ್ರಂ ಬೆಳಲಿಂಗುಳಂ ಪನಸು ನಿಂಬಂ ಜಂಬು ಜಂಬೀರಕಂ (ಕಾವ್ಯಸಾ. ೧೦೪೦ ಕೂದ್ರಕ). [ಸಂ.]

ಜಂಬು$_1$ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಜವುಗು ಸಸ್ಯ; ಜೊಂಡು. 'ಜಂಬುಹುಲ್ಲು' ಪರಾ.

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ಚಮ್ಪು; ತೆಲು. ಜಂಬು, ಜಮ್ಮು]

ಜಂಬು$_2$ (ನಾ). ೧. ನೇರಳೆಮರ ಮತ್ತು ಅದರ ಹಣ್ಣು: "ಜಂಬೂನಾಮಂ ನೇಱಿಲ್" (ವಸುಕೋ. ೩೪-೧೦): "ಜಂಬುವೆನೆ ನೇಱಲು" (ಮಂಗರಾ. ೩೫-೧೩): ಕಾರ್ತಸ್ವರಪ್ರಾಕಾರದಿಂದೊಳಗೆ ಅಶೋಕವಕುಳತಿಲಕಹಿಂತಾಲತಮಾಲಜಂಬುಜಂಬೀರಲವಂಗನಾರಂಗಾದ್ಯನೇಕಾನೋಕಹಾನೀಕಕಮನೀಯಮುಂ (ಅಜಿಪು. ೬-೨೦ ವ): ಕುರವಕ ಬಿಲ್ವ ಜಂಬು ಸುರದಾರು ನಮೇರು ತಮಾಲ ತಾಲಬಂಧುರ (ಶ್ರೀಮಹಾ. ೧-೪೬). ೨. ಸಪ್ತದ್ವೀಪಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು. 'ಜಂಬುದ್ವೀಪ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಜಂಬು$_3$ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕೆಂಪು ಗಟ್ಟಿ ಮಣ್ಣು. 'ಜಂಬಿಟ್ಟಿಗೆ' ಪರಾ. [←ಮರಾ. ಜಾಂಬಾ]

ಜಂಬುಕ (ನಾ). ೧. ನರಿ: "ಶಿವೆ ಮೃಗಧೂರ್ತಂ . . . ಜಂಬುಕಂ ಸೃಗಾಲಂ ನರಿ" (ವಸುಕೋ. ೪೦-೩): ಜಂಬುಕ ಶಂಭುಧ್ಯಾನದಲ್ಲಿ ಸೈವೆಟಗಪ್ಪುದೇ (ರೇದಾವ. ೪೬-೯೪): ನಾಳೆ ಹೆಣದೌತಣದಲುಣಬಡಿಸುವೆನು ಜಂಬುಕ ಕಾಕಸಂತತಿಗೆ (ಕುವ್ಯಾಕ. ೫-೮): ಜಂಬುಕಂ ಜನಿಸುವುದೆ ಸಿಂಗದುದರದಲಿ (ಭ್ರಮಿಣಾ. ೧೬-೫೪). ೨. ವರುಣ. ೩. ನೇರಳೆಮರ. [ಸಂ.]

ಜಂಬುಕಾನ, ಜಂಖಾನ, ಜಂಬುಖಾನ, ಜಮುಖಾನ, ಜಮುಖಾನೆ$_1$ (ನಾ). ದಪ್ಪನೂಲಿನಿಂದ ಮಾಡಿದ ಹಾಸು; ನೂಲುಗಂಬಳಿ: ಜಂಬುಕಾ[ಪಾಠಾಂ. ಖಾ]ನದ ಗದ್ದುಗೆಯೊಪ್ಪುವ ರತ್ನಕಂಬಲ ಮಲಗು ಮಂಚಗಳ . . . ಕಳುಹಿದನು (ರಾಮವಿ. ೬-೧೫): ಬಂದು ಕಾಣ್ಕೆಯನಿಕ್ಕಿ ಜಂಬುಕಾನದೊಳೋಜೆಯಿಂದ ಭದ್ರಾಸನಾದಿಗಳ ಮುಂದೆ ಪಾಗುಡವಿತ್ತು

ಕೈಮುಗಿದರು (ಭರತ. ೩೩-೩೯) ; ಬಂದ ದಿಬ್ಬಣಿಗರಿಗೆ ಚಂದದಿ ಚಪ್ಪರವೂ ಜಂಬುಕಾನವು ಸಕಲಾತಿಗಳಾಸಿ ಚಂದವ ನುಡಿಯು ಬಂದ ಬೀಗರು ಸಂಭ್ರಮದಿ ಬಂದು ಕುಳಿತಾರೆ (ಕಜಾಗೀ. ೮೮). . ಜಂಖಾನ: ಸಾಲ್ ಹಿಪ್ಪೆಯುಮರದ ನೆರಳಾಗೆ ಕೆಂಗಪ್ಪ ಸಣ್ಣ ಜಂಖಾನ ಕೊಡವ್ಹಾಸೊ ಜಾಣ (ನಾಪದ. ೩೭) : ಉಪ್ಪಾರದ್ಹೆಣ್ಣ ನೀ ತುರುಬು ನೆಟ್ಟಗೆ ಮಾಡು . . . ಜಾಡಿ ಜಂಖಾನ ಒದರ್ಹಾಸು (ಹಳ್ಳಿಯ. ೬೧). ಜಂಬುಖಾನ: ಕಾಗೆಯು ಪಟ್ಟೆ ಒಂದಕ್ಕಂ ಏೞಸ ರತ್ನಗಂಬಳಿ ಜಂಬುಖಾನದ ಮಳವೆ ಒಂದಕ್ಕಂ ಹಾಗ ಓಲೆಯ ಮಳವೆ (ಎಕ. V, ಬೇಲೂರು. ೭೩-೯೦ ; 1382) ; ಮುಂದು ಗಡೆಯಲ್ಲಿರುವ ಜಂಬುಖಾನದ ಮೇಲೆ, ಸಂಕಣ್ಣ ಕುಳಿತಿದ್ದಾನೆ (ದೇವಮ. ೨೨). ಜಮಖಾನ: ತನ್ನ ಜಮಖಾನವು ಹರಿದಿರುವೆಡೆಯೊಳೆ ಕುಳಿತು ಕೊಳ್ವನು ಯಜಮಾನ (ಚಂದ್ರವೀ. ೧೩೩-೯) ; ಜಮಖಾನ ಹಾಸಿದ ಮೆಟ್ಟಲುಗಳ ಮೂಲಕ ಜಗಲಿ ದಾಟ ಮೆಟ್ಟಲಿಳಿದು ಬಂದಿದ್ದನು (ಪುನರು. ೨೪೭) ; ನೆಲಕ್ಕೆ ಹಾಕಿದ್ದ ಜಮಖಾನದ ಒಂದು ಕಡೆ ತಿಂಡಿಗಳು ತುಂಬಿದ್ದ ಚಿಕ್ಕ ಬೆತ್ತದ ಪೆಟ್ಟಿಗೆ (ರಂಗಕ. ೬೦). ಜಮಖಾನೆ$_1$: ಆ ಬಟ್ಟೆ ಬೇಗ ಕಳೆಯುಲಿಕ್ಕೆ ಬಾರದಿದ್ದರೆ, ನೆಲದ ಮೇಲೆ ಬಿದ್ದು ಹೊರಳಾಡಬೇಕು ; ಇಲ್ಲವೆ ಜಮಖಾನೆಯನ್ನಾಗಲಿ ಕಂಬಳಿಯನ್ನಾಗಲಿ ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ ಸುತ್ತಿ ಕೊಂಡು ಮೇಲಿಂದ ಗಸಗಸ ತಿಕ್ಕಬೇಕು (ಮುಂಬಯಿ. ४-೬೧) ; ಒಂದು ಜಮಖಾನೆ ಒಂದು ಚಾದರನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಅಡಿಗೆಮನೆಯ ಕಡೆಗೆ ಹೊರಟಳು (ಕಮನ. ೫೭).

[←ಪಾರ. ಜಮ್‌ಖಾನಾಹ್ ; ಮರಾ. ಜಮ್‌ಖಾನ್, ಜಮ್‌ಖಾಣ್, ಜಮಖಾನಾ]

ಜಂಬುಕಿ (ನಾ). ೧. ಹೆಣ್ಣುನರಿ. ೨. (ಅಲಂ) ಉಪಾಯಗಾತಿ ; ತಂತ್ರಗಾತಿ : ಒಂದು ವೇಳೆ ಚಿಕ್ಕವರು ತಾತ್ಸಾರವಾಗಿದ್ದರೂ, ಮನೆಯುಲ್ಲಿರುವ ವೃದ್ಧ ಜಂಬುಕಿಯರು ಅವರನ್ನು ಸುಮ್ಮನೇ ಬಟ್ಟಾರೆ ? (ಮುಸುಗ. ४).

[ಸಂ. ಜಂಬುಕೀ]

ಜಂಬುಖಾನ 'ಜಂಬುಕಾನ' ನೋ.

ಜಂಬುದ್ವೀಪ (ನಾ). = ಜಂಬೂದ್ವೀಪ. [ಸಂ.]

ಜಂಬುನಾಯ್ಗಿ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾಕೆಯ ಹೆಸರು : ಸ್ವಸ್ತಿಶ್ರೀ ಜಮ್ಬುನಾಯ್ಗಿರ್ ಕೀಟ್ಟದೊಳ್ನೋನ್ತು ಮುಡಿಪ್ಪಿದರ್ (ಎಕ. II, ೧೮ : ಸು. 700).

[ಜಂಬು ? + ನಾಯ್ಗ$_1$ (<ನಾಯಿಗ) + – ಇ$_2$]

ಜಂಬುನೇರಳೆ 'ಜಂಬುನೇಱಿಲೆ' ನೋ.

ಜಂಬುನೇರಿಲು 'ಜಂಬುನೇಱಿಲೆ' ನೋ.

ಜಂಬುನೇರಿಲೆ 'ಜಂಬುನೇಱಿಲೆ' ನೋ.

ಜಂಬುನೇಱಿಲೆ, ಜಂಬುನೇರಳೆ, ಜಂಬುನೇರಿಲು, ಜಂಬುನೇರಿಲೆ (ನಾ). ಉತ್ತಮಜಾತಿಯ ನೇರಳೆಮರ ಮತ್ತು ಅದರ ಹಣ್ಣು ; ಅರನೇರಳೆ : ಅಂಬರಚರಿಯರ ತನುಗಂಪಿಗೆಱಗುವ ತುಂಬಿಯ ಬಳಗದಂದದಲಿ ಮುಂಬರಿದೆಸೆವ ಕಪ್ಪಿಡಿದ ಫಲಾಳಿಯಿಂ ಜಂಬುನೇಱಿಲೆ ಗಳೊಪ್ಪಿದುವು (ಕಂನವಿ. ೨-४४). ಜಂಬುನೇರಳೆ : ಜಂಬುನೇರಳೆ, ನೇರಳೆ (ಮೃಶಿಗ. ೭೩-೦೯೯೪). ಜಂಬುನೇರಿಲು : ಚಿಕ್ಕನೇರಿಲು ಜಂಬುನೇರಿಲು ಗಳರುಟಾಳ (ರುಕ್ಮಾಂಗ.೧೦-೩). ಜಂಬುನೇರಿಲೆ : ಕೊಕ್ಕನು ತೆರೆವುದು ಗಿಣಿಯುದನುಣಲೆಂದು ಜಂಬುನೇರಿಲೆಯೆಂದು ನಂಬಿ (ಇಂಪಾಪ. ೧೭४-೫೮).

[ಜಂಬು$_2$ + ನೇಱಿಲೆ$_1$ (<ನೇಱಿಲ್)]

ಜಂಬುಮಣ್ಣು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕೆಂಪುಮಣ್ಣು : "ರಸ್ತೆ, ಮೊ. ಗಳಿಗಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವ, ಕಬ್ಬಿಣ ಸಂಯುಕ್ತ ಪದಾರ್ಥಗೂಡಿದ, ಪುಡಿಪುಡಿಯಾಗುವ ಕೆಂಪು ಜೇಡು ಮೇಲ್ಮಣ್ಣು ; ಜಂಬುಮಣ್ಣು " (Laterite. ಇಂಕನಿ). [ಜಂಬು$_3$ + ಮಣ್ಣು (<ಮಣ್)]

ಜಂಬುಮಿಾನು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮಿಾನು : "ನಲಮಿಾ[illegible] ಚಲಿಚಿಮಃ, ಹುಲ್ಲಿನೊಳು ತಿರುಗುವ ಮಿಾನಿನ [illegible] ಜಂಬುಮಿಾನು, ಹುಲ್ಲುಮಿಾನು " (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೭೩).

[ಜಂಬು$_1$ + ಮಿಾನು$_2$ (<ಮಿಾನ್$_3$)]

ಜಂಬುರಿ (ನಾ). ಜಂಬುಹುಲ್ಲಿನಿಂದ ಮಾಡಿದ ಹುರಿ, – ಹಗ್ಗ : ಎಮ್ಮೆ ಬಸವಣ್ಣನ ಕಾಲಿಗೆ ಜಂಬುರಿಯಂ ಹಾಕಿ (ಕಾಲಸಂ. ೧೩೮-೨).

[ಜಂಬು$_1$ + ಪುರಿ$_3$ (<ಪುರಿ$_3$)]

ಜಂಬುವಾವಿಕೆ (ನಾ). ಒಂದು ಗ್ರಾಮದ ಹೆಸರು : ಯಸ್ಯಾಘಾಟನಾನಿ ಪೂರ್ವ್ವತೋ ಜಮ್ಬುವಾವಿಕಾಗ್ರಾಮ (ಇಆ. XII, ೧೬೦-४೭; 812).

[?]

ಜಂಬುಹುಲ್ಲು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹುಲ್ಲು : " ಕಾಶಂ ಇಕ್ಷುಗಂಧಾ ಪೋಟಗಳಃ–ಇ ಜಂಬುಹುಲ್ಲು, ಗೊರೆಸುಹುಲ್ಲು " (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೩೧).

[ಜಂಬು$_1$ + ಹುಲ್ಲು (<ಪುಲ್)]

ಜಂಬುಳಿ (ನಾ). " ಹಾಸಿಗೆ " (ಕನ್ನಜಾ. ೨೧೦) : ಜಾಡಿ ಜಂಬುಳಿ ಹಾಸಿ ಬೆಳ್ಳಿಹರಿವಾಣವಿಟ್ಟು (ಕನ್ನಜಾ. ೩೩೪). [?]

ಜಂಬೂಘೃತ (ನಾ). ನೇರಳೆಮರದ ತೊಗಟೆಯ ನಾರಿನಿಂದ ತಯಾರಿಸಿದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧ : ಜಂಬೂಘೃತ–ನೇರಿಲ ಒಳನಾರಂ ೧ ಕೊಳಗದಷ್ಟು ನಾಗಳ ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಚಾತುರ್ಭಾಗಾವಶೇಷವಾಗಿ ಕಾಸಿ . . . ಪಾಕಮಂ ಮಾಡುವಾಗ (ಸಕವೈ. ೧೮೯). [ಸಂ. (ಜಂಬೂ + ಘೃತ)]

ಜಂಬೂದ್ರುಮ (ನಾ). ನೇರಳೆಮರ : ಜಂಬೂದ್ರುಮೋಪಲಕ್ಷಿತ ಜಂಬೂದ್ವೀಪದ ಮಂದರದ ಅಪರವಿದೇಹದ ಸೀತೋದಾನದಿಯ ಬಡಗಣ ತಡಿಯೊಳ್ (ಚಾವುಂಪು. ೧೨-೩೦), [ಸಂ. (ಜಂಬೂ + ದ್ರುಮ)]

ಜಂಬೂದ್ವೀಪ (ನಾ). ಪುರಾಣಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಜಂಬೂ, ಪ್ಲಕ್ಷ, ಶಾಲ್ಮಲೀ, ಕುಶ, ಕ್ರೌಂಚ, ಶಾಕ ಮತ್ತು ಪುಷ್ಕರ ಎಂಬ ಸಪ್ತದ್ವೀಪಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಭಾರತ ಹಾಗು ಅದರ ಸುತ್ತಮುತ್ತಲಿನ ಪ್ರದೇಶ : ಅತಿವೃತ್ತದ ರವಿಬಿಂಬಾಕೃತಿಯೋಜನ ಶತಸಹಸ್ರವಿಷ್ಕಂಭಂ ವಿಶ್ರುತ ಜಂಬೂವೃಕ್ಷ ಮಹಾಪ್ರತೀತಿಯಂ ನೆಗೞ್ದು ದಿಳಿಗೆ ಜಂಬೂದ್ವೀಪಂ (ಆದಿಪು. ೧-४೯) ; ನಾನಾ ದ್ವೀಪದೊಳಗ್ರಿಮಂ ನೆಗೞ್ದ ಜಂಬೂದ್ವೀಪಮ್ (ಸೌಇಇ. XX, ४೭-೧೨ ; 1074) ; ಇರೆ ಜಂಬೂದ್ವೀಪಮಲ್ಲಿಂ ಪೊಱಗಿರೆ ಲವಣಾಂಭೋಧಿ (ಪುಷ್ಪಪು. ೧-೯೦). [ಸಂ. (ಜಂಬೂ + ದ್ವೀಪ)]

ಜಂಬೂಫಲ, ಜಂಬೂಫಳ (ನಾ). ನೇರಳೆಹಣ್ಣು : ಮಾಕಂದಂ ಫಲಹೀನವಾದ ಪದದೊಳ್ ಜಂಬೂಫಲಾಸ್ವಾದನಸ್ವೀಕಾರೋತ್ಸವ ದಿಂದದಂ ಮಱೆದ ಕೀರ ಪ್ರೌಢಿಯುಂ ಕಾಣ್ಬುದಲ್ತೆ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೮-೯೮). ಜಂಬೂಫಳ : ಜಳಜಂ ಬಾಳಂ ಜಂಬೂಫಳಮೆಂಬಿನಿತಱ ಕಷಾಯತೋಯ ಮನೆಱ ಬಂದೆಳಮಾವಿನ ಮೊದಲೊಳ್ ತತ್ಫಳಚಯಮಾಮೋದ ಸುರಭಿಗಂಧಮನಾಳ್ಗುಂ (ಲೋಕೋಪ. ೬-೨೭) ; ಕಂದಮೂಲಮಂ ನವಜಂಬೂಫಳಮಾಮ್ರಫಳಂ ಕದಳೀಫಳಂಗಳಂ ತೀವಿ ತಂದು ಮುಂದಿಳು ಪುತ್ತಂ (ಗಿರಿಕ. ೯-೯೧). [ಸಂ. (ಜಂಬೂ + ಫಲ)]

ಜಂಬೂಫಳ 'ಜಂಬೂಫಲ' ನೋ.

ಜಂಬೂಮೊಡವೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮೊಡವೆ ; ಕೆಂಪು ಮೊಡವೆ (?) : ಸುಣ್ಣ, ಅರಿದಳ, ಆಲದ ಹಣ್ಣೆಲೆ . . . ಅರಿಸಿನ ಇವಂ ಸಮಾನಂಗೊಂಡು ಅರೆದು ಎಣ್ಣೆಯಲ್ಲಿ ಕಲಸಿ ಪೂಸಲು ಬಂಗು, ಜಂಬೂಮೊಡವೆ ಇವೆಲ್ಲಾ ಮಾಣ್ಗುಂ (ವಿವೈವಿ. ೧೩೦). [ಜಂಬು$_3$ + ಮೊಡವೆ]

ಜಂಬೂರ್ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು : ಇದಕ್ಕೆ ಸಕ್ಕಿ ಜಮ್ಬೂರ ಪೆಮ್ಮಾಡಿಗಾವುಣ್ಣನು ಬಾಗೆಯೂರ ಕಮ್ಮಾಱಗಾವುಣ್ಣನು (ಎಕ. V, ಚನ್ನಪ. ೨೫೦-೧೨ : ಸು. 925). [? + ಊರ್]

ಜಂಬೂರಿ (ನಾ). =ಜಂಬೂಮಣ್ಣು : ಬೆಳಗಾವಿ, ಕಾರವಾರ, ಮಂಗಳೂರು ಮುಂತಾದ ಕಡೆಯಲ್ಲಿ ಜಂಬೂರೀ ಇಟ್ಟಿಗೆಗಳ ಮನೆಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟುವರು (ವಮುಂಬಯಿ. ೮ ೪೩೦). [< ಜಂಬು$_3$]

ಜಂಬೂವಿಟಪ (ನಾ). = ಜಂಬೂದ್ರುಮ : ಕೋರ್ವ ತೊಂಗಲೆ ಜಂಬೂ ವಿಟಪಪ್ರಾರರುಚಿಯುಂ ವರಫ್ಫಿರುಣಂ ಸಂಚೆಯುಂ ಗೆಲೆ ಪೋಲ್ವತ್ತು (ಕಾವ್ಯಸಾ. ೩೨೩ ಕೂವ,೪). [ಸಂ. (ಜಂಬೂ + ವಿಟಪ)]

ಜಂಬೂಸವಾರಿ(ನಾ). ೧. ಬನ್ನಿಮರಕ್ಕೆ ಆನೆಯ ಮೇಲೆ ಹೊರಡುತ್ತಿದ್ದ ಮೆರವಣಿಗೆ. Pಮೈಸೂರುದೇಶದ ಅರಸರು ಸಾಂಪ್ರದಾಯಿಕವಾಗಿ ನಾಡಹಬ್ಬದ ಉತ್ಸವದ ಅಂಗವಾಗಿ ಆನೆಯ ಮೇಲೆ ಬನ್ನಿಮರಕ್ಕೆ ಹೊರಡುತ್ತಿದ್ದ ಮೆರವಣಿಗೆ: ನಾನೊಬ್ಬನೇ ಜಂಬೂಸವಾರಿಗೆ ಹೊರಡು ವುದೇ ಸರಿ ಎಂದು ನಿರ್ಧರಿಸಿದೆ (ವ್ಯವ್ಯವಿ. ೯೨). ೨. ಮೆರವಣಿಗೆ: ಭರತನು ರಾಮಪಾದುಕೆಯನ್ನು ತಲೆಯ ಮೇಲಿಟ್ಟುಕೊಂಡು ಜಂಬೂಸವಾರಿ ಹೊರಟನು (ಹುಬ್ಬಹ. ೧೩೩). [ಜಂಬೂ$_0$ (P ←ಇಂ. Jumbo) + ಸವಾರಿ]

ಜಂಬೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಧಾನ್ಯ : ವಿರೋಧಿಸಂವತ್ಸರದಲು ಹೆಚ್ಚಿದ ಜಂಬೆಯಿಂದ ವಿಶ್ವನಾಥಪುರದ ಸ್ವಾಸ್ಥ್ಯಯಿಂದ ಬಜ ಖ ೧೦೬ ಭತ (ವ್ಯಅ೦. ೧೯೪೩, ೪೪-೩೫; 1711). [?]

ಜಂಭ$_1$ 'ದಂಬ' ನೋ.

ಜಂಭ$_2$ (ನಾ). ೧. ನಿಂಬೆಯ ಗಿಡ ಮತ್ತು ಅದರ ಹಣ್ಣು : "ಜಂಬೀರಃ, ದಂತಶಠಃ, ಜಂಭಃ, ಜಂಭೀರಃ, ಜಂಭಲಃ ಸಿ ನಿಂಬೇಗಿಡದ ಹೆಸರುಗಳು" (ಸಿದ್ಧಾಂಶ. ೧೦೩); ಪೂಂಗುತಿಹ ಕ್ರಮುಕಾವುಳ ಬಿಲ್ವ ಜಂಭ ನಾರಂಗ ಫಲ (ಚಲಪು. ೧೮-೨೦). ೨. ದವಡೆ. ೩. ಬಾಯಿ. ೪. ಹಲ್ಲು : ದಂತ; ಕೋರೆ. ೫. ಬಾಯಿಂದ ಕಚ್ಚುವುದು; ತಿನ್ನುವುದು. ೬. ಇಂದ್ರನಿಂದ ಹತನಾದ ಒಬ್ಬ ರಾಕ್ಷಸನ ಹೆಸರು : ತಾರಕನ ಕೈಟಭನ ಮಹಿಷನ ವೀರಜಂಭನ ಕಾಲನೇಮಿಯ ತಾರಕಾಕ್ಷನ . . . ಜಜ್ಜಾರತನವಿವ ನೊಬ್ಬನಲಿ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೂ. ೧೬-೩೭) ; ಬರಹೇಳ್ ನಿಕುಂಭನಂ ಶುಂಭನಂ ಜಂಭನಂ ಬರಹೇಳ್ ಸಶಬಲನಂ ಪ್ರಬಲನಂ (ಚಲಪು. ೪೬-೨೧). [ಸಂ.]

ಜಂಭದ್ವಿಷ್ಟ (ನಾ).= ಜಂಭದ್ವೇಷಿ: "ಸುತ್ರಾಮಾಖ್ಯಂ . . . ಪಾಕನಮುಚಿ ಜಂಭದ್ವಿಷ್ಟಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೬-೩೪). [ಸಂ.]

ಜಂಭದ್ವೇಷಿ (ನಾ). ಜಂಭ ಎಂಬ ರಾಕ್ಷಸನ ಶತ್ರು ; ಇಂದ್ರ : ದೋಷಿ ಬಂದನೆನುತ್ತ ಜಂಭದ್ವೇಷಿಯುಂ ಬೆನ್ನಟ್ಟಿ ಕರವಂ ರೋಷದಿಂ ಕಡಿದಮರ ಜನನಿಯ ಗೋಣಮಂ ಕೊಯ್ದು (ಬಸಪು. ೫೪-೫೨). [ಸಂ. ಜಂಭದ್ವೇಷಿನ್]

ಜಂಭರಿಪು (ನಾ). = ಜಂಭದ್ವೇಷಿ : "ಗಿರಿನಮುಚಿಬಲವೃತ್ರಜಂಭರಿಪುವೆನೆ . . . ಶಚಿಪಾಲನೆಂದರ ಶಕ್ರನಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೧೨-೨).

[ಜಂಭ$_2$ + ರಿಪು]

ಜಂಭರಿಪುನಾಥ (ನಾ). ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಪ್ರಭು; ಶಿವ: ಜಯ ಜನಾರ್ದನವಂದ್ಯ . . ಜಯ ಜಂಭರಿಪುನಾಥ (ಪತಣ. ೧೦-೪೦). [ಜಂಭರಿಪು + ನಾಥ]

ಜಂಭಲ (ನಾ). = ಜಂಬೀರ ೧ : ತಿಲಕಾಶೋಕ ರಸಾಲ ಸಾಲವಕುಳಾಶ್ವತ್ಥಾರ್ಜುನಪುಷ್ಪಜಂಭಲ ಜಂಬೂಬದರಿ ತಮಾಲ ಕದಳಿ ಬಂಧೂಕ . ಕಣ್ಗೊಪ್ಪಿತು (ವಂಶಮ. ೩-೫). [ಸಂ.]

ಜಂಭಾರಿ(ನಾ).=ಜಂಭದ್ವೇಷಿ: ಜಂಭಾರಿ ವಿಕೃತಮಾಡುವ ರಂಭಾನಟಿಯಂತೆ ರಾಸ್ಯದೊಳ್ ತಾಂಡವಮುಜ್ಜೃಂಭಿಸೆ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೦-೬೪); ಆರು ಕೊಟ್ಟರು ಶರವನಿ ಮದನಾರಿಯೋ ನಿಮ್ಮಯ್ಯನಹ ಜಂಭಾರಿಯೋ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೂ. ೧೪-೧೫). [ಜಂಭ$_2$ + ಅರಿ$_5$]

ಜಂಭೀರ (ನಾ). ೧. ನಿಂಬೆಯ ಗಿಡ ಮತ್ತು ಅದರ ಹಣ್ಣು : ಜಂಬೀರಃ . . . ಜಂಭೀರಃ, ಜಂಭಲಃ ಸಿ ನಿಂಬೇಗಿಡದ ಹೆಸರುಗಳು " (ಸಿದ್ಧಾಂಶ. ೧೦೩). ೨. ಮರುಗ : ಮರುವಕ. [ಸಂ.]

ಜಂಭೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ : ಕೆಲವು ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ತೇಗ, ನಂದಿ, ಹೆಬ್ಬಲಸು, ಬಲಿಗೆ, ದೂಪ, ಜಂಭೆ . . . ಮುಂತಾದ ಗಗನ ಚುಂಬಕ ವೃಕ್ಷಗಳು (ಶಂಬಾಮ. ೨). [?]

ಜಕಂ 'ಜಖಂ' ನೋ.

ಜಕಜಕನೆ (ಅ). ಗಾಬರಿಯೊಡನೆ; ಹೆದರಿಕೆಯಿಂದ ಕೂಡಿ : ಪ್ರಜೆಯು ಜಕಜಕನೆ ಜರದು ಗಜಬಜೆಯಾಗೆ (ಗುರುವಾ. ೧೩-೯೮).

[ಜಕಜಕ$_0$ + – ಅನೆ$_1$]

ಜಕಣಿ 'ಜಕ್ಕಣಿ' ನೋ.

ಜಕಮಿ 'ಜಖಂ' ನೋ.

ಜಕಾತಿ, ಜಕ್ಯಾತಿ (ನಾ). ೧. ಸರಕುಗಳಿಗೆ ಉಕ್ಕಡದ ಬಳಿ ಕೊಡುವ ತೆರಿಗೆ ; ಸುಂಕ : ಸರಕಾರದವರು ಉಪ್ಪಿನ ಜಕಾತಿ ಕೂಡ್ರಿಸಿದ್ದರಿಂದ ಈಗ ಸ್ವಲ್ಪ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಉಪ್ಪು ಹುಟ್ಟುತ್ತದೆ (ಕಘಾಗ. ೨೮) ; ನಮ್ಮಲ್ಲಿಯ 'ಜಕಾತಿ' ಹೈದರಾಬಾದ ನಿಜಾಮುಶಾಹಿಯಲ್ಲಿ 'ಕರೋಡಗಿರಿ' ಯಾಗುತ್ತದೆ (ಭಾಷಾಣ. ೧೨). ೨. "ಸುಂಕದ ಕಟ್ಟೆ" (ಜಾನಕೋ. ೫೮). ಜಕ್ಯಾತಿ: ೨. ಹಕ್ಕಿ ಹಾರಿದರೆ ಬೆದರ್ಯಾವ ನಗರದ ಜಕ್ಯಾತಿ ಮೀರಿ ಬರತಾವ (ಹಳ್ಳಿಯ. ೧೦೯)

[←ಅರ. ಹಿಂ. ಮರಾ. ಜಕಾತ್]

ಜಕಾತಿಕಟ್ಟೆ (ನಾ). ಸುಂಕದ ಕಟ್ಟೆ ; ತೆರಿಗೆ ವಸೂಲಿಯ ಉಕ್ಕಡ : ಜಕಾತಿಕಟ್ಟೆಯವರಿಗೆ ಸಿಗುವದೆಂದರೆ ಒಂದೇ–ಜಕಾತಿ ತಪ್ಪಿಸಿ ಮಾಲು ಸಾಗಿಸುವವರಿಂದ ಸಿಗುವ ಲಂಚ (ಹಾತರ. ೧೪೩). [ಜಕಾತಿ + ಕಟ್ಟೆ$_1$]

ಜಕಾರ (ನಾ). = ಜ ೧ : ಚಕಾರಕ್ಕೆ ಜಕಾರಂ–ಕಾಚ–ಗಾಜು (ಶಮದ. ೨೫೫ ಪ್ರಯೋ). [ಸಂ.]

ಜಕೀರ, ಜಕೀರಿ, ಜಕೇರ, ಜಖೀರು (ನಾ). ದಾಸ್ತಾನು ; ಸಂಗ್ರಹ : ಸಾರಿವೆ ವರಮನೆಯಾಳ್ಕೆಯ ದೊಡ್ಡ ಜಕೀರಗೆಂದು ಸರ್ವರಿಗಾ ರಾಯನರಮನೆವಾರಕದೊಳಗುತ್ತಮರೆನಿಸುವೊಬ್ಬೊಬ್ಬ ಮರಾಳನಿತ್ತಂತೆ (ಭಕ್ತಸ. II, ೧೧-೧). ಜಕೀರಿ : ಬಿದುರೂರ ಪರಿಸ್ತರಣಮಂ ವೇಢೈಸಿ ಜಕೀರಿ ರಸ್ತು ಮುಸ್ತೈದೆಗಳೊಳಪೊಗದಂತು ಕಂಡಿ ಕಣವೆ ಪಥಂಗಳಂ ಕಟ್ಟಿ (ಕೆಳನೃ. ೫-೪೪). ಜಕೇರ: ಎರಡನೇದು, ಅರಮನೆ ಜಕೇರವಂತು ಕಂಡು ಇದೆ (ರಾಜೇಂದ್ರ. ೩೬). ಜಖೀರು : ಚಿತ್ರದುರ್ಗದ ಪೂರ್ವದ ದೊರೆಗಳು ತಯಾರ್ಮಾಡಿಸಿ ಹಾಕಿರುವ ಮದ್ದುಗುಂಡು ತೋಪುಬಾನೆ ಬಾಣ ಮುಂತಾದರ ಜಖೀರು ಬಹಳವಾಗಿದೆ (ಚಿತ್ರಪಾ. ೬೩).

[←ಮರಾ. ಜಕೀರ್ ; ಅರ. ಪಾರ. ಜಖೀರಾ]

ಜಕೀರಿ 'ಜಕೀರ' ನೋ.

ಜಕೇರ 'ಜಕೀರ' ನೋ.

ಜಕ್ಕ$_1$ 'ಚಕ್ಕ$_1$' ನೋ.

ಜಕ್ಕ$_2$ (ನಾ). ೧. ಕುಬೇರನ ಪ್ರಜೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬ ; ಯಕ್ಷ : ಕುಬೇರನಿಂ ಕಪ್ಪಂಗೊಂಡು ಪೊನ್ನಂ ಜಕ್ಕರಕ್ಕೆಯಿಂ ಪೊತ್ತು, ಬರೆ ತಡೆಯದಿಂದ್ರಪ್ರಸ್ಥ ಪುರಕ್ಕೆ ಬಂದು (ಪಂಪಭಾ. ೬-೩೨ ವ); ಜಕ್ಕರ್ ಪೂಜಿಸಿ ಪೋದ ಬಚಿಕ್ಕಂಗದ ನೇಜಿ ಬಾರಿಸುತ್ತಂಕುಶದಿಂ ದಿಕ್ಕರಿಯನಧಃಕರಿಸುವ ತಕ್ಕಿನ ಕಿಷ್ಕಿಂಧಮೆಂಬ ನಿಜವಾರಣಮಂ (ಪಂರಾಮಾ. ೧೪-೯೫). ೨. ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಅನಿತುಯೊಳ್ಗುಣಮುಮಜಿವ್ವ ಧರ್ಮ್ಮಮುಂ ಜಕ್ಕ ನಿನಗಲ್ಲದಿಲ್ಲ ಭುವನ ದೊಳ್ (ಎಕ. VIII, ನಗರ. ೬೨-೨ : ಸು. 800) ; ಅವರ ಮಗನ ಮಗಂ ಜಕ್ಕ ಪೆಣ್ಣಿರುಡೆಯುಟ್ಟುವ ಪುಯ್ಯಲಂ ತುಱುಯ್ಯಲುವ ಕೇಳ್ದು ತಾಗಿ ಕಾದಿ (ಎಕ. XII, ಶಿರಾ. ೪೩-೩ : ಸು. 1000). ೩. (ಆಲಂ) ನವೆಯುತ್ತಿರುವವನು; ಕ್ಷೀಣದೇಹದವನು; ಸೊರಗಿ ಹೋಗುತ್ತಿರುವವನು: ದಿನ ಹೋದ ಹಾಗೆಲ್ಲ ಜಕ್ಕನಾಗುತ್ತಿ. ಉಂಡದ್ದೆಲ್ಲಾ ಎಲ್ಲಿ ಹೋಗುತ್ತದೆ? (ರೂಢಿ). [< ಪ್ರಾ. ಜಕ್ಖ / ಸಂ. ಯಕ್ಷ]

ಜಕ್ಕಂಜಱಿ (ಕ್ರಿ). ಅತಿಯಾಗಿ ನಿಂದಿಸು ; ನಿರ್ದಾಕ್ಷಿಣ್ಯವಾಗಿ ಜರಿ,- ಹೀಯಾಳಿಸು: ಈ ಪೆರ್ಮೆಗೆ ನೋಂತಳೀ ಪರೆಯುಮಿಾ ಪಡಟೀ ಸೊಬಗೀ ವಿಳಾಸಮೇಂ ಕಾರ್ಮುಗಿಲ್ಯೊಳ್ ಬಸಂತನಿವಳಂಗದೊಳ್ ನೆಲೆಗೊಂಡು ದಕ್ಕುಮೇಂ ಅಂತು ಜಕ್ಕಂಜಱಿವ ಕಜ್ಜಮುಂ ಕೇಳ್ದು (ಅನಂಪು. ೮-೧೯ ವ). [ಜಕ್ಕನೆ$_0$ + ಜಱಿ$_1$ (<ಜಱಿ^{1})]

ಜಕ್ಕಂದೊಳ 'ಜಕ್ಕಂದೊಟಲಿ' ನೋ.

ಜಕ್ಕಂದೊಳಲಿ 'ಜಕ್ಕಂದೊಟಲಿ' ನೋ.

ಜಕ್ಕಂದೊಳಲಿದೇರ 'ಜಕ್ಕಂದೊಟಲಿದೇರ' ನೋ.

ಜಕ್ಕಂದೊಟ (ನಾ). ಚಕ್ರಾಕಾರವಾಗಿ ಸುತ್ತುವ ಉಯ್ಯಾಲೆ ; ಗಿರಕಾಲೆ : ಸುಟಿಗಾಳಿಯ ತೂಲದಂತೆ ಜಕ್ಕಂದೊಟದಂತೆ ಜೂಟಣದ ಗುಂಡಿಗೆಯಂತೆ ಕುಲಾಳಚಕ್ರದಂತಿಂದುವರಂ ತೊಟಲ್ಚುರುತುವಿರ್ಪುದ ಸಾಲದೆ ಕರ್ಮಯೋಗದಿಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೧೩-೯೦): ದೇವಕಾಂತೆಯರಲ್ಲಾಡದ ಸಂದ ಸೆಳ್ಳುಗುರ ಸೂಚೀನರ್ತನಂ ಬಾಹುಶೋಭೆಯ ಜಕ್ಕಂದೊಟ ವಂಶಮಂಡಲದ ಲಾಸ್ಯಂ ತನ್ನ ಮೆಯ್ಯುಕ್ಕಿದ್ದಮಂ (ಅನಂಪು. ೫-೯೭). [<ಸಂ. ಚಕ್ರಾಂದೋಲ]

ಜಕ್ಕಂದೊಟಲಿ, ಜಕ್ಕಂದೊಳ, ಜಕ್ಕಂದೊಳಲಿ, ಜಕ್ಕಂದೋಟ (ನಾ). ಕೋಣ ; ಮಹಿಷ : ಜವನೇಱಿದೊಂದು ಜಕ್ಕಂದೊಟಲಿಯಂತೆ ಕಣ್ಗೆಸೆದುದೇಱಿಭಂ ಚಲದಂಕರಾಮನಾ (ಕಮದ. ೧೭೨ ಪ್ರಯೋ); ಏಂ ಮುಳಿವೈ ಜಕ್ಕಂದೊಟಲಿಯೆ (ಚಕವಿ. ೬-೨೭೪): ಜವಪುರದ ಜಕ್ಕಂದೊಟಲಿಯುಂ ಗೆಲೆವರ್ಪ ಕಾಟ್ಕೋಣವಳಗದಿಂದೆಯುಂ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೩-೨೫). **ಜಕ್ಕಂದೊಳ** : ಜವನೇಱಿದೊಂದು ಜಕ್ಕಂದೊಳದಂತೆ ಸೇವುಣಘರಟ್ಟನ ವೀರವಿಳಾಸಸಿಂಧುರಂ (ಎಕ. VI, ತರೀಕ. ೪೫-೪೬; 1196). **ಜಕ್ಕಂದೊಳಲಿ**: ಜವನ ಜಕ್ಕಂದೊಳಲಿಯಂತೆ ಮಾರಿಯ ಮಸಕದಂತೆ ಪಸರಿಸಿ ನಿಂದ ರಥಿಕಪ್ರತಾನದೊಳಂ (ಗಿರಿಕ. ೬-೫೫ ವ); ಜವನ ಜಕ್ಕಂದೊಳಲಿಯಂತಿರ್ದ ಗಜಸಮಾಜದಿಂ (ಹವ್ಮಿರ. ೩-೩೩ವ) : ಕಾರ್ಮುಗಿಲಡುವಣ್ಣ ಜಕ್ಕಂದೊಳಲಿಯ ತಾ ನನ್ನಿಯಿಂದೇರುತ್ತ (ಅರ್ಜವಿ. ೮-೧೮). **ಜಕ್ಕಂದೋಟ**: ಜವನ ಜಕ್ಕಂದೋಟದೊಡ್ಡೈದೆ ಮುಮ್ಮುಟಿ ಯುಪ್ಪಂತಿದಿರೇಱಿ ತಳ್ತುವು ರಥಾನೀಕಂ ರಥಾನೀಕದೊಳ್ (ಅನಂಪು.೧೪-೫). [?]

ಜಕ್ಕಂದೊಟಲಿದೇರ, ಜಕ್ಕಂದೊಳಲಿದೇರ(ನಾ). ಕೋಣವನ್ನು ವಾಹನವಾಗುಳ್ಳವನು ; ಯಮ : "ಜಕ್ಕಂದೊಟಲಿದೇರನನೆ ಯಮನಕ್ಕುಂ" (ಕವಿಕಂ. ೩೬). **ಜಕ್ಕಂದೊಳಲಿದೇರ** : ಈಯೆಡಲ್ದಿಟದ ಜಕ್ಕಂದೊಳಲಿ ದೇರನಾಲಯವು (ಸಿದ್ಧೇಪು. ೫-೨೮). [ಜಕ್ಕಂದೊಟಲಿ+ತೇರ್$_2$+ – ಅ$_7$]

ಜಕ್ಕಂದೋಟ 'ಜಕ್ಕಂದೊಟಲಿ' ನೋ.

ಜಕ್ಕಜವ್ವನ (ನಾ). ಪೂರ್ಣ ಯೌವನ ; ತುಂಬು ಯೌವನ : ಅವರೊಳೊರ್ವಳ್ ಜಕ್ಕಜವ್ವನದ ಚೆಲ್ಲಗಾರ್ತಿ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೫೦-೧೪) : ಮತ್ತಮೊಂದೆಡೆಯೊಳೊರ್ವಳ್ ಜಕ್ಕಜವ್ವನದ ಚೆಲ್ಲಗಾರ್ತಿ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೦೪-೧೪೩ ವ). [<ಜಕ್ಕನೆ + ಜವ್ವನ]

ಜಕ್ಕಡಿ, ಚಕ್ಕಡಿ$_1$, ಜಕ್ಕುಡಿ (ನಾ). [ನಾಟ್ಯ] ಒಂದು ಬಗೆಯ ನೃತ್ಯ : ಜಕ್ಕಡಿ ಚಿಂದು ಮೊದಲಾದ ರಾಯುವು (ರೇವಣ. ೩೦-೩೮) : ಅದಿರ್ದು ಜಕ್ಕಡಿಯ ಕೊಂಡರು ಜನಸ್ತುತಿಗೈದರು (ಭರತ. ೦೨-೦೦೫); ಅನುಗೊಳಿಸಿ ಚಿಂದು ಜಕ್ಕಡಿ ಕೋಲಚಾರಿಗಳ್ . . . ಉಳ್ಳನಿತು ಭೇದಂಗಳಿಂ ನರ್ತಿಸುವ ನೃತ್ಯದಬಲಾಜನಂ ಕಣ್ಗೆಸೆದುದು (ಚಿಬಪು. ೨-೨೯). **ಚಕ್ಕಡಿ$_1$** : ಉರುಪ ನೇರಗಳ ಚಕ್ಕಡಿ ಚಿಂತು ಮೊದಲಾದ ಪರಿಪರಿ ನಾಟ್ಯದೋಱಿದನು (ಭರತ. ೬೪-೯೦). **ಜಕ್ಕುಡಿ** : ಗುಡಿಗುಡಿಗಳ ನರ್ತನಗಾತಿಯರೊಳು ಪೆರ್ಚಿಡಿಸುವ ಗೀತಶಬ್ದಗಳ ವಡಿತಪ್ಪದೆ ಕೋಲಟಾರಿಗಳಿಂದ ಜಕ್ಕುಡಿ ಮೆಱಿದುವು ದೇವಾಲಯದಿ (ಮೋಹತ. ೧೮-೭). [<ಸಂ. ಜಕ್ಕರೀ]

ಜಕ್ಕಣಿ 'ಜಕ್ಕಿಣಿ' ನೋ.

ಜಕ್ಕಣಿತಾಳ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ಒಂದು ಬಗೆಯ ತಾಳ : ರಾಗ ಮಧ್ಯಮಾವತಿ,-ಜಕ್ಕಣಿತಾಳ (ಪ್ರಸಧಾ. ೬೦) [ಜಕ್ಕಣಿ$_0$ (<ಜಕ್ಕಡಿ) + ತಾಳ$_1$ (= ತಾಲ)]

ಜಕ್ಕನೆ (ಅ). ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ: ಕೊಳಗೊಳಂಗಳೊಳ್ ತೊಱಲ್ದು ಬಱಲ್ದು ಬೆಂಡಾಗಿ ಬಿಟ್ಟು ಜಕ್ಕನೆ ಜಱಿವ ಜಕ್ಕವಕ್ಕಿಗಳ (ಲೀಲಾವ. ೩-೨೧). [? + – ಅನೆ1]

ಜಕ್ಕಬ್ಬೆ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾಕೆಯ ಹೆಸರು : ಜಕ್ಕಬ್ಬೆ ತಂಗೆ ಜಾಬೆ ಕಲ್ಲ ನಿಱಿಸಿದಳ್ (ಎಕ. II, ೪೫೭-೭ ; 972). [ಜಕ್ಕ$_2$ + ಅಬ್ಬೆ$_1$]

ಜಕ್ಕವಕ್ಕಿ 'ಚಕ್ಕವಕ್ಕಿ' ನೋ.

ಜಕ್ಕಸರ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕಂಠಾಭರಣ : ಆ ಜಕ್ಕಸರಂ ನಿನ್ನ ರಸಿಗೆ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೩೮-೧೮) ; ಆ ಯೆಕ್ಕಸರಂ ತರಳಿಕೆಗೆ ಜಕ್ಕಸರಮಿಾ ಪರಿಣಿಕೆಗೀ ಪಿಂಡುಗಂಕಣಂ ನಿನಗಾಯ್ತೌ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೫-೮೯) [ಜಕ್ಕ ? + ಸರ$_6$]

ಜಕ್ಕಾತಿ 'ಜಕಾತಿ' ನೋ.

ಜಕ್ಕಿ (ನಾ). ಯಕ್ಷಸ್ತ್ರೀ ; ಯಕ್ಷಿ : "ಕನ್ನಿಕೆಯರು ಜಲಾಶ್ರಿತೆಯರೆನಲ್ಕೆ ಜಕ್ಕಿಯರೆನಿಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೫-೧೫) ; ಜಕ್ಕಿಯುರೂಟವೆ ಕೂಟದೇಟ್ಗೆಯೊಳ್ ಸುರುಕಿನಬಾರದೆಂಬ ಚೆಲೆವೆಣ್ಣಳ ಕೂಟಮನಿಕ್ಕು ಕಿಚ್ಚಿನೊಳ್ (ಅನಂಪು. ೮-೫೭) ; ಶರೀರಿಯಿಂ ನೆವ್ಮಿದ ಕುತ್ತಮೊತ್ತಿದೊಡೆ ಗಾಳಿ ಗರಂ ನೆಲಮುಕ್ಕಿ ಜಕ್ಕಿಯುರ್ಬೊಮ್ಮೆಯನೆಂದು ಜೀವವಧೆಗೆಯ್ದೊಡೆ (ಶಾಸ್ತ್ರಟೀ. ೨೪-೩); ಶಿರಸ್ಸರಸೀಜದಿಂಡೆಯುಂ ಜಾನಿಸದಾಗಳಾಂ ಜಲದ ಜಕ್ಕಿಯುರ್ಗೇಱಿಸಿದೆಂ ನಿರಂತರಂ (ದಶಕು. ೦೩-೫೦) ; ಜಕ್ಕಿಯ ತೆರೆಯ ತೆಱಿದು ಪ್ಯಾಯ ತೋರ್ಪಾಗ ಚಿಕ್ಕಮಾತೇಕೆಂದೆಳಕೆ (ಭರತ. ೬೨-೦೭). [<ಸಂ. ಯಕ್ಷೀ]

ಜಕ್ಕಿಕೊಳಗ (ನಾ). ಯಕ್ಷಿಗೆ ಮೀಸಲಾದ ಕೊಳಗದಷ್ಟು ಧಾನ್ಯ : ಆ ಊರಹಳ್ಳಿ ಸಹಿತ ಜಕ್ಕಿಕೊಳಗ ಧರ್ಮ್ಮಗೊಳ ದಾಸಗೊಳಗ ಕಳದು (ಎಕ. IV, ಚಾಮರಾ. ೮೩-೩೦ ; 1117). [ಜಕ್ಕಿ + ಕೊಳಗ$_1$]

ಜಕ್ಕಿಣಿ, ಜಕಣಿ, ಜಕ್ಕಣಿ, ಜಕ್ಕೆಣಿ(ನಾ). ೧. ಯಕ್ಷಿಣಿ; ೨ ಮುತ್ತೈದೆಯಾಗಿ ತೀರಿಕೊಂಡವಳು ತಾಳುವಳೆಂದು ನಂಬಲಾದ ದೇವತಾರೂಪ : ಜಕ್ಕಿಣಿಯನ್ನು ನಿಮ್ಮಪ್ಪನಾದರೂ ನೋಡಿದ್ದಾನೇನು ? (ನಂದ.೮೬). ೨. = ಜಕ್ಕಡಿ: ಪಿರಿದು ಪ್ರಬಂಧ ಜಕ್ಕಿಣಿ ರಾಜಕೀರನ ಮೆಱಿವ ಕಟ್ಟಳೆಯಾಟಗಳ ದೊರೆ ರಾಯ ನರಸರಾಜೇಂದ್ರಗೆ ಸಂತಸದೊರೆಯಲಾಡಿದ ರಂಗನೆಯರು (ಕಂನವಿ. ೮-೬೬). **ಜಕಣಿ** : ೧. ಜಕಣಿಯು ಜಲದೇವರು ಮೊದಲಾದ ಭಿಕಾರಿದೈವಗಳ ಪೂಜಿಸರವರು (ಪುರಂದ. ೧-೧೪೫-೩) ; ಒಂದು ಜಕಣಿ ಹಿಡಿದರೂ ತಡೆಯಬಹುದು. ನಿಮ್ಮ ವರಾತ ತಡೆಯಲಿಕ್ಕಿಲ್ಲ (ಮರಮ. ೧೩೭) ; ಅದು ಬಂದಾಗಿಂದ ಒಂದು ಧರಾ ಮಂಕಾಗಿ ಕೂತು ಬಿಟ್ಟಿದೆ. ಜಕಣಿ ಹಿಡಿದು (ಸಂಸ್ಕಾರ. ೦೦೦). **ಜಕ್ಕಣಿ** : ೧. ಇದು ಜನನ ಭಾಗಂಗಳಿದು ವಾಣಿಭದ್ರನೊಡಕಿದು ಜಕ್ಕಣಿ [ಪಾಠಾಂ. ಜಕ್ಕಿಣಿ, ರಘುಕ್ಕಣಿ, ರಘುಕ್ಕಣಿ]ಯ ಸೆಕ್ಕೆಯಿದು ಬೊಮ್ಮಯನ ಚೂರ್ಣವಿದು(ಸೋಮಪದ.೪-೮೪): ದೆವ್ವ, ಭೂತ, ಜಕ್ಕಣಿ, ಪಂಜೊರ್ಳ್ಳಿ ಮೊದಲಾದ ಅಂತರ ಬೆಂತರಗಳಿಗೆಲ್ಲ ಕೋಳಿಗಳನ್ನು ಬಲಿ ಕೊಟ್ಟಿದ್ದಾನೆ (ಕಾನೂರು. ೮೫). **ಜಕ್ಕೆಣಿ** : ೧. ಈ ಜಕ್ಕಿಣಿ ಪಂಡತಿಯದೇ ಚಿಂತೆ (ಮೊಮಗು. ೨೩). [<ಪ್ರಾ. ಜಕ್ಖಿಣೀ. / ಸಂ. ಯಕ್ಷಿಣೀ]

ಜಕ್ಕಿಯಬ್ಬೆ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾಕೆಯ ಹೆಸರು : ಜಕ್ಕಿಯಬ್ಬೆ ನಾಱುಗ್ಗಾವುಣ್ಣುಗೆಯ್ಯುತ್ತಿರೆ (ಎಕ. VII, ಶಿಕಾರಿ. ೨೦೯-೦೦ ; 918). [ಜಕ್ಕಿ + ಅಬ್ಬೆ$_1$]

ಜಕ್ಕಿಯೋವೈಜ್ಜ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಜಕ್ಕಿಯೋವೈಜ್ಜರ ಮಗ ಚನ್ನಸೇಕರ ಮಾಡಿ × × × (ಎಕ. XII, ಪಾವುಗ. ೪೭-೩ ; ಸು. 900). [ಜಕ್ಕಿ ? + ಓವೈಜ್ಜ$_0$ (<ಓವರು)]

ಜಕ್ಕಿಲಿ, ಜಕ್ಕಲೆ, ಜಕ್ಕಿಲ್ಲಿ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು ; ಈಗಿನ ಧಾರವಾಡಜಿಲ್ಲೆಯ ರೋಣ ತಾಲ್ಲೂಕಿನ ಜಕ್ಕಲಿ : ದೇವಾರಕ್ಕೆ ಜಕ್ಕಿಲಿಯೊಳ್ ನಾಲ್ಕು ಮತ್ತರ್ಕೆಯ್ಯಂ ಕೊಟ್ಟೊಳ್ (ಎಕ. VII, ಶಿಕಾ. ೨೦೯-೧೮ ; 919). **ಜಕ್ಕಲೆ :** ಜಕ್ಕಲೆಯ ಬಟ್ಟೆ[ಯಿಂ] ಪಡುವ (ಸೌಇಇ. XV, ೪೨-೪೪ ; 12ನೆಯ ಶತ). **ಜಕ್ಕಿಲ್ಲಿ :** ಜಕ್ಕಿಲ್ಲಿಯಾ ಮೇ[ಲಿ] × × [ಯಾ] ದಿತ್ಯನೆಟ್ಟಂದೊಡೆ ಊರಟಿವಿನೊಳೆ (ಸೌಇಇ. XI-I, ೩-೨ ; ?). [?]

ಜಕ್ಕಲೆ 'ಜಕ್ಕಿಲಿ' ನೋ.

ಜಕ್ಕಿಲ್ಲಿ 'ಜಕ್ಕಿಲಿ' ನೋ.

ಜಕ್ಕಿಶರ್ಮ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು: ಜಕ್ಕಿಶರ್ಮ್ಮಣ ಏಕಂಶಃ (ಇಆ. VII, ೧೮೭-೩೨ ; 668). [ಜಕ್ಕಿ ? + ಶರ್ಮ]

ಜಕ್ಕಿಸುಂದರಿ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾಕೆಯ ಹೆಸರು : ಆತನ ಸತಿ ಸಕಳಜಗನ್ನೂತೆ ಗುಣವಂತೆ ಜಕ್ಕಿಸುಂನ್ದರಿ ನೆಗಟ್ದಾ ಖ್ಯಾತಿಯ ಕಾಕಂಬಾಟಿಯೊಳ್ಮಾತೆ ಯೊಳ್ಬಸೆಯೆ ಬಸದಿಯಂ ಮಾಡಿಸಿದಳ್ (ಎಕ. XI, ಚಿತ್ರದು. ೭೪-೧೩ ; 968). [ಜಕ್ಕಿ + ಸುಂದರಿ]

ಜಕ್ಕು, ಜೆಕ್ಕು₂ (ನಾ). ನಖಕ್ಷತ. 'ಜಕ್ಕುಗೊಳ್' ಪರಾ. **ಜೆಕ್ಕು₂ :** ಜೆಕ್ಕಿಂಗಾ ಕಾದಲರುಟಿಯಳ್ಕದೆ . . . ಅತನುಸಂಗ್ರಾಮವ ನೀಳ್ಕರಿಸಿದ ಚೆನ್ನಪೊಂಗರಂತೆಸೆದಿರ್ದರ್ (ವೀರವಿ. ೬-೭೯). [<ಜಕ್ಕು]

ಜಕ್ಕುಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ನಖಕ್ಷತ ಹೊಂದು : ಮಟಿದೊಜಗಿದೆಡ್ಡ ಮಿಂಡಿಯರ ಮೇಲುದಂ ಸೆಳೆದು ಕುಸಿದು ಕೆಲಕ್ಕೆ ಎಟಿದು ಜಕ್ಕುಗೊಂಡು [ಡ] ತಕ್ಕೆಗೆ ತೋರವಾದ ಪೇರುರದ ಮೊಲೆಗಳೊಳಪೊಕ್ಕು ಮುಂಡಾಡಿಯುಂ (ಲೀಲಾವ. ೩-೨೧ ವ). [ಜಕ್ಕು + ಕೊಳ್₁]

ಜಕ್ಕುಡಿ 'ಜಕ್ಕಡಿ' ನೋ.

ಜಕ್ಕುಲಿ (ನಾ). ೧. ಕಚಗುಳಿ ; ನಗುವಂತೆ ಮಾಡಲು ಕೈಗಳಿಂದ ಅಳ್ಳೆಗಳನ್ನು ಮುಟ್ಟುವಿಕೆ ; ಕಟ್ಟಾಡಿಸುವಿಕೆ. 'ಜಕ್ಕುಲಿಗೊಳಿಸು' ಪರಾ. ೨. ಸಂತೋಷ ; ಆಮೋದ ; ಸುಖ. 'ಜಕ್ಕುಲಿತೆ' ಪರಾ. [ದೇ.॥ ತಮಿ. ಅಕ್ಕುಳ್ = ಕಂಕುಳು, ಕಕ್ಷ ; ಅಕ್ಕುಳು = ಕಚಕುಳಿಯಿಡು; ಕಟ್ಟಾಡಿಸು ; ಮಲ. ಅಕ್ಕುಳ ; ತೆಲು. ಚಕ್ಕಿಲಿ = ಕಂಕುಳು, ಕಕ್ಷ.]

ಜಕ್ಕುಲಿಗಾರೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ ; ಮುಟ್ಟಿದರೆ ಮುನಿ : "ವ್ರೀಡೆ ಜಕ್ಕುಲಿಗಾರೆ" (ಮಂಗರಾ. ೪೦-೩೨). [?]

ಜಕ್ಕುಲಿಗೊಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ಕಚಕುಳಿಯಿಡು ; ಚಕ್ಕಳಗುಳಿಯಿಡು : ಜಕ್ಕುಲಿಗೊಳಿಸುವಳ್ ಮುನಿದು ನೋಡುವಳು ತಾ ನಕ್ಕು ತನ್ನೊಳಗೆ ಹಿಗ್ಗುವಳು (ಮೋದತ. ೧೭-೬೭). [ಜಕ್ಕುಲಿ + ಕೊಳ್₁ + – ಇಸು₃]

ಜಕ್ಕುಲಿತೆ (ನಾ). ಆಮೋದ ; ಸುಖ ; ಸಂತೋಷ : ಮೆಲುವ ಭೂಪರ ಮನಕೆ ಹೊಸ ಜಕ್ಕುಲಿತೆ ಹುಟ್ಟಲು ಬಾಯ ಹಬ್ಬವು ಹೊಳಕಲಮೃತವಿದೆಂಬ ಹಾಲುಂಡೆಗಳನೋರಣದಿ ತಲುಗನಾರಿಯರ್ರೈದೆ ಬಡಿಸಿತು (ಕೌಶಿರಾ. ೨-೬೩). [ಜಕ್ಕುಲಿ + – ತೆ₂]

ಜಕ್ಕುಲಿಸು, ಜಕ್ಕುಳಿಸು, ಝುಕ್ಕುಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಮೆಲ್ಲಗೆ ಮುಟ್ಟಿ ಅಲುಗಿಸು ; ಕಟ್ಟಾಡಿಸು ; ಕಚಗುಳಿಯಿಡು : ಎತ್ತಿದ ಪಟಿಯಗೆ ಜಕ್ಕುಲಿಸುತ್ತಿರೆ ನಕ್ಕುವು ಗಗನಮಾಶಾಮುಖದಿಂ ಸುತ್ತಲುಮೆನೆ (ವರ್ಧಪು. ೯-೩) : ಮುದ್ದಂ ಬೇಡುವಳು ಜಕ್ಕುಲಿಸಿ ನಗಿಸುವಳು (ಬಸಪು. ೧೫-೧೪): ಮೆಲ್ಲನೆ ಮಲಗಿರೆ ಕದಪಂ ಮೆಲ್ಲನೆ ಜಕ್ಕುಲಿಸೆ ನಕ್ಕು (ಧರ್ಮನಾ. ೩-೧೨೩): ನಗಿಸಿ ಕೈವೆರಲ್ಗಳಿಂದಳ್ಳೆಯಂ ಜಕ್ಕುಲಿಸಿ (ಭಾವಚಿಂ. ೪-೧೧) ; ಮುದ್ದಿಸಿ ನುತಿಸಿ ಮರ್ಮವ ಜಕ್ಕುಲಿಸಿ ಕೇಳದೊಡೆ ಪೇಳಿವಳು (ಶಾಳ್ವಭಾ. ೨೯-೪). ೨. ಆಕರ್ಷಿಸು ; ಮೋಹಗೊಳಿಸು ; ಮೋದಪಡಿಸು : ಮುರಿದು ಸುತ್ತಿದ ಚಂಪಕಮಾಲೆ ಕಣ್ಗಳಂ ಜಕ್ಕುಲಿಸಿತ್ತು (ಅರ್ಧನೇ. ೩-೯೯) : ಕಿವಿಯಂ ಜಕ್ಕುಲಿಪಂತೆ ನುಣ್ಪಡರ್ದ ಶಬ್ದಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೧-೫೦); ರಸಿಕರ ಮನವನಿದು ಜಕ್ಕುಲಿಸದಿರ್ಪುದೇ (ಪದ್ಮರಾ. ೦-೪೧) ; ಚಿತ್ರವ ಜಕ್ಕುಲಿಸದ ಕವಿತ್ವ ಚಂದಿರ ನಿಲ್ಲದೊಂದಿರುಳು (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೩-೧೧) ; ಅರಸನ ಮನವ ಜಕ್ಕುಲಿಸಿದರಿಂಪು ಸೊಂಪಿನೊಳು (ಭರತ. ೩೭-೨೮). ೩. ಅಪಹಾಸ್ಯ ಮಾಡು; ಹೀಯಾಳಿಸು; ಗೇಲಿ ಮಾಡು: ಎಂದು ನುಡಿವ ಜಾಣರ ಜಾಣ್ಮೆಯಂ ಜಕ್ಕುಲಿಸುತ್ತ (ಧರ್ಮನಾ. ೪-೪೩ ವ) ; ದೇವೇಂದ್ರಸಭೆಯ ಜಕ್ಕುಲಿಸುವ ರತ್ನದ ಚಾವಡಿ (ಭರತ. ೩೯-೯೩) ; ಹಲುಗಿರಿದು ಜಕ್ಕುಲಿಪ ತಲೆಗಳ (ಮೋಳಪು. ೪-೧೬೩). ೪. ಆವರಿಸು ; ವ್ಯಾಪಿಸು : ಭೇರೀನಿನಾದಂ ರೋದೋಂತರ್ಭಾಗಮುಂ ಜಕ್ಕುಲಿಸೆ ನೃಪತಿ ಸಾಕೇತಮಂ ಬಂದು ಪೊಕ್ಕಂ (ಪಂರಾಮಾ. ೬-೪೨); ಮದನ ವಿಕಾರದ ಜಮ್ಮು . ಜಕ್ಕುಲಿಸಿ ಹಮ್ಮದಂಬೋಗಿ (೧ರಿಕ. ೭-೧೧ ವ); ಕಿವಿಯ ಜಕ್ಕುಲಿಪುದು ದಿವೌಕಸರ್ಕಳ ಪರಸ್ಪರಾಹ್ವಾನರವಂ (ಮಹಾನೇ. ೧೫-೧೧೨) ; ಪುತದಲಿ ಜಕ್ಕುಲಿಸಿ ಮೊಳಗಿದನು ಶಂಖೋತ್ತಮವನಡಿಗಡಿಗೆ (ನಿಭಾಗ. ೧೦-೭೯-೧೨). ೫. ಸೋಲಿಸು; ಅಧೀನಗೊಳಿಸು ; ಹಿಮ್ಮೆಟ್ಟಿಸು: ಜವನಂ ಜಕ್ಕುಲಿಪಂತೆ ಮಾರಿಗಿದಿರಂ ಪೋಪಂತೆ (ಮುಂಬರಾ. X, ೨೪೩-೨೮ ; 1219): ಜಗಮಂ ಜಕ್ಕುಲಿಸುವಿಂಗೋಲ್ವಿಲ್ಲನ ಬಲ್ಲಾಳ್ತನಕ್ಕೆ ಯ್ದು ಸರಲ್ಗಳೆಯ್ದುವು (ಅನಂಪು. ೨-೨೦ ವ): ಕಪಿಭಟರು . . . ದೈತ್ಯರ ಜಕ್ಕುಲಿಸಿದರು ಕಲ್ಲುಗುಂಡನು ಕಱಿದು ಸದೆಬಡಿದು (ಕೌಶಿರಾ. ೨೨-೩) ; ಆ ವೃಂದಾವನದ ಸಿರಿ . . . ಜಕ್ಕುಲಿಸಿದುದು ರಘುಳವನು (ನಿಭಾಗ. ೧೦-೧೧-೧೮): ಪುಸಿಜಗಳವೆಸಗಿ ಜಕ್ಕುಲಿಪುದು (ಚಕವಿ. ೬-೭೮ ಸಾಂಗತ್ಯ). ೬. ಕಿತ್ತುಕೊಳ್ಳು ; ಅಪಹರಿಸು: ಇಕ್ಕುವುದುಂಬುದು ಕುಡುವುದು ತಕ್ಕೆಡೆಗಂ ತೊಳಿತಿಲ್ಲದಿರ್ದೊಡೆ ಧನಮಂ ಜಕ್ಕುಲಿಸಿ ಕೊಳ್ವರ್ (ಶ್ರಾವಕಾ. ೧೬೨-೫). ೭. ಸೆಳೆ ; ಎಳೆ; ತೆಗೆ : ಪವನಜಂ ಕೂರ್ಗಣೆಯ ಜಕ್ಕುಲಿಸಿ ಜಡಿದು ಬಿಡಲು (ತುರಂಗ. ೫೫-೫೪). ೮. ನಾಶಮಾಡು; ಧ್ವಂಸಮಾಡು : ಆತನ ಜೀವನವ ಜಕ್ಕುಲಿಸಿ ಯೆನ್ನ ವಚೋವಿಳಾಸವ ಕಾಯ್ವನೆಂದೆನು (ಕುವ್ಯಾಕ. ೧೭-೮) : ಸೊಕ್ಕಿದಾನೆಯ ಮಱಿಗಳಂತಿರಲೊಕ್ಕಲಿಕ್ಕಿದರಲ್ಲಿಗಲ್ಲಿಗೆ ಜಕ್ಕುಲಿಸಿದರು ತಾಳವನವನು ತುಱುಗಳನು ಹೊಗಿಸಿ (ನಿಭಾಗ. ೧೦-೧೫-೨೫). ೯. ಮುಟ್ಟು ; ಸೋಕು : ಜಕ್ಕುಲಿಪಾತೆಯೇಂ ದಿವಮನಚ್ಚರಿಯಾಗಿರೆ ಮೇಗೆ ನೀಳ್ದು . . . ಇರ್ದುದು ವಿಂಧ್ಯಪರ್ವತಂ (ವರ್ಧಮಾ. ೧೬-೫): ಚರಣಾಗ್ರಂ ಜಾನುವಂ ಜಕ್ಕುಲಿಸಡರೆ ನಿತಂಬಕ್ಕೆ ಪಕ್ಕಾಗಿ ಮಧ್ಯಂ ಮುರಿವನ್ನಂ ದಕ್ಷಿಣಕ್ಕವ್ವಳಿಸಿದ ಕುಚದೊಳ್ ಕೈದಳಿಕರ್ದೊಡೆ . . . ತರುಣಿ ತಮಂಗೆಯ್ವವೋಲ್ ಕಣ್ಗೆವಂದಳ್ (ಲೀಲಾವ. ೪-೧೪೫). ೧೦. ಚಾಚು: ಹೊಮ್ಮು (?): ಮಿಕ್ಕು ಚೂರಿಸಲಹಿಯ ನಾಲಗೆ ಜಕ್ಕುಲಿಸಿದಂತಾಯ್ತು (ಕುವ್ಯಾಭೀ. ೪-೪೨). **ಜಕ್ಕುಳಿಸು :** ೧. ಮತ್ತಮೊರ್ವಗೊರ್ವರ್ ನೀರಂ ಸೂಸಿಯುಂ ಪೂಸಿಯುಂಂ ಮುಕ್ಕುಳಿಸಿಯುಂ ಜಕ್ಕುಳಿಸಿಯುಂ . . ಕೊಳನೊಳಾಡಿದರ್ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೧೨೩-೨೭). ೨. ನೋಳ್ಪರ ಕಂಗಳನು ಜಕ್ಕುಳಿಸಿ ಬೆಳಗುವ ಪೂರ್ಣಶಶಿಮಂಡಲದ ವೋಲು (ನಿಭಾಗ. ೪-೧೦-೧೭). ೪. ಹೆಬ್ಬಲದ ಹೆಕ್ಕಳ ಜಕ್ಕುಳಿಸಿದುದು ಜಾನಕೀಪತಿಯ (ತೊರರಾ. ೪-೩-೧). ೫. ಮುಕ್ಕುಳಿಸಿ ಕೆಂಡವಂ ಕಾರಿಸುತ ಕಣ್ಣಿನೊಳ್ ಜಕ್ಕುಳಿಸಿ ಕಾಳೆಗದೊಳ್ (ತುರಂಗ. ೮೨-೦೯). ೧೧. ಕೀಟಲೆಮಾಡು ; ಕೆಣಕು : "ಜಕ್ಕುಳಿಸು–ನರ್ಮಕರಣೇ (ಪರಿಹಾಸ ಮಾಡು)" (ಕಮಧಾ). ೧೨. ಜೊತೆಯಾಗು; ಹೊಂದಿಕೊಳ್ಳು : ಒಂದು ದಿನ ಮಂಚದೊಳು ಜಕ್ಕುಳಿಸಿ ಮಲಗಿರುತ (ಪ್ರಾಥರಾ. ೫-೩೮). **ಝುಕ್ಕುಳಿಸು :** ೮. ರಕ್ಕಸನು ಮಹೋಗ್ರದಿಂದ ಝುಕ್ಕುಳಿಸುತ ಬರಲು (ದೇವೀಪ್ರ. ೩೧). [ಜಕ್ಕುಲಿ + – ಇಸು₃]

ಜಕ್ಕುಳಿಕೆ (ನಾ). ಅಪಹಾಸ್ಯ; ತಿರಸ್ಕಾರ: ತೊಟ್ಟ ಮಹಾರಾಜಮುದ್ರೆಯ ಬಾಳ್ಗುಡುತೆಗೂ, ಹಿಡಿದ ವೀರದಣ್ಣನ ಕಯ್ದುವಿಗೂ ಕಟ್ಟೇವವು ಜಕ್ಕುಳಿಕೆಯು ಅಪಮಾನವು ಅಡಸಿ ಮಸಗುವಂತೆ (ಚಟ್ಟಆ. ೨೦೪-೦೫). [<ಜಕ್ಕುಲಿ + – ಇಕೆ]

ಜಕ್ಕುಳಿಮಾತು (ನಾ). ವಾದವಿವಾದ; ವಾಗ್ವಾದ; ಚರ್ಚೆ: "ವಿಗೃಹ್ಯ ವಾದಃ–ಜಕ್ಕುಳಿಮಾತು [ಪಾಠಾಂ. ಬಕ್ಕುಡಿಮಾತು]" (ನೀತಿವಾ. ೯-೪೯).

[ಜಕ್ಕುಳಿ ? + ಮಾತು$_1$]

ಜಕ್ಕುಳಿಸು 'ಜಕ್ಕುಲಿಸು' ನೋ.

ಜಖಂ, ಜಕಂ, ಜಕಮಿ, ಜಖಮು (ನಾ). ೧. ಗಾಯ ; ಪೆಟ್ಟು: ಬಹು ಜನಕ್ಕೆ ಜಖಂ ಮಾಡಿ (ಹೈದರ. ೭೭). ೨. ನಷ್ಟ ; ಕೇಡು : ಯಂತ್ರಕ್ಕೆ ಆಗಬಹುದಾದ 'ಜಖಂ' ನಿಲ್ಲಿಸಲು ಎರಡು ಕಡೆಯೂ 'ಬಫರ್ಸ್' ಇವೆ (ಮುದ್ರಕ. ೯೫); ಚರ್ಮದ್ದಾದ್ದರಿಂದ ಇನ್ನೂ ಜಖಂ ಆಗದೆ ಉಳಿದು ಕೊಂಡಿದೆ (ನಿಂದನ. ೩೦). ಜಕಂ: ೧. ಏನಂದಿ? ಜಕಂ ಬಾಳ ಆಗೇತೇನು? (ಕವ್ಯಟ. ೪೧). ಜಕಮಿ : ೧. ಹೇರಳ ಜನ ಮೃತವಾಗಿ ಜಕಮಿ ಆಗಿ ಪಡೆಗೆ ಯಿದರಿಗೆ ನಿಲ್ಲಲಾರದೆ (ರಾಜೇಂದ್ರ. ೪೩). ಜಖಮು : ೨. ೪೦೦ ಮನೆಗಳು ಪೂರ್ಣ ನಾಶವಾದವು. ೧೪೦೦೦ ಮನೆಗಳು ಜಖಮಾದವು (ಪ್ರವಾಸಿ. ೧೭).

ಜಖಂಪಟ್ಟಿ = ಗಾಯಗೊಂಡ ನೌಕರರಿಗೆ ಔಷಧೋಪಚಾರಕ್ಕಾಗಿ ದೊರೆಯುತ್ತಿದ್ದ ಪರಿಹಾರದ್ರವ್ಯ : ನಂಜರಾಜಯ್ಯನು ಹೈದರನಿಗೂ ಇತರ ಅಧಿಕಾರಿಗಳಿಗೂ ಖಿಲ್ಲತ್ತುಗಳನ್ನು ಗಾಯಪಟ್ಟವರಿಗೆ ಜಖಂಪಟ್ಟಿಯನ್ನೂ ಒಬ್ಬ ಅಧಿಕಾರಿಯೊಡನೆ ಕೊಟ್ಟು ಕಳುಹಿಸಿದನು (ಒಡಕ. ೮೩).

[←ಪಾರ. ಹಿಂ. ಮರಾ. ಜಖಮ್]

ಜಖಮು 'ಜಖಂ' ನೋ.

ಜಖೀರು 'ಜಕೀರ' ನೋ.

ಜಗ (ಗು). ೧. ದೊಡ್ಡ ; ಶ್ರೇಷ್ಠ. 'ಜಗಜಟ್ಟಿ' ಪರಾ. (ನಾ). ೨. ಲೋಕ ; ಪ್ರಪಂಚ : "ಭುವನಂ, ವಿಷ್ಟಪಂ, ಲೋಕಃ, ಜಗತ್–ಈ ೪ ಜಗದ ಪೆಸರ್" (ಹಲಾಯು. ೨೨-೧೩೩) : ಜಗಮಂ ಮಾಡಿದ ಪದ್ಮಜಂ ಪಡೆದನಿಲ್ಲೀ ಕನ್ನೆಯಂ ([illegible]) ; [illegible] . . . ಆದಿಬ್ರಹ್ಮಂ ದಯೆಯಿಂದು ಜಗ[illegible] ಪರಮಾಗಮ ಧರೆಗೆಸೆದ ([illegible]). ಆರಿಗಾರೂ ಇಲ್ಲ ಕಟ್ಟವಂಗೆ ಕೆಳೆಯಿಲ್ಲ ಜಗದ ನಂಟ ನೀನೆ ಅಯ್ಯಾ (ಬಸವ. ೨೫); ಜಗದ ಮಹಾವಿಭವದಿಂ ಪಿತೃ ವಿಶ್ವವ್ಯಾಪ್ತನು ([illegible]. ೧-೮-೧೩) ; ಬಗೆಯಿಂದೆ ಜಗಮನಿತುಮುಂ ಜಾರಿ ಮಗನೆ ಮೂಜಗವಾಯ್ತು ! (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೧೭-೪೪೧): ಜಗಾ ಹೊರುವವಳಿಗೆ ಮಗು ಭಾರವೇ ? (ಗಾದೆ).

ಜಗದಯ್ಯ = ಲೋಕದ ತಂದೆ : ಜಗದಯ್ಯನನು ಪಡೆವಾಂ ಧನ್ಯಳಾದೆನು (ಶಾಕ್ಯಭಾ. ೩೩-೮೭). ಜಗದಾಳ್ದ = ಜಗತ್ತಿನ ಒಡೆಯ : ಜಗದಾಳ್ದನಿನ್ನೂರ್ವನಿರ್ದಪನೆಂಬುದಂ ನಮಗೆ ಪೇಳ್ದುದಿಲ್ಲಿಂದುವರೆಗಂ (ಚಬಪು. ೪೭-೧೮). ಜಗದೊಬ್ಬಗಂಡ = ಜಗದೇಕವೀರ; ಒಂದು ಬಿರುದು : ಜಗದೊಬ್ಬಗಂಡನೆಂದೆಂಬ ಬಿರುದನುಱೆ ಪೊಗಳಿಸಿಕೊಳುತ (ಕುರಾಸಾಂ. ೧೧-೫೯). [<ಸಂ. ಜಗತ್]

ಜಗಂಜ್ಯೋತಿ (ನಾ). ೧. ಲೋಕವನ್ನು ಬೆಳಗುವಂತಹುದು: ಶಿವಾಣಿಯ ಸಿರದಲ್ಲಿ ಜಗಂಜ್ಯೋತಿಯ ಕಂಡೆನಯ್ಯ (ಸಿದ್ಧೇವ. ೧೨೮-೩೮೧). ೨. ಕಂಬ, ಬೊಂಬು ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ತುದಿಯಲ್ಲಿ ಅಳವಡಿಸಿ ಎತ್ತರದಲ್ಲಿ ಉರಿಸುವ ಪಂಜು,–ದೀವಟಿಗೆ : (ಶಿ).

[<ಸಂ. ಜಗಜ್ಜ್ಯೋತಿ]

ಜಗಂಝುಳ್ಳು (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ: ಕುರುಬರೆಲ್ಲ ದುರುಗವ್ವನಿಗೆ ಜಗಂಝುಳ್ಳು ಹಾಕಿದರು (ಹಬ್ಬಿಲ. ೫೭).

ಜಗಗನ್ನ (ನಾ). ದೊಡ್ಡ ಕಳ್ಳ ; ಕದೀಮ ಕಳ್ಳ : ಮಣ್ಣ ಬೆಕ್ಕು ನನ್ನಿಯ ಮೂಷಕನ ಮುಟ್ಟಿದುದುಂಟೇ ಜಗಗನ್ನರ ಕ್ರೀವಿರಕ್ತಿ ಪ್ರಸನ್ನನ ಮುಟ್ಟಿದುದುಂಟೇ (ಮೋಳಿಮಾ. ೭೪-೨೬೩). [ಜಗ + ಕನ್ನ$_1$]

ಜಗಚ್ಚಕ್ರ (ನಾ). ಜಗನ್ಮಂಡಲ; ಭೂಮಂಡಲ (?): [illegible] ಜಗಚ್ಚಕ್ರಮಂ ಚಂದ್ರಬಿಂಬಂ (ಆದಿಪು. ೧೨-೯); ಆಕ್ರಾಂತಸಮಸ್ತಜಗಚ್ಚಕ್ರಂ ನೃಪನೊಂದೆ ವಿಕ್ರಮಂ ನಗುತಿರ್ಕುಂ (ಶಾದಂಪು. ೯).

[ಸಂ. ಜಗಚ್ಚಕ್ರ (ಜಗತ್ + ಚಕ್ರ)]

ಜಗಚ್ಚಕ್ಷು (ನಾ). ಲೋಕಕ್ಕೆ ಕಣ್ಣಾದವನು ; ಸೂರ್ಯ : ಜಗಚ್ಚಕ್ಷುವೆನಿಪ ಅಂಬುಜಪ್ರಿಯಕುಲಲಲಾಮನು (ಜಜಕಾ. ೮-೩೦) ; [illegible] ಜಗಚ್ಚಕ್ಷುವಾಗೆ ಕುಂದುಕೊಜತೆಯಂ ಕಡೆಗೊತ್ತುತೆನ್ನನುದ್ಧರಿಸ್ವೆ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೨೭-೧೨). [ಸಂ. ಜಗಚ್ಚಕ್ಷುಸ್ (ಜಗತ್ + ಚಕ್ಷುಸ್)]

ಜಗಜಂಪ 'ಜಗಜಂಪು$_1$' ನೋ.

ಜಗಜಂಪು$_1$, ಜಗಜಂಪ (ನಾ). ೧. ದೊಡ್ಡದಾಗಿರುವಿಕೆ : ವೈಭವ; ಅತಿಶಯ : (ಶಿ). ೨. ಕುಚ್ಚುಗಳ ಅಲಂಕಾರ ; ಜಾಲರಿ : ಕತ್ತಿಯ ಹಡಪದ ಪೊಸಜಗಜಂಪಿನ ಸತ್ತಿಗೆಯಪರೊಡವರಲು (ಚಂಪ್ರಸಾಂ. ೧೫-೪೩); ಹಗಲುಪಂಜಿನ ಬಿರುದಿನ ಸುಭಟರು ನೆಱೆ ಜಗಜಂಪಿನ ಸತ್ತಿಗೆಯ ವಿಗಡವಿಗ್ರಹವೀರರುಗಳು ದುರ್ಗವ ಮಿಗೆ ಕಾದಿದರೇವೇಳ್ವೆ (ಕಂಪವಿ. ೧೧-೧೪೩) ; ತೊಂಗಲ್ವಂಟೆಯ ಜೋಡುಕಂಬದ ಜಗಜಂಪಿನ ಸತ್ತಿಗೆಯ ಪಲಬಿರುದುಗಳ್ನಿಗಳ್ತಿಪಡೆಯ (ರಾಜಶೇ. ೭-೧೧ ವ). ಜಗಜಂಪ: ೩. ದೊಡ್ಡ ಛತ್ರಿ; ಜಾಲರಿಯುಳ್ಳ ಕೊಡೆ: ಎನ್ನ ಸುಮನವೇ ವಾಹನವಯ್ಯ ನಿಮಗೆ ಎನ್ನ ಸುಬುದ್ಧಿಯೆ ಜಗಜಂಪವಯ್ಯ ನಿಮಗೆ (ಅಬಂದೇ. ೨೪೧-೮೭).

[←ತೆಲು. ಜಗಜಂಪು]

ಜಗಜಂಪು$_2$ (ನಾ). ಜೋಗಿತಿಯರು ಧರಿಸುವ ಉದ್ದವಾದ ನಿಲುವಂಗಿ: (ಶಿ). [?]

ಜಗಜಗ (ನಾ). ಹೊಳೆಯುವುದನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ. 'ಜಗಜಗನೆ', 'ಜಗಜಗಿಸು' ಪರಾ.

ಜಗಜಗನೆ (ಅ). ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾಗಿ : [illegible] ([illegible] ೩೦). [ಜಗಜಗ + – ಅನೆ$_1$]

ಜಗಜಗಿಸು (ಕ್ರಿ). ಹೊಳೆ ; ಪ್ರಕಾಶಿಸು : ಶಿವಾಣಿಯ ಸಿರದಲ್ಲಿ ಜಗಂಜ್ಯೋತಿಯ ಕಂಡೆನಯ್ಯ ಅದು ಹಗಲಿರುಳನಱಿಯದೆ ಜಗಜಗಿಸುತ್ತಿದ್ದಿತ್ತು ನೋಡಾ (ಸಿದ್ಧೇವ. ೧೨೮-೩೮೧) ; ಜಗಜಗಿಸುತೊಪ್ಪಿತಾ ರಜತಾಚಲಂ (ಭಾವಚಂ. ೧-೨೫) : ಪಗಲವಣ್ಮರ ಕೋಟಿ ತೇಜೋಮಯ ಚಕ್ರ ಜಗಜಗಿಸುವ ಜ್ವಾಲೆವೆರಸಿ ನಗರವ ರಕ್ಷಿಸುತಿರೆ ಕಂಡು (ಮೋಡಕ. ೨೯-೨೮). [ಜಗಜಗ + – ಇಸು$_3$]

ಜಗಜಟ್ಟಿ, ಜಗಜೆಟ್ಟಿ (ನಾ). ಹೆಸರಾಂತ ಮಲ್ಲ ; ಮಿಗಿಲಾದ ಮಲ್ಲ : ಮಾಚಿಯನಾಯಕನು ರಾಯನಾಯಕ ಹುಲಿಯಗುಳಿ ತೊಲಗದಕಂಭ ತಟಿನ ತಲೆಯ ಕಾವ ಜಗಜಟ್ಟಿ ಎಂಬ ಬಿರಿದು ಸಲ್ವುದು (ವ್ಯಾಆರಿ. ೧೯೩೮, ೮೩-೯ : 1266): ಕಟ್ಟಿತುರಿ ದೆಸೆ ನಾಲ್ಕುಜಲಿ ಬೆನ್ನಟ್ಟ ಹೊಯ್ವುದು ಬಿಸುಗುಗಳ ಜಗಜಟ್ಟಿಗಳನೊಜಗಿಸಿತು ಮಱುಗಿಸಿತಸುರನಾರಿಯರ (ಕುವ್ಯಾಕ. ೭-೪೧) : ಮೂಡಣಾವಟ್ಟೆಂಬ ಮಲ್ಲಗಂಭಂಗಟ್ಟ ಧೈರ್ಯ ಮಳವಟ್ಟು ಪೊಱಮಟ್ಟು ಜಗಜಟ್ಟಿಯೆನೆ ಬಿಸುಗದಿರ್ವಟ್ಟು ಜೆಂಬೊಗರಿಗೆಡೆಕೊಟ್ಟು ಕಾಣಿಸಿತು (ನಂದಿಮಾ. ೨೨-೪೮) ; ಶರ ಜೋಡಿಸಿ ಜಗಜಟ್ಟಿ ಕೋಯೆನುತಟ್ಟ ಭೂಪ (ಸೌಂದಕಾ. ೮-೩೮). ಜಗಜೆಟ್ಟಿ: ಮುಂಚಿ ಸಾಧನವ ಮಾಡುವನು ಬಾರೆಂದು ಜಗಜೆಟ್ಟಿ ಕುಂಬರ ಕರೆಯೆ (ನವಮೋ. ೧೨-೮೭). [ಜಗ + ಜಟ್ಟಿ$_1$]

ಜಗಜಾಲಿ (ನಾ). ದೊಡ್ಡ [illegible]

[illegible]

ಜಗಜಟ್ಟಿ 'ಜಗಜಟ್ಟಿ' ನೋ.

ಜಗಜ್ಜನ (ನಾ). ಲೋಕದ ಜನ; ಮಾನವಜನಾಂಗ: ಜಗಜ್ಜನಕಂ ತೋಱಿದಪಂ ರಿಪುಜನಕಂ ತೇಜದ ಪೊಡರ್ಪನಿೞಿವ ಬೆಡಂಗಂ (ಗದಾಯು. ೧-೩೦): ನೇತ್ರಾನಂದರೂಪಂ ಜಗಜ್ಜನಚೂಡಾಮಣಿ ಪುಟ್ಟಿದಂ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೧೧-೧೩೭). [ಸಂ. (ಜಗತ್ + ಜನ)]

ಜಗಜ್ಜನಕ (ನಾ). ಜಗತ್ತಿನ ಹುಟ್ಟಿಗೆ ಕಾರಣನಾದವನು; ದೇವರು; ಸೃಷ್ಟಿಕರ್ತ: ಜಗಜ್ಜನಕನಂ ಶಿಶುವೆಂಬುದೊ ಮರ್ತ್ಯನೆಂಬುದೊ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೧-೮೨): ಜಗಜ್ಜನಕನೆಂಬುದು ಮೇದಿನಿ ಶಾಂತಿವರ್ಮನಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೧-೭೫). [ಸಂ. (ಜಗತ್ + ಜನಕ)]

ಜಗಜ್ಜನನಿ (ನಾ). ಲೋಕದ ತಾಯಿ; ಜಗನ್ಮಾತೆ: ಎಲೆ ಧರ್ಮದೇವತೆ ಜಗಜ್ಜನನಿ ಜಾಹ್ನವಿಯೆ ಸಲಹಿಕೊಳ್ವುದು ತನ್ನ ಮಾತೆಯಂ (ಜೈಮಿಭಾ. ೦೯-೨೭). [ಸಂ. (ಜಗತ್ + ಜನನೀ)]

ಜಗಜ್ಜಯ (ನಾ). ಲೋಕವನ್ನು ಗೆಲ್ಲುವಿಕೆ; ಜಗತ್ತೆಲ್ಲವನ್ನು ಗೆಲ್ಲುವಿಕೆ: ಕಂಕೆಲ್ಲಿ ಶುಕಂ ಪಿಕಂ ಶಶಿಯೆನಿಪ್ಪವರಂಗದ ಪಂಗದೇಕೆನುತ್ತಲ್ಲಿ ಜಗಜ್ಜಯಾರ್ಥಮವರಂಗಮನಂಗಜನೊಲ್ದು ಸೇವಿಪಂ (ರಾಜಶೇ. ೧೨-೫೧). [ಸಂ. (ಜಗತ್ + ಜಯ)]

ಜಗಜ್ಜಯಿ (ನಾ). ವಿಶ್ವವನ್ನು ಗೆದ್ದವನು; ಲೋಕವಿಜಯಿ: ಆ ಜಗಜಯಿ ದೈತ್ಯಚಕ್ರೇಶನಂತಲ್ಲಿ ಸಾಷ್ಟಾಂಗದಿಂ ನಮಸ್ಕರಿಸಿರ್ದ ದೃಶ್ಯಮಂ ಕಂಡು ಮಂಡೋದರಿಗೆ ಮೊಳೆತುದು ಮನಶ್ಶಾಂತಿ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೩೩೦-೩೦೯). [ಸಂ. ಜಗಜ್ಜಯಿನ್]

ಜಗಜ್ಜಾಹೀರ 'ಜಗಜ್ಜಾಹೀರು' ನೋ.

ಜಗಜ್ಜಾಹೀರು, ಜಗಜ್ಜಾಹೀರ (ನಾ). ಲೋಕಕ್ಕೆಲ್ಲ ಪ್ರಕಟವಾದುದು: ಈ ರಂಗಣ್ಣಕಾಕಾನ ಮಂಗಣ್ಣತನಾ ಜಗಜ್ಜಾಹೀರಾಗಿ ಬಿಡುತ್ತಿತ್ತು (ಬೆಂದಯು. ೧೯). **ಜಗಜ್ಜಾಹೀರ:** ಕಾರವಾರದ ಸ್ಟುಡಿಯೋದಲ್ಲಿ ಆದದ್ದು ಜಗಜ್ಜಾಹೀರವಾಗಿ ಒಂದಕ್ಕೆ ಹತ್ತಾದಾಗ ಯಾವ ಗಂಡುನಾಯೂ ಕೂಡ ನಿನ್ನ ಮೂಸಲಿಕ್ಕಿಲ್ಲ (ಮೂರುದಾ. ೨೨೪). [<ಜಗತ್ತು + ಜಾಹೀರು]

ಜಗಜ್ಜೀವನ (ಗುಂ). ಜಗತ್ತನ್ನು ಬದುಕಿಸುವ: ನದನದೀಕುಳದೊಳ್ ಪರಿವರ್ಧಿಕುಂ ಜಗಜ್ಜೀವನ ಜೀವನಂ (ಜಗವಿ. ೪-೭೭). [ಸಂ. (ಜಗತ್ + ಜೀವನ)]

ಜಗಜ್ಜೇತ (ನಾ). ಲೋಕವನ್ನು ಗೆಲ್ಲುವವನು: ಒಲಿಯದ ನಾರಿ ಮಾರಿಯಾದಾಗ ಜಗಜ್ಜೇತನ ಜೀವನವೂ ದುರಂತವಾಗುತ್ತದೆ (ನಂಜುಂಡ. ೭೩). [<ಸಂ. ಜಗಜ್ಜೇತೃ]

ಜಗಜ್ಜೈತ್ರ (ಗುಂ). ಜಗತ್ತನ್ನೇ ಗೆಲ್ಲುವ: ಮಧುಮಿತ್ರ ಜಗಜ್ಜೈತ್ರಾಯುಧ ಗೃಹಮೆನೆ ವಿಕಚ ವಿಚಕಿಳಂ ಸೊಗಯಿಸುಗುಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೭-೫೦). [ಸಂ (ಜಗತ್ + ಜೈತ್ರ)]

ಜಗಜ್ಜ್ಯೋತಿ (ನಾ). ಲೋಕದ ಬೆಳಕು; ಸೂರ್ಯ. [ಸಂ. (ಜಗತ್ + ಜ್ಯೋತಿ)]

ಜಗಜ್ಝಂಪ (ನಾ). (ತನ್ನ ಶೌರ್ಯದಿಂದ) ಲೋಕವನ್ನು ಗೆದ್ದವನು; ಜಗದ್ವಿಖ್ಯಾತನಾದವನು: ಅರಿರಾಯ ಜಗಜ್ಝಂಪೂ (ಪೋ) (ಎಇ. XIX, ೨೩-೧೯; 1250). [ಸಂ. (ಜಗತ್ + ಝಂಪ)]

ಜಗಜ್ಝಂಪಿ (ನಾ).=ಜಗಜ್ಝಂಪ: ಸುವರ್ಣಗರುಡಧ್ವಜ ಸಹಜವಿದ್ಯಾಧರ ತ್ಯಾಗ ಜಗಜ್ಝಂಪಿ ಮಣ್ಡಲಿಕಶಿಖಾಮಣಿ (ಎಇ. XI, ೨೬೩-೧೮; 1026). [ಸಂ. ಜಗಜ್ಝಂಪಿನ್]

ಜಗಜ್ಝಂಪೆ (ನಾ).=ಜಗಜ್ಝಂಪ: ಯಾದವ ಕುಳಕಮಳ ಅರಿರಾಯ ಜಗಜ್ಝಂಪೆ ಮಾಳವರಾಯ ಮದನತ್ರಿಣೇತ್ರ (ಎಇ. XXI, ೧೨-೨೦; 1260). [P ಇದು 'ಜಗಜ್ಝಂಪಿ' ಎಂಬುದರ ಅಪಲಿಖಿತವಿರಬಹುದು]

ಜಗಝಂಪ (ನಾ).=ಜಗಜ್ಝಂಪ: ಅರಿರಾಯ ಜಗಝಂಪ ಮಾಳವರಾಯ (ಎಕ. VIII, ಸೊರಬ. ೨೬೬-೬೦; 1070): ಅರಿರಾಯ ಜಗಝಂಪ (ಕೊಲ್ಹಾ.ಶಾ. ೧೬-೩೭; 1189). [<ಜಗಜ್ಝಂಪ]

ಜಗಣ (ನಾ). [ಛಂದ] ಮಧ್ಯಗುರುವುಳ್ಳ ಅಕ್ಷರಗಣ (U–U): ಮಗಣಂ ಭೂಮಿಯೆನಿಕ್ಕುಂ . . . ಜಗಣಾರ್ಕಂ ಭಗಣಂ ಶಶಿ ನಗಣ ನಾಕಮಂಬುಜವದನೇ (ಛಂದೋಂಬು. ೧-೩೭ ಅವಿಬ). [ಸಂ.]

ಜಗತಿ₁ (ನಾ). ಕಟ್ಟೆ; ವೇದಿಕೆ; ಜಗಲಿ: ಎಸೆವ ಕರ್ಪೂರದ ಱೊಬ್ಬು ನುರ್ವಿದ ಜಗತಿಯೊಳಸುಕೆಯ ಪೊಸದಳಿರ ಪಾಸಿನೊಳ್ ಪಸರಿಸಿದ ಕುಸುಮಸಂಚಯದೊಳ್ (ಸುರಾ) ಸುರೇಂದ್ರವಂದ್ಯನನಿರಿಸಿ (ನೇಮಿಪು. ೧೩-೨೦ ವ); ಪಳುಕಿನ ಜಗತಿ ಪಚ್ಚೆಯ ಲೋವೆ . . . ಥಳಥಳಿಸುವ ರತ್ನದ ಪಟಶಾಲೆಯಿಂದಿಳೆಗತಿಚಲುವಾಗಿಹವು (ಅಂಜದ. ೩-೧೦೨); ಸತ್ಯವತಿಯಪ್ಪರಸನ ಮನೆಯಿದಿರುಗಟ್ಟಿನ ಭದ್ರದ ಮುಂದಣ ಜಗತಿಯ ಮೇಲಾಕೆ ಕುಳ್ಳಿರ್ದಾಗಳ್ (ಪುಣ್ಯಾಸ್ರ. ೭-೧೧ ವ); ಅಡಿಪಾಯ ಭದ್ರವಾದ ಮೇಲೆ ಅಂಗಳದಲ್ಲಿ ಸುಮಾರು ಐದು ಅಡಿ ಎತ್ತರದ ಜಗತಿಯನ್ನು ಹಾಕುತ್ತಿದ್ದರು (ಹೊಯ್ಸವಾ. ೧೪). [ದೇ.॥ ತೆಲು. ಜಗತಿ]

ಜಗತಿ₂ (ನಾ). ೧. ನೆಲ; ಭೂಮಿ: "ಸ್ಥಿರೆ ಧರಣಿ . . . ಮಹಿ ಜಗತಿ ವಿಶ್ವಂಭರೆ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೨೭-೧); ನಗರ ತಾನದು ನೂಱು ಯೋಜನದ ಗಲವನಿತಱ ನಾಲ್ಕುಭಾಗೆಯ ಜಗತಿ ತಾನೊಳಕೋಟೆಯುದಱುನ್ನತಿಯ ವೈಭವವ ಹೊಗಳಲೆನ್ನಳವಲ್ಲ (ತೊರರಾ. ೫-೨-೨೬); ಜಗದುದರ ನಸುನಗುತ ಮೂಱಡಿ ಜಗತಿಯನು ತನಗೀವುದುಳ್ಳೊಡೆ ಮಿಗಿಲು ಬೇಡೆನೆ ಗಹಗಹಿಸಿದನು (ನಿಭಾಗ. ೮-೧೬-೧೭). ೨. ಲೋಕ; ಪ್ರಪಂಚ. ೩. ಮಂತ್ರಿಮಂಡಲ; ಸಚಿವಸಮೂಹ: "ನೃಪಸಚಿವರೊಳ್ ಜಗತಿಯೆಂದಱ ಹಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೧೩೯-೪). ೪. ಹೊರೆಯನ್ನು ಹೊತ್ತು ಜೀವನ ಸಾಗಿಸುವವನು: "ಭಾರೋಪಜೀವಿ ಪ್ರಧಾನಕ್ಷ್ಮಾವೇದಿ ಚತುಷ್ಪಯಂ ಜಗತಿ ಶಬ್ದಂ" (ನಾನಾರ. ೮೭). ೫. ಊರಿನ ಪ್ರಾತಿನಿಧಿಕ ಸಂಸ್ಥೆ: ಕಟ್ಟಿಸುವರ್ ಕೆಱೆ ಪಲವುಮ ನೆಟ್ಟನೆ ಧರೆ ಹೊಗಳಲೆತ್ತಿಪರ್ . . . ಕಾವೆಡೆಗಿಟ್ಟಳೆ ಕಳೆಕಟ್ಟಿಯೆಸೆವ ಜಗತಿಸಮೂಹಂ (ಎಕ. V, ಅರಸೀ. ೪೮-೩೪; 1189). ೬. ವಿಜಯನಗರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ದಕ್ಷಿಣ ಕನ್ನಡ ಜಿಲ್ಲೆ ಮೊದಲಾದ ಕಡೆ ಇದ್ದ ವ್ಯಾಪಾರಸ್ಥರಿಂದ ಕೂಡಿದ ಗ್ರಾಮ ಕೂಟ,-ಸಂಘ (ಲೋಕಸ. ೭೩). ೭. [ಛಂದ] ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಪಾದದಲ್ಲಿ ಹನ್ನೆರಡು ಅಕ್ಷರಗಳಿರುವ ಒಂದು ಸಮವೃತ್ತ; ಅಕ್ಷರ ಛಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಹನ್ನೆರಡನೆಯದು: "ತ್ರಿಷ್ಟುಪ್ ಜಗತಿಯತಿಜಗತಿ . . . ಉತ್ಕೃತಿಗಳೆಂದೆನಿಪುವಿಪ್ಪತ್ತಾಱು ಛಂದಂಗಳಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೦೦೬-೧೮).

ಜಗತಿಯೊಡೆಯ=ಲೋಕದ ಒಡೆಯ; ಜಗದೀಶ್ವರ: ಜಗದೊಳೆಂದು ಮನಱಿಯೆವೆಂಬಾ ಜಗತಿಯೊಡೆಯನ ನುಡಿಗೆ ಮೆಲ್ಲನೆ ನಗುತ (ಬಸವು. ೫೭-೭೫). [ಸಂ. ಜಗತೀ]

ಜಗತಿಪ (ನಾ). ಅರಸು; ರಾಜ; ಭೂಪಾಲ: ಜಗತಿಪಂ ತಪ್ಪೇನುಮಿಲ್ಲದ ನೀತಿಯಲ್ಲೆಂದು ಬಗೆಯದವರಂ ಕರೆಸಿ ಕಣ್ಣಂ ತೆಗೆಸಿದನು (ಬಸವು. ೩೦-೪). [<ಸಂ. ಜಗತೀಪ]

ಜಗತೀತಲ, ಜಗತೀತಳ (ನಾ). ಭೂಮಿ; ಭೂತಳ; ಪ್ರಪಂಚ: ಒರ್ವನೆ ಗಂಡನಲ್ತೆ ಜಗತೀತಲ[ಪಾಠಾಂ. ಳ]ದೊಳ್ (ಕಮುದ. ೪೭ ಪ್ರಯೋ). ಜಗತೀತಳ: ಅಭಿಷೇಕಪೂರ್ವಕಂ ಭೂತಭವಿಷ್ಯದ್ವರ್ತಮಾನ ಜಗತೀತಳಮಂ ಪ್ರಭು ಮೇಘರಥಂಗಿತ್ತಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೯-೬೨); ಜಗತೀತಳದೊಳಪುತ್ರಸ್ಯ ಗತಿರ್ನಾಸ್ತಿಯುಮೆನಿಪ್ಪ ಮುನಿವಾಕ್ಯಂ ನೆಟ್ಟನೆ ಕಾಮಸುಖದಿನಲ್ಲದೆ ನೆಗಟ್ಗುಮೆ (ಮದತಿ. ೧-೬೪). [ಸಂ. (ಜಗತೀ + ತಲ)]

ಜಗತೀತಳ 'ಜಗತೀತಲ' ನೋ.

ಜಗತೀಧರ (ನಾ). ಬೆಟ್ಟ ; ಪರ್ವತ : ದೇವದೇವ ಜಗತೀಧರಮಂದಿರ ಮಂಗಳಾಕರಾ (ರಾಜಶೇ. ೧೦-೫೯). [ಸಂ.]

ಜಗತೀನಾಥ (ನಾ).=ಜಗತಿಪ: ಆ ನಾಗಪಾಶಮಂ ಜಗತೀನಾಥಂ ಪೊಸೆಯೆ ಕಟ್ಟುಗಳ್ ಬಿಟ್ಟೆರೆ ಪೋಲ್ತೇನೆಸೆದುದೊ ನೃಪಸುತನಪದಾನದ ಶಾಸನಕೆ ಲೆಕ್ಕವಿಟ್ಟಕ್ಕರಮಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೮-೫೪) ; ಜಗತೀನಾಥನೆ ಕೊಟ್ಟ . . . ಉಂಡಿಗೆಗಂ ನೀಂ ಬೆಸಕೆಯ್ದು ಮಂಡಲಿಕನಾದ್ಯೆ (ಅನಂಪು. ೧೩-೫೦). [ಸಂ. (ಜಗತೀ + ನಾಥ)]

ಜಗತೀಪಾಲ (ನಾ). = ಜಗತಿಪ : ಜಗತೀಪಾಲರನೊತ್ತಿಕೊಂಡು ಪಿತೃ ಗಟ್ಟುತ್ತುಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೫-೫೬). [ಸಂ. (ಜಗತೀ + ಪಾಲ)]

ಜಗತೀಪಾಲಕ (ನಾ). = ಜಗತಿಪ : ಕೇಳಯಾ ನಿದುಮಾರ ಜಗತೀಪಾಲಕಂ ತನ್ನವನಿಯೊಳು ಪೆಸರೋಳವೆತ್ತಾರುಹತರಂ . . . ಕರೆತರಿಸಿ (ಬಸಪು. ೫೦-೪೬). [ಸಂ. (ಜಗತೀ + ಪಾಲಕ)]

ಜಗತೀವಲಯ (ನಾ). ಭೂಮಂಡಲ : ಜಗತೀವಲಯದಮಲಸೌಭಾಗ್ಯ ರತ್ನಾಕರಂ ಪೆರ್ಚಿನಿಂ ಮೇರೆವರಿಯೆ (ಚೆಮಿಭಾ. ೧-೧). [ಸಂ. (ಜಗತೀ + ವಲಯ)]

ಜಗತು (ನಾ). = ಜಗತ್ತು : ತಾನೆ ಜಗತೆಲ್ಲವಂ ಸೃಜಿಸಿಯಂತರ್ಯಾಮಿಸಿ (ತುರಂಗ. ೮೯-೩೨). [<ಸಂ. ಜಗತ್]

ಜಗತ್ಕರ್ತ (ನಾ). ಜಗತ್ತಿನ ಹುಟ್ಟಿಗೆ ಕಾರಣನಾದವನು ; ಸೃಷ್ಟಿಕರ್ತ: ಜಗತ್ಕರ್ತನಾದ ದೇವರು ಹಲವು ಕಡೆಯಲ್ಲಿ ಬೇಕಾದಷ್ಟು ಉಪ್ಪು ದೊರೆಯುವಂತೆ ಮಾಡಿದ್ದಾನೆ (ಮುಂಬಯಿ. ೪-೧೯೮). [<ಸಂ. ಜಗತ್ಕರ್ತೃ]

ಜಗತ್ಕರ್ತೃ (ನಾ).=ಜಗತ್ಕರ್ತ: ಹಸನಾಯ್ತು ದಿಗ್ವಿಜಯದೊಳ್ ಗೊರವನೆಂದು ಪಾಲಿಸಿದೆವವನೇ ಜಗತ್ಕರ್ತೃ[ಪಾಠಾಂ ತರ್ತ] ಗಡವೆನುತಾಗಲಸಮ ದಾನವನಿರದೆ ಮಸಗಿ (ಚಬಪು. ೪೬-೧೯). [ಸಂ. (ಜಗತ್ + ಕರ್ತೃ)]

ಜಗತ್ತರ್ಪಿ (ನಾ). ಜಗತ್ತಿಗೆ ತೃಪ್ತಿಯುಂಟುಮಾಡುವವನು,-ಸಂತೋಷವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವವನು: ಯಶೋಲಹರಿಕಾಮಜ್ಜಜ್ಜಗತ್ತರ್ಪಿತರ್ಪಿತ ಲೋಕಸ್ತುತ ಕೀರ್ತಿ ಕೀರ್ತಿತ ಭುಜಸ್ತಂಭಂ ಭುಜಸ್ತಂಭ ಸಂಭೃತ ವಿಕ್ರಾಂತ ವಧೂಕರೇಣು ಭರತ ಶ್ರೀಮಚ್ಚಮೂವಲ್ಲಭಂ (ಎಕ. VI, ಚಿಕ್ಕಮ. ೧೬೧-೮೦; 1137). [ಸಂ. ಜಗತ್ತರ್ಪಿನ್]

ಜಗತ್ತು (ನಾ). ಲೋಕ; ಪ್ರಪಂಚ: ಜಗತ್ತನು ಜೀವರನು ವಿಕ್ಷೇಪಶಕ್ತಿಯೆ ಮಾಡುತಿಹುದೆಂದ (ಅಮೃತ. ೪-೮) : ಜಗತ್ತು ಅನಾದಿಕಾಲದಿಂದ ಕೆಲಸ ಮಾಡುತ್ತಲೇ ಇದೆ (ಧರ್ಮಸಾ. ೧೧೪) : ಜಗತ್ತು ಕ್ಷಣಿಕ, ಅಸತ್ಯ ಮತ್ತು ಅನಿತ್ಯವೆಂಬುದು ಬೌದ್ಧರ ವಾದವಾದರೆ, ಪ್ರಪಂಚವು ಸತ್ಯವೆಂಬುದು ದರ್ಶನಗಳ ವಾದ (ಭಾರದ. ೧೨೨) ; ಜಗದೀಶ್ವರನ ದಯೆ ಇದ್ದರೆ ಜಗತ್ತೆಲ್ಲಾ ನನ್ನದು (ಗಾದೆ). [ಸಂ. ಜಗತ್]

ಜಗತ್ತ್ರಯ (ನಾ). ಸ್ವರ್ಗ, ಮರ್ತ್ಯ ಮತ್ತು ಪಾತಾಳವೆಂಬ ಮೂರು ಲೋಕಗಳು : ಸಿಂಹಾಸನಮಸ್ತಕದೊಳಿರ್ದ ಜಗತ್ತ್ರಯತಿಳಕನ ಪಾದಪದ್ಮಂಗಳ್ಗೆ . . . ವಿಹಿತೋಪಹಾರನಾಗಿ (ಆದಿಪು. ೧೩-೮೩ವ) : ಅವನೇ ನೆುದವನೀ ಜಗತ್ತ್ರಯದ ಪುಣ್ಯಂ ರೂಪುಗೊಂಡಿತೊ (ನಂಬಿರ. ೯-೧) ; ನಿರ್ದಾಯದಲಿ ನೆಲನಾಯಿತಲ ಕುರುರಾಯಗೆನುತಿರ್ದುದು ಜಗತ್ತ್ರಯವೊಂದು ನಿಮಿಷದಲಿ (ಕುಮಾ.ದ್ರೋ. ೩-೫೯) ; ಮನದಿ ಮೂರ್ತಿತ್ರಯವು ಕೇಳ್ಕೈ ಮನದಿ ಶಕ್ತಿತ್ರಯವು ಜಗತ್ತ್ರಯ ಮನದಿ ಅಮರಾಸುರರು (ಜ್ಞಾನಸಿಂ. ೧೯-೫೫). [ಸಂ. (ಜಗತ್ + ತ್ರಯ)]

ಜಗತ್ತ್ರಾಣ (ನಾ). ಲೋಕವನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುವವನು ; ಜಗದ್ರಕ್ಷಕ : ಜಯ ಜಯ ಜಗತ್ತ್ರಾಣ . . . ಎಂದು ಪೊಗಳುತಿಹ ಜೋಕೆಯಿಂ ಮೆಱೆವ ಜಗದೀಶನಂ ನಿಟ್ಟಿಸಿದನು (ಜಜಕಾ. ೧೦-೪೦). [ಸಂ. (ಜಗತ್ + ತ್ರಾಣ)]

ಜಗತ್ತ್ರಿತಯ (ನಾ).=ಜಗತ್ತ್ರಯ : ಅಪ್ರಮೇಯಕಮಧೋಮಧ್ಯೋರ್ಧ್ವ ಭೇದಂ ಜಗತ್ತ್ರಿತಯಂ (ಸುಕುಮಾ. ೧೧-೪೧). [ಸಂ. (ಜಗತ್+ತ್ರಿತಯ)]

ಜಗತ್ಪತಿ (ನಾ). ಲೋಕದ ಒಡೆಯ : ಸೌರಭನಿಧಿ ತೀರ್ಥಕರಕುಮಾರಕನೆಂದಱಿದುಮಾ ಜಗತ್ಪತಿಗಿಂದ್ರಂ ಸಾರಸುಗಂಧವಿಲೇಪನಭೂರಿಜಳಸ್ನಪನವಿಧಿಗೊಡರ್ಚಿದನಾಗಳ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೦-೫೨); ಇರ್ದಂ ಜಗತ್ಪತಿಯೊಡ್ಡೋಲಗದೊಳ್ (ಜಗವಿ. ೧-೨೬). [ಸಂ. (ಜಗತ್ + ಪತಿ)]

ಜಗತ್ಪರ್ಯೆಷ್ಟಿ (ನಾ). ಲೋಕಪೂಜೆ; ಸಮಾಜಗೌರವ: ಅಪ್ಪಗುಣೌಘದನಂತಚತುಷ್ಟಯದ ಶರೀರಮೆನಿಸಿ ಸಿದ್ಧರ್ ವಿರಕಪರ್ಮಾಷ್ಟಕಮಱಿಯೆ ಜಗತ್ಪರ್ಯೆಷ್ಟಿಗೆ ನೆಲೆಯಾದರಪ್ಪಮಾವನಿಸಿಳಯರ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೨-೯). [<ಸಂ. ಜಗತ್ಪರ್ಯೇಷ್ಟಿ]

ಜಗತ್ಪಾಲಕ (ನಾ). ಲೋಕವನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುವವನು ; ಲೋಕಪಾಲಕ : ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೆ. ಜಗತ್ಪಾಲಕನಾದ ನಿನ್ನನ್ನು ಯಜಮಾನರು ಯಾಗಾದಿ ಕರ್ಮಗಳಿಂದ ಪಿತೃವಿನಂತೆ ಪೂಜಿಸುತ್ತಾರೆ (ಋಕ್ಸಾರ. ೨೨). [ಸಂ. (ಜಗತ್ + ಪಾಲಕ)]

ಜಗತ್ಪಾವನ (ಗು). ಲೋಕವನ್ನು ಶುದ್ಧಗೊಳಿಸುವ ; ಲೋಕಕ್ಕೇ ಪವಿತ್ರವಾದ : ಭರತಾನ್ವಯ ಸಮುತ್ಪನ್ನರಾಗಿ ಫಲವೇನಾಪ ಕೆಱದಿಂ ಜಗತ್ಪಾವನಾಶ್ವಮೇಧವನಾಗಿಸುವೆನಿದಕೆ ನೀವೆಂಬುದೇನು (ಜೈ ಮಿ ಭಾ. ೨-೫೬). [ಸಂ. (ಜಗತ್ + ಪಾವನ)]

ಜಗತ್ಪ್ರಕಟ (ಗು). ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ; ಲೋಕವಿದಿತವಾದ : ಜಗತ್ಪ್ರಕಟ ಪ್ಲವಸಂವತ್ಸರದ ಕಾರ್ತಿಕಂ ಮುದಮನೀಯೆ (ಆದಿಪು. ೧೬-೭೬). [ಸಂ. (ಜಗತ್ + ಪ್ರಕಟ)]

ಜಗತ್ಪ್ರತೀತ (ನಾ). ಲೋಕಪ್ರಸಿದ್ಧನಾದವನು : ಜಗತ್ಪ್ರತೀತನೀತನೇ ಸರಸ್ವತೀಮಣಿಹಾರಂ (ಆದಿಪು. ೧-೨೮). [ಸಂ. (ಜಗತ್ + ಪ್ರತೀತ)]

ಜಗತ್ಪ್ರಥಿತ (ಗು). = ಜಗತ್ಪ್ರಕಟ : ಜಗತ್ಪ್ರಥಿತಕ್ಷಾತ್ರಗುಣಾಂ ಭವತ್ಪದಪಯೋಜಾತಾಂತಿಕಕ್ಕಟ್ಟಿದಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೯-೯೮). [ಸಂ. (ಜಗತ್ + ಪ್ರಥಿತ)]

ಜಗತ್ಪ್ರಭು(ನಾ).=ಜಗತ್ಪತಿ: ಈ ಜಗತ್ಪ್ರಭುವಿನ ಚಕ್ರವರ್ತಿಯ ನೆಗೞ್ತೆಯಿನಮ್ಮನುಮ್ಮಂಗಜನ್ಮಸನ್ನಿಭನುಮುದಾತ್ತನುಂ ಕನಕಶಾಂತಿ ದಲಾ ವಿಭುಗೀವುದೀಕೆಯಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೯-೧೬). [ಸಂ. (ಜಗತ್ + ಪ್ರಭು)]

ಜಗತ್ಪ್ರಾಣ(ನಾ). ೧. ಲೋಕಕ್ಕೆ ಪ್ರಾಣಸ್ವರೂಪನಾದವನು: ನಿರ್ಧೂಮಶಿಖಾಳಿಯಂ ಜ್ವಾಳಿಯಂ ಕಂಡುದಱನಾಶ್ರಿತ ಸಂತರ್ಪಣ ಪ್ರಚಂಡ ತೇಜಃ ಪವಿತ್ರನುಂ ಜಗತ್ಪ್ರಾಣನುಮಪ್ಪಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೯-೧೦೯ ವ). ೨. ಗಾಳಿ ; ವಾಯು. 'ಜಗತ್ಪ್ರಾಣಾಸ್ತ್ರ' ಪರಾ. [ಸಂ. (ಜಗತ್ + ಪ್ರಾಣ)]

ಜಗತ್ಪ್ರಾಣಾಸ್ತ್ರ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಅಸ್ತ್ರ ; ವಾಯುವ್ಯಾಸ್ತ್ರ : ಶಿವ ಶಿವಾ ಎನೆ ಜಗ ಜಗತ್ಪ್ರಾಣಾಸ್ತ್ರವನು ಹೂಡಿದನು ಕಲಿಕರ್ಣ (ಕುಮಾ.ಕ ೨೩-೩೪). [ಜಗತ್ಪ್ರಾಣ + ಅಸ್ತ್ರ]

ಜಗತ್ಪ್ರಿಯ (ನಾ). ಲೋಕಕ್ಕೆ ಪ್ರೀತಿಪಾತ್ರನಾದವನು: ಜಗತ್ಪ್ರಿಯನಾದ ದೇವಸಂಕದ ಗಣನಾಯಕಂ (ಗದಾಯು. ೧-೧೦). [ಸಂ. (ಜಗತ್ + ಪ್ರಿಯ)]

ಜಗತ್ಸರ್ಗ (ನಾ). ಲೋಕಸೃಷ್ಟಿ ; ಪ್ರಪಂಚ ಹುಟ್ಟುವಿಕೆ : ಜಡ (Insentient) ಪ್ರಕೃತಿಯ ಸಾಮ್ಯಾವಸ್ಥೆಯು ಚ್ಯುತಿ ಹೊಂದಿದಾಗ ಜಗತ್ಸರ್ಗವಾರಂಭವಾಗುವುದು (ಭಾರದ. ೨೩೦). [ಸಂ. (ಜಗತ್ + ಸರ್ಗ)]

ಜಗತ್ಸ್ತುತ್ಯ(ನಾ).ಲೋಕದ ಹೊಗಳಿಕೆಗೆ ಪಾತ್ರನಾದವನು: ಜಗತ್ಸ್ತುತ್ಯ ಕೃತಕೃತ್ಯನೆನಿಸದೆ ಸತ್ಯಾಶ್ರಯಮೆಸರ್ಗೆ ಮುಯ್ಯನಾಂ ಪಸೆ ಭೀಮಂ (ಗದಾಯು. ೧-೩೪). [ಸಂ. (ಜಗತ್ + ಸ್ತುತ್ಯ)]

ಜಗದಂಡ (ನಾ). ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡ : ದಂಡನಾಥಾಗ್ರೇಸರಂ ಜಗದಂಡಮಂಡಿತ ಸಿತಯಶಂ ಶಶಿಖಂಡ ಚೂಡಾಖಂಡಿತಾಮಳ ಭಕ್ತಿನಿಶ್ಚಳನು(ಬಸಪು. ೯-೧) : ಧೃತಶಶಿಖಂಡ ಜಿತಸುಮಕಾಂಡ ವಿತರಣಶೌಂಡ ಭೃತಜಗದಂಡ(ಶಾಕುಂತ. ೧೧೬ ಆವಿಬ). [ಸಂ. (ಜಗತ್ + ಅಂಡ)]

ಜಗದಂಬಕ (ನಾ). = ಜಗಚ್ಚಕ್ಷು: ಜಗದಂಬಕಂಗೆ ಸರಿಮಿಗಿಲಾಹ ಪುರುಷರೀ ಜಗದೊಳಿನ್ನಾರು (ನವಮೋ. ೮-೩೦). [ಸಂ. (ಜಗತ್ + ಅಂಬಕ)]

ಜಗದಂಬೆ (ನಾ). = ಜಗಜ್ಜನನಿ: ದಿವ್ಯರೂಪನಳವಡಿಸಿ ಜಗದಂಬೆ ಜಾಹ್ನವಿ ಸಲಿಲಮಧ್ಯದಿಂದೆದ್ದು ಬಂದಾ ಜ್ವಾಲೆಯಂ ಕೇಳ್ದಳು (ಜೈಮಿಭಾ. ೯-೨೮) ; ಜಗದಂಬೆ . . . ಎನ್ನ ಮತಿಗೆ ಸಾಕಾರವಾಗಿರು (ವಿದಾಕ್ಯ. ೩-೧).
[ಸಂ. ಜಗದಂಬಾ (ಜಗತ್ + ಅಂಬಾ)]

ಜಗದಳ$_{1}$(ನಾ). ಭೂಮಿ ; ಜಗತ್ತು : ಸಮನ್ತಾನ್ತಬ್ಬರ ಜಗದಳ ಪವಿತ್ರೀಕೃತ ವಿಶುದ್ಧಕುಳಿ (ಎಇ. XXVIII, ೫-೪೧; 1082). [< ಸಂ. ಜಗತ್ತಲ]

ಜಗದಳ$_{2}$, ಜಗದಾಳ, ಜಗದುಳ (ನಾ). ಜಗತ್ತನ್ನು ಸಂತೋಷಪಡಿಸುವವನು ; ಒಂದು ಬಿರುದು (?) : ಮಣ್ಡಲೀಕಕುಮರ ಜಗದಳಂ (ಕಇ. II, ೬-೧೫ : 1030). **ಜಗದಾಳ** : ನರಪತಿ ಜಗದಾಳ ವೀರಬಿರುದಾಳ ದೇವರಸರು (ಮ್ಯಆರಿ. ೧೯೩೧, ೬೧-೬ ; 1297). **ಜಗದುಳ** : ಬಿರುದಿಂಗೆ-ಜಗ[ಪಾಠಾಂ. ಗಜ]ದುಳ, ಗಜ ಪಾಟು (ಶಮದ. ೧೬೪ ಪ್ರಯೋ). [?]

ಜಗದಾಧಾರ (ನಾ). ಜಗತ್ತಿಗೆ ಆಧಾರದಂತಿರುವವನು,-ಆಶ್ರಯವಾದವನು : ದೇವ ಸಕಲ ಜಗದಾಧಾರ ದೇವ ಕರುಣಿಸು (ನಂಬಿರ. ೮-೬೫). [ಸಂ. (ಜಗತ್ + ಆಧಾರ)]

ಜಗದಾಧಾರಕ (ನಾ). = ಜಗದಾಧಾರ : ಜಗದಾಧಾರಕನ್ನೆ ನೀ ನಗಧರ (ಜಗವಿ. ೩-೧೧೦). [ಸಂ.]

ಜಗದಾರಾಧ್ಯ (ನಾ). ಲೋಕಕ್ಕೆ ಪೂಜ್ಯನಾದವನು : ನಮ್ಮವನು ಕೃಪೆಯಿಂದ ಸಲಹುಗೆ ದೇವ ಜಗದಾರಾಧ್ಯ ಗುರುರಾಯ (ಕುವ್ಯಾಳ. ೧-೧೨).
[ಸಂ. (ಜಗತ್ + ಆರಾಧ್ಯ)]

ಜಗದಾಳ 'ಜಗದಳ$_{2}$' ನೋ.

ಜಗದಿಂಡೆ (ನಾ). ತುಂಬಾ ಒರಟಾದವಳು ; ಮಹಾಧೂರ್ತೆ ; ಮಹಾ ದಿಟ್ಟೆ : ಜನದೃಷ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ಅತ್ತ ಕೆಟ್ಟವಳಾಗಿ ಕಾಣುತ್ತಾಳೆಯೇ ಹೊರತು ಸೊಸೆ ಜಗದಿಂಡೆ ಎನ್ನುವುದಿಲ್ಲ (ಪದ್ಯಸ. ೧೧೧). [ಜಗ + ದಿಂಡೆ$_{2}$]

ಜಗದಿಂಡೆಯ (ನಾ). ಲೋಕಕ್ಕೆ ದಿಟ್ಟನಾದವನು; ಹೆಚ್ಚಿನ ಪರಾಕ್ರಮಿ: ರಾಜಮಕ್ಕಳಿಗೆಲ್ಲ ನೀವು ಜಗದಿಂಡ್ಯರೆಂಬುದು ನಾವು ಕೇಳಿಹೆವು (ತುರಂಗ. ೫೧-೪೬). P ಇಲ್ಲಿ 'ದಿಂಡ್ಯ' ಎಂಬುದು ಛಂದಸ್ಸಿಗಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡ ರೂಪ. [ಜಗ + ದಿಂಡೆಯ]

ಜಗದಿಟ್ಟ (ನಾ). = ಜಗಚ್ಚಕ್ಷು : " ಜಗದಿಟ್ಟ ಚೆಂಗದಿರನು ನಿಶಿವಗೆಯ . . . ಸೂರ್ಯನಾಮಂ " (ಶಬ್ದಮಂ. ೧೫). [ಜಗ + ದಿಟ್ಟ$_{2}$]

ಜಗದಿಟ್ಟತನ (ನಾ). ಜಗತ್ತಿನ ಎದುರಿಗೆ ಹೆಚ್ಚಿನ ಧೈರ್ಯವನ್ನು ತೋರಿಸುವಿಕೆ ; ಯಾರಿಗೂ ಜಗ್ಗದ ಸ್ವಭಾವ : ಕಾಮುಕಿಯ ಜಗದಿಟ್ಟತನವೇ ಅದಕ್ಕೆ ಸಮಾಧಾನ (ಮಂತ್ರಕ. ೯೪-೧೯).
[ಜಗ + ದಿಟ್ಟ$_{1}$ + - ತನ]

ಜಗದೀಶ (ನಾ). = ಜಗತ್ಪತಿ : ಅದೇನೆಸೆದು ಸೊಗಯಿಸಿ ತೋಱಿತೋ ಜಗದೀಶನಿರೆ ಗರ್ಭಂ ಬಳೆದು (ಶಾಂತಿಪು. ೯-೨೧೩): ಒಳಹೊಱಿ ಒಂದಾಗದವರಿಗೆ ಅಳಿಯಾಸೆದೋಱಿ ಬೀಸಾಡುವನವರ ಜಗದೀಶ (ಬಸವ. ೯೬): ನೆತ್ರದಾಟಪನಾಡುಗಿ ನಿನಗನಿಮಿತ್ತಹಾಸ್ಯವದೇಕೆ ಸಂಭವಿಸಿತ್ತು ಸಂಶಯವಾದುದೆನಗೆ ಮದೀಶ ಜಗದೀಶ ಚಿತ್ತವಿಸು (ಬಸಪು. ೪೨-೧೨) : ಜಗದೀಶಂ ಲಯಮಾರ್ಥಿಯಂತೆ ಕವಿತಂದೊಟ್ಟೈಸಿ ಬಂದಲ್ಲಿಯುಂ (ಕಾವ್ಯಸಾ. ೪೩೬).
[ಸಂ. (ಜಗತ್ + ಈಶ)]

ಜಗದೀಶ್ವರ (ನಾ). = ಜಗತ್ಪತಿ : ಅಖಿಳಲೋಕಾಲೋಕನಿಕರದೊಳಖಿಳ ಜಗದೀಶ್ವರನ ಭಕ್ತರೆ ಅಖಿಳ ಪಾವನರು (ಬಸಪು. ೫೬-೬೫).
[ಸಂ. (ಜಗತ್ + ಈಶ್ವರ)]

ಜಗದುದರ (ನಾ). ಲೋಕಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ತನ್ನ ಹೊಟ್ಟೆಯಲ್ಲಿ ಉಳ್ಳವನು; ವಿಷ್ಣು : ಒಗುಮಿಗೆಯ ದೈವದ ಪದಾಂಬುಜಯುಗಳದರ್ಚನೆ ಪೂಜನೆಗಳವು ಜಗದುದರನನು ಮುಟ್ಟವೇ (ಕುವ್ಯಾಉ. ೪-೧೧೪) ; ಜಗದುದರ ಕೊಟ್ಟುದನು ಭುಂಜಿಸು (ಜಗದಾ. ೧೯೩). [ಸಂ. (ಜಗತ್ + ಉದರ)]

ಜಗದುಪತಿ (ನಾ). = ಜಗತ್ಪತಿ : ಸರ್ವಾಭರಣಕಾಂತಿಯ ಜಲಧಿಮಧ್ಯದ ಜಗದುಪತಿಯನು ಕಂಡೆ ನಾನೆಂದ (ನಿಭಾಗ. ೩-೨-೫೪). [< ಸಂ. ಜಗತ್ಪತಿ]

ಜಗದುಳ 'ಜಗದಳ$_{2}$' ನೋ.

ಜಗದೇಕಚಕ್ಷು(ನಾ). ೧. ಸೂರ್ಯ. ೨. ಚಂದ್ರ. ೩. ಯಮ. ೪. ಕರ್ಣ. ೫. ಯಶಸ್ಸು ; ಕೀರ್ತಿ : "ಅಂತಕಾರ್ಕ ಶಶಿ ಕರ್ಣ ಯಶಂ ಜಗದೇಕಚಕ್ಷುವಕ್ಕು" (ನಾನಾರ. ೫೬). [ಸಂ. ಜಗದೇಕಚಕ್ಷುಸ್ (ಜಗತ್+ಏಕ+ಚಕ್ಷುಸ್)]

ಜಗದೇಕದೀಪ (ನಾ). ಲೋಕದ ಏಕಮಾತ್ರ ದೀಪವಾಗಿರುವವನು ; ಸೂರ್ಯ ; ಒಂದು ಬಿರುದು : ಕೋ[ಟೆ]ಯ ನೀಪಧ್ವಜ[ತಾಂ]ಸೀಗಿರಿ ದಾರಿಸುವೆ × × × [ಜ]ಗದೇಕದೀಪಂ (ಸೌಇಇ. XX, ೩೧-೮ : 1144).
[ಸಂ. (ಜಗತ್ + ಏಕ + ದೀಪ)]

ಜಗದೇಕದೇವ (ನಾ). ಲೋಕಕ್ಕೆಲ್ಲ ಒಬ್ಬನೇ ಆದ ಪ್ರಭು ; ಭಗವಂತ: ಮತ್ತ ಕೇಸರಿಪತಿಯುತ್ತ ವನ್ಯಗಜಮತ್ತ ಪೂಣರ್ಕೆಗಿವೆಂತು ನಿಲ್ವುವಾ ಪರಿ ಜಗದೇಕದೇವ ಶಿವನೆತ್ತ ಧನಂಜಯನೆತ್ತ ಧಾತ್ರಿಯೊಳ್ (ಶಬಶಂ. ೪-೦೩೨).
[ಸಂ. (ಜಗತ್ + ಏಕ + ದೇವ)]

ಜಗದೇಕನಾಥ (ನಾ). = ಜಗದೇಕದೇವ : ದೇವದೇವ ಜಗದ್ಭರಿತ ವಸುದೇವಸುತ ಜಗದೇಕನಾಥ ರಮಾವಿನೋದಿತ . . . ರಕ್ಷಿಸು (ಹರಿಸಾ. ೨).
[ಸಂ. (ಜಗತ್ + ಏಕ + ನಾಥ)]

ಜಗದೇಕಬಂಧು (ನಾ). ಲೋಕಕ್ಕೆಲ್ಲ ಒಬ್ಬನೇ ಆದ ಬಂಧು : ವಿಶ್ವಬಂಧು ; ಭಗವಂತ : ಪುರೋಡಾಶ ಕಷಾಯಸ್ನಾನೀಯೋದ್ವರ್ತನ ಸಂಚಾವಳಿ ಸ್ನಾನೋಪಕರಣಂ ಬೆರಸು ಜಗದೇಕಬಂಧುವಂ ಮಜ್ಜನಂಬುಗಿಸಿ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೦-೩೬ ವ). [ಸಂ. (ಜಗತ್ + ಏಕ + ಬಂಧು)]

ಜಗದೇಕಮಲ್ಲ (ನಾ). ೧. ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಮಿಗಿಲಾದ ಜಟ್ಟಿ : ಆಗಳುಂ ಮೆಱೆವಾ ಮಹಿಮನ ಮಹಾಗರಿಮೆಯುಂ ಕೇಳಿ ಮುಖದೊಳು ರಾಗಿಸುತ ಜಗದೇಕಮಲ್ಲನ ಸಹ್ಯಭಾವದಲಿ (ಬಸಪು. ೨೩-೨೧). ೨. ಚಾಲುಕ್ಯರ ಇಮ್ಮಡಿ ತ್ರೈಲೋಕ್ಯಮಲ್ಲನ ಬಿರುದು: ಇಳೆ ಕೂಡಿ ಬಣ್ಣಕುಂ ವಿಳಸಿತ ವೀರಕಾಮಿನಿಗೆ ನಲ್ಲನನೀ ಜಗದೇಕಮಲ್ಲನ (ಶಾಸಪ. ೧೫): ಜಗದೊಳ್ವಿಖ್ಯಾತಿಯುಂ ತಾಳ್ದಿದಂ ಸ್ಥಿರತೇಜಂ ಜಗದೇಕಮಲ್ಲವೆಸರಿಂ ಚಾಳುಕ್ಯ ಚಕ್ರೇಶ್ವರಂ (ಎಕ. VII, ಶಿಕಾರಿ. ೧೦೮-೨೪ ; 1164). [ಸಂ. (ಜಗತ್+ಏಕ+ಮಲ್ಲ)]

ಜಗದೇಕವೀರ (ನಾ). ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಮಿಗಿಲಾದ ಪರಾಕ್ರಮಿ : ಜಗದೇಕವೀರ ಶಬ್ದಂ ನಗೆಗೆಡೆಯಾಯ್ತೆನಗೆ ಪರ್ಬಿದತ್ತೆಣ್ದೆಸೆಯೊಳ್ ನೆಗಳ್ದ ಪಯಶಂ (ಶಬಶಂ. ೪-೯೫); ನಿರ್ಮಲವೃತ್ತಂ ಜಗದೇಕವೀರನಮಳಾಕಾರಂ (ಸಕವ್ಯ. ೨-೯). [ಸಂ. (ಜಗತ್ + ಏಕ + ವೀರ)]

ಜಗದ್ಗುರು (ನಾ). ೧. ಲೋಕಕ್ಕೆಲ್ಲ ಪೂಜ್ಯನಾದವನು ; ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದವನು: ಜಗದ್ಗುರುಗೆ ಬೇಗಮುಬ್ಬಾಸನದಿಂದಿದಿರೇಱಿಮೆಂದು ಪೇಟ್ವೊಲ್ (ಆದಿಪು. ೬-೪೦) : ವಿಜ್ಞಾನದಿಂದು ಜಗದ್ಗುರುವಾದಂ (ಗದಾಯು. ೧-೩). ೨. ದೇವರು ; ಭಗವಂತ. ೩. ಮಠಾಧಿಪತಿ : ಜಗದ್ಗುರು ಶ್ರೀ ಶಿವರಾತ್ರೀಶ್ವರಮಹಾಸ್ವಾಮಿಗಳ . . . ದಿವ್ಯಜೀವನ ವಜ್ರಮಹೋತ್ಸವ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಸಲ್ಲಿಸಿದ ಕಾಣಿಕೆ (ಶಿವಗೀ. ಅರ್ಪಣೆ).
[ಸಂ. (ಜಗತ್ + ಗುರು)]

ಜಗದ್ದಳ(ನಾ). ೧. ಜಗತ್ತನ್ನು ಸೀಳುವವನು. ೨. ಜಗತ್ತನ್ನು ಸಂತೋಷಪಡಿಸುವವನು ; ಒಂದು ಬಿರುದು (?) : ಮಹಾದೇವಿ ಜಗದ್ದಳ ಮಣ್ಡಳೀಶರಾಜ್ಞೀಶಿರೋವಿಭೂಷಣವೆನಲ್ಕೆ ಜಸಮಂ ತಳೆದಳ್ (ಸೌಇಇ. XI-ii, ೧೫೫-೨೦ : 1104) ; ಸಿಂಗದವಾರ್ಯ ಶೌರ್ಯಮ ಸುಪ್ಪನ್ನರಲೋಕ ಜಗದ್ದಳಂಗೆ ರಾಜಂಗೆ (ಮುಂಬರಾ. X, ೨೨೪-೩೨ : 1205) ; ಕಟಕಜಗದ್ದಳ ವೀರಾವತಾರ ಶೃಂಗಾರಪುರೀ ಚಕ್ರವರ್ತಿ (ಮೈಆರಿ. ೧೯೪೨, ೩೨-೨೬ : 1360). [ಸಂ. ಜಗದ್ದಲ (ಜಗತ್ + ದಲ)]

ಜಗದ್ಧರೆ (ನಾ). ಲೋಕವನ್ನು ಎತ್ತಿ ಹಿಡಿಯುವವಳು, -ಪಾಲಿಸುವವಳು : ದುರ್ವಹ ಜಗದ್ಧರೇ ಸುಪರ್ವನುತವೈಭವೆ ಸಗರ್ವದಿತಿಜಾಪಹೆಯುಖರ್ವ ಗುಣಹಾರೇ (ರಾಜಶೇ. ೮-೧೨೬). [ಸಂ. ಜಗದ್ಧರಾ]

ಜಗದ್ಧಾತ್ರಿ (ನಾ). ಲೋಕದ ತಾಯಿ; ಜಗನ್ಮಾತೆ : ವಿಶ್ವಕುಟುಂಬಿನೀ ಎಂದು ವರ್ಣಿತಳಾಗಿರುವ ಜಗದ್ಧಾತ್ರಿಯು ಅನುಗ್ರಹಿಸಲಿ (ಭಾರದ. ೩೯೪): ಜಗದ್ಧಾತ್ರಿ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿ ಸೀತೆಯ ರೂಪದಲ್ಲಿ ಜನ್ಮ ತಾಳಿ ಯವ್ವನೆ ಯಾಗಿದ್ದಾಳೆ (ನಿಶಉ. ೩೬). [ಸಂ. ಜಗದ್ಧಾತ್ರೀ (ಜಗತ್ + ಧಾತ್ರೀ)]

ಜಗದ್ಧಿತ (ನಾ). ಪ್ರಪಂಚದ ಒಳಿತಂ ; ಲೋಕಕಲ್ಯಾಣ : ರಾವಣನ ಕೊಲ್ವೆ ಜಗದ್ಧಿತಕೆ ಮತ್ತೆ ಸಲ್ವೆ (ಕ್ರೌಂಚಪ. ४६).
[ಸಂ. (ಜಗತ್ + ಹಿತ)]

ಜಗದ್ಬಂಧು (ನಾ). ಲೋಕದ ನಂಟ, -ಹಿತಚಿಂತಕ : ಭದ್ರಾಸನಮಂ ಭುಜವಿಜಯದ್ರವಿಣಂಗವನಿಪತಿಗೆ ಕೊಟ್ಟೆಜಗೆ ಯಶೋಭದ್ರೈಕ ತಿರಸ್ಕೃತ ತುಹಿನಾದ್ರಿ ಜಗದ್ಬಂಧು ಸಿಂಧುದೇವಿಯನರಸಂ ಪೋಗವೇಟ್ಟಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೧-೫೬). [ಸಂ. (ಜಗತ್ + ಬಂಧು)]

ಜಗದ್ಭರಿತ (ನಾ). ಜಗತ್ತನ್ನೆಲ್ಲ ತುಂಬಿದವನು ; ಸರ್ವಾಂತರ್ಯಾಮಿ: ದೇವದೇವ ಜಗದ್ಭರಿತ ವಸುದೇವಸುತ . . . ರಕ್ಷಿಸು (ಹರಿಸಾ. ೨).
[ಸಂ. (ಜಗತ್ + ಭರಿತ)]

ಜಗದ್ರಕ್ಷಕ (ನಾ). ಲೋಕವನ್ನು ಕಾಪಾಡತಕ್ಕವನು: ಜನನುತಶೋಭೆ ಗಡ ನಿರಂಜನನೊಳ್ ರಕ್ಕೆ ಗಡ ಜಗದ್ರಕ್ಷಕನೊಳ್ ಕೆಂಜೆಡೆ ಗಡ ಜನನೊಳ್ (ಅಜಿಪು. ೫-೬೩). [ಸಂ. (ಜಗತ್ + ರಕ್ಷಕ)]

ಜಗದ್ರಾಜ (ನಾ). ಜಗತ್ತಿಗೆ ಒಡೆಯ; ಚಕ್ರವರ್ತಿ: ಭದ್ರಾವತೀಶ್ವರನೆನಿಪ ಯೌವನಾಶ್ವಂ ಜಗದ್ರಾಜನಾದ ಪಾಂಡವನೆಡೆಗೆ ಬಂದಂ (ಜೈಮಿಭಾ. ೫-೪).
[ಸಂ. (ಜಗತ್ + ರಾಜನ್)]

ಜಗದ್ವಂದಿತ (ಗು). ಜಗತ್ತಿನ ಎಲ್ಲ ಜನರಿಂದ ನಮಸ್ಕರಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ : ವಿಚಾರಿಸೆ ನಾಕಿಗನಿಂ ಪರೆದತ್ತು ಜಗದ್ವಂದಿತ ಪದ್ಮಮುಖೀ ನಿಜನಾಮದ ಪದ್ಮಮುಖೀ (ಛಂದೋಂಬು. ೨-೧೬೧). [ಸಂ. (ಜಗತ್ + ವಂದಿತ)]

ಜಗದ್ವಲಯ, ಜಗದ್ವಳಯ (ನಾ). ಭೂಮಂಡಲ. ಜಗದ್ವಳಯ : ದೇವಭಕ್ತನೆಂಬುದು ಪತಿಭಕ್ತನೆಂಬುದು ಜಗದ್ವಳಯಂ ಪಡೆವಳ್ಳೈಲನಂ (ಅಜಿಪು. ೧೨-೨೫). [ಸಂ. (ಜಗತ್ + ವಲಯ)]

ಜಗದ್ವಳಯ 'ಜಗದ್ವಲಯ' ನೋ.

ಜಗದ್ವ್ಯಾಪಾರ (ನಾ). ಲೋಕದ ವ್ಯವಹಾರ : ಇದು ಕಾಲ್ಪನಿಕ ಕಾಲ ವಾದರೂ ಶಾಸ್ತ್ರಾಧಾರ ರಹಿತವಾದ ಕಾಲವೂ ಅಲ್ಲ, ಜಗದ್ವ್ಯಾಪಾರವನ್ನು ನಿರ್ಲಕ್ಷಿಸಿರುವ ಕಾಲವೂ ಅಲ್ಲ (ನಕ್ಷತ್ರ. ೬೩) : ಶಿವಶಕ್ತಿಗಳು ಪರಸ್ಪರವಾಗಿ ಕೂಡಿಯೇ ಜಗದ್ವ್ಯಾಪಾರಲೀಲೆಯನ್ನು ನಿರ್ವಹಿಸುತ್ತಿರುವರು (ಶಕ್ತಿವಿ.೩೫).
[ಸಂ. (ಜಗತ್ + ವ್ಯಾಪಾರ)]

ಜಗದ್ವಿಖ್ಯಾತ (ಗು). ಲೋಕಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ; ಪ್ರಪಂಚಕ್ಕೆಲ್ಲಾ ಹೆಸರಾದ: ತನ್ನ ನಿರಾಮಯಾಕೃತಿ ಜಗದ್ವಿಖ್ಯಾತಮಾದತ್ತು (ಪುಷ್ಪಪು. ೧-೨೪): ಈತನಭಿಮತವಿದು ಜಗದ್ವಿಖ್ಯಾತ ಸಾಹಸಿ ಪಾರ್ಥ ಹೇಳ್ದೆ ಮಾತಿನಾಳಾಪವನು (ಕುವ್ಯಾಉ. ೬-೧೨). [ಸಂ. (ಜಗತ್ + ವಿಖ್ಯಾತ)]

ಜಗದ್ವಿದಿತ (ಗು). =ಜಗದ್ವಿಖ್ಯಾತ : ಲಲಾಟಲೋಚನಂ ಜಗದ್ವಿದಿತಪಾದಸಾಶ್ವಮೇಧದೀಕ್ಷಿತಕುಳಪ್ರಸೂತಂ ಸತ್ಯರತ್ನಾಕರಂ (ಸೌಇಇ. XX, ४೧-೮ : 1068); ಎಮಗೆ ಜಗದ್ವಿದಿತಂ ಸೂರ್ಯಮಿತ್ರನೆಸರುಂಟು (ಸುಕುಮಾ. ೨-೫೫).
[ಸಂ. (ಜಗತ್ + ವಿದಿತ)]

ಜಗದ್ವಿನಾಶ (ನಾ). ಪ್ರಪಂಚದ ನಾಶ ; ವಿಶ್ವಪ್ರಳಯ.
[ಸಂ. (ಜಗತ್ + ವಿನಾಶ)]

ಜಗದ್ವಿಶ್ರುತ (ಗು). ೧. = ಜಗದ್ವಿಖ್ಯಾತ. (ನಾ). ೨. [illegible] ಮಾದುದು : ಸಸಿತಪಕ್ಷಂಗೇನನಂತಾಶ್ರಯುಂಗೆ ಜಗದ್ವಿಶ್ರುತವಾಗದೇ ವಿಧುಸವಾಖ್ಯಾನಂ (ರಾಜಶೇ. ೧೧-೭೪). [ಸಂ. (ಜಗತ್ + ವಿಶ್ರುತ)]

ಜಗನ (ನಾ). ಹೆಂಗಸರ ಕಟಿ ಪ್ರದೇಶ, -ಕಟಿಪುರೋಭಾಗ, -ಕಿಬ್ಬೊಟ್ಟೆ : ಈ ಜಗನಮಿದೇಕೆ ಹೇಮರಶನಾಧ್ವನಿಯಿಲ್ಲದೆ ಮೂಗುವಟ್ಟುದು (ಪಂಪಭಾ. ४-೬೨). [<ಪ್ರಾ. ಜಘಣ. / ಸಂ. ಜಘನ]

ಜಗನಿರ್ಮಾಣ (ನಾ). =ಜಗತ್ಕರ್ತ: ಜಗನಿರ್ಮಾಣ ರಕ್ಷಿಸು ನಮ್ಮನನವರತ (ಹರಿಸಾ. ೧೩). [ಜಗ + ನಿರ್ಮಾಣ]

ಜಗನುಮಯ (ನಾ). ಲೋಕವನ್ನೆಲ್ಲ ತುಂಬಿರುವವನು ; ಜಗತ್ತಿನಲ್ಲೆಲ್ಲ ತಾನೇ ತಾನಾಗಿ ನೆಲೆಗೊಂಡವನು : ಜಗನುಮಯ ಕೊಡು ಸಾಯದಂತಿರೆ ವರವ ನನಗೆ (ನಿಭಾಗ. ೭-೩-೫೬). [<ಸಂ. ಜಗನ್ಮಯ]

ಜಗನುಮಾತೆ (ನಾ). ಲೋಕದ ತಾಯಿ : ಜಗನು[ಪಾಠಾಂ. ದ]ಮಾತೆಯ ದಾವನುರದಲಿ ಮಂದಿರವ ಮಾಡಿ . . . ಭಜಿಸುವಳು (ನಿಭಾಗ. ३-೭-೨೬).
[<ಜಗನ್ಮಾತೆ]

ಜಗನ್ನಯನ (ನಾ). = ಜಗಚ್ಚಕ್ಷು : ಅರಳಿದ ಜಗನ್ನಯನಮಾದೊಡಂ, ಮನುನಗರಿ ಮೂಗುವಟ್ಟಿದೆ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೧೧೫-೧೫೨).
[ಸಂ. (ಜಗತ್ + ನಯನ)]

ಜಗನ್ನಾಥ (ನಾ). ಜಗತ್ತಿನ ಒಡೆಯ ; ವಿಷ್ಣು ; ಕೃಷ್ಣ : ಕತೆ ವಿಷ್ಣುಪುರಾಣಂ . . . ಕಥಾಪತಿ ಕೃಷ್ಣಂ ಕೃತಿಯುಂ ಭೂನುತಮ ಜಗನ್ನಾಥ ವಿಜಯಮೆನೆ ಮೆಚ್ಚದರಾರ್ (ಜಗವಿ. ೧-೨೧). [ಸಂ. (ಜಗತ್ + ನಾಥ)]

ಜಗನ್ನಿಚಯ (ನಾ). ಲೋಕಸಮೂಹ : ಸಕಲ ಜಗನ್ನಿಚಯದ ಕುಂಭಕಾರ (ವಸ್ತುವಂ. ೧೫-೧೧೮). [ಸಂ. (ಜಗತ್ + ನಿಚಯ)]

ಜಗನ್ನಿಯಾಮಕ (ನಾ). ಲೋಕವನ್ನು ನಿಯಮಿಸುವವನು ; ಲೋಕನಿಯಂತ್ರಕ : ಅದಱಿಂ ಶಿವಂ ತಾಂ ಜಗನ್ನಿಯಾಮಕನು (ವೀಶೈಪು. ೫-೧೪-೨೬). [ಸಂ. (ಜಗತ್ + ನಿಯಾಮಕ)]

ಜಗನ್ನುತ (ಗು). ೧. ಜಗತ್ತಿನಿಂದ ಹೊಗಳಿಸಿಕೊಂಡ; ಲೋಕಸ್ತುತ್ಯವಾದ: ವ್ಯಗ್ರತೆಯುಂ ತಾಳಿ ಕಡುಗಜ್ಜುಮೆಸಪುದನೇಳಿಪುದುರ್ವೀಜನಂ ಜಗನ್ನುತ ಚರಿತಾ (ರಾಜಶೇ. ೧೩-೮). (ನಾ). ೨. ಲೋಕದಿಂದ ಹೊಗಳಿಸಿಕೊಂಡವನು: ಕ್ಷಿತಿಪತಿಯಂ ಬರಿಸಿ ಜಗನ್ನುತನಂ ಸಂತೈಸಿ (ಕವಿರಾ. ೨-೮); ಕವಿತಾ ಚತುರತೆಯ ಮೆಱೆದು ಜಗನ್ನುತರೆನಿಸಿದರಲ್ತೆ ಸಿದ್ಧಸೇನಾಚಾರ್ಯರ್ (ಚಾವುಂಪು. ೧-೪) : ಜಗನ್ನುತನುದಯಾದ್ರಿಮಸ್ತಕಸ್ಥಲಮನೇಱಿದಂ ದಿವಸಕರಂ (ಪಂಚತಂ. ೨೦೩-೧೧). [ಸಂ. (ಜಗತ್ + ನುತ)]

ಜಗನ್ನೂತ (ಗು). =ಜಗನ್ನುತ ೧ : ಆತನ ತನೂಜನುಪಮಾತೀತಂ . . . ಜಗನ್ನೂತ ಪಾದಾಬ್ಜಂ ತ್ರಿಜಗಖ್ಯಾತಂ (ಕಇಇ. ೧-೨-೧೧ ; 1058).
[ಸಂ. (ಜಗತ್ + ನೂತ)]

ಜಗನ್ನೇತ್ರ (ನಾ). = ಜಗಚ್ಚಕ್ಷು : ಸೋಮಜಗನ್ನೇತ್ರವೀತಿಹೋತ್ರಾಂಬಕ . . . ಪಾಲಿಪುದೆನ್ನಂ (ಹಮ್ಮೀರ. ೭-೧). [ಸಂ. (ಜಗತ್ + ನೇತ್ರ)]

ಜಗನ್ಮಂಡನ (ನಾ). ಲೋಕಕ್ಕೆ ಭೂಷಣನಾದವನು : ಕನತ್ಕನಕರಂಜಿತಂ ನಿಜಕರಂ ಜಗನ್ಮಂಡನಂ ವನೇಜಸವಿನೇಕಚಕ್ರರಥನಸ್ತದೋಷೋದಯಂ (ಪಂಚತಂ. ೨೫೭-೨೬). [ಸಂ. (ಜಗತ್ + ಮಂಡನ)

ಜಗನ್ಮತಿ (ನಾ). ಲೋಕಕ್ಕೆಲ್ಲ ಬುದ್ಧಿ ಕೊಡುವವನು : ಸೂರ್ಯಚಂದ್ರರ ಗತಿಗೆ ಕಣ್ಣಾಹ ಜಗನ್ಮತಿಗೆ ನಿನ್ನ ಗತಿ, ನಿನ್ನ ಮತಿ, ನಿನ್ನ ಸಾಹಸಕೆ ಕಣ್ಣಾಗಲರಿದೇ ? (ಶಾಂತಜ. ೫೦-೨). [ಸಂ. (ಜಗತ್ + ಮತಿ)]

ಜಗನ್ಮಯ (ಗು). ೧. ಜಗತ್ತನ್ನೆಲ್ಲ ತುಂಬಿರುವ. (ನಾ). ೨. ಲೋಕವನ್ನೆಲ್ಲ ವ್ಯಾಪಿಸಿರುವವನು ; ಸರ್ವಾಂತರ್ಯಾಮಿ : ಭಯಭರಿತ ಭಕ್ತಿಯಿಂ ಭಾವಿಸಿದನಾ ಜಗನ್ಮಯನಂ (ಜೈಮಿಭಾ. ೧೩-೨೯). [ಸಂ.]

ಜಗನ್ಮಾತೆ (ನಾ). ೧. ಲೋಕದ ತಾಯಿ; ಜಗದಂಬೆ. ೨. ಮಹಾಲಕ್ಷ್ಮಿ. ೩. ಪಾರ್ವತಿ : ತಾಯೇ ಜಗನ್ಮಾತೆ ಕಾರುಣ್ಯವಾರಿಧಿ (ನಂಬಿರ. ೧೫-೨೬): ಜಗನ್ಮಾತೆಯೂ ಶಿವನಿಗೆ ವಿವಾಹಿತೆ (ಕವಾಕುಂ. ೩೦). [<ಸಂ. ಜಗನ್ಮಾತೃ]

ಜಗನ್ಮಾನ್ಯ (ನಾ). ಲೋಕದ ಜನರಿಂದ ಮನ್ನಿಸಲ್ಪಟ್ಟವನು : ಮುನ್ನ ಧೀಶ್ವರನೀಶ್ವರಕಲ್ಪಂ ಸತ್ಯವಚೋನಿಳಯಂ ಜಗನ್ಮಾನ್ಯಂ (ಪಂಜಕಂ. ೨೫೬-೧೯). [ಸಂ. (ಜಗತ್ + ಮಾನ್ಯ)]

ಜಗನ್ಮಾಯ (ನಾ). ಲೋಕಕ್ಕೆ ಮಾಯೆಯುನ್ನುಂಟುಮಾಡುವವನು : ರಚಿತಮಾಯ ವಿಮಾಯ ಮಾಯಾನಿಚಿತಮಾಯಾಧಾರ ಮಾಯಾರುಚಿರ ಮಾಯಾರೂಪ ಮಾಯಾಮಯ ಜಗನ್ಮಾಯ (ಕುಮ್ಯಾಅ. ೬-೮೬).
[ಸಂ. (ಜಗತ್ + ಮಾಯಾ + –)]

ಜಗನ್ಮಾರ್ಗ (ನಾ). ಲೋಕದ ಹಾದಿ ; ಲೌಕಿಕಮಾರ್ಗ : ಸಂಚಿಸಿ ನೀನನ್ನಮಯ ಕಾಲದೇಶದ ಜಗನ್ಮಾರ್ಗದಿಂ ನಿನಗೆ ಬೇಹುದು ದಿನಂ ಪೋಗಿ ಬರ್ಪುದಕೆ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೬೨೦-೩೨೧). [ಸಂ. (ಜಗತ್ + ಮಾರ್ಗ)]

ಜಗಪತಿ (ನಾ).=ಜಗತ್ಪತಿ : ಜಗಪತಿಯ ತೋರಮ್ಮ ಎನಗೆ ಕರುಣವ ಮಾಡಮ್ಮ (ವಿರಾಕ್ಕೆ. ೩೦-೧) : ಜಗಪತಿಯು ನೀ ಸಾಕ್ಷ ನೀ ನಿಜಬ್ರಹ್ಮವಿಹೆ (ಜ್ಞಾನಸಿಂ. ೮-೧೨೮). [ಜಗ + ಪತಿ$_{2}$]

ಜಗಬಂಡ (ನಾ). ತುಂಬ ನಾಚಿಕೆಗೆಟ್ಟವನು ; ಮಾನಗೇಡಿ ; ಸಿಗ್ಗಿಲ್ಲದವನು ; "ನಾಚಿಕೆಗೇಡಿ" (ಜಾನಕೋ. ೫೮). [ಜಗ + ಬಂಡ$_{1}$]

ಜಗಭಂಡ (ನಾ).=ಜಗಬಂಡ : ಜಗಭಂಡರಿವರಿಗೆ ಮತ್ತೆ ಬಿರುದುಗಳೆ (ಕುಮ್ಯಾದ್ರೂ. ೦೦-೪೩) : ಜಗಭಂಡ ರಣವಿಜಯದಿದಿರಿನಲಿ ನಿಲದೆ ಪೋಗೆಂದು ತೆಗೆದಚ್ಚು ಬೊಬ್ಬಿರಿದನು (ನವಮೋ. ೩೦-೪೬). [ಜಗ+ಭಂಡ$_{2}$]

ಜಗಭಂಡಿ (ನಾ). ತುಂಬ ಮಾನಗೆಟ್ಟವಳು; ತೀರ ನಾಚಿಕೆಯಿಲ್ಲದವಳು: ನೀನು ಭಂಡಿ, ಜಗಭಂಡಿ (ಮಲಮ. ೬೩೦). [ಜಗಭಂಡ + – ಇ$_{2}$]

ಜಗಭರಿತ (ನಾ).=ಜಗದ್ಭರಿತ : ಮಣ್ಣನಿತ್ತು ನಿಮ್ಮ ಕಂಡೆಹೆನೆಂದಡೆ ಜಗಭರಿತ ನೀನು (ಮದೇವ. ೨೮೩-೫೨) : ಪರಮಪುಣ್ಯಶ್ಲೋಕ ಜಯ ಜಗಭರಿತ ನಿರ್ಮಳರೂಪ ಜಯ (ಕುಮ್ಯಾಅ. ೨೩-೫೩) : ಜಗಭರಿತ ನಿನಗೊಂದು ಸ್ಥಳವೇ ಅಗಣಿತದ ರೂಪೆಲ್ಲ ನೀನೇ (ಜ್ಞಾನಸಿಂ. ೮-೨೮).
[ಜಗ + ಭರಿತ]

ಜಗಮಗ (ನಾ). ಹೊಳೆಯುವುದನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ ; ಚಕಚಕಿಸುವಿಕೆ. 'ಜಗಮಗಿಸು' ಪರಾ.

ಜಗಮಗಿಸು (ಕ್ರಿ). ಲಕಲಕಿಸು ; ಪ್ರಕಾಶಿಸು ; ಹೊಳೆ : ಕವಿಪ್ರತಿಭೆ ವಿರಾಟ್‌ಶೂನ್ಯವೊಂದನ್ನು ಭಾವ ಮತ್ತು ಕಲ್ಪನೆಗಳ ಐಶ್ವರ್ಯದಿಂದ ಜಗಮಗಿಸುವಂತೆ ಮಾಡಿದೆ (ಕ್ರೀಷ್ಮಪ್ರ. ೧೧೪). [ಜಗಮಗ + –ಇಸು$_{3}$]

ಜಗಮೊಂಡ (ನಾ). ಅತಿ ಮೊಂಡ; ಮಹಾ ಹಟವಾದಿ; ಬಲುಮೊಂಡ; "ಪ್ರಸಿದ್ಧ ದಡ್ಡ" (ಜಾನಕೋ. ೫೮). [ಜಗ + ಮೊಂಡ]

ಜಗಲ (ನಾ). ೧. ಮೋಸಗಾರ. ೨. ಮದ್ಯವನ್ನು ತಯಾರಿಸಲು ಅನುಗೊಳಿಸಿದ ನಾನಾ ಪದಾರ್ಥಗಳಿಂದಾದ ಮುದ್ದೆ : "ಮೇದಕಃ, ಜಗಲಃ–ಮದ್ಯ ಮಾಡುವುದಕ್ಕೆ ನಾನಾ ದ್ರವ್ಯಗಳೂ ಕೂಡಿಸಿದ ಮುದ್ದೆಯ ಪೆಸರು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೨೬೪). ೩. ಮಂಗ್ಗಾರೆಗಿಡ. ೪. ಯುದ್ಧಕವಚ. ೫. ಸಗಣಿ. [ಸಂ.]

ಜಗಲಿ, ಜಗುಲಿ (ನಾ). ೧. ಕಟ್ಟೆ ; ವೇದಿಕೆ : "ವೇದಿಕಾ, ವಿತರ್ದಿಕಾ – ಈ ೨ ಜಗಲಿ" (ಹಲಾಯು.೫೦-೧೪೪); ಕಪ್ಪುರವಳುಕಿನ ಜಗಲಿಯನಗಲಿತಾಗಿ ಸಮೆದು (ಪಂಪಭಾ. ೫-೬ ವ) ; ಪೊಳೆವ ವಜ್ರಂಗಳ ಕಾಂತಿಗಳಡರೆ ಪರ್ವಿ ಪಚ್ಚೆಯ ಜಗಲಿಯುಳೊಪ್ಪಿದುವು ರಂಗವಲಿಯಿಕ್ಕಿದವೊಲ್ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೩-೯೫); ಹಸೆಯ ಜಗಲಿಯಲ್ಲಿ ಮುತ್ತಿನ ಹಸೆಯನಿಕ್ಕಿ (ಸೌಗಂಧಿ. ೩೦-೬). ೨. ಯಜ್ಞವೇದಿಕೆ : ವೇದಿ = ಯಾಗಕ್ಕೆಂದು ಮಾಡಿದ ಜಗಲಿ (ನಾಚಿರಾ. ೬). ೩. ವಿಗ್ರಹದ ಪೀಠ : (?). ಜಗುಲಿ : ೧. "ಜಗುಲಿ ವೇದಿಕೆ ವಿತರ್ದಿಕೆಯುಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೫೯-೧೨) ; ಕಪ್ಪುರವಳುಕಿನ ಜಗುಲಿಯ ಮೇಗಣ ಕುಸುಮದೆಸಟ ಮಿಸುಗುವ ದಳಿಂಬದ ಮೇಗೆ . . . ವಿಶ್ರಮಿಸಿ (ಆದಿಪು. ೧೧-೭೩ ವ); ಕರ್ಪುರದ ಜಗುಲಿಯ ಮೇಲೆ ಕಂಕೆಲ್ಲಿಯ ಪಲ್ಲವಂಗಳಿಂ ಸಮೆದ ತಳಿರ್ವಾಸಿನ ಮೇಲೆ ಪವಡಿಸಿ (ಧರ್ಮಾಮೃ.೧೧-೧೧೫); ಜಗುಲಿಯ ಮೇಲೆ ಕುಳಿತಿರುತ್ತಿದ್ದ ಆತ (ಜೀವನ. ೧).
[ದೇ.॥ ತುಳು. ಜಗಲಿ ; ತೆಲು. ಜಗಿಲೆ, ಜಗ್ಗಿಲೆ]

ಜಗಲಿಗಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ಜಗತಿಯನ್ನು ಕಟ್ಟು ; ವೇದಿಕೆಯನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸು : ಪೂವಿನ ಪುಡಿಯ ಪುಳಿಲಂ ಜಗಲಿಗಟ್ಟಿ ಪಾಸಂ ಕುಸುಮದೆಸಟಿಂ ಪಚ್ಚೆವಡಿಸಿ (ಅರ್ಧನೇ. ೫-೫೬ ವ). [ಜಗಲಿ + ಕಟ್ಟು$_{1}$]

ಜಗಲ್ಲಲಾಮಾಯಿತ (ಗು). ಜಗತ್ತಿಗೆ ಭೂಷಣವಾದ: ಜಗಲ್ಲಲಾಮಾಯಿತ ಶ್ರೀಕಟ್ಟಪ್ಪುತೀರ್ಥಸನಾಥ ಬೆಳ್ಗೊಳನಿವಾಸಿ (ಎಕ. III, ಶ್ರೀರಂಗ. ೧೪೭–೫ ; ೯೦೦). [ಸಂ.]

ಜಗವತ್ತಿ 'ಜಗವರ್ತಿ' ನೋ.

ಜಗವರ್ತಿ, ಜಗವತ್ತಿ (ನಾ). ಹಿರಿದಾದ ಬೆಂಕಿ,–ಜ್ವಾಲೆ ; ದೊಡ್ಡಉರಿ: ಕೊಂದರಂ ಕೊಂದು ಕಳೆವುದೆ ಧರ್ಮ ಜಗವರ್ತಿಯಂ ಹೊತ್ತಿಸೆಳೆ ಪೊಟೆಯಂ ಹೂಡಿಸು ಸಂದುಸಂದಂ ಕಡಿಸು (ಹದಕಾ. ೧೩-೮); ಮೊದಲ ಪದನಪಭ್ರಂಶಕ್ಕೆ ಬಾರದೆ, ಪರಪದಂ ತದ್ಭವಮಾದ ಸಮಾಸಕ್ಕೆ–ಉತ್ತರದೇಶ–ಉತ್ತರದೇಸ . . . ಜಗವರ್ತಿ–ಜಗವತ್ತಿ (ಶಮದ. ೨೮೯ ಪ್ರಯೋ). ಜಗವತ್ತಿ : ಮೇಲಿನ 'ಶಮದ' ಪ್ರಯೋಗವನ್ನು ನೋಡಿ.
[ಜಗ + ವರ್ತಿ]

ಜಗವಿಖ್ಯಾತ (ಗು). = ಜಗದ್ವಿಖ್ಯಾತ : ಮಾತು ಹೋಲುಮೆಯಹುದು ಜಗವಿಖ್ಯಾತ ಸಾರಥಿಯರ ಕುಮಾರಗೆ ಭೀತಿ ಬಳಿಕಿಲ್ಲಿಯದು (ಕುಮ್ಯಾವಿ. ೯–೧೪). [ಜಗ + ವಿಖ್ಯಾತ]

ಜಗವಿದಿತ (ಗು).=ಜಗದ್ವಿಖ್ಯಾತ: ಕಮ್ಮಾಬ ಸಾಂತೋಜ ಜಗವಿದಿತವಾಗಿ ಕಾದಿ ಸುರಲೋಕಪ್ರಾಪ್ತನಾದ (ಸೌಇಇ. XX, ೧೧೩-೪ ; 1146).
[ಜಗ + ವಿದಿತ]

ಜಗಸ್ಥಿತಿ (ನಾ). ಲೋಕದ ಇರವು, – ಸ್ಥಿತಿ : ರೂಪದೆ ಸತ್ವರಜಸ್ತಮೋಗುಣಾಧಾರತೆಯಿಂ ಜಗಸ್ಥಿತಿ ಸಮುದ್ಭವ ಸಂಹೃತಿ ಹೇತು (ಕಇಆ. ೧-೨-೩ ; 1058). [ಜಗ + ಸ್ಥಿತಿ]

ಜಗಹಿತ (ನಾ).=ಜಗದ್ಧಿತ : ಸಾವು ಜೀವಗಳೆರಡು ಭಾವಿಸಲು ಒಂದಯ್ಯ ಜೀವಿಸಲು ಬೀಜ ಸಾವಂತ ಜಗಹಿತಕೆ ಸಾವುದೇ ಜೀವ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೦೦೩೦).
[ಜಗ + ಹಿತ]

ಜಗಳ 'ಜಗಟ' ನೋ.

ಜಗಳಕೋರ (ನಾ). ಜಗಳಗಂಟ ; ಕಲಹವಾಡುವ ಸ್ವಭಾವದವನು ; ಕಲಹಪ್ರಿಯ : ಕೆಲವು ಮಕ್ಕಳು ಪ್ರಾರಂಭದಲ್ಲಿಯೇ ಶಾಂತಿಪ್ರಿಯರು, ಕೆಲವು ಜಗಳಕೋರರು (ಜೀವಾತ್ಮ. ೧೯೦).
[ಜಗಳ (<ಜಗಟ) + – ಕೋರ$_{3}$]

ಜಗಳಗಂಟ (ನಾ).=ಜಗಳಕೋರ : ಜಗಳಗಂಟನಾದರೂ ಅವನ ಹೃದಯ ಬಹಳ ನಿಷ್ಕಪಟವಾದದ್ದು (ನವನೀ. ೪). [ಜಗಳ (<ಜಗಟ)+ – ಗಂಟ$_{2}$]

ಜಗಳಗಂಟಿ$_1$ 'ಜಗಟಿಗಂಟಿ' ನೋ.

ಜಗಳಗಂಟಿ$_2$ (ಗು). ೧. ಕಲಹಮಾಡುವ ಸ್ವಭಾವದ: ಆ ಕೀಟಗಳಿಗೆ ಪ್ರತಿಯಾಗಿ ಜಗಳಗಂಟಿ ಕೀಟಗಳು . . . ಮೇಲೆರಗುತ್ತವೆ (ಕೀಟವಿ. ೨೩). (ನಾ). ೨.=ಜಗಳಕೋರ: ನಾರದನು ಜಗಳಗಂಟ (ಕೃಲಾಕ. ೩೭). [ಜಗಳಗಂಟ + – ಇ$_3$]

ಜಗಳಗಂಟಿ$_3$ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧಿ ಗಿಡ: ಕಲನಂದಿ, ಜಗಳಗಂಟಿ, ಬಿಲ್ಲುನಿಕ (ಮೃತಿಗಿ. ೩೦-೬೦೨). [ಜಗಳ (<ಜಗಟ) + ಕಂಟಿ$_2$]

ಜಗಳಗಂಟಿಕ್ಕು (ಕ್ರಿ). ಕಲಹವನ್ನು ತಂದುಹಾಕು ; ಜಗಳವಾಡುವಂತೆ ಮಾಡಂ: ಜಗಳಗಂಟಿಕ್ಕಿ ನೋಡುವೆನೆಂಬ ಹರಕೆಯೆ (ನವಮೋ. ೨೮-೪೪). [ಜಗಳ (<ಜಗಟ) + ಗಂಟಿಕ್ಕು]

ಜಗಳಗಂಟಿಗ (ನಾ).=ಜಗಳಕೋರ : ಈ ಮೂವರು ಜಗಳಗಂಟಿಗರಾಗಿರ ಬಹುದೆಂದು ಜರಾಸಂಧನಿಗೆ ತೋರಲೇ ಇಲ್ಲ (ರಾಜಸೂ. ೦೮). [ಜಗಳಗಂಟ + – ಇಗ]

ಜಗಳಗಂಟಿಮರ (ನಾ). ತೂಬರೆಮರ: (+). [ಜಗಳಗಂಟಿ$_3$ + ಮರ$_1$]

ಜಗಳಗಾತಿ (ನಾ).=ಜಗಟಿಗಂಟಿ : ಜಗಳಗಾತಿ ಮಗಳನರಿಯಳು (ಗಾದೆ). [ಜಗಳ (<ಜಗಟ) + – ಕಾತಿ$_6$]

ಜಗಳಪುರ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು: ಶ್ರೀಮತ್ ಪಿರಿಯಬರಸಿಯರ ಮಗನಯ್ಯುವದೇವಗೆ ಜಗಳ[ಪು]ರದ ಮೊಸಳೆಯರಸರ × × × (ಸೌಇಇ. IX-I, ೩೦-೩ : ೫೯೯). [? + ಪುರ$_3$]

ಜಗಳಾಟ (ನಾ). ಕಲಹ ; ಕಚ್ಚಾಟ : ಸಂಸ್ಕೃತಿಯೆಂಬುದು . . . ಜಗಳಾಟಕ್ಕೆ ನೆಪವಾಗಿದೆ (ವಿಚಾಮಂ. ೧೩); ಸಾಲೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಓಣಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಜಗಳಾಟ ಬೈದಾಟ (ನಿರಾಶ. ೭೭). [ಜಗಳ (<ಜಗಟ) + ಆಟ]

ಜಗಳಾಶ್ವ (ನಾ). ಕುದುರೆಯ ಬಾಯಲ್ಲಿಯ ಒಂದು ರೇಖೆಯ ಹೆಸರು (?) : ದಾಡೆಯಲ್ಲಿ ತೆರೆಗಳು ಮೂವತ್ತೆರಡಾಗಿಹವು. ಅದಕ್ಕೆ ಊರ್ಮಿಯೆಂಬ ಹೆಸರು. ಅದಟ ನಡುವೆ ಉದ್ದವಾಗಿ ಬಂದ ರೇಖೆಗೆ ಜಗಳಾಶ್ವವೆಂಬ ಹೆಸರು (ಅಶ್ವಚೀ. ೫೮-೧೨). [?]

ಜಗಳೆ, ಝುಗಳೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ವಾದ್ಯ ; ಕಂಚಿನ ತಾಳ; ಕಂಸಾಳೆ: "ಜಗಳೆಯೆ ಕಂಸಾಳೆ" (ಕವಿಕಂ. ೨೪೯) ; ಝುಕಾರಕ್ಕೆ ಜಕಾರಂ– ಝುಗಟಾ – ಜಗಳೆ (ಶಮದ. ೨೫೩ ಪ್ರಯೋ) ; ಕಳಸ ಜಗಳೆ ಜಗಟೆ ಮೊದಲಾದ ಪಂಚಮಹಾವಾದ್ಯ (ಎಕ. IX, ಮಾಗಡಿ. ೦೮-೪೦ ; 1368) ; ಮಂಗಳಗಳ ಪಾಡುತ್ತ ನಿಸ್ಸಾಳ ತಮ್ಮಟೆ ಭೇರಿ ಜಗಳೆ ಪೇರ್ಬೇರಿ ಶಂಖ ಕಹಳಾನಿನದದೊಳು (ಸಿಂಗಿರಾ. ೩೦-೪) ; ಜಗಳೆ ಜಾಗಟೆಯಾರ್ಭಟೆಯ ಚೌಪಟ್ಟಿಯ . . . ಯೋಗಿಣಿಯರೂ (ದೇವಾಂಪು. ೪-೪೭). **ಝುಗಳೆ:** "ಝುಗಳೆಯೆಂದು ಕಂಸಾಳಂ" (ಕಶಸಾ. ೨೦-೬೪೭) ; ದಾಳಿಂಬಂ . . . ಝುಗಳೆ ವಿಳಂಗಂ ಇವು ಕೂಡೆ ದಕಾರಕ್ಕೆ ಪುಟ್ಟಿ ಜಬದಪಭ್ರಂಶತೆಯುಂ ಪಡೆದುಂ ರೂಢಿಯ ಕುಳಂಗಳ್ (ಶಮದ. ೨೦ ವೃತ್ತಿ). 'ಜೇಗಂಟೆ' ಪರಾ. [?]

ಜಗಟ, ಜಗಳ (ನಾ). ಕಲಹ ; ಹೋರಾಟ: "ಯುದ್ಧೋತ್ಸುಕಂ ಬೋರ್ಮಾಧ್ಯಮನೆ ಕರೆತರಮೆನಲು ಜಗಟಕ್ಕೆ ನಾಮಮಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೦೩೩-೩೦); "ಪೆಟಕನಲ್ ಜಗಟಂ" (ಸಂಜೀವ. ೪); ನುಡಿದ ಜಗಟಮದಿನಿಸಾನುಂ ತ್ರಿಪುರಹರನ ಕಿವಿಗೆಯ್ದುವುದುಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧೨-೧೪೨); ಜವದ ಜಗಳಕ್ಕೆ ಪುರುಡಿಸುವ ಗರುಡನಂ ಗಜಬುವಂತೆ ದುಂದುಭಿ ಗಭೀರ ಹೇಷಾರವಂಗಳೊಗೆಯೆ (ಪುಷ್ಪಪು. ೨-೯೦ ವ). **ಜಗಳ :** ಸಂಸಾರವೆಂಬ ಹೆಣ ಬಿದ್ದರೆ ತಿನ ಬಂದ ನಾಯ ಜಗಳವ ನೋಡಿರೆ (ಅವಕಂ. ೧೧-೪೭); ಅಂಟಿದ ಜಗಳದೊಳಗೆ ಮಾರ್ಬಲವನು ಪುಟ್ಟಿಸಿ (ಕಂಸವಿ. ೬-೬೦); ಊಟ ಬಲ್ಲವನಿಗೆ ರೋಗವಿಲ್ಲ, ಮಾತು ಬಲ್ಲವನಿಗೆ ಜಗಳವಿಲ್ಲ (ಗಾದೆ). **ಜಗಳತರು** = ಮನಸ್ತಾಪ ಹುಟ್ಟಿಸು; ಕಲಹವನ್ನುಂಟು ಮಾಡು: ಮಾತು ಬಲ್ಲವ ನಾಣಿಕ ತಂದ ಮಾತರಿಯದವ ಜಗ[illegible] (ಗಾದೆ). **ಜಗಳತೆಗೆ** = ಕಲಹವನ್ನು ಪ್ರಾರಂಭಿಸು: ಅವಳು ಸುಮ್ಮಸುಮ್ಮನೆ ಜಗಳ ತೆಗೆಯುತ್ತಾಳೆ (ರೂಢಿ). **ಜಗಳದ ಮದ್ದು** = ಕೋವಿಮದ್ದು ; ತುಪಾಕಿ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ಹಾರಿಸಲು ಬಳಸುವ ಸಿಡಿಮದ್ದು: "ಬಳಮಾರ್ದು =ಜಗಳದ ಮದ್ದು" (ಗಂಗಾಮ. ೨೩೦). **ಜಗಳದ ಮರ**=ತೂಬರೆಗಿಡ ; ತುಂಬರಗಿಡ : "ತಿಂದುಕಃ, ಸ್ಫೂರ್ಜಕಃ, ಕಾಲಸ್ಕಂಧಃ, ಶಿತಿಸಾರಕಃ–ಳ ತುಂಬರಗಿಡ, ತೂಬರೇಗಿಡ ಇದನ್ನು ಜಗಳದ ಮರವೆಂದು ಕೆಲವರನ್ನುವರು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೦೭). **ಜಗಳವಾಡು, ಜಗಳಾಡು** = ಕಲಹಮಾಡು ; ಹೊಡೆದಾಡು : ಜಗಳವಾಡುವರಲ್ಲಿ ಕೆಲರು ಮಾತೆಯರಿಕ್ಕಿದುಗುಳ ದಾಂಟಿದರಂದು ಕೆಲರು (ಮೋಹತ. ೧೮-೮೦): ಮೂಡುವನು ರವಿ ಮೂಡುವನು ಕತ್ತಲೊಡನೆ ಜಗಳಾಡುವನು (ಕಎಪು. ೩-೧). **ಜಗಳಮಾತು**= ಯುದ್ಧದ ಮಾತು ; ಕಲಹದ ಮಾತು : ಜಗಳಮಾತಿಂದ ಜಯದ ಜಾಣ್ನುಡಿಯಿಂದ ನಗೆಯಿಂದ ನಲಿದಾಟದಿಂದ ವಿಂಗೆ ಕಳೆದರು ವೀರಭಟರು ರಾತ್ರಿಯನಂದು (ಕುರಾಸಾಂ. ೧೪-೮೨). **ಜಗಳಹಚ್ಚು** = ಕಲಹವನ್ನುಂಟು ಮಾಡು : ತಳ್ಳಿ= ೧. ನಡುವೆ ಬಂದು ಜಗಳ ಹಚ್ಚೋಣ. ೨. ಬಂಡಾಯ (ಗಂಗಾಮ. ೧೩೦). [<ಪ್ರಾ. ಜಗಡ, ಝುಗಡ]

ಜಗಟಂಬೊಗು (ಕ್ರಿ). ಜಗಳತೆಗೆ; ಕಲಹವನ್ನು ಪ್ರಾರಂಭಿಸು: ಜಗಟಂ ಬೊಕ್ಕವರೊಳ್ ಕೆಲರ್ ಪೆಬವರಾಗಿರ್ದರ್ (ಅರ್ಧನೇ. ೨-೮೪). [ಜಗಟ + ಪೊಗು]

ಜಗಟಿಗಂಟಿ, ಜಗಳಗಂಟಿ$_1$ (ನಾ). ಕಲಹಮಾಡುವ ಸ್ವಭಾವದವಳು : ಜಗಟಿಗಂಟಿಯಂತೆ ಮಿಡುಮಿಡುಮಿಡುಕಿ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧-೧೬೮). **ಜಗಳಗಂಟಿ$_1$:** ವಂಚಕಿಯರು ಜಗಳಗಂಟಿಯರು ಕಾಮಾತುರೆಯರತಿದವಡಿತಿಯರಂತಃಕರಣಮಲಿನೆಯರು (ಬಸವು.೪೦-೫೩); ನಾಲಿಗೆ . . . ಕಪ್ಪಾಗಿಯಿದ್ದರೆ ಜಗಳಗಂಟಿ ಆಗುವಳು (ಸೌಗಂಧಿ. ೬೬೦-೨೦) ; ಜಗಳಗಂಟಿಗಳನ್ನು ಪ್ರತ್ಯೇಕಿಸಿದರು (ಪುನರು. ೧೩೦). [ಜಗಟ + – ಗಂಟಿ$_2$ + – ಇ$_2$]

ಜಗಟವಂತ (ನಾ). = ಜಗಳಕೋರ : ನಿಂದಾಯಾಂ–ಜಗಟವಂತಂ, ದೋಸವಂತಂ (ಶಬ್ದಾನು. ೪೦೨ ಪ್ರಯೋ). [ಜಗಟ + – ವಂತ]

ಜಗಾತ್ಮ (ನಾ). ಬ್ರಹ್ಮ ; ಸೃಷ್ಟಿಕರ್ತ : "ಸರಸಿಜೋದ್ಭವನಜಂ ಶ್ರೇಷ್ಠಂ ಜಗಾತ್ಮಂ . . . ವಿರಂಚಿಯೆನೆ ಬ್ರಹ್ಮನಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೩-೯) . [ಜಗ + ಆತ್ಮ]

ಜಗಿ$_1$ (ಕ್ರಿ). ೧. ಬಾಯಲ್ಲಿ ನುರಿಸು ; ಅಗಿ ; ಅಗಿದು ತಿನ್ನು ; ಚರ್ವಣ ಮಾಡು: ಅಂಗಳದಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬಳು ಪುಟ್ಟಹುಡುಗಿ ಕಬ್ಬು ಜಗಿಯುತ್ತಾ ನಿಂತಿದ್ದಳು (ಕನ್ನಡಿ. ೭೭) ; "ಈಗ ಸರಿಯಾಪ್ತೆ" ಎಂದು ಅಡಿಕೆಯನ್ನು ಜಗಿಯುತ್ತಾ ಕೇಳಿದರು (ಅಪವಾ. ೬) ; ಇಂದೂ ಅವನು ನಿರ್ದಯತೆಯಿಂದ ತಾಂಬೂಲವನ್ನು ಜಗಿಯುತ್ತಿದ್ದ (ದಾಡಳ. ೩೬೩). ೨. ಚುಚ್ಚು ; ನೋಯಿಸು : ಅಗೆದು ಗೊಬ್ಬರವಿಕ್ಕಿ ನೀರೆರೆದು ತೋಟಿಗನು ಜಗಿವ ಮುಳ್ಳಿರಿತಗಳ ಸೈರಿಸೆ ಗುಲಾಬಿ ನಗುವುದೊಂದರೆ ನಿವಿಷ (ಮಂಕುಕ. ೪೬೮). ೩. (ಅಲಂ) ಮೆಲಕುಹಾಕು ; ಪರ್ಯಾಲೋಚಿಸು : ನೂರ ಚಿಂತಿಸಿದಳು. ಯುಸುಫನ ಮಾತುಗಳನ್ನು ಒಂದೊಂದಾಗಿ ಜಗಿದು ನೋಡಿದಳು (ನೂರಜ. ೩೭). 'ಅಗಿ$_1$' ಪರಾ.

ಜಗಿ$_2$ (ಕ್ರಿ). ಹೊಳೆ; ಪ್ರಕಾಶಿಸು; ಹೊಳಪು ಬೀರು: ಜ[ಪಾಕಾಂ. ಜ]ಗಿವ ವಸುರಂಗಿಗಳ ಗುರುಗುಂಜಿದಂಡೆಗಳ ನಿಗುರಿಸಿಹ ವಿಸಾಸೆಗಳ ಕೆಂಗಣ್ಣ . . . ಬೇಡವಡೆ ನಡೆತಂದುದು (ಪಂಕಾರಾ. ೩-೬-೨೨) ; ದಿನೇ ದಿನೇ ಅವನ ಮೈಕಟ್ಟು ತುಂಬಿ ಜಗಿಯಲಾರಂಭಿಸಿತು (ಛೀಮುಕಾ. ೪೪). 'ಜಗಜಗಿಸು' ಪರಾ. [ದೇ.॥ ತೆಲು. ಜಗ್ಗು = ಹೊಳಪು]

ಜಗಿ$_3$ (ಕ್ರಿ). ಭಾರದಿಂದ ಜೋಲು,–ಬಾಗು : ತೋಟದಲ್ಲಿ ಹಣ್ಣು ಹುಂಪಲುಗಳು ಜಗಿಯುತ್ತಿವೆ (ಆರ್ಯರ. ೧೫). [<ಜರ್ಗು ?]

ಜಗಿಸು 'ಜರ್ಗಿಸು' ನೋ.

ಜಗು (ಕ್ರಿ). (?): ಮಘಮಘಿಸುವ ಚಂದನವ ತಿಗುರಿಕ್ಕುವರೆ ಹಸ್ತದುಗುರು ತಾಗಿತೂ ಚೆನ್ನಸ್ವಾಮಿ ಜಗುವ ಕಬಾಯದ ಬಿಗುಹು ಬೆನ್ನೊಳು ಸೋಂಕಿಯುಗಿಯಿತೂ (ಕೋದತ. ೨-೪೮). [?]

ಜಗುನಿ 'ಜಮುನೆ' ನೋ.

ಜಗುನಿಸಂಗಮ (ನಾ). ಯಮುನಾ ಮತ್ತು ಗಂಗಾ ನದಿಗಳ ಕೂಡಲು,–ಸಂಗಮ: ಇಡಿಕಿಜಿದ ಪೀವರಸ್ತನಯುಗಳ ಪರ್ವತದ ನಡುವಿತ್ತು ಮುತ್ತಿನೊಬ್ಬರ ಗಂಗೆಯೊಲು ತೊಡರ್ದ ಬಡಬಾಸೆಯೇ ಜಗುನಿಸಂಗಮದೊಳೆಸೆವುತಿರೆ (ರಾಘವ. ೬-೪೬). [ಜಗುನಿ (<ಜಮುನೆ) + ಸಂಗಮ]

ಜಗುನೆ 'ಜಮುನೆ' ನೋ.

ಜಗುಲಿ 'ಜಗಲಿ' ನೋ.

ಜಗುಲಿಕಟ್ಟೆ (ನಾ). =ಜಗಲಿ೧ : ಜಗುಲಿಕಟ್ಟೆ, ಕೆರೆ, ಭಾವಿಕಟ್ಟೆಗಳಲ್ಲಿ ಕಲೆತ ಹೆಂಗಸರು ಆಡುವ ಆಡಿಕೆಯ ಮಾತಿನಿಂದ ಎಷ್ಟೋ ಸಂಸಾರಗಳು ಹಾಳಾಗಿವೆ (ನಿಂದನೆ. III, ಮುನ್ನುಡಿ). [ಜಗುಲಿ(<ಜಗಲಿ) + ಕಟ್ಟೆ$_1$]

ಜಗುಳ್ 'ಜಗುೞ್' ನೋ.

ಜಗುಳಿಕೆ (ನಾ). ೧. ಜಾರುವಿಕೆ; ಕಳಚುವಿಕೆ. ೨. ಸಾವು: ಮಗನ ಕೇಳ್ದು ಕುಶನ ಕಾಲನ ನಗರಿಗಭಿಮುಖನಾದ ಮಂತ್ರಿಯ ಜಗುಳಿಕೆಯ ಕೇಳ್ದು ಸುರಪತಿ ಕಳವಳದ ಕರಣದಲಿ ಉಗುಳಿದನು ತಂಬುಲವ (ತೊರರಾ. ೬-೨೦-೧). [ಜಗುಳ್(<ಜಗುೞ್) + – ಇಕೆ]

ಜಗುಳಿತ (ನಾ). ಜಾರಿಕೆ : ಜಗದ ಮಾಯಾವಲಂಬನವೆಂಬ ಪಲ್ಲವದ ಜಗುಳಿತದ ಪೆರ್ಗಸರ ನೀರಿಂಗೆ ಮೋಹಿಪುದೆ (ದುರಪು. ೨-೩೫).
[ಜಗುಳ್ (<ಜಗುೞ್) + – ತ$_2$]

ಜಗುಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ಹೋಗಲಾಡಿಸು ; ನಿವಾರಿಸು ; ಕಳೆ : ಜಗದ ಜೀವನ ಪಾಪಕರ್ಮವ ಜಗುಳಿಸಿದ ಶ್ರೀಕಂಠ (ಸಂಭಪ. ೯-೮): ನಿಗಮತತಿದುರ್ಲಭನೆ ಅಗಣಿತ ಮನೋಹರನೆ ಸಗುಣ ನಿರ್ಗುಣನೆ ಬಸವಯ್ಯ ಬಸವಣ್ಣ ಜಗುಳಿಸಿದೆಯೆನ್ನ ಮಲವೆಯಾ (ಗುರುಬೋ. ೬೮-೬೧); ನೋಟದಲಾಶ್ರಿತರ ಸಂತಾಪತ್ರಯಗಳನು ಜಗುಳಿಸುವ ಲೋಚನದ ಕರುಣಾಳುಗಳ ದೇವ (ನಿಭಾಗ. ೩-೦೩-೪೦); ಮುನಿಸುಗೊಂಡಿರುವ ಸತಿಪತಿಗಳ ಜಗಳಮಂ ಜಗುಳಿಸುತ (ಸೌಗಂಧಿ. ೧೮೬-೦). [ಜಗುಳ್ (<ಜಗುೞ್) + – ಇಸು$_3$]

ಜಗುಳು 'ಜಗುೞ್' ನೋ.

ಜಗುಳುದಲೆ (ನಾ). ಜಾರುವಿಕೆ: ಪಾಸಿ ತೋಱಿತು ಮನಕೆ ಜನಕಮಹೀಶಸುತೆ ನಿನಗಂದು ಭವಬಾಣಾಸನದ ಭಾರಣೆಯ ಬಿಗುಹಿನ ಜಗುಳುದಲೆ [ಪಾಠಾಂ. ಳ]ಯಿಂದ ದಾಶರಥಿಗಾ ರಮಣಿ ರಾಣೀವಾಸವಾದಳು (ತೊರರಾ. ೩-೬-೧೬). [ಜಗುಳು (<ಜಗುೞ್) + – ದಲೆ]

ಜಗುಳುನುಡಿ (ನಾ). ನುಣುಚಿಕೊಳ್ಳುವ ಮಾತು : ಜಗುಳುನುಡಿ ಜಾಣ್ಮೆನುಡಿ . . . ಬನ್ನಣೆಯ ನುಡಿಯ ಭಾವೆಯರು ಬರುತಿರ್ದರಿಕ್ಕಲದೊಳು (ನವಮೋ. ೨೪-೧೫). [ಜಗುಳು (<ಜಗುೞ್) + ನುಡಿ$_2$]

ಜಗುೞ್, ಜಗುಳ್, ಜಗುಳು (ಕ್ರಿ). ೧. ಓಡಿಹೋಗು ; ದೂರಹೋಗು : "ಜಗುೞ್–ಅಪಸರಣೇ (ಹೊರಟುಹೋಗು)" (ಶಮದ): ಆಗಳಾಕುಳವ್ಯಾಕುಳರಾಗಿ ನಾಣ್ಚಿ ಜಗುೞ್ದಿರ್ವರುಮಂದೊಳಸಾರ್ದುಪೋಪುದುಂ (ಆದಿಪು. ೩-೮೯). ೨. ಜಾರು; ಜಾರಿಕೊಳ್ಳು: "ಜಗುೞೆಂದು ಜಾಱುವುದು" (ಶಶಸಾ. ೨೬-೫೮೦). ೩. ಬೀಳು ; ಕೆಡೆ: ಪಾಪದ ಭರದಿಂ ನರಕಕ್ಕೆ ಜಗುೞ್ದನೆನ್ನಾತ್ಮೇಶಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧೦-೨೦೬). ೪. ತೂಗಾಡು; ಜೋಲು : ಸೊಗಯಿಸುವ ಪಾಲೆಯಿಂ ನಸು ಜಗುೞುತ್ತಿರೆ ಕರ್ಣಪೂರಪಲ್ಲವಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೫೨). ಜಗುಳ್ : ೨. ಪರಿಮಳದ ಕೆಸರ್ವಸಗಿದ ವನಸ್ಥಳದೊಳ್ ಬಿನದದಿಂ ನಡೆವಲ್ಲಿ ಕಾಲ್ ಜಗುಳ್ದು ಜೋಲ್ದು (ಗಿರಿಕ. ೨-೬೧ ವ). ೫. ಕಳಚಿಕೊಳ್ಳು: ಜಗುಳ್ದು ತಾವೇ ಬೀಳ್ವ ಕಳಿವದದ ಪಣ್ಗಳಿಂ ನೈವೇದ್ಯಮಂ ವಿರಚಿಸಿ (ಪದ್ಮರಾ. ೮-೩೫) ; ನರೆತ ಮಿಾಸೆಯ ಜಗುಳ್ದ ಹಲ್ಲುಗಳ ಹಾಯಿದೆಲುಗಳ ಸೆಗ್ಗಿದವಯವದ ಅಗಿಯಲಲುಗುವ ತಲೆಯ ಮುಪ್ಪಿನ ಮುಗುದ (ಕುವ್ಯಾಭೀ. ೧-೩೫). ಜಗುಳು : ೧. ಮಗಳು ಮದ್ದಳೆಯುವನ ಬೆನ್ನಲಿ ಜಗುಳಿ ಹೋದುದ ಕೇಳಿ (ಪ್ರಭುಲಿ. ೮-೩). ಬೆಳೆದಿಹ ಪೈರುಗಳ ಬಿಟ್ಟು ಜನಪಂಜಿ ಜಗುಳಿದರು (ಕಂನವಿ. ೧೦-೪೮). ೩. ಮಡದಿಯೊರ್ವಳಿಗೆ ಗಿಂಡಿಯ ತನ್ನ ಕೈಮುಟ್ಟಿ ಕೊಡುವಾಗ ಜಗುಳಿತಾಗಿಂಡಿ (ಭರತ. ೪-೪೬). ೪. ಪರಮೇಶ್ವರನ ಮುಡಿ ಸಡಿಲಿ ಜಗುಳುವ ಜಡೆಗಳೊಯೆಂಬಂತೆ (ಸೌಗಂಧಿ. ೧೮೬-೧೮). ೫. ಜಗುಳಿದೊಱೆಗಳ ಜಾಳಿಗೆಯ ಹೊಗರೊಗಲು (ಕುವ್ಯಾಭೀ. ೧-೪೬). ೬. ಸುರಿಸು ; ವರ್ಷಿಸು : ಜಗುಳಿದುದು ಕಿಸುಕುಳದ ಮಳೆ ಧರಣಿಗೆ ನಿರಂತರ ಮೂತ್ರ ಶೋಣಿತ ಹೇಯವೃಷ್ಟಿಗಳ (ನಿಭಾಗ. ೩-೮-೨೪).

ಜಗುೞ್ತರ್ (ಕ್ರಿ). ಜಾರಿಬೀಳು; ಅಳ್ಳಕವಾಗು; ಸಡಿಲವಾಗು : ಅಲಸಿಕೆ ಜಕ್ಕವಕ್ಕಿಗೆ ಜಗುೞ್ತರೆ ಪಕ್ಕದೊಳಾಱಿಪೊಕ್ಕು ಜಕ್ಕುಲಿಸಿ ಸಡಿಲ್ದ ತಾವರೆಯೆಸಳ್ಗುಱುಪಿಂದೊಳವಿಟ್ಟು ನಿದ್ದೆಯುಂ ತೊಲಗಿಸಿದಂಚೆವೆಣ್ (ಚಂದ್ರಪು. ೮-೯೬) : ನೀವಿ ಜಗುೞ್ತರೆ ನೀಟ್ಟು ಕಣ್ಮಲರ್ ತನಿವೆಳಗಂ ಕಡಲ್ವರಿಸೆ (ಕುಸುಮಾ. ೫-೯೯). [ಜಗುೞ್ + ತರ್]

ಜಗೆ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ಆವುಜವೆಂಬ ತಾಳವಾದ್ಯದ ವಾದನದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಕ್ರಮ : ಸಂಚತ್ರಯ ಸುಸಂಚನೆಂಬಾವುಜಿಗನಾವುಜವನಳವಡಿಸಿ . . . ಜಗೆ ಜೋಕೆ ರಾಜಿಸೆ ಬಾಜಿಸುತ್ತಿರೆಯುಂ(ಚಾಂತೀಶ್ವ. ೧೬-೬೬ ವ). [?]

ಜಗ್ಗನೆ (ಅ). ರಭಸವಾಗಿ ; ತಟ್ಟನೆ ; ಕೂಡಲೆ : ಕುಸಿದನ್ಯದೈವಂಗಳೆಲ್ಲ ಜಗ್ಗನೆ ಜರಿಯೆ (ದಾವುಂರ. ೮೯-೨೪) ; ಪ್ರಳಯಕಾಲ ತುಂಬದ ಮುನ್ನವೆ ಮಹಾಪ್ರಳಯ ಬಂದಿತ್ತೆಂದು ಜಗ್ಗನೆ ಉರಿವುತ್ತ (ಶೂನ್ಯಸಂ. ೪೧-೨೩); ಕರಿಘಟೆಗಳುಪ್ಪರಿಸಿ ಜಗ್ಗನೆ ಜರಿದು ನಿಂದವು (ತೊರರಾ. ೧-೧೬-೯); ಎಮ್ಮೆಯ ಮಾತು ಜಗ್ಗನಿದೊ ನಾಟಿತಾತನ ಮನದೊಳು (ಹಬ್ಬರ. ೧೫-೩). ಅಧ್ಯಕ್ಷನು ಜಗ್ಗನೇ ಮೇಲಕ್ಕೆದ್ದ (ಯೋಧಪು. ೩೨). [ಜಗ್$_0$ + – ಅನೆ$_1$]

ಜಗ್ಗರಿಸು (ಕ್ರಿ). (?) : ರಾಧೇಯ . . . ಶೌರ್ಯರಸ ವೆಗ್ಗಳಿಸಿ ಜಗ್ಗರಿಸಿ ಕಲಕಿದಂ ಮೂದಲೆಗಳಂ ನುಡಿದು(ತುರಂಗ. ೬೯-೩೫). [? + – ಇಸು$_3$]

ಜಗ್ಗಲಿಗೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ವಾದ್ಯ : ಮದ್ದಲಿ, ದಿಮ್ಮ, ದಪ್ಪು. . ದುಂದುಭಿ . . . ಜಗ್ಗಲಿಗೆ ಮೊದಲಾದವುಗಳ ಸಂಜೋಡಣೆ ಮಾಡಿ (ಕನ್ನಜಾ. ೨೯). [ಜಗ್ಗು$_1$ (<ಜರ್ಗು) + ಹಲಿಗೆ (<ಪಲಗೆ)]

ಜಗ್ಗಾಟ (ನಾ). ೧. ಎಳೆದಾಟ ; ಎಳೆದಾಡುವಿಕೆ : ಮನೆಯ ಮತ್ತು ಆಫೀಸಿನ ಜಗ್ಗಾಟದಲ್ಲಿ ಎರಡು ದಿನಗಳನ್ನು ಎರಡು ನಿಮಿಷಗಳಂತೆ ತಳ್ಳಿದೆವು (ರಾಯುಕ. ೯೪) ; ವೇಣುಗೋಪಾಲನು ರತಿಕಾಂತನ ವಾತ್ಸಲ್ಯದ ಜಗ್ಗಾಟವನ್ನು ಬಲುಮೆಯಿಂದ ಬಿಡಿಸಿಕೊಂಡು "ಹೋಗು ನೀನು" ಎಂದನು (ಇಪ್ಪಕ. ೩೦೨). ೨. (ಆಲಂ) ಚೌಕಾಸಿ : ಹೀಗೆ ಜಗ್ಗಾಟವಾಗಿ ಕೊನೆಗೆ ೬೦೦ ರೂಪಾಯಿಗಳಿಗೆ ಗದ್ದೆ ಒಪ್ಪಿತು (ವಾಸಹು. ೬೩).
[ಜಗ್ಗು$_1$(<ಜರ್ಗು) + ಆಟ]

ಜಗ್ಗಾಡು (ಕ್ರಿ). ೧. ಎಳೆದಾಡು. ೨. ಅತ್ತಿತ್ತ ಓಡಾಡು,–ಸರಿದಾಡು: ತಂತಮ್ಮ ಬಂಡಿಗಳಲ್ಲಿ ಅತ್ತಿತ್ತ ಜಗ್ಗಾಡುತ್ತಿದ್ದ ಬಂಡಿಗಾರರ ಕಪ್ಪುಮೋರೆಗಳಲ್ಲಿ ಅದೇ ವಿಕಾರಭಾವ ಎದ್ದು ಕಾಣುತ್ತಿತ್ತು (ಪುನರು. ೩೧೦). ೩. (ಆಲಂ) ವಿವಾದಮಾಡು ; ಚೌಕಾಸಿಮಾಡು : ಕುದುರೆಯ ಲಗಾಮು ಜಗ್ಗಿ ಜಗ್ಗಿ ಎಲ್ಲ ವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ ಜಗ್ಗಾಡುವದು ಆತನಿಗೆ ಅಭ್ಯಾಸವಾಗಿ ಬಿಟ್ಟಿದೆ (ಕುರಿಹಿಂ. ೮೫). [ಜಗ್ಗು$_1$ (<ಜರ್ಗು) + ಆಡು$_1$]

ಜಗ್ಗಿಯರಸ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಬೀರ ಪೆರ್ಮ್ಮನಡಿಯುಂಗೊಟ್ಟ ಕಲ್ನಾಟು ಬೆಳ್ಗಲಿಯ ನೀರ್ಗ್ಗುನ್ದ ಜಗ್ಗಿಯರಸರ್ಗ್ಗೆ ಕೊಟ್ಟರ್ (ಎಕ. V, ಅರಕ. ೬೧-೫ ; 920). [ಜಗ್ಗಿ$_0$ + ಅರಸ$_1$]

ಜಗ್ಗಿಸು 'ಜರ್ಗಿಸು' ನೋ.

ಜಗ್ಗು$_1$ 'ಜರ್ಗು' ನೋ.

ಜಗ್ಗು$_2$ (ನಾ). ಒನಪಿನಿಂದ ಒಲೆಯುವಿಕೆ : ಜಾಣೆಮೆಯ ಬಗೆಗಳು ಜಗ್ಗಿನ ಕೇಣಮೊಯ್ಯಾರದಲ್ಲಿ (ಕೋಗಯ. ೧೩-೫೦) ; ಜೌವ್ವನದ ಜಗ್ಗು ನಿಗ್ಗುಗಳಂ ತೋರ್ಪಂತೆ (ಸೌಗಂಧಿ. ೧೧-೧೨). [<ಜರ್ಗು]

ಜಗ್ಗು$_3$ (ನಾ). (ಕರಾ) ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮೀನು ; ಕುಸುರಿನಂತಿರುವ ಮೀನು : ಈ ಕೊಳದ ಮೀನುಗಳಲ್ಲಿ ಜಗ್ಗುಗಳು ಹೆಚ್ಚು (ರೂಢಿ). [←ತುಳು. ಜಗ್ಗ್]

ಜಗ್ಗು$_4$ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು: ಶ್ರೀಧರ ಪುತ್ರಾಯ ಜಗ್ಗು ನಾಮ್ನೇ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾಯ (ಎಇ. VI, ೨೦೦-೩೨ : 769). [<ಜಗನ್ನಾಥ]

ಜಗ್ಗುಗಾತಿ (ನಾ). ಮೈಯನ್ನು ಆತ್ತಿತ್ತ ಒಲೆಯುವ ಒನಪುಗಾತಿ ; ಒಯ್ಯಾರಿ : ಜವ್ವನದ ಜಗ್ಗುಗಾತಿಯರು (ಸೌಗಂಧಿ. ೨೦೩-೧೬). [ಜಗ್ಗು$_2$ + – ಕಾತಿ$_5$]

ಜಗ್ಗುಟೆ 'ಜೇಗಂಟೆ' ನೋ.

ಜಗ್ಗುಬೀಳು 'ಜರ್ಗುವೀಟು' ನೋ.

ಜಗ್ಧ (ಗು). ಅಗಿಯಲ್ಪಟ್ಟ ; ತಿನ್ನಲ್ಪಟ್ಟ. [ಸಂ.]

ಜಗ್ಧಿ (ನಾ). ೧. ತಿನ್ನುವಿಕೆ. ೨. ಆಹಾರ; ಊಟ: "ಉಣಸಭ್ಯವಹರಣಂ ಭಕ್ಷಣವಶನಂ·ಜಗ್ಧಿ ಜೇಮನಂ ಭುಕ್ತಿ ಸಮಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೯೫-೭). [ಸಂ.]

ಜಘನ (ನಾ). ೧. ನಿತಂಬ ; ಕಟಿಪ್ರದೇಶ : ಬರ್ಹಿರೋಮಾವಳೀ ಕಾಂಚನ ಕಾಂಚೀದಾಮಪಾತ್ರಂ ಜಘನಜಗತಿಯೊಳ್ ಶೋಭಿಸಲ್ಕೆ (ಗದಾಯು. ೮-೫೮) ; ಕಳಶಕುಚೆಯರು ಜಘನಚಳದಳಕಿಯರು ಕುರುರಾಯನೆಡವಂಕದಲಿ ಮೋಹಿದರು (ಕುಮ್ಮಾಭಾ. ೮-೪೪); ಕೋಮಳ ತನುಲತೆ ಘನಜಘನಂ ಸೆಳೆನಡು ಕಳಹಂಸಗಮನಮೆಳೆಯಳ್ಗೆಸಗುಂ (ರಾಜಶೇ. ೭-೧೦೨). ೨. ಕಟಿಪುರೋಭಾಗ. ೩. ಸೈನ್ಯದ ಹಿಂಭಾಗದ ಕಾವಲು. [ಸಂ.]

ಜಘನಕೂಪಕ (ನಾ). ಕುಂಡೆಯ ಕುಳಿ: "ಕುಕುಂದರಃ, ಜಘನಕೂಪಕಃ–ಈ ೨ ಕುಂಡೆಯ ಕುಳಿ" (ಹಲಾಯು. ೮೫-೩೭೯). [ಜಘನ + ಕೂಪಕ]

ಜಘನಸ್ಥಲ, ಜಘನಸ್ಥಳ (ನಾ). ನಿತಂಬ ಪ್ರದೇಶ : ಸುಲಲಿತ ಜಘನಸ್ಥಲ ಮೇಖಲೆಯಗ್ರದೊಳೆಸೆವ ಮಂಜುಮಣಿ (ರಾಜಶೇ. ೭-೩೪). ಜಘನಸ್ಥಳ : ಪುಗೆ ಕೊಳನಂ ಲತಾಲಲಿತೆಯರ್ ಜಘನಸ್ಥಳವೊತ್ತೆ ಮೇರೆಯಂ ಮಿಗುವುದು (ಶಾಂತಿಪು. ೮-೨೮). [ಜಘನ + ಸ್ಥಲ]

ಜಘನಸ್ಥಳ 'ಜಘನಸ್ಥಲ' ನೋ.

ಜಘನೇಫಲೆ (ನಾ). ಕಲ್ಲತ್ತಿ ಗಿಡ; ಕಾಕೋದುಂಬರ : "ಕಾಕೋದುಂಬರಿಕಾ . . . ಜಘನೇಫಲಾ–೪ ಕಲ್ಲತ್ತಿಗಿಡದ ಪೆಸರುಗಳು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೧೦). [ಸಂ. ಜಘನೇಫಲಾ]

ಜಘನೋಪಗೂಢ(ನಾ).=ಜಘನೋಪಗೂಹನ: ಒಱಗಿದಿನಿಯನನರ್ದು ಪೊಱವಾಱು ಪೊಱವಾಱನುಱೆ ಸೋಂಕೆ . . . ನಾಣೆಡೆಯುಪ್ಪಿ ನೆಱೆ ತೋರ್ಪುದದುವೆ ಜಘನೋಪಗೂಢಂ (ಜನವ. ೭-೧೨). [ಸಂ.]

ಜಘನೋಪಗೂಹನ (ನಾ). [ಕಾಮಶಾ] ಹನ್ನೆರಡು ವಿಧವಾದ ಆಲಿಂಗನಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು: ಬಳಿಕ ಪುಷ್ಕರ . . . ಜಘನೋಪಗೂಹನ . . ಲಲಾಟಕವೆಂಬ ದ್ವಾದಶವಿಧಾಲಿಂಗನಗಳಂ (ವಿವೇಕ. ೨೨೯). [ಜಘನ + ಉಪಗೂಹನ]

ಜಘನ್ಯ (ಗು). ೧. ಹಿಂಭಾಗದ ; ಹಿಂದಣ ; ಹಿಂದಿರುವ. ೨. ಕಡೆಯ : ಅಂತ್ಯದ : ಜಂಬೂದ್ವೀಪದ ಹೈಮವತವೆಂಬ ಜಘನ್ಯಭೋಗಭೂಮಿಯೊಳ್ (ವರ್ಧಮಾ. ೧೬೪-೩೫). (ನಾ). ೩. ಕೀಳು ; ನೀಚವಾದುದು ಅಧಮವಾದುದು : "ಕುಪ್ರಿಯಮೆನೆ ಜಘನ್ಯಮೆನಲತಿ ಕೀಱದಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೧೩೪-೩೦); ಆ ನಾರಕರೆಲ್ಲಂ . . . ದುರ್ಗಂಧರುಂ ನಪುಂಸಕರುಂ ಜಘನ್ಯದಿಂ ದಶಸಹಸ್ರವರುಷಾಯುಷ್ಯರುಂ . . . ಉದಯಿಸುಗುಂ (ಸುಕುಮಾ ೨೧-೧೪ವ). ೪. ಕೊನೆಯ ವರ್ಣದವನು; ಹೀನಕುಲದವನು; ಶೂದ್ರ; ಚಾಂಡಾಲ. ೫. ನೀಚವ್ಯಕ್ತಿ : ಜಘನ್ಯ ಸೌಧರ್ಮಕಲ್ಪದೊಳು ಪಲ್ಯೋಪಮ . . . ಸಮಯಾಧಿಕವಾಗಿ ಮೇಗಣವರು ಜಘನ್ಯಂಗಳು (ಶಾಸ್ತ್ರಸಾ. ೩೮-೧೧).

ಜಘನ್ಯ ಅಂತರಕಾಲ = [ಜೈನ] ಅನ್ಯಗುಣಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿರುವ ಜೀವವು ಮತ್ತೆ ತನ್ನ ಗುಣಸ್ಥಾನವನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸುವವರೆಗಿನ ಕಡಮೆಯಾದ ವಿರಹಕಾಲ: ಎಲ್ಲಕ್ಕೂ ಕಡಿಮೆಯಾದ ವಿರಹಕಾಲಕ್ಕೆ ಜಘನ್ಯ ಅಂತರಕಾಲವೆಂದೂ . . . ಹೇಳುವರು (ಜೈನಪ. ೩೧೬). [ಸಂ.]

ಜಘನ್ಯಜ (ನಾ). ೧. ಕಡೆಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನು : ಕೊನೆಯ ತಮ್ಮ: "ಜಘನ್ಯಜಃ, ಕನಿಷ್ಠಃ, ಯವೀಯಾಃ, ಅವರಜಃ, ಅನುಜಃ–೫ ತಮ್ಮನ ಪೆಸರುಗಳು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೫೭). ೨. ಕೊನೆಯ ವರ್ಣದವನು; ಶೂದ್ರ. [ಸಂ.]

ಜಘನ್ಯಪಾತ್ರ (ನಾ). ೧. ಅಧಮಪಾತ್ರ ; ನಾಟಕಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಬರುವ ಸೇವಕ, ಪರಿಚಾರಕ ಮುಂತಾದ ಪಾತ್ರ: ಇದು ಜಘನ್ಯಪಾತ್ರಂ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೮೧೩). ೨. [ಜೈನ] ದಾನ ಸ್ವೀಕಾರಕ್ಕೆ ಅರ್ಹರಾದವರಲ್ಲಿ ಕನಿಷ್ಠನಾದವನು : ದರ್ಶನವಿಶುದ್ಧನಾಗಿಯುಂ ಶೀಲವ್ರತಭಾವನಾ ರಹಿತನಸಂಯುತಂ ಜಘನ್ಯಪಾತ್ರಂ (ಆದಿಪು. ೧೦-೯ ವ). [ಜಘನ್ಯ+ಪಾತ್ರ]

ಜಜ (ನಾ). ಸಿಪಾಯಿ ; ಯೋಧ ; ಸೈನಿಕ. [ಸಂ.]

ಜಜೂರಿ (ನಾ). ದೇವಸ್ಥಾನದ ಪರಿಚಾರಕವರ್ಗದಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬ (?) : ಜಜೂರಿಯವನು ಶಂಭುಲಿಂಗನ ಬೆಳ್ಳಿಯ ಗುಡಗುಡಿಯಲ್ಲಿ ನುರಿಯಾಗಿ ನಾದಿದ ಗಾಂಜಾವನ್ನು ಹಾಕಿ ಕೆಂಡವನ್ನು ಹೊತ್ತಿಸಹತ್ತಿದನು(ಗಂಗಾಸಾ.೪೯). [?]

ಜಜ್ಜನೆ (ಅ). ಬಹಳವಾಗಿ ; ಅಧಿಕವಾಗಿ : ಜಜ್ಜನೆ ಜರಿದೆನು ಜಜ್ಜನೆ ಜರಿದೆ ನೋಡಯ್ಯಾ (ಬಸವ. ೩೭೯) : ಝುಂಕಿಸಲ್ಕುಡುಗಿ ಜಜ್ಜನೆ ಜರಿವ ತೊಲವರ್ಭೋಂಕನೆ ನಿಟ್ಟಿಸಲು ಬೆಸನಾಂತು (ಮದೇಪು. ೧೪-೩೭). [? + – ಅನೆ$_1$]

ಜಜ್ಜರ, ಜರ್ಝರ್ರ$_2$, ಝಜ್ಜರ (ಗು). ೧. ಶಿಥಿಲವಾದ ; ಸಡಿಲವಾದ : ದೈತ್ಯನ ಚಿತ್ತ ಜಜ್ಜರವಾಗೆ ಶಾ ಮಿಗೆ ಕತ್ತರಿಸಿ ಕವಚವನು ದಂಭನ ಗೆಲಿದ (ಕೋಗಯ. ೯-೧೨). ಜರ್ಝರ್ರ$_2$: (ನಾ). ೨. ಒಡಕುಧ್ವನಿ : ಕರ್ಕಶ ಧ್ವನಿ: ಬೆರಸಿರೆ ಕನ್ನಡದೊಳ್ ಬಂಧುರವಾಗದು ಕಾವ್ಯರಚನೆ ಪೇಟ್ವೊಡೆ ಪೀನಂ ಪರುಷತರಮುಕ್ಕುವೊತ್ತುಂಗರಡೆಯ ಮದ್ದಳೆಯ ಜರ್ಝರ [ಪಾಠಂ. ರ್ಝ್ಝ]ರ ಧ್ವನಿಗಳವೊಲ್ (ಕವಿರಾ. ೧-೫೩) ; ಪಳುಕಿನ ಕೋಡುಗಲ್ಗಳೊಳ್ ಪೊಳೆವ ತಮ್ಮ ನೆಟಿಲ ನೆರೆದ ಮಲ್ಲರ ನೆರವಿಯಾಗಿಯುಂ ನಿಕುಂಜೋಪಾಂತ ಜರ್ಝರ ನಿರ್ಝರ ಧ್ವನಿಯು ಮಲ್ಲದಾಳವಾಗಿಯುಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೫-೭೭ ವ). ೩. ತಗ್ಗಿದ ಧ್ವನಿ ; ಅಸ್ಪಷ್ಟವಾದ ಧ್ವನಿ : ಕಮಳಮಧುಪಾನದಿಂ ಸೊಕ್ಕಿದ ಮುತ್ತುಂಬಿಯ ಧ್ವನಿಗಳಂತೆ ಜರ್ಝರವಾದ ಪೂಂಗೆಜ್ಜೆಗಳ ಮೆಲ್ಲುಲಿಯೊಳಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೭೭). ಝಜ್ಜರ: ೧. ಬಲುಶೋಕ ಕಷ್ಟ ತಾಪತ್ರಯ . . . ಝಜ್ಜರ [ಪಾಠಂ. ಜರ್ಝರ] ಕ್ರೂರಮಲಮೂತ್ರ ದುರ್ಗಂಧ ನೆಲೆಯೆನಿಪುದೀ ತನು (ವಂಶಾರಾ. ೨-೧೯-೧೦). [<ಪ್ರಾ. ಜಜ್ಜರ./ಸಂ. ಜರ್ಜರ]

ಜಜ್ಜರಗೈ (ಕ್ರಿ). ನುಗ್ಗುಮಾಡು ; ಜಜ್ಜು : ದುರ್ವಾರ ಕರ್ಮವ ಜಜ್ಜರಗೈದನಪೂರ್ವಾತ್ಮಸುಖವ ಪಡೆದನು (ಭರಚ. ೨೪-೨೪).

[ಜಜ್ಜರ + ಕೈ$_1$ (< ಕೆಯ್$_1$)]

ಜಜ್ಜರಿ$_1$ (ನಾ). ಬಿರುಕು ; ಸೀಳು : ರತ್ನದ ಕಾಂತಿಯು ಕಳೆಯಿಂದ ತನ್ನಂಗದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಜಜ್ಜರಿ ಕಾಣಿಸಿಕೊಂಬಂತೆ (ಸರ್ವವ. ೧೨೮-೬೫೨).

[< ಜಜ್ಜರ]

ಜಜ್ಜರಿ$_2$ 'ಜರ್ಝರ$_1$' ನೋ.

ಜಜ್ಜರಿತ, ಜಜ್ಝರಿತ, ಜರ್ಝ್ಝರಿತ, ಜರ್ಝರಿತ (ಗು). ೧. ಜೀರ್ಣವಾದ; ಶಿಥಿಲವಾದ; ಸಡಿಲಗೊಂಡ: "ಜಜ್ಜರಿತ ಧೈರ್ಯ ದಿಗಿಲ್" (ಚತುನಿ. ೬. I, ೬೪). (ನಾ). ೨. ಜೀರ್ಣವಾದಂದು; ಶಿಥಿಲವಾದುದು : ಫಣಿಪತಿ ಹೆಡೆಯ ಮಣಿದನು ಕೂರ್ಮ ಜಜ್ಜರಿತವಾದುದು (ಕಕುಮಾ. ೨೩೭-೧೦) : ಪಂಪಾಸರಸ್ತಟದಿ ಬಲ್ಬೆಳೆದ ತಾಲತರುವೊಂದೊಂದುಮವನೊಂದೆ ಬಾಣದಿಂ ಜಜ್ಜರಿತವಾಗಿ ಕೆಡೆವುವು ಕಣಾ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೨೯೭-೩೩೭). **ಜಜ್ಝರಿತ :** ೨. ಗರುಡನುಬ್ಬಟೆಗಹಿನಿಕರ ಜಜ್ಝರಿತವಾದವೊಲಿವನ ಕಡುನಿಬ್ಬರದ ಧಾಳಿಗೆ ಧೈರ್ಯಗೆಟ್ಟುದು ಕೂಡೆ ಕುರುಸೇನೆ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೧೭-೧೨). **ಜರ್ಝ್ಝರಿತ :** ೨. ನರನ ಶರಹತಿಗೆನ್ನ ತನು ಜರ್ಝ್ಝರಿತವಾಗಲಿ (ಕುವ್ಯಾಕ. ೮-೩೮). **ಜರ್ಝರಿತ :** ೧. ಮಕುಟಬದ್ಧರ ಮುಡಿಯ ರತ್ನಪ್ರಭೆಗಳಲಿ ಜರ್ಝರಿತ ತನುವಾಯ್ತು (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೧೫-೨೭). ೩. ಚೂರು ಚೂರಾಗುವುದು ; ಸೀಳಿಹೋಗುವುದು : ಪವನಜ ಮರಳಿ ತಿವಿದನು ಕೀಚಕನ ಪೇರುರವನೆದೆ ಜರ್ಝರಿತವಾಗಲು (ಕುವ್ಯಾವಿ. ೩-೯೨).

[< ಸಂ. ಜರ್ಜರಿತ]

ಜಜ್ಜರಿಸು, ಜರ್ಜಿಸು, ಜರ್ಝರಿಸು, ಜರ್ಝಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಶಿಥಿಲವಾಗು ; ಜೀರ್ಣಗೊಳ್ಳು : ಶಬ್ದ ತುಂಬಿತು ಅವ್ಯಾಕೃತಾಕಾಶ ಪರಿಯಂತ ನಿಬ್ಬರ ತರುಗಿರಿಗಳು ಜಜ್ಜರಿಸೆ (ವಿದಾಕ್ಕ. ೭೫-೫). **ಜರ್ಜಿಸು :** ೨. ಎದೆಗುಂದಂ; ಧೈರ್ಯಗುಂದು: ಅನಿತರೊಳ್ಕುರುಸೇನೆ ಸಮ್ಮೋಹನದ ಸೊಗಡನು ಪರಿಹರಿಸಿಕೊಂಡನುವರಾಂಗಣಭೂಮಿಯಲಿ ಮರೆದೊರಗಿದವರೆಲ್ಲ ಕನಸುಗಂಡಂತೆದ್ದು ಜರ್ಜಿಸಿ ಘನತರದ ಚಿಂತೆಯಲಿ ತಾವಿಹ ವನದ ತಪ್ಪಲ ಪಾಳೆಯಕ್ಕೆಯ್ದಿದರು ಮುಸುಕಿನಲಿ (ಕೋಗಯು. ೨೩-೭). **ಜರ್ಝರಿಸು :** ೨. ನನ್ನ ಮಾತು ಕೇಳಿದೊಡನೆಯೇ ಜರ್ಝರಿಸಿ ಹೋದ ರಂಗಪ್ಪ (ಕತ್ತಬಿ. ೩೫). **ಜರ್ಝಿಸು :** ೩. ಶಕ್ತಿಗುಂದಿಸು ; ಧೈರ್ಯಗುಂದಿಸು : ಎದೆಯನು ಜರ್ಝಿಪ ಕೆಲಸವ ಗೈವಂ ಶ್ಯಾಮಲ ವರ್ಣದ ಭೈರವ ಬಾಲಂ (ತುಬಮಿ. ೧೨೭).

[ಜಜ್ಜರ + – ಇಸು$_3$]

ಜಜ್ಜಾಡ 'ಜುಜ್ಝಾರ' ನೋ.

ಜಜ್ಜಾರ 'ಜುಜ್ಝಾರ' ನೋ.

ಜಜ್ಜಿಸು (ಕ್ರಿ). ಚಚ್ಚಿಸು ; ಪೆಟ್ಟುಕೊಡಿಸಂ.

ಜಜ್ಜಿಸಿಕೊಳ್ = ಬಡಿಸಿಕೊಳ್ಳು ; ಹೊಡೆಸಿಕೊಳ್ಳು : ವಜ್ರೋಪಮ ಶ್ರೀಯಚ್ಯುತಗಾತ್ರದಿ ಜಜ್ಜಿಸಿಕೊಂಡ ಚಾಣೂರ (ಪ್ರಸಭಾ. ೬೪-೨೧).

[ಜಜ್ಜು (< ಚಚ್ಚು$_1$) + – ಇಸು$_3$]

ಜಜ್ಜು 'ಚಚ್ಚು$_1$' ನೋ.

ಜಜ್ಜುಗಂತೆ (ನಾ). ಜೀರ್ಣವಾದ ಬಟ್ಟೆ; ಚಿಂದಿಬಟ್ಟೆ : (ಮರುಳಸಿದ್ಧನು) ಜಜ್ಜುಗಂತೆಯು ಧರಿಸಿ ಕೊಲ್ಲಾಪುರದ ರಕ್ಕಸಿಯು ಕೊಂದು ಅವಳ ಅವಯುವಗಳಿಂದ ಕಿನ್ನರವೀಣೆಯುಂ ಮಾಡಿಕೊಂಡನು (ಕವಿಚ. I, ೨೧೫).

[ಜಜ್ಜು (< ಚಚ್ಚು$_1$) + ಕಂತೆ$_2$]

ಜಜ್ಜುಗಂಥೆ (ನಾ). = ಜಜ್ಜುಗಂತೆ : ಧಾರಣವೆ ಮಣಿವಿಭೂಷಣ ಜಜ್ಜುಗಂಥೆಯುಂ (ಗುರುಪಾ. ೧-೬೭). [ಜಜ್ಜು (< ಚಚ್ಚು$_1$) + ಕಂಥೆ]

ಜಜ್ಜುಗಾಯ (ನಾ). ಜಜ್ಜಿದ ಗಾಯ ; ಮೂಗುಪೆಟ್ಟು : "ಜಜ್ಜುಗಾಯ ; ಮೂಗು ಪೆಟ್ಟು" (Contusion. ಇಂಕನಿ).

[ಜಜ್ಜು (< ಚಚ್ಚು$_1$) + ಗಾಯ]

ಜಜ್ಜುಗುಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ಸಣ್ಣಗಾಗುವಂತೆ ಕುಟ್ಟು ; ನುರಿಸು: ಕಜ್ಜವೊಂದಿದೆ ಹರಿಯ ಮುಸುಡನು ಜಜ್ಜುಗುಟ್ಟಿಯೆ ನೆಟಿ ತಿವಿದೊಂದುಜ್ಜುಗದಿ ಕೊಲಬೇಹುದಹಿತರನೆಂದು ನೇಮಿಸಿದಾ (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೨೨-೪೮) : ಅಜ್ಜನ ಪೆಸರನಂದಪ್ಪಾಜಿಯಿಟ್ಟುದು ಪಜ್ಜಳಿಸಿದುದಿಂದು ಭವವಾ ಜಜ್ಜುಗುಟ್ಟಿದೆಯಲಾ ಭಾಪು ಸಾಹಸಿಯೆಂದು ಪಜ್ಜೆಗೆ ನಮಿಸಿದರೊಸೆದು (ಭರಚ. ೭೮-೮) : ಸಿಹಿಹಾಲೆಬೇರನ್ನು ಜಜ್ಜುಗುಟ್ಟಿ ಕಷಾಯುವಂ ಮಾಡಿ ತುಪ್ಪವೆರಸಿ ಸೇವಿಸೆ ದಾಹಜ್ವರ ನಾಶವಾಗುವುದು (ಸಕವೈ. ೮೩).

[ಜಜ್ಜು (< ಚಚ್ಚು$_1$) + ಕುಟ್ಟು$_1$]

ಜಜ್ಝರಿತ 'ಜಜ್ಜರಿತ' ನೋ.

ಜಜ್ಝಾರ 'ಜುಜ್ಝಾರ' ನೋ.

ಜಜ್ಝಾರತನ 'ಜುಜ್ಝಾರತನ' ನೋ.

ಜಝಾರೇ (ನಾ). ಕೊಂಡಾಟದ ಮಾತು,-ನುಡಿ : ಝಾರೇ ಜಝಾರೇ ಹಳುರೇ . . . ಎಂಬುಲಿ ನೆಗೆವಿನೆಗಂ (ಕಬ್ಬಿಕಾ. ೨೭೯).

ಜರ್ಝ್ಝರಿತ 'ಜಜ್ಜರಿತ' ನೋ.

ಜರ್ಝ್ಝಾರ 'ಜುಜ್ಝಾರ' ನೋ.

ಜಟಕರಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಝಾಡಿಸು; ಒದರು. ೨. (ಆಲಂ) ಅಪಹಾಸ್ಯ ಮಾಡು ; ಅವಹೇಳನ ಮಾಡು ; ತಿರಸ್ಕಾರದಿಂದ ನುಡಿ : ದೇವಸುತನಾಗಿದ್ದರೀ ಸಿಲುಬೆಯಿಂದಿಳಿದು ಬಾರ ನೋಡುವ ! ಎಂದು ಜಟಕರಿಸಿ (ಗೂರೂಥಾ. ೦೨-೧೯).

[ಜಟಕರಣ$_0$ (P ←ಮರಾ. ಝಟಕಣೇ) + – ಇಸು$_3$]

ಜಟಕಾ$_1$ (ನಾ). ಅಲುಗಾಟ; ಹೊಯ್ದಾಡುವಿಕೆ. 'ಜಟಕಾಹೊಡೆ$_1$' ಪರಾ.

[←ಹಿಂ. ಮರಾ. ಝಟಕಾ]

ಜಟಕಾ$_2$ (ನಾ). ಒಂದೇ ಕುದುರೆಯನ್ನು ಹೂಡಿದ, ಕಮಾನು ಉಳ್ಳ ಬಂಡಿ : 'ಜಟಕಾ ಬರಲಿ' ರಾಣಿಯುವರ ಅಪ್ಪಣೆಯಾಯಿತು (ರೂಪಸಂ. ೬); ಅವರ ಶರೀರವು ಬಾಡಿಗೆಯ ಜಟಕಾ ಕುದುರೆಯಂತೆ ಕೊರಗಿ ಕಂದಿ ಹೋಗಿತ್ತು (ಪರಿಚೀ. ೧). [←ಮರಾ. ಝಟಕಾ]

ಜಟಕಾ$_3$ (ನಾ). ಅಂಬಿಗರ ದೇವತೆ: ಜಟಕಾ ಅಮ್ಮ ಬೊಬ್ಬ್ರಯೆಂಬ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಈ ಅಂಬಿಗರು ನಡಕೊಳ್ಳುವರು (ಕಭಾಗ. ೧೮೩). 'ಜಟ್ಟಿಂಗ' ಪರಾ. [?]

ಜಟಕಾಗಾಡಿ (ನಾ). ಕುದುರೆಯ ಗಾಡಿ: ಬೀದಿಯಲ್ಲಿ ಜಟಕಾಗಾಡಿ ಮನೆಯ ಮುಂದೆ ಬಂದು ನಿಂತಿತು (ಮಹಾಗ. ೧). [ಜಟಕಾ$_2$ + ಗಾಡಿ$_3$]

ಜಟಕಾಬಂಡಿ (ನಾ). = ಜಟಕಾಗಾಡಿ : ಬದುಕು ಜಟಕಾಬಂಡಿ ವಿಧಿಯದರ ಸಾಹೇಬ (ಮಂಕುಕ. ೬೦೦). [ಜಟಕಾ$_2$ + ಬಂಡಿ$_1$ (< ಭಂಡಿ$_1$)]

ಜಟಕಾಹೊಡೆ$_1$ (ಕ್ರಿ). ಹೊಯ್ದಾಡಂ ; ಕುಲುಕಾಡು ; ಜೋಲಿಹೊಡೆ: ಹಾಳ್ ರಸ್ತೆ! ಗಾಡಿ ತುಂಬಾ ಜಟಕಾಹೊಡೀತದೆ ! ಒಂದು ಸ್ವಲ್ಪ ಮಲಗಿಕೊಳ್ಳಿ ! (ಮಲಮ. ೪೫೮). [ಜಟಕಾ$_1$ + ಹೊಡೆ$_1$ (< ಪೊಡೆ$_1$)]

ಜಟಕಾಹೊಡೆ$_2$ (ಕ್ರಿ). ಜಟಕಾಗಾಡಿಯಂನ್ನು ಓಡಿಸು : ಅವನು ಜಟಕಾ ಹೊಡೆಯುವದರಲ್ಲಿ ನಿಸ್ಸೀಮ (ರೂಢಿ).

[ಜಟಕಾ$_2$ + ಹೊಡೆ$_1$ (< ಪೊಡೆ$_1$)]

ಜಟಕಿಸು (ಕ್ರಿ). ಚಲಿಸು ; ಓಡಾಡು ; ಅಲುಗಾಡು : ಎಚ್ಚರಿರಲಿರದಿರಲಿ, ಜಟಕಿಸುತಿಹುದು ಉಸಿರಿನ ಲಾಳಿಗೆ (ಹಾಡುಪಾ. ೫೧-೧೨).

[ಜಟಕಾ$_1$ + – ಇಸು$_3$]

ಜಟಗ 'ಜಟ್ಟಿಂಗ' ನೋ.

ಜಟಪಟ 'ಝುಟಪಟ' ನೋ.

ಜಟಪಟನೆ (ಅ). ವೇಗವಾಗಿ; ಬೇಗನೆ: ಜಟಪಟನೆ ಬಾ ಅಂತ ಹೇಳಿದರು (ರೂಢಿ). [ಜಟಪಟ (<ಝುಟಪಟ) + – ಅನೆ$_1$]

ಜಟಮಟ (ನಾ). ಮೋಸ; ವಂಚನೆ. 'ಜಟಮಟಿಕ', 'ಜಟಮಟಿಸು' ಪರಾ. [<ಅಟಮಟ]

ಜಟಮಟಿಕ (ನಾ). ಮೋಸಗಾರ; ವಂಚಕ : ಪಟವಿದೆ ಸಾಲ್ಗು ಮನ್ಮಥವಲ್ಲಭನಂ ಪಟವಿದ್ಯೆಯಿತ್ತಲುಂ ಜಟಮಟಿಕರ್ಕಳಂ[ಪಾಠಾಂ. ಜಟಮಟಿಯರ್ಕಳಂ, ಜಟಕುಟಿಕರ್ಕಳಂ] ತೊಡರೆ . . . ತೊಟಲ್ದಟಿಸಿ ನಿನ್ನೊಡಗೂಡಿ (ಆದಿಪು. ೩-೪೫) ; "ಸಡಗರದವನು" (ಆದಿಪು. ಕೋಶ) ; ನಿಜದಿಂ ಜಟಮಟಿಕಂ ಜ್ವಳನಜಟಿಕರಂ ಕುಟಿಳವೃತ್ತನಾತನಸದಳಂ (ವರ್ಧಮಾ. ೪-೧೧). [ಜಟಮಟ + – ಇಕ]

ಜಟಮಟಿಗ (ನಾ). = ಜಟಮಟಿಕ : ಜಟಮಟಿಗರ ಪೇಟ್ಗೋದನೆ ದಿಟ ಮೆಂದದನೊಲ್ದು ಕೇಳ್ವರ್ . . . ಪಂಡಿತರೆನಿಸಿದವರುಮಜ್ಞಾನತೆಯಿಂ (ಸಮಪ. ೧೧-೧೫೪). [ಜಟಮಟ + – ಇಗ]

ಜಟಮಟಿಸು (ಕ್ರಿ). ಮೋಸಪಡಿಸು ; ವಂಚಿಸು : ಜಟಮಟಿಸಿಕೊಂಡು ನಿವ್ವಿಾ ಘಟಿಯಿಸುವೀ ಸಂಧಿ ಕೌರವರ್ಕಳೊಳೆನ್ನಿಂ ಘಟಿತ ಜರಾ ಸಂಧೋರಸ್ಸಟ ಸಂಧಿವೊಲೊಂದೆ ಪೊಟ್ಟಟಿಸಿಯೊಳ್ ವಿಘಟಿಸದೇ (ಪಂಪಭಾ. ೯-೨೩) ; "ಸಡಗರದಿಂದ ಕೂಡಿ" (ಪಂಪದೀ. ೩೧೦).
[ಜಟಮಟ + – ಇಸು$_3$]

ಜಟಮಾಂಸಿ (ನಾ). = ಜಟಾಮಾಂಸಿ : ಕಚೋರ ಗಂಟುಪರಂಗಿ . . . ಜಟಮಾಂಸಿ ಉಮ್ಮತ್ತದ ರಸದಲ್ಲಿ ಮರ್ದಿಸಿ (ವಾತಾಚಿ. ೧೩-೪).
[<ಸಂ. ಜಟಾಮಾಂಸೀ]

ಜಟಾಖರ್ಜೂರ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಖರ್ಜೂರ : ಜಟಾಖರ್ಜೂರ ಉತ್ತುತ್ತೆ . . . ಸುಖಾರ್ಹ ಸಾರ್ವರ್ತುಕವಮಾದ ಫಲಂಗಳುಳ್ಳ ತರು ನಿಕರಂಗಳುಂ (ವಿವೇಕ. ೨೧೧). [ಸಂ.]

ಜಟಾಜೂಟ (ನಾ). ಜಡೆಮುಡಿ ; ಜಡೆಗಟ್ಟಿದ ಕೂದಲು ; ಜಟಾ ಸಮೂಹ: ಅಂತು ಸೊಗಯಿಸುವ ಕುರುಜಾಂಗಣವಿಷಯಕ್ಕೆ ರಾಜದ್ರಾಜ ಧಾನಿಯಾಗಿರ್ದು ಹರಜಟಾಜೂಟಕ್ಕೆ ಚಂದ್ರಲೇಖೆಯಿರ್ಪಂ[ತೆ] . . . ಸೊಗಯಿಸುತಿರ್ದುದು ಹಸ್ತಿನಪುರಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧-೫೭ ವ).
[ಸಂ. (ಜಟಾ + ಜೂಟ)]

ಜಟಾಧರ (ನಾ). = ಜಟಾಧಾರಿ : "ಗಿರಿತನಯಾರ್ಧಾಂಗಧರಂ ಪೃಥು ಜಟಾಧರಂ ಚಂದ್ರಧರಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೩-೧೪). [ಸಂ.]

ಜಟಾಧಾರಿ (ನಾ). ಜಡೆಗಟ್ಟಿದ ಕೂದಲುಳ್ಳವನಂ ; ಜಟೆಗಳನ್ನು ಧರಿಸಿದವನು : ಮುಂಡಧಾರಿಯು ತಲೆ ಮುಂದೆ ಬಪ್ಪುದ ಕಂಡೆ ಜಟಾ [ಪಾಠಾಂ. ಜಡೆಯ]ಧಾರಿಯು ತಲೆ ನಡೆದುಹೋಯಿತ್ತ ಕಂಡೆ (ಆವಡಂ. ೯೫-೪೨೭). [ಸಂ. ಜಟಾಧಾರಿನ್]

ಜಟಾಪಟ (ನಾ). ಜಗಳ ; ಕಲಹ ; ವಾದವಿವಾದ : ಅವರಿಬ್ಬರಿಗೆ ಜಟಾಪಟ ನಡೆಯಿತು (ಕುಟ್ಕದೂ. ೭೩); ಯುದ್ಧವು ಪ್ರಾರಂಭವಾಯಿತು. ಜಟಾಪಟ, ಮಾರಾಮಾರಿ . . . ಮುಂತಾಗಿ ಬಹಳ ಗದ್ದಲವು ಹತ್ತಿತು (ರೇವೀಠಾ. ೧೩೮) ; ಕುರ್ಕನ ಕೈಲಿ ಜಟಾಪಟಿ ಆದಾಗ ಹಂಗಾಯ್ತು ! (ಮಲಿಮ. ೭೨೦). [←ಹಿಂ. ಝುಟಾಪಟಾ ; ಮರಾ. ಝುಟಾಪಟೀ]

ಜಟಾಬಂಧ (ನಾ). ಕಟ್ಟಿದ ಜಟೆ; ಜಡೆಗಟ್ಟಿದ ಮುಡಿಯನ್ನು ಒತ್ತಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿಸಿ ಕಟ್ಟಿದ ಗಂಟು : ಕೈಯಲ್ಲಿ ಕಟ್ಟಿಗೆ ಇಲ್ಲ ಕರ್ಣದಲ್ಲಿ ಮುದ್ರೆ ಇಲ್ಲ ಶಿರದಲ್ಲಿ ಜಟಾಬಂಧವಿಲ್ಲ (ಮೋಳಿಮಾ. ೧೫೫-೫೮೩) ; ಸುತ್ತಿದ ಜಟಾಬಂಧ ದೊಳಗಣ ಸುರನದಿಯೆಂಬ ಸರೋಜನೀತಟದೊಳಗಿರ್ದ . . . ಚಂದ್ರ ಕಳೆಯಿಂ (ಬಸರ. ೪-೧೧) [ಸಂ.(ಜಟಾ + ಬಂಧ)]

ಜಟಾಭರ (ನಾ). ಜಟೆಗಳ ಸಮೂಹ ; ಜಟಾಕಲಾಪ : ಜಟಾಭರದ ಮುನಿನಾಥನು . . . ಮರುತಮಿತ್ರಕಾರ್ಯದ ಪರಿಕರಂಗಳಂ ಸವರಟ್ಟು ತ್ತಿರಲು (ಹಠಕಾ. ೫-೫೪). [ಸಂ. (ಜಟಾ + ಭರ)]

ಜಟಾಮಾಂಸಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮೂಲಿಕೆ; ಔಷಧದ್ರವ್ಯ ; ಸಂಗಂಧಮುಸ್ತೆ ; ತಪಸ್ವಿನೀ ಎಂಬ ಮೂಲಿಕೆ : "ತಾಪಸೀ – ಜಟಾ ಮಾಂಸಿ, ಇಂಗಳ" (ಒಷದಿ. ೬೭) ; ರಾಸ್ನೆ, ಬೇಲದ ಹಣ್ಣು . . . ಬಜೆಕರಕು, ಜಟಾಮಾಂಸಿ, ನಾಗದಾಳಿ . . . ಇವಂ ಕಷಾಯಂ ಕಾಯಿಸಿ ಕೊಟ್ಟರೆ ವಾತಜ್ವರಂ ಕೆಡಗುಂ (ಸಕವೈ. ೬೯). [ಸಂ. ಜಟಾಮಾಂಸೀ]

ಜಟಾಮುಕುಟ (ನಾ). ದೇವತಾ ಮೂರ್ತಿಗಳ ಕಿರೀಟದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಗೆ; ಜಟೆಗಳ ಕಟ್ಟಿನಂತೆ ಕಾಣುವ ಕಿರೀಟ : ಪ್ರತಿಮೆಗಳಿಗೆ . . . ಮುಖ್ಯ ವಾದ ಆಭರಣಗಳು – ಕೌಸ್ತುಭ, ಕುಂಡಲ, ಕಿರೀಟ, ಜಟಾಮುಕುಟ, ಲಂಬಕ . . . ಮುಂತಾದುವು (ಭಾರರ. ೫೧೭). 'ಜಡೆಮುಡಿ' ಪರಾ.
[ಸಂ. (ಜಟಾ + ಮುಕುಟ)]

ಜಟಾಳಿ (ನಾ). ಜಟೆಗಳ ಗುಂಪು; ಜಡೆಗಟ್ಟಿದ ಕೂದಲಿನ ಬೊಂತೆ : ವಿಜೃಂಭಿಸೆ ಸಿತದೇಹದೊಳ್ಪು ಜಗಮಂಡನಮೊಪ್ಪೆ ಜಟಾಳಿ ಕೆಂಪುವೆತ್ತೆಸೆಯೆ ಶಿರಪ್ರದೇಶದೊಳ್ (ಮಾಧವಾ. ೨-೧೪). [ಸಂ. ಜಟಾಲಿ (ಜಟಾ + ಆಲಿ)]

ಜಟಿ$_1$ (ನಾ). ಜಟೆಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ಹೆಂಗಸು ; ಜೋಗಿತಿ; ಯೋಗಿನಿ : ಮಾಲೆಗಾತಿಯು ಜಟಿಯು ಸೂತಕಿಯು ಸೈರಂಧ್ರಿಯು ಕರ್ತವ್ಯ ದಿಂದಿನಿಬರೊಡನಾಡಿದೊಡೆ ಬಾಲೆಯರ್ತವೆ ದುರಾಚಾರಮಂ ಕಲಿವರ್ (ಜ್ಞಮಿಭಾ.೫-೫೮). [<ಸಂ. ಜಟಿನೀ]

ಜಟಿ$_2$ (ನಾ). ೧. ಜಟೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿದವನು. ೨. ಋಷಿ ; ತಪಸ್ವಿ : ಲಂಪಟನೊರ್ವ ತವಸಿ ಕೌಶಿಕಾಖ್ಯಂ ಆ ಜಟಿಧರ್ಮಪತ್ನಿ ಗುಣಗಣಪಟು ಮಾನಿತೆ (ಶಾಂತಿಪು. ೭-೪೩). ೩. ಶಿವ: (ಕ). ೪. ಸ್ಕಂದನ ಒಬ್ಬ ಸೇವಕ: (ಕ). ೫. ಬಿಳಿಲುಗಳುಳ್ಳ ಆಲ, ಬಸರಿ ಮೊದಲಾದ ಮರ: "ಪ್ಲಕ್ಷ, ಜಟಿ, ಪರ್ಕಟಿ–ಜುವ್ವಿಗಿಡ, ಬಸರೀಗಿಡ, ಕಬ್ಬಸರೀಗಿಡ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೧೯).
[<ಸಂ. ಜಟಿನ್]

ಜಟಿಕಾವಳಯ (ನಾ). = ಜಟಾಳಿ: ಕನಕ ಪಿಶಂಗ ತುಂಗ ಜಟಿಕಾವಳಯಂ ಕುಡುಮಿಂಚಿನೋಳಿಯಂ ನೆನೆಯಿಸೆ (ಪಂಪಭಾ. ೭-೫೯).
[ಸಂ.ಜಟಿಕಾವಲಯ (ಜಟಿಕಾ + ವಲಯ)]

ಜಟಿಗ 'ಜಟ್ಟಿಂಗ' ನೋ.

ಜಟಿಗಮನೆ (ನಾ). ಜಟ್ಟಿಂಗ ದೇವತೆಯ ಗುಡಿ : ಉಡುಪಿ, ಭಟ್ಕಳ್ ಮುಂತಾದ ಕಡೆ ಮಾಸ್ತಿಮನೆ, ವೀರಮನೆ, ಜಟಿಗಮನೆಗಳಿವೆ (ಜಟಿಗ ಎಂಬುದು ಊರಿನ ರಕ್ಷಣಾಧಿದೇವತೆ) (ಕಶಾಅ. ೨೫೧).
[ಜಟಿಗ (<ಜಟ್ಟಿಂಗ) + ಮನೆ]

ಜಟಿಲ, ಜಟಿಳ (ಗು). ೧. ಒಂದಕ್ಕೊಂದು ಹೆಣೆದುಕೊಂಡಿರುವ ; ತೊಡಕಾದ ; ಸಿಕ್ಕಾದ : ರುರು ಘಂಟಾ ಕರ್ಣನಂಡಾಭರಣನಹಿಧರಂ ಶಂಕುಕರ್ಣಂ ಪ್ರಕುಂಡೋದರನಂಭೋದಸ್ವನಂ ಧೂರ್ಜಟಿ ಜಟಿಲ ಜಟಾಮಾಲಿ ಕಾಲಾಂತಕಂ . . . ವೀರಭದ್ರಂ (ರಾಜಶೇ. ೧೪-೧೫೩). ೨. ಕ್ಲಿಷ್ಟವಾದ ; ಕಷ್ಟಕರವಾದ ; ಬಿಡಿಸಲಾಗದ : ನಿಜವಾಗಿ ಅಹಂತತ್ತ್ವದ ವಿಮಾಮಾಂಸೆಯು ಜಗತ್ತಿನ ಜಟಿಲ ಸಮಸ್ಯೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಅತಿ ಜಟಿಲ ಸಮಸ್ಯೆಯಾಗಿದೆ (ಭಾರರ. ೩೯). (ನಾ). ೩. ತೊಡಕು ; ಸಮಸ್ಯೆ : ಕ್ಲಿಷ್ಟತೆ : ದೂರೆತನದ ಜಟಿಲಗಳ, ಕುಟಿಲಗಳ, ಕಠಿನಗಳ ಭರತನುಳಿಸಿದನೆ ರಾಮನ ತೀರ್ಪಿಗೆಂದು? (ಮಂಕುಕ. ೭೦೯) ; ಅವನ ಗ್ರಂಥ ತುಂಬ ಜಟಿಲ (ಧ್ವನ್ಯಾಲೋ. VI, ಮುನ್ನುಡಿ). ಜಟಿಳ: ೧. ರತ್ನರಶ್ಮಿಜಟಿಳಂ ಮಕುಟಂ ಮಣಿಕುಂಡಳಂ ಕನತ್ಕನಕಪಿಶಂಗ ದೇಹರುಚಿ . . . ಪೊಳೆವ ಕಣ ಳು ಮಟ್ಕಬಿನೀಯ (ಪಂಪಭಾ. ೮-೭). [ಸಂ.]

ಜಟಿಲತೆ (ನಾ). ಕ್ಲಿಷ್ಟತೆ : ತೊಡಕು : ಸಿಕ್ಕು : [illegible] ಜಟಿಲತೆ [illegible] ಉಪಯೋಗಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದಾರೆ [illegible]: ಈ ಸಮಸ್ಯೆಯ ಬೃಹದಾಕಾರವನ್ನೂ ಜಟಿಲತೆಯನ್ನೂ ತೋರಿಸುತ್ತದೆ (ದಾ,ವಿವಿ. ೩೧). [ಸಂ. ಜಟಿಲತಾ]

ಜಟಿಲಿತ, ಜಟಿಳಿತ (ಗು). ಹೆಣೆದುಕೊಂಡ : ಜಟೆಯಂತೆ ಸಿಕ್ಕಾದ : ನಿಬಿಡವಾದ: ಸ್ಫಟಿಕಮಣಿ ಕಿರಣಜಾಲ ಜಟಿಲಿತ ಮಧ್ಯರಂಗದಿಂ ಸಂಗೀತಕ ರಸ ತರಂಗಿತ ಬಾಹ್ಯರಂಗದಿಂ . . . ಮನಂಗೊಳಿಪ ದೇವಪೂಜಾಗೃಹಮಂ ಪೊಕ್ಕು (ಶಂಬಾಮಾ. ೧೨-೨ ವ) : ಪಟ್ಟಿಯ ದೀರ್ಘಾದೇಶಕ್ಕೆ–ವ್ಯುಡನಾ ಗಂಗಾಂಬುಧಾರಾಜಟಿಲಿತಜಟನಾ (ಶಮದ. ೧೧೭ ಪ್ರಯೋ). **ಜಟಿಳಿತ :** ದೆಸೆಯಲ್ಲಂ ಪಂಚರತ್ನದ್ಯುತಿಜಟಿಳಿತ ನಾನಾವಿಮಾನಂಗಳೊಳ್ ರಂಜಿಸೆ (ಆದಿಪು. ೬-೧೮). [ಸಂ.]

ಜಟಿಲೆ, ಜಟಿಳೆ (ನಾ). = ಜಟಾಮಾಂಸಿ. **ಜಟಿಳೆ :** "ಜಟಿಳೆ ಮಾಂಸಿ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೩೬-೨೨). [ಸಂ. ಜಟಿಲಾ]

ಜಟಿಳ 'ಜಟಿಲ' ನೋ.

ಜಟಿಳಿತ 'ಜಟಿಲಿತ' ನೋ.

ಜಟಿಳೆ 'ಜಟಿಲೆ' ನೋ.

ಜಟುಲ (ನಾ). ಮಚ್ಚೆ ; ಹುಟ್ಟುಮಚ್ಚೆ : ಸಂಗಾತಿ. [ಸಂ.]

ಜಟೆ (ನಾ). ೧. ಹೆಣೆದುಕೊಂಡು ತೆಕ್ಕೆಯಾದ ತಲೆಗೂದಲು : ಸುರುಳಿ ಸುತ್ತಿ ಬಿಡಿಸಲಾಗದಂತೆ ಜಟೆಗೊಂಡ ಕೂದಲು ; ಜಡೆಗಟ್ಟಿದ ಕೂದಲು : ಹುಬ್ಬುಗಂಟನಿಂದ ಸುರುಗಿದ ಮುಖದ ಮೇಲೆ ತಲೆಯ ಜಟೆಗಳು ಕವಿತುಕೊಂಡಿದ್ದವು (ಕೋಹಿನೂ. ೮೮). ೨. ಹೆಣೆದ ಕೂದಲು ; ಹೆರಳು; ಜಡೆ. ೩. ಆಲ ಮುಂತಾದ ಮರಗಳ ಬಿಳಿಲು : "ಜಟಾ, ಶಿಫಾ–ಈ ೨ ಮರದ ಬೀಬಲ್" (ಹಲಾಯು. ೩೦-೨೯). ೪. ಹೆಣೆದುಕೊಂಡ ಬೇರು : ಜಡೆಗಟ್ಟಿದ ಬೇರು. ೫. (ಮರದ) ಬೇರು. ೬. ವೇದದ ಋಕ್ಕುಗಳನ್ನು ಹೇಳುವ ಒಂದು ಕ್ರಮ ; ವೇದಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ಹೇಳುವ ಒಂದು ರೀತಿ : "ಶಿಫೆ . . . ಛಂದಂ ಜಟಾಖ್ಯಾನಂ" (ನಾನಾರ. ೧೦೧) ; ಚತುಶ್ಶಾಖೆಯವರ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಜಟೆಗಳ ಮಹಾರಾಜಾಶೀರ್ವಾದ ಪ್ರವಚನಪೂರ್ವಕವಾದ ಫಲಮಸ್ಸಾಕ್ಷತೆಗಳನ್ನೂ ಸಮರ್ಪಿಸಿ (ಚಿಟ್ಟಿಅ. ೩೧-೧೭). ೭. ಕಾಗೆ : "ಶಿಫೆ . . . ವಿಶೇಷ ಬಲಿಭುಕ್ ಜಟಾಖ್ಯಾನಂ" (ನಾನಾರ. ೧೦೧) ; ಜೆಗಣಿಯುಪದ್ರಾ ನೋಡಲೋ ? ಜಟೆಯು ಹಾವೇ ನೋಡರೋ ? (ಗಾದೆ). [ಸಂ. ಜಟಾ]

ಜಟೆಕಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). (ತಲೆಗೂದಲು) ಒಂದರೊಡನೊಂದು ತೆಕ್ಕೆಗೊಂಡು ಸುರುಳಿಗಟ್ಟು ; ಕೂದಲು ಬೊಂತೆಗಟ್ಟು,–ಗಂಟುಗಂಟಾಗು : ಅವಳು ಕಾವಿಯುಟ್ಟಿದ್ದಳು. ತಲೆ ಜಟೆಕಟ್ಟಿತ್ತು (ವಡಘಾ. ೧೪೪).
[ಜಟೆ + ಕಟ್ಟು₁]

ಜಟ್ಟನೆ (ಅ). ಕೂಡಲೆ; ತಕ್ಷಣ: ದೇವರಿಗೆ ಬಂದು ಕೈಮುಗಿದು ಜಟ್ಟನೇಳು [illegible]ನ್ನುಬಾರದ ! (ಮಲ್ಲ. ೧೨). [ಜಟ್₀ + – ಅನೆ₁]

ಜಟ್ಟಿ₁, ಜೆಟ್ಟಿ₁, ಝಟ್ಟಿ (ನಾ). ಕುಸ್ತಿ ಮಾಡುವ ಕಸಬಿನವನು ; ಮಲ್ಲ ; ಪೈಲ್ವಾನ್ : ಕರಾರಾಯಿತರ ಬಾಣಾಯಿತರ ಮಲ್ಲಜಟ್ಟಿಗಳ . . . ವರ್ತಕರ ಮೊತ್ತದೊತ್ತರದ ತಿಂಥಿಣಿಯನೊತ್ತರಿಸಿ (ಬಸರ. ೬-೨೩) ; ಜಟ್ಟಿಗಳೆಂಕದಾಳುಗಳಿದ್ದರಲ್ಲಲ್ಲಿ ಮಿಟ್ಟನೆ ಮಿಡುಕದೆ ನಿಂದು (ಭರವ. ೧-೬೪) ; ಫಲಾ ಜಟ್ಟಿ ಎಂದರೆ ಕೆಮ್ಮಣ್ಣು ಮುಕ್ಕಿದ (ಗಾದೆ): ಜಟ್ಟಿ ಜಾರಿ ಬಿದ್ದರೂ ಮೀಸೆ ಮಣ್ಣಾಗಲಿಲ್ಲ (ಗಾದೆ). **ಜೆಟ್ಟಿ₁ :** ಅಲ್ಲಿನ ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಜಟ್ಟಿಯನ್ನು ಸಂಹರಿಸಿ ಬಂದರು (ಸಂಸಕ. ೧೦೪). **ಝಟ್ಟಿ :** ಪರಿವಡಿಯುಂಕದಂತೆ ಪೊಜಿ ಮೆಟ್ಟದೆ ಸೂಜಿಜಿಪ್ಪೊಳ್ದುಜ್ ಸಿಡಿಲ್ವರೆ . . . ತಾಗುವ ಝಟ್ಟಿಮಲ್ಲರ್ (ವರ್ಧಪು. ೮-೩೭). [ದೇ.; ತಮಿ. ಜೆಟ್ಟಿ ; ತುಳು. ಜಟ್ಟಿ; ತೆಲು. ಜೆಟ್ಟಿ]

ಜಟ್ಟಿ₂ (ನಾ). (ಅಂಗಮರ್ದಕಿಯಾದ) ಸಖಿ (?) : ಘನಕುಚ ತಾರಾಹಾರಗಳು ತೊನೆದಾಡ ಜಟ್ಟಿಯರ್ ತೊಡೆಯ ತಟ್ಟಿದರು ಜೀವನಗಾತಿ ಕಣ್ಮುಚ್ಚುವಂತೆ (ಮೋಹತ. ೨೭-೩೯). [?]

ಜಟ್ಟಿಂಗ, ಜಟಗ, ಜಟಿಗ, ಜಟ್ಟಿಗ₂, ಜಟ್ಟುಗ, ಜೆಟಿಗ, ಜೆಟ್ಟಿಂಗ, ಜೋಂಟಿಗ, ಝಟ್ಟಿಂಗ, ಝೊಟ್ಟಿಂಗ, ಝೋಂಟಿಗ (ನಾ). ಒಂದು ಕ್ಷುದ್ರದೇವತೆಯ ಹೆಸರು : ಎಲ್ಲಾಯಿ ಯಕನಾತಿ ಬನದ ಶಂಕರಿ ಮಲ್ಲಿಗ ಜಟ್ಟಿಂಗ ಮಾಳಿಗಮುನಿದೇವಿ (ವಿಶಾಸು. ೫೮-೨). **ಜಟಗ :** ಅಂದಿನ ಮಲೆನಾಡಿನಲ್ಲಿ ಭೂತ, ಪ್ರೇತ, ಪಿಶಾಚಿ . . . ಜಕಣಿ, ಜಟಗ, ಬ್ರಹ್ಮ, ಕಲ್ಲುಕುಟಿಗ ಮುಂತಾದ ಹಲವು ಹೆಸರಿನ ಹಲವು ಜಾತಿಯ ದೆವ್ವಗಳಿದ್ದವು (ಕಂಜಪಂ. ೨). **ಜಟಿಗ :** 'ಜಟಿಗಮನೆ' ಪರಾ. **ಜಟ್ಟಿಗ₂:** ದಡಿಗ ಜಟ್ಟಿಗರ ಗರ್ಜನೆಗಳಿಂ . . . ಎಸೆವ ದುರ್ಗಾನಿಲಯಮುಂ . . . ಪೊಕ್ಕು (ದಕಕು. ೫-೫) ; ಬಟ್ಟೆಯೊಳ್ ಜಟ್ಟಿಗನೊಬ್ಬನಿರ್ದು ಕರಮುಂ ಪಿಡಿದಂ ತರಳಾಯತಾಕ್ಷಿಯಾ (ಪುಣ್ಯಾಸ್ರ. ೬-೧೫) : ಕಾಳೆಗದೊಳು ಬೊಮ್ಮ ಜಟ್ಟಿಗ ಬೀರ . . . ಪಾಕಿನಿಯರ ತೂಳದೆ ಹೊಯ್ದಾಡಿ . . . ಬೊಬ್ಬಿಕ್ಕುತಿಹರು (ಮೋಹತ. ೨೯-೧೧) ; ಕುಂಬಾರರು ದುರ್ಗೆ, ಮಡಕೆದೇವಿ, ಜಟ್ಟಿಗ ಈ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಪೂಜಿಸುವರು (ಕಥಾಗ. ೧೪೯). **ಜಟ್ಟುಗ :** ಕಲಕಿ ಕಾದಿಹ ಭೂತಪ್ರೇತವು ಹಲವು ಜಟ್ಟುಗ ಮಾಣಿಭದ್ರರು (ಕಾಶಿರಾ. ೩೮-೨೩) ; ನಿದ್ರೆಯಲ್ಲಿ ಜಟ್ಟುಗ, ಬೊಬ್ಬರ್ಯ ಬಂದ ಹಾಗೆ ಕಾಣಿಸಬಹುದು(ಸ್ವಪ್ನಹೊ. ೮). **ಜೆಟಿಗ:** ಜೆಟಿಗನ ಪೂಜೆಗೆ ಭತ್ತ ಏಳು ಅಯಿದು ಖಂಡುಗ (ಎಕ. VIII, ತೀರ್ಥಹ. ೧೬೬-೪೭ ; 1610). **ಜೆಟ್ಟಿಂಗ :** ಮುಟ್ಟುಗೆಯು ಪೆಣನನೊರ್ವಂ ಜೆಟ್ಟಿಂಗಂ ನೆಗಪೆ ಕಂಡು ಮತ್ತೊರ್ವಂ ಕಣ್ಬಟ್ಟಿರ್ದು ನಿಕ್ಕೆ ನಭಮಂ ಮುಟ್ಟುವಿನಂ ನೆಗೆವುತಿರ್ದರೊರ್ವರ್ಗೊರ್ವರ್ (ಮಪಾಸೇ. ೪-೩೦). **ಜೋಂಟಿಗ :** ಝಕಾರಕ್ಕೆ ಜಕಾರಂ – ಝೋಂಟಿಗ, ಜೋಂಟಿಗ (ಶಮದ. ೨೫೫ ಪ್ರಯೋ). **ಝಟ್ಟಿಂಗ:** ಜೆಟ್ಟಂ ಕಿಜಿಕಲ್ಲಾಡುವ ಝಟ್ಟಿಂಗಂ[ಪಾಠಾಂ. ಜಟ್ಟಿಂಗಂ, ಝೊಟ್ಟಿಂಗಂ]ಕೈಳಯುಗಳಮುಂ ಬಿಡೆ ತಾಳಂಗುಟ್ಟುವ ಬೇತಾಳಂ ಬೊಬ್ಬಿಟ್ಟಚಳಂಗಳನೆ ಚಳಿಯಿಸುವ ಭೂತಕುಳಂ (ಪಾರ್ಶ್ವಪು. ೧೫-೧೧೪). **ಝೊಟ್ಟಿಂಗ :** ಮೇಲಿನ 'ಪಾರ್ಶ್ವಪು' ಪ್ರಯೋಗದ ಪಾಠಾಂತರವನ್ನು ನೋಡಿ. **ಝೋಂಟಿಗ :** ಮೇಲಿನ 'ಜೋಂಟಿಗ' ಉಲ್ಲೇಖಕ್ಕೆ ಕೊಟ್ಟಿರುವ 'ಶಮದ' ಪ್ರಯೋಗವನ್ನು ನೋಡಿ.
[?. / ಪ್ರಾ. ಝೋಟಿಂಗ]

ಜಟ್ಟಿಕಾಳಗ (ನಾ). ಕುಸ್ತಿ ; ಮಲ್ಲಯುದ್ಧ : ಗೀತನಾಟ್ಯಗಳೇನು, ಜಟ್ಟಿಕಾಳಗವೇನು (ಕಾವ್ಯಸ. ೬೫). [ಜಟ್ಟಿ₁ + ಕಾಳಗ (<ಕಾಳೆಗ)]

ಜಟ್ಟಿಗ₁, ಜೆಟ್ಟಿಗ (ನಾ). ೧. ಕುಸ್ತಿಮಾಡುವವನು : ಮಲ್ಲ; ಪೈಲ್ವಾನ್: ಕೊಟ್ಟಿಗೆ ಕಾಮಾಟ ಕ್ರಮುಕ ಬೆಳ್ಳಿಲೆಗರು ಜಟ್ಟಿಗ ಗೀತಪಾಠಕರು ಸೆಟ್ಟಿಗಬಲು ಚಿನ್ನವರದರು ಘಟ್ಟವ ಕಟ್ಟಿಗೆಕಾಜಿರೇಜಿದರು (ಮೋಹತ. ೩೭-೪೩). ೨. ಶೂರ : ಸಮರ್ಥ : ನಮ್ಮ ಕುಲದೊಳ್ ಮಕ್ಕಳ್ಪಿರಿಯರ್ ನೀನೆ ಜಟ್ಟಿಗನಸ್ಥೆ . . . ಮಗನೇ ಕೈಕೊಳ್ ಧರಾಭಾರಮಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧-೮೧); ಅಟ್ಟಿದ ಜಟ್ಟಿಗರ್ ತಡೆದುದರ್ಕೆ ಕನಲ್ದು ವಿಭೀಷಣಂ . . . ಅಯೋಧ್ಯೆಗೆ ಬಂದು (ಪಂಪರಾಮಾ. ೩-೨೮) ; ಬಿಟ್ಟಿಗನಾಹವಾಂಗಣಕೆ ಜಟ್ಟಿಗಂ(ಎಕ. XI, ದಾವಣ. ೨೫-೨೪ : 1224). **ಜೆಟ್ಟಿಗ :** ೨. ಎನ್ನ ಜೆಟ್ಟಿಗರೊಳಗೀತನೆ ಜೆಟ್ಟಿಗಂ (ಪಂಪಭಾ. ೨-೬೦) ; ನಿಮಗೆ ಸಂಶಯಮೇವುದಪಾಯಮಾಗದಾ ಜೆಟ್ಟಿಗನಾಗಿಯುಂ ಬಳಿದಪಂ ಪಜಿತೊಂದೆದೆಯೊಳ್ (ನೇಮಿಪು. ೬-೬೨): ಜೆಟ್ಟಿಗ ಕಾಳಿಮಯ್ಯಂಗಂ [ಪಟ್ಟುಗೆ] ಕುಚಿಪಾರಕಬ್ಬೆಗಂ ಗಿರಿಗುಹೆಯೊಳ್ ಪುಟ್ಟುವ ಸಿಂಘದ ತೆಱದಿಂ ಪುಟ್ಟಿದ . . . ತಿಪ್ಪಗವುಂಡ (ಕಇ. I, ೨೪-೨೭ ; ಸು. 1148). [ಜಟ್ಟಿ₁ + – ಗ₂]

ಜಟ್ಟಿಗ₂ 'ಜಟ್ಟಿಂಗ' ನೋ.

ಜಟ್ಟಿಗತನ (ನಾ). ಕುಸ್ತಿಯ ರೀತಿ,-ವಿದ್ಯೆ : ಶಂಬು ಶಿಷ್ಯನಿಗೆ ಜಟ್ಟಿಗತನದ ಪರಿವಿಡಿಯನ್ನು ತೋರಿಸಿಕೊಡುತ್ತಿರುವನೋ ಎಂಬಂತೆ ತೋರುತ್ತಿದ್ದನು (ಘಾಮಡ. ೧೦೪). [ಜಟ್ಟಿಗ$_1$ + – ತನ]

ಜಟ್ಟಿಗರುಡಿ (ನಾ). ಕುಸ್ತಿಯನ್ನು ಕಲಿಸುವ ಮನೆ ; ಕುಸ್ತಿಯ ಪಟ್ಟುಗಳನ್ನು ಕಲಿಸುವ ಮನೆ : ಮಟ್ಟಿಮನೆ : ಮೆಯ್ಸಿರಿ ಜಟ್ಟಿಗರುಡಿಗಳೊಳಂ ಸಟ್ಟುಪ ಗರುಡಿಗಳೊಳಂ ಕಂಡುದದು (ಚಕವಂ. ೧೬೮).
[ಜಟ್ಟಿ$_1$ + ಗರುಡಿ]

ಜಟ್ಟಿಗಾಸೆ(ನಾ). ಜಟ್ಟಿಗಳು ತೊಡುವ ಕಾಸೆ; ವೀರಗಾಸೆ: ಪೊಂಬಟ್ಟೆಯ ಜಟ್ಟಿಗಾಸೆಯಿಂದಳವಟ್ಟ . . . ಬಿಲ್ಲಾಳ್ಗಳ (ಹಮ್ಮಿ.ರ. ೩-೩೩ ವ).
[ಜಟ್ಟಿ$_1$ + ಕಾಸೆ$_1$]

ಜಟ್ಟಿಗೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಾಣ : ತನ್ನಪ್ಪಲವುಮ್ಬಿಳಿಯುಮ್ಬ ಜಟ್ಟಿಗೆಗಳುಮ್ಬಸಮುಟಿವಿನ ಕೊಳೆ ತಾಂ ಸತ್ತು . . . ಸ್ವರ್ಗ್ಗಲೋಕದ ಸುರಾಂಗನೆಯರೊಳ್ನೆರದೊ (ಎಕ. XI. ಚಳ್ಕೆ. ೮-೪ : 810 ?) ; ಬೆನ್ನನಟ್ಟಿ ನಟ್ಟ ಜಟ್ಟಿಗೆಯಿಂ ವಿಟ್ಟಿಗೊಂಬಿಟ್ಟೆಯುಂತೆಯುಂ ಬಡಿಗೊಂಡ ಮೊಲದಂತೆಯುಂ ತಲೆಕೆಟಗಾಗಿ ಬಿಟ್ಟರ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೪-೩೦ ವ). [?]

ಜಟ್ಟಿಸಾಧನೆ (ನಾ). ಮಲ್ಲನು ಮಾಡುವ ಸಾಧನೆ ; ಗರಡಿ ಸಾಧನೆ : ಜಟ್ಟಿಸಾಧನೆಯಲ್ಲಿ ವತ್ತಾನಾಶವು ಆಗುವದು ಇದು ಸಾಧನೆಯ ಗುಣವು (ಬದ್ಧಟೀ. ೫-೮೩). [ಜಟ್ಟಿ$_1$ + ಸಾಧನೆ]

ಜಟ್ಟಿಹಿಡಿತ (ನಾ). ಬಿಗಿಮುಷ್ಟಿ : (ಕಿ). [ಜಟ್ಟಿ$_1$ + ಹಿಡಿತ]

ಜಟ್ಟುಗ ‘ಜಟ್ಟಿಂಗ’ ನೋ.

ಜಠರ (ಗು). ೧. ಕರ್ಕಶವಾದ; ಗಡುಸಾದ; ಬಿರುಸಾದ; ಕಠಿನವಾದ. ೨. ಮುಪ್ಪಾದ; ವಯಸ್ಸಾದ. ‘ಜರಠ’ ಪರಾ. (ನಾ). ೩. ಹೊಟ್ಟೆ; ಉದರ ; ಅನ್ನಕೋಶ : “ಪೊಡೆಯೆನಲ್ ಜಠರಂ” (ಚತುನಿ. ೪೬). ೪. ಬಸಿರು ; ಗರ್ಭ : ಮಂಡೋದರೀ ಜಠರಜಾಹ್ನವೀವಿಕಸಿತಾರವಿಂದಂ ತಂದೆಯ ಮುಖಾರವಿಂದಮಂ ನೋಡಿ (ಪಂಪರಾಮಾ. ೧೩-೧೩೩ ವ) ; ಅಚಿಯದೆ ಜನನಿಯ ಜಠರದಲ್ಲಿ ಬಾರದ ಭವಂಗಳಲ್ಲಿ ಬರಿಸಿದೆ(ಬಸವ. ೨೧).
[ಸಂ.]

ಜಠರದಹನ (ನಾ). = ಜಠರಾಗ್ನಿ : ನಿನಗಪ್ಪುದನಱಿದೊಳ್ಪಂ ಮಾಟ್ಪುದು ಪುದಿದಂತಕಜಠರದಹನನಳುರದೆ ಬೇಗಂ (ಜೀವಸಂ. ೧೧-೧೬).
[ಜಠರ + ದಹನ]

ಜಠರಪರಾಯಣ(ನಾ). ಹೊಟ್ಟೆ ತುಂಬಿಸುವುದರಲ್ಲೇ ಆಸಕ್ತನಾದವನು; ಹೊಟ್ಟೆಹೊರಕ : ಕಾಯಿದಿರೆ ಧರ್ಮವನು ಜಠರಪರಾಯಣರ ಪರಿಣತೆಯಲಾದ ಪಲಾಯನದ ಹೆಬ್ಬೆಳಸ ನೋಡು (ಕುಮಾ.ಭೀ. ೯-೧).
[ಜಠರ + ಪರಾಯಣ]

ಜಠರಭರಣ (ನಾ). ಹೊಟ್ಟೆಯನ್ನು ತುಂಬಿಸಿಕೊಳ್ಳುವಿಕೆ ; ಹೊಟ್ಟೆಪಾಡು : ಬಿಟ್ಟರೆಮ್ಮನು ಜಠರಭರಣಕೆ ನೆಟ್ಟನಾಶ್ರಯವಿಲ್ಲದಿರೆ ಕಂಗೆಟ್ಟು ಬಂದೆವು (ಕುಮಾ.ವಿ. ೧-೧೯). [ಜಠರ + ಭರಣ]

ಜಠರರಸ (ನಾ). ಆಹಾರದಲ್ಲಿನ ಪಿಷ್ಟ ಮತ್ತು ಸಕ್ಕರೆ ಅಂಶಗಳು ಕರಗಿ ರಕ್ತಗತವಾಗುವಂತೆ ಮಾಡಲು ಅನ್ನಕೋಶದಲ್ಲಿ ಉತ್ಪತ್ತಿಯಾಗುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ದ್ರವ ; ಪಾಚಕರಸ : ಜಠರರಸ . . . ಎಂಬ ರಸಗಳೊಡನೆ ಬೆರಸಿ ಹೋಗುತ್ತದೆ (ವ್ಯಾಧಿಶಾ. ೫). [ಜಠರ + ರಸ]

ಜಠರಾಗ್ನಿ (ನಾ). ೧. ಹೊಟ್ಟೆಯಲ್ಲಿ ಆಹಾರವನ್ನು ಜೀರ್ಣವಾಗುವಂತೆ ಮಾಡುವ ಅಗ್ನಿ : ಪಾರಣೆಯ ದಿನಂಗಳೊಳವಧಾರಿಸಿ ಜಠರಾಗ್ನಿ ನಂದದಂದದಿನರ್ಧಾಹಾರಮನಾರೋಗಿಸುವಾಚಾರದಿಂ(ಸುಕುಮಾ. ೪-೫); ಅಂತು ನಿಜವರೂಥಿನಿಯ ನಾಲ್ವರುಂ ಮಹಾ ಸಾಮಂತರಂತಕಜಠರಾಗ್ನಿಗಾಹುತಿಯಪ್ಪುದುಂ(ಪಂಪಭಾ. ೧೩-೧೦೧ ವ) ; ದೇಹದಲ್ಲಿ ಜಠರಾಗ್ನಿಯು ನಾಲ್ಕು ತರನಾಗಿರುವುದೆಂತೆಂದೊಡೆ ಮಂದಾಗ್ನಿ, ತೀಕ್ಷ್ಣಾಗ್ನಿ, ವಿಷಮಾಗ್ನಿ, ಸಮಾಗ್ನಿ (ಸಕವ್ಯ. ೧೫) ; ಸಮಗ್ರ ವ್ಯಕ್ತಿತ್ವದ ಜಠರಾಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಅದು ಕರಗಿದಾಗಲೆ . . . ಆರೋಗ್ಯಕ್ಕೆ, ಪೋಷಣೆಗೆ ರಕ್ತದಾನ ಮಾಡೀತು (ಮಾಡುದಾ. ೨೦೫). ೨. ಹಸಿವು. [ಜಠರ + ಅಗ್ನಿ]

ಜಠರಾನಳ (ನಾ). = ಜಠರಾಗ್ನಿ ೨ : ಉರಿವುರಿಯನೆ ತಲೆಸವಿರನುಕರಿಸಿರೆ ಸಂತಪ್ತಕನಕವರ್ಣಮುಮುರಿಯೊಂದುರುಳಿಪೊರೆ ಜಠರಾನಳನುರಿವಿನಮಂತೋರ್ವನುರಿಯ ಬಣ್ಣದ ಪಾರ್ವಂ (ಪಂಪಭಾ. ೫-೬೯).
[ಸಂ. ಜಠರಾನಲ (ಜಠರ + ಅನಲ)]

ಜಠರೆ (ನಾ). ತೋಟ : ಹಿರಣ್ಣಯ್ಯನ ಮಕ್ಕಳುಮರಿಗಳ ಪೋಷಣೆ, ಜಮೀನು ಜಠರೆಗಳನ್ನು ನೋಡಿಕೊಳ್ಳುವ ಕೆಲಸ ವೆಂಕಪ್ಪಯ್ಯನವರ ಕೊರಳಿಗೇ ಬಿತ್ತು (ವಿಪ್ರಾ.ರಿ. ೫೪). [←ಪಾರ. ಜತ್ರೆ]

ಜಡ (ಗು). ೧. ಶೀತಲವಾದ. ೨. ಚುರುಕಿಲ್ಲದ ; ಚಟುವಟಿಕೆಯಿಲ್ಲದ ; ಮಾಂದ್ಯದ; ಆಲಸಿಕೆಯ. ೩. ಭಾವನಾರಹಿತವಾದ; ನಿರುದ್ವಿಗ್ನವಾದ. ೪. ಗಟ್ಟಿಯಾದ ; ಬಿರುಸಾದ; ಗಡುಸಾದ. ‘ಜಡಾನ್ನ’ ಪರಾ. ೫. ಭಾರವಾದ; ತೂಕವಾದ. (ನಾ). ೬. ಅಚೇತನವಾದುದು; ಜಡವಸ್ತು. ೭. ಭಾರವಾದುದು: ಬಣ್ಣದಿಂದ ಸ್ವಲ್ಪ ಮಟ್ಟ ಇದ್ದಾಗ್ಯೂ ಜಡವಾಗಿರಬೇಕು (ಮುಂಬವ್ಯಾ. ೩೨). ೮. ಅರಿಯುವ ಶಕ್ತಿ ಇಲ್ಲದುದು : ಅಸತ್ತು ಜಡ ದುಃಖ ಅನಿತ್ಯ ಖಂಡಿತಮೆಂಬವೇ ಮಾಯಾಪಂಚಲಕ್ಷಣಂಗಳು (ವಿವೇಕ. ೨೮); ಮದ್ದಿಗೆ ಕಿಡಿ ತಗುಳ್ದು ಹೊಮ್ಮುವಂದದಿ ಜ್ಯೋತಿ, ಜಡವೆ ಚಿನ್ಮಯವಾಗಿ ಚಿಮ್ಮಿದಪುದಯ್ (ಶ್ರೀರಾಘೂ. ೫-೦೨೯). ೯. ಆಲಸ್ಯ : ಸೋಮಾರಿತನ: ಜಡವನು ತೊರೆದೇಳು ಜಗ ನಿನಗಡಿಯಾಳು ಬಾಳೊಂದು ವಿಜಯದ ಬೀಡು (ಇಂಪಾಪ. ೧೫೩-೫೨). ೧೦. ಕಾಯಿಲೆ ; ಅಸ್ವಸ್ಥತೆ : ಮೇಗ್ರೋಳ್ಳಿ ಕಣ್ಣಾಪಂಡಿತರು ಕೊಟ್ರು ಅಂತಾ ನಿಮ್ಮ ಜಡಕ್ಕೂ ಮದ್ದು ತಂದುಕೊಟ್ಟಾರೆ (ಮಲೆಮ. ೪೬೮) ; ೧೧. ಮಂದಮತಿ ; ಮೂರ್ಖ; ದಡ್ಡ ; ತಿಳಿಗೇಡಿ: “ಬಾಲಿಶನಜ್ಞಂ ಮೂರ್ಖಂ ಬಾಲಂ ಮೂಢಂ ಜಡಂ” (ವಸ್ತುಕೋ. ೯೯-೭) ; ನೀ ಪ್ರಾಣಪ್ರಕೃತಿಯೊಳಡಗಿದ ಭೇದವ ಲೋಕದ ಜಡರೆತ್ತ ಬಲ್ಲರೈ (ದೇದಾವ. ೬-೧೦); ದೃಶ್ಯ ಜಡಸಂಧಾನವೆನಿಸುವ ನಶ್ವರದ ಮನನೇತ್ರವಾಗಾದಿ ಸ್ವಚೇಷ್ಟಾ ದುರ್ಬಲಗಳು (ಅಮೃತ. ೩-೭೮). ೧೨. ಆಲಸಿ; ಸೋಮಾರಿ: “ಆಳಸಂ ಮಂದಂ ಜಡಂ”(ವಸ್ತುಕೋ. ೧೦೦-೧೧); ಊರಿನ ಸತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಅನ್ನವನ್ನು ತಿಂದು ಯಾವ ಕೆಲಸವನ್ನೂ ಮಾಡದೆ ಜಡರಾಗುತ್ತಿದ್ದಾರೆ (ನೀತಿಚಂ. VIII, ೧೩). ೧೩. ಮಾತನಾಡಲಾರದವನು; ಮೂಕ: “ಜಡನಕ್ಕುಂ ಮೂಕಂ” (ವಸ್ತುಕೋ. ೭೪-೪೦) : “ಜಡಂ ಕಳನೆನಲು ಸಂದ ಮೂಗನೆನಿಕ್ಕು” (ಮಂಗರಾ. ೧೧೪-೫). ೧೪. ನೀರು : ಉದಕ : “ಜಲದೊಳು ತುಷಾರದೊಳು ಜಡಮೆನಿಕ್ಕುಂ” (ಮಂಗರಾ. ೧೫೩-೭೧) ; ಘನದ ಬರವಪ್ರಯೋಜನವೆನುತಱಿದುಂ ಜಡಧಿ ಜಡಮನಿತ್ತಪುದು (ರಾಜಶೇ. ೧-೯೮). ೧೫. ಗಿರಿ ; ಬೆಟ್ಟ. ೧೬. ಯಾಗ: “ದ್ರವಿಣಂ ತುಷಾರ ಜಲ ಪರ್ವತ ಮೂರ್ಖ ಮಖಂ ಜಡಾಖ್ಯ” (ನಾನಾರ. ೫೪).

ಜಡಜಾಪತ್ತು = ಕಾಯಿಲೆ ಕಸಾಲೆ: ಜಡಜಾಪತ್ತು [illegible] ಮಂತ್ರಿಸಿಕೊಡುತ್ತಾರೆ (ಹಪಸ. ೭). ಜಡವಾಗು = ಕ್ರಿಯಾಶೂನ್ಯವಾಗು: ಚಟುವಟಿಕೆಯಿಲ್ಲದಿರು : ಒತ್ತುವಶ್ರುಭರದಿಂ ಜಡವಾದುದು ದೃಷ್ಟಿ (ಶಾಕುಂತ. ೫೨-೮೪). ಜಡವಾಡು = ಆಲಸ್ಯಪಡು ; ಬೇಸರಪಡು : ಕಿವಿಗೆ ಪೀಡಾಪರಿಹಾರವೆನಲುಸಿರುವೆ ಜಡವಾಡದೆ ಕೇಳು ಮತ್ತ್ಯ[illegible] (ಮೋಹತ. ೩೫-೨). [ಸಂ.]

ಜಡಕರ್ಮಿ (ನಾ). ಗೊಡ್ಡು ಕರ್ಮದಲ್ಲಿ ನಿರತನಾದವನು : ಬರಿಯ ಜಡಕರ್ಮಿಗಳನಾರ್ಜಿಸಿ ಬೆರೆತಿರಲು ನಿಜಮೋಕ್ಷಮಪ್ಪುದೆ(ಗಗತಾ. ೧೬-೫೭)
[ಸಂ. ಜಡಕರ್ಮಿನ್]

ಜಡಕ್ರಿಯ (ನಾ). ಕೆಲಸವನ್ನು ನಿಧಾನವಾಗಿ ಮಾಡುವವನು ; ಕಾಲ ಹರಣಮಾಡುವವನು ; ಸೋಮಾರಿ ; ನಿಧಾನಪ್ರಕೃತಿಯವನು : "ತಳುವ ಮಾಟ್ಟವಂ ಜಡಕ್ರಿಯನಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೬೨-೨೦). [ಸಂ.]

ಜಡಗ್ರಾಹಿ (ನಾ). ೧. ನೀರನ್ನು ಸಂಗ್ರಹಿಸಿರುವವನು. ೨. ಮಾಂದ್ಯ ವುಂಟಾದವನು ; ಆಲಸ್ಯ ಹೊಂದಿದವನು. ೧, ೨ : ಆ ರಾಜಹಂಸಾ ಹಿತನೆನಿಸಿದೆನೆಂದುಂ ಜಡಗ್ರಾಹಿಯಾನಾದೆನೆನುತ್ತಂ ಚಿಂತೆಯಿಂ ಬೆಳ್ಪಡರ್ದು ದೆನೆ ತದಬ್ಧಂ ಶರನ್ಮೇಘಮಿರ್ಕುಂ (ರಾಜಶೇ. ೬-೪).

[ಸಂ ಜಡಗ್ರಾಹಿನ್]

ಜಡಜ (ನಾ). ೧. ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದುದು ; ಕಮಲ ; ತಾವರೆ : ಎಡದ ಮ ಡ ದಿಂ ದೊ ತ್ತಿ ನಾಲ್ಕುದಳಗಳನಾರರೆಡೆಯಲ್ಲಿ ದಕ್ಷಿಣಾಂಘ್ರಿಯನಿಟ್ಟು ದಶದಳದ ಜಡಜಮಂ ಬಲಿದು ಪದಿನಾರು ಸಂವರ್ತಿಕಾಬಂಧನಗೈದು (ವಂಶಾರಾ. ೨-೮-೩೦). ೨. ದಡ್ಡನ ಮಗ. 'ಜಡಜಜ' ಪರಾ.

[ಸಂ.]

ಜಡಜಂಗಮ (ನಾ). ಚರ ಹಾಗು ಅಚರವಾದ ಜಡವಸ್ತು ; ಚರಾ ಚರ : ನಿನ್ನ ತಡೆದಿಡಲೆನ್ನ ಜಾಗರದೊಳಿಲ್ಲ ಜಾಗ ಕಂಡ ಜಡಜಂಗಮಕೆ ಕೈಯ ಜೋಡಿಸುವುದೇ ಕುಶಲವೀಗ (ಮಲಿದೇ. ೪೩-೧೦).

[ಜಡ + ಜಂಗಮ$_1$]

ಜಡಜಂತು (ನಾ). ೧. ಅರಿವುಗೆಟ್ಟ ಜೀವಿ ; ತಿಳಿಗೇಡಿ ಮನುಷ್ಯ. ೨. ನೀರಿನ ಪ್ರಾಣಿ ; ಜಲಚರ . ೧, ೨ : ಕೇಡನಾಗೆಂದಾಗಂ ಕಿಡೆಂದು (?)ವಿಪರೀತಂ ಮಾಡಿಯೆ ನೆಗಟ್ದು ಜಡಜಂತು ಮೂಡಿ ಮುಟ್ಯಾಡುಗುಂ ಜನ್ಮಜಡಧಿಯೊಳ್ (ಚಂದ್ರಪು. ೪-೫೪). [ಜಡ + ಜಂತು]

ಜಡಜಗ (ನಾ). ಜಡರೂಪವಾದ ಜಗತ್ತು ; ಭೌತಿಕವಾದ ಜಗತ್ತು; ನಿಷ್ಕ್ರಿಯವಾದ ಪ್ರಪಂಚ : ಜಡಜಗಂ ತೋರಿದಪುದಂತರಾತ್ಮದ ಸಿರಿಗೆ ಹೊರಮೊಗಂ ತಾನಾಗಿ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೧೩೩-೨೦೯). [ಜಡ + ಜಗ]

ಜಡಜಗರ್ಭ (ನಾ). ಕಮಲದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನು ; ಬ್ರಹ್ಮ : ಜಡಜಗರ್ಭಂ ದೇವನೆಂಬುಗ್ರಡಣೆಯುಡುಗಿತು (ಬಸಪು. ೫೪-೬). [ಜಡಜ + ಗರ್ಭ]

ಜಡಜಜ (ನಾ). ೧. ಕಮಲದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನು; ಬ್ರಹ್ಮ : ಜಡಧಿಯ ರತ್ನಂಗಳ್ಪೊಂದೊಡವಿನುಪಾಶ್ರಯದಿನೆಸೆವವೋಲ್ ದಶರಥನಿಂ ಜಡಜಜನ ವಿದ್ಯೆಗಳ್ ನೂರ್ಮಡಿಸಿದುವು (ಪಂಪರಾಮಾ. ೩-೫). ೨. ದಡ್ಡನ ಮೊಮ್ಮಗ . ೧, ೨: ಕಲ್ಯಾಣಗರ್ಭನಾಗಿಯುಮಜನಂತಿರೆ ಜಡಜಜನೆನಿಸದೆ ತದ್ಗುರುಕರಕಂಜಾತಜಾತನೆನಿಸಿದನೀತಂ (ರಾಜಶೇ. ೧-೬೪). 'ಜಡಜಾತಜಾತ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಜಡಜನ (ನಾ). ಮಂದಮಂತಿಗಳಾದ ಜನ ; ಸೋಮಾರಿಗಳಾದ ಜನ: ಜಡಜನಮುಮೆಲ್ಲಮೋದಂ ತಡೆಯದೆ ಕಲ್ಗುಂ ಗುರೂಪದೇಶಕ್ರಮದಿಂ (ಕವಿರಾ. ೧-೧೦) ; ಸಾರ್ವಭೌಮರಪ್ಪ ಸಕಳಚಕ್ರವರ್ತಿಗಳಂ ಕಂಡು ಜಡಜನಂಗಳ್ ಮೊದಲಾಗಿದು ಮುನ್ನಿನ ಭವದೊಳ್ ನೆರಪಿದ ಪುಣ್ಯದ ಫಲಮೆಂಬರ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೮-೧೩೭ ವ) ; ನೀರ್ಗೆತ್ತು ಬೆಳ್ಪನದಿಂ ಕತ್ತರಿವಾಣಿಯಂ ಜಡಜನಂ ಕೈಗುತ್ತಲೇಟ್ಟುರ್ವವೋಲ್ (ಪಂಪರಾಮಾ.೩-೪೮).

[ಜಡ + ಜನ]

ಜಡಜನಾರಾಚ (ನಾ). ಕಮಲಪುಷ್ಪವನ್ನೇ ಬಾಣವಾಗಿ ಉಳ್ಳವನು ; ಮನ್ಮಥ ; ಕಾಮ : ಮೃಡನ ಮೌಳಿಯೊಳಿರ್ದ ಕಿಡಿಗಣ್ಣ . . . ತೆರೆವಾಗ . . . ಜಡಜನಾರಾಚನವುಳುಹಿಕೊಳದಾದೆಯೆಂದುಡುಪತಿಯ ಶಾಪಿಸಿದಳು (ನವಮೋ. ೭-೨೯). [ಜಡಜ + ನಾರಾಚ]

ಜಡಜಪೀಠ (ನಾ). ಕಮಲವನ್ನು ಪೀಠವಾಗಿ ಉಳ್ಳವನು ; ಬ್ರಹ್ಮ : ಜಡಜಪೀಠನು ನೀಡಿದೀ ಪೇರೊಡಲ ತುಂಬಿಸಲೇನು ಮಾಡೆಯೊ (ಕೌಶಿರಾ. ೨೫-೩೯). [ಜಡಜ + ಪೀಠ]

ಜಡಜಭವ (ನಾ). = ಜಡಜಜ ೧ : ಜಡಜಭವನಭವನ ಸಮಯಮುಮಂ ಪಡೆವನಕ ದೇಗುಲದ ಹೊಜಿಗೆಯೆರಡು ಕರವ ಮುಗಿದಿಹನು (ಬಸಪು. ೪೩-೪೨); ಮುನಿಪನು ಜಡಜಭವನ ಬೆಸಗೊಂಡ (ಕರ್ನಾಕ. ೨೬೫).

[ಜಡಜ + ಭವ]

ಜಡಜಶರ (ನಾ). = ಜಡಜನಾರಾಚ. 'ಜಡಜಶರಸುತ' ಪರಾ.

[ಜಡಜ + ಶರ]

ಜಡಜಶರಸುತ (ನಾ). ಮನ್ಮಥನ ಮಗ ; ಅನಿರುದ್ಧ : ಜಡಜಶರಸುತ ನೆಡೆಗೆ ಉಪೆಸಹಿತ ಚಿತ್ರಲೇಖೆಯು ಬಂದು ಬಿನ್ನೈಸುತ (ಪ್ರೌಢರಾ. ೧೧-೫೬). [ಜಡಜಶರ + ಸುತ]

ಜಡಜಾಕ್ಷ (ನಾ). ಕಮಲದಂತೆ ಕಣ್ಣುಳ್ಳವನು ; ವಿಷ್ಣು : ಕಡುಗರುವ ನಾತನೆಂದಂತೆ ಕೇಳುವೆವೆಂದು ಜಡಜಾಕ್ಷನಂ ಕರಸಲವನೆಯ್ದೆ ಬಂದೆರಡು ಕಡೆಯ ಸುರರಸುರರಂ ನೋಡಿ ಮತ್ತಿಂತೆಂದನು (ವೀಶೈಪು. ೩-೧೦-೧೮).

[ಸಂ. (ಜಡಜ + ಅಕ್ಷಿ + –)]

ಜಡಜಾತ (ನಾ). = ಜಡಜ ೧. 'ಜಡಜಾತಜಾತ' ಪರಾ.

[ಜಡ + ಜಾತ]

ಜಡಜಾತಜಾತ (ನಾ). ೧. ಕಮಲದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನು ; ಬ್ರಹ್ಮ. ೨. ಮೂರ್ಖನ ಮಗನ ಮಗ. ೧, ೨ : ಅಜನಜಡನೆಂದು ನುಡಿವುದು ಕುಜನತೆ ಜಡಜಾತಜಾತನೆಂತಜಡನವಂ (ಶಬಶಂ. ೧-೧೭).

[ಜಡಜಾತ + ಜಾತ]

ಜಡಜಾತೋದ್ಭವ (ನಾ). = ಜಡಜಾತಜಾತ ೧ : ಜಡಜಾತೋದ್ಭವನುಂ ರಜೋದ್ಭವನುಮಪ್ಪ ಕಂಜ ಭೂಸೃಷ್ಟಿ ನೋಟ್ಪೊಡೆ ಸಮ್ಮೋಹನ ಮಾಗದು (ಶಾಂತೀಶ್ವ. ೧-೧೨೯). [ಸಂ. (ಜಡಜಾತ + ಉದ್ಭವ)]

ಜಡಜಾಪ್ತ (ನಾ). ಕಮಲಕ್ಕೆ ಮಿತ್ರನಾದವನು ; ಸೂರ್ಯ.

[ಜಡಜ + ಆಪ್ತ]

ಜಡಜಾರಿ (ನಾ). ತಾವರೆಯ ಶತ್ರು ; ಚಂದ್ರ. [ಜಡಜ + ಅರಿ$_6$]

ಜಡಜೀವ (ನಾ). ದಡ್ಡ ; ಅಜ್ಞ : ಹರಿಪರಾಙ್ಮುಖರಾದ ಜಡಜೀವರನು ಬಾರದ ಬವಣೆಗೆ ನೆಱೆ ಬರಿಸಿ ಕೊಲುವನು (ನಿಭಾಗ. ೨-೧-೮).

[ಜಡ + ಜೀವ]

ಜಡಜೀವನ (ನಾ). ಚಟುವಟಿಕೆಯಿಲ್ಲದ ಬಾಳು ; ಉತ್ಸಾಹರಹಿತವಾದ ಜೀವನ ; ಸಪ್ಪೆಬದುಕು : ಜನಕ್ಕೆ ಶಿಸ್ತು ನೈರ್ಮಲ್ಯಗಳನ್ನು ಬೋಧಿಸಿ ಅವರ ಜಡಜೀವನಕ್ಕೆ ಹುರುಪು ಕೊಡುವುದು ಅವಶ್ಯವಾಗಿತ್ತು (ರೂಪಸ. ೧೪೨). [ಜಡ + ಜೀವನ]

ಜಡಜೀವಿ (ನಾ). ಮಂದಬುದ್ಧಿಯವನು ; ತಿಳಿಗೇಡಿ : ಪಾವಕಾಕ್ಷನ ನರ್ಚಿಸುತ ಜಡಜೀವಿಗಳಿಗೀಕ್ಷಣವನೀವುದದಾವ ಸತ್ಪುಣ್ಯವು ಶಿವಾಗಮ ನಿಗಮ ದೃಷ್ಟದಲಿ (ಬಸಪು. ೬೦-೭); ಬಡ್ಡಿ ಕಾಜಿನಂತೆ ಒಂದು ಕೊಟ್ಟು ಎರಡು ಪಡೆವ ಜಡಜೀವಿಗಳ ಭಕ್ತರೆನಬಹುದೇನಯ್ಯಾ (ಅಬಂಡೀ. ೮೫-೮೪).

[ಜಡ + ಜೀವಿ]

ಜಡತನ (ನಾ). ೧. ಆಲಸ್ಯ; ಸೋಮಾರಿತನ: ಓದಿನ ದಿನಗಳು ಗೆಲುವಿನ ದಿನಗಳು ಬಡತವೇನಿದ್ದರೇನು ಆಗಿನ ದಿನಗಳು ನಲಿವಿನ ದಿನಗಳು ಜಡತನವೆನಿತಿದ್ದರೇನು (ಇಂಚಾಪ. ೨೮-೨೭). ೨. ಜಾಡ್ಯ ; ಅನಾರೋಗ್ಯ; ಕಾಯಿಲೆ : ದಿನದಿನದೊಳವಗಡಿಸುತಿರ್ಪುದಂ ಬಹಳ ಜಡತನ ತನಗೆ ಬಂದುದಂ . . . ನೆನೆದು (ಜೈಮಿಭಾ. ೬-೨) ; ಅಡಸಿದ ಜಡತನದೆಡೆಱಿಂ ಬಿಡಿಸೆ ಸುರಂಗಾಗ್ನಿವೈದ್ಯದಿಂದಪ್ರತಿಮಂ ಪಿಡಿದು ಪ್ರಕಾರಸ್ಮೃತಿಯಂ ಪಡೆದುದು ಚಿಕದೇವರಾಜದುರ್ಗಾಭಿಧೆಯಂ (ಅಪ್ರತಿ. ೫೦-೨) .

[ಜಡ + – ತನ]

ಜಡತಿ 'ಝಡತಿ' ನೋ.

ಜಡತೆ (ನಾ). ೧. ಶೈತ್ಯ ; ಶೀತಲತೆ. ೨. ಅನಾಸಕ್ತಿ ; ಆಲಸ್ಯ ; ನಿರುತ್ಸಾಹ ; ಲವಲವಿಕೆಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ : ಒಡಲೊಣಗಿಸಿಯಿರುಳು ಪಗಲುಂ ಜಡತೆಯು ಬಿಟ್ಟಾತ ಗುಣವ ವರ್ಜಿಸುತಿಹನು (ಭವ್ಯಾಮೃ. ೧೯). ೩. ಮೂರ್ಖತನ ; ಮಂಕು : ಜಡತೆಯೊಳಿ ಬೆಂದನಲ್ಲಂ . . . ತಕ್ಕ ನೆನಿಸಿದೊಳ್ಳಕ್ಕರಿಗಂ (ಸಮಪ. ೧೩-೪೧) ; ಮಾಯಾಜಡತೆಯುಂ ಬಿಡಿಸಲ್ಕೆ (ಬಸಪು. ೬೯-೦೫). ೪. [ಕಾವ್ಯಮೀ] ಸಂಚಾರಿಭಾವಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; "ಇಷ್ಟಾನಿಷ್ಟಗಳನ್ನು ನೋಡಿದಾಗ ಕೇಳಿದಾಗ ಉಂಟಾಗುವ ಪರ ವಶತೆ" (ಧಾರಮೀ. ೬೩೦) : ಮತಿ ಲಜ್ಜೆ . . . ಜಡತೆ . . . ಅಪಸ್ಮಾರ ಗಳೆಂಬ ಮೂವತ್ತುಮೂಱು ಸಂಚಾರೀಭಾವಂಗಳಂ ಪರಿವರ್ಧಿಸಿ (ವಿವೇಕ. ೨೨೭). [ಸಂ. ಜಡತಾ]

ಜಡತ್ವ (ನಾ). ೧. ನಿಷ್ಕ್ರಿಯತೆ ; ನಿಶ್ಚೇತನತೆ ; ನಿಶ್ಚಲತ್ವ : ಜಡತ್ವವು ಧಾತುಗಳ ವಿಶೇಷಧರ್ಮವೆಂದು ಎಣಿಸುತ್ತಿದ್ದರು (ಮುಂಬಯಿ. ೪-೯೩). ೨. ದಡ್ಡತನ ; ಮೂರ್ಖತನ : ಈ ಲೋಕದ ಪ್ರಾಣಿಗಳುಂ . . . ತಪೋ ದಾನಶೀಲವ್ರತೋಪವಾಸಾದಿಗಳಿನೆಲ್ಲುಂ ತೊಗಲುಮಾಗಿ ಪರ್ರದು ಜಡತ್ವಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೮-೦೨೮); ಧರೆಯಂ ಸುತನುಮಿಟಿಕೆಯ್ದನೀ ದುಷ್ಕೃತಮಂ ಸ್ತ್ರೀತ್ವದ ಜಡತ್ವದಿಂದೊಡರಿಸಿದೆಂ (ಪಂಚಾಮಾ. ೬-೧೪). ೩. ಭಾರ ವಾಗಿರುವಿಕೆ ; ತೂಕವಾಗಿರುವಿಕೆ. [ಸಂ.]

ಜಡದೆಱೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ತೆರಿಗೆ : ಕಳುಕುಪಣ ೧ ಹಾ ೧೧ ಜಡದೆಱೆಯ ಭಾಗ ಗದ್ಯಾಣ ೯ ಪಣ ೬ ಕುದುರೆಯ ಸೇಸೆ ಗದ್ಯಾಣ ೨೨ (ಎಕ. V, ಬೇಲೂರು. ೭೪-೧೩೮ ; 1261). [ಜಡ + ತೆಱೆ$^3{}_3$]

ಜಡದೇಹ (ನಾ). ೧. ಭೌತಿಕ ಶರೀರ : ದೇಹ ತಾನಭಿಮಾನ್ಯವೋ ದಿಟದೇಹಿ ತಾನಭಿಮಾನ್ಯವೋ ಜಡದೇಹ ತಾನಭಿಮಾನ್ಯವಲ್ಲದು ಕೆಟ್ಟರೇನಾಯ್ತು (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೭-೨೭). ೨. ಸೋಮಾರಿ ; ಆಲಸಿ : ಮಡೆಯುಂಗುತ್ತಮ ವಿದ್ಯೆ ಬೆಟ್ಟ ಜಡದೇಹಂಗುಜ್ಜುಗಂ ಬೆಟ್ಟ (ಸೋಮೇಶ. ೮೫). [ಜಡ + ದೇಹ]

ಜಡದ್ರವ್ಯ (ನಾ). ತಾನಾಗಿ ಸ್ಫುರಣಗೊಳ್ಳದ ವಸ್ತು ; ಅಚೇತನ ವಸ್ತು ; ಭೌತವಸ್ತು : ಯಾವ ದ್ರವ್ಯವು ತಾನಾಗಿಯೇ ಸ್ಫುರಿಸುವುದಿಲ್ಲವೋ ಎಂದರೆ ಯಾವ ದ್ರವ್ಯದ ಪ್ರಕಾಶವು ಅನ್ಯಾಧೀನವಾಗಿಯೇ ಇರುವುದೋ ಅಂಥ ದ್ರವ್ಯವು ಜಡದ್ರವ್ಯವೆನಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು (ತತ್ತ್ವಶು. ೪) : ಅಣ್ವಾತ್ಮಕ ವಾದ ಜಡದ್ರವ್ಯವೇ ಜಗತ್ತಿನ ಉಪಾದಾನಕಾರಣ (ಹುಕ್ಕಾರ. ೨೪ ಪೀಠಿಕೆ). [ಜಡ + ದ್ರವ್ಯ]

ಜಡಧರ (ನಾ). ಜಲವನ್ನು ಧರಿಸಿರುವುದು ; ಮೋಡ ; ಮೇಘ : ಕಡಲ ತೆರೆಗಳ ಬುದ್ಬುದಂಗಳೆ ಜಡಧರಂಗಳೆ ಶಕ್ರಚಾಪವೆ ಸೊಡರೆ ಬೀದಿಯ ಗಾಳಿಯೇ ಮಿಂಚುಗಳೆ ಚಂದ್ರಮನೇ (ಬಸಪು. ೩೭-೨೫) : ನಿಡುಗಳಿಲೆಯ ಮೊನೆಯುರ್ಚಿದ ಜಡಧರವೊಸೆದುದು (ಶಬಶಂ. ೩-೩೭). [ಸಂ.]

ಜಡಧಿ[1] (ನಾ). ೧. ಕಡಲು ; ಸಾಗರ ; ಸಮುದ್ರ : ಜಡಧಿಪೋಲಿರೆ ಸುರ ಸೈನ್ಯಂ . . . ಸಾಂಯಾತ್ರಿಕಂಬೊಲಿರ್ದಂ ಶಕ್ರಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೧೨-೭೪) ; ವಡಬಶಿಖಿಯಲ್ಲಾವಿನುತವೇಳ್‌ಜಡಧಿಗಳು ಕದಡಿದವು (ಬಸಪು. ೫೮-೬೨) ; ಜಡಧಿಯನತ್ಯಣಕಂಗೆಯ್ದಾಪೂರಿನ ಹೇರಗಳೋರಂತೆಸೆದಿರ್ಕುಂ (ಉದ್ಭದೇ. ೨-೩೦) : ಜಡಧಿ ಪಡೆದುದೊ ಬಲವಿದಗಣಿತಮೆನಲ್ . . . ವಣ್ಣಿಸುವೆನು (ಜಬಪು. ೪೭-೩೩). ೨. ಮೂರ್ಖರ ಆಶ್ರಯಸ್ಥಾನ ; ಮೂಢರ ನೆಲೆ : ನಾಗೇಂದ್ರಶಯನಾಲಯವ ಜಡಧಿಯೆನಿಸಿ ನುತನಾಗೇಂದ್ರ ವರದಾ ಯುಧವ ಪೊಳ್ಳುಗಳೆದು . . . ರಾಜಿಸಿತು ಮೂಜಗದೊಳು (ಜೈಮಿಭಾ. ೨-೦೨). ೧, ೨ : ಆ ಜಡಧಿ ಸಂಗತಿಯಿಂ ಜಡಬುದ್ಧಿ ಬುದ್ದೆಯಂ ತೊಲಗಿಸಿ ಶಕ್ಯುಮಲ್ಲದೊಡೆ ನೀನಿನಿತಂ ನುಡಿವೈ ಪಳಾಳಮಂ (ಪಂಪಭಾ. ೯-೪೪). [ಸಂ.]

ಜಡಧಿಮುದ್ರಿತ (ಗು). ಕಡಲಿನಿಂದ ಸುತ್ತುವರಿದ, – ಆವರಿಸಿದ : ಹರಿಶ್ಚಂದ್ರಭೂಭುಜಂ ಜಡಧಿಮುದ್ರಿತ ವಸುಧೆಯೆಲ್ಲಮಂ ಪಾಲಿಸುತ್ತಿರ್ದನೇ ವಣ್ಣಿಸುವೆನು (ಹಚಕಾ. ೨-೩೫). [ಜಡಧಿ + ಮುದ್ರಿತ]

ಜಡನೀರು (ನಾ). ಗಡುಸಂ ನೀರು : ಜಡನೀರೆಂದರೆ ನಮ್ಮ ಶರೀರಕ್ಕೆ ಸಲ್ಲದಂಥ ಪದಾರ್ಥಗಳು ಕೂಡಿದ ನೀರು (ಮುಂಬಯಿ. ೫-೦೫೭). [ಜಡ + ನೀರು$_1$(<ನೀರ್$_1$)]

ಜಡಪ 'ಝಂಡಪ' ನೋ.

ಜಡಪ್ರಕೃತಿ (ನಾ). ೧. ಚೈತನ್ಯವಿಲ್ಲದ ಪ್ರಕೃತಿ : ಈ ಪ್ರಕೃತಿಯಲ್ಲಿ ಚೇತನ ಪ್ರಕೃತಿಯೆಂತಲೂ, ಜಡಪ್ರಕೃತಿಯೆಂತಲೂ ಎರಡು ಪ್ರಕಾರ (ಹಸಾರ. ೧೪-೧೮ ತಾತ್ಪರ್ಯ). ೨. ಮಂದಸ್ವಭಾವದವನು ; ಸೋಮಾರಿ. ೧, ೨ : ಆ ಮಹಾರ್ಣವಂ . . . ಕಾಳಕೂಟ ಪ್ರಭವವಾಗಿಯುಂ ಅಮೃತೋದಯ ಕ್ಷೇತ್ರಮುಂ ಜಡಪ್ರಕೃತಿಯಾಗಿಯುಂ ಮುದಾತ್ತಸತ್ತ್ವಮುಂ . . . ಎನಿಸಿದುದು (ಜಗವಿ. ೧-೪೪ ವ). [ಜಡ + ಪ್ರಕೃತಿ]

ಜಡಪ್ರಪಂಚ (ನಾ). ಅಚೇತನ ಜಗತ್ತು : ಜಡಪ್ರಪಂಚ ಚೇತನಾತ್ಮಕ ಪ್ರಪಂಚವೆರಡೂ ವಿಶ್ವತತ್ತ್ವದ ಎರಡು ಮುಖಗಳು (ಹುಕ್ಕಾರ. ೬೯ ಪೀಠಿಕೆ). [ಜಡ + ಪ್ರಪಂಚ]

ಜಡಪ್ರಾಸ (ನಾ). ನಿಷ್ಪ್ರಯೋಜಕವಾದ ಪ್ರಾಸ ; ಅರ್ಥಸ್ವಾರಸ್ಯವಿಲ್ಲದ ಪ್ರಾಸ : ಪೆಜರ್ಗಳಂ ಪಾರದೆ ಜಡಪ್ರಾಸ ಸೇರದ ಸದರ್ಥಕ್ಕೆ ಪೋರದ ಶಬ್ದ ಬಗೆಯಾ ತೋಱದೆ . . . ತಿರ್ದುಗೆ ಕೃಪೆಯೊಳು (ಮಂಗರಾ. ೦-೨). [ಜಡ + ಪ್ರಾಸ]

ಜಡಬಾಳು (ನಾ). ಲವಲವಿಕೆಯಿಲ್ಲದ ಬಾಳು ; ಬರಡು ಬಾಳು ; ನಿಸ್ಸಾರವಾದ ಬದುಕು : ನನ್ನ ಜಡಬಾಳಿನ ಅರಣ್ಯದಲ್ಲಿ ದಿಕ್ಕೆಟ್ಟು ಅಲೆಯುತ್ತಿರುವಾಗ ನೀವು ತಂಪಾದ ನೆಳಲಿನಂತೆ, ಸೀನೀರಿನಂತೆ, ಊಟೆಯಂತೆ ದೊರೆತಿದ್ದೀರಿ (ಕುಸುಸಂ. ೯೨). [ಜಡ + ಬಾಳು$_2$ (<ಬಾೞ್$_2$)]

ಜಡಬುದ್ಧಿ (ನಾ). ಮಂದವಾದ ಬುದ್ಧಿ ; ಮೊದ್ದುತನ ; ಚುರುಕಿಲ್ಲದ ಬುದ್ಧಿ : ಮಂಜನ ಜಡಬುದ್ಧಿಗೆ ಒಂದೂ ತೋಚಲಿಲ್ಲ (ಪದ್ಮಸ. ೨೬೦). [ಜಡ + ಬುದ್ಧಿ]

ಜಡಭರತ (ನಾ). ೧. ಆಲಸಿಕೆಯ ಸ್ವಭಾವದವನು ; ಸೋಮಾರಿ : "ಧಾನಸದವನು ; ಮಂದಮತಿ ; ಜಡಭರತ ; ಹಿಂದಿನ ಕಾಲದವನು" (Slow-Coach. ಇಂಕನಿ). ೨. ಒಬ್ಬ ಋಷಿಯ ಹೆಸರು : ಇರದ ಸವತಿಯ ಮಕ್ಕಳಿಗೆ ಜಡಭರತನು ಬಳಿಕವರು ಬುದ್ಧಿಸ್ಫುರಣೆ ಕಾಲಕ್ರಮದಲಹು ದೆಂದೋವಿದರು ಬಿಡದೆ (ನಿಭಾಗ. ೫-೬-೧೧). [ಸಂ.]

ಜಡಭರಿತ (ನಾ). ೧. ನೀರಿನಿಂದ ತುಂಬಿದುದು ; ಜಲದಿಂದ ಕೂಡಿದುದು. ೨. ಬುದ್ಧಿಹೀನ ; ಮಂದಮತಿ. ೧, ೨ : ಜಡಭರಿತಂ ನೀರದಮಿದಜಿಒಡನಿರ್ಘದಯುಕ್ತಮೆಂದು ತಟಿದಂಗನೆ ತಾಂ ಕಡೆಗೊಗೆ ದಂತಿರೆ ಮುಗಿಲಿಂ ಸಿಡಿದು ಕೆಲಕ್ಕೊಗೆದ ಖೇಚರಿಯೇನೊಪ್ಪಿದಳೋ (ಶಬಶಂ. ೧-೪೨) ; ಕಾಲಪುರುಷಂ ಜಡಭರಿತನೆಂಬೆಯ ? ಅಂತದನಾ ರೊರೆದರ್ ? (ರಾಮಾಶ್ವ. ೨-೪). [ಜಡ + ಭರಿತ]

ಜಡಭಾವ (ನಾ). ಜಡತನ ; ಜಡತ್ವ : ದೇಹಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಪರವಸ್ತು ಉಂಟೆಂಬಡೆ ಹರಿಯದು ನೋಡಾ ಆ ದೇಹದ ಜಡಭಾವ (ಅಬಂಡೀ. ೦೦೯-೫೨). [ಜಡ + ಭಾವ$_2$]

ಜಡಭಾವಿ (ನಾ). ೧. ನೀರಿನಿಂದ ಕೂಡಿದುದು. ೨. ಆಲಸ್ಯವುಳ್ಳದು ; ಮಾಂದ್ಯವುಳ್ಳದು. ೧, ೨ : ವಯೋಧಿಕನಾಗಿ ತಾರ್ಕ್ಷ್ಯನಲ್ಲತಿ ಜಡಭಾವಿಯಾಗಿ ಕಡಲಲ್ಲು ನಿಜಶ್ರುತಿಶೂನ್ಯನಾಗಿ ಮಾರುತಭುಗುವಲ್ಲು (ವೃಷ್ಟಪು. ೧೩-೩೫). [ಸಂ. ಜಡಭಾವಿನ್]

ಜಡಮತಿ (ನಾ). ಮೂರ್ಖತನ ; ತಿಳಿಗೇಡಿತನ. ೨. ಮಂದಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳ ವ್ಯಕ್ತಿ; ಮಂದಮತಿ; ಬುದ್ಧಿಹೀನ: ಘಳದಿಂ ಕಲ್ಪದ್ರುಮಮುಂ ಜಳದಿಂ ಜಳನಿಧಿಯನುಕ್ತಿಯಿಂ ಸುರಗುರುಮಂ ಬೆಳಗಿಂ ದಿನಪನನರ್ಚಿಪ ಜಡಮತಿಗಳ ತೆಜನನಾಮುಮನುಕರಿಸಿರೆವೇ (ಆದಿಪು. ೧೪-೧೧) ; ಗುಣಹಾನಿಗೆ ಬೆರ್ಚದೆ ಧಾರಿಣಿಯುಂ ಪ್ರಣಯದಿನೀಳೆತನಿತ್ತೊಡಮೇಂ ಲಕ್ಷ್ಮಣ ನೀಯುಲೀಯನೆಂಬುದನೆಣಿಸಳೆ ಜಡಮತಿಗಳಾಗದಿರ್ಪರೆ ಪೆಂಡಿರ್(ಪಂಪರಾಮಾ. ೬-೧೦೭) : ನೊಂದು ನುಡಿವ ಜಡಮತಿಗಳಂ ಕೆಲರ್ ಕೃತಿಮತಿಗಳ್ ಮಾರ್ಕೊಂಡು (ಪುಷ್ಪಪು. ೧೩-೯೧ ವ). [ಜಡ + ಮತಿ]

ಜಡಮೂರ್ತಿ(ನಾ). ೧.ತಣ್ಣಗಿರುವ ಮೂರ್ತಿ; ಶೀತಲವಾದ ಮೂರ್ತಿ. ೨. ಜಡಸ್ವರೂಪನಾದವನು ; ಸೋಮಾರಿ. ೧, ೨ : ಖರಕಿರಣಂ ತೀವ್ರಂ ಶೀತರೋಚಿ ಜಡಮೂರ್ತಿ ಕಲ್ಪವೃಕ್ಷಂ ಸ್ತಬ್ಧಂ ನಿರತಿಶಯ ಗುಣಂಗೀ ನೃಪವರಂಗೆ ದೊರೆಯಲ್ಲದಿರ್ಪುದೊಂದಚ್ಚರಿಯೇ (ಶಾಂತಿಪು. ೨-೭೭). [ಜಡ + ಮೂರ್ತಿ]

ಜಡರ (ನಾ). ರತ್ನದ ದೋಷಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು (?) : ಕರ್ಕರೆಂಬುದು ಮೊರಬಿನಂತೆ ಧರಿಸಲು ಪಾಪಮುಕ್ಕರಿನ ಜಡರಮೆಂಬುದು ಕಾಂತಿ ಮಸಗಿಹುದು ದುಃಖಮಂ ತೋರಿಪುದು ಶಲಭವೆಂಬುದು ಮತ್ತ ಹಲವು ಹರಿಬಣ್ಣಮಿಹುದು . . . ದೋಷಗಳೀಳನುಳಿದು (ರತ್ನಶಾ. ೧೮-೪). [?]

ಜಡರಾಶಿ (ನಾ). ೧. ಬುದ್ಧಿಗೇಡಿತನದ ಗುಂಪು; ದಡ್ಡತನದ ಸಮೂಹ: ಚೆಲುವೆಯ ಮೊಗದೊಳು ಮಿದುನಗೆ ಮೊಳೆದುದು . . . ಚೆರಗಾಗದು ಜಲರಾಶಿ ಜಡರಾಶಿಯುಳ್ಳ (ಇಂಚಾಪ. ೧೬೮-೩೦). ೨. ನೀರಿನ ಸಂಚಯ: ಸಮುದ್ರ. 'ಜಡರಾಶೀಂದ್ರ' ಪರಾ. [ಜಡ + ರಾಶಿ]

ಜಡರಾಶೀಂದ್ರ (ನಾ). ಸಮುದ್ರರಾಜ ; ವರುಣ : ಕಟ್ಟುವೆಂ ಜಡರಾಶೀಂದ್ರನನೆಯ್ದುವೆಂ ಪವನನಂ ಸರ್ವಸ್ವಮಂ ಕೊಂಡು ಕೂಡಿಪೆಂ ವಿತ್ತಪನಂ (ಜಗವಿ. ೩-೩೦). [ಜಡರಾಶಿ + ಇಂದ್ರ]

ಜಡರು (ನಾ). ಜಡತೆ ; ಆಲಸ್ಯ ; ಸೋಮಾರಿತನ : ವೇದಾಂತದೊಳ್ ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದ ನಿಜಸ್ವರೂಪವಮಂ ತಿಳಿಪಿ ಎನ್ನ ಮನದ ಜಡರಂ ಕಳೆದು ನಿನ್ನಡಿಯೊಳ್ ಜ್ಞಾನ ಭಕ್ತಿಗಳಂ ಬಲಿಯಿಪುದು (ಚಿಕವಿ. ೧೪-೧೫). [<ಸಂ. ಜಡ]

ಜಡಲ (ನಾ). ಒಂದು ಸ್ಥಳದ ಹೆಸರು : ಜಡಲ ಎರೆಯಜ್ಜನ್ ಗಾವುಣ್ಡನ ಮಗಂಗೆ (ಎಕ. I, ೯೭-೪ ; 890). [?]

ಜಡಲಿಂಗಿ (ನಾ). ಅಜ್ಞಾನಿಯಾದ ಲಿಂಗಧಾರಕ : ತಿಳಿದರೆ ಪ್ರಾಣಲಿಂಗಿ ತಿಳಿಯದಿದ್ದರೆ ಜಡಲಿಂಗಿಗಳೆಂದನಯ್ಯ ನಿಮ್ಮ ಶರಣ (ವಚಸಂ. ೩೯೭-೨೫). [ಸಂ. ಜಡಲಿಂಗಿನ್]

ಜಡವಸ್ತು (ನಾ). ಚೈತನ್ಯರಹಿತವಾದ ವಸ್ತು : ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೂ ಜಡವಸ್ತುಗಳಿಗೂ ಪರಸ್ಪರವಾಗಿ ಭೇದವೈಲಕ್ಷಣ್ಯಗಳಿವೆ (ಶಕ್ತಿವಿ. ೧೭). [ಜಡ + ವಸ್ತು]

ಜಡವಾದ (ನಾ). ಪಂಚಭೂತವಸ್ತುಗಳಿಂದ ಪ್ರಪಂಚದ ಸೃಷ್ಟಿಯಾಗಿದೆ ಎಂಬ ವಾದ ; ನಿರೀಶ್ವರವಾದ ; ನಾಸ್ತಿಕವಾದ : ಮಾಂಸನಯನಾವಿಷಯಮೆಲ್ಲಮಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಮೆಂಬೀ ಜಡವಾದಮಂ ಕಂಡು (ಶಾಂತಿಪು. ೮-೧೪೧ ವ). [ಜಡ + ವಾದ$_3$]

ಜಡವಾದಿ (ನಾ). ೧. ನಿರೀಶ್ವರ ಸಿದ್ಧಾಂತವನ್ನು ಪತ್ತಿ ಹಿಡಿಯುವವನು: ನೀನೆಮಗೆ ತಾಯೆಂದು ಚೀರುತಿಹೆರಲ್ಲ! ನೀ ದುಃಸಿ ಎಂಬುದನು ಜಡವಾದಿ ಬಲ್ಲ (ಪಾಂಚಜ. ೨೬-೭). ೨. ಜಗತ್ತಿಗೆ ನೀರೇ ಮೂಲವೆಂದು ವಾದಿಸುವವನು : ಧರೆಯಧಿಕಮೆಂದನವನ ಮುಜಿದ ಬಳಿಕಪ್ಪುವುರುತರ ವೃತಮೆಂಬ ಜಡವಾದಿ ಗೌತಮನ ಕೂಡರರೆ ನುಡಿದಂ (ವೀಶೈಪು. ೪-೩-೨೫). [ಸಂ. ಜಡವಾದಿನ್]

ಜಡವಿಕೃತಿ (ನಾ). ೧. ನೀರಿನ ವಿಕಾರ ; ನೀರಿನ ಇನ್ನೊಂದು ರೂಪ. ೨. ಮೂರ್ಖತನದ ವಿಕಾರ. ೧, ೨ : ಘನಭಂಗಂ ಗಾಂಗತೋಯಂ ಜಡವಿಕೃತಿಮಯಂ ಮೌಕ್ತಿಕಂ ದಕ್ಷಿಣಾವರ್ತನಯುಕ್ತಂ ಪಾಂಚಜನ್ಯಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೧೩-೧೭). [ಜಡ + ವಿಕೃತಿ]

ಜಡವೃತ್ತಿ (ನಾ). ೧. ನೀರಿನಿಂದ ಕೂಡಿರುವಿಕೆ. ೨. ಮಾಂದ್ಯ; ಆಲಸ್ಯ. ೧, ೨ : ಉಪಚಿತ ಜಡವೃತ್ತಿಯನೆಯ್ದೆ ಪೋಲ್ವುದಭ್ರಾಗಮುಂ ಸಗರ್ಭಾಂಗನೆಯುಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೪-೪೩). [ಜಡ + ವೃತ್ತಿ$_2$]

ಜಡವೆಣ್ (ನಾ). ರಸಿಕಳಲ್ಲದ ಹೆಣ್ಣು ; ನೀರಸಳಾದವಳು: ನಾಣಳಿದನು . . . ಜಾಣೋಡಿದತಿಜಡವೆಂಗಳ ನಾಡೆಯುಮೊಳಗಾದೆ(ಸೊಬಸೊ೬.೨೫-೨೨); ಕಡೆಗಣ್ಣನೋಟದಿಂ ಕಾವನ ಕಣೆಗಳ . . . ನೀಜೆಯರ ಗಡಣವಲ್ಲದ ನೋಡೆ ಜಡವೆಣ್ಗಳಾ ನಾಡೆಡೆಯೊಳಿಲ್ಲ (ಕುರಾಸಾಂ.೨-೭೩). [ಜಡ + ಪೆಣ್]

ಜಡವೇಷ (ನಾ). ಭೌತಿಕವಾದ ವೇಷ ; ಶರೀರ : ಭಾವಪರಿವೇಷಮಂ ಪಡೆದು, ಜಡವೇಷಮಂ ಪಿಂಗಿದಾವೇಶದಿಂ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೧೪೫-೯೧). [ಜಡ + ವೇಷ]

ಜಡಸಂಗ (ನಾ). ೧. ನೀರಿನ ಸಂಪರ್ಕ. ೨. ಮೂರ್ಖರ ಸಹವಾಸ. ೧, ೨: ಜಡಸಂಗಮುಂ ಪುದಿದ ಕಂಟಕಮುಂ ರಜಮುಣ್ಮೆ ತೋರ್ಪುದುಂ ಪರಿಕಿಪೊಡಿಲ್ಲ ನಿಪ್ಪಸಕಮೋದೊರೆಯೆಂದೆನಿಸಿತ್ತೊ ಪದ್ಮನಾ (ಪುಷ್ಪಪು. ೩-೩). [ಜಡ + ಸಂಗ$_2$]

ಜಡಸಂಸಕ್ತಿ(ನಾ). ೧. ಮೂಢರ ಒಡನಾಟ; ಮಂದಮತಿಗಳ ಸಂಪರ್ಕ. ೨. ಅಲಸಿಕೆಯಿಂದ ಕೂಡುವಿಕೆ. ೩. ನೀರಡಿಕೆ; ಬಾಯಾರಿಕೆ. ೧, ೨, ೩: ಭಕ್ತದ್ವೇಷಂ ಜಡಸಂಸಕ್ತಿ ಸದಾಚರಿತಲಂಘನಂ ವಿಕಲವಚೋಯುಕ್ತಿ ಕಟುಮುಖತೆ ಕುಂದದಮುಕ್ತಜ್ವರನಂದದಿಂದಮುರಸರೊಳೆಂದುಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೧೦-೧೧೪). [ಜಡ + ಸಂಸಕ್ತಿ]

ಜಡಸ್ಥಲ (ನಾ). ೧. ನೀರಿನ ಸ್ಥಾನ ; ಜಲಾಶಯ. ೨. ಮೂರ್ಖರ ನೆಲೆ. ೧, ೨: ಎನಗೆ ಕುಮುದಾಪ್ತನೆಣೆಯೆ ಎಂದು ಕರಮೆ ಬಕನಿಂದುಮಂ ಜಡಿವಪೋಲ್ ಜಡಸ್ಥಲದೊಳರರೆ ಅಜ್ಞರ್ ಕಲಾನಿಧಿಗಳಂ ಜಡಿವರ್ ದುರಭಿಮಾನಮೇಗೆಯ್ಯದೋ (ಪದ್ಮರಾ. ೧-೩೫). [ಜಡ + ಸ್ಥಲ]

ಜಡಸ್ಥಿತಿ (ನಾ). ೧. ನೀರಿನಲ್ಲಿರುವಿಕೆ. ೨. ಜಡಸ್ವಭಾವ ; ಸೋಮಾರಿತನ. ೧, ೨ : ದಂಡಭ್ರಮಂ ಕುಲಾಲಚಕ್ರದೊಳ್ ಜಡಸ್ಥಿತಿ ನಕ್ರದೊಳ್ . . . ಅಲ್ಲದಿಲ್ಲಮೆಲ್ಲಿಯುಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೩-೯ ವ). [ಜಡ + ಸ್ಥಿತಿ]

ಜಡಹೃದಯ (ನಾ). ಮಂದಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳವನು ; ಮೂರ್ಖತನವುಳ್ಳವನು : ಜಡಹೃದಯರನಾಶ್ರಯಿಸಿರ್ದೊಡೆ ಮೂಳೋಚ್ಚಿತ್ತಿಯಪ್ಪುದು (ಪಾರ್ಶ್ವಪು. ೮-೧೪) . [ಜಡ + ಹೃದಯ]

ಜಡಾಕರ(ನಾ). ೧. ನೀರಿಗೆ ಆಕಾರವಾದುದು; ಸಮುದ್ರ. ೨. ಜಾಡ್ಯಕ್ಕೆ ಆಗರ ; ರೋಗದ ಆಶ್ರಯ. ೧, ೨ : ಅಂಗೀಕೃತ ಕುಟಜಶೋಭಾಪ್ರಭಾವಮಾಗಿಯುಂ ಸಂಶೋಷಿತ ಜಡಾಕರಮಲ್ತು (ಚಂದ್ರಪು. ೪-೯೨ ವ). [ಜಡ + ಆಕರ$_3$]

ಜಡಾಕರತ್ವ (ನಾ). ೧. ನೀರಿಗೆ ಆವಾಸಸ್ಥಾನವಾಗಿರುವಿಕೆ; ಸಮುದ್ರವಾಗಿರುವಿಕೆ ೨. ಮೂಢರಿಗೆ ಆಶ್ರಯವಾಗಿರುವಿಕೆ. ೧, ೨ : ವಿಶಿಷ್ಟಪಕ್ಷ ಭೂಭೃನ್ನಿಕರಮಾಗಿಯುಂ ಜಡಾಕರತ್ವೋಪೇತಮಲ್ತು (ಚಂದ್ರಪು. ೧-೦೩೭) . [ಸಂ.]

ಜಡಾತ್ಮ(ನಾ). ೧. = ಜಡಹೃದಯ : ಭಾವರಸಬಂಧುರಂ ಕವಿತಾವಿಷಯ ದುಃಕರ್ಣಹೃದಯನಪ್ಪ ಜಡಾತ್ಮಂಗೇವುದೊ ರತಿಯಿನಿದು ಕಿವಿಗೀವುದೆ ಬಧಿರಂಗೆ ಸೌಂದರೀಸೀತ್ಕಾರಂ(ಮಲ್ಲಿಪು. ೧-೩೭). ೨. ಅಲಸಿ; ಸೋಮಾರಿ: ಜಾಳ ಜಡಿದು ಜಡಾತ್ಮರಿಗೆ ಜಂಘಾಳತನವನು ಮೆಚಿದು ಬೋಡಿಯ ಖೂಳರನು ಬೊಪ್ಪರಿಸಿ (ಕುವ್ಯಾಕ. ೧೭-೨೧). [ಸಂ. ಜಡಾತ ನ್

ಜಡಾನ್ನ (ನಾ). ಬಿರುಸಾದ ಆಹಾರ; ಅರಗಿಸಲು ಕಠಿನವಾದ ಆಹಾರ: ಅಶಕ್ತಮನುಷ್ಯರಿಗೆ ಬೇಳೆಯು ತಾಳುವುದಿಲ್ಲ, ಹೊಟ್ಟೆ ಉಬ್ಬುತ್ತದೆ. ಅದರಿಂದ ಬೇಳೆಯು ಜಡಾನ್ನವೆಂದನಿಸುತ್ತದೆ (ಮುಂಬಯಿ. ೫-೧೬೬).
[ಜಡ + ಅನ್ನ₃]

ಜಡಾಯಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಒತ್ತಿ ತುಂಬು ; ಗಿಡಿ ; ಬಲವಾಗಿ ತುರುಕು : (ಮೊಳೆಯಂತೆ ಬಡಿದು) ನೆಡು. ೨. ಬಾಗಿಲಿಗೆ ತಾಳು ಹಾಕಿ ಭದ್ರಪಡಿಸು ; ಬಲವಾಗಿ ಅಗಳಿ ಹಾಕಿ ಬಾಗಿಲನ್ನು ಭದ್ರಪಡಿಸು.
[ಜಡ₀(P ← ಹಿಂ. ಜಡನಾ) + – ಇಸು₃]

ಜಡಾವಸಥ (ನಾ). ೧. ನೀರಿನ ಆಶ್ರಯವುಳ್ಳುದು. ೨. ಮೂರ್ಖರಿಗೆ ಆಶ್ರಯವಾದುದು. ೧, ೨ : ಕೆಸಜ಼ೊಳ್ ಪುಟ್ಟಿದುದುಂತುಮಲ್ಲದೆ ರಜಸ್ಸಂಲೀಢಮೆಂತುಂ ಜಡಾವಸಥಂ ಚಃ ಮಧುಪಪ್ರಸಂಗಿ ಬಿರದಂಡಂ ಮತ್ತನುತ್ತಬ್ಬಮುಂ ಬಿಸುಟು (ಆಗವಿ. ೧-೬). [ಜಡ + ಅವಸಥ]

ಜಡಾವಸ್ಥೆ (ನಾ). ನಿಶ್ಚೇಷ್ಟಾವಸ್ಥೆ ; ಚೇತನಾರಹಿತವಾದ ಸ್ಥಿತಿ: ಶಕ್ತಿಯು ವಿಶ್ವದಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲೆಲ್ಲು ಸಮನಾಗಿ ಹಂಚಿಬಿಟ್ಟಾಗ ಹೀಗೆ ಬಳಕೆಗೆ ಸಿಗದಿರುವುದು. ಹಾಗೆ ಬಳಕೆಗೆ ಸಿಗದಂತೆ ಶಕ್ತಿಯಿದ್ದರೆ, ಆಗ ಜೀವವೆಂಬುದು ಬದುಕಲಾರದು. ಈ ಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು ಜಡಾವಸ್ಥೆ (Atrophy) ಎಂದು ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ (ಬಾಲಪ್ರ. III, ೧೩೬೬).
[ಜಡ + ಅವಸ್ಥೆ]

ಜಡಾಶಯ (ನಾ). ೧. ನೀರಿಗೆ ಆಶ್ರಯಸ್ಥಾನ : ಮದಮುದಿರಾಪ್ರಮತ್ತ ಜನತಾಶಯಮದಂತೆ ಜಡಾಶಯಂ ಕಲಂಕಿದುದು (ಶಂಠಾಮಾ. ೬-೧೫೩). ೨. ಮೂರ್ಖರ ನೆಲೆ : ತಿಳಿಯೆ ಜಡಾಶಯಮೆಸಕಕ್ಕಳವಡೆ ಮಾರ್ಗಂ ದಿಗಂಬರಶ್ರೀ ತನ್ನೊಳ್ ಬೆಳಗೆ . . . ಊರ್ಜದಂಡದಿನಾದಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೯-೪೩). ೧, ೨ : ಮಾಜಾತಮಿರ್ದುದು ಮೇರೆಯಸಂದತಿಶಯದೆ ಜಡಾಶಯಂ ಜಡಾಶಯನನ್ನಂ (ಧಾರಪು. ೦೨-೪೯). [ಜಡ + ಆಶಯ]

ಜಡಾಶ್ರಯ (ನಾ).= ಜಡಾಶಯಂ ೧, ೨ : ಅವ್ಯವಸ್ಥೆ ಜಡಾಶ್ರಯದೊಳ್ . . . ಪಙ್ಕ್ತಿಭೇದಂ ಲಿಪಿಗಳೊಳ್ ಆಕ್ಕುಮಲ್ಲದೆ ಜನಪದದ ಜನಂಗಳೊಳಿಲ್ಲ (ಆಗವಿ. ೨-೧ ವ). [ಜಡ + ಆಶ್ರಯ]

ಜಡಿ₁, ಝಡಿ₁ (ಕ್ರಿ). ೧. ಗದರಿಸು; ಬೆದರಿಸು : "ಜಡಿ–ತರ್ಜನೇ (ಹೆದರಿಸು), ಅಲ್ಪವೃಷ್ಟೌ ಚ" (ಶಮದಾ): ವಾಯುಭೂತಿಯುಂ ಮುಳಿದು ಬಯ್ದು ಜಡಿದು ಕಾಲಿಂದಂ ತಲೆಯನೊದೆದು (ವಡ್ಡಾರಾ. ೮-೧೬): ಪಾಂಚಾಲಿಯುಂ ಕಣ್ಗಿಡೆ ಜಡಿದು ಮುಡಿಯಂ ಪಿಡಿದು (ಪಂಪಭಾ. ೬-೪ ವ): ಜಡಿವ ರವಂಗಳಿಂ ಸೆಳೆದ ಕೈದುಗಳಿಂ . . . ಮಹಾಧ್ವನಿಯ ಕೊಂಬುಗಳಿಂ ಭಯಮಂ ನೆಗಟ್ಟುತಿರ್ದೆಡೆಯೊಳೆ ಮುಂದೆ ಸಂದಣಿಸಿದರ್ ಪುರರಕ್ಷಕರ್ (ದಶಕು. ೮-೧೧೨): ನಾದಿಪ ವಾದ್ಯವ ನಿಲಿಸಿ ತನ್ನಯ ಬರುದೋದುವ ಭಟ್ಟರ ಜಡಿದು (ಕಂನವಿ. ೧೫-೧೨೫). ೨. ಕೂಗು ; ಧ್ವನಿಮಾಡಂ : ಪೋಪುಗಿರ್ಪುಗಿಲೆನುತೆ ಕರಂ ಕಾಪುಗೊಂಡು ಜಡಿವುದು ಪಿಕನಿಕರಂ (ಸುಕುಮಾ. ೧೦-೫೫) ; ಕೇಗುವ ಪಿಕಂ ಜಡಿವಂಚೆ (ಪುಷ್ಪಪು. ೧೪-೨೩) ; ಹೊಳೆವ ಸಿಂಧದ ಜಡಿವ ಕಹಳಾವಳಿಯ ಉಗ್ಗಿಯ ವಿವಿಧವಾದ್ಯದ (ಕುಮ್ಯಾತ್ರೈ. ೬-೨). ಝಡಿ₁ : ೧. ಒಡೆಯನಾಗಿಹ ಸುರಥಭೂಪನ ಝಡಿದು ಪಟ್ಟಣದಿಂದ ಹೋಗೆಂದ (ದೇವೀಮ. ೧-೨೬). ೪. ಝಡಿವ ಹೊಂಗಂಟೆಯ (ಕುಮ್ಯಾಭೀ. ೪-೬೨). [ದೇ.॥ ತೆಲು. ಜಡಿ, ಸಡಿ]

ಜಡಿ₂, ಝಡಿ₂ (ಕ್ರಿ). ೧. ಹೊಡೆ ; ಬಡಿ ; ಕುಟ್ಟು : ಧರೆಯಂ ರಕ್ಷಿಸಿ ದುಷ್ಪರಂ ಜಡಿದು ಸದ್ಧರ್ಮಮಂ ಕಾಯ್ದು(ಧರ್ಮಾಮೃ. ೨-೮೪) ; ಸದೆದನು ಬಜಿಸಿಡಲು ಜಡಿವಂತೆ (ಕುಮ್ಯಾದ್ರೋ. ೧೮-೩೩) ; ಜಡಿವ ಕಲ್ಗುಂಡು ಧೂಳಿಡುವ ಬಜುಗಾಳಿ ಕಂಗೆಡಿವ ಕತ್ತಲೆ ಮೇಲೆ ಕಡೆವ ಗಿರಿತರು (ಕೃಮಿಥಾ. ೦-೨೩). ೨. ಇಡಿ ; ಗಿಡಿ ; ತುಂಬು : ಅರಲ ನವಪರಿಮಳಂ ಗಳಿಂದಂ [illegible] . . . ಕುಳ್ಳಿರಿಸಿ (ನವಮೋ. ೩೪-೨೪) ; [illegible] ೩. ಕೂಡಿಸು ; ಸೇರಿಸು ; ಕಲಸು : ಪೊಸರೊಳಗೆಯುಪ್ಪ . . . ಕೊತ್ತುಂಬರಿಯನಿಕ್ಕಿ ಜಡಿದುಕೊಂಡು (ಸೂಪಶಾ. ೫-೯). ೪. ವ್ಯಾಪಿಸು ; ಹರಡು : ಸುಡಿ ಪ್ರುದುವಾಗೆ ಮುಡಿ ಜಡಿದು ಬೆನ್ನ ಮೇಲೊಲೆಯಲ್ (ಸೋಮದ. ೧-೭೨) ; ಮೂದಲೆ ಗಾಳಿಯಲಿ ದಳ್ಳಿಸುವ ಶೌರ್ಯಜ್ವಾಲೆ ಜಡಿದುದು (ಕುಮ್ಯಾಶ. ೫-೮೨). ೫. ಝಳಪಿಸು ; ಬೀಸು : ಕರಿಘಟೆಯಿರ್ಕಲಂಬಿಡಿದು ಕತ್ತಿಗೆಯುಂ ಜಡಿಯುತ್ತುಮುಂಗರಕ್ಕರ ಪಡೆ ತಾಗೆ (ಶಂಠಾಮಾ. ೧೩-೭೮); ನಂದಿಕೇಶನೊಪ್ಪುವ ಹಾಸ್ಯಮುಖನಾಗಿ ವೇತ್ರಮಂ ಜಡಿಯುತಾ (ಹರಿಶ್ಚರಾ. ೧೧-೧೮೫); ಜಡಿವ ಬತ್ತೀಸಾಯುಧಗಳ ಸುಭಟರ ಬೆಡಗಿನ ನಿಕರವೊಪ್ಪಿಹವು (ಕಂನವಿ. ೬-೫೯). ೬. ಸ್ರವಿಸಂ ; ಸುರಿ : ಘುಡುಘುಡಿಸಿ ಮಾಗಧಿಯು ಮುಗಿಲಿ ಜಡಿದವಿಳಿಗ [ಪಾಠಾಂ. ಜಡಿದು ಸುರಿವ]ಶ್ರುಗಳು (ತೊರರಾ. ೫-೯-೨೫). ೭. ಅಲ್ಲಾಡು ; ನಡುಗು : ಕಂಪಿಸು : ಕೈನಡುಗೆ ಪುರ್ಬಲುಗೆ ಮಿಸುಪಧರ ಜಡಿಯೆ (ಹಪಕಾ. ೨-೩೩);ಮೊಜಿವ ಭೇರಿಯ ಘುಳುಘುಳುಧ್ವನಿ ಕೂಡೆ ಜಡಿದುದು ಕಮಲಜಾಂಡಘಟ (ಕುಮ್ಯಾದ್ರೋ. ೫-೪೦) ; ಕದುರಭಸಕೆ ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡ ಒಡೆಯಲು ಚೌದಿಸೆ ಜಡಿಯಲು (ಕಂನವಿ. ೧೪-೧) ; ಜಡಿವ ಮಣಿಕುಂಡಲದ . . . . ಗಣೇಶನಂ ಕಂಡ (ಕಂಕದಾ. ೧೦-೬೩). ೮. ಎಳೆ ; ಸೆಳೆ ; ಬಲಾತ್ಕರಿಸು : ನಾಣ್ಚಿ ಪೋಗಲೆಂದಬ್ದ ಕನ್ನೆಯಂ ಚೂತಲತಿಕೆಯೆಂಬ ಕೆಳದಿ ಜಡಿದು ಕುಳ್ಳಿರಿಸಿ (ಪಂಪಭಾ. ೫-೧೬ ವ) ; ನೃಪನ ಮುಡುಹ ಹಿಡಿದು ಜಡಿದುಯ್ಯಲಾಡುವರಾಗಿ ಮುಡುಹಿಪ್ಪು ಕಠಿಣವಾಗಿಹುದು(ಭರತ.೬-೨೬). ೯. ಭಾರದಿಂದ ಕೆಳಕ್ಕೆ ಜೋಲು ; ಕುಗ್ಗು : ತಿಳಿಗೊಳನ ತಡಿವಿಡಿದಡಸಿ ಫಳಭರದಿ ಜಡಿದೊಜಗುತಿರ್ದ ನಾನಾಮರಂಗಳಂ (ಪಪಕಾ. ೩-೫೨) ; ತೊಡರ ಝಣಝಣರವದ ಹೆಗಲಲಿ ಜಡಿವ ಹಿರಿಯುಬ್ಬಣದ ಹೆಚ್ಚಿದ ಮುಡುಹುಗಳ(ಕುಮ್ಯಾದ್ರೋ.೧-೧೪). ೧೦. ಅಲುಗಾಡಿಸು; ಅಲ್ಲಾಡಿಸು: ಅಡಿಗಡಿಗೆ ಎನ್ನ ಮನವ ಜಡಿದು ನೋಡದಿರಯ್ಯ (ಬಸವ. ೩೨೩). ೧೧. ಬಿಗಿ ಮಾಡು ; ಭದ್ರಪಡಿಸು : ನೀನು ಬಾಯಿಗೆ ಬೀಗ ಜಡಿದಂತೆ ಮೌನವಾಗಿ ಕುಳಿತಿರುವೆಯಲ್ಲ (ಹಾಹುತ್ತ. ೨). ೧೨. ಹೊರಿಸು; ಹೇರು: ನಾನು ಅವನಿಗೆ ಕೊಟ್ಟ ಸಾಲ ಏನು, ಬಡ್ಡಿ ಹೇಗೆ ಜಡಿದಿರಬೇಕು ? (ಗಾಳಿಪ. ೧೮೬). ೧೩. ರತಿಕ್ರೀಡೆಮಾಡು ; ಸಂಭೋಗಿಸು. ೧೪. (ಆಲಂ) ತಿನ್ನು ; ಕಬಳಿಸು : ದಿನಾಲು ಒಂದು ಸೇರು ಮಾಂಸದವರೆಗೆ . . . ಜಡಿಯುತ್ತಿದ್ದರು (ಜೀವಪ್ರ. ೨೫). ಝಡಿ₂ : ೧. ಸಮಸ್ತ ಸಸಿಸಂದಿಗಳಲ್ಲಿ ಮೊಳೆಗಳಂ ಝಡಿಸಿಕೊಂಡು (ಶೀಪಥ. ೧೬-೧೪). ೫. ಝಡಿವ ದೂಹತ್ತಿಗಳ ಹಾಯಿಕಿ ಹಿಡಿವ ಲೌಡಿಯ (ಕುಮ್ಯಾಭೀ. ೪-೫೫) ; ಝಡಿದನು ಚಂದ್ರಹಾಸದ (ತೊರರಾ. ೬-೨-೪೫) ; ಕರಿಯಭುಟ ತನ್ನ ಖಡ್ಗವ ಝಡಿದು (ಕರಿಕ. ೧೦-೧).

ಜಡಿದಿಡು = ನಾಶಗೊಳಿಸು ; ಹಾಳುಮಾಡು : ಕಲ್ಪವಲ್ಲಿಗಳ ಜಡಿದಿಟ್ಟು ಮುನಿಗಳ ತಪವನಳಿದು ಕಣ್ಗೆಡಿಸಿದರು (ಕಂನವಿ. ೪-೧೪).
[ದೇ.॥ ತುಳು. ಜಡಿ ; ತೆಲು. ಜಡಿಯು]

ಜಡಿ₃ (ನಾ). ಬೆದರಿಕೆ ; ಗದರಿಕೆ. 'ಜಡಿಕೆಯ್' ಪರ್ಯಾ. [<ಜಡಿ₁]

ಜಡಿ₄, ಝಡಿ₃ (ನಾ). ಹೊಡೆಯುವಿಕೆ ; ಹೊಡೆತ : (೬). ಝಡಿ₃ : ಕಡುಗಲಿಗಳೇಜೂಟದಲಿ ಏಗೆ ಝಡಿ ಪಪಾಪ ವ್ಯಥಾಯುತಿಕೆಗಿದು ಪಡಿಯ ನಳರೇವಂತರೆಂದುದು ರಾವುತಿಕೆಗಳಲಿ (ಕುಮ್ಯಾಅ. ೬-೨). [<ಜಡಿ₂]

ಜಡಿ₅, ಜಡಿ₁ (ನಾ). ೧. ಎಡೆಬಿಡದಿರುವ ಹನಿಯ ಮಳೆ; ಸೋನೆಮಳೆ : "ಜಡಿ–ತರ್ಜನೇ (ಹೆದರಿಸು), ಅಲ್ಪವೃಷ್ಟೌ ಚ" (ಶಮದಾ);

ಬಡಪಂ ಕೈಕೊಂಡಾಗಳು ಜಡಿ ವಾಣದ ಸುರಿಯೆ ನಾಂದು (ಪುಣ್ಯಾಸ್ರ. ೬-೫೫) : ಜಡಿಯೆಂಬ ನುಡಿ ಮೇಘದುತ್ಪಾತ ವರ್ಷದೊಳು (ಪ್ರಭುಪು. ೩-೧೧). ೨. ಮೋಡ ಮುಸುಕಿರುವುದು : ಎಡೆಬಿಡದೆ ಮುಸುಕಿರ್ದ ಮೇಘಮಂ ಜಡಿಯೆಂಬರ್ (ಜ್ಞಮಿಭಾ. ೨-೯). **ಚಡಿ$_1$:** ೧. ಚಡಿಗೆ ಕಡುಸುಗಿದು ತಾಂ ಪೊಱಮಡದೆ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೩-೨೯).

ಜಡಿಕೆಯ್ (ಕ್ರಿ). ಬೆದರಿಸು ; ಗದರಿಸು ; ಬೆದರಿಕೆ ಹಾಕು : ಅಂಗನೆಯರನು ಪಡಿಯಜತಿಯರು ಸಂಗೊಳಿಸಿ ಜಡಿಕೆಯಿದು ನಿಲಿಸಿದರಿಂಗೊರಳ ನುಣ್ಚರದಿ ಹೋ ಹೋ ಗಲಭೆ ಬೇಡೆಂದು (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೩೨-೨೬).

[ಜಡಿ$_3$ + ಕೆಯ್$_1$]

ಜಡಿಗೊರಡು (ನಾ). ಕುಟ್ಟುವ ಕೊರಡು ; (ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವ) ಮರದ ದಿಮ್ಮಿ : ಅಷ್ಟದ್ವಾರದ ಬಾಗಿಲ್ಗಳ ರಚನೆಯು ಎಷ್ಟೇ ಆನೆಗಳನ್ನಾದರೂ ಎಂತಹ ಹಾರೆ ಜಡಿಗೊರಡುಗಳನ್ನಾದರೂ ವ್ಯರ್ಥಮಾಡಿಬಿಡುವುದು (ಸುಗುಗಂ. ೮೪-೬).

[ಜಡಿ$_4$ + ಕೊರಡು$_1$(<ಕೊಱಡು)]

ಜಡಿತ, ಝಡಿತ (ನಾ). ೧. ಹೊಡೆತ ; ಬಡಿತ : ಕಳ್ಳನಿಗೆ ನಾಲ್ಕು ಜಡಿತ ಜಡಿದ ನಂತರ ಬಾಯಿಬಿಟ್ಟ (ರೂಢಿ). ೨. ಹೊಂದಿಕೊಂಡ ವ್ಯಕ್ತಿ : ಸುರಬಾಲೆಯಾದರೂ ನನ್ನ ಜೀವನದ ಜೊತೆಗೆ ಎಂದಾದರೂ ಜಡಿತಳಾಗಿದ್ದಳು ಎಂಬ ಮಾತೇ . . . ಉದಯಿಸಲಿಲ್ಲ (ಇಪ್ಪಕ. ೧೧). ೩. ಕುಂದಣಿಸಿದುದು; ಖಚಿತವಾದುದು: ರತ್ನಜಡಿತ ಪೋಷಾಕುಯನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಅವರನ್ನು ಹಾದಿಗೆ ಹಚ್ಚಿದನು (ಮುಂಜುಕ. ೧೧೩) ; ಮೂಳೆಮೂಳೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಜಡಿತವಾಗಿ ನಾಟಿತು (ದೇವೀಚಾ. ೧೨೯). **ಝಡಿತ :** ೩. ಕಡಗ ಕಂಕಣಮಣಿದೋರೆ ದೋಷವಿದೂರೆ ಝಡಿತದುಂಗುರಶೃಂಗಾರೆ (ವಿದಾಕ್ಷ. ೭೧-೩). [ಜಡಿ$_2$ + – ತ$_2$]

ಜಡಿತರ್ (ಕ್ರಿ). ಜಡಿದು ತಾ ; ಹೆದರಿಸಿ ತರು : ತಡೆಯದೊಡ್ಡಾ ಪಂದಿಮಿಗಗಳ ನಿಡುವಲೆಯು ನೋಡೆಯ್ದೆ ತೋಹುಗರೆಡೆಗವಂ ಸೋವುಗರು ಜಡಿತರೆ ವಿಂಧ್ಯಕನು ಕಡುಗಿ (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೫-೨೫). [ಜಡಿ$_1$ + ತರ್]

ಜಡಿತಿ ‘ಝಡಿತಿ$_1$’ ನೋ.

ಜಡಿತೆ ‘ಝಡಿತಿ$_1$’ ನೋ.

ಜಡಿನುಡಿ(ನಾ). ಆಕ್ಷೇಪಣೆ; ಗದರಿಸುವಿಕೆ : ಕೈಸರ ತಿಬೇರಿಯನ ಹಿತಶತ್ರುವಾನಹೆನೊ ಮಿತ್ರನೊ ಎಂದು ಝಳಪಿಸಿದ ಜಡಿನುಡಿಗೆ ಮನದ ಧೈರ್ಯಂ ಬೆಳರೆ (ಗೊರೂ.ಭಾ. ೭-೧೮೮). [ಜಡಿ$_1$ + ನುಡಿ$_2$]

ಜಡಿಪ (ನಾ). (ಕೋಗಿಲೆ ಮುಂತಾದ) ಪಕ್ಷಿಗಳ ದನಿ; ಕೂಗು : “ಜಡಿಪ ಮೆಂದು ಕೋಗಿಲೆಯ ಚಪ್ಪರಣೆ” (ಕಶಸಾ. ೧೦-೨೦೭) ; “ಜಡಿಪಮೆನಲದೆ ಪಕ್ಷಿಗಳ ದನಿಯೊಳಕ್ಕು” (ಕಶರ. ೩೯) : ತನ್ನ ಪಾಡುವಿಂಚರದಿಂದೆಮ್ಮ ಪಾಟಮಂ ಕೀೞ್ಮಾಡಿದಳಿವಳೆಂಬ ಮುಳಿಸಿಂ ಗಜಱಿ ಗರ್ಜಿಸುವಂತಿರ್ದ ಕೋಗಿಲೆಗಳ ಜಡಿಪಕ್ಕೆ ಬೆದಱುವಳ್ (ಕಾದಂಉ. ೩೩೪): ನಲವಿಂದೆ ಪೊಕ್ಕಂ ಬೇಗದೆ ಪಡಿಯಱ ಜಡಿಪಮೆಡೆಗೊಳೆ ಬನಮಂ (ಕಬ್ಬಿಕಾ. ೯೯).

[ಜಡಿ$_1$ + – ಪ$_2$]

ಜಡಿಪು$_1$ (ನಾ).=ಜಡಿಪ: ಮಲೆಯೆಲರಲೆಪುಂ ಮನಸಿಜನಲೆಪುಂ ಕೋಗಿಲೆಯ ಜಡಿಪುಮೊಡನೆಗಬ್ಬಿನಮೇನಲ ಜಡಿಯಾದಂತಿರ್ಪುವಗಲದಾ ವನಲತೆಯ ಜೊಂಪದೊಳ್ ಜಂಪತಿಗಳ್ (ಅಜಿಪು. ೨-೧೪). [ಜಡಿ$_1$ + – ಪು$_2$]

ಜಡಿಪು$_2$ (ನಾ). ಝಳಪಿಸುವಿಕೆ ; ಬೀಸುವಿಕೆ : ಎಡೆಗೊಂಡಿರೆ ತನ್ನಯ ತೋಳೆಡೆಯಂ ಜಯಲಕ್ಷ್ಮಿ ಮೊಗದ ಪೊಗರಿಂದತಿ ನೀಳ್ದೊಡನೊಡನೆ ನೃಪನ ಜಡಿಪದೆ ನಡುಗುವಳಸಿಕಾಂತೆ ಕೂರ್ಪಿದೇಂ ಕೃಪಪಮೋ (ಪುಷ್ಪಪು. ೩-೧೬).

[ಜಡಿ$_2$ + – ಪು$_2$]

ಜಡಿಮುಳೆ ‘ಜಡಿವಳೆ’ ನೋ.

ಜಡಿಮೆ (ನಾ). ಜಡತ್ವ ; ಜಾಡ್ಯ: ನನ್ನ ಎಲ್ಲ ಜಡಿಮೆಯೂ ಕ್ಷಣಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮಾಯವಾಯಿತು (ಜಾಣಆ. ೧೧೨). [<ಸಂ. ಜಡಿಮನ್]

ಜಡಿವಳೆ, ಜಡಿಮಳೆ, ಜಿಡಿಮಳೆ (ನಾ). **ಸೋನೆಮಳೆ ;** ಎಡೆಬಿಡದೆ ನಿರಂತರವಾಗಿ ಸುರಿವ ಸಣ್ಣಹನಿಗಳ ಮಳೆ : ಜಡಿಮಳೆ ಜಿನುಂಗು ಬಲ್ಸರಿ . . . ಕಳೆದು ಇರುಳುಂ ಪಗಲುಂ (ವೃಷವಿ. ೧೪-೨೬). **ಜಡಿಮಳೆ :** ಜಡಿಮಳೆ ಸುರಿವೋಲ್, ಬಿರುಮಳೆ ಬರುವೋಲ್ . . . ಬೀಸುತ ಬಂತ್ಯೆ ತೆಂಕಣಗಾಳಿಯು (ಕಎಪು. ೨೮-೬) ; ಉರಿಯಲ್ಲಿಯೇ ಹೊಮ್ಮಿದ ಜಡಿಮಳೆಯು ಸುರಿಯುತ್ತಿದೆ (ಮಹಾತ್ಮ. ೧೦೯). **ಜಿಡಿಮಳೆ :** ಈ ದಿನ ಜಡಿಮಳೆ ಹಿಡಿದುಬಿಟ್ಟಿದೆ (ರೂಢಿ). [ಜಡಿ$_5$ + ಮಳೆ (<ಮೞೆ)]

ಜಡಿಸು, ಝಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಹೊಡೆಯಿಸು ; ಬಡಿಯಿಸು : ಛಡಿಯಿಂದ ನಾಲ್ಕು ಜಡಿಸಿದರೆ ಬುದ್ಧಿ ಬಂದೀತು ಹುಡುಗನಿಗೆ (ರೂಢಿ). ೨. ಹೊಂದಿಸು ; ಕೀಲಿಸು ; ಭದ್ರಮಾಡು : ಹಿಡಿಯಾಳಾಗಿ ಸಿಕ್ಕಿದ ಚಿಕ್ಕಹೈದನ ಕಡಿದಡೆ ಕಲಹವಿಲ್ಲನುತ ಬಿಡಿಸಿಕೊಂಡಡೆ ನೋಡುವೆನೆಂದು ನಿಗಳವ ಜಡಿಸಿದ ಪದಯುಗಳಕ್ಕೆ (ಮೋಹತ. ೩೬-೧೯); ಇನ್ನೆಂದಿಗೇ ಇರಲಿ ಸನ್ನಿಧಿಯು ಭರವಸದ ಕೀಲು ಜಡಿಸಿರುವನಲ್ಲಾ (ನನಲ್ಲ. ೩೫-೮). **ಝಡಿಸು :** ೩. ತುಂಬು ; ಗಿಡಿ : ಕಳಕಳದ ಕಡುಹಿನ ಚಿತ್ರಚಲನೆಯು ಝಡಿಸಿ [ಪಾಠಾಂ. ಚಲಿಸಿ]ದಂತಸ್ತ್ರಾಪವಿಹ್ವಲದ ಹೊತ್ತಿ ಹೊಗೆವ ಸರೋಪಕದ . . . ಅಸುರನಿದ್ದನು ವಿಷಯ ಚಿಂತೆಯಲಿ (ತೊರರಾ. ೬-೧೩-೪).

[ಜಡಿ$_2$ + – ಇಸು$_3$]

ಜಡೀಕೃತ (ಗು). ನಿಧಾನವಾದ; ಮಂದವಾದ: ಸ್ವಪರಿಮಳಭರಜಡೀಕೃತ ಗಂಧವಾಹದಿಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೬-೧೦೧). [ಸಂ.]

ಜಡೀಭಾವ (ನಾ). ೧. ಚುರುಕಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ; ಆಲಸಿಕೆ. ೨. ಔದಾಸೀನ್ಯ; ಉಪೇಕ್ಷೆ. [ಸಂ.]

ಜಡುಲ (ನಾ). ವ್ಯೈತುಂಬ ಮಚ್ಚೆಯ ಕಲೆಗಳುಳ್ಳವನು : ವಿನೋದಪಾತ್ರಂಗಳುಮಪ್ಪ ಬರ್ಬರಶಾಕ ಬಧಿರ ವರ್ಷಧರ ಮೂಕ ಕಿರಾತ ಜಡುಲ ಗಡುಲ ಖಂಜರಂಜಕ ಸಮಾಜಮುಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೬-೮೫ ವ). ‘ಜಟುಲ’ ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಜಡೆ$_1$, ಜಿಡೆ (ನಾ). ೧. ತೆಕ್ಕೆಯಾದ ಕೂದಲು; ಗಂಟುಗಟ್ಟಿದ ಕೂದಲು ; ಜಟೆ : “ಜಟೆ ಜಡೆ” (ಚತುನಿ. ೯೩) ; ಬಳೆದ ಜಡೆನಿಮಿರ್ದ ಬಳ್ಳಿಗಳೊಳ ಪೆಣೆದು ವಿಷೋರಗಾನಳಾರ್ಚಿಗಳಿಂದು ಮಿಳಿರ್ದುವು (ಆದಿಪು. ೧೪-೦೩೨) ; ದುರ್ಜನನ ನುಡಿಯಂತೆ ಕೊಂಕಿ ಪರಿದ ಜಡೆಗಳುಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೪-೭೫) ; ಜಡೆ ಗಂಗೆಯ ಸ್ಥಾನ ನೊಸಲು ಚಂದ್ರನ ಸ್ಥಾನ (ಬಸವ. ೮೪೪): ಜಡೆಯುಳ್ಳ ಹಿರಿಯರಿಗೆ ಹೆಡೆಯುಳ್ಳ ಸರ್ಪನಿಗೆ ನಡುಗುತ್ತ ನಮಿಸಿ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೫೨೬). ೨. ಹೆಣೆದ ತಲೆಗೂದಲು ; ಹೆರಳು: ತೊಡರ್ದಮರ್ದ ಬಾಳವಣ್ಣದ ತುಡುಗೆ ಪಳಂಚಲೆವ ಪಂದಜಡೆ ನೊಸಲೊಳೊಡಂಬಡುವರಳೆಲೆಯಿಮಱಿಂ ಚೆಲ್ವಿಡಿದಿರ್ದುದು ಬಾಳಕೇಳಿ ಧರ್ಮಾತ್ಮಜನಾ (ಪಂಪಭಾ. ೨-೪): ಜಡೆಗಳೊಳಗೆ ಮಲ್ಲಿಗೆಯ ಹೂವಿನ ಸರ ಬಿಡದುಟ್ಟ ಸಾಲಿಯ ಸೀರೆ ಕಡುಪರಿಮಳಪಾಂತ ದಿವ್ಯಾಂಗದ ಚೆಲ್ವ ಮಡದಿರನ್ನೆಯರೊಪ್ಪಿದರು (ಕಂನವಿ. ೨-೯೦). ೩. ಆಲ ಮುಂತಾದ ಮರಗಳ ಬಿಳಿಲು: “ಬಿೞಿಲ್=ಮರದಜಡೆ” (ಶಮದ.ಪರಿ.೧); ಬೀೞಲ್ಗರೆದ ಜಡೆಗಳಿಂ ನೀಳ್ದು ಚೆಲ್ವಾದ ಶಾಖಾ ಸಮುದಾಯಂ (ದಶಕು. ೧೧-೩). **ಜಿಡೆ:** ೧. “ಜಟಾ, ಸಟಾ–ಈ ೨ ಜಿ[ಪಾಠಾಂ. ಜ]ಡೆ” (ಹಲಾಯು. ೮೮-೩೭೮) ; ಬೂದಿ ಜಿಡೆ ಲಕ್ಕಣಂ ತಪಕಾದುವೆರೞ್ದಣೆ ಶರಾಸನಂ ಕವಚಮಿಮೆಂತಾದುವೊ ಮುತ್ತುಂ ಮೆಟಸುಂ ಕೋದಂತುಟೆ ನಿನ್ನ ತಪದ ಪಾಂಗೆಂತು ಗಡಾ (ಪಂಪಭಾ. ೭-೯೨); ಕವಿವ ಜಿಡೆಯ ತೊಂಗಲಿಂ ಸಂಗಳಿಸಿ ಬೆಡಂಗನೊಳಕೊಂಡ ಗಂಡಮಂಡಲಂಗಳೊಳಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೯೨೬).

ಜಡೆಯ ಮೃಗ = ಕವಲುಗೊಂಬುಗಳು ಮತ್ತು ಬಿಳಿಯ ಕಾಲುಗಳುಳ್ಳ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಜಿಂಕೆ : "ಖುಷ್ಕ – ಮರ, ಜಡೆಯ ಮೃಗ" (ಒಷಧಿ. ೧೮). [<ಪ್ರಾ. ಜಡಾ./ಸಂ. ಜಟಾ./ತಮಿ. ಚಟೈ ; ಮಲ. ಜಟ, ಚಟ ; ಕೊಡ. ಜಡೆ; ತುಳು. ಜಡೆ, ಜೆಡೆ ; ತೆಲು. ಜಡ]

ಜಡೆ₂ (ನಾ). ೧. ಜಡಸ್ವಭಾವದವಳು; ದಡ್ಡಿ : ಜಡೆಯೆಂದವ ನಗುವನೊ ಜಾಣೆಯಲ್ಲೆಂದು ನುಡಿವನೋ (ಸೊಬಸೋ. ೨೫-೨೩). ೨. ನಸುಗುನ್ನಿ ; ನಾಯಿಸೋಂಕು ಗಿಡ. [ಸಂ. ಜಡಾ]

ಜಡೆಕಟ್ಟು 'ಜಡೆಗಟ್ಟು₁' ನೋ.

ಜಡೆಕಳ್ಳಿ 'ಜಡೆಗಳ್ಳಿ' ನೋ.

ಜಡೆಕಾಳಿಂಗ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ನಾಗರ ಹಾವು : ಅಲ್ಲಿ ಹಗಲಿನಲ್ಲೇ ಜಡೆ ಕಾಳಿಂಗನ ಹಾವು ಸಿಳ್ಳುಹಾಕುತ್ತ ತಿರುಗಾಡುತ್ತದಂತೆ (ಸ್ವಪ್ನಹೊ. ೧೨೭). [ಜಡೆ₁ + ಕಾಳಿಂಗ (=ಕಾಲಿಂಗ)]

ಜಡೆಕುಚ್ಚು (ನಾ). ಹೆಣೆದ ಹೆರಳಿನ ತುದಿಗೆ ಜೋಡಿಸುವ ಗೊಂಚಲಿನಂತಹ ಒಡವೆ,–ಅಲಂಕಾರ : ಅವ್ವಾ, ನನಗೆ ಜಡೆಕುಚ್ಚು ಹಾಕವ್ವ (ಜಾಪ). 'ಜಡೆಗೊಂಡೆ' ಪರ್ಯಾ. [ಜಡೆ₁ + ಕುಚ್ಚು₄]

ಜಡೆಕೋಲಾಟ (ನಾ). ಐದು ಅಥವಾ ಒಂಬತ್ತು ಹುರಿಗಳನ್ನು ಹಿಡಿದು, ಜಡೆಯಂತೆ ಹೆಣೆದುಕೊಳ್ಳುವ ಹಾಗೆ ಮತ್ತು ಬಿಚ್ಚಿಕೊಳ್ಳುವ ಹಾಗೆ ಸಂಚಾರಕ್ರಮದಿಂದ ಚಲಿಸುತ್ತ ಒಬ್ಬೊಬ್ಬರೂ ಒಂದು ನೂಲನ್ನು ಹಿಡಿದು ಗೊತ್ತಾದ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಸುತ್ತುತ್ತಾ ಕೋಲನ್ನು ಹೊಡೆಯುತ್ತಾ ಆಡುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕೋಲಾಟ: ಸೌಂದರ್ಯ ವಿಲಾಸದ ತೊಟ್ಟಿಯ ನರ್ತಕಿಯರು . . . ಜಡೆಕೋಲಾಟದ ಸುಂದರಿಯರು (ಪಟ್ಟಾಅ. ೮-೨೦). [ಜಡೆ₁ + ಕೋಲಾಟ]

ಜಡೆಗ (ನಾ). ಜಟೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿದವನು ; ಜಟಾಧರ ; ಶಿವ : "ಎಣ್ಣೆಯ್ಯವನು ಜಡೆಗ ಮುಪ್ಪುರವಗೆಯುಂ" (ಕವಿಕಂ. ೧೭) ; ಜಡೆಗ ತಪಗೇಡಿಯು ಸೂನು ತನ್ನಯ ಪೊಡೆಯೊಳಗಿರಲು ಬಾಲಕನ ನಿಡಿದೋಳ ಮೊದಲ ಭೂಭಾರವ ನೆಲೆದಾಳ್ದು ನಡೆಗಟ್ಟು ಬಿಸುಸುಯ್ವುದವಳು (ಮೋಹತ. ೧೭-೯). [ಜಡೆ₁ + – ಗ₂]

ಜಡೆಗಟ್ಟು₁, ಜಡೆಕಟ್ಟು, ಜೆಡೆಗಟ್ಟು₁ (ಕ್ರಿ). ೧. (ಕೂದಲು) ತೆಕ್ಕೆಗಟ್ಟಿ ಗಂಟುಗಂಟಾಗು ; ಜಟೆಯಾಗು : ಕುಚದ್ವಯಂ ಕೊರಗಿದತ್ತು ಕಚಂ ಜಡೆಗಟ್ಟಿತು (೧೦ಕ. ೦೦-೧೫) : ಹಡೆದ ತಾಯಿಲ್ಲ ತಾಯುಳ್ಳೊಡೆ ತಲೆ ಹೀಗೆ ಜಡೆಗಟ್ಟಿಕೊಂಡು ಮಾಸಿಹುದೇ (ಮೋಹತ. ೨೧-೩೫). ೨. ಹೆರಳು ಹಾಕು; ತಲೆಗೂದಲನ್ನು ಹೆಣೆದು ಸಿಂಗರಿಸು: ಓರೆದುರುಬಂ ತೆಗೆದು ಜಡೆಗಟ್ಟಿ ಪೊಱಮಟ್ಟು ಕೇರಿಗೊಂಡೈದಿದರ್ (ಕೃಮಿಥಾ. ೨೭ ೯). **ಜಡೆಕಟ್ಟು**: ೧. ತಣ್ಣೀರು ಅಥವಾ ಬಹಳ ಬಿಸಿನೀರಿನಲ್ಲಿ ನಾರನ್ನು ನೆನೆಹಾಕಿ ಉಜ್ಜಿದರೆ ಇದು ಜಡೆಕಟ್ಟಿಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ (ಗೃಹವಿ. ೭೮). **ಜೆಡೆಗಟ್ಟು₁** : ೧. ತಲೆರೋವಮಂ ಜೆಡೆಗಟ್ಟಿ ಪೇನಿಟ್ಟುದು ಬಾಯೊಳ್ಸೀವೆ(ಸುಕುಮಾ. ೪-೫೭): ತಾಯಿ ತಪಸಿಯನಾಗಲೀವಳೆ ತಾಯಿಯಿರೆ ಜೆಡೆಗಟ್ಟುವುದೆ ತಲೆ (ಬಸಪು. ೦೫-೩). [ಜಡೆ₁ + ಕಟ್ಟು₁]

ಜಡೆಗಟ್ಟು₂, ಜೆಡೆಗಟ್ಟು₂(ನಾ). ೧. ಗಂಟುಗಟ್ಟಿದ ತಲೆಗೂದಲಿನ ಕಟ್ಟು. ೨. ಹೆರಳು ಹಾಕಿ ಎತ್ತಿ ಕಟ್ಟಿದ ಕೂದಲು : "ಕಡ್ಡಣಮೆಂದು ಜಡೆಗಟ್ಟು" (ಕಕಸಾ. ೨೨-೪೪೮) : "ಜಡೆಗಟ್ಟುದು ಕಡಣಂ" (ಕವಿಕಂ. ೦೮೮). **ಜೆಡೆಗಟ್ಟು₂** : (೬). [ಜಡೆ₁ + ಕಟ್ಟು₂]

ಜಡೆಗಳ್ಳಿ, ಜಡೆಕಳ್ಳಿ, ಜೆಡೆಕಳ್ಳಿ(ನಾ). ಕಳ್ಳಿಗಿಡದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಗೆ; ಚತುರ ಕಳ್ಳಿ : ವಿಜಾನ ವಿಷಕ್ಕೆ–ಒಡಿಒಡಿಕೆಯ ಸೊಪ್ಪನಾದರೂ ಜಡೆಗಳ್ಳಿಯ ಸೊಪ್ಪನಾದರೂ ಗಾಯಕ್ಕೆ ಮುಚ್ಚಿ ಕಟ್ಟುವುದು (ವೈದ್ಯಸಾ. II. ೨೨೦). **ಜಡೆಕಳ್ಳಿ** : (೬). **ಜೆಡೆಕಳ್ಳಿ** : (೬). [ಜಡೆ₁ + ಕಳ್ಳಿ₂]

ಜಡೆಗೊಂಡೆ (ನಾ). ತುರುಬಿಗೆ ಅಲಂಕಾರಕ್ಕಾಗಿ ಸೇರಿಸಿ ಹೆಣೆಯುವ ಕುಚ್ಚು : ರಾಗಟಿ ಚೌರಿಗಳನು ಮೆರೆವ ಕೇದಕಿ ಚಲ್ವ ಜಡೆಗೊಂಡೆಗಳನು (ಜಂದ್ರಾವ. ೭). [ಜಡೆ₁ + ಗೊಂಡೆ (<ಕೊಂಡ್ಯ)]

ಜಡೆಗೊಳ್, ಜೆಡೆಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ಕೂದಲು ತೆಕ್ಕೆಯಾಗು,-ಗಂಟುಗಂಟಾಗು: ಪೊಸೆದು ಜಡೆಗೊಂಡಿರ್ದುರ್ದ್ವೃತ್ತಕುಚಯುಗೆಯ ಕೇಶವನೆತ್ತಂ ಪಸರಿಸಿದನೆಯ್ದೆ ಪಸರಿಸಿದದಟಂ (ಪಂಪಭಾ. ೦೨-೧೫೪) ; ಬೆಮರ ಬಿಂದುಗಳ್ ನಾಂದೆ ಮುಂದಯ್ಸಿದಟ್ಟಿಸಟ್ಟೊಳಿಡಿದು ಜ[ಪಾಠಾಂ. ಜೆ]ಡೆಗೊಂಡು ನಗೆಮೊಗಮನಾಗಳಾಗಳ್ ಕಱಂಗಿಸಿದ ಮುಸಿಯ ಕುಂಚಿಗಳೆನಿಸಿ ನೊಸಲಂ ಮುಸುಂಕಿದಳಕವಲ್ಲರಿಗಳೊಳಂ (ವರ್ಧಪು. ೯-೭೦ ವ). **ಜೆಡೆಗೊಳ್**: ಮಣಿನೂಪುರವಂ ತೊಡರ್ಚೆ ಮಂಡನದ ಮಯೂಖಲೇಖೆ ಜೆ[ಪಾಠಾಂ. ಜ]ಡೆಗೊಂಡು ಮಡಲ್ದು ಕವಲ್ತಲರ್ಚೆ . . . ಜಟಾಯುವೆಸರಾದುದು(ಪಂಪರಾಮಾ. ೯-೧೭) : ಜೆಡೆಗೊಂಡ ಪಿಣಿಲಂ ತಾನೆ ಬಿಡಿಸಿ (ಬಂಹರಿ. ೪-೪೨ ವ). [ಜಡೆ₂ + ಕೊಳ್₁]

ಜಡೆದಲೆ, ಜೆಡೆದಲೆ (ನಾ). ಜಟೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ತಲೆ ; ಜಡೆಗಟ್ಟಿದ ತಲೆ: ಜಡೆದಲೆಯನು ಕಂಡು ಮುಡಿದಲೆಯನು ಕೊಟ್ಟ ಕಡುಗಲಿ ಚೋಳನೃಫಾಲ ಮೃಡನ ಪದವ ನೆಱೆ ಪಡೆದ (ಮುಡಿಕಾ. V, ೦೨೭೪ ಕೋಳರಾಜನ ಸಾಂಗತ್ಯ): ಜಡೆದಲೆಯುವೊಲೆವುತ್ತೆ ದಡದಡಿಸಿ ನಡೆಯುತ್ತೆ(ರಾಘಶ. ೨-೪೮). **ಜೆಡೆದಲೆ**: ಬಳಿಕವಾ ತಲೆ ಜೆ[ಪಾಠಾಂ. ಜ]ಡೆದಲೆಯುವೊಲು ಬಲಿದಿರಲು ಕಂಡಾಗ ಚಿತ್ರದೊಳಳುಕಿ ಹರಹರ ಎನುತ (ಬಸಪು. ೨೭-೩೮) ; ಜೆಡೆದಲೆಗೆ ತನ್ನ ಸಿರಿಮುಡಿದಲೆಯನಿತ್ತು ಶಿವನೊಡನೆ ಸಲೆ ಸಂದ ಕಲಿ ಪಗಲ್ಗೊಳನೀನೆಡೆಗೊಂಡಿರೆನ್ನ ಮನದಲಿ (ಅಱುಪು. ೨೦). [ಜಡೆ₁ + ತಲೆ₁]

ಜಡೆದಲೆಯ(ನಾ). ತಲೆಯಲ್ಲಿ ಜಟೆಗಳುಳ್ಳವನು; ಶಿವ: ಎಲ್ಲೆಲ್ಲಿ ನೋಡಲೈ ಮೊಗ ಹತ್ತುತೋಳಿನವರೆಲ್ಲೆಲ್ಲಿ ನೋಡಲರೆವೆಱೆದಳೆದ ಜಡೆದಲೆಯರ್ (ಚಬಪು. ೩೦-೭). [ಜಡೆದಲೆ + – ಅ₇]

ಜಡೆದುಱುಂಬು (ನಾ). ಜಡೆಗಟ್ಟಿದ ತುರುಬು: ಶಂಕರನ ಜಡೆದುಱುಂಬಿಂಗೆ ತನುಲತೆಗೆ ಕಂಬುಕಂಧರಕೆ ರಾಗಂಬಡೆದು . . . ಅಗಜೆ ಸಲಹುಗನಿಶಂ ಬಿಡದೆ (ಉದ್ಭದೇ. ೨-೪). [ಜಡೆ₁ + ತುಱುಂಬು₂]

ಜಡೆದುಱುಗಲ್, ಜೆಡೆದುಱುಗಲ್ (ನಾ). ಜಡೆಗಳ ಸಮೂಹ ; ಜಟಾಕಲಾಪ : ಪೊಸ ಪೊಂಬಣ್ಣಂ ಪೊದಟ್ದೊಪ್ಪುವ ಜಡೆದುಱುಗಲ್ ಭೂಷಣಾಹಿಸ್ಫಟಾರತ್ನಸಹಸ್ರಜ್ಯೋತಿ . . . ಪರಿರಕ್ಷಿಕ್ಕೆ ನಮ್ಮಂ ತ್ರಿಯಕ್ಷಂ (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೦-೩). **ಜೆಡೆದುಱುಗಲ್** : ಜೆಡೆದುಱುಗಲೆಡೆಯ ಮುಡದಿಯ ಮುಡಿಯಗ್ರದೊಳೆಯ್ದೆ ತೊಳಪ ಮುತ್ತಿನ ಪೆಱೆ (ರಾಜಶೇ. ೦೪-೦೦೮). [ಜಡೆ₁ + ತುಱುಗಲ್ (<ತುಱುಂಗಲ್)]

ಜಡೆದೇವ (ನಾ). ಜಟೆಯುಳ್ಳ ದೇವ ; ಶಿವ : ಜಡೆದೇವರಿಂಗೇ ನೆಲೆ ಇಲ್ಲ, ಬೋಳದೇವರಿಂಗೆ ನೆಲೆ ಉಂಟೇ ? (ಗಾದೆ). [ಜಡೆ₁ + ದೇವ]

ಜಡೆಧಾರಿ (ನಾ). ಜಟಾಧಾರಿ : ಕದುಭಕ್ತನಾದರೂ ಜಡೆಧಾರಿಯಾದರೂ ನಡೆವ ವ್ಯಕ್ತಿಯಲಿ ನಡೆಯದಿರಲಾ ಭಕ್ತಿ ಹೊಡೆವ ಶಂಭೊಂದ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೨೫೫). [<ಸಂ. ಜಟಾಧಾರಿನ್]

ಜಡೆನಾಗರ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ನಾಗರಹಾವು : ಗೋದಿನಾಗರ, ಕಲ್ಲುಹಾವು, ಜಡೆನಾಗರ (ನಮ್ಮನು. ೨೪೦). ೨. ತುರುಬಿನ ಮೇಲೆ ತೊಡುವ ನಾಗರಹೆಡೆಯ ಚಿತ್ರವಿರುವ ಆಭರಣ. [ಜಡೆ₁+ನಾಗರ₁]

ಜಡೆಬಂಗಾರ (ನಾ). ಹೆಣೆದ ಜಡೆಯಲ್ಲಿ ಧರಿಸುವ ಜಡೆಯಾಕಾರದಲ್ಲಿರುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಚಿನ್ನದ ಆಭರಣ : ಜಡೆಬಂಗಾರವನಿಟ್ಟು ಫಾಲದೊಳಾಗಲೊಡನೆ ಕಸ್ತೂರಿಯ ಬೊಟ್ಟು (ಕಂನವಿ. ೨೦-೦೭): ರೇಗಟೆ . . . ಜಡೆಬಂಗಾರ ಮೊದಲಾದ ಆಭರಣಗಳನ್ನು ಧರಿಸಿಕೊಂಡು (ಮರಿಮಂ. ೩೮). [ಜಡೆ₁ + ಬಂಗಾರ (<ಭಂಗಾರ)]

ಜಡೆಬಂಧ (ನಾ). ಕೋಲಾಟದಲ್ಲಿ ಜಡೆಯು ಹೆಣಿಕೆಯಂತೆ ನೂಲುಗಳು ಹೆಣೆದುಕೊಳ್ಳುವ ಹಾಗೆ ಒಬ್ಬೊಬ್ಬರು ಒಂದೊಂದು ನೂಲನ್ನು ಹಿಡಿದು ಸುತ್ತುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಟ: ಒಂದೊಂದು ಸಲ ಹುಡುಗರು ಚೌಪದಿಯಿಂದ ಜಡೆಮುಡಿ, ಜಡೆಬಂಧ, ಜಡೆಬಿಡುವುಗಳನ್ನು ನಡೆಸುತ್ತಿದ್ದರು (ಹುಟ್ಟಿಹ. ೯). 'ಜಡೆಕೋಲಾಟ' ಪರಾ.

[ಜಡೆ$_1$ + ಬಂಧ]

ಜಡೆಬತ್ತಿ (ನಾ). ಗಂಟುಕಟ್ಟಿದ ತಲೆಕೂದಲಿನ ಒಂದು ತೆಕ್ಕೆ; ಸಿಕ್ಕು ಸಿಕ್ಕಾಗಿ ಹೊಸೆದುಕೊಂಡಿರುವ ಕೇಶ: ವಾಕ್ಯವೆಲ್ಲಾ ಒಂದು ಜಡೆಬತ್ತಿಯಾಗಿ ಹೊಸೆದುಕೊಳ್ಳದ ಹಾಗೆ ನೋಡಿಕೊಂಡು ಮಾತಾಡುವಾಗ ಕೂಡಿಸುವುದಕ್ಕಿಂತ ಹೆಚ್ಚು ಸಂಧಿಗೆ ಹೋಗಬಾರದು (ಕಬಸಾ. ೩೨).

[ಜಡೆ$_1$ + ಬತ್ತಿ]

ಜಡೆಬಸರಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಸರಿಮರ; ಬಿಳಿಲು ಬಿಡುವ ಬಸರಿಮರ: "ಗರ್ದಭಾಂಡಃ, ಕಂದರಾಲಃ . . . ಬಸರೀಗಿಡ, ಜಡಬಸರೀ ಮರ, ಇದನ್ನು ಫಣಿಯಾಲವೆನ್ನುವರು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೦೭).

[ಜಡೆ$_1$ + ಬಸರಿ]

ಜಡೆಬಿಡುವು (ನಾ). ಜಡೆಕೋಲಾಟದಲ್ಲಿ ಹೆಣೆದ ನೂಲಿನ ಜಡೆ ಬಿಚ್ಚುವಂತೆ ಚಲಿಸುತ್ತಾ ಸುತ್ತುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಟ: ಒಂದೊಂದು ಸಲ ಹುಡುಗರು ಚೌಪದಿಯಿಂದ ಜಡೆಮುಡಿ, ಜಡೆಬಂಧ, ಜಡೆಬಿಡುವುಗಳನ್ನು ನಡೆಸುತ್ತಿದ್ದರು (ಹುಟ್ಟಿಹ ೯). 'ಜಡೆಬಂಧ' ಪರಾ.

[ಜಡೆ$_1$ + ಬಿಡುವು]

ಜಡೆಬಿಲ್ಲೆ (ನಾ). ಹೆಣೆದ ಹೆರಳಿನಲ್ಲಿ ಧರಿಸುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಭರಣ: ಸಲ್ಲಲಿತ ಕೇದಿಗೆ ಜಡೆಬಿಲ್ಲೆಗಳಸು (ದುಶ್ಶಾಕ. ೧೧); ಬಾಜೂಬಂದಿ ಜಡೆಬಿಲ್ಲೆ ಬೈತಲೆ ಬಟ್ಟು (ಸಿದ್ಧಕಾ. ೧೧-೧೫). [ಜಡೆ$_1$ + ಬಿಲ್ಲೆ]

ಜಡೆಮುಡಿ, ಜೆಡೆಮುಡಿ (ನಾ). ೧. ಜಟಾಮುಕುಟ: "ಮೌಳಿಃ, ಜುಟ್ಟು, ಕಿರೀಟ, ಜಡೆಮುಡಿ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೩೬೨); ಸತ್ಯಭಾವಾದೇವಿ ಮೊದಲಾದ ಜಡೆಮುಡಿಯುಲಿಸೆವಪ್ಪುಮಹಿಷಿಯರು (ಕೋಗಯು. ೪-೧೯). ೨. ಜಡೆಗಟ್ಟಿದ ಕೂದಲಿನ ತಲೆ; ಜಟೆಗಳಿಂದ ತುಂಬಿದ ತಲೆ: ಜಡೆಮುಡಿ ಪಂಚಮುಖಿಂ ನೆಗೆದುಡುಪತಿಕಳೆ . . . ಪುಲಿದೊವಲುಡಿಗೆಗಳಿಂ ಶಂಕರಂ ಕರಂ ಮೆಱೆದಿರ್ದಂ (೧೦ಕ. ೯-೧೦೯); ಜಡೆಮುಡಿಯುವರ ಕರುಳ ನಾರ್ಜಿಸುವರಿದೆ ಕಾರ್ತಿಕಕ್ಕಿಳವೆಣ್ಣಳುರದ ಗುಂಡಿಗೆಯುನಟಿಸುವ ಮಹಾಪುಶಿಗಳಿದೆ ಬ್ರಹ್ಮರಾಕ್ಷಸರೆಂದನು (ಜೈಮಿಭಾ.೧೭-೨೮). ೩. ಜಡೆಕೋಲಾಟ: ಒಂದೊಂದು ಹುಡುಗರು ಚೌಪದಿಯಿಂದ ಜಡೆಮುಡಿ, ಜಡೆಬಂಧ, ಜಡೆಬಿಡುವುಗಳನ್ನು ನಡೆಸುತ್ತಿದ್ದರು (ಹುಟ್ಟಿಹ. ೯). **ಜೆಡೆಮುಡಿ**: ೨. ಹರನ ಜೆಡೆಮುಡಿಗೆ ಪೂಗೊಯ್ಯ ಪೊಸಬೇಟದೊಳು ಅಲ್ಲಿಗಿರ್ಪರು ವಿಳಾಸಿನಿಯರೆಂದೆಯ್ದುಂದು (ನಂಬಿರ. ೧-೩೪). [ಜಡೆ$_1$ + ಮುಡಿ$_3$]

ಜಡೆಯುಡ್ಡಿಕೆ (ನಾ). ಜಡೆಯಂತೆ ಹೆಣೆದು ಮಾಡಿರುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಅಡ್ಡಿಕೆ: ಜಡೆಯುಡ್ಡಿಕೆಯು ಜಾಣೆಯು ರಂಗಾಯೆಂಬ ಮಡದಿ ಮೈದೋರ್ವರಿಸ್ನೆಂದೊ (ರಕಸಾಂ. ೨೭-೩೫). [ಜಡೆ$_1$ + ಅಡ್ಡಿಕೆ]

ಜಡೆವಾಳ (ನಾ). ಲಾಮಂಚ: ಅಸಿತೇಕ್ಷುಕಾಮುರ್ಕಕನೊಡಲನೇಳಿಪ ಬೋಮುರ್ಲಿ ಜಡೆವಾಳ ಬೇಮುರ್ಲಿಲವೆರ್ದೆಗೊಳ್ಳ . . . ರತಿಗೆ ಸೂರ್ಮುಡಿಯು ಗಾಡಿವಡೆವರ್ ಮುಂದೆ ಬಂದರಂದು (ಉದ್ಯದೇ. ೫-೨೨).

[ಜಡೆ$_1$ + ಬಾಳ (<ಬಾಟ)]

ಜಡೆವೆಣೆ, ಜಡೆಹೆಣೆ (ಕ್ರಿ). ಜಡೆಯನ್ನು ಹೆಣೆ; ಹೆರಳು ಹಾಕು: ಭೃಂಗಕುಂತಲವನು ಬಾಗಿಸಿ ಸಿಬಿಲ ಗೋಪಾಂಗನೆಯರು ಜಡೆವೆಣೆಯೆ (ಮೋಹತ. ೧೪-೪೨). **ಜಡೆಹೆಣೆ**: ಮಗುವಿಗೆ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಜಡೆಹೆಣೆದಿದ್ದಾರೆ (ರವಾ೦). [ಜಡೆ$_1$ + ಪೆಣೆ$_1$]

ಜಡೆವೊರು (ಕ್ರಿ). ಜಟೆಯನ್ನು ಧರಿಸು; ಜಡೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿರು; ಜಡೆಗಟ್ಟಿದ ಮುಡಿಯಿಂದ ಕೂಡಿರು: ಅಭಯವಚನವನಿತ್ತು ಕಳುಹಿದನ್ ಬೆದರಿದಾ ಜಡೆವೊತ್ತರಂ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೨೦೪-೨೬೭).

[ಜಡೆ$_1$ + ಪೊರು (<ಪೊಱು)]

ಜಡೆಸರ (ನಾ). ಹೆರಳಿನ ಮೇಲುಗಡೆ ಧರಿಸುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಒಡವೆ: ಜಡೆಸರ ಸೂರಿಯಕಾಂತಿ ಮೌಕ್ತಿಕಗಳ ಮುಡಿವಲೆ . . . ಮುತ್ತಿನ ಕುಚ್ಚಿನಿಂದ ಬಲ್ಪೆಡಗಾಗಿ ಮೆಱೆದರು (ಕಂಸವಿ. ೨೪-೪೨).

[ಜಡೆ$_1$ + ಸರ$_6$]

ಜಡೆಹತ್ತಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹತ್ತಿ; ಬೀಜಗಳು ಒತ್ತಾಗಿ ಜಡೆಯಂತೆ ಹೆಣೆದುಕೊಂಡಿರುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹತ್ತಿ: ಜಡೆಹತ್ತಿ, ಮರಹತ್ತಿ (ಮೈಜಿಗಿ. ೪೦-೭೯೩). [ಜಡೆ$_1$ + ಹತ್ತಿ (<ಪಟ್ಟಿ)]

ಜಡೆಹೆಣೆ 'ಜಡೆವೆಣೆ' ನೋ.

ಜಡೆಹೊಲಿಗೆ (ನಾ). ಜಡೆಯಂತೆ ಹೆಣೆದುಕೊಳ್ಳುವ ಹೊಲಿಗೆ: "ಎರಡು ದಾರಗಳು ಒಂದರೊಡನೊಂದು ಭದ್ರವಾಗಿ ಹೆಣೆದುಕೊಳ್ಳುವಂತೆ ಹಾಕಿದ ಹೊಲಿಗೆ ಯಂತ್ರದ ಹೊಲಿಗೆ; ಜಡೆಹೊಲಿಗೆ" (Lock-stitch. ಇಂಕನಿ). [ಜಡೆ$_1$ + ಹೊಲಿಗೆ (<ಪೊಲಿಗೆ)]

ಜಡೇಶ (ನಾ). ನೀರಿಗೆ ಅಧಿಪತಿಯಾದವನು; ವರುಣ: ಸುರರಾಜಂ ಶಿಖಿ ಕಾಳ ನೈರುತಿ ಜಡೇಶಂ ಮಾರುತಂ (ಎಕ. VIII, ಸಾಗರ. ೧೦೯-೪೦; 1042). [ಜಡ + ಈಶ]

ಜಡೋದಕ (ನಾ). ಗಡುಸಾದ ನೀರು; ಉಪ್ಪುನೀರು: ನೀರೊಳಗೆ ಕ್ಷಾರಾಂಶವು ಕಡಿಮೆ ಇದ್ದರೆ ಅದಕ್ಕೆ ಮೃದುಜಲವೆನ್ನುವರು, ಬಹಳ ಇದ್ದರೆ ಅದಕ್ಕೆ ಜಡೋದಕವೆನ್ನುವರು (ಮುಂಬಯಿ. ೬-೩೮).

[ಜಡ + ಉದಕ$_2$]

ಜಡ್ಜಿ (ನಾ). ನ್ಯಾಯಾಧಿಪತಿ; ನ್ಯಾಯಮೂರ್ತಿ: ಒಬ್ಬರಿಗಿಂತ ಹೆಚ್ಚಾದ ಜಡ್ಜಿಗಳು ಸೇರಿದ "ಬೆಂಚ್" ಯಾನೆ ಜಡ್ಜಿಗಳ ಸಮುದಾಯದ ಸಮಕ್ಷದಲ್ಲಿ ನಡೆಯತಕ್ಕದ್ದು (ಗ್ರಾಮಾಕ. ೧೫); ಡೈವೋರ್ಸ್(ದಾಂಪತ್ಯವಿಚ್ಛೇದನ) ಕೇಸುಗಳಲ್ಲಿ ಜಡ್ಜಿ ಆ ಜಗಳವಾಡಿ ಬಂದ ದಂಪತಿಗಳಿಗೆ ರಾಜಿ ಮಾಡಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಮೊದಲು ಪ್ರಯತ್ನಪಡುತ್ತಾನೆಯೋ ಇಲ್ಲವೋ? (ಮಹಾಗ. ೪೫).

[←ಇಂ. Judge]

ಜಡ್ಡಮತಿ 'ಜಡ್ಡುಮತಿ' ನೋ.

ಜಡ್ಡು$_1$ (ಕ್ರಿ). ೧. ಉಂಟುಮಾಡು: ಒಡ್ಡಿದ ಭೈರವ ಬಲರಾಮನ ಪೆಟ್ಟು ದೊಡ್ಡಿತೆನುತ್ತ ನಿಷ್ಠುರದಿ ಒಡ್ಡಿಯ ನುಡಿದು ಕೃಷ್ಣಾಗ್ರಜಾತನ ಮೇಲೆ ಜಡ್ಡಿದ ಗದೆಯ ಗಾಯವನು (ಮೋಹತ. ೩೯-೧೩). ೨. ಹಿಂದಕ್ಕೆಳೆ: ಹಗ್ಗವಿಡಿದು ಜಡ್ಡಬೇಡ ಕರು ಜಡ್ಡುತಿದೆ (ಕಸಾಪ. ೧-೧೪೦). ೩. (?): ಖಡ್ಗಿ ಮುಂದಿವಗೆ ಕುಳಿತಸು ನೆಲನನು ಜಡ್ಡಿ ಬರೆವಗೆ . . . ನಿಲ್ಲಳೆ ಭಾಗ್ಯವಧು (ಅಂಬಿಕಾ. ೪೭-೯೪). [<ಜಡಿ$_2$]

ಜಡ್ಡು$_2$ 'ದಡ್ಡು$_1$' ನೋ.

ಜಡ್ಡು$_3$ 'ಜಿಡ್ಡು$_1$' ನೋ.

ಜಡ್ಡು$_4$ (ನಾ). ೧. ಜಡತೆ; ಸೋಮಾರಿತನ; ಮಾಂದ್ಯ: ಗುರುವಿಗೆ ಜಡ್ಡಳಿದ ಭಕ್ತಂಗೆ ಭಕ್ತಿಯ ಜಡ್ಡು ಏಕಯ್ಯ (ಸಿದ್ಧವ. ೭೦-೩೯೦); ಜವದೂತರ ಜಡ್ಡಂ ಕೂಱಿಡುವರಾ ಬಜಸಿಡಿಲಂ ಪಿಡಿದು ಮೆಱೆವಪ್ರತಿಯಪ್ಪವನಂ ಜವಂಗೆ ಕುಡುವತ್ತರ್ಪವತವಗೋರೊರ್ವರೊಲ್ಲಡೀಪರರ್ಪರ್ (ಸೌಇಇ. IX-i, ೩೯೦-೬; 1195). ೨. (ಉಕ)ಕಾಯಿಲೆ; ಬೇನೆ: ಅವನು ಯಾವ ಪ್ರಕಾರದ ವ್ಯಾಯಾಮವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ. ಅದರಿಂದ ಅವನ ಮೈಯಲಿ ಆಗಾಗ್ಗೆ ಜಡ್ಡಾಗುತ್ತಿತ್ತು (ಮುಂಬಯಿ. ೪-೦೦೮); ತಮ್ಮ ಜಡ್ಡು ಜನ್ಮದ ಗಂಟು (ಮಾವಿಶೋ. ೯). ೩. ಬಂಜರು ನೆಲ; ಬೀಳು

ಭೂಮಿ ; ಪಾಳುಭೂಮಿ : ಜಡ್ಡುಬಿದ್ದಿದ್ದ ಗದ್ದೆಯನ್ನು ಸಾಗು ಮಾಡುವುದು ಗಿರಿಯಪ್ಪಗೌಡರಿಗೆ ಒಂದು ಸಮಸ್ಯೆಯೇ ಆಗಿತ್ತು (ಪಂಜಪಂ. ೧೯); ಹಳ್ಳದ ಆಚೆಯ ದೂರದಲ್ಲಿ ಲಕ್ಕುಂದದ ಗದ್ದೆಕೋಗಿನ ಜಡ್ಡಿನಲ್ಲಿ, ಪದೇ ಪದೇ ಬೀಸುತ್ತಿದ್ದ ದೊಂದಿಗಳೂ, ಲಾಟೀನುಗಳೂ ಕಾಣಿಸಿತು (ಮಲಮ. ೫) : ಬೇಡ ಅಯ್ಯ . . . ಸ್ವಲ್ಪ ಮುಂದೆ ಹೋದರೆ ಒಂದು ಜಡ್ಡಿದೆ. ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳುವುದಕ್ಕೂ ಜಾಗ ಅನುಕೂಲ (ಪದ್ಮಸ. ೧೮೦). ೪. ಗೊಡ್ಡಾದುದು ; ನಿಸ್ಸಾರವಾದುದು : ಈ ಲಿಂಗಲೀಲಾವಿಲಾಸ ಚಾರಿತ್ರವೇ ಶರಣಚಾರಿತ್ರವೆಂದು ಪುರಾತರವಚನಂಗಳಿಂದ ಕಾಣಲಾಯಿ ತಾಗಿ ಮಿಕ್ಕಿನ ವೇದಾಗಮಂಗಳು ಜಡ್ಡು ಗೊಡಡೆಂದು ಅವ ಬಿಟ್ಟು (ಲಿಂಗಲೀ. ೪೧೯). [<ಪ್ರಾ. ಜಡ್ಡ./ ಸಂ. ಜಾಡ್ಯ]

ಜಡ್ಡುಕಟ್ಟು 'ದಡ್ಡುಗಟ್ಟು' ನೋ.

ಜಡ್ಡುಗಟ್ಟಿಸು (ಕ್ರಿ). ಗಡುಸಾಗಿಸು ; ಬಿರುಸುಗೊಳಿಸು ; ಗಟ್ಟಿಯಾಗು ವಂತೆ ಮಾಡು: " ಜಡ್ಡುಗಟ್ಟಿಸು; ಜಡ್ಡುಗಟ್ಟಿಹೋಗು; ಕಲ್ಲಿದೆ ಮಾಡು ; ರೂಢಮೂಲವಾಗು " (Indurate. ಇಂಕನಿ).

[ಜಡ್ಡುಗಟ್ಟು (<ದಡ್ಡುಗಟ್ಟು) + – ಇಸು$_3$]

ಜಡ್ಡುಗಟ್ಟು 'ದಡ್ಡುಗಟ್ಟು' ನೋ.

ಜಡ್ಡುದೇಹ (ನಾ). ಗಂಟುಗಂಟಾದ ದೇಹ ; ದಡ್ಡುಗಟ್ಟಿದ ಶರೀರ : ಜ[ಪಾಠಾಂ. ಜೆ]ಡ್ಡುದೇಹದ ಗುಜ್ಜುಗೊರಲಿನ ಗಿಡ್ಡುರೂಪಿನ ಹರುಕು ಗಡ್ಡದ ಹೆಡ್ಡನಾದ ಕುರೂಪಿತನದಲಿ ನೃಪತಿ ವಿಷದಿ:ದ (ನಳಚ. ೬-೧೪).

[ಜಡ್ಡು$_2$ (<ದಡ್ಡು) + ದೇಹ]

ಜಡ್ಡುಮತಿ, ಜಡ್ಡಮತಿ (ನಾ). ಮಂದಬುದ್ಧಿಯವನು ; ಚುರುಕಿಯಿಲ್ಲ ದವನು ; ದಡ್ಡ ; ಮಂದಮತಿ : ಜಡ್ಡುಮತಿಗಳು ಪಾರಮಾರ್ಥದ ಛಡ್ಡೆಯನಿತಿಲ್ಲದರು (ಸದ್ಗುರು. ೬-೨೦). **ಜಡ್ಡಮತಿ :** ಖಡ್ಡಿನಿದರೆಂತೆನ್ನ ನಜೀವರು ಜಡ್ಡಮತಿಗಳು (ನಿಘಾಗ. ೧೦-೮-೮). [ಜಡ್ಡು$_4$ + ಮತಿ$_1$]

ಜಡ್ಡುವಕ್ಕಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕಾಡುಪಕ್ಷಿ : (ಹ).

[ಜಡ್ಡು$_3$ (<ಜಿಡ್ಡು$_1$) + ಪಕ್ಕಿ$_1$]

ಜಡ್ಡುಸೀರೆ (ನಾ). ಒರಟಾದ ಕಡಮೆ ದರ್ಜೆಯ ಸೀರೆ: ಕೊಡುತ್ತಿದ್ದುದು ಜಡ್ಡುಸೀರೆ, ಅದನ್ನು ಹರದು ಮುಚ್ಚುವಂತೆ ಉಟ್ಟುಕೊಂಡರೆ ಗ್ರಹಚಾರ ಬಿಡಿಸುತ್ತಿದ್ದರು (ಮಲಮ. ೩೬). [ಜಡ್ಡು$_2$ (<ದಡ್ಡು$_1$) + ಸೀರೆ$_2$]

ಜಡ್ತಿ 'ಝಡತಿ' ನೋ.

ಜಣ್ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಧ್ವನಿ : ಗೆಜ್ಜೆ, ಗಂಟೆ, ನಾಣ್ಯ ಮೊದ ಲಾದುವುಗಳ ಧ್ವನಿ.

ಜಣ್‌ಜಣ್ (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ) : ಬೆಳ್ಳಿರೂಪಾಯಿ ಕೆಳಗೆ ಬಿದ್ದೊಡನೆ ಜಣ್ ಜಣ್ ಶಬ್ದ ಬಂತು (ರೂಢಿ).

ಜಣ (ನಾ). ಜನ; ಮನುಷ್ಯ ; ವ್ಯಕ್ತಿ : ದುಟ್ಟಜಣಂಗಳಿತ್ತೊಲವು ನಿತ್ಯಮ ನಾಳೆ ಬಸಂತಮುಂಟೆ (ರಾಂಶೀಶ. ೫-೧೦೯). [<ಪ್ರಾ. ಜಣ./ಸಂ. ಜನ]

ಜಣಜಣ (ನಾ). ಗೆಜ್ಜೆ, ಗಂಟೆ, ನಾಣ್ಯ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಅನುಕರಣ ಧ್ವನಿ. 'ಜಣಜಣಿಸು' ಪರಾ.

ಜಣಜಣಿಸು (ಕ್ರಿ). ಜಣಜಣ ಎಂದು ಶಬ್ದಮಾಡು : (ಹ).

[ಜಣಜಣ + – ಇಸು$_3$]

ಜಣತ್ಕರಿಸು (ಕ್ರಿ). ಜಣಜಣ ಎಂದು ಶಬ್ದ ಮಾಡು : ವರರತ್ನ ಕಂಕಣ ಜಣತ್ಕರಿಸೆ (ಸೌಂದಪು. ೧೫-೩೧). [ಜಣತ್ಕರಣ$_0$ + – ಇಸು$_3$]

ಜಣಬೆ 'ಜಳಬೆ' ನೋ.

ಜಣರು (ನಾ). ಜಣಜಣವೆನ್ನುವ ಕೊರಳ ಗಂಟೆ,–ಗೆಜ್ಜೆ (?) : ಕನ್ನೆಹೆಣ್ಣೆ ನಿನಗೇಕೆ ಕೆನ್ನೆ ಮೇಲಿನ ತುರುಬು ಉತ್ತೆತ್ತಿಗೇಕೆ ಹುರಿಗೆಜ್ಜೆ ಗಾಣಿಗನ ಮೊನ್ನೆತ್ತಿಗೇಕೆ ಜಣರಂಬೆ (ಹಳ್ಳಿಯ. ೧೪೩). [<ಜಣ್]

ಜಣಿಸು (ಕ್ರಿ). (?) : ಶಸ್ತ್ರಾಸ್ತ್ರಗಳಲಿ ಮುಂಜೆಗಿಸಂಬರದಿಕ್ಕೆಯಿ ಯದೋಲೊಮ್ಮೆಯಣಾಕುವರ್ ಜಣಿಸುವರ್ ಶರಜಾಲ ಜಾಲಮಂ ಕ್ಷಣಕೆದಾಹುತಿಗೊಳಿಪರ್ (ಜಿನಮು. ೨೬-೨೦). [?]

ಜತನ 'ಯತನ' ನೋ.

ಜತನಗೆಯ್ 'ಯತನಗೈ' ನೋ.

ಜತನವಪ್ಪು (ಕ್ರಿ). ಜೋಕೆತಪ್ಪು ;ಎಚ್ಚರತಪ್ಪು ; ಜೋಪಾನವಿಲ್ಲದಿರು: ಸಿತರಾಜಾನ್ನ ಸದ್ವೃತ ತೊಪ್ಪೆಗೂಡಿ ನಿರ್ಮಿತವಾದ ತೋರದುತ್ತುಗಳ ಜತನದಪ್ಪದೆ ಕೈಕೊಂಡರು ಕೃಷ್ಣಾರ್ಪಿತವೆಂದು ಪರಿತೋಷವಡೆದು (ಮೋಹತ. ೬-೫೫). [ಜತನ (<ಯತನ) + ತಪ್ಪು$_1$]

ಜತನಪೊದ್ದು (ಕ್ರಿ). ಜೋಪಾನವಾಗಿರು; ರಕ್ಷಣೆಹೊಂದು; ಸುಭದ್ರತೆ ಯನ್ನು ಹೊಂದು : ಒಣಗಿದ ಗಜ್ಜುಗದ ಕಾಯೊಳಗದರ ಬೀಜ ಅನುಸರಿಸಿ ಇದ್ದಂತನಾದಿಯಿಂದ ಗುಣತ್ರಯಾತ್ಮಕವಾದ ಲಿಂಗದೊಳಗೆ ಜತನಪೊದ್ದಿಪ್ಪ ಆ ಸಮ್ಮಂಧದಲ್ಲಿ (ವಿವಾಕ್ಕ. ೪೪-೩).

[ಜತನ (<ಯತನ) + ಪೊದ್ದು$_2$ (<ಪೊರ್ದು$_1$)]

ಜತನವಂತ (ನಾ). ಪ್ರಯತ್ನಮಾಡುವವನು : "ಯಸ್ತಃ, ಯಸ್ತವಾನ್ . . . ಯುಸಕಃ, ಈ ೫ ಜತನವಂತಂ" (ಕಾಶಕ್ಕ. ೧೯೦).

[ಜತನ (<ಯತನ) + – ವಂತ]

ಜತನಿಗ (ನಾ). ಪ್ರಯತ್ನಮಾಡುವ ಸ್ವಭಾವದವನು : " ಯೋಪತೇ = ಜತನಂಗೆಯ್ದುವಂ; ಯೋಪಕಃ, ಯೋಪವಮಾಣಃ, ಈ ೨ ಜತನಿಗಂ" (ಕಾಶಕ್ಕ. ೧೩೦). [ಜತನ (<ಯತನ) + – ಇಗ]

ಜತನಿಸು (ಕ್ರಿ). ಪ್ರಯತ್ನಿಸು; ಉದ್ಯೋಗಿಸು: "ಯಸ್ಕತಿ=ಜತನಿಸಿದಪಂ" (ಕಾಶಕ್ಕ. ೧೯೧). [ಜತನ (<ಯತನ) + – ಇಸು$_3$]

ಜತಿ$_1$ (ನಾ). ೧. ಯತಿ ; ಮುನಿ ; ಋಷಿ: "ಜತಿ ಜೋಗಿ ತಪಸಿ ರಿಸಿಯೆನೆ ಕಿತ್ತಡಿಯೆಂದೆನಲ್ ಋಷಿಗೆ ಪೆಸರಕ್ಕು" (ಕಬ್ಬಿಕ್ಕೆ. ೩೨) : ಓಲಗದೊಳ್ ಕುಳ್ಳಿರ್ದ ಜತಿಗಳೇನೊಪ್ಪಿದರೋ (ಕಬ್ಬಿಕಾ. ೧೬೨) ; ಯತ್ವಕ್ಕೆ ಜತ್ವಂ– ಯತಿ–ಜತಿ (ಶಮದ. ೨೫೯ ಪ್ರಯೋ) : ಥಳಥಳಪ ನಗೆಮೊಗವೊಪ್ಪುತ್ತಿರೆ ವಿರಾಜಿಸುತಮಿರ್ದಳು ಜತಿಗಳೆರ್ದೆವರಂ ಭೇದಿಸುವ ವಜ್ರಮಯ ಸೂಚಿಯಾ ಪರಿಪೆನಾಚಿ (ಸೌಂದಪು. ೭-೪) ; ಚಲಗಯ್ಯೆಂಬುದು ಜತಿಗಳ್ ವ್ರತವುಂ ಪಿಡಿವಲ್ಲಿ (ಉದ್ಭದೀ. ೨೨-೧೩). ೨. [ಸಂಗೀತ] ವಿಶ್ರಾಮ ಸ್ಥಾನ; ನಿಲುಗಡೆಯ ಸ್ಥಾನ: ಪೆಸರಚ್ಚಿಯುದಮರತೂರ್ಯ ಪಸರಂಗಳ ಜತಿಗೆ ತೊಡರದಿನಿಸಿಪಲದೆ ಬಣ್ಣಸರಂಗೊಂಡಂತಿರೆ (ಆದಿಪು. ೯-೩೧) : ಜತಿಯುಂ ಸೈತೋಜೆಯುಂ ತಾಳ್ದ ಗೋವಳರಾಯುಂ ಕೊಬಲೂದಿದಂ (ಜಗವಿ. ೫-೨) ; ಜಾಣಾಂಗ್ರೆ ಜೋಕೆಯಿಂ ಜತಿ ರೀತಿ ತಾಳ ಪ್ರಮಾಣ ಕಂಪಿತ ಮೂರ್ಛೆ ರಸ ಪಾಡು ಬೆಡಗು . . . ಕೇಳಿಸಿದರವರು (ಪ್ರಮಿಥಾ. ೨೦-೫೬). ೩.=ಜತಿಸ್ವರ: ಗೀತ ಜತಿಗಳ ಮೇಳವಕೆ ಕೆಲರೋತು ಕುಣಿವರು (ಬಸವು. ೪-೮) ; ಎರಡನೆಯ ಆವರ್ತದಲ್ಲಿ ಸುಂದರವಾದ ಜತಿಗಳು ಮಾತ್ರ ಇವೆ(ಸಂಗೀತ. ೧೪); ಪ್ರಚಾರದಲ್ಲಿರುವ ಅಡವುಗಳನ್ನೆಲ್ಲ ಯುಕ್ತರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಹೆಣೆದು ಜತಿಗಳನ್ನೋ ಜತಿಸ್ವರಗಳನ್ನೋ . . . ಮಾಡುವರು (ಅಭಾಸ್ಸ. ೩೨). ೪. [ಛಂದ]ಪದ್ಯದ ಪಾದಗಳನ್ನು ಓದುವಾಗ ಉಸಿರು ನಿಲ್ಲಿಸುವ ಸ್ಥಳ ; ಉಸಿರ್ದಾಣ ; ಯತಿ : ಮನಸಿಜನೋಜೆ ಕಣ್ಣಪಾನ ಜಾಣ್ನುಡಿ ಪಂಪನ ರೀತಿ ಚಂದ್ರಭಟ್ಟನ ಜತಿ ಪೊನ್ನಮಯ್ಯನ ಬೆಡಂಗು (ಜಗವಿ. ೧-೧೦). [<ಸಂ. ಯತಿ]

ಜತಿ$_2$ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧ ಸಸ್ಯ : "[illegible]" (ಓಷಧಿ. ೧೧೬) ; ಜತಿ, ಹೊದವಮೂಲಂ, ಚಿತ್ರಮೂಲ, ಬಜೆ ಇಪ್ಪು ಪುಡಿ [illegible] . . . ಕೊಳ್ಳಿ, ಅಂಡಜದ ಕಾಟ ಪಯಾಣ್ಗಂ (ವಿಪ್ರವಿ. ೧೯೬).

ಜತಿಗುಡು 'ಜತಿಗೊಡು' ನೋ.

ಜತಿಗೆ 'ಜೊತ್ತಗೆ' ನೋ.

ಜತಿಗೊಡು, ಜತಿಗುಡು (ಕ್ರಿ). [ಸಂಗೀತ] ಹಾಡಿನೊಂದಿಗೆ ಸರಿಗೂಡು; ಶ್ರುತಿಗೆ ಹೊಂದಿಕೆಯಾಗು : ಜತಿಗೊಡೆ ನೂಪುರಧ್ವನಿ . . . ನಡೆ ನೋಡಿದಳಾ ವೃಷೇಂದ್ರನಂ (ವೃಷವಿ. ೫-೯). **ಜತಿಗುಡು** : ಮಂಜು ಮಂಜೀರ ಸಂಜನಿತಧ್ವನಿ ಪದನಖಮಯೂಖಮಾಲಾನರ್ತನಕ್ಕೆ ಜತಿಗುಡೆ ಮಂದಯಾನದಿಂ ನಡೆತಂದು (ರಾಜಶೇ. ೮-೧೮ ವ): ಮರ್ದಳೆಯ ತಾಳದ ಲಯಂ ಜತಿಗುಡೆ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೨೩-೧೯). [ಜತಿ$_1$ + ಕೊಡು$_1$]

ಜತಿಮೆಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). [ನಾಟ್ಯ] ನೃತ್ಯದಲ್ಲಿ ಲಯಕ್ಕನುಸಾರವಾಗಿ ಹೆಜ್ಜೆ ಹಾಕು : ಲತೆ ತೆಂಬಲಗೊರ್ಯ್ಯುನೆ ನರ್ತಿಪಂದದಿಂ ಸೊಗಯಿಸೆ ಗೋಪಿ ಡಕ್ಕೆಯ ಲಯಕ್ಕೆ ಪೆಣ್ ಜತಿಮೆಟ್ಟುತಾಡಿದಳ್ (ಜಗವಿ. ೫-೧೫).

[ಜತಿ$_1$ + ಮೆಟ್ಟು$_1$]

ಜತಿರಾಯ (ನಾ). ಮುನಿಶ್ರೇಷ್ಠ ; ಯತಿರಾಜ : ವಾಣದೇವಿಗೆಯೋದಂ ಕಲಿಸುವ ಜತಿರಾಯನೆಸೆದನಲ್ಲಿ (ಜಯಕಾ. ೨-೨೬). [ಜತಿ$_1$ + ರಾಯ]

ಜತಿವಗೆ (ನಾ). ೧. ಯತಿಗಳ ಶತ್ರುತ್ವ. 'ಜತಿವಗೆಯ' ಪರಾ. ೨. ಯತಿಗಳಿಗೆ ಶತ್ರುವಾದವನು ; ಕಾಮ: " ಕುಡುವಿಲ್ಲ ಜತಿವಗೆ ಓರಿದಿಂ ಗೋಲ್ವಿಲ್ಲ ಕಾವ " (ಕವಿಕಂ. ೨೬). [ಜತಿ$_1$ + ಪಗೆ$_2$]

ಜತಿವಗೆಯ (ನಾ).=ಜತಿವಗೆ ೨ : "ಇಂಗೋಲ್ವಿಲ್ಲಂ . . . ಜತಿಪಗೆಯಂ, ಕುಡುವಿಲ್ಲಂ, ಅಯ್ಸರಳಂ, ಗಿಳಿದೇರಂ–ಇವು ೧೩ಕಾಮದೇವಂಗೆ ಪೆಸರ್" (ಕಶಸಾ. ೮೬-೧೩). [ಜತಿವಗೆ + – ಅ$_7$]

ಜತಿವೆಱು (ಕ್ರಿ). ೧. [ನಾಟ್ಯ] ನೃತ್ಯದಲ್ಲಿ ಜತಿಯನ್ನು ಹೊಂದು. ೨. [ಛಂದ] ಕಾವ್ಯವಾಚನದಲ್ಲಿ ನಿಲುಗಡೆಯನ್ನು ಹೊಂದು,– ಯತಿಯನ್ನು ಪಡೆ. ೧, ೨ : ಜತಿವೆತ್ತೊಪ್ಪುವ ಮೃದು ಪದಗತಿಯುಂ . . . ತಳ್ತಿರೆ ವಿಳಸತ್ಕೃತಿಯಂ ಪೋಲ್ವಬಳೆ ರಸಿಕರಂ ಮೆಚ್ಚಿಸಿದಳ್ (ರಾಜಶೇ. ೧೨-೧೬). [ಜತಿ$_1$ + ಪೆಱು$_1$]

ಜತಿಸ್ವರ (ನಾ). [ನಾಟ್ಯ] ನೃತ್ಯಕ್ಕೆಂದು ನಿರ್ಮಿಸಿದ ಸ್ವರಯೋಜನೆ : ಪದವರ್ಣ ಜತಿಸ್ವರ ಮುಂತಾದ ಹಲವು ಬಾಬುಗಳನ್ನು ಅವರು ರಚಿಸಿದರು (ಭಾರದ. ೫೫೫) ; ಸಂಗೀತದ ಹಿನ್ನೆಲೆಯಲ್ಲಿ ಸಮ್ಮಿಳಿತವಾಗಿ ತಾಳಬದ್ಧವಾದ ಸರಳ ಸ್ವಪ್ಪ ನರ್ತನವೇ ನೃತ್ತವು. ಈಗ ನಾವು ನೋಡುತ್ತಿರುವ ಜತಿ ಸ್ವರಗಳು ನೃತ್ತಕ್ಕೆ ಸೇರಿದುವುಗಳು (ಅಭಾನ್ನ. ೨೬) : ಸಾಹಿತ್ಯರಹಿತವಾದ ಈ ರಚನೆ ಜತಿಸ್ವರ ಎನಿಸಿಕೊಂಡಿದೆ. ಜತಿಸ್ವರಕ್ಕೆ ನೃತ್ತದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಧಾನ್ಯವಿದೆ (ಸಂಗೀದಂ. ೬೧). 'ಸ್ವರಜತಿ' ಪರಾ. [ಜತಿ$_1$ + ಸ್ವರ]

ಜತು$_1$ (ನಾ). ಅರಗು ; ಲಾಕ್ಷ : ಶಿವಸಾನ್ನಿಧ್ಯದಿರವಿನಿಂದಗ್ನಿಯೋಳ್ಜತು ಕ ರ ಗು ವ ಂ ತೆ ಭಾಸುರವಾರಿಯೊಳುಪ್ಪು ತವಿಪಂತೆ (ಅರಾದ. ೧೧-೪೬) : ಶಂಬರವಿಂಬುವೆತ್ತ ಚಮರಂ ಜತು ಪೇರುಡ ಪೀಲಿಯೆಂಬವಂ . . . ತಳೆದದೆಂ ತಳರ್ದತ್ತೊ ಪುಳಿಂದಸಂಕುಳಂ (ರಾಜಶೇ. ೫-೧೦೪). [ಸಂ.]

ಜತು$_2$ (ನಾ). (?): ತೆಂಗಿನ ಮರ ಜತು ಆದ ಹನವಲ್ಲ ಗದ್ದೆಯ (ಸೌಇಎ. ೧೯೩೨, ಉಡುಪಿ. ೩೩೮-೬ : ?). [?]

ಜತುಕ (ನಾ). ೧. ಹಿಂಗು; ಇಂಗು: "ಜತುಕ–ಇಂಗು" (ಗಂಗಾಮ. ೧೩೬). ೨. ಅರಗು. ೩. ಬಾವಲಿ ; ಕಣ್ಣುಕಪ್ಪಡಿ : ಒಂದೊಂದೆಡೆಯೊಳೊಗೆವ ದಾವಶಿಖಿಯ ಪೊಗೆಗೆ ಬೆಗಡುಗೊಂಡು ಪೊಟರುಗಳ್ ಬಿಟ್ಟುಪೋದ ಸಟ್ಟ ಗೊಂಬಿನ ಜೇನಪುಟ್ಟಿಯುಂ ಸಾರ್ದು ಪೀರ್ವ ಜತುಕನಿಕರಂಗಳುಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೫-೬೫ ವ). [ಸಂ.]

ಜತುಕೃತ್ತು (ಗು). ೧. ಅರಗನ್ನು ಮಾಡುವ. (ನಾ). ೨. ಅರಗನ್ನುಂಟು ಮಾಡುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸುವಾಸನೆಯ ಮರ ; ಅರಗಿನ ಹುಳು ಗೂಡು ಕಟ್ಟಿಕೊಳ್ಳುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸುವಾಸನೆಯ ಮರ; ಮುಳ್ಳಗಸೆ. [ಸಂ. ಜತುಕೃತ್]

ಜತುಕೆ (ನಾ). ೧. ಅರಗು. ೨. ಮಯಣ; ಮೇಣ ; ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗೋಂದು. ೩. ಬಾವಲಿ. ೪. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸುಗಂಧದ್ರವ್ಯ : " ಜತುಕೆ ಪಾಪಟೆಯೆನಿಕ್ಕುಂ " (ಮಂಗರಾ. ೪೨-೩೯).

[ಸಂ. ಜತುಕ]

ಜತುಗೃಹ (ನಾ). ಅರಗಿನ ಮನೆ ; ಲಾಕ್ಷಾಗೃಹ : ಕನಕನೆಂಬಂ ಬಂದು ಪಾಂಡವರಂ ಕಂಡೇಕಾಂತದೊಳ್ . . . ಜತುಗೃಹ ಕವಾಟಪುಟಸಂಧಿ ಗಳೊಳ್ಸುರಂಗಮಂ ಗಂಗೆಯೊಳ್ಮೂಡುವಂತಾಗೆ ಸಮೆದು ಪೇಟ್ದು ಪೋಪುದುಂ (ಪಂಪಭಾ. ೩-೪ ವ): ಅಂದು ಕುಶಸ್ಥಲಂ ಜತುಗೃಹಜ್ವಲನಕ್ಕೆ . . . ವಾರಣಾವತಂ ಸಂದ ಸಭಾಪ್ರತಾರಣಕೆ ಕಾರಣವೆಂದಱಿಪಲ್ಕೆ ಬೇಡಿದರ್ (ಗದಾಯು. ೩-೨೦). [ಜತು$_1$ + ಗೃಹ]

ಜತುಗೇಹ (ನಾ). = ಜತುಗೃಹ : ಜತುಗೇಹಾನಲ ಬೀಜಮುಗ್ರವಿಷ ಸಂಜಾತಾಂಕುರಂ (ಗದಾಯು. ೫-೫೬) . ಸ್ಫುರಿಸಿದರೇ ಪಾಂಡುಸುತ ರಂಭೋರುಹಾಕ್ಷಿ ರಜಸ್ವಲೆಯ ಸುಲಿಸೀರೆಯಲಿ ತತ್ಪೂರ್ವಕೃತ ಜತುಗೇಹ ದಾಹದಲಿ (ಕುಪ್ಪಾಗ. ೧೧-೪). [ಜತು$_1$ + ಗೇಹ]

ಜತುಭವನ (ನಾ). = ಜತುಗೃಹ : ಕೃತಕದ್ಯೂತೋದ್ಯುಕ್ತಂ ಜತುಭವನವ ಚುರ್ಚಿದಾತನುದ್ಧತಗರ್ವಂ (ಧ್ವನ್ಯಾಲೋ.೨೩೧).

[ಜತು$_1$ + ಭವನ]

ಜತುಮುದ್ರೆ (ನಾ). ೧. ಅರಗಿನ ಮುದ್ರೆ. ೨. (ಅಲಂ) ಮುಚ್ಚಿಡುವಿಕೆ; ರಹಸ್ಯ : ಮನವನೊರೆಯನೆ ನಿನಗೆ, ಮನದನ್ನ ಕೋರ್ದುದಂ ಕೊಡುವೆ ನೆಂದಾಣೆಯಿಟ್ಟಾಡಿದೊಡೆ, ಚುಂಬನದ ಜತುಮುದ್ರೆಯೊತ್ತಿ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೬೯-೪೦೩). [ಜತು$_1$ + ಮುದ್ರೆ]

ಜತುರಸ (ನಾ). ಅರಗಿನ ರಸ ; ಅಲತಿಗೆ : ಸುದತಿಯ ಕೇಸಡಿಯುನೂಡಿ ದಳ್ ಜತುರಸದಿಂ (ಜಗವಿ. ೧೦-೧೦೮). [ಜತು$_1$ + ರಸ]

ಜತೂಕೆ (ನಾ). " ಸಾರಣೆಗಿಡ, ಮುಳ್ಳಗಸೆ " (ಅಮರ. ೮೮೪) : " ಜನೀ, ಜತೂಕಾ, ಜನನೀ, ಜತುಕೃತ್, ಚಕ್ರವರ್ತಿನೀ, ಸಂಸ್ಪರ್ಶಾ–೬ ಕೋರಿಂದೇ ಗಿಡದ ಹೆಸರು ಚಕ್ರವರ್ತೀಸೊಪ್ಪು " (ಸಿದ್ಧಾಂಶಿ. ೦೨೯).

[ಸಂ. ಜತೂಕಾ]

ಜತೆ 'ಜೊತೆ$_1$' ನೋ.

ಜತೆಕಟ್ಟು 'ಜತೆಗಟ್ಟು' ನೋ.

ಜತೆಗಟ್ಟು, ಜತೆಕಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ೧. ಜೊತೆಗೂಡಿಸು ; ಒಟ್ಟುಗೂಡಿಸು : ಸತತ ನಿರ್ಮಾಲ್ಯಪುಷ್ಪವನು ಪೊಸಕುಸುಮಕ್ಕೆ ಜತೆಗಟ್ಟುವರೆ (ನವಮೋ. ೨೬-೬೪). **ಜತೆಕಟ್ಟು**: ೨. ಸ್ನೇಹಮಾಡು; ಗೆಳೆತನ ಮಾಡು : ಮಾತು ಬಿಟ್ಟಿದ್ದ ಅವರಿಬ್ಬರೂ ಈಗ ಜತೆಕಟ್ಟಿದರು (ರೂಢಿ). 'ಜತೆಬಿಡು' ಪರಾ.

[ಜತೆ (<ಜೊತೆ$_1$) + ಕಟ್ಟು$_1$]

ಜತೆಗಾತಿ 'ಜೊತೆಗಾರ್ತಿ' ನೋ.

ಜತೆಗಾರ 'ಜೊತೆಗಾರ' ನೋ.

ಜತೆಗಾರ್ತಿ 'ಜೊತೆಗಾರ್ತಿ' ನೋ.

ಜತೆಗೂಡು 'ಜೊತೆಗೂಡು' ನೋ.

ಜತೆಬಿಡು 'ಜೊತೆಬಿಡು' ನೋ.

ಜತ್ತ$_1$ 'ಯತನ' ನೋ.

ಜತ್ತ$_2$ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು (?) : ಜತ್ತ ತಳವಾರ ಪೊಗುಣ್ದ ಕಾಳೆ ಗದುಳ ಎಱಿದು ಸತ್ತ (ಎಕ. IX, ನೆಲಮಂ. ೩೪-೩ : ಸು. 750 ?). [?]

ಜತ್ತ$_3$ (ನಾ).ಬತ್ತ ಮೊದಲಾದ ಧಾನ್ಯಗಳ ಅಳತೆಯ ಒಂದು ಪ್ರಮಾಣ (?) : ಗದ್ದೆಯಿಂ ಭತ್ತ ಮು ೪ ಬ ೧೫ ಕು ಜತ್ತಂ ಬೆಟ್ಟಿನ ಕುಂ ಜತ್ತವನ ಬಾಳಿಕೆಯಿಂದ(ಸೌಇಎ. ೧೯೩೦, ಮಂಗಳೂರು. ೫೨೬-೨೬ : 1375). [?]

ಜತ್ರುಕ$_1$ 'ಜತ್ರುಕ' ನೋ.

ಜತ್ತಕ$_2$ (ನಾ). ಮನೋಹರನಾದವನು ; ಚೆಲುವ : ತತ್ತನೆಯಂ ಸಕಳ ಮಹೀಪೋತ್ತಮನನವರತದಾನಿ ವೈರಿನೃಪಾಳೋನ್ಮತ್ತಗಜಸಿಂಹನಬಳಾ ಜತ್ತಕನೆಚಿಯುಜ್ಜ ಪೊಯ್ಸಳಂ ಭೂವಿನುತ (ಎಕ. V, ಅರಸೀ. ೧೦೩-೦೨ ; 1100 ?) ; ಜತ್ತಕರಂ ಸುತ್ತಿಂದೊಳಗುಮಾಟ್ಟಿ ವಾತ್ಸ್ಯಾಯನನಂ ಪೂಜಿ ಪೊರಸು ಮಾಟ್ಟಿ (ಜಗವಿ. ೨-೨೦ ಅಡಿಟಿ): "ಜತ್ತಕನೆಂದು ವೇಶ್ಯಾವರಂ" (ಅಭಿಧಾನ). [?]

ಜತ್ತಕಿ (ನಾ). ಮನೋಹರೆ ; ಚೆಲುವೆ : ತನುವಂ ತೆತ್ತಿಸಲ್ಕಮರಕಾಂತಾ ಜತ್ತಕಿಯರುಯ್ಯೆ ದೇಕಂ ನಾಕಕ್ಕೋದಂ (ಎಕ. XII, ಚಿಕ್ಕನಾ. ೧೮-೩೦ ; 1149) ; ಪೊಸಯಿಪ ಬೇಟವಮಂ ಬೆಳಸುವಿಚ್ಚೆಯ ಜತ್ತಕಿ ತಾನೆ ಲೋಕ ದೊಳ್ ಬಸನದ ಬಿತ್ತೆನಿಪ್ಪಳೊಡಗೂಡಿದೊಡಲ್ಲದಲಂಪು ಪೋ ಪುದೇ (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೮-೪೦೦). [ಜತ್ತಕ$_2$ + -ಇ$_2$]

ಜತ್ತಕುಚಿ 'ಜತ್ತುಕಚಿ' ನೋ.

ಜತ್ತಕುಚಿಯಾಡು 'ಜತ್ತುಕುಚಿಯಾಡು' ನೋ.

ಜತ್ತಕುಚು 'ಜತ್ತುಕಚು' ನೋ.

ಜತ್ತಗನ್ನಡಿ (ನಾ). ಜೋಡಿಗನ್ನಡಿ (?) : ನಿಲುವಗನ್ನಡಿ ಹಿಡಿದು ಮುಕ ನೋಡಿ ಅರಸರು ಜತ್ತಗನ್ನಡಿ ಎದಿರೆದುರು ಹಿಡಿಹಿಡಿದು ಸುತ್ತ ನೋಡಾಡಿ ಬಲು ತಿದ್ದಿ (ಬೋಕಗೀ. ೨೦೦). [Pಇದು 'ಜೊತೆಗನ್ನಡಿ' ಇರಬಹುದು]

ಜತ್ತನ 'ಯತನ' ನೋ.

ಜತ್ತರಟ್ಟ (ನಾ). ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಬಳಸುತ್ತಿದ್ದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಯಂತ್ರ: ರಣರಂಗನೀಚಿನುಂ ಬಿಲ್ಲಂಕಕಾಚಿನುಂ ಆಹವಜತ್ತರಟ್ಟ . . . ಶರಣಾಗತ ವಜ್ರಪಂಜರನುಂ ವೈರಿದಿಕ್ಕುಂಜರನುಂ (ಎಕ. VI, ಕಡೂರು. ೧೪೮-೪೬ ; 1202) ; ತರಿಸಿ ಲೋಹದ ಜತ್ತರಟ್ಟವ [ಪಾಠಾಂ. ಜಂತ್ರರಾಟವ, ಜತ್ತ ಗಂಟವ] ಹರಹಿದರು ಸೂಲಿಗೆಯ ಬಂಡಿಯನಿರಿಸಿವರು (ಕುವ್ಯಾಕ. ೨-೧೧).
[?]

ಜತ್ತರಟ್ಟ (ನಾ). [ಛಂದ] ಒಂದು ಬಗೆಯ ವೃತ್ತ : ಆದ್ಯಂತ ಪ್ರಾಸ ಯುಮುಕಮುಂ ಜತ್ತರಟ್ಟಯುಮೆಂಬುದಕ್ಕುಂ (ಛಂದೋ. ೧-೪೩). [?]

ಜತ್ತವಟ್ಟ (ನಾ). (?) : ಶಕ್ರನೃತ್ಯದೊಳೊಡಂಬಡೆ ನರ್ತಿಸುವಲ್ಲಿ ಜತ್ತವ [ಪಾಠಾಂ. ಲ]ಟ್ಟದ ಮಣಿಯಂತದೇಂ ಪದುಳಮಾದುದೊ ದಿವ್ಯವಧೂ ಕದಂಬಕಂ (ಆದಿಪು. ೬-೦೨೪). [?]

ಜತ್ತಾಯುತ, ಜತ್ತಾಯಿತ (ನಾ). ಅಧಿಕವಾದ ಜೋಕೆ,-ಜೋಪಾನ,-ಎಚ್ಚರಿಕೆ : ಇತ್ತ ನಾವೀ ಶರಣರೊಳಗೆ ಕಲಬರ್ ಸಹಿತೆ ಜತ್ತಾಯುತ ದೊಳಾನೆ ಕುದುರೆ ಕಾಲಾಳುಗಳ ಮೊತ್ತಸಹಿತತಿಜತನವಾಗಿ ನಮ್ಮರ ಮನೆಯನೇ ಕಾದುಕೊಂಡಿರ್ಪವು (ಚಬಪು. ೬೨-೨೨) ; ಮೈಸೂರವರೆತ್ತಿದ ಬಿರುದಿನ ಭಟರು ಕತ್ತಲೆ ಹಗಲಂತಿರುವುದವರಿಗೆ ನೀವು ಜತ್ತಾಯುತದ ತೆರಳಿಂದ (ಕಂಪವಿ. ೧೧-೧೦೮). **ಜತ್ತಾಯಿತ :** ಅಲ್ಲಿ ಮಾಚಿಾಂಕದವನೊಪ್ಪೆ ಸಿಂಗರಿಸಿ ಭರದಿಂದೆ ಜತ್ತಾಯಿ[ಪಾಠಾಂ. ಯು]ತಂ ಮಿಗಲು ತರಹರಿಸಿ ಗಳೆಯೊಡ್ಡೆ ಸರಸರನೆ ನಡುಗಳಕೆ ನಡೆತರಲು (ಜಿಡಾರ. ದೇ. ೧೧೮-೨) ; ದೂರಗತಿ ಚಿತ್ರಗತಿಗಳಂ ತೋಚಿ ಜತ್ತಾಯಿತಂ ಮಿಕ್ಕು ಹಲಗೆಯ ಹಲ್ಲಣಿಯಂ ತೆಚಿದು . . . ನಾಲ್ಕು ತೆಚಿದ ಧಾರೆಯಂ ಮೂಚು ತೆಚಿದ ನಿವಾರಣೆಯಂ ನಾಲ್ಕು ತೆಚಿದ ಪೊಯ್ಲಂ ಬಿತ್ತರಿಸಿ (ತ್ರಿಪುವಿ. ೨೩-೧೯ ವ).
[ಜತ್ತ$_1$ (<ಯತನ) + ಆಯುತ$_4$]

ಜತ್ತಾಯುತವಡೆ (ಕ್ರಿ). ಎಚ್ಚರಿಕೆಯಿಂದ (ಪೂರ್ವ) ಸಿದ್ಧತೆಯುನ್ನು ಹೊಂದು,-ಸನ್ನಾಹಗೊಳ್ಳು,-ಸಜ್ಜಾಗು : ಬಾಣಾಸುರ ಬರ್ಪ ಸಮಯಕ್ಕೆ ನವ ಪಂಚಬಾಣ ಹರ್ಮ್ಯವನಡರ್ದೊಡನೆ ಬಾಣನಂದನೆಯ ಕುಸ್ತರಿಸಿ ಬಂದನು ಬಿಲ್ಲು ಬಾಣ ಜತ್ತಾಯುತವಡೆದು (ಮೋಹತ. ೩೫-೦೦).
[ಜತ್ತಾಯುತ + ಪಡೆ$_1$]

ಜತ್ತಾಯುತವೆಚು (ಕ್ರಿ). ಅಧಿಕವಾದ ಎಚ್ಚರಿಕೆ ಹೊಂದು; ವಿಶೇಷ ಗಮನ ವಿಡು ; ತುಂಬ ಜೋಪಾನವಾಗಿರು : ಬತ್ತರಿಸಿದ ಸಂಜೆಗೆಂಪು ನುಂಗಿದ ಕರ್ಗತ್ತಲೆಯೊಳು ನಿಶಾಚರನು ಜತ್ತಾಯುತವೆತ್ತು ನಡೆತಂದು ಕಂಡ ದೇಪೋತ್ತಮನಿರ್ದ ಪಟ್ಟಣವ (ಮೋಹತ. ೧೦-೧೯).
[ಜತ್ತಾಯುತ + ಪೆಚು$_1$]

ಜತ್ತಾಯಿತ 'ಜತ್ತಾಯುತ' ನೋ.

ಜತ್ತಿ (ನಾ). ಜಟ್ಟಿ; ಮಲ್ಲ : ಮಚುವಕ್ಕದ ಜತ್ತಿಭಟರ್ಕಳ ಪಲರುಮಂ ಕೊನ್ದು (ಎಕ. VIII, ಸೊರಬ. ೨೨-೪; ಸು.800). [<ಜಟ್ಟಿ$_1$]

ಜತ್ತಿಗೆ 'ಜೊತ್ತಗೆ' ನೋ.

ಜತ್ತಿಳ (ನಾ). ಕಾಡಿನಲ್ಲಿ ಬೆಳೆಯುವ ಎಳ್ಳು ; ಕಾಡೆಳ್ಳು: "ಜತ್ತಿಳ ಮೆಂಬುದು ಕಾಡೆಳ್ಳು" (ಹಲಾಯು. ೯೩-೪೨೯). [< ಸಂ. ಜರ್ತಿಲ]

ಜತ್ತು 'ಜೊತ್ತು$_1$' ನೋ.

ಜತ್ತುಕ, ಜತ್ತಕ$_1$ (ನಾ). ೧. ಮೋಸ ; ಕಪಟ ; ವಂಚನೆ : 'ಜತ್ತುಕ ಮೆನೆ ಕೈತವಂ' (ಜಠುನಿ. ೧೨) : "ಕೈದವಂ ಕೈತ ಜತ್ತುಕಮೆಂದು ಕಪಟಕ್ಕೆ ಐದಿರ್ಪ ನಾಮ" (ಶಬ್ದಮಂ. ೫೩) ; ಜತ್ತುಕದ ಮಾರಣದ ಹೋಮದ್ಧಿ ಹೊತ್ತಿ ದಳ್ಳುರಿ ನಭವನಡರಿತು (ಶಾಶಿರಾ. ೧೯-೩೬) ; ಎತ್ತಣ್ಣು ವರದನಾಥನ ಜತ್ತುಕದಲ್ಲಾಟವೆಂದು ಬಿತ್ತೆಗರಂ ಬಲ್ ಬಿತ್ತರಿಸಿ (ಹಮ್ಮಿರ. ೬-೫) ; ಇಂದಿನೀ ವಿಸಸನದೊಳಾಟಿಯ ಜತ್ತುಕದ ನಿಶಾಟ ನುಬ್ಬಿನ ಬಲವಮಂ ಗೋಣ್ಮುಚಿದು (ರಾಮಾಶ್ವ. ೧೧೧-೦೨). **ಜತ್ತಕ$_1$:** ೧. "ಜತ್ತಕಮೆಂದು ಕೈತವಂ" (ಕಕಸಾ. ೭೦-೫೨೨) ; ಮೃತ್ಯುಹರ ನಿನ್ನಾಜ್ಞೆ ಪೊತ್ತು ಬೊಮ್ಮಾಳಿಯಂ ತುತ್ತುವೆನಗಘವೇಕೆ ಪೊರ್ದದೆಂದು ಹತ್ತಿತೇ ನಿನಗೆ ಬಿಡು ಜತ್ತಕವಿದೇಕೆಂದು ಮೃತ್ಯು ನಗುತೆಂದುದು (ಸಾನಂಚ. ೨-೨೩) ; ಆಸೆಯ ಪಳ್ಕೆ ಪಳಾಳದ ವಾಸಂ ಜತ್ತಕದ ಜನ್ಮಭೂಮಿ . . . ಎನೆ ಸೂಳೆಗೇರಿ ಕಣ್ಗೆಸೆದಿರ್ಕುಂ (ವೀರವಿ. ೬-೯೬); ಈ ಇವನ ವಿಸ್ಮಪ್ಪ ಕಲ್ಪನೆಯ ಜತ್ತಕವನ್ನು ಭೇದಿಸಿ (ಮಂತ್ರಶ. ೯೩-೧೭). ೨. ವಂಚನೆಯ ಮಾತು : ಈ ದೂದವಿ ಜತ್ತಕಮಂ ನುಡಿದು ಜವಕವಿಲ್ಲದೆ ಕೂಡಿದಳೆಂದು ನುಡಿಯುತ್ತುಂ ಪೋಗೆ(ಅನಂಪು. ೮-೨೯ ವ). ೩. ಕಪಟಿ ; ಮೋಸಗಾರ: ಜತ್ತಕನ ನುಡಿಗೆ ತೆಕ್ಕಿದನೆ ತೆರಳಿದನೆ ತಲೆಗುತ್ತಿದನೆ (ಹರಿಕಾ. ೮-೫೫).
[ದೇ.೩ ತಮಿ. ಮುಲ. ಚತಿ ; ಕೊಡ. ಚದಿ ; ತೆಲು. ಜತ್ತು]

ಜತ್ತುಕಚು, ಜತ್ತಕುಚಿ, ಜತ್ತಕುಚು, ಜತ್ತುಕುಚು (ನಾ). ಚೇಷ್ಟೆ; ಲೀಲೆ ; ವಿನೋದ : ತತ್ತುತನಕ್ಕೆ ತೆತ್ತುತನಮಂ ಪುಸಿನಲ್ಮೆಗೆ ಮೋದಿ ನಲ್ಮೆಯಂ ಜತ್ತುಕಚುಂಗೆ ಜತ್ತುಕಚಿನಾಸೆಗಮಾಸೆಯನಾದಲಂಪಿನಿಂ . . . ಪೊಣರ್ಚುತ್ತುಂ (ಕಾವ್ಯಸಾ. ೯೮೫ ಶೂದ್ರಕ). **ಜತ್ತಕುಚಿ :** ಕಾದಿದ ಕಾಳೆಗಂ ಜವನ ಜತ್ತಕುಚಿಕ್ಕೆ ಸಮಾನಮಾದುದು (ಅನಂಪು. ೧೧-೭೮). **ಜತ್ತಕುಚು :** ಕೊಲ್ವುದಹಿ ಮುಂ ತಪ್ಪಿತ್ತೆನೆ ಪೊಡೆವುದು ಬಚಿಸಿಡಿ ಲೆತ್ತಿದು ಮಾನವರ್ಗೆ ಜವನ ಜತ್ತಕುಚಿಲ್ತೆ (ಚಂದ್ರಪು. ೯-೦೩) ; ಜವನ ಜತ್ತಕುಚುಮಂ ಪೇಟಿಪ್ಪೊಡೆ (ಅನಂಪು. ೩-೭೦ ವ). **ಜತ್ತುಕುಚು :** 'ಜತ್ತುಕುಚಿಯಾಡು' ಪರಾ. [?]

ಜತ್ತುಕುಚು 'ಜತ್ತುಕಚು' ನೋ.

ಜತ್ತುಕುಚಿಯಾಡು, ಜತ್ತಕುಂಚಿಯಾಡು (ಕ್ರಿ). ಚೇಷ್ಟೆಮಾಡು ; ವಿನೋದ ಮಾಡು ; ಲೀಲೆಯಾಡು : ಜಡಿವಂ ಜತ್ತು[ಪಾಠಾಂ. ತ್ರ]ಕುಚಿಯಾಡುವಂ ಬಳಸುವಂ ಬೆನ್ನಟ್ಟುವಂ ಮುಟ್ಟುವಂ ಪಿಡಿವಂ ಮಕ್ಕಳನೇಂ ಕರಂ ವಿಕರಿಯೊ ಕೂಸಾಟದೊಳ್ ಕೇಶವಂ(ಅರ್ಧನೇ. ೭-೮೫). **ಜತ್ತಕುಚಿಯಾಡು:** ಜತ್ತಕುಚಿಯೋ [ಕುಚು] ಡಿ ಕಾದೆ ಮದನಂ . . . ತಳರದಿರ್ದುದು[ರಾಜ] ಕುಮಾರನಂಗದೊಳ್ (ವರ್ಧಮಾ. ೧೧-೨೦).
[ಜತ್ತುಕುಚು (<ಜತ್ತುಕಚು) + ಆಡು$_1$]

ಜತ್ತುಗ (ನಾ). ಚಂದ್ರ. 'ಜತ್ತುಗದಲೆಯಂ' ಪರಾ. [<ಸಂ. ಜೈವಾತೃಕ]

ಜತ್ತುಗದಲೆಯ (ನಾ). ಚಂದ್ರಶೇಖರ; ಶಿವ: "ಎಲುಗೈಯ . . . ಜತ್ತು [ಪಾಠಾಂ. ಜೈತು]ಗದಲೆಯನೆನೆ ಸತ್ಯವೀಂದ್ರರ್ ಸಲೆ ಪೇಳ್ವರ್ ಸ್ಮರಹರಂಗೆ ನಾಮವಿದೆನುತುಂ" (ಕವಿಕಂ. ೧೮). [ಜತ್ತುಗ + ತಲೆ$_1$ + -ಅ$_7$]

ಜತ್ತುಗೊಳ್ಳು (ಕ್ರಿ). ಜೊತೆಯಾಗಿರು ; ಕೂಡಿಕೊಂಡಿರು : ಚಿತ್ರಭವ ರತಿದೇವಿಯರು ತಮ್ಮ ವಾಸದಲ್ಲಿ ಜತ್ತುಗೊಂಡಿರಲು (ನವಮೋ. ೩೩-೩೭). [ಜತ್ತು (<ಜೊತ್ತು$_1$) + ಕೊಳ್ಳು$_1$ (<ಕೊಳ್$_1$)]

ಜತ್ತುವೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : ಯಕ್ಕೆ. ಜತ್ತುವೆ. ಹಂಬುಕಳ್ಳಿ. ನಂಜಿನ ಕೊರಡು. ಸಮುದ್ರಪಾಲ. ಕಾಟಿ (ನಮ್ಮನು. ೨೩೮). [?]

ಜತ್ತುಳ$_1$ (ನಾ). ಕಪಟ; ಮೋಸ; ಠಕ್ಕು: ಅತ್ತಲಾ ಸೆರಗಾಳ್ಗಳದನೆಲ್ಲಮಂ ನೋಡಿ ಜತ್ತುಳವಿದೆಂದೊರೆದು ನಗೆ ಹೊಗೆಯೊಳಿಹರು (ಕಾಲೂರ. ೧೭೮-೩೭೪). [<ಜತ್ತುಕ]

ಜತ್ತುಳ$_2$ (ನಾ). ನೊರೆ : "ಜತ್ತುಳಮೊಂದು ಫೇನಂ" (ಕರಸಾ. ೫೩-೦೪೪) : "ಜತ್ತುಳವೊಂದು ಪೆಸರಕ್ಕು ನೊರೆಗೆ" (ಕಬ್ಬಿಕೈ. ೧೨) : "ಜತ್ತುಳವೆನಲ್ ನೊರೆಯಕ್ಕು" (ಕಬ್ಬಮಂ. ೩೭) : ನಗೆ ಜತ್ತುಳಂ ಜಠರದೊಳ್ ತೊರ್ಪಬ್ಬ ಪಾತಾಂಡಸಂಕುಳಮೋ ಬುದ್ಬುದಮಾಗೆ ವಿಷ್ಣುವೆನೆ ಕಣ್ಗೊಪ್ಪಿತ್ತು ನೀರಾಕರಂ (ಉದ್ಭಟ. ೧-೩೮). [?]

ಜತ್ತೆ (ನಾ). ಜೊತೆ (?) : ನೋಡಲಿಬಾರದ ಆಡಲಿಬಾರದ ಈಡೆಂಬುದು ಆದಕ್ಕಿಲ್ಲದುದಾ ಕೂಡದ ಮನ ಬುದ್ಧಿಯ ಯಿಂದ್ರಿಯಗಳ ರುಷಾಡಿಯ ವೆಳಗಿನ ಜತ್ತೆ ಆದಾ (ಚಿದಾಕೋ. ೧೨೧-೩). [?]

ಜತ್ರು (ನಾ). ಕೊರಳಿನ ಎಲುಬು : ಸುಭಟನುನ್ನತವಕ್ಷನುದಾರಂ ನೆಟ್ಟನೆ ಸಂಗತಜತ್ರುವಿಂ ವಿಭವದೈಶ್ವರ್ಯಹೀನನೆನಿಕ್ಕುಂ ನೋಟ್ರ್ನೂಪಡಂಗಿದ ಜತ್ರುವಿಂ (ಲೋಕೋಪ. ೧೧-೮) : ಕಂಠದ ಕೆಳಗಂ ಜತ್ರುವೆ ತಾನೆಂಬ ಪೆಸರುಂ (ಅಶ್ವಶಾ. ೯-೩೦): ಶ್ವಾಸದ ಕೊಳವೆಯು ತ್ವಚೆಯಿಂದ ಹುಟ್ಟಿ ಆ ರಂಧ್ರದಿಂದ ಜತ್ರುಗಳವರೆಗೆ ನೆಟ್ಟಗೆ ಕೆಳಗಿಳಿದಿದೆ (ಮುಂಬಯಿ. ೭-೩೦೭). [ಸಂ.]

ಜತ್ವ (ನಾ). ಜ ಎಂಬ ವರ್ಣ : ಇರೆಯಲರಹಿತ ವ್ಯಂಜನ ಪರಮಾಗಿ ಸಕಾರವಲ್ಲಿ ಬಹುಳಂ ಚತ್ವಂ ಅರೆವಿಡೆಯೊಳ್ ಜತ್ವಂ ಮೇಣರೆವಿಡೆಯೊಳ್ ಸಂಪ್ಯೆಯಾಗೆ ನಿಯುತಂ ಛತ್ವಂ (ಶಬ್ದ. ೬೮). [ಸಂ.]

ಜದುಗೂರ್ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು : ನಾಯರ್ಖಣ್ಡಮುಂ ಜದುಗೂರಾಳ್ಗೆಯನಾಳುತ್ತು (ಇಅ. XIX, ೦೮೭-೪: 7ನೆಯ ಶತ). [? + ಊರ್]

ಜನ (ನಾ). ೧. ವ್ಯಕ್ತಿ; ಮನುಷ್ಯ: ಜನ ನೋಡಿ ಬೇಡಬೇಕು ಜಾಗ ನೋಡಿ ಉಗುಳಬೇಕು (ಗಾದೆ). ೨. ಮನುಷ್ಯರ ಸಮುದಾಯ; ಪ್ರಜೆ : "ಲೋಕಂ ಜನಮುಂ ಜಗಮುಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೧೨೧-೨೦) : "ಜನಃ, ಲೋಕಃ, ಪ್ರಜಾ–ಈ ೩ ಪ್ರಜೆ" (ಹಲಾಯು. ೪೭-೧೨೯) ; ಪೊಟಲ ಜನಂಗಳೆಲ್ಲಂ ಕೇಳ್ದು (ಪಂಪ.ರಾ. ೮೩-೪) ; ಜನಮಿನಿತದೇಕೆ ಭಯದಿಂ ತನತನಗೋಡುತ್ತುಮಿರ್ಪುದು (ಕುಸುಮಾ. ೧೧-೭) ; ಜನ ಮರುಳೊ. ಜಾತ್ರೆ ಮರುಳೊ (ಗಾದೆ). ೩. ಏಳು ಊರ್ಧ್ವಲೋಕಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ಭೂಮಿಯಿಂದ ಮೇಲೆ ಐದನೆಯ ಲೋಕ ; ಮಹರ್ಲೋಕದ ಮೇಲಿನ ಲೋಕ ; ಜನಲೋಕ : "ಬಿತ್ತರದ ಭೂರ್ಭುವಂ ಸ್ವರ್ಮಹಂ ಜನ ತಪಂ ಸತ್ಯಮೆಂದೇಟು ಮೇಲಣ ಲೋಕಮಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೧೦-೩೨). [ಸಂ.]

ಜನಂಗಮ (ನಾ). ಹೊಲೆಯ; ಚಾಂಡಾಲ: "ಅಂತಾವಸಾ[ಶಾ]ಯಿ, ಚಂಡಾಳಃ, ನಿಷಾದಃ, ಜನಂಗಮಃ – ಈ ೪ ಪೊಲೆಯಂ" (ಹಲಾಯು. ೯೮-೪೪೪) : "ನಿಷಾದಂ ಜನಂಗಮನು ದುಷ್ಕರ್ಮನೆನೆ ಹೊಲೆಯ" (ಮಂಗರಾ. ೧೧೩-೭). [ಸಂ.]

ಜನಕ (ಗು). ೧. ಹುಟ್ಟಿಸುವ; ಉತ್ಪತ್ತಿಮಾಡುವ; ಉಂಟುಮಾಡುವ. (ನಾ). ೨. ಉತ್ಪತ್ತಿಗೆ ಕಾರಣವಾದುದು; ಹುಟ್ಟಿಸುವುದು: "ಜನಿಯಿಸೆ ಮುನ್ನಂ ಜನ್ಯಂ ಜನಕದಿನದು ಪೂರ್ವಮೆಂಬುದಕ್ಕುಂ" (ಕಾವ್ಯಾವ. ೭೪೦). 'ಸಾರಜನಕ', 'ವಿದ್ಯುಜ್ಜನಕ' ಪರಾ. ೩. ತಂದೆ ; ಅಪ್ಪ : "ವಪ್ತಾ, ತಾತಃ, ಜನಕಃ, ಪಿತಾ – ಈ ೪ ತಂದೆ" (ಹಲಾಯು. ೮೩-೩೫೦) : ಜನಕನೆನಾಂ ನಿನಗೆನಗಾ ದನುಜಹರಂ ಜನಕಂ (ಜಗವಿ. ೧-೩೪) : ಜನಕಾದೇಶದೆ ಬಂದನಲ್ಲಿಗೆ ಕುಮಾರಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೪-೮೦). ೪. ವಿದೇಹರಾಜ ; ಸೀತೆಯ ತಂದೆ : ಮುನಿಪತಿಯ ಬಳಿಗೆ ಬಂದರು ಜನಕಭೂಪನ ಬಳಿಯ ಮಣಿಹಾಜರು (ತೊರರಾ. ೦-೧೨-೨) : ರನ್ನ ಸೀತೆಯೆತ್ತಪೋದಳ್ ? ಜನಕಂ ಜನಕಂ ಕರೆದುಯ್ದಿರ್ದನೇಂ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೧೭-೧೪). [ಸಂ.]

ಜನಕರಾಗ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ಸಂಪೂರ್ಣರಾಗ ; ಮೇಳಕರ್ತರಾಗ : "ಜನಕರಾಗ – ಸಪ್ತಸ್ವರಗಳು, ಆರೋಹಣ ಅವರೋಹಣ ಕ್ರಮದಲ್ಲಿ, ಕ್ರಮವಾಗಿ ಮೇಳೈಸಿದರೆ ಜನಕ ಅಥವಾ ಮೇಳಕರ್ತರಾಗವಾಗುತ್ತದೆ" (ಸಂಗೀದಂ. ೩೦). [ಜನಕ + ರಾಗ]

ಜನಕುಕ್ಕಲು (ನಾ). ಜನರ ನಿಂದೆ,–ಮೂದಲಿಕೆ : ಜನಕುಕ್ಕಲನ್ನು ಕೇಳದೆಯೂ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಹಾಳಾಗುವನಲ್ಲ! ಎಂಬ ಭಾವನೆಯಿಂದಲೂ ಎಷ್ಟೋ ಜಗಳವಾಡುವರು (ಬಾಗಿನ. ೫೨). [ಜನ + ಕುಕ್ಕಲು$_1$]

ಜನಕೂಟ (ನಾ). ಜನ ಸಮುದಾಯ: ಕರ್ಣನು ಅರ್ಜುನನನ್ನು ಯುದ್ಧಕ್ಕೆ ಕರೆದ ಕೂಡಲೆ ಜನಕೂಟ ಕುತೂಹಲಗೊಂಡು ಎರಡು ಕಕ್ಷಿಯಾಗಿ ಒಡೆಯಿತು (ವ್ಯಾಸಪಿ. ೪೯). [ಜನ + ಕೂಟ$_1$]

ಜನಕೆ (ನಾ). ತಾಯಿ; ಜನನಿ: ಕ್ಷೀರಾವಾರಿಧಿಕನ್ನಿಕೆ ಮಾರಜನಕೆ ಈರೇಳು ಲೋಕನಾಯಿಕೆ (ವಿದಾಕ್ಯ. ೫೫ ಪಲ್ಲವಿ). [<ಸಂ. ಜನಿಕಾ].

ಜನಕೋಟಿ (ನಾ). ಕೋಟ್ಯಂತರ ಜನ ; ಅಸಂಖ್ಯಾತ ಜನ; ಜನಸಮುದಾಯ : ತಮ್ಮ ಸಾತ್ವಿಕಪ್ರಭಾವದಿಂದ ಜನಕೋಟಿಯನ್ನು ದೈವದ ಕಡೆಗೆ ಸೆಳೆಯುತ್ತಿರುವ ಮಂತ್ರಾಲಯದ ಶ್ರೀ ರಾಘವೇಂದ್ರಸ್ವಾಮಿಗಳು (ಭಾರದ. ೨೯೩). [ಜನ + ಕೋಟಿ$_1$].

ಜನಗಣತಿ (ನಾ). ಜನರ ಎಣಿಕೆ; ಖಾನೇಷುಮಾರಿ; ಸೆನ್ಸಸ್ಸು: ಕೊನೆಯ ಸಾರಿ ನಡೆದ ಜನಗಣತಿಯು ಮೇರೆಗೆ . . . ಏರ್ಪಡಿಸತಕ್ಕುದು (ಭಾರಾನ. ೪೦); ೧೯೬೧ರ ಜನಗಣತಿಯ ವರದಿಯ ಅನುಸಾರವಾಗಿ ಸುಮಾರು ೧೫೩ ದ್ರಾವಿಡಭಾಷೆ – ಉಪಭಾಷೆಗಳಿವೆ (ದ್ರಾವಿವಿ. ೧ ಹಿನ್ನೆಲೆ). [ಜನ + ಗಣತಿ$_2$]

ಜನಗಣನೆ (ನಾ). =ಜನಗಣತಿ: (Census. ಪತ್ರಿನಿ. ೧೪). [ಜನ+ಗಣನೆ]

ಜನಗಿ$_1$ 'ಜನ್ನಿಗೆ' ನೋ.

ಜನಗಿ$_2$ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ: ಜನಗಿ–ಮಧ್ಯಮ ವೃಕ್ಷ. ಹಳದೀ ಬಣ್ಣದ ಫಲಗಳಾಗುತ್ತವೆ. ಅರದಾಳದಂಥ ಅಂಟು ಅವುಗಳಿಂದ ಸೋರುತ್ತದೆ (ಕಭಾಗಿ. ೩೯). [?]

ಜನಜಂಗುಳಿ (ನಾ). ಜನಸಮೂಹ,–ಸಮುದಾಯ : ಸುದ್ದಿ ಕಿಚ್ಚಿನಂತೆ ಜನಜಂಗುಳಿಯಲ್ಲಿ ಪಸರಿಸಿತು (ಹುಲಿಹಾ. ೧೨೮); ಪ್ರತಿಯೊಂದು ನಿಲ್ದಾಣದಲ್ಲಿಯೂ ಜನಜಂಗುಳಿ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ನೆರೆದಿತ್ತು (ಮೂರಾನ. ೫). [ಜನ + ಜಂಗುಳಿ]

ಜನಜನಿತ (ಗು). ೧. ಜನರಿಂದ ಉತ್ಪತ್ತಿಯಾದ,–ಲಭಿಸಿದ: ಅವನಿಯಲ್ಲಿ ಜನಜನಿತ ಧನಧಾನ್ಯವನು ಕಳಹಲಗ್ಗೆದು . . . ಒಂದಕೆ ನೂರುಮಡಿಯಾಗಿ ಲವಲವಿಕೆ ಮಿಗಲಿತ್ತು ಸಪ್ತಾಂಗವನು ಸಲಹುತ್ತಿರಲುಬೇಹುದು (ಕುವ್ಯಾಉ. ೩-೧೨೫). ೨. ಜನರಲ್ಲಿ ಹಬ್ಬಿರುವ; ಎಲ್ಲರಿಗೂ ತಿಳಿದಿರುವ; ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ : ಲೋಕಗುರು ಶಂಖಚಕ್ರಗದಾಕರನತಿಶಯ ಚತುರ್ಭುಜಂ ಜನಜನಿತ ವ್ಯಾಕುಳದೆ ಬಂದಂ (ಪಂಪಭಾ.೯-೩೦). (ನಾ). ೩. ಎಲ್ಲರಿಗೂ

ತಿಳಿದಿರುವ ಸಂಗತಿ; ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ವಿಷಯು: ಕೌರವಕುಲಕೆ ಕಣು ಗತಿಮತಿಯೆನಿಸಿ ನೀ ಕರ್ಣನೆಂಬುದು ಸಕಲ ಜನಜನಿತ (ಕುವ್ಯಾಕ. ೧೯-೬೧): ನಿನ್ನವ್ವೆ ತೊತ್ತಲ್ಲವೆಂದೆನಿಸಿ ಜನಜನಿತವಂ ಮಾಡಿಸಿ (ತುರಂಗ. ೪-೪೬): ಅವರ ಚರಿತ್ರೆ . . . ಸುತ್ತಮುತ್ತ ಹಳ್ಳಿಗಳಲ್ಲೆಲ್ಲ ಜನಜನಿತವಾಗಿತ್ತು (ಮರಳಿ. ೭). ೪. ಸಾಮಾನ್ಯವಾದ ಜನ: ಲಿಂಗಧಾರಿಗಳುಳಿದು ಜನಜನಿತಂಗಳಲಿ ಸದ್ಗತಿಯ ಕಾಣ್ಬುತ್ತುಂಗರರಿದೀ ಲೋಕರೊಳಗೆಂದಾಡಿಸಲ್ಲರಲಿ (ಬಿಜ್ಜ.ಪು. ೪೮-೫೦).

ಜನಜನಿತಂಮಾಡು = ಎಲ್ಲರಿಗೂ ತಿಳಿಸು; ಪ್ರಕಟಪಡಿಸು: ಇನಿಯನ ಮೊಗಮಂ ಕಾಣುತ ಮುತ್ತುಗಳನಿವಿಂಪದೊಳ್ ಸಂಜನಿಸುವುದು ಜನ ಜನಿತಂಮಾಡುವ ತೆಜದಿಂ ಕಣ್ಗಳೊಳಶ್ರು ಜನಿಸಲಾಗ (ಜಯುಕಾ. ೨-೪೪).

ಜನಜನಿತವಾಗು = ಜನರಲ್ಲಿ ಹರಡು,-ಪ್ರಚಲಿತವಾಗು: ಅವರನ್ನು ಒಂದೆರಡು ವಾರಗಳಲ್ಲಿ ಬಿಡುಗಡೆ ಮಾಡಬಹುದೆಂಬ ಸುದ್ದಿ ಜನಜನಿತವಾಗಿತ್ತು (ಪುನರು. ೩೩೯). [ಜನ + ಜನಿತ]

ಜನಜಾಗೃತಿ (ನಾ). ಜನಸಾಮಾನ್ಯರಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗುವ ಎಚ್ಚರ,-ಪ್ರಜ್ಞೆ: ಏಷಿಯಾಭೂಖಂಡವೆಲ್ಲ ಜನಜಾಗೃತಿಯಿಂದ ತಳಮಳಗುಟ್ಟುತ್ತಿತ್ತು (ರಾಜ್ಯಶಾ. ೧೫): ಭಕ್ತಿಪಂಥ ಪ್ರಚಂಡ ಜನಜಾಗೃತಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡಿತು (ಕರ್ನಾಕ. ೭೨): ಜನಜಾಗೃತಿ ಹೆಚ್ಚಿದ ಹಾಗೆಲ್ಲಾ ಲೋಪದೋಷಗಳು ಕ್ರಮೇಣ ಕಡಮೆಯಾಗುತ್ತಾ ಹೋಗುತ್ತವೆ (ಪಂಚಪಂ. ೧೮೫). [ಜನ + ಜಾಗೃತಿ]

ಜನಜಾತ್ರೆ (ನಾ). ಬಹಳ ಜನ ಒಂದೆಡೆ ಸೇರಿರುವ ಗುಂಪು,-ಜಾತ್ರೆ: ಜನಜಾತ್ರೆಗೆ ಹೋದವನಂತೆ ಕೂಟದಲ್ಲಿ ಗೋಷ್ಠಿ ಹರಿದಲ್ಲಿ ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಮನೆಯ ಇರವಿನ ಹಾದಿ (ಮೋಳಮೂ. ೬-೨೭); ಜನಜಾತ್ರೆಯಾಗಿ ಕವ್ವರಗೊಂಡು ಆ ನಾಡ ಜನವೆಲ್ಲವು ನೋಡುತಿರೆ (ಶ್ರೀಪಾಂ. ೬-೧೫೦): ಒಂದು ಲೋಕಲ್ ಗಾಡಿ ಬಂದು ಜನಜಾತ್ರೆಯೆಲ್ಲವೂ ಬಯಲಾಯಿತು (ಕಪುಸ.೧). [ಜನ + ಜಾತ್ರೆ]

ಜನಜಾಲ (ನಾ). ಜನಸಮೂಹ: ಸುರಿವ ಬಸುರಕ್ತದಿಂದಾ ಜನಜಾಲ ವ್ಯದಿತು ದೆಸೆದೆಸೆಗೆ (ಕಂವವಿ. ೧೧-೫೦). [ಜನ + ಜಾಲ$_2$]

ಜನತಂತ್ರ (ನಾ). "ಪ್ರಜಾರಾಜ್ಯ; ಪ್ರಜಾಸತ್ತೆ; ಪ್ರಜಾಪ್ರಭುತ್ವ" (Democracy. ಪತ್ರಿನಿ. ೩೦). [ಜನ + ತಂತ್ರ]

ಜನತಾಧಾರ (ನಾ). ಪ್ರಜೆಗಳಿಗೆ ಆಧಾರವಾದವನು,-ಆಶ್ರಯವಾದವನು; ಒಂದು ಬಿರುದು: ಜನತಾಧಾರನುದಾರನನ್ಯವನಿತಾದೂರಂ (ಎಕ. II, ೬೩-೮ ; 1148). [ಸಂ. (ಜನತಾ + ಆಧಾರ)]

ಜನತಾಧೀಶ (ನಾ). ಅರಸ; ರಾಜ: ಜನತಾಧೀಶನ ಕಾರ್ಯಮಂ ಬರಿಸಮಂ . . . ಪ್ರಯೋಜನಮಂ ತಾನಱಿದಲ್ಲಿಯುಂ ಬರೆದವಂಗೊಳ್ಪಕ್ಕುಂ (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೧೬-೨೫). [ಸಂ. (ಜನತಾ + ಅಧೀಶ)]

ಜನತಾಧೀಶ್ವರ (ನಾ). = ಜನತಾಧೀಶ: ಜನತಾಧೀಶ್ವರ ಬನ್ನಪಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೨೭). [ಸಂ. (ಜನತಾ + ಅಧೀಶ್ವರ)]

ಜನತಾಶಯ (ನಾ). ಜನರ ಮನಸ್ಸು,-ಚಿತ್ತ: ಮದಮದಿರಾಪ್ರಮತ್ತ ಜನತಾಶಯದಂತೆ ಜಡಾಶಯಂ ಕಲಂಕಿದುದು (ಪಂಪಾಮೂ. ೬-೧೫೩). [ಸಂ. (ಜನತಾ + ಆಶಯ)]

ಜನತೆ (ನಾ). ಜನಸಮೂಹ; ಜನ; ಮಾನವ ಸಮಾಜ: "ಜನತೆ ಜನಸಮಿತಿ" (ಪಸುಕೋ. ೧೧೩-೩೦): ಪರಮಂಬ್ರಹ್ಮಶರೀರವೃಷ್ಟಿ ಜನತಾಂತರ್ದೃಷ್ಟಿ . . . ಸರ್ವಾಂಗಸುಂದರಿ ವಿದ್ಯಾನಟಿ ನಾಟಕಂ ನಲಿಗೆ ಮತ್ಕಾವ್ಯಸ್ಥಲೀರಂಗದೊಳ್ (ಪಂಪಾಮೂ. ೧-೬): ವಿವೇಕಾನಂದರು ತಮ್ಮ ಪುಟ್ಟದಾದ ಆಶುಭಾಷಣದಿಂದ ಅಮೇರಿಕೆಯ ಜನತೆಯನ್ನು ಗೆದ್ದರು (ಧರ್ಮಸಾ. ೫೦). [ಸಂ. ಜನತಾ]

ಜನದಟ್ಟಣೆ (ನಾ). ಕಿಕ್ಕಿರಿದ ಜನಸಂದಣಿ: ಜನದಟ್ಟಣೆಯು ವಿಶೇಷವಾಗಿತ್ತು (ಉಂಗಾಡಿ. ೬೬). [ಜನ + ದಟ್ಟಣೆ]

ಜನದ್ರೋಹಿ (ಗು). ೧. ಜನರಿಗೆ ದ್ರೋಹಮಾಡುವ: ಆ ಜನದ್ರೋಹಿ ವಂಚಕರನ್ನು ವಿಚಾರಣೆಯಿಲ್ಲದೆ ಸೆರೆಮನೆಗೆ ತಳ್ಳಿರಿ (ರೂಪಸಂ. ೨೫). (ನಾ). ೨. ಜನರಿಗೆ ದ್ರೋಹ ಮಾಡುವವನು. [ಜನ + ದ್ರೋಹಿ]

ಜನನ (ಗು). ೧. ಹುಟ್ಟಿಸುವ; ಸೃಷ್ಟಿಸುವ; ಉಂಟುಮಾಡುವ. (ನಾ). ೨. ಹುಟ್ಟಿಸುವುದು; ಉತ್ಪತ್ತಿಮಾಡುವುದು. ೩. ಹುಟ್ಟುವುದು; ಹುಟ್ಟು; ಉತ್ಪತ್ತಿ: "ಜನನಂ ಜನ್ಮಂ ಪ್ರಸವಂ ಜನಿ ಜನುರುತ್ಪತ್ತಿ ಸೂತಿಯೋಕಾರ್ಥವಿಂವಿಂತಿನಿತುಂ" (ಪಸುಕೋ. ೧೬-೩): ಜನನ ಜರಾ ಮೃತಿಗೊಳಗಾಯ್ತಿನಿತು ಜಗು (ಮಲ್ಲಿಪು. ೧೩-೫೫); ಪೃಥ್ವಿಯಿಂದ ಸಕಲ ಜನನವು (ಬಸವ. ೯೫೬); ರಸವೆ ಜನನ ವಿರಸ ಮರಣ ಸಮರಸವೇ ಜೀವನ (ಗರಿ. ೧೧೭-೭): ಜೀವನು ಶರೀರವನ್ನು ಧರಿಸುವುದೇ ಜನನ (ಜೀವಾತ್ಮ. ೧೫೮). ೪. ವಂಶ: "ಸಂತತಿ ವಂಶಂ ಗೋತ್ರ ಸಂತಾನಂ ಜನನಮನ್ವಾಯಂ ಕುಲಂ" (ಪಸುಕೋ. ೫೬-೨೯). ೫. ಜನ್ಮ; ಭವ: ಹಿಂದಣ ಜನನವೇನಾದಡಾಗಲಿ ಇಂದಿನ ಭೋಗವು ಕಯ್ಯ ಮೇಲೆ (ಬಸವ. ೧೬೦). [ಸಂ.]

ಜನನಪತ್ರಿಕೆ (ನಾ). ಮಗು ಹುಟ್ಟಿದ ಕಾಲದ ಗ್ರಹಗತಿಯನ್ನು ವಿವರಿಸಿ ಬರೆಯುವ ಪತ್ರಿಕೆ; ಜನ್ಮಪತ್ರ; ಜಾತಕ. [ಜನನ + ಪತ್ರಿಕೆ]

ಜನನಬೀಜ (ನಾ). ಹುಟ್ಟಿನ ಮೂಲ,-ಕಾರಣ: ಜನನವೇ ಲಯಬೀಜ ಮರಣವೆ ಜನನಬೀಜವು ತೋಱಿ ಕೆಡುವೀ ತನುವಿಸಭರಂಜನೆಯ ಸೌಖ್ಯಕೆ ಮಾಱದಿರು ಮನವ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೬-೧೫). [ಜನನ + ಬೀಜ]

ಜನನಮರಣದೂರ (ನಾ). ಹುಟ್ಟುಸಾವುಗಳಿಲ್ಲದವನು; ಪರಮಾತ್ಮ: ಜಯ ಜಯ ಜನನಮರಣದೂರ ಜಗದೀಶ (ಕಕಸಾಂ. ೬೨-೮). [ಜನನ + ಮರಣ + ದೂರ]

ಜನನಮರಣವರ್ಜಿತ (ನಾ). = ಜನನಮರಣ ದೂರ: ಅಮವು ಬಂದಂ ಜನನಮರಣವರ್ಜಿತಂ (ನಂಬಿರ. ೬-೧೧೬). [ಜನನ + ಮರಣ + ವರ್ಜಿತ]

ಜನನರಹಿತ (ನಾ). ಜನ್ಮವಿಲ್ಲದವನು; ಹುಟ್ಟಿಲ್ಲದವನು; ಪರಮಾತ್ಮ: ಜನನರಹಿತನ ಕರುಣವಿಲ್ಲದ ಮನುಜರಿಗೆ ದೊರಕುವುದೆ ಕಾನಿಂತು (ಬಸಪು. ೧೨-೫೦). [ಜನನ + ರಹಿತ]

ಜನನಸೂತಕ (ನಾ). ಮಗು ಹುಟ್ಟಿದಾಗ ತಂದೆ, ತಾಯಿ ಮೊದಲಾದವರಿಗೆ ಉಂಟಾಗುವ ಮೈಲಿಗೆ; ಪುರುಡು; ವೃದ್ಧಿ: ಜಾತಿಸೂತಕ ಪ್ರೇತಸೂತಕ ಜನನಸೂತಕ ಉಚ್ಚಿಷ್ಟಸೂತಕ ರಜಸ್ಸೂತಕವೆಂಬ ಪಂಚಸೂತಕಂಗಳ ಕಳೆದು (ಅಖಂಡೇ. ೮೬-೯೦). [ಜನನ + ಸೂತಕ]

ಜನನಸ್ಥಳ (ನಾ). ಹುಟ್ಟಿದ ಊರು,-ಪ್ರದೇಶ: ಬಾಕ್ . . . ಪಾರಸಿ ಮತವನ್ನು ಕಂಡುಹಿಡಿದ ಜೋರಾಷ್ಟರ್ ಎಂಬವನ ಜನನಸ್ಥಳವೆಂದು ಎಣಿಸೋಣವಾಗಿದೆ (ಭೂಗೋಳ. ೯೯). [ಜನನ + ಸ್ಥಳ(=ಸ್ಥಲ)]

ಜನನಹರ (ನಾ). (ಮರಳಿ) ಹುಟ್ಟುವುದನ್ನು ತಪ್ಪಿಸುವವನು; ಸಂಸಾರದ ಬಂಧನದಿಂದ ಪಾರಂಮಾಡುವವನು: ಜನನಹರ ಮುನಿ ದೊಡ್ಡೊಡಂ ಪಾಶಿನ ನಡುವೆ ಬಿದ್ದಂದವಾಯಿತ್ತನಗೆ (ಬಸಪು. ೭೩-೬೦). [ಸಂ.]

ಜನನಾಂಗ (ನಾ). = ಜನನೇಂದ್ರಿಯ: ಕೀಟದ ಬಗೆಗಳನ್ನು ವರ್ಗೀಕರಿಸಲು ಬಾಹ್ಯ ಜನನಾಂಗಗಳು ಗಣನೆಗೆ ಬರುತ್ತವೆ (ಕೀಟಬಿ. ೬೦). [ಜನನ + ಅಂಗ$_2$]

ಜನನಾಂಧ (ನಾ). ಹುಟ್ಟಿನಿಂದಲೂ ಕುರುಡನಾದವನು; ಹುಟ್ಟುಗುರುಡ: ಸರಸೀಜಾತಸಖಂ ನಿಜಗ್ರಹಣಕಾಲಂ ಕೂಡೆ ಲಗ್ನಸ್ಥನಾಗಿರೆ ಮರ್ತ್ಯಂ ಜನನಾಂಧನಕ್ಕುಂ (ಜಾತಕ. ೨೦-೧೯). [ಜನನ + ಅಂಧ]

ಜನನಾಥ (ನಾ). ಜನರ ಒಡೆಯಂ ; ಅರಸ; ರಾಜ: ತೂಗಿ ತಲೆಯುಂ ಜನನಾಥಂ ವಿಸ್ಮಯಸ್ಮಿತಂಬೆರಸು (ಆದಿಪು. ೪-೭೦) ; ವಿಪುಳ ನಗರಾಧಿಪತಿ ಜಯವರ್ಮನೆಂಬೊಂ ಜನನಾಥಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೬-೧೧ ವ). [ಜನ+ನಾಥ]

ಜನನಾಥಸ್ಥಾನ (ನಾ). ಅರಸನಿರುವ ಸ್ಥಳ,– ನಗರ; ರಾಜಧಾನಿ: "ಜನನಾಥಸ್ಥಾನಂ . . . ಶಿಬಿರನಿವೇಶಂ ಪತ್ತನ ನಿಗಮ ನಗರ ಪುಟಭೇದನ ನಗರೀ ಪೂಃ ಸಮಾಹ್ವಯಂ ಪುರಮಕ್ಕುಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೪೬-೫). [ಜನನಾಥ + ಸ್ಥಾನ]

ಜನನಿ₁ (ಗು). ೧. ಉಂಟುಂಮಾಡುವ ; ಕೊಡುವ. (ನಾ). ೨. ಹೆತ್ತವಳು ; ತಾಯಿ : "ಜನನಿ ಸವಿತ್ರಿ ಮಾತೃ ಸುಪು ತಾಯ್" (ವಸ್ತುಕೋ. ೫೪-೧೬): ಎಲೆ ಮಾಯಾದೇವಿ ಲೋಕತ್ರಯಜನನಿ (ಜಗವಿ. ೨-೫೮) ; ಜನನಿಗೆನಗತ್ತಿಗೆಗೆ ನಿನ್ನಯ ತನುಜರಿಗೆ ಮತವಲ್ಲ ಬಲ್ಲೆನು (ಕೌಶಿರಾ. ೦೪-೨೪)..೩. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ ; ಕಳವಿಗೆ : "ಜನನಿ ಕಳವಿ[ಪಾಠಾಂ. ಲ]ಗೆಯೆನಿಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೪೨-೩೯). [ಸಂ.]

ಜನನಿ₂ (ನಾ). = ಜನ್ನಿ : (ಮೈಎರಿ. ೧೯೩೧, ೩೫೯, ೩೬೦; 1398) ; (ಲೋಕಸ. ೫೮, ೬೩). [P ಇದು 'ಜನ್ನಿ'ಯ ಅಪಲಿಖಿತವಿರಬಹುದು].

ಜನನಿಬಿಡ (ಗು). ಜನರಿಂದ ಕಿಕ್ಕಿರಿದು ತುಂಬಿದ : ಜನನಿಬಿಡವಾಗಿದ್ದ ಮೂರು ಅಂತಸ್ತುಗಳನ್ನು ದರ್ಪದಿಂದ ಏರಿ ಹೋಗಿ ಜರಾಸಂಧನನ್ನು ಕಂಡರು (ವಚಭಾ. ೭೮). [ಜನ + ನಿಬಿಡ]

ಜನನೀಚರ (ಗು). [ಜೈನ] ಹಿಂದಿನ ಜನ್ಮದಲ್ಲಿ ತಾಯಿಯಾಗಿದ್ದ : ಎನಗಿ ನಿವಿರಿದು ಸುಖಂ ಮಜ್ಜನನೀಚರದಿವಿಜನಿಂದಮಾಯ್ತೆಂದು ಕೃತಂ ಮನ ದೊಳ್ ಪುದಿದು (ಆದಿಪು. ೩-೫೮). 'ಮಾತೃಚರ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಜನನೀರಾಗ (ನಾ). ೧. ತಾಯಿಯಂ ಪ್ರೀತಿ. ೨. ಜನರ ಬೇಸರ,– ಬೇಜಾರು. ೧, ೨ : ಚರಣವಿನ್ಯಾಸದೊಳಪ್ರಗಲ್ಭನು ತಾನು ಜನನೀರಾಗ ಕಾರಣನು . . . ಕುಕವಿಯು ಬಾಲಕನಿವನು (ಇಂದಾಪ. ೧೬೩-೫೫).
[ಸಂ. (ಜನನೀ + ರಾಗ ; ಜನ + ನೀರಾಗ)]

ಜನನುತ (ಗು). ೧. ಜನರಿಂದ ಸ್ತುತ್ಯವಾದ ; ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ : ಇದು ಜನನುತ ಶೋಭೆ ಗಡ(ಅಜಿಪು. ೫-೭೦) ; ಜನನುತ ಶಾಂತಿಭೂಪನ ಜಗಜ್ಜನ ವಂದ್ಯನ (ರಾಜಶೇ. ೧-೬೭). (ನಾ). ೨. ಜನರಿಂದ ಸ್ತುತ್ಯನಾದವನು : ನಿನ್ನ ಜನ್ಮದಿಂ ಜನನುತರಾದೆವಾವಮಳವೌಕ್ತಿಕರತ್ನಕೆ ಜನ್ಮಭೂಮಿಯಾ ದನುಪಮ ಶುಕ್ತಿಸಂಪುಟದವೋಲ್(ಪುಷ್ಪಪು. ೧೨-೯೨). [ಜನ + ನುತ]

ಜನನೇಂದ್ರಿಯ (ನಾ). ಸಂತಾನೋತ್ಪತ್ತಿಗೆ ಕಾರಣವಾಗುವ ಇಂದ್ರಿಯ: ಕೀಟಕಗಳ ಹೊಟ್ಟೆಯ ಹಿಂಭಾಗದ ತುಂಡುಗಳಲ್ಲಿ ಚುಚ್ಚುವ ಮುಳ್ಳಾಗಲಿ ಇಲ್ಲವೆ ಜನನೇಂದ್ರಿಯಗಳ ಕಾರ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ನೆರವಾಗುವ ಅಂಗಗಳಾಗಲಿ ಇರುತ್ತವೆ (ಕೀಟಟು. ೫). [ಜನನ + ಇಂದ್ರಿಯ]

ಜನನೋತ್ಸವ (ನಾ). ಮಗು ಹುಟ್ಟಿದಾಗ ಮಾಡುವ ಉತ್ಸವ ; ಜನ್ಮೋತ್ಸವ : ಕಂದಂಗೆ ರಾಜ್ಯಚಿಹ್ನಮನೊಂದೆರಡುಮನುಟಿಸಿ ಮುಂದಿ ಗೆರೆದರ್ಥಮನಾ ಮಂದಾರಂ ಕಯ್ಯುಂದಮೊಲೆಂದಿತ್ತೆಸಗುವನೋ ನೃಪತಿ ಜನನೋತ್ಸವಮಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೩-೯೦). [ಜನನ + ಉತ್ಸವ]

ಜನಪ (ನಾ). ದೊರೆ ; ಅರಸ ; ರಾಜ : ಜನಪನ ಕಾದು ರಕ್ಷಿಸುವ ನೀತಿ . . . ಎಂ ಬಿರಿದೊ (ಅನಂಪು. ೧-೮೬) ; ಇನಿತು ವೃತ್ತಾಂತವನಱಿದು ತಜ್ಜನಪನದಱಿಂ ಮುನ್ನ ತನ್ನಾನನದ ಹಾಸ್ಯರಸಂ ಬಱಿತು (ಬಸಪು. ೨೦.೪೬) : ಜನಪ ಮೆಚ್ಚಿದರೀವ ಧನವಾಹನ ವಿಭೂಷಣ ವಸನ ಭೂಮಿಯ ತನುಮನಗಳೆತ್ತಾದರಿಪರುಂಟೇನೊ ಲೋಕದೊಳು(ಹರಿಶ. ೨-೧೭). [ಸಂ.]

ಜನಪತನ (ನಾ). ದೊರೆತನ ; ರಾಜಪದವಿ : ವನನಿವಾಸ ಧರಾಧಿಪತ್ಯದ ಜನಪತನದುಡುಗೊಱೆಯಿದೀಗೆಂದೆನುತ . . . ಹರಸಿದಳು (ತೊರರಾ. ೨-೩-೪೫). [ಜನಪ + –ತನ]

ಜನಪತಿ (ನಾ).=ಜನಪ : ಬುಧಭೌಮರ್ ದ್ವಿತೀಯದೊಳಿರೆ ಜನಪಸೂನು ಜನಪತಿಯಕ್ಕುಂ (ಜಾತತಿ. ೧೨-೨೫) : ತನಯರ್ ಪಲರುಳ್ಳೊಡಮಾ ಜನ ಪತಿ ರಂಜಿಸುವನಾ ಕುಮಾರಕನಿಂ(ಚಂದ್ರಪು. ೨-೨೬) ; ರೂಢಿ ಮಿಗೆ ಬರೆದಾ ಜನಪತಿಗೆ ನೀಡಲೆರಡುಮನೀಸಿಕೊಂಡು (ಬಸಪು. ೫೦-೩೬).
[ಜನ + ಪತಿ₂]

ಜನಪಥ (ನಾ). ಜನರು ಓಡಾಡುವ ದಾರಿ,–ಮಾರ್ಗ : ಸಂಸಾರವೆಂಬ ಹೇರಡವಿಯ ಅಂಧಕಾರವೆಂಬ ಜನಪಥದ . . . ಅಹಂ ಮಮತೆಯ ಹೊತ್ತು ನಡೆವ ನರಗುಱಿಗಳಾದ ಜೀವರಿಗೆ ಭವಬಂಧನ ಹಱಿದು ಗುರು ಪಥವಪ್ಪುದು (ಸರ್ವವ. ೧೭೦-೪೦೭). [ಜನ + ಪಥ]

ಜನಪದ (ನಾ). ೧. ಜನ ; ಜನತೆ ; ಜನಾಂಗ : ಕೇವಲ ಶಾಸನದೃಷ್ಟಿ ಯಿಂದ ಯಾವುದು ರಾಜ್ಯವೋ ಅದೇ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಜನ ಪದ ಅಥವಾ ಜನಾಂಗ (ರಾಜ್ಯಶಾ. ೧೦೯). ೨. ದೇಶ ; ರಾಜ್ಯ ; ರಾಷ್ಟ್ರ: "ನಿವೃತ್, ಜನಪದಃ, ದೇಶಃ, ಉಪವರ್ತನಂ–ಈ ೪ ನಾಡು "(ಚರಾಯು. ೪೬-೧೨೪) ; ಕಾವೇರಿಯಿಂದಮಾ ಗೋದಾವರಿವರಮಿರ್ಪ ನಾಡದಾ ಕನ್ನಡ ದೊಳ್ ಭಾವಿಸಿದ ಜನಪದಂ ವಸುಧಾವಳಯ ವಿಲೀನ ವಿಶದ ವಿಷಯ ವಿಶೇಷಂ (ಕವಿರಾ.೧-೩೬) : ಜನಪದಂಗಳನ್ನೆದೆ ಮಾಡಿ ಪುರಂಗಳಂ ಸಮ ಕಟ್ಟಿ (ಆದಿಪು. ೮-೬೫) ; ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರ ವಿದುರರ್ಕಳ್ಗೆ ಬೇಱೆವೇಱೆ ವಿಸ್ತರದ ಜನಪದಂಗಳಂ ನಿರೂಪಿಸಿ (ನೇಮಿಪು. ೧೨-೨೯೦) : ತಜ್ಜನಪದದ ಧನವ ಕುಂದಿಸದೆ ನೃಪಮಂತ್ರಿಗಳು ಸಾನಂದದಲಿ ರಕ್ಷಿಸಲು ಬಳಿಕವರಿಂದ ಸಕಲೈಶ್ವರ್ಯವದವಹುದು (ಕುವ್ಯಾಉ. ೩-೨೪). ೩. ಗ್ರಾಮಂಪ್ರದೇಶ. 'ಜನಪದಸಾಹಿತ್ಯ' ಪರಾ. [ಜನ + ಪದ₂]

ಜನಪದಕಜ್ಜ (ನಾ). ರಾಜ್ಯದ ಕಾರ್ಯ: ಜನಪದಕಜ್ಜಮಂ ಕಿಡಿಸಿ ಕೊಳ್ವಿದ ನೆಂದೊಡೆ ಕೊಳ್ವನನ್ಯಕಾಮಿನಿ ತನಗೊಲ್ದಳೆಂದೊಡದನಾರಿಸಿಯಾಳ್ದನಿನಪ್ಪ ಪಾಯಮುಂಟೆನೆ ಬೆದಱಿಂ . . . ಇಂತುಟುಪಧಾಪರಿಶುದ್ಧನಮಾತ್ಯ ನಕ್ಕುಮೆ (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೧೬-೫೦). [ಜನಪದ + ಕಜ್ಜ]

ಜನಪದಸಾಹಿತ್ಯ (ನಾ). ಹಳ್ಳಿಗರು ತಾವಾಡುವ ಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ ರಚಿಸಿ, ಉಳಿದಂ ಬಂದಿರುವ ಸಾಹಿತ್ಯ: ಸಾಹಿತ್ಯಚರಿತ್ರೆಯಲ್ಲಿ ಜನಪದಸಾಹಿತ್ಯಕ್ಕೆ ಮೇಲಾದ ಸ್ಥಾನವಿದೆ (ಕಸಾಚ. ೧): ಜನಪದಸಾಹಿತ್ಯದ ಬಹುಭಾಗ ತ್ರಿಪದಿಯಲ್ಲಿಯೋ ಸಾಂಗತ್ಯದಲ್ಲಿಯೋ ಇರುತ್ತದೆ (ಇಂದಾಪ. III, ಅರಿಕೆ): ಈಶ್ವರ ಮದನರ ಯುದ್ಧದ ಕಥೆಯ ಮೂಲವು ಎಲ್ಲಿಯೋ ಜನಪದಸಾಹಿತ್ಯ ದಲ್ಲಿ ಅಡಗಿರಬೇಕು (ಸಾಹಿಸ. ೦೩೩). [ಜನಪದ + ಸಾಹಿತ್ಯ]

ಜನಪದಾಧಿಕಾರ (ನಾ). ರಾಜ್ಯದ ಅಧಿಕಾರ ; ಅರಸೊತ್ತಿಗೆ : ಜನ ಪದಾಧಿಕಾರಂ ದೊರೆಕೊಳ್ಗುಂ ಧನಮುಮಕ್ಕು (ಜಾತತಿ. ೯-೨೯).
[ಜನಪದ + ಅಧಿಕಾರ]

ಜನಪಲ್ಲಯಪೇಱು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸುಂಕ(?): ಪನ್ನಾಯದಲುಂ ಪೆರ್ಜುಂಕದಲುಂ ಕೂಡಿ ಸಮುದಾಯದಲುಂ ತಿಂಗಳಿಗೆ ಜನಪಲ್ಲಯಪೇಱಿನ ಸುಂಕಮನಾಚಂದ್ರಾರ್ಕತಾರಂಬರಂ ಬಿಟ್ಟರು(ಕೊಲ್ಲಾಶಾ. ೪-೧೩; 1083).
[?]

ಜನಪಸೂನು (ನಾ). ಅರಸನ ಮಗ ; ರಾಜಪುತ್ರ : ಜನಪಸೂನು ಜನ ಪತಿಯಕ್ಕುಂ (ಜಾತತಿ. ೧೨-೨೫). [ಜನಪ + ಸೂನು]

ಜನಪಾಧ್ವರ (ನಾ). ರಾಜಸೂಯಯಾಗ : ಇವರ ಜನಪಾಧ್ವರವನಡ ಹಾಯ್ದುವನನಾಗಳೆ ದೇವಕೀಸುತ ಸವಱಿದನು (ಕುವ್ಯಾಸ. ೦೩-೭೭).
[ಜನಪ + ಅಧ್ವರ]

ಜನಪಾಲ (ನಾ). ಜನರನ್ನು ಸಂರಕ್ಷಿಸುವವನಂ ; ದೊರೆ ; ರಾಜ : ಜನ ಪಾಲಂ ಮಿಗೆ ಭೀತಿವಟ್ಟು ನಡೆತಂದು (ವ್ಯಪವಿ. ೧೨-೬೬).
[ಸಂ. (ಜನ+ ಪಾಲ)]

ಜನಪಾಲಾಗ್ರಣಿ (ನಾ). ಅರಸರಲ್ಲಿ ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದವನು : ಜನಪಾಲಾಗ್ರಣಿ ಪಂಚಾಕ್ಷರಮನಮುಮ ಜಪಿಸಿದನಾಗಳ್ (ರಾಜಶೇ. ೦೩-೩೭). [ಜನಪಾಲ + ಅಗ್ರಣಿ]

ಜನಪ್ರಿಯ (ಗು). ೧. ಜನರಿಗೆ ಪ್ರಿಯವಾದ ; ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಬೇಕಾದ. (ನಾ). ೨. ಜನರಿಗೆ ಪ್ರಿಯವಾದಂದು : ವೇಮನನ ಪದ್ಯಶತಕ ಜನಪ್ರಿಯವಾಗಿದೆ (ಭಾರಿದ. ೯೦೩) ; ಜೋಳ: ದಕ್ಷಿಣ ಹಿಂದೂಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಅಷ್ಟೊಂದು ಜನಪ್ರಿಯವಾಗಿಲ್ಲ (ಆರುಸ್. ೭೫). [ಜನ + ಪ್ರಿಯ]

ಜನಪ್ರಿಯತೆ (ನಾ). ಜನರ ಮೆಚ್ಚಿಕೆಗೆ ಪಾತ್ರವಾಗಿರುವಿಕೆ : ಆತನ ಪ್ರತಿಭೆ ಮತ್ತು ಜನಪ್ರಿಯತೆಗಳಿಗೆ ಬೇರೆ ಸಮರ್ಥನೆಯೇ ಅಗತ್ಯವಿಲ್ಲ (ಸಂಗೀತ. ೭) : ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳಂತೆ ಕುಣಿದು ಗಳಿಸುವ ಜನಪ್ರಿಯತೆ ನನಗೆ ಬೇಡ (ರಂಗರೋ. ೫೮). [ಸಂ. ಜನಪ್ರಿಯತಾ]

ಜನಬಲ (ನಾ). ೧. ಜನರ ಶಕ್ತಿ : "ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ಒದಗಬಹುದಾದ, ಆಳುಬಲ, ಜನಶಕ್ತಿ, ಜನಬಲ" (Man-power. ಪಶ್ರಿನಿ. ೫೨). ೨. ಜನರ ಬೆಂಬಲ,-ಸಹಾಯ : ಒಂದು ಮಹತ್ಕಾರ್ಯ ನೆರವೇರಬೇಕಾದರೆ ಜನಬಲ ಧನ ಬಲ ಎರಡೂ ಬೇಕು (ರೂ೦). [ಜನ + ಬಲ]

ಜನಬಳಕೆ (ನಾ). ಜನರು ಬಳಸುವುದು,-ಉಪಯೋಗಿಸುವುದು : ಜನಬಳಕೆಯಲ್ಲಿಯ ಅಂಕಿಗಳನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸಿ . . . ವರ್ಗೀಕರಿಸಲು ಕ್ಲಿಷ್ಟವೆನಿಸಲಾರದು (ಗ್ರಂಥಾಲ. ೧೮). [ಜನ + ಬಳಕೆ]

ಜನಬಾಹುಳ್ಯ (ನಾ). ಜನರು ಹೆಚ್ಚಾಗಿರುವುದು ; ಜನಸಂದಣಿ : ಐಶ್ವರ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ, ಜನಬಾಹುಳ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ ವಿಸ್ತೀರ್ಣದಲ್ಲಿಯೂ ಇಂಡ್ಯದ ಯಾವ ಭಾಗವೂ ಬಂಗಾಳದ ಕೆಳಗಿನ ರಾಜ್ಯಗಳಿಗೆ ಸಮಾನವಾಗಿಲ್ಲ (ಭೂಗೋಳ. ೪೦). [ಜನ + ಬಾಹುಳ್ಯ (= ಬಾಹುಲ್ಯ)]

ಜನಭರಿತ (ನಾ). ಹೆಚ್ಚಾದ ಜನಸಂಖ್ಯೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದುದು ; ಜನ ನಿಬಿಡವಾದುದು: ಬೇಹಾರ್‌ದೇಶವು ಇಂಡಿಯಾದಲ್ಲಿ ಅತ್ಯಂತ ಜನಭರಿತ ವಾದುದು (ಭೂಗೋಳ. ೪೯). [ಜನ + ಭರಿತ]

ಜನಮನ (ನಾ). ಜನತೆಯ ಮನಸ್ಸು : ಹುಟ್ಟುಮೂಕನೆಂದು ದಟ್ಟೀಕು ಜನಮನ (ಸಿದ್ಧಪು. ೪-೫೭) ; ಹರಿಹರನ ಕಾಲಕ್ಕಾಗಲೆ ಈ ಧ್ವನಿಯ ವಿಚಾರದಲ್ಲಿ ಜನಮನದಲ್ಲೂ ಕವಿಕಾವ್ಯಗಳಲ್ಲೂ ಗೊಂದಲ ಗಾಬರಿಗಳು ಪ್ರಾರಂಭವಾಗಿದ್ದುವು (ದ್ರಾವಿವಿ. ೩೨೭). [ಜನ + ಮನ]

ಜನಮನ್ನಣೆ (ನಾ). ಜನರ ಆದರಣೆ : ಮೇಳವು ಗಳಿಸಿತು ಜನಮನ್ನಣೆ ಯನು (ಶಂಬಾಪ. ೧೧-೪೪). [ಜನ + ಮನ್ನಣೆ]

ಜನಯಿತ್ರಿ (ನಾ). ಜನನಿ; ತಾಯಿ: "ಜನನೀ, ಜನಯಿತ್ರೀ ಈ ೨ ತಾಯಿ" (ಕಾಶಕ್ಕೆ. ೦೯೯). [ಸಂ. ಜನಯಿತ್ರೀ]

ಜನಯಿಸು(ಕ್ರಿ).=ಜನಿಸು ೨: ಸಂಸರ್ಗಂ ಜನಯಿಸುಗುಂ ಗುಣದೋಷೋದ್ಭವ ತತ್ತ್ವಮನೆಲ್ಲಿಯುಂ ಮಹೀಮಂಡಳದೊಳ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೩-೭೯). [ಜನನ + – ಇಸು₁]

ಜನರಂಜನ (ನಾ). ಜನರನ್ನು ಸಂತೋಷಪಡಿಸುವುದು,-ಮೆಚ್ಚಿಸು ವುದು : (೬). [ಜನ + ರಂಜನ]

ಜನರಂಜನಿ (ಗು). ೧. ಜನರನ್ನು ರಂಜಿಸುವ. (ನಾ). ೨. [ಸಂಗೀತ] ಒಂದು ರಾಗದ ಹೆಸರು : ಜನರಂಜನೀರಾಗದಲ್ಲಿ ಅವರು ರಚಿಸಿರುವ ಸಂಸ್ಕೃತಕೀರ್ತನೆ "ಪಾಹಿಮಾಂ ಶ್ರೀ ರಾಜರಾಜೇಶ್ವರಿ"ಯಲ್ಲಿ ಸೊಗಸಾದ ಚಿಟ್ಟೆಸ್ವರಗಳಿವೆ (ಸಂಗೀತ. ೦೪). [ಸಂ. ಜನರಂಜನೀ]

ಜನರಂಜನಿ (ನಾ). = ಜನರಂಜನಿ ೨ : ಜನರಂಜನಿ–೨೯ನೇ ಮೇಳಕರ್ತ ಧೀರಶಂಕರಾಭರಣದಲ್ಲಿ ಜನ್ಯ (ಸಂಗೀರಂ. ೧೫೦). [ಸಂ. ಜನರಂಜನೀ]

ಜನರಮಣ (ನಾ). ಅರಸ ; ರಾಜ : ಜನರಮಣ ಯಾ ವಿಪ್ರರಜಿಯರ ಯೆಂದೆನಲು ಕೇಳ್ದು (ಬಸಪು. ೫೭-೭೩). [ಜನ + ರಮಣ]

ಜನರಲ್ 'ಜನರಲ್ಲು' ನೋ.

ಜನರಲ್ಲು, ಜನರಲ್, ಜನರಾಲ್ (ನಾ). ಸೇನಾಧಿಪತಿ; ದಂಡನಾಯಕ. ನಾವೀ ವಿಭುವಿನಿದಿರೊಳ್ ಸಾಹಸವ ತೋರ್ಪೆ ಮೆರೆವವರು. ಜನರಲ್ಲು ಕರ್ನಲ್ಲು ಮೊದಲಾದ ಸರಕಾರರೈತಂದರು (ಅರ್ಗವಿ. ೨೪-೫೪). ಜನರಲ್: ಆಹ್ಲಾದದಿಂದ ಜನರಲ್ಸರುಟ ನೋಡಲ್ಕೆ ಪೊರಮಟ್ಟನು (ಅರ್ಗವಿ. ೨೪-೪೭). ಜನರಾಲ್: ಜನರಾಲ್ ಮೆತ್ಯುಸರವರು ಬಂದು (ರಾಜೇಂದ್ರ. ೧೭). [←ಇಂ. General]

ಜನರಾಗ (ನಾ). ಪ್ರಜೆಗಳ ಪ್ರೀತಿ: ನೀತಿವಿಡಿದರಸಂಗೆ ಬಹಳ ಪ್ರಾತವದು ಜನರಾಗ ರಾಜವೃತದಿ ಧನ ಧನದಿ ಪರಿಕರ ಪರಿಕರದಿ ಜಯವು (ಕುಪ್ಪಾಸ. ೦-೪೮). [ಜನ + ರಾಗ]

ಜನರಾಲ್ 'ಜನರಲ್ಲು' ನೋ.

ಜನರೌದ್ರ (ನಾ). ಜನರಿಗೆ ಭಯಂಕರನಾದವನು : ಶ್ರೀವೀರಭದ್ರನಂ ಕರುಣಾಂಬುರಸಮಯಸಮುದ್ರನಂ ಜನರೌದ್ರನಂ (ವೀಶ್ಶಪು. ೩-೫-೩೨). [ಜನ + ರೌದ್ರ]

ಜನರ್ಲೋಕ (ನಾ). ಏಳು ಊರ್ಧ್ವಲೋಕಗಳಲ್ಲಿ ಐದನೆಯ ಲೋಕ : ವಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಮಹರ್ಲೋಕ ಕಂಠದಲ್ಲಿ ಜನರ್ಲೋಕ (ಅಬಂದೀ. ೧೪೨-೦೨೪). [ಸಂ. (ಜನರ್ + ಲೋಕ)]

ಜನಲೋಕ (ನಾ). = ಜನರ್ಲೋಕ : (೬). [ಜನ + ಲೋಕ]

ಜನವಡೆ (ನಾ). ಜನಸಮುದಾಯ : ಈ ಜನವಡೆಯೊಳಾರಾನುವಿಪಾ ಬಿಲ್ಲನೇಜೆಸಲಾರ್ಪೊಡೆ ಬನ್ನಿಮೆಂದು ಸಾಱುವುದುಂ (ಶಂಪಥಾ. ೩-೭೦ ಪ). [ಜನ + ಪಡೆ₄]

ಜನವರ (ನಾ). ರಾಜ ; ಅರಸ : ಜನವರನೆ ಕೇಳನ್ಯದೈವದ ಮನೆಗದೇತಕೆ ಬಾರರವರೆಂದೆನಲಹುದೆ (ಬಸಪು. ೫೩-೭೫). [ಜನ + ವರ₃]

ಜನವಶ್ಯ (ಗು). ೧. ಜನರನ್ನು ವಶಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ. 'ಜನವಶ್ಯ ಚೂರ್ಣ' ಪರಾ. (ನಾ). ೨. ಕನ್ನಡದಲ್ಲಿ ಕಲ್ಲರಸನಂ ಬರೆದ ಒಂದು ಕಾಮಶಾಸ್ತ್ರಗ್ರಂಥ : ಚತುರಿಂ ನವೀನವದ್ಧತಿಯಿಂ . . . ವಿರಾಜಿಸುಗೆ ರತಿಯುಪೊಲ್ ಜನವಶ್ಯಮಾತಾರಕಂ (ಜನವ. ೦೩-೮೦). [ಜನ + ವಶ್ಯ]

ಜನವಶ್ಯಚೂರ್ಣ (ನಾ). ಜನರನ್ನು ವಶಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಚೂರ್ಣ,-ಪುಡಿ : ಕಂತುನಿರ್ಮಿತ ಜನವಶ್ಯಚೂರ್ಣಮೆನೆ ಪಾಂಸುಗಳಂ ಕೆದಱುತ್ತ ವೀಕ್ಷಣಾಮೃತಮಯ ಕಂದಳಂ ಪೊಸತರಲ್ವುದು ಕೇದಗೆ ಮೇಘಕಾಲದೊಳ್ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೮-೮೦). [ಜನವಶ್ಯ + ಚೂರ್ಣ₃]

ಜನವಾಣಿ (ನಾ). ಜನರು ಆಡುವ ಮಾತು ; ಆಡುನುಡಿ : ಪಂಪನಿಗೆ ಜನಜೀವನದ ಮತ್ತು ಜನವಾಣಿಯ ಪರಿಚಯವು ಎಷ್ಟು ಯಥಾರ್ಥವೂ ಗಾಢವೂ ಆಗಿತ್ತು (ಕಪವಿ. ೬೭). [ಜನ + ವಾಣಿ₁]

ಜನವಾದ (ನಾ). ೧. ಜನರಾಡುವ ಮಾತು : ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಕೆಲವರು ಸ್ನೇಹಾತಿಶಯದಿಂದಲೂ ಕೆಲವರು ದಾನಾಪೇಕ್ಷೆಯಿಂದಲೂ ಕೆಲವರು ವಿಚಾರಿಸದೆಯೂ ಕಾರ್ಯಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಹೇಳುವರು. ಜನವಾದವು ಹೀಗೆ ಬಹುಪ್ರಕಾರವಾಗಿ ಪ್ರವರ್ತಿಸುವುದು (ಕೃಪಾಸ. ೨೩). ೨. ಜನರಲ್ಲಿ ಪ್ರಚಾರವಾದ ಮಾತು ; ವದಂತಿ ; ಗಾಳಿಸುದ್ದಿ ; ಸಮಾಚಾರ : "ಜನವಾದಂ ಕಿಂವದಂತಿ ವಾರ್ತೆಯದಕ್ಕುಂ" (ಪಚು. ಶೋ. ೮೦-೩೨) ; ಜನಮಱಿಯದನ್ನೆಗಂ ಮುನ್ನಂ ನಯಮಱಿದಱಿಪಲಾರ್ಪೊಡದು ಮಂತ್ರಿ ಗುಣಂ ಜನವಾದಂ[ಪಾಠಾಂ. ದಾ]ನೆಗಟೆ ನಗಧ್ವನಿಪೋಲನುಕರಣವಾರ್ತೆ ಮಂತ್ರಿಯು ಗುಣಮೇ (ಕವಿರಾ. ೩-೧೪೩); ವಿಕೃತಕ್ಕೆ ಸಂದ ನಾಗ್ನ್ಯಮುಮ ವಹಿಂಸೆಯೆಂಬ ಜನವಾದಮುಮಲ್ಲದೆ ಪೇಟಿ ಜೀವತತ್ತ್ವಮುಮನಜೀವ ತತ್ತ್ವಮುಮನೆತ್ತಱಿಪರ್ ಜನತತ್ತ್ವತಾಶ್ವಿಕರ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೮-೦೩೨). ೩. ಜನಾಪವಾದ ; ಲೋಕನಿಂದೆ. [ಜನ + ವಾದ₃]

ಜನವಾರ್ತೆ (ನಾ). ಜನರ ಆಡಿಕೆ ಮಾತು ; ಜನವದಂತಿ. [ಜನ + ವಾರ್ತೆ]

ಜನಶಕ್ತಿ (ನಾ). = ಜನಬಲ ೧ : (ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ಒದಗಬಹುದಾದ) ಆಳುಬಲ, ಜನಶಕ್ತಿ, ಜನಬಲ (Man-power. ಪತ್ರಿನಿ. ೫೨). [ಜನ + ಶಕ್ತಿ]

ಜನಶ್ರುತಿ (ನಾ). = ಜನವಾರ್ತೆ : "ಕಿಂವದಂತೀ, ಜನಶ್ರುತಿಃ, ಕೌಲೀನಂ, ಲೋಕವಾದಃ–ಈ ೪ ಜನವಾರ್ತೆ" (ಅಲಾಯು. ೨೪-೧೪೬) : ರಾವಣನು ಆರ್ಯದೇವತೆಗಳನ್ನು ಸೋಲಿಸಿದ್ದನೆಂದು ಜನಶ್ರುತಿ (ನಿಬಂಧ. I, ೧೦೪); ಆ ದೇವರ ಹೆಸರಿನಿಂದ ಆ ಊರಿಗೆ ಆ ಹೆಸರು ಉಂಟಾಯಿತೆಂದು ಜನಶ್ರುತಿಯಾಗಿದೆ (ಲಕ್ಷ್ಮೀಪ್ರ. ೧). [ಜನ + ಶ್ರುತಿ]

ಜನಸಂಕೀರ್ಣ (ಗು). ೧. ಜನರಿಂದ ತುಂಬಿದ. (ನಾ). ೨. ಜನರ ಗುಂಪು: ಪ್ರಾಸಾದದ ಮೇಗಿರ್ದು ಜನಸಂಕೀರ್ಣದ ನಡುವೆ ನಾಲ್ಕು ಪೊಟ್ಟಳೆಗೆಯ ನೀಡಾಡಿದೊಡೆ (ವಡ್ಡಾರಾ. ೦೫-೬). [ಜನ + ಸಂಕೀರ್ಣ]

ಜನಸಂಗ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ ; ಮೇಷಶೃಂಗಿ : ಜನಸಂಗ (ಖರಸಿಂಗ)–ದೊಡ್ಡಮರ ಕಟ್ಟಿಗೆ ನುಣುಪು ಶೋಭೆಯುಳ್ಳದ್ದು. ಇವಾರತಿಗೂ ಶೋಭೆಯ ಸಾಮಾನುಗಳಿಗೂ ಬರುತ್ತದೆ (ಕಬಾಗಿ. ೩೯). [?]

ಜನಸಂಧಿ (ನಾ). ಜನರ ಸಮೂಹ: ಬಂದ ಎದೆ ಬಾವ್ನಂದದಲಿ ಇಳಿತಂದು ಜೋಲುವ ಕರಡಿಗೆಯ ಜನಸಂಧಿಯೊಳಗೆಲ್ಲೂರಕೊಬ್ಬಿಹನವನ ಲೋಚನಕೆ (ರಿಜ್ಞಪು. ೬೮-೨೦). [ಜನ + ಸಂಧಿ]

ಜನಸಂಮರ್ದ (ನಾ). ಜನರ ಗುಂಪು,–ಸಮೂಹ : ಜನಸಂಮರ್ದೋತ್ಥ ಕೋಲಾಹಳ ಕುಪಿತ ಹಯುಸ್ಕಂಧಮೂಲಸ್ಥಳಾಸ್ಫಾಳನಲೀಲಂ ತಾಂ ಕುಮಾರಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೬-೯೬) : ಜನಸಂಮರ್ದವನು ತಡೆಯಲು ಶಾಂತಗೊಳಿಸಲು . . . ನಾಲ್ಕು ಮಾತು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ (ಧರ್ಮಸಾ. ೫೦). [ಜನ + ಸಂಮರ್ದ]

ಜನಸಂಮೋಹನ (ಗು). ಜನರನ್ನು ಮೋಹಗೊಳಿಸುವ,–ಮರುಳುಗೊಳಿಸುವ : ಜನಸಂಮೋಹನವಿದ್ಯೆ ತನ್ನ ಮಧುವಿಂ ಪುಟ್ಟಿತ್ತು (ಮಲ್ಲಿಪು. ೩-೫೧). [ಜನ + ಸಂಮೋಹನ]

ಜನಸಾಂದ್ರತೆ (ನಾ). ಜನರ ದಟ್ಟಣೆ: ಚೀನ ಮತ್ತು ಅಮೆರಿಕದ ಸಂಯುಕ್ತಸಂಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿ ಜನಸಾಂದ್ರತೆ ಬಹಳ ಹೆಚ್ಚು (ಭೂವಿವ. ೦೬೨). [ಜನ + ಸಾಂದ್ರತೆ]

ಜನಸೂಡಿಗ (ನಾ). ಲೋಕವನ್ನು ಸುಡುವವನು ; ಪ್ರಳಯಂಕಾರಿ ; ರುದ್ರ : ತನಗಿಂದ ಬಲ್ಲಿದರೊಳು ಕಾದಿ ಕೈಸೋತು ಕನಲುವ ದುಕ್ಕ ಮಂಕಿರಲಿ ಜನಸೂಡಿಗನ [ಪಾಠಾಂ. ಗೆಯ] ಸೈರಿಸಬಲ್ಲರಾರೆಂದು ಮನಸಿಜ ನುಡಿದ ಜೀವನೊಳು (ಮೋಹತ. ೫-೪೬). [ಜನ + ಸೂಡು೨ + – ಇಗ]

ಜನಸ್ಥಾನ (ನಾ). ಪ್ರಾಚೀನ ದಂಡಕಾರಣ್ಯದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಭಾಗದ ಹೆಸರು ; ೧ಜನರು ವಾಸಮಾಡುವ ದಂಡಕಾರಣ್ಯಪ್ರದೇಶ: ಬಳಿಕ ಪಾಹಾರವದ ರವಳಿಯಲಾ ಜನಸ್ಥಾನವನು ಹೊಕ್ಕಳು ಸಾರಿದಳು ಸಭೆಯನು ಖರಾಸುರನ (ತೊರವ. ೩-೩-೨) : ಬಲ್ಮೆಯಿಂ ನಾಂ ಕಳುಹಿದೊಡೆ ಜನಸ್ಥಾನದಿಂ ಪೋದೆ ರಾಘವನ ಬಳಿಗೆ (ಕೃಮಿಥಾ. ೦೯-೨೦) : ನರ್ಮದಾ ಗೋದೆಯರ ನಡುವಣ 'ಜನಸ್ಥಾನ'ವು ಮೂಲ 'ದೇಶಿ'ಗೆ ಪೂರ್ಣ ವಿರವಾಗಿತ್ತು (ಕರ್ನಾಟಿ. ೮೬). [ಜನ + ಸ್ಥಾನ]

ಜನಹರಣೆ (ನಾ). ಜನಾಪವಾದ ; ನಿಂದೆ : ಬಂಜೆಗೆ ಬಂಜೆತನದ ಚಿಂತೆ : ಜನಹರಣೆಯ ಚಿಂತೆ (ಕನ್ನಗಾ. ೧೦೩) : ಗಂಡನು ಸೂಳೆಯ ಸೋಬತಿ (ಸಹವಾಸ) ಮಾಡಿರುವನೆಂದು ಹೆಂಡತಿಯು ಸಂಶಯದಿಂದ ಜನಹರಣೆ ಬರುವುದೆಂದು ಹೇಳಿ (ಕನ್ನಗಾ. ೧೦೨). [ಜನ + ಹರಣೆ]

ಜನಹಿತ (ನಾ). ಜನರ ಹಿತ; ಲೋಕ ಕಲ್ಯಾಣ: ಜನಹಿತದ ಎಲ್ಲ ಕಾರ್ಯಗಳಿಗೆ ಅವರು ಮುಂದಾಳಾಗಿ ದುಡಿಯುತ್ತಿದ್ದರು (ಕವಪು. ೫-೬೧). [ಜನ + ಹಿತ]

ಜನಾಂಗ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ದೇಶಕ್ಕೆ ಅಥವಾ ಪಂಗಡಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ ಜನವರ್ಗ,– ಜನತೆ ; ಬಡಕಟ್ಟು : ಯೆಹೂದ್ಯರು, ಮುಸಲ್ಮಾನರು ಮತ್ತು ಕ್ರೈಸ್ತರು ಇವರ ವಿನಹ ಉಳಿದ ಎಲ್ಲಾ ಜನಾಂಗದವರಲ್ಲೂ ಈ ಸಿದ್ಧಾಂತ ಪ್ರಚಾರದಲ್ಲಿತ್ತು (ಜೀವಾತ್ಮ. ೧೮೪). ೨. ಪೀಳಿಗೆ; ತಲೆಮಾರು: ಹಿಂದಿನಿಂದಲೂ ಬಂದ ಹಲವು ಶಾಸ್ತ್ರಸಾಹಿತ್ಯವನ್ನೂ ಆಚಾರ ವ್ಯವಹಾರಗಳನ್ನೂ ಮಕ್ಕಳಿಗೆ ಕಲಿಸಿ ಆ ಮೂಲಕ ಅವು ಮುಂದಿನ ಜನಾಂಗಕ್ಕೂ ಸಾರೋದ್ಧಾರವಾಗಿ ಬರುವಂತೆ ಮಾಡುವುದೇ ಮೂಲ ಉದ್ದೇಶವಾಗಿತ್ತು (ಶಿಕ್ಷದ. ೩೬) ; ಇಂದಿನ ಮಕ್ಕಳೇ ಮುಂದಿನ ಜನಾಂಗ (ಕ್ರಯೂಕಿ. ೧). [ಜನ + ಅಂಗ೭]

ಜನಾಂತ (ನಾ). ೧. ಜನರು ವಾಸಮಾಡದೆ ಇರುವ ಸ್ಥಳ ; ನಿರ್ಜನ ಪ್ರದೇಶ. ೨. ಜನರಿರುವ ಪ್ರದೇಶ,–ಪ್ರಾಂತ್ಯ,–ದೇಶ : ಅರಿಂಜಯ ಜನಾಂತದ ವಿಪುಳ ನಗರಾಧಿಪತಿ ಜಯವರ್ಮನೆಂಬೊಂ ಜನನಾಥಂ(ಚಂದ್ರಪು. ೬-೧೧ ವ): ತಿಂತಿಣಿಗೊಂಡೆಸೆವ್ವವತ್ತಾಜು ಜನಾಂತಂ ನೆಲೆಸಿಹುವು (ಜಯುಕಾ. ೧-೩೫). [ಸಂ. (ಜನ + ಅಂತ)]

ಜನಾಂತಿಕ (ನಾ). ೧. ಜನರ ಸಮೀಪ. ೨. ಗುಟ್ಟು ; ರಹಸ್ಯ : ಆತನಂ ಜನಾಂತಿಕದೊಳಾ ತಳೋದರಿ . . . ಇನ್ನಿರಲಾಗದೆಂದು ಕಳುಹಿದಳ್ (ಅನಂಪು. ೮-೪೪ ವ). ೩. [ನಾಟ್ಯ] ನಟನಟಿಯರು ಮುಖಕ್ಕೆ ಕೈಯನ್ನು ಅಡ್ಡವಾಗಿಟ್ಟುಕೊಂಡು ಪಕ್ಕದಲ್ಲಿದ್ದವರಿಗೆ ತಿಳಿಯದಂತೆ ಮಾತನಾಡುವುದು; "ಒಬ್ಬರನ್ನು ಮರೆಮಾಡಿಕೊಂಡು ಮತ್ತೊಬ್ಬರೊಡನೆ ಮಾತನಾಡುವುದು" (ಸಂನಾಟ. ೦೫). [ಜನ + ಅಂತಿಕ]

ಜನಾಕೀರ್ಣ (ನಾ). ಜನರಿಂದ ತುಂಬಿದಂದಂ ; ಜನಸಮೂಹ: ನೋಡೆ ರಹಸ್ಯದೊಳ್ ಬಳಕೆವೆತ್ತೀ ಚಿತ್ರದಭ್ಯಾಸದಿಂ ದಹನಾಕ್ರಾಂತಮೆನಿಪ್ಪ ಮಂದಿರದವೋಲ್ ಕಾಣ್ಬಂ ಜನಾಕೀರ್ಣಮಂ (ಶಾಕುಂತ. ೬೪-೫). [ಜನ + ಆಕೀರ್ಣ]

ಜನಾಚಾರ (ನಾ). ಜನರಲ್ಲಿ ರೂಢವಾಗಿರುವ ಆಚಾರ,–ಸಂಪ್ರದಾಯ: ಧರ್ಮದ ತಂತು ಬಹುಸೂಕ್ಷ್ಮವಾದದ್ದು . . . ಜನಾಚಾರವನ್ನನುಸರಿಸಿಯೇ ಅದನ್ನು ತಿಳಿಯುವುದಕ್ಕಾಗೋಲ್ಲ (ವಂಶವೃ. ೪೬೬). [ಜನ + ಆಚಾರ]

ಜನಾಧಿಪ (ನಾ). ಅರಸ ; ರಾಜ : ಜಿನವಚನರಸಾಯನಮಂ ಜನಾಧಿಪಂ ಶ್ರೋತ್ರಪಾತ್ರದೊಳ್ ತೀವಿ (ಶಾಂತಿಪು. ೯-೭೦). [ಜನ + ಅಧಿಪ]

ಜನಾನ 'ಜನಾನಾ' ನೋ.

ಜನಾನಂದನ (ನಾ). ಜನರಿಗೆ ಆನಂದವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವವನು : ಎಮ್ಮಯ್ಯನುವಿಂದಾನುವೊಡವೋಗಿ ಕಂಡು ಜನಾನಂದನರುರ್ವರಾಸ್ಯತಿಲಕರಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೬-೩೦) : ತಂದಿರಿಸಿದ ಜೀವರಾಶಿಯುಂ ಬಿಡಿಸಿ ಜನಾನಂದನರಂ ತನ್ನನುಜೆಯ ನಂದನರಂ ಮಾರಿದತ್ತವಿಭು ಲಾಲಿಸಿದಂ (ಯಶೋಧ. ೪-೭೪). [ಜನ + ಆನಂದನ]

ಜನಾನಖಾನೆ, ಜನಾನಾಖಾನೆ, ಝುನಾನಖಾನೆ (ನಾ). = ಜನಾನಾ : ನೀವು ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಹಣಿದು ಅವರು ಸಾಗಿಸಿಕೊಂಡು ಹೋಗುತ್ತಿರುವ ಜನಾನಖಾನೆಯನ್ನು ಹಿಡಕೊಂಡು ಬರಬೇಕು (ಮಾಧವ. ೩೦೯). **ಜನಾನಾಖಾನೆ :** ಅವರನ್ನು ಕೃಷ್ಣ ತನ್ನ ಜನಾನಾಖಾನೆಗೆ ಸೇರಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು ಅತ್ಯಂತ ಕ್ರಮಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುತ್ತದೆ (ಪ್ರಹಾರ. ೮೯). **ಝುನಾನಖಾನೆ:** ಪರಿಷ್ಕನನ್ನು ಸುಲ್ತಾನನ ಸ್ಥಾನಕ್ಕೇರಿಸಿ ನವಕರರನ್ನೆಲ್ಲ ಅವನ ಝುನಾನಖಾನೆಗೆ ಸೇರಿಸಿಬಿಟ್ಟೆನೆಂದು ನವಕರರ ಪೌರುಷ ನೊಂದುಕೊಳ್ಳದಿರಲಿ (ಗಾಳಿಪ. ೫೯). [←ಪಾರ. ಹಿಂ. ಜನಾನಖಾನಾ]

ಜನಾನಾ, ಜನಾನ, ಜನಾನಿ, ಝನಾನಾ (ನಾ). ಅಂತಃಪುರ ; ರಾಣೀವಾಸ : ಮುಸಲ್ಮಾನ ಅಧಿಕಾರಿಗಳಂತೆ ಜನಾನಾ ಸಡಗರವಿರಲಿಲ್ಲ (ಕಥಾ. II, ೨೪೨) : ಲುತ್ಫುಉನ್ನೀಸೆಯನ್ನು ತನ್ನ ಜನಾನಾಕ್ಕೆ ಸೇರಿಸಲು ಹಂಜರಿದಿದ್ದನು (ಕಪಾಕುಂ. ೬೪). **ಜನಾನ**: ಜನಾನಕ್ಕೆ ತೆರಳಿ ನೂರುನ್ನೀಸಾಬೇಗಂ ಸಾಹೇಬನಿಗೆ . . . ತಿಳಿಸು (ಅಶ್ವ. ೨೯). ಬಹಳ ಗಂಡುಗಳು ತಮ್ಮ ಕೊಂಬಿನ ಬಲದಿಂದ ಕೆಲವೊಂದು ಹೆಣ್ಣುಗಳ 'ಜನಾನ'ವನ್ನೇ ಕೂಡಿಸುವುದುಂಟು (ಬಾಲಪ್ರ. III, ೧೬೪೨). **ಜನಾನಿ**: ಜನಾನಿ ಸಂಬಂಧದ ಕೆಲಸಗಳೆನ್ನೆಲ್ಲಾ ಇವರೇ ನೋಡಿಕೊಳ್ಳುತಾ ಇದ್ದರು (ಕುರಾದ. ೪೮) : ಒಳಗೆ ಹೋದರೆ ರಾಣಿವಾಸದವರ ಜನಾನಿ, ಹೊರಗೆ ಬಂದರೆ ಶಿವನ್ನೈಯ್ಯನವರ ಮರದಾನಿ (ಮುಸುಗ. ೪೬). **ಝನಾನಾ**: ರುಸ್ತುಮನು ಝನಾನಾದ ಗೋಡೆಯನ್ನೇರಿ ಬಂದದ್ದೇ ನಿಜವಾಗಿದ್ದರೆ (ಔರಂಗ. ೨೦).

[←ಹಿಂ. ಜನಾನಾ; ಪಾರ. ಜನಾನ್]

ಜನಾನಾಖಾನೆ 'ಜನಾನಖಾನೆ' ನೋ.

ಜನಾನಿ 'ಜನಾನಾ' ನೋ.

ಜನಾನುರಾಗ (ನಾ). ಜನರ ಪ್ರೀತಿ,–ಮಮತೆ; ಜನಪ್ರಿಯತೆ: ಜನಾನುರಾಗವಿಲ್ಲದ ಪೊಟಲತ್ಕುದಾತ್ರಗುಣವಿಲ್ಲದ ಮಾನವರಿಲ್ಲದೆಲ್ಲಿಯುಂ (ಪುಷ್ಪಕು. ೨-೧೧). [ಜನ + ಅನುರಾಗ]

ಜನಾನುರಾಗಿ (ನಾ). ಜನರ ಪ್ರೀತಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿದವನು; ಜನಪ್ರಿಯನಾದವನು : ರಾಯರು ಬೇಗ ಜನಾನುರಾಗಿಗಳಾಗಿ ದಕ್ಷಶಿಕ್ಷಕರೆನಿಸಿದರು (ಇಂಜಾಪ. ೮-೨೬). [ಸಂ. ಜನಾನುರಾಗಿನ್]

ಜನಾಪವಾದ (ನಾ). ಜನರಿಂದ ಬರುವ ಅಪನಿಂದೆ; ಲೋಕಾಪವಾದ: ಜನಾಪವಾದಮುಮಂ ಪೆಜಗಿಕ್ಕಿ ಕುಲೋದ್ಭೂತರುಂ ತತ್ತ್ವವೇದಿಗಳುಂ ಮನೆವಾಟನಾಸವಡಲಾಗದು (ಶಾಂತಿಪು. ೪-೮೨ ವ) : ನಿಜನಾಥಭೀತೆ ಸುಚರಿತ್ರೆ ಗುಣವತಿ ಮಾನಿನಿ ಜನಾಪವಾದವಿರಹಿತೆಯೆನಿಪ ನಾರಿ (ಜೈಮಿಭಾ. ೫-೫೦). [ಜನ + ಅಪವಾದ]

ಜನಾಬ್, ಜನಾಬು (ನಾ). ೧. ಘನವಂತ; ಸ್ವಾಮಿ; ಮಹಾಶಯ: ದಯಮಾಡಿಸಬೇಕು ಜನಾಬ್ (ಲೂ೦). **ಜನಾಬು**: ೨. ಸನ್ನಿಧಿ; ಸಮಕ್ಷ: ತಮ್ಮ ಜನಾಬಿಗೆ ಕೆಲವು ಸಮಾಚಾರಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸಬೇಕೆಂಬುದಾಗಿ ಅರ್ಜಿದಾರನು ಬಹಳ ವಿನಯದಿಂದ ಬೇಡಿಕೊಳ್ಳುವದೇನೆಂದರೆ (ಪಾಮುವಂ. ೨೩೯): ಯಜಮಾನರ ಜನಾಬಿನಲ್ಲಿ ನಾನು ದುರ್ನಿರತನೆಂಬ ಅನ್ಯಾಯವಾಗುವ ಅಪವಾದಕ್ಕೆ ಬೀಳುವ ಸಂಭವ ಒದಗಿರುವದೆಂದು : . . ಬೊಡಾಗಿರುತ್ತೇನೆ (ವಾಗ್ಗೇವಿ. ೦೮೮). [←ಅರ. ಪಾರ. ಹಿಂ. ಜನಾಬ್]

ಜನಾಬು 'ಜನಾಬ್' ನೋ.

ಜನಾಮಳಪಳಿ (ನಾ). (?) : × × × ವಿಳದಿತ ಜನಾಮಳಪಳಿ ಕಣ್ಣುಗ ಮುವತ್ತಮೂವಿಸಯುಮನ್ನಿಟ್ಟು ಸರ್ವ್ವ ಪರಿಹಾರಂ ಕೊಟ್ಟಾರ್ (ಎಕ. VI, ಕೊಪ್ಪ. ೪೦-೦೨ : ಸು. 1090). [?]

ಜನಾರ್ದನ (ನಾ). ೧. ಜನರನ್ನು ಕೊಲ್ಲುವವನು; ಲಯಕರ್ತ; ರುದ್ರ: "ಜನಾನರ್ದಯತಿ=ಜನರಂ ಕೊಂದಪಂ; ಜನಾರ್ದನಃ = ಕಾಲಾಗ್ನಿರುದ್ರಂ" (ಕಾಶಕ್ಕ. ೨೯೮). ೨. ವಿಷ್ಣು; ಕೃಷ್ಣ: "ಜನಾರ್ದನಂ . . . ಕೇಶವನಚ್ಯುತಂ ಮುರಹರಂ ವೈಕುಂಠನಬ್ಜೋದರಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೪-೨೦) : ಮುಂದೆ ನಿಂದಿರ್ದ ಜನಾರ್ದನಂಗೆ ಬದ್ಧಾಂಜಲಿಯಾಗಿ (ಜಗವಿ. ೩-೪ ವ): ಜಯ ಜನಾರ್ದನವಂದ್ಯ ಜಯ ಜಲಜಭವಪೂಜ್ಯ (ಹಡಕಾ. ೧೧-೪೦). ೩. [ಜೈನ] ವಾಸುದೇವ (ಲಕ್ಷ್ಮಣ) : ಪುರ್ಬನೇಜಿಸುವ ಮಾಟಕ್ಕೆಯಿನಶ್ರುಮದಿಂ ಪೊಡರ್ಪು ಕೈಮಿಗೆ ರಿಪುಮರ್ದನಂ ಧನುವನೆತ್ತಿದನೇಜಿಸಿದಂ ಜನಾರ್ದನಂ (ಪಂರಾಮಾ. ೫-೦೦೦). ೪. ಜನ್ನಕವಿ: ಕವಿ ಭಾಳಲೋಚನ ಜನಾರ್ದನದೇವ ವಿರಚಿತಮಪ್ಪ (ಅನಂಪು. ೦-೦೨೦ ವ). [ಸಂ.]

ಜನಾವರ 'ಜಾನುವಾರು' ನೋ.

ಜನಾಶ್ರಯ (ನಾ). ಮಂಟಪ; ಚಪ್ಪರ; ಸಭಾಮಂಟಪ: "ಜನಾಶ್ರಯಃ ಮಂಡಪಃ–ಈ ೨ ಸಭಾಮಂಟಪಂ" (ಹಲಾಯು. ೫೦-೦೪೩): "ಮಂಟಪ ಜನಾಶ್ರಯಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೪೮-೧೯). [ಜನ + ಆಶ್ರಯ]

ಜನಿ₁ (ಕ್ರಿ). ಜನಿಸು; ಒಸರು; ಪ್ರವಹಿಸು; ಸೋರು; ಹನಿ : ಸ್ರ್ಯರೀಣಂ, ಸ್ರುತಂ, ಸ್ನುತಂ–೪ ಸೋರಿಪೋದುದು, ಜನಿದು ಪೋದುದು (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೨೯೯) ; ಶ್ಚ್ಯೋತಃ, ಪ್ರಾಘಾರಃ – ೨ ಸೋರಿಪೋಗುವಿಕೆ, ಸೋರುವಿಕೆ, ಜನಿಯುವಿಕೆ (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೩೦೮): ಧಾತುಪಾಠದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರವಲ್ಲ ದರ್ಪಣದ ಇತರ ಭಾಗಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಇಲ್ಲವೆಂದು ಕಿಟ್ಟೆಲ್‌ರ ನಿಘಂಟಿನಿಂದ ಎಣಿಸಬಹುದಾದ ಕೆಲವು ಸಿದ್ಧಧಾತುಗಳನ್ನು ಕೆಳಗೆ ಕಾಣಿಸಿದ್ದೇನೆ–ಇಣಿಕು . . . ಸೆಂದು, ಜನಿ, ತಲಪು (ಕಸಾಪ. I, ೨೯೦). [<ಜಿನುಂಗು₁]

ಜನಿ₂ (ನಾ). ೧. ಹುಟ್ಟು; ಉತ್ಪತ್ತಿ; ಜನನ: ಮೂಜಗದ ಜನಿಸ್ಥಿತಿನಾಶಕರ್ಮದ ಹೊಜಿಗೆ ನಿನ್ನಲಿ ತೋರ್ಪ ಗುಣ ಮೂಜಜ ವಿಕಾರದ ಪೊದ್ದದು(ನಿಭಾಗ. ೧೦-೫೦-೨೬):ಜಗದೊಡೆಯನ ಚರಣಾಂಬುಜಯುಗಮಂ ಮರಪೊಕ್ಕರ್ ದಾಂಟಿದಪರ್ ಜನಿಯೆಂಬಗಾಧಸಾಗರಮಂ (ನೀತಿಮಂ. II ೧೦) : ಜನಿ ಮೊದಲಾಗಿರೆ ಮೋಸವನಿನಿಸುಂ ಕಾಣದರ ನುಡಿಯಸತ್ಯಂ ಪರವಂಚನೆ ವಿದ್ಯೆ (ಪಾಕುಂತ. ೭೦-೦೨೫). ೨. ಹೆಂಗಸು; ಸ್ತ್ರೀ. ೩. ಸೊಸೆ: "ಸ್ನುಷಾ, ಜನೀ, ಪುತ್ರವಧೂಃ, ವಧೂಃ – ಈ ೪ ಸೊಸೆ" (ಹಲಾಯು. ೮೩-೩೫). ೪. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸುಗಂಧದ ಸಸ್ಯ ; ಕಳವಿಗೆ : (+).

[ಸಂ. ಜನಿ, ಜನೀ]

ಜನಿಕ (ನಾ). ಜೀವಾಣುವಿನಲ್ಲಿರುವ ಎರಡು ಅಂಶಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ವಂಶವಾಹಿ: ಗೊತ್ತಾದ ಜಾಗದಷ್ಟು ದೂರದಲ್ಲಿರುವ ಜನಿಕಗಳು(ಜೀನ್ಸ್) ಇರುವ ದಾರದಂಥ ಬಣ್ಣದಂಡಗಳು (ಕ್ರೋಮೊಸೋಮ್ಸ್) ಇದರ ನಬ್ಬೀಜದಲ್ಲಿ ಇರುತ್ತವೆ (ಕವಿಕೋ. I, ೩೦). [ಸಂ. ಜನಿಕಾ]

ಜನಿಗೆ 'ಜನ್ನಿಗೆ' ನೋ.

ಜನಿತ (ಗು). ೧. ಹುಟ್ಟಿದ ; ಉತ್ಪತ್ತಿಯಾದ ; ಸೃಷ್ಟಿಸಿದ : ಜನಿತ ಪುನಸ್ಸ್ವಯಂವರದ ವಾರ್ತೆಯನಾಗಳೆ ಕೇಳ್ದು (ನಳಚಂ. ೬೯೯). (ನಾ). ೨. ಉತ್ಪತ್ತಿ; ಹುಟ್ಟು: ಜನಿತಕ್ಕೆ ತಾಯಾಗಿ ಹೆತ್ತಳು ಮಾಯೆ (ಬಸವ.೦೫): "ಜನ್ಮಸಂಬಂಧ" (ಬಸವ. ಕೋಶ). ೩. [ನಾಟ್ಯ] ನೃತ್ಯದ ನೂರೆಂಟು ಕರಣಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು: "ತಲಪುಷ್ಪಪುಟ . . . ನೀವೇಶ ಏಲಾಕ್ರೀಡಿತ ಜನಿತ . . . ಗಂಗಾವತರಣ–ಈ ನೂಱೆಂಟು ಕರಣಂಗಳ್" (ಲಾಸ್ಯರಂ. ೪-೬೨ವ). ೪. ನೃತ್ಯದ ಹದಿನಾರು ಭೌಮಚಾರಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : "ಸಮಪಾದ, ಸ್ಥಿತಾವರ್ತ . . . ಜನಿತ ಊರೂದ್ವೃತ್ತ ಈ ಹದಿನಾಱು ಮಾರ್ಗಭೌಮಚಾರಿಗಳು" (ಲಾಸ್ಯರಂ. ೬-೧೭ವ); ಚರಣವೊಂದಗ್ರತಲ ಸಂಚರಮಂ ಮಾಡುತ್ತಮೆರ್ದೆಯೊಳೊಲ್ದಂ ಮುಷ್ಟಿಯ ಕರವಿರಿಸುತನ್ಯಕರ ಪದಮಿರೆ ಶೋಭೆಯಿನೊಪ್ಪಿ ತೋಱೆ ಜನಿತಮೆನಿಕ್ಕುಂ (ಲಾಸ್ಯರಂ. ೬-೩೫).

[ಸಂ.]

ಜನಿತವಿಭಾಗ (ನಾ). ಉಂಟಾದ ಭಾಗ,–ಪ್ರಭೇದ : ಜನಿತವಿಭಾಗಂಗಳ್ ವಾಙ್ಮನಸಾತೀತಂಗಳಂತು ಮಾರ್ಗೋಕ್ತಿಗಳೊಳ್ ನೆನೆದಱಿಪಲಾರ್ಪರಾರದನನಿಶ್ಚಿತಕ್ರಮ ವಿಶೇಷಗುಣಯುಕ್ತಕ್ರಮಂ (ಕವಿರಾ. ೨-೪೮).

[ಜನಿತ + ವಿಭಾಗ]

ಜನಿಯಿಸು 'ಜನಿಸು' ನೋ.

ಜನಿವಾರ 'ಜನ್ನವಿರ' ನೋ.

ಜನಿಸಿತು (ನಾ). ಹುಟ್ಟಿದಂದು ; ಜನಿಸಿದಂದು : ಮಹಿಮಾಕರಂ ಸಿದ್ಧಪತಿಯುಂ ಜನಿಸಿತಕ್ಕೆ ಭೂಲೋಕದ ಸಮಸ್ತ ಜೀವಾಳಿಗವರ್ಗಮುಂ ತೋರ್ಪೆನೆಂದನುಗೆಯ್ದನು (ಸಿದ್ಧರಾ. ೪-೦೬). [<ಜನಿಸು]

ಜನಿಸು, ಜನಿಯಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಹುಟ್ಟು ; ಉದ್ಭವಿಸು : ಕರ್ಣದೊಳಗೆ ಜನಿಸಿದವರುಂಟೆ ಜಗದೊಳಗೆ (ಬಸವ. ೫೮೯) : ಶುಕ್ಲ ಶೋಣಿತದಿಂದ ತನುವಿನ ಜನಿಸಿತ್ತು (ಆದಪ. ೨೭-೮೦) : ಆತನ ಶಾಂತಿಯಿಂದ ಶಶಿ ಚಾರಿತ್ರದಿಂ ಗಂಗೆ . . . ಉದಾರತ್ವದಿಂ ಸುರಕುಜಂ ಜನಿಸದಿರವೆಂದು ಕೊಂಡಾಡುತಿರ್ದಂ (ಹದಶಾ. ೬-೪೩) : ದೇವಕೀಸುತನೇನು ಬಂಡಿಯ ಬೋವಗುಲದಲಿ ಜನಿಸಿದನೆ (ಕುವ್ಯಾ.ಕ. ೫-೩೪) : ಶಿಲಾಯುಗದ ಕೆಲವು ಗುರುತುಗಳ ಬಳಕೆಯಿಂದ ಬ್ರಾಹ್ಮೀಲಿಪಿ ಜನಿಸಿತೆಂದು ಒಬ್ಬಿಬ್ಬರು ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ (ದ್ರಾವಿವಿ. ೫೨). ೨. ಹುಟ್ಟಿಸು ; ಉಂಟುಮಾಡು : ತಿನಸು ಗೂಳಿಯು ಬಾಳು ಕನಸಿನಲಿ ಉಂಡಂತೆ ತೊನಸಿ ಮುದಿ ಎತ್ತು ಹರಿ ತಿಂದು ಹುಳಗಳನು ಜನಿಸಿ ಬಿಟ್ಟಂತೆ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೧೮೫೭). **ಜನಿಯಿಸು** : ೧. ಜನಿಯಿಸಿ ದಂದು ತೊಟ್ಟಗಲದಾತನನಿಂತಿರಗಲ್ದ ಪಾಪಕರ್ಮನಂ (ಕಾದಂಉ. ೪೫೨) : ಅಲ್ಲಿ ಜನಿಯಿಸಿ ಬಳಿಕ್ಕಂದು ಬಪ್ಪಂ ದೇವ (ಬಸರ. ೬-೭೩) : ಅನುಕೂಲಪವನನಿಂ ಜೀವನಿಷ್ಟದಿಂ ನಾಭಿಮೂಲದೊಳ್ ಕಹಳೆಯ ಪಾಂಗಿನ ವೋಲ್ ಶಬ್ದದ್ರವ್ಯಂ ಜನಿಯಿಸುಗುಂ (ಶಮದ. ೨) : ವರಸೋಮಪ್ರಭ ರಾಜೇಂದ್ರಂಗಂ ತರುಣಿಗೆ ಸೌಂದರಿಗಂ ಜನಿಯಿಸಿ (ಜಯಕಾ. ೨ ಸೂಚನೆ). ೨. ಜನಕಂಗೆ ಹರ್ಷದೊದವಂ ಜನಿಯಿಸಿ (ಪಂರಾಮಾ. ೪-೩೩) : ನಭೋಂತಕ್ಕೊಗೆದಿರ್ದ ಸುಭಟತತಿ ಖಚರಬಲಭ್ರಾಂತಿಯನಿನಿಸಂ ಜನಿಯಿಸೆ (ಜಗವಿ. ೭-೫೬): ಏನೇನುಣಿಸನುಣಲ್ಕೀಹಾರಂ ಜನಿಯಿಸಿದಮೃತಾನ್ನವನೀವ ಮಣಿಪಾತ್ರೆಯುಮಂ ನೆನೆದು (ಜಯಕಾ. ೩-೭೧). ೩. ಒದಗು; ಉಂಟಾಗು ; ಆಗಂ : ಪುನರುಕ್ತಮೆಂಬುದಕ್ಕಂ ನೆನೆಯದೆ ಪದಾರ್ಥಮದಱಿದೀ ಪೂರ್ವೋದಿತಾರ್ಥ ಪದಪದ್ಧತಿಗೊಂದಿನಿಸುಂ ವಿಶೇಷವಿಲ್ಲದೆ ಜನಿಯಿಸಿದ ದೃಷ್ಟಾಂತಂ (ಕವಿರಾ. ೦-೮೩): ಕೊಲ್ ಪೊಲ್ ಎನೆ ಬಗೆದು ಬಗೆದು ಮನದೊಳ್ ಜನಿಯಿಸುಗುಮವಂಗೆ ಖಳವಿಭಂಗ ಜ್ಞಾನಂ (ಆದಿಪು. ೫-೮೫); ನನಮಯುಗಣಮಿಂತೀ ನಾಲ್ಕುಮೆತ್ತಂ ಜನಿಯಿಸೆ ಯತಿಸಪ್ತಸ್ಥಾನದಿಂದಂ ನಿನಗಱಿಪುವೆನಿಂತೀ ಪಾಂಗಿನೊಳ್ಮಾಲಿನಿ ಬಗೆ ಘಟಂ (ಛಂದೋಂಬು. ೨-೧೩೬): ಇನಿವಿರಿದಟಿಲನ್ಕರೊಳಂ ಜನಿಯಿಸಿತು (ಕಾದಂಉ. ೪೬೫): ಶತ್ರುವಿಂ ಜನಿಸಿದ ಕಟ್ಟಲೆಯೆಂಬುದು ರತ್ನದ ಬೆಳಗಿಂದಂ ಬಿಸಿಲಿಂದಂ ಕಿರ್ಚಿಂದಂ ಕಿಡುವುದಲ್ಲ (ಪಂಚತಂ. ೧೬೯-೧); ಗೀತವುಂ ಮುದಂ ಜನಿಯಿಸೆ ಪಾಡುವಲ್ಲಿ (ಚಂದ್ರಪು. ೨-೭). ೪. ಗೋಚರಿಸಂ ; ಸ್ಫುರಿಸು : ಎನಲೊಡಮಾ ಭವದೊಳ್ ತೊಟ್ಟನಿತುಂ ವೃತ್ತಾಂತಮಂತರಂಗ ದೊಳಾಗಳ್ ಜನಿಯಿಸೆ (ಸುಕುಮಾ. ೭-೫೦). [ಜನಿ₂ + – ಇಸು₃]

ಜನುಮ, ಜಲ್ಮ (ನಾ). ೧. ಹುಟ್ಟು ; ಜನ್ಮ : ಪರಮನ ಹಾದಿಯನು ಅಱಿದು ಸುಖಿಯಾಗು ಜನುಮದ ಹಾದಿಗೊಳಬೇಡ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೪೭೭). ೨. ಜೀವನ ; ಬಾಳುವೆ : ನೆರಳಿನಂತಿದೆ ಜನುಮ ನಮಗೆ ಧರೆಯೊಳಗೆ (ಕವಿಪು. ೧೨-೭) : ಚಂದ್ರನ ಬೆಳುದಿಂಗಳಿನ ತಣ್ಪನರಿಯದ ತಾವರೆ ಜನುಮವೆ ವ್ಯರ್ಥ (ಇಂಬಾಪ. ೧೪೯-೩೫). **ಜಲ್ಮ** : 'ಜಲ್ಮಾಂತ' ಪರಾ. [< ಸಂ. ಜನ್ಮನ್]

ಜನುಸ್ಸು (ನಾ). ಹುಟ್ಟು ; ಜನ್ಮ : "ಜನನಂ ಜನ್ಮಂ ಪ್ರಸವಂ ಜನಿ ಜನುರುತ್ಪತ್ತಿ ಸೂತಿಯೋಕಾರ್ಥಮಿಂತಿನಿತುಂ" (ಪಸುಕೋ. ೧೮-೩). [ಸಂ. ಜನುಸ್]

ಜನೆ 'ತನೆ' ನೋ.

ಜನೇಶ (ನಾ). ಅರಸ ; ರಾಜ : ಜನೇಶನಿಂತೇಕೆ ಕಟಿದು ಪೋದನೊ ಪೇೞಿಂ (ಕವಿರಾ. ೨-೩೧). [ಜನ + ಈಶ]

ಜನೇಶ್ವರ (ನಾ). = ಜನೇಶ : ಜಯವರ್ಮ ಜನೇಶ್ವರನಲ್ಲಿಗೆ . . . ಉದ್ಧವನೆಂಬ ದೂತಮುಖ್ಯನನಟ್ಟಿದೊಡೆ (ಚಂದ್ರಪು. ೬-೧೮ ವ). [ಜನ + ಈಶ್ವರ]

ಜನೋಕ್ತಿ (ನಾ). ೧. ಜನರು ಆಡುವ ಮಾತು: ಮುನ್ನಮೆಂಬ ಬಟಿಕೆಂಬ ಜನೋಕ್ತಿಯೊಳಾಯ್ತು ಸೂಚಿಕತ್ತಿಗೆ ನೃಪರಾನೆ ದಾರದಪೊಲಾದುವು ರಾಜಕುಮಾರರಾನೆಗಳ್ (ಗದಾಯು. ೧-೧೬) ; ಆತನ ಪೂಣ್ದ ಪೂಣ್ಕೆ ಶಿಲಾತಳಾಕ್ಷರಮೆನಿಸಿರ್ಪ ಜನೋಕ್ತಿಯುಂ ಪುಸಿ ಮಾಟ್ಪನೇ (ಗದಾಯು. ೦-೭೦). ೨. ಗಾದೆ ; ನಾಣ್ಣುಡಿ ; ಲೋಕೋಕ್ತಿ. [ಜನ + ಉಕ್ತಿ]

ಜನೋದಯ (ನಾ). ೧. ಜನತೆಯ ಏಳಿಗೆ,–ಅಭಿವೃದ್ಧಿ. ೨. [ಛಂದ] ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಪಾದದಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕು ಅಕ್ಷರಗಳಿರುವ ಒಂದು ಅಕ್ಷರ ವೃತ್ತದ ಹೆಸರು : ದಿನೇಶ ರುಪ್ರ ನಿಶ್ಚಿತಂ ಜನೋದಯಂ ತನೂದರೀ (ಛಂದೋಂಬು. ೨-೧೨). [ಜನ + ಉದಯ]

ಜನೋಪಕಾರ (ನಾ). ೧. ಜನಕ್ಕೆ ಮಾಡುವ ಉಪಕಾರ. ೨. ಜನಕ್ಕೆ ಹಿತಕರವಾದುದು ; ಜನರಿಗೆ ಕಲ್ಯಾಣಮಾಡುವಂಥದು : ಲೋಕ ಕಲ್ಯಾಣವಾಗಬೇಕೆಂಬುದು ಈ ಕವಿಯ ಹಿರಿಯ ಉದ್ದೇಶ, ಕಿರಾತಾರ್ಜು ನೀಯ ಜನೋಪಕಾರವಾದ ಕಾವ್ಯ (ಭಾರದ. ೪೫೨). [ಜನ+ಉಪಕಾರ]

ಜನೋಲೋಕ (ನಾ). = ಜನಲೋಕ : ಜನೋಲೋಕವೆಂದು ತಿಳಿಯ ಬೇಕು (ಉತ್ತಟೀ. ೪೩-೧೨). [ಸಂ. (ಜನಸ್ + ಲೋಕ)]

ಜನ್ನ₁ (ನಾ). ಯಜ್ಞ ; ಯಾಗ : "ಯಜ್ಞಂ ಜನ್ನಮೆಂದಕ್ಕು" (ಶಬ್ದಕೈ. ೪೭) : ಜನ್ನಮಲ್ಲದೆ ಬನ್ನಮಿಲ್ಲ (ಅಜಿಪು. ೧-೨೭ವ) : ಜನ್ನಕ್ಕೆ ತಂದ ಕನ್ನೆ ಯಾಡು ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಹೊಱಗು (ಬಸವ. ಕ. ೨೪೯-೫೪೨); ಸಾಮವೇದಿಯ ಜನ್ನಕಾವುದ್ದಾಮನಂದಿಯನೇಱಿ ಹೋದ್ಯೆ (ಬಸಪು. ೨೪-೭೪) ; ಜನ್ನಕ್ಕೆ ಕರ್ತನಮರೇಂದ್ರ ವೇದಕ್ಕೆ ಕರ್ತಂ ನಾಲ್ಮೊಗಂ (ಸೌಂದಪು. ೬-೫).

ಜನ್ನವನುಣ್ಬಣ್ಣರ್ = ದೇವತೆಗಳು : ಜನ್ನವನುಣ್ಬಣ್ಣರನಾದ್ರು ಕೊಂದು (ಶಬ್ದಕಾ. ೦೫೮). [< ಪ್ರಾ. ಜನ್ನ, ಜಣ್ಣ. / ಸಂ. ಯಜ್ಞ]

ಜನ್ನ₂ (ನಾ). ೧. ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಶ್ರೀಜನ್ನ ಕಲ್ಲ ನಿಱಿಸಿ ಪನ್ನಿರ್ಚ ಣ್ಡುಗ ಬೆದೆ ಮಣ್ಣೊಟ್ಟಾರ್ (ಮೈಆರಿ. ೧೯೪೪, ೬-೩ ; ಸು. 808) : ಶ್ರೀನೆಕುಣ್ಡರಾ ವಾಜಪೇಯಾಜಿಯಾ ಮಗನ್ ಜನ್ನನೊಟ್ಟದು ಸ್ಥಲೆ ಆಚನ್ದ್ರತಾರಕಂ (ಎಕ. VII, ಶಿಕಾರಿ. ೪೫-೫೯ : ಸು. 890). ೨. ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾದ ಒಬ್ಬ ಕವಿಯ ಹೆಸರು : ಜನ್ನನ ದೇಸಿ ಪಂಪನ ಗುಣಂ ಗುಣನಂದಿಯ ತೊಂಡು (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೧-೨೬) : ಮನ್ನಿಸಿ ಸಲಹುಗೆ ಸತ್ಕವಿ ಜನ್ನಂ ಜಾಣೆಸೆಯುಲಿತ್ತು ನುಡಿಗಳನೆನ್ನಂ (ಧರ್ಮನಾ. ೧-೪೦). [< ಸಂ. ಜನಾರ್ದನ]

ಜನ್ನ₃ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕುದುರೆ ; ಬಿಳುಪಿನಿಂದ ಕೂಡಿದ ಕೆಂಬಣ್ಣದ ಕುದುರೆ: "ಬಿಳಿದುಮಾಗೆರೆವ ಕೆಂಪಿರೆ ಜನ್ನಂ" (ಮಂಗರಾ. ೮೧-೧೪) : ಜನ್ನ ಚೆನ್ನಾರ ಚಿನ್ನಳಗ ಚೆಲುವ ಚೀರ . . . ಸನ್ನುತ ಸಾಂಬ್ರಾಣಿಯನೇಱಿ ನೃಪಕುಲರನ್ನರಿಗಂದು ತೋಱಿದರು (ಅಂಜದ. ೬-೮೩): ಜನ್ನನಂ ನೀಲನನಳಗನಂ ತನ್ನಿ ಕತ್ತಳ ಮೌಹಳಿಗನಂ ತನ್ನಿ . . . ವಾಹಕರಿರಾ ನೀವು (ಬಸಪು. ೫೯-೪೦) ; ಪೊಳವಳಗ ತಿಳಗ ಕೊಂಗ ಸವಳ ಚಂಬೆಯ ನೀಲ ಜನ್ನ ಜಂಬ . . . ಎನಿಪ್ಪಗ್ಗಳಿಕೆಯ ಹಯಮುಂ ತುರಂಗಿಗಳ್ ಕೈಗೆಯ್ದರ್ (ತ್ರಿಪುವಿ. ೨೪-೨೯೪). [?]

ಜನ್ನ₄ (ನಾ). ಮಾನ್ಯ : ದಾನ ಕೊಟ್ಟ ಭೂಮಿ (?) : ಕುಂದಾಪುರದ ಪುರೋಹಿತ ಅಧಿವಾಸದ ಜಂನಿ ನಾರಾಯಣ ಕಾರಂತರ ಮಗ ಜಂನಿ ನಂದಿಕಾರಂತರ ಮೂಲದ ಜಂನ ಸರ್ವಸ್ವದ ಚತುಸೀಮೆಯ ವಿವರ (ಸೌಇಇ. IX-II, ೪೬೫-೩೭ : 1472) : ಆ ಕುದುರವೊಳಗೆ ಅರ್ಧ ಆರುವಾರ ಮೂಲಾದಿ ಮಯಿಸಾಲ ಜಂನ ಸರ್ವಸ್ವ ಎಲ್ಲವನೂ . . . ಬರಸಿಕೊಟ ಶಾಸನ (ಸೌಇಇ. IX-II, ೪೭೧-೩೮ : 1482) : ಯಿ ಜಂನಕ್ಕೆ ಉಂಟಾದ ಉಡುಗರೆ ಉತ್ತರ ಸೀಮೆ ಸಾಮ್ಯವೇನುಂಟದು ಸಹ ಬಿಡಾರು ವಾರವ ಬಿಟ್ಟು (ಸೌಇಇ. IX-II, ೬೨೦-೨೦ : 1546). 'ಜಮ್ಮ' ಪರಾ. [?]

ಜನ್ನಂಗೆಯ್, ಜನ್ನಂಗೈ (ಕ್ರಿ). ಯಜ್ಞಮಾಡು : ಜನ್ನಂಗೆಯ್ವುದು ಶಂಭು ಭಕ್ತತತಿಗಂ ಸಂತೃಪ್ತಿಯಂ ಮಾಳ್ಪುದೌ (ಹಾಲಾಸ್ಯ. ೨-೭-೨೮). **ಜನ್ನಂಗೈ:** ಜನ್ನಂಗೈವ ಜಾಣ್ಗಿಡರ್ ದಕ್ಷನಂ ತುಡುಕಿ . . . ಗೋಣ್ಗೊಗ್ಗರೆದ ವೀರಭದ್ರಂ (ನಂದಿಮಾ. ೧-೮). [ಜನ್ನ$_1$ + ಕೆಯ್$_1$]

ಜನ್ನಂಗೈ 'ಜನ್ನಂಗೆಯ್' ನೋ.

ಜನ್ನಕೊಂಡ 'ಜನ್ನಗೊಂಡ' ನೋ.

ಜನ್ನಗುದಿರೆ 'ಜನ್ನಗುದುರೆ' ನೋ.

ಜನ್ನಗುದುರೆ, ಜನ್ನಗುದಿರೆ (ನಾ). ಯಜ್ಞಾಶ್ವ : ಅಗ್ಗಳಿಕೆಯುಸ್ತು ತಲೆಯುಲ್ಲಾಂತು ಜನ್ನಗುದುರೆ ತಿರುಗಲು ಹೊರಟಿತು (ಬಿದುರಿ. ೩೪). **ಜನ್ನಗುದಿರೆ** : ಸುಡುಸುಡು ನಿನ್ನ ಜನ್ನಗುದಿರೆಯುಂ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೩೯-೧೭).
[ಜನ್ನ$_1$ + ಕುದುರೆ]

ಜನ್ನಗೂಳ 'ಜನ್ನಗೂಟ ನೋ.

ಜನ್ನಗೂಟ, ಜನ್ನಗೂಳ (ನಾ). ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಅರ್ಪಿತವಾಗುವ ಹವಿಸ್ಸನ್ನೇ ಆಹಾರವಾಗಿ ಉಳ್ಳವನು ; ದೇವತೆ : "ಅಮುರ್ದುಣಿಸುಗಳ್, ಕನಸಿಲ್ಲದರ್ . . . ಜನ್ನಗೂಟರ್, ಬಿಜ್ಜೋದರರ್, ಗಾಳಿವಟ್ಟಿಗರ್, ಅಚ್ಚರರ್ (ಬೋಳೆಯರ್) – ೯ ದೇವರ್ಕಳ ಪೆಸರ್" (ಕಶಸಾ. ೨-೧೯). **ಜನ್ನಗೂಳ** : ಜನ್ನಗೂಳರ್ಕಳೆರೆಯಂ ಮಹಾಭೀತಿಯಿಂ ರನ್ನಮಂ ಕೊಟ್ಟು ಸಂತೈಸಿದನೊಯೆನೆ ರತ್ನಶೃಂಗಂಗಳೆಸೆದಿರ್ದವು(ವೆಂಕಾರಾ. ೨-೨೯-೯). [ಜನ್ನ$_1$ + ಕೂಟ್$_1$ + – ಅ$_7$]

ಜನ್ನಗೊಂಡ, ಜನ್ನಕೊಂಡ (ನಾ). "ಯಜ್ಞಕುಂಡ" (ಪ್ರಭಣ). **ಜನ್ನಕೊಂಡ** : ಬೇಳ್ವ ಬೇಳಂಬದಿಂ ಜನ್ನಕೊಂಡಂ ಬಳಸಿ . . . ಹವಿಯನರ್ಪಿಸುತಿರ್ದಂ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೧೨-೩೦೨).
[ಜನ್ನ$_1$ + ಕೊಂಡ$_2$]

ಜನ್ನಣೆ (ನಾ). ಯಜ್ಞಶಾಲೆ ; "ಯಾಗಶಾಲೆ" (ಚತುನಿ. ೬. I, ೭೦). 'ಜನ್ನವನೆ' ಪರಾ. [?]

ಜನ್ನದಾರ (ನಾ). ಜನಿವಾರ ; ಯಜ್ಞೋಪವೀತ : ಜನ್ನದಾರದ ಪನ್ನಗಭೂಷಣಂ ಪವಿತ್ರದ ಪರಮಾತ್ಮಂ (ಗಿರಿಕ. ೧೦-೭೯ ವ) : ಮೂಜೆಟಿಯ ಜನ್ನದಾರದಾಣಿ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೧೧೭-೨೪). [ಜನ್ನ$_1$ + ದಾರ$_1$]

ಜನ್ನಲು (ನಾ). ಕಿಟಿಕಿ: "ಕಿಟಕಿ, ಜನ್ನಲು, ವಾತಾಯನ" (Window. ಇಂಕನ).
[←ಪೋರ್ಚ್. Janella. / ತಮಿ. ಜನ್ನಲ್]

ಜನ್ನವಗೆಯ (ನಾ). ೧. ಯಜ್ಞಕ್ಕೆ ಶತ್ರುವಾದವನು; ದಕ್ಷಯಜ್ಞವನ್ನು ಧ್ವಂಸಮಾಡಿದವನು ; ವೀರಭದ್ರ : "ಜನ್ನವಗೆಯಂ, ಎಂಟಡಿವರಿಜಂ, ಬೀರಂ, ಬಿಸುಗಣ್ಣಮಗಂ, ಅರೆವಾನಿಸವಗೆಯಂ – ಈ ೫ ವೀರಭದ್ರಂಗೆ ಪೆಸರ್" (ಕಶಸಾ. ೧-೬): "ಎಂಟಡಿವರಿಜ ಜನ್ನವಗೆಯ ಬಿಸುಗಣ್ಣಣುಗನು ಬೀರನರವಾನಿಸವಗೆಯನೆಂದು ಸಲ್ವುದಾ ವೀರಭದ್ರನ ನಾಮ" (ಶಬ್ದಮಂ. ೫) : ಜನ್ನವಗೆಯಂಗೆ ಸುಗ್ರೀವಂ ಬಿಗುರ್ವರಿಜಂಗಂಗದಂ ನಂದಿಗೆ ನೀಲಂ ಮಸಗಿ ಮಾಜಾಂತರ್ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೧೩೨-೧೭). ೨. ಈಶ್ವರ ; ಶಿವ : "ಕಪರ್ದಿ ಜನ್ನವಗೆಯಂ" (ಕರ್ಣಾಸಿ. ೬). [ಜನ್ನ$_1$ + ಪಗೆ$_2$ + – ಅ$_7$]

ಜನ್ನವನೆ (ನಾ). ಯಜ್ಞಶಾಲೆ ; ಯಾಗಮಂಟಪ : ಆ ಹರಕೆ ಜನದ ಹೃದಯದಿಂ ಜನ್ನವನೆಯಿಂದೇಳ್ವ ಹೋಮಧೂಮಂಬೋಲೆ ವ್ಯೋಮಾಂತರಕೆ ಪರ್ವಿದತ್ತು (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೦೦-೨೮೮).
[ಜನ್ನ$_1$ + ಮನೆ]

ಜನ್ನವರ 'ಜನ್ನವಿರ' ನೋ.

ಜನ್ನವಳ (ನಾ). ಯಜ್ಞದ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಬಯಸುವವನು ; ಇಂದ್ರ : "ಪಲಗಣ್ಣನಿಂದಿರಂ ಮುಂಗಿಲ್ದೇರನುಜೆ ಜನ್ನವಳನು ಸಗ್ಗಿಗರಾಣ್ಮನೆನೆ ಸುರವ" (ಕಬ್ಬಿಕೈ. ೧೦೨). [ಜನ್ನ$_1$ + – ವಳ (< – ವಾಳ$_1$)]

ಜನ್ನವಿರ್ (ಕ್ರಿ). [illegible] ಜಳೋದ್ಗಮವರ್ ಮಿಗೆ ಜನ್ನವಿರ್ಪ್ಪರ್ ಭೂವಳಿ[ಯ]ವಿನೂತ ವಿಪ್ರವರರಿಂದೆಸೆದಿರ್ಪ್ಪರ್ದತ್ತು ನೋಪ್ಪರ್ದಂ (ಎಚ. XIII, ೪೪-೩೮ : 1112) (ಶಾಶಮಂ. ೨೦೭ ನೋ). [ಜನ್ನ$_1$ + ಇರ್$_1$]

ಜನ್ನವಿರ, ಜನಿವಾರ, ಜನ್ನವರ, ಜನ್ನಿವರ, ಜನ್ನಿವಾರ, ಜನ್ನುರ (ನಾ). ಯಜ್ಞೋಪವೀತ ; ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರ : [illegible] ಪೆಗಲೊಳ್ ತೆಗೆದಿಕ್ಕಿ ವೇದದಭ್ಯಾಸವನುಂಟುಮಾಡಿ (ಕಾವ್ಯಸಾ. ೫೩೯ ೭೨೪): [illegible] ಕರವೊಡಂಬಡೆ (ಪಂಪಭಾ. ೬-೮): ಒಳ್ಪುವೆತ್ತ ಜನ್ನವಿರವುದಂಶುಕಂಡಳ [illegible] (ವರ್ಧಪು. ೧೬-೪). **ಜನಿವಾರ:** [illegible] ಜೀನಗಾರನುಯೆಂದೆಂಬೆ (ಚಿದಾವ. ೧೪-೬) : ಎದೆಯ ಮೇಲೆ ಹೊತ್ತ ಉತ್ತರೀಯದ ಸಂದಿನಿಂದ ಜೋಲಾಡುವ ಜನಿವಾರ (ಕಳಹು. ೨) : ಜನಿವಾರದೊಳಗಿನ ಕೃಷ್ಣಾಜಿನ ಆಗಾಗ ಕೊರೆಯುತ್ತಿತ್ತು (ವೃನಿ. ೧೮೩). **ಜನ್ನವರ** : ನೇರಿತನಿಪ್ಪ ಜನ್ನವರದಿಂ ಕರಯುಗ್ಮದೊಳಾಂತ ದರ್ಭೆಯಿಂ ಚಾರು ಶಿಖಾಕಮಂಡಲುಗಳೊಪ್ಪಿರೆ ವಾಮನರೂಪುವೆತ್ತ ಗಂಭೀರ ನುದಾತ್ತನಾ ಬಲಿಯ ಬೇಟ್ಪುದುಂ (ನೇಮಿಪು. ೫-೨೦) : ಗಿಳಿವಿಂಡು ದರ್ಭೆ ಮಲ್ಲಿಗೆ ಜನ್ನವರ ಕಾಸೆ ತಳಿರಾಗೆ ಕುಸುಮಾಕ್ಷತೆಯಿತ್ತು ಅಲರಂಬನ ಪರಸುವ ವಿಪ್ರನಂದದೆ ಚಲುವಾದುದೊಂದು ಚೂತಕುಜಾತ (ತ್ರಿಭುತಿ. ೧೪-೩೮). **ಜನ್ನಿವರ** : ಅವನ ಜನ್ನಿವರಮಂ ಸಾಭಿಜ್ಞಾನದುಂಗುರಮಂ ನಗೆಯೊಳೊತ್ತೆಯೆಂದು ಕೊಂಡು (ಧಾವುಂಪು. ೩೫-೧೫) : ಅಬ್ಜತಂತುವಿನ ಜನ್ನಿವರಂ ಸುರಭೂಜವಲ್ಕವೊಪ್ಪಿರೆ ಪೂಜಿಮಟ್ಟನಾ ಕೊಳದಿನಾಗಳ ದೊರ್ವ ಕುಮಾರತಾಪಸಂ (ಕಾದಂಬ. ೬೦೭): ಓಜೆವೆತ್ತಿರೆ ಬೆಳ್ಪಿಯುತ್ತರಿಂಗೆ ಜನ್ನಿವರಂ ಬೆಡಂಗಳವಟ್ಟು ಬಾಲದಿನೇಶನಂತಿರೆ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೫-೨೦೭) : ಒಡಲೊಳೆಸವುದ್ಧೂಳನ ತ್ರಿಪುಂಡ್ರಗಳೆನೊಪ್ಪಿಡಿ ಜನ್ನಿವರದಿಂದೆ . . . ದೇಸವಡೆದಿಹ ತಪೋಧನರು (ರಾಘಚ. ೦೭-೫೦). **ಜನ್ನಿವಾರ:** "ಜನ್ನಿವಾರಂ ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಮುಪವೀತಮೆನಿಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೭೫-೮) : ಎಬುಸರದ ಜನ್ನಿವಾ[ಪಾಠಾಂ. ವಿ]ರಮುನಿಕ್ಕುವುದುರೋಲಿಂಗಂ (ಧಾವುಂಪು. ೬೨) : ಕರ್ಮಲತೆಯಂತಿರ್ದ ಜನ್ನಿವಾರಮಂ ಕಳೆದು ಬಿಸುಟು (ಬಸರ. ೨-೪೨) : ಕಳೆದು ಮುನಿಪತಿ ಜನ್ನಿವಾರವ ಧರೆಗೆ ಬಿಸುಡುತಲಿ (ಕೌಶಿರಾ. ೩-೦೯). **ಜನ್ನುರ** : ಕತ್ತುರಿಯ ಕಂಪು ಕೈಸುಂಗಿ ಹೊಂನೊಜೆ ಹಟ್ಟಿಗೆ ಸಣ್ಣ ಗಗ್ಗರಂ ಮುತ್ತಿನ ದಂಡೆ ತೋಳಮಣಿ ಬೈತಲೆ ನೆಯ್ದಲೆ ತೂಲ ಜನ್ನುರಂ . . . ಮೆಯಿಮಿಕ್ಕಿರೆ (ಎಕ. V, ಅರಸೀ. ೮೮-೨ : 1184).
[ಜನ್ನ$_1$ + ?. / ಪ್ರಾ. ಜಣ್ಣೋವಈಯ, ಜಣ್ಣೋವವೀಯ.
/ ಸಂ. ಯಜ್ಞೋಪವೀತ]

ಜನ್ನವಿರವಂತ(ನಾ).ಯಜ್ಞೋಪವೀತವನ್ನು ಧರಿಸಿದವನು;ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಜನ್ನವಿರವಂತಂ ಪಾರ್ವಂ (ಶಬ್ದಾನು. ೪೦೨ ಪ್ರಯೋ).
[ಜನ್ನವಿರ + – ವಂತ]

ಜನ್ನಶಾಲೆ (ನಾ). ಯಜ್ಞಶಾಲೆ ; ಯಾಗಮಂಟಪ: ಭಸ್ಮಭಾವನೆ ಬೇಡ ನಡವುದು ಜನ್ನಶಾಲೆಗೆ ನೀವು (ನಿಭಾಗ. ೧೦-೨೦-೨೯). [ಜನ್ನ$_1$+ಶಾಲೆ$_3$]

ಜನ್ನಿ (ನಾ). ಗ್ರಾಮದ ಮಹಾಜನ ; ಧರ್ಮದರ್ಶಿಗಳ ಸಭೆ : ಶ್ರೀಪಾರಿಸ್ವದೇವರಿಗೆ ನಾಡೆಳುಮಂದಿ ಜಂನಿಗಳು ಇಪ್ಪತನಾಲ್ಕು ಬಳಿಯ ಸಮಸ್ತನಾಡು . . . ಅರ್ತ್ವವ ಕೊಟು (ಕಇ. I, ೫೦-೪ : 1482) : ಧಾರಾಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಬಾಳಿಯೆಂದು ಬರಸಿಕೊಟ್ಟ ಶಿಲಾಶಾಸನ . . . ಹಾಜುನಾಡು ಸಮಸ್ತರ ಪೊಪ ಬಿಲಿತೂರ ಜಂನಿಗಳ ಪೊಪ (ಸೌಇಇ. IX-II, ೪೭೯-೦೫ : 1510) : ಕೋಟ ಅಧಿವಾಸದ ಉ[ರ]ನಾಲ್ವರು ಜಂನಿಗಳು ಪೊಪ್ಪ (ಸೌಇಇ. IX-II,೫೨೦-೩೦ : 1526). [?]

ಜನ್ನಿಗ (ನಾ). ಯಜ್ಞ ಮಾಡುವವನು ; ಅಧ್ವರ್ಯು : "ಜನ್ನಿಗ (ಗೆ)- ಯಾಜ್ಞಿಕ = ಅಧ್ವರಿ" (ತದ್ಭಕೋ. ೧೪). [<ಸಂ. ಯಾಜ್ಞಿಕ]

ಜನ್ನಿಗೆ, ಜನಗಿ$_1$, ಜನಿಗೆ (ನಾ). ೧. ದೇವರ ನೈವೇದ್ಯದ ಹಾಲಿಗಾಗಿ ಮೀಸಲು ಬಿಟ್ಟ ಗೋವು, –ಆವು : ದಯ್ವದ ಜನ್ನಿಗೆಯುಮನಾ ದೆಯ್ವದ ಬಣ್ಣಮುಮನಟ್ಟುಮಾ ಕಳ್ಳರ್ಕೊಂಡೊಯ್ವಲ್ಲಿ ಕಾಯಲಾಱದ ದೆಯ್ವಂಗಳ್ಗಮಗೆ ಭಕ್ತರಂ ಕಾ ದ ಪ ವೆ (ಸಮಜ. ೯–೧೦೬) : ಜಂಗುಳಿ ದೈವಕ್ಕೆ ಜನ್ನಿಗೆ ಬಿಟ್ಟಾರು ಕೇಡ ನೋಡಿ (ಕಾಂಸಂ. ೮೫–೫) : ಕಾಂತೆ ಮಡಗಿದ ಜನ್ನಿಗೆಯ ಪಾಲಂ ತೆಗೆದು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಕಾಸಿದನಂತರದೊಳ್ (ಬಸಪು. ೦೪–೫): ಕುನ್ನಿಗಳು ಮನೆ ಪೊಕ್ಕು ಮಡಿಕೆಯ ಜನ್ನಿಗೆಯ ಮೀಸಲನು ಕುಡಿದುತಾಯ್ತು (ನಿಭಾಗ. ೧–೦೩–೦೦). ೨. ಜನಿವಾರ ; ಯಜ್ಞೋಪವೀತ: ಕಟ್ಟಿದನೊಱೆಯ ಬಿಟ್ಟ ಜನ್ನಿಗೆಯ ಓಡದಿರೋಡದಿರು ಶರಣರ ಮನೆಯ ಬಿರುದಿನಂಕಕ್ಕೆ ಹಿಮ್ಮೆಟ್ಟದಿರೆಲೆ ದೇವ (ಬಸರ. ೦೨–೨೮) : ಮೀಸಲ ವಾರವ ಮರೆಯ ಜನ್ನಿಗೆಯ ಕಿತ್ತೊಗೆಯ . . . ಅಜ್ಞಾನ ಕಳೆಯು (ಚರಾವ. ೦೦೦–೯). **ಜನಗಿ$_1$:** ೧. ಮೇಲಾಗಿ ದೇವರಿಗೆ ಜನಗಿ ಬಿಟ್ಟದ್ದು (ಅಚೋಳ. ೮೪). **ಜನಿಗೆ:** ೧. "ದೇವರಿಗೆ ಬಿಟ್ಟ ಆಕಳು" (ಜಾನಕೋ. ೫೯). [<ಪ್ರಾ. ಜಣ್ಣಯ./ಸಂ. ಯಾಜ್ಞಿಕ]

ಜನ್ನಿಗೆಯ (ನಾ). ಯಜ್ಞ ಮಾಡುವವನು ; ಬ್ರಾಹ್ಮಣ : ಕಟ್ಟಿದ ಒಱೆಯ ಬಿಟ್ಟ ಜನ್ನಿಗೆಯರ ಮುಟ್ಟ ಬಂದಿಱದರೆ ಓಸರಿಸುವನಲ್ಲ (ಬಸವ. ೭೦೦). [ಜನ್ನಿಗೆ + –ಅ$_6$]

ಜನ್ನಿಗೆಯಾವು (ನಾ). = ಜನ್ನಿಗೆ ೧ : ಜನ್ನಿಗೆಯಾವಂ ಪರಸಿದ ಪೊನ್ನಂ ಪರಿಯಳಮನೊಯ್ವ ಕಳ್ಳರನಂತಿಂತೆನ್ನದು ಗಡ ಮನೆದೈವದ ಸನ್ನಿಧಿಕೆಯ ನೋಡೆ ಮನೆಯ ಕುನ್ನಿ ವಿಶೇಷಂ (ಪಾರ. ೪೬೫). [ಜನ್ನಿಗೆ + ಆವು]

ಜನ್ನಿವರ 'ಜನ್ನವಿರ' ನೋ.

ಜನ್ನಿವಾರ 'ಜನ್ನವಿರ' ನೋ.

ಜನ್ನಿವಾಸ, ಜಾನ್ವಾಸ, ಜನ್ನೀವಾಸ (ನಾ). ೧. ಬಿಡದಿಯ ಮನೆ ; ದಿಬ್ಬಣದ ಮನೆ: ಮಾಡಿದರಮನೆ ಜನ್ನಿವಾಸದ ಬೀಡಿಕೆಗಳಾದವು (ಕೊರಟಾ. ೦–೦೬–೦೬). **ಜಾನ್ವಾಸ:** ೨. ಮದುವೆಗೆ ಮುಂಚೆ ಬೀಗರನ್ನು ಸ್ವಾಗತಿಸುವ ಉತ್ಸವ : ರಾಯರ ಮನೆ ಜಾನ್ವಾಸ ಬಲು ಭರ್ಜರಿಯಾಗಿತ್ತು (ರೂಢಿ). **ಜನ್ನೀವಾಸ:** ೧. ಬಂದು ಭೂಮೀಶ್ವರರು ನಳನೃಪಗಂದು ದಿಬ್ಬಣವಾಯ್ತು ಪೊಸಗೆಯ ದುಂದುಭಿಯ ರಭಸದಲಿ ಜನ್ನೀವಾಸ ಕೆಸಗಿದರು (ಅಂದಿಕಾ. ೪೮–೪೮).

[<ಸಂ. ಜನ್ಯವಾಸ./ಮರಾ. ಜಾನ್ವಸಾ, ಜಾನವಸಾ]

ಜನ್ನುರ 'ಜನ್ನವಿರ' ನೋ.

ಜನ್ಮ (ನಾ). ೧. ಹುಟ್ಟು; ಜನನ: "ಜನನಂ ಜನ್ಮಂ ಪ್ರಸವಂ ಜನಿ ಜನುರುತ್ಪತ್ತಿ ಸೂತಿಯೋಕಾರ್ಥಮಿವಿಂತಿನಿತುಂ" (ಪಸ್ತುಕೋ. ೦೮–೩) : ಎನ್ನ ಜನ್ಮವ ತೊಡೆದ ನೀ ಧರ್ಮಿ (ಬಸವ. ೪೮೦) : ಆಱುವಾವೆಲೆ ದೇವ ಹತ್ತಕೆ ಮೂಡಿಯಲುಳಿದಿರ್ದ . ಜನ್ಮಕ್ಕೆ ಮಾಜು ಜನ್ಮವೆ ಸಾಕು (ಕೊರಟಾ. ೦–೮–೨೦) : ಪರತರಾಕುಂಚನೆಯ ಬಲ್ಲವ ಮರಳಿ ಜನ್ಮಕೆಯೂ ಪರಮ ಪರತರ ಬ್ರಹ್ಮವಾಗಿಯೇ ನೆರೆ ವಿರಾಜಿಸುತಿರುವನು (ಗಗತಾ. ೨೦–೬೩): ಜನ್ಮ ಕುಲ ಧನ ಜಾತಿ ವರ್ಣಪ್ರಭೇದಮಂ ಗಣಿಸದೆಯೆ . . . ಪಾಲಿಸಿರ್ದನು ತನ್ನ ರಾಜ್ಯಮಂ(ಶ್ರೀರಾಮ. ೬–೦೮೦): ಜನ್ಮವೆಂದರೆ ಆತ್ಮನಿಗೆ ಶರೀರ ಇಂದ್ರಿಯ ಬುದ್ಧಿ ಇವುಗಳ ಸಂಘಾತಸಂಬಂಧ (ಹಿಂದಸಾ. ೧೨೨). ೨. ಜೀವಮಾನ ; ಜೀವಿತ ; ಬಾಳ್ವೆ; ಇರುವಿಕೆ: ವಿದ್ಯೆಯಿಲ್ಲದ ನರನು ನರಪಶುವವನ ಜನ್ಮ ನಿರರ್ಥಕರವೆಂದ (ಕುವ್ಯಾಉ. ೩–೧೧೫): ಜನ್ಮ ಇರುವ ವರೆಗೂ ತಮ್ಮ ಉಪಕಾರ ನೆನಸುವೆನು (ಮುಂಬಯಿ. ೪–೫೦) : ಜನ್ಮಕ್ಕೆ ಹತ್ತಿದ ಶನಿಯಾಗಿ ನೋಡಿದು ನುಂಗಿ ಬಿಡುತ್ತದೆ (ಬಂಕಿಮ. ೦೦೮).

ಜನ್ಮಕೊಡು=ಹೆರಂ ; ಹಡೆ : ಜನ್ಮ ಕೊಟ್ಟ ತಾಯಿ ಪರಮಪೂಜ್ಯಳು (ರೂಢಿ). ಜನ್ಮನೀಗು = ಜೀವನವನ್ನು ನೂಕು,–ಸಾಗಿಸಂ : ಯಾರು ಯಾರನ್ನೋ ಇದಿರುಹಾಕಿಕೊಳ್ಳುವುದರಲ್ಲೇ ಜನ್ಮನೀಗಿದ ಹುಡುಗಿ ಸಾವಿನಲ್ಲೂ ಯಾರನ್ನೋ ಇದಿರುಹಾಕಿಕೊಂಡುತಿತ್ತು (ಮೂರುದಾ. ೩೪೪).

[ಸಂ. ಜನ್ಮನ್]

ಜನ್ಮಕಲ್ಯಾಣ (ನಾ). [ಜೈನ] ಪಂಚಮಹಾಕಲ್ಯಾಣಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದಂ ; P ಜನಶಿಶು ಹುಟ್ಟಿದ ಕೂಡಲೆ ದೇವೇಂದ್ರನು ತನ್ನ ಪರಿವಾರದೊಂದಿಗೆ ಬಂದು ನಡೆಸುವ ಒಂದು ಉತ್ಸವ ; ಜನ್ಮಾಭಿಷೇಕ ಎಂಬ ಕಲ್ಯಾಣ: ತೀರ್ಥಕರ ಜನ್ಮಕಲ್ಯಾಣಾರ್ಥಂ ಬಂದಿಂತೆ ನೆಲಸಿದವುವಿಲ್ಲಿ (ಚಂದ್ರಪು. ೦೦–೬೬). [ಜನ್ಮ + ಕಲ್ಯಾಣ]

ಜನ್ಮಕುಂಡಲಿ (ನಾ). [ಜ್ಯೋತಿ] ಜನನಕಾಲದ ಗ್ರಹಗಳ ಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಪತ್ರ ; ಜನ್ಮಪತ್ರಿಕೆ ; ಜಾತಕ : ಜನ್ಮಕುಂಡಲಿ ತಂದ ಹೊರತು ಕೂಡುವಳಿ ನೋಡುವುದಕ್ಕಾಗುವುದಿಲ್ಲ (ರೂಢಿ).

[ಜನ್ಮ + ಕುಂಡಲಿ$_2$]

ಜನ್ಮಕುಂಡಲಿಕ (ನಾ). = ಜನ್ಮಕುಂಡಲಿ: ಶ್ರೀರಾಮ, ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣರ ಕುಂಡಲಿಗಳಿಗೆ ಸಂಹಟ್ಟಿ ನೋಡಲಾಗಿ ನನ್ನ ಜನ್ಮಕುಂಡಲಿಕವು ಅವುಗಳಿಗಿಂತ ದೊಡ್ಡದಾಗಿ ಕಂಡುಬಂದೀತು (ನಿರಾಧ. ೧೨೮).

[ಸಂ. ಜನ್ಮಕುಂಡಲಿಕಾ (ಜನ್ಮ + ಕುಂಡಲಿಕಾ)]

ಜನ್ಮಕ್ಷೇತ್ರ (ನಾ). ಹುಟ್ಟುವ ಸ್ಥಳ ; ಯೋನಿ : ಮೂತ್ರನಿವಾಸಂ ಜನ್ಮಕ್ಷೇತ್ರಂ ಗಡ ಶುಕ್ಲಶೋಣಿತಂ ಬಿತ್ತು ಗಡೇಂ ಪಾತ್ರಂ ದೇಹಂ ದೇಹಿಗೆ ಮೈತ್ರೀಭಾವಮನೊಡರ್ಚಲುಂ ಮೋಹಿಸಲುಂ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೯–೬೭).

[ಜನ್ಮ + ಕ್ಷೇತ್ರ]

ಜನ್ಮಚಕ್ರ (ನಾ). ಪುನಃ ಪುನಃ ಹುಟ್ಟುವುದು : ಭವದುಃಖವೆಂಬ ಕ್ರೂರ ಜನ್ಮಚಕ್ರಕ್ಕೀಡಾಗಿ ಅಲ್ಲಿ ತನ್ನ ಮಱೆದು . . . ಮುಳುಗಾಡುತಿಪ್ಪ ಅಜ್ಞಾನಿಜೀವಿಗಳು ನಿಮ್ಮನೆತ್ತ ಬಲ್ಲರಯ್ಯಾ (ಮೋಮಾ. ೨೮೬–೬೫).

[ಜನ್ಮ + ಚಕ್ರ$_1$]

ಜನ್ಮಜನ್ಮಾಂತರ (ನಾ). ಅನೇಕ (ಹಿಂದಿನ ಅಥವಾ ಮುಂದಿನ) ಜನ್ಮಗಳು : ಜನ್ಮಜನ್ಮಾಂತರದೊಳಾದೊಡು ಪೇಳ್ವೆನೋ ನಿನಗೆ ಬೆಸನಂ ಮಗನೆ (ಜೈಮಿಭಾ. ೦೩–೫೪) : ಮತ್ತೆ ಋಣಸೂತಕವು ಜನ್ಮಜನ್ಮಾಂತರಕೆ ಎತ್ತೆತ್ತಲೂ ಬೆನ್ನುಹತ್ತಿಕೊಂಡಿಹುದು (ಕಎಪು. ೨೩–೪) : ಜನ್ಮಜನ್ಮಾಂತರದಾವುದೊ ಕರ್ಮವು ಕಾಡುತಲಿಹುದೆನ್ನನಿರದೆ (ಇಂದಿರಾವ. ೯೯–೮೩).

[ಜನ್ಮ + ಜನ್ಮಾಂತರ]

ಜನ್ಮತಾರೆ (ನಾ). ೧. [ಜ್ಯೋತಿ] ಜನ್ಮಕಾಲದ ನಕ್ಷತ್ರ; ಜನ್ಮನಕ್ಷತ್ರ: ನವ ಪರಿಶೋಧ್ಯಂ ಸ್ಥಿರರಾಶಿ ದಾನಶೋಧನ ವಿರಹಿತಮಾ ಜನ್ಮತಾರೆಯುಂ ತರ್ಪಡೆಯೊಳ್ (ಜಾತತಿ. ೨೪–೨೪). ೨. ತಾರಾಬಲಗಣನೆಯಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯದು : ಆ ದಿನ ಪರಸಿಗೆ ಜನ್ಮತಾರೆಯಾಗುತ್ತದೆ. ಬೇರೆಯ ಲಗ್ನ ಹುಡುಕಿ (ರೂಢಿ). [ಜನ್ಮ + ತಾರೆ$_2$]

ಜನ್ಮದಾತ (ನಾ). ಜನ್ಮ ಕೊಟ್ಟವನು ; ತಂದೆ : ನಾನು ಜನ್ಮದಾತನನ್ನು ತಬ್ಬಿಕೊಂಡು . . . ಮೆಲುಮಾತಿನಿಂದ ನುಡಿದೆನು (ಮಹಸ. ೩).

[ಜನ್ಮ + ದಾತ$_1$]

ಜನ್ಮದಿನ (ನಾ). ೧. ಹುಟ್ಟಿದ ದಿನ; ಜನನದ ತಿಥಿ: ಸರಸಿರುಹಬಾಂಧವಂ ನಿಂದ ರಾಶಿಯೊಳ್ ಭುಕ್ತಭಾಗಮಿತಿಯಿಂ ಸಾಂವತ್ಸರಿಕಂ ಪೇಟ್ವುದು ಪೃಚ್ಛಕ ನರಂಗೆ ತಜ್ಜನ್ಮದಿನಮನತಿಪರಿಣತಿಯಿಂ (ಜಾತತಿ. ೨೪–೯). ೨. ಹುಟ್ಟುಹಬ್ಬ ; ವರ್ಧಂತಿ ; ಜಯಂತಿ : ಗಾಂಧೀಜಿಯ ಜನ್ಮದಿನವಾದ ಐದುದಿನಗಳಲ್ಲಿ . . . ಲಾಹೋರ್ ಮೊಕದ್ದಮೆಯ ತೀರ್ಪು ಪ್ರಕಟವಾಯಿತು (ಅಕ್ಕಾಸ್ವರ. ೦೪೪). ['ಜನ್ಮ + ದಿನ]

ಜನ್ಮದೇಶ (ನಾ). ಹುಟ್ಟಿದ ದೇಶ; ತಾಯ್ನಾಡು; ಮಾತೃಭೂಮಿ. [ಜನ್ಮ + ದೇಶ]

ಜನ್ಮಧಾರಣೆ (ನಾ). ಜನ್ಮವನ್ನು ತಳೆಯುವಿಕೆ; ಹುಟ್ಟುವಿಕೆ.

ಜನ್ಮಧಾರಣೆಮಾಡು = ಜನ್ಮತಾಳು; ರೂಪುಗೊಳ್ಳು: ಮುಗ್ಧ ಬಾಲಕನಾಗಿ ಕಳೆದ ಬೇಸಗೆಯ ಸುಖಕರವಾದ ದಿನಗಳು ಅವನ ಕಲ್ಪನೆಯಲ್ಲಿ ಹೊಸದಾಗಿ ಜನ್ಮಧಾರಣೆ ಮಾಡಿದುವು (ಪುನರು. ೨೯೭).

[ಜನ್ಮ + ಧಾರಣೆ$_1$]

ಜನ್ಮನಕ್ಷತ್ರ (ನಾ). = ಜನ್ಮತಾರೆ೧: ರೋಹಿಣಿಯು ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ಜನ್ಮನಕ್ಷತ್ರ ವೆಂಬುದನ್ನು ಎಲ್ಲರೂ ಬಲ್ಲರು (ನಕ್ಷತ್ರ. ೮). [ಜನ್ಮ + ನಕ್ಷತ್ರ]

ಜನ್ಮನಾಥ (ನಾ). [ಜ್ಯೋತಿ] ಜನನರಾಶಿಯ ಅಧಿಪತಿ: ಇನಜನ್ಮಂ ಬಲಹೀನ ಜನ್ಮಪತಿಯಂ ನೋೞ್ಪಂದು ಮೇಣ್ ಜನ್ಮನಾಥನನನ್ಯರ್ ನಡ ನೋಡದಿರ್ದೊಡಿನಜಂ ನೋೞ್ಪಂದು . . . ದೀಕ್ಷಾಮಾತ್ರಮಂ ಪೊರ್ದುಗುಂ (ಜಾತಕ. ೧೭-೪). [ಜನ್ಮ + ನಾಥ]

ಜನ್ಮನಾಮ (ನಾ). ೧. ಮಗು ಹುಟ್ಟಿದಾಗ ಇಟ್ಟ ಹೆಸರು; ಹುಟ್ಟು ಹೆಸರು: ಲಕ್ಷ್ಮೀಮಹಾದೇವಿಯೆಂಬ ಸಕಲಕಲ್ಯಾಣಾಭಿರಾಮನಾಮ ಮುಮಂ ಧನಶ್ರೀಯೆಂಬ ಜನ್ಮನಾಮಮುಮಂ ತಳೆದು (ಮಲ್ಲಿಪು. ೩-೫೨). ೨. ಜನ್ಮನಕ್ಷತ್ರವನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ಇಟ್ಟ ಹೆಸರು; ನಕ್ಷತ್ರನಾಮ: ಪುಡುಗಿಯ ಜನ್ಮನಾಮ ತಿಳಿಸಿರಿ (ರೂ೦). [ಜನ್ಮ + ನಾಮ]

ಜನ್ಮನಿವಾಸ (ನಾ). ಹುಟ್ಟಿದ ಸ್ಥಳ; ಜನ್ಮಭೂಮಿ: ಈ ಕಥೆ ಭವ್ಯ ಮಧುವ್ರತಾವಳೀಬಂಧು ಸಮುಸ್ತಸೌಖ್ಯಫಳಜನ್ಮನಿವಾಸಮೆನಿಪ್ಪು ದೊಪ್ಪುದೇ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೦-೫೨). [ಜನ್ಮ + ನಿವಾಸ]

ಜನ್ಮನಿವೃತ್ತಿ (ನಾ). ಪುನರ್ಜನ್ಮದಿಂದ ಬಿಡುಗಡೆ; ಮೋಕ್ಷ: ಮುಕ್ತ ಪದಕ್ಕೇರಿದ ಆತ್ಮಕ್ಕೆ ಪುನರ್ಜನ್ಮದ ಬಾಧೆಯಿಲ್ಲ. ಈ ಸ್ಥಿತಿಗೆ ಜನ್ಮನಿವೃತ್ತಿ ಎಂದೂ ಇವರು ಕರೆಯುವರು (ಜೈನಸಪ. ೫೦೭). [ಜನ್ಮ + ನಿವೃತ್ತಿ]

ಜನ್ಮಪತಿ (ನಾ). = ಜನ್ಮನಾಥ: ಇನಜನ್ಮಂ ಬಲಹೀನ ಜನ್ಮಪತಿಯಂ ನೋೞ್ಪಂದು . . . ದೀಕ್ಷಾಮಾತ್ರಮಂ ಪೊರ್ದುಗುಂ (ಜಾತಕ. ೧೭-೪).

[ಜನ್ಮ + ಪತಿ]

ಜನ್ಮಪತ್ರ (ನಾ). = ಜನ್ಮಕುಂಡಲಿ: ಈ ರೀತಿಯ ಜನ್ಮಪತ್ರವನ್ನು ನಾನು ಯಾವಾಗಲೋ ಈ ಮೊದಲು ನೋಡಿದ್ದೇನೆ (ಧೂರಾಹ. ೨೭).

[ಜನ್ಮ + ಪತ್ರ]

ಜನ್ಮಪತ್ರಿಕೆ (ನಾ). = ಜನ್ಮಕುಂಡಲಿ: ಅದು ಜನ್ಮಪತ್ರಿಕೆಯ ಹಾಗೆ ಸುರುಳಿಯಾಗಿ ಸುತ್ತಿದ್ದಿತು (ಇಕೃಕ. ೩೩೪). [ಜನ್ಮ + ಪತ್ರಿಕೆ]

ಜನ್ಮಭವನ (ನಾ). ಹುಟ್ಟಿದ ಮನೆ; ಜನ್ಮಸ್ಥಳ; ತವರು: ಆವಾಸಂ ಮದನಂಗೆ ಜನ್ಮಭವನಂ ಚೈತ್ರಕ್ಕೆ ಲಾಸ್ಯೈಕಲೀಲಾವೇಶ್ಮಂ ರತಿಗಾಸ ವಾವಸಥಮುನ್ಮತ್ತಾಳಿಗೆಂಬಂದದಿಂ . . . ನಂದನಶ್ರೀವಿಸ್ತಾರಮನಾಂತು ದುಚ್ಛ್ರಿತದಳಚ್ಛಾಯಾತ್ತಶೀತಾತಪಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೩-೦೪).

[ಜನ್ಮ + ಭವನ]

ಜನ್ಮಭೀರು (ನಾ). ಹುಟ್ಟಿಗೆ ಹೆದರುವವನು; ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ಬಯಸುವವನು: ಇದನಱಿದು ಜನ್ಮಭೀರುಗಳುದಾತ್ತಮುನರಖಿಳಕರ್ಮ ವೈರಿವಿನಾಶಪ್ರದಮೆಂದುಱೆಯರ್ . . . ಸಚ್ಚರಿತ್ರದ ಬೞಿಯಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೭-೨೨). [ಜನ್ಮ + ಭೀರು]

ಜನ್ಮಭೂಮಿ (ನಾ). = ಜನ್ಮದೇಶ: ಉತ್ತರಕುರುವೆಂಬುತ್ತಮ ಭೋಗ ಭೂಮಿಯೆ ಜನ್ಮಭೂಮಿಯಾದುದು (ಆದಿಪು. ೫-೨೭ ವ): ಹಿಮವದ ಗೇಂದ್ರಮೆ ಭೂರ್ಜದ್ರುಮರಾಜಿಗೆ ಜನ್ಮಭೂಮಿ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೮೮೪): ಖಳರ್ಗೆ ಶಾ ಜನ್ಮಭೂಮಿ ವಿಟಾಳಿಚರಿತರ ತೌರುಮನೆ(ಕುವ್ಯಾಕ. ೯-೨೦).

[ಜನ್ಮ + ಭೂಮಿ]

ಜನ್ಮಮಂದಿರ (ನಾ). = ಜನ್ಮಭವನ: ಅದು ಪೊಸ ಪೊನ್ನ ಘಂಟೆಯ [illegible] ವಿತಾನದ . . . ವಿಳಸತ್ಕವಾಟದ ವಿಚಿತ್ರವಿಭೂತಿಗೆ ಜನ್ಮಮಂದಿರಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೨-೯೩). [ಜನ್ಮ + ಮಂದಿರ]

ಜನ್ಮರಾಶಿ (ನಾ). [ಜ್ಯೋತಿ] ಹುಟ್ಟಿದ ನಕ್ಷತ್ರವು ಸೇರಿರುವ ರಾಶಿ; ಹುಟ್ಟಿದ ರಾಶಿ. [ಜನ್ಮ + ರಾಶಿ]

ಜನ್ಮರ್ಕ್ಷದಿನ (ನಾ). ಜನ್ಮನಕ್ಷತ್ರವಿರುವ ದಿನ; ಹುಟ್ಟಿದ ದಿನ: ತಂದೆ ಬಾ ಜನ್ಮರ್ಕ್ಷದಿನ ನಿನಗಿಂದು ವಿಪ್ರರಿಗಾಕಳನು ಕೊಡು (ನಿಭಾಗ ೦೦-೧೦-೫೦). [ಜನ್ಮ + ಋಕ್ಷ + ದಿನ]

ಜನ್ಮವತ್ಸರ (ನಾ). ಹುಟ್ಟಿದ ವರ್ಷ: ಮೊದಲ ವಿಶ್ವದ ಯುದ್ಧ ತೊಡಗಿದ ವರ್ಷವು ಅದೆ ನನ್ನ ಜನ್ಮವತ್ಸರವು(ಇಂಚಾಪ. ೮-೩೦). [ಜನ್ಮ + ವತ್ಸರ]

ಜನ್ಮವೆತ್ತು (ಕ್ರಿ). ಜನ್ಮತಾಳು; ಹುಟ್ಟು; ಜನಿಸು: ರಾಜಮನೆತನದಲ್ಲಿ ಜನ್ಮವೆತ್ತಿದರೂ ಅವನು ಎಲ್ಲಾ ಕಷ್ಟಗಳನ್ನು ಸಹಿಸಿಕೊಂಡು ಗಟ್ಟಿ ಮುಟ್ಟಾಗಿ ಬೆಳೆದನು (ಮಹಸ. ೭೪): ಬಸವೇಶ್ವರನು ಬಡಗಣ ಸಿಂದವಾಡಿ ಯಲ್ಲಿ ಜನ್ಮವೆತ್ತಿದನೆಂದು ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗುತ್ತದೆ (ಮೂರುಉ. ೮೮).

[ಜನ್ಮ + ಎತ್ತು$_1$]

ಜನ್ಮವ್ರತ (ನಾ). ಜೀವನದುದ್ದಕ್ಕೂ ಪಾಲಿಸುವ ವ್ರತ, ನೇಮ: ದುಷ್ಟರನ್ನು ನಿಗ್ರಹಿಸುವುದು ನಮ್ಮಗಳ ಜನ್ಮವ್ರತವೇ ಆಗಿರುವುದು (ದೆನ್ನಬೀ. ೧೦೩). [ಜನ್ಮ + ವ್ರತ]

ಜನ್ಮಶಯ್ಯೆ (ನಾ). ಹುಟ್ಟಿದ ಕೂಡಲೇ ಮಗುವನ್ನು ಮಲಗಿಸುವ ಹಾಸಿಗೆ: ಜನ್ಮಶಯ್ಯೆಯಲ್ಲಿದ್ದ ಕುಮಾರಸ್ವಾಮಿಯಂತೆ ಶರಶಯ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ಕಣ್ಣು ಮುಚ್ಚಿ ಮಲಗಿದ್ದ ಆ ಮಹಾತ್ಮನನ್ನು ನೋಡಿದನು (ವಚಭಾ. ೨೭೭).

[ಜನ್ಮ + ಶಯ್ಯೆ]

ಜನ್ಮಸದನ (ನಾ). = ಜನ್ಮಭವನ: ಕುಸುಮಾಯುಧಮಂಗಳಜನ್ಮಸದನ (ಪಂಚಕಂ. ೦೬೨-೭). [ಜನ್ಮ + ಸದನ]

ಜನ್ಮಸವನ (ನಾ). [ಜೈನ] ಪಂಚಕಲ್ಯಾಣಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ಜಿನಶಿಶು ಹುಟ್ಟಿದ ಕೂಡಲೆ ದೇವೇಂದ್ರನು ತನ್ನ ಪರಿವಾರದೊಂದಿಗೆ ಬಂದು ಆ ಮಗುವಿಗೆ ಮಾಡುವ ಅಭಿಷೇಕ; ಜನ್ಮಾಭಿಷೇಕ ಎಂಬ ಕಲ್ಯಾಣ: ದಿಟ್ಟಿಗೆ ಪೊನಲಾದುದು ಪೊಂಬೆಟ್ಟಂ ಜಿನ ಜನ್ಮಸವನ ಮಣಿಮಯಪಟ್ಟಂ (ಶಂರಾಮೂ. ೧-೪೪). [ಜನ್ಮ + ಸವನ$_2$]

ಜನ್ಮಸಾಫಲ್ಯ(ನಾ). ಜೀವನದ ಸಾರ್ಥಕತೆ, ಸಫಲತೆ: ಹರ್ಷಿತ ಹರ್ಷಾಶ್ರು ಜಲಾರ್ದ್ರನೇತ್ರ ಫಲಪೂರಂ ಜನ್ಮಸಾಫಲ್ಯಸಂಸ್ಥಿತಿಯಂ ಮಾಡಿದುದೆಂದು ನೋಡಿದರಲಂಬು (ಪುಷ್ಪಪು. ೩-೦೦೭). [ಜನ್ಮ + ಸಾಫಲ್ಯ]

ಜನ್ಮಸಾರ್ಥಕ (ನಾ). = ಜನ್ಮಸಾಫಲ್ಯ: ಬಾದಷಹನ ಹೆಂಡತಿಯಾಗುವು ದೇನೋ ಜನ್ಮಸಾರ್ಥಕವೇ ಆಹುದು (ಕವಾಳಂ. ೭೭). [ಜನ್ಮ + ಸಾರ್ಥಕ]

ಜನ್ಮಸ್ಥಳ (ನಾ). ಹುಟ್ಟಿದ ಊರು: ಈಪೂರಿಮಗೆ ಜನ್ಮಸ್ಥಳ ಪೂರ್ವ ದೊಳಾವಿರ್ದವಿಲ್ಲಿ (ಶ್ರೀಭಾಕಿ. ೦೦-೧೦). [ಜನ್ಮ + ಸ್ಥಳ (= ಸ್ಥಲ)]

ಜನ್ಮಸ್ಥಾನ (ನಾ). = ಜನ್ಮಸ್ಥಳ: ಯಾವನೊಬ್ಬ ನಾಗರಿಕನ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ . . ಜಾತಿ, ಲಿಂಗ, ಜನ್ಮಸ್ಥಾನ ಅಥವಾ ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಯಾವುದೊಂದರ ಆಧಾರದ ಮೇಲೆ ಮಾತ್ರವೇ ಯಾವ ತಾರತಮ್ಯವನ್ನೂ ಮಾಡತಕ್ಕುದಲ್ಲ (ಭಾಧಾನ. ೮). [ಜನ್ಮ + ಸ್ಥಾನ]

ಜನ್ಮಸ್ನಪನ (ನಾ). = ಜನ್ಮಸವನ: ಇದು ಜನ್ಮಸ್ನಪನ [illegible] ಮಿಗಿಲ್ ಕಲ್ಯಾಣಂ (ಆದಿಪು. ೮-೨೨). [ಜನ್ಮ [illegible]]

ಜನ್ಮಾಂತ (ನಾ). ಹುಟ್ಟಿನ ಕೊನೆ; ನಿರ್ವಾಣ: [illegible] ಜೀವಾಸ್ತಮಯಸಮಯ ಜನ್ಮಾಂತ[ವಾಕಾಂ. ತ್ಯ] [illegible] ಕರ್ಮಂ . . . ಇಂತೈದೆ ನಿರ್ವಾಣಮಕ್ಕುಂ (ನಾನಾರ. ೨೦)

[ಜನ್ಮ + ಅಂತ್ಯ$_2$]

ಜನ್ಮಾಂತರ (ನಾ). ಇನ್ನೊಂದು ಜನ್ಮ; ಹಿಂದಿನ ಅಥವಾ ಮುಂದಿನ ಜನ್ಮ: ಪಿರಿದುಂ ಮದೀಯ ಜನ್ಮಾಂತರಪುಣ್ಯದಿನೆಮಗೆ ನಿನ್ನ ದೊರೆಯ ತನೂಜಂ ದೊರೆಕೊಂಡಂ (ಜಗವಿ. ೩-೯೩): ಆವ ಜನ್ಮಾಂತರದ ಸುಕೃತದ ಠೋವಿ ಕೂಡಿತೊ ನಿಮ್ಮ ಚರಣದ ಸೇವೆ (ಕಾಶಿರಾ. ೧೧-೯). [ಸಂ.]

ಜನ್ಮಾಂತರಜ್ಞಾನ (ನಾ). ಹಿಂದಿನ ಮತ್ತು ಮುಂದಿನ ಜನ್ಮದ ಅರಿವು,– ತಿಳಿವಳಿಕೆ: ಪರಕಾಯಪ್ರವೇಶ, ಜನ್ಮಾಂತರಜ್ಞಾನ, ಆಕಾಶಗಮನ, ತ್ರಿಕಾಲಜ್ಞಾನ, ಖಗೋಳಜ್ಞಾನ ಮೊದಲಾದವುಗಳು ಅವಾಂತರಸಿದ್ಧಿಗಳು (ಭಾರದ. ೧೬೫). [ಜನ್ಮಾಂತರ + ಜ್ಞಾನ]

ಜನ್ಮಾಂತರವೈರ (ನಾ). ಪೂರ್ವಜನ್ಮದ ದ್ವೇಷ: ಅನಂತವೀರ್ಯಂ ಜನ್ಮಾಂತರವೈರಂ ಕಾರಣಮಾಗೆ ವಿರೋಧಿಯನಾಂತು(ಶಾಂತಿಪು. ೭-೭೩ ವ): ದೈತ್ಯನತ್ಯಂತ ದುರ್ಧರ ಜನ್ಮಾಂತರವೈರ ದಾರುಣವನಂ ಭೂಪಾಂತಿಕಾಸೀನ ನಾಗಿರೆ ಕಂಡಂ ಶನಿ ಕಾಣ್ಬವೊಲ್ ಕುವರನಂ ವಿಸ್ಫಾರತಾರೇಕ್ಷಣಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೫-೭). [ಜನ್ಮಾಂತರ + ವೈರ]

ಜನ್ಮಾಂತರೀಯ (ಗು). ಜನ್ಮಾಂತರದ; ಪೂರ್ವಜನ್ಮದ: ಕಾವ್ಯವು ಜನ್ಮಾಂತರೀಯ ಪುಣ್ಯದಿಂದ ಪ್ರತಿಭಾವಂತರಾದ ಕವಿಗಳಿಗೆ ಮಾತ್ರ ಗೋಚರವಾಗುವುದೇ ಹೊರತು ಸರ್ವಸಾಮಾನ್ಯರಿಗಲ್ಲ (ಭಾರದ. ೭೭೭). [ಸಂ.]

ಜನ್ಮಾಂತ್ರಿಯ (ಗು). ೧.=ಜನ್ಮಾಂತರೀಯ. (ನಾ). ೨. ಜನ್ಮಾಂತರಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟದು: ಪಾಲಿನ್ಯಕ್ಕೆ ಮೂರು ವಿಧದ ಕಾರಣಗಳು: ಒಂದು ಜನ್ಮಾಂತ್ರಿಯ, ಒಂದು ಸ್ವಯಂಕೃತ, ಒಂದು ಆಗಂತುಕ. ಜತೆಯಲ್ಲಿಯೇ ಹುಟ್ಟಿ ಬರುವುದು ಜನ್ಮಾಂತ್ರಿಯ (ಅರ್ಜುಧ. ೯೭). [< ಸಂ. ಜನ್ಮಾಂತರೀಯ]

ಜನ್ಮಾಂಧಕಿ (ನಾ). ಹುಟ್ಟಿನಿಂದಲೇ ಕುರುಡಿಯಾದವಳು; ಹುಟ್ಟುಗುರುಡಿ: ನಂದನವನೋದ್ದೇಶದೊಳಿರ್ದ ಜನ್ಮಾಂಧಕಿಯಲ್ಲಿಗೆ ಬಂದು (ಸುಕುಮಾ. ೫-೨೩ ವ). [ಜನ್ಮ + ಅಂಧಕಿ]

ಜನ್ಮಾನುಬಂಧಿ (ನಾ). ಜನ್ಮಜನ್ಮದಿಂದಲೂ ಸಂಬಂಧವುಳ್ಳುದು; ಜನ್ಮಾಂತರ ಸಂಬಂಧಿಯಾದುದಂ: ಜನ್ಮಾನುಬಂಧಿಯಪ್ಪ ಸ್ನೇಹಂ ಕಾರಣವಾಗಿ ದುಃಖಮಂ ಸೈರಿಸಲಾಱದೆ (ವಡ್ಡಾರಾ ೩೫-೨೯). [ಜನ್ಮ + ಅನುಬಂಧಿ]

ಜನ್ಮಾಭಿಷವ (ನಾ). = ಜನ್ಮಸವನ: ಇದು ಜನ್ಮಾಭಿಷವಕ್ಕಮತ್ಯಧಿಕ ಮೆಂಬನ್ನಂ ಸುರಶ್ರೇಣಿ ನೀಡಿದ ದುಗ್ಧಾರ್ಣವ ದುಗ್ಧಪೂರ್ಣ ಘಟ ಸಂಘಾತಂಗಳಂ ಕೊಂಡು (ಮಲ್ಲಿಪು. ೧೩-೧೬೬). [ಜನ್ಮ + ಅಭಿಷವ]

ಜನ್ಮಾಭಿಷವಣ (ನಾ). = ಜನ್ಮಸವನ: ದೇವನಿಕಾಯಮನುಚಿತಸ್ಥಾನದೊಳ್ ನಿಱಿಸಿ ಜನ್ಮಾಭಿಷವಣ ಪರಿಣತಾಂತಃಕರಣನಾದಾಗಳ್ (ಆದಿಪು. ೭-೭೭ ವ); ಜನ್ಮಾಭಿಷವಣಮಂಗಳವಿಧಿಯೊಳ್ ತ್ರಿದಶಾಧಿಪರೇಱಲ್ಕಿಕ್ಕಿದ ಭದ್ರಾಸನಮವೆರಡುಮೇನೊಪ್ಪಿದುವೋ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೧೨-೧೧೧). [ಜನ್ಮ + ಅಭಿಷವಣ]

ಜನ್ಮಾಭಿಷೇಕ (ನಾ). = ಜನ್ಮಸವನ: ಅಮರೇಂದ್ರಾವಳಿಯಿಂದಮಿಂದ್ರಗಿರಿಯೊಳ್ ಜನ್ಮಾಭಿಷೇಕಕ್ಕೆ ನೋಂತು (ಆದಿಪು. ೭-೨೦): ಅವರ್ಗೆ ಜನ್ಮಾಭಿಷೇಕಮಂ ಸಕಲ ಸುರವರರ್ ಸುರಗಿರಿಮಸ್ತಕದೊಳ್ ಮಾಡ್ಪುದಂ ನೋಡುತ್ತುಮಿರ್ದು (ಶಂರಾಮಾ. ೧೫-೧೫ ವ): ಅಘಶಾಸನಂಗೆ ಪಾಕಶಾಸನಂ ಮಾಡ್ಪ ಜನ್ಮಾಭಿಷೇಕವಿಧಾನಮಂ ನಿರ್ವರ್ತಿಸಿ (ಪುಷ್ಪಪು. ೧೧-೫೩ ವ). [ಜನ್ಮ + ಅಭಿಷೇಕ]

ಜನ್ಮಾವನಿ (ನಾ). = ಜನ್ಮದೇಶ: ಆ ವಧು . . . ವಿಶ್ವಜಗದ್ವಿಲಾಸ ಜನ್ಮಾವನಿ ಯೋಷಿದಾತ್ಮ ಗುಣನಾಮಮೆನಿಪ್ಪಳದೇಂ ಸುರೂಪೆಯೋ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೩-೨೭). [ಜನ್ಮ + ಅವನಿ]

ಜನ್ಮಾವಸರ (ನಾ). ಹುಟ್ಟಿದ ಸಮಯ; ಜನನ ಕಾಲ: ದಿವಸಕರ ಚಂದ್ರಯುತ ಭಾರ್ಗವನಂ ಜನ್ಮಾವಸರದೊಳೀಕ್ಷಿಸುವೊಡೆ ದೇವವಿನೂತಂ ಪುಟ್ಟಿದ ಮಾನವನಿರದೆ ನವಾಬ್ದದಿಂ ಪುನರ್ಭವನಕ್ಕುಂ (ಜಾತತಿ. ೭-೨೯). [ಜನ್ಮ + ಅವಸರ]

ಜನ್ಮಾವಳಿ (ನಾ). ಜನ್ಮಗಳ ಪರಂಪರೆ; ಭವಾವಳಿ: ದೇವೇಂದ್ರನು ಮಾಗಳ್ ದೇಶಾವಧಿಯಿಂ ಚಿತ್ತದೊಳ್ ಪ್ರಯೋಗಿಸಿ ನಿಜ ಜನ್ಮಾವಳಿ ಸಮೇತಮಾತ್ಮೀಭಾವಮನಱಿದಂ ವ್ಯತೀ[ತ]ಭವಸಂತತಿಯಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೫-೭): ಮನದೊಳಿನಗೀಶ ಮತ್ಪ್ರಾಕೃತನ ಜನ್ಮಾವಳಿಯನೆಯ್ದೆ ಕೇಳ್ವಟ್ಟು ಕರಂ ಜನಿಯಿಸಿದಪುದು(ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೩-೮). [ಜನ್ಮ + ಆವಳಿ$_1$ (=ಆವಲಿ)]

ಜನ್ಮಾವಾಸ (ನಾ). = ಜನ್ಮಭವನ: ಶ್ರೀವಧುಗೆ ಪೇರುರಂ ಜನ್ಮಾವಾಸಂ (ಶಂರಾಮಾ. ೧೧-೧): [ಜನ್ಮ + ಆವಾಸ]

ಜನ್ಮಾಹ (ನಾ). ಹುಟ್ಟಿದ ದಿನ: ದೊರೆಕೊಂಡು ಬಂದುದಯದಾ ದ್ರೇಕ್ಕಾಣದೊಳ್ ಸಂದ ಭಾಗಮನಾರಯ್ದನುಪಾತದಿಂದಱಿಗೆ ತಜ್ಜನ್ಮಾಹಮಂ ತದ್ವಿದಂ (ಜಾತತಿ ೨೭-೮). [ಸಂ. ಜನ್ಮಾಹನ್ (ಜನ್ಮ + ಅಹನ್)]

ಜನ್ಮಾಳಿ (ನಾ). = ಜನ್ಮಾವಳಿ: ಜೀವತತ್ತ್ವಕ್ಕೆ ಪಾಪದೊಳಂ ಪುಣ್ಯದೊಳಂ ವಿಮಿಶ್ರಣದೊಳಂ ಜನ್ಮಾಳಿ ಸಲ್ಗುಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೮-೧೩೯). [ಜನ್ಮ + ಆಳಿ$_4$ (=ಆಲಿ$_4$)]

ಜನ್ಮಿ (ನಾ). ಜೀವಿ; ಪ್ರಾಣಿ. [ಸಂ. ಜನ್ಮಿನ್]

ಜನ್ಮಿಗ (ನಾ). = ಜನ್ಮಿ: ದೈವಬಲವಿಲ್ಲದ ಸೇವಕನಂತೆ ಮುಟ್ಟುಗೆಟ್ಟು ಗ್ರಹಬಲವಿಲ್ಲದ ಜನ್ಮಿಗನಂತೆ ಪೆರ್ಚಲ್ಲದೆ (ಶಾಂತಿಪು. ೭-೩೦ ವ). [<ಸಂ. ಜನ್ಮಿಕ]

ಜನ್ಮಿಸು (ಕ್ರಿ). ಜನ್ಮತಾಳಂ; ಹುಟ್ಟು: ಧರಣಿಯೊಳಗುದಯಿಸಿದ ಫಲವಿಂತಿರಲುವೇಡಾ ನಾವು ಜನ್ಮಿಸಿದಿರವದೇತಕೆ ಬಾತೆ (ಬಸವು. ೭-೬೨): ಮಗು ತನ್ನ ಹಿಂದಿನ ಜನ್ಮದ ಅನುಭವಗಳೊಂದಿಗೆ ಈಗ ಜನ್ಮಿಸುತ್ತದೆ (ಜೀವಾತ್ಮ. ೧೭೭). [ಜನ್ಮ + – ಇಸು$_3$] .

ಜನ್ಮೇಶ (ನಾ). = ಜನ್ಮನಾಥ: ಜನ್ಮೇಶಂ ಬಳಯುಕ್ತನಾಗಿರೆ ಸುಹೃತ್ಸೌಮ್ಯಗ್ರಹಂ ನೋಡೆ ಮೇಣ್ ಜನ್ಮೇಶಂ ನಿಲೆ ಜನ್ಮಲಗ್ನಗೃಹದೊಳ್ . . . ಕೂಸಂ ಸುಧಾಜನ್ಮಂ ರಕ್ಷಿಸುವಂ (ಜಾತತಿ. ೭-೫). [ಜನ್ಮ + ಈಶ]

ಜನ್ಮೋತ್ಸವ (ನಾ). ೧. ಮಗು ಹುಟ್ಟಿದಾಗ ಮಾಡುವ ಉತ್ಸವ.– ಸಂತೋಷದ ಸಮಾರಂಭ: ಸೂರದತ್ತನಾತ್ಮೀಯಾತ್ಮಜನ ಜನ್ಮೋತ್ಸವಾಕರ್ಣನದೊಳತ್ಯಂತಹರ್ಷೋತ್ಕರ್ಷಾಂತರಂಗನಾಗಿ ರಾಗಿಸಿ (ಸುಕುಮಾ. ೧೦-೨೭ ವ): ಅನ್ತು ವಿಜಯೋತ್ಸವಮುಂ ಕುಮಾರಜನ್ಮೋತ್ಸವಮುಮಾಗೆ ಸಂತುಷ್ಟಚಿತ್ತನಾಗಿರ್ದ್ದ ವಿಷ್ಣುದೇವಂ (ಎಕ. V, ಬೇಲೂರು. ೧೨೪-೫೯;1183). ೨. = ಜನ್ಮಕಲ್ಯಾಣ: ಆ ತ್ರಿಳೋಕತಿಳಕನ ಜನ್ಮೋತ್ಸವದೊಳ್(ಆದಿಪು. ೭-೩೭ ವ): ಅಭಿವೀಕ್ಷಿಸುವ ಜನಕ್ಕೆಯ್ದೆ ಜನನ ಜನ್ಮೋತ್ಸವಮಂ ಬೆಸಕೆಯ್ದ ಮಣಿವಿತಾನದೊಳೆಸೆದಂತೆಸೆದತ್ತಶೇವಿದೇವನಿಕಾಯಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೦-೨೩). [ಜನ್ಮ + ಉತ್ಸವ]

ಜನ್ಯ (ಗು). ೧. ಹುಟ್ಟುವ; ಉಂಟಾಗುವ; ಉದ್ಭವಿಸುವ. 'ಜನ್ಯಭಾಷೆ', 'ಜನ್ಯರಾಗ' ಪರಾ. (ನಾ). ೨. ಜನರಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದುದು. ೩.ಜನ. ೪. ಸುದ್ದಿ; ವದಂತಿ. ೫. ಮದುಮಗನ ಗೆಳೆಯ,–ಸ್ನೇಹಿತ. ೬. ಯುದ್ಧ; ಕಲಹ: "ಸಮರಂ ಸಂಗ್ರಾಮಂ ಯುದ್ಧಮಾಜಿ . . . ಜನ್ಯಮಾಹವಂ ಸಂಯುಗಂ ಪ್ರಘಾತಂ ಕಲಹಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೮೨-೧): ದೇಹದಿಂ ಪುಲಕಂ ಪೊಣ್ಮರೆ ನೋಡುವಂ ಪರಿವಿಳದ್ರಾಜನ್ಯಮುಂ ಜನ್ಯಮುಂ (ಜಗವಿ. ೦೫-೧೭): ವನ್ಯಕಿರಾತನೆಂದು ಬಗೆದೆಟ್ಟೆನಿರ್ದಿದೆನಜ್ಞಭಾವದಿಂ ಜನ್ಯಮನಾಂತು ನಿಂದು ಮಿಗೆ ಮೆಯ್ವೊಣರ್ದಂ (ಶಬಕಂ. ೭-೧೨೭): ನಿನ್ನೊಳುಟಾದೆನಗಾವುದನ್ನಂ ಜನ್ಯಂ? (ರಾಮಾಶ್ವ. ೧೭೭-೨೭). [ಸಂ.]

ಜನ್ಯಜನಕಭಾವ (ನಾ). ಮೂಲವಸ್ತು, ವ್ಯಕ್ತಿ ಮತ್ತು ಅವರಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನವಾದ ವಸ್ತು, ವ್ಯಕ್ತಿ–ಇವುಗಳಿಗೆ ಇರುವ ಸಂಬಂಧ: ಸ್ಥಾಯಿಭಾವಕ್ಕೆ ವಿಭಾವಗಳೊಡನೆ "ಜನ್ಯಜನಕಭಾವ" ಎಂದೂ . . . ಅನ್ವಯಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು (ಭಾರಮಿ. ೩೬೦). [ಜನ್ಯ + ಜನಕ + ಭಾವ$_2$]

ಜನ್ಯಜನಕಮೋಹ (ನಾ). ತಂದೆ ಮಕ್ಕಳಲ್ಲಿ ಇರುವ ವ್ಯಾಮೋಹ,–ಮಮತೆ: ತಮ್ಮ ಮೂಜನೆಯ ಭವದ ಜನ್ಯಜನಕಮೋಹಂ ಕಾರಣಮಾಗಿ (ಶಾಂತಿಪು. ೯-೫೫ ವ). [ಜನ್ಯ + ಜನಕ + ಮೋಹ]

ಜನ್ಯಭಾಷೆ (ನಾ). ಒಂದು ಭಾಷೆಯಿಂದ ಜನಿಸಿದ ಭಾಷೆ; ಉಪಭಾಷೆ: ಪಿಡ್ಗಿನ್ ಎಂಬುದು ಇಂಗ್ಲಿಷ್‌ಭಾಷೆಯಿಂದ ರೂಪಗೊಂಡ ಒಂದು ಜನ್ಯಭಾಷೆ (ದ್ರಾವಿ. ೧೪೦). [ಜನ್ಯ + ಭಾಷೆ]

ಜನ್ಯರಾಗ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] "ಜನಕರಾಗದ ಆರೋಹಣದಲ್ಲಾಗಲಿ, ಅವರೋಹಣದಲ್ಲಾಗಲೀ ಅಥವಾ ಎರಡರಲ್ಲೂ ಕೆಲವು ಸ್ವರಗಳು ವರ್ಜ್ಯವಾಗಿ ಹುಟ್ಟಿದ ರಾಗಗಳು ಜನ್ಯರಾಗಗಳು" (ಸಂಗೀದಂ. ೩೧). 'ಜನಕರಾಗ' ಪರಾ. [ಜನ್ಯ + ರಾಗ]

ಜನ್ಯವರ್ಣ (ನಾ). "ಎರಡು ಮೂಲವರ್ಣಗಳ ಮಿಶ್ರಣದಿಂದಾದ ವರ್ಣ" (Secondary Colour. ಇಂಕನಿ). [ಜನ್ಯ + ವರ್ಣ]

ಜನ್ಯು (ನಾ). ೧. ಹುಟ್ಟು ; ಜನನ ; ಉತ್ಪತ್ತಿ. ೨. ಜೀವಿ ; ಪ್ರಾಣಿ. [ಸಂ.]

ಜನ್ಯೆ (ನಾ). ಮದುಮಗಳ ದಾಸಿ: ಅಂಗರಾಜನೊಳಿದಿರ್ಚಿದ ಭಾವನೆ ಪೊಚ್ಚಮಾಗೆ ಹೇಮಾಂಬುರುಹಾಸ್ಯೆ ಸೋಲ್ಬುದನೆ ಕನ್ನಿಕೆ ಜನ್ಯೆಯನೊತ್ತೆ ಪೋಯ್ತು ಯಾನಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೫-೧೦೬). [ಸಂ. ಜನ್ಯಾ]

ಜಪ (ನಾ). ಮಂತ್ರವನ್ನು ವಿಧಿಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಮತ್ತೆ ಮತ್ತೆ ಮೆಲ್ಲನೆ ಉಚ್ಚರಿಸುವುದು: ಸ್ವಸ್ತಿ ಯಮ ನಿಯಮ ಸ್ವಾಧ್ಯಾಯ ಧ್ಯಾನ ಧಾರಣಮೋನಾನುಷ್ಠಾನ ಜಪ ಸಮಾಧಿ ಶೀಳಸಂಪನ್ನರ್ (ಸೌಇಇ. XX, ೪೬-೧೭ : 1072): ಮೃದುವಚನವೇ ಸಕಲ ಜಪಂಗಳಯ್ಯಾ (ಬಸವ. ೨೪೪): ಜಪ ಸಮಾಧಿಯೊಳಿಪ್ಪ ಮೌಂಜಿಮೇಖಲೆಗಟ್ಟುವ . . . ಚಾರುಮುನಿಪುತ್ರರ್ಗೆ ವಂದಿಸುತ (ಹದಶಾ. ೫-೫೫): ಆವ ಸೇರಿಕೆ ಜಪಕೆ ಚಾಪ ಶರಾವಳಿಗೆ ಶಮೆ ದಮೆಗೆ ಖಡ್ಗಕಿದಾವ ಸಮ್ಮೇಳನ (ಕುವ್ಯಾಆ. ೪-೪೫): ಪ್ರಣವಾದಿ ಮಂತ್ರಂಗಳಂ ಸಾಂಗಕವಾಗಿ ಉಚ್ಚರಿಸುವದೇ ಜಪವೆನಿಸುವದು (ವಿವೇಕ. ೧೩೯): ಮಾಡಲರಿಯದೆ ಜಪತಪಂಗಳ ಆಡಲರಿಯದೆ ಸಾಧುಮಾರ್ಗದೊಳ್ (ಗಗಶಾ. ೨೦-೨).

ಜಪಮಾಡು = ೧. ಮಂತ್ರವನ್ನು ವಿಧಿಪೂರ್ವಕವಾಗಿ, ಮೆಲ್ಲಗೆ ಪುನಃ ಪುನಃ ಉಚ್ಚರಿಸು: ಬಡತನ ಹೋಗಲು ಇವನು ಲಕ್ಷ್ಮೀಮಂತ್ರವನ್ನು ಜಪಮಾಡುತ್ತಿದ್ದನು (ನೀತಿಚಂ. II, ೮). ೨. ಒಂದೇ ಸಮನೆ ಧ್ಯಾನಿಸು,–ಚಿಂತಿಸು: ಅವನು ಪರೀಕ್ಷೆಯ ಫಲಿತಾಂಶ ಯಾವಾಗ ಬರುತ್ತದೋ ಎಂದು ಜಪಮಾಡುತ್ತಿದ್ದನು (ರೂಢಿ). [ಸಂ.]

ಜಪಕವಳಿಗೆ (ನಾ). ಜಪಸರವನ್ನಿಡುವ ಕೋಶ,–ಚೀಲ: ಬಗಲಲ್ಲಿ ಒಂದು ಕಟ್ಟು ದರ್ಭೆ . . . ಇನ್ನೊಂದು ಕೈಯಲ್ಲಿ ಜಪಕವಳಿಗೆಯನ್ನು ಹಿಡಿದುಕೊಂಡು ಜಗಲಿಗೆ ಬಂದಾಗ (ಶದ್ಯಸ. ೧೬೫). [ಜಪ + ಕವಳಿಗೆ$_2$]

ಜಪಕಾಮ (ನಾ). ಜಪದಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತಿಯುಳ್ಳವನು: ರತಿಕಾಮರಿಂದಮಿಳಸಿದ್ಧಿಸಾಧನಮುಕ್ಕುಮತಿತಪೋಕಾಮರಿಗೆ ನೈಷ್ಠೆ ಚಲಿಸದ ರತಿಯು ಸತತ ಜಪಕಾಮರಿಗೆ ಜಾಗ್ರ ತಪ್ಪದ ರತಿಯು (ನವಮೋ. ೧೩-೫೦). [ಜಪ+ಕಾಮ]

ಜಪಗುಟ್ಟು (ಕ್ರಿ).=ಜಪಗೆಯ್: ತಾಪಸರು ಜಪಗುಟ್ಟೆ ಜನುಗಿದಡವರನು ಜ್ಞೀವಿಸಿದ ಠಾವಿದಲ (ಕುವ್ಯಾಉ. ೧-೨೧): ನಾವು ಆ ನಿನ್ನ ಬೆಟ್ಟಪ್ಪನಲ್ಲವೆಂಬುದನ್ನು ಎಡೆವಿಡದೆ ಜಪಗುಟ್ಟಿಕೊಳ್ಳುತ್ತ ಮರೆಯದಿರು (ಬಟ್ಯಅ. ೨೦೮-೨೨). [ಜಪ + ಕುಟ್ಟು$_1$]

ಜಪಗೆಯ್, ಜಪಗೈ (ಕ್ರಿ). ಜಪಿಸು; ಜಪಮಾಡು: ಕುಸುಮದ ಸಂತತಿಯ ಸುರಿದಜಿಗಿ ನುತಿಯಿಸಿ ಸಂತಸದೆ ಜಪಗೆಯ್ದು [ಪಾಠಾಂ. ಗೈದು] ಬೆಳಯು ಕೈಗಳನು ಮುಗಿದು (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೩-೩೧). ಜಪಗೈ : ವಿಮ್ಮಡಿಯಿಂದ ಮೂಜಡಿ ನೆಲನ ಕೊಡು ಜಪಗೈವುತಿಹೆವಿಲ್ಲಿ (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೧೮-೨೬): ಜಪಗೈವನಿಗೆ ಪಾಪವಿಲ್ಲ (ಇಂಜಾಪ. ೮೦-೯೦). [ಜಪ + ಕೆಯ್$_1$]

ಜಪಗೈ 'ಜಪಗೆಯ್' ನೋ.

ಜಪತಾವಾಡ (ನಾ). ತಾವರೆಬೀಜದ ಜಪಮಾಲೆ: ಕಾವಿ ಜೋಳಿಗೆ ದಂಡಕೋಲು ಬೂದಿಯು ಚೀಲ ಪಾವಿಗೆ ಕರ್ಣಕುಂಡಲವು ಆವಾಗ ಶಿವಧ್ಯಾನಕೆ ಜಪತಾವಾಡ ವೈಯ್ಯಾರದಿಂದಿತ್ತನವರ್ಗೆ (ಬಿಜ್ಜಳ. ೨-೨೬). [ಜಪ + ತಾವಾಡ$_0$ (<ತಾವಡ)]

ಜಪನ (ನಾ).=ಜಪ: ಸ್ವಪರಪ್ರಕಾಶಭಾಸುರಮಪರಂ ಮುನಿಗಿಂದುಕಾಂತಪಾತ್ರದೊಳಚ್ಚಾಚ್ಚಪಯಂ ನಿಂದಪೊರೆಸೆದುದು ಜಪನವಿಕಲ್ಪ ಪ್ರಪಂಚಹೀನಧ್ಯಾನಂ (ಅನಂಪು. ೯-೯೫). [ಸಂ.]

ಜಪಮಣಿ (ನಾ). ಜಪ ಮಾಡುವಾಗ ಎಣಿಸುವ ಮಣಿ: ಕರದಲಿ ಜಪಮಣಿ ಬಾಯಲಿ ಮಂತ್ರವು ಅಜಿವೆ ಮುಸುಕು ಮೋಜಿಗೆ ಹಾಕಿ (ಪುರಂದ. ೨-೨೫-೩). [ಜಪ + ಮಣಿ$_3$]

ಜಪಮಾಲಿಕೆ (ನಾ). ಜಪ ಮಾಡುವಾಗ ಎಣಿಸುವ ಮಣಿಗಳ ಸರ; ಜಪಸರ: ಕರದಿ ಜಪಮಾಲಿಕೆಯು ಕಂಠದಿ ಮೆರೆವ ರುದ್ರಾಕ್ಷಿಯ ಮಣಿಯು (ಗಗಶಾ ೨-೭). [ಜಪ + ಮಾಲಿಕೆ]

ಜಪಮಾಲೆ (ನಾ). = ಜಪಮಾಲಿಕೆ: ಸಂದಿಹ ಸೂರ್ಯನ ನೆನಟಿಗೆ ಭಾನು ಎಣಿಸುವದಿರುಳೆಲ್ಲವು ತಾನು ಅಗಣಿತತಾರಾ ಜಪಮಾಲೆಯನು (ನೆಂಮು. ೯೫-೩): ವೃದ್ಧಾಪ್ಯವೆಂದಿತು: 'ನಾನು ಭಕ್ತಿಯ ಜಪಮಾಲೆ.' ಜಗತ್ತು ಕೂಗಿ ಹೇಳಿತು: 'ನಾನು ಕರ್ತವ್ಯದ ಯಜ್ಞಶಾಲೆ!' (ಕಲ್ಕೋಂ. ೬-೦೦). [ಜಪ + ಮಾಲೆ]

ಜಪಸರ (ನಾ). = ಜಪಮಾಲಿಕೆ: ಪೊಳೆವ ಪಳಿಕಿನ ಜಪಸರಂ ಕುಸುಮಮಾಗೆ (ನಂದಿಮಾ. ೨-೨೪): ನಿನ್ನ ಜಪಸರವನ್ನಪ್ಪು ತಾ (ಗಾಳಿಪ. ೧೮೯). [ಜಪ + ಸರ$_6$]

ಜಪಾಕುಸುಮ (ನಾ). ದಾಸವಾಳದ ಹೂವು: ಜಪಾಕುಸುಮದೊಲು ಉಷಾರಪುಣಿಯರೆ ಜಪಾನವಿದೆ ರಮ್ಯ (ಅರಳು. ೩೩೯-೧೬). [ಸಂ. (ಜಪಾ + ಕುಸುಮ)]

ಜಪಾಕ್ಷಿತಿಜ (ನಾ). ದಾಸವಾಳದ ಗಿಡ: ರಕ್ತರಸಖಂಡಂಗಳ್ ತುಱುಗಿರೆ ವರೂಥಿಗಳ್ನೆಱೆ ಮೆಱೆದರ್ಕುಸುಮಿತ ಜಪಾಕ್ಷಿತಿಜಂಗಳವೋಲ್ (ರಾಜಶೇ. ೬-೬೮). [ಸಂ. (ಜಪಾ + ಕ್ಷಿತಿಜ)]

ಜಪಾಟಿ 'ಝಪಾಟಿ' ನೋ.

ಜಪಾತಿ (ನಾ). ಸಮಾನ; ಸರಿಸಮ: ಈಗಿನ ಕಾಲದ ಹುಡುಗೀರೇ ಆಟು. ಹಿಂದಿನ ಕಾಲದೋರ ಜಪಾತಿ ಕೆಲಸ ಮಾಡಲಾರೊ (ಸವರ್ಮಂ. ೯). [?]

ಜಪಾನುಷ್ಠಾನ (ನಾ). ಜಪವನ್ನು ಮಾಡುವುದು; ಜಪದ ಆಚರಣೆ: ರಿಪುಭಟಮಲ್ಲರೊಡನೆಯು ಕದನವಿದು ಜಡರೆಲ್ಲರಿಗೆ ಸುಲಭವೆ ಜಪಾನುಷ್ಠಾನವಲ್ಲೆಂದ (ಕುವ್ಯಾವಿ. ೭-೧೪): ಕಾಲಕಾಲದ ಜಪಾನುಷ್ಠಾನ ಪೂಜೆಗಳಿಗಾಲಸ್ಯಮಂ ಮಾಡದೆನ್ನ ಪರಿಚರ್ಯೆಗನುಕೂಲೆಯಾಗಿರ್ದು ಮುನಿಮಾಳ್ಕೆಯಂ ಸಾಗಿಪುದು (ಜೈಮಿಭಾ. ೦೦-೨೩). [ಜಪ + ಅನುಷ್ಠಾನ]

ಜಪಾಪುಷ್ಪ (ನಾ). ೧. = ಜಪಾಕುಸುಮ. ೨. "ಮದ್ದುಗುಣಿಕೆಯ ಹೂವು" (ಗಂಗಾಮು. ೦೩೭). [ಸಂ. (ಜಪಾ + ಪುಷ್ಪ)]

ಜಪಾಪ್ರಸವ (ನಾ). = ಜಪಾಕುಸುಮ: ಮುದಮುಂ ಜಪಾಪ್ರಸವ ರಕ್ತಶೋಕ ಬಂಧೂಕ ಶೋಣಮಣಿ ಜ್ಯೋತಿಗಳೆಕ್ಕಯಿಂ ಕಂಡೆ ಜಯಂ ಭವ್ಯಂ ಶುಭಂ ಮಂಗಳಂ (ಆದಿಪು. ೧೬-೩). [ಸಂ. (ಜಪಾ + ಪ್ರಸವ)]

ಜಪಾಪ್ರಸೂನ(ನಾ). = ಜಪಾಕುಸುಮ : ದೆಸೆದೇವತೆಗಳ್ಗೆ ಜಪಾಪ್ರಸೂನಮುಂ ರಕ್ತಬಲಿಯುಮಂ ತಾಮ ಕುಡುವಂತೆಸೆದಿರ್ದರೊ ಕದೆಗಣ್ಗೊಳ್ ಪಸರಿಸೆ ಕಡುಗೆಂಪು ಭೀಮ ದುರ್ಯೋಧನರಾ (ಗದಾಯು. ೮-೩). [ಸಂ. (ಜಪಾ + ಪ್ರಸೂನ)]

ಜಪಿತ (ನಾ). ಜಪ ಮಾಡಿದವನು.

ಜಪಿತನಾಗು = ಜಪಿಸು ; ಧ್ಯಾನಿಸು : ವಿಪರಿತಾಪಹತ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳ ಜನಕುವಮೆಗೊಳಿಸುವುಪಾದ್ಯರನು ನಿಜ ಜಪಿತನಾಗುವೆ ಕಾವ್ಯವಿದು ರಕ್ಷಿಸಲಿಯನವರತ (ಬಿಜ್ಜ್ಪು. ೨-೬). [ಸಂ.]

ಜಪಿಯಿಸು 'ಜಪಿಸು' ನೋ.

ಜಪಿಸು, ಜಪಿಯಿಸು (ಕ್ರಿ). ಮಂತ್ರವನ್ನು ವಿಧಿಪೂರ್ವಕವಾಗಿ, ಮೆಲ್ಲಗೆ ಪುನಃ ಪುನಃ ಉಚ್ಚರಿಸು ; ಜಪಮಾಡು : ಮೋನಂಗೊಂಡು ಪಂಚನಮಸ್ಕಾರಮಂ ಜಪಿಸುತ್ತುಮುಸಿರದಿರ್ಪುದುಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೩-೯೮) : ಓಂ ನಮಃ ಶಿವಾಯ ಎಂಬ ಮಂತ್ರವ ಜಪಿಸುತ್ತಿರ್ದನಯ್ಯಾ (ಬಸವ. ೨೦) : ಸಲೆ ಯಥಾವಿಧಿಯನೀಶಾಣುವಂ ಜಪಿಸುತೆ (ಪದ್ಮರಾ. ೧೦-೭೬); ಮಹಾಸ್ತ್ರ ಮಂತ್ರವ ಜಪಿಸಿದನು ಪಾರ್ಥ (ಕುಮ್ಮಾದ್ರೋ. ೯-೩೪) : ರಾಮಮಂತ್ರವ ಜಪಿಸೊ ಹೇ ಮನುಜ (ಪುರಂದ. ೨-೨ ಪಲ್ಲವಿ). **ಜಪಿಯಿಸು :** ಜನಶ್ರೀಪದಾಬ್ಜಂಗಳಂ ಪಂಚನಮಸ್ಕಾರಂಗಳಂ ನಾಲಗೆ ಜಪಿಯಿಸೆ' (ಶಂರಾಮಾ. ೨-೩೪) : ನಿಯಮದಿ ಜಪಿಯಿಸೆ ಮೃತ್ಯುಂಜಯ ಮಂತ್ರಮಂ (ಸಮಪ. ೧೨-೩೬); ಜಪಿಯಿಪ ಜನ್ನ ಮಾಡುವ ವೇದವೋದುವ (ಶ್ರೀಪಾಲ. ೬-೨೮). [ಜಪ + – ಇಸು$_3$]

ಜಪೆ (ನಾ). ದಾಸವಾಳದ ಗಿಡ ಮತ್ತು ಅದರ ಹೂವು : "ರುದ್ರಪುಷ್ಪಂ, ಜಪಾ – ಈ ೨ ದಾಸವಣಂ" (ಚಲಾಯು. ೩೫-೩೪). [ಸಂ. ಜಪಾ]

ಜಪೋಪೇತ (ನಾ). ೧. ಜಪದಿಂದ ಕೂಡಿದುದಂ. ೨. ದಾಸವಾಳದಿಂದ ಕೂಡಿದುದು. ೧, ೨: ಆ ಮಹಾವನಂ ಯೌವನದಂತೆ ಮದನೋತ್ಕಳಿಕಾ ಕಮನೀಯಮುಂ . . . ಆರಾಧಕಸಂತಕ್ಷಮಾಲಾಗಣಿತ ಜಪೋಪೇತಮುಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೫-೩೨ ವ). [ಸಂ. (ಜಪ + ಉಪೇತ ; ಜಪಾ + ಉಪೇತ)]

ಜಪ್ತ 'ಜಪ್ತಿ' ನೋ.

ಜಪ್ತಿ, ಜಪ್ತ, ಜಪ್ತು, ಜಫ್ತ್, ಜಫ್ತಿ (ನಾ). (ಸಾಲಗಾರರ ಅಥವಾ ತಪ್ಪಿತಸ್ಥನ ಆಸ್ತಿ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು) ಬಲಾತ್ಕಾರವಾಗಿ ವಶಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು ; ಮುಟ್ಟುಗೋಲು ಹಾಕುವುದು : ದಿವಾಣಿ ಕೋರ್ಟಿನ ಬೇಲೀಫರು ಜಪ್ತಿಯ ವಾರಂಟನ್ನೂ ತುರಂಗವಾರಂಟನ್ನೂ ಕೈಯಲ್ಲಿ ಹಿಡಕೊಂಡು ಎಡತಾಕುತ್ತಾರೆ (ಮೋಹಿನೀ. ೫): ಹಣ ಪಾವತಿ ಮಾಡದಿದ್ದರೆ ಮನೆ ಜಪ್ತಿಯಾಗುತ್ತದೆ (ಕಾವೇರಿ. ೦೦೨) : ಇದ್ದ ಆಸ್ತಿಪಾಸ್ತಿ ಸೊತ್ತು ವಗೈರೆ ಜಪ್ತಿಯಾಗದುಳಿಯದು (ಕುರುಕ್ಷಾ. ೦೨೨). **ಜಪ್ತ :** ಆತನು ತನ್ನ ಜಹಾಗೀರಿಗೆ ಸೇರಿದ ಕೆಲಸಗಳನ್ನು ದುರ್ಲಕ್ಷಿಸಿದನು. ಆದುದರಿಂದ ಆತನ ಉತ್ಪನ್ನವು ಜಪ್ತವಾಯಿತು (ಜ್ಯೋತಿಶ್ಚ. ೦೭). **ಜಪ್ತು :** ಅವರ ಮನೆ ಈ ದಿನ ಜಪ್ತಾಗುತ್ತದೆ (ಅದೇ). **ಜಫ್ತ್ :** ಅವಿನಾಶನು ಜಫ್ತ್ ಮೂಲಕ ಸ್ವತ್ತನ್ನು ವಶಪಡಿಸಿಕೊಂಡನು (ಅದೇ). **ಜಫ್ತಿ :** ಜಫ್ತಿ ಮೂಲಕ ವಸೂಲ್ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರು (ಮಹಾಪಂ. II, ೪೬).

ಜಪ್ತಿಮಾಡು, ಜಪ್ತಮಾಡು, ಜಪ್ತುಮಾಡು, ಜಫ್ತ್‌ಮಾಡು, ಜಫ್ತಿ ಮಾಡು = ೧. ಬಲಾತ್ಕಾರವಾಗಿ ವಶಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳು : ನಿಮ್ಮ ಮನೆ ಜಪ್ತಿಮಾಡಿ ಬೀಗಮುದ್ರೆ ಮಾಡಿರುವರು (ವಿಧಿವ್ಯ. ೦೯೦); ಸದರೀ ತಳವಿನ ಪತ್ರಿಕೆಯನ್ನು ಜಪ್ತಮಾಡತಕ್ಕದ್ದು (ಗಾಳಿಪ. ೩೪) ; ದ್ರಾವಕದ ತೆರವಾದ ಸೀಸೆಯೂ ಜಪ್ತಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ (ಸ್ಕೂಲಮಿ. ೦೬೪) : ಸ್ಥಿರಸ್ವತ್ತು ಜಫ್ತ್ ಮಾಡಲ್ಪಡಲೂ ಕೂಡದು (ಗ್ರಾಮಾಕ.೩೪). ೨. ಹುಡುಕು; ಶೋಧಿಸು; ತಪಾಸಣೆಮಾಡು; ಜಡತಿಮಾಡು: ಅವರ ಸಮಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಆಟಗಾರರನ್ನು ಜಪ್ತಿಮಾಡಿದರು (ಕೊತಕಾ. ೨೬); ನೂಲಿಗೇನು ನಿನ್ನ ಚೀಲ ಜಪ್ತು ಮಾಡಿದರೆ ಒಂದು ಹೊರೆ ಸಿಗಬಹುದು (ಕೈಲಾಳ. ೦೦); ಸ್ವಾಮಿ ದಿಂಬು, ಜಮಖಾನ ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಜಫ್ತಿಮಾಡಿದ (ಸ್ವಾಮಿಸ್ನೇ. ೭೯) : ಅಡಿಗೆ ಮನೆಯನ್ನೆಲ್ಲಾ ಜಫ್ತಿ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಳು (ಅವಶಂ. ೦೯೯). [←ಮರಾ. ಜಪ್ತೀ, ಜಪ್ತ್; ಹಿಂ. ಜಬ್ತೀ, ಜಪ್ತ್, ಜಬ್ತ್; ಅರ. ಜಬ್ತ್]

ಜಪ್ತು 'ಜಪ್ತಿ' ನೋ.

ಜಪ್ಪನೆ (ಅ). ತಟಕ್ಕನೆ ; ಬೇಗನೆ : ಅಗಲಾ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನು ಜಪ್ಪನೆ ಹೋಗಿ (ಮುಂಬಯಿ. ४-೦೭೬). [ಜಪ್$_0$ + – ಅನೆ$_1$]

ಜಪ್ಪಯ್ಯ (ನಾ). ಅಂಗಲಾಚುವ ಒಂದು ಮಾತು.

ಜಪ್ಪಯ್ಯಅನ್ನು = ೧. ಆಗ್ರಹಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಕೇಳಿಕೊಳ್ಳು ; ಒತ್ತಾಯಮಾಡು : ನನ್ನಂತವಳಾಗಿದ್ದರೆ 'ಜಪ್ಪಯ್ಯಾ' ಅಂದರೂ ಹೊಸಿಲು ದಾಟುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ (ನಿಂದನೆ.೬೫) : ನಾನಂತೂ ಜಪ್ಪಯ್ಯ ಅಂದರೂ ಗುಟ್ಟು ಬಿಟ್ಟುಕೊಡಲಿಲ್ಲ (ಪುನರು. ೩೮೬). ೨. ಸ್ವಲ್ಪಮಟ್ಟಿಗಾದರೂ ಸೋಲು,–ತಗ್ಗು ; ನಿರ್ಧಾರದಿಂದ ಕದಲು: ಒಳ್ಳೆಯ ಮಾತಿನಲ್ಲಿ ಹೇಳಿನೋಡಿದ. ಸೀತಮ್ಮ ಜಪ್ಪಯ್ಯ ಅನ್ನಲಿಲ್ಲ (ನಟಸಾ. ೫); ಜಪ್ಪಯ್ಯ ಅನ್ನದೆ ಸೀದ ಹಾಳು ಕಿತ್ತಳೆತೋಟಕ್ಕೆ ಹೋದರು (ಪ್ರಶ್ನೆ. ೨೬). 'ಜಪ್ಪೆನ್ನು' ಪರಾ. [?]

ಜಪ್ಪಿಸು (ಕ್ರಿ). (ಉಕ) ೧. (ಸರಿಯಾದ ಸಮಯಕ್ಕಾಗಿ) ಕಾಯು; ನಿರೀಕ್ಷಿಸು; ಹೊಂಚುಹಾಕು: ಬೆಕ್ಕು . . . ಇಲಿಗಳ ಗುದ್ದಿನ ಬಳಿಯಲ್ಲಿ ಜಪ್ಪಿಸಿ ಕಾದುಕೊಂಡು ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳುತ್ತವೆ (ಮುಂಬಯಿ. ೩-೩೦): ಕಳ್ಳಹುದುಲಿನ ದಂಡೆ ಆಚೆ ಈಚೆಗೆ ಚಾಚಿಕೊಂಡು ಜಪ್ಪಿಸುವಂತೆ ಸದ್ದಿಲ್ಲದಲೆ ಬಿದ್ದುಕೊಂಡಿಹುದು (ಉಯ್ಯಾಲೆ. ೭೯-೦೦) ; ಬೀಜಗಾಳೇ ನೀನು ಗಾಳಿಯಲಿ ತೇಲಿ ಬಹೆ ನಿನಗಾಗಿ ಜಪ್ಪಿಸಿಪೆನು (ಪಯಣ. ೦೦೯-೯). ೨. ಎಚ್ಚರಿಕೆಯಿಂದಿರು; ಮುಂಜಾಗರೂಕತೆ ವಹಿಸು : ಆದರೆ ತಾಪ್ರುವನ್ನು ಬಹಳ ಜಪ್ಪಿಸಿ ಕೊಡಬೇಕು (ಔಷಧೀ. ४೬) : ನಿಮ್ಮ ಪ್ರಕೃತಿ ಜಪ್ಪಿಸಿಕೊಳ್ಳಿರಿ (ಸಮಜೀ. ೫೦೨) : ಎಷ್ಟು ಜಪ್ಪಿಸಿ ನಡೆದರೂ ಜನರು ಸಾಯುತ್ತಿದ್ದರು (ಹೊಸಕ್ಷ. ೨೦೫) : ಆ ಬಟ್ಟಲನ್ನು ಜಪ್ಪಿಸಿ ಹಿಡಿ (ಕಸಾಪ. I, ೦೩೨). [ಜಪ್ಪು$_1$ (P ←ಮರಾ. ಜಪಣೇ) + – ಇಸು$_3$]

ಜಪ್ಪು 'ಜರ್ಪು$_1$' ನೋ.

ಜಪ್ಪೆನ್ನು (ಕ್ರಿ). ಜಪ್ಪಯ್ಯ ಅನ್ನು ; ಒತ್ತಾಯಮಾಡು : ಗಣೇಶನು ಜಪ್ಪೆಂದರೂ ಶಾಲೆಯ ಮೆಟ್ಟಲೇರಲಿಲ್ಲ (ಕನಕ. ೦೨೦). [ಜಪ್$_0$ + ಎನ್ನು(<ಎನ್$_1$)]

ಜಪ್ಯ (ಗು). ೧. ಜಪಿಸಬೇಕಾದ. (ನಾ). ೨. ಜಪಿಸಬೇಕಾದ ಮಂತ್ರ. [ಸಂ.]

ಜಫ್ತ್ 'ಜಪ್ತಿ' ನೋ.

ಜಫ್ತಿ 'ಜಪ್ತಿ' ನೋ.

ಜಬಡು (ಕ್ರಿ). ಜಗಿ ; ಅಗಿ ; ತಿನ್ನು : "ಕಡಿ, ಕಚ್ಚು, ನುರಿ, ಹರಿ, ಹೋಳು, ಜಬಡು, ಜಜ್ಜು, ಕುಟ್ಟು" (ಕಂನುಡು. ೮೦); ಆ ನಿಂಬೆಯ ಮರದ ಕೆಳಗೆ ಯಾರೋ ಬಾಯಲ್ಲಿ ಹುಲ್ಲುಕಡ್ಡಿಯನ್ನು ಜಬಡುತ್ತ ಕುಳಿತುಕೊಂಡದ್ದು ಮಕರಂದೆಗೆ ಕಾಣಿಸಿತು (ಬೆವರಿ. ೨೬೪). [ದೇ.II ತಮಿ. ಚವಟ್ಟು ; ಕೊಡ. ಚವೆಂಟ್]

ಜಬರಜಂಗಿ 'ಜಬರು ಜಂಗಿ' ನೋ.

ಜಬರಜಂಗು 'ಜಬರು ಜಂಗಿ' ನೋ.

ಜಬರದಸ್ತ್ 'ಜಬರ್ದಸ್ತು' ನೋ.

ಜಬರದಸ್ತಿ 'ಜಬರ್ದಸ್ತಿ' ನೋ.

ಜಬರದಸ್ತಿತನ (ನಾ). ಜಬರದಸ್ತಿಯಿಂದ ಕೂಡಿರುವಿಕೆ; ಜೋರು; ದರ್ಪ: ತಮ್ಮೊಡನೆ ಮಾತಾಡುವಾಗಿನ ಜಬರದಸ್ತಿತನ ಅವಳೊಡನೆ ಮಾತಾಡುವಾಗಿನ ಹಲ್ಲುಕಿರಿತ (ಮಾಮನಿ. ೨೭).

[ಜಬರದಸ್ತಿ (<ಜಬರ್ದಸ್ತಿ) + – ತನ]

ಜಬರದಸ್ತು 'ಜಬರ್ದಸ್ತು' ನೋ.

ಜಬರಿಸು, ಜಬ್ಬರಿಸು (ಕ್ರಿ). ಗದರಿಸು; ಬಯ್ಯು: ಎನಗುಣನೀಡಿ ನೀಂ ಪೋಪುದೆಂದು ಬಲು ಕಾಡುತಿರಲು ಜಗುಳಿ ಜಬರಿಸಿಕೊಂಡು ಪೋಗಿ (ಪ್ರಾರ್ಥರಾ. ೪-೪೩): ಜವನ ದೂತರು ಬಂದು ಜಬರಿಸಿ ಒಯ್ಯುವ ಸಮಯಕ್ಕೆ (ತೀರ್ಥವು. ೧೭೦): ಆಳುಹೋಳುಗಳನ್ನು ಜಬರಿಸುತ್ತಿದ್ದಳು (ಜಮೀನ್ದಾ. ೭೩): ಹುಡುಗರು ಹಾವಳಿ ಮಾಡಿದವು, ಜಬರಿಸಿದ, ಬಯ್ದ, ಜಗಳ ಮುಗಿಯಿತು (ಪ್ರೇಮಾಶ್ರ. ೩೦). **ಜಬ್ಬರಿಸು:** (೬). 'ಜರ್ಬಿಸು' ಪರಾ. [ಜಬರು + – ಇಸು$_3$]

ಜಬರು(ಗುಂ). ಬಲಶಾಲಿಯಾದ; ಸಮರ್ಥವಾದ: (೬).೨. ಭಾರಿಯಾದ; ಬೆಲೆಬಾಳುವ: (೬). (ನಾ). ೩. ಜೋರು; ಬಲಾತ್ಕಾರ; ದರ್ಪ: ನನ್ನ ಮ್ಯಾಗೆ ಇವನ ಜಬರು! ನಾ ಹೋದೆ ಅಂದ್ರು ಯಾರ ಮ್ಯಾಗ ಜಬರ ಮಾಡ್ತಾನ ತಿಳಿತೇತಿ (ಪುರುಷ. ೧೦೯): ನಿಮ್ಮಂತಾ ನಿಮಗ ಅಂತಾನ ಅಂದ್ರು ಈ ಕಳ್ಳನ ಜಬರೆಷ್ಟಿರಬೇಕು (ಹೊಸಂಸಾ. ೦೦೩). ೪. ಭಾರಿಯಾದ ಬೆಲೆ: ಈ ಜರದ ಸೀರಿ ಜಬರು ನೋಡಿದ್ರು ಖಬರ ಹಾರೂ ಹಾಂಗ ಅದ ಅಲ್ಲಾ (ಮಿಂಚಹು. ೧೩೯) [←ಪಾರ. ಹಿಂ. ಮರಾ. ಜಬರ್]

ಜಬರುಜಂಗಿ, ಜಬರಜಂಗಿ, ಜಬ್ರಜಂಗಂ, ಜಬರಂಜಂಗು, ಜಭರಜಂಗಿ, ಜವರಂಜಂಗಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಫಿರಂಗಿ,–ತೋಪು: ಹೊಡೆ ಬಲು ಜಬರುಜಂಗಿಯುಲಿ ಕೋಟೆಯುನೆಂಬ ಕಡುರಭಸಗಳೊಪ್ಪಿದುವು (ಕಂನವಿ. ೦೪-೪). **ಜಬರಜಂಗಿ:** ಆ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಅವನ ದಂಡನ್ನು ಶ್ರೀರಂಗಪಟ್ಟಣದ ಕೋಟೆ ಮೇಲಿನಿಂದ ಕೋವಿ ಪಿರಂಗೀಗುಂಡು ಮಕರ ಡಿಬ್ಬಿ ಜಬರಜಂಗಿ ಬಾಣ ಮುಂತಾದುವುಗಳಿಂದ ಹೊಡೆಯುತ್ತಲಿದ್ದರು (ಪಾಮವಂ. ೧೫೦): ಮಕರಡಬ್ಬಿ, ಜಬರಜಂಗಿ ಬಾಣ ಮುಂತಾದುವುಗಳಿಂದ . . . ಹೊಡೆಯುತ್ತಿರಲು (ಒಡಕ. ೫೩). **ಜಬರಜಂಗು:** ಪಂದಿಗೊಟಿಡು ಬರೆ ಮರುಳೆಕ್ಕೆ ಜಬರಜಂಗೆಂದೆಂಬ ಪಲವು ತಂತ್ರದೊಳು ಕೋದರಿರದೆ ಬಂದು ಮುಸುಕಿದ ಪಟುಭಟವೃಂದವ ಕೋಂಟೆಯ ಭಟರು (ನಾಗಕು. ೧೭-೫೦). **ಜಬರುಜಂಗು:** (೬). **ಜಭರಜಂಗಿ:** ಕಡುದೊಡ್ಡ ಜಭರಜಂಗಿಗಳ ಕೊತ್ತಳದಿಂದಿಡೆ ಘುಡುಘುಡಿಸುತ ಹೋಗಿ ಕಡೆನೂಂಕಿ ತಳಿಗಳ ತೇರಾನೆ ಕುದುರೆಯ ಒಡಲೊಳು ಪೊಕ್ಕು ದಾಂಟುವವು (ಜ್ಞಾನದ. ೧೩-೬೫). **ಜವರುಜಂಗಿ:** ವಿಚಿತ್ರವಾದ ಕೋಟೆಗಳು ಬಚ್ಚುಗಳು ಜವರು ಜಂಗಿಗಳು . . .ಮೊದಲಾದ ಯಂತ್ರವಿಶೇಷಂಗಳು (ಕೃವಾಅ. ೦೬೪).

[←ಮರಾ. ಜಬರ್‌ಜಂಗ್]

ಜಬರುಜಂಗು 'ಜಬರುಜಂಗಿ' ನೋ.

ಜಬರ್ದಸ್ತಿ, ಜಬರದಸ್ತಿ (ನಾ). ೧. ಒತ್ತಾಯ; ಬಲಾತ್ಕಾರ; ಜೋರು; ದರ್ಪ: ಜಬರ್ದಸ್ತಿ ನಡದ್ದು ನಮ್ಮ ಕಡೆಯಿಂದಲೋ ಅವರ ಕಡೆಯಿಂದಲೋ? (ರಾಜೇಂದ್ರ. ೪೯): ಇಂಥ ಜಬರ್ದಸ್ತಿ ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತದಿಂದ ಪಾಪ ತೊಳೆಯುವುದಿಲ್ಲ (ನಿಬಂಧ. I, ೫೦೭). ೨. ವೈಭವ; ವಿಜೃಂಭಣೆ: ಒಳ್ಳೇ ಜಬರ್ದಸ್ತಿಯಿಂದ ನಡೆಯಿತು (ಕಸಾಪ. ೮೦). **ಜಬರದಸ್ತಿ:** ೧. ತಾವು ಜಬರದಸ್ತಿಯಿಂದ ಹದ್ದುವಿಾರಿ, ಲಡಾಯಿ ಮಾಡೀರಿ (ಕಗವಿ. ೦೧೭): ನಾನು ಸ್ವಾಮಿಯೂ ಅಲ್ಲ ಪಾಳೆಯಗಾರನೂ ಅಲ್ಲ ನಿಮ್ಮ ಮೇಲೆ ಜಬರದಸ್ತಿ ಸವಾರೀ ಮಾಡಲಿಕ್ಕೆ (ಚಕಸ. ೬೫): ನಾನಾ ಬಗೆಯ ಕಳೆಗಿಡಗಳೂ ಹಕ್ಕಿಲ್ಲದೆ ಬಂದು, ಜಬರದಸ್ತಿ, ಅಧಿಕಾರದ ಬಾವುಟವನ್ನು ಏರಿಸಿಬಿಟ್ಟಿದ್ದುವು (ನಿಬಂಧ. II, ೪೫). [←ಪಾರ. ಹಿಂ. ಜಬರ್‌ದಸ್ತೀ]

ಜಬರ್ದಸ್ತು, ಜಬರದಸ್್ತು, ಜಬರದಸ್ತು (ಗುಂ). ೧. [illegible] ದೃಢವಾದ; ಮಜಬೂತಾದ. (ನಾ). ೨. ಒತ್ತಾಯ; [illegible] ದರ್ಪ: 'ಪುಂ ಮರ ಹತ್ತು! ಹಣ್ಣು ಬೀಳಿಸು!' ಎಂದು ಜಬರ್ದಸ್ತಿನಿಂದ ಅಪ್ಪಣೆ ಕೊಡುತ್ತಿದ್ದರು (ಮಾಸಕೂ. ೧೫): ನೆಚ್ಚು ಮೂಡಿತ್ತು ಅವನಿಗೆ, ಅವರ ಜಬರ್ದಸ್ತಿನ ಮಾತು ವೇಷಭೂಷಣ [illegible] ರೀತಿಗಳನ್ನು ಕಂಡು (ಮಲಮ. ೭೦೭). ೩. ಠಾಕುಠೀಕು: ವೈಭವ ರೀತಿ; ವಿಜೃಂಭಣೆ: ಬರೀ ಬಟ್ಟೆ ಜಬರ್ದಸ್ತು ಸಿಪಾಯಿದು (ಮೂರಾಸ. ೮೫): ಈ ಪರದೇಶಿಗಳು ಬಹಳ ಜಬರ್ದಸ್ತಾಗಿ ಉಡುಪು ಹಾಕುತ್ತಿದ್ದರು (ಪ್ರವಾಇ. II, ೩೩೪): ನಾಟಕದ ಪತ್ರಿಕೆ ಇಷ್ಟು ಭವ್ಯವಾಗಿರದಿದ್ದರೂ ಅದರ ರೀತಿ ಬಹಳ ಜಬರ್ದಸ್ತಾಗಿತ್ತು (ಗಾಳಿಪ. ೭೭): ಬ್ಯಾಂಡು . . . ರಾಳು ಎಲ್ಲಾ ಬಹಳ ಜಬರ್ದಸ್ತಿನಿಂದ ಏರ್ಪಾಡಾಗಿತ್ತು (ಗರುಡಾ. ೩೦). **ಜಬರದಸ್್ತು:** ೧. ಸಿಡಿಲಿನ ಹಾಗೆ ಜಬರದಸ್್ತು ಆಳಾಗಿದ್ದ ಗುಮ್ಮಪ್ಪದ್ಯನವರು ಸಿಡಿಲಿಗೇ ಹೆದರುತ್ತಿದ್ದರು (ಕಂಬಹು. ೫೫). **ಜಬರದಸ್ತು:** ೨. ಆಫೀಸಿನಲ್ಲೆಲ್ಲ ಬಹಳ ದರ್ಪ, ಜಬರದಸ್ತು (ಮುನಿಮಾ. ೬೪): ಆದರೆ ಗಂಡನ ಜಬರದಸ್ತಿನ ಮುಂದೆ ಅದೊಂದೂ ಸಾಗಲಿಲ್ಲ (ರಾಜವ. ೨೭): ಅಷ್ಟು ಜಬರದಸ್ತಿನಿಂದ ಮಾತಾಡಿ, ತನ್ನನ್ನು ಗೋಳಾಡಿಸಿದ್ದೂ ಇಷ್ಟಕ್ಕೇನೇ! ಎಂದು ಪ್ರಮೀಳೆಗೆ ನಗು ಬಾತು (ಮರಳಿ. ೧೦೦).

[←ಪಾರ. ಹಿಂ. ಮರಾ. ಜಬರ್‌ದಸ್್ತ್]

ಜಬಾನಿ (ನಾ). ಹೇಳಿಕೆ; ಸಾಕ್ಷಿ: ನೀನು ಜಬಾನಿ ಮುಗಿಸಿಕೊಂಡು ಕೊಡೋ ನಿರ್ಣಯ ಕೊಟ್ಟುಬಿಡು (ಹೊಸಂಸಾ. ೦೬೮): ರಾಧಾಬಾಯಿಯು ಕೊಲೆ ಮಾಡಬಂದವನು ಸುರೇಂದ್ರರಾಯನಿರಬಹುದೆಂದು ಜಬಾನಿ ಕೊಟ್ಟಳು (ಸ್ಕೂಲಮಿ. ೯೭): ಉಳಿದ ಅನೇಕ ಜಬಾನಿಗಳು ಅದಕ್ಕೆ ಬೆಂಬಲವಾಗಿವೆ (ಜನನಾ. ೯೦). [←ಪಾರ. ಮರಾ. ಜಬಾನೀ]

ಜಬಾಬು 'ಜವಾಬು' ನೋ.

ಜಬಾಬುಸವಾಲು 'ಜವಾಬ್‌ಸವಾಲ್' ನೋ.

ಜಬ್ಬ (ನಾ). ೧. "ಅಶಕ್ತತೆ" (ಮದೇಪು. ಕೋಶ): ಸಬ್ಬೆರೆಯನೆರೆಯಲ್ಕೆ ತಿಬ್ಬದೊಳ್ಪರಿಗಿಯಾ ಸಬ್ಬಸಗ್ಗಿಗರಿದಿರಿಗುಬ್ಬಸದಿನೆಳ್ತರಲ್ ಜಬ್ಬಮಿನಿತಿಲ್ಲದೆಲ್ಲೊಬ್ಬುಳಿಯೊಳೀಜಿಸಿ (ಮದೇಪು. ೦೨-೨೦): ಗಬ್ಬಗಡಲೆಡೆಯೊಳೆಡೆವಡೆದಾವೆಯೊಳ್ಗರಲಿನಿಬ್ಬಾಗದೊಳ್ನಿಂದು ರತಿಗೆಳಸಿ ತಿಬ್ಬದೊಳ್ಜಬ್ಬಮಿಲ್ಲದೆ ಥಳಥಳಿಪ ತಿಮಿತಿಮಿಂಗಳಮನಿಪ ಮಿಾನುಗಳ (ಮದೇಪು. ೦೮-೦೯). ೨. ಅಶಕ್ತತೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿದವನು; ಮುದುಕ; ವೃದ್ಧ: ಅಂಥ ನರೆತ ಕೂದಲಿನ ಕಡ್ಡಿಯಂತೆ ಒಣಗಿದ ಜಬ್ಬನನ್ನು ಕೈಹಿಡಿಯುವುದು ನ್ಯಾಯವೇ (ನಿಷ್ಕಾಮು. ೦೦೭). 'ಜಬ್ಬು$_3$' ಪರಾ. [?]

ಜಬ್ಬರಿಸು 'ಜಬರಿಸು' ನೋ.

ಜಬ್ಬಲು, ಜಬ್ಬುಲ್, ಜಬ್ಬುಲಿ$_1$ (ನಾ). ೧. (ಮುಪ್ಪಿನಿಂದ) ಶಕ್ತಿಗುಂದಿರುವುದು, – ದುರ್ಬಲವಾಗಿರುವುದು: ಗಂಟಿಕ್ಕಿದ ಹುಬ್ಬುಗಳ, ಜಬ್ಬಲು ಜಬ್ಬಲಾದ ಗಲ್ಲದ . . . ತೀಕ್ಷ್ಣದೃಷ್ಟಿಯ ಆ ಹೆಂಗಸು (ಪುನರು. ೧೪೦). 'ಜಬ್ಬಲುಬೀಳು' ಪರಾ. ೨. ಬಾಡಿರುವುದು; ಮುದುರಿರುವುದು: (೬). ೩. (ಹಣ್ಣು ಮೊದಲಾದುವುಗಳಂತೆ) ಜಜ್ಜಿಹೋಗಿರುವುದು; ಮೆತ್ತಗಾಗಿರುವುದು: ಅವನ ಮುಖ ಕೊಳೆತು ಜಬ್ಬಲಾದ ಕಲ್ಲಂಗಡಿಹಣ್ಣಿನಂತಿತ್ತು (ನಗಮೊ. ೯೦). **ಜಬ್ಬುಲ್:** ೧. "ಕ್ಲೀಬನಂ, ಕ್ಲೀಬನೀಯಂ, ಈ ೨ ಜಬ್ಬುಲ್" (ಶಾಕಕ್ಕ. ೦೦೯). **ಜಬ್ಬುಲಿ$_1$:** ೧. ಮೋಡಿಯ ಮನದ ಕೊಳ್ಗುದಿಯ ಜಬ್ಬುಲಿಯ ಜಾಣಕೆಯ ಚಿಂತೆಯ ಹಬ್ಬುಗೆಯ ಪರವಸದ ಬೇದದ ಮಚ್ಚಿನಲಿ ಹಣಗಿದರು (ಕುವ್ಯಾಸ. ೦೭-೫೭).

[ಜಬ್ಬ + – ಅಲು (<–ಅಲ್$_2$). / ತಮಿ. ಚಪ್ಪಲ್: [illegible]]

ಜಬ್ಬಲುಬೀಳು (ಕ್ರಿ). ಸಡಿಲವಾಗಿ ಜೋಲುಬೀಳು: ಕಿವುಡುತನ ತಪ್ಪೀಶ ರನ್ನಕುಂಡಲದಿಂದ ತೂವಲು ಜಬ್ಬಲುಬೀಳದೆ ವ್ಯಾಪ್ತಾನ್ನದಿಂದ (ಮಂಕುಕ. ೬೩೨). [ಜಬ್ಬಲು + ಬೀಳು$_1$ (<ಬೀೞ್$_1$)]

ಜಬ್ಬಿಸು$_1$ (ಕ್ರಿ). ೧. (ಮಾವಿನಹಣ್ಣು ಮೊದಲಾದುವುಗಳನ್ನು) ಚೀಪಿಸು ; ಸೀಪಿಸು : (ಕಿ). ೨. ಚೀಪು.

[ಜಬ್ಬು$_1$ (<ಚಪ್ಪು) + – ಇಸು$_3$]

ಜಬ್ಬಿಸು$_2$ 'ಜರ್ವಿಸು' ನೋ.

ಜಬ್ಬು$_1$ 'ಚಪ್ಪು' ನೋ.

ಜಬ್ಬು$_2$ 'ಜರ್ವು$_1$' ನೋ.

ಜಬ್ಬು$_3$ (ನಾ). ಮುದಿಯಾದ ವ್ಯಕ್ತಿ: ಈ ಕೋಟದ ಊರು ಎಂದರೆ . . . ನನ್ನಂತಹ ಕಣ್ಣು ಕಾಣದ ಜಬ್ಬುಗಳು, ಇನ್ನು ಬೇರೆ ದಾರಿ ಇಲ್ಲದವರು ಇರುವ ತಾವು (ಮರವು. ೩೦೨). [ದೇ.ಗ ತುಳು. ತೆಲು. ಜಬ್ಬು]

ಜಬ್ಬು$_4$ 'ಜರ್ವು$_2$' ನೋ.

ಜಬ್ಬು$_5$ (ನಾ). (ಕುಷ್ಠ ಮೊದಲಾದ ರೋಗಗಳಲ್ಲಿ ಚರ್ಮದ ಮೇಲೆ ಏಳುವ) ಗುಳ್ಳೆ,–ತದ್ದು,–ದದ್ದು : ನೆಲ್ಲಿಯ ಕಾಯಿಯ ರಸ . . . ಪುಟೋದ್ವರ್ತನಂ ಮಾಡಿ ಪೂಸಲು ಮುನ್ನಾದ ಜಬ್ಬುಗಳನ್ನು ಕೆಡಿಸುವುದು. ಮರಳಿ ಮತ್ತೊಂದು ತೆಱನಾದ ಜಬ್ಬುಗಳೂ ಆಗವು (ವಿವೈವಿ. ೧೫೯). 'ಚಿಬ್ಬು' ಪರಾ. [?]

ಜಬ್ಬು$_6$ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ]ವೀಣೆ ಮೊದಲಾದ ತಂತಿವಾದ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ನಾದಕಟ್ಟು: ಬಿರಟೆ ಚಕ್ಕು ಸನ್ನೆ ಬಿಗಿ ಜಬ್ಬು ಜೀವಾಳವೆಂಬಾಱು ಬಗೆಯಾದ ನಾದಕಟ್ಟುಗಳಿಂ ತಂತ್ರಿಗಳಿಂ ಮೆರೆಸಿ (ವಿವೇಕ. ೨೩೬). [?]

ಜಬ್ಬುದುಳಿ (ಕ್ರಿ). ಜಜ್ಜಿಹೋಗುವಂತೆ ತುಳಿ : ಜರ್ಜರಿತಗೊಳಿಸು ; ಮರ್ದಿಸು : ಒಬ್ಬರದಱೊಳಗುಳಿಯದಂತಿರೆ ಜ[ಪಾಠಾಂ. ದೊ, ಬೊ] ಬ್ಬುದುಳಿದನು ಜೋಹವಿಕ್ಕಿದ ಹಬ್ಬದಭಿನಯದಂತೆ ಹರುಷವನ್ನೆದ ಲಮರಗಣ (ತೊರರಾ. ೬–೪೯ ೨೩).

[ಜಬ್ಬು$_2$ (<ಜರ್ವು$_1$) + ತುಳಿ$_1$ (<ತುೞ್$_1$)]

ಜಬ್ಬುರುಕೊರ್ಲೆಹುಲ್ಲು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹುಲ್ಲು: ನರಿಮೀಸೆ ಹುಲ್ಲು, ಜಬ್ಬುರುಕೊರ್ಲೆಹುಲ್ಲು (ಮೃಶಿಗಿ. ೬೦–೧೨೦೮).

[ಜಬ್ಬುರು$_0$ + ಕೊರ್ಲೆ (<ಕೊಱಲೆ) + ಹುಲ್ಲು (<ಪುಲ್)]

ಜಬ್ಬುಲ್ 'ಜಬ್ಬಲು' ನೋ.

ಜಬ್ಬುಲ 'ಜಬ್ಬುಲು' ನೋ.

ಜಬ್ಬುಲಿ$_1$ 'ಜಬ್ಬಲು' ನೋ.

ಜಬ್ಬುಲಿ$_2$ (ನಾ). ಅಶಕ್ತನಾದವನು ; ದುರ್ಬಲ : ಕಿಸುಗುಳಿಗಂ ವಿಕಾರಿ ಕಡುನಾಣಿಲಿ ಜಬ್ಬುಳಿ ಬೂತು ಕಾತರಂ (ಲೀಲಾವ. ೨–೬೮).

[ಜಬ್ಬುಲ್ (<ಜಬ್ಬಲು) + – ಇ$_3$]

ಜಬ್ಬುಲು, ಜಬ್ಬುಲ (ನಾ). ೧. ಹುಲ್ಲುಂಗಾವಲು ; ಹಸಲೆ ; "ಹುಲ್ಲು ಬೆಳೆದ ಸ್ಥಳ" (ಗಂಗಾಮ. ೧೩೬). ೨. "ಕೆಸರು ; ಪಂಕ" (ಪ್ರಥಂ). ಜಬ್ಬುಲ : ೧. "ಹುಲ್ಲ ದಡ್ಡು" (ಜಾನಕೋ. ೫೯). [?]

ಜಭರಜಂಗಿ 'ಜಬರುಜಂಗಿ' ನೋ.

ಜಮ, ಜವ$_1$ (ನಾ). ೧. ನಿಗ್ರಹ ; ನಿರ್ಬಂಧ : ರಾಕ್ಷಸನು ಇನಿತು ಜಮನೇಕೆ ಪುತ್ರಿಯ ಬಂಧನವ ಮಾಳ್ಪೆ ಯಾಕೈ (ಪ್ರಭುಪು. ೮–೪೯). **ಜವ$_1$**: ೨. ದಕ್ಷಿಣ ದಿಕ್ಕಿನ ಅಧಿಪತಿ ; ಮೃತ್ಯುದೇವತೆ ; ಯಮ : "ಅಱಂ . . ಜವಂ, ಜಗುನೆಯ ಒಱಿಯಂ–ಈ ೫ ಯಮಂಗೆ ಪೆಸರ್" (ಕಕಸಾ. ೩–೩೫) : ಜವನನವಯವದೊಳ್ ಗೆಲ್ದು ಪಾರ್ಥರ ಒಳ್ಪೆಯ ಪೋದ ಪ್ರಾಣಮುಂ ತಂದ (ಪಂಪಭಾ. ೯–೫೨ ವ) : ಜವನ ಜನನಿಯೊ ಮೇಣು ಬಯಭೈರವನ ಭಗಿನಿಯೊ (ತೊರರಾ. ೦–೧೧–೬).

ಜವನದಾಡೆ = ಜವಂದಾಡೆ : ಸಬಳ ಜವನದಾಡೆ ಕಣೆಯು ಕಂಪಣ ಗದೆ ಪ್ರಭುವೆತ್ತ ಶಕ್ತಿಯಾದಿಯನು (ಅನಂತ. ೧೮–೧೪). **ಜವನ ಬಾರಿ** = ಯಮನ ಪಾಶ : ಪೆಂಡತಿಯ ಮೂಗನಕಾರಣದಿನರಿವವನಂ ಜವನ ಬಾರಿಗಟ್ಟುವುದೆ ಧರ್ಮಂ (ಪಂಚತಂ. ೬೯–೯). **ಜವನ ಭಗಿನಿ** = ಯಮನ ತಂಗಿ ; ಯಮುನಾ ನದಿ : ಜಹ್ನುಮುನಿಯಿಂದ ಪುಟ್ಟಿ ಹಿಮ ಗಿರಿ ದಾಟಿ ಜವನ ಭಗಿನಿಯ ಕೂಡಿ ಮಣಿಕರ್ಣಿಕೆಯ ನೆರೆದೆ (ವಿದಾಕ್ಯ. ೧೮–೩). **ಜವನ ಮಗ** = ಯಮನ ಮಗ ; ಯುಧಿಷ್ಠಿರ : ಜವನ ಮಗನಿರ್ಕೆ ಸುಭಟರ ಜವನಿರ್ಕೆ (ಗದಾಯು. ೬–೫) : ಜವನ ಮಗ ಸಂನ್ಯಾಸಿವೇಷದಿ . . . ದಿವಿಜರಾಯನ ತನಯನಿದ್ದ ಶಿಖಂಡಿವೇಷದಲಿ (ಕುವ್ಯಾವಿ. ೬ರಿಇ. ೨–೨). **ಜವನವರು** = ಯಮದೂತರು : ಜವನವರೆಡೆ ಯಾಡಲಣ್ಮರಾ ಮುನಿವನದೊಳ್ (ಕಬಕಂ. ೨–೬೬) : ಹೇಭವನೆ ಶಿವನೆ ಜವನವರ ಜವಕೆ ಶವವಾಗದಂತೆ ಮಾಡು (ಅರಳು. ೩–೧೧). **ಜವನೊಂದಿಗ**= "ಯಮನ ಜೊತೆಯವನಂ; ಸತ್ತವನು" (ಪ್ರಥಂ) : ಮೊನೆಯೊಳಿ ದಿರ್ಚಿದೊಡವನಂ ಜವನೊಂ [ಪಾಠಾಂ. ನಂ]ದಿಗನನಾಗಿಸಿದ ರಕ್ಕಸ ದಲ್ಲಣಂಗೆ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೧೬೦–೦). [<ಪ್ರಾ. ಜಮ./ಸಂ. ಯಮ]

ಜಮಕಾಯಿಸು (ಕ್ರಿ). ಜಮಾಯಿಸು; ಕೂಡಿಸು; ಸೇರಿಸು: ತಮ್ಮ ಓಲಗ ಕೊಂಬು ತಮಟೆ ಸಂಕು ಜಾಗಟೆ ತುತ್ತೂರಿ ಕಹಳೆಗಳೊಂದಿಗೆ ಜಮ ಕಾಯಿಸುತ್ತಾರೆ (ಗರುದಾ. ೧೬೦). [<ಜಮಾಯಿಸು]

ಜಮಖಾನ 'ಜಂಬುಕಾನ' ನೋ.

ಜಮಖಾನೆ$_1$ 'ಜಂಬುಕಾನ' ನೋ.

ಜಮಖಾನೆ$_2$ (ನಾ). ವ್ಯಾಯಾಮ ರಂಗ ; ಕ್ರೀಡಾರಂಗ ; ಆಟದ ಸ್ಥಳ : ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರವಲ್ಲ . . . ಜಮಖಾನೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಅವನು ತನ್ನ ಕಡತ ಬಿಚ್ಚುತ್ತಿದ್ದನು (ನಟಸಾ. ೮). [← ಇಂ. Gymkhana]

ಜಮಜಮ (ಗು). ಅಪ್ಪಟ ; ಪಕ್ಕಾ : ಅವರು ತೋರಿಕೆಗೆ ಮಾತ್ರ ಒಳ್ಳೆಯ ವರಾಗಿದ್ದರು. ಆದರೆ ನಿಜವಾಗಿ ಜಮಜಮ ಕಳ್ಳರು (ಊಕಥ. ೧೦೩). [?]

ಜಮದಂಡ, ಜವದಂಡ (ನಾ). ೧. ಅರಮನೆ, ಗುರುಮನೆಗಳ ಬಿರುದಿನ ಲಾಂಛನಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಸಾಧಾರಣ ಬಿರುದುಗಳು . . . ಡಮರುಗ, ಪಂಚಘಂಟೆ, ಆಸಾಸೋಟ, ಜಮದಂಡ (ಗುರುದ. ೧೧). **ಜವದಂಡ** : ೨. ಯಮನು ವಿಧಿಸುವ ಶಿಕ್ಷೆ ; ಯಮನ ಆಜ್ಞೆ : ಪೂರ್ವಪದಂ ತದ್ಭವ ಮಾದುದರ್ಕೆ–ಯಮದಂಡ–ಜವದಂಡ (ಶಮದ. ೨೮೯ ಪ್ರಯೋ). ೩. ಯಮನ ಕೈಯಲ್ಲಿರುವ ದಂಡ,–ಆಯುಧ : ವೀಷಳರಸಯಕು[ವ] ರ[ಜವ]ದಣ್ಡ (ಸೌಇಇ. XX, ೬೧–೧೨ : 1109). [ಜಮ + ದಂಡ]

ಜಮದಂಡೆ, ಜವದಂಡೆ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಯುಧ : "ಕಂಜುರಂ=ಜಮದಂಡೆ" (ಕಾಕಕ್ಯ. ೬೫) : ಪುಡಿಬಾಣ . . . ಜಮದಂಡೆ ಪುಡಿ ಸಸ್ತ್ರ ಹೊಗೆ ಬಾಣಪುರಿಯಾ (ದೇವಾಂಪು. ೩–೨೦೩). **ಜವದಂಡೆ** : ೨. ಯಮನು ವಿಧಿಸುವ ಶಿಕ್ಷೆ,–ಆಜ್ಞೆ : ಐವಾಯ್ಪುಲಿಯೆನೆ ನಗರ ರಕ್ಷಕನಿರ್ಕುಂ ; ಎಂತುಂ ಕಟ್ಟಾಣತಿ ಜವದಂಡೆ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೦೨–೧೧).

[<ಜಮದಂಡ]

ಜಮದಗ್ನಿ (ನಾ). ೧. ಪ್ರಜ್ವಲಿಸುವ ಅಗ್ನಿ. ೨. ಒಬ್ಬ ಋಷಿ ; ಪರಶುರಾಮನ ತಂದೆ : "ಕಪಿಲಂ ಮರೀಚಿ . . . ಜಹ್ನು ಜಮದಗ್ನಿ . . . ಸುಮಾಂಡವ್ಯರೆಂದು ತಪಗೆಯ್ದ ಮುಖ್ಯ ಋಷಿಯರೆನಿಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೬೬–೧೧). [ಸಂ.]

ಜಮದಗ್ನಿತನಯ (ನಾ). ಜಮದಗ್ನಿಮಹರ್ಷಿಯ ಮಗ ; ಪರಶುರಾಮ : ಲಲನೆಯೊಳು ಜಮದಗ್ನಿತನಯನೊಳು ಮುಸಲಿಯೊಳು ಚೆಲುವಿನೊಳು ದಶರಥಾತ್ಮಜನೊಳತಿಕಟ್ಟಿನೊಳು ಬಳುದಿನೊಳು ರಾಮ ವೆನಿಸಿಕ್ಕು (ಮಂಗರಾ. ೧೪೬–೪೦). [ಜಮದಗ್ನಿ + ತನಯ]

ಜಮದಾಡೆ, ಜವದಾಡೆ (ನಾ). ಒಂದಂ ಬಗೆಯಂ ಆಯುಧ ; ಕಠಾರಿ ; ಬಾಕು: ಕರವಾಳ ಕಕ್ಕಡೆಯ . . . ಜಮ[ಪಾಠಾಂ. ವ]ದಾಡೆಯ ಚಾಪದ (ರಾಜಶೇ. ೬-೧೧ ವ) : "ಕೋರೆಯುಳ್ಳ ಈಟಿ" (ರಾ ಜ ಶೇ. ಕೋಶ). **ಜವದಾಡೆ:** ಸಿಂಗಾಡಿಗತ್ತಿ ಜವದಾಡೆ (ಸುಂಕಬಂ. ೬೪) : ಮುತ್ತಿನ ಮೊಳೆಕಟ್ಟು ಜಡೆಯ ಗೊಂಡೆಯ ಬಿಗಿದೊತ್ತಿ ಕಟ್ಟಿದ ಜವದಾಡೆ (ಕುಠಾಸಾಂ. ೧೮-೧೯) : ರಮಣಿಯೊರ್ವಳು . . . ಘಮಘಮಿಸುವ ಸೊನ್ನೆಗೇದಗೆ ಎಸಳೆಂಬ ಜವದಾಡೆಯುವಳೊಪ್ಪಿದಳು (ಮೋಹತ. ೫-೩೮): ಆರ ನೋಡಲು ಜವದಾಡೆಯ ತಿರಿಗೂಳ ಪೂರೈಸಿದ ಗಾಯದವರು (ಕಂನವಿ. ೧೪-೬೨).

[ಜವ + ದಾಡೆ./ತಮಿ. ಚಮುದಾಡು ; ತೆಲು. ಜಮುದಾಡಿ. ಜಮುದಾಳಿ./ಹಿಂ. ಜಮಡಾಢ್, ಜಮಧರ್]

ಜಮರ 'ಜಂಬರ' ನೋ.

ಜಮಶೇರಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ನಾಣ್ಯ: ಮಲಾಪಹಾರಿಯ ದಕ್ಷಿಣದಲ್ಲಿ ೧೮ ಪ್ರಕಾರದ ವರಹಗಳು ಅಥವಾ ಹೊನ್ನುಗಳು ನಡಿಯುತ್ತಿದ್ದವು. ಅವುಗಳ ವಿವರ-೧ ಗಜಪತಿ . . . ೬ ದುರ್ಗಿ, ೭ ಜಮಶೇರೀ (ಕಭಾಗಿ. ೨೮೦). [?]

ಜಮಳ, ಜವಳ$_1$, ಜವಳಿ$_3$, ಜವುಳಿ$_2$ (ನಾ). ೧. ಜೊತೆ ; ಜೋಡಿ ; ಅವಳಿ : ಯತ್ವಕೆ ಜತ್ವಂ-ಯತಿ-ಜತಿ ; ಯಮಳ-ಜಮಳ (ಶಮದ. ೨೫೯ ಪ್ರಯೋ); ಜಮಳದೋಲೆಗಳನ್ನು ಲಿಂಗಾಭಟ್ಟನಿಗೆ ಒಪ್ಪಿಸುವನು (ಮಂತ್ರಶ. ೦೬೫-೧೭). 'ಅವಂಳ್' ಪರಾ. **ಜವಳ$_1$:** ೧. "ಪೂಣರಮಳ್ ಜುಗಂ ಜವಳ ಜೋಡೆಂದೊಡೆರಡಕ್ಕೆ ನಾಮಂ" (ಕಬ್ಬಿಕ್ಕಿ. ೦೫೩) : ಮಕಾರಕ್ಕೆ ವಕಾರಂ . . . ಯಮಳ-ಜವಳ (ಶಮದ. ೨೬೩ ಪ್ರಯೋ). 'ಜವಳಂಬಂ' ಪರಾ. **ಜವಳಿ$_3$:** ೧. "ಜವಳಿ ಯುಗಂ" (ಕರ್ಣಾನಿ. ೨೬) ; "ಜುಗ ಜುಗುಮ ಜವಳಿ ಪೂಣರಮಳೆನ್ನಲ್ ತೋಱುವುದು ಯುಗಳ ಸಂಖ್ಯೆಯು" (ಕವಿಕಂ. ೨೦೨) : ಕುಠಾರರ ಜವಳಿಯನು ಕರೆಸಿದನು ರಾಧಾಸುತನ ಸೌಬಲನ (ಕುವ್ಯಾಸ. ೧೬-೩) : ಕುವಲಯನೇತ್ರದ ಕುಲಿಶರದಂಗಳ ಜವಳಿಗಳಸಮೊಲೆಗಳ . . . ಯುವತೀ ರೂಪದ ಚಿತ್ರಮನಾ ಸುಕುಮಾರಂ ನೋಡಿದನು (ಜಯುಕಾ. ೩-೦೦). ೨. ಒಂದೇ ತೆರನಾಗಿರುವುದಂ ; ಸಮಾನವಾಗಿರಂವುದು; ಸಾಟಿ: "ಪಡಿ ಪಾಟಿ ಪಾಂಗು ಪಾಸಟಿ ಜವಳಿ ಜೋಡಣೆಯು ಸಡಗರದೆ ತೋಡು ಜೋಡಿಯು ಭಂಗಿ ಸಾಮ್ಯ" (ಕಬ್ಬಮಂ. ೫೬). **ಜವುಳಿ$_2$:** ೩. ಸೀರೆಗಳ ಮೊತ್ತವನ್ನು ಲೆಕ್ಕ ಮಾಡುವ ಒಂದು ಪ್ರಮಾಣ ; ಜೋಡಿ ಸೀರೆ; ಜೊತೆ : ಜವುಳಿಯೆನೆ ಸೀ(ರೆ) ಯೆರಡುಂ ಜವುಳಿಗಳಿಪ್ಪತ್ತು ಎನಿಪ ಕೋಡಿಗೆವೊಂದುಂ ಜವುಳಿ ಚತುಸಂಖ್ಯೆ ಚೌಕುಳಿ ಜವುಳಿಯ ಪರಿಭಾಷೆ ಪೇೞ್ದ ರಾಜಾದಿತ್ಯಂ (ವ್ಯವಹಾ. ೧-೩ ಅನುಬಂಧ).

ಜವಳಿಮಕ್ಕಳು=ಅವಳಿ ಮಕ್ಕಳು; ಅವಳಿ ಜವಳಿ : ತವಕದಿಂದೆಱಗಿದಡೆ ಮಾದ್ರಿಯು ಜವಳಿಮಕ್ಕಳನಪ್ಪಿದನು (ಕುವ್ಯಾಗ. ೧೧-೪೨). **ಜವಳಿಯನಿಕ್ಕು**= ಜೋಡಿಹಾಕು ; ಒಂದಕ್ಕೊಂದು ಸೇರಿಸು : ಸೂಕಳಾಶ್ವಮಂ ಜವಳಿ ಯನಿಕ್ಕಿಯೋಡಿಸುವ . . . ಮಱಿಗಳ್ಗೆ ಪಾಲನೆಱೆವುಜ್ಜುಗವಂ ತಳೆದಿರ್ಪನಾವಗಂ (ನಳಚಂ. ೬೪೯).

[<ಪ್ರಾ. ಜಮಲ./ಸಂ. ಯಮಲ]

ಜಮಳಿ (ನಾ). (?) : ಕೊಳಗುಪ್ಪೆ ಪಟ್ಟವಸಿ ಅರ್ಧಂ ಕಾನಸೊಪ್ಪಿನರ್ಧಂ ವಾರಲರ್ಧಂ ಕರ್ಸಱಿಣ್ಡಂ ನೂರಿರ್ಪತ್ತೆಣ್ಪು ಕೊಂಬೆಗಾರೊಡಂ ಪಡೆಯಂ ಮೆಣ್ಬು ಮೂಡೆ ಜಮಳಿ ಒನ್ದು ಇದು ಗೋಪಾಲದೇವರಾ ದತ್ತಿ (ಎಇ. XXI, ೨೯-೧೬; 8ನೆಯ ಶತ).

[℗ ಇದು 'ಜವಳಿ$_1$' ಎಂಬುದರ ಅಪಲಿಖಿತವಿರಬಹುದು]

ಜಮಾ 'ಜಮ್ಮೆ$_2$' ನೋ.

ಜಮಾಖರ್ಚು (ನಾ). ಆಯವ್ಯಯ ; [illegible] ಜಮಾಖರ್ಚು ಮುಂತಾದ ಬಾಬುಗಳಲ್ಲಿಯೂ [illegible] ಯಿಂದ ಆಜ್ಞೆ ದಯಪಾಲಿಸಿದ ಕ್ರಮವು ವ್ಯಕ್ತವಾಗುತ್ತೆ (ಮುಜಾಪ. II ೫೮): ಖಾಸಗಿ ಜನರು ತಂತಮ್ಮ ಜಮಾಖರ್ಚುಗಳನ್ನು ಇದರಲ್ಲಿ ಬರೆಯುತ್ತಿದ್ದರು (ಕನ್ನಸಂ. ೪೦) : ನೀನೊಮ್ಮೆ ಮಾಡಿ ನೋಡೋ ಈ ನಾಡ ಜಮಾಖರ್ಚು (ಮೂನಸ. ೬೮-೨೦).

[ಜಮಾ (<ಜಮ್ಮೆ$_2$) + ಖರ್ಚು (<ಕರ್ಚು$_4$)]

ಜಮಾದಾರ, ಜಮೇದಾರ (ನಾ). ೧. ಸೇವಕರ ತಂಡದ ಮುಖ್ಯಸ್ಥ ; ಅಂಗರಕ್ಷಕ ದಳದ ಮುಖ್ಯಸ್ಥ ; ಹೋಬಳಿದಾರ: (ರೈಸ'ಗ. II, ೫೫೦). ೨. ಹಿಂದಿನ ಮೈಸೂರಂ ಸಂಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿದ್ದ ಅಶ್ವದಳದ ಅಧಿಕಾರಿ: (ಮೈಗೆಜ. IV, ೭೭೨) : ಧೊರೆಗಳ ಅಪ್ಪಣೆಯಾಗಿದೆ ಎಂದು ಟಿಕೂರೀ ಕಾಗದವನ್ನು ಬರೆದು, ತನ್ನ ಕಡೆ ಜಮಾದಾರ ಹರಿಸಿಂಗನನ್ನು ಕಳುಹಿಸಿ ಕೊಟ್ಟು (ಡಾಮವಂ. ೧೭೯). ೩. ಪೋಲೀಸ್ ಖಾತೆಯಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬ ಅಧಿಕಾರಿ : ಜಮಾದಾರರು ಕಚೇರಿಗೆ ಹೋದರು (ಬಂಗಾರ. ೪೬): ಅತ್ತ ಗುಪ್ತಪೋಲೀಸನೂ ಜಮಾದಾರನೂ . . . ದೇವಾಲಯಕ್ಕೆ ಬಂದರು (ಮೊಪಾಸಾ. ೩೯) : ಜಮಾದಾರನೆಂದರೆ ನನಗಿಂತಲೂ ಮೇಲಿನ ಅಧಿಕಾರಿ (ನಾಪೋರೀ. ೦೬೨). **ಜಮೇದಾರ :** ೨. ಜಮೇದಾರರು ವಸ್ತುತಃ ದೇಶದ ಸೀಮೆಗಳನ್ನು ಕಾಯತಕ್ಕವರಾಗಿದ್ದಾಗ್ಯೂ, ಮೆಲ್ಲಮೆಲ್ಲಗೆ ಅರಸುತನದ ಅಧಿಕಾರವನ್ನು ನಡಿಸಹತ್ತಿದರು (ಮುಂಬಯಿ. ೫-೨೫೭).

[←ಅರ. ಪಾರ. ಹಿಂ. ಮರಾ. ಜಮಾದಾರ್]

ಜಮಾಬಂದಿ (ನಾ). ಸರಕಾರಕ್ಕೆ ಸಲ್ಲಬೇಕಾದ ಆಯಾ ವರ್ಷದ ಕಂದಾಯವನ್ನು ನಿಗದಿ ಪಡಿಸುವುದು; ಕಂದಾಯವನ್ನು ನಿಗದಿಪಡಿಸುವ ವ್ಯವಸ್ಥೆ : ಜಮಾಬಂದಿ ಬೇರೀಜು ವಿಶೇಷವಾಗಿದ್ದ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಬೇರೆ ಒಬ್ಬನನ್ನು . . . ನೇಮಿಸಲ್ಪಡುವುದು (ಗ್ರಾಮೂಕ. ೨) ; ನಿತ್ಯದ ಊಟ ಏನೇ ಇರಲಿ ಜಮಾಬಂದಿಯ ದಿವಸಗಳಲ್ಲಿ ದಿನಕ್ಕೊಂದು ಬಗೆ ಭಕ್ಷ್ಯ, ಖೀರು . . . ಆಗಲೇ ಬೇಕು (ದುಂಬಿಕ. ೫೭).

[←ಪಾರ. ಹಿಂ. ಮರಾ. ಜಮಾಬಂದೀ]

ಜಮಾಯತ್ತು, ಜಮಿಯತ್ತು, ಜಮಿಯಿತ್ತು (ನಾ). ೧. ವಿಭಾಗ ; ಫಿರಕಾ : ಕೆಲವೂ ಜಮಾಯತ್ತು ಕಣಿವೆ ಕೆಳಗಣ ಸತ್ಯಮಂಗಲ ಮುಂತಾದ ತಾಲೋಕುಗಳ ಸಾಧಿಸುವ ಹಾಗೂ ಕಳುಹಿಸಿ (ಹೈದರ. ೦೦೫). **ಜಮಿಯತ್ತು:** ೨. ಸೈನ್ಯದ ತುಕಡಿ: ಸಾದ್ರಿ ಬೇಹಾರಿ ಕಡೆ ಜಮಿಯತ್ತಿನ ಮೇಲೆ ಬಿದ್ದು ಜಗಳ ಮಾಡಿದಲ್ಲಿ (ರಾಜೇಂದ್ರ. ೯೭). **ಜಮಿಯಿತ್ತು :** ೨. ವಿಜಯನಗರದಿಂದಲು ಕೃಷ್ಣರಾಯರು ಈ ದೇಶಕ್ಕೆ ಜಮಿಯಿತ್ತು ಸಹ ಸವಾರಿ ಬರುವಾಗ್ಯೆ (ಕೆಳವಂ. ೧೩-೬).

[←ಅರ. ಪಾರ. ಜಮಾಅತ್ ; ಮರಾ. ಜಮಾತ್ ; ಜಮಿಯತ್]

ಜಮಾಯಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಒಟ್ಟುಗೂಡು ; ಒಂದೆಡೆ ಸೇರು : ಬಹಳ ವಿಷ ಜಮಾಯಿಸಿ ಬಿದ್ದುಕೊಂಡಿತ್ತು ಆ ಜಾಗದಲ್ಲಿ ! (ಸಾಹೇಬ್. ೧೨). ೨. ಒಟ್ಟುಗೂಡಿಸು ; ಸೇರಿಸು : ಆ ಶೀಮೆ ಸಹಾ ಸಾಧಿಸಿಕೊಳ್ಳ ಬೇಕೆಂಬದಾಗಿ ಫವುಜು ಜಮಾಯಿಸಿ ತಯಾರಾಗುತ್ತಾ ಇದ್ದರು (ರಾಜೇಂದ್ರ. ೨) : ದೊಡ್ಡಿದಾರರುಗಳು ಸುಗ್ಗಿಕಾಲದಲ್ಲಿ ಒಣಹುಲ್ಲನ್ನು ಜಮಾಯಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದರೆ ಅನುಕೂಲ (ಗ್ರಾಮೂಕ. ೧೧೫). ೩. ಚೆನ್ನಾಗು : ಭರ್ಜರಿಯಾಗು : ಇಷ್ಟೊತ್ತು ಮನೋಹರದಾಸರ ಕೀರ್ತನೆ-ಗಾಯನ ಅಷ್ಟು ಜಮಾಯಿಸಲಿಲ್ಲ (ಶ್ರೀಕಾಂತ. ೨೦೦). ೪. ಹೊಂದಾಣಿಕೆಯಾಗು; ಕೂಡಿಬರು ; ಮೇಳಹೊಂದು. ೫. (ಕೆಲಸ, ಉದ್ಯೋಗ, ವ್ಯವಹಾರ, ವ್ಯಾಪಾರ ಮೊದಲಾದುವು) ಯಶಸ್ವಿಯಾಗು : ಸಫಲವಾಗು : (ಕಿ). [ಜಮಾ (<ಜಮ್ಮೆ$_2$) + - ಇಸು$_3$]

ಜಮಾವಟ್ಟು (ನಾ). ಹೊಂದಿಕೆ; ಸಾಮರಸ್ಯ; ಮೇಳ: ಅಂತೂ ಒಳ್ಳೆ ಜಮಾವಟ್ಟಿನ ಮುಕ್ತಾಯಕ್ಕೆ ತಲೆದೂಗದವನಲ್ಲಿ ಮೂರ್ಖನೆಗೆ ಕಣ್ಣಂ ಮುಚ್ಚಿ ಅರೆನಿದ್ರೆಯಂ ಮಾಡುವನಂತೆ ಅಪ್ರಯತ್ನವಾಗಿ ಸ್ತಬ್ಧವಾಗದವನಲ್ಲಿ . . . ಗುಣವಿಲ್ಲ (ಶಾಂಪೂಠ. ೧೧). [←ಹಿಂ. ಜಮಾವಟ್]

ಜಮಾವಣೆ (ನಾ). ೧. ಒಟ್ಟುಗೂಡಿಸುವಿಕೆ; ಶೇಖರಣೆ; ಸಂಗ್ರಹ; ದಾಸ್ತಾನಂ: ಸಣ್ಣಪುಟ್ಟ ಪಾಳೆಯಗಾರರಿಗೆ ಹೇಳಿಕಳುಹಿಸಿ ಸೈನ್ಯದ ಜಮಾವಣೆಯನ್ನು ಮಾಡಿದರು (ಶ್ರೀರಾಜು. ೧೨೩): ಸುಲ್ತಾನನು ಈಗ ತನ್ನ ಸೈನ್ಯ ಜಮಾವಣೆ ಮಾಡುತ್ತಿರುವುದು ಚೀನಾದ ಮೇಲೆ ದಂಡೆತ್ತಿ ಹೋಗಲು (ರಾಜ್ಯೋದ. ೧೯೫). ೨. ಹೊಂದಾಣಿಕೆ; ಹೊಂದಿಕೆ; ಸಾಮರಸ್ಯ: ಲಯಃ, ಸಾಮ್ಯಂ, ನೃತ್ತಗೀತ ವಾದ್ಯಗಳು, ಆ ವಾದ್ಯಗಳು ಸರಿಯಾಗಿರುವುದಕ್ಕೆ ಹೆಸರು ಅಂದರೆ ಜಮಾವಣೆ (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೫೫): ನನಗೂ ಕಲೆಗಾರರಿಗೂ ಜಮಾವಣೆ ಇಲ್ಲ (ಅಲಿಮ. ೧೬೯). [ಜಮಾ (<ಜಮೆ$_2$) + – ಅಣೆ$_4$]

ಜಮಿಯತು 'ಜಮಾಯತ್ತು' ನೋ.

ಜಮಿಯಿತ್ತು 'ಜಮಾಯತ್ತು' ನೋ.

ಜಮೀನದಾರ 'ಜಮೀನಂದಾರ' ನೋ.

ಜಮೀನು(ನಾ). ನೆಲ; ಭೂಮಿ: ಹೇಮಾವತೀ ನದಿಗೆ ದಕ್ಷಿಣದ ಜಮೀನಿಗೆ ಪಶ್ಚಿಮ (ಎಕ. I, ೧೧-೯ : 1693): ನದಿತೀರದಲಿ ಬಂಜರ ಜಮೀನು ಗಿಡ ಕಡದು ಸಾಗುವಳಿ ಮಾಡಿ (ಎಕ. VI, ಕೊಪ್ಪ. ೪೮-೩೯ : 1311): ಆ ಬಗ್ಗೆ ಜಮೀನು ಸರಕಾರದ ಜಪ್ತಿ ದಾಖಲಾದ್ದರಿಂದ (ಮೈಆರಿ. ೧೯೪೨, ೩೯-೧೧ : 1813); ಈ ದೇಶದ ಜಮೀನು ಹೆಚ್ಚು ಸಾಗುವಳಿಯಾಗಿಲ್ಲ (ಪ್ರವಾಇ. II, ೪೦): ಗ್ರಾಮಗಳನ್ನು ಹಂಚಿಕೊಳ್ಳುವಾಗ ದೇವರಿಗೆ ಮೀಸಲಾಗಿ ಜಮೀನು ತೆಗೆದಿಡಲು ಚರ್ಚೆಯಾಯಿತು (ಹುಲ್ಯಹ. ೪).

[←ಪಾರ. ಹಿಂ. ಮರಾ. ಜಮೀನ್]

ಜಮೀನುದಾರ, ಜಮೀನದಾರ, ಜಮೀನ್ದಾರ (ನಾ). ೧. ವತನದಾರ; ವಂಶಪರಂಪರೆಯಿಂದ ಅಧಿಕವಾದ ಭೂಮಿಯಂ ಒಡೆತನ ಹೊಂದಿದವನಂ: ಭೂತನಾಥಪುರವೆಂಬ ಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿ ಹರವಲ್ಲಭನೆಂಬ ದೊಡ್ಡ ಜಮೀನುದಾರನಿದ್ದನು (ಬಂಕಿಮ. ೨೭೪): ಜಮೀನುದಾರ ಮಕ್ಕಳಿಂದ ಕಾಳು ಕಡಿಗಳನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸುತ್ತಿದ್ದರು (ರಂಗರೋ. ೫೦). ೨. ಭೂಮಿಯ ಮೇಲ್ವಿಚಾರಣೆಯ ಅಧಿಕಾರಿ. **ಜಮೀನದಾರ**: ೧. ಬಸವಾಪಟಣದ ಹವಾಲದಾರ ಬಾಬಸಾಹೇಬರ ಬಗೆ ಜಮೀನದಾರ ತ್ರಿಯಂಬಕಸಖಜ ಪಂಡಿತರ ಕಾರಕಿರದಿಯಲು (ಎಕ. XI, ಹೊಳಲ್ಕೆ. ೬೩-೬ : 1716): ಸಾವಿರಾರು ಜಹಗೀರದಾರರು, ತಾಲೂಕುದಾರರು, ಜಮೀನದಾರರು . . . ದುರ್ದಶೆಗೀಡಾಗಿದ್ದರು (ಪ್ರಬಂಧ. ೫೪). **ಜಮೀನ್ದಾರ**: ೧. ಜಮೀನ್ದಾರನ ಮಗಳ ಮದುವೆ ನಡೆದಿತ್ತು (ಜಮೀನ್ದಾ. ೬).

[ಜಮೀನು + – ದಾರ$_4$. / ಪಾರ. ಹಿಂ. ಮರಾ. ಜಮೀನ್ದಾರ್]

ಜಮೀನುಬಾಬು (ನಾ). ಜಮೀನಿಗೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟುದು; ಜಮೀನಿನ ಕಂದಾಯಂ: ಜಮೀನುಬಾಬಿನ(Land Revenue)ಜಮಾಬಂದಿಯು ದಿವಾನ್ ಪೂರ್ಣಯ್ಯನವರ ಕಾರಕರ್ದಿಯಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯ ವರ್ಷ ೫೯ಕ್ಕೆ ಲಕ್ಷ ರೂಪಾಯಿ ಇದ್ದುದು ವೃದ್ಧಿಯಾಗಿ (ಮಹಾವಂ. II, ೮೦).

[ಜಮೀನು + ಬಾಬು$_1$]

ಜಮೀನ್ದಾರ 'ಜಮೀನುದಾರ' ನೋ.

ಜಮೀನ್ದಾರಿ (ನಾ) ೧. ಜಮೀನುದಾರನ ಸ್ವಾಮ್ಯಕ್ಕೆ ಒಳಪಟ್ಟ ಪ್ರದೇಶ,–ಪ್ರಾಂತ: (ಮೈಗೆಜ. IV, ೭೯೦): ವೈಜಾಗಪಟಾಂ ಡಿಸ್ಟ್ರಿಕ್ಟ್ (ಇದಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ ಜಮೀನ್ದಾರಿಗಳು ಸಹಾ ಸೇರಿ) ಅತ್ಯಂತ ದೊಡ್ಡದು (ಭೂಗೋಳ.೮೦). ೨. ಜಮೀನಂದಾರನ ಹಕ್ಕು,-ಹಂದ್ದೆ. 'ಜಮೀನ್ದಾರಿ ಪದ್ಧತಿ' ಪರಾ. [←ಹಿಂ. ಮರಾ. ಜಮೀನ್ದಾರೀ]

ಜಮೀನ್ದಾರಿಪದ್ಧತಿ (ನಾ). ಗುತ್ತಿಗೆದಾರನಿಂದ ಸಾಗುವಳಿ ಮಾಡಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಭೂಸ್ವಾಮ್ಯ ಪದ್ಧತಿ: ಗೇಣೀಗಾರರಿಂದ ಗೊತ್ತಾದ ಗುತ್ತಿಗೆ ಪಡೆದು ಭೂಸ್ವಾಮ್ಯವನ್ನು ಅನುಭವಿಸುವ ಜಮೀನ್ದಾರಿಪದ್ಧತಿ, ಆ ಪದ್ಧತಿಯನ್ನು ಹಿಡಿದ ವಾದ (Landlordism. ಇಂಕನಿ).

[ಜಮೀನ್ದಾರಿ + ಪದ್ಧತಿ]

ಜಮೀಯತ್ 'ಜಮೀಯತಂ' ನೋ.

ಜಮೀಯತು, ಜಮೀಯತ್ (ನಾ). (ಧನ, ಧಾನ್ಯ ಮುಂತಾದುವು) ಒಟ್ಟುಗೂಡಿದುದು; ಸಂಗ್ರಹ; ಶೇಖರಣೆ; ದಾಸ್ತಾನು: ಶಿವರಾತ್ರಿ ದಿವಸ ಸೇತುವೆ ಬಾಗಿಲು ಬಳಿಯಿಂದ ಜಮೀಯತನ್ನು ಲೂಟಿಮಾಡಿ ಹೋದರು (ಹೈದರ.೧೧೬): ಕೊಡಗಿನ ರಾಜರಿಗೆ ಪ್ರಾಕು ಸ್ವಲ್ಪ ಜಮೀಯತು ಇತ್ತು. ಈಗ ಅವರಿಗೆ ಜಮೀಯತು ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಇದೆ (ರಾಜೇಂದ್ರ. ೫೫). **ಜಮೀಯತ್**: ಜಮೀಯತ್ ಅಥವಾ ಸಂಚಯ ಎಂದರೆ ನಿಸ್ಸಂಗ ಮತ್ತು ದೇವಧ್ಯಾನ (ಇಸ್ಲಾಂಸು. ೨೯೭). [←ಪಾರ. ಜಮೀಯತ್]

ಜಮುನೆ, ಜಗುನಿ, ಜಗುನೆ (ನಾ). ಯಮುನೆ; ಯಮುನಾ ನದಿ: ಜಮುನೆಯ ತೀರದಲ್ಲಿ ರಾಸಕ್ರೀಡೆಯಾಡಿದ ಆ ಮುದ್ದು ಗೋಪಾಲ ಕೃಷ್ಣನ ಮೂರುತಿ ಯಾರ ಮನಸ್ಸನ್ನು ಸಂತೋಷಗೊಳಿಸಲಿಕ್ಕಿಲ್ಲ (ಗಾಳಿಗು. ೭೯). **ಜಗುನಿ**: 'ಜಗುನಿಸಂಗಮ' ಪರಾ. **ಜಗುನೆ**: "ಜಗುನೆಯ ಯಮುನೆಯುದಕ್ಕುಂ" (ಕವಿಕಂ. ೯೩): ಜಗುನೆಯುಂ ಪಾಯ್ದು ಮೂಡಮೊಗದೆ ಪಯಣಂಬೋಗಿ ಮತ್ಸ್ಯದೇಶಮಂ ಪುಗುತಂದರ್ (ಪಂಪಭಾ. ೮-೫೦ವ): ಮೃಗಮೆಲ್ಲಂ ಕೃಷ್ಣಮೃಗಂ ಖಗಮೆಲ್ಲಂ ಕೋಗಿಲೆಯೆ ನದೀನದಮೆಲ್ಲಂ ಜಗುನೆಯೆ (ವರ್ಧಪು. ೬-೩೦): ಯತ್ವಕ್ಕೆ ಜತ್ವಂ–ಯಮುನಾ–ಜಗುನೆ (ಶಮದ. ೨೫೯ ಪ್ರಯೋ); ಬಡಬಾಸೆಯೆಂಬ ಜಗುನೆಯೊಳೊಡವೆರೆಯಲ್ಕುಚಹಿಮಾದ್ರಿಯಿಂದ್ಯೆದುವ ಬಾಂಗಡಲೆನೆ ಹಿಮಾಂಬು . . . ಸುರಿವುತಂ ಸೊಗಯಿಸುಗುಂ (ರಾಜಶೇ. ೧೧-೮೨).

ಜಗುನಿಯಯ್ಯ=ಯಮುನೆಯ ತಂದೆ; ಸೂರ್ಯ: "ಜಗುನಿಯಯ್ಯಂ ಜವನ ತಂದೆ" (ಕಶರ. ೩೮). ಜಗುನೆಯ ಪಿರಿಯ=ಯಮುನೆಯ ಅಣ್ಣ; ಯಮ: "ಅಜಂ . . . ಜಗುನೆಯ ಪಿರಿಯಂ–ಈ ೫ ಯಮಂಗೆ ಪೆಸರ್" (ಕಶಸಾ. ೩-೩೫). [<ಸಂ. ಯಮುನಾ]

ಜಮೆ$_1$ 'ಜವಿ$_1$' ನೋ.

ಜಮೆ$_2$, ಜಮಾ (ನಾ). ೧. ಆಯ; ಆದಾಯ; ಹುಟ್ಟುವಳಿ. ೨. ಸಂದಾಯ: ವಸೂಲಾದ ಹಣದ ಮೂರು ಪಾಲಲ್ಲಿ ಎರಡು ಪಾಲು ಸರ್ಕಾರಕ್ಕೆ ಜಮೆಯಾಗಿ ಉಳಿದ ಒಂದು ಪಾಲು . . . ವಕೀಲರಿಗೆ ಫೀಜಾಗಿ ಸಲ್ಲುತ್ತಿತ್ತು(ಮಹಾವಂ. II, ೪೫). ೩. ಸಂಗ್ರಹ; ಶೇಖರಣೆ: ಬೇರೆ ಕೆಲವು ಚೀಲಗಳಲ್ಲಿ ರಕ್ತದೊಳಗಿಂದ ನೀರು ಬಂದು ಜಮೆಯಾಗುತ್ತದೆ (ಮುಂಬಯಿ. ೫-೧೬೯): ಅಂಗರೆಗಂತೂ ಕಟ್ಟಿಗೆ ಜಮೆ ಮಾಡುವ ಕೆಲಸ ವಿಶೇಷವಾಯಿತು (ರಕ್ತರೂ. ೪೭). ೪. ಕೂಡಿದುದಂ; ಸೇರಿದುದು; ಸೇರ್ಪಡೆ: ತಾಯಿ ಮರೆ ಚಿಂತೆಯನು ಕ್ಷತ್ರಿಯರಾ ಉಲುಹನಡಗಿಸದಿರಲು ತಾಪಸರೊಳಗೆ ಜಮೆಯಲ್ಲ (ಪಬುಭಾ. ೭-೨೬): ಕಳೆಯ ಪಡೆಯದಡಾನು ಶಿಷ್ಯಗಪೊಳಗೆ ಜಮೆಯಲ್ಲೆಂದು ಶಪಥವ ತಳೆದ ನಾಹಾ ಕೇಳು ಗೌತಮನಾಗ ಸಂತಸದಿ (ಮುಲ್ಲಾಶಾ. ೩-೫೪). **ಜಮಾ**: ೧. 'ಜಮಾಖರ್ಚು' ಪರಾ. [←ಅರ. ಹಿಂ. ಮರಾ. ಜಮಾ]

ಜಮೇದಾರ 'ಜಮಾದಾರ' ನೋ.

ಜಮ್ಮ (ನಾ). ಅರಸನಿಗೆ ಸೇವೆ ಸಲ್ಲಿಸಿದುದಕ್ಕಾಗಿ, ಅರಸನಂ ಕೊಟ್ಟ ಭೂಮಿ: ದೊರೆಗಳಿಂದ ಜಮ್ಮ ಉಂಬಳಿಗಳನ್ನು ಪಡೆದವರು ಅವರ ಸೇವೆ ಮಾಡಬೇಡವೆ (ಹುಲಿಜಾ. ೯೨): ನಮ್ಮ ಕೊಡಗಿದು ಜಮ್ಮದು; ಜಮ್ಮ ಕೊಡಗಿದು ನಮ್ಮದು (ಕನ್ನಬಾ. ೧೧೧-೧೧).

ಜಮ್ಮದವರು = ಅರಸನಿಂದ ಉಂಬಳಿಯನ್ನು ಪಡೆದವರು : ಜಮ್ಮದವರೆಲ್ಲ ತೋಕು ಕತ್ತಿಯಾಗಿ ಕರೆ ಕೊಟ್ಟೊಡನೆ ಪಡೆಗೆ ಹೋಗಬೇಕಂತೆ (ಹುಂಜಾ. ೯೨). 'ಜಮ್ಮಗಾರ' ಪರಾ. [←ಕೊಡ. ಜಮ್ಮ]

ಜಮ್ಮಗಾರ (ನಾ). ಜಮ್ಮವನ್ನು ಪಡೆದವನು ; ಉಂಬಳಿದಾರ : ಆಯಾ ಭೂಮಿ ಮನೆ ಜಮ್ಮಗಾರರಿಗೆ ಕೊಡಿಸಿ ನಿರ್ಭಯದಿಂದ ನಿಮ್ಮ ನಿಮ್ಮ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಒಕ್ಕಲಾಗಿ ಬಾಳುತ್ತ ಇರಿ ಎಂದು ಅಭಯವನ್ನು ಕೊಟ್ಟು (ರಾಜೇಂದ್ರ. ೨೦). [ಜಮ್ಮ + – ಗಾರ (< –ಕಾಱ)]

ಜಮ್ಮಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ: ಜಮ್ಮಿ (ತಿರಫಳ). – ಮಧ್ಯಮ ವೃಕ್ಷ. ಕಟ್ಟಿಗೆ ಸಾಧಾರಣ. ಬೀಜಗಳ ಯೆಣ್ಣೆ ಔಷಧಿಯು (ಶಭಾಗ. ೩೯). [-?]

ಜಮ್ಮಿಟ್ಟಿಗೆ 'ಜಂಬಿಟ್ಟಿಗೆ' ನೋ.

ಜಮ್ಮು 'ಜೊಂಪು₁' ನೋ.

ಜಯ (ನಾ). ೧. ಗೆಲ್ಲುವುದು ; ಗೆಲ್ಲ ; ಗೆಲವು : " ಜಯಮೆನೆ ಗೆಲ್ಲಂ " (ಚಕುನಿ. ೩೫) : ಜಯಮೆನಗಪಜಯಮಿದು ಯಶಮಯಶಮೆಂಬಿದಂ ಬಗೆಯದೆ ನಿಶ್ಚಯಿಸಿ ಕಲಹಮನೆ . . . ಕಲಿ ಸುಯೋಧನಂ ಪೊಱಮಟ್ಟಂ (ಪಂಪಭಾ. ೦೦-೨೭) ; ನಿನಗಭಿವೃದ್ಧಿಯಕ್ಕೆ ಶುಭಮಕ್ಕೆ . . . ಜಯಮಕ್ಕಜರಾಮರಮಕ್ಕೆ (ಕಇಅ. ೯೭-೪-೪೩ : 13ನೆಯ ಶತ). ೨. ಇಂದ್ರಿಯಗಳನ್ನು ಹತೋಟಿಯಲ್ಲಿಟ್ಟುಕೊಳ್ಳುವುದು ; ಆತ್ಮನಿಗ್ರಹ ; ಇಂದ್ರಿಯ ಸಂಯಮ : ಜಯಮೆಂಬುದು ಕರ್ಣತ್ವಗಕ್ಷಿ ಜಿಹ್ವಾ ಘ್ರಾಣೇಂದ್ರಿಯಂಗಳ ವಿಷಯಕಮಪ್ಪ ಶಬ್ದ ಸ್ಪರ್ಶ ರೂಪ ರಸ ಗಂಧಂಗಳೊಳಗಾಸಕ್ತಿಯಿಲ್ಲದುದು (ಚಾವುಂಪು. ೩೧೫-೨೦). ೩. ಆಕರ್ಷಕವಾದದು; ಮನೋಹರವಾದುದು: " ಜಯಂ ಮಂಜುಳಂ . . . ರಮ್ಯರುಚಿರಂ ಪ್ರವೇಕಮೆನೆ ಸೌಮ್ಯಕ್ಕೆ ನಾಮಮಕ್ಕುಂ " (ಮಂಗರಾ. ೦೨೭-೨). ೪. ಗೆಲವನ್ನು ತಂದುಕೊಡುವ ಸೂತ್ರ: (ಕ). ೫. ಪ್ರಭವ ಮೊದಲಾದ ಅರುವತ್ತು ಸಂವತ್ಸರಗಳಲ್ಲಿ ಇಪ್ಪತ್ತೆಂಟನೆಯದು : ವರುಷವೇ ಪ್ರಭವ ವಿಭವ ಶುಕ್ಲ . . . ವಿಜಯ ಜಯ ಮನ್ಮಥ . . . ಅಕ್ಷಯವೆಂದಱುವತ್ತು ತೆಱನಾಗಿಹುದು (ವಿವೇಕ. ೩೨೦) . ೬. ಅರ್ಜುನ : ಅನುಪಮಮಪ್ಪ ದಿಗ್ವಿಜಯದಿಂ ಜಯನೊಳ್ ಪಡಿಯಾಗಿ (ಎಕ. V, ಬೇಲೂರು. ೦೭-೭೧ : 1136). ೭. ವೈಕುಂಠದ ದ್ವಾರಪಾಲಕರಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬ : ಜಯನ ವಿಜಯನ ದೈತ್ಯಜನ್ಮವನು ಈತನೊದೆದನು(ಕುವ್ಯಾ.ಉ. ೯-೫೪). ೮. ಮಹಾಭಾರತ ಗ್ರಂಥ: ಭಾರತಕ್ಕೆ ಜಯವೆಂಬ ಮತ್ತೊಂದು ಹೆಸರಿನಿಂದ ಕರೆಯುತ್ತಿದ್ದರು (ವಾರಾಕ್ಕ. ೦೬) ; ನಮಿಸಿ ನಾರಾಯಣನ ನರನ ಪುರುಷೋತ್ತಮನ ವ್ಯಾಸ ವಾಗ್ದೇವಿಯರ ಬಳಿಕ ಪೇಳ್ವುದು ಜಯವ (ವಚಭಾ. ೧).

ಜಯಜಯ (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ): ಹರಿಗರ್ಘ್ಯಮನಿತ್ತರ್ ಜಯಜಯಾನ್ವಿತರ್ ಬ್ರಹ್ಮಾದ್ಯರ್ (ಜಗವಿ. ೦-೫೨) ; ಪುರಜನಂ ಬೆಱಗಾಗಿ ನೋಡುತ್ತಿರ್ದರಿದು ವಿಪರೀತವೆನುತೆಲ್ಲರು ಜಯಜಯಧ್ವನಿಗಳಿಂ(ಬಸವು. ೩೨-೪೦) : ಸುಮನಸರು ಜಯಜಯಯೆನಲು (ಕೊರಠಾ. ೧-೭-೫೫). ಜಯಜಾಯಾಶರಣ = ಗೆಲುವೆಂಬ ಸ್ತ್ರೀಗೆ ಆಶ್ರಯಂವಾದವನು ; ಒಂದು ಬಿರುದು : ಜಯಜಾಯಾಶರಣಂ ರಣಕ್ಷಿತಿಹತಕ್ಷತ್ರಂ(ಎಕ. VI, ಚಿಕ್ಕಮ. ೧೭೧-೫೫ : 1137). ಜಯದುತ್ತರರಂಗ = ಅನೇಕ ಗೆಲವಿನಿಂದ ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದವನು ; ಒಂದು ಬಿರುದು : ಸಮಸ್ತ ಕೊಂಗುಳಿವರ್ಮ್ಮ ಧರ್ಮ ಮಹಾರಾಜಾಧಿರಾಜಂ ಕೋಳಾಳಪುರವರೇಶ್ವರಂ ನನ್ದಗಿರಿನಾಥಂ ಜಯದುತ್ತರರಂಗಂ ಗಂಗಚೂಡಾಮಣಿ (ಸೌಇಇ. XX, ೩೫-೩ : 1055). ಜಯಧಾಮ = ಜಯಕ್ಕೆ ಆಶ್ರಯನಾದವನು ; ಸದಾ ಜಯಶಾಲಿಯಾದವನು ; ಒಂದು ಬಿರುದು : ಚಟ್ಟನೃಪನೊಳ್ಮಹಿಮೋದ್ದಾಮತೆಯಂ ಪಡೆದಂ ಜಯ[ಧಾ]ಮಂ ವಿಬುಧತ[ರ]ದಾನಧರ್ಮ್ಮಂ ಬಮ್ಮಂ (ಸೌಇಇ. XX, ೩೧-೭ : 1044).

ಜಯಮಿತ್ರ=ಗೆಲುವಿನ ಗೆಳೆಯ; ಜಯಶಾಲಿ ; ಒಂದು ಬಿರುದು : ಭಾನುದಾಸನ್ ಜಯಮಿತ್ರನ್ ಊಸರ ವೈರಿಕನ್ (ಮ್ಯಆರಿ. ೦೯೩೯ : ೨೨-೯ : 9ನೆಯ ಶತ). ಜಯಮೂಲಸ್ತಂಭ = ಜಯಕ್ಕೆ ಆಧಾರಸ್ತಂಭದಂತಿರುವವನು ; ಒಂದು ಬಿರುದು : ಜಿತವೀರಲಕ್ಷ್ಮೀ ಆಶ್ರಿತಭಕ್ತವತ್ಸಲಾಪಕರ್ಷಣ ಭೂಮಿ ಸಂಚರಣ ಜಯಮೂಲಸ್ತಂಭಂ (ಎಕ. III, ಮಂಡ್ಯ. ೭೮-೪ : 1022). [ಸಂ.]

ಜಯಂತ (ನಾ). ೧. ಇಂದ್ರನ ಮಗ : " ಇಂದ್ರನ ಮಗನಂ ಜಯಂತನೆಂಬುದು " (ಹಲಾಯು. ೦೦-೫೫) : ಅನಿರುದ್ಧಂ ನಳಕೂಬರಂ ವರ ಜಯಂತಂ ನೋಡೆ ಸಾಮಾನ್ಯರೇ (ಹಮ್ಮಿರ. ೨-೭೪). ೨. ದಶರಥನ ಮಂತ್ರಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬ : ಇರಿಸಿ ದೃಷ್ಟಿ ಜಯಂತರನು ಪುರಕರಸ ಗಥವೇಱಿದನು (ಕೊರಠಾ. ೧-೧೭-೧೨). ೩. [ಜೈನ]ಹದಿನಾಲ್ಕು ವಿಮಾನಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು: ಸುರಾಧೀಶರ್ಜನಾಧೀಶಂ ಮನದಿಂ ಬೇಗಮೆನಲ್ ಜಯಂತಶಿಬಿಕಾಸ್ಕಂಧರ್ವಿಚಿತ್ರಾಸಕಧ್ವನಿಗಳ್ ಘೂರ್ಣಿಸೆ ತಂದರಾರೊಪೆಸಕೆಯ್ಯೆ(ರ್ಪು)ಣ್ಯಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೧೩-೧೭೭). 'ವಿಮಾನ' ಪರಾ. ೪. [ಸಂಗೀತ] ಒಂದು ರಾಗದ ಹೆಸರು. [ಸಂ.]

ಜಯಂತಿ (ನಾ). ೧. ಬಾವುಟ ; ಧ್ವಜ. ೨. ಗತಿಸಿದ ವಿಭೂತಿಪುರುಷರ ಜನ್ಮದಿನ,–ಹುಟ್ಟುಹಬ್ಬ. 'ಕೃಷ್ಣಜಯಂತಿ' ಪರಾ. ೩. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ; ನೇತ್ರಮೂಲಿ : "ನೇತ್ರ ಮೂಲಿ ಜಯಂತಿ" (ಮಂಗರಾ. ೩೯-೨೭). ೪. ದುರ್ಗೆ. ೫. ಇಂದ್ರನ ಮಗಳು. [ಸಂ. ಜಯಂತೀ]

ಜಯಕಾರ (ನಾ). ಜಯವಾಗಲಿ ಎಂಬ ಘೋಷ : ಉದ್ದಕ್ಕೂ ಜನ ತಿಲಕರಿಗೆ ಜಯಕಾರ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರು (ಸ್ವಾವೀರ. ೮೫).

ಜಯಜಯಕಾರ(ದ್ವಿರುಕ್ತಿ): ಜನರ ಜಯಜಯಕಾರ ಧ್ವನಿ ಮುಗಿಲನ್ನು ಮುಟ್ಟುತ್ತಿತ್ತು (ರೂಢಿ). [ಸಂ.]

ಜಯಗಂಟೆ (ನಾ). ಕಂಚಿನ ತಟ್ಟೆಯಾಕಾರದ ಒಂದು ವಾದ್ಯ; ಜಾಗಟೆ: ಗಂಟೆ ಜಯಗಂಟೆ ತಾಳ ಕೌಸಾಳ ಮೊದಲಾದ ವಾದ್ಯವನಱಿವುದು ಪ್ರಸಾದಲಿಂಗದಲ್ಲಿಯ ಆಚಾರಲಿಂಗ (ಆದವ. ೬-೧೨): ಪಾರಿಶ್ವನಾಥಸ್ವಾಮಿ ಬಸದಿಗೆ . . . ಹಂಪ್ಪಣ್ಣ ಕೊಟ್ಟ ಜಯಗಣ್ಟೆ (ಎಕ. XVI, ಪಾವುಗ. ೦೦೫ ; ?). 'ಜೇಗಂಟೆ' ಪರಾ. [<ಜಯಘಂ]

ಜಯಗಜ (ನಾ). ರಾಜನು ದಿಗ್ವಿಜಯಕ್ಕೆ ಹೊರಡುವಾಗ ಏರುವ ಆನೆ: ಕಟದ್ವಂದ್ವದಿಂ ದಾನಧಾರಾಸಾರಂ ಕೈಗಣ್ಮೆ ಕಣ್ಗೊಪ್ಪುವ ಜಯಗಜಮುಂ ಲೀಲೆಯಿಂದೇಱೆ (ಆದಿಪು. ೧೩-೪೩). [ಜಯ + ಗಜ]

ಜಯಗಾಥ (ನಾ). ಗೆಲವಿನ ಹಾಡು ; ಜಯಗೀತೆ ; ವಿಜಯ ಸೂಚಕವಾದ ಗೀತೆ: ಅಯೋಧ್ಯೆಯ ಜನಂ ತೇಂಕಾಡುತಿದೆ . . . ಜಯಗಾಥಮಂ ಪಾಡಿ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೩೨೧-೫೯). [ಜಯ + ಗಾಥ]

ಜಯಗಾಥೆ(ನಾ). = ಜಯಗಾಥ : ಬಂದುದೊಯ್ಯೊಯ್ಯನೆಯೆ ಕಿವಿಗೆ . . . ಜಯಗಾಥೆಯ ಮಹಾನಿನಾದಂ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೮೭೫-೧೯೯). [ಜಯ+ಗಾಥೆ]

ಜಯಘಂಟೆ (ನಾ). ೧. ವಿಜಯ ಸೂಚಕವಾಗಿ ಬಾರಿಸುವ ಗಂಟೆ : ಕಣದ ಮಧ್ಯದಿ ಕೋಟಿ ರಕ್ಕಸಗಣವು ಬಿದ್ದರೆ ಕುಱುಹಿಗೋಸುಗ ಘಣಲು ಗುಟ್ಟುವುದೊಮ್ಮೆ ರಾಮನ ಬಿಲ್ಲ ಜಯಘಂಟೆ (ತೊರೆರಾ. ೨೨-೪೭). ೨.= ಜಯಗಂಟೆ: ಬಣ್ಣಕೆ ೩ ಫಲಂ ೬ ಜಯಘಂಟೆ ೧ ಫಲಕಾಳೆ ೩ ಫಲ ೧೫ (ಮ್ಯಆರಿ. ೧೯೪೭, ೨೮-೧೭ ; 1032) : ಅಡಿಗಡಿಗೆ ಜಯಘಂಟೆಯಂ ಹೊಯಿದಡೆಗಡೆಗೆ ಸಾಱುತ್ತ ಶರಣನು ಮಠಕೆ ನಡೆತಂದು (ಬಸವು. ೨೧-೦೦). [ಜಯ + ಘಂಟೆ]

ಜಯಘೋಷ (ನಾ). ೧. ಗೆಲವನ್ನು ಸಾರಿ ಹೇಳುವ ಘೋಷ : (ಕ). ೨. ಮಂಗಳವನ್ನು ಸಾರಿ ಹೇಳುವ ಘೋಷ: ಅವರನ್ನು ಜಯಘೋಷದೊಂದಿಗೆ ಸ್ವಾಗತಿಸಲಾಯಿತು (ರೂಢಿ). [ಜಯ + ಘೋಷ]

ಜಯಜಯವಂತಿ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ಒಂದು ರಾಗದ ಹೆಸರು : ಜಯಜಯವಂತಿ ರಾಗವು ಪಾರ್ಶ್ವವಾಯುವನ್ನು ಗುಣಪಡಿಸುವುದೆಂಬ ನಂಬಿಕೆಯಿದೆ (ಭಾರತ. ೫೪೪). [←ಹಿಂ. ಮರಾ. ಜಯಜಯವಂತೀ]

ಜಯಧ್ವಜ (ನಾ). ೧. ವಿಜಯವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಪತಾಕೆ,–ಬಾವುಟ: ವಿರಚಿತ ತೋರಣಮಾಳಾಕರಮುತ್ತಂಭಿತ ಜಯಧ್ವಜೋತ್ಕರಮೆನಿಪಾ ಪುರಮಂ . . . ಪೊಕ್ಕಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೬-೪೨). ೨. ಕಾರ್ತವೀರ್ಯಾರ್ಜುನನ ಮಗ. [ಜಯ + ಧ್ವಜ]

ಜಯಧ್ವನಿ (ನಾ). ಜಯವಾಗಲಿ ಎಂಬ ಘೋಷಣೆ; ಜಯಜಯಕಾರ: ಭೋರ್ಗರೆವಪ್ಪತೂರ್ಯರವಮಾರ್ಗೆ ಜಯಧ್ವನಿಯಾರ್ಗೆ . . . ಉಲಿವ ವಂದಿಗಳಾರ್ಗೆ (ಶಾಂತಿಪು. ೬-೧೫). [ಜಯ + ಧ್ವನಿ]

ಜಯಧ್ವಾನ (ನಾ). = ಜಯಧ್ವನಿ : ಸುರಯೋಗೀಂದ್ರಸಮಾಜಸಂಸ್ತವ ಜಯಧ್ವಾನಂ (ಜಗವಿ. ೧-೪೬). [ಜಯ + ಧ್ವಾನ]

ಜಯನ(ನಾ). ೧. ಗೆಲ್ಲುವುದು ; ಗೆಲವು ; ಜಯ. ೨. ಯುದ್ಧಕವಚ. ೩. ಆಯುಧ ; ಶಸ್ತ್ರಾಸ್ತ್ರ. 'ಜಯನಶಾಲೆ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಜಯನಶಾಲಿಕೆ (ನಾ). = ಜಯನಶಾಲೆ : ವಿಪುಳಪಾತಾಳನಿವಾಸಾಶಂಕೆಯನೀವುದು ನಿಚಿತಾಶೇಷಾಸ್ತ್ರಾಳಿ ಜಯನಶಾಲಿಕೆಯದಟರೊಳ್ (ಚಂದ್ರಪು. ೧-೧೪೯). [ಸಂ. ಜಯನಶಾಲಿಕಾ (ಜಯನ + ಶಾಲಿಕಾ)]

ಜಯನಶಾಲೆ (ನಾ). ಆಯುಧಶಾಲೆ ; ಶಸ್ತ್ರಾಗಾರ: "ಅಸ್ತ್ರಪ್ರಸರಾಗಾರಂ ತಾಂ ಜಯನಶಾಲೆ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೪೮-೧೯) : ಅರಮನೆಯೊಳ್ ಕರ್ಚೆ ದೋರ್ಡುಟಿದ ಮಕ್ಕಳೆಲ್ಲಂ ಭಂಡಾರಂಗಳುಮಾನೆಗಳುಂ ಕುದು[ರೆಗಳುಂ] ಜಯನಶಾಲೆ [ಪಾಠಾಂ. ಜಿವಣಸಾಲೆ, ಜೈವಣಶಾಲೆ]ಯುಮಂ ಕೈಕೆ . . . (ವಡ್ಡಾರಾ. ೧೬೫-೨) : ಅಲ್ಲಿಯ ಸೌಂದರೀಜನಂ . . . ಲೀಲೆಯಿ[ನ] . . . ತೋಱುಗುಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧೪-೮). [ಜಯನ + ಶಾಲೆ₃]

ಜಯನಸಾಲೆ (ನಾ). = ಜಯನಶಾಲೆ: ಮನಸಿಜನ ಜಯ[ನ]ಸಾಲೆಯುಮೆನೆ ಸೊಗಯಿಸುವುವು ಮನೋಹರೇಕ್ಷುವನಂಗಳ್ (ಸುಕುಮಾ. ೯-೫೫). [ಜಯನ + ಸಾಲೆ₃]

ಜಯನಿನದ (ನಾ) =ಜಯಧ್ವನಿ: ಜಯನಿನದಂ ಸುರದುಂದುಭಿಜಯನಿನದಂ . . . ಪರ್ಚುತಿರೆ (ಆದಿಪು. ೧೪-೧೪೬) : ಜಯನಿನದವಳ್ಳಿಱಿಯೆ . . . ರಥಸಂಚಯವ ಪೆಂರಣಿಸಿದರು (ಕುವ್ಯಾಭೀ. ೪-೯೨). [ಜಯ + ನಿನದ]

ಜಯಪತಾಕೆ (ನಾ). = ಜಯಧ್ವಜ ೧ : ಕಳಿಸಿರಿವನನು ಮೊದಲು ದೂರದ ಹಿಮಾಲಯಕೆ ಅಲ್ಲಿಯೇ ಹಿಡಿದಿರಲಿ ಜಯಪತಾಕೆ (ನಲಮು. ೨೯-೧೧). [ಜಯ + ಪತಾಕೆ]

ಜಯಪತ್ರ (ನಾ). ಜಯವನ್ನು ಘೋಷಿಸುವ ದಾಖಲೆ ಪತ್ರ; ವಾದದಲ್ಲಿ ಗೆದ್ದವನಿಗೆ ಆತನ ವಿಜಯವನ್ನು ಒಪ್ಪಿ ಬರೆದು ಕೊಡುವ ಪತ್ರ : ಪರವಾದಿಗಳ ಮೊಗಂಗಳ್ ಕರಿಂಕುವರಿದಂತೆ ಕಂದಿ ಕುಂದಿರೆ ಖಚರೇಶ್ವರ ನೀಯೆ ಪಡೆದನತ್ಯಾದರದಿಂ ಜಯಪತ್ರಮಂ ಸ್ವಯಂಬುದ್ಧಬುಧಂ (ಆದಿಪು. ೨-೨೩) : ರಾಮಯ್ಯ[ಂ]ಗಳಿಗೆಲ್ಲರುವಱಿಯೆ ಜಯಪತ್ರಮಂ ಕೊಟ್ಟಂ (ಎಇ. V, ೨೪೯-೫೦ ; 1200) ; ಏಕಾಂತರಾಮನು ಭೂತಳೇಶನ ಕೈಯಲಾ ಜಯಪತ್ರಮಂ ಕೊಡಲು (ಬಸಪು. ೫೨-೪೬). [ಜಯ + ಪತ್ರ]

ಜಯಪತ್ರಿಕೆ (ನಾ). ಪ್ರಶಸ್ತಿಲೇಖ : ಸರ್ವರಿಂ ಪೂಜಿತನಾಗಿ . . . ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ತನ್ನ ಶಾಸನಗಳನ್ನಿಟ್ಟು ವೃಷಭಾದ್ರಿಯೊಳ್ ತನ್ನ ಜಯಪತ್ರಿಕೆಯನ್ನು ನ[ಟ್ಟಿ]ಸಿದನು (ಪುಲಿತ. ೧೬೫). [ಜಯ + ಪತ್ರಿಕೆ]

ಜಯಪ್ರಮೋದ (ನಾ). ೧. ಗೆಲವಿನ ಸಂತೋಷ. ೨. ವಿಜಯೋತ್ಸಾಹ ವೃಷ್ಟಿಪಸು : ಖರನಂ ಮುರಾರಿ ಸಂಹರಿಸೆ ಜಯಪ್ರಮೋದಸುಮನರ್ ಸುಮನರ್ ಸುಮನಸ್ಸುವೃಷ್ಟಿಯಂ ಸುರಿಯೆ (ಜಗವಿ. ೪-೪೨). [ಜಯ+ಪ್ರಮೋದ]

ಜಯಬಾಡಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಯುಧ : ಬಲ್ಲು ನಾರಾಚ . . . ಜಯಬಾಡಿ ಶ್ರುಂಗಾರ ತೊಡುಪೂ ಸಂಣಚಂದ್ರಾಯುಧಾ ಚಿಲುತಲಿ ಮೊದಲಾದಾ ಬತ್ತೀಶಾಯುಧಾ (ಎಕ. XV, ಗುಬ್ಬಿ.೭೪-೨೨ ; 1672). [?]

ಜಯಭೇರಿ (ನಾ). ಜಯವನ್ನು ಘೋಷಿಸುವ ಭೇರಿ.

ಜಯಭೇರಿಹೊಡೆ = ಜಯವನ್ನು ಗಳಿಸು ; ಜಯಶಾಲಿಯಾಗು ; ಯಶಸ್ವಿಯಾಗಂ: ಹೊಸದೊಂದು ಬಿಲ್ಲುಗಾರಿಕೆಯನು ತೋರಿದೆ ಮುಗ್ಧೆಯೆ ಜಯಭೇರಿ ಹೊಡೆದೆ (ಇಂಚಾಪ. ೧೫೦-೪೩). [ಜಯ + ಭೇರಿ]

ಜಯಮಂಗಲ, ಜಯಮಂಗಳ (ನಾ). ೧. ಗೆಲವಿನ ಹಬ್ಬ ; ವಿಜಯೋತ್ಸವ: ಆಲಿ ರಂಗವಲಿ ಬದ್ದವಣಂ ಜಳದರವಮಾಗೆ ಜಯಮಂಗಲ[ಪಾಠಾಂ. ಳ] ಸೂಚಕಮಾದುದತನುಗಾ ಘನಸಮಯದೆ (ಚಂದ್ರಪು. ೪-೪೨). ೨. ಪಟ್ಟದಾನೆ : (ಕ). ಜಯಮಂಗಳ : ೧. ಮೇಲಿನ ಪ್ರಯೋಗದ ಪಾಠಾಂತರವನ್ನು ನೋಡಿ. ೩. ಗೆಲವೂ ಶುಭವೂ ಆಗಲೆಂಬ ಹಾರೈಕೆಯ ಮಾತು : ಜಯಮಂಗಳಂ ನಿತ್ಯಶುಭಮಂಗಳಂ (ಪುರಂದ. ೫-೧೫೬ ಪಲ್ಲವಿ). [ಜಯ + ಮಂಗಲ]

ಜಯಮಂಗಳ 'ಜಯಮಂಗಲ' ನೋ.

ಜಯಮತ್ತ (ಗು). ಗೆಲವಿನಿಂದ ಮದಿಸಿದ,–ಅಹಂಕಾರಗೊಂಡ : ಜಯಮತ್ತ ರುದ್ರಮಾರುತಿಯ ಕಂಡೆ ! (ಕೋಗಿರಿ. ೩೯-೧೮). [ಜಯ + ಮತ್ತ₃]

ಜಯಮುಖ (ನಾ). ಗೆಲ್ಲುವ ಉಪಾಯ ; ವಿಜಯದ ಮಾರ್ಗ : ಬೊಮ್ಮನ ಕೇಳ ಬಂದೆವೆ ನಾವು ನಾಳಿನ ಕಾಳಗದ ಜಯಮುಖವ ಬೆಸಗೊಳ ಬಂದೆವು (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೮-೬೪). [ಜಯ + ಮುಖ]

ಜಯಯಾತ್ರೆ (ನಾ). ದಿಗ್ವಿಜಯಕ್ಕಾಗಿ ಮಾಡುವ ಪ್ರಯಾಣ ; ದಂಡಯಾತ್ರೆ : ಆ ರಾಜೇಂದ್ರನ ಜಯಯಾತ್ರಾರಭಸದೊಳೊಗೆದ ಸೈನ್ಯರಜಮರಿಭೂಭೃನ್ನಾರಿಯರ ಕಣ್ಗಳೊಳ್ ಕಣ್ಣೀರಂ ದೂರದೊಳೆ ಮಾಡ್ಪುದು (ಚಂದ್ರಪು. ೬-೨೯). [ಜಯ + ಯಾತ್ರೆ]

ಜಯರತ್ನಾಕರ (ನಾ). ಗೆಲವಿನ ಸಾಗರದಂತಿರುವವನು ; ಸದಾ ಜಯಶಾಲಿಯಾದವನು : ಔಕಿ ತಲೆವರಿಗೆಯಲಿ ತೆರಳಿದನೇಕ ಸುಭಟರ ಸೀಳಿ ಜಯರತ್ನಾಕರನು ಕಲಕಿದನು ಪಾಂಡವ ಸೈನ್ಯಸಾಗರವ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೨-೩೬). [ಜಯ + ರತ್ನಾಕರ]

ಜಯಲಕ್ಷ್ಮಿ (ನಾ). ಗೆಲವಿನ ಸಿರಿ; ವಿಜಯದ ಅಧಿದೇವತೆ: ಪರರನಱಸಲ್ಕೆ ಸೊಯಂಬರದ ಕುಡುಗೂಸಿನಂತಿರ್ದರುಮಂ ಜಯಲಕ್ಷ್ಮಿ ಬಯಸಿ ನೋಡಿದ ಳಾಗಳ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೪-೪೬). [ಜಯ + ಲಕ್ಷ್ಮಿ]

ಜಯಲಿಂಗ (ನಾ). [ಜೈನ] (?) : ಸ್ತ್ರೀಲಿಂಗಂ ಸರಸ್ವತಿಲಿಂಗಮೆಂದುಂ ಪತಿವ್ರತಲಿಂಗಮೆಂದುಂ ಕೀಶಪ್ರತಿಲಿಂಗಮೆಂದುಂ ಅಲ್ಲಿ ಜಯಲಿಂಗಮೆಂದುಂ ಚತುರ್ವಿಧಮಕ್ಕುಂ . . .ಅಲ್ಲಿ ಜಯಲಿಂಗಂ ತೃಪ್ತಿಲಕ್ಷಣಂ (ದಾವುಂಪು. ೨೪೧). [ಜಯ ? + ಲಿಂಗ]

ಜಯಲುಬ್ಧಕ (ನಾ). ಜಯದಲ್ಲಿ ಅತ್ಯಾಸಕ್ತಿಯುಳ್ಳವನು ; ಗೆಲವನ್ನು ಅರಸುವವನಂ: ನಿಯತ ಜಯಲುಬ್ಧಕನು ರಣಭೂಮಿಯಲಿ ಹರಿಸಲು ಜಯದ ಸಿರಿಯನು ಭಯವಿಹೀನರು ಬೆಜಗುಗೊಂಡರು ಭೀಮನುರವಣೆಗೆ (ಕುವ್ಯಾಕ. ೧೯-೯೭). [ಜಯ + ಲುಬ್ಧಕ]

ಜಯಲೇಖೆ (ನಾ). = ಜಯಪತ್ರ : [ಪೋ]ತುಲ ತಿಂಮಗೌಂಡನ ಮಗ ಕಾಪಗೌಂಡಗೆ ಕೊಟ್ಟ ಜಯ[ಲೇ]ಖೆಯ ಶಾಸನದ ಕ್ರಮವೆಂತೆಂದರೆ (ಸೌಇಇ. VIII, ೩೬೨-೪ : 1507). [ಜಯ + ಲೇಖೆ]

ಜಯಲೋಲುಪ (ನಾ). =ಜಯಲುಬ್ಧಕ: ರಿಪುಬಲವ ಗೆಲುವಲ್ಲಿ ಶಾಪಾದಪಿ ಶರಾದಪಿಯೆಂಬ ಜಯಲೋಲುಪನು ಸಂಗ್ರಾಮದಲಿ ಮಡಿದನು ಪುತ್ರಮೋಹದಲಿ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೧೮ ಸೂಚನೆ). [ಜಯ + ಲೋಲುಪ]

ಜಯವಂತ (ನಾ). ಗೆಲ್ಲುವವನು ; ಜಯಶಾಲಿ : ವಂತ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ – ಸಿರಿವಂತಂ, ಜಯವಂತಂ, ಜಸವಂತಂ (ಶಮದ. ೨೦೬ ಪ್ರಯೋ): ೧೭೫೭ ರ ಪ್ಲಾಸಿಯ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಜಯವಂತರಾದ ಬ್ರಿಟಿಶರು ಮತ್ತು ರಾದರು (ಪ್ರಬಂಧ. III, ೬೮೦೫). [ಜಯ + – ವಂತ]

ಜಯವಂತಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹತ್ತಿ : ನಮ್ಮ ನೆಲಕ್ಕೆ ಜಯವಂತಿ ಬೀಜ ಆಗದು. ದೇಸೀ ಹತ್ತಿಯೇ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಬೆಳೆಯುವುದು(ಶ್ರೇಯಾಂಸ.೪೬). [?]

ಜಯವಡೆ (ಕ್ರಿ). ಗೆಲವನ್ನು ಪಡೆ; ಜಯಿಸು: ಜಯವಡೆದಾ ಪುಳಿಂದಪತಿ ಯಾಡುವ ಬೇಂಟೆಗೆ ಬೆರ್ಚಿ (ಅರ್ಧನೇ. ೩-೫೪): ಕಪ್ಪದೊಳಿದ್ದರು ಸತ್ತ್ವ ಸಂಪನ್ನರು ಕಡೆಯೊಳು ಜಯವಡೆದಪರು (ಇಂಜಾಪ. ೧೩೪-೬೦). [ಜಯ + ಪಡೆ$_1$]

ಜಯವಾದ (ನಾ). ಜಯಜಯಕಾರ; ಜಯಧ್ವನಿ: ಜಯವಾದಮನಖಿಳ ಜಗಜ್ಜಯಪತ್ರಮನಹಿತಪಕ್ಷಪತಿತರ್ ಕುಡೆ ಕೊಂಡಯನಯವಿನ[ಯ] ಪರಂ ಮಾಣಿಯನವಮನ್ನಿಸದೆ ವಿಭು ಕರಂ ಮನ್ನಿಸಿದಂ (ಶಾಂತಿಪು.೮-೧೫೦). [ಜಯ + ವಾದ$_3$]

ಜಯವಿಡಿ (ಕ್ರಿ).ಗೆಲವನ್ನು ಹೊಂದು: ಭಲರೆ ಭಲರೇ ಎನುತ ಭಕ್ತಾವಳಿಗೆ ಶರಣಾರ್ಥನುತ ನಮ್ಮದು ಗೆಲವೆನುತ ಜಯವಿಡಿಯೆನುತ ಬಿಟ್ಟಾರ್ದು ಬೊಬ್ಬಿಡುತ (ಬಸಪು. ೫೨-೪೨). [ಜಯ + ಪಿಡಿ$_1$]

ಜಯವಿಡು (ಕ್ರಿ). ಜಯವಾಗಲಿ ಎಂದು ಕೂಗು ; ಜಯಜಯಕಾರ ಮಾಡು: ದಿಕ್ಕುಂ ದೆಸೆಯು ನೀವೆಮಗೆನುತ ಜಯವಿಡುತ (ಬಸಪು.೫೭-೫೦). [ಜಯ + ಇಡು$_1$]

ಜಯವೈಜಯಂತಿ (ನಾ). = ಜಯಧ್ವಜ ೧ : ಕನ್ನಡತಾಯಿಯ ಜಯ ವೈಜಯಂತಿಯ ಏರಿಸು ಹಾರಿಸು (ಇಂಜಾಪ. ೨೪೪-೧೦೮). [ಜಯ + ವೈಜಯಂತಿ]

ಜಯಶಾಲಿ (ನಾ). ಜಯವನ್ನು ಪಡೆದವನು ; ಗೆದ್ದವನು : ಜಯಶಾಲಿ [ಪಾಠಾಂ. ೯] ನವಮಸ್ಸಿದ್ದೇಭ್ಯಯೆನುತ್ತುಂ (ಮಲ್ಲಪು. ೧೩-೧೮೭): ಅವನು ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಜಯಶಾಲಿಯಾಗಿ ಹಿಂದಿರುಗಿದನು (ರೂಢಿ). [ಸಂ. ಜಯಶಾಲಿನ್]

ಜಯಶೀಲ (ನಾ). ೧. ಗೆಲ್ಲುವ ಸ್ವಭಾವದವನು: "ಜಿತ್ವರ–ಜಯಶೀಲನು" (ಗಂಗಾಪು. ೧೧೦). ೨. ಗೆದ್ದವನು; ಯಶಸ್ವಿಯಾದವನು: ಜಯಶೀಲಂ ಪ್ರಭು . . . ಸ್ಮರಭಸ್ಮಾವಯವಂ ತಾನಾದನತುಳಬಳನಪ್ರತಿಮಂ (೧೮೫. ೮-೫೩); ದಾದಾಭಾಯಿ ಚುನಾವಣೆಯಲ್ಲಿ ಜಯಶೀಲರಾಗಿ ಪಾರ್ಲಿಮೆಂಟಿನ ಸದಸ್ಯರಾದರು (ಸ್ವಾವೀರ. ೧೭). [ಜಯ + ಶೀಲ]

ಜಯಶೌಂಡ (ನಾ). ಗೆಲ್ಲುವುದರಲ್ಲಿ ನಿಪುಣ; ವಿಜಯಕೌಶಲವುಳ್ಳವನು: ಪರಸಮಯ ಜಯಶೌಂಡ ಶಂಕರಶರಣ ರತ್ನಕರಂಡ (ಬಸಪು. ೩೭-೪೯). [ಜಯ + ಶೌಂಡ]

ಜಯಸ್ತಂಭ (ನಾ). ಗೆಲವಿನ ನೆನಪಿಗಾಗಿ ನೆಡುವ ಕಂಭ; ಗೆಲ್ಗಂಬ: ಚೋಳನ ಪಡೆಯಂ ಬೆಂಕೊಣ್ಡು ತಪ್ಪುದಣ್ಡಾಧೀಶಂ ನಡಿಸಿ ಜಯಸ್ತಂಭಮಂ (ಮೈಆರಿ. ೧೯೩೦, ೭೭-೨೨; 1080); ಚಕ್ರಿತನಯಂ ಸೋಮೇಶ್ವರೋರ್ವ್ವೀಶ್ವರಂ ಸಕಳಶ್ರೀವರನಿಂತಿದಂ ನಿಱಿಸಿದಂ[ಶ್ರಿಮ]ಜ್ಜಯಸ್ತಂಭಮಂ (ಕಇಅ. ೫೪-೪೩-೭೭ ; 1126) ; ಕಡಲತಡಿದಡಿಯೊಳಾತಂ ನಡಿಸಿದ ಕಾಂಚನ ಜಗಜ್ಜಯಸ್ತಂಭಂಗಳ್ ಕುಡಿನಿಮಿರ್ದು ನಾಕಿನಿಳಯಮನಡರ್ವ ಯಶೋಲತೆಗಡರ್ಪನಿಟ್ಟವೊಲೆಸೆಗುಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೭-೩೧). [ಜಯ + ಸ್ತಂಭ]

ಜಯಸ್ವರ (ನಾ).[ಸಂಗೀತ]ಒಂದು ಬಗೆಯ ರಾಗ : ಎನ್ನ ಮಾಟ ಕುರುಡ ಸಭೆಯಲ್ಲಿರ್ದು ನಗೆಯ ನಕ್ಕಂತಾಯಿತ್ತು, ಶ್ರೋತ್ರುನಾಶನಲ್ಲಿ ಜಯಸ್ವರನ ಪಾಡಿದಂತಾಯಿತ್ತು (ಮೋಕ್ಷಮಾ. ೧೦-೩೩). [ಜಯ + ಸ್ವರ]

ಜಯಾಧ್ವ (ನಾ). ಗೆಲವನ್ನು ಪಡೆಯುವ ಮಾರ್ಗ: [illegible] ಗಳು ಕೈದುಡುಕಿದೊಡೆ ಕೈಗಾಯ್ದು ಧರ್ಮದ ತಡಿಗೆ ಜಾಱಿ ಜಯಾಧ್ವದಲಿ [illegible] (ಕುವ್ಯಾ. [illegible] ೧೩-೨೯). [ಜಯ + ಅಧ್ವ]

ಜಯಾಭ್ಯುದಯ (ನಾ). ಗೆಲವಿನ ಶ್ರೇಯಸ್ಸು: ಸ್ವಸ್ತಿಶ್ರೀ ಜಯಾಭ್ಯುದಯಶ್ಚ ಜಯತ್ಯಾವಿಷ್ಕೃತಂ ವಿಷ್ಣೋರ್ವಾರಾಹಂ(ಸೌಇಇ. IX-1,೧೬೬-೧: 1099) : ದಾನವರು ಬಲುಗೈಗಳಪ್ರತಿಮಾನರಹುದಾದಡೆಯು ಸಮರದೊಳಾನಲಸದಳವಸುರರಿಗೆ ಸುರರಿಗೆ ಜಯಾಭ್ಯುದಯ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೧೦-೬೩). [ಜಯ + ಅಭ್ಯುದಯ]

ಜಯಾವಸಥ (ನಾ). ಜಯಕ್ಕೆ ಆಶ್ರಯನಾದವನು; ಜಯಶೀಲ : ರಾವಣರನೇಕರುಂ . . . ಸುತ್ತಿ ಮುತ್ತೆ ಜಯಾವಸಥಂ ಲಕ್ಷ್ಮಣಂ ರಣೋತ್ಸುಕನಾದಂ (ಪಂರಾಮಾ. ೧೪-೧೬೫). [ಜಯ + ಅವಸಥ]

ಜಯಾಶೀರ್ಘೋಷ (ನಾ). ಜಯವಾಗಲಿ ಎಂದು ಹರಸುವ ಧ್ವನಿ ; ಜಯಜಯಕಾರ : ದಾನಪ್ರಮೋದ ವಾಚಾಳ ಪಟ್ಟರಣ ಚಾರಣ ಗಣೋಚ್ಚಾರ ಝಂಕಾರ ಜಯಾಶೀರ್ಘೋಷಮುಮಪ್ಪ ವಿಜಯಗಜದ ಬೆಂಗೆ ವಂದು (ಆದಿಪು. ೧೪-೯೦ ವ). [ಸಂ. (ಜಯ+ಆಶೀಸ್+ಘೋಷ)]

ಜಯಾಳ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ಒಂದು ಬಗೆಯ ತಾಳ: ಧ್ರುವ . . . ಜಯಾಳವೆಂಬವು ಮೊದಲಾದ ನೂಱೆಂಟು ತಾಳಂಗಳುಂ (ವಿವೇಕ. ೨೩೮). [?]

ಜಯಿಸು, ಜೈಸು (ಕ್ರಿ). ಗೆಲ್ಲು ; ಜಯವನ್ನು ಪಡೆ: ರಣದೆ ಜಯಿಸಲೆ ನಾರಾಯಣನೊಳಮುದಾತ್ತನಾರಾಯಣನೊಳಮಿಂತಿತ್ತಿಕೊಂಡ ಗಂಡರುಮೊಳರೇ (ಪಂಪಭಾ. ೧೦-೧೧) : ವಾದಿಗಳನಿರದೆ ಜಯಿಸಿ (ಪದ್ಮರಾ. ೨-೩೩) ; ಎನ್ನೊಳು ಸೆಣಸಿ ಜಯಿಸಿದರೆ ಧನುವ ಹಿಡಿಯೆನು (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೬-೧೫). **ಜೈಸು** : ಪೊಚ್ಚ ಪೊಸ ಜೌವನಂ ತಳರಲೊಯ್ಯನೆ ತಳರ್ದನಂದು ರತಿವಲ್ಲಭಂ ಮೂಜಗವ ಜೈಸಲೆಂದು (ಸೌಂದಪು. ೧೨-೪): ಈಸಬೇಕು ಇದ್ದು ಜೈಸಬೇಕು (ಪುರಂದ. ೦-೧೨ ಪಲ್ಲವಿ) ; ಆ ಪಟ್ಟಣವನು ಜೈಸಾ ರಾಯನ ಸೆಱೆಗೈದು . . . ಪ್ರತಾಪದೆ ಮುಂದಡಿಯಿಟ್ಟ (ಕಂಆವಿ. ೧೬-೨೮) : ಕಪಿಯೊರ್ವನೈತಂದು ಜೈಸಿ ಮತ್ತಮರನಗರಿಗೆ ಕಳುಪಿದಂದು (ವಂಕಾರಾ. ೫-೩-೨೦). [ಜಯ + – ಇಸು$_3$]

ಜಯೆ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧಿ ಗಿಡ ; ಜಯಂತಿ : ಜಯಾ, ಜಯಂತೀ, ತರ್ಕಾರಿ, ನಾದೇಯಾ, ವೈಜಯಂತಿಕಾ–ಇ ತಕ್ಕಿಲೇಗಿಡ, ತಗ್ಗೀಸೊಪ್ಪಿನ ಗಿಡ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೧೦). ೨. [ಜ್ಯೋತಿ] ತೃತೀಯೆ, ಅಷ್ಟಮಿ ಮತ್ತು ತ್ರಯೋದಶಿ ತಿಥಿಗಳು : ಅಭಿಧಾನ ಕ್ರಮದಿಂ ನಂದೆ ಭದ್ರೆ ಜಯೆ ರಿಕ್ತೆ ಪೂರ್ಣೆಯೆನಿತುಂ ಪ್ರತಿಪತ್ಪ್ರಭೃತಿದಿನಂಗಳುಂ (ಲೋಕೋಪ. ೧-೨) : ೩೦ ತಿಥಿಗಳಲ್ಲಿ ನಂದಾ, ಭದ್ರಾ, ಜಯಾ, ರಿಕ್ತಾ, ಪೂರ್ಣಾಯೆಂಬ ಸಂಕೇತವು ಪಾಡ್ಯ ಮೊದಲು ಪಂಚಮಿ ವರೆಗೂ ಆಗುವವು ಹೀಗೆ . . . ಕೃಷ್ಣಪಕ್ಷ ಅಮಾವಾಸ್ಯೆ ಪರ್ಯಂತ ೬ ಸಲ ಸುತ್ತಿ ಬರುವವು (ಹಸಾರ. ೬-೨೮ ಪದ್ಮಾರ್ಥ). [ಸಂ. ಜಯಾ]

ಜಯೊಪೊಡೆ 'ಜೇವೊಡೆ$_1$' ನೋ.

ಜಯೋದ್ದಾಮ (ನಾ). ಜಯದಿಂದ ಘನತೆಯನ್ನು ಪಡೆದವನು : ಕೊಂದನದಱಿಂ ಭೀಮಂ ಜಯೋದ್ದಾಮನೆಂಬುದನೆಂಬಂತಿದು ವಸ್ತು (ಗದಾಯು. ೧-೩೩). [ಜಯ + ಉದ್ದಾಮ]

ಜಯ್ಯ (ಗು). ೧. ಗೆಲ್ಲಬೇಕಾದ ; ಜಯಿಸಬಹುದಾದ. (ನಾ). ೨. ಗೆಲವು ; ಜಯಂ : "ಜೇಯಂ, ಜಯನಂ, ಜಯ್ಯಂ, ಜೇತವ್ಯಂ, ಜಯನೀಯಂ ಈ ೫ ಗೆಲ್ವು" (ಶಾಶಕ್ಕ. ೭೮). [ಸಂ.]

ಜರ$_1$ (ನಾ). ಮೈ ಬಿಸಿಯಾಗುವುದು; ಜ್ವರ: ವತ್ವ ರೋಪಕ್ಕೆ – ಈಶ್ವರ–ಈಸರ . . . ಜ್ವರ–ಜರ (ಶಮದ. ೨೮೧ ಪ್ರಯೋ) : ಧ್ವನಿ, ದನಿ ; ಜ್ವರ, ಜರ (ಶಬ್ದಾನು. ೧೬೦ ಪ್ರಯೋ). [<ಸಂ. ಜ್ವರ]

ಜರ್$_2$ (ನಾ). ಮುಪ್ಪು; ವೃದ್ಧಾಪ್ಯ: ಕಡುಜರದಿಂ ಕರಂ ನವೆದು ವಾಯುವಿಕಾರದೊಳಟ್ಟು ಕಂಡಕಂಡೆಡೆಗೆ ನಿಜೇಚ್ಛೆಯಿಂ ಪರಿಯಲ್ (ದಶಕು. ೮-೩೦೩). [ಸಂ. ಜರಾ]

ಜರ್$_3$ (ನಾ). ೧. ಚಿನ್ನ ; ಬಂಗಾರ : "ಜರನೆನೆ ಪೊನ್ನುಂ" (ಭಾರನಿ. ೦೩). ೨. ಚಿನ್ನದ ಅಥವಾ ಬೆಳ್ಳಿಯ ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾದ ತಂತಿಯ ಎಳೆ ; ಕಲಾಬತ್ತು; ಸರಿಗೆ; ಜರಿ ; ಜರತಾರಿ: ಬೆಳ್ಳಿಯ ತಂತಿಯ ಸುತ್ತಲೂ ಚಿನ್ನದ ಬಹು ತೆಳ್ಳನ್ನ ತಗಡು ಸುತ್ತಿ ಬಳಿಕ ಆ ತಂತಿಯನ್ನು ತುಸು ಬಡಿದು ಚಪ್ಪಟೆ ಮಾಡಿದರೆ, ಜರವು ಆಗುವುದು (ಮುಂಬಯಿ. ೪-೧೨೦) ; ಸರಸ ಸುಂದರ ಕಾಯ ನಿನ್ನದು ಬರಿದೆ ಭಸ್ಮವದಾಗಿಯಿರುತಿರಲೆಂತು ನಾನದಕೆ . . . ಜರದ ವಸ್ತ್ರಗಳನ್ನು ತೊಡಿಸಲಿ (ಪಾರ್ವಪ. ೧ ೨೮) : ತೊಟ್ಟ ಮುತ್ತಿನ ನವರತ್ನ ಕಂಚುಕಿ ಜರ ಕಟ್ಟಿದಡ್ಡಿಕಿ ಕಟ್ಟಾಣಿಮುತ್ತಿನ ಸರ (ಕರ್ನಾಟ. ೨೮೭).

[←ಪಾರ. ಹಿಂ. ಮರಾ. ಜರ]

ಜರಕ್ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ. 'ಜರಕ್ಕನೆ' ಪರಾ.

ಜರಕಟ್ಟು (ನಾ). ಜರದ ಅಂಚು ಕಟ್ಟಿದುದು : ಅವರ ಆ ಜರಕಟ್ಟಿನ ಮೈಸೂರು ರುಮಾಲು ಅವರ ತಲೆಗೇ ಒಪ್ಪುವುದು (ಗೊತ್ತುಗು. ೧೨೯).

[ಜರ್$_3$ + ಕಟ್ಟು$_2$]

ಜರಕಾಟ (ನಾ). ಜರಕಟ್ಟು ; ಕಲಾಬತ್ತಿನ ಅಂಚು ; ಜರಿಯ ಅಂಚು: ಕೈಯಲ್ಲಿ ಕೈಕಡಗ ಕಿವಿಯಲ್ಲಿ ಬಾವುಲಿ ಜರಕಾಟ ರುಮಾಲು (ಬರಹಾ. ೫೩); ಜರಕಾಟಿಯ ಹೊಸರುಮಾಲು ಸುತ್ತಿಕೊಂಡು (ಗಂಗಾಗಾ. ೧೮).

[ಜರ್$_3$ + ಕಾಟ$_6$]

ಜರಕ್ಕನೆ (ಅ). ಸರ್ರನೆ ; ಇದ್ದಕ್ಕಿದ್ದಂತೆ : ಅವನು ದಾರಿಯಲ್ಲಿ ಜರಕ್ಕನೆ ಜಾರಿ ಬಿದ್ದ (ರೂಢಿ). [ಜರಕ್ + – ಅನೆ$_1$]

ಜರಗಿಸು 'ಜರುಗಿಸು' ನೋ.

ಜರಗು$_1$ 'ಜರುಗು$_1$' ನೋ.

ಜರಗು$_2$, ಜರುಗು$_2$, ಜಲಗು$_2$ (ನಾ). ೧. ಚಿನ್ನದ ಸಣ್ಣ ಸಣ್ಣ ಕಣಗಳು ಬೆರೆತಿರುವ ಮಣ್ಣು : ಜರಗನೊಯ್ಯನೆ ಕರ್ಚೆ ರಾಶಿಯ ಮಣ್ಣೊಳೊಪ್ಪುವ ಪೊನ್ನನಚ್ಚರಿಯೆನಲ್ಕೆಱೆ ಕಾಣ್ಬಪೊಲ್ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೪-೩೩) : ಇಳೆಯಧಿನಾಥಗೆ ಜರಗೆಂಬ ನೆವದಿಂದ ಬೆಳೆವುದು ಹೊನ್ನನಾ ಧರೆಯು (ಚಂಪ್ರಸಾಂ. ೨೩-೭). ೨. ಚಿನ್ನ; ಬಂಗಾರ : ಉತ್ತುಂಗ ಕುಚಾದ್ರಿಯ ಪೊಮ್ಮತ್ತಿಯ ವೊಳೆ ಮೊಳೆತ ಜರಗಿನಂತಿರೆ ಕಾಣಲ್ಪೆತ್ತ ಸತಿಗಾಯ್ತು ಸುತನಂ ಪೆತ್ತಂತಪ್ಪೊಂದು ಸಂತಸಂ ತತ್ಕ್ಷಣದೊಳ್ (ಅರ್ಧನೇ. ೨-೪); ನದಿ ಪುಟ್ಟದೊಸಱ್ ನಮೇರು ಪುಟ್ಟದ ಪುರನಂದನಂ ಜರಗು ಪುಟ್ಟದ ಭೂತಳಮಿಲ್ಲ ದೇಶದೊಳ್ (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೪-೭). **ಜರುಗು$_2$:** ೧. ಜರುಗಿನಲಿ ಜಾಂಬೂನದದ ಸಂವರಣೆಕಾಱಂಗೆಡೆಯಲಿದ್ದುದು ಪರಮನಿಧಿ (ಕುಮ್ಯಾಅ.೧೦-೨೭). **ಜಲಗು$_2$:** ೧. ಇನ್ನೀ ಬಸದಿಯೂರ್ಗ್ಗಳಲು ಪುಟ್ಟಿದ ಜಲಗು ನಿಧಿನಿಕ್ಷೇಪ ತಣ್ಣರವರ್ತ್ತಿಯೆಂಬಿವಂ ಸರ್ವ್ವಬಾಧಾಪರಿಹಾರು ಮಾಡಿ ಬಿಟ್ಟರು (ಎಕ. VII, ಶಿವಮೊ. ೪-೮೦: 1122); ಎನ್ನ ಮನವು ನಿಧಾನವನೊಲ್ಲದೆ ಜಲಗ ಮಚ್ಚಿತ್ತು ನೋಡಾ (ಬಸವ. ೩೦) ; ಪರುಷವಂ ಕಂಡವಂ ಜಲಗಿಗೆಳಸುವನೆ (ವಾಗೀರ. ದೀ. ೨೬೫-೧೫).

ಜರಗಂ ಕರ್ಚು, ಜಲಗಂ ಕಚ್ಚು=ಮಣ್ಣಿನಲ್ಲಿ ಬೆರೆತಿರುವ ಚಿನ್ನದ ಕಣಗಳನ್ನು ಶೋಧಿಸಿ ತೆಗೆ: ದೊರೆಕೊಂಡ ನಿಧಿಯನೊಲ್ಲದೆ ಜರಗಂ ಕರ್ಚುವುದೆ (ಶಂಕಾಮಾ. ೫-೨೦) : ಅಚ್ಚರಿಯ ನಿಧಿಯಿರಲು ಜಲಗಂ ಕಚ್ಚುವರೆ (ಬಸಪು. ೨-೨೩). **ಜರಗ ತೊಳೆ, ಜಲಗಂ ತೊಳೆ, ಜಲಗ ತೊಳೆ** = ಜರಗಂ ಕರ್ಚು: ಮೇರುಮುಂದಿರದೊಳಗಿದ್ದು ಜರಗ ತೊಳೆವ ಚಿಂತೆಯೇಕ (ಅವಚಂ. ೨೫-೧೦೩) : ಮೇರುವಂ ಬಿಟ್ಟು ಜಲಗಂ ತೊಳೆವನಂತೆ (ಜೇರಮ. ೭-೪೯) : ಕಡವರಂ ಮನೆಯೊಳಿರೆ ಜಲಗ ತೊಳೆವವನಂದದೆ (ವೀಶೈಪು. ೧-೧-೮).

ಜರಗಿನ ತೆಱ = ಜರಗನ್ನು ಶೋಧಿಸಿ ಚಿನ್ನವನ್ನು ತೆಗೆಯುವ ಕಸಬಿನ ಮೇಲೆ ಹಾಕುವ ತೆರಿಗೆ: ಜರಗಿನ ತೆಱಯ ಸರ್ವ್ವಾಧಿಕಾರಿ ಶ್ರೀಮದ್ದಣ್ಣನಾಯಕ ಸೆಲ್ಲಪಯ್ಯಂಗಳ ಸನ್ಧಿವಿಗ್ರಹಿ ಸಮಸ್ತಗುಣಗಣಾಳಂಕೃತನಪ್ಪ ಕೇಶರಾಜಂ ತಮ್ಮ ಜರಗಿನ ತೆಱಯೊಳಗೊನ್ದು ದ್ರೋಣಿಯ ತೆಱಯುಮಂ . . . ದೇವರ್ಗ್ಗೆ ಬಿಟ್ಟರು (ಸೌಇಇ. XI-II, ೨೦೦-೮ ; 1126). **ಜರಗಿನ ಪೊನ್**=ಮಣ್ಣಿನಲ್ಲಿ ಹುಡಿಹುಡಿಯಾಗಿ ಬೆರೆತ ಚಿನ್ನ : ಉರಿವ ನಿದಾಘತಾಪದೊಳೆ ಮೇರುನಗಂ ಪೊಱಪೋಗೆ ಸುತ್ತಲುಂ ಕರಗಿ . . . ಕಾಟ್ಟುರಂ ಬರಿದು ಬಿಲಸ್ಥಲಂಗಳೊಳಪೊಕ್ಕುಱದಿರ್ದುದದಲ್ಲದಂದು ಪೇೞ್ ಜರಗಿನ ಪೊಂಗವಿಮಾ ನೆಲಕಮಾವುದೊ ಸಂಗತಿವೆತ್ತ ಕಾರಣಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೯-೭೦).

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ಚರಕ್ಕು ; ತೆಲು. ಜಲಗಡುಗು=ಮಣ್ಣಿನಲ್ಲಿ ಬೆರೆತ ಹೊನ್ನನ್ನು ಶೋಧಿಸಿ ತೆಗೆ]

ಜರಗು$_3$ (ನಾ). ೧. ಬಟ್ಟೆಯ ವಿರಳವಾದ ನೆಯ್ಗೆ,-ಜಾಳುಜಾಳಾದ ನೆಯ್ಗೆ : (+). ೨. ಜೊಳ್ಳು ; ಗಟ್ಟಿಯಲ್ಲದುದು. 'ಜಳ್ಳು ಜರಗು' ಪರಾ. [?]

ಜರಗುಂಡೆ (ನಾ). ಇಳಿಜಾರು ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತಂ ಜಾರುವ ಆಟ ; ಜಾರಂಗುಪ್ಪೆ ; ಜಾರುಬಂಡೆ : ಆ ಇಳಿಜಾರಿನಿಂದ ಕೆಳಗೆ ಮೂವರೂ ಜರಗುಂಡೆಯಾಡಿದಂತೆ ಜರಿದೆವು(ಮೀದಿಮ. ೨೦೩). 'ಜಾರುಗುಂಡಿ' ಪರಾ.

[ಜರಗು$_1$ (<ಜರುಗು$_1$) + ಕುಂಡೆ$_1$]

ಜರಗುಗರ್ಚು (ಕ್ರಿ). ಚಿನ್ನದ ಹುಡಿ ಬೆರೆತ ಮಣ್ಣನ್ನು ತೊಳೆದಂ ಶೋಧಿಸಿ ಚಿನ್ನವನ್ನು ತೆಗೆ ; ಜಾಲಿಸಿ ಚಿನ್ನವನ್ನು ತೆಗೆ : ನಿಧಿಗಂಡು ಜರಗುಗರ್ಚುವನೊಳನೆ (ಉಸಾರ. ೨೬೨) ; ನಿಧಿಯಿರಲುಱ ಜರಗುಗ[ಪಾಠಾಂ. ಕ]ರ್ಚುವನ ತೆಱದಿಂದಂ (ತ್ರಿಪುವಿ. ೨೯-೧೫).

[ಜರಗು$_2$ + ಕರ್ಚು$_2$ (<ಕಚ್ಚು)]

ಜರಚು 'ಜಱುಚು$_1$' ನೋ.

ಜರಜರ(ನಾ).ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ ; ಯಾವುದಾದರೂ ವಸ್ತುವನ್ನು ಎಳೆಯುವಾಗ ಉಂಟಾಗುವ ಶಬ್ದ : ಮಗುವಿನ ಕೈಯನ್ನು ಹಿಡಿದು ಜರಜರ ಎಂದು ಎಳೆದುಕೊಂಡು ಹೋದ (ರೂಢಿ).

ಜರಟೆ (ನಾ). = ಜರತಿ : ಪುರದಗ್ಗಿದೆಸೆಯನೊಂದಿದ ಜರಟೆಯ ಮುಂಬದೆ ಆಕೋ (ಹಾಲಾಸ್ಯ. ೪-೦೩-೯). [<ಸಂ. ಜರತೀ]

ಜರಟೆಹುಲ್ಲು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹುಲ್ಲು : " ಗರ್ಗ್ರೂಟಿಕಾ–ಜರಟೆಹುಲ್ಲು " (ಒಷಧಿ. ೪೭). [ಜರಟೆ ? + ಹುಲ್ಲು (<ಪುಲ್)]

ಜರಠ (ಗು). ೧. ಶಿಥಿಲವಾದ ; ಜೀರ್ಣವಾದ ; ಹಳೆಯ : ಜರಠಮಹಾಶಾಲ್ಮಲೀವೃಕ್ಷವಿಕುರ್ಬಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೧೨೦); ಜರಠಾಸ್ಥಿ ಚರ್ಮದಾ ನರೆನವಿರಿನಾ ಸ್ಥವಿರೆ . . . ತೊಲಗಿದಳಯೋಧ್ಯೆಯಿಂ (ಶ್ರೀರಾಮ. ೧೨೨-೦೭೫). ೨. ಬಾಗಿದ; ಜೋಲಂ ಬಿದ್ದ. ೩. ಒರಟಾದ; ಕಠಿನವಾದ; ನಿಷ್ಠುರವಾದ : "ಕಠಿನಂ ನಿಷ್ಠುರಂ ಕಠೋರಂ ಜರಠಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೧೦೫-೪೫) : ಜರಠ ಕಮಠ ಪಾಠೀನಚಯ ಡಿಂಡೀರ ಪಿಂಡ ಪಂಡ . . . ವ್ಯಾಳ ಕೋಳಾಹಳಧ್ವಾನವೆರಸಿ ಜಲನಿಧಿ ಮೞದುದು (ಹಡಕಾ. ೧-೩೩) ; ಭೂ ಜರಠಜರಠಾಂತರದ ಪಲ್ಲಟದ ಪರಿಣಾಮದಿಂದಂ ಪ್ರಕೋಪಿಸುತ ಭೋರ್ಗುದಿದು ಮೇಲ್ವಾಯ್ಯುವುದಟ್ಲಾಂಟಿಕಾಂಭೋಧಿ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೧೭೫-೩೫೪). ೪. ಕೆಸರಾದ; ರಾಡಿಯಾದ: "ತೀವ್ರಮುಂ ಪಂಕಿಲಮುಂ ಪುರಾಣಮೆನಿಪೀ ತ್ರಿತಯಂ ಜರಠಾಭಿಧಾನಂ " (ನಾನಾರ. ೧೪೭). (ನಾ). ೫. ಮುದುಕ ; ವೃದ್ಧ : ಉಂಡು ಹೊಱಮಡುತಿಪ್ಪ ಪಂಡಿತತಂಡದೊಳಗತಿಜರಠನೊಬ್ಬನ . . . ಕಂಡು ನಗುತವೆ (ಕಾಶಿರಾ. ೨-೭೦) ; ನನ್ನ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರೇಮದ ಸೆಲೆಯು ಉತ್ಪನ್ನವಾಗಿದ್ದರಷ್ಟೇ ಆ ಜರಠನನ್ನು ಪ್ರೀತಿಸುವದು ? (ಧರ್ಮರಿ. ೯೦). [ಸಂ.]

ಜರಡ (ನಾ). ೧. ಅಶಕ್ತ ; ಕೈಯಲ್ಲಾಗದವನು: ಅರಸ ಕೇಳಾ ಪೂರ್ವದತ್ತವು ಹರಿವಿರಿಂಚಿಗಳೆಳವೆ ಲೋಕದ ಜರಡರೇತಕೆ ದುಃಖಬಡುವರು ದೇಹಧರ್ಮದಲಿ (ಸಂಭಪ. ೧೭-೫೫); ಮುದದಲಭಿಷೇಚನವ ರಚಿಸುವೆನಧಿಕ ಜರಡನು ತಾನು ಮಾಡುವ ಹದನದಾವುದು ಮುನಿಪ ಚಿತ್ತೈಸೆಂದನಾ ಭೂಪ (ಅರಾಮ. ೨-೨-೨). ೨. ಗಟ್ಟಿಯಾದುದು : (ಶ). ೩. ಕ್ರೂರ ವ್ಯಕ್ತಿ : (ಶ). [<ಪ್ರಾ. ಜರಡ. / ಸಂ. ಜರಠ]

ಜರಡಿ 'ಜಲ್ಲಡೆ' ನೋ.

ಜರಡಿಹುಣ್ಣು (ನಾ). ಜರಡಿಯಂತೆ ತೂತಾಗಿ ಕೀವು ಬರುವ ಹುಣ್ಣು: ಮೊಣಕಾಲಿನಲ್ಲಿ ಜರಡಿ ಹುಣ್ಣಾಗಿದೆ (ರೂಢಿ).
[ಜರಡಿ (<ಜಲ್ಲಡೆ) + ಹುಣ್ಣು (<ಪುಣ್)]

ಜರಡು$_1$(ಗು). ೧.ಹುರುಳಿಲ್ಲದ; ನಿಷ್ಪ್ರಯೋಜಕವಾದ: ಮಿಕ್ಕಿನ ಜರಡು ಕವಿಗಳ ಲೆಕ್ಕಿಸುವನೆ ಕುಮಾರವಾಲ್ಮೀಕಿ (ತೊರರಾ. ೬-೫೫-೭೭). (ನಾ). ೨. ಹುರುಳಿಲ್ಲದಂದು ; ಜೊಳ್ಳು ; ನಿಷ್ಪ್ರಯೋಜಕವಾದುದು : "ಜಳ್ಳೆನೆ ಜರಡೆನೆ ಜಾಳೆನೆ ಪೊಳ್ಳೆನೆ ತಾಂ ನಿಷ್ಪ್ರಯೋಜನಾರ್ಥಮಿಂದಕ್ಕುಂ" (ಭಾರನಿ. ೫೭) : ಬರಲಿ ಕರ್ಣದ್ರೋಣರುಳಿದೀ ಜರಡ ಜೋಡಿಸಬೇಡ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೧೫-೭೮). ೩. ಶಿಥಿಲವಾದುದು ; ಕೃಶವಾದುದು ; ಮುದಿಯಾದುದು : ವರತಪೋವೃತ ಕರುಷಿತಾತ್ಮರು ಜ[ಪಾಠಾಂ. ಬ] ರಡುಗಾತ್ರರು (ನಿಭಾಗ. ೧೦-೧೦೩-೧೨). [ಜರಡ + – ಉ$_4$]

ಜರಡು$_2$ (ನಾ). ಕವಚ (?): ಹಯವಿದ್ಯಾವಿಶಾರದ ವೀರಘೋಟಾಯಿಲ ರಿಕ್ಕಿದ ಲೋಹಘಟದ ಸೀಸಕದ ತೊಟ್ಟ ಜರಡಿನ ಶರೀರಸನ್ನಾಹದ ಕಂಧರದ ಝಣರಝಣಾಯಮಾನಮಪ್ಪ ಝಳವಳಿಗೆಯ ಕಟ್ಟಿದ ಪಟಿಯ ಪಾಂಗಿನ ಪಂಚವಣ್ಣಗೆಯ (ಮಹಾನೀ. ೧೨-೩೩ ವ). [?]

ಜರಡುಜಂತ್ರ (ನಾ). ಹಳೆಯದಾದ ಅಥವಾ ಜೀರ್ಣವಾದ ಯಂತ್ರ : ಜರಡು ಜಂ[ಪಾಠಾಂ. ತಂ]ತ್ರದ ಮಾನನೆಚ್ಚೊಡೆ . . . ಧುರಕೆ ಧೀರನೆ ಪಾರ್ಥ (ಕುವ್ಯಾವಿ. ೮-೭). [ಜರಡು$_1$ + ಜಂತ್ರ]

ಜರಡುಮುಖ (ನಾ). ಜೊಳ್ಳಾದ ಯಾಗ; ನಿಷ್ಪ್ರಯೋಜಕವಾದ ಯಜ್ಞ : ಜರಡುಮುಖವೀ ಮುಖಕೆ ಹೋಲುವ ಧರಣಿಪತಿ (ಕುವ್ಯಾಸ. ೮-೩೭). [ಜರಡು$_1$ + ಮುಖ]

ಜರಡೆ$_1$ 'ಜಲ್ಲಡೆ' ನೋ.

ಜರಡೆ$_2$ (ನಾ). ಒಂದು ವಂಶದ ಹೆಸರು (?) : ಬಸರೂರ ಪಡುವ ಕೇರಿಯ ಒಳಗಣ ಜರಡೆಯ ಬಳಿಯ ಕೋಟೇಸರದಹನ ಮೊಮಗಳು ತುಳು[ವ]ಕ ಹೆಗ್ಗಡಿತಿ (ಸೌಇಇ. IX-II, ೪೨೪-೮ ; 1401). [?]

ಜರಣ (ಗು). ೧. ಶಿಥಿಲವಾದ ; ಜೀರ್ಣವಾದ ; ಮುದಿಯಾದ. ೨. ಜೀರ್ಣಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಹೆಚ್ಚಿಸುವ. (ನಾ). ೩. ಜೀರಿಗೆ. [ಸಂ.]

ಜರಣಕ (ನಾ). ಇಂಗು ; ಹಿಂಗು : "ರಾಮಠಂ ಹಿಂಗು ಜರಣಕಂ ಬಾಹ್ಲೀಕಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೩೮-೩೨). [ಸಂ.]

ಜರತಾರ (ನಾ). ಚಿನ್ನದ ಲೇಪವನ್ನು ಕೊಟ್ಟ ಬೆಳ್ಳಿಯ ತಂತಿ ; ಜರಿ ; ಕಲಾಬತ್ತು ; ಸರಿಗೆ : ಮಿಸುನಿಯ ಜರತಾರ ರುಮ್ಮಾಲು ಪೈರಣೆ ಪೊಸತಾದ ದುಪ್ಪಟದಿಂದ . . . ರಂಜಿಸಿದನು (ಕಂನವಿ. ೨೩-೮೦) ; ಸಣ್ಣ ಚಂದಿರಗಾವಿ ಸೀರೆ ಜರತಾರರಂಚು (ಶ್ರೀಕೃಪಾ. ೧೧).
[←ಪಾರ. ಹಿಂ. ಮರಾ. ಜರತಾರ್]

ಜರತಾರಿ (ಗು). ೧. ಕಲಾಬತ್ತಿನ ; ಜರಿ ಕೆಲಸಮಾಡಿದ : ಹೊದೆಯಲು ಜರತಾರಿ ಶಲ್ಯ, ಕೈಯಲ್ಲಿ ಮಿಂಚುತ್ತಿರುವ ಕರೀಕೋಲು (ರಾಯಕ. ೪೩). (ನಾ). ೨. = ಜರತಾರ : ದುಕೂಲದಲ್ಲಿ ನೆಯ್ದಿರುವ ಜರತಾರಿಯ ಚುಕ್ಕಿಗಳಂತೆ ಅಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲಿ ಮ್ಲಾನ ನಕ್ಷತ್ರಗಳು ಮಿನುಗುತ್ತಿದ್ದುವು (ರಾಮಾನ. ೮೦). [←ಹಿಂ. ಮರಾ. ಜರತಾರೀ]

ಜರತಾರಿನೊಣ (ನಾ). [illegible] ಪಕ್ಕವುಳ್ಳ ಒಂದು ಬಗೆಯ ನೊಣ : ಗೆಣಸಿನ ದುಂಬಿ, ಜರತಾರಿ ನೊಣ (Lacewinged fly) ಗಳ ಮರಿಗಳು ವಿಲಕ್ಷಣವಾಗಿ ತಮ್ಮನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತವೆ (ಕೀಟಬ. ೨೨). [ಜರತಾರಿ + ನೊಣ(<ನೊಣವು)]

ಜರತಾರಿಸೀರೆ (ನಾ). = ಜರಿಸೀರೆ : ಅವಳು ಜರತಾರಿ ಸೀರೆಯನ್ನುಟ್ಟಿದ್ದಳು (ಹಾಹುತ್ತ. ೮೯). [ಜರತಾರಿ + ಸೀರೆ$_2$]

ಜರತಿ (ನಾ). ಮುದುಕಿ ; ವೃದ್ಧೆ : ನೀನೇಕೆ ಜರತಿಯಾದೆಯೆನೆ ಸಕ್ಕು ಸುಖಾವತಿ ನಿನಗೇಕೆ ಮುಪ್ಪಾಯ್ತೆನೆ (ಚಾಪುಂಪು. ೬೮) ; ಬಡಿವ ಬಲ್ಗೊಲೆ ಜೊಲ್ಲುವಾಯ್ದೆಱೆ ಮೊಗದಿಂ ಕಡುಸೊಗಸಿದಳಾ ಜರತಿ(ಶ್ರೀಪಾಲ. ೪-೭೧); ಅನತಿ ಜರತಿಯಲ್ಲವೆ (ಭರಚ. ೫೯-೯೦). [ಸಂ. ಜರತೀ]

ಜರತ್ಕಂಚುಕಿ (ನಾ). ೧. ವೃದ್ಧನಾದ ಕಂಚುಕಿ, – ಅಂತಃಪುರದ ಅಧಿಕಾರಿ. ೨. ಮುದಿಯಾದ ಹಾವು. ೧, ೨ : ಅ ಮಹಾವನಂ ರಾಜ್ಞೀನಿವಾಸದಂತೆ ಜರತ್ಕಂಚುಕಿಶತೋದಂಚಿತಮುಂ(ಚಂದ್ರಪು. ೫-೫೨ ವ)
[ಸಂ. ಜರತ್ಕಂಚುಕಿನ್ (ಜರತ್ + ಕಂಚುಕಿನ್)]

ಜರದಾ, ಜರ್ದಾ(ನಾ). ೧. ತಾಂಬೂಲದೊಂದಿಗೆ ಸೇವಿಸುವ ಪರಿಮಳ ಬೆರೆತ ಹೊಗೆಸೊಪ್ಪು,– ತಂಬಾಕು : ರಾಯರ ಕೈಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ಎಲೆ ಪಟ್ಟಿ. ಅದನ್ನು ದವಡೆಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿಸಿಕೊಂಡು ಮೇಲೆ ಜರದಾ ಹಾಕಿಕೊಳ್ಳುತ್ತ (ತಿಡುಗು. ೩೦) ; ಆಗಾಗ್ಗೆ ಜರದಾ, ತಂಬಾಕಿನ ಚಾಟವೂ ಈ ವೀಟೀರಸಕ್ಕೆ ತನ್ನ ಶಾಕ ಪೂರ್ಯಿಸುವ ಭಾಸವಾಗುವದು (ಗ್ರಾಂಪ. VIII, ಮುನ್ನುಡಿ). ೨. ಮಾಸಲು ಬಣ್ಣದ ಕುದುರೆ; ಬೂದುಬಣ್ಣದ ಕುದುರೆ: (ಶ). **ಜರ್ದಾ :** ೧. ಅವನಿಗೆ ಜರ್ದಾ ಎಂದರೆ ಪ್ರಾಣ. ಅಡಕೆಲೆ ಬಾಯಲ್ಲಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಒಂದು ಚೂರು ಜರ್ದಾ ಇರಬೇಕು (ಮಲ್ಲಿ. ೧೦೨).
[←ಪಾರಾ. ಹಿಂ. ಮರಾ. ಜರದಾ, ಜರ್ದಾ]

ಜರದಾಲು, ಜರದಾಳು, ಜಲದಾರು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ ಮತ್ತು ಅದರ ಹಣ್ಣು ; ಸಕ್ಕರೆ ಬಾದಾಮಿ: ರಕ್ತದಲ್ಲಿ ಕಬ್ಬಿಣದ ಧಾತು ಕಡಿಮೆಯಾದರೆ ಅದನ್ನು ಸರಿಗೊಳಿಸಲು ಜರದಾಲು ಹಣ್ಣು ಉತ್ತಮ (ಆಡುಸಾ. ೬೦). **ಜರದಾಳು :** ಸಕ್ಕರೆಬಾದಾಮಿ, ಜರದಾಳು (ಮೃಜಗಿ. ೬೪-೧೪೦೭). **ಜಲದಾರು :** ಅಂಜೂರ . . . ಜಲದಾರು, ಸೇಬು ಮೊದಲಾದ ಹಣ್ಣುಗಳನ್ನು ಪರವೂರುಗಳಿಂದ ಕೊಂಡುಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದನು (ಈಕಥ. ೦೪೪). [←ಪಾರಾ. ಹಿಂ. ಜರದಾಲೂ ; ಮರಾ. ಜರದಾಳೂ]

ಜರದಾಳು 'ಜರದಾಲು' ನೋ.

ಜರದ್ವಧು (ನಾ). ವಯಸ್ಸಾದ ಹೆಣ್ಣು ; ಮುದುಕಿ ; ವೃದ್ಧಸ್ತ್ರೀ : ವಿರ(ಸಂ) ಕರಮವು ದೇಸಿಗೆ ಜರದ್ವಧೂವಿಷಯಸುರತ ರಸರಸಿಕತೆವೋಲ್ (ಕವಿರಾ. ೦-೫೦). [ಸಂ. ಜರದ್ವಧೂ (ಜರತ್ + ವಧೂ)]

ಜರಬು 'ಜರ್ಬು$_2$' ನೋ.

ಜರಹಾಯ್ (ಕ್ರಿ). ಅಗುಳಿಹಾಕು : ಆಗ ಗುರುಸಿದ್ಧಲಿಂಗೇಶ್ವರನೊಡನೆ ಪರಮಯೋಗಿಗಳೆನಿಪ ಷಟ್ಸ್ಥಲಜ್ಞಾನಿಗಳು ಸಾನುರಾಗದಿಂದವನ ಬಿನ್ನಪ ಕೊಡಂಬಟ್ಟು ಬಿಜಯಂಗೆಯ್ಯಲಾಪೂರೊಳು ಬೇಗದಿಂದಂ ವಣಿಜರೆಲ್ಲಂ ತಮ್ಮಂಗಣದ ಬಾಗಿಲುಗಳಿಕ್ಕಿ ಜರಹಾಯ್ದವನ ಸದನಕ್ಕೆ ಯೇಗೆಯ್ಯಲುಂ ತಳಿಗೆಗುಡಲಾಗದುಜಿದ ಪಾತ್ರದ ಬೆಂಬಳಿಯೊಳು ಬಹುದು (ಸಿದ್ಧೇಪು. ೧೪-೦೭). [<ಜರುಗು ? + ಹಾಯ್$_1$ (<ಪಾಯ್$_1$)]

ಜರಾಯತ 'ಜರಾಯಿತಂ' ನೋ.

ಜರಾಯು (ನಾ). ೧. ಭ್ರೂಣವನ್ನು ಆವರಿಸಿರುವ ಪೊರೆ ; ಗರ್ಭದಲ್ಲಿ ಕೂಸಿರುವ ಚೀಲ ; ಗರ್ಭವೇಷ್ಟನದ ಚರ್ಮ ; ಮಾಸು ; ಸತ್ತೆ, "ಕೂಸಿರ್ಪ ಚೀಲಂ ಜರಾಯುವೆನಿಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೯೧-೮). ೨. ಗರ್ಭಾಶಯಂ ; ಗರ್ಭಕೋಶ. [ಸಂ.]

ಜರಾಯುಜ (ನಾ). ಗರ್ಭಕೋಶದಿಂದ ಹುಟ್ಟಿಬರುವಂತಹುದು ; ಪ್ರಾಣಿ : "ಮಾನವ ಪಶುನಿವಹಂ ಜರಾಯುಜಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೧೮-೪) : ಅಂಡಜ ಸ್ವೇದಜ ಉದ್ಭಿಜ ಜರಾಯುಜರೆಂಬ ಪ್ರಾಣಿಗಳಿಗೆ ಭವಿತವ್ಯವ ಕೊಟ್ಟವರಾರೋ (ಬಸವ. ೨೨೨) : ಸ್ವೇದಜಮಂಡಜಮುರ್ವಿಜಮಾದರದ ಜರಾಯುಜಂಗಳೆನಿಸಿದ ನಾಲ್ಕುಂ ಭೇದದ ಸತ್ತ್ವೋತ್ಪತ್ತಿಗೆ ಮೇದಿನಿ ಜಲಮರ್ಕರಶ್ಮಿ ಪವನಂ ಮುಖ್ಯಂ (ಜಟ್ಟಮ. ೧-೩೧). 'ಅಂಡಜ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಜರಾರ್ದಿತ (ನಾ). ಮುಪ್ಪಿನಿಂದ ಪೀಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟವನು,-ಹಣ್ಣಾದವನು; ವೃದ್ಧ : "ಪ್ರವಯಂ ಜೀರ್ಣಂ ಜರಾರ್ದಿತಂ ದಶಮಿಸ್ಥಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೫೬-೨೭). [ಸಂ. (ಜರಾ + ಅರ್ದಿತ)]

ಜರಾವಿಭೇದ (ನಾ). ಮುಪ್ಪಿನಿಂದ ದೇಹದಲ್ಲಿ ವಿಕಾರವನ್ನು ಹೊಂದಿದವನು: ಪ್ರಿಯಹಿತವಾದಿತ್ವಮುಮಲ್ಲದೆ ಜರಾವಿಭೇದಂ ದಂತಮಳಾದಿ ವಿರಹಿತನುಂ . . . ಪರಮಸುಖಸಾಧನಮುಮಪ್ಪ ಪರಮೌದಾರಿಕ ಚರಮದೇಹಮಂ ತಾಳ್ದಿ (ಅಜಿಪು. ೫-೯೩ ವ). [ಸಂ. (ಜರಾ+ವಿಭೇದ)]

ಜರಾಶಿಥಿಲ (ಗು). ಮುಪ್ಪಿನಿಂದ ಬಿಗುವಳಿದ,-ಸಡಿಲಾದ : ಜರಾಶಿಥಿಲ ದೀರ್ಘಬಾಹುಯುಗಳದಿಂದಪ್ಪಿಕೊಳೆ ತಟ್ಕೈಸಿ (ಕಾದಂಉ. ೭೯೬). [ಸಂ. (ಜರಾ + ಶಿಥಿಲ)]

ಜರಿ$_1$ 'ಸರಿ$_1$' ನೋ.

ಜರಿ$_2$ 'ಜಱಿ' ನೋ.

ಜರಿ$_3$ 'ಸಱಿ$_1$' ನೋ.

ಜರಿ$_4$, **ಝರಿ**$_1$ (ನಾ). ಅನೇಕ ಕಾಲುಗಳುಳ್ಳ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹುಳು; ಲಕ್ಷ್ಮಿಚೇಳು ; ಶತಪದಿ: "ಕರ್ಣಜಲೂಕಾ, ಶತಪದೀ-೨ ಜರೀ ಹೆಸರುಗಳು. ಜರೀ ಸರಸ್ವತೀಪುತ್ರನೆಂಬ ಹುಳು" (ಸಿದ್ಧಾಂಶಿ. ೧೩೭) ; ಕೀಟಗಳೇ ಅಲ್ಲದೆ ಶೀಗಡಿ, ಜರಿ, ಎರೆಹುಳು ಮೊದಲಾದವುಗಳ ಶರೀರಕ್ಕೂ ಭಾಗಗಳಿವೆ (ಕೀಟಜ. ೧೦). **ಝರಿ**$_1$: ಝರಿ ಕಂಡರೆ ಸಿರಿ (ರೂಢಿ). [ದೇ.॥ ತೆಲು. ಜೆಱ, ಜೆಱ್ಱಿ ; ಪರ್ಜ. ಜೆರ್ರಿ, ಚೆರ್ರಿ]

ಜರಿ$_5$ (ನಾ). ಬೆಟ್ಟದ ಕೊರಕಲಿನಲ್ಲಿ ಹರಿಯುವ ನದಿ; ಗಿರಿನದಿ; ಝರಿ: "ಜರಿ-ಝರೀ" (ಶಬ್ದಕೋ. ೧೪). [<ಸಂ. ಝರೀ]

ಜರಿ$_6$, **ಝರಿ**$_3$ (ನಾ). ೧. ಚಿನ್ನದ ಅಥವಾ ಬೆಳ್ಳಿಯ ಎಳೆಗಳಿಂದ ಮಾಡಿದುದು ; ಕಲಾಬತ್ತು ; ಜರತಾರಿ : ಆ ಚಂದ್ರಶಾಲೆಗಳ ಮೇಲುಗಡೆ ಕನಾತಿನ ಘರದೆಗಳು ಜರಿಯ ಮೇಲುಕಟ್ಟುಗಳೂ ಕಟ್ಟಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದವು (ಶ್ರೀರಾಯ. ೪೫) : ಹೊಸ ಹಸುರಿನ ಜರಿಯ ನಡೆಮಡಿಯ ಮೇಲೆ . . . ವಿಷ್ಣುವರ್ಧನನು ನಡೆದಾಗ (ಸವತಿ. ೨). **ಝರಿ**$_3$: ಸೀರೆಯ ಬೆಲೆಯನು ಜನರು ನಿರ್ಣಯಿಪರು ಸೆರಗಿನ ಝರಿಯನು ನೋಡಿ (ಇಂಚಾಪ. ೨೦೮-೨೯). [←ಪಾರ. ಹಿಂ. ಮರಾ. ಜರೀ]

ಜರಿಕೆ$_1$ (ನಾ). ಜರಿಯುವುದು ; ಹೀಯಾಳಿಸುವುದು ; ತೆಗಳಿಕೆ : ಅವನ ಜರಿಕೆಯ ಮಾತು ಮುಗಿಯುವುದರೊಳಗೆ ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ ದೊಡ್ಡ ಉರಿಯೆದ್ದಂತಾಗಿ ಮೋಡಗಳೆಲ್ಲಾ ಕೆಂಪಾದವು (ಯೋಧಪು. ೬೧). [ಜರಿ$_2$ (<ಜಱಿ) + - ಇಕೆ]

ಜರಿಕೆ$_2$ (ನಾ). ತ್ವರೆ ; ಆತುರ : ಒಮ್ಮೆಲೆ ಹೋಗಿ ಅಕ್ಕನ ಬಗಲೊಳಗಿನ 'ರಾಗಿ' ಯನ್ನು ಎತ್ತಿಗೊಳ್ಳಲಿಕ್ಕೆ ಏನೋ ಜರಿಕೆ ಬಂತು (ವ್ಯನಿ. ೨೬೦). [←ಮರಾ. ಝರಕಾ]

ಜರಿಕೊಳ್ಳು (ಕ್ರಿ). ಬಡವಾಗು; ಸೊರಗು: ಬೆಂಗಳೂರಿಗೆ ಹೋಗಿದ್ದಾಗ ಅವನಿಗಾಗಿ ಮಗು ಜರಿಕೊಂಡುಬಿಟ್ಟು ಉಳಿಯುತ್ತೋ ಸಾಯುತ್ತೋ ಅನ್ನುವ ಹಾಗಾಗಿತ್ತು (ಕುಸುಸಂ. ೪೫). [ಜರಿ$_1$ (<ಸರಿ$_1$) + ಕೊಳ್ಳು$_1$ (<ಕೊಳ್$_1$)]

ಜರಿಗಿಡ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ: "ಹಕ್ಕಿಯ ಗರಿಗಳಂಥ ಎಲೆಗಳುಳ್ಳ ರಸನಾಳಗಳಿರುವ ಗುಪ್ತ ಪುಷ್ಪೀಯ ವರ್ಗದ, ಒಂದು ಸಸ್ಯ : ಜರೀಗಿಡ" (Fern. ಇಂಕನಿ); ಜರೀಗಿಡದ ಪಾಠಮಾಡುವಾಗ . . . ನಿಜವಾದ ಜರೀಗಿಡ ತೋರಿಸಿದರೆ ವಿಷಯ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಗೊತ್ತಾಗುತ್ತದೆ (ಶಿಕ್ಷದ. ೨೮೪). [ಜರಿ$_0$ + ಗಿಡ (<ಗಿಡು)]

ಜರಿಗುಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ಕುಸಿದು ಬೀಳುವಂತೆ ಮಾಡು ; ನಾಶಮಾಡು: ನಷ್ಟವಹುದೀ ಲೋಕ ಕಮಲಜನಟ್ಟಿ ಕೆಡೆವಾ ಹೊತ್ತು ನೆಱ ಜರಿ[ಪಾಠಾಂ. ನೆಱ]ಗುಟ್ಟಿ ಭುವನವನು ಭೌತಿಕನಿಕರವನು ಜಱದಟ್ಟಿ ಹೊಗಿಸಲು ಕಾಲನು (ನಿಭಾಗ. ೧೦-೩-೫೦). [ಜರಿ$_1$ (<ಸರಿ$_1$) + ಕುಟ್ಟು$_1$]

ಜರಿಟೋಪಿ (ನಾ). ಕಲಾಬತ್ತಿನ ಕುಸುರಿಗೆಲಸ ಮಾಡಿದ ಟೊಪ್ಪಿಗೆ : ಇಱದರು ತಱದರು ಕೊಱದರು ಮೂಗನು ಜರಿಟೋಪಿ ಜೋಡುದಗಲೆಯ ಪರಿಪಟ್ಟಮಾಡಿ (ಕಂಸವಿ. ೩-೬೮). [ಜರಿ$_6$ + ಟೋಪಿ (<ಟೊಪ್ಪಿಗೆ)]

ಜರಿತ (ನಾ). ಜೀರ್ಣವಾದವನು ; ಕೃಶವಾದವನು : ಜರಿತಂಗೆ ನೇತ್ರರೋಗಿಗೆ . . . ಕರ್ಣಶೂಲಿಗೆ ನೀರೋದರಿಗೆ ರುಜಾಹರಣಂ ತಚ್ಚರಣಯುಗ ಸ್ಮರಣಮಾತ್ರದಿಂ ದೊರೆಕೊಳ್ಗುಂ (ಎಇ. XII, ೨೮೨-೧೯೪; 1077). [ಸಂ.]

ಜರಿಪೇಟ (ನಾ). ಕಲಾಬತ್ತಿನ ಅಂಚುಳ್ಳ ಪೇಟ : ಜರಿಪೇಟ . . . ಸುತ್ತಿಕೊಂಡು . . . ಹಾಡುತ್ತಿರಲಾಗಿ (ಕಥಾಮಂ. V, ೧೦): ಶುಭ್ರ ಜರಿಪೇಟ: ಮೇಧಾಕಿರೀಟ (ನೆಲಮು. ೭೩-೫). [ಜರಿ$_6$ + ಪೇಟ]

ಜರಿಯಿಸು 'ಸರಿಯಿಸು' ನೋ.

ಜರಿವೊನಲ್ (ನಾ).=ಜರಿ$_5$: ಸುತ್ತಲುಂ ಪರಿವ ಜರಿವೊನಲ್ಗಳಿಂದೆತ್ತಲುಂ ನಲಿವ ಪೊಸನವಿಲ್ಗಳಿಂ (ಪಂಪಭಾ. ೩-೨೨ ರಗಳೆ). [ಜರಿ$_5$ + ಪೊನಲ್]

ಜರಿಸೀರೆ, ಝರಿಸೀರೆ (ನಾ). ಕಲಾಬತ್ತಿನ ಕುಸುರಿಗೆಲಸ ಮಾಡಿದ ಸೀರೆ; ಜರತಾರಿಸೀರೆ : ಅವಳು ಜರಿಸೀರೆ ಉಟ್ಟಿದ್ದಾಳೆ (ರೂಢಿ). **ಝರಿಸೀರೆ** : ಉಟ್ಟಹೆ ಮೇಲ್ ಝರಿಸೀರೆಯ (ಕುಮಾವಿ. ೩೨). [ಜರಿ$_6$ + ಸೀರೆ$_2$]

ಜರಿಸು 'ಸರಿಯಿಸು' ನೋ.

ಜರಿಹು, ಜರುಹು (ಕ್ರಿ). ಜರಿಸು ; ಕೆಡಹು ; ಉರುಳಿಸು : ವಾದ್ಯದ ಹರುಷತರ ನಿರ್ಘೋಷದಬ್ಬರ ಜರಿ[ಪಾಠಾಂ. ರು]ಹಿತಡಕಿಲು ಜಗದ ಜೋಡಿಯನು (ಕುವ್ಯಾಶ. ೨-೫). **ಜರುಹು** : ಹಯಮೋಹರವ ಜರುಹಿದನೌಕಿ ಹರಿತಹ ವರರಥವ ಹುಡಿಮಾಡಿದನು (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೫-೧೨) : ಜೋಡ ಜೋಕೆಯ ಜರುಹಿದನು ಜವಗೆಡಿಸಿದನು ನಿನ್ನಾತನನಿಲಜನ (ಕುವ್ಯಾಕ. ೧೪-೨) ; ಜರುಹಿದರು ಬಳಿಕದರಿ[ಪಾಠಾಂ. ಜರಿಯಗೆಡಹಿದರಿವರು]ಚಾಮಿಾಕರದ ಚಟುಳಪ್ರಭೆಯ ಕೋಟೆಯನುರುಳಿಸಿದರು (ತೊರರಾ. ೬-೧೧-೧೪). [ಜರಿ$_1$ (<ಸರಿ$_1$) + - ಹು$_1$]

ಜರಿಹುಲ್ಲು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹುಲ್ಲು : ಕೊಡಿಮರ ಹುಲ್ಲು, ಗೊದುರಹುಲ್ಲು, ಜರಿಹುಲ್ಲು (ವ್ಯಜಿಗಿ. ೩೪-೬೫೪). [ಜರಿ? + ಹುಲ್ಲು (<ಪುಲ್)]

ಜರೀಪಟಕ (ನಾ). ೧. ತಲೆಗೆ ಸುತ್ತುವ ಕಲಾಬತ್ತಿನ ಅಂಚುಳ್ಳ ವಸ್ತ್ರ ; ಜರಿಪೇಟ. ೨. ಪೇಶ್ವೆಗಳ ಚಿಹ್ನೆಯನ್ನುಳ್ಳ ಬಾವುಟ : (ಕ). ೩. ಕಲಾಬತ್ತಿನ ಸೊಂಟಪಟ್ಟಿ,-ನಡುಕಟ್ಟು : (ಕ). [←ಮರಾ. ಜರೀಪಟಕಾ]

ಜರೀಬ್ 'ಜರೀಬು' ನೋ.

ಜರೀಬು, ಜರೀಬ್ (ನಾ). ೧. ಭೂಮಿಯನ್ನು ಅಳೆಯುವ ಸಾಧನ,-ಸರಪಳಿ : (ಕ). ೨. ಭೂಮಿಯನ್ನು ಅಳೆಯುವುದು ; ಪಹಣಿ. 'ಜರೀಬುಗಾರ' ಪರಾ. **ಜರೀಬ್** : ೨. (ವ್ಯಗಜಿ. IV, ೭೭೨). [←ಅರ. ಹಿಂ. ಮರಾ. ಜರೀಬ್]

ಜರೀಬುಗಾರ (ನಾ). "(ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಪದಾರ್ಥಗಳ ಮೊತ್ತದ ಪಟ್ಟಿಗಳನ್ನು ತಯಾರಿಸುವುದು, ಆದ ಕೆಲಸವನ್ನು ಅಳೆದು ಅದರ ಬೆಲೆ ಗೊತ್ತುಮಾಡುವುದು, ಮೊ. ನ್ನು ನಿರ್ವಹಿಸುವ) ಕಟ್ಟಡ ಕೆಲಸದ ಅಳತೆಗಾರ ; ಜರೀಬುಗಾರ" (Quantity Surveyor. ಇಂಕನಿ).

[ಜರೀಬು + – ಕಾರ$_1$ (< – ಕಾಱ)]

ಜರುಗಿಸು, ಜರಗಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಪಕ್ಕಕ್ಕೆ ಸರಿಸು,–ನೂಕು,–ತಳ್ಳು : ಜಗತ್ತ್ರಯವ ಜರುಗಿಸುವನು ಮಹಾಜಲದಲಿ (ಕೊರಠಾ. ೩-೧೧-೫೩). ೨. ನಡಸು ; ನೆರವೇರಿಸು ; ಸಾಗಿಸು ; ನಿರ್ವಹಿಸು : ಸಂಸ್ಥಾನದ ಸಕಲವಿಧ ಕಾರ್ಯಕಲಾಪಗಳನ್ನೂ ಜರುಗಿಸಿ (ಗುರುಚ. ೧೧); ವಿದೇವನ ಮೇಲೆ ಯಾವ ವಿಧವಾದ ಕ್ರಮವನ್ನೂ ಜರುಗಿಸುವುದಿಲ್ಲ (ಇಸ್ಲಾಂಸಂ. ೫೯). **ಜರಗಿಸು** : ೨. ಹರವಲ್ಲಭನು ಸಾಲವನ್ನು ಹರಿಸುವ ಪ್ರಯತ್ನವನ್ನು ಜರಗಿಸಲಿಲ್ಲ (ದೀವೀಚಾ. ೧೬೩). [ಜರುಗು$_1$ + – ಇಸು$_3$]

ಜರುಗು$_1$, ಜರಗು$_1$ (ಕ್ರಿ). ೧. ಪಕ್ಕಕ್ಕೆ ಸರಿ; ಜರಿ: ಸ್ವಲ್ಪ ಜರುಗಿ ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳಿ. ಇನ್ನೂ ಒಬ್ಬರಿಗೆ ಜಾಗವಾಗುತ್ತದೆ (ರೂಢಿ). ೨. ಹಿಂಜರಿ ; ಹಿಮ್ಮೆಟ್ಟು : ಹೊರಳಿಯೊಡೆದರು ಭಟರು ಸಿಡಿದರು ಜರುಗಿದರು (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೧೬-೧೨); ಬೀಳುವ ಶೈಲದುಬ್ಬೆಯಲಿ ಜರುಗಿ[ಪಾಠಾಂ. ಹಿ]ದವು ತೆರೆ (ಕೊರಠಾ. ೬-೫-೨೦). ೩. ನಡೆ; ಸಾಗು: ಪುತ್ರೋತ್ಸವವು ಬಹಳ ವಿಜೃಂಭಣೆಯಿಂದ ದೇಶದಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ಜರುಗಿತು (ಮಡಿಸ. ४೧) ; ಪೊಳ್ಳು ಜಂಭವು ಅಲ್ಪಕಾಲ ಮಾತ್ರ ಜರುಗುತ್ತಿದ್ದಿತು (ರೂಪಾಂತ. ೫). ೪. (ಕಾಲದಂತೆ) ಕಳೆದುಹೋಗು ; ವ್ಯತೀತವಾಗು : (+). **ಜರಗು$_1$** : ೩. ದೇವಾಲಯದ ಜಾತ್ರೆ ಜರುಗುತ್ತದೆ (ಕುಡಿಕೊ. ೧೯೩).

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ಚರುಕ್ಕು ; ಮಲ. ಚರ್ಕು ; ತೆಲು. ಜರುಗು, ಜರಗು ; ಕೊಲಾ. ಜರಾಗ್ ; ಕುವಿ. ಜರ್ಗಿನ್ನೈ ; ಮಲ್ತೊ. ಜರ್ಕೆ]

ಜರುಗು$_2$ 'ಜರಗು$_2$' ನೋ.

ಜರುಗುಪಟ್ಟಿ (ನಾ). ಸರಿದಾಡುವ ಪಟ್ಟಿ : "ಕೆಲವು ಗಣನಾ ಸಲಕರಣೆಗಳಲ್ಲಿ ಮಾನಫಲಕದ ಮೇಲೆ ಓಡಾಡಿಸಲು ಅಳವಡಿಸಿರುವ ಗುರುತುಪಟ್ಟಿ: ಜರುಗುಪಟ್ಟಿ" (Cursor. ಇಂಕನಿ). [ಜರುಗು$_1$ + ಪಟ್ಟಿ$_2$]

ಜರುಗುಪೀಠ (ನಾ). ಹಿಂದಕ್ಕೂ ಮುಂದಕ್ಕೂ ಸರಿಸಲು ಬರುವ ಪೀಠ: "(ಮು. ಜೂಜು ದೋಣಿಗಳಲ್ಲಿ) . . . ಹಿಂದಕ್ಕೂ ಮುಂದಕ್ಕೂ ಸರಿದಾಡುವ, ಹುಟ್ಟು ಹಾಕುವವನು ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳುವ ಪೀಠ ; ಜರುಗು ಪೀಠ" (Sliding Seat. ಇಂಕನಿ). [ಜರುಗು$_1$ + ಪೀಠ]

ಜರುಗೆಡಹು (ಕ್ರಿ). ಜರಿದು ಬೀಳುವಂತೆ ಮಾಡು ; ಕೆಡಹು ; ಉರುಳಿಸು : ಜೋಡ ತಱಿದನು ಛತ್ರ ಚಮರಿಯ ಝಾಡಿಯುನು ಜರುಗೆಡಹಿ[ಪಾಠಾಂ. ತಱಿದೊಟ್ಟಿ]ದನು ಕಲಿಪಾರ್ಥ ನಿಮಿಷದಲಿ(ಕುವ್ಯಾಕ. ೨೫-೯). [<ಜರುಗು$_1$ + ಕೆಡಹು (<ಕೆಡಪು)]

ಜರುಚು 'ಜಱುಚು$_1$' ನೋ.

ಜರುಬು 'ಜರ್ಬು$_2$' ನೋ.

ಜರುವು 'ಜರ್ಬು$_1$' ನೋ.

ಜರುಹು 'ಜರಿಹು' ನೋ.

ಜರೂರ 'ಜರೂರು' ನೋ.

ಜರೂರಿ (ಗು). ೧. ಅತ್ಯಗತ್ಯವಾದ ; ಕೂಡಲೇ ಆಗಬೇಕಾದ ; ಅತ್ಯಾವಶ್ಯಕವಾದ : ಜರೂರಿ ಕೆಲಸ ಅದೆ (ಮೇಧಿಮ. ೧೦). (ನಾ). ೨. ಆವಶ್ಯಕತೆ ; ಅಗತ್ಯ : ಅವಳೊಡನೆಯ ಮಾತಿನ ಜರೂರಿ ನನಗೇನೂ ಇರಲಿಲ್ಲ (ಕಾಗಳ. ೧೧೩). ೩. ಒತ್ತಾಯ: ಒಂದು ಸಾರಿ ನಮ್ಮ ಮನೆಯತನಕ ಬರಬೇಕು ಎಂದು ಜರೂರಿಯಿಂದ ಮಾತನಾಡಿದ (ಚಾರುದಾ. ೨೫೭).

[←ಪಾರ. ಹಿಂ. ಮರಾ. ಜರೂರೀ]

ಜರೂರು, ಜರೂರ (ಗು). ೧. [illegible] ಹೊರಡಬೇಕೆಂದು ಆಜ್ಞೆಯಾಯಿತು [illegible] (ನಾ). ೨. ಅಗತ್ಯ ; ಆವಶ್ಯಕತೆ: ಶಿವಪ್ಪನ ವಿಷಯಕ್ಕೆ ನೀ ಏನೂ [illegible] ಜರೂರಿಲ್ಲ (ಶ್ರೀಡಸ. ೮೧). ೩. ಕೂಡಲೇ ಆಗಬೇಕಾದುದು ; ಅಗತ್ಯವಾದುದು: ಒಂದು ವೇಳೆ ಜರೂರಿನ ಕೆಲಸಕ್ಕಾಗಿ ಕಡಿದರೆ (ಮುಂಬಯಿ.೫-V): ಸರಕಾರದ ಕೆಲಸ ಬಹಳ ಜರೂರಾಗಿದೆ (ಕಥಾಮಂ. IV,೩೨). **ಜರೂರ** : ೨. ಇಷ್ಟೆಲ್ಲ ದುಂಡು ಸುತ್ತೂದೇನು ಜರೂರ ಇರಲಿಲ್ಲ (ಗ್ರಾಮಾಯ. ೨೬೬). ಈಗ ಜರೂರ ಅದ ಹೋಗೋದು (ಅಕೋಲ. ೩೦).

ಜರೂರಾಗಿ = ಕೂಡಲೇ ; ಬೇಗನೆ ; ಅವಸರದಿಂದ : ಈಗ ನಾನು ಸ್ವಲ್ಪ ಜರೂರಾಗಿ ಕಚೇರಿಗೆ ಹೋಗಬೇಕಾಗಿದೆ (ಯೋಧಪು. ೯): ಬೆಳಗ್ಗೇನೇ ಜರೂರಾಗಿ ಮನೆ ಬಿಟ್ಟು ಬಂದೆ (ಮನೋನಂ. ೨೫).

[←ಅರ.ಪಾರ. ಹಿಂ. ಮರಾ. ಜರೂರ್]

ಜರೂರುಟಪ್ಪಾಲು (ನಾ). ಕೂಡಲೇ ಮುಟ್ಟಿಸಬೇಕಾದ ಕಾಗದ; ವೇಗವಾಗಿ ತಲುಪಿಸುವ ಅಂಚೆ : ಅದು ಸಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮುಟ್ಟಲೆಂದು ಜರೂರು ಟಪ್ಪಾಲು ಕಳಿಸಿದ್ದರು (ರೂಢಿ). [ಜರೂರು + ಟಪ್ಪಾಲು (<ಟಪಾಲು)]

ಜರೆ$_1$ 'ಜಱೆ' ನೋ.

ಜರೆ$_2$ 'ಸರಿ$_1$' ನೋ.

ಜರೆ$_3$ (ನಾ). ೧. ಮುಪ್ಪು ; ವೃದ್ಧಾಪ್ಯ : "ಜರಾ. ವಿಸ್ರಸಾ–ಈ ೨ ಮುಪ್ಪು" (ಹಲಾಯು. ೮೩-೩೪೯): ಜರೆ ಬಂದೊಟ್ಟೈಸೆ ಮಾಣ್ದರ್ದಳಿಪೆನಗೆ ಮುಂ ಸಾಲದೇ (ಆದಿಪು. ೨-४೯) : ಜರೆಯಿಂದಂ ಪುರ್ಬು ಜೋಲಲ್ (ಕಾದಂಪೂ. ೧೬೫) : ತನುವಿಡಿದ ಜರೆಯನೋವದೆ ತೊಳೆದು ಕಳೆವಂತೆ (ತಿರುಠ. ದೀ. ೨೫-೧೦) : ಬಾಲ್ಯ ಕೌಮಾರದಿಂ ಯೌವನವನತಿಗಳೆದು ಜರೆಗೆ ದಾಂಟಿದಳಹಾ ನರೆಯೇರಿ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೨४-೬೨೯). ೨. ಹಳೆಯದು ; ಜೀರ್ಣವಾದುದು. 'ಜರೆಯುರುವೆ' ಪರಾ. [ಸಂ. ಜರಾ]

ಜರೆತ (ನಾ). ತೆಗಳಂವುದು ; ನಿಂದೆ : "ಗರ್ಹ್ವೆ, ಗಹ್ವೆ, ಗಹ್ವನಂ, ಗಹ್ವನೀಯಂ ಈ ४ ಜರೆತಂ" (ಕಾಶಕ್ಕೆ. ೧೨೩).

[ಜರೆ$_1$ (<ಜಱೆ) + – ತ$_2$]

ಜರೆನರೆ (ನಾ). ಮುಪ್ಪಿನಿಂದಾದ ಬಿಳಿಯ ಕೂದಲು ; ನರೆಗೂದಲು : ಹೆಂಡಿರನು ಜರೆನರೆ ಪುದಿದ ವೃದ್ಧಟಿತಾಮುಹರನೆಳೆವದುಭುತದ ಕಳಕಳಿಕೆ ಬಲಿದುದು ನಗರದಗಲದಲಿ (ತೊರಠಾ. ೫-೮-೬೯). [ಜರೆ$_3$ + ನರೆ$_2$]

ಜರೆಪಡು 'ಜರೆವಡು' ನೋ.

ಜರೆಯುರುವೆ (ನಾ). ಹಳೆಯ ಬಟ್ಟೆ ; ಚಿಂದಿ : ಹಳೆಯ ಕರ್ಪರದ ಮುಸಿಯುಟ್ಟು ಕಳೆದ ಜರೆಯುರುವೆ ಗ್ರಾಮುಸಿಂಹದ ಬಾಲ ಬಚ್ಚಲಿಂ ಹರಿವ ಜಲ (ಲಿಂಗಪು. ೨೬-೩೦). [ಜರೆ$_3$ + ಅರುವೆ$_0$ (<ಅಱುವೆ)]

ಜರೆವಡು, ಜರೆಪಡು (ಕ್ರಿ). ಮುಪ್ಪಾಗು ; ಮುದಿಯಾಗು : ಎನ್ನ ಹರೆಯಂ ಬಿಟ್ಟು ಜರೆವಟ್ಟು ಹೊಲೆಗೆಟ್ಟು (ಸಿದ್ಧರಾ. ೧-४೧). **ಜರೆಪಡು**: ಜರೆಪಟ್ಟು ಮೂರ್ಛೆದಟ್ಟಿರದೆಮ್ಮ ತಾಯ್ಗಳು ಸುರರು ಜೀಯೆನೆ ಯಿದಿರ್ಗೊಂಡ ಸಿರಿಗೆ ನಾ ವರ್ತಿಸಬೇಕಲ್ಲದಿದಕೆ ನೋವರೆ ಕಂದ (ಜರತ. ೫೮-೧೦೨). [ಜರೆ$_3$ + ಪಡು$_1$]

ಜರ್ಕು, ಜೆರ್ಕು$_1$ (ಕ್ರಿ). ಉಗುರಿನಿಂದ ಗೀರು,–ಗಾಯಮಾಡು : "ಜರ್ಕು–ನಖಘಾತನೇ (ಉಗುರಿನಿಂದ ಹೊಡೆ)" (ಶಮದಾ). **ಜೆರ್ಕು$_1$** : "ಜೆರ್ಕು–ನಖಕ್ಷತೇ (ಉಗುರಿನಿಂದ ಗಾಯಮಾಡು)" (ಶಮದಾ). [?]

ಜರ್ಗನೆ (ಅ). ರಭಸವಾಗಿ ; ತಟ್ಟನೆ ; ಕೂಡಲೇ : ನಕ್ಕು ಕುಕಿಲುತ್ತುಂ ಜರ್ಗನಾಡುತ್ತ ತೋರ್ಪ ವಿಕಾರಂ ಸಭೆಗಾಗಳೇಂ [illegible] ಪ್ರಕಾಶೋದಿತಾರವಮಂ ಕಂಠದೆ (ರಸರ. ೨-೯೦). [ಜರ್ಗು + – ಅನೆ$_1$]

ಜರ್ಗಿಸು, ಜಗಿಸು, ಜಗ್ಗಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಕುಗ್ಗಿಸು ; ಕುಸಿಯಿಸು ; ಬಗ್ಗಿಸು : ಜರ್ಗಿಸಿ, ಗೂಳಿಯನೊಂದನ್ ನಾಲಗೆಯನ್ ಸೀಳ್ದನವನ್ (ಅಶ್ವಶಾ. ೧೧-೨೦೮). **ಜಗಿಸು :** ೧. ಕರೆಸಿದಂ ಸಚಿವರಂ ಸೇನಾಧಿನಾಯಕರನು ಜ[ಪಾಠಾಂ. ಚಿ]ಗಿಸಿದಂ ಚತುರಂಗವಂ ನೆರಹಿ ಧಾತ್ರಿಯಂ (ತ್ರಿಮಿಥಾ. ೧೭-೫೭). **ಜಗ್ಗಿಸು :** ೧. ತಗ್ಗಿ ನಡೆಯುವ ಕುಲವಧೂಜನ ವತಿಯು ಜಗ್ಗಿಸಿ ಕಿರಿಚಿಸಿ ನಗುತ ನಿಸ್ಸಂಕೋಚ ಬಾಚುವ ಸರಸಕಿವೆ ತವರೆನ್ನಿಸಿ (ಗದೀಶ. ೭೨-೧೩). ೨. ಸಗ್ಗುವಂತೆ ಮಾಡು ; ಸೋಲಿಸು : ಕಟ್ಟ ಮಾತು ಯಾವುವೂ ಅವನನ್ನು ಜಗ್ಗಿಸಲಿಲ್ಲ (ಮುನಿಮಾ. ೩೭). ೩. ತೂಗು; ಒಲೆದಾಡು : ಸೋಗೆಯ ನವಿಲಂತೆ ಕೊರಳು ಕಾಣೆ ಮೈಯ ಜಗ್ಗಿಸಿ ನಡೆವ ನೋಟ ಅಂಬು ಕಾಣೆ (ನಾಶದ. ೨೦೮) . ೪. ಎಳೆ ; ಜಗ್ಗು : ಬಲಿಷ್ಠವಾದ ಆ ಎತ್ತುಗಳು ತಾವು ಹೊತ್ತಿರುವ ಭಾರವನ್ನು ಲಕ್ಷಿಸದೆ ಲೆಕ್ಕವಿಲ್ಲದಂತೆ ಗಾಡಿಯನ್ನು ಜಗ್ಗಿಸುತ್ತಿದ್ದುವು (ಮೂಲಾನ. ೧೧೯). ೫. ವಿಶೇಷವಾಗು ; ವಿಪುಲವಾಗು ; ಹೆಚ್ಚಾಗು : ನನ್ನ ತೌರೂರಿನ ಮುಂದೆ ಜಗ್ಗಿಸಿ ಹುಯ್ಯೋ ಮಳೆರಾಯ (ನನ್ನೂರು. ೧೧೯). 'ತಟಿಗ್ಗಿಸು' ಪರಾ. [ಜರ್ಗು + – ಇಸು$_3$]

ಜರ್ಗು, ಜಗ್ಗು$_1$ (ಕ್ರಿ). ೧. ಕುಗ್ಗು ; ಕುಸಿ ; ಜರಿ : ಇಂತು ಪನ್ನೆರಡು ಕಾಲಂಬರಂ ತಪದೊಳಿರ್ಪುದುಂ ಕಡಲ್ ಕುದಿವನ್ನಂ ನೆಲವೆಟ್ಟು ಜರ್ಗುವನ್ನಂ . . . ತಪಃಪ್ರಭಾವಮೊಂದೇಟಿಗ್ಗಿವೆತ್ತು ದೆಸೆದೆಸೆಯೊಳಂ ಮಸಗೆ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೫೫-೧೭) : ಈ ನೀಚ ನಿರ್ದ್ಯವಿಯನ್ ಎಂದುಂ ಜರ್ಗಿ ಜಗುಟಿದ ವಜ್ರಸಮ ಸಂಕಲೆಗಳಿಕ್ಕಿ ಬೆಟ್ಟದೆಟ್ಟರದ ಮುಡಿಗೆ ಕಟ್ಟುವುದು (ಬದ್ಧಪ್ರ. ೧-೫೪). 'ಜರ್ಗುವೀಟ್' ಪರಾ. **ಜಗ್ಗು$_1$:** ೧. ಭೊಗ್ಗನೊಂದೇ ದಿನದೊಳು ತೋಜಿನಾತ್ಮನು ಬಗ್ಗಿದಾಗಳೆ ಬಾಗಿಲಹುದೆ ನುಗ್ಗಿಯ ಮರನಲ್ಲ ಕರ್ಮವೆಂಬುದು ಕರ್ಮ ಜಗ್ಗಲೊಯ್ಯನೆ ತೋಱುತಿಹನು (ಭರತ. ೨-೭೬) ; ಭೂಮಿಯುತ್ತರದಿಕ್ಕನಲ್ಲಿ ಜಗ್ಗಲಾಗಿ ದಕ್ಷಿಣ ಪ್ರದೇಶ ಮುನ್ನತವಾದುದು (ಕಕುಮಾ. ೨೩೭) ; ಜಗ್ಗಿತಾಗಳೆ ಮನಸು ದೇಹವು ಕುಗ್ಗಿದುದು ವೈರಾಗ್ಯದಿಂ ಶಿರ ತಗ್ಗಿದುದು (ಆದಿಪ. ೯-೮) ; ಸಾವಿರಾರು ರೂಪಾಯಿ ಖರ್ಚುಮಾಡಿ ಔಷಧ ಕೊಡಿಸಿದರೂ ರೋಗ ಜಗ್ಗಲಿಲ್ಲವಂತೆ (ಹಬ್ಬಬ. ೧೯). ೨. ಭಾರದಿಂದ ಬಾಗು,–ತೂಗು ; ಜೋಲುಬೀಳು : ಹೆಂಗಳ ರನ್ನಯ ಹೇಮವಕ್ಷವನಾಂತ ಕಂಗೊಳಿಸುವ ಬಟ್ಟಮೊಲೆಯ ಅಂಗನೆಯಡಿಯಿಡಲಲುಗಿ ಜಗ್ಗುವುದೆಂದು ಮಂಗಳಜಿವಕೆಯಿಕ್ಕಿದರು (ಮೋಹತ. ೨೩-೪೩). ೩. ದಕ್ಕು ; ಸಗ್ಗು ; ಅಳವಿನಲ್ಲಿ ಬರು : ಹೆರಿಗೆ ಅವಳಿಗೆ ಜಗ್ಗದೆ ಹೋಯಿತು (ಮುನಿಮಾ. ೮೦) ; ಪೋಲೀಸರು ಅಡ್ಡಿಪಡಿಸಿದರು . . . ಆದರೆ ಕ್ರಾಂತಿಕಾರರು ಜಗ್ಗಲಿಲ್ಲ (ಅಶ್ವಾರ್ಪ. ೦೨೪). ೪. ಒಲೆದಾಡು ; ತೂಗಾಡು ; ತೊನೆದಾಡು : ಪೊಱಗೆಟ್ಟು ಮಾತನಾಡುವರು ಪಾಡುವರು ಕೈಪಱ ತಾಳಗತಿಗೆ ಜಗ್ಗುವರು (ಮೋಹತ. ೧೮-೯೩). ೫. ಎಳೆ ; ಸೆಳೆ ; ಸೇದು : ಅತ್ತಿತ್ತ ಜಗ್ಗಿದಾನಂದವೆಳೆಗಳ ಹಿಡಿದು. ಒಂದೆಡೆಗೆ ಸುತ್ತಿರುವ ಕೊಸೆಯ ಹಾಡು (ನೆಲಮು. ೪೪-೩) ; ಕರುವೂ ಅಷ್ಟೇ ಬಲವಾಗಿ ಹಗ್ಗವನ್ನು ಜಗ್ಗುತ್ತಿದೆ ಓಡುವುದಕ್ಕೆ (ಆಕಾಶ. ೪೩) ; ನೀರು ಜಗ್ಗಿಕೊಂಡು ಬಾವಿಯ ಮೇಲೆ ಸ್ನಾನ ಮುಗಿಸಿದರು (ದೀಪಹ. II, ೧೧೪). 'ತಟ್ಟು' ಪರಾ.

ಜಗ್ಗುಹಾಕು = ಮೈ ಅತ್ತಿತ್ತ ಒಲೆಯುವಂತೆ ನಡೆ: ಮೆರವಣಿಗೆಯ ಗಜರಾಜ ಜಗ್ಗುಹಾಕಿ . . . ಸಾಗುವ ಗತ್ತು, ಗಾಂಭೀರ್ಯ, ರಾಜವೈಖರಿ (ಕಬಸಾ. XXI, ೬೭೬೯). [ದೇಶ. ತುಳು. ಜಗ್ಗ್]

ಜರ್ಗುವೀಟ್, ಜಗ್ಗುಬೀಳು (ಕ್ರಿ). ಕುಸಿದು ಬೀಳು ; ಭಾರದಿಂದ ಜೋಲುಬೀಳು : ನುರ್ಗಿದುದೆನೆ ತರ್ಗಿದುದೆನೆ ಕಿರ್ಗಿದುದೆನೆ ಜರ್ಗುವಿಟ್ಟುದೆನೆ . . . ಮಾರ್ಗದೊಳ್ ಸರೇಫಪದಂಗಳ್ (ಶಮದ. ೩೮) ; ಬಿರ್ದ ಮೊಲೆ ಪೊರ್ಕುಟಿನಳ್ಳಿಱಿದಾಡುವನ್ನಮೆದ್ದಾಡುವ ಜರ್ಗುವಿಟ್ಟ ಮದುವೆಂಡಿರ ಭಂಗಿಯೆ ಹಾಸ್ಯಭಾವವಂ ನಾಡೆ ಮನಕ್ಕೆ ಸಂಗಳಿಸಲಾರ್ತುದು ನೋಡುವ ನೋಟಕರ್ಕಳಾ (ಶೃಂಗಾರ. ೧-೪೯). **ಜಗ್ಗುಬೀಳು :** ಗೊನೆ ಜಗ್ಗುಬಿದ್ದಿದೆ, ಆನಿಕೆ ಕೊಡಬೇಕು (ರೂಢಿ). [ಜರ್ಗು + ಬೀಟ್$_1$]

ಜರ್ಜರ (ಗು). ೧. ಹಳೆಯ; ಶಕ್ತಿಗುಂದಿದ; ಶಿಥಿಲವಾದ. ೨. ಚೂರು ಚೂರಾದ ; ಒಡೆದಂ ಹೋದ ; ಚೆಲ್ಲಾಪಿಲ್ಲಿಯಾದ : "ಸರಸಿಜ ಸಪ್ತ ಜರ್ಜ[ಪಾಠಾಂ. ರ್ಝ]ರ ಪತಾಕೆಗಳ್ಕೆದೆ ವಿಶೀರ್ಣಮಕ್ಕು" (ನಾಸಾರ. ೪೨). (ನಾ). ೩. ಗಾಯಗೊಂಡುದು; ಬಿರಿದುದು; ಛಿದ್ರಛಿದ್ರವಾದುದು: ಔದುಂಬರ ಕುಷ್ಠಮಾಗಿ ಸರ್ವಾಂಗೋಪಾಂಗಾವಯವ ಪ್ರದೇಶಂಗಳೆಲ್ಲಂ ರೂಪಱಿಯಲಾಗದಂತು ಜರ್ಜರಮಾಗಿ ಜರಿಯೆ (ಸುಕುಮಾ. ೫-೧೧ ವ). ೪. ಮಾಸಿದುದು ; ಮಂಸಂಕಾದುದು : ಬಿಚ್ಚಿದ ಕೇಶಪಾಶಮುಬ್ಬರಿಸಿದ ರೇಖೆಗಳ್ ಸುಗಿದು ಪೋಗದ ಜರ್ಜರವಾದ ಬೊಟ್ಟು ಸೌಂದರತರಮಾಗೆ ದಂಪತಿಗಳಿಂತೆಸೆದರ್ ಸುರತಾವಸಾನದೊಳ್ (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೧೪-೭೩). ೫. ಮುದುಕ ; ವೃದ್ಧ : ಇವನುಂ ತರುಣನೆಯಾನುಂ ಯುವನೆನೆ ಸುರಾಪಗಾನಂದನಂ ಮಹಾಜರ್ಜರನೇ (ಗದಾಯು. ೪-೫೮). [ಸಂ.]

ಜರ್ಜರತೆ (ನಾ). ಶಿಥಿಲತೆ ; ದುರ್ಬಲತೆ : ವೀರಶೈವಸಾಹಿತ್ಯದ ಜನಪ್ರಿಯತೆ, ಜೊತೆಗೆ ಜೈನರ ಜರ್ಜರತೆ ಇವುಗಳ ಹಿನ್ನೆಲೆಯನ್ನು ಲಕ್ಷ್ಯದಲ್ಲಿ ತೆಗೆದುಕೊಂಡರೆ ಹರಿಹರನ 'ಗಿರಿಜಾಕಲ್ಯಾಣ'ವು ಆಗಲೆ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯನ್ನು ಪಡೆದಿರುವಂತೆ ತೋರುತ್ತದೆ (ಸಾಹಿಸ. ೧೩೭). [ಸಂ. ಜರ್ಜರತಾ]

ಜರ್ಜರಿ (ನಾ). = ಜರ್ಜರ ೩: ಸಿಡಿಯೆ ಮಕುಟವು ಬಿದ್ದ ರಕ್ಕಸನೊಡಲು ಜರ್ಜರಿಯಾಯ್ತು (ಕೌಶಿರಾ. ೨೧-೪೩). [<ಸಂ. ಜರ್ಜರಿತ]

ಜರ್ಜರಿಗೆ(ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮೂಲಿಕೆ: "ಪಿಕಮೂಲಂ–(ಜ)ರ್ಜರಿಗೆ" (ಒಷಧಿ. ೯೮). [?]

ಜರ್ಜರಿಗೆಣಸು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗೆಣಸು : "ಪಿಂಗಮೂಲಕಂ– ಜರ್ಜರಿಗೆಣಸು" (ಒಷಧಿ. ೯೮). [ಜರ್ಜರಿ ? + ಗೆಣಸು (<ಗೆಬಸು)]

ಜರ್ಜರಿತ (ಗು). ೧. ಒಡೆದ; ಚೂರುಚೂರಾದ ; ಭಗ್ನವಾದ ; ಭಿನ್ನವಾದ. ೨. ಗಾಯಗೊಂಡ; ನುಗ್ಗುನುಗ್ಗಾದ; ಜಜ್ಜಿದ: ಸುಭಟರೆದೆ ಜರ್ಜ[ಪಾಠಾಂ ರ್ಝ]ರಿತವಾದುದು (ಕುವ್ಯಾದ್ರೂ. ೧೪-೨೮): ಮರಳಿ ತಿವಿದರೆ ದೈತ್ಯನೆದೆ ಜರ್ಜರಿತವಾಯಿತು (ಕೌಶಿರಾ. ೩೨-೪೦). ೩. ದಣಿದ; ನಿರ್ವಿಣ್ಣವಾದ: ಮನೆಯಲ್ಲಿ ತನ್ನ ಮದುವೆಯ ಪ್ರಶ್ನೆಯ ಬಗ್ಗೆ ನಡೆದ ತಿಕ್ಕಾಟದಿಂದ ಕುಸುಮಾ ಜರ್ಜರಿತಳಾಗಿದ್ದಳು (ಸಮುಜೀ. ೨೫೩). ೪. ಅಸ್ತವ್ಯಸ್ತವಾಗಿ ಕೆದರಿದ ; ಚೆಲ್ಲಾಪಿಲ್ಲಿಯಾಗಿ ಹರಡಿದ : ಸಂಗ್ರಾಮರಂಗದೊಳಗನೆ ಮುಂದಿಟ್ಟೊಡಗೊಂಡನೇಕ ನೃಪಶಿರಃಕಪಾಳಶಕಳಜರ್ಜರಿತಮುಂ . . . ನರ್ತಿತಾನೇಕಕಬಂಧಬಂಧುರಮುಮಪ್ಪ ವಿಷಮಪ್ರದೇಶಂಗಳೊಳ್ ತೊಲಗಿ ತೊಲಗಿ ಪೋಗೆ (ಪಂಪಭಾ. ೧೩-೫೧ ವ) : "ಚುಚ್ಚಿ ಗಾಯಮಾಡುವ" (ಪಂಪನಿ) ; "ರಾಜರ ತಲೆಯೋಡಂಗಳಿಂದ ಕಿಕ್ಕಿರಿದದ್ದು" (ಪಂಪವೀ. ೫೨೯). (ನಾ). ೫. ಚೂರುಚೂರಾದುದಂ ; ಒಡೆದಂದು ; ಭಗ್ನವಾದುದು : ಜರೆಬಿಱುಗಾಳಿಯ ತೆಱದಿಂದಿರದೆಯ್ದೆ ಮದೀಯ ಕಾಯತೃಣಕುಟಿಯಂ ಜರ್ಜ[ಪಾಠಾಂ. ರ್ಝ]ರಿತಂ ಮಾಡದ ಮುನ್ನಮೆ ಪರಮತಪೋಭರಮನಾಂಪ ಬಗೆಯಂ ಬಗೆದಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೪-೧೭). [ಸಂ.]

ಜರ್ಜರಿತಾಂಗ (ನಾ). ಜಜ್ಜಿದ ದೇಹವುಳ್ಳವನು ; ಗಾಯಂಗೊಂಡ ದೇಹವುಳ್ಳವನು : ಕರಾಳ ರಣರಂಗದಲ್ಲಿ ಬರೆವರೆ ಕಂಡಂ ನರಕರವಿಮುಕ್ತಶರಜರ್ಜರಿತಾಂಗನನಂಗರಾಜನಂ ಕುರುರಾಜಂ (ಗದಾಯು. ೫-೯). [ಜರ್ಜರಿತ + ಅಂಗ$_2$]

ಜರ್ಜರಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಗಾಯಂಗೊಳಿಸಿ ನಂಗ್ಗುನುಗ್ಗು ಮಾಡು; ಶಿಥಿಲಗೊಳಿಸು: ನರಶರಕೋಟಿ ಜರ್ಜರಿಸೆ ತನ್ನ ಶರೀರಮನಸ್ತ್ರ ವೇದನಾಪರವಶನಾಗಿಯುಂ ಮಱೆದನಿಲ್ಲ ಮುಕುಂದನನೇಕಚಿತ್ರದಿಂ ಸ್ಮರಿಯಿಸುತಿರ್ದಂ (ಗದಾಯು. ೫-೩೮) ; ನೆತ್ತರ್ ತೆರಳ್ದುಣ್ಮುವಿನಂ ಮೆಯ್ಯೆಲ್ಲಮಂ ಜರ್ಜರಿಸಿ ಜವಜವಾಗಿರ್ದನಂ ಗುರ್ದಿ (ಸುಕುಮಾ. ೬-೩೫). ೨. ಶಕ್ತಿಗುಂದಂ ; ಧೈರ್ಯಗುಂದಂ : ಗರ್ಜನೆಯ ದನಿಗಖಿಳಲೋಕದ ಜನಂ ಬೆರ್ಚಿ ನಿರ್ಜೀವವಮಾಯ್ತು . . . ಜರ್ಜರಿಸಿದಂ ನಾರದಂ (ಚಬಪು. ೪೬-೨೦) ; ಈ ಚೀತ್ಕಾರಗಳಿಂದ ಆ ಮಹಾಧೀರನ ಎದೆಯೂ ಜರ್ಜರಿಸಿತು (ಶಾಂಕರಾ. ೬೩). [ಜರ್ಜರ + – ಇಸು$_3$]

ಜರ್ಜಾರ 'ಜುಜ್ಝಾರ' ನೋ.

ಜರ್ಜಾರವ (ನಾ). ರಥವು ಓಡುವಾಗ ಆಗುವ ದಡಬಡ ಶಬ್ದ : ತೇರವಂಗಡದ ಜರ್ಜಾರವಂ ಗಜದ ಘಂಟಾರವಂ ಹಯದ ಹೇಷಾರವಂ (ಕೃವಿಥಾ. ೨೨-೪). [? + ರವ]

ಜರ್ಜಿಸು 'ಜಜ್ಝರಿಸು' ನೋ.

ಜರ್ಜು 'ಚಚ್ಚು$_1$' ನೋ.

ಜರ್ಝರ$_1$, ಜಜ್ಝರಿ$_2$ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಚರ್ಮವಾದ್ಯ : ಮೊರೆವ ಕಹಳಾರವದ ಡಿಂಡಿಮ ಮುರಜ ಗೋಮುಖ ಪಟಹ ಜರ್ಝರ ಕರಡೆ (ಕುವ್ಯಾಕ. ೨-೫) ; ನುಡಿವ ಡಿಂಡಿಮ ಢಕ್ಕೆ ಡಮರು ಜರ್ಝರ ವಾಸ ಪೊಡೆವ ತಂಬಟ . . . ಗಡಣದೊಳಗೆ ಬಂದು ಪೊಕ್ಕನು ದುರ್ಗವ (ಕುರಾಕಾಂ. ೪೨-೦೪) ; ಚೀರಿದುವು ಕಹಳೆ ಜರ್ಝರ ಕಾಂಸ್ಯ ಗೋಮುಖಂ (ಕುರಂಗ. ೮೦-೪೪). ಜಜ್ಝರಿ$_2$: ೨. (ನೀರಂ ಬೀಳುವ) ಧ್ವನಿ : ಅಲ್ಲಿಗನತಿದೂರದೊಳು ಶಶಿಕಾಂತದ ಕಲ್ಲ ಜಜ್ಝರಿಯೊಳುಜ್ವಲಿಪಾ ತಣ್ಣೀರ ಕಾಲುವೆಗಂಡು (ಶ್ರೀಪಾಂ. ೪-೬೨). [<ಸಂ. ಝರ್ಝರ]

ಜರ್ಝರ$_2$ 'ಜಜ್ಝರ' ನೋ.

ಜರ್ಝರಿತ 'ಜಜ್ಝರಿತ' ನೋ.

ಜರ್ಝರಿಸು 'ಜಜ್ಝರಿಸು' ನೋ.

ಜರ್ಝಾರ 'ಜುಜ್ಝಾರ' ನೋ.

ಜರ್ಝಿಸು 'ಜಜ್ಝರಿಸು' ನೋ.

ಜರ್ತಿಲ (ನಾ). ಕಾಡಿನಲ್ಲಿ ಬೆಳೆಯುವ ಎಳ್ಳು : ಕಾಡೆಳ್ಳು. [ಸಂ.]

ಜರ್ದಾ 'ಜರದಾ' ನೋ.

ಜರ್ಬಾಡು (ಕ್ರಿ). ಗದರಿಸು ; ದರ್ಪದಿಂದ ನುಡಿ ; ಜಂಕಿಸು (?) : ಕುಡಿದಾನಂದದೆ ಸೊರ್ಕೆ ಬಟ್ಟೆಯುವರಂ ಕಂಡೆಯ್ದೆ ವಸ್ತ್ರಾಂತವಂ ಪಿಡಿದ್ಯೆ ಭಾವ ಎನುತ್ತು ಮಿಗ ಕುಡುತಾರಾ ಮೂಗನಾ ಮೂಗನಂಗಡಿ ಗೊಯ್ದಾ ಹರದಂಗೆ ಮಾಱಿದೆಯಲಾ ಪೋಯೆಂದು ತಾಂ ಮೂಗು ಹೊಂದೊಡವೇನೇ ಕುಟಿಲಕ್ಕ ದೀವಳಿಗೆ ಬಾಳೆಂದುರ್ಬಿ ಜರ್ಬಾಡಿದಳ್(?) (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೦೩-೩೦). [ಜರ್ಬು$_2$ (<ಜರ್ವು$_2$) + ಆಡು$_1$]

ಜರ್ಬು$_1$ 'ಜರ್ವು$_1$' ನೋ.

ಜರ್ಬು$_2$ 'ಜರ್ವು$_2$' ನೋ.

ಜರ್ಮಾಲ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ : ಜರ್ಮಾಲ (ಉಗಾದ) – ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಹುದೊಡ್ಡ ಮರ. ಆದರೆ ಯಾವ ಕೆಲಸಕ್ಕೂ ಬರುವುದಿಲ್ಲ (ಕಥಾಗ. ೩೯). [?]

ಜರ್ರನೆ 'ಜಲ್ಲನೆ' ನೋ.

ಜರ್ವಿಸು, ಜಬ್ಬಿಸು$_2$ (ಕ್ರಿ). ಗದರಿಸು ; ಬೆದರಿಸು ; ಜಂಕಿಸು : ಉರ್ವಿಯೊಳಿರುತಿಹ ಗರ್ವದ ಕ್ಷಿತಿಪರ ಚ[ಜ]ರ್ವಿಸಿ ತಂದಿಹ ಸರ್ವಾಭರಣವ (ಹಮಜ. ೪೬). ಜಬ್ಬಿಸು$_2$: ಎಲ್ಲೆಲ್ಲಿಯೂ ಜಬ್ಬಿಸುತ್ತೀ ವರಿಯೊಳೆಸಗೆಸಗಿ (ಶರಬು. ೩೬-೦೯). [ಜರ್ವು$_1$ + – ಇಸು$_3$]

ಜರ್ವು$_1$, ಚರ್ವು, ಜಪ್ಪು, ಜಬ್ಬು$_2$, ಜರುವು, ಜರ್ಬು, ಜೆಪ್ಪು (ಕ್ರಿ). ೧. (ಕಣ್ಸನ್ನೆಯಿಂದ) ಗದರಿಸು ; ಜಡಿ ; ಜಂಕಿಸು : ಮುಳಿಸಂ ಪುರುಡುಂಟುಮಾಡೆ ಜರ್ವಿದ ಕಡೆಗಣ್ಣ ಜರ್ಬುಗಳೊ (ಆದಿಪು. ೪-೦೦) ; ಜಲರುಹನಾಭಂ ಕಂಡೆರ್ದ ಕಲಂಕಿ ಕಣ್ಣುರ್ವು ಜ[ರ್ವಿ]ದಂ ಗಾಂಡಿವಿಯುಂ (ಗದಾಯು. ೮-೩೦) ; ತಾಂಬೂಲಕರಂಡಕವಾಹಿನಿಯುರಂ ಪುರ್ವಿನಿಂ ಜರ್ವಿಯುಂ (ಜಗವಿ. ೧೧-೬ ವ). ೨. (ಹುಬ್ಬಿನಿಂದ) ಭಾವವನ್ನು ಪ್ರಕಟಿಸು; ವಿಲಾಸವನ್ನು ತೋರು: ಕೊನೆವುರ್ವಿಂ ನಸು ಜರ್ವಿ ಪದ್ಮಭವ ಚಂದ್ರೇಂದ್ರಾರ್ಕ ಮುಖ್ಯಾ ಮೃತಾಶನರ್ಗಂತಪ್ಪ ಪದಂಗಳಂ ಕುಡುವ (ಜಗವಿ. ೬-೧೦೬) ; ಕಡೆಗಣ್ಣಿಂ ಕಾವನಂಬು ಕಱೆವುತೆ ಕುಡುವುರ್ವಿಂಡ ಜರ್ವುತ್ತೆ (ರಾಜಶೇ. ೨-೦೪೨). ಚರ್ವು: ೩. (ಮೀಸೆ ಮೊದಲಾದವನ್ನು) ಹುರಿಮಾಡು; ಸೊಗಸುಗೊಳಿಸು: ಪರ್ವಿತ್ತು ಪುರದೊಳಗೆ ರಣವಾರ್ತೆ ಭಟನಿಕರವುರ್ವಿತ್ತು ರಥಿಕಸಂಕುಲವಲ್ಲಿ ಮೀಸೆಯಂ ಚರ್ವಿತ್ತು (ಜೀರಮ. ೪-೧೩). ಜಪ್ಪು : ೪. ಹೊಡೆ ; ಚಚ್ಚು ; ಜಜ್ಜು : ಕಂದಲ್ಲ ಕಲ್ಲಿಂದ ಜಪ್ಪಿದ ತಾಯಿ ಹಿಂದಟ್ಟಿ ಬರಲೋಡಿ ತಪ್ಪಿದ (ವಾದಿಕೀ. ೧೨೬-೩) ; ಗದೆಯುಗ್ರದೊಳ್ಮರುತಸುತ ಸಿಂಹನಾದಂಗೈದು ಜಪ್ಪಿದಂ (ಕುರಂಗ. ೩೬-೧೨) ; ಸುಳ್ಳು ಹೇಳಿದರೆ ತಲೆಯ ಮೇಲೆ ಜಪ್ಪಿ ಬಿಡ್ತೀನೆ (ಮೂರುದಾ. ೧೮೦). ೫. ಎಸೆ ; ಬಿಸುಡು : ಇದ್ದಕ್ಕಿದ್ದಂತೆ ಸುಂಟರಗಾಳಿಯು ಎದ್ದಿತು . . . ಮರಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ತಿರಿಚಿ ಜಪ್ಪಿತು (ಶಿವರಾ. ೦೪೮) : ಒಕ್ಕಲಿಗರು ದವನವನ್ನು ಸಿಕ್ಕಿಸಿದ ಬಾಳೆಹಣ್ಣನ್ನು ಅವರಿಗೆ ಜಪ್ಪುವರು (ಗರುದಾ. ೬೩). ಜಬ್ಬು$_2$: ೪. ದೂಷಿಸುವ ನಾಲಗೆಯ ಜಬ್ಬಿತೆಮ್ಮಯ ಬಸವನಾಗಮದ ಹೊಂಗೊಂಡ ಹೊಳ್ಳು ಮಾಡಿತು ಕಟಕಿಯ (ಸಿಂಗಿರಾ. ೪೮-೩೮) ; ಕೊಬ್ಬಿದ ದಡಿಗ ದೈತ್ಯರು ಬಂದು ತುಡುಕಲು ಜಬ್ಬಿದನವರೊಡಲುಗಳ (ಮೋಹತ್ನ. ೩೬-೦೬) ; ಹರಿಯನು ಜಬ್ಬಿ ಪಂಕಜಗರದು ವಿತಳಕ್ಕಿಳಿವುತೊಡನೊಡನೆ (ಅಂಬಿಕಾ. ೩೮-೪೨) ; ಗರುಡಗಿರುಡಾದಿಗಳ ಜಬ್ಬುವೆವೆನುತ್ತ ಹರಿ ತಂದ ಮೃತಪಾನವಂ ಮಾಡಲ್ಕೆ (ಕುರಂಗ. ೪-೪೮). ಜರುವು : ೬. ಹೀಯಾಳಿಸು; ಹೀಗಳೆ : " ಜರುವೆನಲ್ ಹೀಯಾಳಿವುದು " (ಕಶರ. ೩೮) : ನಿಮ್ಮ ಜಾತಿ ಕುಲ ಗೋತ್ರವನು ನಾವು ಕಾಣೆವು ಎಂದು ಜರುವಿದನು (ನವರಾ. II, ೧೪) : ರಾಜನ ಮಗಳು ಅರಮನೆಯ ಒಬ್ಬ ಅಧಿಕಾರಿಯನ್ನು ಮದುವೆಯಾಗುವುದು ಉಂಟೇ ಎಂದು ಮಲತಾಯಿ ಜರುವಿದಳು (ಸದ್ಧ. ಕ. VIII, ೪೬). ಜರ್ಬು$_1$: ೧. " ಜರ್ಬು–ಆಕ್ರಮಣ ಧ್ವನೌ (ಅಗ್ರಹಧ್ವನೌ) (ಗದರಿಸು) " (ಶಮಧಾ) : ಜವದಿಂ ಬಂದುದು ದಳ್ಳೆನುತ್ತುರಿವ ಮೆಯ್ಯುಂ ಧೂಮದುರ್ಬೆಂಬ ಜರ್ಬುವ ಪುರ್ಬುಂ ಕುಡುದಾಡೆಗಳ್ ಪೊಳೆವ ಬಾಯುಂ (ಜಗವಿ. ೦೮-೧೩) : ಆರ್ದು ಭಲ್ಲುಕಂ ಜರ್ಬಿಯವುಂಡೆ ಬಲ್ಮಿದುಱಿಬಲ್ವ ಶಿರಂಗಳನೊತ್ತುತಿರ್ಪವರ್ (ದಶಕು. ೫-೪೦); ಗಣತತಿ ಕಿರಿಯಂ ಸದೆಯಲ್ ಕಣೆದುಡುತಿರೆ ಪುರ್ಬಿನಿಂದೆ ಜರ್ಬುತೆ ನಿಲಿಸುತ್ತೆ (ಕಬಕಂ. ೪-೦೯). ಜೆಪ್ಪು : ೪. ದೊಡ್ಡ ಬಂಡೆಯೊಂದಕ್ಕೆ ಜೆಪ್ಪಿ ಜೆಪ್ಪಿ ಆ ತಲೆಯನ್ನು ಪುಡಿಪುಡಿ ಮಾಡಿದನು (ಈಕಥ. ೪೯). [?]

ಜರ್ವು$_2$, ಜಬ್ಬು$_4$, ಜರಬು, ಜರುಬು, ಜರ್ಬು$_2$ (ನಾ). ೧. ಗದರಿಕೆ ; ಮೂದಲೆ ; ಜಂಕಣೆ : " ಜರ್ವನೆ ಝಂಕಣೆ "(ಚಕುನಿ. ೪೯) : " ಬಿಪ್ಪಂಡ ಜರ್ವು ಬಗ್ಗಂ ಚಪ್ಪರಣೆಯುಮೆನ್ನೆ ಝಂಕಣೆಯು " (ಕವಿಕಂ. ೦೨೩). ೨. ಹುಬ್ಬಿನ ಚಲನೆ ; ಭ್ರೂವಿಲಾಸ,–ವಿಕ್ಷೇಪ : ಕುಱುಪಂ ಪುರ್ವಿನ ಜರ್ವೆ ತೋಱೆ ಬಗೆಯಂ ಕಣ್ಸನ್ನೆಗಳ್ ಪೇಱೆ (ಶಂಪಥಾ. ೪-೮೨) ; ಪೊಳೆವಳಗಣ್ಣ ಬೆಳ್ಪುಗಳ ಪುರ್ವಿನ ಜರ್ವಿನ ಚೆಲ್ವುಗಳ್ ಮನಂಗೊಳೆ (ಅಜಪು. ೫-೦೬) ; ಪುರ್ವಿನ ಜರ್ವು ಚುಂಬನದಗುರ್ವು (ದಾಧಪು. ೨-೬೬) ; ಭ್ರೂಲತೆಗಳೊಳ್ ಜರ್ವು ಮೋಳವಿಸಿ ಶಿವೆಯಿಂತು ಜವ್ವನದ ಸಿರಿಯಾಂತು (ಚಬಪು. ೩೪-೬). ೩. ದರ್ಪ ; ಠೀವಿ ; ಗರ್ವ : ಅಹಂಕಾರ : ಅಣ್ಣುಪೋಪಣ್

ವಿದೋರ್ಡಿರವೇಡಾಂ ಜರ್ವಿಃ ಜರ್ವು ಸಂಗರಮಂ ನೋಡುವ ದೇವ ಕೋಟಿಯ ಮನಂ ಕೌತೂಹಳಾವಗ್ರಹಂಬೆರಸಾಂತಿರ್ವರ ಬಾಳ ಬಾಯ್ಗಳ ಬಟಿಂ ಪಿಂಗಲ್ಕೆವೇಡಂ ಗಡಾ (ಅನಂಪು. ೧೩-೩೦) ; ಜಸಮೀರ ಪೊನ್ನಿಗೆ ಬರ್ವುದಲ್ಲದು ಮಹಾಪುಣ್ಯೈಕಲಭ್ಯಂ ಗಡಾ ಬಸವಲಿಂಗಣ್ಣರ ಜರ್ವಿಗಂ ಸುಚರಿತೋದರ್ಕಂಗಳಿಂದುಣ್ಮುಗುಂ (ವೃಸೂಮ. ೧-೧೬) ; ಬೆಳ್ಳಿಯ ಭದ್ರಾಸನವನ್ನು ಬಳಸುಗಟ್ಟಿ ಬಿಚ್ಚುಗತ್ತಿಯ ಕಡುಗಾವಲ್ಗುಡುತ್ತಿರುವ ಸಾರ ವೀರಗಂಭೀರಿಕೆಯ ಜರ್ವಿನ ಅಂಗರಕ್ಷಕರ ಜಂಗುಳಿ (ಚಟ್ಟಿಅ. ೩೦-೧೭).

ಜಬ್ಬು₄ : ೨. ಕಬ್ಬುವಿಲ್ಲುಗಳ ಕೊಂಕನೇಳಿಸುವಾ ಕುಡುಹುಬ್ಬಿನದೊಂದಿಂಪುವಡೆದ ಜಬ್ಬಿನಿಂದಾ ಮುನಿಕುಲತಿಲಕನ ಮನಸುಬ್ಬಿ ಕಾಡಿದಳಾ ಕುಲಟೆ (ಪ್ರಭಂಜ. ೪-೯೭) ; ಹುಬ್ಬುಗಳ ಜಬ್ಬಿಗೆ ಪಡಿಯಿಂಬೋಲಧರವ ಸವಿದನು (ಪರ್ಧಿಕ. ೩-೮೩). ೩. ಉಬ್ಬಿದನು ನಿನ್ನಾತನಾತನುಬ್ಬಿಸಲಿ ಕುರುಬಲದ ಹರುಷದ ಜಬ್ಬುರಿಯ ಹುರಿಗೂಡಿ ತೋರ್ಟುತ್ತು ಚಾರು ಚತುರಂಗ (ಕುವ್ಯಾಕ. ೨೭-೩೦) ; ಕಟಕಟ ಕಾರ್ಬೊಗೆ ಹಬ್ಬಿಗೆ ಮೊಬ್ಬಿಗೆ ಉಬ್ಬಿಗೆ ಇದರ ತಬ್ಬಿಬ್ಬಿಗೆ ಜಬ್ಬಿಗೆ ಲುಬ್ಧಭಟರದೆ ಇಬ್ಬಗೆ ಆರಾಟ (ವಿಶೂ/ಟು. ೩-೫).

ಜರಬು : ೪. ಆಡಂಬರ ; ವೈಭವ : ಆಮೋದ ಪ್ರಮೋದ ಗಳೆಲ್ಲ ಜರಬಾಗಿ ನಡೆದವು (ದಾಲಕ. ೨೯). ಜರುಬು : ೩. ಇನಾಮುದಾರ ರೆಂಬ ಜರುಬು ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಲು ಬೇಕಾಗುವಷ್ಟು ಜಮೀನು ಇದ್ದವು (ಅನ್ನ. ೧೯೦) ; ಆ ಇಬ್ಬರಲ್ಲಿ ರಾಜಪುತ್ರನೇ ಎತ್ತರವಾಗಿಯೂ ಜರುಬಾಗಿಯೂ ಇದ್ದನು (ಭಾರವೀ. ೮೭).

ಜರ್ಬು₄ : ೧. ಪುರ್ಬಿನ ಜರ್ಬಿನಿಂ ಪೊಗೆನೆಗೆಯಲ್ಕತ್ತ ನಾಕರೋಕಮುರಿಯುತ್ತಿರ್ದುದು (ಜಗವಿ. ೨-೩೯ವ) ; ಮರನ ಮೊದಲೊಳ್ ಹಯಮುಮಂ ಕಂಡು ಕಟ್ಟಿದರಾರೆಂದು ಜರ್ಬಿಂ ಮಸಗಿ ನುಡಿವುದುಂ (ರಾಮಾಕ. ೧೫೩-೧೭). ೨. ಒದವಿದ ಬೇಟದತ್ತಳಗದೊಳ್ ಮುಳಿಸಂ ಪುರುಡುಂಟುಮಾಡೆ ಜರ್ವಿದ ಕಡೆಗಣ್ಣ ಜರ್ಬುಗಳೊ (ಆದಿಪು. ೪-೧೦) ; ಚಂಚದ್ದೃಷ್ಟಿ ವಿಕ್ಷೇಪಣದೊಳನುನಯಂ ಪುರ್ಬಿನೊಳ್ ಜರ್ಬು (ದಶಕು. ೮-೨೦೦) ; ಅಜಿಪೆಜಿ ನೊಸಲೊಳ್ ಮಿಜುಪ ಕಜಿಗೆಜಿಯೆನೆ ನಿಜಿಗೊಳ್ವ ಪುರ್ಬುಗಳಿಂ ಜರ್ಬುವೆರಸಿಯೆನಸು ನಾಣ್ಚೆರಸಿದ ಮುನಿಸಿನೆಸಕಮನೆರ್ದೆಗೊಳಿಸಿ (ಚಕವಂ. ೬೨-೯). ೩. ಬರ್ದುಗರೊಳ್ ಜರ್ಬಾರ್ಗಮುಂಟುಮಾಡವೆ ಕೇಡಂ (ನೀತಿಮಂ. I, ೧೦೫) ; ಗೊಬ್ಬರದ ಗಾಡಿಯನ್ನು ಹೊಡೆದರೂ ಅರುಣನು ಸೂರ್ಯನ ರಥವನ್ನು ನಡೆಸುವ ಜರ್ಬಿನಿಂದಲೇ ಹೊಡೆಯುತ್ತಾನೆ (ಹಳ್ಳಿಚಾ. ೩೪) ; ಎಚ್ಚರದಿಂದ ನೆಟ್ಟಗೆ ಜರ್ಬಾಗಿ ಕುಳಿತುಕೊಂಡನು (ಮರಿನಾ. ೦೩) ; ಇವನ ಮೇಲೇನೆಂದು ಜರ್ಬು ಮಾತಾಡುವರ್ (ಅಶ್ವತ್ಥಾ. ೩೯-೬೬೦). ೪. ಇವರು ಬಟ್ಟೆಗಳನ್ನು ಜರ್ಬಾಗಿ ಧರಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾರೆ (ಪ್ರವಾಇ. II, ೨೬೭) ; ಮಿಟಾಂಗಿನ ದಿನ ಬಹಳ ಜರ್ಬಾಗಿತ್ತು (ಮರಿ. ೧೦೭). [<ಜರ್ವು₁./ಅರ. ಹಿಂ. ಜರಬ್ ; ಮರಾ. ಜರಬ್ ; ಜರ್ಬ್]

ಜಲ್ (ನಾ). (ಭಯ, ಆಶ್ಚರ್ಯ ಮೊದಲಾದಂವುಗಳಿಂದ)ಹೃದಯವು ವೇಗವಾಗಿ ಬಡಿದುಕೊಳ್ಳುವುದನ್ನು ಅನುಕರಿಸುವ ಶಬ್ದ. 'ಜಲ್ಲನ್' ಪರಾ.

ಜಲ₁, ಜಳ₁, ಝುಳ (ನಾ). ೧. ಪ್ರಕಾಶ ; ಕಾಂತಿ ; ಹೊಳಪು ; ತೇಜಸ್ಸು : ಕೋದಂಡ ಚಂದ್ರನಲಿ ಪೊನ್ನಜೊನ್ನದ ಜಲಂ ಪೊಳೆವಂತೆ ತಳತಳ ನಲಿದು ಕುಣಿಯೆ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೧೩-೩೪೯). ಜಳ₁ : ೧. ಜಳ ಹತ್ತಿಬರಲು ಮನೆಯೊಳಗುಳ್ಳ ಬೆಳಗು ಕತ್ತಲೆಯೆನಿಸಿ ಮತ್ತವಾ ಬೆಳಗೆ ತೋರ್ಪಂತೆ (ಅನುಸಾ. ೧-೮-೪) ; ತಳಪವೆತ್ರಿಹ ಖಡ್ಗ ಹಸ್ತದ ಜಳದೊಳೆಸೆವ ಜಟಾಕುಸುಮಸರಗಳ ವಿಡಾಯದಿ ಭೈರವಂ (ಶಂಕದಾ. ೧೫-೩೪). ೨. ಸೆಕೆ ; ಶಾಖ ; ಉಷ್ಣತೆ : “ಉಮ್ಮೆಯೆಂದುಂ, ಸೆಗಳ್ಕೆಯೆಂದುಂ, ಜಳಮೆಂದುಂ ಉಷ್ಣಕ್ಕೆ ಪೆಸರ್” (ಕಶಸಾ. ೩-೨೯) ; ನಿಡುಸುಯ್ಲ ಧಾಳಿಯ ಜಳಕೆ ಬೆಂದುಟಿರಸವೊಡನೆ ಬಟಿತುದು (ಕಂನವಿ. ೯-೦೭೨) ; ಅವುಗಳ ಜಳದಿಂದ ಮೈ ಸುಡುವುದು (ಮುಂಬಯಿ. ೪-೬೧). ೩. (ಅಲಂ) ಪರಿಣಾಮದ ತೀವ್ರತೆ : ದಂಡಿತನಿಗಿಂತಲೂ ದಂಡನೆ ಮಾಡಿದವನಿಗೆ ಇದರ ಜಳ ಹೆಚ್ಚು ತಾಕುವದು (ರಂಗರೋ. ೫೭). ಝುಳ : ೧. ಎರಳೆಗಳು ಬಿಸಿಲಿನ ಬೇಗೆಯಿಂದ ಬೆಂದು ಬೆಂಡಾಗಿ ನೀರಡಿಸಿ ಝುಳವನ್ನು ಜಲವೆಂದು ತಿಳಿದು (ಕಗದ್ಯ. ೮೮). ೨. ಜೇಷ್ಠ ಮಾಸದ ಬಿಸಿಲುಂ ಝುಳಮುಂ ಬೆಂಕೆಯುಂ ಕಿಚ್ಚುಮಂ ಸೈರಿಸಿ (ವದ್ಧಾರಾ. ೧೧೪-೧೬) ; ಅಂಬಿನ ಝುಗೆಯ ಝುಳದಲಿ ಮುಳುಗಿ ಮೋಸದೊಳಿರ್ದನಾ ಕರ್ಣ (ಕುವ್ಯಾಕ. ೪-೧೩).

ಜಳಜಳ, ಝುಳಝುಳ (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ) : ೧. ಸ್ವಚ್ಛತೆ ; ಶುದ್ಧತೆ : ದೇವರು ನೋಡುವದು ಒಳಗಿನ ಜಳಜಳ, ಮನುಷ್ಯರು ನೋಡುವುದು ಹೊರಗಿನ ಜಳಜಳ (ಮಾಧವ. II, ೮೭). ೨. ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದುದು ; ಸ್ವಚ್ಛವಾದುದು : ಪಾತ್ರೆಗಳನು ಭಾಂಡಗಳೆಲ್ಲಮಂ ಬೆಳಗಿ ತೊಳೆದೊರಸಿ ಜಳಜಳಂಗೈದು (ಮಲ್ಲಆ. ೨-೧೭). ೩. ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ; ನಿಸ್ಸಂದಿಗ್ಧವಾಗಿ : ದೀಕ್ಷೆ ತಕ್ಕೊಂಡ ಕಾಲಕ್ಕೆ ಗುರುವಿನಿದಿರು ಎಲ್ಲ ಝುಳಝುಳ ಒಪ್ಪಿಕೊಂಡು ಬಿಟ್ಟೆ (ಹುಚ್ಚಾಟ. ೪೭-೧೭) ; ನಿಮ್ಮವ್ವ ನನ್ನ ಕಡೆಗೆ ದುಡ್ಡು ಇಟ್ಟಿಲ್ಲಾ, ಅಂತ ಝುಳಝುಳ ಹೇಳು (ಗಂಮಾಯಿ. ೧೨೪). ಜಳಜಳಮಾಡು, ಝುಳಝುಳಮಾಡು : ೧. ಸ್ವಚ್ಛಮಾಡು ; ಶುಚಿಗೊಳಿಸು : ಪ್ರತಿದಿನ ಸ್ನಾನಮಾಡಿ ಮೈ ಜಳಜಳಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು (ಮುಂಬಯಿ. ೪-೨೫) ; ಪಾತ್ರೆಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಬೆಳಗಿ ಝುಳಝುಳಮಾಡಿದ್ದಳು (ಅದೇ). ೨. ನಿರ್ಣಯಿಸು ; ಬಗೆಹರಿಸು : ಯುವರಾಜ ದಳಪತನಲ್ಲಿಗೆ ಹೋಗಿ ಝುಳಝುಳಮಾಡಿ ಬಿಡೋಣ! (ಧಾರ್ಮಿಕೀ. ೨೭). [<ಪ್ರಾ. ಜಲ/ಸಂ. ಝುಲಾ]

ಜಲ₂, ಜಳ₂ (ನಾ). ೧. ನೀರು : “ಜಲಮೆಂದುಂ ಮುಗಿಲ ಹೂವೆನಿಕ್ಕುಂ ಬುಧರಿಂ” (ಕವಿಕಂ. ೯೦) ; ನೆಲದ ಬೊಂಬೆಯ ಮಾಡಿ ಜಲದ ಬಣ್ಣವ ನುಡಿಸಿ (ಅವತಂ. ೫-೦೭) ; ಜಲಪೊಂದೇ ಶೌಚಾಚಮನಕ್ಕೆ (ಬಸವ. ೮೭೮). ೨. ಜಡ ; ಮಂಕ ; ದಡ್ಡ. ೩. ಕಪಟ ; ಮೋಸ : “ಉದಕಂ ಕಪಟಂ ಜಲಾಂಕಿತಂ” (ನಾನಾರ. ೮೮). ೪. ಮಂಡಿವಾಳ ; ಲಾಮಂಚ ; ಬಾಳದ ಬೇರಂ. ೫. ಮೂತ್ರ : ಕನ್ನೆಕುಮಾರಿ ಕಿರುಕುಸಾಲೆ ಸಹ ಹಾಲೊಳರೆದು ಕುಡಿಯೆ ಜಲ ಬಿಡುವುದು (ಸಕವೈ. ೩೭೪). 'ಜಲಬಾಧೆ' ಪರಾ. ೬. ಅಪರಾಧಿಗಳನ್ನು ಪತ್ತೆಹಚ್ಚುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಹಿಂದೆ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದ ಪರೀಕ್ಷೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಅಪರಾಧಿಯು ಒಂದು ನಿರ್ದಿಷ್ಟಕಾಲ ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಮುಳುಗಿರುವಂತೆ ಮಾಡುವ ಪರೀಕ್ಷೆ : ದಿವ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಕನ್ನಡ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಕೋಶ ... ರವಿ, ತಂಡುಲ, ಅಗ್ನಿ, ತಪ್ತಮಾಷ, ಜಲ, ವಿಷ–ಎಂಬ ಏಳು ದಿವ್ಯಗಳನ್ನು ಹೇಳಿದೆ (ಕಶಾಅ. ೧೯೬). ೭. [ಛಂದ]ಅಕ್ಷರಗಣಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಯಗಣ (⏑– –) : “ಮುಂತೆರಡು ಗುರುವಿರಲ್ ಜಲಮಕ್ಕುಂ” (ಮಂಗರಾ. ೧೦೭-೨೦) ; ಧರಣಿ ಜಲಾಗ್ನಿ ಮರುದ್ವ್ಯೋಮ ರವಿ ಶಶಾಂಕೇಂದ್ರನಿಲಯಮಿವು ಗಣನಾಮಂ (ಛಂದೋಂಬು. ೧-೩೭). ಜಳ₂ : ೧. ಬಾಡವಾನಳಾವಿಳ ಜಳಮಂ ಮನಂ ಬಯಸಿ ನೋಡಿದಂ (ಶಂಪಥಾ. ೪-೨೫) ; ಜಳದೊಳ್ ಮಿನಿರ್ಪವೊಲ್ ನೀಂ ಕೊಳದೊಳೆ ಮುಟುಗಿರ್ದಕ್ಕಟಾ ಕೋಡಸೇಡಿಂಗೊಳಗಾದಯ್ (ಗದಾಯು. ೭-೧೩) ; ಕಡೆಗಣ್ಣ ಕಾಂತಿ ಸುಳಿಪಲ್ಲೆಳಗು ನಖದ ಬೆಳ್ಪಡಸಿ ಪಸರಿಸೆ ಕೊಳನ ಜಳವ್ಯೆದೆ ಚೆಲ್ವ ಪಾಲ್ಗಡಲಂತೆ ಮೆಜಿಯಲು (ಭಾವಚಿಂ. ೪-೨೫). [ಸಂ.]

ಜಲ₃, ಜಾಲ₃ (ನಾ). =ಜರಗು₂ : 'ಜಲಗಾರ₂' ಪರಾ. ಜಾಲ₃ : 'ಜಾಲಗಾರ₁' ಪರಾ. [?]

ಜಲಂಧರ (ನಾ). ೧. ನೀರನ್ನು ತರುವವನು : (ಕ). ೨. ಒಬ್ಬ ರಾಕ್ಷಸ : ಜಲಂಧರಮರಾಳ ಮೇಘಗರ್ಜಿತಂ ಅಂಧಕಾಸುರಾರಣ್ಯದಾವಾನಳಂ (ಗಿರಿಕ. ೧೦-೧೧೦ ವ). [ಸಂ.]

ಜಲಕ 'ಜಳಕ' ನೋ.

ಜಲಕಂಟಕ (ನಾ). ೧. ಮೊಸಳೆ. ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ ; ನೀರು ನೆಗ್ಗಿಲುಗಿಡ. ೩. ನೀರಿನಿಂದ ಒದಗುವ ಅಪಾಯ,-ಗಂಡಾಂತರ : ಅವನ ಜಾತಕದಲ್ಲಿ ಹನ್ನೆರಡನೇ ವರ್ಷದಲ್ಲಿ ಜಲಕಂಟಕವೆಂದಿದೆ (ರೂಢಿ). 'ಜಲಗಂಡ' ಪರ್ಯಾ. [ಜಲ್$_{2}$ + ಕಂಟಕ]

ಜಲಕಣಿಕೆ (ನಾ). ನೀರಿನ ಹನಿ : ಜಲಕಣಿಕೆಯಂತೆ ನಳಿನೀದಳಂಗಳ ಮೇಲಿರ್ದು ನಡುಗುವಳ್ (ಕಾದಂಬ. ೩೪೦). [ಜಲ್$_{2}$ + ಕಣಿಕೆ$_{1}$]

ಜಲಕನೆ 'ಜಲಕ್ಕನೆ' ನೋ.

ಜಲಕನ್ನಿಕಾನಾಟ್ಯ (ನಾ). ಜಲಕನ್ನಿಕೆಯರನ್ನು ಅನುಕರಿಸುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ನರ್ತನ,-ಕುಣಿತ: ದಳದುಳನಾಗಳೆ ಕೂಡೆಂಟು ಮಂದಿ ಕ್ಷೋಮಲೆಯರು ರಾಯನ ಮುಂದೆ ಜಲಕನ್ನಿಕಾನಾಟ್ಯಕೆಂದು ನಿಂದರು 'ಮರುಚೆಲುವನದೇನ ಬಣ್ಣಿಪೆನು (ಭರತ. ೧೩-೯೩). [ಸಂ. (ಜಲಕನ್ನಿಕಾ + ನಾಟ್ಯ)]

ಜಲಕನ್ನಿಕೆ (ನಾ). ನೀರಿನಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸುವ ಸ್ತ್ರೀ. 'ಜಲಕನ್ನಿಕಾನಾಟ್ಯ' ಪರ್ಯಾ. [ಜಲ್$_{2}$ + ಕನ್ನಿಕೆ$_{1}$]

ಜಲಕನ್ನೆ (ನಾ). = ಜಲಕನ್ನಿಕೆ : ಅಮಿತ ಶಿವಲಿಂಗಾರ್ಚನಾ ಸಂಭ್ರಮಕಲಿತ ಮಾನಸದೊಳೈತಪ್ಪಮರಿಯರುಮಮರರು ದಿಶಾರಮಣಿಯರು ದಿಗ್ವರರು ವಿಮಲ ಜಲಕನ್ನೆಯರ ಮೊತ್ತದಿಂ(ಬಸವ. ೧೯-೮೩). [ಜಲ್$_{2}$ + ಕನ್ನೆ$_{1}$]

ಜಲಕನ್ಯಕಾಮಸ್ತ (ನಾ). ತಲೆಯಲ್ಲಿ ಗಂಗೆಯನ್ನು ಧರಿಸಿದವನು ; ಗಂಗಾಧರ ; ಶಿವ : ಬಲುಹೋರಿಯೇಱಿಯಡವಯ್ಯನಗಜೆಗೆ ಕೊಟ್ಟು ಜಲಕನ್ಯಕಾಮಸ್ತ ನಗ್ನವಿಷಗಳ . . . ಮಸಣವಂ ಕಾಯ್ದವಂ ದೈವವೇ (ವೀರ್ಶೈವ. ೮-೬-೧೯). [ಸಂ. (ಜಲಕನ್ಯಕಾ + ಮಸ್ತ)]

ಜಲಕನ್ಯಕೆ (ನಾ). ಗಂಗೆ. 'ಜಲಕನ್ಯಕಾಮಸ್ತ' ಪರ್ಯಾ. [ಜಲ್$_{2}$ + ಕನ್ಯಕೆ]

ಜಲಕನ್ಯೆ (ನಾ). = ಜಲಕನ್ನಿಕೆ : ಜಲಕನ್ಯೆಯರಿಂದ-ಎಂದರೆ ಹೊನಲುಗಳಿಂದ ಅಸಂಖ್ಯ ಹೊನಲುಗಳಿಂದ ಇದನ್ನು ಸಾಧಿಸಿದ (ಬದ್ಧ.ಪ್ರ. IX ೩೬೬೪). [ಜಲ್$_{2}$ + ಕನ್ಯೆ]

ಜಲಕರಿ (ನಾ). ನೀರಾನೆ : ಜಲಕರಿ ನಿಕರಂ . . . ಫೂತ್ಕರಿಸೆ ಸಿಡಿದ ಲಸಜ್ಜಲಕಣಮನವಮಳ ಮುಕ್ತಾಫಳಮೆಂದುಱೆ ಮುಗ್ಧಖಚರಿಯರ್ ಕೈಯಿಡುವರ್ (ರಾಜಶೇ. ೧-೯೩). [ಜಲ್$_{2}$ + ಕರಿ$_{4}$]

ಜಲಕಾಂತಮಣಿ(ನಾ). "ನೀರಿನಲ್ಲಿಟ್ಟಾಗ ನೀರನ್ನು ಹೀರಿಕೊಂಡು ಪಾರದರ್ಶಕವಾಗುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕ್ಷೀರಸ್ಫಟಿಕ ; ಜಲಕಾಂತಮಣಿ" (Hydrophane. ಇಂಕನಿ). [ಜಲ$_{2}$ + ಕಾಂತ$_{2}$ + ಮಣಿ$_{3}$]

ಜಲಕಾಂತಶಿಲೆ (ನಾ). ಚಂದ್ರಕಾಂತಶಿಲೆ (?) : ಜಲಕಾಂತಶಿಲೆಯಿಂದ ನಿರ್ಮಿಸಿದ ತೊಟ್ಟಿಲಿಕ್ಕಲದಲ್ಲಿ ತೆತ್ತಿಸಿದ ವಿವಿಧ ಮಣಿದೀಪ್ತಿಯಿಂ(ಜ್ಞಾನದಂ. ೧-೪೭). [ಜಲ್$_{2}$ + ಕಾಂತ$_{2}$ + ಶಿಲೆ]

ಜಲಕಾಕ, ಜಳಕಾಕ (ನಾ). ನೀರುಕಾಗೆ : "ಮದ್ಗು ಜಲ[ಪಾಠಾಂ. ಳ]ಕಾಕಮೆನೆ ನೀರ್ಗಾಗೆ" (ಮಂಗರಾ. ೫೧-೫). ಜಳಕಾಕ : "ಜಳಕಾಕಂ ಮದ್ಗುನಾಮಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೪೨-೧೪). [ಜಲ್$_{2}$ + ಕಾಕ$_{2}$]

ಜಲಕು 'ಚಲಂಕು' ನೋ.

ಜಲಕುಂಭ (ನಾ). ನೀರಿನ ಕೊಡ : ಶಕುಂತಳೆ . . . ಜಲಕುಂಭವನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಪ್ರವೇಶಿಸುವಳು(ಶಾಕುಂತ. ೮-೧೩). [ಜಲ್$_{2}$ + ಕುಂಭ]

ಜಲಕುಜ(ನಾ). ನೀರಿನಲ್ಲಿಬೆಳೆಯುವ ಸಸ್ಯ ; "ಜಲವೃಕ್ಷ" (ಜಾತತಿ.ಟಪ್ಪಣಿ) : ಆ ಹೋರೆಗೆ ಜಲಗೃಹಪತಿ ನೆಲಸೆ ಜಲಕುಜಂ ಜನಿಯಿಸುಗುಂ (ಜಾತತಿ. ೫-೮). [ಜಲ್$_{2}$ + ಕುಜ]

ಜಲಕುಲ್ಯ (ನಾ). ನೀರಿನ ಕಾಲುವೆ : ಸೌಗಂಧಿಕಾಗಂಧ ಜಲಕುಲ್ಯ ಪರಿನಿಚಿತ ಹಸಿತ ನಂದನಸಾರ (ದುರವು. ೧೭-೨). [ಜಲ್$_{2}$ + ಕುಲ್ಯ$_{1}$]

ಜಲಕೂರ್ಮ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಜಲಚರ ಪ್ರಾಣಿ. ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ರೋಗ : ದೇಹದಲ್ಲಿ ಶ್ಲೇಷ್ಮ ಪ್ರಕೋಪಿಸಿ . . . ಬಲಹಾನಿಯನು ಪಾಂಡುವರ್ಣವನು ಉಂಟುಮಾಡುತ್ತಿಹುದು. ಅದನು ವೈದ್ಯರು ಜಲಕೂರ್ಮವೆಂದೆಂಬರು (ವೈದ್ಯಸಾ. I, ೩೨೩). [ಜಲ್$_{2}$ + ಕೂರ್ಮ]

ಜಲಕೇಳಿ, ಜಳಕೇಳಿ (ನಾ). ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಕ್ರೀಡಿಸುವುದು ; ನೀರಾಟ : ತಲ್ಲತಾಲಳಿತೆಯುರ್ಗಿತ್ತುದಿಂತು ಜಲಕೇಳಿ ಮನೋಭವಕೇಳಿಲೀಲೆಯಂ (ಆದಿಪು. ೧೧-೧೫೦) : ಜಲಕೇಳಿಗಳೊಳೊಮ್ಮೆ ಖಗವಿನೋದದೊಳೊಮ್ಮೆ . . . ಕಳಿಯುತಂ ಪ್ರಾಕ್ತನವನೀಶ್ವರಂ ವನದೊಳು ವಸಂತಸುಖಮಂ ಸವಿದನು (ಪದಶಾ. ೩-೬೦). ಜಳಕೇಳಿ : ಜಳಕೇಳಿ ನಿರ್ಮಿಗ ಭರತನ ಲಳಿತಾಂತಃಪುರದೊಳ್ (ಆದಿಪು. ೦೦-೧೪೪) ; ದೆಸೆಯಾನೆಗಳಂ ಜಳಕೇಳಿಗೆ ಕರೆವಂತಿರೆ ಜಳಮಾತಿಕೆ ಬಳಸಿ ಚೆಲ್ವನೊಳಕೊಂಡಿರ್ಕುಂ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೨-೫೦). [ಜಲ$_{2}$ + ಕೇಳಿ$_{2}$ (=ಕೇಲಿ)]

ಜಲಕ್ಕಗೆ (ಅ). = ಜಲಕ್ಕನೆ : ಈ ಧರ್ಮಮಂ ನೀಂ ಜಲಕ್ಕಗೆ ಮಾಡಲ್ಬಗೆದರ್ಪುದು (ಆದಿಪು. ೭-೨). [ಜಲಕ್$_{0}$ + – ಅಗೆ$_{3}$]

ಜಲಕ್ಕನೆ, ಜಲಕನೆ, ಜಳಕನೆ, ಜಳಕ್ಕನೆ(ಅ). ೧. ಸ್ವಚ್ಛವಾಗಿ; ಶುಭ್ರವಾಗಿ; ತಳತಳನೆ : "ವಿಮಲಾಹ್ವಯದೊಳ್ ಜಲಕ್ಕನೆಂದು" (ಕರ್ಣಾನಿ. ೫೦) : ಅನಂತನುಂ ತಾನುಂ ಜಲಕ್ಕನಿರೆ ಪಲ್ಲಂ ಸುಲಿದಗಣ್ಯಪುಣ್ಯ ತೀರ್ಥೋದಕಂಗಳಂ ಮಿಂದು(ಪಂಪಭಾ. ೧೦-೯೬ ವ) ; ಪರೆಯ ಮುಗಿಲ್ಜಲಕ್ಕನಿರ[ಲೆ]ಣ್ದೆಸೆ (ಕಾದಂಬ. ೬೩೪) ; ಗಗನಂ ಕೂಡೆ ಜಲಕ್ಕನಾಗಿ ಮೆಱೆಯಲ್ . . . ಬಂದುದು ನೋಡೆ ನಾಡೆ ಶರದಂ (ಪುಷ್ಪ್ಯಸ್ತ್ರ. ೨-೬) : ಕೋಪಣಮುಂ ಗುಂಡಿಗೆಯುಂ ನೇವರಿಸಿದ ಬೂದಿಯುಂ ಜಲಕ್ಕನೆ ಚೆಲ್ವಿಂ ತೀವಿರೆ(ಕಬ್ಬಿಗ. ೨೯೦). ೨. ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ; ವಿಶದವಾಗಿ : ಸಂದೆಯಂಬಡದೆ ಜಲಕ್ಕನೀಗಳಱಿದೆಂ ಸಿರಿ ಕಳ್ಳೊಡವುಟ್ಟಿತೆಂಬುದಂ (ಪಂಪಭಾ. ೨-೪೯) ; ಆ ಲಲನೆಯ ದೇನಾದಳದಂ ಜಲಕ್ಕನಾಗೆನಗೆ ಬೆಸಸಿಮಿಗಳ್ ಮುನಿಪಾ(ಕಾದಂಬ. ೬೨೮); ಕನ್ನಡಿಯೊಳಗೆ ಜಲಕ್ಕನೆ ತೋರ್ಪವೊಲಿಭದ ರೂಪು ವಿಸ್ತರದಿಂದಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧-೫೫) ; ಕಾಟಿಪ್ಪುರವಾಗೆ ಕಾವ್ಯರಸಮರ್ಥಮುಮಕ್ಕರಮುಂ ಪ್ರತೀತಿಯಂ ಮಾಟಿಪ್ಪಿನೆಗಂ ಜಲಕ್ಕನಿರೆ ಪೇಟಿದ ಕೆಮ್ಮ[ನೊಗಂಟು] ವೇಟ್ಟುಱೆ ನೋಟ್ಟುದೆ ಮುಯ್ಪುಂ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೨೯೯). ೩. ತಟ್ಟನೆ ; ಕೂಡಲೇ ; ಒಮ್ಮೆಲೆ : ಬೇಗಮುಂದನ್ವದಂತರ ನಿವಾಸಿಗಳಾಸನಕಂಪದಿಂ ನೃಪೇಂದ್ರಾಗಮಮಂ ಜಲಕ್ಕನಱಿದು (ಶಾಂತಿಪು. ೧೦-೦೬೭) ; ಬೆಟ್ಟುಗಳುಂ ಪೊಲನುಂ ಬಾನುಂ ದೆಸೆಯುಂ ಜಲಕ್ಕನಲರಿಂದೆ ಸಮೆದವೊಲಾಯ್ತು ತ್ತಂ (ಕಬ್ಬಿಗ. ೩೦೨); ಕಂಬುಲಲಿತಕಂಧರ ಮುನ್ನೆಱೆದ ಸಮಾಂಬು ಜಲಕ್ಕನೆ ತೀವಲು (ಜಯಸಾ. ೦-೪೩); ವಾಣಿಯೆನೆ ಜಾಣೆ ಜಲಕ್ಕನೆ ನಿಂದು ನೋಡಿದಳ್ (ರಾಜಶೇ. ೭-೬). ಜಲಕನೆ: ೧. "ನಿಮ್ಮಳಿಕೆಯು ಬೆಳ್ಪಳಿಯುಂ ಗಮ್ಮನೆ ತಾಂ ಜಲಕನೆಂದು ಪಳಚನೆಯೆನ್ನಲ್ . . . ನಿರ್ಮಲಾಹ್ವಯಂ ತಾನಕ್ಕುಂ" (ಕವಿಕಂ. ೧೦೧) ; ಇರುಳ ತಣ್ಪಸಿಲೆಬ್ಬಳತಿಗೆ ಮಿಂಚಿರ್ಪಲ್ಲದಿಂಗಡಲ್ವಿಧು ಸರ್ಪನ ಪೆರೆ ಜಲಕನಾಯ್ತು ಪೊಸವೆಳ್ದಿಂಗಳ್ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೭-೪೪) : ಪರೆದ ರಜದಿಂದೆ ಮಾಸಿದ ಹರಿದಂಬರಮೆಯ್ದೆ ಜಲಕನಾಯ್ತು ದು ಚಿತ್ರಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೮-೩೭). ೨. ಮಾನವರ್ ಪೊಲೆಗಿಡದಂತು ದುಃಖ ಸುಖಪೇತಂಗಳಂ ನಿಜ ದಿವ್ಯ ಭಾಷೆಯಿಂ ಜಲಕನೆ ತೋಱಿದ್ಯ ಸಕಲ ದೇಹಿಗೆ ನೀನೆ ಶರಣು ಜನೇಶ್ವರಾ (ಪಂರಾಮಾ. ೫-೮). ಜಳಕನೆ : ೧. ಎಳೆಯಂ ಪೊಸ ಮೂಸೆ ಮಾಡಿ ಶಶಿಮಂಡಳಮಂ ಗುಳಿಗೆಯಿಡೆ ತಿಮಿರಕಾಳಿಕೆ ತಿಳಿವಂತಿರೆ ಜಳಕ[ಪಾಠಾಂ. ಜಲಕ್ಕ]ನಾಯ್ತು ಪೊಸವೆಳ್ದಿಂಗಳ್ (ಕಾವ್ಯಸಾ. ೯೪೫) ; (ಅನಂಪು. ೭-೮೫ ನೋ). ಜಳಕ್ಕನೆ : ೧. "ಜಳಕ್ಕನೆಂದುಂ ಪಳಚ್ಚನೆಂದುಂ ನಿರ್ಮಲಂ" (ಶಬ್ದಸಾ. ೫೭-೨೦೪). ೩. ಆತನು ಜಳಕ್ಕನೆ ನದಿಗೆ ಹಾರಿದನು(ಮುಂಗಾರು. ೫೮)

ಜಲಕ್ಕನಾಗು, ಜಳಕನಾಗು = ೧. ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಂ : ಖಚಿತವಾಗು : ಮನದೊಳ್ ತದ್ವೃತ್ತಕಂ ಶಾಸನಂಬರೆದಿರ್ದಂತೆ ಜಲಕ್ಕನಾಗೆ (ಸುಕುಮಾ. ೬-೫) : ಪುರೋಹಿತನ ಮೊಗಮಂ ನೋಟ್ಟುದುಮಾತನಾ ಸ್ವಪ್ನವಿಶೇಷ ಫಲಂಗಳಂ ಜಲಕ್ಕನಾಗೆ ತಿಳಿದಿಂತೆಂದಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೩-೧೨೦ ವ). ೨. ತಳತಳಿಸು ; ಹೊಳೆ : ನೀಲದ ಪೊಳೆವ ಪರಲ್ಗಳ ಕೀಲಣೆಯಿಂ ಜಳ [ಪಾಠಾಂ. ಲ]ಕನಾದ ಜಳದೇವಿಯ ಪೊನ್ನೋಲೆಯೆನಿಸಿದುದು ಪತ್ರಕಪೋಲಗತಂ ಕನಕನಳಿನವೊಂದಳಿಮಳಿನಂ (ಅರ್ಧನೇ. ೫-೧೧೬);(ಪದ್ಯಸಾ. II, ೮೪೦ ನೋ).

[ಜಲಕ್$_0$ + – ಅನೆ$_1$]

ಜಲಕ್ರೀಡೆ, ಜಳಕ್ರೀಡೆ (ನಾ). = ಜಲಕೇಳಿ : ಗಂಗಾಜಲ ಲವಣಾಬ್ಧಿ ವೇಳಾವನ ಸರಸೀಸಲಿಲಂಗಳೊಳ್ ಜಲಕ್ರೀಡೆಯಾಡಲುಂ (ಆದಿಪು. ೮-೩೨ವ). **ಜಳಕ್ರೀಡೆ :** ವನ ಜಳಕ್ರೀಡೋಪಯೋಗ್ಯ ಕತಿಪಯ ಪರಿವಾರ ಸಮೇತನುಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೭-೮೩ ವ). [ಜಲ್$_2$ + ಕ್ರೀಡೆ]

ಜಲಕ್ಲಿನ್ನ (ಗು). ನೀರಿನಿಂದ ಒದ್ದೆಯಾದ,–ತೊಯ್ದ ; ಜಲಧರಗಳತ ಧಾರಾಜಲಕ್ಲಿನ್ನ ತೀರ ತರುತಳಮುಂ (ಕಾದಂಬ. ೫೩೯).

[ಜಲ್$_2$ + ಕ್ಲಿನ್ನ]

ಜಲಕ್ಲೇದ (ನಾ). ನೀರಿನಿಂದಾದ ತೇವ, – ಒದ್ದೆ : ಜಲಕ್ಲೇದವಿಶಿಷ್ಟ ಮೃತ್ತಿಕಾಬಂಧಮಪ್ಪುದಱಿಂ (ತತ್ತ್ವಪ್ರ. ೩೭೦). [ಸಂ. (ಜಲ + ಕ್ಲೇದ)]

ಜಲಖಾತಿಕೆ, ಜಳಖಾತಿಕೆ (ನಾ). ನೀರಿನ ಕಂದಕ,–ಅಗಳು : ನಿರ್ಮಳ ಸುಗಂಧಿಸಲಿಲಭರಿತಮುಮಪ್ಪ ಜಲಖಾತಿಕೆಯುಮಂ (ಶಾಪುಂಪು. ೪೦). **ಜಳಖಾತಿಕೆ :** ದೆಸೆಯಾನೆಗಳಂ ಜಳಕೇಳಿಗೆ ಕರೆವಂತಿರೆ ಜಳಖಾತಿಕೆ ಬಳಸಿ ಚೆಲ್ವನೊಳಕೊಂಡಿರ್ಕುಂ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೨-೫೦) ; ಬಳಸಿರೆ ಜಳಖಾತಿಕೆ ತಳತಳಿಸುವ ಪೊಸವಳಿಕಿನೆಸೆವ ಕೋಂಟೆ ಕರಂ ಕಣ್ಗೊಳಿಪುದು (ಚಂದ್ರಪು. ೧೧-೬೩). [ಜಲ್$_2$ + ಖಾತಿಕೆ]

ಜಲಗ 'ಜಲಿಗ' ನೋ.

ಜಲಗಂಡ (ನಾ). ನೀರಿನಿಂದ ಒದಗುವ ಗಂಡಾಂತರ, – ಅಪಾಯ : ಕನಕಸಭೆಯನ್ನು ಜಲಗಂಡದಿಂದ ಕಾಪಾಡಿದ ಸಂನ್ಯಾಸಿಯೂ . . . ಮುಂದಾಗಿ ಬಂದು (ಪ್ರತಾಪ. ೧೬). [ಜಲ್$_2$ + ಗಂಡ$_3$]

ಜಲಗಜ (ನಾ). ನೀರಾನೆ : ದಿಗ್ಗಜ ಜಲಗಜಂ . . . ವಿಶದಂ ತತ್ಕೀರ್ತಿ ದುಗ್ಧಾಂಬುಧಿ ಗಗನಘನಶ್ರೀಶನಂ ತಾಳ್ದು ತೋರ್ಕುಂ (ರಾಜಶೇ. ೫-೩).

[ಜಲ್$_2$ + ಗಜ]

ಜಲಗಡಿ (ನಾ). ಜಲಾಶಯ ಅಥವಾ ನದಿ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಂದ ಸೂಚಿತವಾಗುವ ಗಡಿ,–ಮೇರೆ : ಪ್ರಾದೇಶಿಕ ಜಲಗಡಿ (ರೂಢಿ).

[ಜಲ್$_2$ + ಗಡಿ$_1$]

ಜಲಗರ$_1$ (ನಾ). ಹೊಟ್ಟೆಯಲ್ಲಿ ನೀರಂ ತುಂಬಿಕೊಳ್ಳುವ ರೋಗ ; **ಜಲೋದರ :** ತರುರಾಜಬೀಜಮಂ . . . ತೊಯ್ದೊಣಗಿಸಿ ನೆಯ್ವೆರಸು ತಿನೆ ಜಲಗರಂ ಬಿಡೆ ಪರಿಗುಮಗುರ್ವಾಗಿ ತೂಂಬನುರ್ಚಿದ ತೆಱದಿಂ (ರೋಗಿಶೋ. ೯-೧೧೬); ಅಡಿಗಡಿಗೆ ತೊಳೆದು ಕುಡಿದರೆ ಹೊಟ್ಟೆಯ ಜಲಗರ ಕುತ್ತ ಬೆಳೆಯಿತ್ತೆ (ಅವಚಂ. ೧೧೫-೫೨೦) ; ಜಲಗರ ಬೆಳೆಯಿತ್ತೆಂದು ಅಂಜ ಹೇಮರಸವ ಕುಡಿದಡೆ ಉದರದೊಳಗಿರ್ದ ಕಫ ಶೃಂಗಾರವಾಗನೆ (ಚನ್ನವ. ಕ. ೨೭-೬೦) : ನೀರಂ ಪಿರಿದುಂಡೊಡಮುಂಡು ಪರಿದೊಡಂ . . . ಜಲಗರಮಕ್ಕುಂ ವಾಜಿಗೆ (ಅಶ್ವಶಾ. ೦೪-೨೦). [ಜಲ್$_2$ + ಗರ$_4$]

ಜಲಗರ$_2$ 'ಜಾಲಗಾಱ' ನೋ.

ಜಲಗರ್ಭನಾವೆ (ನಾ). ಸಮುದ್ರದಲ್ಲಿ ನೀರಿನ ಒಳಗೆ ಸಂಚಾರಮಾಡುವ ನೌಕೆ ; **ಜಲಾಂತರ್ನೌಕೆ :** ವ್ಯಾಪಾರದ ಹಡಗುಗಳನ್ನು ಮುಳುಗಿಸುವ ಸಲುವಾಗಿ, ವೈರಿಗಳು ಜಲಗರ್ಭನಾವೆ (Submarine)ಗಳನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸುತ್ತಾರೆ (ಬಾಲಪ್ರ. I, ೫೯೦). [ಜಲ್$_2$ + ಗರ್ಭ + ನಾವೆ]

ಜಲಗಾಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ಕಲಕು ; ಅಲ್ಲೋಲ ಕಲ್ಲೋಲ ಮಾಡು ; ಅಲ್ಲಾಡಿಸು : ಲೋಕವನೆ ಜಲಗಾಡಿಸುವ ಶಕ್ತ್ಯಾಕರನು ಕಲಿವಾಲಿಯಾತ್ಮಜನೇಕ ಸಾಹಸಿಯಾದ ಅಂಗದ ನಿಂದನಾಹವಕೆ (ಜೈಠಾಮಾ. ೨೫೨-೮). [ಜಲಗಾಡು + – ಇಸು$_3$]

ಜಲಗಾಡು (ಕ್ರಿ). ಜಾಲಿಸು ; ಜಾಲಾಡು : ನಿತ್ಯ ಕಟಿರೆ ಹೊಡೆಯುತ್ತೇನೆ ಭಾವಿಯಲ್ಲಾ ಜಲಗಾಡುತ್ತೇನೆ (ಕಥಪಿ. II, ೭೩).

[ಜಲಗು$_1$ + ಆಡು$_1$]

ಜಲಗಾರ$_1$ 'ಜಾಲಗಾಱ' ನೋ.

ಜಲಗಾರ$_2$, ಜಾಲಗಾರ$_1$ (ನಾ). ೧. ನದಿಯ ಮರಳು ಮೊದಲಾದುವುಗಳಲ್ಲಿ ಬೆರೆತ ಚಿನ್ನದ ಕಣಗಳನ್ನು ಶೋಧಿಸಿ ತೆಗೆಯುವವನು. ೨. ' ಕಸಗುಡಿಸುವವನು ; ಜಾಡಮಾಲಿ : ವಿರೂಪಾಕ್ಷ ನಟರಾಜನಿಗೆ ಜಲಗಾರ, ಕಲೆಗಾರ ಇಬ್ಬರೂ ಒಂದೆ (ತುಂಗಭ. ೯೩). **ಜಾಲಗಾರ$_1$:** ೧. ಬಳಿಕ ಪತ್ತಾರನು ಪೊಂದು ರೂಪಾಯಿ ಮೊಕದ ಬೆಳ್ಳಿಯ ತುಂಡನ್ನು ಕಡಿದುಕೊಂಡು ಅದಕ್ಕೆ ಅಷ್ಟೆ ಸೀಸು ಕೂಡಿಸಿ ಸಣ್ಣ ಮುಶಿಯೊಳಗೆ ಹಾಕಿ ಜಾಲಗಾರನ ಕೈಯಲ್ಲಿ ಕರಗಿಸಲಿಕ್ಕೆ ಕೊಡುವನು (ಕಥಾಗಿ. ೨೮೨) ; ಜಾಲಗಾರನು ಉಸುಕು ಜಾಳಿಸುವ ಹಾಗೆ (ಉಯ್ಯಾ.ಕ. ೧೧-೯). [ಜಲ್$_3$ + – ಗಾರ (< – ಕಾಱ)]

ಜಲಗಾರಿಕೆ (ನಾ). ಜಲಗಾರನ ವೃತ್ತಿ ; ಕಸಗುಡಿಸುವ ಕೆಲಸ: ಅಹಂಕಾರದ ಕಾಳಿಕೆಯ ಒಂದು ಕಣವೂ ಬೆರೆತಿರದ ಜಲಗಾರಿಕೆಯಲ್ಲಿಯೇ ಶಿವನಿಗೆ ಹೆಚ್ಚಿನ ಮೆಚ್ಚು (ತುಂಗಭ. ೯೩). [ಜಲಗಾರ$_2$ + – ಇಕೆ]

ಜಲಗಾಱ 'ಜಾಲಗಾಱ' ನೋ.

ಜಲಗು$_1$ (ಕ್ರಿ). ಕದಡು ; ಜಾಲಾಡು. 'ಜಲಗಾಡಂ' ಪಠಾ. [?]

ಜಲಗು$_2$ 'ಜರಗು$_2$' ನೋ.

ಜಲಗೊಟ್ಟೆ, ಜಲಗೋಟೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧಿ ಮೂಲಿಕೆ : ರಕ್ತಪಿತ್ತಕ್ಕೆ–ನೆಲ್ಲಿಚಿಟ್ಟು ಅರ್ಧಪಲಂ, ಜಲಗೊಟ್ಟೆ ೪ ತೂಕ, ಅಪ್ಪಮಧುಕ ೨ ತೂಕ, ಇವಂ ಹಾಲಲ್ಲರದು . . . ೭ ದಿನ ಕೊಂಬುದು(ವಿದ್ಯಾವಿ. ೦೪೯). **ಜಲಗೋಟೆ :** ಯವ, ಮೆಣಸು, ಸೈಂಧವಂ, ಜಲಗೋಟೆಯುಂ ಮರದರಿಸಿನಮಂ ತುತ್ತಮಂ . . . ಪುಡಿಮಾಡಿ ಕಬ್ಬಿಣದ ಭಾಜನದೊಳು ಇರಿಸೆ (ವಿದ್ಯಾವಿ. ೧೬೦). [?]

ಜಲಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ನೀರನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳು,–ಹೀರಿಕೊಳ್ಳು,–ಕುಡಿ : ತೆರೆಯುವು ನೀರ್ಮಾವಿವು ಸಲಿಲದ ಮದಕರಿಯಿವು ಜಲಗೊಳ್ವ[ಪಾಠಾಂ. ಜಗದೊಳ್ವ]ಮುಗಿಲಿವು ನೊರೆಯಿವು ಶಂಕಿವು . . . ಎಂದಱಿವರಿಗರಿದವು (ಸೂಲಸೂೀ. ೦೫-೩೦). [ಜಲ್$_2$ + ಕೊಳ್$_1$]

ಜಲಗೋಟೆ 'ಜಲಗೊಟ್ಟೆ' ನೋ.

ಜಲಗೋಳ(ನಾ). ಜಲ ಮಂಡಲ : ಈ ಭೂಮಿಯನ್ನು ಬಳಸಿಕೊಂಡಿರುವ ಸಮುದ್ರ ಹೈಡ್ರೋಸ್ಫಿಯರ್ ಅಥವ ಜಲಗೋಳ (ಭೂವಿವ. ೯).

[ಜಲ್$_2$ + ಗೋಳ$_2$(=ಗೋಲ)]

ಜಲಗ್ರಹ (ನಾ). ಮೊಸಳೆ : ಆಶೆಯೆಂಬಾ ನದಿಯು ಅದರೊಳು ವಾಸವಿಹ . . . ರಾಗಾದಿಯ ಜಲಗ್ರಹವು (ಜ್ಞಾನಸಿಂ. ೪೨-೬೩).

[<ಸಂ. ಜಲಗ್ರಾಹ]

ಜಲಘಟ (ನಾ). ನೀರು ತುಂಬಿದ ಕೊಡ : ಬಹು ಜಲಘಟದೊಳು ಪ್ರಾಕಟದೆ ಹೊಳೆವ ಪೂರ್ಣಮಿಯ ಚಂದ್ರನಪೋಲು (ವೀಕ್ಷಪು. ೨-೮-೩೪).

[ಜಲ್$_2$ + ಘಟ]

ಜಲಘಡಿ (ನಾ). (ಕಾಲವನ್ನು ಅಳೆಯಲು ಉಪಯೋಗಿಸುತ್ತಿದ್ದ) ಗಳಿಗೆ ಬಟ್ಟಲು : ಕಾಲನಿರ್ಣಯ ಮಾಡಲು ಜಲಘಡಿ ತಿಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ (ತತ್ತ್ವಪ್ರಾ. ೪೮೩). [ಜಲ್$_2$ + ಘಡಿ$_0$(<ಘಟಿ)]

ಜಲಚಕ್ರ (ನಾ). ಸಮುದ್ರದಿಂದ ಹೊರಟು ಮೋಡವಾಗಿ ಮತ್ತೆ ಸಮುದ್ರವನ್ನು ಸೇರುವ ನೀರಿನ ಸುತ್ತಾಟ,–ಅಲೆದಾಟ : ಸಮುದ್ರದಿಂದ ಹೊರಟು ಮತ್ತೆ ಸಮುದ್ರಕ್ಕೆ ಸೇರುವವರೆಗೂ ಈ ನೀರಿನದೊಂದು ವೃತ್ತಾಕಾರ ಚಲನೆ. ಇದನ್ನು ಜಲಚಕ್ರವೆಂದು ಕರೆಯಬಹುದು (ಭೂವಿವ. ೮೫). [ಜಲ೪ + ಚಕ್ರ೧]

ಜಲಚರ, ಜಳಚರ (ನಾ). ೧. ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವ,–ವಾಸಿಸುವ ಮೊಸಳೆ ಮೊದಲಾದ ಜಲಜಂತು : ಜಲಚರಸಂಭೂತ ಸಂಪದ್ವಿಧಾನಂ . . . ಪ್ರಬಳ ಘುಳುಘುಳುಧ್ವಾನವಂಭೋನಿಧಾನಂ (ಜಗವಿ. ೧–೨೩): ಅಬ್ಬಾಕರ ತಟಾಕ ಪ್ರಪೂರ್ಣೋದಕದಿ ಜಲಚರಂ ಸುಳಿಯಲಮ್ಮವು (ನಂದಿಮಾ. ೧–೨೨). ೨. ಮೀನು : "ವೈಸಾರಿಣಃ, ವಿಸಾರಃ, ಪೃಥುರೋಮಾ, ಜಲಚರಃ, ಝಷಃ . . . ಪಾಠೀನಃ–ಈ ೧೩ ಮೀನ್" (ಹಲಾಯು. ೧೦೮–೩೩). **ಜಳಚರ** : ೧. ಅವಱೊಳ್ ಪಂಚೇಂದ್ರಿಯಂಗಳ್ ಜಳಚರ ಸ್ಥಳಚರ ಗಗನಚರ ಪ್ರಕಾರದಿಂ ಮೂಱೆಣಿಕಕ್ಕುಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೦೨–೧೧ ವ). [ಸಂ.]

ಜಲಚಲನವಿಜ್ಞಾನ (ನಾ). ನೀರಿನ ಗುಣನಿಯಮಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಶಾಸ್ತ್ರ : ಭೂಮಿಯ ಜನನವಾದ ಮೇಲೆ ಅದರ ಹೊರಮೈಯು ಘನರೂಪ ತಾಳಲು ಎರಡು ಮೂರು ಕೋಟಿ ವರ್ಷಗಳು ಸಾಕೆಂದು ಜಲಚಲನ ವಿಜ್ಞಾನ ನಿಯಮಗಳಿಂದ ಗುಣಿಸಬಹುದು (ಜಗಕು. ೧೨).

[ಜಲ೪ + ಚಲನ + ವಿಜ್ಞಾನ]

ಜಲಚಿಕಿತ್ಸೆ (ನಾ). ರೋಗಿಗಳಿಗೆ ಕೇವಲ ನೀರಿನಿಂದಲೆ ಮಾಡುವ ಚಿಕಿತ್ಸೆ : "ನೀರನ್ನು (ದೇಹದ) ಹೊರಗೂ ಒಳಗೂ ಪ್ರಯೋಗ ಮಾಡುವ ಚಿಕಿತ್ಸೆ, ಜಲಚಿಕಿತ್ಸೆ" (Hydropathy. ಇಂಕಿನಿ). [ಜಲ೪ + ಚಿಕಿತ್ಸೆ]

ಜಲಚಿಹ್ನೆ (ನಾ). ಕಾಗದದಲ್ಲಿ ಬೆಳಕಿನ ಎದುರಿಗೆ ಹಿಡಿದಾಗ ಮಾತ್ರ ಕಾಣುವ ಗುರುತು; ℗ ಇದು ಇಂಗ್ಲಿಷಿನ 'watermark' ಎಂಬುದರ ಅನುವಾದ : ರಚನೆ, ರೂಪ, ಅಳತೆ ಮತ್ತು (ಒಂದು ವೇಳೆ ಇದ್ದ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ) ಜಲಚಿಹ್ನೆಗಳ ಅಧ್ಯಯನದಿಂದ ಹಸ್ತಪ್ರತಿಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿರುವ ಕಾಗದ ತನ್ನ ಕಾಲವರ್ಗೀಕರಣಕ್ಕೆ ಅವಕಾಶ ಕೊಡಬಹುದು (ಭಾರಪ. ೧೭). [ಜಲ೪ + ಚಿಹ್ನೆ]

ಜಲಜ, ಜಳಜ (ನಾ). ೧. ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದುದು ; ತಾವರೆ ; ಕಮಲ : ಜಲಜದ ಕನ್ನವುರಂ ತೆಂಬೆಲರಲೆಪದಿನಲುಗುವಂದಮೇನೆಸೆದುದೊ (ರೇಲಾವ. ೧೧–೦೩) : ಈರಾಜಿ್‌ದಳ ಜಲಜವುಂ ಸೋಂಕೆ ಮೋಡಶಪತ್ರ ಕಮಳದಲಿ (ಬಸಪು. ೩–೮). 'ಜಲಜಗಂಧಿ' ಪರಾ. ೨. ಕಪ್ಪೆಚಿಪ್ಪು ; ಸಿಂಪು ; ಶಂಖ : ಗರುಡಾರೂಢನುಪಾತ್ತ ಚಕ್ರಜಲಜಂ ಕೌಮೋದಕೀ ಶಾರ್ಙ್ಗಮೊಪ್ಪಿರೆ ನಾರಾಯಣಿಗೂಡಿ ನೈಋತದಿಶಾದ್ವಾರಸ್ಥಿತಂ ಕಣ್ಗೆ ಬಂಧುರನಾದಂ . . . ಕ್ರೋಡಾಹ್ವಯಂ ಭೈರವಂ (ಶಬಶಂ. ೧–೬೦). ೩. ಉತ್ತಮ ಬಗೆಯ ಸಾಲಿಗ್ರಾಮಶಿಲೆ. ೪. = ಜಲಜನಕ : ನಿರ್ಗಂಧ ವಾಯುವಿಲ್ಲದ ಆಹಾರದೊಳಗೆ ಆಮ್ಲಜ, ಜಲಜ, ಕಾರ್ಬೊನು ಎಂಬ ಮೂರು ಮೂಲ ತತ್ತ್ವಗಳಿರುತ್ತವೆ (ಮುಂಬಯಿ. ೫–೦೬೧ ಅಡಿಟಿ). ೫. ಠೇವಣಿ; ಇಡುಗಂಟು : "ನಿಕ್ಷೇಪ, ಜಲಜ (ಠೇವಣಾತಿ)" (Deposit. ಪಾರಿನಿ. ೨೮). **ಜಳಜ** : ೧. ಜಳಜದ ಮೊಗ್ಗೆಯಂತೆ ಮುಗುಳಂತೆಳೆಯೆಕ್ಕೆಯ ಕಾಯ್ಗಳಂತೆ . . . ಕೋಮಳ ಶುಕ ಶಾಬಕ ಪ್ರಕರಮಂ ತೆಗೆದಂ ದಯೆಗೆಟ್ಟು ಲುಬ್ಧಕಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೦೭೮) : ಜಳಜದೊಳು ಸಿಕ್ಕಿ ಮೊರೆವಳಿಗಳಂ ಬಿಡಿಸುತುಂ ಪಿಕದ ದನಿಗೇಳುತ್ತೆ ನವಿಲ್ಗಳಂ ಕುಣಿಯಿಸುತೆ . . . ಶಶಿಭೂಷಣನ ಸುಕುಮಾರನೊಪ್ಪಿದಂ (ನಂಚಿರ. ೦೧–೧೯೪). [ಸಂ.]

ಜಲಜಂತು (ನಾ). = ಜಲಚರ : ಯಾದಾಂಸಿ, ಜಲಜಂತವಃ–೨ ಜಲಜಂತುಗಳ ಹೆಸರುಗಳು (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೭೪). [ಜಲ೨ + ಜಂತು]

ಜಲಜಂತ್ರ, ಜಳಜಂತ್ರ (ನಾ). ೧. ಜೀರ್ಕೊಳವೆ ; ಜೀಕಳಿ ; ಪಿಚಕಾರಿ : ಕೊಂಡು ಕುಂಕುಮವಾರಿಗಳ ಹೊನ್ನಂಡೆ ಜಲಜಂ[ಪಾಠಾಂ. ಸೂ]ತ್ರಂಗಳಿಂ ಮುಂಕೊಂಡು . . . ಹೊಯ್ದಾಡಿದರು ಪೋಕುಳಿಯ (ಕೊರರಾ. ೦–೦೭–೫೩). ೨. ನೀರನ್ನು ತುಂತುರು ತುಂತುರಾಗಿ ಸುರಿಸುವ ಯಂತ್ರ; ಕಾರಂಜಿ; ಧಾರಾಯಂತ್ರ : ಜಲಜಂತ್ರದೆಡೆಯೊಳ್ಳಿರ್ವಸಿಯ ತಾಣದೊಳ್ಳಲಮುಜದ ಮಾಡದೊಳ್ . . . ನಿಲಲಱಿಯದುಪ್ಪರಿಗೆದುದಿನೆಲೆಯ ಚಂದ್ರಶಾಲೆಗ ಬಂದಳಂಬುಜಾಕ್ಷಿ (ಜೈಮಿಭಾ. ೩೦–೩೭). **ಜಳಜಂತ್ರ** : ೧. ಕೊಳನೊಳಗೆ ಹೊಕ್ಕು ಸತಿಯರ ಕೂಡೆ ಹರ್ಷದಿಂ ಜಳಜಂತ್ರದಿಂದಾಡಿ ಮುಳುಗಾಡಿ ತುಳುಕಾಡಿ ತಿಳಿದಾಡಿ ತೀರದಾಡಿ (ಹರಿಕಾ. ೩–೫೪).

[<ಸಂ. ಜಲಯಂತ್ರ]

ಜಲಜಗಂಧಿ (ನಾ). ತಾವರೆಯಂತೆ ಸುಗಂಧವನ್ನುಳ್ಳವಳು; ಪದ್ಮಗಂಧಿ; ಪದ್ಮಿನೀಜಾತಿಯ ಸ್ತ್ರೀ : ಜಲಜಗಂಧಿಯ ತಂದು ರಾಮುಂಗಳುಕಿ ರಾವಣ ಮರಳಿ ಕೊಟ್ಟನು ಛಲವು ಸಾಕೆಂದೆನ್ನ ನಗರೇ ಸತಿಯು ನಾ ಬಿಡಲು (ಶೌರಿರಾ. ೩೮–೨೦). [ಸಂ.]

ಜಲಜಜ (ನಾ). ಕಮಲದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನು ; ಬ್ರಹ್ಮ : ಜಲಜಜ ಮುಖ್ಯರ್ ಕಾಂತಾವಳಿಗೆಣಿಗುವರೆಂದು ತೋರ್ಪವೊಲ್ . . . ಸಪ್ತಪದಿಗಳಂ ಮೆಟ್ಟಿಸಿದಂ (ತ್ರಿಪುವಿ. ೧೮–೬೩). [ಸಂ.]

ಜಲಜಜಠರ (ನಾ). ಪದ್ಮನಾಭ ; ವಿಷ್ಣು : ಮಗನಿಂದುವಬ್ಬವಾಸಿನಿ ಮಗಳೆಳೆಯಂ ಜಲಜಜಠರನಿದು ಪೆಂಪು (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೨–೧೨).

[ಜಲಜ + ಜಠರ]

ಜಲಜಜಾಂಡ (ನಾ). ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡ : ಛಿಳಿಛಿಳಿಲ್ ಛಿಳಿಲೆಂದು ಬಿಮ್ಮಿತು ಜಲಜಜಾಂಡದ ಚಿಪ್ಪು (ಕೊರರಾ. ೫–೮–೬೦). [ಜಲಜಜ + ಅಂಡ೪]

ಜಲಜದಲ, ಜಳಜದಳ (ನಾ). ತಾವರೆಹೂವಿನ ಎಸಳು ; ಕಮಲದ ದಳ : ಜನರವರು ಭಕ್ತಿಗೆ ಹೊಜಗು ಹೇಳಾ ಜಲಜದಲ[ಪಾಠಾಂ. ಳ] ನಯನೆ (ಬಸಪು. ೪೪–೫೯). **ಜಳಜದಳ** : ಜಳಜದಳಪೀಠದೊಳ್ ನಲ್ಲಳ ನುಣ್ಗಱೆ ಸೋಂಕೆ ಸೋಂಕೆ ಕುಳ್ಳಿರ್ದಳಿನೀಕಳಗೀತರವಮನಾಲಿಪ ವಿಳಾಸಮಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೮–೯). [ಜಲಜ + ದಲ]

ಜಲಜದೃಷ (ನಾ). ಕಮಲಾಕ್ಷ ; ವಿಷ್ಣು : ಜಲಜದೃಷನು . . . ಹಲಧರಂಗಿಂತೆಂದನು (ನಿಭಾಗ. ೦೦–೯೭–೨೩). [< ಸಂ. ಜಲಜದೃಶ್]

ಜಲಜನಕ (ನಾ). ನೀರಿನ ಒಂದು ಘಟಕ; ಒಂದು ಅನಿಲ; ಹೈಡ್ರೊಜೆನ್ : ಈ ಜಲಜನಕದೊಡನೆ ಆಮ್ಲಜನಕವು ಸೇರಿ ನೀರಾಗಿ ಮಾರ್ಪಡುವಂತ (ಭೌತವಿ. ೩೩೦). [ಜಲ೪ + ಜನಕ]

ಜಲಜನಕಾನಿಲ (ನಾ). = ಜಲಜನಕ : ಆದರಲ್ಲಿ ಜಲಜನಕಾನಿಲವನ್ನು ಹಾಯಿಸಿದಾಗ ಎಣ್ಣೆ ಅನಿಲವನ್ನು ಹೀರಿಕೊಂಡು ತುಪ್ಪದಂತೆ ಗಟ್ಟಿಯಾಗುತ್ತದೆ (ನಿರಹ. ೨೦). [ಜಲಜನಕ + ಅನಿಲ]

ಜಲಜನಾಭ (ನಾ). ಹೊಕ್ಕುಳಲ್ಲಿ ತಾವರೆಹೂವುಳ್ಳವನು ; ಪದ್ಮನಾಭ ; ವಿಷ್ಣು : ಇಂದು ನಮಗೆ ಜಲಜನಾಭ[ಪಾಠಾಂ. ಲಕ್ಷುಮಿವಲ್ಲಭ]ನ ಸಂಗ ದೊರಕುವುದು ರಮಣಿ (ಪುರಂದ. ೫–೮೦ ಪಲ್ಲವಿ).

[ಸಂ. (ಜಲಜ + ನಾಭಿ + –)]

ಜಲಜಪತ್ರ (ನಾ). ಕಮಲದ ಎಲೆ ; ತಾವರೆಯೆಲೆ : ಗಾರುಡಿಗನನಾಫಣಿಯುಂಟಿದಾ ರೀತಿಯಿಂ ಜಲಜಪತ್ರೋದಕಂ ನಿರ್ಲೇಪಿಯಾ ತೆಱಂ (ವೀಶೈಪು. ೭–೭–೫೪). [ಜಲಜ + ಪತ್ರ]

ಜಲಜಪ್ರಿಯ (ನಾ). ಕಮಲಕ್ಕೆ ಪ್ರಿಯನಾದವನು ; ಸೂರ್ಯ : ಜಲಜಪ್ರಿಯರವಿಜಕುಜೋತ್ಪಲಪ್ರಿಯರ್ ನಿಧನ ಧನ ರಿಪು ವ್ಯಯಗ್ಗತ ದೊಳ್ ನೆಲಸಿರೆ . . . ಅಧಿಕದೋಷದಿಂ ಕಣ್ಗೆಡುಗುಂ (ಜಾತಕ. ೨೦–೦೭).

[ಜಲಜ + ಪ್ರಿಯ]

ಜಲಜಭವ, ಜಳಜಭವ (ನಾ). ಕಮಲದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನು; ಬ್ರಹ್ಮ: ಜಲಜಭವನುಮದೆಂಭತ್ತು ನಾಲ್ಕು ಲಕ್ಷಯೋನಿಮುಖ ಜೀವದಲ್ಲಿ ಲಲನೆ ಮಾನುಷಯೋನಿ ದುರ್ಲಭಂ (ಮದಿ. ೧-೬೧). **ಜಳಜಭವ:** ಜಳಜಭವಂ ಮಾನ ಪುರಾಚಳದಸುರಾಚಳದ ಮೈಮೆಯುಂ ತೂಗೆ ಸುರಾಚಳದಡರ್ದ ಕೊಱತೆಗಿಕ್ಕಿದ ತೊಳಗುವ ಗುಂಜೆಯೆನೆ ರಂಜಿಸಿದನುದಯಾರ್ಕಂ (ಪುಷ್ಪ. ೮ ೧೦೯). [ಜಲಜ + ಭವ]

ಜಲಜಲ (ನಾ). ೧. ನೀರಂ ಹರಿಯುವುದನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ. 'ಜಲಜಲನೆ' ಪರಾ. ೨. ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಹೊಳೆಯುವುದನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ. 'ಜಲಜಲಿಸು' ಪರಾ.

ಜಲಜಲನೆ (ಅ). ಜಲಜಲ ಎಂಬ ಶಬ್ದದೊಡನೆ: ಜಲಜಲನೊ[ಟ್ಟು] ತಿರ್ಪ ಪರಿಕಾಲ್ (ಶಂಪಥಾ. ೧-೫೨); ಜಲಜಲನೊಟ್ಟುತಿರ್ದುದು ನದೀತತಿ (ಜಗವಿ. ೧೪-೭); ಈಗ ಮುಡಿಪೆನಗೆನಿಸಿ, ಜಲಜಲನೆ ಬೀಗಿ (ಇಂಗೀತ. ೮೩-೯). [ಜಲಜಲ + — ಅನೆ$_1$]

ಜಲಜಲಿಸು, ಜಳಜಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಜಲಜಲ ಎಂಬ ಸದ್ದುಮಾಡು; ಜುಳುಜುಳು ಎಂದು ಹರಿ: ಸಾನುತಳದೊಳ್ ಕನಲ್ದು ಜಲಜಲಿಸಿ ಪರಿವ ಪರಿವೊನಲೆಸೆಗುಂ (ಪರ್ಶು. ೧೦-೧೪). ೨. ಒಸರು; ಸ್ರವಿಸು: ಅಲರಾಯ್ದು ಬಟಲೆ ನೊಸಲೊಳ್ ಜಲಜಲಿಸುವ ಬೆಮರನೊರಸಿ ಕಳೆವ (ಲೀಲಾವ. ೧೩-೧೦೫). ೩. ತಳತಳಿಸು; ಹೊಳೆ; ಪ್ರಜ್ವಲಿಸು: ಜಲಜಲಿಸೆ ದಶನಕಿರಣಾವಲಿ (ಶಂರಾಮಾ. ೮-೬೪); ಪಲತೆಱದ ಕನಕಭಾಜನ ಕುಲದಿಂ ಜಲಿಜಲಿಪ ಭಾಜನಾಂಗಮಹೀಜಕ್ಕೆ (ಚಂದ್ರಪು. ೭-೫೬); ಪಲಪಸದನದರುಣರುಚಿಯ ಮಣಿದೀಧಿತಿ ಜಲಜಲಿಸುತ್ತಿರಲು (ಜಯುಕಾ. ೨-೬೪). **ಜಳಜಳಿಸು:** ೩. ಜಳಜಳಿಸೆ ಮಣಿಮಕುಟರುಚಿ (ನೇಮಿಪು. ೩-೦೪೦); ಜಳಜಳಿಸುವ ವಿಮಲಾತ್ಮನೊಳಗೆ ಮೂಡಿ ಮುಳುಗಾಡುತಿರ್ದನಾ ಸ್ವಾಮಿ (ಭರತ. ೭೪-೧೫): ಆತನ ಮೋರೆಯಲ್ಲಿ . . . ಗಂಭೀರಚ್ಛಾಯೆ ಜಳಜಳಿಸುತ್ತಿತ್ತು (ವೀರಬಂ. ೮೦): ಆ ವೀರಾಗ್ರೇಸರನ ಮುಖಮಂಡಲವೆಂದರೆ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಭಾವಗಳ ಹೊನಲುಗಳಿಂದ ಬೆರೆದಿದ್ದರೂ ವೀರರಸವೇ ಅಲ್ಲಿ ಜಳಜಳಿಸುತ್ತಿದ್ದುದು (ವೀರಬಂ. ೬೬).

ಜಲಜಲಜಲಿಸು (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ): ಜಲಜಲಜಲಿಸುವ ನವಮಾಣಿಕ್ಯದ ಸುಲಲಿತಮಹ ಕುರುಜೆಲ್ಲಂ (ಜಯುಕಾ. ೪-೪೯). [ಜಲಜಲ + — ಇಸು$_3$]

ಜಲಜವಿಶಿಖ (ನಾ). ಕಮಲದ ಹೂವಿನ ಬಾಣವುಳ್ಳವನು; ಮನ್ಮಥ: ಜಗವ ಕೆಡಹಲು ಜಲಜವಿಶಿಖನು ಬಗಿದ ಬಲೆ ಇವಳಲ್ಲಲೇ (ಕುಮಾವ್ಯಾ. ೨-೯). [ಜಲಜ + ವಿಶಿಖ]

ಜಲಜಸಂಭವ, ಜಳಜಸಂಭವ (ನಾ). = ಜಲಜಭವ: ಎಲೆ ಜಗನ್ಮಯ ನಿನ್ನ ನಾಭಿಯ ನಳಿನದಿಂದಾನಾದೆನದಱಿಂ ಜಲಜಸಂಭವನೆನಿಪ ಹೆಸರೆನಗಾಯ್ತು (ಕಾಶಿರಾ. ೪೩-೪೪). **ಜಳಜಸಂಭವ:** 'ಜಳಜಸಂಭವಗಣ' ಪರಾ. [ಜಲಜ + ಸಂಭವ]

ಜಲಜಾಕರ (ನಾ). ಹೂಗೊಳ: ತಾವರೆ ಕೊಳ: ಜಲಜಾಕರದೆಣ್ದೆಸೆಯಂ ತಳತಂತ್ರದಿನೆಯ್ದೆ ರಕ್ಷಣೆಗೆಯ್ದು (ದಶಕು. ೧೩-೪೯). [ಜಲಜ + ಆಕರ$_3$]

ಜಲಜಾತ, ಜಳಜಾತ (ನಾ). ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದುದು: ತಾವರೆ: ಜಲಜಾತ ಕುಮುದ ನೀಲೋತ್ಪಲ . . . ಪೂಗಳವು (ಲೊಕೋಪ. ೬-೨೩); ವನದೊಳಗೆ ಜಲಜಾತವಿಹವೆನಲು ಆತನಾಡಿದ . . . ಜಲಜಾತಷಂಡಂ ವನದೊಳಿಹವೇ (ಶಂಕದಾ.೧೧-೨೨); "ಸಿಂಪಿ" (ಶಂಕದಾ. ಕೋಶ). **ಜಳಜಾತ:** 'ಜಳಜಾತಸಖ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಜಲಜಾತವಿರೋಧಿ (ನಾ). ಕಮಲದ ಶತ್ರು; ಚಂದ್ರ: ಜಲಜಾತವಿರೋಧಿಗೆ ಶೀತಲಂ ಒಪ್ಪುಗುಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೬-೨೨೩). [ಜಲಜಾತ + ವಿರೋಧಿ]

ಜಲಜಾತಸಖ, ಜಳಜಾತಸಖ (ನಾ). ಕಮಲದ ಮಿತ್ರ; ಸೂರ್ಯ: ಜಲ[ಪಾಠಾಂ. ಳ]ಜಾತಸಖಬಿಂಬಗ ಸುಧಾಮಯಕದಂಬಕರಜಾಲ (ರಾಜಶೇ. ೧೩-೫೪). **ಜಳಜಾತಸಖ:** ಮೇಲಿನ ಪ್ರಯೋಗದ ಪಾಠಾಂತರವನ್ನು ನೋಡಿ. [ಜಲಜಾತ + ಸಖ]

ಜಲಜಾರಿ (ನಾ). ಕಮಲದ ವೈರಿ; ಚಂದ್ರ. 'ಜಲಜಾರಿಶೇಖರ' ಪರಾ. [ಜಲಜ + ಅರಿ$_6$]

ಜಲಜಾರಿಶೇಖರ (ನಾ). ಚಂದ್ರನನ್ನು ತಲೆಯಲ್ಲಿ ಧರಿಸಿದವನು; ಚಂದ್ರಶೇಖರ; ಶಿವ: ಜಲಜಾರಿಶೇಖರನು ಜಲಜಾಕ್ಷ ಜಲಜಭವರ್ಗಳ . . . ತಿಕ್ಕಿಮುಕ್ಕದೆ ಬಿಡುವನೆ (ನವಮೋ. ೨೪-೭೯). [ಜಲಜಾರಿ + ಶೇಖರ]

ಜಲಜಿನಿ, ಜಳಜಿನಿ (ನಾ). ತಾವರೆಗಳುಳ್ಳ ಕೊಳ; ಕಮಲ ಸರೋವರ: ಈ ಜಲಜಿನಿ ರಾಜಹಂಸೆಯುತೆ ಮಧುಪರವವ್ಯಾಜದೆ ನಕ್ಕಪಳ್ (ರಾಜಶೇ. ೧೨-೧೪). **ಜಳಜಿನಿ:** ಜಳಜಿನಿ ದಿನಕರನಿಂ . . . ಬೆಳಪಂತೆ ಕೃಷ್ಣನಿಂದಂ ಬೆಳಗಿದುವೆನಿತೊಳವು ರಾಜವಿದ್ಯೆಗಳನಿತುಂ (ಜಗವಿ. ೭-೧೧). [ಸಂ. ಜಲಜಿನೀ]

ಜಲಡಿ 'ಜಲ್ಲಡೆ' ನೋ.

ಜಲಡಿನಲ್ಲಿ (ನಾ). ಜಲ್ಲಡಿಯಂತೆ ರಂಧ್ರಗಳುಳ್ಳ ಬಾಯಿಯಿರುವ ನಲ್ಲಿ: ಈ ಜಲಡಿನಲ್ಲಿಯನ್ನು ತಿರುಗಿಸಿ, ಅಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸ್ನಾನಮಾಡಿ, ಮನಸ್ಸಿನ ಆಸೆಯನ್ನು ತೀರಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದೆ (ನಿಬಂಧ. II, ೪೫). [ಜಲಡಿ (< ಜಲ್ಲಡೆ) + ನಲ್ಲಿ$_1$]

ಜಲಡೆ 'ಜಲ್ಲಡೆ' ನೋ.

ಜಲತರಂಗ (ನಾ). ೧. ನೀರಿನ ಅಲೆ, ತೆರೆ. ೨. ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಗಾತ್ರದ ಪಿಂಗಾಣಿ ಬಟ್ಟಲುಗಳಲ್ಲಿ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿ ನೀರನ್ನು ತುಂಬಿ ಕಡ್ಡಿಯಿಂದ ಬಡಿದು ನುಡಿಸುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ವಾದ್ಯ: ಉಕ್ಕು: ಉತ್ಸಾಹಗಳಿಗೆ ತಬಲಾತರಂಗವೂ ಜಲತರಂಗವೂ ಸಹಾಯ (ದಾಲಶ್ರು. II, ೯೭೯); ಪರದೇಶದವರ ಸಹವಾಸದಿಂದ ಎಷ್ಟೋ ವಾದ್ಯಗಳು ನಮ್ಮಲ್ಲಿ ಬಂದಿವೆ . . . ಬುಲ್‌ಬುಲ್ ತರಂಗ, ಅಗ್ನಿತರಂಗ, ಜಲತರಂಗ (ಗಾನಕ. ೦೦೦). [ಜಲ$_2$ + ತರಂಗ]

ಜಲತರ್ಪಣ (ನಾ). ಗತಿಸಿದವರಿಗಾಗಿ ಅವರ ಹೆಸರಿನಿಂದ ಎಳ್ಳು ನೀರು ಬಿಡುವುದು: ನಾನು ಸತ್ತರೆ ನೀನು ನನಗೆ ಜಲತರ್ಪಣ ಕೊಡುತ್ತೀಯೆ (ವದಥಾ. ೪೪). [ಜಲ$_2$ + ತರ್ಪಣ]

ಜಲತ್ಕಾಲ (ನಾ). (?): ಮಹದಾಕಾಶದ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಪಂಚಕಾಲಿನ ನೆಲಹು ಕಟ್ಟಿರಲಾಗಿ ಅದಕ್ಕೆ ಜಲತ್ಕಾಲ[ಪಾಠಾಂ. ದ]ವೆಂಬ ಗಡಿಗೆಯಿದ್ದಿತ್ತು (ಅಜ್ಞಾ.ಮೂ. ೭೦-೪೨). 'ಜಲಾಕಾರ' ಪರಾ. [?]

ಜಲದ, ಜಳದ (ನಾ). ೧. ನೀರನ್ನು ನೀಡುವುದು; ಮೋಡ; ಮೇಘ: ಕಲುಷ ಜಲದ ವಾತಂ ಪ್ರಣತ ಪಾರಿಜಾತಂ (ಪದ್ಮರಾ. ೫-೦). ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸುಗಂಧದ ಹುಲ್ಲು; ಕೊನ್ನಾರಿಗಡ್ಡೆ; ಭದ್ರಮುಸ್ತೆ. **ಜಳದ:** ೧. ಕವಿದುವು ಕಾಳೆ ನೀಳ ಜಳದಾವಳಿ (ಶಂಪಥಾ. ೨-೬೬); ಬಿರಿದುಂ ಬೇಸಱಿಸಿದುವು ಬಿರಯಿಯಂ ಜಳದಂಗಳ್ (ಚಂದ್ರಪು. ೪-೩೪). ೨. ಜಳದಂ ಶುಂಠಿ ಗುಳೂಚಿ . . . ಎಂಬಿನಿತುಮಂ ಕಷಾಯಂಗೊಂಡಾಗಳೆ ಕುಡಿಯೆ ವಾತದೋಷಂ . . . ಉಪಶಮಿಕುಂ (ಲೋಕೋಪ. ೯-೧೬). [ಸಂ.]

ಜಲದನಿನದ (ನಾ). ಗುಡುಗು; ಮೇಘಗರ್ಜನೆ: ಜಲದನಿನದಕೆ ಕುಣಿವ ನವಿಲ್ಗಳವೊಲು (ಬಸವು. ೩೭-೫೪). [ಜಲದ + ನಿನದ]

ಜಲದಮಾರ್ಗ (ನಾ). ಮೋಡಗಳು ಚಲಿಸುವ ಹಾದಿ; ಆಕಾಶ: ಅಮರಗುರುವೆರಸು ಯತಿ ಜಲದಮಾರ್ಗಗತಿಯಾದಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೭-೬೬). [ಜಲದ + ಮಾರ್ಗ]

ಜಲದವರ್ಣ (ನಾ). ೧. ಮೇಘವರ್ಣ ; ಕಪ್ಪುಬಣ್ಣ. ೨. ವಿಷ್ಣು : ಜಲನಿಧಿತಲ್ಪನುಂ . . . ಜಲದವರ್ಣನುಂ (ಜಗವಿ. ೧೭-೭೬).
[ಜಲದ + ವರ್ಣ]

ಜಲದಾಗಮ, ಜಳದಾಗಮ (ನಾ). ಮೋಡಗಳು ಬರುವ ಕಾಲ ; ಕಾರ್ಗಾಲ ; ಮಳೆಗಾಲ : "ಕಾರ್–ಪಾದನೇ (ಕಚ್ಚು), ಜಲದಾಗಮೋ ಚ(ವರ್ಷಾಕಾಲ), ಪಮನೇ ಚ"(ಶಮಧಾ); ಜಲದಾಗಮದಿಂ ಚಿತ್ರಸ್ಖಲಿತಂ ಕೇಕಿನರ್ತನಂ... ಜಲದಾಗಮದಿಂ ಚಿತ್ರಸ್ಖಲಿತಂ ಕೇಳ ನಲ್ಲನಂ (ಕವಿರಾ. ೨-೧೨೬) ; ಕಾರ್ಮುಗಿಲಿಂ ಜಲಲವತತಿ ಕಾರ್ಮುಕದಿಂ ಸ್ಮರಶರಂ . . . ಬಿಡುತಂದುವೃದೆ ಜಲದಾಗಮದೊಳ್ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೪-೩೯). **ಜಳದಾಗಮ:** ಎಸೆದತ್ತು ರಾಜ್ಯವಿಭವಂ ಜಳದಾಗಮಚಕ್ರವರ್ತಿಯಾ (ಜಗವಿ. ೪-೫೫) ; ಜಳದಾಗಮ ಭೈರವ ಕರತಳದೊಳ್ ಥಳಥಳಿಸಿ ಪೊಳೆವ ಕೂರಸಿ (ತ್ರಿಪುವಿ. ೮-೨೪). [ಜಲದ + ಆಗಮ]

ಜಲದಾಧ್ವ, ಜಳದಾಧ್ವ (ನಾ). = ಜಲದಮಾರ್ಗ : ಜಲದಾಧ್ವಾಂಬರ ಮೌಕ್ತಿದಂಪ್ರಿಯ ನಖಾಂಶುಶ್ರೇಣಿ ತಾರಾಗಣಚ್ಛಲದಿಂದಿರ್ಪನಂ (ಜಗವಿ. ೧-೫೯). **ಜಳದಾಧ್ವ :** ಜಳದಾಧ್ವಂ ಸ್ವರ್ಧುನೀಫೇನನೆವದೆ ಪೆಱುತಿರ್ದುದೋ ತಾನದಭ್ರಾಮಳ ಶುಭ್ರಜ್ಯೋತಿಯಂ (ಉಸುಮಾ. ೪-೫೨).
[ಜಲದ + ಅಧ್ವ]

ಜಲದಾನ, ಜಳದಾನ (ನಾ). = ಜಲತರ್ಪಣ. 'ಜಲದಾನಕ್ರಿಯೆ' ಪರಾ. **ಜಳದಾನ :** ಕಳೇವರಂಗಳಂ ಸಂಸ್ಕರಿಸಿ ಜಳದಾನಾದಿ ಕ್ರಿಯೆಗಳಂ ಮಾಡಿ (ಪಂಪಭಾ. ೩-೮ ವ). [ಜಲ$_2$ + ದಾನ]

ಜಲದಾನಕ್ರಿಯೆ, ಜಳದಾನಕ್ರಿಯೆ (ನಾ). = ಜಲತರ್ಪಣ : ರಾಮಲಕ್ಷ್ಮಣರ್ವರಸು ಪದ್ಮ ಸರೋವರದೊಳ್ ಜಲದಾನಕ್ರಿಯೆಯಂ ನಿರ್ವರ್ತಿಸಿ (ಪಂರಾಮಾ. ೧೪-೨೦೪ ವ). **ಜಳದಾನಕ್ರಿಯೆ :** ಜಳದಾನಕ್ರಿಯೆಯಂ ವಾಗ್ಜಳದಿಂ ಕೋಪಾಗ್ನಿಯಿಂದೆ ದಹನಕ್ರಿಯೆಯುಂ ಕೆಳೆಯಂಗೆ ಮಾಡಿದ್ಯೆ (ಗದಾಯು. ೫-೩೨). [ಜಲದಾನ + ಕ್ರಿಯೆ]

ಜಲದಾರು 'ಜರದಾಲು' ನೋ.

ಜಲದಾವಳಿ (ನಾ). ಮೋಡಗಳ ಸಮೂಹ : ಬಳಸುವ ತುಂಬಿವಿಂಡು ಜಲದಾವಳಿ ಸೂಸುವ ಬೆಳ್ಮುಗುಳ್ ಘನೋಪಳತತಿ (ಪುಷ್ಪಪು. ೨-೭೮).
[ಜಲದ + ಆವಳಿ$_1$ (=ಆವಲಿ)]

ಜಲದಿ 'ಜಲ್ದಿ$_2$' ನೋ.

ಜಲದಿವ್ಯ (ನಾ). = ಜಲಶಿ : ಮನುವು ಎರಡು ದಿವ್ಯಗಳನ್ನೂ (ಅಗ್ನಿದಿವ್ಯ ಮತ್ತು ಜಲದಿವ್ಯ) . . . ಬೃಹಸ್ಪತಿ ಮುಂತಾದವರು ಒಂಬತ್ತನ್ನೂ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ (ಕಶಾಅ. ೧೯೫). [ಜಲ$_2$ + ದಿವ್ಯ]

ಜಲದು 'ಜಲ್ದಿ$_2$' ನೋ.

ಜಲದುರ್ಗ, ಜಳದುರ್ಗ (ನಾ). ನೀರಿನ ನಡುವೆ ಇರುವ ದುರ್ಗ,–ಕೋಟೆ : ಜಾನುದಘ್ನಜಲದುರ್ಗಮುಮಾಗಿ ನಡೆದು (ಆದಿಪು. ೧೪-೫೨ ವ); ಕಾನನದುರ್ಗಕ್ಕೆ ಮಹಾದವಾಗ್ನಿ ಜಲದುರ್ಗಕ್ಕುರ್ವಿದೌರ್ವಾಗ್ನಿ (ಪುಷ್ಪಪು. ೫-೫೦). **ಜಳದುರ್ಗ :** ಬಂಧು ಚಿಂತಾಮಣಿ ಸುಜನ ರಕ್ಷಾಮಣಿ ಜಳದುರ್ಗ್ಗ ಬಡವಾನಳಂ ವನದುರ್ಗ್ಗದಾವಾನಳಂ (ನಾಂದೇಡ್. ೩-೨೨ ವ ; 1047) ; ಅನ್ಯೋನ್ಯ ಸೈನ್ಯ ರಜೋವ್ರಾತ ಸಮಾಕೃತಾನ್ಯಜಳದುರ್ಗವ್ರಾತಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೪-೨೭). [ಜಲ$_2$ + ದುರ್ಗ]

ಜಲದೇವತೆ, ಜಳದೇವತೆ (ನಾ). ನೀರಿನ ಅಭಿಮಾನಿ ದೇವತೆ ; ನದಿ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಅಧಿದೇವತೆ: ಜಲದೇವತೆಗಳ್ ತಡೆಯದಿರ್ದುದು ನೃಪಸೂಡನೊಡನೆ ಸರೋವರಮನೊಸೆದು ಪುಗುವಂತಾಗಳ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೬-೨೭); ಗಂಗೆಯೊಳ್ಜಲದೇವತೆಯು ನರ್ಚಿಸಿದ (ಜೈಮಿಭಾ. ೩೪-೧). **ಜಳದೇವತೆ :** ಜಳದೇವತೆಗಳ್ಗೆ ಪೊಡೆವಟ್ಟು ಜಳಮಂತ್ರಾಕ್ಷರಂಗಳಿಂ ಸರೋವರಮನಭಿಮಂತ್ರಿಸಿ (ಪಂಪಭಾ. ೧೩-೭೩ ವ); ಜಳದೇವತೆ ಕೋಳಾದ ಶಿಕೆಗೊಳೆದೊಳಗಿರ್ಪಂತೆ ಶೀಲವತಿ ಸೀತೆ ವಿಸಿಷ್ಟಳವಿರ ಮನದೊಳ್ ಜನಪತಿಚಕಣಂ ದಳ್ಳುರಿಯ ನಡುವೆ ಕೋಡುತ್ತಿರ್ದಳ್ (ಪಂರಾಮಾ.೧೬-೨೮)
[ಜಲ$_2$ + ದೇವತೆ]

ಜಲದೋಷ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ರೋಗ : ಧೂಮಪಾನ ಮಾ . . ಶ್ವಾಸ, ಕಾಸ . . . ಅಗ್ನಿಮಾಂದ್ಯ, ಉದರವ್ಯಾಧಿ, ಜಲದೋಷ, ಪಾಂಡುರೋಗ . . . ಇವಿಷ್ಟೂ ಗುಣಮಹುದು (ಸಕವ್ಯ. ೨೭).
[ಜಲ$_2$ + ದೋಷ]

ಜಲದ್ರೋಣಿ (ನಾ). ನೀರು ತುಂಬುವ ತೊಟ್ಟಿ,-ದೋಣಿ : "ಅವಗಾಹಃ, ಜಲದ್ರೋಣೀ – ಈ ೨ ನೀರ ದೋಣಿ" (ಚಂದಯು. ೧೨೪-೬೯).
[ಜಲ$_2$ + ದ್ರೋಣಿ]

ಜಲಧರ, ಜಳಧರ (ನಾ). ೧. ಮೋಡ ; ಮುಗಿಲು ; ಮೇಘ : ಆಗಳಕಾಲಜಲಧರಂಗಳಂತೆ ನಿಖಿಲ ನೃಪಸುತರ್ ಸುತ್ತಿ ಮುತ್ತಿ ಶರವರ್ಷಮಂ ಕಱೆಯೆ (ಪಂರಾಮಾ. ೭-೫೦ ವ); ಜಲಧರ ಬಲಿದು ಅತಿವೇಗ ಘೋಷದಿಂದಾಲಿಕಲ್ ಸಹಿತ ಬಹು ಮಳೆಗಱೆಯೆ (ಪ್ರಾಭರಾ. ೨೦-೨೫). **ಜಳಧರ :** ೧. ಜಳಧರದೊಳಗಿಂದಂ ಶಶಿಕಲೆ ಪೊಱಮಡುವಂತೆ . . . ಫಳಲನೆ ಪೊಱಮಟ್ಟಳ್ (ಗಿರಿಕ. ೯-೬೬): ತೊಳಗುವ ರವಿಯಂ ಮಸುಳಿಪ ಜಳಧರಮುಮಱಂತೆ ಜಗಮನೆಂ ಬೆಳಗುಗುಮೇ (ರಾಜಶೇ. ೧-೪೮) ೨. ಚಿಲುಕೀರೆ ಸೊಪ್ಪು : " ತಂಡುಳೀಯಕಂ ಜಳಧರನಾಮಂ " (ವಸ್ತುಕೋ. ೩೭-೨೮). [ಸಂ.]

ಜಲಧರಪಟಲ (ನಾ). ಮೋಡಗಳ ಹಿಂಡು,–ಗುಂಪು: ಜ್ಯೋತಿರ್ಲೋಕಂಗಳ ವಿಮಾನಂಗಳ್ ತೊಲಗೆಯುಮಿದಿರಾದ ಜಲಧರಪಟಲಂಗಳರಲೆಯುಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೦೦-೨೪ ವ) ; ಲುಳಿತ ಜಲಧರ ಪಟಲ ಜಠರದೊಳಿರ್ದ ರವಿಮಂಡಲದವೋಲರೆಫಳಿಗೆ ಕರ್ಣನ ಕಾಣೆನ್ಯ (ಕುವ್ಯಾಕ. ೧೦-೨೨).
[ಜಲಧರ + ಪಟಲ$_2$]

ಜಲಧರಪಥ, ಜಳಧರಪಥ (ನಾ). = ಜಲದಮಾರ್ಗ : ಜಲಧರಪಥ ಪರ್ಯಟನಕ್ಕಲಸಿ ಸುಧಾಸೂತಿ ಧಾತ್ರಿಯೊಳ್ ಶಿಶುರೂಪಚ್ಛಲದಿಂ ನೆಲೆವಡೆದಪೊಲ್ (ಜಗವಿ. ೨-೮೪). **ಜಳಧರಪಥ :** ಅತಿಧವಳ ಜಳದ ಜಳಧರ ಪಥಮುಮಂ ತೊಳಪೆಳವೆಱೆಯುಂ ಕಳೆದುವು ಮುಳಿಸಂ ಕಾಮಿಗಳ ಚಿತ್ತದೊಳ್ ನೆಲಸಿದುದು (ಕವಿರಾ. ೩-೧೭೭). [ಜಲಧರ + ಪಥ]

ಜಲಧರಮಾರ್ಗ, ಜಳಧರಮಾರ್ಗ (ನಾ). = ಜಲದಮಾರ್ಗ. **ಜಳಧರಮಾರ್ಗ :** ನಾಲ್ಕುಂ ತೆಱದ ದಿವಿಜ ಜೀಮೂತಕುಳಂ ಬರೆ ಕೇರಿಲ್ಲದ ಚಿತ್ರದ ವಿರಚನೆಯಂ ಪೋಲ್ತುದಮಳ ಜಳಧರಮಾರ್ಗಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೦-೯೯) ; ಜಳಮಯಮಿಳಿ ಜಳದಮಯಂ ಜಳಧರಮಾರ್ಗಂ (ರಾಜಶೇ. ೮-೧೧೯).
[ಜಲಧರ + ಮಾರ್ಗ]

ಜಲಧಾರೆ, ಜಳಧಾರೆ (ನಾ). ನೀರಿನ ಧಾರೆ : " ತಟತಟ–ಜಲಧಾರೆ " (ಕಾಶಕ್ಯ. ೨೫೮). **ಜಳಧಾರೆ :** ಅನೇಕ ನೃಪತಿ ಮಕುಟತಟಘಟಿತ ಮಣಿಗಣ ಕಿರಣ ಜಳಧಾರಾಧೌತಾವದಾತ ಪೂತ ಚರಣಾರವಿನ್ದರು[ಂ] (ಸೌಇಇ. XX, ೪೬-೨೬ : 1072) ; ಕೂರಸಿಯುಂ ಪೊರ್ದಿದ ಜಳಧಾರೆಯುಮತಿತೀಕ್ಷ್ಣಮಪ್ಪ ಪೊಲ್ಗಂಡಗುಣಂ ವೀರಶ್ರೀಗಾದುದು ನೃಪವೀರಭುಜೋನೃಪವೀರಭುಜೋತ್ಖಾತ ಖಡ್ಗಧಾರಾಶ್ರಯದಿಂ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೩-೧೩).
[ಜಲ$_2$ + ಧಾರೆ]

ಜಲಧಿ, ಜಳಧಿ (ನಾ). ೧. ಕಡಲು ; ಸಮುದ್ರ : " ಕಡಲುಂ ಮುನ್ನೀರೆಂದುಂ ಜಲಧಿನಾಮಂ " (ಶಬ್ದಮಂ. ೨೭) ; ಜಲಧಿತರಂಗ ತಾಟಿತಧರಾತಲ ಭಾರವಿದೆತ್ತ ಬಾಲನೆತ್ತ (ಆದಿಪು. ೪-೮೪); ಜಲಧಿಯೊಳಿರ್ದಮರ್ದಿನ ಮುಕ್ಕುಳಿಸುಗುಬುತ್ತಿಳಿಗೆವಂದುದು (ಕಾದಂಪೂ. ೪೫೪) : ಅವರದಿ ವರ್ಧಯುಜಲಧಿಯುಲಿ

(ತ್ರಿಪುಸಾಂ. ೦೮೪). ೨. ನಾಲ್ಕು ಎಂಬ ಸಂಖ್ಯೆಯ ಸಂಕೇತ: "ಜಲಧಿ – ಸಂಖ್ಯೆ ನಾಲ್ಕು" (ಜಾತತಿ. ೩೬೨ ಪರಿ. ೩). **ಜಳಧಿ:** ೧. ಜಳಧಿ ದ್ವೀಪ ರಸಾತಳಾಂಬರ ಕುಲಾದ್ರೀಂದ್ರಂಗಳ್ (ಪಂಪಭಾ. ೧೪-೩೪): ಜಳಧಿ ತರಂಗತಾಟಿತ ಮಹೀತಳದೊಳ್ ನೆಗಳ್ದಿತ್ತು ವೆಂಗಿಮಂಡಲಂ (ಆದಿಪು. ೦-೨೪); ಜಳಧಿ ಜಂಬೂದ್ವೀಪಮಂ ಸುತ್ತಿ ಸೌಂದರಮಾಗಿರ್ಪವೊಲ್ (ಪುಷ್ಪಪು. ೨-೬೨). ೨. ಚೌ ಚತು ಜಲನಿಧಿ . . . ಜಳಧಿ ಸಮುದ್ರ ಕಷಾಯ ಇಂತಿನಿತುಂ ಆಕ್ಕೆ ಹೆಸರು (ವ್ಯವಹಾ. ೧೦-೧೯). [ಸಂ.]

ಜಲಧಿತಲ್ಪ (ನಾ). ಸಮುದ್ರವನ್ನು ಹಾಸಿಗೆಯಾಗುಳ್ಳವನು ; ವಿಷ್ಣು : ಚತುರಾಸ್ಯೇಂದ್ರಾದಿ ದೇವರ್ ನಡೆದು ಜಲಧಿತಲ್ಪಂಗೆ ದೈತ್ಯೇಂದ್ರ ರುದ್ವೃತ್ತತೆಯುಂ ಪುಯ್ಯಲ್ಚೆ (ಜಗವಿ. ೨-೪೪). [ಜಲಧಿ + ತಲ್ಪ]

ಜಲಧಿಪ (ನಾ). ಸಮುದ್ರರಾಜ; ವರುಣ: ಜಲಧಿಪ ಸಾರ್ವ ವಹ್ನಿಯನೆ ಸಾರ್ದಂ . . . ಇಂತೊಗೆದ ಮಾಗೆಯ ವಿಶ್ರುತ ಶೀತಪಾತದೊಳ್ (ಕುಸುಮಾ. ೬-೧೧). [ಸಂ.]

ಜಲನದಿ (ನಾ). ಪೂರ್ಣಪ್ರವಾಹದಿಂದ ಕೂಡಿದ ನದಿ ; "ಸೂಸಿ ಹರಿಯುವ ಹೊಳೆ" (ಮೋಳಿಮಾ. ಕೋಶ) : ಜಲನದಿಯಲ್ಲಿ ಹೋಹ ಬಲು ಮರನಂತೆ ಇವರ ನೆಲೆ ಇಲ್ಲವೆಂದೆ (ಮೋಳಿಮಾ. ೩೦-೧೨೨). [ಜಲ₂ + ನದಿ]

ಜಲನಾಡು (ಕ್ರಿ). ನೀರಾಟವಾಡು ; ಜಲಕ್ರೀಡೆಯಾಡು : ಶೋಧಿಸಿ ಕೊಂಡು ಬರುತಲಿ ಜಲನಾಡುವ ಪ್ರಭಂಜನನ (ಪ್ರಭಂಜ. ೨-೧೪೫) ; ಆತನ ಲೋಚನಪುತ್ರಿಕೆಗಳ್ . . . ಹೊರ್ಕುಳಿಟ ತಿಳಿಗೊಳದೊಳಗೆಳಸಿ ಮುಳುಂಗಿ ವಿನೋದದಿ ಜಲನಾಡಿದವು (ಜಯುಕಾ. ೫-೫೬). [ಜಲ₂ + ಆಡು₁]

ಜಲನಿಧಿ, ಜಳನಿಧಿ (ನಾ). ೧.=ಜಲಧಿ ೧ : ಜಲನಿಧಿ ಮೇಖಲಾವಲಯಿತಾಂಗಿ ಕರಂ ಸೊಗಯಿಪ್ಪುದಾಯ್ತು ಭೂಲಲನೆ (ಕವಿರಾ. ೨-೧೦೮) ; ನೆಗಟ್ದುದನಿದನಾಂ ಪಾತಾಳಕ್ಕಟಿಪುವೆನೆಂಬೀ ತೆಜದೊಳೆ ದಿನಪನಪರ ಜಲನಿಧಿಗಿಟಿದಂ (ಪಂಪಭಾ. ೦೦-೧೨೪); ಜಲನಿಧಿ ಜಲಮಂ ಜಲಭೃತ್ಕುಲಕ್ಕೆ ನಲಿದಿತ್ತುದತ್ತಮಿತ್ತ ನದೀ ನಿರ್ಮಲಸಲಿಲಂ ದೊರೆದುದು ಗಡ (ರಾಜಶೇ. ೧-೯೬). ೨. = ಜಲಧಿ ೨: ಚೌ ಚತು ಜಲನಿಧಿ ವಿಷನಿಧಿ . . . ಕಷಾಯ ಇಂತಿನಿತುಂ ಆಕ್ಕೆ ಹೆಸರು (ವ್ಯವಹಾ. ೦೦-೧೮), **ಜಳನಿಧಿ :** ೧. ಪೂರ್ವಾಪರ ಜಳನಿಧಿ ವೇಳಾತರಂ ಗೋಚ್ಚಳದ್ರತ್ನ ವಿನಿದ್ರ ಪ್ರಾಂತದೇಶಂ ಸೊಗಯಿಪುದು (ಕಾದಂಪೂ. ೯೩) ; ಜಳನಿಧಿಗೆ ನೀರನಡಸುವ . . . ಮಾ[ಟ್ಕೆಯದು](ವರ್ಧಮಾ. ೧೩-೫):ನೆಲವನಳೆವಂದು . . . ಈ ಜಳನಿಧಿಗಳೀ ಗಗನವೀ ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡ ಪವಣಿಸಿದವಿಲಸಿತದ ವಿಭುವಿಂಗೆ(ತೊರರಾ. ೧-೮-೬೬). [ಜಲ₂ + ನಿಧಿ]

ಜಲನಿಧಿತಲ್ಪ (ನಾ). ಸಮುದ್ರದ ಮೇಲೆ ಮಲಗಿರುವವನು ; ವಿಷ್ಣು : ಜಲನಿಧಿತಲ್ಪನುಂ ಜಲರುಹೋದರನುಂ . . . ಜಲದವರ್ಣನುಮೆಂಬುದನೀ ನಿದಾಘಮಂ ಕಳೆಯಲೆ ಪಣ್ಣಿಕೊಂಡನಸುರಾರಿ (ಜಗವಿ. ೬-೬೬). [ಜಲನಿಧಿ + ತಲ್ಪ]

ಜಲನಿರ್ಗಮ (ನಾ). ನೀರು ಹರಿದು ಹೋಗುವುದಕ್ಕೆಂದು ಮಾಡಿದ ಹಾದಿ ; ಮೋರಿ : "ಭ್ರಮಃ, ಜಲನಿರ್ಗಮಃ – ೨ ನೀರು ಹರಿಯುವುದಕ್ಕೆ ತಕ್ಕಹಾಗೆ ಕಟ್ಟಲ್ಪಟ್ಟ ತೂಬು, ಬಚ್ಚಲು, ಮೊಹರಿ, ನಾಲೆ, ಕೋಡಿ ಮುಂತಾದವುಗಳ ಹೆಸರುಗಳು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೬೯). [ಜಲ₂ + ನಿರ್ಗಮ]

ಜಲನಿಲಯ (ನಾ). ನೀರನ್ನು ಮನೆಯಾಗಿ ಹೊಂದಿರುವವನು; ನೀರೇ ನೆಲೆಯಾದವನು : ಅಂತು ಕುರುಕುಲಮಹೀಪಾಲಂ ಮಧ್ಯಮಲೋಕ ಪಾಲಕನಾಗಿಯುಂ ಪಶ್ಚಿಮ ಲೋಕಪಾಲಕನಂತೆ ಜಲನಿಲಯನಾಗಿ (ಗದಾಯು. ೬-೧೪ ವ). [ಜಲ₂ + ನಿಲಯ]

ಜಲನೀಲಿ (ನಾ). ಪಾಚಿ; ಹಾವಸೆ. [ಸಂ. ಜಲನೀಲೀ]

ಜಲನೀಲಿಕೆ, ಜಳನೀಳಿಕೆ (ನಾ). = ಜಲನೀಲಿ : ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಹಾವುಟಿ, ಜಲನೀಲಿಕಾ, ಶಿಲಾವಲ್ಕಗಳು ಇಲ್ಲಿ ಬೆಳೆಯುತ್ತವೆ (ಭೂವಿವ. ೦೬೭). **ಜಳನೀಳಿಕೆ :** "ಶೈವಾಳಂ ಜಳನೀಳಿಕೆ ಶೈವಳಮದು ನೀರೊಳಾದ ಪಾವಸೆಯೆನಿಪುಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೨೫-೧೮). [ಜಲ₂ + ನೀಲಿಕೆ]

ಜಲಪಕ್ಷಿ, ಜಳಪಕ್ಷಿ (ನಾ). ನೀರಂಹಕ್ಕಿ; ಸಾರಸ : "ಪುಷ್ಕರಾಹ್ವಃ, ಸಾರಸಃ ೨ ಸಾರಸಹಕ್ಕಿ ಹೆಸರು.ನೀರುಹಕ್ಕಿ, ಜಲಪಕ್ಷಿ, ತಾವರೇಹಕ್ಕಿ, ಕೊಳದ ಹಕ್ಕಿ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೪೦). **ಜಳಪಕ್ಷಿ:** ಜಳಪಕ್ಷಿವ್ರಾತ ಕೋಳಾಹಳಮೊಗೆವಿನೆಗಂ (ಲೀಲಾವ. ೦೩-೧೦೫) ; ಜಳಪಕ್ಷಿಗಳುಲಿಯಿಂದಂ . . . ಇಳೆಯರಸನೇಳ್ದಂ (ರಾಜಶೇ. ೪-೨೬). [ಜಲ₂ + ಪಕ್ಷಿ]

ಜಲಪಥ (ನಾ). ನೀರಿನ ಮಾರ್ಗ ; ಕಾಲುವೆ ; ಜಲಮಾರ್ಗ : ಹಾಯ್ಗಡಗಳನ್ನೂ ವಿಮಾನಕ್ಷೇತ್ರಗಳನ್ನೂ ರಸ್ತೆಗಳನ್ನೂ ಜಲಪಥಗಳನ್ನೂ ಸ್ಥಾಪನೆ ಮಾಡಬಹುದು (ಭಾಧಾನ. ೨೬೭). [ಜಲ₂ + ಪಥ]

ಜಲಪದ್ಧತಿ, ಜಳಪದ್ಧತಿ (ನಾ). ಕಟ್ಟಡಗಳ ಮೇಲಿನಿಂದ ಮಳೆನೀರು ಹರಿದಂ ಹೋಗುವಂತೆ ಮಾಡಿರುವ ಹರಿ ; ದೋಣಿ ; ಹರಿನಾಳಿಗೆ. **ಜಳಪದ್ಧತಿ:** "ಪ್ರಣಾಳೀ, ಜಳಪದ್ಧತಿಃ – ಈ ೨ ಹರಿನಾಳಿ" (ಹಲಾಯು. ೧೧೩-೬೩). [ಜಲ₂ + ಪದ್ಧತಿ]

ಜಲಪನ (ನಾ). = ಜಲ್ಪನ : ಈ ಜಲಪನ ನನಗೆ ಮರೆತು ಹೋಗಿದ್ದರೂ ನಮ್ಮ-ಕಾಕಂದಿರು ಇದನ್ನು ನೆನೆನೆನೆದು ನಗುವರು (ಕಲನಿ. ೩೪೪). [<ಸಂ. ಜಲ್ಪನ]

ಜಲಪರ್ಯಟನ (ನಾ). ನೀರಿನ ಮೇಲೆ ಸಂಚಾರ : ಎರಡು ಹಡಗುಗಳು ಇಂದು ನಸುಕಿನಲ್ಲಿ ಜಲಪರ್ಯಟನ ಕೈಕೊಂಡವು (ಇಪ್ಪಕ. ೩೨೩). [ಜಲ₂ + ಪರ್ಯಟನ]

ಜಲಪಾತ (ನಾ). ೧. ನೀರು ಧುಮುಕುವುದು. ೨. ನೀರು ಧುಮುಕುವ ಸ್ಥಳ; ನೀರ್ಬೀಳು ; ತಡಸಲು ; ಧಬಧಬೆ (ಉಕ): ಭೀಷ್ಮವಹ ಜಲಪಾತವ್ರಾತಂಗಳಿಂ ಭೀಕರಮರಣ್ಯಂ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೮೪-೨೯೧). [ಜಲ₂ + ಪಾತ]

ಜಲಪಾತ್ರೆ (ನಾ). ನೀರಿನ ಪಾತ್ರೆ ; ಕಮಂಡಲು : "ಜಲಪಾತ್ರೆಯೆ ಕಮಂಡಲಂ" (ಮಂಗರಾ. ೩೩-೨೫) : "ಗುಂಡಿಗೆಯೆನಲ್ ಜಲಪಾತ್ರೆಯ [ಪಾಠಾಂ. ತ್ರಮ]ಕ್ಕುಂ (ಕಬ್ಬಿಕೈ. ೩೧). [ಜಲ₂ + ಪಾತ್ರೆ]

ಜಲಪಿಪ್ಪಲಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹಿಪ್ಪಲಿ. 'ಜಲಹಿಪ್ಪಲಿ' ಪರಾ. [ಜಲ₂ + ಪಿಪ್ಪಲಿ]

ಜಲಪಿಸು (ಕ್ರಿ). ಅಸಂಬದ್ಧವಾಗಿ ಮಾತನಾಡು ; ಹರಟು ; ಗಳಹು : ಕುಲಗೆಡುಕರಾಗಿರುವ ಹೊಲತಿಯರ ನುಡಿಗಳನು ಜಲಪಿಸದಿರೆನ್ನೊಳಗೆ ಲಲಿತದೊಳು ಮುನಿಯೆ (ಹಮಚ. ೬೫). [<ಜಲ್ಪ + – ಇಸು₃]

ಜಲಪುರುಷ (ನಾ). ನೀರಿನಲ್ಲಿ ವಾಸಮಾಡುವ ಮನುಷ್ಯ ; ಅರ್ಧ ಮಾನವ, ಅರ್ಧ ಮೀನು–ಈ ಆಕಾರದ ವ್ಯಕ್ತಿ : ವಿಮಲ ಜಲಕನ್ಯೆಯರ ಮೊತ್ತದಿಂ . . . ಕ್ರಮದಿ ಜಲಪುರುಷರುಗಳಿಂದೊಪ್ಪುವ ಬಿಲಪುರುಷರು (ಬಸವು. ೧೯-೮೩). 'ನೀರ್ಮಾನಸ' ಪರಾ. [ಜಲ₂+ಪುರುಷ]

ಜಲಪುಷ್ಪ (ನಾ). ೧. ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಬೆಳೆಯುವ ಹೂವು ; ನೀರುಹೂವು; ಕಮಲ, ನೈದಿಲೆ ಮುಂತಾದುವು. ೨. ಮೀನು : (+). [ಜಲ₂ + ಪುಷ್ಪ]

ಜಲಪೊಟ್ಟಣ (ನಾ). ಮೋಡ ; ಮೇಘ : ಕುಂಭದ ಕುಲಾಲಜ್ಞಾನಮೊಗೆವಂತನಂತ ಜಲಪೊಟ್ಟಣದ ಮಳೆಜ್ಞಾನಮೆಸೆವಂತೆ ಸಂತತಂ ಶಾಸ್ತ್ರ ದರ್ಶನದಿಂದ ನಾಕನರಕಂಗಳು ಸಲೆ ಸಿದ್ಧವು (ಅರಾಚ. ೬-೨೨). 'ನೀರ್ಪೊಟ್ಟಣ' ಪರಾ. [ಜಲ₂ + ಪೊಟ್ಟಣ]

ಜಲಪ್ರಣಾಲ (ನಾ). ನೀರು ಹರಿದು ಹೋಗುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಕಟ್ಟೆಗೆ ಮಾಡಿರುವ ತೂಬು; ನೀರಗಂಡಿ: "ಜಲಪ್ರಣಾಲ [ಪಾಠಾಂ. ಪಾಣ] ದೊಳು . . . ವೃಂತದೊಳು ತುಂಬು" (ಶಬ್ದಮಂ. ೧೦೨).
[ಜಲ₂ + ಪ್ರಣಾಲ]

ಜಲಪ್ರಲಯ, ಜಲಪ್ರಳಯ (ನಾ). ನೀರಿನಿಂದಾಗುವ ಪ್ರಳಯ; ಯುಗಾಂತರದಲ್ಲಿ ನೀರು ಉಕ್ಕಿ ಜಗತ್ತನ್ನೆಲ್ಲಾ ಮುಳುಗಿಸುವುದು. **ಜಲಪ್ರಳಯ**: ಬಳಿಕಂ ಜಲಪ್ರಳಯವಾದಲ್ಲಿ ತಾಂ ಮೇಲೆ ತೊಳತೊಳಗಿ ನೆಗೆದು ತೇಂಕಾಡುತಿರ್ದುದು (ನಂಬಿರ. ೯-೩): ಬಾರಿಬಾರಿಗೆ ಜಲಪ್ರಳಯಂಗಳಾಗಲ್ಕೆ ಭೂರಿಶಾಖೆಗಳಿಂದೆ ತಳತೆಸೆವುದೊಂದು ವಟ ಭೂರುಹವದರದೊಂದೆಲೆಯ ಮೇಲೆ . . . ಮಲಗಿಕೊಂಡಿಹನೊರ್ವ ಬಾಲಕಂ (ಜೈಮಿಭಾ. ೩೨-೩೨).
[ಜಲ₂ + ಪ್ರಲಯ]

ಜಲಪ್ರಸರ, ಜಳಪ್ರಸರ (ನಾ). ನೀರಿನ ಹಬ್ಬುಗೆ,–ವಿಸ್ತಾರ: ಪಸಂಗಿ ದುಗ್ಧಾಬ್ಧಿ ಜಲ[ಪಾಠಾಂ. ಳ]ಪ್ರಸರಮನೊಡವೇಟ್ ಬಂದು ಕಟಿಪುವು ಮೇಘಪ್ರಸರಂಗಳಲ್ಲಿಯನೆ ರಸವೊಸರ್ವುವು ಪುಂಡ್ರೇಕ್ಷುವಾಟ ಕೋಟಿಗಳದಟ್ಟೆಳ್ (ಆದಿಪು. ೦-೩೯). **ಜಳಪ್ರಸರ**: ಮೇಲಿನ ಪ್ರಯೋಗದ ಪಾಠಾಂತರವನ್ನು ನೋಡಿ. [ಜಲ₂ + ಪ್ರಸರ]

ಜಲಪ್ರಳಯ 'ಜಲಪ್ರಲಯ' ನೋ.

ಜಲಪ್ರಾಂಗಣ (ನಾ). ಒಂದು ದೇಶಕ್ಕೆ ಹೊಂದಿಕೊಂಡು, ಅದರ ಆಧಿಪತ್ಯಕ್ಕೆ ಒಳಪಟ್ಟ ಜಲಪ್ರದೇಶ,–ಸಮುದ್ರ: "ದೇಶೀಸಮುದ್ರ, (ಸೀಮೆ):(ಪಾರಿ) ಸಮುದ್ರಸೀಮೆ, ಜಲಪ್ರಾಂಗಣ" (Territorial Waters. ಪತ್ರಿನಿ. ೮೪): ಭಾರತದ ಜಲಪ್ರಾಂಗಣದಲ್ಲಿನ ಸಮುದ್ರದ ಕೆಳಗಿರತಕ್ಕ ಎಲ್ಲ ಭೂಮಿಗಳೂ, ಖನಿಜಗಳೂ . . . ಸಂಘದ ವಶದಲ್ಲಿ ನೆಲಸತಕ್ಕುದು (ಭಾಧಾನ. ೦೭೦). [ಜಲ₂ + ಪ್ರಾಂಗಣ]

ಜಲಪ್ರಾಂತ (ನಾ). ನೀರಿನ ಸಮೀಪದ ಪ್ರದೇಶ; ನೀರಿನ ಅಂಚು; ತಟ; ತೀರ. [ಜಲ₂ + ಪ್ರಾಂತ]

ಜಲಪ್ರಾಣಿ (ನಾ). ನೀರಿನಲ್ಲಿ ವಾಸಮಾಡುವ ಪ್ರಾಣಿ: "ಜಲೇಶಯಃ–ಜಲಪ್ರಾಣಿ" (ಒಷಧಿ. ೬೦). [ಜಲ₂ + ಪ್ರಾಣಿ]

ಜಲಪ್ರಾಯ (ಗು). ೧. ನೀರು ಸಮೃದ್ಧಿಯಾಗಿರುವ; ನೀರನ್ನುಳ್ಳ. (ನಾ). ೨. ನೀರಿನಿಂದ ತುಂಬಿದ ಪ್ರದೇಶ: "ನೀರಂ ಬಹಳವಾಗಿರುವ ದೇಶ" (ಅಮರ. ೩೬೪). [ಸಂ.]

ಜಲಫಣಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ನೀರಂಹಾವು: "ಅಳಗರ್ತ [ಪಾಠಾಂ. ಅಲಗರ್ದ]ನೆನಲು ಜಲಫಣಿಯಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೦೦೯-೩).
[ಜಲ₂ + ಫಣಿ₂]

ಜಲಬಂಧ (ನಾ). ಹಡಗುಗಳು ಅಥವಾ ದೋಣಿಗಳು ಸಂಚರಿಸ ಬೇಕಾದ ಕಾಲುವೆ ಒಂದೇ ಮಟ್ಟದಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲದಿರುವಾಗ ನೀರಿನ ಮಟ್ಟವನ್ನು ತಕ್ಕಂತೆ ಎತ್ತರಿಸಲು ಮತ್ತು ಕಡಮೆ ಮಾಡಲು ಏರ್ಪಡಿಸಿದ ವ್ಯವಸ್ಥೆ; ಮಟ್ಟ ಬದಲಾವಣೆಯ ವ್ಯವಸ್ಥೆ: ಈ ರೀತಿಯ ಕಾಮಗಾರಿಗೆ 'ಜಲಬಂಧ'(Locks)ವೆನ್ನುತ್ತಾರೆ (ಭಾಲಪ್ರ. II. ೭೭೦).
[ಜಲ₂ + ಬಂಧ]

ಜಲಬರಿದಾನ (ನಾ). ಧಾರಾಪೂರ್ವಕವಾದ ದಾನ: ಕಟ್ಟೇರಿ ಗ್ರಾಮ ಕಾರ್ಯ್ಯಮಂ ಮೊದಲಾದ ಮಾವುಳುದ ಕೃತ್ತ್ಯದೊಳು ಜಲಬರಿದಾನವಂ ಕೊಡಳಾಗಮವ ಸಿಮಿಥ್ಯದಿಂದ ಬಹುತ್ತಲೆಕ್ಕದಿಂ (ಎಕ. VI, ಕಂಒ೪. ೭-೬; ಸು. 1260 ?). [ಜಲ₂ + ಪರಿ₂ + ದಾನ]

ಜಲಬಾಧೆ (ನಾ). ಮೂತ್ರ ವಿಸರ್ಜನೆ; ಮೂತ್ರಶಂಕೆ: ಪಾಳು ಪ್ರದೇಶಕ್ಕೆ ಜಲಬಾಧೆಗಾಗಿ ಹೋದ (ಕಲನೆ. ೨೩೦).
[ಜಲ₂ + ಬಾಧೆ]

ಜಲಬಿಂದು (ನಾ). ನೀರಿನ ಹನಿ; ತುಂತುರು: ಪದ್ಮಪತ್ರದ ಜಲಬಿಂದು ವಿನಂತೆ ಚಲಿತವಾದುದು ಚಿತ್ತಂ (ಶಂಕಾಪೂ. ೯-೭೬); ಆಕಾಶಕಕ್ಕೆಟ್ಟೆ ಪಭಿಷೇಕದ ಜಲಬಿಂದುಮಾಲೆ ಮುಕ್ತಾನೀಕದ ತೇಜದಿಂ . . . ಪಡೆದು ದಿರ್ವಂಡಿ ಚೆಲ್ವಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೧೧-೩೨). [ಜಲ₂ + ಬಿಂದು]

ಜಲಬುದುಬುದ (ನಾ). = ಜಲಬುದ್ಬುದ (೬). [<ಜಲಬುದ್ಬುದ]

ಜಲಬುದ್ಬುದ, ಜಳಬುದ್ಬುದ (ನಾ). ನೀರಿನ ಗುಳ್ಳೆ; ಬೊಬ್ಬುಳಿಕೆ: ಸಲಿಲದ ಹೊಜಗೆ ಬೊಬ್ಬುಳಿಕೆಗಳ ತರ ನೊರೆದುಜುಗಿದವು ಘುಳುಘುಳಿಸಿ ಜಲಬುದ್ಬುದದ ಚೂಣಿಯಲಿ (ಕುವ್ಯಾ.ಗ. ೩-೩೨). **ಜಳಬುದ್ಬುದ**: ಜಳಬುದ್ಬುದವುಂ ಕರ್ಬೊನ್ನೊಳ್ ಕಟ್ಟಿಪೆನೆಂಬ ಮರುಳ ಗುರುವಾಗದಿಡು ವಿಳಯಸ್ವಭಾವಮಂ ಸಲೆ ತಳೆದೊಡಲಂ ನಿಟ್ಟಿಮಾಡಲುಜ್ಜುಗಿಪಾತಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೪-೫೭). [ಜಲ₂ + ಬುದ್ಬುದ]

ಜಲಬ್ರಾಹ್ಮಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧಿ ಸಸ್ಯ: ಸೊಗ್ಗಿಲುಬೇರು, ಜಲಬ್ರಾಹ್ಮೀ, ಸೊಗದಬೇರು ಅಪಾಡೀಬೇರು (ಸಕವ್ಯ. ೪೩೦ ಪರಿ).
[ಜಲ₂ + ಬ್ರಾಹ್ಮಿ]

ಜಲಭಂಗ (ನಾ). ನೀರಿನ ತೆರೆ,–ಅಲೆ: "ಜಲಭಂಗಂ ವಿರಹಂ ಕಮಂಡಲು ಚಣಂಗಂ ಕೋರಕಾವಲ್ಲಿಯುತ್ಕಲಿಕಾಖ್ಯಂ" (ನಾನಾರ. ೧೦೩).
[ಜಲ₂ + ಭಂಗ]

ಜಲಭೃಚ್ಚಾಪ (ನಾ). ಕಾಮನ ಬಿಲ್ಲು; ಇಂದ್ರಚಾಪ: ಆ ಪುರದ ರತ್ನಭವನ ಕಳಾಪದ್ಯುತಿ ನೆಗಟ್ ಗಗನತಳದೊಳ್ ಜಲಭೃಚ್ಚಾಪರುಚಿಗೆತ್ತು (ಆಜಿತಪು. ೨-೦೭). [ಸಂ. (ಜಲಭೃತ್ + ಚಾಪ)]

ಜಲಭೃತ್ತು (ನಾ). ಮೋಡ; ಮೇಘ: ಜಲನಿಧಿ ಜಲಮುಂ ಜಲಭೃತ್ತುಮಲಕ್ಕೆ ನಲಿದಿತ್ತುದು (ರಾಜಶೇ. ೧-೯೭). [ಸಂ. ಜಲಭೃತ್]

ಜಲಭ್ರಮ (ನಾ). ನೀರಿನ ಸುಳಿ,–ಆವರ್ತ: "ಆವರ್ತಂ ಜಲಭ್ರಮಂ ಸುಟಿಯೆನಿಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೦೨೩-೦೨). [ಜಲ₂ + ಭ್ರಮ]

ಜಲಮಂತ್ರ, ಜಳಮಂತ್ರ (ನಾ). ಜಲಸ್ತಂಭನ ಮಂತ್ರ: ಜಲಮಂತ್ರಮನೇನುಮಂ ಬಗೆಯದೆ ಕೋಪೋದ್ರೇಕಮನೆ ಬಗೆದು (ಗದಾಯು. ೭-೨೨ ವ). **ಜಳಮಂತ್ರ**: ಎನ್ನ ಪೇಟ್ದ ಜಳಮಂತ್ರೋಪದೇಶಮಂ ಕೆಯ್ಕೊಂಡು . . . ವೈಶಂಪಾಯನ ಸರೋವರದೊಳ್ ಮುಬುಗಿ (ಪಂಪಭಾ. ೧೩-೭೦ ವ). [ಜಲ₂ + ಮಂತ್ರ]

ಜಲಮಂದಿರ (ನಾ). ಕಾರಂಜಿಗಳಿರುವ ಮನೆ; ಧಾರಾಗೃಹ: ಉದ್ಯಾನವನದ ಮಧ್ಯ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಏಳು ಅಂತಸ್ತುಗಳುಳ್ಳ ವಿಸ್ತೀರ್ಣವಾದ ಜಲಮಂದಿರವಿದ್ದು (ಮಂಜುಕ. ೪). [ಜಲ₂ + ಮಂದಿರ]

ಜಲಮಣಿ (ನಾ). ನೀರಿನ ಹನಿ; ಜಲಬಿಂದು: ಜಲಮಣಿಯ ಬೆಡಗನಿಕ್ಕಬಹುದೆ ಬಯಲ ಬಂಧಿಸಬಹುದೆ (ಪೋಳಿಮಾ. ೦೦೮-೪೭೪).
[ಜಲ₂ + ಮಣಿ₃]

ಜಲಮಯ (ಗು). ನೀರಿನಿಂದ ಕೂಡಿದ; ನೀರಿನಿಂದಾದ: ಪೃಥಿವೀಮಯ ಶರೀರದ ಹಾಗೆ ಜಲಮಯ ತೇಜೋಮಯ ವಾಯುಮಯ ಶರೀರಗಳೂ ಆಯಾ ಜೀವ ಕರ್ಮಾನುಸಾರ ಉಂಟು (ಹಿಂದಸಾ. ೫೯). [ಸಂ.]

ಜಲಮಲಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ; "ಮುಕ್ತವರ್ಚ" (ಶಂಕಿಕ. ೩೩೭).
[?]

ಜಲಮಾನುಷಿ (ನಾ). = ಜಲಕನ್ಯೆ: ಉದಧಿಜು ತೋರ ಮುತ್ತಿನ ತಾರಗೆ ಶೀತಮರೀಚಿ ಶಂಖದಂದದಿನಿರೆ ನೀರ ಮೇಲೆ ನಲಿವಟ್ಟಿರೆಯುರ್ವಿ ಮಾನುಷೀಪ್ರಕಾರದಿನಿರೆ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೦೨-೦೫೩). [ಜಲ₂ + ಮಾನುಷಿ]

ಜಲಮಾರ್ಗ (ನಾ). ೧. ಸಮುದ್ರ ಮಾರ್ಗ; ನದೀಮಾರ್ಗ: ನಾಗರೀಕವಾದ ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಜನಾಂಗದವರೂ ತಮ್ಮ ದೇಶದ ಭೂಮಾರ್ಗ ಜಲಮಾರ್ಗಗಳನ್ನು ವೃದ್ಧಿಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿರುವರು (ದೂರದ. ೯೨)

೨. ಕೊಳಾಯಿ; ನಲ್ಲಿ. ೩. ಹರಿ; ಕಾಲುವೆ; ಚರಂಡಿ: "ಭ್ರಮಾಃ, ಜಲನಿರ್ಗಮಾಃ–೨ ನೀರು ಹರಿಯುವುದಕ್ಕೆ ತಕ್ಕಹಾಗೆ ಕಟ್ಟಲ್ಪಟ್ಟ ತೂಬು, ಬಚ್ಚಲು, ಮೋರಿ, ನಾಲೆ, ಕೋಡಿ ಮುಂತಾದವುಗಳ ಹೆಸರುಗಳು. ಚಕ್ರಾದಿಗಳು – ೪ – ಪದಗಳೂ ಜಲಮಾರ್ಗಕ್ಕೆ ಹೆಸರು ಅಂದರೆ ನೀರು ಹರಿಯುವ ಹಾದಿ, ನೀರು ದಾರಿ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೭೯). [ಜಲ₂ + ಮಾರ್ಗ]

ಜಲಮುಕ್ಸಮಿತಿ (ನಾ). ಮೋಡಗಳ ಗುಂಪು,–ಸಮೂಹ : ದೃಕ್ಸುಭಗ ಮೂರ್ತಿ ರಿಪುಜಲಮುಕ್ಸಮಿತಿಸಮೀರ (ವಿಷ್ಣುಪು. ೦-೭).
[ಸಂ. (ಜಲಮುಚ್ + ಸಮಿತಿ)]

ಜಲಮುಚ (ನಾ). ಮೋಡ ; ಮೇಘ : ಮಳೆಯ ಕಾಲದ ಜಲಮುಚದ ರುಚಿ ತಳೆದ ಭ್ರಮರಗಳಿಂದ (ರಘುವಂ. ೯-೪೪). [<ಸಂ. ಜಲಮುಚ್]

ಜಲಯಂತ್ರ, ಜಳಯಂತ್ರ (ನಾ). ೧. ಜೀರ್ಕೊಳವೆ ; ಪಿಚಕಾರಿ ; ಚಿಮ್ಮಲು : "ಜೀರ್ಕೊಳವೆ = ಜಲಯಂತ್ರಂ" (ಕಮುದ. ಪರಿ. ೧) ; ರಾಜ ಕುಮಾರನೆತ್ತಿದ ಜಲಯಂತ್ರ ಪಯೋಭಿಘಾತದಿಂದಮರಸಿಯರ ತೊಟ್ಟ ಪೂದುಡಿಗೆಗಳೆಲ್ಲಂ ಬಟಲ್ಬು ಕಟಲ್ಬು (ಶಾಂತಿಪು. ೮-೩೦ ವ) ; ಬಿತ್ತರದಿಂ ಜಲ[ಪಾಠಾಂ. ಳ]ಯಂತ್ರಮನೊತ್ತುವ ಕಾಂತಾಳಿ ಪುತ್ರಿಕಾಸಂತತಿ ಯಂತೆತ್ತಮಿರೆ ಸರಸಿ ಪೋಲ್ಬುದು ಚಿತ್ರಜನ ನಿಯಂತ್ರ ಯಂತ್ರಧಾರಾ ಗೃಹಮಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೭-೦೪೪). ೨. ನೀರನ್ನು ಎತ್ತುವ ಯಂತ್ರ ; ರಾಟಳ : ಅಂಧಕಾರಮಯವಾದ ತೋಟದ ಕಡೆಗೆ ನೋಡುತ್ತ, ಜಲ ಯಂತ್ರದ ಶಬ್ದವನ್ನೂ ಬುಲ್‌ಬುಲ್ ಪಕ್ಷಿಯ ಹಾಡನ್ನೂ . . . ಕೇಳಿಸಿ ಕೊಳ್ಳುತ್ತ (ಪುನರು. ೨೯೭). **ಜಳಯಂತ್ರ** : ೧. ಅದೇಂ ನಿಮಿರ್ದುವೊ ಲೀಲೆಯಿಂದೆ ಜಳಯಂತ್ರಮನಂದು ಮಹೀಶನೊತ್ತೆ ಕುಂಕುಮಜಳ ಚಂದನೋದಕ ಮೃಗೋದ್ಭವ ವಾರಿ ನಿಯುಕ್ತಧಾರೆಗಳ್ (ಚಂದ್ರಪು. ೭-೦೩೩). [ಜಲ₂ + ಯಂತ್ರ]

ಜಲಯಾತ್ರೆ, ಜಳಯಾತ್ರೆ (ನಾ). ನೀರಿನ ಮೇಲೆ ಮಾಡುವ ಪ್ರಯಾಣ; ಸಮುದ್ರಯಾನ : ಜಲಯಾತ್ರೆಗೆ ಪೋಗಿ ತನ್ನ ಪಡೆದ ರತ್ನಂಗಳಂ ಕೊಂಡು (ಚಾವುಂಪು. ೦೭೨) ; ಆ ಪರದನೊರ್ಮೆ ಜಲಯಾತ್ರೆಗೆ ಪೋಗಿ ಪಿರಿದಪ್ಪರ್ಥಲಾಭಮಾಗಿರ್ಪುದುಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೦೨-೦೯೨); ನಾನು ಈಗ ದೀರ್ಘ ಜಲಯಾತ್ರೆಯನ್ನು ಕೈಗೊಳ್ಳಲಿರುವುದರಿಂದ (ಬೆಂಜನ್. ೭೦). **ಜಳಯಾತ್ರೆ** : ಜಳಯಾತ್ರೆಗೆ ಪೋಪವರ್ಗಳ್ . . . ಜಳಮಂ ಮೊಗೆ ದೊಯ್ವರ್ (ಸಮುಪ. ೨-೪೯). [ಜಲ₂ + ಯಾತ್ರೆ]

ಜಲಯಾನ (ನಾ). ೧. ಜಲಮಾರ್ಗವಾಗಿ ಪ್ರಯಾಣ ಮಾಡುವ ಸಾಧನ; ನಾವೆ ; ಹಡಗು : ಉರಗಾವೃತಂ ಸುವರ್ಣಾಭರಣಂ ಜಲಯಾನವಾಸಿತಂ ಚಿಪಿಟಾಸ್ಯಂ . . . ಕುಳೀರದಂತೃತ್ರ್ಯಂಶಂ (ಜಾತಕ. ೦೯-೦೨). ೨. = ಜಲಯಾತ್ರೆ : ರಾಜಕುಮಾರನು ಮೊದಲು ನೀಲನದಿಯಲ್ಲಿ ಜಲಯಾನ ಮಾಡಿದನು (ಮಹಿಸ. ೪೪). [ಜಲ₂ + ಯಾನ]

ಜಲಯುದ್ಧ, ಜಳಯುದ್ಧ (ನಾ). ನೀರಿನಲ್ಲಿ ನಿಂತು ನೀರನ್ನು ಎರಚಿ ಮಾಡುವ ಕಾಳಗ : ಬಾಹುಬಲಿ ಭರತನಂ ದೃಷ್ಟಿಯುದ್ಧ ಜಲಯುದ್ಧ ದೊಳ್ಗೆಲ್ದು (ಚಾವುಂಪು. ೪೪-೨೨). **ಜಳಯುದ್ಧ** : ಭರದಿಂದಂ ತುಳುಕಿದ ನೀರುರದೊಳ್ ಹಾರಾಂಶು ರುಚಿಯನಿರ್ಕುಳಿಗೊಳೆ ದುರ್ಧರ ಜಳ [ಪಾಠಾಂ. ಲ]ಯುದ್ಧಮುಮಾದಮೆ ಪರಿಭವಮಂ ಚಕ್ರವರ್ತಿಗಿತ್ತತ್ತಾಗಳ್ (ಆದಿಪು. ೦೪-೦೦೮). [ಜಲ₂ + ಯುದ್ಧ]

ಜಲರಂಕು, ಜಳರಂಕು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ನೀರುಹಕ್ಕಿ ; ನೀರು ಕಾಗೆ. **ಜಳರಂಕು** : "ದಾತ್ಯೂಹಃ, ಜಳರಂಕುಃ– ಈ ೨ ಜಾಮುಹಂ" (ಹಲಾಯು. ೪೨-೯೭) ; "ಜಳರಂಕು ಕಾಳಕಂಠಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೪೨-೦೩) : "ಜಳರಂಕು ದಾತ್ಯೂಹಮೆನಲಾ ನಿರುಗನಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೩೨-೦೦).
[ಸಂ.]

ಜಲರಾಶಿ, ಜಳರಾಶಿ (ನಾ). ಕಡಲು ; ಸಮುದ್ರ : ಜಲಮಯಮೆನಿಸಳ್ ಸಾಲ್ದುದು ಜಲರಾಶಿ ನಭಕ್ಕೆ ನೆಗೆದ ಮೆರ್ಚುಗೆಯಿಂದಂ (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೨-೩೪): ಜಲರಾಶಿ ಜಡರಾಶಿಯಲ್ತೆ (ಇಂಚಾಪ. ೧೭೮-೩೦). **ಜಳರಾಶಿ** : "ರತ್ನಾ ಕರಃ . . . ಜಳರಾಶಿಃ, ಸಾಗರಃ, ಸಮುದ್ರಃ–ಈ ೧೨ ಸಮುದ್ರಂ" (ಹಲಾಯು. ೧೦೭-೩೦) : ಜಳರಾಶಿ ಶ್ರೇಣಿಯೊಳ್ ಪಾಲ್ಗಡಲಮರ ಕುಜ ಶ್ರೇಣಿಯೊಳ್ ಪಾರಿಜಾತಂ(ಶಾಸಮಂ. ೭೩): (ಎಇ. XV, ೮೭; 1060 ಸೋ.)
[ಜಲ₂ + ರಾಶಿ]

ಜಲರಾಶಿಪ್ರಭವೆ (ನಾ). ಸಮುದ್ರದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವಳು ; ಲಕ್ಷ್ಮಿ : ಜಲರಾಶಿಪ್ರಭವೆಯಂ . . . ಲಕ್ಷ್ಮೀ ಲಲನೆಯನಾಂತು ವಕ್ಷಸ್ಥಲದೊಳ್ಪೇ ಟಿಂತುದಾರಚರಿತನೆ ಅಪ್ಪೆ (ಕವಿರಾ. ೩-೧೭೦).
[ಸಂ. ಜಲರಾಶಿಪ್ರಭವಾ (ಜಲರಾಶಿ + ಪ್ರಭವ + –)]

ಜಲರಾಸಿ (ನಾ). = ಜಲರಾಶಿ : ಇತ್ತಲು ಸಂದಣಿಸಿತರಿರಾಯದಳ ಜಲರಾಸಿ ಜರಿವಂತೆ (ಕುಮಾರ್ದ್ರೋ. ೨-೦೯). [<ಜಲರಾಶಿ]

ಜಲರಿ 'ಝಾಲರಿ' ನೋ.

ಜಲರುಹ, ಜಳರುಹ (ನಾ). ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದುದು; ತಾವರೆ; ಕಮಲ: ಜಲರುಹ ಬೀಜರಾಜಿಗಳನಾಜಿಪ (ಕಾದಂಪೂ. ೨೨೪) ; ಅಲಿಗಳ ಸೋಂಕಿಂ ಪ್ರಾತರ್ಜಲರುಹಮಲರ್ವಂತೆ (ಜಗವಿ. ೩-೩೨); **ಜಳರುಹ** : 'ಜಳರುಹ ಕಾಂಡ', 'ಜಳರುಹಪತ್ರ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಜಲರುಹನಾಭ ಜಳರುಹನಾಭ (ನಾ). ಕಮಲನಾಭ ; ವಿಷ್ಣು : ಜಲರುಹನಾಭನ ನಾಭಿಯೊಳಗುಟಿದರ್ ನಿನ್ನ ಮಂತ್ರಬಲದಿಂ ಬ್ರಹ್ಮರ್ (ಗದಾಯು. ೭-೩೭). **ಜಳರುಹನಾಭ** : ಜಳರುಹನಾಭನ ನಾಭಿಯ ಜಳಬುದ್ಬುದದೊಳಗೆ . . . ಒಗೆದಂ ಹಿರಣ್ಯಗರ್ಭ ಬ್ರಹ್ಮಂ (ಪಂಪಭಾ. ೦-೩೯). [ಸಂ. (ಜಲರುಹ + ನಾಭಿ + –)]

ಜಲರುಹರಿಪು, ಜಳರುಹರಿಪು (ನಾ). ತಾವರೆಯ ವೈರಿ : ಚಂದ್ರ. **ಜಳರುಹರಿಪು**: ಜಳರುಹರಿಪುಮೌಳಿ ತಾಪಸಂಗಿಂತೆಂದಂ (ಶಬಶಂ. ೨-೦೦೪).
[ಜಲರುಹ + ರಿಪು]

ಜಲರುಹಾಕ್ಷ (ನಾ). ಕಮಲದಂತೆ ಕಣ್ಣುಳ್ಳವನು ; ಕೃಷ್ಣ : ಬಲನ ವಜ್ರನ ಕಾಲನೇಮಿಯ ಜಲರುಹಾಕ್ಷನ ರಾವಣನ ರಘುಕುಲನ ದೆಪ್ಪಾದಿಪ್ಪು ಜೋಡಿಸಿತಾತನೀತನಲಿ (ಕುಮಾಳ. ೨೦-೨೨). [ಸಂ.(ಜಲರುಹ+ಅಕ್ಷಿ + –)]

ಜಲರುಹಾಹಿತ (ನಾ). = ಜಲರುಹರಿಪು : ಜಲರುಹಾಹಿತಬಿಂಬಮಂ ಸಾರ್ದಲರ್ವ ತಾರಕಿಯಂತೆ ಮಿಱುಗುವುದು . . . ಮೂರುತಿಯ ಮುತ್ತು (ಬಸವು ೪-೩೯). [ಜಲರುಹ + ಅಹಿತ]

ಜಲರುಹೋದರ (ನಾ). ಕಮಲನಾಭ ; ವಿಷ್ಣು : ಜಲನಿಧಿತಲ್ಪಂ ಜಲರು ಹೋದರನುಂ ಜಲಜಾತನೇತ್ರನುಂ (ಜಗವಿ. ೭-೭೪).
[ಜಲರುಹ + ಉದರ]

ಜಲಲವ (ನಾ). ನೀರಿನ ಹನಿ,–ಬಿಂದು : "ಜಲಲವಮುದು ಬಿಂದು" (ವಸ್ತುಕೋ. ೨೪-೦೪): ಕಾರ್ಮುಗಿಲಿಂ ಜಲಲವತತಿ ಕಾರ್ಮುಕದಿಂ ಸ್ಮರಶರಂ . . . ಬಿಡುತಂದುವೈದೆ ಜಲದಾಗಮದೊಳ್ (ಚಂದ್ರಪು. ೪-೩೯).
[ಜಲ₂ + ಲವ]

ಜಲಲಿಪಿ (ನಾ). ೧. ನೀರಿನ ಮೇಲೆ ಬರೆದುದು. ೨. (ಆಲಂ) ಸ್ವಲ್ಪ ಹೊತ್ತಿನಲ್ಲಿಯೆ ನಶಿಸಿ ಹೋಗುವಂಥದು; ಕ್ಷಣಭಂಗುರವಾದುದು: ಆರುಂ ಕೊಲಲಾರ್ಪರೆ ಸಾಯದರಂ ಲಲಾಟದೊಳ್ ವಿಧಿಯ ಬರೆದ ಲಿಪಿ ಜಲಲಿಪಿಯೇ (ಪಂಚಾಮಾ. ೩-೩೦) ; ಗಣಿಕೆಯ ಸ್ನೇಹವು ಜಲಲಿಪಿಯಂತೆ (ಕಾವ್ಯಸ. ೦೯); ಜಲಲಿಪಿಯ ತೆರದೆ ಈ ಮಾತನೊರೆದ (ಮುಕ್ತಕೇಂ. ೧೩-೮). ೩. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಲಿಪಿ : ಗಗನಲಿಪಿ, ಧೂಮಲಿಪಿ, ಜಲಲಿಪಿ, ಪಿಶಾಚಲಿಪಿ (ಭಾಸ್ಕರ. ೭೭-೪). [ಜಲ₂ + ಲಿಪಿ]

ಜಲಲೇಖ (ನಾ). =ಜಲಲಿಪಿ: ಕರ್ಮ, ಜ್ಞಾನ, ಭಕ್ತಿ ಇವು ಮೂರು ಕ್ರಮವಾಗಿ ಶಿಲಾಲೇಖ, ಸ್ಥಲಲೇಖ, ಜಲಲೇಖಗಳಾಗಿರುವವು (ಶಿವಾಸೂ. ೦೩೦). [ಜಲ್₂ + ಲೇಖ]

ಜಲವಟೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕಂಠಾಭರಣ; ಜಳವಟ್ಟಿಗೆ: ಬಿಗಿದ ಟೆಂಕೆಯ ಹೊಮ್ಮಿಣಿಯ ಹೊರಜೆಗಳ ಜೋಡಿಯ ಪಕ್ಕಘಂಟೆಯ ರಘುಗೆಯ ಮೊಗರಂಬದ ನವಾಯಿಯ ಮಣಿಯ ಜಲವಟೆಯ ಬಿಗಿದ ಕೂರಂಕುಶದ (ಕುಮ್ಮಾಸ. ೧೨-೯೭). [?]

ಜಲವರ್ಣ (ನಾ). ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಕಲಸಿ ಲೇಪಿಸುವ ಬಣ್ಣ: ಅಜಂತದ ಗೋಡೆಗಳ ಮೇಲೆ ಬರೆದ ಜಲವರ್ಣ ಚಿತ್ರಗಳು ದೊಡ್ಡ ಪ್ರಮಾಣದವು (ದಾಂಪ್ರ. I, ೨೦೬). 'ತೈಲವರ್ಣ' ಪರಾ. [ಜಲ್₂ + ವರ್ಣ]

ಜಲವಸತಿ (ನಾ). ನೀರು ಇರುವಿಕೆ; ನೀರಿನ ಅಸ್ತಿತ್ವ: ಭೂಮಿಯ ಒಳಭಾಗದಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲೆಲ್ಲಿ ಜಲವಸತಿ ಇದೆಯೋ ಅಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ಓಯಸಿಸ್‌ಗಳು ಇರುತ್ತವೆ (ಭೂವಿವ. ೪೪೬). [ಜಲ್₂ + ವಸತಿ]

ಜಲವಾಯಸ, ಜಳವಾಯಸ (ನಾ). ನೀರುಕಾಗೆ. **ಜಳವಾಯಸ:** "ಮದ್ಗುಃ, ಜಳವಾಯಸಃ–ಈ ೨ ನೀರ ಕಾಗೆ" (ಹಲಾಯು. ೪೨-೯೭). [ಜಲ್₂ + ವಾಯಸ]

ಜಲವಾಹ (ನಾ). ಮೋಡ; ಮೇಘ. [ಸಂ.]

ಜಲವಿಕಳ (ನಾ). ನೀರಿಲ್ಲದುದು; ಬತ್ತಿದುದು: ಜಲವಿಕಳಮಾಗಿರ್ದ ಜಲಾಶಯದೊಳ್ ಶಿಶುಕುಳೀರಂ ನೀರಂ ಪಡೆಯದೆ ಮಲುಮಲನೆ ಮಱುಗುತ್ತಿರ್ದುದಂ ಕಂಡು ಕರುಣಿಸಿ (ಪಂಚತಂ. ೨೪೮-೧೬). [ಜಲ್₂ + ವಿಕಳ(=ವಿಕಲ)]

ಜಲವಿಡಿ (ಕ್ರಿ). ನೀರು ತುಂಬು: ಜಲವಿಡಿ[ಹಾಕಾಂ. ೪]ದವಕ್ಷಿಯುಲಿ ಕರುಣಾ ಜಲನಿಧಿಗೆ (ತೊರರಾ. ೪-೫-೨೩). [ಜಲ್₂ + ಇಡಿ₂]

ಜಲವಿದ್ಯುತ್ತು (ನಾ). ಜಲಶಕ್ತಿಯಿಂದ ಉತ್ಪಾದಿಸಿದ ವಿದ್ಯುಚ್ಛಕ್ತಿ: ದಕ್ಷಿಣ ಭಾರತದ ನದಿಗಳು ಸಾಕಷ್ಟು ಜಲವಿದ್ಯುತ್ತನ್ನು ಒದಗಿಸುತ್ತವೆ (ರೂ೦). [ಜಲ್₂ + ವಿದ್ಯುತ್ತು]

ಜಲವಿಹಂಗ, ಜಳವಿಹಂಗ (ನಾ). ನೀರುಹಕ್ಕಿ; ಜಲಪಕ್ಷಿ. **ಜಳವಿಹಂಗ:** ಕತ್ತರಿವಾಣಿಯೊಳೆಱಗುವ ಚಿತ್ರದ ಕವಿತರ್ಪ ಜಳವಿಹಂಗಂಗಳವೋಲ್ ಎತ್ತಂ ಕವಿತಂದುವು . . . ಖಚರರೆಚ್ಚ ಶರಂಗಳ್ (ಚಂದ್ರಪು. ೬-೩೨). [ಜಲ್₂ + ವಿಹಂಗ]

ಜಲವೈದ್ಯ (ನಾ). ನೀರಿನಿಂದ ಮಾಡುವ ರೋಗಚಿಕಿತ್ಸೆ; ಜಲಚಿಕಿತ್ಸೆ: ದೊಡ್ಡ ಸ್ನಾನಗೃಹವಂತೂ ಜಲವೈದ್ಯದ ಭಾರಿ ವ್ಯವಸ್ಥೆಗೆ ಸೇರಿದ ಒಂದು ಈಜುವ ಕೊಳ (ಭಾರದ. ೩೭೭). 'ಜಲಚಿಕಿತ್ಸೆ' ಪರಾ. [ಜಲ್₂ + ವೈದ್ಯ]

ಜಲವ್ಯಾಲ, ಜಳವ್ಯಾಳ (ನಾ). ನೀರುಹಾವು; ಒಳ್ಳೆ. **ಜಳವ್ಯಾಳ:** "ಅಲಗರ್ದಃ, ಜಳವ್ಯಾಳಃ–ಈ ೨ ನೀರ್ವಾವು" (ಹಲಾಯು. ೦೦೬-೨೧); ಜಳಮೃಣಾಳನಾಳಮುಂ ಜಳವ್ಯಾಳಮೆಂದು ಕೆಲದ ಬಲದಿಂ ಓಡಿಯಲೆಂದು ಧೀಂಕಿಡುವ ವಿಷಾಪಹಾರ ಶಾಲೂರ ಜಾಲಂಗಳೊಳಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೫-೪೦೨). [ಜಲ್₂ + ವ್ಯಾಲ]

ಜಲಶಂಕೆ (ನಾ). ೧. ನೀರಿನಿಂದಾಗುವ ಭಯ. ೨. ಮೂತ್ರ ವಿಸರ್ಜನೆ: ಜಲಶಂಕೆಗೆ ಹೋಗಬೇಕಾಗಿತ್ತು (ರೂ೦). [ಜಲ್₂ + ಶಂಕೆ]

ಜಲಶಯನ (ನಾ). ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಮಲಗಿರುವವನು; ವಿಷ್ಣು: "ವಿಷ್ಣುಃ, ಕೃಷ್ಣಃ . . . ಜಲಶಯನಃ, ಚತುರ್ಭುಜಃ . . . ಈ ೪೫ ನಾರಾಯಣನ ಪೆಸರ್" (ಹಲಾಯು. ೫-೨೩): ಜಲಶಯನೋದರಾಂತರದಿನೀ ತ್ರಿಜಗಂ ಪೊಱಮಟ್ಟುದೀಗಳೆಂಬುಲಿ ಸಲೆ (ಶಂಪಭಾ. ೦೦-೫೨). [ಜಲ್₂ + ಶಯನ]

ಜಲಶಿಲೆ (ನಾ). ನೀರಿನ ತಳದಲ್ಲಿ, ನೀರಿನ ಒತ್ತಡದಿಂದಾದ ಶಿಲೆ; ಪ್ರಸ್ತರ ಶಿಲೆ; ಅವಸಾದನ ಶಿಲೆ: ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ದೊರೆಯುವ ಯಾವತ್ತೂ ಶಿಲೆಗಳಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಶಿಲೆ, ವಿಕೃತಶಿಲೆ, ಜಲಶಿಲೆ ಎಂಬ ಮೂರು ಮುಖ್ಯ ವರ್ಗಗಳಿರುತ್ತವೆ (ಮುಂಬಯಿ. ೬-೨೩೮): ಜಲಶಿಲೆಗಳು ಕೆಲವು ನಿಯಮಿತ ಪ್ರದೇಶಗಳಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಸಿಕ್ಕುತ್ತವೆ (ಕಭಾಗಿ. ೨೫). [ಜಲ್₂ + ಶಿಲೆ]

ಜಲಶಿಲ್ಪಿ (ನಾ). ಬಾವಿಯನ್ನು ಅಗೆಯಬೇಕಾದರೆ ಎಲ್ಲಿ ಚೆನ್ನಾಗಿ ನೀರು ಬರುತ್ತದೆ ಎಂಬುದನ್ನು ತಿಳಿಯಬಲ್ಲ ವಿಜ್ಞಾನಿ: ಉದಕವು ಹೊರಡದವ ಹಾಗಿದ್ದರೆ ಅದನ್ನು ಜಲಶಿಲ್ಪಿಯು ಪ್ರಮಾಣದಿಂದ ಪರೀಕ್ಷಿಸಿ . . ಬಾವಿಯನ್ನು ಅಗಿಸಬೇಕು (ಕೃಷಿಪ್ರ. ೯೮): ಈ ಎರಡು ಸಮಸ್ಯೆಗಳಿಗೂ ಕಾರಣವನ್ನೂ ನಿವಾರಣೆಯನ್ನೂ ಜಲಶಿಲ್ಪಿಯು ತಿಳಿದಿದ್ದಾನೆ (ಶಿಲ್ಪನಾ. ೪೨೬). [ಜಲ್₂ + ಶಿಲ್ಪಿ]

ಜಲಶೀಕರ (ನಾ). ನೀರಿನ ತುಂತುರು; ತುಂಷಾರ: ಸುಯ್ಯಲೊಡಂ ಪುಷ್ಕರದಿನೊಗೆದತಿವಿಶದ ಜಲಶೀಕರಮೆನಿಸಿದುದುದಯಿಪಮಳ ತಾರಕನಿಕರಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೮-೨೨). [ಜಲ್₂ + ಶೀಕರ]

ಜಲಶುಕ್ತಿ (ನಾ). (ನೀರಿನೊಳಗಿರುವ) ಕಪ್ಪೆಚಿಪ್ಪು; ಸಿಂಪು. [ಜಲ್₂ + ಶುಕ್ತಿ]

ಜಲಶೂಕ, ಜಳಶೂಕ (ನಾ). ನೀರಿನ ಮೇಲೆ ಬೆಳೆಯುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ; ಪಾಚಿ; ಹಾವಸೆ; ಅಂತರಗಂಗೆ. **ಜಳಶೂಕ:** "ಶೈವಾಳಂ, ಶೈವಳಂ, ಜಳಶೂಕಂ, ನೀಳಿಕಾ–ಈ ೪ ಪಾವಸೆ" (ಹಲಾಯು. ೦೦೩-೭೦). [ಜಲ್₂ + ಶೂಕ]

ಜಲಶೇಖರ (ನಾ). ಗಂಗೆಯನ್ನು ತಲೆಯಲ್ಲಿ ಧರಿಸಿದವನು; ಗಂಗಾಧರ; ಶಿವ: ಜಲಶೇಖರನ ಉದಕವನೆಱೆದರೆ ಆಸೆ ಎಂಬ ಹೂಗಳು ಹುಟ್ಟಿದವು ನೋಡಾ (ಸರ್ವವ. ೩೨-೧೬೩). [ಜಲ್₂ + ಶೇಖರ]

ಜಲಸ 'ಜಲಸಾ' ನೋ.

ಜಲಸಂದು (ನಾ). =ಜಲಸಂಧಿ: ಆಗ ಏಷ್ಯ ಅಮೇರಿಕವನ್ನು ಪ್ರತ್ಯೇಕಿಸುವ ಬೇರಿಂಗ್ ಜಲಸಂದುವು ಆ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಇದ್ದಿರಲಿಲ್ಲ (ದಾಂಪ್ರ. I, ೯೮): ಮುಂದೆ ಹಾದಿಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ಜಲಸಂದು ಸಿಗುವುದು (ಮಹಸ. ೮೦). [<ಸಂ. ಜಲಸಂಧಿ]

ಜಲಸಂಧಿ (ನಾ). ಎರಡು ಸಮುದ್ರಗಳನ್ನು ಅಥವಾ ವಿಸ್ತಾರವಾದ ಜಲಭಾಗಗಳನ್ನು ಕೂಡಿಸುವ ಇಕ್ಕಟಾದ ಜಲಪ್ರದೇಶ: ಜಲಸಂಧಿ ಅಥವ ಸ್ಟ್ರೇಟ (Strait) ಅಂದರೆ ಎರಡು ಸಮುದ್ರಗಳನ್ನು ಜೋಡಿಸುವ ಇಕ್ಕಟ್ಟಾದ ನೀರು (ಭೂಗೋಳ. ೧೨); ೩೦ ಮೈಲಿ ಅಗಲವಿರುವ ಜಲಸಂಧಿಯೊಂದು ಈ ದ್ವೀಪವನ್ನು ಚೀನಾದೇಶದಿಂದ ಪ್ರತ್ಯೇಕಿಸಿದೆ (ಭೂವಿವ. ೪೨೨). [ಜಲ್₂ + ಸಂಧಿ]

ಜಲಸಮಾಧಿ (ನಾ). ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಮುಳುಗಿ ಹೋಗುವುದು; ನೀರಲ್ಲಿಯೆ ಮುಳುಗಿ ಸಾಯುವಿಕೆ.

ಜಲಸಮಾಧಿಯಾಗು = ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಮುಳುಗಿ ಸಾಯು: ಗಂಗಾಪ್ರವಾಹದ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ . . . ಕಪಾಲಕುಂಡಲೆಯೂ ನವಕುಮಾರನೂ ಜಲಸಮಾಧಿಯಾಗಿ ಹೋದರು (ಕಪಾಕುಂ. ೧೩೦). [ಜಲ್₂ + ಸಮಾಧಿ]

ಜಲಸಾ, ಜಲಸ (ನಾ). ೧. ಸಂತೋಷ ಕೂಟ: ಆಲ್ಲೊಂದ್ ಜಲಸಾ, ಇಲ್ಲಿ ಖುಲಾಸಾ, ಮದರಸ, ವಿಹಾರಂಗ, ಫಂಕ್ಷನ್ (ಚಿಂತನ. ೫೯-೦೦). ೨. ನೃತ್ಯ, ಸಂಗೀತ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಪ್ರದರ್ಶನ ಸಭೆ; ಬೈಠಕ್ಕು: ಸುಮಾರು ನೂರು ಜನ ಕುಳಿತು ಜಲಸಾ ಕೇಳುವಷ್ಟು ಸಭಾಂಗಣ ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿತ್ತು (ರಾಗಿಚ. ೨೫೪). **ಜಲಸ:** ೨. ಒಂದು ಕಡೆಯಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ತರುಣರು ಸೇರಿ ಒಂದು ಸಂಗೀತ ಜಲಸವನ್ನು ಜರುಗಿಸುತ್ತಿರುವರು (ಕನ್ನಾಬಿ. ೭)

ಜಲಸಾತೊಡೆ=ಖುಷಿಪಡು; ಸಂತೋಷಕೂಟದಲ್ಲಿ ಪಾಲ್ಗೊಳ್ಳು: ಜಲಸಾ ಹೊಡೀಲಿಕ್ಕೆ ಹೊರಟೇ ಬಿಟ್ಟದಾನೋ (ಮರಳಿ. ೦೬೬). [←ಅರ. ಹಿಂ. ಜಲಸಾ ; ಪಾರ. ಜಲಸ್ಹಾ ; ಮರಾ. ಜಲಸಾ, ಜಲ್ಸಾ]

ಜಲಸೂತ್ರ (ನಾ). ನೀರಿನ ಧಾರೆ.

ಜಲಸೂತ್ರದ ಮನೆ = ಧಾರಾಗೃಹ: ಎಲೆ ಕದಳಿ, ನವಿಲ ಮರಿಗಳನು ಜಲಸೂತ್ರದ ಮನೆಯಲ್ಲಿರಿಸು (ವಡಕಾ. ೫೦). [ಜಲ್ಲ₂ + ಸೂತ್ರ]

ಜಲಸೇಕ, ಜಳಸೇಕ (ನಾ). ನೀರನ್ನು ಸಿಂಪಡಿಸುವಿಕೆ ; ಜಲಸೇಚನ : ಆ ತ್ರಿಮೂರ್ತಿಗಳಾ ಮಂತ್ರಿತ ಜಲಸೇಕ ಮಾತ್ರದ . . . ಅತ್ರಿಯ ಸತಿಗನಸೂಯಾದೇವಿಗೆ ಪುತ್ರರಾದರು ಪೂರ್ವದೊಳು (ಹರಿಬ. ೨-೪೬). **ಜಳಸೇಕ**: ಜಳಸೇಕಂ ಪೂಗೆ ಜೊನ್ನಂ ಕೊರಗಿದ ಸಸಿಗೆ . . . ಅಶಾನುಬಂಧಂ ವಿರಹಿಗೆ ಪಿರಿದುಂ ಜೀವನಾಧಾರಮಲ್ತೇ (ಲೀಲಾವ. ೦೦-೮೫). [ಜಲ್ಲ₂ + ಸೇಕ₂]

ಜಲಸೇಚನ (ನಾ). = ಜಲಸೇಕ : ವಿಶ್ವಕ್ಕೆ ಕರುಣೆಯ ಜಲಸೇಚನ ಮಾಡಿ ಸತ್ಯ, ಶಾಂತಿ, ಅಹಿಂಸೆಯ ಮಹಾತತ್ವಗಳನ್ನು ಬೋಧಿಸಿದ ಭಗವಾನ್ ಬುದ್ಧನು (ಆತ್ಮಾಪ. ೨). [ಜಲ್ಲ₂ + ಸೇಚನ]

ಜಲಸೇವಂತಿಗೆ (ನಾ). ಸೇವಂತಿಗೆಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಗೆ: "ಶೇಪಾಲಂ–ಜಲಸೇವಂತಿಗೆ" (ಒಷಧಿ. ೦೬೦). [ಜಲ್ಲ₂ + ಸೇವಂತಿಗೆ]

ಜಲಸ್ತಂಭ, ಜಳಸ್ತಂಭ (ನಾ). ೧. = ಜಲಸ್ತಂಭನ ೨: ಎತ್ತಣಗ್ನಿ ಸ್ತಂಭವಾ ಜಲಸ್ತಂಭವಾದತ್ತವಂಗೆ (ವೀರಶೈಪು. ೨-೩-೪೨) : ಜಲಸ್ತಂಭದಿಂ ಗೆಲ್ವೆವಾವೆಂದು ಜೈನರ್ . . . ಬಂದಿರ್ಪಿನಂ (ಹಾಲಾಸ್ಯ. ೪-೦೫-೬೬). ೨. ಕಂಬದ ಆಕಾರವಾಗಿ ನಿಂತ ನೀರು: ಭಯಂಕರವಾದ ಬಿರುಗಾಳಿ ಸಮುದ್ರದಲ್ಲಿ ಕಾಣಿಸಿಕೊಂಡಾಗ . . . ಆಲಿಕೆಯ (Funnel) ಆಕಾರದ ಮೇಘಗಳು ಕೆಲವು ವೇಳೆ ನೀರಿನ ಮಟ್ಟಕ್ಕೂ ಇಳಿದು ನೀರನ್ನು ಸೆಳೆದು ಕೊಂಡು ಹೋಗಿ ಮೇಘಮಂಡಲಕ್ಕೆ ಮುಟ್ಟಿಸುತ್ತವೆ. ಹೀಗೆ ಉಂಟಾಗುವ ನೀರಿನ ಧಾರೆಗೆ (Waterspout) ಜಲಸ್ತಂಭ ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ (ಭೂವಿವ. ೬೬). **ಜಳಸ್ತಂಭ** : ೧. 'ಜಳಸ್ತಂಭವಂತ್ರ' ಪರಾ. [ಜಲ್ಲ₂ + ಸ್ತಂಭ]

ಜಲಸ್ತಂಭನ (ನಾ). ೧. ನೀರನ್ನು ತಡೆಯುವುದು. ೨. ನೀರಿನಲ್ಲಿದ್ದೂ ನೀರಿನ ಬಾಧೆ ತಟ್ಟದಂತೆ ತಡೆಯುವ ಮಂತ್ರವಿದ್ಯೆ : ಶಸ್ತ್ರವಿದ್ಯೆ ಮಲ್ಲ ವಿದ್ಯೆ ಧನುರ್ವಿದ್ಯೆ ಅಗ್ನಿಸ್ತಂಭನ ಜಲಸ್ತಂಭನ ವಾಯುಸ್ತಂಭನ . . . ಇವೆಲ್ಲವ ಕಲಿತಡೇನೋ (ಮಡಿಮಾ. ೪೩-೬೦); ಒಂದು ಮಡುವಿನೊಳಗೆ ಜಲ ಸ್ತಂಭನ ವಿದ್ಯೆಯಿಂದ ಮುಳುಗಿಕೊಂಡಿದ್ದನು (ವಡಭಾ. ೩೦೩). [ಜಲ್ಲ₂ + ಸ್ತಂಭನ]

ಜಲಸ್ಪರ್ಶ (ನಾ). ಕೈಕಾಲು ತೊಳೆದುಕೊಳ್ಳುವುದು; ಮೂತ್ರ ವಿಸರ್ಜನೆ ; ಜಲಶಂಕೆ. [ಜಲ್ಲ₂ + ಸ್ಪರ್ಶ]

ಜಲಹರಿ (ನಾ). ೧. ನೀರಿನ ಜರಿ,–ಪ್ರವಾಹ : ಉಗಮದಲಿ ತೋರುವದು ಯಾವುದೊ ಎದೆಯ ತಳದ ಜಲಹರಿ (ಹೃದಸ. ೫೮-೫). ೨. ಲಿಂಗಕ್ಕೆ ಅಥವಾ ವಿಗ್ರಹಕ್ಕೆ ಅಭಿಷೇಕ ಮಾಡಿದ ನೀರು, ಪಾಣಿವಟ್ಟಲಿನಿಂದ ಹರಿದು ಹೋಗುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಮಾಡಿರುವ ದಾರಿ: ಶಿವಶಿವ ಕರುಣ ಮಹಾದೇವಾ ಎಂದು ಮನವೊಡೆಯಲೊಟ್ಟಿ ಒಜಲಿ ಜಲಹರಿಯಿಂದೊಂ ದೂಜುಗೋಲು ಪೊಜಮಡಲದು ಕೊಂಡು (ನಂಬಿರ. ೧೪-೧೦೪) ; ದನಿ ಯಾಗದ ತೆವಿದ ಜಲಹರಿಯ ದಿಕ್ಕಿಂಗಾಗಿ ತೊಲಗುತ್ತ (ಬಸಪು. ೨೬-೨೬). [ಜಲ್ಲ₂ + ಹರಿ₃ (< ಪರ₃)]

ಜಲಹಿಪ್ಪಲಿ (ನಾ). ಜಲಪಿಪ್ಪಲಿ; "ನೀರುಹಿಪ್ಪಲಿ" (ಅಮರ. ೮೮೪) : "ಲಾಂಗಲೀ ಶಾರದೀ, ತೋಯಪಿಪ್ಪಲೀ, ಶಕುಲಾದನೀ ಈ ೪ ಜಲ ಹಿಪ್ಪಲಿ" (ನಾಚಿರಾ.೦೦೦): "ಮತ್ಸ್ಯಾದನೀ–ಜಲಹಿಪ್ಪಲಿ ಕಟುಕರೋಹಿಣಿ" (ಒಷಧಿ. ೦೦೯). [ಜಲ್ಲ₂ + ಹಿಪ್ಪಲಿ]

ಜಲಾಂಜಲಿ, ಜಳಾಂಜಳಿ (ನಾ). = ಜಲತರ್ಪಣ : ಸತ್ತರೊಡಸಾಯದೆ ನಿಂದೊಡೆ ಮಾಡಲಕ್ಕುಮಿತ್ರವರ್ಗ ಜಲಾಂಜಲಿ ಪ್ರಭೃತಿ ದಾನವಿಶೇಷ ಮಹೋಪಕಾರಮಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೯೬೨). **ಜಳಾಂಜಳಿ** : ಧರಾತಳವಂ ಕೊಟ್ಟನಿವಂ ಜಳಾಂಜಳಿಯುಮಂ ನಾಂ ಕೊಟ್ಟೆನಿಲ್ಲ (ಗದಾಯು. ೫-೩೦). [ಜಲ್ಲ₂ + ಅಂಜಲಿ]

ಜಲಾಂತರ್ನೌಕೆ (ನಾ). ಸಮುದ್ರದ ಒಳಗಡೆ ಸಂಚರಿಸುವ ಹಡಗು : ಡ್ರೆಬ್ಬೆಲ್ . . . ಜಲಾಂತರ್ನೌಕೆಯನ್ನು (Submarine) ನಿರ್ಮಿಸಿ ಥೇಮ್ಸ್ ನದಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರದರ್ಶನ ಮಾಡಿದನು (ಶಿಲ್ಪನಾ. ೦೩೨). 'ಜಲಗರ್ಭನಾವೆ' ಪರಾ. [ಸಂ. ಜಲಾಂತರ್ನೌಕಾ (ಜಲ + ಅಂತರ್ + ನೌಕಾ)]

ಜಲಾಕರ (ನಾ). ೧. ಸರೋವರ ; ಕೊಳ ; ಜಲಾಶಯ : ಅಂಗೀಕೃತ ಕುಟಜಶೋಭಾಪ್ರಭಾವವಮಾಗಿಯುಂ ಸಂಶೋಷಿತ ಜಲಾ[ಪಾಠಾಂ. ಡಾ] ಕರಮಲ್ತು (ಚಂದ್ರಪು. ೪-೪೨ ವ). ೨. ಚಿಲುಮೆ ; ಊಟೆ : (ಶ). [ಜಲ್ಲ₂ + ಆಕರ₃]

ಜಲಾಕರ್ಷಣಯಂತ್ರ (ನಾ). (ಬಾವಿಯಿಂದ) ನೀರನ್ನು ಎತ್ತುವ ಯಂತ್ರ ; ರಾಟಳ : "ರಾಟಾಳಃ – ಜಲಾಕರ್ಷಣಯಂತ್ರಂ" (ಕಾಶಿಕ್. ೦೬). [ಜಲ್ಲ₂ + ಆಕರ್ಷಣ + ಯಂತ್ರ]

ಜಲಾಕಾರ (ನಾ). (?) : ಕಳಾಬಿಂದು ವಟಾಮುಖಿಯೆಂಬ ಹೆಂಗೂಸಿನ ಕೈಯಲು ಜಳಾಕಾರವೆಂಬ ಗಡಿಗೆ ಇದ್ದಿತ್ತು, ಆ ಗಡಿಗೆಯಲ್ಲಿ ಚನ್ನಬಸವಣ್ಣ ನೀರು ತಂದ ಮಡಿವಾಳಯ್ಯ ಸಯದಾನವ ತಂದ (ಬಸವ. ೮೮೯). 'ಜಲತ್ಕಾಲ' ಪರಾ. [?]

ಜಲಾಗಮ (ನಾ). ನೀರನ್ನು ತರುವುದು,–ತರುವಿಕೆ: ಆನೆಗಳ ಮೇಲೆ ಕುವರಿಯರಿರ್ದು ಮುತ್ತುಗಳ ಸೋನೆಗಳನಡಿಗಡಿಗೆ ಸೂಸುತಿರೆ . . . ಜಲಾಗಮಕೆ ಹರಿ ತಾನೆ ಬರೆ ವೊಳಗಿದುವು ದೇವದುಂದುಭಿ ಕಟಿದುದರಳ ಮಳೆ ಗಗನದಿಂದ (ಜೈಮಿಧಾ. ೩೩-೪೫). [ಜಲ್ಲ₂ + ಆಗಮ]

ಜಲಾಧಾರ (ನಾ). ಜಲಾಶಯ ; ಕೆರೆ : "ತಟಾಕಂ ಜಲಾಧಾರಮೆನೆ ಕೆಱೆ" (ಮಂಗರಾ. ೦೨೩-೦೪). [ಜಲ್ಲ₂ + ಆಧಾರ]

ಜಲಾಧಿದೈವತ (ನಾ). ನೀರಿನ ಅಭಿಮಾನಿ ದೇವತೆ; ವರುಣ; "ವರುಣಃ . . . ಜಲಾಧಿದೈವತಂ, ಪ್ರತ್ಯಗಾಶಾಪತಿಃ – ಈ ೬ ವರುಣನ ಪೆಸರ್" (ಹಲಾಯು. ೦೩-೬೪). [ಜಲ್ಲ₂ + ಅಧಿದೈವತ]

ಜಲಾಧಿವಾಸ (ನಾ). ದೇವತಾವಿಗ್ರಹವನ್ನು ಪ್ರತಿಷ್ಠೆ ಮಾಡುವ ಮೊದಲು ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಮುಳುಗಿಸಿ ಇರಿಸುವ ವಿಧಿ: ಚೈತ್ರಶುದ್ಧ ಪಂಚಮಿ ಸ್ಥಿರವಾರದಿಂದ ತ್ರಯೋದಶಿವರೆಗೂ ಜಲಾಧಿವಾಸ ಮುಂತಾದ ಕರ್ಮಗಳು ನಡೆದ ಮೇಲೆ . . . ಕೇಶವಪ್ರತಿಷ್ಠೆ ಮಾಡಿಸಿದರು (ಹೊಯ್ಸವಾ. ೨೦). [ಜಲ್ಲ₂ + ಅಧಿವಾಸ₁]

ಜಲಾಧಿವಾಸನ (ನಾ). = ಜಲಾಧಿವಾಸ : ಜಲಾಧಿವಾಸನಮಂಬ ಮಹೋತ್ಸವಮಂ . . . ಮಾಡುವುದು (ಪ್ರತಿಷ್ಠಾ. ೫-೧). [ಜಲ್ಲ₂ + ಅಧಿವಾಸನ]

ಜಲಾಧೀಶ್ವರ (ನಾ). = ಜಲಾಧಿದೈವತ : ಭೂಮಿಗಧಿಪನೇ ಶರ್ವನೆಂಬಾ ಪೆಸರಿನಿಂ ರಾಮಣೀಯಕ ಜಲಾಧೀಶ್ವರಾ ರುದ್ರಾಖ್ಯದಾಮಹಿತವಹ್ನಿಗ ಧಿಪನೆ (ವೀರಶೈಪು. ೬-೦-೪೪). [ಜಲ್ಲ₂ + ಅಧೀಶ್ವರ]

ಜಲಾನಯನ (ನಾ). ನೀರನ್ನು ತರುವುದು,–ಒದಗಿಸುವುದು. 'ಜಲಾನಯನ ಪ್ರದೇಶ' ಪರಾ. [ಜಲ್ಲ₂ + ಆನಯನ]

ಜಲಾನಯನಪ್ರದೇಶ (ನಾ). ನದಿಗೆ ಅಥವಾ ಕೆರೆ ಕೊಳಗಳಿಗೆ ಸೇರುವ ನೀರು ಹರಿದು ಬರುವ ಪ್ರದೇಶ : "ಜಲಾನಯನಪ್ರದೇಶ (ನದಿಗೆ ಬರುವ ಮಳೆನೀರು ಬಿದ್ದಪ್ರದೇಶ) ; ಇಳಿಮೇಡು" (Catchment area. ಇಂಕನ). [ಜಲಾನಯನ + ಪ್ರದೇಶ]

ಜಲಾಯತಾಸ್ತ್ರ (ನಾ). ಜಲವನ್ನು ಸುರಿಸುವ ಅಸ್ತ್ರ ; ವರುಣಾಸ್ತ್ರ : ನಾರಾಯಣನ ನುಡಿಯಿಂದ ಮುನ್ನ ಜಲಾಯತಾಸ್ತ್ರವನರ್ಜುನನು ಗಾಂಡಿವದಲುಗುಳಿಸಿದ (ಕುಮಾ.ದ್ರೋ. ೧೯-೪೭).
[ಜಲ₂ + ಆಯತ₄ + ಅಸ್ತ್ರ]

ಜಲಾಯಿಸು (ಕ್ರಿ). ಸುಡು ; ದಹಿಸು : (ಕ).
[ಜಲಾಯ್₀ (P ←ಹಿಂ. ಜಲಾನಾ) + – ಇಸು₃)]

ಜಲಾರಿ (ನಾ). ನೀರು ಹರಿಯುವ ಮಾರ್ಗ: "ಜಲಾರಿ=ನೀರ ಮಾರ್ಗಂ" (ಕಾಕಕ್ರ. ೦೯೭). [<ಜಲಹರಿ]

ಜಲಾರ್ದ್ರ (ಗು). ನೀರಿನಲ್ಲಿ ನೆನೆದ, -ಒದ್ದೆಯಾದ: ಸಮಂತು ಸೂಸುವ ಜಲಾರ್ದ್ರಲಸದ್ವಲಾಕ್ಷತಂಗಳೊಳ್ಪೆರಸಿದ ತಣ್ಪನೆತ್ತಿ (ಪಂಪಭಾ. ೨-೯೫).
[ಜಲ₂ + ಆರ್ದ್ರ]

ಜಲಾಲಿ (ನಾ). ಮೊಹರಂ ಹಬ್ಬದಲ್ಲಿ ಹಾಕುವ ಒಂದು ವೇಷ : (ಕ).
[←ಪಾರ. ಜಲಾಲೀ]

ಜಲಾವತಾರ (ನಾ). ನದಿಗಳಲ್ಲಿ ನೀರಿಗಾಗಿ ಇಳಿಯುವ ಸ್ಥಳ; ನದಿಯ ಘಟ್ಟ; ನದಿಗಳ ದಡದಲ್ಲಿರುವ ಸೋಪಾನಮಾರ್ಗ.
[ಜಲ₂ + ಅವತಾರ]

ಜಲಾವರ್ತ (ನಾ). ನೀರಿನಲ್ಲಿಯ ಸುಳಿ ; "ಸುಟು=ಕೆಲಸಗಳ್ಳಂ; ಸಸಿಯ ಸುಟು ; ಸುಟುವ ಭಾವಂ; ಜಲಾವರ್ತಂ" (ಶಮದ. ಶಬ್ದ. ೧). 'ಜಲಾವರ್ತಾಕ್ಷರ' ಪರಾ. [ಜಲ₂ + ಆವರ್ತ]

ಜಲಾವರ್ತಾಕ್ಷರ (ನಾ). = ಜಲಲಿಪಿ ೨ : ಪರಿವೃತ್ತಿರ್ಪ ಮರೀಚಿಕಾಜಲ ಜಲಾವರ್ತಾಕ್ಷರಂ ತೋಱುವೈಸಿರಿ ಪುಲ್ಲಗ್ರದ ತುಂತುರ್ಕೆ (ಸೋಮೇಶ. ೯೦).
[ಜಲಾವರ್ತ + ಅಕ್ಷರ]

ಜಲಾವು (ಗು). ಉರಿಸುವ ; ಉರಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ : ಇಲ್ಲಿ ಜಲಾವು ಕಟ್ಟಿಗೆ ದೊರೆಯುತ್ತದೆ (ರೂಢಿ). [←ಹಿಂ. ಜಲಾಊ]

ಜಲಾಶಯ, ಜಳಾಶಯ (ನಾ). ೧. ನೀರಿಗೆ ಆಶ್ರಯವಾದುದು; ಕೊಳ, ಸರೋವರ ಮೊದಲಾದುದು: ಆಧುನಿಕ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ದೊಡ್ಡ ಜಲಾಶಯಗಳನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿ ನಾನಾವಿಧಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಜನ ಪಡೆಯುತ್ತೇವೆ (ನನಿ.೪). ೨. ಲಾಮಂಚ; ಬಾಳದ ಬೇರು. ೩. ವಿಷಾನು. ಜಳಾಶಯ: ೧. ಕಳಶಜನುದಯದೊಳೊದವಿದ ಜಳಾಶಯಂ ತಿಳಿದುವೊಡನೆ ಕದಡಿದು ಮವನೀತಳಪತಿಯ ಪಡೆಯೊಳರಿನೃಪಜಳಾಶಯಂ ಶರದಮೇವಿರು ದ್ವಾರ್ಥಿಕಮೋ (ಶಾಂತಿಪು. ೦೦-೧೩೯). [ಜಲ₂ + ಆಶಯ]

ಜಲಾಶ್ರಯ (ನಾ). = ಜಲಾಶಯಂ. [ಜಲ₂ + ಆಶ್ರಯ]

ಜಲಾಶ್ರಿತೆ (ನಾ). ನೀರಿನಲ್ಲಿ ವಾಸವಾಗಿರುವವಳು ; ಯಕ್ಷಿಣಿ : "ಕನ್ನಿಕೆಯರು ಜಲಾಶ್ರಿತೆ[ಪಾಠಾಂ. ತ]ಯರೆನಲ್ಕೆ ಜಕ್ಕಿಯರೆನಿಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೩-೦೫). [ಸಂ. ಜಲಾಶ್ರಿತಾ (ಜಲ + ಆಶ್ರಿತ + –)]

ಜಲಾಸ್ತ್ರ (ನಾ). ನೀರನ್ನು ಸುರಿಸುವ ಅಸ್ತ್ರ ; ವರುಣಾಸ್ತ್ರ : ಉರಿಯ ವಿಶಿಖವನಿವರು ನಂದಿಸಿದರು ಜಲಾಸ್ತ್ರದಲಿ (ಕುಮಾ.ಭೀ. ೯-೪೪).
[ಜಲ₂ + ಅಸ್ತ್ರ]

ಜಲಿಕ, ಜಲಗ (ನಾ). ೧. ಮೋಸಗಾರ ; ಮಾಯಾವಿ ; ಕುಹಕಿ : "ಧೂರ್ತನಾ ವ್ಯಂಸಕಂ ಜ[ಪಾಠಾಂ. ಜ]ಲಿಕನೆನೆ ಮಾಯೆಗೈವವನಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೬೭-೬), ಜಲಗ: ೨. ವಿಷಾನುಗಾರ; ಬೆಸ್ತ: ಅಂಗೈಯಗಲದ ಪಟ್ಟಣದೊಳಗೆ ಆಕಾಶದುದ್ದ ಎತ್ತು ತಪ್ಪಿತ್ತು . . . ಜಲಗರ ಕರಸಿ ಜಲವ ತೊಳಯಿಸಿ . . . ಅಱಸಿಕೊಂಡು ಬಾರಯ್ಯ (ಸರ್ವವ. ೨೦೩-೯೨೦) ; ಸಾಗರದೊಳಗಿರ್ದ ಜಲಗನ ಬಲೆಯೊಳಗಾಗಬರ್ಪುದೆ (ಮೋಹತ. ೦೦-೩೯).
[<ಸಂ. ಜಾಲಿಕ]

ಜಲಿಕೆ (ನಾ). ಜಿಗುಳೆ ; ಜಿಗಣೆ. [ಸಂ. ಜಲಿಕಾ]

ಜಲಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಸುಡು ; ಜ್ವಲಿಸು : ಜಲವಾಗಿ ಒದಗಿರ್ದ ಜಲಿಪ ಕಂಟಕವು . . . ಕಳೆದುಪೋಯಿತು (ಹಮುಜ.೬೩). ೨. ಹೊಳೆ; ಮಿರುಗು; ಪ್ರಕಾಶಿಸು: ಜಲಿಪಸಿಮಯ್ಯನು ಕಲಕಿಸಿ ಕೂಗೆ ಮಲಕಿಸಿ ಮುಖವನು ಕುಲಿಕಿಸಿ ಸಾಗೆ (ಹಮುಜ. ೨೨). [<ಜ್ವಲಿಸು]

ಜಲುಕೆ (ನಾ). = ಜಲಿಕೆ. [ಸಂ. ಜಲುಕಾ]

ಜಲುಗು (ನಾ). ನೀರು ಜಿನುಗುವ ಅಥವಾ ಹನಿಯುವ ಸ್ಥಳ : ಗುಹೆ ದೊಣೆ ಮೊರಡಿ ಪಳ್ಳ ಕೊಳ್ಳ ಜರಿ ಸರಿ ಜಲುಗು ಗಹನ ಗಹ್ವರದ ವಿಂಧ್ಯಾದ್ರಿಯು ಫಲುಗುಣನ ಸೇನೆ ತುಳಿದಸಿಯರೆದುದು (ಜೈಮಿಭಾ. ೧೦-೮). 'ಜವುಗು' ಪರಾ.
[ದೇಶ್ಯ ಪರ್ಜಿ. ಜಲುಗ್, ಜಲುಂಬ್; ಕುವಿ. ಜಲ್ಲ = ಊಟೆ]

ಜಲೂಕ, ಜಳೂಕ (ನಾ). = ಜಲಿಕೆ: ಮಂಡೂಕ ಮಕರ ವ್ಯಾಳಕುಲವು ಜಲೂಕ ಕರ್ಕಟ ತಿಮಿ ತಿಮಿಂಗಿಲ (ಶಂಕರಾ. ೦-೩೦). ಜಳೂಕ: ಮೆಯ್ಯಂ ಜಳೂಕಾವಳಿಗಳ್ ಪೀರ್ವಲ್ಲಿ (ಸುಕುಮಾ. ೪-೯) ; ತಿಮಿತಿಮಿಂಗಿಳೋತ್ಕರ ಜಳೂಕ ವ್ಯಾಳಕೋಳಾಹಳಧ್ವಾನಮೆರಸಿ ಜಲನಿಧಿ ಮೆಱೆದುದು (ಪಡಕಾ. ೧-೩೩): ಜಳೂಕ–ಜಿಗುಳೆ (ಶಮದ. ೨೬೯ ಪ್ರಯೋ). [ಸಂ. ಜಲೂಕಾ]

ಜಲೂಕೆ, ಜಳೂಕೆ (ನಾ). = ಜಲಿಕೆ. **ಜಳೂಕೆ**: "ಜಳೂಕಾ, ಜಲೌಕಾ– ಈ ೨ ಜಿಗುಟೆ" (ಹಲಾಯು. ೦೦೯-೩೯). [ಸಂ. ಜಲೂಕಾ]

ಜಲೂಚಿ (ನಾ).ಜೂಲು ; ಗೌಸು (?) : ವಿಳಸಿತಾಭ್ರೋತ್ತುಂಗ ಮಾತಂಗ ಕಮರಿಸಿದ ಮುತ್ತಿನ ಜಲೂಚಿಯಿರವೋ (ಸಂದಿಮಾ. ೦೮-೨೬). [?]

ಜಲೇಶ, ಜಳೇಶ (ನಾ). ನೀರಿನ ಅಧಿಪತಿ ; ವರುಣ : ಪವಳದ ಬೀಡು ಕಂಬುಗಳ ನಾಡು ಜಲೇಶನ ಜೋಡು . . . ಮಣಿಗಳಾಗರಮೆಂದೆಸೆದತ್ತು ಸಾಗರಂ (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೨-೩೭). ಜಳೇಶ: ಸುರಪತಿ ಶಿಖಿ ದಂಡಧರಂ ನಿರುತಿ ಜಳೇಶಂ ಸಮೀರಣಂ ಧನದನುಮೀಶ್ವರನೆಂಬ ಲೋಕಪಾಲರನಿರವೇಟ್ಟು (ಶಾಂತಿಪು. ೧೦-೩೦). [ಜಲ₂ + ಈಶ]

ಜಲೋಕೆ (ನಾ). = ಜಲಿಕೆ. [ಸಂ. ಜಲೋಕಾ]

ಜಲೋಚ್ಛ್ವಾಸ, ಜಳೋಚ್ಛ್ವಾಸ (ನಾ). ೧. ಕೆರೆ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚಾದ ನೀರನ್ನು ಹರಿಯಬಿಡಲು ಮಾಡಿರುವ ಮಾರ್ಗ; ಕೋಡಿ; ಕಡೆಗೋಡಿ : "ಪರಿವಾಹಮೆನೆ ಜಲೋಚ್ಛ್ವಾಸಮೆನೆ ಕಡೆಗೋಡಿ" (ಮಂಗರಾ. ೦೨೩-೦೫). ೨. ಸಮುದ್ರದ ಉಬ್ಬರ ; ಭರತ : ಜಲೋಚ್ಛ್ವಾಸವಿದ್ದ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಹಡಗು ದಡದಲ್ಲಿದ್ದರೆ ಅಲೆಗಳ ಹೊಡೆತದಿಂದೊಡೆದು ಚೂರಾಗಿ ಹೋಗುತ್ತದೆಂದು ಅವರು ತಿಳಿದಿದ್ದರು (ಕಪಾಕುಂ. ೭). ಜಳೋಚ್ಛ್ವಾಸ: ೧. "ಪರೀವಾಹಃ, ಜಲೋಚ್ಛ್ವಾಸಃ– ಈ ೨ ಕಡೆಗೋಡಿ" (ಹಲಾಯು. ೦೦೨-೫೫). [ಜಲ₂ + ಉಚ್ಛ್ವಾಸ]

ಜಲೋದರ, ಜಳೋದರ (ನಾ). ಹೊಟ್ಟೆಯಲ್ಲಿ ನೀರು ತುಂಬಿಕೊಳ್ಳುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ರೋಗ; ಉದರರೋಗ : ಹೊಟ್ಟೆಯ ಬಾವು, ಹೊಟ್ಟೆಯೊಳಿರ್ದ ಜಂತುರೋಗ, ಜಲೋದರ ಸಹ ಗುಣಮಕ್ಕು (ಸಕವೈ. ೨೫೭). ಜಳೋದರ: ಹಿರಿದು ಹುಸಿಗಬುಧಿಪತಿ ಮುನಿದು ಮಾಡಿದ ಜಳೋದರವ ಭಾವಿಸದೆ (ಹದಶಾ. ೨-೦೯). [ಜಲ₂ + ಉದರ]

ಜಲೋದ್ಧತರಠ (ನಾ). [ಛಂದ] ಪ್ರತಿಪಾದದಲ್ಲಿ ಹನ್ನೆರಡು ಅಕ್ಷರಗಳಿರುವ ಒಂದು ಸಮಪಾದವೃತ್ತ: ಗುಣಾಗ್ರಣಿ ದಿನೇಶವಾಯುಯುಗಳಂ . . . ಜಲೋದ್ಧತರಠಂ (ಛಂದೋಂಬು. ೨-೧೩೮). [ಸಂ.]

ಜಲೋಪಲ (ನಾ). ಆಣೆಕಲ್ಲು; ಆಲಿಕಲ್ಲು: ಘನ ಕಾಱಿದುವು ಮೇಣುದ್ರಗೋಪ ಜಲೋಪಲಂಗಳನು (ಶಂಕರಾ. ೫-೦೨). [ಜಲ₂ + ಉಪಲ]

ಜಲೌಕಸ, ಜಳೌಕಸ (ನಾ). ಜಿಗುಳೆ. **ಜಳೌಕಸ**: "ಜಲೂಕಂ ಜಲೌಕಸಮೆನಲಂ ಜಿಗುಟೆಯೆಂದೆನಿಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೦೨೨-೮).
[<ಸಂ. ಜಲೌಕಸ್]

ಜಲೌಕೆ (ನಾ). = ಜಲಿಕೆ. [ಸಂ. ಜಲೌಕಾ]

ಜಲೌಘ (ನಾ). ನೀರಿನ ಸಮೂಹ : ಪ್ರಕಟಂ ವಾರಿಧಿವೇಳೆ ವಾರ್ಧಿಗೆ ಜಲೌಘಸ್ಪರ್ಧೆಯೊಳ್ ಬಾಧ್ಯಬಾಧಕಭಾವಂ ನೆಗಟಲ್ಕೆ (ಆಗವಿ. ೦-೩೧). [ಜಲ$_2$ + ಓಘ]

ಜಲ್ದಿ$_1$ (ನಾ). ಮೊಹರಂ ಹಬ್ಬದ ಕೊನೆಯ ದಿನದ ಉತ್ಸವ : ಹಿಂದೆ ಹೆಮ್ನಳ್ಳಿಯಲ್ಲಿ ಬಾಬಯ್ಯನ ಜಲ್ದಿ ಎಂದರೆ ಹಿಂದುಗಳಿಗೆ ಒಂದು ದೊಡ್ಡ ಹಬ್ಬ (ಮಗಮೂಂ. ೧) ; 'ಜಲ್ದಿ'ಯಲ್ಲಿ ಬೇರೆ ಊರುಗಳ ಮುಸಲ್ಮಾನರು ಕೊರಟಿಯ ಬಾಬಯ್ಯನ ಮಂಟಪ ಚನ್ನಾಗಿದೆ ಎಂದು ಹೊಗಳಿದರೆ ಅವನಿಗೆ ತಲೆಯ ಮೇಲೆ ಕೋಡು ಮೂಡಿದಷ್ಟು ಹರ್ಷವಾಗುತ್ತಿತ್ತು (ಊರುಕ. ೩೦). [←ಪಾರ. ಜಲ್ದೀ]

ಜಲ್ದಿ$_2$, ಜಲದಿ, ಜಲದು, ಜಲ್ದು (ಅ). ಬೇಗನೆ ; ಶೀಘ್ರವಾಗಿ : ನಿಮ್ಮ ಕಡೆ ಮಂದಿ ಜಲ್ದಿ ಕಳುಹಿಸಿ ಕೊಟ್ಟು (ರಾಜೇಂದ್ರ. ೨೯): ಜಲ್ದಿ ಬಂದು ಬಿಡು (ರೂಪಸಂ. ೭). ಜಲದಿ : (೬). ಜಲದು : ಜವಾಬು ಜಲದು ಬರೆದು ಕಳುಹಿಸಬೇಕು (ರಾಜೇಂದ್ರ. ೪೮) ; ಕುಮುಕು ಜಲದು ಆಗದಿದ್ದರೆ (ಹೈದರ. ೭೭). ಜಲ್ದು : ಈಗ ಮಾತ್ರ ಕೈ ಸ್ವಲ್ಪ ಜಲ್ದು ಬಿಟ್ಟೆ (ವೀನಾದ. ೧೦). [←ಅರ. ಪಾರ. ಹಿಂ. ಜಲ್ದೀ]

ಜಲ್ದು 'ಜಲ್ದಿ$_2$' ನೋ.

ಜಲ್ಪ (ನಾ). ೧. ಮಾತು; ನುಡಿ. ೨. ಅಸ್ಪಷ್ಟವಾದ ಮಾತು;-ನುಡಿ: ಜನನಿರ್ದಂ ಮನದೊಳಗೊಂದೊಂದವ್ಯಕ್ತ ನಿಜಾಕ್ಷರ ಜಲ್ಪ ಮೆಸೆಯೆ ಮಂದರಕಲ್ಪಂ (ಅಜಪು. ೭-೧೨) ; ಬಾ ಕೆಳೆಯ ಹೋಗೋಣ ಬಾ . . . ಜಲದ ಜಲ್ಪವ ಕೇಳಿ ಕೊಳದ ತಡಿಗೆ (ಗಡೀಶ. ೭೭-೭) : ಮಂಜು ಜಲ್ಪವ ತೋರಿ ಮುಗ್ಧ ವೀಕ್ಷಣವ ಬೀರಿ (ನಿವೇದ. ೪೦-೬) ೩. ಅಸಂಬದ್ಧವಾದ ಮಾತು ; ವ್ಯರ್ಥವಾದ ಮಾತು ; ಹರಟೆ : ಇದು ಮತ್ತೊನ್ಮತ್ತಜಲ್ಪಂ ಕುಲವಧುವರ ಮಾತಲ್ತು (ಕಿಂರಾಮಾ. ೯-೦೭೯). ೪. ವಾದ ; ಚರ್ಚೆ. ೫. ನ್ಯಾಯದರ್ಶನ ನಿರೂಪಿತವಾದ ಹದಿನಾರು ಪದಾರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಪರಮತವನ್ನು ಖಂಡಿಸಿ ಸ್ವಮತವನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸುವುದು : ಆಯತಾಖಿಳ ತರ್ಕವಾದೋಪಾಯ ಜಲ್ಪವಿದಂಡತತಿಯೊಳು ಧೀಯುತಂ ಬಾಚಯ್ಯಂ (ಬಸಪು. ೩೩-೮) : ತರ್ಕ ನಿರ್ಣಯವಾದ ಜಲ್ಪ ವಿತಂಡಾ ಹೇತ್ವಾಭಾಸ ಛಲ ಜಾತಿ ನಿಗ್ರಹಸ್ಥಾನಂಗಳೆಂಬ ಷೋಡಶ ಪದಾರ್ಥಂಗಳಂ ನಿರೂಪಿಸುತ್ತಲು (ವಿವೇಕ. ೧೦): ಸ್ವಲ್ಪ ಜನರಳ್ಕಿಸುವ ಶತಕೋಟಿ ಭಟ ಸುಭಟ ಜಲ್ಪವಂಬರ ಚಲಿತರಗ್ರ ಕೊಳದಾ ಚೂಣಿ ಜಲ್ಪಮುಪಹರಗೈದು ಕತುರ್ಚೇದ್ಯನ ಕೇಳ್ವ ಚಿತ್ರ ಬಲ ಚಿತ್ರಮಾಲಿ ಜಲ್ಪವಿರಿಸದೆ ವಿಜಯ ಕೀರ್ತಿ ಚರಣಾಬ್ಜಕಾ ತಲ್ಪಿಸುವೆನೆನಲು (ಜಿನಮು. ೨೭-೧೭). [ಸಂ.]

ಜಲ್ಪಕ (ನಾ). ೧. ಹರಟೆಮಲ್ಲ; ವಾಚಾಳ. ೨. ಹೊಗಳುಭಟ್ಟ; ವಂದಿ: ಪ್ರಕಟತರ ಬಿರುದಾಂಕಮಾಲಾ ವಿಶಾಲ ಜಲ್ಪಕ ಪಾಠಕೌಘ ಪರಿವೃತನಾಗಿ . . . ಬಂದು ಘನವಿಭವದಿಂ (ಷಟ್ಪರಾ. ೯-೩೮). [ಸಂ.]

ಜಲ್ಪನ (ನಾ). ವ್ಯರ್ಥವಾಗಿ ಮಾತನಾಡುವುದು ; ಹರಟುವುದು. [ಸಂ.]

ಜಲ್ಪನೆ (ನಾ). = ಜಲ್ಪನ : ಜಲ್ಪನೆಯ ಬೇಸರಿಕೆ ಬಂತೆನಗೆ (ಸಖೀಗೀ. ೫೯-೫): [ಸಂ. ಜಲ್ಪನ]

ಜಲ್ಪಾಕ (ನಾ). = ಜಲ್ಪಕ ೧ : "ವಾಚಾಳಂ ಜಲ್ಪಾಕಂ ವಾಚಾಟಂ ವಾವದೂಕನಕ್ಕುಂ ಗಟಿವಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೦೦೦-೧೩). [ಸಂ.]

ಜಲ್ಪಾಕಿ (ನಾ). ಹರಟೆಮಲ್ಲಿ ; ಮಾತಿನ ಮಲ್ಲಿ. [ಸಂ. ಜಲ್ಪಾಕೀ]

ಜಲ್ಪಿತ (ಗು). ೧. ಮಾತನಾಡಿದ ; ಹೇಳಿದ. (ನಾ). ೨. ಮಾತು ; ಹರಟೆ : ಪರಿಹಾಸ ಜಲ್ಪಿತಂಗಳಂ ಕೇಳುತ್ತುಂ ಪೋಗಲ್ (ಕಾದಂಪೂ. ೦೦೦೦). [ಸಂ.]

ಜಲ್ಮ 'ಜನುಮ' ನೋ.

ಜಲ್ಮಾಂತ (ನಾ).=ಜನ್ಮಾಂತರ: ಬಲ್ಮೆಯಿಂ ತನುವ ದಂಡಿಸಲು ಜಲ್ಮಾಂತದೆ ಬಂದ ದುರಿತ ಜೀವನ ಬಿಟ್ಟು . . . ಪೋದವುದೆ (ರಾಮವಿ. ೨೦-೧೦೮). [<ಸಂ. ಜನ್ಮಾಂತ]

ಜಲ್ಲ$_1$ 'ಜಲ್ಲೆ$_1$' ನೋ.

ಜಲ್ಲ$_2$ (ನಾ). ದೇಹದ ಕೊಳೆ ; ಒಣಗಿ ಮೈಗೆ ಅಂಟಿದ ಬೆವರು. 'ಜಲ್ಲ ಮಲ' ಪರಾ. [<ಪ್ರಾ. ಜಲ್ಲ]

ಜಲ್ಲ$_3$ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ತೆರಿಗೆ : ಅಲಂದೆಯ ಸ್ವಯಂಭು ಸೋಮೇಶ್ವರ ದೇವರ್ಗಾಳ್ವ ೧೨ರಡೂಗ್ಗ್ಗಳಾ ಜಲ್ಲಂ ಕಳ್ಳವಳಿಕೆ ಸಾದಂ ಬಣ್ಣಿಗೆಯನೆ ಪರಿಹಾರಂ ಮಾಡಿ ಬಿಟ್ಟಂ· (ಎಇ. XXVIII, ೫-೫೪ ; 1082)· [?]

ಜಲ್ಲಡಿ 'ಜಲ್ಲಡೆ' ನೋ.

ಜಲ್ಲಡೆ, ಜರಡಿ, ಜರಡೆ$_1$, ಜಲಡಿ, ಜಲಡೆ, ಜಲ್ಲಡಿ, ಝುಲ್ಲಡಿ (ನಾ). ಒನಲಿ ; ಒಂದರಿ ; ಚಾಳನಿ ; ಸಾರಣೆ : (೬). ಜರಡಿ : ಜರಡಿಯಲ್ಲಿ ಹಿಂಡಿ ಗಾಳಿಸಿ ರಾಗಿನ ಹಿಟ್ಟನ್ನು ಅದರೊಡನೆ ಸೇರಿಸಿ ಕುದಿಸಬೇಕು (ಅಡುಶಾ. ೧೦೭) ; ಕಾಲನ ಜರಡಿಯಲ್ಲಿ ತೂರಿಹೋದದ್ದೆಷ್ಟೊ (ನಂಜುಂಡ. ೦೭). ಜರಡೆ$_1$: (೬). ಜಲಡಿ : 'ಜಲಡಿನಲ್ಲಿ' ಪರಾ. ಜಲಡೆ : (೬). ಜಲ್ಲಡಿ : "ಚಾಲನೀ, ತಿತಉಃ-೨ ಜಲ್ಲಡಿ . . . ವಂದರಿ" (ಸಿದ್ಧಾಂಕ. ೨೪೧): ಹಿಡಿಗೆ ಜಲ್ಲಡಿ ಪಂಚಪಾತ್ರ (ಸಿದ್ಧಕಾ. ೦೩-೪೪). ಝುಲ್ಲಡಿ: ಝುಲ್ಲಡಿಯ ನೆಳಲಂತೆ ಭವಸುಖ ತಲ್ಲಣಗೊಳಿಸುವುದು ನಿಶ್ಚಯವಲ್ಲ (ಹಸೂರ. ೨೨-೨೭).

ಜರಡಿಯಾಡು = ಕಾಳು ಅಥವಾ ಹಿಟ್ಟನ್ನು ಜಲ್ಲಡಿಯಲ್ಲಿ ಹಾಕಿ ಆಡಿಸು,-ಶೋಧಿಸು : ರಾಗಿ ಹಿಟ್ಟನ್ನು ಜರಡಿಯಾಡಿದ್ದೀಯಾ ? (ರೂಢಿ). ಜರಡಿಹಿಡಿ = ಜರಡಿಯಾಡು : ಹಿಟ್ಟು ಜರಡಿ ಹಿಡಿ (ರೂಢಿ). [ದೇ.॥ ತಮಿ. ಚಲ್ಲಟ್ಟೈ ; ಮಲ. ಚಲ್ಲಡ ; ತೆಲು. ಜಲ್ಲೆಡ]

ಜಲ್ಲಣೆ (ನಾ). ಏಟು ; ಹೊಡೆತ (?) : ಪಲ್ಲಣೆಯ ಬೆಲ್ಲಂಗೋಲ್ವಿಲ್ಲನ ಮಲ್ಲಿಗೆಸರಲ ಜಲ್ಲಣೆಗೆ ತಲ್ಲಣಂಗೊಂಡು (ರಾಮಾಶ್ವ. ೭೩-೬) ; "ಒಂದು ಅನುಕರಣಧ್ವನಿ" (ರಾಮಾಶ್ವ. ಕೋಶ). [?]

ಜಲ್ಲನೆ (ಅ). ಇದ್ದಕ್ಕಿದ್ದಂತೆ ; ಥಟ್ಟನೆ ; ಬೇಗನೆ : ಜಲ್ಲನೆ [ಪಾಠಾಂ. ಛಲ್ಲನೆ] ತುಂಬಿಗಳ್ ಕೆದಱಿ ಬಂದುವು ಬಿಂಕದಿನಂಕದಾನೆಗಳ್ (ಕಬ್ಬಿಗಕಾ. ೨೦೩) ; ನೆರೆದ ಜನಂ ಕಲ್ಪೊಳಿಟ್ಟ ಕವಡಿಕೆಯ ರಾಶಿಯಂತೆ ಜ[ಪಾಠಾಂ. ಝು]ಲ್ಲನೆ ಕೆದಱಿ (ರಾಜಶೇ. ೬-೦೦ ವ) ; ಮೈಯೆಲ್ಲ ಜಲ್ಲನೇ ನವಿರೆದ್ದು ನಿಂತಿತ್ತು (ಕವಪು. ೪-೩).

ಜಲ್ಲಜಲ್ಲನೆ (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ) : ಕಲ್ಲವ್ವ ಮಾತಾಯಿ ಮಲ್ಲವ್ವ ರಾಗಿಯ ಜಲ್ಲಜಲ್ಲನೆ ಉದುರವ್ವ (ನಾಪದ. ೬೪). [ಜಲ್ + – ಅನೆ$_1$]

ಜಲ್ಲಮಲ (ನಾ). = ಜಲ್ಲ$_2$: ಉಲ್ಲಾಘತೆಯಿಂ ರೋಗಿಗಳೆಲ್ಲಂ ತಳೆವಲ್ಲಿ ಗೌಷಧಂ ಸ್ವತನುಭೃತಂ ಜಲ್ಲಮಲಮಾದುದೆನೆ ಮುನಿವಲ್ಲಭನಾ ಸಕಳ ಸತ್ತ್ವ ಹಿತಕರನಾದಂ (ಚಂಪ್ರಪು. ೦೪-೩೬) : ತನುವಿನೊಳಾದ ಜಲ್ಲಮಲಮಾಭರಣಂ ಪುಲಿಯುರ್ಪುದೊಂದು ಕಾನನದ ಗುಹಾಂತರಂ ಮನೆ (ಜೀವಸಂ. ೩೦-೨೨). [ಜಲ್ಲ$_2$ + ಮಲ$_3$]

ಜಲ್ಲರಿ$_1$, ಜಲ್ಲಳಿ, ಜಲ್ಲಟು, ಝುಲ್ಲಳಿ, ಝುಲ್ಲಟು (ನಾ). ೧. ಕಂಚು ; ಗೊಂಡೆ: "ಜಲ್ಲರಿ[ಪಾಠಾಂ. ಳಿ,ಟು]ಯೆಂದು ಝುಲ್ಲರಿ" (ಕರಸಾ. ೨೮-೫೯೫) : ದೃಗ್ವರ ಚಪಲಗತಿಯಶ್ವಗಳ ನಿಜಗುರಳ ಜಲ್ಲರಿಯ ಭರದ ವೇಣೀಧ್ವಜದ (ಜೀವಂಧ. ೮-೪೧) : ಮುತ್ತಿನ ಜಲ್ಲರಿಯಿಂ ಪುಷ್ಪಪರಾಗದ ಪೊಸಂತಿಲಿಂ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೫೪-೨೨). ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಚರ್ಮವಾದ್ಯ ; ಹುಡುಕ್ಕ ವಾದ್ಯ ; ಬುಡುಬುಡುಕೆ : ಅಡಿ ವೇತ್ರಾಸನದಂತಿರೆ ನಡು ಜ[ಪಾಠಾಂ. ಝು]ಲ್ಲರಿಯಂತೆ ಮೇಗು ಮುರಜ(ವ)ದ ತೆಱದಿಂದೆಡೆವಿಡದೆ ಮೂಱು

ಲೋಕವುಮೊಡನನಿಲತ್ರಯುದೆ ಸುತ್ತಿ ನಿಂದತ್ತ್ರತ್ರಂ (ಜೀವಸಂ. ೯೪-೧).

ಜಲ್ಲಳಿ : ೨. "ಜಲ್ಲಳಿ–ಝಲ್ಲರಿ=ವಾದ್ಯ ವಿಶೇಷ" (ತದ್ಭಕೋ. ೧೪).

△ ಜಲ್ಲಟಿ : ೧. "ಜಲ್ಲಟಿಯೆನೆ ಜಲ್ಲರಿಯಕ್ಕು" (ಕವಿಕಂ. ೨೧೦) : ಝಲ್ಲರಿ, ಜಲ್ಲಟಿ ; ಮುರಿಚಂ, ಮೆಟಸು (ಶಬ್ದಾನು. ೧೯೦ ವ್ಯಾಖ್ಯಾ).

ಝಲ್ಲಳಿ : ೧. ಚಾಮರದ ಸುತ್ತು, ಝಲ್ಲಳಿ[ಪಾಠಾಂ. ರಿ]ಯ ನೆತ್ತಿಯ ಬೆಳ್ಗಜಿಯ . . . ತರಂಗೊಂಡ ತುರಗಸಂಘಾತದಿಂ (ರಾಜಶೇ. ೬-೧೧ ವ). ೨. "ಝಲ್ಲಳಿ (ಜಲ್ಲಳಿ)–ಝಲ್ಲರೀ=ಒಂದು ವಾದ್ಯ" (ತದ್ಭಕೋ. ೧೬) ; ಪಲ್ಲವ ಸತ್ತಿಗೆ ಸಂಕಂ ಝಲ್ಲಳಿ ಜಯಮಂಗಲಂಗಳಂ ಚೋಳ ಮಹೀವಲ್ಲಭ ನಿತ್ತುದೆ (ಎಇ. VI, ೨೦೬-೧೦ : 1057) ; ಏರುತ್ತಿರುವ ಬೊಂಬುಳಿಯ ಝಲ್ಲಳಿಯ ಸಬಳಗೆಜ್ಜೆಗಳ, ತಳಾರಗೋಲ ಗಗ್ಗರಿಗಳ, ಬಾಜಣೆ(ಮುಂತ್ರ.ಶ. ೩೦-೫). △ ಝಲ್ಲಟಿ : ೨. ರೇಫಕ್ಕೆ–ಕೂರಂ–ಕೂಟ್ ; ಝಲ್ಲರಿ–ಝಲ್ಲಟಿ (ಶಮದ. ೫೦ ಪ್ರಯೋ) : ಜಯಘಂಟೆ ಝಲ್ಲರಿಯದಾದೇಶವಾಳಿ ಝಲ್ಲಟಿಯಾದುದು (ಸಂಜೀವ. ೨೦).

[<ಸಂ. ಝಲ್ಲರೀ./ತಮಿ. ಚಲ್ಲರಿ]

ಜಲ್ಲರಿ₂ (ನಾ). ಬಿದಿರಿನ ಬುಟ್ಟಿ ; ಜಲ್ಲಿ : ಸಾವಿರಾರು ಹೋಳಿಗೆಗಳಿಗೆ ಸಾಲುವ ಜಲ್ಲರಿ ಮಾರುತಿಯ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿಯೇ ವಿರಾಜಮಾನವಾಗಿತ್ತು (ಹಳ್ಳಿಬ. ೫). [<ಜಲ್ಲಿ₃]

ಜಲ್ಲಳಿ 'ಜಲ್ಲರಿ₁' ನೋ.

△ ಜಲ್ಲಟಿ 'ಜಲ್ಲರಿ₁' ನೋ.

ಜಲ್ಲಿ₁ 'ಚಲ್ಲಿ₁' ನೋ.

ಜಲ್ಲಿ₂, ಜೆಲ್ಲಿ₁, ಝಲ್ಲಿ₁ (ನಾ). ೧. ಕಂಚ್ಚು ; ಗೊಂಡೆ ; ಚೌರಿ : ಪುಷ್ಪಸರದ ಜಲ್ಲಿಯು[ಪಾಠಾಂ. ಕನ್ನಡಿ]ಕಮಳದ ಎಲೆಯಾಲವಟ್ಟ(ಹದಕಾ. ೩-೪೫); ಹಳದಿಯ ತೋಳ ಪಾವಡೆ ಹೀಲಿಯ ಜಲ್ಲಿ ಬೆಳಗಿಡುವಾಭರಣಗಳ (ಕಂನವಿ. ೦೨-೩೬) : ಸಾಲಿಡಿದು ತೊಡರ್ಚಿದ ಜ[ಪಾಠಾಂ. ಝ] ಲ್ಲಿಗಳ ಕೀಲಿಸಿದ ಪೊನ್ನ ಬಂಗಾರಿಗಳ (ರಾಜಶೇ. ೮-೫ ವ). ೨. ಆನೆ, ಕುದುರೆ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಗೆ ತೊಡಿಸುವ ಒಂದು ಆಭರಣ (?) : ಕಲಾಬತ್ತಿನ ಕೆಲಸದ ಆನೆ ಜೇನು ವ್ಯೆಲಾರ ಜಲ್ಲಿ (ಎಕ. XIV, ನಂಜನ. ೨೯೨-ಪು. ೦೯೨ ; 1847). ಜೆಲ್ಲಿ₁ : ೧. ಬೆಳುಮುಗಿಲೆದ್ದಂತೆ ಗಳೆಯ ತುದಿಯ ಜೆಲ್ಲಿ ಥಳಥಳಿಸುವ ದೇವನಡಿಯ ಬಳಸಿ ಕಾವೇರಿ ಕಾಲುವೆಯು ಪತಾಕೆಯು ಪೊಳೆವ ಸಾಲೊಡ್ಡು ಮೆರೆದವು (ಸೌಂದಕಾ. ೫-೩೬). ಝಲ್ಲಿ₁ : ೧. ವರ್ಗ ಚತುರ್ಥಾಕ್ಷರಂಗಳ್ಗೆ–ಘಳಿಯಂ . . . ಝಷಾಳಿಸಿತು, ಝುಳಪಿಸಿತು, ಝಲ್ಲಿ (ಶಮದ. ೧೫ ಪ್ರಯೋ) ; ಕನ್ನಡಿ ತೋರಣಾವಳಿ ವಿಳಿರ್ವ ಝಲ್ಲಿ ಪತಾಕೆ ಝಲ್ಲರಿ (ಸನತ್ಕು. ೦೨-೫೭): ನೆಗಳ್ದುವಲ್ಲಲ್ಲಿ ನಾನಾ ಪಟ್ಟ ಝಲ್ಲಿ ಕನ್ನಡಿ ಕಳಸದಿಂ ನಿಳಯ ನಿಳಯದ ಮುಂದೆ ಬಲ್ಗುರುಜುಗಳ್ (ಚಬಪು. ೫-೨). ೨. ತುರಗ ದಂಡಕೆ ಬಲು ಝಲ್ಲಿಯ ಕಟ್ಟಿದ ಬಿರುದುಳ್ಳ ರಾವುತ ನಿಮ್ಮ ಹಿರಿಯಯ್ಯ (ಕುಠಾಸಾಂ. ೧-೬೦) ; ಇಕ್ಕಿದ ಪಕ್ಕರಕ್ಕೆ ನಿಡುರುಝಲ್ಲಿ ತೊಡಂಕುವ ತೋರ ಗೊಂಡೆಯಂ (ಚಕವಿ. ೨-೯೬). ೩. ಚಾಮರ : ಪೀನಪೂರ್ಣ ಘಟೋದಕದಲಿ ನವೀನ ಝಲ್ಲಿಗಳಿಕ್ಕಿ ತೋದವಧಾನದಲಿ ಬೀಸಲ್ಕೆ ಜಲಕಣ ಕೆದಜಲಾ ಸಭೆಗೆ (ಸನತ್ಕು. ೦೬-೩೦).

ಜಲ್ಲಿಯ ಬಿಲ್ಲು = ಕೊಪ್ಪಿಗೆ ಕುಂಚ್ಚು ಕಟ್ಟಿದ ಬಿಲ್ಲು : ಜವದಾಡ ಜಲ್ಲಿಯ ಬಿಲ್ಲು ಕೈಗತ್ತಿಯ ಬವರಿಗರತಿಹರುಷದಲಿ . . . ಸುವಿಲಾಸದೊಳೊಪ್ಪಿಹರು (ಕಂನವಿ. ೧೧-೦೯೬): ಜಲ್ಲಿಯಬಿಲ್ಲವರು ಸಲ್ಲಿಸುತಲೆಲ್ಲವನು (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೧೧೯೮). ಜಲ್ಲಿಯ ಮೃಗ, ಝಲ್ಲಿಯ ಮೃಗ = ಜಲ್ಲಿಮಿಗ : ಗೆಲ್ಲವಜೆಯ ಗತಿಗೋಲಾಡಿ ಬಂದರು ಜಲ್ಲಿಯ ಮೃಗ ಬೆಚ್ಚಿದಂತೆ(ಭರತ. ೨೩-೨೦) ; ಝಲ್ಲಿಯ ಮೃಗಗಳ ಗಲ್ಲಿಸಿ ಓಡಿಯುತ್ತ . . . ವಿಪಿನದೊಳು (ಹಮುಕ. ೦೬). [ದೇ. ಶ ತಮಿ. ಚಲ್ಲಿ ; ತೆಲು. ಜಲ್ಲಿ]

ಜಲ್ಲಿ₃, ಜಲ್ಲೆ₂, ಜೆಲ್ಲಿ₂ (ನಾ). ಬಿದಿರಿನ ದೊಡ್ಡ ಬುಟ್ಟಿ : ಕನ್ನಡ ರಸಿಕರ ಪಂಕ್ತಿಗೆ ಬಡಿಸಲು ನಮ್ಮನ್ನು ಕರೆದು ಈ ಪಕ್ವಾನ್ನದ ಜಲ್ಲಿಯನ್ನು ಕೈಗಿತ್ತು (ಪಾಠಳ. ೧, ನಿವೇದನೆ): ಒಮ್ಮೆ ನಮ್ಮ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಮೂರು ಜಲ್ಲಿ ಕಾಟ ನೀರಲಹಣ್ಣುಗಳನ್ನು ಇಡಲಾಗಿತ್ತು (ಸ್ವ.ಶಿವ. ೦೮). ಜಲ್ಲೆ₂: ಜಿಲ್ಲೆ ವಯ್ಯೂರ್ವರ್ ಬಾಡುಕಾಯ ಮಾಜುವ ಜಲ್ಲೆಗೆರಡು ಸೂಡು ಹೇಜಿಂಗೆ ನಾಲ್ಕುಕಾಯ ಕೊಟ್ಟರ್ (ಮುಂಬರಾ. X, ೨೬೦-೬೫: 1229); ಜಲ್ಲೆ ಒಡಿದು ಕಣಕಣವನ್ನೂ ತಿರುಗಿ ಹುಲ್ಲು ಹೊಟ್ಟು ಎತ್ತಿ ಬಣವೆ ಹಾಕಿಕೊಂಡಿದ್ದಾರೆ (ಬೆಳುಮು. ೮೬). ಜೆಲ್ಲಿ₂ : "ಬುಟ್ಟಿ, ಪುಟ್ಟಿ, ಜಲ್ಲಿ, ಕರಸಿ" (ಕಂಪುಹು. ೮೮).

[ದೇ.೫ ತೆಲು. ಜಲ್ಲ]

ಜಲ್ಲಿ₄ 'ಜಲ್ಲೆ₁' ನೋ.

ಜಲ್ಲಿ₅, ಜೆಲ್ಲಿ₃ (ನಾ). ೧. ಚರ್ಮ ಅಥವಾ ಮೂಳೆಯನ್ನು ಬೇಯಿಸಿ ತಯಾರಿಸಿದ ಒಂದುಬಗೆಯ ಪಾಕ: ಕಾಯುಲೆಬಂದಾಗ . . . ಬೆಲೆಯಾದ ಚರ್ಮ ಮತ್ತು ಎಲುಬುಗಳನ್ನು ಬೇಯಿಸಿ ತಯಾರಿಸಿದ ಜಲ್ಲಿಯನ್ನೋ ಕೊಂಡು ಉಪಯೋಗಿಸುತ್ತಾರೆ (ಪ್ರವಾಇ. I, ೨೮೮). ೨. ಮೆತ್ತಗಿರುವ, ಪಾರದರ್ಶಕವಾದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮೀನು; ಲೋಳೆಮೀನು : ಚಿಪ್ಪು ಅಥವಾ ಎಲುಬುಗಳಿಲ್ಲದ ಜಲ್ಲಿಯಂತಹ ಮೆತ್ತಗಿನ ವಸ್ತುಗಳೆ ಭೂಮಿ ತಣ್ಣಗಾದ ಕೂಡಲೆ ಹುಟ್ಟಿದ ಜೀವವುಳ್ಳ ಮೊದಲನೆ ಪದಾರ್ಥಗಳೆಂದು ತೋರುತ್ತದೆ (ಮತಂಟ. ೦೯). ಜೆಲ್ಲಿ₃: ೩.ಹಣ್ಣಿನಿಂದ ತಯಾರಿಸಿದ ಪಾಕ: ಪೇರಳೆ ಜೆಲ್ಲಿ . . . ಜೆಲ್ಲಿಯ ಪಾಕ ಸರಿಯಾಗುವವರೆಗೆ ಕುದಿಸುವುದು (ಅಡುಸ್. ೦೦೮). [←ಇಂ. Jelly]

ಜಲ್ಲಿಕಲ್ಲು (ನಾ). ರಸ್ತೆ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ಗಟ್ಟಿಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಹಾಕುವ ಸಣ್ಣ ತುಂಡು ಕಲ್ಲು,–ಕಲ್ಲಿನ ಚೂರು : ಮಾರ್ಗಕ್ಕೆ ಹಾಕಿದ ಜಲ್ಲಿಕಲ್ಲಿನ ಘರ್ಷಣೆ ಅವಳ ಪಾದದಡಿಗೆ ಸಹಿಸದಾಯಿತು (ರಕ್ತರೂ. ೬೦); ಜಲ್ಲಿಕಲ್ಲುಹಾಕಿ ದಮ್ಮಸು ಮಾಡಿದ ರಸ್ತೆಯಾದರೂ ಒಂದೊಂದು ಕಡೆ . . . ಒರಟೊರಟಾಗಿತ್ತು (ಸಾಹೇಬ್. ೬೬).

[ಜಲ್ಲಿ₁ (<ಚಲ್ಲಿ₁) + ಕಲ್ಲು (<ಕಲ್₃)]

ಜಲ್ಲಿಕಾಗದ (ನಾ). ನಾಜೂಕಾದ ವಸ್ತುಗಳನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ನವುರಾದ ಕಾಗದ,–ಪೊರೆಯಂತಹ ಕಾಗದ : ಜಲ್ಲಿಕಾಗದದಲ್ಲಿ ಓಲೆಯನ್ನು ಸುತ್ತಿಡು (ರೂಢಿ). [ಜಲ್ಲಿ₆ + ಕಾಗದ]

ಜಲ್ಲಿಗಾರೆ (ನಾ). "ಕಟ್ಟಡದಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಜಲ್ಲಿಕಲ್ಲು, ಸಿಮೆಂಟು, ಮೊ.ಗಳ ಸಂಮಿಶ್ರಣ; ಜಲ್ಲಿಗಾರೆ" (Concrete. ಇಂಕವಿ).

[ಜಲ್ಲಿ₁ (<ಚಲ್ಲಿ₁) + ಗಾರೆ₁]

ಜಲ್ಲಿದುಂಬಿ (ನಾ). ಚಿಕ್ಕದುಂಬಿ; ಮರಿದುಂಬಿ; ಪರಮೆಯಮರಿ : ಅಲ್ಲಿ ಗಲ್ಲಿಗೆ ಜಾಜಿ ಸುರಹೊನ್ನೆ ಸಂಪಗೆ ಮಲ್ಲಿಗೆ ಹೊಗರೇಜಿದುವು ಜಲ್ಲಿದುಂಬಿಗಳ ಝುಂಕಾರಕೆ ಮುನಿಜನ ಡಿಳ್ಳಿಸಿತೇನ ಹೇಳುವೆನು (ಮೋಹತ. ೬-೧೦).

[ಜಲ್ಲಿ₁ (<ಚಲ್ಲಿ₁) + ತುಂಬಿ₁]

ಜಲ್ಲಿಪಟ್ಟೆ, ಝಲ್ಲಿಪಟ್ಟೆ (ನಾ). ಅಂಚುಗಳಲ್ಲಿ ಕುಚ್ಚುಗಳುಳ್ಳ ಮೇಲ್ಕಟ್ಟಿನ ರೇಷ್ಮೆಬಟ್ಟೆ : ಪಡಂಗಂಗಳೆಂಬ ಮೊಳಗಳಂ ಬಲಿದು ಸಪ್ತಧಾತುಮಂಬ ಜ[ಪಾಠಾಂ.ಝ]ಲ್ಲಿಪಟ್ಟೆ [ಪಾಠಾಂ.ಟ್ಟ]ಯನಲಂಕರಿಸಿ (ಅಪದಂ.೨೩೯-೧೦೮೬): ನೀಲದ ರನ್ನದ ಸುತ್ತ ಮೆಜೆವ ಲಂಬಣಗಳ ಮೊತ್ತಕಟ್ಟಿದ ಜಲ್ಲಿಪಟ್ಟೆ ರಾಜಿಸಲ್ (ಕುಠಾಸಾಂ. ೨೦-೧೧): ಮೇಲುವರಿವ ಜಲ್ಲಿಪಟ್ಟೆಯ ಮೇಲ್ಕಟ್ಟು ಸಾಲುಗೊಂಡೆಸೆವ ಪೂಮಾಲೆ (ಕಂನವಿ. ೨೨-೭೨). ಝಲ್ಲಿಪಟ್ಟೆ: ನೆಲನಗಲದೊಳು ಝಲ್ಲಿಪಟ್ಟೆಯ[ಪಾಠಾಂ. ದಲಿ] ಕಟ್ಟಿ ಕೇರಿಯನಲವಡಿಸಿದರು (ಕುವ್ಯಾವಿ. ೦೦-೪೪) : ಸಿಂಗರಿಸಿದ ಝಲ್ಲಿಪಟ್ಟೆ ಪೂಮಾಲೆ ಬೆಡಂಗಾದ ಮಂಟಪದಲ್ಲಿ . . . ವಸಂತರಾಜಂಗೆಸೆಯಾದವನಾ ಸೊಬಗಾ (ಭರತ. ೧-೨೮).

[ಜಲ್ಲಿ₂ + ಪಟ್ಟೆ₁]

ಜಲ್ಲಿಬೇರು (ನಾ). ಕೋಮಲವಾದ ಎಳೆಯ ಬೇರು, - ಚಿಕ್ಕಬೇರು : ನೀರು ಹೆಚ್ಚಾದರೆ ಜಲ್ಲಿಬೇರು ಕೊಳೆತುಹೋಗುತ್ತವೆ (ಶರಶ. ೬). [ದೇ.॥ ತಮಿ. ಚಲ್ಲಿವೇರ್ ; ತೆಲು. ಜಲ್ಲಿವೇರು]

ಜಲ್ಲಿಮಿಗ, ಝಲ್ಲಿಮಿಗ (ನಾ). ಬಾಲದಲ್ಲಿ ಕುಚ್ಚುಳ್ಳ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಪ್ರಾಣಿ ; ಚಮರೀಮೃಗ : ಪೊದಱಿದ್ದ ಜಲ್ಲಿಮಿಗ ಕಾಳ್ಕೋಣ . . . ಮೆಱೆವವದ್ರಿಯಲ್ಲಿ (ಪ್ರಭುಲಿ. ೪-೧೩); ಎಳ್ವರದ ಕುರುಳ್ಗಳಂ ಪರೆಪಿ ಜಲ್ಲಿ ಮಿಗಕ್ಕೆ ವರಾಹಯೂಥಮಳ್ಕರೆ ಮಣಿಕಾಲ್ಗಳಂ ಮಡಿದು ತೋಱಿದ ರೊಯ್ಯನೆ ಸನ್ನವೇಂಟೆಯೊಳ್ (ಶಬಶಂ. ೩-೪೭). ಝಲ್ಲಿಮಿಗ : ಮರಿ ಹುಲ್ಲೆ ಝಲ್ಲಿಮಿಗ ಮುಸು ತೋಳಗಳಿರಲೊಪ್ಪಿತಾ ಕಾಡು (ಶ್ರೀಪಾಲ. ೭-೦೩). [ಜಲ್ಲಿ₂ + ಮಿಗ]

ಜಲ್ಲಿಮೃಗ, ಝಲ್ಲಿಮೃಗ (ನಾ). = ಜಲ್ಲಿಮಿಗ : ಜಲ್ಲಿಮೃಗ ವೀಥಿಯಂ ಕತ್ತುರಿಯ ವೀಣೆಯಂ ಚಲ್ಲಿರ್ದ ಸಾಮಜದ ಮಸ್ತಕದ ಮುತ್ತಿನಿಂ (ಲಿಂಗಪು. ೬-೦೪). ಝಲ್ಲಿಮೃಗ: ಝಲ್ಲಿಮೃಗ ಜವ್ವಾಜಿಮೃಗವು . . . ಪಕ್ಷಿಗಳು ಗುಂಪುಗುಂಪಾಗಿ ಯಿನ್ನು ಲಕ್ಷ ಲಕ್ಷವು ಯಿಹವು (ಯನಕ. ೭೦) ; ಕಪಿಲೆ ಗೂಳಿಗಳಿರಳೆಯು ಹರಿಣ ಸಾರಂಗ ಝಲ್ಲಿಮೃಗವೂ(ನವಮೋ. ೮-೦೦). [ಜಲ್ಲಿ₂ + ಮೃಗ]

ಜಲ್ಲಿಸು₁ (ಕ್ರಿ). ೧. ಜಲ್ಲಡಿಯಲ್ಲಿ ಹಾಕಿ ಶೋಧಿಸು ; ಜರಡಿ ಹಿಡಿ ; ಒಂದರಿಯಾಡು : ಹಿಟ್ಟು ಜಲ್ಲಿಸುವ ಸಾಣಿಗೆಯಲ್ಲಿ ಹಾಕಿ ಜಲ್ಲಿಸಿದರೆ (ಕೃಷಿಪ್ರ. ೬೯). ೨. (ಆಲಂ) ಕೊಲ್ಲು; ಸಂಹರಿಸು : ಕಟ್ಟಿದಿರ ಪುಲಿಯಂ ತೊಟ್ಟನೆ ಕಂಡು ಭೋಂಕನೆಳ್ದು . . . ಪಾಯ್ದು ಪೊಯ್ದು ಕೋಡಿಟ್ಟು ಜಲ್ಲಿಸಿ ಬಿಸುಟ್ಟು . . . ಪಲಪೋತ್ಕರದಿಂ ಪೊಱಮಟ್ಟು ಕಾಳರಕ್ಕಸರಂತಿರ್ದ ಕಾಳ್ಕೋಣಂಗಳಂ (ರಿರಿಕ. ೦-೦೩೮ ವ). [←ತೆಲು. ಜಲ್ಲಿಂಚು]

ಜಲ್ಲಿಸು₂ (ಕ್ರಿ). ಹೊಳೆ; ಪ್ರಕಾಶಿಸು : ಚಕ್ರ ಸಲ್ಲಲಿತಾತ್ಮಭಾವಕನು ಜಲ್ಲಿಸುತಿದ್ದುದು ತನುಕಾಂತಿಯದಱಿಂದಲಲ್ಲವೆ ಧ್ಯಾನಸಾಮರ್ಥ್ಯ (ಭರಚ. ೩೦-೬೩). [<ಜಲ್₁ + - ಇಸು₃]

ಜಲ್ಲಿಱ್ (ಕ್ರಿ). ಜಲ್ಲೆಂದು ಸೂಸು, - ಹರಡು, - ಚೆಲ್ಲು : ಮತ್ತಮತಂಗ ಮದಂಗದೊಳೊಡ್ಡರಿಸುತ್ತ ನೆಲಕೆ ಜ[ಪಾಠಾಂ. ಜ]ಲ್ಲಿಱಿದುಗುತಹ ಬಿಸು ನೆತ್ತರ ಪೊನಲೆಸೆದುದು (ಜಯುಕಾ.೭-೨೨); ಉಗುಳ್ವಾ ಸೀರ್ಪನಿ ಸಿರಿಮೊಗದಿಂ ಸೂಸಿತು ಮೃಗಲಕ್ಷ್ಮೋದರದಿಂ ಜನಿಯಿಸಿ ಜಲ್ಲಿಱಿವಳಗದಿರ್ದೂಂಗಲಿ ವೆಂಬಂತೆ (ಜಯುಕಾ. ೦೦-೨೨). [ಜಲ್ + ಇಱ್₁]

ಜಲ್ಲು₁ (ಕ್ರಿ). ಕುಟ್ಟು; ಪುಡಿಮಾಡು (?) : ಕರಿಯ ಎಳ್ಳು ಹುಣುಸೆ ಅಂಕೋಲೆ ಅವರೆ ಇವಱ ಜಲ್ಲಿ ಅಂಬಿಲದಲ್ಲಿ ಅರೆದು ಕುಡಿಸಿ ಶಾಖವ ಮಾಡುವುದು (ಅಶ್ವಶಾ. ೦೮೦-೪). [?]

ಜಲ್ಲು₂ 'ಜಲ್ಲೆ₁' ನೋ.

ಜಲ್ಲು₃ 'ಜೊಲ್ಲು' ನೋ.

ಜಲ್ಲು₄, ಝಲ್ಲು₂ (ನಾ). ೧. ಸಂಕೋಚ : ನಿನ್ನಿಷ್ಟವುಂ ನಿಲ್ಲದಿತ್ತಪೆನು ಕರಿಮುಖನಾಣೆ ನಿನ್ನೆದೆಯ ಜಲ್ಲಳಿದು ಪೊಲಿಯೆಂದು ಕಲ್ಲಣಾಗಿ ನುಡಿಯಲ್ಕೆ (ಪ್ರಾರಡಾ. ೩-೩೪) ; ಆ ಸಪ್ಪಳದ ಗೊಂದಲದಲ್ಲಿ ಜಲ್ಲು ಬಿಟ್ಟು ಕೆಮ್ಮಲು ಅವಕಾಶ ಸಿಕ್ಕಿತೆಂದು . . . ಸಡಿಲು ಬಿಟ್ಟು ಜೋರಾಗಿ ಕೆಮ್ಮುತ್ತಾನೆ (ಜೀವಚಾ. ೦೫). ೨. ಚಿಂತೆ : ಮಗನ ಜಲ್ಲು ಹತ್ತಿ ಇಪ್ಪ ಲಗೂ ತೀರಿ ಕೊಂಡ ಸಾವುಕಾರ (ಸೀನಮು. ೧೨೭). ಝಲ್ಲು₂ : ೩. ಗಾಬರಿ ; ಭಯ : ಖುಲ್ಲ ಮನುಜಬರಿ ಝಲ್ಲಿನೊಳೇನ್ ಫಲ (ರಕ್ಷಕಾ. ೨೩). 'ಝಲ್ಲುಗೊಳ್' ಪರಾ. [?]

ಜಲ್ಲುಗೋಡಿ (ನಾ). "ಕೆರೆ ತುಂಬಿ ನೀರು ಕೋಡಿಯ ಮೇಲಿಂದ ಕೆಳಕ್ಕೆ ತೆಳ್ಳಗೆ ಬೀಳುವುದು" (ನನ್ನೂರು. ಟಿಪ್ಪಣಿ) : ಕೆರೆ ತುಂಬಿ ಜಲ್ಲು ಗೋಡಿ ಬಿದ್ದಿತ್ತು (ನನ್ನೂರು. ೦೪೦). [<ಜಲುಗು + ಕೋಡಿ₁]

ಜಲ್ಲುಪಾಗು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಪಾಗು, - ರುಮಾಲು : ತುಂಡು ಟೊಗೆಯಂ ತೊಟ್ಟು ಜಲ್ಲುವಾಗಾಂತಿಂತು ಸುತ್ತಿಕೊಂಡು (ಅರ್ಜಾವಿ. ೩೦-೩೬), [ಜಲ್ಲು ? + ಪಾಗು₂]

ಜಲ್ಲೆ₁, ಜಲ್ಲ₁, ಜಲ್ಲಿ₄, ಜಲ್ಲು₂ (ನಾ). ೧. ಗಳೆ; ಕೋಲು: ಕಬ್ಬಿನ ಜಲ್ಲೆಯು ಸ್ವಲ್ಪ ಹೆಚ್ಚು ಕಡಿಮೆ ಮೊಳ ಅಜಮಾಸು ಬೆಳೆಯುವದು (ಕೃಷಿಪ್ರ. ೦೮೨); ಕಬ್ಬಿನ ಜಲ್ಲೆಯನ್ನು ತುಂಡು ತುಂಡಾಗಿ ಕತ್ತರಿಸಿ (ವ್ಯವಮ. ೪೮) ; ಒಂದು ಕಬ್ಬಿನ ಜಲ್ಲೆ ಹಿಡಿದುಕೊಂಡು ಹೋದರೆ ಯಜಮಾನನಿಗೆ ಬಲು ಸಂತೋಷ (ಹುಟ್ಟಿದ.೨೪). ೨. ದೋಣಿ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ನಡಸುವಾಗ ಹುಟ್ಟು ಹಾಕುವ ಕೋಲು ; ಹುಟ್ಟು : ಜಲ್ಲೆಯ ಹಿಡಿಧು ಎಲ್ಲೆಯ ಹಾಯಿಸುವನಂತೆ ಇವರೆಲ್ಲರು ಬಲ್ಲರೆ (ಮೋಹನಮಾ. ೪೦-೦೭೮) ; ನಾನು ಜಲ್ಲೆ ಊರಿ ಲಂಗರು ಬಿಟ್ಟು ದೋಣಿ ನಿಲ್ಲಿಸುತ್ತೇನೆ (ಮೃಂಮಾ. ೫೩) ; ಜಲ್ಲೆಯನ್ನು ಹಿಡಿದು . . . ಬಾಲಿಕೆಯೊಬ್ಬಳು ಹರಿಗೋಲನ್ನು ನಡೆಸು ತ್ತಿದ್ದಳು (ಶ್ರೀರಾಮ. ೨). ಜಲ್ಲ₁: ೨. ದೂಮ ಪೂಜಾರಿ ಜಲ್ಲ ಬೇಗ ಬೇಗನೇ ಒತ್ತುವುದಕ್ಕೆ ಆರಂಭಿಸಿದ (ಕಳರು. ೯೯). ಜಲ್ಲಿ₄ : ೧. ಜಡಿದ ಕಬ್ಬಿನ ಜಲ್ಲಿಗಳ ಕನ್ನಡಿ ಕಳಸ ಪೊಂಬಾಳೆ ಪಲ್ಲವವಿಡಿದು ಸಿಂಗರವಾಗಿ (ಶಂಕರಾ. ೫-೨೫). ಜಲ್ಲು₂ : ೨. ಜಲ್ಲು ತಗಲದಾಳದಲ್ಲಿ ಓಡಪೋಡಿತು (ಗೀವಿಂ. ೭೮-೮೩) ; ಒಡಕು ದೋಣಿಗೆ ಗಿಡ್ಡ ಜಲ್ಲು (ಗಾದೆ). [ದೇ.॥ ಮಲ. ಚಲ್ಲ ; ತುಳು. ಜಲ್ಲ, ಜಳ್ಳ ; ಕೊಡ. ಜಲ್ಲೆ]

ಜಲ್ಲೆ₂ 'ಜಲ್ಲಿ₃' ನೋ.

ಜಲ್ಲೆಗೋಡು (ನಾ). (ಜಲ್ಲೆಯಂತೆ) ಉದ್ದವಾದ ಕೋಡು, - ಕೊಂಬು: ಜಲ್ಲೆಗೋಡಿನ ಬಸವ ಇಲ್ಲೇಕೆ ನೀವು ನೆಲೆಸಿದಿರಿ (ಜಗೀಕ. ೯೦). [ಜಲ್ಲೆ₁ + ಕೋಡು₅]

ಜಲ್ಲೆನ್, ಜಲ್ಲೆನ್ನು (ಕ್ರಿ). ಭಯದಿಂದ ಹೃದಯದ ಬಡಿತ ಹೆಚ್ಚಾಗು: ಎದೆ ಹೊಡೆದುಕೊಳ್ಳು ; ಗಾಬರಿಯಾಗು : ಭ್ರುಮೊಗವಿದೆದೆಗಳುಱಿ ಜ[ಪಾಠಾಂ. ಝ]ಲ್ಲೆನುತ್ತೇಗುವೆನೆನುತ್ತಂ ತನುಗಳ ಸುಗಳು ಧಿಗಿಲು ಧಿಗಿಲೆನುತ (ಬಸಪು. ೯-೩) ; ಇಕ್ಕೆಲದೊಳಿರ್ದ ಮುಗ್ಧೆಯರ್ ಜಲ್ಲೆನುತ ಕಟ್ಟೋಡೆ (ಜೀರಮ. ೨-೩೨). ಜಲ್ಲೆನ್ನು: ಅಲ್ಲದವರ ತಡವಿ ಜಲ್ಲೆಂದು ನನ ಮನವ ಕಲ್ಲಾಗ ಕಡ್ಲಿ ಬಡಿದ್ಹಾಂಗ (ಕನ್ನಜಾ. ೧೦೦).

ಜಲ್ಲನೆ = ಒಮ್ಮೆಂದೊಮ್ಮೆಲೆ ; ಇದ್ದಕ್ಕಿದಂತೆ ; ರಭಸವಾಗಿ : ಅದಱ ಕರ್ಣಚಮರದ ಝಲ್ಲಿಯಂತೆ ಜಲ್ಲನೊಕ್ಕ ಧಾರೆಗೆದಱಿ ಪೇರ್ಕೆಸಿ ಸೂಸುವುಭಯಕಟದ ಸೊರ್ಕು ಕದಡಿನ ತೆರ್ಕೆಗಡಲ್ಗಳೊಕ್ಕಸಿ (ಅನಂಪು. ೦೩-೨೦ ವ). [ಜಲ್ + ಎನ್₁]

ಜಲ್ಲೆನ್ನು 'ಜಲ್ಲೆನ್' ನೋ.

ಜಲ್ಲೆವಲೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಲೆ : ಎರಳೆವಲೆ ಹಂದಿವಲೆ . . . ಮರೆವಲೆಗಳಾ ಗೂಡುವಲೆ ಜಲ್ಲೆವಲೆ ಕೊಲ್ಲಿವಲೆ (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೫-೦೪). 'ಕೋಲ್ವಲೆ' ಪರಾ. [ಜಲ್ಲೆ₁ + ಬಲೆ₁]

ಜಲ್ಲೊಡೆ(ಕ್ರಿ). ಎದೆಹಾರು; ಗಾಬರಿಗೊಳ್ಳು; ಹೌಹಾರು; "ಜಲ್ಲೊಡೆದು =ಎದೆಯೊಡೆದು ; ಗಾಬರಿಯಾಗಿ; ಹೌಹಾರಿ" (ಜಾನಕೋ. ೫೯). [ಜಲ್ಲು₄ + ಒಡೆ₁]

ಜವ₁ 'ಜಮ' ನೋ.

ಜವ₂ (ನಾ). ೧. ವೇಗ; ರಭಸ: "ರಂಹಃ, ತರಃ . . . ಜವಃ, ವಾಜಃ—ಈ ೧೨ ಕುದಿರೆಯ ವೇಗಂ" (ಹಲಾಯು. ೭೩-೨೮೪); ಮಸಕಂ ಕಾಯ್ಪು ಜವಂ ಜವಂಗಮಿದಿರೊಳ್ ನೋಡಲ್ಕಗುರ್ವಾಗೆ (ಪಂಪಭಾ. ೮-೩೭); ಬೋಧಿಸವೆ ಪೆಱಿವು ಜಿನಗೃಹಕ್ಕಾಧಿಕ್ಯಮದಿಲ್ಲೆನಿಪ್ಪುದಂ ಸನ್ಯಸನಾರಾಧನೆಯ ಜವದಿ ಸನ್ನ ನಿಶೀಧಿಗೆಯುದ್ಧಣಿಗೆ ತಳಿಗೆ ಪಟ್ಟವಿಮಿವಿ[ನಿ]ತುಂ . . . ರಕ್ಷಿಸುವರ್ (ಸೌಇಇ. XI-I, ೫೨-೭೪ : 1007) ; ಜವದ ಜಗಟಕ್ಕೆ ಪುರುಡಿಸುವ

ಗರುಡನಂ ಗಜಜುವಂತೆ ದುಂದುಭಿಗಭೀರ :ಹೇಷಾರವಂಗಳೊಗೆಯೆ (ಪುಷ್ಪಪು. ೨-೯೦ ವ); ಸೂಜಿಗಲ್ಲಿದಿರ ಕಾರ್ಬೊನ್ನಂತೆ ತಿರುಗಿದೆಡೆಗಾ ಜವದೊಳೊಡದಿರುಗಿ (ಚಬಪು. ೨೦-೨೦). ೨. ಶಕ್ತಿ; ಸಾಮರ್ಥ್ಯ; ಸತ್ತ್ವ: ಸವತಿ ನೂಕಿದಳೆನ್ನನಡವಿಗೆ ಜವವುಳಿವುತ್ಕೃತಂದೆನಬಿಸುತ ನಿನ್ನ ಸನ್ನಿಧಿಗೆ (ಸಿಥಾಗ.೪-೭-೪೩). 'ಜವಂಗಿಡಿಸು', 'ಜವಂಗೆಡಂ' ಪರಾ. ೩. ಹೆಚ್ಚಾದ ವೇಗದಿಂದ ಕೂಡಿದವನು: "ಜವನುಂ ತಾಂ ವಾಯುವೇಗಯುತನುಂ ಯುವುನುಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೧೧೮-೩).

ಜವಂಜವ (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ): ಪಜ್ಜಳಿಸುತರಿಲೊಂದು ಬಾನ್ಪಟದೊಳುರಿದುರಿದು . . . ಜವಂಜವದಿಂದೆ ಮರೆಯಾಯ್ತು ಮುಳುಗಿ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೧೦೩-೮೮). [ಸಂ.]

ಜವಂಗಿಡಿಸು, ಜವಗಿಡಿಸು, ಜವಗೆಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ಸತ್ತ್ವವನ್ನು ಕುಗ್ಗಿಸು; ಶಕ್ತಿಗುಂದಿಸು; ಸೋಲಿಸು : ತೆಱಪಱಿದೋಪನಪ್ಪಿದೊಡೆ ಮೆಯ್ಯಱಿ ವಪ್ಪ ಸಡಿಲ್ಪುದಕ್ಕೆ ಮೆಯ್ಯಱಿವ ಪೊದಟ್ಟ ಬಾಯ್ಗುಗೆ ಮೆಯ್ಯಱಿ ವಂತದು ಮೆಲ್ಲನಾಗೆ ಮೆಯ್ಯಱಿವ ಜವಂ ಜವಂಗಿಡಿಸೆ ಮೆಯ್ಯಱಿವಾಸನ ಪಲ್ಲಟಕ್ಕೆ ಮೆಯ್ಯಱಿವೆದ ಸಾವ ಪುಟ್ಟುವೆಡೆಯಾದುದವಲ್ಗೆ ರತಾತಿರೇಕದೊಳ್ (ಲೀಲಾವ. ೧೩-೨೦); ಜವನ ಬಲ್ಪಂ ಜವಂಗಿಡಿಸುವಂ (ಅದ್ಭುತ. ೪೯-೬). ಜವಗಿಡಿಸು: ಅಡಸಿದರು ಚತುರಂಗಬಲವನು ಕಡಿದು ಹರಿಹ ವಿರಾಟನನು ಜವಗಿಡಿಸಿ (ಕುಮಾ.ದ್ರೋ. ೦೭-೩೫); ಅವರ ಲಾವಣ್ಯಾಬ್ಧಿ ವಿಟರ ಕಣ್ಮೀಂಗಳ ಜವಗಿಡಿಸಿದುವು ಗೋಷ್ಪದದಲಿ (ಮೋಹತ. ೨೪-೨೬): ಜವನಂ ಜವಗಿಡಿಸುವ ಕುಳಿಕನಂ ಗುಳಿಗೆಗಟ್ಟುವ ಪೆರ್ಗಳದ ಕಾಳಾಳ್ಗಳ ಪಡೆಯ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೯೪-೧೬). ಜವಗೆಡಿಸು: ತೇಜಿಯು ಜವಗಿಡಿಸಿ ತಲೆಯಾರ ತಡೆದರು ತುಡುಕಿದರು ನೊಗನ (ಕುಮಾ.ಶ. ೦೪-೦೪); ಜವಗಿಡಿಸಿ ಸೇನೆಯಂ ಮುತ್ತಿದುವು ಕುತ್ತಿದುವು . . . ಸುಭಟರಂ ಬಾಣಂಗಳು (ಚಬಪು. ೨೫-೧೦); ಕೃತವರ್ಮ ಸಾಂಬಾನುಸಾಲ್ವರಂ ಜವಗೆಡಿಸಿ (ಕೃಮಿಥಾ. ೦೪-೫).

[ಜವ₂ + ಕಿಡಿಸು (<ಕೆಡಿಸು)]

ಜವಂಗಿಡು 'ಜವಂಗೆಡು' ನೋ.

ಜವಂಗುಂದಿಸು (ಕ್ರಿ).=ಜವಂಗಿಡಿಸು: ಜವಂಗಿಡದ ಮುಟ್ಟಿ ಬರ್ಪ ಜವನಂ ಜವಂಗುಂದಿಸಲ್ ಜವಂಗೆ ಜವನಾಗಲಿಂ ಪೆಱರ್ಗೆ ತೀರ್ಗುಮೇ (ಆದಿಪು. ೦೩-೮೮). [ಜವ₂ + ಕುಂದಿಸು]

ಜವಂಗುಂದು, ಜವಗುಂದು (ಕ್ರಿ). ಶಕ್ತಿಗುಂದು; ಸತ್ತ್ವವಳಿ : ಅಮಿತಬಲದೆರಡು ಕಡೆಗಂ ನಿವಿರ್ವ ಜವಂಗುಂದಿ ಪಾಯ್ದು ಕಳವಳಿದು ತುರಂಗವು ಸಮಿತಿಯೊಳಿಯೊಳಂ (ಕಾವ್ಯಸಾ. ೪೭೭ ಶೂದ್ರಕ); ಒಂದು ಗೊಳ್ಳೆರಡುಗೊಳ್ಳೆಂದುರ್ವಿ ಪೊಯ್ವುಂದು ಪೊಯ್ಗೆ ಜವಂಗುಂದಿ ಸಿಡಿಲ್ದು . . . ಬೀಟೆ ದಿಗ್ಗಜವುಂ ಪೋಲ್ವ ಗಜಂಗಳಂ ಪಲವುಮಂಕೊಂದಂ ಮರುನ್ನಂದನಂ (ಕಂಪಭಾ. ೧೮-೦೦೨). ಜವಗುಂದು: ಮಧ್ಯಾಹ್ನದುರಿ ಬಿಸಿಲೊಳಿದ ಬಿರಿಯ ಜವಗುಂದಿ ತಲೆ ಕುಸಿದು ನಡೆಗೆಟ್ಟು ಬಾಯಾಱಿ (ಹರಿಶ. ೧೨-೭); ಎಲ್ಲಿಯುದು ಹೆಬ್ಬಂದಿ ಮುನಿಪಥಯಲ್ಲಿ ಕೂಡಿತೊ ಯೋಗವೆಂದೆದೆ ಝಲ್ಲೆನಲು ಜವಗುಂದಿ ಲಕ್ಷ್ಮಣನೊಲದನವಯುವವ (ತೊರರಾ. ೩-೩-೨೨). [ಜವ₂ + ಕುಂದು₁]

ಜವಂಗೆಡು, ಜವಂಗಿಡು, ಜವಗಿಡು, ಜವಗೆಡು (ಕ್ರಿ). ೧.= ಜವಂಗುಂದು: ಭಯಮನೆಡಗಲಿಸಿ ಬೆಳ್ಪೋಟವೋಡಿ ಜವಂಗೆಟ್ಟು ಕಾಲ್ ಪೆಡಂಗಲಸೆ ಬೀಟುತ್ತುಮೇಟುತ್ತುಮೆಂತಾನುಮೆಯ್ದಿ (ಶಾಂತಿಪು. ೭-೯೦ ವ); ಇನ್ನೆತ್ತಂ ಪೋಪೆಂ ಕುದುರೆಯುಂ ಜವಂಗೆಟ್ಟುದು (ಪಂಪಶಂ. ೦೦೭-೯); ಅಂತು ಪಲವು ಸೂಟ್ ಕಾದಿ ನಾಡೆಯುಂ ಬಟಲ್ದು ಕಡೆಯ ಸೂಟ್‌ನೊಳ್ ಜವಂಗೆಟ್ಟು (ನೇಮಿಪು. ೪-೦೦೭ ವ). ಜವಂಗಿಡು: ೧. ಜವಕಿಗಡದ ಮುಟ್ಟಿ ಬರ್ಪ ಜವನಂ ಜವಂಗಂಂದಿಸಲ್ ಜವಂಗೆ ಜವನಾಗಲಿಂ ಪೆಱರ್ಗೆ ತೀರ್ಗುಮೇ (ಆದಿಪು. ೧೩-೮೮); ಇನ್ನಿವಜ ಪೋರ್ದು ಜವಂಗಿಡದೆ ಪಪ್ಪಿ ಮಾಡಂದವುಮುಂ ಕೇಳ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೯-೯೯ ವ). ಜವಗಿಡು: ೧. ಜವಗಿಡದೆನ್ನೊಳು ಕಡಿದಾಡಬಪ್ಪುದೆಂದವಗಡಿಸಿದನಾಭಾಗಿ (ತೊರರಾ. ೩೯-೩). ಜವಗೆಡು: ೧. ರವಿರಶ್ಮಿಗಾಱದೆ ಜವಗೆಡುವ ಹಿಮವನ್ನಗೇಂದ್ರದ ಘನತರವದೆನಿತು (ಬಸಪು. ೦೯-೨೭). ೨. ವೇಗ ಕುಗ್ಗು,-ಮಂದವಾಗು; ತಡವಾಗು: ಪೊಳ್ತಂ ಸನ್ನೆಯುಂ ಜಾತಿಯುಂ ಜವಗೆಡ [ಪಾಠಾಂ. ಜವಂಗೆಡ] ದಱಿವ ಬಿನ್ನಣಂಬಡೆದ ಬೇಡರೊಡವರೆ (ರಾಜಶೇ. ೫-೧೦೪ ವ).

[ಜವ₂ + ಕೆಡು₁]

ಜವಂಜವ (ನಾ). ಹುಟ್ಟುಸಾವುಗಳ ಪರಂಪರೆ; ಸಂಸಾರ: "ಭವ ಸಂಸೃತಿ ಸಂಸರಣಂ ಜವಂಜವಂ ಜನ್ಮವೆಂಬುದದು ಸಂಸಾರಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೧೯-೧); ಜವನಂ ಜವಂಗುಂದಿಸಲ್ . . . ಪೆಱರ್ಗೆ ತೀರ್ಗುಮೇ ತೀರದಾ ಜವಂ ಜವಜವಾಗಿ ಮುಟ್ಟುಗಿಡುವನ್ನಮಿನ್ನಾ, ಜವಂಜವ ವ್ಯಸನವುಂಜವಂ ಕಿಡಿಪುದಾದಿತೀರ್ಥೇಶ್ವರಾ (ಆದಿಪು. ೧೩-೮೮); ತನ್ನಂ ನಿರ್ವಾಟಿಸಿ ಕಳಿಯೆ ಪೋಗಿ ಸತ್ತು ವಿವಿಧ ಜವಂಜವ ಚಕ್ರಾಕ್ರಮಣದಿಂ ಬಂದು (ಶಾಂತಿಪು. ೭-೪೨ ವ). 'ಅಜವಂಜವ' ಪರಾ. [?]

ಜವಂಬೆಱು (ಕ್ರಿ). ವೇಗಗೊಳ್ಳು; ತ್ವರಿತವಾಗು: ಪೊದಳ್ದ ದೇಶಿ ಮ್ಯವೆತ್ತಿರೆ ತೇನತೇನವೊದಗುತ್ತಿರೆ ತಾನರವಂ ಲಯುಂ ಜವಂಬೆತ್ತಿರೆ ಮೂರ್ಛನಾಪ್ರಸಾರವೊಂದಿರೆ (ವೃಷವಿ. ೧೧-೮). [ಜವ₂ + ಪೆಱು₁]

ಜವಕ (ನಾ). ತಡ; ನಿಧಾನ (?): ಸಾಹಿತ್ಯ ಸಾರೋದಯಂಗೀ ದೂದವಿ ಜತ್ರಕವುಂ ನುಡಿದು ಜವಕವಿಲ್ಲದೆ ಕೂಡಿದಳೆಂದು ನುಡಿಯುತ್ತುಂ ಪೋಗೆ (ಅನಂಪು. ೮-೨೯ ವ). [<ಸಂ. ಯಾಪಕ]

ಜವಕಣೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ತಂತೀವಾದ್ಯ: (ಎಸಮ್ಮ. XVII, ೩೦).

[?]

ಜವಕಾರ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಉಪ್ಪು; ಯವಕ್ಷಾರ: "ಜವಕಾರ - ಯವಕ್ಷಾರ" (ಕರ್ನಕೋ. ೦೪). [<ಸಂ. ಯವಕ್ಷಾರ]

ಜವಗ (ಗು). ವೇಗವಾಗಿ ಓಡುವ: ಜವಗ ಚತುರೇಕಲಕ ಪ್ರವಿವುಳ ಶೃಂಗಾರಸಾರ ಜಾತ್ಯಶ್ವಂಗಳ್ (ಪಮ್ಮಿರ. ೩-೦೦). [ಸಂ.]

ಜವಗತಿ (ನಾ). ವೇಗವಾದ ನಡಗೆ; ಓಟ: ಮಂದವಕ್ಕಲನ ಕುಕ್ಕುರಿಪ ಲುಳಿಯ ಜಂಘೆಯ ಜವಗತಿಯ . . . ನಾಯ್ತುಡುಕಿದವು ತಡೆದವಿಳ ಮೃಗಕುಲವ (ತೊರರಾ. ೩-೩-೧೪). [ಜವ₂ + ಗತಿ]

ಜವಗಾತಿ (ನಾ). ಬಹಳ ವೇಗವುಳ್ಳವಳು; ವೇಗದಿಂದ ನಡೆಯುವವಳು: ಪವನವೇಗವ ಕೀಳ್ಪಡಿಸಿ ದೂವಾಳಿಪ ಜವಗಾತಿಯು ಬೆನ್ನೊಳಿರ್ದು ಕುವರ ಕಂಗೆಟ್ಟು ತಕ್ಕಿಗೊಂಡವಳ ನುಣ್ಗೊಲೆಯ ಬಲ್ಪಿಡಿದ (ಮೋಹತ. ೩೧-೨೭).

[ಜವ₂ + - ಕಾತಿ₁]

ಜವಗಿಡಿಸು 'ಜವಂಗಿಡಿಸು' ನೋ.

ಜವಗಿಡು 'ಜವಂಗೆಡು' ನೋ.

ಜವಗುಂದು 'ಜವಂಗುಂದು' ನೋ.

ಜವಗೆಡಿಸು 'ಜವಂಗಿಡಿಸು' ನೋ.

ಜವಗೆಡು 'ಜವಂಗೆಡು' ನೋ.

ಜವಚರ (ನಾ). ಓಡುತ್ತ ಹೋಗಿ ಸಮಾಚಾರವನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಸೇವಕ; ಹರಿಕಾರ: ಬಹರಾಗವುನವನರಿದು ಜವಚರರಿಂದ ಶ್ರೀವರ್ಮನಾಗ ಗಿರಿಪುರಕಪ್ಪವುಂಗಲವ ರಚಿಯಿಸಿದ (ಜಿನಮು. ೩-೨೨).

[ಸಂ.]

ಜವಜವ (ನಾ). ೧. ಶಿಥಿಲವಾದುದು; ಶಕ್ತಿಗುಂದಿದುದು. ೨. ಮಂದವಾದುದು. 'ಜವಜವಾಗು' ಪರಾ. [?]

ಜವಜವನೆ (ಅ). ದುರ್ಬಲವಾಗುವಂತೆ; ಕುಗ್ಗುವಂತೆ.

ಜವಜವಜವನೆ (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ) : ಜವನಟ್ಟಿ ಕೊಲ್ವ ಕೊಲೆಗಾ ಜವಂಜವ ಸ್ಥಿತಿಗೆ ಮೆಯ್ಯ ನೀರ್ತಗೆವನ್ನಂ ಜವಜವಜವನಂಜಿಸಿದುವು ಜವನಾಳ್ಗಳ ತೆಜದಿನೆನ್ನ ಕನ್ನೆಯ ನರಗಳ್ (ಅಜಿಪು. ೨-೬೯). ಜವಜವನಾಗು = ಜವಜವಾಗು : ಬಟ್ಟೆಯು ಕಿಱುಗಲ್ಲ ಬಡಿಯು ಕೋಟಿಂದಂ ಕಾಲ್ ಕೆಟ್ಟುವು ಜವಜವನಾದುವು ನೆಟ್ಟನೆ ಮೆಯ್ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೬-೮೯).

[ಜವಜವ + – ಅನೆ$_1$]

ಜವಜವಾಗು (ಕ್ರಿ). ೧. ದುರ್ಬಲವಾಗು ; ಜರ್ಜರಿತವಾಗು : ಆ ಜವಂ ಜವಜವಾಗಿ ಮುಟ್ಟುಗಿಡುವನ್ನವಿನ್ನಾ ಜವಂಜವವ್ಯಸನಪುಂಜಮಂ ಕಿಡಿಪುದಾದಿ ತೀರ್ಥೇಶ್ವರಾ (ಆದಿಪು. ೧೩-೮೮) ; ಕುರವದಿಂ ಕೂಡೆ ನೆತ್ತರ್ ತೆರಳ್ದಿಣ್ಮುವಿನಂ ಮೆಯ್ಯೆಯಲ್ಲಮಂ ಜರ್ಜರಿಸಿ ಜವಜವಾಗಿರ್ದನಂ ಗುರ್ದಿ (ಸುಕುಮಾ. ೬-೩೫). ೨. ಆಲಸ್ಯವಾಗು ; ಮಾಂದ್ಯವಾಗು : ಬಳುವಳ ಬಳೆಯ ತೆಳುವಸಿರ್ಕೊರ್ಗೀಮಳಾಂಗವುಂ ಜವಜವಾಗೆ ಬೆಳದುದು ಗರ್ಬ್ಬಂ (ಕೊಲ್ಹಾ. ಶಾ. ೧೩-೩೦ ; 1186). [ಜವಜವ + ಆಗು$_1$]

ಜವಣ 'ಜೀವಣ' ನೋ.

ಜವಣೆ 'ಜೀವಣ್ಣೆ' ನೋ.

ಜವಣಿಗೆ (ನಾ). ಉದ್ದವಾದ ಬಿದಿರಿನ ಕೋಲು; ಜಲ್ಲೆ: ಜವಣಿಗೆಯನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಅನುಭವಶಾಲಿಗಳಾದ ಬೆಸ್ತರು ನಡುಗೆರೆಯನ್ನೆಲ್ಲ ಕೆದಕಿದರು (ದೂರಸ. ೨೬೮). [<ಜವಣೆ]

ಜವಣೆ 'ಜಳವೆ' ನೋ.

ಜವತುರಂಗ (ನಾ). ವೇಗವಾಗಿ ಓಡುವ ಕುದುರೆ : ಸಾಸಿರ ಗೋವುಗಳ ಜವತುರಂಗವ ಬ್ಯಾಸರಿಯದೆ ತಂಗಿಗಿತ್ತ (ಕರ್ನಾಕ. ೨೮೨).

[ಜವ$_2$ + ತುರಂಗ$_1$]

ಜವತೂಣ (ನಾ). ಯಮನನ್ನು ಹಿಂಸಿಸಿದವನು; ಶಿವ : ಏಣಾಂಚಿತಧರ ಜವ ತೂಣಾ ಶರಣಜನ ಪ್ರಾಣಾ . . . ಜಿತಸೌರಭಬಾಣಾ ರಕ್ಷಿಸು (ಉದ್ಭರೇ. ೪-೩) [ಜವ$_1$ (<ಜಮ) + ತೂಣ್$_4$]

ಜವತ್ಸವಡಿ (ನಾ). ಮಲ್ಲಯುದ್ಧದ ಒಂದು ವರಸೆ: ಕಮ್ಮರಿ ಮುಹುಡಂ ಜವತ್ಸವಡಿ ವಾಸಗೆ . . . ಎನಿಪ್ಪ ಜಟ್ಟಿಗರ ಬಿನ್ನಣವೊಪ್ಪೆ ಕಡಂಗಿ ಕಾದಿದರ್ (ತ್ರಿಪುವಿ. ೨೬-೦೮). [?]

ಜವದಂಡ 'ಜಮುದಂಡ' ನೋ.

ಜವದಂಡೆ 'ಜಮುದಂಡ' ನೋ.

ಜವದಾಡೆ 'ಜಮುದಾಡೆ' ನೋ.

ಜವನ (ನಾ). ೧. ವೇಗ ; ರಭಸ. ೨. ವೇಗವುಳ್ಳುದು ; ವೇಗಶಾಲಿಯಾದಂದು ; ಚುರುಕಾದುದಂ: ಜವನಮೆನಿಸಿರ್ದ ನಿಜದಕೆ ಜವನನಧಃಕರಿಸೆ ವಿಳಯಜಳಧರಕುಳಭೈರವರವಮನಿಳಿಸೆ (ಪಾರ್ಶ್ವಪು. ೪-೦೦೩). ೩. ವೇಗವಾಗಿ ಓಡಬಲ್ಲವನಂ; ಹರಿಕಾರ: "ಜಂಘಾಳಃ, ಜವನಃ, ವೇಗೀ— ಈ ೩ ಹರಿಕಾರಜಿಂ" (ಹಲಾಯು. ೩೯-೨೦೩). ೪. ವೇಗವುಳ್ಳ ಕುದುರೆ.

[ಸಂ.]

ಜವನಿಕೆ (ನಾ). ೧. ತೆರೆ ; ಕಾಂಡಪಟ : ಪರದೆ : "ಅಪಟೀ ಪ್ರತಿಸೀರಾ ಕಾಂಡಪಟೀ ತಿರಸ್ಕರಿಣಿಕಾಪ್ಯ ಜವನಿಕೆಯುಕ್ಕುಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೪೯-೨೩) ; "ಜವನಿಕೆ ಮುಸುಕುಂ" (ಭಾರನಿ. ೦೫) ; ಅನಂಗಜಂಗಮಲತೆಪೊಲ್ ನಿಲ್ವ ಜವನಿಕೆಯು ಮಱಿಯೊಳ್ ಪೊಲ್ವಳವಳ್ ಮುಗಿಲ ಮಱಿಯ ವಿದ್ಯುಲ್ಲತೆಯಂ (ಆದಿಪು. ೯-೨೦) ; ಹರನ ಶಾಂತಿಯ ಜವನಿಕೆಯನೋಸರಿಸುವಂತೆ (ಸೀದಿರ. ದೀ. ೬೬-೧೨); ಮೇಲೆ ಜವನಿಕೆಯಂ ಪಿಡಿದು ಸಮ್ಮೇಳನದೊಳಿರ್ಪ್ಪಂದು (ಬಸವು. ೦೨-೪೪). ೨. ಮರೆ ; ಮುಚ್ಚುಮರೆ: ಜೀಯ ಜವನಿಕೆಯೇಕೆ ನೀವೆಂದೀಯಶೇಷಗುಣಂಗಳಾ ಕಾತ್ಯಾಯನೀಪತಿಗುಂಟು (ತೊರದಾ. ೪-೦೨.೦೦). ೩. (ಅಲಂ) ಮಿಥ್ಯೆ ; ನಟನೆ ; ಮಾಯೆ : ಇದು ಕಣಾ ಜಗದೀಶ್ವರನ ಜನನದ ಜಗದ್ವ್ಯಾಪಾರ ಜವನಿಕೆಯುದಿಸಿ ತೋಱಿದನೆಂಬುದಿದು ಮಿಥ್ಯಾಪ್ರಪಂಚವಲೆ (ತೊರದಾ. ೧-೮-೬೨). ೪. ಕತ್ತಲೆ (?) : ಜವನಿಕೆಯೋಡಲಿರ್ಪ್ಪಲದ ವೀರ ಭಟಾವಳಿ ನೋಡೆ ಖಳ್ಗದಿಂದವೆ ಕಲಿರತ್ನಪಾಳನ ಶಿರೋಂಬುಜಮಂ ಜಯಲಕ್ಷ್ಮಿಗಿತ್ತು ತಜ್ಜವನಿಕೆಗೊಂಡ ಗಂಡಪೆರುಮಾಳೆ ಚಮೂಪತಿಗಿಂತು ಸಾದ್ರುರ್ದಾ ಜವನಿಕೆನಾರಣಾಂಕ ವಿದುರಾಉತರಾಯನುದಗ್ರ ದೋರ್ವ್ವಲಂ (ಎಕ. XI, ಚಿತ್ರದು. ೧೨-೯ ; 1286).

[< ಪ್ರಾ. ಜವಣಿಆ./ಸಂ. ಯವನಿಕಾ]

ಜವನಿಕೆಗಳೆ (ಕ್ರಿ). ಮುಸುಕನ್ನು ತೆಗೆ ; ತೆರೆಯನ್ನು ಸರಿಸು : ಆ ಜಯಸೇನೆ ರಂಗಂಬೊಕ್ಕನಂಗಶಸ್ತ್ರಾಧಿದೇವತೆಯ ಮುಖವಸ್ತ್ರಂಗಳೆದುವೆನಿಸಿ ಜವನಿಕೆಗಳೆದು . . . ನರ್ತಿಸೆ (ನೇಮಿಪು. ೩-೧೮೦ ವ).

[ಜವನಿಕೆ + ಕಳೆ$_1$]

ಜವನಿಕೆದೆಗೆ (ಕ್ರಿ). = ಜವನಿಕೆಗಳೆ : ಮೊಗದ ಜವನಿಕೆದೆಗದು ನೆತ್ತಿಯ ಬಗಿದು (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೩-೦೩) : ಸುರುಚಿರ ಸೂತ್ರಧಾರಕ ತತ್ತ್ವಕಾರವ ವಿರಚಿಸಿ ಜವನಿಕೆದೆಗೆಯೆ . . . ಸುಪ್ರೌಢೆಯರುರು ಪುಷ್ಪಗಳ ಸೂಸಿದರು (ಕಂಸವಿ. ೮-೬೦). [ಜವನಿಕೆ + ತೆಗೆ$_1$]

ಜವಪುರ (ನಾ). ಯಮನ ಪಟ್ಟಣ : ಜವಪುರಕೆ ಬಿದ್ದವರಿಗಹುದೈ ಅವಧರಿಸಲಾ ಪಿಂಡಶ್ರಾದ್ಧವು (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೩-೦೩).

[ಜವ$_1$ (<ಜಮ) + ಪುರ$_3$]

ಜವಪುರಿ (ನಾ). = ಜವಪುರ : ವಿಂದಾನುವಿಂದರ ಜೀವ ಧುಮ್ಮಿಕ್ಕಿದುದು ಜವಪುರಿಗೆ [ಪಾಠಾಂ. ರಕೆ] (ಕುವ್ಯಾಕ. ೩-೦೦).

[ಜವ$_1$ (<ಜಮ) + ಪುರಿ$_2$]

ಜವಪ್ರಸರ (ನಾ). ವೇಗದ ಹೆಚ್ಚಳ : ಪವಮಾನಾತ್ಮಜನಂ ಜವಪ್ರಸರದಿಂ . . . ಮಿಗುವ ಜಾತ್ಯಶ್ವಂಗಳ್ (ಪುಷ್ಪಪು. ೨-೩೮). [ಜವ$_2$ + ಪ್ರಸರ]

ಜವರಕ್ಕೆ (ನಾ). ಕವಚ; ಚಿಲುಖತ್ತು : " ಕವಚಕಿಂತೊಪ್ಪುವುದು ಜವರಕ್ಕೆ [ಪಾಠಾಂ. ಕಂಚುಕಕಿಂತೊಪ್ಪುವುದು ಚವರಮುಂ] ಅವುತೆಯೆಂಬೀ ಪೆಸರ್ " (ಕಬ್ಬಿಕೈ. ೯೩). [P 'ಜೀವರಕ್ಕೆ' ಎಂಬುದರ ಅಪಲಿಖಿತ]

ಜವರಾಜ (ನಾ). ಯಮರಾಯ : ಕೋಪಕ್ಕೆ ಯಮರಾಜ ಪಾಪಕ್ಕೆ ಜವರಾಜ ಕೋಪಪಾಪಗಳ ಅಳಿದಂಗೆ ಯಮನು ತಾ ಕೂಪನಾಗಿಹನು (ಸರ್ವಜ್ಞ ೯೬೮). [ಜವ$_1$ (<ಜಮ) + ರಾಜ]

ಜವರಾಯ (ನಾ). = ಜವರಾಜ : ಮಿಗೆ ದೀರ್ಘಾಯುಮಿರೆ ಮುನಿದು ಕಲಿ ಜವರಾಯಂ ಕೊಲಲಾಱಿಂ (ಹಮ್ಮಿರ. ೮-೨೮) ; ಸಾಯುವನ ಕಣ್ಣಿಗೆ ಸುಳಿದವನೇ ಜವರಾಯ (ಗಾದೆ). [ಜವ$_1$ (<ಜಮ) + ರಾಯ]

ಜವರುಜಂಗಿ 'ಜಬರುಜಂಗಿ' ನೋ.

ಜವವಳಿ (ಕ್ರಿ). ಕಸುವು ಕಡಮೆಯಾಗು ; ಶಕ್ತಿಗುಂದು ; ದುರ್ಬಲವಾಗು : ಜವವಳಿಯಲೆಂತಾದೊಡಂ ಶಿವಶಿವಯೆನುತ ನಡೆಯಂ ನಡೆವೆ ನಾನವನಿಯೊಳಗೆ (ಬಸವು. ೪೪-೦೨) ; ಪವನಸುತನವತರಿಸೆ ಪಾರ್ಥಿವನಿವಹ ನಡುಗಿತು ದೈತ್ಯಗಣವುಱಿ ಜವವಳಿಯೆ (ಸಂಭಶ. ೦೫-೩೬).

[ಜವ$_2$ + ಅಳಿ$_1$ (<ಅಱಿ$_1$)]

ಜವವೇಳು (ಕ್ರಿ). ಒತ್ತರಿಸಿ ಬರು ; ತೀವ್ರವಾಗಿ ಬರು : ಬಲಿದ ತೂಕಡಿಕೆಗಳ ನಸು ಬೆದಱಿಲಹುಗಳ ಜವವೆದ್ದ ಝೂಮ್ಮಿನ ಬಲೆಗೆ ಸಿಲುಕಿದ ಬಲವನರ್ಜುನದೇವನೀಕ್ಷಿಸಿದ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೦೬-೪).

[ಜವ$_2$ + ಏಳು$_1$ (<ಏೞ್$_1$)]

ಜವಪೊಳಲ್ (ನಾ). = ಜವಪುರ : ಈ ಸನ್ನಿಪಾತಂ ಮುಟ್ಟಿದ ಪುರುಷನು ಜವಪೊಳಲ್ಗೆಯ್ದುವನೆಂದು ಪೇಳಿಹುದು (ಸಕವೈ. ೦೩೩).

[ಜವ$_1$ (<ಜಮ) + ಪೊಳಲ್ (<ಪೊಬಲ್)]

ಜವಹೀನ (ನಾ). ವೇಗವಿಲ್ಲದುದು; ವೇಗವಾಗಿ ಓಡಲಾರದಂದು: × × × ಅಧಿಕವಲ್ಪಮಲಮಪ್ಪೊಡಂತು ನೊಸಲಸಿದಾಗುವುದುಮದು ಕಳೆಯಲಾಗದು ಜವಹೀನಂ ವಾಜಿ ನಾಲ್ಕು ಸಂವತ್ಸರಮಂ (ಅಶ್ವಶಾ. ೬-೫).
[ಜವ$_2$ + ಹೀನ]

ಜವಹುರ (ನಾ).=ಜವಪುರ : ಎರಡು ಪದಂಗಳಿಪಭ್ರಂಶಕ್ಕೆ–ಅಚ್ಚಸ್ಪಟಿಕ–ಅಚ್ಚವಳಿಕು . . . ಯಮಪುರ–ಜವಹುರ (ಶಮದ. ೨೮೯ ಪ್ರಯೋ) : ಆ ಜವಹುರಕೆಯಿಂಬುಮಾಡುವ ನಿಷ್ಠುರಪರಿಗ್ರಹವನ್ನು ನಂಬಿದೆನಾನಿಂದುವರ (ಶ್ರೀಪಾಲ. ೦೪-೪೨) : ಜವಹುರದ ಜಕ್ಕಂದೊಟಲಿಯಂ ಗೆಲೆವರ್ಪ ಕಾಟ್ಕ್ರ್ಯೀಣವಳಗದಿಂದೆಯುಂ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೩-೨೫).
[<ಸಂ. ಯಮಪುರ]

ಜವಹುರಿ (ನಾ).=ಜವಪುರ : ಜವದಿಂದಂ ಜವಹುರಿಗೆ ಗಳಿಪುವವೊಲಾದಪ ಕಾಳಿಕೆ ತೆಂಕದೆಸೆಯ ಮೊಗವಾಗಿಪ್ಪರ್ಗಳು (ಚಾಸಪ. ೮೮).
[<ಸಂ. ಯಮಪುರೀ]

ಜವಳ$_1$ 'ಜಮಳ' ನೋ.

ಜವಳ$_2$(ನಾ). ತೂಕದ ಒಂದು ಪ್ರಮಾಣ,–ಅಳತೆ: ಧಾರಾಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಕೊಟ್ಟಾಯಮಂತೆಂದೊಡೆ ಅಡಕೆ ಹೇಱಿಂಗೆ ಅಯ್ವತ್ತು ಜವಳಕ್ಕೆಪ್ಪತ್ತು . . . ಹತ್ತಿ ಮಳವೆಗಯ್ವಲಂ ಭಂಡಿಯ ಕರುಸೆಯ ಮಳವೆಗೆರಡು ಬೀಸಿಗೆ ಜವಳಕ್ಕೆ ಪಲಂ ಪತ್ತು (ಎಇ. XIX, ೩೩-೨೬ : 1130): ಸು(ಶು)ಕ್ರವಾರದ ಸಂತೆಯಂ ಮಾಡಿ ಬಿಟ್ಟಾಯಮಂತೆ[ಂ]ದೊಡೆ ಮಾಱಿದ ಅಡಕೆಯ [ಜವ]ಳಕ್ಕಡಕೆಯಿಪ್ಪತ್ತು . . . ಎತ್ತಿನ ಜವಳಮಂ ಬಿರಿಚಿದಲ್ಲಿಯಡಕೆಯಯ್ವತ್ತು (ಎಇ. XIX, ೩೮-೨೨, : 1144) : ಮೆಳಸಿನ ಹೇಱಿಂಗೆ ಮೆಳಸೊಮ್ಮಾನಂ ಆ ಜವಳಕ್ಕೆ ಅರೆಮಾನಂ (ಎಇ. XIII, ೨೦-೫೫ : 1204) : ಬಿಟ್ಟ ಜವಳಕ್ಕೆ ಹತ್ತಡಕೆ ಅರಸಿನ ಆಲ ಸಕ್ಕರೆ ಬಿಟ್ಟ ಜವಳಕ್ಕೆ ಅಯ್ವಲ ಹತ್ತಿಯ ಮಳವೆಗಯ್ವಲಂ (ಸೌಇಇ. XX, ೨೯೯-೯; 12ನೆಯ ಶತ). [?]

ಜವಳಂಗೊಳ್, ಜವಳಿಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ಬೆರೆ ; ಕೂಡಿಕೊಳ್ಳು ; ಸೇರು : ಗರುಗ, ಹುರುಳಿ, ನೀಲಿ, ಈ ಮೂರನ್ನು ಜವಳಂಗೊಳ್ಳೆ ಕಳರಿ ಎಂಟು ಹಲ ನೀರಿಂದ ನೆನೆಯಲಿಡುವುದು (ವಿಶ್ವಿ. ೨೦೮). **ಜವಳಿಗೊಳ್** : ಬಂದರಂದು ಬಲ್ಗೋಕೆವಡೆದು ಸಿಂಗರದಿಂಗಡಲ ತೆರೆಯ ಸಾಲ್ಜವಳಿಗೊಂಡವೊಲ್ (ಉದ್ಭಟ. ೫-೨೬). [ಜವಳ$_1$ (<ಜಮಳ) + ಕೊಳ್$_1$]

ಜವಳಂಬು (ನಾ). ಬಾಣಗಳ ಜೊತೆ ; ಎರಡು ಬಾಣ : ಕಾದುವಲ್ಲದೆ ಕಲಹವಲ್ಲದೀಕ್ಷಣವೆಂದು ಜವಳಂಬನಿಟ್ಟು ಲವನು ಪಾದಕೊಂದನೆಗ್ಗೆದು (ಜನಮು. ೩೯-೪೪). [ಜವಳ$_1$ (<ಜಮಳ) + ಅಂಬು$_2$]

ಜವಳಗೆಯ್ (ನಾ). ಒಂದು ಪ್ರದೇಶದ ಹೆಸರಂ (?) : ಮಣ್ಣಾಳಕಂ ಕಾಟಿಯಣಂ ಜವಳಗೆಯ ಮೂಡಪೊಲದಲು ಬೆಂಕೊಳ್ವನ ಕೋಲಲು ಬಿಟ್ಟ ಕೆಯಿ ಮತ್ತರ್ರೈವತ್ತು (ಎಇ. XXVII, ೭೩-೫೦; 1114). 'ಜವಳಿ$_5$' ಪರಾ. [ಜವಳ? + ಕೆಯ್$_4$]

ಜವಳಾಗು (ಕ್ರಿ). ಜೊತೆಯಾಗು ; ಕೂಡು : ಧವಳ ಸರೋಜಾಕ್ಷ ತಾನಲ್ಲದನ್ಯರೊಳ್ ಜವಳಾಗದಂತೆ ವ್ಯಸಿಕದ ಕವಳವ ಕುಡುವಂತೆ ರತ್ನಸಂಬಳಿಗೆ ದಾಳ್ದವಳಿರ್ದಳತಿಸಮ್ಮುದದಿ (ಮೋಹತ. ೪-೬). 'ಜವಳಂಗೊಳ್' ಪರಾ.
[ಜವಳ$_1$ (<ಜಮಳ) + ಆಗು$_1$]

ಜವಳಿ$_1$, ಜವುಳಿ$_1$, ಜೌಳಿ (ನಾ). ಬಟ್ಟೆ ; ಅರಿವೆ : ವಸ್ತ್ರ : "ಸೀರೆಗಂ ಜುಗದೊಳಂ ಜವಳಿ" (ಶಬ್ದಮಂ. ೦೦೩) ; ಮಟ್ಟುವಡೆಗಳೊಳೆಲ್ಲಂ ಪಾಸಿ ಕಾರೋಹಣದ ಕಕ್ಕರವಟಿಯಿಗೆಯ ಚಿತ್ರಾವಟಿಯ . . . ಬಣ್ಣದ ಕಣದ ಬಣ್ಣವಣ್ಣಿಗೆಯ ಜವಳಿಗಳನೆ ಮೊಗಂ ನೋಡದೆ ಸೂಸಿದಾಗಳ್ (ಆದಿಪು. ೪–೩೪ ವ) ; ತುಡುವ ತೊಡಿಗೆಗಳುಂ ಉಡಲ್ಕುಡುವ ಜವಳಿಗಳುಂ . . . ಪೂಜಿಸುವ ಕಣಿಶಂಗಳುಮೆಸೆಯೆ (ಲೀಲಾವ. ೬–೩೮ ವ) : ಮಂಗಳಾರತಿಗಳೆತ್ತಿದರು ನಿವಾಳಿಯ ಮಂಗಳ ಜವಳಿ ಚಲ್ಲಿದವು (ಕುಮಾರಾಮ. ೪೦–೮೦) : ಎತ್ತುವಾರತಿ ನಿವಳಿಪ ಜವಳಿಯ ದಿಂಡು ಮುತ್ತುರತ್ನಗಳ ಕಾಣಿಕೆಯ ಇತ್ತು (ಮೋಹತ. ೨೫–೪೩). **ಜವುಳಿ$_1$** : ಮಂಗಳ ಜವುಳಿ ರಘುಕುಂಬ ಮನುಂಗುರವಾ ಕರ್ಣಶೋಭೆಯಂ ಪ್ರಿಯದಿಂ ಪೈದ್ಯಂಗಿತ್ತು (ಅಶ್ವಶಾ. ೮-೩೦) : ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಜವುಳೀವ್ಯಾಪಾರವು ನಡಿಯುತ್ತದೆ (ಭೂಗೋಳ. ೪೪). **ಜೌಳಿ** : ಜನಿಸಿ ಜೌಳಿ ಮುನಾಪ್ರದರಿಂದ (ಎಕ. I, ೦೬-೨೪ ; 1820); ಅಡೋನಿ (ಆದಿವಾನಿ) ಎಂಬ ಊರು ಜೌಳೀವ್ಯಾಪಾರದಿಂದ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದದ್ದು (ಭೂಗೋಳ. ೮೪).

ಜವಳಿಯ ಮಳಿಗೆ = ಬಟ್ಟೆಯಂ ಅಂಗಡಿ : ನಾನಾವರ್ಣದ ಜವಳಿಯ ಮಳಿಗೆಗಳೆಸೆದುವರ್ತಿಯಲಿ (ಕಂಸವಿ. ೬-೭೦). ಜವಳಿಯರು = ವಸ್ತ್ರದ ವ್ಯಾಪಾರಿಗಳಂ : ಪೊಳೆವ ಹೊಂಬಣ್ಣದ ಹೊದಕೆಯ ಮಾರುವ ಜವಳಿಯರಿರ್ದರೊಂದೆಸೆಯ (ಅಬ್ಬಲೂ. ೩-೭೯).
[ದೇ.೫ ತಮಿ. ಮಲ. ಚವಳಿ ; ತುಳು. ಜವಳಿ, ಜವುಳಿ, ಜೌಳಿ :
ತೆಲು. ಜವಳಿ]

ಜವಳಿ$_2$ 'ಜವುಳು' ನೋ.

ಜವಳಿ$_3$ 'ಜಮಳ' ನೋ.

ಜವಳಿ$_4$ 'ಚವಳಿ' ನೋ.

ಜವಳಿ$_5$ (ನಾ). ಒಂದಂ ಬಗೆಯ ಭೂಮಿ (?) : ಹೊಂನ ಜವಳಿಯಾಗಿ ಹತ್ತು ಕೇರಿ ಕಟ್ಟಳೆಯ × × (ಸೌಇಎ. ೦೯೩೨, ಉಡುಬಿ. ೩೦೩-೦೨; 1397); ಅಣ್ಣಸಟಿಯ ಹಿರಿಯ ಗದ್ದೆಯಿಂದಂ ಪಡುವಲು ತೆಂಕಲು ಹಗ್ಗಡಿತಿಯ ಮೂಲದ ಜವಳಿಯ ತಾಱ ಗಡಿಯಿಂದಂ ಬಡಗಲು (ಸೌಇಇ. IX-II, ೪೨೪-೨೪ : 1401); ಮೂಂನ್ಕ ಹೊಂನ ಜವಳಿಯೆಂದು ಪಾಲಿಸಿದು (ಸೌಇಎ. ೦೯೩೦, ಉಡುಬಿ. ೫೯೫-೦೩ ; ?). [?]

ಜವಳಿಅಂಗಡಿ 'ಜವಳಿಯಂಗಡಿ' ನೋ.

ಜವಳಿಕ (ನಾ). ಬಟ್ಟೆಯ ವ್ಯಾಪಾರಿ ; "ದೂಸಿಗ" (ಡಕುನಿ. ೬. I, ೮೩).
[ಜವಳಿ$_1$ + – ಕ$_3$]

ಜವಳಿಕಾಯಿ 'ಚವಳಿಕಾಯಿ' ನೋ.

ಜವಳಿಕಾರ (ನಾ).=ಜವಳಿಕ: (೬). [ಜವಳಿ$_1$ + – ಕಾರ$_1$ (< – ಕಾಱ)]

ಜವಳಿಗ (ನಾ). = ಜವಳಿಕ : ಹೊಂಬಣ್ಣದ ಹೊದಕೆಯ ಮಾರುವ ಮಳಿಗೆಯೊಳ್ ಜವಳಿಗರೆಸೆಯೆ[ಪಾಠಾಂ. ಜವಳಿಯರಿರ್ದರೊಂದೆಸೆಯ] (ಅಬ್ಬಲೂ. ೩-೮೯). [ಜವಳಿ$_1$ + – ಗ$_2$]

ಜವಳಿಗಟ್ಟು (ನಾ). ಎರಡನ್ನು ಕೂಡಿಸಿ ಕಟ್ಟಿದ ಕಟ್ಟು ; ಜೊತೆಕಟ್ಟು : ಪುರ್ವಂಬ ಜವಳಿಗಟ್ಟಿನ ಕರ್ವಿನ ವಿಲ್ಗಳ್ಗೆ ಬಿಗಿದ ಮಧುಕರಮಾಲಾಮೌರ್ವಿಯೆನೆ . . . ಮೆಱೆದುದವರ ತಳ್ತಿಮೆಂದುಱುಗಲ್ (ಯಶೋಧ. ೨-೨೬). [ಜವಳಿ$_3$ (<ಜಮಳ) + ಕಟ್ಟು$_2$]

ಜವಳಿಗದ 'ಜವಳಿಗದವು' ನೋ.

ಜವಳಿಗದವು, ಜವಳಿಗದ, ಜವಳಿಗದಹಂ (ನಾ). ಎರಡಂ ಪಡಿ ; ಜೋಡಿ ಕದ : ಒಂದು ಶಿವಲಿಂಗವಂ ತಂದನೆರಡೆಪಯೆಂಬ ಜವಳಿಗದವಿನ ಬೀಯಗದ ಕೈಯ ತರ್ಪಂತಿರೆ (ಸೋಮದ. ೧-೮೮). **ಜವಳಿಗದ**: ಜವನಿಕೆಯ ಸೆಱಗು ಸರಿವಂತೆ ಘಳಿಘಳಿಲೆಂದು ಜವಳಿಗದದೆಗೆಯೆ (ಸೋಮದ. ೫-೩೫) : ಜವಳಿಗದವಂ ದ್ವಾರವಟ್ಟದ ಹವಣಗಾ ಬಾಗಿಲೊಳಮರ್ಚಿಸಿ (ಬಸವು. ೧೬-೯) ; ಎನ್ನಧರ ಜವಳಿಗದ ಎನ್ನ ನಾಸಾಪುಟವು ನನ್ನಿಯಿಂ ಸೌರಭ್ಯರಸಘಟಿತವು (ಸುಷಾರ. ೦೬-೩). **ಜವಳಿಗದಹು** : ಅಲರ್ಗಣ್ಣವೆಯ ಜವಳಿಗದಹುಗಳನುಗಿದೆದ್ದು ನಿಂದು (ಸೌಂದರ. ೦೨-೪೨). 'ಅಮಳ್ಗದ' ಪರಾ.
[ಜವಳಿ$_3$ (<ಜಮಳ) + ಕದವು$_1$]

ಜವಳಿಗದಹು 'ಜವಳಿಗದವು' ನೋ.

ಜವಳಿಗವಾಟ (ನಾ).=ಜವಳಿಗದವು: ಜವಳಿಗವಾಟದ ಬೀಯಗದ ಬಲು ಲಾಳವಿಂಡಿಗೆಯ ಹುಲಿಮುಖದ ಪರಿಯುಗವ ಸುತ್ತಲು ನಿಲಿಸಿ . . . ರಾಜಾಲಯದ ಬಲ್ಮೆಯ ನೋಡಿ ಬೆಜಗಾದ (ಮ್ರಾಶಾ. ೩-೩೦). [ಜವಳಿ$_3$ (<ಜವಮಳ) + ಕವಾಟ]

ಜವಳಿಗಹಳೆ, ಜವಳಿಗಾಳೆ (ನಾ). ಜೋಡಂಕಹಳೆ: ಧವಳಶಂಖಂ ಕರೆವ ಜವಳಿಗಹಳೆಗಳಲ್ಲಿ . . . ನೆರೆದುದು ಚಾತುರಂಗಬಲ (ಇಹರ. ದೇ. ೩೮-೧). **ಜವಳಿಗಾಳೆ:** ಪಟಹದ ಢಕ್ಕೆಯ ಧವಳಶಂಖದ ಜವಳಿಗಾಳೆಯ ತಿತ್ತಿರಿಯ ಕಿನ್ನರಿಯ . . . ಕೋಳಾಹಳಂ ನೆಗಳೆ (ಗಿರಿಶ. ೬-೬೬ ವ). [ಜವಳಿ$_3$ (<ಜವಮಳ) + ಕಹಳೆ]

ಜವಳಿಗಾಳೆ 'ಜವಳಿಗಹಳೆ' ನೋ.

ಜವಳಿಗುಳ (ನಾ). ಎರಡು ಬಗೆಯ ತೆರಿಗೆ: ಧರ್ಮ್ಮಗುರುಗಳಲ್ಲಿ ಜವಳಿ[ಗು]ಳವಂ ಮನ್ನಣೆ ಪ್ರತಿಪತ್ತಿವೆರಸು ಬ್ರಹ್ಮಪುರಿಗೆ ಕೇರಿಯ[ಕೆ]ಯ್ಯುಮಂ . . . ಪಡೆದು (ಸೌಇಇ. XI-ї. ೬೪-೧೬; 1028). [ಜವಳಿ$_3$ (<ಜವಮಳ) + ಕುಳ$_2$]

ಜವಳಿಗೊಡೆ (ನಾ). ಜೋಡು ಕೊಡೆ,-ಛತ್ರಿ: ಲಲನೆಯ ಬಾಸೆಯ ಕರ್ವೇಂ ಗಲೆವಂದುದೊ . . . ಮೊಲೆಯೆಂಬ ಜವಳಿಗೊಡೆಗಳ್ಗಲರಂಬಂ ತಿರ್ದಿ ಪಿಡಿದ ನೀಲದ ಕಾವಂ (ಅನಂಪು. ೧೨-೭೪). 'ಅವಮಳ್ಗೊಡೆ' ಪರಾ. [ಜವಳಿ$_3$ (<ಜವಮಳ) + ಕೊಡೆ$_2$]

ಜವಳಿಗೊಳ್ 'ಜವಳಂಗೊಳ್' ನೋ.

ಜವಳಿಗೊಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ಜೊತೆಗೂಡಿಸು; ಸೇರಿಸು: ಸಜ್ಜೆಯ'ಮನೆಯ ಸಿರಿಮಂಚದ ಹಂಸತೂಳತಳ್ಪದೊಳ್ಜವಳಿಗೊಳಿಸಿ ತಾನುಂ ಸಖೀಜನಮುಂ ಜಾಣಂ ಜಾಱಿರ್ (ಮಲುರ. ಹ. ೧೬೯-೨೪); ಅಗಲ್ದೋರ್ವರ್ಗಿದು ಜವಳಿಗೊಳಿಪ ಮಂತ್ರದ ಸದನಂ (ವೀರಪಿ. ೦-೩೪). [ಜವಳಿಗೊಳ್ + - ಇಸು$_3$]

ಜವಳಿಜಂತ್ರ (ನಾ). ಜೋಡಿ ಯಂತ್ರ; ಅವಳಿಯಾಗಿರುವ ಯಂತ್ರ: ಸಾನಂದದಿಂದೆ ನೆರೆದವರ್ಗೆನಾಂಕನ. ಜವಳಿಜಂತ್ರಮೆಂಬಿನಮಿನಿಯರ್ (ಉದ್ಭಟ. ೮-೧೧೬); ಸೂಳೋಸರಿಸೆ ಕೆಡಪಿದ ಜವಳಿಜಂತ್ರದ ಬೊಂಬೆಯೆನಲೀರ್ವರು ಮಱಿದರೊಡಲ (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೦೮-೩೭). 'ಅವಮಳ್ಜಂತ್ರ' ಪರಾ. [ಜವಳಿ$_3$ (<ಜವಮಳ) + ಜಂತ್ರ]

ಜವಳಿಜೀವ (ನಾ). ಒಂದೇ ಬಗೆಯಾದ ಎರಡು ಜೀವ; ಅವಳಿಜೀವ: ಹವಣಿಗೆ ನಿಲ್ಲುವದೇ ಕೊನರಿ ಕೊಬ್ಬಿದ ಸ್ನೇಹದಧಳನು ತೂರೆಯೆಂದರನಗ ಜವಳಿಜೀವಗಳಂತೆ ಸುರತದೊಳಿರ್ದೆಲ್ಲದಿವತಿಯನೆಂತು ಪೊಲಿಸುವ (ಸೌಂದರ್ಯ. ೪-೬೩). [ಜವಳಿ$_3$ (<ಜವಮಳ) + ಜೀವ]

ಜವಳಿಝುಣಂಬ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಜೋಡಿ ವಸ್ತ್ರ,-ಗೌರವದ ಉಡಂಗೊರೆ: ಜವಳಿಝುಣಂಬಮಂ ಕೊಡೆಯುನನ್ದಳಮಂ ಚಮರೀರುಹಂಗಳಂ (ಬೊಂಕಣ. ೦೯೩೪, ಹಿರೇಕೆರೂರ್. ೨೦-೨೪; 1121). [ಜವಳಿ$_3$ (<ಜವಮಳ) + ಝುಣಂಬ (<ಜಳಂಬ)]

ಜವಳಿದಟ್ಟೆ (ನಾ). ತಟ್ಟೆಗಳ ಜೊತೆ; ಎರಡು ತಬಕ: ಜವಳಿದಟ್ಟೆಗಳು ಗೋಮುಖವು ದೀಪಸ್ತಂಭ ಚವುಪಿಸತ್ತಿಗೆಗಳು (ಕೃಷ್ಣವಿ. ೨-೪೫). [ಜವಳಿ$_3$ (<ಜವಮಳ) + ತಟ್ಟೆ]

ಜವಳಿದಲೆ (ನಾ). ಜೋಡಿತಲೆ; ಎರಡುತಲೆ: ಬೇರೊಂದಱನೆರಡಾದ ಲತಿಕೆಯೋ ಮಾರಾನಲನ ಜವಳಿದಲೆಯೋ . . . ಎಂಬಂತೆ (ಜಯುಕಾ. ೨-೯). 'ಜವಳಿದಲೆಗ', 'ಜವಳಿದಲೆವಕ್ಕಿ' ಪರಾ. [ಜವಳಿ$_3$ (<ಜವಮಳ)+ ತಲೆ$_1$]

ಜವಳಿದಲೆಗ (ನಾ).=ಜವಳಿದಲೆವಕ್ಕಿ: ಜವಳಿದಲೆಗನಳಲಿಸಿ ಬಂದು ತಾಂ ಗಜದ ಮೆಯ್ಮೆಳಲ ಸಾರ್ದು ಸ್ವೈತಳಿಸುವುವು (ನಂದಿಪು. ೨-೨೫). [ಜವಳಿದಲೆ + - ಗ$_2$]

ಜವಳಿದಲೆವಕ್ಕಿ (ನಾ). ಎರಡು ತಲೆಯ ಹಕ್ಕಿ; ಗಂಡಭೇರುಂಡ: ಜವಳಿದಲೆವಕ್ಕಿಗಳಿನೇಳ್ಗಿವೆತ್ತುದು (ರೇವಣ. ೩೬-೭). 'ಅವಮಳ್ದಲೆವಕ್ಕಿ' ಪರಾ. [ಜವಳಿದಲೆ + ಪಕ್ಕಿ$_1$]

ಜವಳಿದುಂಬಿ (ನಾ). ತುಂಬಿಗಳ ಜೋಡಿ: ಏಕ್ಕಲದುಂಬಿಯಿಂ ಜವಳಿದುಂಬಿಯಿಂ . . . ಬಗೆಗೊಂಡುದು ಕೂಡೆ ಬನಂ ಬಸಂತದೊಳ್ (ಸುಕುಸು. ೧೧-೧೦). [ಜವಳಿ$_3$ (<ಜವಮಳ) + ತುಂಬಿ$_1$]

ಜವಳಿದುಮ್ಮಾನ (ನಾ). ಇಮ್ಮಡಿಯಾದ ದುಃಖ, - ಚಿಂತೆ: ದುರ್ಯೋಧನನ ಜನನಿಯು ಜವಳಿದುಮ್ಮಾನವನು ಬಣ್ಣಿಸಲಱಿಯೆ (ಕುವ್ಯಾಅ. ೭-೪೬). [ಜವಳಿ$_3$ (<ಜವಮಳ) + ದುಮ್ಮಾನ]

ಜವಳಿದೆಗೆ (ಕ್ರಿ). ದ್ರುವವಿಲ್ಲದಂತಾಗು; ಒಣಗಿಹೋಗು: ತವಕ ತಗ್ಗಿತು ಭಟರ ತಾಳಿಗೆ ಜವಳಿ[ಪಾಠಾಂ. ದ್ರುವವ]ದೆಗೆದುದು ಮನಕೆ ಭೀತಿಯ ಗವಸಣಿಗೆ ಘಾಡಿಸಿತು ಜಾಳಿಸಿತದಟರ ಪಸರಣ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೧೫-೩೮). [ಜವಳಿ$_2$ (<ಜವುಳು) + ತೆಗೆ$_1$]

ಜವಳಿನುಡಿ (ನಾ.) ೧. ಎರಡು ಮಾತು; ಎರಡು ಶಬ್ದ: ಅವಿರತಂ ಕಲ್ಯಾಣದೊಳಗೆಣಸುವರೆ ಜನನುಂ ಬಸದಿಯೆಂಬೀ ಜವಳಿನುಡಿಯುಲ್ಲೆನಲು ಹುಡಿಹುಡಿಮಾಡಿ . . . ಅತಿಶೌರ್ಯ ಗುಣವರ್ಧನನೆನಿಸಿದ (ಬಸಪು. ೫೨-೪೮). ೨. ಇಬ್ಬಗೆಯಾದ ಮಾತು; ಮೊದಲು ಆಡಿದುದನ್ನು ಅಲ್ಲಗಳೆಯುವ ಎರಡನೆಯ ಮಾತು: ಜವಳಿನುಡಿಗಂಜುವೆನು ಘನ ಚಾಪವನು ಪೂಜಿದವಂಗೆ ಮಗಳನು ಜವದಿ ಕುಡುವಾ ಭಾಷೆ ತನ್ನದು (ರಾಮಾಸಂ. ೧-೪-೨೩). [ಜವಳಿ$_3$ (<ಜವಮಳ) + ನುಡಿ$_2$]

ಜವಳಿಪಡಿ 'ಜವಳಿವಡಿ' ನೋ.

ಜವಳಿಮುದ್ದಳೆ 'ಜವಳಿವದ್ದಳೆ' ನೋ.

ಜವಳಿಯಂಗಡಿ,ಜವಳಿಅಂಗಡಿ (ನಾ).ಬಟ್ಟೆಯಂಗಡಿ: ಚಕಚಕಿಸುತಿರ್ದವಾ ಜವಳಿಯಂಗಡಿಗಳತಿ ಸಿಂಗರಿಸಿ ಸೊಬಗುವೆರಸಿ (ಗುರು ಪಾ. ೦-೩೨). **ಜವಳಿಅಂಗಡಿ:** ಝುಗಝುಗಿಸುವ ಜವಳೀಅಂಗಡಿ ಸಾಲುಗಳಿಂದಲಹ (ಸಾಗಂಧಿ. ೫೦೯-೦೨). [ಜವಳಿ$_1$ + ಅಂಗಡಿ (<ಅಂಗಾಡಿ)]

ಜವಳಿವಡಿ, ಜವಳಿಪಡಿ (ನಾ).=ಜವಳಿಗದವು: ಎಳದಂಗಿಸೆಳೆಯೊಳೆಯನವರ್ಕವಡೆಯ ಪೆಣೆದು ಸಂಪಗೆಯ ಮುಗುಳ ನಗೆ[ನೆ]ಗಳಂ ತೆತ್ತಿಸಿ ಬಿತ್ತರಂಬಡೆದ ಜವಳಿವಡಿಗಳೊಳಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೭-೯೫ ವ). **ಜವಳಿಪಡಿ:** ಪಚ್ಚೆಯ ಲೋವೆ ಪವಳದ ಪೊಳೆವ ಜವಳಿಪಡಿಯಿಂದ . . . ಇಸೆಗತಿ ಚಲುವಾಗಿಹುವು (ಅಂಜಿಚ. ೩-೦೦೨). [ಜವಳಿ$_3$ (<ಜವಮಳ) + ಪಡಿ$_3$]

ಜವಳಿವದ್ದಳೆ, ಜವಳಿಮುದ್ದಳೆ (ನಾ). ಜೋಡಿಮದ್ದಳೆ; ಮದ್ದಳೆಗಳ ಜೊತೆ: ಯಮಳಮರ್ದಳ - ಜವಳಿವದ್ದಳೆ (ಕಮುದ. ೨೯೩ ಪ್ರಯೋ). **ಜವಳಿಮುದ್ದಳೆ:** ಬೀಣೆಯ ಜವಳಿಮುದ್ದಳೆಯ ಕಂಸಾಳೆಯ ಸಂಕಿನ ಕಾಳೆಯದ ಮೇಳದವರ್ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೭೮-೦೯). [ಜವಳಿ$_3$ (<ಜವಮಳ) + ಮದ್ದಳೆ (<ಮದ್ದಲೆ)]

ಜವಳಿವಸರ (ನಾ).=ಜವಳಿಯಂಗಡಿ: ನಮ್ಮಂತೆ ಧರೆಯೊಳಗೆ ಪೆಣ್ಗಂಡುಗಳ ಲಜ್ಜೆಯಂ ಕಾಯ್ವ ಒರಿಯತನಮೆಲ್ಲಿಯುದೆನಿಪ್ಪ ಪೆರ್ಮೆಯೊಳಲ್ಲಿ ಜವಳಿವಸರಗಳೆಸೆದುವು (ಚಬಪು. ೧೦-೪೫). [ಜವಳಿ$_1$ + ಪಸರ]

ಜವಳಿವಾತು (ನಾ). = ಜವಳಿನುಡಿ ೨: ಬಿಡು ಜಾಳುನುಡಿಗಳ ಜವಳಿವಾತನೆನುತ್ತ ನರನೆಚ್ಚ (ಕುವ್ಯಾಕ. ೨೨-೨೪). [ಜವಳಿ$_3$ (<ಜವಮಳ) + ಮಾತು$_1$]

ಜವಳಿವಿಡಿ (ಕ್ರಿ). ಜೊತೆಯಾಗಿ ಹಿಡಿ; ಜೋಡಿಸಿ ಹಿಡಿ: ಹರಿ ನಗುತೆರಡು ಕೈಯಲಿ ಜವಳಿವಿಡಿದಿಬ್ಬರನು ವರಕೈಲಾಸಪರ್ವತಕೆ ಅವದಿರನು ತಿರಿಹಿಟ್ಟಡೆ . . . ಬಿದ್ದರು (ನಿಘಾಗ. ೧೦-೫೩-೦೩). [ಜವಳಿ$_3$ (<ಜವಮಳ) + ಪಿಡಿ$_1$]

ಜವಳಿವೆಟ್ಟು (ನಾ). ಎರಡು ಬೆಟ್ಟ; ಬೆಟ್ಟಗಳ ಜೋಡಿ: ಜವಳಿವೆಟ್ಟುಗಳ ಮೇಲೆ ಮಳೆಗಱೆವ ಮೇಘಗಳಂತೆ ಕರ್ಣದುರ್ಯೋಧನರ ಮೇಲೆ ಬಾಣದ ಮಳೆಯಂ ಕಱೆವುತ್ತುಂ (ಭಾರಶಾಂ. ೮). [ಜವಳಿ$_{8}$ (<ಜವಳ) + ಬೆಟ್ಟು$_{೭}$]

ಜವಳಿವೆಱೆ (ನಾ). ಚಂದ್ರರ ಜೋಡಿ: ಜವಳಿವೆಱೆ ಮನುಜರೂಪದಿ ನವನಿಯೊಳೊಗೆದಂತೆ ಕಾಂತಿ ಮೆಱೆವಪುಂಡರೀಕಂಬಿರ್ವರ್ ಚೆಲ್ವಿಕೆ (ಯಕೋದ. ೧-೬೨): ಪೊಳೆವಮುರ್ದಂ ಕಾಂಚನಯುಗ ಕಳಶಕ್ಕಂ ಜವಳಿ ವೆಱೆಯ ಕಱೆವಂತೆರಡುಂ ಬಿಳಿಯಾನೆ ಮಿಸಿಸೆ . . . ಲಕ್ಷ್ಮಿಯುಂ ಸತಿ ಕಂಡಳ್ (ಅನಂಪು. ೪-೧೧೬). [ಜವಳಿ$_{3}$ (<ಜವಳ) + ವೆಱೆ$_{3}$]

ಜವಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ಜೊತೆಗೂಡು; ಒಂದೆಡೆ ಸೇರು; ಕೂಡಿಕೊಳ್ಳು: ಎಳಮುತ್ತುಗಳ ಚಂದ್ರಿಕೆ ಜವಳಿಸಿದವೊಂದೊಂದನೌಕಿದವವಿರಳಿತ ಮಣಿ ಕಿರಣವೇಣೀಬಂಧಬಂಧುರದಿ (ಕುವ್ಯಾಸ. ೧೬-೨೭); ಒಸೆದೆರಡುಕಡೆಯಾನೆಗಳು ಜವಳಿಸಿ ಬರಲು ಹರವೀಥಿಯಲಿ ಈಕ್ಷಿಸುವ ಜನಗಳ ಕಣ್ಣ ಪುಣ್ಯದ ಪುಂಜವೆನಿಸಿದರು (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೧೬-೦೧). [ಜವಳ$_{1}$ (<ಜವಳ)+ -ಇಸು$_{3}$]

ಜವಳು 'ಜವುಳು' ನೋ.

ಜವಳಿ 'ಜಳವೆ' ನೋ.

ಜವಳಿಪಾದ (ನಾ). ಗಳುವಿನಂತಹ ಕಾಲು; ಉದ್ದವಾಗಿದ್ದು, ತೆಳುವಾಗಿರುವ ಕಾಲು (?): ಆವ ಸ್ತ್ರೀಯು ವಿದ್ರೂಪವು ಬೆಳ್ಳಾಗಿಯಿದ್ದವಳು ಜವಳಿಪಾದವುಳ್ಳವಳು . . . ಪುರುಷಂಗೆ ವೈರಮನೆಯ್ದುವರು (ಸಾಮುಲ. ೬೬-೧೩). [ಜವಳಿ (<ಜಳವೆ) + ಪಾದ]

ಜವಾಜಿ 'ಜವಾದಿ' ನೋ.

ಜವಾಜಿಮಿಗ 'ಜವಾದಿಮಿಗ' ನೋ.

ಜವಾದಿ, ಜವಾಜಿ, ಜವ್ವಾಜಿ, ಜವ್ವಾದಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಂಗಂಧದ್ರವ್ಯ; ಪುನುಗು: "ಪುಣುಗು ಮಾರ್ಜಾಲಿಯೆನೆ ಜವಾದಿಯೆನಿಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೯೯-೨೨); ಮೃಗಮದದ ಚಂದನದ ಕರ್ಪುರದಗಿಲು ಸಾದು ಜವಾದಿಗಳ ಸಿಂಪುಗಳಿನೆಸೆದುದು ನೋಡೆವಾರವಧೂಟಿಕಾನಿಳಯ (ಬಸಪು. ೧೨-೧೧); ವರ ಜವಾದಿ [ಪಾಠಾಂ. ಜಿ]ಯ ಶೃಂಗಗಳ ಕರ್ಪುರದ ತವಲಾಯಿಗಳ ಸಾದಿನ ಭರಣಿಗಳ ಮೃಗನಾಭಿಗಳನಡಕಿದರು ಬಂಡಿಯಲಿ (ಕುವ್ಯಾಆ. ೧೨-೦೬). **ಜವಾಜಿ**: ಅಗಿಲು ಸಾದು ಜವಾಜಿ [ಪಾಠಾಂ. ದಿ] ಚಂದನ ಮೃಗಮದಂ ಘನಸಾರ ಗಂಧಾದಿಗಳನೆಲ್ಲಂ ತೆಗೆದು ಪನ್ನೀರಿಂದ ಮೇಳಯಿಸಿ (ಬಸಪು. ೪. ೬೩); ಸಾಧು ಜವಾಜಿ ಕತ್ತುರಿ ಗಂಧಲೇಪದಲಿ . . . ಆಹವಕ್ಕನುವಾದನಭಿಮನ್ಯು (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೪-೪೯). **ಜವ್ವಾಜಿ**: ಕಪ್ಪುರಕೆ ಕುರುಡು ಎಂಬುದು ಪೊಪ್ಪುವ ಜವ್ವಾಜಿಗೆ ಮಂಕ ಚಿನ್ನ ಬೆಳ್ಳಿಗೆ ತೂಕಂ (ವ್ಯವಹಾ. ೩-೦೬ ಅನು. ೧); ಶ್ರೀಗಂಧವನ್ನು ಕರಿ ಅಗರುಗಂಧದಿಂದಲೂ, ಜವ್ವಾಜಿ ಕಸ್ತೂರಿ ಮುಂತಾದವುಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಧರಿಸಿದಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚು ವಾತಾದಿ ದೋಷಗಳು ಪರಿಹಾರವಾಗುವುವು (ಸಕವ್ಯ.೪೦). **ಜವ್ವಾದಿ**: ಓರಣದ ಬೀದಿಯಲಿ ತಳಿತುವು ತೋರಣಂಗಳು ಹಲವು ಪರಿಯಲಿ ಸಾರಿಸಿತು ಮುಗಿಲುಗಳು ಸಾದು ಜವ್ವಾದಿ ಕೆಸಱಿನಲಿ (ಸಂಭಪ ೨೦-೯೯).

ಜವಾದಿಕೋಲಾಹಲ, ಜವಾದಿಕೋಳಾಹಳ, ಜಾವಾದಿಕೋಳಾಹಳ = ಜವಾಜಿಯ ಪರಿಮಳದಂತೆ ಪಸರಿಸಿದ ಕೀರ್ತಿಯುಳ್ಳವನು; ಒಂದು ಬಿರುದು: ನರಲೋಕದಲ್ಲಣಂ . . . ನೃಪತಿಕೋಲಾಹಲಃ; ಜವಾದಿ ಕೋಲಾಹಲಂ (ಶಬ್ದಾನು. ೨೯೩ ವ್ಯಾಖ್ಯಾ.): ಜವಾದಿಕೋಳಾಹಳ ವೇಸಾಳ ಹನುಮ ಅರಸಂಗ ಮೊನೆಗಾಱ ಗೇಣಾಂಕ (ಮ್ಯಆರಿ. ೧೯೪೬, ೨೩-೨; 1495); ಜವಾದಿಕೋಳಾಹಳ! ಘೇಣಾಂಕ ಚಕ್ರೇಶ್ವರ! (ಬಿರುಗಂ. ೨೮-೧೮); ಶ್ರೀವೀರ ಘೇಣಾಂಕಚಕ್ರೇಶ್ವರ ಜಾವಾದಿಕೋಳಾಹಳ ವೇಸಾಳ ಹನುಮ ಗಜ ಬೇಂಟೆಗಾಱ ಬಿರುದುಂ (ಎಕ. XIV, ಎಳಂದೂ. ೦೩-೪; ?).

[←ಹಿಂ. ಮರಾ. ಜವಾದೀ; ಪಾರ. ಜಬಾದ್; ಅರ. ಜಬ್ಬಾದ್]

ಜವಾದಿಮಿಗ, ಜವಾಜಿಮಿಗ (ನಾ). ೧. ಪುನುಗಿನ ಬೆಕ್ಕು. ೨. ಕಸ್ತೂರಿ ಮೃಗ: (?). **ಜವಾಜಿಮಿಗ**: (?). [ಜವಾದಿ + ಮಿಗ]

ಜವಾಧಿಕ (ಗುಂ). ಹೆಚ್ಚಾದ ವೇಗವುಳ್ಳ; ಬಲು ಚುರುಕಾದ: (?). [ಜವ$_{2}$ + ಅಧಿಕ]

ಜವಾನ (ನಾ). ಸೇವಕ; ಆಳು; ಚಪರಾಸಿ: ಬುಡುಬುಡಿಕೆಯವರನ್ನು ... ಸರ್ಕಾರಿ ಜವಾನರೆಂದು ತಿಳಿಯಿತು (ಹಂಗಾಳ್ಮ. ೦೦೦); ತಮ್ಮ ಮನೆಯ ಜವಾನನಿಗೆ ಬಟ್ಟೆಗಳನ್ನು ಒಗೆದು ಇಸ್ತ್ರೀ ಮಾಡಿಕೊಡುವಂತೆ ಹೇಳಿದನು (ಕರಾಸಾ. ೫). [←ಪಾರ. ಹಿಂ. ಮರಾ. ಜವಾನ್]

ಜವಾನಿ (ನಾ). ಕೆಲಸದವಳು; ಒಕ್ಕಲಗಿತ್ತಿ: ಕುಸುಮಳ ಮನೆಯ ಜವಾನಿ ಬಂದಳು (ಬಿಕಾಂಗಿ. ೦೦೪). [ಜವಾನ + -ಇ$_{2}$]

ಜವಾಬ್ 'ಜವಾಬು' ನೋ.

ಜವಾಬ್‌ಸವಾಲ್, ಜಬಾಬುಸವಾಲು (ನಾ). ಪ್ರಶ್ನೆ ಕೇಳುವುದು ಮತ್ತು ಉತ್ತರವನ್ನು ಪಡೆಯುವುದು; ಪ್ರಶ್ನೋತ್ತರ; ವಿಚಾರಣೆ: ಈ ಪ್ರಕಾರ ಜವಾಬ್‌ಸವಾಲ್ ಆಗುತ್ತಾ ಇರುವಾಗ್ಗೆ (ರಾಜೇಂದ್ರ. ೧೧). **ಜಬಾಬುಸವಾಲು**: ಜಬಾಬುಸವಾಲು ಮಾಡುವ ನಿಮಿತ್ತಾ ಹೈದರಲ್ಲಿ ಖಾನರು ದಿಂಡಿಗಲ್ಲಿಂದ ಪಟ್ಟಣಕ್ಕೆ ಬಂದರು (ಹೈದರ, ೭೩).

[←ಪಾರ. ಹಿಂ. ಜವಾಬ್‌ಸವಾಲ್; ಮರಾ. ಜವಾಬ್‌ಸವಾಲ್, ಜಬಾಬ್‌ಸವಾಲ್]

ಜವಾಬದಾರ 'ಜವಾಬುದಾರ' ನೋ.

ಜವಾಬದಾರಿ 'ಜವಾಬುದಾರಿ' ನೋ.

ಜವಾಬು, ಜಬಾಬು, ಜವಾಬ್ (ನಾ). ೧. ಉತ್ತರ; ಮಾರು ನುಡಿ; ಎದುರುನುಡಿ: ಆ ಮೈಸೂರವರು ಮಾಡಿದ್ದಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಜವಾಬು ಕೊಡುವ ಬಗ್ಗೆ . . . ನಾವು ಹಾಜರು ಇದ್ದೇವೆ (ರಾಜೇಂದ್ರ. ೩); ಮಾತಿಗೆ ಮಾತು ಜೋಡಿಸಿಕೊಂಡು ನನಗೆ ಜವಾಬು ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದಳು (ಹಂಗಾಳ್ಮ. ೧೩೮). ೨. ಮೊಕದ್ದಮೆಯ ವಿಚಾರಣೆಯಲ್ಲಿ ಆರೋಪಿ ಅಥವಾ ಸಾಕ್ಷಿದಾರನು ನೀಡುವ ಹೇಳಿಕೆ: ರಾಮಪ್ಪನ ತಾಯಿ ಅಕ್ಕ ಇಬ್ಬರ ಜವಾಬನ್ನೂ ಈಗಲೇ ತೆಗದುಕೊಂಡು ಬಿಡೋಣ (ನಾಪೋರೀ. ೨೦೨). ೩. ಹೊಣೆ; ಜವಾಬ್ದಾರಿ. 'ಜವಾಬುದಾರಿ' ಪರಾ. ೪. ಪತ್ರ; ಕಾಗದ: ಕಾಗದ ಬರೆದು ಹತ್ತುದಿನಗಳಾದರೂ ಜವಾಬು ಬರಲೇ ಇಲ್ಲ (ರೂಢಿ). **ಜಬಾಬು**: ೧. 'ಜಬಾಬುಸವಾಲು' ಪರಾ. **ಜವಾಬ್**: ೧. ಸಿಡಿಲಿಗೆ ಸಿಡಿಲಾಗಿ ಜವಾಬ್ ಕೊಡುವುದು ತಾನೆ (ಕೊನಪ್ಪ. ೧೮).

[←ಅರ. ಪಾರ. ಹಿಂ. ಜವಾಬ್; ಮರಾ. ಜವಾಬ್, ಜಬಾಬ್]

ಜವಾಬುದಾರ, ಜವಾಬದಾರ, ಜವಾಬ್ದಾರ (ನಾ). ಜವಾಬುದಾರಿಯುಳ್ಳವನು; ಹೊಣೆಗಾರ: ಮನೆಯ ಖರ್ಚಿಗೆಲ್ಲಾ ಅವನೇ ಜವಾಬುದಾರನಾಗಿದ್ದಾನೆ (ರೂಢಿ). **ಜವಾಬದಾರ**: ಇವನು ಅರಸನಿಗೆ ಜವಾಬದಾರನಾಗಿದ್ದನು (ಹಿಂದುಇ. ೧೫೦); ಅವನ ತರುವಾಯ ವ್ಯವಹರಿಸಿದ ಯಾವತ್ತರು ಹುಂಡಿಯ ಹಣವನ್ನು ಕೊಡಲಿಕ್ಕೆ ಜವಾಬದಾರರಿರುತ್ತಾರೆ (ಮೋಹಿನೀ. ೩೦). **ಜವಾಬ್ದಾರ**: ಇಂತಹ ಗ್ರಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆ ಚೀಫ್ ಕರಣೀಕರುಗಳೇ ಹಣ ವಸೂಲಿ ಲೆಖ್ಖಗಳಿಗೆ ಜವಾಬ್ದಾರರಾಗಿರುವರು (ಗ್ರಾಮಾಕ. ೩). [←ಪಾರ. ಹಿಂ. ಮರಾ. ಜವಾಬ್‌ದಾರ್]

ಜವಾಬುದಾರಿ, ಜವಾಬದಾರಿ, ಜವಾಬ್ದಾರಿ (ನಾ). ಹೊಣೆ; ಹೊಣೆಗಾರಿಕೆ: ನಿಮ್ಮ ಜವಾಬುದಾರಿಯನ್ನು ತಿಳಿದುಕೊಂಡು ವರ್ತಿಸಿ (ರಂಗರೂ. ೫೮). **ಜವಾಬದಾರಿ**: ನಮ್ಮ ಕಣ್ಣ ಮುಂದ ಇದ್ದ ಮ್ಯಾಲೆ ಜವಾಬದಾರಿ ಹೊತಗೊಳ್ಳಬೇಕಾಗತದ (ವ್ಯನಿ. ೩೦೨). **ಜವಾಬ್ದಾರಿ**: ಮನೆಯವರಿಗೆ ಅನ್ನ-ಪಾನಗಳನ್ನು ತಯಾರಿಸಿಕೊಡುವ ಜವಾಬ್ದಾರಿಯು ಮನೆಯ ಗೃಹಿಣಿಯದು (ಅಡುಸಾ. ೫೬). [←ಮರಾ. ಜವಾಬ್‌ದಾರೀ]

ಜವಾಬ್ದಾರ 'ಜವಾಬುದಾರ' ನೋ.

ಜವಾಬ್ದಾರಿ 'ಜವಾಬುದಾರಿ' ನೋ.

ಜವಾಬ್ದಾರಿಕೆ (ನಾ). = ಜವಾಬುದಾರಿ: ಒಂದೊಂದು ಸಲ ಆ ಜವಾಬ್ದಾರಿಕೆಯು ಬಿಕ್ಕಟ್ಟು ಬಂದಾಗ (ಮುಂಗಾಮು. ೧೦೦) ; ಜವಾಬ್ದಾರಿಕೆ ವ್ಮೈಮೇಲೆ ಹಾಕಿಕೊಂಡುದುದರಿಂದ . . . ನಗಲೂ ನನಗೆ ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ (ನಠದಾ. II, ೯೩೦). [ಜವಾಬ್ದಾರ (< ಜವಾಬುದಾರ) + – ಇಕೆ]

ಜವಾಯಿಲ, ಜವಾಯ್ಲ (ಗು). ಚುರುಕಾದ ; ವೇಗವುಳ್ಳ; ವೇಗಶಾಲಿಯಾದ. 'ಜವಾಯಿಲತನ' ಪರಾ. ಜವಾಯ್ಲ : ಜೋಡಿಸಿದನಂದು ಜವಾಯ್ಲ ಜಾಯಿಲನ (ಕುಪ್ಯಾಆ. ೧೩-೧೯) : ಆಯುಧದ ಮಳೆಗಳಲಿ ನನೆದ ಜವಾಯ್ಲ ತೇಜಿಗಳ . . . ಕರೆಕರೆದು ಬವರಕೆ ಕಳುಹಿಸಿದನು (ಕುಪ್ಯಾದ್ರೂ. ೦೩-೧೬). [ಜವ$_2$ + – ಆಯಿಲ$_2$]

ಜವಾಯಿಲತನ (ನಾ). ಚುರುಕುತನ; ಚಟುವಟಿಕೆ; ವೇಗ : ಹಾಜಿದವು ಹಂಸಾವಳಿ ಜವಾಯಿಲತನದಿ ಜಗುಳ್ದವು ಜಕ್ಕವಕ್ಕಿಗಳು (ಕುಪ್ಯಾಗ. ೩-೨).
[ಜವಾಯಿಲ + – ತನ]

ಜವಾಯ್ಲ 'ಜವಾಯಿಲ' ನೋ.

ಜವಾರಿ$_1$ (ಗು). ಸ್ವದೇಶದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿ ಬೆಳೆದ ; ದೇಶೀಯಂ ; ನಾಟಿ : ಸಣಬು ಜವಾರಿ ಚಲೋ ಕಾಗದಗಳನ್ನು ಮಾಡುವದಕ್ಕೂ ಗಟ್ಟಿನ ಹದಕ್ಕೂ ಬರುತ್ತದೆ (ಕೃಷಿಪ್ರ. ೮೭)'; ಇಲ್ಲಿಯೇ ಹುಟ್ಟಿ ಬೆಳೆದ ದನಗಳಿಗೆ ಜವಾರಿ ದನಗಳೆನ್ನುವರು (ಜೀವ. ೩೨); ಮುಂದೆ ಬಣ್ಣಬಣ್ಣದ ಸಮವೇಷದಲ್ಲಿದ್ದ ಬ್ಯಾಂಡಿನವರು, ಅವರ ಹಿಂದೆ ಜವಾರಿ ಬಜಂತ್ರಿಯವರು (ಅನ್ನ. ೨೭೦). [←ಮರಾ. ಜವಾರೀ, ಜವಾರ್]

ಜವಾರಿ$_2$ 'ಜವಾಹಿರಿ' ನೋ.

ಜವಾರಿಬಟ್ಟೆ (ನಾ). ಸ್ವದೇಶಿ ಬಟ್ಟೆ : ಕಲವರು ಉರುಟಾಗಲೀ ತುಟ್ಟಿಯಾಗಲಿ ಜವಾರೀಬಟ್ಟೆಗಳನ್ನೇ ಉಪಯೋಗಿಸುತ್ತಾರೆ (ಮುಂಬಯಿ. ೪-೦೬೦). [ಜವಾರಿ$_1$ + ಬಟ್ಟೆ$_2$]

ಜವಾರಿಮಂದಿ (ನಾ). ಗ್ರಾಮೀಣ ಜನ ; ಹಳ್ಳಿಯ ಜನ : ಜವಾರಿ ಮಂದಿಗೆ ಅವೆಲ್ಲ ತಿಳಿಯೋದುಲ್ಲ (ಧನಂಜ. ೩೨). [ಜವಾರಿ$_1$ + ಮಂದಿ$_1$]

ಜವಾಹಿರ 'ಜವಾಹಿರಿ' ನೋ.

ಜವಾಹಿರಿ, ಜವಾರಿ$_2$, ಜವಾಹಿರ, ಜವಾಹಿರಂ, ಜವಾಹೀರ$_1$, ಜವಾಹೀರು (ನಾ). ೧. ಬೆಲೆಯುಳ್ಳ ಮಣಿ; ರತ್ನ : ಇದ್ದ ನಗದು ಜವಾಹಿರಿ ಸಾಗಿದಷ್ಟು ಹಣದ ಥೈಲಿಗಳ ಕಟ್ಟಿಸಿ (ಹೃದರ. ೧೦೪). ೨. ರತ್ನಖಚಿತವಾದ ಒಡವೆ,-ಆಭರಣ : ಮೈಸೂರಿನ ಅರಮನೆಯ ಕರ್ಮಚಾರಿಗಳು ಜವಾಹಿರಿಗಳೆಲ್ಲವನ್ನೂ ತಂದು ಹಜಾರದಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ಅಣಿಮಾಡಿಟ್ಟಿದ್ದರು (ಶ್ರೀರಾಯ. ೨೬೩) ; ಸಂಜೆ ಜವಾಹಿರಿ ಅಂಗಡಿಗೆ ಕರೆದುಕೊಂಡು ಹೋಗುತ್ತಾರೆ (ಹಂಗೂರಿ. ೦೪೯). ಜವಾರಿ$_2$: (೬). ಜವಾಹಿರ : ೧. ಮುತ್ತು ಹವಳ ಮುಂತಾದ ಜವಾಹಿರ ಮಾಲಿನ ಖರೀದಿಗೆ ಅಡತಿ ಹಾಂಗು ಧರ್ಮಾದಾಯ (ಮುಂಬಪ್ಯಾ. ೩೨. ಪ್ರಸ್ತಾವನೆ). ಜವಾಹಿರು : ೨. ಖಜಾನೆ ಹಣ ಜವಾಹಿರು ದೇವಸ್ಥಾನದ ಪಡವೆಗಳು ಮುಂತಾಗಿ ವಂದು ಹಿಸ್ಸೆ ಸರಿ ಮಾಡಿಕೊಟ್ಟು (ಹೃದರ. ೬೨); ಜವಾಹೀರ$_1$: ೧. ಜವಾಹೀರ (ರತ್ನ, ಹರಳು ಮುಂತಾದವುಗಳು) (ಮುಂಬಪ್ಯಾ. ೦೩೮). ಜವಾಹೀರು: (೬).
[←ಅರ. ಪಾರ. ಜವಾಹಿರ್, ಜೌಹರ್; ಹಿಂ. ಜವಾಹಿರ್, ಜವಾಹರ್ ; ಮರಾ. ಜವಾಹೀರ್, ಜವಾಹರ್]

ಜವಾಹಿರಿಹಿಡಿ (ನಾ). (ಕತ್ತಿಯ) ರತ್ನಖಚಿತವಾದ ಹಿಡಿ : ಇದರಲ್ಲಿದ್ದ ಜವಾಹಿರಿಹಿಡಿ ಮತ್ತು ಮಖಮಲ್ ಒರೆ ಸಹಿತವಾದ ಒಂದು ಕತ್ತಿಯು ಹೋಳ್ಕರ್ ಮಹಾರಾಜರದೆಂದು ತಿಳಿಯಬಂತು (ಮಹಾಪಂ. II, ೪೯).
[ಜವಾಹಿರಿ + ಹಿಡಿ$_2$ (< ಪಿಡಿ$_2$)]

ಜವಾಹಿರು 'ಜವಾಹಿರಿ' ನೋ.

ಜವಾಹೀರ$_1$ 'ಜವ್ಹಾಹಿರಿ' ನೋ.

ಜವಾಹೀರ$_2$ (ನಾ). ೧. ರತ್ನಪಡಿ ವ್ಯಾಪಾರಿ: ಪೇಟೆಯಲ್ಲಿ ಗಂಧೀಜನರ, ಜವಾಹೀರರ . . . ಅಂಗಡಿಗಳು ಅಂದವಾಗಿ ಕಾಣುತ್ತವೆ (ಮಂಜುಳ. ೮). ೨. ರತ್ನಪರೀಕ್ಷಕ. [←ಪಾರ. ಜೌಹರೀ; ಹಿಂ. ಜವಾಹರೀ, ಜೌಹರೀ]

ಜವಾಹೀರು 'ಜವಾಹಿರಿ' ನೋ.

ಜವಿ$_1$, ಜವೆ$_1$, ಜವೆ$_1$ (ನಾ). ಕೂದಲಂ; ಕೇಶ : ಒಡಿದ ಗೋವಳಿಗೋಲ ಮಾಲೆಗಳ ಪಾಹೆಯಿಂ ತೊಡರ ಬಾವುಲಿಯೊಳಗೆ ಜವಿ . . . ಎಸೆವುತಿರೆ ಬಂದು ಮಹಮನೆಯ ಗೋವಳಂ (ಬಸರ. ೯-೯೮) ; ತುದಿಯ ಬಾಲದ ಜವಿಯ ಬಿಡದವರಥಟನಿಂದಟ್ಟಿದರು (ಜನಥಾ. ೩೬-೨೨) ; ಅವುಗಳ ಕತ್ತಿನ ಮೇಲಿನ ಕೂದಲು ಕತ್ತರಿಸಿರಲಿಲ್ಲ . . . ಆ ಜವಿಯು ಎಳೆಬಿಸಿಲಿನಲ್ಲಿ ಹೊಳೆಯುತ್ತಿತ್ತು (ಹಂಗಾಳ್ಕ. ೬೨೦). ಜವೆ$_1$: (೬). ಜವೆ$_1$: ಈ ಗಾದಿಯೊಳಗೆ ಕುದುರೆಯ ಜವೆಯನ್ನು ತುಂಬಿರುವ ಕಾರಣ (ಮುಂಬಯಿ. ೩-೨೦೬) ; ಜವೆ ಕತ್ತರಿಸುವವರು ನಿನಗೆ ನೆನಪಿದೆಯೆ (ಬಂದ್ಕಶ. ೪೩ ಮಿಲಿಂದ). 'ಜವೆಗೊಂಕು' ಪರಾ. [ದೇ.೩ ತೆಲು. ಜವ್ವಿ]

ಜವಿ$_2$ (ಗು). ೧. ಚುರುಕಾದ; ವೇಗಶಾಲಿಯಾದ; ವೇಗವಾಗಿ ಓಡುವ. (ನಾ). ೨. ವೇಗವುಳ್ಳವನು; ವೇಗವಾಗಿ ಓಡುವವನು: ಅವನಿವಲ್ಲಭನನ್ನ ಮಕ್ಕಳ ಯುವತಿಯರ್ಕಳ ಜಯಿಸಲಜುಯದ ಜವಿಗಳವಗತಮಾನರೈದಿದರಾತ್ಮಗಳ (ಷಡಡ. ೨-೪). ೩. ಕುದುರೆ. ೪. ಒಂಟೆ.
[ಸಂ. ಜವಿನ್]

ಜವಿವಲೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಲೆ : ಜೋಯಿಸರ ಜವಿವಲೆ[ಪಾಠಾಂ. ಜವನಿಕೆ]ಗೆ ಸಿಲುಕಿನೆನುತ್ತ ಹೊಡಿವಂಟ (ಕುಪ್ಯಾಆ. ೨೨-೪) : ಕರಿಯ ಜವಿವಲೆ ಮುಸುಕುವಲೆ ಬಿತ್ತರದ ನೇಣ್ವಲೆ (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೩-೦೯).
[ಜವಿ ? + ಬಲೆ$_1$]

ಜವುಗಿಡು, ಜೌಗಿಡು (ಕ್ರಿ). ತೇವವಾಗು; ಆರ್ದ್ರವಾಗು: ಇಟ್ಟ ಕತ್ತುರಿಯ ತಿಲಕದ ಕಪೋಲದೊಳು ಜವುಗಿಟ್ಟೊ[ಪಾಠಾಂ. ಚಲುವಿಟ್ಟ]ಸರುವಂ ತೊಟ್ಟುಕೊಂಡ ಪುಣುಗಿನ ಕಂಪನೊಟ್ಟೈಸಿ (ಸೋಮಡ. ೨-೧೬). ಜೌಗಿಡು: " ಜೌಗಿಡು–ಜೌಳಿಸು, ದ್ರವಿಸು, ಜಿನುಗು, ಜವುಳಿಸು " (ಪ್ರಥಾ).
[ಜವುಗು + ಇಡು$_1$]

ಜವುಗು, ಜೋಗು$_2$, ಜೌಗು (ನಾ). ೧. ತೇವ ; ಒದ್ದೆ ; ಜಿನುಗು : ಉಚ್ಚೆಯ ಜವುಗಿನ ಬಚ್ಚಲ ತಂಪಿನಲ್ಲಿ ನಿಚ್ಚಕ್ಕೆ ನಿಚ್ಚ ಹೊರಳುವ ಹೀಹಂದಿಯಂತೆ (ಅವಡಂ. ೭೦-೩೦೬); ನೆಲನೆಲ್ಲ ಜವುಗಾಯ್ತು ಮೊದಲು ಮತ್ತು ಟಿ ತೇದು ತೊಳೆದುಹೋದುವು ಬಡ ಬೆಟ್ಟ (ಧರಡ. ೩೪-೬೦) ; ಕೆಳಗಡೆಗೆ ಜವುಗಾಗಿ ನೀರು ಜಿನುಗಿ (ಕಲ್ಯಾಚ. ೭೩). ೨. ಯಾವಾಗಲೂ ನೀರು ಒಸರುವ ಪ್ರದೇಶ; ಜಿನುಗುವ ಭೂಮಿ;ಸದಾ ತೇವವಾಗಿರುವ ನೆಲ: (೬). ಜೋಗು$_2$: ೧. ಉರ್ವೀತಳಮದು ನೆಟ್ ಜೋಗಿರ್ದು ಮೆಟ್ಟಲ್ಕೆ ಬಲ್ಪೊಂದೆಡೆಯಿಲ್ಲೆಂಬಂತೆ ಪಂಕಂ ಮಸಗೆ ನೆನೆದು (ಕುಸುಮಾ. ೬-೩೩). ಜೌಗು : ೧. ಸರ್ವಾಯುಧ ಪ್ರೋಚ್ಚಳಿತ ಪ್ರದ್ಯೋತದಿಂ ಭೂತಳಮದು ನೆಟ್ ಜೌಗಾಗೆ (ಕುಸುಮಾ. ೦೩-೧೦೩) : ಸುರಿವ ಕರುಳೋಳಿಯಿಂ ಮಡಿದ ತುರಗಾಳಿಯಿಂ ಬಿಡುಮಿದುಳ ಜೌಗಿನಿಂದೆ . . . ರಣಭೂಮಿ ಕಣ್ಗೆಸೆದುದು (ಚಬಪು. ೪೪-೪೦) : ಅಲ್ಲಿ ಜೌಗು ಹೆಚ್ಚು, ಪಾಚಿ ಕಟ್ಟಿದೆ, ಎಚ್ಚರಿಕೆ ! (ಶಾಂತಲಾ. ೨೯೬). 'ಜೌಗೇಟ್' ಪರಾ. [ದೇ.೩ ತೆಲು. ಜವುಕು, ದೌಕು]

ಜವುಗೇಳ್ 'ಜವುಗೇಟ್' ನೋ.

ಜವುಗೇಟ್, ಜವುಗೇಳ್, ಜೌಗೇಳು, ಜೌಗೇಟ್ (ಕ್ರಿ). ೧. ಒಸರು; ಜಿನುಗು ; ತೇವವಾಗು. ೨. ಬಗ್ಗಡವಾಗು ; ರಾಡಿಯಾಗು : 'ಜವುಗೇಟಿಸು' ಪರಾ. ಜವುಗೇಳ್ : ೧. ಝುಲ್ಲನೆ ಸೂಸೆ ಪೂಮಳೆ

ಮರಂದರಸಂ ಜವುಗೆಳೆ ತುಂಬಿಗಳ್ ನಿಲ್ಲದೆ ಝಂಕೃತಿಧ್ವನಿಯಾನೀಯೆ (ಹಾರಾಸ್ತ. ೦-೩-೨೯). ೨. ಬೀದಿಬೀದಿಗೂ ತೀವಿ ಕಾಲುವೆಗಟ್ಟಿ ಹರಿಯೆ ಗಜಾವಳಿಯುವದಘಟ್ಟಣದಿ ಜವು[ಪಾಠಾಂ. ಜೌ]ಗೆದ್ದ ಕೆಸರಿಳ್(ಬಸವು. ೦೦-೩). ಜೌಗೇಳು : ೨. ನೆಣವಸೆ ಕರುಳ್ಗಳ್ ಸುತ್ತಲುಂ ತೀವಿ ಜೌಗೆದ್ದಡಿಯಿರ್ಕಲ್ ಬಾರದೆಂಬಂತಿರೆ (ಸಕವ್ಯ. ೩. ಪ್ರಸ್ತಾವನ). ಜೌಗೇಟ್ : ೨. ಬಡಹಂ ಕೈಕೊಂಡುದುರ್ವಿನೀತಳವುದು ನೆಟಿ ಜೌಗೆಟ್ಟು ಮೆಟ್ಟರ್ಕೆ ಬಲ್ಲೊಂದದೆ ಯಿಲ್ಲೆಂಬಂತೆ ಕಂಪಲ್ಮಸಗೆ (ಶಾಂತೀಶ್ವ. ೦೨-೫೭). [ಜವುಗು + ಏಟ್$_1$]

ಜವುಗೇಟಿಸು, ಜೌಗೇಟಿಸು (ಕ್ರಿ). ಬಗ್ಗಡಗೊಳಿಸು; ರಾಡಿಯಾಗುವಂತೆ ಮಾಡು: ದೆಸೆಯಂ ಖಡ್ಗಾಂಶುಜಾಲಂ ಬೆಳಗೆ ಧರಣಿಯಂ ದಾನಧಾರಾಂಬು ಜವು[ಪಾಠಾಂ. ಜೌ]ಗೇಟಿಸೆ . . . ಮಾಮಸಕಂಗೊಂಡತ್ತಿ ಬಂದಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೦೦-೫೦). ಜೌಗೇಟಿಸು : ದಂತಿದಾನಪ್ಲವದಿನವನಿಯಂ ಕೂಡೆ ಜೌಗೇಟಿ ಸುತ್ತುಂ ಇಳೆ ಕಂಪನಗೊಳ್ವಿನಂ ಸಂಭ್ರಮದಿ ನಡೆತರುತ್ತಿರ್ಪ ಸೇನೆ (ಶಾಂತೀಶ್ವ. ೦೫-೦೦೮). [ಜವುಗೇಟ್ + – ಇಸು$_3$]

ಜವುಳಿ$_1$ 'ಜವಳಿ$_1$' ನೋ.

ಜವುಳಿ$_2$ 'ಜವುಳ' ನೋ.

ಜವುಳಿಗ (ನಾ). (?) : ತಳವಾರನು ಸೂಳೆಗಾರ ಜವುಳಿಗ ಭಂಗಿಗ ಕಳುಗುಡಿ ಜೂಜಿಗ (ಕರಿಶ. ೦೦೪-೦೦). [?]

ಜವುಳು, ಜವಳ್$_2$, ಜವಳು (ನಾ). ೧. ತೇವ ; ಒದ್ದೆ : ಹೊಳೆಗಳ ದಂಡೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ ನೀರಿನ ಜವುಳು ಆಡುವ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಮೂರು ಜಾತಿಯ ಕಬ್ಬು ಒಳಿತಾಗಿ ಬೆಳೆಯುತ್ತದೆ (ಕಥಾಗ. ೨೭೩). ೨. ತೇವವಾದುದು ; ಒದ್ದೆಯಾದುದು : ಜವುಳ ಅಡವಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಕೊಬ್ಬೇರಿ ಬೆಳೆದ ಹುಲ್ಲಿನಲ್ಲಿಯೂ ಅವು ಮೇಯುವುದಿಲ್ಲ (ಮುಂಬಯಿ. ೩-೧೦); ಗುಡ್ಡದ ಓರೆಯಲ್ಲಿ ಜವುಳ ಹಳ್ಳದೊಳಗೆ ಸಾವಿರಾರು ಕಪ್ಪೆಗಳು ಇರುತ್ತಿದ್ದವು (ಕಸಾಪ. I, ೦೩೮). ಜವಳ್$_2$: ೧. 'ಜವಳಿದೆಗೆ' ಪರಾ. ಜವಳು: ೨. ನಿನ್ನ ಸೇವಕರು ಜವಳುಪ್ರದೇಶವೆಂದು ತಿಳಿದು ನಿನ್ನ ತೀರ್ಥೋದಕಗಳಿಗಾಗಿ ತೋಡಿ ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿರುವರು (ಕುಳಸಿ. ೨೦೦) ; ಮಡವುಗಟ್ಟಿ ಮಲೆತು . . . ಒಂದು ಅಸಹ್ಯ ಜವಳುರಾಡಿಯ ವಿಸ್ತಾರವನ್ನೇ ಉಂಟುಮಾಡಿದವು (ವಿಚಾಪಾ. ೦೬); ಜವಳು ಭೂಮಿಗಳಲ್ಲದೆ ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ಬೇರೆ ಮನೋಹರವಾದದ್ದು ಏನೂ ಕಾಣಲಿಲ್ಲ (ಮೇರಿಮ. ೦೭೯). [<ಜವುಗು]

ಜವುಳುಗೊಳಿಸು (ಕ್ರಿ). = ಜವುಗೇಟಿಸು; ಶೀತಹವೆಯಲ್ಲಿ ಭಾರವಾದ ಬಂಡಿಗಳ ಚಕ್ರಗಳು ಅವುಗಳನ್ನು ಉತ್ತು ಜವುಳುಗೊಳಿಸುತ್ತಿದ್ದವು (ಬೆಂಜಸ್. ೨೦೦). [ಜವುಳು + ಕೊಳ್$_1$ + – ಇಸು$_3$]

ಜವುಳೇಳು (ಕ್ರಿ). = ಜವುಗೇಟ್ ೨ : ಜವದಿ ಕಾರ್ಮೇಘ ಒಡ್ಡೈಸಿ ಪೆರ್ಮಳೆ ಸುರಿದು ಜವುಳೇ[ಪಾಠಾಂ. ಗೇ]ಳೆ ಮೂರುದಿನ ಬಿಡದಿರಲು ದೂಷಕರು ತವತವಗೆ ಬಂದು ಪದಾಂಬುಜಕ್ಕೆಱಗುತಿರೆ (ಗುರುಚಾ. ೦೦-೩೭).
[ಜವುಳು + ಏಳು$_1$ (<ಏಟ್$_1$)]

ಜವೆ$_1$ 'ಜವಿ$_1$' ನೋ.

ಜವೆ$_2$ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಧಾನ್ಯ ; ಯವಧಾನ್ಯ : ಜವೆಗೋಧಿ : "ಯವೆಯೆನಲು ಜವೆ" (ಮಂಗರಾ. ೦೦೦-೩) ; ಜವೆಯ ಜಾಗರದೊಳಂ ಮಲರ್ವಂಡಿನ ಜಗಲಿಯೊಳಂ (ಕಾದಂಬ. ೭೮೩) ; ಜವೆ ಜೋಳಂ ಕೋಟಿ ಮೊದಲಾದುವರ್ಕೆ ಗಣೆವೊಂದು ತೆನೆಗಳೆರಡಾದಂದುಂ . . . ಅಱಿಗೆ ತತ್ಪ್ರತಿಯಟ್ಟಿವಂ (ರೂಕೊಂಪ. ೪-೫೭) ; ಜವೆ ದಿವ್ಯೌಷಧಿ ಪಾರಿಜಾತ ಕುಸುಮಂ ಸಿದ್ಧಾರ್ಥಮಾದ್ರಾರ್ದ್ರಕ್ಷತಂ . . . ಕಸ್ತೂರಿ ಕಾಶ್ಮೀರಮೆಂಬಿವಱಿಂ ತಕ್ಕನೆ ತೀವಿ ಪೊಂಬರಿಯಣಂ ಚೆಲ್ವಾದುವಾ ಸದ್ಮದೊಳ್ (ಜಗವಿ ೦೦-೯೦). ೨. ಒಂದಂ ಯವೆಯ ಕಾಳಿನಷ್ಟು ತೂಕ: ಮೇಲೆ ತೂಗುವ ತ್ರಾಸು ಕಟ್ಟಳೆ ನಿಮ್ಮ ಕೈಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ಜವೆ ಕೊಱತೆಯಾದರೆ ಎನ್ನನದ್ದಿ ನೀನೆದ್ದು ಹೋಗು (ಬಸವ. ೪೪೦). ೩. ಉದ್ದವನ್ನು ಅಳೆಯುವ ಒಂದು ಪ್ರಮಾಣ ; ಅಂಗುಲದ ಎಂಟನೆಯ ಒಂದು ಭಾಗ : "ಕರಿ ಸಾಸಿವೆಯಾಗಲೊಂದು ಜವೆಯೆನಿಸಿರ್ಕುಂ ಕರಿ ಜವೆಯಾಗಲ್ಕಂಗುಲ" (ವ್ಯವಹಾ. ೮-೩೯ ಅನು. ೧).

ಜವೆಯ ಕೆಯ್ = ಯವೆಯನ್ನು ಬೆಳೆಯುವ ಹೊಲ : "ಜವೆಯ ಕೆಯ್ ಯವ್ಯಮೆಂಬುದು" (ಹಲಾಯು. ೨೭-೮).

[<ಪ್ರಾ. ಜವ./ಸಂ. ಯವ]

ಜವೆ$_3$ (ನಾ). (ಮಾಟದ) ಮಂತ್ರ ; "ಮಾಯೆ" (ಪ್ರಕೃಥ) : ಏವೆಯಿಟ್ಟು ಕಣ್ಮುಚ್ಚಿದಂತೆ ಮೂಲೋಕಕೆ ಜವೆಯ ಮೋಜವ ಕಲ್ಪಿಸಿದಳು (ಪ್ರೋಹಕ ೨೯-೮). 'ಜವೆಬೂದಿ' ಪರಾ.

[<ಪ್ರಾ. ಜವ./ಸಂ. ಜಪ]

ಜವೆಗೊಂಕು (ಕ್ರಿ). (ಆಲಂ) ಕೂದಲು ಕೊಂಕಂ ; ತೊಂದರೆಯಾಗು : ರವಿಸುತನಿಂತು ರಕ್ಷಿಸಿದ ಕಾರಣದೆ ಕೌರವನಂದು ರಾಯಕುವರಿಯ ಜವೆಗೊಂಕದಂತಿರೆ ನೆಱಿಗೊಂಡು ನಾಗಪುರವ ಪೊಕ್ಕನತಿ ಹರುಷದೊಳು (ಕರ್ಣವ್ಯ. ೫-೨೨).

[ಜವೆ$_1$ (<ಜವಿ$_1$) + ಕೊಂಕು$_1$]

ಜವೆಗೋದಿ, ಜವೆಗೋಧಿ (ನಾ). ಗೋಧಿಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಗೆ; ಯವ: "ಜವೆಗೋದಿ – ಯವಗೋಧೂಮ" (ಕದ್ವಕೋ. ೦೪). ಜವೆಗೋಧಿ ; ಜವೆಗೋಧಿ ಬಗೆಬಗೆಯ ನೆಲ, ಬಗೆಬಗೆ ವಾಯುಗುಣಗಳಿರುವ ಪ್ರದೇಶಗಳಲ್ಲಿ ಬೆಳೆಯುತ್ತದೆ (ಭೂವಿವ. ೦೮೭).

[ಜವೆ$_2$ + ಗೋದಿ$_1$ (<ಗೋದುವೆ)]

ಜವೆಗೋಧಿ 'ಜವೆಗೋದಿ' ನೋ.

ಜವೆಬೂದಿ (ನಾ). ಮಂತ್ರಿಸಿದ ಬೂದಿ ; ಮಂಕುಬೂದಿ: ಅಸುರಮಾಯಾಮಂತ್ರಮಂ ಜಪಿಸಿ ಫಣೆಯೊಳಂ ಭಸಿತಮನು ಧರಿಸಿ ದಿಗ್ಬಂಧನಂಗಳಗೈದು ಶಶಿಯ ಮಂಡಲಕೆ ಕಾವಳಗೈಸಿ ಗ್ರಹಗಣರ ಕಂಗಳಿಗೆ ಜವೆಬೂದಿಯಾ ಸಸಿನೆ ಚೆಲ್ಲುತ ದುರ್ಗಿ ಭೈರವರ ಬಲಗೊಂಡು (ನವಮೋ. ೨೭-೦೩). [ಜವೆ$_3$ + ಬೂದಿ]

ಜವ್ವನ, ಜೌವನ (ನಾ). ೧. ಹರಯ; ಪ್ರಾಯ; ಯೌವನ; ತಾರುಣ್ಯ: ಕಲಿತನದುರ್ಕು ಜವ್ವನದ ಸೊರ್ಕು ನಿಜೇಶನ ನಚ್ಚು . . . ಕರ್ಣ ನಿನಗುಳ್ಳನಿತೇನೆನಗುಂಟೆ (ಪಂಪಭಾ. ೦೦-೨೩); ಸಿರಿಯೊಂದೊದವಂ ಜವ್ವನ ಭರಮಂ ನಚ್ಚಿರ್ದು ಕೆಡುವರ್ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೩-೨೦೨) ; ಇಂದು ಹುಟ್ಟಿದ ಕೂಸಿಂಗೆ ಇಂದೆ ಜವ್ವನವಾಯಿತ್ತಯ್ಯ (ಬಸವ. ೫೦೭) ; ಏನೆಂಬೆನುತ್ಕಟದ ಜವ್ವನಂ ಬರುತಮಿರೆ (ನಂಬಿರ. ೩-೨); ನೀನು ಮಿಗೆ ಮೇಲಲಱಿಯೆ ಜವ್ವನ ದುಬ್ಬುಗೊಬ್ಬಿನಲಿ (ಕುಮಾವ್ಯಾಥೀ. ೦-೩೭) ; ಸಿರಿಯು ಬಂದರೆ ಲೇಸು ತಿರದ ಜವ್ವನ ಲೇಸು (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೦೨೯). ೨. ಮೊಲೆ ; ಸ್ತನ: "ಜವ್ವನಮೆಂದು ಕುಚಂ" (ಕಕಸಾ. ೨೧-೪೩೦); "ಜವ್ವನಮೆನಲ್ಕೆ ಕುಚಮಕ್ಕು" (ಕಬ್ಬಿಗ. ೩೦); ಅಚ್ಚ ಜವ್ವನಮೆಂಬ ದರ್ಪಕಪಟ್ಟಕುಂಜರಕುಂಭಮಂ ಚೆಚ್ಚರಂ ರತಿದೇವಿ ಸರ್ವಲತಾಂತಮಾಲಿಕೆಯಿಂ ಸಮಂತರ್ಚಿಪಂತೆಳವೆಣ್ಣದೊರ್ವಳಮರ್ಚಿ ದಿಳ್ಪಲರನ್ನದೊಳ್ವಚ್ಚಮಂ ನಲಿದಾ ಕುಮಾರಿಯ ಪೀವರ ಸ್ತನಭಾಗದೊಳ್ (ಉದ್ಭಟ. ೮-೩೪) ; ಚುಂಬಿಸೆನ್ನಧರವ ಚುಂಬುಕಾಗ್ರವಿಡಿಯುತ ತುಂಬು ಜವ್ವನಕೆ ಕೈನೀಡಿ ನಂಬಿಸಿ (ಶತಸಾಂ. ೩೨-೭೯). ಜೌವನ : ೧. ಪೋದುದು ಜೌವನಂ ಕ್ರಮದಿನಾದುದು ಮುಪ್ಪು (ಆದಿಪು. ೨-೩೫) ; ಉದಯಿಸಿ ಜೌವನಮಂ ತಳೆದೊದವಿದ ಮುಪ್ಪಿನೊಳೆ ಕಟಿವರಿಲ್ಲಿಂ ಬಟಿಯಂ (ಪಂರಾಮಾ. ೦-೮೪); ಜೌವನದೇಟಿಗೆ ಕಯ್ಗೆ ಕನ್ನಡಿಯೆನಿಸಿತ್ತು (ಕಬ್ಬಿಗಕಾ ೪೭) ; ಜೌವನವಾದುದು ಮತ್ತನುಜೆಗೆ (ಜಿಮುಗಾ. ೩-೭೦)
[<ಪ್ರಾ. ಜೋವ್ವಣ. / ಸಂ. ಯೌವನ]

ಜವ್ವನಂನೆಟಿ, ಜೌವನಂನೆಟಿ (ಕ್ರಿ). ಯೌವನ ತುಂಬು ; ಪ್ರಾಯಕ್ಕೆ ಬರು : ಎಂತೆಂತೆಟಗ್ಗಿಯ ಜವ್ವನಂನೆಟಿಗುವುಂತಂತೊಪ್ಪೆ ಲಾವಣ್ಯಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೯-೧೭) ; ದಿವ್ಯವಸ್ತ್ರಭೂಷಣಮಣಿಮಾಳಿಗಳ್ನೆಟಿದು ತನ್ನೊಡವುಟ್ಟಿರೆ ಬೇಗವೇಗವಾ ಕ್ಷಣದೊಳೆ ಜವ್ವನಂನೆಟಿಯೆ ನೆಟ್ಟನೆ ತೊಟ್ಟನೆ ಬಂದು ಪುಟ್ಟಿದಂ (ಸುಕುಮಾ. ೯-೧೮). **ಜೌವನಂನೆಟಿ :** ಜೌವನಂನೆಟಿದ ಪ್ರಭಾವತಿಯನಾರ್ಗೆ ಕುಡುವಮೆಂದು . . . ಆಳೋಚಿಸಿ (ಪಾರ್ಶ್ವಪು. ೯೦-೨೫). [ಜವ್ವನ + ನೆಟಿ$_1$]

ಜವ್ವನಂಬಡೆ (ಕ್ರಿ). ತಾರುಣ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದು: ಗೆಲ್ಲಂಪಡೆದ ಪಂದೆಯಂತೆ ಜವ್ವನಂಬಡೆದ ಮುದುಪನಂತೆ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೩-೦೨೫). [ಜವ್ವನ+ಪಡೆ$_1$]

ಜವ್ವನವೆಟು (ಕ್ರಿ). = ಜವ್ವನಂಬಡೆ: ತಿಣ್ಣ ಜವ್ವನವೆತ್ತ ಕೆಳದಿ ಕೇಳ್ (ಮೋಹನ. ೩೦-೨೪). [ಜವ್ವನ + ಪೆಟು$_1$]

ಜವ್ವನಿ (ನಾ). =ಜವ್ವನೆ: ಕನ್ನೆವೇಟಕ್ಕೆ ತನ್ನಂ ಮಾಱುಗೊಟ್ಟ ಪಾಱುಗೆಯ್ವುದ ಜವ್ವನಿಗಿನಿಯನಿತ್ತ ನಖರದಕ್ಷತಂಗಳನೆ ತೊಡವು ಮಾಡಿ ಮೆಱೆವುದನವ ಳೊಡನಾಡಿ ನೋಡಿ ಕಂಡು (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೮-೫೫ ವ). [ಜವ್ವನ + -ಇ$_2$]

ಜವ್ವನಿಕೆ (ನಾ). ಹರಯ ; ತಾರುಣ್ಯ ; ಯೌವನ : ತನ್ನ ಜವ್ವನಿಕೆಯ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಉಳ್ಳವರ ಒಕ್ಕಲಾಗಿದ್ದಳು (ದೀಪಕ. II, ೧೯೩).
[ಜವ್ವನ + - ಇಕೆ]

ಜವ್ವನಿಗ, ಯುವ್ವನಿಗ (ನಾ). ಹರಯದವನು ; ತರುಣ ; ಯುವಕ : "ದಾರಕಃ, ತರುಣಃ, ಯುವಾ—ಈ ೩ ಜವ್ವನಿಗಂ" (ಹಲಾಯು ೮೩-೩೪೯) ; ಪೆಸರೇನಾರ್ಗೀತನೀ ಜವ್ವನಿಗ ತವಸಿ (ಕಾದಂಪೂ. ೭೭೦) ; ಪಾಂಥರೊಳಗೆ ಬಳಲ್ದು ಬರ್ಪ ಜವ್ವನಿಗನಂ ಕಂಡು (ಗಿರಿಜಾ. ೨-೦೮ ವ). **ಯುವ್ವನಿಗ :** ಇವನಸುರ ಮಧುಗುಡಿಗ ಯುವ್ವನಿಗ ಮದನಗೃಹವ್ಯಾಧಿಗಂ (ನವಮೋ. ೯-೦೭). [ಜವ್ವನ + - ಇಗ]

ಜವ್ವನಿಗಿತಿ (ನಾ).=ಜವ್ವನೆ: ಆರೂಕಿರಿಯ ಜವ್ವನಿಗಿತಿಯರು ಇಲ್ಲವಾಗಿದೆ (ಬಿಟ್ಟೆಅ. ೧೮೦-೪). [ಜವ್ವನಿಗ + - ಇತಿ$_1$ (< - ಇತ್ತಿ)]

ಜವ್ವನಿಗೆ (ನಾ).=ಜವ್ವನೆ : ಈ ತೆಱದ ಮೆಱೆವ ಮಿಱುಗಿಗರ ಮುಱುಕವಾ ದೊರೆಯ ಭರದ ಜವ್ವನಿಗೆಯನಿಮ್ಮ ಕೆಯ್ಸಾರಲಿತ್ತಪ್ಪುದೆ (ವರ್ಧಪು. ೯-೪೩ ವ). [ಜವ್ವನಿಗ + - ಎ$_2$]

ಜವ್ವನೆ, ಜೌವನೆ, ಯುವ್ವನೆ (ನಾ). ಯುವತಿ ; ತರುಣಿ: " ವಧೂಟೀ, ಚಿರಂಟೀ — ಈ ೨ ಜವ್ವನೆ" (ಹಲಾಯು. ೭೯-೩೩೦); ಜವ್ವನೆ ಗಡಮಾಡಲ್ ಪಾಡಲವಳ್ ಬಲ್ಲಳ್ (ಆದಿಪು. ೫-೪೩) ; ಜವ್ವನೆಯ ಮೊಲೆಯಂತೆ . . . ಕಡೆಯೊಳ್ ಪೇಸುಪಥಮುಮಶೋಭೆಯುಮಾಗದೆ ಪೋಗದು (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೭-೦೨೨); ಎನ್ನ ಮನೆಯೊಳ್ ತುಂಬಿದ ಜವ್ವನೆಯನಿರಿಸಲಣ್ಮೆಂ (ದಶಕು. ೧೦-೭೭). **ಜೌವನೆ :** " ಪಡ್ಡಾ—ಜೌವನೆ" (ಕಾರಕ್ಕ. ೨೪). **ಯುವ್ವನೆ :** ಬಾಲಕಿಯರುಂ ಯು[ಪಾಠಾಂ. ಯೌ]ವ್ವನೆಯರುಂ . . . ವಯೋಧರ್ಮಂಗಳಂ ತಿಳಿದು (ಬಸವು. ೪೦-೦೮). [ಜವ್ವನ + - ಎ$_2$]

ಜವ್ವರಿಸು, ಚವ್ವಲಿಸು (ಕ್ರಿ). ಶೋಭಿಸು ; ವಿಜೃಂಭಿಸು: ಜವ್ವನ ಜವ್ವನ ಕೊಪ್ಪುವಲಂಕಾರ ಜವ್ವರಿಸುವ [ಪಾಠಾಂ. ಚವ್ವಲಿಸುವ] ಹಾವಭಾವ ಕವ್ವರಿಸುವ ಕಾಂತಿರಸದಿಂದ ನೃಪನ ಕಣ್ಣವ್ವಳಿಸುವವೊಲೆಸೆದರು (ಹೇರಂ. ೧೩-೫೫). **ಚವ್ವಲಿಸು :** ಮೇಲಿನ ಪ್ರಯೋಗದ ಪಾಠಾಂತರವನ್ನು ನೋಡಿ. [?. / ತೆಲು. ಜುವ್ವರಿಂಚು = ವಿಜೃಂಭಿಸು]

ಜವ್ವಾಜಿ 'ಜವಾದಿ' ನೋ.

ಜವ್ವಾದಿ 'ಜವಾದಿ' ನೋ.

ಜಷ್ಟೆ (ನಾ). ಉದಾಸೀನತೆ; ಆಲಸ್ಯ; ಸೋಮಾರಿತನ: ಜೇಷ್ಠ ಮೂಲ ಹಿಡಿದರೆ ಜಷ್ಟೇ ಮುಟ್ಟಿದ ಹಾಗೆ (ಎಸಬ್ಬ. XV, ೩೨); ಸ್ವಲ್ಪ ತಲೆ ಬಾಚು ಅಂದರೆ ಏನೋ ಜಷ್ಟೆ (ರೂಢಿ). [<ಸಂ. ಜ್ಯೇಷ್ಠಾ]

ಜಸ$_1$, ಝಸ$_1$ (ನಾ). ೧. ಒಳ್ಳೆಯ ಹೆಸರು ; ಯಶಸ್ಸು ; ಕೀರ್ತಿ : "ಜಸಂ ಕೀರ್ತಿಯೆ" (ಕರ್ಣಾನಿ. ೫೨) ; ಕುಸುಮಂಗಳೆಂಬ ಮಾತದು ಪುಸಿ ದಹನಮಯಂಗಳೆಂಬುಗಳ್ಮನಸಿಜನಾ ಜಸವಮಱೆಯೆ ಸುಡುವುದೆ(ವೆ)ರ್ದೆಯಂ (ಕವಿರಾ. ೩-೦೮೪); ಕೇಸವಯ್ಯನವಾರ್ಪ್ಪೊರ್ಗಳರ್ನೆ ಗಟ್ಟಿಗುಪಮಾಗಿ ಜಸಂ ಭುವನಾನ್ತರಾಳದೊಳ್ (ಎಕ. III, ನಂಜನ. ೭೮-೦೮; ಸು. ೯೦೦); ಒಡಲುಂ ಪ್ರಾಣಮುಮೆಂಬಿವು ಕಿಡಲಾದುವು ಜಸಮದೊಂದೆ ಕಿಡದದನಾಂ ಬಲ್ವಿಡಿವಿಡಿದು ನೆಗಟ್ವೆಂ (ಪಂಪಭಾ. ೦೨-೦೮೦) ; ಜಸಮೆ ತನಗೆ ಮಯ್ಸಿರಿಯೆಂಬುದನಱಿವುವಂತೆ ಪೂಸಿದ ಬೂದಿಯೊಳಂ . . . ಚೆಲ್ವನಾಂತು (ಕಬ್ಬಿಗಕಾ. ೧೬೭) ; ಋಷಿವಾಕ್ಯದೊಡನೆ ವಿಜ್ಞಾನ ಕಲೆ ಮೇಳವಿಸೆ ಜಸವು ಜನಜೀವನಕೆ (ಮಂಕುತಿ. ೫೨೨). ೨. ಶೋಭೆ : ವೈಭವ: ಹಸಿವು ವೆಸನ ತೃಷೆಯಾಲಸ್ಯಮೋಹವೆಂಬೆಸಕವುಳ್ಳುದು ನರದೇಹ ಉಸಿರಿದ ಕೃತಿಯೊಳು ಮಱೆದೆಡಹಿರೆ ತಿದ್ದಿ ಜಸವ ಮೆಱೆವುದು ಕೋವಿದರು (ಕಂನವಿ. ೧-೧೫) ; ಮಿಸುನಿಗಂಬದ ಪಟ್ಟಸಾಲೆ ನಾನಾ ಬಗೆಯೆಸೆವ ಮೇಲ್ಕಟ್ಟುಗಳಿಂದ ಜಸವ ಬೀಱುದುವು ನಾಟಕಶಾಲೆಯ ಬಲೆಯರಸೆದಿಹ ಮಣಿಮಯ ಭವನ (ಕಂನವಿ. ೭-೪೩). **ಝಸ$_1$:** ೧. ಬಿರುದಿನ ಬಿಂಕದಚಪಳ ವಿರೋಧಿಗಳಂ ತಱಿದಿಕ್ಕಿ ದಿಕ್ಕರಿವರಿಯನ್ತ್ರಮುಂ ಝಸಮನಾರ್ಜ್ಜಿಸಿ ವೀರರಸಂ ತುಳ್ಕಾಡಿ ಕಾದಿದಂ (ಶಾಸಂ. XX, ೧೬೯-೧೩ ; 1183).
[<ಪ್ರಾ. ಜಸ / ಸಂ. ಯಶಸ್]

ಜಸ$_2$, ಝಸ$_2$ (ನಾ). ವಿಮಾನ ; ಝಡಿತಿ – ಜಡಿತಿ; ಝಷ – ಜಸ (ಶಬ್ದಾನು. ೧೯೩ ಪ್ರಯೋ). **ಝಸ$_2$:** 'ಝಸಕೇತು' ಪರಾ.
[<ಪ್ರಾ. ಝಸ / ಸಂ. ಝಷ]

ಜಸಂದಳೆ (ಕ್ರಿ). ಕೀರ್ತಿಯನ್ನು ಪಡೆ ; ಯಶಸ್ಸನ್ನು ಹೊಂದು : ಆವ ನರನಾವ ಕೃತ್ಯಕೆಗೆಯ್ಕಲು ಬೀಯದ ಜಸಂದ[ಪಾಠಾಂ. ಬ]ಳೆವುದಿಲ್ಲಿ ನಾರಕದ ಬಿಱುಬೀಯದ ಸುಖಂ ಪರದೊಳೆಂತು ದೊರಕೊಂಬುದೆಂಬೀ ಯವಸ್ಥೆಯನೆನಗೆ ವಿಸ್ತರಿಸಿ ಪೇಳ್ವುದು(ಕ್ರಮಿಥಾ. ೫-೪೮). [ಜಸ$_1$+ತಳೆ$_1$]

ಜಸಂಬಡೆ, ಜಸವಡೆ, ಝಸಂಬಡೆ (ಕ್ರಿ). ಹೆಸರುವಾಸಿಯಾಗು ; ಹೆಸರಾಗು ; ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗು: ನವ್ಯೊವಜರ್ ಜಸಂಬಡೆದ ಭಾರ್ಗವರ್ (ಪಂಪಭಾ. ೦೨-೫೭) ; ತನ್ನೊಡಮೆಯನನವರತ ದಾನದಿಂ ತವಿಸಿ ಜಸಂಬಡೆದಲ್ (ಆದಿಪು. ೧-೦೫೦); ವಾಜಿವಂಶದಪ್ಪಾಡುವಿನಂ ಜಸಂಬಡೆದ ನೆಂಬುದು ಧಾರಿಣಿ ನಾಗರಾಜನ (ನಾಂದೇಡ್. ೨೩-೩೨ ; 1122) ; ಗುಣಂ ಗೊಂಡುಂ, ಜಸಂಬಡೆದುಂ, ಕಳಸವಿಟ್ಟುಂ(ಧರ್ಮಪರೀ. ೧೩೪ ಉದಾ).**ಜಸವಡೆ:** ಮೂಜಗದೊಳೆನಿಸು ಜಸವಡೆದೊಡಂ ಗುಹ್ಯಕಾಸ್ಪದಮೆನಿಪುದಳಕಾಪುರಂ (ಕ್ರಮಿಥಾ. ೩-೦೫) ; ಎಸೆವಾ ಕಾವೇರಿಯ ತಟದೊಳು ಬಹು ಪುಣ್ಯದೆಸಕದ ದಿವ್ಯಸ್ಥಳಗಳು ಜಸವಡೆದಿಹುವು (ಕಂನವಿ. ೨-೨೦); ಸಕಲ ವೇದಾವಳಿಯೊಳು ಜಸವಡೆದ ಪಾವನಚರಿತೆಯ . . . ವಂದಿಪೆನು (ಹರಿಬ. ೮-೨). **ಝಸಂಬಡೆ:** ಶಂಕರನಾರಾಯಣನ ಪೆಸರಿಂ ಕಡುಝಸಂಬಡೆದ ಭೂಸುರರನಿಂ ಕೃತವಿದಧ್ಯಾತ್ಮರಾಮಾಯಣಂ (ಅಧ್ಯಾರಾ. ೧-೨).
[ಜಸ$_1$ + ಪಡೆ$_1$]

ಜಸಯುತ (ನಾ). ಕೀರ್ತಿಶಾಲಿಯಾದವನು ; ಯಶೋವಂತ : ಕರಣ ತ್ರಯಂಗಳೊಳ್ ಜಸಯುತನೊಳ್ ಗೃಹೋಪಕರಣಂಗಳೊಳುತ್ತಮ ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ವರ್ತಿಸುವುದು ಸಾಧನಾಹ್ವಯ (ನಾನಾರ. ೦೦೫).
[ಜಸ$_1$ + ಯುತ]

ಜಸವಂತ (ನಾ). ಕೀರ್ತಿಶಾಲಿ ; ಕೀರ್ತಿವಂತ: ವಂತ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ — ಸಿರಿವಂತಂ, ಜಯವಂತಂ, ಜಸವಂತಂ (ಶಮದ. ೨೦೭ ಪ್ರಯೋ) ; ಜಸಮುಂಟೀತಂಗೆ, ಜಸವಂತಂ (ಶಬ್ದಾನು. ೪೦೦ ಪ್ರಯೋ).
[ಜಸ$_1$ + - ವಂತ]

ಜಸವಡು (ಕ್ರಿ). ಅಂದವಾಗು; ಶೋಭಿಸು: ಮಿಸುನಿಯ ಹಡಪ ಚಾಮರ ಕುಂಚ ಕಳಾಂಜಿ. ಪೊಸವಟ್ಟೆಯು ಪಾವಡೆಯು ಜಸವಟ್ಟೊಳಗದವರ ಮೇಳದೊಳಾಗ ವಸುಧೇಶ ಸಾರಿಗೈದಿದನು (ಕಂನವಿ. ೨೨-೮೮).
[ಜಸ$_1$ + ಪಡು$_1$]

ಜಸವಡೆ 'ಜಸಂಬಡೆ' ನೋ.

ಜಸವೆಱು (ಕ್ರಿ). = ಜಸಂಬಡೆ : ಜಸವೆತ್ತ ಗರುಡಬಾಣದಿ ಕೃಷ್ಣರಾಯ ಖಂಡಿಸಲದು ಬಯಲಾದುದು (ವೀರದತ. ೩೯-೨೮); ಜಸವೆತ್ತು ಪೆರ್ಮೆ ಮಿಗೆ ರಂಜಿಸೆ (ರಾಜಶೇ. ೧-೬೯). [ಜಸ$_1$ + ಪೆಱು$_1$]

ಜಸೆ 'ದಸೆ$_1$' ನೋ.

ಜಸ್ತು (ನಾ). ತವರ ಮತ್ತು ಸೀಸಗಳಿಂದಾದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮಿಶ್ರ ಧಾತು : ಎಣ್ಣೆಯ ಪೀಪಾಯಿ ಮತ್ತು ಜಸ್ತಿನ ಡಬ್ಬಿಯಲ್ಲಿಯ ತುಪ್ಪ (ಮುಂಬವ್ಯಾ. ೮೦). [←ಮರಾ. ಜಸ್ತ್ ; ಹಿಂ. ಜಸ್ತಾ/ಪ್ರಾ. ಜಸದ.]

ಜಹಂಗೀರು 'ಜಹಾಂಗೀರು' ನೋ.

ಜಹಗೀರದಾರ 'ಜಹಗೀರುದಾರ' ನೋ.

ಜಹಗೀರಿ 'ಜಹಗೀರು' ನೋ.

ಜಹಗೀರು, ಜಹಗೀರಿ, ಜಾಗಿರಿ, ಜಾಗೀರ್, ಜಾಗೀರಿ, ಜಾಗೀರು (ನಾ). ೧. ಮಾನ್ಯವಾಗಿ ದೊರೆತ ಭೂಮಿ, ಗ್ರಾಮ ಮೊದಲಾದುವು: ನಿನಗೆ ಹರದನ ಹಳ್ಳಿಯನ್ನು ಜಹಗೀರು ಕೊಡಿಸುತ್ತೇವೆ (ಹೈದರ. ೩೪) : ಆ ಜಹಗೀರಿನ ವಾರ್ಷಿಕ ವರಮಾನವು ಒಳಗ್ಗೆ ಸಾವಿರಗಳಷ್ಟು ಇದ್ದಿತು (ಘೂರಾತ. ೫). **ಜಹಗೀರಿ:** ೧.ಕೊಡಗರ ಭೂಮಿ ಮನೆಯನ್ನು ಆ ಮುಸಲ್ ಮಾನರಿಗೆ ಜಹಗೀರಿ ಆಗಿ ಕೊಟ್ಟು (ರಾಜೇಂದ್ರ. ೦೬). (ಗು). **೨.** ಜಹಗೀರಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ: ಶೀಮೆಯೇನಾದರೂ ಜಹಗೀರಿ ಇನಾಮಾಗಿ ಬೇಕೆಂಬ ಅಪೇಕ್ಷೆಯೂ ಇಲ್ಲಾ (ರಾಜೇಂದ್ರ. ೧೦೫). **ಜಾಗಿರಿ :** ೧. ಒಂದು ಜಾಗಿರಿನಲ್ಲಿಯ ಜಾಗಿರದಾರರು ತಮ್ಮ ಹಳ್ಳಿಯ ಜನರ ಮೇಲೆ ನಡೆಸುವ ಕ್ರೂರವಾದ ಒತ್ತಾಳಿಕೆ (ಸಾಸಮೂ. ೬೮). **ಜಾಗೀರ್ :** ೧. (ಕೃಸಗಿ. II, ೫೫೦). **ಜಾಗೀರಿ :** ೧. ಅಖಂಡ ಜಾಗರದ ಜಾಗೀರಿ ಸನದನ್ನು ಪಡೆದವರಂತೆ (ದೀಪಹ. II, ೨೨೯). **ಜಾಗೀರು :** ೧. 'ಜಾಗೀರುದಾರ' ಪರಾ.
[←ಮರಾ. ಜಹಾಗೀರ್, ಜಾಹಾಗೀರ್ ; ಪಾರ. ಹಿಂ. ಜಾಗೀರ್, ಜಾಗೀರಿ]

ಜಹಗೀರುದಾರ, ಜಹಗೀರದಾರ, ಜಹಾಗೀರದಾರ, ಜಾಗೀರದಾರ, ಜಾಗೀರುದಾರ, ಜಾಗೀರ್ದಾರ್ (ನಾ). ಜಹಗೀರನ್ನು ಪಡೆದವನು; ಜೋಡಿದಾರ: ದೊಡ್ಡದೊಡ್ಡ ಜಹಗೀರುದಾರರು ತಮ್ಮತಮ್ಮೊಳಗೆ ಯುದ್ಧಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದರು (ಯೋಧಪು. ೦). **ಜಹಗೀರದಾರ :** ಸಾವಿರಾರು ಜಹಗೀರದಾರರು ತಾಲೂಕುದಾರರು . . . ದುರ್ದೆಶೆಗೀಡಾಗಿದ್ದರು (ಪ್ರಬಂಧ. ೫೪). **ಜಹಾಗೀರದಾರ :** ಆ ಜಹಾಗೀರದಾರರ ಮನೆಯ ವಿಷಯವಾಗಿ ನೀನು ವಿಚಾರಿಸುತ್ತಿಯಷ್ಟೇ ? (ಮೋಹಿನೀ. ೩). **ಜಾಗೀರದಾರ :** ಅಗರ್ಭಶ್ರೀಮಂತರು . . . ಜಾಗೀರದಾರರು !! (ಇತಿಶ್ರೀ. ೬). **ಜಾಗೀರುದಾರ:** (೩). **ಜಾಗೀರ್ದಾರ್:** (ಕೃಸಗಿ. II, ೫೫೦).
[←ಮರಾ. ಜಹಾಗಿರದಾರ್, ಜಾಗೀರ್ದಾರ್ ; ಪಾರ. ಹಿಂ. ಜಾಗೀರ್ದಾರ್]

ಜಹಜು, ಜಾಜು$_2$ (ನಾ). ಹಡಗು : ಫರಾಶೀಸರ ದೊಡ್ಡ ಜಹಜು ಹದಿಮೂರು ಇಂಗ್ರೇಜಿಯವರ ಜಹಜು ಹದಿಮೂರು (ರಾಜೇಂದ್ರ. ೬೦) : ಸಮುದ್ರದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಪ್ರಚಂಡವಾರುತ ಪ್ರಾರಂಭವಾಗಿ ಅನೇಕ ಜಹಜುಗಳು ಕಷ್ಟಕ್ಕೆ ಒಳಗಾದವು (ಇಬದು. ೯೧). **ಜಾಜು$_2$:** ಅವರು ಇಳಿದು ಜಾಜು ಹತ್ತಿ ಹೋದರು (ರಾಜೇಂದ್ರ. ೧೬).
[←ಅರ. ಹಿಂ. ಮರಾ. ಜಹಾಜ್]

ಜಹದಜಹಲ್ಲಕ್ಷಣ (ನಾ). [ಕಾವ್ಯಮೀ] ಮೂರು ಬಗೆಯ ಲಕ್ಷಣಾವೃತ್ತಿಯ ಒಂದು ಪ್ರಕಾರ ; ವಾಚ್ಯಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಅಂಶವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಒಂದು ಅಂಶವನ್ನು ಬಿಡದಿರುವುದು: ಸೋಯಂಶಬ್ದಂಗಳಿಂದ ದೇವದತ್ತ ಗತವಾದ ಐಕ್ಯಮಂ ಲಕ್ಷಿ. ... ಪರಸ್ಪರಾಭೇದ ತಾದಾತ್ಮ್ಯಂ ಘಟಿಸುವಂತೆ ಬೋಧಿಪುದೇ ಜಹದಜಹಲ್ಲಕ್ಷಣ (ವಿವೇಕ. ೪೬); ವಾಚ್ಯಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಏಕದೇಶವ ಬಿಟ್ಟು ಏಕದೇಶದಲ್ಲಿ ಪ್ರವರ್ತಿಸುವದು ಜಹದಜಹಲ್ಲಕ್ಷಣವೆಂತಾ ಹೇಳಲ್ಪಡುವದು (ಈಶ್ವಸ್ವ. ೨೦-೮).
[ಸಂ. ಜಹದಜಹಲ್ಲಕ್ಷಣಾ (ಜಹತ್ + ಅಜಹತ್ + ಲಕ್ಷಣಾ)]

ಜಹದಜಹಲ್ಲಕ್ಷಣಾವೃತ್ತಿ (ನಾ). = ಜಹದಜಹಲ್ಲಕ್ಷಣ : ಲಕ್ಷಣಾವೃತ್ತಿಯಿಂದ ಬೋಧಿತವಾಗುವ ಅರ್ಥವು ಶಕ್ಯಾರ್ಥದ ಏಕದೇಶವಾಗಿರುವ ಕಲ್ಪದಲ್ಲಿ ಆ ಲಕ್ಷಣಾವೃತ್ತಿಯು ಜಹದಜಹಲ್ಲಕ್ಷಣಾವೃತ್ತಿ ಎನ್ನಿಸುವುದು (ಛಾಪತ್ರ್ಯ. ೬೦೧). [ಸಂ.(ಜಹತ್ + ಅಜಹತ್ + ಲಕ್ಷಣಾವೃತ್ತಿ)]

ಜಹದಜಹಲ್ಲಕ್ಷಣೆ (ನಾ).=ಜಹದಜಹಲ್ಲಕ್ಷಣ: ಜಹದಜಹಲ್ಲಕ್ಷಣೆಯೆಂದರೆ, ಪದಗಳ ಸಹಜವಾದ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಒಂದಂಶವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಒಂದುಂಶವನ್ನು ಬಿಡದಿರುವುದು (ಹಿಂದಸಾ. ೨೦೬).
[ಸಂ. ಜಹದಜಹಲ್ಲಕ್ಷಣಾ (ಜಹತ್ + ಅಜಹತ್ + ಲಕ್ಷಣಾ)]

ಜಹಪನಾ 'ಜಹಾಪನಾ' ನೋ.

ಜಹರ್ 'ಜೋಹರ್$_2$' ನೋ.

ಜಹಲ್ಲಕ್ಷಣೆ (ನಾ). [ಕಾವ್ಯಮೀ] ಲಕ್ಷಣಾವೃತ್ತಿಯ ಒಂದು ಪ್ರಕಾರ; ವಾಚ್ಯಾರ್ಥವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಬೇರೆ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುವುದು : "ಕೇರಿಯೆಲ್ಲ ಕಣ್ಣೀರು ಸುರಿಸಿತು" . . . "ಕೇರಿ" ಎಂಬುದರಲ್ಲಿ ವಾಚ್ಯಾರ್ಥವು ಪೂರ್ತಿಯಾಗಿ ತಿರಸ್ಕೃತವಾಗುತ್ತದೆ ; ಅದಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟದ್ದರೂ ಅದನ್ನೊಳಕೊಳ್ಳದೆ ಬೇರೆಯಾಗಿರುವ "ಜನರು" ಎಂಬ ಅರ್ಥವು ಲಕ್ಷಿತವಾಗುತ್ತದೆ. (ಜನರು ಕಣ್ಣೀರು ಸುರಿಸಿದರೇ ಹೊರತು, ಕೇರಿ ಕಣ್ಣೀರು ಸುರಿಸಲಿಲ್ಲ.) ಈ ಬಗೆಯ ಲಕ್ಷಣೆಗೆ "ಜಹಲ್ಲಕ್ಷಣಾ" ಎಂದು ಹೆಸರು (ಭಾರಮೀ. ೨೫೨). [ಸಂ. ಜಹಲ್ಲಕ್ಷಣಾ (ಜಹತ್ + ಲಕ್ಷಣಾ)]

ಜಹಾಂಗೀರು, ಜಹಂಗೀರು, ಜಾಂಗೀರು (ನಾ). ಉದ್ದಿನ ಹಿಟ್ಟಿನಿಂದ ಸುತ್ತುಸುತ್ತಾಗಿ ಮಾಡಿ, ಸಕ್ಕರೆಯ ಪಾಕದಲ್ಲಿ ನೆನೆಸಿದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಿಹಿಖಾದ್ಯ : ನನಗೆ ಜಹಾಂಗೀರು ಕೊಡಿಸು (ರೂಢಿ). **ಜಹಂಗೀರು:** ನೀವು ಮಾಡಿರುವ ಜಹಂಗೀರು ತುಂಬ ಚೆನ್ನಾಗಿದೆ (ರೂಢಿ). **ಜಾಂಗೀರು:** ಜಿಲೇಬಿ . . . ಜಾಂಗೀರು, ಹೋಳಿಗೆ (ರೂಪಸಂ.೧೬).
[←ಪಾರ. ಹಿಂ. ಜಹಾಂಗೀರೀ = ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹಸ್ತಾಭರಣ]

ಜಹಾಗೀರದಾರ 'ಜಹಗೀರುದಾರ' ನೋ.

ಜಹಾದ್ (ನಾ). ಧರ್ಮಯುದ್ಧ : ನಿನ್ನ ಭಿಕ್ಷಾಪಾತ್ರವನ್ನು ಎತ್ತಿ ಹಿಡಿದು ಜಹಾದ್ ಜಹಾದ್ ಎಂದು ಕೂಗುತ್ತ ಉತ್ತರಾಭಿಮುಖವಾಗಿ ಹೋಗಬೇಕಾಗಿದೆ (ಕೈಲಾಕ. ೬೮). [←ಪಾರ. ಜಹಾದ್, ಜಿಹಾದ್]

ಜಹಾಪನಾ, ಜಹಪನಾ (ನಾ). ಚಕ್ರವರ್ತಿ, ಮಹಾಪ್ರಭು ಎಂಬಂತೆ ಸಾರ್ವಭೌಮರನ್ನು ಸಂಬೋಧಿಸುವಾಗ ಬಳಸುವ ಶಬ್ದ : ಜಹಾಪನಾ! [ಮಹಾಸ್ವಾಮಿ!] ಈ ದಾಸಿಯು ಶುಭಸಮಾಚಾರವನ್ನು ತಂದು ಹೇಳಿದಳು (ಕಪಾಕುಂ. ೬೯) ; ಹಾಗಲ್ಲ ಜಹಾಪನಾ, ಗುಲಾಮಿನ ಕಾಲಿಲ್ಲ ತೀರಬೇಕೂ ಬೇಡವೂ (ಗಾಳಿಪ. ೧೨೦). **ಜಹಪನಾ :** ಜಹಪನಾ — ಇಂಗ್ರೇಜಿ ಪಿಶಾಚಿಗಳು ಪಹರ್‌ಗುಂಜನ್ನು ಲೂಟಿಗೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದಾರೆ (ಅನ್ನಾವ. ೨೦). [←ಪಾರ. ಹಿಂ. ಜಹಾಂಪನಾಹ್]

ಜಹ್ನುಜಾಂಬು (ನಾ). ಗಂಗಾನದಿಯ ನೀರು ; ಪವಿತ್ರವಾದ ನೀರು: ಜಹ್ನುಜಾಂಬುಗಳಿಂದಂ ತುಂಬಿ ಸಹಸ್ರ ಕುಂಭದಭಿಷೇಕಮಂ ಗೈವೆ (ರಾಜಶೇ. ೩-೨೮). [ಸಂ. (ಜಹ್ನುಜಾ + ಅಂಬು)]

ಜಹ್ನುಜಾತೆ (ನಾ). ಜಹ್ನುಮುನಿಯ ಮಗಳು; ಜಾಹ್ನವಿ; ಗಂಗಾ ನದಿ: ಜಹ್ನುಜಾತೆಯನುತ್ತರಿಸಿ, ನಾವೆಯಿಂದಿಳಿದು (ಶ್ರೀ ರಾ ಮಾ. ೧೨೭-೫೦). [ಸಂ. ಜಹ್ನುಜಾತಾ (ಜಹ್ನು + ಜಾತಾ)]

ಜಹ್ನುಜೆ (ನಾ).=ಜಹ್ನುಜಾತೆ. 'ಜಹ್ನುಜಾಂಬು' ಪರಾ. [ಸಂ. ಜಹ್ನುಜಾ]

ಜಹ್ನುಸುತೆ (ನಾ). = ಜಹ್ನುಜಾತೆ: ತೋಮುದ ಕಿಚ್ಚು ತುಡುಕದ ಮುನ್ನ ತಗೆದನು ಬಿಚ್ಚುಜಡೆಗಳ ಜಹ್ನುಸುತೆಯಲಿ ನಾದಿದನ ಭಟನ (ಕುವ್ಯಾ.ಗ. ೯-೨೩). [ಸಂ. ಜಹ್ನುಸುತಾ (ಜಹ್ನು + ಸುತಾ)]

ಜಳ$_1$ 'ಜಲ$_1$' ನೋ.

ಜಳ$_2$ 'ಜಲ$_2$' ನೋ.

ಜಳಂಬ, ಝಣಂಬ, ಝಳಂಬ (ನಾ). ೧. ಮೇಲ್ಮುಸುಕು; ಹೊದಿಕೆ; ತೆರೆ: "ಮೇಲುಮುಸುಕಿಗೆ ಜಳಂಬಮುದು" (ಶಬ್ದಮಂ. ೬೦): "ಮುಸುಕೆ ಜಳಂಬಂ" (ಕವಿಕಂ. ೧೬೪). ೨. ಬೀಸಣಿಗೆ. 'ಜಳಂಬಾಯ್ತ' ಪರಾ. **ಝಣಂಬ:** ೧. ಇಂದ್ರಜಾಲಿಗರ ಪಾಪೆಗಳುಂ ಸೀರೆಗಳುಂ ಝಣಂಬಮಂ ಕೊಂಡೊಂದು ಪ್ರತಿಮುಖಮುಂ ಕೊಂಡು ತನ್ನ ಮುಖದೊಳಿಟ್ಟು ಪುಲಿಯ ಝಣಂಬಮುಮಂ ತೊಟ್ಟು (ವಡ್ಡಾ.ರಾ. ೧೯-೧೨); ಜವಳಿ ಝಣಂಬಮಂ ಕೊಡೆಯನನ್ನಳಮಂ (ಬೊಂಕಶಾ. ೧೯೩೪, ಹಿರೇಕೆರೂರ್. ೨೦-೨೪ ; ?). **ಝಳಂಬ:** ೧. "ಝಳಂಬಮೆಂದು ಮೇಲ್ಮುಸುಕು" (ಕರಸಾ. ೨೦-೩೯೮); ಚಿತ್ರದಣ್ಣಂ ಪಳಿಯೆಸೆವ ಝಳಂಬಂ ಗಜೇನ್ದ್ರಂ ತುರಂಗಂ (ಎಕ. XIII, ೩೩೦-೧೩ : ೧೨೮); ಬಣ್ಣದ ಸೀರೆ ಮೇಘ ವಣ್ಣಗೆಯು ಝಳಂಬಮೆಂಬಿವಳವಟ್ಟಿರೆ . . . ನಡೆತಂದನಂದು ನವ ಯೌವನನೊರ್ವನಪೂರ್ವ ಚಿತ್ರಿಕಂ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೫-೨೯); ಪಟಿಯ ಝಳಂಬ ಮುಜ್ಜಳಿಪ ಮುದ್ರಿಕೆ ಬಣ್ಣದ ಸೀರೆ . . . ತನ್ನೊಳೊಳ್ಪಳವಡೆ ಬಂದಂ (ಲೀಲಾವ. ೯-೫೫); ಕಡಲುಡಿಗೆಗೊಂಡ ಪೊಡವಿವೆಣ್ಗಂಬರಾಂಬುಜನೇತ್ರ ನಿತ್ತ ಪೀತಾಂಬರದ ಝಳಂಬಮೆಂಬ ಬೆಡಗನವರ್ಚಿಯುಂ (ರಾಜಶೇ. ೧೨-೩೯ ವ): (ತನ್ನ ಕಯ್ಯುದರ ಝಳಂಬವನ್ನು ಸುಲಿಯುತ್ತ ಎಯ್ದಿ ಹೋಗಿ) (ಬಿಲ್ಹಅ. ೧೯೧೧-೦೪). ೨. 'ಝಳಂಬಾಯ್ತ' ಪರಾ. [?./ಮರಾ. ಝಳಂಬ]

ಜಳಂಬಾಯ್ತ, ಝಳಂಬಾಯುತ, ಝಳಂಬಾಯ್ತ (ನಾ). ಬೀಸಣಿಗೆ ಬೀಸುವವನು; ಚಾಮರಿಗ: "ಬಿಜ್ಜಣಿಗೆಯುವನೇ ಜಳಂಬಾಯ್ತನಕ್ಕುಂ" (ಶಬ್ದಮಂ. ೪೬): "ಜಳಂಬಾಯ್ತ ಬಿಜ್ಜಣಿಗೆವಿಡಿವಾತಂ" (ಕವಿಕಂ. ೧೬೦): ಅರಮನೆಯೊಳಿರಿಸುವುದು ರಾಯ ಕೇಳ್ಕುಲಪರಂಪರೆಯಿಂದೆ ಬಂದ ವಿಶ್ವಸನೀಯರಪ್ಪ ಪಡಿಯುರರಂ ಜಳಂಬಾಯ್ತರಂ ಬೆಜ್ಜರಂ ಸಜ್ಜೆವಳರಂ (ಶೀಪಶಾ. ೨-೩೨). **ಝಳಂಬಾಯುತ:** ಪಡಿಯುಜಿರೆಕ್ಕಟಿಗರ ಲೆಕ್ಕಿಗರೆಸೆವ ಝಳಂಬಾಯುತರ . . . ಮಾಸ್ವಾರರ ಸಂದಣಿ ಸಲೆ ಸೊಗಯಿಸಿತು (ಜಯುಕಾ. ೧೨-೧೯). **ಝಳಂಬಾಯ್ತ:** "ಝಳಂಬಾಯ್ತನೆಂದು ಬಿಜ್ಜಣಿಗೆ ವಿಡಿವಾತಂ" (ಕರಸಾ. ೧೭-೩೪೨): ಅಬ್ಧಿಯೆ ಘೂರ್ಣಿಸುವಂತಾಯ್ತರಮನೆ ಯೊಳಗೆ ಪುಗುವ ಪೊಱಮಡುವ ಝಳಂಬಾಯ್ತರ ಸೂಟಾಯ್ತರ ಕಲ್ಲಾಯ್ತರಡಂಗಾಯ್ತರಚ್ಚುಕಾಯ್ತರ ರಭಸಂ (ಶಮುದ. ೧೯೮ ಪ್ರಯೋ): ತಿಂತಿಣಿಸಿ ತುಟಿಲ್ಗೆಯ್ವ . . . ಪಡೆವಳರಂ ಘೋಟಾಯ್ತರಂ ಝಳಂಬಾಯ್ತರಂ ಪಸಾಯ್ತರಂ ಪ್ರೇಮದಿಂದವರವರುತರವಱಿತು ಮಧುರೋಕ್ತಿಗಳಿಂ ಸಂತಸವಡಿಸುತ್ತ (ಚಿಕಪಂ. ೭೪-೯). [ಜಳಂಬ + – ಆಯ್ತ]

ಜಳಕ, ಜಲಕ, ಝಳಕ$_1$ (ನಾ). ಮೈತೊಳೆಯುವುದು: ಮಿಾಹ; ಸ್ನಾನ: ಜಳಕವನೇ ಮಾಡಿ ಯೋಗ ಕಂಪನಿಕ್ಕಿ ಹೋದಿಹೆನಯ್ಯ (ಸಿದ್ಧವ. ೪೧ ೨೨೦): ಬೆಡಗಡರೆ ಪಾಕಪ್ರಯುತ್ನದ ಕಡೆಯೊಳಾ ಜಂಗಮದ ಜಳಕಕೆ ಒಡಿದು (ಬಸಪು. ೨೪-೬೦): ಖಿಳಕುಲೋತ್ತಮನ ಬಾಣಾರುಣಾಂಬುವಿನಿಂದೆ ಜಳಕ ವಾದುದು ಕುಮಾರನಿಗೆ (ಮೋಹತ. ೩೪-೧೮): ಅವರನ್ನು ಜಳಕದ ಮನೆಗೆ ಕರೆದುಕೊಂಡು ಹೋಗ್ತೀಯಾ (ತುಂಗಭ. ೧೧). **ಜಲಕ:** ಪನ್ನೀರಿನಿಂ ಜಲಕವಂ ಮಾಡಿ (ಸೌಗಂಧಿ. ೧೬೬-೪). **ಝಳಕ**$_1$**:** ಝಳಕಂ ಝಳಪಿಸಿದಂ ಜೊಂಗುಳಿ ಬೊಂಬುಳಿಯಾಳಮಾಳಮಂತೆ ತಮಾಳಂ . . . ಜಟ ಸಂದೇಹಂ (ಶಮುದ. ೨೩): ನಿದ್ರೆ ಪಿಂಗಿ ಎಬ್ಬಿ ಝಳಕ ದೇವತಾರ್ಚನೆ . . . ಜಪತಪ ಸಮಾಧಿಯಂ ನಿರ್ವರ್ತಿಸಿ (ಧರ್ಮಪ. ೬-೧೨೦ ವ): ಝ[ಪಾಠಾಂ. ಜ] ಳಕವನುಲೇಪನ ವಿಭೂಷಣ ವಿಳಸದಮೃತಾಹಾರ ಮೊದಲಹ ಹಲವು ಸೇವೆಗೆ ಯೋಜಿಸಲು ನೆರೆತಂದುದೋರಂತೆ (ಸಾ ಳ್ ಭಾ. ೩೨-೧೫): ಝಳಕಕ್ಕೆಂದು ಇವರು ಬಚ್ಚಲ ಮನೆಗೆ ಹೋದಾಗ (ಮೂರುದಾ. ೮೩). [ದೇ.॥ ತಮಿ. ಚಲಕ, ಚಲಕ್ಕ ; ತೆಲು. ಜಲಕ, ಜಲ್ಕ]

ಜಳಕಂ (ಅ). ಬೇಗನೆ; ಕೂಡಲೆ: "ಜಳಕಂ ಸುಶೀಘ್ರದಲ್ಲಿ" (ಕರ್ಣಾನಿ.೯೦). 'ಜಳಕನೆ' ಪರಾ. [?]

ಜಳಕಂಗೈ (ಕ್ರಿ). ಸ್ನಾನ ಮಾಡು: ಜಳಕಂಗೆಯ್ದುಂಡುಟ್ಟುಂ ಬಳಿಕಂ ಕದನಕ್ಕೆ ಖಡ್ಗಫಲಕಂಗಳನಾವಿಳಮತಿಸಿದ್ಧಂ ಪಿಡಿದುಂ ಗಳಿಲನೆ ನಡೆತಂದಂ (ಹಾಲಾಸ್ಯ. ೨-೧೧-೨೩): ಸರಯೂತೀರಮಂ ಸಾರ್ದು ಜಳಕಂಗೈದು (ರಾಮಾಶ್ವ. ೨೭-೪). [ಜಳಕ + ಕೈ$_1$ (<ಕೆಯ್$_1$)]

ಜಳಕಂಬೊಗಿಸು (ಕ್ರಿ). ಸ್ನಾನಮಾಡಿಸು; ಮಿಾಯಿಸಂ: ಸುರಲತೆಗೆ ಸುರನಾರಿಯರ್ ಸುರಭಿಪಯಮಂ ಸುರಿವಂತೆ ಸುರಭಿಸಲಿಲದಿಂ ಜಳಕಂ ಬೊಗಿಸಿ (ವೃಷವಿ. ೫-೧೫ ವ). [ಜಳಕಂಬೊಗು + – ಇಸು$_3$]

ಜಳಕಂಬೊಗು, ಝಳಕಂಬೊಗು (ಕ್ರಿ). ಮಿಾಯು; ಸ್ನಾನ ಮಾಡು: ಚೇರಮಮಹೇಶ್ವರಂ ಜಳಕಂಬೊಗಲ್ಕೆ ತೈಲಾಭ್ಯಂಗನಂ ಮಾಡಿಕೊಳುತಿರ್ದ ಕಾಲದೊಳು (ಚೇರಮ. ೧೧-೩೦); ಪರಿಮಳೋದಕದಿಂ ಜಳಕಂಬೊಕ್ಕು ವಣಂಬಮನುಟ್ಟು (ವೃಷವಿ. ೯-೭೦ ವ). **ಝಳಕಂಬೊಗು:** ಝಳಕಂ ಬೊಕ್ಕಂ (=ಮಜ್ಜನವಿಡಿದಂ) (ಶಮುದ. ನ. ೩೫ ಅಡಿಟಿ). [ಜಳಕ + ಪೊಗು]

ಜಳಕನೆ 'ಜಲಕ್ಕನೆ' ನೋ.

ಜಳಕಾಕ 'ಜಲಕಾಕ' ನೋ.

ಜಳಕಿಸು (ಕ್ರಿ). ಹಿಮ್ಮೆಟ್ಟಿಸು: ಧುರದೊಳರಿಭೂಭುಜರನಂಜಿಸುವ ನಡುಗಿಸುವ ಕೊರಗಿಸುವ ಕೋಡಿಸುವ ಬಳುಕಿಸುವ ಜಳಕಿಸುವ [ಪಾಠಾಂ. ಬಾಡಿಸುವ ಬಳುಕಿಸುವ] ಬಿರುದಂಕಮಲ್ಲ ನೀ ನಡುಗಲೇತಕ್ಕೆ (ಹದಶಾ. ೭-೫೪). [ಜಳಕು + – ಇಸು$_3$]

ಜಳಕು, ಜಳುಕಂ (ಕ್ರಿ). ೧. "ಬಳುಕಂ; ಕಂಪಿಸು" (ಲೋಕಗೀ. ಕೋಶ): ಕೆಂಪೀಲಿ ಚೆಲುವೀರ ಪಂಚಸರ ಕೊಪ್ಪೂರ ಒಂಕಿ ಭಾರಕ ಜಳಕೂರ (ಲೋಕಗೀ. ೧೨). ೨. ಹಿಂಜರಿ; ಹಿಂದೆಗೆ; ಹಿಮ್ಮೆಟ್ಟು: 'ಜಳಕಿಸು' ಪರಾ: **ಜಳುಕು:** ೩. ಎಸೆ; ಬಿಸುಡಂ: ಅಳುಕಾದೆ ಬಳುಕಾದೆ ಕಳುಕಾದೆ ಮನದೊಳು ಅಳಿನೀಲಕುಂತಳೆವುರಿಯೋಳ್ ಜಳುಕಾದೆ ತಳುಕಾದೆ ವಳಕೇಸಿ ಬೆದರಾದೆ ದಳನೇತ್ರೆ ಹರುಷಾದಿ ಪೊರಟು (ಹಮುದ. ೬೦): ಭರದಿ ಕೊಡಗಳ ಜಳುಕಿ ಧರೆಯಲಿ ಕರೆದು ಬಸವನ ಎಲ್ಲ ಬಿಸುಡುಲಿ ಧರೆಗೆ ಬೀಳದೆ ಒಡೆಯದಿರ್ದಡೆ ನೋಡು ಪರಿಕಿಸುತ (ಶರಲೀ. ೨೩೩-೩). 'ಜಳಿಕ' ಪರಾ. [?]

ಜಳಕೇಳಿ 'ಜಲಕೇಳಿ' ನೋ.

ಜಳಕೇಳಿಗೈ (ಕ್ರಿ). ನೀರಾಟವಾಡು: ಜಳಕೇಳಿಗೈವ ಪನ್ನಗವಿಳಾಸಿನೀಜನಂ (ವೃಷವಿ. ೪-೬೦). [ಜಳಕೇಳಿ (=ಜಲಕೇಳಿ) + ಕೈ$_1$ (<ಕೆಯ್$_1$)]

ಜಳಕ್ಕನೆ 'ಜಲಕ್ಕನೆ' ನೋ.

ಜಳಕ್ರೀಡೆ 'ಜಲಕ್ರೀಡೆ' ನೋ.

ಜಳಖಾತಿಕೆ 'ಜಲಖಾತಿಕೆ' ನೋ.

ಜಳಗುಡಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಧಾರಾಗೃಹ; ಕಾರಂಜಿಮನೆ: ಬಾಣಸಿನ ಗುಣಸೆಯು ಮಜ್ಜನದ ದೇಹಾರದ ಜಿಂಚೆಯು ಕೊಂಚೆಯುದ ಕೂರವದ ಕೊಟ್ಟಗೆಯು ಗುಡಿಯು ಜಳಗುಡಿಯು ಗೊಲ್ಲಣಗೆಯು ಮಂಡ ವಿಗೆಯು ವಿಳಾಸನಿವಾಸಂಗಳಿಂದಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೦-೧೪೭ ವ).

[ಜಳ$_2$ (=ಜಲ$_2$) + ಗುಡಿ$_3$]

ಜಳಚರ 'ಜಲಚರ' ನೋ.

ಜಳಜ 'ಜಲಜ' ನೋ.

ಜಳಜಂತ್ರ 'ಜಲಜಂತ್ರ' ನೋ.

ಜಳಜದಳ 'ಜಲಜದಲ' ನೋ.

ಜಳಜದಳಾಕ್ಷಿ (ನಾ). ಕಮಲದ ಎಸಳಿನಂತೆ ಕಣ್ಣುಳ್ಳವಳು: ಜಳಜ ದಳಾಕ್ಷಿಯ ಕಣ್ಮಲರಂದಂ ಪೊಱಜಳಮೀಂಗಳ ಪೊಣರ್ಗಳ ಚಂದಂ (ಸುಕುಮಾ. ೫-೫೧).

[ಸಂ. ಜಲಜದಲಾಕ್ಷೀ (ಜಲಜದಲ + ಅಕ್ಷಿ + –)]

ಜಳಜಭವ 'ಜಲಜಭವ' ನೋ.

ಜಳಜಭವಾಂಡ (ನಾ). ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡ: ಜಳಜಭವಾಂಡಂ ಜಂಬೂಫಳರಸದಿಂ ತೀವಿತೆಂಬಿನಂ ಜಗಮಂ . . . ಪರ್ವಿದುದು ಸಾಂದ್ರಸಂಧ್ಯಾರಾಗಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೯೬೮). [ಜಳಜಭವ (= ಜಲಜಭವ) + ಅಂಡ$_2$]

ಜಳಜಸಂಭವ 'ಜಲಜಸಂಭವ' ನೋ.

ಜಳಜಸಂಭವಗಣ (ನಾ). [ಛಂದ] ಅಂಶಗಣಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ಬ್ರಹ್ಮಗಣ: ಜಳಜಸಂಭವಗಣಮಕ್ಕೆ ಮೊದಲೊಳೆ . . . ನಡುವಣಕ್ಕರಕೆ ಸಖೀ (ಛಂದೋಂಬು. ೫-೩೪೪). [ಜಳಜಸಂಭವ (= ಜಲಜಸಂಭವ) + ಗಣ]

ಜಳಜಸಖ (ನಾ). ಕಮಲದ ಗೆಳೆಯ; ಸೂರ್ಯ: ಜಳಜಸಖನನಿಲ ಸಖನೆಂದಿಳೆಯೊಳ್ ರಸವೆಸರನಾನದಿರ್ದೊಡೆ ಸೂರ್ಯಾನಳರೋವೋ ಸಂತಮಿರ್ಪರೆ ಘಳಿಲನೆ ನಿಂದುರಿದು ಹೋಗರೇ ಬೇಸಗೆಯೊಳ್ (ಗಿರಿಕ. ೯-೨೬); ತರುಗಳಲ್ಲಿ ಹಯಖುರಹತಿಯಿಂದಳುರ್ದೆಳ್ದ ಧೂಳಿ ಪರಿಣತ ಜಳಜಸಖಾಭಂ ಪತಂಗತತಿವೊಲ್ ಬೀಳ್ಗುಂ (ಶಾಕುಂತ. ೧೬-೩೨).

[ಜಳಜ (= ಜಲಜ) + ಸಖ]

ಜಳಜಳಿಸು 'ಜಲಜಲಿಸು' ನೋ.

ಜಳಜಾತ 'ಜಲಜಾತ' ನೋ.

ಜಳಜಾತಸಖ 'ಜಲಜಾತಸಖ' ನೋ.

ಜಳಜನಿ 'ಜಲಜನಿ' ನೋ.

ಜಳದ 'ಜಲದ' ನೋ.

ಜಳದವೃಂದ (ನಾ). ಮೋಡಗಳ ಸಮೂಹ: ಪೊಳೆವ ಮಿಂಚುಗಳಂತಿರ ಕೇತುಗಳ್ ಜಳದವೃಂದದವೋಲಿರೆ ಹಸ್ತಿಗಳ್ (ಕವಿರಾ. ೧-೧೪೩).

[ಜಳದ (= ಜಲದ) + ವೃಂದ]

ಜಳದಾಗಮ 'ಜಲದಾಗಮ' ನೋ.

ಜಳದಾಧ್ವ 'ಜಲದಾಧ್ವ' ನೋ.

ಜಳದಾನ 'ಜಲದಾನ' ನೋ.

ಜಳದಾನಕ್ರಿಯೆ 'ಜಲದಾನಕ್ರಿಯೆ' ನೋ.

ಜಳದುರ್ಗ 'ಜಲದುರ್ಗ' ನೋ.

ಜಳದೆ (ನಾ). ನೀರಿನಿಂದ ನೆನೆಸಿದ ಬೀಸಣಿಗೆ; "ಬಾಳದ ಬೇರಿನ ಬೀಸಣಿಕೆ" (ಆದಿಪು. ಕೋಶ): ಕುಳಿರ್ವ ತಿಳಿನೀರನುಡುಗದೆ ತಳಿ ತಳಿರಂ ಪಾಸು ಜಳದೆಯಿಂ ಬೀಸೆಂದುಮ್ಮಳಿಸಿ ಕಳವಳಿಸಿ ವಿರಹಾಕುಳನವೊಲಾ ಖಚರನಿಂತು ತಳವೆಳಗಾದಂ (ಆದಿಪು. ೨-೧೪).

[<ಪ್ರಾ. ಜಲದ್ದಾ. / ಸಂ. ಜಲಾದ್ರಾ]

ಜಳದೇವತೆ 'ಜಲದೇವತೆ' ನೋ.

ಜಳದೌಘ (ನಾ). = ಜಳದವೃಂದ: ಜಳದೌಘಶ್ಯಾಮಧೂಮಪ್ರತತಿ ಚಳ ತಟಿಜ್ಜ್ವಾಳಿಕಾಲೋಲ ಕೀಲಾವಳಿ (ಚಂದ್ರಪು. ೪-೩೯).

[ಜಳದ (= ಜಲದ) + ಓಘ]

ಜಳಧರ 'ಜಲಧರ' ನೋ.

ಜಳಧರಪಥ 'ಜಲಧರಪಥ' ನೋ.

ಜಳಧರಮಾರ್ಗ 'ಜಲಧರಮಾರ್ಗ' ನೋ.

ಜಳಧಾರೆ 'ಜಲಧಾರೆ' ನೋ.

ಜಳಧಿ 'ಜಲಧಿ' ನೋ.

ಜಳನಿಧಾನ (ನಾ). ನೀರಿಗೆ ಆಶ್ರಯವಾದುದು; ಕಡಲು; ಸಮುದ್ರ: ವಿನಯಾದಿತ್ಯಾಭಿಧಾನನತ್ಯರ್ಣನಿಧಾನಂ ವಿನತಜನಜಳನಿಧಾನಂ ಜನಿಯಿಸಿದಂ ಶತ್ರುಘಾತಶರಸಂಧಾನಂ (ಎಕ. V, ಬೇಲೂರು. ೧೯೩-೯ : 1161).

[ಜಳ$_2$ (= ಜಲ$_2$) + ನಿಧಾನ]

ಜಳನಿಧಿ 'ಜಲನಿಧಿ' ನೋ.

ಜಳನೀಳಿಕೆ 'ಜಲನೀಲಿಕೆ' ನೋ.

ಜಳಪಕ್ಷಿ 'ಜಲಪಕ್ಷಿ' ನೋ.

ಜಳಪದ್ಧತಿ 'ಜಲಪದ್ಧತಿ' ನೋ.

ಜಳಪಾನ (ನಾ). ನೀರು ಕುಡಿಯುವುದು: ಜಳಪಾನಚ್ಛಳದಿಂ ಪ್ರಪಾ ಪ್ರಣಯಿನೀಶೃಂಗಾರಲೀಲಾಸುಧಾಜಳಮಂ ಕಣ್ಗಳಿನೀಂಟಿ . . . ಭಾವರತ ಕೇಳೀಸೌಖ್ಯ ಪೀಯೂಷಸಂಕುಳಮಂ ಚಿತ್ತದಿನೀಂಟಿ ತದ್ವಿಷಯ ದಧ್ವನ್ಯರ್ ಮನಂಬೆರ್ಚುವರ್ (ಚಂದ್ರಪು. ೧-೯೯).

[ಜಳ$_2$ (= ಜಲ$_2$) + ಪಾನ]

ಜಳಪಿಸು 'ಝುಳಂಪಿಸು' ನೋ.

ಜಳಪು 'ಜಳುಪು' ನೋ.

ಜಳಪ್ಪ 'ಝುಳಪ್ಪ' ನೋ.

ಜಳಪ್ರತ್ಯಯ 'ಜಲಪ್ರತ್ಯಯ' ನೋ.

ಜಳಪ್ರಸರ 'ಜಲಪ್ರಸರ' ನೋ.

ಜಳಪ್ಲವ (ನಾ). ನೀರಿನ ಪೂರ,–ಪ್ರವಾಹ: ಜಳಪ್ಲವದೊಳ್ ನಸು ದೇಂಕು ದೇಕೆ (ವರ್ಧಮಾ. ೮-೯೧): ಅವಳಸಿಯ ಬಾಸೆಯೆಂಬೀ ನವಯೌವನ ವನದ ಲತೆಯ ಲಾವಣ್ಯ ಜಳಪ್ಲವಮನೊಳಕೊಳ್ಳುದೆಂದಾಳವಾಳಮೆನೆ ನಿಮ್ನನಾಭಿಮಂಡಲಮೆಸೆಗುಂ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೩-೬೨).

[ಜಳ$_2$ (= ಜಲ$_2$) + ಪ್ಲವ]

ಜಳಬುದ್ಬುದ 'ಜಲಬುದ್ಬುದ' ನೋ.

ಜಳಮಂತ್ರ 'ಜಲಮಂತ್ರ' ನೋ.

ಜಳಮನುಷ್ಯ (ನಾ). ಜಲಪುರುಷ; ನೀರುಮನುಷ್ಯ: ಮನುಜ ಜಳ ಮನುಷ್ಯಂ ಮಹಾ ಕೂರ್ಮ ಕೂರ್ಮಂ ವಿಶದಂ ತತ್ಕೀರ್ತಿ ದುಗ್ಧಾಂಬುಧಿ ಗಗನಘನಶ್ರೀಶನಂ ತಾಳ್ದು ತೋರ್ಕುಂ (ರಾಜಶೇ. ೫-೩).

[ಜಳ$_2$ (=ಜಲ$_2$) + ಮನುಷ್ಯ]

ಜಳಮಲ್ಲಿಕೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ: "ಖರಚ್ಛದಾ–ಜ (ಚ?)ಳ ಮಲ್ಲಿಕೆ" (ಔಷಧಿ. ೪೩). [ಸಂ. ಜಲಮಲ್ಲಿಕಾ (ಜಲ + ಮಲ್ಲಿಕಾ)]

ಜಳಯಂತ್ರ 'ಜಲಯಂತ್ರ' ನೋ.

ಜಳಯಾತ್ರೆ 'ಜಲಯಾತ್ರೆ' ನೋ.

ಜಳಯುದ್ಧ 'ಜಲಯುದ್ಧ' ನೋ.

ಜಳರಂಕು 'ಜಲರಂಕು' ನೋ.

ಜಳರಾಶಿ 'ಜಲರಾಶಿ' ನೋ.

ಜಳರುಹ 'ಜಲರುಹ' ನೋ.

ಜಳರುಹಕಾಂಡ (ನಾ). ಕಮಲದ ನಾಳ; ಮೃಣಾಲ: ಹರಿ . . . ತದೀಯ ಶರೀರಕಾಂಡಮಂ ಜಳರುಹಕಾಂಡಮಂ ಪಿಡಿವವೊಲ್ ಪಿಡಿದಾಡಿದ ನಂದು ಲೀಲೆಯಿಂ (ಜಗವಿ. ೩-೯೯). [ಜಳರುಹ (= ಜಲರುಹ)+ಕಾಂಡ]

ಜಳರುಹನಾಭ 'ಜಲರುಹನಾಭ' ನೋ.

ಜಳರುಹಪತ್ರ (ನಾ). ತಾವರೆಯ ಎಸಳು; ಕಮಲದಳ: ಜಳರುಹಪತ್ರ ಪತ್ರಗಳ ಮೇಲೆನಸುಂ ಕುಣಿವಂಗನಾಜನಂಗಳ ನಳಿತೋಳ ತೆರ್ಕೆ (ಪುಷ್ಪಪು. ೧೦-೪೬). [ಜಳರುಹ (= ಜಲರುಹ) + ಪತ್ರ]

ಜಳರುಹರಿಪು 'ಜಲರುಹರಿಪು' ನೋ.

ಜಳರೇಖೆ (ನಾ). ೧. ನೀರಿನ ಮೇಲೆ ಎಳೆದ ಗೆರೆ. ೨. (ಅಲಂ) ಕ್ಷಣಿಕವಾದುದು; ಭಂಗುರವಾದುದು: ಜಳರೇಖಾಸಂಚಳಂ ಜವ್ವನ ಮುಮುರ ಧನುರ್ದಾಲಮುಂಗಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೧೩-೪೪).

[ಜಳ$_2$ (= ಜಲ$_2$) + ರೇಖೆ]

ಜಳವಟಿಗೆ 'ಜಳವಟ್ಟಿಗೆ' ನೋ.

ಜಳವಟ್ಟಿಗೆ, ಜಳವಟಿಗೆ, ಝುಳವಟಿಗೆ, ಝುಳವಟ್ಟಿಗೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಭರಣ: ಪೇರುರದ ಪರೆವು ಕರಿಯ ದಂಡೆಯ ಜಳವಟ್ಟಿಗೆಯ ಬೆರಕೆವೆಳಗಿಂ ಸುರಧನುವಿನ ಪೊರಜೆ ಹತ್ತಿದೈರಾವತಕ್ಕೆ ವೈರಮನೊಡರ್ಚೆ (ಅನಂಪು. ೨-೨೬ ವ). **ಜಳವಟಿಗೆ:** ತೋರಹಾರದ ಜಳವಟಿಗೆಯ ಪದಕದ ಬಾಹುಪೂರಯುದ . . . ಸೊಬಗನಡಿಯಿಟ್ಟಂ (ಹಡಕಾ. ೪-೨); (ಸೋಮಡ. ೨-೧೬ ನೋ) : ಖಡೆಯ ಸರಪಣಿ ತೋಳಬಂದಿಗೆ ಪೆಡೆವಣಿಯ ಮಣಿವಾವುಗಳನಳವಡಿಸಿದನು ಜೋಡಿಸಿದ ಶೇಷನ ಜಳವಟಿಗೆ ಮಣಿಯೆ (ಕುವ್ಯಾಕ. ೭-೧೨). **ಝುಳವಟಿಗೆ:** ತರಿಸಿದನು ಭಂಡಾರದಲಿ ಪರಿಪರಿಯ ಪೆಟ್ಟಿಗೆಗಳನು . . . ಚರಣನೂಪುರ ಝುಳವಟಿಗೆಯುಂಗುರ ಕಿರೀಟಾಂಗದ ಸುಕರ್ಣಾಭರಣವನು ತೆಗೆಸಿದನು (ಕುವ್ಯಾಸ. ೫-೪೩) : ಜಲಕಮಲದ ಕಾಂಚಿಯ ಕಟಿಸೂತ್ರದ ಝುಳವಟಿಗೆಯ ಜೂಳಿಯುದ . . . ಕಾಂತಾಬಲವೆಯ್ದಿತು (ಕುರಾಸಾಂ. ೪೦-೭೮); ತ್ರಿಸರವ ಪಂಚಸರವ ಝುಳವಟಿಗೆಯ ಪೊಸಮುತ್ತಿನೇಕಾವಳಿಯ . . . ಒಸೆದಿತ್ತನಾ ಸುರುತಾಳ (ಕುರಾಸಾಂ. ೪೧-೩೬). **ಝುಳವಟ್ಟಿಗೆ:** ಪ್ರಚಂಡಮಂಡಳಿಕರ ವಲಯುದ ಕರ್ಣಾಭರಣದ ಕೇಯೂರದ ರತ್ನಹಾರದ ಝುಳವಟ್ಟಿಗೆಯ ತೊಡರ . . . ಉಣ್ಮ ಪೊಣ್ಮುವ ಝಣಝಣತ್ಕಾರದೊಳಂ (ಅನಂಪು. ೩-೯೫ ವ).

[ಜಳ$_1$ (<ಜಲ$_1$) + ಪಟ್ಟಿಗೆ]

ಜಳವಾಯಸ 'ಜಲವಾಯಸ' ನೋ.

ಜಳವಾಸ (ನಾ). ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಇರುವಿಕೆ, ವಾಸಮಾಡುವುದು: ಬಳಯುಲಿರ್ಗಣ್ಗೆ ಕಂಪನರುಣಾಧರಕೊಪ್ಪುವ ಬೆಳ್ಪನೆಯ್ದೆ ಪಜ್ಜಳಿಸುವ ದೇಹದೀಪ್ತಿಗೆ ಬೆಳರ್ತಿರವಂ ಪಡೆದುಂ ನಿಕಾಮಕೋಮಳೆಯುರುದಾತ್ತವೃತ್ತಿ ಕಿಡಗುಂ ಜಳವಾಸದೊಳ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೮-೪೦).

[ಜಳ$_2$ (=ಜಲ$_2$) + ವಾಸ$_2$]

ಜಳವಿಹಂಗ 'ಜಲವಿಹಂಗ' ನೋ.

ಜಳವಿಹಗ. (ನಾ). ನೀರುಹಕ್ಕಿ; ಜಲಪಕ್ಷಿ: ಜಳವಿಹಗಪಕ್ಷವಿಕ್ಷೇಪದಿಂ ಪರಿದು . . . ಮಂದಮಾದ ಪೊಂದಾವರೆಯ ರಜದೊಳಂ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೨-೩೩); ಎನಿತು ಜಳವಿಹಗಮಿರೆಯುಂ ವನಜವನಂ ರಾಜಹಂಸನಿಂ ರಾಜಿಪವೋಲ್ (ಚಂದ್ರಪು. ೨-೨೬). [ಜಳ$_2$ (= ಜಲ$_2$) + ವಿಹಗ]

ಜಳವಿಹಗಿ (ನಾ). ಹೆಣ್ಣು ನೀರುಹಕ್ಕಿ; ಹೆಣ್ಣು ಜಲಪಕ್ಷಿ: ಜಳವಿಹಗೀಸಹಸ್ರವಿರುತಂ ಮರುತಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೯-೨೪).

[ಸಂ. ಜಲವಿಹಗೀ (ಜಲ + ವಿಹಗೀ)]

ಜಳವೆ, ಜಣಬೆ, ಜವಣೆ, ಜವಳೆ, ಜೆವಳೆ (ನಾ). ೧. ಬಿದಿರಿನ ಗಳು; ಜೊಂಬು; ಕೋಲು; ಜಲ್ಲೆ: ಮೇಲಿದ್ದವರನ್ನು ದೊಡ್ಡ ಜಳವೆಗಳಿಂದ ಕೆಳಕ್ಕೆ ಉರುಳಿಸಿಬಿಡುವರು (ಭಾರವಿ. ೧೬); ಹೊದರಿನಲ್ಲಿ ಹೊಕ್ಕವುಗಳನ್ನೂ ಜಳವೆಗಳಿಂದ ಬಡಿದು ಓಡಿಸುತ್ತಾ . . . ಹೋಗುತಿದ್ದರು (ಪೇಟೀಮಾ. ೩). ೨. ಹುಟ್ಟುಗೋಲು. **ಜಣಬೆ:** ೧. ಅತ್ತಿಮುಬ್ಬೆ ಒಂದು ಕತ್ತಿಯನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಅದನ್ನು ಜಣಬೆಯಂತೆ ಬಾಗಿಸಿ ಹದವನ್ನು ಪರೀಕ್ಷಿಸಿದಳು (ದಾನಚಿಂ. ೧೨೮). **ಜವಣೆ:** ೧. ಎರಡು ಜವಣೆಯನ್ನು ತರಿಸಿ ಎರಡರ ತುದಿಗೂ ಹುಂಜಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟಿ ಕೋಟೆ ಬಾಗಿಲ ಮೇಲೊಂದನ್ನು ನೆಡಿಸಿದರು (ಹುಬ್ಬಹ. ೭೧); ಬಿದಿರಿನ ಜವಣೆಯಿಂದ ಎಳನೀರನ್ನು ಕೆಡವಿ ನಮ್ಮಿಬ್ಬರಿಗೂ ಕೊಟ್ಟರು (ಧರ್ಮಶ್ರೀ. ೨೯೮). **ಜವಳೆ:** ೧. ಭುವನವಾಂಛೆಯಿಂದ ಯಾತವನ್ನು ತುಳಿಸುವವನ ಕೈಯ ಜವಳೆಯಂತೆ ತದನುಬಂಧ ಕಾರ್ಯಮಾತ್ರದಿಂದ (ಛಕ್ಕೈಸ IV, ೫೯-೩). **ಜೆವಳೆ:** ೧. ನಳಿತೋಳನೆತ್ತಿ ಪಾಮರಿಯರು ಸೋವುವ ಚಳಕವೊಪ್ಪಿತು ಗಿಳಿಗಳನು ಘಳಿಲನಂಗಜಧೀವರ ಮೋಹಿ ಮಿಾನ್ಗಳ ಸೆಳೆವ ಕೈ ಜೆವಳೆ[ಪಾಠಾಂ.ಳಬೆ]ಗಳಂತೆ (ಜ್ಞಾನಪ. ೧-೧೦೭). 'ಜಲ್ಲೆ$_1$' ಪರಾ.

ಜಳವೆ ಆಡಿಸು = ಕೋಲಿನಿಂದ ದೋಣಿ ತೆಪ್ಪವನ್ನು ಮುಂದೆ ತಳ್ಳು: ನಾನು ನಮ್ಮ ಹೈದ ಇಬ್ಬರೂ ಜಳವೇ ಆಡಿಸಬೇಕು(ತುರಾಯಿ. ೮೫).

ಜಳವ್ಯಾಳ 'ಜಲವ್ಯಾಲ' ನೋ.

ಜಳಶಯು (ನಾ). ನೀರಿನ ಮೇಲೆ ಮಲಗಿರುವವನು; ವಿಷ್ಣು: ಜಳಶಯನವತರಿಸುವುದಂ ತಿಳಿದು (ಜಗವಿ. ೨-೭೪). [ಸಂ. ಜಲಶಯು]

ಜಳಶೂಕ 'ಜಲಶೂಕ' ನೋ.

ಜಳಸೇಕ 'ಜಲಸೇಕ' ನೋ.

ಜಳಸ್ತಂಭ 'ಜಲಸ್ತಂಭ' ನೋ.

ಜಳಸ್ತಂಭಮಂತ್ರ (ನಾ). =ಜಲಸ್ತಂಭನ ೨: ರಾಜರಾಜಂ ಸೈರಿಸದೆ ಚಿತ್ತಸ್ಖಲನೆಯಾಗೆ ಜಳಸ್ತಂಭಮಂತ್ರಮೆಲ್ಲಂ ಮಾಯಾಮಂತ್ರಮಾಗೆ (ಪಂಪಭಾ. ೧೩-೮೦ ವ). [ಜಳಸ್ತಂಭ (= ಜಲಸ್ತಂಭ) + ಮಂತ್ರ]

ಜಳಾಂಜಳಿ 'ಜಲಾಂಜಲಿ' ನೋ.

ಜಳಾವಗಾಹ (ನಾ). ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಮುಳುಗಿ ಸ್ನಾನಮಾಡುವುದು; ಸ್ನಾನ: ಕೋಳ್ಗುದಿಗೊಂಡು ಜಳಾವಗಾಹಾಸೆಯಿಂ ವೈತರಣಿಯ ಪಿರಿಯ ದರಿಯಂ ಮೆಟ್ಟೆ (ಶಾಂತಿಪು. ೭-೯೧ ವ). [ಜಳ$_2$ (= ಜಲ$_2$) + ಅವಗಾಹ]

ಜಳಾಶಯು 'ಜಲಾಶಯು' ನೋ.

ಜಳಿ (ನಾ). ಹಡಗಿನ ಒಂದು ಭಾಗ: "ಆ ಜಳಿ ಕತ್ತವಕ್ಕುಂ [ಪಾಠಾಂ. ಬಳ್ಳಿ ಕರ್ತಮೆನಿಕುಂ] " (ಮಂಗರಾ. ೧೨೧-೫). [?]

ಜಳಿಕ, ಜಳುಕ (ನಾ). ೧. ಸತ್ತ್ವಹೀನನಾದವನು; ದುರ್ಬಲ: "ಜಳಿಕಂ ಸತ್ತ್ವವಿಹೀನನೊಳ್" (ಕರ್ಣಾನಿ. ೪೫); ನಮ್ಮ ಆಸ್ಥಾನವನ್ನು ಲಘು, ನಿರ್ಬಲ ಜಳಿಕವೆಂದಾಗಿಸಿರುವನೆಂದೂ . . . ಎರಡನೆಯ ವೃತ್ತಾಂತ (ಬಿಟ್ಟಅ. ೭೮-೧೮). ೨. ಸತ್ತ್ವಹೀನವಾದುದು; ಜಳ್ಳು. (ಗು). ೩. ಸತ್ತ್ವಹೀನವಾದ; ದುರ್ಬಲವಾದ: ಎಂತೆಂತೊ ಜಳಿಕ ರಕ್ಕಸರಂ ಗೆಲ್ದೊಂದು ಟಕ್ಕಿನ ಬಲ್ಮೆಯನ್ನೀ ತೋಳ್ವಲಕೇಂ ಬಾರ್ತೆಯ? (ರಾಮಾಶ್ವ. ೧೧೨-೭). **ಜಳುಕ:** ತನು ಕೆಲಸಕ್ಕೆಳಸಿದೊಡಂ ಮನವವಳಂ ನೆನವುತಿರ್ಪುದದು ಕಾರಣದಿಂದೆನಸುಂ ಮಾಡಿದ ಕೆಲಸಂ ಮನದಂತಿರೆ ಜಳುಕನಾ[ಪಾಠಾಂ. ಬಳಿಕೆವಾ]ದುದಾಕೆಯ ದೆಸೆಯಿಂ (ಧರ್ಮಪ. ೭-೧೫).

[<ಜಾಳು$_2$?]

ಜಳಿಕತನ (ನಾ). ಸತ್ತ್ವಹೀನತೆ; ದೌರ್ಬಲ್ಯ: ಒಗೆದೊಡಂಬಿ ಬಳೆದು ಕೊರ್ಬಿನಸೆಯ ತೀರ್ಚಿ ಜಳಿಕತನದೆ ಕಂದಿಯಿರ್ಕುಳಾಗಿ ಸಾವ ಯನ್ನಶಾಲಿ ಧರೆಯಿದಕಟ! (ಸಂಸಪ. ೧೫-೧). [ಜಳಿಕ + – ತನ]

ಜಳಿಪಿಸು 'ಝುಳಂಪಿಸು' ನೋ.

ಜಳುಕ 'ಜಳಿಕ' ನೋ.

ಜಳುಕು 'ಜಳಕು' ನೋ.

ಜಳುಪಿಸು 'ಝುಳಂಪಿಸು' ನೋ.

ಜಳುಪು, ಜಳಪು (ಕ್ರಿ). ಜಾರು ; ಕಳಚು : ಮೆಲ್ಲನೆ ಪತ್ರಿ ತಿರಿವ ಹಣ್ಣು ಕೊಟ್ಟರಲ್ಲಿ ಬಿಳ್ದುದು ಕೈ ಜಳುಪಿ (ನೇಮಿಸಂ. ೨-೧೦೯) ; ಪಾವನದ ಭಕ್ತಿ ಸುಜ್ಞಾನ ವೈರಾಗ್ಯವೆಂದೆಂಬೊಂದು ವಜ್ರದ ಮಹಾರಾವವಹ ಗುಂಡಾಗಿ ಗಣನಿಕರ ಮಧ್ಯದೊಳಗಾ ವೇಳೆಯೊಳು ಜಳುಪಿ ಬಿದ್ದು (ವೀಶೈಪು. ೮-೨೦-೧೫). **ಜಳಪು:** ಸರಸಿಜಾಂಬಕಿಯೋರ್ವಳು ಉಯ್ಯಲಾಡಲು ತುರುಬು ಜಳಪಿ (ಜ್ಞಾನಪ. ೨೫-೧೦೬). [?]

ಜಳುವು (ನಾ). (?) : ನೃಪನ ಆಳುವಿನಿಂ ಜಳುವಿನಿಂದಿತ್ತರದ ಸೇನೆ ಸಹಿತ (ಜಿನಮು. ೨೪-೨೩). [?]

ಜಳೂಕ 'ಜಲೂಕ' ನೋ.

ಜಳೂಕಿಕೆ (ನಾ). ಜಿಗಳೆ ; ಜಿಗಣೆ : "ಜಳೂಕಿಕೆ ಜಿಗುಳೆ ಜಳೂಕಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೨೩-೪). [ಸಂ. ಜಲೂಕಿಕಾ]

ಜಳೂಕೆ 'ಜಲೂಕೆ' ನೋ.

ಜಳೇಶ 'ಜಲೇಶ' ನೋ.

ಜಳೋಚ್ಛ್ವಾಸ 'ಜಲೋಚ್ಛ್ವಾಸ' ನೋ.

ಜಳೋದರ 'ಜಲೋದರ' ನೋ.

ಜಳೌಕಸ 'ಜಲೌಕಸ' ನೋ.

ಜಳ್ಳಾಡು (ಕ್ರಿ). (?) ; ಮನೆಯ ಗೋಕೃತ್ಯಗಳಿಗೋಸ್ಕರ ವನಿತೆಯೊಳು ಜಳ್ಳಾಡಿ ತಾಯೆಂದೆನುತ (ಪಬುಹಾ. ೧೦-೨೯). [ಜಳ್ಳು ? + ಆಡು$_1$]

ಜಳ್ಳಿಸು, ಝುಳ್ಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ಪೊಳ್ಳುಮಾಡು ; ಸತ್ತ್ವಗುಂದಿಸು : ಗೋಲ ಕೊಂಡೆಯುಂ ಜಳ್ಳಿಸಿಯೊಕ್ಕಲಿಕ್ಕಿ ವಿಜಯಾಪುರಮಂ (ಚಿಕಬಿ. ೫) : ಅಳ್ಳೃಡದಿರು ಹೆಮ್ಮೆಯೊಳಗೆಂದನಾಕ್ರೋಶಕಿ ಜಳ್ಳಿಸುತಲಪರಾಧದೊಳ್ಳಿಗನ ಸಲಹು (ಜಿನಮು. ೬-೬೭). **ಝುಳ್ಳಿಸು:** ಸಾಂಬಳ್ಳಿಯಂ ಝುಳ್ಳಿಸಿ ಕೊಳ್ಳಿಯಿಂದಂ (ಚಿಕವಿ. ೨-೧೩೩). [ಜಳ್ಳು + - ಇಸು$_3$]

ಜಳ್ಳು, ಜೊಳ್ಳು (ನಾ). ೧. ಹುರುಳಿಲ್ಲದುದು ; ಪೊಳ್ಳಾದುದು ; ನಿಸ್ಸತ್ತ್ವವಾದುದು ; ಪ್ರಯೋಜನವಿಲ್ಲದುದು : "ಜಳ್ಳೆನೆ ಜರಡನೆ ಜಾಳನೆ ಪೊಳ್ಳನೆ ತಾಂ ನಿಷ್ಪ್ರಯೋಜನಾರ್ಥಮುದಕ್ಕುಂ" (ಭಾರನಿ. ೫೭) : ಮಿಥ್ಯಾಪ್ರಪಂಚದ ಜಳ್ಳು ಆನಂದವೇ ಸರ್ವಸ್ವವೆಂದು ಭ್ರಮಿಸಿ(ಆಶ್ರಮ. ४). ೨. ಪೊಳ್ಳಾದ ಕಾಳು ; ತಿರುಳಿಲ್ಲದ ಕಾಳು : ಸಂಸಾರವೆಂಬ ಜಳ್ಳು ನಿತ್ಯಾನಿತ್ಯ ವಿವೇಕವೆಂಬ ಕೊಳಗವ ಹಿಡಿದಳೆಯಲಾಗಿ ನೂರೊಂದು ಕೊಳಗವಾಯಿತ್ತು (ಮೋಲಿಮಾ. ೨೦೭-೭೭೦) ; ಒಮ್ಮನದಿ ಬಿತ್ತಕ್ಕು ಇಮ್ಮನದಿ ಜಳ್ಳಕ್ಕು (ಸರ್ವಜ್ಞ. ४४೪) ; ಜಳ್ಳೂ ಕಾಳೂ ಬೇರೆ ಮಾಡುವ ಕೆಲಸ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯದು (ಸಾಹಿಸಂ. ೮೨). ೩. ಹೊಟ್ಟು ; ತೌಡು : ಜಳ್ಳು ಕುಟ್ಟಿದರೆ ಕಾಳು ಸಿಕ್ಕೀತೆ ? (ಗಾದೆ). ೪. (ಅಲಂ) ನಿಷ್ಪ್ರಯೋಜಕ; ಹೇಡಿ ; ಕೈಲಾಗದವನು : ಚೆಲ್ಲಿತೀ ನೃಪಯೂಥ ಜಾಡಿಲಿ ಜಳ್ಳುಗಳು ಜಲಜಾಕ್ಷನಪ್ರತಿಮಲ್ಲ ತಾನೇ ಸಾಲದೇ (ಕುವ್ಯಾಸ. ೧೦-೭೭). **ಜೊಳ್ಳು :** ೧. ಪೊಳ್ಳು ಜೊಳ್ಳು ಅದು ಅಭಾವಶೂನ್ಯ (ಅರಳು. ४೦೭-೯) : ಜೀವನವೆನುವುದು ಬರಿ ಸುಳ್ಳು ಬರಿ ಜೊಳ್ಳು ಹೀಗೆನುವವರುಂಟು ಕೆಲರು (ಇಂಪಾಪ. ೧೧೭-೭೫). ೨. ಜೊಳ್ಳು ತೂರಿದಲ್ಲಿ ಬಿತ್ತ ಉಂಟೆ (ದೇದಾವ. ೨೨-೬೪). ಜಳ್ಳಾಗು = ಅರ್ಥರಹಿತವಾಗು ; ವ್ಯರ್ಥವಾಗು : ಜ[ಪಾಠಾಂ. ಹೊ]ಳ್ಳಾದವಮ್ಮ ಸಮಾಧಿ ಸ್ಥಿರಣೆ ಶಮದಮಾದಿಗಳು (ಕುವ್ಯಾಅ. ೫-೨೦) ; ಹಾಗಲ್ಲವಾದರೆ, ಮಹಾಕವಿ ಪಂಪನ ಆ ಸೊಲ್ಲುಗಳೆಲ್ಲವೂ ಜಳ್ಳಾಗಬೇಕಾದೀತು (ನಾಡೋಜ. ೦೯೦). [ದೇ.॥ ತಮಿ. ಚೊಳ್ಳೈ ; ಮಲ. ಚಳ್ಳು, ಚೊಳ್ಳ್ ; ತುಳು. ಚಳ್ಳ್, ಚಲ್ಲ್]

ಜಳ್ಳುಕಾಳು, ಜೊಳ್ಳುಗಾಳು (ನಾ). ತಿರುಳಿಲ್ಲದ ಕಾಳು : (ಕಿ). **ಜೊಳ್ಳುಗಾಳು :** (ಕಿ). [ಜಳ್ಳು + ಕಾಳು$_2$ (<ಕಾಜ್$_2$)]

ಜಳ್ಳುಗ(ನಾ). ಸತ್ತ್ವಹೀನನಾದವನು; ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ಬಾರದವನು ; ಹೇಡಿ : ಬಗುಳುತಿವದಿರು ಹರಿಯ ಬಡಿಹೋರಿಗಳಲಾ ಜಗವರಿಯದೇ ಜಳ್ಳುಗರ [ಪಾಠಾಂ. ४] ಜೋಡಿಯ ಜಂಜಡಕೆ ನೀ ಜರುಗುವೈ ಭೂಪ (ಕುವ್ಯಾ? ೧೦-೯). [ಜಳ್ಳು + - ಗ$_2$]

ಜಳ್ಳುಜಂಭ (ನಾ). ಒಣಜಂಬ ; ಹುಸಿಹೆಮ್ಮೆ : ಅಸಂಸ್ಕೃತರ ಜಳ್ಳುಜಂಭಕ್ಕೆ ಮಾತ್ರ ನಾವು ತಲೆತಗ್ಗಿಸಬೇಕಾಗಿದೆ (ಕಜಸಾ. ४೩).
[ಜಳ್ಳು + ಜಂಭ$_1$ (<ದಂಬ)]

ಜಳ್ಳುಜರಗು(ನಾ). ಸತ್ತ್ವಹೀನವಾದುದು; ದುರ್ಬಲವಾದುದು: ಜಾಸಬಾರದ ಸಂದಿಗೊಂದಿಯ ತಿರಿಕ ಜಾತಿಯ ಜಳ್ಳುಜರಗಿನ[ಪಾಠಾಂ. ಜಳ್ಳುಗರ ನಿಜ, ಜಳ್ಳುಜರಿಗನ, ಜಳ್ಳು ಜರಿಗಿದ] ನೆರವಿಗರ ನಿಳಯದಲಿ ಬಾಲಪ ನೀಡಿದನು ಹನುಮ (ತೊರರಾ. ೫-೮-೫೭). [ಜಳ್ಳು + ಜರಗು$_3$]

ಜಳ್ಳುತೆನೆ (ನಾ). ಪೊಳ್ಳಾದ ಕಾಳುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ತೆನೆ : ಕಡಂಗರಃ, ಬುಸಂ – ಪೊಳ್ಳು ಜಳ್ಳುತೆನೆಯು ಹುಲ್ಲು (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೨४೦).
[ಜಳ್ಳು + ತೆನೆ$_1$]

ಜಳ್ಳುಬತ್ತ (ನಾ). ತಿರುಳಿಲ್ಲದ ಬತ್ತ ; ಪೊಳ್ಳುಬತ್ತ : ಪುಲಾಕಃ, ಜಳ್ಳುಬ[ಪಾಠಾಂ. ಭ]ತ್ತ ಮುಂತಾದ ಕ್ಷುದ್ರಧಾನ್ಯ, ಸಂಕ್ಷೇಪ, ಅನ್ನದ ಅಗಳು (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೩೨೦). [ಜಳ್ಳು + ಬತ್ತ$_1$]

ಜಳ್ಳುಮಾತು, ಜೊಳ್ಳುಮಾತು (ನಾ). ಹುರುಳಿಲ್ಲದ ಮಾತು ; ನಂಬಿಕೆಗೆ ಯೋಗ್ಯವಲ್ಲದ ಮಾತು : ಜಳ್ಳು ಮಾತಿನಿಂದ ಪೊಳ್ಳುಗಳೆಯುತ್ತಾನೆ (ಗಾದೆ). **ಜೊಳ್ಳುಮಾತು :** (ಕಿ). [ಜಳ್ಳು + ಮಾತು$_1$]

ಜಳ್ಳುಮೆರೆತ (ನಾ). ಹುರುಳಿಲ್ಲದ ತೋರಿಕೆ ; ಒಣ ಡಂಭ : 'ಶರಣಾಗತ ಪರಿಪಾಲಕ' ಎಂಬ ನಿಜಾವಳಿಯ ಬಿರುದು ಒಳಗಳೆದ–ಟಕ್ಕಿನ ಜಳ್ಳುಮೆರೆತವಾಗಿ (ಚಿಟ್ಯಅ. ೭४-೧೧). [ಜಳ್ಳು + ಮೆರೆತ]

ಜಳ್ಳುರಕ್ಕಸ(ನಾ). ಅಲ್ಪನಾದ ರಾಕ್ಷಸ ; ದುರ್ಬಲನಾದ ರಕ್ಕಸ : ಜಳ್ಳುರಕ್ಕಸನಿವನಸೀ ಹೆಂಗಳ್ಳನನು . . . ಕಡಿಖಂಡ ಮಾಡಿಯೆ ಹೊಳ್ಳುವಾಜ ಸಲೂದುವೆನು (ತೊರರಾ. ೫-೭-೬೭). [ಜಳ್ಳು + ರಕ್ಕಸ]

ಜಳ್ಳುಪೋಗು (ಕ್ರಿ). ಸತ್ತ್ವಗುಂದು; ಕೆಚ್ಚಳಿ: ಕಳ್ಳಿಯ ಬೇಲಿವಳ್ಳಿಯೊಳಗಳ್ಳಿದಾಡುತೆ ಜಳ್ಳುಪೋದೆವೇಂ (ಅಪ್ರತಿ. ೧४-೧೧).
[ಜಳ್ಳು + ಪೋಗು$_1$]

ಜಳ್ಳೆಳ್ಳು (ನಾ). ತಿರುಳಿಲ್ಲದ ಎಳ್ಳಿನ ಕಾಳು: "ತಿಲಪಿಂಜಃ, ತಿಲಪೇಜಃ–ಈ ೨ ನ್ನು–ನಿಷ್ಫಲೇ ತಿಲೇ, ಜಳ್ಳೆಳ್ಳು[ಪಾಠಾಂ. ಜಳ್ಳು ಎಳ್ಳು] ಹುಚ್ಚೆಳ್ಳುಗೂ ಹೆಸರು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೨೬೯); ದುಶ್ಶಾಸನನು ಪಾಂಡವರನ್ನು ಜಳ್ಳೆಳ್ಳು ಕಾಳು ಎಂದು ಅಪಮಾನ ಮಾಡಿದನು (ವಚಥಾ. ೨೬४).
[ಜಳ್ಳು + ಎಳ್ಳು (<ಎಳ್)]

ಜಜಿಗಪ್ಪೊಲ 'ಜಜಿಗಪ್ಪೊಲ' ನೋ.

ಜಜಿಗವೊಲ, ಜಜಿಗಪ್ಪೊಲ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಭೂಮಿ : ಮೂಡವಾಗಿಲ ನೆಲಸಣ ಕೈ ೫ ಜಜಿಗವೊಲದ ಕೆಯಿಮ ೨೦ ಗಾಣ ಒ ೧ (ಸೌಇಇ. IX-i, ೧೭೭-೩೩ ; 1099). **ಜಜಿಗಪ್ಪೊಲ :** ಜಜಿಗಪ್ಪೊಲದಿಂ ತೆಂಕ ಕರುxನ ಮಾಳದ ಇಬ್ಬದಗದ ಹಾಳ ಮತ್ತರು ೧೧ (ಸೌಇಇ. IX-i ೧೭೭-೨೭ ; 1099). [ಜಜಿಗ ? + ಪೊಲ$_1$]

ಜಜಿಚು 'ಜಜುಚು$_1$' ನೋ.

ಜಜಿಪು (ನಾ). = ಜಜಿಪ : ತುಜುಗಿತಲ್ಲಿಯುದಲ್ಲಿ ಲಗ್ಗೆಯ ಜಜುಪಿನ ಸಿಸ್ನಾಳ ಕಪಳೆಯ ಜಜಿಪು ಜೋಡಿಸಿ ಜಜುಪಿತವಕಲು ಜಗದ ಜೋಡಿನ (ಕುವ್ಯಾಕ. ೧೫-೨). [<ಜಜಿ^{3} + - ಪು$_2$]

ಜಱಿ$_1$ ‘ಜಱೆ’ ನೋ.

ಜಱಿ$_2$ ‘ಸಱಿ$_1$’ ನೋ.

ಜಱಿಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ನಿಂದೆಗೆ ಒಳಗಾಗು; ತಿರಸ್ಕೃತವಾಗು: ಜಱಿ[ಪಾಠಾಂ. ರು]ಗೊಂಡಳ್ಳರ್ದಯಿನ್ನು ಮಾಱದಲರ್ಗಣ್ಣಂದತ್ತ ಕೆಂಪಿನ್ನುಮೋಸರದು (ಲೀಲಾವ. ೨-೬೫): ನೆಱೆ ನೃಪತಿ ದೀಕ್ಷೆಗೊಂಡೊಡೆ ಜಱಿಗೊಂಡಂ ಗೂಡು ಗೊಂಡನಾರ್ತಂಗೊಂಡಂ . . . ಸ್ಮರನಸ್ತ್ರಕಾಂಡನಪಕೋದಂಡಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೯-೯). [ಜಱಿ$_1$ (< ಜಱೆ) + ಕೊಳ್$_1$]

ಜಱಿಚು ‘ಜಱುಚು$_1$’ ನೋ.

ಜಱಿಹ (ನಾ). ಜರಿಯುವಿಕೆ; ಮೂದಲೆ; ತಿರಸ್ಕಾರ: “ಅಭಿಭವ ಪರಿಭವಂ ಪ್ರತ್ಯಾಕಾರವಮಕ್ಕು ಜಱಿ[ಪಾಠಾಂ. ಱ]ಹಕ್ಕೆ ನಾಮಂ” (ಮಂಗರಾ. ೧೩೭-೬). [ಜಱಿ$_1$ (< ಜಱೆ) + – ಹ$_2$]

ಜಱುಚ (ನಾ). ಬಹಳ ಮಾತನಾಡುವವನು,; ವ್ಯರ್ಥಾಲಾಪ ಮಾಡುವವನು: ತಪ್ಪಂ ಮಱಸಿ ಪುಸಿ ನುಡಿವ ಜಱುಚರ ತೆಱನಂ ಕಂಡಱಿಯದಂತು ಕುಳಿಯರುಮೊಳರೇ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೩೯೩). [ಜಱುಚು$_2$ + – ಅ$_7$]

ಜಱುಚಾಡು (ಕ್ರಿ). ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಧ್ವನಿಮಾಡು; ಕೂಗಾಡು: ನಿರ್ನೆರಂ . . . ಜಱುಚಾಡಿ ಬಟಲ್ವ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೧೯-೧೮): ಜಱುಚಾಡುತ್ತ ಮೃಗಾಲಯಂ ಗಳಿರವಿಂದಿರ್ಪಾನೆ ಸಿಂಗಂಗಳುಂ (ಮೃಸೂಮ. ೩-೩೦). [ಜಱುಚು$_2$+ಆಡು$_1$]

ಜಱುಚು$_1$, ಜರಚು, ಜರುಚು, ಜಱಚು, ಜಱಿಚು (ಕ್ರಿ). ೧. ಬಹಳವಾಗಿ ಮಾತನಾಡು; ಗಳಹು; ಹರಟೆ ಕೊಚ್ಚು; ವ್ಯರ್ಥಾಲಾಪ ಮಾಡು: “ಜಱುಚು–ಬಹುಭಾಷಾಯಾಂ” (ಶಮುಧಾ); ಅಜೆಭರಮುಂ ಸಾರ್ಚಿತ್ತದೇನೆಂದು ಮುನ್ನಱುದಿಂಗಳ್ ಜಱುಚುತ್ತುಮಿರ್ಪುದೆ (ಪಂಪಭಾ. ೯-೯೩): ಅಱಿಕೆಯ ರೂವಿಲ್ಲದ ನಿನ್ನೆಱೆಯುಂಗುಬ್ಬಟೆಯ ಬೀರಮುಂಟೆಂದುದ್ದಂ ಜಱುಚಿದೆ (ಕಬ್ಬಿಕಾ. ೧೮೧); ಮಿಱುಗುವ ನೆಱೆವೆಱೆಯೊಳ್ನಱುಗರೆಯಂ ಜಱುಚುತ್ತಿಹರಿಕ್ಕಟ್ಟಂ ಕಬ್ಬಿಗರಱಿಯದೆ ಮೊಲ ಪುತ್ತಾಲವೆರಲೆ ನೆಲವಣ್ಮೆಯ್ನಳಲೆಂದು (ಉದ್ಭದೀ. ೪-೨೧); ನಿರ್ನೆರಂ ಜಱುಚುವ, ಜಱುಚಾಡಿ ಬಟಲ್ವ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೧೯-೪). ೨. ಧ್ವನಿಮಾಡು: ಬೆಳಗಾಗಲೆಬ್ಬು ಗಱವುವ ಗಿಳಿಗಳ ಜಱುಚುವ ಪಿಕಂಗಳ (ಲೀಲಾವ. ೩-೧೧). **ಜರಚು:** ೧. “ಗಳಹು, ಜರಚು, ಹರಟು” (ಕೆನುಹು. ೮೩). **ಜರುಚು:** ೧. ಪರೆಯ ತೆರದಿಂದೊಳಗೆ ಪೊಳ್ಳಹ ಹರನ ಧನುವನು ಮುರಿದೆನೆಂಬಾಗರುವ ಗರಮಡೆಗೊಂಡು ಜರುಚುವೆಯೆಮ್ಮೊಳಿಂತಕಟಾ (ರಾಮಾಸಂ. ೧-೫-೧೪). **ಜಱಚು:** ೧. ಜಿತೇಂದ್ರಿಯತೆಗೆ ಬಱಿದೆ ಜಱಚುವೆಗ್ಗರ ಜಡಾಶಯಂಗಳೊಡನೆ ಜಡಾಶಯಂಗಳೊಳಗೆಱೆಯಾಗೆಯುಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೭-೬೧ ವ); ನಿನ್ನೊಂದು ಸಂಪತ್ತಿಯಿಂ ಜಱಚುತ್ತಿರ್ದಪೆ ಪಾಣ್ಬ (ಅನಂಪು. ೧೧-೯೦); ನಾಲಗುಂಟೆಂದು ಸತತಂ ಜಱಚುವೈ (ಅರಾಜ. ೩-೨೩): ನೀ ಜಱಚಬೇಡ (ಹಾಲಾಸ್ಯ. ೩-೧೨-೧೬). **ಜಱಿಚು:** ೧. ನೆಱಸೆತ್ತಿ ಬೈವ ಪುರುಡಿಪ ಜಱಿಚುವ . . . ವಿಟನೆಗ್ಗನಲ್ತೆ (ಮದಹಿ. ೧೦-೪೮); ಅವಗೆ ಬೀಱುತಿರ್ದಪೆಯೆ ಮೋಹವನೆಂದು ಪದ್ಮಾವತಿ ಚೀಱಿ ಜಱಿಚಲುಂ (ಪ್ರಭುಪು. ೩-೫೩).

ಜಱುಚು$_2$ (ನಾ). ೧. ಅತಿಯಾದ ಮಾತು: ಪೆಱಗೆ ರವಿ ನಡುವೆ ಶುಕ್ರಂ ಜಱುಚೇಂ ಶನಿ ಮುಂದೆ ನಡೆಯೆ ಕಱೆಗುಂ ಮುಱೆಗಳ್ (ಅಟ್ಟಮ. ೭-೯೩). ೨. ಅರ್ಥವಿಲ್ಲದ ಮಾತು; ವ್ಯರ್ಥಾಲಾಪ: “ಜಱುಚು=ವ್ಯರ್ಥಾಳಾಪಂ” (ಶಮುದ. ಪರಿ. ೨); “ಜಱುಚೆಂದು ವ್ಯರ್ಥಾಲಾಪಂ” (ಕಶಸಾ. ೨೪-೪೯೯); ಪೆಱರ್ ಚತುರ್ಗತಿಯು ಬಟ್ಟೆಯಂ ನೆಱೆಯೆ ಕಂಡರಂತುಂ ಕರಸ್ಥಿತಾಮಲಕಮೆಂಬರಾ ಜಱುಚದೇವುದಿಂದಾರ್ಚಿತಾ (ಆದಿಪು. ೧೩-೮೫): ಜಱುಚಲುಂ ಬಾಯ ಬಾಯೊಳ್ ಕಿಱಿದೆಡೆಯೊಳ್ನಡೆಯಲಕ್ಕುಮಲ್ಲದೆ . . . ನೆಱೆ ದಾರ್ಹತದಲ್ಲಿ ನಡೆಯಬಾರದಿದಾರ್ಗಂ (ಸಮುಪ. ೧೫-೫೫): ಬಱುಜಱುಚಿನ ಸೊಲ್ಲಂ ಸೊಲ್ಪುದು ನಿನಗೇಂ ಮೊಗ್ಗ (ಉದ್ಭದೀ. ೩-೭೦). [< ಜಱುಚು$_1$]

ಜಱೆ, ಜರಿ$_2$, ಜರೆ$_1$, ಜಱಿ$_1$ (ಕ್ರಿ). ೧. ಬಯ್ಯು; ಹಳಿ; ನಿಂದಿಸು: “ಜಱೆ–ಅವಗ್ರಹೇ (ತಡೆಯಾಗು), ಆಕ್ರಮಣಾಲಾಪೇ (ದೂಷಿಸಿ ಮಾತನಾಡು)” (ಶಮುಧಾ): ಅತಿ ಧೂರ್ತನೆಂದು ಕಂಡರೆಲ್ಲಂ ಜಱೆಯೆ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೯-೧೩೨); ನಮ್ಮ ಆದ್ಯರ ವಚನಂಗಳನೆಲ್ಲ ಜಱೆದಾರು ತಮ್ಮ ಕವಿತ್ವವ ಮೆಱೆದಾರು (ಚನ್ನವ. ಕ. ೨೨೦-೪೯೦); ಪೊಂಗಿ ಜಱೆವುತ್ತಲಪ್ಪೊ . . . ನಡೆಯೆನುತ (ಬಸಪು. ೯-೧೦); ಪಾರ್ಥನ ಮುಳಿದು ಜಱೆದನು ಕೃಷ್ಣನು (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೧೪-೩೭): ಬಾನೆಡೆಯೊಳಗಿಹ ಚಂದ್ರನೆನ್ನಯ ಮೊಗಕಾನಲಾಪನೆಯೆಂದು ಜಱೆದು ತಾನೊದೆವಪೊಲು ನವಿಲುಯ್ಯಲ ನಾಡುವ (ಕಂನವಿ. ೨-೯೩). ೨. ಮೂದಲಿಸು; ತಿರಸ್ಕರಿಸು; ಹೀಯಾಳಿಸು: ಮುದದಿಂದಂ ಕಾಮುಮಂ ಕೋಪವಮನುಜೆ ಜಱೆದಾ ಮೋಹವಮಂ ದಾಂಟಿ ಲೋಭತ್ವದ ಬೇರಂ ಕಿಳ್ತು (ರಕ್ಷಾಶ. ೭೯): ಬಾಳ ಹೊಳಹನು ಜಱೆದು ದಾಡೆಯ ಧಾಳ ಮಿಗೆ ಗಜಗಲಿಸೆ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೧೫-೪೮): ರತಿಯ ಜಱೆದವರು ಚೆಲುವಿನಿಂ (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೨-೧೦): ಆ ತೋಳ್ಗಳುದ್ದಾಮ ದಿಕ್ಕರಿಕರಮನುಜೆ ಜಱೆದುವು (ಚಬಪು. ೫-೪೪). ೩. ಕುಗ್ಗು; ಕುಸಿ; ಹಿಮ್ಮೆಟ್ಟು: ಧನು ಮುಱಿದ ಬಳಿಕಮ್ಮಡಿಸಿತೀತನ ಪರಾಕ್ರಮವೆನುತ ಸೇನಾವನಧಿ ಜಱೆದುದು ಭಟರು ಹರಿದರು ಬಟ್ಟ ಮಂಡೆಯಲಿ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೬-೪೯): ಇಱಿತ ಮೆಱೆದುದು ನಿನ್ನವರ ಬೊಬ್ಬೆಱಿತ ಜಱೆದುದು ವಿಜಯಲಕ್ಷ್ಮಿಯ ಸೆಱಗು ಸೋಂಕಿತು ಕೌರವೇಶ್ವರಗರಸ ಕೇಳೆಂದ (ಕುವ್ಯಾಕ. ೧೪-೭). ೪. ಕೆಣಕು; ಚುಚ್ಚಿ ಮಾತನಾಡು: ಅವರಿವರ ಹವಣಲ್ಲ ಗುರು ಮುನಿದವಗಡಿಸಿದರೆ ನಿಲುವ ನಾವನು ಬವರಕೇಳೇಳೆಂದು ಜಱೆ[ಪಾಠಾಂ. ಱಿ]ದರು ದೂತರರ್ಜುನನ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೪-೨೫): ಪಾರ್ಥನ ಬಾಯಲುಗಿ ಸೂತಜನನೆಂದರು ಜಱಿದು ಕುರುಪತಿಯ (ಕುವ್ಯಾಶ. ೧-೧೧). **ಜರಿ$_2$:** ೧. ಸಲೆ ಸುಲಕ್ಷಣ ಕೃತಿಯ ಜರಿವವರಾರು ಭೂತಳದಿ (ಅಂಬಿಕಾ. ೧-೧೨): ಸೀತೆಯನ್ನು ಒಪ್ಪಿಸಿ ಬಿಡು ಎಂದು ಜರಿದು ಹೇಳಿದನು (ನೀತಿಚಂ. XIV, ೧೬). **ಜರೆ$_1$:** ೧. ಬೇಡಿದನ ಜರೆದು ಬೈಗಳ ಮಳೆಗರೆದು (ಕಗದ್ಯ. ೭೪): ಹೊರಲೆಬೇಕಾಂತಾದೊಡಿಹದ ಹೊರೆಗಳನೆಲ್ಲ ಜರೆವುದೇಕಿನ್ನದನು (ಮಂಕುಕ. ೨೫೭). **ಜಱಿ$_1$:** ೧. ಒಯ್ಯನೆ ಶಿಕ್ಷಿಸಿ ಮುನಿಸಿಂ ಬಯ್ಯದೆ ಪೊಲ್ಲಮೆಗೆ ಜಱಿಯಲಾಱದೆ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೨-೧೨): ಕಾಣದ ಠಾವಿನಲ್ಲಿ ಜಱಿದರೆಂದರೆ ಕೇಳಿ ಪರಿಣಾಮಿಸಬೇಕು (ಬಸವ. ೨೫೦): ಓಹಿಳಯ್ಯನ ಜಱಿದು[ಪಾಠಾಂ. ಸುಱಿದೆ]ನುಡಿವ ಶಿವೈಕ್ಯನೆಂತುಂ ಹೋಗದಿರೆಯಲ್ಲ (ಬಸಪು. ೪೪-೬೮): ಆರನಳಲಿಸಿದೆನೊ ಮಹಾತ್ಮರನಾರ ಜಱಿದೆನೊ (ನಳಚ. ೮-೫). ೨. ಶತಕೋಟಿ ಸೂರ್ಯರಂ ಜಱಿವ ಮಿಱುಮಿಱುಪ ತೇಜದಲಿ ಕಱೆಗೊರಲ ಮೆಱೆದ (ಸೌಂದಪು. ೧೭-೬೯): ಸುರವಧುಗಳ ಚೆಲ್ವಿಕೆಯ ನೋಡಿ ಜಱಿವೊಡೆ ಮರುತಮಾರ್ಗಕೆ ಪೋಪಂತೆ (ಕಂನವಿ. ೬-೧೧೪). ೩. ಅಬ್ಬರಿಸು; ಶಬ್ದಮಾಡು: ಜಱಿವ ಕಹಳೆಯ ರಭಾಡಿಸುವ ಜರ್ಝರದ ಡಿಂಡಿಮ ಡಮರು ಪಟಹದ ಧರಧುರದ ದನಿ ಧೈರ್ಯಗೆಡಿಸಿತು ಸಕಲ ಸಾಗರವ (ಕುವ್ಯಾಕ. ೧೦-೮). ೬. ಝುಂಕಿಸು; ಗದರಿಸು: ಓರ್ವ ವಧೂಟಿಯಾಕೆಯಂ ತಾಂ ಜಱಿದಲ್ಲಿ ತೋಱುಯೆನುತ್ತ ನೋಡಿದಳ್ (ಉದ್ಭಟ. ೫-೭೮): ನಿಲ್ಲಿ ಕಳಕಳವೇಕೆ ಹೋಯೆಂದಲ್ಲಿ ಕಂಚುಕಿನಿಕರ ಜಱಿಯಲದೆಲ್ಲರಾಸ್ಥಾನದಲಿ ಮೌನದೊಳಿರಲು (ಸಂಭಪ. ೩೦-೫೧).

ಜಱಿದಾಟ=ಬಯ್ಯುವುದು; ಹೀಯಾಳಿಸುವುದು: (ಚ). ಜಱಿದಾಡು= ಬಯ್ಯು; ಮೂದಲಿಸು: ಅವರೀಣಃ, ಧಿಕ್ಕೃತಃ – ಧಿಕ್ಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟವನು, ಜರಿದಾಡಲ್ಪಟ್ಟವನು (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೩೦೦). ಜಱಿಸಿಕೊಳ್ಳು=ನಿಂದೆಗೊಳಗಾಗು: ಜಱಿಸಿ[ಪಾಠಾಂ. ಜಱಿಯಿಸಿ, ಜಱೆಯಿಸಿ]ಕೊಂಡು ಭಕ್ತರಾದರೆಮ್ಮವರು (ಬಸವ. ೨೫೫). [ದೇ.॥ ತುಳು. ಜರಿ, ಜರೆ]

ಜಜ್ಜನೆ, ಜಙ್ಜನೆ (ಅ). ಕೂಡಲೆ ; ವೇಗವಾಗಿ ; ತಟ್ಟನೆ ; ರಭಸದಿಂದ: ಮಾಗಿಯ ಕೋಗಿಲೆಯಂತೆ ಬಾಯ್ಬಿಟ್ಟಾಡದೆ ಮಳಲೇಱಿಯಂತೆ[ಜಜ್ಜನೆ] ಜರಿದು (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧-೧೫೬). **ಜಙ್ಜನೆ:** ಎಷ್ಟು ಏರಿದ ಹುರುಪಿನಿಂದ ಅವಳು ಬಂದಿದ್ದಳೋ ಅಷ್ಟೇ ಜಙ್ಜನೆ ಇಳಿದು ಹೋದಳು (ಬಾಬಲ. ೧೦೦): ಮುಖದಮೇಲೆ ಮೂಡಿದ್ದ ಬಿಂಕವೆಲ್ಲಾ ಜಙ್ಜನೆ ಇಳಿದು ಹೋಯಿತು (ನಾಪೂಲಿ. ೨೦೨). [ಜಜ್‌$_0$ + – ಅನೆ$_1$]

ಜಾಂ 'ಜಾಮು' ನೋ.

ಜಾಂಗಟೆ 'ಜೇಗಂಟೆ' ನೋ.

ಜಾಂಗಲ, ಜಾಂಗಳ$_1$(ಗು). ೧. ಜಲವಸತಿಯಿಲ್ಲದ; ಬತ್ತಿದ; ಬಂಜರಾದ: ಜಾಂಗಲಸ್ಥಾನದೊಳ್‌ಯೂ ಕುಱಿಬಿಂದಗುಟೆಯ್ದೊಡಯ್ದಾಳ ಮಟ್ಟದೊಳಕ್ಕು . . . ಜಲಂಗಳಿಕ್ಕೆ (ಅಶ್ವಮ. ೧೧-೫೪). ೨. ಅನಾಗರಿಕ ; ವನ್ಯ ; ಕಾಡುತನವುಳ್ಳ. (ನಾ). ೩. ನೀರು ಕಡಿಮೆಯಾಗಿರುವ ಪ್ರದೇಶ; ಬಂಜರುಭೂಮಿ: ದೇವಮಾತೃಕ ಸಾಧಾರಣಾನೂಪಜಾಂಗಲ ಭೇದಂಗಳುಂ (ಆದಿಪು. ೮-೬೩ವ): ದೇಶ ಭೇದವು ಜಾಂಗಲ, ಅನೂಪ ಸಾಧಾರಣವೆಂದು ಮೂರು ತೆರನಾಗಿರುವುದು. ಅಲ್ಪನೀರುಳ್ಳದ್ದಾಗಿಯೂ ಅಲ್ಪ ವೃಕ್ಷಂಗಳುಳ್ಳದ್ದಾಗಿಯೂ ಇರುವ ದೇಶವೇ ಜಾಂಗಲದೇಶವೆನಿಸಿಕೊಂಬುದು(ಸಕವೈ.೧೫). ೪. ಕಾಡುಮನುಷ್ಯ: ಅನಾಗರಿಕ; ಅಸಂಸ್ಕೃತ; ೫. ಮಾಂಸ : "ಪಲಲಂ . . . ಜಾಂಗಲಾಖ್ಯಂ ಮಾಂಸಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೬೨-೫೦): "ಬಿಕ್ಕನಲಡಗೆನಲ್ಜಾಂಗಲಂ" (ಕಬ್ಬಿಕ. ೪೦): ಗಲಜ್ಜಾಂಗಲ [ಪಾಠಾಂ. ೪] . . . ಆಕ್ರಂದತ್ಸ್ವರ ಪರಿಗತರ್ (ಆದಿಪು. ೫-೮೭ ವ); ಭೂತಭೇತಾಳಗಣಕ್ಕೋರಂತೆ ಪಲವು ಜಾಂಗಲವಾರಿ[ತ್ರರ್]ಘಂಟಿ ನೃಪತಿ ನಿನ್ನಯ ತೇಜದಿಂ (ಬೀಳವಂ. ೧-೮೭). ೬. ತಿತ್ತಿರಿಪಕ್ಷಿ : ಚಕ್ರವರ್ತಿ ಪುಳ್ಳಂ ಪುರುಳಿ ಜಾಂಗಲಮಾಂಸಾ . . . ಇಷ್ಟು ಪಥ್ಯ ಕರವಹುದು (ವಿಷಚಿ. ೧೩-೪). **ಜಾಂಗಳ$_1$:** ೩. "ಜಳಬಹುಳಮನೂಪಂ ಜಾಂಗಳಮಜಳಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೨೬-೫). ೫. ಕ್ವಥಿತ ಪೃಥುಳಹೃಜ್ಜಾಂಗಳಂ ಸಿಂಗಳಂ . . . ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯದೇವಂ (ಎಕ. VII, ಶಿಕಾರಿ. ೧೩೭-೧೭ : 1114). [ಸಂ.]

ಜಾಂಗಲಿಕ, ಜಾಂಗಳಿಕ(ನಾ). ೧. ಹಾವುಗಳನ್ನು ಹಿಡಿಯುವ ಕಲೆಯುನ್ನು ತಿಳಿದವನು; ಹಾವಾಡಿಗ. ೨. ವಿಷಕ್ಕೆ ಚಿಕಿತ್ಸೆ ಮಾಡುವವನು; ವಿಷವೈದ್ಯ. ೩. ಮಾಟಗಾರ ; ಐಂದ್ರಜಾಲಿಕ; ಗಾರುಡಿಗ. **ಜಾಂಗಳಿಕ:** ೧. ಜಾಂಗಳಿಕ . . . ಸಾಸಿರಪೆಡೆಯುಳ್ಳ ಕಡುಕ ಕಾಳೋರಗವಿಡಿದು (ಜ್ಞಾನಸ. ೨೩-೮೧). ೨. ಧಾತುಗಳಂ ಪರೀಕ್ಷಿಸುವುದೊಪ್ಪುವ ಜಾಂಗ(ಗು)ಳಿಕಂ ಧರಿತ್ರಿಯೊಳ್ (ಖಮದ. ೧-೭೩). [ಸಂ.]

ಜಾಂಗಳ$_1$ 'ಜಾಂಗಲ' ನೋ.

ಜಾಂಗಳ$_2$ (ನಾ). ಕುದುರೆಯ ದೇಹದ ಒಂದು ಭಾಗ: ದಾವದ ಕೆಳಗುಂ ಬಾಹ್ಯವೆ ಭಾವಿಪೊಡಾ ಬಾಹ್ಯಮೂಲದೊಳ್ ಜಾಂಗಳಮೆಂಬೀ ವಿಧದ ಪೆಸರ್ (ಅಶ್ವಶಾ. ೯-೩೨): ಬಾಹ್ಯದ ಮೂಲದ ಕ್ರೋಡದೆಡೆಗೆ ಜಾಂಗಳಮೆಂಬ ಪೆಸರಕ್ಕುಂ (ಅಶ್ವಶಾ. ೮೪-೧೯). [?]

ಜಾಂಗಳಿಕ 'ಜಾಂಗಲಿಕ' ನೋ.

ಜಾಂಗೀರು 'ಜಹಾಂಗೀರು' ನೋ.

ಜಾಂಗು 'ಚಾಂಗಂ' ನೋ.

ಜಾಂಗುಲ, ಜಾಂಗುಳ (ನಾ). ೧. ನಂಜು ; ಗರಳ ; ವಿಷ : ಸೂನೆಗರು ಬಂದು ಕೊಂಡು ಪೋಗಿರ್ದ ಜಾಂಗುಲಗಳಂ (ಲಿಂಗಪು. ೨೪-೨೯). ೨. ವಿಷ ಚಿಕಿತ್ಸೆಯ ಜ್ಞಾನ ; ವಿಷವೈದ್ಯ. ೩. ಮಾಯಾವಿದ್ಯೆ ; ಇಂದ್ರಜಾಲ ; ಗಾರುಡಿ. **ಜಾಂಗುಳ :** ೨. ಭೋಜನಗೃಹಕ್ಕೆ ರಾಜಾಧಿರಾಜಂ ಜಾಂಗ[ಗು]ಳ ವಿದ್ಯಾವಿದುರರ್ಚರಿಸು ಬಿಜಯಂಗೆಯ್ವುದುಂ (ಪಾರ್ಶ್ವಪು. ೮-೪೯ ವ).' ಜಾಂಗುಳಿಕ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಜಾಂಗುಲಿಕ, ಜಾಂಗುಳಿಕ (ನಾ). ೧. ವಿಷವೈದ್ಯ : ಧರದಿ ಜಾಂಗುಳಿಕನು ಹಲುತಿಂದು ಮೊಱೆದೆದ್ದು ಪರನಾದರು ಬೆಚ್ಚಿ ಬೆದರ್ವ . . . ಪವನಾಶನವನು ಬಿಡಲು (ಜ್ಞಾನಸ. ೨೩-೭೮). ೨. ಗಾರುಡಿಗ ; ಐಂದ್ರಜಾಲಿಕ : "ಜಾಂಗುಳಿಕನೊಪ್ಪೆ ಗಾರುಡಿಗನಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೧೧೫-೮). **ಜಾಂಗುಳಿಕ:** ೧. ಪ್ರಶಸ್ತಮೆಂದಱಿಪುವರ್ ಜಾಂಗುಳಿಕರ್ (ಖಮದ. ೬-೮೪). ೨. "ಜಾಂಗುಳಿಕಃ, ವಿಷಭಿಷಕ್‌– ಈ ೨ ಗಾರುಡಿಗಂ" (ಹಲಾಯು. ೧೧೦-೪೫೯). [ಸಂ.]

ಜಾಂಗುಳ 'ಜಾಂಗುಲ' ನೋ.

ಜಾಂಗುಳಿಕ 'ಜಾಂಗುಲಿಕ' ನೋ.

ಜಾಂಡಲಿಕೆ (ನಾ). ಒಂದಂ ಬಗೆಯ ವನಸ್ಪತಿ : ಜಾಂಡಲಿಕೆಯ ಬೀಜಂ ಭೂಮಂಡಲದೊಳ್ ಪಸುರಡಂಗಿ ಪಾಱುವ ತೆಱದಿಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೯-೦೨೩).
[?]

ಜಾಂಡೆ 'ಝಾಂಡ' ನೋ.

ಜಾಂಡೇಯ 'ಝಾಂಡ' ನೋ.

ಜಾಂಪಲ (ನಾ). ಸೀಬೆಹಣ್ಣು; ಪೇರಲಹಣ್ಣು : ಪೇರಲಮೆಂದರೂ ಜಾಂಪಲವೆಂದರೂ ಒಂದೇ ಪರಿಯಾಯವು (ಕೃಷಿಪ್ರ. ೧೭೯).
[←ಮರಾ. ಜಾಂಬ್‌ಫಳ್]

ಜಾಂಬ 'ಜಾಂಬು' ನೋ.

ಜಾಂಬವ (ಗು). ೧. ನೇರಳೆಮರಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ. (ನಾ). ೨. ಚಿನ್ನ: ಪೊಸಬಿಸಿಲದು ಪೆಱದೆಗೆದಿರೆ ಕಿಸುಸಂಜೆಯುಮುಡು ಸಮೂಹಮಂ ಮಿಸುಪಪೂಲೇನೆಸೆದುದೊ ಪವಳಂ ಮುಕ್ತಾವಿಸರಂ ಜಾಂಬವ ಜಳಂ ಪೆಡಂಮೆಟ್ಟಲೊಡಂ (ರಾಜಶೇ. ೬-೧೧೪). ೩. ನೇರಳೆಹಣ್ಣು. [ಸಂ.]

ಜಾಂಬಾಯಾರ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ಒಂದು ತಾಳದ ಹೆಸರು: ಅವುಗಳೊಳು ಚಂಚತ್ಪುಟ . . . ಜಾಂಬಾಯಾರ[ಪಾಠಾಂ. ಜಂಭಾಯಾರ, ಜೊಂಬಾಯರ] . . . ಜಯಾಳವೆಂಬಿವು ಮೊದಲಾದ ನೂಱೆಂಟು ತಾಳಂಗಳುಂ (ವಿವೇಕ. ೨೩೪). [?]

ಜಾಂಬು, ಜಾಂಬ (ನಾ). (ಉಕ) ನೀರು ಕುಡಿಯುವ ಪಾತ್ರೆ ; ಲೋಟ: ದೇಸಾಯಿಯ ಹೆಂಡತಿಯು ಆಕೆಗೆ ಒಂದು ಗದ್ದುಗೆ ಕಳಚಿದ ಜಾಂಬು ಕೊಟ್ಟಿದ್ದಳು (ಮುಂಬಯಿ. ೫-೨೬೪); ನೀರು ಕುಡಿಯುವ ಹಿತ್ತಾಳೆಯ ಉದ್ದ ಜಾಂಬುವನ್ನು ಜಾನಕಿಬಾಯರು ಕಾವಾಕ್ಷಿಯ ಮೇಲೆ ಬೀಸಿ ಒಗೆದರು (ಸಮುಜೀ. ೨೨೯). **ಜಾಂಬ :** (೬). [←ಮರಾ. ಜಾಂಬ್; ಪಾರ. ಜಾಮ್]

ಜಾಂಬೂನದ (ಗು). ೧. ಚಿನ್ನದಿಂದ ಮಾಡಿದ. (ನಾ). ೨. ಚಿನ್ನ; ಸುವರ್ಣ : "ಹೇಮ . . . ಜಾಂಬೂನದಂ, ಹಿರಣ್ಯಂ – ಈ ೨೫ ಹೊನ್" (ಹಲಾಯು. ೨೯-೨೦): ಆ ಗಂಧಸ್ನಪನೋದಕಂ ಮೇರುಮಹೀಧರ ಜಾಂಬೂನದ ನಿತಂಬಂಬಿಡಿದಿೞಿದು (ಶಾಂತಿಪು. ೧೧-೫೨ ವ) : ಮತ್ತಮಾ ಮಹಾವನಂ . . . ಜಾಂಬೂನದ ಪ್ರದೇಶದಂತೆ ಅಪ್ಪಾಪದೋತ್ಪತ್ತಿಸ್ಥಾನಮುಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೫-೫೨ ವ): ತಪ್ತ ಜಾಂಬೂನದದ ದೀಪ್ತಿಯು ನಣಕವಾಡಿ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೧೩-೩೪೭). [ಸಂ.]

ಜಾಂಭಾಭೂಮಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಫಲವತ್ತಾದ ನೆಲ: ಜಾಂಭಾಭೂಮಿ: ಇದು ದಕ್ಷಿಣ ಕೊಂಕಣ ಮತ್ತು ಮಲಬಾರುಗಳ ಕರಾವಳಿಯಲ್ಲಿ ಸಿಗುತ್ತದೆ. ಇದರಲ್ಲಿ ಆರ್ದ್ರತೆಯು ಬಹಳ ವೇಳೆಯವರೆಗೆ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ (ಸಸ್ಯಶಾ. ೧೨೭). [ಜಾಂಭಾ$_0$ (P ←ಮರಾ. ಜಾಂಬಾ) + ಭೂಮಿ]

ಜಾಕಣಬ್ಬೆ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾಕೆಯ ಹೆಸರು : ಧರಣೀಜಾತಗರುಂಧತಿಗೆ ರತಿಗೆ ದೊರೆಯೆನಿಸಿದ ವಿಖ್ಯಾತ ಯಶೋನಿಧಿ ನೃಪವನಿತಾತಿಳಕಂ ಜಾಕಣಬ್ಬೆ (ಎಕ. VIII, ಸಾಗರ. ೧೧೯-೪೫ : 1042). [ಜಾಕಣ$_0$ + ಅಬ್ಬೆ$_1$]

ಜಾಕಣೆ 'ಝಾಕಣೆ' ನೋ.

ಜಾಕಬ್ಬೆ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾಕೆಯ ಹೆಸರು : ನರಸಿಂಗಂಗಂ ಜಾಕಬ್ಬರಸಿಗಮುಳ ವೊದವೆ ಪುಟ್ಟೆ ಪುಟ್ಟಿಯುಮರಿಕೇಸರಿಯೆನೆ ನೆಗಟ್ಟಿಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧೨-೧೩೨): ನೆಗಟ್ದ ಜಾಕಬ್ಬರಸಿಯೆ ತನ್ನಗ್ರಮಹಿಷಿ (ಎಕ. VIII, ಸಾಗರ. ೧೦೮-೨೩; 1042): ಅನ್ನಾಂ ಜವನಯ್ಯಂಗಂ ಶಾನ್ತಾ ಜನತಿಲಕಮೆನಿಪ ಜಾಕಬ್ಬೆಗ ಮೊಳ್ಪನ್ತಳೆಯ ಪುಟ್ಟಿದಂ (ಎಕ. IV, ಹೆಗ್ಗ.ದ. ೦೮-೫; 1057). [?+ಅಬ್ಬೆ$_1$]

ಜಾಕವ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ವೆನ್ನಲೂರ ಕೊಂಗಳಾಚಾರಿಯ ಮಗಂ ಜಾಕವ ಸತ್ತಂ (ಎಕ. V, ಅರಕ. ೭೬-೭ : 1026). [?]

ಜಾಕವ್ವ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾಕೆಯ ಹೆಸರು : ರಾಷ್ಟ್ರಕೂಟಕುಲತಿಲಕಾತ (ತ್) ಲಕ್ಷ್ಮೀರಿವ ಸಲಿಲನಿಧೇಃ ಶ್ರೀಜಾಕವ್ವಾಹ್ವಯಾ ಕನ್ಯಾ (ಇಆ. XV, ೨೩-೪೪ : 1009). [? + ಅವ್ವ$_1$ (<ಅವ್ವೆ)]

ಜಾಕಾಯಿ ‘ಜಾದಿಕಾಯ್’ ನೋ.

ಜಾಕಾಯಿಮರ ‘ಜಾಯಿಕಾಯಿಮರ’ ನೋ.

ಜಾಕಿ$_1$ (ನಾ). ೧. ಇಸ್ಪೀಟಿನ ಎಲೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಗುಲಾಮನ ಚಿತ್ರ ವಿರುವ ಎಲೆ : ಜಾಕಿ-ಹಾ, ಅದು-ಜೇ ಅಕ್ಷರದ್ದು-ಅದಕ್ಕೆ ಮೂವತ್ತು (ಗಾಳಿಪ. ೨೧). ೨. ಇಸ್ಪೀಟು ಆಟಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಗೆ : ಬೇಜಾರಾದರೆ ಜಾಕಿ ಆಡಿರೋ, ಪರೇಲು ಆಡಬೇಡಿ (ರೂಢಿ). [←ಇಂ. Jack]

ಜಾಕಿ$_2$ (ನಾ). “ಜೂಜಾಕುದುರೆಯ ಸವಾರ” (Jockey .ಇಂಕನಿ.) [←ಇಂ. Jockey]

ಜಾಕೀಟು (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಅಂಗಿ; ಮೇಲಂಗಿ : ಜಯಪ್ರಕಾಶ ಜಾಕೀಟು, ಪಟೇಲ ಪಂಚೆ ಧರಿಸಿದ ತಿಂಮ ಅಧ್ಯಕ್ಷಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ರಾರಾಜಿಸುತ್ತಿದ್ದಾನೆ (ಹನ್ನೊಂದ. ೨). ೨. ರವಕೆ; ಕುಪ್ಪಸ: ಅವಳು ಬಿಳಿಯ ಜಾಕೀಟು ಮತ್ತು ಲಂಗಗಳ ಮೇಲೆ ಬೂದುಬಣ್ಣದ ಕಿರಿಗೆಯೊಂದನ್ನು ಹೊದೆದಿದ್ದಳು (ಪುನರು. ೪). ೩. ಪುಸ್ತಕಗಳ ಮೇಲಿನ ಹೊದಿಕೆ. [←ಇಂ. Jacket]

ಜಾಗ$_1$ ‘ಚಾಗ$_1$’ ನೋ.

ಜಾಗ$_2$ (ನಾ). = ಜಾಗರ$_1$: ಜಾಗದ ನೆಲೆವಡಲಗೆಗಳ ಜಾಗಂಗಳ ಪಸುರ್ಗಳೆಸೆಯೆ (ಆದಿಪು. ೪-೩೧); ಕಲಶಂ ಜಾಗಂ ಧ್ವಜಂ ಕನ್ನಡಿ ಗುಡಿ ಸುಮನೋಮಾಳೆ ಶುಭಾಕ್ಷತಂ ಪೊಂಬಳೆ ತೂರ್ಯಂ (ಸುಕುಮಾ. ೫-೬೧): ಪಸುರ್ವೊನ್ನ ಜಗಲಿ . . . ನೀಲದ ಜಾಗಂ(ಕಾವ್ಯಾವ. ೨೩೬):ಕುಸುಮಶರನ ಹಸುರ್ಗಣೆಯ ಹೊದೆಗೆ ಹುರುಡಿಸುವ ಜಾಗದ ನೆಲೆಯ ಹಡಲಿಗೆಗಳೊಳಂ (ವರ್ಧಪು. ೬-೩ವ): ಫಳವಕ್ಷತೆ ಜಾಗಂ ಮಂಗಳ ಪರಿಕರಮೆಸೆದುವು (ಪುಷ್ಪಪು.೧೦-೮೬): ಸಿಂಗರಿಸಿದವೊಲೆಸೆವ ಪೊಸಜಾಗದ ಜಂಗುಳಿಯಿಂ (ಜಯಕಾ. ೮-೧೧).

ಜಾಗ$_3$ (ನಾ). ಯಜ್ಞ; ಯಾಗ: “ಜಾಗಮೆ ಯಾಗಂ” (ಚತುನಿ. II, ೪೩): ಯಾಗ-ಜಾಗ (ಶಬ್ದಾನು. ೧೪೧ ಪ್ರಯೋ). [<ಸಂ. ಯಾಗ]

ಜಾಗ$_4$, ಜಾಗೆ (ನಾ). ೧. ಸ್ಥಳ ; ನೆಲ ; ಎಡೆ ; ಅವಕಾಶ : ಕೊಮಾರು ಗಡದ ವೀರ ಚವುಡ ಕಟಿಸ್ತ ಜಾಗ (ಎಕ. XII, ಮಧ್ಗಿ. ೪೮-೭ : ?) : ತನ್ನವನಿಯಲಿ ಜಾಗವನು ಕೊಡ (ಅರ್ಜಾವಿ. ೧೬-೬); ಆ ಜಾಗವು ದೆವ್ವಗಳ ಸಂಚಾರಕ್ಕೂ ಕಳ್ಳತನಕ್ಕೂ ಹೆಸರಾಗಿತ್ತು (ಕಳಹು. ೪). ೨. ಉದ್ಯೋಗಾವಕಾಶ : ಈ ಕಚೇರಿಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ಜಾಗ ತೆರವಾಗಿದೆ (ರೂಢಿ). **ಜಾಗೆ** : ೧. ನಿಮ್ಮ ಜಾಗೆಯಲ್ಲಿ ಬಂದು ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳಿ (ಮೇದಿಮ. ೯) : ನಿಲ್ಲುವುದಕ್ಕೂ ಸಹ ಜಾಗೆಯಿಲ್ಲದಂತಹ ವಾಹನದಲ್ಲಿ (ಮುಂಗಾಪು. ೨೬). [←ಮರಾ. ಜಾಗಾ ; ಪಾರ. ಹಿಂ. ಜಗಹ್]

ಜಾಗಂಟೆ ‘ಜೇಗಂಟೆ’ ನೋ.

ಜಾಗಂಬೊಯ್ (ಕ್ರಿ). ಹಸಿರು ಬಣ್ಣವನ್ನು ಬಳಿ : ಜಾಗದ ನೆಲೆವಡಲಗೆಗಳ ಜಾಗಂಗಳ ಪಸುರ್ಗಳೆಸೆಯೆ ರತ್ನದ ಕೇರ್ಗಳ್ ಜಾಗಂಬೊಯ್ದಂತಿರೆ ಪರಭಾಗಂಬಡೆದುವು ವಿವಾಹಗೇಹಾಂತರದೊಳ್ (ಆದಿಪು. ೪-೩೧). [ಜಾಗ$_1$ (<ಚಾಗ$_1$) + ಪೊಯ್$_1$]

ಜಾಗಗೆಡ್ಡೆ (ನಾ). ಔಷಧಕ್ಕಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗೆಡ್ಡೆ : ವಂಗಭಸ್ಮ, ಜಾಗಗೆಡ್ಡೆ . . . ಇವೆಲ್ಲವಂ ಚೂರ್ಣಿಸಿ (ಸಕವೈ. ೨೯೭). [ಜಾಗ$_0$ + ಗೆಡ್ಡೆ (<ಗಡ್ಡೆ)]

ಜಾಗಜೂಗ (ನಾ). (ಉಕ) ಏರ್ಪಾಡು ; ತರದೂದು ; ವ್ಯವಸ್ಥೆ : ಎರಡು ತಾಸಿನ್ಯಾಗ ನನ್ನ ಶಕ್ತಿಮೀರಿ ದುಡ್ಡಿನ ಜಾಗಜೂಗ ಮಾಡಲಿಕ್ಕೆ ಪ್ರಯತ್ನ ಮಾಡತೇನಿ (ಗಂಮೂಯಿ. ೧೩೮). [?]

ಜಾಗಟ ‘ಜೇಗಂಟೆ’ ನೋ.

ಜಾಗಟೆ ‘ಜೇಗಂಟೆ’ ನೋ.

ಜಾಗತಿಕ (ಗು). ಇಡೀ ಜಗತ್ತಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ : ಜಾಗತಿಕ ಮಟ್ಟದಲ್ಲಿ ಆಗುತ್ತಿರುವ ಜ್ಞಾನವಿಕಾಸದ ಪರಿಚಯವಾಗಲಿಕ್ಕೂ ಇಂಗ್ಲೀಷಿನ ಅವಶ್ಯಕತೆ ಇದ್ದಿತು (ಕರ್ನಾಟ. ೦೦೯) : ಅಡುಗೆಮನೆಯ ಹೊಗೆಯೂ ಒಂದು ಜಾಗತಿಕ ಸಮಸ್ಯೆಯಾಗಿರುವುದು (ಅಡುಸಾ. ೨೨). [ಸಂ.]

ಜಾಗರ$_1$ (ನಾ). ಶುಭಕಾರ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಅಂಕುರಾರ್ಪಣವೆಂಬ ಕರ್ಮದ ಅಂಗವಾಗಿ ಪಾತ್ರೆಗಳಲ್ಲಿ ಬೆಳೆಸುವ ಪೈರು,-ಅಂಕುರ : ನಾಳ್ದೆಸೆಯೊಳೆಸೆವ . . . ಪಸುರ್ವೆಸೆದುನಿಮಿರ್ದ ಜಾಗರ ಗಳಿಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೫೭೭) : ನೆಲಪಡಲಿಗೆಗಳ ಪಲವಾದುಟಿ ಜಾಗರಂಗಳಿಂ . . . ಕಂಬಂಗಳ ಬೆಳಗುಂ ಪೊಲಗೆಡಿಸಿದತ್ತು ಸುರರೀಕ್ಷಣಮಂ (ಚಾಧಪು. ೮-೪೫) ; ವಿಲಸಿತ ಧೂಪದ ವರಪರಿಮಳದಿಂ ಬಳಸಿದ ಜಾಗರಗಳ ಪಂಕ್ತಿಗಳಿಂ (ಜ್ಞಾನಚಂ. ೬-೬೧).

ಜಾಗರ$_2$ (ನಾ). ನವಿಲಿನ ಕುಣಿತ : ಜಾಗರದ ನವಿಲಂತೆ ಬಾಗುತ್ತ ಬಳುಕುವ ಬಾಲೆಯ ಕಂಡು ಭ್ರಮಿಸದೆ (ಹಳ್ಳಿಪ. ೬೬) : ಎರಡು ಗಂಡು ನವಿಲುಗಳು ಗರಿಗೆದರಿ ‘ಜಾಗರ’ ಆಡುತ್ತಿದ್ದವು (ಸರ್ಪಮಂ. ೩೫).

ಜಾಗರ$_3$ (ನಾ). ೧. ಎಚ್ಚರ ; ನಿದ್ರೆಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ ; ಜಾಗರಣೆ : ಆ ಯಿರುಳ ನಾಲ್ಕು ಜಾವಮುಂ ಕಾಮನ ಜಾಗರದಂತವರ್ಗೆ ಕಂದಿನೊಳೆ ಬೆಳಗಾಗೆ (ಪಂಪಭಾ. ೩-೮೩ ವ) : ರವಿಸೂನು ದರ್ಭಾಂಕುರದ ಶಯನ ಸ್ಥಾನದಲಿ ಮಾಡಿದನು ಜಾಗರವ (ಕುವ್ಯಾಕ. ೮-೯). ೨. ಜಾಗ್ರದವಸ್ಥೆ : ಜಾಗರ, ಸ್ವಪ್ನ, ಸುಷುಪ್ತಿ ಮುಂತಾದ ಅವಸ್ಥೆಗಳೂ ಉಪಾಧಿಯಿಂದಲೇ (ಭಾರದ. ೨೩೬) : ಸ್ವಪ್ನದಲ್ಲಿ ಶಿವನೆಂದಂತೆ ಜಾಗರದಲ್ಲಿ ಜಗತ್ತು ಅಚ್ಚರಿಪಡುವ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ದೊರೆತ ಕುಮಾರ (ಶರಚ. ೬೯೪). ೩. ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ತೊಡುವ ಕವಚ ; ಚಿಲಖತ್ತು.

ಜಾಗರಮಾಡು = ನಿದ್ರೆಮಾಡದಿರು ; ಎಚ್ಚರವಾಗಿರು : ಎಲ್ಲರೂ ಏಕಾದಶಿಯ ಜಾಗರಮಾಡಿ ಪುಲ್ಲನಾಭನ ಭಜಿಸುವರು (ಕರ್ನಾಕ. ೨೬೭) : ಜಾಗರ ಮಾಡುವೆ ಪವಡಿಸಿ ಇರುಳೊಳ್ (ಅಂತಿಗೊ. ೩೬-೭೨೬). [ಸಂ.]

ಜಾಗರಗೈ (ಕ್ರಿ). ನಿದ್ರೆಮಾಡದಿರು ; ಜಾಗರಣೆಮಾಡು : ನಿದ್ರಿಸಲರಿಯದ ಕಣ್ಣಿವೆ ಮುಚ್ಚದೆ ಜಾಗರಗೈವರು ಬರಿದೆ (ಇಂಚಾಪ. ೯೬-೭೭). [ಜಾಗರ$_3$ + ಕೈ$_1$ (<ಕೆಯ್$_1$)]

ಜಾಗರಣ (ನಾ). ೧. ನಿದ್ರೆಮಾಡದಿರುವಿಕೆ. ೨. ರಾತ್ರಿಯೆಲ್ಲಾ ಎಚ್ಚರವಿದ್ದು ನಡೆಸುವ ಪೂಜೆ,-ಸಂಕೀರ್ತನೆ : ರಾಗದಿಂದಿರಲಲ್ಲಿ ಜನರು ನಾಗೇಶ್ವರ ಶುಭಾಗಾರ ಪುಷ್ಪವಾಟಿಯೊಳು ಶಿವರಾತ್ರೆ ಜಾಗರಣಮಿರೆ (ಚತುಪು. ೩-೫-೬೧) ; ಈ ದಿನ ರಾತ್ರಿ ಜಾಗರಣ ಎಷ್ಟು ಕಷ್ಟ (ತ್ಯಾಗಮ. ೩೪). ೩. ಜಾಗ್ರದವಸ್ಥೆ : ನಿರುತ ಹಮ್ಮಿದು ತಾಮಸದಲುಟಿ ಬೆರೆಯೆ ಸುಪ್ತಿ ರಜೋಗುಣದಿ ಸಂಚರಿಸೆ ಸ್ವಪ್ನವು ಶೀವಿ ಸತ್ತ್ವ ಧರಿಸೆ ಜಾಗರಣ (ಅಮೃತ. ೯-೧೧). [ಸಂ.]

ಜಾಗರಣೆ (ನಾ). ೧.=ಜಾಗರಣ ೧ : ಧೂಪದೀಪಾದಿಗಳಿಂದ ಪೂಜೆಯಂ ಮಾಡಿ ಆ ಸುರಭಿಯ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿಯೆ ಜಾಗರಣೆಯಂ ಮಾಡುತ್ತಾ (ಸೌಗಂಧಿ. ೩೮೨-೭). ೨.=ಜಾಗರಣ ೨ : ರಾತ್ರಿಯೆಲ್ಲ ದ್ವಾರವತಿಗೆ ಪೂರ್ಣ ಜಾಗರಣೆ (ಶಾಂತಲಾ. ೦೦೧). [ಸಂ. ಜಾಗರಣ]

ಜಾಗರವಾಡು (ಕ್ರಿ). (ನವಿಲು) ಕುಣಿ; ನರ್ತಿಸು: ಅವಳ ಅಂತರಂಗದಲ್ಲಿ ಸಂತಸದ ನವಿಲು ತನ್ನ ಗರಿಗಳೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಎತ್ತಿ ನಿಂತು ಜಾಗರ ವಾಡಲಾರಂಭಿಸಿತ್ತು (ನನ್ನರ. ೪೩). [ಜಾಗರ$_2$ + ಆಡು$_1$]

ಜಾಗರಿಗ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹಕ್ಕಿ: ಕಾಗೆ ನವಿಲಿಬ್ಬಾಯ ಗುಬ್ಬಿ ಪಾರಿವ ಕೊಂಚ ಗೂಗೆ . . . ಗಿಳಿ ಜಾಗರಿಗ ಹರಡೆ (ಹದಿಬಾ. ೫-೪೩): ಮರಕುಟಿಗ ಚಂಬೋತ ಶುಕ ಜಾಗರಿಗನರಳಿಗನಸಗ ಸಾಳುವ ಸರಟ ಸಾರ ಸಮೂಹ ಮೇಳಗಳಿತ್ತಲವೆಯೆಂದ (ತೊರರಾ. ೩-೧-೩೨): ಕಾಗೆ ನವಿಲು . . . ಜಾಗರಿಗನು ಹರಡೆಯು (ಹರಿಸಾಂ. ೧-೭೨). [?]

ಜಾಗರಿತ (ಗು). ಎಚ್ಚರವಾಗಿರುವ; ಎಚ್ಚರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ; ಎಚ್ಚರಗೊಂಡ: ಜಾಗರಿತವಾಗುತ್ತಿದೆ ಪ್ರಜ್ಞೆಯಿಲ್ಲದ ಬೈಲು (ಕೋಗಿಲ. ೫೪-೫): ಶಂಕೆಯು ದೇವೇಂದ್ರನ ಮನದಲ್ಲಿ ಜಾಗರಿತವಾಗಿದ್ದುದರಿಂದ ಆತನು . . . ಇಣಿಕಿ ನೋಡುತ್ತಾ ಕುಳಿತಿದ್ದನು (ಚಿನ್ನಬೀ. ೧೩೪). [ಸಂ.]

ಜಾಗರಿಸು (ಕ್ರಿ). ಎಚ್ಚರಿಸು; ಎಚ್ಚರಗೊಳಿಸು: ಬಸವಂತಿಯೇ ಶ್ಯಾಮ ರಾಯನನ್ನು ಜಾಗರಿಸಿ ಕರೆದಳು (ದೀಪಹ. II, ೧೩೪)
[ಜಾಗರ$_3$ + – ಇಸು$_3$]

ಜಾಗರೂಕ (ಗು). ೧. ಎಚ್ಚರಿಕೆಯಿಂದಿರುವ; ಎಚ್ಚರದಿಂದಿರುವ ಸ್ವಭಾವದ. (ನಾ). ೨. ಎಚ್ಚರವಾಗಿರುವವನು: ರತ್ನತ್ರಯೋಪ ಮಾನರಪರಭರಕ್ಷಿತ ವರ್ಣಾಶ್ರಮರವದ್ಯಮಾದ್ಯದ್ವಂದಶೂಕಭಯ ಜಾಗರೂಕರವನಿಪಾಶ್ರಮಂಗಳರಸುಗೆಯ್ಯುತ್ತುಮಿರೆ (ಶಾಂತಿಪು. ೭-೧೨೩ ವ): ಜನಗಳೂ ಬಹಳ ಜಾಗರೂಕರಾಗಿಯೇ ಇದ್ದರು (ಕಿಂಕಥ. ೨೭): ನೀನು ಬಹಳ ಜಾಗರೂಕನಾಗಿದ್ದೀಯೆ (ಬರಜಾ. ೧೨೦). [ಸಂ.]

ಜಾಗರೂಕತೆ (ನಾ). ಮೈಮರೆಯದಿರುವಿಕೆ; ಎಚ್ಚರವಾಗಿರುವಿಕೆ; ಹುಷಾರು; ಜೋಕೆ: ಅವನನು ಜಾಗರೂಕತೆಯಿಂದ ನೋಡುವುದೆಂದು ಯಾಚಿಸುತೆ (ರಾಮಾಸು. ೨-೩-೪೨): ಈ ನಾಯಿಯು ಸಾಹುಕಾರನ ಮನೆ ಯಲ್ಲಿ ಜಾಗರೂಕತೆಯಿಂದ ನೋಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿತ್ತು (ನೀತಿಚಿಂ. VIII, ೫).
[ಸಂ. ಜಾಗರೂಕತಾ]

ಜಾಗರೂಕತ್ವ (ನಾ). = ಜಾಗರೂಕತೆ: ಜಾಗರೂಕತ್ವದೆ ತಿಳಿಯದು ನಿನ್ನಂ ವಲಂ ಲೋಕಮೆಲ್ಲಂ (ವಂಕಮ. ೯-೧೮). [ಸಂ.]

ಜಾಗರೆ (ನಾ). = ಜಾಗರೂಕತೆ. [ಸಂ. ಜಾಗರಾ]

ಜಾಗರ್ಯೆ (ನಾ). = ಜಾಗರ$_3$. [ಸಂ. ಜಾಗರ್ಯಾ]

ಜಾಗವರಲ್ (ನಾ). ಹಸಿರುಬಣ್ಣದ ರತ್ನ; ಪಚ್ಚೆಮಣಿ; ಮರಕತ: "ಜಾಗವರಲ್, ಪಸುರ್ವಣಿ–ಈ ೨ ಮರಕತಂ" (ಕಶಸಾ. ೪-೫೯): "ಪಸುರ್ವಣಿಯುಂ ಜಾಗವರಲ್ ಪೆಸರಿಂ ಮರಕತಮವಕ್ಕು" (ಕವಿಕಂ. ೫೩): ಕಂದುಗೊರಲನ ಬೆಳ್ಗೊರಲೊಳ್ ಜಾಗವರಲ ಮಲಕನಮರ್ಚಿ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೧೩೧-೧೧). [ಜಾಗ$_1$ (<ಚಾಗ$_1$) + ಪರಲ್]

ಜಾಗಿರಿ 'ಜಹಗೀರು' ನೋ.

ಜಾಗಿಸು (ಕ್ರಿ). ಬಾಗಿಸು; ಒಲೆಸು: ಕೈನೆಗಪಿ ಜಾಗಿಸಿ [ಪಾಠಾಂ. ಕೆಯ್ಗಳನೆ ಕೂನಿಸಿ]ಕುರ್ಗುತೆ. ಯೋಡಿಸುತ್ತೆ ತಾಂ ನಗಿಸಿತ್ತು ಒಂದು ಮರ್ಕಟಂ (ಗಿರಿಕ. ೫-೨೦): ಲಲನೆಯರು ಪರಭೃತ ಧ್ವನಿಯಿಂದೆ . . . ತಿರುಪುಲಾಗಿನಿಂ ಜಾಗಿಸಿಯೆ ತೂಗಿ ಬೀಗುತ್ತುಮಿರದೇ (ನವಮೋ. ೨೩-೪೮): ಕನಕವಲ್ಲಿಯು ಒಮ್ಮೆಲೆ ಕಿಡಿಕಿಯ ಕಡೆಗೆ ಜಾಗಿಸಿ ನೋಡಿ ಮಾತನಾಡಿದಳು(ಧರ್ಮಸಿ. ೫೩).
[ಜಾಗು$_1$ + – ಇಸು$_3$]

ಜಾಗೀರ್ 'ಜಹಗೀರು' ನೋ.

ಜಾಗೀರದಾರ 'ಜಹಗೀರುದಾರ' ನೋ.

ಜಾಗೀರಿ 'ಜಹಗೀರು' ನೋ.

ಜಾಗೀರು 'ಜಹಗೀರು' ನೋ.

ಜಾಗೀರುದಾರ 'ಜಹಗೀರುದಾರ' ನೋ.

ಜಾಗೀರ್ದಾರ್ 'ಜಹಗೀರುದಾರ' ನೋ.

ಜಾಗು$_1$ (ಕ್ರಿ). ಬಾಗು; ಒಲೆ. 'ಜಾಗಿಸು' ಪರಾ. [?]

ಜಾಗು$_2$ 'ಚಾಂಗು' ನೋ.

ಜಾಗು$_3$ (ನಾ). ೧. ಸದ್ದಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ; ನಿಶ್ಶಬ್ದತೆ; "ಮೌನ" (ಜಕೂನಿ. ಕಿ. I, ೭೦). ೨. ಉದಾಸೀನತೆ; ವಿಳಂಬ: ಜತನದಿಂದೆನ್ನ ಕರದೊಪ್ಪುದಲ್ಲಿ ಜವ್ವನೆಯ ಜೊತೆಗೊಳಿಸಿ ಪೊರೆಯದೇತಕೆ ಜಾಗನೆಸಗುತಿಹೆ (ವೆಂಕಾಲಾ. ೨-೩೭-೪೭).

ಜಾಗುಮಾಡು = ಉದಾಸೀನಮಾಡು; ತಡಮಾಡು: ಈಗಲೆ ಭಜಿಸಲಿ ಜಿಪ್ಪೆ ನೀ ಜಾಗುಮಾಡದೆ ಹರಿಯ ಪದಾಂಬುಜವ (ಪುರಂದ. ೧-೧೪೩-೦): ಆಗವ ಶಬ್ದವ ಕೇಳಿ ತಾ ಬಂದ ಜಾಗಿನಿಂ ಜಂಗಮನೋರ್ವ ಜಾಗುಮಾಡದೆ (ಶರರೀ. ೩೩೭-೬). [ದೇ.॥ ತೆಲು. ಜಾಗು]

ಜಾಗುಗೊಳಿಸು (ಕ್ರಿ). (?): ಸಾಗರದಗಲ ಹೊನ್ನಿನ ಹಾಸಿಗೆ ಹಾಕಿ ಜಾಗುಗೊಳಿಸದಲೆ ಹೊರಳಿದ ಕಾಲಕ್ಕು ಈ ಗುಣ ಬಿಡದಯ್ಯಾ (ವಿಶಾಸು. ೪೭-೪). [ಜಾಗುಗೊಳ್$_0$ + – ಇಸು$_3$]

ಜಾಗುಡ (ನಾ). ಕುಂಕುಮಕೇಸರಿ; ಕುಂಕುಮ: " ಕುಂಕುಮಂ . . . ಕಾಶ್ಮೀರಜಂ, ಕಾಳೇಯಂ, ಜಾಗುಡಂ[ಪಾಠಾಂ.ಜಾಪಕಂ]-ಈ೭ಿಕುಂಕುಮಂ" (ಹಲಾಯು. ೮೯-೩೮೯). [ಸಂ.]

ಜಾಗುಮತಿ (ನಾ). ಉದಾಸೀನತೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳವನು; ಮಂದಮತಿ; ಸೂಕ್ಷ್ಮಬುದ್ಧಿಯಿಲ್ಲದವನು: ಆ ಗಜದಿರವನಿತಿನಿತೆಂದು ಪೇಳ್ವೊಡೆ ನಾಗೇಂದ್ರನಿಗಲ್ಲದುಳಿದ ಜಾ[ಪಾಠಾಂ. ಚಾ]ಗುಮತಿಗೆ ಗೋಚರ ವಲ್ಲ (ರಾಮವಿ. ೪-೧೧೧). [ಜಾಗು$_3$ + ಮತಿ]

ಜಾಗುರಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ವನಸ್ಪತಿ: ಅಜ್ಜನಪಟ್ಟೆ, ಅರಂಜಿ, ಬೈರಿ, ಜಾಗುರಿ, ವಿಷವೃಕ್ಷ (ಮೃಜಿಗಿ. ೭-೧೨೫). [?]

ಜಾಗುರೆ 'ಚಾಗುರೆ' ನೋ.

ಜಾಗುಹಾಕು (ಕ್ರಿ). ಕೂಗುಹಾಕು: ಅನಂತರ ಅದನ್ನೇ ಹುಡುಕಿಕೊಂಡು ಬಾಲಪ್ಪ ನರಿ ಹೊರಟಿತು–ಜಾಗುಹಾಕಿಕೊಂಡು ಹೊರಟಿತು . . . ಜಗ್ಗು ಜಗ್ಗು ಎಂದು ಜಾಗುಹಾಕಿಕೊಂಡು ಹೊರಟಿತು (ಪುಟ್ಟರ. ೦೯): ಗದ್ದೆಯ ಬದುವಿನ ಮೇಲಿನ ಗಿಡಗಳ ತಲೆಗಳನ್ನು ಹಾರಿಸುತ್ತಾ ಜಾಗುಹಾಕುತ್ತ ಬರುತ್ತಲಿದ್ದನು (ದಿನಾರಿ. ೯೩). [ಜಾಗು$_0$ + ಹಾಕು (<ಪಾಯ್ಕು$_1$)]

ಜಾಗ್ರತ (ಗು). ೧. (ನಿದ್ರೆಯಿಂದ) ಎಚ್ಚೆತ್ತಿರುವ; ಎಚ್ಚರಿಕೆ ಯಿಂದಿರುವ: ಮನಸ್ಸಿನ ಮೊದಲನೆಯ ಭಾಗವನ್ನು ಜಾಗ್ರತ ಮನಸ್ಸೆಂದೂ . . . ಕರೆಯುವರು (ಶಿಕ್ಷದ. ೭೪೮) (ನಾ). ೨. ಎಚ್ಚರ ಗೊಂಡವನು: ಸ್ವಪ್ನಲೋಕದ ಜಾಗ್ರತಂ ಸುಳ್ಳೆನುವನಲ್ತೆ ಸುಪ್ತಂಗೆ ಜಾಗ್ರತನ ಲೋಕಮುಂ ಸುಳ್ಳೇ (ಮಂಕುಕ. ೮೯೩): ಆದರೆ ಮರುಕ್ಷಣ ನಾನು ಜಾಗ್ರತನಾಗಿದ್ದೆನು (ಹೇಮಂತ. ೩೩೮). [ಸಂ.]

ಜಾಗ್ರತಗೊಳ್ಳು (ಕ್ರಿ). ಎಚ್ಚರಗೊಳ್ಳು: ಅವನು ಜಾಗ್ರತಗೊಂಡವನಂತೆ . . . ಪರಿಪರಿಯಾಗಿ ಹಲವರಿದನು (ಪುನರು. ೨೭೭).
[ಜಾಗ್ರತ + ಕೊಳ್ಳು$_1$ (<ಕೊಳ್$_1$)]

ಜಾಗ್ರತವಿಡು (ಕ್ರಿ). ಎಚ್ಚರಿಸಿ ಇಡಂ: ಉದ್ದೀಪ್ತವಾಗಿಡು: ನಾವು ತಿನ್ನುವ ಅನ್ನದಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ [illegible] ಜಾಗ್ರತವಿಡತಕ್ಕ ಗುಣಬೇಕು (ಮುಂಬಯಿ. ೪-೩೨). [ಜಾಗ್ರತ + [illegible]]

ಜಾಗ್ರತಸ್ಥಾನ (ನಾ). (ಉಕ) ದೇವತಾಶಕ್ತಿಯು ಗೋಚರಿಸುವ ಸ್ಥಳ: ದೇವತಾಮಹಿಮೆಯುಳ್ಳ ಪ್ರದೇಶ: ಜಾಗ್ರತಸ್ಥಾನವೆಂದು [illegible] ಗೊಂಡ ಕೇಶವದೇವರ ಗುಡಿಯೊಂದು (ಸಮುಜೀ. ೧).
[ಜಾಗ್ರತ + ಸ್ಥಾನ]

ಜಾಗೃತಿ (ನಾ). ೧. ನಿದ್ರೆ ಮುಗಿಯುವಿಕೆ; ಎಚ್ಚರಗೊಂಡಿರುವಿಕೆ; ಎಚ್ಚರ. ೨. ಆಲಸ್ಯವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಕಾರ್ಯೋನ್ಮುಖವಾಗುವಿಕೆ: ರಾಷ್ಟ್ರದ ಧಾರ್ಮಿಕ ಜಾಗೃತಿಯೇ ಮೈವೆತ್ತು ಬಂದಂತೆ ಶಂಕರಾಚಾರ್ಯರು ಜನ್ಮತಾಳಿದರು (ಕರ್ನಾಟ.೩೩): ಹಿಮಾಲಯದಿಂದ ಕನ್ಯಾಕುಮಾರಿಯವರೆಗೆ ಜಾಗೃತಿಯ ಚಿಹ್ನೆ ಮೂಡಿಬಂತು (ಆತ್ಮಾರ್ಪ. ೨). [<ಸಂ. ಜಾಗರ್ತಿ]

ಜಾಗೃತಿಸು (ಕ್ರಿ). ಜಾಗೃತಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡು; ಎಚ್ಚರಿಸು: ವ್ಯಾಕೃತ ದಿನವ್ಯಾಕೃತಾದಿ ಸತ್ತ್ವಕೆ ನಿನ್ನ ಜಾಗೃತಿಪ ಮತಿ ಧರ್ಮ (ಮಂಕುಕ. ೯೮). [ಜಾಗೃತಿ + – ಇಸು$_3$]

ಜಾಗೆ 'ಜಾಗ$_1$' ನೋ.

ಜಾಗ್ರ (ನಾ). ಎಚ್ಚರವಾಗಿರುವ ಸ್ಥಿತಿ: "ಅಜಾದೀಕ್ಷಿಸಲು ಜಾಗ್ರಂ" (ಮಂಗರಾ. ೯೪-೩): ಜಾಗ್ರದಲ್ಲಿ ಕಾಬುದು ಬ್ರಹ್ಮನ ಇರವು ಸ್ವಪ್ನದಲ್ಲಿ ಕಾಬುದು ವಿಷ್ಣುವಿನ ಇರವು (ಮೋಳಿಮಾ. ೩೦-೧೨೩): ಜಾಗ್ರ ಸ್ವಪ್ನ ಸುಷುಪ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಮತ್ತೊಂದ ನೆನೆದಡೆ ತಲೆದಂಡ (ಬಸವ. ೬೯೩); ನೀನಂಜಿ ನಿದ್ರೆಗೈಯ್ಯದಿರ್ದುದೆ ಜಾಗ್ರವಾಯಿತ್ತು (ಭೈರಸೂ. ೨೨೫). [ಸಂ. ಜಾಗ್ರತ್]

ಜಾಗ್ರಗಾವಲು (ನಾ). ಎಚ್ಚರಿಕೆಯಿಂದ ಮಾಡುವ ಕಾವಲು: ಆರು ಸಾವಿರ ಜಂಗಮರನ್ನು ಜಾಗ್ರಗಾವಲಿನಿಂದ ತನ್ನಲ್ಲಿಟ್ಟುಕೊಂಡು (ಮೋಳಿಮಾ. ೬೦ ಪ್ರಸ್ತಾವನೆ). [ಜಾಗ್ರ + ಕಾವಲು (<ಕಾವಲ್$_1$)]

ಜಾಗ್ರತ (ನಾ). ೧. ಎಚ್ಚತ್ತವನು; ಎಚ್ಚರವುಳ್ಳವನು: ಮೌನಿಯಾದವನಿಗೆ ಕಲಹವೆಂಬುದಿಲ್ಲ ಜಾಗ್ರತನಿಗೆ ಭಯವಿಲ್ಲ (ಇಂಬಾಷ. ೮೦-೯೦). ೨. ಗಮನ; ಅವಧಾನ; ಲಕ್ಷ್ಯ. [<ಸಂ. ಜಾಗ್ರತ]

ಜಾಗ್ರತಗೊಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ಎಚ್ಚರಗೊಳಿಸು: ತಾನೇ ಮುಂದೆ ಬಿದ್ದು ಎಲ್ಲರನ್ನೂ ಜಾಗ್ರತಗೊಳಿಸುವ ಗುತ್ತಿಗೆ ಹೊತ್ತುಕೊಂಡವರಂತೆ ಕೆಲಸ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದ (ಅಪನಾ. ೨೩೨). [ಜಾಗ್ರತ + ಕೊಳ್$_1$ + – ಇಸು$_3$]

ಜಾಗ್ರತವಿಡು (ಕ್ರಿ). ಗಮನವಿಡು; ಅವಧರಿಸು; ಮಂನಸ್ಸಿಟ್ಟು ಕೇಳು: (+). [ಜಾಗ್ರತ + ಇಡು$_1$]

ಜಾಗ್ರತಿ (ನಾ). ೧. ಎಚ್ಚರಗೊಂಡಿರುವಿಕೆ; ಎಚ್ಚರ. ೨. ಆಲಸ್ಯವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಕಾರ್ಯೋನ್ಮುಖವಾಗುವಿಕೆ: ಜನತೆಯಲಿ ಎಂತಹ ಜಾಗ್ರತಿಯಿದು (ಪ್ರಣಸ. ೨೬): ಠಾಕೂರರ ಮನೆತನ ಈ ಆಂದೋಲನದಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ರಾಷ್ಟ್ರೀಯ ಜಾಗ್ರುತಿ ಕಾರ್ಯೋತ್ಸಾಹಗಳ ನೆಲೆಯಾಗಿತ್ತು (ನಿಬಂಧ. I, ೬). [<ಜಾಗೃತಿ]

ಜಾಗ್ರತು (ನಾ). ಜೀವನಂ ಅನುಭವಿಸುವ ಮೂರು ಅವಸ್ಥೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ಎಚ್ಚರದಿಂದಿರುವ ಸ್ಥಿತಿ; ಜಾಗ್ರದವಸ್ಥೆ: ಸಕಲ ಭೋಗಂಗಳಿಗೆ ಆವಾಸಸ್ಥಾನವಾಗಲಾಗಿ ಜಾಗ್ರತುವುಯಂತಾ ಹೇಳಲ್ಪಡುವದು (ಈಶ್ವಸ್ವ. ೧೮-೯). [<ಸಂ. ಜಾಗ್ರುತ್]

ಜಾಗ್ರತೆ (ನಾ). ೧. ಬೇಗ; ಶೀಘ್ರತೆ: ನೀ ಜಾಗ್ರತೆಯೊಳವನೊಡಗೂಡಿ ಬಹುದೆಂದಾಡಿ ದಾದಿಯು ಕಳುಹಲಿಂದುಮುಖಿ (ಜನಥಾ. ೨೯-೧೨): ಹೇಳಿದ್ದನ್ನು ಅತಿ ಜಾಗ್ರತೆಯಾಗಿ ಮನಸ್ಸಿಗೆ ತಂದುಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದ (ಕಲಾಸಾ. ೩೨). ೨. ಎಚ್ಚರಿಕೆ; ಜೋಪಾನ; ಜೋಕೆ; ಸಾವಧಾನತೆ: ಹಾಗಾದರೆ ಆಕೆಯನ್ನು ಜಾಗ್ರತೆಯಾಗಿ ಕಾಪಾಡಿಕೊ (ದಾಕುಂತ. ೨೫-೧೨): ಆದರೂ ನೀನು ಜಾಗ್ರತೆಯಿಂದ ಅವಳೊಡನೆ ಮಾತಾಡು (ಹಳ್ಳಿಹಾ. ೯೭): ಜಾಗ್ರತೆ, ಮೆಲ್ಲನೆ . . . ಎಂದು ನಾವಿಕನು ಆಗಾಗ ಎಚ್ಚರಿಕೆ ಕೊಡುತ್ತಿದ್ದ (ಮಹಾತ್ಮಾ. ೧೨೦). ೩. ಕಾರ್ಯೋನ್ಮುಖತೆ: ಹೆಂಗಸರಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚು ಜಾಗ್ರತೆ, ತಿಳಿವಳಿಕೆ ಉಂಟಾದಂದಿನಿಂದ (ಗೃಹವಿ. ೧೯೬). [ಸಂ. ಜಾಗ್ರತಾ]

ಜಾಗ್ರತೆಗೊಳ್ಳು (ಕ್ರಿ). ಎಚ್ಚರಿಕೆ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳು; ಹುಷಾರಾಗಿರು: (+). [ಜಾಗ್ರತೆ + ಕೊಳ್ಳು$_1$ (<ಕೊಳ್$_1$)]

ಜಾಗ್ರಾವಸ್ಥೆ (ನಾ). = ಜಾಗ್ರ: ಸ್ಥೂಲತನುವಿನಲ್ಲಿಪ್ಪ ವಿಶ್ವನು ಜಾಗ್ರಾವಸ್ಥೆಯ ವ್ಯಾಪಾರದಲಿ ಚರಿಸುತ್ತಿಹನು (ಮೋಳಿಮಾ. ೨೨೭-೭೮೦ ಟೀಕೆ); ಎನ್ನ ಸ್ಥೂಲತನುವಿನ ಜಾಗ್ರಾವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿ ಸಕಲದೃಶ್ಯದ ಲೀಲೆಯನಾಡು ವಾತನು ನೀನೆ ಅಯ್ಯಾ (ಅಖಂಡೇ. ೩೦೮-೯೩). [<ಸಂ. ಜಾಗ್ರದವಸ್ಥಾ]

ಜಾಚೇಲಿ 'ಜಾಚೇಲು' ನೋ.

ಜಾಚೇಲು, ಜಾಚೇಲಿ, ಜಾಟೇಲಿ (ನಾ). (ಉಕ) ಹಲ್ಲಿಗೆ ಕಪ್ಪುಬಣ್ಣವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹಲ್ಲುಪುಡಿ; "ಹಲ್ಲಿಟ್ಟು" (ಜಾನಕೋ.೫೯). **ಜಾಚೇಲಿ:** "ಹೆಣ್ಣುಮಕ್ಕಳು ಬಳಸುವ ಹಲ್ಲುಪುಡಿ" (ಗರತಿ. ಕೋಶ); ಬಾತೀಗೆ ಬಾರದ್ದು ಯಾತಕ ನೆನಿಯಲಿ ಜಾತಮಲ್ಲೀಗಿನನ ಮನವ ಬಾಯಾನ ಜಾಚೇಲಿ ಮಾಡಿ ಉಗುಳೀನ (ಗರತಿ. ೨೯). **ಜಾಟೇಲಿ:** ಜಾತಮಲ್ಲೀಗಿ ನನಮನವ ಬಾಯಾನ ಜಾಟೇಲಿ ಮಾಡಿ ಉಗುಳೀನ (ಕನ್ನಜಾ. ೧೦೩). [?]

ಜಾಜಮ, ಜಾಜಮು, ಜಾಜೀಮು, ಜಾಜೂಮ, ಜಾಜೂಮು (ನಾ). ರಂಗುರಂಗಿನ ಚಿತ್ರಗಳುಳ್ಳ ನೆಲಕ್ಕೆ ಹಾಸುವ ಹಾಸು: ಅಲ್ಲಿಯೇ ಕೆಳಗೆ ಜಾಜಮದ ಮೇಲೆ ಅಜ್ಜ ಘಾರೂವಾಯಿ ಇವರೆಲ್ಲಾ ಒಂದು ಬದಿಗೆ ಮಲಗಿದರು (ಸ್ವಕೃತಿಜಿ. ೭೭). **ಜಾಜಮು:** ಇಡಿಯ ಪಡಸಾಲೆಯು ತುಂಬ ಕೆಂಪು ಜಾಜಮು ಹಾಸಲ್ಪಟ್ಟಿತ್ತು (ಗಂಮೂಯು. ೩೫): ನೆಲದ ತುಂಬ ಹುಲ್ಲು ಹಾಸಿ ಮೇಲೆ ಮೆತ್ತಗಿನ ಜಾಜಮು ಹಾಸಿದ್ದಾರೆ (ಪ್ರಣಸ. ೬೨). **ಜಾಜೀಮು:** ಈ ಗ್ರಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಖಾದಿಯ ವಸ್ತ್ರಕ್ಕೆ ಅಚ್ಚು ಹಾಕಿ ಜಾಜೀಮುಗಳನ್ನೂ. . .ಮಾಡುವರು (ಕಥಾಗ. ೩೦೦). **ಜಾಜೂಮ:** ನೆಲದಮೇಲೆ ಕಂಬಳಿಗಳು ಹಾಸಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದವು. ಮೇಲೆ ಜಾಜೂಮ ಹಾಸಲ್ಪಟ್ಟಿತ್ತು (ಭಾಮಿನಿ.೯೪). **ಜಾಜೂಮು:** ಒಂದು ಹಳೇ ಜಾಜೂಮಿನ ಮೇಲೆ ತನ್ನ ಹಳೇ ಮಡಿಸೀರೆಯನ್ನು ಮಡಿಚಿ ಹಾಸಿದಳು (ಅನ್ನ. ೨೩೦): ಇಲ್ಲಿ ಬಾ. ಈ ಜಾಜೂಮು ಇಷ್ಟು ಮಡಚು (ಚಿತ್ರಿಕೆ. ೭). [←ಹಿಂ. ಜಾಜಮ್; ಮರಾ. ಜಾಜಮ್, ಜಾಝಮ್: ಪಾರ. ಜಾಜಿಮ್]

ಜಾಜಮು 'ಜಾಜಮ' ನೋ.

ಜಾಜಿ$_1$ 'ಜಾದಿ' ನೋ.

ಜಾಜಿ$_2$ 'ಜಾದು$_1$' ನೋ.

ಜಾಜಕಾಯ್ 'ಜಾದಿಕಾಯ್' ನೋ.

ಜಾಜಕಾಯಿ 'ಜಾದಿಕಾಯ್' ನೋ.

ಜಾಜಿಪತ್ರೆ, ಜಾಪತ್ರೆ, ಜಾಯಿಪತ್ರೆ (ನಾ). ಜಾಯಿಕಾಯಿ ಮರದ ಒಣಗಿದ ಹೂವು: "ಜಾಜಪತ್ರೆ (ಜಾಪತ್ರಿ)–ಜಾತಿಪತ್ರೀ" (ತದ್ಭಕೋ. ೧೪). **ಜಾಪತ್ರೆ:** ಜಾಜಿಕಾಯಿ, ಜಾಪತ್ರೆ (ಮ್ಯಾಜಿಗಿ. ೫೫-೧೧೧೫). **ಜಾಯಿಪತ್ರೆ:** "ಜಾತಿಪತ್ರಿಕಾ - ಜಾಯಿಪತ್ರೆ" (ಒಷಧಿ. ೬೨): ಜಾಯಿಕಾಯಿ, ಜಾಯಿಪತ್ರೆ . . . ಜೇನು ತುಪ್ಪದಿಂದ ಮರ್ದಿಸಿ (ಸಕವೈ. ೯೫). [ಜಾಜಿ$_1$ (<ಜಾದಿ) + ಪತ್ರೆ]

ಜಾಜಿಮಲ್ಲಿಗೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮಲ್ಲಿಗೆ: ಜಾಜಿಮಲ್ಲಿಗೆ ಮುಡಿಯು ವುದಕ್ಕೆ ತುಂಬಾ ಚೆನ್ನಾಗಿರುತ್ತದೆ (ರೂಢಿ). [ಜಾಜಿ (<ಜಾದಿ) + ಮಲ್ಲಿಗೆ]

ಜಾಜೀಮು 'ಜಾಜಮ' ನೋ.

ಜಾಜು$_1$ 'ಜಾದು$_1$' ನೋ.

ಜಾಜು$_2$ 'ಜಹಜು' ನೋ.

ಜಾಜು$_3$ (ನಾ). (?): ಇವರೀರ್ವರಲ್ಲಿ ಜಾಜು[ಪಾಠಾಂ. ಜೂಜು]ಇಟ್ಟು ಚಲಿಸುತ್ತದೆ (ಸಿದ್ಧವ. ೬೩೮). [?]

ಜಾಜುಗಾರನಹಂಬು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಳ್ಳಿ: (ಮ್ಯಾಜಿಗಿ. ೫೦-೯೯೮). [?]

ಜಾಜುವೆಟ್ಟ (ನಾ). ಕಾವಿಕಲ್ಲುಗಳಿಂದ ತುಂಬಿದ ಬೆಟ್ಟ; ಗೈರಿಕ ಧಾತುವಿನಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ಪರ್ವತ: ಕಡು ನಿಡಿಯವಹ ಜಾಜುವೆಟ್ಟದಡಿವಡೆದು ನಡೆತಂದವೋಯೆನೆ . . . ಅಡಿಯಿಡುವ ಚಾಣೂರಮುಖ್ಯರು (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೨೨-೫೭). [ಜಾಜು$_1$ (<ಜಾದು$_1$) + ಬೆಟ್ಟ (<ಬೆಟ್ಟು$_2$)]

ಜಾಜೂಮ 'ಜಾಜಮ' ನೋ.

ಜಾಜೂಮು 'ಜಾಜಮ' ನೋ.

ಜಾಜ್ವಲ್ಯಮಾನ (ಗು). ೧. ಉರಿಯುತ್ತಿರುವ. ೨. ಹೆಚ್ಚು ಪ್ರಕಾಶಿಸುವ; ಅತಿಶಯವಾಗಿ ಹೊಳೆಯುವ: ಜಾಜ್ವಲ್ಯಮಾನಮಣಿಮಕುಟಾಂಶುಜ್ವಲೀಪೀಚರೇಂದ್ರ ಪರಿಪದ್ವಳಯಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೫-೧೫೦): ಆಲಯದೊಳಗೆ ಸೂರ್ಯದೇವನ ಮುಂದಿದ್ದ ಅಖಂಡದೀಪ ಜಾಜ್ವಲ್ಯಮಾನವಾಗಿ ಉರಿಯುತ್ತಿತ್ತು (ಶಾಂತಲಾ. ೨೬೭). [ಸಂ.]

ಜಾಟ (ನಾ). = ಚಾಟಕ ೧. 'ಜಾಟಗಾತಿ' ಪರಾ. [<ಸಂ. ಚಾಟ]

ಜಾಟಕಾತಿ 'ಜಾಟಗಾತಿ' ನೋ.

ಜಾಟಗಾತಿ, ಜಾಟಕಾತಿ, ಜಾಟಿಗಾತಿ (ನಾ). ಮಾಯಾವಿನಿ; ಮೋಸಗಾತಿ: ನಾನು ಎಂತಾ ಜಾಟಗಾತಿಯೆಂಬುದ ಅರಿಯಲಿ (ಕರಿಕೆ. ೫೬-೮). **ಜಾಟಕಾತಿ:** ಎಂತ ಜಾಟಕಾತಿಯೆನಗೆ ಸರಿಯಾದವರಾರು ಪಂಥ ದಕ್ಕಿತೆಂದು ಪಾಡುತಲೀ (ಕರಿಕೆ. ೬೨-೨). **ಜಾಟಿಗಾತಿ:** ಜಾಟಿಗಾತಿಯರಿರವಿಗೆಳನಗೆಯಾಟದಿಂ ಬರುವಾಗಲೊಂದೆಡೆ ಕೂಟಿಗರು ಯೆಸದಿರ್ದರು (ಜನಭಾ. ೮೦-೫೦). [ಜಾಟ + -ಕಾತಿ$_1$]

ಜಾಟಲಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ; ಗೋಲೀಢ. [<ಸಂ. ಝಾಟಲ]

ಜಾಟಿಗಾತಿ 'ಜಾಟಗಾತಿ' ನೋ.

ಜಾಟೇಲಿ 'ಜಾಚೇಲು' ನೋ.

ಜಾಠರ (ನಾ). ಹೊಟ್ಟೆ; ಉದರ: ಸಮವರ್ತಿಗಳು ಜಗದೊಳಿಬ್ಬರೇ ದಿಟವರಿಯೆ ಯಮರಾಜನೊಬ್ಬ ಜಾಠರರಾಜನೊಬ್ಬ (ಮಂಕುಕ. ೨೪೩). [ಸಂ.]

ಜಾಠರಾನಲ (ನಾ). ಆಹಾರ ಪಚನಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾದ ಅಗ್ನಿವಿಶೇಷ; ಜಠರಾಗ್ನಿ: ಬಳಿಕೆಂತು ಜೀವಿಸುವೆನೀ ಘೋರ ಜಾಠರಾನಲಬಾಧೆಗೆ (ಕರೀಟೀ. ೬-೩೩). 'ಜಠರಾಗ್ನಿ' ಪರಾ. [ಜಾಠರ + ಅನಲ]

ಜಾಡ$_1$ 'ಜೇಡ' ನೋ.

ಜಾಡ$_2$ 'ಝಾಡ' ನೋ.

ಜಾಡ$_3$ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕುದುರೆ: "ತುರಗವರ್ಣಂ . . . ಎಡನಾಗೆ ಜಾಡಂ" (ಮಂಗರಾ. ೮೦-೧೪). [?]

ಜಾಡಗಿತ್ತಿ (ನಾ). ನೇಕಾರರ ಹೆಂಗಸು: ಜಾಡಗಿತ್ತಿಯು ಗಂಡನಾದರೂ ನೆಯ್ದಲ್ಲದೆ ಬಟ್ಟೆಯಾಗದು (ಗಾದೆ). [ಜಾಡ$_1$ (<ಜೇಡ) + -ಗಿತ್ತಿ]

ಜಾಡಗೊತ್ತಳಿ (ನಾ). ನೇಕಾರರ ಸಂಘ,-ಸಮೂಹ; ನೇಯ್ಗೆಯವರ ಸಂಘ: ಪ್ರಿಯಪುತ್ರರುಮಪ್ಪ ಸಕಲ ಜಾಡಗೊತ್ತಳಿಗಳ ಕುಲದೇವದೇವನಪ್ಪ ಗೊಜ್ಜೇಶ್ವರ ದೇವರ ಪೂಜೆ (ದೇದಾಪ್ರ. ೭). [ಜಾಡ$_1$ (<ಜೇಡ) + ಕೊತ್ತಳಿ (<ಕೊತ್ತಟಿ^{1})]

ಜಾಡಜ (ನಾ). ತಾವರೆಗಳ ಸಮೂಹ. 'ಜಾಡಜಪ್ರಿಯ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಜಾಡಜಪ್ರಿಯ (ನಾ). ಕಮಲಗಳಿಗೆ ಪ್ರಿಯನಾದವನು; ಸೂರ್ಯ: ಕೂಡೆ ನದಿಯೊಳ್ ಮಿಂದು ಕುಳ್ಳಿರ್ದು ತತ್ತಟದಿ ಜಾಡಜಪ್ರಿಯಗರ್ಘ್ಯವನಿತ್ತು ಧ್ಯಾನಿಸುತಿರಲ್ (ವಂಕಾರಾ. ೧-೨-೩೮). [ಜಾಡಜ + ಪ್ರಿಯ]

ಜಾಡಣೆ 'ಝಾಡಣೆ' ನೋ.

ಜಾಡಣೆಹೊಡೆ (ಕ್ರಿ). ಬಲವಾಗಿ ಜಾಡಿಸಿ ಕೊಡಹು,-ಜಗ್ಗು: ಕಡಿವಾಣವನ್ನು ಜಗ್ಗಿ ಜಗ್ಗಿ ಜಾಡಣೆ ಹೊಡೆದನು (ಮಾಧವ. I, ೩೦೨). [ಜಾಡಣೆ (<ಝಾಡಣೆ) + ಹೊಡೆ$_1$ (<ಪೊಡೆ$_1$)]

ಜಾಡಣೆ 'ಝಾಡಣೆ' ನೋ.

ಜಾಡಬಲೆ (ನಾ). ಜೇಡರಹುಳು ಕಟ್ಟುವ ಬಲೆ: ಜಾಡಬಲೆಯಲ್ಲಿ [illegible] ಸುಖಪಡುವ ಕಾಮಿಯಂತೆ (ವೃದ್ಧರಾ. ೧೦ ಮುನ್ನುಡಿ). [ಜಾಡ$_1$ (<ಜೇಡ) + ಬಲೆ$_1$]

ಜಾಡಬುಡ, ಜಾಡಬೂಡ, ಜೇಡಬೂಡ (ನಾ). ೧. [illegible] ಹತ್ತಿರ ಯಾವ ನೊಣಾನೂ ಹಾರೋಹಾಂಗಿಲ್ಲ, ಬ್ಯಾರೆ ಜಾಡಬುಡಾ ಸಹಿತ ಬರೋಹಾಂಗಿಲ್ಲ (ಹೊಸಂಸಾ. ೧೬೭). **ಜಾಡಬೂಡ:** ೨. ಜೇಡರ ಹುಳುವಿನ ಬಲೆ: ಜಾಡಬೂಡವನ್ನು ಬಡಿಯಲು ಒಂದು ಗಳಕ್ಕೆ ಕಟ್ಟಿದ ಕಸಬರಿಗೆಯಂತಿತ್ತು (ಬಾಬಲ. ೬). **ಜೇಡಬುಡ:** ೧. ಕತೆಗೆ ಜೇಡಬುಡದ ಬಲೆಯ ಆಕಾರ ವಿಕಾರವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವುದು (ಸಾಹಿವಿ. ೧೦೯): [←ಮರಾ. ಜಾಡಬುಡೀ]

ಜಾಡಬೂಡ 'ಜಾಡಬುಡ' ನೋ.

ಜಾಡಮಾಲಿ 'ಝಾಡಮಾಲಿ' ನೋ.

ಜಾಡಿ$_1$ 'ಝಾಡಿ$_1$' ನೋ.

ಜಾಡಿ$_2$, ಝಾಡಿ$_2$ (ನಾ). (ತುಪ್ಪ, ಉಪ್ಪಿನಕಾಯಿ ಮುಂತಾದುವನ್ನು ಹಾಕಿಡುವ) ಪಿಂಗಾಣಿ ಪಾತ್ರೆ; ಗಾಜಿನ ಅಥವಾ ಮಣ್ಣಿನ ಪಾತ್ರೆ: "(ಮಣ್ಣಿನ, ಗಾಜುಮೈಯ, ಗಾಜಿನ, ಸಾ., ಉರುಳೆಯಾಕಾರದ) ಪಾತ್ರೆ (ಹಿಡಿಯುಳ್ಳದ್ದು ಅಥವಾ ಇಲ್ಲದ್ದು): ಜಾಡಿ" (Jar. ೩೦೫೨). **ಝಾಡಿ$_2$:** ಜಂಪಾಶಟ್ಟಿ ಝಾಡಿ ತಾರೋ ಅಂದರೆ ಜಲಪ್ರಮಾಣವಪ್ಪ ಅಂದಹಾಗೆ (ಗಾದೆ).

[←ಅರ. ಜಾರಹ್. / ತಮಿ. ಚಾಟಿ; ಮಲ. ಚಾಡಿ; ತುಳು. ಜಾಡಿ]

ಜಾಡಿ$_3$ ಝಾಡೆ ನೋ.

ಜಾಡಿ$_4$, ಝಾಡಿ$_4$ (ನಾ). ದಪ್ಪವಾದ ಕಂಬಳಿ: ಕಾವಿ ಕಷಾಯಾಂಬರವು ಕಂತೆ ಜಾಡಿಯುಬೊಡದೆ ತೀವಿ ಮೈಯೊಳು ಭಸಿತ ದೇವಗಣ ನಡೆಯ (ಶರಲೀ. ೧೬೮-೫); ಜಗಲಿಯ ಮೇಲೆ ನೆಲ್ಲಹಳ್ಳಿ ಪೆದ್ದೇಗೌಡರು ಬಲವಾಗಿ ಜಾಡಿ ಹೊದೆದುಕೊಂಡು ಮಲಗಿದ್ದರು (ಕಾನೂರು. ೩೩೪): ರಾಧೆಯು ಒಂದು ಜಾಡಿಯನ್ನು ಹಾಸಿ ಕೆಲಹೊತ್ತು ಅದರ ಮೇಲೆ ವಿಶ್ರಮಿಸಲು ಬಿನ್ನೈಯಿಸಿಕೊಂಡಳು (ಹೇಮಂತ. ೧೦೯). **ಝಾಡಿ$_4$:** ೧. ಇಲ್ಲಿ ದೊಡ್ಡ ಝಾಡಿಯಿದೆ (ಜನನಾ. ೧೩೦). ೨. ಒರಟಾದ ದಪ್ಪಬಟ್ಟೆ: ಈ ಅರಣ್ಯವಾಸಿಗಳು ವನಸ್ಪತಿಗಳ ಎಲೆ, ಕಾಯಿ (ಹಣ್ಣು) ತಿಂದು ಬದುಕುತ್ತಾರೆ. ಝಾಡಿ (ಬಟ್ಟೆ) ಉಡುತ್ತಾರೆ (ಕರ್ನಾಟ. ೨೪೦).

ಜಾಡಿಜಂಬಳಿ, ಜಾಡಿಜಂಬೂಳಿ(ದ್ವಿರುಕ್ತಿ): "ಜಾಡಿ-ಹಾಸುವ ಕಂಬಳಿ (ಜಾಡಿಜಂಬಳಿ)" (ಜಾನಕೋ. ೫೯); ಜಾಡಿ ಜಂಬೂಳಿ ಹಾಸಿ ಬೆಳ್ಳಿ ಹರಿವಾಣ ವಿಟ್ಟು (ಕನ್ನಜಾ. ೩೩೪). **ಜಾಡಿಯವರು** = ಕಂಬಳಿ ನೇಯುವವರು: ಕುರು(ಂ)ಬರಲ್ಲಿ ಜಾಡಿಯವರುಂಟು; ಇವರು ನೇಯುವುದು ಕಂಬಳಿ (ಕರ್ನಾಪೂ. ೨೦). [?]

ಜಾಡಿ$_5$ (ಗು). (ಕರಾ) ಹಳೆಯ; ಮುದಿಯಾದ: ಆ ಜಾಡಿ ತೆಂಗಿನ ಮರಕ್ಕೆ ಯಾರೂ ಹತ್ತುವುದಿಲ್ಲ (ರೂಢಿ). [?]

ಜಾಡಿಕರೆ (ನಾ). ಕಂಬಳಿಯ ಕರೆ; ಕಂಬಳಿಯ ತುದಿಯಲ್ಲಿ ನೇಯದೆ ಬಿಟ್ಟ ಭಾಗ: ಆಕೆ ಕಷ್ಟದಿಂದ ಜಡೆ ಹೆಣೆದು, ಜಾಡಿಕರೆಯ ಟೇಪು ಕಟ್ಟಿದಳು (ನನ್ನೂರು. ೨೮೪). [ಜಾಡಿ$_4$ + ಕರೆ$_4$]

ಜಾಡಿಕಾರ (ಗು). ಆಕರ್ಷಿಸುವ: ಸೆಳೆಯುವ (?) [illegible] ಕರಣಜಾಳ ಜಾ [ಪಾಠಾಂ. ಝಾ]ಡಿಕಾರ ಶೈಶವ [illegible] ಲೊಡು (ಅನಂಪು. ೬-೯ ವ). [?]

ಜಾಡಿಕೆ (ನಾ). (ಉಕ) ೧. ನೆಯ್ಗೆಯವನ [illegible] ೨. ನೆಯ್ಗೆಯವರ ಗುಂಪು,-ಸಮಾಜ. [illegible]

ಜಾಡಿಗೆದಙು 'ಝಾಡಿಗೆದಙು$_1$' ನೋ.

ಜಾಡಿಬೀಡಿ (ನಾ). ಹೊಗೆಬತ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಗೆ; ದಪ್ಪವಾದ ಬೀಡಿ: ಈ ಕಾರಣದಿಂದಲೇ ನಾವು ರಹೀಂ ಜಾಡಿಬೀಡಿಯನ್ನು ಸೇದಬೇಕು (ಕಸಬು. ೨). [ಜಾಡಿ$_1$ (<ಝಾಡಿ$_1$) + ಬೀಡಿ$_2$]

ಜಾಡಿಸು, ಝಾಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. (ಕಸವನ್ನು) ಗುಡಿಸು,-ಉಡುಗು: ತಾಯಿಯು ಬಂದು ನನ್ನ ಕೋಣೆಯ ಧೂಳು ಜಾಡಿಸಿ ಹೋಗಲಾರಂಭಿಸಿ ದಳು (ನಾಚಿಕ. ೮). ೨. ಕೊಡಹು: ಒದರು: ಮನ್ಮಥು ತ್ರಿಜಗಮಂ ಗೆಲ್ವೆಡೆಯೊಳೊದವಿದ ಪಲವು ಕೈದುಗಳನಲ್ಲಿ ಜಾಡಿಸಿ ತೊಳೆದು (ಜೈಮಿಭಾ. ೩೦-೧೪): ಮುಸುಂಕುವ ಕೆಂದೂಳಂ ಬೀಸಿ ಜಾಡಿಸುತಂ (ರಾಮಾಶ್ವ.೧೦೩-೬): ಹಿಂಗಾಲು ಜಾಡಿಸಿ ಕೊಸರಿಕೊಂಡು ಓಡಿಹೋಯಿತು (ಮುಂಬಯಿ. ೪-೬೯): ಒಂದು ಎಲೆಯ ಮೂಲೆಯನ್ನು ಹಿಡಿದು, ಧೂಳು ಜಾಡಿಸಿ (ದೀಪಹ. II, ೩): ಬಾಲ ಜಾಡಿಸುವಿಕೆಯಿಂದ . . . ಉಳಿದ ದನಗಳೂ ಏಳು ವುದುಂಟು (ಬಂಗಾಹ. ೫೫). ೩. ದೂರಮಾಡು; ಕಳಚು; ಬಿಸಾಡು: ಎನ್ನ ಸಮಾನ ಮಾಯೆಯ ಜಙಿದು ಜಾಡಿಸುವ ಬಲ್ಲಿದರದಾರುಂಟು (ಪ್ರಭುಲೀ. ೮-೧೪); ಮುಂದಿರ್ದ ಗೋವ ಕೈಯಿಂ ತಡಹಲು ಬೀಳುತಂದು ಜೀವವ ಜಾಡಿಸಿದುದು (ಕಂನವಿ. ೫-೧೬). ೪. ರಭಸಗೊಳ್ಳು; "ಶಕ್ತಿ ಯನ್ನೆಲ್ಲಾ ಉಪಯೋಗಿಸು" (ಪ್ರಭಣ್ಣ): ಕನಕದೀಪಸ್ತಂಭವನು ತುದಿ ಮನೆಯ ಜಾಡಿಸಿ ನೋಡಿ ಕಿತ್ತನು ಬಾಲದಂಡದಲಿ (ಮೈರಾಕಾ. ೪-೫೧): ಜಾಡಿಸಿ ಬರುವ ಪೆಟಲ ಗುಂಡುಗಳ ಮೇಲೀಡಿಙಿದರಿವ ಬಾಣಗಳ (ಕಂನವಿ. ೧೪-೨೨). ೫. ನಿಂದಿಸು; ಹೀಯಾಳಿಸು: ನಮ್ಮಯ ಗುರುವನೀಪರಿ ಜಙಿದು ಜಾಡಿಸಿ . . . ನುಡಿಯಲಮ್ಮುವರೆ (ಪ್ರಭುಲೀ. ೧೩-೮): ಈ ವಿಷಯವನ್ನು ಕುರಿತು ತನ್ನ ಭಾಷಣದಲ್ಲಿ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಜಾಡಿಸಿಬಿಟ್ಟನು (ರೂಢಿ). ೬. ಚಿಮ್ಮು; ಹೊರಸೂಸು; ವ್ಯಾಪಿಸು: ಜಾಡಿಸುವ ಝಲ್ಲರಿಯ ಮೋಙಿಗೆ ನೀಡಿ ಮರಳುವ ಸೀಗುರಿಯ (ಕುವ್ಯಾಕ. ೪-೨೬): ಕಾಡುಗಿಚ್ಚೆದ್ದು ಕಾದಿಹ ಬೂದಿ ತನಿಗೆಂಡ ಜಾಡಿಪ ಕಿಡಿ ಹೊಗೆಮಸಗಿ ನೀಡುವ ದಳ್ಳುರಿಗಳ ದಾವದಿಂ (ಕಂನವಿ. ೧೮-೪೬). ೭. ಸಿಡಿಸು; ಕೆಡಹು: ಬಳಿಗಾಙ ಬೋಗಾಙ ತಿಲವಿಘಾತಕ ವಾಸಿಗ . . . ಜಂಗುಳಿಗ ಕೇರಿಗಳೊಳಗೆ ಜಾ[ಪಾಠಾಂ. ಝಾ]ಡಿಸಿದನು ಶಿಖಾಳಿಗಳ(ತೊರರಾ. ೫-೮-೫೩). ೮. ಭೇದಿಯಾಗು; ವಿರೇಚನವಾಗು: ಕಾಲರಾ ಬಂದಂತೆ ಹೊಟ್ಟೆ ಜಾಡಿಸಿ ವಾಂತಿಯಾಗಿ (ಗ್ರಾಮಾಯ. ೧೫೮): ಒಂದು ಸಲ ಜಾಡಿಸಿಹೋಯಿತು, ಆಮೇಲೆ ಹೊಟ್ಟೆ ಹಗುರವಾಯಿತು(ರೂಢಿ). ೯. (ಮಳೆಯ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ) ರಭಸದಿಂದ ಬೀಳು; ಸುರಿ: ಮಳೆಗಿಳೆ ಏನಾದರೂ ಜಾಡಿಸುತ್ತದೋ ಏನೋ (ಹೊಸಕ್ಷ. ೧೦೬). ೧೦. ಏಟುಕೊಡು; ಹೊಡೆ; ಬಾರಿಸು: ಜಯಂತನ ಜಡೆಯಂ ಪಿಡಿದು ಜಾಡಿಸಿರಿ (ಸೌಗಂಧಿ. ೫೦೪-೧೦): ಜಾಡಿಸುವನಾಗೆ ಜಾಡಿಸಿದೊಡೂಣೆಯುವೇನು(ಹರಿಶ್ಚಂ. ೪-೧೪). **ಝಾಡಿಸು:** ೨. ಪಕ್ಕ ದ್ವಂದ್ವಂಗಳಂ ಝಾಡಿಸಿ . . . ಕೂಗಿತಾ ತಾಮ್ರಚೂಡಂ (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೯-೩೦): ಜ್ಯಾರಿಗಳು ಕಾಲನ್ನೊಮ್ಮೆ ಝಾಡಿಸಿ ಆ ಉರುಳಿನ ಕಡೆಗೆ ಉಪೇಕ್ಷೆಯಿಂದ ನೋಡಿ (ಮುಂಗಾಮು. ೫). ೫. ರಾಯನಹಿತರ ಜಙಿದು ಝಾಡಿಸಿ ಬೀದಿವರಿವನು ರಾಯದಳದೊಳಗೆ (ಕುವ್ಯಾಗ. ೪-೩). ೬. ಮಂಗಳದ ರಿಂಗಣ ಝಾಡಿಸಿತು ವೈವಾಹಮಂಟಪವ (ಕುವ್ಯಾಆ. ೧೨-೧೫). ೮. ಮುಂಜಾನೆಯಿಂದ ಝಾಡಿಸತದ, ನಾಳೆ ಡಾಕ್ಟರಿಗೆ ತೋರಿಸಬೇಕು (ರಕ್ತಧ್ವ. ೬೧). ೧೦. ಜಙಿವ ಕಹಳೆಯ ಝಾಡಿಸುವ ಜರ್ಝುರದ ಡಿಂಡಿಮ ಡಮರು ಪಟಹದ (ಕುವ್ಯಾಕ. ೧೦-೮): ಬಾರಕೋಲಿನಿಂದ ಎತ್ತುಗಳಿಗೆ ಝಾಡಿಸಿದನು (ಜಾಬಲ. ೩೫). ೧೧. ನಿರ್ದಾಕ್ಷಿಣ್ಯದಿಂದ ವರ್ತಿಸು; ದಬಾಯಿಸು: ನೀವು ಪಾಲಿಟಿಕ್ಸ್ ಮೇಲೆ ಏನಾದರೂ ಝಾಡಿಸಿ ಬರೆದರೆ ಒಳ್ಳೆಯದು (ಕಮುಕ. ೧೩೬).

ಜಾಡಿಸಿಕೊಳ್ಳು=೧. ಬಾರಿಸು: ಡವುಡೆ ಜೇಗಟೆ ಮುಖಹರಿಯ ಜಾಡಿಸಿ ಕೊಂಬ ಪ್ರವುಡೆಯರಿರ್ದರಿಕ್ಕೆಲದಿ (ಪೋಹತ.೨೦-೩೯). ೨. ಒರಸಿಕೊಳ್ಳು: ಮೈಮೇಲೆ ಚೆಲ್ಲಿದ್ದ ಕುರುಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಪಿಂಚದಿಂದ ಮೃದುವಾಗಿ ಜಾಡಿಸಿ ಕೊಂಡರು (ದಾನಚಿಂ. ೧). [← ತೆಲು. ಜಾಡಿಂಚು]

ಜಾಡು, ಜಾಡೆ$_1$, ಜೇಡು (ನಾ). ೧. ನಡೆದು ನಡೆದು ಸವೆದ ದಾರಿ; ಹಾದಿ: ಆ ಜಾಡು ಬಹಳ ಸವೆದು ಹೋಗಿರುವುದರಿಂದ ಅಲ್ಲಿ ಆಗಾಗ್ಗೆ ಗಾಡಿಗಳು ಬೀಳುತ್ತಲೇ ಇರುತ್ತವೆ (ನಮ್ಮೂರ. ೧೩೦): ರಥವು ಬಂದ ಮಾರ್ಗವನ್ನು ನಿರೀಕ್ಷಿಸಲು ದಾರಿಯ ಜಾಡೂ ಕಾಣಬರಲಿಲ್ಲ(ಶ್ರೀರಾಪ. ೧೬): ಆಗಾಗ್ಗೆ ಸೆಕ್ಲುದೋವನ ಬಂಡಿ ಸವೆದ ಜಾಡಿನಿಂದ ಹೊರಗೆ ಬರ ಬೇಕಾಗುತ್ತಿತ್ತು (ಪುನರು. ೫೫೬). ೨. ಸುಳಿವು; ಗುರುತು: ಕಳ್ಳರುಂ ಕಂಡು ಜಾಡ ತೋರ್ದಪನೆನುತಲಿ ಕರೆದೊಯ್ದು (ಗುರುಬಾ. ೮-೬೪): ಬೇಡ ನೀನೀ ಪೆಂಗಳಿರುತಿಹ ಜಾಡ ಕಂಡೈದುವರೆ ನಡೆನಡೆ (ಅಜಾ೯ವಿ. ೧೬-೩೮): ಮೃಗಗಳ ಜಾಡನು ತಿಳಿಯುತ ನೀಡುತ ಕೈಗಳ (ಹಮುಜ. ೧೬). ೩. ರೀತಿ; ಕ್ರಮ; ಸಂಪ್ರದಾಯ: ನಮ್ಮ ಸಾಹಿತ್ಯ ವಿಮರ್ಶೆಯೂ ಇಂಗ್ಲಿಷಿನ ಜಾಡನ್ನೇ ಬಲುಮಟ್ಟಿಗೆ ಹಿಡಿಯುತ್ತಿದೆ (ಸಮಾಲೋ. ೧೧೧). ೪. (ಹಳ್ಳವಾದ) ಗೀರು,-ಗೆರೆ: ಕೆಳತುಟಿಯ ಜಾಡಿ (Groove)ನಲ್ಲಿರುವ ನಾಲ್ಕು ಗಟ್ಟಿ, ಚೂಪು ಬಾಕುಗಳು ಅಥವಾ ಸೂಜಿಗಳು . . . ರಸವನ್ನು ಎಳೆಯುತ್ತವೆ (ಕೀಟಜಿ. ೭೬). **ಜಾಡೆ$_1$:** ೧. ದೇವಯಾನಿಯು ನಡೆವ ಮಾರ್ಗದ ಜಾಡೆಯನ್ನು ಹಿಡಿದುಹೋಗಿ (ಕ್ಷವಾಳ. ೧೨೦). ೨. ಉಚ್ಚೈಶ್ರ ವಸ್ಸುವಲ್ಲಿರುವ ಜಾಡೆಯರಿತೊಯ್ಯಲೋಸುಗ ಬಂದು ಯಿಹರು (ಸೌಗಂಧಿ. ೧೦-೯೯). ೩. ಅವರೂ ಅವರ ಜಾಡೆಯನ್ನು ಹಿಡಿಯುವರು (ಭೀಷ್ಮಚ. ೧೨೫). **ಜೇಡು:** ೧. ನೇಙಿಲಕಙಿಯಿಂ ಸೇತು ಬಡಗ ಕಗ್ಗಲ್ಲ ಜೇಡು ವಿಡಿದ ಹಿರದು ಹಾಳಕೊಕ್ಕರಣೆ ವಿಡಿದು (ಎಕ. XII, ತುಮಕೂ. ೩೮-೪೮: ಸು. 1160). [ದೇ.॥ ತಮಿ. ಚಾಟ್ಟೈ; ಮಲ. ಚಾಡ, ಚಾಡೆ; ತೆಲು. ಜಾಡ]

ಜಾಡುಹಿಡಿ (ಕ್ರಿ). ೧. ದಾರಿಯನ್ನು ಹಿಡಿ. ೨. ಸುಳಿವನ್ನು ತಿಳಿ; ಸುಳಿವು ಹಿಡಿ: ಕಡುಜಾಣನಾದ ಪವನಜನು, ಆ ಸೂಚನೆಯ ಜಾಡು ಹಿಡಿದು ಸರಿಯಾಗಿ ಅರಿತುಕೊಂಡನು (ಭಾಮಣಿ. ೭೯). ೩. ಸಂಪ್ರದಾಯ ವನ್ನು ಅವಲಂಬಿಸು. [ಜಾಡು + ಹಿಡಿ$_1$ (<ಪಿಡಿ$_1$)]

ಜಾಡೆ$_1$ 'ಜಾಡು' ನೋ.

ಜಾಡೆ$_2$ 'ಝಾಡೆ' ನೋ.

ಜಾಡ್ಯ (ನಾ). ೧. ಚಳಿ; ಕುಳಿರು; ಶೈತ್ಯ. ೨. ನಿರುತ್ಸಾಹ; ಔದಾ ಸೀನ್ಯ: ಇಂದಿನೀ ಸಂಗ್ರಾಮಜಯದಲಿ ಬಂದ ಜಾಡ್ಯವಿದೇನು (ಕುವ್ಯಾಗ. ೪-೪೯): ಸೂರ್ಯಾತಪವೆ ಚಂದ್ರಿಕಾರೂಪದಿಂ ಪರಿಣಮಿಸಿ ಲೋಕದ ಜಾಡ್ಯ ಸಂತಾಪಂಗಳಂ ಪರಿಹರಿಸುವಂತೆ (ಸೌಗಂಧಿ. ೬೧೫-೨೦): ಮಧುವಿನೊಲುಮೆ ಗನಸು ಸುಳಿದು ಮರದ ಜಾಡ್ಯವನ್ನು ತಿವಿದು (ಮಾಂದಳಿ. ೩೪-೨೦). ೩. ಅನಾರೋಗ್ಯ; ಬೇನೆ; ಜಡ್ಡು: ಒಂದು ಹೊಟ್ಟೆಯನೋವು ಮತ್ತೊಂದು ತಲೆನೋವು ಜಾಡ್ಯಗಳೆರಡನು ಹೀಗೆ ಕರೆದಾಗ ಬರುವಂತೆ ಕೊಟ್ಟದೆ ದೈವವು (ಇಂಚಾಪ. ೧೮೧-೯೫): ಇದೇನು ಜಾಡ್ಯ ಬಂತಪ್ಪ (ಮುನಿಮಾ. ೬೦). ೪. ದಡ್ಡತನ. 'ಜಾಡ್ಯಬುದ್ಧಿ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಜಾಡ್ಯತನ (ನಾ). ಆಲಸ್ಯ; ಜಡತೆ: ಸಕಳವ್ಯಾಪಕನಾಗಿ ಜಾಡ್ಯತನಮಂ ಬಿಟ್ಟಿರ್ದ ಪದ್ಮಾಸನಂ (ಎಇ. XVIII, ೨೦೪-೨೦: 1162): ಜಪದ ಜಿಹ್ವೆಗೆ ಜಾಡ್ಯತನ[ಪಾಠಾಂ. ಗುಣ]ವಾಯ್ತು (ತೊರರಾ. ೩-೯-೨೬).
[ಜಾಡ್ಯ + - ತನ]

ಜಾಡ್ಯತೆ (ನಾ).=ಜಾಡ್ಯತನ: ಅತಿ ಬಿಸಿಲು ಗಾಳಿ ಕಲುಮುಳು ಕ್ಷುತ್ಪಿಪಾಸೆ ಜಾಡ್ಯತೆಗಳಂಬಂತಿವಙ ಕಾಟದಿಂ ಮೊಳೆವ ಧಾವತಿಯನಙಿಯದೆ (ಹಚಕಾ. ೯-೩೦). [ಸಂ. ಜಾಡ್ಯತಾ]

ಜಾಡ್ಯಬುದ್ಧಿ (ನಾ). ೧. ದಡ್ಡತನದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಬುದ್ಧಿ ; ಮಂದ ಬುದ್ಧಿ. ೨. ದಡ್ಡ ; ಅವಿವೇಕಿ: ಅದನಾಕರ್ಣಿಸಿ ಜಾಡ್ಯಬುದ್ಧಿ ತೊಲಗೆಂದೇಳ್ವಂದಂ (ರಾಜಶೇ. ೧-೭೫). [ಜಾಡ್ಯ + ಬುದ್ಧಿ]

ಜಾಣ್, ಜಾಣು (ನಾ). ಜಾಣತನ ; ಚಾತುರ್ಯ ; ನಿಪುಣತೆ ; ಬುದ್ಧಿವಂತಿಕೆ: ಪೂರ್ವಕಾವ್ಯರಚನೆಗಳಂ ತಾಂ ಮೊದಲೊಳ್ ಕಲ್ತಂಗಲ್ಲದೆ ಪದದೊಳ್ ಜಾಣುಂ ಬೆಡಂಗುಮುಕ್ಕುಮೆ ಕೃತಿಯೊಳ್ (ಕವಿರಾ. ೧-೯) : ಎನ್ನೀಕಬ್ಬದೊಳೆಂದುಂ ಸನ್ನಿದವಾರ್ಗಿರ್ಕೆ ಕಣ್ಣಮಯ್ಯನ ಕಡುಜಾಣ್ (ಕಬ್ಬಿಗಕಾ. ೪): ಜನ್ನನ ಜಾಣ್ ಮಧುರನ ಮಾಧುರ್ಯಂ ರನ್ನನ ರಸಿಕತ್ವಂ ಗುಣವರ್ಮನ ಬಿನ್ನಣಂ (ಜಯುಣಾ. ೧-೧೧) : ಜಾಣರ್ಕೆ ಜನದೊಳಿಲ್ಲಂ (ಚಕವಿ. ೧-೯೭). **ಜಾಣು**: ಜಾಣಿನ ಬೆಡಂಗು ವಿಬುಧ ಪ್ರೀಣನಕರವೆಸಿನಿಸಿ ನೇರ್ಪು ನೇರ್ಪೊಡೆ ವೇಟ್ಟಂ (ಸುಕುಮಾ. ೧-೩೯) : ಜಾಣನಲಿ ಭೃಗು ಮುಖ್ಯ ಋಷಿಗಳೆಗೆಂದನಾಮುನಿಪ (ಕುವ್ಯಾ.ಆ. ಓಔ. ೨೫-೫೭). [<ಪ್ರಾ. ಜಾಣ. / ಸಂ. ಜ್ಞಾನ]

ಜಾಣ (ನಾ). ಬುದ್ಧಿವಂತ ; ಕುಶಲ ; ಚತುರ : “ ಕೃತಹಸ್ತಂ ಕುಶಲಂ ಶಿಕ್ಷಿತಂ . . . ಜಾಣಂ ” (ವಸ್ತುಕೋ. ೯೯-೫) : ಕುಟಿಲತವರಲ್ಲದೆ ಮತ್ತಂ ಪೆಱರುಂ ತಂತಮ್ಮ ನುಡಿಯೊಳೆಲ್ಲರ್ ಜಾಣರ್ (ಕವಿರಾ. ೧-೩೯): ಆತನ ನೋಡು ಗರುಡಿಯ ಜಾಣ ದ್ರೋಣನನು (ಕುವ್ಯಾ.ಭೀ. ೩-೮) : ಮಾತಿನಲಿ ಸೋತವನೆ ಜಾಣ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೧೩೪೨) ; ಜಾಣಂ ಬೀಣೆಯನೀ ಕುಮಾರ ಚಿಕದೇವಂ ಬಾಜಿಸುತ್ತಿರ್ದನಂ (ಚಕವಿ. ೪-೧೧೧) : ಜಾಣನಿಗೆ ಮಾತಿನ ಪೆಟ್ಟು ಕತ್ತೆಗೆ ಲತ್ತೇಪೆಟ್ಟು (ಗಾದೆ). [ಜಾಣ್ + - ಅ$_7$]

ಜಾಣಗ (ನಾ). = ಜಾಣ. ‘ಜಾಣಗಿತಿ’ ಪರಾ.

[<ಪ್ರಾ. ಜಾಣಗ. / ಸಂ. ಜ್ಞಾಯಕ]

ಜಾಣಗಾತಿ (ನಾ). ಬುದ್ಧಿವಂತೆ: ಜಾಣೆ: ಅತ್ಯಂತ ಜಾಣಗಾತಿಯರು ಸೊಲ್ಲಿಸುವ ಸಾಹಿತ್ಯ ಪಾಠಕ ಪ್ರಮದೆಯರು . . . ಬಂತು ಮತ್ತೇಭಗ ಮನೆಯಿರ್ದೆಡೆಗೆ (ಮೋಹತ. ೨೭-೧೧). [ಜಾಣ + - ಕಾತಿ$_6$]

ಜಾಣಗಿತಿ (ನಾ). = ಜಾಣಗಾತಿ : ಜಾಣಗಿತಿ, ಬಳಿಗಾರಿತಿ, ಬಾಣಸಿಗಿತಿ (ಭಾಷಾಭೂ. ೧೯೪ ಉದಾ). [ಜಾಣಗ + - ಇತಿ$_1$ (< - ಇತ್ತಿ)]

ಜಾಣಗಿವುದು (ನಾ). ತನಗೆ ಬೇಡದುದನ್ನು ಕೇಳದವನಂತೆ ಇರುವುದು: ಈಚೀಚೆಗೆ ಈತನಿಗೆ ಜಾಣಗಿವುದು ಹೆಚ್ಚಾಗಿದೆ (ರೂಢಿ).

[ಜಾಣ + ಕಿವುಡು (<ಕಿವುಂಡು)]

ಜಾಣತನ ‘ಜಾಣ್ಮನ’ ನೋ.

ಜಾಣಪಣ (ನಾ). = ಜಾಣತನ : ಜಾಣಪಣವಿಡಿದು ಶಿವಸುದರ್ಶನವಾಣಿಗಳಿಗಹುದು (ಕುವ್ಯಾ.ವಿ. ೭-೪೫) : ತಾಗುವ ಸೀಳುವೇಳುವ ಜಾಣಪಣ ವಿಬ್ಬರಲಿ ಸರಿಯಾಯ್ತು (ಉತ್ತರಾ. ೧೭-೪೭) : ಒಡ್ಡವಣೆ, ಚಡ್ಡಣೆ . . . ಅವುಗಳ ‘ಣೆ’ ಅಂತ್ಯವೂ ವೀರಪಣ, ಜಾಣಪಣ, ವಿಸ್ತಾರಪಣ ಈ ಭಾವನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯ ‘ಪಣ’ ಉಪಪದವೂ ಮರಾಠಿಯ ಕಂಡಿತವಾದ ಪ್ರಭಾವವನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತವೆ (ಕಸಾಡ. ೨೭೧). [ಜಾಣ + - ಪಣ$_1$]

ಜಾಣಪ್ಪು (ಕ್ರಿ). ಚಾತುರ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದು; ಕಂಶಲತೆಯನ್ನು ಪಡೆ: ಪೊಳೆವ ಪಲ್ಗಳನಂದುಟಿ ತೊಗಲೆಂದು ಜಾಣಪ್ಪಿ ವಿರಿಂಚಿ ಮಾಡಿದ ಸುವರ್ಣ ತುಳಾವರದಂಡಮೆಂಬಪೋಲೊಪ್ಪುಮನಾಳ್ದುದಾ ನರಪಕಾಂತೆಯ ಸೌಂದರ ನಾಸಿಕಾಂಕುರಂ (ಬಾಧಪು. ೨-೫೦). [ಜಾಣ್ + ಅಪ್ಪು$_1$]

ಜಾಣವಕ್ಕಿ ‘ಜಾಣ್ವಕ್ಕಿ’ ನೋ.

ಜಾಣವಿಕೆ ‘ಜಾಣಿಕೆ’ ನೋ.

ಜಾಣವೆಣ್, ಜಾಣವೆಣ್ಣು (ನಾ). ಬುದ್ಧಿವಂತೆ ; ಜಾಣೆ ; ಚತುರೆ : ಮಂಡಲದೊಳಗೀ ನೀಟಿಯಂದದ ಜಾಣವೆಂಡಿರ ಕಾಣೆ ನಿನ್ನಾಣೆ (ಕಂನವಿ. ೧೧-೧೫). **ಜಾಣವೆಣ್ಣು** : ಕಣ್ಣಮನವನಿಕುರ್ಳಿಗೊಳ್ವ ಕಡುಜಾಣವೆಣ್ಣುಗಳಧಿದೇವಿ ಕೇಳು (ಮೋಹತ. ೪-೨). [ಜಾಣ + ಪೆಣ್]

ಜಾಣವೆಣ್ಣು ‘ಜಾಣವೆಣ್’ ನೋ.

ಜಾಣಸೇಕರ (ನಾ). ಬುದ್ಧಿವಂತರಲ್ಲಿ ಶ್ರೇಷ್ಠ ; [illegible]: ಜಾಣಸೇಕರ ನಿನ್ನೆಡೆಯೊಳಗೆಳ್ನಿತೂಣೆಯುವಿಡಿದ [illegible] ಕೊಂಡನಾದೊಡೆ ಕೇಳು (ಕಂನವಿ. ೭-೧೭೮). [ಜಾಣ + ಸೇಕರ]

ಜಾಣಾಂಕಿ ‘ಚಾಳಾಂಕಿ’ ನೋ.

ಜಾಣಾಯಿಲ, ಜಾಣಾಯ್ಲ (ನಾ). = ಜಾಣ: “ಜಾಣಾಯಿಲ [ಪಾಠಾಂ. ಯ್ಲ]ನೆನಲ್ಕೆ ಜಾಣನೆಂದಱಿಗೆ ಬುಧರ್ ” (ಭಾರನಿ. ೩೭). **ಜಾಣಾಯ್ಲ**: ಅವರು ಪೂರ್ವರು ಪರಶುರಾಮಪ್ರವರರನು ಮೆಚ್ಚಿಸಿದೆವೀಗಳೆನಪರು ಕಡುಜಾಣಾಯ್ಲರೆಂದು ಸುರೇಖರೆಂದಿಹರು (ಕುವ್ಯಾ.ಭೀ. ೯-೩೩).

[ಜಾಣ್ + - ಆಯಿಲ$_2$]

ಜಾಣಾಯ್ಲ ‘ಜಾಣಾಯಿಲ’ ನೋ.

ಜಾಣಾಯ್ಲತನ (ನಾ).=ಜಾಣತನ: ವಿಪ್ರವೇಷದ ಜವನಿಕೆಯ ಜಾಣಾಯ್ಲತನದಿಂದವಗಡಿಸಿ ಹೊಕ್ಕಿರಿಯಪದ್ವಾರದಲಿ ನೃಪಸಭೆಯ(ಕುವ್ಯಾ.ಸ. ೨-೬೮).

[ಜಾಣಾಯ್ಲ (<ಜಾಣಾಯಿಲ) + - ತನ]

ಜಾಣಿ$_1$ (ನಾ).=ಜಾಣೆ: ಜಾಣಿ ಬಾರೆ ಕಮಲಪಾಣಿ ಬಾರೇ (ತೀರ್ಥಮ. ೧೯): ಇಲ್ಲಿ ಬಾ, ಪಜ್ಜೆಗಳ ಕುಣಿಸಿ ತೋರಿಸು, ಜಾಣಿ (ನಲಮು. ೬-೧೯).

[ಜಾಣ + - ಇ$_2$]

ಜಾಣಿ$_2$ (ನಾ). (?) : ಇವ ಮೂಜಿಱ ಕಾಳಿಕೆಯು ಕಳೆದು ಈ ಹನ್ನೆರಡ ಜಾಣಿಯುಲ್ಲಿ ದಾಂಟಿ ಒಂದಱ ಮೇಲೆ ನಿಂದು ಆಂದವಳಿಯದೆ (ವಚಸಂ. ೫೨೩-೧೨೦). [?]

ಜಾಣಿಕೆ, ಜಾಣವಿಕೆ (ನಾ). = ಜಾಣ್ : ಇಂತಿದು ಲಿಂಗಜಂಗಮದ ಜಾಣಿಕೆ [ಪಾಠಾಂ. ಜಾಣ್ಮೆ] ಕಾಣಿರೆ (ಚನ್ನವ. ಕ. ೨೦೪-೪೫೪): ಆ ಕೀರ್ತಿವರ್ಮನೆಲ್ಲಾ ವೀಣೆಗಳೊಳು ಜಾಣಿಕೆಯುಂಟು (ಪುಣ್ಯಾಸ್ರ. ೭-೬೭ ವ); **ಜಾಣವಿಕೆ**: ಜಾಣವಿಕೆ ಲೇಸಾದುದೇನೆನ್ನಬೇಕಿದಕೆ ಪ್ರಾಣೇಶನುಂ ಮುಳಿದರಾರಿನ್ನು ಕಾವವರು (ಪರಶು. ೧೭-೧೩). [ಜಾಣ್ + - ಇಕೆ]

ಜಾಣಿಮೆ ‘ಜಾಣ್ಮೆ’ ನೋ.

ಜಾಣಿಲಿ (ಗು). ಬುದ್ಧಿಯಿಲ್ಲದ. ‘ಜಾಣಿಲಿವೆಣ್’ ಪರಾ.

[ಜಾಣ್ + - ಇಲಿ$_3$]

ಜಾಣಿಲಿವೆಣ್ (ನಾ). ದಡ್ಡ ಹೆಂಗಸು ; ಕೌಶಲ್ಯವಿಲ್ಲದ ಹೆಣ್ಣು : ನಿನ್ನೀ ಕಬ್ಬದ ಸೊಗಸನೆಮ್ಮನ್ನರಪ್ಪ ಜಾಣಿಲಿವೆಣ್ಗಳೆ ಕೊಂಡಾಡುವರಲ್ಲದೆ ಬಲ್ಲರೇ ನೊಲ್ವರೆ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೧೧೮-೨೫). [ಜಾಣಿಲಿ + ಪೆಣ್]

ಜಾಣಿಸು (ಕ್ರಿ). ತಿಳಿ ; ಅರ್ಥವಾಗು; ಗ್ರಹಿಸು (?) : ಕಳವಳಿಸಿ ತನ್ನರ್ಥ ಜಾಣಿಸದೆಂದು ದುಗುಡದಲಿ (ಸಂಭವ. ೧೧-೨೨). [ಜಾಣ್ + - ಇಸು$_3$]

ಜಾಣು ‘ಜಾಣ್’ ನೋ.

ಜಾಣುಮೆ ‘ಜಾಣ್ಮೆ’ ನೋ.

ಜಾಣುವೆ ‘ಜಾಣ್ಮೆ’ ನೋ.

ಜಾಣೆ (ನಾ). ಬುದ್ಧಿವಂತೆ ; ಚತುರೆ ; ನಿಪುಣೆ: ಜಾಣೆಯುಲ್ಲದ ಸ್ತ್ರೀಯುಲ್ಲ ಹುಸಿಯುದ ವ್ಯವಹಾರಿಯುಲ್ಲ (ಪಂಚತಂ. ೯೫-೬) : ತೂಗಿ ನಲಿದರ್ ಶರ್ವಾಣಿಯುಂ ಜಾಣೆಯರ್ (ಗಿರಿಕ. ೩-೭೯): ಜನರಿವಳನು ಪೊಲ್ವ ಜಾಣೆ ಜಗದೊಳಿಲ್ಲನೆ ಚಾತುರ್ಯವಡೆವಳು (ಹರಿಬ. ೧-೫೪) : ಕೆಟ್ಟ ಅಡಿಗೆ ಅಟ್ಟೋಳೆ ಜಾಣೆ (ಗಾದೆ). [ಜಾಣ + - ಎ$_2$]

ಜಾಣೆವೆಣ್ಣು (ನಾ).=ಜಾಣೆ: ಜಾಣೆವೆಣ್ಣುಗಳರಸಿ ನೀ ಕೇಳು ಸರೋಜಾಂಬಕನ ಸತ್ಕೃತಿಯ (ಮೋಹತ. ೩೭-೨). [ಜಾಣೆ + ಪೆಣ್ಣು (<ಪೆಣ್)]

ಜಾಣೊಡೆಯ (ನಾ). ಜಾಣತನ ಉಳ್ಳವನು ; ಬುದ್ಧಿವಂತ : ಒಡೆಯ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ - ಪರ್ವೊಡೆಯಂ . . . ಜಾಣೊಡೆಯಂ (ಶಮದ. ೨೦೭ ವೃಮೋ). [ಜಾಣ್ + - ಒಡೆಯ$_2$]

ಜಾಣ್ಕೆಡು 'ಜಾಣ್ಗೆಡು' ನೋ.

ಜಾಣ್ಗಡು 'ಜಾಣ್ಗೆಡು' ನೋ.

ಜಾಣ್ಗೂಡು (ಕ್ರಿ). ಚತುರತೆಯನ್ನು ಹೊಂದು ; ಕೌಶಲತೆಯಿಂದ ಕೂಡಿರು : ಜಾಣ್ಗೂಡಿ ವಿಳಾಸದಿಂ ಸುಳಿದೊಡಿನ್ನು ಮಿವಳ್ಸುಳಿದೈದಳೇ (ರಾಜಶೇ. ೧೧-೧೧೧). [ಜಾಣ್ + ಕೂಡು$_1$]

ಜಾಣ್ಗೆಡು, ಜಾಣ್ಕೆಡು, ಜಾಣ್ಗಡು (ಕ್ರಿ). ಬುದ್ಧಿಗೆಡು ; ಮತಿಗೆಡು : ಮಾಟುಕಂ ತೊಟ್ಟನೆ ಪುಟ್ಟೆ ನೊಂದು ಮತಿಗೆಟ್ಟೋವೆಂದು ಜಾಣ್ಗೆಟ್ಟು ಬೆಂದು (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧೨-೬೪); ಗಾಂಪಂ ಪುಣ್ಗೆಟಿವ ಮಕ್ಷಿಕಂಬೋಲ್ ಜಾಣ್ಗೆಟ್ಟುಟಿ ಮಗ್ನನಪ್ಪಂ (ಉದ್ಭಟ. ೧೦-೮೩). **ಜಾಣ್ಕೆಡು :** ಜಾಣ್ಕೆಡೆ ಮುತ್ತುಂ ಮೆಟಸುಂಗೋದಂತಿರೆ (ಶಮದ. ೬೫ ಪ್ರಯೋ). **ಜಾಣ್ಗಡು :** ರಂಜಿಸಿವರಮರಲಂಜಿಕೆಯರ್ ಜಾಣ್ಗಡದಾಡಿ (ಅಜಿಪು. ೫-೪೧); ಕಡಲತ್ತಣ್ಗೆ ಹರಿ ಬಂದುದಂ ಕಡುಜಾಣ್ಗಡದಟಿದಾಗಳ್ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೨೬೨): ಜಾಣ್ಗಡಲ್ ದಕ್ಷನಂ ತುಡುಕಿ (ನಂದಿಮಾ. ೧-೮). [ಜಾಣ್ + ಕೆಡು$_1$]

ಜಾಣ್ಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). = ಜಾಣ್ಗೂಡು : ನೃಪನಂ ಜಾಣ್ಗೊಂಡ ನಿಜಪ್ರಗಲ್ಭ ವಚನದೆ ನುಡಿದಳ್ (ಕಾದಂಉ. ೭೬೩). [ಜಾಣ್ + ಕೊಳ್$_1$]

ಜಾಣ್ನಡೆ (ನಾ). ಬುದ್ಧಿವಂತಿಕೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ನಡವಳಿಕೆ : ಪಂಡಿತೆ ಸ್ತ್ರೀವಿದೂಷಕಳಂತೆ ಜಾಣ್ನುಡಿ ಜಾಣ್ನಡೆಯಿಂದ ಅರಸನನ್ನೂ ಅರಸಿಯನ್ನೂ ಒಂದುಗೂಡಿಸುತ್ತಾಳೆ (ಕಸಾಚ. ೩೭೩). [ಜಾಣ್ + ನಡೆ$_2$]

ಜಾಣ್ನುಡಿ (ನಾ). ಜಾಣತನದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಮಾತು ; ಚತುರೋಕ್ತಿ : ಅನುನಯದಿಂದೆ ಪೊಚ್ಚ ಪೊಸ ಜಾಣ್ನುಡಿಯಿಂದಮಿದಾದುದು(ಛಂದೋಂಬು. ೧-೪೯ ಅಡಿಟ) ; ಇನಿತುಮಿವಿರ್ಕೆ ಮತ್ಕೃತಿಯೊಳೀಧರೆ ಬಣ್ಣಿಸೆ . . . ಕಣ್ಣಮನ ಜಾಣ್ನುಡಿ ಪಂಪನ ರೀತಿ (ಜಗವಿ. ೧-೧೧): ಆತನೀಗಾವಗಮೆನ್ನ ಜಾಣ್ನುಡಿಗೆ ಮೆಯ್ಸುರಿಯಂ (ಕಬ್ಬಿಕಾ. ೧) ; ನಯವಿದರೆಲ್ಲರುಂ ಪೊಗಳೆ ಜಾಣ್ನುಡಿ ಮಿಕ್ಕಿರೆ ಕಾವ್ಯಮಂ . . ಮಾಡಿ (ಬಾಧಪು. ೧-೪೯).
[ಜಾಣ್ + ನುಡಿ$_2$]

ಜಾಣ್ನುಡಿಕಾರ್ತಿ (ನಾ). ಚಮತ್ಕಾರವಾಗಿ ಮಾತನಾಡುವವಳು ; ಮಾತಿನಲ್ಲಿ ಜಾಣೆ : ನಗೆಕಾರ್ತಿಯರ್ ಸಮಂತೋಲೆಯುಕಾರ್ತಿಯರ್ ನೆಗಟ್ದ ಜಾಣ್ನುಡಿಕಾರ್ತಿಯರ್ (ಪಾರ್ಶ್ವಪು. ೧೨-೯).
[ಜಾಣ್ನುಡಿಕಾಱ + – ತಿ$_1$ (<–ಇತ್ತಿ)]

ಜಾಣ್ನುಡಿಕಾಱ (ನಾ). ಬುದ್ಧಿವಂತಿಕೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ಮಾತುಗಳನ್ನು ಆಡುವವನು ; ಚತುರೋಕ್ತಿಗಳನ್ನು ಆಡುವವನು ; ವಾಕ್ಚತುರ : 'ಜಾಣ್ನುಡಿಕಾರ್ತಿ' ಪರಾ. [ಜಾಣ್ನುಡಿ + – ಕಾಱ]

ಜಾಣ್ತನ, ಜಾಣತನ (ನಾ). = ಜಾಣ್ : ಒಳ್ಗುಣಕ್ಕೆ ಕಣಿ ಶೌಚಕ್ಕಾಸ್ಪದಂ ಜಾಣ್ತನಕ್ಕೆಱವಟ್ಟೊಳ್ನುಡಿಗಾಣ್ಮಂ (ಪಂಚತಂ. ೧೧-೫) ; ಸಾಸಿರ–ಜಿಹ್ವೆಯವಗೆ ಜಾಣ್ತನದೊಳು ಸಾಸಿರಮಡಿ (ಜಯಕಾ. ೦೫-೧). **ಜಾಣತನ:** ಆಳ್ತನಂ, ಜಾಣತನಂ, ಎಗ್ಗತನಂ (ಶಮದ. ೨೧೧ ಪ್ರಯೋ): ಜಾಣತನದಲಿ ಕಾದಿ ಹಂಗುವ ದ್ರೋಣನಲ್ಲಳವಿಯಲಿ (ಕುವ್ಯಾಕ. ೧೬-೨೦).
[ಜಾಣ್ + – ತನ]

ಜಾಣ್ಬಡೆ (ಕ್ರಿ). ಜಾಣತನವನ್ನು ಹೊಂದು : ಚಾತುರ್ಯವನ್ನು ಪಡೆ: ಕಣ್ಬುಳದೊಳ್ ನಿವೃತ್ತಿಪರಿಣಾಮಮೊಡಂಬಡೆ ಧರ್ಮಶುಕ್ಲದೊಳ್ ಜಾಣ್ಬಡೆದಿಕ್ಕೆ ಕೈಯನು (ಪುರಾಮಾ. ೨-೫೩) : ಜಾಣ್ಬಡೆದೆತ್ತಂ ಕೂಡಿ ಕೋಲಾಹಲಮನೆಸಪ ಚಕ್ರಾಳಿಯುಂ (ರಾಜಶೇ. ೬-೨೩). [ಜಾಣ್ + ಪಡೆ$_1$]

ಜಾಣ್ಬಾಣ (ನಾ). ಜಾಣತನದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಮಾತು ; ಚಮತ್ಕಾರ ಯುಕ್ತವಾದ ವಚನ ; ಚತುರೋಕ್ತಿ : ಕಣ್ಣಗೋರಟಾದೊಡೇಂ ನಿನ್ನ ರೂಪಂ ? ಕಿವಿಗೆ ದಲ್ ಮಂತ್ರಮಧುರಂ ನಿನ್ನ ಜಾಣ್ಬಾಣ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೩೯೦-೭೭೮). [ಜಾಣ್ + ಬಾಣ$_2$]

ಜಾಣ್ಬಿಡು (ಕ್ರಿ). ಜಾಣತನವನ್ನು ಬಿಡು ; ಮೂಢನಾಗು: ಕಣ್ಬರಿ ಪುತ್ರ ಮಿತ್ರವನಿತಾಜನದೊಳ್ ಸಮಸಂದು ರಾಜ್ಯಮಂ ಜಾಣ್ಬಿಡೆ ದುಃಖಹೇತು ವನಿದಂ ನೆಟಿ ತಾಳ್ದಿ (ಚಂದ್ರಪು. ೨-೪೧). [ಜಾಣ್ + ಬಿಡು$_1$]

ಜಾಣ್ಮತಿ (ನಾ). ಜಾಣತನದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಬುದ್ಧಿ ; ಚುರುಕಾದ ಬುದ್ಧಿ : ಸುತ್ತಲುಂ ಕಾವಲಿರ್ಪುದನವಳ ಜಾಣ್ಮತಿಗೆ ತಿಳುಹಿ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೪೯೭-೩೦೮). [ಜಾಣ್ + ಮತಿ]

ಜಾಣ್ಮರುಳ್ (ನಾ). ತಾನು ಜಾಣನೆಂದು ತಿಳಿದುಕೊಂಡಿರುವ ದಡ್ಡ : ರಾಮಸತಿ ತಾನಿರ್ಕೆ ಸಾಮಾನ್ಯಯಾದೊಡಂ ಪತಿತೆಯಪ್ಪಳೆ ಪೇಳ್ ಪತಿವ್ರತಾನಿಷ್ಠೆಯಿಂ ಜಾಣ್ಮರುಳೆ ಓ ಕೋಣಪಕಿರೀಟ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೭೫೪-೧೩೨). [ಜಾಣ್ + ಮರುಳ್$_3$]

ಜಾಣ್ಮಾತು (ನಾ). ಚತುರವಾದ ಮಾತು ; ಬುದ್ಧಿವಂತಿಕೆಯ ನುಡಿ ; ಚಮತ್ಕಾರದ ಮಾತು : ಕನ್ನಡದಿನೊಪ್ಪಂಬೆತ್ತು ಜಾಣ್ಮಾತಿನಿಂ ಪಲವುಂ ದೇಸೆಯಿಂ ಸಂದು (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧೪-೧೬೭). [ಜಾಣ್ + ಮಾತು$_1$]

ಜಾಣ್ಮೆ, ಜಾಣಮೆ, ಜಾಣುಮೆ, ಜಾಣುವೆ (ನಾ). ಜಾಣತನ ; ಚಾತುರ್ಯ : "ಪ್ರಗಲ್ಭತೆಯೆನಲು ಜಾಣ್ಮೆ" (ಮಂಗರಾ. ೧೩೫-೩೬) : ಬಣ್ಣಸುವನ ಜಾಣ್ಮೆಗತರ್ಕ್ಯಮತುಳಮನುಪಮಮಧಿಕಂ (ಗಿರಿಕ. ೪-೪) ; ಜಾಣ್ಮೆ, ಕಡುಮೆ, ಮೈಮೆ(ಶಮದ.೨೧೧ ಪ್ರಯೋ): ಅನುನಯಾಲಾಪಂಗಳಿಂ ಮಾನಿನಿಗೆ ತನ್ನಯ ಜಾಣ್ಮೆ ಮೆಱೆಯಲು (ಬಸಪು. ೪೦-೨೩) : ಪಕ್ಷಿಗೇತಕೆ ಬಹುದೀ ಜಾಣ್ಮೆಯೆಂದುದು ಚೊಕ್ಕ ಮಾತಿನ ರಾಜಕೀರ (ಭರತ. ೬-೯೯). **ಜಾಣಮೆ :** ವಿತತ ಜಾಣಮೆಗೆ ಶಾರದೆಯೆಂದು ಭೂಪನ ಸತಿಯ ಜಗವು ಪೊಗಳುವುದು (ಕಂನವಿ. ೭-೭೦). **ಜಾಣುಮೆ :** ಸಮೇಳಂ ಮೆಱೆವ ಜಾಣುಮೆಗೆಳಸಿ ನೆನೆವಂ(ಬಸಪು. ೪೨-೨೫): ಹರಿವ ಯಮುನಾನದಿಯನಲ್ಲಿಗೆ ತರಿಸಿದವರಾರೆನಲು ಮಣಿಬಂಧುರದ ಬೆಳಗಿನ ಲಹರಿ ಮುಱಿದುದು ತನ್ನ ಜಾಣುಮೆಯ (ಕುವ್ಯಾಸ. ೧೨-೩೩) ; ಸುರೋರಗನರರ ಜಾಣುಮೆಗಾಣದ (ಕೈವಲ್ಯ. ೯-೬-೩): **ಜಾಣುವೆ:** ಹುರುಡು ಜಾಣುವೆ[ಪಾಠಾಂ. ಮೆ] . . . ಮಾಯಾಮಯದ ಮಹಿಳಾಜನ ವಿರಾಜಿಸಿತು (ತೊರರಾ. ೧-೫-೩೨) ; ಕವಿಗೆ ಗಡ ನಿನ್ನ ಜಾಣುವೆಯೆನಿತೊ ಭಾಸಿಯಲ್ಲವೆ (ಗೀವಿಂ. ೯-೦೨೦).
[ಜಾಣ್ + – ಮೆ$_1$]

ಜಾಣ್ವಕ್ಕಿ, ಜಾಣವಕ್ಕಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹಕ್ಕಿ ; ಪಂಡಿತವಕ್ಕಿ ; ಗಿಳಿ : ವಲಿಯ ಭಾರದ್ವಾಜ ಪಿಕ ಪಿಂಗಲಿ . . . ಜಾಣ್ವಕ್ಕಿ ಚಕೋರಿ ಕಳಿಂಗ ಕಳವಿಂಕ (ತೊರರಾ. ೩-೧-೩೩) : ಉಗ್ಗಡಿಸುವ ರಾಜಕೀರ ಜಾಣ್ವಕ್ಕಿ ಗಳಿಗ್ಗಡೆಯೊಳು ಮುಂದೆ ಮೆಱೆಯೆ (ಮೋಹತ. ೭-೨೦). **ಜಾಣವಕ್ಕಿ :** ನಲಿದಾಡುವ ಕನ್ನಡವಕ್ಕಿ ಮುದ್ದುಮಾತಾಡುವ ಜಾಣವಕ್ಕಿ (ಕಲ್ಯಾನು. ೯೬ ವ್ಯಾಖ್ಯಾ). [ಜಾಣ್ + ಪಕ್ಕಿ$_1$]

ಜಾತ (ಗು). ೧. ಹುಟ್ಟಿದ; ಉಂಟಾದ; ವ್ಯಕ್ತವಾದ ; ಪ್ರಕಟವಾದ. (ನಾ). ೨. ಹುಟ್ಟಿದವನು : "ಜಾತಂ ಪ್ರಜಾತಂ "(ಮಂಗರಾ. ೯೧-೮) : ಜಾತನಲ್ಲ ಅಜಾತನಲ್ಲ ಕೂಡಲಸಂಗನ ಶರಣರು ನಿಸ್ಸೀಮರಯ್ಯಾ (ಬಸವ. ೬೦೧) : ಮೃತಜಾತ ತಾನಲ್ಲೆಂದು ಕಂಡರವಂಗೆ ಪಾಪವಿಲೇಪವಿಲ್ಲೆಂದ (ಕುವ್ಯಾಭೀ. ೩-೪೯). ೩. ಹುಟ್ಟಿದುದು; ಉತ್ಪನ್ನವಾದುದು : ನೂತ್ನ ಭಕ್ತಿ ಜಾತವಾಗಲೋತು ಪಾಡಿ (ಕಾವ್ಯಸ. ೧೨೪). ೪. ಪ್ರಾಣಿ ; ಜೀವಿ. ೫. ಮಗ ; ಪುತ್ರ : ವಾತಹಿತಜಾತ ನಿಜತಾತ . . . ಘನಪೂತ (ಗುರುಚಾ. ೧೦-೧). ೬. ಜನ್ಮ ; ಉತ್ಪತ್ತಿ. ೭. ಗುಂಪು ; ಸಮೂಹ : ಜೀವಜಾತದಿಂದೆನಗೆ ಬಲಿಯನಿತ್ತೊಡೆ ಮುನಿವೆಂ (ಯಶೋಚ. ೪-೬೩). ೮. ಸತ್ಕುಲಪ್ರಸೂತ ; ಸಂಭಾವಿತ ; ಮನ್ನೆಯ : ಮಾತುಮಾತಿಗೆ ಮಥನವ ಮಾಡುವಾತನೆ ಜಾತ (ವಚಸಂ. ೨೨೪-೮೭) : ಜಾತಿ ವಿಜಾತಿ ಯೆನಬೇಡ ದೇವನೊಲಿದಾತನೇ ಜಾತ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೯೭೬). [ಸಂ.]

ಜಾತಕ (ನಾ). ೧. ಜನ್ಮಕಾಲದ ತಿಥಿ, ವಾರ, ನಕ್ಷತ್ರ, ಲಗ್ನ ಮೊದಲಾದ ವಿವರಗಳನ್ನೂ ಆಗಿನ ಗ್ರಹಗಳ ಸ್ಥಿತಿಯನ್ನೂ ತಿಳಿಸುವ ಪತ್ರಿಕೆ; ಜನ್ಮಪತ್ರಿಕೆ: ಪುರೋಹಿತರ್ ನಾಮಕರಣಂಗೆಯ್ದು, ನುಡಿದು ನಲ್ವರಕೆಯುಂ, ಜಾತಕಂ ಬರೆದು ಕಣಿವೇಳ್ದರಾ ನಾಲ್ವರುಂ ನೆಲ ಕೊಳ್ವಿತಂಗೆಯ್ದು (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೧೬-೪೩೦): ಜಾತಕ ಮಾತ್ರ ಸರಿಯಾಗಿ ಹೊಂದಬೇಕು ಅದಿಲ್ಲದ ನಾನು ಒಪ್ಪುವವನೇ ಅಲ್ಲ (ಸ್ವ್ಯತಿಚಿ. ೨೦); ಯಾವುದು ಸುಳ್ಳಾದರೂ ಜಾತಕ ಸುಳ್ಳಾಗುತ್ತದೆಯೆ (ಪದ್ಮಸ. ೩೨). ೨. ಜಾತಕಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ ವಿಷಯಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ತಿಳಿಸುವ ಗ್ರಂಥ: ಮುನ್ನಾರು[ಂ] ಜಾತಕವಂ ಕನ್ನಡದಿಂ ವ್ಯಕ್ತಮಾಗಿ ಪೇಳ್ದನ್ನಿತರಿಲ್ಲಿನ್ನುಂ ಪೇಳ್ವವರಿಲ್ಲುತ್ಪನ್ನಂ ಶ್ರೀಧರನೆ ಪೇಳ್ದುಂ (ಜಾತಕಿ. ೧-೧೬). ೩. (ಆಯಾ ರಾಶಿಯಲ್ಲಿ ಅಥವಾ ನಕ್ಷತ್ರದಲ್ಲಿ) ಹುಟ್ಟಿದವನು,-ಜನ್ಮವೆತ್ತಿದವನು: ಮೀನ ರಾಶಿಯಲ್ಲಿರುವ ಚಂದ್ರನನ್ನು ಶುಕ್ರ ನೋಡಿದರೆ ಜಾತಕನು ಪಂಡಿತನಾಗುತ್ತಾನೆಂದು ಬೃಹಜ್ಜಾತಕದಲ್ಲಿದೆ (ಜಾತಕಿ. ೨೦-೧೨ ಅಡಿಟಿ). ೪. ಗೌತಮಬುದ್ಧನ ಜನ್ಮಾಂತರಗಳ ಕತೆ: ಬುದ್ಧನ ಜಾತಕಗಳು ಎಂಬ ಪುಸ್ತಕದಿಂದ ಆಯ್ದ ಎಂಟು ಜಾತಕಗಳು (ಬುದ್ಧಪ. ೯). [ಸಂ.]

ಜಾತಕಭಾವ (ನಾ). ಜಾತಕದ ಸ್ಥಿತಿ,-ವಿದ್ಯಮಾನ: ನಾಲ್ಕನೆಯ ಮಗನ ಜಾತಕಭಾವವಂ ವಿಚಾರಿಸಿ ಕಲಿಮಿತ್ರನೆಂದು ನಾಮಕರಣವಂ ಮಾಡಿದ ವರಾಗಲು (ಅರ್ಕಮಾ. ೯೨). [ಜಾತಕ + ಭಾವ$_2$]

ಜಾತಕರ್ಮ (ನಾ). ಮಗು ಹುಟ್ಟಿದಾಗ ಅದಕ್ಕೆ ಮಾಡುವ ಒಂದು ಸಂಸ್ಕಾರ; ಹದಿನಾರು ಸಂಸ್ಕಾರಗಳಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯದು: ಅರ್ಹತ್ಪರಮೇಶ್ವರಂಗೆ ಮಹಾಮಹಮಂ ಮಾಡಲ್ವೇಳ್ದು ಜಾತಕರ್ಮೋತ್ಸವಮನೊಡರ್ಚೆ (ಚಂದ್ರಪು. ೩-೧೦೨ ವ); ವಿಹಿತ ಜಾತಕರ್ಮವಂ ಮಾಡಿಸಲ್ಬುಧರುತ್ತರೋತ್ತರವನು ತಿಳಿದು (ಜೈಮಿಥಾ. ೨೮-೬೦); ಶಿಶುವು ಜನಿಸಿದೊಡನೆಯೇ ನಾಳಚ್ಛೇದಕ್ಕೆ ಮೊದಲೇ ಜಾತಕರ್ಮವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಶಾಸ್ತ್ರವಿದೆ (ಆರ್ಯಧ. ೧೨೩).

[ಜಾತ + ಕರ್ಮ]

ಜಾತಕೇಳಿ (ನಾ). [ಕಾಮಶಾ] ಕಾಮಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಹನ್ನೆರಡು ಬಗೆಯ ಆಲಿಂಗನಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ₧ ಅಜಾತಕೇಳಿ ಎಂಬ ಆಲಿಂಗನ ಪ್ರಕಾರ ನಾಲ್ಕು, ಜಾತಕೇಳಿ ಎಂಬ ಆಲಿಂಗನ ಪ್ರಕಾರ ಎಂಟು: ಜಾತಕೇಳಿಯೆಂದು ಸಂದಜಾತಕೇಳಿಯೆಂದುಮವರ ರೀತಿಯೆಂಟು ನಾಲ್ಕೆನಿಪ್ಪವಂಬುಜಾನನೆ (ಜನವ. ೭-೧). [ಜಾತ + ಕೇಳಿ$_2$(=ಕೇಲಿ)]

ಜಾತಗೈಸು (ಕ್ರಿ). ಉಂಟಾಗುವಂತೆ ಮಾಡು; ರಚಿಸು; ನಿರ್ಮಿಸು: ವನದಿ ಮಂಟಪವಾ ಜಾತಗೈಸನೆ ಚದುರ ಚಾವಡಿ ನೂತನವ ಗೈಸಿ (ಜಿರಾವಿ. ೭೪-೩೦). [ಜಾತ + ಕೈ$_1$(<ಕೆಯ್$_1$) + -ಇಸು$_3$]

ಜಾತನಿರ್ವೇದ (ನಾ). ವಿರಕ್ತಿಯುಂಟಾದವನು; ವೈರಾಗ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದಿದವನು: ಸಂಸ್ಕೃತಿ ಕೃತಾನುಶಯನುಂ ಜಾತನಿರ್ವೇದಾಶಯನುಮಾಗಿ (ಚಂದ್ರಪು. ೨-೩೦). [ಜಾತ + ನಿರ್ವೇದ]

ಜಾತಪುಣ್ಯ (ನಾ). ಪುಣ್ಯವಂತ; ಅದೃಷ್ಟಶಾಲಿ; ಭಾಗ್ಯವಂತ: ಆತು ಕೊಳಲಿಂದೀ ಸುಯೋಧನ ಜಾತಪುಣ್ಯನೊ ಧರ್ಮಪುತ್ರನೆ ಭೂತಭಾಗ್ಯನೊ (ಕುವ್ಯಾಕ. ೨೦-೧೦). [ಜಾತ + ಪುಣ್ಯ]

ಜಾತಪ್ರಿಯ(ನಾ). ಎಲ್ಲ ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಮೇಲೆ ದಯೆ ಉಳ್ಳವನು; ಕರುಣಾಮಯಿ: ಜಾತಪ್ರಿಯನಾತಂ ತನುಜಾತನೆ ತಾನಾಗೆ (ಅಜಿಪು. ೫-೫೩).

[ಜಾತ + ಪ್ರಿಯ]

ಜಾತಮೂರ್ಖ (ನಾ). ಹುಟ್ಟುಮೂರ್ಖ; ಮಹಾಮೂರ್ಖ; ಅತಿ ದಡ್ಡ: ಇವನು ಜಾತಮೂರ್ಖ (ರಾಜಾಮು. ೩೦).

[ಜಾತ + ಮೂರ್ಖ]

ಜಾತರಂಗ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ರತ್ನ; ಪದ್ಮರಾಗದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಪ್ರಭೇದ: ಪದ್ಮರಾಗವದು ತಾನೆ ಜಾತರಂಗಂ ಕುರುವಿಂದಂ ಸೌಗಂಧಿಕಂ ಗದಾಂಗ ನೀಲಯುಗ್ಮನಾಮಕವೆಂಬೀ ನಾಲ್ದೆಱನಾಗಿರ್ಕುಂ (ಜಾ ಲಾ ಸ್ವ ೨-೧-೭೦ ವ): ಬ್ರಹ್ಮ ಜಾತಿಯಾದ ಜಾತರಂಗವೆಂಬ ಕೆಂಪು ರತ್ನಕ್ಕೆ ಹತ್ತು ಬಗೆ ಪೊಳಹು (ಸೌಗಂಧಿ. ೩೬೬-೪). [ಸಂ.]

ಜಾತರಸ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು: ಶ್ರೀಮತ್ ಜಾತರಸರ್ ಕದಂಬಳಿಗೆ ಸಾಯಿರವುಮುಂ ಉತ್ತರೋತ್ತರವಾಗಿ ಆಳುತ್ತಿರೆ (ಎಕ. XI, ದಾವಣ. ೧೧೪-೧೧: ೨೨೭). [?]

ಜಾತರಾಸಿ 'ಚೇತರಾಶಿ' ನೋ.

ಜಾತರೂಪ (ನಾ). ೧. ಹುಟ್ಟಿದ ಸ್ಥಿತಿ; ಬೆತ್ತಲೆ; ದಿಗಂಬರತ್ವ. ೨. ದಿಗಂಬರ ಜೈನರ ಸಂನ್ಯಾಸ: ಭಕ್ತಿಯ ಭರದಿಂದು ಜಾತರೂಪವುಂ ಕೈಕೊಂಡರ್ (ಆದಿಪು. ೯-೮೦); ಅದು ನಿಸ್ಸಂಗತೆಯಿಂದಲ್ಲದಾಗದದು ಜಾತರೂಪದಿಂದಲ್ಲದೆ ತೀರದದು (ಶಾಂತಿಪು. ೭-೧೦೫): ಪರಿಹರಿಸಿ ಜಾತರೂಪೋತ್ಕರಮಂ ಮತ್ತೊಂದು ಜಾತರೂಪವನರಸಂ ಧರಿಯಿಸಿದಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೨-೫೯). ೩. ದಿಗಂಬರನಾದ ಸಂನ್ಯಾಸಿ; ಜೈನಮುನಿ: ದಿಗಂಬರ ಮುನಿಗಳನ್ನು ಜಾತರೂಪರೆಂದು ಕರೆಯುವುದು ವಾಡಿಕೆಯಾಗಿದೆ (ಭಾರದ. ೧೮೫). ೪. ಚಿನ್ನ; ಬಂಗಾರ: "ಮಹಾರಜತಮಾ ಜಾತರೂಪಂ ಹಿರಣ್ಯಂ... ಸ್ವರ್ಣಮೆನೆ ಪೊನ್ನಿಂಗೆ ನಾಮಮಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೩೦-೪): ಹರಿಸದೊಳೊಂದುವವೊಲ್ ಜಾತರೂಪ ವಿಳಸಿತ ನಿಧಾನವುಂ ಕಂಡಧನಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೧೨-೫೨): ಜಾತರೂಪದ ಲೇಸು ಹೊಲ್ಲೆಹ ವೀತಿಹೋತ್ರನ ದೇಹ ಕಾರಣಭೂತವಾಗಿಹುದವಗೆ (ಕುವ್ಯಾಉ. ೩-೧೨೪); ವರಜಾತರೂಪಮಯವಾಯ್ತು ಮನೆಯೆಲ್ಲವುಂ (ಜೈಮಿಥಾ. ೧೮-೧೨): ವರುಸದ ಸೋಂಕಿಂ ವರಜಾತರೂಪಮಪ್ಪಂತೆ ಲೋಹಂ (ವಿಷ್ಣುಪು. ೫-೫-೭). [ಸಂ.]

ಜಾತರೂಪವಿಧಿ (ನಾ). ದಿಗಂಬರ ವ್ರತ,-ದೀಕ್ಷೆ: ದೊರೆಕೊಳೆ ಜಾತರೂಪವಿಧಿ ಪಂಚಮಹಾವ್ರತಧಾರಿಯಾದಂ (ಅನಂಪು. ೪-೧೦).

[ಜಾತರೂಪ + ವಿಧಿ]

ಜಾತವೇದ (ನಾ). ೧. ಬೆಂಕಿ; ಅಗ್ನಿ: ಗಣನಾತೀತಾಜ್ಯಾಹುತಿಗಣದಿಂದಂ ತಣಿಯೆ ಜಾತವೇದನುಂ (ಪಂಪಭಾ. ೭-೩೭); ನಾಕವಾಸಿಗಳಂಜಬೇಡವೆಂದವರಿಗೆ ವಿವೇಕದಿಂ ನುಡಿದಭಯವಿತ್ತನಾ ಜಾತವೇದಂ (ವೀಶೈಪು.೩-೨೦-೫೫). ೨. [ಛಂದ] ಅಕ್ಷರಗಣಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ರಗಣ(–ᴗ–): ಮರುತಂ ಜಾತವೇದಂ ಹರನಂ ಕೂಡಿ ಬಂದಂದರವಿಂದಾಯತಾಕ್ಷೀ ಸರಲಂ ವೃತ್ತನಾಮಂ (ಛಂದೋಂಬು. ೨-೪೮). [ಸಂ. ಜಾತವೇದಸ್]

ಜಾತವೇದಸ(ನಾ).=ಜಾತವೇದ ೧: "ವಸು... ಅನಲಂ ಸ್ವಾಹಾಪ್ರಿಯಂ ಜಾತವೇದಸನಪ್ಪಿತ್ತಮುಷರ್ಬುಧಂ ಹುತವಹಂ ಧೂಮಧ್ವಜಂ ಪಾವಕಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೭-೩೯): "ವಸು ... ಜಾತವೇದಸನಾಶ್ರಯಾಶನನಲಂ ಧೂಮಕೇತನಂ ಶುಚಿ ವಿರೋಚನನೆನಿಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೧೪-೬).

[<ಸಂ. ಜಾತವೇದಸ್]

ಜಾತವೇದಾಕ್ಷ (ನಾ). ಅಗ್ನಿನೇತ್ರ; ಶಿವ: ಜಯ ವೇದಾಕ್ಷ... ಎಂದು ಪೊಗಳುತಿಹ ಜೋಕೆಯಿಂ ಮೆಱೆವ ಜಗದೀಶನಂ ನಿಟ್ಟಿಸಿದನು (ಹಚಿಲಾ. ೧೦-೪೦). [ಸಂ. ಜಾತವೇದಾಕ್ಷ (ಜಾತವೇದ + ಅಕ್ಷಿ + -)]

ಜಾತವೇದೋಜಾತೆ (ನಾ). ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವಳು; ದ್ರೌಪದಿ: ಅಂತಿರ್ದ ಜಾತವೇದೋಜಾತೆಯ ಪಾರಿಜಾತಪಲ್ಲವೋಲ್ಲಸಿತ ನಿಕಾಮಕೋಮಲ ಕರತಳಸ್ಪರ್ಶನದೊಳಂ (ಗದಾಯು. ೮-೭೦ ವ).

[ಸಂ. ಜಾತವೇದೋಜಾತಾ(ಜಾತವೇದಸ್ + ಜಾತಾ)]

ಜಾತಶಂಕಿ (ನಾ). ಸಂಶಯದಿಂದ ಕೂಡಿರುವವನು: ನಿಶ್ಶಂಕಿ ನೀನು ಈ ಜಾತಶಂಕಿಯನ್ನು ಶಮಿಯಾಗಿ ಶಮಿಸಿ(ಹೃದಸ ೨೨-೯). [ಸಂ.ಜಾತಶಂಕಿನ್]

ಜಾತಸೂತಕ (ನಾ). (ಹಿಂದೂಧರ್ಮಶಾಸ್ತ್ರದಂತೆ) ಮಗು ಹುಟ್ಟಿದಾಗ ಮಾತಾಪಿತೃಗಳಿಗೆ ಮತ್ತು ಜ್ಞಾತಿಗಳಿಗೆ ಉಂಟಾಗುವ ಮೈಲಿಗೆ; ಪುರುಡು ; ವೃದ್ಧಿ : ಪ್ರೇತಸೂತಕ ಜಾತಸೂತಕ ಜಾತಿ ವಿರಹಿತನಾಗಿ (ಬಸಪು. ೦೮-೯೮). [ಜಾತ + ಸೂತಕ]

ಜಾತಹರ್ಷ (ನಾ). ಸಂತೋಷವುಂಟಾದವನು; ಸಂತೋಷಗೊಂಡಿರುವವನು: ಜಲಕೇಳಿಯಾಡಿ ಪೂಜಿಮಟ್ಟು ನಿಂದು ಜಾತಹರ್ಷನಾಗಿ ಬೆಟ್ಟುಗಳ್ ಬಿರಿಯೆ ನಿಷ್ಪುರಧ್ವಾನಂಗೆಯ್ದು (ಶಂಕರಶಂ. ೪೫-೨೦).
[ಜಾತ + ಹರ್ಷ]

ಜಾತಾ₁ (ನಾ). ಒಂದು ನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾದ ಸ್ಥಳಕ್ಕೆ ಹೊರಟಿರುವ ಜನರ ವ್ಯವಸ್ಥಿತವಾದ ತಂಡ,-ಗುಂಪು,-ಮೆರವಣಿಗೆ : ದೇಶದ ನಾನಾ ಕಡೆಯಿಂದ ಜಾತಾಗಳು ಬಂದುವು (ರೂಢಿ).
ಜಾತಾಹೊರಡು = ನಿರ್ದಿಷ್ಟ ಸ್ಥಳಕ್ಕೆ ಗುಂಪುಗೂಡಿ ಪ್ರಯಾಣ ಮಾಡು: ಚಳುವಳಿಕಾರರು ವಿಧಾನಸೌಧಕ್ಕೆ ಜಾತಾಹೊರಡುವಂತೆ ವ್ಯವಸ್ಥೆಮಾಡಿದ್ದಾರೆ (ರೂಢಿ). [←ಹಿಂ. ಮರಾ. ಜಥಾ]

ಜಾತಾ₂ (ಅ). ಹೋಗಲಾಗಿ ; ಕಳೆಯಲಾಗಿ ; ಬಿಡಲಾಗಿ : ಹನುಮಂತರಾಯನಿಗೆ ಈ ಮನೆ ಒಂದು ಜಾತಾ ಅವರ ಮಿಕ್ಕ ಆಸ್ತಿಯೆಲ್ಲವನ್ನೂ 'ವಿಲ್' ಮಾಡಿಟ್ಟುಬಿಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ (ಅವತಂ. ೧೮೩). 'ಜಾತಾಬಾಕಿ' ಪರಾ. [←ಹಿಂ. ಜಾನಾ]

ಜಾತಾಪತ್ಯೆ (ನಾ). ಹಡೆದವಳು ; ಹೆತ್ತವಳು ; ಬಾಣಂತಿ ; "ಸೂತಿಕೆ ಜಾತಾಪತ್ಯೆ ವಿಜಾತೆ ವಿಶಲ್ಯಾಭಿಧಾನೆ ತಾನೆನಿಕುಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೫೪-೧೬). [ಸಂ. ಜಾತಾಪತ್ಯಾ (ಜಾತ + ಅಪತ್ಯ + -)]

ಜಾತಾಬಾಕಿ (ನಾ). ಕೊಡಬೇಕಾದಂದು ಕಳೆದು ಉಳಿದಿರುವುದು,-ಮಿಂಕ್ಕಿರುವುದು ; ಶಿಲ್ಕು : ಹದಿನೆಂಟು ಹಣ ಜಾತಾಬಾಕಿ ಬೇರೀಜು ಕಂಠೀರಾಯಿ ೩೫೩ (ಮೈಆರಿ. ೧೯೩೯. ೪೨-೫೪ : 1825) ; ಜಾತಾಬಾಕಿ ಇಷ್ಟು ಎಂಬುದಾಗಿ . . . ಪಟ್ಟಿ ಕಳುಹಿಸುವುದು (ಮಹಾವಂ. II, ೭೭). [←ಮರಾ. ಜಾತಾಬಾಕೀ]

ಜಾತಾಶೌಚ (ನಾ). = ಜಾತಸೂತಕ : ಯಾರಾದರೂ ಜನಿಸಿದರೂ ಮೃತರಾದರೂ ನಿಯಮವಾದ ಕಾಲಪರ್ಯಂತವಾಗಿರುವ ಕರ್ಮಕ್ಕೆ ಅಧಿಕಾರವಿಲ್ಲದ ಅವಸ್ಥೆ. ಇದನ್ನು ಜಾತಾಶೌಚವೆನ್ನುತ್ತಾರೆ (ಆಯುರ್ಧ. ೯೫): ಅವರಿಗೆಲ್ಲ ಒಂದು ಜಾತಾಶೌಚ ಬಂದು ಮದುವೆ ಆ ಲಗ್ನದಲ್ಲಿ ನಡೆಯಲೇ ಇಲ್ಲ (ರೂಢಿ). [ಜಾತ + ಆಶೌಚ]

ಜಾತಿ (ನಾ). ೧. ಹುಟ್ಟು ; ಜನನ. ೨. ಹುಟ್ಟಿದ ಕುಲ ; ವಂಶ ; ಪೀಳಿಗೆ ; ತಳಿ : ಜಾತಿಗೆ ತಕ್ಕ ಮಾತು ತೂತಿಗೆ ತಕ್ಕ ಬೆಣೆ (ಗಾದೆ). ೩. ಬ್ರಾಹ್ಮಣ, ಕ್ಷತ್ರಿಯ, ವೈಶ್ಯ, ಶೂದ್ರ ಮುಂತಾದ ಕುಲ ಅಥವಾ ಮತ : ಜಾತಿಯೊಳೆಲ್ಲಮುತ್ತಮದ ಜಾತಿಯ ವಿಪ್ರಕುಲಂಗೆ . . .ಜಿನೇಂದ್ರ ಧರ್ಮಮೆ ಮಲಂ ದೊರೆ ಧರ್ಮದೊಳ್(ಶಂಪಧಾ. ೧೪-೪೮). 'ಅಷ್ಟಾದಶಜಾತಿ' ಪರಾ. ೪. ಜನಾಂಗ. ೫. ವರ್ಗ ; ಗುಂಪು : ವೇದಬೋಧಿಪ ಜಾತಿಗಳು ಎರಡಾದಿಯಲಿ (ಬಸಪು. ೫೫-೧೯). ೬. ರೀತಿ ; ಸ್ವಭಾವ; ತರಹ. ೭.ಉತ್ತಮವಾದುದು; ಮೇಲಾದಂದು; ಒಳ್ಳೆಯ ನಡತೆಯುಳ್ಳುದು : ಭಾಸ್ಕರನು ಈ ಜಾತಿ ಸಾಧ್ವಿಯರೆಸಕದೇಳಿಗೆಯಿಂದ ತೇಜವಡೆದು ತಿರುಗುವನು (ಹರಿಬ. ೨-೮). ೮. ಸಾದೃಶ್ಯ ; ಸಮಾನತೆ : "ಜಾತಿಯೆಂಬುದು ಸಾದೃಶ್ಯಂ" (ತಸೂವ್ಯ. ೫). ೯. ಜಾಯಿಕಾಯಿ. ೧೦. ಜಾಜಿಗಿಡ ಮತ್ತು ಅದರ ಹೂವು : ಸೊಗಯಿಸಿ ಬಂದ ಮಾಮರನೆ ತಳ್ತಿಲೆವಳ್ಳಿಯ ಪೂತ ಜಾತಿ ಸಂಪಗೆಯೆ . . . ಬನವಾಸಿ ದೇಶದೊಳ್ (ಪಂಪಭಾ. ೪-೨೮) : ತಿಲತೈಲದೊಳ್ . . . ಜಾತಿಯ ಪೊಸ ಪೂಗಳನಿಕ್ಕಿ (ಲೋಕೋಪ. ೭-೨೦). ೧೧."ನೆಲ್ಲಿಗಿಡ" (ಗಂಗಾಮು. ೧೩೯). ೧೨.ಚಳ್ಳೆಮರ: "ಶ್ಲೇಷ್ಮಾತಕಂ ಜಾತಿ ಚೆಳ್ಳೆಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೩೭-೨೨); "ಸನಯಂ ಸಾಹಿತ್ಯಭೇದಂ ಕುಲಕುಸುಮಗಳುಂ ಜಾದಿಯುಂ ಜಾತಿಯಕ್ಕುಂ" (ನಾನಾರ. ೭೭). ೧೩. ಒಲೆ. ೧೪. [ತರ್ಕಶಾ] ವ್ಯರ್ಥವಾದ ಉತ್ತರ. ೧೫. [ಸಂಗೀತ] ಸಪ್ತಸ್ವರಗಳು. ೧೬. [ಕಾವ್ಯಮೀ] ಸ್ವಭಾವೋಕ್ತಿ ಅಲಂಕಾರ: ಭಾವಿಸಿ ಸಮಸ್ತವಸ್ತು ವಿಭಾವಿತ ಜಾತಿ ಕ್ರಿಯಾಗುಣ ದ್ರವ್ಯ ಸ್ವಾಭಾವಿಕ ಗುಣಮಂ ಪೇೞ್ವುದು ಕೇವಲಮಾ ಜಾತಿಯೆಂಬ ಸದಳಂಕಾರಂ (ಕವಿರಾ. ೩-೬); ಜಾತಿಯೆನಿಕುಂ ಸ್ವಭಾವಾಖ್ಯಾತಿ ಯಥಾವಸ್ಥಿತಾರ್ಥ ವಿಷಯಾರ್ಥ ಕೃತೋದ್ಯೋತ ನಮ ವೈಪರೀತ್ಯಂ ಜಾತಿ ದ್ರವ್ಯ ಕ್ರಿಯಾಗುಣ ಪ್ರತಿಬದ್ಧಂ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೬೦೮). ೧೭. [ಗಣಿತ] ಹದಿನೆಂಟು ಎಂಬ ಸಂಖ್ಯೆಯ ಸಂಕೇತ : "ಜಾತಿ ಸ್ಥಳಂ ಪದಿನೆಂಟು" (ಮಂಗರಾ. ೦೦೪-೯). [ಸಂ.]

ಜಾತಿಕರ್ಮ (ನಾ). ಆಯಾ ಜಾತಿಗೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ ಶಾಸ್ತ್ರೀಯವಾದ ಅಥವಾ ಆಚಾರದಿಂದ ಬಂದ ಕರ್ಮ,-ವಿಧಿ,-ಅನುಷ್ಠಾನ,-ಆಚರಣೆ: ಅವರವರ ಜಾತಿಕರ್ಮ ಅವರವರಿಗೆ ಹೆಚ್ಚು (ರೂಢಿ). [ಜಾತಿ + ಕರ್ಮ]

ಜಾತಿಕಾರ 'ಜಾತಿಗಾಱ' ನೋ.

ಜಾತಿಕೂಟ, ಜಾತಿಗೂಟ(ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ತೆರಿಗೆ: ಮಗ್ಗಮೋಳದೆರಿಗೆ ಜಾತಿಕೂಟ ಕಾಣಿಕೆ ಕಂದಾಯ ಮದುವೆ ಸುಂಕ ಚರಾದಾಯ ತೆರಿಗೆ ಮುಂತಾದ ಯೇನು ಉಂಟಾದರೂ ನಿಮಗೆ ಸಲುವದು (ಮೈಆರಿ. ೦೯೪೦, ೪೭-೧೮ ; 1669) ; ಕುರಿದೆರಿಗೆ ಜಾತಿಕೂಟ ದೇವರಾಯವಟ್ಟ . . . ಇವು ಮೊದಲಾದ ಸಕಲ ಸ್ವಾಮ್ಯವನು (ಎಕ. XIV, ನಂಜನ. ೨೯೫-೩೦೩; 1716).
ಜಾತಿಗೂಟ: ಅರ್ತ್ಥವಣೆಗೆ ಸಲುವ ಪೈರುಸುಂಕ ಪೊಂಮು ದೇವಸ್ಥಾನಗಳಿಗೆ ಸಲ್ಲ ಪೈರು ದುತ್ತಂ ಮಣಿಹ್ಯಸ್ಯಕಕ್ಕೆ ಸಲುವುದು ಜಾತಿಗೂಟ (ಎಕ. III, ಶ್ರೀರಂಗ. ೦೦೦-೦೭೩ ; 1724). [ಜಾತಿ + ಕೂಟ₁]

ಜಾತಿಕೋಶ (ನಾ). ಜಾಯಿಪತ್ರೆ. [ಜಾತಿ + ಕೋಶ]

ಜಾತಿಕ್ಷತ್ರಿಯ (ನಾ). ಹುಟ್ಟುಕ್ಷತ್ರಿಯ : ಪಟ್ಟಕರ್ಮನಿರತ ಜಾತಿಕ್ಷತ್ರಿಯರೆಂದುಂ ತೀರ್ಥಕ್ಷತ್ರಿಯರೆಂದುಮಿತ್ತೆಱನಪ್ಪುವು (ಚಾವುಂಪು. ೨೪೭). [ಜಾತಿ + ಕ್ಷತ್ರಿಯ]

ಜಾತಿಗ (ನಾ). = ಜಾತಿಗಾಱ: ಜಾತಿಗರು ಕೂಡಿದರು ಕೋತುಳ್ಳ ಚೌಡನಿಗೆ ನೀತಿಯಲಿ ಆಡಿ ರೂಪಗಳ ಜಗದೊಳಗೆ ಸೋತು ಪರಮುತವು ಕೈಮುಗಿದು (ಕನ್ನಜಾ. ೨೯೬). [ಜಾತಿ + - ಗ₂]

ಜಾತಿಗತ (ಗು). ಜಾತಿಗಳಲ್ಲಿರುವ ; ಜಾತಿಗೆ ವಿಶಿಷ್ಟವಾದ: ಈ ಬೃಹತ್ ಸತ್ತ್ವಯಲ್ಲಿ ಅದಕ್ಕಿಂತ ಸಣ್ಣ ವಿಭಾಗವಿರುತ್ತದೆ. ಅದನ್ನು ಜಾತಿಗತ ಸತ್ತ್ವ ಎನ್ನಬಹುದು (ನಿಬಂಧ. II, ೨೩೪). [ಜಾತಿ + ಗತ₂]

ಜಾತಿಗಳ್ಳ (ನಾ). ಹುಟ್ಟುಗಳ್ಳ ; ಪಕ್ಕಾಕಳ್ಳ : ಜಾತಿಗಳ್ಳನಾದ ಹುಡುಗ ಆ ಗುಂಪಿಗೆ ಸೇರಿದವನು (ಪುನರು. ४०३). [ಜಾತಿ + ಕಳ್ಳ₁]

ಜಾತಿಗಾದೆ (ನಾ). [ಛಂದ] ಪ್ರತಿಸಾಲಿನಲ್ಲಿಯೂ ಇಪ್ಪತ್ತುಮೂರು ಮಾತ್ರೆಗಳಿರುವ, ಮೂರು ಸಾಲಿನ ಪದ್ಯ : ಪದ(ಮುಂ) ಮೂಱುಂಗಿಯುಂ ಶ್ಲೋಕದ ಲಕ್ಷಣಮಾಗಿಯುಂ ವಿದಿತಂ ಜಾತಿಗಾದ [ಪಾಠಾಂ. ಥೆ]ಯೆಂಬುದು ಸುಂದಭಿಧಾನದಿಂದಿದನೋದು ವಿಲೋಲಪಟ್ಟದ ಸನ್ನಿಭಕುಂತಳೇ (ಛಂದೋಂಬು. ೩-೨೦) : ಜಾತಿಗಾದೆ (ಸಂಸಪ. ೩೮). [ಜಾತಿ + ಗಾದ]

ಜಾತಿಗಾಯನ (ನಾ). ಹದಿನೆಂಟು ಬಗೆಯ ವಿಶಿಷ್ಟರೀತಿಯ ಸ್ವರಗಳ ಹಾಡುಗಾರಿಕೆ : ಭರತನು ನಿರೂಪಿಸಿದ ಜಾತಿಗಾಯನ ಪದ್ಧತಿಯು ಫಲಭರಿತವಾಗಿ ಯಥೇಚ್ಛವಾಗಿ ಜನತೆಗೆ ಆನಂದಿಸಲನುವಾದುದೇ ಅಲ್ಲದೇ, ಇಂದೂ ಸಾರೋದ್ಧಾರವಾಗಿ ಫಲ ಬಿಡುತ್ತಲೇ ಇದೆ (ಭಾರಸ. ೫೪೦). [ಜಾತಿ + ಗಾಯನ]

ಜಾತಿಗಾರ 'ಜಾತಿಗಾಱ' ನೋ.

ಜಾತಿಗಾಣಿ, ಜಾತಿಕಾರ, ಜಾತಿಗಾರ (ನಾ). ಯಕ್ಷಗಾನ, ಬಯಲಾಟ, ನಾಟಕ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಲ್ಲಿ ಅಭಿನಯಿಸುವುದೇ ವೃತ್ತಿಯಾದವನು; ನಟ: ಜಾತಿ[ಪಾಠಾಂ. ಲ,ಲೆ]ಗಾಣಿನ ಕಾಲು ಮುಳ್ಳು ತಾಗಿ ನೊಂದಿತ್ತೆಂಬಂತೆ ಸೂಳೆಗಾಣಿನ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಹಣ ಹೋಗಿ ಅಳುವಂತೆ (ಅವದಂ. ೨೯-೧೨೨). **ಜಾತಿಕಾರ**: ಹೊಟ್ಟೆಯ ಹೊರೆವ ಜಾತಿಕಾರನಂತೆ ನಾನೊಬ್ಬ ವೇಷ ಧರಿಸಿ (ವಿಸಾಸು. ೬೬-೧). **ಜಾತಿಗಾರ**: ನಮ್ಮ ಹಿರಿಯರು ಜಾತಿಗಾರರಿಂದ ಇಂಥ ಆಟಗಳನ್ನು ಆಡಿಸಿ ಅವರಿಗೆ ಯೋಗ್ಯ ಬಹುಮಾನವನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಕಳುಹಿಸುತ್ತಿದ್ದರಂತೆ (ಬೆಳುಮ. ೨೧೩); ನೀರ, ನೇಹಿಗ, ನಂಟ, ಬಂಟ, ಸಂವಾದಿ, ಗುರು, ಶಿಷ್ಯ, ಪ್ರೀತಿಯ ಜಾತಿಗಾರ! (ಉಯ್ಯಾಲೆ. ೧೬-೪). [ಜಾತಿ + – ಕಾಣಿ]

ಜಾತಿಗೂಟ 'ಜಾತಿಕೂಟ' ನೋ.

ಜಾತಿಗೊಯ್ಯ (ನಾ). ಜಾತಿಯನ್ನು ಕೆಡಿಸುವವನು, – ಹಾಳುಮಾಡುವವನು; "ಧರ್ಮಲಂಡ" (ಜಾನಕೋ. ೬೦). [ಜಾತಿ + ಕೊಯ್ಯು$_2$]

ಜಾತಿಗೊಲ್ಲ (ನಾ). ಹುಟ್ಟಿನಿಂದಲೆ ಗೊಲ್ಲನಾದವನು: ಗೊಲ್ಲನಲ್ಲದೆ ಜಾತಿಗೊಲ್ಲನು ಗೊಲ್ಲನೆ ತಾನೆಲ್ಲೆಡೆಯೊಳಂ ಗೊಲ್ಲನಾದೊಡೆ (ಬಸಪು. ೪೦-೩೨). [ಜಾತಿ + ಗೊಲ್ಲ$_2$]

ಜಾತಿಜ (ನಾ). ದೊಡ್ಡ ವಂಶದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನು; ಉತ್ತಮ ಕುಲದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನು. 'ಜಾತಿಜಾಂಗಣ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಜಾತಿಜಾಂಗಣ (ನಾ). ದೊಡ್ಡ ವಂಶದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವರ ಮನೆಯ ಪರಿಸರ; ಮನ್ನೆಯರ ಮನೆಯ ಅಂಗಳ: ಇಲ್ಲ . . . ಬಂದ ಮಾವಿಲ್ಲದ ನಂದನಂ ಕುಳಿರ್ವ ನಂದನವಿಲ್ಲದ ಜಾತಿಜಾಂಗಣಂ (ಅನಂಪು. ೩-೯). [ಜಾತಿಜ + ಅಂಗಣ]

ಜಾತಿಜಾಣಿಕೆ (ನಾ). ಸಹಜವಾದ ಜಾಣತನ; ಹುಟ್ಟುಗುಣವಾಗಿ ಬಂದ ಬುದ್ಧಿವಂತಿಕೆ: ಅಂದು ವಿಮಳೆಗೆ ಜಾತಿಜಾಣಿಕೆಯಿಂದಲಭಿನವ ಪಾಡುನೋಟಗಳಿಂದ ಬಳಿಕಲ್ಲಮನ ತೋಱುತಿರ್ದಳಾ ಮಾಯೆ(ಪ್ರಭುಲೀ. ೭-೨೦). [ಜಾತಿ + ಜಾಣಿಕೆ]

ಜಾತಿಜಾರೆ (ನಾ) ಹುಟ್ಟು ಹಾದರಗಿತ್ತಿ; ವ್ಯಭಿಚಾರದಲ್ಲಿ ಸಹಜ ಆಸಕ್ತಿಯುಳ್ಳವಳು: ಗಂಡನ ಕೈಯಿಂದ ಕರೆಯಿಸಿಕೊಂಬರು ಮಿಂಡನ ಜಾತಿಜಾರೆಯರು (ಶಂರಾಸಾಂ. ೨೩-೩೭). [ಜಾತಿ + ಜಾರೆ]

ಜಾತಿಡೊಂಬ (ನಾ). ಮಹಾ ಡಂಭಾಚಾರಿ; ಪಕ್ಕಾ ಮೋಸಗಾರ: ಮಾತಿನಂತೆ ಮನವಿಲ್ಲದ ಜಾತಿಡೊಂಬರ ನೋಡಿ ನಗುವ ನಮ್ಮ ಕೂಡಲ ಸಂಗಮದೇವ (ಬಸವ. ೬೩೦). [ಜಾತಿ + ಡೊಂಬ$_2$ (<ದಂಬ)]

ಜಾತಿದ್ವೇಷ (ನಾ). ೧. ಸ್ವಭಾವಸಿದ್ಧವಾದ ದ್ವೇಷ; ನೈಸರ್ಗಿಕವಾದ ಹಗೆತನ ೨. ವಿಭಿನ್ನಜಾತಿಗಳಲ್ಲಿ ಪರಸ್ಪರ ದ್ವೇಷ. ೩. ತನ್ನ ಜಾತಿಗೆ ಸೇರಿದವರೊಂದಿಗೆ ಹಗೆತನ. [ಜಾತಿ + ದ್ವೇಷ]

ಜಾತಿಧರ್ಮ (ನಾ). ೧. ಸಹಜಸಿದ್ಧ ಗುಣ; ಹುಟ್ಟುಗುಣ: ನೆಗಳದೀ ಚೌಷಷ್ಟಿಲಕ್ಷಣ ಜಾತಿಧರ್ಮದಲಿ (ಹರಿಸಾ. ೮೪); ದೊಡ್ಡ ಮೀನು ಸಣ್ಣ ಮೀನನ್ನು ನುಂಗುವುದು ಅದರ ಜಾತಿಧರ್ಮ (ರೂಢಿ). ೨. ಜಾತಿಯ ಸಂಪ್ರದಾಯ, ಪದ್ಧತಿ, –ಆಚಾರ; ಶಾಸ್ತ್ರೋಕ್ತವಾದ ಅನುಷ್ಠಾನ: ಯುದ್ಧಮಾಡುವುದೇ ಕ್ಷತ್ರಿಯನಿಗೆ ಜಾತಿಧರ್ಮ (ರೂಢಿ).
[ಜಾತಿ + ಧರ್ಮ]

ಜಾತಿಪತ್ರೆ (ನಾ). ಜಾಯಿಪತ್ರೆ: "ಜಾಯಿಫಳಮಾ ಜಾತಿಪತ್ರೆಯುಕ್ಕಂ" (ಮಂಗರಾ. ೪೩-೯೨). [ಸಂ. ಜಾತಿಪತ್ರ]

ಜಾತಿಪದ್ಧತಿ (ನಾ). ಜಾತಿಗಳಾಗಿ ವಿಭಾಗಿಸುವುದು: ಗುಣಗಳೇ ಪೂಜಾಸ್ಥಾನವೆಂಬುದು ಅಂದಿನ ತತ್ತ್ವ. ಅದಕ್ಕೆ ಭಂಗವುಂಟಾದಂದಿನಿಂದ ಜಾತಿಪದ್ಧತಿಯು ಅಸಹ್ಯವಾಯಿತು (ಭಾರದ. ೩೮೯). [ಜಾತಿ + ಪದ್ಧತಿ]

ಜಾತಿಪುರುಷ (ನಾ). ಉತ್ತಮನಾದವನು; ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ ... ದುಱದುಂಬಿತನದಿಂದೆ ಓಡಿಯೆ ಪೆಣ್ಗಳು ಮೆಯ್ಗಱಿವರ ... (ಶಾಂರಾಸಾಂ. ೩೭-೧೧). [ಜಾತಿ + ಪುರುಷ]

ಜಾತಿಫಲ (ನಾ). ಜಾಯಿಕಾಯಿ. [ಜಾತಿ + ಫಲ]

ಜಾತಿಬಧಿರ (ನಾ). ಹುಟ್ಟಿದಂದಿನಿಂದಲೇ ಕಿವಿಕೇಳದವನು: ಹುಟ್ಟು ಕಿವುಡ: ಜಾತಿಬಧಿರನಂತಸ್ವರ ಕಿವಿಯೊಳ್ ಕೇಳ್ದುದಂ ನುಡಿವನಲ್ಲ (ಪಂಧಶಂ. ೯೩-೩). [ಜಾತಿ + ಬಧಿರ]

ಜಾತಿಬೆಳ್ (ನಾ). ಹುಟ್ಟಿನಿಂದಲೇ ದಡ್ಡನಾದವನು; ಅತಿ ದಡ್ಡ: ಸುಹೃದ್ಬಲಮೆಲ್ಲಮನಿಕ್ಕಿ ಯುದ್ಧಮಂ ಮಾಡಿದ ಜಾತಿಬೆಳ್ ನಿನಗದೇ ವಿರಿದೀಯೆಡಱು (ಪಂಪಭಾ. ೧೩-೩೪). [ಜಾತಿ + ಬೆಳ್$_2$]

ಜಾತಿಬ್ರಾಹ್ಮಣ (ನಾ). ಬ್ರಾಹ್ಮಣಜಾತಿಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನು: ಜಾತಿಬ್ರಾಹ್ಮಣನಿಗಿಂತಲೂ ಗುಣಬ್ರಾಹ್ಮಣನು ಪೂಜ್ಯನೆಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತವಿರುವುದು (ಹಿಂದಸಾ. ೧೩೭). [ಜಾತಿ + ಬ್ರಾಹ್ಮಣ]

ಜಾತಿಭಂಗ (ನಾ). ೧. ತನ್ನ ಜಾತಿಯನ್ನು ಪರಾಭವಗೊಳಿಸುವಿಕೆ. ೨. ಮಾಲತೀಪುಷ್ಪದ ನಾಶ; ಜಾಜಿಹೂವನ್ನು ಹಾಳುಮಾಡುವಿಕೆ. ೧, ೨: ಶಿಶಿರಸಮಯದಂತೆ ಜಾತಿಭಂಗಭಂಗುರಮುಂ . . . ಭದ್ರಲಕ್ಷಣಲಕ್ಷಿತಮುಮಪ್ಪ ಪಟ್ಟವರ್ಧನಮನೇಱಿ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೩-೬೩ ವ).
[ಜಾತಿ + ಭಂಗ]

ಜಾತಿಭೇದ (ನಾ). ಜಾತಿಜಾತಿಗಳಲ್ಲಿರುವ ಭಿನ್ನತೆ,–ಒಡಕು: ಜಾತಿಭೇದವಿಲ್ಲ ಸೂತಕವಿಲ್ಲ ಅಜಾತಂಗೆ ಕುಲವಿಲ್ಲ (ಬಸವ. ೪೦೭); ಹಿಂದುಗಳಲ್ಲಿ ಒಗ್ಗಟ್ಟಿಲ್ಲದಿರುವುದಕ್ಕೆ ಹಿಂದೂಜನಾಂಗದಲ್ಲಿರುವ ಜಾತಿಭೇದವೂ ಒಂದು ಮುಖ್ಯ ಕಾರಣವಾಗಿದೆ (ರೂಢಿ). [ಜಾತಿ + ಭೇದ]

ಜಾತಿಭ್ರಂಶಕ(ನಾ). ಜಾತಿಯನ್ನು ಕೆಡಿಸುವುದು,–ಹಾಳುಮಾಡುವುದು; ಹತ್ತು ಬಗೆಯ ಪಾಪಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು: ಜಾತಿಭ್ರಂಶಕವೆಂದು ಸಂಕೀರ್ಣಕವೆಂದು . . . ಪಾಪರಾಶಿಗಳೊಳು ದಶವಿಧವಾಗಿ ಮುಖ್ಯಪಾಪಗಣಂಗಳಿರ್ಕುಂ (ವಿವೇಕ. ೧೮೩). [ಸಂ.]

ಜಾತಿಭ್ರಷ್ಟ (ನಾ). ಜಾತಿಕೆಟ್ಟವನು: ಘೋಷಾಲನು ಜಾತಿಭ್ರಷ್ಟನೆಂದು ತಿಳಿದು ಆ ಪರಿವಾರಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ್ದ ತನ್ನ ಸೊಸೆಯನ್ನೂ ತ್ಯಜಿಸಿಬಿಟ್ಟನು (ಕಪಾಕುಂ. ೩೪). [ಜಾತಿ + ಭ್ರಷ್ಟ]

ಜಾತಿಮಣಿಯ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ತೆರಿಗೆ: ಮನೆದೆರಿಗೆ ಮೊದಲಾದ ೧೯ ಬಾಬುಗಳನ್ನು ನೇಮಿಸಿದರು. ೧. ಮನೆದೆರಿಗೆ . . . ೧೪. ಜಾತಿಮಣಿಯ (ಮಹಾವಂ. I, ೧೨೪). [<ಸಂ. ಜಾತಿಮಾನ್ಯ]

ಜಾತಿಮದ (ನಾ). ತಾನು ಮೇಲುಜಾತಿಯವನೆಂಬ ಗರ್ವ, – ಅಹಂಕಾರ: ಕುಲಮದವೊಂದು ರೂಪಮದವೊಂದು . . ಜಾತಿಮದವೊಂದು (ಪಂರಾಮಾ. ೭-೧೪); ಜಾತಿಮದ – ಇದೇ ಪ್ರಕಾರ ಸತ್ಪುರುಷರು ಜಾತಿಯ ಗರ್ವವನ್ನೂ ಕೂಡ ಮಾಡುವುದಿಲ್ಲ (ದ್ರಾವಕಾ. ೮೦). 'ಕುಲಮದ' ಪರಾ. [ಜಾತಿ + ಮದ$_1$]

ಜಾತಿಮಲ್ಲಿಗೆ (ನಾ). ಉತ್ತಮ ಬಗೆಯ ಮಲ್ಲಿಗೆ: ಮಾತಿನಲಿ ಜಾತಿಮಲ್ಲಿಗೆ, ಕೃತಿಯು ಊತುಮಡಕೆ (ನಂಮು. ೨೩-೭). [ಜಾತಿ+ಮಲ್ಲಿಗೆ]

ಜಾತಿಮಾನ್ಯ (ನಾ). = ಜಾತಿಮಣಿಯ: ಇವು ಪೂರ್ವಕಾಲದ ತೆರಿಗೆಗಳು: ಮನತೆರಿಗೆ, ಹುಲ್ಲಪಣ . . . ಜಾತಿಮಾನ್ಯ, ಮಗ್ಗಕಂದಾಯ (ನಮ್ಮನು. ೨೪೩). [ಸಂ.]

ಜಾತಿಮುತ್ತು (ನಾ). ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಮುತ್ತು; ಬಹಳ ಮೇಲುಮಟ್ಟದ ಮುತ್ತು: ಸ್ವಾತಿಯ ಹನಿ ಬಿದ್ದು ಜಾತಿಮುತ್ತಾದಂತೆ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೬೦೭): ಜಾತಿಮುತ್ತುಗಳೇ ಅವರಲ್ಲಿ ಅಪರೂಪವೆನ್ನಬೇಕು (ಹೇಮುಕ್ಕಿಂ. ೧೩)
[ಜಾತಿ + ಮುತ್ತು$_6$]

ಜಾತಿರತ್ನ (ನಾ). ಉತ್ತಮವಾದ ರತ್ನ ; ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಮಣಿ : ಇವನ ಮಾತುಗಳು ಯಾವಾಗಲೂ ಜಾತಿರತ್ನಗಳಂತೆ ಅಮೌಲ್ಯವಾಗಿರುವುವು (ರಾಜಾಮ. ೧೨೬). [ಜಾತಿ + ರತ್ನ]

ಜಾತಿರಸಿಕ (ನಾ). ಹುಟ್ಟುಗುಣವಾಗಿ ಬಂದ ರಸಿಕತೆಯುಳ್ಳವನು ; ಉತ್ತಮನಾದ ರಸಿಕ : ಜಾತಿರಸಿಕನೆ ನೀನು ಹಿಡಿದುದೆ ತಿರುಳು, ನುಡಿದುದೆ ಹುರುಳು (ಉಮ್ಮಾ.ಲಿ. ೦೭-೭). [ಜಾತಿ + ರಸಿಕ]

ಜಾತಿಲಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ವನಸ್ಪತಿ : (ಮ್ಯಜಿ. ೨೦-೩೭೦) [?]

ಜಾತಿವಂತ (ಗು). ಜಾತಿಗೆ ಸೇರಿದ ; ಮೇಲುಮಟ್ಟದ ; ಉತ್ಕೃಷ್ಟವಾದ : ನಾಲ್ವತ್ತು ಗೆಳೆಯರ ಕೈ ಉಬ್ಬಿಸಿದವನ ತಲೆಯಿಂದ ನೆತ್ತರು ಪುಟಯಿಸದಿದ್ದರೆ ನಾನು ಜಾತಿವಂತ ಅಂಬಿಗನಲ್ಲ (ರಂಗರೂ. ೦೨). [ಜಾತಿ + – ವಂತ]

ಜಾತಿವಳ (ನಾ). ಉತ್ತಮ ಜಾತಿಗೆ ಸೇರಿದವನು: ತವೆ ಜೀವಿಪಪ್ಪಾದಶು ಗಳೆಂದೆನಿಪ ಜಾತಿವಳವ[ಪಾಠಾಂ. ಗ]ರ್ ನೂಱೊಂದು ಕುಲದವರ್ (ಜಲಪು. ೪೭-೪೩). [ಜಾತಿ + – ವಳ (< – ವಾಳ$_1$)]

ಜಾತಿವಾಚಕ (ನಾ). [ವ್ಯಾಕ] ವರ್ಗ ಅಥವಾ ಸಮೂಹವನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಪದ : ಜಾತಿವಾಚಕ, ಸಂಖ್ಯೇಯ ವಾಚಕ, ವಿಧೇಯವಾಚಕಗಳ ಮೇಲೆ ಬಹುವಚನಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಯಾಗಿ ಏಕವಚನವು ವಿಕಲ್ಪದಿಂದ ಬರುವುದು (ಕೈಪಿಡಿ. ೫೭). [ಜಾತಿ + ವಾಚಕ]

ಜಾತಿವಾಡಿಕೆ (ನಾ). ಜಾತಿಯ ಪದ್ಧತಿ ; ಕುಲದ ಸಂಪ್ರದಾಯ ; ಕುಲಾಚಾರ : ಇದೇ ನಮ್ಮ ಜಾತಿವಾಡಿಕೆ ಆಗಬೇಕು (ಮುನಿಮೂ ೫೭). [ಜಾತಿ + ವಾಡಿಕೆ]

ಜಾತಿವಾದಿ (ನಾ). ತನ್ನ ಜಾತಿಯು ಮಾತ್ರ ಮುಖ್ಯವೆಂಬ ಭಾವನೆಯಿಂದ ವರ್ತಿಸುವವನು : ತಮ್ಮ ಜಾತೀಯತೆಯ ವ್ಯವಹಾರಕ್ಕೆ ಯಾರಾದರೂ ಅಡ್ಡಿಬಂದರೆ ಆ ರೀತಿ ಅಡ್ಡಿ ಬಂದವರನ್ನೇ ಜಾತಿವಾದಿಗಳೆಂದು ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ (ಪಂಚಪಂ. ೦೬೭). [ಸಂ. ಜಾತಿವಾದಿನ್]

ಜಾತಿವಾಸ (ನಾ). ಹದಿನೆಂಟು ಬಗೆಯ ಕೊಳಲುಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಹದಿನೆಂಟಂಗುಳ ಮೊದಲಾಗಿ ಒಂದಂಗುಳ ಪರ್ಯಂತವಾದ ಪರಿಮಾಣ ಕ್ರಮವಿಡಿದು ಜಾತಿವಾಸ . . . ಭುವನಾಧಿಪವಾಸವೆಂಬ ಹದಿನೆಂಟು ತೆಱದ ವಾಸಂಗಳ ಲಕ್ಷಣವಱಿತು (ವಿವೇಕ. ೨೩೭). [ಜಾತಿ + ವಾಸ$_1$]

ಜಾತಿವೀರ (ನಾ). ಹುಟ್ಟುವೀರ ; ಸ್ವಭಾವದಿಂದಲೇ ಶೂರನಾಗಿರುವವನು ; ಶ್ರೇಷ್ಠವೀರ : ಜಾತಿವೀರರು ಸಾವ ಭೀತಿಗಂಜುಳಿವರೇ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೭೧೨). [ಜಾತಿ + ವೀರ]

ಜಾತಿವೆಣ್ (ನಾ). ಉತ್ತಮಳಾದ ಮಹಿಳೆ ; ಶ್ರೇಷ್ಠನಾರಿ: ಜಾತಿವೆಣ್ಗಳ ವಾಸನೆಯಱಿಯದರಂತೆ ಆಸುರರತಿಗೆಳಸುವರೆ ವಿವೇಕವಿಲಾಸವಿಭವಮುಳ್ಳವರು (ಕುರಾಸಾಂ. ೩೭-೦೦). [ಜಾತಿ + ಪೆಣ್]

ಜಾತಿವೈರ (ನಾ). = ಜಾತಿದ್ವೇಷ : ಜಾತಿವೈರಂಗಳಿಲ್ಲದ ಪಕ್ಷಿಮೃಗದ ಸಂಘಾತದಿಂ (ಕ್ರಮಿಘಾ. ೦೯-೪೩) : ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಣಿಗಳೆಲ್ಲ ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಜಾತಿವೈರವನ್ನು ಬಿಟ್ಟಿರುವುವು (ನೀತಿಚಂ. XV. ೦೯); ನನಗೂ ನಿನಗೂ ಜಾತಿವೈರ (ಪದಭಾ. ೩೩೯). [ಜಾತಿ + ವೈರ]

ಜಾತಿವ್ಯಾಪ್ತಿ (ನಾ). ಒಂದು ಪದದ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಸೇರಬಹುದಾದ ಅರ್ಥವಿಸ್ತಾರ ; ಪದಗತವಾದ ಅರ್ಥಬೋಧಕಶಕ್ತಿಯ ಪ್ರಸಾರ ; ಅರ್ಥವ್ಯಾಪ್ತಿ : ಯಾವುದೇ ಸುಸಂಸ್ಕೃತ ಶಬ್ದದ ಜಾತಿವ್ಯಾಪ್ತಿ (denotation) ಮತ್ತು ಗುಣವ್ಯಾಪ್ತಿ (Connotation)ಗೆ ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಸರಿಹೋಗುವ ಶಬ್ದವು ಮತ್ತೊಂದು ಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ ದೊರೆಯುವುದು ಅಸಾಧ್ಯವೇ ಆಗಿದೆ (ಸಾಹಿವಿ. ೧೨೦). 'ಗುಣವ್ಯಾಪ್ತಿ' ಪರಾ. [ಜಾತಿ + ವ್ಯಾಪ್ತಿ]

ಜಾತಿಸಂಕರ (ನಾ). ೧. ಜಾತಿಗಳ ಬೆರಕೆ ; ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಜಾತಿಗಳು ಕಲಬೆರಕೆಯಾಗುವುದು; ವರ್ಣಸಂಕರ. ೨. ವರ್ಣಸಂಕರವಾದವನು: ಕುಲವನಱಸುವರೆ ಶರಣರಲ್ಲಿ ಜಾತಿಸಂಕರನಾದ ಬಳಿಕ (ಬಸವ. ೭೧೭): ಬಾಲಾಶೋಕಂ ವಿಗ್ರಹಲೀಲೆ ರಜೋವಿಕೃತಿ ಜಾತಿಸಂಕರಮನಿಲೋಲ್ಲಾಲತರ ಶಿಖಿಶಿಖಾಕುಳಕೋಳಾಹಳಮಿಲ್ಲ ಬನದೊಳಲ್ಲದೆ ಜನದೊಳ್ (ಪುಷ್ಪಪು. ೨-೨೮). [ಜಾತಿ + ಸಂಕರ$_2$]

ಜಾತಿಸಂಮೋಹನ (ನಾ). ಜಾತಿಯ ಮೇಲಿನ ಮಮತೆ,–ಪ್ರೇಮ,–ಅಭಿಮಾನ : ಪೊಣರ್ವಕ್ಕಿಗಳಿಂದೆ ಜಕ್ಕವಕ್ಕಿಗಳಗಲದೆ ಮೊಗಸಿದುವು ಜಾತಿಸಂಮೋಹನದಿಂ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೬-೧೦೦). [ಜಾತಿ + ಸಂಮೋಹನ]

ಜಾತಿಸಿಂಗರ (ನಾ). ಸಹಜಶೃಂಗಾರ ; ಹುಟ್ಟುಗುಣವಾದ ಸೊಗಸು : ಹರೆಯದ ಕೋಮಲಾಂಗಿಯರು ಸರ[ರಿ]ಸರಿಕೆಯೊಳೆಯ್ದುತಿದ್ದರು ಜಾತಿಸಿಂಗರಗೂಡಿ ಕಣ್ಗೆ ಮೋಹಿಸುತ (ಭರಪ. ೪೩-೩೦). [ಜಾತಿ + ಸಿಂಗರ (<ಸಿಂಗಾರ)]

ಜಾತಿಸಿಪಾಯಿ (ನಾ). ಶ್ರೇಷ್ಠ ಸಿಪಾಯಿ ; ಉತ್ತಮನಾದ ಸಿಪಾಯಿ : ಪಾಳೆಗಾರ ಮಾತ್ರ ನಮ್ಮ ಕೈಗೆ ಜೀವಸಹಿತ ಸಿಕ್ಕುವವನಲ್ಲ. ಜಾತಿಸಿಪಾಯಿಯಾಗಿದ್ದಾನೆ (ಚಿತ್ರಪಾ. ೯೦). [ಜಾತಿ + ಸಿಪಾಯಿ]

ಜಾತಿಸು (ಕ್ರಿ). ಹುಟ್ಟಿಸು ; ಉತ್ಪತ್ತಿಮಾಡು : ಮಾತೆ ಕೇಳೌ ಎನ್ನ ಮಾತನು ತಾತರಿಬ್ಬರದೇನು ನಿಮ್ಮೊಳು ಜಾತಿಸಿದ ಪರಿಯೇನು ನಿಮ್ಮಲಿ ಬಂದ ಪರಿಯೇನು (ಕುವ್ಯಾಉ. ೭೦ನೆ. ೧೦-೩೦ ಅಡಿಟಿ). [ಜಾತಿ + – ಇಸು$_3$]

ಜಾತಿಸೂತಕ (ನಾ). ಪಂಚಸೂತಕಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ಹೀನಜಾತಿಯವರ ಸ್ಪರ್ಶದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವುದೆಂದು ಭಾವಿಸಲಾದ ಮೈಲಿಗೆ; ಅಶುಚಿ: ಭಕ್ತಿಗೆಯೂ ಬೇಟಕ್ಕೆಯೂ ಜಾತಿಸೂತಕವುಂಟೆ (ಬಸವ. ೫೭೯) : ಜಾತಿಸೂತಕ ಜನನಸೂತಕ ಪ್ರೇತಸೂತಕ ಉಚ್ಛಿಷ್ಟಸೂತಕ ಪ್ರಜಾಸೂತಕವೆಂಬ ಪಂಚಸೂತಕಗಳನಳಿದಾತನಾಗಿ (ವಿವೇಕ. ೧೦೦). [ಜಾತಿ + ಸೂತಕ]

ಜಾತಿಸ್ಮರ (ನಾ). ಪೂರ್ವಜನ್ಮದ ನೆನಪುಳ್ಳವನು,–ಸ್ಮರಣೆಯುಳ್ಳವನು: ಆದಿನಾಥನ ಮುನಿರೂಪಮಂ ಕಾಣಲೊಡಂ ಜಾತಿಸ್ಮರನಾಗಿ ಮಾರ್ಗಸ್ಥಿತಿಯನಱಿದು (ಆದಿಪು. ೧೦-೮ ವ) : ಎನಿತುಂ ಜಾತಿಸ್ಮರನಪ್ಪನಿಮೇಷಂ ಜೀವಿತಾಂತ್ಯದೊಳ್ (ಯಶೋಚ. ೩-೫೧). [ಸಂ.]

ಜಾತಿಸ್ಮರತೆ (ನಾ). ಹಿಂದಿನ ಜನ್ಮದಲ್ಲಿ ನಡೆದ ಸಂಗತಿಗಳ ನೆನಪು,–ಸ್ಮರಣೆ : ಜಾತಿಸ್ಮರತೆ ವಿರಕ್ತಿಗೆ ಹೇತುವೆನುತ್ತಿರ್ಪರ್ (ಕಾದಂಉ. ೬೯೫). [ಸಂ. ಜಾತಿಸ್ಮರತಾ]

ಜಾತಿಸ್ಮರತ್ವ (ನಾ). = ಜಾತಿಸ್ಮರತೆ : ಜಾತಿಸ್ಮರತ್ವದಿಂದಂ ಭೂತಳದೊಳ್ ತಮ್ಮ ಭವಮನಱಿವರ್ ಕೆಲರುಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೯-೧೦೦): ಭೋಗಾವತೀ ನದಿಯ ಪುಳಿನಸ್ಥಳಂಗಾಣುತೆ ಪಿರಿದೆನಗೆ ಜಾತಿಸ್ಮರತ್ವಮುಂ ತೋಱಿತ್ತು (ಅರಾಚ. ೯-೭೧) : ಪಿಂದಣ ಜಾತಿಸ್ಮರತ್ವ ಕೆಟ್ಟು ಮತಿ ಮಸುಳಿಸಿ ತನ್ನ ಮಲಮೂತ್ರಂಗಳಲ್ಲಿ ತಾ ಹೊರಳಾಡಿ (ಅಖಂಡೇ. ೦೦-೭). [ಸಂ.]

ಜಾತಿಸ್ಮರೆ (ನಾ). ಹಿಂದಿನ ಜನ್ಮದ ನೆನಪುಳ್ಳವಳು : ರುಷಿಯರಂ ಕಂಡು ಜಾತಿಸ್ಮರೆಯಾಗಿ (ವಡ್ಡಾರಾ. ೧೨-೨೩). [ಸಂ. ಜಾತಿಸ್ಮರಾ]

ಜಾತಿಹಗಿನು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮೇಣ,–ಅಂಟು : "ವತ್ಸನಾಭಃ–ನಾಭಿ, ಜಾತಿಹಗಿನು" (ಒಷಧಿ. ೦೪೮). [ಜಾತ್ಯ + ಹಗಿನು (<ಪಗಿನ್)]

ಜಾತಿಹೀನ (ನಾ). ಜಾತಿಯಿಂದ ಕೀಳಾದವನು; ಕೀಳುಜಾತಿಯವನು: ಜಾತಿಹೀನರ ಕರ್ಮವೃತ್ತಮಜಾತಿಗಳ ಕರ್ತವ್ಯ ತಿರ್ಯಗ್ಜಾತಿಗಳ ಗತಿಧರ್ಮ ವೃತ್ತಿಯ ಸೇರುವೆಯನಱಿದು (ಕುವ್ಯಾಕ. ೫-೩೦): ಜಾತಿಹೀನರ ಮನೆಯ ಜ್ಯೋತಿ ತಾ ಹೀನವೇ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೯೭೬). [ಜಾತಿ + ಹೀನ]

ಜಾತೀಪತ್ರ (ನಾ). = ಜಾತಿಪತ್ರೆ: ಮಲಯಜ ಕುಂಕುಮ ಜಾತೀಫಳ ಜಾತೀಪತ್ರ . . . ಲವಂಗ ಪ್ರಮುಖ ಸುರಭಿಪರಿಕರಯುತಮಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೦೦-೪೩). [ಸಂ.]

ಜಾತೀಫಲ, ಜಾತೀಫಳ (ನಾ). = ಜಾತಿಫಲ: ಕಾಳಾಗರು ಕರ್ಕೋಳ ಜಾತೀಫಲ ಜಾತೀಪತ್ರ . . . ಕುಂದುರುಷ್ಕಾದಿ ಸುಗಂಧದ್ರವ್ಯ ಸಹಿತನಾಗಿ (ಅಜಿಪು. ೪-೭೦ ವ). **ಜಾತೀಫಳ**: ಮಲಯಜ ಕುಂಕುಮ ಜಾತೀಫಳ ಜಾತೀಪತ್ರ . . . ಪ್ರಮುಖ ಸುರಭಿಪರಿಕರಯುತಮಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೧೧-೪೩). [ಸಂ.]

ಜಾತೀಫಳ 'ಜಾತೀಫಲ' ನೋ.

ಜಾತೀಯತೆ (ನಾ). ೧. ಜಾತಿಗೆ ಸಂಬಂಧಪಡುವಿಕೆ. ೨. ಜಾತಿ, ಕೋಮುಗಳಿಗೆ ಪ್ರಾಶಸ್ತ್ಯವನ್ನು ಕೊಡುವಿಕೆ; ಕೋಮುವಾರು ಭಾವನೆ: ನಮ್ಮ ದೇಶದಲ್ಲಿ ಜಾತೀಯತೆಯು ತಲೆಹಾಕಿ ರಾಷ್ಟ್ರಪ್ರಗತಿಯನ್ನೇ ಕುಂಠಿತಗೊಳಿಸುತ್ತಿದೆ (ರೂಢಿ). [ಸಂ. ಜಾತೀಯತಾ]

ಜಾತೀಲತೆ (ನಾ). ಜಾಜಿಬಳ್ಳಿ; ಮಾಲತಿಬಳ್ಳಿ: ಜಾತೀಲತೆಯ ಯೂಥಿಕಾಲತೆಯ ವಿಚಕಿಳಲತೆಯ ಮಂಡಪಂಗಳುಂ ಮನೋಹರಂಗಳೆನಿಸಿರ್ದುವು (ಚಂದ್ರಪು. ೧-೧೦೬). [ಸಂ. ಜಾತೀಲತಾ]

ಜಾತುಚಿತು (ಅ). ಎಂದಾದರೂ; ಯಾವಾಗಲಾದರೂ: ತಾತನಾಡಿದ ನುಡಿಗೆ ಜಾತುಚಿತು ಪುಸಿಯೆಂಬ ಮಾತುಂಟೆ (ವೆಂಕಾರಾ. ೨-೮-೧೨). [ಸಂ. ಜಾತುಚಿತ್]

ಜಾತೆ (ನಾ). ೧. ಹುಟ್ಟಿದವಳು; ಜನಿಸಿದವಳು. 'ಅಗಜಾತೆ' ಪರಾ. ೨. ಮಗಳು; ಪುತ್ರಿ: ಜಾತೆ, ನಿಜಗುಣಗಳಿಂದೆ ಯಯಾತಿಗೆ ಶರ್ಮಿಷ್ಠೆಯಂತೆ ಪತಿಹಿತೆಯಾಗು (ಶಾಕುಂತ. ೩೨-೮೩). [ಸಂ. ಜಾತಾ]

ಜಾತೋತ್ಸವ (ನಾ). ಜಾತಕರ್ಮದ ಸಮಾರಂಭ; ಹುಟ್ಟುಹಬ್ಬ: ಅಂತಮಳಂ ಪೆತ್ತು ಮಹಾವಿಭೂತಿಯಿಂ ಜಾತೋತ್ಸವಮಂ ಮಾಡಿ (ಶಂಕರಾಮಾ. ೧೬-೨ ವ). [ಜಾತ + ಉತ್ಸವ]

ಜಾತ್ಯ (ಗು). ೧. ಒಳ್ಳೆಯ ಜಾತಿಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ; ಸತ್ಕುಲ ಪ್ರಸೂತವಾದ. (ನಾ). ೨. ಸತ್ಕುಲದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನು; ಕುಲೀನ. ೩. ಚೆಲುವ; ಸುಂದರ: "ಸತ್ಕುಲನೊಳು ಸೌಮ್ಯನೊಳು ಜಾತ್ಯನೆಂಬುದು" (ಮಂಗರಾ. ೧೪೨-೧೮). ೪. ಉತ್ತಮ; ಶ್ರೇಷ್ಠ. ೫. ಪರಾಕ್ರಮ; ಶಕ್ತಿ: "ಅತಿಬಲಪ್ಪು ಕುಲೀನ ಸೌಮ್ಯವೊಳ್ಪೆನಿಪವು ಜಾತ್ಯಶಬ್ದಂ" (ನಾನಾರ. ೭೩). [ಸಂ.]

ಜಾತ್ಯಂತರ (ನಾ). ಬೇರೆ ಜಾತಿ,-ಗುಂಪು,-ವರ್ಗ: ಕ್ಷೀರಗುಡಾದ್ಯಂತರರಸಾಂತರಂ ಜಾತ್ಯಂತರಮಪ್ಪಂತನಂತಮಂತರ್ಭೇದಂ (ಕವಿರಾ. ೨-೯೩): ಜಾತ್ಯಂತರವನ್ನು ಗ್ರಹಣಮಾಡಿ ಸಪರಿವಾರವಾಗಿ ಎಲ್ಲರೂ ಮಹಮ್ಮದೀಯ ಹೆಸರನ್ನು ಧಾರಣೆಮಾಡಿದರು (ಕಪಾಕುಂ. ೩೪). [ಸಂ.]

ಜಾತ್ಯಂತರವಿವಾಹ (ನಾ). ಒಂದು ಜಾತಿಗೆ ಸೇರಿದವರು, ಬೇರೆ ಜಾತಿಗೆ ಸೇರಿದವರೊಂದಿಗೆ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವ ಮದುವೆ; ಅಂತರ್ಜಾತೀಯ ವಿವಾಹ: "ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಮನೆತನ, ಕುಲ, ಬುಡಕಟ್ಟು, ಜಾತಿ, ಮೊ.ಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ ಗಂಡು ಹೆಣ್ಣಿಗೆ ಮದುವೆ; ಕುಲಾಂತರ, ಜಾತ್ಯಂತರ,-ವಿವಾಹ" (Inter marriage. ಇಂಕನಿ). [ಜಾತ್ಯಂತರ + ವಿವಾಹ]

ಜಾತ್ಯಂಧ (ನಾ). ೧. ಹುಟ್ಟಿನಿಂದಲೇ ಕುರುಡನಾದವನು; ಹುಟ್ಟುಗುರುಡ: ಜಾತ್ಯಂಧನಂತೆ ಪೆಜಿರ ಕಾಣ್ಕೆಯೊಳ್ ಕಂಡುದಂ . . . ನುಡಿವನಲ್ಲಂ (ಶಂಖಕಂ.೯೩-೪); ಇಳೆಯೊಳಗೆ ಜಾತ್ಯಂಧನಾಗಿರ್ದಲಘುಮತಿ ಶಿವಮಜ್ಜನಾರ್ಥಕೆ ಕೊಳನನಗೆಯಲು (ಬಸಪು. ೪೮-೪೩): ಜಾತ್ಯಂಧಂ ಕಣ್ಬಡೆದಂತೆ ನಿರತಿಶಯ ಸಂಮದಮಂನೊಳಕೊಂಡು (ಶಬರಂ. ೩-೧೪ ವ). ೨. ಜಾತಿಯಂ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ದುರಭಿಮಾನವುಳ್ಳವನು; ಜಾತಿಯ ಅಭಿಮಾನದಿಂದ ಯುಕ್ತಾಯುಕ್ತ ವಿಚಾರಶೂನ್ಯನಾದವನು: ಈ ಜಾತ್ಯಂಧನು ದೇಶದ ಮುಖಂಡನೆನಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು ಅರ್ಹನೇ ಅಲ್ಲ (ರೂಢಿ). [ಜಾತಿ + ಅಂಧ]

ಜಾತ್ಯಂಧಕ (ನಾ). ಹುಟ್ಟುಗುರುಡ. 'ಜಾತ್ಯಂಧಕಿ' ಪರಾ. [ಜಾತಿ + ಅಂಧಕ]

ಜಾತ್ಯಂಧಕಿ (ನಾ). ಹುಟ್ಟುಗುರುಡಿ: ದುರ್ವರ್ಣೆ ಜಾತ್ಯಂಧಕಿ ಗೋಳಾಂಗೂಳ ಲೋಳಾನನೆಯೆನಿಸಿದ ಪಾಪಕ್ಕೆ ಪಕ್ಕಾಗಿ (ಸುಕುಮಾ. ೩-೨೦). [ಜಾತ್ಯಂಧಕ + - ಇ$_2$]

ಜಾತ್ಯಂಧೆ (ನಾ). = ಜಾತ್ಯಂಧಕಿ: ನೇಜಿಲಪಣ್ಣಳಂ ತಡವರಿಸಿ ಆಯ್ದು ತಿನ್ಪ ಜಾತ್ಯಂಧೆಯಪ್ಪ ಪೊಲೆಯರ ಕೂಸಂ ಕಂಡು (ವಡ್ಡಾರಾ. ೯-೧೭): ಪುರುಷನಂ ಜಾತ್ಯಂಧೆಯಾದ ವಧುವಜೆವಳೇ (ವೀಶೈಪು. ೩-೬-೩೭). [ಸಂ. ಜಾತ್ಯಂಧಾ]

ಜಾತ್ಯತೀತ (ಗು). ೧. ಜಾತಿಯನ್ನು ಮೀರಿದ; ಜಾತಿಭಾವನೆಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟ: ಪ್ರಾಚೀನ ಭಾರತದಲ್ಲಿ ಸೂತಮಂಡಲ ಜಾತ್ಯತೀತ ಸಂಸ್ಥೆಯಾಗಿತ್ತು (ಭಾರದ. ೧೩೧). (ನಾ). ೨. ಜಾತಿಯನ್ನು ಮೀರಿದವನು; ಜಾತಿಯ ದುರಭಿಮಾನವನ್ನು ಬಿಟ್ಟವನು: ಪ್ರಭುಗಳು . . . ಜಾತ್ಯತೀತರು, ಭಗವದ್ಭಕ್ತರು (ಶಾಂತಲಾ. ೧೩೩). [ಜಾತಿ + ಅತೀತ]

ಜಾತ್ಯಶ್ವ (ನಾ). ಉತ್ತಮ ಬಗೆಯ ಕುದುರೆ; ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಕುದುರೆ: ದಂಡಕಂ ಬಂದನೆಂಬ ವಾರ್ತೆಯಂ ಕೇಳಲೊಡಂ ಜಾತ್ಯಶ್ವಮನೇಜಿ ಓಡುವನ ಮಂತ್ರಿ ತಗುಳ್ದೋಡಲೀಯದೆ ಮಾಣಿಸಿ (ವಡ್ಡಾರಾ. ೦೭೩-೧೨): ಎಲ್ಲಿ ಗಜ ಜಾತ್ಯಶ್ವವೆಲ್ಲಿ ವರೂಥ ಸಂದೋಹ . . . ಅಲ್ಲಿ ತನ್ನಾಧೀನಮಾಡಲು ಬಲ್ಲವನೆ ನೃಪನು (ಕುವ್ಯಾಉ. ೩-೭೪): ಹರಿಹರನ ಕ್ರಮ ಕಡಿವಾಣಗಳ ಪರಿವೆಯಿಲ್ಲದೆ ದೂರದೇಶಕ್ಕೆ ಹೊರಟ ರಥದ ಜಾತ್ಯಶ್ವಗಳ ಓಟಕ್ಕೆ ಸಮಾನವಾಗಿರುವುದು (ಸಾಹಿಸ. ೧೪೦). [ಜಾತಿ + ಅಶ್ವ]

ಜಾತ್ರೆ (ನಾ). ೧. ಪುಣ್ಯಕ್ಷೇತ್ರದರ್ಶನವೇ ಮೊದಲಾದ ಧಾರ್ಮಿಕೋದ್ದೇಶದಿಂದ ಮಾಡುವ ಪ್ರಯಾಣ; ಯಾತ್ರೆ: ಜಾತ್ರೆಗಳಂ ಪೊರಮಡುವಲ್ಲಿ (ಸಾಗಂಧಿ. ೪೮೬-೯). 'ಜಾತ್ರೆಗ' ಪರಾ. ೨. ಯಾವುದಾದರೊಂದು ದೇವತೆಯ ರಥೋತ್ಸವವೇ ಮೊದಲಾದ ವಿಶೇಷ ಕಾರ್ಯಕ್ರಮ: ಎಕ್ಕಲದೇವಿಗೆ ಮಾವಾಲಕ್ಕನಿಗಂ . . . ಜಾತ್ರೆಯ ಮಾಟ್ಟಂ ಮೊಕ್ಕಳಿಗಂ ಜೈನನಲ್ಲಂ (ಸಮಶ. ೪-೧೨೩): ಆ ದೇವಿಯ ಜಾತ್ರೆಗೆ . . . ಬಂದುದಂದು ಬಸಂತಂ (ಚುಶೋಲ. ೧-೩೩): ವರುಷ ವರುಷಕ್ಕೆ ಮಾರ್ಗಸಿರಮಾಸದೊಳ್ ಜಾತ್ರೆಯಾಗಲ್ (ಪುಣ್ಯಾಸ್ರ. ೪-೧೦ ವ); ವೀರಭದ್ರನ ಜಾತ್ರೆಗೆಲ್ಲಾ ನಾರಿಯರು ಹೋಗುತಮಿರಲು (ಬಸಪು. ೪೨-೧೦). ೩. ದೇವರ ರಥೋತ್ಸವ ಮುಂತಾದ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಸೇರುವ ಜನರ ಗುಂಪು,-ಸಮೂಹ; ಪರಿಸೆ: ಸೂಚಿಸಿದಲ್ ನೆರೆದ ಜಾತ್ರೆ ನೆಜೆ ಕೇಳ್ವಿನೆಗಂ (ಚುಶೋಲ. ೪-೭೨): ವಿಸ್ಮಯವನುನೋಡುವೆವೆಂದು ಜನ ಜಾತ್ರೆಯಾದುದಾಗ (ಸಮ್ಯಕೌ. ೨-೭೪); ಇಂತಹ ಗಾದೆಯ ಮುಕ್ತಕಗಳನೋದೆ ಜನವೇಕೆ ಜಾತ್ರೆಯ ಮರುಳು (ಇಂಚಾಪ. ೨೨೦-೪೯); ತೇರಾದ ಮೇಲೆ ಜಾತ್ರೆ ನೆರೆಯಿತು (ಗಾದೆ). [<ಸಂ. ಯಾತ್ರಾ]

ಜಾತ್ರೆಗ (ನಾ). ೧. ತೀರ್ಥಯಾತ್ರೆಗಾಗಿ ಪ್ರಯಾಣ ಹೊರಟವನು; ಯಾತ್ರಾರ್ಥಿ: ತೋರ್ಪೀ ಸಂಗಮದೊಳ್ ಮೊದಲೊರ್ವ ವಿಪ್ರಾಯದಿರ್ಪ ಜಾತ್ರೆಗರ್ಗೆ ಬೆಟ್ಟಂ ದಿಟ್ಟಿಗೆ ಬಾರದೈಸೆ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೮೨-೬): ಜಾತ್ರೆಗರ ಸಂತೆಯ ಕೋಲಾಹಲ (ದಿರುಗಂ. ೦೨-೦). ೨. ಪ್ರಯಾಣಿಕ: ಅರಿವರಿಯದೆಯೆ ಕಾವ್ಯಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ನರಂ ತರುಗಳಂ ಮಾಲಿಸುತ ಪೋಪ ಜಾತ್ರೆಗರಂ ಪರಿಕಿಸುತ (ಸಂಸಪ. ೨೦-೩೪). [ಜಾತ್ರೆ + - ಗ$_1$]

ಜಾತ್ರೆಮಾಳ (ನಾ). ಜಾತ್ರೆ ನೆರೆಯುವ ಮೈದಾನ,-ಸ್ಥಳ : ಒಂದೊಂದು ಕರುವಿಗೂ ಒಂದೊಂದು ಹಾಗದ ಕಾಸು ಕೊಟ್ಟರೂ ಅದು ಸಾಲದೆಂದು ಜಾತ್ರೆಮಾಳದಲ್ಲಿ ಕಟ್ಟುವುದಕ್ಕೆ ಜಾಗ ಕೊಡದೆ (ಚಂಗಾಳ್ಕ. ೩೫೨).
[ಜಾತ್ರೆ + ಮಾಳ$_4$]

ಜಾತ್ರೆಯೋಗು (ಕ್ರಿ). ಪ್ರಯಾಣಮಾಡು,-ಹೋಗು; ಗುಂಪುಗುಂಪಾಗಿ ಹೋಗು: ಮಲ್ಲಿಕಾರ್ಜುನನೆರಟ್ಪೋಳಾದುದಂ ಕಂಡುಗಂಡು ಸಮುಗ್ರಂ ಸಲೆ ಜಾತ್ರೆಯೋ[ಪಾಠಾಂ.ಯಾ]ಗಿ ಭರದಿಂ ಬೆಟ್ಟೇಱಿಯುಂ ಮತ್ತೆ ಪೂಜಿಸುವರ್ (ಸಮುಷ. ೯-೯). [ಜಾತ್ರೆ + ಪೋಗು$_1$]

ಜಾದಗೆ 'ಚಾದಗೆ' ನೋ.

ಜಾದಗೆವಕ್ಕಿ 'ಚಾದಗೆವಕ್ಕಿ' ನೋ.

ಜಾದಾ (ಗು). ಹೆಚ್ಚಾದ ; ಅಧಿಕವಾದ ; ಜಾಸ್ತಿಯಾದ : ಯುಗಾದಿ ಹಬ್ಬಕ್ಕಾಗಿ ಒಂದು ಜಾದಾ ಸಂಚಿಕೆ ಹೊರಡಿಸುತ್ತೇವೆ (ರೂ೦).
[←ಮರಾ. ಜಾದಾ ; ಹಿಂ. ಜ್ಯಾದಾ ; ಅರ. ಜಿಯಾದಹ್]

ಜಾದಿ, ಜಾಜಿ$_1$, ಜಾಯಿ$_1$ (ನಾ). ೧. ಜಾಜಿಗಿಡ ಮತ್ತು ಅದರ ಹೂವು; ಮಾಲತಿ : "ಜಾದಿಯೆಂದು ಮಾಲತಿ" (ಕಶಸಾ. ೯-೧೮೨) : "ಜಾದಿ ಮಾಲತಿಯುಕ್ಕುಂ" (ಕವಿಕಂ. ೭೩) : ಪೊದಟ್ದ ಜಾದಿಯೊಳ್ ಮಸಗಿದ ಕಂಪು (ಪಂಪಭಾ. ೧೧-೪) : ಜಾದಿ ಮೊದಲಾದನೇಕಂ ಪೂದೋಂಟಂ ಸುರಭಿಪರಿಮಳಾಮೋದಂಗಳ್ (ಎಕ. VIII, ಸಾಗರ. ೧೦೯-೫೦ : 1042) : ಅಂಡಲೆದು ಜಾದಿಯಂ ಬಂಡುಂಡಳಿಯಂ ಮಿಕ್ಕು ಮಧುಕರಂಗಳ್ ಭರದಿಂ ಬಂಡುಣ್ಬುವೆನೆ (ಗಿರಿಕ. ೨-೭೭). ೨. ಜಾಯಿಕಾಯಿ ಎಂಬ ಸುವಾಸನೆಯ ಪದಾರ್ಥ . 'ಜಾದಿಕಾಯ್' ಪರಾ. **ಜಾಜಿ$_1$** : ೧. "ಸುಮನಾ, ಮಾಲತೀ, ಜಾತಿಃ, ಈ ೩ ಜಾಜಿ" (ನಾಚರಾ. ೧೦೮); ಸೊಡರ ಬೆಳಗಿನೊಳ್ ಕೊರಗುವ ಜಾಜಿ[ಪಾಠಾಂ.ದಿ]ಯಂ ತುಂಬಿಯೊಳ್ ಪಗೆಗೊಂಡ ಸಂಪಗೆಯಂ (ಆದಿಪು. ೧೦-೦೦೯) : ಅಲ್ಲಿಗಲ್ಲಿಗೆ ಜಾಜಿ ಸುರಹೊನ್ನೆ ಸಂಪಗೆ ಮಲ್ಲಿಗೆ ಹೊಗರೇಱಿದುವು (ಮೋಹತ. ೭-೧೧) : ಕಸ್ತೂರಿ ಸೇವಂತಿಗೆ ದುಂಡುಮಲ್ಲಿಗೆ ಮೊತ್ತದ ಜಾಜಿ ಸಂಪಗೆಯು (ಕಂನವಿ. ೭-೮೨). ೨. 'ಜಾಜಿಕಾಯ್' ಪರಾ. **ಜಾಯಿ** : ೨. 'ಜಾಯಿಕಾಯಿ' ಪರಾ.
[<ಸಂ. ಜಾತಿ/ಪ್ರಾ. ಜಾಇ.]

ಜಾದಿಕಾಯ್, ಜಾಕಾಯಿ, ಜಾಜಿಕಾಯ್, ಜಾಜಿಕಾಯಿ, ಜಾಯಿಕಾಯಿ (ನಾ). ಅಡಕೆ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿಸಲ್ಪಡುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಪರಿಮಳವನ್ನು ಕೊಡುವ ಕಾಯಿಯನ್ನು ಬಿಡುವ ಮರ ಮತ್ತು ಅದರ ಕಾಯಿ ; ಜಾತಿಫಲ : ಸಿರಿಕಂಡಂ ಕುಂಕುಮಂ ಮಗುರುರೇಣುಕಂ ಜಾದಿಕಾಯ್ . . . ಶಶಾಂಕ ತಕ್ಕೋಲಂಗಳ್ (ಲೋಕೋಪ. ೭-೯). **ಜಾಕಾಯಿ** : ಮೆಣಸು, ಜಾಕಾಯಿ, ಲವಂಗ, ತಪಸ್ವಿನೀಗಿಡ ಮುಂತಾದ ಬೆಲೆಯಾದ ಸಂಬಾರದ ಪದಾರ್ಥಗಳು ದೊರೆಯುತ್ತವೆ (ಪ್ರವಾಇ. II, ೧೮). **ಜಾಜಿಕಾಯ್**: ಹುರಿದು ಪೊಸಭಂಗಿ ಹದಗೈದ ಒನಿಕೂಟದೋಳ್ಪೆರೆದಮಲ ಜಾಜಿ[ಪಾಠಾಂ. ಯಿ]ಕಾಯ್ ಪತ್ರೆ ಕಸಕಸೆಯೆಂಬ ತರತರದೊಳೆಸೆವ ಲಹರಿಗಳಂ (ಚಬಪು. ೪೭-೪೫) : ಜಾಜಿಕಾಯ ತೋರದಿ ಕುಂಕುಮದ ಛಾಯೆ (ರತ್ನಶಾ. ೨೦-೧೨). **ಜಾಜಿಕಾಯಿ**: "ಜಾಜೀ-ಜಾಜಿಕಾಯಿ" (ಶಾಶಕ್ಕ. ೧೪) ; "ಜಾತಿಕೋಶಂ, ಜಾತಿಫಲಂ ೨ ಜಾಜಿಕಾಯಿಯ ಪೆಸರುಗಳು ; ಜಾಕಾಯಿ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೦೮೧) : ಜಾಜೀಕಾಯಿ ಪತ್ರಿ ದಾಲಚಿನ್ನಿ ಮೊದಲಾದ ಇನ್ನೂ ಕೆಲವು ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಬೇರೆ ಬೇರೆ ದೇಶಗಳಲ್ಲಿ ಬೆಳೆಸುತ್ತಾರೆ (ಕೃಷಿಪ್ರ. ೧೮೦). **ಜಾಯಿಕಾಯಿ**: ಜಾಯಿಕಾಯಿ, ಗರಿಕೆ ಎಲೆ, ರಕ್ತಚಂದನ, ಸೊಗದೆ ಇಷ್ಟನೂ ಸಮಾಂಶವಾಗಿ ಒಂದೆಲಗನ ರಸದಲ್ಲಿ ಮರ್ದಿಸಿ (ವೈದ್ಯಸಾ. I, ೪೭೭).
[ಜಾದಿ + ಕಾಯ್$_4$]

ಜಾದಿಗಾಲು (ನಾ). ಒಂದು ಪ್ರದೇಶದ ಹೆಸರು (?) : ಕೊಕಂದಿಯುಂ ಮಯಿಲುರಗಯುಂ ಮೇಲಪ್ಪಳುಂ ಜಾದಿಗಾಲು ಕೋಲಿಗನ್ನೆಱಿಕ್ಕಾಲು ಒನ್ಪು (ಮ್ಯಆರಿ. ೧೯೨೫, ೧೦೭-೧೯ ; ?). [?]

ಜಾದಿಯೂರ್ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು : ಕಱಿಯೂರ ಜಾದಿಯೂರ ಕೊಡಂಗನೂರ ಬಾಡದ ಮಹಾಜನವುಂ (ಎಕ. XI, ಚಿತ್ರದು. ೭೪-೨೮ : 968). [ಜಾದಿ$_0$ + ಊರ್]

ಜಾದು$_1$, ಜಾಜಿ$_2$, ಜಾಜು$_1$ (ನಾ). ೧. ಕೆಂಪು ಬಣ್ಣದ ಶಿಲೆ ; ಗೈರಿಕ ; ಮನಶ್ಶಿಲೆ: ಕೆಂಪೆಸೆದು ತೊಟ್ಟನೆ ಬೆಳ್ಪಿಯ ಬೆಟ್ಟಮಲ್ತು ಜಾದಿನ ನಗಮೆಂಬ ಶಂಕೆಯನೆ ಮಾಡಿದುದಾ ವಿಜಯಾರ್ಧಪರ್ವತಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೪-೩೩): ಜಾದು ಕೆಚ್ಚನಾಗಿಯುಂ ಕುಂಕುಮಮಲ್ಲದಂತೆ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೦೦-೧೮೭) : ಜಾದಿನ ಬೆಟ್ಟು ಮಗುಟ್ಟುವಂತೆ (ಕಬ್ಬಿಗಕಾ. ೨೮೪) ; ಅರೆ ಜರಿದ ಜಾದಿನ ಕೋಡುವೆಟ್ಟನೊತ್ತುಗೊಂಡು (ರಾಮಾಶ್ವ. ೭೨-೨೧). ೨. ಕಾವಿಬಣ್ಣ ; ಕೆಂಬಣ್ಣ : ಜಾದಿನ ಸೀಲೆಗಳನುಟ್ಟು ಭಗವಂತವೇಷಮಂ ಕೈಕೊಂಡು (ವಡ್ಡಾರಾ. ೧೮೭-೬): ಅದ್ವಿತ್ವ ಧಕಾರಕ್ಕೆ ಜಕಾರಂ-ಧಾತು-ಜಾದು (ಶಮದ. ೨೮೩ ಪ್ರಯೋ). **ಜಾಜಿ$_2$** : ೨. ಚಾವಡಿಯು ಜಾಜಿ ಒರೆದ ನೆಲದ ಮೇಲೆ ಉಸ್ಸೆಂದು ಮೈಚಾಚಿ . . . ಗೊರಕೆಹೊಡೆಯುತ್ತಾರೆ (ಮರಮ. ೬). **ಜಾಜು$_1$** : ೧. "ಜಾಜದು ಸಾರಾಪ್ಮಭವಂ ಮನಶ್ಶಿಲಾದಿಗಳೆನಿಕುಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೨೮-೫); ಅಂತೆರಡುಂ ಬಲದ ಕರಿಘಟೆಗಳೊಂದೊಂದಱೊಳ್ತಾಗಿ . . . ಜಾಜಿನ ಪರ್ವತಂಗಳಂತೆ ಕೆಡೆದಟ್ಟಿ ತಟ್ಟಿದಾಗಳ್ (ಪಂಪಭಾ. ೧೦-೯೭ ವ) : ನನೆದ ಜಾಜಿನ ಗಿರಿಯೊಲಿರ್ದುದು ಕಳೇವರಂ ರಕ್ತಾಂಬು ಸರ್ವಾಂಗಮಂ ಮುಸುಕಲು (ಚಬಪು. ೪೦-೨೧).
[< ಸಂ. ಧಾತು]

ಜಾದು$_2$ 'ಜಾದೂ' ನೋ.

ಜಾದುಕಲ್ 'ಜಾದುಗಲ್' ನೋ.

ಜಾದುಗಲ್, ಜಾದುಕಲ್, ಜಾದಂಗಲ್ಲು (ನಾ). ಕೆಂಪುಕಲ್ಲು; ಕಾವಿಕಲ್ಲು; ಗೈರಿಕಧಾತು : "ಜಾದುಗಲ್ಲೆನೆ ಕಾವಿಕಲ್ಲು" (ಕಕರ. ೪೦) ; ಪೊಱಮೆಯ್ಯ ಸುಲ್ಲ ಸುಣ್ಣದಂತೆ ಕಂಕಮಾಗೆಸೆವ ಜಾದುಗಲ್ಲ ನಿಡುಗೋಂಟೆಯಿಂದೊಳಗೆ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೧೧೨-೪). **ಜಾದುಕಲ್**: "ಜಾದುಕಲ್ಲೆನೆ ಕಾವಿ" (ಕಬ್ಬಮಂ ೫೩): ದೇವಕೀಪುತ್ರಂ ಪೀರ್ದ ಪೂತನಿಯ ಸತ್ತ ನೆತ್ತರ ಪಲ್ಲೆಗಳಿಂ ಜಾದುಕಲ್ಲ ಕಣೆಯಂದಮಂ ಮೆಱೆದು (ಅರ್ಧನೇ. ೮-೨೨ ವ). **ಜಾದುಗಲ್ಲು** : ಜಾದುಗಲ್ಲ ಜಲ್ಲರಿಗಳು, ಕಂಕವಿಟ್ಟಳಿಸಿದ ಕುಚ್ಚುಗಳು (ಮಂತ್ರಶ. ೧೦೯-೯).
[ಜಾದು$_1$ + ಕಲ್$_3$] .

ಜಾದುಗಲ್ಲು 'ಜಾದುಗಲ್' ನೋ.

ಜಾದುಗಾರ 'ಜಾದೂಗಾರ' ನೋ.

ಜಾದುಹ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹಕ್ಕಿ ; ನೀರುಕಾಗೆ : "ದಾತ್ಯೂಹಃ, ಜಳರಂಕುಃ-ಈ ೨ ಜಾಮು[ದು]ಹು" (ಹಲಾಯು. ೪೨-೯೭): "ಜಾದುಹ-ದಾತ್ಯೂಹ = ಒಂದು ಪಕ್ಷಿ" (ತದ್ಭಕೋ. ೧೪). [<ಸಂ. ದಾತ್ಯೂಹ]

ಜಾದೂ, ಜಾದು$_2$ (ನಾ). ಕಣ್ಣುಕಟ್ಟು ವಿದ್ಯೆ; ಮಾಯೆ; ಇಂದ್ರಜಾಲ; ಗಾರುಡಿವಿದ್ಯೆ : ಜಂಗಮರು, ಗುರುವರ್ಗದವರು ಈ ತರದ ಶಬ್ದ ಸಮುಚ್ಚಯಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಜಾದೂ ಇದೆ (ಭುಜ್ಜಪ್ರ. ೧೨೯) : ಮಾಯಾದೀಪ ಹಿಡಿದು ಜಾದೂ ಮಾಡುತ್ತಾರಲ್ಲ ಹಾಗೆ (ಬದುಜ. ೭). **ಜಾದು$_2$** : ಪಲ ಜಾದುಗಳವುತೆಯು ಶಂಬರನುಜ್ವಲತಪನಾ ಮುನಿ ಗೌತಮನುಂ ತಾಂ ಲಲನೆಯರಿಂ ಪಿರಿದುಂ ರಜಮಾಂತರ್ (ಸೌನಂದ. ೮-೪೫) : ಎಂಥ ಕಡುಲೋಭಿಯ ಕೈಯಿಂದಲೂ ಹತ್ತಿಪ್ಪತ್ತು ರೂಪಾಯಿಗಳ ದಕ್ಷಿಣಾದ್ರವ್ಯವನ್ನು ಕೀಳುವ ಜಾದು ಅವರಲ್ಲಿದೆ (ಅಳನಿ. ೧೫೨).
[←ಪಾರ. ಹಿಂ. ಜಾದೂ]

ಜಾದೂಕೋಲು (ನಾ). ಮಂತ್ರಗಾರರು ತಮ್ಮ ಪ್ರಯೋಗ ,ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಕೋಲು ; ಮಾಟದ ಕೋಲು : ಜಾದೂಕೋಲು ತಿರುಗಿಸುವವಳಂತೆ ಅವನ ಮೇಲೆ ವಿಚಿತ್ರ ಪ್ರಭಾವ ಬೀರಿದಳು (ಬದುಜ. ೧೬೫). [ಜಾದೂ + ಕೋಲು$_1$ (<ಕೋಲ್$_1$)]

ಜಾದೂಗಾರ, ಜಾದುಗಾರ (ನಾ). ಮಾಟಗಾರ ; ಮೋಡಿಗಾರ ; ಗಾರುಡಿಗ; ಯಕ್ಷಿಣೀವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ಬಲ್ಲವನು: ಬ್ರಹ್ಮದೇಶದ ಜನರು ಜಾದೂಗಾರರೆಂದು ಸಿಪಾಯಿರಿಗೆ ಹೆದರಿಕೆ ಹುಟ್ಟಿತ್ತು (ಹಿಂದುಇ. ೩೨೪). **ಜಾದುಗಾರ**: ಸಾಹಿತ್ಯಪ್ರಕಾರಗಳು ಜಾದುಗಾರನ ಮಾವಿನ ಗಿಡದಂತೆ ಅರೆಕ್ಷಣದಲ್ಲಿ ಸಂಪೂರ್ಣ ವಿಕಾಸವನ್ನು ಹೊಂದುವುದಿಲ್ಲ (ನಿರಾಧ. ೧೮, ಮುನ್ನುಡಿ) : ಮನಸ್ಸು ಈಶ್ವರನಂತೆಯೇ ಜಾದುಗಾರವಾಗಿದೆ (ಬ್ರಹ್ಮಜೀ. ೨೭೪). [←ಪಾರ. ಹಿಂ. ಜಾದೂಗರ್]

ಜಾದೂಗಾರಿಕೆ, ಜಾದುಗಾರಿಕೆ (ನಾ). ಮಾಟಗಾರಿಕೆ ಮಾಯಾವಿದ್ಯೆ : ಜೀವನವನ್ನು ಆಡಾಡುತ್ತ ಕತೆಯಾಗಿ ಮಾರ್ಪಡಿಸಬಲ್ಲ ಜಾದೂಗಾರಿಕೆ ಯಿದೆ (ಆಬೋಲೀ. IV, ಮುನ್ನುಡಿ). **ಜಾದುಗಾರಿಕೆ:** ಗುಟ್ಟಿನ ಮಾತಿನಲ್ಲಿದ್ದ ಜಾದುಗಾರಿಕೆ ಗುಟ್ಟನ್ನು . . . ತುಂಗಕ್ಕ ಅರಿಯಳೆ (ಮೂರುದಾ. ೧೫೫). [ಜಾದೂಗಾರ + – ಇಕೆ]

ಜಾದೂಗಾರ್ತಿ (ನಾ). ಮಾಟಗಾತಿ ; ಮಾಯಾವಿನಿ ; ಜಾದೂಗಾರ್ತಿ ನೀ ಅಂತ (ಹೊಸಂಸಾ. ೧೬೬). [ಜಾದೂಗಾರ + – ತಿ$_1$ (< – ಇತ್ತಿ)]

ಜಾದೂಗಿರಿ (ನಾ). "ಜಾದುತನ, ಮೋಡಿತನ, ಗಾರುಡಿತನ" (ಜಾನಕೋ. ೬೦). [ಜಾದೂ + – ಗಿರಿ$_2$]

ಜಾನ (ನಾ). ೧. ಚಿಂತನೆ ; ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲೇ ಯೋಚಿಸುವುದು; ಮನನ. ೨. ಇಷ್ಟದೇವತೆಯನ್ನು ಒಂದೇ ಮನಸ್ಸಿನಿಂದ ನೆನೆಯುತ್ತಿರುವುದು; ಧ್ಯಾನ : "ಧ್ಯಾನಂಗಳೊಳ್ ಜಾನಗಳ್" (ಕರ್ಣಾನಿ. ೪೯) : ಯಮರಾಜ ಸನದ್ಯುತತೇಜನಂ ಸರೋಜಾನನೆ ಜಾನದಿಂ ಬರಿಸೆ (ಶಂಶಭಾ. ೧-೧೧೯) ; ಕಿಚ್ಚಿದುಂ ಪೊಟ್ಟು ಜಾನದಿಂ ಮೋನವಿರ್ದು (ಚಕವಿ. ೬-೧೨೬ ವ): ಸಿರಿ ಸರಸ್ವತಿ ಗೌರಿಯರು ಮಾಳ್ಪ ಜಾನಕುಂ ಸಿಲ್ಕದಿಹ ಪರಬೊಮ್ಮನು (ವೆಂಕಾರಾ. ೨-೦೯-೪೪). [<ಸಂ. ಧ್ಯಾನ]

ಜಾನಪದ (ಗು). ೧. ನಾಡಿನಲ್ಲಿರುವ; ಜನಸಾಮಾನ್ಯಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ; ದೇಶಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ : ಬಂದುದು ಜಾನಪದ ಜನವೈದೆ ಕುಂತೀ ಸೂನುವನು ದರುಶನವ ಮಾಡಿತು (ಕುವ್ಯಾಗ ೧೩-೨೪). ೨. ಗ್ರಾಮಾಂತರ ಪ್ರದೇಶಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ; ಹಳ್ಳಿಗಾಡಿನ ; ಗ್ರಾಮೀಣ: ಜಾನಪದಾಂಗನಾಜನದ ಗಾಡಿಗೆ ಸೋಲ್ತುಳೀನೀ ನಿನಾದಮಂ ಜಾನಿಸಿ ಕೇಳ್ದು (ಮಲ್ಲಿಪು. ೨-೨೮); ಇವರು ಚಿತ್ರಿಸಿರುವ ಸ್ತ್ರೀ ಆಕೃತಿಗಳಲ್ಲಿ ಜಾನಪದ ಕಲಾಸೌಂದರ್ಯ ಎದ್ದು ಕಾಣುವುದು (ಭಾರದ.೫೩೩): ಸೊಕ್ಕಿನಿಂದ ಬೆಳೆದ ತರುಣಿ ಜಾನಪದ ರೀತಿಯವಳು (ಅಶನಾ. ೮೩). (ನಾ). ೩. ಹಳ್ಳಿಗಾಡಿಗೆ ಸೇರಿದುದು : ಜಾನಪದವಾದ ಕಲೆಗಳನ್ನು ಜನರು ಉಳಿಸಿಕೊಳ್ಳದಿದ್ದರೆ ಜನಪದದ ಸರಕಾರಗಳು ಅವನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಬಹುದು (ಯುಕ್ತಬ. ೫). ೪. ದೇಶದ ನಿವಾಸಿ ; ದೇಶದಲ್ಲಿ ವಾಸಮಾಡುವವನು; ನಾಡಿನ ಪ್ರಜೆ: ನಂದನರ ಮಣಿಗಳು ದಿಸು ವರ ತುಲ ಚತುರ ಚತುರಾಸ್ಯರೆಂದುಲಿಯುತಿರೆ ಜಾನಪದರು (ವೆಂಕಾರಾ. ೧-೮-೧೪). ೫. ನಾಡು ; ದೇಶ : ಶ್ರೀರಾಮ ಪುರದರಸ ಭೂಮಿಮಾತಳದ ಮನುಜನುದದಿ ಜಾನಪದದಿ ಗೋಚರಿಸುತ್ತ (ವೆಂಕಾರಾ. ೬-೧೪-೩೧). 'ಜನಪದ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಜಾನಪದಗೀತೆ (ನಾ). ಹಳ್ಳಿಗಾಡಿನ ಹಾಡು; ಜನಪದಗೀತೆ: ಹೀಗೆ ಅವರ ಜಾನಪದಗೀತೆಗಳನ್ನು ಕೇಳುತ್ತ ಊರನ್ನು ಸಮೀಪಿಸಿದೆ (ಗಾಳಿಗು. ೧೬). [ಜಾನಪದ + ಗೀತೆ]

ಜಾನಪದಸಾಹಿತ್ಯ (ನಾ). ಹಳ್ಳಿಗಾಡಿನ ಸಾಹಿತ್ಯ ; ಗ್ರಾಮೀಣ ಹಾಡು ಗಳು, ಕಥೆಗಳು ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಸಂಗ್ರಹ ; ಜನಪದಸಾಹಿತ್ಯ : ಜಾನಪದಸಾಹಿತ್ಯದ ರಸರುಚಿಯು ವಿದ್ವಾಂಸರ ಮನ ಸೆಳೆದಿದ್ದು ಇತ್ತೀಚೆಗೆ (ಕನ್ನಜಾ. ೨, ಅರಿಕೆ). [ಜಾನಪದ + ಸಾಹಿತ್ಯ]

ಜಾನಪದಿಕ (ಗು). ನಾಡಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ; ದೇಶಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ ; ಜನಪದಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ: ಅಂಥಾತ್ಮಶೀಥುಗಳ ಸಿಂಧುವೆನಲೆಸೆವುದೀ ದೈವಸುಂದರಭಾವ ಜಾನಪದಿಕ (ಮಲಿದೀ. ೪೦-೬). [ಸಂ.]

ಜಾನಪದೀಯ (ಗು) ೧.=ಜಾನಪದಿಕ. (ನಾ). ೨. ಜನಪದಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದುದು : ವಸ್ತು, ಶೈಲಿ, ತಂತ್ರ, ಗುಣಗಳಲ್ಲಿ ಅದು ಜಾನಪದೀಯ (ಸುವರ್ಣ. ೨೯). [ಸಂ.]

ಜಾನವಾರು 'ಜಾನುವಾರು' ನೋ.

ಜಾನಶಾಲೆ 'ಜೇಣಶಾಲೆ' ನೋ.

ಜಾನಸಾಲೆ 'ಜೇಣಶಾಲೆ' ನೋ.

ಜಾನಿ (ನಾ). ತಿಳಿವಳಿಕೆಯುಳ್ಳವನು : ಅರಿವುಳ್ಳವನು; ಜ್ಞಾನಿ: ಪರಬೊಮ್ಮನಂ ಕವಿತೆಯಂ ಪರಮಪ್ರೇಮವನದೆಂತೊ ನಿಸ್ಕದ ಧನ್ಯಂ ಸೊರಹನದಂ ಪೇಳ್ಪೆಪೆನಲರಿಯಂ ಬೆಸಗೊಳ್ಳದಂದೆ ಜಾನಿಯನೆಂಬಂ (ಸಂಕಪ. ೪-೧೩). [<ಪ್ರಾ. ಜಾಣ. / ಸಂ. ಜ್ಞಾನಿನ್]

ಜಾನಿಸು 'ಧೇನಿಸು' ನೋ.

ಜಾನು$_1$ (ನಾ). ಮೊಳಕಾಲು; ಮಂಡಿ: ನಿತಂಬಿನಿ ಮೆಲ್ಲನೆ ವಾಮಜಾನುವಂ ಕರತಳದಿಂದಮೂಱ (ಕಾದಂಪೂ. ೩೯೬) ; ಕುಮತಿಯಿಳಿದನು ಜಾನುಕಟಿ ಹೃತ್ಕಮಲಗಳ ಮುಖ ಮೂರ್ಧಪರಿಯಂತ (ಕುವ್ಯಾಗ. ೩-೪೩). [ಸಂ.]

ಜಾನು$_2$ (ನಾ). (?) : ಹೊನ್ನ ಗಿಂಡಿಯಲಿ ಪನ್ನೀರ ಪಿಡಿದವರು ಕೆಲರು ಕಸ್ತೂರಿಗಂಧ ಅತ್ತರು ಹೊಸ ಚಿನ್ನಮಯ ತಬಕಿನಲಿ ಪಿಡಿದವರು ಕೆಲರು ಸಣ್ಣ ಜಾನು ಜಾಜಿಬೊಟ್ಟು ಮಲ್ಲಿಮರುಗ ಬಣ್ಣದ ಬೀಸಣಿಗೆಯ ಪಿಡಿದವರು ಕೆಲರು (ಶ್ರೀಕೃಪಾ. ೩೬). [?]

ಜಾನುಗುಪ್ಪಾಳೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಟ ; ಜಾರುಗುಪ್ಪೆ (?) : ಭಾಗವಾಡಿಯ ಬಸವಂಗೆ ಮಹಾಮೇರು ಪರ್ವತಂ ಜಾನುಗುಪ್ಪಾಳೆ ಯಾಡುವ ಚೆಟ್ಟದಂತೆ ಆಚರಿಸಿದವುದು (ಕಾಕಕೈ. ೩೦೦). [?]

ಜಾನುದಘ್ನ (ಗು). ೧. ಮೊಳಕಾಲು ಮುಳುಗುವಷ್ಟು ಆಳವುಳ್ಳ ; ಮಂಡಿಯವರೆಗೆ ಬರುವ ; ಮೊಳಕಾಲುದ್ದವಾದ : ಶತಸಹಸ್ರ ಮು ಖಾ ವ ಹ ಜಾನುದಘ್ನ ದೀರ್ಘಕಾಂಭಃಕುಲ್ಯಾಪ್ರವಾಹಂಗಳಂ (ಆದಿಪು. ೮-೪೦ ವ) : ಪೆಣ್ಬಡೆ ನಿಂದುದು ಪೊಕ್ಕು ಜಾನುದಘ್ನೋರುದಘ್ನ ಕಟಿದಘ್ನ ನಾಭಿದಘ್ನಸ್ಥಳದೊಳ್ (ಅಗವಿ. ೧೪-೯೫) ; ಇಳಿದು ಮೊನೆ ಮುಂಚೆರಗನಗ್ರಕೆ ಬಲಿದು ಹೊಕ್ಕನು ಜಾನುದಘ್ನ ಸ್ಥಳವನು (ಕುವ್ಯಾಅ. ೨೩-೧೬). (ನಾ). ೨. ಮಂಡಿಯವರಗೂ ಬರುವುದು; ಮೊಳಕಾಲು ಮುಳುಗುವಷ್ಟು ಆಳವಾಗಿರುವುದು : ಜವನ ಡಾಮರವಾದುವು ಜಾನುದಘ್ನಮಾಮುವು ತರವಾರಿಯಿಂದಿಙಿದ ಲೋಹಿತವಾರಿಗಳಾಸವಾರಿಗಳ್(ಪಂಪಾಮಾ.೧೩-೬೦):ಸರಸ್ಸಂಕುಳಂ ಕಂಠದಘ್ನಂ ಬಿಟ್ಟಿತ್ತು ನಾಭಿದಘ್ನಂ . . . ಜಾನುದಘ್ನಂ (ಪಾರಪು. ೧೪-೨೯). [ಸಂ.]

ಜಾನುಮಂಜರಿ (ನಾ). ಕುದುರೆಯ ಮಂಡಿಯ ಕೀಲು.–ಸಂದು : ಅದಱಿಂದ ಮೇಲೆನಿಪ್ಪ ಮಂದಿ(ಡಿ)ಸಂದಿಗೆ ಜಾನುಮಂಜರಿಂಬಭಿಧಾನಂ (ಅಶ್ವಶಾ. ೯-೩೪). [ಜಾನು$_1$ + ಮಂಜರಿ ?]

ಜಾನುವಾರು, ಜನಾವರ, ಜಾನವಾರು (ನಾ). ದನ ; ಕಾಲ್ನಡೆ ; ಚತಂಪ್ಪಾದಿ : ಜಾನುವಾರುಗಳಿಗೆ ಹುಲ್ಲು, ಅಕ್ಕಚ್ಚು ಇಣಿ (ಬಡ್ಡಮಾ. ೧೩೮): ಜಾನುವಾರುಗಳ, ವಾಹನಗಳ, ದೋಣಿಗಳ ಅಥವಾ ಮನೆಯ ಸಾಮಾನುಗಳ ಬಾಡಿಗೆ (ಗ್ರಾಮಾಕ. ೧೬೪): ಕಾಡಲ್ಲಿ

ಎಮ್ಮೆ, ದನಕರು ಮೊದಲಾದ ಜಾನುವಾರುಗಳನ್ನು ಕಂಡು ಸಂತೋಷಪಟ್ಟಿತು (ಜಾನಗೀ. ೬೩). ಜನಾವರ : ಜನಾವರ ಮನೆಯಲ್ಲಿಟ್ಟುಕೊಂಡು ಕಷ್ಟಪಡುವುದಕ್ಕೆ ಅವರು ಅನೇಕ ಕಾರಣಗಳನ್ನು ಹೇಳುವರು (ಚಂದ್ರಕಾ. ೩೦) : ಜನರಿಗೂ ಜನಾವರಗಳಿಗೂ ತುಂಬಾ ತೊಂದರೆಯಾಗಹತ್ತಿತು (ಅನಂತ. ೬). ಜಾನವಾರು : ಜಾನವಾರುಗಳಿಂದ ಸಿಗುವ ಮಾಂಸವೂ ಹಾಲುಹೈನವೂ ಇಡಾಫೆ ಪ್ರದೇಶದ ಜನಗಳಿಗೆ ಸಾಲುವುದಿಲ್ಲ (ಏಶಿಸಂ. ೪೫).

[←ಪಾರ. ಹಿಂ. ಜಾನ್‌ವರ್ ; ಮರಾ. ಜನಾವರ್]

ಜಾನುಶೀರ್ಷಾಸನ(ನಾ). [ಯೋಗ] ಯೋಗಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು: ಮುಖ್ಯವಾದ ಕೆಲವು ಆಸನಗಳು . . . ೬ ಜಾನುಶೀರ್ಷಾಸನ (ಎಡ – ಬಲ ೨) (ಧಾರಚ. ೧೬೭). [ಜಾನು$_1$ + ಶೀರ್ಷ + ಆಸನ]

ಜಾನೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ : ಜಾಲಿ ಜಾನೆಯು ಬೋರೆ ತರೆಯು . . . ಬಹುಲತೆಗಳು ಕಿಕ್ಕಿಕಿಕ್ಕಿರಿದ ಕಾನನದೊಳು (ನವಮೋ. ೮–೯). [?]

ಜಾಪಕ (ನಾ). ೧. ಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ಜಪಿಸುವವನು ; ಜಪಮಾಡುವವನು: ಜಾಪಕರಿಗೆ ಸುಯೋಗಿಗಳಿಗೆ ಮಹಾಪೃಥುಲ ಪುಣ್ಯಂಗಳುಂಟು (ತಿಮ್ಮಕಾಂ. ೬–೭೭) : ಅಡ್ಡ ಮಲಗಿರುತ ಪರ್ಯಂಕದೊಳು ವಿಮಲ ಶಿವಮಂತ್ರಮಂ ಜಪಿಸಲಾಗದು ಜಾಪಕ (ರಾಘಚ. ೧೦–೧೧). ೨.=ಜಾಯಕ. ೩. ಕುಂಕುಮ : "ಕುಂಕುಮಂ . . . ಜಾಪಕಂ – ಈ ೭ ಕುಂಕುಮಂ" (ಹಲಾಯು. ೮೯–೩೮೯). [ಸಂ.]

ಜಾಪತ್ಕಾಲ (ನಾ). (ಉಕ) ಕಷ್ಟಕಾಲ ; ತೊಂದರೆಯ ಕಾಲ : ಅದರಂತೆಯು ಜಾಪತ್ಕಾಲ (ಅಶಕ್ತತೆಯ ಕಾಲ)ದಲ್ಲೂ ನಡೆದುಕೊಳ್ಳಬೇಕು (ಅಗರ. ೪೧). [ಜಾಪತ್ತು + ಕಾಲ]

ಜಾಪತ್ತು (ನಾ). (ಉಕ) ಕಷ್ಟ ; ಆಪತ್ತು. 'ಜಾಪತ್ಕಾಲ' ಪರಾ. [?]

ಜಾಪತ್ರಿ (ನಾ). = ಜಾಪತ್ತು : ಜಡ್ಡು ಜಾಪತ್ರಿ ಎಂದು ರಜಾ ಬೇಡಿ (ಧನಂಜ. ೪೧). [?]

ಜಾಪತ್ರೆ 'ಜಾಜಿಪತ್ರೆ' ನೋ.

ಜಾಪರ, ಚೋಪಾರ$_2$, ಜಾಪಾರ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸುಗಂಧ ಪದಾರ್ಥ ; ಕುಂಕುಮದ ಹೂವು ; ಕೇಸರಿ : ಪರಿಪರಿ ಕೇಸರಿಯ ಬಗೆಬಗೆ ಬೆರೆಸಿದ ಜಾಪರವ . . . ಶ್ರೀಹರಿಯ ಶಿರದಲ್ಲಿಟ್ಟು (ಪುರಂದ. ೫–೬೯–೯). ೨. ಅಜವಾನ ; ಓಮ ; ವಾದಕ್ಕಿ. ಚೋಪಾರ$_2$: (ಹ). ಜಾಪಾರ: ೨. ಜಾಪಾರ ನಾಮಂ ಯವಾನಿಯೆನಲ್" (ಮಂಗರಾ. ೪೧–೩೪).

[←ಅರ. ಹಿಂ. ಜಾಫ಼್‌ರಾನ್]

ಜಾಪಾರ 'ಜಾಪರ' ನೋ.

ಜಾಪಾಳ, ಜಾವಾಳ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ ಮತ್ತು ಅದರ ಬೀಜ; ಇದರ ಬೀಜಗಳನ್ನು ಸೇವಿಸಿದರೆ ಭೇದಿಯಾಗುತ್ತದೆ: ಸುಣ್ಣ, ಜಾವಾಳ . . . ಅರೆದು ಗುಂಜಾಪ್ರಮಾಣ ಕೊಡಲು ಶೀತಜ್ವರಗಳು ಮಾಣುವುವು (ವಿದ್ಯಾವಿ. ೩೮) ; ಇದರಲ್ಲಿ ಜಾಪಾಳವಂ ಧೂಪವ ಹಾಕಿ (ಸಕಲ್ಪ. ೧೭೯). ಜಾವಾಳ : (ಹ).

ಜಾಪಾಳದ ಶತ್ರೆ = ಜಾಪಾಳದ ಸೊಪ್ಪು : ವೃದ್ಧವೈದ್ಯರು ದಂತಿಯೆಂದರೆ ಜಾಪಾಳದ ಶತ್ರೆಯೆಂತಲೂ ಕೆಲರು ಕರೇಉಮ್ಮತ್ತವೆಂತಲೂ ಹೇಳುವರು (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೨೭) : **ಜಾಪಾಳವನ್ನು ಕೊಡು** = ಹೆದರಿಸು ; ಶಾಸ್ತಿಮಾಡು : ಅವನಿಗೆ ಸರಿಯಾಗಿ ಜಾಪಾಳವನ್ನು ಕೊಟ್ಟಿದ್ದೇನೆ. ಈಗ ತೆಪ್ಪಗಿದ್ದಾನೆ (ರೂಢಿ). 'ಜೇಪಾಳ' ಪರಾ. [<ಸಂ. ಜೇಪಾಲ]

ಜಾಪಾಳಮಾತ್ರೆ (ನಾ). ಜಾಪಾಳದ ಬೀಜದಿಂದ ತಯಾರಿಸಿದ ಗುಳಿಗೆ ; ವಿರೇಚನವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಮಾತ್ರೆ : ಹೊಟ್ಟೆ ಸರಿ ಇಲ್ಲವಾದರೆ ಒಂದು ಸಾಸಿವೆಯಷ್ಟು . . . ಜಾಪಾಳಮಾತ್ರೆ ತೆಯ್ದು ತೆಗೆದುಕೋ (ಸರಸ. ೫೫); ಜಾಪಾಳ ಮಾತ್ರೆ ವೈಕುಂಠ ಯಾತ್ರೆ (ಗಾದೆ).

[ಜಾಪಾಳ + ಮಾತ್ರೆ]

ಜಾಪು 'ಚಾಪು$_1$' ನೋ.

ಜಾಪುಗಾಲು 'ಚಾಪುಗಾಲು' ನೋ.

ಜಾಪುಹಾಕು (ಕ್ರಿ). ಮಾರುಗಾಲು ಹಾಕು ; ಚಾಪುಗಾಲು ಹಾಕು : ಎರಡು ಮೂರು ಜಾಪುಹಾಕಿ ಮತ್ತೆ ತಟ್ಟೂಕುದುರೆಯ ಕುಕ್ಕೋಟದ ನಡಿಗೆಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟನು (ಧರ್ಮಸಿ. ೩೨).

[ಜಾಪು (<ಚಾಪು$_1$) + ಹಾಕು (<ಪಾಯ್ಕು$_1$)]

ಜಾಪ್ಯ$_1$ (ನಾ). ೧. ಕಾಲಹರಣ; ತಡ ; ವಿಲಂಬ ; ಔದಾಸೀನ್ಯ : ಗೋಪ್ಯವೆ ಇದು ಜನಮಹಿಮೆಯೆಂದೆನುತಾಗ ಜಾಪ್ಯವ ಮಾಡದೆಯ್ದಿದರು (ಭರತ. ೬೭–೫) : ರೋಗಗಳು ಕಾಣಿಸಿದಲ್ಲಿಯೇ [ಜಾ]ಪ್ಯಮಾಡದೆ ಶೀಘ್ರದಲ್ಲಿಯೇ ಪ್ರತೀಕಾರವಂ ಮಾಡಬೇಕು (ಸಕಲ್ಪ. ೩೩) ; ಬೇರೆ ಮೂವರು ಯತಿಗಳು ಸಮ್ಮತಿಯನ್ನು ಕೊಡಲಿಕ್ಕೆ ಜಾಪ್ಯಮಾಡಲಿಲ್ಲ (ವಾಗ್ಮಿವಿ.೩೦೭). ೨. ಉದಾಸೀನ ಮಾಡುವವನು ; ಸೋಮಾರಿ ; ಆಲಸಿ : (ಹ).

[<ಸಂ. ಯಾಪ್ಯ]

ಜಾಪ್ಯ$_2$ (ನಾ). ಜಪಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಾದುದು; ಜಪಮಾಡಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ ಮಂತ್ರ : ಅಡಿಯಿಡುವುದೇ ಬಲವಪ್ಪುದು ಸತತಂ ನುಡಿವುದೆ ಜಾಪ್ಯಂ ಸಮತೆಯ ಮಜ್ಜನಮುಡರ್ವ ಸುಮನವೇ ಸುಮನಂ (ಉದ್ಭಟ. ೩–೪೩). [ಸಂ.]

ಜಾಪ್ಯಗಾರ (ನಾ). ಉದಾಸೀನಮಾಡುವವನು ; ಆಲಸಿ: (ಹ).

[ಜಾಪ್ಯ$_1$ + – ಕಾರ$_1$ (< – ಕಾಱ)]

ಜಾಫಲ 'ಜಾಯಿಫಲ' ನೋ.

ಜಾಬಯ್ಯೆ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾಕೆಯ ಹೆಸರು: ಶ್ರೀದಯಿತನ ಬಾಯಿಕನ ಮನೋದಯಿತೆಗೆ ಜಠರದೊಳೆಸೆದ ಜಾಬಯ್ಯೆಗೆ ತಾವಾದರ್ ತನಯರ್ (ಎಕ. II, ೧೩೯–೪ : 950). [?]

ಜಾಬಾದ (ಗು). ಮಿಗಿಲಾದ; ಮೇಲಾದ; ಅತಿಶಯವಾದ: ಯಾಕಂದರೆ ರಾಮಣ್ಣ ಕಾಕಾ ರಮಾ ಕಕ್ಕಿ ಈ ಜಾಬಾದ ಜಗಳಗಂಟ ಜೋಡಿಯ ಕೂಸದು (ಬಾಂಡಾಯ. ೯).

[←ಮರಾ. ಜಾಹಂಬಾಜ್, ಜಾಹಂಬಾದ್ ; ಪಾರ. ಜಾನ್‌ಬಾಜ್]

ಜಾಬಾಲ, ಜಾಬಾಳ$_1$ (ನಾ). ೧. ಆಡುಕುರಿಗಳನ್ನು ಮೇಯಿಸಿ ಜೀವಿಸುವವನು ; ಕುರುಬ. ೨. ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಮೋದದಿಂ ಜಾಬಾಲ ಕೈವಲ್ಯಾದಿ ಶಾಖೆಗಳೊಳ್ ಪ್ರವರ್ಧಿತವಾದ ಭಸ್ಮೈಶ್ವರ್ಯ ಪದವಿ ಸಮುಗ್ರವಾಯ್ತೆನಗೆ (ಬಸವು. ೪೩–೭೫): ಜಾಬಾಲ ಮೊದಲಾದವೇ ಶತೋಪನಿಷತ್ತುಗಳು (ವಿವೇಕ. ೪). **ಜಾಬಾಳ$_1$** : ೧. "ಜಾಬಾಳಃ, ಅಜಾಜೀವಃ-ಈ ೨ ಆಡಿನಿಂ ಬರ್ದುಂಕುವವಂ" (ಹಲಾಯು. ೭೩.೩೩೭). [ಸಂ.]

ಜಾಬಾಳ$_1$ 'ಜಾಬಾಲ' ನೋ.

ಜಾಬಾಳ$_2$ (ನಾ). ೧. ಜಾಳುಜಾಳಾದುದು. ೨. ನೀರಸವಾದುದು; ಶುಷ್ಕವಾದುದು : ಇಂಥ ಸಂಪ್ರದಾಯಶರಣ ವರ್ಣನೆಗಳಿಂದ ಕಾವ್ಯವು ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಜಾಬಾಳವಾಗಿದೆ (ಕಸಾಚ. ೧೮೪).

[←ಮರಾ. ಜಾಬಳಾ, ಜಾಭಳಾ]

ಜಾಬಿಕ್ಕು (ಕ್ರಿ). ವೇಗವಾಗಿ ಮುತ್ತಿಗೆ ಹಾಕು: ಲಾಲಾಮಹಾದೇಶಕಚ್ಯುತಂ ಜಾ[ಹಾಂ. ಚಾ]ಬಿಕ್ಕಿ ಜವಗತಿಯೊಳು ಕಂಕನೆಂಬಾ ಮಹೀಪಾಲನಂ ತುಂಡರಿಸಿ (ಪರಶು. ೩೯–೧೪).

[ಜಾಬು$_0$ + ಇಕ್ಕು]

ಜಾಬಿತಾ, **ಜಾಬಿತ್ತೆ**, **ಜ್ಯಾಬೀತೆ** (ನಾ). ೧. ಕಾಯಿದೆ; ಕಾನೂನು; ಕಟ್ಟಳೆ; ನಿಯಮ. ೨. ಪರವಾನಿಗೆ; ಅಪ್ಪಣೆಪತ್ರ; ಜ್ಞಾಪಕಪತ್ರ; ನಿವೇದನ ಪತ್ರ. ೩. ವಿವರಣೆ ಪಟ್ಟಿ; ಸರಕು ಸಾಮಾನುಗಳ ಪಟ್ಟಿ. **ಜಾಬಿತ್ತೆ**: ೧. ಈ ಜಾಬಿತ್ತ ಮೇರೆಗೆ ಐವಜು ವಸೂಲುಮಾಡಿಕೊಂಡು ನಿಮ್ಮ ತಾಲ್ಲೂಕಿನ ಸಾಗುವಳಿಗೆ (ಮಹಾವಂ. II, ೬೭). **ಜ್ಯಾಬೀತೆ**: ೧. ಶ್ರಯ ಭರ್ತಿ ಆದ ಮೇಲೆ ಜ್ಯಾಬೀತೆ ಮೇರೆಗೆ ಪೂರಾ ಕಂದಾಯ ತೆಗೆದು ಕೊಳ್ಳಬೇಕು (ಮಹಾವಂ. II, ೬೩).

[← ಅರ. ಜಾಬಿತಾ, ಜಾಬ್ತಾ ; ಹಿಂ. ಜಾಬ್ತಾ; ಮರಾ. ಜಾಬಿತಾ]

ಜಾಬಿತ್ತೆ 'ಜಾಬಿತಾ' ನೋ.

ಜಾಬು₁ (ನಾ). ತೆಂಗಿನ ಹೆಡೆಮೊಟ್ಟೆ ಮೇಲೆ ಬರುವ ನಾರು: ಜಾಬು ಎಬ್ಬಿ ಅದರಿಂದ ಹೊರೆಕಟ್ಟು (ರೂಢಿ). [?]

ಜಾಬು₂ (ನಾ). ಬುಡುಬುಡುಕೆಯವರು ಹೇಳುವ ಭವಿಷ್ಯ. 'ಜಾಬು ಕಟ್ಟು' ಪರಾ. [?]

ಜಾಬು₃ (ನಾ). ಸ್ಥಳ; ಗೊಂತು (?): ಹೋತ ತನ್ನ ಜಾಬಿನಲ್ಲಿ ಮಲಗಿದ್ದುದು ದೀಪವನ್ನೂ ಮನುಷ್ಯರನ್ನೂ ಕಂಡು ಎದ್ದು ನಿಂತು (ಕಾನೂರು. ೪೫೭). [?]

ಜಾಬುಕಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ೧. ಹಕ್ಕಿಶಕುನ ಮೊದಲಾದ ಕ್ರಮದಿಂದ ಭವಿಷ್ಯ ವನ್ನು ನಿರ್ಧರಿಸು,-ತಿಳಿಸು. ೨. ಭವಿಷ್ಯವನ್ನು ನುಡಿ: ನೀನು ಜಾಬುಕಟ್ಟಿದಂತೆಯೇ ಆಯ್ತಲ್ಲಯ್ಯ (ರೂಢಿ). [ಜಾಬು₂ + ಕಟ್ಟು₁]

ಜಾಬೆ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾಕೆಯ ಹೆಸರು: ಜಕ್ಕಬ್ಬೆ ತಂಗೆ ಜಾಬೆ ಕಲ್ಲ ನಿಱಿಸಿದಳ್ (ಎಕ. VIII, ಸೊರಬ. ೪೫೭-೭ ; 972). [<ಜಾಯಬ್ಬೆ?]

ಜಾಮ₁ 'ಜಾವ' ನೋ.

ಜಾಮ₂ (ನಾ). ಸುಡುವಿಕೆ ; ದಹನ. 'ಜಾಮಿಸು' ಪರಾ.

[<ಪ್ರಾ. ಝಾಮ]

ಜಾಮಾತ (ನಾ).=ಜಾಮಾತೃ: ಗಿರಿಸಾರ್ವಭೌಮ ಜಾಮಾತ (ಪ್ರಾಭರಾ. ೬-೧). [<ಸಂ. ಜಾಮಾತೃ]

ಜಾಮಾತೃ (ನಾ). ೧. ಮಗಳ ಗಂಡ; ಅಳಿಯ: "ತನ್ನ ಮಗಳ ಪತಿ ಜಾಮಾತೃವಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೯೩-೧೪): ಅಂತಾ ಸಂಗ್ರಾಮದೊಳ್ ತನ್ನನುಜ ತನುಜ ಜಾಮಾತೃವರ್ಗಂ ಪಡಲ್ವಟ್ಟಂತಾಗಳ್ ಮೊಟ್ಟಿಗೆ ಕಟ್ಟುರ್ವುದುಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೫-೫೦); ಪಿತೃವಿರಹದೆ ಜಾಮಾತೃವಿನ್ನಿರ್ಪನಲ್ಲಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೬-೪೩); ಇನ್ನೆವರಮೆಮ್ಮ ಮಾತಂ ಮನ್ನಿಸಿ ಜಾಮಾತೃವಿರ್ದನಿದೆ ಸಾಲ್ಗುಂ (ರಾಜಶೇ. ೯-೩೭). ೨. ಸಹೋದರಿಯ ಮಗ; ಸೋದರಳಿಯ: ಕಂಸ ನಿನ್ನ ಜಾಮಾತೃಗಳಿಂದೊಡಾವ ದುರಿತಂಗಳು ಮೆಯ್ಯೊಳ ಪೊರ್ದಲಂಜುಗುಂ (ಜಗವಿ. ೬-೬೦). [ಸಂ.]

ಜಾಮಾರು (ನಾ). ಅಂಚಿಲ್ಲದ ಬಣ್ಣದ ಉದ್ದವಾದ ಬಟ್ಟೆ; ಸಾಮಾನ್ಯ ವಾಗಿ ಕೆಲವು ಕಡೆ ವಿಧವೆಯರು ಉಡುವ ಅಂಚಿಲ್ಲದ ಸೀರೆ: (ಶ).

[←ತೆಲು. ಜಾಮಾರು]

ಜಾಮಿ (ನಾ). ೧. ಒಡಹುಟ್ಟಿದವಳು; ಸಹೋದರಿ. ೨. ಕುಲಾಂಗನೆ; ಪತಿವ್ರತೆ: "ಜಾಮಿ ಕುಳವಧೂ ಸ್ವಸೃನಾಮಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೧೪೯-೧೨೦); "ಸಹಭವೆಯುಂ ಪತಿವ್ರತೆಯುಮೆಂಬಿವು ಜಾಮಿಯೆನಿಕ್ಕು" (ನಾನಾರ. ೧೧೧). [ಸಂ.]

ಜಾಮಿತಿ (ನಾ). ರೇಖಾಗಣಿತ: ಸ್ಕೂಲಿನಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಕರಣ ಸಾಹಿತ್ಯ ಜಾಮಿತಿ ಗಳನ್ನು ಓದುವುದು ವಿದ್ಯೆಯಲ್ಲ (ಬಂಕಿಮ. ೪೭೮).

[<ಸಂ. ಜ್ಯಾಮಿತಿ]

ಜಾಮಿತ್ರ (ನಾ). [ಜ್ಯೋತಿ] ಲಗ್ನದಿಂದ ಏಳನೆಯ ಸ್ಥಾನ,-ಸಪ್ತಮ ಸ್ಥಾನ: ಜಾಮಿತ್ರಮೆಂದು ಸಪ್ತಮರಾಶಿ (ಜಾತತಿ. ೧-೩೩ ಅಡಿಟಿ). ೨. ಏಳನೆಯ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿರುವವನು: ಸಪ್ತಮಕೇಂದ್ರಗತ: ಓಮರಕ್ಕಿ ಭೃಗುಗೆ ಜಾಮಿತ್ರಮೆನಲ್ ಚಂದ್ರನನೆ [illegible] (ಜಟ್ಮಮ. ೭-೫೦). [ಸಂ.]

ಜಾಮಿನಿ (ನಾ). ಸಹೋದರಿ: "ಭಗಿನಿ ಜಾಮಿನಿ ಸ್ವಸೃವೆಂದೊಡೊಡ ಹುಟ್ಟಿದಳು" (ಮಂಗರಾ. ೯೩-೧೪). [?]

ಜಾಮಿಸು (ಕ್ರಿ). ಸುಡು; ದಹಿಸು: ಮೂವತ್ತು ಗಾವುದ × × × ದೆವಸ ದೊಳಿಯ್ದು ಅರಸನಂ ಜಾಮಿಸಿ ನುರಿವೃತ್ತಿಟ್ಟುದಂ ಕಣ್ಡು (ಸೌಇಇ. XI-1, ೧೧-೧೮ : 865); ಉರುತರ ಹರಿಚಂದನೇಂಧನ ನಿಕಾಯದಿಂ ರೋಹಿಣೇಯಂ ಜಾಮಿಸುತ್ತಿರೆ (ನೇಮಿಪು. ೧೪-೧೦೬ ವ); ಇಂಧನಂಗಳಂ ತರಿಸಿ ಆ ಮುನಿ ಯರ ಶರೀರಮಂ ಸಂಸ್ಕಾರವಿಧಿಯಿಂ ಜಾಮಿಸಿ (ಜೀವಸಂ. ೧೨೧-೬೬ ವ).

[ಜಾಮ₂ + -ಇಸು₃]

ಜಾಮೀನ್ 'ಜಾಮೀನು' ನೋ.

ಜಾಮೀನು, **ಜಾಮೀನ್** (ನಾ). ೧. ಈಡು; ಹೊಣೆ: ಖಂಡಣ ಹಣಕ್ಕೆ ಕೊಡಗಿನ ಸಂಸ್ಥಾನದ ದೊರೆಗಳ ಜಾಮೀನು ಹೇಳಿಸಿ (ರಾಜೇಂದ್ರ. ೬೩); ತಕ್ಕ ಜಾಮೀನು ಇಲ್ಲದೆ ಸಾಲ ಕೊಡುವುದೇ ಇಲ್ಲ (ಏಧಿಪ್ರ. ೯೧); ಇಸ್ಕೂಲಿಗೆ ಎಲ್ಲ ಬಿಟ್ಟು, ಜಾಮೀನು ನಿಲ್ಲಲೂ ಯಾರೂ ಮುಂದೆ ಬರಲಿಲ್ಲ (ಚಿಗುಬ. ೪೭). ೨. ಹೊಣೆಗಾರ; ಜವಾಬ್ದಾರಿ ಹೊತ್ತವನು: ನನ್ನ ಅಣ್ಣಂದಿರು ತಮ್ಮ ಒಬ್ಬ ಸ್ನೇಹಿತನಿಗೆ ಜಾಮೀನಾಗಿ ನಿಂತು (ಮಹಾಗ. ೩೩೩). **ಜಾಮೀನ್**: ೧. ದೇಣೇದಾರನು ಬರವಣಿಗೆಯ ಮೂಲಕವಾಗಿ ಸಾಕಾದಷ್ಟು ಜಾಮೀನ್ ಕೊಟ್ಟ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಅದನ್ನು ಆತನ ಸ್ವಾಧೀನದಲ್ಲಿಯೇ ಬಿಟ್ಟಿರ ಬಹುದು (ಗ್ರಾಮಾಕ. ೩೭). [←ಅರ. ಮರಾ. ಜಾಮೀನ್]

ಜಾಮೀನುಕರಾರು (ನಾ). ಒಬ್ಬ ವ್ಯಕ್ತಿಯು ಒಂದು ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಜಾಮೀನಾಗಿರುವುದಾಗಿ ಬರೆದುಕೊಟ್ಟ ಒಪ್ಪಂದ ಪತ್ರ: (Bond of Security. ಪಾರಿನಿ. ೯); ಜಾಮೀನುಕರಾರು ಬರೆದುಕೊಟ್ಟು ಅವನನ್ನು ಬಿಡಿಸಿಕೊಂಡು ಬಂದೆ (ರೂಢಿ). [ಜಾಮೀನು + ಕರಾರು₁ (<ಕರಾರ)]

ಜಾಮೀನುದಾರ, **ಜಾಮೀನ್ದಾರ** (ನಾ). ಜಾಮೀನಾಗಿರುವ ವ್ಯಕ್ತಿ; ಹೊಣೆಗಾರ: (ಮೈಗೆಜ.IV, ೭೭೩); ಅವನನ್ನು ಬಿಡಿಸುವಾಗ ಜೋಡಿದಾರರೇ ಜಾಮೀನುದಾರರಾಗಿದ್ದರು (ರೂಢಿ). **ಜಾಮೀನ್ದಾರ**: ಲಗ್ನಕಃ, ಪ್ರತಿಭೂಃ ೨ ಹೊಣೆಗಾರ, ಜಾಮೀನ್ದಾರ (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೨೭೫).

[ಜಾಮೀನು + -ದಾರ₄]

ಜಾಮೀನುಪತ್ರ (ನಾ).=ಜಾಮೀನುಕರಾರು: ರಂಗಣ್ಣನ ಮುಖಾಂತರ ನನಗೆ ಜಾಮೀನುಪತ್ರವನ್ನು ಬರೆಯಿಸಿ ಕೊಟ್ಟು ಇರುತ್ತಾನೆ (ಜಾಮವಂ. ೧೮೦). [ಜಾಮೀನು + ಪತ್ರ]

ಜಾಮೀನ್ದಾರ 'ಜಾಮೀನುದಾರ' ನೋ.

ಜಾಮು, **ಜಾಂ** (ನಾ). ಸಕ್ಕರೆ ಪಾಕದಲ್ಲಿ ಕುದಿಸಿ ಮಾಡಿದ ಹಣ್ಣಿನ ಪಾಕ: ಕಿತ್ತಳೆಹಣ್ಣಿನ ಸಿಪ್ಪೆಯಿಂದ ಕೂಡ ಜಾಮುಗಳನ್ನು ತಯಾರಿಸ ಬಹುದು (ಅಡುಸ. ೧೧೭). **ಜಾಂ**: ಸಕ್ಕರೆಯಿಂದ ತಯಾರಾದ ಜಾಂ ಮತ್ತು ಜಲ್ಲಿಗಳು ಈ ಸೂಕ್ಷ್ಮಾಣುಗಳ ಹಾವಳಿಯಿಂದ ಬಹಳ ಬೇಗ ಕೆಟ್ಟು ಹೋಗುವುವು (ಗೃಹವಿ. ೫೭). [← ಇಂ. Jam]

ಜಾಮೂನ್ 'ಜಾಮೂನು' ನೋ.

ಜಾಮೂನು, **ಜಾಮೂನ್** (ನಾ). ಹಾಲುಖೋವ ಮತ್ತು ಮೈದಾ ಹಿಟ್ಟಿನಿಂದ ಉಂಡೆಮಾಡಿ ತುಪ್ಪದಲ್ಲಿ ಕರಿದು ಸಕ್ಕರೆ ಪಾಕದಲ್ಲಿ ಹಾಕಿ ಮಾಡುವ ಒಂದು ಸಿಹಿತಿಂಡಿ: ಹುಲಿಪಿಕಾರಿ [illegible] ಜಾಮೂನು ತಿನ್ನುವಷ್ಟು, ಏತಕ್ಕೆ, ಅದಕ್ಕಿಂತ ಸುಲಭ [illegible] ಎನಿಸುತ್ತಿತ್ತು (ರಾಜುಕ. ೦೬). **ಜಾಮೂನ್**: ಜಾಮೂನ್, ಜಿಲೇಬಿ (ಮಹಾಂ. ೪೬). [←ಹಿಂ. ಜಾಮುನ್]

ಜಾಮೇಯ (ನಾ). ಒಡಹುಟ್ಟಿದವಳ ಮಗ; ಸೋದರಳಿಯ. [ಸಂ.]

ಜಾಯಕ (ನಾ). ಹಳದಿ ಬಣ್ಣದ ಅಗಿಲುಮರ ; ಶ್ರೀಗಂಧದ ಗುಂಪಿಗೆ ಸೇರಿದ ಒಂದು ಸುವಾಸನೆಯ ಮರ; ಕಾಲೇಯಕ. 'ಜಾಪಕ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಜಾಯಜಖಮು (ನಾ). ಹಿಂಸೆ ; ಕೊಲೆ : ದಿನವಂದಕ್ಕೆ ಅವರ ಕಡೆ ಐವತ್ತು ಅರವತ್ತು ಜನದ ಮೇಲೆ ಜಾಯಜಖಮು ಮಾಡುತ್ತ ಇರಲಾಗಿ (ರಾಜೇಂದ್ರ. ೨೨). [< ಜಾಯಾ + ಜಖಮು$_0$ (< ಜಖಂ)]

ಜಾಯಬ್ಬೆ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾಕೆಯ ಹೆಸರು: ನೀತಿಮಾರ್ಗ ಪೆರ್ಮ್ಮಾಡಿಯ ತಙ್ಗಿ ಜಾಯಬ್ಬೆಯವ್ವೊಳ್ (ಎಕ. XII, ಶಿರಾ. ೨೪-೧೮; 900). [? + ಅಬ್ಬೆ$_1$]

ಜಾಯಮಾನ (ಗು). ೧. ಹುಟ್ಟುತಕ್ಕ ; ಹುಟ್ಟಲಿರುವ ; ಉಂಟಾಗಲಿರುವ. (ನಾ). ೨. ಸ್ವಭಾವ ; ಹುಟ್ಟುಗುಣ ; ವಿಶಿಷ್ಟಗುಣ : ಪತನಕ್ಕೆ ಹೇತುವಾದ ತಪ್ಪು ಸಲಹೆಗಳನ್ನು ಕೊಡುವುದು ರಾಜನ ಜಾಯಮಾನದಲ್ಲಿ ಬಂದಿರಲಿಲ್ಲ (ನಟಸಾ. ೧೧೫) ; ಇಷ್ಟಾದರೂ ನಂಬುವ ಜಾಯಮಾನ ಅವನದಲ್ಲ (ವಿಕಾಸ. ೪): ಆದರೂ ಕನ್ನಡದ ಜಾಯಮಾನಕ್ಕೆ ಭಂಗ ಬಂದಿಲ್ಲ (ಸಮಾಲೋ. ೧೮). [ಸಂ.]

ಜಾಯಾ (ಗು). ೧. ಹಾಳಾದ ; ನಾಶವಾದ ; ಕೆಟ್ಟುಹೋದ ; ನಷ್ಟವಾದ. (ನಾ). ೨. ನಷ್ಟ ; ನಾಶ : ಅವನ ಆಸ್ತಿಪಾಸ್ತಿಯೆಲ್ಲಾ ಜಾಯಾ ಆಗಿ ಹೋಯಿತು (ರೂಢಿ).

ಜಾಯಾಮಾಡು=ನಷ್ಟಗೊಳಿಸು ; ಹಾಳುಮಾಡು : ಅವರ ಫೌಜನ್ನು ಹೊಡೆದು ಜಾಯಾಮಾಡಬೇಕು (ರಾಜೇಂದ್ರ. ೨೯).

[← ಅರ. ಮರಾ. ಜಾಯಾ]

ಜಾಯಾಜೀವ (ನಾ). ೧. ಹೆಂಡತಿಯ ಗಳಿಕೆಯಿಂದ ಜೀವಿಸುವವನು. ೨. ನಟ : "ಶೈಲಾಲಿ ನಟಂ ತಙಂ ಭರತಂ ಶೈಲೂಷಾಹ್ವಂ ಕೃಶಾಶ್ವಿ ಜಾಯಾಜೀವಂ" (ವಸುಕೋ. ೬೪-೬೪) : ಬಹುರೂಪಮಂ ತಳೆದು ಜಾಯಾಜೀವನೆಂತಂತೆವೋಲ್ ತಿಱಿಗುಂ . . . ಜೀವಂ ಭವಾರಣ್ಯದೊಳ್ (ವರ್ಧಮಾ. ೧೦-೫೧). [ಸಂ. (ಜಾಯಾ + ಆಜೀವ)]

ಜಾಯಾಜೀವಿ (ನಾ). ನಟ: ರಸಿಕರ್ ಬಣ್ಣಿಸೆ ಭಾವುಕರ್ ಪೊಗೞೆ ಜಾಯಾಜೀವಿಗಳ್ ಕೂರ್ತುಕೀರ್ತಿಸೆ (ಪುಷ್ಪಪು. ೧೨-೫೧). [ಸಂ. ಜಾಯಾಜೀವಿನ್]

ಜಾಯಾಸ್ಥಾನ (ನಾ). [ಜ್ಯೋತಿ] ಜನ್ಮಕುಂಡಲಿಯಲ್ಲಿ ಪತ್ನಿಯ ಶುಭಾಶುಭಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಸ್ಥಾನ ; ಜನ್ಮಲಗ್ನದಿಂದ ಏಳನೆಯ ಸ್ಥಾನ : ನನ್ನ ಭಾಗ್ಯದ ಜಾಯಾಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಮನ್ಮಥದೇವನ ಸಹಕಾರವೂ ನನಗೆ ಉಂಟೆಂದು ತಿಳಿದೆನು (ಇಶ್ಯಕ. ೪೪೯). [ಸಂ. (ಜಾಯಾ + ಸ್ಥಾನ)]

ಜಾಯಿ$_1$ 'ಜಾದಿ' ನೋ.

ಜಾಯಿ$_2$, ಝಾಯಿ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಚರ್ಮವಾದ್ಯ ; ಮೃದಂಗ. ೨. [ಸಂಗೀತ] ತಾಳವಿನ್ಯಾಸದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಕ್ರಮ: ಜಾಯಿ ಅನುಜಾಯಿಗಳ ಜೋಕೆ ತಪ್ಪದೆ (ವಿರೂಪಾ. ೬೨). 'ಅನುಜಾಯಿ' ಪರಾ.

ಝಾಯಿ: ೧. ಝುರ್ಝುರವೆಂಬ ಝಾಯಿ (ವಿವೇಕ. ೨೩೬). [?]

ಜಾಯಿಕಾಯಿ 'ಜಾದಿಕಾಯ್' ನೋ.

ಜಾಯಿಕಾಯಿಮರ, ಜಾಕಾಯಿಮರ (ನಾ). ರಫ್ತು ಮಾಡಲು ತಯಾರಿಸುವ ಪೆಟ್ಟಿಗೆಗಳಿಗೆ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ ಮತ್ತು ಅದರ ಹಲಗೆ : ಜಾಯಿಕಾಯಿಮರವು ತುಂಬಾ ಹಗುರವಾಗಿರುತ್ತದೆ (ರೂಢಿ). **ಜಾಕಾಯಿಮರ** : ಜಾಕಾಯಿಮರದ ಹಲಗೆಗಳು ಪಾರ್ಸಲ್ ಪೆಟ್ಟಿಗೆಗೆ ತುಂಬಾ ಉಪಯೋಗವಾದುವು (ರೂಢಿ).

[ಜಾಯಿ$_0$ + ಕಾಯಿ$_4$ (< ಕಾಯ್$_4$) + ಮರ$_1$]

ಜಾಯಿಪತ್ರ (ನಾ). =ಜಾಜಿಪತ್ರೆ: "ಕಾಲಕೂಟಃ–ಜಾಯಿಪತ್ರದ ಹಗಿನು" (ಒಷಧಿ. ೩೦). [ಜಾಯಿ$_1$ (< ಜಾದಿ) + ಪತ್ರ]

ಜಾಯಿಪತ್ರೆ 'ಜಾಜಿಪತ್ರೆ' ನೋ.

ಜಾಯಿಪಳ (ನಾ).=ಜಾಯಿಫಲ: "ಜಾಯಿಪಳಮಾ ಜಾತಿಪತ್ರೆಯುಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೪೩-೪೨) ; "ಜಾಯಿಪಳ – ಜಾತಿಫಲ" (ತದ್ಭಕೋ. ೧೫). [ಜಾಯಿ$_1$ (< ಜಾದಿ) + ಪಳ$_2$]

ಜಾಯಿಫಲ, ಜಾಫಲ, ಜಾಯಿಫಳ (ನಾ).=ಜಾದಿಕಾಯ್ : "ಜಾತಿಕೋಶಂ, ಜಾತಿಫಲಂ-ಈ ೨ ಜಾಯಿಫಲಂ" (ನಾಚಿರಾ ೧೨೪); "ಜಾತಿಸಾರಂ, ಜಾತಿಕೋಶಂ, ಜಾತಿಶೂಕಂ- ಈ ಮೂಱುಂ ಜಾಯಿಫಲ" (ಒಷಧಿ. ೬೨); ಜಾಯಿಫಲ, ಸೈಂಧವ, ನಾರಂಗಿ, ಹೊಂಗರುಗ . . . ಇವನ್ನು ಸಮಾನಂಗೊಂಡು ಚೂರ್ಣಮಂ ಮಾಡಿ (ವಿವ್ಯಪಿ. ೬೮). **ಜಾಫಲ** : ಅರ್ತಿಯಿಂ ವೀಳ್ಯಯುವ ಕರ್ಪೂರಮಿಶ್ರ ಜಾಫಲ ಜಾಪತ್ರ ಸಹ ಚರ್ವಿಸಿದ (ಪಚುಧಾ. ೨-೬೦) : ಕೊಟ್ಟು ಪನ್ನೀರ್ವೀಳ್ಯವನು ಮೆಲುಗೊಟ್ಟು . . . ಜಾಫಲ ಪತ್ರೆಯನು (ಜರಾಮಾ. ೮೮-೬). **ಜಾಯಿಫಳ**: "ಮಾಯಾಫಳಂ-ಜಾಯಿಫಳ" (ಒಷಧಿ. ೧೨೪) ; ಹಲಸಿನ ಹಣ್ಣಿನ ವಿಷಮಂ . . . ವಿಳಸಜ್ಜಾಯಿಫಳ ಹಿಂಗು ತಕ್ರಂ ಕಳೆಗುಂ (ಖಮದ. ೨-೮೪). [ಜಾಯಿ$_1$ (< ಜಾದಿ) + ಫಲ]

ಜಾಯಿಫಳ 'ಜಾಯಿಫಲ' ನೋ.

ಜಾಯಿಲ$_1$ (ನಾ). ನಾಯಿ; ಶುನಕ; ಸೊಣಗ: "ಜಾಯಿಲಂ ಕುಕ್ಕುರಂ" (ಕಕಸಾ. ೬-೧೦೮) ; ಝುಲುಮ್ಮೆನಲ್ ಸಡೆಯೆ ಚಾಳಿಪ ಜಾಯಿಲನಂತೆ ಮೊಕ್ಕಳಂಬಡುವ ಬದಂಗನಂ ದುರ್ಬೆಸನಿಯಲ್ಲದಳಾತನನೊಟ್ಟೆ ಸುಟ್ಟಪಳ್ (ಲೀಲಾವ. ೨-೬೦) ; ಮತ್ತಮವಱೊಳಗೊಂದು ಜಾತಿ ಜಾಯಿಲಂ ಪೋಗದೆ ನಿಂದು (ಗಿರಿಕ. ೧-೧೦೩ ವ); ಅಂತು ಸೊಕ್ಕಿದೆಕ್ಕಲಂ ದಕ್ಕದೆ ಬೇಂಟೆಯ ಜಾಯಿಲಂಗಳವಿರ್ಕಡೆಗೆಯ್ದು ಪಾಯ್ದು ಪೋಗುತ್ತಿರೆ (ಹಮ್ಮೀರ. ೪-೪೬ ವ): ಜಾಯಿಲಂಗಳಂ ಕೂಡಿ ನಡೆತಂದು ನೆರೆದರು (ರಾಮಾಶ್ವ. ೮೪-೧).

[ದೇ.॥ ತೆಲು. ಜಾಗಿಲ]

ಜಾಯಿಲ$_2$(ನಾ). ಜಾತಿಯ ಕುದುರೆ; ಉತ್ತಮವಾದ ಕುದುರೆ: ಜಾಯಿಲವೊಂದೆರಡೆಂದು ತೋಱೆ ನೆಟ್ಟನೆ ಪದಿನೆಂಟು ಕೋಟಿವರೆಗಂ ತಳರ್ದತ್ತು ತುರಂಗಸಾಧನಂ (ಆದಿಪು. ೧೧-೩೧) : ಆಯೆಡೆಗೆ ನೀರುಣಲ್ಬರೆ ಜಾಯಿಲಂ (ಯಶೋಧ. ೩-೬೫) : ಆಯುಧಂಗಳ ಬಿಸುಟು ಕರಿರಥ ಜಾಯಿಲಂಗಳನಿಳಿದು ಬದುಕುವುಪಾಯವೆಂದಸುರಾರಿ ಸಾಱಿದನಂದು ಕೈನೆಗಹಿ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೧೯-೩೬). 'ಜವಾಯಿಲ', 'ಜಾತ್ಯಶ್ವ' ಪರಾ. [?]

ಜಾಯು (ನಾ). ಔಷಧಿ; ಮದ್ದು: "ಭೇಷಜಮೌಷಧಮಗದಂ ಭೇಷಜ್ಯಂ ಜಾಯು ತಂ[ತ್ರ]ಮಂತೇಕಾರ್ಥಂ" (ವಸುಕೋ. ೬೪-೪೨) ; "ಭೈಷಜ್ಯಂ, ಭೇಷಜಂ, ಜಾಯುಃ, ಅಗದಂ, ತಂತ್ರಂ, ಔಷಧಂ–ಈ ೬ ಮರ್ದು" (ಹಲಾಯು. ೧೦೦-೪೫೯). [ಸಂ.]

ಜಾಯೆ (ನಾ). ಮಡದಿ ; ಹೆಂಡತಿ ; ಪತ್ನಿ : ಇರ್ದುದೊಂದು ಶುಕಂ ತನ್ನಯ ಜಾಯೆವೆರಸು (ಕಾದಂಪೂ. ೧೩೨) ; ಜೀಯೆನುತ ಹರಿದೈದಿ ರಾಮನ ಜಾಯೆಗೆಱಗಿದ ಕೈಯ ಮುಗಿದು (ತೊರಿರಾ. ೪೩-೩); ನಿದ್ದೆ ಬಾರದೆ ಸುಮ್ಮನುರುಳಾಡುವಳು ಜಾಯೆ ಸುಖನಿದ್ರೆಗೈವುದು ಹಳ್ಳಿ (ಗಾಥಾಸ. ೮-೩೧). [ಸಂ. ಜಾಯಾ]

ಜಾರ (ನಾ). ಹಾದರ ಮಾಡುವವನು; ಹಾದರಿಗ; ಮಿಂಡ; ಉಪಪತಿ: "ಉಪಪತಿ ಜಾರಂ" (ವಸುಕೋ. ೫೬-೨೫) : "ಹಾದರಿಗನುಪಪತಿ ಜಾರನೆನಿಸಿಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೬೨-೨೨) ; ಜಾರಚೋರವೀರರ ಕಥೆಯಂತೆ ಬಾಯ್ಸವಿಯ ಮಾತುಗಳಂ ಬಱಿಕೆಯ್ದು ಚರ್ಚೆಯಲ್ಲ (ಅನಂಪು. ೧-೩೬) ; ಚೋರನನು ಕಂಟಕನ ಪಿಸುಣನ ಜಾರನನು ಷಂಡನನು . . . ದೂರದಲಿ ವರ್ಜಿಸುವುದು (ಕುವ್ಯಾಉ. ೯-೪೬) : ಸರಿಯೆ ನಿನಗಿವ ಜಾರ ತೆಗೆ (ತೊರಿರಾ. ೨-೧೬) ; ತಸ್ಕರ ಜಾರ ವೀರವಿಟ ವೇಶ್ಯಾಕಾವ್ಯಮಂ ಕೇಳ್ದು ಮೆಯ್ಯ್ ಮಱೆವರ್ ಪುಣ್ಯಪುರಾಣದತ್ತಳಸರಯ್ಯೋ (ರತ್ನಾಕ. ೮೬). [ಸಂ.]

ಜಾರಕರ್ಮಿ (ನಾ). ಹಾದರಿಗ ; ವ್ಯಭಿಚಾರಿ : ಆ ಇಂದ್ರನೇ ಜಾರಕರ್ಮಿಯಾದನೆಂದು ಹೇಳುವ ಪುರಾಣಗಳು ಹೊರಡುತ್ತವೆ (ಕರ್ನಾಟ. ೩೬). [ಸಂ. ಜಾರಕರ್ಮಿನ್]

ಜಾರಜ (ನಾ). ಜಾರನ ಸಂಬಂಧದಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದವನು ; ಹಾದರದಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದವನು. [ಸಂ.]

ಜಾರಜಾತ (ನಾ).=ಜಾರಜ : "ಉಪಪತಿ ಜಾರನವಂಗಳಿಯೆ ಪುಟ್ಟಿದಂ ಜಾರಜಾತನಾತಂ ಕುಂಡಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೫೬-೨೫); ದುರ್ಜನರ ಜಾರಜಾತರ ವಿಜಾತಿಗಳ್ಗೆ ಯೋಗ್ಯಮಪ್ಪಯೋಗ್ಯಮಂ ಗೆಯ್ದರೆಂದು ಪಾರ್ವರ ಸಭೆಯ ನಡುವೆ ನುಡಿದೊಡೆ ವಾಯುಭೂತಿಯುಂ ಮುಳಿದು (ವಡ್ಡಾರಾ. ೮-೧೪). [ಜಾರ + ಜಾತ]

ಜಾರಟೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹುಳು ; ಕಪ್ಪರಟೆಟ್ಟೆ ; ಬೆಟ್ಟಿಬೆನಕ (ಉಕ) : ಹೊಸ ಜೀವನವನ್ನು ವೇಗದ ಹೆಜ್ಜೆಗಳನ್ನು ಕಂಡರೆ ನಾವು ಇರುವೆಯಂತೆ ಅಲ್ಲ, ಜಾರಟೆಯಂತೆ . . . ಕಾಲಿಡುತ್ತಿದ್ದೇವಲ್ಲ (ಕನ್ನನು. I, ೦೩೩). [?]

ಜಾರಣ (ನಾ). ಅರಗುವುದು ; ಜೀರ್ಣವಾಗುವುದು. 'ಜಾರಣಂಗೈ' ನೋ. [ಸಂ.]

ಜಾರಣಂಗೈ (ಕ್ರಿ) ಅರಗಿಸಿಕೊಳ್ಳು ; ಜೀರ್ಣಮಾಡಿಕೊಳ್ಳು : ಎಲ್ಲರ ಭೀತಿಗೊಳಿಸಿ ಬಾಧಿಸುತ ತಿನುವ ಜಾರಣಂಗೈವ ರಾವಣನನುಜ (ವೆಂಕಾರಾ. ೨-೩೬-೫). [ಜಾರಣ + ಕೈ$_1$ (<ಕೆಯ್$_1$)]

ಜಾರತನ (ನಾ). ಹಾದರ; ವ್ಯಭಿಚಾರ : ಜಾರತನದಲಿ ಸುರಪ ಧರಿಸನೆ ಸಾವಿರಾಲಿಗಳ (ಕಾಶಿರಾ. ೦೪-೧೫) ; ಕೇವಳವು ಸಲೆ ಜಾರತನಗಳ ಕಾವಿಸಿಹರವರವರ ಮಾರ್ಗದ ಭಾವವಲ್ಲದೆಯರದು ದುರ್ಗುಣ ದೇವರೊಳು ನಿರುತಾ (ಜನಸಾ. ೦೦). [ಜಾರ + -ತನ]

ಜಾರತೆ (ನಾ). = ಜಾರತನ : ಗೋಪೀಕೃಷ್ಣನಿಗೆ ಪುರಾಣದಲ್ಲಿ ಜಾರತೆಯ ಕೋಡು ಮೂಡಿಸಿದ "ಪುಟ್ಟವಿಧವೆ"ಯ ಬಗ್ಗೆ ನಾನೇನು ಹೇಳಲಿ (ಸಖೀಗೀ. ೬, ಟಿಪ್ಪಣಿ). [ಸಂ. ಜಾರತಾ]

ಜಾರತ್ವ (ನಾ). = ಜಾರತನ : ಪತ್ನಿಯ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಜಾರತ್ವಶಂಕೆಯನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಂಡು ಹೊಂದತಕ್ಕ ಮನೋವ್ಯಥೆಯು ಅತ್ಯಧಿಕವಾದುದು (ಕವಿಕ. ೩೬). [ಸಂ.]

ಜಾರನಾರಿ (ನಾ). ಹಾದರ ಮಾಡುವ ಹೆಣ್ಣು : ಇರುಳೊಳ್ ಜಾರನಾರೀಕದಂಬಂ (ಆಗವಿ. ೪-೨೯). [ಜಾರ + ನಾರಿ$_2$]

ಜಾರಮುಜಟ್ಟೆ (ನಾ). ಸೋಮಾರಿತನ; ಔದಾಸೀನ್ಯ; ಆಲಸ್ಯ: ಚೆನ್ನಣ್ಣನ ಹಸ್ತಗುಣ ಒಳ್ಳೇದು. ಅವನು ಜಾರಮುಜಟ್ಟೆಯವನು ಅನ್ನೋದು ಒಂದೇ. (ಬೆಂಗಾಳ್ಯ. ೦೫೦). [?]

ಜಾರಲ್ಕು (ನಾ). ಪತನ ; ಸಾವು (?) : ನೀಂ ಪೊಗಟಿದೆ × × ತೆ ಪಡಿವನ್ನ ಮ್ಮಾಡಿದಂ ಪೊಗಟಿವೆಟಿಗನ ಜಾರಲ್ಕು ಕೇಳ ವೆಂಜ್ಜೆಟಿಲ್ಲಂ ಪೊಗಟಲ್ಕೆ ವೀಜನ ಸಾವು ಕತೆಯಾಗಿ ಪರೆದುದು ಮೂರುವೀಲೋಕದೊಳಗಲ್ಲ (ಸೌಇಇ. IX-1, ೩೦-೦೪; ೯೬೬). [<ಜಾಱು$_1$]

ಜಾರವನಿತೆ (ನಾ). ಹಾದರ ಮಾಡುವ ಹೆಂಗಸು ; ಹಾದರಗಿತ್ತಿ ; ವ್ಯಭಿಚಾರಿಣಿ : ಮುಗುಳುನಗೆಯುಲಿ ಜಡಿದು ಜಾಱುವ ಜಾರವನಿತೆಯು ಗೊಡವೆಗೊಳಗಾಗದವರುತ್ತಮಪುರುಷರುಗಳು (ಕುವ್ಯಾ.ಉ. ೪-೮೧). [ಜಾರ + ವನಿತೆ]

ಜಾರವೆಣ್ (ನಾ). = ಜಾರವನಿತೆ : ಗಂಡರ ಮನವನೊಲಿಸಿಕೊಂಬುದಿದು ಜಾರವೆಂಡಿರಿಂಗಟ್ಟರಿಯಲ್ಲ (ಕುರಾಸಾಂ. ೨೫-೧೬). [ಜಾರ + ಪೆಣ್]

ಜಾರಸ್ತ್ರೀ (ನಾ). = ಜಾರವನಿತೆ : ತಳದರ್ಪಾತ್ಮಾಲಯದಿಂದಿರುಳ್ ಸುಟಿವ ಜಾರಸ್ತ್ರೀಯ ವಕ್ತ್ರೇಂದುವಂ . . . ಕಂಡು (ಆಗವಿ. ೪-೨೮) ; ಜಾರಸ್ತ್ರೀಯರ ಕೂಡಿ ಅವರೊಳು ಪೋರಮಾತುಗಳಾಡಿ (ಗಗಶಾ. ೦೪-೨). [ಜಾರ + ಸ್ತ್ರೀ]

ಜಾರಿ (ನಾ). ಆಚರಣೆ; ಅನುಷ್ಠಾನ; ಕಾರ್ಯರೂಪ; ಚಾಲತಿ: ಹಾಲಿ ಯಿನಾಮತ್ತಿಯಲ್ಲು ಜಾರಿಯಿರುವುದು (ಮೈಆರಿ. ೧೯೩೪, ೫೨-೯; 1812) ; ಆಗಿನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಜಾರಿಯಲ್ಲಿದ್ದ ಕೆಲವು ಗೌಣ ಸಿದ್ಧಾಂತಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ವಿಮರ್ಶಿಸಿ ಖಂಡಿಸಿರುವರು (ತತ್ವಪ್ರಾ. ೩೦೫).

ಜಾರಿಗೆ ತರು=ಕಾರ್ಯಗತ ಮಾಡು:ಅದರ ಉಪಬಂಧಗಳನ್ನು ಜಾರಿಗೆ ತರುವುದಕ್ಕಾಗಿ . . . ಅವಶ್ಯವಾಗಬಹುದಾದಂಥ ಉಪಬಂಧಗಳು (ಭಾರಾನ. ೩) : ವಿಚಾರಣಾ ಸಮಿತಿಯವರು ಕೊಟ್ಟಿರುವ ತೀರ್ಪನ್ನು ಜಾರಿಗೆ ತರಕೂಡದೆಂದು ಈಗಲೇ ಅವರಿಗೆ ಬರೆದು ಕಳುಹಿಸುತ್ತೇನೆ (ಪ್ರಕಾಪ. ೬೪). ಜಾರಿಮಾಡು = ಜಾರಿಗೆ ತರು : ವಾರಂಟ್ ಜಾರಿಮಾಡೇ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ (ಬೆಂಗೂಲಿ. ೯೦) : ಆಜ್ಞೆಯನ್ನು ಜಾರಿಮಾಡಕೂಡದು (ದೌಲತ್. ೩೬೪); ಈ ವಾರಂಟು ಕೊಲೆಯ ಅಪರಾಧದಿಂದ ಜಾರಿಮಾಡಿದ್ದಾರೆ (ಜಮಿನ್ನಾ. ೧೫೫). ಜಾರೀಭಟವಮಾನ್ಯ = (ಈಗಲೂ ಜಾರಿಯಲ್ಲಿರುವ) ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಪೌರುಷವನ್ನು ತೋರಿಸಿದ ಯೋಧನಿಗೆ ಕೊಡುವ ದತ್ತಿ,-ಮಾನ್ಯ : ಪುರ್ನಸಾಗರ ಹೋಬಳಿ ವೈಕಿ ಗೊಲ್ಲಹಳಿ ಬಳಿಯ ನಮಗೆ ನಡಿಯುವ ಜಾರೀಭಟವಮಾನ್ಯ ಹೊಲ ಕೊಟ್ಟು ಯಿದೆನೆ (ಎಕ. X (8), ಚಿಕ್ಕಬ. ೭೬-೫ : ?). [←ಅರ. ಹಿಂ. ಮರಾ. ಜಾರೀ]

ಜಾರೀಇನಾಂ (ನಾ). ಅಮಲಿನಲ್ಲಿರುವ ಭೂಮಿಯೇ ಮೊದಲಾದ ದತ್ತಿ,-ಇನಾಮತಿ : (ಮೈಗೆಜ. IV, ೭೬೨). [ಜಾರಿ + ಇನಾಂ]

ಜಾರೀಇನಾಂತಿ, ಜಾರೀಇನಾಮತಿ, ಜಾರಿಯಿನಾಪಂತಿ, ಜಾರಿಯಿನಾಮತ್ತಿ (ನಾ). ಜಾರಿಯಲ್ಲಿರುವ (ಕಂದಾಯವಿಲ್ಲದಂತೆ) ಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಕೊಟ್ಟಿರುವ ಜಮೀನು,-ದತ್ತಿ: (ರೈಸಗೆ.II,೫೫೦). ಜಾರೀಇನಾಮತಿ: (ಮೈಗೆಜ. IV, ೭೬೨). ಜಾರಿಯಿನಾಮತಿ : ಜಾರಿಯಿನಾಮತಿ ಸದರಿ ತಪಶೀಲ ಮೇರಿಗೆ (ಮೈಆರಿ. ೧೯೩೯, ೪೨-೪೫; 1825). ಜಾರಿಯಿನಾಮತ್ತಿ : ಜಾರಿಯಿನಾಮತ್ತಿ ೨೪ (ಮೈಆರಿ. ೧೯೩೯, ೪೨-೬೦ : 1825). [ಜಾರಿ + ಇನಾಂತಿ]

ಜಾರೀಇನಾಮತಿ 'ಜಾರೀಇನಾಂತಿ' ನೋ.

ಜಾರಿಕೆ (ನಾ). ೧. ಕೆಳಗೆ ಸುರಿಸುವ ಗುಣ,-ಬೀಳಿಸುವ ಗುಣ; ಜಾರುವುದು : "ಏಪಣಂ, ಏಪಣೀಯಂ-ಈ ೨ ಜಾರಿಕೆ" (ಕಾಶಕ್ಕ. ೦೨೦) ; ದಡದಲ್ಲಿ ಜಾರಿಕೆ ಇದ್ದದ್ದರಿಂದ . . . ಕೆಸರಲ್ಲಿ ಬಿದ್ದುಬಿಟ್ಟನು (ಇಪ್ಪಕ. ೫೫). ೨. ನುಣುಚಿಕೊಳ್ಳುವುದು ; ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು : ರೋಹಿಣಿ ಜಾರಿಕೆಯ ಉತ್ತರ ಕೊಟ್ಟಳು (ರಂಗರೋ. ೨೮) ; ಬೌದ್ಧಿಕತೆಯು ಆ ಎಲ್ಲೆಗಳ ಮೇಲಿಂದ ಒಂದು ಪ್ರಕಾರದ ಅನಿರೀಕ್ಷಿತವಾದ ಜಾರಿಕೆಯನ್ನು ಸಾಗಿಸಿರುವುದು (ಪ್ರಬಂಧ. ೧೩೪). [ಜಾರು$_2$ (<ಜಾಱು$_2$) + -ಇಕೆ]

ಜಾರಿಗೆ (ನಾ). ಹುಳಿಹಣ್ಣು ಬಿಡುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ : (೬). [←ತುಳು. ಜಾರೆ]

ಜಾರಿಣಿ (ನಾ) = ಜಾರವನಿತೆ : ಮುನ್ನ ತಾ ಜಾರಿಣಿಯಾಗಿ ಕುಲಧರ್ಮವನೀಗಿ (ಕರ್ಣಾಕ. ೫೯); ಜಾರಿಣಿ ಸಂಕೇತಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ ಹೋಗುವಂತೆ ಹೊರಟೇಬಿಡುತ್ತೇನೆ (ಭಾರದ. ೨೫). [ಸಂ. ಜಾರಿಣೀ]

ಜಾರಿಯಿನಾಮತಿ 'ಜಾರೀಇನಾಂತಿ' ನೋ.

ಜಾರಿಯಿನಾಮತ್ತಿ 'ಜಾರೀಇನಾಂತಿ' ನೋ.

ಜಾರಿಸು 'ಜಾಱಿಸು' ನೋ.

ಜಾರು$_1$ 'ಜಾಱು$_1$' ನೋ.

ಜಾರು$_2$ 'ಜಾಜು$_2$' ನೋ.

ಜಾರು$_3$ (ನಾ). ಕಣ್ಣಿನ ಕೊಳೆ ; ಪಿಚ್ಚು ; ಪಿಸುರು : ಕಿವಿಯಲ್ಲಿ ಗುಗ್ಗೆ ಕಣ್ಣಿನಲ್ಲಿ ಜಾರು ಮೂಗಿನಲ್ಲಿ ಸುರಿವ ಸಿಬುಳು ಸಿಂಬಳ (ಸಿದ್ಧೇವ. ೫೦-೧೪೩) ; ಒಂದು ದಿವಸ ಬಿಸಿಲೊಳು ಪೋಗಿ . . . ಮಿಗೆ ಮಲಮೂತ್ರಲಾ ಕಣ್ಣಿಂದ ಸುರಿವ ಜಾರಿನಿಂದ (ನೇಮಿಸಂ. ೭-೧೦೩). [?]

ಜಾರುಕವಾಟ (ನಾ). "ಅಡ್ಡಲಾಗಿ ಸರಿದು ಕಂಡಿಯನ್ನು ಮುಚ್ಚುವ ಅಥವಾ ತೆರೆಯುವ ಕವಾಟ" (Slide-valve. ಇಂಕನಿ) : ಉಗಿಯನ್ನು ಕೋಶದೊಳಕ್ಕೆ ಪ್ರವೇಶಿಸಲು ಬಿಡುವ ದ್ವಾರಗಳನ್ನು ಮುಚ್ಚಿ ತೆರೆಯುವ ಕೆಲಸ ಜಾರುಕವಾಟದ್ದಾಗಿರುತ್ತದೆ (ವಿಜ್ಞಾವಿ. ೪೮).

[ಜಾರು$_1$ (<ಜಾಋು$_1$) + ಕವಾಟ]

ಜಾರುಗಣ್ಣು (ನಾ). ಪಿಸುರು ತುಂಬಿರುವ ಕಣ್ಣು ; ಕೊಳೆಯಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ಕಣ್ಣು ; ಪಿಚ್ಚುಗಣ್ಣು : ಕರಕಷ್ಟ ಜಾರುಗಣ್ಣಂ ಜಲಜದಳ ವೆಂಬರೆಲೆ ಗುರುವೆ ಕವಿಗಿವಿಗಳು (ಷಡಲ. ೩-೫೪) ; ಕಾವುಗಣ್ಣು, ಉಷ್ಣ ಗಣ್ಣು, ನೀರುಗಣ್ಣು, ಜಾರುಗಣ್ಣು, ಸಂಜೆಗಣ್ಣು (ಬುಕಸ. ೩೩೮).

[ಜಾರು$_3$ + ಕಣ್ಣು (<ಕಣ್)]

ಜಾರುಗಲ್ಲು 'ಜಾಋುಂಗಲ್' ನೋ.

ಜಾರುಗಾಡಿ (ನಾ). ಹಿಮಾವೃತವಾದ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಜಾರಿಕೊಂಡು ಹೋಗುವ, ಚಕ್ರವಿಲ್ಲದ ಬಂಡಿ ; ಜಾರುಬಂಡಿ : ಹಳ್ಳಿಯೊಂದಕ್ಕೆ ಹೋಗುವ ಸಲುವಾಗಿ ಜಾರುಗಾಡಿಯೊಂದನ್ನು ಬಾಡಿಗೆಗೆ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ದಾರಿ ಅವನು ತಿಳಿಸಿದನು (ಪುನರು. ೫೧೮).

[ಜಾರು$_1$ (<ಜಾಋು$_1$) + ಗಾಡಿ$_3$]

ಜಾರುಗುಂಡಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮಕ್ಕಳಾಟ; ಇಳಂಕಲ ಮೇಲೆ ತೆವಳುತ್ತಾ ಜಾರುವ ಆಟ : ಕರೆಯ ಒಡ್ಡಿನ ಮೇಲೆ ಕುಳಿತು ಜಾರುಗುಂಡಿ ಆಡುವರು (ಅಲ್ಪವಿ. ೧೦೩) ; ಜಾರುಗುಂಡಿ ಆಡುವ ಮಕ್ಕಳಂತೆ ನುಸುಳಿಕೊಂಡು ಕೆಳಗೆ ಹೋದಂತೆ ಸೊಗಸು ಹೆಚ್ಚು (ಗಾಳಿಪ. ೫೮).

[ಜಾರು$_1$ (<ಜಾಋು$_1$) + ಕುಂಡಿ$_1$ (<ಕುಂಡೆ$_1$)]

ಜಾರುಗುಪ್ಪೆ (ನಾ). ೧. ಮಕ್ಕಳ ಆಟಕ್ಕಾಗಿ ಕಟ್ಟಿರುವ ಜಾರುಬಂಡೆ : ಪುಷ್ಪಶರನ ಕಾಂತೆ ನಲಿದಾಡುವ ಜಾರುಗುಪ್ಪೆಯಂದದಲಿ ರಂಜಿಸುತ ಒಪ್ಪುವ ಪೊಱವಾಱ ನೀಱನ ಕರ ಬಿಗಿಯಪ್ಪಿಕೊಂಬೆನು (ಕಂನವಿ. ೯-೧೦೮) ; ಕಾಮನ ಬಿಲ್ಲಿನ ಜಾರುಗುಪ್ಪೆಯೊಳು ಜಾರುತ ಬಂದಳು ಮುಗಿಲಿಂದ (ಅಹಲ್ಯ. ೪-೧೧). ೨. ಜಾರುಬಂಡೆಯ ಆಟ : ಜಾರುಗುಪ್ಪೆ ಆಡುವುದು, ಓಡುವುದು—ಇವೇ ಮುಂತಾದವುಗಳನ್ನು ಮಾಡಲು ಪ್ರೋತ್ಸಾಹಿಸಬೇಕು (ಶಿಕ್ಷದ. ೧೦೮). [ಜಾರು$_1$ (<ಜಾಋು$_1$) + ಕುಪ್ಪೆ$_1$]

ಜಾರುಗೊರಡು (ನಾ). "ಭಾರವಸ್ತುಗಳನ್ನು ಸಾಗಿಸಲು ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಉರುಳೆ" (Runner. ಇಂಕನಿ).

[ಜಾರು$_1$ (<ಜಾಋು$_1$) + ಕೊರಡು$_1$ (<ಕೊಱಡು)]

ಜಾರುದಾರಿ (ನಾ). ಹೆಜ್ಜೆಯ ಹಿಡಿತ ತಪ್ಪಿಸುವ ಹಾದಿ : ಮೊದಲೆ ಮಳೆಗಾಲ, ಬೆಟ್ಟದ ಜಾರುದಾರಿಯಲ್ಲಿ ಹೋಗುವುದು ಕಷ್ಟ (ರೂಢಿ). ೨. (ಅಲಂ) ಅಪಾಯಗಳನ್ನುಳ್ಳ ವ್ಯವಹಾರ ಮಾರ್ಗ : ಆದರೆ ಈ ದಾರಿ ಜಾರುದಾರಿ ಎಂಬ ಎಚ್ಚರು ಮಾತ್ರ ಬೇಕು (ಕವನಿ. ೨೯).

[ಜಾರು$_1$ (<ಜಾಋು$_1$) + ದಾರಿ]

ಜಾರುನಡಿಗೆ (ನಾ). ಕುದುರೆಯ ಒಂದು ಬಗೆಯ ನಡಿಗೆ,–ಗತಿ : "ಬಿಗುನಡೆ, ಜಾರುನಡಿಗೆ, ನಿಡುನಡಿಕೆ, ವಲ್ಗಿತಂ, ಪ್ಲುತಂ ಈ ನಡಿಕೆಗಳೈದೂ ಅಶ್ವಧಾರೆಗಳು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೨೦೫).

[ಜಾರು$_1$ (<ಜಾಋು$_1$) + ನಡಿಗೆ$_1$ (<ನಡಗ)]

ಜಾರುಬಂಡಿ (ನಾ). = ಜಾರುಗಾಡಿ : ಜಾರುಬಂಡಿಗಳ ಪಂಕ್ತಿ . . . ಗಿಡ್ಡನೆಯ ಫರ್‌ಮರಗಳ ನಡುವೆ ಬಿರುಬಿರನೆ ಉರುಳುತ್ತಿದೆ (ಪುನರು. ೩೩೧).

[ಜಾರು$_1$ (<ಜಾಋು$_1$) + ಬಂಡಿ]

ಜಾರುಬಂಡೆ (ನಾ). = ಜಾರುಗುಪ್ಪೆ ೧ : ಜಾರು ಬಂಡೆಯ ಮೇಲೆ ಕುಳಿತು ಜಾರಿದೆ (ನೆಲಮು. ೬೪-೩). [ಜಾರು$_1$ (<ಜಾಋು$_1$) + ಬಂಡೆ]

ಜಾರುಮೆಟ್ಟು (ನಾ). ಹಿಮದ ಮೇಲೆ ಜಾರಿಕೊಂಡು ಹೋಗುವಾಗ ಹಾಕಿಕೊಳ್ಳುವ ಪಾದರಕ್ಷೆ : ನೀರ್ಗಲ್ಲ ಮೇಲೆ ಜಾರುಮೆಟ್ಟುಗಳಿಲ್ಲದೆ ಓಡಿ ಬಂದು ಎರಡೂ ಕಾಲುಗಳ ಮೇಲೆ ಜಾರಿಕೊಂಡು ಹೋಗು (Slide. ಇಂಕನಿ). [ಜಾರು$_1$ (<ಜಾಋು$_1$) + ಮೆಟ್ಟು$_2$]

ಜಾರುಹೊಡೆತ (ನಾ). ೧. ಜಾರಿ ಬೀಳುವ ಏಟು. ೨. "(ಕ್ರಿಕೆಟ್) ಓರೆಯಾಗಿ ತಗಲುವಂತೆ ದಾಂಡನ್ನು ಒಲಿಸಿ ಹೊಡೆದ ಹೊಡೆತ" (Glance. ಇಂಕನಿ). [ಜಾರು$_1$ (<ಜಾಋು$_1$) + ಹೊಡೆತ (<ಪೊಡೆತ)]

ಜಾರೂಲ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ : ಜಾರೂಲ, ಮುತ್ತುಗ, ಗಜನಿಂಬೆಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ಪರ್ಧೆ ನಡೆಯುತ್ತಿದೆ (ನಿಬಂಧ. II, ೧೬೫). [?]

ಜಾರೆ$_1$ (ನಾ). = ಜಾರವನಿತೆ : "ಪುಂಶ್ಚಲೀ . . . ಸ್ವೈರಿಣೀ, ಪಾಂಸುಲಾ, ಜಾರಾ-ಈ ೯ ಜಾರೆಯ ಪೆಸರು" (ನಾಚಿರಾ. ೧೧೭) ; ಬೆದೆಗಾತಿಯು ಪಾಣ್ಬೆಯೆನಲು ಜಾರೆಯರಕ್ಕುಂ" (ಕವಿಕಂ. ೧೬೮) ; ಜಾರೆಯ ಮಗನಂ ಗಡಿಭು ನಾಯಕನಂ ನಂಬಿಸಿ ಕೊಲ್ವವನಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೫-೧೩೫) ; ನಲಿವ ಜಾರೆಯರೊಸರ್ವ ಪಳುಕು ಮೂಡುವ ತಾರೆ . . . ಸಂಜೆಯೊಳೆಸೆದುವು (ಹಜಕಾ. ೩-೭೫) ; ಸೊಗಸು ಬೇಱೊಬ್ಬರಲಿ ನೇಹದ ತಗಹು ಬೇಱೊಬ್ಬರಲಿ ಸತಿಯರ ವಿಗಡತನವಿದು ಸಹಜ ಜಯವಧು ಜಾರೆ ನೋಡೆಂದ (ಕುವ್ಯಾಕ. ೨೪-೨೧). [ಸಂ. ಜಾರಾ]

ಜಾರೆ$_2$ 'ರ್ಝಾರಿ' ನೋ.

ಜಾರೇಟು (ನಾ). ೧. = ಜಾರುಹೊಡೆತ. ೨. "ವೇಗವಾದ ಮತ್ತು ಓರೆಯಾದ ಚಲನೆ. ಹೊಡೆತ, ಓರೆಹೊಡೆತ" (Glance. ಇಂಕನಿ).

[ಜಾರು$_2$ (<ಜಾಜು$_2$) + ಏಟು$_2$]

ಜಾರ್ಜೆಟ್ (ನಾ). ನಯವಾದ ರೇಷ್ಮೆಯ ತೆಳುಬಟ್ಟೆ : ಸ್ಯಾಟೀನ್, ಜಾರ್ಜೆಟ್‌ಗಳನ್ನು ಈ ನೇಯ್ಗೆಯನ್ನುಪಯೋಗಿಸಿ ತಯಾರು ಮಾಡುವರು (ಗೃಹವಿ. ೭೪) : ನಿಮ್ಮಣ್ಣಯ್ಯ ನಿನಗೆ ಒಂದು ಮೈಸೂರು ಜಾರ್ಜೆಟ್ ಸೀರೇನೂ ಉಡುಗೊರೆಯಾಗಿ ಕಳುಹಿಸಿದ್ದಾನೆ (ನಿಕಲು. ೭).

[←ಇಂ. Georgette]

ಜಾರಪ್ರಮರ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ : (ಮೈಜಿಗಿ. ೩೫-೬೮೬).

[? + ಮರ$_1$]

ಜಾಲ$_1$, ಜಾಳ$_2$ (ನಾ). ೧. ಮೃಗಪಕ್ಷಿಗಳನ್ನು ಹಿಡಿಯಲು ಉಪಯೋಗಿಸುವ ನೂಲು ಅಥವಾ ಹುರಿಯಿಂದ ಮಾಡಿದ ಸಣ್ಣ ಸಣ್ಣ ಕಂಡಿಗಳುಳ್ಳ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಾಧನ; ಬಲೆ : ಒಂದು ದಿವಸಮಾ ಮೀನ ನೊರ್ವ ಜಾಲಗಾಱಂ ಜಾಲದೊಳ್ಪಿಡಿದು (ಪಂಪಭಾ. ೧-೬೮ ವ) : ಮುತ್ತ ಸಿಂಗಕ್ಕೆ ತನ್ನ ಕೇಸರಮೆ ಜಾಲವಾಗಿ ಪರಿಣಮಿಸೆ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೪೨-೩೫) ; ಒಡಲ ನೂಲಿನಿಂದ ನೇಯುವಂತೆ ಜೇಡ ಜಾಲಾ (ನಾದಲೀ. ೮೪-೯). ೨. ಹೆಣೆದು ಮಾಡಿರುವ ಸರಪಳಿಯ ಕವಚ,–ಅಂಗಿ ; ಚಿಲಖಿತ್ತು. ೩. ಕಿಂಡಿ ; ಕಿಟಕಿ ; ಜಾಲಂದ್ರ ; ಗವಾಕ್ಷ. ೪. ಕಪಟ ; ಮೋಸ ; ಸುಳ್ಳು ; ಕಣ್ಕಟ್ಟು : ಬಾಲೆಯರ ಜಾಲಕೊಳಬೀಳದಾ ಜ್ಞಾನಿ ಶೂಲಿಯಂತಕ್ಕು (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೪೦೦) : ಎಷ್ಟೋ ಸದ್ಗುಣಿಗಳು ಅವರ ಜಾಲದಲ್ಲಿ ಸಿಲುಕಿ ತಮ್ಮ ಶೀಲವನ್ನು ಮಾರಿಕೊಂಡಿರುವರು (ಸ್ತ್ರೀಲಮಿ. ೩೦೯). ೫. ಗರ್ವ ; ಕೊಬ್ಬು ; ಹಮ್ಮು ; ಅಹಂಕಾರ. ೬. ಮೊತ್ತ ; ರಾಶಿ ; ಗುಂಪು : ದರಹಾಸಾಮೃತವಾರಿ ಮಜ್ಜನಜಲಂ ದೇಹಪ್ರಭಾ

ಜಾಲವುಂಬರಶೋಭಾವಹಂ (ಅಜಿಪು. ೨-೪೨): ಕರೆಕರೆ ಸಮಸ್ತ ಬೇಂಟೆಯ ಶಬರಜಾಲವುಂ (ಹದಕಾ. ೫-೧) ; ಗಾನವ ಮಾಡೆ ಅರಸನತಿ ಮೆಚ್ಚಿ ವನಿತಾ ಜಾಲದೊಳು ಕಾಣೆನೆನುತಂ (ಪ್ರಾಕಲಾ. ೧೦-೧೩). ೭. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ; ಕದಂಬವೃಕ್ಷ: ಆಲಂ ಜಾಲ[ಪಾಠಾಂ. ತಿ.ಲಿ]ಬೇಲಂ ಬಿಳಿಲರಳಿಯೆರು ಕಕ್ಕೆ ಹೂರಂ ಬೆಳಲ್ (ಗಿರಿಕ. ೧-೭೨) ; ನರುಗಾಪು ನೆಳಲಾಂತ ಜಾಲ ದಿಂದಾಲದಿಂದೆ (ರಾಘವ. ೧೮-೫೪) : ಅತ್ತಿಯಾಲವು ಜಾಲ ಪಾಲೆ ತಾಳೆ ಬಾಳೆ . . . ಮುಂತಾದ ಫಲವೃಕ್ಷಗಳು (ಸೌಗಂಪ. ೨೩೪). ೮. ಹಂಚಿಕೆ ; ಉಪಾಯಂ : ಇದೇ ಸಮಯವೆಂದು ನಾನು ಒಂದು ಹೊಸ ಜಾಲವನ್ನು ಪಸರಿಸಿದ್ದೇನೆ (ಪ್ರಕಾಶ. ೫೧). ೯. (ಜಾಲರಿಯಂತೆ) ಓತ ಪ್ರೋತವಾಗಿರುವುದಂ ; ಹಾಸುಹೊಕ್ಕಾಗಿ ಕೂಡಿರುವುದು : ಸತ್ಯವಿ ಗಳಲ್ಲಿ ರುಷಿಗಳಲ್ಲಿ ಪಾತಿವ್ರತಾಂಗನೆಯರಲಿ ವಿಷ್ಣು ಜಾಲನಾಗಿರ್ದು (ಲಕ್ಷ್ಮಿಭಾ. ೫-೨-೩೫). ೧೦. ಗೋವುಗಳ ಗುಂಪು. ೧೧. ಮುಚ್ಚಳ ; ಪಟಲ. ೧೨. ಹೂವಿನ ಮೊಗ್ಗು. ೧೩. ಒಡವೆ ; ಆಭರಣ. ೧೪. ಇಂದ್ರಿಯ. ೧೫. ಆಕಾಶ : "ಆಕಾಶಂ ಬಲೆ ಪಟಲಂ ಪೋಕಂ ಶೃಂಗಾರ ಗೋವುಸಭೆಯೊಳಕ್ಕುಂ ತಾಕಿರೆ ಜಾಲಾಹ್ವಯ ಸಲೆ" (ನಾನಾಕಂ. ೭೬): "ಇಂದ್ರಿಯದೊಳಾಗಸದೊಳ್ಬಲೆಯೊಳ್ ಸಮೂಹದೊಳ್ ಸಿಂಗರ ಗೋನಿಕಾಯ ಪಟಲಂಗಳೊಳಂತವು ಜಾಲವಾಚಕಂ"(ನಾನಾರ. ೩೫): ೧೬. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕಣ್ಣಿನ ರೋಗ. 'ಜಾಲಪಟಲ' ಪರಾ. ಜಾಳ$_1$: ೧. ಪಾಸಿದ ನಿರ್ಮಳ ಜಾಳಮೆಂದು ಪಾಲ್ದನೆಗಳ ದೆಸೆಗಂ ಸಾರವಂಜ ಕೆಲವರಗಿಳಿಗಳ್ (ಪುಷ್ಪಪು. ೨-೧೮): ಅರ್ಧೇಂದು ಸಮ್ಮೇಳಕ್ಕೆ ಬರುವ ತಾರಕೆಯ ಜಾಳವೆಂಬಂತೆ (ಮೋಹತ. ೨೩-೩೧). ೨. ಮೇಲೆ ಮುಟ್ಟಿ ಪೊಕ್ಕವನ ದೃಢದಲಿ ಜಾಳ ಬಗೆಯಲಿ ನಂಬಿ ಮುಟ್ಟಿಪೊಗು ಪಾಲಿಸುವ ತಿರುವೇಂಕಟೇಶನ ಚಕ್ರದುರುಬೆಯನು (ಕೋಗಯು. ೭-೨೩). ೬. ಇಬ್ಬಂಕಿ ನಿಟ್ಟಿಯುಂ ಲುಳಿತಾಳಕ ಜಾಳಮುಂ ಕೊಡಂಕಗೆ ತೆಗೆದು (ಕಾದಂಪೂ. ೭೧)

[ಸಂ.]

ಜಾಲ$_2$ 'ಜಲ$_3$' ನೋ.

ಜಾಲಂದರ, ಜಾಳಂದರ, ಜಾಳಾಂದರ, ಜಾಳಾಂದ್ರ, ಜಾಳಾಂಧರ (ನಾ). ೧. ಬಲೆಯಂತೆ ಕಿಂಡಿಗಳನ್ನು ಉಳ್ಳ ರಚನೆ ; ಕಿಂಡಿಗಳ ಚೌಕಟ್ಟು: ಮುತ್ತಿನ ಮಲಕಿನ ಜಾಲಂದರದ ಗವಾಕ್ಷದೊಳ್ ಮೆಲ್ಲಮೆಲ್ಲನೆ ನೋಡುತ್ತ (ಸೌಗಂಧಿ. ೩೩೯-೭) : ಕಿಟಕಿಯ ಜಾಲಂದರಗಳ ಮೂಲಕ ಕಾಣುತ್ತಿದ್ದ ಪ್ರದೇಶಗಳಲ್ಲಿ ದೃಷ್ಟಿಯಿಟ್ಟು ಸ್ವಲ್ಪಕಾಲ ತನ್ನಲ್ಲೇ ಲೋಚನೆ ಮಾಡುತ್ತಾ ಕುಳಿತಿದ್ದಳು (ಭಾರವೀ. ೩೦). **ಜಾಳಂದರ**: ೧. ಜಾಳಂದರದ ಬಾಗಿಲುಗಳಿಂದ ಬರುವ ಕೆಂಪಿನ ರತ್ನದ ಬೆಳಕಿಗೆ ಬಿಸಿಲೆಂದು ಕೈಮುಟ್ಟಿಯ ಮಾಡಿಕೊಳುತಲಿದ್ದ (ವಚಕಾ. ೫೧). ೨. ಕಿಟಕಿ ; ಗವಾಕ್ಷ : ಕಾಳಮೇಘ ಮಂದಿರದ ಜಾಳಂದರದ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಪೊಬ್ಬ ಸೂಳೆಯ ಬಾಗಿಲಲ್ಲಿ (ಕಲ್ಯಾಣಾಂ. ೧೦೮-೧೬). **ಜಾಳಾಂದರ**: ೨. ಬೆಮರನಾಱಿಸುವ ಕತದಿಂದ ಬಂದು ಜಾಳಾಂದರದ ಪೊಱಗೆ ತನುಲತೆಯನ್ನೆದೆ ತೆಂಗಾಳಿಗೊಡ್ಡುವ ಕೋಮಲಾಂಗಿಯರನು (ಹದಕಾ. ೪-೩೯ ಪರಿ) ; ಕರುಮಾಡದಿ ಖಂಡರಿಸಿದ ಜಾಳಾಂದರದೊಳು ರಾಜಾಂಗನೆಯರು ತರಹರಿಸದೆ ಬಂದು ನೋಡಿದರಂದು (ಕುರಾಸಾಂ. ೪೦-೭೩). ೩. ತೂತಂತೂತಾಗುವುದು : ವೀರದಧಿ ಮುಖನುರವನೊಂದಂಬಿಂದ ಜಾಳಾಂದರವ ಮಾಡಿದನು (ಕೌಶಿರಾ. ೩೨-೩೬). **ಜಾಳಾಂದ್ರ**: ೨. "ಜಾಳಾಂದ್ರ (ಜಾಳಂದ್ರ)– ಜಾಲಂಧರ=ತೂತುಗಳುಳ್ಳ ಕಿಟಕಿ; ಕಿಂಡಿ" (ತದ್ಭಕೋ. ೫೧): ಬಳಸಿಕೊಂಡಿಹ ರತ್ನ ಜಾಳಾಂದ್ರ ಭಿತ್ತಿಯೊಳಳವಟ್ಟು ಮೋಹವ ಬೀರ್ವ ವಿಲಸಿತ ಪ್ರತಿಮೆಗಳಿಂದಾಗ ಸೌಂದರ್ಯನಿಳಯ ರಾಜಿಸಿದುದು (ಕಂನವಿ. ೭-೪೦) : ಇಂಪುಗರೆವ ಇಂದುವಿನ ಕಿರಣ ಜಾಳಾಂದ್ರದಿಂದ ಸುರಿಯೆ (ಮೇಘದೂ. ೨೫). ೪. ಒಂದು ದೇಶದ ಹೆಸರು ; ತ್ರಿಗರ್ತ : ಜಾಳಾಂದ್ರ ದೇಶದ ಅರಸು ಅನಿಯನೇಱಿ (ಸರ್ವವ. ೨೦೫-೯೩೦). **ಜಾಳಾಂಧರ**: ೨. ಸುಪುತ್ರ ಮಾಕಯ್ಯನು ಮಾಡಿಸಿದ ದೇವರ ಓರ ಜಾಳಾಂಧರ, ದಾರವಂದ (ಎಕ. XII, ಚಿಕ್ಕನಾ. ೨೫-೬ :1312)

[<ಸಂ. ಜಾಲಂಧರ]

ಜಾಲಂದ್ರ, ಜಾಳಂದ್ರ (ನಾ). = ಜಾಲಂಧ್ರ : ಸುರಿವ ಕಂಬನಿಗಳಿಂ ಚಾಪುಕ ಮುಱುಗುತಿರಲಂದು ಮುಱಿಯ ಜಾಲಂದ್ರದಲಿ ಕಂಡಳು ತರುಣಿ (ನಳದ. ೮-೪೯) : ಈ ದೇವಾಲಯದ ಜಾಲಂದ್ರಕ್ಕೆ ಸೇರಿರುವ ಗೋಡೆಯ ಮೇಲೆ ವಿಷ್ಣುವರ್ಧನನ ದರ್ಬಾರನ್ನು ಕೆತ್ತಿದೆ (ಭಾರರ. ೫೦೪). ಇವುಗಳ ಮೇಲೆ ದೊಡ್ಡ ವಿಗ್ರಹಗಳೂ ಜಾಲಂದ್ರಗಳೂ ಇವೆ (ಹೊಯ್ಸವಾ. ೧೬). ಜಾಳಂದ್ರ. 'ಜಾಳಂದ್ರಗೆಯ್' ಪರಾ. [<ಸಂ. ಜಾಲಂಧ್ರ]

ಜಾಲಂಧರ, ಜಾಳಂಧರ (ನಾ). ೧.=ಜಾಲಂಧ್ರ. ೨. ಒಂದು ದೇಶದ ಹೆಸರು ; ಭರತಖಂಡದ ವಾಯುವ್ಯ ಪ್ರಾಂತ ; ತ್ರಿಗರ್ತದೇಶ. ೩. ತ್ರಿಗರ್ತದೇಶಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದುದು. ೪. [ಯೋಗ] ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಂಧ. 'ಜಾಲಂಧರಬಂಧ' ಪರಾ. **ಜಾಳಂಧರ**: ೩. ಕಾಂಬೋಜ ಜಾಳಂಧರಂ ತುರಗಂ ಮೂಡಣ ಕೊಂಗ ಕೋಶಲ ಪರಾಳಂ ಬರ್ಬರಂ (ಅಶ್ವಶಾ. ೬-೭೭). [ಸಂ.]

ಜಾಲಂಧರಬಂಧ (ನಾ). [ಯೋಗ] ಹಠಯೋಗದ ಒಂದು ಬಂಧ: ಕಂಠಸ್ಥಾನದ ಬಂಧಗಳ ಸಂಕೋಚವನೆಸಗಿ ತನ್ನ ಚುಬುಕವನಿಳುಹಿ ಹೃದಯ ತಾಣದೊಳಗಿಟ್ಟು ಚಲಿಸದಿರಲು ಜಾಲಂಧರಬಂಧ (ಶ್ರೀವಲ್ಯ. ೫-೧೫-೩) : ಆದರೆ ಪೂರಕವಾದ ನಂತರ ಜಾಲಂಧರಬಂಧವನ್ನೂ ಮಾಡಬೇಕು (ಭಾರದ. ೧೬೧). [ಜಾಲಂಧರ + ಬಂಧ]

ಜಾಲಂಧ್ರ (ನಾ). ಬಲೆಯಂತೆ ಕಂಡಿಗಳನ್ನು ಒಳಗೊಂಡಿರುವ ಕಿಟಕಿ,– ಗವಾಕ್ಷ : "ಜಾಲಂಧ್ರಂ ಬೆಳಕಿಂಡಿ" (ಕಾಶಕ್ಕ. ೧೪೬) : ನೋಡುತಿರ್ದರು ಪುರಜನರು ನೆಲೆಮಾಡದುಪ್ಪರಿಗೆಯಲಿ ಮಿಗೆ ಕರುಮಾಡದೆಡೆಯಲಿ ಸೌಧಗಳ ಜಾಲಂಧ್ರಶಿಖರದಲಿ (ನಳದ. ೯-೭೧) . [ಸಂ.]

ಜಾಲಕ, ಜಾಳಕ (ನಾ). ೧. ಬಲೆ ; ಹೆಣಿಕೆ : ಬಿಸಿಲೆಲ್ಲಂ ಬಿಸನಾಳಜಾಲಕದಿನಾಗಳ್ಕೂಡೆ ಪೀರ್ತಂದುದು (ಕಾದಂಉ. ೧೦೩) : ಕುರುಡು ನಂಬುಗೆಯ ಕುರುಡುವಿಚಾರದ ಜಾಲಕಗಳ ನೀಗಿ (ಚಿಂತನ. ೫೭-೧). ೨. ಕಿಟಕಿ ; ಗವಾಕ್ಷ; ಕಂಡಿ : ಕನಕಹರ್ಮ್ಯಂಗಳೆಡೆಯೊಳಾ ಲೋಕಿಪರು ಕೆಲರು ಜಾಲಕದೆಡೆಗಳೊಳು ಕೆಲರು (ಭಾವಚಂ. ೮-೧೫). ೩. ಜೇಡನ ಬಲೆ. ೪. ಮೊಗ್ಗು. ೫. ಗುಂಪು; ಸಮೂಹ: ವಿಚಕಿಲ ನಲಿನೀಜಾಲಕಂ ಜಾಲಕಂ (ಅನಂಪು. ೮-೨೮). **ಜಾಳಕ**: ೫. ಅಹಿತೋದ್ಯದ್ಬಳ ಜಾಳಕಂ ಕದನದೊಳ್ ಮಾಱಾನ್ತು ತಾಗಲ್ ಮಹಾಮಹಿಮಂ ಸೂಲಿಗೆಗೊಣ್ಡು (ಎಇ. XX, ೧೨-೧೧ : 1167) ; ಅರ್ಚಿಸಿದಂ ಭೂಪಾಳಂ ನಿರ್ಭರಭಕ್ತಿಯ ಜಾಳಕಮೆನೆ ಮೆಯ್ಕೊಳೊಗೆದ ರೋಮಾಂಚಂಗಳ್ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೮-೫). ೨, ೫: ಎಸೆಯಲ್ ಜಾಳಕ ಜಾಳಕಂ ದೃಢಕವಾಟಂ ದ್ವಾರಶಾಖಾಳಿ ಬಾಣಸು . . . ಮಾಡಿಸಿದನೀ ಬಲ್ಲಾಳ ಭೂಪಾಳಕಂ (ಎಕ . V, ಬೇಲೂರು. ೭೨-೨೭೭ ; 1185). ೬. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಶಿರೋಭೂಷಣ. ೭. ಮೋಸ ; ಮುಚನೆ ; ಮಾಯಾವಿತನ. ೨, ೫, ೬, ೭ : ಜಾಳಕದರ್ಶನ ವಧುಗಳ ಜಾಳಕಮಂ ನೋಡಿ ನಡೆಯೆ ಮುಂದೊಂದೆಡೆಯೊಳ್ ಜಾಳಕ ಜನದೊಳ್ಬೆಣ್ಗಳ ಜಾಳಕಮಂ ನೋಡಿನೋಡಿ ನಡೆದಂ ಭೂಪಂ (ಹಮ್ಮೀರ. ೨-೯೧). ೮. ಅಂಕುರ : ಅನ್ಯೋನ್ಯ ಪ್ರೀತಿ ಬೀಜದಿಂ ಜನಿಸಿದ ನಿರ್ಭರಸ್ವೇದಸಲಿಲಸೇಚನದಿಂ ನಯಂಬಡೆದ ಪುಳಕಜಾಳದಿಂ ಜಾಳಕಮನಪ್ಪುಕೆಯ್ದು (ಜಗವಿ. ೨-೫೨ ವ). ೯. ಬಲೆಯಲ್ಲಿ ಸಿಕ್ಕಿಕೊಂಡವನು: ಅಲ್ಲಿ ರವಿ ನಿತ್ಯದೊಳ್ ಜಾಲಕನು ಗಿಡಮರಗಳೆಲ್ಲ ಮಂಜಿನ ಮೊತ್ತಗಳು (ಕುರಂಗ. ೯೫-೨). [ಸಂ.]

ಜಾಲಕಾಱ 'ಜಾಲಗಾಱ' ನೋ.

ಜಾಲಗಟ್ಟ (ನಾ). ಒಂದು ಪ್ರದೇಶದ ಹೆಸರು: ಆಗ್ನೇಯಕ್ಕೆ ಕಲ್ಲಪುಂಜಿಗೆ ತೆಂಕಲು ಲಿಂಗದ ಕಲ್ಲು ನೈರುತ್ಯಕ್ಕೆ ಕಲ್ಲಗುತ್ತಿ ಪಡುವ ಜಾಲಗಟ್ಟದ ಕೆಱೆಯೇ ಶೀಮೆ (ಕಇ. I, ೧೭-೪೩; 1055). [ಜಾಲ$_0$ + ಗಟ್ಟ$_1$]

ಜಾಲಗಾತಿ 'ಜಾಲಗಾರ್ತಿ' ನೋ.

ಜಾಲಗಾರ$_1$ 'ಜಲಗಾರ$_2$' ನೋ.

ಜಾಲಗಾರ$_2$ 'ಜಾಲಗಾಱ' ನೋ.

ಜಾಲಗಾರನಹಕ್ಕಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹಕ್ಕಿ; ಬಿಳಿಯ ಬಣ್ಣದ ಎದೆರೋಮವುಳ್ಳ ಮಿಾಂಗುಲಿಗಹಕ್ಕಿ; ಮಿಾಂಚುಳ್ಳಿ: (ಕ). [ಜಾಲಗಾರ$_2$ (<ಜಾಲಗಾಱ) + ಹಕ್ಕಿ$_1$ (<ಪಕ್ಕಿ$_1$)]

ಜಾಲಗಾರ್ತಿ, ಜಾಲಗಾತಿ (ನಾ). ೧. ಬೆಸ್ತರ ಜಾತಿಯ ಹೆಂಗಸು; ಅಂಬಿಗಿತ್ತಿ; ಮಿಾನುಗಾರ್ತಿ: ಒಗೆದಂ ವ್ಯಾಸಂ ಗಡ ಜಡೆಗಳ್ವೆರಸು ಜಾಲಗಾರ್ತಿ[ಪಾಠಾಂ. ಱಿತಿ]ಯ ಬಸಿಱೊಳ್ (ಸಮಪ. ೧೦-೧೫೦): ಸಮಾಸ ಲಕ್ಷಣಕ್ಕೆ – ಜಾಲಗಾರ್ತಿ, ಬಳೆಗಾರ್ತಿ (ಶಮದ. ೨೦೯ ಪ್ರಯೋ). **ಜಾಲಗಾತಿ:** ೨. ಮಾಟಗಾತಿ; ಮಾಯ, ಮಂತ್ರ ಮಾಡುವ ಹೆಂಗಸು: (ಕ). [ಜಾಲಗಾಱ + –ತಿ$_1$ (<–ಇತ್ತಿ)]

ಜಾಲಗಾಱ, ಜಲಗರ$_2$, ಜಲಗಾರ$_1$, ಜಲಗಾಱ, ಜಾಲಕಾಱ, ಜಾಲಗಾರ$_2$, ಜಾಲರ (ನಾ). ೧. ಮಿಾನು ಹಿಡಿಯುವ ವೃತ್ತಿಯನ್ನು ಅವಲಂಬಿಸಿರುವವನು; ಬೆಸ್ತ; ಅಂಬಿಗ: "ಕೈವರ್ತಃ, ದಾಶಃ, ಧೀವರಃ ಈ ಮೂರು ಜಾಲಗಾಱನ ಪೆಸರು" (ನಾಚಿರಾ. ೧೦೦): ಆ ಮಿಾನನೊರ್ವಂ ಜಾಲಗಾಱಂ ಜಾಲದೊಳ್ ಪಿಡಿದು (ಪಂಪಭಾ. ೧-೬೮ ವ): ಅಲ್ಲಿಗೊಂದು ದಿವಸಂ ಜಾಲಗಾಱರ್ ಬಂದು . . . ಜಾಲಮಂ ಬೀಸಿ ಮತ್ಸ್ಯಂಗಳಂ ಪಿಡಿವ ಪೆಂದು (ಪಂಚತಂ. ೧೫೮-೧೯); ಮುಂದೊಪ್ಪುತಿಹ ಮಲ್ಲ ಜಾಲಗಾಱರ ಗೃಹ ಚೆಂದದಿಂದೊಪ್ಪಿದುವಾಗ (ಕಂನವಿ. ೬-೫೪). **ಜಲಗರ$_2$:** ೧. ಝಷ ನುಂಗಲದನು ಜಲಗರನು ತಂದಿತ್ತಡೆ (ನವಮೋ. ೧೩-೩೦); P ಇದಂ ಛಂದಸ್ಸಿಗಾಗಿ ಬಳಸಿಕೊಂಡ ರೂಪವಿರಬಹುದು. **ಜಲಗಾರ$_1$:** ಜಲಗಾರರರು ಮಿಾನು ಹಿಡಿಯುತ್ತಿದ್ದರು (ದಾಲತ್. ೩೬೦). **ಜಲಗಾಱ:** ೧. ಮಾಣಿಕ ಮಯ್ವಣ್ಣದ ಛಾಯಮಿಾನ ಕಂಡಾಣಿಕಾಱಿಕೆ ಜಲಗಾಱ ಕ್ಷೋಣೀಶ್ವರನಾಸ್ಥಾನಕೆ ತಂದು ಕೈಗಾಣಿಕೆ ಕೊಟ್ಟ ರಕ್ಕಸಗೆ (ಮೋಹತ. ೧೧-೩೪): ಮರನಾವೆಯಲಿ ಜನ ದಾಟಿಪ ಜಲಗಾಱರಿರವ ನಾನೇನ ಬಣ್ಣಿಸುವೆ (ಕಂನವಿ. ೫-೫೯). **ಜಾಲಕಾಱ:** ೧. ಕೈವರ್ತಕನ ಮನೆಗೆ ಬಂದಂ ಬೇಗಂ ತುಹಿನಗಿರಿನಂದನಾಪತಿ . . . ಜಾಲಕಾಱನಾಗುತಂ (ಹಾಲಾಸ್ಯ. ೪-೯-೪೪). **ಜಾಲಗಾರ$_2$:** ೧. ಮಲ್ಲರು, ಜಾಲಗಾರರು ಮೊದಲಾದ ಜಾತಿಯವರೂ ಅಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸುತ್ತಿದ್ದರು (ಕರ್ನಾಜ. ೧೫೭). ೨. ಮೋಸಗಾರ; ವಂಚಕ; ಧೂರ್ತ: ನೂಲೆಳೆಯಿಂದ ಕೊರಳನೆ ಕೊಯ್ಯುವ ಜಾಲಗಾರ ಬೇಡ (ಚಿಂತನ. ೫೬-೯); ಕಕ್ಕಿ, ನೀನು ಊರಿಗೆ ಹೋಗದಿದ್ದರೆ ನಾನು ಆ ನನ್ನ ಜಾಲಗಾರ ಅಣ್ಣನ ಸಂಗಡ ಹೊರಟು ಬಿಡುವೆ (ಇಪ್ಪತ. ೨೧೮). **ಜಾಲರ:** ೧. ವ್ಯಾಧನಂತೆ ಜಾಲರನಂತೆ ಹೇಮಚೋರನಂತೆ (ಸರ್ವಪ. ೧೦೯-೫೮೩). [ಜಾಲ$_1$ + –ಕಾಱ]

ಜಾಲತನ (ನಾ). ಮೋಸ; ವಂಚನೆ; ಕಪಟ: ಅವಳಾ ಜಾಲತನವಾ ನೋಡುವೆನೂ ಜಾಹ್ನವೀಜನಕಾ (ಶ್ರೀಕೃಪಾ. ೧೦೯). [ಜಾಲ$_1$ + –ತನ]

ಜಾಲತೋರು (ಕ್ರಿ). ಜಾಲವನ್ನು ತೋರಿಸು; ಮಾಯೆಯನ್ನು ತೋರಿಸು (?): ಜಾಲ ನಾನೆಲೆ ನೆಲಜಲದ: ಸಲೆ ಲೀಲೆಯಾಡುವ ಗಗನದಿ ಜಾಲ ತೋರುವೆ; ಅಡಗಿ ಸಾರುವೆ; ಕಾಲವೆಂಬುದನರಿಯೆನೈ (ಕಎಪ. ೩೦-೧೩). [ಜಾಲ$_1$ + ತೋರು (<ತೋಱು)]

ಜಾಲದುಪ್ಪ (ನಾ). ಒಂದು ವಿಧವಾದ ಔಷಧೋಪಯೋಗಿ ದ್ರವ್ಯ: ಕೆಲವು ಜಿನಸಗಳ ಹೆಸರು:– ಲೋಭಾನ ಕಾಚು . . . ಬೇರೋಜಾ (ಜಾಲದುಪ್ಪ), ಪತ್ರಿ (ಮುಂಬವ್ಯಾ. ೧೦೦). [?]

ಜಾಲಪಟಲ (ನಾ). ಕಣ್ಣಿನಲ್ಲಿರುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಪೊರೆ: ನಮ್ಮ ಕಣ್ಣಿನ ಹಿಂಭಾಗದಲ್ಲಿ ರೆಟಿನಾ ಅಥವಾ ಜಾಲಪಟಲವೆಂಬ ನರಗಳಿಂದಾದ ಪೊರೆಯಿದೆ (ಭೌತವಿ. ೧೫೩). [ಜಾಲ$_1$ + ಪಟಲ$_2$]

ಜಾಲಪಾದ (ನಾ). ೧. ಈಜಲು ಅನುಕೂಲವಾಗಿ ಬೆರಳುಗಳ ನಡುವೆ ತೆಳುವಾದ ಪೊರೆಯು ಅಂಟಿಕೊಂಡಿರುವ ಕಾಲು: ಬಾತುಕೋಳಿಯಂತೆಯ ಜಾಲಪಾದಗಳಿವೆ (ಒಂದೇರಾ. ೧೭): ಅದರ ಹಿಂಗಾಲುಗಳಲ್ಲಿ ಜಾಲಪಾದವಿದ್ದರೂ ಮುಂಗಾಲಿನ ಉಗುರುಗಳು ಬೇರೆಯಾಗಿ ಕಾಣಿಸುತ್ತಿದ್ದುವು (ಬಾಲಪ್ರ. III, ೧೩೪೬). ೨. ಹಂಸಪಕ್ಷಿ. ೩. ಬಾತುಕೋಳಿ. [ಜಾಲ$_1$ + ಪಾದ]

ಜಾಲಪಾದಿ (ನಾ). "ಜಾಲಪಾದವುಳ್ಳ (ಪಕ್ಷಿ)" (Palmiped. ಇಂಕನಿ). [ಸಂ. ಜಾಲಪಾದಿನ್]

ಜಾಲಮಂಗಲ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು: ಇಡಿಗೂರ್ವ್ವಿಷಯ ಮಧ್ಯವರ್ತಿನ ಜಾಲಮಂಗಲಂ ನಾಮಧೇಯ ಗ್ರಾಮಂ (ಇಆ. XII, ೧೧೬-೭; 813). [ಜಾಲ$_0$ + ಮಂಗಲ]

ಜಾಲರ 'ಜಾಲಗಾಱ' ನೋ.

ಜಾಲರಿ 'ಝಾಲರಿ' ನೋ.

ಜಾಲರಿತಾಳ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕಂಚಿನ ತಾಳ: ಹೋಲಿಯ ರಾತ್ರಿ ಹಿಂದುಸ್ಥಾನಿ ದರವಾನರ ಜಾಲರಿತಾಳದಂತೆ, ಗಾಳಿಯ ಲಯವು ಕ್ರಮವಾಗಿ ದ್ರುತಕ್ಕೆ ಏರುತ್ತ ಬಂತು (ನಿಬಂಧ. II, ೧೮೨). [ಜಾಲರಿ (<ಝಾಲರಿ) + ತಾಳ$_1$ (= ತಾಲ)]

ಜಾಲರಿಬಟ್ಟೆ (ನಾ). ಜಾಲರಿಯಂತೆ ರಂಧ್ರಗಳನ್ನು ಒಳಗೊಂಡಿರುವ ಬಟ್ಟೆ: (ಟೋಪಿ, ಮುಖಪರದೆ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಗೆ ಉಪಯೋಗಿಸುವ) ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹತ್ತಿಯ ಜಾಲರಿಬಟ್ಟೆ (Leno. ಇಂಕನಿ). [ಜಾಲರಿ (<ಝಾಲರಿ) + ಬಟ್ಟೆ$_2$]

ಜಾಲರಿಸೌಟು (ನಾ). ಎಣ್ಣೆ ತುಪ್ಪಗಳಲ್ಲಿ ಕರಿಯಲು ಉಪಯೋಗಿಸುವ ರಂಧ್ರಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ಸೌಟು: "ಕೆನೆ ಮೊದಲಾದುವುಗಳನ್ನು ಬಾಚಿ ತೆಗೆಯುವ ಸೌಟು; ಗೋರುಸೌಟು, ಜಾಲರಿಸೌಟು" (Skimmer. ಇಂಕನಿ): ಅಕ್ರೂರನು ಹುರಿದ ಬೋಂಡಾಗಳನ್ನು ಜಾಲರಿಸೌಟಿನಲ್ಲಿ ಎತ್ತಿ ಎತ್ತಿ ಹಾಕುತ್ತಾ ಇರುವಾಗ (ಸಾಹೇಬ್. ೪) [ಜಾಲರಿ (<ಝಾಲರಿ) + ಸೌಟು (<ಸವುಟು)]

ಜಾಲವಾತಾಯನ (ನಾ). ತಂತಿಯ ಬಲೆಯುಳ್ಳ ಕಿಡಿಕೆ,–ಗವಾಕ್ಷ; ಜಾಳಂದರವಿರುವ ಕಿಡಿಕೆ. [ಜಾಲ$_1$ + ವಾತಾಯನ]

ಜಾಲಾಂತರ (ಗು). "ಕಿಟಕಿಯಿದ್ದಂತೆ ಸಣ್ಣ ಸಣ್ಣ ರಂಧ್ರಗಳಿರುವ; ಕಣ್ಣು ಕಣ್ಣಾದ" (Fenestrate. ಇಂಕನಿ). [ಜಾಲ$_1$ + ಅಂತರ]

ಜಾಲಾಡು (ಕ್ರಿ). ೧. ಒಂದರಿಯಲ್ಲಿ ಶೋಧಿಸು; ಜರಡಿಹಿಡಿ: ಬಾನ ಜಾಲಾಡುತ್ತ, ತಾರೆಗಳನಳೆವರಿವು (ಮಳದೇ. ೪೮-೩). ೨. ಕೊಳೆ ಹೋಗುವಂತೆ ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಅಲ್ಲಾಡಿಸು; ಅಲುಬು: ಗಡ್ಡ ತೊಳೆಯುವುದಕ್ಕೆ ಇಲ್ಲಿ ನೀರಿಲ್ಲ. ಅಲ್ಲೇ ಹೋಗಿ ನದಿಯ ಪ್ರವಾಹದಲ್ಲಿ ಜಾಲಾಡಿಕೊಳ್ಳಿ (ಗರುಡಾ. ೫೩). ೩. ಪರೀಕ್ಷಿಸು; ಒರೆಹಚ್ಚು: ಅವನ ಯೋಗ್ಯತೆಯನ್ನು ತಮಗೆ ತೃಪ್ತಿಯಾಗುವಷ್ಟು ಮಟ್ಟಿಗೆ ಜಾಲಾಡಿದರು (ರಾಗಿಣಿ. ೧೨೦). ೪. ತಪ್ಪನ್ನು ತೋರಿಸಿ ಮೂದಲಿಸು; ತರಾಟೆಗೆ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳು: ಆಕೆ ಜನ್ಮ ಜಾಲಾಡಿ ಬಿಡ್ತೇನೆ (ಚಂದಶೋ. ೧೨೭). 'ಜಾಲಿಸು' ಪರಾ. [ಜಾಲ$_1$ + ಆಡು$_1$]

ಜಾಲಾದ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ವನಸ್ಪತಿ: ಜಾಲಾರಿ, ಜಾಲಾದ (ವೃಜಿಗಿ. ೭೦-೧೪೨೭). [?]

ಜಾಲಾರಿ (ನಾ). =ಜಾಲಾದ : ಜಾಲಾರಿ, ಜಾಲಾದ (ವೃಜಿಗಿ. ೭೦-೧೪೨೭): ವರ ಪಾರಿಜಾತ ಬಂಧೂಕ ತಾವರೆಯು ಚಂದ ಜಾಲಾರಿ ಇಂದ್ರವಾಣಿಯು ಬಿಲ್ವ (ಹಮಚ. ೭೮). [?]

ಜಾಲಿ₁ (ನಾ). ಮುಳ್ಳುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ; ಬೊಬ್ಬುಳಿ ಮರ; ಗೊಬ್ಬಳಿಮರ: ಜಾಲಿ ಜೇನೊಡವಿಪ್ಪೆ ಪಿಪ್ಪಲ ಮಾಲೆಯವ ನೋಡಬಲೆ (ತೊರರಾ. ೩-೦-೨೮); ಜಾಲಿಯ ಮರದಂತೆ ಧರೆಯೊಳು ದುರ್ಜನರು (ಪುರಂದ. ೦-೦೧೭-೦); ಆಲಕ್ಕೆ ಹೂವಿಲ್ಲ ಸಾಲಕ್ಕೆ ಕೊನೆಯಿಲ್ಲ ಜಾಲಿಯ ಮರವು ನೆರಳಲ್ಲ ಹೆಣ್ಣಿಗೆ ತಾಯಿಯ ಮನೆಯು ಸ್ಥಿರವಲ್ಲ (ಜಗೀತ. ೮೮): ಜಾಲಿ ಬಿತ್ತಲು ಕಾಲಿಗೆ ಮೂಲ (ಗಾದೆ).

[ದೇ. ॥ ತಮಿ. ಚಾಲಿ ; ತುಳು. ಜಾಲಿ]

ಜಾಲಿ₂ (ನಾ). ಪಡವಲ ಬಳ್ಳಿ: "ಜ್ಯೋತ್ಸ್ನೀ, ಪಟೋಲಿಕಾ, ಜಾಲೀ- ೩ ಪಡವಲದ ಗಿಡದ ಹೆಸರು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೨೨). [ಸಂ. ಜಾಲೀ]

ಜಾಲಿ₃ (ನಾ). ೧. ಮೋಸಗಾರ; ಮಾಯಾವಿ; ವಂಚಕ: ಹಿಸುಣರ ಜಾಲಿಗಳ[ಪಾಠಾಂ. ಚಾಳಿಗಳ, ಜಾಳಿಗರ]ಚದುರೋಕ್ತಿ ನಮಗೇಕೆ (ತೊರರಾ. ೨-೦-೨೭). ೨. ಬೆಸ್ತರವನು; ಮೀನು ಹಿಡಿಯುವವನು; ಬಲೆಗಾರ: "ಜಾಲಿ–ಬಲೆಗಾರನಲ್ಲಿಯೂ . . . ಸೂತಾಖ್ಯ–ಸೂತ ಎಂದಾಗುವುದು" (ನಾನಾರ. ೩೩ ಟೀಕು). [ಸಂ. ಜಾಲಿನ್]

ಜಾಲಿಕ₁, ಜಾಳಿಕ₁ (ನಾ). ೧. ಬಲೆ: "ಜಾಲಿಕಂ ವಾಗುರಂ ಬೆಳ್ಮರವೆನಿಸಿಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೧೦೨-೫). **ಜಾಳಿಕ₂**: ೨. ಕವಚ; ಚಿಲಖತ್ತು: "ಜಾಳಿಕಂ ಮಾಳಿ ವರ್ಮಂ ಕವಚಂ" (ಮಂಗರಾ. ೮೭-೩೦).

[ಸಂ. ಜಾಲಿಕಾ]

ಜಾಲಿಕ₂, ಜಾಳಿಕ₂ (ನಾ). ೧. ಬಲೆಗಾರ; ಬೆಸ್ತ: "ಜಾಲಿಕಂ ಧೀವರಂ ಕೈವರ್ತನೆಂದೆನಲು ಜಾಲಗಾಜಿಂ" (ಮಂಗರಾ. ೧೧೧-೩). ೨. ಜೇಡ; ಜೇಡರ ಹುಳು. ೩. ಮಂತ್ರವಾದಿ; ಜಾದೂಗಾರ; ಮಾಯಾವಿ; ಐಂದ್ರಜಾಲಿಕ: "ಜಾಲಿಕನೆನೆ ಕಾಪಟಿಕಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೬೪-೭೭): "ಜಾಲಿಕಃ, ಕೌಸ್ತಿಕಃ, ಧೂರ್ತಃ, ವ್ಯಂಸಕಃ, ಮಾಯಾವೀ, ಮಾಯಿಕಃ, ಮಾಯೀ–ಈ ೧೧ ಮಾಯಾವಿ" (ಹಲಾಯು. ೫೮-೧೪೪); ಗಗನತರಂಗಿಣೀ ವಿಭವಮಂ ಸುರಕಾಂತೆಯುಮಂ ನಿರೀಕ್ಷಿಸಿಲ್ಲಿಗೆ ತರಲಾರ್ಪನೆನ್ನಧಿಕ ವಿದ್ಯೆಯಿನೆಂದೊಜಿಲ್ದು ಜಾಲಿಕಂ (ದಶಕು. ೬-೧೩೩). ೪. ಒಂದು ಜಿಲ್ಲೆಯ ಅಥವಾ ಪ್ರಾಂತ್ಯದ ಅಧಿಪತಿ. **ಜಾಳಿಕ₁**: ೧. "ಧೀವರ ಜಾಳಿಕದಾಶನಾಮು ಮೀಂಗುಲಿಗಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೭೭-೮೪). [ಸಂ.]

ಜಾಲಿಗ (ನಾ). =ಜೇಡರ ಹುಳು. 'ಜಾಲಿಗಕೀಟಕ' ಪರಾ.

[<ಸಂ. ಜಾಲಿಕ]

ಜಾಲಿಗಕೀಟಕ (ನಾ). ಜೇಡರ ಹುಳು: ಬಾಲಂ ಬೀಸದು ಸಂತಾಪಾಲಸನಾಗಿರ್ಕುಮಿಕ್ಕುಗುಂ ಮೆಯ್ಕುಂ ಕಣ್ಣಾಲಿಗಳಂ ಬಿಟ್ಟಿರ್ಕುಂ ಜಾಲಿಗಕೀಟಕ ಮನೆಡಸಿ ಮೆಲ್ದ ತುರಂಗಂ (ಅಶ್ವಶಾ. ೧೧-೩೦). [ಜಾಲಿಗ + ಕೀಟಕ₂]

ಜಾಲಿಗುಜುವ (ನಾ). ಜಾಲಿಮರದಿಂದ ಕೂಡಿದ ದ್ವೀಪ: ಒಂದು ದಿನ ಕೆರೆಯ ನಡುವಣ ಜಾಲಿಗುಜುವಕ್ಕೆ ಬಂದು ಪದ್ಮಾಸನದಿ ಕುಳ್ಳಿತ್ತು ಶಿವಯೋಗದಿಂದಿರಲು (ರಾಘಚ. ೧೫-೨೮). [ಜಾಲಿ₁ + ಕುಜುವ₁]

ಜಾಲಿಗೆ (ನಾ). ಕೋವಿಯನ್ನು ಹಾರಿಸುವಾಗ ಹತ್ತಿಸಲು ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಬತ್ತಿ: ಮಾವಿನ ಚಿಗುರೆಂಬ ಜಾಲಿಗೆಯ ಬತ್ತಿಯಂ ಪತ್ತಿಸಿ (ಸೌಗಂಧಿ. ೧೭೭-೧೩); ಈರಣ್ಣ . . . ಜಾಲೀಗೆ ಬತ್ತೀ ಬಲಗೈಲಿ ಹಿಡ್ಕೊಂಡು ಒಬ್ಬಾನೆ ಹೊಡೆದಾನೋ ದೊರೆಮಗಾ (ಹುಟ್ಟಿಹ. ೪೪). 'ಜಾವುಗೆ' ಪರಾ. [?]

ಜಾಲಿಜಪ್ಪಟೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ: ಆಂಡ್ರಿಕೆ ಹುಲ್ಲು, ಕಡಗೋಲು ಗಿಡ, ಮುಳ್ಳುಮುತ್ತ, ಜಾಲಿಜಪ್ಪಟೆ–ಇಂಥ ನೂರಾರು ಕಾಡು ಜಾತಿಯ ಹುಲ್ಲು ಹೊದರು ಗಿಡಮರ ಬಳ್ಳಿ (ಜೀಉಮ. ೫೩). [ಜಾಲಿ₁ + ಜಪ್ಪಟೆ]

ಜಾಲಿನಿ, ಜಾಳಿನಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಳ್ಳಿ ಮತ್ತು ಅದರ ಕಾಯಿ; ಹೀರೆ: "ಪೀರೆ ಜಾಲಿನಿ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೩೭-೨೦). ಜಾಳಿನಿ: "ಹೀರೆ ಪ್ರಿಯಂಗಿ ಫಲಿನಿ ಜಾಳಿನಿಯುಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೪೪-೪೪). [ಸಂ. ಜಾಲಿನೀ]

ಜಾಲಿಬಂಕೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ: ಜಾಲಿಬಂಕೆ, ಇಟಿಕಾಕುಸ್ತ (ವೃಜಿಗಿ. ೬೫-೧೩೧೭). [?]

ಜಾಲಿಮ, ಜಾಲೀಮ, ಜಾಲೀಮು(ಗು). ೧. ಉಗ್ರವಾದ; ದಾರುಣವಾದ; ತೀಕ್ಷ್ಣವಾದ: ಅದರ ಆ ಜಾಲಿಮ ವಿಷದಿಂದ ಅವನ ಹಲ್ಲುಗಳು ಕೂಡ ಗಿಟಕಿರಿದಿದ್ದವಾದ್ದರಿಂದ ಆ ಔಷಧವು ಅವನ ಹೊಟ್ಟೆಯಲ್ಲಿ ಹೋಗಲಿಲ್ಲ (ಅಂಬಿಕೆ. ೧೭೦). ಜಾಲೀಮ: ೧. ಮಕ್ಕಾದ ಕಡೆಗೆ ಮುಖಮಾಡಿ, ನಮಾಜು ಬೀಳುವಾಗಲೇ ಜಾಲೀಮ ಪಣವನ್ನು ಪುಕಾರಿಸಿದರು (ದೀಪಹ. II, ೪೦). ಜಾಲೀಮು:(ನಾ). ೨. ಉಗ್ರವಾದುದು; ದಾರುಣವಾದುದು: ಕೊಟ್ಟ ಮದ್ದು ತುಸು ಜಾಲೀಮು ಮಾತ್ರ ಇತ್ತೆಂದು ಅದರ ಪರಿಣಾಮದಿಂದ ಅವನು ಕಂಡುಕೊಂಡನು (ಬಾಬಲ. ೮೪). [←ಅರ. ಮರಾ. ಜಾಲೀಮ್]

ಜಾಲಿಸು, ಜಾಳವಿಸು₁, ಜಾಳಿಸು₂, ಜಾಳೈಸು (ಕ್ರಿ). ೧. (ಅಕ್ಕಿ ಮೊದಲಾದವುಗಳಲ್ಲಿ ಕಸಕಡ್ಡಿ ಹೋಗುವಂತೆ) ನೀರಿನಲ್ಲಿ ತೊಳೆ: ಮಿದಿದಕ್ಕಿಗಳ ಮಾಡಿ ತೂಗಿ ಜಾಲಿಸಿ (ಗೋಮಟೀ. ೪-೭೭). ೨. ಕಲಕು; ಅಲ್ಲಾಡಿಸು; ಕ್ಷೋಭೆಗೊಳಿಸು: ಜಗಾ ಜಾಲಿಸುವ ಬಡ್ಡಿ ಮಗು ತೂಗಲಾರಳೊ (ಗಾದೆ). ೩. ಶೋಧಿಸು; ಪರಿಶುದ್ಧಿಗೊಳಿಸು: ಜಾಲಿಸಬೇಕೂ ಜಾಲಸಾಗರನಾಗಿ ಪಾಪಜಾಲಂಗಳ ಕಸ ಪೋಗುವಂತೆ (ವಿದಾಕ್ಷ. ೧೫೨-೦); ಅದರಲ್ಲಿ ಮನಸ್ಸನ್ನು ಜಾಲಿಸಿ ತೊಳೆದು (ಪಂಯಾತ್ರಿ. ೬೯). ಜಾಳವಿಸು₁: ೪. ಮೋಸ ಮಾಡು; ವಂಚಿಸು. 'ಜಾಳವಣೆ' ಪರಾ. ಜಾಳಿಸು₂: ೧. ಕಲ್ಮಷವೆಂಬ ತೌಡಂ ಹಾಜಿಸಿ ಸಮತೆಯೆಂಬ ಸಲಿಲದಲ್ಲಿ ಜಾಳಿಸಿ (ಅವತಂ. ೯೭೭-೧೨೭೦): ಜಾಲಗಾರನು ಉಸುಕು ಜಾಳಿಸುವ ಹಾಗೆ (ಉಯ್ಯಾಲೆ.೧೧-೯). ೫.ಕೊಡವು; ಒದರು: ಆರ್ದ್ರಮುಂ ಜಾಳಿಸಿ ಜಾಲಮಂ ಬಿಸಿಲೊಳಿಕ್ಕುವ . . . ಶಬರರ್ಕಳಿನಿಂತೆಸೆದತ್ತು ಪೆಕ್ಕಣಂ (ಶಾಂತೀಶ್ವ. ೩-೭೪). ೬. ಸೋಲಿಸು; ಜಳ್ಳುಮಾಡು: "ಜಾಳಿಪುದೆಂದು ಸೋಲಿಪುದು" (ಕಶಸಾ. ೩೦-೬೫೪); "ಜಾಳಿಪುದೆನೆ ಸೋಲಿಪುದು" (ಕವಿಕಂ. ೨೪೪): ಜಾಳಿಸಿದನಾ ಕಾಶಿರಾಜನ ಧಾಳಿಯಲಿ (ಕುವ್ಯಾಸ. ೪-೫); ನಿಮ್ಮ ಬಲ ಜಾಳಿಸಲ್ಕೀರ ವೃಷಸೇನ ಬೊಬ್ಬಿರಿದು . . . ನುಡಿದನು (ತುರಂಗ. ೭೭-೧). ೭. ಒಂದರಿಯಾಡು; ಜರಡಿಹಿಡಿ: ಹಾಲಿನ ಹುಡಿಯನ್ನು ನಯವಾಗಿ ಅರೆದು ಸರಿಗೆಯ ಜರಡಿಯಲ್ಲಿ ಎರಡು ಮೂರು ಸಲ ಜಾಳಿಸಬೇಕು (ಆಚುಸಾ. ೧೧೧). ಜಾಳೈಸು: ೮. ತಗ್ಗಿಸು; ಅಧೀನದಲ್ಲಿಡು: ಗಾಳಿ ಬೆಂಬಲವಾಗಲುರಿಯ ಭಡಾಳವನು ಜಾಳೈಸಬಹುದೆ (ಕುವ್ಯಾಆ. ೩೪-೧೫). [ಜಾಲ₁+ –ಇಸು₃]

ಜಾಲೀಮ 'ಜಾಲಿಮ' ನೋ.

ಜಾಲೀಮು 'ಜಾಲಿಮ' ನೋ.

ಜಾಲೆ₁, ಜಾಳ₂, ಜಾಳೆ (ನಾ). ಬೆಂಕಿ; ಉರಿ; ಜ್ವಾಲೆ: "ಜಾಲೆಯುರಿಯೆನಲ್ ಜ್ವಾಲೆಯೊಳು ಸಲೆ ವರ್ತಿಸುಗು" (ಶಬ್ದಮಂ. ೧೨): ಜಾಲೆಯಿಂ ಮರ ಕೆಡುಗು ಮೋಳೆಯಿಂ ಕೆಜಿ ಕೆಡುಗು ಆಳು ಇಲ್ಲದನ ಹೊಲ ಕೆಡುಗು (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೧೯೫೩); ಶೂಲದ ಪೆಣನುಂ . . . ಜಾಲೆಯು ಬಿಸಿಗು ಬೆರ್ಚುತೆ (ಹಾಲಾಸ್ಯ. ೧-೭-೨೩); ಕೂರಂಬಿನ ನನೆಯೊಂದು ಕುತ್ತಿಸಳ ಜಾಲೆಗ ಸೀಕರಿವೋಗದೇಂ ಮಾಣ್ಗುಂ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೫೭-೧೪). ಜಾಳ₂. 'ಜಾಳವಿಸು' ಪರಾ. ಜಾಳೆ: ವತ್ತಲೋಪಕ್ಕೆ–ಜ್ವಾಲಾ–ಚಾಳೆ (ಶಮದ. ೨೮೦ ಪ್ರಯೋ).

[<ಪ್ರಾ. ಜಾಲಾ / ಸಂ. ಜ್ವಾಲಾ]

ಜಾಲೆ$_2$ (ನಾ). ಮಾಟಗಾತಿ ; ಥಳಕುಬೆಳಕಿನಿಂದ ಜನರನ್ನು ವಶಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳುವವಳು ; ಧೂರ್ತೆ : ನುಡಿಗಳಿಂ ನಡೆಗಳಿಂ ಜಾಲೆಯರ ಕೊನಬುಗಾಱಿಕೆ ಸುಳುಹು ತಾಪಸರಿಗಂ ಪ್ರಾಣಗುಂದಿರ್ದುವ (ತುರಂಗ. ೮೦-೪೦).

[ಜಾಲ$_1$ + – ಎ$_2$]

ಜಾಲೆ$_3$ (ನಾ). = ಜಾಲ$_1$. 'ಜಾಲೆಗಾಱ' ಪರಾ. [ಸಂ. ಜಾಲ]

ಜಾಲೆ$_4$ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಣ್ಣ : ಒಂದು ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ಹೊಂಟರೆ, ಮತ್ತೊಂದು ಉತ್ತರಕ್ಕೆ, ಇನ್ನೊಂದು ಮರಳಿ ಮನೆಗೆ ಓಡುವ ಜಾಲೆಯ ಜಾನುವಾರುಗಳು (ದಂಬನಾ., ೧೮). ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಣ್ಣದ ಹಸು : ಬಟ್ಟಗಡಸು ಕೆಂದ ಹುರಿಗಕಾರಿಯು ಬೆಳ್ಳ ನೆಟ್ಟಕೊಂಬಿನ ಕಾರಿ ಜಾಲೆ ದಿಟ್ಟಿಸಿ ನೋಡುವ ಪಸುಗಳು ಎಸೆದುವು ಪಟ್ಟೆಯ ಸೀರೆಯಂದದಲಿ (ಮೂದೇಸಾಂ. ೧-೪೧). 'ಜಾಲೆಯಾಡು' ಪರಾ. ೩. ಒಂದು ಬಗೆಯ ವನಸ್ಪತಿ ; ಶೂಲಿಕೆ : "ಶೂಲಿಕೆಯೆನಲ್ ಜಾಲೆ" (ಮಂಗರಾ. ೪೩-೩೭). ೪. (?) : ಅಲ್ಲದ ನೆಲನು ಬೆಳವುದಕೆ ಹುಲ್ಲಲ್ಲದೆ ಜಾಲೆಯುಂಟೇ ? (ವೋಲೆಮಾ. ೧೭೩-೬೫೧). [?]

ಜಾಲೆಗಾಱ (ನಾ).=ಜಾಲಗಾಱ : ಎಂಗೆ ಬಸನದಿಂದೆ ಕೊಲೆಕೊಂದು ಗಡಂ ಸಗ್ಗಕ್ಕೆ ಪಾಪಿ ಸಲುವಡೆ ಮತ್ತೀ . . . ಸೊನೆಗಾಱನುಂ ಜಾಲೆ[ಪಾಠಾಂ. ಲ]ಗಾಱನುಂ ಮಾಣ್ದಪರೆ (ಸಮುಪ. ೧೪-೮೭); ಜಾಲೆಗಾಱನ ಕಾಲು ಮುಳ್ಳುತಾಗಿ ನೊಂದಿತ್ತೆಂಬಂತೆ . . . ಠಕ್ಕನ ಪೂಜೆಗೆ ಮೆಚ್ಚುವನೆ ನಮ್ಮ ಗುಹೇಶ್ವರನು (ಅವಚಂ. ೨೯-೧೩೩): ಮಾಲಿಕ ವ್ಯವಹಾರ ಕಮ್ಮಡಿವಾಳ . . . ತಳವಾಱ ಜಾಲೆಗಾಱ ಕಳಾಕುಶಲ ತಾಂಬೂಲಿಕರ . . . ಆಳಬೇಹುದು ಚದುರ ಕುಶಲರಿಗೆಂದು ವಿಟ ನುಡಿದ (ಜೀವಂಧ. ೧೭-೮೭).

[ಜಾಲೆ$_3$ + – ಕಾಱ]

ಜಾಲೆಯಾಡು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಡು : ತನ್ನ ಕಟ್ಟಿದ ಗೇಣಂ ಪರದನಂ ಜಾಲೆಯಾಡಂ ಕೊಲ್ವಂತೆ ಪೊರಟ್ಟಿ ಕೊಂದು (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧೩-೮೦) : ಏಳನೆಯ ಭವದೊಳುಕ್ಕದೇಶದಲ್ಲಿ ಜಾಲೆಯಾಡಾಗಿ ಜನಿಸಿರ್ದ (ಪುಣ್ಯಾಸ್ರ. ೫-೩೯ ವ). [ಜಾಲೆ$_4$ + ಆಡು$_3$]

ಜಾಲ್ಮ (ಗು). ೧. ಕ್ರೂರವಾದ ; ದಯಾಹೀನ. ೨. ಪಾಮರವಾದ ; ನೀಚವಾದ ; ತುಚ್ಛವಾದ. (ನಾ). ೩. ನೀಚನಾದವನು ; ದುಷ್ಟನಾದವನು: ಎಲೆ ಜಾಲ್ಮ ಎತ್ತ ಪೋದಪೆ (ಬಾಲಭಾ. ೯-೪೬). ೪. ವಿಚಾರ ಮಾಡದೆ ಕಾರ್ಯಮಾಡುವವನು ; ಹಿಂದು ಮುಂದು ನೋಡದೆ ಕೆಲಸ ಮಾಡುವವನು; ದುಡುಕುಗಾರ. ೫. ತಿಳಿಯದವನು; ದಡ್ಡ; ಮೂಢ : "ವೃಥೇಯಃ, ಬಾಲಿಶಃ, ಬಾಲಃ, ಜಡಃ, ಜಾಲ್ಮಃ . . . ಮಾತೃಶಾಸಿತಃ–ಈ ೧೧ ಅಱಿಯದವಂ" (ಹಲಾಯು. ೫೭-೧೮೧); ಜಡನೊ ಜಾಲ್ಮನೊ ವ್ಯರ್ಥಜನ್ಮನೊ ಕಡುಮರುಳೊ ಕಾಕನೊ ವಲಂ ಬಾಯ್ಬಡಿಕನೊ (ಪ್ರಹ್ಲಾದ. ೭-೨೩). [ಸಂ.]

ಜಾಲ್ಮಜಲ್ಪ (ನಾ). ದಡ್ಡತನದ ಮಾತು; ಅವಿವೇಕದ ಮಾತು: ಇಂತಹ ಜಾಲ್ಮಜಲ್ಪಗಳನ್ನು ಶ್ರೀಮನ್ಮಹಾರಾಜಾಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ನೀವು ಪುನಃ ಕೇಳಿಸದಿರಬೇಕು (ಮಂತ್ರಶ. ೧೧-೧೮)

[ಜಾಲ್ಮ + ಜಲ್ಪ]

ಜಾಲ್ಮತೆ (ನಾ). ಕ್ರೂರತೆ ; ಕ್ರೌರ್ಯ ; ಹಿಂಸೆ : ಜಾಲ್ಮತೆಗೆ ಜಾಲ್ಮತೆಯ ನೊಡ್ಡಿ ಸೆಣಸುವ ರೂಢ ರಾಜನೀತಿಯನೊಡೆದನೀ ಸಾಹಸಿ (ಅಮೃತಂ. ೫೪-೩). [ಸಂ. ಜಾಲ್ಮತಾ]

ಜಾಲ್ವರಿ (ಕ್ರಿ). ಗುಂಪು ಚೆದರಿಸು (?) : ಪಳ್ಳಿಪುರಗಳ ಪೊಕ್ಕು ಕೊಳ್ಳೆಯಾಡಲ್ಕೆ ಬಲ್ಲಿದನು ಅವ ತನ್ನ ಬಲವೆಲ್ಲಗೂಡಿ ತಾಗಿ ಚೂಣಿಯ ಬಲವ ತಟ್ಟಿ ಜಾಲ್ವರಿದು ನೂಕಿ ಬಹುಜನರುಗಳ ಮುಕ್ಕಿರಿಯಲಿಕ್ಕಿದನು (ಕರಿಕ. ೧೭-೫). [<ಜಾಲ$_1$ + ಪರಿ$_2$]

ಜಾವ$_1$, ಜಾವಂ$_1$, ಜಾವು, ಝಾಮು, ಝಾವ (ನಾ). ದಿವಸದ ಎಂಟನೆಯ ಒಂದು ಭಾಗದಷ್ಟು ಕಾಲ ; ಏಳೂವರೆ ಗಳಿಗೆ ; ಒಂದಂ ಪ್ರಹರ ; ಮೂರುಗಂಟೆಗಳಷ್ಟು ಕಾಲ : "ಪ್ರಹರಃ, ಯಾಮಃ–ಈ ೨ ಜಾವಂ" (ಹಲಾಯು. ೧೮-೧೦೬) : "ಪ್ರಹರಮೆನಲು ಯಾಮಮೆನೆ ಜಾವಂ" (ಮಂಗರಾ. ೩೦-೬) : ಬೆಳಗಪ್ಪ ಜಾವದಯ್ಕಿಲ್ ಕೊಳೆ ಶೀತಕ್ಕಾಱದಳ್ಕಿ (ಕಾವ್ಯಸಾ. ೬೯೪ ಶೂದ್ರಕ): ಅಂತಾಯಿರುಳ ನಾಲ್ಕು ಜಾವಮುಂ . . . ಕೆಂದಿಸೊಳೆ ಬೆಳಗಾಗೆ (ಪಂಪಭಾ. ೩-೮೩ ವ) : ಇರುಳ್ ನಾಲ್ಕುಂ ಜಾವಮುಂ ಮೌಹೂರ್ತಿಕನಂತೆ ಪೊತ್ತಿನಳವಿಯುಂ ನೋಡುತ್ತುಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧-೧೬೦) : ಒಂದರೆಗಳಿಗೆಯನೊಂದು ಬರಿಸದಂತೊಂದು ಜಾವವ ಯುಗದಂತೆ . . . ಎಣಿಪಳು (ಹರಿಬ. ೭-೩೭): ಚೇಳಿಗೆ ಪಾರುಪತ್ಯ ಕೊಟ್ಟರೆ ಜಾವಕ್ಕೊಂದು ಸರ್ತಿ ಮುಟ್ಟಿಸಿತು (ಗಾದೆ). ೨. ಜಾವಜಾವದಲ್ಲೂ ಮಾಡುವ ನಗರ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಕಾಪಲು; ಪಹರೆ; ಗಸ್ತು: ಬಲಿದು ಕಾಲ್ಗಾಪಿನಣಿವೆರಸು ನಿಂದ ಜಾವದ ಮದಗಜಂಗಳುಮಂ (ವರ್ಧಪು. ೯-೫೭ ವ). ೩. ಕಾವಲಿನ ಎಡೆ,–ಸ್ಥಾನ ; ಪಹರೆಯವರು ಕಾವಲಿಗಾಗಿ ಇರುವ ನೆಲೆ ; ಕಾವಲುಗಾರರ ಠಾಣೆ: ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಜಾವ ಮುಕ್ಕಡ(ಗ)ರವಟಿಗೆ ತಳವ(ಱಿಕೆ)ಯ(ಮ)ಕ್ಕಕ್ಕಯೊಳಂ ರಾಜಾಂತರಮಂ ನಿರವಿಸೆಯುಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೭-೬೯ ವ) : ಹೃದಯಪ್ರಿಯರಂತೊಱಗಿದ ಪದದೊಳ್ ಗರಟಿಗೆಯ ಜಾವದುಕ್ಕಡದುಲಿ ಮಬ್ಬಿದ ಪೊತ್ತು (ಯಶೋಧ. ೩-೩೭). **ಜಾಮು$_1$** : ೧. ಆ ಪುಲಿಯ ಕೊಲ್ವೆನೆನ್ದು ಪ್ರತಿಜ್ಞೆ ಕಡಿದು ಜಾಮದಿನ್ದೊಳಗೆ ಕೊನ್ದಂ (ಎಕ. X, ಮುಳಬಾ. ೧೬೩-೪ : 950) : ಬುಧವಾರ ಮೂರನೆಯ ಜಾಮದಲು ಕಾದಿ (ಎಕ. VIII, ಸೊರಬ.೧೬೭-೯: 1454) ; ರಾತ್ರಿ ಮೊದಲನೆಯ ಜಾಮದ ಗಂಟೆ ಆಗತಾನೆ ಹೊಡೆದಿತ್ತು (ಕೃಷ್ಣಭೂ. ೪೯). **ಜಾವು** : ೧. ಕಲ್ಲುಮಂಟಪದ ನೆರಳಿನಲ್ಲಿ ಮಲಗಿದಿರಿ ಒಂದು ಜಾವು (ಹ್ಯದಸ. ೭೫-೭). **ಝಾಮು**: ೧. ಬೆಳಗಿನ ಝಾಮುಕ್ಕೆ ಬಂದು ಮಲಗಿದೆನಲ್ಲ (ದೇವೀಚಾ. ೪೧). **ಝಾವ** : ೧. ಘಳಿಗೆಯೆಂಟಾಗಲೊಂದು ಝಾವವಹುದು (ವಿವೇಕ. ೩೩೦) : ಎಂಟು ಝಾವಗಳಲ್ಲಿ ಒಮ್ಮೆ ಹರಿಯ ಕೊಂಡಾಡೊ (ವಿದಾಕ್ಯ. ೯೫-೬) : ಒಂದು ಝಾವ ರಾತ್ರಿ ಇದ್ದದ್ದು ಅವಳಿಗೆ ತಿಳಿಯಲಿಲ್ಲ (ಅನಾಥ. ೩೮೮).

ಜಾವದವರ್, ಜಾವದವರು = ಕಾವಲಿನವರು ; ರಕ್ಷಕರು : ಅಯಾಮಿಕಸ್ಯ=ಜಾವದವರಿಲ್ಲದೊಂಗೆ (ನೀತಿವಾ. ೧೩-೭):ಕರೆದು ತಂದಮೃತಾನ್ನ ಪೂಡುವರಿರುಳು ಪಗಲದಗಲದೆಯು ಜಾವದವರು ಮಹಾ ಸುವಿಧಾನದಿಂ ಬಿಡರಂಗರಕ್ಷಕರು (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೩೩-೧೧೫). **ಜಾವದಾನೆ** = ಕಾವಲಿನ ಕೆಲಸಕ್ಕಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಆನೆ : ರಾಜಾಂಗಣದ ಬಯಲ ಬಾಳ್ಗಂಬಂಗಳೊಳ್ ಸೆಱೆಗೆಯ್ದಿರ್ದ ಜಾವದಾನೆಗಳ ಮೇಲೆಡೆಗೆಡದು (ಚಂದ್ರಪು. ೮-೪೩ ವ). **ಜಾವಮಿರ್** = ಕಾವಲಿರು : ನಿದ್ರಾಭರ ಪರವಶರಾಗಿರೆ ಭೀಮಂ ಜಾವಮಿರ್ದುವ (ಪಂಪಭಾ. ೩-೧೦ ವ). **ಜಾವಮಿರಿಸು** = ಕಾವಲಿಗೆ ಇರಿಸು ; ರಕ್ಷಣೆ ಏರ್ಪಡಿಸು : ಸಾಹಸಭಟರಪ್ಪ ಸುಭಟರ್ಗೆ ನಾಲ್ಸಾಸಿರ ಪೊನ್ನಂ ಸುಡಿದು ಜಾವಮಿರಿಸಿ (ಸುಕುಮಾ. ೭-೮ವ).

[<ಪ್ರಾ. ಜಾವ. / ಸಂ. ಯಾಮ]

ಜಾವ$_2$(ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ವನಸ್ಪತಿ: ಮಧುಪಿಪ್ಪಲಿ ಮೂಲದ ಭಲ್ಲಾತಕದರುಗದ ಜಾವದ ಪುಡಿಯಂ ಕುದಿಯಿಸಿ (ಲೋಕೋಪ. ೯-೧೪೫). [?]

ಜಾವಕ್ (ಗು). ಹೊರಕ್ಕೆ ಕಳುಹಿಸುವ. 'ಆವಕ್' ಪರಾ.

[←ಮರಾ. ಜಾವಕ್]

ಜಾವಕ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಧಾನ್ಯ ; ಅಲಸಂದೆ; ತಡಂಗುಣಿ. ೨. ಅರಗು : "ಜಾವಕ–ಯಾವಕ = ಅರಗು" (ಕಧ್ಯಕೋ. ೦೫). ಯಾವಕ, ಜಾವಕ (ಶಬ್ದಾನು. ೧೪೧ ಪ್ರಯೋ). [<ಸಂ. ಯಾವಕ]

ಜಾವಗಹಳೆ (ನಾ). ಕಾವಲುಗಾರರು ಊದುವ ಕಹಳೆ; ಪಹರೆಯವರು ಜನರನ್ನು ಎಚ್ಚರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಊದುವ ಕಹಳೆ : ಹೊಡೆವ ಹೆಬ್ಬರ ಜಾವಗಹಳೆ ತಂಬಟೆಗಳ ಕಡುರವವೊಳಡುಗುದಿಗೆಯ ಜಡಿವ ದನಿಗಳಿಂದ (ಕಂಸವಿ. ೧೧-೧೪೦). [ಜಾವ$_1$ + ಕಹಳೆ]

ಜಾವಗುತ್ತಿಗೆ (ನಾ). ಕಾವಲು ಕಾಯುವ ಗುತ್ತಿಗೆ : ನಿತ್ಯಪೂಜೆಯನು ಮಲ್ಲಯ್ಯಂಗೆ ಮಾಡಿನೋಡುತ್ತ ತೋಟವನು ಕೆಜೆಯುನು ಜಾವಗುತ್ತಿಗೆ ಯನಿತ್ತು ತಾಂ ಹರುಪದಿಂ ಕವಿಲೆಗಳ ಕಜುವ ನೋಡುತ್ತ (ಸಿದ್ಧರಾ. ೫-೧೭); [ಜಾವ$_1$ + ಗುತ್ತಿಗೆ (<ಗುತ್ತಗೆ)]

ಜಾವಟೆ(ನಾ). ಚಪಲತೆ; ಚಾಪಲ್ಯ (?): ತೀವಿದರು ಭಂಡಿಯಲಿ ಮುಂದಣ ಜಾ[ಪಾಠಾ. ಚಾ]ವಟೆಯ ಚಪಲರಿಗೆ ಹರಿಯೆ ನೃಪಾವಳಿಗಳಲ್ಲಲ್ಲಿ ತೆತ್ತರು ಕಂಡ ವಸ್ತುಗಳ (ಕುವ್ಯಾಸ. ೬-೬) : ರಾವುತರು ಸಮತಳಿಸಿ ಮುಗ್ಗಲು ಮಾವುತರು ತಲೆದೋರಿತಿತ್ತಲು ಜಾವಟೆಯ ಟಾವಲ್ಲ (ಮೂಲರಾ. ೪-೧೭). [?]

ಜಾವಡಿ$_1$ 'ಜಾವಳಿ$_1$' ನೋ.

ಜಾವಡಿ$_2$ (ನಾ). (?) : ಮುಮುಕ್ಷು ಮಧ್ಯದಿ ನಿಂದ ಕಾಲಭ್ರುವಿನ ತೆರ ಅಮಮ ಶಿವನ ಜಾವಡಿಗಳು ರಮಣೀಯ ಪಂಚಬ್ರಹ್ಮಗಳೆ ಭಿತ್ತಿಗಳಾಗಿ ವಿಮಲವೇದದ ಸಾಲಗಂಬ (ದೇವಾಂಪು. ೨-೩೮).
[P ಇದು 'ಚಾವಡಿ' ಎಂಬುದರ ಅಪಲಿಖಿತವಿರಬಹುದು]

ಜಾವಡಿಕಾರ (ನಾ). ಜಾವಡಿಗೀತೆಗಳನ್ನು ರಚಿಸುವವನು : ಜಾವಡಿ ಕಾರರು, ತುಮ್ರಿಕಾರರು ನಿತ್ಯಜೀವನದ ಲೀಲಾವಿಲಾಸವನ್ನು ಬಣ್ಣಿಸಿದ್ದಾರೆ (ಭಾರದ. ೫೮೦).
[ಜಾವಡಿ$_1$ (<ಜಾವಳಿ$_1$) + – ಕಾರ$_1$ (< – ಕಾಱ)]

ಜಾವನಿಗಾಲೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ವನಸ್ಪತಿ : ಜಾವನಿಗಾಲೆ, ಸಣ್ಣ ಸಲ್ಲೆ, ಕಾಯೋರಿ, ಕರಿಸಲ್ಲಿ, ಕಾಡುಪತಂಗ, ಮುರಿಗೆ (ವೃಜಿಗಿ. ೪೦-೬೯೯). [?]

ಜಾವಯಿ (ನಾ). ಮಗಳ ಗಂಡ; ಅಳಿಯ; ಜಾಮಾತ: ನಮ್ಮ ಜಾವಯಿನ್ನ ಆಶೀರ್ವದಿಸಿರಿ, ಸ್ವಾಮಿಜಿ (ಐರೀ., ೬೦೭) : ನಮ್ಮ ಜಾವಯೀ ಅಂಥಾವಲ್ಲ ತಗೀರಿ (ಗ್ರಾಮೂಜು. ೬೮).
[←ಮರಾ. ಜಾವಯೀ./ಪ್ರಾ. ಜಾವಣ್ಣಾ./ಸಂ. ಜಾಮಾತೃ]

ಜಾವರಿ (ನಾ). (?) : ವಳ್ಳಿಯ ಪುರದ ಭೂಪದೇವರ ಜಾವರಿ ಗೊಬ್ಬರ ಸಿನಿಂಡಿವಾಡಿ × × × ದಿವಾಳಿ ಸತ್ರನಾತ (ಕಕುಲ. ೩-೫; 1071). [?]

ಜಾವಳ$_1$ 'ಚಾವಲ' ನೋ.

ಜಾವಳ$_2$ (ನಾ). ೧. ಸಾಮಾನ್ಯ; ಸಾಧಾರಣ : "ಜಾವಳಮೆಂದು ಸಾಮಾನ್ಯಮುಂ ಚಾಪಲಮುಮಪ್ಪುದು" (ಶಬ್ದಮ. ೫೫) : ಇಳೆಯೊಳು ತ್ರಿಮಕೀರ್ತಿಗಳು ಜಾವಳದ ಪುರುಷರೆ ಧರ್ಮಪುತ್ರನ ಗೆಲು ವ ಪರಿಯೆಂತೈ (ಕುವ್ಯಾಉ. ೩-೧೩೦) : ಸುಂದರಿಯರನೊಲ್ಲದಿಪ್ಪುದದು ಜಾವಳಮೇ (ಹಮ್ಮೀರ. ೬-೪೦). ೨. ಸಾಮಾನ್ಯ ಮನುಷ್ಯ ; ನಾಡಾಡಿ : ಭೂವಳಯದೊಳಗುಳ್ಳ ಸರ್ವಜೀವಾಳಿಗಳ ಪಾವನಂಮಾಡಲೆಂದನುಗೆಯ್ದ ಶಿವ ಸಿದ್ಧ ಜಾವಳನೆ (ಸಿದ್ಧರಾ. ೧ ಸೂಚನೆ) : ಬಸವನೇಂ ಜಾವಳನೆ ಭಕ್ತರೊಳು (ಬಸಪು. ೧-೨೮): ಬಾಲರಾದಡೆ ಭಂಗವೇ ಜಾವಳನೆ ಅಭಿಮನ್ಯು (ಕುವ್ಯಾಕ. ೪-೧೪) : ಸತಿಯ ಮಚ್ಚು ಜಾವಳರ್ಗೆಂತು ದೊರಕುವುದು ಮುನ್ನೀಶನಂ ಭಜಿಸಿದಂಗಲ್ಲದೆ (ರಾಘಚ. ೭-೩೪). ೩. ಕೀಳಾದವನು; ಹೀನ : ಮುನಿದೊಡೆ ನಲ್ಲನೋಪಳ ಪದಾಂಬುರುಹಕ್ಕೆ ವಿನಮ್ರನಾಗೆ ಜಾವಳ ಮೊಜೆಯುಲ್ಲು ನೀನೆನಗೆ ಮುಟ್ಟದೆ ಪೋಗೆನೆ (ಶೃಂಗಾರ. ೩-೮೮): ಈ ಮಹಿಯೊಳ್ ಜಾವಳನುಂ ಕರಂ ಕುಪಥದೊಳ್ ಶಾಲಿಕ್ಕಂ (ಶಾಕುಂತ. ೬೪-೧೧೧). [?]

ಜಾವಳ$_3$, **ಜಾವುಳ** (ನಾ). (ಉಕ). ೧. ಜುಟ್ಟು : ಕೂದಲು. ೨. ಮುಂಡೆಗೂದಲು : ಹುಟ್ಟುಗೂದಲು: ಶಿರಿಮೂಗುತೀ ಸಣ್ಣ ಶಿರದ ಜಾವಳ ಜಡೆ ಕಡೆಗೋಲು ನೇಣುಸಹಿತ (ವಾದಿಕೀ. ೬೩-೭): ಹುಟ್ಟಿದ ಕೂಸಿನ ಜಾವಳವನ್ನು ತೆಗೆಯುವಾಗ (ಕಥಾಗಿ. ೦೦೦); ಐದನೆಯ ವರುಷಕ್ಕೆ ಅವನ ಜಾವಳವನ್ನು ಕೋಟೆಯ ಮೇಲೆ ತೆಗಸುವದೆಂದೂ ಬೇಡಿ ಕೊಂಡಿದ್ದರು (ಸ್ಕೃತಿಜ. ೧೦೫). ೩. ಷೋಡಶ ಸಂಸ್ಕಾರಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಮೊದಲನೆಯ ಸಲ ಕೂದಲು ತೆಗೆಸುವ ಸಂಸ್ಕಾರ; ಚೌಲ; ಚೂಡಾ ಕರ್ಮ : ಇವರಲ್ಲಿ ಜನ್ಮ, ಜಾವಳ, ಲಗ್ನ, ಮರಣ ಇಷ್ಟರ ಸಂಸ್ಕಾರಗಳು ಮಾತ್ರ ಉಂಟು (ಕಥಾಗಿ. ೧೩೪): ತನ್ಮಧ್ಯೆ ಐವ್ಮೆ ಶಾಮರಾಯ ತೃತೀಯ ಕುಮಾರನ ಜಾವಳಕ್ಕೆಂದು ಊರಿಗೆ ಬಂದರು (ದೀಪಪ. I, ೪೩). **ಜಾವುಳ**: ೧. "ಜಾವುಳ=ನವಿರು,ಕೂದಲು, ಜಡೆ" (ಕಂಸುಪು. ೮೬) : ಕರಿಯಂಗಿ ಕಸೂತಿ ತಲೆತುಂಬ ಜಾವುಳ (ಹಳ್ಳಿಯ. ೭೦).
[← ಮರಾ. ಜಾವಳ./ಸಂ. ಜಾತವಾಲ]

ಜಾವಳದವಸಿ (ನಾ). ಹೀನನಾದ ತಪಸ್ವಿ : ನಾಡಾಡಿಯಾದ ಋಷಿ : ಜಾವಳದವಸಿಯು ಕವಡುವಾಯೆಗೊಳಗಪ್ಪರೇಂ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೬೭-೧೧)
[ಜಾವಳ$_2$ + ತವಸಿ$_1$]

ಜಾವಳಿ$_1$, **ಜಾವಡಿ**$_1$ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ಶೃಂಗಾರ ಗೀತೆ; ಕಾಮ ಪ್ರಧಾನ ವಾದ ಗೀತೆ : ಪದವರ್ಣಗಳು ತಿಲ್ಲಾನಗಳು ಮತ್ತು ಜಾವಳಿಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿದರು (ಸಂಗೀತ. ೨೮) ; ಶೃಂಗಾರಭಾವದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಪದ ಗಳನ್ನೂ ಜಾವಳಿಗಳನ್ನೂ . . . ಅಳವಡಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದಾರೆ (ಆಧಾನ್ವ. ೫೭). **ಜಾವಡಿ**$_1$: "ಶೃಂಗಾರ ಕಾವ್ಯ ; ಪ್ರಣಯಗೀತೆ ; ಜಾವಡಿ" (Erotic. ಇಂಕನಿ) ; ಜಾವಡಿಗಳನ್ನು ಹಾಡುತ್ತಿದ್ದರು (ಮಾಮರಾ. ೧೩೯) : ಮೋಹನ ರಾಗದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಜಾವಡಿಯನ್ನೂ ರಾಗಮಾಲಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಯಾವುದಾದರೂ ಒಂದು ಸಂಸ್ಕೃತ ಶ್ಲೋಕವನ್ನೂ ಹಾಡಬಹುದು (ಇಬದು. ೧೨೧).
[ದೇ.೫ ತಮಿ. ಚಾವಳಿ ; ತೆಲು. ಜಾವಳಿ]

ಜಾವಳಿ$_2$ (ನಾ). ಕಿವಿಗೆ ಹಾಕಿಕೊಳ್ಳುವ ಮುತ್ತಿನ ಒಡವೆ ; ಚೌಕಳಿ ; ನಾಲ್ಕು ಮುತ್ತುಗಳ ಹತ್ತಕಡುಕು : ನೋವ ಗುರು ಇದಕ್ಕಂಜ ಹೇಳದ ಶಿಷ್ಯ ಕಿವಿಮೂಳ ಮೌಕ್ತಿಕದ ಜಾವಳಿಯ ಘಳಿಸಿದಂತೆ ನಾರಾಯಣ ಪ್ರಿಯ ರಾಮನಾಥ (ಗುಪ್ತಮಂ. ೮೭). [<ಚೌಕಳಿ]

ಜಾವಳಿಗ (ನಾ). ಸಾಮಾನ್ಯ ವ್ಯಕ್ತಿ ; ಸಾಧಾರಣ ಮನುಷ್ಯ : ದೇವಿಯುನು ನೀ ಮರುಳು ಮಾಡಿದೆ ಜಾವಳಿಗನಲ್ಲ (ಪ್ರಭುಲಿಂ. ೫-೩೧) :ಜಾವಳಿಗರೊಳು ಲಿಂಗಸಂಗ ಸುಖಾವಳಿಯನಱುಹಿದೆನೊ (ಮದೇಪು. ೩-೨೭) ; ಈ ಜವ್ವನಂ ಬಱಿದೆ ಬಂದುದುಂಟೆ ರಾಯಕುವರಿಯಂ ಮರುಳಗೊಳಿಸಿದೆ ಜಾವಳಿಗ (ಪ್ರಭುಪು. ೫-೫೨). [ಜಾವಳ$_2$ + – ಇಗ]

ಜಾವಳಿಸು 'ಚಾವಲಿಸು' ನೋ.

ಜಾವಳೆ (ನಾ). ಚಂಚಲೆ ; ಹೀನೆ : ಗಾಡಿಯ ಮೋಡಿಯ ಕವಡು ವಲೆಯನೊಡ್ಡಿ ಮಿಡುಕಿನ ಸೆಡಕುಗಾರ್ತಿ ಜಾವಳೆ ಸೀತೆ ತಾನೆ ತನಗೊಲ್ದ ನೀಱನಂ ರಾವಣನಂ ಕಯ್ಯಾಱಿ ಕೊಂದು ಕುಡಿದಲ್ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೧೧೩-೨).
[ಜಾವಳ$_1$ (<ಚಾವಲ) + – ಎ$_2$]

ಜಾವಾಳ 'ಜಾಪಾಳ' ನೋ.

ಜಾವಿಗೆ 'ಜಾವುಗೆ' ನೋ.

ಜಾವಿಗೆಬತ್ತಿ (ನಾ). = ಜಾವುಗೆ : (ಸುಡುಮದ್ದಿನ ಬಾಣವನ್ನೂ) (ಗಣ ಮೊದಲಾದವುಗಳಲ್ಲಿ) ಸಿಡಿಮದ್ದನ್ನೂ ಹೊತ್ತಿಸಲು ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಜಾವಿಗೆ ಬತ್ತಿ (Port-fire. ಇಂಕನಿ). 'ಜಾಲಿಗೆ' ಪಠಾ.
[ಜಾವಿಗೆ (<ಜಾವುಗೆ) + ಬತ್ತಿ]

ಜಾವು [illegible]

ಜಾವುಗೆ, ಜಾವಿಗೆ (ನಾ). ಸುಡುಮದ್ದುಗಳನ್ನು ಹತ್ತಿಸಲು ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಸಾಧನ,–ಬತ್ತಿ : ಹಿಂದು ಮುಂದಾಗಿ ಕೋವಿಯನಾಂತು ಕೆಲಬರು ತಂದು ಎದೆಗೆ ಜಾವುಗೆಯ (ಜ್ಞಾನಡ. ೧೩-೪೦). **ಜಾವಿಗೆ.** 'ಜಾವಿಗೆಬತ್ತಿ' ಪರಾ. [←ಮರಾ. ಝಾವ]

ಜಾವುಳ 'ಜಾವಳ$_3$' ನೋ.

ಜಾಸುದ್ದಾರ (ನಾ). = ಜಾಸೂದು : ಸರ್ಕಾರಿ ಕಾಗದಗಳನ್ನು ತಲಪಿಸುವುದಕ್ಕೂ ಬೇಹುಗಾರರು, ಜಾಸುದ್‍ದಾರರು. ವರದಿಯವರು ಎಂದು ನೇಮಕವಾಗಿದ್ದರು (ಪಾಳೆಗಾ. ೫೫). [<ಜಾಸೂದು + – ದಾರ$_4$]

ಜಾಸೂದ 'ಜಾಸೂದು' ನೋ.

ಜಾಸೂದು, ಜಾಸೂದ (ನಾ). ಗೂಢಚಾರ; ಗುಪ್ತಚಾರ ; ಬೇಹುಗಾರ; ಹೇರಿಗ : "ಜಾಸೂದು ವೇಷಧಾರಿಗಳು=ಗೂಢಚಾರರು" (ಚಿತ್ರಪಾ. ೨, ಅನು). **ಜಾಸೂದ :** ಯುದ್ಧ ಜರುಗುತಾ ಇರುವಲ್ಲಿ ಇಬ್ಬರು ಜಾಸೂದರ ವೇಷಾ ಹಾಕಿಕೊಂಡು ದುರ್ಗದ ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ಬರುತ್ತಿದ್ದರು (ಚಿತ್ರಪಾ. ೮೬). [←ಮರಾ. ಜಾಸೂದ್ ; ಅರ. ಹಿಂ. ಜಾಸೂಸ್]

ಜಾಸ್ತಿ (ನಾ). ಹೆಚ್ಚು ; ಅಧಿಕ ; ಅತಿಶಯಂ : ಯಾದವರಲ್ಲಿ ಯೆಷ್ಟು ಜಾಸ್ತಿ ಹುಟ್ಟುವಳಿಮಾಡಿಕೊಂಡಾಗ್ಯು (ಮೈಅರಿ. ೧೯೩೯, ೪೨-೧೧೨ ;1825): ಕಮ್ಮಿ ಜಾಸ್ತಿಯು ಲೆಕ್ಕವಿದ್ದರಹಿತರು ಸಹಿತ ಫೈಸಲಿಗೆ ಬರುವಂತೆ ಕರಣಿಕರಿಗುಸುರು ನೀನೂ (ಅಷ್ಟಾವಿ. ೩೧-೩೮) : ಸಭೆಯಲ್ಲಿ ಗಲಾಟೆ ಜಾಸ್ತಿಯಾಯಿತು (ರಾಯುಕ. ೬೧) : ನಮ್ಮೂರು ಸುತ್ತ 'ಕಿರುಬನ ಕಾಟ ಜಾಸ್ತಿ (ಹಂಗೂರಿ. ೨೧). [←ಹಿಂ. ಮರಾ. ಜಾಸ್ತೀ]

ಜಾಹಕ (ನಾ). ಇಲಿಯನ್ನು ಹಿಡಿಯಲಂ ಹೊಂಚು ಹಾಕುವ ಬೆಕ್ಕು : "ಜಾಹಕಃ, ಗಾತ್ರಸಂಕೋಚೀ, ಮಂಡಲೀ– ಈ ೩ ಇಲಿಯಂ ಹಿಡಿಯಲನುಗೆಯ್ವ ಬೆಕ್ಕು" (ಹಲಾಯು. ೪೦-೮೪). [ಸಂ.]

ಜಾಹಿರಾತು 'ಜಾಹೀರಾತು' ನೋ.

ಜಾಹಿರು 'ಜಾಹೀರು' ನೋ.

ಜಾಹಿರ್ನಾಮ 'ಜಾಹೀರುನಾಮೆ' ನೋ.

ಜಾಹೀರನಾಮೆ 'ಜಾಹೀರುನಾಮೆ' ನೋ.

ಜಾಹೀರಾತಿ 'ಜಾಹೀರಾತು' ನೋ.

ಜಾಹೀರಾತು, ಜಾಹಿರಾತು, ಜಾಹೀರಾತಿ (ನಾ). ಬಹಿರಂಗಪಡಿಸುವುದು; ಸಾರ್ವಜನಿಕರಿಗೆ ತಿಳಿಸುವುದು; ಪ್ರಕಟನೆ: ಕಣ್ಣು ಕೋರೈಸುವಂತೆ, ಬಣ್ಣಬಣ್ಣದ ದೀಪಗಳ ಪ್ರಕಾಶದಡಿ ಹೊಳೆಯುವ ಜಾಹೀರಾತುಗಳು (ವಾತ್ಸಲ್ಯ. ೫೯): ಪತ್ರಿಕೆಗಳು ಬಾಳಿ ಬದುಕಿ ಜನ ಸೇವೆ ಮಾಡಬೇಕಾದರೆ ಜಾಹೀರಾತುಗಳು ಅವಶ್ಯ (ಗಾಳಿಗು. ೨೬) : ಪ್ರತಿಭೆಯೊಂದಿರಬೇಕು ವ್ಯುತ್ಪನ್ನಮತಿಬೇಕು . . . ಕವಿಗೆ ಜಾಹೀರಾತು ಬೇಕು (ಇಂಚಾಪ. ೧೭೮-೭೮). **ಜಾಹಿರಾತು :** ತಾವಾಗಿ ಮೆರೆವುವು ಸುಜನರ ಗುಣಗಳು ಅದಕೆ ಜಾಹಿರಾತು ಬೇಕೆ? (ಇಂಚಾಪ. ೨೦೯-೮೩) : ಪತ್ರಿಕೆ ಪುನಃ ಆರಂಭವಾಗುವುದು ಎಂಬ ಸುದ್ದಿಯನ್ನು ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಪೇಪರುಗಳ ಜಾಹಿರಾತುಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಕಟಿಸಿದ (ಅಪನಾ. ೧೬). **ಜಾಹೀರಾತಿ :** ಹಣದಿಂದ ಮಂದಿಯ ಮಾನಮಟ್ಟವನ್ನು ಅಳೆಯುವ ನೀತಿ ಜಾಹೀರಾತಿಯ ಜಗತ್ತು (ಮಾವಾರ. ೧೦೩). [←ಅರ. ಮರಾ. ಜಾಹೀರಾತ್]

ಜಾಹೀರು, ಜಾಹಿರು (ನಾ). ಪ್ರಸಿದ್ಧಪಡಿಸುವಿಕೆ ; ಪ್ರಕಟನೆ : ಅವನ ಉತ್ತರಾಧಿಕಾರಿಗಳಾಗಿ ಮಕ್ಕಳಿಬ್ಬರು ಇರುವುದರಿಂದಲೂ . . . ಒಂದು ಪ್ರಕಟನೆಯ ಜಾಹೀರು ಕೊಡಬೇಕು (ತ್ಯಾಗಮ. ೭೨) : ಹೊಲೆಯರ ಕೆಂಚ ಪದ್ಧತಿಯಂತೆ ಈ ಸುದ್ದಿಯನ್ನು ತಮಟೆ ಹೊಡೆದು ಊರಿಗೆಲ್ಲ ಜಾಹೀರು ಮಾಡಿದ (ಊರುಕ. ೫). **ಜಾಹಿರು :** ಟೀಪುಸುಲ್ತಾನರಿಗೆ ಪಿರಿಯಾದಿಯಾಗಿ ಜಾಹಿರು ಮಾಡಿದ್ದರಿಂದ (ರಾಜೇಂದ್ರ. ೨೧).

ಜಾಹೀರುಮಾಡು = ಜಾಹೀರುಪಡಿಸು : ಆತನ ರೋದನ ನಾರಾಯಣಿಯ ಸಾವನ್ನು ಜಾಹೀರು ಮಾಡಿತು (ರಂಗವ. ೧೧) : ನಗರಕ್ಕೆ ಮತ್ತೊಮ್ಮೆ ಪ್ಲೇಗು, ಇಲಿಗಳು ಜಾಹೀರುಮಾಡಿದವು (ಸ್ವಕೀಜಿ. ೩೦೮). [←ಮರಾ. ಜಾಹೀರ್; ಅರ. ಹಿಂ. ಜಾಹಿರ್]

ಜಾಹೀರುನಾಮೆ, ಜಾಹಿರ್ನಾಮ, ಜಾಹೀರನಾಮೆ (ನಾ). ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಪತ್ರಿಕೆ ; ಪ್ರಕಟನಪತ್ರ : ಈ ಎಲ್ಲಾ ಜಾಹೀರುನಾಮೆಗಳಲ್ಲಿ ಇಂಗ್ಲಿಷ್ ಶಬ್ದಗಳನ್ನು ತುಂಬಿದ್ದು ನೋಡುವಾಗ (ಪಾಶ್ಚಾವಿ. ೪೪೪). **ಜಾಹಿರ್ನಾಮ:** (ಮೈಗೆಜ. IV, ೭೭೧) ; (ರೈಸ್‌ಗೆ. II, ೫೫೦). **ಜಾಹೀರನಾಮೆ:** ಮಾಂಟಗೊಮ್ಮೆ ಸಾಹೇಬರು ೧೯೧೭ರಲ್ಲಿ ಒಂದು ಜಾಹೀರನಾಮೆಯನ್ನು ತೆಗೆದರು (ಕಾಂಗ್ರೆಸ್. ೦೦) : ಟ್ಯೂಡರ ಅರಸರು ತಮ್ಮ ಮಂತ್ರಿಗಳ ಸಲ್ಲಾ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಜಾಹೀರನಾಮೆಗಳನ್ನು ತೆಗೆಯುತ್ತಿದ್ದರು (ಇಂಗ್ಲಇ. ೧೮೬). [←ಹಿಂ; ಮರಾ. ಜಾಹೀರನಾಮಾ]

ಜಾಹೀರುಪಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ಪ್ರಸಿದ್ಧಪಡಿಸು ; ಎಲ್ಲರಿಗೂ ತಿಳಿಯಪಡಿಸು : ಹೆಮ್ಲೆಟ್ ನಾಟಕವೆಂದು ಜಾಹೀರುಪಡಿಸಿರುವದು (ದ್ಯಾಮಹಾ. ೨೩). [ಜಾಹೀರು + ಪಡು$_1$ + – ಇಸು$_3$]

ಜಾಹೆ$_1$ (ನಾ). ಜಾಗರ (?) : ಅರ್ಜಿತ ಅವಧಾನವನಱಿದ ಸತ್ಯನ ನಿತ್ಯನ ಇರವು ಮಯೂರನ ಜಾಹೆಯಂತೆ ಪಟುಭಟನ ಎಚ್ಚಱಿಕೆಯಂತೆ (ಶಿವಮಂ. ೯೬). [?]

ಜಾಹೆ$_2$, ಜಾಹ್ಯೆ (ನಾ). ನಿದ್ರೆ ; ನಿದ್ರಾವಸ್ಥೆ ; ಸುಷುಪ್ತಿ ; ಜಡತೆ : ಜಾಹೆಯಲ್ಲಿ ಮಱೆದೊಱಗಿರಲಾಗಿ ತನುವ ತಟ್ಟದಡೆ ಆತ್ಮನೆಚ್ಚಱುವಂತೆ (ಶಿವಮಂ. ೭೯) : ಕಾಲ ಪಸರಿಸಿ ಕಟ್ಟಿಕೊಳ್ಳುತ್ತ ಜಾಹೆಯಾಗಿ ಸುಮ್ಮನೆ ತಲೆಯ ಕ್ರುತ್ತುತ ಧನಹೀನನಾಗಿ (ಅಶ್ವವೈ. ೪-೨ ಟೀಕೆ). **ಜಾಹ್ಯೆ:** ದಿನದಲ್ಲಿ ಚಲನೆ ರಾತ್ರಿಯಲ್ಲಿ ಜಾಹ್ಯೆಗೊಳಗವುದು ಜೀವನೋ ಪರಮನೋ (ಬಾಬೂಮ್ಮ. ೨೯): ಪೂರ್ವದಿಂದ ಉತ್ತರಕ್ಕೆ ಬಂದ ಸೂರ್ಯನಂ ಅಸ್ತಮಯವಾಯಿತ್ತೆಂದು ಜಾಹ್ಯೆಗೆ ಒಡಲಾಗಿ (ಅವರೀ. ೬೬). [?]

ಜಾಹ್ನವಿ (ನಾ). ಜಹ್ನುಮುನಿಯ ಮಗಳು ; ಜಹ್ನುಮುನಿಯ ಕಿವಿಯಿಂದ ಹೊರಕ್ಕೆ ಬಂದ ನದಿ ; ಗಂಗಾನದಿ : ಏದೊರೆ ಪೆಂಪೊ ಲಕ್ಷ್ಮಿಂ ನಿಜವಲ್ಲಭೆ ಜಾಹ್ನವಿ ತನ್ನ ಪಾದಪದ್ಮೋದಕಂ (ಜಗವಿ. ೦-೨೦) : ಜಾಹ್ನವಿಯೇ ತೀರ್ಥದೊಳುತ್ತಮಂ (ಸೋಮೇಶ. ೪) : ದಿವ್ಯರೂಪನಳವಡಿಸಿ ಜಗದಂಬೆ ಜಾಹ್ನವಿ ಸಲಿಲಮಧ್ಯದಿಂದೆದ್ದು ಬಂದು (ಜೈಮಿಭಾ. ೯-೨೮). [ಸಂ. ಜಾಹ್ನವೀ]

ಜಾಹ್ನವೀಧರ (ನಾ). ಗಂಗೆಯನ್ನು ತಲೆಯಲ್ಲಿ ಧರಿಸಿರುವವನು ; ಗಂಗಾಧರ ; ಶಿವ : ನರಶರದ ಜೋಡಿನ ಜುಂಜುವೊಳೆಯುಲಿ ಜಾಹ್ನವೀಧರ ಜಾಱುವನೆ (ಕುವ್ಯಾಅ. ೬-೪೦). [ಸಂ.]

ಜಾಹ್ನವೀಮಕುಟ (ನಾ). ಗಂಗಾನದಿಯನ್ನು ತಲೆಯಲ್ಲಿ ಧರಿಸಿರುವವನು ; ಗಂಗಾಧರ : ಜಯ ಜಾಹ್ನವೀಮಕುಟ ಜಯ ಜರಾಮರಣದೂರ (ಹಚಕಾ. ೧೦-೪೦). [ಸಂ. (ಜಾಹ್ನವೀ + ಮಕುಟ)]

ಜಾಹ್ಯೆ 'ಜಾಹೆ$_2$' ನೋ.

ಜಾಳ$_1$ 'ಜಾಲೆ$_1$' ನೋ.

ಜಾಳ$_2$ 'ಜಾಲ$_1$' ನೋ.

ಜಾಳಂದರ 'ಜಾಲಂದರ' ನೋ.

ಜಾಳಂದ್ರ 'ಜಾಲಂದ್ರ' ನೋ.

ಜಾಳಂದ್ರಗೆಯ್ (ಕ್ರಿ). ತೂತುಮಾಡು ; ಚುಚ್ಚು ; ಜರ್ಜರಿತವಾಗುವಂತೆ ಮಾಡು : ವಕ್ರೋಕ್ತಿನಖದಿಂ ನೃಸಿಂಹಾವತಾರಮಂ ಪುನರಭಿನಯಿಸುವಂತೆ ಕೋಮಲೆಯ ಹೃದಯಮಂ ಜಾಳಂದ್ರಗೆಯ್ಯೆ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೮೪೩-೪೩೫). [ಜಾಳಂದ್ರ (<ಜಾಲಂದ್ರ) + ಕೆಯ್$_1$]

ಜಾಳಂಧರ ‘ಜಾಲಂದರ’ ನೋ.

ಜಾಳಕ ‘ಜಾಲಕ’ ನೋ.

ಜಾಳಗಪ್ಪೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕಪ್ಪೆ: ಮೊದಲು ಕೋಳಿಯಂತೆ ನಡೆದು ಒಡನೆ ಜಾಳಗಪ್ಪೆಯಂತೆ ನಡೆದರೆ ವಾತಶ್ಲೇಷ್ಮನಾಡಿಯಂದರಿವುದು (ವಾಶಾಚ. ೭೫-೫). [ಜಾಳ$_0$ + ಕಪ್ಪೆ$_1$]

ಜಾಳಗೆ (ನಾ). ಹೆಣೆದು ಮಾಡಿದ ಚೀಲ; ಬಲೆಚೀಲ; ಕಲ್ಲಿಚೀಲ: ಕಿಲಜಗಲಿಯೊಳಿದರ್ೂಟಿಗದವನಿಂದೊಂದು ಜಾಳಗೆಯಂ ಕೊಂಡು (ಚಕವಿ. ೬-೨೩೭ ವ). ‘ಜಾಳಿಗೆ’ ಪರಾ. [<ಸಂ. ಜಾಲಕ]

ಜಾಳತಿಯೋಗು (ಕ್ರಿ). ಜರ್ಜರಿತವಾಗು; ತೂತಾಗು: ಅನೇಕ ಶಸ್ತ್ರ ಮುಖದಿಂ ತನು ಜಾಳತಿಯೋದ ನೋವಿನೊಳ್ ಕೂಗಿಡೆ (ಅನಂಪು. ೯-೨೯). [P ಇದು ‘ಜಾಳರಿಯೋಗು’ ಎಂಬುದರ ಅಪಲಿಖಿತವಿರಬಹುದು.]

ಜಾಳಮಾರ್ಗ (ನಾ). ಕಿಟಕಿ; ಗವಾಕ್ಷದ ಕಿಂಡಿ: ಗಣಿಕೆಯರ ವಿಳಾಸಾಗಾರದೊಳ್ ಜಾಳಮಾರ್ಗಪ್ರಣಯಿನಿಯರಪಾಂಗ ಶ್ರೇಣಿಯೊಳ್ ಮೂಱು ಬಣ್ಣಂ ಪೆಣೆದೊದವೆ (ಆದಿಪು. ೧೧-೨೩): ಚಿನ್ನದ ಕಂಬದ ರಮ್ಯ ಜಾಳಮಾರ್ಗದ ವಿಳಸತ್ಕವಾಟದ ವಿಚಿತ್ರ ವಿಭೂತಿಗೆ ಜನ್ಮಮಂದಿರಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೨-೯೩). [ಜಾಳ$_2$ (=ಜಾಲ$_1$) + ಮಾರ್ಗ]

ಜಾಳರ ‘ಝಾಲರಿ$_2$’ ನೋ.

ಜಾಳರಂಬೋಗು (ಕ್ರಿ). ಜಾಲರದಂತಾಗು; ತೂತುತೂತಾಗು: ನಿಶಿತಾಸ್ತ್ರಹತಿಯಿನಾ ಮುನಿಯ ಶರೀರಂ ಕೂಡೆ ಜಾಳರಂಬೋಗಿರೆ . . . ಕಂಡು (ಪಾರ್ಶ್ವಪು. ೧೨-೮೫). [ಜಾಳರ (<ಝಾಲರಿ) + ಪೋಗು$_1$]

ಜಾಳರಿಗೆ (ನಾ). ಜಾಲರಿಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ಕಿಡಿಕೆ: ಇಂದ್ರನೀಲದ ಭದ್ರದೊಳಂ ಕರ್ಕೇತನದ ಜಾಳರಿಗೆಯೊಳಂ (ಪಂಪಭಾ. ೩-೭೪ ವ):
[<ಸಂ. ಝುಲ್ಲರಿಕಾ]

ಜಾಳರಿಗೆಪೋಗು (ಕ್ರಿ). = ಜಾಳರಂಬೋಗು: ಅಂಗೋಪಾಂಗಗಳೆಲ್ಲಂ ಶರಜಾಳಂಗಳ್ ಜಾಳರಿಗೆಪೋಗೆ ನಟ್ಟವು ಪಲರಂ (ವರ್ಧಮಾ. ೪-೫೮).
[ಜಾಳರಿಗೆ + ಪೋಗು$_1$]

ಜಾಳವಣೆ (ನಾ). ಮೋಸ; ಕಪಟ; ಮಾಟ; ಮಾಯೆ: ಹುರುಡು ಜಾಣುಮೆ ಜಾಳವಣೆ [ಪಾಠಾಂ. ಚಳಬಳಿಕೆ, ಚಾಳವಣೆ] ಚಪ್ಪರಣೆ ವಂಚನೆ ನೇಹವೆಂಬೀ ಪರಿಯ ಮಾಯಾಮಯದ ಮಹಿಳಾಜನ ವಿರಾಜಿಸಿತು (ತೊರಠಾ. ೧-೫-೩೨). [ಜಾಳವಿಸು$_1$ (<ಜಾಲಿಸು) + – ಅಣೆ$_4$]

ಜಾಳವಿಸು$_1$ ‘ಜಾಲಿಸು’ ನೋ.

ಜಾಳವಿಸು$_2$ (ಕ್ರಿ). ಹೊತ್ತಿಸಂ; ಪುಟವಿಡು; ಉರಿಗೊಳಿಸಂ: ಚಪಳರು ಜಾಳವಿಸಿದರು ಹವ್ಯವಾಹನನ (ನಿಭಾಗ. ೭-೪-೯೮).
[ಜಾಳ$_1$ (<ಜಾಲೆ$_2$) + – ಇಸು$_3$]

ಜಾಳಾಂದರ ‘ಜಾಲಂದರ’ ನೋ.

ಜಾಳಾಂದ್ರ ‘ಜಾಲಂದರ’ ನೋ.

ಜಾಳಾಂಧರ ‘ಜಾಲಂದರ’ ನೋ.

ಜಾಳಿ (ನಾ). (ಕುದುರೆಗಳಿಗೆ ಬರುವ) ಒಂದು ಬಗೆಯ ರೋಗ: ಆ ತಿರುಳಂ ನಾರುವ ಬೇಳೆಯುವಿರದಳ್ಳೆಣ್ಣೆಯೊಳಗೆಯಿಕ್ಕೆ ಜಾಳಿಗಳಳಿಗುಂ (ಅಶ್ವವೈ. ೧೩-೧೭). [?./ಸಂ. ಜಾಬ = ಕಣ್ಣಿನ ಒಂದು ರೋಗ]

ಜಾಳಿಕ$_1$ ‘ಜಾಲಿಕ$_1$’ ನೋ.

ಜಾಳಿಕ$_2$ ‘ಜಾಲಿಕ$_2$’ ನೋ.

ಜಾಳಿಗೆ$_1$ (ನಾ). ೧. ಬಲೆ; ಜಾಲ: ಎಲುವಿನ ಪಂಜರ ಕರುಳಿನ ಜಾಳಿಗ (ಪಚಸಂ. ೪೫-೬೨); ಹೇಳು ಹೇಳೆನ್ನಾಣೆ ಮಾತಿನ ಜಾಳಿಗೆಯ ಮುಚ್ಚು ಬೇಡ (ಕುವ್ಯಾಕ. ೧-೧೧); ನಾನಿರುವ ಸ್ಥಳವು ದುಃಖವೆಂಬ ಜಾಳಿಗೆಯಿಂದ ತುಂಬಿದೆ (ಮಂಜುಕ. ೧೧೯): ಅದರ ಜೊತೆಗಾರ ಹಕ್ಕಿ ಬಲೆಯ ಬಳಿ ಬಂದು ತನ್ನ ಚುಂಚುವಿನಿಂದ ಜಾಳಿಗೆಯನು ಕಡಿದೆಸೆಯುವವರಲ್ಲಿ ತೊಡಗಿತ್ತು (ಅಶ್ರಮ. ೧೩). ೨. ಜೇಡನ ಬಲೆ,–ಗೂಡು: ಅದು (ಜೇಡ) ತನ್ನ ಆಹಾರದ ಜಂತುಗಳನ್ನು ಹಿಡಿಯುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಒಂದು ತರದ ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾದ ಜಾಳಿಗೆಯನ್ನು ಮಾಡುತ್ತದೆ (ಮುಂಬಯಿ. ೪-೧೧೮): ದೂರದರ್ಶಕ ಯಂತ್ರದ ನಳಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಜೇಡವೊಂದು ಜಾಳಿಗೆ ಕಟ್ಟಿದರೆ (ವಿಜಾವಾ. ೭೯). ೩. ಜಾಳು ಜಾಳಾಗಿರುವ ಬಟ್ಟೆ,–ವಸ್ತ್ರ; ಜೀರ್ಣವಸ್ತ್ರ: ಬಟ್ಟೆಗಳೊಳು ಜಾಳಿಗೆಗಳು ಬಿದ್ದಿರೆ ಮುಟ್ಟಲಮ್ಮವು ಗೆದ್ದಲುಗಳು (ನಾಗಕು. ೨-೯೬). ೪. ಮುತ್ತು ಅಥವಾ ಮಣಿಗಳ ಸರಗಳಿಂದ ಮಾಡಿದ ಕುಚ್ಚು: ಸಾಲು ಮುತ್ತಿನ ಜಾಳಿಗೆ ಗೊಂಡ್ಯ ಶಿರದಲ್ಲಿ (ವಿದಾಕ್ಕ. ೧೧-೩): (ಕೊಂಕಣಿಗರು)-ಲಗ್ನದಲ್ಲಿ ಇವರು ಮದುಮಗನ ಬಾಸಿಂಗಕ್ಕೆ ಬಿಳೀನೂಲಿನ ಜಾಳಿಗೆಯನ್ನು ಕಟ್ಟುವರು (ಕಭಾಗ. ೮೭). ೫. ಮಂಟಪ ಮೊದಲಾದುವುಗಳನ್ನು ಸಿಂಗರಿಸುವಾಗ ಕಟ್ಟುವ ಕುಚ್ಚು: ಝುಗೆಯ ಲಹರಿಯ ಜಾಳಿಗೆಯ ಪಟ್ಟೆಗಳ ಪಾಗಾರದ ಸುರತ್ನಾಳಿಗಳಲೆಸೆದುದು ರಾಜಸಭೆ (ಕುವ್ಯಾಸ. ೧೩-೨೫): ಸಾಲ ರತುನಸ್ತಂಭನಿಕರದ ಜಾಳಿಗೆಯ ಮುತ್ತುಗಳ ಭಿತ್ತಿ (ನಿಭಾಗ. ೧೧-೯೭-೨೦). ೬. ಗುಂಪು; ಸಮೂಹ: “ಜಾಳಿಗೆ, ಕಿಕ್ಕಿಂದು . . . ಈ ೪೦ ಸಮೂಹಂ” (ಕಕಸಾ. ೧೧-೨೨೨): “ಜಾಳಿಗೆ ತೆಮ್ಮೆಲ್ ಗುಂಡೊಗ್ಗು ಗೊಟ್ಟೆಪೊಟ್ಟೆಲ್ ಪಂಡಿತರಿಂ ಗಡಣವಂಗಡಂ ಕಿಕ್ಕಿಂದಂ” (ಕವಿಕಂ. ೧೧೬). ಹೇಳಲೇನದನುಬ್ಬಸದ ಬಲುಗೋಳದಲಿ ತನು ಸಿಲುಕಿ ಕ್ರಿಮಿಗಳ ಜಾಳಿಗೆಗೆ ತುತ್ತಾಗಿ (ನಿಭಾಗ. ೩-೧೪-೨೦). ೮. ಹೆಣಿಕೆಯಂ ಚೀಲ; ಕಲ್ಲಿ: ಕಳ್ಳನ ಜಾಳಿಗೆಯಂತೆ ಒಳ್ಳೆಯ ಮುದ್ರೆಯನಿಕ್ಕಿದಡೆ ಸುರಿದಲ್ಲಿಯು ಕಾಣಬಂದಿತ್ತು (ಬಲೀಶ್ವ. ೨೫): ಕಾಯಿಪಲ್ಲೆಗಳ ಜಾಳಿಗೆಗಳಿಗೆ ಎಣಿಕೆಯಿಲ್ಲ (ಬಟ್ಟಹೂ. ೨). ೯. ಹಣದ ಚೀಲ; ಥೈಲಿ; ಹಮ್ಮಿಣಿ: ಆರಾಧನೆಗೆ ಚಿತ್ರವುರವಣಿಸಿ ಜಾಳಿಗೆಗಳಂ ತರಿಸುತಂ ಮುದ್ರೆಗಳನೊಡೆದು (ಬಸರ. ೮-೨೧): ಧನವಿಲ್ಲವೆಂದು ಜಾಳಿಗೆಗಳಂ ಹೇಳದಿರಿಸಿಯೆ ಪೋಗಲ್ (ಬಶಿಚಂ. ೩೭-೬೫); ಮಾಳಿಗೆ ಮನೆಯೂ ಇರಲಿ ಜಾಳಿಗೆ ತುಂಬಿ ಹೊನ್ನಿರಲಿ (ಪುರಂದ. ೨-೫೧-೮): ನಿಡುಬೊಂಬೆ ಪಟ್ಟೆ ಪಚ್ಚಡವಿತ್ತು ವೀಳೆಯಗೊಡುತ ಜಾಳಿಗೆ ನೂಱುಗೊಟ್ಟು (ಭರಪ. ೨-೯೯): ಅರಸುಗಳೆಲ್ಲರು ಜಾಳಿಗೆ ಜಾಳಿಗೆ ಸುರಿದು ಸೇಸೆಯನಿಕ್ಕಿದರು (ಜನರಾ. ೯-೭೩). ೧೦. (ಉಕ) ಬುಗುರಿಯನ್ನು ಆಡಿಸಲು ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಹುರಿ,–ಚಾಟಿ: ಬೆಲ್ಲವತ್ತದ ಕಾಯ ಬುಗುರಿಯಲಿ ಜಾಳಿಗೆಯ ಸುತ್ತಿ ಬಿಚ್ಚಲು ನಾದ ಭೋಂಕಾರವು (ಭಾವಜೀ. ೪-೭೫). ೧೧. (ಆಲಂ) ತಂತ್ರ; ಕಪಟ; ವಂಚನೆ: ಅನೇಕ ಅಬಲೆಯರನ್ನು ಜಾಳಿಗೆಯಲ್ಲಿ ತೊಡಗಿಸಿ ಅವರ ಸತ್ವವನ್ನು ಹರಣಮಾಡಿದೆ (ಸ್ವಾಂಮಿ. ೧೮೬).
[<ಸಂ. ಜಾಲಿಕಾ]

ಜಾಳಿಗೆ$_2$ (ನಾ). ೧. ಜಾಲಿಸುವಿಕೆ; ಚೆನ್ನಾಗಿ ಕೊಳೆಹೋಗುವಂತೆ ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಜಾಲಾಡುವಿಕೆ. ೨. (ಆಲಂ). ಶುಚಿತ್ವ; ಪರಿಶುದ್ಧಿ: ವಿಜಯವಿಠಲನ ಸನ್ನಿಧಿಯಲ್ಲಿ ಜಾಳಿಗೆಯಿಂದ ಜನನ ನೀಗಲಿಬೇಕೋ (ವಿದಾಕ್ಕ. ೧೫೦-೬). [<ಜಾಳಿಸು$_1$ + – ಗೆ]

ಜಾಳಿನಿ ‘ಜಾಲಿನಿ’ ನೋ.

ಜಾಳಿಯೂರು (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು: ತಸ್ಯಪೂರ್ವತಃ ಜಾಳಿಯೂರು ನಾಮಗ್ರಾಮಃ (ಮೈಆರಿ. ೧೯೩೫, ೪೦-೫೮ : 951).
[? + ಊರು$_3$ (<ಊರ್)]

ಜಾಳಿಸು$_1$ (ಕ್ರಿ). ೧. ಚಲಿಸು; ನಡೆ; ಹೋಗು: ಶಕುಂತಪಾಳಿಕೆಯುರ್ ಪೊಱಗೆ ವಾಸಯಷ್ಟಿಗಳೊಳ್ ನಿಜಾದ ಪೊನ್ನ ಪಂಜರದ ಪುಗಿಲ್ಗಳಿಂ ಜಾಳಿಸಿ ಪೊಕ್ಕು (ಚಂದ್ರಪು. ೮-೪೩ ವ): ಕುಣಿವುತುಂ ಕೂಗುತುಂ ಜಾ[ಪಾಠಾಂ. ಚಾ]ಳಿಸುತ್ತುಂ ಜರಿವುತುಂ ನೋಡಿ ಹಿಗ್ಗುತುಂ (ನಂಬಿರ. ೧೧-೬೮): ಜಾಳಿಸಿದ ಜಯಕಾಮಿನಿಯ ಜಂಘಾಳತನವನ್ನು ನಿಲಿಸಿ ನಿನ್ನಯ ತೋಳನಲಿ

ತೋಱುವವು (ಕುವ್ಯಾಗ. ೪-೭೪) : ಪಿಸುಣರಿಂದಾರ್ಕೈಶ್ವರಿಯ ಜಾಳಿಸದು ಜಗವಲಿ (ತೊರಲಾ. ೨-೦-೪೦) : ಜಾಳಿಸಿದನಿಂದ್ರನನಲಂ ಪೋದನಂತಕಂ ಕಾಲ ಬೇಗಂದೋಱಿದಂ (ಚಬಪು. ೭೯-೭೬). ೨. ಹರಿ ; ಸುರಿ : ನೆರೆದ ಪೌರಜನ ಜಾಳಿಸುವ ಕಂಬನಿಗಳಲಿ ಬಱುನಾಲಿಗೆಯು ಬೈಗುಳಲಿ ಮುನಿಯನು ಕೀಳುನುಡಿಯಲಿ ಜಱಿವುತಿರ್ದರ್ದು (ತೊರಲಾ. ೧-೯-೪೭) : ಜಾಳಿಸುವ ರಕ್ತಪ್ರವಾಹದೊಳ್ ಕೌರವನೃಪಾಲ ಭೂಶಯನಮಂ ಕಾಳಿರಲ್ (ಕುರಂಗ. ೬೬-೧). ೩. ಅಲುಗು ; ಕಂಪಿಸು ; ನಡುಗು : ತೋಳ ತೊಡವುಗಳೆಳ್ದು ನಿಃಳದಿಂ ಜೋಲುತಿರೆ ಜಾಳಿಸುತ ಕಾಲುಡುಗಿ ಕೋಲಱಿ ನಿಲ್ಲುತಿರೆ (ಬಂದೂರ. ಹ. ೫೦೫-೧೬). ೪. ಸೇರು ; ಕೂಡು ; ಬೆರೆ: ತುಂಬಿಗಳ ನುಣ್ಣುರದೊಡನೆ ಜಾ[ಪಾಠಾಂ. ಜೋ]ಳಿಸಿ ಮಾಣವಾಣತಿಗೊಡುವ ಗಾಯಕರ (ಮಲುರ. ೧೦೬-೨೦) : ಜಾ[ಪಾಠಾಂ. ಚಾ]ಳಿಸಿದು ದಪಕೀರ್ತಿಯಕಟಾ ವಿಟಾಳಿಸಿತು ಯದುವಂಶವನೆ (ಕುವ್ಯಾಆ. ೧೯-೪೦). ೫. ಬೀಸು ; ಜಳಪಿಸು : ತೋಳಡವಿಯೊಳು ಪೊಕ್ಕು ಕೊಡಲಿಯ ಜಾಳಿಸಿಯೆ ತಱಿದೊಟ್ಟಿ ಸವಿಧೆಯು ಮಾಳಿಗೆಯು ಮಾಡಿದನು (ಕುವ್ಯಾಆ. ೬೭೩. ೨೬-೭೨). ೬. ಅಟ್ಟು ; ಕಳುಹಿಸಂ : ತಡೆದ ರಕ್ಕಸ ತಳವಱರ ಜವನೆಡೆಗೆ ಜಾಳಿಸುತಾಳುವೇರಿಯ ತಡಿವಿಡಿದು ಶೋಧಿಸಿದನಲ್ಲಿ ಸದನ ಸಂಕುಲವ (ತೊರಲಾ. ೫-೨-೧೬). ೭. ನೀಗು ; ಹೋಗಲಾಡಿಸು ; ಕಳೆ ; ನಿವಾರಿಸು : ಅಸುವಿದ್ದೇನಿದ್ದೇನು ಫಲವೆಂದುಸುರಲಾ ಜಾಬಾಲಿ ಮುನಿ ಜಾಳಿಸಿದನಂತಸ್ತಾಪವನು ಬಳಿಕಾ ನೃಪಾಲಕನ (ತೊರಲಾ. ೭-೨-೬): ಆ ಸೈಂಧವನ ನಾಳೆ ಕೊಲ್ಲದೊಡುರಿಗೆಂಡದೊಳಗೆ ಬಿಳ್ದು ಜಾಳಿಸುವೆನು ದೇಹವನು (ನೇಮಿಸಂ. ೨೮-೧೮೮). ೮. ಇಳಿ ; ಕುಗ್ಗು : ನಸ್ಯವಿಾಯಲ್ ಜಾಳಿಸುಗುಂ ಸರ್ಪವಿಷಂ (ಐಮದ. ೬-೧೬). ೯. ನಿಂದಿಸು ; ಬಯ್ಯು : ಮಱುಗಿದನು ಮನದೊಳಗೆ ವಿಧಿಯನು ಜಱಿದು ಜಾಳಿಸಿ[ಪಾಠಾಂ. ಧ್ಯಾನಿಸಿ] ಯಕ ಕಟ್ಟಾಸರು ಮಹಾರಾಜರಿಗೆ ಬಂದುದೆ ಶಿವಶಿವಾಯೆಂದ (ತೊರಲಾ. ೯-೨-೫). ೧೦. ಜೋಡಿಸು ; ಕೂಡಿಸು; ಸೇರಿಸು: ಜಾ[ಪಾಠಾಂ. ಚಾ]ಳಿಸಿದ ಹದವಿಲ್ಲುಗಳ ಬಡಿಕೋಲುಗಳ ಸಂಕಲೆಯು ನಾಯ್ಗಳ (ಕುವ್ಯಾಆ. ೫-೭೭) : ಅಖಿಳ ವೇದಮಂ ಜಾಳಿಸಿಯೆ ಕದ್ದು ಪೊಕ್ಕಂಬುಧಿಯೊಳ್ (ಲಕಿಹಂ. ೬-೧). [<ಚಾಲಿಸು]

ಜಾಳಿಸು₂ 'ಜಾಲಿಸು' ನೋ.

ಜಾಳು₁ (ನಾ). ೧. ಹುರುಳಿಲ್ಲದುದು ; ಪೊಳ್ಳಾದುದು ; ನಿಸ್ಸತ್ತ್ವವಾದುದು : "ಜಾಳನೆ ಪೊಳ್ಳನೆ ತಾಂ ನಿಷ್ಪ್ರಯೋಜನಾರ್ಥಮುದಕ್ಕುಂ" (ಛಾರನಿ. ೫೬) ; ಶ್ರೀರಾಮನಾಳೀಕ ವೇಗದಿಂ ಪೋಪೆನಗೆ ಜಳರಾಶಿ ಜಾಳೆನಿಸದಿರಾಗಲೆನಿತುಂಟು (ವೆಂಕಾರಾ. ೫-೧-೧೮). ೨. (ಆಲಂ) ಕೈಲಾಗದವ; ಹೇಡಿ ; ನಿಷ್ಪ್ರಯೋಜಕ : ಜಾಳ ಜಱಿದು ಜಡಾತ್ಮರಿಗೆ ಜಂಘಾಳತನವನು ಮೆಱಿದು (ಕುವ್ಯಾಕ. ೧೬-೨೧) : ಕಾಳಗಕೆ ಮೈದೋಱ ಬಾರದೆ ಭೀಮಫಲುಗುಣರು ಜಾ[ಪಾಠಾಂ. ಚಾ]ಳ ನೂಕಿಸಿ ಪೊತ್ತುಗಳೆವರು ಪೇಳ ಫಲವೇನಿನ್ನು (ಕುವ್ಯಾಭೀ. ೯-೧೬); ಜಾಳುಗಳೊಳಗುಗಾಣಿಸುವುದಲ್ಲದೆ ತತ್ವಶೀಲನೊಳಗ ಕಾಣ್ಬರಾರು (ಭರಚ. ೫-೧೦೭).

ಜಾಳಾಗು = ದೃಢಭಾವವಿಲ್ಲದವನಾಗು ; ಯಾವ ಕಾರ್ಯಕ್ಕೂ ಬಾರದವನಾಗು : ಇಹದಲ್ಲಿ ಪರದಲ್ಲಿ ಪರಿಣಾಮಿಗಳಗಲಿ ಇಂತಿವಕ್ಕೆ ದೂರವಾಗಿ ಬಾಳುಗೆಟ್ಟ ಬೀಳಾದೆ ಜಾಳಾದೆ (ಮೋಳಿಮಾ. ೯೬-೭೬೯). ಜಾಳುಚೋಳು = ಬೆಲೆಯಿಲ್ಲದ ವ್ಯಕ್ತಿ : (ಶ). [<ಜಳ್ಳು]

ಜಾಳು₂ (ನಾ). ನೆಯ್ಗೆಯಲ್ಲಿ ಎಳೆಗಳು ಒಂದಕ್ಕೊಂದು ದೂರವಾಗಿರುವುದು ; ಒತ್ತೊತ್ತಾಗಿ ಇಲ್ಲದಿರುವುದು : ಜಾಳಾಗಿ ನೆಯ್ದ ಬಟ್ಟೆಗಳು ಹೆಚ್ಚುದಿನ ಬಾಳಿಕೆ ಬರುವುದಿಲ್ಲ (ಗ್ರಹವಿ. ೬೯) : ಆ ಪಾಣಿಪಂಚೆ ಎಷ್ಟು ಜಾಳಾಗಿತ್ತೆಂದರೆ (ಮಲೆದು. ೯೮).

ಜಾಳುಜಾಳು (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ) : ಅಂಥ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಅವನ ನುಡಿಮುಗ್ಗ ಜಾಳುಜಾಳಾಗಿ ಕಾಣುತ್ತದೆ (ನಂಜುಂಡ. ೧೨೬). [<ಜಾಲ₁]

ಜಾಳುಗೊಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ಹೀನಗೊಳಿಸು ; ಹಾಳುಮಾಡು : ಖೂಳ ಮಾತಾಕೃತ್ಯ ಕುಲದ ಸಚ್ಚರಿತೆಯಂ ಜಾಳುಗೊಳಿಸಿದುದು (ವೆಂಕಾರಾ. ೨-೨೬-೧). [ಜಾಳು₁ + ಕೊಳ್₁ + – ಇಸು₃]

ಜಾಳುಜೀವ (ನಾ). ಉಪಯೋಗವಿಲ್ಲದ ಪ್ರಾಣಿ ; ಯಾವ ಪುರುಷಾರ್ಥವನ್ನೂ ಸಾಧಿಸಲಾಗದವನು ; ಬಣಗು ಮನುಷ್ಯ : ಕೇಳಿದ್ಯ ಶ್ರುತಿ ವಾಕ್ಯವಾದುದ ಜಾಳುಜೀವರು ಹಲರು ಹರಿಯಲಿ ಕೀಳುಗಳು ಬ್ರಹ್ಮಾದಿ ದೇವಪರೆಂಬ ಶ್ರುತಿಕೋಟಿ (ಸಂಭಪ. ೮-೬೩). [ಜಾಳು₁ + ಜೀವ]

ಜಾಳುದಕ (ನಾ). ಸೋಸಿದ ನೀರು (?) : ನೀಳಮಾಗುತ್ತರಿಸಿ ಲವಣಸುತ ಪಚನಿಸುತ ಜಾಳುದಕಮಂ ತೆಗೆದು ಗುಡಮನಿಡುತಲಱಿದು ಮೇಳವಿಸಿ ತಿಲಕುಟಜಗಂಧಕೃಚ್ಛವಣವಣ ಜವಾಳುಕಮರೀಚರಜವ ಬಾಳುಕದೊಡನೆ ತಳಿದು ಹದವಡವುದನುಗ್ಗೈದು (ಲಿಂಗಪು. ೮-೭೬).

[<ಜಾಳಿಸು₂ + ಉದಕ₂]

ಜಾಳುದೈವ (ನಾ). ಕ್ಷುದ್ರದೇವತೆ: ಜಾಳುದೈವದ ಪಾಳೆಯವನು ಸದೆಬಡಿದು ಕಾಲನ ಪುರಕೀಡಾಡಿದ ಜ್ವಾಲಾಮಾಲಿನಿಗಾನೆಱಗುವೆನು (ಅಂಜಚ. ೧-೭೯).

[ಜಾಳು₁ + ದೈವ]

ಜಾಳುನುಡಿ, ಜಾಳ್ನುಡಿ (ನಾ). ೧. ಪೊಳ್ಳುಮಾತು ; ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ಬಾರದ ಮಾತು ; ವ್ಯರ್ಥಾಲಾಪ : ಬಿಡು ಜಾಳುನುಡಿಗಳ ಜವಳಿವಾತನೆನುತ್ತ ನರನೆಚ್ಚ (ಕುವ್ಯಾಕ. ೨೨-೨೪). ೨. ಸುಳ್ಳು : ನಾಳೆ ನಾಳಿದ್ದು ಬರುತ್ತಾರೆಂದು ಜಾಳುನುಡಿಗಳಿಂದ ಸಾರಿ ಸಾರಿ ವ್ಯರ್ಥವಾಗುವುದು ಸರಿಯಲ್ಲ (ಕಾಲಸಂ. ೦೭, ಪ್ರಸ್ತಾವನ): ಜಾಳ್ನುಡಿ: ೧. ಮನಬಂದಂತೆ ಬೋಧ ಜಾಳ್ನುಡಿಗಳಿಂದ ಖಲರಾಡುತಮಿರ್ದರ್ (ವೆಂಕಾರಾ. ೪-೦೮-೨೮). [ಜಾಳು₁ + ನುಡಿ₂]

ಜಾಳುಮನುಜ (ನಾ). ಕ್ಷುದ್ರ ಮನುಷ್ಯ ; ಕೈಲಾಗದವನು : ಗಾಳಿ ಬೀಸುವ ವೇಳೆಯಲ್ಲಿ ತೂರಿಕೊಳ್ಳಿರೋ ಬೇಗ ಬೇಗ . . . ಜಾಳ[ಳು] ಮನುಜರಿರಾ (ಅಖಂಡೇ. ೬೪-೨೨). [ಜಾಳು₁ + ಮನುಜ]

ಜಾಳುಮಾತು (ನಾ). =ಜಾಳುನುಡಿ ೧ : ಕೂಳು ಪ್ರಸಾದವೆಂದು ನುಡಿವ ಜಾಳುಮಾತ ಕೇಳಿ ಕೂಳಿಂಗೆ ಆಳಾಗಿ (ಆದವ. ೨೪-೬೦) : ಹಾಳುಗುಡಿಯಲಿ ಕುಳಿತು ಜಾಳುಮಾತುಗಳಾಡಿ ಮೇಳಗಳ ಬಿಡದ ಶಿವಯೋಗಿ ಶಿವನಾಗಿ ಬಾಳುವನೆ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೫೮೬). [ಜಾಳು₁ + ಮಾತು₁]

ಜಾಳುವಲೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಲೆ : ಕಾಲಸುಭಟರು ದೋಣಿ ದಲೆಗಳ ತೋಳ ಖಂಡಿಯ ಜಾಳುವಲೆಗಳವೋಲಿಯೇರಿನ ದೋರಿವಲೆಗಳಲ್ಪೆದೆ ಕೂಡಿದರು (ಸಂಭಪ. ೮-೦೦೬). [ಜಾಳು₀ + ಬಲೆ₁]

ಜಾಳುವೆಣ್ (ನಾ). ದುರ್ಬಲಳಾದ ಹೆಂಗಸು; ಕೈಲಾಗದ ಹೆಣ್ಣು: ಜಾಳುವೆಣ್ಣುಗಳುಪವಾಸವ ಮಾಡಿವರೇಳಲಾಱರು (ಭರಚ. ೧೮-೧೭೫).

[ಜಾಳು₁ + ಪೆಣ್]

ಜಾಳೆ 'ಜಾಲೆ₁' ನೋ.

ಜಾಳೆದೆ (ನಾ). ಪೊಳ್ಳಾದ ಹೃದಯ ; ಹೇಡಿ ಮನಸ್ಸು : ಜಾಳದ [ಪಾಠಾಂ. ಲೆ] ಧೈರ್ಯದಲಿ ಸರ್ಪನ ಹೇಳಿಗೆಯ ಶಾಂತಿಯಲಿ . . . ಖಳ ತನ್ನೋಲಗಕೆ ನಡೆತಂದು ಮಂತ್ರಿಪ್ರಕರಕಿಂತೆಂದ (ಅಕ್ರೂಚ. ೬-೮).

[ಜಾಳು₁ + ಎದೆ (<ಎರ್ದೆ)]

ಜಾಳೈಸು 'ಜಾಲಿಸು' ನೋ.

ಜಾಳ್ಕ (ನಾ). (?) : ಮಾಯುಮಂ ಪರಿದೊಡನೆ ಶಿಖರಾಗ್ರದಲ್ಲಿರ್ಪ ಪೀಯೂಷ ಫೇನಮಂ ಜಿಹ್ವಾಗ್ರದಲ್ಲುಣಬೇಕವಂ ನೆರೆ ಜಾಳ್ಕನು (ಶರಚು. ೯-೫). [?]

ಜಾಳ್ನುಡಿ 'ಜಾಳುನುಡಿ' ನೋ.

ಜಾಱಿಸಾಗು (ಕ್ರಿ). ತಪ್ಪಿಹೋಗು ; ಇಲ್ಲದಂತಾಗು ; ನಷ್ಟವಾಗು : ಜಯಸಮರ ಜಾಱಿಸಾಯ್ತು ತೆಗೆ ಪಾಳೆಯಕೆ ಮರಳಿಚು ರಥವನು (ಕುಭ್ನಾ.ಕ. ೧೪-೩). [ಜಾಱು₂ + ಆಗು₁]

ಜಾಱಿಸು, ಜಾರಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಹೋಗುವಂತೆ ಮಾಡು; ಕಳೆದುಬಿಡು: ಜವ್ವನಮಂ ಜಾಱಿಸಿ ಸುಖಮಂ ಸೂಱಿಗಳೆದು (ನಂಬಿರ. ೧೬-೨೮). ೨. ಬಿಟ್ಟುಕೊಡು ; ಹೋಗಗೊಡು ; ಸೋಲು : ತೋಱಿ ನುಡಿದರೆ ಭೀಷ್ಮದ್ರೋಣರು ಜಾಱಿಸಿದ ರಣವೆಮಗೆ ಸದರವೆ ದೂಱುವವರಾವಲ್ಲವೆಂದನು ಭಾನುಸುತ ನಗುತ (ಕುಭ್ನಾ.ಕ. ೧-೨೪). ೩. ಎಸೆ; ಬಿಸುಡು : ಪಾಳೆಯವ ಸೂಱೆಯನಾಡಿ ಗೂಡಾರಗಳನು ಕಿತ್ತು ಜಾಱಿಸಿದರು ದೆಸೆದೆಸೆಗೆ (ಕಂನವಿ. ೧೬-೮೦). ೪. ಸರಿಸು ; ಕದಲಿಸು ; ಓಸರಿಸು : ಹೇಳಿಗೆಯ ಮುಚ್ಚುಳ ಜಾಱಿಸಿದ ಫಣಿಯಂತೆ ಭುಲ್ಲವಿಸಿತ್ತು ಕುರುಸೇನೆ (ಕುಭ್ನಾ.ಕ. ೨೩-೩೮) : ಮಱಿದು ಮಲಗಿದಳವಳು ಮಗ್ಗುಲ ಸೆಱಗ ಮೆಲ್ಲನೆ ಜಾಱಿಸುತಲಾಗರಸ ವಸನವ ಕೊಂಡು ಮಲಗಿದ ಸತಿಯನೀಕ್ಷಿಸುತ ಮಱುಗಿದನು (ನಳಚ. ೫-೧೭) ; ಸುರತಾಂತದ ಶ್ರಮವಳಿವೊಡೆ ಮೈದಿಲ ಸೆಱಗ ಜಾಱಿಸಲಂಗನೆಯ ಮಿಱುಗುವ ಬಡ ಬಾಸೆಯೊಪ್ಪಿತು ಮುಖಚಂದ್ರಗುರವಣಿಸುವ ರಾಹುವೆನಲು (ಕಂನವಿ. ೬-೧೨೯). ೫. ಹಿಮ್ಮೆಟ್ಟಿಸು ; ಹಿಂದಕ್ಕೆ ತಳ್ಳು : ಹಿಮದಿಂದೆ ತಣ್ಣಸಂ ಬಡೆದಿರ್ದ ಮಾಗಿಯಂ ಕ್ರಮದಿಂದ ಜಾಱಿಸಿ ವಸಂತರ್ತು ತಲೆದೋರ್ಪ ಸಮಯದವೊಲು (ಕ್ರಮಿಥಾ. ೩೦-೧೬). **ಜಾರಿಸು**: ೧. ಪ್ರೀತಿಕರ ನುಡಿಗಳು ಬೀರಿ ಜಾರಿಸಿದನತ್ಯಾತುರದ ದುಃಖಮಂ (ವಂಕಾರಾ. ೨-೨೨-೩೭). ೪. ಕುಕ್ಕೆಗಳನ್ನು ಒಂದಾದಮೇಲೆ ಒಂದನ್ನು ಹೆಗಲ ಮೇಲಕ್ಕೆ ಜಾರಿಸಿ ಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದ(ಕಂಗಾಳ್ಳ.೮೦). ೬. (ಆಲಂ) ಲಪಟಾಯಿಸು; ಅಪಹರಿಸು: ಮನೆಯಜನರೆಲ್ಲ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಕಾಮಗಾರಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಮಗ್ನರಾಗಿದ್ದಾಗ . . . ಒಂದು ರೂಪಾಯಿ ಜಾರಿಸಿಯೇ ಬಿಟ್ಟಿದ್ದನು (ಕಂಳ. ೨೪).

[ಜಾಱು₂ + – ಇಸು₃]

ಜಾಱು₁, ಜಾರು₁ (ಕ್ರಿ). ೧. ಜಗುಳು ; ನುಣುಚಿಕೊಳ್ಳು ; ಕಳಚಿ ಕೊಳ್ಳು ; ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಳ್ಳು : "ವೈಸರಿಸಿತನಲ್ಕೆ ಜಾಱಿತೆಂದಱಿಗೆ" (ಛಾರನಿ. ೩೫) : "ಜಗುಳಿತೆನಲ್ ನುಣ್ಚಿತೆನಲು ಜಾಱಿದುದದು ತಾಂ" (ಕವಿಕಂ. ೨೩೭); ತನ್ನ ಭೀಕರ ಗದಾಘಾತದೊಳಂ ಜಾಱಿ ಪಱಿಪಱಿದು ತೂಱು ಪಾಱಾದ . . . ತುರಂಗಮಂಗಳಡಿಯೊಳಡಂಗಿದನೆ ಗೆತ್ತು (ಗದಾಯು. ೬-೨೮ ವ) ; ಪರಬಲಕೆ ಜಾಱುವ ಜಯಸಿರಿಯ ಮುಂದಲೆಯ ಹಿಡಿಹಿಡಿಯೆನುತ ಹೆಕ್ಕಳಿಸಿದನು ಕುರುರಾಯ (ಕುಭ್ನಾ.ಕ. ೨-೫೦) ; ಜಾಱಿತು ಜಾಣ್ಕೆ ಬಿಂಕಮುರೆಗೊಂಕಿತು (ಚಕವಿ. ೬-೨೦೯). ೨. ಹೆಜ್ಜೆಯ ಹಿಡಿತ ತಪ್ಪು : ಬಾವಿಯು ಸೋಪಾನಮನಡರುತ್ತುಂ ಜಾಱುವಂದು (ಜಾವುಂಪು. ೨೦-೩೪). ೩. ಮೇಲಿನಿಂದ ಕೆಳಗೆ ಸರಿ : ಜನಬಸದಿಗಳನೇಱಿ ಯಲ್ಲಿಂದಿಳಿಯ ಜಾಱುತೆ (ಬಸವು. ೫೨-೧೩) ; ಕೈಪಱಿಗುಟ್ಟುವಂಡಲೆಗೆ ತೇಲ್ದು ಮೇಲುದು ಜಾಱಿ (ಕ್ರಮಿಥಾ. ೩-೭). ೪. ತಪ್ಪು ; ಹಾಳಾಗು : ನುಡಿದ ನುಡಿ ಜಾಱಿದಡೆ ಮನಕ್ಕೆ ಮನ ನಾಚಬೇಕು (ಬಸವ. ೬೬೭). ೫. ಕಳ್ಳ ಹೆಜ್ಜೆಯಲ್ಲಿ ಹೋಗು; ಕದ್ದುಹೋಗು: ಜಾಱಿ ನಿಱಿ ಜಾಱಿ ಸೋರ್ಮುಡಿ ಜಾಱಿ ಬೆಮರ್ಜಾಱಿ ಮೇಲುದಂ ಮುಡಿದಲರ್ಗಳ್ ಜಾಱಿ ಮುದಂ ಜಾಱಿ ಮದಂ ಜಾಱಿ ಪದಂಜಾಱಿ ಜಾರೆ ಜಾಱಿದ ಳೊರ್ವಳ್ (ರಾಆಶೀ. ೦೨-೯). ೬. ಹಿಮ್ಮೆಟ್ಟು ; ಹಿಜರಿ : ಸರಳಿಂಗೆ ತಮ್ಮನ ನೀಡಿ ತೋಱಿಸಿ ಜಾಱುತದೆಯಣ್ಣಂದಿರಾದವರು (ಕುಭ್ನಾ.ಕ. ೨೪-೦೮) : ಜಾಱಿತು ಮಹದಾದಿ ಶೀತ ಬೇಸಗೆ ಮೆಯ್ದೋಱಿತು (ವೋಹಕ. ೪-೪೮). ೭. ಮೀರು : ಜಾಱದೆನೆ ದಿನದಿನಕೆ ನಿಯಮಾಚಾರ ಭಾಷೆಗಳ (ಬಸವು. ೪೪-೧೮). **ಜಾರು₁** : ೧. ಹೊರಬರುವಳು ಶಿವನೆಡದಿಂ ಜಾರಿ ಜಗನ್ಮಾತೆ ರುದ್ರಜಾಯೆ ಗೌರಿ (ಗಜೇಶ. ೦೬-೪೨೦) : ಜವಾನನ ಮುಖಾಂತರ ನನಗೆ ತಿಳಿಯ ಜಾರಿ ಬಿಟ್ಟಿದ್ದಳು (ಮಧುವ. ೪೮): ಏಳೇಳು ರಾಜಕುವರ, ಶುಭಗಳಿಗೆ ಜಾರುತಿದೆ (ಸ್ವದಶೀ. ೯). ೩. ಮಕ್ಕಳು ಜಾರುಬಂಡೆಯ ಮೇಲಿಂದ ಜಾರುತ್ತಿದ್ದಾರೆ (ರೂಢಿ). ೪. ಜೀವನದಲ್ಲಿ ಒಮ್ಮೆ ಜಾರಿಬಿಟ್ಟರೆ ಎಚ್ಚೆತ್ತುಕೊಳ್ಳುವುದು ಕಠಿನ (ರೂಢಿ).

ಜಾರಿಕೊಳ್ಳು = ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಳ್ಳು ; ಪಾರಾಗು : ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಮುನಿಗಳ ಕೋಪ ಶಾಪಗಳಿಂದ ಅನೇಕರು ಅಳಿದುಳಿದು ಬನ್ನಬಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ ; ನಾನೊಲ್ಲೆ ಎಂದು ಅಗ್ನಿ ಜಾರಿಕೊಂಡ (ಬಿದುರ. ೩೨). **ಜಾಱಿಗೆಡಹು**=**ಜಾರಿಬೀಳುವಂತೆ** ಮಾಡು ; ಉರುಳಿಸು : ಏಱುವುದು ನಿಮ್ಮವರ ಬಲವದ ಜಾಱಿಗೆಡಹು ವರವರು (ತೊರರಾ. ೬-೧೧-೧೧). **ಜಾಱಿಬೀಳು, ಜಾರಿಬೀಳು** = ಕಾಲುತಪ್ಪಿ ಕೆಳಗೆ ಬೀಳು; ಪತನಹೊಂದು; ಭ್ರಷ್ಟನಾಗು: ಸೌರಾಷ್ಟ್ರ ಸೋಮೇಶ್ವರ ಲಿಂಗವ ಹಿಡಿದು ನಿಲಲಱಿಯದೇಱಿದವರು ಜಾಱಿ ಬಿದ್ದು ಸೂಱಿ ಹೋದರು ಕಾಲಂಗೆ (ಆದವ. ೨೭-೭೬): ಗವಯ ಗತಿಗೆಟ್ಟು ಜಾಱಿ ಬಿದ್ದನು ಪನಸ (ಕಾಶಿರಾ. ೩೫-೧೭): ಜಾರಿ ಬಿದ್ದು ಉಣ್ಣೆಯಂಥ ನೆಲ ಅಂದ (ಗಾದೆ). **ಜಾಱಿವರಿ** = ಜಾರುವಂತೆ ಓಡು : ಪರಿವಾತಂ ವಾಪೀಸೋಪಾನ ಮನಡರುತ್ತುಂ ಜಾಱಿವರಿದು ಕೆಡೆದು (ಆದಿಪು. ೨-೧೪ ವ).

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ಚಾಱು; ಮಲ. ಚಾರು; ತುಳು. ಜಾರು; ತೆಲು. ಜಾಱು]

ಜಾಱು₂, ಜಾರು₂ (ನಾ). ೧. ಜಾರುವಿಕೆ ; ಸರಿಯುವಿಕೆ ; ತಪ್ಪುವಿಕೆ : ಆಱುಂ ಗುಣಂಗಳಿಂದಂ ಜಾಱಿಲ್ಲದೆ ಸಂದ ತುಱಿಲಸಂದರ್ (ನೇಮಿಪು. ೧೦-೧೦೮): ಹೇಳಿರೇ ಭೀಷ್ಮಾದಿ ಹಿರಿಯರು ಮೇಲುದಾಯವ ಬಲ್ಲವರು ಹೆಚ್ಚಾಳುತನದಲಿ ಹಿಗ್ಗಿ ಕಂಡಿರೆ ಜಯದ ಜಾಱುಗಳ (ಕುಭ್ನಾ.ಕ. ೦-೦). ೨. ಇಳಿಜಾರಾದ ಪ್ರದೇಶ ; ನುಣುಚಿ ಬೀಳುವ ಜಾಗ : ಪಾಱುವ ಪಕ್ಕಿಗೆ ಸಂಚರಮುಂ ಜಾಱಿನೊಳೆ ನೆರೆವರ್ಪಲರುಂ . . .ಪಾಱುಗಳಂ ಮಿಗೆ ನಂಬುವದೆ (ಮದಶಿ. ೧೦-೭೧) ; ಬಲೆದೊಡಕುಗಳು ಕರ್ಮಮಾರ್ಗಂಗಳ ವೊಳೆಗಳುಗ್ರಂಗಳಾಶಾವಳಯಿತಂಗಳು ಜಾಱುಗಳು ಬೀಱುಗಳು ರವಣೆ ಗಳು (ಬಸವು. ೪೦-೫೭). ೩. ಹಿಮ್ಮೆಟ್ಟುವ ಗಂಣವುಳ್ಳುದು ; ಅಪಸರಣವುಳ್ಳುದು : ಪಾಱುವ ಪಾಱುಂಬಳೆ ಕೊಳೆ ಜೀಱಿಟ್ಟಂಬರಕೆ ತಲೆ ಸಿಡಿಲ್ದೊಡಮಾ ಕಾಯ್ಪಾಱದೆ ಹರಣಂಗೆಯ್ದುವು ಜಾಱಲ್ಲದ ಜೋದರಟ್ಟೆಗಳ್ ಕಲವಾಗಳ್ (ಪಂಪಭಾ. ೧೦-೯೫). ೪. ಮಾಯೆ ; ಕಪಟ : ಮಾಱಾಂತ ದಾನವರ್ಕಳ ಜಾಱಿಂದರ್ವಿಸುವ ಬಳಮನೊರ್ವನೆ ರಣದೊಳ್ ಪಾಱಿಸಿದಂ ವಿದ್ಯೆಗಳಿಂ (ನೇಮಿಪು. ೦೨-೩೪). ೫. ಸಂಶಯ : ಸಂದೇಹ: ಕುಲಿಶಂ . . . ಮತ್ಸ್ಯಮೆಂದಿಂತಿವು ತಳದೊಳ್ ಪಾದದೊಳ್ ತೋಱಿ ಜಾಱೀಂ . . . ಪುಣ್ಯಾವಹಂ ತಾನೆನಿಕ್ಕುಂ (ಕೋಕೋಪ. ೧೦-೦೪): ನೀಱಿಯರ ಮನಮನೆಱಗಿಸೆ ಜಾಱೀಂ ಜವ್ವನದಿನಮರನೆಸೆದಂ ನಿಸದಂ (ಪಾರ್ಶ್ವಪು. ೫-೦೦೨): ಜಾಱಿಲ್ಲದೆ ಕೇಳ್ (ಅಭ್ರಿಮ. ೮-೨೦). **ಜಾರು₂** : ೨. 'ಇಳಿಜಾರಂ' ಪರಾ. [<ಜಾಱು₁]

ಜಾಱುಂಗಲ್, ಜಾರುಗಲ್ಲು, ಜಾಱುಕಲ್, ಜಾಱುಗಲ್ಲು (ನಾ). ೧. ಜಾರಂವ ಕಲ್ಲು ; (ಪಾಚಿ ಕಟ್ಟಿರುವ) ನುಣುಪಾದ ಕಲ್ಲು. ೨. ಇಳಿ ಜಾರಾದ ಕಲ್ಲು; ಜಾರುಗುಪೆಯಂತಿರುವ ಕಲ್ಲು: ಸಂದಣಿಸಿ ಬರ್ಪ ಸೊರ್ಕಾನೆಗಳ ಕಾಲ್ಪೊಱಿಗೆ ನೆಲನೊಂದೆಸೆಗೊಳೆದು ಜಾಱುಂಗಲ್ಲಂತೆ ತೋಱಿಯುಂ (ಕಾವ್ಯಾ. ೩೮೮). **ಜಾರುಗಲ್ಲು** : ೧. ಕೆರೆಯ ಕೋಡಿಯ ಜಾರುಗಲ್ಲಿನ ಮೇಲೆ ಜಾರಿಬಿದ್ದನು(ರೂಢಿ). **ಜಾಱುಕಲ್**: ೧. ಜಾಱುಕಲ್ಪರಿ ವಂತಾಸೆಯ ಪೈಸರಂ ಮೆಱಿವ ಚೆಲ್ವಂ ದೇವ ನೀವೇಱಿ ನೋಡಿರೆ ಚಿತ್ರಂಬಡೆದಪ್ಪುವೆಂದು ಮೆಱಿದರ್ ಪಾಹಂಗಳಂ ವಾಹಕರ್ (ಅನಂಪು. ೨-೩೦). **ಜಾಱುಗಲ್ಲು**: ೧. ಹುಲ್ಲುಗಳ್ ಬೆಳೆದಾಗ ಪಾರಿಬಿಡದ ಜಾಱುಗಲ್ಲ ಮಱಿಸಿಕೊಂಡಿಹುವು (ಕಂನವಿ. ೧೮-೩೯). [ಜಾಱು₁+ಕಲ್,]

ಜಾಡುಕಲ್ 'ಜಾಡುಂಗಲ್' ನೋ.

ಜಾಡುಗಲ್ಲು 'ಜಾಡುಂಗಲ್' ನೋ.

ಜಾಡುವಲೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಲೆ: ಹಾಡುವಲೆ ಜಾ[ಪಾಠಾಂ. ಬೀ] ಡುವಲೆ ಬಡಿಗವಲೆ . . . ಮಂದಸಿನವಲೆಯ ಹೊಡೆಗಳ ಬೇಡವಡೆ ನೆರೆದುದು (ಹರಿಶಾ. ೫-೮). [ಜಾಡು$_2$ + ಬಲೆ$_1$]

ಜಾಡುವೊಯ್ಲು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಏಟು; ಒರೆಯಾದ ಹೊಡೆತ : ಜಾಡುವೊಯ್ಲುಡವೊಯ್ಲು . . . ಉಬ್ಬೇಡುವೊಯ್ಲುನಲೊದಗಿದರು ಭಟ ರಸವಾಸಮರದಲಿ (ತೊರರಾ. ೪-೪-೨೪). [ಜಾಡು$_2$ + ಪೊಯ್ಲು]

ಜಾಡುವೋಗು (ಕ್ರಿ). ಹಿಮ್ಮೆಟ್ಟು : ಜಾಡಿಬಿದ್ದನು ಪನಸ ದಧಿಮುಖ ರೂರುಗೆಡಿಸಿದ ನಳನು ಮುಗ್ಗಿದ ಜಾ[ಜಾ]ಡುವೋದನು ನೀಲನು (ಕೌಶಿರಾ. ೩೫-೧೭). [ಜಾಡು$_2$ + ಪೋಗು$_1$]

ಜಾಟಿಗೆ 'ಸಾಟಿಗೆ' ನೋ.

-ಜಿ (ಪ್ರ). ಗೌರವಾರ್ಥವಾಗಿ ನಾಮವಾಚಕಗಳ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಸೇರುವ ಪ್ರತ್ಯಯ. 'ಅಕ್ಕಾಜಿ', 'ಅಣ್ಣಾಜಿ', 'ಜೀಯ' ಪರಾ.
[<ಪ್ರಾ. ಜಇ./ಸಂ. ಜಯಿನ್]

ಜಿಂಕರ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ವಾದ್ಯ : ಪೊಯ್ವಕ್ಕವದ್ದಳೆಯ ದನಿಯುಂ ಊದುವ ಬುಂಚೆಯ ರವಮುಂ ಬಾಜಿಪ ಜಿಂಕರವುಂ ರವಳಿಯುಂ ನೆರವೆ (ಅರ್ಧನೇ. ೮-೭೫ ವ). [?]

ಜಿಂಕರಿಸು 'ಜೇಂಕರಿಸು' ನೋ.

ಜಿಂಕು (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ : ಪೆಣ್ದುಂಬಿಯ ಜಿಂಕು ತುಂಬಿ ಗಟಪಂ ಕೈಸಾರ್ಚೆ ಕೈವರ್ಪ ಚೆಲ್ವನೆ ಪೋಲ್ತಿರ್ದುವು ನಂದನಾವಳಿಗಳೊಳ್ ಮಾಕಂದದಮಾ ಕಂದನಂ (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೧೦-೨೭).

ಜಿಂಕುವರಿ (ಕ್ರಿ). (ನೊಣಗಳು ಮುತ್ತಿ) ಝೇಂಕಾರಮಾಡು ; ಮೊರೆ : ಪೊಲೆ ಮುಸಗಿ ಜಿಂಕುವರಿವಂ[ಪಾಠಾಂ. ದಿಕ್ಕುವರೆಗಂ]ತಲಸದೆ ಭಾರತ ಮನೆಯ್ದೆ ಕಿಡೆವೇಟ್ಟುದಜುಂ ಪೊಲೆಯರ ಬಸಿಟೊಳ್ಪಂದಮ್ಮೆನಾತ್ಮಂ ವ್ಯಾಸನೆಂಬರ್ (ಸಮಪ. ೧೦-೧೭೮). [ಜಿಂಕು + ಪರಿ$_2$]

ಜಿಂಕೆ (ನಾ). ಚಿಗರೆ ; ಎರಳೆ ; ಹರಿಣ : ಉಬ್ಬನೇರ್ದುದೆ ಜಿಂಕೆ ? ಕೂಡೆ ಏರಿದನದಂ (ಶ್ರೀರಾಮಪ. ೨೩೫-೩೦೭).
[ದೇ. ॥ ತುಳು. ಜಿಂಕೆ; ತೆಲು. ಜಿಂಕ]

ಜಿಂಗಿ$_1$ (ನಾ). ಮಂಜಿಷ್ಠೆಯೆಂಬ ಗಿಡ ಮತ್ತು ಅದರಿಂದ ತಯಾರಿಸುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧ : "ಮಂಜಿಷ್ಠಾ ವಿಕಸಾಖ್ಯಂ ತಾಂ ಜಿಂಗಿ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೩೭-೨೩). [ಸಂ. ಜಿಂಗೀ]

ಜಿಂಗಿ$_2$ (ನಾ). (ಉಕ) ಮಾದಕದ್ರವ್ಯದ ಸೇವನೆಯಿಂದುಂಟಾಗುವ ಮೈಮರೆವು,-ಮಾದಕತೆ. [←ಮರಾ. ಝಿಂಗೀ]

ಜಿಂಜರಗಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ : ಕೆಲವು ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಗುರಗಿ, ಬಿದಿರು . . . ಜಿಂಜರಗಿ, ಮುಕ್ಕಡಕ ಮುಂತಾದ ಗಿಡ ಬಳ್ಳಿ ಪೊದೆಗಳಿದ್ದವು (ಪಂಜಪಾಂ. ೨). [?]

ಜಿಂಜಿ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ : ಪದಿರ ಪಟ ಮುಂದೆ ಗುಡಿ [ಯ]ಗ್ಗದ ಬಂಧು ತಗುಳ್ದು ಪೊಗಟ್ಟುಗೇಳ್ವರ್ ಪೆಜಗಂ ಪುದಿದೊದವಿದ ಜಿಂಜಿ ಕರಂ ಹೃದಯಂಗಮಮಾಗೆ ನಾಮುಕರ್ ನಡೆಗೊಂಡರ್ (ವರ್ಧಮಾ. ೮-೪೭).

ಜಿಂಜಿಣ (ನಾ). ತೊಂದಿಕೆ ; ಸಂಬಂಧ (?) : ಕಂಡರಿರ ಸೆಜ್ಜೆಯ ಜಿಂಜಿಣ[ಪಾಠಾಂ. ಸಿಂಜಿನಿ] ಪೋಕೆ ನಿನ್ನ ಕೂಟದೊಳಿನಿದಕ್ಕೆ ಮತ್ಸಖಿಗೆ (ಪಂಪಭಾ. ೫-೧೮) : ನನ್ನ ಅಸ್ಥಿಗಳನೆ ನನ್ನ ಹೆಸರಿನಿಂದ ಲಿಂಗವಾಗಿ ಪೂಜೆಗೊಳ್ಳಿ ನನ್ನ ಚರ್ಮವನೆ ಜಿಂಜಿಣಯಾಗಿ ಉಟ್ಟು (ಭೈರಕೂ. ೧೨೦).
[?]

ಜಿಂಜಿತ (ನಾ). "ಕಾಮಚೇಷ್ಟೆ" (ಪ್ರಭುಪು. ಕೋಶ). 'ಜಿಂಜಿತಂಗೆಯ್' ಪರಾ. [?]

ಜಿಂಜಿತಂಗೆಯ್ (ಕ್ರಿ). ಕಾಮಚೇಷ್ಟೆ ಮಾಡು : ಚಂದುಟಿಯ ಕರ್ದುಕುತ ಭರದಿಯಿಂಬಿನಿಂ ಜಿಂಜಿತಂಗೆಯ್ವುತಂ ಕೊರಲ್ಕುಚಂ ಎದೆ ಪಾರ್ಶ್ವಗಳೊಳು (ಪ್ರಭುಪು. ೫-೬೦). [ಜಿಂಜಿತ + ಕೆಯ್$_1$]

ಜಿಂಜಿರ (ನಾ). ಮೂಳೆಮಾತ್ರ ಉಳ್ಳವನು ; ಜೀರ್ಣನಾದವನು : ಕರಮ ಜಿಂಜಿರಾಗಿ ಮರುಳ ರೂಪಿನೊಳ್ ಸಮಾನರಂ . . . ಕನ್ನಡಿಯೊಳ್ ಕಂಡು ಬೆರ್ಚಿ (ಬಂಹರಿ. ೧೩-೩೩). [?]

ಜಿಂಜರಿ 'ಜಂಜರ$_1$' ನೋ.

ಜಿಂಜರಿಸಂಕಲೆ (ನಾ). ಸರಪಳಿಯ ಬೇಡಿ,-ಸಂಕೋಲೆ : ಕಂಜಾಕ್ಷಿ ಕಾಲಸಂಕಲೆ ಮಕ್ಕಳಾದರೆ ಗುಂಜಿನ ಕೊರಳ ಸಂಕಲೆಯು ಜಿಂಜರಿಸಂಕಲೆ ಯೊಳಗಾರು ಬಾಳ್ವರೆಂದಂಜಿದರವರು ದಂದುಗಕೆ (ಭರತೇ. ೬೫-೨೯).
[ಜಿಂಜರಿ (<ಜಂಜರ$_1$) + ಸಂಕಲೆ]

ಜಿಂಟುಕ (ನಾ). (?) : ಎಡಗಲಡಿಯದೆ ಜಿಣ್ಬುಕಮ್ಮಗುಟ್ಟುಂ ಬರಲಣ ಮಟಿಯದೆ ತಪ್ಪಂ ಪಿನ್ದುಂ ತೆಟನನಟಿಯದೆ ಭಂಗಮನಿಕ್ಕಿದುಂ (ಎಕ. II, ೦೩೩-೦೩೭ : ೪೮೭). [?]

ಜಿಂಡು (ನಾ). (?) : ತಲೆಗಳ್ ಸೆಂಡುವೊಯ್ದಂತೆ ಪಾರುತ್ತಿರೆ ಮುಂಡಂ ಜಿಂಡು ಮುಂದಾಗುರುಳುತಿರೆ ರಣಕ್ಷೋಣಿಯೊಳ್ (ಎಕ. VIII, ಸೊರಬ. ೦೩೮-೨೭ : ಪು. 1145).
[P ಇದು 'ಹಿಂದು' ಎಂಬುದರ ಅಪಲಿಖಿತವಿರಬಹುದು]

ಜಿಂದಗಾನಿ (ನಾ). = ಜಿಂದಗಿ : (೬). [←ಪಾರ. ಹಿಂ.ಮರಾ. ಜಿಂದಗಾನೀ]

ಜಿಂದಗಿ, ಜಿಂದಿಗಿ, ಜಿಂದಿಗೆ (ನಾ). ೧. ಒಬ್ಬ ವ್ಯಕ್ತಿಗೆ ಸೇರಿದ ದನಕರು ಮೊದಲಾದ ಚರಾಸ್ತಿ ಹಾಗೂ ಜಮೀನು ಮುಂತಾದ ಸ್ಥಿರಾಸ್ತಿ : ಜಪ್ತ ಮಾಡಿದ ಜಿಂದಗಿಯ ಬೆಲೆ ೧೩೩ ರೂ. ಇದ್ದರೆ ಪಂಚನಾಮೆಯಲ್ಲಿ ಕಾಣಿಸಿದ್ದು ೨೪ ರೂ. (ಕರವೀ. ೯೩); ಮಿಕ್ಕುಳಿದ ತತ್ವಗಳನ್ನು ಮನ್ನಿಸದ ವರನ್ನು ಕುರಿತು ೧ನೆಯ ತಪ್ಪಿಗೆ ಅವರ ಜಿಂದಗಿಯನ್ನು ಜಪ್ತಮಾಡುವದು (ಇಂಗ್ಲಇ. ೩೩); ಚರ ಜಿಂದಗಿ ವಿಷಯವಾದ ಹಕ್ಕು ಅಥವಾ ಅಂಥಾ ಜಿಂದಗಿಯ ಮೌಲ್ಯವನ್ನು ಕುರಿತ ದಾವೆ (ನ್ಯಾಮೂಕ. ೨೦). ೨. ಬದುಕು ; ಜೀವನ. **ಜಿಂದಿಗಿ :** ೧. ಸಾಹೇಬನ ಜಿಂದಿಗೆಲ್ಲ ಚೆನ್ನಮ್ಮನ ಪಾಲಿಗೆ (ಕೋಕಗೀ. ೨೨೨); ತಮ್ಮ ಜಿಂದಿಗಿಯನ್ನೆಲ್ಲ ಸುರಕ್ಷಿತವಾಗಿ ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳುವುದಕ್ಕೆ ಎಂಥದೇ ಆದರೂ ಸರಿ, ಒಂದು ಬಾಗಿಲುಳ್ಳ ಮನೆಯಾದರೆ ಸಾಕು (ಕಾಳರಾ. ೨೫). **ಜಿಂದಿಗೆ :** ೧. ಇಲ್ಲಿ ಯಾವತ್ತೂ ಜಿಂದಿಗೆಯನ್ನು ನಾನು ಸ್ವತಃ ಸಂಪಾದಿಸಿರುತ್ತೇನೆ (ಶಿಖ್ರಮ. ೩೮) : ನನ್ನ ಜಿಂದಿಗೆಯು ಬರಿದಾಗುತ್ತ ಬಂದಿದೆ (ಅಡಿಕ. ೦೭); ಸಾಯುವ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಅವನು ಮನೆಯಲ್ಲಿ ತಕ್ಕಮಟ್ಟಿಗೆ ಜಿಂದಿಗೆಮಾಡಿದ್ದನು (ಉತ್ತಗ್ರ. ೩೨).
[←ಪಾರ. ಹಿಂ. ಮರಾ. ಜಿಂದಗೀ]

ಜಿಂದಾಬಾದ್ (ನಾ). ಜಯವಾಗಲಿ, ಗೆಲುವಾಗಲಿ ಎಂಬುದನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಒಂದು ಶಬ್ದ : ಇಂಕ್ವಿಲಾಬ್ ಜಿಂದಾಬಾದ್ (ಅಕ್ಕಾರ್ಷ. ೦೨೪). [←ಹಿಂ. ಜಿಂದಾಬಾದ್ : ಪಾರ. ಜಿಂದಹ್‌ಬಾದ್]

ಜಿಂದಿಗಿ 'ಜಿಂದಗಿ' ನೋ.

ಜಿಂದಿಗೆ 'ಜಿಂದಗಿ' ನೋ.

ಜಿಂಭಳಿ (ನಾ). (?) : ಸಂಭಳವಂ ಕಟ್ಟೆ ಭಯದಾ ಬಟ್ಟೆಯಂ ಹೊಗದೆ ಪೊಂಭುರಿಗರೆಯನಿಕ್ಕದೇ ಜಿಂಭಳಿ ಆಪತ್ತಿನಲ್ಲೀ ಬಂದರೆ ಸಾಕೇ (ಗುಭಕ. ೯-೩೦). [?]

ಜಿಂಪ (ನಾ). ಆಲಸ್ಯ ; ಜಡತೆ. 'ಜಿಂಪಭಾವ' ಪರಾ.
[<ಸಂ. ಜಪ್ಯ]

ಜಿಂಹಭಾವ (ನಾ). ಆಲಸ್ಯ ; ಮಾಂದ್ಯ : ಮಸುಳೆ ನಿಜಾಂಗಂ ಮಂದ ಮಂದಾಯಮಾನಂ ತರುತಿರೆ ಮುಖ ಜೃಂಭಾರಂಭಮುಂ ಜಿಂಹಭಾವಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೭-೩೮). [ಜಿಂಹ + ಭಾವ$_3$]

ಜಿಕವಕ್ಕಿ (ನಾ). (?) : ಕುಂಕುಮ ಜಿಕವಕ್ಕಿನಂಕಿಸು ಕೆಳದಿ ಅಂಕವಾಲೆಯು ಬುಡ ಮೇಲಿನ್ನು ಕೆಳದಿ (ಗುರುಭ. ೩೭-೦೪). [?]

ಜಿಕಿಜಿಕಿ (ನಾ). (ಉಕ) ಖರ್ಚುಮಾಡುವಾಗ ಹಿಂದು ಮುಂದು ನೋಡುವುದು; ಜಿಪುಣತನ: ಮಲ್ಲಪ್ಪ ಜಿಕಿಜಿಕಿ ಮಾಡಿದ (ನಿಸರ್ಗ.೦೩೦). [←ಮರಾ. ಜಿಗಜಿಗ]

ಜಿಕೀರಿ, ಜಿಕೇರಿ, ಜಿಖೀರಿ (ನಾ). (ಉಕ) ಚೌಕಾಸಿ : ಕೊನೆಗೆ ಜಿಕೀರಿಯಿಂದ ಐದು ರೂಪಾಯಿ ಕೊಟ್ಟರು (ಅನ್ನ. ೪೦) . ವಿನಾಕಾರಣ ಜಿಕೀರಿಯು ಪತ್ರವ್ಯವಹಾರ ನಡೆಯಲಿಕ್ಕಿಲ್ಲ (ಮುಂಬವ್ಯಾ. ೮ ಪ್ರಸ್ತಾವನ). **ಜಿಕೇರಿ** : ಶೇಷಣ್ಣ ಟಾಂಗಾದವನೊಂದಿಗೆ ಜಿಕೇರಿ ಮಾಡಲಿಲ್ಲ (ವ್ಯನಿ. ೨೭೦) : ಆಚಾರ್ಯರು ಜಿಕೇರಿ ಮಾಡಿ ಐದಾಣೆ ಕೊಟ್ಟು ನಡೆದರು (ಸಾವಿಲು. ೮೪). **ಜಿಖೀರಿ** : ಒಂದು ಮಾತು ಹೇಳಪ್ಪಾ, ಜಿಖೀರಿ ಬ್ಯಾಡ (ಅಸ್ತಿಹಂ. ೧೬೦). [←ಹಿಂ. ಮರಾ. ಜಿಕೀರ್; ಪಾರ. ಜಿಕರ್ ; ಅರ. ಜಿಕ್ರ]

ಜಿಕೇರಿ 'ಜಿಕೀರಿ' ನೋ.

ಜಿಕ್ಕಣಿ 'ಜಕ್ಕಣಿ' ನೋ.

ಜಿಕ್ಕು (ನಾ). ಚಿಕ್ಕದು ; ಎಳೆಯದು : ಬಾಳೆಯ ಕಾಯಿ ಎಳೆಯ ಜಿಕ್ಕು; ಈಗ ಹಣ್ಣಾಗುವ ಹಾಗಿಲ್ಲ (ರೂಢಿ). [<ಚಿಕ್ಕ$_1$]

ಜಿಖೀರಿ 'ಜಿಕೀರಿ' ನೋ.

ಜಿಗಟ (ನಾ). ೧. ಬೆನ್ನು ಹಿಡಿದರೆ ಬಿಡದವನು : ಅವನೊಬ್ಬ ಜಿಗಟ, ಅವನ ಸಹವಾಸ ಕಷ್ಟ (ರೂಢಿ). ೨. ಜಿಪುಣ : ಹಣದ ವಿಚಾರದಲ್ಲಿ ಅವನು ತುಂಬಾ ಜಿಗಟ (ರೂಢಿ). [ಜಿಗಟು$_2$ + –ಅ$_7$]

ಜಿಗಟು$_1$ 'ಚಿವುಂಟು' ನೋ.

ಜಿಗಟು$_2$, ಜಿಗುಟು$_2$, ಜಿಗುಡು (ನಾ). ೧. ಜಿಡ್ಡು ; ಅಂಟು ; ಜಿಗಿ : ನಾಯುಡಗು ನರಕನಿಳಯಂ ಮಾಯೆಯ ಕಣೆ ಬಿಡದ ಜಿಗ[ಪಾಠಾಂ. ಗು]ಟು ಪಾಪದ ಪುಂಜಂ (ಶ್ರಾವಣಾ. ೧೨೨-೮): ಆ ಕೆಸರು ತುಳಿದು ತುಳಿದು ಜಿಗಟು ಆದ ಮೇಲೆ (ಮುಂಬಯು. ೧-೯). ೨. ಹಕ್ಕಿಗಳ ಶಿಕಾರಿಯಲ್ಲಿ ಬಳಸುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಅಂಟು (ಎಸಮ್ಮ. XIII, ೨೨). ೩. ಅಂಟುಸ್ವಭಾವ; ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ ಅಂಟಿಕೊಳ್ಳುವುದು: ಅಂಥ ಜಿಗಟು ರಿಪಿಜಿಡ್ಡು ಹುಡುಗರಿಗೆ ಕೂಡ ಎಷ್ಟು ಪ್ರಯತ್ನಮಾಡಿದರೂ ಅವರ ಕೈಯಿಂದ ಒಂದು ಕಪರ್ದಕವನ್ನೂ ಉಚ್ಚಿಕೊಳ್ಳಲು ಸಾಧ್ಯವಾದ್ದಿಲ್ಲ (ಇಪ್ಪಕ. ೨೯೯). **ಜಿಗುಟು$_2$**: ೧. ಮದುವೆ ಸಂಭ್ರಮದಲ್ಲಿ ಹಸಿ ಜಿಗುಟಾದ ವ್ಯಕ್ತಿಗೆ ಸೋಸಿ ತಂದರು (ಶರಂೀ. ೧೩೨-೪) ; ತಲೆಯ ಕೂದಲುಗಳಿಗೆ . . . ಜಿಗುಟನ್ನು ತೊಡೆದು ಬಾವಾಜಿಗಳಂತೆ ಜಟಾಧಾರಿಯಾದನು (ಇಂದುಮು. ೮೨). ೪. ಕೆಚ್ಚು ; ಧೈರ್ಯ : ಕುಮ್ಮಟದುರ್ಗವನ್ನು ಸಂರಕ್ಷಿಸುವ ಜಿಗುಟುಳ್ಳ ಶೂರರಾರೂ ಇಲ್ಲವೆಂದು ನೇಮಿಖಾನನು ಸ್ವಸ್ಥಚಿತ್ತದಿಂದಿದ್ದನು (ಕವೀರ. ೯೬) : ಕೆಲವು ದಿನಗಳ ಹಿಂದೆ ನಿಂತೆ ಹೋಗಲಿರುವ ಪತ್ರಿಕೆ ಮತ್ತೆ ಹೊಸ ಜಿಗುಟನಿಂದ ಪ್ರಾರಂಭವಾಗಲಿದೆ (ಅಪನಾ. ೯). **ಜಿಗುಡು** : ೧. ಜಿಡ್ಡೆಂಬ ಜಿಗುಡು ಹಜಿದು ಶೂನ್ಯವೆಂಬ ಸುಳುಹು ಸತ್ತು ಮತ್ತಾವುದೂ ತಲೆದೋಜದೆ (ಮಾಧೂಳ. ೪೭೦-೩೬): ಜಿಡ್ಡು ಜಿಗುಡೆಂಬ ಸಂದೇಹವ ತಾನುಂಡು ತೇಗಿದಂತೆ (ಸರ್ವವ. ೧೪೦-೬೯೩) : ಉಪಮೆ ನಿರುಪಮೆಗಳೆಂಬ ಜಿಗುಡಿನ ಜಿಡ್ಡುಗಳ ಚಿತ್ರರಂಗ ನಿಸ್ತರಂಗಳೆಂಬ ಭಾವದ ಸೂತಕವಳಿದು (ಆದವ. ೭೭-೦೦೬).

ಜಿಗಟಾಗು = ಬಲವಾಗು ; ಹೆಚ್ಚು ಗಟ್ಟಿಯಾಗು : ತಮ್ಮದೇ ಆದ ಸಣ್ಣ ಗುಂಪುಗೂಡಿಕೊಂಡಿರುವಿಕೆಯು ಮಾತ್ರ ಇನ್ನೂ ಜಿಗಟಾಗುತ್ತಿದೆ (ದೂರಸ. ೧೬೯). [←ತೆಲು. ಜಿಗಟ. / ಮರಾ. ಚಿಕಟ್]

ಜಿಗಟುಮಣ್ಣು (ನಾ). ಜೇಡಿಮಣ್ಣು ; ಅಂಟಂಟಾಗಿರುವ ಮಣ್ಣು: ಪಾತ್ರಗಳನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸಲಿಕ್ಕೆ ತಾಮ್ರ, ಹಿತ್ತಾಳೆ, ಕಾಜು, ಜಿಗಟುಮಣ್ಣು ಮುಂತಾದ ಮೂಲದ್ರವ್ಯಗಳು ಬೇಕು (ಮುಂಬಯು. ೫-೨೫೨): ಒಂದು ಮೂಲೆಯಲ್ಲಿ ಹದಮಾಡಿದ ಜಿಗಟುಮಣ್ಣು ಇತ್ತು (ಕಪಕು. ೩-೬೦). [ಜಿಗಟು$_2$ + ಮಣ್ಣು (<ಮಣ್)]

ಜಿಗಣ 'ದಿಗಣ' ನೋ.

ಜಿಗಣೆ$_1$ 'ಜಿಗುಟೆ^{3}' ನೋ.

ಜಿಗಣೆ$_2$ (ನಾ). ಕಸೂತಿ ಕೆಲಸದಲ್ಲಿ ಬಳಸುವ ಹೊಳೆಯುವ ವಸ್ತು : ನಕ್ಕಿ : ಸೀರೆಯ ಜಿಗಣೆ ಕೆಲಸ ಸೊಗಸಾಗಿದೆ (ರೂಢಿ). [?]

ಜಿಗಳಿ 'ಜಿಗುಟೆ^{3}' ನೋ.

ಜಿಗಳು 'ಜಿಗುಳು' ನೋ.

ಜಿಗಳೆ 'ಜಿಗುಟೆ^{3}' ನೋ.

ಜಿಗಿ$_1$ 'ಚಿಗಿ$_1$' ನೋ.

ಜಿಗಿ$_2$ (ನಾ). ೧. ಅಂಟು ; ಸರಿ ; ಜಿಗುಟು : ಸಂಜಯನು ಬರಬರಲು ಕಂಡನು ದೂರದಲಿ ನಿಖಿಗರುಳ ಕಾಲ್ಗೊಡಕುಗಳ ಖಂಡದ ಜಿಗಿಯ ಜಾಜುಗಳ (ಕುವ್ಯಾಗ. ೩-೮) : ರಕುತದ ಜಿ[ಪಾಠಾಂ. ಚಿ]ಗಿಯ ಜೋರಿನಲಿ ಸೆದುವಾ ಹೋಳೆರಡು ರಕ್ಕಸಿಯಾ (ತೊರರಾ. ೫-೦-೨೩) : ಪರಿವ ನೆತ್ತರ ಬಸೆಯ ಜಿಗಿಯ ದಾರುಣಮಾಯುಂ . . . ಸಲೆ ಭಯಂಕರಮಾದುದಂದು ರಣರಂಗಂ (ಜೈಮಿಭಾ. ೨೨-೨೩) : ಮಣ್ಣಿನೊಳಗೆ ಜಿಗಿಯ ಪ್ರಮಾಣವು ತಕ್ಕಷ್ಟಕ್ಕಿಂತ ಹೆಚ್ಚಿದ್ದರೆ ಹಸಿ ಬಹಳವಾಗಿ ಬೆಳೆಕೊಳೆಯುವುದು (ಮುಂಬಯು. ೬-೨೯೦). ೨. ಹತ್ತಿಗಿಡಕ್ಕೆ ಬರುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ರೋಗ; ಕಾಡಿಗೆ ರೋಗ : (ಕ). 'ಕರಿಜಿಗಿ' ಪರಾ.

ಜಿಗಿಜಿಗಿ (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ) : ಎಣ್ಣೆಯಿಂದ ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಜಿಗಿಜಿಗಿಯಾಗಿವೆ (ಗಂಗಾಸಾ. ೭). **ಜಿಗಿಬೀಳು** = ಅಂಟಿಕೊಳ್ಳು ; ಭದ್ರವಾಗಿ ಹಿಡಿದುಕೊಳ್ಳು : ನತದೃಷ್ಟ ನಾಣ್ಯ ಜಿಗಣೆಯಂತೆ ಕಂಡವರ ಕೈಹಿಡಿದು ಜಿಗಿ ಬೀಳುತ್ತದೆ (ಗಾಳಿಪ. ೦೫೪). [ದೇ.ಶ ತೆಲು. ಜಿಗಿ]

ಜಿಗಿತ (ನಾ). ನೆಗೆತ ; ಹಾರುವಿಕೆ : ಅಲ್ಲೇ ಕೂಡಲಿಕ್ಕೆ ಹೇಳಿ ಒಂದೆರಡು ಜಿಗಿತದಲ್ಲಿ ಪೊದೆಯನ್ನು ಹೊಕ್ಕಳು (ಮೇದಿಮ. ೯೪).

ಜಿಗಿತಕೊಡು = ಪರಾರಿಯಾಗಂ ; ಓಡು : ಹೇಣ್ತನ್ನ ಕಟಗೊಂಡು ಕೊಪ್ಪಳಕ್ಕ ಜಿಗಿತಾ ಕೊಟ್ಟಂತ (ಸಕೂರ. ೨೬). [ಜಿಗಿ$_1$(<ಚಿಗಿ$_1$) + –ತ$_2$]

ಜಿಗಿದೋಜು (ಕ್ರಿ). ಜಿಗುಟಾಗು ; ಅಂಟಂಟಾಗು : ಏಜುಗಳು ಬುದುಬುದಿಸಿ ರಕುತದ ಕಾಜು ಕಾಳಿಜ ಖಂಡ ನೆಣ ಜಿಗಿದೋಜು ಬೆಳುನೊರೆ ಮಸಗಿ ನಸುಬಿಸಿರಕುತ ಹೊನಲಿಡಲು (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೧೨-೩). [ಜಿಗಿ$_2$ + ತೋಜು]

ಜಿಗಿಬಾಲ (ನಾ). ಬಾಲದ ಆಧಾರದಿಂದ ಮುಂಬಕ್ಕೆ ಹಾರುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕೀಟ: ಬೆಳ್ಳಿಹುಳು (Silver-fish), ಜಿಗಿಬಾಲ (Spring-tail) ರೆಕ್ಕೆರಹಿತ ಕೀಟಗಳ ಉದಾಹರಣೆ (ಕೀಟಜ. ೧೮). [ಜಿಗಿ$_1$ (<ಚಿಗಿ$_1$) + ಬಾಲ$_1$]

ಜಿಗಿಬಿಗಿ (ನಾ). ಒತ್ತೊತ್ತಾಗಿರುವಿಕೆ (?) : ಸೊಗಸಿಸಿಂ ಮಘಮಘಿಸಿ ಮರಿದುಂಬಿಗಳನುಯ್ಯಲೆಯಾಡಿಸುತ ಜಿಗಿಬಿಗಿಯೊಳೊಲದಾಡಿದವು ಚರಮಾಂಗದಲಿ ಮಯಸುತೆಯ (ಅನಂದಾ. ೬-೬-೭).

ಜಿಗಿಬಿಗಿಯಾಗು = ಒತ್ತೊತ್ತಾಗು ; ಹತ್ತೆಯಾಗು : ಇಕ್ಕಟ್ಟಾದ ಹಂತದ ಮೇಲೆ ಜಿಗಿಬಿಗಿಯಾಗಿ ನಿಂತುಕೊಂಡರು (ಧಾರವೀ. ೮೦). [ಜಿಗಿ$_2$ + ಬಿಗಿ$_3$]

ಜಿಗಿಲ್, ಚಿಗಿಲ್ (ಕ್ರಿ). ೧. ಜಿಡ್ಡಾಗು ; ಅಂಟಾಗು : "ಜಿಗಿಲ್–ಸ್ನಿಗ್ಧ (ಜಿಡ್ಡಾಗು) ಸಂಕ್ಲೇಶಯೋಃ" (ಶಮಧಾ). ೨. ಅಂಟಿಕೊಳ್ಳು ; ತಗುಲಿ

ಕೊಳ್ಳು; ಹತ್ತಿಕೊಳ್ಳು: ನೆತ್ತರ ಕೆಸಱೊಳ್ ಗಾಲಿಗಳೆತ್ತಂ ತಳರದೆ ಜಗಿಲ್ದು ನಿಲೆ (ಶಂಪಥಾ. ೦೦-೯೦): ಮದಕರ್ಬಿತೀಂಟೆಗೊಲ್ದೊರಸೆ ಭೂರುಹ ಕಂಧರದೊಳ್ ಜಗಿಲ್ದು ಪತ್ತಿದ ಮದ ಸೌರಭಕ್ಕೆ ಸುಬಿಗೊಳ್ವಳಿ ಮಾಲೆಯುನೆಯ್ದೆ ಕಂಡು (ಕುಸುಮಾ. ೧೪-೧೨೦); ಮರದ ನಿಡುಗೋಡೊಳಱಿಯದೆಜಗಿ ಮಱೆವರಿಸಿ ಕುಳ್ಳಿರ್ದುದು ಪಸಿಯ ಪಗಿನದೊಳ್ ಕಾಲ್ ಜಗಿಲ್ದು ತಳ್ವಂಕಂಗೊಳ್ವ ಸಮಯದೊಳ್ (ರಾಜಶೇ.೫-೫೫ ವ). ೩. ಸ್ನೇಹಪೂರ್ಣವಾಗು; ಆರ್ದ್ರವಾಗು: ನೆನೆವಂದಾನಂದದಿಂ ತಣ್ಣನೆ ತಣಿದು ಜಗಿಲ್ಕುಂ ಮನಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೧-೨ ಪಠಿ): ತೊಡೆ ತೊಡೆಯೊಳ್ ಜಗಿಲ್ದುಡರೆ (ಕಾವ್ಯಸಾ. ೬೫೭) ೪. ಕಪ್ಪುಕ್ಕೊಳಗಾಗು; ತೊಂದರೆಪಡು: ಮೇಲಿನ 'ಶಮಥಾ' ಪ್ರಯೋಗವನ್ನು ನೋಡಿ. ಚಗಿಲ್: ೨. "ಚ[ಪಾಠಾಂ. ಜ]ಗಿಲ್ದುದೆಂದು ಸಱಗೊಂಡುದು" (ಕಶಸಾ. ೯-೧೮): ಶಿವನ ನಿಷ್ಕ್ರಿಯಾತ್ಮಕ ನಿರುಪಾಧಿಕ ನಿರಾವರಣ ಸ್ವಾನುಭವ ಸಂವೇದ್ಯ ಸ್ವಯಂಪ್ರಕಾಶಮಂ ಸುತ್ತಿಮುತ್ತಿ ಪತ್ತಿ ಚ[ಪಾಠಾಂ. ಜ]ಗಿಲ್ದು ಬಿಡದಿರೆ (೧೦೯. ೮-೪೫ ವ). 'ಜಗಿ₂' ಪರಾ.

ಜಗಿಲ್ದಿರು=ಅಂಟಿಕೊಂಡಿರು: ಚಿತ್ತದೊಳೀಶಂ ನೆಱೆ ಪತ್ತಿ ಜಗಿಲ್ದಿಪ್ಪಂ ಮನದೊಳು (ತಿರುನಾ. ದೀ. ೨೨೭-೮).

ಜಗಿಲು (ನಾ). ೧. ಅಂಟಾದುದು; ಜಗಿಜಗಿಯಾದುದು: ಹಾಸುವಲೆ ಕಟ್ಟುವಲೆ . . . ದಡಿವಲೆಗಳಿಂದ ಜಗಿಲಿನ ಕೋಲ್ಗಳಿಂ (ಚತುಪು. ೨-೦-೦೮). ೨. ಸ್ನೇಹ; ಪ್ರೀತಿ: ಚೊಕ್ಕಳಮುಪ್ಪಂತುಸಿರ್ದಂ ಜಗಿಲಿಂ ಲಾಲಿಸಿ ಸದ್ಬುಧರು (ಪ್ರಭುಪು. ೧-೫೦). [<ಜಗಿಲ್₁]

ಜಗೀಷು (ಗು). ೧. ಜಯವನ್ನು ಹೊಂದಲು ಅಥವಾ ಪಡೆಯಲು ಬಯಸುವ. (ನಾ). ೨. ಜಯಂದ ಅಪೇಕ್ಷೆಯುಳ್ಳವನು; ಜಯಿಸಲು ಅಪೇಕ್ಷೆಯುಳ್ಳವನು: ನಮ್ಮಾ ಬೃಹದ್ಧ್ವಜನೀಸಂಕುಳಮಾ ಜಗೀಷುವನಿದೇಂ ಸಂಗ್ರಾಮದೊಳ್ ಗೆಲ್ಗುಮೋ (ಆದಿಪು. ೦೩-೫೭): ಒಳಿಯೊಳಿರ್ದ ಮಹೀಭೃನ್ಮಾಳಿಯೊಳೆಸೆದಾ ನತಾರಿ ಸೊಗಯಿಸುಗುಂ ತಾರಾಳಿಯೊಳೆಸೆವ ಹಿಮದ್ಯುತಿಮಾಳೆಪೊಲಿನಿತಿಲ್ಲದಂ ಜಗೀಷುವೆ ನೃಪರೊಳ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೨-೪೪): ಜಗೀಷುಗಳಾದ ವೈರಿಗಳ ಮುಂದೆ ನಿನ್ನ ಪ್ರತಾಪವನ್ನು ತೋರಿಸು (ಭೀಷ್ಮಡ. ೨೫). [ಸಂ.]

ಜಗೀಷೆ (ನಾ). ೧. ಜಯವನ್ನು ಹೊಂದುವ ಅಥವಾ ಗೆಲ್ಲುವ ಅಪೇಕ್ಷೆ. ೨. ಜೀವನದ ಉದ್ಯೋಗ,-ಹವ್ಯಾಸ,-ವೃತ್ತಿ. [ಸಂ. ಜಗೀಷಾ]

ಜಗುಟು₁ 'ಚಿವುಂಟು' ನೋ.

ಜಗುಟು₂ 'ಜಗಟು₂' ನೋ.

ಜಗುಟುತನ (ನಾ). ೧. ಅಂಟುವಿಕೆ; ಅಂಟಿಕೊಳ್ಳುವ ಗುಣ; ಹಿಡಿದುದನ್ನು ಬಿಡದ ಗುಣ: ಈ ಜಗುಟುತನವು(Plasticity)ಅವುಗಳ ಅಣುರಚನೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿದೆ (ಪ್ರಾಂಪ್ರ. III, ೦೯೭೬). ೨. ಜಿಪುಣತನ; ಕೃಪಣತನ: ಅವನದು ವಿಪರೀತ ಜಗುಟುತನ (ರೂಢಿ). [ಜಗುಟು₂(<ಜಗಟು₂)+-ತನ]

ಜಗುಡು 'ಜಗಟು₂' ನೋ.

ಜಗುಣೆ 'ಜಗಂಟೆ³' ನೋ.

ಜಗುಪ್ಸೆ (ನಾ). ೧. ಅಸಹ್ಯತೆ: ಆ ತಪೋನಿಧಿ ಕುಷ್ಠರೋಗ ಪರೀತ ಜಗುಪ್ಸೆಯಲಿ ಹುದುಗಿರಲೀ ತಳೋದರಿ ಭಜಿಸುತಿರ್ದಳು ಭಾವ ಶುದ್ಧಿಯಲಿ (ಕುಮಾ.ಆ. ೦೭-೪೪): ಸುಮತಿಗೆ ಇಶ್ತಿತ್ತ ಮದುವೆಯೆಂದರೇ ಒಂದು ಬಗೆ ಜಗುಪ್ಸೆ ಹುಟ್ಟುಹತ್ತಿದೆ (ಅಜೋಂ೦ೀ. ೭೩): ಜೀವನದಲ್ಲಿ ಅವರಿಗೆ ಜಗುಪ್ಸೆಯುಂಟಾಗಿದೆ (ರೂಢಿ). ೨. [ಕಾವ್ಯಮಿಾ] ಬೀಭತ್ಸರಸದ ಸ್ಥಾಯಿಭಾವ: ಜಗುಪ್ಸೆ . . . ಶೃಂಗಾರಾದಿ ನವರಸಂಗಳಿಗೆ ಬೀಜಭೂತಂಗಳಾದ ಸ್ಥಾಯಿಭಾವಂಗಳು (ವಿವೇಕ. ೨೨೭).

[<ಸಂ. ಜುಗುಪ್ಸಾ]

ಜಗುಪ್ಸೆಪಡು (ಕ್ರಿ). ಅಸಹ್ಯಪಡು: ಮೊದಲಿನಿಂದಲೂ ಸರಕಾರೀ ನೌಕರೀ ಎಂದರೆ ಜಗುಪ್ಸೆಪಡುವವ (ಅಪನಾ. ೯). [ಜಗುಪ್ಸೆ + ಪಡು₁]

ಜಗುರ್ (ಕ್ರಿ). ಅಂಟಿಕೊಳ್ಳು; ಸೇರಿಕೊಳ್ಳು: ಅಪ್ಪುಗೆ ಬೆಂಗೆ ಮೂಡಲಂಟು ಸಡಿಲದೊತ್ತಿ ಪತ್ತಿದನಿದಕ್ಕೆ ಮನಂಗೊಳೆ ತಾಂ ಜಗುರ್ತು ರಂಜಿಸಿದುದು ಭೋಗಿರಾಜಿ (ಉದ್ಭಟ. ೪-೩೮). 'ಜಗಿಲ್' ಪರಾ. [?]

ಜಗುರು (ನಾ). ಬೇಡರು ಹಕ್ಕಿಗಳನ್ನು ಹಿಡಿಯಲು ಮರದ ಕೊಂಬೆಗಳ ಮೇಲೆ ಬಳಿಯುವ ಅಂಟು: ಬಿಡುವಲೆಯು ಕಡುವಲೆಯು ಕಣ್ಣವಲೆ ಕರ್ತರಿಯು ತೊಡರುವಲೆ ಬೀಸುವಲೆ ಸೊಕ್ಕು ಜಗುರಿಕ್ಕುಗಳ ತುಡುಕಿರುವ ಗಾಳ ಮತ್ತೇಣ ಗಿಡುಗಾದಿಗಳ ಪರಿಪರಿಯ ಸಾಧನಗಳ ಸಡಗರಿಸಿ (ವಂಕಾರಾ. ೩-೬-೨೩).

[<ಜಗುರ್. / ತೆಲು. ಜಗುರು, ಜೀಗುರು]

ಜಗುಳಿಗಂಟು 'ಜಗುಳಂಗಂಟು' ನೋ.

ಜಗುಳು, ಜಗಳು (ನಾ). ಸಣ್ಣ ಕಾಲುವೆ: (೬). **ಜಗಳು**: (೬). [?]

ಜಗುಳುಗಂಟು, ಜಗಂಳಿಗಂಟು (ನಾ). ಜಾರುಗಂಟು; ಸರಿಗಂಟು: ಜೀರ್ಗುಣಿಕೆ: ಒಂದು ತಾರಗಂಟು ಒಂದು ಜಗುಳುಗಂಟು ಒಂದು ಕುಱುಹುಗಂಟು ಮೂಱಱ ಮುದ್ರೆಯ ಮಿಾಱ ಹಾಱಿತ್ತು ಹಕ್ಕಿ (ಮನುಗುಂ. ೨೫೯-೫೦): ಮುಂದೊಬ್ಬ ರಾವುತ ತನ್ನಂಗಕಿಕ್ಕಿದ ಹೊಂದೊಡಿಗೆಯ ತೆಗೆದಿತ್ತಾ ಚಂದಿಯ ತೆಗೆದು ಜಗುಳೊ[ಳು] ಗಂಟನಿಕ್ಕಿದ (ಭರತ. ೫೦-೭೧). **ಜಗುಳಿಗಂಟು**: ಬಿಗಿದು ಕಟ್ಟಿದ ಬಾಕು ಜಗುಳಿಗಂಟನ ಕುಲಾಯಿ (ಜನರಾ. ೫-೧೨೦).

[<ಜಗುಳ್ + ಗಂಟು]

ಜಗುಳೆ 'ಜಗುಟೆ³' ನೋ.

ಜಗುಱು 'ಸಿವುಱು₁' ನೋ.

ಜಗುಟೆ³, ಜಗಣೆ₁, ಜಗಳಿ, ಜಗಳೆ, ಜಗುಣೆ, ಜಗುಳೆ (ನಾ). ೧. ಜಲವಾಸಿಯಾದ ರಕ್ತ ಹೀರುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹುಳು: ಜಗುಟೆಯಂತೆ ನೆತ್ತರನೆ ಪೀರ್ವ ಡಾಕಿನಿಯರಿಂ (ಕಾವ್ಯಸಾ. ೫೨೯ ಶೂದ್ರಕ); ಪರಬಲದ ನೆತ್ತರ ಕಡಲೊಳಗಣ ಜಗುಟೆ ಬಳೆವ ತೆಱದೊಳೆ ಬಳೆದು (ಶಂಪಥಾ.೧-೪೭); ಜಗುಟೆಯ ಮಾಟ್ಕೆಯುಂ ತಳೆದ ಕಯ್ (ಲೋಕೋಪ. ೧೧-೭೨): ಜಗುಟೆಯಂತೆ ನೆತ್ತರಂ ಕುಡಿವರ್ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೩-೭೩): ಕನ್ನೆತ್ತರನೆ ಜಗುಟೆ ಪೀರ್ವಂದದಿಂ ಪೀರ್ದು (ಅರ್ಧನೇ. ೭-೭೦). ೨. ನೇಗಿಲ ಗುಳವನ್ನು ಭದ್ರವಾಗಿ ಹಿಡಿಯುವ ಒಂದು ಸಾಧನ,-ಕೊಂಡಿ: "ಪಶಿಯೆನಲು ಜಗುಟೆದೋಳಂ ಕೂಂಟೆಹರಿಕೆ ಕೋಟಿಶಮುಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೦೦೯-೧). **ಜಗಣೆ₁**: ೧. "ದುರ್ನಾವಮಾ, ದೀರ್ಘಕೋಶಿಕಾ-೨ ಆನೆಗಳ ರಕ್ತವನ್ನು ಹೀರಲುಳ್ಳದೊಡ್ಡ ಜಗಣೆ ಪೆಸರು"(ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೭೫):ಜಗಣೆ ಹಾವು ಚೇಳು ಕಚ್ಚಿದರೆ ಪುತ್ರಲಾಭ (ಸೌಗಂಧಿ. ೫೯೦-೦೭): ಎಲ್ಲರೂ ಜಗಣೆಗಳೆ ನನ್ನ ನೆತ್ತರಿಗೆ (ಕೋಗಿಲ. ೦೫-೪): ಜಗಣೇ ಉಪದ್ರಾ ನೋಡಲೋ ಜಟಿಯ ಹಾವಳಿ ನೋಡಲೋ?(ಗಾದೆ). ೨: ಜಗಣೆಗಾಗುವಷ್ಟು ಕಬ್ಬಿಣ ಇಲ್ಲ(ರೂಢಿ). **ಜಗಳಿ**: ೨. ನಾಲ್ಕು ಕಾಸು ಹೆಚ್ಚಿಗೆ ಬಿದ್ದರೂ ಮೇಡಕ್ಕಿಂತ ಜಗಳಿಯೇ ಉತ್ತಮ (ರೂಢಿ). **ಜಗಳೆ**: ೧. ನೆತ್ತರವ ಹೀರುವೀ ಹೇಡಿ ಜಗಳೆಯ ಕುಲವ ಕೊಲ್ಲಬೇಡ (ಅರರೋ. ೬೧): ಜಗಳವಿಲ್ಲದೆ ಜಾಹೊತ್ತಿದ್ದರೆ ಜಗಳೆ ಬಂದು ಕಚ್ಚಿದ ಹಾಗೆ ಆಗುತ್ತದೆ (ಗಾದೆ). **ಜಗುಣೆ**: ೧. ನಿಮ್ಮ ಹೊಗಳದವನನಾಲಿಗೆ ಭವಿಯ ನಾಲಿಗೆ ಬಚ್ಚಲ ತಂಪಿನ ಜೌಗಿನಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಜಗುಣೆಯಯ್ಯಾ (ಗಣಭಾ. ೬೫-೧). **ಜಗುಳೆ**: ೧. ಳಕಾರಕ್ಕೆ ಗಕಾರಂ—ಜಳೂಕಾ-ಜಗುಳೆ (ಕಮದ. ೨೭೬ ಪ್ರಯೋ):ರಕ್ತದ ಜಗುಳೆ ನೀ ನಿನ್ನೊಡಲ ನಿಗುಚುವ (ಕುಮಾ.ಕ. ೨೦-೪): ಜಗುಳೆ ಕಂಜಿಗ ಕಟ್ಟಿರುಪೆಯೊಡತಿಯು ಗೊದ್ದ ನೆಗೆವ ಹಾವರಣೆ ಕಂಜೇಳು (ಕಂನವಿ. ೦೮-೪೦).

ಜಿಗ್ಗು (ನಾ). ಮರದಿಂದ ಉದುರಿ ಬೀಳುವ ಸಣ್ಣ ಸಣ್ಣ ಒಣಕಡ್ಡಿ ; ಪುಳ್ಳೆ ; ಪುರಲೆ : ಬೆಂಕಿಯನ್ನು ಹೊತ್ತಿಸಿ ಅದಕ್ಕೆ ಜಿಗ್ಗು, ಒಣಗಿದ ಸೌದೆ–ಇವನ್ನು ಹಾಕಿ ಕ್ರಮೇಣ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಬಳಕೆಮಾಡಿಕೊಂಡಿದ್ದಾನೆ (ಶಿಲ್ಪನಾ. ೧೩) : ಬಾವಾಜಿ ಒಲೆಯ ಬೆಂಕಿಗೆ ಒಣಗಿದ ಜಿಗ್ಗನ್ನು ಮುರಿದು ಹಾಕಿದ್ದರಿಂದ ಭುಗಿಲ್ ಎಂದ ಕೆಂಪು ಜ್ವಾಲೆ (ಮೂರುದಾ. ೩೯೪): ಒಂದು ಸಣ್ಣ ಕೊಳ್ಳಿಯನ್ನೂದಿ, ಜಿಗ್ಗು ಕಟ್ಟಿ, ಬೆಂಕಿ ಮಾಡಿದಳು (ಮಲಿಮ. ೫೮೮). [?]

ಜಿಘತ್ಸು (ನಾ). ಹಸಿದವನು ; ಕ್ಷುದ್ಬಾಧೆಯುಳ್ಳವನು : "ಕ್ಷುಧ್ವಾನ್, ಬುಭುಕ್ಷಿತಃ, ಶ್ರಾಂತಃ, ಜಿಘತ್ಸುಃ, ಕ್ಷುಧಿತಃ – ಈ ೫ ಹಸಿದಾತಂ" (ಹಲಾಯು. ೫೯-೩೦೫). [ಸಂ.]

ಜಿಘತ್ಸೆ (ನಾ). ಹಸಿವು; ಕ್ಷುಧೆ : "ಅಶನಾಯಾ . . . ಜಿಘತ್ಸಾ, ಕ್ಷುತ್, ಕ್ಷುಧಾ–ಈ ೬ ಹಸಿವು" (ಹಲಾಯು. ೫೯-೩೦೬). [ಸಂ. ಜಿಘತ್ಸಾ]

ಜಿಘಾಂಸು (ಗು). ೧. ಕೊಲ್ಲಲು ಬಯಸುವ. ೨. ಮತ್ಸರವಿಡುವ ; ಹಗೆಕಾರನಾದ ; ದ್ವೇಷ ಸಾಧಿಸುವ. (ನಾ). ೩. ಶತ್ರು ; ಹಗೆ ; ದ್ವೇಷಿ: "ಜಿಘಾಂಸುಃ, ಪರಿಪಂಥೀ, ಪರಃ . . . ದ್ವಿಷತ್–ಈ ೨೪ ಹಗೆ" (ಹಲಾಯು. ೬೫-೩೦೦). [ಸಂ.]

ಜಿಜಿಯಾ (ನಾ). ಹಿಂದೆ ಕೆಲವು ಮುಸಲ್ಮಾನ ದೊರೆಗಳು ಮುಸಲ್ಮಾನರಲ್ಲದವರ ಮೇಲೆ ವಿಧಿಸುತ್ತಿದ್ದ ತಲೆಗಂದಾಯ : "ಜಿಜಿಯಾ" ಎಂಬ ಹಿಂದೂಗಳ ಮೇಲೆ ಹಾಕಿದ್ದ ತೆರಿಗೆಯನ್ನೆತ್ತುವುದರಲ್ಲಿ ಅನೇಕವೇಳೆ ಅವನು ವಿಶೇಷ ಪರಾಕ್ರಮವನ್ನು ತೋರಿದನು (ಕೋಹಿನೂ. ೧೧). [←ಹಿಂ. ಜಿಜಿಯಾ ; ಮರಾ. ಝೀಜಿಯ ; ಅರ. ಜಿಯಹ್]

ಜಿಜ್ಞಾಸು (ನಾ). ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳುವ ಅಪೇಕ್ಷೆಯುಳ್ಳವನು; ತಿಳಿವಿಗಾಗಿ ಹಾತೊರೆಯುವವನು : ಅಂಧಶ್ರದ್ಧೆ ಮತ್ತು ಸ್ವಾರ್ಥಪರತೆಗಳು ಜಿಜ್ಞಾಸುಗಳ ಕಟುವಾದ ಅವಹೇಳನಕ್ಕೆ ಪಾತ್ರವಾದುವು (ಮುಕ್ಕಾರ. ೧೪ ಓ೮೪): ಧರ್ಮ ಎಂದರೇನು ಎಂದು ಕಾಲಕಾಲಕ್ಕೆ ಸಾಧಕರು, ಜಿಜ್ಞಾಸುಗಳು ಕೇಳುತ್ತ ಬಂದಿದ್ದಾರೆ (ಧರ್ಮಸಾ. ೧): ಜಿಜ್ಞಾಸುಗಳು ಕುತೂಹಲಪೂರ್ಣವಾದ ಬುದ್ಧಿಯಿಂದ ಅದರ ಕಡೆಗೆ ನೋಡುವುದು ಸ್ವಾಭಾವಿಕ (ಸಾಹಿಸ. ೧೧೩) [ಸಂ.]

ಜಿಜ್ಞಾಸೆ (ನಾ). ೧. ತಿಳಿಯುವ ಬಯಕೆ; ಅರಿತುಕೊಳ್ಳುವ ಇಚ್ಛೆ : ಜಿಜ್ಞಾಸೆಯೆಂದರೆ ಅರಿಯಬೇಕೆಂಬ ಇಚ್ಛೆ (ಬ್ರಹ್ಮಭಾ. ೧೪). ೨. ಸಂಶೋಧನೆ; ಪರಿಶೀಲನೆ: ಈಸು ವೆಗ್ಗಳರಾರೆನಿಪ ಜಿಜ್ಞಾಸೆ ಬೇಡಾ (ಕುಮ್ಮಾಅ. ೬-೧೭): ಪ್ರಾಚೀನಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ಬಗೆಬಗೆಯ ಜಿಜ್ಞಾಸೆ ನಡೆದಿದೆ (ದ್ರಾವಿವಿ. ೩೩): ಮಾನವನು ಜೀವನದಲ್ಲಿ ಮಾಡಬೇಕಾದ ಕರ್ತವ್ಯ ಹಾಗೂ ಹೊಂದಬೇಕಾದ ಗುರಿಯ ವಿಚಾರವಾಗಿ ಸಾಕಷ್ಟು ಜಿಜ್ಞಾಸೆ ಸಮಾಧಾನಗಳೂ ಬಂದಿವೆ (ಭಾರದ. ೧೧೩): "ನಾನು" ಎಂಬುದರ ಶುದ್ಧಸ್ವರೂಪದ ಜಿಜ್ಞಾಸೆಯು "ನನ್ನ" ಎಂಬುದರ ಜಿಜ್ಞಾಸೆಗಿಂತ ಅತ್ಯಂತ ಕಷ್ಟತಮವಾಯಿತು (ಜೀವಾತ್ಮ. ೩೯). [ಸಂ. ಜಿಜ್ಞಾಸಾ]

ಜಿಜ್ಞಾಸ್ಯ (ನಾ). ಜಿಜ್ಞಾಸೆಗೆ ತಕ್ಕುದು ; ತಿಳಿಯಲು ಅರ್ಹವಾದುದು : ಜಿಜ್ಞಾಸ್ಯವೆಂದು ಪರಿಕಿಸತೊಡಗೆ ವಿಜ್ಞಾನಿ ಸ್ವಜ್ಞಪ್ತಿಶೋಧಿ ಮುನಿ (ಮುಂಕುಶ. ೦೦೬). [ಸಂ.]

ಜಿಟಿಜಿಟಿ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ : ಮನೆಯನ್ನು ಸಮೀಪಿಸುವ ಸಮಯಕ್ಕೆ ಜಿಟಿಜಿಟಿ ಮಳೆ ಆರಂಭವಾಯಿತು (ಅಲ್ಪವಿ. ೩೩).

ಜಿಟ್ಟೆ$_1$ 'ಚಿಟ್ಟೆ$_6$' ನೋ.

ಜಿಟ್ಟೆ$_2$ (ನಾ). ಚರ್ಮದಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗುವ ಕೀವುತುಂಬಿದ ಬೊಕ್ಕೆ: (ಕ). 'ಕಣ್ಣಿಟ್ಟೆ' ಪರಾ. [?]

ಜಿಟ್ಟೆ 'ಚಿಟ್ಟೆ$_8$' ನೋ.

ಜಿಡಿ$_1$ 'ಜಡಿ$_5$' ನೋ.

ಜಿಡಿ$_2$ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ: ಗೋಡಂಬಿ, ಗೇರುಪಪ್ಪು, ಮುಂದಿರಿಪಪ್ಪು, ಜಿಡಿ (ಮ್ಯಾಶಿಗಿ. ೬-೧೦೫). [?]

ಜಿಡಿಮಳೆ 'ಜಡಿಮಳೆ' ನೋ.

ಜಿಡುಕು (ನಾ). ಕಿರಿಕಿರಿ ; ಹಿಂಸೆ ; ಕಿರುಕುಳ : ಅವರ ಮನಸ್ಸು ತುಂಬಾ ಜಿಡುಕಿಗೆ ಬಲಿಯಾಯಿತು (ಮರಮ. ೧೨೬) : ಸಂಸಾರದ ಸಮಸ್ಯೆ ಅನೇಕ ಮಾನಸಿಕ ಜಿಡುಕುಗಳಿಗೆ ಕಾರಣವಾಗುತ್ತಿದೆ (ಒಂಟಿದ. ೨೨೩) : ಇಂಥವಾದದ ಜಾಡ್ಯ ಇಲ್ಲವೇ ಜಿಡುಕು ಭೌತಿಕ ತತ್ತ್ವಜ್ಞಾನದ ಜಾಡಾಗಲಾರದು (ಮಾವಾದ. ೪೬). [?]

ಜಿಡ್ಡಳಿಗೆ 'ಜಿಡ್ಡುಳಿಗೆ' ನೋ.

ಜಿಡ್ಡಿ (ನಾ). ಗಂಟುಹಾಕಿದ ಎರಡು ತೆಂಗಿನಕಾಯಿಗಳ ಜೊತೆ : ಗೌಡರ ಮನೆಯ ಅಟ್ಟದಲ್ಲಿ ಸಾಕಷ್ಟು ಜಿಡ್ಡಿ ಸೇರಿತ್ತು (ರೂ೧). [?]

ಜಿಡ್ಡು, ಜಡ್ಡು$_3$, **ಸಿಂಡು** (ನಾ). ೧. ಎಣ್ಣೆ, ತುಪ್ಪ ಮುಂತಾದುವುಗಳ ಜಿಗಿ,–ಜಿಗಂಟು: ಘೃತಂ ಪೊರೆಯೆ ಕೈ ಜಿಡ್ಡಹುದು (ಚೀರಮ. ೬-೧೩). ೨. ದುರ್ವಾಸನೆ ; ಕಮಟುವಾಸನೆ ; ಗಬ್ಬುನಾತ : ದೊಡ್ಡನಾಗಿ ಬೆಳೆದ ಜಿಡ್ಡಹೋತುಗಳಿಗೆ ಗಡ್ಡದ ವೃದ್ಧ ವೈಶಿಕರ ಮೆಚ್ಚ ಮಹಾದೇವ (ಸರ್ವವ. ೧೬೩-೭೭೫) : ನಿಮ್ಮರಸನ ಜಾಣ್ಮೆ ತೊಳೆದು ಲೋಕದ ಜಿಡ್ಡ ಕಮ್ಮನೆ ಮಾಡುತಿದ್ದಪುದು (ಭರತ. ೨೦-೨೪). ೩. (ಆಲಂ) ಸೊಕ್ಕು ; ಕೊಬ್ಬು ; ಅಹಂಕಾರ : ಬಿಟ್ಟಡೆ ಸಮಯವಿಲ್ಲ ಜಿಡ್ಡಹಿಡಿದಡೆ ಜ್ಞಾನವಿಲ್ಲ (ಅಂಬಿವ. ೭೯೩-೫೮): ಉಭಯ ಶುದ್ಧವಾದಲ್ಲಿ ಆಚಾರವೆ ಪ್ರಾಣವಾದ ರಾಮೇಶ್ವರ ಲಿಂಗದಲ್ಲಿ ಜಿಡ್ಡು ಹಱಯಿತ್ತು(ಏಲೇಶ್ವ.೬೬); ಹೆಡ್ಡ ಹೆಂಗಳೊಳಂತು ದೊರೆ ಸೋತುನುಡಿದರೆ ಜಿಡ್ಡುಬ್ಬಿ ಮಂಡೆಗೇಱುವರು(ಭರತ. ೦೦-೦೮): ಇನ್ನೊಮ್ಮೆ ನನಗೆ ಹಾಗೆ ಅಂದು ನೋಡು ನಿನ್ನ ತಲೆಯೊಳಗಿನ ಜಿಡ್ಡನ್ನೆ ಬಿಡಿಸುತ್ತೇನೆ (ರಂಗರೂ. ೩೦). **ಜಡ್ಡು**$_3$: ೨. ಗೊಡ್ಡುಸಾರಿಗೆ ಜಿಡ್ಡುತುಪ್ಪ (ಗಾದೆ). **ಸಿಂಡು** : ೨. "ಸಿಂಡು–ದುರ್ಗಂಧ" (ಗುವಿಮೋ. ೧೭೦). ೪. "ಹುರುಪು ; ಹಗರು ; (ಮು.) ತಲೆಯಹೊಟ್ಟು, ಸಿಬ್ಬು, ಸಿಂಡು" (Scurf. ಇಂಕನಿ).

ಜಿಡ್ಡುಹತ್ತು = ಬೇಸರ ಉಂಟಾಗು : ನನಗೆ ಬಹಳ ಜಿಡ್ಡುಹತ್ತಿ ಹೋಗಿದೆ (ಕೈಲಾಕ. ೭೩). **ಜಿಡ್ಡುಹಿಡಿ** = ಜಿಡ್ಡುಗಟ್ಟು.

[ದೇ.॥ ತುಳು. ಜಿಡ್ಡ್, ಜಿಡ್ಡ; ಕೊಡ. ಸಿಂಡೀ ; ತೆಲು. ಜಿಡ್ಡು]

ಜಿಡ್ಡುಗಂಬ (ನಾ). ಎಣ್ಣೆ ಅಥವಾ ಜಿಡ್ಡು ಲೇಪಿಸಿದ ಕಂಬ ; ಎಣ್ಣೆಗಂಬ : (ವ್ಯಾಯಾಮದ ಆಟಗಳಲ್ಲಿ . . . ಇಟ್ಟಿರುವ) ಜಿಡ್ಡು ಬಳಿದಿರುವ ಕಂಬ ; ಜಿಡ್ಡುಗಂಬ (Greasy Pole. ಇಂಕನಿ).

[ಜಿಡ್ಡು + ಕಂಬ$_1$ (<ಕಂಭ)]

ಜಿಡ್ಡುಗಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ಜಿಗುಟಾಗು ; ಕೊಳೆಯಿಂದ ಅಂಟಂಟಾಗು : ಮೈಮೇಲೆಲ್ಲ ಜಿಡ್ಡುಗಟ್ಟಿದ ಬಟ್ಟೆ–ಬರೆಗಳು (ಜನಜೀ. ೦೦೦).

[ಜಿಡ್ಡು + ಕಟ್ಟು$_1$]

ಜಿಡ್ಡುಮುಳ್ಳು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮುಳ್ಳಿನ ಗಿಡ : ಆಸಿನಗೊಟ್ಟೆಮುಳ್ಳು, ಗಜಗೊಟ್ಟೆಮುಳ್ಳು, ಜಿಡ್ಡುಮುಳ್ಳು (ಮ್ಯಾಶಿಗಿ. ೭೯-೧೬೨೬).

[ಜಿಡ್ಡು ? + ಮುಳ್ಳು (<ಮುಳ್$_2$)]

ಜಿಡ್ಡುಳಿಗೆ, ಜಿಡ್ಡಳಿಗೆ, ಜಿಡ್ಡುಟಿಗೆ (ನಾ). ಒಂದು ಪ್ರದೇಶದ ಹೆಸರು: ಜಿಡ್ಡುಳಿಗೆ ೭೦ ರ ಬಳಿಯ ರಾಜಧಾನಿ ಬಳ್ಳಿಗಾವೆಯ ಪುಲ್ಲೆಯ ಬಯಲೊಳ್ (ಎಕ. VII, ಶಿಕಾರಿ. ೧೨೦-೧೫ : 1048). **ಜಿಡ್ಡಳಿಗೆ** : ಜಿಡ್ಡುಳಿಗೆಯೆಪ್ಪತ್ತಱ ಅರಸಿಮಯ್ಯಂ (ಎಕ. VII, ಶಿಕಾರಿ. ೮೩-೧೩ : 1055). △**ಜಿಡ್ಡುಟಿಗೆ** : ಜಿಡ್ಡುಟಿಗೆಯ ಕಂಪಣದ ಬಱಿಯ ಬಾಡಂ (ಎಕ. VII, ಶಿಕಾರಿ. ೯೬-೩೦ : 1179). [?]

△**ಜಿಡ್ಡುಟಿಗೆ** 'ಜಿಡ್ಡುಳಿಗೆ' ನೋ.

ಜಿಡ್ಡೂರ್ (ನಾ). ಒಂದು ಪ್ರದೇಶದ ಹೆಸರು : ಜಿಡ್ಡೂರಾಳ್ಗೆಟ್ಟತ್ತಱ ನಾಲ್ಸಾಸ್ಗಿವುನ್ನಂ × × × ಕಲಿವಿಟ್ಟನೊಳೆ ವಿರೋಧವಾಗಿ (ಎಕ. VIII, ಸೊರಬ. ೮೮-೫ : 912) : ಶ್ರೀ ಬಿಟ್ಟಿಗಂ ಮೌಳಿಕೋಸಿಗರಾಣ್ಮಂ ನೆಗರ್ಭ್ರಿನಣುವಂ ಜಿಡ್ಡೂರಾಳ್ಗೆ ಯೆಟ್ಟಪ್ಪತ್ತಕ್ಕರ್ಗಂ ಬಳ್ಳಿ ಗಾವೆಯು ಬಾಬಿಗೆ ಸಹಿತ ನಾಲ್ಸಾಸ್ಗಿವುನ್ನುಗೆಯ್ಯೆ (ವ್ಯಾಕರಿ. ೧೯೨೯,೬೮-೬ : ೨೮೪).
[ಜಿಡ್ಡು ? + ಊರ್]

ಜಿಡ್ಡೆಣ್ಣೆ (ನಾ). ಕಚ್ಚಾ ಎಣ್ಣೆ ; ಶೋಧಿಸದ ಎಣ್ಣೆ : ತೀರ ದಪ್ಪವಾದ ಜಿಡ್ಡೆಣ್ಣೆ(Crude oil)ಯನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸುವ ತೈಲಎಂಜಿನುಗಳೂ ಚಿಮಣಿಎಣ್ಣೆಯನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಎಂಜಿನುಗಳೂ ಸಿದ್ಧವಾದುವು (ಬಾಲಪ್ರ. I, ೩೫೦). [ಜಿಡ್ಡು + ಎಣ್ಣೆ]

ಜಿಣುಗು 'ಜಿನುಗು$_{3}$' ನೋ.

ಜಿಣುಗುಗೆರೆ (ನಾ). ಸಪೂರಾದ ಗೆರೆ ; ತೆಳುವಾದ ಗೆರೆ : ಐದೈದು ಜಿಣುಗುಗೆರೆಗಳು ಅಂತರದಿಂದ ಒಂದೊಂದು ಹೆಚ್ಚಿಗೆ ಉದ್ದಾದ ಗೆರೆಯುಂಟು (ಮುಂಬಯಿ. ೫-೦೦೭).
[ಜಿಣುಗು (< ಜಿನುಗು$_{3}$) + ಗೆರೆ (< ಗೆಱೆ)]

ಜಿಣುಗುನಸ್ಯ (ನಾ). ನಯವಾದ ನಸ್ಯ : ನಸ್ಯಗಾರರು . . . ಕರೆವುದಿಯೆಂಬ ಉರುಟುನಸ್ಯವನ್ನೂ ಜಿಣುಗುನಸ್ಯವನ್ನೂ ಮಾಡುವರು (ಕಥಾಗ. ೪೫೩). [ಜಿಣುಗು (< ಜಿನುಗು$_{3}$) + ನಸ್ಯ]

ಜಿತ (ನಾ). ೧. ಜಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟುದು ; ಗೆಲ್ಲಲ್ಪಟ್ಟುದು ; ಕೈವಶ ಮಾಡಿಕೊಂಡುದು. 'ಜಿತಕರ್ಮ' ಪರಾ. ೨. ಸಂಪಾದಿಸಲ್ಪಟ್ಟುದು ; ಪಡೆದುದು ; ಗಳಿಸಿದುದು. ೩. ಸ್ಥಿರವಾದುದು; ಅಚಲವಾದುದು; ದೃಢವಾದುದು : ಈ ಕಲಿಕಲುಷಂಗಳೆಲ್ಲಮುಮುಡಂಗಿ ಕೃತಂ ಜಿತಮಾಗಿ ರಂಜಿಕುಂ (ಚಕವಿ. ೪-೧೫). [ಸಂ.]

ಜಿತಕರ್ಮ (ನಾ). ಕರ್ಮವನ್ನು ಗೆದ್ದವನು; ಕರ್ಮವಿಯುಕ್ತ: ಜಿತಕರ್ಮಂ ಸಮುಪಾತ್ತ ತತ್ತ್ವಚಯಮರ್ಮಂ ಶುದ್ಧರತ್ನತ್ರಯಿಯಾಧೃತಧರ್ಮಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೧-೮). [ಜಿತ + ಕರ್ಮ]

ಜಿತಕಾಮ (ನಾ). ೧. ಮನ್ಮಥನನ್ನು ಗೆದ್ದವನು: ಸತತ ಜಪಕಾಮರಿಗೆ ಜಾಗ್ರತಪ್ಪದ ರತಿಯು ಜಿತಕಾಮರೆನಿಸುವವರ್ಗೆ ಸತಿಯರತಿಶಯ ರೂಪು ನೋಡಿ ಯೆಳಸದ ರತಿಯು (ನವಮೋ. ೧೩-೫೦). ೨. ಯತಿ ; ಮುನಿ ; ತಪಸ್ವಿ. ೩. ಬುದ್ಧ. ೪. ಅರ್ಹಂತ. ೫. ಶಿವ; ಶಂಕರ: ಜಿತಕಾಮನ ಲಂಪಿನೊಳಗಸುತೆಯೊಳ್ನೆರೆಯಲ್ಕೆ ಬಲ್ಲನೆನೆ ಪಾವನಮಂ ಹುತವಹನ ಮುಖದೊಳಿಡುವನೆ (ಸಮುಶ. ೮-೬೮) : ಜಿತಕಾಮ . . . ಪಂಪಾಧಿಪತಿ ವಿರೂಪಾಕ್ಷ ಕರುಣಿಸುವುದೆಮಗೆ (ಹ ಪ ಕಾ. ೧-೩) : "ಯತಿಬುದ್ಧಂ ಶಂಕರಾರ್ಹಂ . . . ಜಿತಕಾಮಾಹ್ವಯಂ" (ನಾನಾರ. ೪೫). [ಜಿತ+ಕಾಮ]

ಜಿತಕಾಮೆ (ನಾ). ಪತಿವ್ರತೆ; ಸಾಧ್ವಿ ; ಸುಶೀಲೆ : "ವರವಧು ಜಿತಕಾಮಾಹ್ವಯಂ" (ನಾನಾರ. ೪೫). [ಸಂ. ಜಿತಕಾಮಾ (ಜಿತ + ಕಾಮ + –)]

ಜಿತಕಾಶಿ (ನಾ). ವಿಜಯದಿಂದ ಶೋಭಿಸುವವನು ; ಜಯಹೊಂದಿದವನು: "ಜಿತಕಾಶೀ, ಜಿತಾಹವಃ–ಈ ೨ ಗೆಲ್ದವಂ" (ಹಲಾಯು.೭೯-೩೨೫).
[ಸಂ. ಜಿತಕಾಶಿನ್]

ಜಿತತ್ರಿತಾಪ (ನಾ). ಆಧಿದೈವಿಕ, ಆಧಿಭೌತಿಕ, ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕವೆಂಬ ಮೂರು ತಾಪಗಳನ್ನು ಗೆದ್ದವನು : ಅತಿಭಕ್ತಿವಶೀಕೃತಶೈಲಚಾಪನಾತ್ತದಯ ಜಿತತ್ರಿತಾಪ ಬಸವೇಶ್ವರನೀಗೆಮಗೀಶಭಕ್ತಿಯಂ (ರಾಜಶೇ. ೧-೧೧). [ಜಿತ + ತ್ರಿತಾಪ]

ಜಿತಪಂಚಬಾಣ (ನಾ). ಕಾಮನನ್ನು ಗೆದ್ದವನು ; ಶಿವ : ಶ್ರೀ ಬಾಣಾಸುರೇಂದ್ರುನತಿತವದಿಂದ ಜಿತಪಂಚಬಾಣನಂ ವಲಿಸಿ (ನವಮೋ. ೨೦-೫).
[ಜಿತ + ಪಂಚಬಾಣ]

ಜಿತಪಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ಸ್ಥಿರಗೊಳಿಸು ; ನೆಲೆಯೂರಿ ನಿಲ್ಲುವಂತೆ ಮಾಡು : (೬). [ಜಿತಪಡು + –ಇಸು$_{3}$]

ಜಿತಪಡು (ಕ್ರಿ). ಸ್ಥಿರವಾಗು ; ದೃಢವಾಗು : (೬). [ಜಿತ + ಪಡು$_{1}$]

ಜಿತಬುದ್ಧಿ (ನಾ). ಮನೋನಿಗ್ರಹವುಳ್ಳವನು ; ದೃಢಚಿತ್ತ.
[ಜಿತ + ಬುದ್ಧಿ]

ಜಿತಮದ (ನಾ). ಅಹಂಕಾರವನ್ನು ಗೆದ್ದವನು : ಅಪರಾಜಿತಂ ಜಿತಮದಂ ಕೊಟ್ಟಿಟ್ಟುದಂ ಗಾಯಿಕಾನವರತ್ನಂಗಳನಿತ್ತ ನೋಟ್ಟುದು (ಶಾಂತಿಪು. ೩-೫೨) : ಜಿತಮದ ಬಸವೇಶಂಗಂ ನುತನಲ್ಲಮನೆಯ್ದೆ ಪೇಳ್ದನಿಮಿಷನಿರವಂ (ಹಮ್ಮೀರ. ೧-೩೨). [ಜಿತ + ಮದ$_{1}$]

ಜಿತಮನಸ್ಕ (ನಾ). ಮನಸ್ಸನ್ನು ಜಯಿಸಿದವನು ; ಮನೋನಿಗ್ರಹಿ : ಎಲ್ಲರುಂ ಜಿತಮನಸ್ಕರ ದೈವ ವಿಧಿವಾಯಿ ಚೆಲ್ವರೂಪಿಂ ಬಂದು ಕಣ್ಣುಕ್ಕುವನಕ (ಮಂಕುಕ. ೨೭೬). [ಸಂ.]

ಜಿತಮಾಯ (ನಾ). ಮಾಯೆಯನ್ನು ಗೆದ್ದವನು: ನುತಕಾಯ ಜಿತಮಾಯ . . . ಗಿರಿಜೇಶ (ಹಪಕಾ. ೧-೫) : ಜಿತಮಾಯಂ ನಿರಪಾಯಂ . . . ಅಲ್ಲಮಪ್ರಭುವರಂ (ವೃಷವಿ. ೦-೧೦). [ಸಂ. (ಜಿತ + ಮಾಯಾ + –)]

ಜಿತಮಾರ (ನಾ). (ರೂಪಿನಲ್ಲಿ) ಮನ್ಮಥನನ್ನು ಸೋಲಿಸಿದವನು ; ಬಹಳ ಸುಂದರ : ಇಱಿದೆಯಲಾ ಎನ್ನನು ಸುಕುಮಾರಾ ಕೊಱೆದೆಯಲಾ ಕೊರಳನು ಜಿತ[ಪಾಠಾಂ. ಸುಕು]ಮಾರಾ (ಹಪಕಾ. ೧೨-೪೦ ರಗಳೆ) : ಸಂತಂ ಬಳೆಯುತಿರ್ದರಾ ಜಿತಮಾರರ್ ಕುಮಾರರ್ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೧೫೦-೨೩).
[ಜಿತ + ಮಾರ]

ಜಿತಶತ್ರು (ನಾ). ಹಗೆಗಳನ್ನು ಗೆದ್ದವನು ; ಶೂರ ; ಕಲಿ : ಜಿತಶತ್ರು ವೃದ್ಧರಾಜ್ಯೋನ್ನತಿಯಿಂದಜಿತೇಂದ್ರುನಾದಿರಾಜ್ಯೋನ್ನತಿಯಿಂ ನುತನೆಸೆದಂ (ಅಜಿಪು. ೬-೩೩); ಮತ್ಸಿತ್ರಲ್ ಜಿತಶತ್ರುವೆಂಬ ಪೆಸರಾಯ್ತನ್ವರ್ಥಮೆಂಬನ್ನಂ (ಪಂಪರಾಮಾ. ೧೧-೭೩). [ಜಿತ + ಶತ್ರು]

ಜಿತಶ್ರಮ (ನಾ). ಶ್ರಮವನ್ನು ನಿಗ್ರಹಿಸುವವನು ; ಧೈರ್ಯಶಾಲಿ : ಜಿತಶ್ರಮನರಿಕಟಕಭೇದಕನ ನಾನಾಯುಧವಿಶಾರದನ ಧರಿತಧೈರ್ಯನ . . . ಸೇನಾಪತಿಯ ಮಾಡುವುದು (ಕುವ್ಯಾಉ. ೩-೮೮). [ಜಿತ+ಶ್ರಮ]

ಜಿತಸಂಗ್ರಾಮ (ನಾ). ಯುದ್ಧವನ್ನು ಗೆಲ್ಲುವವನು ; ರಣಧೀರ ; ಸುಭಟ : ಶಿವನ ನೊಸಲಿಂದೆದ್ದ ಮೆಱೆವವನಿವನು ಜಿತಸಂಗ್ರಾಮ ನಶ್ವತ್ಥಾಮ ನೋಡೆಂದ (ಕುವ್ಯಾವಿ. ೬-೫೫). [ಜಿತ + ಸಂಗ್ರಾಮ]

ಜಿತಸಂಸಾರಿ (ನಾ). ಸಂಸಾರವನ್ನು ಗೆದ್ದವನು ; ಹುಟ್ಟುಸಾವುಗಳನ್ನು ಜಯಿಸಿದವನು : ಚಿತ್ತಂ ನಟ್ಟು ನಟ್ಟಿಯನು ಸಾರಲಿಟ್ಟಾಡುವನು ಜಿತಸಂಸಾರಿ (ಬಸಪು. ೪೩-೭). [ಸಂ. ಜಿತಸಂಸಾರಿನ್]

ಜಿತಾಂತಕ (ನಾ). ಯಮನನ್ನು ಗೆದ್ದವನು ; ಶಿವ : ಜಿತಾಂತಕನೊಳ್ ಮಿಗೆ ಮುಟ್ಟಿಯುದ್ಧದಿಂ ಕಾದುವ ಕಜ್ಜಮುಂ ಗಡ ನಿರಂಗನೊಳಿಂತಿದು ಚಿತ್ರಮಲ್ಲವೇ (ಶಬಶಂ. ೪-೦೫೧). [ಜಿತ + ಅಂತಕ]

ಜಿತಾಕ್ಷ (ನಾ). ೧. ಇಂದ್ರಿಯಂಗಳನ್ನು ಗೆದ್ದವನು ; ಜಿತೇಂದ್ರಿಯ : "ಜಿತಾಕ್ಷ-ಇಂದ್ರಿಯಗಳನ್ನು ಗೆದ್ದವನು, ಯತಿ" (ಗಂಗಾಮ. ೦೯೦). ೨. ಅಕ್ಷಕುಮಾರನೆಂಬ ರಾಕ್ಷಸನನ್ನು ಗೆದ್ದವನು; ಹನುಮ. [ಜಿತ+ಅಕ್ಷ]

ಜಿತಾಕ್ಷರ (ನಾ). ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ಪಡೆದವನು ; ಋಷಿ : ಚೆಲವಿಂಡಿರುಗಳ ನೆಲೆಮೊಲೆಗಳಂಗಜನ ಪರ್ಮಲೆಗಳ್ವಿಟರ ತಲೆಯು ಬೆಲೆಗಳ್ ಜಿತಾಕ್ಷರರ ಗೊಲೆಗಳ್ (ಉದ್ಭಟದೇ. ೪-೨೦). [ಜಿತ + ಅಕ್ಷರ]

ಜಿತಾತ್ಮ (ನಾ). ಮನಸ್ಸನ್ನು ಗೆದ್ದವನು ; ಆತ್ಮಸಂಯಮಿ : ಉಭಯಕುಲವಿಶುದ್ಧರ್ ನ್ಯಾಯವಂತರ್ ಜಿತಾತ್ಮರ್ ಪ್ರಭುಗಳಧಿಕಪುಣ್ಯರ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೩-೭೬) : ಸಮಸ್ತಾಧಿಕಾರಿ ಜಿತಾತ್ಮಂ . . . ವಿದ್ವಜ್ಜನಾಳಂಕೃತಂ (ಸುಕುಮಾ. ೨-೩೯). [ಜಿತ + ಆತ್ಮ]

ಜಿತಾಹವ (ನಾ). = ಜಿತಸಂಗ್ರಾಮಂ : "ಜಿತಕಾಶೀ, ಜಿತಾಹವ — ಈ ೨ ಗೆಲ್ದವಂ" (ಹಲಾಯು. ೬೯-೩೫). [ಜಿತ + ಆಹವ]

ಜಿತೇಂದ್ರಿಯ (ನಾ).=ಜಿತಾಕ್ಷ ೧: ಜಿತೇಂದ್ರಿಯರೆಂದು ಯೋಗಪಂಕರುಹ ದಿನೇಶರೆಂದು . . . ಕೂರ್ತುರ್ (ಸೌಇಇ. XX, ४೯-೫೭ : 1076); ಎಳಸು ವಬಲೆಯರ ನಡುವಿರ್ದತಿಜಿತೇಂದ್ರಿಯಾಮಳನೆನಿಪುದರಿಲ್ಲದಕಟ ನಿರ್ಜರ ಭೂಮಿಯೊಳಗಿರ್ದು ನಾಂ ಜಿತೇಂದ್ರಿಯನೆಂಬುದೇನರಿದು (ಹದಕಾ.೬-४೯): ಜಿತೇಂದ್ರಿಯಂ ತಾನಂತಸೆಗುವ್ರೋಲೆಸಗಿದತ್ತಾ ವಪ್ರವಿಧಿ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೦೬೦-೫೦೬). [ಜಿತ + ಇಂದ್ರಿಯ]

ಜಿತೇಂದ್ರಿಯತ್ವ (ನಾ). ಇಂದ್ರಿಯನಿಗ್ರಹ; ಆತ್ಮಸಂಯಮ : ಎಲ್ಲಿತ್ತೋ ಧೈರ್ಯಮು ಪ ಶ ಮ ಮೆ ಲ್ಲಿ ತ್ತೋ ಜಿತೇಂದ್ರಿಯತ್ವಗುಣಮೆಲ್ಲಿತ್ತೋ (ಕಾದಂಪೂ. ೭೬೫). [ಸಂ.]

ಜಿತ್ಯ (ನಾ). ೧. ನೇಗಿಲಿನ ಗುಳ. ೨. ಕುಂಟೆ ; ಹಲುಂಬೆ. [ಸಂ.]

ಜಿತ್ವರ (ನಾ). ಜಯಶಾಲಿ ; ವಿಜಯಿ: "ಜೇತ, ಜಿಷ್ಣುಃ, ಜಿತ್ವರಃ ೩ ಗೆಲ್ಲುವ ಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳವನು. ಜಯದಲ್ಲಿ ಒಳ್ಳೇ ಅದೃಷ್ಟಶಾಲಿಯೆಂದು ಭಾವ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೨೨೩); ಜಿತ್ವರಸಾತ್ರವೇದಿ ಗಮಕಿತ್ವಮುಮಂ [ಪರವಾ]ದಿಭೇದಿ ವಾದಿತ್ವಮುಮಂ . . . ನೃಪಾಲಸಭೆ ಮೆಚ್ಚೆ (ಪಾರ್ಶ್ವಪು. ೧-೦೬). [ಸಂ.]

ಜಿದ್ದು (ನಾ). ೧. ಬದ್ಧಮಾತ್ಸರ್ಯ ; ದುರಾಗ್ರಹ : ಮೊದ್ದು ಸಂಗಕೆ ಸಲ್ಲ ಸದ್ದು ಧ್ಯಾನಕೆ ಸಲ್ಲ ಜಿದ್ದು ಬೋಧಕನಿಗೆ ಸಲ್ಲ (ಇಂಚಾಪ. ೧೯೧-४೫). ೨. ಪೈಪೋಟಿ ; ಮೇಲಾಟ; ಸ್ಪರ್ಧೆ: ನಮ್ಮ ಜಿದ್ದಿನೊಳಗೆ . . . ಕರಾರ ಇದ್ದಿದ್ದಿಲ್ಲ (ರಶ್ಮಧ್ಯ. ೯): ಮರಣದೊಡನೆ ಜಿದ್ದಸಗಿ ಅವರನ್ನು ನೋಡಿಯೇ ತೀರುವೆನೆಂದು ಪಟೇಲನು ಒಂದು ವರ್ಷದ ಮೇಲೆ ತನ್ನ ಅಸ್ಥಿಪಂಜರಕ್ಕೆ ಅಂಟಿಕೊಂಡಿದ್ದ (ಸಮಜೀ. ೯೭೬). ೩. ಪಣ ; ಪಂಥ : ಧರ್ಮರಾಜನು . . . ದ್ರೌಪದಿಯನ್ನು ಜಿದ್ದಿಗೆ ಹಚ್ಚಿರುವನು (ಮಭಾರ.೯೭).

ಜಿದ್ದಾಜಿದ್ದಿ = ತೀವ್ರವಾದ ಮೇಲಾಟ,–ಪೈಪೋಟಿ : ಜಿದಾಜಿದ್ದಿ ಕುಸ್ತಿಯನ್ನು ನೋಡಲು ಬಹಳ ಜನ ನೆರೆದಿದ್ದರು (ರೂಢಿ). **ಜಿದ್ದಿಗೆ ಬೀಳು** = ಪಣಕಟ್ಟು ; ಹಟಕ್ಕೆ ಬೀಳು: ನಾನು ಸಹ . . . ಜಿದ್ದಿಗೆಬಿದ್ದು, ಸ್ನಾನ, ಆಹ್ನಿಕ, ವ್ರತ, ಉಪವಾಸ ಮಾಡಿ ಗಂಗಾತೀರದಲ್ಲಿ ಸದ್ಗತಿ ಲಾಭ ಹೊಂದಬಹುದಾಗಿತ್ತು (ಇಷ್ಟಕ. ४೭೩): ಜಿದ್ದಿಗೆ ಬಿದ್ದು ಕಾಫೀ ಕುಡಿಯುವುದನ್ನು ತ್ಯಜಿಸಿದ್ದಾನೆ (ಚಿಂದುಟ. ೫೫). **ಜಿದ್ದುಮಾಡು**=ದ್ವೇಷಸಾಧಿಸು : ಇತಃಪರ ಸ್ನೇಹವೇ ಹೊರತು ಜಿದ್ದುಮಾಡುವುದಿಲ್ಲ (ಚಿತ್ರಪಾ. ೮೭); ವಂದಕ್ಕೊಂದು ಜಿದ್ದುಮಾಡುವಂಥಾದ್ದು ವಿಹಿತವಲ್ಲ (ರಾಜೇಂದ್ರ. ೧೨೮).

[←ಅರ. ಹಿಂ. ಮರಾ. ಜಿದ್]

ಜಿದ್ದುಕಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ಪಣತೊಡು; ಪಂಥ ಕಟ್ಟು; ಬಾಜಿಕಟ್ಟು: ರಣಹಲಗೆ ಸದ್ದಿನಲಿ ಜಿದ್ದುಕಟ್ಟಿದ್ದಿರುವ ಜಡಿಮಳೆಯು ರುದ್ರಾವತಾರ (ನೆಂಮು. ೧४-೮): ಇದಕ್ಕೆ ಬೇಕಾದಷ್ಟು ಜಿದ್ದುಕಟ್ಟುತ್ತೇನೆ (ಮೋಹಿನೀ. ೧೧೩): ವಾದದ ಭರದಲ್ಲಿ ಕೊರಳಿಗೊಂದು ಜಿದ್ದುಕಟ್ಟಿಕೊಂಡೆ (ದಾಸಹು. ೯४). [ಜಿದ್ದು + ಕಟ್ಟು$_1$]

ಜಿದ್ದುತೀರಿಸು (ಕ್ರಿ). ಹಗೆ ತೀರಿಸು ; ದ್ವೇಷ ಸಾಧಿಸು : ಪ್ರತಿಯೊಬ್ಬರೂ ತನ್ನ ಮೇಲೆ ಜಿದ್ದುತೀರಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು ಹವಣಿಸುತ್ತಿದ್ದಂತೆ ಅವನಿಗೆ ತೋರಿತು (ಪುನರು. ೦೨೯). [ಜಿದ್ದು + ತೀರಿಸು]

ಜಿನ$_1$ 'ಚಿನ್ನ$_2$' ನೋ.

ಜಿನ$_2$ (ಗು). ೧. ವಿಜಯಿಯಾದ; ಜಯಶಾಲಿಯಾದ. ೨. ಸ್ಥಿರವಾದ; ಅಚಲವಾದ.(ನಾ). ೩. ಬೌದ್ಧ ಅಥವಾ ಜೈನ ಗುರು. ४. ಅರ್ಹಂತ: ಜಿನನ ಪೂಜಿಸಿ ಬತ್ತಲೆಯಿಪ್ಪುದ ಕಂಡೆ (ಬಸವ. ೫೬೮); ಉದ್ಭವಿಸಿದಂ ತ್ರೈಲೋಕ್ಯನಾಥಂ ಜಿನಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೧೦-೨): ಕಿಡಿಸಲ್ಪಡುಗೆಮ್ಮ ದುಃಖ [illegible] ಮೋಗೆ ದೈವವು (ಬಸಪು. ४೯-೧೨). ೫. ಬುದ್ಧ : "ಜಿನಃ ಷಡಭಿಜ್ಞಃ . . . ಮುನೀಂದ್ರಃ — ೧೮ ಬುದ್ಧದೇವರ ಹೆಸರುಗಳು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ.೧೫). ೬. ಇಂದ್ರಿಯಗಳನ್ನು ಗೆದ್ದವನು; ಮನೋನಿಗ್ರಹಿ: "ಅರುಹಂ ಬುದ್ಧ ಧೀರಂ ಜಿನಾಖ್ಯಂ" (ನಾನಾರ. ೬೩). ೭. ವಿಷ್ಣು. ೮. [ಗಣಿತ] ಇಪ್ಪತ್ತು ನಾಲ್ಕು ಎಂಬ ಸಂಖ್ಯೆಯ ಸಂಕೇತ: "ಜಿನಮದಿಪ್ಪತ್ನಾಲ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೦೦४-೯). [ಸಂ.]

ಜಿನಂಗಿ 'ಜೀನಂಗಿ' ನೋ.

ಜಿನಕ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧಿದ್ರವ್ಯ : ಜಿನಕ, ಕರ್ಪೂರ, ಯಷ್ಟಿ ಮಧುಕ . . . ಇವುಗಳನ್ನು ಅಕ್ಕಿಗಚ್ಚಿನಿಂದರೆದು ಮೊಲೆಹಾಲಿನಿಂದ ನಸ್ಯಂಗೆಯಲು ದಾಹಜ್ವರ ಮಾಣುವುದು (ಸಕವೈ. ೮೬). [?]

ಜಿನಗಹಳೆ 'ಚಿನ್ನಂಗಾಳೆ' ನೋ.

ಜಿನಗಾಳೆ 'ಚಿನ್ನಂಗಾಳೆ' ನೋ.

ಜಿನಗೃಹ (ನಾ). ಜೈನದೇವಾಲಯಂ ; ಬಸದಿ : "ಜಿನಗೃಹದಲ್ಲಿಯುಂ ವಸತಿಯೆಂಬುದು" (ಹಲಾಯು. ೧೩४-೨೦) ; ಜಿನಗೃಹಮಂ ಮನೋಮುದದೆ ಮಾಡದನಾಪ್ತ ಗೃಹಂಗಳಂ ಮಹಾಜನಮನೆ ನೋಡಿ ಮಾಡಿಸುವವಂ (ಸಮಪು. ४-೧೨೬). [ಜಿನ$_2$ + ಗೃಹ]

ಜಿನಗೇಹ (ನಾ). = ಜಿನಗೃಹ: ಜಿನಗೇಹಾಳಿಯೊಳುನ್ನತ ಮುನಿವರರೊಳ್ ಭವ್ಯತತಿಯೊಳ್ . . . ಜಿನಮತಮಂ ಕೇಳ್ದ ಸೌಖ್ಯಮಂ ಬಯಸುವವಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೬-೨೦೬) ; ಜಿನಪೂಜೋತ್ಸವಕ್ಕೆ, ಜಿನಕಥಾಲಾಪಗಳಿಗೆ, ಜಿನಮುನಿಗಳಿಗೆ ಜಿನಗೇಹಗಳಿಗೆ ನೀನು ವೆಚ್ಚಮಾಡುವುದಕ್ಕೆ ಲೆಕ್ಕ ಉಂಟೆ (ಶಕಾರ. ೨೨೨). [ಜಿನ$_2$ + ಗೇಹ]

ಜಿನಚರಿತ (ನಾ). ತೀರ್ಥಂಕರನ ಚರಿತ್ರೆ: ಕೇವಳಿಸು ವಾಕ್ಪ್ರವರ್ಣದೊಳೊಲವಿಂ ಸಂದ ಜಿನಚರಿತರತ್ನಮಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೧-೬೦).

[ಜಿನ$_2$ + ಚರಿತ]

ಜಿನಚರಿಯೆ (ನಾ). ಜೈನಯತಿಗಳ ಆಚಾರ,–ವ್ಯವಹಾರ : ಜಿನರ ನುಡಿಯುಕ್ತಿಯುಕ್ತಂ ಜಿನರ ನೆಗಟ್ಚೆಗಳುವಂತೆ ದೋಷವಿವಿಕ್ತಂ ಜಿನಚರಿಯೆ ಪೆಣ್ಗೆ ಕೂಡದು ವಿನಯೋಲ್ಲಂಘನದೆ ಕೆಲರದಂ ಪ್ರಕಟಿಸುವರ್ (ಪಸಾರ ೧೦೦೦-೧). [ಜಿನ$_2$ + ಚರಿಯೆ]

ಜಿನಚೈತ್ಯ (ನಾ). ಜೈನ ದೇವಾಲಯ; ಬಸದಿ: ಏನೊಪ್ಪಿರ್ಪುವೊ ಪೋಲುದಿವ್ಯ ಜಿನಚೈತ್ಯಂಗಳ್ ಬಹಿತ್ರಂಗಳಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೨-೬४).

[ಜಿನ$_2$ + ಚೈತ್ಯ]

ಜಿನತಾಪಸ (ನಾ). ಜೈನ ಮುನಿ,–ತಪಸ್ವಿ : ಜಿನತಾಪಸರದನೀಕ್ಷಿಸಿ ಮನದೊಲವಿಂ ಕರಿಗೆ ಕಟ್ಟುಮಾಡಿದರಾಗಳ್ (ಹಾಲಾಸ್ಯ. ೨-೬-೨೨).

[ಜಿನ$_2$ + ತಾಪಸ]

ಜಿನದಾಸಿ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು (?) : ಭಂಗಿಯಿನ್ಸೊಳಗುಳ್ಳಂಗನೆಯರ ಪುತ್ರಂ ಗಂಗೆಯಂಗೆರಡಲ್ಲಾಳ್ವೀ ಜಿನದಾಸಿ ತುಂಗ ಪರಾಕ್ರಮಂ . . . ವಾಮದೇವಂ (ಸೌಇಇ. XX, ೨४-೨४ : 1034). [?]

ಜಿನದೀಕ್ಷಿತ (ನಾ). ಜಿನದೀಕ್ಷೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿದವನು ; ಜೈನಸನ್ಯಾಸಿ: ಜಿನದೀಕ್ಷಿತನಂತ್ಯದೊಳಮರನಾಗಿ [illegible] ನಲ್ರೆ (ಶಾಂತಿಪು. ೭-೬४). [ಜಿನ$_2$ + ದೀಕ್ಷಿತ]

ಜಿನದೀಕ್ಷೆ (ನಾ). ಜೈನಸಂನ್ಯಾಸ ದೀಕ್ಷೆ: ದುರ್ಧರ ಜಿನದೀಕ್ಷೆಯನಘಕುಳಕರಚಂಡಂ ಮೂಱು ಜಾವದಾಗಳ್ ಕೊಂಡಂ (ಆದಿಪು. ೯-೭೯) ; ಆ ಮಹಾತ್ಮಂ ಸುಷೇಣರೆಂಬ ಮುನಿಮುಖ್ಯರಲ್ಲಿ ಜಿನದೀಕ್ಷೆಯಂ ತಾಳ್ದಿದು (ಸುಕುಮಾ. ೧೦-೩೦) ; ಜಿನದೀಕ್ಷೆಯನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿ, ವಾಘ ಬಹುಳ ಚತುರ್ದಶಿಯ ದಿವಸ ಮೋಕ್ಷವನ್ನೈದಿದನು (ಭಾರದ. ೧೬೨). [ಜಿನ$_2$ + ದೀಕ್ಷೆ]

ಜಿನದೇವಣ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು: ಜಿನದೇವಣನಜಿತಸೇನ ಮುನಿಪರ ಗುಡ್ಡಂ (ಎಕ. II, ೧೨೦-೨; 995). [ಜಿನ$_2$ + ದೇವ+ಅಣ$_0$ (<ಅಣ್ಣ$_1$)]

ಜಿನಧರ್ಮ (ನಾ). ಜೈನಧರ್ಮ: ನಿಮಗಮೆಮಗಮಾಮ್ನಾಯದಿಂ ಬಂದು ದಿಂತೀ ಜಿನಧರ್ಮಂ (ಆದಿಪು. ೨-೨೦) : ಜಿನಧರ್ಮದ ಪೆಂಪಂ ಮೇದಿನಿ ಗಱಿಪುವ ತೆಱದಿನಮರರ್ . . . ಧಾತ್ರಿಯಂ ಬಲವಂದರ್ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೯-೨೪೦). [ಜಿನ$_2$ + ಧರ್ಮ]

ಜಿನನಾಥ (ನಾ). ತೀರ್ಥಂಕರ: ಜಿನನಾಥಸ್ನಪನಾಂಬು ತಜ್ಜನತನು ಶ್ರೀಸಂಗದಿಂ ತಾನೆ ಪಾವನಮಾಯ್ತೇ (ಆದಿಪು. ೬-೯೫): ತೀರ್ಥೇಶ್ವರ ಪಾದಾರವಿಂದ ಸಮಕ್ಷದೊಳ್ ಜಿನನಾಥರೂಪಮಂ ತಾಳ್ದಿ (ಶಾಂತಿಪು. ೪-೧೦೮ ವ) ; ಜಿನನಾಥನನಱಿಯದನುಂ ಜಿನನಾಥನ ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ರುಚಿಯಿಲ್ಲದನುಂ . . . ಬಹಿರಾತ್ಮಂ (ಪರಮಾ. ೫೬-೧೭). [ಜಿನ$_2$ + ನಾಥ]

ಜಿನನಿಕೇತ (ನಾ). = ಜಿನಗೃಹ : ರತ್ನಚ್ಛವಿಯಿಂ ದಿಗ್ಭಿತ್ತಿಯಂ ಚಿತ್ರಿಸುವ ಜಿನನಿಕೇತಂಗಳಂ ಮಾಡಿಸುತ್ತುಂ (ಆದಿಪು. ೧೫-೪೭). [ಜಿನ$_2$ + ನಿಕೇತ]

ಜಿನನುತಿ (ನಾ).=ಜಿನಸ್ತುತಿ: ಜಿನನುತಿಗಲ್ಲದೆ ಪರಮಶ್ರೀವಿಭವಮೆಯ್ದುದು (ಪುಷ್ಪಪು. ೧-೪೪). [ಜಿನ$_2$ + ನುತಿ]

ಜಿನಪ (ನಾ).=ಜಿನನಾಥ: ಜಿನಪಂ ತ್ರಿಸಾಕ್ಷಿಕಂ ತಾನೆನಿಸಿ ತಪಂಗೊಂಡ ಪದದೊಳ್ (ಪಾರ್ಶ್ವಪು. ೧೬-೭೨): ಹರಿಯೊಳು ಮನೋಜನೊಳು ಜಿನಪನೊಳು ಶಾಲಿಯೊಳು . . . ಹೋತಿನೊಳು ನಿಯತದಿಂದಲಜನಾಮಮಕ್ಕುಂ (ಮಂಗರಾ. ೧೫೨-೬೦). [ಸಂ.]

ಜಿನಪತಿ (ನಾ).=ಜಿನನಾಥ : ಬಗೆಗೊಂಡು ಜಿನಪತಿಯಂ ಪೂಜಿಸು ಪಡೆವ ಯಿನಿಯನಂ ಮಱುಭವದೊಳ್ (ಆದಿಪು. ೩-೧೬): ನಿಜೈಶ್ವರ್ಯಪದವಿಗೆಱಗಿದರ್ . . . ಜಿನಪತಿಗೆ ಭವ್ಯರೆಱಗುವ ತೆಱದಿಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೭-೩೦) : ಮಾಡಲ್ಪಡುಗೆಮಗೆ ಸಂಪದಂ ಜಿನಪತಿಯಿಂ (ಶಮದ. ೨೫೦ ಪ್ರಯೋ).

[ಜಿನ$_2$ + ಪತಿ$_2$]

ಜಿನಪ್ರತಿಮೆ (ನಾ). ಜಿನನ ವಿಗ್ರಹ,–ಮೂರ್ತಿ : ಪಸರಿಪ ಚಂದ್ರಿಕೆಯಿಂದಿರುಳೊಸರ್ತು ಸಲಿಲಾಭಿಷೇಕಮಂ ತಮ್ಮೊಳ್ ರಂಜಿಸುವ ಜಿನಪ್ರತಿಮಾಳಿಗೆ ಪೊಸಯಿಪುವವಱಿಂದುಕಾಂತಮಣಿಕೂಟಂಗಳ್ (ಚಂದ್ರಪು. ೧-೧೨೨). [ಜಿನ$_2$ + ಪ್ರತಿಮೆ]

ಜಿನಪ್ರಬುದ್ಧಿ(ನಾ). ಜೈನ ತತ್ತ್ವ,–ಸಿದ್ಧಾಂತ: ಓಲಗಿಸಲಾ ಮುನಿಗಳೆಲ್ಲಕ್ಕೆ ಮೇಲೆನಿಪ ಗುರುಪೊಬ್ಬನಾ ಭೂಪಾಲಕಂಗಾಚಾರ್ಯನಾಗಿ ಜಿನಪ್ರಬುದ್ಧಿಯಲಿ ಮನುಜರಂ ಬೋಧಿಸುತಿರಲ್ಕೆ (ಬಸವು. ೫೧-೧).

[ಜಿನ$_2$ + ಪ್ರಬುದ್ಧಿ]

ಜಿನಬಸದಿ (ನಾ). = ಜಿನಗೃಹ: ಹಾಱಿ ಕೆಡಪುತ ಜಿನಬಸದಿಗಳನೇಱಿಯಲ್ಲಿಂದಿಳಿಯ ಜಾಱುತ (ಬಸವು. ೫೨-೧೫). [ಜಿನ$_2$ + ಬಸದಿ]

ಜಿನಬಿಂಬ (ನಾ).=ಜಿನಪ್ರತಿಮೆ: ಜಿನಬಿಂಬಮಚೇತನಮೆಂತು ನಿಗ್ರಹಾನುಗ್ರಹಕ್ಕೆ ನಾಯಕಮಕ್ಕುಂ (ಪಾರ್ಶ್ವಪು. ೧೬-೧೨) ; ಈ ಧರ್ಮಶಾಸನಕ್ಕಾವನೊಬ್ಬ ಜೈನನಾದವ ತಪ್ಪಿದರೆ ಬೆಳಗುಳದ ಗೊಮ್ಮಟನಾಥ . . . ಮೊದಲಾದ ಜಿನಬಿಂಬಂಗಳನೊಡೆದ ಪಾಪಕ್ಕೆ ಹೋಹರು (ಎಕ. XX, ೯೪-೬೫ : 1556): ಒಂದು ಸಾವಿರದ ಐನೂರು ಜಿನಬಿಂಬಗಳನ್ನು ಚೊಕ್ಕಬಂಗಾರದಲ್ಲಿ ಈಕೆ ಮಾಡಿಸಿ (ದಾನಚಿಂ. ೧೭೪). [ಜಿನ$_2$ + ಬಿಂಬ]

ಜಿನಭವನ (ನಾ). = ಜಿನಗೃಹ : ಆ ಜಂಬೂದ್ವೀಪದ ನಟ್ಟನಡುವೆ . . . ರತ್ನತೋರಣಾಂಚಿತ ಜಿನಭವನಪರಿವೃತಮುಂ (ಆದಿಪು. ೧-೪೯ ವ) : ಪೊಳಲೊಳೆಲ್ಲಕೆ ಹಿರಿಯ ಬಸದಿಯೆನಲು ಮೆಱೆವ ಘನ ಜಿನಭವನವದು (ಬಸವು. ೫೨-೩೨). [ಜಿನ$_2$ + ಭವನ]

ಜಿನಮಂದಿರ (ನಾ).=ಜಿನಗೃಹ: ಜಿನಮಂದಿರಂಗಳಂ ಬಂದಿಸಿ (ಶಾಂತಿಪು. ೯-೭೪ ವ) [ಜಿನ$_2$ + ಮಂದಿರ]

ಜಿನಮತ (ನಾ). ಜೈನಧರ್ಮ : ನಿಮ್ಮಾದುದನಪ್ಪಂ ದುರ್ಜನನಾದುದನಪ್ಪಂತು ಕಲ್ತೆನೇ ಜಿನಮತಮಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೭-೫೮). [ಜಿನ$_2$ + ಮತ]

ಜಿನಮಹಾಕಲ್ಯಾಣ (ನಾ). ತೀರ್ಥಂಕರನ ಜೀವನದಲ್ಲಿಯ ಐದು ಕಲ್ಯಾಣಗಳು : ಸುರಲೋಕಾವತರೋತ್ಸವಂ ಪರಿಕೃತಂ ಜನ್ಮಾಭಿಷೇಕೋತ್ಸವಂ . . . ಜಿನಮಹಾಕಲ್ಯಾಣಮಯ್ದುಂ ಸವಿಸ್ತರದಿಂದಿರ್ಪುವು (ಅಜಿಪು.೦-೯೬). [ಜಿನ$_2$ + ಮಹಾಕಲ್ಯಾಣ]

ಜಿನಮಾರ್ಗ (ನಾ). = ಜಿನಮತ : ಜಿನಮಾರ್ಗಂ ಸ್ವೈರಮಾರ್ಗಂ ಜಿನಮತಮೆ ಮತಂ (ಸುಕುಮಾ. ೧-೪೯) : ತತ್ಪುರದ ಜನವೆಲ್ಲ ಧರಣಿಯೊಳು ಜಿನಮಾರ್ಗವಾಗಿಯೆ ಚರಿಸಲು (ಬಸವು. ೫೨-೧). [ಜಿನ$_2$ + ಮಾರ್ಗ]

ಜಿನಮುದ್ರೆ (ನಾ). ಜಿನೇಶ್ವರನ ರೂಪ : ಅದಾರ್ಗೆ ಜಿನಮುದ್ರೆ ಮಾಡಿಸದೊ ಮುದದೊದವಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೬-೯). [ಜಿನ$_2$ + ಮುದ್ರೆ]

ಜಿನಮುನಿ (ನಾ). ೧. ಜೈನ ಸಂನ್ಯಾಸಿ,–ಯತಿ : ಜಿನಮುನಿಗಳೆಂದರು ಶಿವಕುಮಾರಂಗೆ (ಬಸವು. ೫೦-೩೩). ೨. ತೀರ್ಥಂಕರ; ಅರ್ಹಂತ : ಪೂಜಿಸಿದಂ . . . ಜಿನಮುನಿ ಪದಾಂಬುಜಯುಗಂಗಳಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೯-೫).

[ಜಿನ$_2$ + ಮುನಿ$_3$]

ಜಿನಯತಿ (ನಾ). = ಜಿನಮುನಿ ೧ : ಸತಿಯೆ ನಿನಗೆಲ್ಲಿಯ ಗುರುಗಳೀ ಗತಿಯನುಳಿದವರಂ ಕಳುಹು ಜಿನಯತಿಗಳಱಿದಡೆ ಮೇಲೆ ವಿಪರೀತಂಗಳಹವಿನ್ನು (ಬಸವು. ೫೦-೬). [ಜಿನ$_2$ + ಯತಿ]

ಜಿನಯೋಗಿ (ನಾ). ಜೈನ ತಪಸ್ವಿ: ಇನನಿಂದಂ ಗೌರವಂ . . . ಶನಿಯಿಂದಂ ಜಿನಯೋಗಿಯಪ್ಪ ತಪಮಂ ಕೆಯ್ಕೊಳ್ಳಿಗುಮಾ ಮಾನವಂ (ಜಾತಕ. ೦೬-೨).

[ಜಿನ$_2$ + ಯೋಗಿ]

ಜಿನರಾತ್ರಿ (ನಾ). ಆದಿತೀರ್ಥಂಕರನು ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ಪಡೆದ ರಾತ್ರಿ : ವೃಷಭಸ್ವಾಮಿಯು . . . ಮಾಘ ಬಹುಳ ಚತುರ್ದಶಿಯ ದಿವಸ ಮೋಕ್ಷವನೈದಿದನು . . . ಆ ರಾತ್ರಿಯನ್ನು ಜಿನರಾತ್ರಿಯೆಂದೂ ಶಿವರಾತ್ರಿಯೆಂದೂ ಕರೆದು ನಲಿದಾಡಿದರು (ಭಾರಿದ. ೧೬೨). [ಜಿನ$_2$ + ರಾತ್ರಿ]

ಜಿನರೂಪ (ನಾ). [ಜೈನ] ಐವತ್ತು ಮೂರು ಗರ್ಭಾನ್ವಯ ಕ್ರಿಯೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : (ತಪಸ್ವಿಗಾಗಿ ಹೊಂದುವ) ನಗ್ನತೆ; ದಿಗಂಬರತ್ವ : ಗೃಹತ್ಯಾಗದೀಕ್ಷಾಜಿನರೂಪಮೌನಾಧ್ಯಯನ . . . ಎಂಬಯ್ವತ್ತು ಮೂಱು ಗರ್ಭಾದಿನಿರ್ವಾಣ ಪರ್ಯಂತಂಗಳಪ್ಪ ಗರ್ಭಾನ್ವಯಕ್ರಿಯೆಗಳಂ (ಆದಿಪು. ೧೫-೧೫ ವ) : ವಾನಪ್ರಸ್ಥನು ವಸ್ತ್ರಾದಿಗಳಂ ತ್ಯಜಿಸಿ ಜಾತರೂಪನಾಗಿ ನಿಸ್ಸಂಗತ್ವಮಂ ಪಡೆವುದೇ ಜಿನರೂಪವೆಂಬ ೨೪ನೆಯ ಕರ್ಮವು (ಪುರುಚ. ೨೦೦). [ಜಿನ$_2$ + ರೂಪ]

ಜಿನರೂಪು (ನಾ). = ಜಿನಪ್ರತಿಮೆ : ಜಿನಮುನಿಗಳ ತಲೆಗಳಂ ಪೊಡೆದು ಕೆಡಹುತ ಮುಳಿದು ಜಿನರೂಪುಗಳ ತಲೆಗಳನರಿದು ಹುಡಿಗುಟ್ಟಿ (ಬಸವು. ೫೦-೬೨). [ಜಿನ$_2$ + ರೂಪು]

ಜಿನವರ್ತನ (ನಾ). ಜೈನಧರ್ಮಾಚರಣೆ: ಅಮಳಶ್ರೀ ಜಿನವರ್ತನಂ ಕಿಡದು . . . ಅಭೀಪ್ಸವೃಷ್ಟಿ ಕಟೀಯುತ್ತಿರ್ಕುಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೨-೩).

[ಜಿನ$_2$ + ವರ್ತನ]

ಜಿನವೃಂದಾರಕ (ನಾ). ಜಿನದೇವ; ತೀರ್ಥಂಕರ: ಜಿನವೃಂದಾರಕರಿರ್ಪತ್ತು ನಾಲ್ವರಾ ತೀರ್ಥನಾಥ ಸಮುದಾಯದ ಶಾಸನದೇವಿಯರ್ಕಳಿರ್ಪತ್ತು ನಾಲ್ವರೀಗೆಮಗೆ ಯಕ್ಷರಕ್ಷಯಸುಖಮಂ (ಅಜಿಪು. ೧-೬).

[ಜಿನ$_2$ + ವೃಂದಾರಕ]

ಜಿನಶಾಸನ (ನಾ). ಜೈನ ಸಿದ್ಧಾಂತ,–ಧರ್ಮ : ಜಿನಶಾಸನದೀಪಕನುಂ ಮುನಿವೈರೋಚನನುಮಪ್ಪ ಜಿನಚಂದ್ರಮುನೀಂದ್ರಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೧-೩೫) : ಜಿನಶಾಸನಲಕ್ಷ್ಮಿಗೆ ಲೋಚನಯುಗಳರ್ ವೀರಸೇನಜಿನಸೇನಾಖ್ಯರ್ (ಚಂದ್ರಪು. ೧-೧೬). [ಜಿನ$_2$ + ಶಾಸನ]

ಜನಶಿ 'ಜನಸು' ನೋ.

ಜನಶಿಕಛೇರಿ (ನಾ). ಹದಿನೆಂಟು ಕಚೇರಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು: ಕಛೇರಿಗಳು-೧. ದಿವಾನ್‌ಕಛೇರಿ . . . ೧೫. ಜನಶಿಕಛೇರಿ (ಮಹಾವಂ. II, ೩೯). 'ಆರಾಸಕಚೇರಿ' ಪರಾ. [ಜನಶಿ (<ಜನಸು) + ಕಛೇರಿ (<ಕಚೇರಿ)]

ಜನಸಪರ್ಯೆ (ನಾ). ತೀರ್ಥಂಕರನ ಪೂಜೆ,-ಸೇವೆ: ಪುಣ್ಯದ ಬಂಧಮು ನಾವರಿಸುವ ಜನಸಪರ್ಯೆ ತೊಡರ್ದುದು ಬಗೆಯೊಳ್ (ಆದಿಪು. ೩-೨೮). [ಜಿನ$_{2}$ + ಸಪರ್ಯೆ]

ಜನಸಮಯ (ನಾ). ೧. ಜೈನಧರ್ಮ,-ಮಾರ್ಗ: ವಿಭುಸದ್ಮಂಗಂಡು ಬಂದಂ ಜನಸಮಯಸರಸ್ಸಾರಕೇಳೀಮರಾಳಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೬-೧೫೩). ೨. = ಜನಸಮಯಿ: ಕ್ಷಯುವ್ಯಜನಂ ಜನಸಮಯಂ ಸ್ಮಯರಹಿತಂ . . . ಸರಸ್ವತೀ ಮುಖ ಮುಕುರಂ (ಸುಕುಮಾ. ೧-೩೦). [ಜಿನ$_{2}$ + ಸಮಯ]

ಜನಸಮಯಿ (ನಾ). ಜೈನಮತೀಯ : ಜನಸಮಯಿಗಳಿಟ್ಟರೆ ತನ್ನನೊತ್ತಿ ಯಿಟ್ಟಾದೊಡಂ . . . ಜೈನನಿಕ್ಕುಗುಮನವರತಂ ಪೆಱರದೆಂತು ಮುಣಲಿಕ್ಕುವರೆ (ಸಮಪ. ೪-೩೦) : ಜೈನರು ಭೂತಳೇಶಂಗಱುಹಲಾತನು ಜಿ ನ ಸ ಮ ಯಿ ಯಾ ಗಿ ಖಾತಿಗೊಳುತಿಂತೆಂದನು (ಬಸಪು. ೫೦-೫) [ಸಂ. ಜಿನಸಮಯಿನ್]

ಜನಸವನ (ನಾ). ಜಿನನ ಅಭಿಷೇಕ; ತೀರ್ಥಂಕರನ ಅಭಿಷೇಕ : ಜನಸವನ ಮಂಗಳಕ್ಕಾನೆ ನೋ೦ತೆನೆಂಬಂತೆ ಶಿಖರಿ ನಿಜಶಿಖರದ ಪೆಂಪನೆ ಮೆಱೆದು (ಆದಿಪು. ೭-೬೪) : ಸಿಡಿಲ್ದಡರ್ದಿಂಬಾದುವು ಜನಸವನ ಜನಿತ ಜಲಲವಮವರೊಳ್ (ಪುಷ್ಪಪು. ೧೧-೩೪). [ಜಿನ$_{2}$ + ಸವನ$_{3}$]

ಜನಸಿದ್ಧ (ನಾ). ಸಿದ್ಧಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿದ ಜಿನದೇವ. P 'ದೇವದೇವ', 'ಶಿವಶಿವ' ಎಂಬಂತೆ ಇದರ ಪ್ರಯೋಗವುಂಟು : ಜನಸಿದ್ಧ ವರ್ಷ ತಾನಪ್ಪಾಯ್ತು ಅಮ್ಮಾಜಿ (ಭರಚ. ೪೬-೩೦) : ಜನಸಿದ್ಧ ದೇವರಿಂತುಟು ನಿರೂಪಿಸಲಾಗದು (ಭರಚ. ೫೯-೨೯). [ಜಿನ$_{2}$ + ಸಿದ್ಧ]

ಜನಸು, ಜನಶಿ, ಜನಿಸು, ಜನ್ನಸು, ಜೀನಸು, ಜೀನಿಸು, ದಿನಸಿ, ದಿನಸು, ದಿನಿಸು, ದೀನಸಂ (ನಾ). ೧. ಸಾಮಾನು ; ಸರಕು ; ಪದಾರ್ಥ ; ಸಾಮಗ್ರಿ : "ಜನಸು-ಅನೇಕ ತರ ಒಡವೆ, ಸಾಮಾನು" (ಜಾನಕೋ. ೬೦): ಗೋಧಿ ಕಡಲೆ ಬೆಲ್ಲಂ ಬೇಳೆ ಭತ್ತಸುದ್ದು ಪೆಸಱು ಘೃತ ಮುಂತಾದ ಜನಸುಗಳ (ಸಿದ್ಧಕಾ. ೧೦-೯); ಆತ ಸನಿಯದಲ್ಲೆ ಜನಸಿನ ಅಂಗಡಿ ಇಟ್ಟಿದ್ದ (ಕ್ಯಾಗಮು. ೫೫). ೨. ಕಾಳು ; ಧಾನ್ಯ : ಜನಸುಗಳೆಲ್ಲಾ ಹುಳಿತು ಕೊಳೆತು ಹಾಳಾಗಿ ಹೋಗುತ್ತಿವೆ (ಮುದ್ರಾಮಂ. ೧೦೬). ೩. ಪ್ರಕಾರ ; ಬಗೆ : ನಾನಾ ಜನಸಿನ ವ್ಯವಹಾರಿಗಳು (ಬಿಜ್ಜರಾ. ೦೨-೨೩). **ಜನಶಿ :** ೨. ಭಟವಮಾಂನ್ಯ ಯಸಂ ಶಿಕೆ ಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿ ಜನಶಿಯಿಂದ ಸಹಾ (ಮ್ಯಆರಿ. ೦೯೩೯, ೪೨-೪೬: 1826). **ಜನಿಸು :** ೧. ಅಲ್ಲಾವುದ್ದೀನನ ಅದ್ಭುತದೀಪ ದಂತಹ ಆಶ್ಚರ್ಯಕರ ಅನುಕೂಲವುಳ್ಳ ಜನಿಸು ಇನ್ನೊಂದಿಲ್ಲ (ನಿಬಂಧ. I, ೫೦೪). ೨. ಜನಿಸು ಅಡಕೆ ಮೆಣಸು ರಘುಲ್ಲಿಪಟ್ಟೆ . . . ಜವಳಿ ಮುಂತಾಗಿ (ಎಕ. VII, ಶಿವಮೊ. ೨೮-೧೫ : 1670) : ಮಾನ್ಯದ ಯೆತ್ತು ನಡೆ ೨ರ ಮೇಲೆ ಅಡಕೆ ಮೆಣಸು . . . ಮುಂತಾದ ಘಡಿಸಿನ ಸರಕು ಹೊರತ್ತಾಗಿ ಹೇರಿಕೊಂಬ ಜನಿಸು ಅಕ್ಕಿ ಭತ್ತ ರಾಗಿ (ಮ್ಯಆರಿ. ೧೯೩೭, ೨೭-೩೫: 1708). ೩. ಜನಿಸು ಜನಿಸಿನ ಕಾಮಕ್ರೋಧವು (ಜ್ಞಾನಸಿಂ. ೧೯-೭). ೪. ಬೆಲೆಬಾಳು ವಂತಹುದು ; ಅಮೂಲ್ಯವಾದುದು : ಮಣಿಭೂಷಣಗಳ ಜನಿಸಿನ ಕರಂಡಗಳ ನೂತನಾಂಕುರಗಳ ವನಜ ಕುಸುಮಂಗಳಿಂದಲಿ ಪುದಿದ ಭಾಜನ ಗಳನುಪಿಡಿದು ಕೆಲರು . . . ಐತಂದರು (ವೆಂಕಾರಾ. ೦-೨೨-೬). **ಜನ್ನಸು :** ೧. ಅಲ್ಲಿಯ ಜನರಿಗೆ ಯಾವ ಜನ್ನಸು ಹೆಚ್ಚಾಗಿದೆಯೋ ಅದನ್ನು ನಮಗೆ ಪ್ರತಿಯಾಗಿ ಕಳುಹಿಸಲು ಒಪ್ಪಬೇಕು (ಕುಮಾಕಾ. ೦೩೯). **ಜೀನಸು :** ೧. ಆಡಲು ಅವರಿಗೆ ಗೊಂಬೆ ಮೊದಲಾದ ಜೀನಸುಗಳೂ ಬೇಕು (ಕನ್ನಜಾ. ೩೭) : ಏನಾದರು ತಿನ್ನುವ ಜೀನಸು ತೆಕ್ಕೊಂಡು ಬರುವಾ (ಮುಂಬಯಿ ೩-೯೭): ಬಾಬಣ್ಣನಿಗೆ ಎಣ್ಣೆಯಲ್ಲಿ ಕರಿದ ಜೀನಸೆಂದರೆ ತುಂಬ ಪ್ರೀತಿ (ಅಬಿಖೇಶ. ೫೧). ೩. ಕಾಂಚನಕ್ಕೆ ಕಯ್ಯೊಡ್ಡುತ ಕಂಚಗಾಜಿನಂತೆ ನಾನಾ ಜೀನಸಿನ ಕಂಚ ನೆರಹಿ ಹರವಿಕೊಂಡು (ಮಧಮಾ. ೩೯-೫೪). ೫. ವರ್ತನೆ ; ವ್ಯವಹಾರ : ಸೋನನ ಸೂಳೆಯು ಜೀನಸೆರಡೊಂದಯ್ಯ ಕಾನನದ ಹೆಣನ ಹಱಿತಿಂದು ಹಂದರವ ತಾನು ಬಿಟ್ಟಂತೆ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೦೮೮೯). **ಜೀನಿಸು :** ೨. ಆ ನಳಂ ಸ್ನಾನವಂ ಮಾಡಿ ಹಸಿಯಾಗಿರ್ದ ಜೀನಿಸಿನ ಸೋವಸ್ಕರಂಗಳಂ ಕಣ ನೋಳ್ ತಾ ನೋಡಲಾಗಿ ನಳಪಾಕದಿಂದಡಿಗೆ ಭೋಜನಗಳಂ ಮಾಡ್ದರೆಂದು . . . ಉಸುರಲ್ಕೆ (ಕುರಂಗ. ೩೨-೦೫). **ದಿನಸಿ :** ೨. ಕಣದ ಕೆಲಸವೂ ಮುಗಿದು ಹುಲ್ಲನ್ನೂ ದಿನಸಿಗಳನ್ನೂ ಅಲ್ಲಿಂದ ಸಾಗಿಸಿ ಆಗಲೇ ಎರಡು ತಿಂಗಳು ಕಳೆದಿತ್ತು (ದೂರಸ. ೧೦೬) : ಆದಕ್ಕೆ ಮೊದಲು ಬಟವಾನ್ಯವೆಂದು ಬೆಳೆದಿದ್ದರಲ್ಲಿ ಅರ್ಧ ದಿನಸಿಯು ವೃತ್ತಿವಂತರಿಗೆ ಬರುತ್ತಿತ್ತು (ಹುಟ್ಟಿಹ. ೪) : ಬಳಗೆಲ್ಲ ದಿನಸಿ ತುಂಬೋಕೆ ಜಾಗಾ, ಗಡಂಗು (ಚಂಗೂರಿ. ೭೭) : ದಿನಸಿಯ ಜವಳಿಯ ಅಂಗಡಿ ತೆರೆಯಿತು(ಇಂಚಾಪ.೭-೨೪). **ದಿನಸು :** ೧. ಅಕ್ಕಿ ಅರಳೆಯು ಬಿಲ್ವಪತ್ರೆಯು ಮತ್ತೆ ಪರಿಮಳ ದಿನಸು (ಶರಲೀ. ೦೭೦-೨) : ಪೆಟ್ಲುಉಪ್ಪು, ಪಟಕಾರ, ತುರಶೀ ಯಾ ಮೂರು ದಿನಸನ್ನು ಪುಡಿಮಾಡಿ (ಗಂಧಶ್ರ. ೧-೨). ೨. ದಿನಸುಗಳೆಲ್ಲ ತರಿಸಿ ಇಂಗನು ಸಹಿತ ಅರಸಿರೆ ಖಾರವಂ ಅಂಗನೆಯರು (ಸೌಗಂಧಿ. ೧೮-೫) : ಅಂಗಡಿಗಳಲ್ಲಿ ದವಸ ದಿನಸುಗಳನ್ನು ಮಾರುವಂತೆ ಸಂಗೀತವನ್ನು ಕೆಲವರು ಮಾರುತ್ತಾರೆ (ಕನ್ನಸು. I, ೧೧). **ದಿನಿಸು :** ೧. ನಿಜಸುತಗೆಬಳುವಳಿಯಾಗಿದಿ[ಪಾಠಾಂ. ಮಿ]ನಿಸಿನಾಭರಣಗಳ ಧೇನು ಹಯ ರಥಗಜಾಂದೋಳಿಕಂಗಳ(ನು)...ಬನದದಿಂ ತಹುದು(ವೆಂಕಾರಾ. ೦-೨೩-೦೮); ಅತಿಮನೋಹರವಾದ ದಿನಿಸುಗಳ ಸಂತಸವ ವರ್ಷಿಸುವ ನಂದನಕೆ ಬರ್ಪಳು (ವೆಂಕಾರಾ. ೫-೭-೦೯). ೩. ವರುಷವೇ ಬಂದು ಮುಟ್ಟಿದ ಮೇಲೆ ಕೀಟುಮೇಲೆರಡು ದಿನಿಸಹುದೆ(ಕವಿಜ. III, ೭೩ ತಿರುವೇಂಗಡಾಚಾರ್ಯ ಶತಕ). ೫. ದಾನವರ ದಿನಿಸೆನ್ನೊಳಿಲ್ಲ (ವೆಂಕಾರಾ. ೭-೪೨-೩೮) ೬. ಗುರುತು ; ಚಿಹ್ನೆ : ಪಾತಕಂಗಳು ದಿನಿಸಿಗಿಲ್ಲದೆ ಸುಟ್ಟುಹೋಹವು (ಜ್ಞಾನಸಿಂ. ೦-೨೩). **ದೀನಸು :** ೨. ಮೂಡಲಾಗಿ ದೀನಸು ಪಾನಸು ತರುವದಕ್ಕೆ ಹೋಗು ವಂಥವರಿಗೆ ರಹದಾರಿ ಕೊಡುವ ಜಂಬ್ರುವಿದೆ (ರಾಜೇಂದ್ರ. ೦೪೫). [←ಅರ. ಹಿಂ. ಜಿನ್ಸ್ ; ಮರಾ. ಜನಸ್, ಜಿನ್ನಸ್]

ಜನಾಂಗ (ನಾ).=ಜನಬಿಂಬ : "ತ್ರಿದಶಾವಾಸ ಜನಾಂಗ ಚಿತ್ಯಮಿನಿತುಂ ಚೈತ್ಯಾಹ್ವಯಂ" (ನಾನಾರ. ೦೩೫). [ಜಿನ$_{2}$ + ಅಂಗ$_{2}$]

ಜನಾಂಬಿಕೆ (ನಾ). ಅರ್ಹಂತನ ತಾಯಿ ; ತೀರ್ಥಂಕರನ ತಾಯಿ : ಜಗದ್ಗುರು ಜನಕಂ ನೃಪಾಂಗನೆ ಜನಾಂಬಿಕೆ ಬಣ್ಣಿಸಲಾರ್ಪೊನಾವನೋ (ಶಾಂತಿಪು. ೯-೧೫೮). [ಜಿನ$_{2}$ + ಅಂಬಿಕೆ]

ಜನಾಗಮ (ನಾ). ಜೈನಧರ್ಮ: ಆ ಯತಿನಾಥರ ಶಿಷ್ಯರಜೇಯ ಜಿನಾಗಮ ಪಯೋಧಿ ಪಾರೋತ್ತೀರ್ಣರ್ಕ್ಷಾಯಿಕ ಸಮ್ಯಗ್ದೃಷ್ಟಿಗಳ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೦-೨೦ [ಜಿನ$_{2}$ + ಆಗಮ]

ಜನಾಗಾರ (ನಾ). = ಜನಗೃಹ : ಜನಾಗಾರಂಗಳ್ ತನ್ನ ಜಸದವೊಲ್ ವಸುಧೆಗಳಂಕಾರಂಗಳಾಗೆ (ಆದಿಪು. ೦೬-೦). [ಜಿನ$_{2}$ + ಆಗಾರ]

ಜನಾಭಿಷವಣ (ನಾ).=ಜನಸವನ : ನೆಗಬ್ದಸ್ವಜ್ಜಳಮಂ ಜನಾಭಿಷವಣ ಕ್ಕೊಯ್ದೆಮ್ಮ ಜನ್ಮಕ್ಕೆ ಮಾಡುಗೆ ಸಾಫಲ್ಯಮನಿಂದ್ರನೆಂದೆಱೆದು ಗಂಗಾ ದೇವಿ ಪೇಟ್ದು (ಪುಷ್ಪಪು. ೦೦-೨೪). [ಜಿನ$_{2}$ + ಅಭಿಷವಣ]

ಜನಾಭ್ಯಂಜನ (ನಾ).=ಜನಸವನ : ಜಿನಧರ್ಮ್ಮಪ್ರತಿಪಾಳನಂ ಜನಕಳಾ ಕಾಪಂ ಜನಾಭ್ಯಂಜನಂ . . . ಜನಮಹಾಸ್ತೋತ್ರಂ (ಸೌಇಇ. XI, ೦೨೦-೪೩ : 1044). [ಜಿನ$_{2}$ + ಅಭ್ಯಂಜನ]

ಜಿನಾರ್ಭಕ (ನಾ). ಜಿನಶಿಶು; ಶಿಶುವಾಗಿರುವ ತೀರ್ಥಂಕರ: ಮಾಯಾರ್ಭಕನನಿರಿಸಿ ಜಿನಾರ್ಭಕನನೆತ್ತಿಕೊಂಡು ಬರೆ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೦-೯ ವ): ತಿಳಕಮನಿಟ್ಟು ಕಜ್ಜಳಮನೆಚ್ಚಿ . . . ಕೆಯ್ಗೆಯ್ದು ಕಣ್ಗೆಸೆದಂ ಜಿನಾರ್ಭಕಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೧೧-೬೩). [ಜಿನ$_2$ + ಅರ್ಭಕ]

ಜಿನಾಲಯ (ನಾ).=ಜಿನಗೃಹ: ಜಿನಾಲಯಗಳಲ್ಲಿ ಬರೆಸಿ ಶ್ರವಣಬೆಳಗುಳದ ಯಾತ್ರೆಯ ವಿಷಯವನ್ನು ಪ್ರಕಟಪಡಿಸಿದಳು (ದಾನಚಿಂ. ೧೮೪).

[ಜಿನ$_2$ + ಆಲಯ]

ಜಿನಾವಸಥ (ನಾ).=ಜಿನಗೃಹ: ಜಿನಾವಸಥಮಂ ಗುಣಾವಸಥನೆಯ್ದಿದಂ ಭೂಭುಜಂ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೧೦-೧೧೫). [ಜಿನ$_2$ + ಆವಸಥ]

ಜಿನಾವಾಸ (ನಾ).=ಜಿನಗೃಹ: ಕಳಶಂ ಕನ್ನಡಿ . . . ಲತಾಮಂಟಪವೆಂಬಿವಿಲ್ಲದ ಜಿನಾವಾಸಂಗಳಿಲ್ಲೆಲ್ಲಿಯುಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೨-೭೩). [ಜಿನ$_2$+ಆವಾಸ]

ಜಿನಿಗಿಸು (ಕ್ರಿ). ಅಲ್ಲಾಡದಂತೆ ಮಾಡು; ಚಲನವಿಲ್ಲದಂತಾಗಿಸು: ನಿಶ್ಚೇಷ್ಟವಾಗಿಸು: "ಜನಿಗಿಸು–ನಷ್ಟಚೇಷ್ಟಾಯಾಂ (ಚಲನವಿಲ್ಲದೆ ಆಗು, ಮಾಡು)" (ಶಮಧಾ). [ಜಿನಿಗು? + – ಇಸು$_3$]

ಜಿನಿಜಿನಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮೂಲಿಕೆ: ಇನವಾರದಂದು ತಪ್ಪದು ಜನಿಜನಿಯುಂ ಹಸ್ತಿಕರ್ಣಿಯುಂ ತೊಳಸುಗೆ (ಖಮದ. ೧೪-೩೬). [?]

ಜಿನಿಸು 'ಜಿನಸು' ನೋ.

ಜಿನುಂಗು$_1$, ಜಿನುಗು$_1$ (ಕ್ರಿ). ೧. ಸೋನೆಯಿಡು; ಹನಿಹನಿಯಾಗಿ ಬೀಳು; ತೊಟ್ಟಿಕ್ಕು: "ಜಿನುಗು, ಜಿನುಂಗು–ಅವ್ಯಕ್ತಧ್ವನೌ, ವರ್ಣಭೇದೇ ಚ" (ಶಮಧಾ). ೨. ಅಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಧ್ವನಿಮಾಡು; ಝೇಂಕರಿಸು; ಮೊರೆ: "ಜಿನುಗು, ಜಿನುಂಗು–ಅವ್ಯಕ್ತ ಧ್ವನೌ, ವರ್ಣಭೇದೇ ಚ" (ಶಮಧಾ): ಮಧುಕರಮುದು ಭೋಂಕನೆ ಪಾಯ್ದುದಿಂಕೆ ನಾಂದೊಡೆ ಜಿನುಂಗಿ ನೆಲಸಿದುದು ವಿಕಚ ಕನಕಾಬ್ಜನಿಯೊಳ್ (ಆದಿಪು. ೧೧-೬೨): ಪಿಸುಣನಂತೆ ಜಿನುಂಗುವ ನೊಣಗಳಿಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೦೩-೧೦೦); ಮಧುವ್ರತಪ್ರತಾನದಿನೆಸೆವುತ್ಪಳಪ್ರಕರದೊಳ್ ನಟ್ಟು ಸಿಲ್ಕಿ ಜಿನುಂಗುತಿರ್ಪ ಷಟ್ಪದಶಿಶುವೃಂದದಿಂ (ಗಿರಿಕ. ೪-೦೬): ತೋಟ್ ಚೋದ್ಯಮಂ ಸುದತಿಯರ್ಗೀವುದಲ್ಲಿ ನಡೆದುಂ ಜಡಿದುಂ ನುಡಿದುಂ ಜಿನುಂಗಿಯುಂ (ಅನಂಪು. ೧೦-೨೫). **ಜಿನುಗು$_1$**: ೧. ವ್ಯಥೆ, ಶೋಕ, ಅಪಮಾನ . . . ಹೃದಯದೊಳಗಿನಿಂದ ಜಿನುಗುತ್ತಲೇ ಇದ್ದವು (ಕೀಲುಗೊಂ. ೪೬). ೨. ಕೋಗಿಲೆಯಿರ್ಕೆದಾಣದೊಳ್ ಜಿನುಗುವ ತುಂಬಿ (ಆದಿಪು. ೧-೬೫): ಪೂವಲಿಯಲ್ಲಿ ಜಿನುಗುತಿರ್ದುದು ಬಲವಂದಳಿ ಮಾಲೆ ಮಧುರಮಂದ್ರಧ್ವನಿಯಿಂ (ಕಾದಂಬ. ೨೦೧): ಮುನಿವುತುಂ ಜಿನುಗುತುಂ ಜೀವಿಸುತೆ ನಡೆ ನೋಡಿ (ಅನೀರ. ಹ. ೬೨-೨೦). ೩. (ಬೆಲ್ಲ ಮೊದಲಾದುವು) ಕರಗಿ ನೀರು ಬಿಡು; ದ್ರವಿಸು; ಜೋನೆಯಾಗು: ಬಿಸಿಲಿಗೆ ಬೆಲ್ಲವೆಲ್ಲ ಜಿನುಗಿ ಹೋಯಿತು (ರೂಢಿ). ೪. ಕರಗು; ನಾಶವಾಗು: ನೆನೆದರಖಿಳಭವಾಂತರಂಗಳ ನೆನೆಯಬಾರದ ಘೋರಪಾತಕ ಜಿನುಗುವವು ತಾನೆಂಬ ಶ್ರುತಿಮತ ಸಿದ್ಧವಾಯಿತಲ (ತೊರರಾ. ೧-೧೨-೨೦): ಜಿನುಗದಿರು ಪರನಾರಿಗೆಳಸಿ (ನವಮೋ. ೯-೧೩). ೫. ಮತ್ತೆ ಮತ್ತೆ ಹೇಳು; ಅನೇಕಸಲ ಹೇಳು: ಮಂತ್ರ ಪದಾಕ್ಷರಂಗಳಂ ಜ[ಪಾಠಾಂ. ಮಿ]ನುಗುತುಮಿರ್ದನಾ ಪರಮಯೋಗಿಯ ಪೋಲ್ಪ ಣಿರಾಜಕೇತನಂ (ಗದಾಯು. ೬-೧೫): ತಾಪಸರು ಜಪಗುಟ್ಟಿ ಜಿನುಗಿವಡವರನುಜ್ಜೀವಿಸಿದ ಠಾವು (ಕುವ್ಯಾ.ಉ. ೧-೨೦). ೬. ಪಿಸುಮಾತನಾಡು: ಏಕಾಂತಮಂ ಪೇಳ್ವವೊಲೆ ಜಿನುಗುತಿರ್ದಪ್ಪ ಕರ್ಣಾಂತದೊಳ್ (ಶಾಕುಂತ. ೧೧-೨೪).

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ಚಿಣುಙ್ಕು, ಚಿಣುಕ್ಕು; ಮಲ. ಚಿನಕ್ಕು;
ತೆಲು. ಸನುಗು, ಸಣುಗು]

ಜಿನುಂಗು$_2$, ಜಿನುಗು$_2$ (ನಾ). ೧. ಸೋನೆಮಳೆ; ಜಡಿಮಳೆ: ಸಣ್ಣಗೆ ಹನಿಯುವ ಮಳೆ: ಸೋನೆಗಳ ಜಿನುಂಗಿಗಂ ಬಿಜುಗಾಳಿಯ ಗಾಸಿಗಂ (ಗಿರಿಕ. ೯-೫೮ ವ): ಹಗಲುಮಿರುಳುಂ ಸುರಿವ ಬಲ್ಸೋನೆಯ ಜಿನುಂಗಿ ಸತ್ತ್ವಣನೆನ್ನ ಬಗೆಯುಂಬೇಸತ್ತುದು (ರಾಮಾಶ್ವ. ೪-೧೫). ೨. ಅಸ್ಪಷ್ಟವಾದ ಧ್ವನಿ: "ಅವ್ಯಕ್ತರವ ವೃಷ್ಟಿಗಳೊಳು ಜಿನುಂಗು ಶಬ್ದಂ" (ಶಬ್ದಮಂ. ೮೪): **ಜಿನುಗು$_2$**: ೧. ಜಿನುಗಿನಲಿ ಬಲುಮಳೆಗಳಲಿ ನೆನೆನೆನೆದು ಸಾಗರ ತೀರದಲಿ ಬಂದನು ಕಿರೀಟಿ (ಕುವ್ಯಾ.ಆ. ೧೯-೨೦): ಜಡಿ ಜಿನುಗು ಜುಂಜು ತುಂತುರ್ ಬಿಡದಡಿಯಿಡಗೊಡದೆ ಕಱೆದುವು (ಕೃಪುವಿ. ೮-೩೯). ೩. (ಆಲಂ) ಕ್ಲೇಶ; ತೊಂದರೆ: ಜನ್ಮದ ಜಿನುಗಿಗಾ ನಿನ್ನಾಱೆನೆಂಬಾ ಮನುಜನೇ ಕೃತಕೃತ್ಯನಹನೈ (ಪ್ರಭುಲೀ. ೧೬-೧೧): ಪುರಾಣದ ಗಾದೆಗಳ ಜಂಜಡದ ಜಾಡ್ಯದ ಜಿನುಗು ತಾನಲ್ಲ (ಸದ್ಗುರು. ೧-೭): ಹೊರಳಿದನು ಸಹಜಾತ ಶೋಕಜ್ವರದ ಜಾಡ್ಯದ ಜಿನುಗಿನಲಿ (ತೊರರಾ. ೬-೨೯-೪): ಏಕೀಕರಿಸಿದ ಜಿನುವನ ಜಿನುಗ ನಿರಾಕರಿಸುತ ವಿಮಲಾದ್ವಯನೆನಿಸಿ (ಕಲ್ಯಾದೇ. ೪೭).

[<ಜಿನುಂಗು$_1$]

ಜಿನುಗು$_1$ 'ಜಿನುಂಗು$_1$' ನೋ.

ಜಿನುಗು$_2$ 'ಜಿನುಂಗು$_2$' ನೋ.

ಜಿನುಗು$_3$, ಜಿಣುಗು (ನಾ). (ಉಕ) ೧. ಬಹಳ ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾದುದು; ತೆಳ್ಳಗಿರುವುದು; ನವುರಾದುದು; ನಯವಾದುದು: ಅವರು ಜಿನುಗಾದ ನೂಲ ಬಟ್ಟೆಗಳನ್ನು ಧರಿಸುತ್ತಾರೆ (ಮುಂಬಯಿ. ೪-೦೪೦). ೨. ನಯವಾದ ಕೆಲಸ; ಕುಸುರಿಗೆಲಸ: ಮಳೆಗಾಲದ ಮುಗಿಲುಗಳಿಗಿಂತಲೂ ಬಣ್ಣದಲ್ಲಿ ಮಿಗಿಲಾದ ನಿನ್ನ ಕಣ್ಣ ನೋಡುತ್ತಲೆ ಕಾಣುವುದು ಜೇನುಗಾರರ ಜಿನುಗಿನ ಗೊತ್ತು (ಉಯ್ಯಾಲೆ. ೯೭-೭). (ಗು). ೩. ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾದ; ತೆಳುವಾದ; ನವುರಾದ. 'ಜಿನುಗುದಾರ' ಪರಾ. ೪. ಅತ್ಯಲ್ಪವಾದ; ತುಚ್ಛವಾದ. 'ಜಿನುಗುವಾಸನೆ' ಪರಾ. **ಜಿಣುಗು**: ೩. ಆ ಪ್ರಕಾಶದಲ್ಲಿ ಜಿಣುಗು ಅಕ್ಷರವುಳ್ಳ ಪುಸ್ತಕವನ್ನು ಓದಬಹುದು (ಮುಂಬಯಿ. ೪-೩೪೮).

[ದೇ.॥ ತೆಲು. ಜಿನುಂಗು, ಜಿಲುಂಗು, ಜಿಲುವು, ಜಿಲು]

ಜಿನುಗುದಾರ (ನಾ). ತೆಳುವಾದ ದಾರ,–ನೂಲು: ಆ ಕೊಕ್ಕೆಗಳಲ್ಲೊಂದಕ್ಕೆ ಜಿನುಗುದಾರ ಕಟ್ಟಿ ಅದನ್ನು ಬದಿಯ ಕೋಣೆಯಲ್ಲಿಟ್ಟಿದ್ದರು (ಸ್ಮೃತಿಚಿ. ೩೯೯). [ಜಿನುಗು$_3$ + ದಾರ$_1$]

ಜಿನುಗುದುಂಬಿ (ನಾ). ಮೊರೆಯುತ್ತಿರುವ ದುಂಬಿ; ಧ್ವನಿಮಾಡುತ್ತಿರುವ ದುಂಬಿ: ಜಿನುಗುದುಂಬಿ[ಪಾಠಾಂ. ಬಿ]ಯ ಜಾಳಿಗೆಯ ತನಿಮಿನುಗು ಮೋಱೆಯ ಕಣ್ಣ ಕೆಂಪಿನ ಘನ ಭಯಂಕರರೂಪ ಭೀಮನ ಕಂಡನವನೀಶ (ಕುವ್ಯಾ.ಆ. ೧೦-೪).

[ಜಿನುಗು$_1$ (<ಜಿನುಂಗು$_1$) + ದುಂಬಿ (<ತುಂಬಿ$_1$)]

ಜಿನುಗುನೀರು (ನಾ). ತೊಟ್ಟಿಕ್ಕುವ ನೀರು; ಹನಿಯುತ್ತಿರುವ ನೀರು: ಹೀಗೆ ಜಿನುಗುವ ನೀರನ್ನು ಜಿನುಗುನೀರು (ವ್ಯಾಡೋಸ್‌ವಾಟರ್) ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ (ಕವಿಕೋ. I, ೭೩).

[ಜಿನುಗು$_1$ (<ಜಿನುಂಗು$_1$) + ನೀರು$_1$ (<ನೀರ್$_1$)]

ಜಿನುಗುಬೆಲ್ಲ (ನಾ). ಕರಗಿ ದ್ರವವಾದ ಬೆಲ್ಲ; ಜೋನಿಬೆಲ್ಲ.

[ಜಿನುಗು$_1$ (<ಜಿನುಂಗು$_1$) + ಬೆಲ್ಲ]

ಜಿನುಗುಮತಿ (ನಾ). ತುಚ್ಛವಾದ ಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳವನು; ಅಲ್ಪಬುದ್ಧಿಯವನು: ಜಿನುಗುಮತಿಗಳ ಸಿದ್ಧ ಸಾಧಕ ಮುನಿಗಳೆಂಬವದಿರುಗಳನು ನಾ ಮುನಿದು . . . ದಂಡಿಸುವೆನು (ಪ್ರಭುಲೀ. ೭-೫೬).

[ಜಿನುಗು$_3$ + ಮತಿ]

ಜಿನುಗುವಳೆ (ನಾ). ಸೋನೆಮಳೆ; ಸಣ್ಣಹನಿಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಮಳೆ; ತುಂತುರುಮಳೆ: ಜಿನುಗುವಳೆಯಲಿ ಪರ್ವತದ ಶಿಲೆ ನೆನೆವುದೇ (ಕುವ್ಯಾ.ಗ. ೧-೫೫). [ಜಿನುಗು$_2$ (<ಜಿನುಂಗು$_2$) + ವಳೆ (<ಮಱ್)]

ಜಿನುಗುಮಾತು (ನಾ). ಅಸ್ಪಷ್ಟವಾದ ಮಾತು ; ಮೆಲುದನಿಯ ನುಡಿ ; ಪಿಸುಮಾತು : ಜಿನುಗುಮಾತಿನ ಹೊತ ಹರುಪದ ಹೊಂಗಿದುತ್ಸವದ . . . ರಾಗರಸದುಬ್ಬಿನಲಿ ಹೊಂಪುಳಿಹೋದನು (ಕುವ್ಯಾ.ಅ. ೧೬-೬೨). [ಜಿನುಗು$_1$ (<ಜಿನುಂಗು$_1$) + ಮಾತು$_1$]

ಜಿನುಗುವಾಸನೆ (ನಾ). ಹೇಯವಾದ ಸಂಸ್ಕಾರ; ತುಚ್ಛವಾದ ಅಭೀಪ್ಸೆ: ಜನನಕಾರಣವಾದ ವಿದ್ಯೆಯ ಜಿನುಗುವಾಸನೆಯಿಂದವವನಾ ವನಜನಾಭನ ನೆನಹಿನಿಂ ಕೇಡಹುದೆ (ನಿಭಾಗ. ೧೧-೬-೧೫). [ಜಿನುಗು$_3$ + ವಾಸನೆ]

ಜಿನುಗುಸಿರು (ನಾ). ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾದ ಉಸಿರು : ಭೂಮಿಯ ಬದಿಯಲಿ ವ್ಯೋಮದ ತುದಿಯಲಿ ಆಡುವುದಾವನ ಜಿನುಗುಸಿರೊ (ಜಾಸಿಗ. ೦-೧೧). [ಜಿನುಗು$_3$ + ಉಸಿರು$_2$ (<ಉಸಿರ್$_2$)]

ಜಿನುಗುಸುಖ (ನಾ). ಅಲ್ಪಸುಖ ; ಕ್ಷಣಿಕಸುಖ : ತಾಮಸ ತನುಗಳ ದುಃಖ ಬೆರಸಿದ ಜಿನುಗುಸುಖಗಳ ಕೂಡಿಕೊಂಡಿಹವು (ನಿಭಾಗ. ೦೦-೩೦-೯) [ಜಿನುಗು$_3$ + ಸುಖ]

ಜಿನುಮಿನುಗು (ಕ್ರಿ). ಮಂದವಾಗಿ ಪ್ರಕಾಶಿಸು : ನಟ್ಟಿರುಳು ಮೆತ್ತಗೆ ಹಾಸಿ ಮೈ ಮರೆಸಿ, ಸಣ್ಣಗೆ ದೀಪ ಜಿನುಮಿನುಗೆ (ನೆಲಮು. ೬೪-೭). [<ಜಿನುಗು$_3$ + ಮಿನುಗು$_1$]

ಜಿನುವ (ನಾ). (?) : ಏಕೀಕರಿಸಿಹ ಜಿನುವನ ಜಿನುಗ ನಿರಾಕರಿಸುತ ವಿಮಲಾದ್ವಯನೆನಿಸಿ (ಕಲ್ಯಾಡೀ. ೪೭).
[☞ ಇದು 'ಜಿನುಮ' ಎಂಬುದರ ಅಪಲಿಖಿತವಿರಬಹುದು]

ಜಿನೆ, ಜಿನ್ನೆ$_2$ (ನಾ). (ಉಕ)ಮೆಟ್ಟಿಲುಗಳ ಸಾಲು; ಸೋಪಾನಮಾರ್ಗ : ಈ ಕೊತ್ತಳಗಳ ಬಳಿಯಲ್ಲಿ ಪೊಳಮೈಯಲ್ಲಿ ಮಲಸೂತ್ರದಂಥ ಜಿನೆಯಲ್ಲಿ ಮೇಲೆಯೇರಲಿಕ್ಕೆ ಪಾವಟಗೆಗಳಿರುತ್ತವೆ. ಈಗ ಮೂರು ಜಿನೆಗಳನ್ನು ಇಕ್ಕಿದ್ದಾರೆ; ನಾಲ್ಕನೇದೊಂದೇ ತೆರೆದಿರುತ್ತದೆ (ಕಭಾಗ. ೫೩೦) : ಅನಿಲ ಎದ್ದು ಅಟ್ಟದ ಜಿನೆಗೆ ಬಂದು ನೋಡಿದ (ಅಪನಾ. ೧೮೪). **ಜಿನ್ನೆ$_2$:** ಕೈಯೊಳಗೆ ಕಸದ ಪೊರಿಕೆ ಹಿಡಿದುಕೊಂಡು ಇನ್ನೊಂದು ಹಾದಿಯಾದ ಅಡಿಗಿಮನೆಯ ಜಿನ್ನೆಯಿಂದ ಮೇಲೆ ಹತ್ತಿದೆ (ವೃನಿ. ೦೬) : ಕೋಣೆಯ ನೆಲಮನೆಗೆ ಇಳಿಯುವ ಜಿನ್ನೆಯ ಬಾಗಿಲು (ದೀಪಹ. II, ೯೩). [←ಮರಾ. ಜಿನಾ; ಪಾರ. ಜೀನಾ]

ಜಿನೇಂದ್ರ (ನಾ). ಅರ್ಹಂತ ; ತೀರ್ಥಂಕರ : "ಜಿನೇಂದ್ರಃ, ವೀತರಾಗಃ, ಅರ್ಹನ್ . . . ತ್ರಿಕಾಲವಿತ್—ಈ ೮ ಜಿನೇಶ್ವರನ ಪೆಸರ್" (ಹಲಾಯು. ೦೫-೦೬) : ಇದು ಜಿನೇಂದ್ರಚರಣಸರಸೀರುಹ ಶಿಲೀಮುಖಾಯಮಾನ ಶ್ರೀಮದುಭಯ ಕವಿಚಕ್ರವರ್ತಿ ನಿರ್ವರ್ತಿತಮಪ್ಪ (ಶಾಂತಿಪು. ೬-೦೫೭ ವ) : ಜಿನೇಂದ್ರನಂ ಜಗನ್ಮಂಗಳ ವಸ್ತುವಿಂದಧಿಕಭಕ್ತಿಯಿನರ್ಚಿಸಿ (ಪುಷ್ಪಪು. ೩-೦೩೦). [ಜಿನ$_2$ + ಇಂದ್ರ]

ಜಿನೇಶ್ವರ(ನಾ). = ಜಿನೇಂದ್ರ: ಜಿನನಿಗೆ ಅರ್ಹನ್, ಜಿನೇಶ್ವರ, ತೀರ್ಥಂಕರ, ಪರಮೇಷ್ಠೀ, ವೀತರಾಗ, ಪರಮಾತ್ಮಾ ಮೊದಲಾದ ಹೆಸರುಗಳುಂಟು (ಭಾತತ್ತ್ವ. ೨೨೭). [ಜಿನ$_2$ + ಈಶ್ವರ]

ಜಿನ್ನ$_1$, ಜೀರಣ$_1$ (ಗುಂ). ೧. ಜೀರ್ಣವಾದ ; ಶಿಥಿಲವಾದ ; ಹಳೆಯದಾದ: "ಜಿನ್ನಮೆಂದು ಜೀರ್ಣ" (ಕಶಸಾ. ೨೩-೪೭೦) : ಮೇಲಣ ನತ್ತಕ್ಕೆ ನತ್ವಂ . . . ಜೀರ್ಣ—ಜಿನ್ನ (ಶಮದ. ೨೬೫ ಪ್ರಯೋ). **ಜೀರಣ$_1$:** (ನಾ). ೨. ಜೀರ್ಣವಾಗುವಿಕೆ ; ಅರಗುವಿಕೆ : ತಂದುಕೊಂಬೆನೆ ಜೀರಣಕನಲು ಸುವರ್ಣಬಿಂದು ವಿಜಯ ವಿಠ್ಠಲನೆಂದೆಂದಿಗೆ ಎನ್ನಿಂದಾಗದು ದೇವ (ವೋಕ್ಷದೀ. ೮-೩). [<ಪ್ರಾ. ಜಿಣ್ಣ, ಜೀರಣ. / ಸಂ. ಜೀರ್ಣ]

ಜಿನ್ನ$_2$, ಜಿನ್ನೆ$_1$ (ನಾ). ಅರ್ಹಂತ ; ಜಿನ ; ತೀರ್ಥಂಕರ : ಕ್ಷಪಣರೆಸಗಿದ ವಿಪತ್ತಿನನುಗೆಡದವರ ಜಿನ್ನ ಸಹ ಭಂಗಿಸನೆ ವಾಗೀಶನೆಲವೊ ಜೈನರ (ಮದೀಪು. ೨೫-೩). **ಜಿನ್ನೆ$_1$.** 'ಜಿನ್ನದೇವ' ಪರಾ. [<ಸಂ. ಜಿನ]

ಜಿನ್ನ$_3$ (ನಾ). (?) : ಮುದುವರ್ತಿ ಗ್ರಾಮ ೧ಕ್ಕೆ ಆದಾಯ ಕಾಟಿ ೧೨೬೦ಕ್ಕೆ ಕಕ್ಕುಂಜೆಯಲ್ಲು ಕಾಟ್ಟೆ ೩೭ ಜಿಂನಿಗಳ ಉಡುಗರೆಯುಂಟ್ಟು ಜಿಂನ [illegible] ಕಾಟ್ಟೆ ೨೨ (ಮೈಆರಿ. ೧೯೩೪, ೨೮-೧೪ : 1459). [?]

ಜಿನ್ನದೇವ, ಜಿನ್ನೆದೇವ (ನಾ). ಅರ್ಹಂತ ; ಜಿನ : ಜಿನ್ನದೇವರು (ರೂಢಿ). **ಜಿನ್ನೆದೇವ:** ಜಿನ್ನೇದೇವರ ಮನೆಗೆ ಬೈರೇದೇವರು ಪೋಗಿ ಅಣ್ಣಾ ಛಳಿಗೆ ಅದುರುತ್ತೇನೆ. ಹೆಚ್ಚಡವಾದರೂ ಕೊಡಬಾರದೇ (ಕಥಾಮಂ. IV, ೨೦) : ಜಿನ್ನೇದೇವರ ಮನೆಗೆ ಭೈರವದೇವರು ಬಂದ ಹಾಗೆ (ಗಾದೆ). [ಜಿನ್ನ$_2$ + ದೇವ]

ಜಿನ್ನಸು 'ಜಿನಸು' ನೋ.

ಜಿನ್ನಾರ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕುದುರೆ : ಜಸ್ನ ಜಿನ್ನಾರ ಚಿನ್ನಳಗ ಚೆಲುವ ಚೀರ ಕನ್ನೀಲ ಭೈರ ಕಂಕರಿಗಂ ಸನ್ನುತ ಸಾಂಬ್ರಾಣಿಯನೇಜ಼್ ನೃಪಕುಲರನ್ನರಿಗಂದು ತೋಱಿದರು (ಅಂಜಪ. ೬-೧೭). [?]

ಜಿನ್ನಿ (ನಾ). (?) : ಮುದುವರ್ತಿ ಗ್ರಾಮ ೧ಕ್ಕೆ ಆದಾಯ ಕಾಟಿ ೧೨೬೦ಕ್ಕೆ ಕಕ್ಕುಂಜೆಯಲ್ಲು ಕಾಟ್ಟೆ ೩೭ ಜಿಂನಿಗಳ ಉಡುಗರೆಯುಂಟ್ಟು ಜಿಂನ ಸಹಾ ಕಾಟ್ಟೆ ೨೨ (ಮೈಆರಿ. ೧೯೩೪, ೨೮-೧೪ : 1459). [?]

ಜಿನ್ನೀವಾಸ 'ಜನ್ನಿವಾಸ' ನೋ.

ಜಿನ್ನು, ಜೀನು$_2$ (ನಾ). ಹತ್ತಿಯಿಂದ ಬೀಜವನ್ನು ಬೇರ್ಪಡಿಸುವ ಯಂತ್ರ ಮತ್ತು ಅದರ ಕಾರ್ಖಾನೆ : ನಮ್ಮ ಮನೆ ಹತ್ತಿರ ಒಂದು ಜಿನ್ನು ಇದೆ (ರೂಢಿ). **ಜೀನು$_2$:** ಈ ಜೀನು(ಗಾಣ)ಗಳ ಕಬ್ಬಿಣದ ಹೊರಳುಗಳ ಎಡೆಯಲ್ಲಿ ಹತ್ತಿಯನ್ನು ಕೊಡುವರು (ಜಾಲಪ್ರ. I, ೪೦೭) : ಇದನ್ನು ಊರ ಹತ್ತಿರ ಜೀನಿನ (Ginning factory) ಬಳಿ ಎಳಸಿ ತಂದು ಬಿಟ್ಟಿದ್ದರು (ಜಾಸಪ. ೩೯). [←ಇಂ. Gin]

ಜಿನ್ನೆ$_1$ 'ಜಿನ್ನ$_2$' ನೋ.

ಜಿನ್ನೆ$_2$ 'ಜಿನೆ' ನೋ.

ಜಿನ್ನೆದೇವ 'ಜಿನ್ನದೇವ' ನೋ.

ಜಿಪರಿ 'ಜುಪರಿ' ನೋ.

ಜಿಪುಣ (ನಾ). ಲೋಭಿ ; ಕೃಪಣ : ಬೋಳನಂ ಕಡುಜಿಪುಣನೆಂದೂರವಡೆಯಿಲರ್ಬಿಗೆದು (ಕಾಲೂರ. ೦೩೫-೨೮೯) : ಸೋಮಾರಿಯಾದ ತಂದೆ; ಜಿಪುಣಳಾದ ತಾಯಿ (ಅಶ್ರಮ. ೪೭) : ತಂದೆ ಮಹಾಜಿಪುಣ, ಕೃಪಣ. (ಬಂಕಿಮ. ೨೯೧).

ಜಿಪುಣತನ (ನಾ). ಕೃಪಣತ್ವ ; ಲೋಭ : ಕೈಲಿ ಕಾಸು ಓಡಿತ ಮಾಡುವುದೇನೋ ಸರಿಯಾದರೂ ನನಗೆ ಇಷ್ಟು ಜಿಪುಣತನ ಹಿಡಿಸುವುದಿಲ್ಲ (ಪಾಡಿಬ. ೧೦೦). [ಜಿಪುಣ + – ತನ]

ಜಿಪುಣಾಗ್ರೇಸರ (ನಾ). ಜಿಪುಣರಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚಿನವನು : ಅತಿಲೋಭಿ : ಮಹಾಕೃಪಣ : ಶ್ರೀನಿವಾಸನಾಯಕ ಜಿಪುಣಾಗ್ರೇಸರನಾಗಿದ್ದವನು . . . ಪುರಂದರದಾಸನಾದದ್ದು ವಿಠೋಬನಾದ ಪಾಂಡುರಂಗನ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದ (ಭಾರದ. ೨೯೩). ☞ ಇದಂ ಅಸಾಧು ರೂಪ. [ಜಿಪುಣ + ಅಗ್ರೇಸರ]

ಜಿಪುಣೆ (ನಾ). ಲೋಭಿಯಾದ ಹೆಣ್ಣು ; ಜಿಪುಣತನವುಳ್ಳವಳು : ಅವಳು ಎಲ್ಲ ಹೆಂಗಸರಂತೆ ಜಿಪುಣೆಯಲ್ಲ (ಬಂಕಿಮ. ೯೯). [ಜಿಪುಣ + – ಎ$_2$]

ಜಿಪ್ಪು (ನಾ). ಪಾದ; ಕಾಲಿನ ಅಡಿಯ ಭಾಗ ; "ಹೆಜ್ಜೆ" (ಜಾನಕೋ. ೬೦) [?]

ಜಿಬಟ (ನಾ). ಜಿಪುಣ ; ಲೋಭಿ : ಜಿಬಟ ಪೇಮಜಿಯೇ ಅವರಿಗೆ ಇಪ್ಪತ್ತೆರಡು ಸಾವಿರ ಸಾಲ ಕೊಟ್ಟಿದ್ದ (ನಿರಾಳ. ೧೦೩). [ಜಿಬುಟು + – ಅ$_7$]

ಜಿಬಟಿಗ 'ಚಿಬಟಿಗ' ನೋ.

ಜಿಬಟು, ಜಿಬಡು (ನಾ). ಅಂಟುಸ್ವಭಾವ : ಜಿಪುಣತನ ; ಲೋಭ : ನಮ್ಮವ್ವ ಬಲೇ ಜಿಬಟು (ತಿಋಗು. ೬೪). **ಜಿಬಡು.** 'ಜಿಬಡುತನ' ಪರಾ. [<ಜಿಗಟು₂]

ಜಿಬಡು 'ಜಿಬಟು' ನೋ.

ಜಿಬಡುತನ (ನಾ). ಹಿಡಿದ ಕೆಲಸಬಿಡದಿರುವಿಕೆ ; ಅಂಟುಸ್ವಭಾವ ; ಜಿಗುಟುತನ : ಇವನ ಸ್ವಭಾವದಲ್ಲಿ ಮೊದಲಿನಿಂದಲೂ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹಟವಾದಿತನ ಜಿಬಡುತನ ಇದ್ದುವು (ಮೂರುದಾ. ೬೯).
[ಜಿಬಡು (<ಜಿಬಟು) + – ತನ]

ಜಿಬರು, ಜಿಬರೆ, ಜಿಬುರು (ನಾ). ಕಣ್ಣಿನ ಅಂಚಿನಲ್ಲಿ ಶೇಖರವಾಗುವ ಪಿಸುರು ; ಕಣ್ಣಿನ ಕೊಳೆ ; ಪಿಚ್ಚು ; ನೇತ್ರಮಲ : ಆಕೆಯ ಕಣ್ಣಲ್ಲಿ ಸದಾ ಜಿಬರು ಕಟ್ಟಿರುತ್ತದೆ (ಊಧಿ). **ಜಿಬರೆ :** ಅವಳ ತೊಡೆಯ ಮೇಲೆ ವರ್ಷದ ಕೂಸೊಂದು ; ಅದರ ತಲೆಗೆ ಒಂದು ಮೇಣಗಟ್ಟಿದ ಕುಲಾವಿ ; ಕಣ್ಣಿನಲ್ಲಿ ಜಿಬರೆ (ರಾಮಾನ. ೧೦೦). **ಜಿಬುರು:** ಕಣ್ಣಿನಿಂದ ನೀರು, ಜಿಬುರು ಸೋರುತ್ತಿತ್ತು (ಅಪಜ. ೭). [?]

ಜಿಬರೆ 'ಜಿಬರು' ನೋ.

ಜಿಬಳ, ಜಿಬ್ಬಳ (ನಾ). ಅಂಟು ; ಜಿಗುಟು: (ಹ). **ಜಿಬ್ಬಳ.** 'ಜಿಬ್ಬಳಿಕೆ' ಪರಾ.

ಜಿಬಳಡಿಕೆ=ಉಂಡೆ ಅಡಕೆಯನ್ನು ಹದವಾಗಿ ಬೇಯಿಸಿ ಎರಡು ಹೋಳಾಗಿ ಕತ್ತರಿಸಿ ಮಾಡಿದ ಮೆದುವಾದ ಅಡಿಕೆ; ಹೋಳಡಿಕೆ:(ಹ).
[←ತುಳು. ಜಿಬಳು, ಜಿಬುಲು, ಜಿಬುಳು=ಬೇಯಿಸಿದ ಹದವಾದ ಅಡಿಕೆ]

ಜಿಬಿ 'ಜಿಬ್ಬು' ನೋ.

ಜಿಬಿಲಿ, ಜಿಬ್ಲಿ (ನಾ). (ಕರಾ) ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಟ ; ಕುಂಟುಬಿಲ್ಲೆ: ಆ ಕಟ್ಟೆಯ ಎದುರುನೆಲದಲ್ಲಿ ಜಿಬಿಲಿ ಕಣಗಳನ್ನು ಬರೆದು, ಹಲ್ಲೆಯ ಕಾಯನ್ನು ಎಸೆದು ಒಂಟಿಗಾಲಿನಿಂದ ಒಂದೆರಡು ತಾಸುಗಳನ್ನು ಆಟ ವಾಡುತ್ತ ಕಳೆಯಬಹುದು (ಸ್ವಸ್ವಮೊ. ೩೭). **ಜಿಬ್ಲಿ:** ಹಳ್ಳಿಯ ಆಟಗಳಾದ ಚಿಣಿಕೋಲು, ಜಿಬ್ಲಿ, ಗೊಡ್ಡು (ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕ್ರಿಕೆಟ್), ಹುಲಿದನ ಇವು ನಮ್ಮ ವಿನೋದಗಳು (ಹುಮುಖ. ೨೦).
[←ತುಳು. ಜಿಬಿಲಿ, ಜಿಬುಳಿ]

ಜಿಬುರು 'ಜಿಬರು' ನೋ.

ಜಿಬ್ಬ (ಗು). ಒಡೆದ; ಜಜ್ಜಿಹೋದ (?): ಪಬ್ಬವನು ಹೂಡಿದನು ಉಬ್ಬ ಊಳಿಗಕಲ್ಲ ಜಿಬ್ಬ ಕವಡೆಯೊಂದು ಬಳಿಯಿಲ್ಲ ಚೌಡನಿಗೆ ಸಬ್ಬುನಸಕಿನಲಿ ಮನೆಬಿಟ್ಟ (ಕನ್ನಜಾ. ೨೯೩). [<ಜಿಬ್ಬು ?]

ಜಿಬ್ಬಳ 'ಜಿಬಳ' ನೋ.

ಜಿಬ್ಬಳಿಕೆ (ನಾ). ಅಂಟುಂಟು; ಜಿಗಿಜಿಗಿ : 'ಜಿಬ್ಬಳಿಕೆ ಅಸ್ಸದೆಯೆ!' ಎಂದೆಷ್ಟು ಹೇಳಿದರೂ ಬಿಡದೆ (ಮಲಮ. ೨೦೪). [ಜಿಬ್ಬಳ (<ಜಿಬಳ) + – ಇಕೆ]

ಜಿಬ್ಬಿ 'ಜಿಬ್ಬು' ನೋ.

ಜಿಬ್ಬು, ಜಿಬಿ, ಜಿಬ್ಬಿ, ಜಿಬ್ಬೆ (ನಾ). ೧. ಅಂಟಾಗಿರುವಿಕೆ; ಮೆತ್ತಿಕೊಳ್ಳುವಿಕೆ. ೨. ಮಾವಿನ ಅಂಟು ಅಥವಾ ಸೊನ್ನೆ. ೩. ಅಂಟು; ಲೋಳೆ : ಈ ಪುರಾತನ ಜಿಬ್ಬನ್ನು (ಸ್ಲೈಮ್) ಶೋಧನೆ ಮಾಡಿ, ವಿವರಿಸಿದವನು ಫೆಲಿಕ್ಸ್ ಡುಜಾರ್ಡಿನ್ (ಕವಿಕೋ. I, ೩೦). **ಜಿಬಿ:** ೪. ಕಳಿತ ಹಣ್ಣಿನಂತೆ ತುಂಬ ಮೆದುವಾಗಿರುವಿಕೆ. **ಜಿಬ್ಬಿ:** ೫. ಅಜಗಿಜಿಯಾದುದು ; ನುಗ್ಗಾದ ಸ್ಥಿತಿ ; ಜಜ್ಜಿಹೋಗಿರುವಿಕೆ ; ಮೆತ್ತಗಾಗಿರುವಿಕೆ: ಬೀಳೊ ಮಗನೆ, ಜಿಬ್ಬಿ ಆಗಿ ಸಾಯು (ಚೀನಬಾ. ೨೦೨). **ಜಿಬ್ಬೆ:** ೫. ಹನುಮಂತನು ಇಂತಹ ಅನೇಕ ವಿಚಾರಗಳ ಸುಳಿಗೆ ಸಿಕ್ಕು ಜಿಬ್ಬೆಯಾದನು (ಮುಗಿಮ. ೦೫೩):

ಜಿಬಿಜಿಬಿ, ಜಿಬ್ಬೆಜಿಬ್ಬೆ (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ): "ಜಿಬಿಜಿಬಿ—ಅಂಟುಂಟು" (ಜಾನಕೋ. ೬೦): ಈ ಭೈರವಿಯ ತೊತ್ತಳದುಳಿತಕ್ಕೆ ಪರಕೀಯ ಸೊತ್ತಿನ ನೊಗ ಜಿಬ್ಬೆಜಿಬ್ಬೆಯಾಯಿತು (ಸುವರ್ಣ. ೨೨೬). **ಜಿಬ್ಬಡಿಕೆ**=ಅಂಟಂಟಾದ ಅಡಕೆ : (ಹ). **ಜಿಬ್ಬಿಯಾಗು, ಜಿಬ್ಬೆಯಾಗು**=ಹಣ್ಣಾಗು; ಮೆತ್ತಗಾಗು; ನುಗ್ಗಾಗು: ಕಚೇರಿ ಕಟ್ಟೆಯ ವೆಚ್ಚದೊಳಗೆ ಮನುಷ್ಯ ಜಿಬ್ಬಿಯಾಗಿ ಹೋಗುತ್ತಾನೆ (ಪ್ರೇಮಾಶ್ರ. ೯೦) : ನೀಲನು ತುಸು ಅಲಕ್ಷ್ಯಮಾಡಿದ್ದರೆ ಅವನೂ ಅವನ ಕುದುರೆಯೂ ದನಗಳ ಕಾಲಲ್ಲಿ ಸಿಕ್ಕು ಅವುಗಳ ತುಳಿದಾಟದಿಂದ ಜಿಬ್ಬಿಯಾಗುತ್ತಿದ್ದರು (ಬಂಗಾಹ. ೫೮) ; ಹೆಂಡತಿ ಈ ಸಾಂಪ್ರದಾಯಿಕ ಭಾವದ ಮೂಢರ ಮಧ್ಯೆ ಸಿಕ್ಕಿ ಜಿಬ್ಬೆಯಾಗಲು ತೊಡಗಿರುವಳು (ರಾಮಾಶ. ೪೬).
[ದೇ.H ತೆಲು. ಜಿಬ್ಬು]

ಜಿಬ್ಬೆ 'ಜಿಬ್ಬು' ನೋ.

ಜಿಬ್ಲಿ 'ಜಿಬಿಲಿ' ನೋ.

ಜಿಮುಕಿ 'ಜುಮುಕಿ' ನೋ.

ಜಿಮಿಗುಡು (ಕ್ರಿ). ಕೊಚ್ಚೆಯಾಗು ; ಅಜಗಿಜಿಯಾಗು : ರಸ್ತೆಯ ಜಿಮಿಗುಡುವ ಕೆಸರು ಕವಿದು ಮಳೆಯ ಮುಸುಗಿನೊಳಗೆ ದೂರದೃಶ್ಯಗಳೆಲ್ಲ ಸರಿದು ನಿಂತಿದ್ದವು (ಹೊಸಕ್ಷ. ೧೦೩).
[ಜಿಮಿ₀ + ಕುಡು₁ (<ಕೊಡು₁)]

ಜಿಮ್ಮಂಡೆ 'ಚಿಮ್ಮಂಡೆ' ನೋ.

ಜಿಮ್ಮಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : ತೇಜಫಲ, ಜಿಮ್ಮಿ, ತುಂಬುರು (ಮೈಶಿಗಿ. ೬೯–೦೬೨೦). [?]

ಜಿಮ್ಮೆ, ಜುಮ್ಮೆ (ನಾ). ಅಧೀನ ; ವಶ ; ಸ್ವಾಧೀನ : ಶ್ರೀಮುಖ ಸಂವತ್ಸರದಾರಭ್ಯ ಗ್ರಾಮವನ್ನು ಆಚಾರ್ರಿ ಜಿಮ್ಮೆಮಾಡಿ ಕೊಟ್ಟು ವರುಷಂಪ್ರತಿಯಲೂ ಐದುವರಹದ ಮೇರೆಗೆ ಜೋಡಿ ತೆಗದುಕೊಳ್ಳುತ್ತಾ (ಮೈಆರಿ. ೧೯೨೯, ೯೪–೩೬ : 1813): ಒಂದು ಡಿಸ್ಟ್ರಿಕ್ಟಿನ ರವಿನ್ಯೂ ಆಡಳಿತದ ಜಿಮ್ಮೆಯಲ್ಲಿರುವ ಮುಖ್ಯವಾದ ಸ್ಥಳೀಯ ಅಧಿಕಾರಿ (ಗ್ರಾಮಾಶ. ೮೬). **ಜುಮ್ಮೆ :** ಗಡಿಗಳ ಬದುಕೆಲ್ಲಾ ಮಾರಸಾಬರ ಕೈದಲ್ಲಿ ವೆಂಕಪ್ಪಯ್ಯನವರ ಜುಮ್ಮೆಮಾಡಿದರು (ಹೈದರ. ೦೦೯). [←ಅರ. ಹಿಂ. ಜಿಮ್ಮಾ]

ಜಿಯುಚಾಯು (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಮೋದೂರ ಜಿಯುಚಾಯುರುಂ ನರಸಾಕ್ಷಿ (ಮೈಆರಿ. ೧೯೨೭, ೦೦೬–೪೫ : 726). [?]

ಜಿರಗುಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ಜಿರ್ರೆಂದು ಶಬ್ದಮಾಡು: ಜಿರಗುಟ್ಟುವ ದುರಗುಟ್ಟುವ ಕತ್ತಲೋ ಕತ್ತಲೇ (ಹೃದಸ. ೩೭–೭). [ಜಿರ₀ + ಕುಟ್ಟು₁]

ಜಿರಲೆ 'ಜಿಜಿಲೆ' ನೋ.

ಜಿರಳೆ 'ಜಿಜಿಲೆ' ನೋ.

ಜಿರಾ (ನಾ). ಚಿಲಖತ್ತು ; ರಕ್ಷಾಕವಚ : ಸಕಲಾಯುಧಗಳಂ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಅಂಗಿ ಪಾಗು ಜಿರಾ ಮೊದಲಾದ ವಸ್ತ್ರಗಳನ್ನು ಧರಿಸಿ (ಶಿವದ. ೯೩–೧೧). [←ಪಾರ. ಜಿರಹ್ ; ಮರಾ. ಜಿರಾ]

ಜಿರಾತಿ 'ಜಿರಾಯಿತು' ನೋ.

ಜಿರಾಪತಿ 'ಜಿರಾವರ್ತಿ' ನೋ.

ಜಿರಾಫೆ (ನಾ). ಒಂಟೆಯ ಜಾತಿಗೆ ಸೇರಿದ ತುಂಬಾ ಉದ್ದವಾದ ಕೊರಳುಳ್ಳ, ಮೈಮೇಲೆ ಕರಿಯ ಮಚ್ಚೆಗಳುಳ್ಳ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಪ್ರಾಣಿ : ಜಿರಾಫೆ ಎಂಬುದು ಬಹಳ ವಿಚಿತ್ರವಾದ ಒಂದು ಪ್ರಾಣಿಯ ಹೆಸರು (ಪ್ರಾಣಿಪ್ರ. ೩೦).
[←ಅರ. ಜಿರಾಫಾ ; ಪಾರ. ಸುರಾಫ್F./ಇಂ. Giraffe]

ಜಿರಾಯತ 'ಜಿರಾಯಿತು' ನೋ.

ಜಿರಾಯತಿ 'ಜಿರಾಯಿತು' ನೋ.

ಜಿರಾಯಿತ 'ಜಿರಾಯಿತು' ನೋ.

ಜಿರಾಯಿತದಾರ 'ಜಿರಾಯಿತುದಾರ' ನೋ.

ಜಿರಾಯಿತಿ 'ಜಿರಾಯಿತು' ನೋ.

ಜಿರಾಯಿತು, ಜರಾಯಂತ, ಜಿರಾತಿ, ಜಿರಾಯಂತು, ಜಿರಾಯಂತಿ, ಜಿರಾಯಿಂತ, ಜಿರಾಯಿತಿ (ನಾ). ೧. ವ್ಯವಸಾಯ; ಬೇಸಾಯ. 'ಜಿರಾಯಿಂತುದಾರ' ಪರಾ. ೨. ವ್ಯವಸಾಯಕ್ಕೆ ಅರ್ಹವಾದ ನೆಲ,-ಭೂಮಿ. **ಜರಾಯತ :** ೧. ಜರಾಯತ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ದೂರ ದೇಶಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ ಇದ್ದಂಥಾ ರೈತರನ್ನು ಕರೆಸಿ (ರಾಜೇಂದ್ರ. ೪೮). ೨. ನೀಲಿಯ ಬೀಜವನ್ನು ಜರಾಯತ ವೈಕಿ ಯಾವ ಭೂಮಿಯಲ್ಲಾದರೂ ಬಿತ್ತಿದರೂ ಬೆಳೆಯುತ್ತದೆ (ಕೃಷಿಪ್ರ. ೯೩). **ಜಿರಾತಿ :** ೩. ತೋಟಗಾರಿಕೆ : (ವ್ಯಗಜಿ. IV, ೭೯೦). **ಜಿರಾಯತ :** ೨. ಜರಾಯತದಲ್ಲಿ ಎರಿಯ ಭೂಮಿಯೇ ಉತ್ತಮವು (ಕೃಷಿಪ್ರ. ೧೬೫). **ಜಿರಾಯತಿ :** ೧. ಮತ್ತೆ ಕೆಲವರು ವಂಶಪಾರಂಪರ್ಯವಾಗಿ ಬಂದ ಜಿರಾಯತಿಯಿಂದಲೂ . . . ಲಾಭದಾಯಕ ಬೇಸಾಯದಿಂದಲೂ ಸಾಕಷ್ಟು ಅನುಕೂಲವಾಗಿದ್ದರು (ಊರುಕ. ೪೧). **ಜಿರಾಯಿತ :** ೧. ಒಂದೆಕರೆ ಗದ್ದೆಯೂ ಜಿರಾಯಿತ ಆಗುತ್ತಿದೆ (ನಾಲ್ಕುಮ. ೮). **ಜಿರಾಯಿತಿ :** ೧. ಯುದ್ಧವಿಲ್ಲದ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಜಿರಾಯಿತಿ ಕೆಲಸಗಳನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುತ . . . ಹಾಜರಾಗುತ್ತಿದ್ದರು (ಮಹಾವಂ. II, ೪೮) : ಆಚಾರಿಗಳು . . . ಜಿರಾಯಿತಿಗೆ ಉಪಯುಕ್ತವಾದ ಉಪಕರಣಗಳನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರು (ಸರ್ವಮಂ. ೩೪೯).

ಜಿರಾಯಿತುಜನ = ರೈತಾಪಿಜನ; ಬೇಸಾಯಂಗಾರರು; ಒಕ್ಕಲ ಮಂದಿ : ದೊಡ್ಡ ದೊಡ್ಡ ಸರದಾರರು, ಮತ್ತು ಎಕ್ಕಂಡೆ ಸಿಪಾಯಿ, ಜಿರಾಯಿತು ಜನ, ಖಾಸಾಬಾರು, ಕಂದಾಚಾರ ವಗೈರೆ ಜನರಿಗೆ ಸೇರಿಸಿ ಕೊಂಡು ನಿಂತರು (ಚಿತ್ರಪಾ. ೭೪).

[←ಅರ. ಜಿರಾಅತ್; ಹಿಂ. ಜಿರಾಯತ್]

ಜಿರಾಯಿತುದಾರ, ಜಿರಾಯಿಂತದಾರ (ನಾ). ವ್ಯವಸಾಯವನ್ನು ವೃತ್ತಿಯಂನ್ನಾಗಿ ಹೊಂದಿರುವವನಂ; ಬೇಸಾಯವನ್ನೇ ಕಸುಬಾಗಿ ಉಳ್ಳವನು; ಬೇಸಾಯಂಗಾರ; ಒಕ್ಕಲಿಗ : ಹಣಗಾರರು ಹುಳ ಸಾಕುವ ಜಿರಾಯಿತುದಾರರಿಗೆ ಸಾಲ ಸೋಲ ಕೊಟ್ಟುಕೊಂಡು ಸಾಹುಕಾರರು ಎಂಬ ಬಿರುದನ್ನು ಪಡೆದು (ಕಲಸಿ. ೩೦೧). **ಜಿರಾಯಿತದಾರ :** ತಮ್ಮ ದನಗಳಿಗೆ ಅಲಂಕಾರಮಾಡಿ ಊರಿನ ಸುತ್ತ ಓಡಿಸಿ ಆನಂದಪಡುವದೇ ಜಿರಾಯಿತದಾರನ ಸಂತೋಷ (ಭೀಮಕಾ. ೧೨೯). [ಜಿರಾಯಿತು + – ದಾರ$_4$]

ಜಿರಾವರ್ತಿ, ಜಿರಾಪತಿ (ಗು). ಹೆಚ್ಚಾದ; ಪ್ರಬಲವಾದ; ಜೋರಾದ : ಗಾಳಿಮಳೆ, ಹನಿಹನಿಮಳೆ, ಜಡಿಮಳೆ, ಜಿರಾವರ್ತಿ ಮಳೆಯೂ ಸುರಿಯ ತೊಡಗಿತು (ಬಾಳಗಿ. ೫೩). **ಜಿರಾಪತಿ :** ಆ ಜಿರಾಪತಿ ಮಳೆಯಲ್ಲಿ ವಾಲಗದವರು ಬರದಿದ್ದ ಪ್ರಯುಕ್ತ (ಮರಮ. ೬೩೨); ಅಂಥಾ 'ಜಿರಾಪತಿ' ಮಳೆಯಲ್ಲಿ ಮನೆಬಿಟ್ಟು . . . ಮದುವೆಗೆ ಹೊರಡುವ ಮನುಷ್ಯ ಯಾರು (ಮರಮ. ೨). [?]

ಜಿರಿ (ನಾ). ಹಳೆಯದಾಗಿ ಶಿಥಿಲವಾದುದು; ಜೀರ್ಣವಾದುದು : ಮುಪ್ಪಾಗಿ ಜಿರಿಯಾದ ಬಟ್ಟೆಯನು ಬೀಸಾಡಿ (ಸಬೀಗೀ. ೬೭-೯) ; ನೋವುಗಳ ಜಾಲದಲಿ ಜಿರಿಯಾದ ಜೀವಕ್ಕೆ ನಿತ್ಯದಾ ಗಾಯತ್ರಿ "ಮರಣವೇ ಶರಣ" (ಬಪಾಸಿ. ೩-೧೯). [<ಪ್ರಾ. ಜೀರ]

ಜಿರಿಕೆ (ನಾ). ಜೀರಂಗಂಟ್ಟುವಿಕೆ; ಶಬ್ದಮಾಡುವಿಕೆ : ಕರಿಯ ಘೋಷಣೆ ರಥದ ತುರಗ ಗರ್ಜನೆ ಜಿರಿಕೆ ಮೊರೆವ ವಾದ್ಯಬ್ಬರದ ಬಿರಿದು ಬೊಬ್ಬಿರಿವ ರವ ಧುರದ ಧನು ಠೇಂಕಾರನಾದವಾ ಯಮಲೋಕಮಂ ತುಂಬಿತು (ತುರಂಗ. ೪೬-೨೬). [ಜಿರ್ + – ಇಕೆ]

ಜಿರುದುಂಬಿ 'ಜೀರ್ದುಂಬಿ' ನೋ.

ಜಿರ್ಕರೆ (ನಾ). ಜಿರ್ ಎಂದು ಶಬ್ದಮಾಡಂ : ತಿಳಿಯದೆನೆ ಕಾಮುರ್ಗಿಲ್ ಜಿರ್ಕರೆಯುತಿಹುದು (ಕಾಲೂರ. ೫೦-೭೩). 'ಜೀರ್ಗರೆ' ಪರಾ.

[ಜಿರ್ + ಕರೆ$_1$]

ಜಿಲ್ (ನಾ). ಒಂದುಂ ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ. 'ಜಿಲ್ಲಿಜ್' ಪರಾ.

ಜಿಲ್ಲೆನ್ನು = ಚಳಿಯಿಂದ ಜುಮ್ಮೆನ್ನು : (೬).

ಜಿಲಿಬಿಲಿ 'ಜಿಲೇಬಿ' ನೋ.

ಜಿಲಿಬಿಲಿಗ (ನಾ). ಒಂದುಂ ಬಗೆಯಂ ಪಕ್ಷಿ : "ಹಾಲುಹಕ್ಕಿ" (ನಳಚ ಟೀಕು): ಶುಕ ನವಿಲು ಜಿಲಿಬಿಲಿಗ ಗೀಜುಗ ಬಕ ಹಸುಬ . . . ವಿನುಬುಲಿಗ ಹಕ್ಕಿಗಳು ರಂಜಿಸಿತು (ನಳಚ. ೧-೪೨). 'ಚಿಲಿಬಿಲಿಹಕ್ಕಿ'. 'ಚಿಲಿಮಿಂಲಿಗ' ಪರಾ.

ಜಿಲಿಬಿಲ್ಲಿ (ನಾ). ಒಂದುಂ ಬಗೆಯ ಆಟ: ಗುಲಗಂಜಿ ಗುಪ್ಪಂಡೆ ಬಿಲ್ಲ್ಯುಹರಳು ಬಿಲ್ಲು ಜಿಲಿಬಿಲ್ಲಿ ಜಿಂಕೆ ಭೂಗರಿ ಚಂಡು (ವಿಸ೩ಃಸು. ೧೯-೩).

[<ಜಬಿಲಿ ?]

ಜಿಲೀಪು 'ಜಿಲೀಬಿ' ನೋ.

ಜಿಲೀಬಿ, ಜಿಲೀಪು (ನಾ). ಊಳಿಗ; ಚಾಕರಿ. 'ಜಿಲೀಬಿದಾರ' ಪರಾ. **ಜಿಲೀಪು :** ಊರೊಳಗೆ ಬರುವಾಗ ನೇಮದ ಜಿಲೀಬಿನವರೂಳಿಗದ ಹರಿಕಾರರನ್ನು ಕಳುಹಿ (ಕೃಷ್ಣವಿ. ೩-೩).

[←ಮರಾ. ಜಿಲೀಬ್ ; ಪಾರ. ಜಿಲಬೀ]

ಜಿಲೀಬಿದಾರ (ನಾ). ಸೇವಕ; ಚಾಕರ : ನ್ಯಾಯಾಧಿಪತಿಯು ಈ ಒಕ್ಕಲಿಗನನ್ನು ಹಿಂಗಟ್ಟುಮುಂಗಟ್ಟು ಕಟ್ಟಿಸಿ, ಜಿಲೀಬಿದಾರಾ ಇವನಿಗೆ ನೂರಿಪ್ಪತ್ತು ಕೊರಡಾ ಹೊಡಿ . . . ಎಂದನು (ಕಥಾಮಂ. IV, ೪೧).

[ಜಿಲೀಬಿ + – ದಾರ$_4$]

ಜಿಲೆಯ (ನಾ). ಲೋಹದ ಕವಚ; ಚಿಲಖತ್ತು; ಸವಂಗ : ಆ ಬೊಕ್ಕಸಿಗನ ಕ್ರೂರಾಸಿವಿಘಾತಿಯಿಂ ಸದಾಶಿವನಾಯಕಂ ತೊಟ್ಟಿರ್ದ ಜಿಲೆಯಂ ಪರಿದು . . . ಮಸೆದೋಱಲಾಗಳಾ ಗಾಯಮಂ ಸೈರಿಸಿ (ಕಳನ್ಯ. ೨-೮) ; ದಂತದ ಸೂನಗೆ ಸೊಂಡಿಲೊಳಾಂತಸಿ ಮೃಗಮರ್ದ ಜಿಲೆಯ ಬಕತರ ಚೂಡಾಲಂ . . . ಇದಿರಾಂತಂ (ಕಳನ್ಯ. ೨-೨೬). 'ಜಿರಾ' ಪರಾ. [← ಪಾರ. ಜಿರಹ್]

ಜಿಲೇಬಿ, ಜಿಲಿಬಿಲಿ (ನಾ). (ಮೈದಾಹಿಟ್ಟನಿಂದ ತಯಾರಿಸಿ) ಕರಿದುಂ ಸಕ್ಕರೆಯಂ ಪಾಕದಲ್ಲಿ ನೆನೆಸಿದ ಒಂದುಂ ಬಗೆಯ ಚಕ್ಕುಲಿಯಾಕಾರದ ಸಿಹಿತಿಂಡಿ : ಏನು ಕೊಡಲಿ ಸಾರ್, ಜಾಮೂರ್, ಜಿಲೇಬಿ (ಮಹಾಂ. ೪೬): ಒಂದು ಜಿಲೇಬಿ ಮಾಡಿಸಿ ಬಿಟ್ಟರೆ ಸಾಕಲ್ಲ ? (ತಿಡುಗು. ೫೪). **ಜಿಲಿಬಿಲಿ :** ಕಸಕಸಿ ಕೊಬ್ಬರಿ ಹಸನುಳ್ಳ ಜಿಲಿಬಿಲಿ ಬಿಸಿಯ ಹೂರಣಗಡಬ ಬಳಿಯ ಬೆಲ್ಲ . . . ಮುಂದಿಟ್ಟರ ಇಸಮಾಡಿ ಒಂದು ತುತ್ತ ತಿಂದೇನ (ಮಲ್ಲಿಗ. ೮೩-೧). [←ಹಿಂ. ಜಿಲೇಬೀ, ಜಲೇಬೀ ; ಮರಾ. ಜಿಲಬೀ, ಜಿಲೇಬೀ]

ಜಿಲೇವು (ನಾ). (ಉಕ) ಹೊಳಪು; ಕಾಂತಿ; ಮೆರುಗುಂ; ಪ್ರಕಾಶ : (೬).

[←ಅರ. ಜಿಲಾ ; ಪಾರ. ಜಿಲ್ವಈ]

ಜಿಲ್ಲಡಿ (ನಾ). ಎಕ್ಕದಗಿಡ : (ಎಸಪ್ಮ. I, ೩೦). [?]

ಜಿಲ್ಲಾ, ಜಿಲ್ಲೆ, ಜಿಲ್ಹೆ (ನಾ). ಹಲವು ತಾಲ್ಲೂಕಂಗಳನ್ನೊಳಗೊಂಡ ದೇಶದ ಒಂದುಂ ಭಾಗ; ಪರಗಣೆ : ಇವರಿಗೆ ಬೊಂಬೈ ಜಿಲ್ಲಾದಲ್ಲಿ ನಾಡು ಪಟೇಲ ಹೆಗ್ಗಡೆ ಎಂತಲೂ ಹೆಸರುಂಟು (ಗ್ರಾಮಾಕ. ೦). **ಜಿಲ್ಲೆ :** ಕರ್ನಾಟಕದ ತುಮಕೂರು ಜಿಲ್ಲೆ ಗುಬ್ಬಿ ತಾಲ್ಲೂಕಿನ ಮುಖ್ಯವಾದ ಸ್ಥಳ ನಿಟ್ಟೂರು (ನಿಟ್ಟೂಕಾಂ. ೩) ; ಕೇರಳದ ಕಾಡಾರ್, ದಕ್ಷಿಣಕನ್ನಡ ಜಿಲ್ಲೆಗಳ ಹವ್ಯಕರ ಕನ್ನಡ – ಇವು ಈ ಗುಂಪಿಗೆ ಸೇರಿದ ಉಪಭಾಷೆಗಳು (ದ್ರಾವಿವಿ. ೧೩೫). **ಜಿಲ್ಹೆ :** ಸನ್‌ಲಾಯಿ ಈ ಜಿಲ್ಹೆಯ ಮುಖ್ಯಸ್ಥಳ (ಬಂಗಾಡೆ. ೩೭).

[←ಅರ. ಜಿಲಅ ; ಹಿಂ. ಜಿಲಾ ; ಮರಾ. ಜಿಲ್ಹಾ]

ಜಿಲ್ಲಾಧಿಕಾರಿ (ನಾ). ಜಿಲ್ಲೆಯಂ ವರಿಷ್ಠಾಧಿಕಾರಿ: ಅಂದು ಜಿಲ್ಲಾಧಿಕಾರಿಗಳು ಮುಖ್ಯ ಅತಿಥಿಗಳಾಗಿ ಬಂದಿದ್ದರು (ರೂಢಿ).

[ಜಿಲ್ಲಾ + ಅಧಿಕಾರಿ]

ಜಿಲ್ಲಾಮಂಡಲಿ (ನಾ). ಜಿಲ್ಲೆಯ ಆಡಳಿತಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಸಭೆ,- ಸಮಿತಿ : ನಗರಪಾಲಿಕೆಗಳ ಜಿಲ್ಲಾಮಂಡಲಿಗಳ . . . ಸದಸ್ಯರುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿ (ಭಾಧಾನ. ೯೧). [ಜಿಲ್ಲಾ + ಮಂಡಲಿ]

ಜಿಲ್ಲಿ (ನಾ). ಮಣ್ಣಿನ ಪಾತ್ರೆಗೆ ಬಿದ್ದ ಅಥವಾ ಮಾಡಿದ ಸಣ್ಣ ತೂತು : (ಕ). [ದೇ.: ತಮಿ. ಇಲ್ಲಿ ; ಮಲ. ತೆಲು. ಚಿಲ್ಲಿ]

ಜಿಲ್ಲಿದುಂಬಿ (ನಾ). ಮರಿ ದುಂಬಿ : ಮಲ್ಲಿಗೆಯಲರ್ದಂಡೆವಿಡಿಯೆ ಬಂದೆಱಗುವ ಜಿಲ್ಲಿದುಂಬಿಗೆ ಬೆರ್ಚಿ ನಿಂದು ಸೊಲ್ಲಿಪ ಪೂಮಾಲೆಗಾರ್ತಿ (ಮೋಹತ. ೩-೦೭). [P ಇದು 'ಜಲ್ಲಿದುಂಬಿ' ಎಂಬುದರ ಅಪಲಿಖಿತವಿರ ಬಹುದು]

ಜಿಲ್ಲಿಱು (ಕ್ರಿ). ಜಿಲ್ ಎಂದು ಚಿಮ್ಮು : ಮತ್ತಮತಂಗಮದಂಗದೊಳೊಜ್ಜರಿಸುತ್ತ ನೆಲಕ್ಕೆ ಜ[ಪಾಠಾಂ. ಜ]ಲ್ಲಿಱಿದುಗುತಹ ಬಸೂನೆತ್ತರ ಪೊನಲ್ (ಜಯಕಾ. ೭-೨೨). [ಜಿಲ್ + ಇಱು$_1$]

ಜಿಲ್ಲು (ಕ್ರಿ). ಸುತ್ತುವರಿಯುತ್ತ ಹಾರು : "ಸುತ್ತಲೂ ಸಿಡಿ" (ಜಾನಕೋ. ೬೦). [?]

ಜಿಲ್ಲೆ 'ಜಿಲ್ಲಾ' ನೋ.

ಜಿಲ್ಲೆದಾರ (ನಾ). ಗ್ರಾಮಾಧಿಕಾರಿ : ಮಾಮಲೇದಾರನ ಕೈಕೆಳಗೆ ಮೂವರಾಗಲಿ ನಾಲ್ವರಾಗಲಿ ಜಿಲ್ಲೇದಾರರೆಂಬ ಕಾರಕೂನರಿರುತ್ತಿದ್ದರು (ಕಥಾಗ. ೩೭೭). [←ಅರ. ಹಿಂ. ಜಿಲೇದಾರ್]

ಜಿಲ್ಹೆ 'ಜಿಲ್ಲಾ' ನೋ.

ಜಿವಸ್ನಾನ (ನಾ). (?) : ಪತಿತನ ಭಿನ್ನಭಾರ್ಯಾದವನಾ ಜಿವಸ್ನಾನವಿವರ್ಜಿತನಾದವನ ವೇದಶಾಸ್ತ್ರವಿಹೀನನಾದವನ ನಿಮಂತ್ರಣಕ್ಕೆ ಹೇಳಬಾರದು (ಕೀಷಧ. ೦೬). [P ಇದು 'ದಿವಾಸ್ನಾನ' ಎಂಬುದರ ಅಪಲಿಖಿತವಿರಬಹುದು]

ಜಿವಿ 'ಜುಮ್ಮು$_3$' ನೋ.

ಜಿವಿರು 'ಸಿವುಱು$_1$' ನೋ.

ಜಿವಿಹಿಡಿ 'ಜುಮ್ಮುಹಿಡಿ' ನೋ.

ಜಿವುಳಿ 'ಚಿಗುಳಿ' ನೋ.

ಜಿವುಳಿದುಱು 'ಚಿಗುಳಿದುಱು' ನೋ.

ಜಿಷ್ಣು (ನಾ). ೧. ವಿಜಯಿ ; ಜಯಶಾಲಿ ; ಗೆದ್ದವನು : ಪರಭೂಪಾಳಕಜಿಷ್ಣು ಶತ್ರುದಹನಂ ದುಷ್ಪಾರಿಕಾಳಂ (ಎಕ. V, ಅರಸೀ. ೦೭೨-೩೦; 1163); ಲೋಕತ್ರಯೀಜಿಷ್ಣುವನೆನ್ನಂ ಭೂಪನಂದಂ ತೃಣ[ವೆನೆ]ಲಘುವಂ ಮಾಡಿತು (ಪುಷ್ಪಪು. ೩-೨೩) ; ಸತ್ಯ ಪರಾಕ್ರಮನಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಜಿಷ್ಣುವೆಂದು ಹೆಸರು (ಭಾರಶಾಂ. ೪೩). ೨. ಕಾಮನೆಗಳನ್ನು ನಿಗ್ರಹಿಸಿದವನು ; ಜಿನ; ಅರ್ಹಂತ. ೩. ಸ್ವರ್ಗಾಧಿಪತಿ; ದೇವೇಂದ್ರ: ಅಂತು ವಿಷ್ಣು ಜಿಷ್ಣುಗಳ್ ಪರಸ್ಪರಂ ಶರವರ್ಷಮಂ ಕಱೆಯೆ (ಜಗವಿ. ೦೩-೯೩ ವ) : ಎಲೆ ಜಲಧಿಜಿಷ್ಣು ಚಕಿತಾಚಲಪಾಲಕ ಕಾವುದೆಮ್ಮಂ (ರಾಜಶೇ. ೦-೯೫). ೪. ವಿಷ್ಣು ಅಥವಾ ಕೃಷ್ಣ. ೫. ಶಿವ ; ಈಶ್ವರ. ೬. ಅರ್ಜುನ ; ಧನಂಜಯ : ನಸುನಗುತರ್ಜುನನು ಫಲುಗುಣ ಧನಂಜಯ ಜಿಷ್ಣು . . . ಸವ್ಯಸಾಚಿಗಳೆನಿಪ ಪೆಸರನು ತಿಳುಹಿ (ಕುವ್ಯಾವಿ. ೭-೪೬) : "ಅನಂತ ಗಿರಿಜೇಶ ಧನಂಜಯ ವೀತರಾಗ ಜಂಭಾರಿ ವಿರೋಧಿಮರ್ದನರೊಳೊಪ್ಪುವುದಿಂತಿವು ಜಿಷ್ಣುವಾಚಕಂ" (ನಾನಾರ. ೩೯). [ಸಂ.]

ಜಿಷ್ಣುಚಾಪ (ನಾ). ಕಾಮನ ಬಿಲ್ಲು ; ಇಂದ್ರಚಾಪ : ಘನಾಗಮದಂತೆ ಜಿಷ್ಣುಚಾಪಶರಕರಕೋದಂಚಿತಮುಂ (ರಾಜಶೇ. ೭-೧೭ ವ). [ಜಿಷ್ಣು + ಚಾಪ]

ಜಿಷ್ಣುಸಾರಥಿ (ನಾ). ಅರ್ಜುನನ ಸಾರಥಿಯಾದವನು ; ಕೃಷ್ಣ : ಜಿಷ್ಣುಸಾರಥಿ ರಾಮ ಅಚ್ಯುತಾಧೋಕ್ಷಜ ಸೃಷ್ಟಿಗೊಡೆಯ ಭಾರ್ಗವಮೂರುತಿ (ವಿದಾಶ್ಯ. ೭೭-೬). [ಜಿಷ್ಣು + ಸಾರಥಿ]

ಜಿಹಾಸೆ (ನಾ). ೧. ತ್ಯಜಿಸುವ ಅಪೇಕ್ಷೆ ; ಬಿಟ್ಟುಕೊಡುವ ಬಯಕೆ : ಇನ್ನು ಬೇಡ ಈ ನಿರಾಶೆ, ಮನವೆ; ಬೇಡ ಈ ಜಿಹಾಸೆ (ಕುನೀತ. ೭೪-೨). ೨. ಬೇಸರ ; ನಿರುತ್ಸಾಹ; ಜುಗುಪ್ಸೆ: ಯುಧಿಷ್ಠಿರನಿಗೆ ತುಂಬ ಜಿಹಾಸೆಯುಂಟಾಗಿಬಿಟ್ಟಿತ್ತು (ವಚಥಾ. ೩೨೮) ; ಸರ್ವವಿಷಯದಲ್ಲಿಯೂ ಅವನಿಗೆ ಜಿಹಾಸೆ (ರಾಜಸೂ. ೬೮). [ಸಂ. ಜಿಹಾಸಾ]

ಜಿಹ್ಮ (ನಾ). ೧. ವಕ್ರವಾದುದು; ಕುಟಿಲವಾದುದು; ಡೊಂಕಾದುದು: "ವೇಲ್ಲಿತಂ ಜಿಹ್ಮಂ ವೃಜಿನಮೆನಲು ಪೊರೆದ ಕೊಂಕಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೦೨೭-೭). ೨. ಜಡ ; ಸೋಮಾರಿ ; ಅಲಸಿ : "ಅಲಸಃ, ಶಿಥಿಲಃ, ಮಂದಃ, ಜಡಃ, ಜಿಹ್ಮಃ, ಮಂಥರಃ–ಈ ೬ ಸೋಂಬು" (ಹರಾಜು. ೬೪-೨೩೩); ಲೊಡಕ ಲೊಡಕ ಜಿಹ್ಮರ ಕಟ್ಟ ಸಂಸಾರವು ನೋಡಮ್ಮಮ್ಮ (ಪುರಂದ. ೫-೧೦೦-೦). [ಸಂ.]

ಜಿಹ್ಮಗ (ನಾ). ವಕ್ರವಕ್ರವಾಗಿ ಚಲಿಸುವ ಪ್ರಾಣಿ ; ಹಾವು ; ಸರ್ಪ : "ಹಿಂಡಲಂ . . . ಜಿಹ್ಮಗಂ ಕುಂಡಲಯೆನಿಕು" (ಮಂಗರಾ. ೦೧೮-೨). [ಸಂ.]

ಜಿಹ್ಮೆ$_1$ (ನಾ). ೧. ಕಪಟ ; ಮೋಸ : ಜಗದೊಳು . . . ಕರಿ ತೇರುವಾಜಿಯಾಳುಗಳವರಿಂದ ಜಂಹೆ[ಜಿಹ್ಮೆ]ಗಳನೊಡ್ಡಿ ಜಯದ್ರಥನಲ್ಲಿ ಪೊಕ್ಕು (ಕಱೆಕಂ. ೩೦). ೨. [ನಾಟ್ಯ] ವ್ಯಭಿಚಾರಿ ಭಾವಯುಕ್ತವಾದ ದೃಷ್ಟಿಭೇದಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಅಸೂಯೆ, ನಿಗೂಢಾರ್ಥ, ಜಡತ್ವ, ಆಲಸ್ಯ ಇವುಗಳನ್ನು ತೋರಿಸುವಾಗ ಅರೆಗಣ್ಣಿನಿಂದ ಪಕ್ಕವನ್ನು ನೋಡುವಿಕೆ: ಪೊಳೆವರೆಗಣ್ಣಂ ಕೆಲದೊಳ್ ಕಳಲ್ಚಿ ಬೀಳ್ವಾಲಿಯಾಗೆ ಜಿಹ್ಮೆಯೆನಿಕ್ಕುಂ (ರಾಸ್ಯರಂ. ೩-೩೦). [ಸಂ. ಜಿಹ್ಮ]

ಜಿಹ್ಮೆ$_2$ (ನಾ). ಶರೀರದ ಹದಿನಾಲ್ಕು ಮುಖ್ಯನಾಡಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ತರಳ ತಿಳಿ ನಾಡಿಗಳ ಚೌದಶಗಳಿಗೆ ನಾಮಗಳಾಯುರು ಸುಷುಮ್ನ . . . ಜಿಹ್ಮೆಯಾ ಅಶ್ವಿನಿ (ಗಗತಾ. ೯-೧೦). [ಸಂ. ಜಿಹ್ವಾ]

ಜಿಹ್ವ (ನಾ). ನಾಲಗೆ ; ರಸನೇಂದ್ರಿಯ : ಮಾಣದೆ ಮಮ ಜಿಹ್ವದಿ ನೆಲೆಗಾಣಿಸೆ ದಯದಿಂದಲೀಗೆನಗೆ ಸನ್ಮತಿಯುಂ (ನೀಲಧ್ವ. ೭). [ಸಂ. ಜಿಹ್ವಾ]

ಜಿಹ್ವಕ (ನಾ). ೧. ಹದಿಮೂರು ವಿಧವಾದ ಸನ್ನಿಪಾತ ಜ್ವರಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಶ್ವಾಸ, ಕೆಮ್ಮು, ಮೈಯುರಿತ, ಕಂಗೆಡಿಕೆ, ನಾಲಿಗೆಯಲ್ಲಿ ಬಿರುಸು ಮುಂತಾದ ಲಕ್ಷಣವುಳ್ಳ ಸನ್ನಿಪಾತ: ಮತ್ತಮಾ ತ್ರಯೋದಶ ಸನ್ನಿಪಾತಮಾವುದೆಂದೊಡೆ:-ಸಂಧಿಗ, ಅಂತಕ . . . ಜಿಹ್ವ[ಪಾಠಾಂ. ಹ್ವಾ]ಕ, ಅಭಿನ್ಯಾಸ, ಪ್ರಳಾಪಗಳು (ಸಕವ್ಯ. ೦೫೦). ೨. [ಕಾಮಶಾ] ನಿಮಿಂತ್ರಕ, ಸಂಘಟಕ, ಸ್ಫುರಿತಕ, ಭ್ರಾಂತಕ, ತಿರ್ಯಗಾಯಿತಕ, ಅತಿವೃಷ್ಟಕ, ಉತ್ತರ, ಸಂಘಟ್ಟಿತಕ, ಜಿಹ್ವಾಮೇಳನಕ, ಜಿಹ್ವಕ, ಅತಿಜಿಹ್ವಾಯೋಗ, ಸೀತ್ಕಾರ, ದಂಶನಕ ಎಂಬ ಚುಂಬನದ ಹನ್ನೆರಡು ವಿಧಗಳಲ್ಲೊಂದು : ರಸನೆಯಿಂದೊಯ್ಯನಲೆದು . . . ಜೀವೇಶಂ ಚುಂಬನಮನೊಡರ್ಚೆ ಜಿಹ್ವಕಮೆನಿಕುಂ (ಮನ್ಮವಿ. ೦೨-೯) : ಜಿಹ್ವಕ . . . ಸೀತ್ಕಾರ ದಂಶನಕವೆಂಬ ದ್ವಾದಶವಿಧ ಚುಂಬನ ಸಂಭ್ರಮಗಳಿಂ (ವಿವೇಕ. ೨೨೯). [ಸಂ.]

ಜಿಹ್ವಾಗ್ರ (ನಾ). ನಾಲಗೆಯ ತುದಿ; ತುದಿನಾಲಗೆ: ವಾಣಿ ಬಂದು ಸಮಂತಿರ್ಕೆ ನವೀನ ಸೌರಭದವೋಲ್ ಜಿಹ್ವಾಗ್ರದೊಳ್ ರುದ್ರನಾ (ಜಗವಿ. ೦-೬); ಎನ್ನ ಜಿಹ್ವಾಗ್ರದೊಳಾವಗಂ ಸರಸತಿಯಿರ್ಪುದಿಲ್ಲಂ (ಅದ್ಭುತ. ೦೭-೦೨). [ಸಂ. (ಜಿಹ್ವಾ + ಅಗ್ರ)]

ಜಿಹ್ವಾಚಾಪಲ್ಯ (ನಾ). ೧. ಕಂಡುದನ್ನೆಲ್ಲಾ ತಿನ್ನಬೇಕೆಂಬ ಆಸೆ; ನಾಲಗೆಯ ಚಪಲತೆ. ೨. ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಇರುವುದನ್ನೆಲ್ಲಾ ಆಡಿಬಿಡಬೇಕೆಂಬ ಆಸೆ; ಮಾತನಾಡುವ ಚಪಲ : ಅವರ ಜಿಹ್ವಾಚಾಪಲ್ಯ ನನ್ನ ಶ್ರವಣಚಾಪಲ್ಯಕ್ಕೆ ಒಗ್ಗಿ ಸಿಹಿಯಾಗಿತ್ತು (ಹೊಸಕ್ಕ. ೦೭೫). [ಸಂ. (ಜಿಹ್ವಾ + ಚಾಪಲ್ಯ)]

ಜಿಹ್ವಾಪ (ನಾ). ನಾಲಗೆಯಿಂದ ಲೊಚಗುಟ್ಟಿ (ನೀರು) ಕುಡಿಯುವ ಹುಲಿ, ಬೆಕ್ಕು, ನಾಯಿ ಮೊದಲಾದ ಪ್ರಾಣಿ: ಬೇಳಾಗದೆ ಜಿಹ್ವಾಪಂ ಮೇಳಿಸಿ ಬಂದಡಸಿ ಪಿಡಿಯಲೊಡನಾ ದಪ್ಪಂಗೇಳಿಸದಿರದು ಗಡ ನೀಂ ಕೋಟಿಯ ವಿಪ್ಪೆಯನೆ ಪೂಸೆ ತದ್ವಿಪವಮಟಿಗುಂ (ಖಮದ. ೦೩-೪೦). [ಸಂ.]

ಜಿಹ್ವಾಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ (ನಾ). ನಾಲಗೆಯ ಮೂಲಕ ರುಚಿಯನ್ನು ಪ್ರಮಾಣಿಸಿ ತಿಳಿಯುವಿಕೆ: ನಾಲಗೆಯಿಂ ಸವಿಯೆ, ಇದು ಮಧುರಂ ಇದು ಪುಳಿ ಇದುರ್ವು ಎಂಬಿವು ಮುಂತಾಗಿ ಪುಟ್ಟುವ ತಿಳಿವು ಜಿಹ್ವಾಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವೆನಿಪುದು (ಚಿಕಬಿ. ೩). [ಸಂ. (ಜಿಹ್ವಾ + ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ)]

ಜಿಹ್ವಾಬಂಧ (ನಾ). ನಾಲಗೆಯ ಮೂಲ, -ಬುಡ: ಎರಡುಮಣಿಗೆಯೊಳಗಣ ಭಾಗದ ನಡುವಣ ಪ್ರದೇಶಕ್ಕೆ ಜಿಹ್ವಾಬಂಧಮೆಂಬ ಪೆಸರಕ್ಕುಂ (ಅಶ್ವಶಾ. ೮೭-೪ ಟೀಕು): ನಾಲಗೆಯ ಮೊದಲಿಗೆ ಜಿಹ್ವಾಬಂಧವೆಂಬ ಹೆಸರು (ಅಶ್ವಟೀ. ೭೮-೮). [ಸಂ. (ಜಿಹ್ವಾ + ಬಂಧ)]

ಜಿಹ್ವಾಮೂಲ (ನಾ). = ಜಿಹ್ವಾಬಂಧ: ಕೊರಲುಂ ಜಿಹ್ವಾಮೂಲಮು ಮುರಮುಂ . . . ದಂತಮುಮೆಂದಕ್ಕರಮುದಯಿಪ ತಾಣಮಾದುವೀ ಪೇಟ್ದಿಂಟುಂ (ಶಮದ. ೩೦). [ಸಂ. (ಜಿಹ್ವಾ + ಮೂಲ)]

ಜಿಹ್ವಾಮೂಲೀಯ (ನಾ). [ವ್ಯಾಕ] 'ಕ' ಕಾರದ ಹಿಂದಿರುವ ವಿಸರ್ಗದಂತಿರುವ ವರ್ಣ: 'ಕ'ಕಾರಮುಚ್ಚಾರಣಾರ್ಥಮಾಗುಟಿದ ಪಸುಂಬೆಯ ಲಚ್ಚಣದಂತಿರ್ದ ವರ್ಣಂ ಜಿಹ್ವಾಮೂಲೀಯಮೆಂಬುದು (ಕಕಾರದ ಸಂಗಡದ) ಅದಱ ಸ್ವರೂಪಂ (×ₖ) (ಶಮದ. ೧೭ ವೃತ್ತಿ). [ಸಂ.]

ಜಿಹ್ವಾಮೇಳನಕ (ನಾ). [ಕಾಮಶಾ] ಚುಂಬನದ ಹನ್ನೆರಡು ವಿಧಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ಪ್ರಣಯಿಗಳು ಪರಸ್ಪರ ನಾಲಗೆಯನ್ನು ಕೂಡಿಸುವುದು: ಜಿಹ್ವಾಮೇಳನಕ . . . ಸೀತ್ಕಾರ ದಂಶನಕವೆಂಬ ದ್ವಾದಶ ವಿಧ ಚುಂಬನ ಸಂಭ್ರಮಿಗಳಿಂ (ವಿವೇಕ. ೩೩೯). 'ಜಿಹ್ವಕ' ಪರಾ. [ಸಂ. ಜಿಹ್ವಾಮೇಲನಕ]

ಜಿಹ್ವಾರವ (ನಾ). ಸೀತ್ಕಾರ: "ಶ್ವಾಸಕಂ ಜಿಹ್ವಾರವಂ" (ಮಂಗರಾ. ೯೭-೦೩). [ಸಂ. (ಜಿಹ್ವಾ + ರವ)]

ಜಿಹ್ವಾರಾಜಿ (ನಾ). ಗಂಟಲ ಮೇಲಟ್ಟ; ಅಂಗುಳು: ನಾಲಗೆಯ ಮೇಲಣ ಅಂಗಳಿಗೆ ಜಿಹ್ವಾರಾಜಿಯೆಂಬ ಹೆಸರು (ಅಶ್ವಟೀ. ೩೮-೯).

[ಸಂ. (ಜಿಹ್ವಾ + ರಾಜಿ)]

ಜಿಹ್ವಾಲಸ (ನಾ). ನಾಲಗೆಯಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗುವ ಒಂದು ರೋಗ; ನಾಲಗೆಯು ಊದಿಕೊಳ್ಳುವಿಕೆ: ನಾಲಿಗೆಯ ಮೇಲಣ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಶೋಫೆಯು ಶ್ಲೇಷ್ಮ ಮತ್ತು ರಕ್ತಗಳಿಂದ ಉಂಟಾಗುವದು. ಅದನು ಜಿಹ್ವಾಲಸವೆಂಬರು (ವೈದ್ಯಸಾ. II, ೧೧೩). [ಸಂ. (ಜಿಹ್ವಾ + ಅಲಸ)]

ಜಿಹ್ವಾಸ್ತಂಭ (ನಾ). ನಾಲಗೆ ಸೇದಿಕೊಳ್ಳುವಿಕೆ; ಮಾತು ನಿಂತು ಹೋಗುವುದು: ಮೂಗಿಗೆ ಆ ತುಪ್ಪವನ್ನೇ ಇಪ್ಪತ್ತನಾಲ್ಕು ದಿನ ನಸ್ಯವ ಮಾಡಿದರೆ ಸಕಲಮದ, ಅಪಸ್ಮಾರ, ಸ್ಮೃತಿಭ್ರಂಶ, ಜಿಹ್ವಾಸ್ತಂಭಗಳು, ಈ ಮೊದಲಾದವುಗಳೆಲ್ಲಾ ಮಾಣುವುವು (ವಿವ್ವವಿ. ೭೩).

[ಸಂ. (ಜಿಹ್ವಾ + ಸ್ತಂಭ)]

ಜಿಹ್ವೆ (ನಾ). ೧. ರುಚಿಯನ್ನು ಗ್ರಹಿಸಲು ಮತ್ತು ಮಾತನಾಡಲು ಸಾಧಕವಾದ ಇಂದ್ರಿಯ; ನಾಲಗೆ: ಅಡಿ ಹುಸಿಯೆನೆನ್ನ ಜಿಹ್ವೆಯಲ್ಲಿ (ಬಸವ. ೭೫೭); ಸುಡು ಸೂಪಂ ಘೃತಮಿಲ್ಲದೂಟವ ಪರಾನ್ನಾಪೇಕ್ಷೆಯಾ ಜಿಹ್ವೆಯಂ ಸುಡು ದಾರಿದ್ರ್ಯದ ಬಾಳ್ಕೆಯಂ (ಸೋಮೇಶ. ೨೦): ಶಾರದೆಯ ನರ್ತಿಸುಗೆ ನಲಿದೊಲಿದೆನ್ನ ಜಿಹ್ವೆಯಲಿ (ಕುವ್ಯಾಭ. ೧-೫). ೨. ಉರಿಯ ನಾಲಗೆ; ಅಗ್ನಿಯ ಜ್ವಾಲೆ: "ಜಿಹ್ವಾ, ಅರ್ಚಿಃ-ಈ ೨ ಕಿಚ್ಚಿನ ನಾಲಗೆ" (ಹಲಾಯು. ೧೨-೭೭). ೩. ರುಚಿ: ಜಂಗಮಕ್ಕೆ ಧನವೆಂಬುದಿಲ್ಲ ಪ್ರಸಾದಕ್ಕೆ ಜಿಹ್ವೆ ಎಂಬುದಿಲ್ಲ (ಮೋಳಿಮಾ. ೧೨೯-೩೦೦). [ಸಂ. ಜಿಹ್ವಾ]

ಜಿಜಲಿ, ಜಿರಲೆ, ಜಿರಳೆ, ಜಿಜುಲೆ (ನಾ). ೧. ಶತಪದಿ; ಹಂಳಂ; ಲಕ್ಷ್ಮೀಚೇಳು: "ಕರ್ಣಜಲೌಕ, ಶತಪದಿ ಎಂದೆಂ . . . ಜಿಜಲೆಯು ಹುಳುವೆಂದೂ ಎಂಬರು" (ನಾಚಿರಾ. ೬). ೨. ಅತೆಹುಳು: ಜೊಂಡಿಗ; ಅಕ್ಕಳೆ; ತೊಂಡಂಗಿ: "ಪಟಹಾರಿ ಜಿಜಲೆ[ಪಾಠಾಂ. ಜಿಜುಲೆ, ಜೀಜುಲೆ]ಯುಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೪೯-೦೩). **ಜಿರಲೆ:** ೨. ಜಿರಲೆಯಲ್ಲಿ ೩ ನಾಳಗಳ ವ್ಯಾಸ ೦.೧ ರಿಂದ ೦.೨ ಮೈಕ್ರಾನ್ (ಕೀಟಜಿ.೮): ಜಿರಲೆ ಪತ್ತಲಿ. ಗಂಧ ಬಳಿಯಲಿ (ಹಂಗಿತಿ. ೦೭೦). **ಜಿರಳೆ:** ೨. ಜಿರಳೆಯು ಮೂಗಿನ ಮುಂದಿರುವ ಕೂದಲನ್ನು (ಉಡುಗೊ. ೦೭). **ಜಿಜುಲೆ:** ೨. "ಜತು . . . ಅಜನಪತ್ರ ಎಂದೊಡೆ ಹೆಬ್ಬಾವಲು; ಜಿಜುಲೆ ಎಂದೂ . . ." (ನಾಚಿರಾ. ೬). 'ಜರಿ₄' ಪರಾ. [ದೇ.೫ ಗೊಂಡಿ. ಕಿಜುಲ್]

ಜಿಜುಲೆ 'ಜಿಜಲೆ' ನೋ.

ಜೀ 'ಜೀಯ' ನೋ.

ಜೀಂಕರಿಸು, ಜಂಕರಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಹೊಗಳು; ಪ್ರಶಂಸೆಮಾಡು: ಗಜಪ್ರಿಯಾಂಬರಚರರ್ ಜೀಯಯ್ಯ ಭಾಪ್ಪೆಂದು ಜೀಂಕರಿಪನ್ನಂ ವನದಂತೆ ಪೋರ್ವುದು ನಿಷಾದ್ಯಾರೂಢದಿಂ ಪೋರ್ವುವೊಲ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೨-೧೧೧); ವಿಸ್ತರದಿಂ ಮಾಡಿಸಿ ಬೇಟ ಕನ್ನೆ[ಗೆಟ]ಯಂ ಜೀಹಯ್ಯ ಭಾಪ್ಪೆಂದು ಜೀಂಕರಿಪನ್ನಂ ಸಲೆ ಪೂಣ್ದು ಕಟ್ಟಿಸಿದನೆ ಕಾಳಂ ಮಹಾದಾನಿಯೋ (ಸೌ ಇ ಇ. XX, ೩೦-೨೦: 1044): ದ್ರೋಣರ್ ಜೀಂಕರಿಸೆ ಕರಿಯ ನರಿಯನುಯ್ವಂತೆ ಪೂರ್ವಸ್ಥಾನಕೊಯ್ದು ಕಟ್ಟುವುದುಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೦೩-೬೦ ಅಡಿಟಿ). ೨. (?): ಜೀಂಕರಿಸಂ ಜಿನುಗನವನಿಸಂ ಕೊಕ್ಕರಿಸಂ (ಅಜಿಪು. ೫-೮೯). **ಜಂಕರಿಸು:** ೧. ಜಯಕೇಶಿನೃಪಾಳನೆತ್ತಿ ಬಂದೇಳ್ವರಲಕ್ಕೆ ಜಂಕರಿಸಲೋಡಿಸಿ ತೆತ್ತಿಸಿದಂ (ಎಇ. XIII, ೩೦೩-೨೨; 1125). [?]

ಜೀಂಗರೆ (ಕ್ರಿ). ಚೀರು; ಸೀತ್ಕಾರಮಾಡು: ಅವರದಱ ತಣ್ಪಿನಿಂ ಜೀಂಗರೆವ ಬಿನದಮಂ ನೋಡಾ (ಮಿತ್ರಗೊ. ೯).

[ಜೀಂ ? + ಕರೆ₁]

ಜೀಕ 'ಜೀಕು₃' ನೋ.

ಜೀಕಹೊಡೆ (ಕ್ರಿ). ಉಯ್ಯಾಲಾಡು; ತೂಗಾಡು: ಬೇರು ಹಿಡಿದುಕೊಂಡು ಜೀಕಹೊಡೆದು ಆಚೆಯ ದಂಡೆಗೆ ಉಡ್ಡಾಣಮಾಡಿದ (ವ್ಯನಿ. ೬೦); ಯಾವ ಸರ್ಕಸ್ಸಿನ ಜೋಕಾಲಿಗೂ ನೂಕದಂತಹ ಜೀಕ ಹೊಡೆದು ಆಕಾಶದಿಂದ ಭೂತಳದವರೆಗೆ ದೀರ್ಘ ವರ್ತುಲಗಳನ್ನು ತೀಡತೊಡಗುತ್ತದೆ (ಗಾಳಿಪ. ೩).

[ಜೀಕ(<ಜೀಕು₃) + ಹೊಡೆ₁ (<ಪೊಡೆ₁)]

ಜೀಕಳಿ 'ಜೀಕೊರ್ಟಳಿ' ನೋ.

ಜೀಕು₁ (ಕ್ರಿ). (ಉಕ) ಉಯ್ಯಾಲೆ, ತೊಟ್ಟಿಲು ಮುಂತಾದವನ್ನು ತೂಗು; ಉಯ್ಯಾಲಾಡು: ಹುಡುಗರಿಗೆ . . . ಕಾಲುವೆಯಲ್ಲಿ ಈಜುವುದು ಗಿಡಗಳಿಗೆ ಜೋಕಾಲಿ ಕಟ್ಟಿ ಜೀಕುವುದು-ಕೈಲಾಗದ ಕಾರ್ಯಗಳಾಗಿದ್ದವು (ವಿವಧು. ೮); ಕ್ಷಣಕಾಲ ಜೊಂಪ ಹತ್ತಿಸಿ ಕೈವಲ್ಯದ ತೊಟ್ಟಿಲಲ್ಲಿ ಹಾಕಿ ಜೀಕಿ ತೇಲಿಬಿಟ್ಟ ಅನುಭವ (ಮಾಮನಿ. ೧೬೦); ಟೊಂಗೆಯನ್ನೇರಿ ಜೋಕಾಲಿಮಾಡಿ ಜೀಕುವಳು (ಜಿನ್ನುಹಿಂ. ೨೯); ಸಂಜೆಯ ಮುಂದೆ ಜೋಕಾಲಿ ಜೀಕುವರು (ಕನ್ನಜಾ. ೧೪೫). [?]

ಜೀಕು₂ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ: ಕರ ಸೋಂಕಲೊಡನೆ ಪಪ್ಪುದ ವಿತಂಡಗಳರ್ಚಿ ತಟದವು ಜೀಕು ಗಿರ್ರೆಂದು (ಜ್ಞಾನತ. ೧೮-೦೩೮). ೨. ಮೆಟ್ಟಿನ ತೊಗಲಿನಿಂದ ಹೊರಡುವ ಮರ್ಮರ ಶಬ್ದ; ಗಿರಕಿ ಚಡಾವಿನ ಶಬ್ದ: ಅವನ ಮೆಟ್ಟಿನ ಜೀಕು ಕೇಳಿ ಇಲ್ಲಿಂದಲೇ 'ಏನಪ ಸವಾರಿ' ಎಂದು ಕಾಣುತ್ತದೆ ಎನ್ನಬಲ್ಲರು (ಹಡಸ. ೨೭): ಹೇಳಿಮಾಡಿಸಿದ ಸುಮಾರು ಒಂದೇ ಗೇಣು ದಪ್ಪವುಳ್ಳ ಜೀಕಿನ ಜೋಡು (ಸುವಸಂ. ೫೨). 'ಜೀಗು' ಪರಾ.

ಜೀಕು$_3$, ಜೀಕ (ನಾ). ೧. ತೂಗಾಟ; ಹೊಯ್ದಾಟ: ಯಾರಿಗೇನಾತ್ಮ ವಿಶ್ವಾಸವೇ ಒಳಗುರುವು ಒಳಗಿನಂತೆ: ಹೊರಗೆ ನಮ್ಮ ಜೀಕು (ನನಲ್ಲ. ೩೨-೦೬); ನದಿಯನ್ನು ಬಣ್ಣಿಸುವಾಗ ಅಲ್ಲಿ ತರಂಗದ ಗತಿ ಇರಬೇಕು. ಆ ಜೀಕು (Swing) ಇರಬೇಕು (ವಿಜಾಮಂ. ೧೪೪); ತೊಟ್ಟಿಲದ ಜೀಕಿಗೆ ಮಗು ಮತ್ತೆ ಮಲಗಿತು (ನಡದಾ. II, ೧೦೫೩). ಹಾಗೆ ಇದು, ಹೀಗೆ ಇದು, ಎನುತ ಜೀಕು ಜೀಕಿನ ವಿಲಾಸದಲಿ ತನ್ಮಯವಾಗಿ (ಉಯ್ಯಾಲೆ. ೩-೩). ೨. ಚಕ್ರಾಕಾರವಾಗಿ ತಿರುಗುವ ಸಾಧನ; ಗಿರಗಟ್ಟೆ; ಗಿರಕಾಲೆ: ಕುದುರೆಯ ಜೀಕಿನಲ್ಲಿ ಕುದುರೆಗಳು ತಿರುಗುವಂತೆ ಈ ಸೂರ್ಯಮಾಲೆಯಲ್ಲಿ ಭೂಮಿಯೂ ಸೂರ್ಯನ ಸುತ್ತಲು ತಿರುಗುತ್ತದೆ (ಜ್ಯೋತಿಶ್ಶಾ. ೨೪). **ಜೀಕ:** ೧. ಕಾಲ್ಗಳಿಗೆ ತೆರೆಗೆ ಕೊಳಗಳಿಗೆ ತೊರೆಗೆ ಜವ್ವನದ ಜೀಕವಾಗಿ ಕಾರ್ಗಾಲ ಬಂತು (ಕರುಶ್ಶಾ. ೪೦-೭): ಕೂಸಿಗೆ ಜೀಕವನ್ನು ಮೊಣಕಾಲುಗಳನ್ನೆತ್ತಿ ಎತ್ತಿ ಕೊಡುವನು (ಕನ್ನಡಾ. ೪೩). ೨. ನಾವು ತೊಟ್ಟಿಲ ಜೀಕದ ಬಳಿಗೆ ಹೋದೆವು (ಕಸಾಪ. I-೧೩೭).

ಜೀಕಾಡು, ಜೀಕವಾಡು = ತೊನೆದಾಡು; ಅತ್ತಿತ್ತ ತೂಗಾಡು: ತಂತಿಯ ಮೇಲೆ ಜೀಕಾಡುವ ಡೊಂಬನಂತೆ ಆಯಿತು ನನ್ನ ಚಿತ್ತ (ಮುಂಗಾಪು. ೪೨); ಎದೆಯ ಹೂವ ತೊಟ್ಟಿಲಲ್ಲಿ ತೂಗಿತೂಗಿ ಜೀಕವಾಡಿ (ಕರುಶ್ಶಾ. ೧೩-೬): ನೆಮ್ಮದಿ, ತುಷ್ಟಿ, ಹರುಷಗಳಲ್ಲಿ ಈಗ ಆತನ ಬದುಕು ಜೀಕವಾಡುತ್ತಿದೆ (ಬನಶಿ. ೬೨). [<ಜೀಕು$_1$]

ಜೀಕುಳಿ 'ಜೀಕೊರ್ಟಿವಿ' ನೋ.

ಜೀಕೊಳವಿ 'ಜೀಕೊರ್ಟಿವಿ' ನೋ.

ಜೀಕೊಳವೆ 'ಜೀಕೊರ್ಟಿವಿ' ನೋ.

ಜೀಗು (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ: ಪಾಲ್ಪನೆಗಳಿಗೆರಗುವ ಜೀರಂಗಿಗಳ ಜೀಗು ಶ್ರುತಿಹಿಡಿದಂತಿದ್ದಿತು (ಶ್ರೀರಾಪ. ೬೯). 'ಜೀಕು$_2$' ಪರಾ.

ಜೀಗುಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ಜೀರ್ ಜೀರ್ ಎಂದಂ ಶಬ್ದಮಾಡಂ (?): ಕಕ್ಕಿಕಾಯ್ಹುಂಗೆ ಹಾಕ್ಯಾರೆ ಹುಲಿಬಣ್ಣ ಜೀಗುಟ್ಟುತಾವೇ ಸರಮುತ್ತು (ಹುಟ್ಯದ. ೪೫). [<ಜೀರ್$_3$ + ಕುಟ್ಟು$_1$]

ಜೀಟು$_1$ (ನಾ). (ಉಕ) ಊರೆ; ಆಧಾರ; ಆಶ್ರಯ: ಕವಲು ಇದ್ದ ಉದ್ದವಾದ ತೊಲೆಗಳನ್ನು ಜೀಟುಗೋಲು ಕೊಟ್ಟ ಹಾಗೆ . . . ಜೀಟು ಕೊಟ್ಟು ಆ ತೊಟ್ಟಿಲಕ್ಕೆ ಬಿಗಿಮಾಡಿ ಮೊಟ್ಟೆಯನ್ನೂ ಸಾಗಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು (ಕೃಷಿಪ್ರ. ೦೧೫). 'ಜೀಟುಗೋಲು' ಪರಾ. [?]

ಜೀಟು$_2$ (ನಾ). (?): ಕೈಯ್ಯ ಮಾಟದಿಂ ಜಗಶ್ರುತಿಯ ಪಾರದಿಂ ದೂರತವ ಕೂಟದಿಂ ಭವಸಂಹರಾ ಜೀಟನಿಂ ಮಂತ್ರನುತಿ ಪೇಟದಿಂದೊಲವಹಮಿ ನೋಟದಿಂ ಕೃಪೆ ಶ್ರದ್ಧೆ (ರಂಗಪು. ೧೨-೧); ಜೀಟು ಜೀಟಿಗೆ ರತಿಪ್ರೌಢಿ ಸಮನಿಸಿ ವಿಟರ ದಾಟಲೀಯ್ಯದೆ ಪಲ್ಲವಾಸ್ತ್ರದಿಂದೆಸುತ (ರಂಗಪು. ೨೫-೨೫).

[?]

ಜೀಟುಗಾಲು (ನಾ). ಆಧಾರವಾಗಿಟ್ಟುಕೊಂಡ ಕಾಲು; ಊರುಗಾಲು: (ಕ). [ಜೀಟು$_1$ + ಕಾಲು$_1$ (<ಕಾಲ್$_1$)]

ಜೀಟುಗೋಲು (ಕ್ರಿ). ಆಧಾರಕ್ಕಾಗಿ ಇಟ್ಟ ಕೋಲು; ಊರೆಗೋಲು: ಆ ಕಂಭಗಳಿಗೆ ಹಿಂದಿನ ಮೈಯಿಗೆ ಮುಂದಿನ ಮೈ ಕಡೆಗೆ ಜೀಟುಗೋಲು ಕೊಟ್ಟ ಹಾಗೆ ಕವಿಗಂಭಗಳನ್ನಾಗಲಿ . . . ಜೀಟುಕೊಟ್ಟು ನಿಲ್ಲಿಸಿ (ಕೃಷಿಪ್ರ. ೪೦). [ಜೀಟು$_1$ + ಕೋಲು$_1$ (<ಕೋಲ್$_1$)]

ಜೀಣ 'ಜೀನ$_1$' ನೋ.

ಜೀತ (ನಾ). ೧. ಜೀವಿತ; ಬದುಕು: (ಕ). ೨. ಕೂಲಿ; ಸಂಬಳ; ದುಡಿತದ ಹಣ: ಹಲರು ಸೆಟಕಾಱರು ಯಿಳುಹಿ ಕೊಡುವ ಜೀತಗಳ ಪೊಂನು . . . ಯಿ ನಾಲ್ಕು ಹೊಂನ ಜೀತವನೂ ಯಿಳುಹಿ ಕೊಟ್ಟು (ಸೌಇಇ. IX-ii, ೪೪೯-೨೨; 1449); ಕೂಳ ಹಂಗಿನಿತಿಲ್ಲ ತನ್ನ ವಿಶಾಲಭವನಾಂತರದಲಣುಗಗೆ ಮೇಲೆ ಕೊಡುತಿಹ ಜೀತವಿನಿತಿಲ್ಲ (ಕೋಗಿಲು. ೨೪-೩೦); ವೇತನಗಳಂ ಪರಿವಾರ ಜನಕ್ಕೆ ಕೊಡಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಈ ವರೆಗೂ ಒಬ್ಬರೂ ಬಂದಿಲ್ಲ. ಅವರ ಜೀತಗಳು ಕಟ್ಟಿ ಇರಿಸಲ್ಪಟ್ಟವೆ (ಮುದ್ರಾಮಂ. ೨೦೯); ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ತಕ್ಕ ಜೀತವನ್ನು ಕೊಡುವೆವಲ್ಲ (ಸವತಿ. ೧೯೧); ಮೇಲ್‌ಕೆಳಗಾದರು ಸಾಧಿತವೊಂದೇ: ಜೀತದ ಉದರಂಭರಣ (ಚಂಡನ. ೬೧-೧೬). ೩. ಕೆಲಸ; ಊಳಿಗ; ಸೇವೆ; ದುಡಿಮೆ; ಚಾಕರಿ: ಗಾಳಿ ಬೆಳಕು ಬಾನ ಸೆಳಕು ಮೂಲ ಮರುಳು ಜೀತಕೆ (ಪಲಾನ. ೮-೮): ಬಲಾತ್ಕಾರದ ಜೀತವನ್ನು ನಿಲ್ಲಿಸಲಾಯಿತು (ದಾದಾನ. ೬೦). ೪. ಗುಲಾಮಗಿರಿ: ಈಗ ಜೀತಪದ್ಧತಿ ರದ್ದಾದುದರಿಂದ ಜೀತದಿಂದಾಗುತ್ತಿದ್ದ ಅನ್ಯಾಯ ತಪ್ಪಿತು (ರೂಢಿ).

ಜೀತಕ್ಕಿರು = ನಿಗದಿಯಾದ ಅವಧಿಯವರೆಗೆ, ನಿಗದಿಪಡಿಸಿದ ಸಂಬಳದ ಕರಾರಿನಿಂದ ಊಳಿಗ ಮಾಡು: ತಮ್ಮ ಅಣ್ಣನ ಬಳಿ ಜೀತಕ್ಕಿದ್ದನು (ದೇಶಾಂಕ. ೩೩). **ಜೀತದ ಪತ್ರ** = ಜೀತಕ್ಕಾಗಿ ಕರಾರುವಾಕ್ಕಾಗಿ ಬರೆಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಪತ್ರ: ನಮ್ಮ ಹೃದಯವಂತೂ ಬಳಿಯರಿಗೆ ಜೀತದ ಪತ್ರ ಬರೆದು ಕೊಟ್ಟಿದೆ (ನಿಬಂಧ. I, ೪೧೨). **ಜೀತದಾಳು** = ನಿಗದಿಯಾದ ಅವಧಿಯವರೆಗೆ, ನಿಗದಿಯಾದ ಸಂಬಳಕ್ಕಾಗಿ ಅಥವಾ ಕೊಂಡ ಸಾಲಕ್ಕಾಗಿ ದುಡಿಯುವ ಆಳು: ನಿನ್ನ ಜೀತದಾಳು ನಾ (ಮಣ್ಣುಹ. ೦೬೯); ದೊಡ್ಡ ಚೌಕಿಮನೆಯ ಹೆಬ್ಬಾಗಿಲು ದಾಟಿದ ಅವರ ಜೀತದಾಳು (ಮರಿಮು.೧). **ಜೀತಮಾಡು**=ಚಾಕರಿಮಾಡು; ಸೇವೆಮಾಡು: ನಮ್ಮನ್ನು ಬದುಕಿಸಿದೋರು ಅಂತ ನಿನಗೂ ಐತಣ್ಣಗೂ ಜೀತ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಬೇಕಾದ್ರೂ ಇರ್ತೀವಿ (ಮರಿಮು. ೬೦೦): ಜೀವನಕ್ಕಾಗಿ ಜೀತ ಮಾಡಿ ಕಾಲ ಕಳೆದು ಪರೀಕ್ಷೆಯಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೇ ತರಗತಿಯಲ್ಲಿ ತೇರ್ಗಡೆ ಹೊಂದಲು ಅವಕಾಶವಾಗುವುದಿಲ್ಲ (ಇಬದು. ೮೨). [<ಸಂ. ಜೀವಿತ]

ಜೀತಕಾರ, 'ಜೀತಗಾರ' ನೊ.

ಜೀತಗಾರ, ಜೀತಕಾರ (ನಾ). ೧. ಊಳಿಗದವನು; ಜೀತದ ಆಳು: ಒಬ್ಬ ಒಕ್ಕಲಿಗನು ಜೀತಗಾರನಾಗಿದ್ದು . . . ಹಣವನ್ನು ಕೂಡಿಸಿ (ಕಥಾಮಂ. IV, ೧೬). ೨. ವಂಶಪಾರಂಪರ್ಯವಾಗಿ ಬಂದ ಜೀತದಾಳು; ಆನುವಂಶಿಕ ಗುಲಾಮ; ಚಾಕರಿದಾರ: ಈ ಸೀಮೆ ಜೀತಗಾರ ಹೊಲೆಯರ ಹಿಡಿದುಕೊಂಡು (ರಾಜೇಂದ್ರ. ೨೧); ಇಷ್ಟರಲ್ಲಿ ಜೀತಗಾರರಾದ ಹೊಲೆಯರ ಕರಿಯನೂ ಮಾದಿಗರ ಕಾಳನೂ ಬಂದರು (ಕಂಗಾಳ. ೬): ಜೀತಗಾರಗೆ ಯಾತಕ್ಕೆ ಜೀರಿಗೆ ಬೆಲ್ಲ (ಗಾದೆ). **ಜೀತಕಾರ:** ೧.ಸಂಬಳ ಮೂಱು ಹೊನ್ನಿನ ಜೀತಕಾರರು ಯಿಂಬಿನೊಳ್ ತುಱುವ ಕಾದಿಹರು (ಮೂದೇಸಾಂ. ೧-೪೦).

[ಜೀತ + –ಗಾರ (<–ಕಾಱ)]

ಜೀನ$_1$, ಜೀಣ (ನಾ). ಕೃಪಣ; ಲೋಭಿ; ಜಿಪುಣ: ವಿತ್ತವು ಜೀನರಿಗ ಮೃತವು ಅಮೃತವು ಚಿರಶಾಂತಿ ಸಂನ್ಯಾಸಿಗಳಿಗೆ (ಇಂದಾಪ. ೬೩-೫೩): ಅವರಲ್ಲಿಯ ಕೆಲವರು ಆವನ ಗುಣಗಾನ ಮಾಡಹತ್ತಿದರು. ಉಳಿದವರು ಜೀನನೆಂದು ಹಳಿಯ ಹತ್ತಿದರು (ಜಯಂತ. ೩೪೪): ಅಪ್ಪರವಮಟ್ಟಿಗೆ ಬೆಳೆದ ಶೀನ, ಮಹಾಜೀನನಾಗಿ (ಹೇಮುಕೂ. ೧೪): ಜೀನ ಗಳಿಸಿದ್ದನ್ನ ದಾಣ ಉಂಡ (ಗಾದೆ). **ಜೀಣ:** ಬಹಳ ಜೀಣ ಕಾಸು ಬಿಚ್ಚುವುದಿಲ್ಲ (ಮಧುಸಂ. ೩೬).

[ದೇ. ತುಳು. ಜೀನ, ಜೀನೆ]

ಜೀನ$_2$ (ನಾ). ಮುದುಕ; ವೃದ್ಧ: "ಪ್ರವಯಾಃ, ಸ್ಥವಿರಃ, ವೃದ್ಧಃ, ಜೀನಃ, ಜೀರ್ಣಃ, ಜರನ್–೬ ಮುದುಕನ ಹೆಸರುಗಳು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೦೫೬).

[ಸಂ.]

ಜೀನ$_3$, ಜೀನು$_1$ (ನಾ). ೧. ತೊಗಲು; ಚರ್ಮ: 'ಜೀನಗಾರ' ಪರಾ. ೨. ಕಂಳಿತಂಕೊಳ್ಳಲು ಕುದುರೆಯ ಬೆನ್ನಮೇಲೆ ಹಾಕುವ ಚರ್ಮದ ತಡಿ: ಕುದುರೆಗಳ ಜೀನ ಪಲ್ಲಣ ಲೇವೆ ಕಬ್ಬಿ ಕಂದದ ಹಕ್ಕರಿಕೆ ಚಬುಕು

ಮೊಗರಂಬ ವಾಘೆಗಳ್ (ಚಬಸ. ೪೬-೪೪) : ಎತ್ತಿಗೇತಕೆ ಜೇನವದು (ಜ್ಞಾನಸಿಂ. ೧-೪೦). ಕುದುರೇನ ತರಿಸಣ್ಣ ಜೇನವ ಬಿಗಿಸಣ್ಣ ನನ್ನ ಊರಿಗೆ ಕಳುಹಣ್ಣ (ನಾಪದ. ೮೯) ; ಹರದನ ಕುದುರೆಗೆ ಹರಕು ಜೇನ (ಗಾದ). **ಜೇನು$_1$** : ೨. ಮನಸಿಜನೇಱುವ ಮದನ ಮುತ್ತಿನ ಚೆಂಡು ಕನಕದ ಜೇನು ಹಕ್ಕರಿಕೆ . . . ನಿಂದಿಹುದು (ಸೌಂದಕಾ. ೫-೬೮) ; ಕುದುರೆಗಳಿಗೆ ಜೇನು ಹಾಕುವವರೂ . . . ಯುದ್ಧ ಸನ್ನಾಹ ಕೋಲಾಹಲದಿಂದ ಒಪ್ಪುತಲಿರುವ ಸಮಯದಲ್ಲಿ (ಕೃಪಾಳ. ೩೯೬); ಜೇನಿಗೆ ಕಟ್ಟಿದ ಬೆಳ್ಳಿಯ ಸಣ್ಣ ಘಂಟೆಯ ನಾದವೂ ಇಲ್ಲ (ಬಂಗಾಹ. ೫). ೩. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಚರ್ಮವಾದ್ಯ : ಕುಕ್ಕುರು ಡುಮುಡುಮು ಪಾವುಂಜೆಯ ಜೇನು ಡಕ್ಕೆ (ಜ್ಞಾನಪ. ೪೧-೧೦೩).

[←ಪಾರ. ಜೇನ್. / ಪ್ರಾ. ಜೇಣ. / ಸಂ. ಅಜಿನ]

ಜೇನ್$_4$ (ನಾ). ಜೈನಮತ : ಜೈನಮತಾಗಮಶರಧಿಶಶಾಂಕನೆ ಜೇನದ ಮನಸಿಜರೂಪ ಭೂನಾಥ ವರಗುಣಭೂಷಣ (ಬಿಜ್ಜಳ. ೩-೮೨).

[<ಜೈನ ?]

ಜೇನಂಗಿ, ಜನಂಗಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ. 'ಕರಿಜೇನಂಗಿ' ಪರಾ. **ಜನಂಗಿ** : ನೀಲಿ, ಜನಂಗಿ, ಗುರಗುಂಜಿ, ಕಾಡವರೆ (ನಮ್ಮನು. ೨೩೮). [?]

ಜೇನಕ (ನಾ). ಒಂದು ದೇಶದ ಜನ : ಜೇನಕರ ಬೋಟಕ ಕಿರಾತರನೂನ ಬಲ ಸಹಿತೀ ಮಹೀಪತಿಸೂನು ಕಾದಿದನೀತನಲಿ (ಕುಮ್ಯಾಸ. ೩-೦೯). [?]

ಜೇನಗ (ನಾ). ಜಿಪುಣ ; ಲೋಭಿ : ಆನೆ ಮೇಲೆ ಬರುವೋರು ದಾಸಕ್ಕಿ ಯೊಡ್ಡೋರು ಎಂಥಾ ಜೇನಗರೇ (ಜಗೀತ. ೭೪). [ಜೇನ್$_1$ + – ಗ$_2$]

ಜೇನಗಾರ$_1$, ಜೇನುಗಾರ$_1$ (ನಾ). ೧. ಚರ್ಮದ ಕೆಲಸ ಮಾಡುವವನು: ಜೇನಗಾರನಿಗೆ ಶಿಕಲಿಗಾರ ಸಾಕ್ಷಿ (ಗಾದ). **ಜೇನುಗಾರ$_1$** : ೨. ಕುದುರೆಯ ಜೇನು ಮುಂತಾದುವನ್ನು ಸಜ್ಜು ಮಾಡುವವನು ; ಅಚ್ಚುಳಾಯ್ತು : ಅವನು ದೊರೆಯ ಬಳಿ ಜೇನುಗಾರನಾಗಿದ್ದನು (ರೂಢಿ).

[ಜೇನ್$_3$ + – ಕಾರ$_1$ (< – ಕಾಱ)]

ಜೇನಗಾರ$_2$, ಜೇನುಂಗಾರ$_2$ (ನಾ). ಚಿತ್ರಗಾರ ; ಶಿಲ್ಪಿ ; ಬಣ್ಣಗಾರ : ಬರಿಯ ಪ್ರತಿಷ್ಠೆಲಿ ಸಾಧುರಿಗೊಂದಿಸ ಬರದು ಗೊಡ್ಡುಯುಂದೆಂಬೆ ಜನಿವಾರವ ಹೆಸರಿಗೆ ಹಾಕಿಹನನು ಜೇನಗಾರನು ಯುಂದೆಂಬೆ (ಚಿದಾವ. ೦೪-೬); ಗಣೇಶ ಚತುರ್ಥಿಯ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ದೊಡ್ಡ ಪಟ್ಟಣಗಳಲ್ಲಿ ಪೊತ್ತಾರರು, ಜೇನಗಾರರು ಮುಂತಾದವರು ಗಣಪತಿಗಳನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾ (ಮುಂಬಯಿ. ೫-೨೪೭); ಜೇನಗಾರರು . . . ಇವರಿಗೆ ಚಿತ್ರಗಾರರೆಂತಲೂ ಅನ್ನುವರು (ಕಥಾಗ. ೧೫೦). **ಜೇನುಗಾರ$_2$** : ಮಳೆಗಾಲದ ಮುಗಿಲುಗಳಿಗಿಂತಲೂ ಬಣ್ಣದಲ್ಲಿ ಮಿಗಿಲಾದ ನಿನ್ನ ಕಣ್ಣ ನೋಡುತ್ತಲೆ ಕಾಣುವುದು—ಜೇನುಗಾರರ ಜನುಗಿನ ಗೊತ್ತು (ಉಯ್ಯಾಲೆ. ೯೭-೬).

[ಜೇನ ? + – ಕಾರ$_1$ (< – ಕಾಱ)]

ಜೇನಗೆಲಸ (ನಾ). ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾದ ಕೆಲಸ; ಕುಸುರಿಗೆಲಸ : ರಥ ಹಯದ ವಾಘೆಯ ಜೇನಗೆಲಸದ ಹಕ್ಕರಿಕೆಗಳ ನೊಗನ ಜೊತ್ತಗೆಯ ಭಾನುಸುತ ಮುಱಿಯಟ್ಟ (ಕುಮ್ಯಾಕ. ೨೪-೪) : ವಿಮಾನ ಚಿಪ್ಪಿನ ಲೋಹಬದ್ಧದ ಜೇನಗೆಲಸದ ಮೃಗನಖದ ಪರಿಧಾನಕದ ಪಾರಿಯದ ಪಚ್ಚೆಯ ಪಳಿ ಸುವರ್ಣಗಳ . . . ಅಸುರರಾವ್ತರು ಬಳಸಿದರು ಖಳನ (ತೊರರಾ. ೬-೨೯-೦೯) : ಮುತ್ತಿನ ಗುಡಿ ಹೊಯ್ದುವು ಸಾಗರದಾನವೆತ್ತಿತು ಜೇನಗೆಲಸದ ಮೊತ್ತದ ಗುಡಿಗಳು ನೆಗೆದವು (ಕುರಾಸಾಂ. ೪೨-೫೪).

[ಜೇನ ? + ಕೆಲಸ]

ಜೇನತನ (ನಾ). ಜಿಪುಣತನ ; ಕೃಪಣತನ ; ಲೋಭ : ಜೇನತನ ಮಾಡುವುದರಲ್ಲಿ ಭೀಮರಾಯರು ಹೆಸರಾಗಿದ್ದರು (ಕುಂಕುಮ. ೫೮) : ಪಂಡಿತರಿಗೆ ನಾಲ್ಕು ದುಡ್ಡು ಕೊಡಲಿಕ್ಕೆ ಇಷ್ಟೇಕೆ ಜೇನತನ (ಲಕೋಳ ೪).

[ಜೇನ್$_1$ + – ತನ]

ಜೇನವೆಸ (ನಾ). = ಜೇನಗೆಲಸ : ಪಾಸರ ತುಪ್ಪ ಸಕ್ಕರೆ ರೊಟ್ಟಿಯಿಂದ ಸನ್ಮಾನಿಸಿ ಸಹಣಗಳದಕೆ ಜೇನವೆಸದ[ಪಾಠಂ. ಜೇನವಸರ, ಜೇನವೆಸವ] ಪಲ್ಲಣವನು ಹಾಯ್ಕಿದರು (ಕುರಾಸಾಂ. ೯-೮೬). [ಜೇನ? + ವೆಸ$_1$]

ಜೇನಶಾಲೆ 'ಜೇಣಶಾಲೆ' ನೋ.

ಜೇನಸು 'ಜಿನಸು' ನೋ.

ಜೇನಹಂಕ, ಜೇನುಹಂಕ (ನಾ). (ಉಕ) ತುಂಬಾ ಜಿಪುಣ ; ಮಹಾಲೋಭಿ : ಈ ಜೇನಹಂಕರೂ, ಜೇನುಹುಳುಗಳೂ ಒಂದೆ ನಕ್ಷತ್ರದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವರು (ಗಾಳಿಪ. ೫೯) ; ಹಳ್ಳಿಯವರೆಲ್ಲ ಅವನನ್ನು ಜೇನಹಂಕನೆಂದು ಕರೆಯುತ್ತಿದ್ದರು (ಜೋಳಬ. ೧೪) **ಜೇನುಹಂಕ** : ರೊಕ್ಕದ ಬಾಬತ್ತಿನಲ್ಲಿ ದಾದಲ್ಯಾ ಜೇನುಹಂಕ (ದೀಪಹ. II, ೩೩೫). [ಜೇನ್$_1$ + ಹಂಕ ?]

ಜೇನಹಂಕತನ (ನಾ). ಜಿಪುಣತೆ ; ಲೋಭ ; ಕೃಪಣತೆ : ನಾನೂ ಒಳ್ಳೇ ಜೇನಹಂಕತನಾ ಮಾಡಿ ಇಟ್ಟುಕೊಂಡು ಕೂತೇನಿ (ಮಿಂಚುಹು. ೯೪).

[ಜೇನಹಂಕ + – ತನ]

ಜೇನಿ (ನಾ). ಜಿಪುಣೆ ; ಕೃಪಣೆ ; ಲೋಭಿ : ಅವಳೋ ತುಂಬ ಜೇನಿ (ರೂಢಿ). [ಜೇನ್$_1$ + – ಇ$_2$]

ಜೇನಿಸು 'ಜಿನಸು' ನೋ.

ಜೇನು$_1$ 'ಜೇನ್$_3$' ನೋ.

ಜೇನು$_2$ 'ಜಿನ್ನು' ನೋ.

ಜೇನುಗಾರ$_1$ 'ಜೇನಗಾರ$_1$' ನೋ.

ಜೇನುಗಾರ$_2$ 'ಜೇನಗಾರ$_2$' ನೋ.

ಜೇನುಹಂಕ 'ಜೇನಹಂಕ' ನೋ.

ಜೇಪು$_1$ 'ಚಾಪು$_1$' ನೋ.

ಜೇಪು$_2$ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮೋಟಾರುವಾಹನ : ಸಿಪಾಯಿಗಳು ಜೀಪಿನಲ್ಲಿ ಬಂದರು (ರೂಢಿ). [←ಇಂ. Jeep]

ಜೇಪುಕೊಡು 'ಜೇಪುಗೊಡು' ನೋ.

ಜೇಪುಗಾಲು 'ಚಾಪುಗಾಲು' ನೋ.

ಜೇಪುಗೊಡು, ಜೇಪುಕೊಡು (ಕ್ರಿ). ಹಾರು; ಜಿಗಿ ; ನೆಗೆ: ಜೇಪುಗೊಟ್ಟು ಸಾಲಾಗಿ ನಿಲ್ಲಬೇಕು (ಹೊಸಂಸಾ. ೩೯). **ಜೇಪುಕೊಡು** : ಕುದುರಿ ಒಂದು ಜೇಪುಕೊಟ್ಟು ಓಡಾಕ ಹತ್ತಿತ್ಕ ನೋಡು (ಅಮುನಿ. ೬).

[ಜೇಪು$_1$ (<ಚಾಪು$_1$) + ಕೊಡು$_1$]

ಜೇಬಿ$_1$ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ವಸ್ತ್ರ: ವಿಚಿತ್ರ ನವೀನ ಪಳಿಗಳ ಜೇಬಿಗಳ . . . ಹರಿಣ ಪಂಚಾನನಾಂಚಿತ ದಿವ್ಯವಸ್ತ್ರವ (ತೊರರಾ. ೬-೫೫-೪೩) : ನವದುಕೂಲಂ ಜೇಬಿ ಪಟ್ಟಾವಳಿಯ ವಿವಿಧವರ್ಣಾವಳಿಯ ವಸ್ತ್ರಗಳ ಭಕ್ತಿಯಿಂ . . . ಅರ್ಪಿಸಲು (ಗುರುಚಾ. ೭-೯) : ಪಟ್ಟು ಪಟ್ಟಾವಳಿಯು ಜೇಬಿನಾಣ್ಯಾದಿಯ ದುಕೂಲಂಗಳಾ (ನವಮೋ. ೩೩-೨೩).

[←ತೆಲು. ಜೇಬು]

ಜೇಬಿ$_2$ (ನಾ). ಕೋಟೆಯ ಹೊರಗೋಡೆ ಮತ್ತು ಒಳಗೋಡೆಗಳ ನಡುವಣ ಪ್ರದೇಶ ; ಊರಿನ ಹೆಬ್ಬಾಗಿಲುಗಳೆರಡರ ಮಧ್ಯದ ಆವರಣ: ಶ್ರೀಹರಿಗುಂ ಪಶ್ಚಿಮ ಜೇಬಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷನಾದಾಂಜನೇಯುಗಂ . . . ದೇವಾಲಯಂಗಳಂ ಕಲ್ಪಿಸಿ (ಅರ್ಚಾಪಿ. ೩೧-೪೦ ಪ) : ಹುಲೀ ಮುಖದ ಬಾಗಿಲಿಂದ ಕೋಟೆಯ ಜೇಬಿಯೊಳಕ್ಕೆ ಸ್ವಲ್ಪ ಸೈನ್ಯದೊಡನೆ ಹೋದನು (ಚಾಮುವಂ. ೧೦೯). [?]

ಜೇಬ್ರ (ನಾ). ಮೈಮೇಲೆ ಉದ್ದುದ್ದವಾದ ಕರಿಯ ಪಟ್ಟೆಗಳುಳ್ಳ, ಕುದುರೆ ಜಾತಿಯ ಒಂದು ಪ್ರಾಣಿ: ಜೇಬ್ರವೂ ಜಿರಾಫೆಯೂ ಜೀವಿಸುವ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಅವಕ್ಕಿಂತಲೂ ಭಯಂಕರವಾದ ಬಲಿಷ್ಠವಾದ ಮೃಗವೊಂದು ಮನೆ ಮಾಡಿಕೊಂಡಿರುತ್ತದೆ (ಪ್ರಾಚಿಪ್ರ. ೨೮). [←ಇಂ. Zebra]

ಜೇಮುತಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧಿ ವಸ್ತು: ಹಿಪ್ಪಲಿ, ಕಿರುನೆಲ್ಲಿ, ಜೇಮುತಿ . . . ಸಮಾನಗೊಂಡರೆದು ತುಪ್ಪದಿಂ ಸೇವಿಸೆ ರಾಜಕ್ಷಯಾದಿ ರೋಗಂ ಪರಿಹಾರ (ಸಕವೈ. ೨೪೮). [?]

ಜೀಮೂತ (ನಾ). ೧. ಮುಗಿಲು; ಮೋಡ; ಮೇಘ: "ಅಭ್ರಂ, ಅಬ್ದಃ, . ಜೀಮೂತಃ, ಬಲಾಹಕಃ-ಈ ೧೦ ಮುಗಿಲ ಪೆಸರ್" (ಹಲಾಯು. ೧೦-೫೮); ಅಭಿನವ ಜೀಮೂತವಾಹನನ ದಿವ್ಯಾಸ್ತ್ರದ ಕೋಳ್ಗಿರಲಾಱದ ಜೀಮೂತಂಗಳೆಲ್ಲಂ ತೆರಳ್ದೋಡಿದೊಡೆ (ಪಂಪಭಾ. ೫-೯೬ ವ); ಎನ್ನ ಲಕ್ಷ್ಮಿಯ ಪ್ರತಾಪವಮಂ ಜೀಮೂತಂಗಳ್ ಮುಸುಕಲೀಯದೆ (ಪಂಚತಂ. ೨೫೮-೧೩): ದಾವಾನಳನ ದಳ್ಳುರಿಗಳುಕುವುದೆ ಜೀಮೂತಸಂದೋಹ (ಕುವ್ಯಾಶ. ೯-೩೦). ೨. ಬೆಟ್ಟ; ಪರ್ವತ: "ಅದ್ರಿಸಂಕುಳದಲ್ಲಿ ಜೀಮೂತಮು ನಿಸಿರ್ವುದು" (ಮಂಗರಾ. ೧೩೮-೫). ೩. ಕರಿ; ಆನೆ. ೪. ಕಪ್ಪು; ಕೃಷ್ಣವರ್ಣ. ೫. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ; ಕೊನ್ನಾರಿ: "ಕರಿಕುತ್ತಿಲ ಪಯೋಧರಾಸಿತಮಿವುಂ ಜೀಮೂತನಾಮಂ" (ನಾನಾರ. ೫೮). [ಸಂ.]

ಜೀಮೂತಪಥ (ನಾ). ಮೇಘಮಾರ್ಗ; ಆಕಾಶ: ಸುಪರ್ಣಕೇತು ಜೀಮೂತಪಥದಿಂದತಿವೇಗದಿಂ ಪೋಗೆವೋಗೆ (ಜಗವಿ. ೧೨-೪ ವ).
[ಜೀಮೂತ + ಪಥ]

ಜೀಮೂತವಾಹನ (ನಾ). ೧. ಮೋಡವನ್ನು ವಾಹನವಾಗಿ ಉಳ್ಳವನು; ಇಂದ್ರ: ಮಳೆಗಱೆದು ಮುನ್ನಂ ತನ್ನನೋವಿದ ಲೇಸಂ . . . ನೆನೆನೆನೆದು ಜೀಮೂತವಾಹನಂಗೆ ಸುಧಾರಸಮಂ . . . ನೀಡಿದವಳೆಂಬಂತೆ (ಕಬಕಂ. ೨-೪೨ವ). ೨. ಗರುಡನಿಂದ ನಾಗಗಳನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಿದ ಒಬ್ಬ ವಿದ್ಯಾಧರ: ವಿನತಾಪುತ್ರನ ವಜ್ರತುಂಡಹತಿಗಂ ಮೆಯ್ಯಾಂತು . . . ಜೀಮೂತ ವಾಹನನೆಂಬಂಕದ ಚಾಗಿ (ಪಂಪಭಾ. ೪-೨೬). ೩. ಒಂದು ವಂಶದ ಹೆಸರು: ಜೀಮೂತವಾಹನಾನ್ವಯ ಪ್ರಸೂತ (ಎಇ. XIX, ೩೨-೨; 1135). [ಜೀಮೂತ + ವಾಹನ]

ಜೀಯ, ಜೀ, ಜೀಯ್ಯ (ನಾ). ೧. ಒಡೆಯ; ಪ್ರಭು; ದೇವ: ಷೋಡಶ ರಾಜರಿಂ ಕಡೆಪೋಳರ್ವುದು ಜೀಯ ಪಸಾದಮೆಂಬುದುಂ(ಪಂಪಭಾ. ೬-೧೭): ನಿನ್ನ ಕೆಳೆಯಂ ಸುಯೋಧನನನ್ನೋಡದೆ . . . ಜೀಯೆನ್ನದೆ ದೇವೆನ್ನದ ದೇಕುಸಿರದಿರ್ಪೆ (ಗದಾಯು. ೫-೧೭); ಜೀಯೆನಿಸಿ ಬಾಳ್ವಡಿಗಳ ಜೀಯಂ ಶ್ರೀನೇಮಿದೇವರ್ (ಎಕ. VII, ಶಿವಮೊ. ೬೪-೮೦; 1112); ಒಡನೆ ಸುರಾಳಿ ದೇವ ಬೆಸನಾವುದು ಜೀಯ ಮಹಾಪ್ರಸಾದ ನಿಮ್ಮಡಿ ಬೆಸಸೆಂದು ಮುಂದಿರೆ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೬-೧೬೩): ಗುಡಿಯ ಕಟ್ಟಿಸು ಜೀಯ ಬಱಿತುದು ಕಡಲು (ಕುವ್ಯಾಶ. ೦-೩): ಸೆಳೆದರಿನೃಪರ ದುರ್ಗಗಳ ರಾಣಿಯುವನು ಬಲಿದು ಬಹುಳ ಧನಗಳನು ತಳುವದೆ ತಂದೀವೆನು ಜೀಯ ಬೆಸಸು (ಕಂವಿ. ೮-೩೮); ಜೀಯ ಬಸವನಿಗೆ ಸೇವೆಯನು ತಪ್ಪಿಸಿದೆ (ಕನ್ನಜಾ. ೨೪೭). ೨. (ಹಿರಿಯರ ಅಪ್ಪಣೆಗೆ) ಒಪ್ಪಿಗೆಯನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಮಾತು: ಆ ಖಚರ ಜೀಯೆಂದು ಕೈಮುಗಿದಿಳ್ದನು (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೦೭-೯೦). ಜೀ: ೩. ಪ್ರಶಂಸೆಯ ಮಾತು: ರಸಭಾವವೃತ್ತಿಯ ವಿರಚಿಸಿದನಹುದಯ್ಯ ಜೀ ಮಝು ಭಾಪೆನಲು ಸಭೆಯು (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೩೩-೧೦೦). ಜೀಯ್ಯ: ೧. ಕಂಡರ್ ಶಿವನನಗಲದಾ ಭಕ್ತನಂ ಜೀಯ್ಯರಾಗಳ್ (ಉದ್ಭಟ. ೧೧-೫೬): ಸದ್ಭಾವ ಸನ್ನಹಿತ ಕ್ಷಮಾಮಯ ಭಾವ ಸಾಕ್ಷಾತ್ ಸಂಗಮೇಶ್ವರ ಜೀಯ್ಯ [ಪಾಠಾಂ. ಯ]ಚಿಕಿತ್ಸೆಸು (ಬಸಪು. ೮-೫೩).

ಜೀಯರ್, ಜಿಯ್ಯರ್, ಜೀಯರು = ಗುರುಗಳು; ಆಚಾರ್ಯರು: ಅಮೃತರಾಶಿ ಜೀಯರ್ಗ್ಗೆ (ಎಇ. IV, ೨೦೫-೧೨; 1072); ಮಧುಪೇಣಾರಿಕೆ ಯಮೆರೋದಲಾಗೆ ಅಯ್ಯತ್ತು ಸಾಸಿರ್ವರ್ ಜೀಯರುಂ(ಮಲ್ಲಿಪು. ೧೪-೧೬೯); ರಾಮಾನುಜ ಜಿಯ್ಯರ ಪವಾಲಿನಲ್ಲಿ ನಡೆಸಿಕೊಂಡು ಬರುತ್ತಾಯಿದ್ದರಾದ ಕಾರಣ (ಎಕ. III, ಶ್ರೀರಂಗ. ೧೨೦-೦೫೨; 1724): ಆ ಸ್ಥಳದ ಪ್ರಜೆಗಳೂಂ ಆ ಪೊಂನಚ್ಚ ಸೆಟ್ಟಿ ಜೀಯರೂಂ ಆ ಗವುಡುಗಳೂ . . ನೆರೆದು (ಎಕ. V, ಅರಸೀ. ೪೯-೭೭; 1215 ?). ಜೀಯರು ಆ ಶಂಕರದೇವ[ರ] ಪೂಜಿಸಿದವರುಂ (ಮೈಆರಿ. ೧೯೩೦, ೫-೩; ?);
[<ಪ್ರಾ. ಜಇ./ಸಂ. ಜಯಿನ್./ಮರಾ. ಓಂ. ಜೀ]

ಜೀಯಗಳುಡ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು: ಶ್ರೀ ಅನಂತವೀರ್ಯ್ಯದೇವರ ಪ್ರಿಯ ಗುಡ್ಡಗಳು ಜೀಯಗಳುಡ ಮಲ್ಲಿಗಳುಡನ ಮಗ (ಮೈಆರಿ. ೧೯೨೫, ೦೦೯-೨; ?). [ಜೀಯ + ಗಳುಡ (<ಗಾವುಂಡ)]

ಜೀಯ್ಯ 'ಜೀಯ' ನೋ.

ಜೀರ್$_1$ 'ಜೀಱು' ನೋ.

ಜೀರ್$_2$, ಜೀರು$_2$ (ಕ್ರಿ). ೧. ಬಿಗಿಮಾಡು; ಎಳೆ. 'ಜೀರ್ಗುಣಿಕೆ' ಪರಾ. ೨. ಚಿಮ್ಮು; ಎರಚು. 'ಜೀರ್ಕೊಳವೆ' ಪರಾ. ಜೀರು$_2$: ೧. ಈಶ್ವರಯ್ಯನು ಅವನ ಎದೆಯ ಮೇಲೆ ಕುಳಿತು ಶಲ್ಯವನ್ನು ಜೀರುವನು (ಉಮಾಶಿ. ೦೬೫). 'ಜೀರಂಗುಣಿಕೆ' ಪರಾ. [?]

ಜೀರ್$_3$ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ. 'ಜೀರೆನ್'. 'ಜೀರ್ಗರೆ' ಪರಾ.

ಜೀರ$_1$ (ನಾ). ೧. ವೇಗದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಚಲನೆ: ಶೀಘ್ರಗಾಮಿತ್ವ. ೨. ಕತ್ತಿ; ಖಡ್ಗ. ೩. ಜೀರಿಗೆ. [ಸಂ.]

ಜೀರ$_2$ (ನಾ). ಹೂಗಾರ; ಹೂವಾಡಿಗ; ಮಾಲೆಗಾರ: ಜೀರಂಗಃ (ಹೂಗಾರ) ಒಕ್ಕಲಿಗನ ಕಣದಲ್ಲಿ ರಾಶಿಗೆ ಪತ್ರಿ ಹೂ ದಂಡೆಗಳನ್ನು ಕೊಡುವ ಬಾಬಿದೆ (ಕನ್ನಜಾ. ೦೩೪); ಆದೇ ಊರಲ್ಲಿಯ ಎರಡನೆಯ ಲಿಪಿ ಜೀರರ ಓಣಿಯಲ್ಲಿ ಪಾಳಿಯ ಮೇಲೆ ಬಿದ್ದಿತ್ತು (ದಾಸಪ. ೩೧). [?]

ಜೀರಂಗಿ (ನಾ). ಮಳೆಗಾಲದಲ್ಲಿ ಹಾರಾಡುವ ಹಸಿರು ಬಣ್ಣದ ಕೀಟ; ಜೀರುಂಡೆ: ಪಾಳ್ದನೆಗಳಿಗೆರಗುವ ಜೀರಂಗಿಗಳ ಜೀಗು ಶ್ರುತಿ ಹಿಡಿದುಕೊಂಡಿತ್ತು (ಶ್ರೀರಾಪ. ೬೯): ಕಣಜ, ಜೇನು, ಜೀರಂಗಿ (–ರುಂಡೆ) (ನಮ್ಮುಸು. ೨೪೦). [?]

ಜೀರಕ (ನಾ). ಒಂದು ವಿಧವಾದ ಸಾಂಬಾರದ ಧಾನ್ಯ; ಜೀರಿಗೆ: ಕಾರ್ಪಾಸ ಸರ್ಷಪ ಜೀರಕಧಾನ್ಯಕಾದಿ ವಿವಿಧ ಧಾನ್ಯಭೇದಂಗಳುಂ (ಆದಿಪು. ೬-೭೨ ವ): ಬಗೆಗೊಳ್ಸುವ ಹಾರಿದ್ರಕ ಜೀರಕಾರ್ದ್ರಕೇಕ್ಷುವನಂಗಳ್ (ಪುಷ್ಪಪು. ೯-೨೨). [ಸಂ.]

ಜೀರಗಂಡಿ 'ಜೀರುಗಂಡಿ' ನೋ.

ಜೀರಗೆ (ನಾ). = ಜೀರಕ: "ಅಜಾಜೀ, ಜೀರಕಃ – ಈ ೨ ಜೀರಗೆ" (ಹಲಾಯು. ೧೧೦-೪೭೨); ಎಪ್ಪ ವರಹ ತೂಕ ಗ ೧ ಜೀರಗೆ ಮೆಂತಯ (ಎಕ. XV, ಬೇಲೂರು. ೭೦-೩೭; 1484); ದೀಪ್ಯಕಃ – ಓವ, ಅಜಮೋದ, ಜೀರಗೆ (ಒಷಧ. ೭೬). 'ಜೀರಗೆಯೊಕ್ಕಲ್' ಪರಾ. [<ಸಂ. ಜೀರಕ]

ಜೀರಗೆಯೊಕ್ಕಲ್ (ನಾ). ಜೀರಗೆ ಧಾನ್ಯವನ್ನು ಒಕ್ಕುವಿಕೆ. 'ಜೀರಗೆಯೊಕ್ಕಲಿಕ್ಕು' ಪರಾ.

ಜೀರಗೆಯೊಕ್ಕಲ್ಮಾಡು = ಸದೆಬಡಿ: ಸಣ್ಣಸಣ್ಣ ಚೂರಾಗುವಂತೆ ನಾಶಪಡಿಸು: ಅಂತು ಕುರುಬಲಮೆಲ್ಲಮಂ ಜೀರ[ಪಾಠಾಂ. ರಿ]ಗೆಯೊಕ್ಕಲ್ಮಾಡಿ ತುಱಿದು ಕೊಲೆ (ಪಂಪಭಾ. ೧೨-೯ ವ).
[ಜೀರಗೆ + ಒಕ್ಕಲ್$_1$]

ಜೀರಗೆಯೊಕ್ಕಲಿಕ್ಕು (ಕ್ರಿ). ೧. ಜೀರಿಗೆಯನ್ನು ಒಕ್ಕು. ೨. (ಆಲಂ) ಸದೆಬಡಿ; ಬೀಳಗೆಡಹು; ಚೂರುಚೂರಾಗುವಂತೆ ನಾಶಪಡಿಸು: ಮುಂತಿದಿರಾಂತನಂತ ರಿಪುಸೈನಿಕರಂ ಸಿಡಿಲಂತೆ ಸಿಂಗದಂತಂತಕನಂತೆ ಸಂಗರದೊಳೋವದೆ ಜೀರಗೆಯೊಕ್ಕಲಿಕ್ಕಿ ಸಾಮಂತಲಲಾಮನೀ ನೆಗಳ್ದಂ ತೆಂಕಣರಾಯಂ (ಎಕ. IV, ನಾಗಮಂ. ೭೦-೩೫; 1177).
[ಜೀರಗೆಯೊಕ್ಕಲ್ + ಇಕ್ಕು]

ಜೀರಟ್ಲೆ (ನಾ). ಜೀರ್‌ಜೀರ್ ಎಂದು ಶಬ್ದಮಾಡುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹುಳು; ಜೀರುಂಡೆ (?): ಅರಣ್ಯದ ನೀರವತೆಯಲ್ಲಿ. "ಜೀ . . . ಈ . . . ರ್" ಎಂದು ಕೂಗುವ ಜೀರಟ್ಲೆಹುಳುಗಳ ನಾದವು ಒಂದು ಬಗೆಯ ಭಯವನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸುವಂತಿತ್ತು (ತಂಜಾ. ೧೫). [?]

ಜೀರಣ$_1$ 'ಜಿನ್ನ$_1$' ನೋ.

ಜೀರಣ$_2$ (ನಾ). = ಜೀರಗೆ: "ಜೀರಕಃ, ಜೀರಣಃ, ಅಜಾಜೀ, ಕಣಾ – ೪ ಜೀರಿಗೆ ಹೆಸರುಗಳು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೨೪೪). [ಸಂ.]

ಜೀರದಂಡ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸೀರೆ: ಹೊಟ್ಟೆ ಪಚ್ಚಾವಳಿಯು . . ಅಶ್ವಾವಳಿಗಳು ತುಂಬ ಬಣ್ಣವು ಜೀರದಂಡ . . . ಎಂಬ ಸೀರೆಗಳೊಪ್ಪಿ ಮೆಚಿಯೆ (ಅಮುಸಾಂ. ೪–೧೩). [?]

ಜೀರಿಗೆ (ನಾ). = ಜೀರಗೆ: "ಜೀರಿಗೆಯಜಾಜಿ ಪೃಥ್ವಿಕೆಯುಕ್ತು" (ಮಂಗರಾ. ೪೧–೩೫); ಬಿಳಿಯಕ್ಕಿಯುದ್ದಿನ ಸಣ್ಣ ಸಂಪಳೆಯೊಳಗೆ . . . ಜೀರಿಗೆಯಕ್ಕಿ (ಸೂಪಶಾ. ೧–೭೫): ಒಂದು ದಿನ ಅವನ ಅಂಗಡಿಗೆ ಜೀರಿಗೆ ಕೊಳ್ಳುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಒಂದು ಗಿರಾಕಿ ಬರಲು (ಮುಂಬಯಿ. ೪–೭೨). 'ಜೀರಿಗೆಯೊಕ್ಕಲ್' ಪರಾ.

ಜೀರಿಗೆಸಂಭಾರದ ಭತ್ತ = ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಣ್ಣನೆಲ್ಲು,–ಭತ್ತ: "ಅಣುಃ–ವ್ರೀಹಿಭೇದಃ ಕಿರುಭತ್ತ. ಸಣ್ಣಭತ್ತ. ಜೀರಿಗೆಸಂಭಾರದ ಭತ್ತ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೨೪೦). [< ಸಂ. ಜೀರಿಕಾ]

ಜೀರಿಗೆಬೆಲ್ಲ (ನಾ). (ಮದುವೆಯಲ್ಲಿ ವಧೂವರರು ಪರಸ್ಪರ ತಲೆಯ ಮೇಲೆ ಹಾಕುವ) ಜೀರಿಗೆ ಮತ್ತು ಬೆಲ್ಲ: ಸಸಿಸಂಬಂಧಮುದು ಜೀರಿಗೆಬೆಲ್ಲದ ಪರಿಯಿಂ ಮುಳಿದಿಟ್ಟ ಭಸಿತಂ (ಗಿರಿಕ. ೯–೧೨೦); ಮದುವಣಗನಂ ಕಂಡು ನಿಷ್ಕನೇಮಂಗಳ ಜೀರಿಗೆಬೆಲ್ಲಂಗಳಂ ತಳಿದು (ಬಸರ. ೪–೦೦೩). [ಜೀರಿಗೆ + ಬೆಲ್ಲ]

ಜೀರಿಗೆಮಾವು(ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮಾವಿನ ಮರ ಮತ್ತು ಜೀರಿಗೆಯ ವಾಸನೆಯುಳ್ಳ ಅದರ ಹಣ್ಣು: "ಸಹಕಾರಃ–ಅತಿಸೌರಭಃ ಕೇವಲ ಪರಿಮಳವುಳ್ಳ ಮಾವಿನ ಗಿಡ ಕಸ್ತೂರಿ ಮಾವು. ಜೀರಿಗೆಮಾವು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೦೫). [ಜೀರಿಗೆ + ಮಾವು]

ಜೀರಿಗೆಯೊಕ್ಕಲ್ (ನಾ). = ಜೀರಗೆಯೊಕ್ಕಲ್: ಭೀಮಭೀಮಗದಾದಂಡ ವಿಘಾತದಿಂ ಕುರುಸ್ಸವಾನೀಕಂ ಪಡಲ್ವಟ್ಟು ಜೀರಿಗೆಯೊಕ್ಕಲ್ಗೆಣೆಯಾಗಿ [ಪಾಠಾಂ. ಜೀರಿಗೆಯೊಳ್ಕಾಲೆಣೆಯಾಗಿ]ಬಿದ್ದ ಭಟರಿಂ (ಗದಾಯುದ್ಧ. ೩–೨).

[ಜೀರಿಗೆ + ಒಕ್ಕಲ್$_1$]

ಜೀರಿಗೆರಾಜಾನ್ನ (ನಾ). ಸುವಾಸನೆಯುಳ್ಳ, ಜೀರಿಗೆಯ ಕಾಳಿನಂತೆ ತುಂಬ ಚಿಕ್ಕದಾದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಭತ್ತ: ಜೀರಿಗೆರಾಜಾನ್ನವು ಪುರುತರ ಸೊಗಸು ರಾಜಾನ್ನ ಪರಿಶೋಭಿಸುವ ವರಶಾಲಿಯ ಗದ್ದೆ ಯಿಹುವು (ಕಂಸವಿ. ೫–೬೮). [ಜೀರಿಗೆ + ರಾಜಾನ್ನ]

ಜೀರಿಗೆಸಣ್ಣಕ್ಕಿ (ನಾ). = ಜೀರಿಗೆರಾಜಾನ್ನ: (೬). [ಜೀರಿಗೆ + ಸಣ್ಣಕ್ಕಿ]

ಜೀರಿಗೆಸಾಲೆ (ನಾ). = ಜೀರಿಗೆರಾಜಾನ್ನ: ಬಟ್ಟೆ ಇಲ್ಲದವಗೆ ಪಟ್ಟೆ, ಊಟಕ್ಕಿಲ್ಲದವಗೆ ಜೀರಿಗೆಸಾಲೆ (ಗಾದೆ). [ಜೀರಿಗೆ + ಸಾಲೆ$_4$]

ಜೀರು$_1$ 'ಜೀಋ' ನೋ.

ಜೀರು$_2$ 'ಜೀರ್$_2$' ನೋ.

ಜೀರು$_3$ (ಕ್ರಿ). ಗೀರು; ಪರಚು: ಬಳಿಯೊಡಕ ತಕ್ಕೊಂಡು ಕೊರಳ ಕುಚವನೆಲ್ಲವ ಜೀರಿಕೊಂಡು (ಸಾರಂಗ. ೧೩); ಕೈ ಗುದ್ದುಗಳಿಂದ ನೋಯಿಸಿ, ಉಗುರುಗಳಿಂದ ಜೀರಿ . . . ಪೋರುತಲಿದ್ದರು (ಕ್ಷವಾಭೀ. ೦೫೦). [<ಗೀರು$_1$]

ಜೀರು$_4$ (ನಾ). ೧. ನಾದಕ್ಕಾಗಿ ತಂಬೂರಿಯ ತಂತಿಗೆ ಕಟ್ಟುವ ದಾರ; ಜೀವಾಳ. ೨. [ಸಂಗೀತ] ಮಂದ್ರಸ್ವರ. [←ಪಾರ. ಜೀರ್]

ಜೀರುಂಡೆ 'ಜೀಋಂಡೆ' ನೋ.

ಜೀರುಂಟೆ 'ಜೀರ್ದುಂಬಿ' ನೋ.

ಜೀರುಗುಣಿಕೆ 'ಜೀರ್ಗುಣಿಕೆ' ನೋ.

ಜೀರುಗೂಡು (ಕ್ರಿ). ಮಂದ್ರಸ್ವರದಿಂದ ಕೂಡು, [illegible] ಬೇರಾದ ಆಧಾರ ಷಡ್ಜಕ್ಕೆ ತಂತಿಗಳು ಶ್ರುತಿಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ ನಂತರ . . . ಒಂದು ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಆ ತಂತಿ ಜೀರುಗೂಡಿ ಹೆಚ್ಚು ಧ್ವನಿ ಮಾಡುತ್ತದೆ (ಸಂಗೀದಂ. ೧೧೨). [ಜೀರು$_4$ + ಕೂಡು$_1$]

ಜೀರುಜಂಬೆ (ನಾ). = ಜೀರ್ದುಂಬಿ: "[illegible] ೧೫ ತುಂಬಿಯ ಹೆಸರುಗಳು. ತುಂಬಿಹುಳ, ದುಂಬಿ, ಕಚ್ಚುಪ ಜೀರುಜಂಬೆ, ಭೃಂಗ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೪೨). [<ಜೀರ್ದುಂಬಿ]

ಜೀರುಬುಗುರಿ (ನಾ). ಜೀರ್ ಎಂದು ಶಬ್ದಮಾಡುತ್ತಾ ತಿರುಗುವ ಬುಗುರಿ: ಮೊದಲೇ ಚನ್ನಪಟ್ಟಣದ ಬಣ್ಣದ ಬುಗುರಿಯಂತೆ ತಿರುಗುತ್ತಿದ್ದ ಭಾಗೀರಥಮ್ಮನ ಮನಸ್ಸು ಈಗ ಜೀರುಬುಗುರಿಯೇ ಆಯಿತು (ಕುರಾಯ. ೧೮). [ಜೀರು$_1$ (<ಜೀಋ) + ಬುಗುರಿ]

ಜೀರುಮುತ್ತಿಗೆ (ನಾ). ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಳ್ಳಲಾಗದಂತೆ ಸುತ್ತಲೂ ಹಾಕಿದ ಮುತ್ತಿಗೆ: ಕುಮಾರರಾಮನ ಪಕ್ಷದವರು ಜೀರುಮುತ್ತಿಗೆ ಹಾಕಿ. ನಾನಾ ಕಡೆಗಳಿಂದ ಮೇಲೇರಿ ಬರಲು ಮಾರಭೂಪಾಲನ ಸೇನೆ ತತ್ತರಿಸಿತು (ಕುಮಾಸಾಂ. ೧೦೭). [P ಇದು 'ಜೀರಾಮುತ್ತಿಗೆ' ಎಂಬುದರ ಅಪಲಿಖಿತವಿರಬಹುದು].

ಜೀರೆನ್ (ಕ್ರಿ). ಜೀರ್ ಎಂದು ಶಬ್ದಮಾಡು: ಇರುಳುಂ ಪಗಲುಂ ಜೀರೆನುತುಂ ತೆಱಪುಗುಡದೆ ಕಱಿದುವು ಮುಗಿಲ್ಗಳ್ (ಗಿರಿಕ. ೯–೪೯).

[ಜೀರ್$_3$ + ಎನ್$_1$]

ಜೀರೇಲ್ 'ಜೀಋೀಲ್' ನೋ.

ಜೀರ್ಕೊಳವಿ 'ಜೀರ್ಕೊಟವಿ' ನೋ.

ಜೀರ್ಕೊಳವೆ 'ಜೀರ್ಕೊಟವಿ' ನೋ.

ಜೀರ್ಕೊಟವಿ. ಚೀಕೊಳವೆ. ಚೀರ್ಕೊಳವಿ. ಚೀರ್ಕೊಳವೆ. ಚೀರ್ಕೊಟವೆ. ಚೀಗೊರ್ಳವೆ. ಜೀಕಳಿ. ಜೀಕುಳಿ. ಜೀಕೊಳವಿ. ಜೀಕೊಳವೆ, ಜೀರ್ಕೊಳವಿ, ಜೀರ್ಕೊಳವೆ, ಜೀರ್ಕೊಟವೆ. ಜೀಗೊರ್ಳವಿ, ಜೀಗೊರ್ಳವೆ (ನಾ). ನೀರು, ಓಕುಳಿ ಮುಂತಾದುವನ್ನು ಎರಚುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಬಳಸುವ ನಳಿಕೆ ಅಥವಾ ಕೊಳವೆ; ಪೀಚುಗೊಳವೆ; ಪಿಚಕಾರಿ: "ಜಳಯಂತ್ರಮದು ಜೀರ್ಕೊಟವಿ" (ಸಂಜೀವ. ೨); ನಾನಾ ಪ್ರಕಾರದ ಯಂತ್ರಂಗಳಿಂದಂ ಜೀರ್ಕೊಟವಿಗಳಿಂದಂ ತಳಿಯುತ್ತಂ ನೀರ್ಗಳಂ ಸೂಸುತ್ತಂ (ಪದ್ಮರಾ. ೦೩೭–೬): ಪಜ್ರಾಯುಧಂ ಜೀರ್ಕೊಟವಿಯಿನಮೃತಸ್ಯಂದಿ ಸಂಧಾನಿಯಪ್ಪಂಬುವನಾಗಳ್ ಪೂಗದೊತ್ತುತ್ತ (ಶಾಂತಿಪು. ೮–೩೦); ಜೀರ್ಕೊಟವಿಗಳಿಂ ಕುಳಿರ್ವ ಮಳಯಜದ ರಸಮಂ ಸಿಂಪಿಸುವೀ ಸಾಲಭಂಜಿಕೆಗಳ್ (ಲೀಲಾವ. ೧೧–೫೫ ವ); ಜೀರ್ಕೊಟವಿಗಳಿಂದಮುಚ್ಚಳಿಪ ನೆತ್ತರ ಕುಂಕುಮವಾರಿಯಿಂ ದಿಶಾಲಳನೆಯರೊತ್ತಿ ಸಿಂಪಿಸುತೆ ಸಿಂಪಿಣಿಯಾಡೆ(ಜಗವಿ. ೧೭–೮೮). **ಚೀಕೊಳವೆ**: ಆ ಮಹೋತ್ಸವದಲ್ಲಿ ಕುಂಕುಮದ ಹುವ್ವಿನಿಂದ ವಸಂತವಂ ಮಾಡಿಸಿ ಚೀಕೊಳವೆಯಿಂದ ನೋಕುಳಿಯಾಡಿ (ಕ್ಷವಾಆ. ೯೫). **ಚೀರ್ಕೊಳವಿ**: ರನ್ನದಂಡೆಗಳುಮಂ ಚೀರ್ಕೊಳವಿಗಳುಮನವಗ್ರಿತ್ತು (ಪದ್ಮರಾ. ೮–೪೪). **ಚೀರ್ಕೊಳವೆ**: ಅಳವಡಲುದ್ಯತೋರ್ವಿಪತಿದೊತ್ತಿದೊಡೊಯ್ಯನೆ ಪೊಚ್ಚಪೊಸ ಚೀರ್ಕೊಳವೆಯನುಣ್ಮೆ ಪೊಣ್ಮೆ (ಉದ್ಧಟ. ೯–೦೧೮). **ಚೀರ್ಕೊಟವೆ**: ನರಪತಿ ಕೊಂಡು ಚೀರ್ಕೊಟವೆಯಂ ಬಿಡದೊಯ್ಯನೆ ಕೂರ್ಮೆಯಿಂ ಮನೋಹರಿಯರ ಮೇಲೆ ಚಿಮ್ಮೆ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೦೯–೦೫). **ಚೀಗೊರ್ಳವೆ**: ವಿಷದ ಚೀಗೊರ್ಳವೆ ಮುಗಿಲರಾಸಿಯುಕ್ಕಿನ ಮುಸದಲಗಿನ

ಸಾಱ ಸಬಳ . . . ಕಣ್ಗೆಸೆದುವು ತನೆಯು ಸಂದಿನಲಿ (ಕಂನವಿ. ೬-೨೨). ಜೇಕಳಿ: ತರುಣ ಪ್ರಿಯದಾಸಿಯರು ಬಾಯಿಜೀಗರ ಜೇಕಳಿಗಳಲಿ ವರಕೇಸರದ ದ್ರುವವನು ತುಂಬಿ (ರಘುವಂ. ೧೯೪) ; ರಸದೋಕುಳಿ! ಹೊಡೆ ಜೇಕಳಿ! (ಕ್ರಾಂಚಧ್ವ. ೦೧-೧೦) ; ಜೇಕಳಿಯೊಳಗೆ ನೀರು ತುಂಬಿ . . . ಬೆಣೆಯನ್ನು ಬೇಕಾದಷ್ಟು ಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ ಒತ್ತಿದರು (ಮುಂಬಯಿ. ೫-೫೮). ಜೇಕುಳಿ: ಶರದಲಿ ಬುಟ್ಟಿದನು ಜೇಕುಳಿಯು [ಪಾಠಾಂ. ಬೆಮ್ಮಡಿಯು ಜಗುಳಿಯುನು, ಜೇಕೊರ್ಳವೆ] ಬಿಟ್ಟನು ನೆತ್ತರನು ನೆಲಕೆ (ಕುಮಾ.ಕ. ೩-೩೦); ರಾಜರಾಣಿಯರ ಮೇಲೆ ಕೂಡ ಕೆಂಪು, ಕೇಸರಿ ಬಣ್ಣಗಳನ್ನು ಜೇಕುಳಿಗಳಿಂದ ಎರಚುವರು (ಕರ್ನಾಜ. ೮೨). ಜೇಕೊಳವಿ: ಶಾಕಿನಿಯರೋಕುಳಿಯ ಧಾರೆಯ ಜೇಕೊಳವಿ [ಪಾಠಾಂ. ಚೀಕೊಳುವೆ, ಜೇಕೊಳವೆ]ಯೋ (ಕುಮಾ.ದ್ರೋ. ೬-೪೪). ಜೇಕೊಳವೆ: ಮೇಲಿನ 'ಕುಮಾ.ದ್ರೋ.' ಪ್ರಯೋಗದ ಪಾಠಾಂತರವನ್ನು ನೋಡಿ. ಜೇಕೊರ್ಳವಿ: ಭಸಿತದ ಧಾರೆ ಪೊಱವಡೆ ಜೇಕೊರ್ಳವಿ[ಪಾಠಾಂ. ವೆ]ಯಲ್ಲಿ ಚಿಮ್ಮಿದಂತಾಯ್ತು (ಬಸಪು. ೪೪-೦೫) ; ಹೆಗಲ ಪಕ್ಕಲೆಗಳಲಿ ಕವಿದುದು ವಿಗಡ ಪೂತನಿವೃಂದ ಜೇಕೊರ್ಳವಿಗಳ ಕೈಱಾಟಳದೊಳ್ಕಿದಿತು ಶಾಕಿನೀ ನಿಕರ (ಕುಮಾ.ಭೀ. ೫-೩೦). ಜೇಕೊರ್ಳವೆ: ಕಾಸಾರದಂಬುಗಳನೆಸೆವ ಜೇಕೊರ್ಳವೆ [ಪಾಠಾಂ. ವಿ]ಗಳ . . ಅಳವಡಿಸಿ (ಜೈಮಿಥಾ. ೩೦-೭). ಜೇಕೊರ್ಟವೆ: "ಜೇಕೊರ್ಟವೆ ಜೀವನಯಂತ್ರದ ನಾಮಧೇಯದೊಳ್" (ಕರ್ನಾನಿ. ೮೩); ಬರೆ ತೆಗೆದೊತ್ತಿ ಜೇಕೊರ್ಟವೆಯಿಂ ಪ್ರಿಯನೊತ್ತಿದ ವಾರಿಧಾರೆ (ಲೀಲಾವ. ೦೩-೧೪೬) ; ಪರಿದೊಳಪೊಯ್ದು ಜೇಕೊರ್ಟವೆಯಿಂ ತೆಗೆದತ್ತಿದ ಕೆಯ್ಯೊಳೊರ್ವ ರೊರ್ವರನಿರದೊತ್ತಿ (ಅನುಪು. ೭-೨೮) ; ಜೊತ್ತಿನೊಳೊತ್ತಿ ಜೇಕೊರ್ಟವೆಯಂ ಪಿಡಿದು (ದಶಕು. ೧೦-೭೮). ಜೇಗೊರ್ಳವಿ: ಪೊನ್ನ ಜೇಗೊರ್ಳವಿಗಳ ಮುಖದಿಂದೆ . . . ಸೂಸಿದರ್ (ಶೀಷರಾ. ೨೪-೪೫). ಜೇಗೊರ್ಳವೆ: ಮಾಣಿಕ್ಯದಂಡೆಯ ಪೊನ್ನ ಜೇಗೊರ್ಳವೆಯನೇಣಾಕ್ಷಿಯರು ಪಿಡಿದೊಲವಿಂ (ಶಾಂತೀಶ. ೭-೦೦೦). [ಜೇರ್$_2$ + ಕೊಟವಿ]

ಜೇಕೊರ್ಟವೆ 'ಜೇಕೊರ್ಟವಿ' ನೋ.

ಜೇಕೊರ್ೀವಿ (ನಾ). = ಜೇಕೊರ್ಟವಿ : ಕಾರಿದತ್ತೆರ್ದೆಗೆ ಚುರ್ಚಿದ ಸರಳ್ ನೆತ್ತರಂ ಜೇಕೊರ್ೀವಿಯಂತೆ ಪೋಲ್ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೦-೧೦).

[ಜೇರ್$_2$ + ಕೋವಿ$_1$]

ಜೇಗರ್ರೆ (ಕ್ರಿ). ಜೇರ್ ಎಂದು ಶಬ್ದಮಾಡಂ ; ಚೀತ್ಕರಿಸು : ಅರರೀ ಪುಟಮೊರಡುಂ ಜೇಗರ್ರೆದುಮರಲ್ದಂದಮೊಂತುಟಾಯ್ತು (ಆದಿಪು.೦೩-೩೭): ಪೊಱಗಣಂಗೆ ಜಯಾಂಗನೆ ಪಲ್ಮೊಱೆದಪಳೆನೆ ಪರಿದುವು ಜೇಗರ್ರೆವುತ್ತುಂ ಚತುರಶೀತಿ ಲಕ್ಷ ರಥಂಗಳ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೦-೦೨೯) : ಜೇಗರ್ರೆಯೆ ತೆಗೆದು ಬಿಲ್ಲಂ ಭೋಗರ್ರೆದು ವರೂಥಿಯೂಥವಿಸಲ್ (ಜಗವಿ. ೭-೬೩).

[ಜೇರ್$_3$ + ಕರೆ$_1$]

ಜೇಗುರ್ಣಿಕೆ, ಜೇರುಂಗುಣಿಕೆ (ನಾ). ಎಳೆದೆಳೆದಂತೆ ಪಂತ್ರೂ ಬಿಗಿದು ಕೊಳ್ಳುವ ಒಂದು ವಿಧವಾದ ಗಂಟು : ತನ್ನ ರೂಪೇ ತನಗೆ ಕೊರಳ ಜೇಗುರ್ಣಿಕೆಯಾಗಬಹುದೆಂಬ ವಾಸನೆ ಅವನಿಗೆ ಮನದಟ್ಟಾಗುತ್ತದೆ (ನಂಜುಂಡ. ೫೯). ಜೇರುಗುಣಿಕೆ: ಆ ಕ್ರೂರ ಅವರನ್ನು ಕತ್ತಿಗೆ ಜೇರುಗುಣಿಕೆ ಹಾಕಿ ಎಳೆದುಕೊಂಡು ಹೊರಟುಹೋಗಿದ್ದ (ಸುಱವಿ. ೭).

[ಜೇರ್$_2$ + ಕುಣಿಕೆ$_2$ (<ಕುಳಿಕೆ$_1$)]

ೇಗೊರ್ಳವಿ 'ಜೇಕೊರ್ಟವಿ' ನೋ.

'ಜೇಕೊರ್ಟವಿ' ನೋ.

ಜೇರ್ಣ (ಗುಂ). ೧. ಪಯಪ್ಪಾದ ; ಹಳತಾದ ; ಪುರಾತನ : "ಜೇರ್ಣಂ, ಜರತ್, ಪುರಾಣಂ, ಪ್ರತ್ನಂ, ಪ್ರತನಂ, ಪುರಾತನಂ – ಈ ೬ ಪ(ಹ)ಳದು" (ಶಬ್ದಾಯು. ೦೦೮-೨೭) ; ಜೇರ್ಣವಸನವು ಸರಿಯಲಿ (ಕಲ್ಯೋಲ. ೧೦-೧೨). ೨. ಕಂಗ್ಗಿದ ; ಕಂಸಿದ : ಜೇರ್ಣವಾದ, ಶೀರ್ಣವಾದ ದೇಹವನ್ನು ದೇಹಸ್ಥನಾದ ಆತ್ಮನು ತ್ಯಜಿಸಿ ನವದೇಹಧಾರಿಯಾಗಿ ಹುಟ್ಟುತ್ತಾನೆ (ಭಾರದ. ೧೧೪). ೩. ಜರ್ಜರಿತವಾದ; ಶಿಥಿಲವಾದ; ಜರಿಜರಿಯಾದ; ಹಾಳಾದ : ಪರೇತವನಭೂಮಿಯೊಳ್ ಜೇರ್ಣ ಶೀರ್ಣ ಚೀರಂಗಳಿಂದಂ ಪುದಿದಿರಿಸಿ (ಆದಿಪು. ೩-೩೪ ಪ). ೪. ಕೊಳೆತ ; ಬಾಡಿದ ; ಕ್ಷಯಿಸಿದ. ೫. ಅರಗಿದ ; ಪಚನಗೊಂಡ. (ನಾ). ೬. ಮುದಿತನ ; ಮುಪ್ಪು : ಇಳಿಪ್ರಾಯ; ಇಳಿವಯಸ್ಸು. ೭. ಮುದುಕ ; ವೃದ್ಧನಾದವನಂ : ವೃದ್ಧಂ ಸ್ಥವಿರಂ . . . ಜೇರ್ಣಂ ಜರಾರ್ದಿತಂ ದಶಮಿಾಸ್ಥಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೫೬-೨೭). ೮. ಕರಗಿ ಹೋಗುವಿಕೆ ; ಇಲ್ಲವಾಗುವಿಕೆ ; ನಾಶ : ಇದ್ದ ನೆಲನೊಳಕೊಳ್ಳದೇ ಜೇರ್ಣವಾಗೆನೇ (ತಿರುರ. ದೇ. ೨೧-೪). ೯. ಪಚನ ವಾಗುವಿಕೆ. [ಸಂ.]

ಜೇರ್ಣಕಾರಿ (ನಾ). ಪಚನಗೊಳಿಸಲು ಸಹಾಯಕಾರಿಯಾದುದಂ : ಅಟ್ಟ ಆಹಾರ ರುಚಿಕರವಾಗಿರುವುದು ಮಾತ್ರವಲ್ಲದೆ ಜೇರ್ಣಕಾರಿಯೂ ಆಗಿದೆ (ಅಡುಸಾ. ೮೮). [ಸಂ. ಜೇರ್ಣಕಾರಿನ್]

ಜೇರ್ಣಕೋಶ (ನಾ). ತಿಂದ ಆಹಾರವು ಪಚನಗೊಳ್ಳುವಂತೆ ಮಾಡುವ ದೇಹಭಾಗ : ಸಿಕ್ಕಹಾಗೆ ತಿನ್ನಬಾರದು ; ತಿಂದರೆ ನಿಶ್ಚಯವಾಗಿ ಜೇರ್ಣ ಕೋಶದ ಪಾಚಕಶಕ್ತಿಯು ಕಡಿಮೆಯಾಗುವುದು (ಮುಂಬಯಿ. ೪-೨೫).

[ಜೇರ್ಣ + ಕೋಶ]

ಜೇರ್ಣಚ್ಛದ (ನಾ). ಹಳೆಯದಾದ ಎಲೆ ; ಹಣ್ಣೆಲೆ : ಜೇರ್ಣಚ್ಛದಂಗಳ್ ಮೇಳಂಗೊಂಡೊಪ್ಪೆ ಶಾಖಾಗ್ರದೊಳ್ (ರಾಜಶೇ. ೯-೨೯). [ಜೇರ್ಣ+ಛದ]

ಜೇರ್ಣಜ್ವರ (ನಾ). ಬಹಳ ಕಾಲದಿಂದ ಇರುವ ಜ್ವರ; ಹಳೆಯಂ ಜ್ವರ: ಎಲಚಿಸೊಪ್ಪಿನ ಕಷಾಯುವಂ ಮಾಡಿ ಸೇವಿಸೆ ಜೇರ್ಣಜ್ವರಂ ಪರಿಹಾರ ಮಕ್ಕುಂ (ಸಕವೈ. ೧೦೪). [ಜೇರ್ಣ + ಜ್ವರ]

ಜೇರ್ಣತನ (ನಾ). ೧. ಮುದಿಯಾಗಿರುವಿಕೆ ; ಪಯಪ್ಪು : (ಕ). ೨. ಕ್ಷೀಣತೆ ; ಶಿಥಿಲತೆ : "ಜ್ಯಾನಿ – ಜೇರ್ಣತನ" (ಗಂಗಾಮ. ೦೪೩).

[ಜೇರ್ಣ + – ತನ]

ಜೇರ್ಣರಸ (ನಾ). ಆಹಾರವನ್ನು ಅರಗಿಸುವ ರಸ ; ಪಾಚಕ ರಸ : ನೀರು ದ್ರಾವಕ, ಆಮ್ಲ, ಕ್ಷಾರ, ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಜೇರ್ಣರಸ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಗೆ ನಾಟುವುದಿಲ್ಲ (ಕೀಟಜ. ೫). [ಜೇರ್ಣ + ರಸ]

ಜೇರ್ಣಾಂಗ (ನಾ). ಆಹಾರವು ಅರಗಲು ನೆರವಾಗುವ ಅಂಗ ; ಪಚನಾಂಗ : ಬಾಯಿ, ಜಠರ, ಕರುಳು ಮೊದಲಾದ ಜೇರ್ಣಾಂಗಗಳು ಪ್ರಾಣಿಗಳಲ್ಲಿರುತ್ತವೆ (ಪ್ರಾಣಿಶಾ. ೬) ; ಪದೇಪದೇ ಮಕ್ಕಳು ವಾಂತಿ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರೆ ಅವುಗಳ ಜೇರ್ಣಾಂಗಗಳು ಸರಿಯಾಗಿ ಕೆಲಸ ಮಾಡುತ್ತಿಲ್ಲ ವೆಂದು ವ್ಯಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ (ಗೃಹವಿ. ೧೪೪). [ಜೇರ್ಣ + ಅಂಗ$_2$]

ಜೇರ್ಣಾವಸ್ಥೆ (ನಾ). ಹಳೆಯದಾದ ಸ್ಥಿತಿ ; ಶಿಥಿಲತ್ವ : ಹಾಳುಸುರಿ ಯುತ್ತಿದ್ದ ಮನೆಯ ಜೇರ್ಣಾವಸ್ಥೆ, ಮೊಟ್ಟಮೊದಲು ಅವನ ಕಣ್ಣಿಗೆ ಬಿತ್ತು (ಪುನರು. ೨೭೨). [ಜೇರ್ಣ + ಅವಸ್ಥೆ]

ಜೇರ್ಣೆ (ನಾ). ೧. ಮುದಿತನ ; ಮುಪ್ಪು. ೨. ಇಳಿದಂ ಹೋಗುವಿಕೆ ; ಜರ್ಜರಿತವಾಗುವಿಕೆ ; ಶಿಥಿಲಗೊಳ್ಳುವಿಕೆ ; ನಾಶ : ಕ್ಷಯಂ. ೩. ಜೇರ್ಣವಾಗುವಿಕೆ ; ಪಚನವಾಗುವಿಕೆ ; ಅರಗುವಿಕೆ. [ಸಂ.]

ಜೇರ್ಣಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಕೊಳೆ; ಹಾಳಾಗು: "ಕೊಟೆತುದು=ಜೇರ್ಣಿಸಿದುದು; ಮಲಮೋಱಿದುದು ; ಮನಮಿಕ್ಕಿದುದು" (ಶಮದ. ಪರಿ. ೦). ೨. ಅರಗು; ಪಚನವಾಗು. ೩. ಅರಗಿಸು; ಪಚನಗೊಳಿಸು: ಅನಲಯೋಗದೊಳನ್ನ ವನು ಜೇರ್ಣಸುತ ಮೇಲಲ್ಲಿಂದ ತನುವಂ ದಿನದಿ ಚೇಷ್ಟಿಸಿ ಧರಿಸಿಹುದ ಕೇಳ್ ಪ್ರಾಣಧರ್ಮವದು (ಗಗತಾ. ೯-೬೫) ; ದೇಹವು ಆಹಾರವನ್ನೆಲ್ಲ ಜೇರ್ಣಸುವುದಿಲ್ಲ (ಗೃಹವಿ. ೮).

ಜೀರ್ಣಸಿಕೊಳ್ಳು=೧. ಅರಗಿಸಿಕೊಳ್ಳು: ಕಂದ ಆಹಾರ ರುಚಿಯಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಅದನ್ನು ಜೀರ್ಣಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು ಸುಲಭವಲ್ಲ (ಅಡುಸೌ. ೮೯): ಕೆಲವು ಕೀಟಗಳು, ಸಸ್ತನಿಗಳು ಜೀರ್ಣಸಿಕೊಳ್ಳದಂತಹ ಮರದ ಪುಡಿ, ಉಣ್ಣೆ, ರೇಶ್ಮೆ, ಗರಿಗಳನ್ನು ತಿಂದು ಬೆಳೆಯುತ್ತವೆ (ಕೀಟಬ. ೨೫). ೨. ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಅರ್ಥಮಾಡಿಕೊಳ್ಳು: ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳು: ವಲ್ಲಭಾಚಾರ್ಯ . . . ಸಮಕಾಲೀನ ವೇದಾಂತವಿದ್ಯೆಯನ್ನೆಲ್ಲಾ ಜೀರ್ಣಸಿಕೊಂಡನು (ಭಾರದ. ೨೮೮); ಅಭಿನಯದ ಮೂಲದ ಬುಡವನ್ನೇ ಜೀರ್ಣಸಿಕೊಂಡಿರುವ ರಾಯರಂತಹ ಮಹಾವ್ಯಕ್ತಿ (ರಾಯಕ. ೬೫).

[ಜೀರ್ಣ + – ಇಸು$_3$]

ಜೀರ್ಣೀಕರಿಸು (ಕ್ರಿ). ಅರಗುವಂತೆ ಮಾಡು; ಪಚನಗೊಳಿಸು: ಆತ್ಮನು ಅನುಭವಿಸಿದಂಥ ಅನ್ನಪಾನಾದಿಗಳನ್ನು ಜೀರ್ಣೀಕರಿಸಿ ಒಡಲ ಕಾಪಿಸುವಂತಹ ದೀಪನತಾಪವೇ ಉದರಾಗ್ನಿಯು (ವಚಶಾ. II, ೧೦೦).

[ಜೀರ್ಣೀಕರಣ$_0$ + – ಇಸು$_3$]

ಜೀರ್ಣೋದ್ಧಾರ (ನಾ). ಹಳತಾಗಿ ಶಿಥಿಲವಾದುದನ್ನು ಊರ್ಜಿತಗೊಳಿಸುವುದು; ಹಳೆಯದನ್ನು ಸರಿಪಡಿಸುವುದು; ದುರಸ್ತುಗೊಳಿಸುವುದು: ಹನ್ನೆರಡು ಮತ್ತರು ಕೆಯ್ಯ ಜೀರ್ಣ್ನೋದ್ಧಾರಕ್ಕಂ ಪಡಿಸಲಿಕೆಗೆ × × × ಸಲಿಸುತ್ತಮಿರ್ಪ್ಪರು (ಸೌಇಇ. XX, ೩೨-೪೦: 1045); ಪಲವುಂ ಜೀರ್ಣ್ನೋದ್ಧಾರಮನೊಲವಿಂ ಮಾಡಿಸಿದ ಬಿಟ್ಟದೇವಂ ಕೃತಾರ್ಥಂ (ಮ್ಯಆರಿ. ೦೯೩೭, ೨೮-೪೮; 1148); ಆ ಪುರಾತನ ದೇವಸ್ಥಾನದ ಜೀರ್ಣೋದ್ಧಾರವಾಗುತ್ತಿದೆ (ರೂಢಿ). [ಜೀರ್ಣ + ಉದ್ಧಾರ]

ಜೀರ್ದನಿ (ನಾ). ಜೀರ್ ಎಂಬ ಧ್ವನಿ; ಕೀಚು ಸ್ವರ: ಆ ಜೀರ್ದನಿಯಲ್ಲಿ ಏನೊ ಒಂದು ದುಶ್ಶಕುನದ ಕರೆಕರೆ ಅಡಗಿದ್ದು (ಮಲೆಮ. ೪೩೫).

[ಜೀರ್$_3$ + ದನಿ$_2$]

ಜೀರ್ದುಂಬಿ, ಜಿರುಂದುಂಬಿ, ಜೀರುಂಬೆ (ನಾ). ಜೀರ್ ಎಂದು ಶಬ್ದಮಾಡುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ದುಂಬಿ: ಜೀರ್ದುಂಬಿಗಳ್ ಚೀರಿಡಲ್ ತೊಡಗಿದುವು (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೦೨೯-೦೦೫). ಜಿರುದುಂಬಿ: ನಡುನಡುವೆ ಚಿಟ್ಟೆ, ಜಿರುದುಂಬಿ . . . ರೆಕ್ಕೆಬಡಿದು ಹಿಡಿದಾಟವಾಡುತ್ತಿರುವುವು (ದಾಂಕೃ. II, ೦೦೬೩). ಜೀರುಂಬೆ: ದೂರದ ಪೊದರುಗಳಿಂದ ಜೀರುಂಬೆಗಳು ಜೀರೆನುತ್ತ ಮಲೆನಾಡಿನ ಕಾರ್ಗಾಲದ ವೈಭವವನ್ನು ಹಾಡಿ ಹೊಗಳಿ ಹಾಡುತ್ತಿದ್ದವು (ಕುಂಬಿಕೊ. ೪೯). [ಜೀರ್$_3$ + ತುಂಬಿ$_1$]

ಜೀಲಿ (ನಾ). ಮೋಸ; ವಂಚನೆ: ನಿಮ್ಮಲ್ಲಿದ್ದರೆ ಎಲ್ಲಿ ಹೋಗ್ತದೆ. ನೀವು ಜೀಲಿಮಾಡುವವರಲ್ಲವೆಂದು ನಮಗೆ ಗೊತ್ತಿಲ್ಲವೆ? (ಮುಗಮೂ. ೭೧). [?]

ಜೀಲಿಗ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಪಕ್ಷಿ: ಬೆಳವ ಪಾರಿವಗೊಳಲು ಜೀಲಿಗ ಗವುಜು ಗನ್ನಡಿಗಾ (ಅನಂಶಾ. ೩-೩-೦೭). [?]

ಜೀಲ್ಕೈತ 'ಚೀಲ್ಕೈತ' ನೋ.

ಜೀವ (ಗು). ೧. ಪ್ರಾಣವುಳ್ಳ; ಬದುಕಿರುವ. (ನಾ). ೨. ಪ್ರಾಣವುಳ್ಳುದು; ಪ್ರಾಣಿ; ಜಂತು. ೩. ಎಲ್ಲ ಪ್ರಾಣಿಗಳಲ್ಲೂ ಇರುವ ಚಿದ್ವಸ್ತು; ಜೀವಾತ್ಮ: "ಅಸ್ರವಃ, ಜೀವಿತಂ, ಪ್ರಾಣಾಃ, ಜೀವಃ, ಜೀವಾ – ಈ ೫ ಪ್ರಾಣದ ಪೆಸರ್" (ಹಲಾಯು. ೨೨-೧೩೪); ಜೀವಾಜೀವ ಪುಣ್ಯಪಾಪಾಸ್ರವ ಸಂವರ ನಿರ್ಜರ ಬಂಧಮೋಕ್ಷಮೆಂದಿಂತು ನವಪದಾರ್ಥಂಗಳುಂ (ಪಂಪರಾ. ೬-೧೮); ಕಾಯ ತಾನುಂಬಡೆ ಕಾಯ ಮಣ್ಣು ಜೀವ ತಾನುಂಬಡೆ ಜೀವ ಬಯಲು (ಬಸವ. ೮೬೨); ಜೀವನಾರೆಂದೆನಲು ಹಮ್ಮಿನ ಭಾವವುಳ್ಳವನು (ಅಮೃತ. ೩-೨೧); ನಿನ್ನ ಶರೀರಮೆನಿಸಿರ್ಪ ತತ್ತ್ವಂಗಳ್ ಜೀವನೆಂದುಂ ಪ್ರಕೃತಿಯೆಂದು ಎರಡಾಗಿರ್ಕುಂ (ಚಿಕಬಿ. ೧೨); ಜೀವನೆಂದರೆ ಜ್ಞಾನದರ್ಶನಸ್ವರೂಪಿಯಾದ ಚೈತನ್ಯವಸ್ತು. ಜೀವನು ನಿತ್ಯ (ಹಿಂದಸಾ. ೮೩). ೪. ಜೀವನ; ಬದುಕು; ಬಾಳು: ಜೀಯ ಜೀವವ ಹೊರೆಯಲಜ್‌ಯಿವು ವೈರಿ ದಶಕಂಧರನುಪದ್ರದಲಿ (ತೊರರಾ. ೧-೮-೭೮). ೫. ದೇವತೆಗಳ ಗುರು; ಬೃಹಸ್ಪತಿ: "ಆಂಗಿರಸನಮರಗುರು ವಾಕ್ಪತಿ ಗುರು ಬೃಹಸ್ಪತಿ ಧಿಷಣನೆನಲು ಜೀವಂ" (ಮಂಗರಾ. ೧೦-೬); ಬಹುವಕ್ತ್ರಂ ಪದ್ಮಗರ್ಭ್ಭಂ ದನುಜಗುರು ಗುರುದ್ವೇಷಿ ಜೀವಂ ಸುರಾಧೀಶ ಏಕಾತ್ಮಂ ಸುಪ್ರವೃದ್ಧೋದ್ಧವನೆನಿಪವನುಂ ತಾನಕಾರ್ಯ್ಯ ಪ್ರಯುಕ್ತಂ . . . ಎನೆ ನೆಗಳ್ದಂ (ಎಕ. VIII, ಸೊರಬ. ೧೪೦-೫೭: 1198). ೬. ಸೊಲ್ಲು; ಮಾತು; ನುಡಿ. ೭. ನೀರು; ಉದಕ. ೮. ಕುದುರೆ; ತುರಗ. ೯. ಹೆದೆ; ಬಿಲ್ಲಿನ ದಾರ. ೧೦. ಜೀವನೋಪಾಯ,–ವೃತ್ತಿ; ಜೀವಿಕೆ: ವಾಗ್ಬೃಹಸ್ಪತಿ ಮೌರ್ವ್ಯಂಭಸ ವಾಜಿ ಜಂತುನಿಕರಂಗಳ್ಗಿಂತು ಜೀವಾಹ್ವಯಂ" (ನಾನಾರ. ೭೪): "ಬಿಲ್ಲ ನಾರಿಯೊಳು ಸುರಗುರುವಿನೊಳು ತುರಗದೊಳಗೆಲ್ಲ ಜೀವವೆನಿಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೧೫೦-೫೩). ೧೧. [ಜ್ಯೋತಿ] ಗ್ರಹಗಳಲ್ಲೊಂದು; ಗುರುಗ್ರಹ; ಜೀವಂ ಬಲವಂತನಾಗೆ ತದ್ಬಾಲನಕ್ಕಟೆಂತುಂ ಬಾಬು (ಜಾತತಿ. ೬-೪೭); ಇನನಿರ್ದ ರಾಶಿಗಂತೇಟನೆಯೆಡೆಯೊಳ್ ಜೀವನಿರ್ದು (ಅಟ್ಯಮ. ೮-೧೦೪). ೧೨. (ಆಲು). ಬಹಳ ಆಸೆ,–ಇಷ್ಟ: ಅವನಿಗೆ ಕಿರಿಯ ಮಗನೆಂದರೆ ಜೀವ (ರೂಢಿ).

ಜೀವಕ್ಕೆ ಜೀರಿಗೆಯುರೆ=ಹಿಂಸೆಪಡಿಸು: ಬಂದು ಶಂಬರನ ಜೀವಕ್ಕೆ ಜೀರಿಗೆಯುರೆಯಬಂದನೆಂಬಂತೆಯಾಸ್ಥಾನವುಂ ಪೊಗಲು ಮುದದಿಂದ ಖಳರಾಯನೆದ್ದೇಳ್ದಂದು ವಂದಿಸುತ (ನಪಮೋ. ೧೦-೧೪). **ಜೀವದ ಸುತ್ತು ಬರು**=ಪ್ರಾಣ ಹೋಗುವಷ್ಟು ತೊಂದರೆಯೆನಿಸು; ಬಹಳ ಪೀಡೆಯೆನಿಸು: ದಿನದ ಕೆಲಸ ಬಿಟ್ಟು ಆಡುವುದೆಂದರೆ ಅವನ ಜೀವದ ಸುತ್ತು ಬರುತ್ತಿತ್ತು (ನಿರಾಭ. ೮೦). **ಜೀವದೊರಿಸೆ, ಜೀವದರಿಸೆ**=ಜೀವಸಹಿತವಾಗಿ; ಜೀವ ಬೆರಸಿ: ನಾನು ಜೀವದೊರಿಸೆ ಇದ್ದು ಏನು ಫಲ? (ವ್ಯಾಸಜಿ. ೧೦೩); ನನ್ನೂ ನನ್ನೆಂಡರನೂ ಜೀವದೊರಿಸೆ ಈರಿ ಬಿಡುತಾರೆ (ಮೂಂಗಲ್ಯ. ೬೮); ನೆರೆ ಬಲ್ಲ ಕಳ್ಳರು ಜೀವದರಿಸೆ ಬಿಡರು (ಮೋಕ್ಷದೀ. ೫೩). **ಜೀವಭಯ**=ಪ್ರಾಣ ಹೋದೀತೆಂಬ ಹೆದರಿಕೆ: ದುಷ್ಟಪ್ರಾಣಿಗಳಿಗೂ ಜೀವ ಭಯವಿರುತ್ತದೆ (ರೂಢಿ). **ಜೀವಹಿಡಿ, ಜೀವವಹಿಡಿ**=೧. ಉಸಿರು ಹಿಡಿದಿರು; ಬದುಕಿರು: (ಕ). ೨. ತಾಳ್ಮೆಯಿಂದಿರು; ಸಹನೆಯಿಂದಿರು: ಕೇಳಿದ್ದನ್ನ ಕೊಡೋವರೆಗೂ ಸ್ವಲ್ಪ ಜೀವಹಿಡಿ (ರೂಢಿ): ಇನ್ನು ಮೇಲಣ ಕಾಳಗದ ಮಾತುಗಳನಕಟಾ ಕೇಳಿ ಜೀವವ ಹಿಡಿಯಲಾಪ್ಪೆ ತಂದೆ ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರ (ಕುವ್ಯಾಕ. ೨೭-೧). **ಜೀವೋಪಳು**=ನಲ್ಲೆ; ಪ್ರಿಯೆ: ತನ್ನ ಜೀವೋಪಳ ನೋಡುವುತ್ಸವದಿಂ (ಅಂಜಚ. ೧೦-೨೭೨).

[ಸಂ.]

ಜೀವಂಗಿಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ಶಕ್ತಿಗುಂದಿಸು; ಚೈತನ್ಯಗುಂದಿಸು: ಇಂದಗಿಯುಂ ಪಂದೆಯುಂ ಕಾಡುವಂತೆ ಕಾಡಿ ರಾಮನಂ ಧೂಮಂ ಸುತ್ತಿದಂತೆ ಜೀವಂಗಿಡಿಸಿ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೭-೯೫). [ಜೀವ + ಕಿಡಿಸು (<ಕೆಡಿಸು)]

ಜೀವಂಜೀವ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಪಕ್ಷಿ; ಹೊರಸು: "ಜೀವಂಜೀವಃ . . . ಕಪೋತಃ – ಈ ೬ ಪೊರಸು" (ಹಲಾಯು. ೪೨-೧೦೦): ಚಕೋರಪಕ್ಷಿ ನಕ್ಷತ್ರ ಸಂಕುಲಲಾಜೋತ್ಕರಮುಂ ಕರಂ ತಳಿದು ಜೀವಂಜೀವ ಸುರಾವ ಮಂಗಲಗಾನಂ ಬೆರಸೆತ್ತುವಾರತಿಯ ಬೆಂಬೊಂದಟ್ಟೆಯೋ ಚಂದ್ರನೋ (ಚಕವಿ. ೬-೧೮). ೨. ಚಕೋರ. [ಸಂ.]

ಜೀವಂಜೀವಕ (ನಾ). ೧. = ಜೀವಂಜೀವ ೧: ಮಂಡೂಕ ಜೀವಂಜೀವಕ ಚಕೋರಾದಿ ಜಲಚರವಿಹಂಗ ಸಮೂಹಂಗಳಂ (ಪಂಪರಾ. ೦೩೭-೧); ರಾಜಕುಮಾರರಾರೋಗಿಸುವಮೃತಾಹಾರ ಪರೀಕ್ಷಾಯೋಗ್ಯಂಗಳೆನಿಪ್ಪ ಜೀವಂಜೀವಕ ಸಮೂಹಮುಂ (ಪಂಚತಂ. ೨೨೫-೨೮). ೨. = ಜೀವಂಜೀವ ೨: ಕಂದಳಿಕೆಯುಂ ಜೀವಂಜೀವಕ ಮಿಥುನಂಗಳಂ ಕ್ರೀಡಾಪರ್ವತಮನೇಱಿಸಲುಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೧೦೦೬). [ಸಂ.]

ಜೀವಂತ$_1$ (ಗು). ೧. ಬದುಕಿರುವ ; ಜೀವಿಸಿರುವ. 'ಜೀವಂತಸಾಕ್ಷಿ' ಪರಾ. (ನಾ). ೨. ಬದುಕಿರುವುದು ; ಜೀವಸಹಿತವಾಗಿರುವುದು : ಈ ಚಿತ್ರ ಜೀವಂತವಿದೆ (ಕಾಲೂರ. ೧, ಮುನ್ನುಡಿ); ತಮಿಳು, ಮಲೆಯಾಳದ –ಈ ಚ–ಟ ಎಂಬ ಎರಡು ಧ್ವನಿಗಳೂ ಇಂದಿಗೂ ಜೀವಂತವಾಗಿ ಇವೆ (ದ್ರಾವಿ. ೩೫೨). ೩. ಬದುಕಿರುವವನು: ನಿಂಬಿಯ ಪುತ್ರನಂ ಜೀವಂತನಾಗಲು ನೋಡಿ ಕೈಲಾಸಕ್ಕೆ ಕಳುಹಿದನು (ಬಸಪು. ೨೩-೮೮).

[ಸಂ. ಜೀವತ್]

ಜೀವಂತ$_2$ (ನಾ). ಕೆಂಪು ಹರಿವೆಸೊಪ್ಪು : ಜೀವಂತ (ಕೆಂಪು ದೇಟಿನ ಹರಿವೆ) . . ಮಧುರ (ಅಷ್ಟಾಂಗ. ೧೩೮-೯೩ ಅರ್ಥ). [ಸಂ.]

ಜೀವಂತಒಗ್ಗರಣೆ (ನಾ). ಸೌಟಿನಲ್ಲಿ ಎಣ್ಣೆಯನ್ನು ಹಾಕಿ ಕಾಸಿ ಕೊಡುವ ಒಗ್ಗರಣೆ : ಅವುಗಿಗೆ ಜೀವಂತಒಗ್ಗರಣೆಕೊಡು (ಸ್ವ್ಬ. ೫೨).

[ಜೀವಂತ$_1$ + ಒಗ್ಗರಣೆ]

ಜೀವಂತಗೊಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ಸತ್ವಶಾಲಿಯಾಗಿಸು ; ಶಕ್ತಿಯುತವಾಗಿಸು ; ಕಾಂತಿಗೊಳಿಸು : ನಾಟ್ಯಸಾಕ್ಷೀ ನಾಟಕೀಹೃದಯವು ಸತ್ವವನ್ನು ಜೀವಂತಗೊಳಿಸುವುದು (ಪ್ರಬಂಧ. ೩೦). [ಜೀವಂತ$_1$ + ಕೊಳ್$_1$ + – ಇಸು$_3$]

ಜೀವಂತತನ (ನಾ). ಜೀವದಿಂದಿರುವಿಕೆ ; ಚೈತನ್ಯದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಸ್ಥಿತಿ: ಆಸೆ ನಿರಾಸೆಗಳ ಜೀವಂತತನವನ್ನು ದಾಟಿ, ಅಪ್ರಾಪ್ಯತೆ ಮತ್ತು ಪ್ರಲೋಭನಗಳ ಅನಿರ್ವಚನೀಯವಾದ ಸಂಕಟದ ಸುಳಿಯಲ್ಲಿ ಈ ವ್ಯಕ್ತಿಗಳು ಸಿಕ್ಕು ಬಿದ್ದಿವೆ (ಹೊಸಕ್ಕ. ೨೯೪) : ಅವಳ ಚಲನವಲನದಲ್ಲಿ . . . ಜೀವಂತತನ ಜಿನುಗಿ ಮಿನುಗುತ್ತದೆ (ಇಪ್ಪ. ೪೬೦). [ಜೀವಂತ$_1$ + – ತನ]

ಜೀವಂತತೆ (ನಾ). ಚೈತನ್ಯದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಸ್ಥಿತಿ; ಜೀವಂತತನ: ಆರಾಮವಾಗಿ ಮೈಚಾಚಿ ಕುಳಿತ ಯುವತಿಯರ ಭಂಗಿ, ಒಂದು ನವೀನ ಜೀವಂತತೆಯನ್ನೇ ಪ್ರಕಟಿಸುತ್ತಿದ್ದುವು (ಪಾಶ್ಚಾ. ೦೪೪). [<ಜೀವಂತ$_1$ + – ತೆ$_3$]

ಜೀವಂತಸಾಕ್ಷಿ (ನಾ). ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ ಸಾಕ್ಷಿ : ಆ ಗಾದೆಗೆ ಅವನೇ ಜೀವಂತಸಾಕ್ಷಿಯಾಗಿದ್ದನು (ಪುನರು. ೫೬೫). [ಜೀವಂತ$_1$ + ಸಾಕ್ಷಿ]

ಜೀವಂತಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ ; ಅಮೃತಬಳ್ಳಿ : "ಅಮೃತಂ ಗುಡೂಚಿ ಜೀವಂತಿ ಸೋಮಮುಮದುರ್ವಳ್ಳಿಯುಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೪೩-೪೩). [ಸಂ. ಜೀವಂತೀ]

ಜೀವಂತಿಕೆ$_1$ (ನಾ). = ಜೀವಂತತನ : ಈ ದೇಸಿಯ ಅಡಕವು . . ಆಯಾ ಸಂದರ್ಭದ ಜೀವಂತಿಕೆಯನ್ನೂ ಧ್ವನಿಸ್ವಾರಸ್ಯವನ್ನೂ ಬೆಳಗುತ್ತದೆ (ಕವನಿ. ೩೪). [ಜೀವಂತ$_1$ + – ಇಕೆ]

ಜೀವಂತಿಕೆ$_2$ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಪರಾವಲಂಬಿ ಸಸ್ಯ ; ಬದನಿಕೆ. ೨. "ಅಮೃತಬಳ್ಳಿ" (ಶಂಡಿಕ). [ಸಂ. ಜೀವಂತಿಕಾ]

ಜೀವಂಬಡೆ (ಕ್ರಿ). ಪ್ರಾಣವನ್ನು ಕೊಡು ; ಚೈತನ್ಯವನ್ನುಂಟುಮಾಡು: ಜನಾನುರಾಗಮನರಸಂ ಪಡೆದುಮಣಂ ತಣಿಯದೆ ಕಣ್ಬಡೆದಂ ನೀತಿಗೆ ಜಸಕ್ಕೆ ಜೀವಂಬಡೆದಂ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೩-೪). [ಜೀವ + ಪಡೆ$_1$]

ಜೀವಂಬೆರಸು (ಅ). ಪ್ರಾಣದೊಡಗೂಡಿ ; ಜೀವಸಹಿತವಾಗಿ : ಗುರುಗಳ್ತಾಮೇನನೊಂದಂ ಬೆಸಸಿದರದನೇಕೊಳ್ವುದಿನ್ನೆನ್ನ ಜೀವಂಬೆರಸಾನಿಂತಿರ್ದಂ ತಾಂ ಬಯಸುವ ಬಗೆಯೆಂತು (ಶಾಂತಿಪು. ೯೮೦).

[ಜೀವ + ಬೆರಸು$_3$]

ಜೀವಂಬೊಯ್ (ಕ್ರಿ). ಪ್ರಾಣವನ್ನು ತುಂಬು ; ಶಕ್ತಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡು : ಜಂಹಾಕ್ಷಂ ಚಿರಂಜೀವಿಯ ಕಾಯಕ್ಕೆ ಜೀವಂಬೊಯ್ವಂತೆ (ಶಂಡಕಂ. ೨೩೩-೯) : ಹರಿನೀಲರತ್ನಮಂ ಕಂಡರಿಸಿದ ಕಣ್ದೆಜವಿಗೆಯ್ದು [illegible] (ಶಂರಾಮಾ. ೩-೧೫೬) : ಕಡೆದು ಜೀವಂಬೊಯ್ದ [illegible] ಪುತ್ಥಳಿಯೊ (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೨೭-೩೦).

[ಜೀವ + ಪೊಯ್$_1$]

ಜೀವಕ (ಗು). ೧. ಬದುಕಿರುವ ; ಜೀವಿಸಿರುವ. ೨. ಜೀವನವನ್ನು ನಡೆಸುವ. (ನಾ). ೩. ಸೇವಕ ; ಜೀತಗಾರ. ೪. ಹಾವಾಡಿಗ: ಗಾರುಡಿಗ. ೫. ಜೈನಸನ್ಯಾಸಿ ; ಸವಣ ; ಕ್ಷಪಣಕ : "ನಗ್ನಾಟಃ, ದಿಗ್ವಾಸಾಃ, ಕ್ಷಪಣಃ, ಶ್ರಮಣಃ, ಜೀವಕಃ, ಜೈನಃ, ಅಜೀವಃ, ಮಲಧಾರೀ, ನಿರ್ಗ್ರಂಥಃ, ಸಾಧುಃ–ಈ ೧೦ ಸವಣರ ಪೆಸರ್" (ಹಲಾಯು. ೫೭-೧೮೯). ೬. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ : ಹೊನ್ನೆಮರ : "ಪೀತಸಾಲಕಃ, ಸರ್ಜಕಃ, ಅಸನಃ, ಬಂಧೂಕಪುಷ್ಪಃ, ಪ್ರಿಯಕಃ, ಜೀವಕಃ–೬ ಹೊನ್ನೇಮರದ ಹೆಸರುಗಳು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೦೭). ೭. ಮುಖ್ಯವಾದ ಎಂಟು ಮೂಲಿಕೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧಿ ಸಸ್ಯ ; ಹಕ್ಕಿಸಿಳ್ಳೆ ಗಿಡ ; ಮಧುರಕ : "ಕೂರ್ಚಶೀರ್ಷಃ, ಮಧುರಕಃ, ಶೃಂಗಃ, ಹ್ರಸ್ವಾಂಗಃ, ಜೀವಕಃ–೫ ಜೀವಕವೆಂಬುವ ಔಷಧ, ಹಕ್ಕೀಶಿಳ್ಳೇಗಿಡ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೨೭) : ಜೀವಕ, ವೃಷಭಕ . . . ಚೂರ್ಣಿಸಿ ಹಾಲಿನಲ್ಲಿ ಕಲಸಿಹಾಕುವುದು (ಶಾವ್ಯ. ೪೫೧ ಪರಿ). 'ಅಷ್ಟವರ್ಗ' ಪರಾ. ೮. ಬಡ್ಡಿಯ ವ್ಯವಹಾರದಿಂದ ಜೀವಿಸುವವನು. [ಸಂ.]

ಜೀವಕಣ (ನಾ). ಶರೀರ ರಚನೆಗೆ ಅತ್ಯಗತ್ಯವಾದ, ದೇಹದಲ್ಲಿರುವ ಸೂಕ್ಷ್ಮಾಣು : ದೇಹದಲ್ಲಿರುವ ಜೀವಕಣಗಳಿಗೆ ಸಸಾರಜನಕಗಳು ತಳಹದಿ (ಆಧುಶಾ. ೫೮) : ಜೀವರಸವನ್ನೊಳಗೊಂಡ ಜೀವಕಣಗಳು ಜೀವಿಯ ರಚನೆಯ ತಳಹದಿ (ಪ್ರಾಣಿಶಾ. ೫) ; ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಪ್ರಾಣಿಗಳ ದೇಹ ಜೀವಕಣಗಳು ಎಂಬ ಕನಿಷ್ಠಭಾಗಗಳಿಂದಾಗಿವೆ (ಶರಜೀ. ೧೫).

[ಜೀವ + ಕಣ$_3$]

ಜೀವಕಲೆ, ಜೀವಕಳೆ (ನಾ) ೧. ಜೀವನಕ್ಕೆ ಅವಶ್ಯವಾದ ಕಲೆ,–ಸೊಗಸು ತರುವ ಕಲೆ: ಜೀವಕಲೆಗಳ ಕಲಿಸಿ ಸುಖದಲಿ ಸೊಬಗ ಬೆಳಸುತ ಬಂದನು (ಹೊಂಗಳು. ೨-೧೪). **ಜೀವಕಳೆ :** ೨. ಪ್ರಾಣಶಕ್ತಿ ; ತೇಜಸ್ಸು ; ಕಾಂತಿ; ದೀಪ್ತಿ ; ಚೈತನ್ಯ ; ಜೀವಂತಿಕೆ : ಮದನವಿಕಾರದ ಜಮ್ಮು ಜಕ್ಕುಳಿಸಿ ಹಮ್ಮುದಂಬೋಗಿ ಜೀವಂ ಸುಖದ ಜೀವಕಳೆಯು ಕಳಾಸದ ಕುಣಿಕೆ ಕಳಲ್ಚಿ ತನ್ನನಜುಘುದಿದಿರನಱಿಯದೆ ಬಂದುದಂ ಮಱೆದು (ಗಿರಿಕ. ೬-೧೧ ವ) : ಮೊದಲಲಿದ್ದುದು ಜೀವಕಳೆ ಹೃದಯದಲಿ ಹೃದಯವ ನೊಡೆದು ಮಗೆ ಕಂಠದಲಿ ಕವಿದುದು ಮಂಚದಲಿ ಮೈಮಱೆದು ಮಲಗಿದನು (ಕುಮಾ. ೧-೪) : ಜೀವಿಗಳ್ಗೆಲ್ಲ ನಿಜ ಜೀವಕಳೆಯಿತ್ತು (ವಿಸೀಗೀ. ೧೭-೫) : ಚತುರ ಸಂಗೀತಗಾರನ ಕೈಯಲ್ಲಿ ಸಪ್ತಸ್ವರಗಳು ಜೀವಕಳೆಯನ್ನು ಪಡೆದು ಸ್ವರಸೌಧಗಳಾಗುತ್ತವೆ (ಧಾರದ. ೫೪೦).

[ಜೀವ + ಕಲೆ$_3$]

ಜೀವಕಳೆ 'ಜೀವಕಲೆ' ನೋ.

ಜೀವಕಳೆತುಂಬು (ಕ್ರಿ). ಪ್ರಾಣತುಂಬು ; ಜೀವಂತವಾಗಿ ಮಾಡು : ಕಾಳಿದಾಸನು ಜೀವಕಳೆತುಂಬಿ ನಿರ್ಮಿಸಿದ ಶಕುಂತಲೆ ಪುಟವಿಟ್ಟ ಸ್ವರ್ಣ ಪ್ರತಿಮೆ (ಧಾರದ. ೪೮೭). [ಜೀವಕಳೆ (<ಜೀವಕಲೆ) + ತುಂಬು$_1$]

ಜೀವಕಾಲ (ನಾ). ಬದುಕಿರುವಷ್ಟು ಕಾಲ ; ಬದುಕಿನ ಪೂರ್ಣಕಾಲ : ಆವ ಕಾಲವು ವನದಿ ಜೀವಕಾಲವ ಕಳೆದು ಜೀವಚಯದಲ್ಲಿ ದಯವಿಲ್ಲದಿರುವವನ ಕಾವನೇ ಶಿವನು (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೨೫೩).

[ಜೀವ + ಕಾಲ]

ಜೀವಕಿ (ನಾ). ಅಳಿಲೆ ಗಿಡ ಮತ್ತು ಅದರ ಕಾಯಿ: "ಜೀ[ಪಾಠಾಂ. ಶೈ]ವಕಿ ಹರೀತಕಿ ಹುದ್ರ ಶಿವೆಯೆನಲಣಲೆ" (ಮಂಗರಾ. ೩೭-೨೦).

[ಸಂ. ಜೀವಕೀ]

ಜೀವಕೊಡು (ಕ್ರಿ). ೧. ಜೀವತುಂಬು. ೨. ಮತ್ತೊಬ್ಬರಿಗಾಗಿ ಪ್ರಾಣ ಕೊಡು ; ಬಲಿದಾನಮಾಡು : ಅವರು ಜೀವಕ್ಕೆ ಜೀವಕೊಡುವಂಥಾ ಗೆಳೆಯರು (ಊರು). [ಜೀವ + ಕೊಡು$_1$]

ಜೀವಕೋಟಿ (ನಾ). ಜಗತ್ತಿನ ಎಲ್ಲ ಜೀವಿಗಳ ಸಮೂಹ ; ಜೀವರಾಶಿ: ಒಟ್ಟನಲ್ಲಿ ಇಡೀ ಜೀವಕೋಟಿಯು ಗುರಿ. ವಿಶ್ವಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಒಂದಾಗುವುದೇ (ನಿಕಉ. ೨೩೫). [ಜೀವ + ಕೋಟಿ$_1$]

ಜೀವಕೋಶ (ನಾ). (ದೇಹದಲ್ಲಿ) ಜೀವಕಣವಿರುವ ಭಾಗ : ಈ ಬೇರು ರೋಮಗಳು ಬೇರಿನ ಹೊರಚರ್ಮದ ಜೀವಕೋಶಗಳಿಂದ ಹೊರಟಿರುವ ಕೊಳವೆಗಳು (ಸಸ್ಯಶಾ. ೮೫). [ಜೀವ + ಕೋಶ]

ಜೀವಕ್ರಿಯೆ (ನಾ). ಜೀವದ ಕ್ರಿಯೆ; ಜೀವ ಕೈಗೊಳ್ಳುವ ಕೆಲಸ : ಸಸ್ಯಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಸಹಿತ ಹಲವು ವ್ಯಾಪಾರಗಳು ನಡೆಯುತ್ತಿರುತ್ತವೆ . . . ಇವುಗಳನ್ನು ಜೀವಕ್ರಿಯೆಗಳೆಂದು ಕರೆಯಬಹುದು (ಸಸ್ಯಶಾ. ೨). [ಜೀವ+ಕ್ರಿಯೆ]

ಜೀವಗ (ನಾ).=ಜೀವಕ : ಜೀವಕ–ಜೀವಗ (ಶಮಿರ. ೨೫೫ ಪ್ರಯೋ). [<ಸಂ. ಜೀವಕ]

ಜೀವಗಳ್ಳ (ನಾ). ಹೇಡಿ ; ಪುಕ್ಕಲು ಸ್ವಭಾವದವನು ; ಪ್ರಾಣ ಉಳಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು ಓಡಿಹೋಗುವವನು : ನಿರ್ಧರದ ಭಟ ಜೀವಗಳ್ಳನಲ್ಲಿ ಅದ್ದಲಿಸಿಕೊಂಬನೆ (ಸರ್ವವ. ೧೨೦-೬೩೦); ನೆಜ್ ನಪುಂಸಕರಾವು ಸಾವವರಲ್ಲ ಲೋಕದ ಜೀವಗಳ್ಳರಿಗಾವು ಗುರುಗಳು ಬಿಟ್ಟು ಕಳುಹು (ಕುವ್ಯಾವಿ. ೬-೨೦). ರಣದೊಳ್ಜೀವಗಳ್ಳನಾದೊಡೆ ಮತ್ಪಿತಾವುಹನೆ ಬೀಳದಿರ್ಪನೆ ಗಗನವಾರ್ಗದಿಂದೆ (ಜೈಮಿಭಾ. ೨೩-೧೦) ; ಅವನು ಜೀವಗಳ್ಳನಾಗಿ ಹಸುಗಳನ್ನೊಡಗೊಂಡು ದಕ್ಷಿಣದ ದಾರಿಯಿಂದ ಹೋಗುತ್ತಿರಬಹುದು (ವಠಭಾ. ೨೦೩). [ಜೀವ + ಕಳ್ಳ$_1$]

ಜೀವಗುಣ (ನಾ). ಜೀವಾತ್ಮನ ಗುಣ : ಕಾಯಗುಣವ ಕರ್ಮದಿಂದ ಕಳೆದು ಜೀವಗುಣವ ಅಜುವಿನಿಂದ ಮುಟಿದು ಭಾವ ನಿರ್ಭಾವವಾದಲ್ಲಿ (ವೋಣಿಮೂ. ೧-೨) : ಈ ಪ್ರಕಾರದಿಂದಂ ದರ್ಶನಮುಂ ಜ್ಞಾನಮುಂ ಸಮ್ಯಕ್ತ್ವಮುಂ ಜೀವಗುಣಂಗಳಪ್ಪುವು (ಗೊಮ್ಮಸಾ. ೨-೦) : ವೈಷಮ್ಯ ವೈವಿಧ್ಯಗಳೇ ಜೀವಗುಣಗಳು (ಶಶಿವಿ. ೯೬). [ಜೀವ + ಗುಣ]

ಜೀವಗೇಹ (ನಾ). [ಜ್ಯೋತಿ] ಗುರುಗ್ರಹದ ಕ್ಷೇತ್ರ ; ಗುರುವಿನ ಸ್ವಕ್ಷೇತ್ರ ; ಧನೂರಾಶಿ ಮತ್ತು ಮೀನರಾಶಿ : ಇರೆ ಚಂದ್ರಂ ಕರ್ಕಿಗೇಹಾಂತರದೊಳುಪಚಯಂ ತತ್ಸಮಂ ಜೀವಗೇಹಾಂತರದೊಳ್ (ಜಾತತಿ. ೯-೦೬). [ಜೀವ + ಗೇಹ]

ಜೀವಗೊಳು (ಕ್ರಿ). ಚೈತನ್ಯಹೊಂದು ; ಶಕ್ತಿಹೊಂದು : ಚಟುವಟಿಕೆ ಹೊಂದು : ನಿಶೆಯ ಮಡಿಲನುಳಿದು ಜಗವು ಜೀವಗೊಳುತಿದೆ (ಮಾಂದಳಿ. ೯-೪). [ಜೀವ + ಕೊಳು (<ಕೊಳ್$_1$)]

ಜೀವಗ್ರಾಹ (ನಾ). ೧. ಜೀವಸಹಿತ ಸೆರೆಹಿಡಿಯುವುದು : ದ್ರೋಹಿ ಸಿಲುಕಿದನೆನುತ ಜೀವಗ್ರಾಹವೋ[ಪಾಠಾಂ. ಗ್ರಹಣವೋ, ಗ್ರಾಹಿದೋ] ಸಾಹಸ ವಿಚಾರಿಸು ಬೇಹವರನೆನುತೊಡಿಲಿ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೧೮-೪೬) : ಸಾಮಂತರನೂ ಮಂನಿಯರನೂ ಜೀವಗ್ರಾಹವಾಗಿ ಹಿಡಿದುಕೊಂಡು (ಸೌಇಇ. IX-ii, ೫೦೦-೦೩; 1516). ೨. ಐದು ಶಕ್ತಿಮಂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು: ಜೃಂಭಕ ಪ್ರಸ್ವಾಪನ ಅಪ್ರತಿಹತ ನಿಶ್ಕೀಲೀಕರಣ ಜೀವಗ್ರಾಹಗಳೆಂಬ ಪಂಚಶಕ್ತಿಮಂತ್ರಗಳಂ (ವಿವೇಕ. ೮೧). [ಜೀವ + ಗ್ರಾಹ]

ಜೀವಘಾತ (ನಾ). ಪ್ರಾಣಹತ್ಯೆ ; ಕೊಲೆ : ಕ್ರಮದಿಂದಾ ಜೀವಘಾತಾನೃತವಚನ ಪರಾರ್ಥಾಪಹಾರಾನ್ಯನಾರೀಗಮಬಹ್ವಾರಂಭಪಾರಿಗ್ರಹಮೆನಿಸುವವಯ್ದುಂ ಮಹಾಪಾತಕಂಗಳ್ (ಸುಕುಮಾ. ೫-೪೩) [ಜೀವ+ಘಾತ$_2$]

ಜೀವಚಕ್ರ (ನಾ). ಜೀವವು ಪಡೆಯುವ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಅವಸ್ಥೆಗಳ ಸುತ್ತಾಟ : ಜೀವಚರಿತ್ರೆ ಅಥವಾ ಜೀವಚಕ್ರವೆಂದರೆ ಕೀಟ ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾಗಿ ಮಾಡುವ ಎಲ್ಲ ಚರ್ಯೆಯ . . . ಪ್ರತಿಹಂತದಲ್ಲೂ ಕಳೆದ ಸನ್ನಿವೇಶ, ಕಾಲ, ಹಂತಗಳ ಅವಧಿಯ ವರದಿ (ಕೀಟಬಿ. ೯೪). [ಜೀವ + ಚಕ್ರ$_1$]

ಜೀವಚಯ (ನಾ). ಪ್ರಾಣಿ ಸಮೂಹ ; ಜೀವಕೋಟಿ : ಜ[illegible] ದಯೆಯಿಲ್ಲದಿರುವವನ ಕಾವನೇ ಶಿವನು (ಸರ್ವಜ್ಞ ೨೫೩). [ಜೀವ + ಚಯ]

ಜೀವಚೇಷ್ಟಕ (ನಾ). ಜೀವನದ ಚಟುವಟಿಕೆಗಳಿಗೆ ಮೂಲಕಾರಣವಾದವನು ; ಚೈತನ್ಯದಾಯಕ : ಸ್ಥಾವರಕೆ ಜಂಗಮಕೆ ನೀನೇ ಜೀವಚೇಷ್ಟಕನು (ಕುವ್ಯಾಉ. ೬-೧೦). [ಸಂ.]

ಜೀವಚ್ಛವ (ನಾ). ಶವದಂತೆ ಇರುವವನು ; ಉತ್ಸಾಹವಿಲ್ಲದವನು ; ಚಟುವಟಿಕೆಯಿಲ್ಲದವನು : ನಿರರ್ಥಕಜೀವಿ : ಬದುಕು-ಸಾವನ್ನು ಪ್ರಕೃತಿಯ ಮಡಿಲಲ್ಲಿ ಹಾಕಿ ಜೀವಚ್ಛವದಂತೆ ನಡೆದು ಬಂದೆ (ಜಯಂತ. ೪೮೦). [ಸಂ. (ಜೀವತ್ + ಶವ)]

ಜೀವಜ (ನಾ). ೧. ಜೀವದಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದುದು : ಪ್ರಾಣಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟುದು : ಅನ್ನಜ ಜೀವಜ ಮಾನಜ ಭೀತಿಗಳಂ ನಿರ್ಧರಿಸಲೆ ಬಾಲಕ (ಯೋಗಾಂವಿ. ೩ ೩೦). ೨. ನೀರಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದುದು : ಕಮಲ. ‘ಜೀವಜಾಂಬಕ’ ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಜೀವಜಾಂಬಕ (ನಾ). ಕಮಲಾಕ್ಷ; ವಿಷ್ಣು : ಭಾವಶುದ್ಧಿಯಲೀ ಕಥಾಮೃತಪಾವನೊಂದಕ್ಷರವ ಕೇಳ್ದರೆ ಜೀವಜಾಂಬಕನೊಲಿದು ಕೊಡುವನು ಅವರ ಕಾಮಿತವ (ಸುದಾಮ. ೧-೦೩). [ಜೀವಜ + ಅಂಬಕ]

ಜೀವಜಾತ (ನಾ).=ಜೀವಚಯ: ಜೀವಜಾತಗಳ ಮಾತೆಯಾದ ಧರಿತ್ರಿಯು ನಾನಾ ಜಾತಿಗಳನ್ನು ಧಾರಣಮಾಡಿರುವಳು (ಇಪ್ಪಕ. ೧೬೨). [ಜೀವ + ಜಾತ]

ಜೀವಣ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಶ್ರೀಮದು ಜೀವಣಯ ಮಾಗನ್ ನಿಟ್ಟರಾಮನ್ (ಎಕ. XVI, ಪಾವುಗ. ೧೩-೧ ; 754). [?]

ಜೀವತತ್ತ್ವ (ನಾ).[ಜೈನ] ಏಳಂ ತತ್ತ್ವಗಳಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯದು : ಸಪ್ತತತ್ತ್ವಗಳೊಳಗೆ ಚೇತನಾಲಕ್ಷಣಮಪ್ಪುದು ಜೀವತತ್ತ್ವ(ಆದಿಪು. ೧೦-೬೧ ವ). ‘ಅಜೀವತತ್ತ್ವ’ ಪರಾ. [ಜೀವ + ತತ್ತ್ವ]

ಜೀವತುಂಬು (ಕ್ರಿ). ಚೈತನ್ಯವೊದಗಿಸು ; ಶಕ್ತಿಕೊಡು ; ಪುಷ್ಟಿಕೊಡು : ಫಾದರ್ ಹೆರಾಸನೂ ಈ ವಾದಕ್ಕೆ ಜೀವತುಂಬಿದನು (ದ್ರಾವಿವಿ. ೨೫). [ಜೀವ + ತುಂಬು$_1$]

ಜೀವತೆಗೆ (ಕ್ರಿ). ೧. ಪ್ರಾಣವನ್ನು ತೆಗೆ : ಸಾಯಿಸು ; ಕೊಲ್ಲು : ಜೀವತೆಗೆಯಲೂ ಹೇಸುವಂತ ಜನರಲ್ಲ (ರೂಢಿ). ೨. (ಆಲಂ) ಕಾಡು ; ಹಿಂಸಿಸು : ಆ ಪುಸ್ತಕವನ್ನು ಕೊಡು ಎಂದು ಒಂದೇ ಸಮನೆ ಜೀವತೆಗೆಯುತ್ತಾನೆ (ರೂಢಿ). [ಜೀವ + ತೆಗೆ$_1$]

ಜೀವತೇಯು (ಕ್ರಿ). ಶ್ರಮಪಡು ; ತುಂಬಾ ಕಷ್ಟಪಡು: ಅಲ್ಲಿ ಮಾಡಲಿ ಅಂಥ ಜೀವತೇಯುವ ಕೆಲಸ (ನಡದಾ. I, ೩೭೬). [ಜೀವ + ತೇಯು (<ತೇ$_1$)]

ಜೀವತೋಕೆ (ನಾ). = ಜೀವತ್ತೋಕೆ : “ ಮಕ್ಕಳು ಬಾಳ್ವ ಸತಿ ಜೀವತೋಕೆಯುಕ್ಕು ” (ಮಂಗರಾ. ೮೯-೩). [<ಸಂ. ಜೀವತ್ತೋಕಾ]

ಜೀವತ್ತೋಕೆ (ನಾ). ಮಕ್ಕಳು ಬದುಕಿರುವಾಕೆ ; ಮಕ್ಕಳು ಜೀವಂತವಾಗಿರುವ ತಾಯಿ : “ಜೀವತ್ತೋಕಾ. ಜೀವಸೂಃ–ಈ ೨ ಮಕ್ಕಳ್ ಬಾಳ್ವವಳ್” (ಹಲಾಯು. ೮೦-೩೩೨) [ಸಂ. ಜೀವತ್ತೋಕಾ (ಜೀವತ್ + ತೋಕ + –)]

ಜೀವತ್ಪತಿ (ನಾ). ಗಂಡನು ಬದುಕಿರುವವಳು ; ಮುತ್ತೈದೆ : ಸುಮಂಗಲಿ. [ಸಂ. (ಜೀವತ್ + ಪತಿ)]

ಜೀವತ್ಪಿತೃ (ನಾ). ತಂದೆ ಬದುಕಿರುವವನು ; ತಂದೆ ಇರುವವನು. [ಸಂ. (ಜೀವತ್ + ಪಿತೃ)]

ಜೀವತ್ಯಾಗ (ನಾ). ಪ್ರಾಣತ್ಯಾಗ ; ಜೀವವನ್ನು ತ್ಯಜಿಸುವಿಕೆ: ರಾಗದಿಂ ಕೃತಮೆಂದು ಜೀವತ್ಯಾಗಕೋವಿದ ಸರಸಮುಚಿತೋದ್ಯೋಗವಂ ನಿನಗಿತ್ತು ಹೋದರು (ಬಸವು. ೫೮-೭೬). [ಜೀವ + ತ್ಯಾಗ]

ಜೀವತ್ರಯ (ನಾ). ವಿಶ್ವ, ತೈಜಸ, ಪ್ರಾಜ್ಞ ಎಂಬ ಮೂರು ಬಗೆಯ ಜೀವ : ಕಾಯತ್ರಯಂಗಳ, ಜೀವತ್ರಯಂಗಳ, ಭಾವತ್ರಯಂಗಳ ಒಂದು ಮಾಡಿ (ಚನ್ನವ. ಕ. ೩೮೦-೭೯೮) : ವಿವರವಹ ಜೀವತ್ರಯಂಗಳ ಭವರಹಿತ ಯೋಗಿಗಳ ಚರಿತೆಯ ಸುವಿಮಲಾತ್ಮಕ ನಿರ್ಗುಣಾರಾಧನೆಯ ನಿರ್ಣಯುವ (ಅಮೃತ. ೦-೦೭) ; ಜೀವತ್ರಯಂಗಳ ಜೀರ್ಣೀಕರಿಸಿ (ಅಖಂಡೇ. ೧೯೪-೦೪). [ಜೀವ + ತ್ರಯ]

ಜೀವತ್ವ (ನಾ). ಜೀವವಾಗಿರುವಿಕೆ ; ಜೀವಾತ್ಮನಾಗಿರುವಿಕೆ : ಶಕ್ತಿಯ ಸಂಕೋಚ ವಿಕಾಸವೇ ಜೀವತ್ವ ಶಿವತ್ವಗಳು (ಭಾರದ. ೧೩೦). [ಸಂ.]

ಜೀವದಯಾಷ್ಟಮಿ (ನಾ). [ಜೈನ] ವ್ರತಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಆಶ್ವಯುಜ ಮಾಸ ಶುಕ್ಲಪಕ್ಷ ಅಷ್ಟಮಿಯಂದು ಮಾಡುವ ಒಂದು ವ್ರತ: ಶ್ರಾವಕಜನದುಪವಾಸಂ ಜೀವದಯಾಷ್ಟಮಿಯೊಳಾಗೆ ಪಾರಣೆ ಕಿವಿಗಳ್ಗೀ ವಸ್ತುಕಥನದಿಂದೆ (ಜುಹೋದ. ೦-೩).

[ಸಂ. ಜೀವದಯಾಷ್ಟಮಿ (ಜೀವ + ದಯಾ + ಅಷ್ಟಮೀ)]

ಜೀವದಯೆ (ನಾ). ಜೀವಿಗಳಿಗೆ ತೋರಿಸುವ ಕರುಣೆ; ಪ್ರಾಣದಯೆ : ಜೀವದಯೆ ಧರ್ಮಂ (ಪಂಚತಂ. ೦೩೦-೦೭): ಜೀವದಯೆ ಜೈನಧರ್ಮಂ (ಜುಹೋದ. ೩-೦೮). [ಜೀವ + ದಯೆ]

ಜೀವದಾನ (ನಾ). ಪ್ರಾಣವನ್ನು ಉಳಿಸುವುದು; ಜೀವ ಉಳಿಸುವುದು: ಗೆಳೆಯನೇ ನೀನು ಇಲ್ಲಿಗೆ ಬಂದು ನನ್ನ ಕಾಲು ಮುರಕ್ಕೆ ಹಚ್ಚಿದರೆ ನನಗೆ ಜೀವದಾನ ಕೊಟ್ಟಂತೆ ಆಗುವುದು (ಮುಂಬಯಿ. ೪-೦೭೭).

ಜೀವದಾನಮಾಡು = ಜೀವತುಂಬು ; ಜೀವಕೊಡು ; ಜೀವವನ್ನು ಉಳಿಸು : ನೀನೇ ಅದಕ್ಕೆ ಜೀವದಾನಮಾಡಿ, ಅದರಲ್ಲಿ ಚಿಗುರು, ಕೊಂಬೆ, ಫಲಪುಷ್ಪಗಳು ಉದ್ಭವಿಸುವಂತೆ ಹೆಣಗಾಡಬೇಕು (ಹಳ್ಳಿಹಾ. ೦೦೩).

[ಜೀವ + ದಾನ]

ಜೀವದ್ಭಾಷೆ (ನಾ). ಜೀವಂತವಾದ ಭಾಷೆ; ವ್ಯವಹಾರದಲ್ಲಿರುವ ಭಾಷೆ: ಪ್ರವಾಹದ ನೀರಿನಂತೆ ನಿರಂತರವೂ ವ್ಯತ್ಯಾಸವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾ ಹೋಗುತ್ತಿರುವುದೇ ವ್ಯಾವಹಾರಿಕ ಅಥವಾ ಜೀವದ್ಭಾಷೆಯ ನೈಸರ್ಗಿಕ ಲಕ್ಷಣ (ಕೈಪಿಡಿ. ೨೯೪). 'ಮೃತಭಾಷೆ' ಪರಾ.

[ಸಂ. ಜೀವದ್ಭಾಷಾ (ಜೀವತ್ + ಭಾಷಾ)]

ಜೀವದ್ರವ್ಯ (ನಾ). ೧. ಜೈವಿಕ ದ್ರವ್ಯ: ಕೀಟಗಳ ಜೀವದ್ರವ್ಯ ಪರಿಣಾಮದಿಂದ ಜೀವದ್ರವ್ಯ . . . ಇತರ ರಾಸಾಯನಿಕ ವಸ್ತುಗಳು ಫಲಿಸುತ್ತವೆ (ಕೀಟವಿ. ೪೦). ೨. [ಜೈನ] ಆರು ದ್ರವ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು: "ಜೀವದ್ರವ್ಯ ಮೊದಲಾದ ಷಡ್ದ್ರವ್ಯಗಳು" (ನಾನಾರ. ೬. ೦೭೪) ; ಜೀವದ್ರವ್ಯ . . . ಕಾಲದ್ರವ್ಯಮೆಂಬ ಷಡ್ದ್ರವ್ಯಂಗಳ ಗುಣಪರ್ಯಾಯಮುಮಂ (ಸುಕುಮಾ. ೩-೩೯ ವ). [ಜೀವ + ದ್ರವ್ಯ]

ಜೀವಧನ (ನಾ). ೧. ಪಶುಸಂಪತ್ತು : "ಹಸು-ಎಮ್ಮೆ ಮೊದಲಾದುವೆಲ್ಲಂ ಜೀವಧನಮೆಂಬುದು" (ಹಲಾಯು. ೧೪-೮೦) ; ಪಲಂಬರ್ ಮ್ಲೇಚ್ಛರಾ ಜರನವರವರ ಜೀವಧನ ಕುಲಧನಂಗಳ್ವೆರಸು ಮುಂದಿಟ್ಟು (ಆದಿಪು. ೧೩-೩೯ ವ): ತಲೆಕಟಿಗಾಗಿ ಮೇಗುಗಾಣದ ಮತ್ತಂ ಪೆಱರ ಪಲವುಂ ಜೀವಧನಂಗಳನರಸರ ಕಾಪಿನ ಪೊಲನಂ ಪೊಕ್ಕುವೆಂದುಂಡಿಗೆಯೊತ್ತಿಕೊಳುತ್ತುಂ (ಸುಕುಮಾ. ೭-೩೫ ವ) ; ಚಟ್ಟನೃಪಾಳಕಂಬೆರಸು ಪಾಂಡ್ಯನುಮೋವದೆ ನೇಲಿವರ್ತಿಯುಂ ತೊಟ್ಟನೆ ಪಾಯ್ದು ಜೀವಧನಮೆಲ್ಲಮನಾಗಳೆ ಕೊಂಡು ಪೋಗೆ (ಎಕ. VII, ಹೊನ್ನಾಳಿ. ೩೫-೩ ; 1157)

[ಜೀವ + ಧನ]

ಜೀವಧಾತ್ರಿ (ನಾ). ಬದುಕನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುವವಳು; ಜೀವವನ್ನು ಕಾಪಾಡುವವಳು : ಈ ಜೀವಧಾತ್ರಿಯೂ, ಸಸ್ಯಶಾಲಿಯೂ ಆದ ದೊಡ್ಡ ವಸುಂಧರೆ (ನಿಬಂಧ. II, ೪೦೨). [ಜೀವ + ಧಾತ್ರಿ]

ಜೀವಧಾರಣ (ನಾ). ಬದುಕಿರುವುದು; ಪ್ರಾಣವನ್ನು ಧರಿಸಿರುವುದು: ಇದರಿಂದ ನಿಮ್ಮೆಲ್ಲರ ಹೊಟ್ಟೆ ತುಂಬಲಾರದು ; ಆದಾಗ್ಯೂ ಜೀವಧಾರಣವಾದರೂ ಆಗುವುದು (ಮುಂಬಯಿ. ೪-೭೫). [ಜೀವ + ಧಾರಣ]

ಜೀವಧಾರೆ (ನಾ). ಚೈತನ್ಯ ಶಕ್ತಿ ; ಸ್ಫೂರ್ತಿ: ಆ ಮಂದಹಾಸವು ಆ ಸ್ತ್ರೀಯರಿಗೂ, ಬಾಲಕಿಯರಿಗೂ ಜೀವಧಾರೆಯನ್ನು ಕೊಡುವಂತಿದ್ದಿತು (ಧೂರಾಂಧ. ೬೦). [ಜೀವ + ಧಾರೆ]

ಜೀವನ (ನಾ). ೧. ಬದುಕು ; ಬಾಳು ; ಅಸ್ತಿತ್ವ : ಬೇಡುವವರ ನೋಡಿ ನೋಡಿ ಈಯಲಿಲ್ಲದವನ ಜೀವನವದೇಕೆ (ಬಸವ. ೪೩೮) : ದಾರಿದ್ರ್ಯಮಲ್ತೆ ಆ ನಾಗರಿಕ ಜೀವನಂ ಈ ವನ್ಯಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ಮುಂದೆ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೩೨-೧೦೨). ೨. ಜೀವನೋಪಾಯ ; ಉದ್ಯೋಗ ; ವೃತ್ತಿ ; ಕಸಬು: "ಜೀವನಂ, ವೃತ್ತಿಃ, ಆಜೀವಃ, ವಾರ್ತಾ – ಈ ೪ ಬಾಟ್ಕೆ" (ಹಲಾಯು. ೯೩-೪೦೭). ೩. ಚೈತನ್ಯವನ್ನು ನೀಡುವಿಕೆ ; ಗೆಲವುಂಟುಮಾಡುವಿಕೆ. ೪. ನೀರು; ಉದಕ ; ಜಲ: "ಅಪಃ(ಪ್), ತೋಯಂ, . . . ಜೀವನಂ, ಜೀವನೀಯಂ – ಈ ೨೬ ನೀರ್" (ಹಲಾಯು. ೦೦೭-೨೬) ; ಬಾಣಾವಳಿಯಿಂ ಮಹೋದಧಿಯ ಜೀವನಮಂ ತವುವೆನ್ನ ವಿಮಾಂಟದಂ (ಪಂಚಾಮೂ. ೦೩-೯೯) ; ನಾಡೆಂನಂ ನಡುವಿಟ್ಟುಕೊಂಡುದುದಟಿಂ ಮಜ್ಜೀವನಂ ಸಾರ್ಥಕಂ (ಎಕ. V, ಬೇಲೂರು. ೦೯೩-೦೦೦ : 1161) ; ನಡನದೀಕುಳದೊಳ್ ಪರಿವರ್ಧಿಕುಂ ಜಗಜೀವನ ಜೀವನಂ (ಜಗವಿ. ೪-೭೭): ಜೀವನಮಂ ಬೇಡುತ್ತಿರೆ ಚದುರಂ ಜೀವನಮೆಲ್ಲಂ ಸವೆಯಿತ್ತೈಮ್ಮುಯ ಜೀವನವರೆಗೆ (ಉದ್ಭಟ. ೨-೨೮). ೧, ೪: ಸತತ ಗಭೀರವೃತ್ತಿಯಿನುದಾರತೆಯಿಂ ಜಗದೇಕಜೀವನಸ್ಥಿತಿಯಿನತಿ ಪ್ರಸಾದಗುಣದಿಂ ರಸಭಾವವಿಕಾಸದಿಂ . . . ಸರಸ್ವತಿ ದಯೆಗೆಯ್ಗೆ (ಕಾದಂಪೂ. ೨). ೩, ೪: ಸ್ಥಾವರ ಜಂಗಮಮೆಂಬೀ ಜೀವಚಯಕ್ಕೆಂತು ನೋಟ್ಪೊಡಂ ಜೀವನಮೇ ಜೀವನಮೆಂಬುದರ್ಕಾರ್ಗಳ್ಕೋವಿದ ನಿದನೆಸೆಯೆ ಪೇಟ್ಟುಂ (ಲೋಕೋಪ. ೫-೧). ೫. ಚೈತನ್ಯವನ್ನು ನೀಡುವವನು ; ಚೈತನ್ಯದಾಯಕ : ಪಾವನಕೆ ಪಾವನನು ಜೀವರ ಜೀವನನು ಮೃತ್ಯುವಿಗೆ ಮೃತ್ಯುವಿದಾವ ಲೆಕ್ಕದೊಳೀತನಹನೆಂದಜಿವರಾರೆಂದ (ಕುಮಾವ್ಯಾಸ. ೯-೨೭). [ಸಂ.]

ಜೀವನಗಾತಿ (ನಾ). (?) : ಜನನಸ್ಥಾನದಿಂದಗಲದ ಬಿರುದುಳ್ಳ ಘನಕುಚ ತಾರಹಾರಗಳು ತೊನೆದಾಡೆ ಜಟ್ಟಿಯರ್ ತೊಡೆಯ ತಟ್ಟಿದರು ಜೀವನಗಾತಿ ಕಣ್ಣುಚ್ಚುವಂತೆ (ಮೋಹತ. ೨೭-೫೯).

[? ಜವ್ವನ + – ಕಾತಿ, ಎಂದಿರಬಹುದೆ ?]

ಜೀವನಚರಿತ್ರೆ (ನಾ.) ಒಬ್ಬ ವ್ಯಕ್ತಿಯ ಬಾಳಿನ ವಿಚಾರವಾಗಿ ಬರೆದ ಕಥೆ: ಮುದ್ದಣನ ಜೀವನಚರಿತ್ರೆಯಲ್ಲಿ ನಮ್ಮ ಕನಿಕರ – ಕೈವಾರಗಳನ್ನು ಸೆಳೆದುಕೊಳ್ಳುವ ವಿಶೇಷವಿದೆ (ಕಸಾಜ. ೩೮೦). [ಜೀವನ + ಚರಿತ್ರೆ]

ಜೀವನಜಾತ (ನಾ). ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದುದು ; ತಾವರೆ ; ಕಮಲ : ಲಸಜ್ಜೀವನಜಾತದ ಗರ್ಭದ ಭಾವನೆಯುಂ ಬಗೆಗೆ ತಂದು ನಲಿಯಿಕ್ಕುಮೆಮ್ಮಂ (ವಸ್ತುವಂ. ೧-೮). [ಜೀವನ + ಜಾತ]

ಜೀವನತತ್ತ್ವ (ನಾ). ಜೀವನದ ಮಾರ್ಗದರ್ಶಕ ಸಿದ್ಧಾಂತ ; ಬಾಳಿಗೆ ಮಾರ್ಗದರ್ಶಕವಾದ ಸಿದ್ಧಾಂತ : ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾಗಿ ಅವಲೋಕಿಸಿದಾಗ ನಮ್ಮೆದುರು ಮೂರೇ ಮೂರು ಜೀವನತತ್ತ್ವಗಳು ದೃಗ್ಗೋಚರವಾಗುತ್ತವೆ (ಧರ್ಮಸಾ.೩). [ಜೀವನ + ತತ್ತ್ವ]

ಜೀವನದರ್ಶನ (ನಾ). ಬಾಳಿನ ತತ್ತ್ವಜ್ಞಾನ : ಇದೊಂದು ಜೀವನದರ್ಶನಗ್ರಂಥವಾಗಿದೆ (ಪ್ರಬಂಧ. ೦೦೦). [ಜೀವನ + ದರ್ಶನ]

ಜೀವನದಾಯಿ (ನಾ). ಚೈತನ್ಯವನ್ನು ಕೊಡುವವನು: ಪರಮಾತ್ಮನೇ ಪ್ರಪಂಚಕೆಲ್ಲ ಜೀವನದಾಯಿ, ಸಂರಕ್ಷಕ (ಜಗದಾ. ೨೦೨).

[ಸಂ. ಜೀವನದಾಯಿನ್]

ಜೀವನದಾಯಿನಿ (ನಾ). ಚೈತನ್ಯವನ್ನು ಕೊಡುವವಳು: ಈಗ ಈ ಜೀವನ ಶಾಲಿನಿಯೂ ಜೀವನದಾಯಿನಿಯೂ ಆದ ಮಾತೃಭಾಷೆಯು ಅದರ ಮಕ್ಕಳ ಗುಂಪಿನಲ್ಲಿ ತನ್ನ ಅಧಿಕಾರವನ್ನು ಕೇಳುತ್ತಿದೆ (ನಿಬಂಧ. II, ೨೯೨).

[ಸಂ. ಜೀವನದಾಯಿನೀ]

ಜೀವನದಿ (ನಾ). ಸದಾ ನೀರಿರುವ ನದಿ; ಎಂದೂ ಬತ್ತದ ನದಿ: ಆ ಜೀವನದಿಗೆ ತನ್ನ ಭಕ್ತಿ ಅರ್ಪಿಸಿಕೊಂಡ (ಸುಬವಿ. ೧೯). [ಜೀವ + ನದಿ]

ಜೀವನದೃಷ್ಟಿ (ನಾ). = ಜೀವನದರ್ಶನ: ಎಲ್ಲಕ್ಕಿಂತ ಮಿಗಿಲಾಗಿ ಮಾಲ್ಲೋವ ಈ ಜೀವನದೃಷ್ಟಿಗೆ ಬಹಳ ಬೆಲೆ ಕೊಟ್ಟಿದ್ದಳು (ಪುನರು.೧೯೮).

[ಜೀವನ + ದೃಷ್ಟಿ]

ಜೀವನನಾಥ (ನಾ). ನೀರಿನ ಒಡೆಯಂ; ವರುಣ: ಅಪಾಂಪೆಡೆಯೊಳ್ ನವರತ್ನಾವಳಿ ತೀವಿರ್ಪುವೆಂದು ಮಕರಾರೂಢಂ ಜೀವನನಾಥಂ ವರುಣಂ ಕಾವಂ ಧೃತಪಾಶನೆಸೆವ ರತ್ನಾಕರಮಂ (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೨-೦೬).

[ಜೀವನ + ನಾಥ]

ಜೀವನಬಿಂದು (ನಾ).=ಜೀವಕಣ: ಇಲ್ಲಿ ರತಿದೇವಿ ಬಸುರೊಳಗೆ ಜೀವನ ಬಿಂದುವಲ್ಲಿ ಪ್ರವೇಶಿಸಿದ ಮೂಹೂರ್ತಮಂ ಮೊದಲ್ಗೊಂಡು . . ಪೇರ್ಚುತಲಿರ್ದುದು (ನವಮೋ. ೦೮-೩೮).

[ಜೀವನ + ಬಿಂದು]

ಜೀವನಮಟ್ಟ (ನಾ). ೧. = ಜೀವಮಾನ: ಒಬ್ಬ ತನ್ನ ಜೀವನಮಟ್ಟದಲ್ಲಿ ಮಾಡಬೇಕಾದ ಕರ್ತವ್ಯಗಳನ್ನು ನಿಸ್ಪೃಹ ಭಾವನೆಯಿಂದ ನಿರ್ವಹಿಸಿದರೆ . . . ಮುಕ್ತಿಯನ್ನು ತಪ್ಪದೆ ಮುಟ್ಟುವನು (ತತ್ವಪ್ರಾ. ೩೬೮). ೨. ಬದುಕಿನ ಅಂತಸ್ತು,-ದರ್ಜೆ: ಅಡುಗೆಮನೆ ಜೀವನಮಟ್ಟದ ಅಳತೆಗೋಲು (ಅಡುಸಾ ೨೦). [ಜೀವನ + ಮಟ್ಟ$_1$]

ಜೀವನಯಂತ್ರ (ನಾ). ಜೀಕಳಿ; ಜಲಯಂತ್ರ: "ಜೀಕೊರ್ಟಪ ಜೀವನ ಯಂತ್ರದ ನಾಮಧೇಯದೊಳ್" (ಕರ್ಣಾನಿ. ೮೩).

[ಜೀವನ + ಯಂತ್ರ]

ಜೀವನಯಾಪನೆ (ನಾ). ಜೀವನ ನಡೆಸುವುದು; ಬದುಕಿನ ನಿರ್ವಹಣೆ: ಮಾರ್ಕೆಲ್ . . . ಮನೆಪಾಠ ಹೇಳಿ ಜೀವನಯಾಪನೆ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದನು (ಪುನರು. ೫೨೫). [ಜೀವನ + ಯಾಪನೆ]

ಜೀವನಪಕ್ಕಿ (ನಾ). ನೀರಹಕ್ಕಿ; ಜಲಪಕ್ಷಿ: ಜೀವನಪಕ್ಕಿ ಕುಳಿರ್ಗೆಯ್ಯೆ ಕೊಳರ್ವಕ್ಕಿ . . . ಜೀವಿಪುವು ಭಯವನುಳಿದು (ಪ್ರಭುಪು. ೩-೦೮).

[ಜೀವನ + ಹಕ್ಕಿ$_1$ (<ಪಕ್ಕಿ$_1$)]

ಜೀವನವಾಹ (ನಾ). ನೀರನ್ನು ಒಯ್ಯುವುದು; ಮುಗಿಲು; ಮೋಡ: "ವಾರಿಧರಮುಬ್ದಮಭ್ರಂ . . . ಜೀವನವಾಹ ಮೈರಾವತೀಶಂ ಬಳಾಹಕಂ ಜೀಮೂತಮೆನಲು ಮೇಘಕ್ಕೆ ನಾಮಂ" (ಮಂಗರಾ. ೦೩-೩). [ಸಂ.]

ಜೀವನವಿಕಾಸ (ನಾ). ಬಾಳಿನ ಬೆಳವಣಿಗೆ: ಸ್ತ್ರೀ ಹಾಗು ಪುರುಷ ಇವರಿಬ್ಬರಿಗೂ ಜೀವನ ವಿಕಾಸಕ್ಕೆ ವಿಲಾಸವು ಅತ್ಯಾವಶ್ಯಕವಾಗಿದೆ (ಪ್ರಬಂಧ. ೦೦೮).

[ಜೀವನ + ವಿಕಾಸ]

ಜೀವನವೇತನ (ನಾ). ಬಾಳಿನ ನಿರ್ವಹಣೆಗೆ ಸಾಕಾಗುವ ಸಂಬಳ: (Living wage. ಪತ್ರಿನಿ. ೫೨). [ಜೀವನ + ವೇತನ]

ಜೀವನಶಾಲಿನಿ (ನಾ). ಚೈತನ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವವಳು: ಈಗ ಈ ಜೀವನಶಾಲಿನಿಯೂ ಜೀವನದಾಯಿನಿಯೂ ಆದ ಮಾತೃಭಾಷೆಯು ಅದರ ಮಕ್ಕಳ ಗುಂಪಿನಲ್ಲಿ ತನ ಅಧಿಕಾರವನ್ನು ಕೇಳುತ್ತಿದೆ (ನಿಬಂಧ. II, ೨೯೨).

[ಸಂ. ಜೀವನಶಾಲಿನೀ]

ಜೀವನಸತ್ವ (ನಾ). = ಜೀವಸತ್ವ: ಪಾಡ ಉಂಡಿದ್ದೇವೆ ಸಮಾನವಾಗಿ ಸೇರಿದ ಅಡಿಗೆ. ಇರಬಹುದು ಇದರಲ್ಲಿ ಕೆಲಭಾಗ ಜೀವನಸತ್ವ [illegible] (ನೆಲಮು. ೪೪-೧೫). [ಜೀವನ + ಸತ್ವ$_2$]

ಜೀವನಸಾಲೆ (ನಾ). ನೀರಿನ ಮನೆ; ಅರವಟ್ಟಿಗೆ: ತನ್ನಯ ಕಣ್ಗಳ ತಣ್ಣದಿರಿಂ ಜೀವನಮಂ ಬಱ ಕುಳಿರ್ಗಲ್ಗಳಸಂ ತೀವುವೊಲುಣ್ಣಸುತಱಿಯರ್ ತನ್ನಯ ಜೀವನ ದಣಿವಂತಿರ್ದಂ ಬೆಟಗಿಂ ಜೀವನಸಾಲೆಯೊಳು (ಉದ್ಭಟ. ೨-೨೯). [ಜೀವನ + ಸಾಲೆ$_3$]

ಜೀವನಾಂಶ (ನಾ). ಜೀವನಕ್ಕೆಂದು ಕೊಡುವ ಹಣ; ಪೋಟಗಿ (ಉಕ): ನಾನೇನೂ ಸೀತಕ್ಕನಿಗೆ ಜೀವನಾಂಶ ಕೊಡಿ ಎಂದು ಕೇಳಲು ಬಂದಿಲ್ಲವಲ್ಲ (ಪ್ರಶ್ನೆ. ೧೧೯). [ಜೀವನ + ಅಂಶ]

ಜೀವನಾಡಿ (ನಾ). ೧. ದೇಹದೊಳಗೆ ಪ್ರಾಣಧಾರಣೆಗೆ ಅತ್ಯವಶ್ಯಕವಾದ ನಾಡಿ; ಮುಖ್ಯನಾಡಿ. ೨. (ಅಲಂ) ಮುಖ್ಯ ಆಧಾರ; ಕೇಂದ್ರಶಕ್ತಿ: ಹೇಮಾವತಿ ನದಿಯು ನಮ್ಮ ಪ್ರಾಂತ್ಯಕ್ಕೆ ಜೀವವನ್ನು ಕೊಡುವ ಜೀವನಾಡಿ (ಗರುದಾ. ೧೫೬): ಚಾಮುಂಡರಾಯ ಗಂಗರಾಜ್ಯದ ಜೀವನಾಡಿ (ದಾನಚಿಂ. ೮೮): ನವರಸಗಳು ಸಾಹಿತ್ಯದ ಜೀವನಾಡಿಗಳೆನಿಸಿದಾಗ (ಸುತ್ತುಮು. ೧).

[ಜೀವ + ನಾಡಿ$_1$]

ಜೀವನಾರ್ಥ (ನಾ). ೧. ಜೀವಿತ; ಬದುಕು ಅಥವಾ ಜೀವನೋಪಾಯ: "ಬಾಟ್-ಜೀವನಾರ್ಥಂ" (ಶಮದ. ಶರಿ. ೧). ೨. = ಜೀವನಾಂಶ. [ಜೀವನ + ಅರ್ಥ]

ಜೀವನಾದರ್ಶ (ನಾ). ಬಾಳಿನ ಗುರಿ; ಬದುಕಿನ ಉದ್ದೇಶ: ಸಾಹಿತ್ಯದಲ್ಲಿ ತನ್ನ ಜೀವನಾದರ್ಶವನ್ನು ಕಂಡುಕೊಂಡಿರುವ ಕವಿ ಬೇರೆಬೇರೆ ವಿಧಾನಗಳನ್ನು ಅನುಸರಿಸಬೇಕಾದ ಅಗತ್ಯವಿಲ್ಲ (ಧರ್ಮಸಾ. ೮೦).

[ಜೀವನ + ಆದರ್ಶ]

ಜೀವನಾಲ (ನಾ).=ಜೀವನಾಡಿ: ನೀನು ವಿಶ್ವದ ಜೀವನಾಲವನೆ ಕೊಯ್ಯಲಯ್ದುದೆಯೊ, ಪಾಪೀ (ಅಮೃತಂ. ೧೯-೫). [ಜೀವ + ನಾಲ$_1$]

ಜೀವನಿ (ನಾ). ಕಿರಿಯ ಹಾಲೆ ಗಿಡ ಮತ್ತು ಅದರ ಸೊಪ್ಪು; ಸಿಹಿಹಾಲೆ: "ಜೀವಂತೀ, ಜೀವನೀ, ಜೀವಾ, ಜೀವನೀಯಾ, ಮಧುಃ – ಕಿರಿಹಾಲೆಸೊಪ್ಪು" (ಸಿವಾಂತಿ. ೦೨೭).

[ಸಂ. ಜೀವನೀ]

ಜೀವನಿಧಿ (ನಾ). ಕಡಲು; ಸಮುದ್ರ: ಜೀವನಿಧಿಯೊಳು ಬಿರ್ದನೋಯೆನಲಾ ವಿಭಾಕರನಸ್ತಮಿಸಿದನು (ಬಸವು. ೦೦-೮೮): ಆ ವಾರ್ಧಿಮಧ್ಯ ಭುವನಜಕರ್ಣಿಕೆಯೊ ಕೂರ್ತು ಭೂವನಿತೆಗಿನಕುಲದ ನೃಪನೊಸಗೆಗಟ್ಟಿಸಿದ ಜೀವನಿಧಿವಸನದೊಡನೆಸೆವ ರವಿಯುಂಗುರವೊ (ಭಾವಚಿಂ. ೧-೨೮).

[ಜೀವ + ನಿಧಿ]

ಜೀವನಿವಹ (ನಾ). ಜೀವಿಗಳ ಸಮೂಹ: ಭವವಾರ್ಧಿ ಪ್ರತಿಮಗ್ನ ಜೀವನಿವಹಂ ಪ್ರೇಮಾನುಬಂಧಂ . . . ತಟ್ಟಿರ್ವ ಬಯಕ್ಕೆಯುಂ ಬಯಸುಗುಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೯-೬). [ಜೀವ + ನಿವಹ]

ಜೀವನೀಯ (ಗು). ೧. ಆಯುಸ್ಸನ್ನು ವರ್ಧಿಸುವ. 'ಜೀವನೀಯಪಂಚಮೂಲ' ಪರಾ. (ನಾ). ೨. ನೀರು; ಉದಕ: "ಕುಶಮಪ್ಪು ಪಯಃ ಪುಷ್ಕರಂ ಜೀವನೀಯಂ . . . ಘನರಸಮೆನಲ್ ನೀರಿಂಗೆ ಪೆಸರಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೧೧೯-೧). [ಸಂ.]

ಜೀವನೀಯಪಂಚಮೂಲ (ನಾ). ಆಯುಸ್ಸನ್ನು ವರ್ಧಿಸತಕ್ಕ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಐದು ಮೂಲಿಕೆ: "ಅಪಾಢಿ, ರೊಡ್ಡಿ, ಸಿಹಿವಾಲೆ, ಏಕ್ಕೆವಾಲೆ, ಕಹಿಹಾಲೆ ಈ ಐದು ಜೀವನೀಯಪಂಚಮೂಲ" (ವೈದ್ಯಸಾ. II, ೧೦೮).

[ಜೀವನೀಯ + ಪಂಚಮೂಲ]

ಜೀವನೀಯೆ (ನಾ). = ಜೀವನಿ. [ಸಂ. ಜೀವನೀಯಾ]

ಜೀವನೋದ್ಯೋಗ (ನಾ). ಉದ್ಯೋಗ [illegible]: ಕೆಟ್ಟ ರಾಜ್ಯದಲ್ಲಿ ಕ್ಷೇಮ ವಿಲ್ಲ, ಕೆಟ್ಟ ದೇಶದಲ್ಲಿ ಜೀವನೋದ್ಯೋಗವಿಲ್ಲ (ವಡಭಾ. ೩೪೦). [ಜೀವನ + ಉದ್ಯೋಗ]

ಜೀವನೋಪಾಯ (ನಾ). ಹೊಟ್ಟೆಪಾಡಿಗಾಗಿ ಕೈಗೊಳ್ಳುವ ವೃತ್ತಿ; [illegible] ಜೀವನೋಪಾಯ ಭೋಗೋಪಭೋಗ ವಿತರಣನಿರತ ಸುರತರುಪ್ರಕರಂಗಳೊಳ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೬-೧೨೭ ವ): ಕಾಯದ ಕಳವಳಕ್ಕಂಜಿ ಕಾಯಯ್ಯಾ ಎನ್ನೆನು ಜೀವನೋಪಾಯಕ್ಕಂಜಿ ಈಯಯ್ಯಾ ಎನ್ನೆನು (ಬಸವ. ೬೯೩). [ಜೀವನ + ಉಪಾಯ]

ಜೀವನೋಪಾಯಿ (ನಾ). ಹೊಟ್ಟೆಪಾಡಿಗಾಗಿ ಮಾತ್ರ ಚಿಂತಿಸುವವನು; ಜೀವನೋಪಾಯವನ್ನು ಹುಡುಕುವವನು: ಇನನಿಂದಂ ಗೊರವಂ [illegible] ಬೌದ್ಧ [illegible] ನಿಂದಂ ಜೀವನೋಪಾಯಿ . . . ತಪಮಂ ಕೆಯ್ಕೊಳ್ಗುಮಾ ಮಾನವಂ (ಜಾತತಿ. ೧೭-೨). [ಸಂ. ಜೀವನೋಪಾಯಿನ್]

ಜೀವನೌಷಧ (ನಾ). ಬದುಕಿಸತಕ್ಕ ಮದ್ದು; ಪ್ರಾಣರಕ್ಷಕ ಔಷಧಿ; ಸಂಜೀವಿನಿ: "ಜೀವಾತುಃ, ಜೀವನೌಷಧಂ – ೨ ಬದುಕಿಸುವ ಮದ್ದು, ಸಂಜೀವನ ಮದ್ದು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೩೩೪). [ಜೀವನ + ಔಷಧ]

ಜೀವನ್ಮುಕ್ತ (ನಾ). ಬದುಕಿದ್ದಾಗಲೇ ಬ್ರಹ್ಮಾನಂದವನ್ನು ಅನುಭವಿಸುವವನು; ಆತ್ಮಾನಂದವನ್ನು ಪಡೆದಿರುವವನು: ಭ್ರಾಂತಿಗಳು ಕೆಡಲಾಕ್ಷಣ . . . ಮುಕ್ತ [illegible] ಜೀವನ್ಮುಕ್ತನೆನಿಪನೆನಿಪುದು ನಿಜಂ ಶೋಕದ್ವಯಂಗಳರ್ಥಂ (ವೀಶ್ವಪು. ೩ ೧೭-೩೨). ವ್ಯರ್ಥವಾಗಿಯೆ ಕೆಡುವನು . . . ಜೀವನ್ಮುಕ್ತನಾಗದೆ ಸರ್ವಥಾ ಸಂಸಾರ ಸುಖವಿಲ್ಲ (ಅಮೃತ. ೨-೧೦೭). [illegible] ದಾವ ಸಂಶಯಮಿಲ್ಲ ಜೀವನ್ಮುಕ್ತರಾದವರಿಗೆ (ಗಗಹಾ. ೮-೩೩); ಮುಕ್ತನಾದೆ, ಇಂದು ಜೀವನ್ಮುಕ್ತನಾದೆ (ಅಪೀಕೇ. ೫೯-೧). [ಸಂ. (ಜೀವತ್ + ಮುಕ್ತ)]

ಜೀವನ್ಮುಕ್ತಿ (ನಾ). ಬದುಕಿರುವಾಗಲೇ ಬ್ರಹ್ಮಾನಂದವನ್ನು ಅನುಭವಿಸುವುದು; ಆತ್ಮಾನಂದವನ್ನು ಪಡೆಯುವುದು: ದೃಷ್ಟಿಸಲು ಶ್ರುತಿಗಳಿಗೆ ಪವಣೆ ವಿಶಿಷ್ಟ ಜೀವನ್ಮುಕ್ತಿಯುತ ಸಂತುಷ್ಟ ತತ್ತ್ವಾತ್ಮಕವಿದಕ್ಕೆ ಸಮಾನಮುಂಟೆ (ಜಕಪು. ೩ ೬೦): [illegible] ಜೀವನ್ಮುಕ್ತಿ [illegible] . . . ತಿಳುಹೆಂದು ಬಿನ್ನಯಿಸಿದನು (ಅಮೃತ. ೯-೪): ಆ ಬೇಡತಿ . . . ಪ್ರಬಲಸಿದ್ಧಿಯನ್ನು ಜೀವನ್ಮುಕ್ತಿಯನ್ನು, ಸಾಧಿಸಿದ ಧನ್ಯೆ (ಭಾರದ. ೪೮೩).

ಜೀವನ್ಮುಕ್ತಿಪಟ = ಒಂದು ಒಗೆಯ ಆಟದ ಪಟ; ಪರಮಪದ ಸೋಪಾನ ಪಟ: (೬). [ಸಂ. (ಜೀವತ್ + ಮುಕ್ತಿ)]

ಜೀವನ್ಮೃತ (ನಾ). ಜೀವಿಸಿದ್ದರೂ ಸತ್ತವನಂತೆ ನಿಸ್ಸತ್ತ್ವನಾದವನು, ಕಳಾಹೀನನಾದವನು: [illegible] ಜೀವನ್ಮೃತನಿ [illegible] ಪರಿವೇಷ (ಚಂತನ. ೫೭-೧೪): ಒಬ್ಬರನ್ನು ಕೇಳುವವನು ಜೀವನ್ಮೃತನು (ಮುಂಬಯಿ. ೬-೩೩೪). [ಸಂ. (ಜೀವತ್ + ಮೃತ]

ಜೀವನ್ಮೃತಕ (ನಾ).=ಜೀವನ್ಮೃತ: ನೀಳ್ದೊದವಿದ ಜಸಮನುಪಾರ್ಜಿಸ [illegible] ಜೀವನ್ಮೃತ [illegible] ಯಿಂದಂ ಪಾವನಮುಟಿದಂದಪಾವಸಂ ತಾನೆನೆ ಮೆಯ್ಗಾವನೋ ಬಸದಪ್ಪನಮಂ ಜೀವನ್ಮೃತಕಂ ವಿವೇಕಶೂನ್ಯನಮಾನ್ಯಂ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೯-೬೩): ಜೀವಮಂ ಪಡೆದು ಜೀವನ್ಮೃತಕನಾಗಿರ್ದೆ (ವಾಗೀರ. ದೀ. ೨೬೦-೧೭). [ಸಂ.]

ಜೀವನ್ಮೃತೆ (ನಾ). [illegible] ನಾಡ ಪೆಣ್ಗಳ ಬಿಟುನುಡಿಗೆ ತಡೆದು ಬಾಟ್ಟ ವಂಧ್ಯೆಯರೆ ಜೀವನ್ಮೃತೆಯರ್ ವಲಂ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೧೮-೧೩). [ಸಂ. ಜೀವನ್ಮೃತಾ (ಜೀವತ್ + ಮೃತಾ)]

ಜೀವಪಂಚಕ (ನಾ). [ದ್ವೈತ] ದೇವತೆಗಳು, ಗಂಧರ್ವರು, ಪಿತೃಗಳು, ಮನುಷ್ಯರು, ಅಸುರರೆಂಬ ಐದು ವರ್ಗಗಳ ಸಮೂಹ: ಶೇಷಫಣಾತಪತ್ರಗೆ ಜೀವಪಂಚಕವ್ರಾತವೆಂದಿಗು ಭಿನ್ನವಾದಾಹ್ವಯದಿ ಕರೆಸುವದು (ಹಸಾರ. ೨೪-೧೮). [ಜೀವ + ಪಂಚಕ]

ಜೀವಪಚ್ಚೆ (ನಾ). ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಹಸಿರು ಬಣ್ಣದ ಹರಳು; ಮರಕತ: ಬರುತ ಕಂಡನು ಜೀವಪಚ್ಚೆಯ ಸುಸಿಲೆಗಳಿಂ ವಿರಚಿಸಿದ ತೆರದಿ ಪರಿಪರಿ ಪುಷ್ಪಲತೆಗುಲ್ಮ ಗುರುಪಚ್ಚೆ ಪಸುರಿನಿಂದೆಸೆವ ಕುಸುಮಾವತಿಯ ಪಟ್ಟಣವ ಪೊಗಲು (ನವಮೋ. ೪-೩೩). [ಜೀವ + ಪಚ್ಚೆ$_1$ (<ಪಸು$_2$)]

ಜೀವಪಡೆ(ಕ್ರಿ). ಜೀವಂತವಾಗು; ಶಕ್ತಿಹೊಂದು: ಮೊದಲ ಸಂಕೋಚದಲ್ಲಿ ಹೊಳೆಯದೇ ಇದ್ದ ಅನೇಕಾನೇಕ ಸಣ್ಣ ಸಣ್ಣ ವಿವರಗಳು ಈಗ ಮಾತಿನಲ್ಲಿ ಜೀವಪಡೆದುವು (ಮೂರುದಾ. ೧೯೭). [ಜೀವ + ಪಡೆ$_1$]

ಜೀವಪತ್ನಿ (ನಾ). ಗಂಡನು ಬದುಕಿರುವವಳು; ಸುಮಂಗಲಿ; ಮುತ್ತೈದೆ. [ಸಂ. ಜೀವಪತ್ನೀ]

ಜೀವಪದಾರ್ಥ (ನಾ). [ಜೈನ] ಒಂಬತ್ತು ಪದಾರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯದು; ಜೀವವೆಂಬ ತತ್ತ್ವ: ಜೀವಪದಾರ್ಥಮಜೀವ ಪದಾರ್ಥಂ ಮೋಕ್ಷ ಪದಾರ್ಥಂ ಆಸ್ರವ ಪದಾರ್ಥಂ ಸಂವರ ಪದಾರ್ಥಂ ನಿರ್ಜರ ಪದಾರ್ಥಂ ಬಂಧ ಪದಾರ್ಥಂ ಮೋಕ್ಷ ಪದಾರ್ಥಮೆಂಬ ನವ ಪದಾರ್ಥಮುಮಂ (ಸುಕುಮಾ. ೬-೨೯ ವ). [ಜೀವ + ಪದಾರ್ಥ]

ಜೀವಪುರುಷ (ನಾ). ಪೌರುಷವುಳ್ಳವನು; ಗಂಡುಗಲಿ: ಆಡಲೇಕಿದನಿನ್ನು ಹಿಂಪಾ ಕೀತನೆನಿಸುವನೇನು ಫಲ ತಾಗೂಡಿ ಹುಲುವರು ಜೀವಪುರುಷರು ಹೆಂಗಳಾದವಲೆ (ಕುವ್ಯಾಕ. ೨೨-೪೭). [ಜೀವ + ಪುರುಷ]

ಜೀವಪ್ರದೇಶ (ನಾ). [ಜೈನ] ಜೀವಿಗಳು ಇರುವ ಪ್ರದೇಶ: ತದನಂತರಂ ಸಮಯದೊಳ್ ವಾತವಳಯಮುಮಟಿಯೆ ಜೀವಪ್ರದೇಶಂಗಳಿಂ ಲೋಕಪ್ರದೇಶಮಂ ಪರ್ವಿ (ಆದಿಪು. ೧೭-೪೯ ವ). [ಜೀವ + ಪ್ರದೇಶ]

ಜೀವಭಾವ (ನಾ). ಜೀವಿಯ ಸ್ವಾಭಾವಿಕ ಸ್ಥಿತಿ; ಜೀವತ್ವ: ಜೀವಭಾವವ ಭ್ರಮೆಯುಳಿದು ದೇಹಾವಸಾನದಲಿ (ಗಗಹಾ. ೨-೧೦); ಜೀವನ ಸ್ವಾಭಾವಿಕ ಸ್ಥಿತಿ ಜೀವಭಾವ, ಅವನ ವಾಸ್ತವಿಕ ಸ್ಥಿತಿ ಶಿವಭಾವ (ಶಕ್ರವಿ. ೬೦). [ಜೀವ + ಭಾವ$_2$]

ಜೀವಭಾವಿ (ನಾ). ಜೀವನದಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತಿಯುಳ್ಳವನು; ಸಂಸಾರಿ: ಎನ್ನ ಜೀವಭಾವಿಯೆಂದೆನಿಸದೆ ಶಿವಭಾವಿಯೆಂದೆನಿಸಿದ ಗುರುವೆ (ಅಖಂಡೇ. ೧೯-೬). [ಸಂ. ಜೀವಭಾವಿನ್]

ಜೀವಭ್ರಮೆ (ನಾ). [ವೇದಾಂತ] ತಾನು ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಆಗಿದ್ದರೂ ಅಜ್ಞಾನದಿಂದ ತಾನು ಜೀವನೆಂದುಕೊಳ್ಳುವ ಭ್ರಾಂತಿ; ಮಿಥ್ಯಾಜ್ಞಾನ: ಜೀವಭ್ರಮೆಯ [illegible] ಕಳೆದು ಪೊಳೆಪೊಳೆವಾತ್ಮನಂದದಲಿ (ಕುವ್ಯಾಪಿ. ೧೩-೫೩); [illegible] ಜೀವಭ್ರಮೆಯೂಡಾಡುಬರವು ಗುರುಬೋಧನಾದುಮುಖದಿಂದಡಾಗುವುದು (ಗಗಹಾ. ೧೩-೪೦). [ಜೀವ+ಭ್ರಮೆ]

ಜೀವಭ್ರಾಂತಿ (ನಾ).=ಜೀವಭ್ರಮೆ: ಕಲ್ಪನೆ ಹರೆದು ಜೀವಭ್ರಾಂತಿ ಬೀತಡೆ ಪರಮ ತಾನಿಹನು (ಕುವ್ಯಾಭೀ. ೩-೩೨) [ಜೀವ + ಭ್ರಾಂತಿ]

ಜೀವಮಾನ (ನಾ). ಬದುಕಿನ ಕಾಲ; ಜೀವನಕಾಲ: ಅವಳ ಜೀವಮಾನದಲ್ಲಿ ಅವಳು ಯಾವುದೊಂದು ಪಾಪಕಾರ್ಯವನ್ನೂ ಮಾಡಿದವಳೇ ಅಲ್ಲವಲ್ಲ (ಹಿಂಕಿರು. ೫); ತನ್ನ ತಂದೆ ಬಿಜ್ಜಳನ ಜೀವಮಾನದಲ್ಲಿಯೇ ಕಾಲವಾಗಿರಬೇಕು (ಮೂರುಉ. ೯೭). [ಜೀವ + ಮಾನ]

ಜೀವರಕ್ಕೆ (ನಾ). ಪ್ರಾಣರಕ್ಷಕವಾದ ಕವಚ: "ಜೀವರಕ್ಕೆ=ಕವಚಂ" (ಶಮುದ. ಪರಿ. ೨); "ಜೀವರಕ್ಕೆಯೆ ಕವಚಂ" (ಕರ್ಣಾನಿ. ೪೪): ಪ್ರತಾಪವಾಗ್ರ್ಯಂಗೆ ಜೀವರಕ್ಕೆ ಬೆಸುಗೆವಿಟ್ಟುದು (ರಾಮಾಶ್ವ. ೯೦-೨೮): ಒಳ್ಪಡೆಯ ಜೀವರಕ್ಕೆಯ ಸೋಮವರ್ಮಂ (ಸೌನಂದ. ೭-೪೨). [<ಸಂ. ಜೀವರಕ್ಷಾ]

ಜೀವರಕ್ತ (ನಾ). ೧. ಜೀವವನ್ನು ಉಳಿಸುವ ರಕ್ತ. ೨. (ಆಲಂ). ಚೈತನ್ಯಕೊಡುವ ಶಕ್ತಿ: ಅವರು ಚೈತನ್ಯದುಸಿರು, ಜೀವರಕ್ತ, ವಾಹಕಶಕ್ತಿ ಯಾಗಿದ್ದರು (ಕಜಸಾ. VIII, ೩೬೮). P ಇದು ಇಂಗ್ಲೀಷಿನ 'Lifeblood' ಎಂಬುದರ ಅನುವಾದ. [ಜೀವ + ರಕ್ತ]

ಜೀವರಕ್ಷೆ (ನಾ). ೧. ಜೀವರಕ್ಷಣೆ. ೨. = ಜೀವರಕ್ಕೆ. ೩. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧಿ ಗಿಡ: "ಕುಚಪಲಃ – ಖವ್ವಲು ?, ಬೇಳ, ಜೀವರಕ್ಷೆ" (ಓಷಧಿ. ೩೩). [ಜೀವ + ರಕ್ಷೆ]

ಜೀವರತ್ನ (ನಾ). ೧.ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ರತ್ನ: ಜೀವರತ್ನಕಣೆಯೇ ವಿಕ್ಕಾದ ಪಾಷಾಣಗಳ್ (ಸೋಮೇಶ. ೧೦). ೨. [ಜೈನ] ಚಕ್ರವರ್ತಿಯಾದವನಿಗೆ ತಾನಾಗಿ ಬಂದೊದಗುವ ಪುರೋಹಿತ,ಮಂತ್ರಿ, ಸ್ಥಪತಿ ಮೊದಲಾದ ಏಳು ಶ್ರೇಷ್ಠ ಸೇವಾಸಾಧನಗಳು: ಸೇನಾಪತಿ ಸ್ಥಪತಿ ಗೃಹಪತಿ ಪುರೋಹಿತ ಗಜ ವಾಜಿ ಸ್ತ್ರೀರತ್ನಂಗಳೆಂಬೇಲು ಜೀವರತ್ನಂಗಳುಮಂ . . . ಅನುಕ್ರಮದೊಳರ್ಚಿಸಿ ಬಂದು (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೭-೧೦೦ ವ). 'ಅಜೀವರತ್ನ', 'ಚತುರ್ದಶರತ್ನ' ಪರಾ. [ಜೀವ + ರತ್ನ]

ಜೀವರಸ (ನಾ). ಚೈತನ್ಯವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ದ್ರವ; ಜೀವದ್ರವ್ಯ: ಏಳು ಬಯಕೆಯ ಬಳ್ಳಿಯೇ . . . ಜೀವರಸ ಚಿಮ್ಮೇಳು (ಹೃದಕ. ೨೯-೩); ಜೀವರಸವನ್ನೊಳಗೊಂಡ ಜೀವಕಣಗಳು ಜೀವಿಯ ರಚನೆಯ ತಳಹದಿ (ಪ್ರಾಣಿಪಾ. ೫); ಮರವನ್ನು ಕೊಯ್ಯುವುದಕ್ಕೆ ಮುಂಚೆ ಸಸ್ಯದ ಜೀವರಸವು (Sap) ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಆರಿ ಅದರ ತೂಕವು ಕಡಿಮೆಯಾಗಿರಬೇಕು (ಶಿಲ್ಪಸಾ. ೨೮೦); ಶ್ರೇಷ್ಠ ಸಾಹಿತ್ಯದಲ್ಲಿ ಎರಡೂ ಗುಣಗಳಿವೆ. ಒಂದು ಅದರ ಮೂಲ ಜೀವನದಲ್ಲಿದ್ದು ಜೀವನದಿಂದ ಅದು ತನ್ನ ಜೀವರಸವನ್ನು ಪಡೆಯುತ್ತದೆ (ಪತ್ರಿಕಾ. ೫೮). [ಜೀವ + ರಸ]

ಜೀವರಾಶಿ (ನಾ). = ಜೀವಚಯ: ಸೃಷ್ಟಿಕರ್ತನು ಹುಟ್ಟಿಸಿದ ಇರುವ ಮೊದಲುಗೊಂಡು ೮೦ ಕೋಟಿ ಜೀವರಾಶಿಗಳಲ್ಲಿ ತಾರತಮ್ಯ ಮಾಡಿರುವು ದಿಲ್ಲ (ಶರೀಕ. ೭೨, ಕವಿಕಾವ್ಯಪರಿಚಯ). [ಜೀವ + ರಾಶಿ]

ಜೀವಲ, ಜೀವಳ (ಗು). ೧. ಚೈತನ್ಯಮಯವಾದ; ಜೀವಂತವಾದ. (ನಾ). ೨. ಬದುಂಕಂ; ಬಾಳಂ. ಜೀವಳಃ ಕಾಯ ನಿರ್ಣೆಯುವದರೊಳು ಮನವನಿರ್ಣೆಯು ಸ್ನಾಯು ಸಂಪ್ಯೇಯ ಜೀವಳಮಸಂಖ್ಯೇಯು (ಮಂಕುಕ. ೧೦೨); ಇದು ನನ್ನ ಜೀವಳದ ಹೋಳಿ (ರಂಗರೋ. ೦೦೩). [ಸಂ.]

ಜೀವವಂಚಕ (ನಾ). = ಜೀವಗಳ್ಳ: ಕಾಯವಂಚಕನಲ್ಲ ಜೀವವಂಚಕನಲ್ಲ ಶಂಕೆಯಿಲ್ಲದ ಮಹಾಮಹಿಮ ನೋಡಯ್ಯಾ (ಬಸವ. ೦೭೮); ಸಾಯುಲಾಜದೆ ಜೀವವಂಚಕ ಕಾಯಧಾರಿಗೆ ಕೋಪಿಗಜ್ಞಾನಾಯತಂಗುಪಜೀವಕಂಗತಿ ಕುಟಲನಾದಂಗೆ ಶ್ರೀಯುಮಾರ್ಥಶರೀರಿ ಮಾಯಿಕಮಾಯಿಕಂ ಮೆಚ್ಚುವನೆ (ಬಸಪು. ೬೧-೦೫). [ಜೀವ + ವಂಚಕ]

ಜೀವವಧೆ (ನಾ). ಪ್ರಾಣಿಗಳನ್ನು ಕೊಲ್ಲುವಿಕೆ: ಪ್ರಾಣಿಹತ್ಯೆ: ಜೀವವಧ ಯಿಂದೆ . . . ನಾನಾವಿಧ ದುಃಖಕ್ಕೆ ತಾನೆ ಭಾಜನನಕ್ಕುಂ (ಸಮಪ. ೧೧-೦೦೯); ಜೀವವಧೆಯಾಗದಂತಖಿಳಾವನಿತಳಪೂಜ್ಯ ಪೋಗಿ ಪಿಂಗಿಸುವುದು (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೯-೧೯೪). [ಜೀವ + ವಧೆ]

ಜೀವವಧೆಗೆಯ್ (ಕ್ರಿ). ಪ್ರಾಣಿಗಳನ್ನು ಕೊಲ್ಲು; ಪ್ರಾಣಿಹತ್ಯೆಮಾಡು; ಜೀವವಧೆಗೆಯ್ದರೆ . . . ನಾರಕದುಃಖಮನೈದದಿರ್ಪರೇ (ಶಾಸ್ತ್ರಸಾರ. ೬). [ಜೀವವಧೆ + ಕೆಯ್$_1$]

ಜೀವವಾಣಿ (ನಾ). ಚೈತನ್ಯಯುತವಾದ ಮಾತು: ಶರೀಫರ ಹಾಡುಗಳಲ್ಲಿ ಆಡುವ ವಾಣಿ ಜೀವವಾಣಿ (ಶರೀಫ. II, ಮೊದಲಮಾತು). [ಜೀವ+ವಾಣಿ$_1$]

ಜೀವವಾರ (ನಾ). ಬೃಹಸ್ಪತಿವಾರ; ಗುರುವಾರ: ಶ್ರಾವಣ ಬಹುಳ ಪಕ್ಷ ದಶಮೀ ಜೀವವಾರದೊಳಾದಿ ವೃಷಭೇಂದ್ರಾವತಾರದ ಬಸವಚರಿತೆ ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು (ಬಸಪು. ೬೧-೯೨). [ಜೀವ + ವಾರ$_3$]

ಜೀವವಿಕಾರಿ (ನಾ). ಸಂಸಾರದ ವಿಕಾರಕ್ಕೆ ಒಳಪಟ್ಟವನು: ಇಂತೀ ಭಾವದ ಭ್ರಮೆಯ ಮಾಜಿದು ಜೀವವಿಕಾರಿಗಳಾಗದೆ ಸರ್ವಜ್ಞಾನಿಗಳಾಗಿ (ಪ್ರಭುಲಿಮಾ. ೧೯೩-೭೨೩); ಮಜ್ಜನಕ್ಕೆಜೀವನೆಯು, [illegible] (ಬಸವ. ೨೫೯) 'ಅಂಗವಿಕಾರಿ' ಪರಾ. [ಸಂ. ಜೀವವಿಕಾರಿನ್]

ಜೀವವಿಕಾಸವಾದ (ನಾ). ಜೀವಿಗಳು ಹಂತಹಂತವಾಗಿ [illegible] ಹೇಗೆ ಮಾರ್ಪಾಟನ್ನು ಹೊಂದಿದುವೆಂಬುದನ್ನು ವಿವರಿಸುವ ಸಿದ್ಧಾಂತ: ಡಾರ್ವಿನ್ . . . ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಿದ ಜೀವವಿಕಾಸವಾದವು ಎರಡು ಮುಖವುಳ್ಳದು (ಜುಣ್ಣಾರ. ೩೫, ೩೬೮). [ಜೀವ + ವಿಕಾಸ + ವಾದ$_3$]

ಜೀವವಿಜ್ಞಾನ (ನಾ). ಜೀವಿಗಳ ಲಕ್ಷಣಗಳನ್ನೂ, ವ್ಯಾಪಾರಗಳನ್ನೂ ವಿವರಿಸುವ ಶಾಸ್ತ್ರ: ಇವು ಜೀವಕಣಗಳಲ್ಲಿ (Cell) ಜೀವರಾಸಾಯನಿಕ ಕ್ರಿಯೆಗಳಾಗಿ, ಅಂಗ ಸಮುದಾಯಗಳಲ್ಲಿ ಜೀವವಿಜ್ಞಾನ . . . ಸಮಗ್ರ ವಾಗಿದೆ (ಕೀಟಬಿ. ೨೪). [ಜೀವ + ವಿಜ್ಞಾನ]

ಜೀವವಿಪಾಕಿ (ನಾ). [ಜೈನ] ಮೂರುವಿಧವಾದ ನಾಮಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು: ಜೀವವಿಪಾಕಿಯುಂ ಪುದ್ಗಲವಿಪಾಕಿಯುಂ ಕ್ಷೇತ್ರವಿಪಾಕಿಯು ಮೆಂದಿಂತು ನಾಮಕರ್ಮಂ ತ್ರಿವಿಧಮಕ್ಕುಂ (ಗೊಮ್ಮಸಾ. ೨-೭). [ಸಂ. ಜೀವವಿಪಾಕಿನ್]

ಜೀವವಿಮೆ (ನಾ). ಒಂದು ಗೊತ್ತಾದ ಮೊಬಲಗನ್ನು ಕಂತುಗಳಲ್ಲಿ ಕೊಡಲು ಒಪ್ಪಿದವನ ಪ್ರಾಣನಷ್ಟದ ಅಥವಾ ಕಾರ್ಯಶಕ್ತಿ ನಷ್ಟದ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಹಿಂದೆಯೇ ಗೊತ್ತುಮಾಡಿಕೊಂಡಿರುವ ಒಟ್ಟು ಮೊತ್ತವನ್ನು ಕಂತು ಕೊಡುತ್ತ ಬಂದವನಿಗೆ ಅಥವಾ ಅವನ ವಾರಸು ದಾರರಿಗೆ, ವಿಮಾಸಂಸ್ಥೆಯು ಆ ಮೊಬಲಗನ್ನು ಕೊಡುವ ಕರಾರಿನ ಪದ್ಧತಿ: ಈ ಕಂಬೂತಯ್ಯ 'ಜೀವವಿಮೆಮಾಡು' ಎಂದು ಅನೇಕ ತಿಂಗಳಿಂದ ಕೇಳುತ್ತಿದ್ದಾನೆ (ಶಿವರಾ. ೨೦); ಉತ್ತಮವಾದ ವಿಮೆಯ ಸಂಘಗಳಲ್ಲಿ ಜೀವವಿಮೆಯನ್ನು ಮಾಡಿದರೆ ಬಹಳ ಉಪಯೋಗಗಳಿರುವುವು (ಗೃಹವಿ. ೨೦೦). [ಜೀವ + ವಿಮೆ]

ಜೀವವೇದಾವರಣ (ನಾ). (?): ಸೂಕ್ಷ್ಮನಿತ್ಯವಾದಂಥಾವು ಕಾರಣ ತಾ ನಿತ್ಯವಾದಂಥಾವು ಪ್ರವಾಹತಃ ನಿತ್ಯವಾದಂಥಾವು ಕಾಲಕರ್ಮ ಅವ್ಯಾಕೃತಾಕಾಶ ಜೀವವೇದಾವರಣ (ಅಧ್ಯಾಮಾ. ೦೦೦). [?]

ಜೀವವ್ಯಯ (ನಾ). ಪ್ರಾಣಹತ್ಯೆ; ಜನರ ನಾಶ: ಏಕೆ ನಾಟಕ ಧರ್ಮಹಾನಿವ್ಯಾಕುಳತೆಯಿನ್ನೇಕೆ . . . ಜೀವವ್ಯಯಕೆ ಕುಲವುಂಟೆ [ಪಾಠಾಂ. ಜೀವನ್ಯಾಯ ಕೊಲಲುಂಟೆ] (ಕುಮ್ಯಾರಾಭ. ೦೯-೪೦). [ಜೀವ + ವ್ಯಯ]

ಜೀವವ್ರಾತ (ನಾ). = ಜೀವರಾಶಿ: ಆದಿತ್ಯಾದಿ ನವಗ್ರಹಂ ಧರಣಿ ಜೀವ ವ್ರಾತಮಾ . . . ತಪಮುಂ ಗ್ರಹಾಬ್ಧಿಯಂ (ನಾನಾರ. ೩೪); ಕೊಲು ವನನ್ಯರನನ್ಯರಿಂದವೆ ಕೊಲಿಸುವನು ಕಮಲಾಕ್ಷನಲ್ಲದೆ ಉಳಿದ ಜೀವ ವ್ರಾತಕೀ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವಿಲ್ಲ (ಕುಮ್ಯಾಭಾ. ೯-೭೨). [ಜೀವ + ವ್ರಾತ]

ಜೀವಶಂಖ (ನಾ). ಪೆಜ್ಜು ಶಬ್ದಮಾಡುವ ಶಂಖ: "ಬಹುನಾದಃ – ಜೀವಶಂಖ" (ಓಷಧಿ. ೧೦೬): "ದೀರ್ಘರಾವಃ – ಜೀವಶಂಖ" (ಓಷಧಿ. ೦೭೬). [ಜೀವ + ಶಂಖ]

ಜೀವಶಾಕ (ನಾ). ಒಂದು ಮೂಲಿಕೆ (?): "ಮೇಷಕಾ – ಜೀವಶಾಕ" (ಓಷಧಿ. ೦೨೯). [?]

ಜೀವಶಾಸ್ತ್ರ (ನಾ).=ಜೀವವಿಜ್ಞಾನ: ವಿಜ್ಞಾನಶಾಸ್ತ್ರದ ಶಾಖೆಗಳಾದ ಭೌತ ಶಾಸ್ತ್ರ . . . ಜೀವಶಾಸ್ತ್ರ ಮುಂತಾದವು ಸೇರಿಹೋದುವು (ಶಿಕ್ಷದ. ೨೦). [ಜೀವ + ಶಾಸ್ತ್ರ]

ಜೀವಶೂನ್ಯ (ಗು). ಜೀವವಿಲ್ಲದ ; ನಿರ್ಜೀವವಾದ : ಷೈದಿಯ ಜೀವ ಶೂನ್ಯ ಶರೀರವನ್ನು ತೋಳುಗಳಲ್ಲಿರುಕಿಕೊಂಡು (ಪುನರು. ೪೪೭). [ಜೀವ + ಶೂನ್ಯ]

ಜೀವಶ್ರವ (ನಾ). = ಜೀವಚ್ಛವ : (೬). [ಜೀವ + ಶ್ರವ$_2$]

ಜೀವಸಂಕುಲ, ಜೀವಸಂಕುಳ (ನಾ) .=ಜೀವರಾಶಿ: ಜೀವಸಂಕುಲ ಮುಂದು ವರಿಯಲು ನಾನೇ ಕಾರಣ (ಸ್ವಪ್ನಹೊ. ೨೪೪). **ಜೀವಸಂಕುಳ :** ಫಳ ಕುಸುಮ ಪ್ರವಾಳ ಹರಿತಾಂಕುರರಾಜಿಯೊಳಲ್ಲಿ ಜೀವಸಂಕುಳಮಳವಲ್ಲ ದುಂಟದಱಿನಾಗದು ಪರ್ವದಿನಂಗಳೊಳ್ ಬ್ರತಂಗಳನೊಡಗೂಡಿನಿಂದೆಮಗೆ ಮೆಟ್ಟಲ್ (ಆದಿಪು. ೧೫-೧೦). [ಜೀವ + ಸಂಕುಲ]

ಜೀವಸಂಕುಳ 'ಜೀವಸಂಕುಲ' ನೋ.

ಜೀವಸಂಬಂಧ (ನಾ). ಜೀವನ ಸಂಬಂಧ : ಕಾಯಸಂಬಂಧ ಜೀವ ಸಂಬಂಧ ಪ್ರಾಣಸಂಬಂಧ ಇಂತೀ ತ್ರಿವಿಧಸಂಬಂಧವನಱಿದಡೆ ಆತನೆ ಸಂಬಂಧಿ ಕಾಣಾ (ಅವಚಂ. ೪೩-೧೮೨). 'ಕಾಯಸಂಬಂಧ' ಪರಾ [ಜೀವ + ಸಂಬಂಧ]

ಜೀವಸಂಭಾವನೆ (ನಾ). ಜೀವದ ಕಲ್ಪನೆ ; ಜೀವಸಂಬಂಧವಾದ ವಿಚಾರ : ಈ ನಿಮ್ಮ ಜನಮತದ ಜೀವಸಂಭಾವನೆಯೊಳ್ ಪೃಥಿವ್ಯಪ್ತೇ ಜೋವಾತಾಭಿಧಾನ ಭೂತಚತುಷ್ಟಯದಿಂದಂ ಬೇಱೆ ಜೀವತ್ವಗ್ರಾಹಕ ಪ್ರಮಾಣಮಿಲ್ಲಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೮-೧೨೮ ವ). [ಜೀವ + ಸಂಭಾವನೆ]

ಜೀವಸಂಹಾರಿ (ನಾ). ಜೀವವನ್ನು ನಾಶಗೊಳಿಸುವವನು ; ಲಯಕಾರಿ: ಭಾವದಲ್ಲಿ ಪ್ರತಗೆಟ್ಟುದಾಗಿ ಆ ಭಾವದಲ್ಲಿ ಜೀವಸಂಹಾರಿ ಕೂಡಲಸಂಗಮ ದೇವ ಸರ್ವನಿವಾಸಿಯಾಗಿ (ಬಸವ. ೯೪೫). [ಸಂ. ಜೀವಸಂಹಾರಿನ್]

ಜೀವಸತ್ವ (ನಾ). ಶರೀರದ ಪೋಷಣೆಗೆ ಅತ್ಯವಶ್ಯಕವಾದ ಆಹಾರಾಂಶ; ಜೀವಾತು; ಅನ್ನಾಂಗ : ಆರೋಗ್ಯದಿಂದಿರಬೇಕಾದರೆ ನಮಗೆ ಜೀವಸತ್ವ ಗಳು ಅತ್ಯಾವಶ್ಯಕ (ನಿಮ್ಮದ್ಯ. ೭೩); ದೇಹಕ್ಕೆ ಬೇಕಾದ ಲೋಹಾಂಶಗಳನ್ನು (Minerals) ಜೀವಸತ್ವಗಳನ್ನು (Vitamins) ನೀರನ್ನು ಒದಗಿಸಬೇಕು (ಕಲರೋ. ೪೮). [ಜೀವ + ಸತ್ವ$_2$]

ಜೀವಸಮಾಧಿ (ನಾ). ತತ್ವಜ್ಞಾನ ಸಾಧನೆ (?) : ನಾರುಬೇರಿನ ಕುಟಿಲ ಕಪಟದ ಯೋಗವಲ್ಲಿದು ನಿಲ್ಲಿ ಭೋ. ಕಾಯಸಮಾಧಿ ಕರಣಸಮಾಧಿ ಯೋಗವಲ್ಲಿದು ನಿಲ್ಲಿ ಭೋ. ಜೀವಸಮಾಧಿಯೆಂಬುದಲ್ಲ ನಿಜಸಹಜಸಮಾಧಿ ಗುಹೇಶ್ವರ (ಅವಚಂ. ೧೩೯-೭೪೦). [ಜೀವ + ಸಮಾಧಿ]

ಜೀವಸಮಾಸ (ನಾ). [ಜೈನ] ಜೀವಗಳ ಸಮೂಹ: ಯಾವ ಸಂಜ್ಞೆಯಲ್ಲಿ ಜಗತ್ತಿನೊಳಗಿನ ಎಲ್ಲ ಜೀವಿಗಳ ಸಮಾವೇಶವಾಗುವುದೋ, ಆ ಸಂಜ್ಞೆಗೆ ಜೈನ ಪರಿಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ 'ಜೀವಸಮಾಸ' ವೆಂದು ಹೇಳಲಾಗುತ್ತದೆ (ಜೈನಪ. ೨೯೨). [ಜೀವ + ಸಮಾಸ]

ಜೀವಸಮಾಸೆ (ನಾ). = ಜೀವಸಮಾಸ: ಅಗಲ್ದಂ ಸಂಸ್ಥಾನಂಗಳಿನಗಲ್ದಂ ಮಾರ್ಗಣೆಗಳಿಂ ಗುಣಸ್ಥಾನಕದಿನಗಲ್ದಂ ಜೀವಸಮಾಸೆಯಿನಗಲ್ದಂ ಸಂಹನನ ದಿಂದಮಾತ್ಮಂ ದಿಟದಿಂ (ಪರಮಾ. ೫೭-೪೦). [<ಸಂ. ಜೀವಸಮಾಸ]

ಜೀವಸಾಕ್ಷಿ (ನಾ). [ವೇದಾಂತ] ಅಂತಃಕರಣದಲ್ಲಿರುವ ಚೈತನ್ಯ ; ಅಂತರಾತ್ಮ : ಅಂತಃಕರಣವೇ ಉಪಾಧಿಯಾಗಿ ಉಳ್ಳ ಚೈತನ್ಯಕ್ಕೆ ಜೀವ ಸಾಕ್ಷೀ ಎಂದು ಹೆಸರು. ಜೀವನಿಗೆ ಅಂತಃಕರಣವು ವಿಶೇಷಣ, ಜೀವಸಾಕ್ಷಿಗೆ ಅಂತಃಕರಣವು ಉಪಾಧಿ (ಭಾತತ್ವ. ೫೮೯). [ಜೀವ + ಸಾಕ್ಷಿ]

ಜೀವಸಾಸನ (ನಾ). ಬದುಕಿರುವಷ್ಟು ಕಾಲವೂ ಇರಲೆಂದು ಆಸ್ತಿಯನ್ನು ಬರೆದಂಕೊಟ್ಟ ದಾಖಲೆ ; ಶಾಶ್ವತವಾದ ದತ್ತಿ : ಇವರ್ಗ್ಗಳ್ ಜೀವ ಸಾಸನವಾಗೆ ನಾಗಾಳ ವಸದಿಗೆ ಕೊಟ್ಟ ಮ[ಣ್ಣು] (ಕಇ. II, ೫-೧೭: 869). [ಜೀವ + ಸಾಸನ]

ಜೀವಸಿದ್ಧಿ (ನಾ).[ಜೈನ]ಜೀವನ ಅಸ್ತಿತ್ವವನ್ನು ಪ್ರಮಾಣಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಸಿದ್ಧಪಡಿಸುವಿಕೆ : ಅನುಭೂತ ಶ್ರುತದೃಷ್ಟ ಖೇಚರ ಕಥಾನೀಕಂಗಳಿಂ ಯುಕ್ತಿಯಿಂದಿನಿತಂ ಸಾಧಿಸಿ ಜೀವಸಿದ್ಧಿಯನಿದಂ ನಿಶ್ಚೈಸಿ (ಆದಿಪು. ೨-೨೨): ಉಳ್ಳುದನಲ್ಲದಿಲ್ಲೆನಲ್ಬಾರದು ಎಂಬ ನಿಷೇಧವಚನಮನೆ ಪಿಡಿದು ಜೀವಸಿದ್ಧಿ ಗೆಯ್ವೊಡೆ ಗಗನಕುಸುಮಮನತ್ಯಂತಾಭಾವಮಂ ನಿಷೇಧಮಾತ್ರದಿಂದ ಮುಂಟುಮಾಡಲಕ್ಕುಮೆ (ಶಾಂತಿಪು. ೮-೧೩೮ ವ). [ಜೀವ + ಸಿದ್ಧಿ]

ಜೀವಸ್ಥಾನ (ನಾ). ೧. ಕೀಲು; ಸಂಧಿಬಂಧ ; ಸಂಧಿ. ೨. ಮರ್ಮಸ್ಥಳ ; ಮರ್ಮಾಂಗ ; ಆಯು : "ಜೀವಸ್ಥಾನಂ, ಮರ್ಮ – ಈ ೨ ನೆಱಂ" (ಹಲಾಯು. ೮೭-೩೭೫). ೩. [ಜೈನ] ಜೀವದ ಲಕ್ಷಣಗಳನ್ನು ಹೇಳುವ ಪ್ರಕಾರ (?): ಗುಣಸ್ಥಾನ ಜೀವಸ್ಥಾನ ಮಾರ್ಗಣಾಸ್ಥಾನಂಗಳುಮಂ . . . ಕೇಳ್ದು (ಚಾವುಂಪು. ೭೪). [ಜೀವ + ಸ್ಥಾನ]

ಜೀವಸ್ಫೂರ್ತಿ (ನಾ). ಚೈತನ್ಯದ ಮಿಡಿತ,–ಸ್ಫುರಣ,–ಉತ್ಸಾಹ : ಈ ಮಣ್ಣಿನ ಮರೆಯೊಳೆಂಥ ಜೀವಸ್ಫೂರ್ತಿಯಡಗಿದೆ ಇದರ ಒಂದು ಕಣಕಣವೂ ಹೊಸಸೃಷ್ಟಿಗೆ ತೊಡಗಿದೆ (ನಲಮು. ೯-೨೦). [ಜೀವ+ಸ್ಫೂರ್ತಿ]

ಜೀವಸ್ಮೃತಿ (ನಾ). ಜೀವನದ ನೆನಪು : ಜೀವನದ ಘಟನೆಗಳನ್ನು ನೆನಪಿ ನಿಂದ ಬರೆದಿಟ್ಟ ಬಷ್ಟೆರು: ಬಾಬರ್ ತನ್ನ ಜೀವಸ್ಮೃತಿಗಳಲ್ಲಿ ಬಿಹಾಜದ ನನ್ನು ಸ್ಮರಿಸುತ್ತಾ ಅವನನ್ನು 'ಮಹಾಕಲಾವಿದ' ನೆಂದು ಕರೆದಿದ್ದಾನೆ (ಭಾರದ. ೫೭೮). [ಜೀವ + ಸ್ಮೃತಿ]

ಜೀವಹತಿ (ನಾ). ಪ್ರಾಣಿವಧೆ ; ಪ್ರಾಣಿಗಳನ್ನು ಕೊಲ್ಲುವಿಕೆ ; ಜೀವ ಹಿಂಸೆ : ಆ ಪುರದ ತೆಂಕವಂಕದೊಳಾಪೊತ್ತುಮನೇಕ ಜೀವಹತಿ ತನಗೆ ಸುಖೋದ್ದೀಪನಮೆನಿಸುವ ಪಾಪಕಳಾಪಂಡಿತೆ ಚಂಡಮಾರಿದೇವತೆ ಯಿರ್ಪಳ್ (ಯಶೋಚ. ೧-೭). [ಜೀವ + ಹತಿ]

ಜೀವಹಾನಿ (ನಾ). ಜೀವದ ನಾಶ : ಪ್ರಾಣಹಾನಿ: ಯುದ್ಧದ ಪರಿಣಾಮ ವೃಥಾ ಜೀವಹಾನಿ (ರೂಢಿ). [ಜೀವ + ಹಾನಿ]

ಜೀವಹಾಲೆ (ನಾ). ಔಷಧಿಗಾಗಿ ಬಳಸುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಳ್ಳಿ : "ಜೀರಕಃ – ಜೀವಹಾಲೆ" (ಓಷಧಿ. ೬೨) : ಜೀವಹಾಲೇ ಬಳ್ಳಿ, ಪಲಕೀರೇಸೊಪ್ಪು (ಮ್ಯದಗಿ. ೪೪-೮೭೦). [?]

ಜೀವಹಿಂಡು (ಕ್ರಿ). ಬಹಳ ತೊಂದರೆ ಕೊಡು : ಅಯ್ಯೋ ಈ ಶಕ್ಯತೆಯೇ ಜೀವಹಿಂಡುತ್ತಿದೆಯಲ್ಲ (ಮೂರುದಾ. ೨೭೭): ಇದ್ದವರ ಜೀವಹಿಂಡುತ್ತ ಸತ್ತವರಿಗಾಗಿ ಮರುಗಬೇಡಿರಿ (ಜಟ್ಯಹೊ. ೭೪). [ಜೀವ + ಹಿಂಡು$_1$ (<ಪಿಂಡು$_1$)]

ಜೀವಹಿಂಸೆ (ನಾ). = ಜೀವಹತಿ. [ಜೀವ + ಹಿಂಸೆ]

ಜೀವಳ 'ಜೀವಲ' ನೋ.

ಜೀವಾಂತ (ನಾ). ಬಾಳಿನ ಕೊನೆ ; ಜೀವಿತದ ಅಂತ್ಯ ; ಮರಣ. [ಜೀವ + ಅಂತ$_2$]

ಜೀವಾಂತಕ (ನಾ). ೧. ಹಕ್ಕಿಗಳನ್ನು ಹಿಡಿಯುವವನು ; ಬೇಡ. ೨. ಕೊಲೆಗಡುಕ ; ಕಟುಕ ; ಹಿಂಸಕ. [ಜೀವ + ಅಂತಕ]

ಜೀವಾಕರ್ಷಣ (ನಾ). ಪ್ರಾಣವನ್ನು ಸೆಳೆಯುವಿಕೆ ; ಕೊಲ್ಲುವಿಕೆ : ಕುರುಕುಲಜೀವಾಕರ್ಷಣಪರಿಣತಮಿದು ಕಾಳಹಸ್ತಮಲ್ಲದೆ ಪರಮೇಶ್ವರಿ ಕೇಶಹಸ್ತಮಕ್ಕುಮೆ (ಗದಾಯು. ೧-೭೭). [ಜೀವ + ಆಕರ್ಷಣ]

ಜೀವಾಕ್ಷರ (ನಾ). ಸ್ವರಾಕ್ಷರ; ಸ್ವರ: ವರ್ಣಮಾಲೆಯಲ್ಲಿ ಸ್ವರಾಕ್ಷರಗಳನ್ನು ಜೀವಾಕ್ಷರಗಳೆಂದೂ ಅಚ್ಚುಗಳೆಂದೂ ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ (ಸಂಶೋಧ. ೧೪). [ಜೀವ + ಅಕ್ಷರ]

ಜೀವಾಚರಣ (ನಾ). [ಜೈನ] ಜೀವವು ಒಂದು ಜನ್ಮದಿಂದ ಇನ್ನೊಂದು ಜನ್ಮಕ್ಕೆ ಚಲಿಸುವುದು : ಸಂತಾನಕ್ರಮದಿಂದಮಾಗತ ಜೀವಾಚರಣಕ್ಕೆ ಗೋತ್ರಮೆಂಬ ಸಂಜ್ಞೆಯಕ್ಕುಂ (ಗೊಮ್ಮಸಾ. ೨-೮). [ಜೀವ + ಆಚರಣ]

ಜೀವಾಚ್ಛಾದಿಕ (ನಾ). ಜೀವನಿಗೆ ತನ್ನ ಸ್ವರೂಪವು ಕಾಣದಂತೆ ಮುತ್ತಿಕೊಂಡಿರುವ ಆವರಣ ; ಮಾಯೆ : ಜೀವಾಚ್ಛಾದಿಕವು ನಾಶವಾದರೆ ಜೀವನ ಸ್ವರೂಪವು ಕಾಣುವುದು (ಹಸಾರ. ೯-೧೪ ಟೀಕು). [ಸಂ.]

ಜೀವಾಣು (ನಾ).=ಜೀವಕಣ : ಅವನಿಗೆ ಜೀವಕೋಶ ಮತ್ತು ಜೀವಾಣುಗಳ ಬಗ್ಗೆ (Cytology) ವಿಶೇಷ ಆಸಕ್ತಿ (ಸಸ್ಯಶ. ೭೭) ; ನಮ್ಮ ಶರೀರದಲ್ಲಿಯೇ ಅಸಂಖ್ಯಾತ ಜೀವಾಣುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಸಣ್ಣಪುಟ್ಟ ಶರೀರಗಳಿವೆಯೆಂದು ಹೇಳಲುಪಕ್ರಮಿಸಿರುತ್ತಾರೆ (ಜೀವಾತ್ಮ. ೧೨೫). [ಜೀವ + ಅಣು]

ಜೀವಾತು (ನಾ). ೧. ಜೀವನ ; ಬಾಳು ; ಬದುಕು. ೨. ಆಹಾರ. ೩. ಅನ್ನಾಂಗ; ಜೀವಸತ್ತ್ವ: ಜೀವಾತು (Vitamin) ಸತ್ತ್ವವು ಶರೀರವನ್ನು ರೋಗರಹಿತವಾಗಿ ಮಾಡುವುದಕ್ಕೂ ಅದರ ಚಟುವಟಿಕೆಗೂ ಅವಶ್ಯವಾದುದು (ಬಾಲಪ್ರ. II, ೮೨೭) ; ಜೀವಾತುಗಳನ್ನು ಸಂರಕ್ಷಕ ಆಹಾರಗಳೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು (ಆರುಶಾ. ೫೭). ೪. ಪ್ರಾಣವನ್ನು ಉಳಿಸುವ ಔಷಧ; ಬದುಕಿಸುವ ಔಷಧ; ಸಂಜೀವಿನಿ: “ಸಂಜೀವನೀ, ಜೀವಾತುಃ, ಜೀವನೌಷಧಂ–ಬದುಕಿಸುವ ಮದ್ದು, ಸಂಜೀವನ ಮದ್ದು” (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೨೩೪) ; ದುರಿತವ್ರಾತ ವಿನಾಶಹೇತು ದಿವಿಜವ್ಯೂಹೈಕ ಜೀವಾತು (ವಸ್ತುಪಂ. ೧೦-೭೫). [ಸಂ.]

ಜೀವಾತುಮ (ನಾ). = ಜೀವಾತ್ಮ : ಜವನಿಕೆಯೋ ಜೀವಾತುಮನ ಜಂಜಡಕೆ ಧ್ಯಾನವೋ ಮೇಣ್ ಧ್ಯೇಯವೋ . . . ಎನಲಾಯ್ತು ಚಿತ್ತದ ಶುದ್ಧಿಯರ್ಜನನ (ಕುಪ್ಪಾಅ. ೫-೭) : ವಿಗತಜೀವಾತುಮನನಿನಿಯನಂ ನಡುಮನೆಯೊಳಿರಲೊಯ್ದು ಬೈತು ಕೋಣೆಯೊಳು ಕದಹಂ ಸಾರ್ಚಿ (ಸೌಂದಪು. ೦೭-೪೭). [<ಸಂ. ಜೀವಾತ್ಮನ್]

ಜೀವಾತ್ಮ (ನಾ). ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಜೀವಿಯ ಶರೀರದಲ್ಲಿರುವ ಚೈತನ್ಯ ವಸ್ತು; ಪ್ರಾಣ: ಜೀವಾತ್ಮ ಅಂತರಾತ್ಮನ ಸುದ್ದಿಯ ಬೆಸಗೊಂಬರೆ ಹೇಳಿಹೆ (ಬಸವ. ೯೨೭) ; ತನು ನಾಲ್ಕಟಲಿ ಜೀವಾತ್ಮ ನೀವೆಮಗೆ (ಕುಪ್ಪಾವಿ. ೦-೯) : ತಪ್ತಾಯಃಪಿಂಡದಂತೆ ದೇಹಾದಿಗಳೊಡನೆ ತನ್ನ ಸಂಬಂಧದಿಂ ಸಕಲ ಸಂಸಾರವ್ಯವಹಾರಮುಳ್ಳಾತನೇ ಜೀವಾತ್ಮನು (ವಿವೇಕ. ೨೪): ಜೀವಾತ್ಮನು ಚೈತನ್ಯ ಸ್ವರೂಪಿ (ಭಾರದ. ೧೫೦): ಪರಮಾತ್ಮನು ಅಷ್ಟಮೂರ್ತಿಯೆಂದು ಅನುಭವಿಗಳು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಪೃಥಿವಿ . . . ಜೀವಾತ್ಮ–ಇವು ಅವನ ಎಂಟು ಅವಯವಗಳು (ಶಕ್ತಿವಿ. ೩೩). [ಸಂ. ಜೀವಾತ್ಮನ್]

ಜೀವಾನುಕಂಪಿ (ನಾ). ಪ್ರಾಣಿಗಳಲ್ಲಿ ಕರುಣೆ ತೋರುವವನು : ಸಾವಂ ತಿಳಿಯದೆ ಬಟಿದೆ ಗಾವದಿಗೆಲಸಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯನಾದಂ ಭಕ್ತಂ ಜೀವಾನುಕಂಪಿಯಾಗದೆ ಧಾವತಿಗೊಳಗಾದನು (ಹಮ್ಮಿರ. ೭-೪೯).

[ಸಂ. ಜೀವಾನುಕಂಪಿನ್ (ಜೀವ + ಅನುಕಂಪಿನ್)]

ಜೀವಾಪಹಾರ (ನಾ). ಪ್ರಾಣದ ಅಪಹಾರ; ಜೀವಹಾನಿ : ನೀ ಪತಿವ್ರತೆ ನಿನ್ನ ಖತಿ ಜೀವಾಪಹಾರವು ತಮಗೆ (ಕುಪ್ಪಾಗ. ೧೦-೭೫).

[ಜೀವ + ಅಪಹಾರ]

ಜೀವಾಭಿಲಾಷ (ನಾ). ಬದುಕುವ ಆಸೆಯುಳ್ಳವನು : ಮೈಮಜಿದ ಮಾರಿಯ ಮುಸುಕನುಗಿವುದು ಬುದ್ಧಿಯೋ ಜೀವಾಭಿಲಾಷರಿಗೆ (ಕುಪ್ಪಾಕ. ೯-೭). [ಸಂ. (ಜೀವ + ಅಭಿಲಾಷ)]

ಜೀವಾವಧಿ (ನಾ). ಜೀವಿತದ ಪೂರ್ಣಕಾಲ ; ಇಡಿಯ ಜೀವಮಾನ : ಜೀವಾವಧಿ ಸುಖವಾಗಿರುವಂತೆ ಈ ಹಣವನ್ನು ನಿನಗೇ ಕೊಡುತ್ತೇವೆ ಎಂದು ಹೇಳಿದನು (ಒಡಕ. ೧೭) ; ಮರಣ, ಜೀವಾವಧಿಯ ಗಡೀಪಾರು . . . ಕಾರಾಗಾರವಾಸದಿಂದ ದಂಡನೀಯವಾದ ಅಪರಾಧಗಳ ವಿಚಾರಣೆಗಾಗಿ (ಭಾಶಾನ. ೨೭೭). [ಜೀವ + ಅವಧಿ]

ಜೀವಾಸ್ತಿಕಾಯ (ನಾ). [ಜೈನ] ಐದು ಅಸ್ತಿಕಾಯಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಜೀವಾಸ್ತಿಕಾಯಂ ಪುದ್ಗಲಾಸ್ತಿಕಾಯಂ ಧರ್ಮಾಸ್ತಿಕಾಯಂ ಅಧರ್ಮಾಸ್ತಿಕಾಯಂ ಆಕಾಶಾಸ್ತಿಕಾಯಮೆಂಬ ಪಂಚಾಸ್ತಿಕಾಯ ನಿಕಾಯಮುಮಂ (ಸುಕುಮಾ. ೩-೩೯ ವ) ; ಅಸ್ತಿಕಾಯವೆಂದರೆ ಬಹುಪ್ರದೇಶವುಳ್ಳ ವಸ್ತುವೆಂದರ್ಥ. . .ಜೀವಾಸ್ತಿಕಾಯ, ಧರ್ಮಾಸ್ತಿಕಾಯ, ಅಧರ್ಮಾಸ್ತಿಕಾಯ, ಆಕಾಶಾಸ್ತಿಕಾಯ, ಪುದ್ಗಲಾಸ್ತಿಕಾಯ ಎಂದು ವ್ಯವಹಾರವಿರುವುದು (ಹಿಂದಸಾ. ೮೧). ‘ಅಸ್ತಿಕಾಯ’ ಪರಾ.

[ಜೀವ + ಅಸ್ತಿಕಾಯ]

ಜೀವಾಳ (ಗು). ೧. ಪ್ರಾಣದಿಂದ ಕೂಡಿರುವ; ಜೀವದಿಂದ ಕೂಡಿರುವ. (ನಾ). ೨. ಜೀವದಾಯಿಯಾದುದು : ಸೂರ್ಯನುದಯ ತಾವರೆಗೆ ಜೀವಾಳ. ಚಂದ್ರಮನುದಯ ನೆಯ್ದಿಲೆಗೆ ಜೀವಾಳ. ಕೂಪರ ಠಾವಿನಲ್ಲಿ ಕೂಟ ಜೀವಾಳ. ಒಲಿದ ಠಾವಿನಲ್ಲಿ ನೋಟ ಜೀವಾಳವಯ್ಯಾ. ಕೂಡಲಸಂಗನ ಶರಣರ ಬರವೆನಗೆ ಪ್ರಾಣ ಜೀವಾಳವಯ್ಯಾ (ಬಸವ. ೩೬೭). ೩. ಹುರುಳು : ಸತ್ತ್ವ ; ಸಾರ : ಆತುಕೋ ಘಾಯವನು ನೀ ನಿರ್ಭೀತ ರಣರಂಗದೊಳು ವೀರರ ಜಾತಿಯುಳ್ಳಿ ಜೀವಾಳವುಳ್ಳವನೆಂಬುದೀ ಲೋಕ (ಕೊರರಾ. ೬-೨೩-೦೭) ; ಗಾದೆಗಳ ಹಾಗೆ ಹರಡಿದ ಮಾತುಗಳಲ್ಲಿ ಬಹುಶಃ ನಾವು ಒಂದು ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ಜೀವಾಳವನ್ನು ಕಂಡುಕೊಳ್ಳಲವಕಾಶವುಂಟು (ಭಾರದ. ೪೦೫) ; ತೋರಿ ಮರೆಯಾಗುವ ವಾಚ್ಯಾರ್ಥಗಳ ಹಿಂದೆ ಇರುವ ರಸದರ್ಶನವೇ ಕಾವ್ಯದ ಜೀವಾಳ (ಸೌಂದಸ. ೦೦೨) : ಸಿಗರೊಲ್ಲಿ ಬೇಕು ನೀ ನನಗ ಜೀವ ಜೀವಾಳಾ ರಾಜಘನನೀಳಾ (ನಾದಲೀ. ೪೭-೨೩). ೪. ಮರ್ಮ; ರಹಸ್ಯ: ನಾವೊಂದು ಮಹಾಕೃತಿಯನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಅದರ ವೈಯಕ್ತಿಕ ಜೀವಾಳದೊಳಕ್ಕೆ ಸಾಧ್ಯವಾದಷ್ಟೂ ಪ್ರವೇಶಿಸುತ್ತೇವೆ (ಸಾಹಿಪ್ರ.೧೨); ಒಂದು ದಿನ ನನ್ನೊಳಗೆ ಹುದುಗಿರುವ ಜೀವಾಳವನು ನಾನು ಕಾಣಲಿಹುದು (ನೆಲಮು. ೯೨-೪). ೫. ತಂಬೂರಿ ಮೊದಲಾದ ವಾದ್ಯಗಳ ತಂತಿಗೆ ಮಣಿಯ ಹತ್ತಿರ ಜೇರು ಬರುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಸೇರಿಸಿದ ನೂಲಿನ ಎಳೆ : ಜೀವಾಳವನ್ನು ಕಟ್ಟಿಸಿದ ಹೊರತು ನಾದವು ಇಂಪಾಗುವುದಿಲ್ಲ (ನಗೆಗ. ೩೩) ; ಸಾಹಿತ್ಯಸಂಸ್ಕಾರವಿಲ್ಲದ ಸಂಗೀತ ಜೀವಾಳವಿಲ್ಲದ ತಂಬೂರಿಯ ತಂತಿಯಂತೆ ಸೊರಗಿ ಹೋಗುವುದು (ಜಗದಾ. ೬೫). ೬. [ಸಂಗೀತ] ಆರು ಬಗೆಯ ನಾದಕಟ್ಟುಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ವೀಣೆಯ ನಿಶ್ಚಾಣಗೆಯಂತೆ . . . ಎಂಟು ಲಕ್ಷ ಜೀವಾಳದಲ್ಲಿ ಅಡಗಿ ಆ ಜೀವಾಳ ನಾದಕ್ಕೆ ಅರಸಾಗಿ (ಪ್ರಭುಲೀಗ. ೯೭) : ಬಿರಟೆ ಚಕ್ಕು ಸನ್ನೆ ಬಿಗಿ ಜಬ್ಬು ಜೀವಾಳವೆಂಬಾಱು ಬಗೆಯಾದ ನಾದಕಟ್ಟುಗಳಿಂ ತಂತ್ರಿಗಳಂ ವರಿಸಿ (ವಿವೇಕ. ೨೩೭) ; ಶ್ರುತಿಕಾಷ್ಠ ಜೀವಾಳದಿಂ ಸೊರವಾತಿನಿಂ ಕಟ್ಟಿ ಬಾರಿಸಿದೊಡೊಳ್ನುಡಿಯ ಪುರುಷನೊಳ್ ನುಡಿವ ದಾರದ ತೆಱದಿ ರಂಜಿಸುವ ಕರವಾ ಪ್ರವಾಳದಿಂದೆಸೆವ ದಂಡಿಗೆವಿಡಿದು ಜಾಣ ಗಾಣಂ ಪಾಡಿದಂ (ಭಾವಜಂ. ೭-೭).

ಜೀವಾಳಕಟ್ಟು = ನಾದವನ್ನು ಹೆಚ್ಚಿಸಲು ಶ್ರುತಿಮಾಡು ; ತಂತಿಗಳಿಗೆ ಜೇರು ಬರುವಂತೆ ಮಾಡು : ತಂತಿಗಳ ಧ್ವನಿ ಸುಶ್ರಾವ್ಯವಾಗಿ . . .ಸ್ವಯಂಭು ಸ್ವರಗಳೂ ಕೇಳಿ ಬರುತ್ತವೆ. ಈ ರೀತಿಯ ನಾದವರ್ಧನ ಕ್ರಮಕ್ಕೆ ಜೀವಾಳಕಟ್ಟುವುದು ಎಂದು ಹೆಸರು (ಸಂಗೀಡಂ. ೦೦೨).

[<ಸಂ. ಜೀವಲ./ಮರಾ. ಜವ್ಹಾಳಾ]

ಜೀವಿ₁ (ಗು). ೧. ಬದುಕಿರುವ; ಚಲನೆಯುಳ್ಳ ; ಜೀವಂತವಾಗಿರುವ. (ನಾ). ೨. ಬದುಕಿರುವ ಪ್ರಾಣಿ ; ಚೈತನ್ಯವುಳ್ಳ ಜೀವ ; ಜಂತು : ಪಸರಿಸಿತು ಕಟಕಂ ಬದುಕಿತಾ ಸರ್ವಜೀವಿಗಳುಂ (ಬಸಪು. ೨೮-೭೦) : ಒಂದೇ ಬಗೆಯ ಜೀವಿಗಳಲ್ಲಿ ವ್ಯತ್ಯಾಸಗಳಿರುತ್ತವೆ (ಕೀಟಬಿ. ೦).

[ಸಂ. ಜೀವಿನ್]

ಜೀವಿ₂ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : ಪೀಲಾಲದ ಮರ, ಕಿರಿಗೋಳಿ, ಜೀವಿ ಪಿನವಾಲ (ವೃಕ್ಷಗಿ. ೩೭-೭೨೪). [?]

ಜೀವಿಕ (ನಾ). = ಜೀವಿಕೆ ೨ : ವಿದ್ಯಾವಂತರು ತಮ್ಮ ಪ್ರೌಢಿಮೆಯನ್ನು ತೋರಿಸಿ ಜೀವಿಕಗಳನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು . . . ಹೋಗುತ್ತಿದ್ದರು (ಆಮೂಟ. ೧೬೩). [ಸಂ. ಜೀವಿಕಾ]

ಜೀವಿಕುಡಿ (ನಾ). ಜೀವಾಂಕುರ ; ಜೀವದ ಮೊಳಕೆ : ತಡ್ಡಿಸ (ವೃಷಣ) ಪದರಗಟ್ಟಿದ ಜೀವಿಕುಡಿಯು (ಜರ್ಮಿನಲ್), ಮೇಲ್ಭೂರೆಯಲ್ಲಿರುವ ಜೀವಗಳು ತರತರನಾಗಿರುತ್ತವೆ (ಕವಿಕೋ. I, ೫೩). [ಜೀವಿ$_1$ + ಕುಡಿ$_2$]

ಜೀವಿಕೆ (ನಾ). ೧. ಜೀವನ ; ಬಾಳು ; ಬದುಕು ; ಜೀವಿಸಿರುವಿಕೆ : ಹಸುಗಳ ಹಾಲನ್ನು ಕುಡಿದುಕೊಂಡು ತನ್ನ ಜೀವಿಕೆಯನ್ನು ಸಾಗಿಸಿದನು (ನೀಗಟ್ಟು. ೪೧). ೨. ಜೀವನೋಪಾಯ ; ವೃತ್ತಿ ; ಉಪಜೀವನ : ಉಪನಯನಮಾಡಿ ವೇದಾಧ್ಯಯನವನ್ನು ಮಾಡಿಸುವವನು ಬ್ರಾಹ್ಮಣನು. ಆವನಿಗೆ ಅದು ಜೀವಿಕೆ (ಹಿಂದಸಾ. ೧೫೮) : ಜೀವಿಕೆಯನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸುವ ಕಡೆಗೆ ಮನಸ್ಸುಕೊಟ್ಟರೆ ಒಳಮನೆಯಲ್ಲಿ ಕೆಲಸ ನಡೆಯುವುದಿಲ್ಲ (ನಿಬಂಧ. II, ೧೯೬). [ಸಂ. ಜೀವಿಕಾ]

ಜೀವಿತ (ಗು). ೧. ಬದುಕಿದ ; ಬಾಳಿದ. ೨. ಜೀವಿಸಿರುವ ; ಬದುಂಕಿರುವ. ೩. ಪ್ರಾಣ ; ಜೀವ : "ಅಸವಃ, ಜೀವಿತಂ, ಪ್ರಾಣಾಃ, ಜೀವಃ, ಜೀವಾ—ಈ ೫ ಪ್ರಾಣದ ಪೆಸರ್" (ಹಲಾಯು. ೨೨-೧೩೪) : "ಜೀವಿತವಸು ಪ್ರಾಣ ಜೀವವೆನೆ ಪ್ರಾಣವಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೯-೨೯೧; ಅಬಸುತ ಕೊಂಡು ಕೊಳ್ಳಲು ಬಂದೆನೆಲವೋ ನಿನ್ನ ಜೀವಿತವ (ಕೌಶಿರಾ. ೩೩-೨೬). ೪. ಬಾಳು ; ಬದುಕು : ತನ್ನೊಂದು ಜೀವಿತಕೆ ರಾಜಪುತ್ರಿಯು ಸರ್ವಸುಖಮಾಗೆ ಮರೆತಳನ್ಯಾಯಮಂ (ಶ್ರೀರಾಮೂ. ೨೪-೬೨೪). ೫. ಜೀವನೋಪಾಯದ ಸಾಧನ, -ವೃತ್ತಿ; ಉಪಜೀವನಕ್ಕಾಗಿ ನೀಡಿದ ಕೊಡುಗೆ: ಅಲ್ಲಿ ಮಹಾಜನಮಾನ್ಯರೆಪು ನಿಗಳ ಬಾಟ್ವನ್ನು ಜೀವಿತಂ ಬೇಡಿಕೊಳ್ಳಿಮೆನ್ನೊಡೆ (ಸೌಇಇ. IX-1, ೪೬-೪; 800); ಗಾಯಕ ಸತ್ಪ್ರತಿಹಾರ ವೃತ್ತಪಾಠಕತತಿಗಿತ್ತನಗ್ಗಳದ ಮಾವಿನ ಪೂವಿನಂಕುರದ ಮಾವಿನೊಳ್ಪಿಡಿಯ ಜೀವಿತಮಂ ಮದನಂ ಬಸಂತದೊಳ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೬ ೧೨೯) : ಶ್ರೀ [ಜೋತೀ]ಶ್ವರ ದೇವ ರಂಗಭೋಗಕ್ಕಂ ಸರ್ವ್ವಪ್ರಜೆ ಪೂಜಾರಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನ ಜೀವಿತಕ್ಕಂ ಜೀರ್ಣ್ನೋದ್ಧಾರಕ್ಕಂ . . . ಸರ್ವ್ವಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಬೋಪಂಗೆ ಬಿಟ್ಟ ಮತ್ತ ೨ (ಸೌಇಇ. XX, ೬೬-೧೬ : 1107). ೬. ಸಂಬಳ; ವೇತನ; ತಲುಬು : ಕೊಟ್ಟ ಜೀವಿತಕ್ಕೆ ಓಲೈಸುವಂಗೆ ರಾಜ್ಯದ ಕಟ್ಟೇಕೆ (ಮೋಳಮೂ. ೨-೫) : ಧನವದಲ್ಲಂ ತನ್ನಮಿತ್ರದೊಳಿನಿತು ಸವೆದೊಡಂ ಪರಿಜನಕೆ ಜೀವಿತವಿಕ್ಕಲಿಲ್ಲದೆ (ಬಸಪು. ೧೬-೧೬); ಕೊಂಡಿಹೆವು ಜೀವಿತವ ಕೆಲರಲಿ ಉಂಡು ತೀರಿತು (ಕೌಶಿರಾ. ೩೩-೨೬). [ಸಂ.]

ಜೀವಿತಂಬಡೆ (ಕ್ರಿ). ಸಂಬಳವನ್ನು ಪಡೆ : ವೇತನವನ್ನು ಪಡೆ : ಜೀವಿತಂಬಡೆದ ಬಂಟನಂತೆ ರಾಗಿಸಿ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೮-೨೦೫). [ಜೀವಿತ + ಪಡೆ$_1$]

ಜೀವಿತಕಾಲ (ನಾ). ಬದುಕಿರುವ ಕಾಲ ; ಜೀವನದ ಪೂರ್ಣ ಅವಧಿ ; ಆಯುಷ್ಯ : "ಆಯುಸ್, ಜೀವಿತಕಾಲಃ — ೨. ಆಯುಷ್ಯದ ಹೆಸರು, ಬದುಕಿರುವ ಕಾಲ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೨೩೪). [ಜೀವಿತ + ಕಾಲ]

ಜೀವಿತಗಾಱ (ನಾ). ಜೀತಗಾರ ; ಸೇವಕ ; ಊಳಿಗದವನು : ನೂರು ಹೊನ್ನು ಪರಿಯಂತರದ ಜೀವಿತಗಾಱಗೆ ಪ್ರತಿಜನ ಒಂದಕ್ಕಂ ಪಣ ಒಂದು ನೂಱು (ಎಕ. V, ಬೇಲೂರು. ೬೫-೧೨೦; 1382). [ಜೀವಿತ + – ಕಾಱ]

ಜೀವಿತಾತ್ಯಯ (ನಾ). ಪ್ರಾಣಬಿಡುವುದು ; ಸಾವು ; ಜೀವನದ ಮುಕ್ತಾಯ ; ಪರಿನಿಷ್ಕ್ರಮಣ : ಪರಮತಪಃಪ್ರದೀಪ ಸ್ನೇಹಭೂತ ಜೀವಿತಂ ನಭಸ್ಸ್ಥಲಕಾಚಲದೊಳುಪಜೀವಿತ ಪ್ರಾಯೋಪಗಮನವಿಧಾನ ನಾತ್ಮೀಯ ಜೀವಿತಾತ್ಯಯದೊಳ್ (ಚಂದ್ರಪು. ೯-೪೫ ವ). [ಜೀವಿತ + ಅತ್ಯಯ]

ಜೀವಿತಾಶಯ (ನಾ). ಸಮುದ್ರ (?) : ವಿವಾಹಗೇಹದಂತೆ ಸಂಗತಮಂಗಲಪರಿಕರಮುಂ ಜೀವಿತಾಶಯದಂತತ್ಯಾಯತಮುಂ (ಆದಿಪು. ೧೩-೪೬ ವ). [ಜೀವಿತ + ಆಶಯ]

ಜೀವಿತೇಶ (ನಾ). ೧. ಅಧಿಪತಿಯಾದವನು ; ಬಾಳಿನ ಒಡೆಯಂ ; ಜೀವನದ ಒಡೆಯ. ೨. ಇನಿಯ ; ಪತಿ ; ಯಜಮಾನ ; ನಾಥ : ಉಮಾಕಾಮಿನೀಜೀವಿತೇಶಂ . . . ರಕ್ಷಿಸುಗೆ (ಜಗವಿ. ೧-೩); ಮಜ್ಜೀವಿತೇಶನಿಂದೆನ್ನಂ ಕಾರಡವಿಯೊಳ್ ಬಿಟ್ಟು ಬಾರೆಂದನೆ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೩೫-೨೧). [ಜೀವಿತ + ಈಶ]

ಜೀವಿತೇಶ್ವರ (ನಾ). ೧. = ಜೀವಿತೇಶ ೨ : ಅದಱಿಂದಂ ಬೇಗಂ ಪೋಗಿ ತಂದಿರ್ವರುಂ ಮದೀಯ ಜೀವಿತೇಶ್ವರನಂ ಕಾಯಲ್ವೇಳ್ಪುದು (ಶಾಂತಿಪು. ೬-೩೪ ವ) : ಭೂಸುತೆ ತನ್ನ ಜೀವಿತೇಶ್ವರನ ನೆನೆದನಶನವ್ರತೆಯಾಗಿ ಕಳೆದಳೇಳ್ಪಗಲ್ಗಳಂ (ಶ್ರೀರಾಮೂ. ೩೨೪-೧೩೪). ೨. ಯಮ : ಜೀವಿತೇಶ್ವರ ಜೀವಮದರಾಜೀವಪೂರ್ಣವಿಭಾವರೀಶ ಗುಣಾವತಂಸ ಶುಭಾವಹ ಬಸವ (ಬಸಪು. ೫೫-೧). [ಜೀವಿತ + ಈಶ್ವರ]

ಜೀವಿತೇಶ್ವರಿ (ನಾ). ಬಾಳಿನ ಒಡತಿ ; ನಲ್ಲೆ ; ಪ್ರಿಯೆ : ಜೀವಿತೇಶ್ವರೀ, ನನಗೆ ಅನುಜ್ಞೆಯನ್ನು ಕೊಡು ಹೋಗಿಬರುವೆನು (ಕವಿಕ. ೪೯). [ಜೀವಿತ + ಈಶ್ವರಿ]

ಜೀವಿಧರ್ಮ(ನಾ). ಪ್ರಾಣಿಧರ್ಮ; ಜೀವದ ಸ್ವಭಾವ: ಪ್ರಕೃತಿಸಂಭವವಾದ ಗುಣಗಳಿಗೆ ಅಧೀನನಾಗಿ ಅವಶನಾಗಿ ಏನನ್ನಾದರೂ ಮಾಡುತ್ತಲೇ ಇರುವುದೇ ಜೀವಿಧರ್ಮ (ಆರ್ಯಧ. ೪೧). [ಜೀವಿ$_1$ + ಧರ್ಮ]

ಜೀವಿಶುದ್ಧೀಕರಣ (ನಾ). ಕ್ರಿಮಿಗಳು ಉಳಿಯದಂತೆ ಶುದ್ಧಗೊಳಿಸುವಿಕೆ: ಪೂತಿನಾಶಕ ವಸ್ತುಗಳನ್ನು ಚರ್ಮವನ್ನು ಜೀವಿಶುದ್ಧೀಕರಣ(Sterilization)ಕ್ಕಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಿದಾಗ ಈ ಜೀವಂತ ಕ್ರಿಮಿಗಳು ಸಾಯಬಹುದು (ಕಲಕೋ. ೯). [ಜೀವಿ$_1$ + ಶುದ್ಧೀಕರಣ]

ಜೀವಿಸು (ಕ್ರಿ). ಬದುಂಕು ; ಜೀವಂತವಾಗಿ ಉಳಿ ; ಬಾಳು : ನಿಸದಂ ಕಪಿಂಜಲಂ ಜೀವಿಸುತಿರೆ ನಿನ್ನಲ್ಲಿಗೆಯ್ದದಿರಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೯೪೬); ಒರೊಂದಂ ಕುಡುಗುಂ ದಶಾಂಗಸುರಭೂಜಂ ಬೇಟ್ಪುದಂ ಭೂತಲಕ್ಕಾರೇನಂ ಪಡೆದಂತು ಜೀವಿಸುವರ್ (ಪಂಚಾಮಾ. ೧-೯೦) : ಜೀವಭಾವವ ಹಿಂಗಿ ಶಿವಭಾವದಿಂ ಜೀವಿಸಿಪ್ಪನಯ್ಯ (ಆದವ. ೨೦-೫೦) : ಕೌರವ ಜೀವಿಸಲಿ ಮೇಣಳಿಯಲಿ ಮಗಿಸ್ನಾವ ತೊಡಕಿಲ್ಲ (ಕುವ್ಯಾಕ. ೦-೧೨). [ಜೀವ + – ಇಸು$_3$]

ಜೀವಿಸುಹ (ನಾ). ಬದುಕುವಿಕೆ ; ಬಾಳುವಿಕೆ : ಚಿತ್ರವೆಂದುಂ ಸುಖಂ ಬಡೆಯದು ಜೀವಿಸುಹವುಂ ನಂಬುಗೆಯಿಲ್ಲದುದು (ಪಂಚತಂ. ೧೩೩-೪) [ಜೀವಿಸು + – ಹ$_1$]

ಜೀವು 'ಚೀವು' ನೋ.

ಜೀವುಂಡಿಗೆ (ನಾ). ಜೀವಿಗಳ ದೇಹದಲ್ಲಿ ಪರೀಕ್ಷಾರ್ಥವಾಗಿ ಕೊರೆದು ತೆಗೆದ ಚೂರು : ರೋಗಿಯಲ್ಲಿರುವ ಯಾವುದಾದರೂ ಅನುಮಾನ ಇರುವ ಬೆಳೆತದಿಂದ ಸಣ್ಣ ಚೂರನ್ನು ಪರೀಕ್ಷೆಗಾಗಿ ಕೊಯ್ದು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವ, ಜೀವುಂಡಿಗೆಯ (ಬಯೊಪ್ಸಿ) ಪದಾರ್ಥವನ್ನು ಹಲವೇಳೆ ಹೀಗೆ ಮಾಡುವುದುಂಟು (ಕವಿಕೋ. I, ೫೪). [ಜೀವ + ಉಂಡಿಗೆ$_4$]

ಜೀವೆ (ನಾ). ೧. ಬದುಕು ; ಜೀವನ. ೨. ಬಿಲ್ಲಿನ ಹೆದೆ ; ಧನುಸ್ಸಿನ ದಾರ: "ಮೌರ್ವೀ, ಜ್ಯಾ, ಶಿಂಜಿನೀ, ಗುಣಃ, ಜೀವಾ—ಈ ೫ ಬಿಲ್ಲ ತಿರು" (ಹಲಾಯು. ೬೬-೩೧೨) : ಚಾಪಲತಾಯೋಗಂ ಜೀವೆಯೊಳ್ . . . ಮಹಾಮಾತ್ರವರ್ತನಂ ಸೃಣಿಯೊಳಲ್ಲದಿಲ್ಲಮೆಲ್ಲಿಯುಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೩-೯ ವ): ಸುಮನೋಬಾಣಮನಿಕ್ಷುಚಾಪಲತೆಯಂ ಭೃಂಗಾವಳೀ ಜೀವೆಯಂ . . . ಕಾಮನಾರಾಧಿಪಂ (ಅನಂಪು. ೨-೧೫) : ಕೋದಂಡದ ಜೀವೆಯು ನೀವಿ (ವರ್ಧಿಚ. ೬-೬). [ಸಂ. ಜೀವಾ]

ಜೇಹಾಸ (ನಾ). ಬಿಡುವ ಬಯಕೆ ; ಬೇಸರ ; ಜುಗುಪ್ಸೆ : ತನಗೆ ತಾನೇ ಸಹಜದೊಳ್ ಸಂಜನಿಸದೇ ಜೇಹಾಸ ನರಕದವನೆಯಲಿ (ಗಗತಾ. ೧೧-೩೨).
[<ಸಂ. ಜಿಹಾಸಾ]

ಜೇಟ್ 'ಜೇಟು' ನೋ.

ಜೇಟು, ಜೇರ್₁, ಜೇರು₁, ಜೇಟ್ (ಕ್ರಿ). ೧. ಚೀರು ; ಚೀತ್ಕಾರ ಮಾಡು ; ಕಿರಿಚು : ಸಾರು ಕೆಲಸಾರತ್ತಹೋಗುತ್ತರದ ನಾಯಪೂಲು ಜೇ[ಪಾಠಾಂ. ಚೇ]ಟುಕೊಳ್ಳದಿರನಲು ಬಳಿಕುಬ್ಬೇಟು ನಿಂದನು ಕಾಳಗಕೆ (ತೊರಿರಾ. ೬-೧೧-೫೭). ೨. ಕೀರಲಂಧ್ವನಿ ಮಾಡು : (ಕ). ೩. ಝೇಂಕರಿಸು: (ಕ). **ಜೇರ್₁**: ೩. 'ಜೇರಂಡೆ' ಪರಾ. **ಜೇರು₁** : ೧. 'ಜೇರೇಳ್' ಪರಾ. **ಜೇಟ್** : ೧. ವನನಿಧಿ ವರೀತ ವಿಶ್ವಾವನಿಪತಿಯ ಮಹಾಪ್ರತಾಪದಿಂ ಜೇರ್ದಪಳಿಂಬಿನೆಗಂ ಛತ್ರಚ್ಛಾಯೆಯಿನಿಸಗಲದೆ ರಾಜ್ಯಲಕ್ಷ್ಮಿ ಸಲೆ ನೆಲಸಿರ್ಪಳ್ (ಕಾದಂಪೂ. ೩೧೩); ತಾಪಿಸುವ ಕರ್ಮಿಗಳು . . . ಜೇ[ಪಾಠಾಂ. ಚೇ]ರ್ವನಿತು ದುಃಖದಿಂ ಬಳಲುವರ ನೋಡುತಿರ್ಪಾ ಪೊತ್ತು (ಸಿದ್ಧರಾ. ೮-೨೨). [<ಕೀಟು₁]

ಜೇಟುಂಡೆ, ಜೇರುಂಡೆ (ನಾ). ಜೇರ್ ಜೇರ್ ಎಂದು ಧ್ವನಿ ಮಾಡುವ ದುಂಬಿಯ ಜಾತಿಗೆ ಸೇರಿದ ಹುಳು : "ಭೃಂಗಾರಿ, ಝಿರಿಕೆ, ಚೀರಿ, ಝಿಲ್ಲಿಕೆ" (ನಾಚಿರಾ. ೩). **ಜೇರುಂಡೆ**: "ಭೃಂಗಾರೀ-ಕಂಬಕ, ಭ್ರಮರಾರಿ, ಜೇರುಂಡೆ" (ಓಷಧಿ. ೧೧೩) ; ಸೆರೆ ಬಿದ್ದಿಹ ಕಾಲ ಹುಯಿಲಿಡುವುದೊ ಎನೆ ಜಿರ್ರನೆ ಜೇರುಂಡೆಯ ಮೇಳ (ಗಹೇಶ. ೨೮-೮). ಜೇರುಂಡೆಗಳ ಕೂಗು ಕಿವಿಗೆ ಚಿಟ್ಟುಹಿಡಿಸುತ್ತಿತ್ತು(ಮಳಮ.೩).'ಜೇರ್ದುಂಬಿ' ಪರಾ. [<ಜೇಟು]

ಜೇಟೇಳು 'ಜೇಟೇಟ್' ನೋ.

ಜೇಟೇಟ್, ಜೇರೇಳ್₂, ಜೇಟೇಳ್ (ಕ್ರಿ). ೧.= ಜೇರು ೧: "ಜೇಟೇಟ್ (ಜೇಟು + ಏಟ್)-ಧ್ವನಿವಿಕಾರೇ" (ಶಮಧ); ತನ್ನ ಬಲದ ಪದಾಭಿಘಾತದೊಳಂ ಕುಲಗಿರಿಗಳ್ ಜೇಟೇಟ್ಟು ಪಾಟೇಟಿಯುಂ (ಪಂಪಭಾ.೧೧-೩೦೭); ಈ ನಿಷ್ಠುರನಪ್ಪ ತಳಾಟಿನ ಕೈಯೊಳ್ ಕಡಿಗಂಡವಾಗಿ ಜೇಟೇಟಿ ಪೊಯ್ಸಿಕೊಂಡು ಸಾಯದೆ (ಧರ್ಮಾಮೃ.೬-೯೪): ಮಗನೆ ಕಾದು ಕೊಳ್ಳೆಂದುಕರಂ ಜೇಟಿರ್ದು ನಭಕೆ ತಲೆ ಸಲೆ ಪಾಟಿ ಮಹೋಗ್ರ ಪ್ರತಾಪಿ ಸೈಂಧವನೆಚ್ಚಂ (ಬಂಹರಿ. ೦೨-೨೪) ; ಘನಕೋಪಾಟೋಪದಿಂ ಗರ್ಜಿಸಿದ ಮೃಗ ಪ್ರತಿಧ್ವಾನದಾ ವಜ್ರಪಾತಕ್ಕನಿತುಂ ಜೇಟಿಟ್ಟು ಪಾಟುತ್ತ (ಶಾಂತೀಶ್ವ. ೩-೦೫). ೨. ಜೋರೆಂದು ಮೇಲೆ ಏಳು; ಸಶಬ್ದವಾಗಿ ನೆಗೆ: ನಡು ಕಡಿವೋಗಲ್ಕೆ ಜೇಟೇಟಿ ಮೂರ್ಧಂ ಕರವಾಳೊಳ್ಪಾಳ್ವಳಂ ಚುತ್ತುರಿಯನುಗುಟಿ ಕಾದಿತ್ತು ಖಡ್ಗಿ ಪ್ರತಾನಂ (ಜಗವಿ. ೬-೫೭). **ಜೇರೇಳ್₂** : ೨. ಕಬಂಧಂ ಕುಣಿದಾಡೆ ವೀರರ ಸಿರಂ ಜೇರೇಳೆ (ಮೈಆರಿ. ೧೯೪೩, ೨೯-೩೭ ; 1174). **ಜೇಟೇಳ್** : ೧. ಸಿಡಿಲಂ ಜೇಟೇಳೆ ಹೊಯ್ವಂ ಬಿಡೆ ಬೆದರಿಸುವಂ ಸಿಂಗಮಂ (ಎಕ. VIII, ತೊರಬ. ೦೩೮-೩೦ ; 1145) ; ಪುದಲೆಗಳನೆರ್ದೆಯುಂ ಮೆಟ್ಟಿ ಜೇಟೇಳ್ವಿನಂ ಬೇರ್ಪಟಿವನ್ನಂ ಕಿಳ್ತು ಕಿಳ್ತಪ್ಪಳಿಸಿ (ರಸರ. ೪-೨೩೦). [ಜೇಟ್ (<ಜೇಟು) + ಏಟ್₁]

ಜುಂ, ಜುಮ್₂, ಜುಮು, ಜುಮ್ಮು₂, ಝೂಮ್ಮು (ನಾ). ೧. ಮೈನವಿರೇಳುವಿಕೆ ; ರೋಮಾಂಚನ ; ಪುಳಕ. 'ಜುಂಗುಟ್ಟು' ಪರಾ. **ಜುಮ್₂** : ೧. 'ಜುಮ್ಮೆನ್' ಪರಾ. ೨. ಶೈತ್ಯಾನುಭವ : (ಕ); ೩. ಗಾಯ ಅಥವಾ ಹುಣ್ಣಿನಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಉರಿ : (ಕ). **ಜುಮು** : ೧. ನಲ್ಲೆಯ ಮೈಯೆಲ್ಲ ಹಿಗ್ಗಿನ ಮುಳ್ಳಿಗೆ ಸಿಕ್ಕಾಂಗ ಜುಮ್ ಜುಮು ರುಮುಜುಮು ಗುಂಗುಣು ದುಮುದುಮು (ಶಬೀಗೀ. ೫೦-೧೩). **ಜುಮ್ಮು₂** : ೧. 'ಜುಮ್ಮುದಟ್ಟು' ಪರಾ. **ಝೂಮ್ಮು** : ೧. ಬಟುವನಿಯ ಕಣ್ಣಾಲಿಗಳ ಝೂಮ್ಮೆದ್ದ ರೋಮದ ಜಡಿವ ಬಿಡುದಲೆಯ (ಕುವ್ಯಾಸ. ೨-೭೬).

ಜುಂಕ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ವಾದ್ಯ : ಪಳವದ ತಿವಳಿಯ ಜುಂಕದ ಮೊಳಸಿನ ಜೇಕಿರದ ಸಿವಿಟಿ ಸಿಟ್ಟಿನ ಲಯದಿಂದೆಬಲದೆ ಕುಣಿದರ್ ಕೆಲಬರ್ (ಅಜಿಪು. ೫-೩೨). [?]

ಜುಂಗ (ನಾ). ಅನಂತನಗೊಂಡೆ ಸೊಪ್ಪು "ಯಕ್ಷಗಂಧಾ, ಭಗರಾಂಡೀ, ಆವೇಗೀ, ವೃದ್ಧಧಾರಕಂ, ಜುಂಗಃ - ೫ ಅನಂತನಗೊಂಡೇ ಸೊಪ್ಪು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೦೨೬). [ಸಂ.]

ಜುಂಗಿಸು (ಕ್ರಿ). ಗುಂಜಾಡು ; ಎಳೆ ; ಜಗ್ಗಿಸು : ತನ್ನ ಸೆರಮನೆಯ ಕಬ್ಬಿಣದ ಸಲಾಕೆಗಳನ್ನು ಹಾಗೆ ಜುಂಗಿಸಾಡುವುದು . . . ಮರುಕವನ್ನು ತರುತ್ತದೆ (ಕುದಕ. ೧೨೨). [ಜುಂಗು₁ + - ಇಸು₃]

ಜುಂಗು₁ (ಕ್ರಿ). ಎಳೆ ; ಜಗ್ಗು. 'ಜುಂಗಿಸು' ಪರಾ.
[<ಗುಂಜು₁]

ಜುಂಗು₂ (ನಾ). ೧. ತೆಂಗು, ಬಿದಿರು ಮೊದಲಾದಂವುಗಳಿಂದ ಕೀಸಿ ತೆಗೆದ ಎಳೆಗಳ ರಾಶಿ ; ನಾರು : ಅರ್ಧ ಜುಂಗು ತೆಗೆದ ತೆಂಗಿನಕಾಯಿ ಹಾಗೆ (ಹೊಸಕ್ಷಿ. ೧೬೫): ಪಾತ್ರೆಗಳನ್ನು ಜುಂಗಿನಿಂದ ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಿಕ್ಕಿ ತೊಳೆ (ರೂಢಿ). ೨. ಶರೀರದ ಗುಪ್ತಭಾಗಗಳ ರೋಮ : (ಕ).
[<ಗುಂಜು₂]

ಜುಂಗು₃ (ನಾ). ಕಂಚೆಂಡು ; ಗೊಂಚಲು : ತಿಂಗಳ ಕಣ್ಣದಿರ್ದೊಂಗಲ ಸಿರಿಯಂತಿಂಗಡಲಿನ ರಸದಂತೆ ರಂಗುವಡೆದ ಮಾಣಿಕದ ಮಂಜರಿಯ ಜುಂಗಿನಂತಿವೆ ನಿನ್ನ ಮಾತು (ರಾಮವಿ. ೦-೮೨).
[P ಇದು 'ಚುಂಗು' ಎಂಬುದರ ಅಪಲಿಖಿತವಿರಬಹುದು]

ಜುಂಗುಟ್ಟು, ಜುಮುಂಗುಟ್ಟು, ಜುಮ್ಮುಗುಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ೧. 'ಜುಂ' ಎನಿಸು ; ಮೈನವಿರೇಳು; ರೋಮಾಂಚನವುಂಟಾಗು : ಮೆಯ್ ರಕ್ತ ಜುಂಗುಟ್ಟಲದರ ಬಿಸಿ ಶಾಕಿಹುದು (ಹೂಹಾದಿ. ೦೯-೦೨). **ಜುಮುಗುಟ್ಟು**: ೧. ಮೈ ಜುಮುಗುಟ್ಟುವಂತೆ ಮಾಡುವ ಕಟ್ಟುಕಥೆಯೊಂದನ್ನು ಬರೆಯುವುದಕ್ಕೆ ಬೇಕಾದ ಸಾಮಗ್ರಿಗಳಷ್ಟು ದೊರೆಯುವುದರಲ್ಲಿ ಸಂದೇಹವಾವುದೂ ಇಲ್ಲ (ಜ್ಯೋತಿರ್ವಿ. ೧೫೭). **ಜುಮ್ಮುಗುಟ್ಟು**: ೨. ಹೆದರಿಕೆಯುಂಟಾಗು: ಭಯದಿಂದ ನಡುಕವುಂಟಾಗು : ನಿಮ್ಮ ಚೂರಿಯ ನೋಡಲೆದೆಯೊಳು ಜುಮ್ಮುಗುಟ್ಟುವುದ್ಯ (ಬಿಜ್ಜಪು. ೧೧೭-೭೫). [ಜುಂ + ಕುಟ್ಟು₁]

ಜುಂಜು₁ 'ಚುಂಚು₁' ನೋ.

ಜುಂಜು₂ (ನಾ). ತೂಪರು; ತೊರಲು: ಜಡಿ ಜಿನುಗು ಜುಂಜು ತುಂತುರ್ ಬಿಡದಡಿಯಿಡಗೊಡದೆ ಕಟಿದುವಿರುಳುಂ ಪಗಲುಂ (ತ್ರಿಪುವಿ. ೮-೩೯). 'ಜುಂಜುವಳೆ' ಪರಾ. [?]

ಜುಂಜುಕೇಶ 'ಜುಂಜುಂಗೇಶ' ನೋ.

ಜುಂಜುಗೇಶ, ಜುಂಜುಕೇಶ (ನಾ). ೧. ಕೆದರಿದ ಕೂದಲು : ಹೊಗೆ ಮೊಗದ ಕಿಡಿಗಣ್ಣ ಕವಿಮ್ಮಾಸಗಳ ಗುಜುರಿನ ಜುಂಜುಗೇ[ಪಾಠಾಂ. ಕೇ]ಶದ ವಿಗಡನೆದ್ದನು ಬಂದು ಹಿಡಿದನು ದ್ರೌಪದಿಯ ಸೆಟಿಗ (ಕುವ್ಯಾಸ. ೦೯-೧೦೦). **ಜುಂಜುಕೇಶ**: ೧. ಮೇಲಿನ ಪ್ರಯೋಗದ ಪಾಠಾಂತರವನ್ನು ನೋಡಿ. ೨. ಸುರುಳಿಗೂದಲು ; ಗುಂಗುರುಕೂದಲು : (ಕ).
[ಜುಂಜು₁ (<ಚುಂಚು₁) + ಕೇಶ]

ಜುಂಜುದಲೆ 'ಚುಂಚುದಲೆ' ನೋ.

ಜುಂಜುಮಳೆ 'ಜುಂಜುವಳೆ' ನೋ.

ಜುಂಜುಮಿಸೆ 'ಚುಂಚುಮಿಸೆ' ನೋ.

ಜುಂಜುರಿ (ಗು). ಸುರುಳಿಕೂದಲುಳ್ಳ; ಜೂಲುಕೂದಲುಳ್ಳ: ಜುಂಜುರಿ ಬಾಲದ ನಾಯಿ (ಜಾನಕೋ. ೬೦). [<ಜುಂಜುರು]

ಜುಂಜುರು 'ಜುಂಜುರು' ನೋ.

ಜುಂಜುರ್ದಲೆ 'ಜುಂಜುರುದಲೆ' ನೋ.

ಜುಂಜುವಳೆ, ಜುಂಜುಂವಳೆ (ನಾ). ಜಿನುಗು ಮಳೆ; ತುಂತುರು ಮಳೆ : ಪುಂಜನಾಳದಿ ಕಟ್ಟುವಡೆವುದೆ ಕುಂಜರನು ನರಶರದ ಜೋಡಿನ ಜುಂಜುವಳೆ [ಪಾಠಾಂ. ಪೂಳೆ]ಯಲಿ ಜಾಹ್ನವೀಧರ ಜಾಜುವನೆ (ಕುವ್ಯಾಅ. ೬-೧೧). **ಜುಂಜುಮಳೆ :** ನರಶರದ ಜುಂಜುಮಳೆಯಲ್ಲಿ ಜಾಹ್ನವೀಧರ ಜಾರುವನೆ (ಭಾಮುಹ. ೦೦೧). [ಜುಂಜು$_{2}$ + ಮಳೆ (<ಮಟೆ^{3})]

ಜುಂಜುಟಿಸು (ಕ್ರಿ). ಹರಡು ; ಕೆದರು : ಕಂಜ ಮುಕುಳಿತವಾಗಲಲ್ಲಿ ಪ್ರಭಂಜನಂ ತೀಡಿದುದು ತೀಡಲ್ಕನ್ನಳಿನ ನಳಿನಪುಂಜದೊಳ್ಪುಟಾಡಿ ತುಪ್ಪುಳ ಜುಂಜುಟಿಸಿದವು (ಮದೇಪು. ೬-೩೭). [ಜುಂಜುಟು+ –ಇಸು$_{3}$]

ಜುಂಜುಟು, ಚುಂಚುಟು, ಜುಂಜುರು (ನಾ).=ಚುಂಚು$_{1}$: ಸುಳಿದಲೆಯ ಕಬೊರ್ಗೆಯ ಜುಂಜುಟಿನ [ಪಾಠಾಂ. ಜುಂಜುಗಳ] (ಕುವ್ಯಾಅ. ೨೦-೧೩). **ಚುಂಚುಟು :** 'ಚುಂಚುಟುದಲೆ' ಪರಾ. **ಜುಂಜುರು :** ಕಾರೊಡಲ ಜುಂಜುರಿನ ತಲೆಗಳ ಕೋರೆಗಳ ಅತಿ ದೀರ್ಘದೇಹದ (ಕೋಗಯು. ೨೩-೩೭). ಸುರೆಯ ಘಟೆಗಳು ಮುಕ್ಕುಳಿಸಿ ಜೋಂಪಿರುವ ಕಂಗಳ ತೂಗಲಿನುಡಿಗೆಯ ತಲೆಯ ಜುಂಜುರಿನಾ (ಅನಂರಾ. ೧-೨೦-೩). [ದೇ.॥ ತೆಲು. ಜುಂಜುಟು]

ಜುಂಜುಟುದಲೆ, ಚುಂಚುಟುದಲೆ, ಜುಂಜುರ್ದಲೆ (ನಾ).=ಚುಂಚುದಲೆ೧ : ಜುಂಜುಟುದಲೆಯ ಸಜ್ಜೆಯೊಳಳವಡಿಸಿ ಕೇದಗೆದೊಡೆಯ ನಿರ್ಮಳ ಸಲಿಲಮಂ ಮುಕ್ಕುಳಿಸಿ (ಬಸಪು. ೦೮-೩೧) ; ಕಸರುಗಂಗಳ ಕರ್ಕಶಾಂಗದ ಮಿಸುಪ ದಂತಾವಳಿಯ ಜುಂ[ಪಾಠಾಂ. ಗುಂ]ಜುಟುದಲೆಯ ಹೆಗ್ಗಿವಿಯ (ತೊರರಾ. ೫-೨-೭೦) ; ಜುಂಜುಟುದಲೆಯೂರ್ಧ್ವರೋಮ ಕೆಮ್ಮಾಸೆ ಕೈಪಂಜುಗಳೆನೆ (ಮೋದಕ. ೨೯-೧೧). **ಚುಂಚುಟುದಲೆ :** ಯಮಂಗೆ – ೫ ಪಾದ ಚವುದಂತಾ ಚುಂಚುಟುದಲೆ ಕಾರೊಡಲು (ರುದ್ರಭಾ. ೮೯). **ಜುಂಜುರ್ದಲೆ :** ನೆಳಲಾಕಾರದಿನೊನಕೆಯನಳಸದೆ ಕರದೊಳಗೆ ಪಿಡಿದು ಜುಂಜುರ್ದಲೆಯಿಂ ಗಳಗಳನೆ ಬೆನ್ನನೆಯ್ತರಲು (ಜಾಲಾನ್ಯ. ೦-೦-೬೯). [ಜುಂಜುಟು + ತಲೆ$_{1}$]

ಜುಂಜೂಟಿ 'ಜುಂಜೋಟಿ' ನೋ.

ಜುಂಜೂರಿ (ನಾ). (ಉಕ) ದೊಡ್ಡ ಹುಂಕ್ಕಾ : (ಕ). [?]

ಜುಂಜೋಟಿ, ಜುಂಜೂಟಿ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ಒಂದುರಾಗದ ಹೆಸರು: ಜುಂಜೋಟಿ–೨೮ನೇ ಮೇಳಕರ್ತ ಹರಿಕಾಂಭೋಜಿಯಲ್ಲಿ ಜನ್ಯ (ಸಂಗೀದಂ. ೧೬೩). **ಜುಂಜೂಟಿ :** ರಾಗ – ಜುಂಜೂಟಿ ; ಛಾಪುತಾಳ (ಹನುಮ. ೫೩).

[←ಹಿಂ. ಝಿಂಝೋಟೀ]

ಜುಕಾಯಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಬಾಗು ; ಮಣಿ. ೨. ಓಲಾಡುತ್ತಾ ಹೋಗು ; ತೊನೆದಾಡು ; ತಲೆಯನ್ನು ತೂಗುತ್ತಾ ನಡೆ. ೩. ತತ್ತರಿಸು ; ತೂರಾಡು ; ಅಲ್ಲಾಡು : (ಕ).

[ಜುಕಾ$_{0}$ (ಪ ← ಹಿಂ. ಝುಕಾನಾ) + – ಇಸು$_{3}$]

ಜುಕುತಿ 'ಯುಕುತಿ' ನೋ.

ಜುಕ್ಕಜುಲುಮೆ 'ಜುಕ್ಕುಜುಲುಮೆ' ನೋ.

ಜುಕ್ಕು (ಕ್ರಿ). ಚುಚ್ಚು ; ಇರಿ (?) : ಮಕ್ಕಳನು ಕೊಂದಿರುವ ಅಕ್ಕಯ್ಯ ಗಳನೆಲ್ಲ ಇಕ್ಕಿ ಸಂಕೋಲೆಯಲಿ ಜುಕ್ಕಿ ಕಡಿಯುವುದು (ಹಮದ. ೧೯೬).

[?]

ಜುಕ್ಕುಜುಲುಮೆ, ಜುಕ್ಕಜುಲುಮೆ (ನಾ). ಅಧಿಕವಾದ ಒತ್ತಾಯ ; ಬಹಳವಾದ ಬಲವಂತ : ತಾಯಿಯಾದ ಶಚಿದೇವಿಯು ಏನಾದರೂ ಜುಕ್ಕು ಜುಲುಮೆಯಿಂದ ನಾಲ್ಕು ತುತ್ತುಗಳನ್ನು ಬಾಯಲ್ಲಿ ಹಾಕಿದರೆ ಸರಿ (ಗೌರಾಂಗ. ೫೦) ; ಜುಕ್ಕುಜುಲುಮೆಯಿಂದ ಮನೆಗೆ ಹೊರಡುತ್ತಿದ್ದುದರಿಂದಲೂ (ಜಟ್ಯಹೊ. ೨೩). **ಜುಕ್ಕಜುಲುಮೆ :** ಮೋರೆ ಗಂಟುಹಾಕಿ ಜುಕ್ಕಜುಲುಮೆಯಿಂದ ತಾನೇ ತಂಬಿಗೆಯೆತ್ತಿ (ಅನ್ನ. ೧೧೨).

[ಜುಕ್ಕು$_{0}$ + ಜುಲುಮೆ]

ಜುಕ್ತಿ 'ಯುಕುತಿ' ನೋ.

ಜುಗ (ನಾ). ೧. ಜೋಡಿ ; ಜವಳಿ ; ಎರಡು : "ಜುಗಂ ಎರಡರ್ಕೆ ಪೆಸರ್" (ಕಶಸಾ. ೨೫-೫೩೮): "ಜುಗ ಜುಗುಮ ಜವಳಿ ಪೊಣರಮಳೆನ್ನಲ್ ತೋರುವುದು ಯುಗಳ ಸಂಖ್ಯೆ" (ಕವಿಕಂ. ೨೧೨). ೨. ಯುಗ ; ಕಾಲ: "ಜುಗ ಯುಗಮಕ್ಕು" (ಕವಿಕಂ. ೨೬೩) ; ಯುಗ ಜುಗಂಗಳು ಪ್ರಮಾಣಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಮುನ್ನವೇ (ಪ್ರೋಳಮಾ. ೬೯-೩೧೨) ; ಯುಗದಲಾದ ಮೂರ್ತಿಯಲ್ಲ, ಜುಗದಲಾದ ಮೂರ್ತಿಯಲ್ಲ (ಅವದಂ. ೨೦೬-೨೩೩) : ಯುಗ ಜುಗಂಗಳ ಆಗು ಹೋಗುವನರಿಯದೆ (ಸಿದ್ಧಪು. ೩೨-೪೧).

[<ಸಂ. ಯುಗ]

ಜುಗಮು 'ಜಂಗುಮು' ನೋ.

ಜುಗಾರಿ, ಜುಗಾರು (ನಾ). ಜೂಜು ; ಜಿದ್ದಿನ ಆಟ : ಕುಡಿತ, ಕೋಳಿ ಅಂಕ, ಜೂಜು, ಜುಗಾರಿ . . . ಇತ್ಯಾದಿ (ಮಲಮ. ೨೦೩) ; ಜನ ಹೋಗುತ್ತಿರುವುದು ರಾತ್ರಿ ಜುಗಾರಿ ಆಡಲು (ಚಿಗುಳ. ೧೫೩): ಜುಗಾರಿ ಆಡುವುದರಲ್ಲಿ ಅವನನ್ನು ಮೀರಿಸಿದವರಿಲ್ಲವಂತೆ (ರಕ್ತರೂ. ೭೨). **ಜುಗಾರು :** ನಂದೂಲಾಲನ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ನಾವು ಜುಗಾರಾಡುತ್ತಿದ್ದಾಗ ಬಂದ ಪೋಲೀಸು ಫೌಜುದಾರ (ವಿಧಿವ್ಯ. ೨೩) ; ಅದು ಜುಗಾರು, ದಗಾ ಮೋಸ, ಆಪತ್ತು . . . ಇಂಥವಕ್ಕೇ ವಿನಾಸಲು (ಒಂಟಿದ. ೦೨೪).

[←ಮರಾ. ಜುಗಾರ್. / ಪ್ರಾ. ಜೂಅರ = ಜೂಜುಗಾರ]

ಜುಗಾರಿಕೋರ (ನಾ). ಜುಗಾರಿಯನ್ನಾಡುವವನು; ಜೂಜುಗಾರ ; ಅವನು ಜುಗಾರಿಕೋರರ ಗುಂಪಿಗೆ ಸೇರಿದ ಬಳಿಕ ಅವನ ಒಡನಾಟ ಅವಳಿಗೆ ತೀರ ಕಡಿಮೆ (ರಕ್ತರೂ. ೭೫). [ಜುಗಾರಿ + – ಕೋರ$_{3}$]

ಜುಗಾರಿಮಂಡ (ನಾ). ಜುಗಾರಿ ಆಟವನ್ನಾಡುವ ಸ್ಥಳ ; ಜೂಜಿನ ಕಟ್ಟೆ: ಕಾಫಿ ಹೋಟಲು, ಜುಗಾರಿಮಂಡ, ಹೆಂಡದಂಗಡಿಗಳು ಯಾವುವೂ ನಮ್ಮೂರಿನಲ್ಲಿಲ್ಲ (ಚಿಗುಳ. ೭೭). [ಜುಗಾರಿ + ಮಂಡ$_{1}$]

ಜುಗಾರು 'ಜುಗಾರಿ' ನೋ.

ಜುಗುತಿ 'ಯುಕಂತಿ' ನೋ.

ಜುಗುಪ್ಸನ (ನಾ).=ಜುಗುಪ್ಸೆ ೧ : ಚಿಃ ಇಸ್ಸೀಗಳ್ ತಾವೊಗೆದು ಜುಗುಪ್ಸನಾರ್ಥದೊಳ್ . ವರ್ತಿಸುಗುಂ (ಕಮದ. ೩೧೮). ೨. = ಜುಗುಪ್ಸೆ ೨ : ಭಯಾನಕಂ ಕೃತ ಜುಗುಪ್ಸನಂ ಬೀಭತ್ಸಂ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೮೨೧). [ಸಂ.]

ಜುಗುಪ್ಸನೀಯ(ಗು). ಜುಗುಪ್ಸೆಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ; ಅಸಹ್ಯವಾದ: ಹಸಿತವೂ . . . ಜುಗುಪ್ಸನೀಯ ಆಶ್ಚರ್ಯ ಸೌಮ್ಯಾಸ್ಪದಂಗಳೆಂಬ ರಸಾಷ್ಟಕರೂಪವಾಗಿ (ವಿವೇಕ. ೨೨೮). [ಸಂ.]

ಜುಗುಪ್ಸಿತ (ಗು). ೧. ಅಸಹ್ಯವಾದ ; ಹೇಸಿಗೆಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ : ಜುಗುಪ್ಸಿತ ವಸ್ತುವೂ ಬೀಭತ್ಸ ರಸಸ್ಯಂದಿಯಾಗಿ ಸಮ್ಮೋದವನ್ನೇ ಕೊಡುತ್ತದೆ (ಕಾವ್ಯಕು. ೩೦). (ನಾ). ೨. [ನಾಟ್ಯ] ಎಂಟು ರಸದೃಷ್ಟಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು: ಪೇಸಿಗೆಯಿಂದಂ ಮಿಸುಗುವ ನೋಟಂ ಜುಗುಪ್ಸಿತಾಖ್ಯಮೆನಿಕ್ಕುಂ (ಲಾಸ್ಯರಂ. ೩-೨೪). [ಸಂ.]

ಜುಗುಪ್ಸೆ (ನಾ). ೧. ಅಸಹ್ಯತೆ ; ಹೇಸಿಗೆ : ಆದರೆ ಗಂಡಸರ ಸಲುಗೆ ಕೆಳೆತನಗಳಲ್ಲಿ ಅವಳಿಗೀಗ ಜುಗುಪ್ಸೆ ಮೂಡಿತ್ತು (ಪುನರು. ೩೨೬): ಅವರೆಲ್ಲರ ಮುಖವನ್ನು ನೋಡಲು ನನಗೇ ಜುಗುಪ್ಸೆ ಎನಿಸಿತು (ಕೀಮೋದ. ೩೬) : ಆ ಪಾಪಿಗಳ ಹೆಸರೆತ್ತಿದರೆ ನನಗೆ ಜುಗುಪ್ಸೆಯಾಗುತ್ತದೆ (ಪ್ರಕಾಪ. ೧೨೨). ೨. [ಕಾವ್ಯಮೀ] ಸ್ಥಾಯೀಭಾವಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಬೀಭತ್ಸರಸದ ಸ್ಥಾಯೀಭಾವ : ಹೃದ್ವಿಸ್ತಾರಂ ವಿಸ್ಮಯಂ ಆಕೂತ ವೈಕ್ಲಬ್ಯಂ ಭಯಂ ಮನಸ್ಸಂಕೋಚಂ ಜುಗುಪ್ಸೆ (ರಸರ. ೧-೧೬ ವ) : ಸ್ಥಾಯೀಭಾವಗಳು ಎಂಟು (ಅಥವಾ ಒಂಬತ್ತು) ಅವು ಯಾವುವೆಂದರೆ:–ರತಿ (ಪ್ರೀತಿ) . . . ಜುಗುಪ್ಸೆ (ಅಸಹ್ಯತೆ) (ಕೈಬಿಡಿ. ೧೮೭). [ಸಂ. ಜುಗುಪ್ಸಾ]

ಜುಗುಮ, ಜುಗಮ (ನಾ). ಜೊತೆ; ಜೋಡಿ; ಎರಡು: "ಅಮಳ್, ಪೊಣರ್, ಜುಗುಮಂ, ಜುಗಂ–ಎರಡರ್ಕೆ ಪೆಸರ್" (ಕಶಸಾ. ೨೫-೩೩೮); "ಜುಗುಮ ಜವಳಿ . . . ತೋಱುವುದು ಯುಗಳ ಸಂಖ್ಯೆ" (ಕವಿಕಂ. ೨೧೨): ಯುಗ್ಮ–ಜುಗುಮ (ಶಮದ. ೨೫೯ ಪ್ರಯೋ). **ಜುಗಮ:** "ಜುಗುಮ (ಜುಗಮು)–ಯುಗ್ಮ = ಜೊತೆ" (ತದ್ಭಕೋ. ೦೩). [<ಸಂ. ಯುಗ್ಮ]

ಜುಗ್ಗ (ನಾ). ಜಿಪುಣ; ಕೃಪಣ; ಲೋಭಿ: ಜುಗ್ಗ ಮಾಗಿ ಬಚ್ಚಿಟ್ಟ ಸಂಪತ್ತು ಮಾಸಲಾಯಿತೋ ಮಧುವಿಗೆ (ಅಹಲ್ಯ. ೬೨-೩): ಅವನು ಒಬ್ಬ ಜುಗ್ಗ (ಊರುಕ. ೯೫); ಅವನು ಬಹು ಜುಗ್ಗ, ಹಣಕಾಸಿಟ್ಟದ್ದಾನೆ ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದರು (ನಡದಾ. II, ೮೫೪). [ಜುಗ್ಗು + – ಅ$_7$]

ಜುಗ್ಗಾಡು (ಕ್ರಿ). ೧. ಜಿಪುಣತನ ಮಾಡು: ದುಡ್ಡಿನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಆತ ತುಂಬ ಜುಗ್ಗಾಡುತ್ತಾನೆ (ರೂಢಿ). ೨. "ಜುಗ್ಗಾಡು, ಕೊಸರಾಡು, ಚೌಕಸಿಮಾಡು" (Palter. ಇಂಕನಿ.). ೩. ಮುದುರು; ಸಂಕೋಚ ಗೊಳ್ಳು: ಬೀದಿಯ ಎಡಗಡೆ ಮಾತ್ರ ಜುಗ್ಗಾಡಿಕೊಂಡು ತಿರುಗಾಡಬೇಕು (ಪ್ರವಾ೩. I, ೧೯೭). 'ಜಗ್ಗಾಡು' ಪರಾ. [ಜುಗ್ಗು + ಆಡು$_1$]

ಜುಗ್ಗಿ (ನಾ). ಜಿಪುಣೆ; ಕೃಪಣೆ: ಜುಗ್ಗಿ ನೀನು ಕಾಸು ಬಿಚ್ಚುವುದು ಎಂದರೆ ಪ್ರಾಣಸಂಕಟವಲ್ಲವೇ ನಿನಗೆ? (ಪರೀಕ್ಷೆ. ೬೯).
[ಜುಗ್ಗ + – ಇ$_2$]

ಜುಗ್ಗು (ನಾ). ಕೃಪಣತೆ; ಜಿಪುಣತೆ; ಲೋಭ. 'ಜಂಗ್ಗುತನ' ಪರಾ.

ಜುಗ್ಗುತನ (ನಾ). = ಜುಗ್ಗು: ಆದರೆ ಬಹು ಜುಗ್ಗುತನ! ಭಿಕ್ಷುಕರಿಗೆ ಒಂದು ಒಡಕು ಕಾಸೂ ಕೊಡೊಲ್ಲ (ಹೇಮುಕೊ. ೯). [ಜುಗ್ಗು + – ತನ]

ಜುಜಬಿ, ಜುಜಿಬಿ, ಜುಜುಬಿ, ಜುಜುವಿ (ಗು). ಸಾಮಾನ್ಯವಾದ; ಅಲ್ಪವಾದ; ಸಣ್ಣ: ಎಲ್ಲಾ ಜುಜಬಿ ಮಾಲು (ಅಂಹಿಷ. ೨೦). **ಜುಜಿಬಿ:** ಜುಜಬಿ ವಿಷಯಗಳಿಗೆ ಕೈಹಾಕುವವನಲ್ಲ (ನಟಸಾ. ೪೩೦). **ಜುಜುಬಿ:** ನನಗೆ ಬರುತ್ತಿದ್ದ ಜುಜುಬಿ ಸಂಬಳದಲ್ಲಿ ಸತ್ಯವಂತನಾಗಿ ಜೀವನ ಸಾಗಿಸುತ್ತಿದ್ದೆ (ಹಂಚಹಂ. ೧೭೧): ಅವರದು . . . ಜುಜುಬಿ ಪಾಳೇಪಟ್ಟು (ಕಲನಿ. ೦೪೭). **ಜುಜುವಿ:** ಅರಸುಮಗನ ಸಂಗಡ ಜುಜುವಿ ಮಂದಿ ಕೋಟಿವರಕ್ಕ ಕಳುಹಿಸಿ ಕೊಟು (ಹೈದರ. ೩೪).
[←ಅರ. ಜುಜ್ವೀ, ಜುಜ್ವೀ: ಮರಾ. ಜುಜಬೀ;
ಹಿಂ. ಜುಜಬೀ, ಜುಜವೀ]

ಜುಜಿಬಿ 'ಜುಜಬಿ' ನೋ.

ಜುಜುಬಿ 'ಜುಜಬಿ' ನೋ.

ಜುಜುವಿ 'ಜುಜಬಿ' ನೋ.

ಜುಜ್ಝಾರ, ಜಂಝಾರ, ಜಜ್ಜಾಡ, ಜಜ್ಝಾರ, ಜಜ್ಝಾರ, ಜಝ್ಝಾರ, ಜರ್ಜಾರ, ಜಝ್ಝಾರ, ಜೆಝ್ಝಾರ, ಝುಝ್ಝಾರ$_1$ (ನಾ). ೧. ಶೂರ; ಧೀರ; ಧೈರ್ಯಶಾಲಿ; ದಿಟ್ಟ: ಆರಿವರು ನಕುಲಾಂಕರೇ ಜುಜ್ಝಾರರೇ (ಕುವ್ಯಾಕ. ೨೦-೦೩). **ಜಂಝಾರ:** ೧. ವೀರ ಕುಂಭ ನಿಕುಂಭ ರಣ ಜಂಝಾ [ಪಾಠಾಂ. ಜಜ್ಝಾ]ರ ದೇವಾಂತಕ ನರಾಂತಕ ಘೋರಬಲ ಮಕರಾಕ್ಷ . . . ವೀರಯುದ್ಧೋನ್ಮತ್ತ ಸಮರೋದ್ಧಾರ ರಿದ್ದುದು ತವಕದಲಿ (ತೊರರಾ. ೬-೨೦-೩೭). ೨. ಶಕ್ತಿ; ಪರಾಕ್ರಮ: ಓಡಿದನು ಕಪಿಯೆಂದು ಮನದಲಿ ಮಾಡದಿರಿ . . . ನಾವಾಡಿ ತಪ್ಪುವು ನಮ್ಮ ರಣ ಜಂಝಾರ [ಪಾಠಾಂ. ಜಜ್ಜಾಡ] ಜೋಕೆಯ ತೋಱಿಸುವೆವಿನ್ನೊಮ್ಮೆ ನಿಮಗೆಂದ (ತೊರರಾ. ೫-೯-೧). **ಜಜ್ಜಾಡ:** ೨. ಮೇಲಿನ 'ತೊರರಾ' ಪ್ರಯೋಗದ ಪಾಠಾಂತರವನ್ನು ನೋಡಿ. **ಜಜ್ಝಾರ:** ೧. ಭಾರಿಯಂಕದ ಭಟರಿವರು ಜಜ್ಝಾರ[ಪಾಠಾಂ. ಜುಜ್ಝಾರ]ರೈ (ಕುವ್ಯಾಕ. ೨೦-೨೭). ೨. ವೀರವಾನರಬಲದ ಬಲು ಜಜ್ಝಾ[ಪಾಠಾಂ. ಜ್ಝಾ]ರ ರಕ್ಕಸದಳದ ಧರಧುರದಾರುಭಟೆಯಂಜಿಸಿತು ದೇವಾಸುರ ನರೋರಗರ (ತೊರರಾ. ೬-೧೩ ಸಜನ). ೩. [illegible] ದಿನ ಜಜ್ಝಾರ ನಡೆದುದು ಬಿಡದೆ (ತೊರರಾ. ೬-೫೦-೪೪). ೪. ಜೋರು [illegible] ಗಾಡನೆಂಬ ಬಿಟ್ಟಡೆ [illegible] [ಪಾಠಾಂ. ಜ್ಝಾ]ರ [illegible] ಯೆಂದೆಂಬ ಕನ್ನೆಗಳನಾಯ್ದು ಗಡಾದಿಂ [illegible] ನೆರೆದು (ಹದಿಚಾ. ೫-೭): "ಹಿಂಸಕ" (ಪ್ರಭಪ). ೫. ವೀರರ ಸಮೂಹ; ಸೈನ್ಯ: (ಕ). **ಜಜ್ಝಾರ:** ೧. ಮಾರಿ ಮೊಗವಡೆದೆಱೆದವೊಲು ಜಜ್ಝಾರ ಮಾಸಾಳುಗಳು ನಿಜದಾತಾರನವಸರಕೊದಗಿ ಹಣವಿನ ಋಣವ ನೀಗಿದರು (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೧-೫೦). (ಗು). ೬. ತೀವ್ರವಾದ: ಅಂತರಾಳದಲ್ಲಿ ತಾಂಡವ ನೃತ್ಯದಂತೆ ಜಜ್ಝಾರ ಘರ್ಷಣೆ ನಡೆಯುತ್ತಿತ್ತು (ಬೆಂಡಚೀ. ೦೪೭). **ಜಝ್ಝಾರ:** ೧. ವೀರಭಟರಾಹವವ ಹೊಗಿ ಜಝ್ಝಾರರಿತ್ತಲು ನಡಯಿ (ಕುವ್ಯಾಕ. ೮-೬೨). **ಜರ್ಜಾರ:** ೧. "ಜರ್ಜಾ[ಪಾಠಾಂ. ಜ್ಝಾ]ರರೆ ಯುದ್ಧ ತರು" (ಭಾರನಿ. ೬೨). **ಜರ್ಝಾರ:** (ನಾ). ೭. (ಅಲಂ) ಕ್ರೌರ್ಯ; ಹಿಂಸೆ: ರುಚಿ ತಲೆಗೇರಿಯುಡವರಿಯಾಡುತಿಹ ನರರಾರುಮರಿಯದ ವೋಲು ಕೊಲಿಸುವನೊಂದು ದಿನ ಬಿಡದೆ ದೂರು ಹೊರಹೊಮ್ಮಿದುದು ಜನ ಜರ್ಝಾರದಿಂ ಭಯಗೊಂಡು ಒಂದೆಡೆ ಸಾರಿ ಮಂಥಣಗೈದರು (ಜಿನಭಾ. ೧೫-೩೨). **ಜೆಝ್ಝಾರ:** ೧. ವೀರಶುಂಭ ನಿಶುಂಭ ರಣ ಜೆಝ್ಝಾರ ಚಾಮುಂಡಕನು ಚಂಡನುದಾರಬಲ ವಜ್ರಬಾಹುಕ ದೀರ್ಘ ದೌಷ್ಟಕನು . . . ಭಾರಿಭುಜಬಲರ್ಕೃದಿತಾ ಕ್ಷಣ ಕೋಟಿಸಂಖ್ಯೆಯಲಿ (ಅಂಬಿಕಾ. ೮-೩೭). **ಝುಝ್ಝಾರ$_1$:** ೪. ದುರುಳದೈತ್ಯರಿಗೆ ಝುಝ್ಝಾರನೊ ದುರಿತ ಕದಳಿಗೆ ಕುಂಜರನೊ (ವಿದಾಕ್. ೫೦-೨)
[<ಪ್ರಾ. ಜುಜ್ಝ. / ಮರಾ. ಜುಜಾರ್, ಜುಝಾರ್]

ಜುಜ್ಝಾರತನ, ಜಜ್ಝಾರತನ (ನಾ). ೧. ಯುದ್ಧಾಸಕ್ತಿ; ಶೂರತನ; ದಿಟ್ಟತನ: ಆರಿವರು ನಕುಲಾಂಕರೇ ಜು[ಪಾಠಾಂ. ಜ]ಜ್ಝಾರತನವೇ ನವ್ಮೊಡನೆ (ಕುವ್ಯಾಕ. ೪-೧೧); ಸ್ಥಿರಿಸಿದರೊಪ್ಪುವುದಲೇ ಜುಜ್ಝಾರತನ ಕಾಭರಣವಹುದು (ಕುವ್ಯಾಕ. ೨-೨೨). **ಜಜ್ಝಾರತನ:** ೨. (ಅಲಂ) ಕ್ರೌರ್ಯ; ಹಿಂಸೆ: ಬಾಲಿಕೆಯ ಬೇಳಂಬವನು ಜೂಜಾಳಿಗಳ ಜಜ್ಝಾರ ತನವನು ಕೇಳಿ ಬೈದುದು ಸೇನೆ ಖತಿಯಲಿ ಖಳಚತುಷ್ಪಯವ (ಕುವ್ಯಾಸ. ೦೭-೧). [ಜುಜ್ಝಾರ + – ತನ]

ಜುಟ್ಟು (ನಾ). ೧. ಕೂದಲು; ಮುಡಿ: ಹೊಟ್ಟೆಗೆ ಹಿಟ್ಟಿಲ್ಲ ಜುಟ್ಟಿಗೆ ಮಲ್ಲಿಗೆ ಹೂವು (ಗಾದೆ). ೨. ಜಂಡಿಕೆ; ಶಿಖೆ: ಕುಸುಮಮಾಲೆಗಳನ್ನು ಜುಟ್ಟಿಗಳವಡಿಸುತ್ತ (ಅರ್ಚಾವಿ. ೩೪-೯): ನನ್ನ ಜುಟ್ಟನದಾರು ಮೆಚ್ಚರು ನೋಡು (ಗದೀಶ. ೬೨-೧); ತಲೆಯ ಮೇಲೆ ಜುಟ್ಟು ಹಣೆಯ ಮೇಲೆ ನಾಮ (ಭಾರತಿ. ೧): ಅವರು ಎಳೆದ ರಭಸಕ್ಕೆ ತನ್ನ ಜುಟ್ಟು ಬಿಚ್ಚಿಹೋಗಲು (ಮುದ್ರಾಮಂ. ೨೭). ೩. ನವಿಲು, ಹುಂಜ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ತಲೆಯ ಮೇಲಿನ ಕೊಟ್ಟು: (ಕ).

ಜುಟ್ಟು ಕೈಗೆ ಸಿಗು = ಅಂಕಿತಕ್ಕೆ ಒಳಪಡು; ಅಧೀನವಾಗು: ಈಗ ನಿನ್ನ ಜುಟ್ಟು ನನ್ನ ಕೈಗೆ ಸಿಕ್ಕಿರುವುದು (ಕವಿಕ. ೩೦).
[ದೇ.೫ ತುಳು. ಜುಟ್ಟು; ಕೊಡ. ಜಿಟ್ಟ; ತೆಲು. ಜುಟ್ಟು;
ಕೊಲಾ. ಜುಟ್ಟ. / ಸಂ. ಜೂಟ]

ಜುಟ್ಟುಕಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ೧. ಜುಟ್ಟನ್ನು ಗಂಟುಹಾಕು. ೨. (ಅಲಂ) ಸಿದ್ಧವಾಗು: ಸನ್ನದ್ಧವಾಗು: ರವಿಜ ನುಡಿದನು ತನ್ನ ಸೇನೆಗೆ [illegible] ಪಡೆ ಜುಟ್ಟುಕಟ್ಟಿಯೇ ಬರಲಿ ತಾವೀಗ (ಕೌಶಿರಾ. ೯-೧೨).
[ಜುಟ್ಟು + ಕಟ್ಟು$_1$]

ಜುಟ್ಟುಗಂಟು (ನಾ). ಜುಟ್ಟನ್ನು ಕಟ್ಟಿಹಾಕಿರುವ ಗಂಟು; ತಲೆಗೂದಲ ಗಂಟು: (ಕ). [ಜುಟ್ಟು + ಗಂಟು]

ಜುಟ್ಟುಬಿಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ಚೌಲಕರ್ಮ ಅಥವಾ ಚೂಡಾಕರ್ಮವನ್ನು ಮಾಡುವಾಗ ನೆತ್ತಿಯ ಮೇಲೆ ಸ್ವಲ್ಪ ಕೂದಲನ್ನು ಉಳಿಸು; ಚಂಡಿಕೆ ಬಿಡಿಸು: ಅವರ ಮಗನಿಗೆ ಈವತ್ತು ಜುಟ್ಟು ಬಿಡಿಸುತ್ತಾರೆ (ರೂಢಿ). [ಜುಟ್ಟು + ಬಿಡಿಸು]

ಜುಟ್ಟುಬಿಡು (ಕ್ರಿ). ನೆತ್ತಿಯ ಮೇಲೆ ಸ್ವಲ್ಪ ಕೂದಲನ್ನು ಬಿಡು,– ಬೆಳೆಯಿಸು; ಚಂಡಿಕೆ ಬಿಡು: ಹಿಂದೆ ಜುಟ್ಟುಬಿಡುವುದೇ ಒಂದು ನಿಯಮವಾಗಿತ್ತು (ರೂಢಿ). [ಜುಟ್ಟು + ಬಿಡು$_1$]

ಜುಟ್ಟುವೆಬಳ್ಳಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ; ಹಾಲುಕುರುಟಿಗೆ: ಜುಟ್ಟುವೆಬಳ್ಳಿ, ತಳವಾರನ ಬಳ್ಳಿ, ಉಗುರುಸುತ್ತುಬಳ್ಳಿ, ಹಾಲುಕೊರಟಗೆ, ಕುಂಟಗ (ವೃಕ್ಷಗಿ. ೬೦–೧೨೧೫). [ಜುಟ್ಟುವೆ ? + ಬಳ್ಳಿ]

ಜುಟ್ಟುಸುತ್ತಿಗೆ (ನಾ). ಮೊಳೆ ಮುಂತಾದುವುಗಳನ್ನು ಕೀಳುವುದಕ್ಕೆ ಉಪಯೋಗಿಸುವ, ಸೀಳಿದ ಬಾಗುಕೊನೆಯುಳ್ಳ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸುತ್ತಿಗೆ; ಮೊಳೆಸುತ್ತಿಗೆ: (ಕ). [ಜುಟ್ಟು + ಸುತ್ತಿಗೆ]

ಜುಡುಂಪು 'ಝುಂಡಂಪು' ನೋ.

ಜುಣಕ, ಝುಣಕ (ನಾ). ಕಡಲೆಯ ಹಿಟ್ಟನ್ನು ಬೇಯಿಸಿ ಮಾಡಿದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮೇಲೋಗರ: ಅತ್ತೆ ಮಾಡಿಕೊಟ್ಟ ದಶಮಿ, ಕೊರೆದ ಜುಣಕಾ . . . ಚಟ್ನಿಪುಡಿ ಕಟ್ಟಿದೆ (ಕಪ್ಪುಹು. ೩೯). **ಝುಣಕ:** ಮತ್ತೆ ಒಲೆ ಹೊತ್ತಿಸಿ ಝುಣಕವನ್ನು ಮಾಡಿ ಇಳಿಸಿದಳು (ಗೀಜುಗ. ೬೯). [← ಮರಾ. ಝುಣಕಾ]

ಜುಣು (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ; ತಂಪಾಗಿರುವಿಕೆಯನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಶಬ್ದ. 'ಜುಣುಗುಟ್ಟು' ಪರಾ.

ಜುಣುಂಗು, ಚುಣುಕು$_1$, ಚುಣುಗು, ಜುಣುಗು$_1$ (ಕ್ರಿ). ೧. ಜಾರಿಕೊಳ್ಳು; ನುಣುಚಿಕೊಳ್ಳು: ಅವಱ ಹಿಂದೆ ಹಿಂದೆ ನೆಲನಂ ಪತ್ತಿ ಹಣುಗಿ ಜುಣುಂಗಿ [ಪಾಠಾಂ. ಜುಣುಗಿ] ಜೂಜಾಡುವ ಕಿಱುವುಲಿಗಳುಮಂ (ನೇಮಿಚ. ೧೮–೯). **ಚುಣುಕು$_1$:** ೨. ತೋರಿ ಪಕ್ಕನೆ ಅಡಗು; ಮರೆಯಾಗು; ಮಿಂಚು: ಮುಗಿಲಲ್ಲಿಯೆಂದರೆ ಆಗಾಗ ಚುಣುಕುತಲಿದ್ದ ಕೋಲ್ಮಿಂಚಿನ ಬೆಳಕೇ ಹೊರತು ಚಿಕ್ಕೆ ಚಂದ್ರಮರ ಬೆಳಕಿರಲಿಲ್ಲ (ಜೂಟಿಸಿ. ೪೫). **ಚುಣುಗು:** ೧. ಕಿರುಕುಳನೆಂಬ ಬಗೆಯದು ನಿನಗೆ ಮುಂದಿನ್ನರಿಕೆ ತೋರ್ಪುದು ಚುಣುಗುವವನಲ್ಲಧಟ ತೋರು (ಅಂಬಿಕಾ. ೪೨–೮೫). **ಜುಣುಗು$_1$:** ೧. ನೆಲಕೋರಂತೆಯುಡಗಿ ತನ್ನನುವಿನಳವಿಗೆ ಜುಣುಗಿ ನಡೆದು ಬಳಿಕೇಗೆಯ್ವುದು (ಹರಿಕಾ. ೫–೩೦); ಸೋಂಕಿ ತಿವಿದರೆ ಹೆಣನ ತೋಱುವ ಹಜ್ಜೆದೆಗೆದರೆ ಜುಣುಗಲೀಯದೆ ಮೇಲೆ ಕವಿಸುವ (ಕುಮಾ್ಯಭೀ. ೪–೨೩): ವಿಭೀಷಣನಾವ ದಿಕ್ಕಿನಲಿ ಜುಣುಗಿದನೊ (ತೊರರಾ. ೬–೧೨–೨೩). ೨. ಮಿಂಚು ಪೊಳೆವಂದದಿಂ ರಕ್ಕಸಂ ಜುಣುಗುವಂ (ಚಬಪು. ೨೫–೩೩). ೩. ಉಡುಗು; ಕುಗ್ಗು: ಜೀವತ್ವ ಭ್ರಾಂತಿಯು ಜುಣುಗುವುದು ವೇದಾಂತ ಗುರುವಾಕ್ಯಗಳ ದೆಸೆಯಿಂದ (ಗಗಶಾ. ೧೩–೩೯): ಧರ್ಮರಾಯನ ಮುಖ ಬಾಡಿತು ಉತ್ಸಾಹ ಜುಣುಗಿತು (ರಾಜಸೂ. ೧೨೯). [ದೇ. ; ತೆಲು. ಜುಣುಂಗು, ಜುಡುಂಗು]

ಜುಣುಗ (ನಾ). ನುಣುಚಿಕೊಳ್ಳುವವನು; ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಳ್ಳುವವನು: ವಿವೇಕದ ಜಾಱುಗಂಡಿಯು ಜು[ಪಾಠಾಂ. ಜ]ಣುಗನೇ ಕಲಿಯೇಱಿಸಿಯೆ ರಕ್ಕಸರು ನುಡಿದರೆ ಹಿತವರೇ ನಿನಗೆ (ತೊರರಾ. ೬–೨–೨೭). [ಜುಣುಗು$_2$ + –ಅ$_7$]

ಜುಣುಗಿಸು (ಕ್ರಿ). ಝಳಪಿಸು; ಮಿಂಚಿಸು: ಮೆಱೆವ ಹಜ್ಜೆಯ ದಂಡೆವಲಗೆಯ ಮಱೆಯ ಕೈದುಂಡೆಗಳ ಜುಣುಗಿಸಿ ತಱುಬಿ ನಿಂದರು (ಕುಮಾ್ಯಭೀ. ೪–೩೪). [ಜುಣುಗು$_1$ (< ಜುಣುಂಗು) + –ಇಸು$_3$]

ಜುಣುಗು$_1$ 'ಜುಣುಂಗು' ನೋ.

ಜುಣುಗು$_2$ (ನಾ). ೧. ನುಣುಚಿಕೊಳ್ಳುವಿಕೆ; ಜಾರಿಹೋಗುವಿಕೆ. 'ಜುಣುಗ' ಪರಾ. ೨. ಕುಗ್ಗುವಿಕೆ; ಉಡುಗುವಿಕೆ. ೩. ಹಿಂದೆಗೆಯುವವನು; ಹೇಡಿ: ರಣರಭಸ ಹುಟ್ಟಿಸಿತಜಾಂಡದ ಹಣೆಗೆ ಬೇನೆಯ ನೆಳದ ಸುಭಟರ ಜುಣುಗುಗಳ[ಪಾಠಾಂ. ಳು] ಜವರಾಜ ಕರಣಿಕ ಬಾರದಾಯ್ತೆಂದ (ತೊರರಾ. ೬–೧೩–೩೫). [< ಜುಣುಂಗು]

ಜುಣುಗು$_3$ (ನಾ). ಸೊಣಗ; ನಾಯಿ: ಪುಣುಗು ತೆಗೆಯಲಿಕ್ಕೆ ಜುಣುಗು ಬಿಟ್ಟರೆ ಆದೀತೇ ? (ಗಾದೆ. ಕ). [?]

ಜುಣುಗುಗಿಡಿ (ನಾ). ಮಿಂಚುವ ಕಿಡಿ: ಅಣೆದಣೆದು ತಿವಿತಿವಿದ ಮುಷ್ಟಿಯ ಜುಣುಗುಗಿಡಿ ಗುಡಿಯಿಱಿದು ಗಗನಾಂಗಣವ ತುಂಬಿದವಾ ಲಯಾನಲ ನುಗುಳುಗಿಡಿಯಂತೆ (ತೊರರಾ. ೬–೧೭–೩೯). [ಜುಣುಗು$_2$ (< ಜುಣುಂಗು) + ಕಿಡಿ]

ಜುಣುಗುಗಿವಿ (ನಾ). (ರಕ್ತ) ಸುರಿಯುತ್ತಿರುವ ಕಿವಿ: ಹಣಿದ ಮೂಗಿನ ಹಱಿದ ತುಟಿಗಳ ಜುಣುಗುಗಿವಿಗಳ . . . ಮಹಾಭೀಷಣದ ರಕ್ಕಸಿಬಂದಳು (ತೊರರಾ. ೩–೭–೧೨). [ಜುಣುಗು$_0$ (<ಜಿನುಂಗು$_1$) + ಕಿವಿ$_3$]

ಜುಣುಗುಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). (ಶೀತದಿಂದ) ಜುಂ ಎನ್ನು; ಕೊರೆ: ಬರ್ಫದಲಿ ಸಾರಿಸಿದಂತೆ ನೆಲವು ಜುಣುಗುಟ್ಟುವದು (ನೆಲಮು. ೧೬–೨೦); ಜುಣುಗುಟ್ಟುವ ನೀರಲ್ಲಿ ಇಳಿದು ಮೈ ತಿಕ್ಕಿ ತಿಕ್ಕಿ ಜಳಕವಾಡಿದನು (ಕನಕ. ೧೧೮). [ಜುಣು + ಕುಟ್ಟು$_1$]

ಜುತ್ತಿ 'ಯಂಕುತಿ' ನೋ.

ಜುದ್ದ (ನಾ). ಕಾಳಗ; ಕದನ; ಹೋರಾಟ; ಯುದ್ಧ: "ಭಂಡಣಂ, ಮೊನೆ, ಕೊಳುಗುಳಂ, ಜುದ್ದಂ–ಈ ೪ ಸಂಗ್ರಾಮಂ" (ಕಕಸಾ. ೧೪–೨೬೫); "ಜುದ್ದಮೆನೆ ಯುದ್ಧಂ" (ಕರ್ಣನಿ. ೬೦); ಯುದ್ಧ – ಜುದ್ದ (ಶಮದ. ೨೩೯ ಪ್ರಯೋ); ಜುದ್ದಕಸಹಾಯನಾಗೊರ್ವನೆ ನೀನ್ಯೆದುವುದು ಯುಕ್ತ ಮಲ್ಲ (ಶೀಪರಾ. ೩೦–೧೩): ನೂಂಕಿನ ಹಾಣಾಹಾಣಿಯ ಕೇಶಾಕೇಶಿಯ ಜುದ್ದಂ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೯೭–೧೩). [< ಸಂ. ಯುದ್ಧ]

ಜುನ್ನ (ನಾ). ಚತುರ; ಪ್ರವೀಣ; ಕುಶಲ: ಪನ್ನಗನಾಗತಲ್ಪಾ ನಾಗಭಯ ವಿನಾಶ ಜುನ್ನಾ ಚೋರಾ ಚತುರಾ ಚತುರ್ವರ್ಗಗನ್ಯೆಯಾ (ತೀರ್ಥಮ. ೦೬೩). [< ಪ್ರಾ. ಜುಣ್ಣ]

ಜುಪರಿ, ಜಪರಿ (ನಾ). (ಉಕ) ಅಸ್ತವ್ಯಸ್ತವಾಗಿ ಹರಡಿದ ತಲೆಗೂದಲು; ಕೆದರುಗೂದಲು: ನಿನ್ನ ಜುಪರಿ ಕಿತ್ತು ಇಟ್ಟೇನು. ನನ್ನ ಮನೆಗೆ ಬಂದು ಬಲ್ಲಂಗ ಮಾತಾಡುತೀಯಾ ? (ಬೀದಿಬಿ. ೭೩). **ಜಪರಿ:** ಒಣಗು ಮೋರೆ ಸೊರಗಿದ ಮೈಕಟ್ಟು ಅಸಡ್ಡಾಳ ಕೂದಲಿನ ಜಪರಿ . . . ಒಡೆದು ಕಾಣ ಸುತ್ತಿದ್ದವು (ಬಿಟ್ಟಹೊ. ೩೦). [←ಮರಾ. ಝುಪರೀ]

ಜುಬಕಿ 'ಜುಂಮಕಿ' ನೋ.

ಜುಬರು, ಜುಂಬ್ಬರ್$_2$, ಜುಬ್ಬರು (ನಾ). ೧. ಹಣ್ಣು, ಕಾಯಿ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಲ್ಲಿರುವ ನಾರು; ಗುಂಜು: ಈ ಮಾವಿನ ಹಣ್ಣೀಹೀಗೆ. ರಸಕ್ಕಿಂತ ಜುಬರೇ ಜಾಸ್ತಿ (ರೂಢಿ). **ಜುಬ್ಬರ್$_2$:** ೧. ಬಲಿತ ಕೈ ಚಳಕದಲಿ ಹಿಳಿವ ರಸವ, ಜುಬ್ಬರದ ಜಂಜಡ ಸವರಿ (ಉಯ್ಯಾಲೆ. ೨೫–೪). ೨. (ನಾರಿನಿಂದ ಮಾಡಿದ) ಹಗ್ಗದ ಬಿರುಸಾದ ಎಳೆ,–ನಾರಿನ ಎಳೆ: ಮೂರು ಚರ್ಮದ ಪಟಲಗಳು ಹರಿದು ಹೋದಂತೆ ಜುಬ್ಬರದ ಏಣುಗಳು ಆವಳ ಅಂಗೈಗೆ ನಡಹತ್ತಿದವು (ರಕ್ತರ್ಕ. ೨೦೫). **ಜುಬ್ಬರು:** ೧. "ಜುಬ್ಬರು–ನಾರು; ನಾರುನಾರು; ಎಳೆಎಳೆ" (ಜಾನಕೋ. ೬೦). [?]

ಜುಬಾನ್ (ನಾ). ೧. ನಾಲಗೆ; ಜಿಹ್ವೆ. ೨. ಬಾಯಿಂದ ಹೇಳಿದುದು; ಮೌಖಿಕ: (ಮೃಗೆಜಿ. IV, ೭೯೦). [←ಪಾರ. ಮರಾ. ಜಬಾನ್; ಹಿಂ. ಜುಬಾನ್, ಜಬಾನ್]

ಜುಬಿಕಿ 'ಜುಂಮಕಿ' ನೋ.

ಜುಬ್ಬ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಉದ್ದನೆಯ ಅಂಗಿ : ಬಿಳೀ ಖಾದಿಯ ಒಂದು ಜುಬ್ಬ, ಪಂಚೆ, ಮೇಲೊಂದು ಹೊದಿಕೆ (ಸುವಸಂ. ೧) ; ಕೆಲವರು ಜುಬ್ಬ ಧರಿಸಿದ್ದರು (ಪುನರು. ೨೩); ನವ್ಯ ಜುಬ್ಬದ ಮಾದರಿಯ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಉಡುಪನ್ನು ಅವರು ತೊಟ್ಟಿದ್ದರು (ಕಾಲಯಾ. ೨೦). [←ಅರ. ಜುಬ್ಬಹ್ ; ಪಾರ. ಹಿಂ. ಜುಬ್ಬಾ]

ಜುಬ್ಬರ್$_1$ ‘ತೂಪರು’ ನೋ.

ಜುಬ್ಬರ್$_2$ ‘ಜುಬರು’ ನೋ.

ಜುಬ್ಬರು ‘ಜುಬರು’ ನೋ.

ಜುಮ್$_1$ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ : ಕನಕಲತಾಂಗಿಗೆ ಪುಳಕಂಗಳು ಜುಮ್ಮೆನುತೆಳ್ದು ಕರಂ ಪಡೆದುವು ಪರಿರಂಜನೆಯಂ (ಜಯುಕಾ. ೪-೧೫) : ಮೈಯ ರೋಮವು ಜುಮ್ಮೆಂದು ಮನದ ಮೂರ್ಛೆಯಲಿ ಹಮ್ಮೈಸಿದಳು (ಮೋಹತ. ೩೦-೩೩) .

ಜುಮ್$_2$ ‘ಜುಂ’ ನೋ.

ಜುಮಕಿ, ಜಿಮಕಿ, ಜುಬಕಿ, ಜುಬಿಕಿ, ಜುಮಂಕಿ, ಝುಮಕಿ (ನಾ). ಕಿವಿಯ ಓಲೆಗೆ ನೇತಾಡುವಂತೆ ಹೊಂದಿಸಿದ ಸಣ್ಣ ಛತ್ರಿಯಾಕಾರದ ಮುತ್ತಿನ ಅಥವಾ ಹರಳಿನ ಕುಚ್ಚು : ಅವಳು ಮುತ್ತಿನ ಜುಮಕಿಯನ್ನು ಹಾಕಿಕೊಂಡಿದ್ದಾಳೆ (ರೂಢಿ). **ಜಿಮಕಿ** : ಜೋಪಾನ ಜಿಮಕೀನ ಕಿವಿಗಿಟ್ಟ ಗರತೀ (ನವರಾ. IV, ೨೭). **ಜುಬಕಿ** : ಕಿವಿಗಳಿಗೆ ವಜ್ರದ ಓಲೆ ಜುಬಕಿಗಳನ್ನು ಹಾಕಿದಳು (ರೂಲೀಪಾ. ೩೯). **ಜುಬಿಕಿ** : ರನ್ನದೋಲೆಯ ಜುಬಿಕಿ ಚಿನ್ನದೊಂಕಿಯ ಬುಗುಡಿ(ಹಮಜ. ೭೯). **ಜುಮುಕಿ**: ಅವಳು ಹಾಕಿಕೊಂಡಿರುವ ಕೆಂಪಿನ ಜುಮುಕಿ ತುಂಬ ಚೆನ್ನಾಗಿದೆ (ರೂಢಿ). **ಝುಮಕಿ** : ಕಿವಿಯಲ್ಲಿ ಹಾಕಿದ ಝುಮಕಿಗಳ ವಜ್ರಗಳು ಫಳಫಳನೆ ಹೊಳೆಯುತ್ತಿವೆ (ಸಾಹೇಬ್. ೧೫೪).

ಜುಮಕಿಯೋಲೆ = ಜುಮಕಿಯೊಡನೆ ಕೂಡಿದ ಓಲೆ : ಜುಮಕಿ ಮತ್ತು ಓಲೆ : (೩). [←ಮರಾ. ಹಿಂ. ಝುಮಕಾ]

ಜುಮಲಾ, ಜುಮ್ಲಾ (ನಾ). ಒಟ್ಟು ; ಮೊತ್ತ : ಕುಂಬಾರಗುಂಡಿಯನ್ನು ಸೇರುವಾಗ ಜುಮಲಾ ಸಾವುಗಳ ಸಂಖ್ಯೆ ಮೂವತ್ತಕ್ಕೆ ಮೀರಿತ್ತು (ಜಾರುದಾ. ೨೦೫); ಸದಸ್ಯರ ಜುಮಲಾ ಸಂಖ್ಯೆ ೬೨೫ ಇರುವುದು (ಪ್ರವಾಸಿ. ೭೯). **ಜುಮ್ಲಾ** : ಇಂದು ಈ ವ್ಯಾಪಾರವು ಅಷ್ಟೇ ಜನರೊಳಗೆ ವರುಷಕ್ಕೆ ಜುಮ್ಲಾ ರೂ. ೨೫,೦೦೦ ಯಷ್ಟು ಬೆಳೆದಿದೆ (ಬಾಲಪ್ರ. III, ೧೫೫೩). [←ಅರ. ಜುಮ್ಲಹ್; ಮರಾ. ಜುಮಲಾ, ಜುಮ್ಲಾ; ಹಿಂ. ಜುಮಲಾ]

ಜುಮಿಕಿಹೂ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ ಮತ್ತು ಅದರ ಹೂವು : (ಮೈಶಿಗ. ೩೦-೧೨೦೨). [<ಜುಮಕಿ + ಹೂ$_2$ (<ಪೂ$_2$)]

ಜುಮಿಸು (ಕ್ರಿ). ಮೀರು ; ಅತಿಕ್ರಮಿಸು : ತಮಂದಿರ್ಪೋರ್ವಳೆಯನ್ನ ಆಜ್ಞೆಯ ಜುಮಿಸಿ ಬಂದಿರುವೆ (ಹಮಜ. ೧೬೨). [? + – ಇಸು$_3$]

ಜುಮು ‘ಜುಂ’ ನೋ.

ಜುಮುಕಿ ‘ಜುಮಂಕಿ’ ನೋ.

ಜುಮುಗುಟ್ಟು ‘ಜುಂಗುಟ್ಟು’ ನೋ.

ಜುಮುರು, ಝುಂಮರು (ನಾ). ಅಲಂಕಾರಕ್ಕಾಗಿ ಇಡುವ, ಗೊಂಚಲಿನ ಆಕಾರದ, ದೀಪದ ಗಾಜಿನ ಉಪಕರಣ: ಬಾಳೆಯ ಕಂಬ ತಳಿರು ತೋರಣ ಜುಮುರು ಮೇಲ್ಕಾಪುಗಳಿಂದ ಆ ಭಾಗವೆಲ್ಲ ಅಲಂಕೃತವಾಗಿದ್ದಿತು (ಮಬಂ. ೧೩): ಕುಸುರುಕುಸುರಿನ ಗಾಜಿನ ಜುಮುರು, ಗುಂಡು, ಹಂಡೆಯ ದೀಪಗಳು ಮೇಲ್ಕಾಪಿನ ಕೆಳಕ್ಕೆ ನೇತುಕೊಂಡಿವೆ (ಅಶಾಂತಿ. ೧೩೨). **ಝುಮರು** : ಪರಿವೃತದಳಕಾವಳಿ ಝುಮರುಗಳೊ (ಕಥವಿ. II. ೪೦೬); ಝುಮರುಗಳೊಳಗೆ ದೀಪಗಳು ರಾತ್ರಿಯಲ್ಲಿ ಬೆಳತನಕ ಉರಿಯುತ್ತಿರುತ್ತವೆ(ಮುಂಬಯಿ. ೬-೨೭). [←ಅರ. ಝುಮರಾ; ಮರಾ. ಝುಂಬರ್]

ಜುಮ್ಮನೆ (ಅ). ೧. ಒಡನೆ ; ಕೂಡಲೆ ; ಒಮ್ಮೆಗೆ ; ತಕ್ಷಣ : ಪ... ಜುಮ್ಮನೆ ತಿಳಿದುದು . . . ಚೇತನಪೆರ್ದಗೊಂಡುದು (ಶ್ರೀಭಾಕೆ ೧೯-೩೮). ೨. ತಡೆಯಿಲ್ಲದೆ ; ನಿರಾತಂಕವಾಗಿ : ನಮ್ಮ ಪಯಣ ಸಿಂಧು ನಾಗರಾಂಕನು ನಿಂದರುಮ್ಮಳ ಹೆಚ್ಚದೆ ಬಿತಗೆ ಜುಮ್ಮನೆ ಹೋಗಲಿ ತಡೆ ಬೇಡೆಂದನು (ಭರಜ. ೫೭-೬೯): ಬಾಹ್ಯವಿಷಯವೃತ್ತಿಯಂ ಮ ಜ ದು ಜುಮ್ಮನೆ ಕೂರ್ತುರ್ಪ ಬೆಮರ್ತುರ್ಪ (ವೃಷವಿ. ೨೩-೮). [ಜುಮ್$_1$ + –ಅನೆ$_1$]

ಜುಮ್ಮಮಸೀದಿ ‘ಜುಮ್ಮಾಮಸೀದಿ’ ನೋ.

ಜುಮ್ಮಾಮಸಿತ್ತಿ ‘ಜುಮ್ಮಾಮಸೀದಿ’ ನೋ.

ಜುಮ್ಮಾಮಸೀದಿ, ಜುಂಮ್ಮಮಸೀದಿ, ಜುಮ್ಮಾಮಸಿತ್ತಿ (ನಾ). ಮುಹಮ್ಮದೀಯರು ಶುಕ್ರವಾರದ ದಿನ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಗಾಗಿ ಸೇರುವ ಊರಿನ ಮುಖ್ಯವಾದ ದೊಡ್ಡ ಮಸೀದಿ: ದೆಹಲಿಯ ಜುಮ್ಮಾಮಸೀದಿ ಬಹಳ ಸುಂದರವಾಗಿದೆ (ರೂಢಿ). **ಜುಮ್ಮಮಸೀದಿ** : ಪ್ರತಿಯೊಂದು ದೊಡ್ಡ ಊರಿನಲ್ಲಿಯೂ ಮುಖ್ಯವಾದ ಒಂದು ದೊಡ್ಡ ಮಸೀದಿ ಇರುತ್ತದೆ. ಅದಕ್ಕೆ ಜುಮ್ಮಮಸೀದಿ ಎಂದು ಹೆಸರು (ಮುಪಾಸು. ೦೫೭). **ಜುಮ್ಮಾಮಸಿತ್ತಿ** : ಯಿಾ ಕೋಟೆಯಲ್ಲು ಯಿಹುವಲ್ಲಿ ಬೇಗನ ಜುಮ್ಮಾಮಸಿತ್ತಿ (ಎಕ.VIII, ಸೊರಬ.೩೫೫-೧೦; 1768)

[←ಅರ. ಜುಮಅ ಮಸ್ಜಿದ್; ಹಿಂ. ಜುಮಾ ಮಸಜಿದ್]

ಜುಮ್ಮಿಡು, ಝೊಮ್ಮಿಡು, ಝೋಮ್ಮಿಡಂ (ಕ್ರಿ). ಜಡವಾಗು; ನಿಷ್ಕ್ರಿಯವಾಗು; ಮರಗಟ್ಟಿದಂತಾಗು : ಕರ್ಣ ಜುಮ್ಮಿಟ್ಟುದ ಕಂಡು ಧರಣೀಶ ಹೆದರಿ ಕಂಗೆಟ್ಟು (ಬಸಪ. ೩-೫೨). **ಝೊಮ್ಮಿಡು**: ಝುಮ್ಮನೆ ಬೆಮರ್ತುರ್ಪ . . . ಝೊಮ್ಮಿಡುತ ಕರೆದನೀಶನನೇಕನಿಷ್ಠೆಯಿಂ (ಮಂಚಿರ. ದೇ. ೭೪-೨೦). **ಝೋಮ್ಮಿಡು** : ನೋಟಕರಾಲಿ ಝೋಮ್ಮಿಡೆ ಕರ್ಣ ತುಳುಕಿದನಂಬುಧಿಯು (ಕುವ್ಯಾವಿ. ೮-೨೧). [ಜುಮ್ಮು$_3$ + ಇಡು$_1$]

ಜುಮ್ಮಿಮರ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ : ಜುಮ್ಮಿಮರ, ಅರಮಾದಳ (ಮೈಶಿಗ. ೭೯-೧೬೨೧). [ಜುಮ್ಮಿ ? + ಮರ$_1$]

ಜುಮ್ಮು$_1$ ‘ಜೊಂಪು$_1$’ ನೋ.

ಜುಮ್ಮು$_2$ ‘ಜುಂ’ ನೋ.

ಜುಮ್ಮು$_3$**, ಜಿವಿ, ಜೊಮ್ಮು**$_2$**, ಜೋಗು**$_1$**, ಜೋಮು**$_2$**, ಜೋವು, ಝೋಮು** (ನಾ). ಮರಗಟ್ಟಿದಂತೆ ಆಗುವಿಕೆ ; ಜಡತೆ. ‘ಜುಮ್ಮು ಹಿಡಿ’ ಪರಾ. **ಜಿವಿ** : ‘ಜಿವಿಹಿಡಿ’ ಪರಾ. **ಜೊಮ್ಮು**$_2$. ‘ಜೊಮ್ಮುಮ್ಮೆ’ ಪರಾ. **ಜೋಗು**$_1$: ‘ಜೋಗೇಳು’ ಪರಾ. **ಜೋಮು**$_2$: ‘ಜೋಮುಹಿಡಿ’ ಪರಾ. **ಜೋವು** : ಜೋವು ಹಿಡಿಸು (Benumb. ಇಂಕನಿ). **ಝೋಮು** : ಏನಾರೂ ಮಾಡಿ ತಲೇನ ಬಿಗಿಯುತ್ತಿರುವ ಈ ಝೋಮನ್ನು ಬಿಡಿಸಿ, ಡಾಕ್ಟರೇ (ಮುಸೋನಂ.೧೦೨). ‘ಝೋಮ್ಮಿಡು’ ಪರಾ. [ದೇ.; ತೆಲು. ಜುಮ್ಮು]

ಜುಮ್ಮು$_4$ (ನಾ). ಜೂಜು. ‘ಜುಮ್ಮುಗಾರ’ ಪರಾ. [←ಹಿಂ.ಜುವಾ]

ಜುಮ್ಮುಗಾರ (ನಾ). ಜೂಜುಗಾರ; ಜೂಜಾಡುವವನು: ಜುಮ್ಮುಗಾರಗೆ ಹುಮ್ಮು ಹೆಚ್ಚು (ಗಾದೆ). [ಜುಮ್ಮು$_4$ + – ಗಾರ (<–ಕಾಱ)]

ಜುಮ್ಮುಗುಟ್ಟು ‘ಜುಂಗುಟ್ಟು’ ನೋ.

ಜುಮ್ಮುದಟ್ಟಿಸು (ಕ್ರಿ). ಜುಮ್ಮೆನ್ನುವಂತೆ ಮಾಡು; ರೋಮಾಂಚನಗೊಳಿಸು : ಬಿಮ್ಮನೆ ಬಿಗಿಯಪ್ಪಿಕೊಂಡು ಜುಮ್ಮುದಟ್ಟಿಸಿ ಮೈಪು (ಜಂಪ್ರಸಾಂ. ೧೮-೧೬೧) : ನಿಟ್ಟಿಸಿದರೆ ಮುತ್ತುಮುದುಕಿಗಾದರು ಜುಮ್ಮುದಟ್ಟಿಸುತಿಹುದು ರೂಪವನ (ಧರಜ. ೧-೫೦): ಕಲೆಯ ತಾಣಗಳ ತುಡುಕಿ ತಾಡನಗೈದು ಜುಮ್ಮುದಟ್ಟಿಸಿ ಪೋಪಗಡಲೊಳಾಳಿಸಿದಳಂದವನ (ಕಂನವಿ. ೦೦-೪೫) ; ನಸುನಗೆಯಿಂದ ಅವರ ಕಣ್ಣು ಕಿವಿ ಮೈ ಮನಸ್ಸುಗಳಿಗೆ ಜುಮ್ಮುದಟ್ಟಿಸುವವನು (ಮಾಮಪ್ಲ. ೮೭) [illegible]

ಜುಮ್ಮುದಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ರೋಮಾಂಚನವಾಗು; ನವಿರೇಳು; ಪುಳಕವೇರು: ನೆಗಹಿ ಮಾಲೆಯನಿಕ್ಕುವಾಗ ಗಂಡನ ಮುದ್ದುಮೊಗಗಾಣುತೆದೆ ಜುಮ್ಮುದಟ್ಟೆ (ಛರಡ. ೪೧-೩೭): ಕಟ್ಟೆಚಕದ ಚೆಲುವನ ಕಂಡು ಮೈ ಜುಮ್ಮುದಟ್ಟಿತು ಕೆಳದಿ (ಕಂನವಿ. ೯-೧೧೫).

[ಜುಮ್ಮು₂ (<ಜುಂ) + ತಟ್ಟು₁]

ಜುಮ್ಮುಹಿಡಿ, ಜಿವಿಹಿಡಿ, ಜೋಮುಹಿಡಿ (ಕ್ರಿ). (ಕೈಕಾಲುಗಳನ್ನು ದೀರ್ಘಕಾಲ ಒಂದೇ ರೀತಿಯಲ್ಲಿಟ್ಟುಕೊಂಡಾಗ) ಮರಗಟ್ಟಿದಂತಾಗು,–ಜಡವಾಗು: ಕೈಕಾಲುಗಳಿಗೆ ಯಾವಾಗಲೂ ಜುಮ್ಮು ಹಿಡಿಯುವುದು (ಬ್ರಹ್ಮಜೀ. ೨೩). **ಜಿವಿಹಿಡಿ:** ನನ್ನ ಕಾಲುಗಳು ಜಿವಿಹಿಡಿದವು (ಚಂದುಟ. ೧-೧೦). **ಜೋಮುಹಿಡಿ:** ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಜೋಮು ಹಿಡಿದಂತಾಗಿತ್ತು (ಅಗ್ನಿಹ. ೧೨) : ಬುದ್ಧಿಗೆ ಜೋಮುಹಿಡಿದಂತೆ ಲಿಂಗಣ್ಣ ತತ್ತರಿಸಿಹೋದ (ನದೀಪ. ೩೦). [ಜುಮ್ಮು₃ + ಹಿಡಿ₁ (<ಪಿಡಿ₁)]

ಜುಮ್ಮೆ 'ಜಿಮ್ಮೆ' ನೋ.

ಜುಮ್ಮೆನ್₁ (ಕ್ರಿ). ಜುಂ ಎಂದು ಶಬ್ದಮಾಡು; ಮೊರೆ: ನೊಣಗಳ್ಮುಸುಂಕಿ . . . ದುರ್ಗಂಧಕ್ಕೆಳಸಿ ಮುನಿಪತಿಯನಗಲದೆ ಸುಟಿವುವು ಜುಮ್ಮೆಂದು ಕಂಡವರ್ಪೇಸುವಿನಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೪-೭೬).

[ಜುಮ್₁ + ಎನ್₁]

ಜುಮ್ಮೆನ್₂ (ಕ್ರಿ). ರೋಮಾಂಚನವಾಗು; ಪುಳಕವುಂಟಾಗು: ಆ ದೃಶ್ಯವನ್ನು ನೋಡಿ ಅವನ ಮೈ ಜುಮ್ಮೆಂದಿತು (ರೂಢಿ).

ಜುಮ್ಮು ಜುಮ್ಮೆನ್ (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ) : ಆಗಮುವಧ್ಯಾತ್ಮವಳವಟ್ಟು . . . ಭೋಗಿಯೋಗಿಗಳಿದೆ ಜುಮ್ಮುಜುಮ್ಮೆನೆ ಸೇಮವಾಗಿ ಸೊಲ್ಲಿಸುವ (ಛರಡ. ೧-೧೪). [ಜುಮ್₂ (<ಜುಂ) + ಎನ್₁]

ಜುಮ್ಮೇರು 'ಜೊಮ್ಮೇಱು' ನೋ.

ಜುಮ್ಲಾ 'ಜುಮಲಾ' ನೋ.

ಜುಮ್ಲೆದಾರ (ನಾ). ನೂರು ಕಾಲಾಳಂಗಳ ದಳಪತಿ,–ನಾಯಕ: ಎರಡು ಹವಾಲ್ದಾರರಿಗೊಬ್ಬ ಜುಮ್ಲೆದಾರನೂ . . . ಇರುತ್ತಿದ್ದರು (ಛತ್ರಶಿ. ೧೩೨). [←ಮರಾ. ಜುಮ್ಲೇದಾರ್]

ಜುರ್ 'ಜುಱ್' ನೋ.

ಜುರಮಾನು 'ಜುಮರ್ಾನೆ' ನೋ.

ಜುರಿ₁ 'ಸುರಿ₁' ನೋ.

ಜುರಿ₂, ಜೂರಿ, ಝೂರಿ (ನಾ). (ಉಕ) ೧. ಬೀಡಿ, ಸಿಗರೇಟು ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಹೊಗೆಯನ್ನು ದೀರ್ಘವಾಗಿ ಎಳೆದುಕೊಳ್ಳುವಿಕೆ; ಎಳೆತ; ದಮ್ಮು: ಸಿಗರೇಟು ಒಂದೇ ಜುರಿಗೆ ಅರ್ಧದಕ್ಕಿಂತಲೂ ಹೆಚ್ಚು ಸುಟ್ಟುಹೋಯಿತು (ಶ್ರೀಕಾಂತ. ೬). ೨. ಜೀಕ; ಒಂದು ಸಲ ತೂಗಿ ಬಿಡುವಿಕೆ: ತೊಟ್ಟಿಲಕ್ಕೆ ನಾಲ್ಕಾರು ಜುರಿಗಳನ್ನು ಕೊಟ್ಟನು (ಜೀವಪ್ರ. ೩೧). **ಜೂರಿ:** ೧. ಹೊಗೆಬತ್ತಿಯನ್ನು ಒಂದು ಜೂರಿ ಎಳೆದು ಮುದುಕನು ಕೆಮ್ಮತೊಡಗಿದನು (ರೂಢಿ). ೨. ಜೋಕಾಲಿಯ ಜೂರಿಯಿಂದ ಮರದ ಕೊಂಬೆ ಜರುಗುದುತ್ತಿತ್ತು (ರೂಢಿ). **ಝೂರಿ:** ೨. ಹೊಡೆದ ಝೂರಿಗೆ ಜೋಕಾಲಿ ಏರಿ ಅಡರ್ಯಾವ ಮರಕ ಹಾರಿ (ಜಾದುಪಾ. ೩೪-೧೧).

ಜುರಿ ಹಾಕು = ತೂಗಾಡು; ಒಲೆದಾಡು: ಅತ್ತೊಮ್ಮೆ ಇತ್ತ ಕಡೆಗೊಮ್ಮೆ ಜುರಿ ಹಾಕುವಂತಿದ್ದಿತು (ಬಿಗಾ೪. ೮೬). [?]

ಜುರಿಕೆ, ಝುರಕಿ, ಝುರಿಕೆ, ಝುರುಕಿ, ಝುರುಕೆ (ನಾ). = ಜುರಿ₂ ೧: ಚಿಲುಮೆಯನ್ನು ಹೊತ್ತಿಸಿ ಒಂದು ಜುರಿಕೆಯನ್ನು ಹೊಡೆದು ಇನ್ನೊಬ್ಬನಿಗೆ ಕೊಡುವನು (ಕಮ್ಮಟ. ೧೫). **ಝುರಕಿ:** ಬೀಡಿಯ ಝುರಕಿಯನ್ನೆಳೆದ (ಮೂರುದಾ. ೨೯೨). **ಝುರಿಕೆ:** ಮಾತನಾಡದೆ ಸುಮ್ಮನೇ ತಂಬಾಕದ ಝುರಿಕೆ ಎಳೆಯುತ್ತ ಕುಳಿತನು (ಅಶೋಕ. ೫೫). **ಝುರುಕಿ:** ಚಿನ್ನ ಆಗೇಳು ಝುರುಕಿ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಜಗ್ಗಿದ (ಬಿನ್ನಹಿಂ. ೩೮): ಒಂದು ಬಿಳಿಬತ್ತಿ ತೆಗೆದು ಹಚ್ಚಿಕೊಂಡು ಆಪ್ಯಾಯಮಾನವಾಗಿ ಝುರುಕಿ ಎಳೆದು ಹೊಗೆಯುಗುಳಿದ (ದೀಪಹ. I, ೧೫೬). **ಝುರುಕೆ:** ರೈತನು ತಂಬಾಕದ ಝುರುಕೆಯನ್ನು ಎಳೆದು ಕೆಮ್ಮಹತ್ತಿದನು (ಮಹಮ. ೩೦೦). [← ಮರಾ. ಝುರಕಾ]

ಜುರು 'ಜುಱ್' ನೋ.

ಜುರುಮಾನೆ 'ಜುಮರ್ಾನೆ' ನೋ.

ಜುರ್ಜಣ (ನಾ). ಆಕ್ಷೇಪಣೆ (?): ಪರಿಮಳಿಲ್ಲದ ಕಣಗಲಹೂ ಮುಡಿದು ಬರಿಯ ಜುರ್ಜಣಕೆ ಒಳಗಾದೆ (ನನ್ನೂರು. ೧೨). [?]

ಜುಮರ್ಾನೆ, ಜುರಮಾನು, ಜುರುಮಾನೆ, ಜುಲುಮಾನೆ, ಜುಲ್ಮಾನೆ (ನಾ). ತಪ್ಪಿಗಾಗಿ ತೆರಬೇಕಾದ ಹಣ,–ದಂಡ: ಅದರ ತರುವಾಯ ನಡೆಯುವ ಅಪಾದನೆಗೆ ಅಯಿವತ್ತಾರು ರೂಪಾಯಿಗೆ ಮೀರದ ಜುಮರ್ಾನೆಗೂ ಗುರಿಯಾಗತಕ್ಕದ್ದು (ಗ್ರಾಮೂಕ.೪, ಪು೩೯). **ಜುರಮಾನು:** (ಕ). **ಜುರುಮಾನೆ:** ಕಳೆದ ತಿಂಗಳಲ್ಲಾದ ಜುರುಮಾನೆ ಎಷ್ಟು (ಕಸಹ. ೪೯): ೨ ಲಕ್ಷ ೪೦ ಸಾವಿರ ರೂಪಾಯಿಗಳನ್ನು ಜುರುಮಾನೆಯಾಗಿ ಜನರಿಂದಲೇ ವಸೂಲು ಮಾಡುವ ಏರ್ಪಾಡು ಮಾಡಿದರು (ರಾಜವ. ೩೬). **ಜುಲುಮಾನೆ:** ಆವರ ಲೆಕ್ಕದಿಂದ ಕಳವಾದ ಸಾಮಾನುಗಳ ಕ್ರಯವಲ್ಲದೆ ಜುಲುಮಾನೆ ಕೂಡ ವಜಾ ಆಗುವುದು (ರಕ್ತರೂ. ೮೯). **ಜುಲ್ಮಾನೆ:** ಅವನಿಗೆ ಹತ್ತು ರೂಪಾಯಿ ಜುಲ್ಮಾನೆ . . . ವಿಧಿಸಲಾಯಿತು (ನಾಡಿಗೇ. ೯೪): ಹಾಗಾದರೆ ಜುಲ್ಮಾನೆ ಬಿಸಾಡು (ಪುನರು. ೨೮೬); ಆ ದಿನ ಅದನ್ನು ಹಿಂತಿರುಗಿಸದಿದ್ದರೆ ಜುಲ್ಮಾನೆ ಕೊಡಬೇಕಿತ್ತು (ಕೀಲುಗೊಂ. ೧೧೬).

[← ಅರ. ಜುಮರ್ಾನಹ್ ; ಪಾರ. ಹಿಂ. ಜುಮರ್ಾನಾ]

ಜುರ‍್ರನೆ (ಅ). ಜುರ್ ಎಂದು ಶಬ್ದವಾಗುವ ಹಾಗೆ: ಕಿರ‍್ರನೆ ತಿರುಗುತ ಕರ‍್ರನೆ ಕವಿಯುತ ಜುರ‍್ರನೆ ಜರಿಯುತಲಿ (ಹಮುಚ. ೦೯).

[ಜುರ್ (<ಜುಱ್) + ಅನೆ₁]

ಜುಲಾಬು (ನಾ). ಭೇದಿ; ವಿರೇಚನ: ಎರಡು ಮೂರು ಸಲ ಹದ ಜುಲಾಬಾಗಿ ಹೊಟ್ಟೆ ಸರಿಯಾಗುವುದು (ಮನಮ. ೧೦); ಅವನಿಗೆ ವಾಂತಿ ಜುಲಾಬು ಪ್ರಾರಂಭವಾಯಿತು (ಪಂಜಪಂ. ೧೭೬); ಆಚಾರ್ರು 'ಜುಲಾಬ'ಗೆ ಕೊಡುವುದರಲ್ಲಿ ಅಗ್ರಗಣ್ಯರು (ನನ್ನೂರು. ೦೯೫).

[←ಮರಾ. ಹಿಂ. ಜುಲಾಬ್ ; ಅರ. ಜುಲ್ಲಾಬ್]

ಜುಲಿಪೆ₁, ಜುಲುಪಿ, ಜುಲುಪೆ₁, ಜುಲ್ಪಿ, ಜುಲ್ಪು (ನಾ). ೧. ಚೌಲಕರ್ಮದಲ್ಲಿ (ಮುಂದಲೆ ಮತ್ತು ಕಿವಿಗಳ ಪಕ್ಕದಲ್ಲಿ) ಕತ್ತರಿಸದೆ ಉಳಿಸುವ ತಲೆಗೂದಲು; ಶಿಖೆ; ಕಾಕಪಕ್ಷ: ಮಾರವಾಡಿಗಳು . . . ಗಂಡಸರು ತಲೆಯ ಮೇಲೆ ಚಂಡಿಕೆಯಿಲ್ಲದೆ ಜುಲಿಪೆಗಳನ್ನು ಕಾಯುವರು (ಕಥಾಗ. ೧೦೫). **ಜುಲುಪಿ:** ೧. ಮುಂದಲೆಯಲ್ಲಿ ಅವನಿಗೆ ಜುಲುಪಿಗಳಿದ್ದಿಲ್ಲ (ಸಿವಭಾ. ೬೫); ಆ ಹುಡುಗನ ಎರಡೂ ಕೆನ್ನೆಗಳ ಮೇಲಿನ ಜುಲುಪಿಗಳು ಗಾಳಿಗೆ ಹಾರಾಡುತ್ತಿದ್ದುವು (ಮುಂಬಯಿ. ೫-೩೦೦); ಕತ್ತರಿಯನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ತನ್ನ ಎಳೆಯ ಜುಲುಪಿಯನ್ನು ಕತ್ತರಿಸಿಕೊಂಡುಬಿಟ್ಟ (ದೀಪಹ. I, ೩೨). **ಜುಲುಪೆ₁:** ೧. ಜುಲುಪೆಯನ್ನು ಕತ್ತರಿಸಿಕೊಂಡು ಪುಣೆಯಿಂದ ಪರಾಗಂದಾ ಆಗಿ ಬಂದ ಕಥೆಗಳನ್ನು ಕೇಳುತ್ತಿದ್ದ (ದೀಪಹ. II, ೦೯೮); ಮುಂಗೈಯ ಚಾಚಿ ಜುಲುಪೆಗಳ ಜಗ್ಗಿದನು (ಕನ್ನಜಾ. ೧೮೩). **ಜುಲ್ಪಿ:** ೧. ಕೆಲವಾತಗಳ ಮುಖಗಳಿಗೆ ಗಡ್ಡ ಬವರಿ ಮೀಸೆ ಜುಲ್ಪಿ ಹಣೆಯ ಉಂಗುರಗುರುಳು (ಮಂತ್ರಶ. ೯೧-೨). **ಜುಲ್ಪು:** ೨. ನೆತ್ತಿಯ ಮೇಲಿನ ಕೂದಲು: ಅದರ ನೆತ್ತಿಯ ಜುಲ್ಪಿನ ಕೆಳಗೆ . . . ಇಳಿಬಿಟ್ಟಿದ್ದ ಗೆಜ್ಜೆಯ ಕುಚ್ಚಿನಿಂದ ಗಲಿರುಗಲಿರೆಂದು ಕಿಂಕಿಣಿನಾದ ಹೊಮ್ಮುತ್ತಿತ್ತು (ಮಲೆಮ. ೪೨೨).

[←ಪಾರ. ಹಿಂ. ಜುಲ್ಫ್; ಮರಾ. ಜುಲೂಪ್, ಝುಲೂಪ್]

ಜುಲಿಪ್ಪೆ$_2$ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ : ಜುಲಿಪೆ, ಆಲಿವ್ ಎಣ್ಣೆ (ಮೃಔಗಿ. ೫೮-೧೧೫೭). [?]

ಜುಲುಂ 'ಜುಲುವೆಂ' ನೋ.

ಜುಲುಪಿ 'ಜುಲಿಪ್ಪೆ$_1$' ನೋ.

ಜುಲುಪ್ಪೆ$_1$ 'ಜಂಲಿಪ್ಪೆ$_1$' ನೋ.

ಜುಲುಪ್ಪೆ$_2$ (ನಾ). ವೇಶ್ಯೆಯ ಮಗಳು ಮೈನೆರೆದ ಮೇಲೆ ಆಕೆಯನ್ನು ಒಬ್ಬನಿಗೆ ಸ್ವಾಧೀನಪಡಿಸುವ ಸಮಾರಂಭ ; ಗೆಜ್ಜೆಪೂಜೆ : ಮೊನ್ನೆ ಅಕ್ಕಸಾನಿ ಮಗಳ ಜುಲುಪೆಯ ಕಾಲಕ್ಕೆ ನಿಮ್ಮ ಶ್ರೇಯಾಂಸನೇ ಅವರ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಕಾಗದದ ಮಲ್ಲಿಗೆಯ ಬಳ್ಳಿ ತಯಾರಿಸಿದ್ದನಂತೆ (ಶ್ರೇಯಾಂಸ. ೬೯).

[←ಮರಾ. ಝುಲವಾ]

ಜುಲುಮಾನೆ 'ಜಂರ್ಮಾನೆ' ನೋ.

ಜುಲುಮು 'ಜುಲಂವೆ' ನೋ.

ಜುಲುಮೆ, ಜುಲುಂ, ಜುಲಂಮು, ಜುಲ್ಮೆ (ನಾ). ೧. ಒತ್ತಾಯ ; ಬಲವಂತ ; ಬಲಾತ್ಕಾರ ; ಆಗ್ರಹ : ಕರ್ತವ್ಯಗಳೆಂದರೆ ಜುಲುಮೆಯಿಂದ ಮಾಡಬೇಕಾದ ಕೆಲಸಗಳೆಂದು ನಾವೇಕೆ ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳಬೇಕು (ಜೀಪಾಠ. ೨೩). **ಜುಲುಂ: ೨.** ಆಕ್ರಮಣ ; ಅತ್ಯಾಚಾರ : ಸರಕಾರದವರ ಮೇಲೆ ಜುಲುಂ ನಡೆಸೋಣ(ಗ್ರಾಮಾಕ. ೧೭೯). **ಜುಲುಮು: ೨.**ಜುಲುಮು, ಜಬರದಸ್ತಿ, ಪೆಟ್ಟು, ಕೊಲೆ ಮಾಡಿದವರಿಗೆ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಶಿಕ್ಷೆಮಾಡಿ (ಮಹಾವಂ. II, ೬೩): ಬ್ರಿಟಿಷ್‌ಸರಕಾರದ ಆಡಳಿತದಲ್ಲಿ ನಾವು ಹೆಚ್ಚಾದ ಜುಲುಮನ್ನು ಅನುಭವಿಸುತ್ತಿಲ್ಲ (ದಾದಾಸ. ೨೫). **ಜುಲ್ಮೆ: ೧.** ಬರಿ ಮೈಮೇಲೆ ಬಡಿಯುವುದು, ಜುಲ್ಮೆಯಿಂದ ಸಲಾಂ ಮಾಡಲು ಹಚ್ಚುವುದು (ಕಾಂಗ್ರೆಸ. ೧೩). **೨.** ಗೆದ್ದ ಬಳಿಕಿತ್ತಲು ಯುಧಿಷ್ಠಿರನ ಜುಲ್ಮೆಯಿಂ ಗೆದ್ದು ಮಾದ್ರೇಶ ನಿರಲ್ (ತುರಂಗ. ೪೫-೧೬): ಜುಲ್ಮೆಯಿಂ ಮುತ್ತಿರ್ದ ಪಟುಭಟರು ದ್ರೋಣನಂ ಬಲ್ಮೆಯಿಂ . . . ಅಡ್ಡಗಟ್ಟಲು (ತುರಂಗ. ೪೯-೧೪).

ಜುಲುಮೆ ಮಾಡು, ಜುಲುಂ ಮಾಡು = ಒತ್ತಾಯ ಮಾಡು ; ಬಲಾತ್ಕರಿಸು : ತಾನು ಆಗ ಚಹಕ್ಕಾಗಿ ತಾಯಿಗೆ ಹೆಚ್ಚು ಜುಲುಮೆ ಮಾಡಲಿಲ್ಲ (ಗಂಮಾಯಿ. ೦೫) : ಜುಲುಂಮಾಡಿ ಎರಡು ತುತ್ತು ನುಂಗಿದರೆ ಮರುಕ್ಷಣದಲ್ಲೇ ವಾಂತಿಯಾಗಿಬಿಡ್ತಿತ್ತು (ಮನೋಸಂ. ೭೮).

[←ಅರ. ಜುಲ್ಮ್ : ಹಿಂ. ಜುಲ್ಮ್ ; ಜುಲುಮ್; ಮರಾ. ಜುಲೂಮ್]

ಜುಲ್ಪಿ 'ಜಂಲಿಪ್ಪೆ$_1$' ನೋ.

ಜುಲ್ಪೆ 'ಜಂಲಿಪ್ಪೆ$_1$' ನೋ.

ಜುಲ್ಮಾನೆ 'ಜಂರ್ಮಾನೆ' ನೋ.

ಜುಲ್ಮೆ 'ಜಂಲುಮೆಂ' ನೋ.

ಜುವ್ವಾಕೋರ (ನಾ). ಜೂಜುಗಾರ : ಹೋಗಲಿ, ನೇರವಾಗಿ ಆದರೂ ಇದ್ದಾನಾ ? ಶುದ್ಧ ಜುವ್ವಾಕೋರ (ಮಲ್ಲಿ. ೮೮).

[←ಹಿಂ. ಜುವಾಖೋರ್]

ಜುವ್ವಾರೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ ; ಹಬ್ಬೆಮರ ; ವಂತ್ರಿಮರ : ವೇತಸ್ವಾನ್ ಬಹುವೇತಸೇ ಬಹಳ ಮತ್ತೀಮರಗಳುಳ್ಳದ್ದು. ಪುಬ್ಬಲಿಗಿಡಗಳುಳ್ಳದ್ದು. ಇದನ್ನು ಜುವ್ವಾರೇಕಾಡೆಂದು ಕಲವರಾರಣ್ಯಕರನ್ನುವರು (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೮೪). [?]

ಜುವ್ವಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ : "ಪ್ಲಕ್ಷಃ, ಜಟೀ, ಪರ್ಕಟಿಃ ೩ ಜುವ್ವೀಗಿಡ, ಬಸರೀಗಿಡ, ಕಬ್ಬಸರೀಗಿಡ " (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೦೪).

[ದೇ.II ತಮಿ. ಚುವಿ ; ಮಲ. ಚುವನ್ನಾಲ್ ;
ತೆಲು. ಜುವ್ವಿ ; ಕೋಲಾ. ಜುವಿ]

ಜುಹು (ನಾ). ಅರ್ಧಚಂದ್ರಾಕಾರದ ಹೋಮದಲ್ಲಿ ಬಳಸುವ ಮಂತ್ರಾಂಗದ ಸೌಟು : "ಧ್ರುವಾ, ಉಪಭೃತ್, ಜುಹೂಃ, ಸ್ರುವಃ ೪ —ಸ್ರುಚಃ ಭೇದಾ ಸ್ರುಕ್ಕುಯೆಂಬ ಆಜ್ಯಗ್ರಹಣಪಾತ್ರದ ಆಯಾ ನಾಮಂಗಳು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೯೦); ವಿಹಿತಸಂಸ್ಥಾಪಿತ ಮಹಾವಳಿಗಳಿಂದೆ ಶತ ಜುಹುಗಳಿಂ ವೈಕಂಕತದ ಪಚ್ಚಿಸ್ರುಕ್ಸ್ರುವನಿವಹದಿಂದೆ (ಜೈಮಿಭಾ. ೩೩-೩೮).

[ಸಂ. ಜುಹೂ]

ಜುಳಿಗೆ 'ಜೂಳಿಗೆ' ನೋ.

ಜುಳುಕು$_1$ 'ಝುಳುಕು' ನೋ.

ಜುಳುಕು$_2$ (ನಾ). ಸಂದೇಹ ; ಶಂಕೆ : ·ಯಾವಾತನು ಮನದಲಿ ಅಳುಕು ಜುಳುಕಿಲ್ಲದೆ ಇಕ್ಕುವುದು (ಗಣಭಾ. ೨೭೫-೨) . [?]

ಜುಳುಜುಳು (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ ; ನೀರು ಹರಿಯುವಾಗ ಉಂಟಾಗುವ ಶಬ್ದ : ಜುಳುಜುಳು ಹರಿಯುತ್ತಿರುವ ' ಅಗಸರ ಘಡ ' ಯಲ್ಲಿ ನೀರಿನೊಡನೆ ಚಲ್ಲಾಟವಾಡುತ್ತಿದ್ದನು (ರಂಗರೋ. ೩೩).

ಜುಜ್, ಜುರ್, ಜುರು (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ : ಬಿಸಿನೆತ್ತರ ಜುಜ್ಜೆಂದು ಪೀರಿಯಾನಂದಿಸುತ ನಲಿದು (ವೀರಮ. ೪-೧೫). **ಜುರ್** : 'ಜುರ‍್ರನೆ' ಪರಾ. **ಜುರು:** (೬).

ಜುಜುಜುಜ್, ಜುರುಜುರು (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ): ಅವಧಾನ ಚಿತ್ತದೊಳೊಂದಿ ಯಾರೋಗಿಸುತ ಜುಜುಜುಜ್ಜೆಂದು ಸುಜಿವುತ ಘಟ್ಟಘಟ್ಟನೆ ತೇಗುತೊಲೆವುತ್ತ (ಬಸವು. ೫೯-೧೯) ; ರಕ್ಕಸನ ರಕ್ತವ ಕುಡಿದು ಗರ‍್ರೆಂದು ತೇಗಿದವ ನೊಡಲಿಂದಲ್ಲಲ್ಲಿ ಜುರುಜುರ‍್ರನುತ ನೆತ್ತರ್ . . . ಸುರಿಯಲು (ವೀಕ್ರವು. ೩-೬-೨೪) ; ಬಾಯಲ್ಲಿ ಬೆಟ್ಟೆಟ್ಟರೂ ಜುರುಜುರು ಚೀಪುವ . . . ಪ್ರಾಣಿಯಾಗಿದ್ದ (ದೀಪಹ. II, ೦೪).

ಜುಟ್ 'ದುಜ್' ನೋ.

ಜುಜುಜುಜುಸು 'ದುಜುದುಜುಸು' ನೋ.

ಜುಜುಜುಜು (ನಾ). ಹೊರಸೂಸುವಿಕೆ : ಕಟಿಯ ಮಾಂಸದ ಕೋಳಿ ಕೋಣನ ಮುಜುದಲೆಯ ಧ್ರಿಸಲಿನ ರಕುತದ ಜುಜುಜುಜುನ ದೊಂಡೆಯಲಿ ಕಲಸಿದ ಕೂಳ ಮುದ್ದೆಗಳ (ಕುಮ್ಮಾಡೂ. ಓರಿ೩. ಪರಿ. ೨೮೫).

[?]

ಜೂ$_1$ (ನಾ). ಒಂದು ಅಳತೆಯ ಪ್ರಮಾಣ ; ಅಂಗುಲದ ಒಂದು ಭಾಗ : ಎಂಟು ಲಿಕ್ಷಾಗಳಿಂದ ಒಂದು ಜೂ, ಎಂಟು ಜೂಗಳಿಂದ ಒಂದು ಯವ (ಯವ–ಮಧ್ಯ), ಎಂಟು ಯವಗಳಿಂದ ಒಂದು ಅಂಗುಲವಾಗುತ್ತದೆ (ಜೈನಪ. ೩೦೮). [<ಪ್ರಾ. ಜೂಅ. / ಸಂ. ಯೂಕಾ]

ಜೂ$_2$ (ನಾ). ಪ್ರಾಣಿ ಸಂಗ್ರಹಾಲಯ: ಅದೊಂದು ಕಟಕಟೆಯಿಲ್ಲದ ಜೂ. ಆ ಕಾಡುಮೃಗಗಳೊಂದಿಗೆ ನಾನೊಂದು ಕಾಡುಮೃಗ (ನಾಡಿಗೇ. ೭).

[←ಇಂ. Zoo]

ಜೂಂಟ, ಜೂಟ$_1$ (ನಾ). ೧. ಮೋಸಗಾರ ; ವಂಚಕ: ನಿನಗಾವಡೆ ಯೊಳಮಲ್ಲದ ಜೂಂಟರಂ ನಂಟರೆಂದು ನಂಬಿ ಮೋಹಮನುಂಟು ಮಾಡಲುಂ ಧರ್ಮಮಂ ಗೆಂಟುಮಾಡಲುಂ ಬೇಡ (ಜೀವಸಂ. ೪-೧೧ ವ).

ಜೂಟ$_1$: ೨. ಸುಳ್ಳು ; ಸಟೆ : (೬).

[<ಪ್ರಾ. ಜುಟ್ಠ./ಮರಾ. ಝೂಟ್ ; ಹಿಂ. ಝೂಠ್, ಝೂಠಾ]

ಜೂಕ (ನಾ).[ಜ್ಯೋತಿ] ತುಲಾರಾಶಿ : ತರಣಿಸುತ ಜೂಕದಲಿ ಮಂಜಿದಿರೆ ವರರ ಮನೆಗಳನುಳಿದು ಚಂದ್ರನುಯಿರಲು ಪುತ್ರೋದಯಗಳಾದವು ಭೂಪ ದಶರಥಗೆ (ಕಾಶಿರಾ. ೧-೬೬). [ಸಂ.]

ಜೂಕರಿಸು 'ಜೂಗರಿಸು' ನೋ.

ಜೂಗ$_1$ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಪಕ್ಷಿ: ಉರಿಗಣ್ಣ ಬೆಳ್ಳಕ್ಕಿ ಪಲಿಯಂ ಚಿಟ್ಟ ಜೂಗ ಹದ್ದಂಬಿಪಂ ಸಾಳುವಂಗಳು ನೆಗೆದು ತಾಗಿ ಪೊಡೆಪೊಡೆವಿಳಿಯೊಳಿಕ್ಕಿದಡೆ ಹಕ್ಕಿಗಳ ಮಳೆಗಜೆಯುವಂತಾದುದು (ಪದಕಾ. ೫-೪೩).

[?]

ಜೂಗ₂, ಜೋಗ₃ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ನಾಯಿ: ತರವೇಟ್ ಸಾಳುವ ವೇಗನಂ ತೋಗರನಂ ಹೆಗ್ಗಾಳನಂ ಜೂಗನಂ (ನಳಚಂ. ೬೬) : ಹಂದಿಗೆ ಸಾಳುವಂ ಮರೆಗೆ ಜಾಯಿಲನೇಣಕುಲಕ್ಕೆ ಚಂಚುವಾಲಂ ದಣಿದಿರ್ದ ಕೊಂಡಗುಡಿಗೀ ತೋಗರಂ ರುರುಸಂಕುಳಕ್ಕೆ ಜೂಗಂ ದಿಟಮಲ್ತು ಮಾರಿಯಲೆ (ದಶಕು. ೨-೧೦೯). **ಜೋಗ₃:** ಸಾಳುವನ ಝಂಕಿಸಿ ಜೋಗನ ಬಾಯ ಬಾಡುವಂ ಸಲೆ ನಿಲೆ ಕೋದು ಚಂದ್ರನ ಮೊಲಕ್ಕೆಣೆಯಪ್ಪಿನ ಮಾಡಿಪೋಯ್ತು . . . ಠಕ್ಕಿನದೊಂದು ಪರ್ವೊಲಂ (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೩-೨೨೨) : ಸರಳು ಕವಲಂಬುಗಳು ಬಡಿಗೋಲುರುವ ಸಾಳುವ ಡೇಗೆ ಸಿವ್ವಂಗಿಗಳು ಜೋಗಗಳಾ ಥರಥರದಿ ಪಿಡಿಪಿಡಿದು (ಅನಂತ. ೩-೩-೬). [?]

ಜೂಗರ, ಜೂಗಳ (ನಾ). ೧. ತೂಕಡಿಕೆ. 'ಜೂಗರಿಸು' ಪರಾ. ೨. ಜಡತನ ; ಆಲಸ್ಯ : ಎಚ್ಚರವಾಯಿತು. ಆದರೆ ಕಣ್ಣು ಬಿಡಲು ಜೂಗರ (ಕುರಾಯಿ. ೫೮). **ಜೂಗಳ:** ೧. 'ಜೂಗಳಿಸು' ಪರಾ. [?]

ಜೂಗರಿಸು, ಜೂಕರಿಸು, ಜೂಗಳಿಸು, ಸೂಗುರಿಸು₂ (ಕ್ರಿ). ೧. ತೂಕಡಿಸು : ಸರ್ವಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ ಜೂಗರಿಸುವ ನಿದ್ರೆಯಂ ಮಾಡುತ ಲಿರುವವು ಚಿತ್ರ ಪ್ರಕೃತಿಗಳು (ಸೌಗಂಧಿ. ೩೦೯-೧೭): ಮಿಕ್ಕೆಲ್ಲರಂತೆ ನಾನು ಹಾಯಾಗಿ ಕೊನೆಯ ಪಕ್ಷ ಆರುಘಂಟೆಯವರೆಗಾದರೂ ಜೂಗರಿಸುತ್ತ ಸುರುಟಕೊಂಡಿರಬಹುದಾಗಿತ್ತು (ನಿಬಂಧ. II, ೩೨೭): ನಾವಿನ್ನೂ ಹಾಸಿಗೆಯ ಮೇಲೆ ಜೂಗರಿಸುವದನ್ನು ನೋಡಿ . . . ಲಕ್ಷಣವಾಯ್ತು ಎಂದಳು (ಮುಚ್ಚಿದಾ. ೨). ೨. ನಿಧಾನವಾಗಿರಂ ; ಆಲಸ್ಯದಿಂದ ಕೂಡಿರು ; ಜಡತೆಯಿಂದ ಕೂಡಿರು: ಹಗಲಿನ ಕೆಲಸ ವಿಧಿಯಿಲ್ಲದೆ ಹೇಗೋ ಜೂಗರಿಸಿ ಕೊಂಡು ಸಾಗುತ್ತಿತ್ತು (ರಂಗನಾ. ೯೦): ಇವನು ಹಗಲೆಲ್ಲಾ ಜೂಗರಿಸುತಾ ಯಾವ ಕೆಲಸವನ್ನೂ ಮಾಡದೆ ಜಡನಾಗಿ ಕೂತಿರುತಿದ್ದ (ಸುಮಡ. ೩೨). **ಜೂಕರಿಸು :** ೨. ಬಂಧನಕ್ಕೆ ಬಂದಾನೆಯಂತೆ ಜೂಕರಿಸಿ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೦-೧೬೮). **ಜೂಗಳಿಸು :** ೧. ಕಾವಲಿನ ರೋಮಕಶತಾಧಿಪತಿ ಕುದುರೆಯಲಿ ಜೂಗಳಿಸೆ (ಗೊಲ್ಗೊಥಾ. ೦೩-೩೪೫). **ಸೂಗುರಿಸು₂ :** ೨. ಸೂಗುರಿಸಿ ಧೊಮ್ಮಿನಲಿ ಮುಂದಕೆ ಬಾಗಿ ಬಿದ್ದನು . . . ನಕುಳನು (ಕುವ್ಯಾಕ. ೪-೦೫); ತೂಗುವೊಡಲರೆಮುಚ್ಚುಗಂಗಳ ಸೂಗುರಿಸುವಂಗದಲಿ . . . ರವಿಸೂನು ವ್ಯೆಮಱಿದ (ಕುವ್ಯಾಕ. ೧೧-೩೦). [ಜೂಗರ + – ಇಸು₃]

ಜೂಗಳ 'ಜೂಗರ' ನೋ.

ಜೂಗಳಿಸು 'ಜೂಗರಿಸು' ನೋ.

ಜೂಗಾಡು 'ತೂಗಾಡು' ನೋ.

ಜೂಗಾಯಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಖಾದ್ಯ,–ಭಕ್ಷ್ಯ: ಮಿಗೆ ಪಾಲೋಗರ ಬೋನವಿದ್ದಲಿಗೆಯಂ ಜೂ[ಪಾಠಾಂ. ದೋ]ಗಾಯಿ ಪಾಲುಂಡೆ ಮಂಡಗೆ . . . ಭಕ್ಷ್ಯಚಯಮಂ ತಂದಿಕ್ಕಿದರ್ಕರ್ಣಂತೆಯುರ್ (ಧರ್ಮಪ. ೨-೫೪). [?]

ಜೂಗು 'ತೂಂಕಂ₁' ನೋ.

ಜೂಜಕ್ಕಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮೂಲಿಕೆ : ಜೂಜಕ್ಕಿ ಸಮೂಲವನ್ನು ಮಜ್ಜಿಗೆಯಲ್ಲಿ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳೆ ಬಿಳಿದು ಹೋಗುವುದು ಮಾಣ್ಣುಂ (ವಿಪ್ರವಿ.೪). [?]

ಜೂಜಲು (ನಾ). ಸುಕ್ಕು (?) : ಹಣೆಯ ಜೂಜಲ[ಪಾಠಾಂ. ಜೂಬಿನ] ಜೂಲುಗೂದಲ ಕಣುಗಿಡಿಯ ಕಡು ಕಾಹುರದ ಸಿಂಗಣಿಕಗಳನಬ್ಬರದವ ನಶಿಬಲ ತಾರ ತೋಱಿಸಿದ (ತೊರರಾ. ४-೬-೨೩). [?]

ಜೂಜಾಟ 'ಜೂದಾಟ' ನೋ.

ಜೂಜಾಟಿಕೆ (ನಾ). = ಜೂದಾಟ : ಜೂಜಾಟಿಕೆ ಸೂಳೆಬಂಟಿಕೆ ರುಣದ ಸಂವಾಜ ಪೆರ್ಗುಡಿಗಳ ಚರ್ಚೆ ರಾಜವೀಥಿಯೊಳಿಱಿದಾಡುವ ಸಂದಣಿ ಪಾಜದು ನಿತ್ಯಕೃತ್ಯದಲಿ (ಪಚೀಶ. ೨೦-೨೭). [ಜೂಜಾಟ (<ಜೂದಾಟ) + – ಇಕೆ]

ಜೂಜಾಡಿಗ (ನಾ). ಜೂಜು ಆಡುವವನು ; ಜೂಜುಕೋರ : ಯುಧಿಷ್ಠಿರನು ಪುಣ್ಯಾತ್ಮನೆಂದು ಎನಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದರೂ ಜೂಜಾಡಿಗನಿದ್ದನು (ಪ್ರಾಚೀಹಿಂ. ೫೫). [ಜೂಜು₁ (<ಜೂದು) + – ಆಡಿಗ₂]

ಜೂಜಾಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ಜೂಜಾಡುವಂತೆ ಮಾಡು; ಜೂಜಾಟವನ್ನಾಡಿಸು: (ಕ). [ಜೂಜಾಡು (<ಜೂದಾಡು) + – ಇಸು₃]

ಜೂಜಾಡು 'ಜೂದಾಡು' ನೋ.

ಜೂಜಾಳಿ 'ಜೂದಾಳಿ' ನೋ.

ಜೂಜಿಗ (ನಾ). = ಜೂದುಗ : ಕಳುಗುಡಿ ಜೂಜಿಗ ಸುಂಕಿಗ (ಕಂಠೀ. ೧೦೪-೦೦). [ಜೂಜು₁ (<ಜೂದು) + – ಇಗ]

ಜೂಜು₁ 'ಜೂದು' ನೋ.

ಜೂಜು₂ (ನಾ). ಭೀಕರನಾದವನು; ಭಯವುಂಟುಮಾಡುವವನು (?): ಮೂವಡಿ ಜೂಜು (ಬೊಂಕರಾ. ೧೯೩೮, ಹಾನಗಲ್. ೬೩-೦೩: 1053) : ಗಣ್ಡರ ಜೂಜು ಶ್ರೀಮತ್ ಸತ್ಯಾಶ್ರಯದೇವರ್ (ಎಇ. XIII, ೧೬೨-೩೮ : 1056) : ಮೂವಡಿ ಗಂಡರ ಜೂಜು ನಾಮಾದಿ ಸಮಸ್ತ ಪ್ರಶಸ್ತಿ ಸಹಿತ (ಎಇ. XVI, ೩೫೪-೦೪: 1068): ಎಡಜುವವರಿದೇಂ ಬರ ಸಿಡಿಲಡಸುವ × × ವಾಂಜವನ ಚಾರಿಯ ಸೂಲಂ ಕುಡುವಾಡೆಯ ರಕ್ಕಸ ನಾಗಡುಮುಳ್ಳುವ ಜೂಜು ಪಡವಳಿಱಿಗಂ ಜಗದೊಳ್ (ಎಕ. VIII. ಸಾಗರ. ೮೦-೨೨ : 1092). 'ಜೂಬು' ಪರಾ. [?]

ಜೂಜುಂಗಾಱ 'ಜೂದುಂಗಾಱ' ನೋ.

ಜೂಜುಕಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ಪಂದ್ಯವನ್ನು ಒಡ್ಡು ; ಪಣ ಕಟ್ಟು : (ಕ). [ಜೂಜು₁ (<ಜೂದು) + ಕಟ್ಟು₁]

ಜೂಜುಕಟ್ಟೆ (ನಾ). ಜೂಜಾಡುವ ಸ್ಥಳ : ಪೋಲೀಸರು ಜೂಜುಕಟ್ಟೆಯ ಮೇಲೆ ಧಾಳಿ ಮಾಡಿದರು (ಉಪ). [ಜೂಜು₁ (<ಜೂದು) + ಕಟ್ಟೆ₁]

ಜೂಜುಕೋರ (ನಾ). = ಜೂದುಂಗಾಱ : ಮಾರಾಟಕ್ಕೆ ಬಂದ ಮುದಿ ಕುದುರೆಯ ಹಾಗೆ ಜೂಜುಕೋರನಿಂದ ಯಾರಿಗೂ ಯಾವ ಪ್ರಯೋಜನವೂ ಇಲ್ಲ (ಭಾರದ. ೨೫). [ಜೂಜು₁ (<ಜೂದು) + – ಕೋರ₃]

ಜೂಜುಗಾರ 'ಜೂದುಂಗಾಱ' ನೋ.

ಜೂಜುಗಾರ್ತಿ (ನಾ). ಜೂಜಾಡುವವಳು ; ಜೂಜಾಡುವ ಸ್ವಭಾವ ದವಳು : ಮಾಲೆಗಾರ್ತಿ, ಬಳೆಗಾರ್ತಿ, ಜೂಜುಗಾರ್ತಿ (ಶಬ್ದಾನು. ೨೦೦ ಪ್ರಯೋ). [ಜೂಜುಗಾಱ (<ಜೂದುಂಗಾಱ) + – ತಿ₁ (< – ಇತ್ತಿ)]

ಜೂಜುಗಾಱ 'ಜೂದುಂಗಾಱ' ನೋ.

ಜೂಜುದೋಣಿ (ನಾ). ಪಂದ್ಯಕ್ಕಾಗಿ ನಿರ್ಮಿಸಿದ ದೋಣಿ : ಹಡಗಿ ನಲ್ಲಿಟ್ಟಿರುವ, ಹುಟ್ಟು ಹಾಕಿಯೊ ಪಟ ಕಟ್ಟಿಯೊ ನಡಸಬಹುದಾದ (ಒಂದು ಬಗೆಯ)ಹಗುರವಾದ ಕಿರಿದು ದೋಣಿ ; (ಹುಟ್ಟು ಹಾಕಿ ನಡಸುವ) ಜೂಜು ದೋಣಿ (Glg. ೩೦೮೧). [ಜೂಜು₁ (<ಜೂದು) + ದೋಣಿ₃]

ಜೂಟ₁ 'ಜೂಂಟ' ನೋ.

ಜೂಟ₂ (ನಾ). ಜಡೆಗಟ್ಟಿದ ಕೂದಲು ; ಜಡೆ ; ಜಟೆ ; ಜಡೆಮುಡಿ : ಗಿರಿಶ ಚಂಚಜ್ಜಟಾಜಾಲ ಜೂಟ ವ್ಯೋಮಪ್ರೋದ್ಭಾಸಿ ಚಂದ್ರಂ ತ್ರಿಭುವನ ಜನಕಾನಂದಮಂ ಮಾಡುಗೆಂದುಂ (ಕಾರಂಪೂ. ೦): ಶಿವನ ಜೂಟದ ಶಶಿಯ ಬೆಳುದಿಂಗಳಿಳಿದಂತೆ (ಚಂಡೀರ. ದೇ. ೨೪೬-೨೦) ; ಏಯನ್ನದೀಜೂಟನಂ ಕುಱಿತು ನುತಿಗೆಯ್ದು ಮಳೆವಡೆದು ಕೆಱೆದುಂಬಿಸಿದ ಮಹಿಮ (ಪದ್ಮರಾ. ೧-೨೩). 'ಜಟಾಜೂಟ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಜೂಟ₃ 'ಜೂಟು₂' ನೋ.

ಜೂಟಬಂಧ (ನಾ). ಜಡೆಗಳ ಕಟ್ಟು,–ರಚನೆ: ಉಪನಿಟಲ ಕುಟಿಲ ಘಟಿತ ಜೂಟಬಂಧಮುಂ . . . ಅತಿ ಸುಭಟಮದೋತ್ಕಂಠಮಿದು ಕರ್ಣಾಟಬಲಂ (ಆದಿಪು. ೧೩-೪೫ ವ). [ಜೂಟ₂ + ಬಂಧ]

ಜೂಟಾಟ ‘ಚೂಟಾಟ’ ನೋ.

ಜೂಟು$_1$ (ನಾ). ಚಾತುರ್ಯ; ಚಮತ್ಕಾರ: ಚೇತನಾತ್ಮಕಿಯನಂಜಿಸು ತೊಡನೆ ಜೂಟನಿಂ ಘಾತಿಸುವೆನೆಂಬನಿತರೊಳು (ದೇವೀಭ. ೩೨). ‘ಜೂಟುನುಡಿ’ ಪರಾ. [ದೇ. ತೆಲು. ಜೂಟ = ಸಮರ್ಥ]

ಜೂಟು$_2$, ಜೂಟ$_3$ (ನಾ). ೧. ಗೋಣಿನಾರು: ಪ್ರಪಂಚದಲ್ಲಿ ಬೆಳೆಯುವ ಜೂಟಿನ ನೂರಕ್ಕೆ ೯೮ರಷ್ಟು ಭಾಗವು ಕೇವಲ ಅಖಂಡ ಹಿಂದೂಸ್ಥಾನದೊಳಗೆ ಬೆಳೆಯುತ್ತಿತ್ತು (ಸಸ್ಯಶಾ. ೧೩೫). ೨. “ರೇಷ್ಮೆಯ ಗೂಡಿನಿಂದ ದಾರವೆಲ್ಲ ತೆಗೆದು ಸುತ್ತಿದ ಮೇಲೆ ಉಳಿಯುವ ರೇಷ್ಮೆಯ ಕಳಪೆ” (Cappadine. ಇಂಕನಿ). **ಜೂಟ$_3$**: ೧. ಬಂಗಾಲದೇಶದಿಂದ ಎಣ್ಣೆಯ ಕಾಳೂ ಜೂಟ ಎಂಬುದೊಂದು ತರದ ನಾರೂ . . . ಇಂಗ್ಲೆಂಡಕ್ಕೆ ಹೋಗುತ್ತವೆ (ಮುಂಬಯಿ. ೪-೧೫೯): ಕಲಕತ್ತೆಯು ವಿಶ್ವದ ಜೂಟದ ದೊಡ್ಡ ಕೇಂದ್ರವು (ಅನ್ನದಾ. ೧). [←ಇಂ. Jute]

ಜೂಟುನುಡಿ (ನಾ). ಚಾತುರ್ಯದ ನುಡಿ; ಚಮತ್ಕಾರದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಮಾತು: ಈ ಜೂಟುನುಡಿ ಸರಸಗಳಿವು ಮಕರಂದಾಜಿಯ ತಂತ್ರವೆಂದಱಿದು ಆ ದಾಕ್ಷಿಣ್ಯಗರಸ ಮೆಚ್ಚಿದನು (ಭರತ. ೯-೫೦). [ಜೂಟು$_1$ + ನುಡಿ$_2$]

ಜೂಟುರೇಷ್ಮೆ (ನಾ). “ಸಣ್ಣ ಎಳೆಯ ನೂಲು ಬೆರಕೆಯ,-ಕಳಪೆ ರೇಷ್ಮೆ” (Spun-silk. ಇಂಕನಿ). [ಜೂಟು$_2$ + ರೇಷ್ಮೆ (<ರೇಶ್ಮೆ)]

ಜೂಡಿ ‘ಜೋಡಿ$_2$’ ನೋ.

ಜೂಡಿದಾರ ‘ಜೋಡಿದಾರ$_2$’ ನೋ.

ಜೂಡೆ (ನಾ). ಸಮೂಹ; ಗೊಂಚಲು: ಹಾಲ್ವಕ್ಕೀ ವೊಕ್ಕಲಿಗರು . . . ಹೆಂಗಸರು . . . ಕರಿಮಣಿಯ ಸರಗಳ ಜೂಡೆಗಳಿಂದ ಯೆದೆಯನ್ನು ಮುಚ್ಚಿಕೊಳ್ಳುವರು (ಕಥಾಗಿ. ೧೩೪): ಹೆಂಗಸರು ಹಾಲ್ವಕ್ಕೀ ವೊಕ್ಕಲಿಗರಂತೆ ಕೊರಳಲ್ಲಿ ಕರಿಮಣಿಗಳ ಜೂಡೆಗಳನ್ನು ಹಾಕಿಕೊಳ್ಳುವರು (ಕಥಾಗಿ. ೧೫೧). [←ಮರಾ. ಜುಡಾ, ಜುಡೀ]

ಜೂತಿ$_1$ (ನಾ). ೧. ಶೀಘ್ರತೆ; ತ್ವರೆ. ೨. ವೇಗ; ರಭಸ. ೩. ಉದ್ವೇಗ; ಆವೇಗ: ಮತಿ ಮನೀಷಾ ಜೂತಿ (ದುಃಖಸ್ವಭಾವ) . . . ಈ ಹದಿನಾರು ಮನಸ್ಸಿನ ವಿಕಾರಗಳೆಂದಿರುವವು (ಅಮೃತ. ೬-೨೭ ಟೀಕು). [ಸಂ.]

ಜೂತಿ$_2$ (ನಾ). ಚಪ್ಪಲಿ; ಪಾದರಕ್ಷೆ: ಜಾತೀ ಬಾಯಲ್ಲಿ ಜೂತಿ ಅಂದರೆ ಆಳಿಗೆ ಒಂದು ದುಡ್ಡು ತೂಕ (ಗಾದೆ). [←ಹಿಂ. ಜೂತೀ, ಜೂತಾ]

ಜೂದ ‘ಜೂದು’ ನೋ.

ಜೂದಾಟ, ಜೂಜಾಟ (ನಾ). ಜೂಜಿನ ಆಟ; ಜಿದ್ದಿನ ಆಟ; ಜೂಜಾಟಿಕೆ. ‘ಜೂದಾಡು’ ಪರಾ. **ಜೂಜಾಟ**: ‘ಜೂಜಾಟಿಕೆ’ ಪರಾ. [ಜೂದು + ಆಟ]

ಜೂದಾಡು, ಜೂಜಾಡು (ಕ್ರಿ). ಜೂಜನ್ನು ಆಡು; ದ್ಯೂತವನ್ನು ಆಡು: ವರಸೇನನೆಂಬೊಂ ಜೂದಾಡಿ ಯಕ್ಷಧೂರ್ತನೆಂಬೊಂಗೆ ಸಾಸಿರ ದೀನಾರಮಂ ಸೋಲ್ತು (ವಡ್ಡಾರಾ. ೧೪-೪): ಜೂದಾಡಿ ಸೋಲ್ತು ನನ್ನಿಗೆ ಮೇದಿನಿಯಂ ಕೊಟ್ಟು (ಪಂಪಭಾ. ೭-೧೮): ಧರ್ಮಪುತ್ರಂ ಜೂದಾಡಿ ಮೇದಿನಿಯಂ ಸೋಲ್ತು (ಪಂಪಶಂ. ೨೧೮-೧೦): ಜೂದಾಡಿ ಸೋಲ್ತುದಂ ತಾಂ ಸೌಧರ್ಮಿಕೆ ಬಗೆಯದೀವುದು (ಬಂಹರಿ. ೦೧-೨೪). **ಜೂಜಾಡು**: ಅರಿಗಳೊಳು ಕಾದಿ ಜೂಜಾಡಿ ಸೋಲದೆ (ಹದಕಾ. ೧೧-೧೨): ಎಲವೊ ಕೌರವ ಹಿಂದೆ ವಂಚಿಸಿ ಕಳವಿನಲಿ ಜೂಜಾಡಿ ರಾಜ್ಯವ ಗೆಲಿದ ಗರ್ವವನುಗುಳು (ಕುಮಾ.ದ್ರೋ. ೧೦-೪೯): ಪಾಂಡವರ ಸಂಗಡ ಕೌರವರು ಪಗಡೆ ಆಟದ ಜೂಜಾಡಿದರು (ನೀತಿಚಿಂ. I, ೧೦). [ಜೂದು + ಆಡು$_1$]

ಜೂದಾಳಿ, ಜೂಜಾಳಿ (ನಾ). ಜೂಜಾಡುವ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯುಳ್ಳವನು,-ಸ್ವಭಾವದವನು: “ಜೂದಾಳಿ ದ್ಯೂತಶೀಲಂ” (ಕರ್ಣಾನಿ. ೫೧): ಶಾಸ್ತ್ರಕುಶಲಂ ಜೂದಾಳಿ ಚೆಲ್ವಂ ನಿಕುಂಚಿತಕೇಶಂ (ಜಾತಕ. ೧೭-೩); ನೀಜಂ ಜೂದಾಳಿ ಕರಂ ನೀಜಂ ಮಾತಾಳಿ ಕರೆಯ ಸಿಗ್ಗಾಳಿಯಿವಳ್ (ಕಾವ್ಯಾ.ಪ. ೩೫೩): ಅನಂತರ ಜೂದಾಳಿಯು ಅರ್ಚಕನಿಲ್ಲದಿರುವುದಂ ಕಂಡು (ಮುದ್ರಮಂ. ೯೨). **ಜೂಜಾಳಿ**: ಬಾಲಕಿಯ ಬೇಳಂಬವನು ಜೂಜಾಳಿಗಳ ಜಜ್ಝಾರತನವನು ಕೇಳಿ ಬೈದುದು ಸೇನೆ(ಕುಮಾ.ಸ. ೦೬-೦). [ಜೂದು + -ಆಳಿ$_2$]

ಜೂದು, ಜೂಜು$_1$, ಜೂದ (ನಾ). ದ್ಯೂತ; ಪಣವನ್ನಿಟ್ಟು ಆಡುವ ಆಟ; ಪಂದ್ಯವನ್ನು ಒಡ್ಡಿ ಆಡುವ ಆಟ; ಪಂಥದ ಆಟ: “ಜೂದೆಂದುಂ ದ್ಯೂತನಾಮಂ” (ಕರ್ಣಾನಿ. ೫೦): ದಾಯಿಗಂಗೆ ನೆಲಂ ಜೂದಿನೊಳೊತ್ತೆವೋಗೆ (ಪಂಪಭಾ. ೮-೫): ಗುರುವನಿದಿರ್ಪುದೆ ನಿಜಪ್ರಭುತೆ ಜೂದು ವಿನೋದಂ ಕಳ್ಗುಡಿವುದೆ ವಿಲಾಸಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೫೭೬): ನಾರಿಕೇಳ ಫಲಪ ಕಟ್ಟಿ ತೂಗಿ ಬೀಳಲಿಱಿದು ಕೊಲುವಂತೆ ತೆಂಗಿನಕಾಯ ಹೋಳ ಮಾಡಿದರು ಜೂದಿನಲಿ (ಮೋಹತ. ೨೦-೨೨). **ಜೂಜು$_1$**: ನಗರಾಭ್ಯಂತರ ದೇವತಾಭವನದೊಳ್ ಚೌವಟ್ಟದೊಳ್ ಬೀದಿಬೀದಿಗಳೊಳ್ ಜೂಜಿನ ದಿಂಡೆಯೊಳ್ . . . ನೀತಿಗೆಟ್ಟಾಡುವರ್ (ಸುಕುಮಾ. ೨-೭): ಜೂಜುಂ ಬೇಂಟೆಯುಂ ಕಳ್ಳುಂ . . . ಕಳವುಮೆಂಬ ಸಪ್ತವ್ಯಸನಂಗಳಂ ಪೊರ್ದದಿರ್ಪುದುಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೫-೧೨೫): ಜೂಜಿನ ವೇಧೆಯುಂಟು ಜಾಗರದ ಬಲವಿಲ್ಲ ಆಗಳೂ ಗೆಲಲುಂಟೆ ಪ್ರಾಣಪದತನಕ (ಅಪಜಂ. ೧೨೮-೫೮೩): ಜೀಯುವೆನಿಸಿದ ಜೂಜಿನಲಿ ರಣಜೀಯನಹನೀ ಕೌರವನು (ಕುಮಾ.ಶ. ೩-೩೦). **ಜೂದ**: ಜೂದದಲಿ ಬಹುದುಷ್ಪಸಂಗದಿ ವಾದವಿದ್ಯೆ ಕುತರ್ಕ ಪರರಪವಾದ ಕಥನ . . . ಬೀದಿವರಿದರ್ಶಿಯಲಿ ಕೇಳ್ವುದು ಮೇದಿನೀಜನ (ಕೌಶಿಕ. ೦-೬).

ಜೂದ ಕಟ್ಟು=ಜೂದನಿಕ್ಕು: ಕೆಲಬರು ಕೃಷ್ಣನೆಂಬರು ಕೃಷ್ಣನಲ್ಲೆಂದು ಕೆಲಬರು ಜೂದ ಕಟ್ಟುವರು (ಮೋಹತ.೦೩-೨೨). **ಜೂದನಿಕ್ಕು**=ಪಣವಿಡು; ಪಂದ್ಯವನ್ನೊಡ್ಡು: ಎನಿತಾನುಮಂದದಿಂ ಜೂದನಿಕ್ಕೆಯುಂ ದ್ರುಪದಸುತೆಯನೆೞ್ದುಯ್ಯೆಯುಮಿಂತಿನಿತೊಂದಾದುದು (ಪಂಪಭಾ. ೭-೨೦).

[<ಪ್ರಾ. ಜೂಅ. / ಸಂ. ದ್ಯೂತ]

ಜೂದುಂಗಾಱ, ಜೂಜುಂಗಾಱ, ಜೂಜುಗಾರ, ಜೂಜುಗಾಱ, ಜೂದುಗಾರ, ಜೂದುಗಾಱ (ನಾ). ಜೂಜಾಡುವವನು; ಜೂದಾಳಿ: ಏಱ್ ಬರೆಗೊಂಡ ಜೂದುಂಗಾಱನವೊಲ್ ಲಗ್ಗೆ ಮಾಡಲೊಲ್ಲದೆ (ಅನಂಪು. ೦೨-೨೭): ಓದುಂಗಾಱಂ, ಜೂದುಂಗಾಱಂ (ಶಮದ. ೨೦೦ ಪ್ರಯೋ): ಪಾಡುಂಗಾಱಂ,ಜೂದುಂಗಾಱಂ(ಶಬ್ದಾನು.೩೮೪ ಪ್ರಯೋ). **ಜೂಜುಂಗಾಱ**: ಕಳೆದ ಪಲ್ಗಳ ಕವಡೆಯ ಗುಪ್ಪೆಯ ಮಾಡಿ . . . ಆಡುವಜೂಜುಂಗಾಱ ಮರುಳ್ಗಳ ಬಳಗವಲ್ಲಲ್ಲಿಯೊಪ್ಪಿದುದು (ನೇಮಿಸಂ. ೮-೯೩): ನೀಂ ಕಾಮಿ ಸಂಸಾರಿ ಭೂಪನುಗ್ಗಡದ ಜೂಜುಂಗಾಱ ನರಲೋಕಚರ (ವೀರಪು. ೮-೫-೫೧). **ಜೂಜುಗಾರ**: ಅಲ್ಲಿ ಕುಡುಕರು, ಜೂಜುಗಾರರು, ಕಳ್ಳರು ಎಲ್ಲರೂ ಇದ್ದರು (ಬಾಣಳ. ೧೫೨): ನಾನು ಜೂಜುಗಾರನಾಗಿದ್ದರೂ ನನ್ನ ಪತ್ನಿಯು ನನ್ನ ಮೇಲೆ ಕೋಪಗೊಳ್ಳಲಿಲ್ಲ (ಮುದ್ರಾರ. ೩೦೪). **ಜೂಜುಗಾಱ**: “ದ್ಯೂತಕರನೆನೆ ಕಿತವನೆನೆ ಜೂಜುಗಾಱ” (ಮಂಗರಾ. ೭೨-೨೪): ಜೂಜುಗಾಱನ ಮಾತು . . . ಒಡನೊಳಗೆ ಅಗೆಯ ಹೊಯ್ದಂತೆ (ಬಸವ. ೬೩೪); ಚಪಳರ್ ಚೋರರು ಜೂಜುಗಾಱರು ವಿಟರ್ ತಾಂ ಶ್ರೇಷ್ಠರೆಂದೆನ್ನುವರ್ (ಸೋಮೇಶ. ೫೯): ಪರಮೇಶ್ವರಂ ಜೂಜುಂಗಾಱನ ಮಾಟ್ಕೆಯಿಂ ನಡೆತಂದು (ಉದ್ಭಟ. ೧೨-೯೩): ಜೂಜುಗಾಱರ ಕುಲಶಿರೋಮಣಿ ತಾನೆಯೆಂದನು ಶಕುನಿ ಕೌರವಗೆ (ಕುಮಾ.ಸ. ೧೨-೧೮): ಬಿಸಿನೀರ ಕೇಣಿಗರ್ ಜೂಜುಗಾಱರ್ ಮುಖ್ಯರೊದಗಿ ಬರುತಿರ್ದರು (ಚೆಬಪು. ೪೭-೪೧). **ಜೂದುಗಾರ**: “ಜೂದುಗಾರ-ದ್ಯೂತಕಾರ” (ಕದ್ರಕೋ. ೧೫). **ಜೂದುಗಾಱ**: “ಕಿತವಃ, ದ್ಯೂತಕಾರಃ – ಈ ೨ ಜೂದುಗಾಱಂ” (ಹಲಾಯು. ೩೪-೨೩೪). [ಜೂದು + -ಕಾಱ]

ಜೂದುಗ (ನಾ). = ಜೂದುಂಗಾಱ : ಪಾಡುಗಂ, ಜೂದುಗಂ (ಶಬ್ದಾನು. ೩೦೪ ಪ್ರಯೋ). [ಜೂದು + - ಗ$_2$]

ಜೂದುಗಾರ 'ಜೂದುಂಗಾಱ' ನೋ.

ಜೂದುಗಾಳಿಗ (ನಾ). ಜೂಜು ಕಟ್ಟಿ ಆಡಿಸುವ ಕಾಳಗ,-ಪಂದ್ಯ : ಏಕ್ಕ ಪೊನ್ನಿಂ ಕೋಟಿ ತಗರ್ಗಳ ಜೂದುಗಾಳಿಗದೊಳ್ ಕಳೆದು (ಚಿಕವಂ. ೬-೧೭). [ಜೂದು + ಕಾಳಿಗ]

ಜೂದುಗಾಱ 'ಜೂದುಂಗಾಱ' ನೋ.

ಜೂದುಜಾಣ (ನಾ). ಜೂಜಿನಲ್ಲಿ ಜಾಣ; ದ್ಯೂತಪ್ರವೀಣ : ಜೂದಿನೊಳ್ ಜಾಣಂ ಜೂದುಜಾಣಂ (ಶಬ್ದಾನು. ೩೦೫ ಪ್ರಯೋ).
[ಜೂದು + ಜಾಣ]

ಜೂದುಬೆಸನಿ(ನಾ).ಯಾವಾಗಲೂ ಜೂಜಿನಲ್ಲಿ ಕಾಲ ಕಳೆಯುವವನು: ಜೂದುಬೆಸನಿ ನೀನಾತನೀಶ್ವರಾರ್ಚನವ್ಯಸನಿ ಸಂಸಾರಿ ನೀನು ಅಲಘುತರ ಸಂಸ್ಕೃತಿ ವಿರಕ್ತನಾತಂ ನಿಜಂ (ಶಾಸೋಪು. ೭-೬೭).
[ಜೂದು + ಬೆಸನಿ]

ಜೂದೋಡು (ನಾ). ಜೂಜಿನಲ್ಲಿ ಓಡುವಂಥದು; ಜೂಜಿನ ಕುದುರೆ: ಉಚ್ಚೈಶ್ರವಸ್ಸನ್ನು ಜೂದೋಡುಗಳ ಹೊರಸಾಲಿಂದ ಪಟ್ಟದಕುದುರೆಯ ಮನ್ನಣೆಗೆ ಏರಿಸಿ ಮುದ್ರಿಸಬಾರದಾಗಿದ್ದಿತು (ಬಿಟ್ಟಿಅ. ೧೮೦-೩).
[ಜೂದು + ಓಡು$_1$]

ಜೂಪರ 'ತೂಪರು' ನೋ.

ಜೂಬ$_1$ 'ಜೂಬು' ನೋ.

ಜೂಬ$_2$ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ವಾಹನ (?): ಜೂಬಂಗಳಗ್ಗದ ಪ್ರಯಾಣ ಪ್ರಕಾರದಿಂದೆ ಭೃತ್ಯಸಂದೋಹ ಸ್ಯಂದನಗಳಿಂದುಱ ಗುರಾಬಂಗಳತ್ಯಂತ ಘೋಟಕಗಳಿಂ . . . ಓಲೈಸಲು (ಮದೀಪು. ೧-೨೨): "ತುಂತುರು" (ಮುದೀಪು. ಕೋಶ). [?]

ಜೂಬು, ಜೂಬ$_1$, ಜೂಭು (ನಾ). ೧. ಪಿಶಾಚಿ; ದೆವ್ವ; ಸೈತಾನ: (ಕ). ೨. ಹೆದರಿಕೆಯನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸುವಂತಹುದು; ಭಯಾನಕವಾದುದು: ಒಂದಕ್ಕಂಜುವೆ ಒಂದಕ್ಕಳುಕುವೆ ಪರಸ್ತ್ರೀ ಪರಧನವೆಂಬೀ ಜೂಬಿಂಗಂಜುವೆ (ಬಸವ. ೪೪೬); ಅಸುರರ ಶಿರೋಮಾಲೆಯ ಕೊರಳಲ್ಲಿ ಉರದಲ್ಲಿ ಹಾರವಾಗಿ ಧರಿಸಿ ಜಗಕ್ಕೆ ಜೂಬಾಗಿಪ್ಪಲ್ಲಿ ಶಂಕೆಯಿಲ್ಲದ ನಿಶ್ಶಂಕನೆಂಬ ಗಣೇಶ್ವರನಾಗಿರ್ದನು (ದನ್ನವ. ಆ. ೯-೧೮); ಯಮುನನಳಿಕಿಪ ಜೂಬು ಯಮಂಮೃಗದ ಬೆಳ್ಳಾರವಮಮು ಯಮಹರಿಣಿಗಿಕ್ಕಿದ ಬೆಚ್ಚದು (ಸಾಹಿಂಶ. ೧-೪೨). ೩. ಹೆದರಿಕೆಯನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸುವವನು : ಚೋಳನ ಜೂಬು ಮಾಳವನ ಗೌಳನ ಗೋಳ್ಮುರಿ (ಎಕ. VII, ಶಿಪಮೊ. ೮೭-೮ : 1245): ಗಾಯಿಗೋವಾಳ ಗಣ್ಣವೆಣ್ಣಾರ ಮಣ್ಣಳಿಕ ಜೂಬು ಸೋಮಯ ದಣ್ಣಾಯಕರಳಿಯ (ಎಕ. XIV, ಮಂಡ್ಯ. ೩೦-೨೭ : 1261). **ಜೂಬ$_1$** : ೩. ಮಾಳವರಾಯರಾಜ್ಯವಧನಂ ಮಲೆವಾಳ ಮಹೀಸ ಜೂಬ (ಕೊಲ್ಹಾಶಾ. ೧೮-೧೫ : 1235): ಗೋತ್ರಪವಿತ್ರಮುಂ ಮಂಡಳಿಕಜೂಬಂ ಗಾಯಗೋವಳಂ ಗಂಡಪೆಂಡಾರಂ ಸ್ವಾಮಿವಂಚಕರ ಗಂಡಂ (ಎಕ. XI, ದಾಪಣ. ೩೬-೮೩ : 1268). **ಜೂಭು** : ೧. ನಮ್ಮ ಪ್ರಾಣಕ್ಕೆ ಬಂದಡೆ ಬರ್ಕೆ ಭವಿ ದೊರೆಯ ನೆಮ್ಮಿ ಕುವರಿಯ ಕೊಟ್ಟಡಂ ಮಹದೇವನತಿಹೆಮ್ಮೆಯಿಂ ಹೆಕ್ಕಳಿಪ ಜೂಭ ನರಕದೊಳು ಬೀಳಿಸುವನೆನಲ್ (ಪ್ರಭುಪು. ೮-೫೬).

ಜೂಬು ಮಾಡು = ಹೆದರಿಕೆಯನ್ನುಂಟುಮಾಡು; ಹೆದರಿಸು: ತನಗೆ ಮುಗುಟ್ಟು ಮಾತ್ರ ಪರಿವೃಢಪ್ರತಾಪವಮನತಿಶಯಿಸಿ ಜೂಬುಮಾಟ್ಟ ಚರನಂ ಜ್ವಳನಜಟ ಕಟಾಕ್ಷಿಸಿ (ವರ್ಧಪು. ೭-೫೭ ವ).

ಜೂಭು 'ಜೂಬು' ನೋ.

ಜೂರತ್ 'ಜೂರತ್ತು' ನೋ.

ಜೂರತ್ತು, ಜೂರತ್ (ನಾ). ಸಾಹಸ; ಧೈರ್ಯ; ಕೆಚ್ಚು : ಆ ಬಡಕಲಗೆ ಎಲ್ಲಿ ಬಂತು ಜೂರತ್ತು, ಶಕ್ತಿ ಬೇಸಾಕೆ ? (ಮಲೆಮು. ೫೬೫). **ಜೂರತ್** : ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಪೋಲಿಸ್ಆಫೀಸರಿಗೆ ಇರಬೇಕಾದ 'ಜೂರತ್' ಅಷ್ಟೇನೂ ಇರಲಿಲ್ಲ (ಕಲನ. ೨೦೭). [←ಅರ. ಜುರಅತ್]

ಜೂರಿ 'ಜುರ್ರಿ' ನೋ.

ಜೂರ್ತಿ (ನಾ). ೧. ಜ್ವರ : "ಜ್ವರಃ, ಜೂರ್ತಿಃ ೨ ಜ್ವರವು, ಅಜೀರ್ಣದಿಂದ ಮೈ ಬಿಸಿಯಾಗುವಿಕೆ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೩೧೭). ೨. ಆತಂಕ; ಕ್ಲೇಶ : ವಾಚಸ್ಪತಿಪ್ರಣುತವಾಗ್ವಿಲಾಸಸ್ಫೂರ್ತಿಶಮಿತಸಂಸಾರಜೂರ್ತಿ (ಪದ್ಮರಾ. ೯-೨೭); ಜೂರ್ತಿವಿರಹಿತನೇ ಜೋ ಮಾಯಾವಿದೂರ ಜೋ (ಲಕಿಚಂ. ೩೦-೪೯); ಜೂರ್ತಿ ಹಱವುದು ಜ್ಞಾನಸ್ವಾರ್ಥ ಕೈಸಾರುಗು ಯಥಾರ್ಥ ಚಿತ್ಪ್ರಭುವರನ ಕೃತಿಗೇಳಲು (ಪ್ರಭುಪು. ೨-೬): ಕಾರುಣ್ಯರಸ ಪೂರ್ತಿ ಯವಧೂತಭವಜೂರ್ತಿ (ಗುರುಬಾ. ೫-೧); ಆ ಪುರದ ಸತ್ಕೀರ್ತಿ ಸೂರ್ಯನಂದನಜೂರ್ತಿ ಆ ಪುರದ ಸುವಿಲಾಸ ರಸಿಕ ಜನಕಾವಾಸವೆನಿಸಿ ರಾಜಿಸುತಿರ್ಪುದು (ಏಕೋಪು. ೩-೬೭). [ಸಂ.]

ಜೂಲ 'ಝೂಲು$_2$' ನೋ.

ಜೂಲು$_1$ (ನಾ). ೧. ಕುದುರೆ, ನಾಯಿ ಮುಂತಾದ ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಕುತ್ತಿಗೆಯ ಮೇಲಿನ ಕೂದಲು; ಅಯಾಲು. 'ಜೂಲ್ನಾಯಿ' ಪರಾ. ೨. ಉದ್ದವಾದ ಕೂದಲು. 'ಜೂಲುಗೂದಲು' ಪರಾ. ೩. ಹರಿದು ಹೋದ ಬಟ್ಟೆ; ಚಿಂದಿ. 'ಜೂಲುಬಟ್ಟೆ' ಪರಾ.
[ದೇ.೫ ತಮಿ. ಚುವಲ್; ತೆಲು.ಜೂಲು]

ಜೂಲು$_2$, ಜೂಲ, ಜೋಲಿ$_2$, ಝೂಲ, ಝೂಲು (ನಾ). (ಆನೆ, ಕುದುರೆ ಮುಂತಾದ ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಮೈಮೇಲೆ) ಅಲಂಕಾರಕ್ಕಾಗಿ ಹೊದಿಸುವ ಬಟ್ಟೆ,-ಹೊದಿಕೆ; ಸಬರ: ಮೇಲುತರದ ಪಟ್ಟೆ ಪರಸೂಪು ಸಕಲಾತಿ ಜೂಲುಗಳಿಂದೆ ರಂಜಿಸುವ . . . ಕಿರಾತರು ಸಾಲಿಟ್ಟು ನಡೆದರೊಗ್ಗಿನಲಿ (ಮೋಹತ. ೧೯-೧೦); ಆನೆಗೆ ಹಳದೀ ಬನಾತಿನ ಬಬ್ರೀ ಜೂಲುರೇಶ್ಮೆ ಜಾಲರು ಸಹ ೧ (ಎಕ. XIV, ನಂಜನ. ೨೯೨-೯೦ : 1847). **ಜೂಲ** : ನಾಲನು ಬಡಿಸದ ಜೂಲವ ಹೊದಿಸದ (ಕಪಪು. ೧-೫೦). **ಜೋಲಿ$_2$** : ಕಟ್ಟಿದ ಮೊಗದ ಮಾಸರಣಿ ಬೆಳ್ಪೊಳಗಳವಟ್ಟು ಪಟ್ಟೆಯ ಜೋಲಿಯಸೆಯೆ . . . ಕುದುರೆಗಳು ಎಯ್ತಂದುವಾಗ (ಪ್ರಭಂಜ. ೨-೧೨೮); ರನ್ನದ ಗಗ್ಗರ ಬಣ್ಣ ಬಗೆಯ ಜೋಲಿ ಹೊನ್ನ ಹೂವೆಸೆವ ಬಾಸಿಗದಿ ಮನ್ನೆಯರೊಡೆಯನ ತೇಜಯಿದ್ದುವು (ಛಂದ.೨೦-೫೦). **ಝೂಲ** : ಝೂಲ ಹಾಕಿದ ಮೂವತ್ತು ಎತ್ತಿನ ಜೋಡಿಯ ಬಂಡಿಯನ್ನು ಸಿದ್ಧಗೊಳಿಸಿದ್ದ (ಸಮುಜೀ. ೧೨೩೫). **ಝೂಲು** : ಮದ್ದಾನೆಗಳಿಗೆ ಕನಕಾಭರಣಗಳಿಂದಲೂ ಝೂಲುಗಳಿಂದಲೂ ಅಲಂಕಾರ ಮಾಡಿ (ಕೃಪಾವಿ. ೫೬): ಎತ್ತುಗಳನ್ನು ಝೂಲು ಗೆಜ್ಜೆಗಳಿಂದ ಸಿಂಗರಿಸಿದ್ದರು (ಆಪೋಳ. ೨೦೨).
[←ಹಿಂ. ಝೂಲ್, ಝೂಲೀ; ಮರಾ. ಝೂಲಾ]

ಜೂಲು$_3$ (ನಾ). ಆಫ್ರಿಕದ ಒಂದು ಜನಾಂಗ ಮತ್ತು ಆ ಜನಾಂಗಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ ವ್ಯಕ್ತಿ : ಆಫ್ರಿಕದ ಜೂಲುವೂ ಯುದ್ಧಕ್ಕೆ ಹೋಗುವ ಮೊದಲು ನರ್ತಿಸುವನು (ಬಾಲಪ್ರ. II, ೯೧೭); ಅವನು ನಿಜಕ್ಕೂ ಫ್ರೆಂಚ್ ನಾಗರಿಕನೆ ? ಅವನೊಬ್ಬ ಜೂಲು (ಪುನರು. ೨೫೨). [← ಇಂ. Zulu]

ಜೂಲುಕೂದಲು 'ಜೂಲುಗೂದಲು' ನೋ.

ಜೂಲುಗೂದಲು, ಜೂಲುಕೂದಲು (ನಾ). ಉದ್ದವಾದ ಕೂದಲು: ಹಣೆಯ ಜೂಬಿನ ಜೂಲುಗೂದಲ ಕಣುಗಿಡಿಯ ಕಡುಕಾಹುರದ ಸಿಂಗಣಿಕಗಳನರ್ಬುದವನತಿಬಲ ತಾರ ತೋಱಿಸಿದ (ಕೊರಠಾ. ೪-೬-೨೩). **ಜೂಲುಕೂದಲು** : ಅದರ ಮೈತುಂಬ ಜೂಲುಕೂದಲಿದೆ (ಬಾಲಪ್ರ. III, ೦೪೪೨).
[ಜೂಲು$_1$ + ಕೂದಲು (<ಕೂಂದಲ್)]

ಜೂಲುನಾಯಿ 'ಜೂಲ್ನಾಯ್' ನೋ.

ಜೂಲುಬಟ್ಟೆ (ನಾ). ಹರಿದು ಹೋದ ಬಟ್ಟೆ; ಚಿಂದಿ ಚಿಂದಿಯಾದ ಬಟ್ಟೆ; ಎಳೆ ಬಿಟ್ಟು ಹೋಗಿರುವ ಬಟ್ಟೆ: ಸುಧಾಮನು ಹರಕು ಬಟ್ಟೆಯನ್ನುಟ್ಟು ಜೂಲುಬಟ್ಟೆಯನ್ನು ಹೊದ್ದು ಬಡತನದಿಂದ ಬಹು ಕಷ್ಟಪಡುತ್ತಿದ್ದನು (ನೀತಿಚಿಂ. VIII, ೨೮). [ಜೂಲು$_1$ + ಬಟ್ಟೆ$_2$]

ಜೂಲ್ನಾಯ್, ಜೂಲುನಾಯಿ, ಜೂಲ್ನಾಯಿ (ನಾ). ಮೈಮೇಲೆ ಉದ್ದವಾದ ಕೂದಲನ್ನುಳ್ಳ ಒಂದು ಬಗೆಯ ನಾಯಿ: ಕೆಲಸಾರ್ ಪೋಗದಿರಿತ್ತ ಬಾ ತುಡುಕದಿರ್ ಜೂಲ್ನಾಯ್ಗಳಂ ಬಿಟ್ಟು (ನಳಚಂ. ೬೫). **ಜೂಲುನಾಯಿ:** ಜೂಲುನಾಯಿಗೆ ಉದ್ದಕೂದಲು ಇರುವವು (ಮುಂಬಯಿ. ೩-೩೯): ಹಣ್ಣುಮುದುಕನನೆಳೆವ ಜೂಲುನಾಯಿ (ಶಿಲಾಲ.೬೯-೧೦);ಜೂಲುನಾಯಿ ರೂಬಿಯು ಬಾಗಿಲಲ್ಲಿ ಕಾಣಿಸಿಕೊಂಡಿತು (ಸಾವಿಸ. ೨೦). **ಜೂಲ್ನಾಯಿ:** ಮೇಲ್ಮಿಕವ ಹಿಡಿವ ಜೂಲ್ನಾಯಿಗಳ ತರಿಸು (ರಾವಚ. ೨೮).

[ಜೂಲು$_1$ + ನಾಯ್]

ಜೂಲ್ನಾಯಿ 'ಜೂಲ್ನಾಯ್' ನೋ.

ಜೂವ (ನಾ). ಒಂದು ದುರ್ಗದ ಹೆಸರು (?): ಸಂಧ ಜಳದುರ್ಗ್ಗಂ ಜೂವವಮಂ ಕೊಣ್ಡು ಗಣ್ಡಗುಣಕ್ಯಾಸ್ಪದಮಾದ ಜೆಟ್ಟಿಗನಿವಂ ಗೋವಿನ್ದ ದಣ್ಡಾಧಿಪ (ಸೌಇಇ. XX, ೮೭-೪೫ ; ?). [?]

ಜೂಳಯ 'ಚೂಳಿಯ' ನೋ.

ಜೂಳಿ, ಜೂಳೆ, ಜೋಳ್ಳಿ$_4$ (ನಾ). (ಮುಚ್ಚಳವನ್ನುಳ್ಳ) ಪಾತ್ರೆಯ ಅಥವಾ ಗಿಂಡಿಯ ಸೊಂಡಿಲಿನಾಕಾರದ ಕೊಳವೆ.–ನಳಿಕೆ: ಒಂಭತ್ತು ಜೂಳಿಯ ತಣ್ಣೀರ ಕಣಿಕೆಯಂ ಹೊತ್ತು ತಿತ್ತಿಗೆ ನೀರ ಕಾಣದ (ಗುಪ್ತಮಂ. ೧೫-೦೮೭): ಕಾರ್ಪಣ್ಯದಿಂ ನುಡಿಯಲ್ಕಾ ನುಡಿಗಂಜಿ ತಾನರರೆ ಕಾರುಣ್ಯಕರಂ ಜೂಳಿಯಿಂ ಕುಡಿದಂ (ಶಂಪಾಳ. ೬೭): ಗಿಂಡಿಯ ಬಾಯೊಳಗೆ ಹೊಕ್ಕು ಜೂಳಿಯೊಳು ಹೊಱಡುವೆನೆಂಬ ಮಾಯಾವಿ (ಚೀರಮ. ೨-೧೦): ತನ್ನ ಶಿಷ್ಯಂ ಕೆಡುವನೆಂದು ಜೂಳಿಗೆ ಮೊಗವನಿಟ್ಟು (ವೀಶೈಪು. ೩-೦೪-೦೨): ಸೂಳೆಯ ತುಟಿ ಶುದ್ಧ ಎಳ್ಳಿಗೆಯಿಂ ಹರಿವ ಜಲ ಶುದ್ಧ ಸಗ್ಗಳೆಯ ಜೂಳಿ ತಾ ಶುದ್ಧ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೧೯೧೮). **ಜೂಳೆ:** ತುಂಬುವ ಘಟವೊಂದು ಸೂಸುವ ಜೂಳೆ ಬೇಱಾದಂತೆ (ಚಬೊಮ್ಮ. ೨೩೮-೬೭). **ಜೋಳ್ಳಿ:** ಅಱಿದು ವಾಮನ ವಿಪ್ರನುದಕವೀ ಜೋಳಿಯಿಂ ಪೊಱಮಡದೆನುತ್ತ (ವೀಶೈಪು. ೩-೦೪-೦೩). [?]

ಜೂಳಿಗಿಂಡಿ (ನಾ). ಸೊಂಡಿಲಿನಾಕಾರದ ನಳಿಗೆಯನ್ನುಳ್ಳ ಗಿಂಡಿ; ಜೂಳಿಯ ಗಿಂಡಿ: ತಿಳಿ – ನೈರ್ಮಲ್ಯೇ, ಜ್ಞಾನಪ್ರಸನ್ನಭಾವಯೋಃ ಕಾಂಜಿಕೇ[ಪಾಠಾಂ. ಚಷಕೇ] ಚ ಜೂಳಿಗಿಂಡಿ (ಕಮುಧಾ. ನ. ೭೦೬).

[ಜೂಳಿ + ಗಿಂಡಿ]

ಜೂಳಿಗೆ, ಜುಳಿಗೆ (ನಾ). = ಜೂಳಿ: ಕಂದಲೊಳಗಣ ಹಾಲು ಜೂಳಿಗೆಯೆರಡು ಬಹುದೆನಲು . . . ಕೊಂದುಕೂಂಡಿರಿ ನಿಮ್ಮನೇ ನೀವೆಂದ ನಸುರಾರಿ (ನಿಭಾಗ. ೧೦-೬೩-೯). **ಜುಳಿಗೆ:** ತೆರೆ ತಳರೆಡೆಯೊಳಿರ್ದ ಮಾವಿನ ತೋರತನಿವಣ್ಣ ಗಿಳಿ ಕರ್ದುಂಕಿದೊಡೆ ರಸವೊಸರಿ ಸೋರ್ವಂತೆ ಹೆಂಗಳ ಕರತಳದ ಪೊಂಗಳಸದ ಜುಳಿಗೆಯೊಳಿಟ್ಟ ಬೆರಳಂ ತೆಗೆದು ಬಿಡಲ್ಕೆ . . . ಕೆಂಪಿಡಿದ ಜಳಧಾರೆ ಕಂಗೊಳಿಸುತಿರ್ಪುದು (ಜೈಮಿಭಾ. ೩-೧೧).

[<ಜೂಳಿ]

ಜೂಳೆ 'ಜೂಳಿ' ನೋ.

ಜೂಳೆಯ 'ಚೂಳಿಯ' ನೋ.

ಜೃಂಭ (ನಾ). ೧. ಆಕಳಿಕೆ; ಆಗುಳಿಕೆ: "ಜೃಂಭಃ, ಜೃಂಭಣಂ – ಈ ೨ ಆಗುಳಿಕೆಯ ಪೆಸರು" (ನಾಚಿರಾ. ೯೮). ೨. (ಹೂವಿನಂತೆ) ಅರಳುವಿಕೆ. ೩. ಊದುವಿಕೆ. ೪. ವಿಸ್ತಾರಗೊಳ್ಳುವಿಕೆ; ಹೆಚ್ಚುವಿಕೆ. [ಸಂ.]

ಜೃಂಭಕ (ನಾ). ೧. (ನಿದ್ದೆಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ) ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮಂತ್ರಾಸ್ತ್ರ: ಇವು ಜೃಂಭಕಾದಿ ಮಂತ್ರಾಸ್ತ್ರಗಳು (ಉತ್ತರಾ. ೮). ೨. ಶಕ್ತಿ ಮಂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು: ಜೃಂಭಕ ಪ್ರಸ್ವಾಪನ ಅಪ್ರತಿಹತ ನಿಶ್ಚೇಷ್ಟೀಕರಣ ಜೀವಗ್ರಾಹಗಳೆಂಬ ಪಂಚಶಕ್ತಿ ಮಂತ್ರಂಗಳಂ (ವಿವೇಕ. ೮೧).

[ಸಂ.]

ಜೃಂಭಕಾಸ್ತ್ರ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ದಿವ್ಯಾಸ್ತ್ರ: ನೆರೆ ಸಂಪಾದಿಸಿದರ್ ಮಹಾಮಹಿಮೆಯುಳ್ಳೀ ಜೃಂಭಕಾಸ್ತ್ರಂಗಳಂ (ಉರಾಚ. ೦೨-೦೫).

[ಜೃಂಭಕ + ಅಸ್ತ್ರ]

ಜೃಂಭಣ (ನಾ). ೧. ಆಗುಳಿಕೆ: ಅನಾಲಸ್ಯನೆಂಬಂ ನಾಸ್ತಿಕ್ಯ ದೈನ್ಯ ನಿದ್ರಾದಿ ನಿರೀಕ್ಷಣ ಜೃಂಭಣ ವಿವರ್ಜಿತಂ (ಚಾವುಂಪು. ೬). ೨. ಹಿಗ್ಗುವಿಕೆ: ಹೆಚ್ಚಾಗುವಿಕೆ. 'ಜೃಂಭಿಸು' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಜೃಂಭಾಸ್ತ್ರ (ನಾ). = ಜೃಂಭಕಾಸ್ತ್ರ: ಜೃಂಭಾಸ್ತ್ರದಿನಿಸೆ ಸೈನ್ಯಂ ಸ್ತಂಭಿಸೆ (ಜಗವಿ. ೧೫-೩೪). [ಸಂ.]

ಜೃಂಭಿತ (ಗುಂ). ೧. ಹೆಚ್ಚಾದ; ಅಧಿಕವಾದ: ಸಂಭಿನ್ನಮಹಾಮತಿಗಳ್ ಗಂಭೀರನಿಗೋದದೊಳ್ ತಮೋಮಯದೊಳ್ ದುಃಖಾಂಭೋಧಿಯ ಕಡೆಗಾಣದೆ ಜೃಂಭಿತ ದುಷ್ಕರ್ಮದಿಂದೆ ನಮೆದಪರಿನ್ನುಂ (ಆದಿಪು. ೫-೭೬). ೨. ಅರಳಿದ; ವಿಕಸಿತ. (ನಾ). ೩. ಆಕಳಿಕೆ: ಗುರು ಕಂಪ ನಿನಗೇಕೆ ಬಲಭೇದಿ ಜೃಂಭಿತವು (ಭೃನ್ನಾ.ಲೋ. ೯೯). [ಸಂ.]

ಜೃಂಭಿನಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಚೋರವಿದ್ಯೆ; ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾಗುವ ಮತ್ತು ಮಾಯವಾಗುವ ವಿದ್ಯೆ: ವಿದ್ಯುಚ್ಚೋರನೆಂಬೊಂ ಕಳ್ಳನಾತಂ ಜೃಂಭಿನಿ ಸ್ತಂಭಿನಿ ಮೋಹಿನಿ . . . ಘುಟಿಕಾಂಜನಮೆಂದಿವು ಮೊದಲಾಗೊಡೆಯ ತಸ್ಕರಶಾಸ್ತ್ರಂಗಳೊಳಾದಮಾನುಂ ಕುಶಲಂ (ವಡ್ಡಾರಾ.೦೨೨-೦೬).

[<ಸಂ. ಜೃಂಭಿಣೀ]

ಜೃಂಭಿಸು (ಕ್ರಿ). ಅತಿಶಯವಾಗು; ವಿಜೃಂಭಿಸು: ಕಾಳಗದೊಳು ಬೊಮ್ಮಜಟ್ಟಿಗ ಬೀರ ಭೇತಾಳ ಶಾಕಿನಿ ಡಾಕಿನಿಯರ ತೂಳದ ಹೊಯ್ದಾಡಿ ಜೃಂಭಿಸಿ ಗಗನಾಂತರಾಳದಿ ಬೊಬ್ಬಿಕ್ಕುತಿಹರು (ಮೋಹತ. ೨೯-೦೦).

[ಜೃಂಭಣ + –ಇಸು$_3$]

ಜೃಂಭೆ (ನಾ). ಆಗುಳಿಕೆ. [ಸಂ. ಜೃಂಭಾ]

ಜೃಂಭೆಗೆಯ್ (ಕ್ರಿ). ಆಕಳಿಸು: ನೀಲ್ಕಾಲಾನೆಗಳೆಂದು ಸೊಪ್ಪಳಿಸದಾ ಶಬ್ದಂಗಳಂ ಕೇಳುತಂ ಬೀಳ್ಕೇಡಂ ಪಡೆಯುಲ್ ಸಮಂತುಳಿದ ಸಿಂಹಂ ಜೃಂಭೆಗೆಯ್ವುತ್ತಿರಲ್ (ಹಾಲಾಸ್ಯ. ೩-೮-೯). [ಜೃಂಭೆ + ಕೆಯ್$_1$]

ಜೆಂಗು 'ಜಂಗು$_2$' ನೋ.

ಜೆಂಗೆಜ್ಜೆ (ನಾ). ಯಕ್ಷಗಾನದಲ್ಲಿ ಬರುವ ರಾಜ ಅಥವಾ ರಾಕ್ಷಸಾದಿ ವೇಷಧಾರಿಗಳು ಮೊಳಕಾಲಿನ ಬಳಿ ಕಟ್ಟುವ ಗೆಜ್ಜೆ: ಜೆಂಗು (ಚೆಂಗು) ಅಥವಾ (ಜೆಂಗೆಜ್ಜೆ) ರಾಜವೇಷ, ರಾಕ್ಷಸವೇಷಾದಿಗಳೆಲ್ಲ ಮೊಣಕಾಲ ಮುಂಗಡೆಗೆ ಕಟ್ಟುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗೆಜ್ಜೆ (ಪಾರ್ತಿಸು. ೪೭)

[ಜೆಂಗು (<ಜಂಗು$_2$) + ಗೆಜ್ಜೆ$_1$]

ಜೆಂದ್‌ಅವಸ್ತ (ನಾ). ಜೆಂದ್ ಎಂಬ ಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ ರಚಿತವಾಗಿರುವ ಪಾರಸಿಜನರ ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರಾಚೀನವಾದ ಧರ್ಮಗ್ರಂಥ: ಇವರು ಖೊರಾನನ್ನು ಜೆಂದ್‌ಅವಸ್ತವನ್ನು ಒಪ್ಪಿ ಅರಿತರು (ಡೋಂಗಳು. VI, ೩೬೩೪).

[←ಪಾರ. ಜಂದ್‌ಅವಸ್ತ]

ಜೆಂಬಾಳಿ (ನಾ). ಜೋಳದ ಬೆಳೆಯನ್ನು ನಾಶಮಾಡುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹಸಿರು ಬಣ್ಣದ ಹುಳು,–ಕೀಟ: (ಸ). [?]

ಜೆಂಬುದೀವಿ (ನಾ). ಜಂಬೂದ್ವೀಪ: ಈ ಜೆಂಬುದೀವಿಯೊಳ್ ತೆಂಕಲ್ಗೆ ಅಲ್ಲಿಗಲ್ಲಿಗೆ ಸಂಚರಿವ ಕೇರಳಿಯರ ತಳರಡಿಯ ಲಿಪ್ಪದಲತೆಗೆಪ್ಪೊನ್ನಿಂ ಕೊರ್ವಿ ಬೆಳೆದ ಕೆಯ್ವೊಲನಿಂ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೭೪-೦೪). [<ಸಂ. ಜಂಬೂದ್ವೀಪ]

ಜೆಕರ್ಮದ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮೂಲಿಕೆ: ಯುವಹಿತ್ರಿ, ಜೆಕರ್ಮದ ಈ ಎರಡನ್ನು ಜೇನುತುಪ್ಪದಲ್ಲಿ ಹಚ್ಚಲು ಇರುಳುಗಣ್ಣು ಮಾಣ್ಗುಂ (ವಿವ್ಯಿ. ೬೩). [?]

ಜೆಚ್ಚು 'ಚಚ್ಚು₁' ನೋ.

ಜೆರ್ಝ್ಝಾರ 'ಜುಜ್ಝಾರ' ನೋ.

ಜೆಟಿಗ 'ಜಟ್ಟಿಂಗ' ನೋ.

ಜೆಟ್ಟಿ 'ಜಟ್ಟಿ₁' ನೋ.

ಜೆಟ್ಟಿಂಗ 'ಜಟ್ಟಿಂಗ' ನೋ.

ಜೆಟ್ಟಿಕೋೞಿ (ನಾ). ಪಂದ್ಯದ ಕೋಳಿ; ಕಾಳೆಗಮಾಡುವುದಕ್ಕೆ ತರಬೇತಾದ ಕೋಳಿ: ಜೆಟ್ಟಿಕೋೞಿಗಳ ಮೇಲೆ ತಮ್ಮ ವಿದ್ಯೆಗಳಂ ಸಂಕ್ರಮಿಸಿದರ್ (ಚಾವುಂಪು. ೨೨೪). [ಜೆಟ್ಟಿ₁ (<ಜಟ್ಟಿ₁)+ಕೋೞಿ₁]

ಜೆಟ್ಟಿಗ 'ಜಟ್ಟಿಗ₁' ನೋ.

ಜೆಟ್ಟಿದೆಱೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ತೆರಿಗೆ: ಮುಕುಡಿದೆಱೆ ಜೆಟ್ಟಿದೆಱೆ ಕೂಸೆದೆಱೆ . . . ಯೆಲ್ಲವನೂ ಕೊಟ್ಟರು (ಎಕ. VI, ಕಡೂರು. ೪೯-೪೨: 1291). [ಜೆಟ್ಟಿ₁ (<ಜಟ್ಟಿ₁) + ತೆಱೆ₃]

ಜೆಟ್ಟಿಶರ್ಮ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು: ಸರ್ವ್ವಶರ್ಮ್ಮಣ ಪುತ್ರ ಜೆಟ್ಟಿಶರ್ಮ್ಮಂ (ಇಆ. VII, ೪೨-೨೬; 668). [ಜೆಟ್ಟಿ ? + ಶರ್ಮ]

ಜೆಟ್ಟಿ, ಜೇಟೆ, ಜೇಷ್ಟ, ಜೇಷ್ಠ (ನಾ). = ಜ್ಯೇಷ್ಠ: ಜ್ಯೇಷ್ಠಾ – ಜೆಟ್ಟಿ; ಸೃಷ್ಟಿ – ಸುಟ್ಟಿ (ಶಬ್ದಾನು. ೦೬೦ ಪ್ರಯೋ). ಜೇಟೆ: ಷಕಾರಕ್ಕೆ ಅದ್ವಿತ್ವಟಕಾರಂ – ಜ್ಯೇಷ್ಠಾ – ಜೇಟೆ (ಶಮದ. ೨೮೩ ಪ್ರಯೋ). ಜೇಷ್ಟ: "ಜೇಷ್ಟ ಜೇಷ್ಠಯೊಳ್" (ಕಶರ. ೪೦) ಜೇಷ್ಠ: ಮೇಲಿನ 'ಕಶರ ಳಳ'ರ ಪ್ರಯೋಗವನ್ನು ನೋಡಿ. [<ಸಂ. ಜ್ಯೇಷ್ಠಾ]

ಜೆಟ್ಟಿಮುಗೊಳ್ (ನಾ). ಒಂದು ಪ್ರದೇಶದ ಹೆಸರು: ಪುತ್ತೂರಾ ಜೆಟ್ಟಿಮುಗೊಳುತ್ತಿಟ್ಟು ಪುತ್ತೂರಕ್ಕಾಣಗೆ ಅಯ್ದೊಂಬು ಕಟನಿಯಂ . . . ಕೊಟ್ಟರ್ (ಎಕ. X, ಕೋಲಾರ. ೨೨೯-೪: 750). [?]

ಜೆಡೆ 'ಜಡೆ₁' ನೋ.

ಜೆಡೆಕಳ್ಳಿ 'ಜಡೆಗಳ್ಳಿ' ನೋ.

ಜೆಡೆಗಟ್ಟು₁ 'ಜಡೆಗಟ್ಟು₁' ನೋ.

ಜೆಡೆಗಟ್ಟು₂ 'ಜಡೆಗಟ್ಟು₂' ನೋ.

ಜೆಡೆಗೊಳ್ 'ಜಡೆಗೊಳ್' ನೋ.

ಜೆಡೆದಲೆ 'ಜಡೆದಲೆ' ನೋ.

ಜೆಡೆದುಱುಗಲ್ 'ಜಡೆದಂಱುಗಲ್' ನೋ.

ಜೆಡೆದೆರೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ತೆರಿಗೆ: ಜೋಲಕಾರುಣ್ಯ ಜೆಡೆದೆರ್ರೆ ಪ ಇ ಃ ಬಿಟ್ಟಿಯಭಂ ೧ಕ್ಕಂಗ ೨ ಎತ್ತಿಲು ಪೊತ್ತರ ಪ ೫ (ಎಕ. XVI, ಚಿಕ್ಕನಾ. ೭೦-೨೦: 1330). [ಜೆಡೆ? + ತೆರೆ₃ (<ತೆಱೆ₃)]

ಜೆಡೆಮುಡಿ 'ಜಡೆಮುಡಿ' ನೋ.

ಜೆಡ್ಡು 'ದಡ್ಡು₁' ನೋ.

ಜೆಡ್ಡುಗಟ್ಟು 'ದಡ್ಡುಗಟ್ಟು' ನೋ.

ಜೆಡ್ಡುಬೆತ್ತ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ: ಜೆಡ್ಡುಬೆತ್ತ, ಕುಮೆಂಬೆತ್ತ (ಪ್ರುಶಿಗಿ. ೦೩-೨೮೦). [ಜೆಡ್ಡು ? + ಬೆತ್ತ]

ಜೆಪ್ಪು 'ಜರ್ಪು₁' ನೋ.

ಜೆರ್ಕು₁ 'ಜರ್ಕು' ನೋ.

ಜೆರ್ಕು₂ 'ಜಕ್ಕು' ನೋ.

ಜೆರ್ಕು₃ (ನಾ). ಪತನ (?): ಅಂದಿನ ಮಹಿರಾವಣ ರಾವಣ ಕುಂಭಕರ್ಣಾದ್ಯರ ಸೊರ್ಕುಂ ಜೆರ್ಕುಂ ನಿಮ್ಮವರ ತರಣದ ನೆಲೆಯಂ ಪೇೞವೆ! (ರಾಮಾಶ್ವ. ೦೦೨-೦೯). [?]

ಜೆಲಕೊಂಜೋಳ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಜೋಳ: ಪಟ್ಟಣಸಾಳಿ . . . ಜೆಲಕೊಂಜೋಳ ಈ ಎಂಟು ಜಾತಿಗಳನ್ನು ಮುಖ್ಯ ಪೈರುಗಳಾಗಿ (ಕಥಾಗ. ೨೬೦). [? + ಜೋಳ]

ಜೆಲ್ಲನೆ (ಅ). ಜೆಲ್ಲೆಂದು; ರಭಸದಿಂದ ಕೂಡಿ: (೬). [ಜೆಲ್₀ + – ಅನೆ₁]

ಜೆಲ್ಲಿ₁ 'ಜಲ್ಲಿ₂' ನೋ.

ಜೆಲ್ಲಿ₂ 'ಜಲ್ಲಿ₃' ನೋ.

ಜೆಲ್ಲಿ₃ 'ಜಲ್ಲಿ₆' ನೋ.

ಜೆವಳೆ 'ಜಳವೆ' ನೋ.

ಜೆಳುಗೂರ್ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು: ಸೇನ್ದ್ರಕ ಮಹಾರಾಜ ನರ್ಯ್ಯಯಖರ್ಣ್ಣವಂ ಜೆಳುಗೂರಾಳ್ಗೆಯಾನಾಳುತ್ತು ಕಾನ್ದರ್ಜೋರಧಿಕಾರಿಗಳಾಗೆ (ಎಕ. VII, ಶಿಕಾರಿ. ೧೩೪-೪: 685). [? + ಊರ್]

ಜೆಱೆ (ನಾ). (?): ಮುಱೆ, ಮೊಱೆ, ಕಱೆ . . . ಜೆಱೆ [ಪಾಠಾಂ. ಚೆಱೆ] ಕಱ್ತೆ, ಬಾಱ್ತೆ . . . ಇತಿ ಅವಗಱಯಾದಯಃ (ಶಬ್ದಾನು. ೧೪೦ ವ್ಯಾಖ್ಯಾ). [?]

ಜೇ₁ 'ಜೈ' ನೋ.

ಜೇ₂ (ನಾ). ಬಿಲ್ಲಿನ ಹಗ್ಗ; ಹೆದೆ: "ಜೇ – ಜ್ಯಾ=ಹೆದೆ" (ಶದ್ಯಕೋ. ೦೩): ಜೇಯನೇಱಿಸಿ ಬಿಲ್ಲಜೇಯ ಹರಿಸೂನು ಸಹಸಾಯುತಿಕೆಯಿಂದೆ ನಿಜಸಾಯಕವನುಗಿಯುತಡಹಾಯಿದಂ (ಜೈಮಿಭಾ. ೦೨-೨೮). [<ಸಂ. ಜ್ಯಾ]

ಜೇಂಕರ (ನಾ). ಪ್ರಶಂಸೆ; ಹೊಗಳಿಕೆ; ಸ್ತುತಿ. 'ಜೇಂಕರಿಸು' ಪರಾ. [?]

ಜೇಂಕರಿಸು (ಕ್ರಿ). ಹೊಗಳು; ಪ್ರಶಂಸಿಸು; ಕೊಂಡಾಡು: "ಜೇಂಕರಿಸು–ಪ್ರಶಂಸಾಯಾಂ (ಕೊಂಡಾಡು)" (ಶಮಧಾ): ಕಾವಗುಣಂಗಳೆ ಸಾಜವೆಂದು ಕೇಳ್ದಗ್ಗ್ರದೆಗೊಣ್ಡು ಜೇಂಕರಿಸೆ (ಎಕ. VII, ಶಿವಮೊ. ೦೦-೪೧: 1085): ಪಿರಿದುತ್ಸವದಿಂದುಱೆ ಜೇಂಕರಿಸೆ ಬುಧರ್ನಚ್ಚಿ ಮೆಚ್ಚಿ ಬಣ್ಣಿಸೆ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೩-೨೩). [ಜೇಂಕರ + – ಇಸು₃]

ಜೇಂಕಾರ (ನಾ). = ಝುಂಕಾರ. [<ಸಂ. ಝುಂಕಾರ]

ಜೇಂಗುಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ಝೇಂಕಾರಮಾಡು (?): ದಣಿದ ಜೀವದ ಮ್ಯಾಲೆ ಜೇನಿನ ಸುರಿಮಳೆ ಜೇಂಗುಟಿ ಹನಿಹನಿ ಇಳಿದಾಂಗ (ಸಖೀಗೀ. ೪೬-೮). [ಜೇನ್₀ + ಕುಟ್ಟು₁]

ಜೇಂಗೊಡ 'ಜೇನ್ಗೊಡ' ನೋ.

ಜೇಂಜರಿ (ನಾ). ಜೇನುತುಪ್ಪದ ಧಾರೆ: ಪೊಚ್ಚ ಪೊಸ ಜೇನ್ಗೊಡನಂ ಪಱೆವಂದು ಸೋರ್ವ ಜೇಂಜರಿ (ಚಕವಿ. ೪-೦೦೬). [ಜೇನ್₁ + ಸರಿ₆]

ಜೇಂಬನಿ (ನಾ). ಜೇನುತುಪ್ಪದ ಹನಿ; ಜೇನುಹನಿ: ಜೇಂಬನಿಯನ್ನು ಪಟಲಗಳಲ್ಲಿ ತುಂಬಿಸಿ (ನಾಡೋಜ. ೩೪೮). [ಜೇನ್₁ + ಪನಿ₂]

ಜೇಂಬಾಲು (ನಾ). ಜೇನು ಬೆರಸಿದ ಹಾಲು; ಹಾಲ್ಜೇನು: ಆರೋಗಿಸು ನನ್ನ ಚಿಣ್ಣ, ನಿನ್ನ ಮೆಚ್ಚಿನ ಜೇಂಬಾಲು (ಬಟ್ಟೆ. ೯೨-೨೩). [ಜೇನ್₁ + ಪಾಲು₁ (<ಪಾಲ್₁)]

ಜೇಂಬುಳು 'ಜೇಂಬುಱು' ನೋ.

ಜೇಂಬುಱು, ಜೇಂಬುಳು, ಜೇನುಂಬುಳು, ಜೇನುಹುಳು (ನಾ). ಹೂವಿನ ರಸವನ್ನು ಹೀರಿ ಜೇನುಮಾಡಿ ಕೂಡಿಡುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹುಳು; ಜೇನ್ನೊಣ: ಮುಸುಱಿತು ಕೋಂಟೆಯಂ ಮಸಗಿ ಜೇಂಬುಱುಗಳ್ ಪೊಸವುಟ್ಟಯಂತೆ (ಚಕವಿ. ೨-೧೦೬). ಜೇಂಬುಳು: ಲಕ್ಕಲಕ್ಕದಲಿ ಕಿಕ್ಕಿರಿದಿರೆ ಜೇಂಬುಳು ಮೋಹ್ ದುಂಬಿ (ಕೋಗಿಲೆ. ೮೬-೨೦). ಜೇನುಂಬುಳು: ಹೂವಿನ ಮರದಲಿ ಜೇನುಂಬುಳುಗಳು ಮೊರೆವುದು ರಾಜನ ಭಯದಿಂದಲ್ಲ (ಪಾಂದಜ. ೩೬-೩). ಜೇನುಹುಳು: ಜೇನುಹಲ್ಲೆಗೆ ಜೇನುಹುಳು ಕವಿಯುವಂದದಲಿ (ಅಗ್ನಿಹಂ. ೮೦-೨೮). [ಜೇನ್₁ + ಪುೞು₁]

ಜೇಂಬೊರೆ (ನಾ). ಜೇನಿನ ಗೂಡು : ಆ ವರ್ಣನಾದಿಗಳಿಂದ ಪುಷ್ಟವಾಗಿ ಪಾಕವಡೆದ ಕಾವ್ಯವೆಂದರೆ ಜೇಂಬೊರೆಯಂತೆ ರಸನಿಷ್ಯಂದಿಯಾಗಿರ ಬೇಕು (ಸಾದೂಜ. ೩೬೩). [ಜೇನ್$_1$ + ಪೊರೆ$_8$]

ಜೇಕಿರ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ವಾದ್ಯ (?): ಪಳವದ ತಿವಳಿಯ ಜುಂಕದ ವೊಳಸಿನ ಜೇಕಿರದ ಸಿವಿರ ಸಿಳ್ಳಿನ ಲಯದಿಂದೆಟಲದೆ ಕುಣಿದರ್ (ಅಜಿಪು. ೫-೩೨). 'ಜಿಂಕರ' ಪಠಾ. [?]

ಜೇಕು 'ಗೇಕು' ನೋ.

ಜೇಗ (ನಾ). (?) : ಅಲ್ಲಿಯ ಸಿದ್ದಾಯಮುಂ[ಜೇ]ಗ ಮೂಲೋಪಭೋಗಿ . . . ಗಣ್ಣಯ್ಯ ಜೇಗಮಂ (ಇಎ. ೧೯೪೭, ಕರೀಂನ. ೦೬೨-೬೨; 966). [?]

ಜೇಗಂಟೆ, ಜಗ್ಗಟೆ, ಜಾಂಗಟೆ, ಜಾಗಂಟೆ, ಜಾಗಟ, ಜಾಗಟೆ, ಜೇಗಟ, ಜೇಗಟೆ, ಜೇಗಳೆ, ಜೇಘಂಟೆ, ಝಾಂಗಟೆ, ಝಾಗಟೆ (ನಾ). (ದೇವಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿ ಬಾರಿಸುವ) ಒಂದು ಬಗೆಯ ವರ್ತುಲಾಕಾರದ ಲೋಹವಾದ್ಯ: (ಚಿ). **ಜಗ್ಗಟೆ :** ಜಗ್ಗಟೆ ಜರ್ಝರಿಗಳಿಂ ಕುಂಭ ಕುಕ್ಕಿಟಿವಾರ್ದಳುಂಬವಾಗಿರೆ ಗಿರಿನಿತಂಬದೊಳು ರಾಕ್ಷಸರು ನೆರೆದಿರ್ದರು (ಕುಮುರಾ. ೭-೫೭). **ಜಾಂಗಟೆ:** ಗಂಟೆ ಜಾಂಗಟೆ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ಬಾರಿಸಿ (ಕನ್ನಜಾ. ೦೭೦) : ಇನ್ನು ಮುನ್ನೂರ್ಕೋಟಿ ಜಾಂಗಟೆಯ ಬಡಿದಿಹವು (ನೇಮು.೦೯-೯). **ಜಾಗಂಟೆ:** ಮದ್ದಳೆ ಜಾಗಂಟೆ[ಪಾಠಾಂ. ಜಾಗಂಟ, ಜಾಗಟೆ] ತಾಳ ದಂಡಿಗೆ ಭೇರಿ ತದ್ಧಿಮಿದಿಮಿಕೆಂದು ರಭಸಗಳು (ಪುರಂದ. ೪-೪-೧). **ಜಾಗಟ :** ಜಾಗಟ[ಪಾಠಾಂ. ಜೇಗಟ]ದೊಳಗಣ ಧ್ವನಿ ಜಾಗಟ[ಪಾಠಾಂ. ಜೇಗಟ]ವ ನುಂಗಿತ್ತು (ಮೋಳಿಮಾ. ೨೧೨-೭೬೭). **ಜಾಗಟೆ :** ನಿನ್ನ ನೆರೆಮನೆಯವರ ಭಾಗ್ಯಮಂ ಪಂಚಿ ಕೊಡುವೆನೆಂದು ಒಂದು ಜಾಗಟೆ [ಪಾಠಾಂ. ಜಯಘಂಟೆ]ಯಂ ಕೊಟ್ಟನದಂ ನೀನೇನಾದೊಡದಾಗಲಿಯೆಂದು ಬಾರಿಸಿಯಾಕ್ಷಣದೊಳೆ ಬಕ್ಕುರ್ವಮದರರ್ಥಂ ನೆರೆಮನೆಯವರ್ಗೆ ಬರ್ಕು (ಧರ್ಮಪ. ೪-೧೩ ವ): ಘುಡಿಘುಡಿಪ ಹೆಗ್ಗಾಳೆ ಮೊಳಗುವ ಬೆಡಗು ಜಾಗಟೆ ಬೊಬ್ಬೆಯಲಿ ಜಗ ನಡುಗೆ ಗಜಪುರದಿಂದ ಬಂದರು ಪಯಣಗತಿಗಳಲಿ (ಕುವ್ಯಾವಿ. ಓರಿಇ. ೪-೦೮) : ಈ ಶ್ರೀರಂಗಪಟ್ಟಣಕಳವಡದ ಪುರ ತ್ರಿಜಗದ ನೆಲದೊಳಗಿಲ್ಲೆಂದು ಗಡಿಯಾರ ಜಾಗಟೆಯುಲಿವುದು ಗೋಪುರದೊಳಗೆ (ಕಂಸವಿ. ೭-೧೧೫) ; ಪೂರ್ವದಿಶಾನಾಥ ಸಂಮುದದಿ ಡಂಗುರಿಸಲೆತ್ತಿದ ವೆಳ್ಳಿ ಜಾಗಟೆಯ ಮಾಳ್ಕೆಯಿಂ ಸಸಿಬಿಂಬಮುದಯಿಸಿದುದು (ನಂದಿಮಾ. ೦೯-೦೭) : ಗಂಟೆ ಜಾಗಟೆಗಳಿಂ ಬಡಿದು ಕುತ್ತಿಗೆ ಹಿಡಿದು ಕಡಲಡಿಗೆ ತಳ್ಳಿರ್ಪ (ಪಾಂಚಜ. ೩೯-೯). **ಜೇಗಟ:** ಜೇಗಟ[ಪಾಠಾಂ. ಜಾಗಟ]ದೊಳಗಣ ಧ್ವನಿ ಆ ಜೇಗಟ [ಪಾಠಾಂ. ಜಾಗಟ]ವ ನುಂಗಿತ್ತು (ಮೋಳಿಮಾ. ೨೧೨-೭೬೭). **ಜೇಗಟೆ :** "ಡಿಂಡಿಮಃ, ಜೇಗಟೆಯ ಪೆಸರು" (ನಾಚಿರಾ. ೯೭) ; ತನ್ನ ದಶಶತಕರದಿ ಗಗನವೆಂದೆಂಬ ಜೇಗಟೆಯಿಂದ ಧರೆಗೆ ಡಂಗುರವೊಯ್ಯಲೆಂದೆಂದು ನಿಂದಿರ್ದನೋ (ಸಿದ್ಧರಾ. ೨-೮) : ವೀರರಿಂ ಪೊಡೆವ ಜೇಗಟೆಯಿಂ (ದಶಕು. ೮-೧೦೨) : ಭಟರು ಸೂಡುತೆ ಬಾಸಿಂಗ ಡೌಡೆ ಜೇಗಟೆ ದನಿಮಾಡಿಸು ತ್ತೈದಿದರ್ (ಮೋಹತ. ೩೩-೩೪): ಜೇಗಟೆ ಮೊಳಗಿತು (ಸವತಿ. ೨). **ಜೇಗಳೆ:** ಮಸಣೋಜಂಗೆ ಧೂಪ ಜೇಗಳೆಯಂ ಬಾರಿಸಲು ಬಿಟ್ಟ ಮತ್ತರು ಅಱುವತ್ತು (ಕಇ. II, ೦೬-೫೫ ; 1122). **ಜೇಘಂಟೆ:** ಗೌಡುಗಳು . . . ಜೇಘಂಟೆಯುಂ ತಾಗಿಸಿ ಕಾಲಂ ತೊಳದು ಧಾರಾಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಕೊಟ್ಟರು (ಎಕ. VIII, ಸೊರಬ. ೨೩೭-೨೦; 1221). **ಝಾಂಗಟೆ:** ತಾಳ ತಂಬೂರಿ ಝಾಂಗಟೆ ಮದ್ದಳೆ ಸಮ್ಮೇಳನದಿಂದ ಕೂಡಿ (ವಿದಾಳ್. ೯೭-೫): ಅಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲಡೆ ತಾಳ, ಮದ್ದಲೆ, ಭೇರಿ, ಝಾಂಗಟೆ, ಗಂಟೆ ಇತ್ಯಾದಿ ವಾದ್ಯಗಳು ಬಾರಿಸ ಲಾಗುತ್ತಿವೆ (ಶರಪ. ೦೯೨). **ಝಾಗಟೆ:** ಒಡಲ ಝಾ[ಪಾಠಾಂ. ಜಾ]ಗಟೆಯ ಮಾಡಿ ನುಡಿವ ನಾಲಗೆಯ ಪಿಡಿದು ಬಿಡದೆ ಧಣಧಣರೆಂದು ಬಡಿದು ಚಪ್ಪಳಿ ಕ್ಕುತ್ತಾ (ಪುರಂದ. ೦-೫೩-೦). [<ಸಂ. ಜಯಘಂಟಾ]

ಜೇಗಟ 'ಜೇಗಂಟೆ' ನೋ.

ಜೇಗಟೆ 'ಜೇಗಂಟೆ' ನೋ.

ಜೇಗಳೆ 'ಜೇಗಂಟೆ' ನೋ.

ಜೇಗೆಯ್, ಜೇಗೈ (ಕ್ರಿ). ಬಿಲ್ಲಿನ ಹೆದೆಯನ್ನು ಧ್ವನಿಮಾಡು; ಧನುಷ್ಟಂ ಕಾರಮಾಡು : ನಿಮಿಷದೊಳ್ ಚಾಪಮಂ ಜೇಗೆಯ್ದುರುಭಯ ವೀರರ್ (ಚಬಪು. ೧೭-೨೩) : ನಿನ್ನಶ್ವಮಂ ತಡೆದೆ ನಾಂ . . . ಬಿಡಿಸಿಕೊಳ್ವ ಬಗೆಯಾವುದಿನ್ನಳವಿಯೊಳ್ಕಾಣಬಹುದೆನುತೆ ಬಿಲ್ದೆಗೆದು ಜೇಗೆಯ್ಯೆ(ಜೈಮಿಭಾ. ೦೭.೯). **ಜೇಗೈ :** ಹತ್ತಿಸಿದ ಚಾಪಮಂ ಜೇಗೈದು ಕೂಡೆ ಮಸೆವೆತ್ತ ಕೂರಂಬುಗಳನಾರ್ದಿಸಲ್ಸೇನೆ ಮುಱಿದತ್ತವನ ಬಾಣಘಾತಿಗೆ (ಜೈಮಿಭಾ. ೪-೩೦). [ಜೇ$_2$ + ಕೆಯ್$_1$]

ಜೇಗೈ 'ಜೇಗೆಯ್' ನೋ.

ಜೇಘಂಟೆ 'ಜೇಗಂಟೆ' ನೋ.

ಜೇಟೆ 'ಜೆಟ್ಟೆ' ನೋ.

ಜೇಟೆಗಾಱ (ನಾ). (?) : ಸಾಜಗುಣಮಲ್ಲದಱಿಯದ ಮುಗ್ಧೆಯರ್ ಬಳಿಕ್ಕೀ ಜೇಟೆಗಾಱ[ಪಾಠಾಂ. ಜಗಾಧಾರ, ಜಟ್ಟಿಗಾಱ]ನಂ ಕಂಡು ಮರುಳಪ್ಪುದಿದು ಸೋಜಿಗಮೆ (ಚಬಪು. ೨೦-೨೦). [ಜೇಟೆ? + – ಕಾಱ]

ಜೇಡ, ಜಾಡ$_1$, ಜೇಡುವ (ನಾ). ೧. ನೇಯುವವನು; ನೆಯ್ಗೆಯವನು; ನೇಕಾರ : ಗಿರಿಜೇಶಂ ತಱಿದಂ ಜೇಡರ ದಾಸಿಗೆ ಪಡಿಯನೊರ್ಮೆ (ಸಮುಪ. ೯-೨೮) : ಬೇಡ ಕಾಯದೆ ಕೆಟ್ಟ ಜೇಡ ನೇಯದೆ ಕೆಟ್ಟ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೦೨೦೦). ೨. ಬಲೆ ನೇಯುವ ಹುಳು : ಜೇಡರಹುಳು : "ಲೂತಾ, ತಂತುವಾಯುಃ, ಊರ್ಣನಾಭಃ, ಮರ್ಕಟಕಃ – ಈ೪ ಜೇಡನ ಹುಟು" (ನಾಚಿರಾ. ೧೦೩) : "ಗುಣವೃಷ್ಟಮೆನೆ ಜೇಡನೆನಿಸಿಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೪೯-೧೪) : ವಲ್ಲಭಂ ಬಿಸಿಲೊಳಗೊಣಗಿದಹನೆನುತವಾ ಜೇಡ ಪರಿವಿಡಿಗಳಿಂ ತನ್ನ ನೂಲಿಂ ತೆರೆಯುವೊಲು ಮೇಲ್ಕಟ್ಟ (ಬಸಪು. ೧೭-೩೭). **ಜಾಡ$_1$:** ೧. ಪ್ರಿಯಪುತ್ರರುಮಪ್ಪ ಸಕಲ ಜಾಡಗೊತ್ರೀಗಳ ಕುಲದೇವ ದೇವನ. ಗೊಜ್ಜೇಶ್ವರದೇವರ ಪೂಜೆ (ದೇದಾಪ್ರ. ೭) : ಪಂಜು ಇರುಳಲಿ ಲೇಸು ಪಂಜರವು ಲೇಸು ಅರಗಿಳಿಗೆ ಜಾಡಂಗೆ ಗಂಜಿ ಲೇಸೆಂದ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೦೦೩೪): ಬಣ್ಣ ಬಳಿದಂ ನೇಯ್ವ ಜಾಡರುಂ ರಾಡರುಂ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಹೊಲಿವೃತಿಪ ಚಿಪ್ಪಿಗರು (ನವಮೋ. ೨-೪೭) : ಗಾಣಿಗ, ಈಡಿಗ, ಜಾಡ, ಬೇಡರೇ ಮುಂತಾದ ಕಸುಬುದಾರರಲ್ಲಿ (ಶಲ್ಯವಿ.೦೦). ೩. ಜೇಡರ ಹುಳುವಿನ ಬಲೆ: ಕೆಲವರು . . . ತೊಲೆಗಳವರೆಗೆ ಬಂಡಬಂಡವಾಗಿ ನೇಲು ಬಿದ್ದ ಇಲ್ಲಣ ಜಾಡಗಳನ್ನು ಸವರಿದರು (ರಕ್ತಧ್ವ. ೨೭೦). **ಜೇಡುವ :** ೧. ಪಱಾಯದ ಜೇಡುವರ ಎಱೆಯಂಗ ಗಾವುಣ್ಡನುಂ (ಮೈಆರಿ. ೦೯೩೫, ೦೭-೦೦ ; 1010 ?). [ದೇ.॥ ತುಳು. ಜಾಡೆ, ಜಾಡ್ಯ ; ತೆಲು. ಜೇಂಡ್ರು, ದೇಂಡ್ರು]

ಜೇಡಬುಡ 'ಜಾಡಬುಡ' ನೋ.

ಜೇಡಿ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮೃದುವಾದ ಜಿಗುಟುಮಣ್ಣು ; ಮಡಕೆ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ಮಾಡಲು ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಅಂಟು ಮಣ್ಣು : ಕೆಂಪು ಮಣ್ಣಿನಲ್ಲಿ ಜೇಡಿ, ಗೋಡು, ಮರಳು, ಮಣ್ಣುಗಳೂ ಇರುವುವು (ವ್ಯವಮ. ೩). ೨. ಗೋಡೆಗಳಿಗೆ ಬಳಿಯುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಿಳಿಯ ಮಣ್ಣು ; ಬಿಳಿಯ ಆವೆಮಣ್ಣು : ಗೋಡೆಗಳಿಗೆ ಜೇಡಿಯನ್ನು ಬಳೆದಿದ್ದರು (ಡಾಳತಿ. ೦೦).

[ದೇ.॥ಮಲ. ಚೇಟ ; ತುಳು. ಜೇಡಿ, ಸೇಡಿ./ಮರಾ. ಶೇಡೀ, ಶೇಡೂ, ಶಾಡೂ]

ಜೇಡಿಪದರಕಲ್ಲು 'ಜೇಡಿಪದರಗಲ್ಲು' ನೋ.

ಜೇಡಿಪದರಗಲ್ಲು, ಜೇಡಿಪದರಕಲ್ಲು (ನಾ). (ಸುಲಭವಾಗಿ ಒಡೆದು ತೆಳುಪದರಗಳಾಗುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕಲ್ಲು: (ಸುಲಭವಾಗಿ ತೆಳುಪದರ

ಗಳಾಗಿ ಒಡೆಯುವ) ಸ್ಲೇಟು ಕಲ್ಲಿನಂತಿದ್ದು ಅದಕ್ಕಿಂತಲೂ ಮೃದುವೂ ಕಡಮೆ ಗಟ್ಟಿಯೂ ಆದ, ಹಲವು ಬಗೆಯ ಜೇಡಿಪದರಗಲ್ಲು (Shale. ಇಂಕನಿ). ಜೇಡಿಪದರಕಲ್ಲು : ಇಷ್ಟರಲ್ಲೇ ಕಲ್ಲಿದ್ದಲು ಹಾಗೂ ಜೇಡಿ ಪದರಕಲ್ಲು (ಸುಲಭದಲ್ಲಿ ತೆಳು ಪದರಗಳಾಗಿ ಒಡೆಯುವ ಕೆಲವು ಬಗೆಯ ಕಲ್ಲು)ಗಳಿಂದ ಪೆಟ್ರೋಲನ್ನು ತಯಾರಿಸುವ ನೂತನ ವಿಧಾನಗಳೂ ಕಂಡುಹಿಡಿಯಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ (ವಿಜ್ಞಾವಿ. ೬೩).

[ಜೇಡಿ + ಪದರ (<ಪದರು$_3$) + ಕಲ್ಲು (<ಕಲ್$_3$)]

ಜೇಡಿಮಣ್ಣು (ನಾ).=ಜೇಡಿ ೧ : ಹುಣ್ಣಾದ ಕಾಲಿಗೆ ಜೇಡಿಮಣ್ಣನ್ನಾಗಲಿ ಅಥವಾ ರಾಗಿಹಿಟ್ಟಿನ ಪೋಟ್ಲೀಸನ್ನಾಗಲಿ ೪-೫ ದಿವಸಗಳು ಕಟ್ಟಿದರೆ ನೋವು ಕಡಿಮೆಯಾಗುವುದು (ಗ್ರಾಮೂಶ. ೦೪೩) : ಈ ಮಣ್ಣೂ ಜೇಡಿ ಮಣ್ಣೂ ಸೇರಿ ಬೆಟ್ಟದಿಂದ ನದಿಗಳ ಜತೆಯಲ್ಲಿ ಇಳಿದು ಬರುವುವು (ಬಾಲಪ್ರ. I. ೧೮೬). [ಜೇಡಿ + ಮಣ್ಣು (<ಮಣ್)]

ಜೇಡು 'ಜಾಡಂ' ನೋ.

ಜೇಡುವ 'ಜೇಡ' ನೋ.

ಜೇಣ, ಜೇನ (ನಾ). ಉಣ್ಣೆಯ ಬಟ್ಟೆ; ಕಂಬಳಿ : "ಮೇಷಕಂಬಲಃ, ಊರ್ಣಾಯುಃ=ಕಂಬಳಿಯ ಜೇಣ" (ನಾಚಿರಾ. ೬). ಜೇನ : (೬).

[?./ಮರಾ ಜೇನ್]

ಜೇಣಶಾಲೆ, ಜಾನಶಾಲೆ, ಜಾನಸಾಲೆ, ಜೇನಶಾಲೆ, ಜೇನಸಾಲೆ (ನಾ). ಆಯುಧಗಳ ಶಾಲೆ; ಆಯುಧಾಗಾರ : ಆ ರಮಣ ಬಾಲೆಯೂ ಕಾಮನ ಜೇಣಶಾಲೆಯೊ (ಪುಷ್ಪಪು. ೯-೪೩). **ಜಾನಶಾಲೆ :** ಭಂಡಾರ ಜಾನಶಾಲೆ ಯುಗ್ರಾಣ ಪಣತವಾನೆಯ ಮಹಲು . . . ನಿರ್ವಾಣಂಗೈಸಿ (ಕೆಳನೃ. ೩-೬೦). **ಜಾನಸಾಲೆ :** ಜಾನಸಾಲೆ ಠ್ಯಾಸಭಾಗರ ಜ ೨ ೬ (ಮೈಆರಿ. ೦೯೩೭, ೩೧-೩೩ ; 1660) : ಈ ಪಟ್ಟಣದಲ್ಲಿ ಗುಡಿ, ಹಳೆಯ ಮನೆ, ಜಾನಸಾಲೆ ಮದ್ದಿನ ಮನೆ . . . ಒಂದೊಂದನ್ನುವೆ ನಾವು ಕಂಡು ಕೊಂಡಿದ್ದೇವೆ (ಮಂತ್ರಶ. ೩೩-೬) : ಶ್ರೀರಂಗಪಟ್ಟಣದ ಕೋಟೆಯೊಳಗೆ ಕಟ್ಟಿಸಿರುವ ಜಾನಸಾಲೆ (ಮಹಾಪಂ. I, ೦೨೮). **ಜೇನಶಾಲೆ:** "ಶಸ್ತ್ರಾಜೀವಾ ವಾಸಮನೆ ಜೇನಶಾಲೆ" (ಮಂಗರಾ. ೩೮-೮). **ಜೇನಸಾಲೆ:** ಮಾಲೆಗಾರ್ತಿಯ ರಸೆದೊಪ್ಪೆ ವುಂಜಿಸಿದ ಕಾಮನ ಕೆಯ್ದುಗಳಿರ್ಪ ಜೇನಸಾಲೆಯ ನವಸಾಲ ಭಂಜಿಕೆಗಳೆಂದು (ಶಾಂತಿಪು. ೮-೭೩) : ಒದವಿದಗಣಿತ ಗೋವೃಗಂಗಳ ಸದನ ಶಾಲೆಯ ಜೇನಸಾಲೆಯ ವಿವಳಧಾನ್ಯದ ಕಣಜಗಳನೀಕ್ಷಿಸುತ ನಡೆತಂದ (ಮೃರಾಕಾ. ೨-೫೭). [<ಜಯನಶಾಲೆ]

ಜೇತಾರ (ನಾ). ಗೆಲ್ಲುವವನು ; ಜಯಿಸುವವನು ; ಜಯಶೀಲ : ತರುಣರ ಹೆಂಡಿರೂ ಕೂಡ ಈ ವಿಶ್ವಜೇತಾರನ ಕೀರ್ತಿಗೆ ಮರುಳಾಗಿ ಸನ್ನೆಮಾಡಿದಷ್ಟಕ್ಕೆ ಅವನ ಮಡಿಲಿಗೆ ಬಂದು ಬೀಳುತ್ತಿದ್ದರು (ಸಾ.ಕ. VIII, ೮೦) : ಕ್ರಿಸ್ತಶಕ ಪ್ರಾರಂಭದಿಂದ ಕೂಡ, ಅನೇಕ ಸಲ ದ್ರಾವಿಡರು ವಂಗರಾಜ್ಯದ ಮೇಲೆ ಅಭಿಯೋಗಮಾಡಿ ಜೇತಾರರಾಗಿದ್ದಾರೆ (ಭಾಷಾಶಾ. ೨೨೬). [<ಸಂ. ಜೇತೃ]

ಜೇನ್$_1$, ಜೇನು$_1$, ತೇನು (ನಾ). ೧. ಜೇನಂಹುಳ ಹುಟ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ಕೂಡಿಡುವ ಮಧು ; ಜೇನುತುಪ್ಪ : ಜೇನ ಮಟಿಕೊಂಡಮಂದಿರ ಸೋನೆಯ ಸುರಿದತ್ತು (ಆದಿಪು. ೭-೦೭) : ಜೇನ ನೊಣಂಗಳ್ ತುಪ್ಪವ [illegible] (ಹಂಚಿಸಂ. ೭೨-೮) : ಚಂದ್ರಾದಿತ್ಯಗ್ರಹಂಗಳ್ ಕಳ್ಳಡಗುಂ ಜೇನುಂ ಗಿಣ್ಣಣಂಬೆ ಮೊದಲಾದುವಲ್ಲದೆ [illegible] . ಜೇನ ಹುಟ್ಟಿನ ಹುಳುವ ಬಡಿದ ಸಗಾಸತನ ತಾನೇನು ಚೂಣಿಯ ಸ್ಟೇನಗೀಸೆಯ ಸವಜಿ ಅಾಯಿತೆ ಶೌರ್ಯ ಸಿರಿ ನಿನಗೆ (ಕುವ್ಯಾಛೀ. ೮-೩೪). **ಜೇನು$_1$:** ಕೊಡದೊಳ್ ತುಂಬಿರೆ ಜೇನು (ಸೋಮೇಶ. ೬೫): ಜೇನು ಸವಿಯಂತ ಮೇಣ ಸಹ ತಿಂದ ಹಾಗೆ (ಗಾದೆ). ೨. ಜೇನುಹುಳುವಿನ ಗೂಡು: ಮುತ್ತಿದವು ಶರಜಾಲ ಜೇನಿನ ಹತ್ತುಗೆಯ ನೊಣದಂತೆ (ಕೊರರಾ. ೫-೬-೨೦) : ಜೇನು ಬೇಕೆ ಬೇಕು (ಕಪಪು. ೪-೧). **ತೇನು :** ೧. ಇನಿಯಳ ನುಡಿ ಜೇನಿನೊಳ್ ಗೆಳೆಯನ ನುಡಿ ತೇನಿನೋಳ್ ನಿನ್ನ ನನೆಯ, ಕೊನೆಯ ಮನೆಯ ನಾನು ಕಾಂಬೆನು (ಪಯುಣ. ೧೩-೮).

ಜೇನ ದಸಿ = ಜೇನುಗೂಡು: ಜೇನದಸಿಯನು ಹಾಯ್ದು ಪಾಡಾಯ್ತು ಎನ ಹೇಳುವೆ (ಶಾಶಿರಾ. ೧೨-೨೦). ಜೇನ ಪುಟ್ಟೆ, ಜೇನ ಹುಟ್ಟೆ = ಜೇನು ಪುಟ್ಟೆ: ತಲೆಗಳ್ ತೊಡರ್ದಿರ್ದ ಜೇನ ಪು[ಪಾಠಾಂ. ಗ]ಟ್ಟಿಗಳೆನೆ ಪೋಲ್ತುವು (ಪಂಪಭಾ. ೧೦-೮೦) : ಜೇನ ಹುಟ್ಟಿಯ ಬಸಿವ ವಿಷದಲಿ ಬಂದುದುರಗಾಸ್ತ್ರ (ಕುವ್ಯಾ.ಕ. ೨೫-೦೮). ಜೇನ ಹಳಿ=ಜೇನ ದಸಿ: ಉರಿದೋಜಿ ಜೇನ ಹಳಿಯ ಬಿಟ್ಟಾ ನೊಣನಿರದೆ ತೆರಳುವ ತೆಜದೊಳು ಸರಿದುದು ಸುರುತಾಳ ಲಗ್ಗೆ ದುರ್ಗವ ಬಿಟ್ಟು (ಕುರಾಸಾಂ. ೩೯-೨೮).

[ದೇ.೫ ತಮಿ. ಮಲ. ತೇನ್; ಕೊಡ. ತೇನಿ ; ತೆಲು. ತೇನೆ ; ಗಡಬ. ತೀನ್, ತೀನು ; ಮಲ್ತೊ. ತೆನಿ]

ಜೇನ್$_2$, ಜೇನು$_2$, ಜೇನೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹಣ್ಣಿನ ಮರ: ಜಾಲಿ ಜೇನೊಡವಿಪ್ಪೆ ಪಿಪ್ಪಲ ಹಾಲೆಯವ ನೋಡಬಲೆ (ಕೊರರಾ. ೩-೧-೨೮). **ಜೇನು$_2$:** ಭದ್ರಾಕ್ಷಿ ಮರ, ಜೇನುಮರ, ರುದ್ರಾಕ್ಷಿಮರ (ಮೃಔಗಿ. ೪೦-೮೦೦). **ಜೇನೆ :** ನೇಬಿಯ ಹಣ್ಣಳತ್ತಿಯ ಹಣ್ಣು ಹುಣಸೆಯ ಹಣ್ಣು ಜೇನೆಯ ಹಣ್ಣುಯಿಪ್ಪೆಯ ಹಣ್ಣದಬಿ ಹೂ ಮಧುರ ಮಧುವುಂಟು(ಬಸಪು. ೦೮-೦೬).

[?]

ಜೇನ 'ಜೇಣ' ನೋ.

ಜೇನವರೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಉತ್ತಮ ಜಾತಿಯ ಅವರೆ : (೬).

[ಜೇನು$_1$ (<ಜೇನ್$_1$) + ಅವರೆ$_1$]

ಜೇನಸಾಲೆ 'ಜೇಣಶಾಲೆ' ನೋ.

ಜೇನಿಡು (ಕ್ರಿ). (ಜೇನು ಹುಳು) ಗೂಡನ್ನು ಕಟ್ಟು: ಪುಟ್ಟಿದುವಲ್ಲಿಗಲ್ಲಿಗೆ ಶಿಲೀಂದ್ರುಚಯಂ ಕರುಮಾಡದಲ್ಲಿ ಜೇನಿಟ್ಟುದು (ಜಗವಿ. ೧೨-೪).

[ಜೇನ್$_1$ + ಇಡು$_1$]

ಜೇನು$_1$ 'ಜೇನ್$_1$' ನೋ.

ಜೇನು$_2$ 'ಜೇನ್$_2$' ನೋ.

ಜೇನುಂಡೆ, ಜೈನುಂಡೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಪಟಾಕಿ : ಪಟಾಕಿ ಜೇನುಂಡೆ ಗರ್ನಾಲುಗಳನ್ನು ಸುಡುವುದು ಮಕ್ಕಳಿಗೆ ತುಂಬಾ ಸಂತೋಷ (ನಿಪ್ಪಾಮ. ೧೧೪). **ಜೈನುಂಡೆ :** ದಿಬ್ಬಣ ಹೋಗುವಾಗ ಜೈನುಂಡೆ ಹೊಡೆಯಲು ಚಟ್ಟಪ್ಪನೇ ಮುಂದಾಳು (ಈಕಥ. ೪೨). [?]

ಜೇನುಂಬುಳು 'ಜೇಂಬುಟು' ನೋ.

ಜೇನುಕಡ್ಡಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : ಜೇನುಕಡ್ಡಿ, ತುರಿಕಡ್ಡಿ (ಮೃಔಗಿ. ೧೩-೨೩೮). [ಜೇನು$_0$ + ಕಡ್ಡಿ]

ಜೇನುಕಾತಾಳ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ : ಜೇನುಕಾತಾಳ, ಹುಲಿ ತೊರಡು ಮರ (ಮೃಔಗಿ. ೭೨-೦೪೭೭). [?]

ಜೇನುಕಿಟ್ಟಲು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ: ಮರಗಳು: ಹೆಸವ . . . ಅಶೋಕ, ಜೇನುಕಿಟ್ಟಲು, ಚಿಲ್ಲು (ನಮ್ಮನು. ೨೩೬). [?]

ಜೇನುಕೃಷಿ (ನಾ). ಜೇನುಸಾಕಣೆ ವ್ಯವಸಾಯ : "ಜೇನುಕೃಷಿ" (Apiculture. ಇಂಕನಿ.). [ಜೇನು$_1$ (<ಜೇನ್$_1$) + ಕೃಷಿ]

ಜೇನುಕೃಷಿಕ (ನಾ). ಜೇನು ಸಾಕುವವನು; ಜೇನುಸಾಕಣೆ ವ್ಯವಸಾಯವನ್ನು ನಡೆಸುವವನು : "ಜೇನುಕೃಷಿಕ" (Apiarist. ಇಂಕನಿ.).

[ಜೇನು$_1$ (<ಜೇನ್$_1$) + ಕೃಷಿಕ]

ಜೇನುಗನಸು 'ಜೇನ ನಸು' ನೋ.

ಜೇನುಗೂಡು (ನಾ). ೧. ಜೇನುಹುಳುವಿನ ಗೂಡು; ಜೇನುಹುಟ್ಟು: ಜೇನುಗೂಡಿಗೆ ಬೆಂಕಿ ಇಟ್ಟು ಜೇನುನೊಣಗಳನ್ನು ಚೆದರಿಸುತ್ತಾರೆ (ರೂಢಿ). ೨. ಜೇನುಕೃಷಿ: ಜೇನುಗೂಡು: ಇದುಬಹಳ ಸುಲಭವಾದ ಮತ್ತು ವೆಚ್ಚವಿಲ್ಲದ ಕೆಲಸ (ವ್ಯವಮು. ೬೯). ೩. ಭತ್ತದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಗೆ: ಈ ಸಾರಿ ಗದ್ದೆಗೆ ಜೇನುಗೂಡನ್ನು ಹಾಕಿಸಿದ್ದಾರೆ (ರೂಢಿ).

[ಜೇನು$_1$ (<ಜೇನ್$_1$) + ಗೂಡು]

ಜೇನುಗೊಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ಜೇನುತುಪ್ಪವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡು; ಜೇನಾಗಿಸು; ಸಿಹಿಯಾಗಿಸು: ಜೇನುಗೊಳಿಸುವವೀಗ ಹೊರಸ ಜೀವದಾ ಜೇನ್ನೊಣಗಳು (ಮುಕ್ತಕಂ. ४೧-೧೫). [ಜೇನು$_1$ (<ಜೇನ್$_1$) + ಕೊಳ್$_1$ + – ಇಸು$_3$]

ಜೇನುಣಿ (ನಾ).=ಜೇನ್ನೊಣ: ಮುಗಿದಿಹ ಬಾಯ್ದೆರೆಯದುರಲು ಹಲುಬುತೆ ದೆಸೆಗೇರಿತು ಜೇನುಣಿಯೊಂದು (ಕವಿಕಾ. ೬೧-४). [ಜೇನ್$_1$ + – ಉಣಿ]

ಜೇನುತುಪ್ಪ (ನಾ). = ಜೇನ್$_1$ ೧: ಜೇನುತುಪ್ಪ ಹೊತ್ತು ಮಾರುವವಳ ಮಡಕೆಯು ಮೇಲೆ ಮುರುಬು ತುಂಬಿ (ಅಣ್ಣಾಮ. ೬४-೩೧): ಜೇನುತುಪ್ಪಕ್ಕೆ ಸಕ್ಕರೆ ಸಲ್ಲುವುದು (ಶಮದ. ೧೩೦ ಪ್ರಯೋ); ಮಾಧವನ ಅಪ್ಪವಣೆಡೆದು ಬಿತ್ತರಿಸುವ ಕೃತಿ ಜೇನುತುಪ್ಪದ ತೊಱೆಯಾಗಲೆಱೆಯಾ (ಮೋಹತ. ೧೮-೧): ಪುಲಿದೊಗಲ ಪೊಱೆ ಜೇನುತುಪ್ಪದ ನಳಿಗೆ ಮೇಣದ ಮುದ್ದೆ (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೦೭-೭೯). [ಜೇನು$_1$ (<ಜೇನ್$_1$) + ತುಪ್ಪ]

ಜೇನುನೊಣ 'ಜೇನ್ನೊಣ' ನೋ.

ಜೇನುಪೆಟ್ಟಿಗೆ (ನಾ). ಜೇನು ಹುಳುವನ್ನು ಸಾಕಲು ಮಾಡಿದ ಪೆಟ್ಟಿಗೆ: ನಮಗೆ ಒಂದು ಜೇನುಪೆಟ್ಟಿಗೆಯನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಡು (ಕಪವು. ४-४).

[ಜೇನು$_1$ (<ಜೇನ್$_1$) + ಪೆಟ್ಟಿಗೆ]

ಜೇನುಮೇಣ (ನಾ). ಜೇನುಹುಟ್ಟಿನಿಂದ ಸಿಗುವ ಮೇಣ: ಮುಲ್ತಾನ್ ಡಿಸ್ಟ್ರಿಕ್ಟಿನಲ್ಲಿ . . . ಜೇನೂ,ಜೇನುಮೇಣವೂ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ತಯಾರಾಗುತ್ತವೆ (ಭೂಗೋಳ. ೫೯): ಕೆಳಗಡೆ ಜೇನುಮೇಣದಂತಹ 'ಲಿಪಿಡ್' ಕಣಗಳಿಂದಾದ ಮೇಣದ ಪದರ (ಕೀಟಬಿ. ೮).

[ಜೇನು$_1$ (<ಜೇನ್$_1$) + ಮೇಣ (<ಮಯಣ)]

ಜೇನುವುಟ್ಟು, ಜೇನುಹುಟ್ಟು$_1$, ಜೇನುಹುಟ್ಟು (ನಾ). ೧.=ಜೇನುಗೂಡು: ವನತರುಗಳೊಂದೊಂದನೊರಸೆ ವುಟ್ಟಿದನಲನಳವಿಗಳಿದೊಗೆದ ಪೆರ್ಪೊಗೆಗೆ ಪುಳುಗಳ್ಪೋಗೆ ನಟ್ಟಗೊಂಬಿನೊಳ್ ಮಿಸುಪ ಜೇನುವುಟ್ಟು[ಪಾಠಾಂ. ಟ್ಟು,ಟ್ಟೆ] ಗಳ ಮಧುರಸಮಂ ಬಳಿಯನಡರ್ದು ಪೀರ್ವ ಮರವಾವುಗಳಿಂ (ರಾಜಶೇ. ೫-೫೫ ವ). **ಜೇನುಹುಟ್ಟು$_1$**: ೨. = ಜೇನುಪೆಟ್ಟಿಗೆ: ಹುಲ್ಲು, ಆಪು ಮೊ.ಗಳಿಂದ ಮಾಡಿದ ಜೇನುಹುಟ್ಟು (Skep. ಇಂಕನಿ). **ಜೇನುಹುಟ್ಟು**: ೨. ನಿನ್ನ ಜೇನುಹುಟ್ಟಿನಲ್ಲಿರಿಸುವುದಕ್ಕೆಂದು . . . ಜೇನ್ನೊಣವೊಂದನ್ನು ತಂದಿದ್ದೇನೆ (ಅಶ್ರುಮ. ೧೨೫). [ಜೇನು$_1$ (<ಜೇನ್$_1$) + ಪುಟ್ಟು$_3$]

ಜೇನುಸಾಕಣೆ (ನಾ). ಜೇನುಹುಳುಗಳನ್ನು ಸಾಕುವಿಕೆ; ಜೇನುಕೃಷಿ: ರಾಜ್ಯಸರ್ಕಾರವು ಜೇನುಸಾಕಣೆಯನ್ನು ಪ್ರೋತ್ಸಾಹಿಸುತ್ತಿದೆ (ರೂಢಿ).

[ಜೇನು$_1$ (<ಜೇನ್$_1$) + ಸಾಕಣೆ]

ಜೇನುಹಲ್ಲೆ (ನಾ). ಜೇನುಗೂಡು; ಜೇನುಹುಟ್ಟು: ಜೇನುಹಲ್ಲೆಗೆ ಜೇನು ಹುಳು ಕವಿಯುವಂದದಲಿ (ಅಗ್ನಿಹಂ. ೮೦-೩೮).

[ಜೇನು$_1$ (<ಜೇನ್$_1$) + ಹಲ್ಲೆ$_2$]

ಜೇನುಹುಟ್ಟು 'ಜೇನುವುಟ್ಟು' ನೋ.

ಜೇನುಹುಟ್ಟು 'ಜೇನುವುಟ್ಟು' ನೋ.

ಜೇನುಹುಳು 'ಜೇಂಬುಂಬು' ನೋ.

ಜೇನೂಡು (ಕ್ರಿ). ೧. ಜೇನನ್ನು ತಿನ್ನಿಸು,–ಉಣಿಸು. ೨. (ಅಲಂ) ಸವಿಯನ್ನು ತುಂಬು: ಅಂದಿನಿಂದವರೇಕರೀತಿಯೊಳಿರುವರು ಬಾಳಿಗೆ ಜೇನೂಡುತಿಹರು (ಇಂಡಾಪ. ೨೩-೧೨) [ಜೇನು$_1$ (<ಜೇನ್$_1$) + ಊಡು$_1$]

ಜೇನೆ 'ಜೇನ್$_2$' ನೋ.

ಜೇನೆಯ್ 'ಜೇನ್ನೆಯ್' ನೋ.

ಜೇನ್ನೆ 'ಜೇನ್ನೆಯ್' ನೋ.

ಜೇನೊಣ 'ಜೇನ್ನೊಣ' ನೋ.

ಜೇನ್ಗಜ್ಜ (ನಾ). ಸವಿಯಾದ ಕೆಲಸ; ಪ್ರಿಯವಾದ ಕೆಲಸ: ಬೈಗು ಗೆಂಪೋಕುಗಳಿಗೆ ಮುನ್ ಪೂವಿಂಬಿನಾ ಜೇನ್ಗಜ್ಜಮಂ ಪಡೆಗೊಳಿಸವೇಳ್ಕುಂ (ಬಿಗಾಳಿ. ೬೦). [ಜೇನ್$_1$ + ಕಜ್ಜ$_1$]

ಜೇನ್ಗಱೆ (ಕ್ರಿ). ಜೇನನ್ನು ಕರೆ,–ಸುರಿ: ಬಿಟ್ಟನಾರ್ಜುನಿ ಮತ್ತೆ ಮಧುಶರವನಾ ಕ್ಷತಂಗಳ ಮೇಲೆ ಜೇನ್ಗಱೆವೊಲು (ಜೈಮಿಭಾ. ೨४-೨४).

[ಜೇನ್$_1$ + ಕಱೆ$_1$]

ಜೇನ್ಗನಸು, ಜೇನುಗನಸು (ನಾ). ಸವಿಯಾದ ಕನಸು: ಆಃ ಅದೆಂತಪ್ಪ ಜೇನ್ಗನಸಿನಿಂದೆಳ್ಚರ್ತೆ ನಾಂ (ಚಂದ್ರಸ. ೮೦). **ಜೇನುಗನಸು**: ಜೇನುಗನಸು! ಕನಸೆಂದರೆ ಬರಿಯ ಕನಸಲ್ಲ. ಒಂದು ಸುಂದರ ಸ್ವಪ್ನ (ಜೇಮುಕೂ. ४).

[ಜೇನ್$_1$ + ಕನಸು]

ಜೇನ್ಗೊಡ, ಜೇಂಗೊಡ (ನಾ). ೧. ಜೇನು ತುಂಬಿದ ಕೊಡ,–ಪಾತ್ರೆ: ಮಡದಿಯ ಮಂಡೆವಾಣಿಕವೆ ಕೀಳೊಸರ್ವ ಜೇನ್ಗೊಡದಂತೆ ಮತ್ಕಾವ್ಯ ರುಚಿಯು (ಮೋದಶ. ೨೩-೨); ಬಲು ಗಜದಂತ ಜೇನ್ಗೊಡನು . . . ಪುಳಿಂದಿಯರ್ಪೊತ್ತು ನಡೆಯ (ಅಬ್ಯಲಾ. ೩-४೦). ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಖಾದ್ಯ,–ಭಕ್ಷ್ಯ: ಸಣ್ಣಸೇವಗೆ ಹಾಲುಂಡೆ ಜೇನ್ಗೊಡ ಶುಭ್ರವಣ್ಣದುದ್ದಿನ ಸವಿಗಡುಬು (ಕಂನವಿ. ೮-೮೭). **ಜೇಂಗೊಡ**: ೧. ಪಾಲ್ಗಡಲ ತೆರೆಯ ಬೊಂಬಲ್ಗಳಲಿ ಜೇಂಗೊಡನ ಸಾಲ್ಗಳಂ (ವೀಶೈಪು. ೩-೦-೧): ಫಣಿಮಣಿಯ ನಮರ್ದ ಜೇಂಗೊಡಮಂ ಕಂಪೊತ್ತರಿಸುವ ಬಾವನ್ನಮನಿತ್ತಂ . . . ಪುಳಿಂದಂ (ರಾಜಶೇ. ೫-೨೫). ೩. ಜೇನಿನ ಹುಟ್ಟು,–ಗೂಡು: ಜೇಂಗೊಡದಿಂಬನಿ ವರ್ಷಮಾಗಲಗ್ಗಲಿಸಿದುದಾ ಮ ಹಿ ೯ ೦ ಧ್ರ ವಿ ಭು ನೀರದಕಾಲಮದೆಂಬ ಮಾಟ್ಕೆಯಿಂ (ಉದ್ಭಟ. ೨-४೭).

[ಜೇನ್$_1$ + ಕೊಡ$_2$]

ಜೇನ್ದುಂಬಿ (ನಾ). ಜೇನುಹುಳು; ಜೇನ್ನೊಣ: ಜೇನ್ದುಂಬಿಯ ಮೊರೆ, ಹಕ್ಕಿಯ ಇಂಚರ (ಅನಿಕೇ. ೨೭-೯).

[ಜೇನ್$_1$ + ತುಂಬಿ$_1$]

ಜೇನ್ನುಡಿ (ನಾ). ಜೇನಿನಂತಹ ನುಡಿ; ಇಂಪಾದ ಮಾತು; ಸವಿಮಾತು ಸ್ವಕಾರ್ಯಮಾತ್ರೋಚಿತಮಪ್ಪ ಜೇನ್ನುಡಿಗಳಂ (ಧ್ವನ್ಯಾಲೋ. ೦೬೦); ಆಕೆಯಂ ತೋಳ್ಗಳಿಂದಮರ್ದಪ್ಪಿ ಮುಂಡಾಡಿ ಮುದ್ದಿಸುತೆ ಜೇನ್ನುಡಿಗರೆದ ನಿಂತು (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೬೮-೩೭೯).

[ಜೇನ್$_1$ + ನುಡಿ$_2$]

ಜೇನ್ನೆಯ್, ಜೇನೆಯ್, ಜೇನ್ನೆ (ನಾ). = ಜೇನ್$_1$: ಒಂದು ಕೊಡ ಜೇನ್ನೆಯ್ಯುಮಂ (ಪಸಾರ.೬೫-೭): ಆ ಮಹಾಪರ್ವತಪ್ರಾಂತದುತ್ತಮವನಂ . . . ಸೋಮಾದಿವಲ್ಲಿಗಳಿನಖಿಳ ತೃಣನಿಚಯದಿಂ ಜೇನ್ನೆಯ್ಯ ತಂವಲ್ಗಳಿಂ . . . ರಾಜಿಸುತಿರ್ದುದು (ವೀಶೈಪು. ೩-೯-೭). **ಜೇನೆಯ್**: ಮಧುಮದ್ಯ ಮಾಂಸಗಳುಮಯ್ದು ಪಾಲ್ಮರದ ಪಣ್ಗಳುಂ ಜೇನೆಯ್ಯುಂ [ಪಾಠಾಂ. ಮಾಳಂಬೆಯುಂ] . . . ಸೇವಿಸುವರಂ (ಪದ್ಮರಾ. ೧೨೭-೧೮): ಕರಡಿಯ ತೋಲಂ ಕಜ್ಜಲ ಪರಾಗದಿಂ ಪೊಲೆದು ಒರಿದು ಜೇನೆಯ್ಯೊಳ್ ತಂದಿರಿಸಿದ ಪೊಲ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೮-೧೨೭): ಆ ತಿರುಳಂ ಜೇನೆಯ್ಯಂ ಕಪ್ಪುರಮಂ ಬೆರಸಟ್ಟೆ ಕಣ್ಣ ಪೂಗಳ್ ಕಿಡುಗುಂ (ಲೋಕೋಪ. ೯-೭೭); ವಿದ್ಗಧಾರೆಯ ಜೇನೆಯ್ಯಂ ನೆಕ್ಕುವಂತೆ (ಪಂಪಾಮಾ. ೨-೧೮). **ಜೇನ್ನೆ**: ಮೃದುಸ್ಮೇರ ಮಿಂಗಡಲಂ ತುಳ್ಕಿದ ಮಾಳ್ಕೆಯಿಂದೊಗೆಯೆ ಜೇನ್ನೆಸೋನೆಯುಂ ಸೂಸೆ ಮೆಲ್ನುಡಿ (ರಾಜಶೇ. ೭-೦೩). [ಜೇನ್$_1$ + ನೆಯ್$_2$]

ಜೇನ್ನೊಣ, ಜೇನುನೊಣ, ಜೇನೊಣ(ನಾ).=ಜೇಂಬುಟು: ಭೋಂಕರಿಸು ತೊಗ್ಗಿದರ್ಜವಿದು ಜೇನ್ನೊಣದಂತೆ (ಜೈಮಿಭಾ. ೮-೩೨): ಪುಷ್ಪಗಳಿಲ್ಲದ ಕಡೆ ಹಾರಾಡುತ್ತಿದ್ದ ಜೇನ್ನೊಣವೊಂದನ್ನು ತಂದಿದ್ದೇನೆ (ಅಶ್ರಮ. ೧೨೫). **ಜೇನುನೊಣ**: "ಸರಘಾ, ಮಧುಮಕ್ಷಿಕಾ – ಈ ೨ ಜೇನುನೊಣ" (ನಾಚರಾ. ೧೧೫): ಜೇನುನೊಣದ ಮಧೂಪಚಯುವವಕಿಲ್ಲಲೇ ಸರ್ವಾಪಹಾರವು ಪರರಿಗಾ ಕೌರವನ ಸಿರಿ (ಕುವ್ಯಾಅ. ೪-೧೧). **ಜೇನೊಣ**: ಜೇನೊಣ ಕಡಿದಂತೆ ಮಂಡೆಯ ಕೊಡಹುವರು (ಭರಚ. ೬೦-೫೦).

[ಜೇನ್$_1$ + ನೊಣ (<ನೊಟ)]

ಜೇನ್ಮಳೆ (ನಾ). ಜೇನಿನ ಮಳೆ: ತಾನರವಂ ಲಯಂ ಜವಂಬೆತ್ತಿರೆ ಮೂರ್ಛನಾಪ್ರಸರವೊಂದಿರೆ ಜೇನ್ಮಳೆ ಸೂಸಿದಂತೆ (ವೃಷವಿ. ೧೧-೮).

[ಜೇನ್$_1$ + ಮಳೆ (<ಮಟ^3)]

ಜೇನ್ಸೊಗ (ನಾ). ಜೇನಿನಂತೆ ಮಧುರವಾದ ಸುಖ: ಜನಕಜೆಗೆ ನಾಳನಾಳದಿ ದುಮುಕುತಿರೆ ಜೇನ್ಸೊಗಂ (ಶ್ರೀರಾಮೂ. ೫೦೫-೧೩೬).

[ಜೇನ್$_1$ + ಸೊಗ]

ಜೇಪಾಳ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧ ಗಿಡ: "ಜ್ವರಾಂತಕಃ – ಕಕ್ಕೆ, ಬೇವು, ಜೇಪಾಳ" (ಒಷಧಿ. ೬೧): ಜೇಪಾಳ – (ಜಮೂಲಗೋಟಾ) ಇದೊಂದು ಗೋವೇದ ಔಡಲ ಜಾತಿಯ ಬೀಜವದೆ (ಗೃಹವ್ಯ. ೭): ಇಂಗಲೀಕ ೩, ಜೇಪಾಳ ೪ ಇವ ಕೂಡಿ ಜೇಪಾಳದ ಕಷಾಯದಲ್ಲಿ ಎರಡು ಜಾವ ಮರ್ದಿಸಿ (ಏವ್ಯಪಿ. ೧೩೭). 'ಜಾಪಾಳ' ಪರಾ. [ಸಂ. ಜೇಪಾಲ]

ಜೇಬು, ಜೋಬು (ನಾ). ತೊಡುವ ಬಟ್ಟೆಗಳಲ್ಲಿ ಹಣವೇ ಮೊದಲಾದಂವನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಲು ಅನುಕೂಲವಾಗುವ ಹಾಗೆ ಮಾಡಿದ ಚೀಲದಂತಹ ಭಾಗ; ಕಿಸೆ; ಬೊಕ್ಕಣ: ಖಾಲಿ ಜೇಬಿನ ಜ್ಞಾಪಕ ನನ್ನ ಮೆದುಳಿನಲ್ಲಿ ಮಿಂಚಿತು (ಮಗಮೂ. ೪೯): ಜೇಬಿನಲ್ಲಿಯ ಪೆಪ್ಪರುಮೆಂಟುಗಳನ್ನೆಲ್ಲ ಕಸಿದುಕೊಂಡು (ರಂಗರೋ. ೩೦). **ಜೋಬು**: ಅವೇಲೆ ಹಣ್ಣುಗಳನ್ನು ಅವರಿಬ್ಬರೂ ತಮ್ಮ ಜೋಬುಗಳಲ್ಲಿ ತುಂಬಿಕೊಂಡಿರಬೇಕು ಎನ್ನಿಸಿತು (ಶಾರಿಮ. ೧೦೬): ಪೆಟ್ಟಿಗೆಯಲ್ಲಿದ್ದ ಹಣವನ್ನೆಲ್ಲಾ ಜೋಬಿನ ಒಳ ಸೇರಿಸಿದ (ಪದ್ಮಸ. ೨೦೫).

ಜೋಬಿಗೆ ಹಾಕಿಕೊಳ್ಳು=೧. ಜೇಬಿನಲ್ಲಿ ಇಡು,-ಸೇರಿಸು: ೨. (ಆಲಂ) ವಶಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳು; ಅಧೀನಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳು: ಇಂಜನಿಯರುಗಳನ್ನೂ ದೊಡ್ಡ ದೊಡ್ಡ ಅಧಿಕಾರಿಗಳನ್ನೂ ತನ್ನ ಜೋಬಿಗೆ ಹಾಕಿಕೊಳ್ಳುವ ಉದ್ದೇಶದಿಂದ ಆ ಅತಿಥಿಗೃಹವನ್ನು ಕಟ್ಟಿಸಿದ್ದನು (ಪಂಜಪಂ. ೧೧೦).

[←ಪಾರ. ಅರ. ಹಿಂ. ಮರಾ. ಜೇಬ್]

ಜೇಬುಗಳ್ಳ (ನಾ). ಜೇಬಿನಿಂದ ದುಡ್ಡನ್ನು ಕದಿಯುವವನು; ಕಿಸೆಗಳ್ಳ: ಅಹಮ್ಮದ್ . . . ಒಬ್ಬ ಜೊತೆಗಾರನೊಡನೆ ಸೇರಿ ಜೇಬುಗಳ್ಳನಾಗಿದ್ದ (ಮುಂಗಾಮು. ೯). [ಜೇಬು + ಕಳ್ಳ$_1$]

ಜೇಬುಳಗೇರಿ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು: ಜೇಬುಳಗೇರಿಗೆ ಕಲಿಯಮ್ಮಗಾಮುಣ್ಣುಗೆಯ್ದಾ ಚೇದಿಯಮಾನ್ ಮಾಡಿಸಿದೊನ್ (ಎಇ. XXI, ೨೦೭-೭; 761). [ಜೇಬುಳ$_0$ + ಕೇರಿ]

ಜೇಮಣ 'ಜೇವಣ' ನೋ.

ಜೇಮನ (ನಾ). ೧. ಊಟಮಾಡುವುದು. ೨. ಆಹಾರ; ಊಟ: "ಆ ಜೇ[ಪಾಠಾಂ. ಚೇ] ಮನಂಸ್ವಾದನಮಾಹಾರಮಶನಮೆನಲ್"(ಮಂಗರಾ. ೬೫-೭). ೩. ಗ್ರಾಸ; ತುತ್ತು. [ಸಂ.]

ಜೇಯ (ನಾ). ೧. ಗೆಲವು: "ಜೇಯಂ, ಜಯನಂ, ಜಯ್ಯಂ, ಜೇತವ್ಯಂ, ಜಯನೀಯಂ ಈ ೫ ಗೆಲ್ವು" (ಶಾಶಕ್ಕೆ. ೭೮). ೨. ಗೆಲ್ಲಲು ಶಕ್ಯವಾದುದು,-ಸಾಧ್ಯವಾದುದು. 'ಅಜೇಯಂ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಜೇರು$_1$ (ನಾ). ಗೋಡೆ: (೬). 'ಜೇರುಗಂಡಿ' ಪರಾ. [<ಕೇರ್$_1$]

ಜೇರು$_2$ (ನಾ). ೧. ಅಶಕ್ತಿ; ದುರ್ಬಲತೆ; ನಿತ್ರಾಣ. ೨. ಬೇನೆ; ಕಾಯಿಲೆ: ಹುಮಾಯುನನಿಗೆ ಜೇರು ಆದಾಗ ಬಾಬರನು . . . ಅವನ ಹಾಸಿಗೆಯ ಸುತ್ತಲೂ ಮೂರು ಪ್ರದಕ್ಷಿಣೆ ಮಾಡಿದನು (ಚರಿಸಂ. ೭): ಆದರೆ ಅವಳ ಅಜ್ಜ ಆಯತ್ತ ವೇಳೆಯಲ್ಲಿ ಜೇರಾದವಳು . . . ಇನ್ನೂ ಜೀವ ಕಣ್ಣಲ್ಲಿ ಹಿಡಿದುಕೊಂಡಿದ್ದಳು (ದೀಪಹ. I, ೧೯). ೩. ಇಕ್ಕಟ್ಟು; ಕಷ್ಟ; ಸಂಕಟ: ಆದ್ದರಿಂದ ಸರ್ವಾಧಿಪತಿಯು ನಿಜಾಮನನ್ನು ಜೇರಿಗೆ ತಂದು ಸಹಾಯ ಸೇನಾಪದ್ಧತಿಗೆ ಒಡಂಬಡಿಸಿದಂತೆ (ಚರಿಸಂ. ೧೮೨): ತೋಫಿನ ಗುಂಡುಗಳನ್ನು ಹಾರಿಸುತ್ತಲೂ ಅವರನ್ನು ಜೇರಿಗೆ ತರುತ್ತಿದ್ದ (ಹಂಸಾ. ೨೫).

ಜೇರಿಗೆ ಬರು=ಕಂಗ್ಗು: ದುರ್ಬಲನಾಗು: ಕೂಡಲೇ ತ್ರಿಯಂಬಕರಾಯನು ಬೆನ್ನಟ್ಟಿ ಹೋಗಿದ್ದರೆ ಹೈದರನು ತುಸುದಿವಸದಲ್ಲೇ ಜೇರಿಗೆ ಬರುತ್ತಿದ್ದನು (ಚರಿಸಂ. ೧೪೦). **ಜೇರು ಮಾಡು**=ಜೇರಂಗೆಯ್: ಅಲ್ಲಿಯ ನಿಜಾಮನನ್ನು ಜೇರು ಮಾಡಿದ್ದರಿಂದ ಅವನು ಬಾಬರನಿಗೆ ಶರಣು ಬಂದು ಬಿಯಾನದ ಕೋಟೆಯನ್ನು . . . ಒಪ್ಪಿಸಿದನು (ಮೋಬಾದ. ೨೫).

[←ಪಾರ. ಹಿಂ. ಮರಾ. ಜೇರ್]

ಜೇರುಗಂಡಿ, ಜೇರಗಂಡಿ (ನಾ). ೧. ಕೋಟೆಯ ಗೋಡೆಯಲ್ಲಿ ಬಂದೂಕನ್ನು ತೂರಿಸಿ ಹೊಡೆಯಲು ಮಾಡಿದ ರಂಧ್ರ,-ಕಿಂಡಿ; ಅಂಬುಗಂಡಿ: (ಕೋಟೆಯ)ಕೈಪಿಡಿ ಗೋಡೆಯಲ್ಲಿ, ಒಳಗಡೆಯಿಂದ ಅಗಲವಾಗುತ್ತ ಬರುವ ಫಿರಂಗಿ(ಬಂದೂಕು)ಗಂಡಿ, ಜೇರುಗಂಡಿ: ಫಿರಂಗಿಜಾಲಕ (Embrasure ಇಂಕನಿ). **ಜೇರಗಂಡಿ**: ೨. ಬೆಳಕಿಂಡಿ: ನನಗೆಲ್ಲಾ ಗೊತ್ತಾಯ್ತು. ನಾ ಜೇರಗಂಡಿ ಹತ್ತಿರವೇ ನಿಂತಿದ್ದೆ (ತುಂಗಭ. ೯): ಆ ಯುವತಿಯು . . . ಜೇರಗಂಡಿಯ ಬಳಿಗೆ ಹೋಗಿ ನಿಂತಳು (ಅಂಬಿಕೆ. ೨೯). [ಜೇರು$_1$ + ಕಂಡಿ$_1$]

ಜೇರುಗಿಂಡಿ (ನಾ). ಗವಾಕ್ಷ: ಕಮಲೆ ಕುತೂಹಲದಿಂದ ಜೇರುಗಿಂಡಿಯ ಕಡೆಗೆ ನೋಡಿದಳು . . . ಗೋವರ್ಧನರಾಯರು ಜೇರುಗಿಂಡಿಗೆ ಮುಚ್ಚಳ ಹಾಕಿದರು (ರಕ್ತಧ್ವ. ೧೮೯). [ಜೇರು$_1$ + ಕಿಂಡಿ]

ಜೇರುಗೆಯ್ (ಕ್ರಿ). ಇಕ್ಕಟ್ಟಿಗೆ ಸಿಲುಕಿಸು; ದುರ್ಬಲಗೊಳಿಸು: ಜಕೇರಿರಸ್ತುಮುಸ್ತ್ಯದೆಯೊಳಪುಗದಂತು ಪಥ ಪ್ರಕ ಕಂಡಿ ಕಣಿವೆಗಳಂ ಕಟ್ಟಿ ಕೋಟೆಯಂ ಜೇರುಗೆಯ್ಯಲೊಳಗೆ ನಿತ್ರರಿಸಲಮ್ಮದೆ ಪೊರಗಣ್ಗೈದಿ (ಕಳನ್ಯ. ೫-೫೯). [ಜೇರು$_2$ + ಕೆಯ್$_1$]

ಜೇರುಬಂದ 'ಜೇರುಬಂದು' ನೋ.

ಜೇರುಬಂದು, ಜೇರುಬಂದ (ನಾ). ೧. ಕುದುರೆ ಜೀನನ್ನು ಬಿಗಿದು ಕಟ್ಟುವ ನಡುಪಟ್ಟಿ: ಉಚ್ಚೈಶ್ರವಸ್ಸೆಂಬ ಅಶ್ವರತ್ನದ ಆಭರಣದ ಲೆಖ್ಖಾ . . . ಜೇರುಬಂದು ಕುಚ್ಚು (ಎಕ. XIV, ನಂಜನ. ೨೯೩-೨೭; 1847). ೨. ಚಾವಟಿ; ಚಬುಕಂ: (೬). **ಜೇರುಬಂದ**: ೧. ಸಮ್ಮ ಜೇರುಬಂದ ಪಟ್ಟಿಹಂಗಳಂ ವಲಂ ಮೊತ್ತದಿಂದೆ ತಾಳ್ದು . . . ಸೇನೆಯೆಯ್ದಿತು (ಹಾಲಾಸ್ಯ. ೨-೧೪-೩೩). [←ಪಾರ. ಹಿಂ. ಮರಾ. ಜೇರ್‌ಬಂದ್]

ಜೇರುಮುತ್ತಿಗೆ (ನಾ). ಇಕ್ಕಟ್ಟಿಗೆ ಸಿಕ್ಕಿಸುವ ಮುತ್ತಿಗೆ; ಪ್ರಬಲವಾದ ಮುತ್ತಿಗೆ: ಕಂಡಿ ಕಣಿವೆ ಪಥಂಗಳಂ ಕಟ್ಟಿ ಜೇರುಮುತ್ತಿಗೆಯಂ ರಚಿಸಲ್ (ಕಳನ್ಯ. ೫-೪೪). [ಜೇರು$_2$ + ಮುತ್ತಿಗೆ]

ಜೇರೈಸು (ಕ್ರಿ). ನೋವನ್ನುಂಟುಮಾಡಂ; ಸಂಕಟಪಡಿಸು: ಅಯ್ಯನನರಿವೆನೆಂದೆನುತ ಸಾನುರಾಗದೆ ಹಠದ ಭಕ್ತಿಯಿಂ ನಿಶ್ಚೈಸಿ ತಾನಿರುತ್ತಿರೆ ಕಾಲ್ಗೆ ನಾರಾಗಿ ಜೇರೈಸಿ ಬಾತಿರ್ದುದು (ದುರಪು. ೨೪-೬).

[<ಜೇರು$_2$ + – ಇಸು$_3$]

ಜೇಲಖಾನೆ (ನಾ).=ಜೇಲು: ಇಂದಿನ ಜಗತ್ತಿನಲ್ಲಿ ನಾರಿಯರಿಗೆ ಇದೊಂದು ಜೇಲಖಾನೆಯಾಗಿರುತ್ತದೆ (ಆಗರ. ೨೭).

[←ಹಿಂ. ಜೇಲ್‌ಖಾನಾ, ಜೇಹಲ್‌ಖಾನಾ]

ಜೇಲು 'ಜೈಲು' ನೋ.

ಜೇವಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ಬಿಲ್ಲಿನ ಹೆದೆಯೇರಿಸಿ ಧ್ವನಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡು ; ಧನುಷ್ಟಂಕಾರಮಾಡು : ಸುರರಾಯನಂದನನೊಲವಿನಲಿ ಗಾಂಡೀವವ ಜೇವಡಿಸಿ (ಕುವ್ಯಾವಿ. ೬-೫೦). [ಜೇವಡೆ₁ (<ಜೇವೊಡೆ₁) + - ಇಸು₃]

ಜೇವಡೆ₁ 'ಜೇವೊಡೆ₁' ನೋ.

ಜೇವಡೆ₂ 'ಜೇವೊಡೆ₂' ನೋ.

ಜೇವಡೆಗೆಯ್ 'ಜೇವೊಡೆಗೆಯ್' ನೋ.

ಜೇವಡೆಗೈ 'ಜೇವೊಡೆಗೆಯ್' ನೋ.

ಜೇವಣ, ಜವಣ, ಜೇಮಣ, ಜೇವಣ₁, ಜೇವಳಿ (ನಾ). ೧. ಊಟ ; ಆಹಾರ ; ಭೋಜನ : ಅಂಬುಜಸೌರಭಂ ತನಗೆ ಗಾವಣ ಜೇವಣಮತ್ಕ ಪೂರ್ವಮಾಸ್ಯಾಂಬುಜಗಂಧಮೆಂದೆಟಗಿ ಬಗ್ಗಿಸೆ (ಶಾಂತಿಪು. ೮-೮೭) : ಹಯ ಪಂತಿಶಾಲೆಗೆ ಪೋಗಿ ಭಿಕ್ಷವನೆ ಕುದಿವ ಜೋಳದ ಜೇವಣವ ಪೊಯ್ಕಲು (ಪ್ರಭುಪು. ೪-೪೯) ; ಎಲ್ಲಾದರೂ ಔತಣ, ಜೇವಣ ಇದ್ದುಬಿಟ್ಟರಂತೂ ಅವಳ ತಾಯಿಗೆ ಇಲ್ಲದ ಭಯವಾಗಿ ಬಿಡುತ್ತಿತ್ತು (ಇಪ್ಪಕ. ೧೬೭). ೨. ತುತ್ತು; ಗ್ರಾಸ: "ಜೇವಣಂ, ವಳಿಗೆ, ಕವಳಂ—ಈ ೩ ತುತ್ತಿಂಗೆ ಪೆಸರ್" (ಕಶಸಾ. ೨೨-೪೭೩) : "ಜೇವಣಮೆಂದೆನೆ ಜೇಮನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ" (ಕರ್ಣಾನಿ.೯೦). **ಜವಣ:** ೧. ಎರಡು ಪದಂಗಳಪಭ್ರಂಶಕ್ಕೆ—ಅವನಜೇಮನ-ಅವಣಜವಣ (ಶಮದ. ೨೮೯ ಪ್ರಯೋ). **ಜೇಮಣ :** ೧. ತಿಂಗಳಿಗೊಮ್ಮೆ ಜೇಮಣವ ಸೇವಿಸುತ ತೊಂಬತ್ತು ವತ್ಸರಂ ಕಾಮವಿಧ್ವಂಸ ಸುಜ್ಞಾನ ಮೊಳಗಿರಲು (ಪ್ರಭುಪು. ೯-೧೯). **ಜೇವಣ₁ :** ೨. ನಂದೋಪನಂದರು ಜವಗೆ ಜೇವಣ [ಪಾಠಾಂ. ಣೆ]ಯಾದರೇ ಕಲಿಭೀಮನಿದಿರಿನಲಿ (ಕುವ್ಯಾಕ. ೧೩-೧೯). **ಜೇವಳಿ:** ೧. 'ಜೇವಳಿಗೆಯ್' ಪರಾ. [<ಪ್ರಾ. ಜೇಮಣ./ ಸಂ.ಜೇಮನ]

ಜೇವಣಶಾಲೆ (ನಾ). ಊಟದ ಮನೆ ; ಭೋಜನಗೃಹ : ಒಲಗಶಾಲೆ ಪೂಗಿಡುಗಳೊಳಗೆ ಜೇವಣಶಾಲೆ ಮತ್ತ ಭೃಂಗಾಳಿಗೆ . . . ಎನಲೊಪ್ಪುವು ವಲ್ಲಿಯ ಪುಷ್ಪವಾಟಿಗಳ್ (ಪುಷ್ಪಪು. ೨-೫೦) : ಋತುಗಳ ಸೆಜ್ಜೆ ತುಂಬಿಗಳ ಜೇವಣಶಾಲೆ (ವಿರೂಪಾ. ೩೭): ಸಾರಮೇಯಗಳ ಜೇವಣಶಾಲೆಯೆಂದೆನಲಾ ರುದ್ರಭೂಮಿಯೊಪ್ಪಿದುದು (ಶ್ರೀಪಾಲ. ೮-೧೧) : ಧರೆಯ ಮಹಾರಣ್ಯವೆಲ್ಲ ಜೇವಣಶಾಲೆ ಶರಧಿ ವಾಪಿಗಳೇ ಭೃಂಗಾರಂಗಳು (ಕೃಕವ. ೫-೭೩-೩).

[ಜೇವಣ + ಶಾಲೆ₁]

ಜೇವಣಸಾಲೆ (ನಾ). = ಜೇವಣಶಾಲೆ : ನೆರೆದ ತುಂಬಿಯ ಜೇವಣಸಾಲೆ ಜಕ್ಕವಕ್ಕಿಯ ಸುರತಾಲಯಂ (ಲೀಲಾವ.೬-೯೩): ಇದು ಮನಸಿಜ ಮೋಹನ ಮಂತ್ರಾಲಯಮಿದು ಗಾಳಿಯ ಗುಣದಾಗರಮಿದು ತುಂಬಿಯ ಜೇವಣಸಾಲೆ (ಜಯುಕಾ. ೪-೩). [ಜೇವಣ + ಸಾಲೆ₃]

ಜೇವಣಿ₁ 'ಜೇವಣ' ನೋ.

ಜೇವಣಿ₂, ಜವಣಿ (ನಾ). ಸತ್ತವರನ್ನು ಬದುಕಿಸುವುದೆಂದು ಹೇಳಲಾಗುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ ; ಸಂಜೀವಿನಿ : (ಶ). **ಜವಣಿ:** ಅದರೊಳಂ ಕಲ್ಪಲತೆ ಸುರತರುವು ಸುರಧೇನು ಪುದಿದಿಹವು ಜವಣಿಗಿಡಗಳಮಳ ಚಿಂತಾಮಣಿಯ ಬಹುಗುಂಡುಗಳ್ (ನವಮೋ. ೨-೧೫). 'ಮಜುಜೇವಣಿ' ಪರಾ. [?]

ಜೇವಣಿಕೆ 'ಜೇವಣಿಗೆ₂' ನೋ.

ಜೇವಣಿಗೆ₁ (ನಾ). = ಜೇವಣ : ದಾವಣಿಗಟ್ಟಿದ ಕುದುರೆಗುತ್ತಮಮಪ್ಪ ಜೇವಣಿಗೆಯನಿಕ್ಕಿ (ಶ್ರೀಪಾಲ. ೧೩-೧೧೮) : ಭಿಕ್ಷಮಂ ಬೇಡಿ ಬರೆ ಜೇವಣಿಗ ಲಾಯದೊಳ್ ಕುದಿವುದಂ ತಂದಿಕ್ಕೆ (ಲಶಿಚಂ. ೩೨-೪೯).

[ಜೇವಣ₁ (<ಜೇವಣ) + – ಗೆ]

ಜೇವಣಿಗೆ₂, ಜೇವಣಿಕೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ ; ಸಿಹಿಹಾಲೆ : "ಜೇವಣಿಗೆ[ಪಾಠಾಂ. ಕೆ]ಮಾಧುರ್ಯೆಯಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೪೨-೩೭). ನೆಲ್ಲಿ ಲೀವನಗೆ ಜೇವನಗೆ . . . [illegible] [illegible] = ಜೇವಣಿಗೆ₂ ಒಡಲಿನೊಳು ಮುಚಿದಿದ್ದ ಸಬಳವನುಡಿಯಲೀಯದೆ ಕೀಳ್ವ ಮದ್ದನು ಗಿಡಿವ ಜೇವಣಿಗೆಯೊಳು ಸಪ್ರಾಣಿಸುವ ದುರ್ವ್ರಣವ ತೊಡೆದು ಕಟ್ಟುವ ಹಸ್ತಿವೈದ್ಯರ ಗಡಣ (ಕುವ್ಯಾಭೀ. ೫-೪೦). **ಜೇವಣಿಕೆ :** ಮೇಲಿನ 'ಮಂಗರಾ' ಪ್ರಯೋಗದ ಪಾಠಾಂತರವನ್ನು ನೋಡಿ.

[<ಸಂ. ಜೀವನಿಕಾ]

ಜೇವಣಿಗೆಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ಊಟಮಾಡು; ತುತ್ತುಗೊಳ್ಳು: ಗುಣಮಯುದ ಗರುವಾಯಿಯಲಿ ಜೇ[ಪಾಠಾಂ. ರ್ಘೀ]ವಣಿಗೆಗೊಂಬನು ಭೂತದಿಂದ್ರಿಯ ಗಣದೊಡನೆ (ಕುವ್ಯಾಸ. ೯-೧೫). [ಜೇವಣಿಗೆ₁ + ಕೊಳ್₁]

ಜೇವಳಿ 'ಜೇವಣ' ನೋ.

ಜೇವಳಿಗೆಯ್ (ಕ್ರಿ). ಉಣಬಡಿಸು; ಊಟಹಾಕು: ಮೊರೆವಳಿಕಳಭಗಳಿಗೆ ಜೇವಳಿಗೆಯ್ವ ಮರುತನ ಮೈಗೆ ಕಂಪಿಡುವ ಅರಲ ವಲ್ಲರಿ ಪಬ್ಬಿಬಿಡುವಾ ಇವಸ್ಥಾಪನೊರೆವೆನೆನದಟ ವರ್ಣನವ (ನೇಮಿಸಂ. ೧-೭೦).

[ಜೇವಳಿ (<ಜೇವಣ) + ಕೆಯ್₁]

ಜೇವೊಡೆ₁, ಜಯುವೊಡೆ, ಜೇವಡೆ₁ (ಕ್ರಿ). ಬಿಲ್ಲಿನ ಹೆದೆಯೇರಿಸಿ ಠೇಂಕಾರ ಮಾಡು ; ಧನುಷ್ಟಂಕಾರ ಮಾಡು : ವಜ್ರಕಾಂಡಮೆಂಬ ನಿಜವಿಜಯ ಕಾರ್ಮುಕಕ್ಕೆ ಸುರಕರಿಕರಾನುಕಾರಿಯಪ್ಪ ನಿಜಭುಜಾದಂಡಮಂ . . . ನೀವಿ ಜೇವೊಡೆದಾಗಳ್ (ಆದಿಪು. ೧೨-೮೭ ವ) : ಬಿಲ್ಲನಪ್ರತಿಮಲ್ಲಂ ಏಱಿಸಿ ನೀವಿ ಜೇವೊಡೆಯ (ಶಾಂತಿಪು. ೪-೪) ; ಘನಜ್ಯಾನಿನದಂ ಭಯಂಗೊಳಿಸೆ ಜೇವೊಡೆದಂ ನಿಜಚಾಪದಂಡಮಂ (ಪಂಪಾಮಾ. ೩-೫೦) ; ಬಾಲನನ್ನದಿರೆನುತ ರಿಪುಭಟಭಾಳಲೋಚನನೆನಿಸುವರ್ಜುನ ಬಾಳುಗನುತುದ್ದಂಡ ಕೋದಂಡವನು ಜೇವೊಡೆಯ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೪-೩೭) ; ಕಬ್ಬಿನ ಬಿಲ್ಲು ಜೇವೊಡೆದಂತೆ ಪಾಡಿದರೊಬ್ಬರಿಬ್ಬರಿಂಪು ನುಂಪಿನೊಳು (ಭರತ. ೧೩-೨೯). **ಜಯುವೊಡೆ :** ಬೆಮರ್ವರ್ಂ ಜಯುವೊಡೆದ ರವಕ್ಕದ್ಭುತಂ ಕಂಸಚಾಪಂ (ಜಗವಿ. ೬-೫೦). ☞ ಇದು ಛಂದಸ್ಸಿಗಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡ ವ್ಯತ್ಯಾಸ. **ಜೇವಡೆ₁ :** "ಜೇವಡೆ (ಜೇ+ವಡೆ) (ಜೇವೊಡೆ)-ಶಿಂಜಿನೀ ಪ್ರಹರಣೇ (ಬಿಲ್ಲಿನ ಹೆದೆಯನ್ನು ಶಬ್ದಮಾಡಿಸು)" (ಶಮಧಾ): ವೀರಕೋದಂಡವನು ನೀಡಿದಪಾರಿತತ್ತ್ಲು ಕಪಿ ಭಟಾವಳಿ ನಾರಿಯನು ಸರಳಂಗೆ ತೂಡಿಸಿದ ತೀವಿ ಜೇವಡೆದ (ಕೌಶಿರಾ. ೧೭-೩೦) ; ಪಿಡಿದು ಚಾಪವನೇಱಿಸಿಯೆ ಜೇವಡೆಯ . . . ಗಿರಿ ಕೆಡೆದುರುಳಿದವು (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೧೮-೭೯) ; ಬಿಲ್ಗಳ ಜೇವಡೆದು ತಿರುವಿನಲಿ ಶರಗಳನೋವಿ (ಕೋಗಹು. ೨೦-೬). [ಜೇ₂ + ಪೊಡೆ₁]

ಜೇವೊಡೆ₂, ಜೇವಡೆ₂ (ನಾ). ೧. ಬಿಲ್ಲಿಗೆ ಹೆದೆಯೇರಿಸಿ ಮಾಡುವ ಧ್ವನಿ; ಧನುಷ್ಟಂಕಾರ: "ಜೇವೊಡೆಯೆಂದು ಜ್ಯಾರವಂ" (ಕಶಸಾ. ೭-೧೨೦) : "ಜೇವೊಡೆ ಬಿಲ್ಲುಲಿಯೆಂದೆನಲ್" (ಕವಿಕಂ. ೮೨) ; ಮದನನ ಬಿಲ್ಲ ಜೇವೊಡೆ ವಿಪಂಚಿಯ ಬಂಚದ ನುಣ್ಪು . . . ಎನೆ ನೇವುರದಿಂದುಡನೂಲ ತೊಂಗಲಿಂ ಮೃದುರವಮುಣ್ಮೆ (ಅನಂಪು. ೪-೫೦) ; ಜೇವೊಡೆಯ ರಭಸದಿಯ ತೆಬ್ಬುಗಳ ತೆಗೆವರಳುಗೋಲಿನ ಕೊಬ್ಬಿನಾಳಿಚ್ಚಾಡಿತು (ಕುವ್ಯಾಭೀ. ೪-೧೨). **ಜೇವಡೆ₂ :** ೧. ಅತನ ಕುಡುವಿಲ್ಲ ಜೇವಡೆಗೆ ಬಿಗುರ್ತಂತೆ ಕಣ್ಣುಕುಳಿಸಿದುವು (ಕಾದಂಸಂ. ೭೭೦) ; ಪಡೆ ಪೆಟಬಿ ಸರಿದುದಾ ಜೇವಡೆಯ ಪಟುಧ್ವನಿಗೆ (ಕುಸುಮಾ. ೧೧-೭೯); ಇದೆ ಕಿರೀಟಿಯ ಬಿಲ್ಲ ಜೇವಡೆಯಿದೆ ಸಿತಾಶ್ವನ ಸಿಂಹಗರ್ಜನೆಯಿದೆ ಮುರಾರಿಯ ಮನಕೆ ಮುಂಚುವ ಪಯದ ಖುರನಿನದ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೧೧-೯) ; ಬೊಬ್ಬೆಯಾರ್ಭಟೆ ಬಿಲ್ಲ ಜೇವಡೆ ಪಯುಗಳ ಕೊಬ್ಬಿನ ಬಲು ಹೇಷಿತದಾ ಅಬ್ಬರ (ಕೆಂನವಿ. ೦೭-೩೦). ೨. ಬಿಲ್ಲಿನ ಹೆದೆಯ ಹೊಡೆತ ; ಸಿಂಜಿನಿಯ ಪ್ರಹರಣ: ಜೇವಡೆಗಳ ಪೊಣ್ಗಳಿಂ ತೊರೆವ ನೆತ್ತರ ಕೆಯ್ (ಕಾದಂಪೂ. ೧೮೩). [<ಜೇವೊಡೆ₁]

ಜೇವೊಡೆಗೆಯ್, ಜೇವಡೆಗೆಯ್, ಜೇವಡೆಗೈ (ಕ್ರಿ). = ಜೇವೊಡೆ$_1$: ಕಡಿಖಂಡಂ ಮಾಡುವೆಂ ಚಕ್ರಮನೆಡೆಯೊಳೆನುತ್ತುಂ ಧನುರ್ದಂಡಮಂ ಜೇವೊಡೆಗೆಯ್ದು (ಪಂಪಾಭಾ. ೦೪-೭೬): ಭೀಕರಮೂರ್ತಿ ಶಿಂಜಿನಿಗೊಳಿಸಿರ್ದ ಪಿನಾಕವ ಜೇವೊಡೆಗೆಯ್ಯೆ (ಮೋಹತ. ೩೯-೨೨); ನಳಿನಲೋಚನನಾರ್ದು ಶಾರ್ಙ್ಗವ ಬಲಿದು ಜೇವೊಡೆಗೆಯ್ಯೆ ಲೋಕವನಳರಿಸುವ ದನಿ ಮಾಯವಾದುದು (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೨೯-೬೫). **ಜೇವಡೆಗೆಯ್:** ಮದಗಜವಿಂಡು ಬಂದುದ ಕಂಡು ಸ್ಮರಸುತ ಹದವಿಲ್ಲ ಜೇವಡೆಗೆಯ್ದು (ಮೋಹತ. ೩೪-೭). **ಜೇವಡೆಗೈ:** ಆಚಾರವೆಂಬ ಬಿಲ್ಲಿಗೆ ವಿಚಾರವೆಂಬ ನಾರಿ ಸಮತೆಯೆಂಬ ತಿರುವ ಮೆಟ್ಟಿ ಜೇವಡೆಗೈದು (ಚನ್ನವ. ಕ. ೭೪೭-೧೪೫೧); ಒದಟಿ ಜೇವಡೆಗೈದು ಬಾಣವ ಕಿದಟಿದನು (ಕುಮಾಭೀ. ೦೦-೨). [ಜೇವೊಡೆ$_2$ + ಕೆಯ್$_1$]

ಜೇವೊಡೆವೊಯ್ (ಕ್ರಿ). = ಜೇವೊಡೆ$_1$: ದಿಶಾದಶ ಪ್ರಕರಣಂ ತಾನೆಂಬಿನಂ ನೀವಿ ಜೇವೊಡೆವೊಯ್ದಂ ವೈರಿಕುಲ ಚಿತ್ರಾಭಂಗಮಂ ಶಾರ್ಙ್ಗಮಂ (ಅನಂಪು. ೧೪-೧೬). [ಜೇವೊಡೆ$_2$ + ಪೊಯ್$_1$]

ಜೇಷ್ಟಮಧು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ ; ಅತಿಮಧುರ ; ಮಧುಕ : ಜೇಷ್ಟಮಧು ಅತಿಮಧುರ (ಮೃಶಿಗ. ೩೯-೭೭೯). [<ಸಂ. ಯಷ್ಟಿಮಧು]

ಜೇಷ್ಟೆ 'ಜೆಟ್ಟಿ' ನೋ.

ಜೇಷ್ಠ (ಗು). ೧. ಹಿರಿಯ ; ದೊಡ್ಡ : ಜೇಷ್ಠಪುತ್ರ (ರೂಢಿ). (ನಾ). ೨. ಚಾಂದ್ರಮಾನ ವರ್ಷದ ಮೂರನೆಯ ತಿಂಗಳು : ವೈಶಾಖದಲಿ ಲಾಭವು ಜೇಷ್ಠದಲ್ಲಿಯು ಲೇಸು (ಗಗಶಾ. ೪-೬೫). [<ಸಂ. ಜ್ಯೇಷ್ಠ]

ಜೇಷ್ಠಾಂಸ (ನಾ). ಹಿರಿಯ ಮಗನಿಗೆ ಕೊಡುವ ಹೆಚ್ಚಿನ ಪಾಲು,–ದೊಡ್ಡ ಪಾಲು : ಮೂಡಲು ಪಳ್ಳಿವಾಯ್ಕಾಲು ತೆಂಕಲುದ್ದಿಯಕಾಲು ಪಡುವಲು ನಾರಾಯಣಯ್ಯನ ಜ್ಯೇಷ್ಠಾಂಸದ ಭೂಮಿ (ಕಇಅ.೭೯-೦೩-೨೯: 1088). [<ಸಂ. ಜ್ಯೇಷ್ಠಾಂಶ]

ಜೇಷ್ಠೆ 'ಜೆಟ್ಟಿ' ನೋ.

ಜೇಹಣೆ 'ಚಿಹಣೆ' ನೋ.

ಜೈ, ಜೇ$_1$ (ನಾ). ಜಯಜಯಕಾರ; 'ಜಯವಾಗಲಿ' ಎಂಬ ಹಾರೈಕೆಯ ನುಡಿಯ ಸಂಕ್ಷಿಪ್ತರೂಪ. 'ಜೈಗುಡು' ಪರಾ. **ಜೇ$_1$:** ಹರುಷದಿಂ ಜೇಯೆಂದು ವಿದ್ವಾಂಸರುಗಳನುವತುದಿಂದೆ ಪೇಳ್ವೆನು ಪರಮ ನೇಮೀಶ್ವರನ ಚರಿತವನು (ಸಾಳ್ವಭಾ ೦-೩೫). [<ಸಂ. ಜಯ]

ಜೈಗುಡು (ಕ್ರಿ). ೧. ಜಯಜಯಕಾರ ಮಾಡು : ಜನಮಂಡಳಿ ಜೈಗುಡುತ್ತಿತ್ತು (ರೂಢಿ). ೨. ಧ್ವನಿಮಾಡು: ಪಟಹ ಭೇರಿಗಳ್ ಜೈಗುಡಲ್ಕಾ ದನಿಗೆ ದನಿಗೊಟ್ಟು ದಿಕ್ಕರಿಗಳೊಂಕಾರಗೈದುವಾಗಳ್ (ಧರಭ. ೧-೦೬). [ಜೈ + ಕುಡು$_1$ (<ಕೊಡು$_1$)]

ಜೈತ್ರ (ಗು). ಗೆಲವನ್ನು ಪಡೆದ; ಜಯಶಾಲಿಯಾದ; ಯಶಸ್ವಿಯಾದ: ರಾಜಪುತ್ರಿಸ್ಮಿತಮಧುಮಧುರಾಪಾಂಗಜೈತ್ರಾಂಗಜಾಸ್ತ್ರಂಗಳ ಕೋಳಂ ನೂತನ ಪ್ರೇಮದೆ ನಿಮಿರ್ವೆಡೆಯೊಳ್ ದೃಷ್ಟಿಯಂ ಕಾವನಾವಂ (ಆದಿಪು. ೪-೫೦). (ನಾ). ೨. ಗೆದ್ದವನು ; ವಿಜಯಿಯಾದವನು. ೩. ಗೆಲವು; ಜಯ. 'ಜೈತ್ರಕಥೆ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಜೈತ್ರಕಥೆ (ನಾ). ಗೆಲವಿನ ಕಥೆ : ತೀವಿದೊಲವಿನ ದಂಪತಿಗಳಾಗೆ ಮನ ಬುದ್ಧಿ ಜೀವಿತವು ಜೈತ್ರಕಥೆ (ಮಂಕುಕ. ೫೪೩). [ಜೈತ್ರ + ಕಥೆ]

ಜೈತ್ರಧ್ವಜ (ನಾ). ಜಯದ ಗುರುತಾದ ಧ್ವಜ,–ಬಾವುಟ: ನಿನ್ನ ವಿಜಯ ಪ್ರಾರಂಭದೊಳ್ ತೋರ್ಕೆಗೆತ್ತಿದ ಜೈತ್ರಧ್ವಜಮೆಂದು ತೋರ್ಪ ತೆಱದಿಂ (ಆದಿಪು. ೧೦-೧೭). [ಜೈತ್ರ + ಧ್ವಜ]

ಜೈತ್ರಯಾತ್ರೆ (ನಾ). ವಿಜಯಯಾತ್ರೆ : ಪುಷ್ಪಾಕರ ಬಲವಿಜಯೋದ್ದರ್ಪ ಕಂದರ್ಪ ಲೀಲಾಕರನಾದಂ ಜೈತ್ರಯಾತ್ರೋತ್ಸವದೊಳಖಿಲ ಪಟ್ಟಂಡ ಭೂಮಂಡಲೇಶಂ (ಆದಿಪು. ೧೩-೭); ಮುಂದೆ ಶಾಂತೀಶ್ವರನ ದಿಗ್ವಿಜಯ ವರ್ಣನೆಯಲ್ಲಿ ರಘುಮಹಾರಾಜನ ಜೈತ್ರಯಾತ್ರೆಯನ್ನು ಅನುಸರಿಸುತ್ತಾನೆ (ಕಸಾಚ. ೧೦೪); ಅಗಾಧ ಸಂದಣಿಯೊಂದಿಗೆ ರಾಯ ಜೈತ್ರಯಾತ್ರೆ ಹೊರಟವನು (ಅಳಿಕ. ೨೦). [ಜೈತ್ರ + ಯಾತ್ರೆ]

ಜೈತ್ರರಥ (ನಾ). ಜಯವನ್ನು ಸಾಧಿಸಿ ಕೊಡುವ ರಥ ; ಗೆಲ್ಲುವ ರಥ : "ಗೆಲ್ವ ರಥಮಾಳೋಚಿಸಲು ಜೈತ್ರರಥಮಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೮೪-೨೪). [ಜೈತ್ರ + ರಥ]

ಜೈತ್ರಲಕ್ಷ್ಮಿ (ನಾ). ಜಯದ ದೇವತೆ ; ಜಯಲಕ್ಷ್ಮಿ : ಮಹೀಚಕ್ರ ಸಂಸ್ತುತದೋರ್ದ್ದಂಡಳ . . . ದಿಗ್ವರ್ತಿತ ಜೈತ್ರಲಕ್ಷ್ಮಿ ಭರತ ಶ್ರೀಮಚ್ಚಮೂವಲ್ಲಭಂ (ಎಕ. VI, ಚಿಕ್ಕಮ. ೧೬೦-೮೭ ; 1187). [ಜೈತ್ರ + ಲಕ್ಷ್ಮಿ]

ಜೈತ್ರಾಸ್ತ್ರ (ನಾ). ಜಯವನ್ನು ಸಾಧಿಸಿ ಕೊಡುವ ಅಸ್ತ್ರ; ಗೆಲ್ಲುವ ಅಸ್ತ್ರ: ಜೈತ್ರಾಸ್ತ್ರನ್ನಿನಗೀ ಚಕ್ರರತ್ನದಿಂ ಪೆಱತುಂಟೇ (ಆದಿಪು. ೧೪-೦೨). [ಜೈತ್ರ + ಅಸ್ತ್ರ]

ಜೈತ್ರೋರ್ವರೆ (ನಾ). ಜಯದ ಭೂಮಿ : ಮಳಯಾನಿಳಂ ಸುಳಿದು ಕಾಲಕ್ಷೇಪಮಂ ವಿಷ್ಣುಭೂಪನ ಜೈತ್ರೋರ್ವರೆಯಲ್ಲಿ ಮಾಡುವುದು ಕಾವೇರೀನದೀತೀರದೊಳ್ (ಎಕ. V, ಹಾಸನ. ೫೩-೯ ; 1170). [ಜೈತ್ರ + ಉರ್ವರೆ]

ಜೈದ (ನಾ). ಒಂದು ವಂಶದ ಹೆಸರು (?) : ದಕ್ಷಿಣಸ್ಯಾಂ ದಿಶಿ ಬೆಳ್ಗಲ್ಲಿ ಗೆಱೆಯಾ ಒಳಗೆಱೆಯಾ ಪಳ್ಳದಾ ಕೂಡಲ್ದಕ್ಷಿಣ ಪಶ್ಚಿಮಾಯಾನ್ದಿಶಿ ಜೈದರಾ ಕೆಯ್ಯಾ ಬೆಳ್ಗಲ್ಲೊಱಿಡು (ಎಕ. IV, ನಾಗಮಂ. ೮೫-೬೨ : 776). [?]

ಜೈನ (ಗು). ೧. ಜಿನನಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ,–ಸೇರಿದ. (ನಾ). ೨. ಜಿನಮತದ ಅನುಯಾಯಿ ; ಜೈನಮತಕ್ಕೆ ಸೇರಿದವನು: ಜೈನನನುಪೇಕ್ಷಿಪೊಡಂತವ ಜೈನನೆ (ಸಮುಪ. ೪-೬೩); ಪಿನಾಕಿಭವನವನೊಬ್ಬ ಜೈನನು ಕೆರಹುಗಾಲ್ವರಿಸಿ ನೀಕರಿಸಿ ಹುಗಲೊಳಗೆ (ಬಸಪು. ೪೮-೮): ಹಿಂದು ಜೈನ ಮುಸ್ಲೀಮ ಕ್ರೈಸ್ತರಾವೊಂದೇ ಬಾಂಧವರು (ಗೀವಿಂ. ೪೬-೪). ೩. ಜೈನ ಗುರು : "ಜೈನರ್ ದಿಗಂಬರರ್ ಜೀವಕರ್ ಮಲಧರರ್ ತಾನಜೀವರ್ ಕ್ಷಪಣರೆನೆ ಗುರುಗಳಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೬೬-೦). ೪. ಜಿನ ; ಅರ್ಹಂತ. 'ಜೈನಗೃಹ', 'ಜೈನಬಿಂಬ' ಪರಾ. ೫. ಜೈನಮತ ; ಜೈನಮತದ ಅಥವಾ ಜೈನ ಧರ್ಮದ ತತ್ವ: ಪುರುಳಿಲ್ಲದಂಗೆ ಜೈನಂ ದೊರೆಕೊಂಡುಂ ದುಶ್ಚರಿತ್ರಮಂ ಬಿಡದುದಱಿಂ ಚಿರಕಾಲಂ ನಿಲಲಱಿಯದು (ಸಮುಪ. ೪-೩೮): ಜೈನವೇ ಸಿದ್ಧ ಬದ್ಧ ನಾರಕಿಗಳು ಎಂಬ ಪುರುಷತ್ರಯಲಕ್ಷಣಂಗಳಂ . . . ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವುದು (ವಿವೇಕ. ೮). [ಸಂ.]

ಜೈನಗೃಹ (ನಾ). ಜಿನ ದೇವಾಲಯ ; ಜಿನಾಲಯ ; ಬಸದಿ : ದೆಸೆಗಳ್ ಪೆರ್ಚದೆ ಮೊಟ್ಟನಾದುವಗಲಕ್ಕೆಂಬನ್ನೆಗಂ . . . ವಸುಧೆಗಾ ಕಲ್ಪಾಂತಮೆಂಬಂತು ಮಾಡಿಸಿದಂ ಜೈನಗೃಹಂಗಳಂ (ಆದಿಪು. ೦೫-೪೭). [ಜೈನ + ಗೃಹ]

ಜೈನಗೇಹ (ನಾ). =ಜೈನಗೃಹ: ಗಿರಿರಾಜಂಗೊಟ್ಟಜಂಗೊಟ್ಟಪೊಲೆಸೆದುದದೇಂ ದಿವ್ಯಮೋ ಜೈನಗೇಹಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೨-೧೦೭): ನವರತ್ನ ವಿನಿರ್ಮಿತನೂತ್ನ ಜೈನಗೇಹಮನತಿಭಕ್ತಿಯಿಂದೆ ಬಲವಂದು (ಪುಷ್ಪಪು. ೩-೭೫). [ಜೈನ + ಗೇಹ]

ಜೈನಜನ (ನಾ). ಜೈನಮತದ ಜನ : ಜಯಶ್ರೀಗೊಲವನೀಯೆ ನೆಗಟ್ದಂ ಭೂಗಧಿಪತಿ ಜೈನಜನಮನೋಹರಚರಿತಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೨-೧): ಕಾಣದೆ ಮುಂದಂ ದೆಸೆಗೆಟ್ಟ ಜೈನಜನಕೆಲ್ಲಂ ಲೋಚನಂ ತಾನೆನಲ್ಕುದಯಂಗೆಯ್ದನ್ (ಎಕ. VIII, ಸೊರಬ. ೨೮-೪೫ ; 1208). [ಜೈನ + ಜನ]

ಜೈನತನ (ನಾ). ಜೈನಪದ್ಧತಿಯನ್ನು ಅನುಸರಿಸುವಿಕೆ ; ಜೈನನಾಗಿರುವಿಕೆ: ಅವನ ಮಕ್ಕಳ್ಗಡ ಮಾರ್ತಾಂಡಂಗೆ ಭಕ್ತರೆನಿಪಾ ಭಂಡಂಗಂ ಜೈನತನದ ಪೆಸರೆಂತೆಸೆಗುಂ[ಪಾಠಾಂ. ಉತ್ತಮದ ಜೈನವೆಸರೆಂತೆಸೆಗುಂ] (ಸಮುಪ. ೯-೦೨೫). [ಜೈನ + – ತನ]

ಜೈನದೀಕ್ಷಿತ (ನಾ). ಜೈನದೀಕ್ಷೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿದವನು,–ಪಡೆದವನು: ನಾನಾ ವಿಧದಿಂದಮೇಂ ನಮೆದು ನಾರುಗಿದಿರ್ದರೋ ಜೈನದೀಕ್ಷಿತರ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೮-೦೨೯). [ಜೈನ + ದೀಕ್ಷಿತ]

ಜೈನದೀಕ್ಷೆ (ನಾ). ೧. ಜೈನ ಸಂನ್ಯಾಸದ ದೀಕ್ಷೆ,–ವೈರಾಗ್ಯದ ದೀಕ್ಷೆ : ಜಗನ್ನುತ ಸ್ವಯಂಪ್ರಭಗುರುಪಾದಮೂಲದೊಳೆ ಕೊಂಡನಖಂಡಿತ ಜೈನದೀಕ್ಷೆಯಂ (ಆದಿಪು. ೨-೩೯). ೨. (ಅಲಂ). ಅಹಿಂಸಾವ್ರತ: ಜೈನದೀಕ್ಷೆಯ ಹಿಡಿದುದೆನ್ನ ಸಮಾನ ಸುಭಟರು ಜಯಸಿರಿಯ ಸಂಧಾನ ಮುಱಿದುದು (ಕುವ್ಯಾಕ. ೫-೧೪). [ಜೈನ + ದೀಕ್ಷೆ]

ಜೈನಧರ್ಮ (ನಾ). ಜಿನನಿಂದ ಬೋಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಧರ್ಮ : ಎಲ್ಲ ಧರ್ಮಗಳಿಗಿಂತಲೂ ಜೈನಧರ್ಮವು ಅಹಿಂಸೆಗೆ ಹೆಚ್ಚು ಮಹತ್ವವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತದೆ (ಜೈನಪ. ೬): ಜೈನಧರ್ಮವು ವಿಶ್ವದ ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರಾಚೀನ ಧರ್ಮಗಳಲ್ಲೊಂದಾಗಿದೆ (ಭಾರದ. ೧೬೮). [ಜೈನ + ಧರ್ಮ]

ಜೈನಬಸ್ತಿ (ನಾ). ಜೈನರ ಬಸದಿ,–ದೇವಾಲಯ ; ಜಿನಾಲಯ: ಹಲಸಿಯಲ್ಲಿರುವ ಜೈನಬಸ್ತಿಯು ಕದಂಬರ ಕಾಲದ ಅತ್ಯಂತ ಪುರಾತನ ಕಟ್ಟಡವೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು (ಭಾರದ. ೫೦೦). [ಜೈನ + ಬಸ್ತಿ (<ಬಸದಿ)]

ಜೈನಬಿಂಬ (ನಾ).=ಜಿನಪ್ರತಿಮೆ : ಪೊಸಮುತ್ತಿನ ಮಂಡಪದೊಳಗೆಸೆವ ಕನತ್ಕನಕ ಪೀಠದೊಳ್ ವಿಧಿಸಹಿತಂ ಮಿಸಿಸಿ ಬಱಿಕ್ಕರ್ಚಿಸಿ ಪೂಜಿಸಿ ಮಣಿಮಯ ಜೈನಬಿಂಬಮಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೬-೩೦). [ಜೈನ + ಬಿಂಬ]

ಜೈನಮತ (ನಾ). = ಜಿನಮತ : ಜಿನರು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಿದ ಮತವು ಜೈನಮತವು (ಜೈನಧ. ೧). [ಜೈನ + ಮತ]

ಜೈನಮುನಿ (ನಾ).=ಜಿನಮುನಿ : ಜೈನಮುನಿ ಸಂಕುಲವಿದೆವ್ಮೊಡನಬ್ಬಲೂರೊಳು ಮಲೆವುತಂ ಪ್ರತಿದೋಱಿಯಾಡಲು (ಬಸಪು. ೫೦-೩೦). [ಜೈನ + ಮುನಿ$_3$]

ಜೈನವೃತ್ತಿ (ನಾ). ಜೈನಧರ್ಮದ ಆಚರಣೆ,–ವ್ಯವಹಾರ : ಮಹೇಂದ್ರಜಾಲಾಪರಿಮಿತಾದ್ವಯಶೂನ್ಯಮಾಯಾಕರಣವಿದ್ವಿಪ ಜೈನವೃತ್ತಿಯೊಳಿಂತು ತರ್ಕಿಸಲು (ಬಸಪು. ೫೦-೦೧). [ಜೈನ + ವೃತ್ತಿ]

ಜೈನಶಾಸನ (ನಾ).=ಜಿನಶಾಸನ : ತದನಂತರದೊಳ್ ಜೈನಶಾಸನ ಚೂಡಾಮಣಿ ಶ್ರೀದೇವಂ ಸೌಧರ್ಮೇಂದ್ರನಿಂದ್ರಾಣಿವೆರಸು ತನ್ನ ವಿಮಾನಕ್ಕೆ ಬರ್ಪುದನಱಿದು (ಶಾಂತಿಪು. ೬-೩೧). [ಜೈನ + ಶಾಸನ]

ಜೈನಸಮಯ (ನಾ).=ಜಿನಸಮಯ : ಶ್ರೀಮದಶೇಷ ಜೈನಸಮಯೈಕಶಿರೋಮಣಿ ಸರ್ವಜೀವರಕ್ಷಾಮಣಿಯೆಂದು ಭವ್ಯತತಿ ಬಿಚ್ಚಳಿಸುತ್ತಿರೆ (ಶಾಂತಿಪು. ೧-೦ ಪಠಿ). [ಜೈನ + ಸಮಯ]

ಜೈನಸ್ತವ (ನಾ). ಅರ್ಹಂತನ ಸ್ತುತಿ; ಜಿನಸ್ತುತಿ: ದೇವತೂರ್ಯನಗದೇವೀಗೀತ ಜೈನಸ್ತವ ಸಮುಪಹಿತಾತ್ಮೀಯಚಿತ್ತಂ ವಿಲಾಸಂ ಮಿಗೆ . . . ಮಹೋತ್ಸಾಹದಿಂ ಬಂದನಾಗಳ್ (ಆದಿಪು. ೮-೪೩). [ಜೈನ + ಸ್ತವ]

ಜೈನಾಗಮ (ನಾ). ಜೈನಸಿದ್ಧಾಂತ : ಸೂಕ್ತಂ ಭವ್ಯಜನ ಪ್ರವ್ಯಕ್ತಂ ಜೈನಾಗಮೋಕ್ತಮಿಂ ನಿನಗೆ ಮದೀಯೋಕ್ತಮಿವೆರ್ದೆಯೋಳ್ ನೆಲಸುಗೆ (ಆದಿಪು. ೫-೬೧). [ಜೈನ + ಆಗಮ]

ಜೈನಾಗಮವಿದ (ನಾ). ಜೈನಸಿದ್ಧಾಂತವನ್ನು ಬಲ್ಲವನು,–ತಿಳಿದವನು: ಜೈನಾಗಮವಿದರಂ ಸಾರದೆ ಪೋಗಿ ಕುಲಿಂಗಿಗಳನೀ ಜನಂ ಸೇವಿಸುಗುಂ (ಆದಿಪು. ೧೫-೩೫). [ಸಂ. ಜೈನಾಗಮವಿದ್]

ಜೈನಾಗ್ರಹಾರ (ನಾ). ಜೈನರ ಅಗ್ರಹಾರ ; ಜೈನರ ಉಪಾಧ್ಯಾಯರು ವಾಸಮಾಡುವ ಗ್ರಾಮ: ಪಲವು ಜೈನಾಗ್ರಹಾರಂಗಳನಾಗಳ್ ಕೊಟ್ಟನಲ್ಲಿ ರತ್ನತ್ರಯ ಮಂಜುಳ ಜೈನೋಪಾಧ್ಯಾಯರ ಬಳಗಕ್ಕೆ (ಶಾದಪು.೧೬-೩೮೦). [ಜೈನ + ಅಗ್ರಹಾರ]

ಜೈನಾಚಾರ್ಯ(ನಾ). ಜೈನರ ಆಚಾರ್ಯ,–ಗುರು: ತಿರುವಾಕರೀಶನೆಸಿಪ್ಪ ಜೈನಾಚಾರ್ಯನೊರ್ಬನು ಜಿನಸಮಯಮುಖ್ಯನು (ಬಸಪು. ೪೯-೨೬). [ಜೈನ + ಆಚಾರ್ಯ]

ಜೈನಾಲಯ (ನಾ). = ಜೈನಗೃಹ : ಮುನೀಂದ್ರರಿಲ್ಲದಗಮಿಲ್ಲಾತೋದ್ಯದುದ್ಯೋಗಮಿಲ್ಲದ ಜೈನಾಲಯಮಿಲ್ಲ ನೋಡದಱಿೊಳ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೯-೧೩೩). [ಜೈನ + ಆಲಯ]

ಜೈನುಂಡೆ ‘ಜೇನುಂಡೆ’ ನೋ.

ಜೈನೋಕ್ತಿ (ನಾ). ಜಿನನ ಮಾತು; ಅರ್ಹಂತನ ವಚನ: ಸೌಧರ್ಮಕಲ್ಪಕ್ಕೆ ಭಾವನೆ ಜೈನೋಕ್ತಿಯೊಳಾಗೆ ದುರ್ಗತಿಗಮಾ ಜೀವಕ್ಕಮೇಂ ಸಮ್ಮದಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೭-೦೨). [ಜೈನ + ಉಕ್ತಿ]

ಜೈಮಿನೀಯ (ಗು). ೧. ಜೈಮಿನಿಮುನಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ. (ನಾ). ೨. ಜೈಮಿನಿಮುನಿಯಿಂದ ರಚಿತವಾದ ಧರ್ಮಮೀಮಾಂಸೆ; ಆರು ಆಸ್ತಿಕ ದರ್ಶನಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಪೂರ್ವ ಮೀಮಾಂಸೆ : ಈ ಮೂಲ ತತ್ತ್ವಾನ್ವೇಷಣರೂಪದಲ್ಲಿ . . . ಯೋಗ, ಜೈಮಿನೀಯ, ಔಪನಿಷದಗಳೆಂಬ ಆರು ಆಸ್ತಿಕ ದರ್ಶನಗಳೂ ಆವಿರ್ಭವಿಸಿರುತ್ತವೆ (ಭಾರದ. ೨೨೯). ೩. ಜೈಮಿನಿಮುನಿಯ ಅನುಯಾಯಿ ; ಮೀಮಾಂಸಕ. [ಸಂ.]

ಜೈಲು, ಜೇಲು (ನಾ). ಸೆರೆಮನೆ ; ಬಂದಿಖಾನೆ ; ಕಾರಾಗೃಹ : ಹದಿಮೂರು ವರ್ಷದವನು ಕಳ್ಳನಾದರೆ ಅವನಿಗೆ ಜೈಲಾಗುವುದಿಲ್ಲ (ಜೀವಾತ್ಮ. ೨೬೫): ಜೈಲಿನಲಿ, ಅಧಿಕಾರಿಗಳ ಕ್ರೂರದರ್ಪದಲಿ . . . ಮುಂದಿಟ್ಟ ಕಾಲ ಹಿಂದೆಗೆಯದಳಿಪವನು ಸತ್ಯಾಗ್ರಹಿ (ಪಾಂಚಜ. ೨೦). **ಜೇಲು:** ಜೇಲಿನ ವಾತಾವರಣ ನಿಜವಾಗಿಯೂ ಉಸಿರುಕಟ್ಟುವ ವಾತಾವರಣ (ಆಪ್ತ್ಯಾರ್ಪ. ೪). ಜೇಲಿನ ಗೋಡೆ ಹಾರಲಿಕ್ಕಾಗಲಿಲ್ಲ (ಭಾರಶಿ. ೮೦). [←ಇಂ. Jail]

ಜೈವ (ಗು). ಜೀವಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ. ‘ಜೈವಕ್ರಿಯೆ’ ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಜೈವಕ್ರಿಯೆ (ನಾ).ಜೀವಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಕ್ರಿಯೆ: ಜೈವಕ್ರಿಯೆಯಿಂದಾಗುವ ಅಂಗವೃದ್ಧಿ, ಒಂದುಗೂಡಿಕೆ (Accretion. ಇಂಕನಿ.). [ಜೈವ + ಕ್ರಿಯೆ]

ಜೈವಾತೃಕ (ನಾ). ೧. ದೀರ್ಘಾಯುಸ್ಸನ್ನು ಉಳ್ಳವನು; ದೀರ್ಘಾಯು: “ಜೈವಾತೃಕನುಮಾಯುವಂತನೆನಿಸಿಕ್ಕು” (ಮಂಗರಾ. ೬೧-೦೮). ೨. ಚಂದ್ರ: “ಇಂದು ಜೈವಾತೃಕಂ . . . ದ್ವಿಜರಾಜನೆನೆ ಸುಧಾಂಶುವೆನಿಕ್ಕು” (ಮಂಗರಾ. ೦೧-೪): ಶರಧಿಯೊಳು ಜೈವಾತೃಕಂ ಪುಟ್ಟ ಜಗಕೆ ಪ್ರಭೆ ಮೆಱೆವಂತೆ (ಪ್ರಭುರಾ. ೧-೨೨). ೧, ೨ : ನಾಡಿಗರೊಳೆಲ್ಲರುಂ . . . ಜೈವಾತೃಕರ್ ದೋಷಾಕರರಲ್ತು (ರಾಮಾಶ್ವ. ೭-೨೪). [ಸಂ.]

ಜೈಸು ‘ಜಯಿಸು’ ನೋ.

ಜೊ ‘ಜೋ’ ನೋ.

ಜೊಂಗುಳಿ (ನಾ). ಬವಳಿ ; ಮೂರ್ಛೆ ; ಮೈಮರೆವು : “ಮುಚ್ಚಿ ಜೊಂಗುಳಿ[ಪಾಠಾಂ. ಜಂಗುಳಿ]ಹರವಸಂ ಮೂರ್ಛೆ ತಾನಕ್ಕು” (ಕಬ್ಬಮಂ. ೫೬): ಝುಳಕಂ ಝುಳಿಪಿಸಿದಂ ಜೊಂಗುಳಿ ಬೊಂಬುಳಿಯಾಳವಾಳವಂತೆ . . . ಗೋಳಿ ಪೇಳಿ ಆಟ ಸಂದೇಹಂ (ಶಮದ. ೨೫): ನಡುಗುತಿಹುದೊಡಲು ತೆಪ್ಪತ್ತು ತಲೆಯೆತ್ತಿ ಪೊತ್ತಿಕ್ಕೆ ಜೊಂಗುಳಿಗೆ ಬೆಪ್ಪಳಿಸುವಾಸರಿಂ ಬೆಳ್ಳ ಬರುತಿಹಳು (ಕಾಲೂರ. ೦೬೭-೩೭೩). [?]

ಜೊಂಗೆ ‘ತೊಂಗೆ’ ನೋ.

ಜೊಂಜಾಟ ‘ಜಂಜಡ’ ನೋ.

ಜೊಂದಗರ್ಬುರ್ 'ಜೊಂದೆಗರ್ಬುರ್' ನೋ.

ಜೊಂದಿಂಗ 'ತೊಂಡಂಗಿ' ನೋ.

ಜೊಂಡಿಗ 'ತೊಂಡಂಗಿ' ನೋ.

ಜೊಂಡು$_1$ (ನಾ). ೧. ತಲೆಯ ಹಗರು,-ಹೊಟ್ಟು : (ಆ).
[ದೇ.॥ ತಮಿ. ಚುಣ್ಣು ; ತೆಲು. ಚುಂಟು.]

ಜೊಂಡು$_2$, ಜಂಡು (ನಾ). ೧. ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಬೆಳೆಯುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹುಲ್ಲು; ಹೊಡಕೆ; ಆಪು: ಆಗ ಜೊಂಡುಗಳ ನಡುವೆ ಅವಿತುಕೊಂಡಿದ್ದ ಪಠಾಯಿತರು ತಟ್ಟನೆ ಕಾಣಿಸಿಕೊಂಡು . . . ಬಂದರು (ಜಗಜ್ಯೋ. ೯): ಕೊಳದಲ್ಲಿ ಜೊಂಡು ಬೆಳೆದು ನೀರನ್ನು ಮುಚ್ಚಿರುವಂತೆ (ವಢಭಾ. ೧೫೭): ಆನೆಯಾಗಿ ಜೊಂಡು ತಿನ್ನುವುದಕ್ಕಿಂತ ಇರುವೆಯಾಗಿ ಸಕ್ಕರೆ ತಿನ್ನುವುದು ಮೇಲು (ಗಾದೆ). ೨. ನೀರಲ್ಲಿ ಕೊಳೆತು ನಾರುವ, ಕೆಸರುಗಟ್ಟಿದ ಕಸ; ನೀರಿನ ಮೇಲೆ ತೇಲುವ ಕೊಳೆತು ನೊರೆಗಟ್ಟಿದ ಸೊಪ್ಪುಸದೆ ಮೊದಲಾದವು: ಏಸೋ ಈಶರು ದಾಸರಾಗಿ ಕೈಂಕರ್ಯದಲಿ ಜನದ ಬದುಕನು ತಿದ್ದಿ ಹಸನುಗೊಳಿಸಿ . . . ಮಲಗಿಹರು ನಾವು ನೊರೆ ಕೆರೆಗಳೋ ಜೊಂಡು ಪಾಚಿ (ಭಾವಜೀ. ೧೩-೨೫೨). **ಜಂಡು:** ೨. ಮನೆ ಎಂದರೆ ಜಂಡಿನ ಕೆರೆ. ಮಸಣಕ್ಕಿಂತಲೂ ಹೊಲಸಾಗಿದೆ (ಪದ್ಮಸ. ೨೭೪).

ಜೊಂಡು$_3$ 'ದೊಂಡೆ$_1$' ನೋ.

ಜೊಂಡುಮೀಸೆ(ನಾ). ಜೊಂಡಿನಂತೆ ಬೆಳೆದ ಮೀಸೆ. [ಜೊಂಡು$_2$+ ಮೀಸೆ]

ಜೊಂಡೆ 'ದೊಂಡೆ$_1$' ನೋ.

ಜೊಂದೆಗರ್ಬುರ್, ಜೊಂಡಗರ್ಬುರ್ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕಬ್ಬು: ತೋರಣಸ್ತಂಭಂಗಳಾಗಿ ಪೂಜೆಗಟ್ಟಿ ನಿಜಿಸಿದ ಜೊಂಡೆಗರ್ಬಿನ ತೆನೆಗಳ್ (ಲೀಲಾವ. ೧೦-೫೫ ವ). **ಜೊಂಡಗರ್ಬುರ್:** ಮಗಮಗಿಪ ಧೂಪದಿಂ ಜೊಂಡಗರ್ಬಿನಿಂ ವಣ್ಪಲಂಗಳಿಂ . . . ಬಗೆಗೊಳಿಕುಂ ಚಿತ್ರಶಾಲೆ (ಮದತಿ. ೧೦-೨೭). [ಜೊಂಡೆ? + ಕರ್ಬುರ್ (<ಕರ್ವುರ್$_1$)]

ಜೊಂಡೇಳ್ (ಕ್ರಿ). ಮುದ್ದೆ ಮುದ್ದೆಯಾಗು ; ಗಿಜಿಗಿಜಿಯಾಗು : ತೋಳು ತೊಡೆ ಜೊಂಡೆದ್ದು ರಕುತದ ಸಾಲುಗೊಳಚೆಯ . . . ಮಂಚದ ಮೇಲೆ ರಣದಲಿ ಭೀಷ್ಮ ಪವಡಿಸಿದ (ಕುಮಾ,ಭೀ. ೧೦-೧೧) : ಓಂಡುಗೊಂಡು ಜೊಂಡೇಳ್ದ ಕಾಳ್ಕೆದುಳ ಕೊಳ್ಕೆಸಟ್ (ರಾಜಶೇ. ೫-೧೨೦ ವ).
[ಜೊಂಡು$_3$ (<ದೊಂಡೆ$_1$) + ಏಳ್$_1$ (<ಏೞ್$_1$)]

ಜೊಂಡೊಡೆ (ಕ್ರಿ). = ಜೊಂಡೇಳ್ : ಜೊಂಡೊಡೆದುದು ರಕ್ತಾಂಬು ರಾಸಿಯು ಪಂಡೆಗಟ್ಟ್ಯಾಯ್ತು (ಅಂಬಿಕಾ. ೧೭-೫೭).
[ಜೊಂಡು$_3$ (<ದೊಂಡೆ$_1$) + ಒಡೆ$_1$]

ಜೊಂಪ$_1$,ಜಂಪ$_1$, ಜಂಪು$_2$, ಜೊಂಪು$_2$, ಜೊಂಪೆ, ಜೋಂಪ, ಜೋಂಪು$_2$ (ನಾ). ೧. ಗೊಂಚಲು; ಗುಚ್ಛ: "ಪದೆದು ತೊಂಗಲ್ . . . ಜೊಂಪಂ ತೊಂಗೆ ಗುಚ್ಛಮೆಂದಿರದೊಳ್ಕೆ ಪದೆದ ನಾಮಂ" (ಕಬ್ಬಿಗ. ೧೯). ೨. ಸಮೂಹ ; ಮೊತ್ತ ; ರಾಶಿ : ಉರಗನ ಜೊಂಪದಂತೆ ಸುರಿಯುತ್ತಿರೆ ಪೆರ್ಮುಗಿಲ್ (ಅನಂಪು. ೪-೧೯): ಮೊಗಸಸಿಯಿಂ ಪಸರಿಪ ಜೊನ್ನದ ಜೊಂಪದಂತೆಯುಮೆಸೆವ . . . ಮೆಯ್ಸಿರಿವಡೆದಿರ್ಪಂ (ಜಗಮಂ. ೦೯-೨೦). ೩. ಬಳ್ಳಿಮಂಟಪ: ಕಾವಣ ; ಕುಂಜ: ಅಲ್ಲಿಯ ಸುರತರುಗಳ ತಣ್ಣೆಲ್ಗಳೊಳಂ ಕಲ್ಪಲತೆಯ ಜೊಂಪಂಗಳೊಳಂ (ಆದಿಪು. ೨-೦೪ ವ) : ಚಂದನವೀಧಿ ಸಂಪಗೆಯ ಜೊಂಪಂ ಮಾಧವೀ ಮಂಡಪಂ (ಪಂಪಭಾ. ೦-೧೦೦): ಏಳವಳ್ಳಿಯ ಬಳಸಿಂಗೊಳಗಾದಸುಗೆಯ ಜೊಂಪಂಗಳೊಳ್ . . .ೞಗಿಲೆಯಂತೆ ಕೂಟಮನೊಡರ್ಚೆಯುಂ (ಕಬ್ಬಿಕಾ. ೧೨೫). ೪. ಪೊದೆ ; ಹೊದರು : ಸುತ್ತುಂ ನೀಳ್ದ ಪೊಟೆದುಂಗೆಯ ಜೊಂಪಮುಂ ವಿರಾಜಿಸೆ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೩೦-೨೦). ಜಂಪು$_1$: ೨. ಪೆಣನ ಜಂಪ [ಪಾಠಾಂ. ಜಂತ, ಜೊಂಪ]ದ ನಿಟ್ಟೆಲುವಿನುಬ್ಬಣದ ತೊಂಗಲುಗರುಳ . . . ಸಂದಣಿಯ (ತೊರೆರಾ. ೬-೩೭-೪೯). **ಜಂಪು$_2$:** ೧. ಉಳ್ಳಿಗಳ ಜಂಪಂ[ಪಾಠಾಂ. ಪ್ಪ]ಶಿರೋಮಾಲೆಗಳನಿಕ್ಕಿ ಉಳ್ಳಿಗಳ ಬಾಹುಬಳೆ ಕಂಠಮಾಲೆಯನಿಕ್ಕಿ (ಬಸರ. ೧೧-೦೨೧). **ಜೊಂಪು$_2$:** ೧. ಅರಿಸಿನವುಂ ಪೇಸದೆ ಪೂಸಿ ಕಟ್ಟಿ ಬಾಸಿಗಮುಂ ಜೊಂಪಂ [ಪಾಠಾಂ. ಕೋಲಂ] ಪಿಡಿದು ಕುಣಿವರ್ (ಸಮುಪ. ೯-೯೩). **ಜೊಂಪೆ :** ೧. "ತೊಂಗಲ್ . . . ಜೊಂಪೆ ನೀಡುಂ ಕೊಡಂಬೆಯುದು ಗುಚ್ಛ ತಾನಕ್ಕುಂ" (ಶಬ್ದಮಂ. ೨೫): ಪ್ರಭುಗಳು ಮುತ್ತಿನ ಜೊಂಪೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ನವರತ್ನ ಖಚಿತವಾದ . . . ತೋಡವನ್ನು ಕುವರನ ಬಲಗಾಲಿಗೆ ಬಹುಮಾನಿಸಿದರು (ಪಾಂಶಲಾ. ೨೦೭); ಬೀಗದ ಕೈ ಜೊಂಪೆಯನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಹೊರಡಿ (ಮುಸುಗ. ೧೨೪) : ಶಂಖವೋ ಪದ್ಮವೋ, ಹುಲ್ಲೆಯೋ, ಹೂವಿನ ಜೊಂಪೆಯೋ ಅವುಗಳ ಕೈಯಲ್ಲಿ ಮೈಯಲ್ಲಿ ಇರುತ್ತದೆ (ಸೌಂದಸ. ೦೩೪). **ಜೋಂಪ:** ೧.ದಂಪತಿಯುಷ್ಮ ಜೋಂ[ಪಾಠಾಂ. ಜೊಂ]ಪಮಂ ಪಳಲವದಿಂದೆ ಸಿಂಪಿಸುತುಮಿರ್ಪ ಸುಧಾಕರಕಾಂತ ನಿರ್ಝರಾವಳಿ ಬಗೆಗೊಷ್ಮ (ಜಗವಿ. ೯-೯೨). ೨. ಮರುಸ್ಥಳದ ಮಾಳದೊಳ್ ನಡುಪಗಲ್ಪರಂ ಗ್ರೀಷ್ಮದೊಳ್ . . . ಬೇವವರ್ಗೆ ಜೋಂಪವಿಮ್ಮಾವು ನಿರ್ಝರಾಂಬು ದೊರೆಕೊಳ್ವವೊಲ್ (ಆದಿಪು. ೦೩-೮೭). **ಜೋಂಪು$_2$:** ೧. ಕುಡಿವಡೆದ ಮಾಮರಗಳೊಳ್ಸಹ ಜೋಂಪು ಕುಸುಮಗಳ (ಅಂಬಿಕಾ. ೩-೩). 'ತೊಂಬೆ$_1$' ಪರಾ.

ಜೊಂಪ$_2$ 'ಜೊಂಪು$_1$' ನೋ.

ಜೊಂಪಡಿ, ಜೋಪಡಿ (ನಾ). ಗುಡಿಸಲು ; ಕುಟೀರ : ಗಂತ್ರಿಗಾರ ಜೊಂಪಡಿಯಲ್ಲಿ ಕರಿಯನು . . . ದಿನಗಳೆಯುತ್ತಿದ್ದನು (ಮುಂಗಾರು. ೧೨೫) : ಮುದಿಕೂಲಿಯು ನಮ್ಮನ್ನು ತನ್ನ ಜೊಂಪಡಿಯಲ್ಲಿ . . . ಕೂತುಕೊಳ್ಳಿಸುತ್ತಿದ್ದನು (ಕಲಿಕ. ೨೨). **ಜೋಪಡಿ :** ಆಹ್ವಾನಿತರ ಆನೆ, ಕುದುರೆ, ಒಂಟೆ, ಎತ್ತು ಇವುಗಳಿಗೆ ಜೋಪಡಿಗಳೂ, ಮೇವು, ನೀರು . . . ಎಲ್ಲಾ ಏರ್ಪಾಡುಗಳೂ ಸಮರ್ಪಕವಾಗಿ ಆದವು (ಪಾಂಶಲಾ. ೯೯): ತೆಂಗುಗರಿ ಜೋಪಡಿಯ ಜಾಡಮಾಲಿಯ ಬದುಕು ತಪ್ಪಲಿಲ್ಲ (ನಡದಾ. I. ೩೩೨) : ಮುರಕಲು ಹುಲ್ಲು ಜೋಪಡಿಗಳೂ, ಬಡಕಲು ಎತ್ತುಗಳೂ, ಈ ಜನರ ವಿಶಿಷ್ಟ ಆಸ್ತಿ (ಪಂಜಪಂ. ೦೪೫).
[<ಪ್ರಾ. ಝುಂಪಡಾ./ಹಿಂ. ಝೋಂಪಡೀ, ಝೋಪಡೀ : ಮರಾ. ಝೋಂಪಡೀ]

ಜೊಂಪಲು (ನಾ). ಗುಂಪು ; ಸಮೂಹ : ಪೂರ್ಣಚಂದ್ರನ ಕಿರಣದ ಜೊಂಪಲು ಬಿದ್ದು ಪೂರ್ಣಪೂರ್ಣಗೌರವದಿಂದ ಪ್ರಕಾಶಗೊಂಡಾ ಸುಂದರ ರಮಣಿಯ ವದನವು (ಕೋಹಿನೂ. ೪೦).
[ಜೊಂಪ$_1$ + – ಅಲು (< – ಅಲ್$_2$)]

ಜೊಂಪಿಸು$_1$, ಜೋಂಪಿಸು$_1$, ಝುಂಪಿಸು$_1$, ಝೊಂಪಿಸು$_1$, ಝೋಂಪಿಸು$_1$ (ಕ್ರಿ). ೧. ಮತ್ತಿನಿಂದ ಎಚ್ಚರ ತಪ್ಪು ; ಅಮಲೇರಿ ಮೈಮರೆ: ಕರ್ಣದಲ್ಲಿ ಕೇಳಿ ಜೊಂಪಿಸಿ ತಲೆದೂಗುವುದು ಆದೇನು ಹೇಳಾ (ಮಾಧೂಳ. ೭೫) ; ಬಳಲುತ ಜೊಂಪಿಸುತ್ತವೆ ಬಳಿಯಲ್ಲೈದುವ ಮರುಳುತಂಡವ ಜಜೀವುತ (ಶಾರಿರಾ. ೨೯-೧೮). ೨. ತೂಗಾಡು ; ತೊನೆದಾಡು ; ಹೊಯ್ದಾಡು ; ಜೋಲು : ಕಂಠದ ಬಣ್ಪಂ ಜೊಂಪಿಸುತ್ತುಂ ನಡೆದು ದಡವಿಯೊಳ್ ದೀರ್ಘದೇಹಂ ವರಾಹಂ (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೩-೩೯) : ಕಂಪಂ ಕೆಯ್ಕೊಳುತಂ ಮಯ್ ಜೊಂಪಿಸಿ ಬೀಳ್ವಳಿನೀ ನಿಕಾಯ ಸಹಿತಂ . . . ಸಂಪಿಗೆಯಲರ್ದೊಂಗಲಂ ರತೀಶಂಗಿತ್ತಂ (ಗಿರಿಜಾ. ೭-೪) : ನಿರ್ಜರೇಂದ್ರನ ಸೂನು . . . ಜೊಂಪಿಸುತೆ ಮೈಮುಚಿದು ಬಿದ್ದನಿಳೆಯೊಳು (ಜೈಮಿಭಾ. ೨೫-೩೫) : ಮುಂಜಾನೆಯಿಂದ ಸಂಜೆಯ ತನಕವೂ ಕಳ್ಳಿನ ಅಮಲಿನಲ್ಲೇ ಜೊಂಪಿಸತೊಡಗಿದ (ಒಡ್ಡಲು. ೦೨೩). ೩. ಮರುಳಾಗು ; ಮೋಹಗೊಳ್ಳು ; ಬಯಸು : ವಸ್ತ್ರದ ಹುಯ್ಯಲಿಗೆ ಹೂಪತ್ರಿಗಳ ಜಂಜಡಕೆ ಜೊಂಪಿಸದೆ (ಪ್ರಭುಲಿಂ. ೧೭-೧೫). **ಜೋಂಪಿಸು$_1$:** ೧. ಎಸಳ ಡಿಗೆತ್ತ

ತಾವರೆಗಳೋವರಿಯೊಳ್ ಸುಖನಿದ್ರೆಯಿಂದೆ ಜೋಂಪಿಸುವಳಿಯಂ (ವರ್ಧಪು. ೮-೩೩); ಜೋಂಪಿಸುತುಂ ಬಿಟಿಗ್ಗಳಟುತ್ತ ಪುಲ್ಲೆ ಕಳೆದತ್ತ್ರ ಭಾವದಿಂ ಜೀವಮಂ (ಕುಸುಮಾ. ೧೪-೪೧); ಜೊಂಪಿಸುತ ನಿದ್ದೆಗದ್ದುದು ಚೇತನಂ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೪೭೮-೪). ಝುಂಪಿಸು$_1$: ೧. ತಲೆದೂಗಿ ಝುಂಪಿಸಿ ಅಂತಃಕರಣ ಕದಡಿ ಆನಂದಿಸುವದು ಭಾವಭಕ್ತಿ (ಮೋಹಮಾ. ೧೬-೬೩). ಝೊಂಪಿಸು$_1$: ೧. ಮೆಯ್ ಮರವಡೆ . . . ಝೊಂಪಿಸೆ ನಿಡುಸುಯ್ಯೆ ಹೆಯಂ ಕರಂ ಜ್ವರಾರ್ತನೆನಿಕ್ಕುಂ (ಲೋಕೋಪ. ೯-೩೬೪). ೨. ನಡೆ ತಡವಾಗೆ ನುಣ್ಣಡಿ ತೊದಳ್ಗೊಳೆ ಝೊಂಪಿಸೆ ಕೆಂಪನಾಳ್ದ ಕಣ್ಗಡಿ . . . ಪೊಳಪೇಱಿ ಕದಂಪು (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೦೩-೫): ನೋಟದ ಮೊನೆ ಮುಱಿದು ಝೊಂಪಿಸುತ ಮುಂದಣಿಗೊನೆದು ಬಿದ್ದನು (ಕುವ್ಯಾ.ಕ. ೩-೨೬). ಝೋಂಪಿಸು$_1$: ೧. "ಝೋಂ[ಪಾಠಾಂ. ಜೊಂ]ಪಿಸಿತೆಂದು ಮಱವೆ" (ಕಠಸಾ. ೨೧-೪೩೩): ಇರುಳೋರಂತಿರೆ . . . ಝೋಂಪಿಸೆ ನಿದ್ರಾತುರನಾಗಿ ಪಕ್ಕ ಸಾರ್ವಂತಿರೆ ಸಾರ್ದಂ (ಕಾದಂಬ. ೦೬೩): ಕೆಟ್ಟರೆ ನಿದ್ರೆ ಝೋಂಪಿಸುತ್ತೊಲೆವಡೆ ಸನ್ನಿಪಾತ ವಿದಿತ ಜ್ವರಂ (ಕಲ್ಯಾ.ಕ. ೩-೦೩). ೩. ತರುಣಿಗೆ ಝೋಂಪಿಸಿದೊಡೆ ಬೊಮ್ಮರಕ್ಕಸಂ ದಾರುವರ್ಮನಂ ಮುಳಿಸಿಂ ಸಂಹರಿಸಿದನಂ (ದಶಕು. ೪-೦೧೫). [ಜೊಂಪು$_1$ + -ಇಸು$_3$]

ಜೊಂಪಿಸು$_2$, ಜಂಪಿಸು, ಜೊಂಬಿಸು, ಜೋಂಪಿಸು$_2$, ಝುಂಪಿಸು$_3$, ಝೊಂಪಿಸು$_2$, ಝೊಂಬಿಸು, ಝೋಂಪಿಸು$_2$ (ಕ್ರಿ). ೧. ನಡುಗಿಸು; ಕಂಪನಗೊಳಿಸು; ಅಲುಗಾಡಿಸು: (೬). ೨. ಇಡುಗು; ತುಂಬು; ಆವರಿಸು; ವ್ಯಾಪಿಸು: ಜಯಸಬುದ ಜೊಂಪಿಸಿ[ಪಾಠಾಂ. ಝೋಂಪಿಸಿ]ದು ದುಂಬರವ (ಕುವ್ಯಾ.ಸ. ೦೩-೧೧): ತನ್ನೊಳು ಜೊಂಪಿಸುವ ಮನವೆಂಬ ತುಂಬಿಯ ಭಾವ ಮಿಗೆ ತುಂಬಿ (ಪ್ರಭುಲೀ. ೦೬-೩). ೩. ನಡುಗು; ಕಂಪಿಸು: "ನಡುಕವೆನೆ ಜೊಂ[ಪಾಠಾಂ. ಝೊಂ]ಪಿಸಿತ್ತು" (ಶಬ್ದಮಂ. ೭೬): ಸಂಪತ್ತು ತೋಱಿ ತೊಲಗಿತೆಂದು ನೃಪನೆದೆ ಜೊಂಪಿಸೆ ಹಳವಳಿಸಿದರು (ಭರತ. ೭೧-೮೫). ಜಂಪಿಸು: ೧. ಅಗಳು ಮದಿಲುದ್ದದಿಂದಂ ಜಗಮಂ ಜಂಪಿಸೂದೀಗಳೀತನ ಕೋಟೆ (ಮ್ಯಆರಿ. ೦೯೪೧, ೩೧-೪; ?). ಜೊಂಬಿಸು: ೨. ಅಂಬುಜಾಕ್ಷನ ಮುಡಿಯ ಸರಿಸಕೆ ಜೊಂಬಿಸಲು[ಪಾಠಾಂ. ಬೊಂಬಿಸಲು, ಝೊಂಬಿಸಲು]ಝಡಿತೆಯಲಿ . . . ಪೊಱಕ್ಯೆಯಿಂದ ಝಾಡಿಸಿದ (ತೊರವೆ. ೩-೪-೨೫). ಜೋಂಪಿಸು$_2$: ೩. ಜೋಂಪಿಪಂಗಂ ವಿಲುಪ್ತಾಕ್ಷರ ವಾಕ್ಯಂ . . . ಕರವೊಪ್ಪಲ್ ಪಾಡುತ್ತಾಡುತ್ತೆಸೆದುದಸದಳಂ ಮದ್ಯಪಾನಾಂಗನೌಘಂ (ಉದ್ಭಟ. ೫-೮೫). ಝುಂಪಿಸು$_3$: ೨. ಜಗಮಂ ಝುಂಪಿಸುತಿರ್ಪ್ಪ ಕೀರ್ತಿ ಮುಗಿಲಂ ಮುಟ್ಟಿರ್ಪ ಪೆಂಪು (ಎಕ. XI, ದಾವಣ. ೨೫-೭೭; 1224). ಝೊಂಪಿಸು$_2$: ೨. ವಿಕ್ರಮದ ಝುಳ ಜಗವಳುಕೆ ಝೊಂಪಿಸಿತು (ಕುವ್ಯಾ.ದ್ರೋ. ೦೮-೩೧). ೩. ಕಡುಶೋಕದಿಂದೆ ತನು ಝೊಂಪಿಸಲ್ (ಕೃಮಿಥಾ. ೦೯-೫೮). ಝೊಂಬಿಸು: ೨. ಶೋಕಾಡಂಬರದ ಡಾವರ ವಿವೇಕವ ಝೊಂಬಿಸಿತು (ಕುವ್ಯಾ.ಗ. ೪-೦೬). ಝೋಂಪಿಸು$_2$: ೧. ದಿನ ದಿನಕೆ ಹೆಚ್ಚುತಲಿ ಮಾಯಾವನಿತೆಗಂ ಜವ್ವನ ಜಗವ ಝೋಂಪಿಸುತ (ಪ್ರಭುಲೀ. ೩-೩೩): ವಿರಾಧನು . . . ಝುಂಕಿಸುತ ಝೋಂ[ಪಾಠಾಂ. ಝೊಂ]ಪಿಸಿದನು ವಿದೇಹಜೆಯ (ತೊರವೆ. ೩-೧-೯). ೪. ನಿವಾರಿಸು; ಕಳೆ: ಝುಳವ ಝೋಂಪಿಸಿ ಬೀಸಿದವು ತಂಬೆಲರ ಬೀಸಣಿಗೆಗಳು (ಕುವ್ಯಾ.ಆ. ೧೨-೦೫). [? + -ಇಸು$_3$./ಪ್ರಾ. ಝಂಪ=ಆಕ್ರಮಿಸುವಂತೆ ಮಾಡು]

ಜೊಂಪು$_1$, ಜಂಪು$_1$, ಜಮ್ಮು, ಜುಮ್ಮು$_1$, ಜೊಂಪ$_2$, ಜೊಮ್ಮು$_1$, ಜೋಂಪು$_1$, ಜೋಮು$_1$, ಝುಂಪು, ಝೊಂಪು, ಝೊಮ್ಮು$_1$, ಝೋಂಪು (ನಾ). ೧. ಮತ್ತು; ಅಮಲು; ಮೈಮರೆವು: ಪಿತನ ಕಣ್ಗಳ ಸೊಂಪು ಆತುರದೆ ಪಾಡುತಲಿಹರ ಜೋಗುಳ ಜೊಂಪು (ಬಸರ. ೧-೦೪೦); ಚಿತ್ರದ ಬವಣೆ ಬೀತುದು ಮನದ ಜೊಂಪಳಿ[ಪಾಠಾಂ. ಜೊಮ್ಮಳಿ]ದುದು (ಕುವ್ಯಾ.ಕ. ೨೧-೧). ೨. ತೂಕಡಿಕೆ; ಮಂಪರು: ಕಣ್ಣಿಗೆ ನಿದ್ದೆಯ ಜೊಂಪು ಹಿಡಿದಂತಾಗಿ ಅವಳು ಗಂಭೀರ ಭಾವ ತಾಳಿದಳು (ಪುನರು. ೨೦೩): ನಿದ್ದೆಯ ಜೊಂಪು ಹತ್ತಿದ ಹೊತ್ತಿಗೆ ರೈಲು ಬಂದಿತು (ಮುನಿಮಾ. ೬). ಜಂಪು$_1$: ೨. ಜಂಪು ಹತ್ತುವುದು ಬೆಳತನಕ (ಕನ್ನಡಾ. ೧೯೪): ಕಣ್ಣಿಗೆ ನಸು ಜಂಪು ಬಂದಂತಾಗಿತ್ತು (ಅಕಾಶ. ೩೭): ದಣಿದಿದ್ದರಿಂದ ಅವನಿಗೆ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಜಂಪು ಹತ್ತಿತು (ಸಮಜೀ. ೦೯೪). ಜಮ್ಮು: ೧. ಮದನ ವಿಕಾರದ ಜಮ್ಮು ಜಕ್ಕುಲಿಸಿ ಹಮ್ಮುದಂಬೋಗಿ (ಗಿರಿಕ. ೭-೧೧ ಪ). ಜುಮ್ಮು$_1$: ೧. ಸೌಂದರ ಸಂಕಿಲೆಯುರು ನಿದ್ರೆಗೆಯ್ದುರಾನಂದರಸದ ಜುಮ್ಮು ತಲೆಗೇಱಿ (ತ್ರಿಭುತಿ. ೨೪-೯). ಜೊಂಪ$_2$: ೧. ಇರದೆ ಮನಕ್ಕೆ ಸೊಕ್ಕುಹರ ಪೊಂಪುಟಿ ವಕ್ತ್ರದೊಳುಣ್ಕೆ ಜೊಂಪವಮಾವರಿಸೆ . . . ಎಸೆದರಂಗನೆಯರ್ ಮಧುಪಾನಕೇಳಿಯೊಳ್ (ಕುಸುಮಾ. ೧೧-೧೬೦). ಜೊಮ್ಮು$_1$: ೧. ಸುಗ್ಗವ್ವೆ ಕಡುಸುಖದ ಸೊಗಸಿನ ಜೊಮ್ಮು ತಳೆದು ಮೈ ಮುರಿದಿದ್ದಳು (ಸಿದ್ಧರಾ. ೧-೬೦); ಸುರೆಗುಡಿದು ಜೊಮ್ಮುಹತ್ತಿ ಕಣ್ಣರೆಮುಚ್ಚುತಂ (ಪಾಸೋಪು. ೦೩-೫೦). ೨. ಕುಸಿದು ಜೊಮ್ಮಿನ ಜಾಡ್ಯದಲಿ ಝೊಂಪಿಸಿದ ರಿಬ್ಬರು (ಕುವ್ಯಾ.ಗ. ೯-೪). ಜೋಂಪು$_1$: ೨. ಅರೆಗಣ್ಣು ಮುಚ್ಚಿ ನಿದ್ದೆಯ ಜೋಂಪನ್ನು ಅನುಭವಿಸುತ್ತಾ (ನಡಹಾ. III, ೧೪೩೩): ಸೀತಕ್ಕ ಮಲಗಿದ ಕೊಂಚ ಹೊತ್ತಿಗೆಲ್ಲ ಅವರಿಗೆ ಜೋಂಪು ಹತ್ತಿಬಿಟ್ಟಿತು (ದಾಡಿಬ. ೦೨೬). ಜೋಮು$_1$: ೨. ಕಣ್ಣಿಗೆ ಜೋಮು ಬರುತ್ತಿದೆ (ಕೂತಕಾ. ೮). ಝುಂಪು$_1$: ೨. "ನಿದ್ದೆ, ಝುಂಪು (ಝೋಂಪು), ಮರವೆ, ಮರಸು" (ಕಂನುಡಿ. ೮೬). ಝೊಂಪು: ೧. ವಿಭ್ರಾಂತಿಯ ಝೊಂಪಿನಲಿ ಹುದುಗಿದ ಮಹೇಶನ ಕಂಡನು (ಕುವ್ಯಾ.ಕ. ೧೬-೫). ಝೊಮ್ಮು$_1$: ೨. ನಿದ್ರಾಸಮುದ್ರವ ಮುಳುಗಿ ಝೊಮ್ಮಿನ ಝಾಡಿಯಲಿ ಝೊಂಪಿಸಿದುದರೆಜಾವ (ಕುವ್ಯಾ.ದ್ರೋ. ೦೬-೦೨): ನುಡಿ ತಡಂಬಡುಗುಟ್ಟೆ ಮಯ್ಯಲ್ಲಿ ಬೆಮರಿಡಲ್ ತನು ಝೊಮ್ಮಿನೊಳ್ಸೇರಲು (ಅರಾಚ. ೧೧-೧೬). ಝೋಂಪು: ೧. ತನು ಬಳಲಿಕೆಯ ಭಾರಣೆಯ ಕಡುಜೋಡಿಸಿದ ಝೋಂಪಿನಲಿ (ಕುವ್ಯಾ.ಆ. ೯-೫). ೨. ನವಕುಮಾರನು ಚಿಂತಿಸುತ್ತಿದ್ದ ಹಾಗೇ ಕಣ್ಣಿಗೆ ಝೋಂಪು ಹತ್ತಿತು (ಕಪಾಕುಂ. ೧೨). [ದೇ.॥ ತಮಿ. ಚೋಮ್ಪು : ತೆಲು. ಜೋಮು]

ಜೊಂಪು$_2$ 'ಜೊಂಪ$_1$' ನೋ.

ಜೊಂಪೆ 'ಜೊಂಪ$_1$' ನೋ.

ಜೊಂಬಿಸು 'ಜೊಂಪಿಸು$_2$' ನೋ.

ಜೊಕ್ಕಿರ್ (ಕ್ರಿ). ಕುಗ್ಗಿರು; ಕುಂದಿರು: ಮೊಗದ ಸಿರಿ ಜೊಕ್ಕಿರ್ದುದಂ ಕಂಡು (ತುರಂಗ. ೭೪-೮). [ಜೊಕ್ಕು + ಇರ್$_1$]

ಜೊಕ್ಕು, ಜೊಗ್ಗು$_1$ (ಕ್ರಿ). ಕುಗ್ಗು; ಕುಂದಿಹೋಗು: ಕೌರವನ ಬಲದೊಳಗೆ ಸಿಕ್ಕಿದನು ಜೊಕ್ಕದೆ ಪುರಾಣಪುರುಷೋತ್ತಮ ಜನಾರ್ದನನೆ ರಕ್ಷಿಸೈ (ತುರಂಗ. ೨೪-೨೯). ಜೊಗ್ಗು$_1$: ಎಲೆ ಮರುಳೆ ಜೊಗ್ಗಿದನ ತಂದು ಸೇನಾಪಟ್ಟವಂ ಕಟ್ಟಿ ಹರಿಪಿಸುವೆ (ತುರಂಗ. ೪೩-೦೬). 'ಚೊಕ್ಕು$_1$' ಪರಾ. [<ಜರ್ಗ್]

ಜೊಕ್ಕೆ (ನಾ). (?): ಮಿಕ್ಕ ಅವಲಕ್ಕಿಯನು ತನ್ನಯ ಜೊಕ್ಕೆಯಿಕ್ಕುಡಿತೆಯಲಿ ಪಿಡಿದುರೆಯುಕ್ಕರೆಯಿಂದಲಿ ಒಕ್ಕುಡಿತೆಯಾ ಮುಖಕೆ ನೆಗಹಿ (ಕುಚೇಲೋ. ೧೧೮). [?]

ಜೊಕ್ಕೆದ (ನಾ). ಚತುರ (?): ಋತುಪರ್ಣರಾಯನಿದ ನೋಡಿಕೊಂಡನು ಸಚಿವರ ಜೊಕ್ಕೆದರ ಕರೆದನಾಳೋಚನೆಗೆ (ತುರಂಗ. ೩೨-೧೧). [?]

ಜೊಕ್ಕೆಯ 'ಚೊಕ್ಕೆಯ' ನೋ.

ಜೊಗಟೆ (ನಾ). ಸಿಪ್ಪೆ; ಹಿಪ್ಪೆ: ಕಬ್ಬಿನ ಜೊಗಟೆಯು ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ತನ್ನ ತೂಕದಷ್ಟೇ ರಸವನ್ನು ಇರಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು (ದಾಂಪ್ರ. II, ೬೫೦). [?]

ಜೊಗ್ಗು$_1$ ‘ಜೊಕ್ಕು’ ನೋ.

ಜೊಗ್ಗು$_2$ (ನಾ). ಕುಗ್ಗುವಿಕೆ; ಕ್ಷೀಣತೆ : (ಪಿತ್ತಪ್ರಕೃತಿ ತನು) ನರೆ ಜೊಗ್ಗು ಪಸುರಾದ ನರೆ ಉಳ್ಳವನಾಗಿ . . . ಪಾನ ದ್ರವ್ಯಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಇಚ್ಛೆಯುಳ್ಳವನಾಗಿಹನು (ವೃದ್ಧಸಾ. I, ೦೬). [<ಜೊಗ್ಗು$_1$]

ಜೊಟ, ಜೊಟ್ಟ (ನಾ). ತುಂಬ ಹುಳಿ ; ಬಹಳ ಹುಳಿ : “ಹುಳಿ ಜೊಟ್ಟ; ಜೊಟಜೊಟ ಹುಳಿ” (ಕಂನುಹು. ೦೦೪). **ಜೊಟ್ಟ:** ಮೇಲಿನ ಪ್ರಯೋಗವನ್ನು ನೋಡಿ. [?]

ಜೊಟಜೊಟನೆ(ಅ). ಜೊಟಜೊಟ ಎಂಬ ಶಬ್ದದೊಡನೆ: ಜೊಟಜೊಟನೆ ಮೈಯಲ್ಲಿ ಕ್ರಿಮಿ ಸುರಿದ ಕಾಲಕ್ಕು (ಮೋಕ್ಷದೀ. ೪೯-೩).
[ಜೊಟಜೊಟ$_0$ + – ಅನೆ$_1$]

ಜೊಟ್ಟ ‘ಜೊಟ’ ನೋ.

ಜೊಟ್ಟ (ನಾ). ಗಟ್ಟಿಯಲ್ಲದುದು ; ಜೊಳ್ಳು : ಜೊಳ್ಳೋ ಜೊಟ್ಟ, ಟೊಕ್ಕನೆ ಪೊಟ್ಟ ಹುರುಳಿಲ್ಲದ ಬರಿ ಶಬ್ದವು ಹುಟ್ಟಿ (ಹೃದಸ. ೬೫-೭).
[ದೇ.॥ ಮಲ. ಚೊತ್ತ]

ಜೊಣೆ ‘ದೊಣೆ$_1$’ ನೋ.

ಜೊತಕ ‘ಜೊತ್ತಗೆ’ ನೋ.

ಜೊತಗ ‘ಜೊತ್ತಗೆ’ ನೋ.

ಜೊತೆ$_1$, ಜತೆ (ನಾ). ೧. ಕೂಡಿರುವಿಕೆ; ಕೂಟ ; ಸಹವಾಸ : “ಜೊತೆ (ಜತೆ)–ಯುತ” (ಶಬ್ದಕೋ. ೧೫). ೨. ಜೋಡು ; ಜೊತೆಯಾಗಿರುವ ಮತ್ತೊಂದು ಜೀವ, ವಸ್ತು ಮೊದಲಾದುವು: ಗೂಡಿನೊಳಗಿಹ ಹಣ್ಣುಗಿಳಿಗೊಂದು ಜೊತೆಯಿಲ್ಲ (ಚಂದ್ರಸ. ೬೨). ೩. ಎರಡರ ಜೋಡಿ ; ಯುಗಲ ; ಯುಗ್ಮ : ಈ ಹೃದಯಂಗಮವಾದ ಜೊತೆಯನ್ನು ಸಣ್ಣದೊಂದು ದೂರದರ್ಶಕದಲ್ಲಿ ನೋಡಿದರೆ (ಜ್ಯೋತಿರ್ವಿ.೭೦). ೪. ಜೋಡಣೆ; ಸಿದ್ಧತೆ; ತಯಾರಿ : ಫೌಜು ಜೊತೆಯಾಯಿತೋ ಇಲ್ಲವೋ (ಮುದ್ರಾಮಂ. ೧೬೨). **ಜತೆ:** ೨. ಹೂವಿಗೆ ಸಹ ಜತೆ ಆದ (ಗಂಗಾಸಾ.೧೦೯). ೫. ಸಮಾನ; ಎಣೆ : ದ್ವಾದಶಗತಿಯಲಿರುತಿಹ ಭಾನುವಿಗೆ ಸರಿ ಜತೆಯದಾರೆಂದ (ಗಗತಾ. ೫-೪೫). ೬. [ಸಂಗೀತ] ಸುಳಾದಿಯ ನುಡಿಗಳಾದ ಮೇಲೆ ಬರುವ ಕೊನೆಯ ಎರಡು ಸಾಲು : ಜತೆ ಕೊಡಬ್ಯಾಡ ಕೊಳಬ್ಯಾಡ ಸಿರಿ ವಿಜಯವಿಠಲನ್ನ ಅಡಿಗಳರ್ಥಾ ನಿಮಿಷಾ ನಂಬಲು ಕೈವಲ್ಯ (ವಿಸಾಸು.೬-೬).

ಜೊತೆಕಟ್ಟು = ಸಹವಾಸಮಾಡು ; ಗೆಳೆತನಮಾಡು : ನೀನು ನನ್ನ ಜೊತೆಕಟ್ಟುತ್ತೀಯೋ ಇಲ್ಲವೋ ? (ರೂಢಿ). **ಜೊತೆಮಾಡು, ಜತೆಮಾಡು**= ೧. ಜೋಡಿಸು ; ಕೂಡಿಡು ; ಸಂಗ್ರಹಿಸು : ಮೃತವಪ್ಪುದೆಂದು ಕರುವಿಗೆ ಗೋವು ಹುಲ್ಮೆದೆಯ ಜೊತೆಮಾಡುವುದೆ ? (ಶಿವಪು. ೫೦). ೨. ಕೂಡಿಸು; ಹೊಂದಿಸು: ಪ್ರಯಾಣಿಕರು ನಾಲ್ಕೈದು ಹಡಗುಗಳನ್ನು ಜತೆಮಾಡಿಕೊಂಡು ಪ್ರಯಾಣ ಮಾಡುವುದು ಪದ್ಧತಿಯಾಗಿದ್ದಿತು (ಕಪಾಕುಂ.೦): ಮನದ ಹಂಬಲು – ಕಟ್ಟಿಗೆ ಸುಸ್ವರೂಪಿ ಹೆಂಡತಿಯನ್ನು ಜತೆಮಾಡಿಕೊಟ್ಟು ತಾನು ಕಣ್ಮುಚ್ಚುವುದು (ಗಂಮೂಯಿ. ೦). [<ಸಂ. ಯುತ]

ಜೊತೆ$_2$ (ಅ). ಸಹಿತವಾಗಿ ; ಸಂಗಡ : ನಿಪುಣಿಕೆಯ ಜೊತೆ ನಾನು ಬಾಗಿಲ ಬಳಿಗೆ ಬಂದೆ (ಶಾಡಾಅ. ೭೧); ವೆಂಕಮ್ಮ ಅಡಿಗೆ ಮನೆಯಲ್ಲಿಯೇ ಜನ್ನಯ್ಯನ ಹೆಂಡತಿಯ ಜೊತೆ ಮಲಗಿದರು (ಪದ್ಮಸ. ೨೩೨). [<ಜೊತೆ$_1$]

ಜೊತೆಗಾರ, ಜತೆಗಾರ (ನಾ). ಜೊತೆಯಲ್ಲಿರುವವನು ; ಸಂಗಡಿಗ ; ಒಡನಾಡಿ : ಗಾನದ ಉತ್ಸಾಹದಲ್ಲಿ ಅವನಿಗೆ ದೇವರು ಒಡೆಯನೇ ಅಲ್ಲದೆ ಜೊತೆಗಾರನೇ ಆಗುವನು (ಧರ್ಮಸಾ. ೮೩) ; ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಜೊತೆಗಾರರೊಡನೆ ಮುಂದಿನ ಪದ್ಯಗಳನ್ನು ಹೇಳಿಕೊಂಡು (ಹುಬ್ಬಹ.೨೯). **ಜತೆಗಾರ:** ನೀನೂ ನಿನ್ನ ಜತೆಗಾರನೂ ಕೂಡಿಬಂದರೆ ಹಣ ದೊರೆಯುವುದು (ಮುಂಬಯಿ. ೪-೭). [ಜೊತೆ$_1$ + – ಗಾರ (<–ಕಾಱ)]

ಜೊತೆಗಾತಿ ‘ಜೊತೆಗಾರ್ತಿ’ ನೋ.

ಜೊತೆಗಾರ್ತಿ, ಜತೆಗಾತಿ, ಜತೆಗಾರ್ತಿ, ಜೊತೆಗಾತಿ (ನಾ). ಜೊತೆಯಲ್ಲಿರುವವಳು ; ಸಂಗಾತಿ : ಆಕೆಯು ಜೊತೆಗಾರ್ತಿಯರು ಅನ್ಯೋನ್ಯ ಸುಖದಲ್ಲಿ ಸಂಸಾರ ಸಾಗುಹಾಕುತ್ತಿರುವ ಕಾಲ (ಜೀವನ. ೦೩). **ಜತೆಗಾತಿ :** ಸ್ವಲ್ಪ ಹೊತ್ತಿನಲ್ಲಿಯೇ ನವಕುಮಾರನು ಜತೆಗಾತಿಯನ್ನು ಕರೆದುಕೊಂಡು ಬಂದು ಊರನ್ನು ಸೇರಿದನು (ಕಪಾಕುಂ. ೪೨). **ಜತೆಗಾರ್ತಿ :** (೬). **ಜೊತೆಗಾತಿ :** ತನ್ನ ಮಗಳ ಜೊತೆಗಾತಿಯಾಗಿರಲೆಂದು ಅವಳನ್ನು ಆ ವಿಪ್ರನು ಮಥುರೆಗೆ ಕರೆದೊಯ್ದಿರಬೇಕೆಂದು ತಿಳಿಯಿತು (ತವನಿ. ೫೦) : ಜೊತೆಗಾತಿಯಿಲ್ಲದೆ ತಾನೊಂಟಿಯಾಗಿದ್ದಾಗ ಅದನ್ನು . . . ಕಣ್ಮನ ತಣಿಯುವ ತನಕ ನೋಡುತ್ತಿದ್ದಳು (ಪುನರು. ೬೨೩).
[ಜೊತೆಗಾರ + – ತಿ$_1$ (< – ಇತ್ತಿ)]

ಜೊತೆಗೂಡು, ಜತೆಗೂಡು (ಕ್ರಿ). ೧. ಕೂಡು ; ಸೇರು ; ಹೊಂದಿಕೊಳ್ಳು : ಜೊತೆಗೂಡಿ ಬಾಳಲಾಗದಿದ್ದರೆ ಮದುವೆಯಿಂದ ಪ್ರಯೋಜನವೇನು ? (ಪುನರು. ೨೫೦). ೨. ಸಂಭೋಗಿಸು: ಅಪೂರ್ವವಾಗಿ ಉಭಯಲಿಂಗಿಗಳು ಜೊತೆಗೂಡಿದ (Mate) ಗಂಡಿನ ರೇತ್ರಾಣುಗಳಿಂದ ಗರ್ಭಾದಾನ ಪಡೆಯುತ್ತವೆ (ಕೀಟಬಿ. ೦೦೫). **ಜತೆಗೂಡು:** ೧. ಹಕ್ಕಿಯು ಜತೆಗೂಡಿ ಹಾಡನು ಹಾಡುತ ಮುದವೂಡು ಮನಕೆ (ಇಂದಾಪ. ೨೦೨-೪೦).
[ಜೊತೆ$_1$ + ಕೂಡು$_1$]

ಜೊತೆಗೊಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ಸೇರಿಸು ; ಕೂಡಿಸು ; ಹೊಂದಿಸು : ಸೈನ್ಯವನ್ನು ಜೊತೆಗೊಳಿಸಿ . . . ಯುದ್ಧಸನ್ನಾಹ ಮಾಡತೊಡಗಿದರು (ಪ್ರಮುಹ. ೯೬).
[ಜೊತೆ$_1$ + ಕೊಳ್$_1$ + – ಇಸು$_3$]

ಜೊತೆಬಿಡು, ಜತೆಬಿಡು (ಕ್ರಿ). ಸ್ನೇಹವನ್ನು ಬಿಡು ; ಗೆಳೆತನವನ್ನು ತೊರೆ : ಜೊತೆ ಬಿಟ್ಟರೂ ವ್ಯಥೆ ಬಿಡಲಿಲ್ಲ (ಗಾದೆ) ; ಅವರಿಬ್ಬರೂ ಜೊತೆ ಬಿಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ, ಅದಕ್ಕೆ ಮಾತನಾಡುವುದಿಲ್ಲ(ರೂಢಿ). **ಜತೆಬಿಡು:** ಅವರಿಬ್ಬರೂ ಯಾವಾಗಲೂ ಜತೆಬಿಟ್ಟಿಲ್ಲ (ರೂಢಿ). [ಜೊತೆ$_1$ + ಬಿಡು$_1$]

ಜೊತೆಪಾಡು (ನಾ). ಮೇಳದ ಹಾಡು : ಅಂಬಿಕೆ ಜೊತೆಪಾಡಂ ತಾಂ ಬೆಂಬಿಡದಡಿಗಡಿಗೆ ಪಾಡೆ (ಹಾಲಾಸ್ಯ. ೦-೭-೦೯). [ಜೊತೆ$_1$ + ಪಾಡು$_2$]

ಜೊತೆಹಾಕು (ಕ್ರಿ). ೧. ಇನ್ನೊಬ್ಬರನ್ನು ಜೊತೆಗೆ ಹೊಂದಿಸು: ಅವನೊಡನೆ ಕುಸ್ತಿಗೆ ಜೊತೆಹಾಕಲು ಯಾರೂ ಸಿಗಲಿಲ್ಲ (ರೂಢಿ). ೨. ಮದುವೆಮಾಡು: ಅವನಿಗೆ ಜೊತೆಹಾಕದಿದ್ದರೆ ಬುದ್ಧಿ ಬರುವುದಿಲ್ಲ(ರೂಢಿ).
[ಜೊತೆ$_1$ + ಹಾಕು (<ಪಾಯ್ಕು$_1$)]

ಜೊತ್ತಗ ‘ಜೊತ್ತಗೆ’ ನೋ.

ಜೊತ್ತಗಲ್ (ಕ್ರಿ). ಸಹವಾಸದಿಂದ ದೂರವಾಗು ; ಜೊತೆಬಿಡು : ಸುಂದರನೊಲವಿಂ ಜೊತ್ತಗಲದೆ ವರಸಹಾಯಮಂ ನಿಮಗೀವಂ (ಹಾಲಾಸ್ಯ. ೨-೧೪-೨೬). [ಜೊತ್ತು$_1$ + ಅಗಲ್$_1$]

ಜೊತ್ತಗಾಣಿ ‘ಜೊತ್ತುಗಾಣಿ’ ನೋ.

ಜೊತ್ತಗೆ, ಚೊತ್ತಿಗೆ, ಜತಿಗೆ, ಜತ್ತಿಗೆ, ಜೊತಕ, ಜೊತಗ, ಜೊತ್ತಗ, ಜೊತ್ತಿಗೆ (ನಾ). ನೊಗವನ್ನು ಎತ್ತಿನ ಕೊರಳಿಗೆ ಸೇರಿಸಿ ಕಟ್ಟುವ ಹಗ್ಗ : “ಆಬಂಧಃ, ಯೋತ್ರಂ, ಯೋಕ್ತ್ರಃ ಎಂದೊಡೆ ಮಿಳಿ; ಜೊತ್ತಗೆ ಎಂದೂ ಎಂಬರು” (ನಾಚಿರಾ. ೬) : “ಜೊತ್ತಗೆ – ಯೋಕ್ತ್ರಕ = ಮಿಳಿ (ಜತ್ತಿಗೆ, ಚೊತ್ತಿಗೆ)” (ಶಬ್ದಕೋ. ೧೫) : ಕೊರಳ ಜೊತ್ತಗೆ ಸುರುಚಿರ ಬೆನ್ನ ಮಿಣಿ ಮತ್ತುರದೊಳು ಪೊನ್ನ ಘಂಟೆಗಳು (ಅಂಜಚ. ೬-೯೦) : ಬಿಗಿದ ಬಲುಹೋರಿಯ ಕೊರಳ ಜೊತ್ತ[ಪಾಠಾಂ. ತ್ತಿ]ಗೆಗಳಂ ಪಟು ಪಟು ನಿಮಿಷದಲಿ ಬಗೆಯದಿನ್ನಿರದೆಯ್ದಿಸುತ್ತಂ ಮುತ್ತಿ ಕೈಕೊಳ್ಳಿ (ಬಸಪು. ೫೬-೨೦) : ರಥಹಯದ ವಾಘೆಯ ಜೀನಗೆಲಸದ ಹಕ್ಕರಿಕೆಗಳ ನೊಗನ ಜೊತ್ತಗೆಯ ಭಾನುಸುತ ಮುಟಿಯೆಬ್ಬು (ಕುವ್ಯಾಕ. ೨೪-೪) : ಹರಿದ

ಕೂರಂಬುಗಳು ಸಿಂಹಗಳೆರಡು ಜೊತ್ರಗೆಗಡಿಯೆ ಹರಿಗಳು ಹರಿದವತ್ರಿತ್ರಲು (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೧೯-೦೭). **ಚೊತ್ರಿಗೆ:** ಮೇಲಿನ 'ತದ್ಭಕೋ' ಪ್ರಯೋಗವನ್ನು ನೋಡಿ. **ಜತಿಗೆ:** ಎತ್ತಿನ ಕೊರಳಿಗೆ ಕಟ್ಟಿದ್ದ ಜತಿಗೆ ಹರಿಯಿತು (ಕಪಪು. ೪-೧೬): ಬಂಡಿ ಹೊಡೆಯುವ ಒಕ್ಕಲಿಗ ಎತ್ತಿನ ಕೊರಳಿನ ಜತಿಗೆಗಳನ್ನುಚ್ಚಿ ಮೆಲ್ಲನೆ 'ನಗ'ವನ್ನು ನೆಲಕ್ಕಿಟ್ಟ (ಅರಿಯೂ. ೮). **ಜತ್ರಿಗೆ:** ಎತ್ತಿನ ಜತ್ರಿಗೆಯ ಬಿಟ್ಟು ಚಕ್ಕಡಿಯ ಭಂಡಿಗಳ ಈಸಿನ ಮೇಕು ಹಿಡಿದು ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತಿ (ಶ್ರಿಪ್ರ. ೩೩). **ಜೊತಕ:** ಹೆಗಲೊಳು ನೇಗಿಲು ಜೊತಕವ ಹೊತ್ತು ಮುಂದೆ ನಡೆಯುತಿರೆ ಜೋಡಿಯ ಎತ್ತು ರೈತನು ಗದ್ದೆಯ ಸೇರುವನು (ಕದಕ. ೭-೩೦). **ಜೊತಗ:** ನಾನು ಜೊತಗ ಮಿಣಿ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಗದ್ದೆಗೆ ಹೋಗುತ್ತೇನೆ (ಗಂಗಾಳ. ೮೦). **ಜೊತ್ರಗ:** ಮಹಾಗಜದಂಗೋಪಾಂಗಗಳೋಳ್ಬೊಡರ್ಚಿದ ಮಿಳಿ ಪೊರಜಿ ಜೊತ್ರಗಂಗಳುಮಂ ನಿಲುನಿಲುಕಿ ಪೊಯ್ವೊಯ್ದು ಕತ್ತರಿಸಿ (ಕಳನ್ನ. ೨-೩೮). **ಜೊತ್ರಿಗೆ:** ಹೊನ್ನ ನೇಣಿನ ಜೊತ್ರಿಗೆಯ ಪಿಡಿದಂದದಿಂದಡರಿದರು ಮಾವುತರು (ಸಂಭಪ. ೩೦-೧೧): ಕೊರಳಿಗೆ ಬೀಜುವ ಜೊತ್ರಿಗೆ ಮೆಚಿದು ವರ್ತಿಯಲಿ (ಕಂನವಿ. ೧೧-೧೩೫). [<ಸಂ. ಯೋಕ್ತ್ರಕ, ಯೋತ್ರಕ]

ಜೊತ್ರಾಯ (ನಾ). ರುಜುವಾತು; ಪ್ರಮಾಣ: ಶ್ರುತಿಯ ಮಾತಂ ಧರೆಗೆ ಜೊತ್ರಾಯಗೈದು ತೋರಿದ (ಪಂಕಾರಾ. ೨-೩೩-೨೪). [ಜೊತ್ರು$_1$+ಆಯ ?]

ಜೊತ್ರಿಗೆ 'ಜೊತ್ರಗ' ನೋ.

ಜೊತ್ರಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ವಂಚಿಸು ; ಮೋಸಗೊಳಿಸು : ಎತ್ತಿಪವೆಂದು ದೇಗುಲವ ಸುತ್ತಿನ ಮಾತನೆ ತೋಟಿ ಲೋಗರಂ ಜೊತ್ರಿಸಿ ದ್ರವ್ಯಮಂ ಕಳೆದುಕೊಂಬರೊಳೀಂ (ಎಕ. VI, ಕಡೂರು.೦೨೭-೨೮; 1202). ೨. ಮರುಳು ಮಾಡು; ಮೋಹಗೊಳಿಸು: ಮುತ್ತಿನ ಪೊಸದುಡಿಗೆ ತಳಿರ ಸೋರ್ಮುಡಿ ಮನಮಂ ಪತ್ರಿಸಿ ಜೊತ್ರಿಸೆ (ಪಂಪಭಾ. ೫-೫೯); ನಿತಂಬಿನಿ ನಾನಾಪ್ರಕಾರದ ತತ್ರುಪಣಂಗಳಿಂ ಜೊತ್ರಿಸಿ ವಶೀಕೃತಂ ಮಾಡಿ (ಸುಕುಮಾ. ೭-೧೩ ವ): ಕೂಸುಗಳಂ ಮುದ್ದಾಡಿಸಿ ದೇಸಿಯ ಮಾತುಗಳನಾಡಿ ಪೆರ್ಚಿಸಿ ಪೆಜರಂ ರೇಸಾಗಿ ತನಗೆ ಜೊತ್ರಿಸುವಾಕಾವರು (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೫-೯೧).

[ಜೊತ್ರು$_3$ + – ಇಸು$_3$]

ಜೊತ್ರು$_1$, ಜತ್ರು (ನಾ). ಜೊತೆ ; ಜೋಡಿ: ಜವ್ವನದ ಜೊತ್ರೊ ಸವಿವೆಡಂಗಿನ ಬಿತ್ರೊ ನವಪರಿಮಳದ ಮುತ್ರೋ (ಗುರುಥ. ೭-೦೭). **ಜತ್ರು:** ಜತ್ರು ಹೆಂಡತಿ ಮೇಲೆ ಮತ್ತೆ ಸೂಳೆಯು ಏಕೆ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೧೯೪೬).

ಜೊತ್ರಾಗು, ಜತ್ರಾಗು = ಜೊತೆಯಾಗು ; ಜೋಡಿಯಾಗು : ಕೂಗಿ ಬೊಬ್ಬಿಟದರುಬ್ಬರ ಸಿಡಿಲ್ಕೋಟಿ ಜೊತ್ರಾಗಿ ಗರ್ಜಿಸುವಂತೆ ಬಲರು (ಮೋಹತ. ೩೫-೦೯): ಒತ್ತಿ ಹಿಡಿದ ಕಂಭ ವ್ಯರ್ಥವಾದ ಮೇಲಿನ್ನೇನಿನ್ನೇನು ಜತ್ರಾದ ಜನರೆಲ್ಲ ಜರಿದು ಹೋದ ಮೇಲಿನ್ನೇನಿನ್ನೇನು (ಪುರಂದ. ೪-೦೨೪-೨): ಮುತ್ತು ಮಾಣಿಕದ ರಥದ ಮೇಲೆ ಮುರಹರನು ಬಾಲ ಜತ್ರಾಗಿ ಕುಳ್ಳಿರೆ (ಶ್ರೀಕೃಪಾ. ೯೯); ರಂಗೊಂದು ದಂಗೊಂದು ಗುಂಗೊಂದು ಒಂದಕ್ಕೊಂದು ಹತ್ರಾಗಿ ಜತ್ರಾಗಿ ಸುಳಿಧಾಂಗ (ಸಬೀಗೀ. ೫೨-೭).

[<ಪ್ರಾ. ಜುತ್ತ. / ಸಂ. ಯುಕ್ತ]

ಜೊತ್ರು$_2$ (ನಾ). ೧. ನೆಲೆ; ಆಶ್ರಯಸ್ಥಾನ; ಗೊತ್ತು: ಬಹುವಿಧ ಕರ್ಮನಿಕರದ ಜೊತ್ರು ತನುವಿದನಾರು ನಂಬುವರಪ್ಪ (ನಿಭಾಗ. ೩-೦೪-೩೫): ಶಿವನ ಬಯಕೆಯ ಗೊತ್ತು ಶಿವನ ತನುವಿನ ಜೊತ್ರು (ಚಬಪು. ೩೪-೯). ೨. ಸಾಲು; ಶ್ರೇಣಿ: ಹೊಳೆಹೊಳೆವ ಬೈತಲೆಯ ಮುತ್ತುಗಳ ಜೊತ್ತುಗಳ ಥಳಥಳನೆ ಮೆರೆವಂದುಗಾವಳಿಯ . . . ಗಿರಿಜಾತೆ ರಂಜಿಸಿದಳು (ಚಬಪು. ೩೭-೨೩): ಜೊತ್ರಿನ ಸೂಳುಪಾಳಿಯೊಳಂಗನೆಯರ್ಕೈದಿದರು ಗೋಪತಿಯ (ಅಕ್ರೂರ. ೪-೧೫). [?]

ಜೊತ್ರು$_3$ (ನಾ). ೧. ವಂಚನೆ ; ಮೋಸ ; ಕುಯುಕ್ತಿ ; ತಂತ್ರ : ಸಿಪ್ಪು ಜೊತ್ರನ್ನನೇನಂ ಮಾಡಲಾಪುರ್ದು (ನಂಬಿರ. ೭-೮೩). ೨. [illegible] ಸುವಿಕೆ; ಮೋಹಗೊಳಿಸುವಿಕೆ (?): ಹುರುಡು ಹೋರಟೆ ಪೊತ್ರು ಜೊತ್ರು ಗನ್ನಂ ಗತಕ ಪರಿರಂಭಣಂ . . . ರತಿಪ್ರಾರಂಭದೊಳು ಪಸರಿಸೆ (ಹದಪಾ. ೪-೩೫); ಪುರುಡುಂ ಪೋರಟೆವೆತ್ರು ಜೊತ್ರು ಗತಕಂ ಗನ್ನಂ . . . ಒರಿದುಣ್ಮಲ್ ವಧು ನಲ್ಲನೊಳ್ ನೆರೆವುತಿರ್ದಳು (ಕೃಷವಿ. ೨೪-೧೮೦). [?]

ಜೊತ್ರುಗಾಜಿ, ಜೊತ್ರಗಾಜಿ (ನಾ). ಜೂಜಾಡುವವನು ; ದ್ಯೂತಕಾರ: ಸದರದೆ ದಾಯಮುಂ ಒಡಿವ ವಿತ್ರಮನೊಡ್ಡುವ ಜೊತ್ರುಗಾಜಿರಿಂ (ದಶಕು. ೮-೮೯). **ಜೊತ್ರಗಾಜಿ :** ಗುಪ್ಪದಿ ಮುಂಚಿಗನ ಜೊತ್ರಗಾಜಿರು ಗಳ್ಳಿದೆ ಬಂದು (ಸಿಂಗಿರಾ. ೧೯-೧೧). [<ಸಂ. ದ್ಯೂತಕಾರ]

ಜೊನ್ನ (ನಾ). ೧. ಚಂದ್ರನ ಬೆಳಕು ; ಬೆಳುದಿಂಗಳು : ಒಂದೆಡೆಯೊಳ್ ನೆಲಸಿರ್ದ ಕಾಳಮುಂ ಜೊನ್ನಮುಮಂ (ಅಜಿಪು. ೯-೨೦): ಪುದಿಯೆ . . . ಜೊನ್ನದ ಸಿರಿ ಕಾರ ಕಾರಿರುಳ ಮೆಯ್ಸಿರಿ ತಪ್ಪದೆನಲ್ ದಿಗಂತಮಂ (ಪಂರಾಮಾ. ೪-೪೪): ಇಳೆಯೊಳ್ ಪಾರ್ವತಿ ಜನಿಯಿಸೆ ಕಳೆಯೇಟಿದನಿಂದು ಜೊನ್ನಮಲರ್ದುದು (ಗಿರಿಕ. ೩-೪೬): ಥಳಥಳಿಪ ನಗೆಮೊಗದ ಬೆಳಗಿನ ಬೆಳಪ ಜೊನ್ನವ ಹಸರಿಸುತ (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೩೨-೦೭): ಪೆಟಿಮೊಗದ ನಗೆ ಜೊನ್ನಮುಂ ಕೂಡಿ ಸುಯ್ಕೆಲರ ನಚುಗಂಪನೂಡಿ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೯-೦೭). ೨.ಪಾಡ್ಯದಿಂದ ಪೌರ್ಣಿಮೆವರೆಗಿನ ಕಾಲ; ಶುಕ್ಲಪಕ್ಷ: ಅಟವಿಶ್ರೀಯುಂ ಜೊನ್ನದ ಪಾಡಿವದೊಳಂ ಕಾಲದಷ್ಟಮಿಯೊಳಮೈದು ವರ್ಷಂಬರಂ ನೋಂಪ ಪ್ರವೃದ್ಧ ಕಲ್ಯಾಣಮನೆತ್ತಿಕೊಂಡಳ್ (ಪಾವುಂಪು. ೮೭-೨೦): ಸೌಮ್ಯಗಣಂ ಜೊನ್ನದೊಳನ್ಯರುಂ ಬಹುಳದೊಳ್ ನಿರ್ವ್ಯಾಜದಿಂ ಬಲ್ಲಿದರ್ (ಜಾತಕತಿ. ೨-೧೧): ಜೊನ್ನದಂದಿನ ಪೆಟಿಯುಂದದೆ ನೊಕ್ಕಮುತ್ತರೋತ್ತರಮಾದಂ (ಎಕ. VII, ಶಿಮೊ. ೧೧-೪೪ ; 1085 ?): ಮುದದಿಂದಾಶ್ವಯುಜದ ಜೊನ್ನದ ದಸಮಿಯೊಳಿಂದ್ರಧನುವಿನೊಳ್ . . . ಮುಟಿ ಕೊಳ್ಗುಂ (ಅಟ್ಟಮು. ೮-೧೭೧). [<ಪ್ರಾ. ಜೋಣ್ಹಾ. / ಸಂ. ಜ್ಯೋತ್ಸ್ನಾ]

ಜೊನ್ನಪಾಡಿವ (ನಾ). ಶುಕ್ಲಪಕ್ಷದ ಪಾಡ್ಯ; ಪ್ರತಿಪದೆ: ಅಟವಿಶ್ರೀಯುಂ ತನ್ನ ನೋಂಪಿಯ ಜೊನ್ನಪಾಡಿವದೊಳುಪವಾಸಂಗೆಯ್ದು (ಪಾವುಂಪು. ೫೭).

[ಜೊನ್ನ + ಪಾಡಿವ]

ಜೊನ್ನರಸ (ನಾ). ಬೆಳುದಿಂಗಳ ಒಡೆಯ ; ಚಂದ್ರ : ಜ್ಯೋತಿಸ್ಸ್ವರೂಪ ಜೊನ್ನರಸನ ಪಗಲಾಣ್ಮನಾತತತೇಜೋಭಿರಾಮ (ಭರಹ. ೪೫-೧).

[ಜೊನ್ನ + ಅರಸ$_1$]

ಜೊನ್ನವಕ್ಕಿ (ನಾ). ಬೆಳುದಿಂಗಳನ್ನು ಸೇವಿಸಿ ಜೀವಿಸುವುದೆಂದು ಭಾವಿಸಲಾದ ಹಕ್ಕಿ ; ಚಕೋರ : "ಜೊನ್ನವಕ್ಕಿ = ಚಕೋರಂ" (ಕಮರ. ಪರಿ. ೨) : "ತಣ್ಗದಿರವಕ್ಕಿ ಜೊನ್ನವಕ್ಕಿಯು ಚಕೋರಂ" (ಅಭಿಮಂ. ೨೯) ; ಜೊನ್ನವಕ್ಕಿಗೆ ಬೆಳ್ದಿಂಗಳ ಸಾರಮಂ ಕಟಿಯುತುಂ . . . ಮೆಯ್ವೊಟಿದಂ ಚಂದ್ರಮಂ (ದಶಕು. ೮-೨೫೯): ಮುತ್ತಿನ ಪಳುಕಿನ ಧವಳವರ್ಣಗಳ ಬೆಳುದಿಂಗಳಿಂದಾಗ ಜೊನ್ನವಕ್ಕಿಗಳೈದಿ ನೆಲಸಿದುವತಿಮುದದಿಂದ (ಕಂನವಿ. ೭-೩) : [ಜೊನ್ನ + ಪಕ್ಕಿ$_1$]

ಜೊನ್ನೊಡಲ (ನಾ). ೧. ಬೆಳುದಿಂಗಳು ಹೊಮ್ಮುವ ಒಡಲುಳ್ಳವನು ; ಚಂದ್ರ : "ಚಳಿಗದಿರಂ . . . ಜೊನ್ನೊಡಲನ್ಸೆಕಿಲ್ವೆಳಗಂ ತಣ್ಗದಿರ ಮುಂಜುಗೈಯುಂ ಚಂದಂ" (ಕವಿಕಂ. ೪೩): ಜೊನ್ನೊಡಲನ ತಿರಸ್ಕರಿಸುವ ಕೊರ್ವಳು ಕರ್ಣಿಯ್ದಲ ಕಣ್ಣ ಕಾಂತೆ (ಮೋಪತ. ೪-೧೪): ಜೊನ್ನೊಡಲಂ ನಿಮಿರ್ಚಿದಪನಗ್ನಿಯ ತಣ್ಗದಿರಿಂದಂ (ಜಾಕುಂತ. ೩೨-೭). ೨. (?): ಮುಗಿಲಂ ಕಂಡ ಜೊನ್ನೊಡಲನಂತೆ ಪೊಂಗಿ ಪೊಜಿಯೋಜ[illegible] (ಉದ್ಭಟ. ೧೧-೫೫ ವ).

ಜೊನ್ನೊಡಲನಳಿಯ = ಚಂದ್ರನ ಸೋದರಳಿಯ ; ಮನ್ಮಥ ; ಕಾಮ : "ಅಲರ್ಗಣೆಯ ಜೊನ್ನೊಡಲನಳಿಯುಂ ದಪ್ಪಕಂ ಮಯಣನೆಂಬಿವಿಂತೊಡನೆ ಮನ್ಮಥ ನಾಮವು" (ಶಬ್ದಮಂ. ೮).
[ಜೊನ್ನ + ಒಡಲ್ + – ಅ$_7$]

ಜೊನ್ನೊಡಲವಚ್ಚ (ನಾ). ಚಂದ್ರನನ್ನೇ ಆಭರಣವಾಗುಳ್ಳವನು; ಶಿವ: ಮುದ್ದಿಸುವ ಜೊನ್ನೊಡಲವಚ್ಚಂಗೆ ಬೆಚ್ಚುತ್ತೆ ಮಣಿದು (ಕೊಟ್ಟೂರು. ೧-೮೦). [ಜೊನ್ನೊಡಲ + ವಚ್ಚ$_2$]

ಜೊಬ್ಬ (ನಾ). (?) : ಹಬ್ಬದಲು ದೇವತೆಗಳುಂಬರು ಜೊಬ್ಬದಲು ದಾನವರುಂಬರು ಸಬ್ಬದಿನದಲು ಮನುಜರುಂಬರದೆಂದು ಋಷಿ ನುಡಿದ (ಸಂಭಪ. ೫-೩೨). [?]

ಜೊಮ್ಮನೆ, ಚೊಮ್ಮನೆ, ಝೊಮ್ಮನೆ (ಅ). ಆಯಾಸದಿಂದ ಕೂಡಿ ; ಬಳಲಿ; ಸೋತು: ಜೊಮ್ಮನೆ ಜೋಮೇಱಿದ ತೋಳ್ಗಳಂ ನಿಮಿರ್ವ ಪೋಲ್ (ಲೀಲಾವ. ४-೧೧೦). **ಚೊಮ್ಮನೆ:** ಅಟ್ಟಱಿಂ ಚೊಮ್ಮನೆ ಜೋಲ್ದಂ ತಪ್ಪಿಕೊಂಡು (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೬-೧೬೫). **ಝೊಮ್ಮನೆ:** ಮೂಡಿ ಮನ್ಮಥ ವಾರಿ ಮಿಗೆ ತುಳ್ಕಾಡಿ ಝೊಮ್ಮನೆ ಬೆಮರಿ ನಾಣ್ಗೆಟ್ಟೋಡಿ (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೨೬-೫४).

ಜೊಮ್ಮನೆವೋಗು, ಜೊಮ್ಮನೆವೋಗು=ಚಲನೆಯಿಲ್ಲದಿರು; ಜಡವಾಗು: ಮೆಯ್ ಪಸಿದು ಜೊಮ್ಮನೆ [ಪಾಠಾಂ. ಜೋಂಪನೆ] ಪೋದವುದು (ಪಂಪಭಾ. ೫-೭೦); ಆ ದಂಪತಿಗಳ್ ಜೊಮ್ಮನೆವೋದಂತಿರ್ದವರ . . . ಬೆಡಂಗಂ ನೋಡಿದರ್ (ಆದಿಪು. ೫-೬೫); ಚಕಿತಮೃಗಾಕ್ಷಿ ನೀನೆಳಸಿ ಕೆಮ್ಮನೆ ಜೊಮ್ಮನೆವೋಗಿ ಭಾವದಿಂ ಪ್ರಕಟಿಸಲೇಕೆ ಪಾಱುತನಮಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೫-೩४).
[ಜೊಮ್ಮು$_1$ (<ಜೊಂಪು$_1$) + – ಅನೆ$_1$]

ಜೊಮ್ಮಿಡು (ಕ್ರಿ). ಆಯಾಸಪಡು ; ಬಳಲು : ಜೊಮ್ಮಿಡುತ ಜೋಲುತ್ತ (ಅನಾರ. ದೇ. ೦೮೨-೨೦). [ಜೊಮ್ಮು$_1$ (<ಜೊಂಪು$_1$) + ಇಡು$_1$]

ಜೊಮ್ಮು$_1$ 'ಜೊಂಪು$_1$' ನೋ.

ಜೊಮ್ಮು$_2$ 'ಜುಮ್ಮು$_3$' ನೋ.

ಜೊಮ್ಮುತಟ್ಟು (ಕ್ರಿ).=ಜೊಮ್ಮುವಿಡಿ : ರಕ್ತಸಂಚಾರವಿಲ್ಲದಾಗ ಕೈಕಾಲುಗಳಿಗೆ ಜೊಮ್ಮತಟ್ಟುವಂತೆ (ಬೆಳುಮ. ೨೫೭).
[ಜೊಮ್ಮು$_1$ (<ಜೊಂಪು$_1$) + ತಟ್ಟು$_1$]

ಜೊಮ್ಮುಮೈ (ನಾ). ಮರಗಟ್ಟಿದ ದೇಹ: ಶಕ್ತಿಸಂಚಾರವಿಲ್ಲದೆ ಇವನಿಗೆ 'ಜೊಮ್ಮುಮೈ' ಬಂದಿದೆ (ಬೆಳುಮ. ೨೫೭).
[ಜೊಮ್ಮು$_2$ (<ಜುಮ್ಮು$_3$) + ಮೈ (<ಮೆಯ್)]

ಜೊಮ್ಮುವಿಡಿ (ಕ್ರಿ). ಮೈಮರೆವನ್ನು ಹೊಂದು: ಅತಿಚಿಂತೆಯೊಳು ಮಱೆದ ತನು ಜೊಮ್ಮುವಿಡಿದ ಪುರ್ಬತಿಭಾರವಾಗಿ (ಹದಲಾ. ೬-೫೯).
[ಜೊಮ್ಮು$_1$ (<ಜೊಂಪು$_1$) + ಪಿಡಿ$_1$]

ಜೊಮ್ಮೆನ್ನು (ಕ್ರಿ). ಜೊಮ್ ಎಂದು ಶಬ್ದಮಾಡು ; ನೊಣ, ಜೇನೊಣ ಮೊದಲಾದುವು ಗುಂಪಾಗಿ ಆವರಿಸುವಾಗ ಅವುಗಳ ರೆಕ್ಕೆಗಳಿಂದ ಶಬ್ದವುಂಟಾಗು : ಜೊಮ್ಮೆಂದು ನೊಣ ಮುತ್ತಿದುವು (ರೂಢಿ).
[ಜೊಮ್$_0$ + ಎನ್ನು (<ಎನ್$_1$)]

ಜೊಮ್ಮೇಱು, ಜುಮ್ಮೇರು (ಕ್ರಿ). ಮಂಕಾಗು; ಮೈಮರೆ: ತಾಱವಱಾಗೆ ಜಯು ಜೊಮ್ಮೇಱುವ ಟೆಂಟಣಿಸುವರಸನರಸನೆ ವಿರಸಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೨-४೦). **ಜುಮ್ಮೇರು:** ಸಂತಾಪದುರಿ ಪೆರ್ಚಿ ಹೃದಯ ತಲ್ಲಣಿಸಿ ಜುಮ್ಮೇರಿ (ನವಮೋ. ೨೫-೮೦). [ಜೊಮ್ಮು$_1$ (<ಜೊಂಪು$_1$)+ಏಱು$_1$ (<ಏಱ್$_1$)]

ಜೊಯ್ಗುಱಿ (ಕ್ರಿ). (?) : ಕರಿಕೋಡನಗುಳ್ದ ಬೇತಾಳರ ಬಳಗದಂತೆ ನೆರೆದು ಜೊಯ್ಗುಱಿವ ದಾರಿದ್ರದಾರವೆಯಂತೆ ತಲೆದಱಿಕೊಂಡು ಜೋನೆಗರ ಜಂಗುಳಿಯಂತೆ (ವಾಗೀಶ. ದೇ. ೨೫४-೦४). [ಜೊಯ್$_0$ + ಕಱಿ$_1$]

ಜೊಲ್ಲಯ 'ಚೊಲ್ಲೆಯ$_1$' ನೋ.

ಜೊಲ್ಲಿಕೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಭಕ್ಷ್ಯ: ಸೇವಗೆಯ ಕರಮೆಸೆವ ಸಜ್ಜಗೆಯ . . . ಹೂರಣದ ಜೊಲ್ಲಿಕೆಯ ಕಂಪುಗಳ (ಲಿಂಗಪು. ೬-४೬). [?]

ಜೊಲ್ಲು, ಜಲ್ಲು$_3$ (ನಾ). ಬಾಯಿಂದ ಊರುವ ನೀರು ; ಲಾಲಾರಸ : ಜೊಲ್ಲು ಸುರಿವ ಮುದ್ದುಮೊಗದಲ್ಲಿ ನಗೆಯಾಂತು ಸೊಲ್ಲಿಸುವನು ತೊದಳ್ನುಡಿಯ (ಮೋಹತ. ೧೬-೬೫) ; ಮೊಳೆವಲ್ಲು ಜೊಲ್ಲುಂ ಪೊಳೆಯೆ ನಸುನಗುತ್ತುಂ ಬಾಲಲೀಲೆಯಂ ತೋಱಿಸಿದನು (ಚಬಪು. ೫-४೦) : ಮುಂದಲೆಯ ಕಂಪನಾಘ್ರಾಣಿಸಿ ತೊರೆದ ಜೊಲ್ಲ ಚೆಂದುಟಿಯ ಬಾಯ್ದೆಱೆಯನ್ನೆದೆ ಚುಂಬಿಸಿ (ಜೈಮಿಭಾ. ೧೮-೨೦); ಮಾಸಿದ ಸೀರೆ ಮಸಿಯ ತಿಲಕದ ಹೊಱಸೂಸುವ ಬಾಯ ಜೊಲ್ಲಿಂದ . . . ಮುದಿವೇಶಿಯರೆಡೆಯಾಡುತಿಹರು (ಕಂಸವಿ. ೬-೧೯೧). **ಜಲ್ಲು$_3$:** ಕಲರ ಬಾಯೊಳು ಜಲ್ಲು ಜೋರಿಡುತಾ ಬಲಿತ ದೃಷ್ಟಿಯ ತೆಗೆವ ಚೇತನಗೊಳದೆ (ಜಿನಭಾ. ೧೯-೩೨) : ನಗುತೋಲಾಡುವರ ನೋಡುತ ಮಾನವೇಶರು ನಾಂಚಿ ಜಲ್ಲೊರಸಿ (ಜಿನಮು. ४-४೦).
[ದೇ.೫ ತಮಿ. ಚೊಳ್ಳು; ತುಳು. ಜೊಲ್ಲೆ, ದೊಲ್ಲೆ, ದೊಳ್ಳೆ ; ತೆಲು. ಜೊಲ್ಲು, ಚೊಲ್ಲು]

ಜೊಲ್ಲುತನ (ನಾ). ೧. ಜೊಲ್ಲಂ ಸುರಿಸುವಿಕೆ. ೨. (ಆಲಂ) ಲಂಪಟತೆ: ಶೃಂಗಾರಪ್ರಧಾನವಿದ್ದರೆ ಅದರ ಬಲಿಗೆ ಬೀಳದ ಎಸರೊಸೆವ ಜೊಲ್ಲುತನಗೆದ್ದು ರಸಿಕರಾಗಿ ಹಾಡಿದ್ದಾರೆ (ಕನ್ನಜಾ. ९೬).
[ಜೊಲ್ಲು + – ತನ]

ಜೊಲ್ಲುವಾಯ್, ಜೊಲ್ಲುವಾಯಿ (ನಾ). ಜೊಲ್ಲು ಸುರಿಯುತ್ತಿರುವ ಬಾಯಿ : ತೆರೆ ಮುಸುಂಕಿದ ಮುಖಂ ಮುಱಿದ ಬೆನ್ ಜೊಲ್ಲುವಾಯ್ [ಪಾಠಾಂ. ಬೆನ್ಜೊಲ್ವಾಯ] ಏಱಿದು ಕಂಪಿಸುವ ಪಲ್ (ಸಮ್ಯಕ್ತ್ವಾ. ೧೦-४೩). **ಜೊಲ್ಲುವಾಯಿ:** ಮುಕ್ಕುಳಿಸುವ ಜೊಲ್ಲುವಾಯಿಗೆ ಕಡು ನೇಹ ಸೊಕ್ಕಾಂತು ಮುತ್ತನಿಕ್ಕುವಳು (ಮೋಹತ. ೧೬-೬೭).
[ಜೊಲ್ಲು + ಬಾಯ್]

ಜೊಲ್ಲುವಾಯಿ 'ಜೊಲ್ಲುವಾಯ್' ನೋ.

ಜೊಲ್ಲುಸುರಿಸು (ಕ್ರಿ). ಬಾಯಲ್ಲಿ ನೀರು ಸುರಿಸು : ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾಗಿ ಆಹಾರ ಕಂಡೊಡನೆ ನಾಯಿಯೊಂದು ಜೊಲ್ಲುಸುರಿಸುತ್ತದೆ (ಶಿಕ್ಷದ. ४೨೮).
[ಜೊಲ್ಲು + ಸುರಿಸು]

ಜೊಲ್ಲೆ 'ಚೊಲ್ಲೆಯ$_1$' ನೋ.

ಜೊಲ್ಲೆಯ$_1$ 'ಚೊಲ್ಲೆಯ$_1$' ನೋ.

ಜೊಲ್ಲೆಯ$_2$ (ನಾ). ಒಂದು ಸ್ಥಳದ ಹೆಸರು (?): ಪಾವುಳ ಪರಿವಾರದ ಮನೆಯುಂ ದೇವರೊಡಮೆ ನಿವೇದ್ಯಕ್ಕೆ ಜೊಲ್ಲೆಯದಲು ಗರ್ದ್ದೆ ಕೋಲ ಮತ್ತರು ೧ (ನಾಂದೇಡ್. ३-೨೨ ವ; 1047). [?]

ಜೊಲ್ಲೆಹ 'ಚೊಲ್ಲೆಯ$_1$' ನೋ.

ಜೊಸೆ 'ಜೋಸೆ' ನೋ.

ಜೊಳಜೊಳ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ; ಜೋಳವೆಲ್ಲಾ ಚೀಲದಿಂದ ಜೊಳಜೊಳ ಎಂದು ಸುರಿದುಹೋಯಿತು (ರೂಢಿ).

ಜೊಳಪಿಳ (ನಾ). (ಉಕ) ಸಡಿಲವಾಗಿರುವುದು ; ದೊಗಲೆ ; ಅಳ್ಳಕವಾದುದು : ಆಕೆಯ ಹೊಸಬಗೆಯ ಉಡುಪು ಬಹಳ ಜೊಳಪಿಳಿಯಾಗಿದೆ (ರೂಢಿ). [?]

ಜೊಳ್ಳು 'ಜಳ್ಳು' ನೋ.

ಜೊಳ್ಳುಗಾಳು 'ಜಳ್ಳುಕಾಳು' ನೋ.

ಜೊಳ್ಳೆ (ನಾ). ತಿರುಳಿಲ್ಲದುದು ; ನಿಸ್ಸಾರವಾದುದು; ಜೊಳ್ಳಾದುದು. 'ಅಳ್ಳೆಜೊಳ್ಳೆತನ', 'ಅಳ್ಳೆಜೊಳ್ಳೆಯ' ಪರಾ. [<ಜೊಳ್ಳು]

ಜೊಜ್ (ನಾ). ಒಂದಂ ಅನುಕರಣ ಪದ : ಜೊಜ್ಜೆಂಬ ಘುಮ್ಮೆಂಬ . . . ಭೋರೆಂಬ ಕೂರಸಿಗಳುರವಣೆಯ ದನಿಯುಡಸುತಂ ಪುಟ್ಟೆ (ಇಪರ.ದೀ. ೪೧-೨೪) : ಧಳಧಳಂ ಜೊಜ್ಜೆಂ[ಪಾಠಾಂ. ಜೋಜ್ಜೆಂ]ಬ . . . ಧ್ವನಿಗಳವನಿಗೆ ಭಯವನೀವುತಿರೆ (ಸಾನಂಪ. ೮-೧೩).

ಜೋ, ಜೊ (ನಾ). ಮಕ್ಕಳನ್ನು ತೊಟ್ಟಿಲಲ್ಲಿಟ್ಟು ತೂಗುವಾಗ ಹೇಳುವ ಮಾತು; ಜೋಗುಳದ ಧ್ವನಿ: ತೂಗಿದರಚ್ಯುತ ಜೋ ಮಹಾತ್ಮ ಜೋ ಸದಮಲಬೋಧ ಜೋ . . . ಎನುತಂ ಲತಾಂಗಿಯರ್ (ಜಗವಿ. ೩-೨೮): ಜೋ ಸಂಪದೆ ಜೋ ವಿಶಾಲೆ ಜೋ ಶಿವೆ (ಗಿರಿಶ. ೩-೬೮) : ಸಸಿಯು ಕೊರಗಿಸಿ ರಸವ ಹಿಳಿದುಕೊಂಡಿಳಿಗೊಗುವ ಹಸುಳೆ ಜೋ ಒಡಹುಟ್ಟಿದರ ನಗಲ್ವ ನಿರ್ಮೋಹಿ ಜೋ (ಸಿದ್ಧರಾ. ೧-೫೯). **ಜೊ** : ಕಂದ ಜೊ ಸೋಮವಂಶಾಂಬುಧಿ ಪರಿಪೂರ್ಣೇಂದು ಜೊ . . . ಎಂದು ಪಾಡಿದರು (ಕಂನವಿ ೪.೬೪).

ಜೋಜೋ (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ): ಜೋಜೋ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣ ಪರಮಾನಂದ ಜೋಜೋ (ಪುರಂದ. ೧-೧೨೮ ಪಲ್ಲವಿ) : ನಳಿನಲೋಚನ ಕಂದ ಜೋಜೋ ಚೆಲುವ ಚೆನ್ನಿಗ ಕಱುವೆ ಜೋಜೋ (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೧೧-೨೫) : ಜೋಜೋ ಮಹಾವೀರ ಶೈವೋದ್ಧರಣ ಕೀರ್ತಿ ಜೋಜೋ (ಚಬಪು.೫-೨೯): ಜೋಜೋ ಮೂಲೋಕದ ಶಿರೋಮಣಿಯ ಜೋಜೋ (ನವಮೋ. ೦೫-೪೦).

[ದೇ.॥ ತುಳು. ತೆಲು. / ಮರಾ. ಜೋ]

ಜೋಂಕೆ (ನಾ).(?): ಎಱಗದರಾತಿರಾಯ × × × ಪರಜೋಂಕೆಯಬ್ಬಿಸಂ ಕಿಱಿಪಿ ಭುಜಾಸಿಯಂ ಜಸಮನೆಣ್ದೆಸೆಯಾನೆಯ . . . ಸಮಗ್ರ ಸಾಹಸಮನೀ ಧರೆಯೊಳ್ಮೆಱೆಯುತ್ತುಂ (ಎಕ. XII, ತುಮಕೂ. ೩೮-೧೩ : 1160). [?]

ಜೋಂಟಿಗ 'ಜಟ್ಟಿಂಗ' ನೋ.

ಜೋಂಪ 'ಜೊಂಪ$_1$' ನೋ.

ಜೋಂಪಿಸು$_1$ 'ಜೊಂಪಿಸು$_1$' ನೋ.

ಜೋಂಪಿಸು$_2$ 'ಜೊಂಪಿಸು$_2$' ನೋ.

ಜೋಂಪು$_1$ 'ಜೊಂಪು$_1$' ನೋ.

ಜೋಂಪು$_2$ 'ಜೊಂಪ$_1$' ನೋ.

ಜೋಕಣ್ಣ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು: ಜೋಕಣ್ಣಂ ಮೂಲಣ್ಣಂ × × × ನಂಬ್ಯನ್ನರ ಸಿದ್ಧಿ ಪಡೆದರ್ (ಎಕ. VIII, ಸೊರಬ. ೫೦೦-೮ : 958).

[ಜೋಕ$_0$ + ಅಣ್ಣ$_1$]

ಜೋಕರಿಸು (ಕ್ರಿ). ಜೋತುಬೀಳು ; ಅಂಟಿಕೊಳ್ಳು (?): ಗುರು ಕೊಟ್ಟುದಿಲ್ಲ ನೀವಾದರು ವ್ರತವೆಂದು ಸ್ಮರಿಸಿತಿಲ್ಲರ್ತಿಯೊಳಾದ ಪರಿಣತಿ ಗೇತಕೆ ವ್ರತವ್ರತವೆಂದು ಜೋಕರಿಸಿಕೊಂಬಿರಿ ಬನ್ನಿರೆಂದಾ (ಭರಚ. ೪-೪೨): ಕೋಡಿ ಬಾಡಿ ಜೋ[ಪಾಠಾಂ. ಬೋ]ಕರಿವೆನಗೆತ್ತ ನಿರ್ಜರೆಯ ಮಾತು (ಅಪಶ. ೨೦); ರೆಕ್ಕೆಗಳ ಕೆಡಹಿಯಿಳಿಗಾಕರಿಸಿ ಜೋಕರಿಸಿ ಖಂಡತುಂಡುಗಳ ಗೈದೆ (ಜಿನಮು. ೨೮-೩೫). [? + – ಇಸು$_3$]

ಜೋಕಾಲಿ, ಜೋಕಾಲೆ (ನಾ). ಉಯ್ಯಾಲೆ : ಬಾಲೆಯರು ಜೋಕಾಲಿ ಯಾಡುವ ಕಾಲದಲಿ ತಮ್ಮಿನಿಯರನು ಕಣ್ಣಾಲಿಯಿಂ ನೆರೆ ನೋಡಿ (ರಘುವಂ. ೯-೪೬) : ಎಡಗಣ್ಣೂ ಬಲಗಣ್ಣೂ ಹಾರಿ ಹಾರಿ ಆಶೆ ನಿರಾಶೆಗಳ ಜೋಕಾಲಿಯನ್ನು ಜೀಕುತ್ತಿದ್ದುವು (ಮಾವಿಕೋ. ೬): ಜೋಕಾಲಿಯ ಮೇಲೆ ಕುಳಿತುಕೊಂಡು ಸಮುದ್ರವನ್ನು ಹಾರುವಾಗ ಜೋಕಾಲಿಯ ಹಗ್ಗ ಹರಿದು, 'ಜೋ' ಎಂದು ನಡುಸಮುದ್ರದಲ್ಲಿ ಧುಮುಕಿ ಬಿಟ್ಟ (ಮುಂಗಾರು. ೯೭) : ಅವನ ಜೀವನವೇ ಜೋಕಾಲಿಯಾಗಿ ತೂಗಹತ್ತಿತು (ಬಂಗಾಹ. ೨೭). **ಜೋಕಾಲೆ:** ಮಕ್ಕಳು ಜೋಕಾಲೆಯ ಮೇಲೆ ಕುಳಿತು ಆಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ (ರೂಢಿ). [?]

ಜೋಕಾಲೆ 'ಜೋಕಾಲಿ' ನೋ.

ಜೋಕಾಱ (ನಾ).=ಜೋಕುಮಾರ ೧: ಮನೆಯೊಳ್ ಕಾಲ್ ನೆಲೆಗೊಂಡು ನಿಂದಱಿಯನೀ ಜೋಕಾಱಿಯಂತಿರ್ಕೆ (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೮-೪೫೭). [?]

ಜೋಕು$_1$, ಜೋಕೆ$_2$, ಝೋಕು$_1$ (ನಾ). ೧. ಗೀತವಾದ್ಯವನ್ನು ಬಾರಿಸುವುದರಲ್ಲಿ ಒಂದು ಕ್ರಮ : ಮದ್ದಳೆಯಂ . . . ಜಾತಿ ಜೋಕು ತುಡುಕು . . . ಕೌತುಕಳಿಕೋತ್ತರಂಗಳಿಂ ಕೌತುಕದ ಬಾಜನೆಯೊಳೆಸಗಿದುವೆನಿಸಿ ಬಾಜಿಸುತ್ತಿರೆಯುಂ (ಶಾಂತೀಶ್ವ. ೭-೯೩ ವ). ೨. ಠೀವಿ ; ದೌಲು : ಮಾತಾಡಿದೊಡವನ ಧನಾಕರ್ಷಣವನು ಮಾಳ್ಪ ಜೋಕಿನ ನಾಯಕಿಯರಿರ್ದರು (ಕಂನವಿ. ೬-೧೦೮) ; ಈ ಹಾಡಿನಲ್ಲಿರುವ ಕಥೆ ಹೇಳುವ ಜೋಕು (ಕರ್ನಾಸಂ. ೪೩). ೩. ಮಲ್ಲಯುದ್ಧದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ವರಸೆ (?): ಪೇತು ಸಾಧನೆಗಳ ಜೋಕಿನ ಪಟವನ್ನು ರೀತಿ ತಿಳಿದು ವರಸೆಗಳ ನೂತನ ಕತ್ತಿ ಕಠಾರಿ ದೊಣ್ಣೆಯ ಸಾಧಕೋತ್ತಮ ರಾಜಕುವರರು (ಕಂನವಿ. ೭-೦೮). ೪. ತಂತ್ರ ;ಕಪಟೋಪಾಯ : (ಕ). **ಜೋಕೆ$_2$** : ೧. ಗೀತಿ ಜತಿ ಜೋಕೆ ನಯಂ . . . ಎಂಬಿವಂ ಮೆಱೆದು ಬಾಜಿಸಿದಂ ಮುರವೈರಿ ವಾಸವಂ (ಜಗವಿ.೫-೩) : ತುಡುಂಕೊತ್ತು ಜೋಕೆ [ಪಾಠಾಂ. ಜಂಕೆ]ಯುಂತರಿ ಜತಿ ರಿಗವಣೆ ಪಹರಣೆಯೆನಿಪ್ಪೀ ಪ್ರಬಂಧಮಂ (?) ಶ್ರೋತ್ರಬಂಧುವೆನೆ ಬಾಜಿಸಿದರ್ (ಪಾರ್ಶ್ವಪು. ೧೨-೨೧) : ಜತಿ ಜೋಕೆ ತುಡುಕು . . . ಸಂಗತಿವಡೆಯೆ ವಾದನಕಳಾವತಿ ಬಾಜಿಸುತಿರ್ದಳಂತು ಮುರಜಮಂ(ಶಾಂತೀಶ್ವ. ೦೩-೨೨೭): ಜಾಣುಣ್ಮೆ ಜೋಕೆಯಿಂ . . . ಕೇಳಿಸಿದರವರು (ಜೈಮಿಭಾ. ೨೧-೫೭). **ಝೋಕು$_1$** : ೨. ಆ ಕುಲವತಿಯ ಕಿರಿಯ ತನುಜೆಯನು ರವಿಸಿ ಬಹ ಝೋಕು ನೋಡೆಲೆ (ದಂಡ್ರಾವ. ೫೧-೪೦೫) : ಉದಯರಾಗಗಳನ್ನು ಹೇಳ ತೊಡಗಿದೆ. ಮನಸ್ಸು ಅಷ್ಟು ಝೋಕಾಗಿತ್ತು (ಸುಳಿವು. ೦೧೫) : ಇಂತಹ ನಾಟಕ ಎಲ್ಲಿ ನಡೆದರೂ ಎಷ್ಟು ಸಲ ನಡೆದರೂ ಆಡುವವರಿಗೆ ಬೇಸರವಾಗುವುದೇನು ? ಎಂದಿಗೂ ಇಲ್ಲ. ಅದೇ ಅದರ ಝೋಕು (ಮುಳ್ಳ. ೧೨).

[? / ಅರ. ಝೋಕ್]

ಜೋಕು$_2$, ಝೋಕು$_2$(ನಾ). ೧. (ಉಕ)ಪೆಟ್ಟು; ಹೊಡೆತ: ಅವರಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬ ದೊಡ್ಡ ಹುಡುಗ ಬಂದು ನನ್ನನ್ನು ಕೆಳಕ್ಕೆ ನೂಕಿಬಿಟ್ಟು ಓಡಿಹೋದನು. ನಾನು ಜೋಕು ತಿಂದು ಮುಂದಕ್ಕೆ ಮುಗ್ಗರಿಸಿ ಬಿದ್ದೆ (ಸುಮಚ. ೬೭); ಜಿರರ್ ಜಿರರ್ ಎಂಬ ಸೊಕ್ಕಿನ ಮಾತುಗಳೊಡನೆ ಆ ಗಿರಿಯ ಮೇಲೆ ಜೋಕು ಹೊಡೆಯುತ್ತಿತ್ತು (ಕಗದ್ಯ. ೨-೩೫). **ಝೋಕು$_2$** : ೨. ಪ್ರತಿಸ್ಪಂದನ; ಚಲನೆ ; ಓಲಾಟ : ಮೊಣಕಾಲು ಕುಟ್ಟಿದಾಗ ಸರಿಯಾಗಿ ಝೋಕು ಹೊಡೆಯಿತು (ಮನೋನಂ. ೧೨೫). [←ಮರಾ. ಝೋಕ್]

ಜೋಕುಗಾರ (ನಾ). ಬೆಡಗುಗಾರ : ಒನಪುಗಾರ: ಆಡಂಬರದ ನಡವಳಿಕೆಯನ್ನುಳ್ಳವನು : (ಕ)

[ಜೋಕು$_1$ + – ಗಾರ (< – ಕಾಱ)]

ಜೋಕುಗಾರ್ತಿ (ನಾ). ಒನಪುಗಾತಿ ; ಆಡಂಬರದ ನಡವಳಿಕೆಯನ್ನುಳ್ಳವಳು : (ಕ). [ಜೋಕುಗಾರ + –ತಿ$_1$ (< –ಇತ್ತಿ)]

ಜೋಕುಮಾರ, ಜೋಕುವರ, ಜೋಕೊವರ, ಜೋಕೋರ (ನಾ). ೧. ಒಬ್ಬ ದೇವತೆಯ ಹೆಸರು. ℙ ಉತ್ತರಕರ್ನಾಟಕದ ಜನಪದದಲ್ಲಿ ಜೋಕುಮಾರನ ಕಥೆ ಪ್ರಚಲಿತವಿದೆ. ಮಣ್ಣಿನ ಬೊಂಬೆಯನ್ನು ಮಾಡಿ ಬುಟ್ಟಿಯಲ್ಲಿರಿಸಿ ಬೇವಿನ ಎಲೆಗಳಿಂದ ಅಲಂಕರಿಸಿ ಅದನ್ನು ಹೊತ್ತು ಮನೆಮನೆಗೆ ಸುತ್ತುತ್ತಾರೆ. ಅದಕ್ಕೆ ಅಂಬಲಿ ನೈವೇದ್ಯ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ : ಚಾಮುಂಡಿಣ ಹಲ್ಲಿನ ಜೋಕುಮಾರ . . . [illegible] ಮತಿಯ ಕೊಡುವ ಜಂಪೆ ಜಡದೈವ (ವಿಸಾಸು. ೫೮-೨): ಜೋಕುಮಾರನೆಂಬ ಅಭದ್ರವಾದ ಗೊಂಬೆಯನ್ನು ಬುಟ್ಟಿಯೊಳಗೆ ಇಟ್ಟು . . . ಭಿಕ್ಷೆ ಬೇಡುತ

ತಿರುಗುವರು (ಕಭಾಗ. ೦೮೩) ; ನಾಳೆ ಬರದಿದ್ದರೆ? ಜೋಕುಮಾರನ ಆಣೆ (ರಕ್ತರ್ತ್ರ. ೩೦೦). ೨. (ಅಲಂ) ಚೆಲುವ; ಸುಂದರ : ಈಗ ಈ ಜೋಡು ರಿಪೇರಿಯು ಜೋಕುಮಾರ (ವ್ಯಧ್ಯವಿ. ೦೦೪). **ಜೋಕುವರ:** ೧. ನಿಟ್ಟಸಿರ ಬಾಗದ ಮಾನಿ(ನ)ಸವಾಟಿಗ್ಗ ನಾವೆ ಜೋಕು[ಪಾಠಾಂ. ಕೊ]ವರನ ಬಾಟ್ಕಿ ಲೇಸು ಗಡಂ (ಜೀವಸಂ. ೮-೬). **ಜೋಕೊವರ:** ೧. ದೇವತೆ . . . ತನ್ನ ವೆಮ್ಮಗಂ ಜೋಕೊವರಂ[ಪಾಠಾಂ. ಜೋಕಾರು]ಸಾವಾಗ ಕಾಯುಲಾಖದ ಕೀಎಲು ವೇಳ್ಪಖರ್ಗೆ ಮಾಡಲಾರ್ವಳೆ ಸುಖಮಂ (ಸಮಪ. ೯-೧೦೦): ಜೋಕೊ[ಪಾಠಾಂ. ಕು]ವರಂ ನೆಗಟ್ದಂ ಸುರಲೋಕವಿರುದ್ಧಮನೆ (ಪಾರ್ಶ್ವಪು. ೩-೬೫). **ಜೋಕೋರ:** ೧. ನವಪಂಚಮದೊಳ್ ಪುಟ್ಟಿದ ಕುವರಂ ಜೋಕೋರನಂತೆ ಪಲದಿವಸವಿರಂ (ಜಾತತಿ. ೬-೭): ಬಲೆ ಜೋಕೋ[ಪಾಠಾಂ. ಕಾ]ರನಂತಿರೇಟು ದಿವಸದರಸುತನಮಂ ಬೇಡಿ ಪಡೆದೆ (ಅರ್ಧನೇ. ೬-೦೯ ವ).

[ಜೋ ? + ಕುಮಾರ]

ಜೋಕುವರ 'ಜೋಕುಮಾರ' ನೋ.

ಜೋಕೆ$_1$ (ನಾ). ೧. ಜೋಪಾನ; ಲಕ್ಷ್ಯ; ಜಾಗರೂಕತೆ: ದುರ್ಜನಿಕೆಯುಂ ಬಿಟ್ಟು ನೀಂ ಜೋಕೆಯಿಂ ಸಜ್ಜನನ ಮಾರ್ಗದಿಂ ನಡೆಯಲಿಹಲೋಕ ಪರಲೋಕಸುಖ (ವೀಶ್ವಪು. ೬-೦೬-೪೫) : ಜೋಕೆ ತಪ್ಪಿದ ಬಳಿಕ ಅರ್ಥ ವ್ಯರ್ಥ (ಪುರಂದ. ೦-೦೩೩-೪). ೨. ಸೊಗಸು ; ಚೆಲುವು : ಜಯಯೆಂದು ಪೊಗಳುತಿಹ ಜೋಕೆಯಿಂ ಮೆಱೆವ ಜಗದೀಶನಂ ನಿಟ್ಟಿಸಿದನು (ಹದಕಾ. ೦೦-೪೦): ನಾಟಕದ ಪಾತ್ರದ ವೇರಣೆಯು ಜೋಳಿಗಳ ಜೋಕೆಗಳ ಪ್ರಕಟ ವೆಸೆಯುಲು (ಬಸಪು. ೪-೭): ಸಾರತರ ಸತ್ಯದ ಜೋಕೆ . . . ಎನಿಸಿರ್ಪುದು ಕಾಶಿಯ ದೇಶಂ (ವೀರವಿ. ೦-೪೬): ತೊನೆವುತಿಹ ಚಿತ್ರದ ಪತಾಕೆಗಳ ಜೋಕೆಗಳ ಕೋಟಾವಳಿಯುಮೆಸೆದುದು (ಚಬಪು. ೪೨-೨೦). ೩. ರೀತಿ ; ಕ್ರಮ : ಮುನ್ನ ಬೇಂಟೆಯು ಜೋಕೆಯುಱಿದ ಬೇಡರು ಮಡಿದ ಚನ್ನ ನಚ್ಚಿನ ನಾಯ್ಗಳಿದಳಲು ಬೆರಸಿ . . . ತಮ್ಮೊಳಗೆ ಕೈಪೊಯ್ದು (ಹದಕಾ. ೬-೨೪): ಏಕಾತ್ಮಪಕ್ಷದೊಳನೇಕ ಭೋಗಂ ಘಟಿಪ ಜೋಕೆಯಿಲ್ಲ (ಅನುಸಾ. ೩-೨-೦೦) : ಏಕೆ ನೂತನ ಪರಿಯಿದೇತಱ ಜೋಕೆ (ಕೋಗಯು. ೯-೫೯). ೪. ಸಾಲು ; ಶ್ರೇಣಿ : ತೆಕ್ಕೆಯಿಂದೊತ್ತರಿಪ ಜೋದ ಜೋಕೆಗಳಲ್ಲಿ ಇಂತು ನೆರೆದುದು ಚಾತುರಂಗಬಲ (ಇಹರ. ದೇ. ೩೮-೪); ಆ ಮೋಹರದ ಜೋಕೆಯು ಹಿಂದೆ ಲಕ್ಷ ಕಳಿಂಗಘಟೆಗಳು ಸಂದಣಿಸಿದವು (ಕುಮ್ಯದ್ರೋ. ೨-೨೨): ಮೈಮಱೆದಳೊಂದೆರಡೆಂಬ ವಸ್ತುಗಳ ಜೋಡಣೆಯ ಜೋಕೆಗಳ. ರಘುಡಿತೆಯು ರಘಾಡಣೆಯ ರೆಘೂವಿಮ್ಮನಲಿ ಬಳಕೀಡಾಡಿದಳು (ತೊರರಾ. ೩-೪-೪). ೫. ಹಿಡಿತ; ವಶ: ಶಿವನ ಜೋಕೆಯನಱಿಯದೆ ಮಾತನಾಡುವ ಮಾತೆಲ್ಲವೂ ಮಾತಿನ ಮಾಲೆ (ಪದಗೋ. ೨೨೯-೦೦೨) ; ಜೋಕೆಯಾಗಿಹ ರೆಲ್ಲರೆನಗೆ ನಿನಗೆ ಚಿಂತೆಯೇಕೆ (ಕುರಾಸಾಂ. ೨೬-೦೪೫). ೬. ಸಿದ್ಧತೆ; ತಯಾರಿ : ನಿನಗಿದಿರಾಗಬೇಕೆಂದನೇಕ ಬಲವನು ಜೋಕೆಯ ಮಾಡಿ ಕೊಂಡಿರ್ದವನು (ಕುರಾಸಾಂ. ೩೦-೨೨). ೭. ಕಣ್ಣರಿಕೆ ; ಎಚ್ಚರಿಕೆ: ಮಂಗಳಮಯ ಮುಹೂರ್ತದ ಜೋಯಿಸರ ಜೋಕೆಯಲಿ ನಿರ್ಗಮ ನಿರತನಾದನು ಕೃಷ್ಣನು (ಕುವ್ಯ. ಉ. ೭-೪): ರಥರಾಜಿ ಮುಂಗುಡಿ ವರಿದುದವನೀಪತಿಯ ಚೂಣಿಯ ನೃಪರ ಜೋಕೆಯಲಿ (ಕುಮ್ಯದ್ರೋ. ೧-೪೬). ೮. ಚಾತುರ್ಯ ; ಕೌಶಲ : ಜೋಕೆ ಜವಗೆಡೆ ಮುಱಿವಡೆದು ಬಲದಾಕೆವಾಳರು ಸರಿಯೆ (ಕುವ್ಯಕ. ೨-೯): ಈ ಕುಮಾರರೊಳಗೆ ನೀನೇ ಜೋಕೆಯುಳ್ಳವನಹೆ (ಕುವ್ಯಕ. ೦೯-೩೯). ೯. ಎಚ್ಚರಿಕೆಯನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಒಂದು ಪದ : ಕಿಳಿವನು ಕೊಡಲಾರದಾತನು ಜಗದೊಳು ಕೇಡಿಗನಾದಾನು ಜೋಕೆ (ಇಂದಾಪ. ೦೯೨-೪೭) : ಜೋಕೆ ಮೈಮೇಲೆ ಎಚ್ಚರವನ್ನಿಟ್ಟುಕೊಂಡು ಮಾತಾಡು (ಅಮಗಾಂ. ೧೪).

ಜೋಕೆಮಾಡು = ೧. ಜೋಪಾನ ಮಾಡು; ಕಾಪಾಡು ; ರಕ್ಷಿಸು : ಜೋಕೆಮಾಡದೆ ಮೇಲ್ವಾಯಿದು . . . ಪಱಿದಿಡಲು (ಅಂಜಿದ. ೬-೦೦೮) : ನಿಮ್ಮತಾಯಿಯೇ ನನ್ನ ಮಕ್ಕಳನ್ನು ಜೋಕೆಮಾಡಿದಳು (ಮುಂಬಯಿ. ೪-೦೯೬). ೨. ಎಚ್ಚರಿಕೆಯನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳು: ಜೋಕೆಮಾಡಿ ಪೋದವು ಹಂಸೆಗಳು ನಮಗೇಕೆ ನಡೆಯ ಸೊಬಗೆಂದು (ಅಂಜಿದ. ೯-೧೬೭). ೩. ಸಿದ್ಧ ಪಡಿಸು; ಏರ್ಪಾಟು ಮಾಡಂ: ಜಲಕೇಳಿಗೀಸರಸಿಗಳ ಜೋಕೆ ಮಾಡು ವುದು (ಪದ್ಮರಾ. ೮-೪೩) : ತೊಳಗುವಾಭರಣವ ಜೋಕೆಮಾಡುವ ಜಾಣ (ಕಂನವಿ. ೨೫-೭೪). [ದೇ.ಶ ತುಳು. ಕೊಡ. ಜೋಕೆ ; ತೆಲು. ಜೋಕ]

ಜೋಕೆ$_2$ 'ಜೋಕು$_1$' ನೋ.

ಜೋಕೆ$_3$ (ನಾ). ನೆಯ್ಗೆಯಂ ಸರಕು : "ಜೋಕೆ–ನೇಕಾರರ ಮಗ್ಗದ ಮಾಲು" (ಜಾನಕೋ. ೬೧). [?]

ಜೋಕೆಗಾಱ (ನಾ). ಜೋಪಾನಮಾಡುವವನು ; ರಕ್ಷಕ : ಬೋಧ ಗಾಱರ ಜೋಕೆಗಾಱನು ಜಾಣನಹನೆಂದ (ನಿಭಾಗ. ೩-೮-೩೬):

[ಜೋಕೆ$_1$ + – ಕಾಱ]

ಜೋಕೆಗುಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ಎಚ್ಚರಿಕೆಯನ್ನು ಕೊಡು ; ಎಚ್ಚರಿಸು : ಅರಸನ ಸಮ್ಮುಖ ಬಂತು ಎಂದು ಅವರವರೆ ಪರಸ್ಪರ ಜೋಕೆಗುಟ್ಟಿದರು (ಮೂಮಲ್ಲ. ೧೦). [ಜೋಕೆ$_1$ + ಕುಟ್ಟು$_1$]

ಜೋಕೆಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ಸಾಲುಗೊಳ್ಳು ; ಓರಣವಾಗಿರು : ಆ ಕೋಟೆಯುಡಿ ಮುಟ್ಟ ಕೆಳಗಣ ರಜತಾದ್ರಿಗೇಕಹಸ್ತವ ಬಿಟ್ಟು ಮೇಲೆ ಜೋಕೆಗೊಂಡ್ಯದು ಸಾವಿರಮಾರಿನೆಡೆಯೊಳನೇಕ ಸೋಪಾನಗಳಿಹುವು (ಭರದ. ೬೭-೯).

[ಜೋಕೆ$_1$ + ಕೊಳ್$_1$]

ಜೋಕೆವಿಡಿ (ಕ್ರಿ). ೧. ಎಚ್ಚರಿಕೆಯನ್ನು ತೆಗೆದಂಕೊಳ್ಳು : ಬಹಳ ಜೋಕೆ ವಿಡಿದು ಕೈಯಲ್ಲಿ ಪಂಜು ಹಿಡಿದುಕೊಂಡು ಸಾಗುತ್ತ . . . ತಲುಪಿದನು (ಇಪ್ಪಳ. ೩೪೨). ೨. ಅಚ್ಚುಕಟ್ಟಾಗಿರು ; ಸೊಗಸಾಗಿರು : ಜೋಕೆ ವಿಡಿದು ನೀಡುವೆಳೆಯ ಫಳಿಗೆಯ ಪರಾಕಿನೊಳಗೆ ಕೈಕೊಳುತ ಏಕೆ ನುಡಿ ಯನೋ ಇನ್ನೊಮ್ಮೆಯೆಂಬಂತೊಂದು ತೂಕದೊಳೆಸೆದನು (ಭರದ. ೦-೩೮).

[ಜೋಕೆ$_1$ + ಪಿಡಿ$_1$]

ಜೋಕೆವೆಱು (ಕ್ರಿ). ಚಾತುರ್ಯದಿಂದ ಕೂಡಿರು ; ಕೌಶಲ್ಯದಿಂದ ಕೂಡಿರಂ : ನಾಕನಾಯಕನ ನರ್ತನದ ನೀಱೆಯರ ನಿರಾಕರಿಸುವ ನೃತ್ಯ ದಿಂದ ಜೋಕೆವೆತ್ತೆಸೆವ ನಚ್ಚಣಿಯರು (ಕುರಾಸಾಂ. ೫-೨೪).

[ಜೋಕೆ$_1$ + ಪೆಱು$_1$]

ಜೋಕೊವರ 'ಜೋಕುಮಾರ' ನೋ.

ಜೋಕೋರ 'ಜೋಕುಮಾರ' ನೋ.

ಜೋಗ$_1$, ಜೋಗು$_3$ (ನಾ). ೧. ತಪಸ್ಸು ; ಧ್ಯಾನ : ದೇವರಂ ಬಂದಿಸಿ ನಿಯಮಂಗೆಯ್ದು ಜೋಗ ಭಕ್ತಿಯಿಂದಿರ್ದರ್ (ವಡ್ಡಾರಾ. ೦೫೬-೮): ನಿಜಾರಿ ತಳೆ[ಯು]ಲು ಹೃದ್ರೋಗಮಂ ಜೋಗಮಂ ತತು ಪುತ್ರಂ ನೆಗಳ್ದಂ (ಕಇಲ. ೭೪-೦೨-೮: 1170) ; ಜೋಗಗೆಳೆಯರಣ್ಬರೇಱಿವರ್ಪನ್ನಮಱಿವಗೆ ಗಳಟಿಪೋದ ನಿಚ್ಚಣಿಗೆಯಂಬಂತಿರಿರ್ಬದಿಯೊಳಮೊಲ್ಗಳ ಸಾಲ್ಗಳ್ ತ್ತೋಱಿ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೪೦-೨೬). ೨. ಸಂಪರ್ಕ; ಹೊಂದಿಕೆ ; ಸೇರಿಕೆ. ೩. ಉಪಯೋಗ. 'ಜೋಗಯಿಸು' ಪರಾ. ೪. ದೋಣಿ ; ನಾವೆ: "ಜೋಗಂ ಪರೀತಂ ನಿಮುಂಜರಂ ದುಗ್ಗಿಯೋಡಂ ದೋಣಿಯೆಂದೆನಲ್ ನಾವೆಯುಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೦೨೦-೪). **ಜೋಗು$_3$** : ೧. ಎನ್ನ ದ್ರೋಹ ಮರಸನ ಕಿವಿಯಂ ಮುಟ್ಟದಂತಾಗೆ ಮಾಟ್ಪೆನೆಂದುಪಾಯದಿಂ ಜೋಗಂ ಕೈಕೊಂಡು (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೯-೧೫೪). 'ಜೋಗುಗೊಳ್' ಪರಾ. ೪. ಸಂಬುಕ ಪಡಗು ಜೋಗು[ಪಾಠಾಂ. ೧]ಗಳಿಗೆ ಸುಂಕವ ಕೊಂಬ ರಾಜೇಂದ್ರನ (ಕುರಾಸಾಂ. ೦೦-೨೦). [<ಸಂ. ಯೋಗ]

ಜೋಗ$_2$ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ವಸ್ತ್ರ: ಚೀನದ ಧವಳವಟ್ಟದ ಜೋ[ಪಾಠಾಂ. ಜೊಂ]ಗದ ದೇವಾಂಗದ ಸಕಳವಟ್ಟೆಗಳುಮಂ . . . ಜವನಿಗಳನೆ ಮೊಗಂ ನೋಡದೆ ಸೂಸಿದಾಗಳ್ (ಆದಿಪು. ೪–೩೪ ವ). [?]

ಜೋಗ$_3$ 'ಜೂಗ$_2$' ನೋ.

ಜೋಗಂಬೋಗು, ಜೋಗವೋಗು (ಕ್ರಿ). ಮೈಮರೆ ; ಪರವಶವಾಗು: ಪೊಸದಳಿರ ಪೊಸಸಿರಿಯ ಭಾರದಿಂ ಜೋಗಂಬೋದಂತೆ ಮಲಂಗಿದ ಜಾಗಂಗಳುಮಂ (ಲೀಲಾವ. ೧೧–೫೮ ವ): ತೂಗಾಡುತ ಮಡಕೆಗಳಂ ಬಾಚಿಸಿ ಜೋಗಂ[ಪಾಠಾಂ. ಜಾಗಂ]ಬೋಗುತ್ತುಂ (ಕುಂಬಳ.ಹ. ೨೫೫–೧೨): ಪಾರ್ವ ನೆರ್ದೆಯೊಳ್ ಕಿರ್ಚು ಬಿಟ್ಟಂತಾಗೆ ಜೋಗಂಬೋಗಿ (ಜೀವಸಂ. ೩೯–೨೪ ವ): ಆಗುಳಿಸುವ ತಳಮಳಿಸುವ ಜೋಗಂಬೋಪಲಸುವಗಿವ . . . ಕಂಟಳಿ ಸುವಖಿಳವಿಕೃತಿಗೆ ಸಲ್ಲಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೧೨–೮೪). **ಜೋಗವೋಗು:** ಸೊಗ್ಗುರಿಸಿ ರ್ಪೊಮ್ಮಿನಲಿ ಮುಂದಕೆ ಜೋಗವೋದನು ಸಾರಥಿಯ ಕೈಲಾಗಿನಲಿ ತಿರುಗಿದನು (ಕುಮಾ.ಕ. ೪–೧೫).

[ಜೋಗು$_1$ (<ಜುಮ್ಮು$_3$) + ಪೋಗು$_1$]

ಜೋಗಣೆ (?) (ನಾ). (?): ಒಂದು ಫಲವೆನಿಸಿದಡಿನಿವಣ್ಣದ ಕುಂದಿಲ್ಲದಿನ ಜೋಗಣೆಯಯೆಂದು ತಾಳಿದುದಿಲ್ಲವೆಂಬಂತೆ ಹೊಂಬಾಳೆ ಮರದ ಸಾಲಿ ನಿಂದೆಸೆಯೆ (ತರ್ಕಕಾ. ೧–೪೭). [?]

ಜೋಗತಿ 'ಜೋಗಿತಿ' ನೋ.

ಜೋಗಪ್ಪ (ನಾ). ಜೋಗಿತಿಯರ ಸಂಗಾತಿಯಾದವನು : (ಶಿ).

[ಜೋಗ$_1$ + ಅಪ್ಪ$_1$]

ಜೋಗಬ್ಬೆ(ನಾ).ಒಬ್ಬಾಕೆಯ ಹೆಸರು: ಪೆರ್ಮಾಡಿಯ ಸುಳಿಜೋಗಬ್ಬೆಯ ಮಗಳ್ . . . ಚಾವುಂಡಬ್ಬೆ (ಮೈ.ಆರಿ. ೦೯೩೦, ೧೪–೭ : 882).

[ಜೋಗ$_0$ + ಅಬ್ಬೆ$_1$]

ಜೋಗಮರಸ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು: ಶ್ರೀಮನ್ಮಹಾಮಣ್ಡಳೇಶ್ವರಂ ಜೋಗಮರಸರ್ಮ್ಮಂಗಳಿವೇಡದೊಳು ರಾಜ್ಯಂಗೆಯ್ಯುತ್ತುಮಿರೆ (ಕಇ. II, ೧೧–೧೨ : 1092). [ಜೋಗಮ$_0$ + ಅರಸ$_1$]

ಜೋಗಮಾಯಿ (ನಾ). ಒಬ್ಬ ದೇವತೆಯ ಹೆಸರು : ಎಕ್ಕಲದೇವಿ ! ಜೋಗಮಾಯಿ! ಉಧೋ! ಉಧೋ! (ಅರಳು. ೩೦೮–೧).

[ಜೋಗ$_1$ + ಮಾಯಿ$_2$]

ಜೋಗಮ್ಮ (ನಾ). = ಜೋಗಿತಿ : (ಶಿ). [ಜೋಗ$_1$ + ಅಮ್ಮ$_1$]

ಜೋಗಯಿಸು, ಜೋಗವಿಸು, ಜೋಗೈಸು$_1$ (ಕ್ರಿ). ೧. ಸೇರಿಸು ; ಹೊಂದಿಸು : ಹಟುಗೋಲನೆ ಜೋಗಯಿಸಿ [ಪಾಠಾಂ. ಜೋಗೈಸಿ] ಕೊಳುತಲೆ ತೋಟಿಯ ದಾಂಟುವರ್ (ಪ್ರಭುಲಿ. ೧೨–೧೪). **ಜೋಗವಿಸು:** ೧. ಮಾಯಾಂಗನೆಯ ಲಾಸ್ಯದ ಕೇಳಿಯೊಳಗವ ಜೋ[ಪಾಠಾಂ.ಭೋ]ಗವಿಸುತಿರುತಿರ್ದ ಭಕ್ತಿಯ ಭಾಗೆಯುಲಿ (ಪ್ರಭುಲಿ. ೫–೭೨). **ಜೋಗೈಸು$_1$:** ೧. ಇಂತಿವರು ದಂಪತಿಸಹವಾಗಿ ಯುಗಜುಗಂಗಳ ಜೋಗೈಸುತ್ತಿದ್ದರು (ಮನುಗುಂ. ೨೭೭–೮೨): ಆದರಿಸಿಯಾ ತನುವ ಲಿಂಗೋಪಾಧಿಯಲಿ ಜೋಗೈಸಿಕೊಳುತಲಿ ಸಾಧಿಸುವುದು ಸಮಾಧಿಯನು (ಪ್ರಭುಲಿ. ೧೮–೧೩). ೨. ಬಳಸು ; ಉಪಯೋಗಿಸು : ಒಡೆಯರು ಜೋಗೈಸುವ ಚಮ್ಮಾವುಗೆಯ ಮಾಡಯ್ಯಾ (ಬಸವ. ೩೬೦). [ಜೋಗ$_1$ + – ಇಸು$_3$]

ಜೋಗಯ್ಯ (ನಾ). ೧.=ಜೋಗಿ ೧ : ಜೋಗಯ್ಯನೆನಬೇಡ ತ್ಯಾಗಿ ನಿಂದಿಸಬೇಡ ನಾಗಭೂಷಣನ ಹಳಿದ ದಕ್ಷನ ತಲೆಯು ಹೋಗಿಹುದು ನೋಡ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೫೨೫). ೨. ಶೈವಪಂಥದ ಜೋಗಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದುಪಂಗಡ : (ಎಸಮ್ಮು. V, ೬). ೩. ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ನಂಗಮ್ಮನ ಮಗ ಜೋಗಯ್ಯಂಗೆ ದಯೆಗೆಯ್ದು ಕೊಟ್ಟ ಸ್ಥಿತಿ (ಎಕ. VIII, ಸೊರಬ. ೪೭೭–೧೮ : 901). [ಜೋಗಿ$_1$ + ಅಯ್ಯ$_1$]

ಜೋಗರ (ನಾ). ಬಿಂಕ ; ಬಿಗುಮಾನ (?) : ಎಲಗೆ ಜೋಗರವಿಪ್ಪ ಸಲ್ಲದೆಮ್ಮರಸನೆಂಜಲು ಸೋಂಕಿದಾಗಳೆನಿನ್ನ ಕುಲಕೋಟಿ ಪಾವನವೆಂದಳು ಕುಸುಮಾಜಿ (ಭರತ. ೯–೮೦). [?]

ಜೋಗರಿಸು (ಕ್ರಿ). ಜೋಪಾನವಮಾಡು; ಸಲಹು: ತಾಯಿ ಮಗುವನ್ನು ಜೋಗರಿಸುವಷ್ಟೇ, ಅಷ್ಟೇಕೆ ಅದರ ಹಿರಿಯಕ್ಕನಷ್ಟುಕೂಡಾ ತಂದೆ ಲಾಲಿಸಿ ಪಾಲಿಸುವುದು ಎಲ್ಲಿ ಕಂಡು ಬರುತ್ತದೆ ? (ಹಾಗಲ. ೬೬) ; ನಿನಗೆ ಒಬ್ಬಾಕಿಗೆ ಜೋಗರಿಸೋದು ಆಗೋದಿಲ್ಲಾ (ವೃನಿ .೨೨೪).

[ಜೋಗರ$_0$ (ℙ←ಮರಾ. ಜೋಗಲಣೇ) + – ಇಸು$_3$]

ಜೋಗವಟ್ಟಗೆ (ನಾ). ಧ್ಯಾನಕಾಲದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳಲು ಅನುಕೂಲವಾಗುವಂತೆ ಯೋಗಿಯು ಬೆನ್ನು ಮತ್ತು ಮೊಳಕಾಲುಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಸುತ್ತಿಕೊಳ್ಳುವ ಬಟ್ಟೆ : "ಜೋಗವಟ್ಟಗೆಯೆನ್ನಲೊಡನದು ಯೋಗವಟ್ಟಗೆ" (ಕವಿಕಂ. ೧೮೮) : "ಜೋಗವಟ್ಟಗೆ – ಯೋಗವಟ್ಟಕಾ = ಯೋಗಿಗಳ ಹೊದಕೆ" (ತದ್ಭಕೋ. ೧೫) : ಅಲ್ಲಿ ನೇಲಿದುದದು ಜೋಗವಟ್ಟಗೆ ಕಮಂಡಲವಂತದು . . . ಎಂದು ನೋಡಿದನತಿವಿಸ್ಮಯಂ ಬೆರಸು ತದ್ರೂಪೆಯಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೬೯೨) : ಮಧುಕೇಶ್ವರದೇವರಾಚಾರ್ಯ್ಯರಂ ಬರಿಸಿ ಪೂಜೆಯಂ ಕೊಟ್ಟು ಜೋಗವಟ್ಟಗೆಯನಿಕ್ಕಿಸಿ (ಎಕ. VIII, ಸೊರಬ. ೨೭೨–೪೫ : 1077) ; ಪುಲಿದೊವಲ ಜೋಗವಟ್ಟಗೆ ತೊಳಗುವ ಸೆಳ್ಳುಗುರ ಮಿಂಚು . . . ರಂಜಿಸೆ ನಲವಿಂ ಮಾಯಾವಿಯೆಯ್ದಿದಂ ನೃಪಸಭೆಯಂ (ದಶಕು. ೭–೧೩೦) : ಜೋಗವಟ್ಟಗೆಯಾಣೆ ! ರಾಘವನಾಣೆ ! ಮುಗಳಿಂದೆ ನಿನ್ನಂ ಸಲಪುವೆಂ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೪೨–೭). [<ಸಂ. ಯೋಗವಟ್ಟಕಾ]

ಜೋಗವಟ್ಟೆ$_1$ (ನಾ). ಯೋಗಮಾರ್ಗ : ನೂಱುಂ ಜನ್ಮದೊಂದು ಬಲ್ಮೆಯಿಂ ಸಗ್ಗದೊಳ್ ಬಾಟ್ವಿಂದಿರನುಮಿಾಜೋಗವಟ್ಟೆಯಂ ಕಂಡಿರಂ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೫೭–೩). [ಜೋಗ$_1$ + ಬಟ್ಟೆ$_1$]

ಜೋಗವಟ್ಟೆ$_2$ (ನಾ). = ಜೋಗವಟ್ಟಗೆ : "ಜೋಗವಟ್ಟೆಯೆಂದು ಯೋಗಪಟ್ಟಕೆ" (ಕರಸಾ. ೨೨–೪೪೯) : ಇಂಬಾದ ನಗರಸಿದ್ಧನ ಜೋಗವಟ್ಟೆ ಯೆಂದೆಂಬಂತೆ (ಪ್ರಭಂಜ. ೦–೭೨). [ಜೋಗ$_1$ + ಬಟ್ಟೆ$_2$]

ಜೋಗವಡ್ಡಿಗೆ,ಜೋಗವದ್ದಿಗೆ (ನಾ). (?): ಹೊಂಗನೂರ ಶಾನ್ತಿದೇವರ ಜೋಗವಡ್ಡಿಗೆಯ ಬಸದಿ (ಮೈ.ಆರಿ. ೦೯೪೨ ; ೨೫–೪ : 1300). **ಜೋಗವದ್ದಿಗೆ:** ಕ್ರಮದಿನಸಂಪ್ರಾಪ್ತ ನಾಲ್ಕು ಮಹಾಮನೆ ಸಹಿತ ಜೋಗವದ್ದಿಗೆಯ ಚಂದ್ರ ಮಹೀತಳ ಉಳ್ಳನೆಗವಮಳಗುಣಕ್ಕರ್ಮಳಸೇನ ದೇವಗೊರ್ಗ್ಗಂಡರು (ಸೌಇಇ. XX, ೨೦೨–೯೭ : 1124). [?]

ಜೋಗವದ್ದಿಗೆ 'ಜೋಗವಡ್ಡಿಗೆ' ನೋ.

ಜೋಗವಾವುಗೆ (ನಾ). ಜೋಗಿಯು ಹಾಕಿಕೊಳ್ಳುವ ಹಾವುಗೆ,– ಪಾದುಕೆ: "ಯೋಗಪಾದುಕಾ–ಜೋಗವಾವುಗೆ" (ಶಮದ. ೨೯೨ ಪ್ರಯೋ); ಜೋಗವಾವುಗೆಯ ಮೆಟ್ಟಿಯ್ದುತಿಹ ಮುನಿಯ ಕಂಡು (ಪಾಸೋಲಪು.೫–೬೯).

[ಜೋಗ$_1$ + ಪಾವುಗೆ]

ಜೋಗವಿಸು 'ಜೋಗಯಿಸು' ನೋ.

ಜೋಗವೋಗು 'ಜೋಗಂಬೋಗು' ನೋ.

ಜೋಗಳ$_1$ 'ಜೋಗುಳ' ನೋ.

ಜೋಗಳ$_2$ (ನಾ). (?) : ಆಗದನ್ನಲಿ ತನ್ನಲಾ ನಿರ್ಭಾಗಧೇಯರ ವಿಜಯ ವೇತಕೆ ಜೋಗಳನು ಮಾಡುವಿರಿ ತನ್ನನು (ನಿಭಾಗ. ೯–೭–೬). [?]

ಜೋಗಳಿವಾಡು 'ಜೋಗುಳವಾಡು$_2$' ನೋ.

ಜೋಗಳೆ 'ಜೋಗುಳ' ನೋ.

ಜೋಗಳೆವಾಡು 'ಜೋಗುಳಂಬಾಡು' ನೋ.

ಜೋಗಾಯಿ (ನಾ). = ಜೋಗಮಾಯಿ : ಅಲ್ಲಾದ ಮಹದೇವಿ ತುಳಜಾ ಭವಾನಿ . . . ಹಳ್ಳದ ಜೋಗಾಯಿ (ವಿಸಾಸು. ೫೦–೨). [ಜೋಗ$_1$+ಆಯಿ$_1$]

ಜೋಗಿ₁ (ನಾ). ೧. ಯೋಗಿ; ತಪಸ್ವಿ; ಋಷಿ: "ಶಿತ್ರಡಿ, ಜತಿ, ಜೋಗಿ, ತವಸಿ, ರಿಸಿ–ಗೆ ಋಷಿ" (ಕರಸಾ. ೨೧-೪೪೫): "ಜೋಗಿ ಶಿತ್ರಡಿ ಯೆನುತುಂ ತಾಂ ತವಸಿ ರಿಸಿಯುಮೆನೆ ಋಷಿಯುಕ್ಕುಂ" (ಕವಿಕಂ. ೧೮೬): ಜೋಗಿಗೆ ಜೋಗಿಣಿಯಾಗಿಹಳು ಮಾಯೆ (ಮಹಾದೇ. ಬ. ೯೮-೨೨೬); ಪುಲಿ ದೊವಲಸೆದುದು ಜೋಗಿಗೆ (ರೀಲಾವ. ೪-೬೮): ತರಳೆ ರನ್ನೆ ಕಪ್ಪು ಮಯ್ಯಿವ ಯಾತಟ ಜೆಲುವನ ಕರಿಯ ಜಡೆಯ ಜೋಗಿಗಿಂತ ಉತ್ತಮ ನೇನೇ (ಪುರಂದ. ೨-೬೩-೧): ಬೆಸಗೊಂಬಳು ಜೋಯಿಸರ ಜೋಗಿ ಪುರುಷರ(ಹದಿಬ. ೬-೩೪); ಜೋಗಿ ಜೋಗಿಯುನ್ನು ತಬ್ಬಿಕೊಂಡರೆ ವ್ಯೆಯುಲ್ಲ ಬೂದಿ (ಗಾದೆ). ೨. ನಿಂತಲ್ಲಿ ನಿಲ್ಲದೆ ಅಲೆಯುಂವ ಭಿಕ್ಷು,–ಬೈರಾಗಿ; ಗೋಸಾವಿ: ಆ ಕೋಡಗವನಾಡಿಸಿ ಕೊಂಡುಂಬ ಜೋಗಿಗಳಿಗೇಕೆ ಆರೂಢನ ಸುದ್ದಿ (ಮೋಳಿಮಾ. ೨೦೦-೬೬೪): ಮಹಾದೇವನೆತ್ತಲೈ ಸುರೆ ಗುಡುಹಿ ಜೋಗಿಗಳು ನೀವೆತ್ತಲೆಂದು ನುಡಿವುತಿರ್ದನು (ವೀಶೈಪು. ೪-೧೧-೧೪); ಜೋಗಿ ಜಂಗಮ ದರವೇಸಿಗಳಿಗೆ . . . ಅನ್ನವನೀವ ರಾಗದ ಭವನವೊಪ್ಪಿದುವು (ಕಂನವಿ. ೨೦-೪೬). [<ಸಂ. ಯೋಗಿನ್]

ಜೋಗಿ₂ (ನಾ). ಒಂದಂ ಬಗೆಯ ವಿಷಸರ್ಪ: ಬೇರೆ ವಿಷಯುಕ್ತ ಸರ್ಪಗಳು . . . ಸುಂಕಪಾಳ, ಜೋಗಿ, ಸುರ್ಗಂಡ (ಕಭಾಗ. ೬೬).

[←ಮರಾ. ಜೋಗೀ]

ಜೋಗಿಗ (ನಾ). ಮಣಿಗಾರ; ಮಣಿಯಂನ್ನು ಮಾರುವವನು (?): ತಾಳಧಾರಿಗ ಮದ್ದಳಿಗ . . . ನಟುವಿಗರ ಪೇಳಲಳವೆ ಜೋಗಿಗ ಮುಟ್ಟಿಗರ ಗೃಹ ಸಾಲುವಿಡಿದು ರಾಜಿಪುವು (ಕಂನವಿ. ೬-೫೬).

[ಜೋಗಿ ? + – ಇಗ]

ಜೋಗಿಜೆಡೆ ಜೋಳ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಜೋಳ: ಪಟ್ಟಣಸಾಳಿ, ಗೌರೀ ಕುಲ . . . ಜೆಲ ಕೊಂಜೋಳ ಅಥವಾ ಜೋಗಿಜೆಡೀಜೋಳ . . . ಈ ಎಂಟು ಜಾತಿಗಳು (ಕಭಾಗ. ೨೬೧). [? + ಜೋಳ]

ಜೋಗಿಣಿ (ನಾ). ತಪಸ್ವಿನಿ; ಯೋಗಿನಿ: ತೆಗೆದುಟ್ಟ ಸೋಗೆ ಕರವೊಪ್ಪಿರೆ ಜೋಗಿಣಿ ಬರ್ಪಳೊಪ್ಪಿದಳ್ (ರೀಲಾವ. ೪-೮೫): ಪಾವಿನ ಪಟ್ಟದಿನಟ್ಟರಿವಡೆದ ಜೋಗಿಣಿಯಂತಿರ್ಪಳ್ (ಕಬ್ಬಿಕಾ. ೩೧೫); ಜೋಗಿಗಂ ಜೋಗಿಣಿಯುದಾಯ್ತು ನಿನ್ನಯ ಮಾಯೆ (ಮದೀರ. ೬-೯೫); ಬಿಂಗಿಯಂತಾಡುವ ಕಂಥೆಯ ಜೋಗಿಣಿಯಂಗದಾಟವೆ ನಮ್ಮ ನೃತ್ಯ (ಭರಿಡ. ೧೪-೫೨): ಜೋಗಿಣಿಯಂತೆ ಮಧುದೂತಿಗೆಳಸಿದರ್ . . . ಬನದೊಳಾ ಪೆಣ್ಗಳ್ (ಚಿಬಶು. ೪೫-೪೦): ಉದಯದಿಗ್ವಧುವೆನಿಪ ಜೋಗಿಣಿಯ ಕೈಯಲೊಪ್ಪಿದ ಪದ್ಮರಾಗ (ನಂದಿಮಾ. ೧೯-೧೦).

[<ಪ್ರಾ. ಜೋಗಿಣೀ, ಜೋಯಿಣೀ./ಸಂ. ಯೋಗಿನೀ]

ಜೋಗಿಣಿತಿ (ನಾ). = ಜೋಗಿಣಿ: ಇಂತೆಂದೊರೆದಳೆಲೆ ಜೋಗಿಣಿತಿ ಸುರುಚಿರವ್ರತನಿನ್ನ ಸುವ್ರತಕೆ ಭಂಗವಿರದಾಯ್ತು (ಪ್ರಭುಂಜ. ೩-೧೧೩)

[ಜೋಗಿಣಿ + – ಇತಿ₁ (<–ಇತ್ತಿ)]

ಜೋಗಿತಿ, ಜೋಗತಿ (ನಾ). ೧. = ಜೋಗಿಣಿ: ಒಕ್ಕಲಿತಿ, ಸೆಟ್ಟಿತಿ, ಗಣತಿ, ಜೋಗಿತಿ (ಶಬ್ದಾಸು. ೨೦೨ ಪ್ರಯೋ): ಈ ರಗಳೆಯ ಹರಿಹರ ಜೋಗಿಯಂತೆ! ಆ ಹೆಣ್ಣುಗಳು ಜೋಗಿತಿಯರಂತೆ! (ತುಂಗಭ. ೧೧೮). ೨. ಎಲ್ಲಮ್ಮ ದೇವತೆಯ ಭಕ್ತೆ; ಜೋಗಮ್ಮ: ಜೋಗಿತಿಯ ದನಿ ಕೇಳಿದಾಗಲೇ ಅವರಿಗೆ ಈ ಲೋಕದ ಸ್ಮೃತಿ ಬಂದುದು (ಬನಸಿ. ೬೫): ಜೋಗಿತಿ ನಿನ್ನ ಮದುವೆ ಆಗಲೇ ಇಲ್ಲವೇ? (ಸ್ವಪ್ನಜೊ. ೨೯೨). ಜೋಗತಿ: ೨. ಸಂತೆಯಂಗಡಿ ಸೂಳೆ ಮುಂತೊಲಿವ ಡೊಂಬತಿಯ ಎಂತು ಗಂಡಸಿಯ ಜೋಗತಿಯ ಹೋದವನ ಸಂತಾನ ಕೆಡುಗು (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೧೯೪೬): ಮುಬ್ಬಿನ ಕಾಲಕ್ಕಾದರೂ ಜೋಗತಿಯ ವೇಷ ಬೇಡವೇ (ದತ, ಹಾ. ೯೦): ಜೋಗಯ್ಯನಾಗಲಿ, ಜೋಗತಿಯಾಗಲಿ ಹಜ್ಜೆಗಳನ್ನು ಹಾಕಿ ಕುಣಿಯುವ ದೃಶ್ಯವು . . . ಆಕರ್ಷಿಸದಿರದು (ಕನ್ನಜಾ. ೧೩): ಹಾದಿ ಮುಪ್ಪಾಗಿ ಹಳ್ಳವಾಯಿತು, ಸೂಳೆ ಮುಪ್ಪಾಗಿ ಜೋಗತಿಯಾದಳು (ಗಾದೆ).

[ಜೋಗಿ₁ + – ಇತಿ₁ (<–ಇತ್ತಿ)]

ಜೋಗಿಯರಳೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ: ಹೂವರಿಸಿ, ಜೋಗಿಯರಳೆ, ಬುಗುರಿ (ವ್ಯಜಿಗಿ. ೬೪-೧೫೨೧). [?]

ಜೋಗಿವರಾಳಿ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ಒಂದು ಮಿಶ್ರರಾಗದ ಹೆಸರು: ಶೋಕವರಾಳಿ ವಸಂತವರಾಳಿ ಜೋಗಿವರಾಳಿ . . . ನಾಗವರಾಳಿಯೆಂಬ ವರಾಳೀಸಪ್ತಕವೇ ಶುದ್ಧವರಾಳಿಗೆ ಮಿಶ್ರಂಗಳು (ವಿವೇಕ. ೨೩೫).

[ಜೋಗಿ? + ವರಾಳಿ]

ಜೋಗಿಸು 'ಜೋಗೈಸು₂' ನೋ.

ಜೋಗು₁ 'ಜುಮ್ಮು₃' ನೋ.

ಜೋಗು₂ 'ಜವುಗು' ನೋ.

ಜೋಗು₃ 'ಜೋಗ₁' ನೋ.

ಜೋಗುಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ಧ್ಯಾನಮಾಡು; ತಪಸ್ಸನ್ನು ಕೈಗೊಳ್ಳು: ತಪಸ್ಸುಮಾಡು: ಇರ್ವರುಮೊಂದೆ ಗುಹೆಯೊಳ್ ಜೋಗುಗೊಂಡು ನಾಲ್ಕು ತಿಂಗಳಿರ್ವರುಮುಪವಾಸಂಗೆಯ್ದು (ವಡ್ಡಾರಾ. ೪೮-೬); ವಿಷ್ಣುಗಳೆಂಬಾಚಾರ್ಯರ್ ಸಮುದಾಯಂಬೆರಸಲ್ಲಿ ಜೋಗುಗೊಂಡಿರ್ಪುದುಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೯-೧೬೫): ಕಾಂತಾರಮಧ್ಯದೊಳಾ ವರ್ಷಕಾಲಮಾಸನ್ನಮಾಗೆ ಜೋಗುಗೊಂಡಿರ್ಪುದುಂ (ಪುಣ್ಯಾಸ್ರ. ೧೨-೨ ವ).

[ಜೋಗು₃ (<ಜೋಗ₁) + ಕೊಳ್₁]

ಜೋಗುಳ, ಜೋಗಳ₁, ಜೋಗಳೆ, ಜೋಗುಳಿ, ಜೋಗುಳೆ (ನಾ). ಮಕ್ಕಳನ್ನು ಮಲಗಿಸುವಾಗ ಹೇಳಂವ ಹಾಡಂ; ಜೋ ಎಂಬ ಪಲ್ಲವಿಯಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ಹಾಡು; ಲಾಲಿಪದ: ಜಗದಾತ್ಮ ಜೋ ಜರಾಮರಣವಿದೂರ ಜೋ ಎನುತೆ ಜೋಗುಳವಂ ಶ್ರುತಿಗೂಡಿ ಪಾಡಿದರ್ (ಅಸಂಪು. ೬-೩): ಆತುರದೆ ಪಾಡುತ್ತಲಿಹರ ಜೋಗುಳ ಜೊಂಪು (ಬಸರ. ೧-೧೪೦); ಆದ್ಯರ ಗೀತದೊರೆಯನಾಲಿಸುವಂತೆ ಜೋಗುಳವನಾಲಿಸುವನು (ಪದ್ಮರಾ. ೨-೬೦): ನುಡಿಗಗೋಚರದಮಳ ಬೊಮ್ಮದ ಕಡುಹು ನಿಂದುದು ಜೋಗುಳದಲವಗಡೆಯ ದೇವತ್ವಕೆ ಶಿಶುತ್ವದೊಳಾಯ್ತು ನಿರ್ವಾಹ (ತೊರರಾ. ೧-೮-೬೩): ಅಂಗನೆಯರೊಲ್ದು ಪಾಡಿದರು ಜೋಗುಳ (ಮಹಾವಿ. ೩-೨೦): ಬೆಟ್ಟ ಬೆಟ್ಟಕೆ ಕಟ್ಟಿ ಜೋಗುಳದ ತೊಟ್ಟಿಲನು ತೂಗಿದತ್ತು! (ಅನಿಕೇ. ೫೩-೫). **ಜೋಗಳ₁**: ಮನೆಯಲ್ಲಿ ತಾಯಿಯು ಜೋಗಳವೆತ್ತಿ ಲಾಲಿಗಳನ್ನು ಪಾಡಿ(ಕನ್ನಜಾ. ೩೬): ಕೂಸು ಕಾಸ ಹಡೆಯದು, ಜೋಗಳ ಮುಗಿಲು ಮುಟ್ಟಿತು (ಗಾದೆ). **ಜೋಗಳೆ**: ಸೋಮರ್ಡಿಯ ಸೊಬಗೆಯರು . . . ಜೋಗಳೆಯನು ಪಾಡಿದರು (ಅಂಜಡ. ೪-೪೬) **ಜೋಗುಳಿ**: ತೊಟ್ಟಿಲ ಶಿಶುವಿಂಗೆ ಜೋಗಳೆಯಲ್ಲದೆ ಹೊಟ್ಟೆಯ ಶಿಶುವಿಂಗೆ ಜೋಗುಳಿಯುಂಟೇ (ಸರ್ವವ. ೨೬-೦೨೪): ವಿಮಲಾಗಾರದ ಬಲಾಜನದ ಜೋಗುಳಿ[ಪಾಠಾಂ. ಳಿಗೆ]ಯರಸ ಜೋಯೆನುತ . . . ನಾರಿಯರು ಸ್ವರವೆತ್ತಿ ತೂಗಿದರು (ತೊರರಾ. ೬-೨೨-೧೨). **ಜೋಗುಳೆ**: ತೊಟ್ಟಿಲ ಶಿಶುವಿಂಗೆ ಜೋಗುಳೆಯಲ್ಲದೆ ಹೊಟ್ಟೆಯ ಶಿಶುವಿಂಗೆ ಜೋಗುಳೆಯುಂಟೇ (ಸರ್ವವ. ೨೬-೧೨೪): ತೊಟ್ಟಿಲ ಮಣಿಗೆ ಜೋಗುಳೆಯಂತೆ ಗಳಬಿದವಲ್ಲಿ ಚಕೋರಿ (ಶ್ರೀಪಾಂ. ೨-೨೩): ತೊಟ್ಟಿಲೊಳಗಾಬಾಲನೊಟಗುವನಳ್ತಿಯಿಂ ಜೋಗುಳೆಯನಾಲಿಸುತ (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೪-೧); ಹಸುಳೆ ಜೋಗುಳೆಗೆ ಸರ್ಪ ಸುನಾಗಸರಕ . . . ಗುಂಡಾಕ್ರಿಗೆ ಶಿಲೆವೊಸರುವುದಿದು ಘನವೆ (ಭರಿಡ. ೧-೮೮).

[ದೇ. ೫ ತುಳು. ಜೋಗುಳ; ತೆಲು. ಜೋಗಡ, ಜೋವಡ, ಜೋಲ]

ಜೋಗುಳಂಪಾಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ಲಾಲಿಯನ್ನು ಹಾಡಿಸು : ಬಾಯಿನವನೊಡನಿರ್ದ ರುದ್ರಕುಮಾರಿಯರ್ಗಿಕ್ಕಿ ತೊಟ್ಟಿಲೊಳು ಪಟ್ಟಿರಿಸಿ ಜೋಗುಳಂಪಾಡಿಸಿದಳು (ಸಿದ್ಧರಾ. ೧-೫೮).

[ಜೋಗುಳಂಪಾಡು (<ಜೋಗುಳಂಬಾಡು) + – ಇಸು$_3$]

ಜೋಗುಳಂಪಾಡು 'ಜೋಗುಳಂಬಾಡು' ನೋ.

ಜೋಗುಳಂಬಾಡು, ಜೋಗಳೆವಾಡು, ಜೋಗುಳಂಪಾಡು, ಜೋಗುಳಪಾಡು, ಜೋಗುಳವಾಡು$_1$, ಜೋಗುಳೆವಾಡು (ಕ್ರಿ). ಜೋಗುಳವನ್ನು ಹಾಡು ; ಲಾಲಿಯನ್ನು ಹಾಡು : ಮಗನಂ ತೊಟ್ಟಿಲೊಳಿಟ್ಟು ತೂಗಿ ನಲವಿಂದಂ ಜೋಗುಳಂಬಾಡಿ (ಅನಂಪು. ೧೩-೫೦) : ಪುರಾತನರ ಗೀತದಿಂ ಜೋಗುಳಂಬಾಡಿ ಭಕ್ತಿಯ ಮಱಿಯಂ ಸಲಹುವಂತೆ . . . ಓವುತ್ತಿರಲು (ಬಸರ.೧೦-೧೧೩). **ಜೋಗಳೆವಾಡು** : ನಾಡೆ ನಲಿನಲಿದಾಡಿ . . . ಜೋಗಳೆವಾಡಿ ಕಂದನ ನೋಡಿ (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೩೬-೩೩). **ಜೋಗುಳಂಪಾಡು** : ಅರವಿಂದಮುಖಿಯರೊಲ್ದು ಜೋಗುಳಂಪಾಡುತಿರ್ದರ್ (ಹಮ್ಮಿರ. ೨-೨೫ ಪ). **ಜೋಗುಳಪಾಡು** : ಜೋಗುಳಪಾಡಿ ತಾಯಿ ಹೊತ್ತಳು ಲೋಕಹಿತಕೆ (ಸೌಂದಕಾ. ೬-೨). **ಜೋಗುಳವಾಡು$_1$**: ತೊಟ್ಟಿಲ ತೂಗುವೆ ಜೋಗುಳವಾಡುವೆ (ಕೂನ್ನಸಂ. ೮-೧೬) : ಜೋಗುಳವಾಡಿ ಮಕ್ಕಳಂ ತೂಗುವೀ ನೆವದಿಂದೆ . . . ಪಾಡಿದರು (ಚಬಪು. ೯-೦೦) : ತೊಟ್ಟಿಲೊಳಿಟ್ಟು ಸಾಲ್ದ ಸೈಪಿಂದೆ ಜೋಗುಳವಾಡಿ ತೂಗುವಳು (ಕೃಮಿಥಾ. ೧೮-೨೧). **ಜೋಗುಳೆವಾಡು**: ತೊಟ್ಟಿಲ ಕಟ್ಟಿ ಗವರೇಶ್ವರ ಲಿಂಗಕ್ಕೆ . . . ಜೋ ಗು ಳೆ ವಾ (ಯಾ) ಡಿ ದೆ (ಸರ್ವವ. ೪೧-೨೦೯).

[ಜೋಗುಳ + ಪಾಡು$_1$]

ಜೋಗುಳಗೀತ (ನಾ). = ಜೋಗುಳ : ಆ ಜೋಗುಳಗೀತವಲ್ಲಿ ಬರುವ 'ಬರ್‌ತಾನ ನಿನ ಮಾಮಾ' . . . ಎನ್ನುವುದೂ ಕಥೆಯ ಒಂದು ರೀತಿಯೇ (ಕಥಕ. ೧). [ಜೋಗುಳ + ಗೀತ]

ಜೋಗುಳಗೀತೆ (ನಾ). = ಜೋಗುಳ : ಅನುಪಮವಾದ ಅ ನೇ ಕ ಜೋಗುಳಗೀತೆಗಳು ಇವುಗಳ ಗುಂಫನದಲ್ಲಿ ಸೇರುತ್ತವೆ (ಭಾವಗೀ. ೫೧).

[ಜೋಗುಳ + ಗೀತೆ]

ಜೋಗುಳಪಾಡು 'ಜೋಗುಳಂಬಾಡಂ' ನೋ.

ಜೋಗುಳವಾಡು$_1$ 'ಜೋಗುಳಂಬಾಡು' ನೋ.

ಜೋಗುಳವಾಡು$_2$, ಜೋಗಳಿವಾಡು (ನಾ). = ಜೋಗುಳ : ತೂಂಕಡಿಪ ಜೋಗುಳವಾಡು (ಸಂಸಪ. ೩೧-೮). **ಜೋಗಳಿವಾಡು** : ಕಡುನೇಹದಿಂದ ಜೋಗಳಿವಾಡ ಪಾಡುತ ಸಡಗರಗೊಂಡರಾಳಿಯರು (ಚಂಪ್ರಸಾಂ. ೪-೬೦).

[ಜೋಗುಳ + ಪಾಡು$_2$]

ಜೋಗುಳಿ 'ಜೋಗುಳ' ನೋ.

ಜೋಗುಳೆ 'ಜೋಗುಳ' ನೋ.

ಜೋಗುಳೆವಾಡು 'ಜೋಗುಳಂಬಾಡು' ನೋ.

ಜೋಗೆತ್ತು$_1$ (ಕ್ರಿ). ಜವುಗು ಆಗು ; ಕೆಸರಾಗು : ಧರಿತ್ರಿ ವಾರಣ ಘಟಾತಟ ದಾನಜಳಂಗಳಿಂದೆ ಜೋಗೆತ್ತೆ (ಮಹಾನೇ. ೦೧-೯೧).

[ಜೋಗು$_2$ (<ಜವುಗು) + ಎತ್ತು$_1$]

ಜೋಗೆತ್ತು$_2$ (ಕ್ರಿ). ಧ್ಯಾನವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಏಳು ; ತಪಸ್ಸಿನಿಂದ ಬಹಿರ್ಮುಖನಾಗು : ಜೋಗೆತ್ತಿ ಮುನಿಶಿಖಾಮಣಿ ಪೋಗುತ್ತಿರೆ (ಪುರಾ.ಸ್ರ. ೩-೬೩). [ಜೋಗು$_3$ (<ಜೋಗ$_1$) + ಎತ್ತು$_1$]

ಜೋಗೇಱು (ಕ್ರಿ). ಜೋಮಂ ಹಿಡಿ; ಜೋಮಂ ಹತ್ತು : ಪಾದಗಳು ಜೋಗೇಱಿಕೊಂಡು ಚುಮುಚುಮುಗುಟ್ಟುತ್ತಾ . . . ಇಹವು (ವೈದ್ಯಸಾ. I, ೪೦೯). [ಜೋಗು$_1$ (<ಜುಮ್ಮು$_3$) + ಏಱು$_1$ (<ಏಱ್$_1$)]

ಜೋಗೈಸು$_1$ 'ಜೋಗಯಿಸಂ' ನೋ.

ಜೋಗೈಸು$_2$, ಜೋಗಿಸು (ಕ್ರಿ). ಕಾಪಾಡು ; ಸಲಹು ; ರಕ್ಷಿಸು : ರ ತಿ ದೇ ವಿ ತನ್ನಯಯಾತ್ಮತನಯನಂ ಪ್ರಾಣಮಂದಾಗಿ ಜೋಗೈಸುತಿ (ನವಮೋ. ೧೫-೪೮). **ಜೋಗಿಸು** : ಅನಿರುದ್ಧನಂ ಕೊಲದೆ ಜೋಗಿಸುವೆನು (ನವಮೋ. ೨೯-೨೨). 'ಜೋಗರಿಸು' ಪರಾ.

[<ಜೋಪಾನ + ಕೈಸು (<ಕಯ್ಸು)]

ಜೋಡ(ನಾ). ಹಾದರಿಗ ; ಜಾರ: "ಸಿತಗಂ, ಜೋಡಂ, ಪರಳಿಗಂ, ಪಾಣ್ಬಂ –ಳ್ ಜಾರಂಗೆ ಪೆಸರ್" (ಕಶಸಾ. ೧೯-೩೮೬) : "ಜೋಡಂ = ಸಿತಗಂ, ಪಾಣ್ಬಂ" (ಕಮದ. ಪರಿ. ೨) : "ಜೋಡಂ ಪರಳಿಗನು ಪಾಣ್ಬ ಸಿತಗಂ ಜಾರಂ" (ಕವಿಕಂ. ೧೬೦) ; ದನಿಗೆಟ್ಟಲಿ ಹೊದ್ದಿಯು ಪೊದ್ದದ ಹೊಯಿಲೆಸೆದವು ಜೋಡರ ಸುಸಿಲೊಳ್ (ಉದ್ಭದೀ. ೪-೧೬). [ಜೋಡು + – ಅ$_7$]

ಜೋಡಂಗಿ (ನಾ). ಎರಡು ಅಂಗಿ ; ಒಂದು ಜೊತೆ ಅಂಗಿ : ಬಿದ್ದಾನೊ ಬಿದ್ದಾನೊ ಬಿಳಿಅಂಗಿ ಮೇಲಾಗೆ ರುದ್ರ ಜೋಡಂಗಿ ಕಳಚ್ಯಾವ (ಲೋಕಗೀ. ೨೧೬). [ಜೋಡು + ಅಂಗಿ$_2$]

ಜೋಡಗಲ್, ಜೋಡಗಲು (ಕ್ರಿ). ಜೊತೆಯನ್ನು ಬಿಡು ; ಸಹವಾಸದಿಂದ ದೂರವಾಗು : ಜೋಡಗಲ್ದುವು ಜಕ್ಕವಕ್ಕಿ (ಸಮ್ಯಕೌ. ೧೦-೨೪). **ಜೋಡಗಲು** : ರಾಮ ಜೋಡಗಲಿ ಸೀತೆಯಂ ಬನಕೆ ಗಮಿಸಿದನೆಂಬ ರೂಢಿ (ವಂಶಾರಾ. ೨-೧೦-೨೩). [ಜೋಡು + ಅಗಲ್$_1$]

ಜೋಡಗಲು 'ಜೋಡಗಲ್' ನೋ.

ಜೋಡಗಿರಿ (ನಾ).ಮರದ ತುಂಡುಗಳನ್ನು ಜೋಡಿಸುವಿಕೆ,-ಹೊಂದಿಸುವಿಕೆ: ಜೋಡಗಿರಿಯ ಕೆಲಸದಲ್ಲಿಯೂ ಮಾಟಿನ ಕೆಲಸದಲ್ಲಿಯೂ ಕೊಂಕಣದ ಬಡಿಗಿಗಳು ಮೇಲಾದವರು (ಕಥಾಗ. ೩೦೮). [←ಮರಾ. ಜೋಡಗಿರೀ]

ಜೋಡಣೆ, ಜೋಡವಣೆ (ನಾ). ೧. ಸೇರುವೆ ; ಹೊಂದಾಣಿಕೆ ; ಸಾಂಗತ್ಯ : ಅಸುರರಲಿ ಮರ್ತ್ಯರಲಿ ಸುರರಲಿ ಯೆಸಕವುಳ್ಳವನೆನಿಸಿದನು ಸಾಹಸದ ಜೋಡಣೆ ಜಡಿದುದವನಿಯಲಿ (ಕುವ್ಯಾಸ. ೩-೪೯): ನೋಡಿದನು ಜಾಂಬವನು ಜಲಧಿಯ ರಭಾಡಣೆಯ ಜಂಘಾಯ್ಲ ರಭಸದ ಜೋಡಣೆಯ (ತೊರರಾ. ೪-೧೩-೩) : ಜೀವತ್ವದಿಂ ನಾಡೆ ಪಲತೆಱನಾಗಿ ಸಕಲ ಸುಖದುಃಖಗಳ ಜೋಡಣೆಗೆ ಮೈಗೊಟ್ಟಿರುತ್ತೆ ಲೋಕಪ್ರಪಂಚನೊಳೆಸೆದು ತೋಱುತಿರ್ಪಂ (ಸಿದ್ಧೇಪು. ೨೨-೧೦); ಎರಡು ಜೀವಗಳ ಎರಡು ಭಾವಗಳ ಜೋಡಣೆಯನ್ನು ಸಾಧಿಸಿತು ಕ್ಷಣಕಾಲದ ಮೌನ (ಖಾಂಗಿ. ೩). ೨. ಮೇಳ; ಗುಂಪು; ಸಮುದಾಯ: ಚೂತವೃಕ್ಷಂಗಳಾ ಜೋಡಣೆಯ ಸುಚ್ಛಾಯ ಶೈತ್ಯದಿಂದಿರ್ದೆಸೆಯ ಮಾರ್ಗಯಿಸಿಕೊಂಡಿರಲು (ಪರಟು. ೪-೧೯). ೩. ಒಟ್ಟೈಸುವುದಂ ; ರಾಶಿಹಾಕುವುದು : (೬). ೪. ಸಿದ್ಧತೆ ; ಸಜ್ಜು ; ಸನ್ನಾಹ : ರಾಜೋಪಕರಣದ ಜೋಡಣೆಯ ಪಸರಿಕೆಯ ಪಾಳಯ ತರಳಿತಗಲದಲಿ (ತೊರರಾ. ೨-೩-೫೦). **ಜೋಡವಣೆ**: ೪. ಸಕಲ ಜೋಡವಣೆ ಸರಳ ಹೊದೆಗಳಲಿ ಸೈನ್ಯ ಕೂಡಿದುದು (ಪಾಂಡವ. ೫೬-೫) ; ತದ್ವೀಪ್ಸ ಜೋಡವಣೆ ಯುಕ್ತದಿಂದಾ ನೃಪನ ಕಾಣಲ್ಕೆ (ಪರಟು. ೬-೩೨).

[ಜೋಡಿಸು$_1$ + – ಅಣೆ$_4$]

ಜೋಡಣೆಗೆಯ್ (ಕ್ರಿ). ಸಿದ್ಧಮಾಡು; ಸಜ್ಜುಗೊಳಿಸು: ಜೋಡಣೆಗೆಯ್ದ ಸುವರ್ಣಮಂಟಪ (ಮೋಹಕ. ೧೪-೨೮). [ಜೋಡಣೆ + ಕೆಯ್$_1$]

ಜೋಡತನ (ನಾ). ಹಾದರ; ಜಾರತನ: ಪಗಲ್ನಿದ್ದೆಗಂ ಜೂದಿಂಗಂ ಜೋಡತನಕ್ಕಂ . . . ಇಂಬುಗೊಡದೆ (ಚಕಮಂ. ೩೨). [ಜೋಡ + – ತನ]

ಜೋಡವಣೆ 'ಜೋಡಣೆ' ನೋ.

ಜೋಡಾಟ (ನಾ). ಒಂದೇ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ಅಕ್ಕಪಕ್ಕದ ಎರಡು ರಂಗಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದೇ ಕಥಾಪ್ರಸಂಗವನ್ನು ಆಡಿ ತೋರಿಸುವ ಬಯಲಾಟ: ಒಂದು ರಾತ್ರಿ ನಾಲ್ಕುಮೈಲು ದೂರದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಜೋಡಾಟ ನೋಡಲು . . . ನಿಶ್ಚಯಿಸಿದಾಗ (ಪಾಶ್ಚಂ. ೮). [ಜೋಡು + ಆಟ]

ಜೋಡಾಡು (ಕ್ರಿ). ಹಾದರವನ್ನು ಮಾಡು : ತಾಂ ಜೋಡಾಡಲ್ ಬಗೆದು ಮನೆಯಾಣ್ಮಂ ಬಾರದನ್ನಂ . . . ತನ್ನಾತನಂ ಸಂಕೇತನಿಕೇತನಕ್ಕೊಡಗೊಂಡು ಬರ್ಪುದೆಂದು ಪೇಳ್ದಟ್ಟೆ (ಪಂಚತಂ. ೭೪-೧). [ಜೋಡು + ಆಡು$_1$]

ಜೋಡಾಣಿಕೆ (ನಾ). = ಜೋಡಣೆ ೧ : ವರದೆಯ ಜೋಡಾಣಿಕೆ, ಸನ್ನಿವೇಶಕ್ಕೆ ಹೊಂದಿಕೆಯಾಗುವ ವಸ್ತ್ರಾಭರಣಗಳನ್ನು ಆರಿಸುವುದು ಎಲ್ಲವೂ ಬಲದೇವನ ಕಾರ್ಯವೇ (ಕಲಾಸಾ. ೯೩). [< ಜೋಡಣೆ + – ಇಕೆ]

ಜೋಡಿ$_1$ (ನಾ). ೧. ಜೊತೆ; ಜೋಡಂ : ರೂಢಿಯಲಿ ಸಮತಳದಲಂಘ್ರಿಯಂ ಜೋಡಿಗಳ ಮೆಲುದಳವದೊಪ್ಪಿರೆ (ನಿಭಾಗ. ೪-೦೩-೪೦) : ಕಿಂಖಾಪಿನ ಛತ್ರಿ ಚವರೀ ಜೋಡಿ (ಎಕ. XIV, ನಂಜನ. ೨೮೯-೬ನೇ ಕಲಂ ; 1847) ; ಆಕೆಯನ್ನು ತನ್ನ ತಂದೆಗೆ ಜೋಡಿಯಾಗಿ ಮಾಡಿದನು (ನೀಗಟ್ಟು. ೩೩). ೨. ಗುಂಪು ; ಸಮೂಹ : ಗಾಂಡೀವಿ ಚಾಪವ ಮಿಡಿದ ನಿಷ್ಠುರರಾವ ತಿವಿದುದು ಜರಿದವಡಕಿಲು ಜಗದ ಜೋಡಿಗಳ (ಕುಮಾ.ದ್ರೋ. ೯-೩೭) ; ಸಾರಿದರರೆ ಪೂಗೊಳನನಾ ಚಂಡಾಂಶುವಿನನ್ನೆ ಝಳದ ಝಾಡಿಯ ಜೋಡಿಯಧ್ವಶ್ರಮದ ಭಾರದಲಿ (ತೊರವೆ. ೨-೭-೩) : ಜಗದ ಜೋಡಿಯನುರುಹುವುರಗಾಧಿಪಮುಖಾನಲನೆರಡು ರೂಪಾಗಿ ಧರೆಯಲವತರಿಸಿತ್ತೊ (ನಿಭಾಗ. ೩-೮-೮). ೩. ಸಂಘಟನೆ ; ಒಗ್ಗಟ್ಟು : ಕೂಡೆ ತಳವಟವಾಯ್ತು ಸುಭಟರ ಜೋಡಿ ಜರಿದುದು (ಕುಮಾ.ದ್ರೋ. ೨-೫೮). ೪. ಒಡನಾಟ ; ಸಹವಾಸ : ಹತ್ತಿರದ ಜೋಡಿಗೋರ್ವರು ಮಿಲ್ಲ (ಮಲ್ಲಿಕ. ೦೭-೯). ೫. ಕಾಗದದ ಹಾಳೆ : (ಕ). 'ಜೋಡು' ಪರಾ.

ಜೋಡಿ$_2$, ಜೂಡಿ (ನಾ). ೧. ಕೊಡುಗೆಯಾಗಿ ಕೊಟ್ಟ ಭೂಮಿಗೆ ಸರ್ಕಾರ ತೋರಿಸುವ ಕಂದಾಯದ ಸವಲತ್ತು. ೨. ಕೊಡುಗೆ: ಮಲ್ಲಿಗೆ ಹಳ್ಳಿ ೪೨ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಿಗೆ ಜೋಡಿಯಾಗಿದೆ (ಗರುಡಾ.೧೧೫) : ಬೈಲಹಳ್ಳಿಯನ್ನು ನಿಮಗೆ ಜೋಡಿ ಹಾಕಿಕೊಟ್ಟಿದ್ದೇನೆ (ಬ್ರಸರ್ವ. ೦೪). ೩. ಕಪ್ಪ ; ವಳಿತ: "ಜೋಡೀ–ಕಪ್ಪಂ" (ಕಾಶಕ್. ೨೬೩); ಒಸಗೆ ಜೋಡಿಯಿಪ್ಪಲ್ಲವನೂ ಆ ಮೂಲಿಗರೇ ನಡೆಸಿ (ಸೌಇಇ. IX–II, ४೦೭–೧೧ ; 1377) : ಕಪ್ಪ ಜೋಡಿ ಬೇಡಿಗೆ ತಳವಾಟಿಕೆ . . . ಇವು ಮೊದಲು ಸರ್ವ್ವಮಾನ್ಯವಾಗಿ (ಎಕ. V, ಹಾಸನ. ೨-೦೭; 1563): ಕೊಡಗರು ನಮಗಳ್ಳಿ ಜೋಡಿಯ ತೆಱು ತಿಹರೀಗ(ಕಂಕವಿ. ೦೮-೨೫): ಚರಾದಾಯ ಜೋಡಿ ಬೇಡಿಕೆ ಹುಲ್ಲುಹಣ . . . ಮುಂತಾದ ಆ ಸಕಲ ಸ್ವಾಮ್ಯವು (ಬಿಟ್ಟಿಅ. ೨೧೦–೨೪). **ಜೂಡಿ :** ೩. ಊರೊಳಗಿನ ಇನಾಮುದಾರರು ಸರಕಾರಕ್ಕೆ ಜೂಡಿಯನ್ನೂ ಸಹ ಕೊಡುವುದಿಲ್ಲ (ಮೋಹಿನೀ. ೦೧): ಸರಕಾರದವರು 'ಜೂಡಿ' ಯೆಂದು ಕೆಲವು ಹಣವನ್ನು ಕಿತ್ತುಕೊಳ್ಳತೊಡಗಿದರೂ, ದೇಸಾಯಿಯವರಿಗೆ ಅದೊಂದು ಭಾರವೆನಿಸಲಿಲ್ಲ (ಜನಜೀ. ೦೩೭). [?. / ಮರಾ. ಜುಡೀ]

ಜೋಡಿ$_3$ (ಅ). ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ: ದನದ ಜೋಡಿ ಇದ್ಕೊಂಡು ನಿನ್ನ ಬುದ್ದೀನೂ ದನದ ಬುದ್ಧಿ ಆಯ್ತೇನೊ (ಕಮ್ಮಟ. ೦೭). [< ಜೋಡಿ$_1$]

ಜೋಡಿಕೆ (ನಾ). ಜೊತೆಯಾಗಿರುವಿಕೆ : ಆಡಲೇನದ ಜೀಯ ಲೋಕದ ಜೋಡಿಕೆಯ [ಯೆ] [ಪಾಠಾಂ. ಜೋಡಣೆಯ, ಜೋಡೆಯೇ]ಜಾನಕಿ ಜಗತ್ರಯು ಗಾಢಪತಿಭಕ್ತೆಯರಿಗೀ ಸತಿ ಮಾತೃಭವನವಲ (ತೊರವೆ. ೫-೩-೪೨). [ಜೋಡು + – ಇಕೆ]

ಜೋಡಿಗ (ನಾ). ಜೊತೆಗಾರ; ಸಂಗಾತಿ: ಕೀಱು ಮೃಗರೆದು ಜೋಡಿಗನ ಬರವನೆ ಪಾರ್ವ ಪೆಣ್ಬಕ್ಕಿಗಳ ತಂಡದಿಂದೆಯುಂ (ರಾಮಾಶ್ವ. ४-೨). [ಜೋಡು + – ಇಗ]

ಜೋಡಿಗಲಹ (ನಾ). ಸಾಟಿಯಾದ ಕಾಳಗ ; ಸಮಾನವಾದ ಯುದ್ಧ : ಆಡಲೇನದನಿಂದ್ರ ಜಂಭರ ಜೋಡಿಗಲಹವಿದೆನಲು ಗಗನವ ಘಾಡಿಸಿತು ರಣರಭಸ (ತೊರವೆ. ೩-೧೧-೨೦). [ಜೋಡಿ$_1$ + ಕಲಹ]

ಜೋಡಿಗೆ (ನಾ). ಜೋಡಣೆ : ಸ್ವಲ್ಪ ಹಳೆಯ ಕುರ್ಚಿ ಸ್ವಾಮಿ ! ಒಂದು ಕಾಲು ಮುರಿದಿತ್ತು, ಅಲ್ಲಿಂದಿಲ್ಲಿಗೆ ಜೋಡಿಗೆ ಹಾಕಿ ಗಟ್ಟಿಮಾಡಿದ್ದೇನೆ (ದೇವಮ. ४೧). [< ಜೋಡಿಕೆ]

ಜೋಡಿಗೆಡೆ (ಕ್ರಿ). ಗುಂಪಾಗಿ ಬೀಳು ; ಒಟ್ಟಾಗಿ ಉರುಳು : ನೂಱಾನೆ ಭೀಮನ ಗದೆಯ ಗಾಳಿಯಲಿ ಜೋಡಿಗೆಡೆದವು (ಕುಮಾ.ಗ. ೦-೫೯). [ಜೋಡಿ$_1$ + ಕೆಡೆ$_1$]

ಜೋಡಿಗೆದಱು (ಕ್ರಿ). ಗುಂಪಾಗಿ ಚೆದರು,–ಬೇರೆಬೇರೆಯಾಗು : ಸುರಪಂದಿಗಳು ಮಗಧರು ಜೋಡಿಗೆದಱಿತು ನಿಜ ನಿಜಾಂಗದ ವಿದ್ಯೆಯಲಿ ನಲಿದು ಪಾಡಿದರು ಹರಿಮಹಿಮೆಗಳನು (ನಿಭಾಗ. ೩-೯-೩೮). [ಜೋಡಿ$_1$ + ಕೆದಱು$_1$ (< ಕೆದಱ್$_1$)]

ಜೋಡಿಗ್ರಾಮ (ನಾ). ಕೊಡುಗೆಯ ಗ್ರಾಮ : ನಾಲ್ಕಾರು ವರ್ಷಗಳಲ್ಲೇ ಒಂದು ನಾಲ್ಕು ಜೊತೆ ಜೋಡೀಗ್ರಾಮ ತೆಗೆದು ಹಾಕಿಬಿಡಬೇಕು (ಮೂಂಗಿ. ೫೨). [ಜೋಡಿ$_2$ + ಗ್ರಾಮ]

ಜೋಡಿಗ್ರಾಸ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ತೆರಿಗೆ(?): ಕ್ರಯ ಕಡ್ತಾಯ ಬಿಟ್ಟಿ ಬೀಧಾರ ಸೇಸೆ ಮರನ ಬಿಟ್ಟಿ ಜೋಡಿಗ್ರಾಸ ಆ ಗ್ರಾಮದ ತೋಟಗಾರಿಕ . . . ಮುಂತಾಗಿ ಸರ್ವಬಾಧಾ ಪರಿಹೃತವಾಗಿ (ಮೈಆರಿ. ೧೯೪೦, ೫೬–४४ ; 1399). [?]

ಜೋಡಿತೆಂಗು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ: ಜೋಡಿತೆಂಗು, ಕಡಲ್ತೆಂಗು (ಮೈಜಿಗ. ೫೦–೦೦೦೭). [?]

ಜೋಡಿದಾರ$_1$ (ನಾ). ಜೊತೆಗಾರ ; ಜೋಡಿಯಂವನು: ಇವರ ಜೋಡಿದಾರನು 'ಕೋಟ್' ಎಂದು ಒದರಿದಾಗ ವಿರುದ್ಧ ಪಕ್ಷದವರ ದಿವಾಳಿಯಾಗಿಬಿಟ್ಟಿತ್ತು (ಮೂರುದಾ. ೮). [ಜೋಡಿ$_1$ + – ದಾರ$_4$]

ಜೋಡಿದಾರ$_2$, ಜೂಡಿದಾರ (ನಾ). ಜಮೀನು ಅಥವಾ ಗ್ರಾಮಗಳನ್ನು ಜೋಡಿಯಾಗಿ ಪಡೆದಿರುವವನು : ನನ್ನ ಸೇಹಿತ ಒಬ್ಬ ಭಾರೀ ಜೋಡಿದಾರ (ನಾಡಿಗೇ. ೫೪). **ಜೂಡಿದಾರ :** ಖಾಲಸಾತ ಭೂಮಿ ಜೂಡಿದಾರರಿಂದಾ (ಬೊಂಕಶಾ. ೧೯೩೪, ರಾಣೆಬೆನ್ನೂರ್. ೮೨–೬ : ?). [ಜೋಡಿ$_2$ + – ದಾರ$_4$]

ಜೋಡಿದಾರಿ (ನಾ). ಕೊಡುಗೆಯಾಗಿ ಬಂದ ಗ್ರಾಮದ ಅಧಿಕಾರ : ಶಾನುಭೋಗರಿಗೆ ಆ ಹಳ್ಳಿಗಳ ಜೋಡಿದಾರಿ ಇದೆ (ಊರು). [< ಜೋಡಿದಾರ$_2$]

ಜೋಡಿಸು$_1$ (ಕ್ರಿ). ೧. ಸೇರಿಸು ; ಕೂಡಿಸು ; ಹೊಂದಿಸು : ಅವನಿಪಾಲನ ಗವಿಯ ಘಾಡಿಕೆ ಜೋಡಿಸಿತು ಗೀರ್ವಾಣರಾಲಿಗಳ (ಕುಮಾ.ಕ. ೦೫–೦೭) : ನೋಡಿದೊಡೊಂದೇ ದಿವಸದೆ ದಿನ ನಾಲ್ಕು ಜೋಡಿಸಿ ವೈವಾಹವಿಧಿಯ ಮಾಡಿದರು (ಮೋಹತ. ೦೩–೭೩) ; ಜೋಡಾಗಿ ಪೂಡುಪೊಡೆ ಸಾಲದೇಳೇ ಹಯಂ ಜೋಡಿಸುವನೀ ತುರಗವಂ ತನ್ನ ತೇರ್ಗೆಂದು (ಜೈಮಿಭಾ. ४–೧४) ; ಅವಳು ತನ್ನ ಪುಟ್ಟ ಕೈಗಳೆರಡನ್ನು ಎತ್ತಿ ಜೋಡಿಸಿ ಕರೆದಳು (ಹಂಗಾಳ್ಳ. ೩೩). ೨. ಸೇರು ; ಜೊತೆಯಾಗಂ : ಘಟೆಯೊಳ್ ಘಟೆ ಜೋಡಿಸಿ ದಂತಜಾಲದೊಳ್ ಭೋಂಕನೆ ಪೊಣ್ಮೆ ತೋರ ಕಿಡಿ ಸೂಸೆ (ಗಿರಿಕ. ೬-೭೨): ಪೆಣ್ಣವಿಲೆಂದು ಕೇಕಿ ಬಂದಾ ಲಲಿತೋಲ್ಲಸತ್ಕಬರಿಗೊಯ್ಯನೆ ಜೋಡಿಸೆ ಕಂಡು (ಉದ್ಭಟ. ೨-೯೮). ೩. ಜೊತೆಮಾಡು : ನೋಡುವುದಕ್ಕೆ ಹುಲ್ಲೆಯ ಹೆಣ್ಣುಮಱಿಗಳ ಜೋಡಿಸಿ ಕೊಟ್ಟಿರುತ್ತಿಪದಿ (ಮೋಹತ. ೦೯–೭೭) : ಎನ್ನೊಳಾಹವಕ್ಕನುಗುಣನಂ ಜೋಡಿಸು (ಶಬಶಂ. ४–೨೮). ೪. ಅಣಿಮಾಡಂ ; ಸಜ್ಜುಗೊಳಿಸಂ : ಜೋಡು ಹಕ್ಕರಿಕೆ ಹಲ್ಲಣ. . . ಜೋಡಿಸಿ ತುರಗವನೇಱಿ ರಾವುತರೊಡಗೂಡಿ ಬಂದರು ಭೂಪರೆಡೆಗೆ (ಅಂಜಿಕ. ೬–೮೧) : ಮಾಧವನ ಮರ್ದಿಸಿ ನಿನಗೆ ಜೋಡಿಸುವೆನು ಮಹಾನಳನ (ಕುಮಾ.ಸ. ೧೧–೫೫) ; ಮುಱಿದು ಹಱಿಹಂಚಾದ ನಿಜಮೋಹರವ ನೆಱ

ಸಂತೈಸಿ ಜೋಡಿಸಿ . . . ವಿರೋಧಿವ್ರಜದ ಥಟ್ಟಣೆಯ ಮುಱಿದು (ಕುವ್ಯಾ.ಕ. ೦೬-೨೪) ; ಆಗ ಮದನನು ತನ್ನ ಬಲವನು ಬೇಗದಲಿ ಜೋಡಿಸಲು (ನಳಚ. ೧-೩೭) : ಮನ್ನೆಯ ಮಂಡಲೇಶ್ವರರು ಜೋಡಿಸಿದ ಕರಿ ತುರಗ ರಥವಡೆಯಾಡಿದವು (ಕೊರರಾ. ೨-೭-೯) ; ಪದಾತಿ ಮೂಱುರ್ಬುದಂ ಜೋಡಿಸಿದರಾಹವಪ್ರೌಢರ್ಸುಬುದ್ಧಿ ಮೊದಲಾದ ಭಟರು (ಜೈಮಿಥಾ. ೨೨-೨). ೫. ಸಿದ್ಧವಾಗು ; ಅಣಿಯಾಗು ; ಅನುವಾಗು : ಕಳವೆಯಕ್ಕಿಯ ಕೂಳರಾಶಿಯ ಬಂಡಿ ಜೋಡಿಸಿತು (ಕುವ್ಯಾ.ಆ. ೧೦-೨೩) : ಅಡಿದೆ ಬೆಳಗಾಗದ ಮುನ್ನ ಬಹೆನೆಂದು . . . ಜೋಡಿಸಿ ನೀ ಬರ್ಪ ವೇಳೆಗೆ ಭಾಸ್ಕರ ಮೂಡಿದ ನೆಂದಳಾ ಕುವರಿ (ಮೋಹತ. ೨೯-೩೯). ೬. ಒದಗು ; ಉಂಟಾಗು ; ಲಭಿಸು : ಜಗದಳಿವು ಜೋಡಿಸಿತೆನುತ ನಡುಗಿದನಬುಜಭವನಂದು (ಕುವ್ಯಾ.ಬೀ. ೬-೩೦). ೭. ತಿಳಿಸು ; ಹೇಳಿಕೊಡು : ಬುದ್ಧಿಯಂ ಜೋಡಿಸಿದ ಕೊರ್ವಳಣುಗೆಗೆ (ಜೈಮಿಥಾ. ೬-೨೭) : ನೀನೆ ಬುದ್ಧಿಯ ಜೋಡಿಸೆನಲು ಸುಬುದ್ಧಿ ಪೇಳ್ದನು ನೀತಿ ಸಭೆಯಲಿ (ಬಿಜ್ಜಪು. ೫೦ ಸೂಚನೆ).

[ಜೋಡು + – ಇಸು$_3$]

ಜೋಡಿಸು₂ (ಕ್ರಿ). ಹೊಡೆ ; ಜಡಿ : (೬).

[ಜೋಡಣ್$_0$ (**P** ← ಮರಾ. ಝೋಡಣೇ) + –ಇಸು$_3$]

ಜೋಡು (ನಾ). ೧. ಜೊತೆ ; ಜೋಡಿ : "ಜೋಡೆನಲು ಜೋಳಿ" (ಕಶರ. ೪೦) : ಪಕ್ಕ ಪಕ್ಕಗೆ ಸಾರೆ ಜಜ್ಜರಿಯ ಜಕ್ಕವಕ್ಕಿಯ ಜೋಡು (ಸಮ್ಮಕಾ. ೧-೩೭). ೨. ಸಮಾನ ; ಸಾಟಿ ; ಸರಿ : "ಜೋಡು, ಸರಿಸ, ತೋಡು . . . ಸಂಗಡಂ – ಈ ೧೮ ಸಮಾನಕ್ಕೆ ಪೆಸರ್" (ಕಶಸಾ. ೦೫-೨೯೦) : ಶ್ರೀಪಾಣ್ಡ್ಯರಾಜನೂರ್ಜ್ಜಿತತೇಜಂ[ವಿದ್ವಿ]ಪ್ಪಾರಾತಿಗೆ ವಿಗೆ ಜೋ[ಡೆನಿಸಿ] (ಸೌಇಇ. IX-1, ೦೫೪-೦೬ : 1085) : ಹರನ ಜೋಡು ಮುರಾಂತಕನ ಸಮ (ಕುವ್ಯಾ.ಸ. ೦೬-೬೯). ೩. ಎತ್ತಿನ ಜೊತೆ: ಮೂಡು ಬೈಲನು ಮಾಡಿಕೊಂಡೆನು ; ಜೋಡು ಹತ್ತನು ಕಟ್ಟಿದೆ (ಕಏಪು. ೧೮-೧೨). ೪. ಸಹಚರ ; ಸಂಗಡಿಗ : ಕೆಳೆಯ ಬೇಡುವ ಎದೆಗೆ ಯಾರು ಜೋಡು (ಉಯ್ಯಾಲೆ. ೩೭-೪). ೫. ಹಾದರ; ವ್ಯಭಿಚಾರ. 'ಜೋಡಾಡು' ಪರಾ. ೬. ಕಟ್ಟು ; ಕಂತೆ : ಓಡುವಾಕಳಿಗೆಳೆಯು ಹುಲ್ಲಿನ ಜೋಡ ತೋರಿಸಿ ನಿಲಿಸಿ (ವಿವೇಕ. ೬-೨೯) : ಬಲವಂತ ಶೇಣ್ವಿಯು ಇಸ್ಪೇಟಿನ ಜೋಡನ್ನು ಹೊರಹೊರಡಿಸಿದ್ದನು (ಅಂಬಿಕೆ. ೫). ಜೊತೆಗಾರರು ಯಾರೂ ಇರಲಿಲ್ಲ. ಇಸ್ಪೇಟು ಜೋಡಂತೂ ಮೊದಲೇ ಇರಲಿಲ್ಲ (ಮುಂಗಾರು. ೩೯). ೭. ಗುಂಪು ; ಸಮುದಾಯ : ನರಶರದ ಜೋಡಿನ ಜುಂಜುವೊಳೆಯುಲಿ ಜಾಹ್ನವೀಧರ ಜಾಱುವನೆ (ಕುವ್ಯಾ.ಆ. ೬-೦೧) : ಜೋಡು ಜೋಡಿಲಿ ನಿಂದು ನೋಡಿದರಾ ಪುರಪತಿಯ (ಸೌಂದರ್ಯಾ. ೩-೬). ೮. ಮೆಟ್ಟು ; ಪಾದರಕ್ಷೆ : ಜೋಡು ಕಿತ್ತುಹೋದರೆ ತಾನೇ ಅದನ್ನು ಸರಿಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದನು (ಶೃಗಂಬ. ೦೧೧) : ಆರೂ ಕಾಲಿಗೆ ಜೋಡನ್ನು ಮೆಟ್ಟಿರಲಿಲ್ಲ (ದೇವೀಬಾ. ೦೩೭) ; ಜೋಡು ಕಂಡ ಕಾಲುಗಳು ನಮ್ಮೂರಿನಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲೋ ನೂರ ಕ್ಕೊಂದು (ಹುಟ್ಟಿಹ. ೭). ೯. ನೆಲೆ; ಆಶ್ರಯ: ಪವಳದ ಬೀಡು ಕಂಬುಗಳ ನಾಡು ಜಲೇಶನ ಜೋಡು . . . ಮಣಿಗಳಾಗರಮಂದೆಸೆದತ್ತು ಸಾಗರಂ (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೨-೩೭). ೧೦. ಕವಚ; ಅಂಗರಕ್ಷೆ; ಉಕ್ಕಿನ ಅಂಗಿ: "ಜೋಡೆನೆ ಸವಗಮುದಕ್ಕುಂ" (ಭಾರನಿ. ೩೯) : ಘನತರವಾದ ಪಂಚಾಕ್ಷರಿಯ ಜೋಡಂ ತೊಟ್ಟು (ಚನ್ನಪ. ೬೬-೧೫) : ಕಿಱುವುಲಿಯ ಜೋಡಂ ತೊಟ್ಟಂತಿರಿಟ್ಟಳ ಮಾಗೆಯುಂ (ಅನಂಪು. ೨-೨೯ ವ) : ಬೋಳೆಯಂಬೈದಱಲೆ ರಾಯನ ತೋಳನೆಚ್ಚನು ಜಡಿವ ಜೋಡಿನ ಮೇಲೆ ಮುಱಿದವು ಬಾಣ (ಕುವ್ಯಾ.ಕ. ೦೧-೨೬). ೧೧. ಒಂದು ಅಳತೆ: ನೆಲ್ಲ ಕಾಳು ೬೪ ಯೆಂಬುದು ಕರ್ಣಾಟಕದ ಜೋಡುವೊಂದು ಎನಿಸುವುದು ಯಿಂಥಾ ಜೋಡು ೧೨॥ ಗೆ ನೆಲ್ಲಕಾಳು ೮೦೦ (ವ್ಯವಹಾ. ಅನುಬಂಧ. ೦-೭-೯).

ಜೋಡಾಗು = ಜೊತೆಯಾಗು ; ಒಂದಾಗು : ಅಂಬಿನ ಬಂಬಲೊ ಜೋಡಾಗಿ ಕೋಡನೂಱಿ ಕೆಡೆದ ಗಜವ್ರಜಂಗಳ ಡೊಱೆವುಗಳಿಂದೊಱಿತು ಪರಿವ ನೆತ್ತರ ಕಡಲ್ಗಳುಂ (ಪಂಪಭಾ. ೦೦-೧೦೬ ವ). **ಜೋಡುಮಾಡು** = ೧. ಜೊತೆಗೂಡಿಸು ; ಸೇರಿಸು ; ಹೊಂದಿಸು : ಸಂಧಿಮಾಡಿ ಕುರುಪುತ್ರರೊಳಿನ್ನನೆ ಜೋಡುಮಾಟ್ಪಿರೇ (ಪಂಪಭಾ. ೯-೨೪) : ರಸಮುಯಮಂ ಕೃತಿಯುಂ ಸೇವಿಸಿ ವಿರಸಮನೆಯ್ದೆ ಜೋಡುಮಾಡುವ ವಿಬುಧಪ್ರಸರಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೧-೫೭). ೨. ಸೇರು ; ಕೂಡು; ಒಟ್ಟಾಗು : ಕೂಡೆ ಗಱಿಗಟ್ಟಿತು ಚತುರ್ಬಲ ಜೋಡುಮಾಡಿತು ರಾಯನಿದಿರಲಿ (ಕುವ್ಯಾ.ಕ. ೪-೨೭). ೩. ಸಮವೆಂದಂ ಪರಿಗಣಿಸು ; ಹೋಲಿಸು.

[ದೇ.೫ ತುಳು. ತೆಲು. ಜೋಡು]

ಜೋಡುಕಟ್ಟು₁ (ಕ್ರಿ). ಜೊತೆಮಾಡು ; ಜೊತೆಗೊಳಿಸು : ಅವರಿಬ್ಬರೂ ದಸರೀಹಬ್ಬದಲ್ಲಿ ಕಾಳಗಕ್ಕೆ ಜೋಡುಕಟ್ಟಲ್ಪಟ್ಟರು (ಕಥಾಮಂ. IV, ೧).

[ಜೋಡು + ಕಟ್ಟು$_1$]

ಜೋಡುಕಟ್ಟು₂ (ನಾ). ಹೊಂದಾಣಿಕೆ ; ಜೋಡಣೆ : ದಾಸಸಾಹಿತ್ಯದಲ್ಲಿ ಶಬ್ದಗಳ ಜೋಡುಕಟ್ಟು ಬಹು ಸುಂದರವಾಗಿದೆ (ಜಗದಾ. ೭೧).

[ಜೋಡು + ಕಟ್ಟು$_2$]

ಜೋಡುಕಾರ್ತಿ (ನಾ). ಜೊತೆಗಾತಿ ; ಸಂಗಾತಿ ; ಗೆಳತಿ ; ಸಖಿ : ತನ್ನೆಣೆವರೆಯುದ ಗೆಡೆಯು ಜೋಡುಕಾರ್ತಿಯರೊಡನಾಡುತಾಡುತೆ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೬೫-೨೮). [ಜೋಡು + – ಕಾಱ + – ತಿ$_1$ (<–ಇತ್ತಿ)]

ಜೋಡುಖಾತೆ (ನಾ). ಜಂಟಿ ಖಾತೆ; ಇಬ್ಬರು ಅಥವಾ ಹೆಚ್ಚು ಜನರು ಒಟ್ಟಾಗಿ ಇಟ್ಟ ಖಾತೆ: ಜೋಡುಖಾತೆ (Joint account) ವ್ಯವಹಾರಕ್ಕೆ ಅನುಕೂಲವಾಗುವಂತೆ ಒಬ್ಬರಕ್ಕಿಂತ ಇಬ್ಬರಾಗಲೀ ಹೆಚ್ಚಾಗಲಿ ಜನರು ಕೂಡಿಕೊಂಡು . . . ಜೋಡುಖಾತೆಗಳನ್ನಿಡಬಹುದು (ಬ್ಯಾಂಕಕ್ಕೆ. ೪೮).

[ಜೋಡು + ಖಾತೆ$_2$]

ಜೋಡುಗವಣೆ (ನಾ). ಜೋಡಿಸಿದ ಕವಣೆ ; ಜಂಟಿಯಂ ಕವಣೆ : ಜೋಡು[ಪಾಠಾಂ. ಕೋಡು, ತೋಡು]ಗವಣೆಯ ತೂಱುಗಲ್ಲಿನ ಝಾಡಿ ಝುಮ್ಮಿಡಿಸಿದವು ಗಗನವನು (ತೊರರಾ. ೬-೦೧-೩).

[ಜೋಡು + ಕವಣೆ$_1$]

ಜೋಡುಗೂಡು (ಕ್ರಿ). ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರು; ಜೊತೆಗೂಡು: ಗಾಡಿಕಾತಿಯರು ಗಣನೆಯಿಲ್ಲದೆ ಜೋಡುಗೂಡಿರುವರು ಕೂರ್ವೆಯೊಳು (ಹರಿಬ. ೦-೦೭).

[ಜೋಡು + ಕೂಡು$_1$]

ಜೋಡುಗೊಡು (ಕ್ರಿ). ಜೊತೆಕೊಡು ; ಜೋಡಿಯಾಗು : ಇಷ್ಟ ಮಿತ್ರರಿಲ್ಲದ, ಬಂಧು ಬಾಂಧವರಿಲ್ಲದ, ಪರದೇಶವಾಸದಲ್ಲಿ ಸದಾ ನಾನು ಅವಳಿಗೆ ಜೋಡುಗೊಡಬೇಕೇ? (ಇಷ್ಟಕ. ೨೯೪). [ಜೋಡು + ಕೊಡು$_1$]

ಜೋಡುದಗಲೆ (ನಾ). ಜೊತೆಯಾದ ಕವಚ : ಇಱಿದರು ತಱಿದರು ಕೊಱೆದರು ಮೂಗನು ಜರಿಟೋಪಿ ಜೋಡುದಗಲೆಯು ಪರಿವಟ್ಟ ಮಾಡಿ (ಕಂನವಿ. ೩-೬೮). [ಜೋಡು + ದಗಲೆ$_1$]

ಜೋಡುದೀವಟಿಗೆ (ನಾ). ಜೊತೆಯಾದ ದೀವಟಿಗೆ ; ಜೋಡಿಯಾದ ದೀವಟಿಗೆ : ನೋಡ ಬನ್ನಿರೋ ಜನರು ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ಜೋಡುದೀವಟಿಗೆ ಸೇವೆ (ಪುರಂದ. ೨-೪೨ ಪಲ್ಲವಿ). [ಜೋಡು + ದೀವಟಿಗೆ]

ಜೋಡುಮೇಳ (ನಾ). ಜೊತೆ ಮೇಳ; ಜಂಟಿಮೇಳ : ಜೋಡುಮೇಳದ ಓಲಗದವರನ್ನು ಕರೆಸಬೇಡವೇ? (ಬೆಳುಮ. ೩೭).

[ಜೋಡು + ಮೇಳ (= ಮೇಲ)]

ಜೋಡುವಕ್ಕಿ (ನಾ). ಜೊತೆಯಾಗಿರುವ ಪಕ್ಷಿ ; ಎಣೆವಕ್ಕಿ ; ಚಕ್ರವಾಕ: "ಜಕ್ಕವಕ್ಕಿ . . . ಜೋಡುವಕ್ಕಿಯು ತಾನದಕ್ಕುಮಾ ಚಕ್ರವಾಕಂ" (ಕಬ್ಬಮಂ. ೨೯) : "ಪೊಣರ್ವಕ್ಕಿ . . . ಜೋಡುವಕ್ಕಿ, ಗಡೆವಕ್ಕಿ.

ಆವುಳ್ವಕ್ಕಿ – ಈ ೭ ಚಕ್ರವಾಕಂ" (ಶಶಸಾ. ೧೦-೨೦೦); ಕುಕಿಲ್ವ ಪಕ್ಕಿ ಗಾವರಿಪ ಮದಾಳಿಯುಂಕುರಿವ ಮೆಲ್ಲೆಲರೊಂದುವ ಜೋಡುವಕ್ಕಿ(ವೃಷವಿ. ೯-೨೪); ಜೋಡುವಕ್ಕಿಗಳಿಲ್ಲಿಯಗಲದೆ ಕೂಡಿಯೊಂದಕ್ಕೊಂದು ಪ್ರೇಮದ (ರಘುವಂ. ೧೩-೩೦). [ಜೋಡು + ಪಕ್ಕಿ$_1$]

ಜೋಡುವಲೆ (ನಾ). ಜೋಡಿಯಾಗಿ ಹೆಣೆಯಲ್ಪಟ್ಟ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಲೆ: ತಿಣ್ಣವಲೆ ಜೋಡುವಲೆ ಪೊಸದಿಕ್ಕಣ್ಣವಲೆ . . . ವಿಂಧ್ಯಕನ ಕೂಡೆ (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೩-೧೮). [ಜೋಡು + ಬಲೆ$_1$]

ಜೋಡುಶಬ್ದ (ನಾ). ಜೊತೆ ಜೊತೆಯಾಗಿ ಬಳಸುವ ಶಬ್ದ: ಅರಿವೆ ಅಂಚಡಿ, ಕುಂದುಕೊರತೆ ಮುಂತಾದುವು ಜೋಡುಶಬ್ದಗಳು (ರೂಢಿ). [ಜೋಡು + ಶಬ್ದ]

ಜೋಡುಸನಾದಿ (ನಾ). ಜೋಡಿ ಓಲಗ; ಜಂಟಿಯಾಗಿರುವ ನಾಗಸ್ವರ: ಹಳ್ಳಿಗಳ ವಾದ್ಯಗಳಾದ ಕರಡಿಮಜಲು, ಜೋಡು ಸನಾದಿ, ತಾಳೆ ಮೊದಲಾದವುಗಳ ಘೋಷಣೆಗೂ ಅಲ್ಲಿ ಸ್ಥಾನವಿತ್ತು (ಮಹ್ಮ. ೧೩). [ಜೋಡು + ಸನಾದಿ]

ಜೋಡುಸವಗ (ನಾ). ಎರಡು ಕವಚ; ಜೋಡಿಕವಚ: ತಂತವ್ಮ ಕರಿತುರಗರಥಸಂತತಿಯುನಿಳಿದು ಸೀಸಕ ಜೋಡುಸವಗಮಂ ತೊಟ್ಟು ಕೊಂಡು (ಸಮ್ಯಕ್ತ್ವ. ೮-೩೦). [ಜೋಡು + ಸವಗ]

ಜೋಡೆ(ನಾ).ಹಾದರಗಿತ್ತಿ; ಜಾರೆ: "ಸಿತಗೆ,ಜೋಡೆ, ಪಾಣ್ಬೆ, ಬೆದೆಗಾರ್ತಿ-ಈ ೪ ಜಾರೆಗೆ ಪೆಸರ್" (ಶಶಸಾ. ೧೯-೩೮೭); "ಜೋಡೆಯೆನೆ ಜಾರೆ" (ಶಶರ. ೪೧): ಅಲಗಣ್ಣೊಳ್ ಸ್ಮರನಿರ್ದನಕ್ಕುಮೆಡೆವೋಪಾ ಜೋಡೆ ಕಾಮಂಗೆ ಕಾದಲೆಯಕ್ಕುಂ (ಪಂಪಭಾ. ೪-೮೪): ತನ್ನ ಪೆಂಡತಿ ಜೋಡೆಯಂದು ಸಂದೇಹಂಬಡುವಾತನವಳ . . . ಸಾಯೆ ಸದೆಬಡಿದು (ಪಂಚತಂ. ೭೪-೨೦): ಮಳಲೊಳಂ ನೀರ್ಮಾಡುವರ್ ಜೋಡೆಯರ್ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೩-೧೭೪): ಈ ಜೋಡೆ ಕನಲ್ದು ಬಂದು ತಪವಂ ತಳೆವಳ್ (ದಶಕು. ೮-೧೫) [ಜೋಡ + -ಎ$_2$]

ಜೋಡೆಗೆಯ್ತ (ನಾ). ಜಾರೆಯ ನಡವಳಿಕೆ; ಹಾದರ; ವ್ಯಭಿಚಾರ: ನೋಡಿ ನಾಡಾಡಿಯಲ್ಲದಾಕೆಗಳ ಜೋಡೆಗೆಯ್ತಂಗಳಂ ಕಂಡು ಮುಗುಳ್ನಗೆ ನಗುತುಂ (ಪಂಪಭಾ. ೪-೮೧ ವ). [ಜೋಡೆ + ಕೆಯ್ತ$_1$]

ಜೋಡೆತ್ತು (ನಾ). ಒಂದು ಜೊತೆ ಎತ್ತು: ಮರುದಿನ ಜೋಡೆತ್ತಿನ ಬಂಡಿಯು ಆನೆಕುಪ್ಪೆ ಕಾಡಿಗೆ ಹೊರಟಿತು (ಕಪಪು. ೪-೭೦). [ಜೋಡು + ಎತ್ತು$_2$ (<ಎಱ್ತು$_1$)]

ಜೋಡೆಲುಬು (ನಾ). ೧. ಜೋಡಿ ಎಲುಬು; ಜೊತೆಯಾಗಿರುವ ಮೂಳೆ. ೨. ದಷ್ಟಪುಷ್ಟವಾದ ಮೈಕಟ್ಟು: ಹೊಸತಾಗಿ ಕಸುಬಿಗೆ ಇಳಿದುದು. ಜೋಡೆಲುಬಿನ ಹುಡುಗಿ (ಬಂಗಬ. ೧೭೯). 'ಒಂಟೆಲುಂವು' ಪರಾ. [ಜೋಡು + ಎಲುಬು (<ಎಲ್ವು)]

ಜೋತ (ನಾ). ಕೈಜೋಡಿಸುವಿಕೆ; ನಮಸ್ಕಾರ: ಮದನಾರಿಯಪ್ಪ ತಿರಿಸಲಪೂರ್ಗೆ ತಾಂ ಬಂದು ನಿಂದು ಕಿವಿವಿಡಿದು ಕೈಮುಗಿದು ಜೋತಂ [ಪಾಠಾಂ. ಜೊತ್ತಂ]ಪೊತ್ತು ತಂದೆ ನೀಂ ಪೆಚ್ಚು ಬಾಳೆಂದು ಹರಕೆಯನಿತ್ತು (ಅರಿರ. ದೀ. ೧೭೩-೧); ಮರಿ, ಸ್ವಾಮಿಗೆ ಜೋತ ಮಾಡಮ್ಮ (ರೂಢಿ). [<-ತೆಲು. ಜೋತ]

ಜೋತಿ (ನಾ). ೧. ದೀಪ; ಬೆಳಕು: ಯತ್ವಲೋಪಕ್ಕೆ . . . ಜ್ಯೋತಿ–ಜೋತಿ (ಶಮದ. ೨೮೧ ಪ್ರಯೋ): ಜೋತಿ ಇದ್ದಲ್ಲಿ ಭೀತಿಯಿಲ್ಲ (ಗಾದೆ). ೨. ಆರತಿ: ಪ್ರೀತಿಯಲಿ ಲಿಂಗಂಗಳಿಗೆ ಹೊಸ ಜೋತಿ[ಪಾಠಾಂ. ಜ್ಯೋತಿ] ಗಳನೆತ್ತುವ (ಬಸಪು. ೧೯-೭೦). ೩. [ಯೋಗ] ಯೋಗಿಗಳಂ ಕಾಣುವ ಅಂತರಂಗದ ಬೆಳಕು: ಜೋತಿಯ ಧ್ಯಾನಬಲದಿಂದ ಸಕಲ ಸಿದ್ಧಿಗಳ ಪಡೆವನು ಯೋಗಿಯಾದವನು (ಗಗತಾ. ೧೯-೫). [<ಸಂ. ಜ್ಯೋತಿಸ್]

ಜೋತಿಕಾಷ್ಠ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮೂಲಿಕೆ: ಚಿತ್ರಮೂಲ ತಳಕ ಜೋತಿಕಾಷ್ಠ . . . ಯಿವ ಸಮಾನಂಗೊಂಡು ಲೇಪವಂ ಮಾಡಲ್ (ವಾಹಾಚಿ. ೧೩-೧). [ಜೋತಿ$_0$ + ಕಾಷ್ಠ$_2$]

ಜೋತಿಷ್ಕ (ನಾ). [ಜೈನ] ಭವನವಾಸಿ, ವ್ಯಂತರ, ಜ್ಯೋತಿಷ್ಕ ಮತ್ತು ಕಲ್ಪವಾಸಿ ಎಂಬ ನಾಲ್ಕು ಬಗೆಯ ದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಪಂಗಡ; ಸೂರ್ಯ, ಚಂದ್ರ ಗ್ರಹಗಳೇ ಮೊದಲಾದ ಜ್ಯೋತಿಷ್ಕಲೋಕದಲ್ಲಿರುವ ದೇವತೆಗಳು: ವಾನಬ್ಯಂತರರುಂ ಚಂದ್ರಾದಿತ್ಯರೆಂಬಿರ್ಬ ಜೋತಿಷ್ಕರುಂ . . . ಚತುರ್ನಿಕಾಯ ದೇವನಾಯಕರುಮೆಲ್ಲಮೊಂದಾಗಿ (ಸುಕುಮಾ. ೮-೭೭ ವ). [<ಸಂ. ಜ್ಯೋತಿಷ್ಕ]

ಜೋತಿಷ್ಮತಿ (ನಾ). ೧. ಬೆಳಕುಳ್ಳುದು. ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ; ಕಂಗುಂಗೆ: ಚಿಕ್ಕನ ಬುಡ್ಡೆಗಿಡ . . . ಜೋತಿಷ್ಮತಿ, ಚಿಟಕಿಪಂಬು, ಮಿಂಚುಬಳ್ಳಿ, ಕನಕಾಯ (ಮೃಶಿಗಿ. ೦೭-೩೦೮). [<ಸಂ. ಜ್ಯೋತಿಷ್ಮತೀ]

ಜೋತೀಸ್ವರ (ನಾ). ಬೆಳಕಿನ ಒಡೆಯ; ಜ್ಞಾನದ ಅಧಿಪತಿ: ಯೋಗಿಗಳ ಮನದ ಕೊನೆಯ ಜೋತೀಸ್ವರನುಂ ವೃಷಭನ ರೂಪಾಗಿ ಯಜಮಾನನುಂ ಆಚಾರ್ಯನುಂ ತಾನೆಯಾಗಿ (ಎಇ. XXIII, ೩೦-೭; 1265). [ಜೋತಿ + ಈಸ್ವರ (<ಈಸರ)]

ಜೋತು$_1$ 'ಜೋಲ್^{1}' ಪರಾ.

ಜೋತು$_2$ (ನಾ). ನೇತಾಡುವಂತೆ ತೂಗುಬಿಟ್ಟಿರುವ ವಸ್ತು; ಲೋಲಕ: ಈ ರೀತಿಯ ಸಾಮಗ್ರಿಗೆ ಜೋತು (pendulum) ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ (ಬಾಲಪ್ರ. I, ೫೨೦). [<ಜೋಲ್^{1}]

ಜೋದ$_1$(ನಾ). ಹೋರಾಟ ಮಾಡುವವನು; ಸೈನಿಕ: ಜೋದರಿಸುವಂಬಿನ ಬಲ್ಸರಿ ತಿಣ್ಣಮಾಗಿ (ಪಂಪಭಾ. ೧೦-೯೨): ಜೋದರ ಬಾಣಮಗ್ನಿಬಾಣಂ ಕರಚಕ್ರ ತಮೋರಿಚಕ್ರಮೆನಿಸಿದುದು (ಗದಾಯು. ೪-೩೭); ಪೋರ್ವ ಪದದೊಳ್ ಜೋದರ್ಕಳಿಕ್ಕೆಯಿಂ ತೆಗೆದಾರ್ದೆಚ್ಚ ಬಹೂಗ್ರ ನಿಷ್ಠುರ ಮಹಾನಾರಾಚಮುರ್ಚುತ್ತಿರಲ್ (ನೇಮಿಪು. ೧೦-೦೭೪): ಜೋದರುಚಿ ಕೈಮುಚಿದು ಕದನದ ಗಾಯುದಲಿ ನೊಂದೊಱಲಿ ಬಾಯುಲಿ ಬೆರಳನಿಟ್ಟುದು ವೈರಿ ಪಾಯುದಳ (ನಳಚ. ೯-೩೪); ಪಾಂಡವರ ಕಡೆಯ ಜೋದರು ಭೀಷ್ಮನ ಮೈಗಾವಲ ದಳವನ್ನು ಮುತ್ತಿ ಭಂಜಿಸಿದರು (ಭೀಷ್ಮಚ. ೦೮೧). [<ಸಂ. ಯೋಧ]

ಜೋದ$_2$ (ನಾ). ಆನೆಯ ಸವಾರ; ಮಾವಟಿಗ: "ಜೋದನೆಂದು ಮಾವಂತಂ" (ಶಶಸಾ. ೦೭-೩೪೦); "ಜೋದರ್ಕಳೊಳ್ ಮಾವತರ್" (ಕರ್ಣಾನಿ. ೪೯); ಜೋದರ್ ಜೋದರೊಳಾನೆಯಾನೆಯೊಳಗುರ್ವಪ್ಪನ್ನೆಗಂ ಕಾದೆ (ಪಂಪಭಾ. ೧೦-೯೩); ಮುರರಿಪುರಾಮರ್ ಸುಟೀದರ್ ಕರಿಶಿಕ್ಷಕರಶ್ವಶಿಕ್ಷಕರ ಜೋದರ ಮಲ್ಲರ ಮಾವಂತರ . . . ಕೇರಿಗಳೊಳ್ (ಜಗವಿ. ೬-೨೬); ಏಱಿದ ಸಾರಥಿಯು ಮಾಱಿ ನಿಂದ ಜೋದರ ಭೀಕರರೂಪು ಲೋಕಕ್ಕೆ ಪೊಸತಾಗೆ (೧೮೪. ೬-೫೫ ವ): ಕರಿ ಕೆಡೆಯೆ ಕಾಲಿನಲಿ ಜೋದರು ತೆರಳದೆಚ್ಚಾಡಿದರು (ಕುಮ್ಮಾಕ. ೦೫-೨೮): ದಂತಿಶಿರವ ವಿಭಾಗಿಸಿ ಕೂರ್ಗಣೆಯಿಂದೆ ತಾಗಿಸಿ ಜೋದರ ತಲೆಯನಾಗಸಕಾಗಿ ಸಾಗಿಸಿದನು (ಮೋಹತ. ೩೪-೭); ಜೋದರ ಗೋಟಾಯಿಲರ ರಥಿಕರ . . . ಗಡಣಂ ನೆರೆದಿರೆ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೩೦-೯). [<ಸಂ. ಚೋದ ?]

ಜೋದಕ (ನಾ). ಯುದ್ಧ ಮಾಡುವ ವೀರ: "ಜೋದಕ–ಯೋಧಕ = ಕಾದಾಡುವವ" (ತದ್ಭಕೋ. ೫೦). [<ಸಂ. ಯೋಧಕ]

ಜೋದಗಾಳೆಗ (ನಾ). ಆನೆಯ ಸವಾರರ ಕದನ; ಮಾವಟಿಗರ ಹೋರಾಟ: ಜೋದಗಾಳೆ [ಪಾಠಾಂ. ಳ] ಗದಿಂದೆ ಬಳಿಕೆರಡು ಸೀಱಾಗಿ ಮೇದಿನಿಗೆ ಬೀಳ್ವಂತಿಭವನೆಚ್ಚವನ ಧನುಶ್ಛೇದವಂ ಮಾಡಲು (ಜೈಮಿಭಾ. ೨೦-೨೭). [ಜೋದ$_2$ + ಕಾಳೆಗ]

ಜೋದಸಂತತಿ (ನಾ). ಮಾವಟಿಗರ ಸಮೂಹ: ಕುದುರೆರಾವ್ತರು ಜೋದ ಸಂತತಿ ಮದಗಜವ್ರಜವತಿರಥಾವಳಿ ಪ ದ ಚ ರ ರು ಚತುರಂಗಬಲ ವೊಂದುಳಿಯದಿದಟರೊಳಗೆ (ಕುವ್ಯಾಗ. ೩-೪೦). [ಜೋದ$_2$ + ಸಂತತಿ]

ಜೋದಾವಳಿ (ನಾ).=ಜೋದಸಂತತಿ: ಬಳಿಕ ನಂಬುಗೆಗೊಂಡು ಜೋದಾವಳಿ ಬೇಗ ತಳುವದೋಡಿತು ದೆಸೆದೆಸೆಗೆ (ಕಂನವಿ. ೧೫-೧೦೦).
[ಜೋದ$_2$ + ಆವಳಿ$_1$ (= ಆವಲಿ)]

ಜೋದಾಳ್ (ನಾ). ಯುದ್ಧಮಾಡುವವನು: ಮೇಲೆ ಕವಿಕವಿದೆಸುವ ಜೋದಾಳಾಳಿವಿಲು ಕೆದಱದವು ಬೀಸಿಂಗೋಲನದ್ಭುತ ಸಮರವಾಯಿತು ಮತ್ತೆ ಪಾರ್ಥಂಗೆ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೭೦೩. ೩೦೯ ಪಠಿ.). [ಜೋದ$_1$ + ಆಳ್$_3$]

ಜೋನಗ 'ಜೋನೆಗ' ನೋ.

ಜೋನಾಯ್ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ನಾಯಿ ; ಜೂಲುನಾಯಿ (?): ಕೊರಳೊಳಗಿಕ್ಕಿದ ಮಾಲೆ ಚಂದನದಣ್ಪುವೆರಸಿ ರನ್ನದ ವಿಪ್ಪರದೊಳು ಸ್ಥಿರವಾಗಿ ಕುಳಿತುಸಿರುವ ಜೋನಾಯನು ಧ ರ ಣೀ ಶ ಕಂಡುದಱಿಂದ (ಗೋಮಟೇ. ೧೫-೫೮). [ಜೋ? + ನಾಯ್]

ಜೋನಿ 'ಜೋನೆ' ನೋ.

ಜೋನಿಗರೆ (ಕ್ರಿ). ರಸವನ್ನು ಒಸರು: ಫೇನ ಪಿಂಡೆಡೆಗೊಂಡ ಜಾಹ್ನವಿಯೊ ತನಿಬಿಂಕ ಜೋನಿಗರೆದುಕ್ಕಿಳಿವ ಸುರತರುವೋ (ಪರಶು. ೩-೩೫).
[ಜೋನಿ (<ಜೋನೆ) + ಕರೆ$_2$ (<ಕಱೆ$_1$)]

ಜೋನಿಬೆಲ್ಲ 'ಜೋನೆಬೆಲ್ಲ' ನೋ.

ಜೋನುಗ 'ಜೋನೆಗ' ನೋ.

ಜೋನೆ, ಜೋನಿ (ನಾ). (ಬೆಲ್ಲ ಮುಂತಾದ ವಸ್ತುಗಳು) ಕರಗಿ ದ್ರವ ರೂಪಕ್ಕೆ ಬಂದಿರುವ ಸ್ಥಿತಿ ; ಜಿನುಗಿರುವ ಸ್ಥಿತಿ: ಬೆಲ್ಲ ಜೋನೆಯಾಗಿದೆ (ರೂಢಿ). ಜೋನಿ: ಆ ಬಿಸಿ ಜಾಗದಲ್ಲಿ ಬೆಲ್ಲದ ಜೋನಿಯನ್ನು ಇಟ್ಟು, ನಾಯಿಯನ್ನು ಕಂಬದಿಂದ ಬಿಚ್ಚಿ ಅದರ ಬಳಿ ಕಟ್ಟಿದನು (ಮಹಿಮ. ೧೫೧): ಮೊಸರಿಗೆ ಸ್ವಲ್ಪ ಸಕ್ಕರೆ, ಜೇನು ಅಥವಾ ಬೆಲ್ಲದ ಜೋನಿಯನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಊಟವಾದ ಮೇಲೆ ಕುಡಿಯಲು ಚೆನ್ನಾಗಿರುತ್ತದೆ (ಆರುಶಾ. ೮೩): ಅದರಲ್ಲಿನ ಕಶ್ಮಲವನ್ನು ಆರಿಸಬೇಕು, ಅದನ್ನು ಜೋನಿಯಾಗಿ (Syrup) ಮಾಡಬೇಕು (ಬಾಲಪ್ರ. II, ೬೪೯).
[ದೇ.॥ ತುಳು. ತೆಲು. ಜೋನೆ]

ಜೋನೆಗ, ಜೋನಗ, ಜೋನುಗ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ದೇಶದ ಹೆಸರು: ಜನ ಜೋನೆಗ ಅರಿಮಣ ಕೊಂಕಣ . . . ಘೋಡಾಮುಖವೆಂದು ಹೇಳಲು ಪಡುತ್ತಿಂವಿದ್ದಂಥಾ ರಾಷ್ಟ್ರಾಂತರಗಳಲ್ಲಿ (ಎಕ. V, ಬೇಲೂರು. ೩-೯೩ : 1397): ಲಾಳ ಜೋನೆಗ ಜೇನ . . . ವರಾಳ ವರದೇಶಾಧಿಪತಿಗಳು ಬಂದರೊಗ್ಗಿನಲಿ (ಕುವ್ಯಾಸ. ೭-೩) : ನಡೆದುದು ಭೂರಿಬಲ . . . ಜೋನೆ[ಪಾಠಾಂ. ನ]ಗ ವಿಂಧ್ಯ ಬೋಟಕ ಪಾರಶಿಕ ಸಾಂಬ್ರಾಣಿ ಹುರುಮಂಜಿಗಳ ಬ ಳಿ ವಿ ಡಿ ದು (ತೊರಲಾ. ೪-೯-೪): ಬಂಗಾಳ ಜೈನ ಜೋನೆಗ[ಪಾಠಾಂ. ಜೋಗಿ] ಸಗರ . . . ಕಾಂಬೋಜದೇಶದ ಸಕಲ ಶರಣರೈತರುತಿರ್ದರು (ಚಬಸು. ೭-೪೯). ೨. ಆ ದೇಶದ ನಿವಾಸಿ : ತಲೆದಱಿಸಿಕೊಂಡ ಜೋನೆಗರ ಜಂಗುಳಿಯಂತೆ ಎಲೆಗಳೆದು ಬತ್ತಲಿಸಿ ನಿಂದ ತ ರು ಕು ಲ ದ ಂ ತೆ (ವಾಗೀರ. ದೇ. ೩೫೪-೧೫). ೩. ತುರುಕ: "ಜೋನೆಗ–ಯವನಕ=ತುರುಕ" (ಶಬ್ದಕೋ. ೧೫). ಜೋನಗ: ೨. ಲೋಹಿತನೆಂಬ ವೀರನಂ ಗೆದ್ದು ಜೋನಗ ಜೇನಬೋಂಟರಂ ಅಪ್ಪಳಿಸಿ (ತುರಂಗ. ೦೯-೩೦). ಜೋನುಗ : ೨. ಜಾಣಾನ ಕಿನ್ನಾರಿ ಜಾತ್ರೆಗೆ ನಿಲುಭಾರ ಜಾಣ ನನ್ನಯ್ಯ ಮರುವಿನ ಕಿನ್ನಾರಿ ಜೋನುಗರಂಗಡಿಗೆ ನಿಲುಬಾರ (ಹಳ್ಳಿಯ. ೯೦).
[<ಪ್ರಾ. ಜೋಣಯ./ಸಂ. ಯವನಕ]

ಜೋನೆಗಪಳಿ 'ಜೋನೆಗವಳಿ' ನೋ.

ಜೋನೆಗವಳಿ, ಜೋನೆಗಪಳಿ (ನಾ). ಯವನರಿಂದ ತಯಾರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಬಟ್ಟೆ : ಪಳದಿಯ ಜೋನೆಗವಳಿಯ ಪಲ ಬಗೆಯ ಪಲ್ಲಣದ ಪಕ್ಕ ಜಲ್ಲಿಯ . . . ಪರುಠವಣೆ ಪಸರಿಸೆ (ರಾಜಶೇ. ೬-೧೦ ಪ). ಜೋನೆಗಪಳಿ : ಹಳದಿ ಪಾರಿಯ ಪಚ್ಚೆ ಜೋನೆಗಪಳಿ ಸುವರ್ಣಾವಳಿಯ ಸಂಧ್ಯಾವಳಿ ಯುದಯರಾಗದಲಿ ರಚಿಸಿದ ಹಕ್ಕರಿಕ್ಕೆಗಳ (ಕುವ್ಯಾಭೀ. ೪-೪೯).
[ಜೋನೆಗ + ವಳಿ$_6$ (<ಪಟಿ$^9_1$)]

ಜೋನೆಬೆಲ್ಲ, ಜೋನಿಬೆಲ್ಲ (ನಾ). ನೀರೊಡೆದು ಜಿಗಿಯಾದ ಬೆಲ್ಲ ; ಜಿನುಗುಬೆಲ್ಲ; ದ್ರವರೂಪದಲ್ಲಿರುವ ಬೆಲ್ಲ: ಜೋನೆಬೆಲ್ಲದ ರುಚಿ ಸ್ವಲ್ಪ ಹುಳಿ (ರೂಢಿ). ಜೋನಿಬೆಲ್ಲ : (ಅ).
[ಜೋನೆ + ಬೆಲ್ಲ]

ಜೋಪಕ (ನಾ). ರಹಸ್ಯ; ಗುಟ್ಟು: ಆ ಪರಮಗುರುಲಿಂಗ ಜಂಗಮಾರ್ಚನೆಗೈವ ಜೋಪಕಮದೆಂತೆನೆ ವಿಲಾಸಮನನಾಗುತಂ ವ್ಯಾಪಕ ವಿರುದ್ಧನಾಗಿರಬೇಕು ಭಕ್ತಕುಲವೀ ಪರಿ ವಿರಕ್ತಿವಡದು (ಲಿಂಗಪು. ೧೪-೯).
[<ಸಂ. ಗೋಪಕ]

ಜೋಪಡಿ 'ಜೊಂಪಡಿ' ನೋ.

ಜೋಪನ 'ಜೋಪಾನ' ನೋ.

ಜೋಪಾನ, ಜೋಪನ (ನಾ). ೧. ಆರೈಕೆ; ಸಲಹುವಿಕೆ; ಕಾಪಾಡುವಿಕೆ; ರಕ್ಷಣೆ: "ಜೋಪಾನ – ಗೋಪನ = ಕಾದಿಡುವಿಕೆ" (ಶಬ್ದಕೋ. ೧೫): ಅಟ್ಟ ವಾತದ ತೈಲವಂ ತಾಂ ಬೊಟ್ಟಡಿಸಿ ಲೇಪಿಸುತ ಪಥ್ಯಂಗೊಟ್ಟದಕೆ ತಕ್ಕನಿತು ಜೋಪಾನವನದಾಚರಿಸಿ [ಪಾಠಾಂ. ಜೋಪಾಸನವನಾಚರಿಸಿ] (ಬಸವು. ೦೫-೮) : ಚಂದ್ರಣ್ಣ . . . ಕಕ್ಕನ ಜೋಪಾನದಲ್ಲಿ ಬೆಳೆದ (ಜನ್ನುಹಿಂ. ೨೩). ೨. ಎಚ್ಚರಿಕೆ ; ಅವಧಾನ ; ಜೋಕೆ ; ಜಾಗರೂಕತೆ : ಜೋಪಾನ ತಪ್ಪದೆ ರಾಜಮಂದಿರವ ಸರ್ಪ ನಿಧಾನವ ಕಾಯ್ವಂತೆ ಕಾದಿರೆಂದಪ್ಪಣೆಗೊಟ್ಟ ರಕ್ಕಸಗೆ (ಮೋಹತ. ೧೩-೦೦) : ಅಡವಿ ಗಿಡಗಳ ಕಡಿವ ಕೊಡಲಿಯ ಮಡಗಿ ಫಲವೇನೆಂದು ಅಲ್ಲಲ್ಲಿಡದೆ ಜೋಪಾನದಲಿ ಮಡಗುವುದಿನ್ನೂ ಧೇನುವನೂ (ಪಕುಧಾ. ೫-೪೭) : ದವಸ ಧಾನ್ಯ ಮುಂತಾದ ಸಾಮಾನವನ್ನು ಜೋಪಾನದಲ್ಲು ಇರಿಸತಕ್ಕ ಬಗ್ಗೆ (ರಾಜೇಂದ್ರ. ೩೯). ೩. ಎಚ್ಚರಿಕೆಯನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಪದ : ಬಯಸಿ ನೆನೆದುದಿದಱೊಳಗಿರ್ಪುದು ಜೋಪಾನ ಜೋಪಾನ ಜೋಪಾನವಿನ್ನು ನಾಂ ಪೋಪೆನು (ಶಿವ್ಯತು. ೧೪-೩೩): ಜೋಪಾನ ಜಾರಿ ಬಿದ್ದೀಯೆ (ರೂಢಿ).ಜೋಪನ: ೧. ದೇವಿಯನು ಜೋಪನವ ಗೈಯುತ ದೇವ ಬಿಲುದುಡುಕೀಳು (ರಾಮಾಸಂ. ೩-೪-೩೯).
ಜೋಪಾನಮಾಡು = ಸಲಹು ; ಪೋಷಿಸು ; ಸಾಕು : ನನ್ನನ್ನು ನಮ್ಮಪ್ಪನ ಸೋದರತ್ತೆಯೇ . . . ಜೋಪಾನಮಾಡಿದ್ದಳು (ಮೇಧಿಮು. ೩).
[<ಸಂ. ಗೋಪನ./ತುಳು. ಜೋಪಾನ, ಜೋಪನೆ]

ಜೋಪಾನಗೆಯ್ (ಕ್ರಿ). ಜೋಪಾನ ಮಾಡು ; ಎಚ್ಚರಿಕೆಯಿಂದ ನೋಡಿಕೊಳ್ಳು : ಈ ಪಾಟಿಯ ಚಕ್ರಶಕ್ತಿಯಿಂದಸುರಜಮೂವರ ಶಿರವ ಸೆಂಡಾಡಿ ಜೋಪಾನಗೆಯ್ದು ಜಗವ ರಕ್ಷಿಸುವ ಮಹೀಪತಿ ಶರಣು (ಮೋಹತ. ೩೯-೩೦). [ಜೋಪಾನ + ಕೆಯ್$_1$]

ಜೋಪಾಪಿ (ನಾ). ಕೈಲಾಗದವನು; ನಿಷ್ಪ್ರಯೋಜಕ: ಆ ಗೆಳೆಯನ ಹತ್ತಿರ ನಾಲ್ಕು ದುಡ್ಡು ಬಿಕ್ಕೆ ಬೇಡಿ ಈ ಗೆಳೆಯನ ಹತ್ತಿರ ಒಂದಿಷ್ಟು ಬೇಡಿ. ಈ ಜೋಪಾಪಿಗಾಗಿ ಬೇಕಾಗುವ ಜೀನಸು ತರಬೇಕಾಗಿದೆ (ಚೀನಭಾ. ೨೯೭): ನಮ್ಮ ಬಾಬೂ . . . ಜೋಪಾಪಿಯಾಗಿದ್ದಾನೆ (ರಕ್ತಧ್ವ. ೨೩೭).
[?./ತೆಲು. ಜೋಪಾವ]

ಜೋಪಾಯನ (ನಾ).=ಜೋಪಾನ ೨ : ಕುಚಗಳ್ಗೆ ತಾಪಸರ ದಿಟ್ಟ ಬಳ ಕಾದವುದನುತ್ತೂಡನೆ ಜೋಪಾಯನಂಗೊಳಿಸಿ ಬೈಚಿಟ್ಟಳು (ಪರಶು. ೮-[illegible]).
[<ಸಂ. ಗೋಪಾಯನ]

ಜೋಪಾಸನ, ಜೋಪಾಸನೆ (ನಾ). ಜೋಪಾನ ; ಆರೈಕೆ ; **ಪೋಷಣೆ** : ಯಾವ ನಾರೀಮಣಿಯು ಜೋಪಾಸನದಿಂದಾಗಿ, ಅನುಗ್ರಹದಿಂದಾಗಿ ಈ ನಮ್ಮ ಕುಮಾರನು ಪುನರ್ಜನಿಸಿ ಬರಲಿರುವನೋ (ನಾಗಶಾ. ೬೮) : ಮಕ್ಕಳನ್ನು ನನ್ನ ಪ್ರಾಣವಿರುವ ತನಕ ಜೋಪಾಸನ ಮಾಡುತ್ತೇನೆ (ಒಡ್ಡಿಉ. ೭೫). **ಜೋಪಾಸನೆ:** ಇದುವರೆಗೂ ಜನರು ಹುಟ್ಟಿದ ಮಕ್ಕಳ ಜೋಪಾಸನೆಯನ್ನು ಅಷ್ಟು ಲೆಕ್ಕಿಸಿರಲಿಲ್ಲ (ಸಾಹಿಸಂ. ೧೩೦): ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ ಆಕೆಯ ಜೋಪಾಸನೆಯಲ್ಲಿ ನಮ್ಮ ದಿನಗಳು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಕಳೆದುವು (ಶ್ರೀಕಾಂತ. ೬೦). [←ಮರಾ. ಜೋಪಾಸನಾ, ಜೋಪಾಸಣೇ./ತುಳು. ಜೋಪಾಸನ]

ಜೋಪಾಸನೆ 'ಜೋಪಾಸನ' ನೋ.

ಜೋಬ 'ಸೋಂಬ' ನೋ.

ಜೋಬದ್ರ (ನಾ). ಸೋಮಾರಿ ; ಅಲಸಿ : ಅವನೊಬ್ಬ ಜೋಬದ್ರ (ರೂಢಿ). 'ಜೋಬದ್ರತನ' ಪರಾ. [<ಜೋಬ]

ಜೋಬದ್ರತನ (ನಾ). ಸೋಮಾರಿತನ; ಆಲಸ್ಯ : ಅವನ ಬೋರ್ಡ್ ಸ್ಕೂಲು ವಿದ್ವತ್ತು ಎಂದರೆ, ಒಂದು ತರಹದ ಜೋಬದ್ರತನ (ಸ್ವಾಮಿಸ್ಮೃ. ೧೨೮). [ಜೋಬದ್ರ + – ತನ]

ಜೋಬದ್ರೆ (ನಾ). ಆಲಸ್ಯದಿಂದ ಕೂಡಿರುವವಳು : ಜೋಬದ್ರ ಥರ ಕೂತಿರಬೇಡ (ರೂಢಿ). [ಜೋಬದ್ರ + – ಎ$_2$]

ಜೋಬು 'ಜೇಬು' ನೋ.

ಜೋಮಾಲೆ (ನಾ). ಕೊರಳಲ್ಲಿ ಧರಿಸುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಉದ್ದವಾದ ಸರ : "ಲಂಬನಂ . . . ಲಲಂತಿಕಾ – ಕೊರಳಲ್ಲಿ ನೇತಾಡುವ ಒಡವೆ. ಜೋಮಾಲೇ ಸರ, ಕಂಠೀಸರ, ಮಣಿಗಳ ಹಾರ ಮುಂತಾದದ್ದು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೦೬೩): ಕನಕನಿಮ್ನಗೆಯುಂ ಮನೋಹರ ಕನಕಜೋಮಾಲೆಗಳ ರೂಪವನನುಕರಿಸಿ . . . ತೋರ್ಪಂತೊಪ್ಪಿತು (ಅರ್ಕವಿ. ೧೬-೨೧): ಸಣ್ಣ ಕಂದಮ್ಮಗಳ ಕಣ್ಣೀನ ಕವಡೀಯ ತಣ್ಣನ್ನ ಜೋಮಾಲೆ ಕೊರಳೊಳಗಿತ್ತ್ರೋ (ನಾದಲೀ. ೩೮-೯) : ಬಹಳೆ ಭರ್ಜಿಯಿಂದ ಹೊಡೆದವರಿಗೆ ಕಾಲುಗಗ್ಗರ, ಜೋಮಾಲೆ, ಈ ಮೇರೆಗೆ ಇನಾಂ ಕೊಡುತ್ತೇವೆ (ಚಿತ್ರಪಾ. ೮೦). [<ಜೋಲ್$_1$ + ಮಾಲೆ]

ಜೋಮಾಲೆಸರ (ನಾ). = ಜೋಮಾಲೆ : ಆಕೆಯ ಕೊರಳಿಗೆ ಕೊಕ್ಕೆತಾತಿ, ಸರಪಣಿ, ಕರಿಮಣಿಸರ ಮತ್ತು ಜೋಮಾಲೆಸರಗಳನ್ನು ಸೂಡಿದಳು (ಹುಲಿಪಾ. ೨೦೦). [ಜೋಮಾಲೆ + ಸರ$_6$]

ಜೋಮು$_1$ 'ಜೊಂಪು$_1$' ನೋ.

ಜೋಮು$_2$ 'ಜುಮ್ಮು$_3$' ನೋ.

ಜೋಮುಹಿಡಿ 'ಜುಮ್ಮುಹಿಡಿ' ನೋ.

ಜೋಯಿಸ, ಜೋವಿಸ (ನಾ). ೧. ಗ್ರಹಗತಿಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಶಾಸ್ತ್ರ; ಜ್ಯೋತಿಶ್ಶಾಸ್ತ್ರ : ಗಣಿತಂ ಜೋಯಿಸಚ್ಛನ್ದ . . . ಬಲ್ಲ ಶಬ್ದ ಸಂಸ್ಕಾರವುಳ್ಳಾತ ನಾಗದೇಸಿಗರ್ಗ್ಗೆ . . . ಮತ್ತರಿಪ್ಪರ್ತ್ತೈದು (ಎಇ. XX, ೬-೨೫ : 1012) : ಶಕುನಂ ಜೋಯಿಸಮಾದಿಯಾಗಿ ಪೆಱವುಂ ವಿಜ್ಞಾನ ವಿದ್ಯಾವಿಶೇಷ ಕಳಾಕಳಾಪದೊಳಾಂ ಸಮಗ್ರನೆನೆ (ಸುಕುಮಾ. ೩-೨೧) : ಜೋಯಿಸಮನೋದುಪಂ ಜೋಯಿಸಿಗಂ (ಶಬ್ದಾನು. ೨೯೨ ಪ್ರಯೋ) : ಹರಿಶರ್ಮನ ಜೋಯಿಸವನ್ನು ಎಲ್ಲರೂ ಹೊಗಳಿದರು (ಕಸರಿ. ೪). ೨. ಜ್ಯೋತಿಷ್ಯವನ್ನು ಬಲ್ಲವನು; ಜ್ಯೋತಿಷಿ: "ಜೋಯಿಸ (ಜೋತಿಸ, ಜೊಯಿಸ) – ಜ್ಯೋತಿಷ" (ತದ್ಭಕೋ. ೧೬) : ಮುಟ್ಟಿಗಾಲ ಮುಂಟೆಂದು ತಪ್ಪಿದ ಜೋಯಿಸಂ ಬಾವಿಯ ನೀರನಡಕಿ ನೀರ್ವೊಯ್ದನೆಂಬ ಕಥೆಯಂತೆ (ಪಂಚತಂ. ೧೨೭-೨) : ಜೋಯಿಸನ ಮಗಳ್ [ಪಸೆಯ ಮೇಲೆ] ರಂಡೆಯಾದಳ್ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧೨-೨೮) : ನೆಲೆದಪ್ಪಿದುದು ಗ್ರಹಮಾಲೆ ತಾರಾರಾಸಿ ಜೋಯಿಸ[ಪಾಠಾಂ. ತಿಷ]ರೋದು ಹುಸಿಯಾಯ್ತು (ಕುಮಾಭ್ರಾ. ೧೯-೧೯) : ಬಿಸರುಹಗಂಧಗಂಧಿನಿ ಕರೆಸಿದಳು ಜೋಯಿಸರ (ಮೋಹತ. ೨೩-೫೭) : ಬಳಿಕ ಜೋಯಿಸರಂದು ಸುಮುಹೂರ್ತದೊಳು ಲಗ್ನಗಳ ಪೇಳೆ (ಕಂಸವಿ. ೨೦-೭). **ಜೋವಿಸ :** ೨. ಜೋವಿಸ ಗೋವಿಂದ ದೇವಂಗೆ ಆಲೂರಲ್ಲಿ ಕೊಂಡಿಱುವನ ಮತ್ತ ೪ (ಕರ್ಣಾಶಾ. ೨೦b-೩೧ : 1278). [<ಸಂ. ಜ್ಯೋತಿಷ]

ಜೋಯಿಸಚಕ್ರಿ (ನಾ). ಜ್ಯೋತಿಶ್ಶಾಸ್ತ್ರಜ್ಞರಲ್ಲಿ ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದವನು,– ಅಗ್ರಗಣ್ಯ : ಎಸೆವ ಮುಟ್ಟಿಗಾಲಮುಂ ಜೋಯಿಸಚಕ್ರಿಯೊಳ್ . . . ಭಾವಿಸಿ ಪೇಟ್ದಂ (ಜಟ್ಟಮ. ೧-೩೫). [ಜೋಯಿಸ + ಚಕ್ರಿ]

ಜೋಯಿಸಮಾತು (ನಾ). ಜ್ಯೋತಿಶ್ಶಾಸ್ತ್ರಜ್ಞನ ನುಡಿ ; ಜೋಯಿಸನ ಮಾತು : ಜೋಯಿಸಮಾತ ಕೇಳ್ದೆನ್ನ ತಂದೆತಾಯ್ಗಳು . . . ಕರೆದರು (ಶ್ರೀಪಾಲ. ೫-೮೨). [ಜೋಯಿಸ + ಮಾತು$_1$]

ಜೋಯಿಸಿಗ (ನಾ) .=ಜೋಯಿಸ ೨ : "ಸಾಂವತ್ಸರಃ, ಜ್ಯೋತಿಷಿಕಃ . . . ಈ ೮ ಜೋಯಿಸಿಗಂ" (ಹಲಾಯು. ೬೭-೨೪೯): ಆ ಪೊತ್ತುಂ ಜೋಯಿಸಿಗರ್ ಪಾಪಗ್ರಹಮೆಂದು ಪೆಸರನಿಡೆ (ಸಮಪ. ೮-೧೬೨); ಮಾಂದರಿಗಂ, ಜೋಯಿಸಿಗಂ, ಸಂದಱಿಕೆಯ ಕಬ್ಬಿಗಂ ಸಮಂಜಸನೊಳನೇ (ಶಮದ. ೧೯೬ ಪ್ರಯೋ) : ಜೋಯಿಸಮನೋದುವಂ ಜೋಯಿಸಿಗಂ (ಶಬ್ದಾನು. ೨೯೨ ಪ್ರಯೋ) : ನವಲಕ್ಷ್ಮಿಯರ ವಿಲಸಿತೋತ್ಸವ ಪೂಜೆಗೆ ಶುಭಲಗ್ನವ ಸಲೆ ಜೋಯಿಸಿಗರುಸಿರಿದರು (ಕಂಸವಿ. ೨೨-೧). [ಜೋಯಿಸ + – ಇಗ]

ಜೋರ್ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ. 'ಜೋರನೆ' ಪರಾ.

ಜೋರನೆ (ಅ). ಒಂದೇ ಸಮನೆ: ನೆತ್ತರು ಬಿಡದೆ ಜೋರನೆ ಸುರಿಯೆ (ಬಸಪು. ೩೮-೨೮) : ಆ ಬೆಳಕಿನ ಝುಳಕ್ಕೆ ತಮ್ಮನ ಮೈ ಜೋರನೆ ಬೆವತಿತ್ತು (ಹೊಸಕ್ಷಿ. ೨೦೦) : ಜೋರನೆ ಬಿಟ್ಟ ಬೆವರಿನಿಂದ ಸೀರೆಯೆಲ್ಲ ತೊಯ್ದು ಹೋಗಿತ್ತು (ಗ್ರಾಮಾಯ. ೦೩೪). [ಜೋರ್ + – ಅನೆ$_1$]

ಜೋರಾವರಿ (ನಾ). ಒತ್ತಾಯ; ಬಲಾತ್ಕಾರ; ಜುಲುಮೆ; ಜಬರದಸ್ತಿ : ನೀವು ಫೌಜು ಸಮೇತ ಜೋರಾವರಿಯಿಂದ ಆ ಶೀಮೆ ವಳನುಗ್ಗಿದ್ದೇ ಆದರೆ (ರಾಜೇಂದ್ರ. ೯೦). [← ಪಾರ. ಹಿಂ. ಮರಾ. ಜೋರಾವರೀ]

ಜೋರಿಡು (ಕ್ರಿ). ಸ್ರವಿಸು ; ಹೊರಸೂಸು ; ಪ್ರವಹಿಸು : ಸೂಳು ಮಿಗೆ ಸಂಗರದ ರವದುಬ್ಬಾಳಿನಲಿ ತಿರುಹಿಟ್ಟನರುಣಜಲಾಳಿ ಜೋ[ಪಾಠಾಂ. ಝೋ]ರಿಡೆ ಋಷ್ಯಮೂಕ ಮಹಾಮಹೀಧರಕೆ (ತೊರರಾ. ೪-೨-೩೭) : ಧವಳ ವಸನದಿ ವೀಳ್ಯ ಜೋರಿಟ್ಟು ತನಿಯರುಣ ಕಾಣಿಪುದು (ಜಿನಭಾ. ೫೮-೫೭). [ಜೋರು$_2$ (<ಸೋರ್$_2$)+ ಇಡು$_1$]

ಜೋರಿಸು 'ಸೋರಿಸು' ನೋ.

ಜೋರು$_1$ ಸೋರ್$_1$' ನೋ.

ಜೋರು$_2$ 'ಸೋರ್$_2$' ನೋ.

ಜೋರು$_3$, ಝೋರು (ನಾ). ೧. ವೇಗ ; ರಭಸ : ಜೋರಿನಿಂದೋಡಿಸಲು ಪದನದೆ ಸೋರುತಿಹ ನೊರೆಯಾಂತ ಕುದುರೆ (ಶ್ರೀರಾಡ. ೭೨, ಪೀಠಿಕೆ): ಸ್ವಲ್ಪ ತಡೆದು ಸಿಟ್ಟಿನಿಂದ ಉರುವಲ ಕಟ್ಟಿಗೆಯನ್ನು ಒಲೆಯಲ್ಲಿ ಜೋರಿನಿಂದ ತಿವಿದಳು (ಅಶೋಕ. ೨); ಮೋಹದ್ದೀನ ಸಾಹೇಬನು . . . ಕೈಯಲ್ಲಿ ದೊಣ್ಣೆಯನ್ನು ಹಿಡಿದುಕೊಂಡು ಹೊರಡುವ ಜೋರಿನಲ್ಲಿದ್ದನು (ರಂಗರೋ. ೨೦). ೨. ಒತ್ತಾಯ ; ಬಲಾತ್ಕಾರ : ಜೋರು ಜುಲುಮೆ ಮಾಡದ ಹೊರತು ಜನರು ಕಷ್ಟ ಸಹಿಸುವುದಿಲ್ಲ (ಜನನಾ. ೧೨). ೩. ಪ್ರಾಬಲ್ಯ ; ಜರಬು ; ದರ್ಪ : ಆದರೆ ಈ ಮೂರು ತಂಡಗಳಿಗಿಂತ ಇನ್ನೊಂದು ಜಾತಿಯದೇ ಜೋರು ಹೆಚ್ಚು (ಆಲಹೂ. ೦೦): ಈ ದಾದಿಯ ಜೋರು ಜಾಸ್ತಿಯಾಗಿದೆಯಲ್ಲಾ (ಮೊಗ್ಗು. ೮೧). ೪. ಹೆಚ್ಚು ; ಅಧಿಕ: ಬಿಸಿಲು ಬಹಳ ಜೋರಾಗಿದೆಯಲ್ಲವೇ (ಅಳಿನಿ. ೫೨) ; ಅವರ ಅಳಿಯನಿಗೆ ಜಡ್ಡು ಜೋರು (ಗಂಗಾಸಾ. ೨). ೫. ಬಲವಾದದು; ತೀವ್ರವಾದುದು:

ನಿನಗೆ ಜೋರಾದ ಪೆಟ್ಟು ಬಿದ್ದಂತೆ ಇದೆ (ಘೂರಾಚ. ೧೪): ಜೋರಾಗಿ ಬರೆಯಲಿಕ್ಕೆ ಒಂದು ವಿಷಯ ಆಯ್ತು ಅವನಿಗೆ (ಅಕ್ಮಮೇ. ೨೦). ಝೋರು: ೧. ಅದು ಬರುವ ಝೋರಿಗೆ ಗುಂಡಾದ ಕಲ್ಲುಗಳು ಕಟಕಟನೆ ಪುಟ ನೆಗೆಯುತ್ತಿದ್ದವು (ಡುಬ್ಕಹ. ೩೭): ಅದಕ್ಕೆ ಅಭ್ಯಾಸ ಒಳ್ಳೇ ಝೋರಿನಿಂದ ಮಾಡಬೇಕಾಗಿದೆ (ಶಿಕ್ರಮ. ೧೭). ೩. ನಿಂದೇನೋ ಝೋರ ಇದ್ಹಾಂಗ ಕಾಣತದ (ಚಂದುಟ. ೫೦).

ಜೋರಾಗಿ = ೧.ವೇಗವಾಗಿ; ತೀವ್ರವಾಗಿ: ಎದೆ ಜೋರಾಗಿ ಬಡಿದು ಕೊಳ್ಳುತ್ತಿತ್ತು (ಅಲಹೂ. ೩೮); ಹಳಿಯ ಮೇಲೋಡುತಿದೆ ರೈಲು ಜೋರಾಗಿ (ಚಂದ್ರವೀ. ೦೦೫-೦೮); ರಾಯರು ಜೋರಾಗಿ ತಲೆ ಅಲ್ಲಾಡಿಸಿದುದರಿಂದ . . . ತಿಳಿಯಿತು (ರಾಯಕ. ೪೭). ೨. ದರ್ಪದಿಂದೊಡಗೂಡಿ : ನೀನು ನಿಜವಾಗಿಯೂ ಈ ಕೊಡದಲ್ಲಿದ್ದ ಭೂತವಲ್ಲ . . . ಎಂದು ಕೊಂಚ ಜೋರಾಗಿ ಹೇಳಿದನು (ಷಂಚಾಮ್ಮ. ೧೧). **ಜೋರಾಗು** = ವೇಗವಾಗು ; ಬಲವಾಗು : ಮಳೆ ಜೋರಾಯಿತು (ರೂಧಿ). **ಜೋರುಮಾಡು** = ೧. ವೇಗಗೊಳಿಸು; ತೀವ್ರಗೊಳಿಸು: ಹೊತ್ತುಕೊಂಡು ಹತ್ತಬಲ್ಲ ತ್ರಾಣವಿದೆ ಬನ್ನಿ ಎಂದು ನನ್ನ ಕಾಲು ಜೋರುಮಾಡಿದೆ(ಚಂಗಾಕ್ಕ.೩೪೪). ೨.ಬಲಾತ್ಕಾರ ಮಾಡು: ನೀನು ಜೋರುಮಾಡಿ ಹಡಗಿನ ಮೇಲೆ ಹತ್ತುತ್ತಿ(ದೇವಿಡಾ.೧೪೫). ೩. ದರ್ಪತೋರು; ಜಬರುಮಾಡು: ಮೊದಲು ನನಗೆ ಕೊಟ್ಟಿದ್ದೀಯೇ ಎಂದು ನಾನು ಜೋರುಮಾಡಿದೆ (ಶಾಲಿಮ. ೪೧) ; ಅರಸರ ಬಳಿ ಹೆಚ್ಚು ಜೋರು ಮಾಡಬೇಕಾದರೆ ದೂರದೃಷ್ಟಿ ಇದ್ದು ಮಾಡಬೇಕು (ಬಕ್ಕರು. ೦).

[←ಪಾರ. ಹಿಂ. ಮರಾ. ಜೋರ್]

ಜೋರುಗಟ್ಟು 'ಸೋರುಗಟ್ಟು' ನೋ.

ಜೋರುದಾರ (ನಾ). ಶಕ್ತಿವಂತ ; ಬಲವುಳ್ಳವನು : ಇಬ್ಬರೂ ಕಸ್ತಿನಲ್ಲಿ ದ್ದಾರೆ, ಜೋರುದಾರರು (ಭೀಮಕಾ. ೪). [←ಪಾರ. ಹಿಂ. ಜೋರ್‌ದಾರ್]

ಜೋರುದಾರಿ (ನಾ). ದರ್ಪವುಳ್ಳ ಹೆಣ್ಣು; ಜರಬುಳ್ಳವಳು; ಜಬರ್ದಸ್ತಿ ನವಳು: ಅವನು ಶ್ರೀಮಂತ ಕುಟುಂಬದ ಜೋರುದಾರಿ ಹೆಣ್ಣೊಬ್ಬಳನ್ನು ಮದುವೆಯಾಗಿದ್ದನು (ಪುನರು. ೨೨೨). [ಜೋರುದಾರ + – ಇ$_3$]

ಜೋರುಮುಡಿ (ನಾ). ದರ್ಪ ಠೀವಿಗಳನ್ನು ಎತ್ತಿ ತೋರಿಸುವಂತಹ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕೇಶ ಶೃಂಗಾರ: ಸೋರುಮುಡಿಗಳು, ಜೋರುಮುಡಿ, ಬಾದಾಮಿ ಬೊಂಬಾಯಿ ಮುಡಿಗಳು (ಗಣೇಶ. ೭೨-೦೦).

[ಜೋರು$_3$ + ಮುಡಿ$_3$]

ಜೋರುವರಾತ (ನಾ). (ಸಾಲ ತೀರಿಸಬೇಕೆಂದು ಮಾಡುವ)ಒತ್ತಾಯದ ತಗಾದೆ : (*). [ಜೋರು$_3$ + ವರಾತ]

ಜೋರೆ (ನಾ). ಕೆಸರು ; ರಾಡಿ ; ಜವುಗು : ತಲೆ ಮುಂಡ ಕರುಳು ನೆತ್ತರು ಜೋರೆಯೇಳ್ವಂತಲಸದೆ ಕಾದಿ ಮಡಿದರು (ನೇಮಿಸಂ. ೩೦-೧೨) ; ದಾರಿಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ಕಳ್ಳಬದಿಯ ಜೋರೆ ಸಿಕ್ಕಿತು (ಸುಮಚ. ೨೫೦). [?]

ಜೋಲ್$_1$, ಜೋಲು$_1$ (ಕ್ರಿ). ಜೋತು, ಜೋಲ್ದು(ಭೂತನ್ಯೂ). ೧. ನೇತುಬೀಳು ; ಇಳಿಬೀಳು ; ಕೆಳಬಾಗು : "ಜೋಲ್ – ಆಲಂಬನೇ (ತೂಗಬಿಡು)" (ಶಮಧಾ) : ಜೋಲ್ದ ಪೂರ್ವನೆತ್ತಿ ಕಟ್ಟಿದ ಲಲಾಟಪಟ್ಟ ದೊಳ್ (ಪಂಪಭಾ. ೦೦-೫೨ ವ) : ಕಯ್ಯ ಕೊಡೆಯಿಂ ಮುಯ್ಯ ತೆರೆಯಿಂ ಜೋಲ್ವ ಪುರ್ವಿಂ (ನಂಬಿರ. ೭-೨೩) : ಅಸಿಯಳ್ ಕಾಣದೆ ನಿನ್ನನೆನ್ನ ಕೊರಲಂ ಜೋಲ್ದತ್ತಲುದ್ವೇಗದಿಂ (ಅನಂಪು. ೮-೪೦) : ಅಳಕಂ ಜೋಲ್ದಿರೆ ಹಾರಮೊರ್ಗುಡಿಸೆ (ದಶಕು. ೦೨-೨೭) ; ಫಲವಿತತಿ ಜೋತೊಡಗಿದುದು ಬನಬನಂಗಳೊಳ್ (ಜಿಬಪು. ೪೫-೦೦). ೨. ತೂಗಾಡು ; ತೊನೆದಾಡು ; ಅಲ್ಲಾಡು ; ಹೊಯ್ದಾಡು : ಮುಯ್ಯಿಂದಾವಗಂ ಸಂಭ್ರಮದೆ ರುಚಿರ ವಲ್ಮೀಕೋತ್ತರೀಯಾಂಚಲಂ ಜೋಲ್ವಿರೆ (ಕಾದಂಉ.೬೫೭): ಆಕಂಪದಿಂ ಜೋಲೆ ಕರ್ಣೋತ್ಪಳಮಾಲಿಪ್ಪಾಂಗರಾಗಂ ಮಸುಳೆ ಪುಳಕದಿಂ . . . ಎಸೆದಳ (ವರ್ಧಪು. ೭-೦೪) : ಮದಿರಾಪಾನಮಂ ಮಾಡಿ . . . ಕುಣಿಯುತುಂ ಮಣಿಯುತುಂ ಮಾಲುತುಂ ಜೋಲುತುಂ (ಉದ್ಭಟ. ೫-೪೦ ವ): ಪಚ್ಚಡದ ಸೆಱಗಂ ಪಿಡಿದು ಕೈಯಿಂದ ಸೆಳೆಸೆಳೆದು ಜೋಲುತ್ತ ತೆಗೆವಂ (ಬಸಪು. ೪೭-೪೭). ೩.ಸಡಿಲವಾಗು; ಅಳ್ಳಕವಾಗು: ಮಿಸುಗುವ ತೋರ ಮಲ್ಲಿಗೆಯ ಜೋಲ್ದ ಬಟಲ್ಮುಡಿ ತೊಟ್ಟ ಮೌಕ್ತಿಕಪ್ರಸರ ವಿಭೂಷಣಾಳಿ (ಸುಕುಮಾ. ೯-೧೦೪) : ೪. ಕುಸಿಬೀಳು ; ನಿಸ್ಸತ್ತ್ವವಾಗು : ಮಱಸೊಂದಿದಂದದೊಳೆ ಜೋಲ್ದ ನಿಜೇಶನನಾ ಲತಾಂಗಿ ತೊಟ್ಟಗೆ ಕೊಳೆ ನೋಡಿ (ಪಂಪಭಾ. ೨-೦೪) ; ಮೂರ್ಛಾವೇಗದಿಂದಿಕ್ಕುವಟ್ಟನವೊಲ್ ಝೊಂಪಿಸಿ ಜೋಲ್ದು ನೇಲ್ದು (ಕಾದಂಉ. ೪೪೪) : ತಲೆ ಪಱಿದು ಜೋಲ್ದು ತೊಪ್ಪನೆ ನೆಲದೊಳ್ ತನು ಬೀೞ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೦೩-೦೬೨) : ತೆತ್ತಿಸಿದಂಬಿನ ಗಱ ಮಿಱುಗುತ್ತಿರೆ ಬಾಯ್ಬಿಟ್ಟ ಪುಣ್ಗಳಿಂ ಜೋಲ್ವ ಭಟಂ (ವರ್ಧಪು. ೮-೫೫): ಒಱಲ್ದುಪಡೆ ಗೋಳಿಟ್ಟುದಾನೆ ಕುದುರೆಗಳೊರೆವ ಕಂಬನಿ ಬಳಲ್ಗಿವಿಗಳಿಂ ಜೋಲ್ದುವು (ಚಿಮಿಥಾ. ೦೩-೭೦). ೫. ಮನಸೋಲು ; ಪರವಶವಾಗು : ಮನ ದೊಳೊಱಲ್ದು ಜೋಲ್ದಳಿಪಿ ನೋಡಲೊಡಂ (ಪಂಪಭಾ. ೨-೪೦).

ಜೋಲು$_1$: ೧. ಕುಣಿವ ಕುಂತಾಗ್ರದಲಿ ಜೋಲುವ ಹಿಣಿಲುಗರುಳೊಪ್ಪಿ ದುವು (ಕುಮಾಭೀ. ೪-೪೪) ; ಕಟಿಯೊಳು ಜೋಲುವ ಪೀತಾಂಬರದ ಮೇಲುದಟ್ಟಿಯೊಳೊಪ್ಪುವ ಸುರಗಿಯ ಬಿಲ್ಲ ಕಾಲಪಾಯಕರೊಪ್ಪುತಿಹರು (ಕಂಸವಿ. ೦೮-೬೩): ತಾಳೆಗಳು ಬೆಳೆದು, ಖರ್ಜೂರದಲಿ ಹಣ್ಣು ಜೋಲುತಿಹ, ಬಿಸಿಲ ಸೀಮೆಯಲಿ ನೆಲಸಿಹುದೆ (ಕಎಪು. ೪೭-೩). ೨. ಲೋಹದಾ ಗುಂಡು ಗಳು ತಲೆಯನೆದೆ ಬೆನ್ನ ಜೋಲುತ್ತ ಪೊಡವುತಿರೆ (ವೀಶಿಪು. ೪-೦೪-೩೦).

ಜೋತಾಡು = ೧. ಜೋಲಾಡು ; ತೂಗಾಡು : ಗಿಳಿಗಿಂತ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಮಾತಾಡಬಲ್ಲ, ದೊಡ್ಡದರ ಬಾಲಕ್ಕೆ ಜೋತಾಡಬಲ್ಲ (ನಲಮು. ೨೮-೨೧) : ನೀಳವಾದ ಹೆಳಲು ಆಕೆಯ ಹೆಗಲ ಮೇಲೆ ಜೋತಾಡುತ್ತಿದ್ದಿತು (ಪ್ರಣಸ. ೧). ೨. ತುಳುಕಾಡು : ಸ್ವಾತೀಯ ಮಳೆ ಹುಯ್ದು ಸೀತೆಯ ಕೆರೆ ತುಂಬಿ ಜೋತಾಡುತ್ಯತೆ ಕುಣಿಗಲು (ಹಳ್ಳಿಬಾ. ೩೨). **ಜೋತುಗೊಳ್ಳು** = ಅಂಟಿಕೊಳ್ಳು ; ಜೋತುಬೀಳು : ಅವನು ಆದರ್ಶಕ್ಕೆ ಜೋತುಗೊಂಡಿ ದ್ದಾನೆ (ರೂಧಿ). **ಜೋತುಬೀಳು** = ಅಂಟಿಕೊಳ್ಳು ; ಅವಲಂಬಿಸು ; ಆಧರಿಸು : ಜೀವಕ್ಕೆ ಜೋತುಬಿದ್ದ ಈ ಜಂತುಗಳಿಗೆ ಈಗ ಅನುಭವ ಬರುತ್ತಲಿದೆ (ಅಕ್ಮಮೇ. ೩೦) : ಭಾವಜೀವಿಯಾದ ನೆಕ್ಲುದೋವ್ . . . ಹೊಸ ಜೀವನವಿಧಾನಕ್ಕೆ ನಿಸ್ಸಂಕೋಚವಾಗಿ ಜೋತುಬಿದ್ದನು (ಪುನರು. ೬೧) ; ಆದರೆ ಜೀವ ಅಷ್ಟಕ್ಕೇ ಸೋಲಲೊಪ್ಪದೆ ಯಾವುದೋ ದೂರದ ಆಸೆಗೆ ಜೋತುಬಿದ್ದಿತ್ತು (ರೂಪಸ. ೬೮). **ಜೋತುಹಾಕು**=ನೇತುಹಾಕು; ತೂಗುಹಾಕು : ನಿನ್ನನ್ನು ಸೀಳಿ ನಾಲ್ಕು ಭಾಗಮಾಡಿ ನಾಲ್ಕು ಬಾಗಿಲು ಗಳಿಗೆ ಜೋತುಹಾಕುತ್ತೇನೆ (ಹಳ್ಳಿಹಾ. ೦೦೮). **ಜೋಲವಿಡು**=ಜೋತಾಡು ವಂತೆಮಾಡು ; ನೇತುಬಿಡು : ಕಯ್ಯೊಳ್ ಸೋರೆಯ ಕಾಯಂ ಕೊಟ್ಟು ಬಾವಿಯೊಳಗೆ ಜೋಲವಿಡೆ (ಪುಣ್ಯಾಸ್ರ. ೪-೨೫ ವ).

[ದೇ.॥ ಮಲ. ಓಲ್ ; ಗೊಂಡಿ. ಹೋಲ್]

ಜೋಲ್$_2$, ಜೋಲು$_2$ (ನಾ). ೧. ಜೋತುಬೀಳುವಿಕೆ ; ಇಳಿಬಿದ್ದಿರು ವಿಕೆ : ಚೆಲ್ವ ಪಣೆ ಕುರುಳ ಜೋಲಂಬೆಗಾಲು . . . ಸೊಗಯಿಸುವ ವರ ಶಿಶು (ಚಿಮಿಥಾ. ೨೮-೦೮). ೨. ಸಡಿಲ ; ಅಳ್ಳಕ : (*). ೩. ಹೊಯ್ದಾಟ; ತೂರಾಟ (?) : ಜಗುಟ್ದ ನಿಱ ಕರಂ ಜೋಂಪಿಪುಗಂ ವಿಲುಪ್ತಾಕ್ಷರ ವಾಕ್ಯಂ ರೋಮಹರ್ಷಂ ಬಿಡದೆಸೆವೆಳೆ ಜೋಲ್ ಹೂಂಕೃತಂ ತೋರ್ಪ ಚೆಲ್ಲಂ ಕರಮೊಪ್ಪಲ್ . . . ಎಸೆದುದಸದಳಂ ಮದ್ಯಪಾನಾಂಗನೌಘಂ (ಉದ್ಭಟ. ೫-೮೫). **ಜೋಲು$_2$** : ೪. ಜೋತುಬಿಟ್ಟುದು : ಬೆಂಡೆಯನಿಕ್ಕಿ ಪಾವಡೆಯ ಜೋಲಿನೊಳಗರದಿಕ್ಕಿ . . . ಗುಡಪಾಕವೆಂದು ಪೆಸರು ಕರೆ ವುದು (ಸೂಪಶಾ. ೨-೨೯). [<ಜೋಲ್$_1$]

ಜೋಲಕಾರುಣ್ಯ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ತೆರಿಗೆ : ಜೋಲಕಾರುಣ್ಯ ಜಡೆ ದೆರ್ಗ ವ ೩೪ ಬಟ್ಟೆಯ ಭಂ ೧ಕ್ಕಂ ಗ ೨ (ಎಕ. XVI, ಚಿಕ್ಕನಾ. ೭೦-೨೦ ; ?). [?]

ಜೋಲಾಡು (ಕ್ರಿ). ನೇತಾಡಂ; ತೂಗಾಡು: ಆಡುವರು ಲತೆಯುಯ್ಯಲವ ಜೋಲಾ[ಪಾಠಾಂ. ಳಾ]ಡುವರು ಲತೆಗಳನು (ನಿಭಾಗ. ೧೦-೧೮-೯) : ಶಕ್ತಿ ಹೆಚ್ಚಿ ಅವೆಲ್ಲವೂ ಅರ್ಧನಿಮಿಷದ ತನಕ ಜೋಲಾಡಲು ಶಕ್ತವಾದವಂತೆ (ಜೀವಾಶ್ಚ. ೧೭೮). [ಜೋಲ್$_1$ + ಆಡು$_1$]

ಜೋಲಿ$_1$, ಜೋಲೆ$_1$ (ನಾ). ೧. ಕೆಲಸ ; ಕಾರ್ಯ : ತೀರಿತಲ್ಲಾ ಜೋಲಿಯಂದಿನ ಮಜುದಿನ ವೀರಕಟಕದ ಲಗ್ಗೆಯೊಳು (ಭರತ. ೪೪-೩೪) : ಆನುವೊಂದಿನಿಸು ಜೋಲಿಯಂ ತೀರಿಸಿ ಬೇಗದಿಂ ಬಂದಪೆಂ (ಮಿತ್ರಗೋ. ೫೯) : ಜೋಲಿಗಳು ಸಣ್ಣವಿರಲಿ ದೊಡ್ಡವಿರಲಿ ಅವುಗಳಿಗೆ ಕಾಲವು ಸಮಾನವೆ ಹೆತ್ತುತ್ತದೆ (ಮುಂಬಯಿ. ೫-೨೦೨). ೨. ಗೋಜು; ಗೊಡವೆ; ಸಂಬಂಧ: ನಿನಗೆಯನ್ನೇಕಿಳೆಯ ಜಾರರ ಜೋಲಿ [ಪಾಠಾಂ. ಕೆ] ಬಿಡು ಜಾನಕಿಯ (ತೊರರಾ. ೬-೨-೨೫) : ಸೌಜನ್ಯದೊಳು ಮುಂದೆ ಕಾರ್ಯವ ಕೊಂಚೆ ನಾನೀ ಜೋಲಿ ಬೇಡೆಂದಳೆಂದು (ಭರತ. ೪೨-೫೫) : ಈ ಜೋಲಿ ನಮಗೇಕೆಂದು ಸುಮ್ಮನಿರಬೇಕೆ ? (ಸಾಹಿಜೀ. ೪೨). **ಜೋಲೆ$_1$** : ೨. ಲೋಲುಪ ಭವದ ಲೀಲೆ ಹಗಲು ಇರಳು ಜೋಲೆಯೊಳಗೆ ಬಿದ್ದು ವ್ಯಾಳ್ಯ ತಿ ೪ ಯ ದ ಲೆ (ಮೋಕ್ಷದೀ. ೪೮-೨). [ದೇ.೫ ತಮಿ. ಮಲ. ಚೋಲಿ ; ತೆಲು. ಜೋಲಿ]

ಜೋಲಿ$_2$ 'ಜೂಲು$_2$' ನೋ.

ಜೋಲಿ$_3$, ರೆಝೋಲಿ (ನಾ). ೧. ತೂಗಾಟ ; ತೊ ನೆ ದಾ ಟ ; ಹೊಯ್ದಾಟ : ಮನದ ಆರಡಿ ಅವರ ಮಧುರಸ ಕುಡಿದು ಹೊಡೆಯಲಿ ಜೋಲಿಯ (ಮಾನಸ. ೩೫-೨೦) : ತೂಗುತಿದೆ ನಿಜ ಬೈಲಲಿ ಜೋಕಾಲಿ – ಜೋಲಿ – ಲಾಲಿ (ಶರೀಫ. ೩೧ ಪಲ್ಲವಿ). ೨. ತಡ ; ಸಾವಕಾಶ : ಓಲಗವಾಗದ ಮುನ್ನ ಬಂದ್ಯ ನಸು ಜೋಲಿಯಾಯ್ತುದಱಿಂದ ನಿನ್ನ ಆಲಸ್ಯ ಗಂಡರೆಂದೆನ್ನದಿರು (ಭರತ. ೪೭-೫೬) : ಕೈವಲ್ಯಚೋಳನಹಿತರ ಮೇಲೆ ಪೋಗಿ ಮೂಱಬ್ದಮಂ ಜೋಲಿಯಾಗಲ್ ತನ್ನ ರಾಜ್ಯಕ ಬರನ್ಯೆದೆ ಸಿರಿವಂತ ಸೆಟ್ಟಿ (ಚಬಶು. ೫೫-೨೭); ವಿವಾಹಮನಂದು ತಾಂ ಜೋಲಿಯಾಗದೆ ಮಾಡಿ (ಜಾಲಾಸ್ಯ. ೨-೫-೪೧). ೩. ಸಮತೂಕ ; ಆಯ ; ಏಕೋ ಎಂತೋ ಅವರಿಗೆ ಸ್ವಲ್ಪ ಜೋಲಿ ಹೋಯಿತು (ಶರಚ. ೮೦೮). 'ಜೋಲಿತಪ್ಪು' ಪರಾ. ೪. ಥಟ್ಟನೆ ಚಲಿಸುವುದಂ. 'ಜೋಲಿಕೊಡು' ಪರಾ. **ರೆಝೋಲಿ.** 'ರೆಝೋಲಿತಪ್ಪು' ಪರಾ.

ಜೋಲಿಮಾಡು = ತಡಮಾಡಂ ; ಸಾವಕಾಶವಾಗು : ಜೋಲಿ ಮಾಡದೆ ಜೋಕೆವಿಡಿದುಱಿ ಪ್ರಾತಃಕಾಲದ ರಾಗವನಱಿದು ಆಳಾಪಿಸಿದರು (ಭರತ. ೦-೭೨) : ಕಾಲವ ಚುತಿಸಲು ಸಲ್ಲಾ ಜೋಲಿಮಾಡಲು ಕಾರ್ಯ ಕೆಡುವುದು (ಜಿನರಾ. ೩-೧೦). [←ಮರಾ. ರೆಝೋಲ, ರೆಝೋಲಾ]

ಜೋಲಿ$_4$, ಜೋಲೆ$_2$(ನಾ). ಮೊಂಡುತನ; ಹಟ; ಚಂಡಿತನ. **ಜೋಲೆ$_2$**: ಕಾಂತೆಯು ಪುರುಷರೇಕಾಂತದೊಳಗಿರ್ದು ಇಂತು ಜೋಲೆ ಮಾಡಲೇನು ಕಾರಣವು (ಸಾರಂಗ. ೧೦).

ಜೋಲಿ ಮಾಡು = ಮೊಂಡುತನ ಮಾಡು ; ಹಟಹಿಡಿ : ಬೇಡವೆಂದರೆ ಕೇಳರಕಟ ನೀವೇ ಜೋಲಿಮಾಡಿದಿರಿ (ಭರತ. ೪-೪೮). [?]

ಜೋಲಿಕೊಡು (ಕ್ರಿ). ಚಲಿಸುವಂತೆ ಮಾಡು ; ಜೀಕ ಕೊಡು : ನಿರ್ಮಲೆ ಏರಿ ಕೂತ ಜೋಕಾಲಿಗೆ ಜೋಲಿಕೊಟ್ಟಳು (ದುರುದಾ. ೨೩೯).

[ಜೋಲಿ$_3$ + ಕೊಡು$_1$]

ಜೋಲಿಗಾರ (ನಾ). ತಿರುಗಾಡುವವನು ; ಅಲೆಮಾರಿ : ಜೋಲಿಗಾರನ ಬೇಲಿ ಮುರಿದರೆ ಹೊಲವೆಲ್ಲಾ ಪಾಲಿ (ಗಾದೆ).

[ಜೋಲಿ$_3$ + – ಗಾರ (< – ಕಾಱ)]

ಜೋಲಿಡು (ಕ್ರಿ). ತೂಗಾಡು ; ಓಲಾಡಂ : ರೆಝೂಮ್ಮಿಡುತ ಜೋಲಿಡುತ [ಪಾಠಾಂ. ಜೋಲುತ್ತ]ಒಂದನೊಂದಂ ನೆಮ್ಮಿ ಸುಮ್ಮಾನವೇಱ ಮೆಯ್ಮಿಮಿರಿಯ ಸುಖಂ ಹೊಮ್ಮಿ (ಅನಾರ. ದೀ. ೧೮೨-೨೩).

[ಜೋಲ್$_1$ + ಇಡು$_1$]

ಜೋಲಿತಪ್ಪು, ರೆಝೋಲಿತಪ್ಪು (ಕ್ರಿ). ಆಯ ತಪ್ಪು ; ತೂಕ ತಪ್ಪು : ಮಂಗವು ಜೋಲಿತಪ್ಪಿ ನೆಲದ ಮೇಲೆ ಅಂಗಾತವಾಗಿ ಬಿದ್ದುಕೊಂಡಿತು (ಹೇಮಂತ. ೩೦೦); ಜೋಲಿತಪ್ಪಿ ಬೀಳುತ್ತಿದ್ದೆಯಲ್ಲಾ (ಮೂರುದಾ. ೨೪೪). **ರೆಝೋಲಿತಪ್ಪು**: ಒಳಗೆ ನಿಂತವರೆಲ್ಲ ರೆಝೋಲಿತಪ್ಪಿ ಒಬ್ಬರ ಮೇಲೊಬ್ಬರು ಬಿದ್ದುಬಿಟ್ಟರು (ಹೂಸಕ್ಕಿ. ೦೮೧). [ಜೋಲಿ$_3$ + ತಪ್ಪು$_1$]

ಜೋಲಿತಿನ್ನು (ಕ್ರಿ). = ಜೋಲಿತಪ್ಪು : ಜೋಲಿತಿನ್ನುತ್ತ ಯಾವಿವಾನ ಒರಯಿಂದ ಖಡ್ಗ ಹಿರಿದ (ನೂರಜ. ೭೦). [ಜೋಲಿ$_3$ + ತಿನ್ನು (< ತಿನ್)]

ಜೋಲಿಸು (ಕ್ರಿ). ಜೋತಾಡಿಸು ; ನೇತುಬಿಡು : ಕಣ್ಗಳನರೆಮುಚ್ಚಿ ತೋದ ಗಱಿಯಂ ನಸು ಜೋಲಿಸಿ ಪಕ್ಕಿಗಳ್ . . . ದನಿಗೆಯ್ಯುತು ಮಿರ್ದುವು (ಜಗವಿ. ೧೪-೧೦) ; ತನುವನೊಲೆದವು ದಡದಡಸಿ ಕಿವಿಗೊನೆಯ ಜೋಲಿಸಲಲ್ಲಿ ಮಡಿಗಾಲಿನಲಿ ಕುಸಿದವು (ಕುವ್ಯಾವಿ. ೮-೮೩); ರೆಕ್ಕೆಗಳನುಱಿ ಜೋಲಿಸುತ್ತ ಜೋಂಪಿಪುದೊವ್ಮ (ಚಬಶು. ೪೬-೬). [ಜೋಲ್$_1$+ –ಇಸು$_3$]

ಜೋಲಿಹಿಡಿ (ಕ್ರಿ).=ಸಮತೂಕವನ್ನು ಕಾಯ್ದುಕೊಳ್ಳು ; ತೂಕಹಿಡಿ : ತಮಗೆ ಜೋಲಿಹಿಡಿಯಲು ಆಧಾರವೇನಾದರೂ ಬೇ ಕಾ ಗು ವ ದು (ಹೇಮಂತ. ೩೫೨) : ಕಾಮಿನಿ ರೇಲ್ವೆ ಹಳಿಯ ಮೇಲೆ ಜೋಲಿಹಿಡಿಯುತ್ತ ನಡೆಯತೊಡಗಿದಳು(ಮುಕ್ತಿ. ೧೨೫). [ಜೋಲಿ$_3$ + ಹಿಡಿ$_1$ (< ಪಿಡಿ$_1$)]

ಜೋಲಿಹೊಡೆ, ರೆಝೋಲಿಹೊಡೆ (ಕ್ರಿ). ೧. = ಜೋಲಿತಪ್ಪು : ಎಂಥ ಭಾರಕು ಜೋಲಿಹೊಡೆಯದಿಹ ತೂಗುತೊಲೆ (ನಂಮು. ೫೦-೭). ೨. ತೂಗಾಡು ; ಹೊಯ್ದಾಡಂ ; ಒಲೆದಾಡು : ಶ್ರೀನಗರ ಸರಸಿಯಲಿ ನೌಕೆ ನೂರು ತೇಂಕಾಡಿ ಜೋಲಿಹೊಡೆಯೆ (ಕರುಣಾ. ೩೬-೧); ಆ ಬೀದಿಯ ಮೇಲೆ ಒಬ್ಬ ಯುವಕ ಜೋಲಿ ಹೊಡೆಯುತ್ತ ಹೊರಟಿದ್ದಾನೆ (ಹಾದುಹು. ೬೫) : ಶಕ್ತಿ ಇಲ್ಲದ ಅವನ ಕಾಲುಗಳು ನಿಲ್ಲಲು ಬಾರದೆ ಜೋಲಿಹೊಡೆಯುತ್ತ . . . ಬೀಳುವಂತಾಯಿತು (ಬಂಗಾಹ. ೮). **ರೆಝೋಲಿಹೊಡೆ**: ೨. ಸುರೇಶ . . . ಅತ್ತ ಇತ್ತ ರೆಝೋಲಿಹೊಡೆಯುತ್ತ ಹೊರಗೆ ಬಂದ (ಜೀವರಂ. ೧೯). [ಜೋಲಿ$_3$ + ಹೊಡೆ$_1$ (< ಪೊಡೆ$_1$)]

ಜೋಲಿಹೋಗು (ಕ್ರಿ). = ಜೋಲಿತಪ್ಪು : ಪಾಪ ಮುದುಕರು ಜೋಲಿ ಹೋಗಿ ಬಿದ್ದಾರು (ಮೋಹಿನೀ. ೦೦೪) ; ಜೋಲಿಹೋಗಿ ಪಕ್ಕದಲ್ಲಿರುವ ಚಿಕ್ಕ ಸ್ಟೂಲಿನ ಮೇಲೆ ಬಿದ್ದೆ (ಮುಂಗಾಮು. ೧೦೩) ; ಆದರೆ ಎಚ್ಚರದಪ್ಪಿ ಜೋಲಿ ಹೋಗುವಾಗ ತಿಮ್ಮಯ್ಯನವರು ಕೂಡಲೇ ಸಾವರಿಸಿ ಹಿಡಿದರು (ಕಾಗಿಕ. ೨೮). [ಜೋಲಿ$_3$ + ಹೋಗು$_1$ (< ಪೋಗು$_1$)]

ಜೋಲು$_1$ 'ಜೋಲ್$_1$' ನೋ.

ಜೋಲು$_2$ 'ಜೋಲ್$_2$' ನೋ.

ಜೋಲುಗಡ್ಡ (ನಾ). ಇಳಿಬಿದ್ದ ಗಡ್ಡ; ಉದ್ದವಾದ ಗಡ್ಡ ; ಹಾಗಾದರೆ ಈತನು ಈ ಚಿತ್ರಪಟದಲ್ಲಿ ಜೋಲುಗಡ್ಡದ ಋಷಿಗಳ ಗುಂಪನ್ನು ಬರೆದು ಮುಗಿಸಬೇಕು (ಶಾಕುಂತ. ೯೦-೩). [ಜೋಲು$_1$ (< ಜೋಲ್$_1$)+ಗಡ್ಡ$_1$]

ಜೋಲುಗರುಳು (ನಾ). ನೇತಾಡುವ ಕರುಳು : ಆಳ್ಕೆಗಳ ಘಾಯದ ಜೋಲುಗರುಳಿನಲೊಱಗುವುವು ಕೆಲವು (ತೊರರಾ. ೩-೩-೧೬).

[ಜೋಲು$_1$ (< ಜೋಲ್$_1$) + ಕರುಳು (< ಕರುಳ್)]

ಜೋಲುಗಾಲು (ನಾ). ಸ್ಥಿರವಾಗಿ ನಿಲ್ಲದ ಕಾಲು; ನಿಶ್ಶಕ್ತವಾದ ಕಾಲು: ಹೈಮಾವತಿ ಎದ್ದು ಜೋಲುಗಾಲುಗಳನ್ನು ಎಳೆದೆಳೆದು ಮುಂದಿಡುತ್ತ ನಡೆದು, ಕಿಡಕಿಯ ಮಾರ್ಗವಾಗಿ ಮನೆಯನ್ನು ಸೇರಿದಳು (ಎರಸಿ. ೮೬).

[ಜೋಲು$_1$ (< ಜೋಲ್$_1$) + ಕಾಲು$_1$ (< ಕಾಲ್$_1$)]

ಜೋಲುಗಿವಿ (ನಾ). ೧. ಜೋತುಬಿದ್ದ ಕಿವಿ: ಜೋಲುಗಿವಿಯ ಆ ನಾಯಿ ಬಹಳ ಚುರುಕಾಗಿದೆ (ರೂಢಿ). ೨. (ಆಲಂ) ಚಾಡಿಯನ್ನು ಕೇಳುವವನು: ಅವನೊಬ್ಬ ಜೋಲುಗಿವಿಯವನು (ರೂಢಿ). 'ಇಳಿಗಿವಿ' ಪರಾ.

[ಜೋಲು$_1$ (<ಜೋಲ್$_1$) + ಕಿವಿ$_3$]

ಜೋಲುಗೊಂಬೆ (ನಾ). ಕೆಳಕ್ಕೆ ಬಾಗಿರುವ ಕೊಂಬೆ,-ರೆಂಬೆ : ಮೇಲು ವನು ಮಧ್ಯಕ್ಕೆ ಸುತ್ತಿ ಕಾಸಿಯ ಬಿಗಿದು ಜೋಲುಗೊಂಬೆಯನೆರಡು ಕರ ಗಳಲ್ಲಿ ಪಿಡಿದು (ನವಮೋ. ೨೪-೩೪).

[ಜೋಲು$_1$ (<ಜೋಲ್$_1$) + ಕೊಂಬೆ$_1$]

ಜೋಲುಜಡೆ (ನಾ). ಜೋತಾಡುವ ಜಟೆ ; ಇಳಿಬಿದ್ದಿರುವ ಜಡೆ : ಆಲದ ಬಿಳಲಂತೆ ಜೋಲುಜಡೆಗಳ ಬಿಟ್ಟು (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೩೮೨).

[ಜೋಲು$_1$ (<ಜೋಲ್$_1$) + ಜಡೆ$_1$]

ಜೋಲುತೋಲು, ಜೋಲುದೊಗಲು (ನಾ). ಸಡಿಲವಾಗಿ ಇಳಿಬೀಳುವ ಚರ್ಮ : ಗೋಳುಮೋರೆಯ, ಜೋಲುತೋಲಿನ, ಜೂಲುಅರಿವೆಯ ತಿರುಕ (ಕಗದ್ಯ. ೭೪). **ಜೋಲುದೊಗಲು** : (ಕ).

[ಜೋಲು$_1$ (<ಜೋಲ್$_1$) + ತೋಲು$_1$ (<ತೋಲ್$_1$)]

ಜೋಲುದುರುಬು 'ಜೋಲ್ದುಱುಬು' ನೋ.

ಜೋಲುದೊಗಲು 'ಜೋಲುತೋಲು' ನೋ.

ಜೋಲುಬಾವಲಿ (ನಾ). ಕಿವಿಯಲ್ಲಿ ಧರಿಸುವ ಜೋತಾಡುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಭರಣ,-ಬಾವುಲಿ : (ಕ).

[ಜೋಲು$_1$ (<ಜೋಲ್$_1$) + ಬಾವಲಿ$_2$ (<ಬಾವುಲಿ$_2$)]

ಜೋಲುಬಿಡು (ಕ್ರಿ). ಇಳಿಬಿಡು; ನೇತುಬಿಡು : ಅಳಿಯ ಮುತ್ತಿಗೆಗಳನು ಬೀಸದೆ ನೆಲಕೆ ಕಿವಿಯನು ಜೋಲುಬಿಡುವುದು ಬಲುಕಣೆಯು ಹಿಡಿಹಿಂಗೆ ಲಾಗಿಸುತಿರ್ದುದಾ ದಂತಿ (ಕುಮಾರವ್ಯಾ. ೩-೩೭).

[ಜೋಲು$_1$ (<ಜೋಲ್$_1$) + ಬಿಡು$_1$]

ಜೋಲುಬೀಳು 'ಜೋಲ್ಬೀಳು' ನೋ.

ಜೋಲುಮನಸ್ಸು (ನಾ). ಉತ್ಸಾಹವಿಲ್ಲದ ಮನಸ್ಸು ; ಸ್ಥಿರವಾಗಿರದ ಮನಸ್ಸು : ಈ ಜೋಲುಮನಸ್ಸನ್ನು ತ್ಯಜಿಸು : ಇದು ನಿನಗೆ ತಕ್ಕದ್ದಲ್ಲ (ಷಡಧಾ. ೨೪೨). [ಜೋಲು$_1$ (<ಜೋಲ್$_1$) + ಮನಸ್ಸು]

ಜೋಲುಮುಖ (ನಾ). ಇಳಿಬಿದ್ದ ಮುಖ ; ಬಾಡಿದ ಮುಖ ; ಮ್ಲಾನವಾದ ಮುಖ : ಸೆಟ್ರು ಜೋಲುಮುಖ ತೋರಿ, 'ಹೌದು' ಎಂಬ ಭಾವಕ್ಕೆ ಸರಿಯಾಗಿ ಕೈ ಹೊಸಕಿಕೊಂಡರು (ಒಡ್ಡಿಅ. ೧೦).

ಜೋಲುಮುಖ ಹಾಕು=ಮುಖ ಇಳಿಬಿಡು; ನಿರುತ್ಸಾಹ ಹೊಂದು : ಮನೆಯ ಮೂಲೆಯಲ್ಲಿ ಜೋಲುಮುಖ ಹಾಕಿಕೊಂಡು ಕುಳಿತಿರುವ ಸ್ಥಿತಿಗಿಂತ . . . ಓಡಾಡಿಕೊಂಡು ಬಂದ ನಂತರ ನಮ್ಮ ಸ್ಥಿತಿಯೇ ಬೇರೆ (ಜೀಪಾತ್ಯ. ೮): ರಾಜಮಂಡಲವು ಜೋಲುಮುಖ ಹಾಕಿಕೊಂಡಿತು (ಷಡಧಾ. ೩೨) : ಆದ್ದರಿಂದ ಅದು ಜೋಲುಮುಖ ಹಾಕಿಕೊಂಡು ಬೀದಿಬೀದಿಗಳಲ್ಲೂ ಅಲೆಯುತ್ತಿತ್ತು (ಕಿಂಕಥ. ೧೩೦).

[ಜೋಲು$_1$ (<ಜೋಲ್$_1$) + ಮುಖ]

ಜೋಲುಮೋರೆ (ನಾ). = ಜೋಲುಮುಖ : ಈ ನಿಸ್ಸ ಮಾಧವನು ಜೋಲುಮೋರೆಯಿಂದ ಕುಳಿತಿದ್ದಾನೆ (ಉದವ್ಯ. ೭೭).

ಜೋಲುಮೋರೆ ಹಾಕು=ಮುಖಇಳಿಬಿಡು; ನಿರುತ್ಸಾಹ ಹೊಂದು: ಆದರೆ ಜೋಲುಮೋರೆ ಹಾಕಿಕೊಂಡು ಅವರೆಲ್ಲ ಹಿಮ್ಮೆಟ್ಟಬೇಕಾಯಿತು (ತಶ್ರೃಪ್ರ. ೫೭೪) : ಇನ್ನಿಷ್ಟು ಜೋಲುಮೋರೆ ಹಾಕಲು ಕೊತವಾಲನು ಪ್ರಯತ್ನ ಮಾಡಿದ (ಕೊತಕಾ. ೩): ಮಾಧವ ಜೋಲುಮೋರೆ ಹಾಕಿಕೊಂಡೇ ಒಳಗೆ ಬಂದ (ವಾತ್ಸಲ್ಯ. ೬೭).

[ಜೋಲು$_1$ (<ಜೋಲ್$_1$) + ಮೋರೆ (<ಮೋಱೆ)]

ಜೋಲೆ$_1$ 'ಜೋಲಿ$_1$' ನೋ.

ಜೋಲೆ$_2$ 'ಜೋಲಿ$_4$' ನೋ.

ಜೋಲೆಗ (ನಾ). ಜೋತುಬೀಳುವವನು ; ಮೋಡನಾದ ವಿಟ (?) : ಬೆನ್ನನೆ ಬರ್ಪ ಜೋಲೆಗರ ಬರವಂ ನಿರುಕಿಸುತುಂ ನಿಲ್ವ ಪೋಪ ದೇವಾಂಗನೆಯರುಂ ಕಣ್ಗೆವರ್ಪರ್ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೭೩-೧೯).

[ಜೋಲೆ$_2$ (<ಜೋಲಿ$_4$) + – ಗ$_2$]

ಜೋಲ್ಗೆಚ್ಚಲ್ (ನಾ). ನೇತಾಡುವ ಕಚ್ಚಲು ; ದೊಡ್ಡ ಕೆಚ್ಚಲು : ಪಾಲ್ಗೋಡಿನ ಜೋಲ್ಗೆಚ್ಚಲ ತೋರಮೊಲೆಯ ಎಳಗಂದಿ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೧೦೦-೩೦). [ಜೋಲ್$_1$ + ಕೆಚ್ಚಲ್]

ಜೋಲ್ಗೈಯ (ನಾ). ನೃತ್ಯ ಭಂಗಿಯಲ್ಲಿ ಕೈಯನ್ನು ಜೋತು ಬಿಟ್ಟಿರುವವನು ; ನಟರಾಜ : ಶಿವ : ಮಿಸುಪ ಸುಲಿಪಲ್ಗಳಿಂ ಜಸವೆತ್ತ ಜೋಲ್ಗೈಯ್ಯ ನೀವೆಮ್ಮ ಪಾಲ್ಗಿಕ್ಕಟಿಂ ಬಹುದು (ವೀಶೈವು. ೩-೧-೧).

[ಜೋಲ್$_1$ + ಕೈ$_2$ (<ಕಯ್$_2$) + – ಅ$_7$]

ಜೋಲ್ದುಟ (ನಾ). ಇಳಿಬಿದ್ದ ತುಟಿ ; ಜೋತಾಡುವ ತುಟಿ : ನೊರೆವಾಯ್ಜೋಲ್ದುಟ ಪೆಮಾರ್ಗರಲ್ದ ಕೆಮ್ಮಿಸೆ ಕದರ್ದ ಪಱಗಡ್ಡಂ (ವ್ಯಷವಿ. ೧೧-೬೦). [ಜೋಲ್$_1$ + ತುಟಿ$_2$]

ಜೋಲ್ದುಱುಬು, ಜೋಲುದುರುಬು (ನಾ). ೧. ಸಡಿಲವಾದ ಕೂದಲ ಗಂಟು; ಅಳ್ಳಕವಾದ ತುರುಬು: ಜೋಲ್ದುಱುಬನೊಂದಿಸುವ ನೆವದಿಂದೆ ಕೈನೆಗಪಿ (ಜೈಮಿಭಾ. ೫-೬೦). **ಜೋಲುದುರುಬು**: ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕೇಶಾಲಂಕಾರ : ಗ್ರೀಕ್ ಹೆಂಗಸರ ಒಂದು ತೆರದ ಜೋಲುದುರುಬು (Greek-Knot. ಇಂಕನ್ನ.). [ಜೋಲ್$_1$ + ತುಱುಬು$_2$ (<ತುಱುಂಬು$_2$)]

ಜೋಲ್ನವಿರ್ (ನಾ). ಇಳಿಬಿದ್ದಿರುವ ಕೂದಲು : ಜೋಲ್ನವಿರ ಕಪ್ಪು ಬೆಳ್ಪುಗಳ ಪೊಂದೊಗರ ನೇವರಿಸಿ (ಹಲಿಆರ. ೯೪-೦೮೭).

[ಜೋಲ್$_1$ + ನವಿರ್]

ಜೋಲ್ಬೀಳು, ಜೋಲುಬೀಳು (ಕ್ರಿ). ಇಳಿಬೀಳು ; ಕೆಳಗೆಬೀಳು : (ಕ). **ಜೋಲುಬೀಳು** : ನಿದ್ದೆಯ ಹೊತ್ತಾಯಿತೆಂದರೆ . . . ಎವೆಗಳ ಕಾರ್ಯವು ಮಂದವಾಗುತ್ತದೆ; ಗದ್ದವು ಜೋಲುಬೀಳುತ್ತದೆ (ಮುಂಬಯಿ. ೬-೧೩೦) : ಗದ್ದ ಜೋಲುಬಿದ್ದಿರಲಿಲ್ಲ (ಮುಹಾಕಾ. ೦೯).

[ಜೋಲ್$_1$ + ಬೀಳು$_1$ (<ಬೀೞ್$_1$)]

ಜೋಲ್ಮುಡಿ (ನಾ). ೧. = ಜೋಲ್ದುಱುಬು: ಬಳಲುಮುಡಿ ಬಲ್ಮುಡಿಯು ಸೋಲ್ಮುಡಿಯು ಜೋಲ್ಮುಡಿಯು (ನವಮೋ. ೨೫-೦೮) ; ಎನ್ನೀ ಜೋಲ್ಮುಡಿಯ ಪೂಸರದಾಣೆ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೮೯-೩೦). ೨. ಕಟ್ಟದೇ ಇರುವ ಕೂದಲು; ಮುಕ್ತಕೇಶ; ಬಿಡುಮುಡಿ; ಕಪ್ಪಗೆ ಅಲೆಅಲೆಯಾಗಿದ್ದ ಅವಳ ಜೋಲ್ಮುಡಿಯನ್ನು ಹಿಡಿದುಕೊಂಡನು (ವಡಧಾ. ೯೮).

[ಜೋಲ್$_1$ + ಮುಡಿ$_3$]

ಜೋವ (ನಾ). ಅಸಹಾಯಕತೆ (?): ಬೆಂಬಲಮಿಲ್ಲದ ಕನ್ನಗಳ್ವನಂತೆ ಜೋವಂಬೊತ್ತಿರ್ಪಿನಂ ವರಪರಿವಾರ ಸ್ತ್ರಿಮಿತಂ ಸ್ತ್ರಿಮಿತಸಾಗರ ತನೂಜನಿಸೆ (ಶಾಂತಿಪು. ೪-೩೦ ವ) : ಭಾವಿಸುತುಂ ತನಗೆ ಮಹಾದೇವಂ ಕಾನಿಷ್ಪದೆಯ್ದು ಮೆಂಬರ್ ಮತ್ತಂ ಜೋವ[ಪಾಠಾಂ. ಬೋವ]ದೆ ದೇವತೆಗಳುಮಂ ಸೇವಿಪನೆಂದಂದು ನಗಿಸಿಕೊಳ್ವನೆ ತನ್ನಂ (ಸಮುಪ. ೯-೯೭).

[<ಜೋಮು ?]

ಜೋವಿಸ 'ಜೋಯಿಸ' ನೋ.

ಜೋವು 'ಜಂಮ್ಮು$_3$' ನೋ.

ಜೋವೆಳಗ (ನಾ). (?) : ಇಂತು ವಿನಯಮಂ ಮಾಡಿ ತಣ್ಗದಿರನಂ ಜೊನ್ನವೆಳಗಿಂ ಬನ್ನವಟ್ಟು ಜೋವೆಳಗನಂ ಕುರಿತು (ಕಮುಮಾ. ೨-೭೭ ವ).

[?]

ಜೋವೇಱು (ಕ್ರಿ). ಮರಗಟ್ಟಿದಂತಾಗು; ಜೊಮ್ಮುಹಿಡಿ: ಮದನಶಿಖಿ ಪರ್ವಿದುದೆಂದಿರದೆ ಬಿದಿರ್ದಳ್ಕದಪಿನ ಭರದಿಂ ಜೋವೇಱಿದೊಂದು ಕರಕಿಸಲಯಮಂ (ಶಾ ದಂ ಉ. ೩೩೨): ಪಯಃಕುಂಭಂಗಳಂ ಪೊತ್ತು ಜೊಮ್ಮನೆ ಜೋವೇಱಿದ ತೋಳ್ಗಳಂ ನಿಮಿರ್ವ ಪೋಲಿಂದ್ರಂ ಸುರಾದ್ರೀಂದ್ರದೊಳ್ (ಲೀಲಾವ. ೪-೧೦೦): ಲಜ್ಜೆಯ ಬಿಡೆಯದಲಿ ಜೋವೇ[ಪಾಠಾಂ. ರೆಘಾಮ್ಮೇ]ಱಿದಂತವೆ ಮಿಡುಕದಿರೆ (ಕುವ್ಯಾ.ಆ. ೮-೫೦).
[ಜೋವು (<ಜುಮ್ಮು$_3$) + ಏಱು$_1$ (<ಏಱ್$_1$)]

ಜೋಶಿ, ಜೋಸಿ (ನಾ). =ಜೋಯಿಸ: ಜೋಶಿಯರ ಕೇಳ್ಕಾರ ಜೋತಿಷ್ಯ (ಸಿದ್ಧಪು. ೪-೬೮); ಲಗ್ನ ಮುಹೂರ್ತಗಳಿಗಾಗಿ ಜೋಶಿ ಜಾತಿಯವರನ್ನು ಕರೆಯುವವರು (ಕಥಾಗ. ೦೩೬). ಜೋಸಿ : ಶ್ರೀಮದಾಪುರ ಜೋಸಿ ನೇಮೆಯ್ಯಂಣನ ರಾಗಲ ಹೊಲ (ಎಕ. IX (8), ದಾನಹ. ೧೪೨-೪ : 17ನೆಯ ಶತ). [<ಸಂ. ಜ್ಯೋತಿಷಿನ್]

ಜೋಷ (ನಾ). ತೃಪ್ತಿ ; ಸಂತೋಷ ; ಮೆಚ್ಚಿಗೆ. [ಸಂ.]

ಜೋಷವಾಕ್ಯ (ನಾ). ಸಂತೋಷದ ಮಾತು : ಜೋಷವಾಕ್ಯದೊಳಿದ್ದ ಮಕ್ಕಳ ನೋಡಿ ಸಂಭಾಷಣೆಗೈದನಾ ತಂದೆ (ಭರತ. ೫೮-೮೦).
[ಜೋಷ + ವಾಕ್ಯ]

ಜೋಸ (ನಾ). = ಜೋಷ : ಜೋಷಂ – ಜೋಸಂ (ಶಮದ. ಮು. ೨೬೭ ಪ್ರಯೋ). [<ಸಂ. ಜೋಷ]

ಜೋಸಿ 'ಜೋಶಿ' ನೋ.

ಜೋಸೆ, ಜೊಸೆ (ನಾ). ಹೆಂಗಸು ; ಹೆಣ್ಣು ; ಸ್ತ್ರೀ : "ಪೆಣ್ಗಳ್ ಜೋಸೆಯರಪ್ಪರ್" (ಕರ್ಣನಿ. ೯) : "ಜೋಸೆ – ಯೋಷಾ = ಸ್ತ್ರೀ" (ತದ್ಭಕೋ. ೦೭): ಬಿಡುಜಡೆಯ ನಿಡುಬಾಸೆಯ ಜೋಸೆಯರ್ ನಳಿದೋಳ ಸುೞಿವೊರ್ಕುಟ ಚೆಲ್ವೆಯರ್ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೦೨೨-೨೪); ನಾಡಿಗರ ಗೊಂದಣಂ ಜೋಸೆಯರ ನೆರವಿ . . . ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ನೆಲೆಗೊಂಡಿರ್ದುವು (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೪೩-೪೪). **ಜೊಸೆ:** "ಪೆಣ್ಗಳ್ ಜೊಸೆಯರ್" (ಕವಿಕಂ. ೨೫೭). [<ಸಂ. ಯೋಷಾ]

ಜೋಹ, ಚೋಹ (ನಾ). ೧. ತೋರಿಕೆಯ ರೂಪ ; ವೇಷ ; ಸೋಗು: "ಜೋಹ (ಚೋಹ)–ಯೋಗ" (ತದ್ಭಕೋ. ೦೭): ಆತಂ ಗಡ ಹರಿ ಪಲವುಂ ಜೋ[ಪಾಠಾಂ. ಚೋ]ಹಂಗಳನಿದು ಯುಕ್ತಮಾಗಲಱಿಗುಮೆ ಪೇೞಿಂ (ಸಮಪ. ೦೦-೯೦): ರವಿಕುಲನನಾಮಿಕರ ಜೋ[ಪಾಠಾಂ. ಚೋ]ಷಮಂ ತಳೆದಂ (ಹದಶಾ. ೧೦-೪೦) : ಹೊತ್ತ ಜೋಹಕ ಚಾಳಿ[ಪಾಠಾಂ. ಚೋಹಕ ಚಾಳಿ, ಜೋಹದ ಜಾಳಿ] ಲೇಸಾಯಿತ್ತು (ತೊರರಾ. ೪-೪-೪೦) : ಪೋಗಸಣಿಯ ಗರುವಾಯ ಗೂಳೆಯದ ಜೋಹಮಂ ಬಿಡು(ರಾಮಾಶ್ವ.೯೨-೨೩). ೨. ನಟ ; ಪಾತ್ರಧಾರಿ : ನೋಡಿಮಿತ್ತೊಂದು ಪಗರಣದ ಜೋಹಂ ಬಂದಿರ್ದುದೆನೆ (ನೇಮಿಪು. ೩-೧೦೩ ವ): ಪೆಱರ ಬಳಿಸಂದು ತನ್ನಂ ಮೆಱೆವಂ ಕವಿಯಲ್ಲವಾಟಕಾಱರ ಜೋಹಂ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೦-೩೨). ೩. ಆಕಾರ; ರೂಪ: ಪಾಳ್ಪ ಸದಿಯ ಪೆಣ್ಣ ಜೋಹದವೊಲೊಪ್ಪಿದಳೊರ್ವಳನಂಗರಾಗದಿಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೮-೮೮) ; ವಿನಯಾನ್ವಿತೆ ತಪ್ಪದೆ ಮಾಣಿಕ ಲೆಪ್ಪದ ಪೆಣ್ಣಾ ಜೋಹಮೆಂಬಂತಿರ್ದಳ್ (ಸುಕುಮಾ. ೯-೭); ಪೊದಱೊಳಗಣ ಬೆನಕನ ಜೋಹದಂತೆ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೯-೦೦೧ ವ) : ಕುಕ್ಕುಱಿಸಿರ್ದುದು ಮದಕರಿ ಬೆನಕನ ಜೋಹದಂದದಿಂದಾಹವದೊಳ್(ಶಾಂತೀಶ್ವ.೮-೮೮); ಕಿಱುವಿದಿರಿನ ಬಲ್ಪೊದಱೊಳು ಕಣ್ಗೆಱೆ ಮೆಱೆವಂತೆ ಬೆನಕನ ಜೋಹ (ನಾಗಕು. ೭-೫೨) : ಪಲವಣ್ಣ ಜೋಹಮಂ ಪಣ್ಣಿ ಪಳಂಚಿ ಸಂಚರಿಸಿ ನೋಡುತೆ . . . ತೀಡಿತೊಂದೆಳೆಯೆಲರ್ ನನೆಯಂಬನ ಚಾರನೆಂಬಿನಂ (ಚಕವಿ. ೬-೩೪). **ಚೋಹ:** ೧. "ಚೋಹಮೆನಲ್ ವೇಷ" (ಛಾರನಿ. ೫೩) : ಪಗರಣದ ಚೋಹದಂತಾಯಿತ್ತೆನ್ನ ಭಕ್ತಿ (ಬಸವ. ೮೯೧) ; ಆಹ ಇಳಿಯಿಳಿ ಗೊರವ ನಿನಗೀ ಚೋಹವೇಕಿನ್ನೆನಗೆ ಸಿಕ್ಕಿದೆ (ಬಸಪು. ೩೨-೧೫): ಸಾಹಸಿಕರ್ಕೈ ದ್ರುಪದರಿವದಿರ ಚೋಹದೋಲೆಯಕಾಱತನ ಮನಗಾಹಿನಲಿ ಹೆಮ್ಮಕ್ಕಳಿವದಿರು (ಕುವ್ಯಾ.ಭೀ. ೮-೩೦): ಶ್ವಾನಗೇಕೆ ಆನೆಯ ಚೋಹವಯ್ಯ (ಸಿದ್ಧೇವ. ೧೩೬-೪೦೨) : ಜಟ್ಟಿಗನ ಚೋಹದಿಂ . . . ಗೂಢವಾಗಿ ಪಯಣಂಬೋಗಿ (ಮರಾಚ. ೨-೩೦ ವ). ೩. ಹೊಗದ ಮನೆಯಂ ಹೊಕ್ಕು ಲಲನೆಯರ ನುಣ್ಣನೆಯ ಚೋಹಕ್ಕೆ ಮನವೊಕ್ಕು (ಖಿಂಡೋರ. ೧-೨೦). [?. / ಸಂ. ಯೋಗ]

ಜೋಹಡಿಗ (ನಾ). ನಟ ; ಪಾತ್ರಧಾರಿ : ನುಡಿಯಿಪಂ ಮಾರ್ದಂಗಿಕಂ ಬೊಲ್ಪಿಸುಳ್ಪಿಡುವಂ ಜೋಹಡಿಗಂಬೋಲೇಂ ಕುಶಲನೋ (ರತ್ನಾಕ. ೯).
[ಜೋಹ + – ಅಡಿಗ$_2$]

ಜೋಹರ$_1$, ಜೋಹಾರ$_1$, ಜೋಹಾರು (ನಾ). ೧. ನಮಸ್ಕಾರ ; ಪ್ರಣಾಮ : ಹಾರುವ ಹಕ್ಕಿಗೆ ಜೋಹರೆಂಬರ್ (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೧೩-೩೦) : ಕರಮೆತ್ತಿ ಜೋಹರೆನುತುಂ ವಂದಿಸಲ್ಕೋಡಿ ವರರಥಾರೂಢನಂ ನೃಪತಿಯಂ ಕಂಡು (ಅರಾಚ. ೯-೫) ; ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೆ, ಬಗೆ ಮುಟ್ಟಿಯೇ ಈ ಜೋಹದ ಜೋಹರವೋ (ಮಂತ್ರಕ. ೬೩-೪). ೨. ವಿಜ್ಞಾಪನೆ ; ಬಿನ್ನಹ: ಜನಪನೆಂದನು ಕೇಳನೇಕೈಯೆನ್ನ ಜೋಹರವ (ಬಸಪು. ೪೬-೭). **ಜೋಹಾರ$_1$** : ೧. ಆತನು ಕಂಡು ಜೋಹಾರೆಂದು ಪೊಡಮಡಲ್ (ಬಸಪು. ೪೬-೫) ; ನೆಟ್ಟನೆ ಶಿವಭಕ್ತ ಜೋಹಾರ ಎಂದಡೆ (ಗಣಭಾ. ೦೪೦-೬); ಕಾಮಿನಿ ಸಹಿತ ಬರುತೆ ಕಂಡು ಜೋಹಾರೆನುತೆ ಭೂಮಿಯೊಳ್ವಂದಿಸೆ (ಪಾಸೋಪು. ೭-೭೪) ; ಅಲ್ಲಿಯ ಭಿಲ್ಲ ಜನರು ಕಂದಮೂಲ ಫಲಾದಿಗಳನ್ನು ಕಾಣಿಕೆಯಾಗಿ ಇತ್ತು ಜೋಹಾರ ಮಾಡಿ . . . ಆ ಸುಂದರಮೂರ್ತಿಗಳನ್ನು ನೋಡುವರು (ತುಳಸಿ. ೧೫೦). **ಜೋಹಾರು:** 'ಜೋಹಾರುಗೈ' ಪರಾ. [← ತೆಲು. ಜೋಹಾರು. / ಪ್ರಾ. ಜೋಹಾರ]

ಜೋಹರ$_2$, ಜಹರ್, ಜೋಹಾರ$_2$ (ನಾ). ರಜಪೂತ ಸ್ತ್ರೀಯರು ಯುದ್ಧಕಾಲದಲ್ಲಿ ಶತ್ರುವಶವಾಗಬಾರದೆಂದು ಅಗ್ನಿಪ್ರವೇಶದ ಮೂಲಕ ಪ್ರಾಣತ್ಯಾಗ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದ ಪದ್ಧತಿ : ರಜಪೂತ ಸ್ತ್ರೀಯರು ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ ಪ್ರಾಣಕೊಡುವ ಪದ್ಧತಿಗೆ 'ಜೋಹರ' ಅನ್ನುವರು (ಹಿಂಮುಸ. ೫೬). **ಜಹರ್:** ಬಹುಕಾಲ ಪ್ರಚಲಿತವಾಗಿದ್ದ 'ಜಹರ್' ವ್ರತವನ್ನು ಮಾಡತೊಡಗಿದರು (ಆರ್ಯಕೀ. ೩೩). **ಜೋಹಾರ$_2$** : ರಾಜಪೂತ ರಮಣಿಯರು ಜೋಹಾರವನ್ನಾಚರಿಸಿದರು (ಅಲ್ಪವಿ. ೩).
[←ಹಿಂ. ಜೋಹರ್, ಜೋಹಾರ್, ಜೌಹರ್; ಮರಾ. ಜೋಹಾರ್, ಜೌಹರ್; ಪಾರ. ಜೌಹರ್]

ಜೋಹರಿ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ರಾಗಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಗೆ: ನೀಲೋತ್ಪಲಿನಿ, ಏಕಚ್ಛವಿ ಜೋಹರಿ . . . ವಸಂತಬಂಗಾಳವೆಂಬಿಪ್ಪತ್ತೆರಡು ರಾಗಗಳುಂ ಕ್ರಿಯಾಂಗದಿಂದ ಪುಟ್ಟಿದವು (ವಿವೇಕ. ೨೩೪). [?]

ಜೋಹರಿಸು (ಕ್ರಿ). ನಮಸ್ಕರಿಸು ; ವಂದಿಸು : ಜನಸಮುದಾಯವು ಹೊಸನ್ನ! ಹೊಸನ್ನ ! (ಜಯಜಯಾ !) ಎಂದು ಜೋಹರಿಸುತ್ತಿರಲು (ಗೊರೂಥಾ. V, ಮುನ್ನುಡಿ). [ಜೋಹರ$_1$ + – ಇಸು$_3$]

ಜೋಹಾರ$_1$ 'ಜೋಹರ$_1$' ನೋ.

ಜೋಹಾರ$_2$ 'ಜೋಹರ$_2$' ನೋ.

ಜೋಹಾರು 'ಜೋಹರ$_1$' ನೋ.

ಜೋಹಾರುಗೈ (ನಾ). ನಮಸ್ಕಾರಮಾಡು; ವಂದಿಸು: ಸಾರಿ ದಧಿಮುಖನ ನಿತಱೊಳು ಜೋಹಾರುಗೈದಮರೇಂದ್ರಪೌತ್ರ . . . ಅಚ್ಚರಿಯನುಸುರಿದನು (ಅನಂತಾ. ೪-೭-೦೦).
[ಜೋಹಾರು (<ಜೋಹರ$_1$) + ಕೈ$_1$ (<ಕೆಯ್$_1$)]

ಜೋಹು (ನಾ). ಭಲೆ, ಭೇಷ್ ಎಂಬ ಹೊಗಳಿಕೆಯ ಮಾತು: ಜೋಹು ಬಿರುಬಿರು ಕಣ್ಣ ಕೆಂಪಿಗೆ ಜೋಹು ನಿನ್ನೀ ಬಾತ ಬಸುಱಿಗೆ ಜೋಹು ಜೋಹೀ ಬಡಿವ ಕೈಕಾಲುಬ್ಬಸಂಗಳಿಗೆ (ಕಾಶಿರಾ. ೩೪-೪೨). [?]

ಜೋಳ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಧಾನ್ಯ : “ಜೋಳಂ ಕಳಿಕಂ ಯವನಾಳಂ” (ವಸ್ತುಕೋ. ೯೪-೧೬) : ಕಾಯ್ತೋಡಿನ ಜೋಳದಂತಲರ್ದೊಡಾ ಕಂಪುಂ ಮನಸ್ತಾಪಮುಂ ಪುದಿದೆತ್ತಂ ಬರೆ (ಕಾವ್ಯಸಾ. ೫೮೮ ಶೂದ್ರಕ): ಹುರಿಗಡಲೆಯಂತಾನುಂ ಕಾಯ್ತಾಱದೋಡಿನ ಜೋಳದೊಳ್ಪರಲಲರುವಂತಾನುಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೬-೯೨) ; ಕಸಱೊಳ್ ನೆಲ್ ಬೆಳೆಗುಮಲ್ಲದೆ ಜೋಳಂ ಬೆಳೆಯಲಱಿಯದು (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧೧-೧೯೦) ; ಮೆಣಸು ಹುಳಿ ತೊಡೆ ಜೋಳದಿಂ ಕುಂದೆ (ಹಚಕಾ. ೦೧-೧೯) : ಜೋಳದಾ ಬೋನಕ್ಕೆ ಬೇಳೆಯಾ ತೊಗೆಯಾಗಿ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೧೬೧೬): ಒಮ್ಮತ್ತರ್ಗೆ ಇರ್ಕ್ಕಳ ಜೋಳಂ ಕುಡುವುದು (ಇಐ. X, ೧೬೬-೪; 7ನೆಯ ಶತ). ೨. ಅನ್ನದ ಹಂಗು; ಉಪ್ಪಿನ ಋಣ : ತಳ್ತಱಿಯದಿರ್ದೊಡೆ ಜೋಳವಾನೆಂತು ನೀಗುವೆಂ (ಪಂಪಭಾ. ೦೦-೪೨) : ಜೋಳದೊಳಾದ ಪಾೞಿಗಂ ಪತಿಹಿತವೃತ್ತಿಗಂ ಜಸಕಮಿನ್ನೆನಗಾಸೆವಡಲ್ಕೆ ಬರ್ಕುಮೇ (ಶಾಂತಿಪು. ೩-೬೧): ಜೋಳದ ಲೆಕ್ಕಮಂ ಕಳೆದೆ ನಾಂ (ಬಂಹರಿ. ೧೨-೧೯). ೩. ವೇತನ; ಸಂಬಳ : ತೋಳೊಂದಕೆ ಹನ್ನೆರಡು ಸಾವಿರ ಹೊನ್ನ ಜೋಳವ ಕೊಂಬ ರಾವುತರ ಮೇಳದಿಂದವಳೊಡನೆಯ್ತಂದರು ಸುರುತಾಳನ ಮಯ್ಗಾವಲವರು (ಕುರಾಸಾಂ. ೪೨-೪೬).

ಜೋಳಕ್ಕೆ ತಪ್ಪು=ಋಣ ತೀರಿಸದಿರಂ ; ಕೃತಘ್ನನಾಗಂ: ಪಾೞಿಯ ನೊರ್ಕ್ಕಳ್ದನ ಗೆಯ್ದ ಸತ್ಕೃತಮುಮಂ ಬಿಂತಿಕ್ಕಿ ಜೋಳಕ್ಕೆ ತಪ್ಪಿಯುಮಿಂ ಬಾೞ್ವುದೆ (ಪಂಪಭಾ. ೯-೮೪). **ಜೋಳದ ಪಾೞಿ, ಜೋಳದ ಪಾಳಿ**=ಅನ್ನದ ಋಣ ; ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಸಲ್ಲಿಸಂವ ಸೇವೆ ; ಉಪ್ಪಿನ ಹಂಗು : ಜೋಳದ ಪಾೞಿ ನಿಜಾದಿನಾಥನಾಹವದೊಳರಾತಿನಾಯಕರ ಪಟ್ಟನೆ ಪಾೞಿಸೆ (ಪಂಪಭಾ. ೧೪-೫೦) ; ತಾವಿರ್ವರುಂ ಕಯ್ದುವಂ ಬಿಸುಟರ್ ಜೋಳದ ಪಾೞಿಯುಂ ಬಗೆದುದಿಲ್ಲಾ ದ್ರೌಣಿಯುಂ ದ್ರೋಣನುಂ (ಗದಾಯು. ೨-೧೧): ನಿರುತಂ ಜೋಳದ ಪಾೞಿಗೆನ್ನಸುವನಿತ್ತಾ ಖ್ಯಾತಿಯಂ ತಾಳ್ದುವೆಂ (ನೇಮಿಪು. ೦೨-೦೪೫); ಜೋಳದ ಪಾಳಿಯ ಬಗೆದು . .. ಘೋಳಾಯಿಲರು ಮೋಯಂದೇಱಿದರಂದಾಳಿ ತುರಗ ಮೋಹರದೊಳು (ಕುರಾಸಾಂ. ೧೨-೮೯): ರಾಜಭಕ್ತಿ, ಜೋಳದ ಪಾಳಿ, ಆತ್ಮಾಭಿಮಾನ ಇತ್ಯಾದಿಗಳೊಂದೂ ನಿಮಗೆ ಇಲ್ಲವೇ ಇಲ್ಲವೆ (ಮಂಕೃಶ. ೧೩-೫). **ಜೋಳದ ಬರ**=ದೊಡ್ಡ ಬರ: ಮೂರು ವರ್ಷದ ಬರ ಅಥವಾ ದೊಡ್ಡ ಬರ, ಜೋಳದ ಬರಗಳನ್ನು ಕಂಡಿದ್ದರು (ನನ್ನೂರು. ೧೯೨). **ಜೋಳದ ಹಂಗು**=ಜೋಳದ ಪಾಳಿ : ವಿವೇಕಭ್ರಷ್ಟನಾದ ಪ್ರಭುವಿನ ಜೋಳದ ಹಂಗಿಗಾಗಿ ಅವನ ಮೇಲೆ ಕನಿಕರಿಸಿ (ನಂಜುಂಡ. ೮೫). [ದೇ.II ತಮಿ. ಮಲ. ಚೋಳ ; ತುಳು. ಜೋಳ ; ತೆಲು. ಜೊನ್ನ ; ಕೊಡ. ಜೋಳ ; ಕೋಲಾ. ಸೊನ್ನ ; ಪರ್ಜಿ. ಜೆನ್ನ ; ಗಡಬ. ಜೋನೆಲ್. / ಸಂ. ಯವನಾಲ]

ಜೋಳಗಳ್ಳ (ನಾ). ಅನ್ನದ ಋಣ ತೀರಿಸದವನು; ಕೃತಘ್ನನಾದವನು: ನಿಜಾಧಿಪಂ ಬೆಸಸಿದೇೞ್ಬರ್ಸನಂ ಕುಸಿದಿರ್ಮ್ಮಿ ಕೇಳ್ದು ಬಾೞ್ವಱಿವನವ್ವಸ್ಥಿತನನೆೞ್ಬರ್ಸಕಳ್ಕುವ ಜೋಳಗಳ್ಳರಂ ಪಱಿಯೆಡೆಯಿಲ್ಲದೊಳ್ಪಲೆಯುತಿರ್ಪ್ಪದು ಮಾವನ ಗನ್ಧಹಸ್ತಿಯಂ (ಎಕ. II, ೧೩೪-೩೨ ; 982).

[ಜೋಳ + ಕಳ್ಳ₁]

ಜೋಳಗೆ ‘ಜೋಳಿಗೆ’ ನೋ.

ಜೋಳಪರಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಶಿಬಿರ,-ಗುಡಾರ (?) : ಆವ್ರುದ ಕೊಂಚೆಯಂ ತವಾಳದ ಪರಿವೆತ್ತ ಜೋಳಪರಿ ತಳ್ತದಿರ್ಮುತ್ತ್ರಯ ಕುಪ್ಪವೊಪ್ಪಿ ತೋಱಿದವು ಮನೋಜರಾಜ ಶಿಬಿರಂಗಳೆಂಬಿನಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೬-೭೨) : “ಕೂಡಿಕೆಯ ಅಂದ, ರಚನಾರೀತಿ” (ಪ್ರಶಬ್ದ). [?]

ಜೋಳಮ್ಮೈಲಿ (ನಾ). ಜೋಳದ ಕಾಳಿನಂತೆ ಗುಳ್ಳೆಗಳೇಳುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಿಡುಬು ರೋಗ; ಸೀತಾಳೆ ಸಿಡುಬು: (ಕ). [ಜೋಳ+ಮ್ಮೈಲಿ₁]

ಜೋಳಯು ‘ಚೂಳಿಯು’ ನೋ.

ಜೋಳವಾಳಗೆ (ನಾ). ಅನ್ನದ ಋಣಕ್ಕಾಗಿ ಸಲ್ಲಿಸುವ ಸೇವೆ: ರಾಮುಜು ನಾಯಕನ ಜೋಳವಾಳಗೆಗೆ ಮೆಚ್ಚಿ (ಎಕ. VIII, ಸಾಗರ. ೨೬-೧೩; 1241 ?).

[<ಜೋಳವಾೞಿ]

ಜೋಳವಾಳಿ ‘ಜೋಳವಾೞಿ’ ನೋ.

ಜೋಳವಾಳಿತನ (ನಾ).=ಜೋಳವಾಳಗೆ: ನಿರುತದಿಂ ಜೋಳವಾಳಿತನಕ್ಕೆ ನಿನ್ನನಾಂ ಸೇವಿಸಿದೊಡೆ (ಅರಾಜ. ೯-೨೫).

[ಜೋಳವಾಳಿ (<ಜೋಳವಾೞಿ) + – ತನ]

ಜೋಳವಾೞಿ, ಜೋಳವಾಳಿ, ಜೋಟವಾಳಿ (ನಾ). ೧. ಒಡೆಯನ ಋಣ ; ಉಪ್ಪಿನ ಹಂಗು; ಅನ್ನದ ಋಣ : ಸೆರಗಂ ಬೆರಗಂ ಬಗೆಯದೆ ಪೊರೆದಾಳ್ದನ ಜೋಳವಾೞಿ ನಿಲೆ . . . ಪರಿದುವುಭಯ ಬಲದ ಹಯಂಗಳ್ (ಪಂಚಮಾ. ೧೩-೫೬) ; ಜೋಳವಾೞಿಯು ನಿರ್ವಹಣದ ನಿಬ್ಬಣಕ್ಕೆ ಬೀರಸಿರಿ ಪೊತ್ತ ಪೊಂಗಳಸದಂತೆ (ಅನಂಪು. ೧೧-೬೪ ವ). **ಜೋಳವಾಳಿ:** ಕಾಲಾಳಿರ್ಪ್ಪರನಿಱಿದು ಜೋಳವಾಳಿಯನೆಱೆದ ಬಾಸಿ . . . ಜೀವಿತವಾಗಿ ನಿಲಿಸಿದ (ಮೈಆರಿ. ೧೯೩೪, ೧೨-೬ ; 1117) ; ಸಿರಿವಳಲ ಚಾಕಗಾಉಡ ಜೋಳವಾಳಿಗಂ ವಾ[ವೇ ?]ಳೆವಾಳಿಗಂ ಸುರಲೋಕ ಪ್ರಾಪ್ತನಾದ (ಮೈಆರಿ. ೧೯೩೬, ೨೨-೯; ಸು. 1550); ಕವಡೆಯ ಬಿಂವಂ ಜೋಳವಾಳಿ ವಳವಾಳಿಯಂ ಮೆಱೆದಿದಿರಾಂತು . . . ಸುರಲೋ[ಕ] ಪ್ರಾಪ್ತನಾದ (ಎಕ. VIII, ಸಾಗರ. ೧೨೫-೦೨ ; 1216) ; ಸಲಹಿದೊಡೆಯನ ಜೋಳವಾಳಿಗೆ ತಲೆಯ ಮಾಱುವುದೊಂದು ಪುಣ್ಯದ ಫಲವು (ಕುವ್ಯಾಕ. ೨೬-೯) : ಜೋಳವಾಳಿಯು ಪೊಲ್ಲ ಕೀಳಿನೊಳು ಇರ ಹೊಲ್ಲ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೦೪೫೩) : ಕರ್ಣನ ಜೋಳವಾಳಿಯೋ ನಿರತಿಶಯ ಜಾಗವೊ ಮನಂಬುಗೆ (ಗಿರಿವಿಂ. ೯೯-೧೪). ೨. ಧಣಿಯ ಋಣವನ್ನು ತೀರಿಸುವವನು: ಜೋಳವಾಳಿಯಾನಲ್ಲ ವೇಳೆವಾಳಿಯುವ ನಾನಯ್ಯ (ಬಸವ. ೭೯೮). △ **ಜೋಟವಾಳಿ** : ೧. ತಳಿತ್ತಱಿದು ದೊಡೆಯನ ಜೋಟವಾಳಿಯಂ ಬಾಂಗಿಸಿ (ದೊಂಕಶಾ. ೧೯೪೦, ಸಿರಸಿ. ೫೬-೯ ; ?). [ಜೋಳ + ಪಾೞಿ]

ಜೋಳವಿಸು ‘ಜೋಳಿಸು’ ನೋ.

ಜೋಳಿ₁ (ನಾ). ೧. ಸಮಾನ ; ಸಾಟಿ : “ಸರಿ, ದೊರೆ, ಪಡಿ . . . ಜೋಳಿ, ಹೊಯ್ಕಯ್, ಹೋಟಿ, ಸಂಗಡಂ ಈ-೧೮ ಸಮಾನಕ್ಕೆ ಪೆಸರ್” (ಕಶಸಾ. ೧೫-೨೯೧) : “ಜೋಳಿ ಬುಧರಿನಕ್ಕುಂ ಸಮನುಂ” (ಕವಿಕಂ. ೦೩೬). ೨. ಜೊತೆ ; ಜೋಡು ; ಯುಗಲ : “ಜೋಳಿಯೆನೆ ಯುಗಗ್ಮ” (ಕಶರ. ೧೪). ೩. ಗುಂಪು ; ಸಮೂಹ : ನಾಟಕದ ಪಾತ್ರದ ಪೇರಣಿಯ ಜೋಳಿಗಳ ಜೋಕೆಗಳ ಪ್ರಕಟವೆಸೆಯಲು (ಬಸವು. ೪-೬): ಜೋಳಿ ಜೋಳಿಯೊಳು ಜ್ಯೋತಿಷ್ಕಕಾಂತೆಯರ್ . . . ಲೀಲೆಯೊಳೊಪ್ಪಿದರಲ್ಲಿ (ಶ್ರೀಪಾಲ. ೧೪-೬೬) : ಜೋಳಿ ಜೋಳಿಯೊಳೆಸಗುವ ಸಕಲರ ಮಕುಟಾಳಿ ಮಾಣಿಕ್ಯ ದೀಪ್ತಿಗಳ (ಮೋಹತ. ೩೦-೬೦).

[<ಜವಳಿ₂]

ಜೋಳಿ₂ (ನಾ). ಬೈತಲೆಮಣಿ : ಪೂವಿನ ಜೋಳಿಯುಂ ಪೊಳೆವ ಪೂವಿನ ಚೌಕಳಿಯುಂ ವಧೂಜನಂ . . . ಅಂತುದರ್ಥಿಯುಂ (ಬಾಧಪು. ೦೪-೧೦೨).

[<ಚೂಳಿಯ]

ಜೋಳಿ₃, ಝೋಳಿ (ನಾ). = ಜೋಳಿಗೆ: ಕಂಬಳಿಗೋಳ ಕಲ್ಲಿಯ ಜೋಳಿಗಳ ಗೋಪಾಳಕರು ಬಂದೆಱಗಿ ಬಿನ್ನೈಸಿದರು (ಜೀವಂಧ. ೬-೫). **ಝೋಳಿ:** ಆಗ ಚರರೂ ಝೋಳಿ ಕಿತ್ತುಕೊಂಡಾರು ಬಿಚ್ಚಿ ನೋಡಲು (ಕನಿಮೂ. ೨೫).

[←ಮರಾ. ಝೋಳೀ ; ಹಿಂ. ಝೋಲೀ./ತಮಿ. ಚೋಳಿ ; ತುಳು. ಜೋಲಿ, ಜೋಳಿ]

ಜೋಳಿ₄ ‘ಜೂಳಿ’ ನೋ.

ಜೋಳಿ₆ (ನಾ). ರಾಯಸ : ಸಂದೇಶ : ಜೋಳಿ ಹರಿದುದು ದೆಸೆದೆಸೆಗೆ ಭೂಪಾಲರಿಂಗೆ ರಾಯಸದ ಹದನನು ಕೇಳಿದಾಗಳೆ ಕವಿದು ಬಂದರು (ಕುವ್ಯಾ.ಉ. ೧೧-೧೪) : ಜೋಳಿ ಹರಿದವು ನಿಖಿಳರಾಯರಿಗೆ (ಕುವ್ಯಾ.ವಿ. ೧೦-೪೫). [?]

ಜೋಳಿಕೆ (ನಾ). ಜೋಡಿಕೆ ; ಜೋಡಣೆ : ದೇವಋಷಿವಚನ ಸಿರಿಯ ಜೋಳಿಕೆಯಾಯ್ತು (ರಾಮುದ. ೪-೬). [ಜೋಳಿ₁ + – ಇಕೆ]

ಜೋಳಿಗಟ್ಟು (ನಾ). ಜೊತೆಕಟ್ಟುವಿಕೆ : ಅಂತು ರಾಜವಲ್ಲಭಾಕರಿಣಿಗಂ ಮನೋವಲ್ಲಭ ಕರೇಣುಗಂ ಜೋಳಿಗಟ್ಟನಾಲಾನಸ್ತಂಭಮಾದ . . . ಭೂರಿಭುಜಶಾಖೆಗಳಂ (ಅನಂಪು. ೬-೬೫ ವ). [ಜೋಳಿ₁ + ಕಟ್ಟು₂]

ಜೋಳಿಗೆ, ಜೋಳಗೆ (ನಾ). ೧. ಚಚ್ಚೌಕವಾದ ವಸ್ತ್ರದ ನಾಲ್ಕು ಮೂಲೆಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಮಾಡಿದ ಚೀಲ: ಕಮಂಡಲ, ಗುಂಡಿಲಗಪ್ಪರ, ಜೋಳಿಗೆ, ರುದ್ರಾಕ್ಷಿ ಇವು ಪಂಚಮುದ್ರೆ (ಸಿದ್ದೇವ. ೧೫೫-೪೬೪) : ಜೋಳಿಗೆಗಳ ಕಟ್ಟಿಯಂಗೈಗೆ ಹಾಕಿಸಿ ಏಳಿ ನೀವೆಂದು ಶರಣರ (ಬಿಜ್ಜರಾ. ೧೦-೩೬) : ಕರಮೆಸೆವ ಮುಂಗೈಯ ಜೋಳಿಗೆಯು ಖರ್ಪರದ (ಗುರುಚಾ. ೩-೪೦) ; ಒಂದು ಜೋಳಿಗೆ ಹಿಡಿದುಕೊಂಡು ಭವತಿ ಭಿಕ್ಷಾಂದೇಹಿ ಅಂತ ಭಿಕ್ಷಾನ್ನಮಾಡು(ಧರ್ಮಶ್ರೀ. ೩೬) ; ಗುರು ಕೊಟ್ಟ ಜೋಳಿಗೆ ಅಂತ ಗೂಟಕ್ಕೆ ನೇತು ಹಾಕಿದರೆ ಹೊಟ್ಟೆ ತುಂಬೀತೇ (ಗಾದ). ೨. (ಮಕ್ಕಳನ್ನು ಮಲಗಿಸಲು) ಮೇಲಿನಿಂದ ತೂಗುಬಿಡುವ ಬಟ್ಟೆ ; ಬಟ್ಟೆಯಿಂದ ಮಾಡಿದ ತೊಟ್ಟಿಲು : ನಾನೊಂದು ಜೋಳಿಗೆಯಲ್ಲಿ ಮಲಗಿದ್ದೆ(ಮೀದಮ. ೬೧). **ಜೋಳಗೆ** : ೨. ಅಮ್ಮನ್ನ ದುಬಟಿಯಲ್ಲಿ ಕೂರಿಸಿ ಜೋಳಗೆಮಾಡಿ ಎತ್ತರಲಾ ಆ ಬುಡಿ ದಂಡೆಗೆ (ಅದೂಟ. ೬೫).

[<ಪ್ರಾ. ಝೋಲಿಆ, ಝೋಲಿಕ./ತಮಿ. ಚೋಳಿಕೈ ; ತುಳು. ಜೋಳಿಗೆ]

ಜೋಳಿದೆಗೆ (ಕ್ರಿ). ಜೊತೆಹಾಕಂ ; ಜೋಡಿಮಾಡು : ಜಟ್ಟಿಗಳಂತರ ಜಟ್ಟಿಗಳ ಗೋವಳರ ಗೊಂದಣಂ ಜೋಳಿದೆಗೆದು ಮೇಳೈಸುವಾಗಳ್ (ಅನಂಪು. ೨-೨೬ ವ) : ಕುಲಗಿರಿ ಕುಲಗಿರಿಗೆ ದಿಕ್ಕರಿಗೆ ದಿಕ್ಕರಿ ಜೋಳಿದೆಗೆ ವಂತೆ (ಕುವ್ಯಾ.ಶ. ೨೦-೨೨) : ಉಪಚಾರದೆಡೆಯಲಂಪಿಗೆ ಸಾಲ್ವ ಜೋಳಿ ದೆಗೆಯಲ್ಪವಣೆ (ಸಂಶಪ. ೨೩-೧೧). [ಜೋಳಿ₁ + ತೆಗೆ₁]

ಜೋಳಿಸು, ಜೋಳವಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಸೇರಿಸು ; ಹೂಡು ; ಹೊಂದಿಸಂ ; ಅಳವಡಿಸು ; ಕೂಡಿಸಂ : ಜೋಳಿಸಿ ಕರ ಪಲ್ಲವಂ . . . ಮಲ್ಲಿಗೆಯೊಳರ್ಚಿಸಿದಳ್ (ಅನಂಪು. ೬-೧೨) ; ದೇಸಿಯನು ಜೋಳಿಸಿ ನಚ್ಚಣೆ ನರ್ತಿಸಿದಳ್ (ಉದ್ಭದೇ. ೬-೧೧); ನಖ ದಂತ ಕಿವಿವಡೆದಾಟು ತಿಂಗಳವನೇಳೂ ತಿಂಗಳೊಳಖಿಳ ಗುಹ್ಯಪಡೆದಿರ್ಪವಂ ಜೋಳಿಸಿದ ಪೂರ್ಣಾಂಗದೇಳ್ವ ಸಗರ್ಭವಂ (ಸಾನಂದ. ೪-೫೮ ರಗಳೆ). **ಜೋಳವಿಸು** : ೧. ಜೋಳವಿಸಿ ಹೊದೆಯುಂಬಸಹಿತನ ಕಾಳಿಸುವಡಂಬಿದೆಯೆನುತ ತೂಗಿದನು ಮಾರ್ಗಣೆಯ (ಕುವ್ಯಾ.ಶ. ೨೪-೪೯). [ಜೋಳಿ₁ + – ಇಸು₃]

ಜೋಳೆಯ 'ಚೂಳೆಯ' ನೋ.

ಜೋಱು₁ (ಕ್ರಿ). (?): ವಿಚಿತ್ರವೀರ್ಯಂ ಪೋಗೆಯಾ ನೃಪಗೆ ಕುವರರಿಲ್ಲದೇ ಜೋಱೆ ಧಾರುಣಿಯಲಿ (ಲಕ್ಷ್ಮಭಾ. ೧೧-೩೫). [?]

ಜೋಱು₂ 'ಸೋರ್₆' ನೋ.

△ **ಜೋಟಿವಾಳಿ** 'ಜೋಳವಾಟಿ' ನೋ.

ಜೌಗಿಡು 'ಜವುಗಿಡು' ನೋ.

ಜೌಗು 'ಜವುಗು' ನೋ.

ಜೌಗುನೆಲ (ನಾ). ಜೌಗಿನಿಂದ ಕೂಡಿದ ನೆಲ ; ನೀರು ಒಸರುವ ಪ್ರದೇಶ; ಜಿನುಗು ಭೂಮಿ: ಜೌಗುನೆಲದಲ್ಲಿಯೂ ಹರಿಯುವ ನದಿಗಳ ತಳದಲ್ಲಿಯೂ ಸುರಂಗವನ್ನು ತೋಡುವ ಕಷ್ಟದ ಕೆಲಸ (ಶಿಲ್ಪಸಾ. ೨೦೦). [ಜೌಗು (<ಜವುಗು) + ನೆಲ₁]

ಜೌಗುಭೂಮಿ (ನಾ.)=ಜೌಗುನೆಲ : ಕೆರೆಯ ಪಕ್ಕದಲ್ಲಿದ್ದುದರಿಂದ ಜೌಗು ಭೂಮಿಯಾಗಿದ್ದಿತು (ಭಾಗ್ಯಶಿ. ೧೮) : ತೀರದ ಉದ್ದಕ್ಕೂ ಪ್ರಯೋಜನ ವಿಲ್ಲದ ಮರಳುಭೂಮಿ ಅಥವಾ ಮ್ಯಾನ್ಗ್ರೋವ್ ಜೌಗುಭೂಮಿ ಇದೆ (ಭೂವಿವ. ೩೫೮). [ಜೌಗು (<ಜವುಗು) + ಭೂಮಿ]

ಜೌಗೇಳು 'ಜವುಗೇಟ್' ನೋ.

ಜೌಗೇಟ್ 'ಜವುಗೇಟ್' ನೋ.

ಜೌಗೇಟಿಸು 'ಜವುಗೇಟಿಸಂ' ನೋ.

ಜೌವನ 'ಜವ್ವನ' ನೋ.

ಜೌವನಂನೆಱೆ 'ಜವ್ವನಂನೆಱೆ' ನೋ.

ಜೌವನಗಳಿ (ಕ್ರಿ). ಯೌವನ ಸಂದು ಹೋಗು,–ಕಳೆದುಹೋಗು: ಕಳಿದ ಹಗಲ ತಾವರೆಯಂತೆ ಜೌವನಗಳಿದ ಹೆಣ್ಣಿನ ನೇಹದಂತೆ ಸುಳಿವಿಂದ್ರಚಾಪದ ಸಿರಿಯಂತೆ (ಕಂನವಿ. ೧೮-೧೨೦).

[ಜೌವನ (<ಜವ್ವನ) + ಕಳಿ₁ (<ಕಟಿ₁)]

ಜೌವನೆ 'ಜವ್ವನೆ' ನೋ.

ಜೌಳಿ 'ಜವಳಿ₁' ನೋ.

ಜ್ಞ (ನಾ). ೧. ತಿಳಿದವನಂ ; ಬುದ್ಧಿವಂತ; ಜಾಣ : "ಕೋವಿದಂ ವಿದಂ ಜ್ಞಂ ಜಾಣಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೯೯-೫). ೨. ಮಂಗಳಗ್ರಹ. ೩. ಬುಧಗ್ರಹ: "ಬುಧಂ ಜ್ಞಂ ಪ್ರತೀತಿ ಮಿಗೆ ನೆಗಟ್ದ ರೌಹಿಣೇಯಂ ಸೌಮ್ಯಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೧೩-೬೨): ದನುಜೇಜ್ಯ ಜ್ಞ ಕುಜಾಂಗಿರರ್ ಸಮವಿಲಗ್ನ ಕ್ಷೇತ್ರ ದೊಳ್ ಬಾಲ್ಯರಾಗಿ ನಿರಾಬಾಧೆಯನಿರ್ದೊಡೆ . . . ಖ್ಯಾತೆಯುಮಕ್ಕುಂ (ಜಾತತಿ. ೨೨-೨೩). [ಸಂ.]

ಜ್ಞತ್ವ (ನಾ). 'ಜ್ಞ' ಎಂಬ ವರ್ಣ; ಜ್ಞಕಾರ : ತಿಳಿ ಬಹುಳದೆ ಶಬ್ದಾಂತಂ ಗಳನತ್ವ ಜ್ಞತ್ವಕತ್ವದೆಡೆಗೆ ಣಕಾರಂ (ಶಮುತ. ೨೬೮) : ಜ್ಞತ್ವಕ್ಕೆ ಣತ್ವಂ – ಆಜ್ಞೆ – ಆಣೆ (ಶಮುದ. ೨೬೮ ಪ್ರಯೋ). [ಸಂ.]

ಜ್ಞಪಿತ (ಗು). ತಿಳಿಯುವಂತೆ ಮಾಡಿದ ; ತಿಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. [ಸಂ.]

ಜ್ಞಪ್ತ (ಗು). = ಜ್ಞಪಿತ : "ಜ್ಞಪ್ತಂ ತಾಂ ಜ್ಞಾಪಿತಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೧೦೫-೪೧). [ಸಂ.]

ಜ್ಞಪ್ತಿ (ನಾ). ೧. ಬುದ್ಧಿ ; ಅರಿವು ; ಜ್ಞಾನ : ಕನ್ನಡಿಯ ನೋಡುವವನ ಜ್ಞಪ್ತಿಯು ತನ್ನ ಮುಖದಲ್ಲಿರುವದು (ಗಗಶಾ. ೧೬-೪೨) : ತನ್ನ ಜ್ಞಪ್ತಿ ಯಿಂದ ನಿಜವನ್ನೇ ಹೊಂದಬೇಕು (ತತ್ವಚಿಂ. ೫-೧೨). ೨. ನೆನಪು ; ಜ್ಞಾಪಕ ; ಸ್ಮರಣೆ : ವಿಸ್ಮೃತವಾದ ಮಂತ್ರರಹಸ್ಯಂಗಳು ಜ್ಞಪ್ತಿಗೆ ಬಂದು (ಸೌಗಂಧಿ. ೬೩೫-೨೨) : ಅವರಿಗೆ ಜ್ಞಪ್ತಿ ಇಲ್ಲದೆ ಏನು (ಸಢ್ಯಕ. IX, ೩೬). [ಸಂ.]

ಜ್ಞಾತ (ಗು). ೧. ತಿಳಿಯುವ ; ಕಾಣುವ ; ಗ್ರಹಿಸುವ : ಈ "ನಾನು" ಎಂಬ ವಸ್ತುವನ್ನು ಎರಡಾಗಿ ವಿಂಗಡಿಸಬಹುದು. ಒಂದು ಜ್ಞೇಯವಸ್ತು, ಮತ್ತೊಂದು ಜ್ಞಾತವಸ್ತು (ಜೀವಾತ್ಮ. ೩೬). (ನಾ). ೨. ತಿಳಿದವನು : ಅರಿತವನು : ಚೈತನ್ಯವೆಂಬ ಧರ್ಮಭೂತ ಜ್ಞಾನವಿರುವುದರಿಂದ ಜ್ಞಾತನು (ಹಿಂದುಸಾ. ೨೪೬). [ಸಂ. ಜ್ಞಾತೃ]

ಜ್ಞಾತವ್ಯ (ಗು). ೧. ತಿಳಿಯಬೇಕಾದ ; ಅರಿಯಬೇಕಾದ. ೨. ತಿಳಿಯ ಲಾಗುವ ; ಗ್ರಹಿಸಲಾಗುವ. (ನಾ). ೩. ತಿಳಿಯಬೇಕಾದುದಂ : ಗ್ರಾಹ್ಯವಾದುದು: ಜ್ಞಾತವ್ಯಂ ತನಗೆನಿಸಿದ . . . ಆಚಾರಮನಾಖ್ಯಾತ ಯತಿಗಳೊಳೆ ತಿಳಿದು (ವರ್ಧಪು. ೧೨-೬೦): ಈ ಜ್ಞಾತವ್ಯವಾದುವುಗಳಲ್ಲಿ ಅತಿಮುಖ್ಯ ಜ್ಞಾತವ್ಯವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತೇನೆ (ಭಾತತ್ವ. ೦೩೩). [ಸಂ.]

ಜ್ಞಾತಿ (ನಾ). ೧. ತಂದೆಯ ಕಡೆಯ ಚಿಕ್ಕಪ್ಪ, ದೊಡ್ಡಪ್ಪ ಇವರ ಮಕ್ಕಳು ಮುಂತಾದವರು ; ದಾಯಾದಿ : "ಬಂಧು ಸನಾಭಿ ಸಗೋತ್ರಂ ಬಾಂಧವನಾತ್ಮೀಯನೆನಿಸುಗುಂ ಜ್ಞಾತಿಯುಮಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೫೬-೨೮) ;

ಜ್ಞಾತಿಗಳ ಕರತಳಾಂಭೋಜಾತಂಗಳೆಯ್ದೆ ತೊಳಗಿ . . . ಬಳೆದಳ್ (ವರ್ಧಪು. ೯-೦೯): ಕಾಳಗದೊಳದ್ದಿದೆ ಸಹೋದರ ಜಾಲ ಪುತ್ರ ಜ್ಞಾತಿ ಬಂಧು ನೃಪಾಲರನು (ಕುವ್ಯಾಗ. ೫-೧೪): ನಮ್ಮ ಜ್ಞಾತಿಗಳಿಗೆ ಜಯವಾಗಲಿ (ಶಾಂಕಲಾ. ೧೧೧); ಭಾಷಾ ಅವಸ್ಥೆಗಳು . . . ದೂರದ ಜ್ಞಾತಿಗಳು ಎಂಬಂತೆ ಕಾಣಬೇಕು (ನಮ್ಮನು. ೨೩): ಜ್ಞಾತಿ ರಾಜರುಗಳನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುವ ಈ ಪ್ರಯತ್ನದಲ್ಲಿ ಅವನನ್ನು ನಾವು ಕೊಂದರೂ ಸರಿಯೆ (ವಚಭಾ. ೭೭). ೨. ಒಂದೇ ಮೂಲವುಳ್ಳ ಭಾಷಾವರ್ಗಕ್ಕೆ ಸೇರಿದುದು. 'ಜ್ಞಾತಿ ಕೋಶ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಜ್ಞಾತಿಕಲಹ (ನಾ). ದಾಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿಯ ಕಲಹ,-ಜಗಳ; ಒಳಜಗಳ: ಈ ಜ್ಞಾತಿಕಲಹ ನೀನು ಉಂಟುಮಾಡಿದ್ದೂ ಅಲ್ಲ . . . ಅದಕ್ಕೆಲ್ಲಾ ದೈವವೇ ಕಾರಣ (ವಚಭಾ. ೩೭೦). [ಜ್ಞಾತಿ + ಕಲಹ]

ಜ್ಞಾತಿಕೋಶ (ನಾ). ಸೋದರ ಭಾಷಾಪದಗಳ ಕೋಶ; ಒಂದೇ ಮೂಲದಿಂದ ಹುಟ್ಟಿರುವ ಭಾಷೆಗಳ ನಿಘಂಟು: ದ್ರಾವಿಡ ಭಾಷಾ ಜ್ಞಾತಿಕೋಶ ಈ ಕ್ಷೇತ್ರದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಮಹತ್ತರವಾದ ಮೈಲಿಗಲ್ಲು (ದ್ರಾವಿವಿ. ೨). [ಜ್ಞಾತಿ + ಕೋಶ]

ಜ್ಞಾತಿತ್ವ (ನಾ). ನಂಟತನ; ಬಂಧುತ್ವ; ರಕ್ತಸಂಬಂಧ: "ಜ್ಞಾತಿತ್ವಂ ತಾನಕ್ಕುಂ ಜ್ಞಾತೇಯಮಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೧೧೭-೩೦). [ಸಂ.]

ಜ್ಞಾತಿಬಹಿಷ್ಕೃತ (ನಾ). ಸಂಬಂಧಿಕರಿಂದ ಬಹಿಷ್ಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟವನು: ಜ್ಞಾತಿಬಹಿಷ್ಕೃತಂ ವ್ಯಸನಿ ದೈವಪರಂ ದೀರ್ಘರೋಷಿ ಸತ್ಯೇತರನಸ್ಥಿರಂ (ಪಂಚತಂ. ೨೨೦-೭). [ಜ್ಞಾತಿ + ಬಹಿಷ್ಕೃತ]

ಜ್ಞಾತಿವೈರ (ನಾ). ದಾಯಾದಿಗಳ ನಡುವಣ ವೈರ,-ದ್ವೇಷ; ದಾಯಾದ ಮತ್ಸರ: ಹೃದಯವಿದಾರಕವಾದ ಈ ಜ್ಞಾತಿವೈರವನ್ನು ತಾನು ಹೇಗೆ ತಾನೆ ಸಹಿಸುವುದು (ಭೀಷ್ಮಚ. ೭೨). [ಜ್ಞಾತಿ + ವೈರ]

ಜ್ಞಾತೃ (ಗು). ೧. ಅರಿತುಕೊಳ್ಳುವ; ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳುವ; ತಿಳಿವಳಿಕೆಯುಳ್ಳ. (ನಾ). ೨. ಅರಿತುಕೊಳ್ಳುವವನು; ತಿಳಿಯುವವನು: ಜ್ಞಾತೃ ಜ್ಞಾನ ಜ್ಞೇಯಕ್ಕೆ ಇನ್ನಾವ ಜ್ಞಾನವೊ (ಅವಚಂ. ೧೪೨-೬೫೨); ವೇದಶಾಸ್ತ್ರದವರ ನಿಧಾನ ಜ್ಞಾತೃವಲ್ಲಾ ಪಾರ್ಥ ನೀನೆಂದ (ಕುವ್ಯಾಕ. ೧೭-೨೦); ಮೂಲಾಹಂಕಾರದಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಫಲಿಸಿರ್ದ ಜೀವಚೈತನ್ಯವೇ ಜ್ಞಾತೃವೆನಿಸುವುದು (ವಿವೇಕ. ೩೩): ಜ್ಞಾನದೊಳಗಾ ಜ್ಞಾತೃವಾ ಜ್ಞಾನಮಂ ಜ್ಞೇಯಮಂ ವಿಡಾಜಿ (ವೀಶೈಪು. ೩-೬-೧೫). [ಸಂ.]

ಜ್ಞಾತೃತ್ವ (ನಾ). ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳುವಿಕೆ; ತಿಳಿದಿರುವಿಕೆ: ಆಯಜೀವ ಜ್ಞಾತೃತ್ವವೆನಿಸುವುದು (ಅಧ್ಯಾತ. ೭-೦೪); ಆತ್ಮವಸ್ತುಗಳಿಗೆ ಚೇತನತ್ವ, ಜ್ಞಾತೃತ್ವ, ಕರ್ತೃತ್ವ, ಭೋಕ್ತೃತ್ವ ಮೊದಲಾದ ವ್ಯವಹಾರಗಳಿರುವುವು (ಹಿಂದಸಾ. ೨೩೯). [ಸಂ.]

ಜ್ಞಾತೇಯ (ನಾ). = ಜ್ಞಾತಿತ್ವ: "ಜ್ಞಾತಿತ್ವಂ ತಾನಕ್ಕುಂ ಜ್ಞಾತೇಯಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೦೧೭-೩೦). [ಸಂ.]

ಜ್ಞಾನ (ನಾ). ೧. ತಿಳಿಯುವಿಕೆ; ಅರಿವು: ಜ್ಞಾನದಿನಿರ್ದು ನಿಟ್ಟೆಪೊಡೆ (ಪಂಪಭಾ. ೧-೧೦೯); ಜ್ಞಾನಮೇ ತಿಳಿಸುಗುಮಘಸಂತಾನಮಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೭-೩೭): ಈ ಬುದ್ಧಿಯ ಆಕಾರಕ್ಕೆ, ಪರಿಣಾಮಕ್ಕೆ ಜ್ಞಾನ ಎಂದು ಹೆಸರು (ಹಿಂದಸಾ. ೬೦); ಪೂಜ್ಯನನ್ನು ಪೂಜಾರ್ಹವೆಂದು ತಿಳಿಯುವುದರಲ್ಲಿ ಜ್ಞಾನವಡಗಿದೆ (ಶಿಕ್ಷ್ಯವಿ. ೬೯). ೨. [ತತ್ತ್ವಶಾ] ಚೈತನ್ಯ; ಪರಬ್ರಹ್ಮ; ಪರಮಾತ್ಮ: ಮನದಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಫಲಿಸಿರ್ದ ಜೀವಚೈತನ್ಯವೇ ಜ್ಞಾನವೆನಿಸುವುದು (ವಿವೇಕ. ೩೩): ಸೂರ್ಯನಂತೆ ಸ್ವಪ್ರಕಾಶಸ್ವರೂಪವಾದ ಪರಬ್ರಹ್ಮವೆಂಬ ಚೈತನ್ಯವೇ ಜ್ಞಾನ ಪದಕ್ಕೆಮುಖ್ಯವಾದ ಅರ್ಥ (ಹಿಂದಸಾ. ೨೦೦): ಜ್ಞಾನಶಬ್ದ ವಸ್ತುತಃ ವಾಸ್ತವಿಕವಾಗಿ ಬ್ರಹ್ಮಪದವಾಚ್ಯ; ಜ್ಞಾನವೆಂದರೆ ಈಶ್ವರನೆಂದೇ ಅರ್ಥ (ಭಾರದ. ೦೧೮). ೩. ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನ; ಆತ್ಮವಿದ್ಯೆ: ವಿಶ್ವರೂಪಗರ್ಭಿಣಿಯುಪ್ಪ ದೇವಿ ನೀಂ ಬ್ರಹ್ಮಗರ್ಭಪ್ರಕೃತಿಯಂತೆಯುಂ . . . ಜ್ಞಾನಗರ್ಭ ಸನ್ಮತಿಯಂತೆಯುಂ . . . ಮಹತ್ವಮಂ ಪಡೆದೆ (ಜಗವಿ. ೨-೯೩); ಜ್ಞಾನವೆಂದರೆ ಇಂತಹ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಮಾಡುತ್ತ, ಆತ್ಮೋಪಾಸನೆ ಎಂಬ ಸ್ವಾತ್ಮಶರೀರಕ ಪರಮಾತ್ಮೋಪಾಸನಾರೂಪವಾದ ಪರಬ್ರಹ್ಮವಿದ್ಯೆ (ಹಿಂದಸಾ. ೦೭೪). ೪. ಎಚ್ಚರ; ತಿಳಿವು: ಮೈಮೇಲೆ ಜ್ಞಾನ ಇದೆಯೆ? (ರೂಢಿ). 'ಜ್ಞಾನತಪ್ಪು' ಪರಾ. [ಸಂ.

ಜ್ಞಾನಕಾಂಡ (ನಾ). ವೇದಗಳಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮಸ್ವರೂಪವನ್ನು ತಿಳಿಸತಕ್ಕ ಭಾಗ: ವೇದ ಕರ್ಮಕಾಂಡ ಜ್ಞಾನಕಾಂಡವೆಂದು ಎರಡು ಭಾಗವುಳ್ಳದ್ದು (ಹಿಂದಸಾ. ೦೮೩): ಕಾಶ್ಯಪಮಹರ್ಷಿ ಪ್ರೋಕ್ತವಾದ ಸತ್ಯಕಾಂಡ, ಕರ್ಮಕಾಂಡ, ಜ್ಞಾನಕಾಂಡಗಳೆಂಬ ಆಗಮಭಾಗಗಳು ಮೂರಾಗಿದ್ದು 'ಕಾಂಡ'ಗಳೆಂದೂ ಪ್ರಖ್ಯಾತವಾಗಿವೆ (ಭಾರದ. ೭೫). 'ಕರ್ಮಕಾಂಡ' ಪರಾ.

[ಜ್ಞಾನ + ಕಾಂಡ]

ಜ್ಞಾನಕಾಂಡಿ (ನಾ). ಜ್ಞಾನಕಾಂಡವನ್ನು ತಿಳಿದವನು; ಪರತತ್ತ್ವವನ್ನರಿತವನು: ಪರತತ್ತ್ವವನರಿದೆನೆಂಬನ್ನಕ್ಕ ಜ್ಞಾನಕಾಂಡಿಯಲ್ಲ (ಬಸವ. ೮೮೮); ಸರ್ವಕರ್ಮಸಾಕ್ಷಿಕನು ತಾನೆಂಬಾತನೇ ಜ್ಞಾನಕಾಂಡಿಯಪ್ಪಂ (ವಿವೇಕ. ೦೬). [ಸಂ. ಜ್ಞಾನಕಾಂಡಿನ್]

ಜ್ಞಾನಗುರು (ನಾ). ಮೋಕ್ಷಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾಗುವ ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸುವ ಗುರು: ಜ್ಞಾನಗುರು ಉತ್ಪತ್ತಿಸ್ಥಿತಿಲಯ ಮೂಜನು ಕಳೆಯಬೇಕು (ಮೋಕ್ಷಮಾ. ೧೫೪-೫೭೮); ಮೋಕ್ಷಾರ್ಥಿಗೆ ಮೋಕ್ಷಕ್ಕೋಸ್ಕರ ಯಾವನಿಂದ ಶಿವರೂಪಾನುಸಂಧಾಯಿಯಾದ ಜ್ಞಾನವು ಉಪದಿಷ್ಟವಾಗುವುದೋ ಅವನು ಜ್ಞಾನಗುರು (ಭಾತತ್ತ್ವ. ೬೮೦).

[ಜ್ಞಾನ + ಗುರು₂]

ಜ್ಞಾನಚಕ್ಷು (ನಾ). = ಜ್ಞಾನದೃಷ್ಟಿ. [ಜ್ಞಾನ + ಚಕ್ಷು]

ಜ್ಞಾನಚೂರ್ಣ(ನಾ).(ಅಲಂ) ನಶ್ಯ: ಮುದುಕ ಮಾವನವರು ಒಂದು ಚಿಟಿಕೆ 'ಜ್ಞಾನಚೂರ್ಣ' ವನ್ನು ಮೂಗಿಗೆ ಏರಿಸಿ ಅದರಿಂದ ಲಭಿಸಿದ ಉತ್ಸಾಹದಲ್ಲಿ ತಮ್ಮ ಅನುಭವವನ್ನು ಹೇಳತೊಡಗಿದರು (ಅನಾಮಿ. ೫೯).

[ಜ್ಞಾನ + ಚೂರ್ಣ₂]

ಜ್ಞಾನತಂತು (ನಾ). ಮಿದುಳಿನಿಂದ ಶರೀರದ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಭಾಗಗಳಿಗೆ ಅಭಿಪ್ರಾಯಗಳನ್ನು ಒಯ್ಯುವ ಮತ್ತು ಶರೀರದ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಭಾಗಗಳಿಂದ ಮಿದುಳಿಗೆ ಸಂಪರ್ಕ ಕಲ್ಪಿಸುವ ನರ: ನಮ್ಮ ಶರೀರದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಣವಾಹಕ ನಾಡಿಗಳು . . . ಅಭಿಪ್ರಾಯಗಳನ್ನು ಒಯ್ಯುವ ಜ್ಞಾನತಂತುಗಳು ಇವೆ (ಭಾರದ. ೧೫೯); ಒಂದೊಂದು ಇಂದ್ರಿಯಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಜ್ಞಾನತಂತುಗಳಿಗೆ ಕಲ್ಪಿಸಲಾದ ಕ್ಷೇತ್ರ (ಕರ್ಣಟ. ೧೨). 'ಜ್ಞಾನವಾಹಿ' ಪರಾ. [ಜ್ಞಾನ + ತಂತು₂]

ಜ್ಞಾನತಪ್ಪು (ಕ್ರಿ). ಎಚ್ಚರದಪ್ಪು; ಮೂರ್ಛೆಹೋಗು: ತಲೆಗೆ ಪೆಟ್ಟು ಬಿದ್ದು ಜ್ಞಾನತಪ್ಪಿ ಬಿದ್ದನು (ರೂಢಿ).

[ಜ್ಞಾನ + ತಪ್ಪು₁]

ಜ್ಞಾನದಾಹ (ನಾ). ಜ್ಞಾನಕ್ಕಾಗಿ ಹಾತೊರೆಯುವಿಕೆ; ಜ್ಞಾನವೃದ್ಧಿಯಲ್ಲಿ ಅಪೇಕ್ಷೆ: ಅವನ ಬಹುಮುಖವಾದ ಜ್ಞಾನದಾಹವನ್ನೂ, ತೀಕ್ಷ್ಣವಾದ ಗ್ರಹಣಶಕ್ತಿಯನ್ನೂ ನೋಡಿ ದಿಗ್ಭ್ರಮೆಗೊಂಡಿದ್ದಳು (ಪುನರು. ೫೨೮): ಪ್ರಮಿಥ್ಯೂಸಿನ ಜ್ಞಾನದಾಹ ಅಗ್ನಿಯ ಕಳ್ಳತನದಿಂದ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗುತ್ತದೆ (ಬದ್ಧಪ್ರ. LXVIII, ೩೬೮೯). [ಜ್ಞಾನ + ದಾಹ₂]

ಜ್ಞಾನದಿಗಂತ (ನಾ). ಜ್ಞಾನದ ಕ್ಷಿತಿಜ,-ಮೇರೆ,-ಎಲ್ಲೆ: ಜ್ಞಾನದಿಗಂತದ ಗಡಿಗಳನ್ನು ವಿಸ್ತರಿಸುವುದರಲ್ಲಿ ಲೇಖಕರು, ವಿದ್ವಾಂಸರು . . . ಪರಸ್ಪರ ಸಹಕರಿಸುವುದರ ಅಗತ್ಯ ಎಂದಿಗಿಂತ ಇಂದು ಹೆಚ್ಚಾಗಿದೆ (ಸುವರ್ಣ. ೦೨)

[ಜ್ಞಾನ + ದಿಗಂತ]

ಜ್ಞಾನದೃಷ್ಟಿ (ನಾ). ೧. ಪಾಂಡಿತ್ಯ; ತಿಳಿವಳಿಕೆ. ೨. ಜ್ಞಾನಪೂರ್ಣವಾದ ದೃಷ್ಟಿ; ಒಳಗಣ್ಣು: ಸಂತವಿಸುತಂ ಜ್ಞಾನದೃಷ್ಟಿಯೊಳಂತು ನೋಡುತ ತತ್ ಪ್ರಕಾರವದೆಂತಹುದಿದೆಂದಱಿದು (ಬಸಪು. ೩೪-೨೦). [ಜ್ಞಾನ+ದೃಷ್ಟಿ]

ಜ್ಞಾನಧನ (ನಾ). ಜ್ಞಾನವೇ ಧನವಾಗಿ ಉಳ್ಳವನು; ಜ್ಞಾನವೆಂಬ ಧನವನ್ನುಳ್ಳವನು; ಜ್ಞಾನಿ: ಇರ್ದನದೊರ್ವಂ ತಪೋಧನಂ ಜ್ಞಾನಧನಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೯-೨೧). [ಜ್ಞಾನ + ಧನ]

ಜ್ಞಾನಪಂಥ (ನಾ).=ಜ್ಞಾನಮಾರ್ಗ : ಭಾರತದ ಮಧ್ಯಯುಗದ ಧಾರ್ಮಿಕ ಇತಿಹಾಸದಲ್ಲಿ ಕರ್ಮಪಂಥ, ಜ್ಞಾನಪಂಥ, ಶಕ್ತಿಪಂಥ, ಭಕ್ತಿಪಂಥ ಎಂಬ ನಾಲ್ಕು ಪಂಥಗಳ ವಿಕಾಸವನ್ನು ನಾವು ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಕಾಣುತ್ತೇವೆ (ಭಾರದ. ೩೦೬). [ಜ್ಞಾನ + ಪಂಥ$_2$ (< ಪಂತ$_3$)]

ಜ್ಞಾನಪಂಥಿ (ನಾ). ಜ್ಞಾನಮಾರ್ಗದ ಅನುಯಾಯಿ : ಕಬೀರನ ನಂತರ ಜ್ಞಾನಪಂಥಿಗಳಾದ, ಸಂತಕವಿಗಳೆಂದು ಪರಿಗಣಿಸಬಹುದಾದವರಲ್ಲಿ ನಾನಕ್, ದಾದು ಮುಖ್ಯರು (ಭಾರದ. ೪೫೯). [< ಜ್ಞಾನಪಂಥ]

ಜ್ಞಾನಪಾದ (ನಾ). [ಶೈವ] ಆಗಮದ ಕ್ರಿಯಾಪಾದ, ಚರ್ಯಾಪಾದ ಯೋಗಪಾದ, ಜ್ಞಾನಪಾದಗಳೆಂಬ ನಾಲ್ಕು ಭಾಗಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ಪಶು, ಪತಿ, ಪಾಶವೆಂಬ ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಕುರಿತು ಬೋಧಿಸುವ ಭಾಗ : ಸಕಲಾಗಮಂಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಕ್ರಿಯಾಪಾದ ಚರ್ಯಾಪಾದ ಯೋಗಪಾದ ಜ್ಞಾನಪಾದವೆಂಬ ನಾಲ್ಕು ಪಾದಂಗಳುಂ (ವಿವೇಕ. ೬೨) ; ತ್ರಿಪದಾರ್ಥಗಳ (ತತ್ವತ್ರಯ) ವಿಚಾರಗಳನ್ನು ತಿಳಿಯ ಹೇಳುವುದೇ ಮೊದಲನೆಯ 'ಜ್ಞಾನಪಾದ'ವು (ಭಾರದ. ೬೩). [ಜ್ಞಾನ + ಪಾದ]

ಜ್ಞಾನಪ್ರಸಾರ (ನಾ). ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಹರಡುವಿಕೆ : ಒಂದು ಜ್ಞಾನಪ್ರಸಾರಕ್ಕೂ ಇನ್ನೊಂದು ವ್ಯಾವಹಾರಿಕ ಪರಿಷ್ಕಾರಕ್ಕೂ ಸಾಧಕವಾಗಿದೆ (ಜುಕ್ಕಾರ. ೧೧೧. ೧೯೭೪). [ಜ್ಞಾನ + ಪ್ರಸಾರ]

ಜ್ಞಾನಬರು(ಕ್ರಿ). ೧. ತಿಳಿವಳಿಕೆ ಬರು; ಬುದ್ಧಿ ಬರು: ಇಷ್ಟು ವಯಸ್ಸಾದರೂ ಅವನಿಗೆ ಜ್ಞಾನಬರಲಿಲ್ಲ (ರೂಢಿ). ೨. ಮೂರ್ಛೆ ತಿಳಿ ; ಎಚ್ಚರವಾಗು : ಬೆಳಗ್ಗೆ ಮೂರ್ಛೆ ಬಿದ್ದವನಿಗೆ ಈಗ ಜ್ಞಾನಬಂತು (ರೂಢಿ).
[ಜ್ಞಾನ + ಬರು$_1$ (< ಬರ್$_1$)]

ಜ್ಞಾನಭಿಕ್ಷು (ನಾ). ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಬೇಡುವವನು ; ಜ್ಞಾನಾಭಿವೃದ್ಧಿಗಾಗಿ ಹಾತೊರೆಯುವವನು : ಜ್ಞಾನಭಿಕ್ಷುಗಳಾದ ವಾಚಕರು ತಮ್ಮ ಸಮಸ್ಯೆಗಳಿಗೆ ವಿಶೇಷ ಪರಿಜ್ಞಾನವುಳ್ಳ ಒಬ್ಬಿಬ್ಬ ಋಷಿಗಳನ್ನು ಮಾತಾಡಿಸಿ ಪರಿಹಾರ ದೊರಕಿಸಿಕೊಳ್ಳಬಹುದು (ಗ್ರಂಥಾಲ. ೬೮). [ಜ್ಞಾನ + ಭಿಕ್ಷು]

ಜ್ಞಾನಭೂಮಿಕೆ (ನಾ). ಮೋಕ್ಷಮಾರ್ಗದ ನಾಲ್ಕು ಭೂಮಿಕೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಮುಂದೆ ಹೇಳುವ ವಾಗ್ಭೂಮಿಕೆ, ಮನೋಭೂಮಿಕೆ, ಜ್ಞಾನಭೂಮಿಕೆ ಮತ್ತು ಶಾಂತಾತ್ಮಭೂಮಿಕೆ ಎಂಬ ನಾಲ್ಕು ಸಾಧನಗಳು (ಅಮೃತ. ೬-೬೦ ಟೀಕು). [ಜ್ಞಾನ + ಭೂಮಿಕೆ]

ಜ್ಞಾನಮದ (ನಾ). ವಿದ್ಯಾಮದ ; ತಾನೇ 'ಜ್ಞಾನಿ'ಯೆಂಬ ಗರ್ವ : ಸಮ್ಯಗ್ದೃಷ್ಟಿ ಪುರುಷರು ಜ್ಞಾನಮದದ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ತಮ್ಮ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಹೀಗೆ ವಿಚಾರಿಸುತ್ತಾರೆ (ಜ್ಞಾವಕಾ. ೬೮). 'ಅಷ್ಟಮದ' ಪರಾ.
[ಜ್ಞಾನ + ಮದ$_1$]

ಜ್ಞಾನಮಯ (ನಾ). ೧. ಜ್ಞಾನದಿಂದ ಕೂಡಿದುದು; ಜ್ಞಾನವುಳ್ಳದು : ಜೀವಾದಿ ಸಪ್ತತತ್ವದೊಳಾವಿಷ್ಕೃತ ನ[ವ]ಪದಾರ್ಥದೊಳ್ ಜ್ಞಾನಮಯಂ ಜೀವಂ ದರ್ಶನಮಯನದನೇವೇಳ್ವುದು (ಶಾಂತಿಪು. ೬-೪೮). ೨. ಪಂಚಕೋಶಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು. [ಸಂ.]

ಜ್ಞಾನಮಯಕೋಶ (ನಾ). [ತತ್ವಶಾ] ಪಂಚಕೋಶಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಕೆಲವರಾದಿ ಜ್ಞಾನಮಯ ಕೋಶವನೆ ಆತ್ಮನೆನುತ್ತ ಬಗೆವರು (ಗಗಶಾ. ೧೪-೧೯). 'ಪಂಚಕೋಶ' ಪರಾ. [ಜ್ಞಾನಮಯ + ಕೋಶ]

ಜ್ಞಾನಮಾರ್ಗ (ನಾ). ಮೋಕ್ಷಸಾಧನೆಯ ಮೂರು ಮುಖ್ಯ ಮಾರ್ಗಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಅರಿವಿನಿಂದ ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ಸಾಧಿಸುವ ಮಾರ್ಗ : ಭಗವದ್ಗೀತೆಯಲ್ಲಿ ಭಕ್ತಿಮಾರ್ಗ ಮತ್ತು ಜ್ಞಾನಮಾರ್ಗದಿಂದ ಮೋಕ್ಷಪ್ರಾಪ್ತಿಯಾಗುತ್ತದೆ ಎಂಬ ವಿಷಯ ಸ್ಪಷ್ಟಪಟ್ಟಿದೆ (ಭಾರದ. ೧೧೬). 'ಕರ್ಮಮಾರ್ಗ' ಪರಾ. [ಜ್ಞಾನ + ಮಾರ್ಗ]

ಜ್ಞಾನಯಜ್ಞ (ನಾ). ಜ್ಞಾನಾರ್ಜನೆಗಾಗಿ ಮಾಡುವ ಪವಿತ್ರವಾದ, ಅಭ್ಯಾಸ,-ಅಧ್ಯಯನ: ೨೫ ಸಂವತ್ಸರಗಳ ಜ್ಞಾನಯಜ್ಞ (ಕಉಸಾ. XVI, ೧೯೭೪);ಜ್ಞಾನಯಜ್ಞದ ಪ್ರಭಾವ ಶಿಥಿಲವಾಗಿ . . . ಸ್ವಾರ್ಥಪ್ರಯೋಜನವೆ ಮುಖ್ಯವೆಂದು ಪರಿಗಣಿತವಾದಾಗ ಬುದ್ಧನ ಅವತಾರವಾಗಿ (ಜುಕ್ಕಾರ. ೧೧೫. ೧೯೭೪). [ಸಂ.]

ಜ್ಞಾನಯೋಗ (ನಾ). [ತತ್ವಶಾ] ಮೋಕ್ಷಸಾಧನೆಯ ಮುಖ್ಯವಾದ ಮೂರು ಮಾರ್ಗಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಅರಿವಿನಿಂದ ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ಪಡೆಯುವ ಯೋಗಾಭ್ಯಾಸ : ಜ್ಞಾನಯೋಗ ಕರ್ಮಯೋಗಕ್ಕಿಂತ ಮಹತ್ವವಾದುದು (ಧರ್ಮಸಾ. ೧೧೫) ; ಜೀವಾತ್ಮ ಚಿಂತನವೆಂಬ ಜ್ಞಾನಯೋಗಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯನಾಗಿ ಧ್ಯಾನಯೋಗಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯನಾಗುವನು (ಹಿಂದಸಾ. ೨೫೬). 'ಕರ್ಮಯೋಗ' ಪರಾ. [ಜ್ಞಾನ + ಯೋಗ]

ಜ್ಞಾನಯೋಗಿ (ನಾ). ಜ್ಞಾನಯೋಗವನ್ನು ಬಲ್ಲವನು,- ಆಚರಿಸುವವನು : ಇಲ್ಲಿರುವ ಯೋಗಿಗಳೆಂಬ ಮಾತಿಗೆ ರಾಜಯೋಗಿಗಳೆಂದೋ ಅಥವಾ ಜ್ಞಾನಯೋಗಿಗಳೆಂದೋ ಅರ್ಥವನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು (ಅಮೃತ. ೧-೨ ಟೀಕು) ; ಜ್ಞಾನಯೋಗಿಯಾದವನು ಕರ್ಮಯೋಗಿಯೂ ಆಗಬೇಕು (ಭಾರದ. ೧೧೫). [ಸಂ. ಜ್ಞಾನಯೋಗಿನ್]

ಜ್ಞಾನರ್ಧಿ (ನಾ). ಜ್ಞಾನದ ಅಭಿವೃದ್ಧಿ,-ಹೆಚ್ಚಳ. 'ಜ್ಞಾನರ್ಧಿಸಂಪನ್ನ' ಪರಾ. [ಜ್ಞಾನ + ಋದ್ಧಿ]

ಜ್ಞಾನರ್ಧಿಸಂಪನ್ನ(ನಾ). ಹೆಚ್ಚು ಜ್ಞಾನದಿಂದ ಕೂಡಿಕೊಂಡಿರುವವನು; ಜ್ಞಾನಿ: ವಿಶ್ರುತ ವೀರಸೇನ ಜಿನಸೇನಾಚಾರ್ಯ ಪರ್ಯಂತಮಾಗಿರೆ ಬಂದೀ ಕಥೆ ಗುಣ್ಪುವೆತ್ತುದವರಂ ಜ್ಞಾನರ್ಧಿಸಂಪನ್ನರೆಂದು (ಆದಿಪು. ೧-೪೫) ; ಆಚಾರಾಂಬುಧಿ ಪಾರಗರ್ ಜಿತಮದರ್ ಜ್ಞಾನರ್ಧಿ ಸಂಪನ್ನರ್ (ಸುಕುಮಾ. ೧-೧೬) : ಜ್ಞಾನರ್ಧಿಸಂಪನ್ನರಪ್ಪ ಗಣಾಧೀಶ್ವರರುಂ ಕ್ರಮಂ ಬಿಡದೆ ಮುನ್ನಂ ಪೇಳ್ದುದಂ (ಪಂಪರಾಮಾ. ೧-೪೮).
[ಜ್ಞಾನರ್ಧಿ + ಸಂಪನ್ನ]

ಜ್ಞಾನಲಕ್ಷಣೆ (ನಾ). [ತರ್ಕಶಾ]ಮೂರುಬಗೆಯ ಅಲೌಕಿಕ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಇಂದ್ರಿಯಗಳ ಸಹಾಯವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಸ್ಮರಣೆಯಿಂದ ಪಡೆಯುವ ಅನುಭವ. ಈ ಸಂಪಗೆ ಹೂವನ್ನು ನೋಡಿದಾಗ ವಾಸನೆ ಕಣ್ಣಿಗೆ ಕಾಣದಿದ್ದರೂ ಅದು ಸುವಾಸನೆಯಾದ ಸಂಪಗೆ ಹೂವು ಎಂದು ತಿಳಿಯುವ ಜ್ಞಾನ,-ಅನುಭವ : ಅಲೌಕಿಕ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಜ್ಞಾನಲಕ್ಷಣೆ, ಸಾಮಾನ್ಯ ಲಕ್ಷಣೆ, ಯೋಗಜಲಕ್ಷಣೆ ಎಂದು ಸಂಬಂಧವು ಮೂರು ವಿಧ . . . ಇಲ್ಲಿ ಹಿಂದಿನ ಗಂಧಸ್ಮರಣೆಯನ್ನು ಜ್ಞಾನಲಕ್ಷಣೆಯೆಂದು ಹೇಳುವರು ಹಾಗೆಂದರೆ ಜ್ಞಾನವೇ ಸಂಬಂಧವೆಂದರ್ಥ (ಹಿಂದಸಾ. ೧೪೯).
[ಸಂ. ಜ್ಞಾನಲಕ್ಷಣೆನ್]

ಜ್ಞಾನಲಾಲಸೆ (ನಾ). ಜ್ಞಾನಾಭಿವೃದ್ಧಿಯ ಬಯಕೆ ; ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಹೆಚ್ಚಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕೆಂಬ ಬಯಕೆ; ಜ್ಞಾನದಾಹ: ಇಲ್ಲಿಯ ಪ್ರೊಫೆಸರರಲ್ಲಿ ಜ್ಞಾನಲಾಲಸೆ ಹಾಗೂ ಸಹಾಯಬುದ್ಧಿ ಶೋಭಿಸುತ್ತದೆ (ಸಮಜೀ. ೧೫, ೧೯೭೪). [ಜ್ಞಾನ + ಲಾಲಸೆ]

ಜ್ಞಾನಲೇಪಿ (ನಾ). ಅರಿತವನು ; ಜ್ಞಾನಿ : ಕಾಯ ಜೀವದ ಸಂಚವನರಿದಲ್ಲದೆ ಜ್ಞಾನಲೇಪಿಯಲ್ಲ (ಮೋಳಿಮಾ. ೧೬೯-೬೪೦).
[ಸಂ. ಜ್ಞಾನಲೇಪಿನ್]

ಜ್ಞಾನವಂತ (ನಾ). ತಿಳಿವಳಿಕೆಯುಳ್ಳವನು; ಬುದ್ಧಿವಂತ: ಜ್ಞಾನವಂತಗೆ ವಿಧಿ ಕಾಡುವುದು ಸತ್ಯ (ಪುರಂದ. ೪-೫೭ ಪಲ್ಲವಿ). [ಜ್ಞಾನ + – ವಂತ]

ಜ್ಞಾನವಂತೆ (ನಾ). ತಿಳಿವಳಿಕೆಯುಳ್ಳವಳು; ಬುದ್ಧಿವಂತೆ: ಜೋ ಜೋ ಎಂದರೆ ಜ್ಞಾನವಂತೆಯೇ (ಗಾದ). [ಜ್ಞಾನವಂತ + – ಎ]

ಜ್ಞಾನವರ್ಧನ (ನಾ). ೧. ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಹೆಚ್ಚಿಸಿಕೊಳ್ಳುವಿಕೆ; ಜ್ಞಾನಾಭಿವೃದ್ಧಿ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವಿಕೆ. ೨. ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಹೆಚ್ಚಿಸಿಕೊಂಡವನು; ಅರ್ಹಂತ; ಜಿನ: "ಶೌದ್ಧಂ ತ್ರಿಕಾಲವಿದ್ವೀತರಾಗಂ ಜ್ಞಾನವರ್ಧನಂ ಸರ್ವಜ್ಞನೆನೆ ಜಿನೇಂದ್ರಂ" (ಮಂಗರಾ. ೬-೨೩). [ಜ್ಞಾನ + ವರ್ಧನ]

ಜ್ಞಾನವಾಹಿ (ನಾ).=ಜ್ಞಾನತಂತು: ಜ್ಞಾನವಾಹಿಗಳು ಬಾಹ್ಯಬೋಧೆಯನ್ನು ಮೆದುಳಿಗೆ ಒಯ್ಯುವುವು (ಪ್ರಾಣಿಶಾ. ೪). [ಸಂ. ಜ್ಞಾನವಾಹಿನ್]

ಜ್ಞಾನವೃಕ್ಷ (ನಾ). ಬೈಬಲ್‌ನಲ್ಲಿ ಉಲ್ಲೇಖವಾಗಿರುವ ಜ್ಞಾನಫಲವನ್ನು ಕೊಡುವ ವೃಕ್ಷ; ಅರಿವನ್ನು ನೀಡುವುದೆಂದು ಹೇಳಲಾದ ಮರ: ಜ್ಞಾನವೃಕ್ಷದ ಬಳಿಯೇ ವೆಂಟಣಿಸಿ ಕುಳಿತದರ ಫಲವ ಮೆಲಲಾರದೆ (ಗೊಲ್ಗೊಥಾ. ೧-೨೦). [ಜ್ಞಾನ + ವೃಕ್ಷ]

ಜ್ಞಾನವೃದ್ಧ (ನಾ). ಅರಿವಿನಿಂದ ಹಿರಿಯನೆನಿಸುವವನು; ಜ್ಞಾನದಿಂದ ಹಿರಿಯನಾದವನು: ಅಂತು ವಯೋಬಾಲಕನುಂ ಜ್ಞಾನವೃದ್ಧನುಮಪ್ಪ ಜಗದ್ಗುರುಗೆ ಸುರಸಮುದಯಂ ಪರ್ಯುಪಾಸ್ತಿಗೆಯ್ಯುತ್ತಿರೆ(ಶಾಂತಿಪು.೧೦-೮೭): ಜ್ಞಾನವೃದ್ಧರು ವಿಪ್ರರಲಿ ಸನ್ಮಾನನೀಯರು (ಕುಮಾ.ಭ. ೮-೫೦); ಜ್ಞಾನವೃದ್ಧಂ ತಪೋವೃದ್ಧಂ ವಯೋವೃದ್ಧನೀ ನರೇಶ್ವರಂ (ಜೈಮಿಭಾ. ೩೨-೧೦). [ಜ್ಞಾನ + ವೃದ್ಧ]

ಜ್ಞಾನಶಕ್ತಿ (ನಾ). [ತತ್ತ್ವಶಾ] ಜ್ಞಾನದ ಶಕ್ತಿ,–ಬಲ; ಚಿತ್‌ಶಕ್ತಿಯ ಮೂರು ವಿಧಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು: ಘ್ರಾಣ ಜಿಹ್ವೆ ನೇತ್ರ ತ್ವಕ್ಕು ಶ್ರೋತ್ರ ಚೈತನ್ಯವೆಂಬಾಕೆಕ್ಕೆ ವಿದ್ಯಾಂಗ ಸ್ವರೂಪವಾದ ಜ್ಞಾನಶಕ್ತಿಯೇ ಕಾರಣವು (ಅನುಭವಾ. ೧೩-೮); ಶಿವನಲ್ಲಿ ಸಹಜವಾಗಿ ನೆಲಸಿರುವ ಚಿತ್ ಶಕ್ತಿಯು ಇಚ್ಛಾಶಕ್ತಿ, ಜ್ಞಾನಶಕ್ತಿ, ಕ್ರಿಯಾಶಕ್ತಿ ಎಂದು ಮೂರು ವಿಧವಾಗಿರುವುದು (ಶಕ್ತಿವಿ. ೮೫). [ಜ್ಞಾನ + ಶಕ್ತಿ]

ಜ್ಞಾನಶೂನ್ಯ (ಗು). ೧. ಜ್ಞಾನವಿಲ್ಲದಿರುವ; ಎಚ್ಚರವಿಲ್ಲದಿರುವ ಜ್ಞಾನರಹಿತ: ಆವಳಿನ್ನೂ ಜ್ಞಾನಶೂನ್ಯ ಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿಯೇ ಇರುವಳು (ರೂಢಿ). (ನಾ). ೨. ಜ್ಞಾನವಿಲ್ಲದವನು; ಎಚ್ಚರವಿಲ್ಲದವನು: ಆ ದುರ್ವಾರ್ತೆಯನ್ನು ಕೇಳಿದ ಕೂಡಲೆ ಅವನು ಜ್ಞಾನಶೂನ್ಯನಾದನು (ರೂಢಿ). [ಜ್ಞಾನ + ಶೂನ್ಯ]

ಜ್ಞಾನಶೂನ್ಯತೆ (ನಾ). ಜ್ಞಾನವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ; ಅಜ್ಞಾನ: ತತ್ತ್ವಜ್ಞಾನದ ಚರಿತ್ರೆಯಲ್ಲಿ ಈ ಲೋಪಗಳಿಗೆ ಕಾರಣ ನಮ್ಮ ಜ್ಞಾನಶೂನ್ಯತೆ (ತತ್ತ್ವಪ್ರ. ೨). [ಸಂ. ಜ್ಞಾನಶೂನ್ಯತಾ]

ಜ್ಞಾನಶೈವ (ನಾ). ಶೈವದ ಏಳು ಭೇದಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು: ಆಚಾರಭೇದದಿಂದಲೂ ಅನುಭವಭೇದದಿಂದಲೂ ಶೈವದಲ್ಲಿ ಅನಾದಿಶೈವ . . . ಯೋಗಶೈವ, ಜ್ಞಾನಶೈವ, ವೀರಶೈವ ಎಂಬ ಏಳು ಭೇದಗಳು ಏರ್ಪಟ್ಟಿರುತ್ತವೆ (ಭಾರದ. ೨೧೦). 'ಅನಾದಿಶೈವ' ಪರಾ. [ಜ್ಞಾನ + ಶೈವ]

ಜ್ಞಾನಸಂಭವ (ನಾ). ಜ್ಞಾನದ ಉತ್ಪತ್ತಿ: ಇಂತೀ ಗುಣದಂತೆ ಹೊಱಗಣ ಕ್ರಿಯಾಪದ ಒಳಗಣ ಜ್ಞಾನಸಂಭವ ಉಭಯದ ತತ್ತ್ವಿಲ್ಲ (ಮದೇವ. ೨೨೭-೨೭). [ಜ್ಞಾನ + ಸಂಭವ]

ಜ್ಞಾನಸತ್ರ (ನಾ). ಜ್ಞಾನಬೋಧೆಯನ್ನು ನೀಡುವ ಕ್ಷೇತ್ರ,–ಆಶ್ರಮ: ತಮ್ಮ ಸುತ್ತಮುತ್ತಲಿನ ಹಳ್ಳಿಯವರಿಗಾಗಿ ಅಲ್ಲಿ ಒಂದು ಜ್ಞಾನಸತ್ರವನ್ನೇ ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿದರು (ಪ್ರಬಂಧ. ೯೪); ಮಾನಸಗಂಗೋತ್ರಿ ಬೆಳೆದು ರಂಜಿಸತೊಡಗಿತು, ದಿನ ದಿನ ಕಳೆದಂತೆ ಜ್ಞಾನಸತ್ರದ ರೂಪು ತಳೆದು (ಇಂಚಾಶಿ. ೫೩-೫೩). 'ಅನ್ನಸತ್ರ' ಪರಾ. [ಜ್ಞಾನ + ಸತ್ರ]

ಜ್ಞಾನಸಾಧನ (ನಾ). ಜ್ಞಾನವನ್ನು ದೊರಕಿಸುವ ಮಾರ್ಗ: ಆ ಭೇದಗಳು ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಜ್ಞಾತೃ, ಜ್ಞಾನ, ಜ್ಞಾನಸಾಧನ, ಜ್ಞೇಯ ಎಂದು ನಾಲ್ಕು ಪ್ರಕಾರವಾಗಿರುವುವು (ಹಿಂದಶಾ. ೨೦೪). [ಜ್ಞಾನ + ಸಾಧನ]

ಜ್ಞಾನಸಾರಾಯ (ನಾ). ೧. ಜ್ಞಾನದ ಸಾರ. ೨. ಜ್ಞಾನವೇ ಸತ್ವವಾಗಿರುವವನು; ನಿಜತತ್ವವನ್ನರಿತವನು; ಜ್ಞಾನಿ: ತನುಸಾರಾಯರ ಮನಸಾರಾಯರ ಜ್ಞಾನಸಾರಾಯರ ತೋಱಯ್ಯಾ (ಬಸವ. ೫೦೩). [ಜ್ಞಾನ + ಸಾರಾಯ]

ಜ್ಞಾನಸೂತ್ರ (ನಾ). ಜನಿವಾರ: ಜ್ಞಾನಸೂತ್ರವನುಳಿದು ಈಯಜ್ಞಾನ ಲಿಂಗವ ಧರಿಸಿ (ಬಿಜ್ಜ.ಪು. ೫೭-೩೩). [ಜ್ಞಾನ + ಸೂತ್ರ]

ಜ್ಞಾನಸ್ನಾನ (ನಾ). (ಕ್ರೈಸ್ತರ) ಮತಕ್ಕೆ ಸೇರಿಕೊಂಡಾಗ ಮಾಡಿಸುವ ಸ್ನಾನ,–ಸಂಪ್ರೋಕ್ಷಣೆ; ದೀಕ್ಷಾಸ್ನಾನ: ನಿನಗೇನು ಜ್ಞಾನಸ್ನಾನವಾಗಿಲ್ಲವೆ (ಪುನರು. ೫೫೯). [ಜ್ಞಾನ + ಸ್ನಾನ]

ಜ್ಞಾನಹೀನ (ನಾ). ಜ್ಞಾನವಿಲ್ಲದವನು; ಮೂರ್ಖ: ದಿವಸೇಂದ್ರಾಲಯದೊಳ್ ಬುಧಂ ನೆಲಸೆ . . . ಜ್ಞಾನಹೀನಂ (ಜಾತಕ. ೧೭-೨೪). [ಜ್ಞಾನ + ಹೀನ]

ಜ್ಞಾನಾಚಾರ (ನಾ). [ಜೈನ] ದರ್ಶನ, ಜ್ಞಾನ, ಚಾರಿತ್ರ, ತಪ, ವೀರ್ಯ ಎಂಬ ಐದು ಬಗೆಯ ಆಚಾರಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು: "ನಿರ್ಬಾಧವಾದ ಆಗಮವನ್ನೂ ಸ್ವಪರ ತತ್ವಗಳನ್ನೂ ಆತ್ಮಾನುಭವದಿಂದ ತಿಳಿಯುವುದು ಜ್ಞಾನಾಚಾರವು" (ಜೈನಧ. ೧೦೦). 'ಪಂಚಾಚಾರ' ಪರಾ. [ಜ್ಞಾನ + ಆಚಾರ]

ಜ್ಞಾನಾತ್ಮಕ (ಗು). ೧. ಜ್ಞಾನದಿಂದ ಕೂಡಿದ; ಜ್ಞಾನವೇ ಪ್ರಧಾನವಾದ: ಜ್ಞಾನಾತ್ಮಕ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳ ಗುರಿ ಕೇವಲ ಜ್ಞಾನ ಮತ್ತು ಜ್ಞಾನದ ಧ್ಯಾನ (ಅರಿಶಾ. ೧೦). (ನಾ). ೨. ಜ್ಞಾನವನ್ನೊಳಗೊಂಡುದು; ಜ್ಞಾನರೂಪವಾದುದು: ಐಕ್ಯ ಶರಣ ಪ್ರಾಣಲಿಂಗಿ ಇವುಗಳು ಜ್ಞಾನಾತ್ಮಕವು (ಶಿವಾಸೂ. ೪೦-೪೨). [ಸಂ.]

ಜ್ಞಾನಾಧ್ಯಾಸ (ನಾ). ಒಂದು ವಸ್ತು ಮತ್ತೊಂದು ವಸ್ತುವಿನಂತೆ ಕಾಣುವಿಕೆ,–ತೋರುವಿಕೆ: ಹಗ್ಗವು ದೋಷಸಹಿತವಾದ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಸರ್ಪವಾಗಿ ಆಗುವುದು, ಹಾಗೆ ಕಾಣುವುದು. ಆಗುವುದಕ್ಕೆ ಅರ್ಥಾಧ್ಯಾಸವೆಂದೂ ಕಾಣುವುದಕ್ಕೆ ಜ್ಞಾನಾಧ್ಯಾಸವೆಂದೂ ವ್ಯವಹಾರ (ಹಿಂದಶಾ. ೨೦೭). [ಜ್ಞಾನ + ಅಧ್ಯಾಸ]

ಜ್ಞಾನಾನ್ವೇಷಣ (ನಾ). ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಹುಡುಕುವುದು: ಜ್ಞಾನಾನ್ವೇಷಣ ಸಾಹಸವಿಲ್ಲದ ಭಕ್ತಿಮಾರ್ಗ ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಪ್ರಶಸ್ತವಲ್ಲದಿದ್ದರೂ (ಮುಕ್ತಾರ. ೧೦೦ ಪೀಠಿಕೆ). [ಜ್ಞಾನ + ಅನ್ವೇಷಣೆ]

ಜ್ಞಾನಾರಾಧನೆ (ನಾ). ಜ್ಞಾನದ ಉಪಾಸನೆ: ಅಜ್ಞಾನಮಂ ಗಂಟುಮಾಡಿ ಸುಜ್ಞಾನಮನಾತ್ಮನೊಳುಂಟು ಮಾಡುವುದು ಜ್ಞಾನಾರಾಧನೆ (ಜೀವಸಂ. ೩-೮ ವ). [ಜ್ಞಾನ + ಆರಾಧನೆ]

ಜ್ಞಾನಾರೋಪ(ನಾ). ಒಂದು ವಸ್ತುವನ್ನು ಮತ್ತೊಂದು ವಸ್ತುವನ್ನಾಗಿ ಗ್ರಹಿಸುವಿಕೆ: ಜ್ಞಾನಾರೋಪ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಆರೋಪ ಎಂದರೆ ಸ್ಮೃತಿಗೆ ಸದೃಶವಾದ ಒಂದು ವಸ್ತುವನ್ನು ಮತ್ತೊಂದು ವಸ್ತುವಿನಂತೆ ಗ್ರಹಿಸುವ ಜ್ಞಾನ (ಭಾತತ್ವ. ೫೭೪). [ಜ್ಞಾನ + ಆರೋಪ]

ಜ್ಞಾನಾರ್ಪಣ (ನಾ). [ವೀಶೈ]ಇಂದ್ರಿಯಗೋಚರವಾದ ವಸ್ತುಗಳನ್ನು ಲಿಂಗಮುಖವಾಗಿ ಸ್ವೀಕರಿಸುವುದು: ಸರ್ವತ್ರ ಆಚಾರಾದಿ ಷಡ್ವಿಧ ಲಿಂಗಗಳಲ್ಲಿ ಆ ಲಿಂಗಮುಖಗಳಿಂದ ಗಂಧಾದಿ ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಅನಿಚ್ಛಾಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಅರ್ಪಣ ಮಾಡುವುದೇ ಜ್ಞಾನಾರ್ಪಣವು (ಶಿವಾಸೂ. ೧೦೪-೪೫). [ಜ್ಞಾನ + ಅರ್ಪಣ]

ಜ್ಞಾನಾವರಣ (ನಾ). [ಜೈನ] ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಬಂಧಕವಾದ ಕರ್ಮ: ಮಿಥ್ಯಾದರ್ಶನ ವಿರತಿ ಪ್ರಮಾದ ಕಷಾಯ ಯೋಗೋಪಾರ್ಜಿತ ಜ್ಞಾನಾವರಣಾದಿ ಕರ್ಮಂಗಳ್ ಸಂಸಾರ ಕಾರಣಂಗಳ್ (ಆದಿಪು. ೧೦-೬೦ ವ); ಚರಮದೊಳಯ್ದುಂ ಜ್ಞಾನಾವರಣಮುಮಂ ನಾಲ್ಕು ದರ್ಶನಾವರಣಮುಮಂ ಪರಮೇಶ್ವರನೊರ್ಮೊದಲೊಳೆ ಪರಿಹರಿಸಿದನಯ್ದುಮಂತರಾಯಂಗಳುಮಂ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೧೪-೯೦) : ಜ್ಞಾನಾವರಣಮುಂ ದರ್ಶನಾವರಣಮುಂ ವೇದನೀಯಮುಂ . . . ಎಂದಿಂತು ಮೂಲಪ್ರಕೃತಿಗಳಂ (ಗೊಮ್ಮಸಾ. ೨-೧). [ಜ್ಞಾನ + ಆವರಣ]

ಜ್ಞಾನಾವರಣಪಂಚಕ (ನಾ). [ಜೈನ] ಮತಿಜ್ಞಾನಾವರಣ, ಶ್ರುತಜ್ಞಾನಾವರಣ, ಅವಧಿಜ್ಞಾನಾವರಣ, ಮನಃಪರ್ಯಾಯಜ್ಞಾನಾವರಣ ಮತ್ತು ಕೇವಲ ಜ್ಞಾನಾವರಣ ಎಂಬ ಐದು ಬಗೆಯ ಜ್ಞಾನಾವರಣ ಕರ್ಮಗಳು : ಜ್ಞಾನಾವರಣ ಪಂಚಕಮುಂ ದರ್ಶನಾವರಣ ಚತುಷ್ಕಮುಂ ಅಂತರಾಯ ಪಂಚಕಮುಂ ಸಪ್ರಪಂಚಂ ಘಾತಿಸಿ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೧-೧೧೧ ವ). [ಜ್ಞಾನಾವರಣ + ಪಂಚಕ]

ಜ್ಞಾನಾವರಣೀಯ (ನಾ). [ಜೈನ] ಎಂಟು ಬಗೆಯ ಘಾತಿಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಮರೆಮಾಡುವ ಕರ್ಮ: ಕರ್ಮಭೇದಮುಂ . . . ಮೂಲಪ್ರಕೃತಿ ಭೇದದಿಂದೆಂಟು ತೆಱನಕ್ಕುಂ ಅವಾವುವೆನೆ ಜ್ಞಾನಾವರಣೀಯಂ . . . ನಾಮ ಗೋತ್ರಮಂತರಾಯಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೨-೧೮ ವ): ಜೀವನ ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾದ ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಆಚ್ಛಾದಿಸುವ ಕರ್ಮವು ಜ್ಞಾನಾವರಣೀಯವು (ಜೈನಧ. ೩). 'ಅಷ್ಟಕರ್ಮ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಜ್ಞಾನಿ (ನಾ). ೧. ತಿಳಿದವನು; ಬುದ್ಧಿವಂತ: ಜ್ಞಾನಿಗಳೊಳ್ ಯೋಗಿಗಳ ಜ್ಞಾನಿಗಳೊಳ್ ಗೋಪರಧಿಕರ್ (ಜಗವಿ. ೧೭-೨೦). ೨. ಪರಮಾತ್ಮಜ್ಞಾನವುಳ್ಳವನು; ಮೋಕ್ಷಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾದ ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಪಡೆದಿರುವವನು: ಸದ್ಗುರು ಮುಖದಿ ತತ್ತ್ವಮಸಿಯನೆ ತಿಳಿದು ಸತ್ಯವಿಂತೆಂದು ಅಱಿದಿಪ್ಪ ಜ್ಞಾನಿ ತಾ ಸತ್ತು ಹುಟ್ಟುವನೆ (ಸರ್ವಜ್ಞ.೩೩೦); ಅಲ್ಲಮಪ್ರಭುವು ಪ್ರಭುವಿನಂತೆ, ಕೇವಲ ಜ್ಞಾನಿಯಂತೆ . . . ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ (ಶೂನ್ಯಸು. ೧೩೮). ಆದುದರಿಂದಲೇ ನಾನು ಭಕ್ತರಲ್ಲಿರುವೆನು, ಜ್ಞಾನಿಗಳಲ್ಲಿರುವೆನು ಎಂದು ಪರಮಾತ್ಮನ ವಚನಗಳಿರುವುವು (ಪವಿರ. ೦೨). ೩. ಜ್ಯೋತಿಷ್ಯ; ಜೋಯಿಸ: "ಕಾರ್ತಾಂತಿಕಂ ಜ್ಞಾನಿ . . . ಉತ್ತಮ ಜ್ಯೋತಿಷನೆನಿಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೭೫-೬). [ಸಂ. ಜ್ಞಾನಿನ್]

ಜ್ಞಾನೇಂದ್ರಿಯ (ನಾ). ೧. ಶಬ್ದ, ಸ್ಪರ್ಶ, ರೂಪ, ರಸ ಮತ್ತು ಗಂಧಗಳ ಜ್ಞಾನವನ್ನುಂಟುಮಾಡಿ ಕೊಡುವ ಇಂದ್ರಿಯ; ಗ್ರಹಣಶಕ್ತಿಯನ್ನುಳ್ಳ ಇಂದ್ರಿಯ (ಕಿವಿ, ಚರ್ಮ, ಕಣ್ಣು, ನಾಲಿಗೆ ಮತ್ತು ಮೂಗು) : ಆ ಅಂಗಕ್ಕೆ ಜ್ಞಾನೇಂದ್ರಿಯಂಗಳು ಕರ್ಮೇಂದ್ರಿಯಂಗಳು ಪ್ರತ್ಯಂಗವೆನಿಸಿತ್ತು (ಮಹಾದೇ. ೪. ೧೪೬-೩೯೦); ವಿಷಯಗಳನ್ನೆಲ್ಲ ಒಂದಲ್ಲೊಂದು ರೀತಿಯಿಂದ ಅರಿಯುಮಂಥ . . . ಈ ಐದು ಜ್ಞಾನೇಂದ್ರಿಯಗಳನ್ನು ದೃಕ್ಕುಗಳೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು (ಅಮೃತ. ೩-೨೭ ಟೀಕು). ೨. ಮನಸ್ಸು; ಬುದ್ಧಿ : ಜ್ಞಾನವಿಕಾಸಕ್ಕೆ ಹೇತುವಾಗಿಯೂ ಇಂದ್ರಿಯವಾಗಿಯೂ ಇರುವುದು ಜ್ಞಾನೇಂದ್ರಿಯವೆನಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು (ತತ್ತ್ವಸು. ೭). 'ಕರ್ಮೇಂದ್ರಿಯ' ಪರಾ. [ಜ್ಞಾನ + ಇಂದ್ರಿಯ]

ಜ್ಞಾನೋದಯ (ನಾ). ಜ್ಞಾನದ ಉದಯ; ಜ್ಞಾನವುಂಟಾಗುವಿಕೆ; [illegible] ಮೂಡುವಿಕೆ : ಜ್ಞಾನೋದಯದಿಂದ . . . ಎಯ್ದದಳಾಸಂದದೆ ವಿಷ್ಣುಲೋಕಮಂ (ದಿವ್ಯಸ. ೭-೬೨). [ಜ್ಞಾನ + ಉದಯ]

ಜ್ಞಾನೋಪಯೋಗ (ನಾ). [ಜೈನ] ಷೋಡಶ ಭಾವನೆಗಳಲ್ಲೊಂದು: ನಯ ಪ್ರಮಾಣ ನಿಕ್ಷೇಪ ಲಕ್ಷಿತ ಶಾಸ್ತ್ರಾಧ್ಯಯನ ಲಕ್ಷಣಮಪ್ಪ ಜ್ಞಾನೋಪಯೋಗಮುಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೧೧-೨೨ ವ). [ಜ್ಞಾನ + ಉಪಯೋಗ]

ಜ್ಞಾನೋಪಲಬ್ಧಿ (ನಾ). ಜ್ಞಾನಪ್ರಾಪ್ತಿ : ಮಾನವೇತಿಹಾಸ ಎಂದರೆ, ಮಾನವ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ಉದ್ಗಮ ಹಾಗೂ ವಿಕಾಸದ ಇತಿಹಾಸ; ಮಾನವನ ಜ್ಞಾನೋಪಲಬ್ಧಿಯ ಇತಿಹಾಸ (ಕರ್ನಾಟ. ೧೧). [ಜ್ಞಾನ + ಉಪಲಬ್ಧಿ]

ಜ್ಞಾಪಕ (ನಾ). ೧. ತಿಳಿಯುವಂತೆ ಮಾಡುವ ವಸ್ತು. ೨. ಬೋಧಿಸುವವನು; ಗುರು; ಉಪಾಧ್ಯಾಯ. ೩. ನೆನಪು; ಸ್ಮರಣೆ: ಆ ಸಮಗ್ರತೆಯಲ್ಲಿ ರಸಜೀವನ, ಪ್ರೇರಕಶಕ್ತಿ, ಪ್ರತಿಭೆ . . . ಜ್ಞಾಪಕ ಇತ್ಯಾದಿಯೆಲ್ಲ ಸೇರಿವೆ (ಶಿಕ್ಷಣ. ೩೮೦). ೪. [ಕಾವ್ಯಮೀ] ಒಂದು ಅಲಂಕಾರ; ಹೇತ್ವಲಂಕಾರದ ಭೇದಗಳಲ್ಲೊಂದು; ಯಾವುದಾದರೂ ಒಂದು ಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ, ಪರಿಣಾಮಕ್ಕೆ ಅಥವಾ ಫಲಕ್ಕೆ ಜ್ಞಾಪಕವಾದ ಕಾರಣವನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸಿ ಹೇಳುವ ಅಲಂಕಾರ : ಕಾರಣಮಾಗಿರ್ಪುದಳಂಕಾರಂ ಹೇತೂಕ್ತಿಯೆಂಬುದದು ತಾಂ ನಾನಾಕಾರಂ ಜ್ಞಾಪಕಸದಳಂಕಾರ ಸುಮಾರ್ಗ ಪ್ರಯೋಗವಿಧಾ ತೆಱನದಱಾ. ಲಕ್ಷ್ಯಂಗಳ್: ಇಂದುಕಿರಣಂಗಳಿಂದಂ ಚಂದನರಸದಿಂದೆ ಮಾಗಿಯಾ ನೀರಿಂದಂ ನಂದದು ಪರಿತಾಪಾನಳನಿಂದಱಿದೆಂ ನಿನ್ನ ಮೆಯ್ಯ ಕಾಮಜ್ವರಮಂ (ಕವಿರಾ. ೩-೧೬೩).

ಜ್ಞಾಪಕ ಕೊಡು=ಜ್ಞಾಪಿಸು: ಸ್ವಲ್ಪಹೊತ್ತಿನ ಮೇಲೆ ನವ ಕುಮಾರನ ಬಳಿಗೆ ವಿದೇಶದ ಬೀಬಿಯು ಜ್ಞಾಪಕ ಕೊಟ್ಟಳೆಂದು ಸಮಾಚಾರವು ಬಂದಿತು (ಆಪಾಕುಂ. ೪೮). **ಜ್ಞಾಪಕ ಮಾಡು**=ಜ್ಞಾಪಕ ಕೊಡು: ನಾಳೆ ಬೆಳಗ್ಗೆ ನನಗೆ ಜ್ಞಾಪಕಮಾಡಿಬಿಡು (ರೂಢಿ). [ಸಂ.]

ಜ್ಞಾಪಕಪತ್ರ (ನಾ). "(ಜ್ಞಾಪಕಕ್ಕೆ ತರಲು ಸಹಾಯಕವಾದ) ನೆನಪಿನ ಟಿಪ್ಪಣಿ" (Memo. ಇಂಕನಿ.). [ಜ್ಞಾಪಕ + ಪತ್ರ]

ಜ್ಞಾಪಕಶಕ್ತಿ (ನಾ). ನೆನಪಿನ ಶಕ್ತಿ; ಸ್ಮರಣಶಕ್ತಿ : ಜ್ಞಾಪಕಶಕ್ತಿ ಮುಖ್ಯವಾದ ಮನೋವ್ಯಾಪಾರಗಳಲ್ಲೊಂದು (ಶಿಕ್ಷಣ. ೫೩೦). [ಜ್ಞಾಪಕ + ಶಕ್ತಿ]

ಜ್ಞಾಪಕಹೇತು (ನಾ). [ತತ್ತ್ವಶಾ] ಜ್ಞಾನ ಹುಟ್ಟಲು ಅತ್ಯಾವಶ್ಯಕವಾದ ಎರಡು ಕಾರಣಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು: ಹೊಗೆ ಕಂಡರೆ ಮಾತ್ರ ಇಲ್ಲಿ ಬೆಂಕಿಯಿದೆ ಎಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ., ವಾಸನೆ ಗೋಚರವಾದರೆ ಪೊದೆಯಲ್ಲಿ ಪುಷ್ಪವಿದೆಯೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಇವುಗಳಿಗೆ ಜ್ಞಾಪಕಹೇತುಗಳೆಂದು ಹೆಸರು (ಹಿಂದಸಾ. ೫೩). [ಜ್ಞಾಪಕ + ಹೇತು]

ಜ್ಞಾಪಕಾರ್ಥ (ಗು). ನೆನಪಿಗಾಗಿರುವ; ಸ್ಮರಣಾರ್ಥವಾದ. [ಸಂ.]

ಜ್ಞಾಪನ (ನಾ). ೧. ನೆನಪು ಮಾಡುವುದು. ೨. ಬೋಧನೆ. 'ಜ್ಞಾಪಿಸು' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಜ್ಞಾಪಿತ (ಗು). =ಜ್ಞಪಿತ : "ಜ್ಞಪ್ತಂ ತಾಂ ಜ್ಞಾಪಿತಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೧೦೫-೪೦). [ಸಂ.]

ಜ್ಞಾಪಿಸು (ಕ್ರಿ). ಸ್ಮರಿಸು; ನೆನಪುಮಾಡು.

ಜ್ಞಾಪಿಸಿಕೊಳ್ಳು=ನೆನಪುಮಾಡಿಕೊಳ್ಳು : ಸೂರಪ್ಪನ ಈ ದಿನದ ವರ್ತನೆಯನ್ನು ಜ್ಞಾಪಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದ (ದಂಗಾಳ್. ೪೩). [ಜ್ಞಾಪನ + -ಇಸು₃]

ಜ್ಞಾಯಕ (ನಾ). ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳತಕ್ಕವನು; ಜ್ಞಾತೃ : ಜ್ಞಾಯಕನಾಗಖಿಳಾರ್ಥಂ ಜ್ಞೇಯಂ ಪರಕೀಯಮುಂ ಸ್ವಕೀಯಮುಮಿಲ್ಲೆಂಬೀಯುಱಿವಿಂ (ಪಾರ್ಶ್ವಪು. ೧೫-೧೪೦). [ಸಂ.]

ಜ್ಞಾಯಕಶರೀರ (ನಾ). [ಜೈನ] ತ್ರಿಕಾಲಜ್ಞಾನಿಯ ಶರೀರ; ಸರ್ವಜ್ಞನದೇಹ : ಭಾವಿ ತದ್ವ್ಯತಿರಿಕ್ತ ಭೇದದಿಂ . . . ಸಕಲ ತ್ರಿಕಾಲ ಗೋಚರಮಪ್ಪ ಅಱಿವನ ದೇಹಂ ಜ್ಞಾಯಕಶರೀರಂ (ತತ್ತ್ವಪ್ರ. ೯). [ಜ್ಞಾಯಕ + ಶರೀರ]

ಜ್ಞೇಯ (ಗು). ೧. ತಿಳಿಯಬೇಕಾದ; ಅರಿಯಬೇಕಾದ (ನಾ). ೨. ತಿಳಿಯಬೇಕಾದ ವಿಷಯ,-ವಸ್ತು : ಜ್ಞಾನಂ

ಜ್ಞೇಯು ಪ್ರಮಾಣಂ ವಸರಿಸೆ (ಪಂಠಾಮಾ. ೧-೨); ಜ್ಞಾತೃ ಜ್ಞಾನ ಜ್ಞೇಯಕ್ಕೆ ಇನ್ನಾವ ಜ್ಞಾನವೋ (ಅವಧಂ. ೦೪೨-೬೫೨): ಜ್ಞಾತೃಜ್ಞಾನ ಜ್ಞೇಯಕಕೀತನಂ . . . ಚಿಂತಿಸಿದಂ (ಶಬಶಂ. ೨-೯೭). ೩. ಚೈತನ್ಯ ಸ್ವರೂಪ; ಪರಬ್ರಹ್ಮ: ಜ್ಞಾತೃ ಜ್ಞಾನ ಜ್ಞೇಯಗಳೆಂಬ ಮೂರು ತ್ರಿಪುಟಿಯಾಗಿರ್ಪುದದಱೊಳು . . . ಭೂತಾದಿ ವಿಷಯಾವಚ್ಛಿನ್ನಚೈತನ್ಯವೇ ಜ್ಞೇಯವೆನಿಸುವನು (ವಿವೇಕ. ೫೩); ಸೋಪಾಧಿಕ ಬ್ರಹ್ಮವು ಉಪಾಸ್ಯವು, ನಿರುಪಾಧಿಕ ಬ್ರಹ್ಮವು ಜ್ಞೇಯು (ಬ್ರಹ್ಮಛಾ. ೧೪೩ ಅಡಿಟಿ). [ಸಂ.]

ಜ್ಞೇಯಾನಂದ (ನಾ). ಅರಿವಿನಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಆನಂದ; ಚೈತನ್ಯ ಸ್ವರೂಪದ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಆನಂದ: ಜ್ಞಾನದ ಸಾರವೋ ಹರಿರೂಪು ಜ್ಞೇಯಾನಂದ . . . ಹರಿರೂಪು (ಗಗತಾ. ೧೭-೨೩).)

[ಜ್ಞೇಯ + ಆನಂದ]

ಜ್ಯಾ (ನಾ). ೧. ಬಿಲ್ಲಿನ ಹೆದೆ; ನಾರಿ: "ಸಿಂಜಿನಿ ಜೀವೆ ವರೌರ್ವಿ ಗುಣಮೆಂಬಿನಿತುಂ ಜ್ಯಾ ನಾಮಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೮೫-೧೭). 'ಜ್ಯಾರವ' ಪರಾ. ೨. ಧರೆ; ಭೂಮಿ: "ಜ್ಯಾ ಜಗತಿಯುರ್ವಿ . . . ಸರ್ವಂ ಸಹಾಖ್ಯೆಯನೆ ನೆಲಕೆ ನಾಮಂ" (ಮಂಗರಾ. ೨೮-೧); ವಹ್ನಿಗರ್ಭಾರಣಿಯಂತೆಯುಂ ಮಣಿಗರ್ಭಜ್ಯಾಯಂತೆಯುಂ . . . ಮಹತ್ತ್ವಮಂ ಪಡೆದೆಯೆಂದು ಸ್ತುತಿಗೈದು (ಆಗವಿ. ೨-೯೬ ವ). ೩. ಮಾತೆ; ತಾಯಿ: ಜ್ಯಾಗೆ, ಮಾಗೆ, ಜ್ಯಾದಿರ್, ಮಾದಿರ್ (ಶಬ್ದಾನು. ೫ ಪ್ರಯೋ). ೪. [ರೇಖಾಗ] "ವೃತ್ತ ರೇಖಾಭಾಗದ ಎರಡು ತುದಿಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸುವ ಸರಳರೇಖೆ" (Chord. ಇಂಕನಿ.). ೫. "ಚಾಪದ ಒಂದು ಕೊನೆಯಿಂದ ಮತ್ತೊಂದು ಕೊನೆಯ ತ್ರಿಜ್ಯಕ್ಕೆ ಲಂಬವಾಗಿ ಎಳೆದ ರೇಖೆ" (Sine of arc. ಇಂಕನಿ.); "ಆ ಲಂಬರೇಖೆಗೂ ತ್ರಿಜ್ಯಕ್ಕೂ ಇರುವ ಪ್ರಮಾಣ" (Sine of angle. ಇಂಕನಿ.); ಯವನರು 'ಜ್ಯಾ' ವನ್ನು 'ವ್ಯಾಸ'ದಿಂದ ಭಾಗಿಸುತ್ತಿದ್ದರು (ಶಿಲ್ಪಾನಾ. ೯೮). 'ಜ್ಯಾಮಿತಿ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಜ್ಯಾಘಾತ (ನಾ). ಬಿಲ್ಲಿನ ಹೆದೆಯಿಂದಾದ ಪೆಟ್ಟು; ಬಿಲ್ಲಿನ ಹುರಿಯ ಹೊಡೆತ: ಪೂಣ್ಮೆತ್ತುಪೇಂದ್ರನ ದೈತ್ಯೇಂದ್ರನ ದಿವ್ಯಚಾಪ ವಿಪುಲ ಜ್ಯಾಘಾತ ಘೋರಸ್ವನಂ (ಪಂಠಾಮಾ. ೧೪-೧೫೦); ಚಿನ್ನದ ಕಂಬಗಳಂತೆ ಸುಂದರಗಳೂ ಜ್ಯಾಘಾತದಿಂದ ಕಠಿಣಗಳೂ ಆದ ಅವನ ತೋಳುಗಳನ್ನು . . . ತಟ್ಟುತ್ತ (ವಢಛಾ. ೧೨೭). [ಜ್ಯಾ + ಘಾತ$_2$]

ಜ್ಯಾಘಾತವಾರಣ (ನಾ). ಬಿಲ್ಲಿನ ಹೆದೆಯಿಂದುಂಟಾಗುವ ಪೆಟ್ಟುಗಳಿಂದ ರಕ್ಷಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು ಎಡದ ಮುಂಗೈಗೆ ಕಟ್ಟಿಕೊಳ್ಳುವ ಚರ್ಮಪಟ್ಟಿ. 'ಗೋಧ' ಪರಾ. [ಜ್ಯಾಘಾತ + ವಾರಣ]

ಜ್ಯಾನಾದ (ನಾ). ಬಿಲ್ಲಿನ ಹೆದೆಯಿಂದಾಗುವ ಧ್ವನಿ; ಠೇಂಕಾರ: ಆ ನರಂ ಕೋಪಮಂ ತಾಳ್ದು ನಿಜಚಾಪಮಂ ಜ್ಯಾನಾದಮಂ ಮಾಡೆ (ಜೈಮಿಛಾ. ೨೨-೪೬); ಜ್ಯಾನಾದಮಾತ್ರದಿಂದವನೇನೆಂಬೆಂ ವಿಘ್ನವೆಲ್ಲವಂ ಪರಿಹರಿಕುಂ (ಶಾಕುಂತ. ೩೦-೫೪). [ಜ್ಯಾ + ನಾದ$_1$]

ಜ್ಯಾನಿ (ನಾ). ೧. ಮಂಪು; ವಾರ್ಧಕ್ಯ. ೨. ಕ್ಷೀಣತೆ; ಶೈಥಿಲ್ಯ; ದುರ್ಬಲತೆ; ಅಶಕ್ತಿ. [ಸಂ.]

ಜ್ಯಾಪ್ರತಿಪಾಳನ (ನಾ). ಭೂಮಿಯ ರಕ್ಷಣೆ: ಜ್ಯಾಪ್ರತಿಪಾಳನಮಂ ಧರ್ಮಪ್ರೀತಿಯನ್ನೆದೆಮಾಡಿದು ಸುಕರತೆಯಿಂದಾ ಪ್ರಭು (ಚಂದ್ರಪು. ೨-೬೩).

[ಜ್ಯಾ + ಪ್ರತಿಪಾಳನ (= ಪ್ರತಿಪಾಲನ)]

ಜ್ಯಾಬೀತೆ 'ಜಾಬಿತಾ' ನೋ.

ಜ್ಯಾಬು (ನಾ). = ಜಬಾಬು (?) : ಭೂಪಾಳಕಜಾಳಕಪ್ರತತಿಗೆ ಪೆರ್ಮ್ಮಾಡಿ ಜ್ಯಾಬಾದನೋ (ಇಎ. ೮೯೪೭, ಕೊಲ್ಹಾಪುರ. ೫೩೭-೦೨ ; ?). [?]

ಜ್ಯಾಮಂಡಲ (ನಾ). ಭೂಮಂಡಲ: ನಿನ್ನವೊಲೀ ಜ್ಯಾಮಂಡಲದೊಳಧಿಕ ಸಾಹಸಿಯಾವಂ (ವೃಷವಿ. ೧೧-೫೫). [ಜ್ಯಾ + ಮಂಡಲ]

ಜ್ಯಾಮಿತಿ (ನಾ). ರೇಖೆ, ಕ್ಷೇತ್ರ, ಘನಾಕೃತಿ ಇವುಗಳ ಲಕ್ಷಣಗಳ ಮತ್ತು ಪ್ರಮಾಣಸಂಬಂಧಗಳ ಪರಿಚಯವನ್ನುಂಟುಮಾಡಿಕೊಡುವ ಗಣಿತಶಾಸ್ತ್ರ; ರೇಖಾಗಣಿತ: ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಅಡಕವಾದ ಕೊಂಚ ಜ್ಯಾಮಿತಿಯನ್ನೂ ಅರಿತುಕೊಂಡುದಾಯಿತು (ಬಂಚನ್. ೨೭); ಜ್ಯಾಮಿತಿ ತಿಳಿಯದ ಇದ್ದವರಿಗೆ ಪ್ಲೇಟೋವಿನ ಆಶ್ರಮದೊಳಕ್ಕೆ ಕಾಲಿಡಲೂ ಸಹ ಅವಕಾಶ ವಿರಲಿಲ್ಲವಂತೆ (ಶಿಲ್ಪಾನಾ. ೮೫); ಜ್ಯಾಮಿತಿಯ ತಿಳುವಳಿಕೆಯಿಲ್ಲದವನು ನನ್ನ ಬಾಗಿಲಿನೊಳಗೆ ಪ್ರವೇಶಿಸಲಾಗದು (ಗಣಿತ. ೨೭).

[ಜ್ಯಾ + ಮಿತಿ./ಇಂ. Geometry]

ಜ್ಯಾಯ (ನಾ). ೧. ಹಿರಿಯ; ಜ್ಯೇಷ್ಠ. ೨. ಅಣ್ಣ: "ಅಗ್ರಜಂ ಜ್ಯಾಯನಾ ಜ್ಯೇಷ್ಠನೆನಲಣ್ಣನೆನಿಕು" (ಮಂಗರಾ. ೯೨-೧೧): ಜ್ಯಾಯನ ರಾಜ್ಯಮನಯ್ಯ ಕನೀಯನವೇಕ್ಷಿಸುವುದುಚಿತಮಲ್ತು (ಪಂಠಾಮಾ. ೭-೧೨೬). ೩. ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದವನು; ಉತ್ತಮನು: ಜ್ಯಾಯಂಗೆ ನೀನೆ ಪಲಮಾದೇಯುಂ ನೀನಲ್ಲದನ್ಯವಸ್ತುಗಳೆಲ್ಲಂ ಹೇಯಂ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೧೦-೧೨೬); ಪೃಥುಕಾಯಂ ದುಷ್ಪ್ರಮೇಯಂ ಸಕಲಖಗಕುಲಜ್ಯಾಯನಾ ವೈನತೇಯಂ (ಆಗವಿ. ೧೦-೯೧). [ಸಂ. ಜ್ಯಾಯಸ್]

ಜ್ಯಾಯಾಂಸ (ನಾ). ಹಿರಿಯ; ಜ್ಯೇಷ್ಠ: ಜ್ಯಾಯಾಂಸ, ಕನೀಯಾಂಸ (ಶಮದ. ೮೭ ಪ್ರಯೋ); ಜ್ಯಾಯಂ, ಜಾಯಸ್ಸು, ಜ್ಯಾಯಾಂಸಂ (ಶಬ್ದಾನು. ೧೩೪ ಪ್ರಯೋ). [ಸಂ. ಜ್ಯಾಯಸ್]

ಜ್ಯಾರವ (ನಾ). ೧. = ಜ್ಯಾನಾದ: ಪೆಣ್ದುಂಬಿಯ ಗಾವರಂಬೊರೆದು ಪೂಣ್ಮುತಿರ್ದ ಪುಷ್ಪಾಸ್ತ್ರಚಾಪಲತಾ ಜ್ಯಾರವದಂತೆ (ಕಾದಂಪೂ. ೬೫೨). ೨. ಭೂಮಿಯ ಧ್ವನಿ. ೧, ೨: ಅಟ್ಟಿಸಿ ಭುಜಂಗರ್ ಬೆರ್ಚೆ ದೇವರ್ ಭಯಂಗೊಳೆ ಮರ್ತ್ಯರ್ ಪ್ರತಿಜಾತ ನಾಗಗೃಹ ನಾಕಜ್ಯಾರವಂ ಜ್ಯಾರವಂ (ಆಗವಿ. ೭-೭೭). [ಜ್ಯಾ + ರವ]

ಜ್ಯಾರವಂಗೆಯ್ (ಕ್ರಿ). ಬಿಲ್ಲಿನ ಹೆದೆಯೇರಿಸಿ ಧ್ವನಿಮಾಡು: ಧನುಷ್ಟೇಂಕಾರವಮಾಡಂ: ಪಡೆಯನೆಳೆದು ಗಾಂಡೀವದೊಳ್ ತೊಟ್ಟು ರೌದ್ರೋತ್ಕರ ವೃತ್ತಂ ಜ್ಯಾರವಂಗೆಯ್ದುಡಸಿ ಪಿಡಿದು . . . ಮಣಾದಟ್ಟಂ (ಶಬಶಂ. ೪-೩೯). [ಜ್ಯಾರವ + ಕೆಯ್$_1$]

ಜ್ಯಾರಾವ (ನಾ). = ಜ್ಯಾರವ: ತೀವಿದುದು ಗಗನಮಂ ವಜ್ರಾವರ್ತ ಧನುರ್ಲತಾ ಘನ ಜ್ಯಾರಾವಂ (ಪಂಠಾಮಾ. ೧೪-೦೪೧). [ಜ್ಯಾ + ರಾವ]

ಜ್ಯೂ (ನಾ). ಇಸ್ರೇಲ್ ದೇಶದವನು; ಹೀಬ್ರೂ ಬುಡಕಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿದವನು; ಯೆಹೂದ್ಯ; ಯೆಹೂದಿ. [←ಇಂ. Jew]

ಜ್ಯೂರಿ (ನಾ). ನ್ಯಾಯದರ್ಶಿ; ನ್ಯಾಯಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ತೀರ್ಪುಕೊಡಲು ನಿಯುಕ್ತನಾದ ವ್ಯಕ್ತಿ; ಪಂಚಾಯಿತಿದಾರ: ಚಿಕ್ಕಿಯ ತಂದೆ ನನ್ನನ್ನು ಇಳಿಸಿ, ನಡೆಸಿಕೊಂಡು ಒಯ್ದು ಜ್ಯೂರಿಯ ಮುಂದೆ ನಿಲ್ಲಿಸಿದ (ಸ್ವಕೃಚ. ೪೭೩); ಈ ವಿಷಯವೂ ಜ್ಯೂರಿಗಳಿಗೆ ಮನವರಿಕೆಯಾಯಿತೆಂದು ಗೊತ್ತಾದಾಗ . . . ಪರಿಣಾಮವೇನಾಗಬಹುದೆಂಬುದನ್ನು ವಿವರಿಸಿದನು (ಪುನರು. ೯೭). [←ಇಂ. Jury]

ಜ್ಯೇಷ್ಠ (ಗು). ೧. ಹಿರಿಯ; ದೊಡ್ಡ: ಜ್ಯೇಷ್ಠ ಪುತ್ರನನ್ನೇ ಹೆಚ್ಚು ಪ್ರೀತಿಸುತ್ತಾರೆ (ಇಸ್ಯಕ. ೪೦೬). (ನಾ). ೨. ಅಣ್ಣ; ಅಗ್ರಜ: "ಅಗ್ರಜಂ ಜ್ಯೇಷ್ಠಂ ಜ್ಯಾಯನೆನಿಕ್ಕುಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೫೫-೧೯). ೩. ಹಿರಿಯವನು: ದೊಡ್ಡ ಮಗ: ಕಳುಹು ರಕ್ಷಣೆಗೆನ್ನೊಡನೆ ನಿನ್ನಾ ಜ್ಯೇಷ್ಠನಂ (ಕ್ರೀರಾಮಾ. ೨೮-೦೮) ೪. ಚಾಂದ್ರಮಾನ ವರ್ಷದ ಮೂರನೆಯ ತಿಂಗಳ ಹೆಸರು: ಆ ಮಾಸವೇ ಚೈತ್ರ ವೈಶಾಖ, ಜ್ಯೇಷ್ಠ . . . ಫಾಲ್ಗುನ ಎಂದು ಹನ್ನೆರಡು ತೆಱನಾಗಿಹುದು (ವಿವೇಕ. ೩೨೦). ೫. ಉತ್ತಮವಾದುದು; ಉತ್ಕೃಷ್ಟವಾದುದು: ಭರತನ ಮತದಲ್ಲಿ ನಾಟ್ಯಮಂಟಪ ಅಥವಾ ಪ್ರೇಕ್ಷಾಗೃಹವು ಜ್ಯೇಷ್ಠ, ಮಧ್ಯಮ, ಕನಿಷ್ಠ ಎಂದು ಮೂರುವಿಧ (ಸಂನಾಟ. ೨೩) [ಸಂ.]

ಜ್ಯೇಷ್ಠೆ (ನಾ). ೧. ಹಿರಿಯವಳು ; ದೊಡ್ಡವಳು : ಲಕ್ಷ್ಮಿಗಿಂತ ನೀನೇ ಜ್ಯೇಷ್ಠೆ (ರಾಂತರಾ. ೯೩). ೨. ಶ್ರೇಷ್ಠಳು ; ಉತ್ತಮ ಗುಣಗಳನ್ನು ಉಳ್ಳವಳು: ಜ್ಯೇಷ್ಠೆ ಕನಿಷ್ಠೆಯರೆಂಬ ದ್ವಿವಿಧ ಗುಣ ವಿಶೇಷ ವನಿತೆಯರಿಂ (ವಿವೇಕ. ೨೨೮). ೩. ದುರದೃಷ್ಟದ ಅಧಿದೇವತೆ ; ದರಿದ್ರಲಕ್ಷ್ಮಿ : "ಅಲಕ್ಷ್ಮೀಃ, ನಿರೃತಿಃ—ಈ ೨ ಜ್ಯೇಷ್ಠೆ" (ಹಲಾಯು. ೧೫-೮೭) ; ತಾನೆಯ್ದೆ ವಿಷ್ಣುವಂ ಜ್ಯೇಷ್ಠೆ ತನಗಿರಲೆಡೆಯನೆರೆಯೆ (ಷಡ್ರಾ. ೧೦-೩೭). ೪. ಇಪ್ಪತ್ತೇಳು ನಕ್ಷತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಹದಿನೆಂಟನೆಯದು : ಅನೂರಾಧೆ ಜ್ಯೇಷ್ಠೆ . . . ರೇವತಿಗಳೆಂಬಿಪ್ಪತ್ತೇಳು ತಾರೆಗಳಾದ ನಾಲ್ಕು ನಾಲ್ಕು ಪಾದಗಳಿಂದ ನೂರೆಂಟಾಗಿ (ವಿವೇಕ. ೨೫೮). ೫. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಚಿಕ್ಕ ಹಲ್ಲಿ. [ಸಂ. ಜ್ಯೇಷ್ಠಾ]

ಜ್ಯೋತಿ (ನಾ). ೧. ಬೆಳಕು ; ಕಾಂತಿ ; ತೇಜಸ್ಸು; ಪ್ರಕಾಶ: "ಅಗ್ನಿಯ ವಿಶಾಲ ಕಾಂತಿದ್ಯೋತಿ ಜ್ಯೋತಿಸ್ಸುಹೇತಿ ಶಿಖೆಯರ್ಚಿ ಪ್ರಭಾಖ್ಯಮಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೧೪-೮); ನೃಪತಿಯಾ ಭಾವಮುಮಹಿಮಾ ಜ್ಯೋತಿ ಸಂಚರಿಸಿದುದು ಮಿಂಚಿ ಪಟ್ಟಮಹಿಷಿಯರೆರ್ದೆಗಳೊಳ್ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೧೨-೩೧೩). ೨. ದೀವಿಗೆ; ದೀಪ : "ದೀವಿಗೆ ಜ್ಯೋತಿ ದೀಪ್ತಿ ಗೃಹಭಾನುವಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೬೧-೧೮) ; ಬೆಳಗುವ ಜ್ಯೋತಿಯ ತಿರುಳಿನಂತೆ ಹೊಳೆವ ಕಂಗಳ . . . ಶಿವಯೋಗಿಯ ಕಂಡೆ (ಅವಚಂ. ೨೩೨-೧೦೫೦) ; ತಮಂಧ ಘನ ಜ್ಯೋತಿ ಕಿರಿದೆನ್ನ ಬಹುದೆ (ಬಸವ. ೭೫) ; ಜಾತಿಹೀನನ ಮನೆಯ ಜ್ಯೋತಿ ತಾ ಹೀನವೇ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೯೭೬). ೩. ಅಗ್ನಿ ; ಬೆಂಕಿ : "ಜ್ಯೋತಿ ವಾಯುಸಖಂ ಬೃಹದ್ಭಾನು . . . ವೈಶ್ವಾನರಂ" (ಮಂಗರಾ. ೦೪-೭). ೪. ಬೆಳಕಿನ ಅಂಶ ; ಕಿರಣ. ೫. ನಕ್ಷತ್ರ ; ಉಡು : "ರಿಕ್ಷಮುಡು ತಾರೆ ತಾರಗೆ ನಕ್ಷತ್ರಂ ಜ್ಯೋತಿ ತಾರಕಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೧೪-೭೮). ೬. ಕಣ್ಣು ; ನೇತ್ರ: "ನುತನೇತ್ರಮಂ ಜ್ಯೋತಿಯೆಂದೆಂಬುದು (ಮಂಗರಾ. ೦೪೦-೧೩). ೭. ಒಳ್ಳೆಯ ಸ್ವಭಾವ. ೮. ಸೂರ್ಯ, ಚಂದ್ರ, ಮೊದಲಾದ ಗ್ರಹ. ೯. [ತತ್ವಶಾ] ಚೈತನ್ಯ ಸ್ವರೂಪ ; ಪರಬ್ರಹ್ಮ : ವೇದಋಷಿಯ ದರ್ಶನಕ್ಕೆ ಜ್ಯೋತಿ ಮತ್ತು ಸತ್ಯ ಎರಡೂ ಸಮಾನಾರ್ಥಕ (ಸೌಂದಸ. ೯೯). "ಅನಲಂ ನಕ್ಷತ್ರ ನೇತ್ರಾಂಶುಸದ್ಭಾವಂ ಜ್ಯೋತಿಸಮಾಖ್ಯ" (ನಾನಾರ. ೬೯).

[ಸಂ. ಜ್ಯೋತಿಸ್]

ಜ್ಯೋತಿಃಪಟಲ (ನಾ). "ಸೌರವ್ಯೂಹದಿಂದಾಚೆಗಿರುವ ದೂರ ನಕ್ಷತ್ರ ಪುಂಜಗಳಿಂದಾಗಲೀ, ಅನಿಲದ್ರವ್ಯ ಅಥವಾ ನಕ್ಷತ್ರದ್ರವ್ಯದಿಂದಾಗಲೀ ಆದ ಆಕಾಶದ ಕಾಂತಿ ಪ್ರದೇಶ" (Nebula. ಇಂಕನಿ.).

[ಸಂ. (ಜ್ಯೋತಿಸ್ + ಪಟಲ)]

ಜ್ಯೋತಿಃಪ್ರಭೆ (ನಾ). ನಕ್ಷತ್ರಗಳ ಪ್ರಕಾಶ,—ಹೊಳಪು: ಆಭರಣ ಪ್ರಭಾ ಪರಿಭೂತ ಪ್ರಭೂತ ಜ್ಯೋತಿಃಪ್ರಭೆಯುಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೫-೧೦೫ ವ).

[ಸಂ. ಜ್ಯೋತಿಃಪ್ರಭಾ (ಜ್ಯೋತಿಸ್ + ಪ್ರಭಾ)]

ಜ್ಯೋತಿಪುರುಷ (ನಾ). ಜ್ಯೋತಿ ಸ್ವರೂಪನಾದ ಪುರುಷ ; ಪರಮಾತ್ಮ : ಜ್ಯೋತಿಪುರುಷನೊಬ್ಬ ಪುರುಷನು . . . ಬೆಳಗಿನೊಳಗಣ ಮಹಾಬೆಳಗಿನ ಬೆಳಗು (ಬಸವ. ೯೫೫). [ಜ್ಯೋತಿ + ಪುರುಷ]

ಜ್ಯೋತಿರಂಗ (ನಾ). [ಜೈನ] ದಶ ವಿಧ ಕಲ್ಪವೃಕ್ಷಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಬೆಳಕನ್ನು ನೀಡುವ ಕಲ್ಪವೃಕ್ಷ : ಸೊಗಯಿಸುವುವು ದೀಪಾಂಗ ಜ್ಯೋತಿರಂಗ ಕಲ್ಪಕುಜಂಗಳು (ಆದಿಪು. ೫-೪೦) ; ಜ್ಯೋತಿರಂಗಮೆಂಬುದು . . . ಚಂದ್ರಾದಿತ್ಯರ ಕಿರಣಪ್ರವೇಶಂಗಳ್ಗೆಡೆಗುಡದಿರ್ಪ ಜ್ಯೋತಿರ್ವಿಶೇಷಂಗಳು ಮಸುಳ್ಬುದು (ಜಾವುಂಪು. ೮) ; ವಸನಾಂಗಾತೋದ್ಯಾಂಗ ಪ್ರಸವಾಂಗ ಜ್ಯೋತಿರಂಗ ದೀಪಾಂಗಾನ್ನಾಂಗಸುರಾಂಗ ಭಾಜನಾಂಗಾವಸಥಾಂಗ ವಿಭೂಷಣಾಂಗ ದಶಕಲ್ಪಕುಜಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೩-೩೪).

[ಸಂ. (ಜ್ಯೋತಿಸ್ + ಅಂಗ)]

ಜ್ಯೋತಿರಥ (ನಾ). ನಕ್ಷತ್ರಗಳ ಪುಂಜ; ಏಳು ನಕ್ಷತ್ರಗಳ ಗುಂಪು ; ಸಪ್ತರ್ಷಿ ಮಂಡಲ: "ಧ್ರುವನಕ್ಷತ್ರವಿರುವ ನಕ್ಷತ್ರಪುಂಜ: ಲಘುಸಪ್ತರ್ಷಿ (ನಕ್ಷತ್ರಪುಂಜ); ಜ್ಯೋತಿರಥ" (Cynosure. ಇಂಕನಿ.).

[ಜ್ಯೋತಿ + ರಥ]

ಜ್ಯೋತಿರಿಂಗಣ (ನಾ). ಮಿಣುಕುಹುಳು ; ಮಿಂಚುಹುಳು : "ಜ್ಯೋತಿರಿಂಗಣಂ ಖದ್ಯೋತಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೪೪-೨೪) ; ದಿನಪತಿಯ ಬೆಳಪ ನಭೋಂಗಣಮಂ ಜ್ಯೋತಿರಿಂಗಣಂ ಬೆಳಗುಗುಮೇ (ಆದಿಪು. ೮-೧೦).

[ಸಂ.]

ಜ್ಯೋತಿರ್ಗಣ (ನಾ). ಗ್ರಹನಕ್ಷತ್ರಾದಿಗಳ ಸಮೂಹ : ಹೊಳೆವ ಜ್ಯೋತಿರ್ಗಣದವೊಲು ತೊಳತೊಳಗಿ ಬೆಳಗುವ ಗುಣರಹಿತನ ನಿಜಸ್ವರೂಪ ವಿದೆಂದನು (ಕುವ್ಯಾಉ. ೪-೧೭). [ಸಂ. (ಜ್ಯೋತಿಸ್ + ಗಣ)]

ಜ್ಯೋತಿರ್ಜ್ಞಾನ (ನಾ). ಜ್ಯೋತಿಷಜ್ಞಾನ ; ಜೋಯಿಸನ ವಿದ್ಯೆ : ಸಹದೇವಂ ಜ್ಯೋತಿರ್ಜ್ಞಾನದೊಳತಿ ಪರಿಣತನಾದಂ (ಪಂಪಭಾ. ೨-೩೭ ವ). ಈ ಜ್ಯೋತಿರ್ಜ್ಞಾನಮುಪ್ಪೊಡಮ್ಮನ್ನರಪ್ಪ ಋಷಿರೂಪರ್ಗಲ್ಲದೆ ಕಲಲುಂ ಕಲಿಸಲುಂ ಬಾರದು (ಸುಕುಮಾ. ೩-೨೮ ವ).

[ಸಂ. (ಜ್ಯೋತಿಸ್ + ಜ್ಞಾನ)]

ಜ್ಯೋತಿರ್ಧರ (ನಾ). ಜ್ಯೋತಿಯನ್ನು ಹಿಡಿದವನು ; ಮಾರ್ಗದರ್ಶಕ: ಈ ಮೂವರು ಮಹಾನುಭಾವರು ಶರಣಮಾರ್ಗದ ಜ್ಯೋತಿರ್ಧರರಾಗಿ . . . ಮಾನವ್ಯದ ಮಹಾಸಿದ್ಧಿಯ ಪ್ರತೀಕರಾಗಿ ಬಾಳಿ ಬೆಳಗಿದರು (ಶರಚ. ೫೫೩). [ಸಂ.]

ಜ್ಯೋತಿರ್ಮಂಡಲ (ನಾ). ಸೂರ್ಯ, ಚಂದ್ರ, ನಕ್ಷತ್ರವೇ ಮೊದಲಾದ ಆಕಾಶಕಾಯಗಳ ಮಂಡಲ: ಶೀತೋಷ್ಣ ಭಾವರಹಿತ ಜ್ಯೋತಿರ್ಮಂಡಲವನಂತಕೋಟಿ ದಿನೇಶ ದ್ಯೋತಾಭಮಿರ್ದುದು (ಜಗವಿ.೧-೪೭).

[ಸಂ. (ಜ್ಯೋತಿಸ್ + ಮಂಡಲ)]

ಜ್ಯೋತಿರ್ಮಣಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಅಮೂಲ್ಯ ರತ್ನ : ತನ್ನಂ ಸ್ಪರ್ಶಗೊಂಡವರ್ಗೆ ನಕ್ಷತ್ರಗಳಂತೆ ಚಿರಕಾಲಂ ಬೆಳಗಲುಳ್ಳ ಕಾಂತಿಪ್ರದಮಾದ ಜ್ಯೋತಿರ್ಮಣಿ (ವಿವೇಕ ೨೦೦).

[ಸಂ. (ಜ್ಯೋತಿಸ್ + ಮಣಿ)]

ಜ್ಯೋತಿರ್ಮಯ (ನಾ). ಬೆಳಕಿನಿಂದ ಕೂಡಿದುದು; ಪ್ರಕಾಶಮಯವಾದುದು : ನಿಗಮಕ್ಕತೀತ . . . ಜ್ಯೋತಿರ್ಮಯ ತಾನೇ ಲೀಲೆಗೆ ಮೂಲವಾದ (ಅವಚಂ. ೧೯೭-೮೯೦) ; ಅದು ರಸಮಯ ಮತ್ತು ಜ್ಯೋತಿರ್ಮಯ. ಪರಮಸತ್ಯದ ಸ್ವರೂಪಲಕ್ಷಣವೇ ಇದು (ಸೌಂದಸ. ೦೦೦) ; ಮುಖಮಂಡಲವು . . . ಜೋತಿರ್ಮಯವಾಗಿ ಶೋಭಿಸುತ್ತಿದ್ದಿತು (ಕಪಾಕುಂ. ೯೪). [ಸಂ.]

ಜ್ಯೋತಿರ್ಮೂರ್ತಿ (ನಾ). = ಜ್ಯೋತಿಪುರುಷ : ಆ ಪರಮವಾದ ಆತ್ಮ ಸೌಂದರ್ಯದ ಜ್ಯೋತಿರ್ಮೂರ್ತಿಯನ್ನೇ . . . ಅನುಭವಿಸಿ ಹಾಡಿದ್ದಾರೆ (ಸೌಂದಸ. ೪೦). [ಸಂ. (ಜ್ಯೋತಿಸ್ + ಮೂರ್ತಿ)]

ಜ್ಯೋತಿರ್ಮೇಘ(ನಾ). ಅನೇಕ ಚಿಕ್ಕ ಚಿಕ್ಕ ಜ್ಯೋತಿಗಳಿಂದಾದ ಮೋಡ; ನಕ್ಷತ್ರದ ಭ್ರೂಣಾವಸ್ಥೆ ; ನೀಹಾರಿಕೆ : ನಕ್ಷತ್ರದ ಭ್ರೂಣಾವಸ್ಥೆ ಪ್ರಾಯಶಃ ಮಹಾವ್ಯಾಧದ ಜ್ಯೋತಿರ್ಮೇಘದಂಥ ರೂಪದಿಂದ ಆರಂಭವಾಗಬಹುದು (ನಕ್ಷತ್ರ. ೦೩೩) ; ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ನಾನಾಭಾಗಗಳಲ್ಲಿ ಬಾನ್ನೀಲಿ (Celestial) ವರ್ಣದ ಉಣ್ಣೆಯ ಚೂರುಗಳಂತೆ ತೋರುವ ಮೋಡಗಳನ್ನು ಕಾಣಬಹುದು . . . ಅವುಗಳನ್ನೇ ನಾವು ಜ್ಯೋತಿರ್ಮೇಘ ಎಂದು ಕರೆಯುತ್ತೇವೆ (ಆಕಾಶ. ೭೨); ಸೂರ್ಯ ಮತ್ತು ಗ್ರಹಗಳು ಅಪಾರವಾದ ಜ್ಯೋತಿರ್ಮೇಘವೊಂದರಿಂದ ರೂಪ ತಾಳಿದವೆಂದು ಕಲ್ಪಿಸಿಕೊಂಡನು (ಭೂಹುಟ್ಟು. ೦೭). [ಸಂ. (ಜ್ಯೋತಿಸ್ + ಮೇಘ)]

ಜ್ಯೋತಿರ್ಲತೆ (ನಾ). ಬೆಳಕನ್ನು ಬೀರುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ: ಜ್ಯೋತಿರ್ಲತೆಗಳ ರುಚಿಸಂಜಾತಂ ಫಣಿಗಣಫಣಾಮಣಿಪ್ರಭೆ ಬಿಡದು ದ್ಯೋತಿಪುದು (ಶಬಶಂ. ೩-೩೫); ಅತ್ತಿಮಬ್ಬೆ ಮತ್ತು ಗುಂಡ ಮಬ್ಬೆಯರು ಚಿಗುರೊಡೆದ ಜ್ಯೋತಿರ್ಲತೆಗಳಂತೆ ನಿಗಿನಿಗಿಸಿದರು (ದಾನಚಿಂ. ೬೫). [ಸಂ. ಜ್ಯೋತಿರ್ಲತಾ (ಜ್ಯೋತಿಸ್ + ಲತಾ)]

ಜ್ಯೋತಿರ್ಲಿಂಗ (ನಾ). ೧. ಜ್ಯೋತಿಸ್ವರೂಪವಾದ ಲಿಂಗ. ೨. ಭರತ ಖಂಡದಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಸೋಮನಾಥ (ಸೌರಾಷ್ಟ್ರ), ಮಲ್ಲಿಕಾರ್ಜುನ (ಶ್ರೀಶೈಲ), ಮಹಾಕಾಲ (ಉಜ್ಜಯಿನಿ), ಓಂಕಾರ (ಅಮಲೇಶ್ವರ), ವೈದ್ಯನಾಥ (ಪರಲಿ), ಭೀಮಶಂಕರ (ಡಾಕಿನಿ), ರಾಮೇಶ್ವರ (ಸೇತುಬಂಧ), ನಾಗೇಶ (ದಾರುಕಾವನ) ವಿಶ್ವೇಶ (ವಾರಣಾಸಿ), ತ್ರ್ಯಂಬಕ (ಗೋಮತೀತಟ), ಕೇದಾರ (ಹಿಮಾಲಯ), ಘೃಷ್ಣೇಶ (ಇಲಾಪುರಿ ಅಥವಾ ಶಿವಾಲಯ) ಎಂಬ ಹನ್ನೆರಡು ಲಿಂಗಗಳು: ಹಿಂದಿನಿಂದಲೂ ಭರತಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಶೈವಮತ ಸಂಬಂಧವಾದ ಹನ್ನೆರಡು ಜ್ಯೋತಿರ್ಲಿಂಗಗಳು ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತವಾಗಿವೆ (ಭಾರದ. ೨೦೬). ೩. (ಅಲಂ) ಆತ್ಮನಂತೆ ವ್ಯಾಪಕವಾದುದು: ಮಾತೆಂಬುದು ಜ್ಯೋತಿರ್ಲಿಂಗ (ಅವಚಂ. ೨೦೦-೯೫೦). [ಸಂ. (ಜ್ಯೋತಿಸ್ + ಲಿಂಗ)]

ಜ್ಯೋತಿರ್ಲೋಕ (ನಾ). ೧. ಪ್ರಕಾಶಮಯವಾದ ಲೋಕ; ನಕ್ಷತ್ರ ಲೋಕ: ಜ್ಯೋತಿರ್ಲೋಕಂ ನಲವಿಂ ಭೂತಳಕೇಳ್ತಂದ ತೆಱದಿ ಬೆಳಗುವ ದೀಪವ್ರಾತದಿನೊಪ್ಪುವ ಲಿಂಗನಿಕೇತನಮಂ (ಶ್ರೀಪುವಿ. ೩೭-೯); ಸಾಲಂ ಸಾಲಿನಲಿ ಪ್ರಜ್ವಲಿಸಿ ಜ್ಯೋತಿರ್ಲೋಕದಂತೆಸೆದುದು (ನವಮೋ. ೨೨-೧೯). ೨. [ಜೈನ] ಜ್ಯೋತಿಷ್ಕದೇವತೆಗಳ ಲೋಕ: ಜ್ಯೋತಿಷ್ಕರ್ ... ದೇವಚಾಪಂ ಜ್ಯೋತಿರ್ಲೋಕಾಧಿಪಾಲಾಭರಣ ಕಿರಣದಿಂದುರ್ವಿಯಂ ಪರ್ವೆ ಬಂದರ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೯-೧೨೦); ಅಂತಾ ಜ್ಯೋತಿರ್ಲೋಕಜನಿತರೆಲ್ಲರುಂ ... ಅಣಿಮಾದಿ ಗುಣಗಣಾನ್ವಿತರುಮಪ್ಪರ್ (ಸುಕುಮಾ. ೧೦-೧೯). [ಸಂ. (ಜ್ಯೋತಿಸ್ + ಲೋಕ)]

ಜ್ಯೋತಿರ್ವರ್ಷ (ನಾ). ಭೂಮಿಯಿಂದ ನಕ್ಷತ್ರ ಮತ್ತು ಗ್ರಹಗಳಿಗಿರುವ ಅಂತರವನ್ನು ಅಳೆಯುವ ಒಂದು ದೂರಮಾನ; ಬೆಳಕು ಒಂದು ವರ್ಷದಲ್ಲಿ ಚಲಿಸುವಷ್ಟು ದೂರ: ನಕ್ಷತ್ರಗಳ ದೂರವನ್ನು ತಿಳಿಸಲು ಒಂದು ದೊಡ್ಡ ಮಾನವನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸುತ್ತಾರೆ. ಅದಕ್ಕೆ ಜ್ಯೋತಿರ್ವರ್ಷವೆಂದು ಹೆಸರು (ಜಗತ್ತು. ೬೨); ಬೆಳಕು ಒಂದು ವರ್ಷದಲ್ಲಿ ಓಡುವ ದೂರಕ್ಕೆ ಒಂದು ಜ್ಯೋತಿರ್ವರ್ಷವೆಂದು ಹೆಸರಿಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ (ನಕ್ಷತ್ರ. ೦೦೫). [ಸಂ. (ಜ್ಯೋತಿಸ್ + ವರ್ಷ)]

ಜ್ಯೋತಿರ್ವಿಜ್ಞಾನ (ನಾ). ಗ್ರಹನಕ್ಷತ್ರಾದಿಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ವಿಜ್ಞಾನ; ಖಗೋಳವಿಜ್ಞಾನ. 'ಜ್ಯೋತಿರ್ವಿಜ್ಞಾನಿ' ಪರಾ. [ಸಂ. (ಜ್ಯೋತಿಸ್ + ವಿಜ್ಞಾನ)]

ಜ್ಯೋತಿರ್ವಿಜ್ಞಾನಿ (ನಾ). ಜ್ಯೋತಿರ್ವಿಜ್ಞಾನವನ್ನು ಬಲ್ಲವನು: ಚಂದ್ರಮಂಡಲದ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷಜ್ಞಾನವುಳ್ಳ ಜ್ಯೋತಿರ್ವಿಜ್ಞಾನಿ ಅಥವಾ ನಾವಿಕ; ಚಾಂದ್ರಜ್ಞಾನಿ (Lunarian. ಇಂಕನಿ.). [ಸಂ. ಜ್ಯೋತಿರ್ವಿಜ್ಞಾನಿನ್]

ಜ್ಯೋತಿರ್ವಿದ (ನಾ). = ಜ್ಯೋತಿರ್ವಿಜ್ಞಾನಿ: ಅನೇಕ ಜ್ಯೋತಿರ್ವಿದರು ಅದನ್ನು ಪರೀಕ್ಷೆಮಾಡಿ ಅದರ ಛಾಯಾಪಟವನ್ನು ತೆಗೆದಿರುತ್ತಾರೆ (ಜ್ಯೋತಿರ್ವಿ. ೪೪). [ಸಂ. ಜ್ಯೋತಿರ್ವಿದ್]

ಜ್ಯೋತಿರ್ವಿಮಾನ (ನಾ). [ಜೈನ] ಜ್ಯೋತಿಷ್ಕ ದೇವತೆಗಳ ವಿಮಾನ: ಬಳಸಿದುದು ಮೇರು ಶಂಕಾಕುಳಿತಂ ಜ್ಯೋತಿರ್ವಿಮಾನತತಿಯೆನೆ ಬಳಸಿತ್ತೆಳವಳಿಕಿನ ಮುಗಿಲಟ್ಟಳಿವಳಗಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೦-೧೧೭). [ಸಂ. (ಜ್ಯೋತಿಸ್ + ವಿಮಾನ)]

ಜ್ಯೋತಿವತ್ಸರ (ನಾ). = ಜ್ಯೋತಿರ್ವರ್ಷ: ರವಿಗಾತ್ರಮುಂ ಸಗುವ ತಾರಾದ್ವಯುಂ, ಸಂಖ್ಯಾತೀತವಮಾ ಜ್ಯೋತಿವತ್ಸರದ ದೂರದೊಳ್ ... ಪರಸ್ಪರಂ ಸಂಕರ್ಷಿಸಲ್ ತೊಡಗಿದಪುವಯ್ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೪೧೬-೨೮೩). [<ಸಂ. ಜ್ಯೋತಿರ್ವತ್ಸರ]

ಜ್ಯೋತಿಶ್ಚಕ್ರ (ನಾ). ಇಪ್ಪತ್ತೇಳು ನಕ್ಷತ್ರಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ರಾಶಿಚಕ್ರ: ಜ್ಯೋತಿಶ್ಚಕ್ರಂ ತುದಿಯೊಳ್ ಮಾತೆಂ ಱಾಟಳದ ತೆಱದೆ ತಿರುಗುತ್ತಿರ್ಕುಂ (ದಶಕು. ೭-೨೦); ಜ್ಯೋತಿಶ್ಚಕ್ರ; ರಾಶಿಮಂಡಲ (Baldric. ಇಂಕನಿ.). [ಸಂ. (ಜ್ಯೋತಿಸ್ + ಚಕ್ರ)]

ಜ್ಯೋತಿಶ್ಶಾಸ್ತ್ರ (ನಾ). = ಜ್ಯೋತಿಷ ೨: ಸಮಗ್ರ ಜ್ಯೋತಿಶ್ಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ಆದಿಪುರುಷನಾದ ಹಿರಣ್ಯಗರ್ಭನಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮನು ಮೊದಲು ತಿಳಿದು ... ಉಪದೇಶಿಸಿದನು (ಜಾತಕ. ೧೩, ಉಪೋದ್ಘಾತ). [ಸಂ. (ಜ್ಯೋತಿಸ್ + ಶಾಸ್ತ್ರ)]

ಜ್ಯೋತಿಷ (ನಾ). ೧. ಖಗೋಳವಿಜ್ಞಾನ; ವೇದದ ಆರು ಅಂಗಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ಗ್ರಹನಕ್ಷತ್ರಾದಿಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ ಶಾಸ್ತ್ರ. ೨. ಗ್ರಹನಕ್ಷತ್ರಗಳ ಚಲನೆ, ಸ್ಥಾನ, ಇವುಗಳಿಂದ ಫಲ, ಪ್ರಶ್ನೆ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ವಿವರಿಸುವ ಶಾಸ್ತ್ರ: ಜ್ಯೋತಿಷವೆ ಲಗ್ನ ತಿಥಿ ನಕ್ಷತ್ರ ಯೋಗ ಕರಣಾದಿಗಳಿಂ ವೈದಿಕ ಕರ್ಮಂಗಳಿಗೆ ಕಾಲಗಳಂ ತಿಳಿಪುವುದು (ವಿವೇಕ. ೩); ಸಾಮುದ್ರಿಕ ಜ್ಯೋತಿಷ ಶಿಲ್ಪ ... ಮೊದಲಾದ ಅರವತ್ತುನಾಲ್ಕು ಕಲೆಗಳಿಗೂ ಆಗಮಶಾಸ್ತ್ರವು ಆಶ್ರಯವಾಗಿದೆ (ಭಾರದ. ೭೦). ೩. ಜ್ಯೋತಿಷವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ಬಲ್ಲವನು; ಜೋಯಿಸ: "ಕಾರ್ತಾಂತಿಕಂ ... ಜ್ಯೋತಿಷನೆನಿಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೭೫-೬). [ಸಂ.]

ಜ್ಯೋತಿಷಿ (ನಾ). ೧. ಜ್ಯೋತಿಷವನ್ನು ಬಲ್ಲವನು; ಜೋಯಿಸ: ತಾಂತ್ರಿಕರು, ಮಾಂತ್ರಿಕರು ಜ್ಯೋತಿಷಿಗಳನ್ನು ಮತ್ತೆ ಮತ್ತೆ ಬರಮಾಡಿಕೊಂಡು ... ಅವರೊಡನೆ ಚರ್ಚಿಸುತ್ತಿದ್ದಳು (ಅಶ್ವಮ. ೬೬). ೨. [ಜೈನ] ಒಂದು ದೇವತಾ ವರ್ಗ: ಮೂರ್ತಿಶಿಲ್ಪದ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಜೈನದೇವತೆಗಳನ್ನು ನಾಲ್ಕು ವಿಧವಾಗಿ ವಿಂಗಡಿಸಬಹುದು:-(೧) ಜ್ಯೋತಿಷೀ, (೨) ವಿಮಾನವಾಸೀ, (೩) ಭವನಪತಿ ಮತ್ತು (೪) ವ್ಯಂತರ. ಇವುಗಳಲ್ಲಿ 'ಜ್ಯೋತಿಷೀ' ಪಂಗಡಕ್ಕೆ ಸೇರಿದವು ನವಗ್ರಹಗಳ ಮತ್ತು ಇತರ ನಕ್ಷತ್ರಗಳ ಪ್ರತಿಮೆಗಳು (ಭಾರದ. ೫೦೪). [ಸಂ. ಜ್ಯೋತಿಷಿನ್]

ಜ್ಯೋತಿಷಿಕ (ನಾ). = ಜ್ಯೋತಿಷಿ ೧: "ಸಾಂವತ್ಸರಃ, ಜ್ಯೋತಿಷಿಕಃ ... ಗಣಕಃ—ಈ ೮ ಜೋಯಿಸಿಗಂ" (ಹಲಾಯು. ೬೬-೨೪೯). [ಸಂ.]

ಜ್ಯೋತಿಷ್ಕ₁ (ನಾ). = ಜ್ಯೋತಿಷಿ ೧: "ಸಾಂವತ್ಸರಃ, ಜ್ಯೌತಿಷಿಕಃ ... ಕಾರ್ತಾಂತಿಕಃ – ೮ ಜ್ಯೋತಿಷ್ಕನ ಹೆಸರು, ಜೋಯಿಸನು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೨೦೫). [<ಸಂ. ಜ್ಯೋತಿಷಿಕ]

ಜ್ಯೋತಿಷ್ಕ₂ (ನಾ). = ಜ್ಯೋತಿಷಿ ೨: ವಿಮಾನಾರೂಢಕಲ್ಪಜಜ್ಯೋತಿಷ್ಕವಾನ ವ್ಯಂತರಭವನಾಮರನಿಕಾಯ ಪರಿವೇಷ್ಟಿತ ಶೋಭಿತಮತಿರುಚಿರ ನಿಜಾಂಗರುಚಿಗಳೊಳಂ (ಆದಿಪು. ೧೦-೧೭ ವ); ಅತ್ಯುಗ್ರನವಗ್ರಹಾದಿ ವಿಷಮ ಜ್ಯೋತಿಷ್ಕರ್ (ಪಂರಾಮಾ. ೯-೧೪೨). [ಸಂ.]

ಜ್ಯೋತಿಷ್ಕಾಮರ (ನಾ). [ಜೈನ] ಜ್ಯೋತಿಷ್ಕ ವರ್ಗಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ ದೇವತೆ: ಚಂದ್ರಾದಿತ್ಯ ಪ್ರಮುಖರಪ್ಪ ಜ್ಯೋತಿಷ್ಕಾಮರರುಮಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೧೨-೧೧೩ ವ). [ಜ್ಯೋತಿಷ್ಕ + ಅಮರ₃]

ಜ್ಯೋತಿಷ್ಟೋಮ (ನಾ). ಸ್ವರ್ಗಸಾಧನೆಗಾಗಿ ಆಚರಿಸುವ ಒಂದು ಯಾಗ; ಹದಿನಾರು ಜನ ಋತ್ವಿಕ್ಕುಗಳಿಂದ ನಡೆಸಲ್ಪಡುವ ಯಾಗ: ವೇದಪಾರಾಯಣದ ಫಲ ಕೃಚ್ಛ್ರಾದಿ ತಪಸಿನ ಫಲವು ಜ್ಯೋತಿಷ್ಟೋಮ ಯಾಗ ಫಲ (ಕುವ್ಯಾಅ. ೦-೨೦); ಸ್ವರ್ಗದಲ್ಲಿ ಅಪೇಕ್ಷೆಯುಳ್ಳವರು ಜ್ಯೋತಿಷ್ಟೋಮಯಾಗವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು (ಹಿಂದಸಾ. ೦೬೦). [ಸಂ.]

ಜ್ಯೋತಿಷ್ಪ್ರಭ (ಗು). ನಕ್ಷತ್ರಗಳ ಬೆಳಕುಳ್ಳ: ಕುಂಭಕರ್ಣಂ ಜ್ಯೋತಿಷ್ಪ್ರಭ ಮಣಿವಿಮಾನದೊಳ್ಪೊಱಮಟ್ಟಂ (ಪಂಪಾಮಾ. ೧೪-೧೭). [ಸಂ. (ಜ್ಯೋತಿಸ್ + ಪ್ರಭಾ + –)]

ಜ್ಯೋತಿಷ್ಮತಿ (ನಾ). ೧. ಪ್ರಕಾಶವನ್ನು ಪಡೆದವಳು ; ಕಾಂತಿಮತಿ : ಎನಿತು ತಾರೆಗಳಿರಲಿ ಇರುಳೀ ಚಂದ್ರನಿಂ ಜ್ಯೋತಿಷ್ಮತಿ (ಅಮತಂ. ೫೩-೯). ೨. ಇರುಳು ; ರಾತ್ರಿ. ೩. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ ; ಕಂಗು ; ಕಂಗುಂಗೆ : "ಜ್ವಲಿನಿ ಜ್ಯೋತಿಷ್ಮತಿಯೆನಲ್ ಕಂಗನಿಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೪೪-೪೪) : "ವಿತಾನ ತೈಲಗರ್ಭಃ – ಜ್ಯೋತಿಷ್ಮತಿ, ಅಂಕೋಲೆ" (ಓಷಧಿ. ೧೫೪). ೪. [ತತ್ತ್ವಶಾ] ಸಮಾಧಿಸಿದ್ಧಿಯ ನಾಲ್ಕು ವಿಧಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು: ಈ ಮೂರು ವಿಧ ಭಾವನೆಗಳಿಗೆ ಫಲವಾಗಿ ಜ್ಯೋತಿಷ್ಮತೀ ಎಂಬುದು ನಾಲ್ಕನೆಯ ಸಿದ್ಧಿ (ಹಿಂದಸಾ. ೧೦೮). [ಸಂ. ಜ್ಯೋತಿಷ್ಮತೀ]

ಜ್ಯೋತಿಷ್ಮತೀತೈಲ (ನಾ). ಬುದ್ಧಿಯನ್ನು ಚುರುಕುಮಾಡುವದೆಂದು ನಂಬಲಾದ ಒಂದು ತೈಲ : ಮಕ್ಕಳ್ಗೆ ಮತಿಪ್ರಕಾಶಕ್ಕಂ ಜ್ಯೋತಿಷ್ಮತೀ ತೈಲಮಂ ಮಾಡಿ ಕುಡಿಕೆಯೊಳಿಟ್ಟು ಮಂದಮತಿಯಾಗಿರ್ದರ್ಗರೆಬಿಂದು ಮಾತ್ರಮಂ ಕುಡುತ್ತಮಿರ್ಪುದು (ಕವಿಜ. I, ೧೨೩) ; ಕಂತಿಗೆ ತಾನು ಜೋತಿಷ್ಮತೀತೈಲವನ್ನು ಸೇವಿಸಿದ ನೆನಪಾಯಿತು (ಕರ್ನಾಕ. ೫೭). [ಸಂ. (ಜ್ಯೋತಿಷ್ಮತೀ + ತೈಲ)]

ಜ್ಯೋತಿಷ್ಯ (ನಾ). = ಜ್ಯೋತಿಷ ೧ : ವೇದಾಂತ – ಜ್ಯೋತಿಷ್ಯ ಹೀಗೆ ಎಲ್ಲವುದರಲ್ಲಿಯೂ . . . ಗಣಪತಿಯಾಗ ಪರಿಣತನಾಗಿದ್ದ (ಹೊಸಕ್ಕಿ. ೩೭). [< ಸಂ. ಜ್ಯೋತಿಷ]

ಜ್ಯೋತಿಷ್ಯಶಾಸ್ತ್ರ (ನಾ).=ಜ್ಯೋತಿಷ ೧ : ಭಟ್ಟರ ಜ್ಯೋತಿಷ್ಯಶಾಸ್ತ್ರದ ಜ್ಞಾನದ ಕೀರ್ತಿಯಿಂದ ಕೇಶವಪುರದ ಪ್ರಖ್ಯಾತಿಯೂ ಬಹಳವಾಗಿತ್ತು (ಹೇಮಂತ. ೧೪೦). [ಜೋತಿಷ್ಯ + ಶಾಸ್ತ್ರ]

ಜ್ಯೋತಿಸು (ಕ್ರಿ). ಬೆಳಗುವಂತೆ ಮಾಡು ; ಬೆಳಗಿಸು ; ಉಪಾಧ್ಯಾಯರ್ ಜ್ಯೋತಿಸುಗೆಮ್ಮ ಚಿತ್ರಗೃಹದೊಳ್ ರತ್ನತ್ರಯಜ್ಯೋತಿಯಂ (ಆದಿಪು. ೨-೪). [ಜ್ಯೋತಿ + – ಇಸು₃]

ಜ್ಯೋತಿಸ್ತೃಣ (ನಾ). ಬೆಳಕು ಸೂಸುವ ಹುಲ್ಲು : ಮಣಿಯಲ್ಲದ ಕಲ್ ಜ್ಯೋತಿಸ್ತೃಣಮಲ್ಲದ ಪುಲ್ . . . ಮುತ್ತಿನ ಮಣಲಲ್ಲದ ಪುಣಲು ಮಿಲ್ಲ ತತ್ಪರಿಸರದೊಳ್ (ಚಂದ್ರಪು. ೦೦-೪೦). [ಸಂ. (ಜ್ಯೋತಿಸ್+ತೃಣ)]

ಜ್ಯೋತ್ಸ್ನ (ನಾ).=ಜ್ಯೋತ್ಸ್ನೆ ೧: "ಜೊನ್ನಂ ಜ್ಯೋತ್ಸ್ನಂ" (ಕವಿಕಂ.೪೫). [ಸಂ. ಜ್ಯೋತ್ಸ್ನಾ]

ಜ್ಯೋತ್ಸ್ನಾಪ್ರಿಯ (ನಾ). ಬೆಳುದಿಂಗಳನ್ನು ಬಯಸುವ ಪಕ್ಷಿ; ಚಕೋರ ಪಕ್ಷಿ. [ಸಂ. (ಜ್ಯೋತ್ಸ್ನಾ + ಪ್ರಿಯ)]

ಜ್ಯೋತ್ಸ್ನಾವಿಲಾಸ (ನಾ). ಬೆಳುದಿಂಗಳ ಕಾಂತಿ : ಮಲಯಜ ಚರ್ಚಿತೆಯಂ ಕೇವಲ ಧವಳಾಭರಣೆಯಂ ದುಕೂಲಾಂಬರೆಯಂ ಕೆಲ ದೊಳ್ನಿಲೆಯುಂ ಜ್ಯೋತ್ಸ್ನಾವಿಲಾಸದೊಳ್ಪಗದನಿಲ್ಲ ನಲ್ಲಳನಿನಿಸಂ (ಕವಿಂರಾ. ೩-೯೩). [ಸಂ. (ಜ್ಯೋತ್ಸ್ನಾ + ವಿಲಾಸ)]

ಜ್ಯೋತ್ಸ್ನಿ (ನಾ). ೧. ಬೆಳದಿಂಗಳ ರಾತ್ರಿ; ಹುಣ್ಣಿಮೆ. ೨. ಪಡವಲ ಬಳ್ಳಿ. [ಸಂ. ಜ್ಯೋತ್ಸ್ನೀ]

ಜ್ಯೋತ್ಸ್ನಿಕೆ (ನಾ). ಪಡವಲಬಳ್ಳಿ; ಪಟೋಲ. [ಸಂ. ಜ್ಯೋತ್ಸ್ನಿಕಾ]

ಜ್ಯೋತ್ಸ್ನೆ (ನಾ). ೧. ಚಂದ್ರನ ಬೆಳಕು ; ಬೆಳುದಿಂಗಳು : "ಚಂದ್ರಿಕೆ ಜ್ಯೋತ್ಸ್ನಾ ಕೌಮುದಿಯು ಬೆಳ್ದಿಂಗಳ್" (ಮಂಗರಾ. ೧೧-೪); "ಜ್ಯೋತ್ಸ್ನೆಯೆ ಜೊನ್ನಂ "(ಚಕುನಿ. ೧೫) ; ಆತ್ಮಜನ್ಮವದನೇಂದು ಜ್ಯೋತ್ಸ್ನೆಯಿಂ ಲೋಚ ನೋತ್ಸವಮಂ ತಾಳ್ದದೆ ಬಾಟ್ಪ ಬಾಟಿ ಪಡೆಗುಂ ನಿಸ್ಸೀಮ ನಿರ್ವೇಗಮಂ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೩-೧೦೭) : ಜ್ಯೋತ್ಸ್ನೆಯಿಂ ಪಾಲು ಪೊಯ್ದಂದದಲಿ ಚೆಲ್ಲಿ ರಾರಾಜಿಸಿರೆ(ಶ್ರೀರಾಮಾ.೧೨-೩೨೦). ೨. ಬೆಳುದಿಂಗಳ ರಾತ್ರಿ. ೩. ಚಂದ್ರನ ಷೋಡಶಕಲೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಅಮೃತ . . . ಕಾಂತಿ ಜ್ಯೋತ್ಸ್ನೆ ಶ್ರೀ, ಅಂಗದ ಪೂರ್ಣೆ ಅಮೃತಕಾಮದಾಯಿನಿಯೆಂಬ ಷೋಡಶಕಲೆಗಳಿಂ ಭರಿತ ನಾಗಿ (ವಿವೇಕ. ೨೭೭). [ಸಂ. ಜ್ಯೋತ್ಸ್ನಾ]

ಜ್ಯೌತಿಷಿಕ (ನಾ). = ಜ್ಯೋತಿಷಿ ೧ : "ಸಾಂವತ್ಸರಃ, ಜ್ಯೌತಿಷಿಕಃ . . . ಕಾರ್ತಾಂತಿಕಃ – ಈ ಜ್ಯೋತಿಷ್ಯನ ಹೆಸರು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೨೦೫). [ಸಂ.]

ಜ್ವರ (ಗು). ೧. ಕಾಯಿಸಿದ ; ತಪ್ತವಾದ. (ನಾ). ೨. ಮೈಯಲ್ಲಿ ಶಾಖ ವೇರುವುದು ; ಮೈ ಕಾಯುವುದು; ಒಂದು ಬಗೆಯ ರೋಗ : ಜ್ವರ ಕುಪ್ಠ . . . ಭೇದ ಭಿನ್ನಂ ರೋಗಂ (ವಸುಕೋ. ೭೨-೩೩) ; ನರರೊಳ್ ಪಿರಿದುಂ ವತ್ಸರ ಜ್ವರಮಿರೆ . . . ಪಾಲ್ಮರದಡಿಯೊಳ್ ಸ್ತ್ರೀರೂಪವು ನರ್ಚಿಸಿ (ಕಲ್ಯಾಕಾ. ೩-೬) : ಕುತ್ತಂಗಳಾ ಜ್ವರಂ ಗುಲ್ಮಶೂಲಾ ತ್ರಿದೋಷೋತ್ತರನವಗ್ರಹಂ . . . ಎಲ್ಲವುಂ ಶಾರೀರವೆಂದೆಂಬರು (ವೀಕ್ಯಪು. ೭-೩-೩೩) ; ಮದುಮಗಳು ಕುದಿಯುತ್ತಿರುವ ಜ್ವರದಿಂದ . . . ನರಳುತ್ತಿದ್ದಳು (ಕಾಲೂರ. ೦೪, ಕಥಾಸಾರ) : ಎತ್ತಿಗೆ ಜ್ವರ ಬಂದರೆ ಎಮ್ಮೆಗೆ ಬರೆಹಾಕಿದರು (ಗಾದೆ). ೩. ಮನೋವ್ಯಥೆ ; ಕ್ಲೇಶ. [ಸಂ.]

ಜ್ವರನಾಡಿ (ನಾ). ಜ್ವರದಿಂದ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಬಡಿದುಕೊಳ್ಳುವ ನಾಡಿ : ಬಲದ ಕೈಯ ಹೆಬ್ಬೆರಳಿನ ಮೂಲದಲ್ಲಿರ್ದ ನಾಡಿಯನ್ನು ಪರೀಕ್ಷಿಸಲಾಗಿ (ಆ ನಾಡಿಯು) . . . ಕೈಗೆ ಅತಿವೆಗ್ಗಳವಾಗಿ ನಡೆಯುತ್ತಿದ್ದರೆ ಜ್ವರನಾಡಿ ಯೆಂದು ಹೇಳುವುದು (ಸಕವ್ಯ. ೧೦). [ಜ್ವರ + ನಾಡಿ]

ಜ್ವರಮಾಪಕ (ನಾ). ಜ್ವರವನ್ನು ಅಳೆಯುವ ಸಾಧನ ; ಶಾಖಮಾಪಕ ; ಥರ್ಮಾಮಿಟರ್ : ರೋಗಿಯ ಜ್ವರಪರಿಮಾಣವನ್ನು ಅಳೆಯುವ ಶಾಖಮಾಪಕ: ಜ್ವರಮಾಪಕ (Clinical Thermometre. ಇಂಕನಿ.). [ಜ್ವರ + ಮಾಪಕ]

ಜ್ವರಯಿಸು (ಕ್ರಿ). ಜ್ವರದ ಬಾಧೆಗೆ ಒಳಗಾಗು ; ಜ್ವರದಿಂದ ನರಳು : ವಸು ಜ್ವ(ಜ)ರಯಿ(ಗಿ)ಸಿದೊಡೆ ಹೊಲೆಯರ ಮಸಣದ ಬೂದಿಯನ ಪೂಸುಗೆ (ಲೋಕೋಪ. ೯-೨೦೭). [ಜ್ವರ + – ಇಸು₃]

ಜ್ವರಾತಿಸಾರ (ನಾ). ಜ್ವರದ ಒಡನೆ ಉಂಟಾಗುವ ಭೇದಿ,–ಅತಿಸಾರ : ಬಾಳೆಯ ಹೂವಿನ ರಸದಲ್ಲಿ ಸಣ್ಣನಾಗಿ ಜೀರಿಗೆಯನರೆದು . . . ಜೇನು ತುಪ್ಪದಿಂ ಕೊಡಲು ಜ್ವರಾತಿಸಾರ ಗ್ರಹಿಣೀರೋಗ ಸಹ ಮಾಣ್ಗುಂ (ಸಕವ್ಯ. ೩೦೭). [ಜ್ವರ + ಅತಿಸಾರ]

ಜ್ವರಿತ (ಗು). ೧. ಜ್ವರ ಬಂದಿರುವ ; ಜ್ವರಪೀಡಿತವಾದ. (ನಾ). ೨. ಜ್ವರದಿಂದ ಪೀಡಿತವಾದುದು : ಜ್ವರಿತಂ ಗರ್ಭಿಣಿಗಂ ತಾಂ . . . ಕ್ಷೀರ ಪಾನಮೆಂಬುದು ಯುಕ್ತಂ (ಅಶ್ವಶಾ.೭-೪). ೩. ಜ್ವರಪೀಡಿತನಾದವನು : ನಯನಜಲಂಗಳುಣ್ಮುವೊಡೆ ಬಿಕ್ಕುವೊಡಂ ತನು ಸೇದೆಗಟ್ಟು ಬೆಂಕೆಯ ನೊಳಗೊಳ್ವೊಡಂ ಜ್ವರಿತನೆಂದಱಿದು (ಲೋಕೋಪ. ೯-೨೦೫) : ಜ್ವರಿತಂಗೆ ಮುಗ್ದಪಾನಂ ಪಿರಿದುಂ ಸೊಗಯಿಸದ ತೆಱದೆ (ಸಮುಪ. ೩-೬೫). [ಸಂ.]

ಜ್ವಲ (ಗು). ೧. ಬೆಳಗುವ ; ಪ್ರಕಾಶಿಸುವ. ೨. ಉರಿಯುವ. (ನಾ). ೩. ಪ್ರಕಾಶಿಸುವಿಕೆ ; ಹೊಳೆಯುವಿಕೆ. ೪. ಉರಿಯುವಿಕೆ. ೫. ಬೆಳಕು ; ಪ್ರಕಾಶ. ೬. ಉರಿ ; ಜ್ವಾಲೆ. [ಸಂ.]

ಜ್ವಲಂತ (ಗು). ೧. ಅಧಿಕವಾಗಿ ಬೆಳಗುತ್ತಿರುವ,–ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತಿರುವ : ಇದೊಂದು ದಿವ್ಯಪ್ರತಿಭೆಯ ಶಕ್ತಿಪೂರ್ಣಸೃಷ್ಟಿ ಎನ್ನಲು ಸಭಾಪರ್ವದ ಈ ಒಂದು ಪ್ರಸಂಗ ಜ್ವಲಂತ ಸಾಕ್ಷಿಯಾಗಿದೆ (ಪರಿಶೀ. ೨೦೯) : ಇವೇ ನಮ್ಮ ಆತ್ಮನ ಜೀವನತತ್ವದ ಜ್ವಲಂತ ಪ್ರಮಾಣಗಳು (ಜೀವಾತ್ಮ.೩೯). ೨. ಉಗ್ರ ವಾದ ; ತೀಕ್ಷ್ಣವಾದ : ಇದೊಂದು ಜ್ವಲಂತ ಸಮಸ್ಯೆಯಾಗಿದೆ (ರೂಢಿ). (ನಾ). ೩. ತೇಜಸ್ಸಿನಿಂದ ಕೂಡಿದುದು; ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದುದು : ಅವನ ಶರೀರದಲ್ಲಿ ಎರಡು ಕಣ್ಣುಗಳು ಜ್ವಲಂತವಾಗಿದ್ದವು (ಹೊಸಕ್ಕಿ. ೨೫೨) ; ವಾಣಿ ಅಗ್ನಿಯಂತೆ ಜ್ವಲಂತವಾಗಿದೆ (ಅಶ್ವಮ. ೮೭). [< ಸಂ. ಜ್ವಲತ್]

ಜ್ವಲತ್ಕಂಠ (ಗು). ಗಂಭೀರವಾದ ಧ್ವನಿಯುಳ್ಳ (?) : ಶ್ರೀಮುಖಿಗೆ ಸ್ವಾಮಿಗಳ್ಳೆಯ್ಯನವರ ಸಾಂಪ್ರದಾಯಕರಾದ ಜ್ವಲತ್ಕಂಠದ ಮಹಂತಪ್ಪನವರ ಮಠ ಯಾ ಹುಳಿಯಾರಲ್ಲಿ ನಿರ್ಮಿತ್ತವಾಗಿ (ಎಕ. XVI, ಚಿಕ್ಕನಾ. ೯೦-೩ ; 1802). [ಸಂ. (ಜ್ವಲತ್+ ಕಂಠ)]

ಜ್ವಲತ್ಪರ್ವತ (ನಾ). ಉರಿಯನ್ನುಗುಳುವ ಪರ್ವತ ; ಅಗ್ನಿಪರ್ವತ ; ಜ್ವಾಲಾಮುಖಿ : ಸಿಸಿಲಿಯಲ್ಲಿರುವ ಮೌಂಟ್‌ಎಟ್ನಾ ಎಂಬ ಪರ್ವತದಂಥ ಜ್ವಲತ್ಪರ್ವತಗಳು ಕೆಸರನ್ನು ಮಾತ್ರ ಹೊರಗೆ ಒಗೆಯುತ್ತವೆ (ಮುಂಬಯಿ. ೬-೩೩೦). [ಸಂ. (ಜ್ವಲತ್ + ಪರ್ವತ)]

ಜ್ವಲನ, ಜ್ವಳನ (ಗು). ೧. ಪ್ರಕಾಶಿಸುವ ; ಹೊಳೆಯುವ. ೨. ಉರಿಯುವ. (ನಾ). ೩. ಪ್ರಕಾಶಿಸುವಿಕೆ ; ಹೊಳೆಯುವಿಕೆ. ೪. ಉರಿಯುವಿಕೆ. ೫. ಬೆಳಕು ; ಪ್ರಕಾಶ : ಹೆಜ್ಜಗೆ ಹೆಜ್ಜೆಗೆ ಗೆಜ್ಜೆಯ ಧ್ವನಿನ ಚೈತನ್ಯದ ಚಲನ ಚಜ್ಯೋತಿಯು ಜ್ವಲನ (ಕರುಣಾ. ೯೬-೧೬). ೬. ಅಗ್ನಿ ; ಬೆಂಕಿ: "ಸಪ್ತಾರ್ಚಿಃ . . . ಜ್ವಲನಃ . . . ಹುತಾಶನಃ—ಈ ೪೦ ಕಿಚ್ಚಿನ ಪೆಸರ್" (ಹಲಾಯು. ೦೨-೬೨) ; ಜ್ವಲನಂ ಜ್ವರಂಗೊಂಡನೆಂದು ಮಂತ್ರಿಸುವಂತೆ (ರುದ್ರಭ. ಹ. ೨೫-೯). ೭. ಸೂರ್ಯ ; ಆದಿತ್ಯ : "ಜ್ವಲನಂ ತಾಂ ಚಿತ್ರಭಾನುವಿನನುಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೦೦೯-೬). ೮. [ಛಂದ] ಮಧ್ಯೆ ಲಘುವಿರುವ ಒಂದು ಅಕ್ಷರಗಣ ; ರಗಣ (—ᴗ—) : ಶ್ವಸನೇಂದು ಜ್ವಲನಂ ದಿವಂ ಧರೆ ಜಲಂ (ಛಂದೋಂಬು. ೨-೦೭೩). ಜ್ವಳನ: 'ಜ್ವಳನಾಕ್ಷ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಜ್ವಲನದ (ನಾ). ಬೆಂಕಿಯಿಡುವವನು : ಜ್ವಲನದನ ಶಿಶುಘಾತಕನ ಪರದೇಶಧರ್ಮನ ಗತಿಗಳಲಿ ತಾನಿಳಿವೆನು (ಕುಮಾರ. ೦೮-೭). [ಸಂ.]

ಜ್ವಲನನೇತ್ರ (ನಾ). ಬೆಂಕಿಯ ಕಣ್ಣುಳ್ಳವನು ; ಉರಿಗಣ್ಣ ; ಶಿವ : ಜ್ವಲನನೇತ್ರನ ದೇಗುಲಂಗಳಿಗೆಯ್ದ ಬದುಕುವರು (ಬಸವು. ೩೬-೩೮). [ಜ್ವಲನ + ನೇತ್ರ]

ಜ್ವಲನಾಕ್ಷ, ಜ್ವಳನಾಕ್ಷ (ನಾ). = ಜ್ವಲನನೇತ್ರ : ಜ್ವಲನಾಕ್ಷಂ . . . ನೆಲಸಿರ್ದಂ ಬಾಗಿಲೊಳ್ (ದಶಕು. ೦೪-೧೩) ; ಸಲ್ಬುದೇ ಸಮರವಿಂತೆನಗೆ . . . ಜ್ವಲನಾಕ್ಷನೊಳಕ್ಷನೊಳಕ್ಷಯಾಂಗನೊಳ್ (ಶಬರಂ. ೪-೧೨೩). ಜ್ವಳನಾಕ್ಷ: ಜ್ವಳ ನಾಕ್ಷಿ[ಕ್ಷ]ಗೆ ಮಣಿದೊಡೆ ಸಂಚಳ ಮಾರನ ಕಟ್ಟ ಬಾಣದಟ್ಟುಳಿ ಮಾಣ್ಗುಂ (ಹಮ್ಮೀರ. ೨-೭೯). [ಸಂ. (ಜ್ವಲನ + ಅಕ್ಷಿ + —)]

ಜ್ವಲಿ (ಗು). ೧. ಹೊಳೆಯುವ ; ಪ್ರಕಾಶಿಸುವ. ೨. ಉರಿಯುವ ; ಜ್ವಲಿಸುವ. [ಸಂ. ಜ್ವಲಿನ್]

ಜ್ವಲಿತ (ಗು). ೧. ಪ್ರಕಾಶಗೊಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. ೨. ಉರಿದ. ೩. ಸುಡಲ್ಪಟ್ಟ. (ನಾ). ೪. ಬೆಳಕು ; ಪ್ರಕಾಶ. ೫. ಉರಿ ; ಜ್ವಾಲೆ. [ಸಂ.]

ಜ್ವಲಿನಿ (ನಾ). ಜ್ಯೋತಿಷ್ಮತಿ ಎಂಬ ಸಸ್ಯ ; ಕಂಗಂಗೆ : "ಜ್ವಲಿನಿ ಜ್ಯೋತಿಷ್ಮತಿಯೆನಲು ಕಂಗೆನಿಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೪೪-೪೪). [ಸಂ. ಜ್ವಲಿನೀ]

ಜ್ವಲಿಸು, ಜ್ವಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಬೆಳಗು ; ಪ್ರಕಾಶಿಸು : ಹೊಸ ಪ್ರವೃತ್ತಿಗಳನ್ನು ಜೀರ್ಣಿಸಿ ಹೊಸರೂಪದಿಂದ ಅದು ಜ್ವಲಿಸುವುದೆಂಬ ಭರವಸೆ ಇದೆ (ಧಾರಡ. ೩೪೬). ೨. ಉರಿ : ಜ್ವಲಿಪ[ಪಾಠಾಂ. ತ] ಪಂಚಾಗ್ನಿಯ ನಡುವೆ ನಿಶ್ಚಲದಿ . . . ತಪವನಾಚರಿಸುವ ತಪಸ್ವಿಗಳು (ಬಸವು. ೦೯-೮೦) ; ಜ್ವಲಿಸುತ್ತಿರ್ಪ ಮಹಾಗ್ನಿ ಶೈತ್ಯಮೆನಿಕುಂ (ಪಾವಕ. ೪೪) ; ಸಲೆ ಕೆಟ್ಟುದಪವ್ಯತ್ತು ಜ್ವಲಿಸಿದುದು ಭಯಬಿತ್ತು ನೆಲೆಗುಂದಿದರ್ ಮಾರಿ (ಕಬಪು. ೪-೩೩). ಜ್ವಳಿಸು: ೧. ಜ್ವಳಿಸಿದವು ರದವು ಕಣ್ಗೊನೆ ಧವಳಕಾಂತಿಯಂ ಪಡೆಮುದು (ಸೌಂದಪು. ೭-೩). [ಜ್ವಲನ + — ಇಸು₃]

ಜ್ವಳನ 'ಜ್ವಲನ' ನೋ.

ಜ್ವಳನಸಖ (ನಾ). ಅಗ್ನಿಮಿತ್ರ ; ವಾಯು : ಜ್ವಳನಸಖಿಸುತನ ಮಹೋರ್ಜಿಯ ಶಿಳಿದುದನಾಂ ನೋಡಿ ತಿಳಿದೆ (ಗದಾಯು. ೮-೩೪). [ಸಂ. ಜ್ವಲನಸಖ (ಜ್ವಲನ + ಸಖಿ + —)]

ಜ್ವಳನಾಕ್ಷ 'ಜ್ವಲನಾಕ್ಷ' ನೋ.

ಜ್ವಳಿಸು 'ಜ್ವಲಿಸು' ನೋ.

ಜ್ವಾಲಾಗ್ರಾಹಿ (ನಾ). ಉರಿಯನ್ನು ಗ್ರಹಿಸುವ ವಸ್ತು ; ಉರಿಯಂ ಬಹುದಾದ ವಸ್ತು : ಅಲ್ಲಿ ಹಿಡಿದಂಥ ಜ್ವಾಲಾಗ್ರಾಹಿ ಪದಾರ್ಥವನ್ನು ಸುಡುತ್ತವೆಂತಲೂ ಕಂಡು ಬರವುದು (ಮುಂಬಯಿ. ೬-೩). [ಸಂ. ಜ್ವಾಲಾಗ್ರಾಹಿನ್]

ಜ್ವಾಲಾಮುಖಿ (ನಾ). ಜ್ವಾಲೆಯನ್ನು ಉಗುಳುವ ಪರ್ವತ ; ಅಗ್ನಿಪರ್ವತ : ಈ ಪರ್ವತಗಳಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಜ್ವಾಲಾಮುಖಿಗಳಿವೆ (ಭೂಗೋಳ. ೧೨೨) ; ಜ್ವಾಲಾಮುಖಿಯ ರುದ್ರಶಿಖೆಯ ಕೈಲಿ ಹಿಡಿದು ಬರುವರು (ಪಾಂಚಜ. ೧೦-೨೦) ; ಜತೀನನ ಮರಣ ಮತ್ತೊಮ್ಮೆ ಕ್ರಾಂತಿಯ ಜ್ವಾಲಾಮುಖಿಯು ಕಿಡಿ ಕಾರಲು ಎಡಮಾಡಿತು (ಆತ್ಮಾರ್ಪ. ೦೩೦). [ಸಂ. ಜ್ವಾಲಾಮುಖೀ]

ಜ್ವಾಲಾಮುಖಿಶಿಲೆ (ನಾ). (ಜ್ವಾಲಾಮುಖಿಯ) ಲಾವಾರಸ ಹೆಪ್ಪುಗಟ್ಟಿ ಉಂಟಾದ ಶಿಲೆ ; ಅಗ್ನಿಶಿಲೆ : ಜ್ವಾಲಾಮುಖಿಶಿಲೆಯ (Trab) ವೃತ್ತಾಕಾರದ ಕಲ್ಲುಗಳು . . . ಬಹು ಹಿಂದಿನಿಂದ ಲೇಖನಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ಬಳಕೆಯಾಗಿವೆ (ಭಾರಹ. ೦೬). [ಜ್ವಾಲಾಮುಖಿ + ಶಿಲೆ]

ಜ್ವಾಲಿ, ಜ್ವಾಳಿ (ಗು). ೧. ಉರಿಯುವ ; ಧಗಧಗಿಸುವ. (ನಾ). ೨. ಅಗ್ನಿ ; ಬೆಂಕಿ: "ವಸು ಸಿತೇತರಗತಿ ಸ್ವಾಹಾಪ್ರಿಯಂ . . . ವೀತಿಹೋತ್ರಂ ಪಾವಕಂ ಜ್ವಾಲಿ ವೈಶ್ವಾನರಂ . . . ಅಗ್ನಿಯುಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೩೪-೬೬). ಜ್ವಾಳಿ : ೨. ಆಳಂಬಿ ಮೂಡೆ ವಿಭವಂ ಜ್ವಾಳಿ ಭಯಂ ಪೊಸಗೆ (ಲೋಕೋಪ. ೧೨೪೪). [ಸಂ. ಜ್ವಾಲಿನ್]

ಜ್ವಾಲೆ, ಜ್ವಾಳೆ (ನಾ). ೧. ಅಗ್ನಿಶಿಖೆ ; ಬೆಂಕಿಯ ನಾಲಗೆ. ೨. ಬೆಂಕಿ ; ಅಗ್ನಿ : ಜ್ವಾಲೆಯುಲಿ ನಿಂದಿರ್ದಳವನೀಶನುಜೆ ಸುಖದಿಂದ (ಕೌಶಿಕಾ. ೬೬-೩೪) ; ಉಟ್ಟ ಬಟ್ಟೆಯು ಬೆಡಗು ಜ್ವಾಲೆಯಲ್ಲಿ ಲೀನವಾಯಿತು (ಕಾದಂಬ. ೦೯, ಕಥಾಸಾರ). ೩. ಒಬ್ಬಾಕೆಯ ಹೆಸರು : ಜ್ವಾಲೆ ನಿಜಕಾಂತನಂ ಛಲದಿಂದ ಬಿಟ್ಟು ತನ್ನಾಲಯದೊಳಿರದೆ ಪೊಜಮಟ್ಟು ಬಂದರ್ಜುನನ ಮೇಲೆ ತಂತ್ರವನೆಸಗಿ ಶಾಪವಮಂ ಕುಡಿಸಿದಲ್ಲೀವನದಿಯಂ ಕೆರಳ್ಚಿ (ಜೈಮಿಭಾ. ೯ ಸೂಚನೆ). ೪. [ಛಂದ] ಒಂದು ಅಕ್ಷರಗಣ ; ರಗಣ (—ᴗ—) : ಜ್ವಾಲೆ [ಪಾಠಾಂ. ಳೆ] ತೋಯಮೇಬ್ಬಂದಮೋಳಿವೆತ್ತೊಡಕ್ಕುಂ . . . ಶಾಲಿನೀ ವಿತಾನಂ (ಛಂದೋಂಬು. ೨-೭೪). ಜ್ವಾಳೆ : ೪. ಮೇಲಿನ 'ಛಂದೋಂಬು' ಪ್ರಯೋಗದ ಪಾಠಾಂತರವನ್ನು ನೋಡಿ. [ಸಂ. ಜ್ವಾಲಾ]

ಜ್ವಾಲೆಗೊಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ಉರಿಯನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸು ; ಬೆಂಕಿ ಹೊತ್ತಿಸು : ಮೂಲೋಕಕಮೃತವ ಕಡೆವನ ಮನದಲ್ಲಿ ಜ್ವಾಲೆಗೊಳಿಸಿದನು ನಾಕು (ಭರತ. ೪೮-೩೪). [ಜ್ವಾಲೆ + ಕೊಳ್₁ + — ಇಸು₃]

ಜ್ವಾಲೆವೆರಸು (ಕ್ರಿ). ಜ್ವಾಲೆಯಿಂದ ಕೂಡು ; ಬೆಂಕಿಯಿಂದ ಕೂಡಿರು : ಪಗಲಾಣ್ಮರ ಕೋಟಿತೇಜೋಮಯ ಚಕ್ರ ಜಗಜಗಿಸುವ ಜ್ವಾಲೆವೆರಸಿ ನಗರವ ರಕ್ಷಿಸುತಿರೆ (ಮೋಹತ. ೨೯-೨೮). [ಜ್ವಾಲೆ + ಬೆರಸು₁]

ಜ್ವಾಳಿ 'ಜ್ವಾಲಿ' ನೋ.

ಜ್ವಾಳೆ 'ಜ್ವಾಲೆ' ನೋ.

ಝು

ಝು(ನಾ).೧. ಕನ್ನಡ ವರ್ಣಮಾಲೆಯ ಇಪ್ಪತ್ತೊಂಬತ್ತನೆಯ ಅಕ್ಷರ. ೨. ಒಂಬತ್ತು ಎಂಬ ಸಂಖ್ಯೆಯ ಸಂಕೇತ : " ಆಙ ಝುಧಳವೊಂಭತ್ತು " (ಮಂಗರಾ. ೦೧೪-೧೧).

ಝುಂಕಟ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ವಾದ್ಯ (?) : ಶಂಕರಿಯ ಸಿವಿಜ ವೆಂಪಿನ ಝುಂಕಟ ಬೊಂಬುಟಿಯ ಪಟವದುಳಿಕೆಯ ಢಕ್ಕಾ ಸಂಕುಳದ ತಾಳದುಲಿ ನೆಗಟ್ದಿಂ ಕರ್ಣಾಮೃತಸಮುದ್ರಘೋಷಣಗಾನವಾಯ್ತೊ(ಕೃಷ್ಣ. ೦೩-೨೭). 'ಜೇಗಂಟೆ' ಪರಾ. [?]

ಝುಂಕಣೆ 'ಜಂಕಣೆ' ನೋ.

ಝುಂಕಣೆ 'ಜಂಕಣೆ' ನೋ.

ಝುಂಕರಿಸು (ಕ್ರಿ). ಆರ್ಭಟಿಸು ; ಗರ್ಜಿಸು : ಕನಲ್ದು, ಝುಂಕರಿಸುತ್ತಿರು ವರು (ಜಿಟ್ಟಿಅ. ೭೪-೩). [ಝುಂಕರಣ$_0$ + – ಇಸು$_3$]

ಝುಂಕಾರ (ನಾ). ೧. ಝುಂ ಎಂಬ ಧ್ವನಿ : ಎಕ್ಕ ಮದ್ದಳೆಯ ಕೊಟುಲ ಝುಂಕಾರದ ಪಡೀಗಗ್ ಮುಂದೆ ಬಾಜಿಸುತ್ತಂ ಬಟೀಯಂ ಕಾಪಿನವರ್ ವರೆ (ಪದ್ಮಾರಾ. ೮೦-೦೨). ೨. ದುಂಬಿಗಳ ಮೊರೆತ,–ಧ್ವನಿ : ದರದಳಿತಾಂ ಭೋರುಹದಳವರೀತ ಷಟ್ಪದ ನಿಬದ್ಧ ಝುಂಕಾರೈಕಾಕ್ಷರ ದಿವ್ಯಮಂತ್ರ ದಿಂದಂ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೩–೩) : ದುಂಬಿಗಳ ಝುಂಕಾರಕ್ಕೆ ಮುನಿಜನ ಡಿಳ್ಳಿಸಿತು (ತೊರೆಚರಿ. ೭-೧೧). 'ಝೇಂಕಾರ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಝುಂಕಾರಿತ (ಗು). ಝುಂಕಾರವನ್ನು ಮಾಡುವ ; ಝೇಂಕರಿಸುವ : ನೂಪುರಾರವ ಝುಂಕಾರಿತ ಚಾರು ವಾಮಚರಣಾಘಾತಂ(ಆದಿಪು. ೦೨-೪೮).
[ಸಂ.]

ಝುಂಕಿಸು 'ಜಂಕಿಸು' ನೋ.

ಝುಂಕೃತ (ನಾ). ಝುಣಝುಣ ಶಬ್ದ : ತಾಳ ತತ್ಪರ ಶಿಶುನರ್ತನ ಪ್ರಹತ ಕಂಕಣ ಝುಂಕೃತ ಹಸ್ತತೂರ್ಯ ಸುಂದರರವದಿಂದದಂ ಮಜಿಸಿದಳ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೮-೩೫); ಮರ್ಮುರಂ ವರ್ಣದೊಳು ಝುಂಕೃತಂ ಕಟಕದೊಳು ಹೇಪಾಕೃತಂ ವಾಜಿತತಿಯಲ್ಲಿ ವರ್ತಿಸಿರ್ದುಂ (ಮಂಗರಾ. ೨೭-೬).
[ಸಂ.]

ಝುಂಕೃತಿ (ನಾ).=ಝುಂಕಾರ ೨: ಶ್ವೇತಾತಪತ್ರಾಳಿ ಭೃಂಗವಧೂಝುಂಕೃತಿ . . . ಭೇರಿ ಘನಧ್ವಾನವಾಗೆ ವಸಂತಂ ಋತುಸಾರ್ವಭೌಮವಿಭವಂ ಮೆಯ್ವೆತ್ತದೇಂ ಬಂದುದೋ(ಚಂದ್ರಪು.೭-೩೭): ಕುಸುಮಾವೋದಕ್ಕೆಜಗಿದ ತುಂಬಿಯ ಧ್ವನಿಯಂತೆ ಕೇಳಲದೆ ಝುಂಕೃತಿಯೆನಿಪುದು (ಶಿವಪ್ರ. ೬೨-೧೧).
[ಸಂ.]

ಝುಂಕೆ₁ 'ಜಂಕೆ' ನೋ.

ಝುಂಕೆ₂ (ನಾ). [ನಾಟ್ಯ]ನೃತ್ಯದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಗತಿ; ದೇಶೀಯ ಲಾಸ್ಯಾಂಗ ದಲ್ಲಿ ಒಂದು : ತೂಕವಡೆಯಂಕೆ ಝುಂಕೆ ಥಾಳ ಡಿಲ್ಲಾಯಿ ಚಂಡಣೆ ಚಬಳಿಕೆ ಉಲ್ಲಾಸದಜ್ಜರಿವಡೆಯ ನರ್ತಿಸುತ್ತುಮಿರೆ (ಶಾಂತೀಶ್ವ. ೦೭-೬೭ ವ); ವಿಭ್ರಮದ ನಿಶ್ಚಲನೋಟದ ದೃಢದ ಝುಂಕೆಯ ಬಿಂಕದಂಕಿತದ . . . ಲಲನೆಯಿಾ ಪರಿಯಿಂದ ನೃತ್ಯವ ಸಲಿಸೆ (ಬಸವಪು. ೦೨-೪೫). [?]

ಝುಂಝಾಟ 'ಜಂಜಡ' ನೋ.

ಝುಂಝಾನಿಲ (ನಾ). ಮಳೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ಗಾಳಿ,–ಬಿರುಗಾಳಿ : ಮಳೆಯ ಸಾರಿ ಬಹಗಾಳಿ ಝುಂ[ಪಾಠಾಂ. ಜಂ]ಝಾನಿಲಂ (ಮಂಗರಾ. ೦೫-೧೧). [ಸಂ. (ಝುಂಝಾ + ಅನಿಲ)]

ಝುಂಝಾಮಾರುತ (ನಾ).=ಝುಂಝಾನಿಲ : ಇವರು ಹೀಗೆ ಮಾತಾಡು ತ್ತಿದ್ದಾಗ ಝುಂಝಾಮಾರುತದಂತೆ . . . ರಭಸವಾಗಿದ್ದ ಒಂದು ಧ್ವನಿ ಕೇಳಿಸಿತು (ರಾವಿಜ. ೧೫೨); ಉತ್ತರದ ಕಡೆಯಿಂದ ಝುಂಝಾಮಾರುತದಂತೆ ನುಗ್ಗಿ ಬರುತ್ತಿದ್ದ ವಿಧರ್ಮೀಯರನ್ನು ತಡೆದು ನಿಲ್ಲಿಸುವಷ್ಟು ಪ್ರಬಲ ರಾಜ್ಯ ಗಳೇ ಇರಲಿಲ್ಲ (ಶ್ರೀವಿದ್ಯಾ. ೬೮). [ಸಂ. (ಝುಂಝಾ + ಮಾರುತ)]

ಝುಂಝಾವಾತ (ನಾ). = ಝುಂಝಾನಿಲ : " ಮಟೀವೆರಸಿದ ಘಾಳಿಯಂ ಝುಂಝಾವಾತಮೆಂಬುದು" (ಹಲಾಯು. ೦೪-೭೭) : ಎಲ್ಲಿ ಝುಂಝಾವಾತ ಘಾತಿಸಿ ಮುಳುಗಿ ತಳವನು ಕಾಣ್ಬೆನೊ (ಬಡನಕ. ४೦-೯) : ಅವರ ತರ್ಕ ಝುಂಝಾವಾತದ ಹೊಡೆತದಿಂದ ಉಪನಿಷತ್ತತ್ತ್ವಗಳು ಅಲ್ಲಾಡುವಂತೆ ದ್ದುವು (ಸೋಕ್ರಮ. ೧೦). [ಸಂ. (ಝುಂಝಾ + ವಾತ)]

ಝುಂಝಾಸಮೀರ (ನಾ).=ಝುಂಝಾನಿಲ: ರಿಪುಭೂಪೋದ್ದೀಪ ಪ್ರದೀಪ ಪ್ರಕರ ಪಟುತರಸ್ಫಾರ ಝುಂಝಾಸಮೀರಂ . . . ನೃಸಿಂಹಂ (ಎಕ. VI, ಕಡೂರು. ೦೪೯-೩೫ ; 1173). [ಸಂ. (ಝುಂಝಾ + ಸಮೀರ)]

ಝುಂಝೆ (ನಾ). ಗಾಳಿಯ ಮೊರೆತ; (ಮಳೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ) ಗಾಳಿಯ ಧ್ವನಿ. ೨. ಜಣತ್ಕಾರ. [ಸಂ. ಝುಂಝಾ]

ಝುಂಡಾ 'ಝಾಂಡ' ನೋ.

ಝುಂಡಾಊರು 'ಝಾಂಡಾಊರು' ನೋ.

ಝುಂಪ (ನಾ). ಹಾರುವುದು ; ನೆಗೆತ : ಝುಕಾರಕ್ಕೆ ಜಕಾರಂ . . . ಝುಂಪ–ಜಂಪ (ಶಮದ. ೨೫೫ ಪ್ರಯೋ). [ಸಂ.]

ಝುಂಪರು 'ಜಂಪರು' ನೋ.

ಝುಂಪಳ (ನಾ). ಹೊಳಪು; ಪ್ರಕಾಶ. 'ಝುಂಪಳಿಸಂ' ಪರಾ. [?]

ಝುಂಪಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ಹೊಳೆ ; ಪ್ರಕಾಶಿಸು: ವಿರೂಪಾಕ್ಷನತುಳರಥವಂಪಾಂ ಬಿಕಾ ರಥವನು ಝುಂಪಳಿಪ ನಾನಾರಸದ ಗಣಾಧಿಪ ರಥವ ಗುಂಪಟೀವರಳ ವಲ್ಲವೆನೆ (ಬಸಿಚಂ. ३೮-३೫೪). [ಝುಂಪಳ + – ಇಸು$_3$]

ಝುಂಪಾಳ, ಜಂಪಳ (ನಾ). ಗವಸಣಿಗೆ ; ಮೇಲ್ಪುಸುಕು ; ಆವರಣ : ಗಿಳಿ ಪಾಯದಂತು ದಾಡಿಮಿಫಲಂಗಳ ಮೇಲೆ ಮುತ್ತಿನ ಝುಂಪಾಳಂಗಳಂ ಕವಿಯಲುಂ (ಕಾದಂಬೂ. ೦೦೦೬) : ದಾಳಿಂಬದ ಬಿಟ್ಟಂ ಕೊಕ್ಕಾಳೋಚದ ನೋಟ್ಬ ಧವಳ ಲೋಚನೆಯ ಕಟಾಕ್ಷಾಳೋಕಂ ಮುತ್ತಿನ ಝುಂಪಾಳಂ ಕವಿದಂತೆ ಬಳಸಿದುದು ತತ್ಕುಜಮಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೭-೧೦೩). **ಜಂಪಳ** : 'ಜಂಪಳವಿಡು' ಪರಾ. [<ಪ್ರಾ. ಝುಂಪ./ಮರಾ.ಝುಂಪಡೀ]

ಝುಂಪಾಳಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗುಡಾರ,–ಡೇರೆ (?) : ಶಿವುರಿ ಗುಡಿ ಗೂಡಾರಂ ಝುಂಪಾಳಿ ಚೌಕಿಗೆ ಜಂಪೆ ಮಂಡವಿಗೆ ಬಳಜಂ ಬಾಗಿಲ್ವಾಡಂ ಬನಂ ಮೊಗಸಾಲೆಯೆಂಬಿವಟಿ ಪಸುರಿಂ ಕರ್ಪಿಂ ಕೆಂಪಿಂ ಬಸಂತವ ಬೀದಿ ನಿಂತವಟ ಪೊಟವೀಡೆತ್ತಂ ಮಾಡಿತ್ತು ಕಣ್ಣನುರಾಗಮಂ (ಅನಂಪು. ೦೩-೭೩).
[?]

ಝುಂಪಿ (ನಾ). ಲಾಸ್ಯ; ನಾಟ್ಯ (?): ಕೆಂಪುವಮೂಗಿನ ಪಕ್ಷಿ . . . ಹಂಪೆಯ ವಿರೂಪಾಕ್ಷಲಿಂಗನಲ್ಲಿ ಝುಂಪಿಯನಾಡುತಿದೆ (ಕನಕ. ೨೨೦ ಪಲ್ಲವಿ). [?]

ಝುಂಪಿಸು₁ 'ಜೊಂಪಿಸು₁' ನೋ.

ಝುಂಪಿಸು₂ (ಕ್ರಿ). ಹೊಳೆ : ಶೋಭಿಸು : ಸೊಂಪಿನ ನುಂಪಿನ ಝುಂಪಿಪ ಗಂಪಿನ ಸಂಪಿಗೆಯ ವನದ (ಸುಸಾರ. ೧೨೮-೬). 'ಝುಂಪಳಿಸಂ' ಪರಾ. [ಝುಂಪನ$_0$ + – ಇಸು$_3$]

ಝುಂಪಿಸು₃ 'ಜೊಂಪಿಸು₂' ನೋ.

ಝುಂಪು 'ಜೊಂಪು₁' ನೋ.

ಝುಂಪೆ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ಒಂದು ತಾಳದ ಹೆಸರು: ತ್ರಿವಿಡಿ ಚಚ್ಚರಿ ಝುಂಪೆಯಟಯೇಕತಾಳಮಂ ವಿವರವಱಿತುಂ ತಾಳಧಾರಿಗಳು ನುಡಿಸೆ (ಪ್ರಭುಪು. ೨-೭೭); ಆದಿತಾಳದಿಂದ . . . ಝುಂಪೆ, ತ್ರಿವುಡೆ, ಅಪ್ಪ, ಏಕ ತಾಳಗಳು ಹುಟ್ಟಿದವು (ಯಕ್ಷಗಾ. ೨೩). [ಸಂ. ಝುಂಪಾ]

ಝುಂಪೆಯ (ನಾ). = ಝುಂಪೆ ೧: ಚಚ್ಚಿಯ ಮಟ್ಟೆಯ ಪಡಿಮಟ್ಟೆಯ ಝುಂಪೆಯುಮಡ್ಡ ತ್ರಾಳರೂಪಕಮೆಕ್ಕತಾಳಂಗಳೆಂಬ ಸಪ್ತ ತಾಳಂಗಳಂ ನಿವರ್ತನಗೆಯ್ದು (ಬಾಧಪು. ೯-೧೮). [<ಝುಂಪೆ]

ಝುಕಾರ (ನಾ). = ಝು ೧: ಝುಕಾರಕ್ಕೆ ಜಕಾರಂ—ಝುಗಟಾ – ಜಗಳೆ (ಶಮದ. ೨೫೫ ಪ್ರಯೋ). [ಸಂ.]

ಝುಕಾಸ (ಗು). (ಉಕ) ೧. ಚೆನ್ನಾಗಿರುವ; ಸುಂದರವಾದ: ಆಕಿಗೆ ಝುಕಾಸ ಸೀರಿ ತಂದಿನು (ಸುವರ್ಣ. ೩೨೭). ೨. ಉತ್ತಮ; ಪ್ರಶಸ್ತ: ಮಾವನ ಆಯಾರಕೀತ ಝುಕಾಸ ಏತಿ ಏಳ (ನಿಸರ್ಗ. ೨೭೦).

[←ಮರಾ. ಝುಕಾಸ್]

ಝುಕ್ಕಿಸು (ಕ್ರಿ). ಸೋಲೊಪ್ಪು; ಕೀಳಾಗು: ಇವರ ಅಗ್ನಿಸೇವೆಗೆ ಯಾವ 'ಪುರೋಹಿತ'ನೂ ಝುಕ್ಕಿಸಿದನೆಂದುಕೊಂಡ (ಸಮಜೀ. ೨೯೮): ಬಣ್ಣ ಒಂದು ಇದ್ದಿದ್ರ, ನಿಮ್ಮ ತರಹದ ಹುಡುಗಿಯರು ಅವಳ ಮುಂದ ಝುಕ್ಕಿಸಿದರು (ತೀರು. ೫೮).

ಝುಕ್ಕಿಸಿ ಹೋಗು = ಸೋತುಹೋಗು; ಪರಾಜಯ ಹೊಂದು: ಈ ಟ್ರಾಜಿಡಿ ಮುಂದೆ ಷೇಕ್ಸ್‌ಪಿಯರಿನ ಟ್ರಾಜಿಡಿ ಕೂಡ ಝುಕ್ಕಿಸಿ ಹೋಯಿತು (ಹುಚ್ಚು‌ಟ. ೫೦).

[ಝುಕ್ಕ₀ (P ←ಮರಾ. ಜಕ್ಕತ್) + – ಇಸು₃]

ಝುಕ್ಕಳಿಸು 'ಜಕ್ಕುಲಿಸು' ನೋ.

ಝುಗ 'ಝುಗ್ಗೆ₂' ನೋ.

ಝುಗರ್ಝುಗಿಸು, ಝುಗಿರ್ಝುಗಿಸು (ಕ್ರಿ). ಹೊಳೆ; ಪ್ರಕಾಶಿಸು: ಝುಗ ಝುಗಿಸಿ ಹೊಳೆಹೊಳೆವ ಬಾಯ್ದಾರೆಗಳ ಬೆಳಗಿನ ಧಾಳಿ ಧೀಂಕಿಡೆ (ಕುಮಾ‌ಛೀ. ೮-೫೦); ಯೋಗಿಗಳ ಹೃದಯದೊಳು ಝುಗರ್ಝುಗಿಪ ದೇವಿ ಯರು (ವೀಶೈಪು. ೨-೭-೫೭); ಬಿಗಿದ ದವಾಣದಲೊಂಟೆಗಳಗಣಿತ ಝುಗ ಝುಗಿಸುವ ಕಾಂತಿಯಿಂದ (ಕಂನವಿ. ೦೦-೩೭). **ಝುಗಿರ್ಝುಗಿಸು:** ರುದ್ರ ವಿಷ್ಣು ಬ್ರಹ್ಮಾದಿಗಳ ಪತ್ತನಂಗಳನಾಂತ ಪೆರ್ಮೆಯಿಂ ಝುಗಿರ್ಝುಗಿಸುವಾ ಮಹಾಕನಕಗಿರಿಯು (ಚಉಪು. ೨-೯); ಝುಗಿರ್ಝುಗಿಪ ಮಕುಟಧರ (ವಿದಾಕ್ಯ. ೩೦-೨). [<ಝುಗ + – ಇಸು₃]

ಝುಗನೆ (ಅ). ಹೊಳಪಿನಿಂದ ಕೂಡಿ; ಕಾಂತಿಯುಕ್ತವಾಗಿ: ಝುಗನೆ ಬೆಳಗುವ ತನ್ನ ವಜ್ರಾಯುಧವನಬ್ಬರದೆ (ರಘುವಂ. ೨-೬೦).

[ಝುಗ (<ಝುಗ್ಗೆ₁) + – ಅನೆ₁]

ಝುಗಳೆ 'ಜಗಳೆ' ನೋ.

ಝುಗಾ, ಝುಗ್ಗೆ₁ (ನಾ). ೧. ಸ್ತ್ರೀಯರ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಉಡುಪು; ಕೊರಳಿನಿಂದ ಕಾಲಿನವರೆಗೂ ಬರುವ ಲಂಗ: ನೀ ಮುಂದಿನ ಜಲ್ಮಕ್ಕ ಬರೋದರೊಳಗ, ಪೋಲಕಾ, ಝುಗಾ ಬಂದಿರತಾವೇಳು (ಹೊಸಂಸಾ. ೭೦). **ಝುಗ್ಗೆ₁:** ೧. ಆಕೆ ಹೊಸ 'ಝುಗ್ಗೆ' ಉಟ್ಟುಕೊಂಡರೆ . . . ಬಯಕೆ ಕೆರಳುತ್ತದೆ (ಬನಸಿ. ೦೪). ೨. ಹೊದಿಕೆ; ಆವರಣ: ಹರಿಗೆ ಕಂಪಿನ ಝುಗೆ ಸುರಾಂಗನೆಯುರಿಗೆ ಸುಭಟವ್ರಜಕೆ ಕುಂಟಣಿ ವರದಿಗಂಗನೆಯುರಿಗೆ ಬೈತಲೆಗೆ ಸೆವಸಿಂದೂರ (ಕುಮಾ‌ಛೀ. ೪-೭): ಲೋಹಸೀಸಕವಡಿಸಿ ಬಲ್ಲೆಹ ಬಗಿದು ನಟ್ಟುದು ಸರಪಣಿಯ ಝುಗೆಯ (ಕುಮಾ‌ಛೀ. ೪-೫೯).

[←ಮರಾ. ಝುಗಾ]

ಝುಗಿರ್ಝುಗಿಸು 'ಝುಗರ್ಝುಗಿಸು' ನೋ.

ಝುಗಿಸು (ಕ್ರಿ). = ಝುಗರ್ಝುಗಿಸು: ರದನಗಳು ಝುಗಿಪ ರನ್ನಗಳಂತೆ ಯಂದದಿ ಸೊಗಯಿಸಲು (ಕವಿಚ. III, '೨೦೪, ಹರಿಲೀಲಾಮೃತ ಸಾರ); ಮುಗಿಲೆ ಮುಗಿಲೇ . . . ಝುಗಿಸಿ, ಗದರಿಸಿ ಜಗವ ಬೆದರಿಸಿ, ಮುಗಿಲೆ! ನೀನೇಂ ಮಾಡುವೆ ? (ಕಎಪು. ೨೯-೦).

[ಝುಗ (<ಝುಗ್ಗೆ₂) + – ಇಸು₃]

ಝುಗ್ಗೆ₁ 'ಝುಗಾ' ನೋ.

ಝುಗ್ಗೆ₂, ಝುಗ (ನಾ). ಹೊಳಪು; ಪ್ರಕಾಶ: ಅಂಬಿನ ಝುಗೆಯ ಝುಳ ದಲ್ಲಿ ಮುಳುಗಿ ಮೋನದೊಳಿರ್ದನಾ ಕರ್ಣ (ಕುಮಾ‌ಕ. ೪-೧೩): ಬಂಧು ಗಳಗೊಲಿದಿತ್ತನ್ . . . ಸೆಂದುರ ಹಳದಿ ಬೂದಿ ಪಚ್ಚೆಯ ಝುಗೆಗಳೆಂಬರವ (ಅಕ್ರೂಚ. ೮-೪೨). **ಝುಗ:** 'ಝುಗಿಸು' ಪರಾ.

ಝುಗರ್ಝುಗ (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ): 'ಝುಗರ್ಝುಗಿಸು' ಪರಾ. [?]

ಝುಗ್ಗನೆ (ಅ). ರಭಸವಾಗಿ; ತಟ್ಟನೆ; ಕೂಡಲೆ: ರಾಜರುಗಳೆಲ್ಲ ಭಯ ಭಕ್ತಿಗಳಿಂದ ಝುಗ್ಗನೆ ಎದ್ದು (ಸೌಗಂಧಿ. ೨೩೯-೭). [ಝುಗ್₀ + – ಅನೆ₁]

ಝುಗ್ಗೆನ್ನು (ಕ್ರಿ). ೧. ಝುಗ್ ಎಂದು ಶಬ್ದಮಾಡು. ೨. (ಆಲಂ) ಒಮ್ಮೆಲೆ ಅಂಜು; ತಟ್ಟನೆ ಬೆಚ್ಚು; ಗಾಬರಿಗೊಳ್ಳು: ಗೌಡರನ್ನು ಕಂಡತಕ್ಷಣವೇ ಮಲ್ಲಮ್ಮನ ಮನಸ್ಸು ಝುಗ್ಗೆಂದಿತು (ಗೋಪುರ. ೦೫೫).

[ಝುಗ್₀ + ಎನ್ನು (<ಎನ್₁)]

ಝುಜ್ಜರ 'ಜಜ್ಜರ' ನೋ.

ಝುಜ್ಜರಂಪೋಗು (ಕ್ರಿ). ಶಿಥಿಲವಾಗು; ಜರ್ಜರಿತವಾಗು: ಎಲುವಡದು ಮನವು ಝುಜರಂಬೋಗಿ ಲಿಂಗದಲ್ಲಿ ನೀರು ನೀರಾಗಿ ಬೆರಸಬೇಕು (ಶದಗೋ. ೦೭೭-೦೪). [ಝುಜ್ಜರ (<ಜಜ್ಜರ) + ಪೋಗು₁]

ಝುಟತಿ 'ಝುಡಿತಿ₁' ನೋ.

ಝುಟಪಟ, ಜಟಪಟ (ಅ). ಬೇಗನೆ; ತಟಕ್ಕನೆ; ಚಟ್ಟನೆ: ಜೀವನದೀ. ಚಿತ್ರಪಟ ತೆರೆಮರೆಗಳ ಆಟದಲ್ಲಿ ಉರುಳುತಿಹುದು ಝುಟಪಟ (ಅರಳು. ೩೫-೨೦). **ಜಟಪಟ:** "ತಟಕ್ಕನೆ, ಚಟ್ಟನೆ" (ಜಾನಕೋ. ೫೮).

[←ಹಿಂ. ಮರಾ. ಝುಟ್‌ಪಟ್. / ಪ್ರಾ. ಝುಡಪ್ಪಡ]

ಝುಟಿ (ನಾ). ಗಿಡ; ಪೊದರು. [ಸಂ.]

ಝುಟಿತಿ 'ಝುಡಿತಿ₁' ನೋ.

ಝುಟಿಲ್ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ: ಕಟಗಣ್ಣು ಝುಟಿಲೆಂದು ಪಾವುಗೆಗಳ ದನಿ ನಟಿಸಿ ಮೆಲ್ಲನೆ ಪೆಜ್ಜೆಯಿಡುವ (ಭರತ. ೪-೪).

ಝುಟಿ (ನಾ). ಕಿರುನೆಲ್ಲಿಗಿಡ: "ಝುಟಾ, ಆಮಲಾ . . . ತಾಮಲಕೀ– ೭ ಕಿರುನೆಲ್ಲಿಗಿಡದ ಹೆಸರು" (ಸಿದ್ಧಾಂಶಿ. ೧೨೪). [ಸಂ. ಝುಟಾ]

ಝುಟ್ಟನೆ (ಅ). ಕೂಡಲೆ; ತಕ್ಷಣ: ಝುಟ್ಟನೆ ತೀರಿಸಿ ಬಂದು ಬಿಡು (ದೀಪಹ. II, ೭). 'ಜಟ್ಟನೆ' ಪರಾ. [ಝುಟ್₀ + – ಅನೆ₁]

ಝುಟ್ಟಿ 'ಜಟ್ಟಿ₁' ನೋ.

ಝುಟ್ಟಿಂಗ 'ಜಟ್ಟಿಂಗ' ನೋ.

ಝುಡತಿ, ಜಡತಿ, ಜಡ್ತಿ, ಝುಡಿತಿ₂, ಝುಡ್ತಿ (ನಾ). ಹುಡುಕುವುದು; ತಪಾಸಣೆ; ಶೋಧನೆ; ತನಿಖೆ: ಮತ್ತೆ ಮನೆಯ ಝುಡತಿಗೆ ಸುರುವಾಯಿತು (ಸಂಬಿಗೆ. ೨); ಬೇಕಾದರೆ ನಮ್ಮ ಚೀಲಗಳನ್ನೆಲ್ಲ 'ಝುಡತಿ' ಮಾಡಿ ನೋಡಿರಿ (ರಂಗರೂ. ೫); ಅವಳೇ ಜೇಬನ್ನು ಝುಡತಿ ಮಾಡುತ್ತಾಳೆ (ಸಮಾರೋ. ೫೭). **ಜಡತಿ:** ಹಾಗೆ ಮಾಡುವ ಮುಂಚೆ ನಮ್ಮ ಸಾಮಾನು ಗಳನ್ನೆಲ್ಲ ಜಡತಿಮಾಡತೊಡಂಗಿದರು [illegible] ಮನೋಹರನನ್ನು ಜಡತಿ ಮಾಡಿದ [illegible]. **ಜಡ್ತಿ:** [illegible] ಬರೆದಿರ್ದ ಲೆಕ್ಕದಾ ಜಡ್ತಿ[ಪಾಠಾಂ. ಜಡತಿ]ಗತಿಮಿಗಿಲಾಗಿ ತೋರಿಸಲು (ಪ್ರಾಥರಾ. ೦೭-೭); ಲೆಕ್ಕಪತ್ರ ಮುಂತಾದದನ್ನು ಜಡ್ತಿ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುತ್ತ

(ಎಕ. I, ೦೬-೨೬; 1820); ಮನೆಗೆ ಹೋಗಿ . . . ಜಡ್ತಿಮಾಡಹತ್ತಿದರು (ಕೊತಜಾ. ೫೯). ಝುಡಿತ್ತಿ: ಕಾಳುಕಡಿ ಕಿರಾಣಿ ಅರಳಿ ಮುಂತಾದ ಮಾರಾಟಕ್ಕೆ ಬಂದ ಜೀನಸುಗಳ ಮತ್ತು ಬಾರದಾನೆಯ ಝುಡತಿ ಇಡುವುದು (ಮುಂಬವ್ಯಾ. ೨೬೯). ಝುಡ್ತಿ: ಲಿಂಗನ ಮನೆಯನ್ನು ಝುಡ್ತಿ ಮಾಡಲಾಗಿ ಅದರಲ್ಲಿ ಅಡಿಗೆ ಉಗ್ರಾಣದ ಸಾಮಾನುಗಳ ಹೊರತು ಮತ್ತೇನೂ ಇರಲಿಲ್ಲ (ಕಿಲನ. ೦೦೬); ಅದ್ದಬಾದು ಜೇಬನ್ನೇ ಝುಡ್ತಿ ಮಾಡುತ್ತಾವ (ದಿಲ್ಲಿಪ. ೬೨). [←ಹಿಂ. ಮರಾ. ಝುಡತೀ]

ಝುಡಪ, ಜಡಪ (ನಾ). ೧. ಹೆಚ್ಚಾದ ವೇಗ ; ಶೀಘ್ರತೆ : ಪಡಿಮುಖ ದಲೊದಟುವ ಕಿಡಿಯ ಘಂಟಾರವದ ರಭಸದ ಝುಡಪದಲಿ ಜೋಡಿಸಿದ ಶಕ್ತಿಯಲಿಟ್ಟನವನೀಶ (ಕುವ್ಯಾಕ. ೩-೬೬). ೨. ಗದಾಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಪಟ್ಟು,-ವರಸೆ : ಬಿಡುವ ಬಿಡಿಸುವ ವರರ ಘಾಯುವ ತಡೆವ ಗೋಮೂತ್ರಕದ ಚಿತ್ರದ ಝುಡಪದವಧಾನದ . . . ಕುಶಲದಲಿ ಕಾದಿದರು ಸಮರದಲಿ (ಕುವ್ಯಾಗ. ೬-೨೪). **ಜಡಪ** : ೩. ಚಳಕವುಳ್ಳವನು; ವೇಗಶಾಲಿ : ಕಡುಗಲಿಗಳೇಱಾಟದಲಿ ಮಿಗೆ ಜಡಪರಾದರು ಖಡ್ಗ ಹಸ್ತದಿ ಬಿಡುವವರ ರೇವಂತರಗ್ಗಳರಾದರೈಯುವರು (ಸಂಭಪ. ೦೮-೨).
[<ಪ್ರಾ. ಝುಡಪ್ಪ]

ಝುಡಪಿಸು 'ಝುಳಂಪಿಸು' ನೋ.

ಝುಡಪು 'ಝುಳಪು' ನೋ.

ಝುಡಾವು (ನಾ). ರತ್ನದ ಹರಳಂಗಳನ್ನು ಕೂಡಿಸಿದುದು ; ರತ್ನ ಖಚಿತವಾದುದು : ಮಾತೃಶ್ರೀಗಳು ಬಹಳ ಹರುಷಿತರಾಗಿ ಆಶೀರ್ವಾದ ವನ್ನು ಮಾಡಿ ಝುಡಿತ ಝುಡಾವು ನವರತ್ನ ಸುವರ್ಣಪುಷ್ಪ ಮೊದಲಾದು ವನ್ನು ನಿವಾಳಿಸಿ (ಬಚ್ಚರು. ೧೦). [←ಮರಾ. ಜಡಾವ್]

ಝುಡಿ$_1$ 'ಜಡಿ$_1$' ನೋ.

ಝುಡಿ$_2$ 'ಜಡಿ$_2$' ನೋ.

ಝುಡಿ$_3$ 'ಜಡಿ$_4$' ನೋ.

ಝುಡಿತ 'ಜಡಿತ' ನೋ.

ಝುಡಿತಿ$_1$**, ಜಡಿತಿ, ಜಡಿತೆ, ಝುಟತಿ, ಝುಂಟಿತೆ, ಝುಂಡಿತೆ** (ನಾ). ಬೇಗ ; ತ್ವರೆ : ಕೆಳದಿಯರು ಝುಡಿತಿಯಾಗಿ ಮಂದಿರದ ಬಾಗಿಲೊಳ್ ಬಂದು ಕಾದಿರ್ದು (ಸಾಗಂಧಿ. ೩೪೧-೦೧); ಝುಡಿತಿಯೊಳಗೆ ಯನ್ನವಡನೆಯೆಲೆ ಬಾಲ ನೀನು ನುಡಿಯಾದಿಹುದು ಧರ್ಮವೇನೊ (ಹಮುಚ. ೧೬೩): ಝುಡಿತಿಯಿಂ ಏಂತಗಸ್ತ್ಯನೀತಂಗಿತ್ತ ಸಾಯಕವೊಂದಂ ತೂಣೀರದಿಂ ತೆಗೆದು (ಅದ್ಭುತ. ೫೦-೧೧). **ಜಡಿತಿ:** "ಝುಕಾರಕ್ಕೆ ಜಕಾರಂ . . . ಝುಡಿತಿ–ಜಡಿತಿ" (ಶಮದ. ೨೫೫ ಪ್ರಯೋ). **ಜಡಿತೆ:** ಕೌರವ ರಾಜಕಾರ್ಯದ ಘನವನಱುಹಿ ದನವರೊಡನೆ ಸಾಧನವ ಸೂಚಿಸಿ ಜಡಿತೆಯಲ್ಲಿ[ಪಾಠಾಂ. ಜೋಡಿಸಿಕೊಟ್ಟು] ಕಳುಹಿದನು ಗುಪ್ತದಲಿ (ಕುವ್ಯಾಅ. ೬ಠಿ೩. ೨೧-೬೪). **ಝುಟತಿ:** ಚದರಿ ಹೋದ ಚಮೂಪತಿಗಳು ಮತ್ತೆ ಏರಿ ಬಂದು, ಫೂತ್ಕರಿಸಿ ಮೈಗೆ ಮೈಗೊಟ್ಟು ಚಿಮ್ಮಿ ಝುಟತಿಯಿಂದ ಕಾದಿದರು (ಕವೀರ. ೫೮). **ಝುಟಿತೆ:** ಕಟುವರ ಒಪ್ಪಲಿಯಂ ಮೇಣ್ ಝುಟಿತೆಯೊಳಿಕ್ಕಲ್ಕದಟಿಯದೇ ತದ್ವಿಷಮಂ (ಖಮದ. ೨-೪೪). **ಝುಡಿತೆ:** ಕಳಿಂಗ ಕರೂಪ ಕೌರವರರಸ ಮೊದಲಾದಖಿಳಬಲ ಜೋಡಿಸಿತು ಝುಡಿತೆಯಲಿ (ಕುವ್ಯಾಕ. ೧೩-೦೨): ಆಮರರೆದೆ ಜಜ್ಜರಿತವಾಗಲು ಝುಡಿತೆಯಲಿ ಹೊಕ್ಕನು ದಶಗ್ರೀವ (ತೊರರಾ. ೬-೨೧-೨೩); ಝುಡಿತೆಯಿಂದುರುಬಿದರ್ ಬಿಡದೆ ಮಾಯಾಶಬರರು (ಚಬಪು. ೫೩-೨೬). [<ಸಂ. ಝುಟಿತಿ = ಜಾಗ್ರತೆಯಾಗಿ]

ಝುಡಿತಿ$_2$ 'ಝುಡತಿ' ನೋ.

ಝುಡಿತಿ$_3$ (ನಾ). ಲಾವಣಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಭೇದ: ಇದರಲ್ಲಿ ಝುಡಿತಿಯೆಂಬ ಇನ್ನೊಂದು ಉಪಜಾತಿಯುಂಟು (ಕರ್ಣಾಸಂ. ೩೨). [?]

ಝುಡಿತೆ 'ಝುಡಿತಿ$_1$' ನೋ.

ಝುಡಿಸು 'ಜಡಿಸು' ನೋ.

ಝುಡುಪು 'ಝುಡುಪು' ನೋ.

ಝುಡ್ತಿ 'ಝುಡತಿ' ನೋ.

ಝುಣ್ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ.
 ಝುಣ್‌ಝುಣ್ (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ) : ಪರಿಪರಿಯಿಂದ ಬಾರಿಸಿದಲ್ಲಿ ಝುಣ್ ಝುಣ್ ಎಂಬ ಧ್ವನಿಯು ಶಿವಪ್ರಸಾದಿಗೆ ಕೊಡುತಿರ್ಪುದೆಂಬುದೀಗ ಘಂಟಾ ನಾದವೆಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕರ್ಥ (ವಚಶಾ. II, ೨೦೬).

ಝುಣ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ :
 ಝುಣಝುಣ (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ): ತೊಡರ ಝುಣಝುಣ ರವದ ಸುರರುಗ್ರಡದ ಬಿರುದಿನ ಬಾವುಲಿಯ . . . ರಾಯರಕ್ಕಸನೈದಿದನು (ತೊರರಾ. ೧-೧೫-೧೧).

ಝುಣಂಬ 'ಜಳಂಬ' ನೋ.

ಝುಣಕ (ನಾ). ೧. ಚುರುಕು ; ಚಾತುರ್ಯ ; ಚಳಕ : ಝುಣಕವ ತೋರುತ ಕಣೆಗಳ ಬೀರುತ . . . ಕಣೆವೆಯ ದಾಟುತಲಿ (ಹಮುಚ. ೧೬). ೨. ಬೇಗ ; ಜಾಗ್ರತೆ : ಕ್ಷಣವು ನಿಲ್ಲದೆ ನೀವು ಹಣವ ಕೊಟ್ಟರೆ ಯೆನಗೆ ಝುಣಕದೊಳು ನಾ ಪೋಪೆ (ಹಮುಚ. ೧೨೦). [?]

ಝುಣಝುಣತ್ಕಾರ (ನಾ). ಝುಣಝುಣ ಎಂಬ ಧ್ವನಿ. 'ಝುಣಝುಣ ತ್ಕಾರಿಸು' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಝುಣಝುಣತ್ಕಾರಿಸು (ಕ್ರಿ). ಝುಣಝುಣ ಎಂದು ಶಬ್ದಮಾಡು,- ಉಲಿ : ಝುಣಝುಣತ್ಕಾರಿಸುವ ಕಂಕಣದ ಹುಲಿಯುಗುರ . . . ಬಾಲ ದೊಡಿಗೆಯ ಮಾಯೆಗಿಕ್ಕಿದರು (ಪ್ರಭುಲೀ. ೩-೨೫).
[ಝುಣಝುಣತ್ಕಾರ + – ಇಸು$_3$]

ಝುಣಝುಣಾಟ (ನಾ). ಝುಣಝುಣ ಎಂಬ ಶಬ್ದ: ರೊಕ್ಕದ ಝುಣ ಝುಣಾಟವು ಕೇಳಬರುತ್ತಿದೆ (ತಿದುಗು. ೧೯೩). [<ಝುಣ + ಆಟ]

ಝುಣಝುಣಿತ (ನಾ). = ಝುಣಝುಣತ್ಕಾರ : ಯುವತಿ ಕಂಕಣ ಕಿಂಕಿಣೀ ಝುಣಝುಣಿತ ಘೋಷಣವು (ಬಸಪು. ೫-೨೯). [ಸಂ.]

ಝುಣಝುಣಿಸು (ಕ್ರಿ). ಝುಣಝುಣ ಎಂಬ ಧ್ವನಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡು: ಝುಣಝುಣಿಸುವಂದುಗೆಗಳಂ ಘಣಘಣಯೆನಿಪ ಘಂಟೆಗಳಂ (ಬಸಪು. ೫೬-೫) ; ತಳುಕು ಕಡಗ ಕಂಕಣ ಝುಣಝುಣಿಸಲು (ಮೋಹತ. ೦೪-೫೦): ಕರಕಟಕ ಝುಣಝುಣಿಸಲು (ಅನಂರಾ. ೧-೩-೪೧). [<ಝುಣ + – ಇಸು$_3$]

ಝುಣತುಕೃತಿ (ನಾ). = ಝುಣತ್ಕಾರ : ಭೂರಿಭೂಷಣ ಝುಣತುಕೃತಿ ಘಂಟಾರವದ ರಭಸದಲಿ (ನಿಭಾಗ. ४-೨-೬). [<ಸಂ. ಝುಣತ್ಕೃತಿ]

ಝುಣತ್ಕಾರ (ನಾ). ಝುಣ ಝುಣ ಎಂಬ ಶಬ್ದ : ದಕ್ಷಿಣಕರಕಲಿತ ಕನಕ ಕಂಕಣ ಝುಣತ್ಕಾರನುಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೮-೮೨ ವ); ಹಾರ ನೂಪುರ ಕಂಕಣಾದಿ ಭೂಷಣ ಝುಣತ್ಕಾರ ಧ್ವನಿಗಳು (ಜೈಮಿಥಾ. ೬-೪೬). [ಸಂ.]

ಝುಣತ್ಕೃತಿ (ನಾ). = ಝುಣತ್ಕಾರ : ಕನಕಮಯ ದಿವ್ಯಸಿಂಹಾಸನದಿಕ್ಕೆಲ ದೊಳ್ ಬಂಕದಿಂ ಕೊಂಕಿ ನಿಂದು ಕಂಕಣ ಝುಣತ್ಕೃತಿ ಪೊಣ್ಮೆ (ರಾಜಶೇ. ೫-೦೯ ರಗಳೆ). [ಸಂ.]

ಝುಣನ್ನೂಪುರ (ನಾ). ಉಲಿಯುತ್ತಿರುವ ಕಾಲ್ಗಡಗ ; ಝುಣಝುಣ ಎಂದು ಧ್ವನಿಮಾಡುತ್ತಿರುವ ಅಂದುಗೆ : ಕ್ವಣತ್ಕಂಕಣ ; ಝುಣನ್ನೂ ಪುರ (ಶಮದ. ೮೧ ಪ್ರಯೋ). [ಸಂ. (ಝುಣತ್ + ನೂಪುರ)]

ಝುಣಮಣ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ. 'ಝುಣಮಣಿಸು' ಪರಾ.

ಝುಣಮಣಿಸು (ಕ್ರಿ). ಝುಣಮಣ ಎಂದು ಸದ್ದುಮಾಡು ; ಗದ್ದಲ ಮಾಡು : ಝುಣಮಣಿಸದೆ ಶಂಬರಾಸುರವರ ಸಮಿರಣನಾಗಿ ಪೊಕ್ಕ ದ್ವಾರಕಿಯ (ಮೋಹತ. ೧೧-೨೨). [ಝುಣಮಣ + – ಇಸು$_3$]

ಝಣರು (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ : ಕಿಣಿಕಿಣಿಕಿಣಿರೆಂಬ ಕರದ ಕಂಕಣ ಬಳೆ ಝಣರಝಣರೆಂಬ ನಡುವಿನ ಗಂಟೆ (ಪುರಂದ. ೨-೬೨-೨) : ಕಡಗ ಕಂಕಣ ಬಳೆಗೈ ಝಣರೆನೆ (ಕಂನವಿ. ೧೦-೪೫).

ಝಣು (ನಾ). ಭಲೆ, ಭೇಷ್ ಎಂಬಂತೆ ಒಂದು ಕೊಂಡಾಟದ ನುಡಿ : ಝಣು ವಿರೋಧಿವಿಭಾಡ ಝಣು ಝಣು ಝಣು (ಕುವ್ಯಾಸ. ೨-೧೦೭).

ಝಣುಝಣು (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ) : ಜಗತ್ರಯ ಜಟ್ಟಿ ಝಣುಝಣು . . . ಎಂಬಬ್ಬರಣೆ ಮಸಗಿದುದೆರಡು ಬಾಹೆಯಲಿ (ಕುವ್ಯಾಸ ೨-೧೦೭). 'ಧಣು$_2$' ಪರಾ.

ಝನಾನಾ 'ಜನಾನಾ' ನೋ.

ಝನಾನಾಖಾನೆ 'ಜನಾನಖಾನೆ' ನೋ.

ಝಪಝಪ (ಅ). (ಉಕ) ಬೇಗನೆ ; ಜಾಗ್ರತೆಯಾಗಿ ; ಚುರುಕಾಗಿ : ಗುರಿಯ ಕಡೆಗೆ ಝಪಝಪ ಕಾಲುಹಾಕಲು ಅಡ್ಡಿ ಇಲ್ಲವೆಂದಾಯಿತು (ದೀಪಹ. II, ೨೨೭). [←ಮರಾ. ಝಪ್‌ಝಪ್]

ಝಪಾಟ, ಜಪಾಟ (ನಾ). ೧. ಆವೇಗ ; ಭರ ; ರಭಸ : ತನ್ನದು ನಡದರ ಸಾಕು ಅಂತ ಕೆಲಸದ ಝಪಾಟಯೊಳಗ ಇದ್ದಾಳ (ಹೊಸಂಸಾ. ೧೫೭). ೨. ಸರದಿ ; ಸಲ : ಇಗ್ಲಿ ಹೊಡೀರಿ ಕುಲಕರ್ಣೇರೆ ಒಂದು ಝಪಾಟ (ಹಸ್ಮೊಂದ. ೯). ಜಪಾಟ : ೨. "ಸಾರಿ" (ಜಾನಕೋ. ೫೯).
[←ಹಿಂ. ಮರಾ. ಝಪಾಟಾ]

ಝಬರಿ (ನಾ). ತೆಳುವಾದ ಕೋಲು ; ಸೆಳೆ : ಆತ ಮತ್ತೊಮ್ಮೆ ಅದರ ಮೇಲೆ 'ಝಬರಿ' ಬೀಸಿದ (ಬನಸಿ. ೬೪). [←ತೆಲು. ಜಬರ]

ಝಮ್ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ : ಝಮ್ಮೆಂದು ಸಮಿಧಾವಳಿ ಗಳಬ್ಬರಿಸಿದವು ಛಟ ಛಟ ಛಟ ನಿನಾದದಲಿ (ಕೂರರಾ. ೦-೬-೪೯).

ಝಮಕು (ನಾ). ಶೋಭೆ; ಸೊಗಸು: ತಿಲಕವ ತಿದ್ದುತ ಕಪ್ಪಿನಲಿ ವೀಳ್ಯದ ಝಮಕಿನಲಿ ಸುಲಲಿತಾಂಗ ಶೃಂಗಾರದ ಸೊಬಗಿನಲಿ . . . ಬರುತಿರೆ ಬೆಡಗಿಲಿ (ಚಂದ್ರಾವ. ೨೨) : ರುಮ್ಮಾಲ ಸುತ್ತ್ಯಾನೆ ಹದಿನಾರು ಮಡಿಕೀಲಿ ಚುಂಗ ಬಿಟ್ಟ್ಯಾನೆ ಝಮಕೀಲಿ (ಹಳ್ಳಿಪ. ೨೨೦). [←ಹಿಂ. ಝಮಕ್]

ಝಮ್ಮಗೆ (ಅ). = ಝಂಮ್ಮನೆ : ಅಟಿಯಲ್ಕೆವಂದುದು . . . ಚಂದ್ರ ಕಾಂತವೃತ್ತಿಕೆಯೊಸರ್ವಂತೆ ಝಮ್ಮಗೆ ಬೆಮರ್ತಿರವಿಂ ತರಳಾಯತಾಕ್ಷಿಯಾ (ರಾಂಕಿಪು. ೮-೯೬). [ಝಮ್ + – ಅಗೆ$_3$]

ಝಮ್ಮನೆ (ಅ). ಒಂದು ಅನುಕರಣಾವ್ಯಯಂ : ಝ[ಪಾಠಾಂ. ಝು]ಮ್ಮನೆ ಬೆಮರ್ತುರ್ಭೀತಿಯ ಪರಮಕಾಷ್ಠೆಯಿಂ ರ್ಝೊಮ್ಮಿಡುತ ಕರೆದನೀಶನನೇಕ ನಿಷ್ಠೆಯಿಂ (ಪಂಚರ. ದೀ. ೬೪-೧೯) ; ತನು ಶೋಫವೋಟು ಮೆಯ್ ಝಮ್ಮನೆ ಬೆಮರುತ್ತಿರ್ಕುಮಪ್ಪೊಡಂ . . . ಹಯಕ್ಕೆ ತಪ್ಪದು ಮರಣಂ (ಅಶ್ವಶಾ. ೬-೫೨). [ಝಮ್ + – ಅನೆ$_1$]

ಝರ (ನಾ). ಬೆಟ್ಟದಲ್ಲಿ ಹರಿದು ಬರುವ ಪ್ರವಾಹ; ಝರಿ ; ಗಿರಿನದಿ. [ಸಂ.]

ಝರಣಿ (ನಾ). = ಝರ : ಅಲ್ಲಿಯ ನರಸಿಂಹ ಝರಣಿಯಲ್ಲಿ ಸ್ನಾನಮಾಡಿ ವಿಭೂತಿ ಧರಿಸಿ (ಕಗದ್ಯ. ೦೨೨). [←ಹಿಂ. ಝರನೀ]

ಝರತಿ (ನಾ). = ಝರ : ಝರತಿಯ ಮೃಗಗಳ ಪರಿಕಿಸಿ ನೋಡುತ (ಹಮಚ. ೧೬) ; ಸರಿಯ ರಾತ್ರಿಯೊಳಗೆ ಕರದಿ ಹಿರಿವ ಪಂಜ ಪಿಡಿದು ಬೇಗ ಝರತಿ ಹಳ್ಳ ಕೊಳ್ಳ ಕೂಪ ಕೆರೆಯ ಹುಡುಕುತ (ಹಮಚ. ೦೮೪). [?]

ಝರಿ$_1$ 'ಜರಿ$_6$' ನೋ.

ಝರಿ$_2$ (ನಾ). = ಝರ : ಸುಶಾಂತಿಯು ಸುಂದರ ಬೆಟ್ಟದಿಂದ ನಿರಂತರವಾಗಿ ಸುರಿಯುತ್ತಿರುವ ಅಮೃತ ಝರಿಯಿದು (ಧರ್ಮಸಾ. ೧) ; ಉಗಮಸ್ಥಾನ ದಿಂದ ದೂರಾಗುವ ಝರಿಯಂತೆ (ಹೇಮಂತ. ೨೯೦). [ಸಂ.]

ಝರಿ$_3$ 'ಜರಿ$_6$' ನೋ.

ಝರಿಪಟ್ಟಿ (ನಾ). ಜರಿಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ರೇಷ್ಮೆಬಟ್ಟೆ (?) : ಅಡಕೆ ಮೆಣಸು ಝರಿಪಟ್ಟಿ ಕವಾಡ ಮುಂತಾದ ಘಡಿಸಿನ ಸರಕು ಪೂರತ್ವಾಗಿ (ಮೈಆರಿ. ೦೯೩೭; ೨೮-೩೪ ; 1708). [ಝರಿ$_3$ (<ಜರಿ$_6$) + ಪಟ್ಟೆ$_3$]

ಝರಿಸೀರೆ 'ಜರಿಸೀರೆ' ನೋ.

ಝರಿಸು (ಕ್ರಿ). ಹರಿ ; ಪ್ರವಹಿಸು : ಮಣ್ಣೆದೆಯಲಿ ಝರಿಸುವ ನೀರ ಸೆಲೆಯಂತೆ (ಸವೀಗೀ. ೦೯-೩೦೦). [ಝರಿ$_2$ + – ಇಸು$_3$]

ಝರ್ಝರ$_1$ 'ಜಂಜ್ಝಾರ' ನೋ.

ಝರ್ಝರ$_2$ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ವಾದ್ಯ : ಝರ್ಝರವೆಂಬ ಝಾಯಿ . . . ಇತ್ಯಾದಿದ ದಶವಾದ್ಯಂಗಳಂ ಬಾರಿಸಲುಳ್ಳ ವಿಚಕ್ಷಣರಿಂ ವಿನುತರಾಗಿ (ವಿವೇಕ. ೨೩೭). [ಸಂ.]

ಝರ್ರನೆ (ಅ). ಕೂಡ್ಲಲೆ ; ತಟ್ಟನೆ : ಆಕೆಯ ಉತ್ಸಾಹ ಝರ್ರನೆ ಇಳಿದು ಹೋಯಿತು (ಬರಹಾ. ೧೭); ರಮಾಬಾಯಿಯವರ ಮುಖವು 'ಝರ್ರನೇ' ಇಳಿಯಿತು (ಬೀಳತ ೪). [ಝರ್$_0$ + – ಅನೆ$_1$]

ಝಲ್, ಝಲ್ಲು$_1$ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ: ಮಿಕ್ಕು ತನ್ನಯ ಮೇಲೆ ನೂಂಕುವ ಗಜಂಗಳಂ ಬಗಿದು '. . . ಮುತ್ತು ಝಲ್ಲೆನಲು ಸೂಸುತ್ತೆ (ಇಹರ. ದೀ. ೪೨-೯). ಝಲ್ಲು$_1$: ೧. ಗದೆಗುದುಗೆಯ ಝಲ್ಲು ಝಲ್ಲೆಂದು ತಳವಾರರಿದೆ ಬಂದರೆಂದು ಕಾತರಿಸಿ (ಮೋಹತ. ೦೮-೨೫). ೨. "ಧಕ್ಕೆ, ಆಘಾತ" (ಬಾಸಿಗ. ಕೋಶ) : ತರವೇನೆ ಕ್ಷಣದೊಂದು ಝಲ್ಲಿನಲಿ ಜೀವಹಿಂಸೆ (ಬಾಸಿಗ. ೩೬-೨೦). 'ಜಲ್' ಪರಾ.

ಝಲಕು 'ಝಳಕ್ಕ$_2$' ನೋ.

ಝಲಿರು (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ :

ಝಲಿರಝಲಿರು (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ): ಅಂದುಗೆಗಳ ಗೆಜ್ಜೆಗಳ ದನಿ ಝಲಿರಝಲಿ ರೆಂದೆನೆ ಪಂತಿ ಪಂತಿಯೊಳು (ಭರಪ. ೪-೬೯).

ಝಲೆ (ನಾ). ಶೋಭೆ ; ತೇಜಸ್ಸು ; ಪ್ರಕಾಶ. [ಸಂ. ಝಲಾ]

ಝಲ್ಲ$_1$ (ನಾ). ೧. ಹುಚ್ಚು ; ಭ್ರಮೆ ; ಮನೋದೌರ್ಬಲ್ಯ: ರಾಜನ ಝಲ್ಲ ಬಿಟ್ಟಿತು (ದೀಪನಿ. ೪೪). ೨. ಚಿಂತೆ; ಭಯ. 'ಜಲ್ಲು$_4$' ಪರಾ.
[←ಹಿಂ. ಝಲ್ಲ]

ಝಲ್ಲ$_2$ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಕ್ಕರೆ : "ಝಲ್ಲ – ಖಂಡಸಕ್ಕರೆ" (ಅಕಾನಿ. ೧೧-೨) [?]

ಝಲ್ಲಡಿ 'ಜಲ್ಲಡೆ' ನೋ.

ಝಲ್ಲನೆ (ಅ). ಒಂದು ಅನುಕರಣಾವ್ಯಯ : ಅನುಕರಣಕ್ಕೆ. . .ಝಲ್ಲನೆ, ದುಭುಮ್ಮನೆ, ಥಟಮ್ಮನೆ (ಶಮದ. ೧೪ ಪ್ರಯೋ). [ಝಲ್ + – ಅನೆ$_1$]

ಝಲ್ಲರಿ (ನಾ). ೧. ಡಮರುಗದಂತಹ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಚರ್ಮವಾದ್ಯ: ಲೋಕತ್ರಯಮುದನುಕ್ರಮದೊಳ್ ವೇತ್ರಾಸನ ಝಲ್ಲರೀ ಮೃದಂಗ ಸಮಾನಂ (ಆದಿಪು.೧-೪೭); ನುತವೇತ್ರಾಸನ ಝಲ್ಲರೀ ಮೃದುಮೃದಂಗಾಭಂ (ಸುಕುಮಾ. ೧೧-೪೧) : ಪಟುಪಟಹ ರಣಂ ಝಲ್ಲರೀ ಶಬ್ದರಮ್ಯಂ (ಎಕ. VIII, ನಗರ. ೫೭-೭೦ ; ಸು. 1077) ; ವೇತ್ರಾಸನ ಝಲ್ಲರೀ ಮೃದಂಗ ಸಮಾನ ಅಧೋ ಮಧ್ಯೋರ್ಧ್ವ ಭೇದ ಭಿನ್ನಮುಂ (ಶತ್ರ್ಪ. ೨೭೫). ೨. ಕಂಚಿನ ಅಥವಾ ಹಿತ್ತಾಳೆಯ ದೊಡ್ಡತಾಳ : ಪಟುಪಟಹ ತುಣವ ಭಂಭಾ ಮರ್ದಳೆ ಝಲ್ಲರಿ ಮುಕುಂದ ತಾಳ ಕಾಹಳ ಶಂಖ ವಂಶ ವೀಣಾಸ್ವರಂಗಳೆಸೆಯೆ (ವಡ್ಡಾರಾ. ೭೭-೨೯): ತಳಿತ ಝಲ್ಲರಿಯ ಬಹಳ ವಾದ್ಯದ ನಡುವೆ ನಡೆದು (ಸಿದ್ಧರಾ. ೪-೧೮) ; ಮೃದಂಗ ಝಲ್ಲರಿ ತಾಳ ಪಳಂಚಿ (ಗಣೇಶ. ೧೮-೪೭೨). ೩. ಛತ್ರಿ ಮೊದಲಾದವುಗಳ ಅಂಚಿನಲ್ಲಿ ಜೋಲಾಡುತ್ತಿರುವ ಜಾಲರಿ,-ಕುಚ್ಚು ; ಉತ್ಸವಗಳಲ್ಲಿ ಎತ್ತಿಹಿಡಿಯುವ ಮಕರತೋರಣ : ಬಿರುದಿನ ಕತ್ತರಿಯ ಹಲಿಗೆಗಳ ಝಲ್ಲರಿ ಮುಸುಕಿದವು ಗಜವ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೩-೭) : ತಳಿತ ಪಲ್ಲವ

ಸತ್ತಿಗೆಯ ಹೊದರೆದ್ದ ಝಲ್ಲರಿಗಳ ವಿಚಿತ್ರಾಂಬರದ ಮುತ್ತಿನ ಮೇಲು ಗಟ್ಟುಗಳ (ತೊರರಾ. ೧-೭-೧೪); ಕುಸುಮಗಳ ಝಲ್ಲರಿಯ ಮುಸುಕಿನಿಂದ ಹಸನಾಗಿ ಯಿರುವ ಹೊಸ ಹಂಸತೂಲಿಕಾತಲ್ಪದೊಳ್ ಪವಳಿಸಿ (ಸೌಗಂಧಿ. ೧೯೬-೨೦). ೪. ಛತ್ರಿ; ಕೊಡೆ: ರಾಯನಾಯಕರ ಸಂದಣಿಯೊಳ್ ಎತ್ತಿದ ಝಲ್ಲರಿಗಳ ಮುತ್ತುವ ಕೈವಾರಿಗಳ ಕೋಲಾಹಲದಿಂ (ನಂಬಿರ. ೨-೪೫); ತುಂಬಿಗಳುಂ ನಭದಲ್ಲಿ ಮಂಡಲೀಕರಿಸಿ ನಿಳಿಂಪಕಾಂತೆಯರಿಗೆತ್ತಿದ ಪೀಲಿಯ ಚೆಲ್ವುವೆತ್ತ ಝಲ್ಲರಿಗಳೆವೆಂಬಿನಂ ಬಿಡದೆ ಬಂದುವು ಲೀಲೆಯನಂದು ಮಾಡುತುಂ (ದಾಧವು. ೬-೨೩); ಕರಿಘಟೆಯ ಕುಱುವದಲಿ ಹಯ ವೋಹರದ ತೆರೆವಾಲೆಯಲಿ ಬಲು ಝಲ್ಲರಿಯ ಬುದ್ಬುದತತಿ ಯಲಸ್ತದ ಕಿಡಿಯ ವಡಬನಲಿ (ಕುವ್ಯಾಭೀ. ೩-೨೩).

[ಸಂ. ಝಲ್ಲರೀ]

ಝಲ್ಲಳಿ 'ಜಲ್ಲರಿ₁' ನೋ.

△ಝಲ್ಲಟಿ 'ಜಲ್ಲರಿ₁' ನೋ.

ಝಲ್ಲಿ₁ 'ಜಲ್ಲಿ₂' ನೋ.

ಝಲ್ಲಿ₂ (ನಾ). ದಾಲ್ಚಿನ್ನಿ (?): ಲವಂಗದ ಝಲ್ಲಿಯಂ ಕಬ್ಬಿಣಮಂ . . . ಪುಡಿಮಾಡಿ ಸಮಾನಭಾಗಂಗಂಗೊಂಡು ಮಾಡಿದ ಅಂಜನಂ (ವಿವ್ಯವಿ. ೦೬೦).

[<ಪ್ರಾ. ಛಲ್ಲೀ = ತೊಗಟೆ]

ಝಲ್ಲಿಡಿ (ಕ್ರಿ). ಗೊಂಚಲುಗಳಿಂದ ತುಂಬಿಕೊಂಡಿರು; ಗರಿಗಳಿಂದ ತುಂಬಿರು(?): ಬಾಳೆಗಳ್ಬೆಳೆಯಲಾವ್ರು ಮದಾಳಿಗಳ ಮಱಿಗೊಂಡುದೆರ್ದೆ ನಿರಾಳವಾದುದು ಝಲ್ಲಿಡಿದು ತೆಂಗಿನಲಿಳಿಯ ಬಗಿದು ಕೇಳಿಗಿಳಿದವು (ಮದೀಪು. ೨-೩೦). [ಝಲ್ಲಿ₁ (<ಜಲ್ಲಿ₂) + ಇಡಿ₂]

ಝಲ್ಲಿಪಟೆ (ನಾ). ಒಂದುಂ ಸಂಬಾರ ಪದಾರ್ಥ; ದಾಲ್ಚಿನ್ನಿ (?): ಎತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಅಡಕೆ ಮೆಣಸು ಝಲ್ಲಿಪಟೆ ಕೊಬರಿ ಕವಾಡ ಹೊರತಾಗಿ ಹೇರಿಕೊಂಬ ಜ್ಞಿನಿಸೂ (ಪ್ರಾಆರಿ. ೧೯೪೩, ೩೭-೨೦; 1643).

[ಝಲ್ಲಿ₂ + ಪಟೆ?]

ಝಲ್ಲಿಪಟ್ಟ (ನಾ).=ಝಲ್ಲಿಪಟೆ: ಅಡಕೆ, ಮೆಣಸು, ಝಲ್ಲಿಪಟ್ಟ ಕೊಬರಿ ಕವಾಡ ಮಿಡಿಸಿನ ಸರಕು ಹೊರತಾಗಿ (ಎಕ. VIII, ಸಾಗರ. ೫೩-೩೦; 1674).

[ಝಲ್ಲಿ + ಪಟ್ಟ?]

ಝಲ್ಲಿಪಟ್ಟೆ 'ಜಲ್ಲಿಪಟ್ಟೆ' ನೋ.

ಝಲ್ಲಿಮಿಗ 'ಜಲ್ಲಿಮಿಗ' ನೋ.

ಝಲ್ಲಿಮೃಗ 'ಜಲ್ಲಿಮೃಗ' ನೋ.

ಝಲ್ಲಿಸು₁(ಕ್ರಿ).ಬೆದರಿಸು; ಜಂಕಿಸು: ಝಲ್ಲಿಸಲು ಬಲನಹುದುಯಂಬಿನ್ನಿಲ್ಲಿ ಸತ್ಕಾರ್ಮುಖವಿವನದರಿಂ ಬಲ್ಲಿದನಿಸು ಪ್ರಹಸ್ತನೆನುತಾ ನೀಲ ಸರಳೆಳೆದಾ (ಜಿರಾಮಾ. ೬೦-೩೦); ನೀ ಪೆಣವ ಕೊಂಡು ಪೋಪುದುಯೆನುತಂ ಝಲ್ಲಿಸಿ ನುಡಿಯಲು (ಹಮದ. ೦೩೬).

[ಝಲ್ಲು₂(<ಜಲ್ಲು₄) + - ಇಸು₃]

ಝಲ್ಲಿಸು₂ (ಕ್ರಿ). ದ್ರವಿಸು; ಸ್ರವಿಸು: ಕಲ್ಲಲ್ತೇ ಶಶಿಕಾಂತಂ ಝಲ್ಲಿಸುವುದು ಚಂದ್ರಕಿರಣಮುಂ ತಾಗಲೊಡಂ (ಅನುಮು. ೮೯): ಝಲ್ಲಿಸುತ್ತಿಹುದ್ಯ ಮುಖದಿ ಬರುವಲ್ಲಣವ ಹೊತ್ತಂತೆ (ಸ್ವರೂಪಾ. ೧-೨೨): ಶಶಿಕಾಂತದ ಜಜ್ಜರಿಯೊಳು ಝಲ್ಲಿಸಿ ಪರಿವ ತಣ್ಣೀರಗಾಲುವೆಗಂಡು ನಿಲ್ಲದೆಯ್ದಿದನಾ ಭೂಪ (ಶ್ರೀಪಾಲ ೪-೬೩). [? + - ಇಸು₃]

ಝಲ್ಲಿಱು (ಕ್ರಿ). ಝಲ್ಲೆನ್ನುವಂತೆ ಹೊರಹೊಮ್ಮು: ಎಲ್ಲಾ ಮೈ ತುಂಬಿ ತೋಱುವನೊಮ್ಮೆಯೆದೆವೊಗದಲ್ಲಿ ಗರ್ಭದೊಳೊಮ್ಮೆ ಬೆಳಗು ಝಲ್ಲಿಱುವುದು (ಭರತ. ೬೦-೨೫). [ಝಲ್ + ಇಱು₁]

ಝಲ್ಲು₁ 'ಝಲ್' ನೋ.

ಝಲ್ಲು₂ 'ಜಲ್ಲು₄' ನೋ.

ಝಲ್ಲುಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ತಳಮಳಗೊಳ್ಳು; ಗಾಬರಿಯಾಗು; ಹೆದರು: ಮಲ್ಲನಾರ್ಭಟದಿ ಮುನಿವಲ್ಲಭರು ಭಯಗೊಂಡು . . . ಝಲ್ಲುಗೊಂಡುರೆ ವನದಿ ಕಲ್ಲುತರುಗಳ ಕಂಡು ಮಲ್ಲನೆಂದೇ ಬಗೆವರು (ಮಲ್ಲಾರಿ. ೦-೨೩).

[ಝಲ್ಲು₂ (<ಜಲ್ಲು₄) + ಕೊಳ್₁]

ಝಲ್ಲೆನ್ (ಕ್ರಿ). ಭಯಗೊಳ್ಳು; ಹೌಹಾರು: ಹಗೆಯೆದೆ ಝಲ್ಲೆನಲು ಕಾಳಗಕೆ ಕವಿದವು ಕಟಕವೆರಡರಲಿ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೧೮-೩); ಎದೆ ಝಲ್ಲೆನಲು ಜವಗುಂದಿ ಲಕ್ಷ್ಮಣನೊಲಿದನವಯವವ (ತೊರರಾ. ೩-೩-೨೨).

[ಝಲ್ + ಎನ್₁]

ಝಷ (ನಾ). ೧. ಮೀನು; ಮತ್ಸ್ಯ: "ಮೀನಂ ಶಫರಂ ತಿಮಿ ಪಾಠೀನಂ ಝಷಮನಿಮಿಷಂ ವಿಶಾರಂ ಮತ್ಸ್ಯಂ ಮೀನವೆಸರ್" (ವಸುಕೋ. ೨೨-೫); ನಡು ಮಡು ಲೋಕಲೋಚನಝಷಕ್ಕೆ (ಪುಷ್ಪಪು. ೯-೪೨); ತರಂಗಸಂಘ ಸಂಭವ ರವ ವಾದ್ಯಕಾಡಿದುದು ಕೂಡೆ ಝಷಂ ಪೊಸಡೊಂಬವೆಂಬಿನಂ (ರಾಜಶೇ. ೨-೬೨). ೨. [ಜ್ಯೋತಿ] ಮೀನರಾಶಿ: ರವಿ . . . ಝಷದೊಳಿರೆ ವಧೂಪ್ರೀತಕಬ್ರವ್ಯಪಣ್ಯಂ (ಜಾತತಿ. ೧೭-೧೭). [ಸಂ.]

ಝಷಕೇತನ (ನಾ). ೧. ಮೀನಿನ ಗುರುತುಳ್ಳ ಧ್ವಜ; ಮನ್ಮಥನ ಧ್ವಜ: ಪೂವಿನ ಬಿಲ್ಗೆ ಪುರ್ವು ಕುಸುಮೇಷುಗೆ ಕಣ್ ಝಷಕೇತನಕ್ಕೆ ಚೆಲ್ವಾವಗ ಮಾದ ಸೋರ್ಮುಡಿ ರತಿಪ್ರಿಯಗಾಗೆ (ಶಾಂತಿಪು. ೮-೮೩); ನನೆಗಣೆಯಿಲ್ಲದ ಝಷಕೇತನಮಿಲ್ಲದ ಕುಸುಮಚಾಪಮಿಲ್ಲದ . . . ಮನಸಿಜನೆನೆ ಸಂದನಾ ಖಗೇಂದ್ರಕುಮಾರಂ (ವರ್ಧಮಾ. ೬-೬೬). ೨. ಮೀನನ್ನು ಧ್ವಜದಲ್ಲಿ ಗುರುತಾಗುಳ್ಳವನು; ಮನ್ಮಥ: ಶಶಧರಬಿಂಬಾನನೆಯಂ ಝಷಕೇತನ ಕೇತನಾಭತನುತನುವಂ . . . ಕಂಡೊಸೆದಂ ಬನದೊಳಗೆ ಜನಕತನಯಳ ನಣುವಂ (ಕವಿರಾ. ೨-೩೮); ಝಷಕೇತನಂ ವಸಂತಾಗಮಮಿಲ್ಲದೇನೊ ಲಿಸಲಾರ್ತಪನೇ ವಧುವಂ (ಮದಿತಿ. ೧೦-೩೩). [ಝಷ + ಕೇತನ]

ಝಷಕೇತು (ನಾ). ೧.=ಝಷಕೇತನ ೧: ಮೋಲುದು ಝಷಕೇತುವಂ ಮಿಗೆ ಮನೋಜಮನೋಹರಿಯೋಱು ಬರ್ಪವೊಲ್ (ಚಂದ್ರಪು. ೦೦-೬). ೨.=ಝಷಕೇತನ ೨: ಜಿತಝಷಕೇತುರೂಪನೆನಿಸಿದ ಮಲ್ಲಣಂಗೆ ಲೋಕಾಪ್ತ ಭಾರವಿಗೆಣಿಗುವೆಂ (ಪದ್ಮರಾ. ೦-೧೪); ಸಿಡಿಲ್ದ ಸೀರ್ವನಿ ಗಳೊಪ್ಪಿರೆ . . . ತುಪಾಕದಿಂ ನೆಗೆವ ಗುಂಡಿನವೋಲ್ ಝಷಕೇತು ವೀರನಾ (ರಾಜಶೇ. ೫-೬೯). [ಝಷ + ಕೇತು]

ಝಷಧ್ವಜ (ನಾ).=ಝಷಕೇತನ. [ಝಷ + ಧ್ವಜ]

ಝಷನೇತ್ರ (ನಾ). ಮೀನಿನಂತಹ ಕಣ್ಣು: ಎಳಸಿರಿಸಿತ್ರವಲ್ಲಿರ ಲಸಜ್ಝಷ ನೇತ್ರಮನೇಣನೇತ್ರಮಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೫-೨೫). [ಝಷ + ನೇತ್ರ]

ಝಷಪತಾಕೆ (ನಾ).=ಝಷಕೇತನ ೧: ಮೀನಕೇತುವೆತ್ತಿಸಿದ ಸಮುಲ್ಲ ಸಜ್ಝಷಪತಾಕೆಯೆನಿಪ್ಪವೊಲಾಂತಳಾಕೆಯಾ ವಸದನದೊಳ್ (ಚಂದ್ರಪು. ೬-೬೬). [ಝಷ + ಪತಾಕೆ]

ಝಷೆ (ನಾ). ಹೀರೆಗಿಡ: "ಗಾಂಗೇರುಕಿ, ನಾಗಬಲಾ, ಝಷಾ, ಪ್ರಸ್ಥಗ ವೇಧುಕಾ ೪ ಹೀರೆಗಿಡದ ಹೆಸರು. ಇವು ಹೀರೆ, ತುಪ್ಪಹೀರೆ, ಕಾಡುಹೀರೆ ಇವುಗಳೆಲ್ಲಕ್ಕೂ ಹೆಸರು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೨೦). [ಸಂ. ಝಷಾ]

ಝಸ₁ 'ಜಸ₁' ನೋ.

ಝಸ₂ 'ಜಸ₂' ನೋ.

ಝಸ₃ (ನಾ). ಬೇಗ; ತ್ವರೆ: ಮಸಣದೊಳು ಸಂಸ್ಕಾರಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಝಸದಿಂದ ನಾ ಬಂದೆ ಪ್ರೇತನೆಲಕಾಗ (ಹಮದ. ೦೮೯). [?]

ಝಸಂಬಡೆ 'ಜಸಂಬಡೆ' ನೋ.

ಝಸಕೇತು (ನಾ). = ಝಷಕೇತನ ೨: ಪಂಕೇಜಚರಣ ಝಸಕೇತುದೇಹ ಕ್ಷಮಾಭೃದ್ವಜ್ರ ವಿರೂಪಾಕ್ಷ ಪಾಲಿಪುದು (ರಾಭಿಳ. ೨-೦೬).

[<ಸಂ. ಝಷಕೇತು]

ಝುಳ 'ಜಲ್ಲ$_1$' ನೋ.

ಝುಳಂಪಿ (ನಾ). ಕುದುರೆಯ ಆರು ಲಕ್ಷಣಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು (?): ಭಂಜಳ ಮುರಳಿ ಝುಳಂಪಿ ವಾಹಿಣಿ ರೀಪು ರಂಜಪ ರೇಖೆಯೆಂದೆಂಬ ಮಂಜುಳ ಮಾದ ಪಡಂಗದೊಳಾ ಹಯ ರಂಜನೆವಡೆದುದು (ಶ್ರೀಪಾಂ. ೪-೧೦). [?.]

ಝುಳಂಪಿಸು, ಜಳಪಿಸು, ಜಳಿಪಿಸು, ಜಳಂಪಿಸು, ಝುಡಪಿಸು, ಝುಳಪಿಸು, ಝುಳುಂಪಿಸು, ಝುಳುಪಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ನಡುಗಿಸು; ಅಲ್ಲಾಡಿಸು; ಬೀಸು : ಝೋಂಪಿಸಿ ಮುಂಬರಿದಾರ್ದು ಝುಳಂಪಿಸಿದೊಳ್ವಾಳ್ಗಳೊಡನೆ ಕಂಪಿಸೆಯರ್ದೆಯಂ (ಚಿಕವಿ. ೨-೯೯). ೨. ಹೆದರಿಸು ; ಭಯಪಡಿಸು : ಜಸಮೆಳೆಯೆಲ್ಲಮಂ ಬಳಸೆ ಬಲ್ಲು ನೆಗಟ್ಟಿಯ ಬೀರರಂ ಝುಳಂಪಿಸಿ (ಕಭ್ಯಪ. ೪೬). **ಜಳಪಿಸು :** ೧. ಕೆಯ್ಯ ಖಡ್ಗವ ಜಳಪಿಸಿ ದೈತ್ಯ ನುಡಿದ ಕಠೋರವಾಕ್ಯಗಳ (ಮೋಹತ. ೧೨-೦೦) ; ಬೆತ್ತವನ್ನು ಜಳಪಿಸುತ್ತಾ ಕೇಳಿದ (ಕೊತಕಾ. ೨೮). **ಜಳಿಪಿಸು :** ೧. ಒರಿಯುಬ್ಬಣವ ಜಳಿಪಿಸಿ ವಿಸಾಸೆಯ ಮೇಲೆ ಬೆರಳಿಡುತ (ಕಂನವಿ. ೦೩-೩೮). **ಜಳುಪಿಸು :** ೧. ಬೇಡಿದೊಡೆ ಬೀಳುವುದು ದಾಯವು ನಾಡೆ ಜಳುಪಿಸೆ ಹೊಳೆವ ದಾಳದ ರೂಢಿಗಚ್ಚರಿಯಾಗೆ (ನಳಚ. ೯-೪೪). **ಝುಡಪಿಸು :** ೧. ಖಡುಗ ಬರಲು ಕೈಕೊಂಡು ಝುಡಪಿಸಿ ನೋಡಿ ಪೊಡೆದನಾ ಶಂಭುಕನಡಗಿರ್ದ ಬಿದಿರ ಪಿಂಡಿಲನು (ಅಂಜಚ. ೦೩-೩೩). **ಝುಳಪಿಸು :** ೧. ಆಯುಧವ ಹಿಡಿದೊಡೆಯ ಸುಗಿದನಡಾಯುಧವ ಝುಳಪಿಸುತ (ಕುವ್ಯಾಕ. ೦೭-೨): ಕರವಾಳ ರೋಷಾವೇಶನಿಳಿದನು ಸಿಂಹವಿಷ್ಟರವ ಬಾಳ ಝುಳಪಿಸಿ ಕೆಂಪೊಗುವ ಕಣ್ಣಾಲಿಗಳಲಿ (ತೊರಚಾ. ೩-೩-೯). **ಝುಳುಂಪಿಸು:** ೧. ಜಡಿದಸಿಯಂ ಝುಳುಂಪಿಸಿ ಕರಾಗ್ರದೊಳೆತ್ತಿ ಕಡಂಗಿ ಸಾರ್ದು (ರಾಜಶೇ. ೩-೦೨೩). **ಝುಳುಪಿಸು :** ೧. ಕೈದುಗಳ ಝುಳುಪಿಸಿ ವಾಹನಂಗಳನೇರಿ ನಡೆತರಲು (ದೇವೀಮ. ೩-೩೨). ೩. ಥಳಥಳಗುಟ್ಟು ; ಮಿರುಗು : ಆ ಸುವರ್ಣದ ಮಧ್ಯದಿಂದ ವಜ್ರ ಮುಂತಾದ ರತ್ನಗಳು ಝುಳುಪಿಸುತ್ತಿದ್ದವು (ಕಪಾಕಿಂ. ೪೯). [ಝುಳಂಪು$_0$ (<ಝುಳಪು) + – ಇಸು$_3$]

ಝುಳಂಬ 'ಜಳಂಬ' ನೋ.

ಝುಳಂಬಾಯಿತ 'ಜಳಂಬಾಯ್ತು' ನೋ.

ಝುಳಂಬಾಯ್ತು 'ಜಳಂಬಾಯ್ತು' ನೋ.

ಝುಳಕ$_1$ 'ಜಳಕ' ನೋ.

ಝುಳಕ$_2$, ಝುಲಕು, ಝುಳಿಕು, ಝುಳುಕು (ನಾ). ಹೊಳಪು; ಪ್ರಕಾಶ; ಕಾಂತಿ : ಲುಳಿಯ ಮಿಂಚಿನ ಮುಂದೆ ಸುಗತಿಯ ಝುಳಕದನಿಲನ ಥಟ್ಟು . . . ಬಳಸಿದೆ (ಕುವ್ಯಾಭೀ. ೩-೦೭). **ಝುಲಕು :** ತಾಯಿತನದ ಹೊಸ ಝುಲಕು ಅವಳ ಮೊಗದಲ್ಲಿ ಕೂಡಿಕೊಂಡಿತ್ತು (ಸಿದಥಾ. ೦೦೯). **ಝುಳಿಕು :** ವಳುಕಿನೋಲ್ ಬಳುಕಿನೋಲ್ ನಳುಕಿನೋಲ್ ಝುಳಿಕಿನೋಲ್ ಶೋಭಿಸುವಳಾ ಸೌಂದರಿ (ಜನಮು. ೪೨-೪೨). **ಝುಳುಕು :** ಇಂತಹದಕ್ಕೆ ಮರ್ಯಾದೆ ಅಥವಾ ಸುಧಾರಣೆಯ ಝುಳುಕು ತಾಗಬೇಡವೆ ? (ಗೋಯಾತ್ರ. ೩೨). [←ಮರಾ. ಝುಳಕ್; ಹಿಂ. ಝುಲಕ್]

ಝುಳಕಂಬೊಗು 'ಜಳಕಂಬೊಗು' ನೋ.

ಝುಳಕು (ಕ್ರಿ). ೧. ಆತುರಪಡು ; ದಂಡುಕು. ೨. ತಳಮಳಗೊಳ್ಳು ; ಆವೇಗಗೊಳ್ಳು: ಝುಳಕದಿರು ಜಾಣ ಸುಭದ್ರೆಯನು ಕೊಡಿಸುವೆ (ಕನಾಕ. ೩೦೩). [←ಮರಾ. ಝುಳಕಣೇ]

ಝುಳಪ (ನಾ). ಹೊಳಪು ; ಕಾಂತಿ : ಮಿಗೆ ನೋಯಿಪಾಸೆಯೆಂಬಲಗಿನ ಝುಳಪದಿಂ ಮೆಱೆವ ಮನಮೆಂದೆಂಬ ಮಾಸಾಳ (ಮೊನೆರ. ೧೪೦-೧೯) ; ಝುಳಪದಲಿ ಬೊಬ್ಬಿಡುವಡಾಯುಧ ಹೊಳವುಗಳ (ಕುವ್ಯಾಭೀ. ೨-೭). [<ಝುಳಪು]

ಝುಳಪಿಸು 'ಝುಳಂಪಿಸು' ನೋ.

ಝುಳಪು, ಝುಡಪು (ನಾ). ಕಾಂತಿ ; ಪ್ರಕಾಶ. 'ಝುಳಪುಗೊಳ್ಳು' ಪರಾ. **ಝುಡಪು :** ಝುಡಪುಗಳ ಗಿರಿಶಿರದ ನೆಗಟಿನ ಕಿಡಿಯುಲುಬರ ತುಂಬಿದುದು ಬೇರುಡಿಯ ಮರದಾಗುಗಳಲುದಿಸಿದ ಧೂತ ಧೂಮ ಶಿಖಿ (ತೊರಚಾ. ೪-೭-೦೦).

ಝಾಂಝುಡಪು (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ) : ಗದಬದರೆನ್ನುತ ರಥ ಝುಂಝುಡಪುಗಳ್ ಪೊದುತಿರುವ ಶಂಖ ತಮ್ಮಟೆ ಭೇರಿಗಳ್ (ಬಾಣಾಕ. ೦೯). [ಝುಳ (<ಜಲ$_1$) + – ಪು$_2$]

ಝುಳಪುಗೊಳ್ಳು (ಕ್ರಿ). ಹೊಳೆ ; ಪ್ರಕಾಶಿಸು : ಬಳ್ಳಿ ಮಿಂಚಿನಂತೆ ಝುಳಪುಗೊಂಡು (ವಿಗಡ. ೪೭-೧). [ಝುಳಪು + ಕೊಳ್ಳು (<ಕೊಳ್$_1$)]

ಝುಳಪ್ಪ, ಜಳಪ್ಪ (ನಾ). ೧. ಮೇಲೆರಗಿ ಹೊಡೆಯುವವನು ; ಶೂರ. ೨. ಹೆದರಿಸುವವನು ; ಸೋಲಿಸುವವನು ; ಒಂದು ಬಿರುದು. 'ರಾಯಝುಳಪ್ಪ' ಪರಾ. **ಜಳಪ್ಪ :** 'ರಾಯಜಳಪ್ಪ' ಪರಾ. [<ಪ್ರಾ. ಝುಡಪ್ಪ]

ಝುಳವಟಿಗೆ 'ಜಳವಟ್ಟಿಗೆ' ನೋ.

ಝುಳವಟ್ಟಿಗೆ 'ಜಳವಟ್ಟಿಗೆ' ನೋ.

ಝುಳವೂಡು (ಕ್ರಿ). ಕಾಂತಿಯನ್ನು ಹೊಂದು : ಬಾಡಿದವು ತಾವರೆಗಳುಱೆ ಝುಳವೂಡಿದವು ನೈದಿಲುಗಳು . . . ಸಾಂದ್ರಚಂದ್ರಿಕೆಯಲಿ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೦೭-೦೪). [ಝುಳ (<ಜಲ$_1$) +ಊಡು]

ಝುಳಿಕು 'ಝುಳಕ$_2$' ನೋ.

ಝುಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ಹೊಳೆ; ಪ್ರಕಾಶಿಸು : ತಗ್ಗಿನಲ್ಲಿ ನೀರು ಧುಮುಕಿ ತರಂಗವು ಒಡೆದುಹೋದ ಕಡೆಯಲ್ಲಿ ಝುಲತ್ಕಾರವಾಗಿ ಝುಳಿಸುವುದು (ದೇವೀಕಾ. ೭೬). [ಝುಳ (<ಜಲ$_1$) + – ಇಸು$_3$]

ಝುಳುಂಪಿಸು 'ಝುಳಂಪಿಸು' ನೋ.

ಝುಳುಂಬಕ (ನಾ). ಕುಚ್ಚು ; ಗೊಂಚಲು : ಪುನ್ನಾಗದ ಸೂಸಕಂಗಳೊಳಂ ನಾಗದ ಝುಳುಂಬಕಂಗಳೊಳಂ . . . ಕಾಮದೇವನನತಿಪ್ರೀತಿಯಿಂ ದರ್ಚಿಸಿ (ಕಾದಂಟಾ. ೭೮೩). [?. /ಮರಾ. ಝುಳುಂಬುಕಾ]

ಝುಳುಕು 'ಝುಳಕ$_2$' ನೋ.

ಝುಳುಪಿಸು 'ಝುಳಂಪಿಸು' ನೋ.

ಝುಳ್ಳಿಸು 'ಜಳ್ಳಿಸು' ನೋ.

ಝುಟಿಸು (ಕ್ರಿ). (?) : ವರ್ಗ ಚತುರ್ಥಾಕ್ಷರಂಗಳ್ಗೆ . . . ಝುಟಿಸಿತು. ಝುಷಾಳಿಸಿತು (ಶಮದ. ೧೩ ಪ್ರಯೋ). [?]

ಝಾಂಕೃತ (ನಾ). ೧. ಝಣ ಝಣ ಎಂದು ದನಿಗೆಯ್ಯುವ ಕಾಲಿಗೆ ಹಾಕಿಕೊಳ್ಳುವ ಆಭರಣ ; ಕಾಲುಂಗುರ ಅಥವಾ ಕಾಲ್ಗಡಗ: ೨. = ಝಂಝು "ಝಾಂ[ಪಾಠಾಂ. ಝಂ,ಯಿಂ]ಕೃತಂ ವಾತನೊಳು" (ಮಂಗರಾ. ೨೭-೬). 'ಝಾಂಕೃತ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಝಾಂಗಟೆ 'ಜೇಗಂಟೆ' ನೋ.

ಝಾಂಡ, ಜಂಡೆ$_1$, ಜಾಂಡೆ, ಜಾಂಡೇಯ, ಝುಂಡಾ, ಝಾಂಡಾ (ನಾ). ೧. ಬಾವುಟ ; ಧ್ವಜ. ೨. (ಆಲಂ) ತಂಗುದಿಕೆ ; ಮೊಕ್ಕಾಂ : ನಾರಾಯಣನ ಝಾಂಡ ಈವತ್ತು ಕೋಡೀಬಾಗದಲ್ಲೇ ಎಂದು ತೋರುತ್ತದೆ (ಮೂರುದಾ. ೩೦೪) ; ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಯೂ ಮಕ್ಕಳ ಝಾಂಡ (ಸುವಸಂ. ೯೦). **ಜಂಡೆ$_1$:** (೬). **ಜಾಂಡೆ:** ೧. ಅಂಬಾರ ತಾಗುವಂದದಲಿ ಡೊಂಬನಾಟದ ಗಳೆಯಂತೆ ಜಾಂಡೆಗಳಲ್ಲಿ ರುಬಾಣದೋರಿ ಮೆರೆದರು (ಸೌಂದಕಾ. ೩-೨೯) : ಕೋಟೆ ಮೇಲೆ ಇಂಗ್ರೇಜಿ ಬಹಾದ್ದರರ ಜಾಂಡೆ ಹಾಕಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತೇನೆ (ರಾಜೇಂದ್ರ. ೨೯). **ಜಾಂಡೇಯ :** ೧. ಮೆಱೆದಿರಲ್ಕಿಂತುವಮಾ ಗುರುವರು

. . . ಜಾಂಡೇಯುಮಂ ನಿಲಿಸಿದಂ ವೃಭವವಿದೆಂಬ ತೆಱದಿ (ಸುಜಾವಿ. ೨೮-೧೦). **ಝಂಡಾ :** 'ಝಂಡಾಊರು' ಪರಾ. **ಝಾಂಡಾ :** ೨. ಮೂರು ಮಂದಿ ಪಾದುಷಹರು ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಪೇಷುಖಾನೆ ಸಂಗಡ ಝಾಂಡಾವನ್ನು ಹೊರಗೆಹಾಕಿಸಿದರು (ಬಖೈರು. ೬).
[←ಹಿಂ. ಝಂಡಾ, ಝೇಂಡಾ ; ಮರಾ. ಝೇಂಡಾ]

ಝಾಂಡಹೂಡು, (ಕ್ರಿ). ೧. ಬಾವುಟವನ್ನು ನೆಡಂ. ೨. (ಅಲಂ) ತಳ ವೂರು; ನೆಲಸಂ; ವಾಸಿಸು: ಯಾವುದೋ ಬೂಷ್ಟು ಒಂದು ತಟ್ಟೆಯಲ್ಲಿ ಝಾಂಡಹೂಡಿತು (ದುನೋಣಂ. ೨೭೦).
[ಝಾಂಡ + ಹೂಡು (<ಪೂಡು)]

ಝಾಂಡಾ 'ಝಾಂಡ' ನೋ.

ಝಾಂಡಾಊರು, ಝಂಡಾಊರು (ಕ್ರಿ). = ಝಾಂಡಹೂಡು ೨ : ಎಲ್ಲರೂ ಎಲ್ಲಿ ಬಂದು ಝಾಂಡಾ ಊರಿಬಿಡುವರೋ ಎಂಬ ದಿಗಿಲು (ನಾಡಿಗೇ. ೦೬೬). **ಝಂಡಾಊರು :** ಹಳ್ಳಿಗಾಡುಗಳಿಗೆ ಸರ್ಕೀಟಿಗೆ ಬಂದುಬಿಟ್ಟರೆ ಆಫೀಸರರು ರಝಂಡಾಊರುವುದು ಇಲ್ಲೇನೆ (ರೂಪಸಂ. ೬೦).
[ಝಾಂಡಾ (<ಝಾಂಡ) + ಊರು$_1$ (<ಊಱು$_1$)]

ಝಾಂಡಾಹಾಕು (ಕ್ರಿ). = ಝಾಂಡಹೂಡು ೨ : ಮಾವನಮನೆಯಲ್ಲಿ ಹೋಗಿ ಝಾಂಡಾ ಹಾಕಿದ್ದಾನೆ (ರೂಪ).
[ಝಾಂಡಾ (<ಝಾಂಡ) + ಹಾಕು (<ಪಾಯ್ಕು$_1$)]

ಝಾಕಣೆ,ಜಾಕಣೆ(ನಾ). (ಉಕ) ಪಾತ್ರೆಗಳ ಮೇಲೆ ಮುಚ್ಚುವ ಮುಚ್ಚಳ: ಅನ್ನದ ತಪ್ಪೇಲಿ ಮ್ಯಾಲಿನ ಝಾಕಣಿ ಸುದ್ದಾ ತಗದಿಲ್ಲಾ (ವೃನಿ. ೨೨೦). **ಜಾಕಣೆ :** ಹಿಂದೂಸ್ಥಾನೀ ದಾಸಿ ಜಾಕಣಿಯಲ್ಲಿ ಕಂಡ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಬಂದಳು (ಅರಗಿ. ೨೨೩). [←ಮರಾ. ಝಾಕಣೀ]

ಝಾಗಟೆ 'ಜೇಗಂಟೆ' ನೋ.

ಝಾಟ (ನಾ). ೧. ಪೊದರು ; ಹೊದೆ. ೨. ಲತಾಗೃಹ ; ನಿಕುಂಜ.
[ಸಂ.]

ಝಾಟಣೆ 'ಝಾಡಣೆ' ನೋ.

ಝಾಟಲ (ನಾ). ಮೊಕ್ಕೆಮರ : "ಗೋಲೀಢಃ, ಗೋಲೀಹಃ, ಝಾಟಲಃ . . . ಮೊಕ್ಕೆಮರದ ಪೆಸರು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೦೦೬). [ಸಂ.]

ಝಾಡಣೆ, ಜಾಡಣ, ಜಾಡಣೆ, ಝಾಟಣೆ (ನಾ). ೧. ಅಳ್ಳಾಡಿಸುವುದು ; ಕೊಡಹುವುದಂ ; ಜಳಪಿಸುವುದು : ಕೊನರ್ವ ಕೋಪದ ಖಿಂಡೆಯದ ಝಡಪುಗಳ ಝಾಡಣೆಯ (ತೊರರಾ. ೬-೯-೩). **ಜಾಡಣ :** ೧. 'ಜಾಡಣೆ ಹೊಡೆ' ಪರಾ. **ಜಾಡಣೆ :** ೧. ಝಡಪುಗಳ ಜಾ[ಪಾಠಾಂ. ಝಾ]ಡಣೆಯ ಮಿಂಚಿನ ಖಡುಗಗಳ (ತೊರರಾ. ೪-೬-೪). ೨. ಎಸೆಯುಂವುದಂ ; ತೆಗೆದಂ ಹಾಕುವುದಂ. ೩. ಭೇದಿಯಾಗುವುದು ; ಅತಿಸಾರ : ನಿನ್ನೆ ದಿನವೆಲ್ಲಾ ಜಾಡಣೆ, ಈಗ ಬಹಳ ಸುಸ್ತು (ರೂಪ). **ಝಾಟಣೆ :** ೧. ಒಂದು ಝಾಟಣೆಯಿಂದ ಕಾಲ ಆಧಾರವನ್ನು ಪಡೆಯಲೆತ್ನಿಸಿದಳು (ರಕ್ತಾಕ್ಷ. ೩೧೩). [←ಮರಾ. ಝಾಡಣೇ; ಹಿಂ. ಝಾಡನಾ]

ಝಾಡಮಾಲಿ, ಜಾಡಮಾಲಿ, ಝಾಡುಮಾಲಿ (ನಾ). ಕಸಗುಡಿಸುವ ಕೆಲಸಮಾಡಿ ಜೀವಿಸುವವನು; ಬೀದಿಗುಡಿಸುವವನು ; ಜಲಗಾರ : ಊರಿನ ಝಾಡಮಾಲಿಗಳ ಮಧ್ಯೆ . . . ವಾಸ (ದಿಲ್ಲಿಪ. ೨೩) : ನಂಜುಂಡ ಝಾಡಮಾಲಿಯಾದ ನಂತರ (ಬಿಸ್ತ್ರಿ. ೦೩೦) : ಝಾಡಮಾಲಿಗಳ ಗುಡಿಸಲುಗಳ ಮುಂದೆ ಹುಡುಗ ಹುಡುಗಿಯರು ಆಟವಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ (ಸಾಹೇಬ್. ೬೩). **ಜಾಡಮಾಲಿ :** ಜಾಡಮಾಲಿಗಳ ಕೆಲಸದಲ್ಲಿ ಕೊಡಗಿದ್ದ ಹೈದಿಗಳು (ಪುನರು. ೨೦೭). **ಝಾಡುಮಾಲಿ :** ಸಾಹೇಬರ ಝಾಡುಮಾಲಿಯು ಕೂಡ ಧರಿಸದಂಥ ಹೊಲಸು ಬಟ್ಟೆಗಳು ಅವರ ಮೈಮೇಲಿದ್ದವು (ನಾಕಡಿ. ೩೨). [?./ಹಿಂ. ಮರಾ. ಝಾಡೂ = ಕಸಪರಕೆ]

ಝಾಡಿ$_1$, ಜಾಡಿ$_1$ (ನಾ). ೧. ಸಂದಣಿ ; ದಟ್ಟಣೆ ; ಸಮೂಹ : ಪಲ್ಲವ ಸತ್ತಿಯ ಝಾಡಿಗಳೊಳಗೆ ಕೈಗಾಯ್ದು ನಿಂದನು ಕರ್ಣ (ಕುಮಾರವ್ಯಾ. ಕರ್ಣ. ೩೮. ೨೬೩). ೨. ಹೆಚ್ಚಳ ; ಆಧಿಕ್ಯ : ಝಳದ ಝಾಡಿಗೆ ಬೆವರಿ ವಸನಾಂಚಲದ ಗಾಳಿಗೆ ಮೊಗವನೆತ್ತಿದರು (ಕುಮಾರವ್ಯಾ. ೧೯-೧೮) : ಅಕ್ಷಿಗಳಲುಬ್ಬುವ ತೋರಗಿಡಿಗಳ ದಾಡೆಗಳ ವಿಷದುರಿಯ ಝಾಡಿಗಳ (ತೊರರಾ. ೬-೧೩-೩೩). **ಜಾಡಿ$_1$:** ೧. ಹೂಡಿದಂಬಿನ ಹೊದೆಯ ಬಂಡಿಯ ಕೋಹ ಕಡಿದನು ಛತ್ರಚಮರದ ಜಾ[ಪಾಠಾಂ. ಝಾ]ಡಿಗಳ ತಱಿದೊಟ್ಟಿದನು ಕಲಿಪಾರ್ಥ (ಕುಮಾರವ್ಯಾ. ೨೬-೯). ೨. ಪವನತನಯನ ಖತಿಯ ಜಾ[ಪಾಠಾಂ. ಝಾ]ಡಿಯ ಹವಣ ಕಂಡರು (ಕುಮಾರವ್ಯಾ. ೦೦-೨೩): ಕಣ್ಗಳ ಕಿಡಿಯ ಝಳದ ಜಾಡಿಯ ಭೀಷಣಧ್ವನಿಗಳ ಘೋರ ರಾಕ್ಷಸರು (ಜಲಕು. ೪೨-೪೩) : ಜಳದ ಜಾಡಿಯ ಬಿಂಕದಿಂದೆ ಸಲೆ ಗಮನಿಸುತಂತಾ ಬಾಣವೂ (ಘೋಡಾಪು. ೪೨).
[←ಹಿಂ. ಮರಾ. ಝಾಡೀ = ಪೊದೆ, ಪೊದರು]

ಝಾಡಿ$_2$ 'ಜಾಡಿ$_2$' ನೋ.

ಝಾಡಿ$_3$ 'ಝಾಡ' ನೋ.

ಝಾಡಿ$_4$ 'ಜಾಡಿ$_4$' ನೋ.

ಝಾಡಿ$_5$ (ನಾ). ಗದಾಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಒಂದು ವರಸೆ : ಝಾಡಿ ಝಂಕಣೆ ಝಡಪು ಪಾಡಾಪಾಡಿ . . . ಘಲ್ಲಣೆಗಳಲಿ ಗದೆ ಕುಣಿದಾಡಿದವು (ತೊರರಾ. ೬-೦೪-೦೬). [?]

ಝಾಡಿಕೆ (ನಾ). = ಝಾಡಿ$_1$ ೨ : ಎಲೆಯಾಗ್ನಿ ಜಿಹ್ವೆಯ ಝಾಡಿಕೆಯ ಕುಡಿಯಂತೆ ಕಿಡಿಗೆದಱಿದವು ಕೈದುಗಳು (ತೊರರಾ. ೬-೨೦-೨೪).
[ಝಾಡಿ$_1$ + -ಇಕೆ]

ಝಾಡಿಗಿಡಿ (ನಾ). ಗುಂಪುಗೊಂಡ ಕಿಡಿ : ವೈಷ್ಣವ ಬಾಣವನು ಬೆಸಸೆ ಝಾಡಿಗಿಡಿಗಳ ಝಳದ ದಳ್ಳುರಿ . . . ಅಡಗಿಸಿತಾ ಶಿರತ್ರಯವ (ತೊರರಾ. ೩-೬-೨೩). [ಝಾಡಿ$_1$ + ಕಿಡಿ$_1$]

ಝಾಡಿಗೆದಱು$_1$, ಜಾಡಿಗೆದಱು (ಕ್ರಿ). ೧. ಅಧಿಕವಾಗಿ ಹರಡು,-ವಿಸ್ತಾರಗೊಳ್ಳು : ಝಾಡಿಗೆದಱುವ ಗೌರುಗಹಳೆಗಳ ತೂಳುವಱೆಗಳ . . . ಘೋಷವವನಿಯ ಸೀಳೆ (ಕುಮಾರವ್ಯಾ. ೨-೨). **ಜಾಡಿಗೆದಱು:** ೨. ದಟ್ಟವಾಗಿ ನಿಮಿರು ; ಗುಂಪುಗುಂಪಾಗಿ ಕೆದರು : ಮೈಯಲಿ ಜಾ[ಪಾಠಾಂ. ಝಾ]ಡಿಗೆದಱಿತು ರೋಮ ಝಳಪಿಸಿತರುಣಮಯ ನಯನ (ಕುಮಾರವ್ಯಾ. ೦೩-೦೩).
[ಝಾಡಿ$_1$ + ಕೆದಱು$_1$ (<ಕೆದಱ್$_1$)]

ಝಾಡಿಗೆದಱು$_2$ (ನಾ). ಅಧಿಕವಾಗಿ ಹರಡುವಿಕೆ; ವಿಸ್ತಾರಗೊಳ್ಳುವಿಕೆ: ತುಡುಕು ಚಮರಿಯ ಝಾಡಿಗೆದಱಿನ ಗಡಣಿಸುವ ಝಲ್ಲರಿಯ ದಳ ಬಱಿಸಿಡಿಲ ಮೇಳವದಂತೆ ನೆರೆದುದು (ಕುಮಾರವ್ಯಾ. ೦೮-೦೦).
[ಝಾಡಿ$_1$ + ಕೆದಱು$_2$ (<ಕೆದಱ್$_2$)]

ಝಾಡಿಮಸಗು (ಕ್ರಿ). ಅಧಿಕವಾಗಿ ಹರಡಂ; ಅತಿಶಯಂವಾಗು: ಆಹವದ ಖಯಖೋಡಿಯಿಲ್ಲದೆ ಸುಭಟರಬ್ಬರ ಝಾಡಿಮಸಗಿತು ಕದನದಲಿ (ಕುಮಾರವ್ಯಾ. ೮-೦೩). [ಝಾಡಿ$_1$ + ಮಸಗು$_1$]

ಝಾಡಿಯೆಸುಗೆ (ನಾ). ವೇಗದಿಂದ ಬಿಡುವುದು; ರಭಸದಿಂದ ಪ್ರಯೋಗಿಸುವುದಂ : ಶರಜಾಳ ಕವಿದುದು ಗಜದ ಜೋಧರ ಝಾಡಿಯೆಸುಗೆಯಲಿ (ಕುಮಾರವ್ಯಾ. ೦೦-೦೬). [ಝಾಡಿ$_1$ + ಎಸುಗೆ]

ಝಾಡಿವೆಳಗು (ನಾ). ಅಧಿಕವಾದ ಬೆಳಕು ; ಪ್ರಸರಿಸುವ ಕಾಂತಿ : ಈಡಿಱಿದ ಮಣಿಮಯದ ಕಳಶದ ಝಾಡಿವೆಳಗಿನ ಹೇಮರುಷದಲಿ . . . ನಿಕೇತನವೆಸೆದವಲ್ಲಲ್ಲಿ (ತೊರರಾ. ೫-೨-೨೫) : ಮಣಿಗಣದ ಜೋಡಿನ ಝಾಡಿವೆಳಗಿನಲಿ ಥಾಳಿಸಿತು ಥಳಥಳನೆ (ತೊರರಾ. ೬-೦೮-೬).
[ಝಾಡಿ$_1$ + ಬೆಳಗು$_2$]

ಝಾಡಿಸು 'ಜಾಡಿಸು' ನೋ.

ಝಾಡು (ನಾ). ಪೊದರು; ಪೊದೆ; ಮೆಳೆಗಳ ಗುಂಪು : ಅದರ ಸುತ್ತ ಗಿಡದ ಝಾಡಿದೆ (ಕನಕ. ೨೦) ; ಎದುರಿಗಿರುವ ಝಾಡಿನಲ್ಲಿ ಒಂದು ಭಯಂಕರವಾದ ಹುಲಿಯು ಮಲಗಿ ನಿದ್ದೆಮಾಡುತ್ತಿರುವುದು (ಕೀರಕ. ೧೧). [← ಹಿಂ. ಮರಾ. ಝಾಡ್./ಸಂ. ಝಾಟ]

ಝಾಡುಮಾಲಿ 'ಝಾಡಮಾಲಿ' ನೋ.

ಝಾಡೆ, ಜಾಡ₄, ಜಾಡಿ₃, ಜಾಡೆ₄, ಝಾಡಿ₃ (ನಾ). ೧. ಲೆಕ್ಕಾಚಾರವನ್ನು ತೀರಿಸುವುದು; ಫೈಸಲ್ ಮಾಡುವುದು : ಝಾಡೆಯಾಗಿ ವಸೂಲು ಮಾಡಬೇಕು (ಮುಹಾಪ. II, ೬೩). **ಜಾಡ₄:** ೧. ಅವನು ತನಗೆ ಮೊದಲು ದೊರೆತ ಹಣವನ್ನು ಸಾಲವನ್ನು ಜಾಡಮಾಡುವುದಕ್ಕೆ . . . ವಚನ ಕೊಟ್ಟು (ಪಂಜಿನ್. ೫೬). **ಜಾಡಿ₃ :** ೨. ಮುಂಗಿದು ಹೋಗುವಿಕೆ; ನಿಶ್ಶೇಷವಾಗುವುದು: ಕಾಳುಕಡಿ, ತುಪ್ಪ, ಎಣ್ಣೆ ಎಲ್ಲಾ ಜಾಡಿ ; ಏನೇನೂ ಉಳಿಯಲಿಲ್ಲ(ಊಾ). **ಜಾಡೆ₄:** ೩. ಒಂದು ಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿರುವ ಮನೆಗಳ, ದನಕರಂಗಳ ಅಂಗಡಿ ಮುಂಗಟ್ಟುಗಳ ಹಾಗೂ ರಾಟೆ, ನೇಗಿಲು ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಸಂಖ್ಯೆಯನ್ನೂ ಜನಸಂಖ್ಯೆಯನ್ನೂ ಬರೆದಿಡುವ ದಾಖಲೆ ಪುಸ್ತಕ : (ಮೈಗೆಜ. IV, ೬೬೩). **ಝಾಡಿ₃ :** ೨. ಬಿಸ್ಕಿಟಿನ ಪೊಟ್ಟಣ . . . ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಕೊಡಬೇಕು. ಒಂದು ದಿವಸದಾಗ ಎಲ್ಲ ಝಾಡಿ (ಕೈರಾಜಿ. ೨೫).

ಜಾಡಾ ರಶೀದಿ = ಲೆಕ್ಕಾಚಾರವು ಫೈಸಲಾಯಿತೆಂದು ಬರೆದುಕೊಡುವ ರಶೀದಿ,-ದಾಖಲೆಪತ್ರ: ಹಿರಣ್ಣನ ಹೆಸರಿನಲ್ಲಿ ಒಂದು ಜಾಡಾ ರಶೀದಿ ಮಾಡು (ಕರುಳ. ೯೫). [←ಮರಾ. ಝಾಡಾ]

ಝಾಣಾಸು (ಕ್ರಿ). ಖಚಿತವಾಗಿ ಹೇಳು ; ಖಡಾಖಡಿಯಾಗಿ ತಿಳಿಸು : "ನಾಳೆ ನಾ ಕಾವಲಕ್ಕ ಇದ್ರು ಒಂದ ಕಾಯಿ ಬಿಡಾಕಿಲ್ಲಾ ಹೊರಗ!" ಯಾಯಾ ಝಾಣಾಸಿ ಹೇಳಿದಳು (ಬಾಬಂ. ೨೬). [ಝಾಣ₀ + - ಇಸು₁]

ಝಾಪು 'ಚಾಪು₁' ನೋ.

ಝಾಪುಗಾಲು 'ಚಾಪುಗಾಲು' ನೋ.

ಝಾಬುಕ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ ; ದೂದೀಮರ; "ಕಕ್ಕೆಗಿಡ" : (ಅಮರ. ಟೀಕೆ) [ಸಂ.]

ಝಾಮು 'ಜಾವ₁' ನೋ.

ಝಾಯಿ 'ಜಾಯಿ₁' ನೋ.

ಝಾರಿ, ಜಾರೆ₄, ಝಾರೆ (ನಾ). ತೂತುಗಳುಳ್ಳ ಸೌಟು ; ಜಾಲರಿ : ಚಂದ್ರವ್ವ ಕಾಳು ಕರಿಯುತ್ತಿದ್ದಳು. ಝಾರಿಯಿಂದ ತೆಗೆಯುತ್ತಿದ್ದಳು (ಅಶೋಕ. ೨೪). **ಜಾರೆ₄ :** ಕುದಿದ ಅರಿಷಿಣವನ್ನು . . . ಜಾರೆಯ ಸವುಟನಿಂದ ತೆಗೆಯಬೇಕು (ಕೃಷಿಪ್ರ. ೦೮೯). **ಝಾರೆ :** ಮುಂಬಾಯಿ ಶಹರದಲ್ಲಿ ಆಗುವ ಜೀನಸಗಳ ವಿವರವು . . . ೩೭ ಝಾರೆಗಳು (ಝಾರಿಸವುಟು) (ಮುಂಬವ್ಯಾ. ೧೦೨). [←ಮರಾ. ಝಾರೀ, ಝಾರಾ]

ಝಾರೆ 'ಝಾರಿ' ನೋ.

ಝಾರೇ (ಅ). ಒಂದು ಕೊಂಡಾಟದ ಮಾತು ; ಹೊಗಳಿಕೆಯ ನುಡಿ : ಝಾರೇ ಜರಝಾರೇ . . . ಎಂಬುಲಿ ನೆಗೆವಿನೆಗಂ ಬಿಟ್ಟು ಮಾಜಾಂತ ಮೇಲಾಳ್ಗಳನಾಗಳ್ ತಳ್ತು ಪೊಯ್ದು (ಕಬ್ಬಿಗಕಾ. ೨೬೯).

ಝಾಲರ 'ಝಾಲರಿ' ನೋ.

ಝಾಲರಿ, ಜಲರಿ, ಜಾಲರಿ, ಜಾಳರ, ಝಾಲರ (ನಾ). ೧. ಮೇಲ್ಕಟ್ಟು; ತೂಗಾಡುವ, ಬಲೆಯಂತಹ ಸಿಂಗಾರ ವಸ್ತ್ರ : ಬಳಸಿ ಕಟ್ಟುತ ಸುತ್ತವಳ ಝಾಲರಿಯಾ ಥಳಕುಗೊಡುತಿಹ ಕನಕಕಲಶಗಳನಿಟ್ಟು (ಯಕೋರ. ೯೮): ಸುತ್ತಲೂ ಮುತ್ತಿನ ಝಾಲರಿಗಳು ಕಂಗೊಳಿಸುತ್ತಿದ್ದುವು (ಶ್ರೀರಾಯು. ೦೨೮). **ಜಲರಿ:** ೨. ತಂತಿಯ ಬಲೆ; ತೂತುಗಳಿರುವ ರಚನೆ: ಒಂದೇ ಸೆಳೆತದ ನೋಟದಲ್ಲಿ ತನ್ನ ಜಲರಿಯು ಬಲೆಯಲ್ಲಿ ಸಿಕ್ಕಿಕೊಂಡಳು (ಕಾವೇರಿ. ೬). **ಜಾಲರಿ :** ೩. ತೂತುಗಳಿರುವ ಸೌಟು. 'ಜಾಲರಿಸೌಟು' ಪರಾ. ೪. ಅಗಲವಾದ ಕಂಚಿನ ತಾಳ. 'ಜಾಲರಿತಾಳ' ಪರಾ. **ಜಾಳರ :** ೨. 'ಜಾಳರಂಬೋಗು' ಪರಾ. **ಝಾಲರ :** ೧. ಮುತ್ತು ರತ್ನಗಳ ಝಾಲರಗಳಿಂದ ಅದು ಅಲಂಕೃತ (ನಿಬಂಧ. I, ೨೩೭). 'ಜಲ್ಲರಿ₁' ಪರಾ. [←ಹಿಂ. ಮರಾ. ಝಾಲರ್]

ಝಾವ 'ಜಾವ₁' ನೋ.

ಝಾವುಕ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ; ದೂದೀಮರ; ಬೂರುಗ : ಕಕ್ಕೆಗಿಡ. [ಸಂ.]

ಝಾಳಿಸು (ಕ್ರಿ). (?) : ವರ್ಗಚತುರ್ಥಾಕ್ಷರಂಗಳ್ಗೆ . . . ಝಟಿಸಿತು. ಝಾಳಿಸಿತು (ಶಮದ. ೧೫ ಪ್ರಯೋ). [?]

ಝಾಳಿಯ (ನಾ). ೧. ಸ್ವೀಕಾರ ; ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವುದು (?). ೨. ಅಪಹಾರ ; ಕಿತ್ತುಕೊಳ್ಳುವುದು. 'ಝಾಳಿಯಂಗೊಳ್' ಪರಾ. [?]

ಝಾಳಿಯಂಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ೧. ಸ್ವೀಕರಿಸು ; ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳು (?) : ಪೆಱರ ಪಲವುಂ ಜೀವಧನಂಗಳನರಸರ ಕಾಪಿನ ಪೊಲನಂ ಪೊಕ್ಕು ಪೆಂಡುಂಡಿಗೆಯೊತ್ತಿಕೊಳುತ್ತು ಪೂಟಿಗವಾದೆಡೆಗಳೊಳ್ ಝಾಳಿಯಂಗೊಳುತ್ತುಮನಿತಱೊಳಂ ತಣಿಯದೆ (ಸುಕುಮಾ. ೬-೩೫ ವ). ೨. ಅಪಹರಿಸು ; ಕಿತ್ತುಕೊಳ್ಳು (?) : ತಣಿಯದೆ ಮತ್ತ್ರಯತಿಕಾಂಕ್ಷೆಯಿಂ ಲೋಗರೊಡವೆಯಂ ಝಾಳಿಯಂಗೊಂಡು (ಸುಕುಮಾ. ೬-೩೭ ವ). [ಝಾಳಿಯ + ಕೊಳ್₁]

ಝಿಂಟಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ ; ಕರಿಯ ಗೋರಂಟಿ : "ನೀಲಿ. ಝಿಂಟೀ, ಬಾಣಃ–ಈ ೩ ಕರಿಯ ಗೋರಂಟೆ" (ಹಲಾಯು. ೩೪-೫೨). [ಸಂ. ಝಿಂಟೀ]

ಝಿಮಿಝಿಮಿ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ ; ಮಳೆಯನ್ನು ಅನುಕರಿಸುವ ಶಬ್ದ.

ಝಿಮಿಝಿಮಿ ಹತ್ತು = ಒಂದೇ ಸಮನೆ ಸುರಿ ; ಧಾರಾಕಾರವಾಗಿ ಸುರಿ : ಮಳೆ ಝಿಮಿಝಿಮಿ ಹತ್ತಿದರೆ . . . ಚೀಲ ಕಡಿಮೆ (ಮುಂಬವ್ಯಾ. ೨೦೬).

ಝಿಲ್ಲಿ (ನಾ). = ಝಿಲ್ಲಿಕೆ : ಸೀದು ಸೀಕರಿಹೋಗಿ ತಾರದೊಳಳುಪೊಲು ಕೂಗುತಲಿಹವು ಝಿಲ್ಲಿಗಳು (ಗಾಥಾಸ. ೫-೯೪) ; ಮರಗಳಲ್ಲಿ ಝಿಲ್ಲಿಗಳು ರೀ ರೀ ರೀ ಎಂದು ಕೂಗುತ್ತಿದ್ದುವು (ಈಕಥ. ೧೧೨). [ಸಂ. ಝಿಲ್ಲೀ]

ಝಿಲ್ಲಿಕಾನಾದ (ನಾ). ಜೀರುಂಡೆಹುಳುಗಳ ಶಬ್ದ,-ಧ್ವನಿ: ಝಿಲ್ಲಿಕಾನಾದ ಘರ್ಘರ ಘೋರಕರ್ಕಶಂ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೧೮೦-೧೦೯). [ಸಂ. (ಝಿಲ್ಲಿಕಾ + ನಾದ)]

ಝಿಲ್ಲಿಕೆ (ನಾ). ಜೀರುಂಡೆಹುಳು : "ಝಿಲ್ಲಿಕೆಯೆನಲ್ ಜಮ್ಮುಂಡೆಗಕ್ಕು ನಾಮಂ" (ಮಂಗರಾ. ೫೨-೧೧) : ಕಟುವಾದುದ್ಯೆ ಝಿಲ್ಲಿಕಾಕಂಠಕೃತಿ ಕರ್ಕಶಂ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೨೬೩-೭). [ಸಂ. ಝಿಲ್ಲಿಕಾ]

ಝಿಲ್ಲೀಕೆ (ನಾ).=ಝಿಲ್ಲಿಕೆ. [ಸಂ. ಝಿಲ್ಲೀಕ]

ಝಿಸಾರುಕೆ (ನಾ).=ಝಿಲ್ಲಿಕೆ. [ಸಂ. ಝಿಸಾರುಕಾ]

ಝುಡುಪು, ಜುಡುಪು, ಝುಡುಪು (ನಾ). ೧. ಪೊದೆ; ಪೊದರು : ಎಲ್ಲಾದರೂ ಗಿಡದ ಝುಡುಪಿನಲ್ಲಿ ಅಡಗಿಕೊಂಡಿರಬಹುದು (ಶ್ರೀಕಾಂತ. ೬೩). **ಜುಡುಪು :** ೨. ಕುಚ್ಚು ; ಗುಂಚ್ಛ : ಅವುಗಳಿಗೆ ಕಟ್ಟಿದ್ದ ಹಗ್ಗಗಳ ಜುಡುಪುಗಳೂ ಪಟಗಳೂ ವಿಚಿತ್ರವಾದ ಎಲೆಯ ಜಾಡಿನಂತೆ ಒಪ್ಪುತ್ತಿದ್ದವು (ಚೀನಬಾ. ೨೧೦). **ಝುಡುಪು :** ೧. ಸುತ್ತಲೂ ಗಿಡಗಳ ಝುಡುಪು, ವನಸ್ಪತಿನಲ್ಲಿ ಹಿಂಸ್ರಪಶುಗಳ ಭಯ(ಸ್ವ ತಿಜಿ. ೯೦) ; ವಕ್ಕದಲ್ಲಿಯೇ ಗಿಡಗಳ ಝುಡುಪಿನಲ್ಲಿ ಒಂಟಿಯಾಗಿ ನಡೆಯುತ್ತಿದ್ದ (ನೀರಸ. ೩೮). [←ಮರಾ. ಝುಡಪ್, ಝುಡೂಪ್]

ಝುಣಕ 'ಜುಣಕ' ನೋ.

ಝುಮಕಿ 'ಜುಮಕಿ' ನೋ.

ಝುಮರು 'ಜುಮುರು' ನೋ.

ಝುಮ್ಮಿಡು (ಕ್ರಿ). ೧. ನಡುಗು ; ಕಂಪಿಸು : ವರ ರಾಜೀವಸಂಭವ ಶರವ ಹೂಡಿದನಾ ವಿಬುಧರಸು ಝುಡಿಯ ಝುಮ್ಮಿಡೆ ತನು ತ್ರಿಯಂಬಕನ (ತೊರಿರಾ. ೩-೭-೨೮). ೨. ಝುಂವೆಮ್ಮಿಂದು ವಿಡಿ : ದೈತ್ಯನೆದೆ ಜರ್ಜರಿತವಾಯಿತು ನೆತ್ತಿ ಝುಮ್ಮಿಡೆ ತಿರುಗಿ ಬಿದ್ದನು (ಕಾಶಿ ರಾ. ೩೨-೪೦) ; ಅದ್ರಿಗಳು ಮಾರ್ದನಿಗೊಡಲ್ದಿಗ್ಗಜಂಗಳ ಕರ್ನದಲ್ಲಿ ಝು[ಪಾಠಾಂ. ಝು] ಮ್ಮಿಡೆ ಕರ್ನನಂಬಾ ಮಾತನು ಕಳವುತ (ವೀಶ್ವಕು. ೨-೭-೪೩).

[ಝುಂ$_0$ (<ಜುಂ) + ಇಡು$_1$]

ಝುರಮತ್ತು 'ಜೂರತ್ತು' ನೋ.

ಝುರಕಿ 'ಜುರಿಕೆ' ನೋ.

ಝುರಿಕೆ 'ಜುರಿಕೆ' ನೋ.

ಝುರುಕಿ 'ಜುರಿಕೆ' ನೋ.

ಝುರುಕೆ 'ಜುರಿಕೆ' ನೋ.

ಝುಲುಮ್ಮನೆ (ಅ). ತಟ್ಟನೆ ; ಒಡನೆ ; ಕೂಡಲೆ : ಅನುಕರಣಕ್ಕೆ . . . ಝುಲುಮ್ಮ[ಪಾಠಾಂ ಮ್ಮ]ನೆ ಪರಿಲ್ಲನೆ (ಶಮಿದ. ೧೧ ಪ್ರಯೋ).

[ಝುಲುಮ್$_0$ + – ಅನೆ$_1$]

ಝುಳಕು 'ಝುಳಂಕು' ನೋ.

ಝುಳುಕು, ಜುಳುಕು$_1$, ಝುಳಕು (ನಾ). ೧. ಅಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಕಾಣುವಿಕೆ; ಸ್ವಲ್ಪ ತೋರುವುದು ; ಛಾಯೆ : ತಿಪ್ಪನ ಪ್ರಣಯದಲ್ಲಿ . . . ಗಾಂಧರ್ವಪದ್ಧತಿಯ ಝುಳುಕಿದೆ (ಸಮುಜೀ. ೪೦, ೬೬೨೪). ೨. ಕಾಂತಿ ; ಹೊಳಪು : ಸಾಲಿನಲ್ಲಿ ನಿಂತ ಜನರ ಮುಖದ ಮೇಲೆ ಗೆಲುವಿನ ಝುಳು ಕೊಂದು ಹಾಯ್ದುಹೋಯಿತು (ಪ್ರದಸ. ೩೫). ಜುಳುಕು$_1$: ೧. ಹಾವ ಭಾವಗಳ ಜುಳುಕಿನಲ್ಲಿ ತಾಳಲಯಗಳ ಸಮ್ಮೇಳನವಾಗಿ ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಶ್ರಮವನಿಸದ (ಕನ್ನಡಾ. ೩೫). ಝುಳಕು : ೧. ಹೆದರಿಕೆಯ ಒಂದು ಝುಳಕು ಮೈಯನ್ನು ನಡುಗಿಸಿತು (ಮೀದಮ. ೦೭)

[←ಮರಾ. ಝುಳೂಕ್, ಝುಳಕ್]

ಝುರಿ 'ಜುರಿ$_2$' ನೋ.

ಝೂಲ 'ಜೂಲು$_2$' ನೋ.

ಝೂಲಹಾಕು (ಕ್ರಿ). ಮೇಲು ಹೊದಿಕೆಯನ್ನು ಹೊದಿಸು; ಅಲಂಕಾರದ ಗೌಸುಹಾಕು ; ಗೌಸನ್ನು ಹೊದಿಸು : ಅವಳು ಝೂಲಹಾಕಿದ ಗೋವಿನಂತೆ, ಬಂಗಾಲೀ ಸ್ತ್ರೀಯರಂತೆಯೇ ಸೀರೆಕುಪ್ಪಸಗಳನ್ನು . . . ಧರಿಸಿಕೊಂಡಿರುತ್ತಿದ್ದು (ಹೇಮಂತ. ೪೨೩).

[ಝೂಲ (<ಜೂಲು$_2$) + ಹಾಕು (<ಪಾಯ್ಕು$_1$)]

ಝೂಲು 'ಜೂಲು$_2$' ನೋ.

ಝೆಂದ (ನಾ). ಆರ್ಯಭಾಷಾವರ್ಗಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ ಒಂದು ಪುರಾತನ ಭಾಷೆ : ಏಸಿಯದ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಸಂಸ್ಕೃತ, ಝೆಂದ, ಇವೆರಡು ಪುರಾತನದ ಭಾಷೆಗಳುಂಟು (ಮುಂಬಯು. ೩-೨೩೮). [?]

ಝೇಂಕರಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಮೊರೆ ; ಝೇಂಕಾರವನ್ನು ಮಾಡು: ಕುಸುಮ ಕುಲಮಂ ಮುತ್ತಿ ಝೇಂಕರಿಪ ತುಂಬಿಯಿಂ . . . ಮೆಚಿವುದು (ತಿರುಶ.ದೇ. ೨-೧೩) : ತನುಗಂಧಕೆಬಗಿ ತುಂಬಿಗಳು ಝೇಂಕರಿಸಲು (ಭರತ. ೯-೩೦) : ಷಟ್ಪದಿಗಳೆಡೆವಿಡದೆ ಝೇಂಕರಿಸದಿರ್ಪುವೆ ಬಂದು ನೆರೆದ ವಿದ್ಯತ್ಸಭಾ ನೀರೇರುಹಾಕರದೊಳು (ಜೈಮಿಭಾ. ೧-೧೨). ೨. ಬಿರುನಂಡಿಗಳನ್ನಾಡು ; ಆರ್ಭಟಿಸು : ಗೆಡವರ್ಚುರ್ವರ್. ಮನಗೊಂಡೊಡನೊಡನೋರಂತು ತಗುಳ್ದು ಝೇಂಕರಿಸಿದೊಡೆ(ಪಂಪಭಾ.೨-೭೩); ಪ್ರತಿಪಕ್ಷದವರು:– (ಕುಪಿತರಾಗಿ ಝೇಂಕರಿಸುವರು) (ಬಿರುಗಂ. ೦೩-೦೪). [ಝೇಂಕರಣ$_0$+ – ಇಸು$_3$]

ಝೇಂಕಾರ (ನಾ). ದುಂಬಿ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಧ್ವನಿ.–ಮೊರೆತ : ಇಂಬಿನಿಂ ಕುಳ್ಳಿರ್ದ ಮಜಿದುಂಬಿಗಳ ಝೇಂಕಾರದಿಂ (ಬಾಧಪು ೦-೦೦೯೮).

[ಸಂ.]

ಝೇಂಕೃತ (ನಾ).=ಝೇಂಕಾರ : ಝೇಂಕೃತಂ ತುಂಬಿಯೊಳು (ಮಂಗರಾ. ೨೭-೭). [ಸಂ.]

ಝೇಗೈ (ಕ್ರಿ). (ವೀಣೆ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು) ನುಡಿಸು ; ಬಾರಿಸು : ಕೋಣನಿದಿರಲಿ ಪಾಡಿ ತುಂಬುರವೀಣೆಯಂ ಝೇಗೈದ ಪರಿ (ಗಗಕಾ. ೦೨-೪). [ಝೇಂ$_0$ + ಕೈ (<ಕೆಯ್$_1$)]

ಝೊಂಪಿಸು$_1$ 'ಜೊಂಪಿಸು$_1$' ನೋ.

ಝೊಂಪಿಸು$_2$ 'ಜೊಂಪಿಸು$_2$' ನೋ.

ಝೊಂಪು 'ಜೊಂಪು$_1$' ನೋ.

ಝೊಂಬಿಸು 'ಜೊಂಪಿಸು$_2$' ನೋ.

ಝೊಟ್ಟಂಗ 'ಜಟ್ಟಂಗ' ನೋ.

ಝೊಮ್ಮಿಡು 'ಜುಮ್ಮಿಡು' ನೋ.

ಝೊಮ್ಮಿಸು (ಕ್ರಿ). = ಜುಮ್ಮಿಡು : ಸವಿಯೇಜು ಸರ್ವಾಂಗವನ್ನು ಝೊಮ್ಮಿಸುತ [ಪಾಠಾಂ. ಝುಮ್ಮಿಡುತ್ತ, ಝೊಂಪಿಸುತ]ಮಿರೆ (ಇಹರ.ದೇ. ೩೦-೧೭). [ಝೊಮ್ಮು$_2$ (<ಜುಂ)+ – ಇಸು$_3$]

ಝೊಮ್ಮು$_1$ 'ಜೊಂಪು$_1$' ನೋ.

ಝೊಮ್ಮು$_2$ 'ಜುಂ' ನೋ.

ಝೊಮ್ಮನೆ 'ಜೊಮ್ಮನೆ' ನೋ.

ಝೋಂಟಿಗ 'ಜಟ್ಟಂಗ' ನೋ.

ಝೋಂಪಿಸು$_1$ 'ಜೊಂಪಿಸು$_1$' ನೋ.

ಝೋಂಪಿಸು$_2$ 'ಜೊಂಪಿಸು$_2$' ನೋ.

ಝೋಂಪು 'ಜೊಂಪು$_1$' ನೋ.

ಝೋಕು$_1$ 'ಜೋಕು$_1$' ನೋ.

ಝೋಕು$_2$ 'ಜೋಕು$_2$' ನೋ.

ಝೋಮು 'ಜಂಮ್ಮು$_3$' ನೋ.

ಝೋಮ್ಮಿಡು 'ಜುಮ್ಮಿಡು' ನೋ.

ಝೋರ್ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ : ಎಡೆಗಿಡಿದು ಚೆಂದಂಗಿನೆಳ ಗಾಯೊಡೆದು ಝೋರೆನೆ ಪೊಸರ್ವ ಪೊನಲಿಂ (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೧-೩೦).

ಝೋರು 'ಜೋರು$_3$' ನೋ.

ಝೋಲಿ 'ಜೋಲಿ$_3$' ನೋ.

ಝೋಲಿತಪ್ಪು 'ಜೋಲಿತಪ್ಪು' ನೋ.

ಝೋಲಿಹೊಡೆ 'ಜೋಲಿಹೊಡೆ' ನೋ.

ಝೋಳಿ 'ಜೋಳಿ$_3$' ನೋ.

ಝೌಲಿಕ (ನಾ). ವೀಳೆಯದೆಲೆ ಮತ್ತು ಅಡಿಕೆಯ ಚೀಲ ; ಸಂಚಿ.

[ಸಂ.]

ಞ (ನಾ). ಕನ್ನಡ ವರ್ಣಮಾಲೆಯ ಮೂವತ್ತನೆಯ ಅಕ್ಷರ.

ಞಕಾರ (ನಾ).=ಞ. [ಸಂ.]

ಟ

ಟ (ನಾ). ೧. ಕನ್ನಡ ವರ್ಣಮಾಲೆಯ ಮೂವತ್ತೊಂದನೆಯ ಅಕ್ಷರ. ೨. [ಗಣಿತ] ಒಂದು ಎಂಬ ಸಂಖ್ಯೆಯ ಸಂಕೇತ: "ನಿರುತದಿಂ ಕಟಪ[ಯ]ಮೆನಲ್ಕೊಂದು" (ಮಂಗರಾ. ೧೧೪-೧೦).

ಟಂಕ(ನಾ).೧.ಕಲ್ಲುಕುಟಿಗನ ಒಂದು ಉಪಕರಣ: ಕಲ್ಲುಳಿ; ಚಾಣ: "ಟಂಕ ಮೆನಲುಳಿಯುಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೧೧೩-೮) ; ತುರಂಗಮ ವೇಗಬಲವತಿತ ಖುರಖುರಟಂಕ ಪರಿಸ್ಖಲನ ಕಳಿತವಿಷಮುಸಮರಭೇರೀನಿಸ್ವನಮುಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧೩-೩೦ ವ) : ಕಟ್ಟೆಂಬ-ನುಡಿ ಮಾಲೆಗಾರ್ತಿಯರೊಳುನೆಟ್ ಪೆಟ್ಟೆಂಬ ನುಡಿ ಟಂಕದೊಳಗೆ (ಕಂನವಿ. ೨-೧೫). ೨. ನಾಣ್ಯವನ್ನು ಅಚ್ಚುಮಾಡುವ ಸಾಧನ ; ಅಚ್ಚು. ೩. ತಾಳೆಯೋಲೆಯಲ್ಲಿ ತೂತು ಕೊರೆಯುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ವೃತ್ತಾಕಾರದ ಮೊಳೆ : "ಟಂಕಃ=ಕಲ್ಲುಳಿಯುಂ, ಹೊನ್ನ ಅಚ್ಚಿನ ಮೊಳೆಯುಂ, ಓಲೆಯಂ ತೂತಂ ಕೊರೆವ ಉಂಗುರದ ಮೊಳೆಯುಂ" (ಕಾಕಶ್. ೨೬೫). ೪.=ಟಂಕನ. 'ಟಂಕಸಾಲೆ' ಪರಾ.೫. ಮುದ್ರೆಯೊತ್ತಿದ ನಾಣ್ಯ ; ಚಲಾವಣೆಯ ನಾಣ್ಯ: "ಉಳಿಯಭಿಮಾನ ನಾಣೆಯಗಳೆಂಬಿವು ಟಂಕಮೆನಿಕ್ಕು" (ನಾನಾರ. ೧೬೦). ೬.=ಟಂಕಸಾಲೆ: ಆಣೆಗಪಜಯವಿಲ್ಲಲೇ ಕೀಲಾಣಿ ಟಂಕದೊಳಿಲ್ಲಲೇ (ಕುವ್ಯಾಸ. ೦-೪೪). ೭. ಒಂದು ಬಗೆಯ ತೆರಿಗೆ ; ನಾಣ್ಯ ಮುದ್ರಿಸುವವರ ಮೇಲೆ ಹಾಕುವ ತೆರಿಗೆ : ಚತುಸ್ಸೀಮಾಭ್ಯಂತರ ಕವಿಳಾಸಪುರದಲ್ಲಿ ಸುಂಕಸಾದ ತಳಸಾರಿಗೆ . . . ಅಂಕೆ ಟಂಕ ಆಣೆ ಗೋಸನೆ ಮುದ್ರೆ ನಾಗೇಶ್ವರಕ್ಕೆ ಮಲ್ಲೇಶ್ವರಕೆ (ಎಇ. XXI, ೨-೭೩ ; 1260). ೮.=ಟಂಕಣ ೯. ಪಾತ್ರೆ ಮೊದಲಾದುವು ಗಳ ಸಂದನ್ನು ಸಂತ್ರಿಗೆಯಿಂದ ಬಡಿದು ಕೂಡಿಸುವಿಕೆ: ಬಿಂದಿಗೆ ಬಿರುಕು ಬಿಟ್ಟಿದೆ. ಸ್ವಲ್ಪ ಟಂಕ ಹಾಕಿಸಿಕೊಂಡು ಬಾ (ರೂಢಿ). ೧೦. ಬೆಟ್ಟದ ಇಳಿಜಾರು ಪ್ರದೇಶ;ತಪ್ಪಲು ಪ್ರದೇಶ: ಮಾದ್ಯಕ್ಕದ್ಗ ಜಗಂಡಭಿತ್ತಿ ಕಷಣಪ್ರೋದ್ಯೇದದಿಂ ಸಾರ್ದು ಬಂದಿದಿರೊಳ್ ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲಿ ಚಂದನರಸಂ ಕೆಂಬೊನ್ನ ಟಂಕಂಗಳೊಳ್ (ಪಂಪಭಾ. ೪-೨೨). ೧೧. ಅಭಿಮಾನ; ಹೆಮ್ಮೆ ; ಗರ್ವ : "ಅಭಿಮಾನ, ಉಳಿ—ಈ ೨ ಟಂಕಮೆಂಬುದು" (ಅರಾಯು. ೧೩೭-೩೫) : ಮುಸಕಂ ಟಂಕಂ ಕಣೆ ಪುಸಿ ನಸೆ ಬಂಚನೆ ಕುಸುರಿಯ ಚಿತ್ರಂ ದ್ರಿಡವಂ ವಸುಧೆಯೊಳ್ ಪಸುಗೆಗೊಳ್ಗಂಡಂ ಕಡುಜಾಣಂ (ಎಕ. VI, ಚಿಕ್ಕಮ. ೯೪-೧೮ ; ಸು. 1060 ?). 'ಕಂಟ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಟಂಕಕ್ಷತ (ಗು). ೧. ಕಲ್ಲುಳಿಯಿಂದ ಕೊರೆದ. (ನಾ). ೨. ಕಲ್ಲುಳಿಯ ಪೆಟ್ಟು,-ಹೊಡೆತ : ಗಿರಿಯ ಟಂಕಕ್ಷತವು ಘೋರ ಭದುರ ಹಣಿಗೆ ಸರಿ ಬರ್ಪುದೇ (ವಿವೇಭ. ೧೧-೭೦). [ಟಂಕ + ಕ್ಷತ]

ಟಂಕಣ (ನಾ). ಲೋಹವನ್ನು ಶುದ್ಧಿಗೊಳಿಸಲು ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಖನಿಜ ಲವಣ; ಬೆಳುಗಾರ; ಬಳಿಗಾರ: "ಟಂಕಣಂ ಬಿಳುಗಾರವೆಂದು" (ಮಂಗರಾ. ೩೦-೭) ; ವಿಸರಿಪ ಟಂಕಣವೋಲೆಯ ಮುಸಿಯೆಂಬಿವನೊರಸಿ ಮಾತುಲುಂಗದ ಪಣ್ಣಿಂ ಬಿಸಿಲೊಳ್ ಪಸರಿಸೆ ಶದ್ಧ್ರವಮೊಸರ್ಗುಮಶೇಷಂ (ಲೋಕೋಪ. ೮-೩೪); ಟಂಕಣಂ ರಜನಿ ನವ ಕುಂಕುಮಮುಗಿಲು ನೆಲ್ಲಿಯಂಕೋಲೆಯೊಳ್ಪೆತ್ರಿನಿಂ ಮರ್ದಿಸಿ (ಜನವ. ೧೩-೭೦): ಕೃಷ್ಣಾಭ್ರಕವನ್ನು ಧಾನ್ಯಾಭ್ರಕವ ಮಾಡಿ ಎಕ್ಕೆಹಾಲಿನಲ್ಲಿ ಚತುಷ್ಕಶಃ ಟಂಕಣವನ್ನಾಗಲೀ ಪುಟಕೆಯನ್ನಾಗಲಿ ಹಾಕಿ ಮರ್ದಿಸಿ ಗಜಪುಟವನ್ನು ೨೦ ಕೊಟ್ಟರೆ ಭಸ್ಮವಹುದು (ವಿವೈವಿ. ೨೨) : ತಾಪವಿಲ್ಲದ ಚಿನ್ನ ಟಂಕಣ ರೂಪದಿಂ ಬೆಚ್ಚುವದೆ (ವಿವೇಭ. ೧೧-೭೪). [ಸಂ.]

ಟಂಕಣಕಾರ, ಟಂಕಣಖಾರ (ನಾ).=ಟಂಕಣ : ಕಾಸಂಟ ಕೊಡಿಗೆಗೆ ವಿ ೫ ಕವರದಡೆಗೆ ವಿ ೨॥ ಟಂಕಣಕಾರ ಬಿಸಿಗೆಗೆ ವಿ ೭॥ (ಕಇಅ. ೧೦೪-೮-೩೦ ; 1076) ; ಬೋರಾನೆಂಬ ದುರ್ಮಿಲವಾದ ಅಧಾತುರೂಪವಮೂಲತತ್ವದಿಂದ ಟಂಕಣಕಾರ (ಬಳಿಗಾರ) ಹುಟ್ಟುತ್ತದೆ (ಮುಂಬಯಿ. ೪-೧೫) : ಟಂಕಣ ಕಾರವನ್ನು ತಂದು ಒಂದು ಚೂರನ್ನು ಚಮಚಿಯಲ್ಲಿಟ್ಟು ಕಾಯಿಸಿದರೆ ಅದು ಕರಗಿ ಆರಿ ಅರಳಾಗುವುದು (ಮ ನ ಮ. ೧೯). **ಟಂಕಣಖಾರ**: ಟಂಕಣಖಾರಂ ಓಲೆಯ ಮುಸಿಯುಮಂ ಕೂಡಿಕೊಂಡು ತೊಡೆದು ಬಿಸಿಲಲ್ಲಿ ಇಡಲ್ . . . ರಸಮಾಗಿರ್ಪುದು (ಲೋಕೋಪ. ೮-೩೪ ಟೀಕು).
[ಟಂಕಣ + ಕಾರ$_2$]

ಟಂಕಣಖಾರ 'ಟಂಕಣಕಾರ' ನೋ.

ಟಂಕನ (ನಾ). ನಾಣ್ಯಗಳನ್ನು ಮಾಡುವುದು ; ನಾಣ್ಯಮುದ್ರಣ : ಚಲಾವಣೆ, ಟಂಕನ ಮತ್ತು ವಿಧಿಮಾನ್ಯ (ಭಾಭಾನ. ೨೮೦). [ಸಂ.]

ಟಂಕಮುದ್ರೆ (ನಾ). = ಟಂಕನ : ಟಂಕಿಸುವ ಕಾರ್ಯ . . . ಟಂಕಮುದ್ರೆ (Mintage. ಇಂಕನಿ.). [ಟಂಕ + ಮುದ್ರೆ]

ಟಂಕರಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಬಿಲ್ಲಿನ ಹೆದೆಯನ್ನು ಮಿಡಿದು ಧ್ವನಿಮಾಡು. 'ಟಂಕಾರ' ಪರಾ. ೨. (ವೀಣೆ ಮೊದಲಾದ ವಾದ್ಯಗಳ ತಂತಿಗಳು) ಟಂ ಟಂ ಎಂಬ ಶಬ್ದವನ್ನು ಮಾಡು : 'ಅಮರ್ದಿನ ಮಳೆ' ನಿಂತು ಮರದ ಹನಿಗಳಂತೆ ತಂತಿಯ ಮಿಡಿದನಿಗಳು ಟಂಕರಿಸುತ್ತಿದ್ದವು (ಕಗದ್ಯ. ೧೭೦). [<ಟಂಕಾರ + – ಇಸು$_3$]

ಟಂಕಶಾಲೆ (ನಾ).=ಟಂಕಸಾಲೆ ೧ : ಸುಮಬಾಣನ ಬಾಣದ ಶಾಲಿ ಮಂಜರೀಯುದರದ ಟಂಕಶಾಲೆ . . . ಮಾಮರಂ (ಹಾಲಾಸ್ಯ. ೦-೪-೮೬).
[ಟಂಕ + ಶಾಲೆ$_3$]

ಟಂಕಸಾಲೆ (ನಾ). ೧. ನಾಣ್ಯವನ್ನು ಮುದ್ರಿಸುವ ಕಾರ್ಖಾನೆ,-ಸ್ಥಳ : ತುಂಬಳಬೀಡಿನ ಶ್ರೀ ಪಂಚಲಿಂಗದೇವರಂಗಭೋಗಕ್ಕಂ ನಿವೇ × × × ಗಾಣ ೨ ಅಚ್ಚಿನ ಟಂಕಸಾಲೆಯಲು ದಳಕ್ಕೆ ವೀಸ ೨ (ಸೌಇಇ. IX-I, ೨೨೮-೧೧ ; 1133) ; ರೂಪ್ಯಾಧ್ಯಕ್ಷಃ, ನೈಷ್ಕಿಕಃ – ಈ ೨ ಟಂಕಸಾಲೆಯ ಅಧಿಕಾರಿಯ ಹೆಸರು (ನಾಚಿರಾ. ೧೬೧) ; ಪದಗಳು ಜನಮನದ ಟಂಕಸಾಲೆ ಯಲ್ಲಿ ಭಾವದ ಮುದ್ರೆಯನ್ನು ತಳೆದು ಚಲಾವಣೆಗೆ ಬರುವ ನಾಣ್ಯ ಗಳಿದ್ದಂತೆ (ಸೌಂದಸ. ೪೨). ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ತೆರಿಗೆ ; ಟಂಕಸಾಲೆಯ ಮೇಲಿನ ತೆರಿಗೆ: ಅಂಕ ಸುಂಕ ಟಂಕಸಾಲೆ ತಳವಾಚುಕೆ . . . ಎಂಬಪ್ಪ ಭೋಗ ಸರ್ವಸ್ವಾಮ್ಯ ಸರ್ವಾದಾಯಪ್ರಾಪ್ತಿ ಸಹಿತವಾಗಿ (ಎಕ. VIII, ಸಾಗರ. ೦೬೩-೨೩ ; 1488). [ಟಂಕ + ಸಾಲೆ$_3$]

ಟಂಕಾರ (ನಾ). ಬಿಲ್ಲಿನ ಹೆದೆಯನ್ನು ಮಿಡಿದರೆ ಹುಟ್ಟುವ ಶಬ್ದ ; ಧನುಸ್ಸಿನ ಶಬ್ದ ; ಸಿಂಜಿನಿ ಧ್ವನಿ: ಬಿಲ್ಲನೇಱಿಸಿ ಟಂಕಾರವಗುರ್ವುವಡೆಯ ಜೇವೊಡೆದು . . . ನಡೆದಂ (ಪಂರಾಮಾ. ೯-೩೭) : ಚಾಪಟಂಕಾರಂ ಜಗತ್ತ್ರಯದೊಳೆಲ್ಲಿಯುಂ ವ್ಯಾಪಿಸಲ್ಕೆ (ಜೈಮಿಭಾ. ೭೦-೧೨): ಪೂವಿಲ್ಲನೇರಿಸಿ ಕಾವನು ಕಣೆಗೊಂಡು ಟಂಕಾರ ಮಾಡಿದನಲ್ಲ (ಇಂಪಾಪ. ೧೪೪-೯). [ಸಂ.]

ಟಂಕಾರಿಸು (ಕ್ರಿ). ಟಂಕದಿಂದ ಕೆತ್ತು ; ಉಳಿಯಿಂದ ಸೀಳಂ : ಮೇರುವಿನ ಹಳಿಗಳೇಂ ಭಂಡಾರಕನ್ನಾಣೆ ವಜ್ರಧಾರೆಗಳಂ ಟಂಕಾರಿಸಿ ಸಲಿಸಿದೊಡೆಂ [ಸಲಿಸೊಡನೆಂ]ದು ಬಲಾರಿಗೆ ದಿವಿಜಾರಿ ರಾಜುಸಂ ಬರೆಯಿಸುವಂ (ಅನಂಪು. ೧೩-೮). [<ಟಂಕ + – ಇಸು$_3$]

ಟಂಕಾಹತಿ (ನಾ). [illegible] (ಟಂಕ + ಆಹತಿ)

ಟಂಕಿ₁ (ನಾ). (ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾಗಿ ಬಂಡೆಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ಕಡೆ) ತಗ್ಗಿರುವುದು, ನೀರ್ಗುಳಿ: ಬರುತ್ತಿರುವಾಗ ಅಡವಿಯಲ್ಲಿ ಘಟ್ಟದಲ್ಲಿ ಒಂದು ರಾತ್ರಿ ಟಂಕಿ ಮಾಡಬೇಕಾಯಿತು (ಕಥಾಮಂ. IV, ೬೪). [←ತೆಲು. ಟಂಕಿ=ನೀರಿನ ತೊಟ್ಟಿ]

ಟಂಕೆ₁, ಟಂಕ, ಟಂಕೆ (ನಾ). ೧. ಮುದ್ರೆಯೊತ್ತಿದ ನಾಣ್ಯ: 'ರಾಮಟಂಕೆ' ಪರಾ. ಟಂಕ: ೨. ರೂಪಾಯಿಯಲ್ಲಿ ಮೂರನೆಯ ಒಂದರಷ್ಟು (⅓) ಬೆಲೆಬಾಳುವ ಒಂದು ನಾಣ್ಯ: ಹದಿನಾರು ಗಟ್ಟಿ ದುಡ್ಡು ಬೆಲೆಯ ಒಂದು ನಾಣ್ಯ: ಒಂಬೈನೂರ ಗಟ್ಟಿದುಡ್ಡು ೯೮ ಅಥವಾ ಮೂರು 'ಟಂಕೆ' (ಕಥಾನ. ೨೮೦): ಟಂಕೆ ಗಿಂಕೆ ವ್ಯವಹಾರ ನನಗೆ ಬೇಡ (ಗಾಳಿಪ. ೦೮೩). ಟಂಕೆ: ೨. ಒತ್ತಿಗೆ ನೀರಿ ಮ್ಯವಪಡಿದ ನಹಣೆಗೆ ಹತ್ತು ನಾಡಿ ಟಂಕೆಯನ್ನು ಇತ್ತಿದವು (ಕಂದಾನಾ. ೯-೬೦): ಟಂಕೆ ರೊಕ್ಕ ದುಡ್ಡು ರೊಕ್ಕ [illegible].

ಟಂಕೆಯ ಪೆಟ್ಟಿಗೆ = ನಾಣ್ಯಗಳನ್ನು ತುಂಬಿದ ಪೆಟ್ಟಿಗೆ: ಹೊಟ್ಟಿಗೆ ಕೊಲ್ಲಾರದ ಬಂದಿ ಟಂಕೆಯ ಪೆಟ್ಟಿಗೆ ಗುಡಿಗಳ ಹೊಚುವ ಒಂಟೆದರನು ತರಳವನು (ಕಂದಾನಾ. ೦೯-೯). ಟಂಕೆಯ ಬಿಂದಿಗೆ=ನಾಣ್ಯಗಳನ್ನು ತುಂಬಿದ ಬಿಂದಿಗೆ, -ಕೊಡ: ತರುಣಿಯರನು ಟಂಕೆಯ ಬಿಂದಿಗೆಗಳನ್ನು ತರಳಿ ಮುಂದೆ ಬೇಗದೊಳು . . . ತುರಗವರನು ತರಳವನು (ಕಂದಾನಾ. ೦೯-೦೨೯). [<ಸಂ. ಟಂಕ]

ಟಂಕೆ₃ (ನಾ). [ದ್ವೈತ] ದೇವಿಗಳ ಬಲದ ತೊಡೆಯ ಸಂಧಿಯಲ್ಲಿ ಅಭಿಮಾನದೇವತೆಯಾಗಿ ನೆಲಸಿರುವ ಭಗವಂತನಾದ ಶ್ರೀಹರಿಯ ರೂಪ: ಟಂಕ ತರ ಮೊದಲಾದ ನಾಮದಿ ಸಂಧಿಗಳಲೀರ್ವ ಮಾಂಡೂಪದಿಲ್ಲಿ ಸಂತತ ನವಮ ನಡಿಸುತಲಿ (ಹಕಾದ. ೮-೦): ಬಲದ ತೊಡೆಯ ಸಂಧಿ, ಮೊಣಕಾಲು ಸಂಧಿ, ಪಾದಗತ ಸಂಧಿ, ಬೆರಳುಗಳ ಸಂಧಿ, ಬೆರಳುಗಳ ಕೊನೆಯ ಭಾಗ ಈ ೫ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಟಂಕ ಮೊದಲಾದ ೫ ಅಂದರೆ ಮನ್ಯ ಕಾನ್ಯಾಸ ಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದಂತೆ ಟಂಕ, ರಕಲ, ತರಕ, ಧರೀ, ಸ್ತಾತ್ಕ ಎಂಬ ೫ ರೂಪಗಳಿಂದಲೂ . . . ಆ ದೇಹಗತನಾಗಿ (ಹಕಾದ. ೮-೦ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ). [ಸಂ.]

ಟಂಕಿಸು (ಕ್ರಿ). ಗರ್ವಿಸು (?): ಟೊಂಕಿಸಿ ಟೊಂಕಿಸಿ ಟಂಕಿಪ ಟಕ್ಕರದೇಕೆ ವೃಷ್ಟಿವರರೊ ಶ್ರೀಹರಿಯ (ಹಕಾನಾ. ೬೩-೮೩): "ಡಂಗುಮಾಡು" (ಹಕಾನಾ. ಸೂಚಿ). [? + – ಇಸು₃]

ಟಂಕೃತ (ನಾ). ಬಿಲ್ಲಿನ ಹೆದೆಯ ಶಬ್ದ: ಟಂಕಾರ: ಟಂ[ಪಾಠಾಂ. ರಂ]ಕೃತಂ ಬಿಲ್ಲಿನೊಳು (ಬಾಲಂದಾ. ೨೬-೬). [ಸಂ.]

ಟಂಕೃತಿ (ನಾ).=ಟಂಕೃತ: ಟಂಕೃತಿ ಮಿಗೆ ಜೇವೊಡೆಯುತ್ತುಂ (ಜಗದ. ೯-೦೭೩): ಅತಿಮ್ರುದುಪ್ಪಾಡಾಪದಗಳಿನಿಂಗುಣಟಂಕೃತಿರಾವದವಾಗವವಾಮ್ಯತ ಪರಿಪೂರ್ಣಿರ್ಣಯುಗನಂ ಸಲೆ ಕೇಳಿಸದು (ಹಂದ್ರಪ್ರ. ೦-೨೬): ಟಂಕೃತಿ ಶ್ರವಣದಿಂದಮೆಳಮುತ್ತಾರ್ವಂತ್ರರ್ತುಕೃತಿಯ ನಿಗಿ ಮುಷ್ಟಿಕವರ್ತಿಗ್ಗೆದ ಬಿಲ್ (ಮಲ್ಲಿನಾ. ೦-೨೨-೩೨). [ಸಂ.]

ಟಂಕೆ₁, ಟೆಂಕೆ₂, ರಂಕೆ (ನಾ). (ಕಬ್ಬಿಣದಿಂದ ಅಥವಾ ಮರದಿಂದ ಮಾಡಿದ) ಗೂಡಿಗೆ: ಮೊಳೆ; ಬಡಿಗೋಲು: "ಬಡಿಕೋಲು ಟಂಕೆ ಟಂಕೆ" (ಶಬ್ದಮಂ. ೩೩): "ಬಡಿಗೋಲಿನೊಳ್ ಟಂಕೆ" (ಕಪದ. ೮೨). ಟೆಂಕೆ₂: ಕಂಗಳು ಮೂರು ಕರಗಳು ನಾಲ್ಕು ಆಯುಧ ಪಿಂಗದ ಗದೆ [illegible] (ಕಾದ. ೨೮-೦೭). ರಂಕೆ: "ಬಡಿಗೋಲಿನೊಳ್ [illegible]" [illegible] 'ತಂಗು₁' ನೋ. [illegible]

ಟಂಕೆ₂ (ನಾ). ಕಲ್ಲುಳಿ; ಟಂಕ: "ಟಂಕೆ–ಟಂಕ=ಕಲ್ಲುಳಿ" (ಶಬ್ದಕೌ. ೦೬).
[ಸಂ. ಟಂಕ]

ಟಂಕೆ₃ (ನಾ). ಮೊಳಕಾಲು. [ಸಂ. ಟಂಕಾ]

ಟಂಕೋತ್ಕೀರ್ಣ (ನಾ). ಉಳಿಯಿಂದ ಕೊರೆದುದು,-ಕಂಡರಿಸಿದುದು,-ಕೆತ್ತಿದುದು: ವೃಷಭಾಚಲನಿಕಟಂಗಳೊಳು ಅಪ್ರತಿಹತದಿಗ್ವಿಜಯ ಪ್ರಶಸ್ತಿಯಂ ಟಂಕೋತ್ಕೀರ್ಣಂ ಮಾಡಿ (ಆದಿಪು. ೦೪-೩೯ ವ).
[ಟಂಕ + ಉತ್ಕೀರ್ಣ]

ಟಂಗು 'ತಂಗು₃' ನೋ.

ಟಂಟಣಿಸು₁ (ಕ್ರಿ). ಟಣ್‌ಟಣ್ ಎಂಬ ಶಬ್ದಮಾಡು.
[<ಟಣ್ + – ಇಸು₃]

ಟಂಟಣಿಸು₂ 'ಟೆಂಟಣಿಸು' ನೋ.

ಟಂತಣಿಸು 'ಟೆಂಟಣಿಸು' ನೋ.

ಟಂಬ್ಲರು (ನಾ). ಲೋಟ; ಬಟ್ಟಲು: ಕರಬತ್ತು ತುಂಬಿದ ಎರಡು ಟಂಬ್ಲರುಗಳನ್ನು ಒಂದು ತಟ್ಟೆಯಲ್ಲಿ ತಂದಿಟ್ಟರು (ನಿಷ್ಕಾಮ. ೦).
[←ಇಂ. Tumbler]

ಟಕ್ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ: 'ಟಕ್' ಎಂದು ಶಬ್ದವಾಯಿತು (ರೂಢಿ): 'ಟಕ್' ಎಂದು ಕಡ್ಡಿ ಮುರಿಯಿತು (ರೂಢಿ).

ಟಕ್‌ಟಕ್ (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ): ಟಕ್‌ಟಕ್ ಎಂದು ಶಬ್ದ ಕೇಳಿಸುತ್ತದೆ (ರೂಢಿ).

ಟಕಟಕನೆ (ಅ). ಟಕ್‌ಟಕ್ ಎಂಬ ಶಬ್ದ ಉಂಟಾಗುವಂತೆ: ಟಕಟಕನ ಸದ್ದುಮಾಡಿಕೊಂಡು ಹಾಸುಗಲ್ಲುಗಳ ಮೇಲೆ ನಡೆಯುತ್ತ ರಂಗಪ್ಪ ಅಲ್ಲಿಗೆ ಬಂದರು (ರಂಗವ. ೩೦). [<ಟಕ್ + – ಅನೆ₁]

ಟಕಮಕ₁ (ನಾ). ಆಶ್ಚರ್ಯ; ಕಕಮಕ: ಅವಳು ನನ್ನ ಕೈಹಿಡಿದಂತೆಯೇ ಟಕಮಕವಾಗಿ ನಾವು ಒಬ್ಬರೊಬ್ಬರ ಮುಖವೃತ್ತಿಗಳನ್ನು ಅವಲೋಕಿಸುತ್ತಿದ್ದೆವು (ಹೇಮಂತ. ೦೯೬): ಕೂಡಲೆ ಅವನು ಟಕಮಕವಾಗಿ ನೋಡಿದನು (ಅಂದುಮು. ೬೩). [←ಮರಾ. ಟಕ್‌ಮಕ್]

ಟಕಮಕ₂ (ಅ). ಎವೆ ಬಡಿಯದೆ; ಅನಿಮೇಷವಾಗಿ; ನಿಶ್ಚಲದೃಷ್ಟಿಯೊಡನೆ: ಸೂಪರಿಂಟೆಂಡೆಂಟನು ಕುರ್ಚಿಯೊಂದರ ಮೇಲೆ ಇಬ್ಬರನ್ನೂ ಟಕಮಕ ನೋಡುತ್ತ ಕುಳಿತುಕೊಂಡಿದ್ದನು (ಪುಬ್ರ್ಯಾ. ೩೦): ಒಬ್ಬರನ್ನೊಬ್ಬರು ಟಕಮಕ ನೋಡುವುದೆಷ್ಟು ಹೊತ್ತು (ಮ ಪ್ಸಾ. ಟಿ. ೪೦): ಚುಕ್ಕಿಗಳು ಟಕಮಕ ಹಣಕಿಹಾಕಿ ನನ್ನನ್ನು ಅಣಕಿಸಿದವು (ಮೇಖಲ. ೩೦).
[<ಟಕಮಕ₁]

ಟಕಳಿ 'ತಕಲಿ' ನೋ.

ಟಕಾಯಿಸು, ತಕಾಯಿಸು (ಕ್ರಿ). ಮೋಸಮಾಡು; ವಂಚಿಸು; ದಗಾಕೊಡು: (೩). ತಕಾಯಿಸು: ಚಿನ್ನರರನ್ನು ರಕಾಯಿಸಿ ಬಳೆಯನ್ನು ಕಿತ್ತುಕೊಂಡ (ದಾಂಪತ್ಯ. I, ೩೦೨): ಯಾರು ನಂಬಲು, ಆನಂದಪಡಲು ಬಂದಿದ್ದರೋ ಅವರನ್ನು ಇಷ್ಟು ರಕಾಯಿಸುವ ಆಲೋಚನೆ ಏಕೆ (ನಿಬಂಧ. II, ೯೦೨): ಏ ಫಟಿಂಗ! ನನ್ನನ್ನು ರಕಾಯಿಸಿದೆಯಲ್ಲ! (ಚೇಪಮ. ೬೬). [ಟಕಾ₀ (P ←ಮರಾ. ರಕವಿಣೇ) + – ಇಸು₃]

ಟಕಾರ (ನಾ). 'ಟ' ಎಂಬ ವರ್ಣ,-ಅಕ್ಷರ: ಕೃತಿವರ್ಗದೊಳುಂಟು ಟಕಾರ ತಕಾರ ರಕಾರ ರೇಫವದೆಗಂ . . . ಜಟಾದೇಶಂ (ಶಮದ. ೨೦)
[ಸಂ.]

ಟಕಾರಿ (ನಾ). ತೋರಣದಂತಹ ಒಂದು ರಚನೆ (?): ಅಳ್ಳಿಪಾಟ ಬಂದೆಡಗುವುದಲ್ಲಿ ಬಾಚುಗಳ ಲೋವೆಗಳೊಳ್ ಕಡೆಯಿಕ್ಕಿಸಾ[ವಾ]ರಮುಕಿಚುಮಿಡಿಗೆತ್ತು ಸಾರಿಕೆ ಟಕಾರಿಯ ಮಾಣಿಕಪಟ್ಟಿಯುಂ ಪಿಕಂ ನಿಜದೆಗೆತ್ತು ಉಂಟಣದ ಮುಂತ್ತುಗಳಂ ಮಂಟೆಗೆತ್ತು ಚಾತಕಂ (ಅನಂಪು. ೬-೪೩).
[?]

ಟಕ್ಕ, ಠಕ, ಠಕ್ಕ (ನಾ). ೧. ವಂಚಕ; ಮೋಸಗಾರ ; ಧೂರ್ತ : ನೀನಿಂದೆನ್ನ ಮನೆಗೆ ಬಾರದಂದು ನಿನ್ನ ಕೆಳೆ ಟಕ್ಕರ ಕೆಳೆಯಂತಕ್ಕುಮಲ್ಲದೆ ತಕ್ಕರ ಕೆಳೆಯಂತೊಪ್ಪಲಱಿಯದು (ಪಂಚತಂ. ೧೨೫-೧೮) : ತಕ್ಕನಿವನಲ್ಲ ನೞಿಪಂ ಟಕ್ಕಂ ಖಳನೆಂದು ಪೊರ್ದರ್ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೬-೩೬). **ಠಕ :** ೧. ಠಕ ನೞಿವನೇೞಿದಂ ವಂಚಕನುದ್ಧತನನೃತವಾದಿ ಪಂಚಮಹಾಪಾತಕನೆನಿಸುವಂ (ಜಿನಾಕ್ಷಿ. ೧೩). **ಠಕ್ಕ :** ೧. ಕಿವ್ಯಾಗೆ ಕೊಳಲಾಟಿಪಂ ದೊರೆಯೊ ಠಕ್ಕನೊ ಕಳ್ಳನೊ ಬಂದಿಕಾಱನೋ (ಗದಾಯು. ೧-೩೬) ; ಮಾಯಾವಿಯಂ ಪಡು ವೆಡೆಯೊಳ್ಕಾಣದೆ ಠಕ್ಕನೆಂದಱಿದು (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೬-೮೮) : ಅಂತಕನೆಂಬ ಠಕ್ಕನತಿಭೀಕರಸಂಸೃತಿಯೆಂಬ ಕಾನನಾಭ್ಯಂತರದಲ್ಲಿಗೊಯ್ದಿರಿಸಿ (ಜೀವಸಂ. ೩೦-೪) : ಠಕ್ಕರಿವರು ಸ್ವಾಮಿ ಮೇಘರಾಜಗೆ ಮಾಲೆಯಿಕ್ಕಿದಳಾಕೆ ಚೊಕ್ಕ ವೆಣ್ಣಿಂದಾಣ್ಮಗಿರಲೆಂದು ನೆನೆದರೆಂದುಕ್ಕಿ ಸನ್ಮತಿ ಮಂತ್ರಿ ನುಡಿದಾ (ಭರತ. ೫೬-೫೦). ೨. ಕಳ್ಳ : ಠಕ್ಕ ಬಿಟ್ಟರೆ ಸಿಕ್ಕ (ರೂಢಿ). (ಗು). ೩. ಮೋಸ್ವದ; ವಂಚನೆಯ ; ಧೂರ್ತತನವುಳ್ಳ : ಒಂದು ಊರಲ್ಲಿ ಠಕ್ಕವೇದಾಂತಿಯು ಇದ್ದನು (ಕಗದ್ಯ. II, ೩೬). [ಟಕ್ಕು$_1$ + – ಅ$_7$]

ಟಕ್ಕಿ (ನಾ). ಮೆಲ್ಲಗೆ ತಟ್ಟುವುದಂ,–ಬಡಿಯುವುದು: ಒಬ್ಬರ ಕೈಯಲ್ಲಿರುವ ಕೋಲಿಗೆ ಇನ್ನೊಬ್ಬರು ಟಕ್ಕಿ ಹೊಡೆಯುತ್ತಾ ಹಾಡುವರು (ಹುಟ್ಟಿಹ. ೩೦). [←ಮರಾ. ಟಾಕೀ]

ಟಕ್ಕಿಗ (ನಾ).=ಟಕ್ಕ ೧ : ತಾಣ್ಮಕ್ಕಿಗರ್, ತಾಂ ಟಕ್ಕಿಗರ್ (ಶಬ್ದಾನು. ೮೦ ಪ್ರಯೋ). [ಟಕ್ಕು$_1$ + – ಇಗ]

ಟಕ್ಕಿಸು, ಠಕ್ಕಿಸು (ಕ್ರಿ). ಮೋಸಗೊಳಿಸಂ ; ವಂಚಿಸು : ಟಕ್ಕಿಪನಂ ತುೞಿ ಮೇಕುದೋರ್ವನಂ ಮಾಳಬೆಗಿಕ್ಕು ಪೂೞ್ ಪುಸಿವನಂ (ಲೀಲಾವ. ೨-೧೧೬): ಟ[ಪಾಠಾಂ. ಠ]ಕ್ಕಿಪ ನಲ್ಲನ ಟ[ಪಾಠಾಂ. ಠ]ಕ್ಕಿಪ ತೆಱನನು ಚದುರೆ ಚದುರಿಸದೆ ನೀನುಸುರಾ (ಉರಿವ. ೨೯-೧೧): ಹದಿರಿನೊಳು ಟಕ್ಕಿಸುವ ಬಯಲ ಮಾತಿನ ಮಾಲೆಯಂ ಅನುಮಾನಗಳ ಬಿಟ್ಟು . . . ಎನ್ನ ಮನಸಿಜನ ಬಾಣಕ್ಕೆ ಬಲಿಯನಿಕ್ಕನುತೆ ಕೈ ಮುಗಿಯೆ (ಪ್ರಭುಪು. ೮-೬೨). **ಠಕ್ಕಿಸು :** ವರ್ಗ ದ್ವಿತೀಯಾಕ್ಷರಂಗಳ್ಗೆ – ಠಾವು, ಠಾಣಂ, ಠಕ್ಕಿಸಿದಂ (ಠೆಕ್ಕಿಸಿದಂ) (ಶಮದ. ೧೫ ಪ್ರಯೋ): ಠಕ್ಕಿಸುವ ತನ್ನ ನಿಜಗುಣವನೇಕೆ ಮಾಣ್ಬಂ (ಪದ್ಮರಾ. ೧೩-೭); ಅಂಧಕಾದ್ಯರ ಠಕ್ಕಿಸಿಯೆ ಇಂದ್ರಾದಿದೇವರಿಗಿತ್ತನಾ ಸುಧೆಯ (ಸಂಭಪ ೬-೫೩); ಮಗನ ಠಕ್ಕಿಸಿ ತಾಯಿ ಮಲಗಿರಲಾ ಶಿಶುವು ಮಗುಳೆ ಕ್ರಮಗೆಟ್ಟು ಕಂಡಲ್ಲಿ ಅರಸಿ ಕಣ್ಣಿಗೆ ಬೀಳದಿರೆ (ವಿಪ್ರಸು. ೧೮-೪). [ಟಕ್ಕು$_1$ + – ಇಸು$_3$]

ಟಕ್ಕು$_1$, ಠಕ್ಕು$_3$, ಡಕ್ಕು, ತಕ್ಕು$_3$ (ನಾ). ೧. ಮೋಸ ; ವಂಚನೆ ; ಕಪಟ ; ತಂತ್ರ: ಮಾಯದ ಟಕ್ಕಿನ ಕಪಟದ ವಾಯದ ಕೃತ್ರಿಮದ ಮಱುಕದೆಱಕದ ಕಪಟೋಪಾಯದ ಕಣೆಗಳ್ ಸಂದ ಸ್ತ್ರೀಯರ್ಕೇವಲಮೆ ಸರ್ವಜನವಂಚಕಿಯರ್ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೭-೧೫೬) ; ಪೋ ಬರ್ಕದಂತುಂ ಹರಿಬವನಿನಿತುಂ ಟಕ್ಕನಾಂತಲ್ಲಿ ನೋಟ್ಟುಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೬-೨೫ ವ) ; ದೂರ್ವಾಸ ಬರಲು ವಂದಿಸುತ ಟಕ್ಕಿನಿಂದೊರ್ವ ವನಿತೆಯ ಪೊಡೆಯೊಳೊಂದೊಸಕೆಯುಂ ಕಟ್ಟಿ ಗರ್ಭದೊಳಗಿರ್ಪುದೇನೆಂದು ಬೆಸಗೊಳಲ್ (ಸೌಂದಪು. ೪-೫೪) ; ಟಕ್ಕಂ ಟಾಳಿಸಿ ಕನ್ನಂಗೊಱಿದು (ಪ್ರಭುಪು. ೪-೧೪೬) ; ನಿನ್ನ ಮಗ ಭೀಷ್ಮನನ್ನು ಅರ್ಜುನ ಟಕ್ಕಿನಿಂದ ಕೊಂದ (ಬಿದುರ. ೪೨). ೨. ತೋರಿಕೆ; ಬೂಟಾಟಿಕೆ: ಧನಮಿತ್ರನೊಳ್ ಟಕ್ಕಿನ ಜಗಳವನಂದಂದಿಂಗೆಸಗೆಂದು ಪೇೞ್ದು (ದಶಕು. ೮-೧೫೨ ವ). **ಠಕ್ಕು :** ೧. ಉತ್ತಮರ ಮುಂದಾವ ಠಕ್ಕಿರಲಾಪುದು (ಹದಶಾ. ೧೧-೨೬) ; ಅನಿಲಸುತ ಫಡ ಮರಳು ಠಕ್ಕಿನ ವಿನಯವೇ ನಮ್ಮೊಡನೆ (ಕುಮಾರವ್ಯಾ. ೧೩-೮) ; ಠಕ್ಕು ವಿನೋದ . . . . ವಂಚನೆ ನೇಹವೆಂಬೀ ಪರಿಯ ಮಾಯಾಮಯದ ಮಹಿಳಾಜನ ವಿರಾಜಿಸಿತು (ಕೊರರಾ. ೧-೫-೩೨); ಠಕ್ಕು ಪೞಿವು ಬೆಳುಗವತೆ . . . ಗಳಹತನಮವಿವೇಕಮುಸಿರಲೇನಾ ಚೆನ್ನಬಸವನಿಹ ರಾಜ್ಯದೊಳ್ ವಿಸುಕವು (ಚಬಪು. ೬-೪೦); ಠಕ್ಕಿನ ಪಟ್ಕಿ ಕಾಳಿಯ ತವರ್ ಕವಡಿಂಗೆಡೆ (ಚಕವಿ.೬-೭೪). ೩. ಮಾಯೆ; ಮಾಟ: ಸಭೆ ಠಕ್ಕುಕವಿದಂತೆ ನೋಡುತಿರೆ (ತಿಪ್ಪುರ. ದೀ. ೧೬-೧೩). ೪. ಮರುಳು ; ಮೋಹ. 'ಠಕ್ಕುಗೊಳ್' ಪರಾ. **ಡಕ್ಕು :** ೫. ಮರುಳುಗೊಳಿಸುವ ಮದ್ದು ; ಎಚ್ಚರ ತಪ್ಪಿಸುವ ಮದ್ದು. 'ಡಕ್ಕುಗೊಳ್' ಪರಾ. **ತಕ್ಕು$_3$:** ೧. ಕುನಿಕುನಿದು ವನದ ಗಿಡುಗಿಡುವಿನ ಮಱಿಮಱಿಯಲ್ಲಿ ಸುೞಿದು ಸುೞಿದೋಡುವ ತ[ಪಾಠಾಂ. ಟ]ಕ್ಕಿನ ಹರಿಣನನತಿಭರದಿಂ ತನತನಗೆ ಪುಳಿಂದರಟ್ಟಿ ಮುಟ್ಟುತ್ತೆಚ್ಚರ್ (ಗಿರಿಕ. ೦-೯೨). 'ತಕ್ಕುಗೊಡು' ಪರಾ.

ಟಕ್ಕನಿಕ್ಕು, ಠಕ್ಕನಿಕ್ಕು=ಮರುಳುಗೊಳಿಸುವ ಮದ್ದಿಡು ; ಎಚ್ಚರ ತಪ್ಪಿಸುವ ಮದ್ದನ್ನಿಣ್ಣಿಸು : ಶ್ರೀಧರಮುನಿನಾಥನವರ ಕಪಟವೃತ್ತಿಯನಱಿಯದುಂಡು ಸೊಕ್ಕಿ ಮೆಯ್ಯಱಿಯದೆ ಟಕ್ಕನಿಕ್ಕಿದಂತು ಕಡೆದು ನಿದ್ರೆಗೆಯ್ಯುದುಂ[ಪಾಠಾಂ. ಟಕ್ಕುಗೊಂಡಂತೆ ತೂಂಕಡಿಸಿ ಕಡೆದರ್] (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧೧-೧೨೬) : ಮನಸಿಜರಾಜಂ ನೋಟಕಜನಕ್ಕೆ ಲೇಸಾಗಿ ಠಕ್ಕನಿಕ್ಕಿದನೆಂಬಂತನವರತಂ ರಂಜಿಸಿದುವು ಜನಪತಿಯೋಲಗದೊಳಾದ ಪಲವುಂ ನೃತ್ಯಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೪-೧೫೦) : ಕಡು ಮುಳಿದೆಯ್ದಿ ಓಡಿದು ಮೊಗಮಿಕ್ಕಿದೊಡೆ ಪೊಳೆದು ಪೋಗಿ ಠಕ್ಕನಿಕ್ಕಿದಡೆ ನಿರ್ವರ್ತಿಸಿ ಕಳೆದು (ಬಂಹರಿ. ೨-೫೧ ವ). **ಟಕ್ಕು ತಿನಿಸು** = ವಂಚಿಸು ; ಮೋಸಗೊಳಿಸು : ಮುದ್ದಾಂ-ನನಗೆ ಟಕ್ಕು ತಿನಿಸಲಿಕ್ಕೆ ಅಂತ ಅವ ಮಾಡೋ ಅವನ (ಗಂಮಾಯಿ. ೧೧೬). **ಠಕ್ಕಿನ ಬೂದಿ** = ಮಂಕಂಬೂದಿ : ಮದನಾಂಜನ ಚೋರ ಮೋಹಿಜನದ ಮೇಲೆ ಕೆದರ್ವ ಠಕ್ಕಿನ ಬೂದಿಯಂತೆ (ಶ್ರಿಪಾಲ. ೪-೧೧೯). **ಠಕ್ಕ ನುಂಡೆ** = ಮಂಕುಗೊಳಿಸುವ ತಿಂಡಿ ; ಮದ್ದು ಹಾಕಿರುವ ಉಂಡೆ : ಸ್ಪಂದನಮಿಲ್ಲದಕ್ಷಿಗಳಿನೀಕ್ಷಿಸುತಿರ್ದುದು ಠ[ಪಾಠಾಂ. ಟ]ಕ್ಕನುಂಡೆಯಂ ತಿಂದವೊಲಾಗಳೊಂದಿನಿತು ಪೊಟ್ಟಿನೊಳಾ ಸಭೆ (ವರ್ಧಪು. ೩-೫೪). **ಠಕ್ಕು ಬಿಕ್ಕು**=ಮೋಸ; ವಂಚನೆ : ಠಕ್ಕುಬಿಕ್ಕಿನ ಮಾತುಗಳಾಡಲು ಯುಕುತಿಯ ನಾ ಕೇಳೆನೆಲವೊ (ವಿದಾಕ್ಷ. ೩೫ ಅನುಪಲ್ಲವಿ). **ಠಕ್ಕುಮಾಡು**=ಮೋಸಮಾಡು; ವಂಚಿಸು : ಆಚಾರ್ಯರೆ ನಿಜವಾಗಿ ನಿಮಗೆ ಮರವೆ ಹೆಚ್ಚಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲವೆ ಇನ್ನೂ ಠಕ್ಕುಮಾಡುತ್ತೀರಿ (ವಾಗ್ಮಿವಿ. ೩೬).

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ತುಳು. ತೆಲು. ಟಕ್ಕು]

ಟಕ್ಕು$_2$ (ನಾ). ಆತಂಕದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಚಿಂತೆ,–ವ್ಯಥೆ : ವೇಣೂಬಾಯಿ ತನ್ನ ಚಿಕ್ಕಮಗ ಶ್ರೀಪಾದನನ್ನು ಎದೆಗೆ ಅವಚಿಕೊಂಡು ಒಂದೇ ಟಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಮಲಗಿದ್ದಳು (ಗಂಮಾಯಿ. ೭೦) ; ಟಕ್ಕು ಹಿಡಿದ ಠಕ್ಕ . . . ಕಿಟಕಿಯ ಬಳಿ ಸಾರಿದಳು (ದೀಪಹ. II, ೨೪೩). [←ಮರಾ. ಠಕ್]

ಟಕ್ಕು$_3$ (ನಾ). ಮಡಿಕೆ ಹಾಕಿ ಹೊಲಿದ ಹೊಲಿಗೆ; ಟಾಕಿ: ಲಂಗ ಬಹಳ ಉದ್ದವಾಗಿದೆ; ಟಕ್ಕು ಹಿಡಿಸಬೇಕು (ರೂಢಿ). 'ಟಾಕು$_1$' ಪರಾ.

[←ಇಂ. Tuck]

ಟಕ್ಕುಟವಳಿ, ಟಕ್ಕುಟೌಳಿ, ಠಕ್ಕುಠವಣೆ, ಠಕ್ಕುಠವಳಿ, ಠಕ್ಕುಠವುಳಿ (ನಾ). ಮೋಸ ; ವಂಚನೆ ; ಕಪಟ : ಟಕ್ಕುಟವಳಿ ತಟವಟವಟ ಮಟವ ಬಿಟ್ಟಕ್ಕಱಂ ದಿಟಪುಟವತ್ತು ಜಟಿಸ್ವಲೆಂಟಕ್ಷರಕಾಗಿ ಮಯ್ದೋರ್ವ (ಶತಸಾಂ. ೭೦-೫೩). **ಟಕ್ಕುಟೌಳಿ :** ಟಕ್ಕುಟೌಳಿಯೆಸಗುವ ಕೋಟಲೆ ಸಾಕು (ಗೀತಗೋ. ೨೭-೪೬). **ಠಕ್ಕುಠವಣೆ :** ಸಾಹಸದಿಕ್ಕೆ ಸಕಲ ಠಕ್ಕುಠವಣೆಯ ಬೇಹ ಪತ್ತಿನ ಬಹು ಕಲೆಯ ಗೇಹವೆನಿಪ ಬೆಲೆವೆಣ್ಗಳ ಕೇರಿಗಳೂಹಾತೀತವಾಗಿಹವು (ಅಂಜಿಚ. ೩-೯೫). **ಠಕ್ಕುಠವಳಿ :** ಪುಸಿ ಠಕ್ಕುಠವಳಿಗಳಲ್ಲಿ ಕಟ್ಟಿ ಎಸೆದು ಕೊಲ್ಲುವರೋ ನಿನ್ನವರು ಕೇಳಲ್ಲಿ (ಪುರಂದ. ೨-೩೯-೪). **ಠಕ್ಕುಠವುಳಿ :** ಮಿಗೆ ಠಕ್ಕುಠವುಳಿ ವಂಚನೆ ದುರ್ಜನತ್ವ ಸಂಯುಗ ವಿಕೃತಿ ರೋಗ ಸಂತಾಪ ಬಲ್ಮುನಿಸು ಹಾನಿಗಳುದಿಸಿದುವು (ಚಬಪು. ೧೪-೨೪). P ಒಂದೇ ಅರ್ಥದ ಈ ಜೋಡಿಶಬ್ದಗಳಂ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿಯೂ ಬಳಕೆಯಾಗುತ್ತವೆ. [ಟಕ್ಕು$_1$ + ಟವಳಿ]

ಟಕ್ಕುಟೌಳಿ 'ಟಕ್ಕುಟವಳಿ' ನೋ.

ಟಕ್ಕುತನ, ಠಕ್ಕುತನ (ನಾ). ವಂಚಕತನ ; ಮೋಸಗಾರಿಕೆ : (ಹ). **ಠಕ್ಕುತನ:** ಬೊಕ್ಕನಾದರೂ ಠಕ್ಕುತನ ಬಿಡಲಿಲ್ಲ (ಗಾದೆ). [ಟಕ್ಕು$_1$ + – ತನ]

ಟಕ್ಕುದೋಱು (ಕ್ರಿ). ವಂಚಿಸು ; ಮೋಸಮಾಡು : ಬೆಲೆವೆಣ್ಗೆ ನಿಚ್ಚಮುಮೆಯ್ವಲೆಯಾಱಯದೆ ಟಕ್ಕುದೋಱಿ (ವ್ಯಪವಿ. ೨೯-೧೩). [ಟಕ್ಕು$_1$ + ತೋಱು]

ಟಕ್ಕುರ (ನಾ). ಒಡೆಯ ; ದೇವತೆ : ಟ[ಪಾಠಾಂ. ಠ]ಕ್ಕುರಂಗೆ ವಾಚಕ ಭೂಪತಿಗೆ ದೆಸೆ ಅಜಾತಂಗೆ ನಿಶ್ಚಯ! ನೇಮಂಗೆ ಖಂಡಿತಭಾವ ನಿರ್ಧರವಾಗಬೇಕು ಐಘಟದೂರ ರಾಮೇಶ್ವರಲಿಂಗವನಱಿವುದಕ್ಕೆ (ಸುಂಕ್ಪಿಂ. ೪೯-೧೭). [<ಸಂ. ಠಕ್ಕುರ]

ಟಕ್ಕುವಗೆ (ನಾ). ಮೋಸದ ಕ್ರಮ ; ವಂಚನೆಯ ಮಾರ್ಗ : ಆ ಲಾಕ್ಷಾಗೃಹದಾಹವೊಂದೆ . . . ಟಕ್ಕುವಗೆಯಿಂ ಗೆಲ್ದಿರ್ದ ಜೂದೊಂದೆ (ಪಂಪಭಾ. ೯-೨೨). [ಟಕ್ಕು$_1$ + ಬಗೆ$_3$]

ಟಕ್ಕುಹಿಡಿ (ಕ್ರಿ). ಆತಂಕದಿಂದ ಪ್ರತೀಕ್ಷಿಸು; ಏಕಾಗ್ರತೆಯಿಂದ ನಿರೀಕ್ಷಿಸು: ಬಾವಿಯ ಮುಂದೆ ಯಾವಾಗ ತಮ್ಮ ಪಾಳಿಯು ಬಂದೀತೆಂದು ಟಕ್ಕು ಹಿಡಿದು ಕುಳಿತಿರುವ ಹೆಂಗಸರು (ಆನಕ. ೯). [ಟಕ್ಕು$_2$ + ಹಿಡಿ$_1$ (<ಪಿಡಿ$_1$)]

ಟಕ್ಕೆ$_1$ 'ತಕ್ಕೆ$_4$' ನೋ.

ಟಕ್ಕೆ$_2$ (ನಾ). (?) : ಕೊಠಾರದೊಳಂ ಪೊರೊಳಗಂ ಆಳದ ಟಕ್ಕೆ ಸಲಗೆಗೊಮನ ಮತ್ತ್ಯಯುಗುರ ಮೂನೂರ್ವ್ವರು ದೇವರ ಅಷ್ಟವಿಧಾರ್ಚ್ಚನೆಗೆ [ಯೇಣಗೆ] ಹಾರವಂ ಬಿಟ್ಟರು (ಕಇ. V, ೪೭-೮ ; 1288). [?]

ಟಕ್ಕೆಯ, ಟೆಕ್ಕೆ$_1$, ಟೆಕ್ಕೆಯಂ, ಟೆಕ್ಕೆಹ, ಠಕ್ಕೆಯ, ಠೆಕ್ಕೆಯ (ನಾ). ಬಾವುಟ; ಧ್ವಜ : ಅಲಗಿಂ ಸಿಂಗಮನಿಱಿದನ ಕಲಿತನಮಂ ನಗುವ ತೆಱದ್ಕೆ ಮೆಱವುದು ಸೆಳೆಯಿಂ ಪುಲಿವೊಯ್ದ ಕುಱುವು ಪೊಯ್ಸಳ ಕುಲತಿಲಕನ ಮತ್ತಗಜದ [ಟ]ಕ್ಕೆಯದೊಳೀಗಳ್ (ಎಕ. VI, ಕಠೀಕ. ೪೨-೨; 1206) ; ಒತ್ತರಿಪ ಸಿತಕೀರ್ತಿಯೊಳು ಪ್ರಭೆವೆತ್ತು ಪರದರುಶನದ ಮೂಗಿನ ಕತ್ತಿಯೆಂಬಾ ಟ[ಪಾಠಾಂ. ಠೆ]ಕ್ಕೆಯವನಾ ಪುರದೊಳೆತ್ತಿಸಿದ (ಬಸಪು. ೩೩-೩೭): ಹೂವಿನ ತೇರೇನಾದುದು ನಟ್ಟನ ತಾವರೆಗೋಲೆತ್ತ ಪೋಯ್ತು ಕೋವಿದನೆ ಗಳ ಟಕ್ಕೆಯವಡಗಿದುದೆಲ್ಲಿ (ವರ್ಧಪ. ೧೨-೨೮). **ಟೆಕ್ಕೆ$_1$** : ಬಸವನ ಟೆಕ್ಕೆ ಗಗನದೊಳೆ ಸೊಗಸೆ (ಹಾಲಾಸ್ಯ. ೩-೯-೨೧ ರಗಳೆ) ; ನೆಲಕುದ್ದಿದರು ವಾಜಿಗಳ ಪರಿದರು ಬಿರುದು ಟೆಕ್ಕೆಗಳ (ಅನಂರಾ. ೬-೧೬-೧೩) : ಕುಗ್ಗದಂತೆ ಹಿಗ್ಗಿಪಂತೆ ನಿನ್ನ ಹೆಸರ ಟೆಕ್ಕೆಯಂ (ಗಿರಿಪಿಂ. ೮೨-೩೭). **ಟೆಕ್ಕೆಯ** : ಹೊಯ್ಸಳ ಕುಳತಿಳಕನ ಮತ್ತಗಜದ ಟೆಕ್ಕೆಯದೊಳ್ (ಪ್ರುಆರಿ : ೧೯೩೭, ೨೩-೩ ; 1196) : ಭೀಮ ನಗುತ ಧನಂಜಯನ ಟೆಕ್ಕೆಯಕೆ ಬಿಜಯಂಗೈಯಬೇಕೆಂದ (ಕುವ್ಯಾಅ. ೦೦-೪೦); ಪರುಠವಿಸಿರ್ದ ನಾನಾವಿಧ ಟೆಕ್ಕೆಯ ತೆರಳಿತು ನಭವನಳ್ಳಿಱಿದು (ಪೋಹತ. ೧೫-೩೧). **ಟೆಕ್ಕೆಹ**: ಟೆಕ್ಕೆಹವನೆತ್ತಿ ಸಾಱಿಸಿದನೀ ಭೂತಳದೊಳು (ವೀಶೈಪು. ೪-೩-೧೭). **ಠಕ್ಕೆಯ** : ಸೌರಾಷ್ಟ್ರನಾಥಂ ನಿಸದದಿಂ ನಾಳೆ ಬರ್ಪಂ ಠಕ್ಕೆಯವನು ಕಳುಹಿಸಿದಂ (ಪಾಸೋಪು. ೪-೦೦೯) ; ನಸುಗಾಳಿಗೊಲೆದಾಡುವೆಳಗೊಂಬೆ ಸೊಂಡಿಲಾಗಸಕೆದ್ದ ನಟ್ಟಗೊಂಬೆಸೆವ ಠಕ್ಕೆಯ ಮಾಗಲಸಮುಕರನೆಡಬಲದೊಳಿಟ್ಟಣಿಸಿ ನಡೆವ ಮಾಮರದಾನೆಗಳ್ ಮೆಱದುವು (ಕಬಪು. ೩೫-೮) ; ನೆನೆದಾಗ ಬರುವೆನು ರಥದ ಠಕ್ಕೆಯಕ್ಕೆನುತೆ ಕಳುಪಿಸಿಕೊಂಡ ಬಳಿಕ (ತುರಂಗ. ೧೫-೩೭). **ಠೆಕ್ಕೆಯ** : ಬಿಗಿದ ಗುಳದಲಿ ಹೊಳೆಯೆ ಹೊಂಗೆಲಸದ ಸುರೇಖೆಗಳು ಗಗನ ಗಂಗಾನದಿಯ ಕಾಲುವೆ ತೆಗೆದರೆನೆ ಠಕ್ಕೆಯದ ಪಲ್ಲವವಗಿಯ ಮೆಱೆದುದು (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೩-೪) : ಶಲ್ಯ ಕಡಿದನು ಭಟನ ಠೆಕ್ಕೆಯವ (ಕುವ್ಯದ್ರೋ. ೬-೩೫). [ದೇ.॥ ತಮಿ. ಟಕ್ಕಯ, ಟಕ್ಕಯ ; ತೆಲು. ಟೆಕ್ಕೆ, ಟೆಕ್ಕಯ]

ಟಗರು 'ತಗರ್$_2$' ನೋ.

ಟಗರುದಲೆಯ (ನಾ). ಟಗರಿನ ತಲೆಯನ್ನು ಉಳ್ಳವನು ; ದಕ್ಷಪ್ರಜಾಪತಿ ; ದಕ್ಷಬ್ರಹ್ಮ : (ಹ). [ಟಗರು (<ತಗರ್$_2$) + ತಲೆ$_1$ + – ಅ$_7$]

ಟಣ್ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಧ್ವನಿ : (ಹ).

ಟಣ್‌ಟಣ್ (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ) : ಸೈಕಲ್ ಬೆಲ್ಲು ಟಣ್‌ಟಣ್! ಎಂದು ಸದ್ದು ಮಾಡುತ್ತ ಹೋಯಿತು (ರೂಢಿ). 'ಟಂಟಣಿಸು$_1$' ಪರಾ.

ಟಣಕಲಿ 'ತನಕಲಿ' ನೋ.

ಟಣ್ಣನೆ (ಅ). ಚಂಗನೆ : ಒಬ್ಬೊಬ್ಬರೆ ಟಣ್ಣನೆ ಜಿಗಿದುಬಿಟ್ಟರು (ಮುಂಗಾಪು. ೬೮). [ಟಣ್ + – ಅನೆ$_1$]

ಟತ್ವ (ನಾ). 'ಟ' ಎಂಬ ಅಕ್ಷರ ; ಟಕಾರ : ಕಡಿದು ನಿಡಿದೆಂಬ ನಡುವೆಂಬ ದಕಾರಂ ಟತ್ವಮಾಯ್ತು (ಶಮದ. ೧೮೦). [ಸಂ.]

ಟನ್ 'ಟನ್ನು' ನೋ.

ಟನ್ನು, ಟನ್ (ನಾ). ಸುಮಾರು ತೊಂಬತ್ತು ಮಣಗಳಷ್ಟು ತೂಕ : " ೨,೨೪೦ ಪೌಂಡಿನ ತೂಕ : ಟನ್ನು " (Ton. ಇಂಕನಿ.); ಸದ್ಯವೇ ಸಿಗಲಿದೆ ಸಾಲವು ಕಂದಾ ಸತ್ಯ ಅಹಿಂಸೆಯ ನೂರ್ ಟನ್ನು (ಅರರೋ. ೩೪-೧೫). **ಟನ್**: ೨೦ ಟನ್‌ಗಳ ಭರಾವಣೀ ಬಾಬತು ಜಹಜನ್ನು ಯಾ ಅಂತಸ್ತಿನ ಜಹಜನ್ನು ನಾಶಪಡಿಸುವ . . . ಇರಾದೆಯಿಂದ ಕೆಡಕು ಮಾಡೋಣ (ಗ್ರಾಮೂಕ. ೦೯೮). [←ಇಂ. Ton]

ಟಪಾರಿಕೆ, ಟೆಪಾರಿಕೆ (ನಾ). ೧. ಮುಚ್ಚಳ ; ಹೊದಿಕೆ : ಮರುದಿವಸ ಬೆಳಗಾಧ ಮೇಲೆ ತಲೆ ಬಿಚ್ಚಿ ನೋಡಲು, ತಲೆಯ ಟಪಾರಿಕಯೇ ಕಡೆಗಾಯಿತು. ಆದರೆ ತಲೆಯು ಅಚ್ಚಳಿದಿದ್ದಿಲ್ಲ (ಕಲಕು. ೦೪). **ಟೆಪಾರಿಕೆ** : ೨. ಘನ ಅಳತೆಯ ಮಾನದಲ್ಲಿ ಅಳತೆಗಿಂತ ಹೆಚ್ಚಾಗಿರುವ ಧಾನ್ಯವನ್ನು ತೊಡೆದುಹಾಕುವಿಕೆ ; ಅಳತೆ ಮಾಡಿಕೊಡುವಾಗ ತಲೆಸವರುವಿಕೆ : (ಹ). [←ಹಿಂ. ಟಪರಾ; ಮರಾ. ಟಪ್ಪರ]

ಟಪಾಲ್ 'ಟಪಾಲು' ನೋ.

ಟಪಾಲು, ಟಪಾಲ್, ಟಪ್ಪಾಲು (ನಾ). ೧. ಅಂಚೆ; ಅಂಚೆಯ ಮೂಲಕ ಬಂದಿರುವ ಅಥವಾ ಕಳುಹಿಸಲಿರುವ ಪತ್ರ ಮೊದಲಾದುವು : ಈ ಮಾತುಗಳು ಮುಗಿಯುವ ಹೊತ್ತಿಗೆ ಟಪಾಲು ಬಂತು (ರಂಗಕ. ೩೦) : ವಾರಕ್ಕೊಮ್ಮೆ ಪೋಸ್ಟುಮನ್ ಚಾವಡಿಗೆ ಬಂದು ಟಪಾಲನ್ನಿತ್ತು ರಾತ್ರಿ ಅಲ್ಲಿಯೇ ತಂಗುತ್ತಾನೆ (ಗಾಳಿಗು. ೩). ೨. ಅಂಚೆಯ ರವಾನೆ. **ಟಪಾಲ್** : ೧. ಹಾಗೆ ರಿಜಿಸ್ಟರ್ ಪೋಸ್ಟಿನಲ್ಲಿ ರವಾನಿಸಬೇಕಾದರೆ ಟಪಾಲ್ ಛಾರ್ಜನ್ನು ಡಿಪಾಜಿಟ್ಟಾಗಿ ಇಡಬೇಕು (ಗ್ರಾಮೂಕ. ೬೬). **ಟಪ್ಪಾಲು** : 'ಟಪ್ಪಾಲುಕಟ್ಟೆ' ಪರಾ. [←ಮರಾ. ಟಪಾಲ್, ಟಪ್ಪಾಲ್]

ಟಪಾಲುಗಾಡಿ (ನಾ). ಅಂಚೆಯನ್ನು ಸ್ಥಳದಿಂದ ಸ್ಥಳಕ್ಕೆ ಒಯ್ಯುವ ಗಾಡಿ: ರಸ್ತೆಯ ಮೂಲಕ ಟಪಾಲು ಸಾಗಿಸುವ ಬಂಡಿ; ಟಪಾಲುಬಂಡಿ (Mail-Cart. ಇಂಕನಿ.). [ಟಪಾಲು + ಗಾಡಿ$_2$]

ಟಪಾಲುಸಿಪಾಯಿ (ನಾ). ಅಂಚೆಯನ್ನು ತರುವ ಆಳು ; ಅಂಚೆಪೇದೆ : ತುಬಾಕಿಯ ಗುರಿತಪ್ಪಿ . . . ಮನೆಗೆ ಪತ್ರ ಕೊಡಲಿಕ್ಕೆ ಬರುತ್ತಿದ್ದ ಒಬ್ಬ ಟಪಾಲುಸಿಪಾಯಿಗೆ ತಾಕಿತು (ಮೋಹನೀ. ೦೧೨). [ಟಪಾಲು + ಸಿಪಾಯಿ]

ಟಪ್ಪಾ 'ಟಪ್ಪೆ' ನೋ.

ಟಪ್ಪಾಲು 'ಟಪಾಲು' ನೋ.

ಟಪ್ಪಾಲುಕಚೇರಿ (ನಾ). = ಟಪ್ಪಾಲುಕಟ್ಟೆ: ನಮ್ಮ ಹಳ್ಳಿಗೆ ಒಂದು ಟಪ್ಪಾಲುಕಚೇರಿ ಮಂಜೂರಾಗಿದೆ (ರೂಢಿ). [ಟಪ್ಪಾಲು (<ಟಪಾಲು) + ಕಚೇರಿ]

ಟಪ್ಪಾಲುಕಟ್ಟೆ (ನಾ). ಅಂಚೆಕಚೇರಿ : (ಹ). [ಟಪ್ಪಾಲು (<ಟಪಾಲು) + ಕಟ್ಟೆ$_1$]

ಟಪ್ಪೆ, ಟಪ್ಪಾ (ನಾ). ೧. ಪ್ರಯಾಣದ ದಾರಿಯ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಏರ್ಪಡಿಸಿರುವ ನಿಲುಂಗಡೆಯ ಸ್ಥಳ; ಮಜಲಂ; ವಾಹನವನ್ನು ಬದಲಾಯಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಅಥವಾ ಹೊರೆಯನ್ನು ಒಂದು ತಲೆಯಿಂದ ಮತ್ತೊಂದು ತಲೆಗೆ ಬದಲಾಯಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಎಲ್ಲೆ: ತಲೆಯಿಂದ ತಲೆಗೆ ಪೀಳಿಗೆಯಿಂದ ಪೀಳಿಗೆಗೆ ಅಲೆಯಿಂದಲಲೆಗೆ ಟಪ್ಪೆಯ ಚಾರನಂತೆ ಇಳಿಯುತಿದೆ ಯುಗದಿಂದ ಯುಗಕೆ ಮಾನವಧರ್ಮ (ಮಂಕುಕ. ៥೦೦). ೨. ಟಪ್ಪಾಲು ; ಅಂಚೆ : ಒಂದು ಪತ್ರವನ್ನು ಬರೆದು ಕುದುರೆ ಟಪ್ಪೆಯಿಂದ ಕಳುಹಿಸಿಕೊಟ್ಟನು (ಚಕರಂ. ៤೭៤). **ಟಪ್ಪಾ** : ೧. ದಾರಿಯಲ್ಲಿ ನಿಲ್ಲಡೆ; ನಿಲ್ದಾಣ; ಮಜಲು; ಟಪ್ಪಾ (Stage. ಇಂಕನಿ.).

ಟಪ್ಪಾ ಬಂಡಿ = "ಮಜಲಿನಿಂದ ಮಜಲಿಗೆ, ಬಾಡಿಗೆ ಗೊತ್ತು ಮಾಡಿದ ಅಥವಾ ಬಾಡಿಗೆಯ ಟಪ್ಪಾಕುದುರೆಯಿಂದ ನಡೆಸುವ, ಟಪ್ಪಾ ಬಂಡಿ"(Post-Chaise.ಇಂಕನಿ.);"ಮಜಲುಗಾಡಿ, ಟಪ್ಪಾಬಂಡಿ" (Stage-Coach. ಇಂಕನಿ.). **ಟಪ್ಪೆಓಟ**=ಒಂದು ಬಗೆಯ ಓಟದ ಪಂದ್ಯದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಮಜಲಿನಿಂದ ಮತ್ತೊಂದು ಮಜಲಿಗೆ ಓಡುವ ಓಟ : ಆಯಾ ತಂಡದಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬನು ಒಂದು ಮಜಲಿಂದ ಮುಂದಿನ ಮಜಲಿಗೆ ಓಡಿ ನಿಲ್ಲುವ, ಅಲ್ಲಿನವನು ಅಲ್ಲಿಂದ ಮುಂದಿನ ಮಜಲಿಗೆ ಓಡುವ, ಹೀಗೆ ಆಯಾ ತಂಡದಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಯೊಬ್ಬನೂ ಮುಂದಿನ ಮಜಲಿಗೆ ಓಡಿ, ಕೊನೆಗಿರುವವನು ಗುರಿಯನ್ನು ಮುಟ್ಟುವ ಓಟದ ಪಂದ್ಯ; ಟಪ್ಪೆ ಓಟದ ಪಂದ್ಯ; ಮಜಲು ಓಟದ ಪಂದ್ಯ (Relay race. ಇಂಕನಿ). **ಟಪ್ಪೆಕುದುರೆ, ಟಪ್ಪಾಕುದುರೆ** = ಒಂದೊಂದು ಮಜಲಿನಲ್ಲಿ ಬದಲಾಯಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ವಾಹನದ ಕುದುರೆ; ದೀರ್ಘಪ್ರಯಾಣದಿಂದ ಒಂದೇ ಕುದುರೆಗೆ ಆಯಾಸವಾಗದಂತೆ ಅಶ್ವಾರೋಹಿಗೆ ವಾಹನವನ್ನು ಬದಲಾಯಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಒಂದು ನಿರ್ದಿಷ್ಟ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ಸಿದ್ಧವಿರುವ ಕುದುರೆ; ಮಜಲಿನ ಅಶ್ವ: (ಕ); "ಟಪ್ಪಾಕುದುರೆ" (Post-horse.ಇಂಕನಿ.); ದಣಿದ ಕುದುರೆಗಳಿಗೆ ಬದಲಾಗಿ ಹೂಡುವ ಹೊಸ ಕುದುರೆಗಳ ತಂಡ; ಟಪ್ಪಾ ಕುದುರೆಗಳ ತಂಡ (Relay. ಇಂಕನಿ.). **ಟಪ್ಪೆಯ ಸವಾರ** = " (ಚರಿತ್ರೆ) ಕಾಗದ ಪತ್ರಗಳನ್ನು ಮುಂದಿನ ಮಜಲಿಗೆ ಒಯ್ಯುವುದಕ್ಕಾಗಿ ದಾರಿಯುದ್ದಕ್ಕೂ (ಹಲವು) ಮಜಲುಗಳಲ್ಲಿ ಕುದುರೆಯ ಸಮೇತ ನಿಲ್ಲಿಸಿರುವ ಸವಾರರಲ್ಲೊಬ್ಬನು" (Post. ಇಂಕನಿ.).

[←ಹಿಂ. ಮರಾ. ಟಪ್ಪಾ]

ಟಪ್ಪೆನಿಲ್ಲು (ಕ್ರಿ). ಬೇರೊಬ್ಬರ ತಲೆಯ ಮೇಲಿನ ಹೊರೆಯನ್ನು ಇಳಿಸಿಕೊಂಡು ತಾನು ವಹಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಗೊತ್ತಾದ ಮಜಲಿನಲ್ಲಿ ಸಿದ್ಧವಾಗಿ ನಿಲ್ಲು : (ಕ). [ಟಪ್ಪೆ + ನಿಲ್ಲು (<ನಿಲ್)]

ಟಪ್ಪೆಯಿಡು (ಕ್ರಿ). (ಎತ್ತು, ಕುದುರೆ ಮೊದಲಾದ) ವಾಹನಗಳ ಬದಲಾವಣೆಗಾಗಿ ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಗೊತ್ತಾದ ಮಜಲುಗಳಲ್ಲಿ ಬೇರೆಯ ವಾಹನಗಳನ್ನು ಸಿದ್ಧಪಡಿಸು : (ಕ).

[ಟಪ್ಪೆ + ಇಡು$_1$]

ಟಬರು (ನಾ). (ಉಕ) ಅಧಿಕಾರ ದರ್ಪ ; ಜರ್ಬು; ಗರ್ವದ ವರ್ತನೆ : ಎಲ್ಲೀತನಕಪಾ ಇನ್ನೂ ಆಳಿಯಂದಿರು ಅಂಬೋ ಟಬರು (ವ್ಯನಿ. ೩೨೮) ; ಏಟ ಅವನ ಟಬರು (ಗ್ರಾಮಾಯ. ೧೨೩).

ಟಬರು ನಡೆಸು = ದರ್ಪವನ್ನು ತೋರು : ಸುಭದ್ರೆಯು ವಿದ್ಯಾಭೂಷಿತೆಯು, ಸುಧಾರಕಳು, ಈವರೆಗೂ ಗಂಡನ ಮೇಲೆ ಟಬರು ನಡೆಸುತ್ತ ಬಂದವಳು (ಧಾಮಿನಿ. ៤೨). **ಟಬರು ಮಾಡು** = ಅಧಿಕಾರ ಚಲಾಯಿಸು : "ಯಾಕರೀ ಸಾಹೇಬರ ಮತ್ತ ನೀವೂ ಬಾಡಿಗೀ ಕೊಟ್ಟಿಲ್ಲಂತ?" ಎಂದು ಹುಣಸೇಕೊಪ್ಪ 'ಟಬರು' ಮಾಡಿದನು (ರಾಯಚಾ. ೧೨೦).

[<ಜಬರು ?]

ಟಬ್ಬು (ನಾ). ನೀರು ತುಂಬಲು ಮರ ಅಥವಾ ಲೋಹದಿಂದ ಮಾಡಿದ ಅಗಲವಾದ ಬಾಯುಳ್ಳ ಪಾತ್ರೆ: ಜನಗಳಿಗಾಗಿ ಬಟ್ಟೆಬರೆ ಒಗೆಯುವುದಕ್ಕೋಸ್ಕರ ತುಂಬಿಟ್ಟ ದೊಡ್ಡದೊಂದು ಟಬ್ಬು (ಹೂಬಿಸಿ. ೧೭).

[←ಇಂ. Tub]

ಟಮಕಿ 'ಟಮಕಿ' ನೋ.

ಟಮಾಳ, ಟವಾಳ, ಠಮಳ, ಠಮಾಳ, ಠವಳ, ಠವಾಳ (ನಾ). ೧. ಮೋಸ; ಕಪಟ; ವಂಚನೆ; ಧೂರ್ತವಿದ್ಯೆ: ದುರಾಗ್ರಹಂ ಚಿತ್ರದೊಳಾಗೆ ನಿನ್ನ ಬಟಿಯುಂ ಬರಲೀ ಮುಳಿಸೇಂ ಟ[ಪಾಠಾಂ. ಸಿಂತ]ಮಾಳದಿಂ ಸುತ್ತು ವರ್ಗಲ್ಲದೊಲ್ಲೆ (ಕಾವ್ಯಾವ. ៤៩០). ೨. ವಂಚನೆಯ ಮಾತು: ದುರ್ದಿಮಂತ್ರವುಂ ಪರೆವ ಟ[ಪಾಠಾಂ. ಠ]ಮಾಳಮಂ ಬಿರಿದನೋದಿದೊಡವ್ವ ಪದಾರ್ಥಮಾವುದೋ (ಪಂಪಭಾ. ೧೬-៤೭). **ಟವಾಳ**: ೩. ಮರುಳು ; ಮೋಹ ; ಮಾಯೆ. 'ಟವಾಳಿಸು' ಪರಾ. **ಠಮಳ**: ೧. ತೊಟ್ಟ ಠಕ್ಕು ಠಮಳವ ಬಿಟ್ಟು ಸರ್ವರಾಗವಿರಾಗನಾಗಿ (ಶೂನ್ಯಸಂ. ३४०). **ಠಮಾಳ**: ೧. ದ್ರೋಹ ಠಮಾಳಂ ಮಾಡುವೆನಾಹವಮಂ ಕಂಡು ಮಾಣೆಂ (ಬಂಜಿಂ. ೧೨-೮) : ಬೊಂಬುಳಿಯಾಳಮಾಳಮಂತೆ ಠಮಾಳಂ . . . ಜಟ ಸಂದೇಹಂ (ಶಮದ. ३៤). 'ಠಮಾಳತನ' ಪರಾ. **ಠವಳ**: ೧. ಭಕ್ತರ ಗುಣವ ನೋಡಿಹೆನೆಂದು ತೊಟ್ಟ ಠಕ್ಕು ಠವಳವ ಬಿಡು (ಮದೀವ. ३೭३-೧೨). **ಠವಾಳ**: ೧. ಎಳತಟ ಠಕ್ಕು ಠವಾಳ ತಿರಸ್ಕಾರ ಕಳವಳ ವಂಚನೆ(ಚೋಗಾಂವಿ. ೩-३៤) : ಕಳವಳದಾಳವಾಳದ ವಿಟಾಳಿ ಠವಾಳದ ಸೂಳೆವೆಂಗಳಾಕುಳ ರತಿಕಾಮಕೇಳಿಯ ವಿಕಾರದ ಭೋಗದೋರ್ದರಾಗಳುಂ (ಹರ್ಷಿಾರ. ३-៨៩).

[?]

ಟಯರು 'ಟೈರು' ನೋ.

ಟರಟರ 'ಟಿಜಟಿಜ' ನೋ.

ಟರ್ಕಿಕೋಳಿ (ನಾ). ದೊಡ್ಡ ಆಕಾರದ (ಮಾಂಸಾಹಾರಿಗಳು ರುಚಿಕರವಾದುದೆಂದು ತಿಳಿದಿರುವ, ತುರ್ಕಿದೇಶದ್ದೆಂದು ಭ್ರಮಿಸಲಾಗಿದ್ದ) ಅಮೇರಿಕದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕೋಳಿ : ಸಾಮಾನ್ಯ ಕೋಳಿಸಾಕಣೆಯನ್ನರಿತ ರೈತನು ಟರ್ಕಿಕೋಳಿ, ಗಿನಿಕೋಳಿ, ಬಾತುಕೋಳಿಗಳನ್ನು ಸುಲಭವಾಗಿ ಸಾಕಬಹುದು (ಜಾಲಶ್ರ. III, ೧೭೭೯).

[ಟರ್ಕಿ$_0$ + ಕೋಳಿ$_1$ (<ಕೋಟ್$_1$)]

ಟರ್ಕಿಟವಲು (ನಾ).ಗುಂಜುಗುಂಜಾದ ಹೆಣಿಗೆಯುಳ್ಳ ವಸ್ತ್ರ,-ಟವಲು: ಟರ್ಕಿಟವಲಿನಲ್ಲಿ ನೀರು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಹೋಗುತ್ತದೆ (ರೂಢಿ).

[ಟರ್ಕಿ$_0$ + ಟವಲು./ ಇಂ. Turkish Towel]

ಟರ್ನಿಪ್ (ನಾ). ಸಾಸವೆ ಜಾತಿಯ ಒಂದು ದ್ವಿವಾರ್ಷಿಕ ಸಸ್ಯ : (ಮೃಜಿಗಿ. ೧៤-३៩៤); ಟರ್ನಿಪ್ ತರಕಾರಿಯನ್ನು . . . ಹಗುರವಾದ ನೆಲದಲ್ಲಿ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಬೆಳೆಯಬಹುದು (ತರಬೆ. ៤३). [←ಇಂ. Turnip]

ಟರ್ಪೆಂಟೈನ್ (ನಾ). ೧.ಕರ್ಪೂರ ತೈಲದ ಮರ: ಸೀಮೆ ಕರ್ಪೂರ ತೈಲದ ಮರ, ಟರ್ಪಂಟೈನ್ (ಮೃಜಿಗಿ. ៤३-೧३៤៩). ೨. ಬಣ್ಣ, ವಾರ್ನಿಶ್ ಮತ್ತು ಔಷಧಗಳಿಗೆ ಬಳಸುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರದ ಮುಂದದ್ರವ, ಕರಾಳ; ಕರ್ಪೂರ ತೈಲ: ನೆಲದ ಮೇಲೆ ಪೇಂಟ್ ಕರೆಗಳಿದ್ದರೆ ಟರ್ಪಂಟೈನ್ ಒಂದನ್ನೇ ಉಪಯೋಗಿಸಿ ತೆಗೆಯಬಹುದು (ಗೃಹವಿ. ೧೭३).

[←ಇಂ. Turpentine]

ಟಲಾಯಿಸು, ಟಳಾಯಿಸು, ಠಲಾಯಿಸು, ಠಳಾಯಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಕುದುರೆಯನ್ನು ಅತ್ತಿತ್ತ ನಡೆಸು : (ಕ). ೨. ಅತ್ತಿಂದಿತ್ತ ಇತ್ತಿಂದತ್ತ ತಿರುಗಾಡು,-ಅಡ್ಡಾಡು,-ಸುತ್ತಾಡು; ಶತಪಥ ತಿರುಗು: ಹಾಡುತ್ತ ಟಳಾಯಿಸುತ್ತಿದ್ದ (ಉಡುಗೊ. ៤೦) ; ಬೀದಿಯಲ್ಲಿ ಆವನೋ ಒಬ್ಬನು ಬಲುಹೊತ್ತಿನಿಂದಲೂ ಅಲ್ಲಿಂದಿಲ್ಲಿಗೆ ಇಲ್ಲಿಂದಲ್ಲಿಗೆ ಟಲಾಯಿಸುತ್ತಿರುವವನು

[illegible] (ಕಿರಾತ. [illegible]). ಚಿಳ್ಳಾಯಿಸು : [illegible] (ಶಬ್ದ. [illegible]). [illegible] ... [illegible] (ಐಕ್ಯ. II. [illegible]).

[ಚರಾ (P ← ಹಿಂ. ಚರಾ) + – ಇಸು₃]

ಚವಚವ (ನಾ). [illegible] 'ಚವಚವಿಸು' [illegible]

[← ಮರಾ. ಚವಚವ]

ಚವಚವಿಸು (ಕ್ರಿ). [illegible] (ಪ್ರಭಾ. [illegible]). ಚವಚವಿಸುವ [illegible] (ಪ್ರಭಾ. [illegible]).

[ಚವಚವ + – ಇಸು₃]

ಚವಕ 'ಅಚ್ಚುವಕ' ನೋಡು.

ಚವಕಕೋರ್ 'ಅಚ್ಚುವಕಕೋರ್' ನೋಡು.

ಚವಕಹಾಕು (ಕ್ರಿ). [ಗ್ರಾಮ್ಯ] [illegible] : [illegible] (ಕಂಬಾರ. [illegible]).

[ಚವಕ (< ಅಚ್ಚುವಕ) + ಹಾಕು (< ಹಾಯ್ಸು₂)]

ಚವರ್ಗ (ನಾ). [ವ್ಯಾಕ] ಚ ಛ ಜ ಝ ಞ ಎಂಬ ಅಕ್ಷರಗಳ ಗುಂಪು : [illegible] (ಶಬ್ದ. [illegible]): ಈ ವರ್ಗಗಳಿಗೆ ಕ್ರಮವಾಗಿ ಕವರ್ಗ, ಚವರ್ಗ, ಟವರ್ಗ, ತವರ್ಗ, ಪವರ್ಗ ಎಂದು ... [illegible] ([illegible]). [ಚ + ವರ್ಗ]

ಚವಲ್ 'ಚವಲು' ನೋಡು.

ಚವಲು, ಚವಲ್, ಚಾವಲು, ಚಾವಲ್ಲು (ನಾ). [illegible] (Towel. [illegible]). ಚವಲ್: [illegible]. ಚಾವಲು : [illegible]. ಚಾವಲ್ಲು : [illegible] ([illegible]). [← ಇಂ. Towel]

ಚವಳ, ಚವ್ವಳ₁, ಚಾವಳ, ಚೌಳ₁, ಜವಳ₁, ಜವಳ, ಜವ್ವಳ₁, ಜಾಳ, ಜೌಳ₁, ಝಾಳ, ತವ್ವಳ (ನಾ). ೧. [illegible] 'ಚಿಕ್ಕಚವಳ' [illegible]. ಚವ್ವಳ₁ : ೧. [illegible] ([illegible]). ಚಾವಳ : ೧. 'ಚಾವಳಕಾಱ', 'ಚಾವಳು' [illegible]. ಚೌಳ₁ : ೧. [illegible] ... ಜವಳ₁ : ೧. 'ಅಚ್ಚುವಕ' [illegible]. ಜವಳ : ೨. [illegible] ([illegible]). ಜವ್ವಳ₁ : ೧. [illegible]

ಜಾಳ : ೩. [illegible] 'ಜಾಳಕು' [illegible]. ಜೌಳ₁ : ೧. [illegible] (ಶಬರ. [illegible]): [illegible] (ಕುಮಾ. [illegible]): [illegible] (ಕಂಪನ. [illegible]) : [illegible] ... ಜೌಳ [illegible] (ಕವ್ಯ. [illegible]). ಝಾಳ : ೪. ಮೋಸಗಾರ : ಮೋಸ. [illegible] (ಪ್ರಭು. [illegible]). ತವ್ವಳ : ೨. [illegible] ತವ್ವಳ [illegible] (ಶಬ್ದ. [illegible]). [ದೇ. ತಮಿ. ಚವಳ; ತೆಲು. [illegible]]

ಚವಳಗಾರ 'ಚವಳಗಾಱ' ನೋಡು.

ಚವಳಗಾಱ, ಚವಳಗಾರ, ಚವ್ವಳಕಾಱ, ಚಾವಳಕಾಱ, ಚೌಳಕಾಱ, ಜವ್ವಳಕಾಱ, ಜೌಳಕಾಱ, ಜೌಳಗಾರ (ನಾ). ಮೋಸಗಾರ ; ಕಪಟಿ ; [illegible] : [illegible] ಚವಳಗಾಱನನ್ನು [illegible] ([illegible]). ಚವಳಗಾರ: [illegible] ([illegible]). ಚವ್ವಳಕಾಱ : [illegible] ([illegible]). ಚಾವಳಕಾಱ: [illegible] ([illegible]). ಚೌಳಕಾಱ: [illegible] ([illegible]). ಜವ್ವಳಕಾಱ : [illegible] ([illegible]). ಜೌಳಕಾಱ : [illegible] ([illegible]) : [illegible] ([illegible]). ಜೌಳಗಾರ : [illegible] ? ([illegible]). [ಚವಳ + – ಕಾಱ]

ಚವಾಳ 'ಚವಳಾ' ನೋಡು.

ಚವಾಳಸು, ಜವಾಳಸು, ತವಾಳಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಮೋಸಗೊಳಿಸು : ವಂಚಿಸು. ೨. ಮರುಳುಗೊಳಿಸು : ಮೋಹಕ್ಕೆ ಒಳಪಡಿಸು : [illegible] ([illegible]). ಜವಾಳಸು: ೧. [illegible] ([illegible]). ತವಾಳಸು : ೧. [illegible] ([illegible]) : [illegible] ([illegible]). ೨. [illegible] ([illegible]).

[ಚವಾಳ (< ಚವಳಾ) + – ಇಸು₃]

ಚವ್ವಳ₁ 'ಚವಳ' ನೋಡು.

ಚವ್ವಳ₂, ಚೌಳ₂, ಜವ್ವಳ₂, ಜೌಳ₂ (ನಾ). ೧. [illegible] : [illegible] ([illegible]). ೨. [illegible].

ತನಂತ್ರಾಣಃ (೬). ಟೌಳಿ₂: ೧. "ಟೌಳಿ ಸೀಸಕಮೊನಿಕು" (ಶಬ್ದಮಂ. ೪೩); "ಸೀಸಕಮನ್ನಲ್ ತಲೆಟೌಳಿಯುಂ" (ಕವಿಕಂ. ೦೩೧); ವಿಕಟಾಂಗದ ಕುದುರೆ . . . ಅದಱ ಮೇಲಿದ್ದ ಬಲ್ಲಹಂಗೆ ಬಲ್ಲಹ ಟೌಳಿ ಸುಲಲಿತ ತರಕಸ ಸಿಂಗಾಡಿಗತ್ತಿ (ಸುಂಕಬಂ. ೬೪). ತವುಳಿ₂: ೧. ಮಿಸುನಿಯ ಪಕ್ಕರೆ ಜೋಡು ಸವಗ ತವುಳಿ[ಪಾಠಾಂ. ತೌಳಿ]ಮಿಸುಪ ಖಂಡೆಯ ಪೇಡೆಯುಗಳ ವೊಸೆದಿತ್ತು (ಕುಠಾಸಾಂ. ೩೯-೬೩): ತಲೆತವುಳಿ ಜೋಡುದಗಲೆ ಬೆನ್ನೊಳಳ ವಟ್ಟ ಬಿಲ್ಲು ಬಾಣಗಳ ಬತ್ತಳಿಕೆಯ . . . ಕುದುರೆಯ್ಯೆತಂದುವು ಮುಲುಕರ ಹಿಮನೆಂಬುವನ (ಕಂನವಿ. ೧೮-೮೩). ತೌಳಿ₂: ೧. "ಕಂಕಟಕ ಮೊನೆ ತೌಳಿ" (ಮಂಗರಾ. ೮೬-೩೧): "ಸೀಸಕಮೊನೆ ತಲೆಯ ತೌಳಿ" (ಭಾರನಿ. ೦೨): ಪರಿಪರಿಯಾದ ಮೈಜೋಡು ತೌಳಿಯುನಾಂತುರವಣಿಸಿತು ರಾವುತರು (ಅಂಜಜ. ೬-೭೦): ತೊಟ್ಟ ವಜ್ರಾಂಗಿಯ ಜೋಡು ಸವಗ ಪೊಂಬಟ್ಟಲ ಚೀನಿಯ ತೌಳಿ ಕಟ್ಟಿದ ಬಿರಿದು ಮೊಱೆಯ (ಕುರಾಸಾಂ. ೦೨-೮೬): ಮುಱಿದ ಕೂರಸಿಯ ನೆಗ್ಗಿದ ಹರಿಗೆಯ ಹಂಚುಹಱಿಯಾದ ತಲೆಯ ತೌಳಿಗಳ . . . ಕಾಲಾಳ್ಗಳು ಕುಱಿದಱಿಯಾದರು (ವರ್ಧಜ. ೬-೯೩). [?]

ಟವುಳಿಕಾಟಿ 'ಟವಳಿಗಾಟಿ' ನೋ.

ಟವುಳಿನುಡಿ (ನಾ). ವಂಚನೆಯ ಮಾತು; ಮೋಸದ ಮಾತು: ಮಿಗೆ ಟಕ್ಕುನುಡಿ ಟವುಳಿನುಡಿಗಳಿಂ ಪುರುಷರನು ದೆಗಡುಗೊಳಿಸುವ ಬಣ್ಣಣೆಯ ನುಡಿಯ ಭಾವೆಯರು (ನವಮೋ. ೨೪-೦೫). [ಟವುಳಿ₁ (<ಟವಳಿ)+ನುಡಿ₂]

ಟಸ್ಸೆ 'ಠಸ್ಸೆ' ನೋ.

ಟಳಾಯಿಸು 'ಟಲಾಯಿಸು' ನೋ.

ಟಱಟಱ, ಟರಟರ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ: ಹುಯ್ಯಲನಿಕ್ಕು ವಂದದಿಂ ಟಱಟಱ ಱೀಕುಱೀಕು ಬೆಬೆ . . . ಎಂದುಮೊತ್ತಲುಂ . . . ದರ್ದುರವ್ರಜಂ (ಅನಂಪು. ೯-೦೩). ಟರಟರ: ಅಂತೊಪ್ಪುವ ಕೆಱೆಯೊಳ್ ಪಲವುಂ ಕಪ್ಪೆಗಳ್ ಟರಟರೆಂಬ ಶಬ್ದದೊಳ್ ಕರೆಯುತ್ತಮಿರ್ಪುದುಂ (ಪಂಚತಂ. ೩೦೪-೦೮).

ಟಾಂಕಿ, ಟಾಕಿ₃ (ನಾ). ನೀರು ತುಂಬುವ ತೊಟ್ಟಿ,-ಪಾತ್ರೆ: ನಮ್ಮ ಮನೆಯ ಟಾಂಕಿ ಸುಮಾರು ಇಪ್ಪತ್ತೈದು ಕೊಡ ನೀರು ಹಿಡಿಯುತ್ತದೆ (ರೂಢಿ). ಟಾಕಿ₃: ಪೇಟೆಯ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ಟಾಕಿ ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಹೇಗೆ? (ರೂಢಿ). [←ಮರಾ. ಟಾಂಕೀ, ಟಾಕೀ]

ಟಾಂಗ₁ 'ಟಾಂಗಾ' ನೋ.

ಟಾಂಗ₂, ಟಾಂಗು (ನಾ). ಕಾಲು; ಮೊಳಕಾಲು. ಟಾಂಗು: ಮುಗ್ಗರಿಸಿ ಬಿದ್ದಿರುವ ಆತನ ಬೆನ್ನನ್ನು ಇವನು ಟಾಂಗಿನಿಂದ ತಿವಿದನು (ರೂಢಿ).

ಟಾಂಗನಿಕ್ಕು = (ಮೊಳ) ಕಾಲನ್ನೂರು: ದೇವತೆಗಳು ಆ ರಕ್ಕಸನೆಡೆಗೆ ಬಂದು ತಮ್ಮ ಕಿವಿಯ ಹಿಡಿದುಕೊಂಡು ಟಾಂಗನಿಕ್ಕಿ ನಮಸ್ಕರಿಸಿ (ಶೃರಸೂ. ೪೦). ಟಾಂಗುಕೊಡು = (ಎದುರಾಳಿಯನ್ನು ಕೆಳಗೆ ಬೀಳಿಸಲು) ಎದುರಾಳಿಯ ಕಾಲಿಗೆ ಅಡ್ಡಗಾಲು ಇಡು: ಟಾಂಗುಕೊಟ್ಟು ನನ್ನನ್ನು ಅವನು ಬೀಳಿಸಿದ (ರೂಢಿ). [←ಹಿಂ. ಮರಾ. ಟಾಂಗ. / ಸಂ. ಟಂಗ]

ಟಾಂಗಾ, ಟಾಂಗ₁ (ನಾ). ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಹಿಂಭಾಗದಲ್ಲಿ ಇಬ್ಬರು ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳಬಹುದಾದ ಎರಡು ಚಕ್ರದ ಒಂಟಿ ಕುದುರೆಯ ಗಾಡಿ: ಅಷ್ಟರಲ್ಲಿ ಹೊರಗೆ ಒಂದು ಟಾಂಗಾ ಬಂದು ನಿಂತಿತು (ಅಪನಾ. ೦೮೩): ಮನೆಯ ಮುಂದೆ ಟಾಂಗಾ ಬಂದು ನಿಲ್ಲುತ್ತಲೇ ಪದ್ಮಾವತಿ ಧಾವಿಸಿ ಹೊರಗೆ ಬಂದಳು (ಅಹೋಳ. ೦೫೩). ಟಾಂಗ₁: ಟಾಂಗ ರಿಕ್ಷಾಗಳ ಸಾಲಿಗೊಳ ಗಾಗದೆ ನಿಂತೆ (ಇಂಜಾಪ. ೦೦೩-೫): ಉಳಿದ ಪಯಣಿಗರಿಗೆ ಮೋಟರು ಟಾಂಗ ಮೊದಲಾದ ವಾಹನಸೌಕರ್ಯಗಳು ಸಿಗುತ್ತವೆ (ಅಳನಿ. ೨). 'ಜಟಕಾ₂' ಪರಾ. [←ಹಿಂ. ಟಾಂಗಾ]

ಟಾಂಗಾವಾಲ (ನಾ). ಟಾಂಗಾ ಹೊಡೆಯುವವನು: ನಗರಗಳಲ್ಲಿ ಇನ್ನೂ ಟಾಂಗಾವಾಲಗಳ ಸೊಕ್ಕು ಇಳಿದಿಲ್ಲ (ಸಮಾಜ. ೮, ೩೬೩೪). [←ಹಿಂ. ಟಾಂಗಾವಾಲಾ]

ಟಾಂಗು 'ಟಾಂಗ₂' ನೋ.

ಟಾಂಟಾಂ (ನಾ). ತಮಟೆಯನ್ನು ಬಾರಿಸುತ್ತ ಬೀದಿಬೀದಿಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಚಾರಮಾಡುವ ಕ್ರಮ; ಟಮಕಿ ಬಡಿಯುತ್ತ ಡಂಗುರ ಸಾರುವಿಕೆ: ಹರಾಜು ಯಾವ ತಾರೀಖಿನಲ್ಲಿ, ಯಾವ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ಆಗುತ್ತದೋ ಅದನ್ನು ಕುರಿತು ಟಾಂಟಾಂ ಮೂಲಕ ಪ್ರಸಿದ್ಧಪಡಿಸಬೇಕು (ಗ್ರಾಮಾಕ. ೭೬).

ಟಾಂಟಾಂಮಾಡು = ಎಲ್ಲರಿಗೂ ತಿಳಿಯಪಡಿಸು; ಬಹಿರಂಗಪಡಿಸು: ಅಷ್ಟರೊಳಗೆ ಅವನು ಆ ಗುಟ್ಟನ್ನು ಟಾಂಟಾಂಮಾಡಿಬಿಟ್ಟನು (ರೂಢಿ).

ಟಾಂತ (ನಾ). ಟಕಾರದಲ್ಲಿ ಕೊನೆಗೊಳ್ಳುವ ಶಬ್ದ: ಟಾಂತಕ್ಕೆ ಅಟ್ಟು-ಅನುಧಾವನೇ (ಶಮುಧಾ). [ಟ + ಅಂತ₂]

ಟಾಂತಾಕ್ಷರ (ನಾ). ೧. 'ಟ' ಎಂಬ ಅಕ್ಷರವು ಕೊನೆಯ ಅಕ್ಷರವಾಗಿರುವಂಥದು. ೨. [ಜೈನ] 'ಟ' ಎಂಬ ಅಕ್ಷರವನ್ನು ಕೊನೆಯಾಗುಳ್ಳ ಒಂದು ಮಂತ್ರ: ಟಾಂತಾಕ್ಷರಮನನುಚಿಂತಿಸೆ ಚಿಂತಿತ ಫಲಸಿದ್ಧಿಯಕ್ಕುಮೆಂಬರ್ (ಜಿನಾರ. ೦೨). [ಟಾಂತ + ಅಕ್ಷರ]

ಟಾಕ 'ಟಾಕಂ₂' ನೋ.

ಟಾಕಣ, ಠಾಕಣ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ್ಡ ಕುದುರೆ: ಬೆಟ್ಟಸೀಮೆಗಳಲ್ಲಿ ಕುದುರೆ, ಟಾಕಣ, ಹೇಸರಗತ್ತೆ, ಕತ್ತೆ ಹೆಚ್ಚು ಉಪಯೋಗಕರ (ಭೂವಿವ. ೨೭೦): ಮಡಿಕೇರಿಯ ಮಲೆಯಲ್ಲಿ ತಟ್ಟು, ಟಾಕಣ ಏರಲು ಕಲಿತ ಅವರು, ಅಶ್ವಾರೋಹಿಗಳಾಗಿ, ಬೆಟ್ಟದ ದೊರೆಯಂತೆ ಬಂದರು (ಕುಡಿಕೂ. ೩೪): ಮಾತಂಗಿ ಬಿಳಿಯ ಅರಬ್ಬೀ ಟಾಕಣದ ಮೇಲೆ ಕುಳಿತು . . . ಶತ್ರುಸೈನ್ಯವನ್ನಿದಿರಿಸಿದಳು (ನಡಿದಾ. II, ೯೯೩). ಠಾಕಣ: ಶೀನಪ್ಪನ ಹತ್ತಿರ ಮಾತನಾಡುತ್ತಿರುವಾಗ ಮನಸ್ಸು ಅರಬ್ಬಿ ಠಾಕಣದಂತೆ ನರ್ತಿಸುತ್ತದೆ (ಅನಾಥ. ೨೨೬): ರಾಯ ಹುಲಿಯಂತೆ ಒಂದೇ ಹಾರಿಗೆ ಠಾಕಣದ ಮೇಲೆ ಕುಪ್ಪಳಿಸಿ ಕುಳಿತನು (ಅಳಾಳ. ೬೪); ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಜಯಿಸಿದಾಗ ತನ್ನ ಪಾಲಿಗೆ ಬಂದಿದ್ದ ಒಂದು ಅರಬ್ಬಿ ಠಾಕಣವನ್ನು ಹತ್ತಿದನು (ಧಾಟವೀ. ೫). [←ಮರಾ. ಟಾಕಣ; ಹಿಂ. ಟಾಂಗನ್./ಸಂ. ಟಂಕಣ, ಟಂಕನ]

ಟಾಕಾಪೂರ್ತಿ (ಅ). ತಾತ್ಪೂರ್ತಿಕವಾಗಿ; ಸದ್ಯಕ್ಕೆ: ಕನ್ನಡವಾಙ್ಮಯವನ್ನೇ ಪರೀಕ್ಷೆಗೆ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಅಭ್ಯಾಸಿಸಿದವರು ಕೂಡ, 'ಟಾಕಾಪೂರ್ತಿ' ಎಂಬಂತೆ ಪರೀಕ್ಷೆಗಷ್ಟಷ್ಟೇ ಓದಿ ಆದಾದ ಮೇಲೆ . . . ಓದಿದುದನ್ನೂ ಮರೆತುಬಿಡುವ ಪರಿಸ್ಥಿತಿ ಕಂಡುಬರುತ್ತಿದೆ (ಬದುಕಿ. ೯೨ಪ್ರಸ್ತಾವನೆ). [←ಮರಾ. ತಾಕಾಪೂರ್ತೀ]

ಟಾಕಿ₁, ಟಾಕು₁ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹೊಲಿಗೆ;-ಜೋಡಣೆ: ಅಂಗಿ ಹರಿದಿದೆ. ಎರಡು ಟಾಕಿ ಹಾಕಿಕೊಡಿ (ರೂಢಿ). ಟಾಕು₁: "ಹೊಲಿಗೆ. ಟಾಕು" (Stitch. ಇಂಕನಿ.).

ಟಾಕಿ ಹರಿ = (ಉಕ) ಧೈರ್ಯ ಕುಗ್ಗು: ರಾಹು ಪೋಲೀಸರನ್ನು ಕರೆಯ ಕಳುಹಿಸಿದ. ಅದನ್ನು ಕಂಡಕೂಡಲೇ ಮಾರವಾಡಿಯ ಟಾಕಿ ಹರಿಯಿತು (ಮೋಜೀವ. ೧೨). ಟಾಕಿ ಹಾಕು, ಟಾಕು ಹಾಕು = ಜೋಡಿಸಿ ಹೊಲಿ: ಬಟ್ಟೆ ಹರಿದುಹೋಗಿದೆ, ಟಾಕಿ ಹಾಕಬೇಕು (ರೂಢಿ); ದಾಟು ಹೊಲಿಗೆ ಹಾಕು; ಟಾಕು ಹಾಕು (Baste. ಇಂಕನಿ.). [←ಹಿಂ. ಮರಾ. ಟಾಕಾ, ಟಾಂಕಾ]

ಟಾಕಿ₂ (ನಾ). (ಲೋಹ, ಕಲ್ಲು ಇವನ್ನು ಕೆತ್ತಿ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ತರುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಉಕ್ಕಿನ ಬಾಯಿಯ) ಉಳಿ ಮತ್ತು ಅದರ ಪೆಟ್ಟು: ಅವನ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಪಾತ್ರ ಪಾತ್ರೆಗಳಿಗೆ ಟಾಕಿ ಹಾಕುವ ಕೆಲಸ ನಡೆದೇ ಇತ್ತು (ಮೂರುದಾ. ೯೯). [←ಮರಾ. ಟಾಕೀ. / ಸಂ. ಟಂಕ]

ಟಾಕಿ$_2$ 'ಟಾಂಕಿ' ನೋ.

ಟಾಕಿ$_3$ (ನಾ). ಮಾತಾಡುವ ಚಲನಚಿತ್ರ: ಭಾರತದಲ್ಲಿದ್ದ ಮೂಕಿ ನಿರ್ಮಾಣ ಸಂಸ್ಥೆಗಳು ಒಂದೊಂದಾಗಿ ಟಾಕೀನಿರ್ಮಾಣಸಂಸ್ಥೆಗಳಾದುವು (ನಟಸಾ. ೬೩೭); ಈಗೇನು ಸಿನಿಮಾ, ಟಾಕಿ, ನಾಟು ಮುಂತಾದುವುಗಳಿಗೇ ಹೆಚ್ಚು ಪ್ರೋತ್ಸಾಹನ (ರಾಯುಕ. ೬೩). [←ಇಂ. Talkie]

ಟಾಕು$_1$ 'ಟಾಕಿ$_1$' ನೋ.

ಟಾಕು$_2$, ಟಾಕ (ನಾ). ೧. ಲೇಖನಿ: ಟಾಕು, ಗಲಗು ಅಲ್ಲದೆ ಬೆಂಕಿಪೆಟ್ಟಿಗೆಯ ಒಂದು ಕಡ್ಡಿಯೂ ಸಹ ನನಗೆ ನಡೆಯುತ್ತಿತ್ತು (ಸ್ಮೃತಿಚಿ. ೧೫೭); ಹಳ್ಳಿಯ ಆ ದೊಡ್ಡ ಅಧಿಕಾರಿ ಟಾಕನ್ನು ಯತ್ನಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಹಿಡಿಯುತ್ತ . . . ನೋಡಿದ (ಜಮೀನ್ದಾ. ೫); ಸಣ್ಣ ಸ್ವದೇಶಿ ಅಂಗಡಿಯನ್ನು ತೆರೆದು ಪೆನ್ಸಿಲ್ ಹಾಳೆ ಟಾಕು ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ಮಾರಲು ಇಡುತ್ತಿದ್ದ (ಸೀನಾಪ. ೧೨). ೨. (ಘನವಸ್ತುಗಳ) ಭಾರದ ಒಂದು ಅಳತೆ,–ತೂಕ: ಇಪ್ಪತ್ತುನಾಲ್ಕು ಟಾಕಿನ ಘನವಾದ ಶಾರ್ಙ್ಗವ ತರಿಸಿದನು (ಕುರಾಸಾಂ. ೧೪–೧೦). **ಟಾಕ**: ೨. ೨೪ ರತಿ ಅಂದರೆ ೧ ಟಾಕ (ಮುಂಬವ್ಯಾ. ೧೩೭). [←ಮರಾ. ಟಾಂಕ್]

ಟಾಕೋಟಾಕು, ಠಾಕೋಠಾಕು, ಠಾಕೋಠೀಕು (ಅ). ಕಾಲಕ್ಕೆ ಸರಿಯಾಗಿ; ತಕ್ಷಣ; ತಡಮಾಡದೆ: ಟಾಕೋಟಾಕು ತಲುಪಿಸಬೇಕೆಂದು ವಿಳಾಸ ಬರೆದು ಟಪಾಲು ಮೇಲೆ ಹಾಕಿಬಿಟ್ಟರು (ಕಥಾಮಂ. IV, ೮೩). **ಠಾಕೋಠಾಕು**: ಠಾಕೋಠಾಕು ಎಂಟುಗಂಟೆಗೆ ಬಂದೇಬಿಟ್ಟ ಆಸಾಮಿ (ಊರು). **ಠಾಕೋಠೀಕು**: ಎರಡು ಗಂಟೆಗೆ ಠಾಕೋಠೀಕಾಗಿ ಗೌಡ ಹಾಜರಾದ (ದಂಡಕೋ. ೫೦). [←ಮರಾ. ಟಾಕೋಟಾಕ್]

ಟಾಚಣಿ (ನಾ). (ಉಕ) ಗುಂಡುಸೂಜಿ: ಅದು ಬಹಳ ಚಿಕ್ಕದಾಗಿ ಅಂದರೆ ಟಾಚಣಿಯ ಮೊನೆಯಷ್ಟು ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾಗಿ ಕಾಣುತ್ತಿತ್ತು (ಮಹಾಕಾ. ೧೨೨); ಕೆಲವು ಮಾತುಗಾರರು ತಮ್ಮ ಮುಂದಿದ್ದ . . . ಪಿನ್ ಕುಶನ್ನಿನ ಟಾಚಣಿಯೊಡನೆ ನಿರರ್ಥಕವಾಗಿ ಹೋರಾಡುವರು (ಗೋಮಾತೃ. ೬೦). [←ಮರಾ. ಟಾಚಣೀ]

ಟಾಠಡಾಢಣ (ನಾ). ನಿಶ್ಚಿತವಾದುದು; ನಿಸ್ಸಂದೇಹವಾದುದು; ನಿರ್ದಾಕ್ಷಿಣ್ಯವಾದುದು; ಅಚಲವಾದುದು (?): ಎನ್ನ ನುಡಿ ಟಾಠಡಾಢಣ [ಪಾಠಾಂ. ಯರಡಾದೊಡ]ಮೆನ್ನಂ ಬೆಸಸುವುದು ರಾಜಸೂಯಂ ದೇಳಲ್ (ಪಂಪಭಾ. ೬–೨೭): "ಟವರ್ಗಾಕ್ಷರಗಳಂತೆ ನಿಯತ, ಶಾಶ್ವತ" (ಪಂಪಡಿ. ೨೨೦). [?]

ಟಾಣ 'ತಾಣ' ನೋ.

ಟಾಣಕೋಲು (ನಾ). ಬಟ್ಟೆ ನೇಯುವ ಮಗ್ಗದಲ್ಲಿ ನೂಲುಗಳನ್ನು ಹೆಣೆಯಲು ಹಾಸಿನ ಮೇಲ್ಗಡೆಗೆ ಹಾಗು ಕೆಳಗಡೆಗೆ ಜೋಡಿಸಿರುವ ಕೋಲು; ನೇಯ್ಗೆಕೋಲು: ಟಾಣಕೋಲುಗಳೆರಡು ಕಾಣಮಗ್ಗದೊಳೇನೊ (ಕನ್ನಜಾ. ೨೯೯). [←ಮರಾ. ಟಾಣಕೋಲ್]

ಟಾಣಗುಂದೂರ್ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು: ಅದರ ಸೀಮೆ ಬಡಗ ಟಾಣಗುನ್ದೂರ ಸೀಮೆಯು ಪಳ್ಳಂ (ಎಕ. VII, ಶಿಕಾ೦. ೧೩೦–೧೭; 1068). 'ತಾಣಗುಂದೂರ್' ಪರಾ. [? + ಊರ್]

ಟಾಣದೀವಿಗೆ 'ತಾಣದೀವಿಗೆ' ನೋ.

ಟಾಣಯ, ಟಾಣೆಯ, ಠಾಣೆಯ, ಠಾಣ್ಯ, ತಾಣ್ಯ (ನಾ). ೧. ನೆಲೆ; ಬೀಡು; ಆಶ್ರಯ: ಗರುಡ ಗಾಂಧರ್ವರ್ಗಳೆಕ್ಷಾದ್ಯರ್ಕಿಗೆ ಕೊಟ್ಟಹ ದೇಶಗಳು ತನ್ನವರಿಗೆ ಟಾಣಯವಾದವೆಲೆ ಭೂಪಾಲ (ದೇವೀಮ. ೫–೧೯). **ಟಾಣೆಯ**: ೨. (ಕೋಟೆ, ಕಿಲ್ಲೆ, ಪಟ್ಟಣ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ) ರಕ್ಷಣೆಗಾಗಿ ಇಟ್ಟಿರುವ ಸೈನ್ಯ; ರಕ್ಷಕ ಸೈನ್ಯ; ಕಾವಲುದಂಡು: ದ್ವಿಸಪ್ತಲೋಕಂಗಳ್ಗೆ [ಟಾಣ]ೆಯುವನಿಟ್ಟು ವಿಧಿ ಸಪ್ತತ್ರಯಾವತಾರಾಧಿಪನನೆಬ್ಬಟ್ಟಿದಂ ಖಳಂ ಸಾವಮಾನ್ಯನೇ (ಚಬಶು. ೪೭–೧೦). **ಠಾಣೆಯ**: ೧. "ತಾಣಾಂತರವೆಂದೆನಲು ಠಾಣೆಯ" (ಚಕುನಿ. ೧೦೯); ಕುಪ್ಪಟೂರ ಠಾಣೆಯದೊಳ ರಾಣೌಘ ಸಹಿತಂ ಪಿರಿಯಕೆ[ರೆ]ಗೆ ೨ ಲಕ್ಕವಡಕೆಯ ಸುಂಕವಂ ಬಿಟ್ಟರ್ (ಕಇ. II, ೮–೨೦; 1072); ಗಣೇಶನೊಡನೆ ತಾನಿಂತೆಂದಂ ನಾಕಂ ನೋಳ್ಪೊಡೆ ನನ್ನದು ವೈಕುಂಠಂ ನನ್ನ ಠಾಣೆಯಂ (ವೀರವಿ. ೫–೧೨). ೩. ಸೇನಾ ಶಿಬಿರ; ಪಾಳೆಯ: ಇಂದು ನಾಳಿನೊಳೆಮ್ಮ ರಾಯ ಕೋಪದೊಳೆತ್ತಿ ಬಂದು ನಿಮ್ಮಯ ಠಾಣೆಯ[ಪಾಠಾಂ. ಣಯ, ಣ್ಯ]ಗಳ ಮುಂದುಗಡಿಸದಿರನು (ಕುಂರಾಸಾಂ. ೧೦–೧೨); ಸೆಳೆದರಿನೃಪರ ದುರ್ಗಗಳ ಠಾಣೆಯವನು ಬಲಿದು ಬಹಳ ದನಗಳನು ತಳುವದೆ ತಂದೀವೆನು (ಕಂಠವಿ. ೮–೩೮). **ಠಾಣ್ಯ**: ೧. ಊರಿಗೆ ಭೇಟಿ ಕೊಡುವ ಭಿಕ್ಷುಕರಿಗೆಲ್ಲ ರಾತ್ರಿ ಠಾಣ್ಯ ಇದೇ (ರೂಪಸಂ. ೬೦). ೩. "ಪ್ರಚಕಂ, ಚಲಿತಾರ್ಥಕಂ ದಂಡು ಠಾಣ್ಯದ ಸ್ಥಲ ಬಿಟ್ಟು ಹೊರಟದಕ್ಕೆ ಹೆಸರುಗಳು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೨೨೯). **ತಾಣ್ಯ**: ೧. ಶತಬಾಹುವಂ ಸುರನಗರದೊಳ್ ತಾಣ್ಯವಂ ಬಲಿದನಾಳಿದವಿಳದನುಜವಾಗ್ನೆಯರೊಳವುವಾ (ಪೋರಾಸು. ೬೭).

ಠಾಣ್ಯ ಹಾಕು = ಶಿಬಿರವನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸು; ಪಾಳಯಂವನ್ನಿಡು: ದಂಡಿನೊಡನೆ ಠಾಣ್ಯ ಹಾಕಿ ಸಮಯ ಹೊಂಚುವಿಕೆ (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೨೦೭); ಐವಂಗಲ, ಪಾಳತಿ ಈ ಕೋಟೆಗಳನ್ನು ಮುತ್ತಿ ಠಾಣ್ಯ ಹಾಕಿದರು (ಚಿತ್ರಪಾ. ೨೪). [<ಪ್ರಾ. ಥಾಣಯ]

ಟಾಣಾಂತರ 'ತಾಣಾಂತರ' ನೋ.

ಟಾಣಾದೀವಿಗೆ 'ತಾಣದೀವಿಗೆ' ನೋ.

ಟಾಣೆಯ 'ಟಾಣಯ' ನೋ.

ಟಾಣೋಘ, ಠಾಣೋಗ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ತೆರಿಗೆ; ಸರಕಿನ ರೂಪದಲ್ಲಿ ಪಡೆಯುವ ಸುಂಕ (?): ಸೋಮೇಶ್ವರದೇವರ್ಗ್ಗೆ ನಿವೇದ್ಯಕ್ಕಂ ಸೊಡರೆಣ್ಣೆಗಂ ಖಣ್ಣಸ್ಸುಟತಕ್ಕನ್ನು ವಡ್ಡರಾವುಳಂ ಟಾಣೋಘ ಸಹಿತಂ . . . ಮೂಱುಂ ಸುಂಕದೊಳವಾಗಿ ಬಿಟ್ಟ ಉಪ್ಪಿನ ಹೇಱು ಅಯ್ವತ್ತು (ಸೌಇಇ. XX, ೩೪–೦೯; 1053). **ಠಾಣೋಗ**: ದೇವಧರ ದಣ್ಣನಾಯಕನ ಬೆಸದಿಂ ಬಳ್ಳಿಗಾವಿಯ ಸ್ಥಳದ ಠಾಣೋಗದ ಸುಂಕವೊಗ್ಗಡೆ ಕೊಮ್ಮರಾಜಂ (ಎಕ. VII (೩), ಶಿಕಾ೦. ೩೩೪–೦೯; 1100). [?]

ಟಾನಿಕ್ಕು (ನಾ). ಶಕ್ತಿವರ್ಧಕ ಔಷಧ: ಬಡರೋಗಿಗಳಿಗಾಗಿ ಸರಕಾರ ಒದಗಿಸುತ್ತಿರುವ ಮದ್ದುಗಳು, 'ಟಾನಿಕ್ಕು'ಗಳು ಅವರಿಗೆ ದೊರೆಯುತ್ತಿಲ್ಲ (ದೀಪದ. ೦೭೫). [←ಇಂ. Tonic]

ಟಾಪರಿಸು (ಕ್ರಿ). ತಿನ್ನು; ಭಕ್ಷಿಸು: ಇದು ಜಂಬುನೇರಳೆ ಕಾಳಿದಾಸರೇ. ನೀವಿದನ್ನು ಟಾಪರಿಸಬೇಕು (ಗಂಗಾವ. ४೦). [ಟಾಪರ$_0$ (▷ ←ಮರಾ. ಟಾಪರ) + – ಇಸು$_3$]

ಟಾಪು (ನಾ). ೧. ದ್ವೀಪ; ನಡುಗಡ್ಡೆ: ದಂಡು ಸೇರಿಸಿ ಆ ದಳವನ್ನು ಸ್ಥಲದುರ್ಗಗಳು ಅಂದರೆ ಸಮುದ್ರದ ಟಾಪುಗಳು . . . ಬೆಟ್ಟದ ಕೋಟೆಗಳು . . . ನೆಲೆಯಾಗಿರುವ ಹಾಗೆ ವಿಂಗಡಿಸಿದನು (ಕಥಾಮಂ. IV, ೭೯); ಒಂದು ಹಡಗಿನ ಮೇಲೆ ಇವರಿಬ್ಬರನ್ನು ಕೂರಿಸಿ ಸಮುದ್ರದ ಮೇಲೆ ಕರೆದುಕೊಂಡು ಹೋಗಬೇಕು . . . ದೂರವಾಗಿರತಕ್ಕ ಅಂಥಾ ಒಂದು ಟಾಪಿನ ಮೇಲೆ ಆ ಮೇದರವನನ್ನೂ ಅರಸನನ್ನೂ ಬಿಟ್ಟು ಬರಬೇಕು (ಸುಮುದ.೩೭). ೨. (ಕರಾ)=ಟಾಪುಶಿಕ್ಷೆ: ಆದುದರಿಂದ ಈ ಮರಣಾಂತರದ ಟಾಪನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಬೇಕು (ಸರಸ. ೧೧೧). [←ಹಿಂ. ಟಾಪೂ./ಪ್ರಾ. ಟಪ್ಪ]

ಟಾಪುಟೀಪು (ನಾ). ಶಿಸ್ತು; ಅಚ್ಚುಕಟ್ಟು: ಹೊಸ ಪದ್ಧತಿಯ ಟಾಪುಟೀಪಿನ ಮನೆಯಲ್ಲಿದ್ದ ಸುಶೀಲೆಗೆ ಈ ಹಳೇ ಪದ್ಧತಿಯ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಸ್ವಲ್ಪ ಎಡಬಿಡಚು ಎನಿಸಹತ್ತಿತು (ಅನಂತ. ೩). [←ಮರಾ. ಟಾಪ್‌ಟೀಪ್. / ಇಂ. Tip-Top]

ಟಾಪುಶಿಕ್ಷೆ, ಟಾಪೂಶಿಕ್ಷೆ (ನಾ). ದ್ವೀಪಾಂತರ ವಾಸದ ಶಿಕ್ಷೆ ; ಕರಿನೀರಿನ ಶಿಕ್ಷೆ ; ಗಡೀಪಾರಿನ ಶಿಕ್ಷೆ : ನಿನ್ನ ಒಂದು ಸಾಕ್ಷಿಯಿಂದಲೇ ನಿನ್ನ ಧನಿಯ ಮಗನಿಗೆ ಜನ್ಮ ಟಾಪುಶಿಕ್ಷೆಯನ್ನು ಅಮಲ್ದಾರರು ವಿಧಿಸಿದರು (ವಿಧಿವ್ಯ. ೨೨). **ಟಾಪೂಶಿಕ್ಷೆ**: ಅದರಲ್ಲಿ ಇಬ್ಬರಿಗೂ ಇಪ್ಪತ್ತು ವರ್ಷದ ಟಾಪೂಶಿಕ್ಷೆ ಯಾಯಿತು (ಗುರುಪ್ರ. ೬೮). [ಟಾಪು + ಶಿಕ್ಷೆ]

ಟಾಪೂಶಿಕ್ಷೆ 'ಟಾಪುಶಿಕ್ಷೆ' ನೋ.

ಟಾರ್ 'ಟಾರು' ನೋ.

ಟಾರು, ಟಾರ್, ತಾರ್ರು (ನಾ). ೧. "ಮರ, ಕಲ್ಲಿದ್ದಲು, ಮೊ. ನ್ನು ಒಣಬಟ್ಟಿ ಇಳಿಸುವುದರಿಂದ ದೊರೆಯುವ, ಮರ, ಕಬ್ಬಿಣ, ಮೊ. ನ್ನು ಕೆಡದಂತೆ ಇಡಲು ಉಪಯೋಗಿಸುವ, ಕಪ್ಪುಬಣ್ಣದ ಅಂಟು ದ್ರವ : ಡಾಂಬರೆಣ್ಣೆ, ಕೀಲೆಣ್ಣೆ" (Tar. ಇಂಕನಿ.). ೨. (ಆಲಂ) ಬಹಳ ಕಪ್ಪು : ದೇವರು ತನ್ನ ಭಕ್ತರನ್ನು ತನ್ನ ಬಣ್ಣದಲ್ಲಿ ಸೃಷ್ಟಿಸಿದ್ದಾನೆ ಎಂಬುದರಲ್ಲಿ ನನಗೇನೂ ಸಂದೇಹವಿಲ್ಲ, ನಮ್ಮೂರ ನರಸಿಂಹಸ್ವಾಮಿಯ ಮೂಲವಿಗ್ರಹ ನೋಡಿ, ಟಾರು (ದಿಸ್ತ.ಕ. ೫). **ಟಾರ್** : ೧. ರಕ್ತ ಸುರಿಯುವುದು ನಿಂತ ಕೂಡಲೆ ಒಡೆದ ಕೊಂಬಿನ ಮೇಲೆ ಟಾರ್ ಹಚ್ಚಿದ ಬಟ್ಟೆಯನ್ನು ಗಾಳಿಗೆ ಒಡದಂತೆ ಸಿಂಬಿಯಾಗಿ ಸುತ್ತುವುದು (ಗ್ರಾಮಾಕ. ೦೪೭). **ತಾರ್ರು** : ೧. ಉತ್ತಮವಾಗಿ ತಾರು (Tarred) ಮಾಡಿದ ರಸ್ತೆಗಳಿಂದ ಧೂಳು ಏಳುವುದಿಲ್ಲ (ದಾಂಪ್ರ. I, ೨೯೮). [←ಇಂ. Tar]

ಟಾರೆಣ್ಣೆ, ತಾರೆಣ್ಣೆ (ನಾ).=ಟಾರು ೧: "ಡಾಂಬರೆಣ್ಣೆ; ಕೀಲೆಣ್ಣೆ, ಟಾರೆಣ್ಣೆ" (Tar. ಇಂಕನಿ.). **ತಾರೆಣ್ಣೆ**: ಮನೆಗೆ ಉಪಯೋಗಿಸಿದ್ದ ಮರಮುಟ್ಟುಗಳೆಲ್ಲ ಅನೇಕ ವರ್ಷಗಳಿಂದ ಹೊಗೆ ಹಿಡಿದು ತಾರೆಣ್ಣೆ ಬಳಿದಂತೆ ಕರ್ರಗಾಗಿದ್ದುವು (ಕಾನೂರು. ೩೭). [ಟಾರು + ಎಣ್ಣೆ]

ಟಾಪು 'ತಾವ್ನು' ನೋ.

ಟಾವೆಲು 'ಟವಲು' ನೋ.

ಟಾವೆಲ್ಲು 'ಟವಲು' ನೋ.

ಟಾಳಿ 'ಟವಳಿ' ನೋ.

ಟಾಳಿಕಾಟಿ 'ಟವಳಿಗಾಟಿ' ನೋ.

ಟಾಳಿಸು, ಠಾಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ವಂಚಿಸು ; ಮೋಸಗೊಳಿಸು : ಟಕ್ಕಂ ಟಾಳಿಸಿ ಕಸ್ನಂಗೊಟಿದತಿ ಟಕ್ಕೆಯ ಮಣಿಗಳ ಕದ್ದು (ಪ್ರಭುಪು. ೪-೧೦೭). ೨. ಹೀಯಾಳಿಸು ; ತಿರಸ್ಕರಿಸು : ಅಮರ್ದುಗಯ್ಯನಂ ಪೊಂದಾವರೆಯ ನಮಳಮಣಿಮುಕುರಮಂ ಪದಪಿನಿಂದೇಳಿಪ್ಪ ಟಾಳಿಪ್ಪ ಜಾಳಿಪೊಂದದಟ ನಿಂದೇಳಿಸಿತು ಸುದತಿಯಾ ಮಿಱುಮಿನುಪ ವದನ (ಉದ್ಭದೇ. ೨-೫೫). **ಠಾಳಿಸು** : ೨. ಕನಕಹರ್ಮ್ಯದ ವಸತಿಯಿಲ್ಲದೇ ಕಟಕದೊಳು ಬಿನದಿಸುವ ತರು ಗುಲ್ಮ ಲತೆ ಬದಿರ್ ಚಿತ್ರಗಳ ವನಿತೆಯರು ನೀವು ಕಂಡಱಿಯರಿವ ನೋಡಿಯೆಂದಲ್ಲಮಂ ಠಾಳಿಸಿದನು (ಪ್ರಭುಪು. ೫-೦೯೫).

[ಟಾಳಿ (<ಟವಳಿ) + – ಇಸು$_3$]

ಟಿಂಕ್ಚರ್, ಟಿಂಚರು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕ್ರಿಮಿನಾಶಕ ದ್ರವ ; ಮದ್ದ್ಯಾರ್ಕ : ಅದರ ಹೊಕ್ಕುಳಿಗೆ ಟಿಂಕ್ಚರ್ ಐಡಿನ್ ಮೊದಲಾದ ಕ್ರಿಮಿನಾಶಕವನ್ನು ಸವರಬೇಕು (ದಾಂಪ್ರ. II, ೭೭೫). **ಟಿಂಚರು**: ಗಾಯಕ್ಕೆ ಟಿಂಚರು ಹಚ್ಚಿದರು (ರೂಢಿ). [←ಇಂ. Tincture]

ಟಿಂಗ್ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ ; ಕಿಂದರಿ, ತಂಬೂರಿ, ವೀಣೆ ಮೊದಲಾದ ತಂತಿವಾದ್ಯಗಳನ್ನು ಬೆರಳುಗಳಿಂದ ಮಿಡಿಯುವಾಗ ಹುಟ್ಟುವ ಧ್ವನಿ.

ಟಿಂಗ್‌ಟಿಂಗ್ (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ) : ಕಿಂದರಿಜೋಗಿ ಟಿಂಗ್‌ಟಿಂಗ್ ಎಂದು ಕಿನ್ನರಿಯನ್ನು ಬಾರಿಸಿದನು (ರೂಢಿ).

ಟಿಂಚರು 'ಟಿಂಕ್ಚರ್' ನೋ.

ಟಿಂಟಿಣಿ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ : ಸಂಜೆಯಾಗಲು ಎಲ್ಲರೊಡನೆ ಕರುಗಳ ಟಿಂಟಿಣಿಯಲ್ಲಿ ಯಾವುದೋ ಅವ್ಯಕ್ತ ಮಧುರ ಸಂದೇಶವನ್ನು ಕೇಳುತ್ತ ಮನೆಗೆ ಬರುತಿದ್ದ (ಶರಪ. ೩೦೫).

ಟಿಂವ್‌ಗುಡು (ಕ್ರಿ). ಟಿಂವ್ ಎಂದು ಕೂಗು : ಕೊಳದ ಬಾಳೆದಳದಲ್ಲಿ ಟಿಂವ್‌ಗುಡುವ ಟೀಂವಕ್ಕಿ ನೀನಾರೆ ಬಲ್ಲೆಯಾ ನಲ್ಲನೆಲ್ಲಿ (ನನಲ್ಲ. ೧೦-೬).

[ಟಿಂವ್$_0$ + ಗುಡು$_1$ (<ಕೊಡು$_1$)]

ಟಿಂಹಕ್ಕಿ 'ಟೀಂವಕ್ಕಿ' ನೋ.

ಟಿಕ್ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಧ್ವನಿ; ಗಡಿಯಾರದ ಚಲನದ ಶಬ್ದ.

ಟಿಕ್‌ಟಿಕ್ (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ) : ಗಂಟೆಯ ನಂಟನೆ ಓ ಗಡಿಯಾರ . . . ಟಿಕ್‌ಟಿಕ್ ಗೆಳೆಯಾ, ಟಿಕ್‌ಟಿಕ್‌ಟಿಕ್ (ಕಪಪು. ೩-೩೮); (ತಂತೀವರ್ತಮಾನವನ್ನು ತಾನೇ ಬರೆದಿಡುವ ಸಲಕರಣೆಯ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ) ಟಿಕ್‌ಟಿಕ್ ಎಂದು ಸುದ್ದಿ ಗುರುತಿಸು (Tick-out. ಇಂಕನಿ.). **ಟಿಕ್‌ಟಿಕ್ ಎನ್ನು** = (ಗಡಿಯಾರ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ) ಟಿಕ್‌ಟಿಕ್ ಎಂದು ಹೊಡೆ: ಗಡಿಯಾರ ಟಿಕ್‌ಟಿಕ್ ಎನ್ನುವ ಶಬ್ದ ಮಾತ್ರ ಕೇಳಿಸುತಿತ್ತು (ರೂಢಿ).

ಟಿಕ್ ಮಾಡು = ಸರಿಯೆಂದು ಗುರುತುಮಾಡು : ಪತ್ರಿಕೆಗಳನ್ನು ಬೆರಳುಗಳಿಂದ ಎಲ್ಲಕ್ಕೂ ಟಿಕ್ ಮಾಡುವವರೇ ಹೆಚ್ಚುಮಂದಿ (ರೂಢಿ).

ಟಿಕಳಿ, ಟಿಕಳೆ (ನಾ). (ಉಕ) ೧. ಚುಕ್ಕೆ ; ಬೊಟ್ಟು : ಬೆಂಡೋಲೆ . . . ಹರಿದ್ವರ್ಣದ ಟಿಕಳಿಯೊಡನೆ ಸ್ಪರ್ಧಿಸುತ್ತಿದ್ದವು (ದೀಪಹ. II, ೩೮೯). ೨. ಸಣ್ಣ ಬಿಲ್ಲೆ ; ನಕ್ಕಿ : ಟೊಪ್ಪಿಗೆಯ ನೆತ್ತಿಯ ಮೇಲಿನ ದೊಡ್ಡ ಹೂ ಹರವಾಗಿತ್ತು, ದೊಡ್ಡ ದೊಡ್ಡ ಜರದ ಟಿಕಳಿಗಳಿಂದ (ವ್ಯನಿ. ೯). **ಟಿಕಳೆ** : ೧. ಹಣೆಯ ಮೇಲೆ ಒಂದು ತೀರ ಚಿಕ್ಕದಾದರೂ ಕುಂಕುಮದ ಟಿಕಳಿ ಇತ್ತು (ಮದ್ಮ. ೧೭೮). [←ಮರಾ. ಟಿಕಲಾ, ಟಿಕಲೀ ; ಹಿಂ. ಟಿಕಿಯಾ./ಪ್ರಾ. ಟಿಕ್ಕ./ಸಂ. ತಿಲಕ]

ಟಿಕಳೆ 'ಟಿಕಳಿ' ನೋ.

ಟಿಕಾಯಿಸು, ಟಿಕಾಸು (ಕ್ರಿ). (ಉಕ) (ಹೆಚ್ಚುದಿನ) ತಾಳು, –ಉಳಿ : ಈ ಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿ ಈ ವುಡಾರಿಯು ದರ್ಬಾರು ಟಿಕಾಯಿಸುವ ಹಾಗಿಲ್ಲ (ರೂಢಿ). **ಟಿಕಾಸು**: ಮಾಮಲೇದಾರನ ಹುಕುಮು ಹೌದಲ್ಲೋ ? ಅಪೀಲ ಮಾಡಿದರೆ ಟಿಕಾಸತದ ಏನೋ ಶೇಷಪ್ಪಾ (ಗ್ರಾಮಾಯ. ೨೨೬).

[ಟಿಕಾವ್$_0$ (P ←ಹಿಂ. ಟಿಕನಾ ; ಮರಾ. ಟಿಕಣೇ) + – ಇಸು$_3$]

ಟಿಕಾಸು 'ಟಿಕಾಯಿಸು' ನೋ.

ಟಿಕೀಟು, ಟಿಕೆಟ್ಟು, ಟಿಕೇಟು, ತಿಕೀಟು (ನಾ). ೧. ಪ್ರಯಾಣಕ್ಕೆ ಅಥವಾ ಪ್ರವೇಶಕ್ಕೆ ಅಧಿಕಾರ ಕೊಡುವ ಗುರುತಿನ ಚೀಟಿ: ಟಿಕೀಟು ತೆಕ್ಕೊಡುವ ಮಾತು ಹಾಗಿರಲಿ (ಹುಟ್ಟಿಹ. ೦೫೭); ಟಿಕೀಟಿಲ್ಲದೆ ರೈಲಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರಯಾಣ ಮಾಡುವವರಿಗೆ ಶಿಕ್ಷೆಯಾಗುತ್ತದೆ (ಮದ್ಮ. ೦೬೫). ೨. ಪಕ್ಷದ ಉಮೇದುವಾರಿಕೆಗೆ ಕೊಡುವ ಅನುಮತಿ ಪತ್ರ : ಅವರಿಗೆ ಈ ಸಲ ಚುನಾವಣೆಗೆ ಕಾಂಗ್ರೆಸ್ ಟಿಕೀಟು ಸಿಕ್ಕಲಿಲ್ಲ (ರೂಢಿ). **ಟಿಕೆಟ್ಟು** : ೧. ಅಂದಿನ ನಾಟಕದ ಉತ್ಪತ್ತಿಯನ್ನು ಅವರವರು ಮಾರಿದ ಟಿಕೆಟ್ಟುಗಳ ಪ್ರಮಾಣಾನುಸಾರವಾಗಿ ನಟರು ಹಂಚಿಕೊಳ್ಳುವ ಸಹಾಯಾರ್ಥ ನಾಟಕ (Ticket-night. ಇಂಕನಿ.). **ಟಿಕೇಟು** : ೧. ಟಿಕೇಟಿನ ಬೆಲೆ ಒಂದು ಡಾಲರು (ಮಹಾತ್ಮಾ. ೦೦೩); ಟಿಕೇಟಿನ ಮೂಲಕ ಆಟ ಆಡುವ ರೂಢಿಯು ಬಂದಿದೆ (ಮುಕ್ತಲ. ೨೦). **ತಿಕೀಟು** : ೧. ಎಷ್ಟು ಎರಡು ಪೆನಿಯ ತಿಕೀಟನ್ನೇ ತೆಗೆದುಕೊಂಡಿದ್ದ (ಸಮಜೀ. ೭೦೮). ೩. ಸ್ಟಾಂಪು: ಒಂದು ರೂಪಾಯಿ ತಿಕೀಟು ಕಳಿಸಿ ಪತ್ರವ್ಯವಹಾರ ಮಾಡಬೇಕು (ನಿರಾಧ. ೦೭೭). [←ಇಂ. Ticket]

ಟಿಕೆಟ್ಟು 'ಟಿಕೀಟು' ನೋ.

ಟಿಕೇಟು 'ಟಿಕೀಟು' ನೋ.

ಟಿಕ್ಕರಿ 'ಠಿಕ್ಕರಿ' ನೋ.

ಟಿಕ್ಕರಿಗಳೆ 'ಠಿಕ್ಕರಿಗಳೆ' ನೋ.

ಟಿಕ್ಕಿ$_1$, ಟಿಕ್ಕೆ$_2$, ಟೀಕೆ (ನಾ). (ವಜ್ರದ ಅಥವಾ ಮಾಣಿಕ್ಯದ ಹರಳಿನಂತೆ ಕಾಣುವ) ಗಾಜಿನ ಮಣಿ: ಖೋಟಾರತ್ನ; ಕೃತಕಮಣಿ: ತಕ್ಕಿನ ಪವಳದ ಸಂಕೆಯು ಟಿಕ್ಕೆಯ ಮಣಿಗಳನನೇಕಮಂ ಕೊಂಡವನುಂ ಡೊಕ್ಕರಿಸದೆ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೨-೩೬); ಟಿಕ್ಕೆಯೊಳಗೆ ಮಾಣಿಕ್ಯ ಉಂಟೇ ಅಯ್ಯ (ಆದವ. ೧೩-೨೮): ಕನಕಶೈಲಕೆ ಮೇಣ್ಪರಮಾಣು ಟ[ಪಾಠಾಂ. ಟಿ]ಕ್ಕೆ ನಿರ್ಜರ ಮಣಿಗೆಯ್ದೆ ಕೋಪಿಸುವವೊಲ್ಮುಳಿದಂ (ವೀರವಿ. ೭-೫೬); ಇರುಳೆರಡೇಳು ಲೋಕವ ಸುತ್ತಿ ಟಿಕ್ಕೆಯ ಹರಳ ತಂದನಗೆ ತೋಱಿಸಿದೆ (ಮೋಹತ. ೩೦-೨೨). ಟಿಕ್ಕೆ$_2$: ಟಿಕ್ಕೆಯ ಕಲ್ಗವಿಗಾ ಕವಿಲೆ ಕರ್ಬುನಕಂ ಮನಸಂದು ಬಂದನೇ (ಶಮದ. ನ. ೧೬೮ ಪ್ರಯೋ); ಚಿಂತಾಮಣಿಗೆ ಕೈದುಡುಕಿ ಹರಳು ಟಿಕ್ಕೆಯಿದೆಂಬ ಪಾಪಿಗೆ ಪರಮಗುರು ನಾನಾದೆನ್ಯೆ (ಕುವ್ಯಾಭೀ.೬ಠಿ೫.೩-೭೯); ಟಿಕ್ಕೆಯ ಹರಳು ಗಡ ಕೌಸ್ತುಭಕೆ ಸರಿಯೆಂದನು (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೦೫-೮); ಒಲವಿಂ ಟಿಕ್ಕೆಯ ಕಲ್ಗಳಾಭರಣದಿಂ (ಪಾವಶ. ೭): ಧರಿಸಿ ಚಿಂತಾಮಣಿಯ ಟಿಕ್ಕೆಯ ಹರಳಿಗಳಲುವರುಂಟೆ (ಉತ್ತರಾ. ೩೦-೪೯). ಟೀಕೆ: ರತ್ನವ ಬಿಟ್ಟು ಟೀಕೆಯ ಹಿಡಿವರೆ (ಬಿಜ್ಜರಾ. ೧೨-೧೦೦೮).

ಟಿಕ್ಕೆ$_2$ 'ಟೀಕೆ$_2$' ನೋ.

ಟಿಟ್ಟಿಬ, ಟಿಟ್ಟಿವ (ನಾ). = ಟಿಟ್ಟಿಭ: ತಾಪಸರು ಕೆಟ್ಟರು ಕೆಟ್ಟುದು ಸತ್ಯವೆಂದಲಸದೆ ಟಿಟ್ಟಿಬ ನುಡಿದುದಾ ಬನದಿ (ಮೋಹತ. ೭-೦೮). ಟಿಟ್ಟಿವ: ಹೊಱಸು ಟಿಟ್ಟಿವನು ಮಣಿಗನು ಗರುಡ ಕೊಣಕನು ಮೇಣು ಟೀವನು (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೫-೨೩). [<ಸಂ. ಟಿಟ್ಟಿಭ]

ಟಿಟ್ಟಿಭ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹಕ್ಕಿ; ಬಾನಾಡಿ ಹಕ್ಕಿ; ಲಕುಮಂಕಿ ಹಕ್ಕಿ: "ಟಿಟ್ಟಿಭಾಃ, ಕ್ಷುದ್ರಪಕ್ಷಿಕಾಃ—ಈ ೨ ಟಿಟ್ಟಿ" (ಹಲಾಯು. ೪೨-೯೯); "ಬಾನಡಿ ಟಿಟ್ಟಿಭ" (ಕವಿಕಂ. ೬೨): ಹರಡೆ ಗೌಜು ಟಿಟ್ಟಿಭ . . . ತುಱುಗಿ ನಭದೊಳು ಖಗಾನೀಕ ಮಂಡಳಿಸಲು (ಹಜಕಾ. ೫-೪೨): ವೈನತೇಯ ನಿರ್ಮಾಡಿದ ಗಾಳಿವಟ್ಟೆಗೆ ಮನಂ ಬಿಡೆ ಧೀಂಕಿಡುವಂತೆ ಟಿಟ್ಟಿಭಂ (ಕೃಷ್ಣಪು.೧-೪೨): ಟಿಟ್ಟಿಭ ಪಕ್ಷಿಗಳ ಕಣ್ಣುಗಳಂತೆಯೂ (ಸೌಗಂಧಿ. ೩೦೦-೨೦): ಟಿಟ್ಟುಟಿಟ್ಟೆಂದೊಂದು ನಿಟ್ಟಿಗೆ ಟಿಟ್ಟಿಭವು ತಾನಡಗಿದೆ (ಚಂತನ. ೦೮-೦೨). [ಸಂ.]

ಟಿಟ್ಟಿಭಕ (ನಾ). = ಟಿಟ್ಟಿಭ: "ಕೋಯಷ್ಟಿಕಃ—ಕೀಚುಬಾಲದ ಹಕ್ಕಿ. ಟಿಟ್ಟಿಭಕಃ, ಲಕುಮುಕೀಹಕ್ಕಿ" (ಸಿದ್ಧಾಂತ. ೦೪೩); ಕಾಗೆಗೂಗೆಗಳ ಟಿಟ್ಟಿಭಕ ಗರುಡಗಳ (ಸಿದ್ಧಕಾ. ೬-೩೩). [ಸಂ.]

ಟಿಟ್ಟಿವ 'ಟಿಟ್ಟಿಬ' ನೋ.

ಟಿನ್ನು (ನಾ). ೧. ತಗಡು: ಕೈಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ಹಳೆಯ ಬಟ್ಟಲು ಒಂದು ಟಿನ್ನಿನ ಡಬ್ಬ (ದೀಪಜ. ೨೨). ೨. ತಗಡಿನ ಡಬ್ಬ,-ಡಬ್ಬಿ: ಎತ್ತರದ ರೆಂಬೆ ಕೆದರಿದ ಮರಗಳಿಗೆ ಕಟ್ಟಿದ ಟಿನ್ನಿನ ಬಾಯಿಗಳು ಬಂಡೆಯ ಮೇಲಿನ ಜೀವಕ್ಕೆ ಅಭಯ ಕೂಗಿದವು (ಎಮುಳ. ೫೩). [←ಇಂ. Tin]

ಟಿಪಾಯಿಸು, ಟಿಪಾಸು (ಕ್ರಿ). ಇಸ್ಪೀಟಿನ ಎಲೆಗಳನ್ನು ಕಲಸು,-ಬೆರಸು: ಧಲೋ ಟಿಪಾಯಿಸರಿ ಪಾಟೀಲ್ರು (ಹುಚ್ಚಾಟ. ೦೦೮). ಟಿಪಾಸು: ಭುಜಂಗ ಎಲೆಯನ್ನು ಟಿಪಾಸಿ ಮೂರೆಲೆ ಆಟಕ್ಕೆ ಹಂಚಿದ (ದಿಪಾಬ. ೪೫).

[ಟಿಪಾಯಿ$_0$ (P ← ಹಿಂ. ಟೀಪ್) + – ಇಸು$_3$]

ಟಿಪಾಸು 'ಟಿಪಾಯಿಸು' ನೋ.

ಟಿಪಿ 'ಟೀಪಿ' ನೋ.

ಟಿಪ್ಪಣ (ನಾ). ೧. ವಿವರಣೆ; ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ: ಆ ಕೃತಿಗೆ ಪಂಚಿಕೆ ವೇೞ್ಪುದದರ್ಕೆ ಟಿಪ್ಪಣಂಬೇೞ್ಪುದು ಟೀಕುವೇೞ್ಪುದೆನೆ ಪೇೞ್ದವನುಂ ಕವಿಯೆಂಬ ಲೆಕ್ಕಮೋ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೨೯೯); ಮನಸಿಜಾಗಮದ ಟಿಪ್ಪಣವ ಲೇಖಿಸುವಂತೆ ವನಿತೆ ಕಪೋಲಫಲಕದಿ ಕೊನೆಯುಗುರಲಿ ಬರೆದುದನೋದಿ ಮೆಱೆವೊಲು ಮಿನುಗಿತು ಗಳರವವಳ (ವರ್ಧಕ. ೫-೮೮). ೨. (ಭಾಷಣ, ಲೇಖನ, ವ್ಯಾಸಂಗ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಅಥವಾ ಅವುಗಳಿಗಾಗಿ) ಮುಖ್ಯ ವಿಷಯುಗಳನ್ನು ಮಾತ್ರ ನೆನಪಿಗಾಗಿ ಗುರುತುಮಾಡಿಕೊಂಡ ಬರೆವಣಿಗೆ. [ಸಂ.]

ಟಿಪ್ಪಣಿ (ನಾ). ೧. = ಟಿಪ್ಪಣ ೧: ಫ್ರಿಟ್ಸನ ಒಲವು ಮತ್ತು ಮೇಧಾ ಶಕ್ತಿಯು, ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಪ್ರಾಚೀನಗ್ರಂಥಗಳಿಗೆ ಟೀಕೆ ಟಿಪ್ಪಣಿಗಳನ್ನು ಬರೆದು, ಅವುಗಳಿಂದ ಸೂಕ್ತ ಅಂತಿಮನಿರ್ಧಾರಗಳಿಗೆ ಬರುವ ಭಾಷಾಶಾಸ್ತ್ರಜ್ಞನಂತೆ ಇತ್ತು (ಸಸ್ಯಕ. ೮೩). ೨. = ಟಿಪ್ಪಣ ೨: "(ಭಾಷಣಕ್ಕಾಗಲಿ ಲೇಖನಕ್ಕಾಗಲಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡ) ವಿಷಯಗಳ, ಅಭಿಪ್ರಾಯಗಳ, ಟಿಪ್ಪಣಿ; ಮುಖ್ಯಾಂಶಗಳ ಪಟ್ಟಿ" (Note. ಇಂಕನಿ.); ಟಿಪ್ಪಣಿ ಉಪಾಧ್ಯಾಯರ ಪೂರ್ವಸಿದ್ಧತೆಯ ಒಂದು ಅಂಗ (ಶಿಕ್ಷದ. ೨೫೭). [ಸಂ. ಟಿಪ್ಪಣೀ]

ಟಿಪ್ಪಣಿಗಾರ (ನಾ). ಟಿಪ್ಪಣಿ ಬರೆಯುವವನಂ; ಟೀಕಾಕಾರ: (ಕ). [ಟಿಪ್ಪಣಿ + – ಗಾರ (< – ಕಾಱ)]

ಟಿಪ್ಪಣಿಸು (ಕ್ರಿ). ಟಿಪ್ಪಣಿ ಬರೆ: ಸಂಗ್ರಹಿಸಿ ಬರೆದಂ, ಟಿಪ್ಪಣಿಸಿ ಬರೆದಂ (ಶಬ್ದಾನು. ೫೮೦ ಪ್ರಯೋ). [ಟಿಪ್ಪಣಿ + – ಇಸು$_3$]

ಟಿಫನ್ನು 'ಟಿಫಿನ್ನು' ನೋ.

ಟಿಫಿನ್ನು, ಟಿಫನ್ನು, ಟಿಫೀನಿ (ನಾ). ಉಪಾಹಾರ; ಫಲಾಹಾರ: ಟಿಫಿನ್ನು ಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ, ಬನ್ನಿ (ರೂಢಿ). ಟಿಫನ್ನು: ಈ ದಿನ ಬೆಳಗಿನ ಟಿಫನ್ನಿಗೆ ಇಡ್ಲಿ ಮಾಡಿದ್ದರು (ರೂಢಿ). ಟಿಫೀನಿ: ಕಾಫಿ ಮಾಡಿಸಿದ್ದಾರೆ ಸಂಜೆಗೆ ಟಿಫೀನಿಯೂ ಇದೆ (ಸ್ವಪ್ನಹೊ. ೮೭).

[←ಇಂ. Tiffin. / ಅರ. ಹಿಂ. ಟಿಫನ್]

ಟಿಫೀನಿ 'ಟಿಫಿನ್ನು' ನೋ.

ಟಿಬಕಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹೊಲಿಗೆ: ಟಬ್ಬಿ: ಅಂಚಿಗೆ ಟಿಬಕಿ ಹಾಕಿಧಾಂಗ ಆಗಿರಬೇಕು (ದೀಪಹ. II, ೩). [?]

ಟಿಬ್ಬರಿಸು 'ಟೆಬ್ಬರಿಸು' ನೋ.

ಟಿಬ್ಬಿ$_1$ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹೊಲಿಗೆ; ಟಾಕಿ ಹೊಲಿಗೆ: ಬ್ರಹ್ಮ ಗಂಟುದಾರ ವಿಷ್ಣುವಿಂಗೆ ಉಭಯದ ಹೊಲಿಗೆ ರುದ್ರಂಗೆ ಟಿಬ್ಬಿ ವಿಂಕ್ಕಾದ ದೇವಕುಲವೆಲ್ಲಕ್ಕೂ ಅಲ್ಲಲ್ಲಿಗೆ ಕಲ್ಲಿಯ ಹೊಲಿಗೆ (ಸರ್ವವ. ೦೨೩-೬೨೭). ೨. "(ಬಟ್ಟೆ, ಮೊ. ಗಳ) ಅಂಚು (ಮು. ಅಂಚು ಮಡಿಸಿ ಹೊಲಿದದ್ದು)" (Hem. ಇಂಕನಿ.). ೩. ಸ್ತ್ರೀಯರ ಕುಪ್ಪಸ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಗೆ ಅಲಂಕಾರಕ್ಕಾಗಿ ಹಾಕುವ ಕುಸುರಿಕೆಲಸವುಳ್ಳ ಹೊಲಿಗೆ: ಗುಬ್ಬಿಕಣ್ಣಿನ ಸೀರೆ ಟಿಬ್ಬಿಯ ಕುಬ್ಬಸ ಹಬ್ಬಕುಡುವ ಸೀರೆಯನ್ನುಟ್ಟು ಹೊರಟಾರ (ಸಿದ್ಧಪು. ೦೭-೬೨).

[←ಹಿಂ. ಮರಾ. ಟೀಪ್]

ಟಿಬ್ಬಿ$_2$ (ನಾ). ಕುಸ್ತಿಯಂಲ್ಲಿ ಒಂದು ವರಸೆ: ಟಿಬ್ಬಿಹಾರಿಸುವುದು, ಸವಾರಿ ಹಾಕುವುದು . . . ಇತ್ಯಾದಿ ಪಟ್ಟುಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಸುಬ್ಬು ಚಟುಕಾಗಿ, ಸರಾಗವಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವಂತೆ ಕಲಿತ (ಭೀಮಕಾ. ೪೩). [?]

ಟಿಮ್ಮು (ನಾ). ಬಿಂದು; ಚುಕ್ಕೆ: ಎರಡು ಟಿಮ್ಮುಗಳು (ಭಾಷಾಶಾ. ೧೦೬).

[←ಮರಾ. ಟಿಂಬ್]

ಟಿಸಲು 'ಟಿಸಿಲು' ನೋ.

ಟಿಸಲೊಡೆ 'ಟಿಸಿಲೊಡೆ' ನೋ.

ಟಿಸಳು 'ಟಿಸಿಲು' ನೋ.

ಟಿಸಿಲು, ಟಿಸಲು, ಟಿಸಳು (ನಾ). ೧. ಕವಲೊಡೆದ ಕೊಂಬೆ; ಪಕ್ಕದಲ್ಲಿ ಮೂಡಿದ ಟೊಂಗೆ; ಚಿಕ್ಕ ಕೊಂಬೆ: ದೂರ ದೂರ ಬೇರು ಚಾಚಿ ಟೊಂಗೆ, ಟಿಸಿಲು ಮನುಕುಲ (ನಲಮು. ೨೫-೧೧): ಅವರ ಬಳ್ಳಿ ಮರವಾಗಿ

ಹಬ್ಬಿದೆ. ಆದರೆ ಅದಕ್ಕೆ ಒಡೆದ ಟಸಿಲು ಅನಂತವಾಗಿಬಿಟ್ಟಿದೆ (ಹಬ್ಬಿ.ಬ. ೧೦೩); ಕೊಂಚ ವಿಚಾರ ಮಾಡಿದರೆ, ಈ ಮೂರೂ ಒಂದೇ ರೆಂಬೆಯ ಟಸಿಲುಗಳೆಂದು . . . ಕಂಡು ಬರುವುದು (ಪ್ರೇಮಾಶ್ರ. ೧೧೫). ೨. ಕವಲು; ವಿಭಾಗ; ಸೀಳು: ಚಿಗುರೆಗಳು . . . ಕೋಡಿಗೆ ಒಂಬತ್ತರವರೆಗೆ ಟಸಿಲುಗಳಿರುತ್ತವೆ (ಕಥಾಗ. ೬೪): ಇವೆರಡೂ ಟಸಿಲುಗಳ ನಡುವಿರುವ ಪ್ರದೇಶವು ಬಲು ಗುಡ್ಡಗಾಡು (ವಿಜಾಭೂ. ೮) ಟಸಲು: ೧. ಟೊಂಗೆಗಳಿಗೆ ಬೇರೆ ಸಣ್ಣಸಣ್ಣ ಟಸಲುಗಳು ಒಡೆದಿರುತ್ತವೆ (ಕಸಾಪ. I, ೧೫೦). ೨. ನಾಗವರ್ಮನ ಛಂದೋಂಬುಧಿಯನ್ನು ಏತದ್ವಿಷಯಕ ಸಂಶೋಧಕ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ನೋಡಿದೆ ಅಲ್ಲಿ ಕೊಟ್ಟ ಸೂತ್ರಾರ್ಥಕ ಟಸಲುಗಳನ್ನು ಇನ್ನಷ್ಟು ಗುರುತು ಹಚ್ಚಿದೆ (ಸಂಶೋಧ. ೯೩). ಟಸಳು: ೧. ಗಲ್ಲು ಗಲ್ಲು ಎಲೆಎಲೆಯೂ ಚಂದ, ಟಸಳು ಎಸಳು ಕುಡಿ ಮಿಡಿ ಬಿಸವಂದ (ನಡಬಂ. ೯೩-೬). ೨. ಮನುಷ್ಯನು ವೈರಾಗ್ಯಬುದ್ಧಿಯನ್ನು ತಾಳಿ, ಕಾಮಮಾರ್ಗದಿಂದ ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಂಡು, ಧರ್ಮಮಾರ್ಗಕ್ಕೆ ಹತ್ತಿದ ಬಳಿಕ, ಮುಂದೆ ಎರಡು ಟಸಳುಗಳೊಡೆದಿರುತ್ತವೆ (ಗೀತಾಸಂ. ೫೦). [?]

ಟಸಿಲುದಾರಿ (ನಾ). ಕವಲುದಾರಿ; ಸೀಳಂದಾರಿ: ಆದರೆ ಇದರಷ್ಟೆ ಅರ್ಥಪೂರ್ಣವಾದ ಟಸಿಲುದಾರಿಯೊಂದಿದೆ (ಜೀಪಾಠ. ೩೩). [ಟಸಿಲು + ದಾರಿ]

ಟಸಿಲೊಡೆ, ಟಸಲೊಡೆ (ನಾ). ಕೊಂಬೆ ಹಂಟ್ಟು; ರೆಂಬೆ ಕವಲಾಗು: ಟಸಿಲೊಡೆದ ಹಲವು ಟೊಂಗೆಗಳಲ್ಲಿ ಕುಳಿತು (ತಿಂಮತ. ೦೩೯). ೨. ವಿಭಕ್ತವಾಗು; ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಆಗು: ಮೋಡಕರ 'ಮರಾಠಿಗನ್ನಡ', ಸುಬ್ಬಣ್ಣಾಚಾರ್ಯರ 'ಶಿಷ್ಟಗನ್ನಡ' ಹೀಗೆ ಬಳಕೆಮಾತು ಟಸಿಲೊಡೆದಿದೆ (ಸಮಜೀ. ೧, ೩೮೫). ಟಸಲೊಡೆ: ೧. ಅಳ್ಳಿಗೊಂಬು = ಬಗಲೊಡೆದ ಟೊಂಗೆ; ಟಸಲೊಡೆದ ಟೊಂಗೆ (ಗಂಗಾಮ. ೨೦). [ಟಸಿಲು + ಒಡೆ$_1$]

ಟೀ, ತೇ$_2$ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸೊಪ್ಪು ಹಾಗೂ ಅದರಿಂದ ತಯಾರಿಸುವ ಪಾನೀಯ; ಚಹಾ: ನಮ್ಮ ಹಳ್ಳಿಗೆ ಪದೇ ಪದೇ ಕಾಫಿ, ಟೀ ವ್ಯಾಪಾರಸ್ಥರು ಕ್ರಿಸ್ತಮತ – ಬೋಧಕರು ಮುಂತಾದವರು ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಮೋಟಾರುಗಳಲ್ಲಿ ಬಂದು (ಹುಟ್ಟಿಹ. ೧೮೮): ಒಂದು ಕಪ್ಪು ಟೀ ಕೊಡು (ರೂಢಿ). ತೇ$_2$: ಟೀ, ತೇ, ಚಾ, ಚಹ,–ಗಿಡ (Tea. ಇಂಕನಿ.). [←ಇಂ. Tea; ಡಚ್. Thee; ಚೀನಿ. ತೇ]

ಟೀಂ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ. 'ಟೀಂವಕ್ಕಿ' ಪರಾ.

ಟೀಂವಕ್ಕಿ, ಟಿಂಹಕ್ಕಿ (ನಾ). ಟೀಂವ್ ಟೀಂವ್ ಎಂದು ಕೂಗುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹಕ್ಕಿ; ಟೀವನ ಹಕ್ಕಿ: ಕೊಳದ ಬಾಂದಳದಲ್ಲಿ ಟಂವ್‌ಗುಡುವ ಟೀಂವಕ್ಕಿ ನೀನಾರ ಬಲ್ಲೆಯಾ ನಲ್ಲನಲ್ಲಿ (ನನಲ್ಲ. ೦೦-೯): ಆದೇ ವೇಳೆಯಲ್ಲಿ ಟೀಂವಕ್ಕಿಯೊಂದು, ಶಾಂತಿಕುಟೀರದ ಮೇಲಿಂದಲೆ 'ಟಂವ್', 'ಟಂವ್' ಎಂದು ಧ್ವನಿಮಾಡುತ್ತ ಸಿಡಿಸಿಡಿದು ಹಾರಿಹೋಯಿತು (ಅಶಾಂತಿ. ೧೪೬). ಟಿಂಹಕ್ಕಿ: ಕಾಡುಬೆಕ್ಕಿನಿಂದ ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಂಡ ಟಿಂಹಕ್ಕಿಯೊಂದು ಗಿಡ ಬಿಟ್ಟು ಹಾರಿ, ಮದ ತಲೆಗೇರಿ ಸುತ್ತಿ ಚಿಮ್ಮಿ ಚೀರಿತು (ಪ್ರಕೃ. ೮೪). 'ಟೀವ' ಪರಾ. [ಟೀಂ + ಹಕ್ಕಿ$_1$ (<ಪಕ್ಕಿ$_1$)]

ಟೀಕಾಕಾರ (ನಾ). ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಬರೆಯುವವನು; ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಕಾರ: ಸಾರತರರೋಕ್ತಿಗೆ ನೆಲ್ಲುಂಮೋರುಂಗೋದಂತೆ ನೇಟಿ ಕಲ್ಪಾರ್ವರವರ್ಗೋರೆ ನಿಬಂಧನ ಟೀಕಾಕಾರಂಗಲ್ಲದೆ ಪೆಜಂಗೆ ಕೋಟ್ಯೋದವುದೇ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೦-೧೫೨). [ಸಂ.]

ಟೀಕಾಚಿತ್ರ (ನಾ). ವಿಡಂಬನ ಚಿತ್ರ; ವ್ಯಂಗ್ಯಚಿತ್ರ: (ಹಾಸ್ಯಪತ್ರಿಕೆಯಲ್ಲಿ, ಮು. ರಾಜಕೀಯ ವಿಚಾರಗಳನ್ನು ಟೀಕಿಸಿ ರಚಿಸಿದ ಪತ್ರಿಕೆಗಳಲ್ಲಿ) ಪೂರ್ಣಪುಟ ಚಿತ್ರ, ದೊಡ್ಡ ಚಿತ್ರ: ಟೀಕಾಚಿತ್ರ; ಹಾಸ್ಯಚಿತ್ರ; ನಗೆಚಿತ್ರ (Cartoon. ಇಂಕನಿ.). [ಸಂ. (ಟೀಕಾ + ಚಿತ್ರ)]

ಟೀಕಾರಾಗ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ರಾಗಗಳಲ್ಲೊಂದು: ಪಡಾರ ಟೀಕಾರಾಗ ಮಾಳವಿ . . . ಹಿಂದೋಳಮೆಂಬೆಂಟು ರಾಗಂಗಳುಂ ಅಪ್ಪಸಾಧಾರಣ ಜಾತೀಯಂಗಳು (ವಿವೇಕ. ೨೨೩). [ಸಂ.]

ಟೀಕಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡು; ವಿವರಿಸು; ಅರ್ಥವನ್ನು ಸ್ಪಷ್ಟಪಡಿಸು. ೨. ಗುಣದೋಷ ವಿಮರ್ಶೆಮಾಡು: "ಟೀಕಿಸು, ಖಂಡಿಸು" (Judge. ಪತ್ರಿನಿ. ೪೮). ೩. ಆಕ್ಷೇಪಿಸು; ದೋಷಗಳನ್ನು ಎತ್ತಿ ತೋರಿಸು: ನೂತನ ಶಿಕ್ಷಣಕ್ರಮಗಳಲ್ಲಿ ಅನುಭವಸಾಧನೆಗೇ ಹೆಚ್ಚಿನ ಅವಕಾಶವುಂಟೆಂದೂ ಟೀಕಿಸುವುದುಂಟು (ಶಿಕ್ಷದ. ೬೯೭): ದಾಸರು ರಾಜಕೀಯವನ್ನು ಸಮಯೋಚಿತವಾಗಿ ಟೀಕಿಸುತ್ತಲೂ ಪ್ರಶಂಸಿಸುತ್ತಲೂ ಇದ್ದರು (ಬದುಬ್ಬಿ. ೩). [ಟೀಕೆ$_1$ + – ಇಸು$_3$]

ಟೀಕು (ನಾ). ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ; ಅರ್ಥವಿವರಣೆ: "ಟೀಕಾ, ಟೀಕು, ಈ ೨ ವಿವರಂ" (ಕಾಶಕ್ಕೆ. ೯೦); ಲೋಕಕ್ಕೆದರ್ಥಶಾಸ್ತ್ರದ ಟೀಕೆನಿಸಿದ ತನ್ನ ನುಡಿ ಮನಂಗೊಳಿಸೆ (ಶಂಶಥಾ. ೯-೦೪): ಟೀಕುವೇಟ್ಟುದೆನೆ ವೇಟ್ಟವನುಂ ಕವಿಯೆಂಬ ಲೆಕ್ಕಮೇ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೨೯೯). [<ಸಂ. ಟೀಕಾ]

ಟೀಕುವರೆ (ಕ್ರಿ). ಟೀಕೆಯನ್ನು ಬರೆ; ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನು ಬರೆ: ಅನಿತೊಂದು ಸಿರಿಯ ಮೈಮೆಯೊಳನಿತೌದ್ಧತ್ಯಕ್ಕೆ ಸಲ್ಲದಾ ನೃಪತನಯಂ ವಿನಯೋನ ವಿನಾ ಕಾ ಶ್ರೀ ಎನಿಪುಕ್ತಿಗೆ ಟೀಕುವರೆದ ತೆಱದಿಂ ನಡೆದಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೪-೦೦). [ಟೀಕು + ಬರೆ$_1$]

ಟೀಕೆ$_1$ (ನಾ). ೧. ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ; ಟೀಕು: "ಭಾಷ್ಯ; ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ; ಟೀಕೆ" (Commentary. ಇಂಕನಿ.). ೨. ಗುಣದೋಷ ವಿಮರ್ಶೆ: "ವಿಮರ್ಶೆ, ಟೀಕೆ; ಗುಣದೋಷ ವಿವೇಚನೆ" (Criticism. ಇಂಕನಿ.): ಈ ವಿಚಾರದಲ್ಲಿ ಒಟ್ಟಿನ ಮೇಲೆ ಒಂದು ಟೀಕೆಯ ಮಾತನ್ನು ಹೇಳುವುದು ಅವಶ್ಯವಾಗಿದೆ (ಸಾಹಿಶ. ೬೩). ೩. ಆಕ್ಷೇಪಣೆ; ತಪ್ಪನ್ನು ಎತ್ತಿತೋರಿಸುವಿಕೆ; ನಿಂದಿಸುವಿಕೆ: ಪಾದಚಾರಿಯ ಕಂಡು ಕಾರೊಳು ಬಾ ಎಂದು ಹತ್ತಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು ಬೇಡ ನಿನ್ನ ಕಾರಿನ ಟೀಕೆ ಮುಗಿಸಿಯೆ ಕಾರಿನಿಂದಿಳಿವನು ನೋಡ (ಇಂಚಾಪ. ೨೩೦-೩೭); ಎಂದಿನಂತೆಯೆ ಶ್ಯಾಮ್ ಅವರಿವರನ್ನು ಟೀಕೆ ಮಾಡುತ್ತ ಕೆಲವರನ್ನು ಹೊಗಳುತ್ತ ಇದ್ದ (ಅಂಡೂ. ೯೨). ೪. [ಸಂಗೀತ] ಒಂದು ಬಗೆಯ ರಾಗ: ಟೀಕೆ, ಸೈಂಧವಿ, ಪಂಚಮ . . . ಉಪಾಂಗವೆಂಬೆಂಟು ರಾಗಂಗಳುಂ (ವಿವೇಕ. ೨೨೩). [ಸಂ. ಟೀಕಾ]

ಟೀಕೆ$_2$, ಟಿಕ್ಕೆ$_1$ (ನಾ). ಕೊರಳಲ್ಲಿ ಧರಿಸುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಚಿನ್ನದ ಆಭರಣ; ಅಡ್ಡಿಕೆ: ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಅತಿಥಿಗಳು ಬಂದಿದ್ದಾರೆ, ನನ್ನ ಕರಿಮಣಿ ಟೀಕೆಯನ್ನು ಕಟ್ಟಿಕೋ (ಪವಶೀ. ೮೦). ಟಿಕ್ಕೆ$_1$: ಕೊರಳಲ್ಲಿ ಭಾರವಾದ ಗೆಜ್ಜೆಯ ಟಿಕ್ಕೆ (ಹಬ್ಬಿಬ. ೬): ಅವಳುಟ್ಟ ಮಡಿಯ ಸೆರಗು ಎದೆಯ ಮೇಲಿಂದ ಸರಿದು ಕೊರಳೊಳಗಿನ ದೊಡ್ಡ ಗೆಜ್ಜೆಯ ಟಿಕ್ಕೆ ಹೊರಗೆ ತೋರುತ್ತಿದ್ದಿತು (ಅಹೋಳ. ೮). [←ಹಿಂ. ಮರಾ. ಟೀಕ್]

ಟೀಕೆಟಿಪ್ಪಣಿ (ನಾ). ೧. ಶಬ್ದಾರ್ಥವಿವರಣೆ: ಟೀಕೆಟಿಪ್ಪಣಿಗಳೂ ಗ್ರಂಥದ ವಿಷಯವನ್ನು ಹುಡುಕಲು ಅನುಕೂಲಿಸುವಂತೆ ಮುಖ್ಯಾಂಶಗಳ ಅಕಾರದಿ ಪಟ್ಟಿಯೂ ಪುಟಸಂಖ್ಯೆಯೂ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿರಬೇಕು (ಶಿಕ್ಷದ. ೨೮೦). ೨. ದೋಷವನ್ನು ಎತ್ತಿ ಹೇಳುವುದು: ಸಮಾಜಸೇವೆಯ ವ್ಯಕ್ತಿ ಎಷ್ಟೇ ಪ್ರಾಮಾಣಿಕತೆಯಿಂದ ನಡೆದುಕೊಂಡರೂ ಟೀಕೆಟಿಪ್ಪಣಿ ಅವನಿಗೆ ಕಟ್ಟಿಟ್ಟ ಗಂಟು (ರೂಢಿ). P ಈ ಜೋಡಿ ಶಬ್ದಗಳು ಬೇರೆಬೇರೆಯಾಗಿಯೂ ಬಳಕೆಯಾಗುತ್ತವೆ. [ಟೀಕೆ$_1$ + ಟಿಪ್ಪಣಿ]

ಟೀಕೆಬರೆ (ಕ್ರಿ). = ಟೀಕುವರೆ: ಸಂಸ್ಕೃತ ಮಹಾಕಾವ್ಯಗಳಿಗೆ ಟೀಕೆ ಬರೆಯುವುದರಲ್ಲಿ ಮಲ್ಲಿನಾಥ ನಿಸ್ಸೀಮ (ರೂಢಿ). [ಟೀಕೆ$_1$ + ಬರೆ$_1$]

ಟೀಪಾಯ್ 'ಟೀಪಾಯಿ' ನೋ.

ಟೀಪಾಯಿ, ಟೀಪಾಯ್ (ನಾ). ೧. ಮೂರುಕಾಲಿನ ಮಣೆ; ಮುಕ್ಕಾಲು ಮಣೆ. ೨. ಒಂದುಬಗೆಯ ಕಾಲುಮಣೆ; ಪುಟ್ಟ ಮೇಜು:ಟೀಪಾಯಿಯ ಮೇಲೆ ಫಲಾಹಾರವನ್ನಿಡು (ರೂ೨). **ಟೀಪಾಯ್:** ೨. ಚಹದ ಟ್ರೇಯನ್ನು ಹತ್ತಿರದ ಟೀಪಾಯ ಮೇಲಿಟ್ಟು (ತೊಸಕ್ಕ. ೦೭೦): ಹತ್ತಿರದ 'ಟೀಪಾಯ್'ದ ಮೇಲೆ ಅದನ್ನಿಟ್ಟು ಗಂಡನಿಗೆ ಹೇಳಿದಳು (ಮುತ್ತ್ಯದ. ೮೦).
[← ಹಿಂ. ತಿಪಾಈ./ಸಂ. ತ್ರಿಪಾದಿ]

ಟೀಪು (ನಾ). ಅಡಿ ಟಿಪ್ಪಣಿ: ಈ ಮಾತಿಗೆ ಒಂದು ಟೀಪು ಕೊಡಬೇಕು (ರೂ೨). [←ಮರಾ. ಟೀಪ್]

ಟೀಮು (ನಾ). ಒಟ್ಟಿಗೆ ಕೆಲಸಮಾಡುವವರ ಅಥವಾ ಆಟಗಾರರ ತಂಡ,–ಗುಂಪು: ಮ್ಯಾಚಿನಲ್ಲಿ ಏನಾಯಿತು? ನಿಮ್ಮ ಟೀಮು ಗೆದ್ದಿತೋ ಹೇಗೆ (ಮಹಾಗ. ೦೬). [← ಇಂ. Team]

ಟೀಯ 'ಟೀವ' ನೋ.

ಟೀಲ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹಕ್ಕಿ : (ಕ). [?]

ಟೀವ, ಟೀಯಂ (ನಾ) ಉದ್ದವಾದ ಬಾಲವುಳ್ಳ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಪಕ್ಷಿ ; ಬಾನಾಡಿ: "ಟೀವಂ ಚಕೋರಾಂಡಮನಿಸಿಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೩೨-೦೦); "ಬಾನಡಿ ಟಿಟ್ಟಿಭ ಟೀವಂ ತಾನಾಗಸವಕ್ಕಿ ಖಂಜರೀಟಮೆನಿಕ್ಕುಂ" (ಕವಿಕಂ. ೬೨); ಟೀ[ಪಾಠಾಂ. ಪೀ]ವ ಕಕ್ಕಳ ಸೋಜಿಗ ಮೆಳೆಗಿಳಿ ಕಾಡ್ಕೋಳಿ ಪೂವಜಿಗಳ ಮಾಜುವರ ಕಂಡೆ (ಕೂಬಸೋ. ೦೮-೩೪); ಅರೆ ಹೋಜಿಸು ಟಿಟ್ಟಿವನು ಮಣಿಗನು ಗರುಡ ಕೊಣಕನು ಮೇಣು ಟೀವನು (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೫-೨೩): ಪಾರಾವತಂ ಪಂಗುರು ಟೀ[ಪಾಠಾಂ. ಲಾ]ವಂ ಟಿಟ್ಟಿಭಂ . . . ಶಿಖಿ ಶುಕಂ ತದ್ವನಾಂತಸ್ಥಮಿರ್ಕುಂ (ಕಬಕಂ. ೩-೩೩). **ಟೀಯ:** ಶಕುನಿ ಶುನಿಗಿಲು ಟಿಟ್ಟಿಭಂ ಕೌಶಿಕಂ ಟೀಯ ನಿಕರಬಿಗ್ಗಂ . . . ಪಕ್ಷಿಮುಖ್ಯಗಳ್ಸುಖಮಿಪ್ಪವಾವನದೊಳು (ಜಕೋಪು. ೦೦-೩೦).

ಟಿವೇನ ಹಕ್ಕಿ, ಟೀಯನ ಹಕ್ಕಿ=ಟಿಟ್ಟಿಭ: "ಟೀವನಹಕ್ಕಿ" (ದಾಹಟೀ. ೨-೬); "ತೈತ್ತಿರಿಃ–ಟೀವನ ಹಕ್ಕಿ" (ಟಷಧಿ. ೬೨): "ಕೋಯಷ್ಟಿಕಃ–ಟೀಯೇನ ಹಕ್ಕಿ" (ಟಷಧಿ. ೪೦). [?]

ಟೀವಕ (ನಾ). (ನೃತ್ಯಕ್ಕೆ ಸರಿಯಾಗಿ ತಂತಿಯನ್ನು ಮಿಾಟಿದಾಗ) ತಂಬೂರಿಯಿಂದ ಹೊರಡುವ ಧ್ವನಿ. 'ಟೀವಕಟೆಂಬಕ' ಪರಾ.
[?]

ಟೀವಕಟಿಂಬಕ, ಟೀವಕಟೆಂಬಕ (ನಾ). "ತಂಬೂರಿಯ ತಂತಿಯನ್ನು ಮಿಾಂಟಿದಾಗ ಹೊರಡುವ ಧ್ವನಿಗಳು; ಇವುಗಳಿಗೆ ಸರಿಯಾಗಿ ನೃತ್ಯಕಾರನು ಹೆಜ್ಜೆಯನ್ನು ಹಾಕಬೇಕಾಗುವುದು" (ಬಸವ. ಕೊ೨೮): ದಿಟಪುಟ ಧಕುತಿ ಸಂಪುಟ ನೆರೆಗೊಳ್ಳದಾಗಿ . . . ಟೀ[ಪಾಠಾಂ. ಟೇ]ವಕ ಟಿಂಬಕನಾ[ಪಾಠಾಂ. ಟಿಂಬನನಾ, ಟಿಂಬಕವನಾ]ಡಿಸುತ್ತಿದ್ದಿತಯ್ಯಾ ನಿನ್ನ ಮಾಯೆ (ಬಸವ. ೦೮). **ಟೀವಕಟೆಂಬಕ:** ಮೇಲಿನ ಪ್ರಯೋಗದ ಪಾಠಾಂತರವನ್ನು ನೋಡಿ. [ಟೀವಕ + ಟಿಂಬಕ]

ಟೀವಕಟೆಂಬಕ 'ಟೀವಕಟಿಂಬಕ' ನೋ.

ಟೀವಿ 'ಠೀವಿ' ನೋ.

ಟೀಸೊಪ್ಪು (ನಾ). ಟೀ ಗಿಡದ ಸೊಪ್ಪು : (ಮ್ಯಶಿಗಿ. ೧೬–೨೯೩).
[ಟೀ + ಸೊಪ್ಪು$_3$]

ಟು (ಪ್ರ). ಅಂತು, ಇಂತು, ಉಂತು ಮೊದಲಾದ ಶಬ್ದಗಳ ಮೇಲೆ ಪ್ರಕಾರಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಸೇರುವ ಒಂದು ಪ್ರತ್ಯಯ. 'ಅಂತುಟು', 'ಇಂತುಟು', 'ಉಂತುಟು' ಪರಾ.

ಟುಂಟುಕ (ಗು). ೧. ಕೆಳಮಟ್ಟದ : ಅಲ್ಪ ; ಕ್ಷುದ್ರ ; ತುಚ್ಛ : ಆದಿತ್ಯನ ಕಿಲದೊಳ್ ಚಂದ್ರೋದಯಮುಮೆಸೆಯುವಪ್ಪೊಲೀ ಧರಾಮಂಡಲದೊಳ್ ವಾದಿ [illegible] ವಾದಿರಾಜನ ಕಿಲದೊಳ್ (ಎಕ. VIII, ನಗರ. ೩೫-೭೫; 1077); ಆಚರಸನರೆನ್ನು ಪೋಲಿಸುವೆ ಟುಂಟುಕ ಮಂಡಳಿಕವ್ರಜಂಗಳಂ (ಮುಂಬರಾ. XI, ೩೬೦-೨೪ ; 1162). (ನಾ). ೨. ಕ್ರೂರ : ದುಷ್ಟ : ಕಂಟಕದ ಬಂಟರಾಗಿ ಬುಧಸಂತತಿಗಂ ಪತಿಗಂ ಕುಬುದ್ಧಿಯಿಂ ಕಂಟಕರಪ್ಪ ಟುಂಟುಕರದಿಕ್ಕಿಮ (ಎಕ. V. ಬೇಲೂರು. ೦೦೪-೪೦ ; 1173). ೩. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ ; ಹೆಮ್ಮರ ; ತಿಗಡು ಮರ : "ಟುಂಟುಕ=ದಿಂಡಲಮರ" (ಗಂಗಾಮ. ೦೪೪). [ಸಂ.]

ಟುಣುಪುಣು (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ : ಹುರುಟಿನ ಹುರಿದ ಬೀಜದಂತೆ ಟುಣುಪುಣು ಹಾರಾಡುತ್ತಿದ್ದ ತನ್ನ ಗೆಳೆಯನು ಈಗ . . . ಕಂಡವರ ಕೈಗೆ ಅತ್ತರು ಸವರುತ್ತಿರುವ ದೃಶ್ಯ ಮನೋವೇಧಕವಾಗಿ ಅವನಿಗೆ ಕಾಣತೊಡಗಿತು (ರಂಗರೋ. ೧೯೩).

ಟುಪುಟುಪು (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ : ಎಲ್ಲರೂ ಇರ್ಲ್ಲೊಂದು ಅರ್ಲ್ಲೊಂದು ಟುಪುಟುಪು ಬಿದ್ದ ಆಲಿಕಲ್ಲುಗಳನ್ನು ಆರಿಸಿಕೊಂಡು ಬಂದು ಸೂರಿನ ಕೆಳಗಡೆ ನಿಂತು ಬಾಯಿಗೆ ಹಾಕಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದವು (ಪಟಾಕ್ಷ. ೩೮).

ಟುಪ್ಪೀಕೆ (ನಾ). ಬಹು ಸಂಕ್ಷೇಪವಾದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ : ಶಾಬರ ಭಾಷ್ಯದ ಮೇಲೆ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನು ಆರಂಭಿಸಿದ ಕುಮಾರಿಲಭಟ್ಟನು (ಕ್ರಿ. ಶ. ಶತ. ೭೦೦) ೧–೧ರ ಮೇಲೆ ಶ್ಲೋಕವಾರ್ತಿಕವನ್ನು . . . ೪ ರಿಂದ ೧೨ರವರೆಗೆ ಟುಪ್ಪೀಕೆಯನ್ನೂ ರಚಿಸಿದ್ದಾನೆ (ತತ್ವಪ್ರಾ. ೨೭೦).
[ಸಂ. ಟುಪ್ಪೀಕಾ]

ಟುಮಕ 'ಟುಮುಕ' ನೋ.

ಟುಮಕಿ$_1$ 'ಟುಮುಕು' ನೋ.

ಟುಮಕಿ$_2$ (ನಾ). ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಎರಡೂ ಕೈಗಳಿಂದ ಸದ್ದಾಗುವಂತೆ ಹೊಡೆಯುವಿಕೆ : ಒಂದೀಟು ಟುಮಕೀ ಹೊಡೀರೀ ಮಾರಗ್ಯ ಹಾಕ್ರಿ (ಧರ್ಮಸಿ. ೮೩). [?]

ಟುಮುಕ, ಟುಮಕ (ನಾ). ದಪ್ಪನಾಗಿರುವವನು: ಗಜ್ಜರೆಯ ತುಂಬಿನಂತೆ ಅವನು ಕೆಂಪಾಗಿಯೂ ಟುಮುಕನಾಗಿಯೂ ಇರುವನೆಂದು ಕಂಡು ನೀನು ಮನಸೋತಿರುವಿ (ಪವಕಿ. ೬೩). **ಟುಮಕ:** ಇವ ಗಿಡ್ಡ, ಟುಮಕ: ಗುಳ್ಳಿಗಣ್ಣನವ; ಮುಖ ಬಲು ರಾವು (ಮೀರಿಮ. ೪). [?]

ಟುಮುಕು, ಟಮಕಿ, ಟುಮಕಿ$_1$, ತುಮುಕು$_2$ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಚರ್ಮವಾದ್ಯ : ಸಣ್ಣತಮಟೆ : ಕಂಸಾಳ ಡೊಳ್ಳಾರಿ ಟುಮುಕು ತಂಬಟಂ . . . ಮದ್ದಳೆಗಳೆಂಬ ಬಹುವಾದ್ಯದುಬ್ಬಟೆಯುಮೆಳದೆಸೆಯೊಳಾವರಿಸಲು (ಚಬಪು. ೫-೭) : ಡೋಳಿನ ಕುದುರೆ ಡಮಾನದ ಮದಕರಿ ಸೂಳೈಪ ಟುಮುಕುಗಳೊಂಟೆ . . . ಮೇಳದೊಳಗೆ ತಿರುಗುವುವು (ಕಂನವಿ. ೦೯-೨೩). **ಟಮಕಿ:** ಕೋರ್ಟಿನವರು ಟಮಕಿ ಹೊಡೆಯಿಸುವುದರ ಮೂಲಕ ಯುಕ್ತವಾದ ನೋಟೀಸನ್ನು ಕೊಟ್ಟ ನಂತರ (ಗ್ರಾಮೂಕ. ೩೮). **ಟುಮಕಿ$_1$:** ಎಲೇ, ಇದು ಮೂರನೆ ಡಂಗುರದ ರಾವುಂಟು, ಟುಮಕೀ ಹೊಡಿಯಲೇ (ಮುಂಬಯು. ೬-೨೧೮). **ತುಮುಕು$_2$:** ರಸಪೂರಮತಿಗಭೀರಂ ಕಾವ್ಯಂ ನೀರಸರಜೀವಂತೇನಿದು ತಾರೆಲೆಯ ಬೀದಿವಾಪೆ ನೆರವಿಯ ತು[ಪಾಠಾಂ.ದು]ಮುಕೀ (೧೨ಕ. ೦-೩೦).

ಟಮಕಿ ಬಾರಿಸು = ೧. ತಮಟೆ ಬಾರಿಸು : ಡಂಗುರ ಹೊಡೆ. ೨. (ಆಲಂ) ಎಲ್ಲರಿಗೂ ತಿಳಿಯಪಡಿಸು ; ಪ್ರಸಿದ್ಧಪಡಿಸು: ಬಹಿರಂಗಪಡಿಸು ; ಸಾರು : ಸ್ವಾಮಿಯವರು ತಾವು ಎಲ್ಲಿಗೆ ಹೋಗುವುದಾದರೂ ಹೇಳದೆ ಹೋಗುತ್ತಾರೆ : ಹಾಗೆ ಟಮಕಿ ಬಾರಿಸಿ ಹೋಗುವುದಕ್ಕೆ (ನಂಬಿಸಾ. ೩೨೯). ಟಮಕಿ ಸಾರು=ಟಮಕಿ ಬಾರಿಸು ೨: 'ಸಣ್ಣಪ್ಪನನ್ನು ಶಾಲೆಗೆ ಸೇರಿಸಿ ಬಂದೆ' ಎಂದು ಟಮಕಿ ಸಾರುವುದಕ್ಕೆ ಅವರು ಬಂದಿದ್ದರು (ಸ್ವಪ್ನಹೂ. ೯೧). [←ಮರಾ. ಟಮಕೀ, ಟಿಮಕೀ : ಹಿಂ. ಟಮಕೀ./ತುಳು. ಟಮುಕಿ : ತೆಲು. ಟಮಟಮ]

ಟುರು (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ. 'ಟುರುಗುಟ್ಟು' ಪರಾ.

ಟುರುಗುಟ್ಟು, ಟುರ್ಗುಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ಟುರುಟುರು ಎಂದು ಶಬ್ದಮಾಡು. **ಟುರ್ಗುಟ್ಟು** : ಬಾಟೆದೋಂಟಮುಂ ಪುಗುವಂತೆ ಪೊಕ್ಕು ಬೊಬ್ಬಿಱಿವರೆಡೆಯೊಳ್ ಟುರ್ಗುಟ್ಟುತೆ (ಅದ್ಭುತ. ೪೭-೭). [ಟುರು + ಕುಟ್ಟು$_1$]

ಟುರ್ಗುಟ್ಟು 'ಟುರುಗುಟ್ಟು' ನೋ.

ಟುವ್ವಿಡು (ಕ್ರಿ). ಟುವ್ ಟುವ್ ಎಂದು ಶಬ್ದಮಾಡು : ಟುವ್ವಿಡುವ ಕುಕಿಲಿಡುವ ಗಾನದೊನಪು (ನೇಮಿಜಿ. ೩-೨೩). [ಟುವ್$_0$ + ಇಡು$_1$]

ಟುಸ್ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ : ಪಟಾಕಿ ಟುಸ್ ಎಂದುಬಿಟ್ಟಿತು (ರೂಢ).

ಟೂನಮರ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯು ಮರ : ಕೆಂಪುಗಂಧಗಿರಿ, ಸಂದಿವೃಕ್ಷ, ಟೂನಮರ . . . ಗಂಧಗರಿಗೆ (ವೃಕ್ಷಗಿ. ೦೯-೩೪೮).

[ಟೂನ$_0$ + ಮರ$_1$]

ಟೆಂಕ$_1$ 'ತೆಂಕು' ನೋ.

ಟೆಂಕ$_2$ 'ಟಂಕೆ$_1$' ನೋ.

ಟೆಂಕದೆಸೆ 'ತೆಂಕದೆಸೆ' ನೋ.

ಟೆಂಕಿ 'ಟಂಕಿ$_2$' ನೋ.

ಟೆಂಕೆ 'ಟಂಕಿ$_2$' ನೋ.

ಟೆಂಗು 'ತೆಂಗು$_3$' ನೋ.

ಟೆಂಟಣಿಸು, ಟಂಟಣಿಸು$_2$, ಟಂಠಣಿಸು, **ಟೆಂಟೆಣಿಸು, ಟೆಂಠಣಿಸು,** ಟೆಂಠೆಣಿಸು, ಡಂಢಣಿಸು, ಡೆಂಡಣಿಸು, ಡೆಂಡೆಣಿಸು, ಡೆಂಢಣಿಸು, ಡೆಂಢಳಿಸು, ಡೆಂಢೆಣಿಸು, ಢೆಂಢೆಣಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ವಿರೋಧಿಸು ; ದ್ವೇಷಿಸು ; ವೈರತಾಳು ; ಸ್ಪರ್ಧಿಸು : ಮೊಂಟಾಗಿ ಕೈಗಳೆರಡುಂ ಗೆಂಟಾಗಿರೆ ತನಗೆ ಸಿರಿಯು ಕೂಟುಂ ಕಾಲುಂ ಕುಂಟಾಗಿ ನಮೆಯುತಿರ್ಪ ಟೆಂಟಣಿಸಿ ಮಹಾತಪಂಗಳಂ ಕಿಡಿಸಿದವರ್ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೬-೧೮೦); ತಳ್ತು ಗಂಟಿಕ್ಕಿ ಟೆಂಟಣಿಸುವಂಕಮುಂ ಸೆಳೆದು ಕೆಡೆವುವ . . . ಮಾಸಾಳ್ಗಳ ಮಂತಣದೊಳಂ (ಗಿರಿಜೆ. ೨-೧೦೫ ವ) : ಟೆಂಟಣಿಪ ವೈರಿಗಳ ಗಳಹುವ ಗಂಟಲನು ಮುಱಿಯೊದೆವ ಹರೆಯಕೆ ಕಂಟಕವಲಾ ಮುಪ್ಪು ಬಂದುದು ಮಗನೆ ತನಗೆಂದ (ನಿಘಂಗ. ೩-೮-೨೫). ೨. ಉತ್ಸಾಹಪಡು ; ಸಂಭ್ರಮಿಸು ; ಹಿಗ್ಗು : ಹಿಡಿ ಹಿಡಿ ಹೊಡೆ ಹೊಡೆಯೆಂದು ಟೆಂಟಣಿಸಿ ಬೆಂಕೊಂಡಾರ್ಭಟಿಸಿ (ಭರತ. ೫೬-೪೩) ; ಲಕ್ಷ್ಮಿಯ ಗೆಂಟನೊಳು ಶ್ರೀರಾಮ ಕುಳಿತಿರೆ ಟೆಂಟಣಿಸಲೋಲಗರು ನಾಟ್ಯದ ಜನರು ಸಹವಾಗಿ (ಪಟುಭಾ. ೧೪-೨೦). ೩. ಅಂಜು ; ಭಯಪಡು ; ಹಿಂದೆಗೆ : ಕಾಱುವಱುಗೆ ಜಯಂ ಜೊಮ್ಮೇೞುವ ಟೆಂಟಣಿಸುವರಸನರಸನೆ ವಿರಸಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೨-೪೦) ; ತಾಂ ಟೆಂಟಣಿಸದೆ ಬಲ್ವಿಡಿದಂ ಮಿಾಂಟುಂಜವ್ವನಿಗನಾ ನುಡಿಗಳಂ ಮನದೊಳ್ (ಉದ್ಭಟ. ೧೧-೪೪) ; ಟೆಂಟಣಿಸದಿದಿರಾಗು (ಕುಮಾ.ವಿ. ೮-೦೮) : ಟೆಂಟಣಿಸದಿರು ದಕ್ಷ (ವೀರಶೈವ. ೩-೪-೧೮) ; ಕೃಷ್ಣನ ಮುಂದೆ ಭಾಷೆಯಂ ಪೂರೈಸಿ ಟೆಂಟಣಿಸದೊಡಲಂ ತೊಱೆದು (ಜೈಮಿಭಾ. ೦೩-೬೨). ೪. ಆಧಾರವಾಗು ; ಊರೆಯಾಗು : ಎಂಟು ಕಾಲ ಮಂಟೆಯ ಟೆಂಟ[ಪಾಠಾಂ. ಟೆ]ಣಿಸಿ ನಿಂದವೈದು ಕಂಭ (ಮೋಳಿಮಾ. ೨೫೪-೮೦೫) ; ಅಂತಪ್ಪ ದೇಹಕ್ಕೆ ಪಂಚಕರಣಂಗಳೇ ಆಧಾರವಾಗಿಹುದೆಂಬುದೀಗ ಟೆಂಟಣಿಸಿ ನಿಂದವೈದು ಕಂಭ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕರ್ಥ (ಮೋಳಿಮಾ. ೮೦೫ ಟೀಕೆ). ೫. ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರು ; ಒತ್ತೊತ್ತಾಗಿರು ; ಗುಂಪು ಸೇರು ; ನಿಬಿಡವಾಗಿರು : ಆ ಕುಸುಮ ಗುಚ್ಛಗುಂಜಾಗೃಹದೊಳ್ ಟೆಂಟಣಿಸದೆ ಗಳಪುವ ಪೋಲ್ ನೀಂಟಾದಿಂಚರ ಮಾನಿಸಗುತೊಪ್ಪಿದುವಳಿಗಳ್ (ಉದ್ಭಟ. ೯-೨೯) ; ಕಱೆಕಂಠಗಲ್ಲದಳೆಂದು ತೋಂಟಗಳ್ಪೂಱಿಗಿಕ್ಕಿದಂತೆ ಟೆಂಟಣಿಸಿಯೆ ಬೆಳೆದಿಹವು ಕೇತಕಿಗಳು (ಅಂಜನ. ೨-೮೬); ಕಂಟಕಿಯು ಸಹಕಾರ ರಂಭ ದಾಡಿಮಫಲಂ ಟೆಂಟಣಿಸಿ ತಳ್ತೊಡೆದು ರಸಪ್ರವಾಹಗಳಾಗೆ (ಪ್ರಭುಪು. ೩-೨೧). ೬. ಉಂಟುಮಾಡು; ಜನಿಯಿಸು: ತುಂಟತನದಿ ಹುಸಿದಾ ಪುಸಿ ತನಗೇಳಂಟು ದಿವಸದೊಳಗೆ ಕಂಟಕಮುಂ ಮಾಳ್ಪುದು ಮಱುಭವದೊಳ್ ಟೆಂಟಣಿಪುದು ದುಃಖಮುಂ(ಜಯಾ. ೦೦-೦೦). ೭. ಶೋಭಿಸು : ಅಣಿಮಾದ್ಯಷ್ಟಗುಣಂಗಳಂ ನೆಲೆಗಳಂ ಮೇಗಾರ್ದರಿಂದೆಂದು ಟೆಂಟಣಿಸುತ್ತಿರ್ಪುದು (ಶಾಂತಿಪು. ೬-೦೨೨): ಬೇರೊಂದು ವರ್ಣವಳ್ಕು ಟೆಂಟಣಿಪ ನುಣ್ಪುಗಂ ಪೊಳೆವ ಕಂಪನಮಿನಿತು ಪೆಂಟಣಿಸೆ (ಸೌಂದಪು. ೯-೧೧). **ಟಂಟಣಿಸು$_2$**: ೧. ಸದ್ಬುಧರ್ಗಿಂದ್ರಭೂಜದೊಳ್ ಟಂಟಣಿಸುತ್ತಮಿರ್ಪ ನಿಜಬುದ್ಧಿಯಿನಾತ್ಮನೃಪಂಗೆ ಕೂಡೆ ನಿಷ್ಕಂಟಕಮಾಗೆ ಮಾಡಿದ ನಿಳಾತಳಮನೆಲ್ಲಮನೊಲ್ದು ಮಲ್ಲಮಂ (ಎಕ. V, ಬೇಲೂರು. ೦೦೪-೪೦; 1173) ; ಮಲೆವವರಿಲ್ಲ ಗಂಡೆಸೆವರಿಲ್ಲಿದಿರಪ್ಪವರಿಲ್ಲ ತೇಜವೆಂದುಲಿವವರಿಲ್ಲ ಟಂಟಣಿಪರಿಲ್ಲ . . . ಕೃಷ್ಣವಿಭುಕೇಶವದೇವಚಮೂಪ ರಾಜ್ಯದೊಳ್ (ಎಕ. VII, ಶಿಕಾರಿ. ೦೦೯-೩೪; 1181) ; ಟಂಟಣಿಸುತ್ತುಮಿರ್ಪರಿನ್ನಪಾಳರ ಹಿಣ್ಣ ನಿಜಾಸಿದಣ್ಣದಿಂ ಕಣ್ಬಿಯ ಜಾರದೊಳ್ ಸುಳಿಸಿ (ಇಹಿ. XII. ೯೭-೧೯ : 1187). **ಟಂಠಣಿಸು**: ೮. ನಡುಗು; ಅಲುಗಾಡು; ಕಂಪಿಸು; ಅದುರು : ಧರಣಿ ಟಂಠಣಿಸೆ ಪದಹತಿ ಧೂಳಿಯಾವರಿಸೆ ತರಣಿ ತೇಜಂಗುಂದೆ (ಸೌಂದಪು. ೦೭-೦೨). **ಟೆಂಟೆಣಿಸು** : ೫. ಉಂಟು ಒಬ್ಬೊಬ್ಬರಿಗೆ ಬೆನ್ನಲಿ ಎಂಟುಕೋಟಿ ಪ್ರಮಥರು ಟೆಂಟೆಣಿಸಿ ನಿಂದಿಹರು (ಶರಲೀ. ೪೧-೨); ತಾಳೆ ಕಂಸಾಳ ಭೂರಗ ಭೇರಿ ಟೆಂಟೆಣಿಸಿ ಭೋರ್ಗರೆಯಲು (ಸವಮೋ. ೦೦-೩೦). **ಟೆಂಠಣಿಸು**: ೧. ಸೆಣಸಲ್ ಮಾರ್ಮಲೆಯಲ್ ಬೆಸಕ್ಕೆ ಬೆಸೆಯಲ್ ದಂಡೋಪನತ್ಯಕ್ಕೆ ಟೆಂಠಣಿಸಲ್ ಪೇಟ್ಬುದನಿರ್ಮ ಕೇಳಲರಿಯಿಲ್ಲೆಂಬನ್ನೆಗಂ ಗೆಲ್ದು (ಶಾಂತಿಪು. ೦೦-೦೮೫); ಭೀಮನ ಗದೆಯ ಘಾತಿಯ ಘಲ್ಲಣೆಗೆ ಕಂಠಣಿಸಿದವು ಟೆಂಠಣಿಸುವಾನೆಗಳು (ಕುಮಾ.ಗ. ೧-೫೪); ಗುರುಹಿರಿಯರೊಳು ಟೆಂಠಣಿಪ ಕಡುಪಾತಕಂಗಿದನಂಟಸದಿರಲೆ ಮಗನೆ ಮಱೆದೀ ಗುರುರಹಸ್ಯವನು (ಸದ್ಗುರು. ೦-೩೦) ; ಹಿರಿಯರೊಳು ಟೆಂಠಣಿಸಿ ಕಡುಮೂರ್ಖರಾಗಿಹ ಗಂಟುಗಳ್ಳರು (ಅನುಸಾ. ೭-೨). ೩. ಮಣಿದಿರೆ ಮಱವೆಯೊಳಿಂದ್ರಿಯ ಭಟರು ಟೆಂ[ಪಾಠಾಂ. ವೆಂ]ಠಣಿಸದೆ ಗನ್ನವನಿಕ್ಕಿ ನೋಡಿದಾಯುದೀವಿಗೆಯನು ಜೀವಚಿಂತಾಮಣಿಯ ಕೊಂಡೊಯ್ದನು ಜವನು (ವರ್ಧಮ. ೮-೦೫). ೫. ಪಲವು ಸ್ತ್ರೀರತ್ನಗಳಿಂದೆಂದು ಟೆಂಠಣಿಸಿಯೆ ಸೊಬಗಿಂದ (ಶರಶಾ. ೦-೦೦೩). ೯. ವ್ಯಾಕುಲಗೊಳ್ಳು ; ದುಃಖಿಸು ; ಕಂಗು ; ಕೊರಗು: ವರಪಾಂಡವರು ಕಣನೊಳು ವೆಂಠಣಿಸಿದರು ಕಮಠ ಟೆಂಠಣಿಸೆ (ಕುಮಾ.ಉ. ೧೧ ಸೂಚನೆ) : ಕಣಂಗಳರ್ದಂಧಕರಪೊಲು ಟೆಂಠಣಿಸುವವರಿಬ್ಬರು ಕಣಾ (ಅಂಬಿಕಾ. ೪೭-೫೨). **ಟೆಂಠೆಣಿಸು** : ೧. ಏಱಿ ಹಿಡಿಗುದುರೆಗಳನು ಎಣಿಕೆ ಮಾಡದೆ ಹಿಡಿವ ರಾಯರಾವುತರು ಟೆಂಠೆಣಿಸಿ ಮಾರ್ಮಲೆತು ಕಾದುವ ಮಾವತಿಗರು (ಸಮ್ಯಕ್ತ್ವ. ೮-೪೯). ೯. ಪುರಮನುಪ್ಪರಾಧರಣಿಪರ್ . . . ಸಚರಾಚರಮಾ ವಿಧಿಯ ಪ್ರತಾಪದಿಂ ಟೆಂಠೆಣಿಸುತ್ತಪೋದರ್ (ಪಂಪಭಾ. ೬೬-೬.). **ಡಂಢಣಿಸು** : ೩. ಸಾಯದ ರೀತಿಯಲಿ ಮುರಿಯೆಬ್ಬಡವ ಡಂಢಣಿಸಿ ತಿರುಗಿದನು (ತಿಮ್ಮಅ. ೫-೩೯). **ಡೆಂಡಣಿಸು** : ೨. ಹಗ್ಗರಿಡೊಂದ ಕಿತ್ತಿಕ್ಕಿ ಡೆಂಡಣಿಸಿ ಬಲುಹಿಂದ ಕಪಿಭಟ ಮುಂಡೆಯಲಿ ಪೊತ್ತಿಕ್ಕಿ ತಂದನು (ಕೌಶಿರಾ. ೦೭-೭). ೮. ಬಲವಳಿದುಡೆಂಡ[ಪಾಠಾಂ. ಡೆ]ಣಿಸಿ ಹಡ್ಡೆ ಹುಣ್ಣಂತಾಗೆ ಅಂಗಾಲೊಳುರಿಗೆಳ್ದ ಬೊಕ್ಕೆ ನೆತ್ತರನುಗುಳೆ (ಟಹಿರ. ಡ. ೨೦೪-೨೨); ಪೊಯ್ವಳ್ಳಿ ಡೆಂಡಣಿಸುವಡಿಹನಿವ ಬೆಮರು (ಹದಶಾ. ೬-೬೭): ಕೋದಂಡವ ಪಿಡಿದೇಱಿಸಿಯುಮುಂಡಿಸಿ ತೆಗೆದಿಸೆ ಪುಂಡರೀಕನ ರಥ ಡೆಂಡಣಿಸಿತು (ಅಂಜನ. ೬-೦೭೯) ; ಬಾಡಿದೆಳೆವಳ್ಳಿಯೊಲು ಡೆಂಡಣಿಪ ನಂಬಿಯಣ್ಣ (ಸೌಂದಪು. ೦೭-೨೯); ಬಿಟ್ಟ ಮುಂಡೆಯ ಬೆನ್ನ ಮಲಗಿದ ಪೊಟ್ಟೆಗಳ ಡೆಂಡಣಿಪ ಕೈಕಾಲಿಟ್ಟ ಗೋಳಿನಪಿಳಜನ ನಡೆತಂದುದು (ನಿಘಂಗ ೪-೦೨-೫). ೯. ಕೌಸಲೆಯ ಮನೆಗಾ ಭರತ ಡೆಂಡಣಿಸುತ್ತ ಬಂದನು

ಕೆಡೆದನು ಕರುಣೆಸಂದೆನುತ (ಕಾಶಿರಾ. ೪-೧೩): ಆದಿಶಕ್ತಿಯ ಕಾಣುತಸುರಗೆ ಮನದಿ ನವ ಪೂಬಾಣ ಮಸೆದೋಟಿದುದು ವಿರಹಾಗ್ನಿಯಲಿ ಡೆಂಡಣಿಸಿ (ಅಂಬಿಕಾ. ೧೮-೪೭). ಡೆಂಡೆಣಿಸು : ೮. ಸೈಗೆಡೆಯುತ್ತಂ ಬಿಡದೇಳ್ದು ಡೆಂಡೆಣಿಸುತಂ ಬಾಯಾಱುತಂ ಬಳ್ಕುತಂ (ವೃಷವಿ. ೯-೮೦): ಕರಗತಿಯಲಿ ಡೆಂಡೊಣಿಸು ಕಾಗ ಧರೆಗುರುಳೆ (ಅಭಿಕಾ. ೦೭). ಡೆಂಢಣಿಸು: ೧. ಬಲನ ಘಾತಕೆ ಸೈರಿಸದೆ ಕಳವಳಿಸಿ ಗಿರ್ರನೆ ತಿರುಗಿ ಛೀಳಿಡುತಳಲು ಮಿಗೆ ಡೆಂಢಣಿಸಿ ಮೇಲ್ವಾಯ್ದೊದೆದು ಸೊಂಡಿಲಲಿ ಸೆಳೆದು ನಭಕೀಡಾಡುತಿರೆ (ಅಳೂ್ರಿದ. ೬-೨೯). ೩. ಅಡರಿದರಾ ಗಿರಿಯನು ಮಡದಿಯರಂದು ನಡುಗಿ ಡೆಂಢಣಿಸಿ ಬೀಟುತ (ಅಂಜಿದ. ೯-೦೭೬) ; ಭಲ್ಲೆಯದ ಬಲುಗಾಯದಲಿ ತನು ತಲ್ಲಣಿಸಿ ಡೆಂಢಣಿಸಿ ರಥದಲಿ ಬಿಲ್ಲ-ಬಿಸುಟನು (ನಿಭಾಗ. ೦೦-೫೭-೪೦). ೮. ಬಿಗುಹುಗೆಟ್ಟಳ್ಳಿ ಡೆಂಢಣಿಸುವಡಿಯಾಲಿಸುತಳಲ್ದ ಶಿವಿ (ಹದಕಾ. ೫-೨೭) ; ಕಂಗಳ ದಾಯ ತಪ್ಪಿತು ಡೊಂಢಣಿಸಿ ಕಲಿ ವಾಯುಸುತನಪ್ಪಳಿಸಿ ಬಿದ್ದನು ಕಯ್ಯ ಗದೆ ಕಳಚಿ (ಕುಮ್ಯಾಗ. ೬-೦೦) ; ಡೊಂಢಣಿಸಲು ತನು ಕೂಗಿದಳಾಗ ಭೂಮಂಡಲ ಪೊದರುವಂದದಲಿ (ಕೃಷ್ಣಗೋ. ೧-೬೨). ೧೦. ನೂಕು ; ತಳ್ಳು ; ಬೀಳಿಸು: ಮಾರುತಿಯು . . . ವಾಮಕರ ತಳದೆರಡು ಬೆರಳಿಂದ ಡೊಕ್ಕರಿಸುತಸುರೆಯಂ ನೆಲಕೆ ಡೆಂಢಣಿಸೆ ಕೆಡೆದಳು ನಿಮಿಷಮಾತ್ರದಿಂದ (ವಂಕಾರಾ. ೫-೩-೦೭). ಡೆಂಢಳಿಸು : ೮. ಕಳವಳಿಸಿ ಚಿಸವಳಿದು ಮಿಗೆ ಡೆಂಢಳಿಸಿ ಯಮನಂದನನು ಬಿದ್ದನು (ತಿಮ್ಮಅ. ೦-೨). ಡೆಂಢೆಣಿಸು : ೩. ಮಾಗಧನು ಹೊಡೆಗೆಡೆದನವನಿಯಲಿ ಛೋಟ ಡೆಂಢಣಿಸಿದನು (ಜೈಮಂಡ. ೦೫-೨೪). ೮. ಮಡಲ್ವ ಮರ್ಬಿನಿಂ ಹರವಸಗೊಂಡು ಡೆಂಢಣಿಸಿ ಪಿಂದೆಗೆದಾಟಿದ ನೆಮ್ಮಿ ಗೋಡೆಯಂ . . . ಎಟಗಿದರ್ ಪದಪದ್ಮಕೆ (ಚಿಕವಿ. ೪-೦೪೩). ಢೆಂಢೆಣಿಸು : ೮. ಮೂಗಿನ ನೆರೆಯೊಡೆದು ಪೊಸನೆತ್ತರ್ ಪೊನಲಿಡೆ ಢೆಂಢಣಿಸಿಪಿಂತಣ್ಗೆ ಸರಿದು (ಚಿಕವಂ. ೦೬೪-೦೭). [? + - ಇಸು$_3$]

ಟೆಂಟು (ನಾ). ಗುಡಾರ ; ಡೇರೆ : ಅನಂತ ತನ್ನ ಟೆಂಟಿಗೆ ಬಂದ (ಜೀದಾನ. ೬೨). [←ಇಂ. Tent]

ಟೆಂಟೆಣಿಸು 'ಟೆಂಟಣಿಸು' ನೋ.

ಟೆಂಠಣಿಸು 'ಟೆಂಟಣಿಸು' ನೋ.

ಟೆಂಠಿಣಿಸು 'ಟೆಂಟಣಿಸು' ನೋ.

ಟೆಂಠೆಣಿಸು 'ಟೆಂಟಣಿಸು' ನೋ.

ಟೆಕ್ಕರಿ 'ಠಿಕ್ಕರಿ' ನೋ.

ಟೆಕ್ಕರಿಗಳೆ 'ಠಿಕ್ಕರಿಗಳೆ' ನೋ.

ಟೆಕ್ಕೆ$_1$ 'ಟಕ್ಕೆಯ' ನೋ.

ಟೆಕ್ಕೆ$_2$ 'ಟೆಕ್ಕೆ$_1$' ನೋ.

ಟೆಕ್ಕೆಯ 'ಟಕ್ಕೆಯ' ನೋ.

ಟೆಕ್ಕೆಹ 'ಟಕ್ಕೆಯ' ನೋ.

ಟೆನಿಸ್ 'ಟೆನ್ನಿಸ್' ನೋ.

ಟೆನ್ನಿಸ್, ಟೆನಿಸ್ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಚೆಂಡಾಟ : ಟೆನ್ನಿಸ್ ಆಟ ಮುಗಿಸಿಕೊಂಡು ಅವನೊಂದಿಗೆ . . . ಮನೆಗೆ ಹೋಗುತ್ತಿದ್ದ (ಅಲಹೂ. ೯೨). ಟೆನಿಸ್ : ಸುತ್ತಲೂ ಆವರಣ ಹಾಕಿ ಗಟ್ಟಿಸಿದ ನೆಲದ ಮೇಲೆ ಮಧ್ಯೆ ಅಡ್ಡಲಾಗಿ ಎಳೆದು ಕಟ್ಟಿದ ಬಲೆಯ ಮೇಲ್ಗಡೆ ಹಾಯ್ದುಹೋಗುವಂತೆ ದಾಂಡಿನಿಂದ ಚೆಂಡನ್ನು ಹೊಡೆಯುವ, ಇಬ್ಬರು, ಮೂವರು ಅಥವಾ ನಾಲ್ವರು ಆಡುವ ಒಂದು ಆಟ: ಟೆನಿಸ್ (Tennis. ಇಂಕನಿ.).

[←ಇಂ. Tennis]

ಟೆಪರಿ (ನಾ). ಗೆಜ್ಜೆಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟಿರುವ ಚಿಟಿಕೆ,-ತಾಳ: ಎಂದಿನಂತೆ ಇಂದು ಅವರ ಕಾಲಲ್ಲಿ ಗೆಜ್ಜೆ ಇರಲಿಲ್ಲ; ಕೈಯಲ್ಲಿ ಟೆಪರಿಯೂ ಇರಲಿಲ್ಲ (ಅಬಲಾ. ೨೫).

[←ಮರಾ. ಟಪರೀ]

ಟೆಪಾರಿಕೆ 'ಟಪಾರಿಕೆ' ನೋ.

ಟೆಪ್ಪರ$_1$ (ನಾ). ೧. (ಕುದುರೆ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ) ನಾಗಾಲೋಟ ; ಪುಟನೆಗೆತ ; ನೆಗೆಯುತ್ತ ಮುಂಬರಿಯುವಿಕೆ : ನಿಯತದ್ವಿತ್ವಕ್ಕೆ: ವಪ್ಪುಕಂ, ಕಪ್ಪಡಿ . . . ತೆಪ್ಪಂ, ಟೆಪ್ಪರಂ, ದುಪ್ಪಡಿ (ಶಮದ. ೩೭ ಪ್ರಯೋ). ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕುಸ್ತಿವರಸೆ ; "ಜಟ್ಟಿಗಳ ಸಾಧನೆ" (ಶಮದ. ವ. ೦೭೦ ಅಡಿಟಿ) ; ದ್ವಿತ್ವಕ್ಕಿಲ್ಲದುದರ್ಕೆ: ತಪ್ಪು, ಹೆಪ್ಪು, ಟಪ್ಪಣಂ, ಟೆಪ್ಪರಂ (ಶಮದ. ವ. ೧೭೦ ಪ್ರಯೋ). [?]

ಟೆಪ್ಪರ$_2$ 'ಟೆಬ್ಬರ' ನೋ.

ಟೆಪ್ಪರಿಸು (ಕ್ರಿ). ನಾಗಾಲೋಟ ಓಡು; ನೆಗೆಯುತ್ತ ಓಡು; ಪುಟನೆಗೆ. 'ಟೆಪ್ಪರಿಸುಹ' ಪರಾ. [ಟೆಪ್ಪರ$_1$ + - ಇಸು$_3$]

ಟೆಪ್ಪರಿಸುಹ (ನಾ). ನಾಗಾಲೋಟ ಓಡುವಿಕೆ ; ನೆಗೆಯುತ್ತ ಓಡುವಿಕೆ; ಪುಟನೆಗೆಯುವಿಕೆ ; "ಟೆಪ್ಪರಿಸುಹ - ವಲ್ಗಿತ" (ನಾಚಿಂ. ೬).

[ಟೆಪ್ಪರಿಸು + - ಹ$_2$]

ಟೆಪ್ಪು (ನಾ). (?): ದ್ವಿತ್ವಕ್ಕಿಲ್ಲದುದರ್ಕೆ-ತಪ್ಪು, ಹೆಪ್ಪು, ಟೆಪ್ಪು, ಉಪ್ಪರಂ (ಶಮದ. ೬. ೧೫೯ ಪ್ರಯೋ). [?]

ಟೆಬ್ಬರ, ಟೆಪ್ಪರ$_2$ (ನಾ). ಹಿಂಸೆ ; ಕಾಟ ; ಪೀಡೆ : ಭುಂಜ, ರಾಜ . . . ಟೆಬ್ಬರ, ಗಬ್ಬರ, ಅಬ್ಬರ (ಶಬ್ದಾನು. ೫೩೯ ಪ್ರಯೋ) ; ಆತನಿಗೆ ಬಿರುನೋಟವನ್ನೊಡ್ಡಿ ಅನಿಮೇಷನಾಗಿ, ತೇಜಗೆಟ್ಟು, ಟೆಬ್ಬರಕ್ಕಾಗಿ, ಬರತ ತುಟಿಗಳನ್ನರತ ನಾಲಗೆಯಿಂದಾರಯ್ದುಕೊಂಡು (ಮಂತ್ರಶ. ೬೫-೦೫). ಟೆಪ್ಪರ$_2$: ಬಿಸುವಳಿದರ್ಕನುಕರ್ಕ್ಕಡಿಗಿಱಿವಿಂದುವ ಕಾಂತಿ ಕಳಲ್ದುವ್ . . ಇಲ್ಲಿ ಲಕ್ಷ್ಮಣಂ ಪುಸಿದೊಡಮಾರ್ಗ್ಗೆ ಟೆಪ್ಪರಮನೊಡ್ಡಿದೊಡಂ ಮನಮೊಲ್ದು ಕೂಡಿ ಛಿದ್ರಿಸಿದೊಡಮನ್ಯನಾರಿಗೆ ಮರುಳ್ದೊಡಮಾಹವದೊಳ್ ಮರಲ್ದಡಂ (ಎಕ. VII, ಶಿಕಾರಿ. ೦೩೭-೩೧ ; 1068). [?]

ಟೆಬ್ಬರಿಸು, ಟಿಬ್ಬರಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಸತ್ವಹೀನವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡು ; ಶಕ್ತಿಗುಂದಿಸು; ಕುಗ್ಗಿಸು; ಕುಂಠಿತಗೊಳಿಸು: "ಟೆಬ್ಬರಿಸು-ಕುಂಠೀಕರಣೇ" (ಶಮಧಾ) : ಪಗೆಗಳ ಪಗೆಯಂ ಕಟ್ಟುಚ್ಚರಿಯಿಂ ಟೆಬ್ಬರಿಸಿದ ಮನದಿಂ ವಾಜಿ ನೀರೊಳಾಯ್ತು (ರಾಮಾಶ. ೧೨೧-೪). ೨. ಗಾಯಪಡಿಸು: ಹೆಬ್ಬುಲಿಯು ನೋಡಿಲ್ಲಿ . . . ಟೆಬ್ಬರಿಸಲೊಬ್ಬನೇ ಸಾಕಲ್ತೆ ಮಲೆಯ (ಕಾರೂರ. ೮೭-೦೭೮). ೩. ನಡುಗು ; ಶಕ್ತಿಗುಂದು : ಟೆಬ್ಬರಿಸುವನೆ ಕಲಿಭೀಮನು ಬ್ಬಟೆಯುರಿಗಳಾಹವಧೀರರಾದರೆ ಧಾತುಗೆಡುವವನೆ (ಕುಮ್ಯಾಕ. ೦೨-೨೭). ೪. ಹೇವರಿಸು ; ಅಸಹ್ಯಪಡು ; ಜಂಗುಪ್ಸೆತಾಳು ; ವಿಮುಖವಾಗು : ಪಾಡುವಿಂಚರಕೆ ಕಡುಕನಲಿ ಬಿತ್ತರಿಪ ಸಬ್ಬವಕೆ ಟೆಬ್ಬರಿಸಿ ಕೇಳುವ ಕಥೆಯ ಕಿವುಡುಗೇಳಿ (ಸೌಂದಪು. ೦೭-೫೨). ಟೆಬ್ಬರಿಸು : ೫. ಮೊಂಡಾಟಮಾಡು; ಪಟ್ಟುಹಿಡಿ; ಹಟಮಾಡು: ಟೆಬ್ಬರಿಸದಿರಾತ್ಮಜ ಭವಿಯಂತೆ ಚಿದಭ್ಯಾಸವ ಬಿಡದಿರು (ಯೋಗಾಂವಿ. ೩-೩೩).

[ಟೆಬ್ಬರ + - ಇಸು$_3$]

ಟೆಲಿಗ್ರಾಂ (ನಾ). ತಾರು ; ತಂತಿವರ್ತಮಾನ : ದೂರಲೇಖಕದ ಮೂಲಕ ಬಂದ, ಕಳಿಸಿದ, ಸುದ್ದಿ: ತಂತಿ, ತಂತಿವರ್ತಮಾನ, ತಾರು, ದೂರಲೇಖನ, ಟೆಲಿಗ್ರಾಂ (Telegram. ಇಂಕನಿ.) ; ನನಗೆ ಮೈಸೂರಿನಿಂದ ಟೆಲಿಗ್ರಾಂ ಬಂತು (ಹೊಸಕ್ಷ. ೧೨೪) ; ನಾಗರಾಜನಿಗೆ . . . ಟೆಲಿಗ್ರಾಂ ಊಟದ ಹೊತ್ತಿಗೆ ಬಂತು (ಮಹಾಗ. ೯೨).

[←ಇಂ. Telegram]

ಟೆಲಿಗ್ರಾಫ್ 'ಟೆಲಿಗ್ರಾಫು' ನೋ.

ಟೆಲಿಗ್ರಾಫ್‌ಗಿಡ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ: ಕಾಡುಹುರುಳಿ, ನಾಗತಗರ, ಟೆಲಿಗ್ರಾಫ್‌ಗಿಡ (ವೃಜಿಗಿ. ೩೦-೫೭೨).

[ಟೆಲಿಗ್ರಾಫ್ ? + ಗಿಡ (<ಗಿಡು)]

ಟೆಲಿಗ್ರಾಫು, ಟೆಲಿಗ್ರಾಫ್ (ನಾ). ವಿದ್ಯುತ್ ತಂತಿಗಳ ಮೂಲಕ ಸುದ್ದಿಯನ್ನು ದೂರಕ್ಕೆ ಮುಟ್ಟಿಸುವ ಒಂದು ಸಾಧನ; ತಂತಿವರ್ತಮಾನದ ಉಪಕರಣ; ದೂರಲೇಖನ ಸಲಕರಣೆ: ದೂರಲೇಖಕ . . . ತಾರುಯಂತ್ರ: ಟೆಲಿಗ್ರಾಫು (Telegraph. ಪತ್ರನಿ. ೮೩). **ಟೆಲಿಗ್ರಾಫ್**: ಟೆಲಿಗ್ರಾಫ್ . . . ವಿದ್ಯುಚ್ಛಕ್ತಿಯ ಮೂಲಕ ವರ್ತಮಾನಗಳನ್ನಾಗಲಿ ಸಂಕೇತಗಳನ್ನಾಗಲಿ ದೂರಕ್ಕೆ ತಿಳಿಸುವ ಸಲಕರಣೆ: ದೂರಲೇಖಕ, ತಂತಿ ಸುದ್ದಿಯ ಸಲಕರಣೆ (Telegraph. ಇಂಕನಿ.).
[←ಇಂ. Telegraph]

ಟೆಲಿಫೋನು (ನಾ). "ವಿದ್ಯುಚ್ಛಕ್ತಿಯ ಮೂಲಕ ಧ್ವನಿಯನ್ನು, ಮು., ಮಾತುಗಳನ್ನು ತಂತಿಯ ಅಥವಾ ಹುರಿಯ ಮೂಲಕ ಸಾಗಿಸುವ ಸಲಕರಣೆ: ದೂರವಾಣಿ (ಯಂತ್ರ)" (Telephone. ಇಂಕನಿ.): ಟೆಲಿಫೋನು ಬದಿಯಲ್ಲಿಯ ಮೇಜಿನ ಮೇಲಿಂದ 'ಟ್ರಿಂಗ್', 'ಟ್ರಿಂಗ್' ಎಂದು ಕರೆಯುತ್ತಿದ್ದರೂ ಅದರ ಹತ್ತಿರಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ ಯಾರು, ಏನು ಎಂದು ವಿಚಾರಿಸಲಿಕ್ಕೂ ಬೇಸರವಾಗಿತ್ತು (ಮರಾಬ. ೧). [←ಇಂ. Telephone]

ಟೆಲಿವಿಷನ್ 'ಟೆಲಿವಿಷನ್ನು' ನೋ.

ಟೆಲಿವಿಷನ್ನು, ಟೆಲಿವಿಷನ್ (ನಾ). ದೂರದಲ್ಲಿರುವ ವಸ್ತುಗಳನ್ನು ವಿದ್ಯುತ್ ತರಂಗಗಳ ಮೂಲಕ ಪರದೆಯ ಮೇಲೆ ತೋರಿಸುವ ಸಲಕರಣೆ; ಪರೋಕ್ಷವೀಕ್ಷಣ: ಕ್ರಿಕೆಟ್ ಟೆಸ್ಟ್ ಮ್ಯಾಚನ್ನು ಅನೇಕರು ಟೆಲಿವಿಷನ್ನಿನಲ್ಲಿ ನೋಡಿದರು (ರೂಢಿ). **ಟೆಲಿವಿಷನ್**: ಈಚೆಗೆ ರೇಡಿಯೋವಿನಂತೆ ಟೆಲಿವಿಷನ್ ಕಾರ್ಯಕ್ರಮವೂ ಪ್ರಚಾರಕ್ಕೆ ಬರುತ್ತಿದೆ (ಶಿಕ್ಷದ. ೫೯).
[←ಇಂ. Television]

ಟೆಲಿಸಂಪರ್ಕ (ನಾ). ಗೊತ್ತಾದ ವೈಜ್ಞಾನಿಕ ಸಲಕರಣೆಗಳ ಮೂಲಕ ದೂರದ ಶಬ್ದ, ವಸ್ತು ಮೊದಲಾದವುಗಳೊಡನೆ ಆಗುವ ಸಂಸರ್ಗ; ವಾರ್ತಾತಂತಿ, ದೂರವಸ್ತುದರ್ಶನ ಮೊದಲಾದ ಸಂಬಂಧ: ಟೆಲಿಸಂಪರ್ಕ (Telecommunications) ವಿಸ್ತರಣೆಗೋಸ್ಕರ ೪೨೦ ಲಕ್ಷ ಡಾಲರುಗಳು . . . ಸಹಾಯ ದೊರೆತಿದೆ (ಅಂತಸಂ. ೧೩೨).
[ಟೆಲಿ° (P ←ಇಂ. Tele) + ಸಂಪರ್ಕ]

ಟೆಲಿಸ್ಕೋಪು (ನಾ). "ದೂರದ ವಸ್ತುಗಳು ಹತ್ತಿರದಲ್ಲೂ ಹೆಚ್ಚು ಗಾತ್ರದಲ್ಲೂ ಕಾಣುವಂತೆ ಮಾಡುವ ಸಲಕರಣೆ: ದೂರದರ್ಶಕ; ದುರ್ಬೀನು" (Telescope. ಇಂಕನಿ.): ಲೋಕಭಾವ ಪ್ರದರ್ಶನಕ್ಕೆ ಕಲೆಯನ್ನು ಮಾಧ್ಯಮವಾಗಿ ಬಳಸುವುದು ವೃತ್ತಪತ್ರಿಕೆಯನ್ನೋದಲು ಟೆಲಿಸ್ಕೋಪನ್ನು ಬಳಸಿದಂತೆ (ಸೌಂದಸ. ೭೭); ಓಡಿ ಹೋಗಿ ಒಂದು ಬಂಡೆಯ ಮೇಲೆ ನಿಂತು ಟೆಲಿಸ್ಕೋಪನ್ನು ಕಣ್ಣಿಗೆ ಏರಿಸಿದ (ಪ್ರಣಸ. ೭೩).
[←ಇಂ. Telescope]

ಟೇಂಕಾರ (ನಾ). ಜಂಭ; ಅಹಂಕಾರದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಠೀವಿ; ದುರಭಿಮಾನ: ಕನ್ನಡಿಗರಲ್ಲಿ ಈಗಲೂ ದುರಭಿಮಾನ ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ 'ಟೇಂಕಾರ' (ಠೇಂಕಾರ) ಶಬ್ದವು ಸಾಮಾನ್ಯ ಪ್ರಚಾರದಲ್ಲಿರುವುದು (ಸಾಹಿಜೀ. ೧೧೮).
[<ಸಂ. ಠೇಂಕಾರ]

ಟೇಕ 'ಠೇಕಾ' ನೋ.

ಟೇಕಾ 'ಠೇಕಾ' ನೋ.

ಟೇಕೆ 'ಟೆಕ್ಕೆ$_1$' ನೋ.

ಟೇಪ್ 'ಟೇಪು' ನೋ.

ಟೇಪ್‌ರಿಕಾರ್ಡು (ನಾ). ಧ್ವನಿಯನ್ನು ಆಕರ್ಷಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಟೇಪನ್ನುಳ್ಳ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಯಂತ್ರಸಲಕರಣೆಯ ಮೂಲಕ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವ ದಾಖಲೆ: ಸರ್. ರಾಧಾಕೃಷ್ಣನ್ ಅವರ ಆ ದಿನದ ಭಾಷಣವೆಲ್ಲ ಟೇಪ್‌ರಿಕಾರ್ಡು ಮಾಡಲಾಯಿತು (ರೂಢಿ). [←ಇಂ. Tape-record]

ಟೇಪಿ, ಟಿಪಿ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ಧ್ವನಿ: ಗುರು ಕೊಡಲು ಮೇಳಯಿಸಿದ ವೀಣೆಯನರಸಿ . . . ಮಿಡಿದೊಡನೆ ಟೇಪಿಯನೆತ್ತಿ ಸರಗಂಡು . . . ನುಣ್ಗೊರಲು ಬೆರಲೊಂದಾದುದೆನೆ ಬಾಜಿಸಿದಳು (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೧೮-೭). **ಟಿಪಿ**: ಕಹಳೆಯ ಜೋಡವಣೆಯುಂ ತೆಗೆದು . . . ಬಾಯ್ದಲೆಗೆ ಸಾರ್ಚಿ ಸಾರ್ಚಿ ಬಾಜಿಸಿ ನೋಡಿ ಟಿಪಿಯನೆತ್ತಿ ಶ್ರುತಿಯುಂ ಕೂಡಿ . . . ಬಾಜಿಸುತಿರ್ದು (ವಿರೂಪಾ. ೮೪ ವ). [←ಹಿಂ. ಟೇಪ್]

ಟೇಪು, ಟೇಪ್ (ನಾ). ೧. "(ಉಡುಪು ತಯಾರಿಕೆ, ಕಟ್ಟುಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟುವುದು, ಮೊ.ಗಳಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವ, ಹತ್ತಿ, ನಾರು, ರೇಷ್ಮೆ, ಮೊ. ಗಳಿಂದ ಮಾಡಿದ ಕಿರಿಯಗಲದ) ಪಟ್ಟಿ, ಲಾಡಿ" (Tape. ಇಂಕನಿ.): ಪಕ್ಕದ ಮನೆ ಚೆನ್ನಮ್ಮ ಬಂದು . . . ಜಡೆಹಾಕಿ ಟೇಪುಕಟ್ಟಿದಳು (ಬಂದಜೀ. ೧೩). ೨. ಕಟ್ಟಡ ಮೊದಲಾದವುಗಳ ಉದ್ದ, ಅಗಲ, ಎತ್ತರಗಳನ್ನು ಅಳೆಯಲು ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಪಟ್ಟಿಯ ರೂಪದ ಒಂದು ಸಲಕರಣೆ; ಅಳತೆಯ ಪಟ್ಟಿ: ಅಳತೆಗಳನ್ನು ಗುರುತು ಮಾಡಿರುವ, ಸಾ., ಸುರುಳಿ ಸುತ್ತಿ, ಉರುಳೆಕೋಶದಲ್ಲಿ ಅಡಗಿಸಿರುವ, ಬಟ್ಟೆ, ಲೋಹ, ಮೊ.ಗಳಿಂದ ಮಾಡಿದ ಪಟ್ಟಿ: ಅಳತೆ ಪಟ್ಟಿ; ಟೇಪು (Tape. ಇಂಕನಿ.); ಮಾರುತಿರಾಯ ಲಾಂಗೂಲ ವಿಸ್ತಾರ ಮಾಡಿದಂತೆ ಟೇಪು ಹಿಡಿದ (ದೀಪಹ. I, ೧೯): ಆತ ಟೇಪು, ಮುಕ್ಕಾಲು ಮುಂತಾದ್ದೇನನ್ನೂ ತಂದಿರಲಿಲ್ಲ (ಯೋಧಪು. ೨೬). ೩. ಧ್ವನಿಯನ್ನು ಸಂಗ್ರಹಿಸುವ ಯಂತ್ರಸಲಕರಣೆಗಳಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸುರುಳಿಪಟ್ಟಿ: (ತಂತೀವರ್ತಮಾನಗಳನ್ನು ಬರೆದಿಡುವ ಗ್ರಾಹಕ ಸಲಕರಣೆಗಳಲ್ಲಿಯ, ಎಳೆದಂತೆ ಉದ್ದಕ್ಕೂ ಬರುವ) ಸುದ್ದಿಪಟ್ಟಿ, ವಟ್ಟಿ (Tape. ಇಂಕನಿ.). **ಟೇಪ್**: ೧. ಜಡೆಯ ತುದಿಗೆ ಕೆಲವರು ಟೇಪ್ ಕಟ್ಟಿದರು (ಮೂಲಾನ. ೧೨೩). ೩. 'ಟೇಪ್‌ರಿಕಾರ್ಡು' ಪರಾ.
[←ಇಂ. Tape]

ಟೈಪ್ 'ಟೈಪು' ನೋ.

ಟೈಪ್‌ರೈಟರ್ 'ಟೈಪ್‌ರೈಟರು' ನೋ.

ಟೈಪ್‌ರೈಟರು, ಟೈಪ್‌ರೈಟರ್ (ನಾ). (ಕೈಬರವಣಿಗೆಗೆ ಬದಲು) ಅಚ್ಚಕ್ಷರ ಒತ್ತುವ ಯಂತ್ರ; ಬೆರಳಚ್ಚುಯಂತ್ರ: ನಮ್ಮ ಕಚೇರಿಯಲ್ಲಿ ಮೂರು ಟೈಪ್‌ರೈಟರುಗಳಿವೆ (ರೂಢಿ). **ಟೈಪ್‌ರೈಟರ್**: ಟೈಪ್‌ರೈಟರ್ ಮಾದರಿಯ ಕೈಮಣೆ (ಮುದ್ರಕ. ೫೦). [←ಇಂ. Typewriter]

ಟೈಪಿಸ್ಟ್ (ನಾ). ಬೆರಳಚ್ಚುಯಂತ್ರದಿಂದ ಟೈಪುಮಾಡುವ ವ್ಯಕ್ತಿ: ನಮ್ಮ ಕಛೇರಿಯಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬರು ಟೈಪಿಸ್ಟ್ ಇದ್ದಾರೆ (ರೂಢಿ).
[←ಇಂ. Typist]

ಟೈಪು, ಟೈಪ್ (ನಾ). ಅಚ್ಚಿನ ಮೊಳೆ; ಬೆರಳಚ್ಚು; ಬೆರಳಚ್ಚಿನ ಅಕ್ಷರ: ಈ ಕೌಶಲ್ಯ ಮೂರು ರೀತಿಯಲ್ಲಿದೆ: ಬರವಣಿಗೆ, ಟೈಪುಮಾಡುವುದು, ಅಂಗಸಾಧನೆ (ಶಿಕ್ಷದ. ೨೪೪). **ಟೈಪ್**: ನಾಳೆ ಐದುಗಂಟೆ ಗಾಡಿಯಲ್ಲಿ ಕಲ್ಕತ್ತೆಗೆ ಹೋಗಿ ಟೈಪ್‌ಮಾಡಿಸಿಕೊಂಡು ಬಾ (ಬಾಣಳ. ೯).
[←ಇಂ. Type]

ಟೈರು, ಟಯರು (ನಾ). ಗಾಳಿಯ ಹೊರಸುತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಜೋಡಿಸಿರುವ ರಬ್ಬರು ಮೊದಲಾದವುಗಳ ಪಟ್ಟಿ; ಗಾಡಿ ಚಕ್ರದ ಪಟ್ಟಿ: ಟೈರಿನ ಬೆಲೆ ವಿಪರೀತ ಏರಿದೆ (ರೂಢಿ). **ಟಯರು**: ಆ ಟಯರು ತೂತಾದುದರಿಂದ ಕಾರು ಜಗ್ಗಿ ಹೋಯಿತು (ಕಾಲಬೂ. ೭೯). [←ಇಂ. Tyre]

ಟೊಂಕ (ನಾ). ಸೊಂಟ; ನಡು; ಕಟಿಪ್ರದೇಶ: ಕೊಂಕಿ ನಡೆದು ಕೆಯ್ಯಂ ಮುಱುಕಿಸುತಂ ಟೊಂಕಮನುಱುಗಿಸಿ ನಿಂದೇಡಿಸುತಂ (ಛ್ಯಂಗೀರ. ೫ ೪೭೩-೨೮): ಕುಱುಗಣ್ಣು ಕೂನಬೆನ್ ಕಾಲ್ ಮಜ್ಜೆಯಿಸುವುದು ಟೊಂಕಂ ಮುಱಿದ ಕತ್ತೆಯ ಕಾಲಂ (ಯಶೋಧ. ೨-೩೯); ಟೊಂಕದಲ್ಲಿ ಕರಾ

ಯೊಂದಿರೆ ಬಿಂಕದಲಿ ಮಾರ್ವಾಲೆತು ನಡೆವಂ (ಬಸಪು. ೩೧-೧೫); ಉಜುಗು ಟೊಂಕದ ಕುಂಟಗಾಲಿನ ಬೆಡಿತ ಬಿಂಕದ ಮೈಯು ಬಿಗುಹಿನ . . . ಹಸ್ತದ ನಿಱಿಗೆಯಲಿ ನಱಿ ಸುಳಿದನಾ ಪ್ರಭುಲಿಂಗ ಲೀಲೆಯಲಿ (ಪ್ರಭುಲೀ. ೩೩-೩೪); ಸುಂಕಕ್ಕೆ ಸಟೆಯ ನೆಱಿಯಾಡಿ ಕಡೆಯಲ್ಲಿ ಟೊಂಕ ಮುಱಿದಿಹುದು (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೧೪೪೮); ಟೊಂಕ ಮುರಿದರೂ ಬಿಂಕ ಮುರಿಯಲಿಲ್ಲ (ಗಾದೆ). [ದೇ.೫ ತುಳು. ಟೊಂಕ]

ಟೊಂಕಕಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). (ಆಲಂ) ಅಣಿಯಾಗಂ; ಸಿದ್ಧವಾಗು: ಅವರು ಇದಕ್ಕೂ ಹೆಚ್ಚಿನ ಸಾಧನಕ್ಕಾಗಿ ಟೊಂಕಕಟ್ಟಿದ್ದರು (ಮಹಾಯೋ. ೩೨೦): ಸಹಾಯ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಟೊಂಕಕಟ್ಟಿನಿಂತಿರುವ ನವುಗಾದರೂ ಸಂಬಳ ಕೊಡಬಾರದೇ ಸರ್ಕಾರದವರು (ರಾಯುಕ. ೮). [ಟೊಂಕ + ಕಟ್ಟು$_1$]

ಟೊಂಕಹಾಕು (ಕ್ರಿ). ೧. ಸೊಂಟದ ಮೇಲೆ ಕೈಯನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಂಡು ಕುಳಿತು ಏಳು; ಬೈಸಿಗೆಹಾಕು: ಒಂಟಕಾಲಲ್ಲಿ ನಿಂತುಕೊಳ್ಳುವುದು, ಟೊಂಕಹಾಕುವುದು . . . ಮುಂತಾದುವುಗಳ ಒಂದೊಂದು ಭಯಂಕರ ಶಿಕ್ಷೆಯನ್ನನುಭವಿಸಿದವರು ಮತ್ತೊಮ್ಮೆ ಒದಿಗೆ ಕಳ್ಳಮನಸ್ಸು ಮಾಡುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ (ಕುರುಕ್ಷೇ. ೬೮). ೨. (ಕರಾ) ಒಂಟಿಕಾಲಲ್ಲಿ ನಡೆ.

[ಟೊಂಕ + ಹಾಕು (<ಪಾಯ್ಯು$_1$)./ತುಳು. ಟೊಂಕಪಾಡ್]

ಟೊಂಕಾಯಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ತಟ್ಟು; ಮೆಲ್ಲಗೆ ಕುಟ್ಟು; ಮೆಲ್ಲನೆ ಪೆಟ್ಟು ಹಾಕು: (?). ೨. ಕುಂಟುಂನೆಗೆ; ಕುಪ್ಪಳಿಸು: (?). 'ಟೊಕ್ಕ' ಪರಾ.

[ಟೊಂಕಾ$_0$ (P ←ಮರಾ. ಠೋಕಣೇ) + - ಇಸು$_3$]

ಟೊಂಗಿಕ್ಕು (ಕ್ರಿ). ಟೊಂಗಿನ ಕಾಯಕ ಮಾಡು; ನೀರು ತಂದುಕೊಡುವ ಕೆಲಸ ಮಾಡು (?): ಲಿಂಗವಂತರ ನಿಲಯಕ್ಕೈದಿ ಟೊಂಗಿಕ್ಕಿ ಚರಲಿಂಗದಂ ಘ್ರಿಯನೇಜಿಸುವನ್ನೆಗಂ (ಮದೇಪು. ೨೯-೪೩); ಅತ್ಯುತ್ರಮಶರಣೆ ಟೊಂಗುಗಾಯಕದುಮಾದೇವಿ ಮತ್ರಭವಿಯಾಲಯದೆಡೆಗಱಿಯದುಱಿ ಟೊಂಗಿಕ್ಕಿ ಹರಣಮಂ ಬಿಟ್ಟಾಗಳು (ಪಾಸೋಪು. ೧೧-೪೮). [ಟೊಂಗು$_2$ + ಇಕ್ಕು]

ಟೊಂಗು$_1$ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ: ಒಂದೆರಳ್ಳೂಱಾಱು ಸೂಳು ನೆತ್ತಿಯನು ನೀರ್ವಿಂದಿಗೆಯೊಳು ಟೊಂಗು ಟೊಂಗೆನಲ್ಪೆಟ್ಟಿಕ್ಕಿ ಬಿಂದಿಗೆಯ ನಿತ್ತುದಕವಂ ತರಿಸಿ (ಮದೇಪು. ೨೫-೩೧).

ಟೊಂಗು$_2$ (ನಾ). ನೀರಂ ತಂದುಕೊಡುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕಾಯಕ (?). 'ಟೊಂಗಿಕ್ಕು' ಪರಾ. [?]

ಟೊಂಗುಗಾಯಕ (ನಾ). = ಟೊಂಗು$_2$: ಅತ್ಯುತ್ರಮ ಶರಣೆ ಟೊಂಗುಗಾಯಕದುಮಾದೇವಿ (ಪಾಸೋಪು. ೧೦-೪೮). [ಟೊಂಗು$_2$ + ಕಾಯಕ]

ಟೊಂಗೆ (ನಾ). ಕೊಂಬೆ; ರೆಂಬೆ; ಗೆಲ್ಲು: ಟೊಂಗೆಯನ್ನು ಕಡಿಯುವಾಗ ತಪ್ಪಿ ನನ್ನ ಕಾಲಿಗೆ ಕುಡುಗೋಲು ತಾಕಿತು (ಮುಂಬಯಿ. ೧-೦೮); ಟೊಂಗೆಯನ್ನೇರಿ ಜೋಕಾಲಿ ಜೀಕುವಳು (ಬಿನ್ನುಹಿಂ. ೨೯).

ಟೊಂಬರ (ನಾ). ಹಸನು ಮಾಡದ ಧಾನ್ಯ; ಶುದ್ಧಪಡಿಸದ ಧಾನ್ಯ: ಕುಂಭಿನೀಶಂ ಕಂಡು ತುರಗಂಗಳಿಗೆ ಕುದಿವ ಟೊಂಬರದ ಮಡ್ಡಿಯಂ ನೀಡೆಂದು ಬೆಸಸೆ ಚರರುಂ ಬಿಸಿಯ ಮಡ್ಡಿಯಂ ಸಟ್ಟುಕದಿ ನೀಡೆ (ರಾಘಶ. ೧೨-೨೪). [← ಮರಾ. ಠೋಂಬರಾ, ಠೋಮರಾ]

ಟೊಕಳಿ (ನಾ). ೧. ಗೊಳಲೆ; ಪೊಳ್ಳಾದ ಹೊರ ಮೈ: ತಿಳಲೆಲ್ಲ ಹೊರಟು ಹೋಗಿ ಬರಿಯ ಸಿಪ್ಪೆಯ ಟೊಕಳಿ ಉಳಿದ ಹಾಗಾಗಿರುತ್ತದೆ (ಮಾಧವ. II, ೩೨೦). ೨. (ಆಲಂ) ಕೈಲಾಗದವನಂ: ಮೃಡನು ಕೈಕೊಂಡ ಪ್ರಸಾದವ ಕಡುವಿಷವನಿಂತುಂಡ ರಾವುಳ್ಳಡೆ ಬಿಡದೆ ನಾವೀಸಿಕೊಂಬೆವಿ ವೇಕೆ ಟೊಕಳಿಗಳು (ಬಸಪು. ೫೮-೪೫). [?]

ಟೊಕ್ಕ (ನಾ). ಕುಂಟುಂವಿಕೆ; ಕುಂಟು: ಬಲಹಿಮ್ಮಡಿಯನ್ನು ಊರಲಾರದ ಕಾರು ಕುಂಟಿ ಟೊಕ್ಕ ಹಾಕುತ್ತಲೆ ಹೊಸಲು ದಾಟಿದನು (ಮಲಮ. ೬೩೦). 'ಟೊಂಕಾಯಿಸು' ಪರಾ. [?]

ಟೊಣಪ, ಠೊಣಪ (ನಾ). ೧. ಸ್ಥೂಲಕಾಯನಾದ ಮನುಷ್ಯ; ದಪ್ಪವಾದ ದೇಹವುಳ್ಳವನು: ಈ ದೇಹ ನಾನು ಹೇಳಿದಂತೆ ಕೇಳಿದ್ದರೆ, ನಾನೀಗ ಟೊಣಪನಾಗುತ್ತಿದ್ದೆ (ಗಾಳಿಪ. ೧೧೬). ೨. ಉಂಡಾಡಿ; ಧಾಂಡಿಗ; ಧಡಿಯ: ಈ ಟೊಣಪರ ತಂಡದ ಬೇಡಿಕೆಗಳನ್ನು ಪೂರೈಸಿ ಪೂರೈಸಿ ನೆರೆಹೊರೆಯವರು ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ತ್ರಸ್ತರಾಗಿದ್ದರು (ಮೋಜೀವ. ೫). ೩. ದಡ್ಡ; ಮಂಊರ್ಖ; ಮಂದಮತಿ: ನನಗೆ ಮಾತ್ರ ಏನೇನು ಕಲಿಸದೆ, ನನ್ನನ್ನು ಶುದ್ಧ ಟೊಣಪನ್ನ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ (ಮುಂಬಯಿ. ೪-೦೦೪). ೪. (ಗು). ದಪ್ಪವಾದ; ಪುಷ್ಟವಾದ; ಕೊಬ್ಬಿದ: ಬಿದಿರುಗೂಟಕ್ಕೆ ಬಳ್ಳಿಯ ನುಲಿಯಿಂದ ಕಟ್ಟು ಗೊಂಡು ಟೊಣಪ ಗಾತ್ರದ ಕರಿಯ ನಾಯಿಯೊಂದು . . . ನಿದ್ರಿಸುವಂತಿತ್ತು (ಮಲಮ. ೬೭೫). **ಠೊಣಪ:** ೧. ಅವನು ಒಬ್ಬ ಠೊಣಪ (ರೂಢಿ).

[<ಟೊಣ್ಣ + ಅಪ (<ಅಪ್ಪ$_1$)]

ಟೊಣಪೆ (ನಾ). ೧. ಮರದ ದಪ್ಪವಾದ ತುಂಡು; ದಪ್ಪ ದೊಣ್ಣೆ: "ಟೊಣಪೆ–ದೊಡ್ಡ ಬಡಗಿ; ಟೊಣ್ಣೆ" (ಜಾನಕೋ. ೬೨). ೨. ದೊಣ್ಣೆಯ ಏಟು,–ಪೆಟ್ಟು: ಹಸಿವಿಲ್ಲದ ನೆಂಟರಿಗೆ ಕೊಟ್ಟರು ಮೂಱು ಟೊಣಪೆಗಳ ಎರಡು ಸೋಕವು ಒಂದು ತಾಕಲೆ ಇಲ್ಲ (ಪುರಂದ. ೩-೨೭-೧೧). ೩. (?): ಟೊಣಪೇ ಶಾಸ್ತ್ರಕ್ಕೆ ಹೆಣಗೋದೇ ಅರ್ಥ (ಗಾದೆ). [<ಟೊಣಪ]

ಟೊಣೆ, ಡೊಣೆ$_1$ (ಕ್ರಿ). ೧. ಭೇದಿಸಂ; ಇರಿ; ಚುಚ್ಚು; ತಿವಿ: ಅಸಿಯನಣೆದಂಬುಗಳ ಟೊಣೆದುಲಿದು . . . ಬೊಬ್ಬಿಟ್ಟುಲಿವ ಲುಬ್ಧಕರ ಎಡೆಗೆವುರವಣಿಸಿ ಹರಿದು (ಹರಿಶ್ಚಾ. ೬-೧೪); ತೊಂಡಕುವಬ್ಬರಿಸಿ ವತ್ತುವ ಸುತ್ತುವ ಘೂರ್ಮಿಸುತ್ತೆ ಸಂಚಲಿಪ ಧರಿತ್ರಿಯುಂ ಟೊಣೆವ ಸೂಕರ ನಾಟಮದೇನಳುಂಬಮೋ (ಶಬಶಂ. ೪-೦೩); ಚಂಚುವಿಂ ಭೀಕರವಾಗಿ ತಾಂ ಟೊಣೆಯುತಿರ್ದುದನು (ಹಾಲಾಸ್ಯ. ೩-೦೫-೨೫); ಹಳೆಯ ದೈವವದುಪೆ ಬಂದು ಮಾದ್ರಿಯೆದೆಯ ಟೊಣೆಯಿತು (ನರ್ಕ್ಯ. ೬೨-೧೯). ೨. ತೊರೆ; ತಿರಸ್ಕರಿಸು; ನಿರಾಕರಿಸಂ: ಸೊಣಗನಂದನವೇಱಿ ಕುಣಿದು ಪೋಪುದು ಮಲಕ ಸೊಣಗನ ಗುಣವು ಎನ್ನಲ್ಲಿ ಗುರುರಾಯ ಟೊಣೆದು ಬಿಡಬೇಡ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೧೧೮). ೩. ಸೋಲಿಸಂ; ಗರ್ವಭಂಗಮಾಡು: ತೃಣಪುರುಷ ನಿಂದಶೇಷಾಗವುವನೋದಿಸುತ ಗೊಣಗುತಿರ್ಪಳಿಯ ಗುಂಡಿಗೆಯ ಚಂಡಾಲರಂ ಟೊಣೆದು ವಿಭ್ರಾಜಮಾನೋದತ್ತ ಶೈವತೇಜವ ಮೂಜಗದೊಳೋಜೆಯಿಂ ಅಣಿಯರಂ ಪ್ರಕಟಮೆನಿಸಿದ ಪೂಗಿನಿಂ (ಕೊಟ್ಟೂಲ. ೯-೩೯). ೪. ವಂಚಿಸು; ಮೋಸಗೊಳಿಸಂ; ಕಣ್ತಪ್ಪಿಸಂ: "ಟೊಣೆ–ಶಠಾರ್ಥೇ" (ಶಮಧಾ); ನೆರೆಹೊರೆಯುಱಿಯದಂತೆ ಪತಿಯಂ ಮಱಿಸಿ ಮನೆಯವರೆಲ್ಲರಂ ಟೊಣೆದು ಮದನಕೇಳಿಗೆ ಸಂದು (ಕ್ಷೆಮಿಧಾ. ೫-೫೯); ಅಸ್ತ್ರ ಮಂತ್ರವಂ ನೆನೆದರದು ಗೋಚರಿಸದೇ ಟೊಣೆದುದು (ತುರಂಗ. ೯೦-೫೭). ೫. ಕದಿ; ಅಪಹರಿಸು: ಹಣವಿಗೊಂದೀಸ ವಿಪ್ಪಣ ಕೊಂದು ಬೇಳಿಯನು ತ್ರಿಣಯನ ಮಕುಟವಾದರೂ ಅಕಸಾಲೆ ಟೊಣೆಯದೆ ಬಿಡನು (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೦೪೧೦); ಅಕ್ಕನ ಚಿನ್ನವಾದರೂ ಅಕ್ಕಸಾಲೆ ಟೊಣೆಯದೆ ಬಿಡ (ಗಾದೆ). **ಡೊಣೆ$_1$:** ೩. ಅದಱ ಮೂಲ ಲಿಪಿಭಾಷೆ ತಿಳಿಯದೆ ಬಳಲಿ ಬಲ್ಲವರ್ಗಳೆಲ್ಲರಂ ಕರೆಸಿ ತೋಱಿ ಗಣಕರಂ ಹಳಿದು ಲಿಖಿತರ ಮಿಱಿ ಮುಹೂರ್ತಕರ ಡೊಣೆದು . . . ಎಲ್ಲರು ಅಲ್ಲೆನಿಸಿ ಓಡಾಡಿತೇಂ ಪೊಗಳ್ವೆನು (ಸಿಂಗಿರಾ. ೭-೭). ೪. ಹಿರಿಯರೆಲ್ಲರ ಡೊಣೆದು ಗವಿುಸಿಯೆ ಸರಸ ಸಲ್ಲಾಪಾದಿಯಿಂದ ತರುಣಿಯರ ರಮಿಸುತ್ತ ಕಾಲವ ಹರಣಮಾಡಿಯೆ ದುರಿತ ಗಳಿಸಿದೆ (ಕಡಾಗೀ. ೨೦೪). [?]

ಟೊಣೆಯ, ಠೊಣೆಯ (ನಾ). ೧. ದಪ್ಪವಾದ ಮನುಷ್ಯ; ಧಾಂಡಿಗ; ಟೊಣಪ: ಕುಳ್ಳನೆಯ ಮುದಿ ಟೊಣೆಯನೊಬ್ಬ ಆ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಗ್ರಹಿಸುತ್ತಿದ್ದನು (ಪುನರು. ೩೦೦); ನಿನ್ನನ್ನು ಆ ಕರಿಯ

ಟೊಣೆಯನಿಗೆ ಕೊಟ್ಟು ಮದುವೆ ಮಾಡಬೇಕಂತೆ (ರಾವಿಜ. ೧೧೧).

ತೊಣೆಯ: (ಗಂ). ೨. ದಪ್ಪದೇಹದ; ದಡೂತಿ ಶರೀರವುಳ್ಳ: ಇವರ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ ಗುಜ್ಜುಮ್ಮೆಯು ತೊಣೆಯ ಒಕ್ಕಲಗಿತ್ತಿಯೊಬ್ಬಳು ನಿಂತಿದ್ದಳು (ಪುನರು. ೧೪೩). [<ಟೊಣ್ಣ + – ಅ$_7$]

ಟೊಣ್ಣ (ನಾ). ೧. ದಪ್ಪವಾದ ವ್ಯಕ್ತಿ. 'ಟೊಣಪ' ಪರಾ. ೨. ದಪ್ಪವಾದುದಂ; ಗಡವ (?): ಕೋಣ ನೀರಿಂಗೆ ಹೋಗಿ ಕ್ಷೋಣಿಕಟಿಯ ಕೊಂದು ·ದೊಡ್ಡ ಟೊಣ್ಣನ[ಪಾಠಾಂ. ದ]ಮನೆಯೊಳಗೌತಣವಯ್ಯ (ಪುರಂದ. ೩-೧೩೪-೨).

ಟೊಣ್ಣೆ (ನಾ). ದಡೂತಿ ಹೆಂಗಸು: ಟೊಣ್ಣೆಯಾದರೆ ಮಣ್ಣುಕೆಲಸ ಮಾಡ್ಯಾಳು (ಗಾದೆ). [ಟೊಣ್ಣ + – ಎ$_2$]

ಟೊಪರ 'ಟೊಪ್ಪರ' ನೋ.

ಟೊಪಲೆ 'ಟೋಪಲಿ' ನೋ.

ಟೊಪ್ಪರ, ಟೊಪರ, ತೊಪ್ಪರ$_1$, ತೋಪರ (ನಾ). ಟೋಪಿ; ಟೊಪ್ಪಿಗೆ: ಸಮತೆಯೆಂಬ ಕಂಥೆಯ ತೊಟ್ಟು ಸುಬುದ್ಧಿಯೆಂಬ ಟೊಪ್ಪರವನಿಕ್ಕಿ ವಿಷಯವೆಂಬ ಹಾವುಗೆಯ ಮೆಟ್ಟಿ (ಅವಚಂ. ೨೪೭-೧೧೩೩); ಸ್ಥೂಲ ಕಂಥೆ ಸೂಕ್ಷ್ಮ ಟೊಪ್ಪರ ಸತ್ಯ ದಂಡ (ಮಡಿಮಾ. ೦೫-೧೯); ತಳ್ಪೊಯ್ದು ಸಂಜೆಗೆಂಪಿನ ತಳ್ಪಮರ್ದಿರೆ ಪೊಚಿಯನೆತ್ತಿ ಪೊಲಿಸಿದ ತೆಚಿದಿಂದೊಳ್ಪಿನ ಪೊಸ ಟೊಪ್ಪ[ಪಾಠಾಂ. ವುಪ್ಪ]ರಮಿನಕಳ್ಪಂಗಾ ಜೋಗಿಗೆಸೆದುದಸದಳಮಾಗಲ್ (ಲೀಲಾವ. ೪-೮೧); ಸಿರ ಹೊಯ್ದು ಟೊಪ್ಪರವ ಕೊಡುವಂತೆ ಕರವರಿದು ಕಂಕಣಗೊಡುವ ತೆಜದಂತೆ (ಷಡಿಂ. ೧೭-೭೦). **ಟೊಪರ**: ಯಜ್ಞೋಪವೀತ ಟೊಪರಧಾರಣ ವಿಧಿಯ ವಿಜ್ಞಾಪನಂಗಳಿಂ ನೂರ್ಮಡಿ ಮಹಾದಾನ (ಲಿಂಗಪು. ೧೧-೩೪). **ತೊಪ್ಪರ$_1$**: ಗಗನಸ್ಥಾನವೇ ಕಂಥೆ ಆಕಾಶವೇ ತೊಪ್ಪರ[ಪಾಠಾಂ. ತೋಪರ] ಅಜಾಂಡ ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡವೇ ಕರ್ಣಕುಂಡಲ (ಅವಚಂ. ೮೩-೩೭೪). **ತೋಪರ**: ಮೇಲಿನ 'ಅವಚಂ' ಪ್ರಯೋಗದ ಪಾಠಾಂತರವನ್ನು ನೋಡಿ. [<ಪ್ರಾ. ಟೋಪ್ಪರ. / ಹಿಂ. ಟೋಪರಿ ತಮಿ. ತೊಪ್ಪಾರ; ತೆಲು. ದೊಪಾರ]

ಟೊಪ್ಪಿ 'ಟೋಪಿ' ನೋ.

ಟೊಪ್ಪಿಗೆ 'ಟೋಪಿ' ನೋ.

ಟೊಪ್ಪಿಗೆಗಳೆ (ಕ್ರಿ). ಬೇಟೆಯ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಟಗರು, ಸಾಳುವ ಮುಂತಾದುವುಗಳ ಮೇಲಂಮುಸುಕನ್ನು ತೆಗೆ,–ಆವರಣವನ್ನು ಕಳಚು: ಅಳಲಿದುರಗನ ನೆರವಿ ಟೊಪ್ಪಿಗೆಗಳೆದ ಸಾಳ್ವನ್ನ, ಹಿಂಡು (ಕುಮಾ್ಯಭೀ. ೩-೧೭).. [ಟೊಪ್ಪಿಗೆ (<ಟೋಪಿ) + ಕಳೆ$_1$]

ಟೊಪ್ಪು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕೀಟ: ಪತಂಗ, ಮಿಡಿತೆ, ಟೊಪ್ಪು (ನಮ್ಮನು. ೨೪೦). [?]

ಟೊಮಾಟೊ, ಟೊಮೆಟೊ, ಟೊಮೇಟೊ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ ಮತ್ತು ಅದರ ಹಣ್ಣು; ಚಪ್ಪರಬದನೆ; ತಕ್ಕಾಳಿ: ಗೂದೆ ಹಣ್ಣು, ಚಪ್ಪರಬದನೆ, ಟೊಮಾಟೋ, ತಕ್ಕಾಳಿ (ಮೈಜಿಗ. ೫೦-೦೦೫೦): ಕಿತ್ತಲೇಹಣ್ಣಿನ ರಸ, ಟೊಮಾಟೋ ರಸ, ಸೊಪ್ಪು ತರಕಾರಿಗಳ ರಸವನ್ನು ದಿನಂಪ್ರತಿ ಎಳೆಮಕ್ಕಳಿಗೆ ಒಂದು ಚಮಚ ಕೊಡುವುದರಿಂದ, ಅವಕ್ಕೆ ಕಬ್ಬಿಣದ ಅಭಾವವನ್ನು ತಪ್ಪಿಸಬಹುದು (ಗೃಹವಿ. ೨೩). **ಟೊಮೆಟೊ**: ಟೊಮೆಟೊ . . . ಲಿಂಬೆ ಮತ್ತು ಮೊಳಕೆ ಬರಿಸಿದ ಧಾನ್ಯಗಳಲ್ಲಿ 'ಸಿ' ಜೀವಾತು ಇದೆ (ಆರುಸಾ. ೩೪). **ಟೊಮೇಟೊ**: ಟೊಮೇಟೊ . . ಈ ಹಣ್ಣನ್ನು ಎಲ್ಲಾ ಜನರೂ ಅಪೇಕ್ಷಿಸುತ್ತಾರೆ (ತರಬಿ. ४०).

[←ಇಂ. Tomato]

ಟೊಮೆಟೊ 'ಟೊಮಾಟೊ' ನೋ.

ಟೊಮೇಟೊ 'ಟೊಮಾಟೊ' ನೋ.

ಟೊಮ್ಮೆ 'ತೊಂಬ್ಬೆ' ನೋ.

ಟೊಳಕಿ (ನಾ). ಎಲೆಗಳಿಂದ ಹೆಣೆದ ದೊನ್ನೆ ಅಥವಾ ಬುಟ್ಟಿ: ದೇವರ ಪೂಜೆಗೆ ಎತ್ತಿದ ಹೂಗಳನ್ನು ಒಂದು ಟೊಳಕಿಯೊಳಗೆ ಹಾಕಿ (ಮುಂಬಯಿ. ೫-೩೦೦). [←ಮರಾ. ಟೋಳಕಾ]

ಟೊಳ್ಳು, ಟೊಳ್ಳೆ, ಡೊಳ್ಳು$_1$, ಡೊಳ್ಳೆ, ತೊಲಿ, ದೊಳ್ಳು, ದೊಳ್ಳೆ (ನಾ). ೧. ಒಳಗೆ ತಿರುಳಿಲ್ಲದಿರುವುದು; ಪೊಳ್ಳು: ಹುಲ್ಲು ಸುಟ್ಟರೆ ಸುಡಲಿ! ಲೇಸಾಯ್ತು ಟೊಳ್ಳಳಿಯಿತುಳಿಯ ಗಟ್ಟಿ! (ಪಾಂಚಜ. ೪೯-೭); "ಬಂದ ಶಾಮು, ಬಾಳ ಟೊಳ್ಳು ತುಂಬಿತೆ ಸುಮನು (ರಾಮಚನಿ. ೮೯); ಸಾಬೂನಿನ ಪೆಟ್ಟಿಗೆಯಂತಹ ಪಿಟೀಲೊಂದನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಟ್ಟಿದ್ದರು. ಅದರ ಒಳಗೆಲ್ಲಾ ಟೊಳ್ಳು (ನಾಡಿಗೇ. ೧೫); ಪೋಕನ ಮಾತು ಠಾಕು, ಸುಳ್ಳನ ಮಾತು ಟೊಳ್ಳು (ಗಾದೆ). ೨. **ಪೊಟರೆ**; ತೂತು: ಆ ಮರದ ಟೊಳ್ಳಿನಲ್ಲಿ ಒಂದು ಸರ್ಪ ವಾಸವಾಗಿದೆ (ರೂಢಿ). ೩. ಗುಡ್ಡೆ ಇಲ್ಲದ ಕಣ್ಣಿನ ಕುಳಿ. 'ಟೊಳ್ಳುಗಣ್ಣು' ಪರಾ. (ಗು). ೪. ಒಳಗೆ ಬರಿದಾದ; ತಿರುಳಿಲ್ಲದ; ಪೊಳ್ಳಾದ: ಟೊಳ್ಳು ಮಾತು ಸುಳ್ಳಿಗಿಂತ ಕಡೆ (ಗಾದೆ). ಆ ಟೊಳ್ಳು ಬಿದಿರಿನಲ್ಲಿ ಗಾಳಿ ಹೊಕ್ಕು ಶಬ್ದಮಾಡುತ್ತಿದೆ (ರೂಢಿ). **ಟೊಳ್ಳೆ**: ೧. ಒಳ್ಳೆಗಳುಂ ಗರಳದ ಕರಿಗೊಳ್ಳೆಗಳುಂ ಕ್ರಿಮಿಸೊರೆಯ ಬಳ್ಳಿಗಳುಂ ಚಃ ಟೊಳ್ಳೆಗಳುಂ ದ್ರವಾಖ್ಯಕ ಕಳ್ಳರ್ ಗುರುರೂಪ ವಿಶ್ವನಾಥಂಗೆಣೆಯೇ (ಕವಿಜ. I, ೨೮೩). ೨. ಮೀನಿಗೆ ಶ್ವಾಸಕೋಶವಿಲ್ಲ. ಅದರ ಮೂತಿಗೆ ತಾಗಿ, ಎಡ ಬಲ ಮಗ್ಗುಲುಗಳಲ್ಲಿ ಎರಡು ಟೊಳ್ಳೆಗಳಿವೆ. ಈ ಟೊಳ್ಳೆಗಳ ಅಂಚನ್ನು ಅದು ಆಗಾಗ ತೆರೆದು ಮುಚ್ಚುವುದು (ಪ್ರಾಂಪ್ರ. II, ६६०). ೩. ಅಲಿನೊಂದುದೊ ಕಣ್ಣ ಬೇನೆಯೊ . . . ಅಳಿಗಣ್ಣೊ ತಿಮಿರವೂ ಟೊಳ್ಳೆ ಪೋದವುದೋ (ಬಸಪು. ೧೮-೭೭). ೪. 'ಟೊಳ್ಳೆಗವಡೆ' ಪರಾ. **ಡೊಳ್ಳು$_1$**: ೫. ಉಬ್ಬಿರುವ ಹೊಟ್ಟೆ; ಬೊಜ್ಜು ಬೆಳೆದ ಹೊಟ್ಟೆ: ತೀವಿದ ನರೆಯುಂ ಡೊಳ್ಳುಂ ದೇವವ್ರತನೆನಿಸಿ ನೆಗಟ್ದ ಯಶಮುಂ ಬೆರಸಿ (ಪಂಪಭಾ. ೬-೪೩); ಮರುಳ ಮನ್ನಣೆಯಂತೆ ಬಾಹಿನ ಡೊಳ್ಳಿನಂತೆ ಸೂಳೆಯ ಕರೆಹದಂತೆ . . . ಕಡೆಯೊಳ್ ವೇಸುವಧಮುಮ ಶೋಭೆಯುಮಾಗದೆ ಪೋಗದು (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೭-೧೩೩); ಬೆಳ್ಳಿಯ ಗಿರಿಯ ನೆತ್ತಿದನೆಂಬ ಗರ್ವದ ಡೊಳ್ಳಿನಿಂದಿನ ದಿನದೊಳಗೆ ಹೊಳ್ಳುಮಾಡದೆ ಬಿಡೆನು (ಅಂಜಜ. ೭-೧೯೩); ವೈಶ್ಯನೊರ್ವ ಸ್ವರ್ಣವ್ಯವಹಾರಿ ವರದತ್ತ ನೆಂಬಂಗೆ ಡೊಳ್ಳು ಬೆಳೆದಿರೆ (ಪುಣ್ಯಾಸ್ರ. ೩-೭೮ ಪ); ಡೊಳ್ಳುಗಳ ಹೇರೊಡಲ ವಂಚಕರು (ಬಸಪು. ೫೦-೫೪); ಬಿಲ್ಲು ಬಿಡದವನಿಯಲಿ ಬಿದ್ದನ ಡೊಳ್ಳು ಮೇಲಾಗಿತ್ತು (ಕುಮಾ್ಯಭ. ೧೪-೨೦); ಕುಕ್ಷಿಯಕ್ಕುಳಿಸೆ ಬೆಂಗಡರ್ವುದು ಸಹಜದೊಳೀಕ್ಷಿಸೆ ಪುಟ್ಟ ಡೊಳ್ಳಹುದು (ಭರತ. ೭-೧೭). P ಇದನ್ನು 'ಒಡಲ್' ನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನಮಾಡುವ ಸಾಧ್ಯತೆಯೂ ಇದೆ. **ಡೊಳ್ಳೆ**: ೪. ಹದಿನೆಂಟು ಡೊಳ್ಳೆ ಪರಿವಾರವಾರ್ಭಟಿಸಿ ಕೂಡಿದುದಲ್ಲಿ (ವೀಶೈಪು.೩-೨೩-೩೫). **ತೊಲಿ**: ೨. ವೇಧಿತಃ, ಛಿದ್ರಿತಃ, ವಿದ್ಧಃ–೩ ತೊಲಿಯಿಡಲ್ಪಟ್ಟದ್ದು, ತೂತು ಕೊರೆಯಲ್ಪಟ್ಟದ್ದು (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೩೦೦). **ದೊಳ್ಳು**: ೫. ಮಂತ್ರಿ ಕಾಡೊಳಗೆ . . . ದೊರೇಕಿವಿ ಕತ್ತೇಕಿವಿ ಅಂದ್ಬಿಟ್ಟ. ಮಂತ್ರೀ ದೊಳ್ಳು ಕರಗಿತು (ಹುಟ್ಯಹ. ೧೬೦). 'ದೊಳ್ಳುನೂಕು' ಪರಾ. **ದೊಳ್ಳೆ**: ೩. 'ದೊಳ್ಳೆಗಣ್ಣ' ಪರಾ.

ಡೊಳ್ಳಾಗು, ದೊಳ್ಳಾಗು =೧. ಕಣ್ಣಿನ ಗುಡ್ಡೆ ಇಲ್ಲದಾಗು; ಗುಳಿಬೀಳು; ಪೊಟರೆಬೀಳು: ಒಂದಾಯು ಮೇಗಣ್ಗೆಳೆಯುಲುರಿವ ಪರ್ಬತ್ತಿಯ ಕಟ್ಟೆ ಬೇವುತ್ತಿರೆ ಬಾಯ್ ಬಿಟ್ಟೊಡೆ ಬರ್ದತ್ತದು ನಯನದೋಷಂ ನಂದಿಸಲ್ಕೆಯ್ಯನೆತ್ತಲ್ಪಿರಿದುಂ ನಿದ್ರಾಭಿಭಂಗಂ ದೊರೆಕುಮವರ್ಗೆಂದಿರ್ದು ಡೊಳ್ಳಾಯ್ತು ನೇತ್ರಂ (ಧರ್ಮಪ. ೯-೧೭); ಆ ಉರಿವ ಬತ್ತಿ ನನ್ನ ಕಣ್ಣ ಮೇಲೆ ಸರಿಯಾಗಿ ಗುರಿಕಟ್ಟಿ ಹಾಕಿದಂತೆ ಬಿದ್ದಿತು . . . ಅದರಿಂದ ಕಣ್ಣು

ದೊಳ್ಳುಯಿತು (ನಗಗ. ೩). ೨. ಉಬ್ಬು; ದೊಡ್ಡದಾಗು : ಹೊಟ್ಟೆ ಡೊಳ್ಳಾಗಿತ್ತು (ದೀಪದ. ೦೮೦). ಡೊಳ್ಳು ಬೀಳು = ಜೋಲುಬೀಳು ; ಸಡಿಲವಾಗಿ ನೇತಾಡು ; ಅಳ್ಳಕವಾಗು : ಡೊಳ್ಳು ಬಿದ್ದ ತಂತಿಯಿಂದ ಜೊಳ್ಳುನಾದವದ್ದಿತೋ (ನಾದರೀ. ೭-೦೩). ಡೊಳ್ಳು ಹೊಡೆ = ಡೊಳ್ಳು ಬೀಳು: ದಾರ ಡೊಳ್ಳು ಹೊಡೆವುದನ್ನು ಹೇಗೆ ತಪ್ಪಿಸಬೇಕು? (ಗಾ೪ಪ. ೫). ಡೊಳ್ಳೇರು = ಹೊಟ್ಟೆ ದೊಡ್ಡದಾಗು ; ಹೊಟ್ಟೆಯುಬ್ಬು : ಕುಣಿ ಕುಣಿದು ತೇಲಿ ಸಾಗಿತು, ಪಟಂ ಸಂತಸಕೆ ಡೊಳ್ಳೇರಿತನೆ ವಾಯುಹತಿಗುರ್ಬಿ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೯೦-೫೫೭).

[ದೇ.೫ ತಮಿ. ತೊಳ್ಳಲ್, ತೊಳ್ಳೈ ; ಮಲ. ತುಳ. ತೊಳ್ಳ ; ತುಳು. ಟೊಳ್ಳು, ಡೊಳ್ಳು, ದೊಲ್ಲು; ತೆಲು. ತೊಲಿ, ತೊಲಿಕ, ದೊಲ್ಲೆ]

ಟೊಳ್ಳುಗಣ್ಣು (ನಾ). ಗಂಡ್ಡೆ ಇಲ್ಲದೆ ಗುಳಿಬಿದ್ದ ಕಣ್ಣು : ಟೊಳ್ಳು ಗಣ್ಣವರೆಲ್ಲ ಮೆಳ್ಳಗಣ್ಣಾದವರು ಹಲ್ಲುಮುರುಕ ಹೀನರುಗಳು . . . ಎಲ್ಲರ ಕರೆಸಿದ (ಮಡಿಸಾಂ. ೧-೫೫). [ಟೊಳ್ಳು + ಕಣ್ಣು (<ಕಣ್)]

ಟೊಳ್ಳುಹಂಚೀಹುಲ್ಲು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹುಲ್ಲು : ತೆಂಗಿನ ನಾರು ಹುಲ್ಲು, ಟೊಳ್ಳುಹಂಚೀಹುಲ್ಲು (ಮೃಜಿಗಿ. ೪೭-೯೨೨).

[ಟೊಳ್ಳು + ಹಂಚಿ$_1$ + ಹುಲ್ಲು (<ಪುಲ್)]

ಟೊಳ್ಳೆ 'ಟೊಳ್ಳು' ನೋ.

ಟೊಳ್ಳೆಗವಡೆ (ನಾ). ಒಡೆದ ಕವಡೆ ; ತೂತು ಕವಡೆ : ಜಾಣಜಾಣೆಯು ರಾಟವೆಂಬುದು ಚದುರಂಗದಾಟದಂತಿಹುದು ಬದಗರ ಲೀಲೆಯಹುದು ಟೊಳ್ಳೆಗವಡೆಯಗೆದರ್ವ ಸೋಗಳೆಯಾಟದಂತೆ (ಧರಚ. ೦೦-೦೯).

[ಟೊಳ್ಳೆ (<ಟೊಳ್ಳು) + ಕವಡೆ$_2$]

ಟೋಕರ 'ಠೋಕರ್' ನೋ.

ಟೋಕರು 'ಠೋಕರ್' ನೋ.

ಟೋಕರೆ (ನಾ). ಬುಟ್ಟಿ ; ಮಂಕರಿ : ಹೋಳೇ ಬಳಿಯಿದ್ದ ಹರಗೋಲು ಗಳೆಲ್ಲಾ . . . ಕೋಟೆವಳಿಕ್ಕೆ ಹಾಕಿಸಿಯಿದ್ದನಾಗಿ ವಂಥ ಭಾರಿ ಬಿದಿರ ಟೋಕರೆ ಮಾತ್ರ ಬಿದ್ದುಯಿದ್ದುದನ್ನು ತರಿಸಿ (ಹೈದರ. ೦೦೪).

[←ಹಿಂ. ಟೋಕರೀ]

ಟೋಕಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. "ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡು" (ಶಕಸಾಂ. ಕೋಶ) : ಟೋಕಿಸಿ ಟೌಂಕಿಸಿ ಟಂಕಿಪ ಟಕ್ಕರದೇಕೆ ಪುಟ್ಟಿದರೊ ಶ್ರೀಹರಿಯೆ (ಶಕಸಾಂ. ೭೫-೮೫). ೨. ಶಬ್ದಮಾಡು (?) : ಚತುರಂಗಬಲಂ ಬರೆ ನಾಡೆ ಕೂಡಿಯಾ ಚಾಗಿಗಳೆಂದು ಸಂಧಿಸಿದರದ್ಭುತಭೇರಿಗಳೆಂತೆ ಟೋಕಿಸಲ್ (ಪಾರಾಸ್ಕ. ೩-೩-೦೦). ೩. ಗುಣಿಸು (?) : ತೂಕದಲೆನಿತಿರಲದಕಂ ಜೋಕೆ ಯೊಳುಂ ನಾಲ್ಕರಲಿವಂದಂ ಕೂಡಿಯೆ ಟೋಕಿಸಿ ವರ್ಗಂಗೊಂಡುರೆ ನೂಕದ ರೊಳ್ಪಾಗವಾಲವಣಿಯೊಳ್ಪರಿಸಾ (ಭಾಸ್ಕರ. ೭೮-೯). [? + — ಇಸು$_3$]

ಟೋಕು 'ಠೋಕು' ನೋ.

ಟೋಕುತಾಳೆ 'ಠೋಕತಾಳೆ' ನೋ.

ಟೋಕುಮಾರಾಟ 'ಠೋಕಮಾರಾಟ' ನೋ.

ಟೋಪನ್ನು, ಟೋಫನ್, ಟೋಫನು (ನಾ). ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ಪಾತ್ರ ಧಾರಿಗಳುಂ ಧರಿಸುವ ಕೃತಕವಾದ ತಲೆಗೂದಲು—ಕೃತಕ ಕೇಶರಾಶಿ: ಯಶೋದಾ ಪಾತ್ರಧಾರಿಯು ಇನ್ನೂ ತಲೆಗೆ ಟೋಪನ್ನನ್ನು ಹಾಕಿ ಕೊಂಡಿರಲಿಲ್ಲ (ರಾಜುಳ. ೭೦). ಟೋಫನ್: ಕೋಣೆಯಲ್ಲಿ ಹರಕುಮುರುಕು ಟೋಫನ್‌ಗಳು, ಒಂದು ರುದ್ರಾಕ್ಷಿ ಸರ . . . ಇಂಥವೇ ಕೆಲವು ಸಾಮಾನುಗಳಿದ್ದವು (ನಾಡಿಗೇ. ೩೦೩). ಟೋಫನು : ಸೊಗಸಾಗಿ (ಟೋಫನಿನಲ್ಲಿ) ಹೆರಳುಹಾಕಿಕೊಂಡು ಮುಗಮುಗಿಸುವ ಮಲ್ಲಿಗೆಯ ಹೂವನ್ನು ಮುಡಿದುಕೊಂಡು ಬಂದಾಗ ನಿಜವಾಗಿ ಯಾವಳೋ ಸುಂದರ ಯುವತಿಯೇ ನಿಂತಂತಾಗಿತ್ತು (ಅಂಡೂ. ೯). [←ಮರಾ. ಟೋಪ್]

ಟೋಪಲಿ, ಟೊಪಲೆ (ನಾ). ಬುಟ್ಟಿ; ಮಂಕರಿ : ತತಾ ಒಂದು ಟೋಪಲಿ ಮತ್ತ ಒಂದು ನೋಟು. ಈಗ ಘಸಾನ ಓಡಿಕೋತ ತರತೀನಿ (ರಕ್ತರೃ. ೦೦೮). ಟೊಪಲೆ : ಟವಕೆಗಳು . . . ಟೊಪಲೆಗಳು (ಸಣ್ಣಬುಟ್ಟಿ) (ಮುಂಬಪ್ರಾ. ೦೦೨). [←ಹಿಂ. ಟೋಪರೀ]

ಟೋಪಿ, ಟೊಪ್ಪಿ, ಟೊಪ್ಪಿಗೆ, ತೊಪ್ಪಿಗೆ, ತೋಪಿ (ನಾ). ೧. ಹೆಣೆದು ಅಥವಾ ಹೊಲಿದು ತಯಾರಿಸಿದ ತಲೆಯ ತೊಡುಗೆ: "ಕುಲಾಯಃ—ಗೂಡುಂ, ಟೋಪಿಯುಂ" (ಶಾಶಕೃ. ೦೬೬) ; ತಲೆಗೆ ಬಂದಿಸಿದವುಳ ಪಟ್ಟೆಯ ಟೋಪಿಯ ಬ್ರಹ್ಮರೊಂದಿತು ಕುಳಿತು ಹಂತಿಯುಲಿ (ಮೋಹತ. ೩-೪೯) : ರುದ್ರಾಕ್ಷಿಯಲ್ಲಿ ರಚಿಸಿದ ಟೋಪಿ (ಡೋರಬ. ೪-೦೬) : ಕಬ್ಬಿಣದ ಕವಚಗಳನ್ನೂ ಟೋಪಿಗಳನ್ನೂ ಧರಿಸಿಕೊಂಡು (ಕೃಪಾಲು. ೨೪೩). ಟೊಪ್ಪಿ : ೧. ಸಾಯಂಕಾಲ ಧರಿಸುವ ಟೊಪ್ಪಿಯು ಕುರ್ಚಿಯ ಕೆಳಗಿಡಲ್ಪಟ್ಟದೆ (ಪ್ರಕಾಶ. ೨) ; ನೀಲಿಬಣ್ಣದ ಹೊದಿಕೆ—ಅಗಲವಾದ ಟೊಪ್ಪಿ—ಕೈಯಲ್ಲಿ ಚಿಕ್ಕ ಕೊಡಲಿ (ಆರ್ಯುಕ. ೦೦) ; ಟೊಪ್ಪಿಯೊಳಗಿಂದ ಎಂಥೆಂಥ ಹಕ್ಕಿ ಹಾರಿಸಿದ್ದಾರೆ (ಗಾ೪ಪ. X. ಮಚ್ಛಗಿಯ ಮಾತು). ಟೊಪ್ಪಿಗೆ: ೧. ಕುಪ್ಪಸದ ಬೀರಣೆಯ ಬಿನ್ನಣದ ಹಸರಿಗಂ ಟೊಪ್ಪಿಗೆಯ ಹೊಜವೇಪದಿಹಪರದ ಲೆಕ್ಕಿಗಂ (ಬಸರ. ೫-೭೦) ; ಕಡುಟಕ್ಕು ; ಮಾಣಿಕಟಕ್ಕೆ ; ಪೊಸ ಟೊಪ್ಪಿಗೆ (ಶಮದ. ೬೫ ಪ್ರಯೋ) ; ಅವರ ಪಾಕೀಕೋಟು, ಎತ್ತರವಾದ ಟೊಪ್ಪಿಗೆ . . . ಚಪ್ಪಲಿಗಳು ಅವರಲ್ಲಿರುವ ದರ್ಪಬುದ್ಧಿಗೆ ಸಾಕ್ಷಿ ನುಡಿಯುತ್ತಿದ್ದವು (ರಂಗರೋ. ೦). ೨. ಟಗರು, ಸಾಳುವ, ಗಿಡುಗ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ಕಾಳಗಕ್ಕಾಗಿ ಮತ್ತು ಬೇಟೆಗಾಗಿ ಬಿಡುವುದಕ್ಕೆ ಮುಂಚೆ ಅವುಗಳ ಮುಖಕ್ಕೆ ಹಾಕುವ ಮತ್ತು ಬಿಡುವ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ತೆಗೆಯುವ ಮೊಗ ವಾಡ—ಮುಖಾವರಣ : ಬಿಡು ಬಿಡು ಬೇಗಲೆನುತ ಸಾಳುವನನಂತವ ಬಿಡಲು ಟೊಪ್ಪಿಗೆಗಳಂ ಕಳೆದರು (ಜಡಕಾ ೫-೨೯) ; ಕಳೆದು ಟೊಪ್ಪಿಗೆಯ ಮೈದಡವಿ ಮೆಲ್ಲನೆ ಕೈದಳದಿಂದ ಬಿಡಲು (ಕುಂಡಾಸಾಂ. ೦೫-೨೯). ೩. ಸೀಸಕ ; ಶಿರಸ್ತ್ರಾಣ : ಕರದಂಬುವಿಲ್ಲು ಕಟಿಯ ಕಠಾರದ ಚಿಲ್ಲು ಸಿರದ ಟೊಪ್ಪಿಗೆ (ಅನಂಚ. ೦೭-೫). ತೊಪ್ಪಿಗೆ : ೧. ಪಸುರ ಕುಪ್ಪಸಮುಂ ತೊಪ್ಪಿಗೆಯುಂ ಕೈಗಂಬರಿಯುಂ ಸೊಗಯಿಸೆ ನಗಧರನ ಸಭೆಗೆ ಪರಿತರಲು ಚರಂ (ಮಹಾನೇ. ೦೧-೧೫೩) ; ತೊಪ್ಪಿಗೆಗಿದ್ದ ಬೆಲೆ ತಲೆಗಿಲ್ಲದಾಗ, ಬಾಲವೇ ನಾಯಿಯನ್ನು ಆಡಿಸುತ್ತದೆ (ತಿಂಮುತ. ೭). ತೋಪಿ : ೧. ಪಾಪ ಹೋಗಬೇಕೆಂದು ತೋಪಿ ಇಟ್ಟುಕೊಂಡ (ಗಾದ).

ಟೊಪ್ಪಿಗೆ ಹಾರಿಸು= ೧. ಟೋಪಿಯನ್ನು ತಲೆಯಿಂದ ಕೆಳಗೆ ಬೀಳಿಸಂ. ೨. (ಆಲಂ) ಅವಮರ್ಯಾದೆ ಮಾಡಂ; ಅವಮಾನಗೊಳಿಸು : ಟೊಪ್ಪಿಗೆ ಹಾರಿಸು ಎಂಬುದು ಅವಮಾನಾರ್ಥದಲ್ಲಿದೆ (ಗೋಯಾತ್ರ. ೩೫). ಟೋಪಿ ಬೀಳು, ಟೊಪ್ಪಿಗೆ ಬೀಳು = ೧. (ಆಲಂ) ಮೋಸಹೋಗು ; ವಂಚನೆಗೆ ಒಳಗಾಗು : ಹಾಗೂ ಹೀಗೂ ನೀನು ಟೋಪಿಬೀಳುತ್ತೀಯೆ, ಜೋಕೆ (ರೂಢಿ) ; ಟೊಪ್ಪಿಗೆ ಬೀಳು ಅಂದರೆ ಮೋಸಹೋಗು ಎಂದು (ಗೋಯಾತ್ರ. ೩೫) ; ಆದರಿಂದಲೇ ನಾನು ಮತ್ತೆ ಟೊಪ್ಪಿಗೆಬೀಳುತ್ತೇನೆ (ಗಾ೪ಪ. ೦೪೭). ೨. (ಆಲಂ) ಮೋಸವಾಗು ; ವಂಚನೆಯಾಗು : ಅಂತೂ ಅವನಿಗೆ ಟೋಪಿಬಿತ್ತು (ರೂಢಿ). ಟೋಪಿ ಹಾಕು ಟೊಪ್ಪಿಗೆಹಾಕು= ೧. (ಆಲಂ) ಮೋಸಮಾಡು ; ವಂಚಿಸು : ಸರಿ ಹಾಗಾದ ಮೇಲೆ ಒಳ್ಳೆ ಮಾತಿನಲ್ಲಿ ಟೋಪಿ ಹಾಕಿದ (ಸಾವಿಸ. ೦೬). 'ಟೊಪ್ಪಿಗೆ ಹಾಕು' ಎಂದರೆ ಠಕ್ಕಿಸು ಎಂದರ್ಥ (ಗೋಯಾತ್ರ. ೩೫). ೨. ಟೋಪಿಯನ್ನು ಧರಿಸು: ತಮ್ಮ ತಲೆಗೇ ಟೊಪ್ಪಿಗೆ ಹಾಕುವವರು ಇತರರನ್ನು ಏಕೆ ಬಿಟ್ಟಾರು ? (ಗಾ೪ಪ. ೦೩೮). Pಯಂಊರೋಪಿನ ಕೆಲವು ಭಾಷೆಗಳಲ್ಲಿ ಈ ಶಬ್ದ ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ. [←ಮರಾ. ಹಿಂ. ಟೋಪೀ./ತಮಿ. ಮಲ. ತೊಪ್ಪಿ; ತುಳು. ಟೊಪ್ಪಿ; ತೆಲು. ತೊಪ್ಪ, ಕೋಪಿ./ಪ್ರಾ. ಟೋಪಿಆ.]

ಟೋಪಿಕಾರ (ನಾ). ಟೋಪಿಯನ್ನು ಧರಿಸುವವನು; ಯೂರೋಪೀಯ; ಪಾಶ್ಚಾತ್ಯ : ಬೇರೆ ಟೋಪಿಕಾರ ಜಾತಿಗೆ ಯಾರಿಗೂ ವ್ಯಾಪಾರ ಮಾಡುವುದಕ್ಕೆ ಪಪ್ಪಿಗೆ ಇಲ್ಲ (ರಾಜೇಂದ್ರ. ೩೦). [←ಮರಾ. ಟೋಪಕರ್]

ಟೋಪು₁ 'ತೋಪು₃' ನೋ.

ಟೋಪು₂ (ನಾ). (ಸೀರೆಯ ಸೆರಗಿನಲ್ಲಿರುವ) ಸಂಪೂರ್ಣ ರೇಷ್ಮೆಯ ನೇಯ್ಗೆ. 'ಟೋಪುಸೆರಗು' ಪರಾ. [←ಮರಾ. ಟೋಪಪದರ್]

ಟೋಪುಸೆರಗು (ನಾ). ರೇಷ್ಮೆಯ ನೇಯ್ಗೆಯನ್ನುಳ್ಳ ಸೆರಗು : ಅವಳಿಗೆ ಟೋಪುಸೆರಗಿನ ಸೀರೆ, ರೇಶಿಮೆಯ ಖಣದ ಆಹೇರಿ ಸಂದಾಯವಾಗುತ್ತಿತ್ತು (ದೀಪಹ. II, ೯೦). [ಟೋಪು₂ + ಸೆರಗು₁ (<ಸೆಱಂಗು)]

ಟೋಫನ್ 'ಟೋಪನ್ನು' ನೋ.

ಟೋಫನು 'ಟೋಪನ್ನು' ನೋ.

ಟೋಲ್ (ನಾ). ಪಾಠಶಾಲೆ : ಟೋಲ್ – ಬಂಗಾಳದಲ್ಲಿ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳ ಅನುಶೀಲನೆ ನಡೆಯುತ್ತ ಧರ್ಮಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ಕುರಿತ ಸಂದೇಹಗಳನ್ನು ಇತ್ಯರ್ಥ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದ ವಿದ್ಯಾಲಯಗಳು (ನಿಬಂಧ. I, ೩೦೭ ಅಡಿ): ಯೂರೋಪಿನ ಮಧ್ಯಯುಗದಂತೆಯೇ ನಮ್ಮ ದೇಶದಲ್ಲಿಯೂ ಶಾಸ್ತ್ರಾಭ್ಯಾಸವೇ ಮುಖ್ಯವಾದ್ದಾಗಿತ್ತು. ಈ ಶಿಕ್ಷಣದ ವಿಶೇಷ ಅನುಶೀಲನೆ 'ಟೋಲ್'ಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಚತುಷ್ಪಾಠಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ ನಡೆಯುತ್ತಿತ್ತು (ನಿಬಂಧ. I, ೩೦೭). [←ಹಿಂ. ಬಂಗಾಳಿ. ಒರಿಯ. ಟೋಲ್]

ಟೋಲನಾಕೆ (ನಾ). ಉಕ್ಕಡದ ಠಾಣ್ಯ ; ಸುಂಕದ ಕಟ್ಟೆ : ಲೋಕಲ್ ಫಂಡಿನ ಉತ್ಪನ್ನದಲ್ಲಿ ಇದೂ, ಟೋಲನಾಕೆಯ ಉತ್ಪನ್ನವೂ, ಶಾಲೆಯ ಫೀಯೂ ಬರುತ್ತವೆ (ಕಾರವ. ೬೭). [<ಟೋಲು + ನಾಕೆ]

ಟೋಲು (ನಾ). ವಾಹನಗಳು ಹಾದುಹೋಗುವಾಗ ಉಕ್ಕಡದಲ್ಲಿ ವಸೂಲ್ಮಾಡುವ ಸುಂಕ,–ತೆರಿಗೆ : "(ಪೇಟೆ, ರಸ್ತೆ, ಮೊ.ಗಳನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದಕ್ಕಾಗಿ, ಸಲ್ಲಿಸಿದ ಸೇವೆಗಾಗಿ, ಕೊಡುವ) ಸುಂಕ, ಜಕಾತಿ, ಟೋಲು" (Toll. ಇಂಕನ್ನಿ.). [←ಇಂ. Toll]

ಟೋಲುಗೇಟು (ನಾ). = ಟೋಲನಾಕೆ: ಆ ಪಟ್ಟಣದ ಟೋಲಗೇಟಿನ ಬಳಿಯಿಂದ ಮೆರವಣಿಗೆ ಹೊರಟಿತು (ರೂಢಿ). [←ಇಂ. Toll-gate]

ಟೋಳಿ, ಠೋಲಿ (ನಾ). ೧. ಗುಂಪು ; ಸಂದಣಿ ; ಸಮೂಹ : ಮಧ್ಯರಾತ್ರಿಯ ಸುಮಾರಿಗೆ ಚಾಂಡಾಲಸ್ವರೂಪದ ಕಾಮುಕರ ಟೋಳಿಯೊಂದು ಬಂದು ಮಲಗಿದವರ ಮೇಲೆ ದಾಳಿಮಾಡಿತು (ಜೀಮುಂತ. ೨೦೭) : ಗಂಡು ಹುಡುಗರ ಟೋಳಿಯಲ್ಲಿ ನಿಶ್ಚಿಂತಳಾಗಿ ತಿರುಗಾಡಲು ಅವಳು ಎಂದೂ ಹೆದರಲಿಲ್ಲ (ಫಲಸಂ. ೨೭). ೨. ಸೈನ್ಯದ ಒಂದು ಭಾಗ ; ತುಕಡಿ : ರೋಪೆಲ್‌ನಗರದಿಂದ ಕಳುಹಿಸಿದ ಟೋಳಿಯಲ್ಲಿ ಅಳಿದುಳಿದವರು ಅಷ್ಟೇ ಮಂದಿ (ಯೋಧಪು. ೧೧೩) : ಬಾದಶಹನ ಧಾವಣಿಗೆ ಬರುತ್ತಿದ್ದ ಧಾನ್ಯ ಮುಂತಾದುವುಗಳನ್ನು ಮರಾಟರ ಟೋಳಿಗಳು ನಡುವೆ ಎತ್ತಿಹಾಕಿಬಿಡುತ್ತಿದ್ದವು (ಹಂಸಾ. ೨೪). ಠೋಲಿ : ೨. ಈ ಠೋಲಿಯು ರಂಕಸಾಲೆಯ ಪಶ್ಚಿಮಕ್ಕಿದ್ದ ಮಾರ್ಗವಾಗಿ ಭಾಂಡೇರಿ ಹೆಬ್ಬಾಗಿಲಿನ ಕಡೆಗೆ ಸರಿಯಿತು (ಝಾರಾಣಿ. ೮೦೭).

[<ಪ್ರಾ. ಟೋಲ./ಹಿಂ. ಟೋಲೀ ; ಮರಾ. ಟೋಳೀ]

ಟೋಳಿಕಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ಗುಂಪುಕಟ್ಟು; ತಂಡವಾಗು: ಒಂದೊಂದು ಪ್ರಾಂತಕ್ಕೆ ನಾಲ್ಕೈದು ಜನ ಟೋಳಿಕಟ್ಟಿ ಹೋಗುವುದು ರೂಢಿಯಾಗಿತ್ತು (ಕಂಬದು. ೨೪). [ಟೋಳಿ + ಕಟ್ಟು₁]

ಟೌಂಕಿಸು (ಕ್ರಿ). (?) : ಟೋಂಕಿಸಿ ಟೌಂಕಿಸಿ ಟಂಕಿಪ ಟಕ್ಕರದೇಕೆ ಪುಟ್ಟಿದರೊ ಶ್ರೀಹರಿಯೆ (ಕಠಸಾಂ. ೬೩-೮೪). [? + – ಇಸು₂]

ಟೌಳಿ₁ 'ಟವಳಿ' ನೋ.

ಟೌಳಿ₂ 'ಟವುಳಿ₂' ನೋ.

ಟೌಳಿಗಾಜ 'ಟವಳಿಗಾಜ' ನೋ.

ಟೌಳಿಗ, ಠೌಳಿಗ (ನಾ). ೧. ಮೋಸಗಾರ; ವಂಚಕ : [illegible] ಟೌಳಿಗನು ಕೌಟಿಲ್ಯನು [illegible] ನೆನಿಪ ಗೋರಕ್ಷನು (ಪ್ರಭುಪ. ೮-೦೩೩). ಠೌಳಿಗ : ೨. ಐಂದ್ರಜಾಲಿಕ ; ಮಾಯಾವಿ : ಕಾಲಸೆಂದೊಡೆ ಠೌಳಿಗನೊಸೆದು ದೇವೇಂದ್ರನೋಲಗದೊಳಾಡುವಲ್ಲಿಟ್ಟ ರನ್ನದ ಚೆಂಡು (ಹಲವು. ೯-೨೮).

[ಟೌಳಿ₁ + (<ಟವಳಿ) + – ಇಗ]

ಟೌಳಿತನ (ನಾ). ಕಪಟ ; ವಂಚನೆ ; ಮೋಸ : ಅಲ್ಲಮನ ಟೌಳಿತನಗಳ ತಿಳಿಯದವಳು . . . ಮಾಯೆ ನಿನ್ನನಗಲಿರಬಲ್ಲಳೇಯೆಂದು ದೋಸರಿಸುತುಂ (ಪ್ರಭುಪು. ೩-೯೮). [ಟೌಳಿ₁ (<ಟವಳಿ) + – ತನ]

ಟ್ಯಾಂಕು (ನಾ). ೧. ನೀರು, ಎಣ್ಣೆ, ಪೆಟ್ರೋಲು ಮೊದಲಾದ ದ್ರವ ವಸ್ತುಗಳನ್ನು ತುಂಬಲು ಉಪಯೋಗಿಸುವ ತೊಟ್ಟಿ : ಟ್ಯಾಂಕಿನಲ್ಲಿ ಪೆಟ್ರೋಲು ಹೌದಿನಲಿ ತಣ್ಣೀರು ತುಂಬಿಕೊಳ್ಳುತ ಬಂದಬಿಟ್ಟಿತಲ್ಲ ಅಗ್ನಿಶಾಮಕವಂತು ಮುಟ್ಟಿತಲ್ಲ (ಅರಶೋ. ೨೭). ೨. ಯುದ್ಧಕಾಲದಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವ, ಫಿರಂಗಿಯುಳ್ಳ ಒಂದು ಬಗೆಯ ವಾಹನ : ಸಿಪಾಯಿಗಳನ್ನೂ ಫಿರಂಗಿಗಳನ್ನೂ ಒಳಕೊಂಡು ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ನಡೆಕೋಟೆಯಂತೆ ಉಪಯೋಗಿಸಲಾಗುವ, ಮೋಟಾರುಶಕ್ತಿಯಿಂದ ನಡೆಯುವ, ಒಂದು ಉಕ್ಕಿನ ರಥ: ಫಿರಂಗಿರಥ; ಟ್ಯಾಂಕು (Tank. ಇಂಕನ್ನಿ.) : ಅವರ ಇದಿರಿನಲ್ಲಿಯೇ ನದಿಯನ್ನು ದಾಟಿ, ಟ್ಯಾಂಕನ್ನು ಅವರ ವ್ಯೂಹದೊಳಕ್ಕೆ ನುಗ್ಗಿಸಿದವರಲ್ಲಿ ತಾನೇ ಮೊದಲಿಗ (ಯೋಧಪು. ೨). [←ಇಂ. Tank]

ಟ್ಯಾಕ್ಸಿ (ನಾ). ಬಾಡಿಗೆಯ ಮೋಟಾರುಗಾಡಿ ; ಬಾಡಿಗೆ ಕಾರು : ಜಾದವನಿಗೆ ಬಹಳ ಕೆಲಸಗಳಿದ್ದುದರಿಂದ ಒಂದು ಟ್ಯಾಕ್ಸಿಯು ಅಗತ್ಯವಿತ್ತು (ರತ್ನಗೋ. ೬೭). [←ಇಂ. Taxi]

ಟ್ಯೂಬು (ನಾ). ಕೊಳವೆ ; ನಾಳ ; ನಳಿಕೆ : ನಲ್ಲಿಯಿಂದ ತೊಟ್ಟಿಗೆ ನೀರನ್ನು ಹಾಯಿಸಲು ರಬ್ಬರಿನ ಟ್ಯೂಬು ಬೇಕು (ರೂಢಿ). 'ಟ್ಯೂಬ್‌ಲೈಟು' ಪರಾ. [←ಇಂ. Tube]

ಟ್ಯೂಬುಲೈಟು (ನಾ). ಕೊಳವೆಯ ಆಕಾರದಲ್ಲಿರುವ ವಿದ್ಯುದ್ದೀಪ ; ಕೋಲಿನಾಕಾರದ ದೀಪ : ರಾತ್ರಿಯ ಹೊತ್ತು ಗುಡಿಯ ಮೇಲುಗಡೆ ಟ್ಯೂಬುಲೈಟನ್ನು ಹತ್ತಿಸಿದ್ದರು (ಗೋಪುರ. ೩). [←ಇಂ. Tubelight]

ಟ್ರಂಕು (ನಾ). "(ಲೋಹ, ಚರ್ಮ, ಬೆತ್ತ, ಮೊ. ಗಳಿಂದ ಮಾಡಿದ ಕೀಲು ಮುಚ್ಚಳವುಳ್ಳ) ಪೆಟ್ಟಿಗೆ, ಸಂದೂಕ" (Trunk. ಇಂಕನ್ನಿ.): ಜಟಕಾಗಾಡಿಯವನು ಅವನ ಟ್ರಂಕನ್ನೂ ಹಾಸಿಗೆಯನ್ನೂ ಹೊತ್ತು ತಂದು ಹಾದಿಯಲ್ಲಿಟ್ಟು ಬಾಡಿಗೆಗಾಗಿ ಕೈಯೊಡ್ಡಿದನು (ಮಹಾಗ. ೧). ಅವಳ ಲಕ್ಷ್ಯ ಅಲ್ಲಿಯೇ ಇದ್ದ ಅಕ್ಕಿಯ ಟ್ರಂಕಿನ ಕಡೆಗೆ ಹೋಯಿತು (ಶೇಷೋದ. ೨೦). ☞ ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಕಬ್ಬಿಣದ ತಗಡಿನ ಪೆಟ್ಟಿಗೆಗೆ ಈ ಪದ ಉಪಯೋಗವಾಗುತ್ತದೆ. [←ಇಂ. Trunk]

ಟ್ರಕ್ಕು (ನಾ). ಸರಕುಗಳನ್ನು ಸಾಗಿಸಲು ಬಳಸುವ ಮೋಟಾರು ವಾಹನ : ಭಾರವಾದ ಸಾಮಾನನ್ನು ಸಾಗಿಸುವ, ಸಾ. ನಾಲ್ಕು ಅಥವಾ ಆರು ತಗ್ಗುಚಕ್ರದ, ಬೋಳುಬಂಡಿ . . . ಟ್ರಕ್ಕು (Truck. ಇಂಕನ್ನಿ.).

[←ಇಂ. Truck]

ಟ್ರಸ್ಟು (ನಾ). ೧. "ನಂಬಿಕೆ" (Trust. ಪತ್ರಿನಿ. ೧೫). ೨. ಒಬ್ಬನ ವಶಕ್ಕೆ ಒಪ್ಪಿಸಿದ ವಸ್ತು ಅಥವಾ ವ್ಯಕ್ತಿ ; ಕೈಯಡೆ : "ನ್ಯಾಸ, ಟ್ರಸ್ಟು" (Trust. ಪತ್ರಿನಿ. ೧೫). ೩. ಒಂದು ಆಸ್ತಿಯ ಮೇಲ್ವಿಚಾರಣೆಗಾಗಿ ಗೊತ್ತುಮಾಡಿದ ಸದಸ್ಯರ ಮಂಡಳಿ ; ವಿಶ್ವಸ್ತಮಂಡಳಿ : ಆ ದೇವಸ್ಥಾನದ ವ್ಯವಸ್ಥೆಗಾಗಿ ಒಂದು ಟ್ರಸ್ಟು ರಚನೆಯಾಗಿದೆ (ರೂಢಿ)

[←ಇಂ. Trust]

ಟ್ರಾನ್ಸಿಸ್ಟರು (ನಾ). ಬೇಕಾದ ಕಡೆಗೆ ಒಯ್ಯಲು ಅನುಕೂಲವಾದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ದೂರವಾಣಿ ಸಲಕರಣೆ; ರೇಡಿಯೋ: ಟ್ರಾನ್ಸಿಸ್ಟರನು ತಂದು ತಿರುಗಿಸುತಿರುವರು ಇಂದಿನ ಈ ಯುವಜನರು (ಚಂದ್ರವೀ. ೩೭-೪೭). [←ಇಂ. Transistor]

ಟ್ರಾಮು (ನಾ). ಪಟ್ಟಣದೊಳಗೆ ಕಂಬಿದಾರಿಯ ಮೇಲೆ ಓಡಾಡುವ ಪ್ರಯಾಣಿಕರ ಗಾಡಿ : ಯಾವ ಟ್ರಾಮನ್ನು ಹತ್ತಬೇಕೆಂಬುದೊಂದು ಕೆಲವು ನಿಮಿಷ ಸಮಸ್ಯೆಯೇ ಆಯಿತು (ಮೂರಾಬ. ೯೩). [←ಇಂ. Tram]

ಟ್ರೇ (ನಾ). (ಲೋಹದಿಂದ ಅಥವಾ ಮರದಿಂದ ಮಾಡಿದ) ತಟ್ಟೆ; ಪರಾತ; ಹರಿವಾಣ : ಇಪ್ಪರಲ್ಲಿ ಅಡಿಗೆಯವ ಚಹದ ಟ್ರೇ ತಂದಿರಿಸಿದ್ದ (ಮೂರಾಬ. ४३). [←ಇಂ. Tray]

ಟ್ರೈನು (ನಾ). ಹೊಗೆಬಂಡಿ; ಉಗಿಬಂಡಿ; ರೈಲು: ಟ್ರೈನಿನ ಸೌಕರ್ಯ ಅಂಥವರಿಗಾಗಿ ಮಾಡಿದ್ದಲ್ಲ (ಅಳಿನಿ. ೩) ; ಟ್ರೈನು ಹೊರಡಲು ಇನ್ನೂ ಸಾಕಷ್ಟು ವೇಳೆ ಇದೆ (ರೂಢಿ). [←ಇಂ. Train]

*

ಠ

ಠ (ನಾ). ೧. ಕನ್ನಡ ವರ್ಣಮಾಲೆಯ ಮೂವತ್ತೆರಡನೆಯ ಅಕ್ಷರ ; ಠಕಾರ. ೨. [ಗಣಿತ] ಎರಡು ಎಂಬ ಸಂಖ್ಯೆಯ ಸಂಕೇತ : "ಖಠಫರಮದೆರಡಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೦೦೪-೦೦).

ಠಂ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ. 'ಠಮ್ಮನೆ' ಪರಾ.

ಠಂಕ (ನಾ). ನಾಣ್ಯಮಾಡುವುದು ; ಟಂಕ. 'ಠಂಕಸಾಲೆ' ಪರಾ. [<ಸಂ. ಟಂಕ]

ಠಂಕರಿಸು (ಕ್ರಿ). ಬಿಲ್ಲಿನ ಹೆದೆಯನ್ನು ಮಿಡಿದು ಧ್ವನಿಮಾಡು ; ಜೇವೊಡೆ : ತುಡುಕಿ ಚಾಪವ ನೆಗಪಿ ಬಾಗಿಸಿ ತೊಡಿಸಿ ನಾರಿಯ ಠಂಕರಿಸಿ ಮುರಿದಿಡಲು ಬಿದ್ದುದಜಾಂಡಘಟ (ಅನಂರಾ. ೦-೨೩-೩೨). [<ಟಂಕಾರ + – ಇಸು$_3$]

ಠಂಕಸಾಲೆ (ನಾ). = ಟಂಕಸಾಲೆ ೧ : ಚಂದುವರಮನೆ ಶಾಲೆಯಂಗಡಿ ಠಂಕಸಾಲೆಗಳು (ಶಾಶಿರಾ. ೩೨-೯) ; ಸರಕಾರಗಳು ತಮ್ಮದೇ ಠಂಕಸಾಲೆ (Mint) ಇರಿಸತೊಡಗಿದರು (ಬಾಲಪ್ರ. III, ೦೫೩೩). [ಠಂಕ + ಸಾಲೆ$_3$]

ಠಂಕೃತಿ (ನಾ). ಬಿಲ್ಲಿನ ಹೆದೆಯ ಶಬ್ದ ; ಠೇಂಕಾರ : ಠಂಕೃತಿಯನುರೆ ಬೀರೆ ಕೇಳುತ್ತೆ ಬಿಲ್ಲಿನೊಳ್ಮಾರ್ಗಣವ ಪೂಡಿದನವಂ (ದುರಪು. ೧೧-೨೭). [<ಸಂ. ಟಂಕೃತಿ]

ಠಂಕೆ 'ಟಂಕೆ$_1$' ನೋ.

ಠಕ 'ಟಕ್ಕ' ನೋ.

ಠಕಾಯಿಸು 'ಟಕಾಯಿಸು' ನೋ.

ಠಕಾರ$_1$ (ನಾ). ಠ ಎಂಬ ಅಕ್ಷರ : ಕೃತಿಮಾರ್ಗದೊಳುಂಟು ಟಕಾರ ತಕಾರ ಠಕಾರ ರೇಫದೆಡೆಗಂ . . . ಜಬಿದಾದೇಶಂ (ಶಮದ. ೨೦). [ಸಂ.]

ಠಕಾರ$_2$ (ನಾ). ಮೋಸ ; ವಂಚನೆ. 'ಠಕಾರಿ' ಪರಾ. [←ಮರಾ. ಠಕಾರ್ = ಕಪಟ, ಠಕ್ಕ]

ಠಕಾರ$_3$ (ನಾ). (?) : ನಲಿನಲಿದು ಪುರವೀಥಿವೀಥಿಗಳೊಳಗೆ ಜತಿಗಳ ತಾಳಗತಿಗಳಿಗೆಳಸಿ ಕುಣಿದಾಡುತ ಠ[ಪಾಠಾಂ. ಠಾ]ಕಾರದ ಮೇಲೆ ನಿಲುವುತ್ತ ಭಲರೆ ಭಲರೇಯೆನುತ (ಬಸಪು. ೩೨-೪೨). [?]

ಠಕಾರಿ (ನಾ). ೧. ಮೋಸವುಳ್ಳುದು ; ಕೃತ್ರಿಮತೆಯುಳ್ಳುದು : ಈಗ ಬರುವ ಮದ್ದುಗಳಲ್ಲಿ ಠಕಾರಿ ಎಷ್ಟು, ನಿಜ ಎಷ್ಟು ಎಂದು ಹೇಳುವುದು ಕಷ್ಟ (ಜಾರುದಾ. ೨೦೯). (ಗು). ೨. ಮೋಸದ; ವಂಚನೆಯ; ಕಪಟದ: ಎಲ್ಲಾ ಠಕಾರಿ ರಿಪೋರ್ಟು ಎಂತ ಸುದ್ದಿ (ದೇಶಭು. ೩೮). 'ಠಕಾರಿಮಾಲು' ಪರಾ. [ಠಕಾರ$_2$ + – ಇ$_3$]

ಠಕಾರಿಕೆ (ನಾ). ಮೋಸ ; ಠಕ್ಕು ; ವಂಚನೆ : ಅದೆಲ್ಲಾ ಬರೀ ಠಕಾರಿಕೆ ಮಾತು ರಾಮಣ್ಣಾ (ಡಂಡಠೋ. ೦೫). [ಠಕಾರ$_2$ + – ಇಕೆ]

ಠಕಾರಿಮಾಲು (ನಾ). ಮೋಸದ ವಸ್ತು ; ಕಳ್ಳಮಾಲು : ಅವನ ಅಂಗಡಿಯಲ್ಲಿರುವುದೆಲ್ಲ ಠಕಾರಿಮಾಲು (ರೂಢಿ). [ಠಕಾರಿ + ಮಾಲು$_4$]

ಠಕ್ಕ 'ಟಕ್ಕ' ನೋ.

ಠಕ್ಕತನ (ನಾ). ಮೋಸಗಾರಿಕೆ ; ವಂಚಕತನ : ನಾನು ಆಮೇಲೆ ಕಂಡುಕೊಂಡಂತೆ ಅವನಲ್ಲಿ ಸಾಕಷ್ಟು ಠಕ್ಕತನ ಸೇರಿಕೊಂಡಿತ್ತು (ಬೆಂಜನ್. ४೫). [ಠಕ್ಕ (<ಟಕ್ಕ) + – ತನ]

ಠಕ್ಕವಿದ್ಯೆ (ನಾ) ವಂಚನೆಯ ವಿದ್ಯೆ ; ಮೋಸಗಾರಿಕೆಯ ಕಲೆ : ಠಕ್ಕವಿದ್ಯೆಯೊಳ್ಪೊಡರದು ಕೂಡೆ ಪುಂಜಿಸಿದ ವಾಙ್ಮಯರತ್ನಚಯಂ ಜನೇಶನಾ (ಸಮುಪ. ೨-೨೦). [ಠಕ್ಕ (<ಟಕ್ಕ) + ವಿದ್ಯೆ]

ಠಕ್ಕಿಕ್ಕು (ಕ್ರಿ). ೧. ಮರುಳುಗೊಳಿಸು ; ಮೋಹಗೊಳಿಸು : ಮಾಯಮನೆ ಬೀಸಿ ಪೆಱರನುಪಾಯದೆ ಠಕ್ಕಿಕ್ಕಿ . . . ಸುಖಿಯಿಪ ಸವಣರುಪಾಯಮನಿನಿನ್ನೊಳಣ್ಣ ಭಾವಿಸಿ ನೋಡಾ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೦-೦೦೨) ; ಠಕ್ಕಿಕ್ಕದೇ ಇವರ ನುಡಿ ಸತ್ಯದಂದದಿಂ (ತಿರುರ. ದೇ. ೨೩-೦). ೨. ಮರುಳುಗೊಳಿಸುವ ಮದ್ದನ್ನು ಹಾಕು: ಒರ್ವಂ ದೇವಠಕ್ಕಿಕ್ಕಿ ಸಾಧನಸಂಮೋಹನದಿಂದಮೆನ್ನ ಮಗಳಂ ಬಲ್ಲಾಳ್ತನಂಗೈದು . . . ಕೈಕೊಂಡು ನಿಂದಂ (ಸುಕುಮಾ. ೭-४೨) : ಮನದ ಬಲ್ಮೆಯ ಕಳಲೆಂದು ಠಕ್ಕಿಕ್ಕಿದನೆನೆ ಮೂರ್ಛೆಯಾದುದಾ ಸತಿಗೆ (ಶ್ರೀಪಾಲ. ೭-೦೨೦). [ಠಕ್ಕು(<ಟಕ್ಕು$_1$) + ಇಕ್ಕು]

ಠಕ್ಕಿತಿ (ನಾ). = ಠಕ್ಕುಕಾತಿ : ಠಕ್ಕಿತೆ[ತಿ]ಯರಧಮೆಯರು ಕತ್ತಿಗೆ ಮಿಕ್ಕ ಗೋಟುಗಳಣಕಿಗಳು ಶಠದಿಕ್ಕೆಯರು ಭಂಡಿತಿಯರು (ಬಸಪು. ४೦-೩೨). [ಠಕ್ಕು (<ಟಕ್ಕು$_1$) + – ಇತಿ$_1$ (<– ಇತ್ತಿ)]

ಠಕ್ಕಿಸು 'ಟಕ್ಕಿಸು' ನೋ.

ಠಕ್ಕು 'ಟಕ್ಕು' ನೋ.

ಠಕ್ಕುಕಾತಿ (ನಾ). ಮೋಸ ಮಾಡುವವಳು : ಠಕ್ಕುಕಾತಿಯೆ ನಿನ್ನ ಮನೆಗೆಂದೆಯ್ಯಸೆ ನಿನ್ನಕ್ಕನ ಹೆಸರ ಹೇಳಿದೆಯ (ಭರಅ. ೯-೨೩). [ಠಕ್ಕು (<ಟಕ್ಕು$_1$) + – ಕಾತಿ$_1$]

ಠಕ್ಕುಗಾರ 'ಠಕ್ಕುಗಾಱ' ನೋ.

ಠಕ್ಕುಗಾರ್ತಿ (ನಾ). = ಠಕ್ಕುಕಾತಿ : ಮಂತ್ರಮೊರ್ವನಿದಿರೊಳೈತರ್ಪ ಠಕ್ಕುಗಾರ್ತಿಯಂ ಕರಸಂಜ್ಞೆಯಿಂ ಕೆಳೆಯಂಗೆ ತೋಱೆ (ರಾಜಶೇ. ೦೧-೧೫೪ ವ). [ಠಕ್ಕುಗಾಱ + – ತಿ$_1$ (< – ಇತ್ತಿ)]

ಠಕ್ಕುಗಾಱ, ಠಕ್ಕುಗಾರ (ನಾ). ಮೋಸಗಾರ ; ಕಪಟಿ ; ವಂಚಕ. 'ಠಕ್ಕುಗಾರ್ತಿ' ಪರಾ. **ಠಕ್ಕುಗಾರ:** ಆ ಠಕ್ಕುಗಾರನೇ ಆನೆಗೊಂದಿಗೆ ಉಪಾಯವಾಗಿ ಬೆಂಕಿ ಹೊತ್ತಿಸಿ ಪ್ರಹರೇಶ್ವರನನ್ನು ತಪ್ಪಿಸಿ ಕರೆದುಕೊಂಡು ಹೋಗಿರುವನು (ರಾವಿಜ. ೩೦). [ಠಕ್ಕು (<ಟಕ್ಕು$_1$) + – ಕಾಱ]

ಠಕ್ಕುಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ೧. ವಂಚನೆಗೆ ಒಳಗಾಗು ; ಮೋಸಹೋಗು. 'ಠಕ್ಕುಗೊಳಿಸು' ಪರಾ. ೨. ಮರುಳಾಗು ; ಮೋಹಗೊಳ್ಳು : ಮಾರಿದತ್ತಂ ಲಲಿತಾಕಾರರ ಧೀರರ ಬಂದ ಕುಮಾರರ ರೂಪಿಂಗೆ ಠಕ್ಕುಗೊಂಡಂತಿರ್ದಂ (ಯಶೋಚ. ೧-೫೮). [ಠಕ್ಕು (<ಟಕ್ಕು$_1$) + ಕೊಳ್$_1$]

ಠಕ್ಕುಗೊಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ಮೋಸಗೊಳಿಸು ; ವಂಚಿಸು : ನಾನು ಹಲವು ವೇಷಗಳಿಂದ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಠಕ್ಕುಗೊಳಿಸಿ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ನಿರ್ವಹಿಸುತ್ತಿದ್ದರೂ . . . ನನ್ನ ಪ್ರಯತ್ನಗಳೆಲ್ಲಾ ವ್ಯರ್ಥವಾಗುತ್ತಿವೆ (ರಾವಿಜ. ೧೩). [ಠಕ್ಕುಗೊಳ್ + – ಇಸು$_3$]

ಠಕ್ಕುಠವಣೆ 'ಟಕ್ಕುಟವಳಿ' ನೋ.

ಠಕ್ಕುಠವಳಿ 'ಟಕ್ಕುಟವಳಿ' ನೋ.

ಠಕ್ಕುಠವುಳಿ 'ಟಕ್ಕುಟವಳಿ' ನೋ.

ಠಕ್ಕುತನ 'ಟಕ್ಕುತನ' ನೋ.

ಠಕ್ಕುಮತ (ನಾ). ಮೋಸದ ಮತ ; ಜನರನ್ನು ವಂಚಿಸುವ ಮತ : ಕುಲಹೀನಂಗೊಂದು ತೆಱಂ ಕುಲಜಂಗೊಂದು ತೆಱನಕ್ಕುಮಾಚಾರ ಮೆನುತ್ತೊಲವರವಂ ಪೇೞ್ವುದು ನಿರ್ಮಳಧರ್ಮಮದಲ್ತು ಠಕ್ಕು [ಪಾಠಾಂ. ಕ್ಕೆ]ಮತಂ (ಸಮಪ. ೩-೮). [ಠಕ್ಕು(<ಟಕ್ಕು$_1$) + ಮತ]

ಠಕ್ಕುವೀೞ್ (ಕ್ರಿ). ಮರುಳಾಗು ; ಮಾಯೆಗೆ ಒಳಗಾಗು : ಪಾಡಳಾನಂದದಿನಾಡಳೋದಲೊಡನಾಡಿಗಳೊಳ್ ನುಡಿಯಲ್ಕಮೊಲ್ಲಳಾ ಸೌಂದರಿ ಠಕ್ಕುವಿಟ್ಟ ತೆಱನಿರ್ದಪಳ್ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೫-೦೨೩). [ಠಕ್ಕು (<ಟಕ್ಕು$_1$) + ಬೀೞ್$_1$]

ಠಕ್ಕುಳಿ (ನಾ). ಮೋಸಗಾರ; ವಂಚಕ: ನೀನು ಮೈಗಳ್ಳನು; ಠಕ್ಕುಳಿಯು (ದಾಲಪ. II, ೮೬೦). [ಠಕ್ಕು (<ಟಕ್ಕು$_1$) + – ಉಳಿ$_9$]

ಠಕ್ಕೆಯ 'ಟಕ್ಕೆಯ' ನೋ.

ಠಣ್ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ ; ಗಂಟೆ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಶಬ್ದ.

ಠಣ್‌ಠಣ್ (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ): ಗಂಟೆಯು ಠಣ್‌ಠಣ್ ಶಬ್ದ ಕೇಳಿಸುತ್ತಿದೆ (ರೂಢಿ).

ಠಣಂಕರಿಸು 'ಠಣಕರಿಸು' ನೋ.

ಠಣಕರಿಸು, ಠಣಂಕರಿಸು (ಕ್ರಿ). ಠಣ್‌ಠಣ್ ಎಂದು ಶಬ್ದಮಾಡು : ಶಾಕ್ಕರನಾಥಂ ಠಣಕ್ಕರಿಸಲ್ಕಲಿದರ್ವ ಶ್ರೀಕಂಠ ಸಲಹು ಸತತಂ (ಉದ್ಭದೀ. ೩-೧). **ಠಣಂಕರಿಸು:** ಠಣಂಕರಿಸುತ್ತೆ ಬಂದುದೀಶನ ವೃಷಭೇಂದ್ರದಂತೆ ಮೊಳೆಯುತ್ತೆ ಮಹಾಬಳನೊಂದು ಶಾಕ್ಕರಂ (ಕವಿಚ. I, ೪೬೬ ಪುಣ್ಯಾಸ್ರವ). [ಠಣಕರಣ$_0$ + – ಇಸು$_3$]

ಠಣತ್ಕಾರ (ನಾ). ಠಣ್‌ಠಣ್ ಎಂಬ ಶಬ್ದ: ಗಂಟೆಯು ಶಬ್ದ : ಕಿವಿ ಶಬ್ದಂಗಿಡೆ ಘಂಟಿಕಾಘನಠಣತ್ಕಾರಂಗಳಿಂದೆ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೬-೧೪). [ಸಂ.]

ಠಪ್ಪ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹಾಡು: ಠುಮ್ರಿ, ಠಪ್ಪ . . . ಮುಂತಾದ ಪ್ರೇಮಗೀತೆಗಳನ್ನು ಹಾಡಿ, ಅವಕ್ಕೆ ಅನುಗುಣವಾಗಿ ಅಭಿನಯ ಪ್ರದರ್ಶನ ಕೊಡುತ್ತಾನೆ (ಅಧಾನ್ಯ. ೯೦). [←ಹಿಂ. ಮರಾ. ಟಪ್ಪಾ]

ಠಪ್ಪರ (ನಾ). ಒಂದು ಮನೆತನದ ಹೆಸರು (?) : ಸಮಸ್ತ ವಸ್ತು ನಾಯಕಶಿವಾ[ಮ]ನೆಗಂಭೀರಮೇರುಗಂಡಭೈರವಂ ಠಪ್ಪರದ ಬಮ್ಮೆಯ ನಾಯಕಂ ದೇವಕಾರ್ಯಮಂ [ಬೆ]ಸಂಗೆಯ್ಯೆ (ಶಾಇಇ. XX, ೧೭೮-೩೯ : 1192). [?]

ಠಮ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಪದ.

ಠಮಠಮ (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ) : ಠಮಠಮಯೆಂದು ವಾದ್ಯದ ಶಬ್ದ (ಭರಚ. ೪೯-೧೧೬).

ಠಮುಳ 'ಟಮಾಳ' ನೋ.

ಠಮಾಳ 'ಟಮಾಳ' ನೋ.

ಠಮಾಳತನ, ಠವಾಳತನ (ನಾ). ಮೋಸಗಾರಿಕೆ ; ವಂಚನೆ : ತೊಡಂಕಿ ಠಮಾಳ[ಪಾಠಾಂ. ಠವಾಳ]ತನದಲಿ ಬಂದುಗೆಡವುತ ಮಲುಹಣನು ತಾಯ್ಯಿಂಡನಂ ಹೊಱವಡಿಸುತಂ ತನ್ನಾತ್ಮಜೆಯುನೊರ್ಬ ಮಂಡಳೇಶನ ಪೊರೆಗೆ ಕಳುಹಲು (ಬಸಪು. ೭೨-೧೯). **ಠವಾಳತನ:** ಮೇಲಿನ ಪ್ರಯೋಗದ ಪಾಠಾಂತರವನ್ನು ನೋಡಿ. [ಠಮಾಳ (<ಟಮಾಳ) + – ತನ]

ಠಮಾಳಿಸು 'ಟಮಾಳಿಸು' ನೋ.

ಠಮ್ಮನೆ (ಅ). ಕೂಡಲೆ ; ಸರ್ರನೆ : ಮದ್ದು ಕೊಟ್ಟರೆ ಠಮ್ಮನೆ ನಿಂತು ಹೋಗುತ್ತದೆ (ಜಾರುದಾ. ೦೬೫).

ಠಂಠಮ್ಮನೆ (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ) : ಒಂಟೆ ಮೇಲ್ಮೊಳಗಿತು ನಗಾರಿಗಳ್ ವಾದ್ಯಗಳ್ ಠಂಠಮ್ಮನೆ (ತುರಂಗ. ೮೧-೨೭). [ಠಂ + – ಅನೆ$_1$]

ಠರಾಯಿಸು (ಕ್ರಿ). ನಿಶ್ಚಯಿಸು; ತೀರ್ಮಾನಿಸು: ನಾಲ್ಕುದಿನ ಹೋಗಿಬರಲಿ ಎಂದು ತಿಮ್ಮಪ್ಪಯ್ಯ ಠರಾಯಿಸಿದರು (ಸರಸ. ೯೩) ; ನನ್ನ ಅಣ್ಣನ ಮೇಲೆ ಸುಳ್ಳು ಮೊಕದ್ದಮೆಯನ್ನು ಠರಾಯಿಸಿ ಜೈಲಿಗೆ ಅಟ್ಟಿದ (ವಿಧಿವ್ಯ. ೦೬೬). [<ಠರಾವು + – ಇಸು$_3$]

ಠರಾವು (ನಾ). ಠೀರ್ಪು ; ತೀರ್ಮಾನ ; ಗೊತ್ತುವಳಿ ; ನಿರ್ಣಯ : ಆ ಕಾಂಗ್ರೆಸ್ಸಿನ ಅಧಿವೇಶನದಲ್ಲಿ ಹಲವಾರು ದೇಶದೇಳಿಗೆಗೆ ಸಾಧಕವಾದ ಠರಾವುಗಳು ಪಾಸಾಗಿದ್ದುವು (ಕುರುಕಾ. ೦೩೦) ; ಪ್ರತಿಬಾರಿಯೂ ಪ್ರಸಂಗ ಸಾಹಿತ್ಯವನ್ನು ಅಚ್ಚುಹಾಕಿಸಬೇಕೆಂಬ ಠರಾವುಗಳೂ ಆಗಿವೆ (ಯಕ್ಷಬ. ೦೩೦).

ಠರಾವುಮಾಡು = ನಿರ್ಣಯಮಾಡು ; ನಿಶ್ಚಯಿಸು : ವೀರಶೈವ ಸಮಾಜದ ಸುಧಾರಣೆಯ ಬಗ್ಗೆ ಉತ್ತಮವಾದ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ಠರಾವು ಮಾಡಿದರು (ಗುರುಚ. ೭). [←ಮರಾ. ಠರಾವ್ ; ಹಿಂ. ಠಹರಾವ್]

ಠರ್ರ್ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ : ಕೋಪದಿಂ ಬಾಲಕನ ಠರ್ರೆನುತ ನಿಲ್ಲು ನಿಲ್ಲೆಂದೆನುತ್ತಡಹಾಯ್ದು ನಿಂದನು (ತುರಂಗ. ೫೦-೩೦).

ಠಲಾಯಿಸು 'ಟಲಾಯಿಸು' ನೋ.

ಠವಣೆಗಾಣ್ (ಕ್ರಿ). ಕೂಡಿಸು ; ಒಟ್ಟುಗೂಡಿಸು : ಮುಪ್ಪಾಗಕೆ ಕಾಣೆ ಗಿದ್ದಗಾಣೆಯು ಮೇರೆಗೆಯೆಪ್ಪುಬೇಕಾದರೂ ನೋಡಿಕೊಂಬುದು ಕಡೆಯುಲಿ ನಿಂತ ವಿಷಮವನ್ನು ಮೂಲದಿಂದ ಠವಣೆಗಂಡು ಮೂಲದಿಂದ ಗುಣಿಸುವದು (ಭಾಸ್ಕರ. ೭೯-೭). [<ಠವಣೆ$_2$ + ಕಾಣ್]

ಠವಣಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಕೂಡಿಸು; ಸೇರಿಸು ; ಒಟ್ಟುಮಾಡು; ಶೇಖರಿಸು: ಕವಿಮಾರ್ಗದೊಳೊಪ್ಪಾಣಿಪ ಠವಣಿಪ ಕಮ್ಮೈಸುವೆಡೆಯೊಳೊಪ್ಪಾಣಿಸಲುಂ ಠವಣಿಸಲುಂ ಕಮ್ಮೈಸಲುಮಿವನಂತಾರ್ ಬಲ್ಲರನಿಸಿದಂ ಕವಿರತ್ನಂ (ಅಜಿಪು. ೧-೮೨). ೨. [ಗಣಿತ] ಅನೇಕ ಸಂಖ್ಯೆಗಳ ಮೊತ್ತವನ್ನು ಕಂಡುಹಿಡಿ; ಅನೇಕ ಸಂಖ್ಯೆಗಳನ್ನು ಪರಿವಿಡಿಯಿಂದ ಬರೆದು ಕೂಡಿಸು : ಅರ್ಥಲೆಕ್ಕ ಪ್ರಮಾಣವಾಗಿ ರಾಶಿಯನ್ನು ಒಂದರಕೆಟಿಗೆ ಒಂದನಿಟ್ಟು ಸೋಪಾನಕ್ರಮದಿಂದ ಠವಣಿಸಿ ಕೂಡುವುದು – ೨೪, ೧೨, ೮, ೬, ಯಿವನ್ನು ಠವಣಿಸಲು ೫೦ (ವ್ಯವಹಾ. ತೂಟಿನ ಸೂತ್ರ) : ಠವಣಿಸುಪೋಜೆ ಲೆಕ್ಕಿಪ ಬೆಡಂಗವಧಾನಿಸುವುನ್ನತಿಕ್ಕೆ . . . ಮೆಚ್ಚಿಯು ವೇೞ್ಪುದು ಶ್ರೀಕರಣಕ್ಕಧೀಶ್ವರಂ (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೧೬-೫೦). [ಠವಣೆ$_2$ (<ಅಟ್ಟವಣೆ) + – ಇಸು$_3$]

ಠವಣೆ$_1$ 'ಟವಳಿ' ನೋ.

ಠವಣೆ$_2$ 'ಅಟ್ಟವಣೆ' ನೋ.

ಠವಣೆ₃ (ನಾ). ೧. ಗತಿ ; ಸ್ಥಿತಿ : ಈ ಬಡವನಲಿ ಬಲುವೊಱೆಯ ಭಾವಿಸುವುದಾಧಾರಬಲವುಂಟೋವೊ ಮಱೆದೆನಱೆಯದ ಠಾವುಠವಣೆಯು ಗುರುಲಘುತ್ವವನೆಂದನವನೀಶ (ನಿ ಛಾ ಗ. ೫-೨-೦೫). ೨. [ಸಂಗೀತ] ನಾಲ್ಕು ಬಗೆಯ ಮದ್ದಳೆಯ ವಾದನಕ್ರಮಗಳಲ್ಲೊಂದು : ಬಳಿಕ ಶುದ್ಧ ಸಾಳಗ ಸಂಕೀರ್ಣ ಠವಣೆಗಳೆಂಬ ಚತುರ್ವಿಧ ಮೃದಂಗಮಂ ಮೇಳೈಸಿ (ವಿವೇಕ. ೨೩೬). ೩. ಒಂದು ಬಗೆಯ ವೀಣಾವಾದನ ಕ್ರಮ: ಅಂತು ಸುಘೋಷೆಯೆಂಬ ವೀಣೆಯಂ ಕೊಂಡು ಕಳೆಯನಳವಡಿಸಿ ತಂತ್ರಿಯಂ ಸುತಂತ್ರಂಮಾಡಿ ಠವಣೆ ಎಂಬ ಪವಣಱಿದು ಪೊಯ್ದುಂ (ಮಹಾನೀ. ೫-೦೪೮). [< ಸಂ. ಸ್ಥಾಪನ]

ಠವಣೆಕೋಲ್ 'ಅಟ್ಟವಣೆಕೋಲ್' ನೋ.

ಠವಣೆಗೆಯ್ (ಕ್ರಿ). ಹೊಂದಿಸು; ಕೂಡಿಸು; ಗುರಿಯಿಡು: ಠವರನೆನಿಪ ದಶಕಂಠಾಸುರನ ಕಂಠರವ ದಿಕ್ಕೃತಿಯ ಕಂಠಣಸೆ ಠವಣೆಗೆಯ್ದುವನ ಕಂಠವ ಲುಂಟಿಸಿದ ಕಂಠೀರವಮೂರ್ತಿಗಾನೆಱಗುವೆನು (ಶಶಸಾಂ. ೬೦-೫೪).

[ಠವಣೆ₃ + ಕೆಯ್₁]

ಠವಣೆಯಿಕ್ಕು (ಕ್ರಿ). [ಗಣಿತ] (ಅನೇಕ ಸಂಖ್ಯೆಗಳನ್ನು) ಒಟ್ಟುಕೂಡಿಸು; ಮೊತ್ತವನ್ನು ಕಂಡುಹಿಡಿ : ಇಮ್ಮಡಿಸಿ ಠವಣೆಯಿಕ್ಕಲು ಘಮ್ಮನೆ ತಾಂ . . . ಇಮ್ಮಡಿ ಠವಣೆಯಿಕ್ಕಿದ ವಿವರ:– ೧, ೨, ೪, ೮, ೧೬, ೩೨, ೬೪,೧೨೮ – ಈ ಮರ್ಯಾದೆಯಲ್ಲಿ ತನ್ನ ಮನಸಿಗೆ ಬಂದಷ್ಟು ಲೆಖ್ಖವಂ ಬರೆದೆ (ವ್ಯವಹಾ. ಹೇಱೆನ ಲೆಕ್ಕ). [ಠವಣೆ₂ (<ಅಟ್ಟವಣೆ) + ಇಕ್ಕು]

ಠವರ (ನಾ). ನೆಲೆಯಿರುವವನು ; ಬಲವುಳ್ಳವನು (?) : ಠವರನೆನಿಪ ದಶಕಂಠಾಸುರನ . . . ಕಂಠವ ಲುಂಟಿಸಿದ ಕಂಠೀರವಮೂರ್ತಿ ಗಾನೆಱಗುವೆನು (ಶಶಸಾಂ. ೬೦-೫೪); "ದುಷ್ಟ; ನೀಚ" (ಶಶಸಾಂ. ಕೋಶ); ಠಿಕಾಣಿ ಇದ್ದವನು ಠವರನು (ರೂಢಿ). [<ಪ್ರಾ. ಠಾವರ./ಸಂ. ಸ್ಥಾವರ]

ಠವಳ 'ಟವಾಳ' ನೋ.

ಠವಳಿ 'ಟವಳಿ' ನೋ.

ಠವಾಳ 'ಟವಾಳ' ನೋ.

ಠವಾಳತನ 'ಠವಾಳತನ' ನೋ.

ಠವಾಳಿಸು 'ಟವಾಳಿಸು' ನೋ.

ಠವುಳಿ₁ 'ಟವಳಿ' ನೋ.

ಠವುಳಿ₂ 'ಟವುಳಿ₂' ನೋ.

ಠವುಳಿಕಾಱ 'ಟವಳಿಗಾಱ' ನೋ.

ಠಸಿಕೆ (ನಾ). ಉಬ್ಬಸ ; ಕಾಸ : ಶೀನಪ್ಪನಿಗೆ ಆಯಾಸವಾಯಿತು. ಕೆಮ್ಮಿನ ಠಸಿಕೆಯೂ ಬಂದಿತು (ಈಪಸೊ. ೧೦೬). [←ಮರಾ. ಠಸಕಣೇ]

ಠಸೆ 'ಠಸ್ಸೆ' ನೋ.

ಠಸ್ಸೆ, ಟಸ್ಸೆ, ಠಸೆ (ನಾ). ೧. (ಕಾಗದ, ಲೋಹ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಮೇಲೆ ಒತ್ತುವ) ಮುದ್ರೆ; ಗುರುತು: ಸರಕಿನ ಪಾತರಿ ಬಗ್ಗೆ ಒತ್ತುವ ಗುರುತು, ಹಚ್ಚುವ ಚೀಟಿ : ಮುದ್ರೆ, ಠಸ್ಸೆ, ಛಾಪೆ (Stamp. ಇಂಕನಿ.); ಅಚ್ಚಾಗಬೇಕಾದ ಫಾರಂನ ಭಾಗಗಳು ಮೇಣದ ಮೇಲೆ ಠಸ್ಸೆಯಂತೆ ಬೀಳುವುವು(ಮುದ್ರಕ. ೫೯).ಟಸ್ಸೆ: ೧.ಈ ಅಂಚೆಕಾಗದದ ಮೇಲೆ ಬಿದ್ದಿರುವ ಟಸ್ಸೆಯಲ್ಲಿ ತಾರೀಖು ಸರಿಯಾಗಿ ಕಾಣಿಸುವುದಿಲ್ಲ (ರೂಢಿ). ಠಸೆ: ೨. ದಸ್ತೈವಜು ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ಬರೆಯಲು ಗೊತ್ತಾದ, ಒಂದು ಬೆಲೆಯ ಮುದ್ರೆಯನ್ನೊತ್ತಿರುವ ಮತ್ತು ಸರ್ಕಾರವೇ ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿದ ಪತ್ರ; ಸ್ಟಾಂಪುಪೇಪರು: ಶಂಕರನಾರಾಯಣ ಅಡಿಗರಿಗೆ ಬರಕೊಟ್ಟ ಠಸೆ ಗೋಣಿಚೀಟಿಗೂ . . . ಸಾಕ್ಷಿ (ಪಾರ್ತಿಸು. ೪) ; ರಾಜಶಾಸನ ಹೊರಡಿಸಿ ಈ ಹೊಸ ಸುಧಾರಣೆಯ ಜ್ಞಾಪಕಕ್ಕಾಗಿ ಠಸೆಯ ತೆರಿಗೆಯೊಂದನ್ನು ರದ್ದು ಮಾಡಿದನು (ಜ್ಞಾಕೃತೀ. ೬೯).

ಠಸ್ಸೆ ಹಾಕು = ಮುದ್ರೆಯೊತ್ತು : ಮುದ್ರೆಯೊತ್ತು, ಠಸ್ಸೆ ಹಾಕು, ಅಚ್ಚೊತ್ತು, ಛಾಪಿಸು; (ಲಕೋಟೆಗೆ, ದಸ್ತೈವಜಿಗೆ)ಅಂಚೆಚೀಟಿ, ತಲೆಚೀಟಿ ಸ್ಟಾಂಪು – ಹಚ್ಚು ಅಂಟಿಸು (Stamp. ಇಂಕನಿ.).

[←ಹಿಂ. ಠಸ್ಸಾ ; ಮರಾ. ಠಸಾ]

ಠಳಠಳತ್ಕಾರ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ : ಹಿಳಿದುರಿವ ಹೆಬ್ಬಿದಿರ ಗಂಟಿನ ಠಳಠಳತ್ಕಾರದಿ ದಿಶಾಮಂಡಳದ ಮೂಲೆಗಳೊಡೆದುದದ್ಭುತ ವಾಯ್ತು ವನದಹನ (ಕುವ್ಯಾಭ. ೨೦-೫೬).

ಠಳಾಯಿಸು 'ಟಲಾಯಿಸು' ನೋ.

ಠಾಉ 'ತಾವು₂' ನೋ.

ಠಾಕ್‌ಠೀಕ್ 'ಠಾಕುಠೀಕು' ನೋ.

ಠಾಕಣ 'ಟಾಕಣ' ನೋ.

ಠಾಕು (ನಾ). ಬೆಡಗು; ಒಯ್ಯಾರ : ಈ ದಿನ ಬೆಳಗಿನಿಂದ ಈ ಬನಾರಸಿ ಸೀರೆಯ ಠಾಕು ಏಕೆ ಹೇಳು ನೋಡೋಣ ? (ಶ್ರೀಕಾಂತ. ೦೬೫).

[←ಮರಾ. ಠಾಕಣೇ]

ಠಾಕುಟೀಕು 'ಠಾಕುಠೀಕು' ನೋ.

ಠಾಕುಠೀಕು, ಠಾಕ್‌ಠೀಕ್, ಠಾಕುಟೀಕು (ನಾ). ೧. ವ್ಯವಸ್ಥೆ. ೨. ಆಡಂಬರ; ಡೌಲು: ಒಳಗೊಂದು, ಏನೋ ಶೂನ್ಯ . . . ಹೊರಗೊಂದು ಅಂದರಿನ್ನೊಂದು, ಠಾಕುಠೀಕಿನ ಠೀವಿ (ಅರಳು. ೩೪೬-೨) : ಆತನ ಠಾಕು ಠೀಕಿನ ಉಡುಗೆ . . . ಚಪ್ಪಲಿಯಾರ ಗಮನವನ್ನೂ ಸೆಳೆಯುವಂತಿತ್ತು (ಅಳನಿ. ೬೭). ಠಾಕ್‌ಠೀಕ್ : ೨. ಈ ಹೆಣ್ಣುಮಗಳ ಹತ್ತಿರ ಹ್ಯಾಂಗೊ ಗಳಿಸಿದ್ದು . . . ದುಡ್ಡದ ; ಠಾಕ್‌ಠೀಕ್ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಇರ್ತಾರ (ಪರಿಂ. ೪೬). ಠಾಕುಟೀಕು : ೨. ಠಾಕುಟೀಕಿನ ಕಟ್ಟು ಅದಕೆ ಚಿನ್ನದ ಕಟ್ಟು (ಹಳ್ಳಿಯ. ೧೨೦). [←ಮರಾ. ಠಾಕ್‌ಠೀಕ್]

ಠಾಕೂರ (ನಾ). ೧. ಗೌರವಾರ್ಹನಾದ ವ್ಯಕ್ತಿ; ಪೂಜಿಸಲ್ಪಡುವವನು: ಠಾಕೂರ ನೀನಂತೂ ನಮ್ಮನ್ನು ಒಳ್ಳೆ ಪೇಚಿಗೆ ಹಾಕಿದೆ (ಇಪ್ಪಕ. ೧೦೬). ೨. ಒಂದು ವಂಶದ ಹೆಸರು,-ಬಿರುದು.

[<ಪ್ರಾ. ಠಕ್ಕುರ./ಹಿಂ. ಠಾಕುರ್; ಮರಾ. ಠಾಕೂರ್; ಬಂಗಾಳಿ. ಟಾಗೋರ್]

ಠಾಕೋಠಾಕು 'ಟಾಕೋಟಾಕು' ನೋ.

ಠಾಕೋಠೀಕು 'ಟಾಕೋಟಾಕು' ನೋ.

ಠಾಣ 'ತಾಣ' ನೋ.

ಠಾಣಗಾಱ, ಠಾಣೆಗಾರ (ನಾ). ೧. ಆಶ್ರಯಂಬಾದವನು: ತಕ್ಕುಠವಣೆಯ ಠಾಣಗಾಱನನಿಕ್ಕುವರೆ ಗೋ ದ್ವಿಜರ ವಧೆಯೇ ತಕ್ಕುದೆನೆ(ನಿಛಾಗ. ೬-೨-೮). ಠಾಣೆಗಾರ : ೨. = ಠಾಣದಾರ ೨ : ಠಾಣೆಗಾರನಿಗೆ ನಾಣ್ಯ ಕೊಟ್ಟವನೇ ಜಾಣ (ಗಾದೆ). [ಠಾಣ (<ತಾಣ) + – ಕಾಱ]

ಠಾಣದಾರ, ಠಾಣೆದಾರ, ಠಾನೆದಾರ (ನಾ). ೧. ಸೇನಾಶಿಬಿರದ ಮುಖ್ಯಸ್ಥ: ಪರಮಕುಹಕಿ ಲಕ್ಷ್ಮೀಪತಿಯುಂ ಸೇವಕ ನಿಕರಾಧಮ ಗರ್ವಾ ವಿಷ್ಕೃತ ಠಾಣದಾರ ತಿಮ್ಮಣನನಿಬರ್ ನೆನೆದುರು ಕುಮಂತ್ರಮಂ (ಕಳನ್ನ. ೬-೦೮). ೨. ಜಿಲ್ಲೆ, ಚಾವಡಿ ಮೊದಲಾದ ಸ್ಥಳಗಳ ಮುಖ್ಯಸ್ಥ,– ಮೇಲಧಿಕಾರಿ : ಮೊದಲಿರ್ದ ದಿಲಾವರನೆಂಬ ಠಾಣದಾರನೂ ಆಗೆ ನೋಯಿಕ್ಕಿ ಚಿಕ್ಕಗಂಗೂರಗವುದಯ್ಯಗೆ (ಎಕ. VII, ಚನ್ನಗಿ. ೬೯-೦೪: 1662). ಠಾಣೆದಾರ: ೨. ಬೇರೆ ಹದ್ದಿನ ಠಾಣೇದಾರನು ನನ್ನ ಹದ್ದಿನಲ್ಲಿ ಬಂದು 'ಹದ್ದದ ಅಡ್ಡ' ಹಿಡಿದನೆಂದರೆ ಅಪಮಾನವಾಗುವುದಿಲ್ಲವೆ? (ಕೊಠಕಾ. ೪೨). ಠಾನೆದಾರ: ೨. ಕೆಲವು ಪೋಲೀಸರು ಠಾನೇದಾರನ ಕೂಡ ರಾತ್ರಿ ಬಂದಿದ್ದರು (ಜಮೀನ್ದಾ. ೪೧). [ಠಾಣ (<ತಾಣ) + – ದಾರ್]

ಠಾಣದೀವಿಗೆ 'ತಾಣದೀವಿಗೆ' ನೋ.

ಠಾಣವಿಕ್ಕು (ಕ್ರಿ). ಸೈನ್ಯವನ್ನು ಕಾವಲಿಡು ; ಸೈನ್ಯದ ರಕ್ಷಣೆಯನ್ನು ಏರ್ಪಡಿಸು ; ಸೇನಾಶಿಬಿರವನ್ನು ಹಾಕು : ಆ ಪಟ್ಟಣವನು ದೈಸಾರಾಯನ ಸೆಟೆಗೈದಾ ಪುರಕಾ ಠಾಣವಿಕ್ಕಿ[ಕಾಹಿಟ್ಟು] ತನ್ನಯ ಸೇನೆಯೊಳ್ ಕೆಲವ ಪ್ರತಾಪದೆ ಮುಂದಡಿಯಿಟ್ಟ] (ಕಂನವಿ. ೦೬-೨೮).

[ಠಾಣ (<ತಾಣ) + ಇಕ್ಕು]

ಠಾಣಾ 'ತಾಣ' ನೋ.

ಠಾಣಾಂತರ 'ತಾಣಾಂತರ' ನೋ.

ಠಾಣಾಂದರ 'ತಾಣಾಂತರ' ನೋ.

ಠಾಣಾದೀಪ (ನಾ). = ತಾಣದೀವಿಗೆ : ಕಾವಲ್ಪಟರಿಗಂ ದೀರ್ಘನಿದ್ರೆಗೈಸಿ ಮುಂದಕಂ ಪರಿದು ದೃಪ್ತದ್ಯುಮ್ನನಿರ್ದ ನಿಜಮಂದಿರವ ಪೊಕ್ಕು ನೋಡಲ್ಕೆ ಠಾಣಾದೀಪ ನಿಂದುರಿವುತಿರೆ (ಕುರಂಗ. ೬೬-೪೪).

[ಠಾಣಾ (<ತಾಣ) + ದೀಪ$_2$]

ಠಾಣಿಸು (ಕ್ರಿ). ಸೈನ್ಯದ ಶಿಬಿರವನ್ನು ಏರ್ಪಡಿಸು,-ಬೀಡುಬಿಡು : ಠಾವು, ಠಾಣಂ, ಠಕ್ಕಿಸಿದಂ (ಠೆಕ್ಕಿಸಿದಂ), ಠಾಣಿಸಿತು (ಶಮದ. ೦೫ ಪ್ರಯೋ).

[ಠಾಣ (<ತಾಣ) + – ಇಸು$_3$]

ಠಾಣೆ 'ತಾಣ' ನೋ.

ಠಾಣೆಗಾರ 'ಠಾಣಗಾಟಿ' ನೋ.

ಠಾಣೆಗೋಲು (ನಾ). ಬೆತ್ತ ; ಚಾವಟಿಯ ಕೋಲು : ಕಳಿಗೆ ಕಿಱುಗೆಜ್ಜೆ ತೊಂಗಿಲು ಪೊಸಬಣ್ಣದ ಠಾಣೆಗೋಲು ಮುಪ್ಪುರಿದಾರಂ ವಶವಲ್ಲದಿರ್ಪ ಕುವರರ ಹೊಸಹೋರಿಯ ತದೆವ ತೆಱದೆ ತದೆವಂ ಬೆನ್ನಂ (ಕವಿಜ. III, ೩೨೦ ಪುಟದ ಕಂದ). [ಠಾಣೆ$_0$(<ಥಾಣೆ$_1$)+ಕೋಲು$_1$ (<ಕೋಲ್$_1$)]

ಠಾಣೆದಾರ 'ಠಾಣದಾರ' ನೋ.

ಠಾಣೆಯ 'ಟಾಣಯ' ನೋ.

ಠಾಣೆಯಗೊಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ಇಡು ; ಇರಿಸು ; ಸ್ಥಾಪಿಸು : ಕಾಣುತ ಕೈಯೆತ್ತಿ ಮುಗಿದು ಮಂಡೆಯ ಮೇಲೆ ಠಾಣೆಯಗೊಳಿಸಿ ಭಕ್ತಿಯೊಳು ಮಾಣಿಕ್ಯ ತೀರ್ಥನಾಯಕ ಜಯಜಯೆಯೆಂದು ಗೋಣೆತ್ತಿ ನೋಡುತೆಯ್ದಿದರು (ಭರತ. ೬೭-೩). [ಠಾಣೆಯ (<ಟಾಣಯ) + ಕೊಳ್$_1$ + – ಇಸು$_3$]

ಠಾಣೆಯುದೆಗೆ (ಕ್ರಿ). ಸೇನಾಶಿಬಿರವನ್ನು ತೆಗೆ,-ಎತ್ತು ; ಕಿಲ್ಲೆ, ದುರ್ಗ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಲ್ಲಿ ಪಾಳೆಯವಿರುವ ಸೈನ್ಯವನ್ನು ಯುದ್ಧಕ್ಕೆ ಹೊರಡಿಸು ; ಕಾವಲು ದಂಡನ್ನು ಯುದ್ಧಕ್ಕೆ ಹೊರಡಿಸು : ಒಡನೆ ಠಾಣೆಯುದೆಗೆದೂರೂರುಗಳ ಹೊಕ್ಕ ತುಡುಗುಣಿ ತುರುಕ ಮಾರ್ಬಲವ ಕಡುತವಕದೆ ಮುತ್ತಿಕೊಂಡು ಮೂಗರಿದಾಗ ಬಿಡದೆ ಭಂಗಕೆ ಬರಿಸು (ಕಂನವಿ. ೧೩-೫೨). [ಠಾಣೆಯ (<ಟಾಣಯ) + ತೆಗೆ$_1$]

ಠಾಣೆಯುಮಿಡು (ಕ್ರಿ). ಶಿಬಿರವನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸು ; ಪಾಳೆಯವನ್ನಿರಿಸು : ಕಂಗೊಳಿಪ ನಿರ್ಮಲವಿಯತ್ಸಿಂಧುವಂ ದಾಂಟಿ ನಾಕಲೋಕಂಬೊಕ್ಕು ಕುತ್ಸಿತದೊಳಖಿಲದಿಕ್ಪಾಲರಂ ಸದೆದು ತತ್ಪುರಕೆ ಠಾಣೆಯವಿಟ್ಟರು (ಜಬಖ. ೪೧-೨೮). [ಠಾಣೆಯ (<ಟಾಣಯ) + ಇಡು$_1$]

ಠಾಣೆಯುವಿಕ್ಕು (ಕ್ರಿ). ಸೈನ್ಯವನ್ನು ಕಾವಲಿಡು; ರಕ್ಷಕಸೈನ್ಯವನ್ನಿರಿಸು : ಅರಮನೆಯೊಳಗಹ ಸಕಲವಸ್ತುವ ಕೊಂಡು ಹರುಷದೆ ರಣಧೂಳಿಖಾನ ಪುರಕೆ ಠಾಣೆಯವಿಕ್ಕಿ ಪಾತ್ಶಾಹ್ಯವಿನೆಡೆಗೈದಿ ಭರದೆ ಕಾಣಿಕೆಯ ಮಾಡಿದನು (ಕಂನವಿ. ೧೧-೭). [ಠಾಣೆಯ (<ಟಾಣಯ) + ಇಕ್ಕು]

ಠಾಣೇದಾರಿ (ನಾ). ಕೊತ್ವಾಲನ ಹುದ್ದೆ,-ಅಧಿಕಾರ : ಈ ಮುಜುಂದಾರನಿಗೆ ಆ ದಾಮಾಜಿಯ ಠಾಣೇದಾರಿಯ ಅಧಿಕಾರವನ್ನು ಕೊಡಬೇಕೆಂದು ನಿರೂಪವನ್ನು ಬರೆಯುವಂತೆ ಹೇಳಿದನು (ಕೆಲಾಥ. ೮೪).

[←ಮರಾ. ಠಾಣೇದಾರೀ]

ಠಾಣೋಗ 'ಟಾಣೋಘ' ನೋ.

ಠಾಣ್ಯ 'ಟಾಣಯ' ನೋ.

ಠಾನೆ 'ತಾಣ' ನೋ.

ಠಾನೆದಾರ 'ಠಾಣದಾರ' ನೋ.

ಠಾಮು (ಗು). ದೃಢವಾದ ; ನಿಶ್ಚಿತವಾದ : ಅವರು ವಿಷ ಹಾಕಿಸ್ಯಾರ ಅಂತ ಫೌಜದಾರಸಾಹೇಬರ ಠಾಮು ಮತ ಆಗಿಬಿಟ್ಟೈತಿ (ಗ್ರಾಮಾಯ. ೦೨೯).

[←ಮರಾ. ಠಾಮು]

ಠಾಯಿ, ಠಾಯಿ, ಠಾಯೆ (ನಾ). ೧. [ಸಂಗೀತ] ರಾಗಾಲಾಪನದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಲಯ; ಮಧ್ಯಲಯ: ಕಳಬಿಕಪಂಚಮಾಂಚಿತ ಮೃದುಧ್ವನಿಯಂ ಗೆಲೆವಂದು ಸುಸ್ವರಂ ಲಳಿ ಲುಳಿ ಧಾತು ರೀತಿ ಗತಿಯೋಜೆ ಬಜಾವಣೆ ಠಾಯ ಸುಟ್ಟ . . . ಸಂಗಳಿಸೆ ಸುಕಂಠೆ ಪಾಡಿ ಪುದಿದಳ್ ಮುದಮಂ ನರನಾಥ ಚಿತ್ತದೊಳ್ (ಕುಸುಮಾ. ೧-೩೭) : ಗಾನಾಮೃತ ಮಂಗಲಗೇಯವನು ಗಾಣರಿಗರಿದೆನಿಸುವ ಠಾಯವನು ಆಲಿಸಿ ಕೇಳೇಳೆಲೆ ಸುಕುಮಾರ (ಹದಿಶಾ. ೦೨-೩೦ ರಗಳೆ) : ಬಿಂಕಂಬೆತ್ತಿರ್ದ ವೀಣೆಯಂ ಬೆರಳ್ಗಳಿಂ ಟಂಕರಿಸಿಯೆತ್ತಿ ವಕ್ಷದೊಳೊತ್ತಿ ಪರಿಪರಿಯ ಠಾಯಂಗಳಂ ಬಾಜಿಸುವೋಜೆಯೊಳ್ (ಪುಣ್ಯಸ್ರ. ೭-೫೨ ವ) : ಠಾಯ ಶುದ್ಧದ ಸಾಳಗದ ಸಂಕೀರ್ಣ ದೇಸಿಯ ವಿವಿಧರಚನೆಗಳ . . . ಅಱಿದವನೆ ಗಾಯಕನು (ಕುವ್ಯಾಅ. ೩-೯೬); ಶ್ರುತಿ ಜತಿ ವಹಣಿ ಠಾಯಗಳು . . . ಸಾಳಗದ ಗತಿಯೊಳು ಪಾಡಿ ಮೆಚ್ಚಿಸಿದರಾ ದೇವೇಂದ್ರುಸತಿಯರು (ವರ್ಧಚ. ೦೦-೬೨): ವಾದಿ ಸ್ವರವಾಗಿದ್ದ ದೃಢಷ್ಪದಕ್ಕೆ-ಬಂದು ಸೇರುವ ಕ್ರಮಕ್ಕೆ ಠಾಯ ಎಂದು ಹೆಸರು. ಇದಕ್ಕೆ ಗ್ರಹಭೇದ ಅಥವಾ ಶ್ರುತಿಭೇದ ಎಂದೂ ಹೆಸರು (ಸಂಗೀಚಂ. ೩೦). ೨. ಸಂಗೀತ ಲಕ್ಷಣಗ್ರಂಥದ ಒಂದು ಪ್ರಕಾರ ; ಸಂಗೀತಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ನಾಲ್ಕು ವಿಧವಾದ ರಚನೆಗಳಲ್ಲೊಂದು: ಗೀತ,ಆಲಾಪ, ಠಾಯ ಮತ್ತು ಪ್ರಬಂಧ ಎಂದು ನಾಲ್ಕು ವಿಧ ರಚನೆಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸಿ, ಇವನ್ನು ಚತುರ್ದಂಡಿ ಎಂದು ವೆಂಕಟಮುಖಿ ಕರೆದಿದ್ದಾನೆ (ಸಂಗೀಚಂ. ೭೦) ; ವೆಂಕಟಮುಖಿಯುಪರು ಚತುರ್ದಂಡಿ ಎನ್ನಿಸಿಕೊಂಡ ಗೀತ, ಪ್ರಬಂಧ, ಠಾಯ ಮತ್ತು ಆಲಾಪನೆಗಳನ್ನೊಳಗೊಂಡ ಲಕ್ಷಣಗ್ರಂಥ ಚತುರ್ದಂಡಿಪ್ರಕಾಶಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಇಂದಿನ ೭೨ ಮೇಳರಾಗಪದ್ಧತಿಯ ನಿರೂಪಣೆ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ (ಧಾರದ. ೫೩೯). ಠಾಯಿ : ೧. "ಠಾಯಿ(ಯೆ)-ಸ್ಥಾಯಿ(ನ್)=ಸಂಗೀತದ ಸ್ಥಾಯಿ" (ತದ್ಭಕೋ. ೦೩) ; ಏಕ್ಕಸಮುದ ಠಾಯಿಯಲ್ಲಿ ಬಹುವಧು ಉದ್ದೀಪ್ತ (ಅರಳು. ೪೦೬-೩೦); ಈ ಅನಿಬದ್ಧ ರಾಗಾಲಾಪನಕ್ಕೆ ಠಾಯಿ ಎಂದು ಹೆಸರು. ಇದೇ ಸಂಸ್ಕೃತದ ಸ್ಥಾಯಿ (ಜಗದಾ. ೩೯೯). ೩. 'ಠಾಯಿ' ಎಂಬ ರಾಗಾಲಾಪನ ಪದ್ಧತಿಯನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಸಾಹಿತ್ಯವಿಶೇಷ,-ಸಂಗೀತಪ್ರಬಂಧ: ಗೀತ ಠಾಯಿ ಸುಳಾದ್ಯುಗಾಭೋಗ ಪದ್ಯಪರವ್ರಾತ ಪ್ರಬಂಧ ರಚಿಸಿ ವಿಠ್ಠಲನ ಪ್ರೀತಿಬಡಿಸಿ (ಪ್ರಸಕೀ. ೨-೫). ಠಾಯೆ : ೧. ಠಾಯೆಯಿಂದಾಳತಿ ಮಾಡಿ ಸಾಳಗದ ದೇಸಿಯ ಗೀತಮನಂದು ಪಾಡುವ . . . ಏಕ್ಕಲಗಾಣನ ನೊರ್ವನಂ ಕೇಳುತ್ತುಮಿರ್ದಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೭-೯೩) : ಪದದೊಳ್ ಠಾಯೆಗಳೋರಣಂಬಡೆಯ ವಾಕ್ಯಾರ್ಥಕ್ಕೆ ಪಕ್ಕಾಗೆ ರಾಗದ ಮಾಧುರ್ಯಂ . . . ಒರ್ವಳೋದಿದಳಿಂದೊಳದೆ ಪಲ್ಲವಾಧರೆ ವಸಂತೋತ್ಪದ್ಯಮಂ ಗದ್ಯಮಂ (ಅನಂಪು. ೬-೭೦) ; ಮಂದ್ರ ಮಧ್ಯತಾರಮೊಸೆಯೆ ಓಜೆ ರಾಜಿಸೆ ಠಾಯೆ ರವಣೆವಣೆಯೆ . . . ಪಾಡುತ್ತಿರೆಯುಂ (ಶಾಂತೀಶ್ವ. ೭-೯೩ ವ) ; ಸಂಚಾರಿ ಬಜಾವಣೆ ಠಾಯೆ ಲವಣಿ ವಹಳಿಕೆ ಡಾಳಂಗಳಕಾರಪರಂಪರೆಯು . . . ಪಾಡಿದಳತಿ ಚದುರಿಂದೆ (ಜಯಶಾ. ೦೪-೪೩) ; ಆಲಾಪ ಠಾಯೆ ನೇಮಗಳಿಂದೆ ನೂಱೆಂಟು ತಾಳಗೀತಗಳ ಪಾಡಿದರು (ಚೋಪಚ. ೨೨-೩೦): ಗಾಯಕಿಯರು ನೋಟವಱೆದು ಠಾಯೆ ಬಜಾವಣೆ ಗಮಕವಸ್ಥೆಯೆ ಪಾಡಲಾಯತವಾದರು ಕೂಡೆ (ಭರತ. ೫-೫೬) ; ಗಮಕಂ ತಳ್ತಿರೆ ಠಾಯೆ ಮಿಂಚಿರೆ ಚಮತ್ಕಾರಂ ಕರಂ ಪೊಣ್ಮೆ . . . ಸಂಭ್ರಮದಿಂ ಬಾಜಿಸಿದರ್

ಬಡಾವಣಿಯ ನಂದಂಬೆತ್ತವಳ್ವೀಣೆಯಂ (ರಾಜಶೇ. ೧೦-೩೨). ೪. ಮಲ್ಲಯುದ್ಧದ ಒಂದು ವರಸೆ: ಕಡುಮುಳಿಸೇಱ್ ಮಲ್ಲವೆಸರಿಂ ಗಜವಾಂತೊಡವುರ್ಬಿ ಠಾ[ಪಾಠಾಂ. ಥಾ]ಯೆಯೊಳ್ ಕೆಡಪದೊಡೇಕೆ ಮಲ್ಲತನ (ಅನಂಪು. ೨-೨೬); (ಶಬ್ದಸಾ. II, ೧೫೦ ನೋ.): ಮೊನ್ನೆ ಠಾಯಿಯಲ್ಲಿ ಕತ್ತರಿಗೊಟ್ಟುರುಳಿಸಿದುದನ್ನು ಮರೆತುಬಿಟ್ಟೆಯೋ? (ವಿಗಡ. ೨೬-೫).

[<ಸಂ. ಸ್ಥಾಯಿನ್ / ಮರಾ. ಠಾಯಿ]

ಠಾಯುಂಗೆಯ್ (ಕ್ರಿ). [ಸಂಗೀತ] ಠಾಯಪದ್ಧತಿಯೊಡನೆ ಹಾಡು,– ವಾದ್ಯವನ್ನು ನುಡಿಸು : ಅನುನಯದೆ ದಂಡಿಗೆಯ ಪಿಡಿದು ವಾಗ್ದೇವಿ ಮೋಹನದೆ ಠಾಯುಂಗೆಯ್ಯೆ . . . ನೀಲಗಳನಾನಂದತಾಂಡವಾಡಂಬರ ವನಭಿನಯಿಸಿದ (ಸೌಂದಪು. ೧೬-೧೨). [ಠಾಯ + ಕೆಯ್$_1$]

ಠಾಯಿ 'ಠಾಯ' ನೋ.

ಠಾಯೆ 'ಠಾಯ' ನೋ.

ಠಾವಣೆಕೋಲು (ನಾ). ಓದುವಾಗ ಪುಸ್ತಕವನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳುವುದಕ್ಕೆ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಪೀಠ; ವ್ಯಾಸಪೀಠ: ತಳಿರ್ಪೊತ್ತಗೆ ಕವಲ್ಗೊಂಬು ಠಾವಣೆಕೋಲಳಿಶುಕ ವಟುತತಿಯಾಗೆ ಬಳಸಿರಲೊಂದು ಬಲ್ಮುಸು ನರೆಗಡ್ಡವ ತಳೆದ ದೀಕ್ಷಿತನಂತಾಯ್ತು (ಶ್ರೀಪಾಂ. ೭-೨೩).

[<ಅಟ್ಟವಣೆಕೋಲ್]

ಠಾವಱ್ (ಕ್ರಿ). ಇರುವ ಜಾಗವನ್ನು ತಿಳಿ : ಇಳೆಯೊಳ್ ಕುಸುಮಾವಳಿ ಯೆಂಬಳ ಠಾವಱಿದಿರದೆ ಬಂದವರ್ಗೆ ಪಸಾಯಂಗಳನೀವೆಂ (ಕುಸುಮಾ. ೯-೧೧೧). [ಠಾವು (<ತಾವು$_2$) + ಅಱ್]

ಠಾವಿಕೆ (ನಾ). (ಉಕ) ತಿಳಿದಿರುವಿಕೆ ; ಪರಿಚಯ ; ತಿಳಿವಳಿಕೆ : ದೃಷ್ಟಿ ದಿನದಿನಕೆ ಕುದುರುವದೆನಗೆ ಠಾವಿಕೆ ಬಟ್ಟೂರ್ದ ತೆರದಿ ಲಕ್ಷಿಹುದೆನಗೆ ಠಾವಿಕೆ (ದಾಕೊ. ೧೧೧-೬); ಚಂಡ ಚಾಮುಂಡ ದೇವರಿವು ಕಲಿ ಸೈರಿಭಾಸುರರಾವ ಪರಿಯಿಂದಳಿದರೆಂಬುದು ಠಾವಿಕಿಲ್ಲಲೆಯೆಂದು ಸುರಪತಿ ಮತ್ತೆ ಕಣೆಗರೆದ (ಅಂಬಿಕಾ. ೩೦-೧೮); ನನಗೇನ ಠಾವಿಕೆ ಇಲ್ಲ (ಕಾದವ. ೧೧) ; ನೀವು ಬಂದ ಹೇಳಿದ ವ್ಯಾಗ ಠಾವಿಕೆ ಆತು (ಗ್ರಾಮಾಯ. ೭೨).

[← ಮರಾ. ಠಾವಕಾ, ಠಾಊಕ]

ಠಾವು 'ತಾವು$_2$' ನೋ.

ಠಾವುಗಾಣ್ 'ತಾವುಗಾಣ್' ನೋ.

ಠಾವುಗೈಸು (ಕ್ರಿ). ನೆಲೆಗೊಳಿಸು ; ಆಶ್ರಯವನ್ನು ನೀಡು : ಸೇವೆಯ ಕಂಡು ನಿನ್ನಯ್ಯನಿಂದಧಿಕದ ಠೀವಿಯ ಮಾಳ್ಪನೈ ನಾನು ಈ ವೇಳೆಗಿರು ನಿನ್ನ ಪಿತನ ಭಾಗ್ಯದೊಳೆಂದು ಠಾವುಗೈಸಿದನು (ಭರತ. ೭೩-೫).

[ಠಾವು (<ತಾವು$_2$) + ಕೈಸು (<ಕೆಯ್ಸು)]

ಠಾವುಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ನೆಲಸು ; ಇರು. 'ಠಾವುಗೊಳಿಸು' ಪರಾ.

[ಠಾವು (<ತಾವು$_2$) + ಕೊಳ್$_1$]

ಠಾವುಗೊಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ಇಡು; ಸ್ಥಾಪಿಸು; ಇರಿಸು: ವಸ್ತ್ರದೊಳವಧರಿಸಿದ ಬಾಣಲಿಂಗವ ಮಸ್ತಕದಲ್ಲಿ ಠಾವುಗೊಳಿಸಿ (ಮೋಹತ. ೨೨-೩).

[ಠಾವುಗೊಳ್ + – ಇಸು$_3$]

ಠಾಳಿ 'ಟವಳಿ' ನೋ.

ಠಾಳಿಸು 'ಟಾಳಿಸು' ನೋ.

ಠಿಕಾಣ 'ಠಿಕಾಣೆ' ನೋ.

ಠಿಕಾಣೆ, ಠಿಕಾಣ, ಠಿಕಾಣೆ (ನಾ). ಸ್ಥಳ ; ಜಾಗ: ಗದ್ದೆಯ ಸೆಲ್ಲಿಗೆ ಶ್ರಮವು ಬಹಳ ಮತ್ತು ಎಲ್ಲ ಠಿಕಾಣೆಯಲ್ಲಿ ಬೆಳೆಯಾಗುವ ಹಾಗಿಲ್ಲ (ಕೃಷಿಶ್ರ. ೫೯): ಹೀಗೆ ಹೊತ್ತು ಠಿಕಾಣೆ ಇಲ್ಲದೆ ಓಡಿಕೊಂಡು ಬಂದರೆ ಯಾರು ಸತ್ತಿದ್ದಾರೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕೋ (ಮುಂಗಾಮು. ೪೮). **ಠಿಕಾಣ**: ಮುಂಬಾಯಿ ಅಂಗಡಿಯ ಹೊರ್ತು ಇತರ ಠಿಕಾಣದ ಅಂಗಡಿಗಳ ಆಡತಿ ಮುಂತಾದವುಗಳ ಬಗ್ಗೆ ಮಾಹಿತಿಯು (ಮುಂಬವ್ಯಾ. ೨೬). **ಠಿಕಾಣೆ**: ಯಕ್ಷ ಕನ್ನ ಪ್ರಿಯತಮೆಯಿರುವ ಠಿಕಾಣೆ, ಅಲ್ಲಿರುವ ವಸ್ತುಗಳು ಹೋಗುವ ರಸ್ತೆ ಎಲ್ಲಾ ವಿವರಿಸಿ (ಬದುಕು. ೧೨೩).

ಠಿಕಾಣೆ ಊರು = ತಂಗು ; ಉಳಿ : ಅವರ ಕೋಣೆಯಲ್ಲೇ ಠಿಕಾಣೆ ಊರಿದೆ (ದಿಲ್ಲಿಪ. ೩). [←ಮರಾ. ಠಿಕಾಣ, ಠಿಕಾಣಾ ; ಹಿಂ. ಠಿಕಾನಾ]

ಠಿಕಾಣೆ 'ಠಿಕಾಣೆ' ನೋ.

ಠಿಕ್ಕರಿ, ಟಕ್ಕರಿ, ಟಿಕ್ಕರಿ, ಟೆಕ್ಕರಿ (ನಾ). ತುಚ್ಛವಾದ ವಸ್ತು ; ಅಲ್ಪವಸ್ತು. 'ಠಿಕ್ಕರಿಗಳೆ' ಪರಾ. **ಟಕ್ಕರಿ**: 'ಟಕ್ಕರಿಗಳೆ' ಪರಾ. **ಟಿಕ್ಕರಿ**: 'ಟಿಕ್ಕರಿಗಳೆ' ಪರಾ. **ಟೆಕ್ಕರಿ**: 'ಟೆಕ್ಕರಿಗಳೆ' ಪರಾ.

[←ಮರಾ. ಠಿಕರೀ ; ಹಿಂ. ಠೀಕರೀ = ಮಡಕೆಯ ಚೂರು, ತುಚ್ಛವಾದುದು. / ಪ್ರಾ. ಠಿಕ್ಕರಿಅ = ದೋಕ]

ಠಿಕ್ಕರಿಗಳೆ, ಟಕ್ಕರಿಗಳೆ, ಟಿಕ್ಕರಿಗಳೆ, ಟೆಕ್ಕರಿಗಳೆ (ಕ್ರಿ). ತುಚ್ಛವೆಂದು ಕಾಣು ; ಕಡೆಗಣಿಸು ; ಹೀಯಾಳಿಸು ; ನಿಂದಿಸು ; ಧಿಕ್ಕರಿಸು : ಹರಿಯ ಗತಿಯನು ಹಳಿವ ಮದದಿಕ್ಕರಿಯ ಠಿಕ್ಕರಿಗಳೆವ . . . ಗುರುತನಕೆ (ಕಾಶಿರಾ. ೩೬-೯). **ಟಕ್ಕರಿಗಳೆ**: ಕುಳಕೆ ಕೀಳಿವನೆಂದು ಟಕ್ಕರಿಗಳೆದಡಾ ಬಹುಬಂಧುವರ್ಗವನುಳಿದು ಸಿಂಹಾಸನದಲೆನಗಭಿಷೇಕವನು ಮಾಡಿ (ಕುವ್ಯಾಕ. ೨೬-೬) ; ಹುಡುಗಿಯ ಕೇಳಮೇಳದೊಳಿರುತಿರ್ಪ ಸಂಗಡಿಗರ ಟಕ್ಕರಿಗಳೆವ (ಮೋಹತ. ೧೭-೭೭) ; ಸಲೆ ಚಿತ್ರಗುಪ್ತರ ಲೆಕ್ಕವ ಟಕ್ಕರಿಗಳೆದು ಲೆಕ್ಕದೆ ಶೂರರೆನಿಪ. . . ಕರಣಕಕುಲತಿಲಕರ ಗೃಹವಿರುತಿಹುವು (ಕಂಸವಿ. ೬-೪೪). **ಟಿಕ್ಕರಿಗಳೆ**: ಹರುಷದಿಂದಾ ಚಿತ್ರಲೇಖೆ ಪಟವಂ ತೆಗೆದು ತರುಣಿ ನೀ ನೋಡೆಂದು ತೋಱಿಸಲು ನಾಗನರಸುರರನಲ್ಲೆಂದು ಟಿಕ್ಕರಿಗಳೆದು (ಸೌಂದಪು. ೮-೩೩). **ಟೆಕ್ಕರಿಗಳೆ**: ಗೆಲವಹುದು ಮೇಣ್ ಸೋಲವಪ್ಪುದು ತಿಳಿಯೆ ಸಂಗ್ರಾಮದಲಿ ಟೆಕ್ಕರಿಗಳೆಯಲಹುದೇ ಸುಭಟರನು ಜಯಮಾತ್ರ ನಾದವನು (ಉತ್ತರಾ. ೧೦೭). [ಠಿಕ್ಕರಿ + ಕಳೆ$_1$]

ಠೀಕ್ 'ಠೀಕು' ನೋ.

ಠೀಕು, ಠೀಕ್ (ನಾ). ೧. ಸರಿಯಾದುದು ; ನ್ಯಾಯವಾದುದು ; ಯೋಗ್ಯವಾದುದು : ಕಡೆಕಾಲಕೆ ಮುಖವ್ಯಾಕೆ ಇನ್ನಡಗಿರ್ದಪರೆ ಬಲು ಠೀಕೆ (ಇಂದ್ರಜಿ. ೧೧). ೨. ಸಮರ್ಪಕವಾದುದು; ಅಚ್ಚುಕಟ್ಟು: ಗಂಗಾ ತರಂಗಿಣಿಯು ಠೀಕಿನಿಂ ಪೊಂಗಿದಾವೋದದಿಂದಾಶ್ರಮದ ಬಾಹೆಯಲ್ಲಿ ಸರಿಯಲ್ಕೆ ಜಮದಗ್ನಿ (ಶರಕು. ೨೨-೧೯). **ಠೀಕ್** : ೧. ಮೋತೀಚೂದ :– ಠೀಕ್, ಠೀಕ್ (ಮೋಹಿನೀ. ೪೨). ೨. ನಿಮ್ಮ ಆರೋಗ್ಯ ಠೀಕಾಗಿರುವುದು (ನಾಡಿಗೇ. ೨೦೭). [←ಹಿಂ. ಮರಾ. ಠೀಕ್]

ಠೀಕುಗಾರ (ನಾ). ಅಣೆಗಾರ; ಅಚ್ಚುಕಟ್ಟಾಗಿರುವವನು; ನೀಟುಗಾರ: ಈ ಮದ್ರಾಸ್ ಹುಡುಗ ತನಗಿಂತ ಜಂಬಗಾರನಾಗಿ ಠೀಕುಗಾರನಾಗಿ ಕಾಣುತ್ತಾನಲ್ಲ ಎಂದು ನೋಟ ಅವನ ಮೇಲೆ ಹೋಯಿತು (ಮುಹಾಗ. ೧೧೭). [ಠೀಕು + – ಗಾರ (< – ಕಾಱ)]

ಠೀವಿ, ಟೀವಿ (ನಾ). ಬೆಡಗು ; ಬಿನ್ನಾಣ ; ಗತ್ತು : "ನವಾಯಿಯೆನಲ್ ಠೀವಿ" (ಭಾರನಿ. ೬) ; ಹಾವದ ಭಾವದ ಮುಱುಕದ ಠೀವಿಯ ಗರಗರಿಕೆ ವಡೆದ ಚೆನ್ನೆಯರಂ ತಂದಾ ವಿಭುಗೆ ತೋಱಿ (ಪುಣ್ಯಾಸ್ರ. ೪-೪೮) ; ಬಿಂಕ ದಂಕಿತದ ಲಳಿತ ಠೀವಿಯ ನಿಜಸುರೇಖೆಯ ಲಲನೆಯಾ ಪರಿಯಿಂದ ನೃತ್ಯವ ಸಲಿಸೆ (ಬಸಪು. ೧೨-೪೫) ; ಠೀವಿ ವಿಗಲ್ ಸಮಂತೊಱಗಿ ವಾಮ ವಿಭಾಗದಿ ನಲ್ಲಳಂ . . . ಮಚ್ಚಿಸಿ ಮಾಳ್ಕೆ ವಿನೋದಗೋಷ್ಠಿಯಂ (ಮನ್ಮವಿ. ೧೧-೯) : ಅಖಿಲಭುವನೇಂದ್ರ ಭದ್ರಾಸನವ ಬಿಟ್ಟು ಬಿಜಯಂಗೈವನತಿ ಠೀವಿಯಿಂದ (ಅಜಾವಿ. ೨೪-೭೨) ; ರಾಜರ ಠೀವಿ ತಿರುಕರ ಲಕ್ಷಣ (ಗಾದೆ). **ಟೀವಿ** : ಉಪಾಂಗದ ಟೀವಿ ಟೀವಣಿಸಲ್ (ರೇವಣ. ೩೧-೪೫): ಹೆಂಗಳ ಸಾಲು ಟೀವಿಯ ತೋಱುತೊಪ್ಪಿದುದು (ಕಂಸವಿ. ೬-೧೧೨).

ಠುಮರಿ, ಠುಮ್ರಿ, ತುಮ್ರಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹಾಡು ; ಒಂದು ಬಗೆಯ ಚಿಕ್ಕದಾದ ಪ್ರೇಮಗೀತೆ : ಕಸಬಿಣಿಗಳಲ್ಲಿ ಕೆಲವರು ಲಾವಣಿ, ಖ್ಯಾಲ, ಠುಮರಿ ಮುಂತಾದ ಹಾಡುಗಳನ್ನು ಕಲಿತಿರುತ್ತಾರೆ (ಕಥಾಗಿ. ೧೯೬); ಮೆಹಬೂಬಜಾನಳು ರಾಘಪ್ಪನ ಸೂಚನೆಯಂತೆ 'ನಾ ಮಾರೊ ಪಿಚಕಾರಿ'ಯ ಸಾಭಿನಯ ಠುಮರಿಯೊಂದಿಗೆ ಮುಗಿಸಿದಳು (ಗಂಮಾಯಿ. ೪೨). **ಠುಮ್ರಿ :** ಕೊನೆಗೆ ನೃತ್ಯಗಾರನು ಕುಳಿತುಕೊಂಡು . . . ಠುಮ್ರಿ, ಠಪ್ಪ, ದಾದ್ರ, ಗಜಲ್ ಮುಂತಾದ ಪ್ರೇಮಗೀತಗಳನ್ನು ಹಾಡಿ, ಅದಕ್ಕೆ ಅನುಗುಣವಾಗಿ ಅಭಿನಯ ಪ್ರದರ್ಶನ ಕೊಡುತ್ತಾನೆ (ಅಥಾನ್ಕ. ೯೧). **ತುಮ್ರಿ :** ಮಾರವದಲ್ಲಿ ಒಂದು ತುಮ್ರಿ ಹಾಡಿದಳು (ರಪಿಪಸ. ೪೯).

[←ಹಿಂ. ಮರಾ. ಠುಮರೀ]

ಠುಮ್ರಿ 'ಠುಮರಿ' ನೋ.

ಠೂಬಿಡು (ಕ್ರಿ). ಜೊತೆಬಿಡು ; ಸಂಗಬಿಡು : ಎರಡು ಮಕ್ಕಳೂ ಠೂ ಬಿಟ್ಟು ಮುಖತಿರುಗಿಸಿ ನಿಂತಿದ್ದರು (ರೂಢಿ). [ಠೂ$_0$ + ಬಿಡು$_1$]

ಠೆಕ್ಕಿಸು 'ತಟ್ಕಿಸು' ನೋ.

ಠೆಕ್ಕೆಯು 'ಟಕ್ಕೆಯು' ನೋ.

ಠೇಂಕರಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಠೇಂಕಾರ ಶಬ್ದವನ್ನು ಮಾಡು ; ಘೋಷ ಮಾಡು : ಬಿಲು ಠೇಂಕರಿಸಿ ಶರವ ತೊಟ್ಟು ಅಂಭುಜ ಬಲಕಿಟ್ಟು ಕೆಡಹಿದನವನ (ಸೌಂದರ್ಯ. ೭-೬೩). ೨. (ಅಲಂ) ಘೋಷಿಸು ; ಹೇಳು ; ನುಡಿ : ತೆರೆದ ಹೊತ್ತಿಗೆಯು ಮರೆಗೆ ಏನು ಠೇಂಕರಿಸುತಿಹುದು ನಿತ್ಯ ? (ಸೂರ್ಯಪಾ. ೫೭-೧೨). [<ಠೇಂಕಾರ + – ಇಸು$_3$]

ಠೇಂಕಾರ (ನಾ). ೧. ಬಿಲ್ಲಿನ ಹೆದೆಯ ಮಿಡಿತದ ಶಬ್ದ ; ಜ್ಯಾಘೋಷ ; ಧನುಷ್ಟಂಕಾರ. 'ಠೇಂಕರಿಸು' ಪರಾ. ೨. (ಅಲಂ) ಹೆಮ್ಮೆಯ ಠೀವಿ; ಒಣಜಂಬ ; ದುರಭಿಮಾನ : ಹೊಂಡದ ಕೊಳಚೆಯು ನೀರನು ಕುಡಿದರು ಕಪ್ಪೆಗದೆಷ್ಟು ಠೇಂಕಾರ (ಇಂಚಾಪ. ೨೦೨-೧೧) : ಠೇವಣಿ ಹೋದರೂ ಠೇಂಕಾರ ಹೋಗದು (ಗಾದೆ). [ಸಂ.]

ಠೇಕಾ, ಟೇಕ, ಟೇಕಾ (ನಾ). ತಬಲ ಅಥವಾ ಮದ್ದಳೆಗೆ ಬೆರಳಿನಿಂದ ಹಾಕುವ ಪೆಟ್ಟು ; ತಾಳ: ತಬ್ಲಾ ಬಾರಿಸುವಾತ ಬರಿದೆ ಠೇಕಾ ಹಿಡಿದು, ತನ್ನ ಸ್ಥಾನ ತಿಳಿದವನಂತೆ ವರ್ತಿಸುತ್ತಾನೆ (ಯುಕ್ಷಬ. ೯೨). **ಟೇಕ :** ತಬಲಾ ಟೇಕ ಹಿಡಿಯುವುದು (ಕಲ್ಯಾಣಿ. ೧೯೮). **ಟೇಕಾ :** ಅಲ್ಲೇ ಇದ್ದ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಯೊಬ್ಬ ತಬಲ ಟೇಕಾ ಹಾಕುತ್ತಿದ್ದನಂತೆ (ನಾಕಲಾ. ೨೫).

[←ಹಿಂ. ಮರಾ. ಠೇಕಾ]

ಠೇವಣಾತಿ (ನಾ). (ಬ್ಯಾಂಕು ಮೊದಲಾದುವುಗಳಲ್ಲಿ) ಇರಿಸಿದ ಹಣ ; ಇಡುಗಂಟು : ಅವರು ಗೋಪ್ಯವಾಗಿ ವಕೀಲರನ್ನು ಕರೆಯಿಸಿ ತನ್ನ ೫೦ ಸಾವಿರ ರೂಪಾಯಿ ಠೇವಣಾತಿಗಳನ್ನು ಮಾಲಿನಿಯ ಹೆಸರಿನಲ್ಲಿ ವಿಲು ಬರೆದಿಟ್ಟರು (ವಿಧಿವ್ಯ. ೧೮೦) : ಬ್ಯಾಂಕಿನ ಹಣವೆಂಬುದು ಕೆಲವೊಂದು ಬಗೆಯಿಂದ ಕೂಡುತ್ತದೆ . . . ಜನರೇ ಸುಮ್ಮನೆ ಅಲ್ಲಿ ಠೇವಣಾತಿ (Deposit) ಇಡುವುದುಂಟು (ಬಾಲಪ್ರ. III, ೦೫೫೬).

[← ಮರಾ. ಠೇವಣಾಈತ್]

ಠೇವಣಿ (ನಾ). ೧.=ಠೇವಣಾತಿ : ಠೇವಣಿ ಇಟ್ಟ ಮೊಬಲಗನ್ನು ಕೇಳಿದಾಗ ಕೊಡತಕ್ಕದ್ದೆಂಬ ಕರಾರಿನ ಮೇಲೆ . . . ಗಿರಾಕಿಯು ಬಾಬತು ಬ್ಯಾಂಕರ ವಶದಲ್ಲಿರುವ ಹಣವೂ ಇದರಲ್ಲಿ ಸೇರಿರುತ್ತದೆ (ಗ್ರಾಮೂಕ ೧೬೫) : ಚಾಲ್ತಿ ಡಿಪಾಸಿಟ್‌ದಾರರು ತಮ್ಮ ಠೇವಣಿಗಿಂತ ಹೆಚ್ಚು ಹಣವನ್ನು ಬಯಸುವಾಗ ಬ್ಯಾಂಕಿನವರು ಕುಳದ ನಂಬಿಕೆಯ ಮೇಲೆ ಓವರ್ ಡ್ರಾಫ್ಟ್ ಸಾಲವನ್ನು ಕೊಡುವರು (ಹಣಶ್ರ. ೬೨). ೨. ಪಂಥಕ್ಕೋಸ್ಕರ ಕಟ್ಟುವ ಹಣ ; ಬಾಜಿಕಟ್ಟುವ ಮೊತ್ತ : ನ್ಯಾಯಾಧೀಶನ ಬಗ್ಗೆ ಕಕ್ಷಿದಾರನು ಸಂದೇಹಪಟ್ಟಲ್ಲಿ ಆತ ಅದನ್ನು ರುಜುವಾತು ಪಡಿಸುವ ಮುನ್ನ ೪ ಕ್ರುಸೇಡೋ ಹಣವನ್ನು ಠೇವಣಿ ಇಡಬೇಕು (ಪ್ರಪಾಇ. II, ೪೮೩). ೩. (ಚುನಾವಣೆ ಮೊದಲಾದ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ) ಭರವಸೆಗಾಗಿ ಇರಿಸುವ ಹಣ ಅಥವಾ ಒಡವೆ; ಹೊಣೆಯಾಗಿ ಇಡುವ ವಸ್ತು; ಈಡು; ಆಧಾರ : ಮೇಲಿನ ಎರಡು ಷರತ್ತುಗಳು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ನೆರವೇರುವವರೆಗೂ ಅದಕ್ಕೆ ಠೇವಣಿಯಾಗಿ ಸುಲ್ತಾನರ ಇಬ್ಬರ ಮಕ್ಕಳನ್ನು . . . ಠೇವಣಿ ಬಂದಿಗಳಾಗಿ ಅವರಿಗೆ ಒಪ್ಪಿಸಬೇಕು (ಅಪ್ಪಾವ. ೨೬) : ಠೇವಣಿ ಹೋದರೂ ಅವನ ಠೇಂಕಾರ ಹೋಗಲಿಲ್ಲವಲ್ಲ (ಕಸಬು. ೬೩). ೪. ಹೂಳಿಟ್ಟ ಹಣ ; ನಿಧಿ: ನಿಕ್ಷೇಪ : (ಕ). [←ಮರಾ. ಠೇವಣೀ, ಠೇವಣೇ]

ಠೇವಣಿಸು (ಕ್ರಿ). ಕೂಡು; ಜತೆಯಾಗು (?): ಪಟಾವೃಜಡಾವೃಜವೆಂದೀವಂದೆಸೆಯೊಳ್ವಲಿಯ ಕಿನ್ನರಿಯ ಗೊಂದಣದಿಂಚರಂದೋಱುತಿರಲು ಪಾಂಗದ ಟೇವಿ ಠೇವಣಿಸಲುರುಮೆ ನುಣ್ಣನಿಗಾಣಿಸೆ (ಠೀವಿದ. ೩೦-೪೫).

[ಠೇವಣಿ + – ಇಸು$_3$]

ಠೇವು (ನಾ). = ಠೇವಣಾತಿ : ಈ ಕಂಪೆನಿಯು ಊರ್ಜಿತಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದರಿಂದ ಕಂಪೆನಿಯ ಠೇವು ಬಹು ಬೆಲೆಯುಳ್ಳದ್ದಾಗಿ ಎಣಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿತ್ತು (ಇಂಗ್ಲಇ. ೯). [←ಮರಾ. ಠೇವ್]

ಠೊಣಪ 'ಟೊಣಪ' ನೋ.

ಠೊಣೆಯ 'ಟೊಣೆಯ' ನೋ.

ಠೊಪ್ಪರ$_1$ 'ಟೊಪ್ಪರ' ನೋ.

ಠೊಪ್ಪರ$_2$ (ನಾ). (?) : ತುರಗಾಕಾರದೆ ಕಾಳರಕ್ಕಸನೆ ಮೂಱುಂ ಲೋಕವಂ ನುಂಗಲೇಟ್ಟರುತಿರ್ಪಂತಿಳಿಯಂ ಖುರಾಗ್ರಹತಿಯಿಂ ನುಗ್ಗೊತ್ತುವಾಶಾಗಜೋತ್ಕರಮಂ ಘೋಗೊದೆವಬ್ಬೆಯಿಂ ಸರಳಪರ್ವಾಶ್ವಂಗಳಂ ನೀಳ್ಕೆ ಠೊಪ್ಪರದಿಂ ಪಾಯ್ವಳವಿಂದೆ ಕೇಶಿ ಪರಿತಂದಂ ಕಂಸನಾದೇಶದಿಂ (ಜಗವಿ. ೫-೪೪): "ವೇಗಾತಿಶಯ" (ಅಯ್ಯಣಾ.) [?]

ಠೊಪ್ಪು (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಪದ : ಭಟಪಟ ಸುರುಬುರು ಬುಸ್ಸುಬುಸ್ಸೆಂದು ಚೀರ್ಚಟ ಠೊಪ್ಪುಠೊಪ್ಪು ಥಪ್ಪೆಂದು ಪಟಾಕಿ ಕೋಟಾಕೋಟಿ ಸುಟ್ಟವು (ಧರಹ. ೨೨-೬೭).

ಠೋಕ 'ಠೋಕು' ನೋ.

ಠೋಕತಾಳೆ, ಟೋಕುತಾಳೆ (ನಾ). ಅಂದಾಜು ; ಸರಿಸುಮಾರು : ಠೋಕತಾಳೆಯ ಜಾತಿಗೆ ಸೇರಿದ ಒಂದು ಪದ್ಧತಿಯಿಂದ . . . ಸಂಖ್ಯೆಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿಸಿಡುತ್ತಾರೆ (ಗಾಳಿಪ. ೦೯೨). **ಟೋಕುತಾಳೆ :** (ಕ).

[←ಮರಾ. ಠೋಕತಾಳಾ]

ಠೋಕಮಾರಾಟ, ಟೋಕುಮಾರಾಟ (ನಾ). ಒಟ್ಟುಗಟ್ಟಲೆ ವ್ಯಾಪಾರ; ಸಗಟುವ್ಯಾಪಾರ : ಈ ಆಯ್ದು ಗ್ರಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಠೋಕಮಾರಾಟ ಕಿರುಕುಳ ಮಾರಾಟ ಈ ಯೆರಡು ಪ್ರಕಾರ ವ್ಯಾಪಾರ ನಡೆಯುತ್ತಿದೆ (ಕಥಾಗಿ. ೫೦೪). **ಟೋಕುಮಾರಾಟ :** ಅದು ಟೋಕುಮಾರಾಟದ ಅಂಗಡಿ ; ಅಲ್ಲಿ ಚಿಲ್ಲರೆ ಸರಕು ಸಿಗುವುದಿಲ್ಲ (ರೂಢಿ).

[ಠೋಕ (<ಠೋಕು) + ಮಾರಾಟ (<ಮಾಱಾಟ)]

ಠೋಕರ್, ಟೋಕರ, ಟೋಕರು, ಠೋಕರ (ನಾ). ೧. ಪೆಟ್ಟು ; ಹೊಡೆತ : ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಪ್ರಣಯ ಪ್ರಕರಣಗಳಲ್ಲಿ "ಠೋಕರ್" ತಿಂದವರೇ ಆತ್ಮಹತ್ಯ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾರೆ (ನಾಡಿಗೇ. ೦೯೫). **ಟೋಕರ :** ೨. ಮೋಸ ; ವಂಚನೆ : "ಡಾಕ್ಟರರೇ ನಿಮಗೆ ಟೋಕರ ಕೊಟ್ಟು, ನಿಮಗೆ ಟೊಪ್ಪಿಗೆ ಹಾಕಿದ" ಎಂದು ನುಡಿದರು (ಕೃಹೀಣಾ. ೧೩೧). **ಟೋಕರು :** ೩. (ಕೂಲಿ, ಸಂಬಳ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಲ್ಲಿ) ಕಡಿತ : ಖೋತ ; ಲೋಪ : ಅಂಗಿಂಗಾಡಿ ಎಳ್ಡು ತಿಂಗಳ ಸಂಬಳಕ್ಕೆ ಟೋಕರು (ಮಾಗಿಂ. ೬೦). **ಠೋಕರ :** ೨. ನಾಗರಾಜ ಕೊಡುವ ಹಣಕ್ಕೆ ಠೋಕರ ಕೊಟ್ಟಾಯಿತು (ಮುಗಿಯು. ೨೩೬). [←ಹಿಂ. ಮರಾ. ಠೋಕರ್]

ತೋಕರ 'ಠೋಕರ್' ನೋ.

ತೋಕವ್ಯಾಪಾರಿ (ನಾ). ಒಟ್ಟು ಸರಕನ್ನು ಮಾರಾಟಮಾಡುವವನು ; ಸಗಟು ವ್ಯಾಪಾರಿ : ತೋಕವ್ಯಾಪಾರಿಗಳಿಗೆ . . . ಒಂದು ಕೇಂದ್ರವಿತ್ತು (ಇಪ್ಪಳ. ೩೧೬). [ರೋಕ (<ರೋಕು) + ವ್ಯಾಪಾರಿ]

ತೋಕು, ಟೋಕಂ, ತೋಕ (ನಾ). ೧. ಪೂರ್ಣಸಂಖ್ಯೆಯ ವಸ್ತು ; ಒಟ್ಟುಗಟ್ಟಳೆ ; ಸಗಟು : ಉತ್ಪಾದಕ ಮತ್ತು ತೋಕು ಕೊಳ್ಳುವವ, ಇಲ್ಲವೆ ತೋಕು ಮಾರುವವ ಮತ್ತು ಚಿಲ್ಲರೆವ್ಯಾಪಾರಿ ಇವರ ನಡುವಿನ ಸರಪಳಿಯೆಂದರೆ ಪ್ರಚಾರಕ (ತ ಕ್ಕ ಅ. ೧೦೩). **ಟೋಕು :** ೧. 'ಟೋಕು ಮಾರಾಟ' ಪರಾ. (ಗು). ೨. ಹೆಚ್ಚುಕಡಮೆಯ ; ಸರಿಸುಮಾರಿನ. **'ಟೋಕುತಾಳೆ'** ಪರಾ. **ತೋಕ :** ೧. ಒಂದೇ ಜಾತಿಯ ಕಿರಾಣಿ ಜೀನಸು ತೋಕ ಅಂದರೆ ಒಂದು ಭಂಡಿಗೆ ಭರ್ತಿ ಆಗುವಷ್ಟು . . . ತರಿಸಿಕೊಂಡರೆ, ದಾಗಿನೆ ಒಂದಕ್ಕೆ ಒಂದೂಮುಕ್ಕಾಲು ಆಣೆ (ಮುಂಬವ್ಯಾ. ೮). 'ತೋಕ ಮಾರಾಟ' ಪರಾ. ೩. ಒಟ್ಟುಗಟ್ಟಳೆಯ ; ರಕಮಿನ : ಕೆಲವರು ತೋಕಜೀನಸಿನ ಸಂಬಂಧದ ಶರ್ತುಗಳ ವಿಷಯವಾಗಿಯೂ . . . ಸೂಚನೆಗಳನ್ನು ಮಾಡುವವರಾದರು (ಮುಂಬವ್ಯಾ. ೧). [←ಮರಾ. ತೋಕ್]

ತೋಪರ 'ಟೊಪ್ಪರ' ನೋ.

ತೋಲಿ 'ಟೋಳಿ' ನೋ.

ತೌಳಿ$_1$ 'ಟವಳಿ' ನೋ.

ತೌಳಿ$_2$ 'ಟವುಳಿ$_2$' ನೋ.

ತೌಳಿಕಾಜಿ 'ಟವಳಿಗಾಜಿ' ನೋ.

ತೌಳಿಗ 'ಟೌಳಿಗ' ನೋ.

ತೌಳಿಗಾರ 'ಟವಳಿಗಾಜಿ' ನೋ.

ಡ

ಡ (ನಾ). ೧. ಕನ್ನಡ ವರ್ಣಮಾಲೆಯ ಮೂವತ್ತುಮೂರನೆಯ ಅಕ್ಷರ; ಡಕಾರ. ೨. [ಗಣಿತ] ಮೂರು ಎಂಬ ಸಂಖ್ಯೆಯ ಸಂಕೇತ: "ಗಡಬಲಂ ಮೂಡಿಕ್ಕು" (ಮುಂಗರಾ. ೦೦೪–೧೦).

ಡಂಕ 'ಡಕ್ಕೆ' ನೋ.

ಡಂಕಣ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಚರ್ಮವಾದ್ಯ ; "ಟಾಂಡ್ಲಿಯ ಅಗಲಕ್ಕಿರುವ ತಬಲಗಳನ್ನು ಜೋಡಿಸಿದ ವಾದ್ಯವಿಶೇಷ" (ಪನ್ನೂರು. ಕೋಶ) : ಅವರಾದ ಮೇಲೆ ನನ್ನೂರಿನ ಕುರುಡು ರಂಗಣ್ಣನ ವಾದ್ಯ : ಒಂದು ಶ್ರುತಿ, ಒಂದು ಮೋಹರಿ ಮತ್ತು ಒಂದು ಡಂಕಣ (ನಮ್ಮೂರು. ೮೨). [<ಡಕ್ಕೆ]

ಡಂಕಿಡು (ಕ್ರಿ). ದ್ವೇಷಸಾಧನೆಗಾಗಿ ಸೇಡಿಟ್ಟುಕೊಳ್ಳು–ಮಾತ್ಸರ್ಯ ಇಡು : ಬ್ಯಾಡೋ ತಮ್ಮಾ, ಅದು ತರಾ ಅಲ್ಲ; ಡಂಕಿಟ್ಟು ಒಮ್ಮೆ ಹಿಡಿದೀತು (ಧರ್ಮಾರ. ೮೪) ; ನೋಡಿರಲ್ಲಾ ಮಗಾ. ಫೇಂಕೂ ಪಾಂಡೇನ ಮೇಳೆ ಡಂಕಿಟ್ಟದ್ದಾನೆ (ಕುರಿಹಿಂ. ೦೯). [ಡಂಕು + ಇಡು$_1$]

ಡಂಕಿಸು (ಕ್ರಿ). (?): ಕಟ್ಟದುವತ್ತಿ ಸೋರ್ವ ಮದಮಂ ಕಿಡೆ ಡಂ [ಡಂ] ಕಿಪ ಹಸ್ತಿ ಕಣ್ಣನೀರಿಟ್ಟುವವೊ ದಂಡೆಯಿಂ ಕಿದಱ ಕೆಂಡಮುದಗ್ರ ಹಯಾಳಿ ನುರ್ಗಿ ಮೇಗೊಟ್ಟಿದ ಕೈದುಗಳ್ಮುಱಿದು ನಿಂದುವು ತೇರ್ಗಳ ನುಂಗಿದಂತೆ ಸಾಲಿಟ್ಟುವು ಮುಂದೆ ಕಟ್ಟದೊಱೆಯಂ ನೆಱೆದುರ್ಚಿ ಪದಾತಿಪೇತಿಗಳ್ (ಅಪಂಪು. ೦೩-೮೩). [? + – ಇಸು$_3$]

ಡಂಕು (ನಾ). ಸೇಡು ; ಹಗೆ ; ಮತ್ಸರ : ಪರಕೀಯಜನರು ಆಗಿನ ಕಾಲದ ತಮ್ಮ ಹಗೆಗಳ ಮೇಲಿನ ಡಂಕಿನಿಂದ ಅವರ ವೈಭವಚಿಹ್ನಗಳನ್ನು ತುಂಡರಿಸಿದ್ದಾರೆ (ಕಗದ್ಯ.೩೩).
[<ಹಿಂ. ಮರಾ. ಡಂಕ, ಡಂಖ / ಪ್ರಾ. ಡಂಕ = ಚೇಳಿನ ಕೊಂಡಿ.]

ಡಂಕುತಪ್ಪಿಸು (ಕ್ರಿ). ದ್ವೇಷವನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸು ; ಮತ್ಸರವನ್ನು ಬಿಡಿಸು ; ಸೇಡು ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳದಂತೆ ಮಾಡು : ಇವರಿಗೆ ಕೇಡು ಬಗೆದವನು ಇವರ ಡಂಕು ತಪ್ಪಿಸಲಾರನು (ಕರ್ನಾಇ. ೨೯). [ಡಂಕು + ತಪ್ಪಿಸು]

ಡಂಕುಹಿಡಿ (ಕ್ರಿ). ಸೇಡನ್ನು ಹೊಂದಿರು ; ಮಂತ್ಸರಿಸು : ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಡಂಕುಹಿಡಿದಿದ್ದ ಕೆಲವು ಡಾಕಜನರು ರಾತ್ರಿ ಈಸಿ ನದಿಯನ್ನು ದಾಟಿ ಬಂದು ಕಾವಲುಗಾರರನ್ನು ಕೊಂದು, ಘೋರಿಯ ಪ್ರಾಣವನ್ನು ತೆಗೆದರು (ಹಿಂಮುಸ. ೪೩). [ಡಂಕು + ಹಿಡಿ$_1$ (<ಪಿಡಿ$_1$)]

ಡಂಕೆ$_1$ 'ಡಂಗೆ$_1$' ನೋ.

ಡಂಕೆ$_2$ (ನಾ). (?) : ಆನೆಗುಂಬಾರಿ ಮನಿಯು ಒಂಟಿಗೆ ಡಂಕೆಯ ಮನಿಯು ಪೌಜು ದಂಡಿಗೆ ಪೌಳಿಯು (ಕನ್ನಲಾ. ೩೬೫). [?]

ಡಂಗ$_1$ 'ಡಂಗೆ$_1$' ನೋ.

ಡಂಗ$_2$, ಡಂಗೆ$_2$ (ನಾ). ೧. ಬೆಟ್ಟಗಳ ಘಾಟಿಮಾರ್ಗಗಳ ಬುಡದಲ್ಲಿ ಸುಂಕದ ವಸೂಲಿಗಾಗಿಯೂ ಫಲವತ್ತಾದ ಪ್ರದೇಶಗಳ ರಕ್ಷಣೆಗಾಗಿಯೂ ನಿಯಮಿತವಾದ ಠಾಣ್ಯ ; ಕಾವಲು ಕಟ್ಟೆ : ಪೊಂಗುವ ಮಲೆವರ ಮಲೆಗಳ ಡಂಗಂಗಳ್ ಮಲೆವ ಮಂಡಲಂಗಳ್ ಪ್ರತ್ಯಂತಂಗಳೆನಲೊಳವೆ (ಶಂಪಟಾ. ೯–೩೯) : ಅದಟರೆವೆಂದು ಬೀಗಿ ಬೆಸದಿರ್ಪ್ಪನಿತಲ್ಲದೆ ಪೊಣ್ದು ಪೋಗಿ ಡಂಗದ ಸವಲಕ್ಕವಿಜಿದ ವರಾಳದ ಲಂಜಿಯ ಚಕ್ರಗೊಟ್ಟದಗ್ಗದ ನೃಪರಂ ಪಳಂಚಲೆದು ವೀರಶಿಖಾಮಣಿ ನಾಗವರ್ಮ್ಮನಂದದೆ ನೆಲನಂ ನಿಮಿರ್ಚ್ಚಿದವರಾಗ್ಗಳ ಚಕ್ರಿಯ ದಂಡನಾಯಕರ್ (ನಾಂದೇಡ್. ೩–೦೫ : 1047). ೨. ಕೋಟೆ ; ದುರ್ಗ. 'ಡಂಗಾಯ್ತ' ಪರಾ. ೩. ಹಟ; ಪಟ್ಟು. 'ಡಂಗಕೂರು' ಪರಾ. **ಡಂಗೆ$_2$:** ೩. 'ಡಂಗೆಗೊಳ್$_2$' ಪರಾ. [<ಸಂ. ದ್ರಂಗ]

ಡಂಗಕೂರು (ಕ್ರಿ). ಪಟ್ಟುಹಿಡಿ ; ಹಟಹಿಡಿ : ಕಡೆಗೊಂದು ದಿನ ಈರಯ್ಯನ ಚಿಕ್ಕ ಹೆಂಡತಿ . . . ನನ್ನನ್ನು ತೌರುಮನೆಗೆ ಕಳಿಸಿಬಿಡಿ ಎಂದು ಡಂಗಕೂತಳು (ಡಂಡಕೋ. ೦೩೬). [ಡಂಗ$_2$ + ಕೂರು$_2$ (<ಕೂರ್$_3$)]

ಡಂಗಪಾಲಕ (ನಾ). ಘಾಟಿಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿರುವ ಸುಂಕದ ಕಟ್ಟೆಯ ಕಾವಲುಗಾರ ; ಡಂಗಾಯ್ತ : ಡಂಗಪಾಲಕರೆಲ್ಲ ಮರೆಯಾಗಿ ಬಂದು ಅರ್ಜುನನ ವಶವಾದರು (ಕಬ್ಬವಿ. ೬೪). [ಡಂಗ$_2$ + ಪಾಲಕ]

ಡಂಗರಿಸೌತೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸೌತೆ : "ಡಾಗರೀ–ಡಂಗರಿ ಸೌತೆ" (ಓಷಧಿ. ೬೪). [ಡಂಗರಿ₀ (P ←ಹಿಂ. ಡಂಗರೀ) + ಸೌತೆ (<ಸವುಂತೆ)]

ಡಂಗಹಾಕು (ಕ್ರಿ). ೧. ಘಾಟಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ಸುಂಕದ ಕಟ್ಟೆಯನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸು,–ಕಾವಲು ಕಟ್ಟೆಯನ್ನೇರ್ಪಡಿಸು. ೨. (ಆಲಂ) ಕಾದು ಕುಳಿತಿರು : ಆ ಶಬ್ದಕ್ಕಿದ್ದ ಠಾಣ್ಯ, ಸುಂಕದ ಕಟ್ಟೆ ಎಂಬ ಮೂಲಾರ್ಥ ಕಾಲಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಮಾಯವಾಗಿ 'ಕಾದು ಕುಳಿತಿರುವುದು' ಎಂಬಷ್ಟು ಮಾತ್ರ ಇಂದಿನ 'ಡಂಗುಹಾಕು' ಎಂಬ ಪಡೆನುಡಿನಲ್ಲಿ ಇನ್ನೂ ಉಳಿದುಕೊಂಡು ನಿಂತಿದೆ (ಶಬ್ದವಿ. ೭೩). [ಡಂಗ₂ + ಹಾಕು (<ಪಾಯ್ಕು₁)]

ಡಂಗಹೊಡೆ (ಕ್ರಿ). = ಡಂಗಕೂರು : ಊರಿಗೆ ಸೇರಿದ ಆನಂದ ಸುಬ್ಬಯ್ಯ ನವರಿಗೆ ಡಂಗಹೊಡೆದು ಪ್ರೀಮಿಯಮ್ ಹಣವನ್ನು ಮರುದಿನವೇ ಕಾಸರಗೋಡಿಗೆ ಕಳುಹಿಸಿಕೊಟ್ಟನು (ಚಗುಬ. ೭೩).
[ಡಂಗ₂ + ಹೊಡೆ₁ (<ಪೊಡೆ₁)]

ಡಂಗಾಗು 'ದಂಗಾಗು' ನೋ.

ಡಂಗಾಯಿತ 'ಡಂಗಾಯ್ತ' ನೋ.

ಡಂಗಾಯ್ತ, ಡಂಗಾಯಿತ (ನಾ). ಕೋಟೆಯ ರಕ್ಷಣೆ ಮಾಡುವವನು; ದುರ್ಗರಕ್ಷಕ. 'ಅಡಂಗಾಯ್ತ'ಪರಾ. **ಡಂಗಾಯಿತ**:'ಅಡಂಗಾಯಿಂತ₁' ಪರಾ. [ಡಂಗ₂ + – ಆಯ್ತ]

ಡಂಗಾಳಿ (ನಾ). (ಅಕ್ಕಿ ಮೊದಲಾದುವುಗಳನ್ನು ಅಳೆಯಲು ಉಪಯೋಗಿಸುವ) ಒಂದು ಅಳತೆ; ಒಂದು ಪರಿಮಾಣ : ಲಷ್ಕರಿನ ಕರ್ಚಿನ ಬಗ್ಗೆ ತಮ್ಮ ಕಡೆಯಿಂದ ಐದು ಲಕ್ಷ ಡಂಗಾಳಿ ಅಕ್ಕಿ ಕೊಡಿಸಬೇಕು (ರಾಜೇಂದ್ರ. ೪೦). [?]

ಡಂಗು 'ದಂಗು' ನೋ.

ಡಂಗುರ, ಡಂಗೂರ, ಡಂಗೋರೆ (ನಾ). ೧. ತಮಟೆ ಮುಂತಾದ ವಾದ್ಯಗಳನ್ನು ಬಾರಿಸಿ ಅಥವಾ ಜಾಗಟೆಯನ್ನು ಹೊಡೆದು ಯಾವುದಾದರೊಂದು ವಿಷಯವನ್ನು ಬಹಿರಂಗಪಡಿಸುವುದು,–ಸಾರುವುದು,–ಪ್ರಸಿದ್ಧಪಡಿಸುವುದು : ಮಾಡಿದೆನೆಂಬುದು ಮನದಲ್ಲಿ ಹೊಳೆದರೆ ಏಡಿಸಿ ಕಾಡಿತ್ತು ಶಿವನ ಡಂಗುರ (ಬಸವ. ೨೩೪): ನೃಪಾಲಕಂ ಸ್ವಯಂವರ ಶುಭವಾರ್ತೆಯುತ್ಸವದ ಡಂಗುರವಂ ಪುರದೊಳ್ ನಿವಿರ್ಚಿದಂ (ನಳಚಂ. ೨೩೩) : ಬಾದಶಹನು . . . ಈ ಹೊತ್ತು ಕೊತವಾಲನ ತಲೆ ಹೊಡೆಸುತ್ತೇವೆಂದು ಡಂಗುರವ ಸಾರಿಸಿದನು (ಮುಂಬಯಿ. ೪–೨೦) ೨. ಡಂಗುರ ಸಾರಲು ಹೊಡೆಯುವ ತಮಟೆ ಮೊದಲಾದ ವಾದ್ಯ: ನರಕದ ದುಃಖಮನೆಯ್ದಲ್ ಪರಿಯುತ್ತಂ ಬನ್ನಿಮಾಗಳೆಂದೋವದೆ ಡಂಗುರಮಂ ಪೊಯ್ಯುವ ತೆಱದಿಂ (ಸಮುಪ. ೦೨–೭೬): ಪದ್ಮಕಾರಾಧ್ಯನಿಳೆಗೆ ಪರಮಗುರುವವನಡಿವಿಡಿದು ಬರ್ದುಕೆ ಮೆಂದೊಲ್ದು ವರುಣನೆಲ್ಲರ್ ನೋಡಲೆಂದು ಪಶ್ಚಿಮಗಿರಿಶಿಖರವೇಱ ಪೊಯ್ದ ಮಾಣಿಕದ ಡಂಗುರ ವೊಯೆನೆ ಸಂಧ್ಯಾರ್ಕಬಿಂಬಮೆಸೆಗುಂ (ಪದ್ಮರಾ. ೮–೬೩): ಏಳಿ ಭುಜಬಲವುಳ್ಳವರು . . . ಬಿಲುವಿಡಿದು ಯಂತ್ರದ ಕೋಲುಗಳ ಕೇವಣಿಪುದೆಂದರು ಹೊಯ್ದು ಡಂಗುರವ (ಕುಮ್ಮಾಭಿ. ೦೫–೦) ; ತಳತಳನೆ ತೊಳಪ ನವರತ್ನರಾಸಿಗಳು ಜನಗಳಿಗಿರಲೆಂದು ಡಂಗುರವ ಪೊಯ್ಸಿದ (ಜ್ಞಾನದಂ. ೦–೨೦) : ಹೊಯ್ಯೋ ಡಂಗುರವ ಜಗದಯ್ಯನಯ್ಯ ಶ್ರೀ ಹರಿಯಲ್ಲದಿಲ್ಲವೆಂದು (ಪುರಂದ. ೨–೨ ಪಲ್ಲವಿ). **ಡಂಗೂರ**: ೧. ರಾಜಾಜ್ಞೆಯ ಮೇರೆಗೆ ಉತ್ಸವವು ನಡೆಯುವಂತೆ ರಾಜವೀಧಿಗಳಲ್ಲಿ ಡಂಗೂರವಂ ಹಾಕಿ ಸಾರುತ್ತ ಬರುತ್ತಿರಲು (ಕಗಿಸ್ಥ. I, ೮) : ಶ್ರೀದೇವಿಯನ್ನು ಹುಡುಕಿಕೊಟ್ಟವರಿಗೆ ಸಹಸ್ರ ಚಿನ್ನದ ಮೊಹರಗಳನ್ನು ಕೊಡುವುದಾಗಿ ಡಂಗೂರ ಹೊಡಿಸಿದನು (ಶ್ರೀರಾಮ. ೦೩೨). **ಡಂಗೋರೆ**: ೧. ಒಂದು ಪ್ರಕಟಣೆಯನ್ನು ಹೊರಡಿಸಿ ಅದರ ಕನ್ನಡ ಅರ್ಥವನ್ನು ಡಂಗೋರೆಯಿಂದ ಸಹಿ ತಿಳಿಸಲು ಏರ್ಪಡಿಸಿದನು (ಚಿಕರಾ. ,೩೦೬).

ಡಂಗಾರಭೇರೀನಿರ್ಘೋಷಣ, **ಡಂಗಾಜಭೇರೀನಿರ್ಘೋಷಣ** = ಒಂದು ಬಿರುದು : ಡಂಗಾರಭೇರೀನಿರ್ಘೋಷಣ ಸಮರಮುಕಭೀಷಣ . ಶ್ರೀಮನುಮಹಾಮಂಡಲೇಶ್ವರ ಸಿಂಗರಸರು (ಸೌಇಇ. XX, ೮೩–೬; 1126) ; ಶ್ರೀಶಿಲಾಹವಂಶೋದ್ಭವಂ ಏಧವಾಮರೇಂದ್ರಂ ಡಂಗಾಜಭೇರೀನಿರ್ಘೋಷಣಂ (ಸೌಇಇ. XX, ೦೨೬–೦೪ ; 1180). **ಡಂಗುರವಂ ಬಡಿ** = ಡಂಗುರಂಬೊಯ್ : ನಂಬಿ ಶಂಭು ಸಮಸ್ತ ಭಕ್ತಾಡಂಬರಕೆ ಹೊಣೆಗೊಂಡು ಡಂಗುರವಂ ಬಡಿದ ಮೆಱೆಮಿಂಡನಾರಂ ಪೆಱೆದಪಾ ಶಿವನು (ರಾಘ. ೨೬ ಸೂಚನೆ). **ಡಂಗುರವ ಸಾಱು**=ಡಂಗುರಂಬೊಯ್ : ಧರಕೇಶೂದಿರಾಗ ಬೇಡವೆಂದಿಳೆಗೆ ಡಂಗುರವ ಸಾಱುತ ಸಾಗುವಂತೆ (ಭಡಿ. ೩೪–೦೦೬).
[ದೇ.₃ ತುಳು. ಡಂಗುರೊ, ಡಂಗರ, ಡಂಗ್ರ ; ತೆಲು. ಡಂಗುರ]

ಡಂಗುರಂಪೊಯ್ 'ಡಂಗುರಂಬೊಯ್' ನೋ.

ಡಂಗುರಂಪೊಯಿಸು 'ಡಂಗುರಂಬೊಯ್ಯು' ನೋ.

ಡಂಗುರಂಬೊಯ್, ಡಂಗುರಂಪೊಯ್, ಡಂಗುರವೊಯ್, ಡಂಗುರ ಹುಯ್ಯು, ಡಂಗುರಹೊಯ್ (ಕ್ರಿ). ಡಂಗುರವನ್ನು ಹೊಡೆ ; ತಮಟೆ, ಡೋಲು ಅಥವಾ ಜಾಗಟೆಯ ಶಬ್ದದೊಡನೆ ಸಾರು,–ಪ್ರಸಿದ್ಧಪಡಿಸು : ಗುರುಲಿಂಗಜಂಗಮದ ಪರವಿಲ್ಲವಿಲ್ಲೆಂದು ಧರಣಿಯೊಳು ಡಂಗುರಂಬೊಯ್ಯುದಿಂದೆ (ಜಾಸಂಕ. ೦–೩೪) : ಸರಭಸದಿಂ ಡಂಗುರಂಪೊಯ್ವೆಟ್ಟಂ (ಮಹಾಸೀ. ೬–೪೬). **ಡಂಗುರಂಪೊಯ್** : ಈ ಮಾತು ದೇಶದೊಳು ಡಂಗುರಂ ಪೊ[ಪಾಠಾಂ. ಬೊ]ಯ್ದಂತೆ (ಕಲಿಕ. ದೀ. ೩೦೨–೦೬). **ಡಂಗುರವೊಯ್** : ತನ್ನ ದಶಶತ ಕರದಿ ಗಗನವೆಂದೆಂಬ ಜೇಗಟೆಯಿಂದ ಧರೆಗೆ ಡಂಗುರವೊಯ್ಯಲೆಂದಂದು ನಿಂದಿರ್ದನೋ (ಸಿದ್ಧರಾ. ೨–೮). **ಡಂಗುರಹುಯ್ಯು** : "ಸಾರು, ಬೀರು, ಡಂಗುರಹುಯ್ಯು" (ಕಂಸುಮು. ೯೦). **ಡಂಗುರಹೊಯ್** : (೬). [ಡಂಗುರ + ಪೊಯ್₁]

ಡಂಗುರಂಬೊಯ್ಯು, ಡಂಗುರಂಪೊಯಿಸು, ಡಂಗುರವೊಯಿಸು, ಡಂಗುರಹೊಯಿಸು, ಡಂಗುರಹೊಯ್ಯು (ಕ್ರಿ). ತಮಟೆ, ಡೋಲು ಅಥವಾ ಜಾಗಟೆಯ ಧ್ವನಿಯೊಡನೆ ಸಾರುವಂತೆ ಮಾಡು,–ಘೋಷಣೆ ಮಾಡಿಸು : ಈ ಕುಮಾರನನೆತ್ತಿದಂಗೆ ದೇಡಿತ್ತಂ ಕುಡುವೆನೆಂದು ಡಂಗುರಬೊಯ್ಸಲೊಡಂ (ಪಂಚತಂ. ೦೦೩–೧೩): ಶಾಮೆಲ್ಲರುಂ ಮಾಟ್ಟುದಂ ಪುರದುತ್ಸಾಹಮನೆಂದು ಕೂಡೆ ಪಡೆವಳ್ಳಂ ಡಂಗುರಬೊಯ್ಸಿದಂ (ಅನಂಪು. ೯–೫೯) ; ತುಂಬಿಯುಲಿಯಿಂದಂ ಡಂಗುರಂಬೊಯ್ಸುತುಂ (ಕಬ್ಬಿಗಕಾ. ೯೮) ; ಸ್ಮರಕಾಲಮಾಯಾದಿಗಳ್ಗಿದ ಪದದೊಳ್ ತೊಡರನಿಕ್ಕಿ ಡಂಗುರಂಬೊಯ್ಸಿ ವರ್ತಿಸುವವರಂ (ಪದ್ಮರಾ. ೩–೭) ; ಸಾಱಿಸಿ ಡಂಗುರಂಬೊಯ್ಸಿ ಪೂಜಿ ಮಡುಕಿರೆ (ಚ ಮಿ ಧಾ . ೦೦–೪೬). **ಡಂಗುರಂಪೊಯಿಸು** : ಪುರದೊಳಗೆ ಡಂಗುರಂಪೊಯಿಸಿ[ಪಾಠಾಂ.ಬೊಯ್ಸಿ]ದು (ಚಮಿಧಾ. ೧೭–೩೧). **ಡಂಗುರವೊಯಿಸು** : ಧರಣೀಶರೆಲ್ಲರೆನ್ನಯ ವರಸುತೆ ಲಕ್ಷ್ಮಿಯ ವರ ಸ್ವಯಂವರ ಮಂಟಪಕೆ ಭರದಿಂ ರಾಜಧಾನಿಗೆ ಬಹುದೆಂದು ಡಂಗುರವೊಯಿಸಿದನು ಲೋಕದಲಿ (ಜೀವಂಸಾಂ. ೦೨–೧೨) ; ಅಂಬರಚರ ಜನಪದದೊಳ್ ಡಂಗುರವೊಯಿಸಿದಳು (ಜಮುಕಾ. ೦೩–೦೩). **ಡಂಗುರಹೊಯಿಸು** : ಮೂಱರಸೆ ಶಿವಗಳ ಭಾಯ್ಯಭಾಗೆಯಂ ಡಂಗುರ ಹೊಯಿಸುತಂ (ಕೊಲ್ಹಾಪು. ೦೮–೨೩; 1236); ರಾಜಶಾಸನಗಳನ್ನು ಎಂದರೆ ರಾಜಾಜ್ಞೆಗಳನ್ನು ಪ್ರಜೆಗಳಿಗೆ ಡಂಗುರ ಹೊಯಿಸಿ ತಿಳಿಸಬೇಕೆಂದೂ . . . ಶುಕ್ರನೀತಿಯು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ (ಕಡಾಳ. ೦೪). **ಡಂಗುರಹೊಯ್ಯು**: ಊರಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ಡಂಗುರಹೊಯ್ಸಿದರು (ರೂಢಿ). [ಡಂಗುರ + ಪೊಯ್ಯು]

ಡಂಗುರಗೇಳ್ (ಕ್ರಿ). ಡಂಗುರದ ಘೋಷಣೆಯನ್ನು ಕೇಳು : ಆಗಳಾ ಡಂಗುರಗೇಳ್ದಾ ಜನರೆಲ್ಲ ಬೇಗದಿಂ ಸದಗರಗೂಡಿ (ಅನಂಪ. ೦೩–೩೬).
[ಡಂಗುರ + ಕೇಳ್]

ಡಂಗುರನಾದ (ನಾ). ಡಂಗುರದ ಶಬ್ದ: ಬೀದಿಬೀದಿಗಳೊಳಗೆ ಡಂಗುರ ನಾದವೆಸೆದವು (ಕುವ್ಯಾಕ. ೦-೦೦). [ಡಂಗುರ + ನಾದ$_1$]

ಡಂಗುರವಾರ್ತೆ (ನಾ). ಡೋಲು, ತಮಟೆ ಅಥವಾ ಜಾಗಟೆಯ ಧ್ವನಿಯೊಡನೆ ಸಾರಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಪಡಿಸಿದ ವಾರ್ತೆ,- ಸುದ್ದಿ: ಆ ಪಟ್ಟಣದ ಜನರು ಡಂಗುರವಾರ್ತೆಯಂ ಕೇಳಿ (ಯಶಳ. ೩೭). [ಡಂಗುರ + ವಾರ್ತೆ]

ಡಂಗುರವೊಯ್ 'ಡಂಗುರಂಬೊಯ್' ನೋ.

ಡಂಗುರವೊಯಿಸು 'ಡಂಗುರಂಬೊಯ್ಸು' ನೋ.

ಡಂಗುರಸಾರಿಸು 'ಡಂಗುರಸಾಱಿಸು' ನೋ.

ಡಂಗುರಸಾರು 'ಡಂಗುರಸಾಱು' ನೋ.

ಡಂಗುರಸಾಱಿಸು, ಡಂಗುರಸಾರಿಸಂ (ಕ್ರಿ). = ಡಂಗುರಂಬೊಯ್ಸು: ಊರೂರ್ಗೆ ಸಲೆ ಪೆಂಪೂಗೆದ ಡಂಗುರಸಾಱಿಸಲು ತುಱುವಟ್ಟಿಯಲಿ ಕೇಳಿ (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೨೨-೨೫). **ಡಂಗುರಸಾರಿಸು:** ಊರಿಗೆಲ್ಲಾ ಡಂಗುರಸಾರಿಸ ಬೇಕು (ಮುಙ್ಕುತ. ೧೨೯). [ಡಂಗುರಸಾಱು + – ಇಸು$_3$]

ಡಂಗುರಸಾಱು, ಡಂಗುರಸಾರು (ಕ್ರಿ). ೧. = ಡಂಗುರಂಬೊಯ್. 'ಡಂಗುರಸಾಱಿಸು' ಪರಾ. **ಡಂಗುರಸಾರು:** ೧. ರಾಜದ್ರೋಹಿಗಳು ಡಂಗುರಸಾರಿ ತಮ್ಮ ಕೆಲಸಮಾಡುವುದಿಲ್ಲ (ಧಾರಕಿ. ೨೭). ೨. ಎಲ್ಲರಿಗೂ ತಿಳಿಯಂಪಡಿಸು,- ಬಹಿರಂಗಪಡಿಸು: ನಾನು ಬಂದ ಸುದ್ದಿಯನ್ನು ಒಳಗೆ ಡಂಗುರಸಾರಿದರು (ಚಂದ್ರಕಾ. ೧೯). [ಡಂಗುರ + ಸಾಱು$_1$]

ಡಂಗುರಹುಯ್ಯು 'ಡಂಗುರಂಬೊಯ್' ನೋ.

ಡಂಗುರಹೊಡೆ (ಕ್ರಿ). ೧. = ಡಂಗುರಂಬೊಯ್. ೨. ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಸಾರಿ ಹೇಳು; ಪ್ರಚಾರಮಾಡು: ಡಂಗುರ ಹೊಡೆದರೆ ಹೊಂಗರಕನ ಮರ ಕೇಳೀತೋ (ಗಾದ). [ಡಂಗುರ + ಹೊಡೆ$_1$(<ಪೊಡೆ$_1$)]

ಡಂಗುರಹೊಯ್ 'ಡಂಗುರಂಬೊಯ್' ನೋ.

ಡಂಗುರಹೊಯಿಸು 'ಡಂಗುರಂಬೊಯ್ಸು' ನೋ.

ಡಂಗುರಹೊಯ್ಸು 'ಡಂಗುರಂಬೊಯ್ಸು' ನೋ.

ಡಂಗುರಿಗ (ನಾ). ಡಂಗುರ ಹೊಡೆಯುವವನು: ಅರಮನೆಯ ಡಂಗುರಿಗರು ಸಾರಿ ಹೇಳಿದ ಆ ಸುದ್ದಿಯೇ ಅಷ್ಟು ವಿಲಕ್ಷಣವಾಗಿತ್ತು (ಮುಗಜ. ೦). [ಡಂಗುರ + – ಇಗ]

ಡಂಗುರಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. = ಡಂಗುರಂಬೊಯ್: ಶರಣಾಳಿ ಕೂಡೆ ಡಂಗುರಿಸುತೆ ಸತ್ಯಮಂ ನುಡಿಯೆ (ಚಂಬಾಕ. ೯೫): ಮೆಱೆವಿಂಡ ದೇವಯ್ಯನುಱೆ ನಂಬಿಯೊಳಗು ಮೇಲೆ ಪೊಱಗೆಂದು ಒಲಿದು ಡಂಗುರಿಸೆ (ಭೃಂಗಕೇ. ೯-೬೨): ಈಶ್ವರರೂಪನೀತನೀತನ ಪದವನೆಮ್ಮಂತೆ ಸಕಲಜನರು ಒಸೆದಪ್ಪರೆಲ್-ಮುಕ್ತ್ಯಯಪ್ಪದೆಂಬೀ ಮಾತು ಪುಸಿಯಲ್ಲವೆಂದು ಡಂಗುರಿಸಂತೆ ಚರಣದೊಳ್ ಮಿಸುನಿಯಂದುಗೆ ಝುಣಝುಣೆಂದುವಾಡಿಗಡಿಗುಲಿಯೆ (ಚಬಪು. ೫-೪೦): ಧರಣಿಯೊಳಗೆ ಸಾಱೆ ಡಂಗುರಿಪಂದದೆ ಚರಣಾಯುಧಗಳುಲಿದುವು (ಕಂನವಿ. ೨೭-೬೨). ೨. ಎಲ್ಲರೂ ತಿಳಿಯುವಂತೆ ಮಾಡು; ಪ್ರಕಟಪಡಿಸು; ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ತಿಳಿಸು; ಬಹಿರಂಗಪಡಿಸು: ವಿನುತವೇದಾದ್ಯಖಿಲಶಾಸ್ತ್ರಂಗಳಱೆಕೆಯೊಳ್ ತನಗೆ ಸರಿಯಾರುಮಿಲ್ಲೆಂದು ಡಂಗುರಿಸಿ ಭೂಜನವಂದ್ಯನಾಗಿ(ಪದ್ಮರಾ. ೯-೭): ಅಂಘ್ರಿಯನ್ನತ್ರಿ ತೋಯೆಂದು ಡಂಗುರಿಸಿದರೆಮ್ಮ ಸ್ವಾಮಿಯಂಬಿಕೆ ಬಿಜಯಂಗೈದಳೆಂದು ಪಾಯ್ದುಳಕೆ (ಭರಚ. ೪೭-೦೯): ಓರಿಯನೆ ಕವಿ ಕವಿತೆಯನೊಲ್ದರಸುವ ಬಗೆಯೆಟ್ಟಿ ಪುಲಕಿಸುತೆ ವಿವರಿಸಿ ಡಂಗುರಿಪಂ (ಸಂಕಪ. ೪೭-೯೦):

ಡಂಗುರಿಸಿಕೊಳ್ಳು = ಪ್ರಕಟಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳು; ಹೇಳಿಕೊಳ್ಳು: ತನ್ನ ಕಾಲುರಿಚನ ಹೊಸಬತನವನ್ನಿಲ್ಲಿ ಡಂಗುರಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿರುವ ಈತನಿಗೆ ಮೊತ್ತಮೊದಲು ಒಲಗದ ಉಚಿತಾಚರಣಪದ್ಧತಿಗಳ ಬಾಲಬೋಧೆಯಾಗಲಿ (ಪಟ್ಟಿಆ. ೪೩-೦೨). [ಡಂಗುರ + – ಇಸು$_3$]

ಡಂಗುಱುಚಾಟ 'ಅಡಂಗುಱುಚಾಟ' ನೋ.

ಡಂಗೂರ 'ಡಂಗುರ' ನೋ.

ಡಂಗೆ$_1$, ಡಂಕೆ$_1$, ಡಂಗ$_1$ (ನಾ). (ಕಬ್ಬಿಣ ಅಥವಾ ಮರದಿಂದ ಮಾಡಿದ) ಗುದಿಗೆ; ದೊಣ್ಣೆ; ಬಡಿಕೋಲು: "ಮುದ್ಗರಃ, ದ್ರುಘಣಃ—ಈ ೨ ಡಂಗೆ" (ಹಲಾಯು. ೭೮-೩೨೦); "ದ್ರುಘಣಮನೆ ಡಂಗೆ" (ಮಂಗರಾ. ೮೮-೩೭): "ಡಂಗೆಯೆಂದು ಬಡಿಗೋಲ್" (ಕಕಸಾ. ೭-೧೨೦); ಡಂಗೆಯಿಂದೆ ಪೊಡೆ ಮೇರುಡುವಂ (ಮುಹಾನೀ. ೨-೧೪): ಸುವರ್ಣಚೈತ್ಯಾಲಯಮುಂಟದಱ ಮುಂದೆಯೋರ್ವಂ ಕಬ್ಬುನದ ಡಂಗೆಯಂ ಪಿಡಿದುಕೊಂಡು (ಪುಣ್ಯಾಸ್ರ. ೭-೭೭ ವ). **ಡಂಕೆ$_1$:** "ಬಡಿಗೋಲು ಡಂಕೆ[ಪಾಠಾಂ. ೧]ಟಂಕೆ" (ಕಲ್ಯಮಂ. ೩೩); ಬೇಗಂ ಮುಂಡೆಯನಿರ್ಪೋಟಿಸಾಗಿರೆ ಕಬ್ಬುನದ ಡಂಕೆಯಿಂ ಪೊಯ್ವುದುಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೭-೦೦೮). 'ಟಂಕೆ$_1$' ಪರಾ. **ಡಂಗ$_1$:** ಗುಂಡು ತೀವಿದ ಡಂಗದವೋಲ್ ನೇರಿತಲ್ಲದ ಹುಂಡ ಶರೀರಸಂಸ್ಥಾನಮುಮಂ ಯಥಾಕ್ರಮದಿಂ ಮಾಟ್ಪುಂ (ತತ್ತ್ವಪ್ರ. ೨೯೭). [<ಪ್ರಾ. ಡಂಗಾ]

ಡಂಗೆ$_2$ 'ಡಂಗ$_2$' ನೋ.

ಡಂಗೆಗೊಳ್$_1$ (ಕ್ರಿ). ದೊಣ್ಣೆಯನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳು; ಕೋಲನ್ನು ಎತ್ತಿಕೊಳ್ಳು; ದಂಡವನ್ನು ಹಿಡಿ: ಮತ್ತರು ಡಂಗೆಗೊಂಡು ಬಡಿಯಲ್ ಚಲದಿಂದೆನಸುಂ ದುರಾಗ್ರಹಂ ಚಿತ್ತದೊಳಾಗೆ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೪೫೦).

[ಡಂಗೆ$_1$ + ಕೊಳ್$_1$]

ಡಂಗೆಗೊಳ್$_2$ (ಕ್ರಿ). ಹಠ ಹಿಡಿ; ಪಟ್ಟುಹಿಡಿ: ಪರಮಾರ್ಥಮಪ್ಪುದಂ ಮಚ್ಚರಿಸದೆ ಕೋಪಿಸದೆ ಡಂಗೆಗೊಳ್ಳದೆ ಪಕ್ಷಕ್ಕುರಿದೇಳದೊಂದೆ ಮನದಿಂ ನಿರುತಂ ಕೇಳ್ವವನೆ ಧರ್ಮದೊಳಗುಂ ತಿಳಿಗುಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೦-೧೮೧).

[ಡಂಗೆ$_2$ (< ಡಂಗ$_2$) + ಕೊಳ್$_1$]

ಡಂಗೆಯಂಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). = ಡಂಗೆಗೊಳ್$_1$: ಡಂಗೆಯಂಗೊಂಡು ಕೆಂಗಲ್ಮಸಗಿ ಪರಿವ ಮರುಳ್ಗಲಿಗಳುಂ (ಲೀಲಾವ. ೫-೦೩೩ ವ). [<ಡಂಗೆಗೊಳ್$_1$]

ಡಂಗೋರೆ 'ಡಂಗುರ' ನೋ.

ಡಂಢಣಿಸು 'ಟೆಂಟಣಿಸು' ನೋ.

ಡಂಬ$_1$ 'ದಂಬ' ನೋ.

ಡಂಬ$_2$ (ನಾ). ಸುಮಾರು ಐದುನೂರು ಗ್ರಾಮಗಳ ಮುಖ್ಯಸ್ಥಳ; ಮಡಂಬ (?): ಎಂತುಟಾ ಗ್ರಾಮಗಳು ಡಂಬಗಳಂತೆ ತದು ಡಂಬಗಳು ಪತ್ತನದಂತೆ ಪತ್ತನಗಳು ನಗರದೊಲ್ ನಗರ ಗೀರ್ವಾಣಕಾಂತ ನಮರಾವತಿಗೆ ಪಡಿಯೆಂಬಂತೆ ಮೆಱೆದುದು (ಶಂಕದಾ. ೦-೩೮); "ಊರು" (ಶಂಕದಾ. ೪೦೮). [<ಮಡಂಬ ?]

ಡಂಬಕ, ಡಂಭಕ (ನಾ). ೧. ಮೋಸಗಾರ; ವಂಚಕ: ಆ ಡಂಬಕನೊಂದು ದೆವಸಂ ರಸಮಂ ತರ್ಪಂ ಬಾಯೆಂದುಸಿರ್ದು (ನೇಮಿಪು. ೪-೮೫ ವ): ಡಂಬೂ ಡಳುಹೂ ಎನ್ನದಯ್ಯಾ ಡಂಬಕನೆಂಬವ ನಾನಯ್ಯಾ (ಬಸವ. ೩೩೭): ಕೆಲಬರ್ ಡಂಬ[ಪಾಠಾಂ. ವಂಚ]ಕರ್ ಬಂದು (ಬಸರ. ೯-೪೦); ಡಂಬಕರು[ಪಾಠಾಂ. ಶಂಬರರು]ನೃಪ ಕರ್ಣಶಕುನಿಗಳೆಂಬವರು (ಕುವ್ಯಾಸ. ೦೨-೮೭); ನಂಬದೇ ನಂಬಿದವನೆಂಬ ಡಂಬಕಗೆನಗೆ ನಂಬುಗೆಯನಿತ್ತು ನಿನ್ನಾಳೆ ನಿವುದು (ಗೀತಗೋ. ೩೩-೫). ೨. ನಟನೆಯಂವನು; ತೋರಿಕೆಯ ನಡೆನಂಡಿಯಂವನು; ಬೂಟಾಟಿಕೆಗಾರ; ಸೋಗಿನವನಂ: ಎಲ್ಲರ್ಗೆ ಬಸವನಗ್ರಣಿಗಳಂ ತಾನೀವ ಸಮಯದೊಳಗಲ್ಲಿ ಕೆಲಬರ್ ಡಂಬ[ಪಾಠಾಂ. ವಂಚ]ಕರ್ ಬಂದು (ಬಸರ. ೯-೪೦): ಆಳು ಡಂಬಕನಾಗಿ ತೋಳು ಹಸ್ತವ ತಿರುಹಿ ಕೇಳಿಕೆಯನು ಹೇಳಿ ಸಾಲುದಿನವ ಕಳೆದೆ (ವಿಸಾಸು. ೭೬-೨). ೩. ಮೋಸ; ವಂಚನೆ; ಕಪಟ; ಅಱಿವಿನ ಬಲದಿಂದ ಕೆಲಬರು ಅಱಿಯದವರ ಗೆಲಬೇಕೆಂದು . . . ಡಂಬಕವ ನುಡಿದಹೆವೆಂಬ ಉದ್ದಂಡರ ಗುಹೇಶ್ವರ ಕಂಡಡೆ ಕನಲುವ (ಅವಚಂ. ೧೦೭-೪೮೮): ಬಱಿಯ ವೈಶಿಕದ

ಡೊಂಬಿನ ಡಂಬಕಂಗಳ ವಾರವನಿತೆಯರ (ಬಸಪು. ೪೦-೫೧) : ಅನಿತಜೀಂದಿವರ ಡಂಬಕದ ಭಕುತಿಗೆ ನಾನು ಮನಗೊಡದೆ (ಸಮ್ಯಕ್ತ್ವ. ೧೨-೨೬). ೪. ಆಡಂಬರ ; ಬೂಟಾಟಿಕೆ : ಈ ಡಂಬಕದ ವೇಷವನು ಹೊತ್ತು ಪಸರಿಸಿಯುಂಬ ಕಾಯಕವೃತ್ತಿಯಲ್ಲದೆ ಸಹಜವಲ್ಲವು (ಬಸಪು. ೬೦-೨೦) ; ಭೂಪಾಲರಾಡಂಬರದ ಛತ್ರಚಮರಂಗಳದೇತಕೆ ಬಯಲ ಡಂಬಕದ ಕೈದು ಗಳವೇಕೆ ಸುಡು ಜೀವದಾಶೆಯಂ (ಜೈಮಿಭಾ. ೦೭-೫೪) : ಭಸುಮವ ಮಣಿಗಳು ರಚಿಸೀದರೆಂದಿಯಾ . . . ಪುಸಿಯ ತೋರಿದರು ಡಂಬಕವನ್ನು ಮಾಡಿ (ವಿಶಾಸು. ೪೦-೩). ಡಂಭಕ: ೧. ಒಂದನಾಡಹೋಗಿ ಒಂಬತ್ತನಾಡುವ ಡಂಭಕರ ಮೆಚ್ಚ ಕೂಡಲಸಂಗಮದೇವ (ಬಸವ. ೧೧೪) ; ಇನ್ನು ದುರ್ಯೋಧನ, ಕರ್ಣ, ಶಕುನಿ ಮೊದಲಾದವರು ಡಂಭಕರು (ರಾಜಸೂ. ೮೨). ೩. ಅಂಬುಜಾಕ್ಷಿಯರೊಲುಮೆ ಡಂಭ[ಪಾಠಾಂ. ಬ]ಕವೆಂದು ತಿಳಿಯಿರೋ (ಪುರಂದ. ೨-೧೬ ಅನುಪಲ್ಲವಿ); ಅಂತಪ್ಪ ಖ್ಯಾತಿ ಭಕ್ತನ ಡಂಭಕದ ಭಕ್ತಿಯೆಂತಾಯಿತ್ತೆಂದರೆ (ಅಜಂದೀ. ೬೮-೩೩) : ಹುಸಿ ಕಳವು ಡಂಭಕವು ನುಸುಳು ಆರಡಿ ತಳ್ಳಿ ಹಿಸುಣ ಹೀನದಯದ ಶಬ್ದಗಾರ (ಕುಸಾರ. ೧೨-೦).
[<ಸಂ ದಂಭಕ]

ಡಂಬಕತನ (ನಾ). ಮೋಸಗಾರಿಕೆ : (ದಾಸಪ. ೬. ೩೭-೦).
[ಡಂಬಕ + – ತನ]

ಡಂಬಕವಿದ್ಯೆ (ನಾ). ಮೋಸಗಾರಿಕೆಯ ವಿದ್ಯೆ ; ಮಾಯಾವಿದ್ಯೆ : ನೀಚ ದೈವಂಗಳ ಮೇಲೆಸಗುವ ಡಂಬಕವಿದ್ಯೆಯ ರಸವಲ್ಲಿದು (ಹಮ್ಮೀರ. ೦-೨೪).
[ಡಂಬಕ + ವಿದ್ಯೆ]

ಡಂಬಕಿ (ನಾ). ಮೋಸಗಾತಿ ; ಮಂಚಕಿ : ಕಳ್ಳಿಡಿವ ಡಂಬಕಿ ತೊತ್ತಿರ ನಾರೊ ಬಾರಿಪರ್ (ಶಾಸ್ತ್ರಟೀ. ೪೭-೦೦). [ಡಂಬಕ + – ಇ₂]

ಡಂಬಗಾರ, ಜಂಬಗಾರ, ಡಬ್ಬುಗಾರ (ನಾ). ೧. ತೋರಿಕೆಯ ವೇಷದವನಂ ; ಬೂಟಾಟಿಕೆಯವನು ; ಆಡಂಬರದವನಂ ; ಡಾಂಭಿಕ : ಕಲಿಯುಗಭೀಮ ಎಂಬ ಈ ಬರುಬಿರುದುಗಳ ಕಡ್ಡಕರಡಗಳ ಡಂಬಗಾರನೆಂದರೆ, ಹೊರಗಣವರಿಗೂ ಆ ಪೊಬ್ಬ ದಳವಾಯಿಯಲ್ಲಿದ್ದ ಭಯಗೌರವಗಳೂ ಇಲ್ಲ (ಮುಂತ್ರಕ. ೭೭-೦೩). ಜಂಬಗಾರ: ೨. ಬಡಾಯಿ ಕೊಚ್ಚಿಕೊಳ್ಳುವವನು ; ಆತ್ಮಸ್ತುತಿ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವವನು ; ಹೆಮ್ಮೆಪಡುವವನು : ಅವನು ಬಹಳ ಜಂಬಗಾರ (ರೂಢಿ). ಡಬ್ಬುಗಾರ : (೬).
[ಡಂಬ₁ (<ದಂಬ) + – ಗಾರ (<–ಕಾಱ)]

ಡಂಬರ (ನಾ). ೧. ಗುಂಪು ; ಸಮೂಹ : ತಂಬುಗೆಯನ್ನು ಮುಗ್ಗೆ ಬಸುಡೆ ಕಾಣುತಲಾಗ ಡಂಬರದವರು ನಕ್ಕಿಡೆ (ಅಮುಸಾಂ. ೩-೯೭). 'ಮೇಘಡಂಬರ' ಪರಾ. ೨. ಆಟೋಪ ; ಅಟ್ಟಹಾಸ : ಹೊರಳ ನಗುವ ನಿತಂಬಿನಿಯರನು ಭೀಮಪಾರ್ಥರ ಡಂಬರವ ಕಂಡಸುವ ಹಿಡಿದೆನು (ಉದ್ಯಾಸ ೦೨-೪೦). ೩. ಚೆಲುವು; ಸೌಂದರ್ಯ ; ಬೆಡಗು ; ಶೋಭೆ : ಚಿತ್ರಜನ ಡಂಬರವಂ ತಳೆದಾ ಕುಮಾರಕಂಗಳಿಕುಳಕುಂತಳಂ ಪೊಳೆಯೆ ವಕ್ತ್ರಸರೋಜದೊಳಿಕ್ಕಿದಳ್ . . . ಮಾಲೆಯಂ (ನೇಮಿಪು. ೩-೦೮೦) ; ರತಿಯಂಬ ಡಂಬರಂ ಬಳೆವಿನಮೊಟ್ಟದಳ್ ನೃಪನ ಪಕ್ಕದೊಳಾ ಜಳಕೇಳಿಲೀಳೆಯೊಳ್ (ಚಂದ್ರಪು.೭-೦೩೮) : ಕಲಿಸುವರಾರೊ . . . ರಮ್ಯನಾದವಂ ಕೋಗಿಲೆಗೆ ತಾಂಡವಡಂಬರವಂ ನವಿಲ್ಗೆ (ಪಾಢಪು. ೯-೮೨). ೪. ತೋರಿಕೆಯ ನಡೆನುಡಿ ; ಬಿಂಕ ; ಆಡಂಬರ ; ಹೆಮ್ಮೆ : ಇಂಬುಳ್ಳ ಸುಲಭವೆಂದೊಲಿದ ಮಗಳ ಕೇಳು ಡಂಬರದವನತಿಪ್ರೌಢ (ಅಮುಸಾಂ. ೩-೯೯). [ಸಂ.]

ಡಂಬವೆಣ್ಣು (ನಾ). ಬಿಂಕದ ಹೆಣ್ಣು : ತುಂಬಿ ಸ್ವಯಂವರವಾದರೆ . . . ಡೊಂಬಿಯಂದದಕೆ ಕೊಕ್ಕರಿಸಿದಳೆಂಬಾಗ ಡಂಬವೆಣ್ಣುಗಳಾಕೆಗೆಣೆಯ (ಭರತ. ೫೬-೦೦೦). [ಡಂಬ₁(<ದಂಬ) + ಪೆಣ್ಣು (<ಪೆಣ್)]

ಡಂಬಾಚಾರ, ಡಂಭಾಚಾರ (ನಾ). ತೋರಿಕೆಯ ನಡತೆ ; ಆಡಂಬರ ; ಬೂಟಾಟಿಕೆ : (೬). ಡಂಭಾಚಾರ : ಡಂಭಾಚಾರದಿಂದ ಮನಶ್ಶಾಂತಿ ದೊರಕುವುದಿಲ್ಲ (ರೂಢಿ). 'ಡಂಭಾಚಾರಿ' ಪರಾ.
[ಡಂಬ₁ (<ದಂಬ) + ಆಚಾರ]

ಡಂಬಾಟ (ನಾ). = ಡಂಬಾಚಾರ. 'ಡಂಬಾಟಿಕೆ' ಪರಾ.
[ಡಂಬ₁(<ದಂಬ) + ಆಟ]

ಡಂಬಾಟಿಕೆ (ನಾ). = ಡಂಬಾಚಾರ : ಇಲ್ಲಿ ಇರುವುದೇ ದ್ವೇಷ, ಅಸೂಯೆ. ಜಂಬ, ಡಂಬಾಟಿಕೆ ಹೊರತು ಮತ್ತೇನಿಲ್ಲ (ಹಳ್ಳಿಹಾ. ೫೨).
[ಡಂಬಾಟ + – ಇಕೆ]

ಡಂಬಿಕ್ಕು (ಕ್ರಿ). ಒಣಪ್ರತಿಷ್ಠೆಯನ್ನು ಪ್ರದರ್ಶಿಸು : ಡಂಬಾಚಾರ ಮಾಡು : ಲಿಂಗೈಕ್ಯನು . . . ಹಿಡಿಯನು ಕೃತಕವ ತನ್ನನುವನು ತೋರಿ ಡಂಬಿಕ್ಕುವನಲ್ಲ (ಶಿವಗೀ. ೬೩೨). [ಡಂಬ₁ (<ದಂಬ) + ಇಕ್ಕು]

ಡಂಬಿಗ (ನಾ).=ಡಂಬಗಾರ ೧ : ಪಿಸುಣನನಾಳಿಕಾಱನನಳುಂಬದ ಡಂಬಿಗನಂ ಬಿಕಾರಿಯಂ . . . ಕಸಗಳೆದಿತ್ತು ಮನ್ನಿಪರ ಮಕ್ಕಳ ಪಟ್ಟಿಗೆ ತಂದು ಸೂರ್ಕೆಸಾ (ಚಕವಿ. ೭-೦೦೪). [ಡಂಬ₁ (<ದಂಬ) + – ಇಗ]

ಡಂಬಿಸು 'ದಂಬಿಸು' ನೋ.

ಡಂಬು 'ದಂಬ' ನೋ.

ಡಂಬುಕ 'ದಬ್ಬುಕ' ನೋ.

ಡಂಭ 'ದಂಬ' ನೋ.

ಡಂಭಕ 'ಡಂಬಕ' ನೋ.

ಡಂಭಕಭಕ್ತಿ (ನಾ). ಬೂಟಾಟಿಕೆಯ ಭಕ್ತಿ ; ತೋರಿಕೆಯ ಭಕ್ತಿ; ಕಪಟ ಭಕ್ತಿ : ಡಂಭಕಭಕ್ತಿಗೆ ಮೆಚ್ಚಿಕೊಡನು ಕೃಷ್ಣ (ಪುರಂದ. ೫-೦೩೮ ಪಲ್ಲವಿ).
[ಡಂಭಕ (<ಡಂಬಕ) + ಭಕ್ತಿ]

ಡಂಭತನ (ನಾ). ೧. ಮೋಸ; ವಂಚನೆ: ಆ ಜೋಡೆ . . . ಸುರತಕ್ರೀಡೆಯಾಡುವುದಂ ನಾರಾಯಣಭಟ್ಟಂ ಕಂಡಾ ಪಾಣ್ಬೆಯ ಡಂಭತನಕ್ಕೆ ಬೆಱಗಾಗಿ (ಶಂಕತಂ. ೨೨೯-೦೨). ೨. ಸೋಗಿನ ನಡೆನುಡಿ; ಬೂಟಾಟಿಕೆ; ತೋರಿಕೆ; ಇತರರರನ್ನು ಮೆಚ್ಚಿಸುವ ಕರ್ಮಾಚರಣೆ. ೩. ಗರ್ವ ; ಅಹಂಕಾರ.
[ಡಂಭ (<ದಂಬ) + – ತನ]

ಡಂಭತ್ವ (ನಾ). = ಡಂಭತನ ೩ : ಶಂಭುಭಟ್ಟಾ ನೀನು ಶಿವನಿಲ್ಲವಿಲ್ಲೆಂದು ಡಂಭತ್ವದಿಂದ ಹಣೆಗಣ್ಣ ತೋರಿದೆಯಲಾ (ವೀಕ್ಷಪು. ೯-೦೨-೩೭).
[<ಸಂ. ದಂಭತ್ವ]

ಡಂಭಾಚಾರ 'ಡಂಬಾಚಾರ' ನೋ.

ಡಂಭಾಚಾರಿ (ನಾ). = ಡಂಬಗಾರ ೧: ತನ್ನ ನಿಜವಾದ ಅಥವಾ ಕಲ್ಪನೆಯ ಪ್ರಶಸ್ತಿಯನ್ನು ಅತಿವಸ್ತ್ರಾಲಂಕಾರ ಮೊ.ಗಳಿಂದ ಮೆರೆಯುವವನು ; ಡಂಭಾಚಾರಿ (Heavy-Swell. ಇಂಕನಿ.). [<ಸಂ. ದಂಭಾಚಾರಿನ್]

ಡಕಾಯತಿ 'ಡಕಾಯಿತಿ' ನೋ.

ಡಕಾಯಿತ, ಢಕಾಯಿತ, ಢಕಾಯಿತಿ (ನಾ). ರಾತ್ರಿವೇಳೆಯಲ್ಲಿ ಪಂಜು, ದೀವಟಿಗೆ ಮೊದಲಾದುವುಗಳನ್ನು ಹಿಡಿದುಕೊಂಡು, ಮನೆಗಳಿಗೆ ನುಗ್ಗಿ ಜನರ ಮೇಲೆ ಬಿದ್ದು ಲೂಟಿಮಾಡುವವನು ; ಕೊಳ್ಳಹೊಡೆಯುವವನು; ದರೋಡೆಗಾರ: "ದರೋಡೆಕೋರ; ಡಕಾಯಿತ" (Brigand.ಇಂಕನಿ.); ಫರೀದ್‌ಪುರದ ಸುತ್ತಮುತ್ತಲೂ ಡಕಾಯಿತರ ಹಾವಳಿ ಬಹಳವಾಗಿದ್ದಿತು (ಜಗದಂ. ೬). ಢಕಾಯಿತ : ಢಕಾಯಿತರೂ ಹೊಸ ಹೊಸ ದಿರಸುಗಳನ್ನು ಧರಿಸಿ (ದೌಲತ್. ೨೮). ಢಕಾಯಿತಿ : "ಅವನೊಬ್ಬ ಭಾರಿ ಢಕಾಯಿತಿ" ಎಂದು ಪಾರುಪತ್ಯಗಾರ ಜರ್ಮನ್ ಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ ಉತ್ತರನೀಡಿದನು (ಪುನರು. ೨೭೦).
[←ಹಿಂ. ಡಕಇತ್, ಡಕೈತ್; ಮರಾ. ಡಕಾಇತ್, ಡಾಕಾಇತ್]

ಡಕಾಯಿತಿ, ಡಕಾಯಂತಿ, ಡಕಾಯ್ತಿ (ನಾ). ಡಕಾಯಿತರ ವೃತ್ತಿ; ಲೂಟಿ; ದರೋಡೆ ; ಕೊಳ್ಳೆ : ಡಕಾಯಿತಿಯನ್ನು ಮಾಡುವುದಕ್ಕೆ ಯತ್ನಿಸೋಣ (ಗ್ರಾಮೂಕ. ೪೯); ದೇವಿಯು ಡಕಾಯಿತಿ ಮಾಡುತ್ತಾಳೆಯೇ ? (ದೇವೀದಾ. ೦೦೫) : ತಾನು ನೋಡಿದ್ದ ಹಳ್ಳಿಯ ಕ್ಷುದ್ರಜೀವನ, ನಗರದ ನಾಗರಿಕ ಜೀವನ, ಡಕಾಯಿತಿ, ಕಳ್ಳತನ, ಸಜ್ಜನ ದುರ್ಜನ ಇವರನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಅವನು ಒಂದು ಕುತೂಹಲ ಕೆರಳಿಸುವ ಸ್ವಾರಸ್ಯ ಕಥೆಯನ್ನು ಬರೆದನು (ಬಂಕಿಮ. ೩೯). **ಡಕಾಯಂತಿ** : ದಂಗೆ ಡಕಾಯಂತಿಗಳಿಲ್ಲ (ಚೀನಾದ. ೫೯). **ಡಕಾಯ್ತಿ**: "ವಂಜುಕಳವು; ದೀವಟಿಗೆಯ ದರೋಡೆ" (ರೈತಗಿ. ೫೯೬).

[←ಹಿಂ. ಡಕೈತೀ]

ಡಕಾಯಿತಿಕಳ್ಳ (ನಾ). ಡಕಾಯಿತಿ ಮಾಡುವ ಕಳ್ಳ; ಡಕಾಯಿತ: ಕಳ್ಳರಿಗೆ ಮತ್ತು ಡಕಾಯಿತಿಕಳ್ಳರಿಗೆ ಆಸರೆಕೊಟ್ಟರೆ ೭ ವರ್ಷಗಳ ಪರ್ಯಂತರ ಸೆರೆ ಮತ್ತು ಜುಲ್ಮಾನೆ (ಗ್ರಾಮೂಕ. ೦೮೪). [ಡಕಾಯಿತಿ + ಕಳ್ಳ$_1$]

ಡಕಾಯ್ತಿ 'ಡಕಾಯಿತಿ' ನೋ.

ಡಕಾರ (ನು). 'ಡ' ಎಂಬ ಅಕ್ಷರ : ಡಕಾರಂ ಪುಟ್ಟುವ ತಾಣಮಂ ಬೆಟ್ಟಿತ್ತಾಗುಚ್ಚರಿಸೆ ಅಟಂ ಪುಟ್ಟುಗುಂ (ಶಮದ. ೦೮ ವೃತ್ತಿ). [ಸಂ.]

ಡಕ್ಕಾಡಿಕ್ಕಿ (ನಾ). ಡಿಕ್ಕಿ ಹೊಡೆಯುವುದಂ ; ಘರ್ಷಣೆ : ಈ ಡಕ್ಕಾಡಿಕ್ಕಿಯನ್ನು ಬೇರೆ ಯಾರೂ ಕಂಡಿರಲೂ ಇಲ್ಲ (ಚೀಸಬಾ. ೨೦).

[ಡಕ್ಕಾ$_0$ + ಡಿಕ್ಕಿ]

ಡಕ್ಕು 'ಟಕ್ಕು$_1$' ನೋ.

ಡಕ್ಕುಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ಎಚ್ಚರ ತಪ್ಪಿಸುವ ಮದ್ದನ್ನುಣ್ಣು ; ಇಕ್ಕುಮದ್ದನ್ನು ತಿನ್ನು : ಶ್ರೀಧರಮುನಿನಾಥನವರ ಕಪಟವೃತ್ತಿಯನರಿಯದುಂಡು ಸೊಕ್ಕಿ ಜೊಯ್ಯನರಿಯದೆ ಡಕ್ಕುಗೊಂಡಂತೆ ತೂಂಕಡಿಸಿ[ಪಾಠಾಂ. ಟಕ್ಕನಿಕ್ಕಿದಂತು] ಕೆಡೆದು ನಿದ್ರೆಗೆಯ್ವುದುಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧೧-೦೨೭).

[ಡಕ್ಕು (<ಟಕ್ಕು$_1$) + ಕೊಳ್$_1$]

ಡಕ್ಕುಲಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಚರ್ಮವಾದ್ಯ : ಕರಡೆ ಡಕ್ಕುಲಿ ಮಂಡಿಡಕ್ಕೆ . . . ತಾಳಂ ಸುಕಾಂಸ್ಯತಾಳಂ (ಪದ್ಮರಾ. ೩-೫೩).

[<ಸಂ. ಢಕುಲೀ]

ಡಕ್ಕೆ, ಡಂಕ, ಡಗ್ಗ, ಡೆಂಕ, ಡೆಂಕೆ$_1$, ಢೆಂಕೆ, ದಕ್ಕೆ$_1$, ಧಕ್ಕೆ$_1$ (ನಾ). ಎರಡುಂ ಮುಖವುಳ್ಳ ಒಂದು ಬಗೆಯ ದೊಡ್ಡ ಚರ್ಮವಾದ್ಯ ; ಇತ್ತಲೆಯಂ ಕಮಟೆ; ಡಮರು; ಢಕ್ಕೆ: "ಡಕ್ಕ(ದಕ್ಕೆ)ಢಕ್ಕ=ಇಬ್ಬಾಯಿಯ ಚರ್ಮವಾದ್ಯ" (ಕದ್ಯಕೋ. ೦೬) ; ಸ್ವಸ್ತಿ ಸಮಧಿಗತ ಪಞ್ಚಮಹಾಶಬ್ದ ಪದ ಡಕ್ಕೆ ಪಾಳಿಧ್ವಜ ಸಾಮ್ರಾ[ಜ]ಮಹಾಮಹಾ ಸಾಮನ್ತಾಧಿಪತಿ ಶ್ರೀಬಲ್ಲಭ (ಎಕ. II, ೩೫-೦; ಸು. ೮೦೦); ಡಕ್ಕೆಯೊಳಟ್ಟಿಜವಾಗೆಯಾಡಿದಳ್ (ಶಂಪಥಾ. ೪-೯೯) ; ಕರಡೆಯ ಡಕ್ಕೆಯ ಮಮಳದ ಪರಿಡಕ್ಕೆಯಮರ್ದ ದನಿಗಳುಂ ಭೋರ್ಗರೆಯಲ್ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೦೩-೦೯) : ಲತೆ ತೆಂಬಲ ಗೊರ್ಯ್ಯನೆ ನರ್ತಿಪಂದದಿಂ ಸೊಗಯಿಸೆ ಗೋಟಿ ಡಕ್ಕೆಯ ಲಯಕ್ಕೆ ಪೆಱಳ್ ದಕಿಮೆಟ್ಟುಕಾಡಿದಳ್ (ಜಗವಿ. ೫-೦೫) ; ಬನ್ನಿಯ ತರು ಡಕ್ಕೆಗೆ ಸುರಹೊನ್ನೆಯ ತರು ಡಮರುಗಕ್ಕೆ (ಶಮದ. ೬೨ ಪ್ರಯೋ). ೨. ಬುಡಬುಡಿಕೆ. **ಡಂಕ** : ೧. ಭೇರಿ ಡಂಕ ನಗಾರಿಗಳು ಮಿಗೆ ಭೋರಿಡುತ ಸಾಲ್ದೆಸೆಯು ಕಂಪಿಸೆ (ಅಭಿಕಾ. ೦೦): ವಿಶೇಷ ಬಿರುದುಗಳು, ಬರ್ಜರಿ ಛತ್ರಿ, ಆನೆಯ ಮೇಲೆ ನಗಾರಿ, ಕುದುರೆಯ ಮೇಲೆ ಡಂಕ (ಗುರುದ. ೧೦) : ಆ ಗುಂಪಿನಲ್ಲಿ ಎರಡು ಕುದುರೆಗಳಿದ್ದವು. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದರ ಮೇಲೆ ಒಂದು 'ಡಂಕ'ವನ್ನಿಟ್ಟಿದ್ದರು (ಭಾರವೀ. ೭). **ಡಗ್ಗ** : ೩. ಎಡಗೈಯಲ್ಲಿ ಬಾರಿಸುವ ತಬಲದ ವಾದ್ಯ: ಎಡಗೈಯಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಭಾಗಕ್ಕೆ ಡಗ್ಗ ಎಂದೂ ಬಲಗೈಯಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಭಾಗಕ್ಕೆ ತಬಲಾ ಎಂದೂ ಹೆಸರು (ಸಂಗೀತಂ. ೧೨೦). **ಡೆಂಕ** : ತಾಳ ಮದ್ದಳೆ ಭೇರಿ ಡೆಂಕ ನಿನಾದ ರಂಜಿಸಿತು (ರಾಮಚ. ೩೩-೩೨). **ಡೆಂಕೆ$_1$** : (೬). **ಢೆಂಕೆ** : ವರ್ಗ ಚತುರ್ಥಾಕ್ಷರಂಗಳ್ಗೆ . . . ವೇಢಯಂ, ಢೆಂಕೆ, ಢೊಕ್ಕರಂ (ಶಮದ. ೧೫ ಪ್ರಯೋ). **ದಕ್ಕೆ$_1$** : ಆತ ಹಾಡುತ್ತಾ, ದಕ್ಕೆಯನ್ನು ನುಡಿಸುತ್ತ ಪೂಜೆಯನ್ನು ಸಲ್ಲಿಸುತ್ತಾನೆ (ಯಕ್ಷಬ. ೦೦೦). **ಧಕ್ಕೆ$_1$** : 'ಧಕ್ಕೆಬಲಿ' ಪರಾ.

[<ಪ್ರಾ. ಡಕ್ಕ. / ಸಂ. ಢಕ್ಕಾ]

ಡಕ್ಕೆಬಲಿ, ದಕ್ಕೆಬಲಿ, ಧಕ್ಕೆಬಲಿ (ನಾ). (ಕರಾ) ಡಕ್ಕೆಯನ್ನು ಬಾರಿಸುತ್ತಾ ಮಾಡುವ ಪ್ರದಕ್ಷಿಣೆ : ಉಡುಪಿಯಲ್ಲಿ ಎರಡು ವರ್ಷಗಳಿಗೊಮ್ಮೆ ನಡೆವ ಪರ್ಯಾಯ, ವಡಬಿದ್ರೆಯಲ್ಲಿ ಜರಗುವ ಡಕ್ಕೆಬಲಿ . . . ಇವುಗಳು ಪ್ರಾಮುಖ್ಯವಾದುವುಗಳಾಗಿವೆ (ತುಳುನಾ. ೨೫೩). **ದಕ್ಕೆಬಲಿ**: ಕುಣಿಯುವವರು ಡಮರನ್ನುಹಿಡಿದುಕೊಂಡು ಅದರ ನುಡಿತಕ್ಕೆ, ಕುಣಿಯುವುದರಿಂದ (ಡಮರು = ದಕ್ಕೆ) ದಕ್ಕೆಬಲಿ ಎಂಬ ಹೆಸರು ಅದಕ್ಕೆ ಬಂದಿದೆ (ಯಕ್ಷಬ. ೦೦೦) : ನಾಗನ ಪೂಜೆಯ ಕಾಲದಲ್ಲಿದ್ದು, ಮರುದಿನ ದಕ್ಕೆಬಲಿಯನ್ನು ನೋಡಿಯೇ ಮರಳುವುದು (ಸ್ವಪ್ನಹೂ. ೫೭). **ಧಕ್ಕೆಬಲಿ**: ನಾಗಮಂಡಲ ಧಕ್ಕೆಬಲಿಗಳನ್ನು, ಹಿಂಬಾಲಿಸಿ, ಚಿತ್ರತೆಗೆದು, ಕೆಡಿಸಿಕೊಂಡು, ಹೊಂಚುಹಾಕಿ, ನಿರಾಶೆಗೊಂಡು, ಮರಳಿಬಂದ ಪ್ರಸಂಗಗಳೆಷ್ಟೋ (ಯಕ್ಷಬ. IV, ಮುನ್ನುಡಿ). [ಡಕ್ಕೆ + ಬಲಿ$_3$]

ಡಕ್ಕೆವಾಜಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಡಕ್ಕೆಯನ್ನು ಬಾರಿಸು,-ಹೊಡೆ: ಆಡುವ ಡಕ್ಕೆವಾಜಿಸುವ ನೋಡುವ ಸಂಗಡವೊಪ್ಪೆ ರಾಗಮಂ ಪಾಡುವ (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೪-೧೪೯). ೨. (ಆಲಂ) ಡಬಡಬ ಎಂದಂ ಸದ್ದುಮಾಡು ; ಡಬಡಬ ಎಂದಂ ಬಡಿದುಕೊಳ್ಳು: ಎದೆ ಡಕ್ಕೆವಾಜಿಸುತ್ತಿರ್ಪನೆಗಂ(ವರ್ಧಪು. ೨-೨೨).

[ಡಕ್ಕೆ + ಬಾಜಿಸು]

ಡಕ್ಕೆವಾಯ್ (ಕ್ರಿ). ಡಕ್ಕೆಯಂತೆ ಹಾರು ; ಡಕ್ಕೆಯಂತೆ ಡಬಡಬ ಶಬ್ದಮಾಡು,-ಮಿಡಿ : ಕಂಠದೊಳ್ ಪುದಿಯೆ ಗದ್ಗದನಾದಮಳ್ಕೆರ್ದೆ ಡಕ್ಕೆವಾಯೆ ನಿಜೇಶಸಂಕದಿನಿಳೇಶನ ಕಾಂತೆ ಚಿಚ್ಚರಮೆರ್ದು ಬಿಚ್ಚತಮಪ್ಪುದಳ್ (ಅಜಿತಪು. ೨-೪೮) : ಕಣ್ಗಟ್ಟು ಕೋಟಲೆಗೊಂಡಳ್ಕೆರ್ದೆ ಡಕ್ಕೆವಾಯ್ದು ಸತಿ ನಿಂದೌತ್ಸುಕ್ಯಮಂ ತಾಳ್ದಿದಳ್ (ಅನಂತಪು. ೧೧-೫೬).

[ಡಕ್ಕೆ + ಪಾಯ್$_1$]

ಡಗಲಿ 'ದಗಲ್$_2$' ನೋ.

ಡಗಲೆ 'ದಗಲ್$_2$' ನೋ.

ಡಗುಂತಿ 'ದಗುಂತಿ' ನೋ.

ಡಗೆ$_1$ 'ದಗೆ$_1$' ನೋ.

ಡಗೆ$_2$ 'ದಗಾ' ನೋ.

ಡಗೆವೊಯ್, ಡಗೆಹೊಯ್ (ಕ್ರಿ). ೧. ಸೆಕೆ ತಾಗು; ಉಷ್ಣದಿಂದ ಏದು; ಸಂತಪಿಸು; ಮಿಡುಕು: ಡಗೆವೊಯ್ದಿರಲೆಯ ಹಟ್ಟಿಗೆಟ್ಟ ನರಿಯ . . . ಗಜಬಜದ ಸಂಚಾರಂ ಬಲ್ಪಿರಿದಾಯ್ತು (ರಾಮಾಶ್ವ. ೮೪-೭) ; "ಅಪಾಯಂದಿಂದ ಭಯಗೊಳ್ಳು"(ರಾಮಾಶ್ವ. ಕೋಶ). ೨. ಭಯದಿಂದ ತತ್ತರಿಸು; ಆಳ್ಕೆ ಬಡಿದುಕೊಳ್ಳು; ತಬ್ಬಿಬ್ಬಾಗು: ಡಗೆವೊಯ್ಯುತ್ತ ಪರಿದಾಡುತ್ತಿರುವರು (ಮಂತ್ರಶ. ೩೩-೨೭). **ಡಗೆಹೊಯ್** : ೧. ಬೇಸಗೆಯ ಬಿಸಿಲೊಳು ಬೆಂದು ಡಗೆಹೊಯ್ವಳ್ಳಿಯಲಿ ಕರಿಗಂದಿ ತಾಳಗೆಯೊಣಗಿ ಕುಸಿದಿರ್ದನು (ಜೀವಂಧ. ೩-೪). [ಡಗೆ$_1$ (<ದಗೆ$_1$) + ಪೊಯ್$_1$]

ಡಗೆಹೊಯ್ 'ಡಗೆವೊಯ್' ನೋ.

ಡಗ್ಗ 'ಡಕ್ಕೆ' ನೋ.

ಡಗ್ಗು$_1$ (ನಾ). ಉಸಿರಾಟಕ್ಕೆ ಕಷ್ಟವಾಗುವಿಕೆ ; ದಮ್ಮು ; ಉಬ್ಬಸ : ಅವನಿಗೆ ಡಗ್ಗು ಹತ್ತಿದೆ (ರೂಢಿ). 'ಡಗ್ಗುತ್ತಿಗೆ' ಪರಾ.

[ದೇ.೫ ತೆಲು. ಡಗ್ಗು, ದಗ್ಗು; ಕೊಲಾ. ಡಗ್ಗ್. ದಗ್; ನಾಯ್ಕಿ. ಧಗ್]

ಡಗ್ಗು$_2$ (ನಾ). ಹಳೆಯದು; "ಹಳೇದು" (ಜಾನಕೋ. ೬೨). [?]

ಡಗ್ಗುತ್ತಿಗೆ (ನಾ). ಗದ್ಗದ ಕಂಠ: ಕಣ್ಣಿನಲ್ಲಿ ನೀರು ಸುರಿಸುತ್ತ ಡಗ್ಗುತ್ತಿಗೆಯಿಂದ ದಪ್ಪವಾದ ಗಂಟಲಿನಲ್ಲಿ ಮಾಯವಾದಿತನವನ್ನು ತೋರಿಸಿ (ಕಥಾಮಂ. IV, ೦೦೦). [←ತೆಲು. ಡಗ್ಗುತ್ತಿಕ]

ಡಗ್ಗೆ 'ಡೆಗ್ಗೆ' ನೋ.

ಡಜನ್ 'ಡಜನ್ನು' ನೋ.

ಡಜನ್ನು, ಡಜನ್ (ನಾ). ಹನ್ನೆರಡರ ಲೆಕ್ಕ; "ಹನ್ನೆರಡು" (Dozen. ಇಂಕನಿ.). **ಡಜನ್**: ಈ ಪಂಚಾಯಿತಿಯಲ್ಲಿ ಇರೋ ಇಪ್ಪತ್ತು ಜನ ನಂಬರುಗಳ ಪೈಕಿ ಒಂದು ಡಜನ್ ನಂಬರುಗಳು ಚಿಗಳಿ ಸಿದ್ದಪ್ಪನಂಗೆ ಋಣ್ಪಟ್ಟವ ವಸ್ತ್ರಾದಿಗಳು (ನಮ್ಮಳ್ಳಿ. ೩೦).

[← ಇಂ. Dozen]

ಡಡುಲ (ನಾ). (?): ಬಾಡಬಭೋಗದಿಂದಮೃತಪೂರ್ಣ ರಸಾಶ್ರಯ ದಿಂದಮಚ್ಯುತ ಶ್ರೀಡಡುಲ ಸ್ಫುರನ್ಮಹಿಮೆಯಿಂ . . . ಎಸೆವ ಪತ್ತನ ಮೆನ್ನವೊಲೆಂದು ಸಾಗರಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರಭ. ೨-೭೮). [?]

ಡಡ್ಸಾಲ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ: ಡಡ್ಸಾಲ, ಧೂಪಸೆಲ, ಬೆಟ್ಟತೆಂಗು, ಕಾಡುತೆಂಗು (ಪ್ರಬಡಿಗಿ. ೮-೦೪೦). [?]

ಡಣ್ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ.

ಡಣ್‌ಡಣ್ (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ): ಡಣ್ ಡಣ್‌ಎಂದು ಗಂಟೆ ಬಾರಿಸಿತು (ರೂಢಿ).

ಡಣಡಣ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ: ಸ್ಕೂಲಿನಲ್ಲಿ ಗಂಟೆಯ ಡಣಡಣ ಸದ್ದು ಕೇಳಿದ ತಕ್ಷಣವೇ ಮಕ್ಕಳೆಲ್ಲಾ ಹೊರಗೋಡಿದರು (ರೂಢಿ).

ಡಣಡಣಿಸು (ಕ್ರಿ). ಡಣಡಣ ಎಂಬ ಶಬ್ದಮಾಡು: ಹುಣ್ಣಿಮೆ ಇನ್ನೂ ಎಂಟುದಿನವಿರುವಾಗಲೇ ಓಣಿ ಓಣಿಗಳಲ್ಲಿ ಚಿಕ್ಕಚಿಕ್ಕ ಹಲಗೆಗಳು ಡಣಡಣಿಸ ತೊಡಗಿದವು (ರಂಗರೋ. ೪೩). [ಡಣಡಣ + – ಇಸು$_3$]

ಡಣತುಕಾರ 'ಡಣತ್ಕಾರ' ನೋ.

ಡಣತ್ಕಾರ, ಡಣತುಕಾರ (ನಾ). ಡಣಡಣ ಎಂಬ ಶಬ್ದ; ಘಂಟೆಯ ಶಬ್ದ: ದೇವಾಲಯದಿಂದ ಘಂಟೆಯ ಡಣತ್ಕಾರ ಕೇಳಿಸುತ್ತಿದೆ (ರೂಢಿ). **ಡಣತುಕಾರ**: ಅದೇ ಸನ್ನಾಹದ ತೋರ ಘಂಟೆಯ ಡಣತುಕಾರ ಕಾರಂ ಕಳಲಾದುದು (ಸೌಇಇ. XV, ೫೯-೨೦; 1184).

ಡಣಾತ್ಕೃತಿ (ನಾ). ಡಣಡಣ ಎಂಬ ಶಬ್ದ: ಹೊದಟ ಡೊಂಕಣಿಗಳ ಡಣಾತ್ಕೃತಿ[ಪಾಠಾಂ. ಝಣತ್ಕೃತಿ]ಯು . . . ಮಹಾಧ್ವನಿ ಬಗಿದುದ್ಯೈ ತಾವರೆಯ ತನಯುನ ಕರ್ಣಕೋಟರವ (ಕುಮಾ್ವಾಭೀ. ೨-೪).

ಡಣಾಡಂಗುರ 'ಢಣಾಡಂಗುರ' ನೋ.

ಡಣಾಯಕ 'ದಣ್ಣಾಯಕ' ನೋ.

ಡಣಾಯಕತನ (ನಾ). ದಂಡನಾಯಕನ ವೃತ್ತಿ; ಸೇನಾಪತಿಯ ಉದ್ಯೋಗ: ಹೀಗೆ ತುಡುಗು, ವ್ಯಾಪಾರ, ಉದ್ಯೋಗ, ಒಕ್ಕಲತನ, ಡಣಾಯಕತನ ಎಲ್ಲವೂ ಹೊಟ್ಟೆಗಾಗಿಯೇ. ಆದರೂ ದಾಸನಾಗಿರುವುದು ಮಾತ್ರ ಇದಕ್ಕಲ್ಲ (ಜಗದಾ. ೦೦೯).

[ಡಣಾಯಕ (<ದಣ್ಣಾಯಕ) + – ತನ]

ಡಣಾಯಕಪದವಿ (ನಾ). ಡಣಾಯಕನ ಅಧಿಕಾರ: ತಂದೆ ವಿಜಯನಗರದ ರಾಜರಿಗೆ ಗುತ್ತಿಗೆದಾರನಾಗಿ ಡಣಾಯಕ ಪದವಿಯಲ್ಲಿದ್ದವನು (ಜಗದಾ. ೧೧೬). [ಡಣಾಯಕ (<ದಣ್ಣಾಯಕ) + ಪದವಿ]

ಡಣಾಯಕಿತಿ (ನಾ). ಡಣಾಯಕನ ಹೆಂಡತಿ; ಸೇನಾಪತಿಯ ಮಡದಿ: ಡಣಾಯಕ ಶ್ರೀಮಾರಸಿಂಗಯ್ಯನವರಿಗೆ ಡಣಾಯಕಿತಿ ಶ್ರೀಮಾಚಿಕಬ್ಬೆ ಯವರಿಗೆ (ಶಾಂತಲಾ. ೧).

[ಡಣಾಯಕ (<ದಣ್ಣಾಯಕ) + – ಇತಿ$_1$ (< – ಇತ್ತಿ)]

ಡಣ್ಣಾಯಕ 'ದಣ್ಣಾಯಕ' ನೋ.

ಡಪಳೆ, ಥಪ್ಪಳ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಟ್ಟೆ: ಡಪಳೆ, ಪತ್ತರಿ . . . ಅವಂಚಿ . . . ಮೊದಲಾದ ನಾನಾ ವಸ್ತ್ರಂಗಳಂ ಕುಡುವ ಪದ್ಮನಿಧಿಯುಂ (ಶಾಸ್ತ್ರಸಾ. ೦೯-೯). **ಥಪ್ಪಳ**: 'ಥಪ್ಪಳಸೀರೆ' ಪರಾ.

[←ಮರಾ. ಡಫಳಾ = ೧. ನೆಯ್ಗೆಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ಪ್ರಕಾರ. ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಣ್ಣ]

ಡಪ್ಪ 'ಡಪ್ಪು' ನೋ.

ಡಪ್ಪು, ಡಪ್ಪ, ಡಫು, ಡಬ್ಬು$_3$, ದಪ್ಪು (ನಾ). (ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಭಜನೆ ಹಾಡುವವರು ಮತ್ತು ಡೊಂಬರಾಟದವರು ಕೈ ಬೆರಳುಗಳಿಂದ ಬಾರಿಸುವ) ಒಂದೇ ಮುಖವುಳ್ಳ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಚರ್ಮವಾದ್ಯ; ಹಲಗೆಯಂಥ ಒಂದು ವಾದ್ಯ; ಕಂಜರಿ: ಜ್ಯೋತ್ಸ್ನಾ ಡಪ್ಪಿನ ಮೇಲೆ ಮೃದುವಾಗಿ ಮಾಧ್ಯಮಿಕಾಂಗುಲಿ ನಡೆಸಿದ (ದೀಪಹ. II, ೩೦೯): ಅವಳಿಗೆ ನಿಜವಾಗಿಯೂ ಈ ಡಪ್ಪು ಶಬ್ದದ ಹಿಂದೆ ಅನೇಕ ಕಥೆ, ಸಂದರ್ಭ ಸನ್ನಿವೇಶಗಳು ದಾಳಿಮಾಡಿದವು (ಅಪನಾ. ೩೨). **ಡಪ್ಪ**: ಹುಡುಗರು ಡಪ್ಪ ಬಾರಿಸತೊಡಗಿದರು (ನೀನಮು. ೬೮). **ಡಫು**: ಒಂದು ಡಫು, ಒಂದು ದಮ್ಮಡಿ ಮನೀತುಂಬ ಬ್ಯಾಂಡ ಬಾರಿಸಿದಾಂಗ ಬಾಯಿ ನಡದಿತ್ತ್ರದ (ದಾಂಡಾಯ. ೫೩). **ಡಬ್ಬು$_3$**: (೬). **ದಪ್ಪು**: ಹಾಡುಗರು ಬಲಬಗಲಲ್ಲಿ 'ದಪ್ಪು' ಎಂಬ ಚರ್ಮವಾದ್ಯ ಹಿಡಿದು ಅದೇ ಕೈಯಿಂದ ಬಾರಿಸುವರು (ಸುವರ್ಣ. ೪೦); ಈಗಿನ ಲಾವಣಿಕಾರರು 'ದಪ್ಪು' ಹಾಗು 'ತುಣ್‌ತಿಣಿ' ಗಳನ್ನು ಜೋಡಣೆ ಮಾಡಿ ಹಾಡುತ್ತಾರೆ (ಕನ್ನಡಜಾ. ೯೩).

[←ಹಿಂ. ಮರಾ. ಡಫ್; ಅರ. ಪಾರ. ದಫ್]

ಡಪ್ಪುಗಾರ (ನಾ). ಡಪ್ಪುಬಾರಿಸುವವನು; ಕಂಜರಿ ಹೊಡೆಯುವವನು: ಸಾರಂಗೀವಾದಕ ಡಪ್ಪುಗಾರರಿಗೆ ಎಲ್ಲಿಯ ಹುರುಪು ಬಂದಿದ್ದಿತೋ ಏನೋ (ಜನಜೀ. ೦೪೮). [ಡಪ್ಪು + – ಕಾರ$_1$ (< – ಕಾರ)]

ಡಪ್ಪುಬಡಿ (ಕ್ರಿ). ಡಪ್ಪುವಾದ್ಯವನ್ನು ಬಾರಿಸು: ಆ ಹಾಡು ಆ ಡಪ್ಪು ಬಡಿಯೋದು, ನಡನಡಕ ಆ ಕ್ಯಾಕಿ ಹಾಕೋದು ನೋಡಿದರ ಈಚಲಮರ ದಮ್ಮನ ಪರಸಾದ ಗಡದ್ದ ತಗೊಂಡ ಬಂದಹಂಗ ಕಾಣತೈತಿ (ಹೊಸಂಸಾ. ೫೯). [ಡಪ್ಪು + ಬಡಿ$_1$]

ಡಫಾಲಿ (ನಾ). ಡಪ್ಪುವನ್ನು ಬಾರಿಸುವವನು; ಡಪ್ಪುಗಾರ: ನನ್ನ ತಮ್ಮನನ್ನು ಒಬ್ಬ ಡಫಾಲಿಯ ಬಾರಿಸುವ ಮುಸ್ಲಿಮರ ಜಾತಿಯ ಹುಡುಗನು ಕರೆದುಕೊಂಡು ಹೋದನು (ನಾಕಥ. ೬).

[←ಹಿಂ. ಡಫಾಲೀ; ಪಾರ. ದಫಾಲೀ]

ಡಫು 'ಡಪ್ಪು' ನೋ.

ಡಬ್ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ: ಕಿಡಿಗಳು ಸಿಡಿದುವು ಡವುಳು ಡಬ್ಬೆಂದು (ನಾಗಕು. ೦೭-೬೭).

ಡಬ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ.

ಡಬಡಬ (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ): ನಗಾರಿಯನ್ನು ಡಬಡಬ ಎಂದು ಬಡಿದದ್ದೂ ಬಡಿದದ್ದೇ (ರೂಢಿ). ಅವನ ಎದೆಯಲ್ಲಿ ಡಬಡಬ ಅನ್ನುತ್ತಿದೆ (ರೂಢಿ). 'ಡವ' ಪರಾ.

ಡಬಗಳ್ಳಿ 'ಡಬ್ಬುಗಳ್ಳಿ' ನೋ.

ಡಬಡಬಿಸು (ಕ್ರಿ). ಗಳಗಳನೆ ಸುರಿ; ತುಂಬಿತುಳುಕು: ಉಡಿತುಂಬಿಸಿ ಕೊಂಡು ಬಂದು, ಡಬಡಬಿಸುವ ಕಣ್ಣಿನಿಂದ, ಕಾಕಾ ಅವರಿಗೆ ರಾಚಪ್ಪನ ಹೆಂಡತಿ, ಕಾಲುಮುಟ್ಟಿ ಆಶೀರ್ವಾದ ಬೇಡಿದಾಗ (ದೀಪಹ. II, ೯೦). 'ದಮಡಮಿಸು' ಪರಾ. ೨. ಪಾತ್ರೆ, ಕೆರೆ ಮೊದಲಾದುವು ಪೂರ್ತಿ ತುಂಬು. [ಡಬಡಬ$_1$ (P ←ಮರಾ. ಡಬಡಬಣೇ) + – ಇಸು$_1$]

ಡಬಡ್ಡಾಳಿಕೆ, ಡಬಡ್ಡಾಳಿಕೆ, ದಬಡ್ಡಾಳಿಕೆ (ನಾ). ಬೂಟಾಟಿಕೆ; ಇಲ್ಲದ್ದನ್ನು ತೋರಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು; ಬಡಾಯಿ: ಸತ್ಯಕ್ಕೆ ಶರಣು

ಹೊಡೆದು ಬಾಹ್ಯಾಡಂಬರಗಳ ಡಬಡ್ಡಾಳಿಕೆಗಳಿಂದ ಜನತೆಯನ್ನು ಮರುಳು ಗೊಳಿಸಿ ಮನ್ನಣೆಯನ್ನು ದೊರಕಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕೆಂಬುದೇ ಅದರ ಇಂದಿನ ಮೂಲ ಆಕಾಂಕ್ಷೆ (ಹೊಸಹು. ೧೪): ಈಗ ನೀನು ಮಾಡ್ತಾ ಇರೋ ಡಬಡ್ಡಾಳಿಕೆ ? (ಬೆಳುಮ. ೦೫೩). **ಡಬಡ್ಡಾಳಿಕೆ :** ಒಬ್ಬ ಸಂಗೀತಗಾರನು . . . ಬಹಳ ಡಬಡ್ಡಾಳಿಕೆಯಿಂದ ಹಾಡುತ್ತಿರಲು (ಕಥಾಮಂ. IV, ೧೦). **ದಬಡ್ಡಾಳಿಕೆ :** ಆಡಂಬರದ ಆರಾಸು, ದಬಡ್ಡಾಳಿಕೆಯ ಪ್ರದರ್ಶನ ಬಂಡ್ವಾಳಿಲ್ಲದ ಬಡಾಯಿ (ಜೂಜು. ೬೬). [<ಡಬ್ಬು$_{2}$ + ಡಾಳ$_{1}$ + – ಇಕೆ]

ಡಬಡ್ಡಾಳಿಕೆ 'ಡಬಡ್ಡಾಳಿಕೆ' ನೋ.

ಡಬರಿ, ಡಬರೆ, ದಬರಿ, ದಬ್ಬರಿ, ದಬ್ಬರೆ$_{1}$ (ನಾ). ಲೋಹದಿಂದ ಮಾಡಿದ ಬಾಯಿ ಅಗಲವಿರುವ ಪಾತ್ರೆ;ಬೋಗುಣಿ;ಪಾತೇಲಿ(ಉಕ): ಒಂದು ಡಬರಿಯಲ್ಲಿ ಬಿಸಿನೀರು ತಗೊಂಡು ಬಾ ನೀನು (ಸಾಹೇಬ್. ೩೩೭); ಮಾಂಸವನ್ನು ಡಬರಿಯಲ್ಲಿ ಬೇಯಿಸುತ್ತಿದ್ದಿಲ್ಲ (ನಾಕಥ. ೪೦): ಒಬ್ಬ ಮನುಷ್ಯನು ಈ ಹುಲ್ಲಿನ ಮೇಲೆ ಸುಖವಾಗಿ ಬಿದ್ದುಕೊಂಡು ಡಬರಿ ಯಂತಿದ್ದ ಮೇಲಿನ ಆಕಾಶವನ್ನು ನೋಡಬಹುದು (ಮಹಾತ್ಮ. ೦೫). **ಡಬರೆ :** ನಮ್ಮ ಅನ್ನದ ತಪ್ಪೇಲಿ, ಸಾರಿನ ಡಬರೆ ಇತ್ಯಾದಿ (ಹನ್ನೊಂದ. ೭೦). **ದಬರಿ:** 'ದಬರಿಟೊಪ್ಪಿಗೆ' ಪರಾ. **ದಬ್ಬರಿ:** ನೀನು ಮತ್ತೆ ತಪ್ಪು ಮಾಡಿದರೆ ನಿನಗೆ ಒಂದು ದಬ್ಬರಿ ಚೆಕಿರ್ ಮದ್ಯ ಜುಲ್ಮಾನೆ ಹಾಕುತ್ತೇನೆ (ಮಲಿನಾ. ೯೦). **ದಬ್ಬರೆ$_{1}$:** "ಕೊಪ್ಪರಿಗೆ; ದೊಡ್ಡ ಪಾತ್ರೆ"(ಜಾನಕೋ. ೩): ಅದರ ಮೇಲೆ ಸುಗಂಧ ಪೂರಿತವಾದ ಬಿಸಿನೀರಿನ ಲೋಟಗಳಿದ್ದ ದಬ್ಬರೆ ಗಳಿದ್ದುವು (ಪುನರು. ೧೩೦): ಕೆಲವರು ತುಂಬಿದ ಕೋಲ್ರೊಟ್ಟ ದಬ್ಬರೆ ಗಳನ್ನು ಮೇಲೊಯ್ಯುತ್ತಿದ್ದರು (ಪುನರು. ೩೦೬). [←ಹಿಂ. ಡಬರೀ]

ಡಬರಿಟೊಪ್ಪಿಗೆ, ದಬರಿಟೊಪ್ಪಿಗೆ (ನಾ). ಡಬರಿಯ ಆಕಾರದ ಟೊಪ್ಪಿಗೆ,–ಟೋಪಿ : ಊರತುಂಬ ಡಬರಿಟೊಪ್ಪಿಗೆ ಮೋಟಾರಕಾರಿನ ಡಾಕ್ಟರುಗಳು ಇದ್ರೂನೂ . . . ಎಲ್ಲಾರೂ ನನ್ನೇ ಎಬ್ಬಿಸ್ತಾರೆ (ಹನ್ನೊಂದ. ೩೦). **ದಬರಿಟೊಪ್ಪಿಗೆ:** ದಬರಿಟೊಪ್ಪಿಗೆಯನ್ನು ಕೈಲಿ ಮುಟ್ಟದೆ ಗೂಟದಿಂದ ಚಾಚಿ ಹಿಡಿದಿದೆ ಗೋಡೆ (ದಾಕೂಟ. ೨). [ಡಬರಿ + ಟೊಪ್ಪಿಗೆ]

ಡಬರೆ 'ಡಬರಿ' ನೋ.

ಡಬಾಣ 'ಡಮಾನ' ನೋ.

ಡಬಾಸು (ನಾ). ಮುಚ್ಚಳ : ರೊಕ್ಕದ ಗಮಜಿತ್ತು, ಹರೆಯದ ಹೆಣ್ಣನ್ನು ಚಾಂದೀ ಡಬಾಸಿನಿಂದ ಮುಡಿಸುವಷ್ಟು ವೈಭವವಿತ್ತು (ದೀಪಹ. II, ೦೯೩); ಜೀರಗಿಂಡಿಗೆ ಡಬಾಸ ಹೊಚ್ಚಿ ಸಂಗೀತ ಸಾಗಬೇಕು (ದಾಬಲ. ೫೦).
[←ಮರಾ. ಢಾಪಣ]

ಡಬೀರ, ಡಬೀರಿ, ದಬೀರ (ನಾ). ರಾಜನ ಖಾಸಗೀ ಗುಮಾಸ್ತ ; ರಾಜನ ಆಪ್ತಕಾರ್ಯದರ್ಶಿ : ಭಾಗಾನಗರದಲ್ಲಿಯ ಡಬೀರನು ಕೇವಲ ವಾಗಿ ನನ್ನ ವಿಶ್ವಾಸಪಾತ್ರನು, ನನ್ನ ಸಮೀಪದ ಆಪ್ತನು (ಔರಂಗ. ೧೧೫); "ಪರರಾಜರ ನಿಯೋಗಿಗಳಿಗೆ ಸ್ವಾಗತವನ್ನು ನೀಡಿ ಅವರಿಗೆ ರಾಜ ದರ್ಶನವನ್ನು ಮಾಡಿಸುವ ಅಧಿಕಾರದರಲ್ಲಿ ನಿಯುಕ್ತ"(ಔರಂಗ. ಅ೦೬). **ಡಬೀರಿ :** ೨. ಗುಮಾಸ್ತ ; ಮುನ್ಶಿ ; ಕಾರಕೂನ : (ಕ). **ದಬೀರ:** ೧. ಪರರಾಷ್ಟ್ರಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ ದೌತ್ಯಾದಿ ಸಕಲಕಾರ್ಯಗಳನ್ನೂ ದಬೀರ ಅಥವಾ ಸುಮಂತನೂ . . . ನಿರ್ವಹಿಸುತ್ತಿದ್ದರು (ಛತ್ರಶಿ. ೧೪೦).
[←ಮರಾ. ಡಬೀರ್; ಫಾರ. ಹಿಂ. ದಬೀರ್]

ಡಬೀರಿ 'ಡಬೀರ' ನೋ.

ಡಬ್ಬ, ಡಬ್ಬಿ$_{1}$, ಡಬ್ಬೆ$_{2}$ (ನಾ). ೧. ಲೋಹದ ತಗಡಿನಿಂದ ಮಾಡಿದ ಮುಚ್ಚಳವಿರುವ ಚಿಕ್ಕ ಅಥವಾ ದೊಡ್ಡ ಕರಡಿಗೆ,–ಸಂಪುಟ,–ಕರಂಡ: ಬೆಲ್ಲದ ಡಬ್ಬವನಿವರು ಆರು ಮೈಲಿಯ ದೂರವಿದ್ದರು ನಮ್ಮೂರು ನನಗಾಗಿ ಹೊತ್ತು ತಂದಿಹರು (ಚಂದ್ರವೀ. ೧೩೩-೩೯): ಗೋಪುರಕ್ಕೆ ಕೆಂಪುಬಣ್ಣ ಬಳಿಯುತ್ತಿದ್ದವರ ಕೈಯಿಂದ ಬಣ್ಣದ ಡಬ್ಬ ಜಾರಿತು(ಗೋಪುರ.೧): ಮಗ್ಗುಲಲ್ಲಿ ಸೀಮೆಯೆಣ್ಣೆಯ ಡಬ್ಬ (ರಾಮೂನಿ.೦೦೦). **ಡಬ್ಬಿ :** ೧. ಕಸ್ತೂರಿಯ ಡಬ್ಬ (ಸೌಗಂಧಿ. ೦೯೦): ಅವುಗಳ ಮೇಲೆ ಚಿತ್ರಫಲಕ, ತೂಲಿಕೆ ಮತ್ತು ಬಣ್ಣದ ಡಬ್ಬಿಗಳು . . . ಇದ್ದವು (ದಾಂಪ. ೪೦): ಡಬ್ಬಿಗಳೆಲ್ಲಾ ಬರಿದೋ ಬರಿದು ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಏನೂ ಇಲ್ಲ (ಅಗಸ್. ೦೨). ೨. ರೈಲು ಬಂಡಿಯ ಬಿಡಿ ಗಾಡಿ; ಬೋಗಿ: ಟಿಕೇಟ್ ಕಲೆಕ್ಟರನು ಬರಿಯ ಎರಡನೆಯ ವರ್ಗದ ಡಬ್ಬಿಗಳಲ್ಲಿಯೇ ಸುಳಿದಾಡದೆ . . . ಮೂರನೆಯ ವರ್ಗದಲ್ಲಿ ಹೋಗಿ ಟಿಕೇಟು ಇಲ್ಲದವರನ್ನು ಹಿಡಿಯ ಹತ್ತಿದನು (ಪ್ರೇಮುಕ. ೩೬): ಮುಂದಿನ ಡಬ್ಬಿಗೆ ದಬ್ಬಬಹುದಾಗಿತ್ತು (ದೀಪಹ. II, ೨೩೯). **ಡಬ್ಬೆ$_{2}$:** ೧. ಈ ದಾರು 'ಬಾಯಿ ಮುಚ್ಚಿದ ನಸ್ಯದ ಡಬ್ಬಿ' ಅನಿಸುತ್ತಿತ್ತು (ಸ್ವಪ್ನಹೂ. ೧೦): ಇನ್ನು ಅರ್ಧ ತಾಸು ; ಅಪ್ಪರಲ್ಲಿ ಊಟದ ಡಬ್ಬೆ ಬರುವುದು (ಪ್ರೇಮುಕ. ೧). ೨. ನಾನೋ ನಮ್ಮ ದೇಸಿಯ ಉಡುಪಿನಲ್ಲಿ ಹೋದೆ ; ನನ್ನ ಡಬ್ಬೆಯಲ್ಲಿ ಮಾರ್ಗದ ವೇಷ ಧರಿಸಿದ್ದ ಅರ್ಥಾತ್ 'ಸೂಟಭಾಯಿ' ಯೊಬ್ಬ ಕುಳಿತಿದ್ದ (ಮುಂಗಾರು. ೨೦).
[←ಹಿಂ. ಡಬ್ಬಾ ; ಮರಾ. ಡಬ್ಬೀ, ಡಬಾ, ಡಬೀ]

ಡಬ್ಬಗಳ್ಳಿ 'ಡಬ್ಬುಗಳ್ಳಿ' ನೋ.

ಡಬ್ಬಣ 'ದಬ್ಬಳ' ನೋ.

ಡಬ್ಬಣಕಾಟ 'ದಬ್ಬಣಕಾಟ' ನೋ.

ಡಬ್ಬಣಸಾಲೆ 'ದಬ್ಬಣಸಾಲಿ' ನೋ.

ಡಬ್ಬನೆ (ಅ). ಡಬ್ ಎಂದು ಸದ್ದು ಹುಟ್ಟುವ ಹಾಗೆ.
ಡಬ್ಬನೆಬೀಳು = ಡಬ್ ಎಂದು ಶಬ್ದವಾಗುವಂತೆ ಬೀಳು : ಕೊಳಗದಪ್ಪಲೆ ಅಟ್ಟದಿಂದ ಡಬ್ಬನೆ ಬಿತ್ತು (ರೂಢಿ). [ಡಬ್ + – ಅನೆ$_{1}$]

ಡಬ್ಬಳ 'ದಬ್ಬಳ' ನೋ.

ಡಬ್ಬಿ 'ಡಬ್ಬ' ನೋ.

ಡಬ್ಬಿಗಡಿಗೆ (ನಾ). ದೇವಾಲಯಗಳಲ್ಲಿ ಕಾಣಿಕೆಯನ್ನು ಹಾಕಲು ಇಟ್ಟಿರುವ ಗಡಿಗೆ,–ಹುಂಡಿ,–ಗೋಲಕ. [ಡಬ್ಬಿ (<ಡಬ್ಬ)+ಗಡಿಗೆ]

ಡಬ್ಬು$_{1}$ 'ದಬ್ಬು$_{1}$' ನೋ.

ಡಬ್ಬು$_{2}$ 'ದಬ್ಬು$_{2}$' ನೋ.

ಡಬ್ಬು$_{3}$ (ನಾ). ಟೊಳ್ಳಾದ ಡಬ್ಬ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ಬಡಿದಾಗ ಹುಟ್ಟುವ ಶಬ್ದ : (ಕ).

ಡಬ್ಬು$_{4}$ 'ದಂಬ' ನೋ.

ಡಬ್ಬು$_{5}$ 'ಡಪ್ಪು' ನೋ.

ಡಬ್ಬುಕ 'ದಬ್ಬುಕ' ನೋ.

ಡಬ್ಬುಕೊಡ 'ಡಬ್ಬುಗೊಡ' ನೋ.

ಡಬ್ಬುಗಳ್ಳಿ, ಡಬಗಳ್ಳಿ, ಡಬ್ಬಗಳ್ಳಿ (ನಾ). ಕಳ್ಳಿಜಾತಿಯ ಗಿಡಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಗೆ ; ಪಾಪಾಸುಕಳ್ಳಿ ; ಮುಳ್ಳುಗಳ್ಳಿ : (ಕ). **ಡಬಗಳ್ಳಿ :** ಎಲ್ಲೆಲ್ಲೂ ಬೆಳೆದ 'ಡಬಗಳ್ಳಿ' ಯ ಆ ಕಾಡು, ಆ ಬೆಟ್ಟ, ತನ್ನೊಳಗೆ ಬರುವವರನ್ನು ದೆವ್ವಿನ ಹಾಗೆತಲೆಯೆತ್ತಿ ಹೆದರಿಸುತ್ತದೆ (ಬನಸಿ. ೯೪). **ಡಬ್ಬಗಳ್ಳಿ:** ನಡೂರೊಳಗೆ ಡಬ್ಬಗಳ್ಳಿ ಬೆಳಿಸಿಕೊಟ್ಟಾಂಗ ಆಗೇದ (ಹುಡ್ಯಾಟ. ೦೧೪). [ಡಬ್ಬು$_{3}$ + ಕಳ್ಳಿ$_{2}$]

ಡಬ್ಬುಗಾಣ್ (ಕ್ರಿ). ಆಡಂಬರವನ್ನು ಕಾಣು : ಡೋಕೆಂಬ ಡೌಕಯ ಡಂಬರ ಡಬ್ಬುಗಂಡೇಕೆ ಭಜಿಸರೊ ಶ್ರೀ ಹರಿಯ (ಕತಸಾಂ. ೭೩-೮೩).
[ಡಬ್ಬು$_{4}$ (<ದಂಬ) + ಕಾಣ್]

ಡಬ್ಬುಗಾತಿ (ನಾ). ಬೂಟಾಟಿಕೆ ಸ್ವಭಾವದವಳು ; ಸೋಗುಗಾತಿ : ಡಬ್ಬುಗಾತಿಯುಬ್ಬರ ಬಗೆಯ ನಾವು ಬಲ್ಲೆವು (ಕೋಹಿನೂ. ೦೦೨).
[ಡಬ್ಬು$_{4}$ (<ದಂಬ) + – ಕಾತಿ$_{5}$]

ಡಬ್ಬುಗಾರ 'ಡಂಬಗಾರ' ನೋ.

ಡಬ್ಬುಗೈ (ನಾ). ಬೋರಲಾದ ಕೈ : 'ಕೈತೋರಿಸು' ಎಂದರೆ ಅವರು ಅವನ ಮುಂದೆ ಡಬ್ಬುಗೈ ಮಾಡಿದರು (ಸ್ಮೃತಿಚಿ. ೮೮).

[ಡಬ್ಬು₂ (<ದಬ್ಬು₂) + ಕೈ₂ (<ಕೆಯ್₂)]

ಡಬ್ಬುಗೊಡ, ಡಬ್ಬುಕೊಡ (ನಾ). ತಲೆಕೆಳಗಾಗಿ ಇರಿಸಿದ ಕೊಡ ; ಬೋರಲುಹಾಕಿದ ಬಿಂದಿಗೆ : ನನ್ನ ಉಪದೇಶವು ಡಬ್ಬುಗೊಡದ ಮೇಲೆ ನೀರು ಸುರುವಿದಂತೆ ಆಗುತ್ತದೆ (ಮೋಹಿನೀ. ೨೯). **ಡಬ್ಬುಕೊಡ** : ಡಬ್ಬು ಕೊಡದ ಮೇಲೆ ಸುರಿದ ನೀರಿನಂತೆ ವ್ಯರ್ಥವೇ ಆಗಿ ಆತ ಅವರ ಮೇಲೆಯೇ ಸಿಟ್ಟಾಗಿರಬೇಕು (ಕೃಶಕೃ. ೩೬). [ಡಬ್ಬು₂ (<ದಬ್ಬು₂) + ಕೊಡ₂]

ಡಬ್ಬುಮಲಗು (ಕ್ರಿ). ಹೊಟ್ಟೆ ಕೆಳಗಾಗಿ ಮಲಗು : ಮಂದಾಕಿನಿಯು ಲಜ್ಜೆಯಿಂದ . . . ಭೂಮಿಯ ಮೇಲೆ ಡಬ್ಬು ಮಲಗಿದ್ದಳು (ಮಂದಾಕಿ. ೪).

[ಡಬ್ಬು₂ (<ದಬ್ಬು₂) + ಮಲಗು₁ (<ಮಲಂಗು₁)]

ಡಬ್ಬುಹಂಚು 'ದಬ್ಬುಹಂಚು' ನೋ.

ಡಬ್ಬುಹಾಕು 'ದಬ್ಬುಹಾಕು' ನೋ.

ಡಬ್ಬೆ₁ 'ದಬ್ಬೆ₁' ನೋ.

ಡಬ್ಬೆ₂ 'ಡಬ್ಬ' ನೋ.

ಡಮಡಮ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ : ಡಮಡಮ[ಪಾಠಾಂ. ಢಮಾಢಮ]ಮೆಂಬ ಡಿಂಡಿಮದ ಭೋರೆಂಬ ಕಹಳೆಯ (ರಾಜಶೇ. ೬-೧೧೪).

ಡಮಡಮಿಸು (ಕ್ರಿ). ಡಬಡಬಿಸು ; ತುಂಬಿ ತುಳುಕು : ಮಾತು ಕಿವಿಯಲ್ಲಿ ಡಮಡಮಿಸಹತ್ತಿತು (ಠಂಢಿ). [ಡಮಡಮ + -ಇಸು₃]

ಡಮಡಮಾಯಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಡಮಡಮ ಎಂಬ ಸದ್ದಾಗುವಂತೆ ಮಾಡು ; ಡಬಡಬಿಸು : ನಾಲ್ಕಾರು ಗಾಡಿಗಳಲ್ಲಿ ದೊಡ್ಡ ಹಂಡೆಗಳನ್ನೂ ಹೌದುಗಳನ್ನೂ ಇಡಿಸಿಕೊಂಡು . . . ನೀರುತುಂಬಿ ಡಮಡಮಾಯಿಸುತ್ತ ಊರಿಗೆ ಬರುತ್ತಿದ್ದನು (ಕನಕ. ೨೬). [<ಡಮಡಮ + -ಇಸು₃]

ಡಮಣಿ 'ದಮಣಿ' ನೋ.

ಡಮರ, ಡಮರಿ₁, ಡಮುರಂ, ಡವರ₁ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಚರ್ಮವಾದ್ಯ : ಡಮರ[ಪಾಠಾಂ. ರು]ವೆಂಬ ಡೋಲು . . . ಘಂಟಿಕೆಯೆಂಬ ಘಟ ಈ ತೆಜದ ದಶವಾದ್ಯಂಗಳಂ (ವಿವೇಕ. ೨೩೬). **ಡಮರಿ₁** : ನುಡಿಸಿದನು ಡಮರಿಯನು . . . ಶೂಲ್ಬಿಡಿದು ಬಿಡದತ್ತಿ ಶಂಖ ಊದಿದನು (ಕನ್ನಜಾ. ೦೮೩) ; ಅನೇಕ ಹರಕೆಯ ಪದ್ಯಗಳನ್ನು 'ಡಮರಿ'ಯ ತಾಳದಲ್ಲಿ ನುಡಿಸಿ ಹೆಣ್ಣುಮಕ್ಕಳ ಮನಸ್ಸನ್ನೇ ಗೆಲ್ಲುವನು (ಕನ್ನಜಾ. ೦೯). **ಡಮುರು.** 'ಡಮುರುರೇಖೆ' ಪರಾ. **ಡವರ₁.** 'ಡವರಿಗ' ಪರಾ.

[<ಸಂ. ಡಮರು]

ಡಮರಿ₁ 'ಡಮರ' ನೋ.

ಡಮರಿ₂ (ನಾ). [ನಾಟ್ಯ] ಅಭಿನಯದಲ್ಲೊಂದು ಬಗೆ ; ಹತ್ತೊಂಬತ್ತು ವಿಧವಾದ ದೇಶೀಯ ಆಕಾಶಚಾರಿಗಳಲ್ಲೊಂದು ; ಒಂದು ಕಾಲನ್ನು ಕುಂಚಿತಮಾಡಿ, ಅದನ್ನು ಎಡಕ್ಕೂ ಬಲಕ್ಕೂ ಸುತ್ತಿಸುವುದು: ಒಂದು ಪದಂ ಕುಂಚಿತದಿಂ ನಿಂದೆಡಬಲನಾಗಿ ತಿರುಗೆ ಡಮರಿಯೆನಿಕ್ಕುಂ (ರಾಸ್ಕರಂ. ೬-೯೩). [ಸಂ. ಡಮರೀ]

ಡಮರು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಚರ್ಮವಾದ್ಯ ; ಬುಡುಬುಡಿಕೆ ಯಾಕಾರದ ಚರ್ಮವಾದ್ಯ : ಡಮರು[ಪಾಠಾಂ. ರ]ವೆಂಬ ಡೋಲು, ಝರ್ಝರವೆಂಬ ರಷಾಯಿ . . . ಘಂಟಿಕೆಯೆಂಬ ಘಟ ಈ ತೆಜದ ದಶವಾದ್ಯಂಗಳಂ ಬಾರಿಸಲ್ (ವಿವೇಕ. ೨೩೬) : ಮುರಜೆ ಢಕ್ಕಂ ವೀಣೆ ಡಮರು ತಾಳಂ ಮೇಳ (ಸಿದ್ಧಕಾ. ೮-೬); ನೃತ್ಯಕಾಲದಲ್ಲಿ ಒಂದಲ್ಲ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಡೋಲು, ಡೋಲಕ, ಡಮರು, ತಮಟೆ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ಬಳಸುತ್ತಾರೆ (ಯಕ್ಷಬ. ೯). [ಸಂ.]

ಡಮರುಕ (ನಾ). = ಡಮರು: ಮಕಾರಕ್ಕೆ ವಕಾರಂ—ಅಮರೀ - ಅವರಿ . . . ಡಮರುಕ, ಡಮರುಗ–ಡವರುಗ (ಶಮದ. ೨೬೩ ವೃ.ಉದಾ); ದೊರೆವೆತ್ತ ತದನ್ವಯಮೀಶ್ವರಾಂಶವೆಂಬುದು ಸುವರ್ಣವೃಷಭಧ್ವಜದಿಂ ವರ ಡಮರುಕ ತೂರ್ಯದಿನೊಪ್ಪಿರೆ (ಶಾಸಪ. ೬೮-೫ : 1170). [ಸಂ.]

ಡಮರುಗ, ಡವರಂಗ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಚರ್ಮವಾದ್ಯ : ಹಸ್ತಂಗಳು ಕಪಾಲ ಖಟ್ವಾಂಗ ತ್ರಿಶೂಲ ಡಮರುಗಸ್ಥಾನ (ಬಸವ. ೮೪೪): ಡಮರುಗ ಪಿನಾಕ ತ್ರಿಶೂಲಂಗಳಿಂದೊಪ್ಪೆ (ಇಹರ. ದೇ. ೪೪-೬); ಮನದಿಪ್ಪ ವಾರದ ಡಮರುಗಕರಧರ . . . ಸಂಗಮೇಶ್ವರ ರಕ್ಷಿಸನ್ನ ಸತತಂ (ಶಾಂಭವಾ. ೭-೧); ಪಾಣಿನಿಯು ಶೈವನು ಶಿವನ ಡಮರುಗದಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನವಾದ ಅಸ್ಪಷ್ಟವಾದ ಅಕ್ಷರಗಳನ್ನು . . . ವಿಸ್ತರಿಸಿದನು (ಭಾರದ. ೨೦೦). **ಡವರುಗ** : ಮಕಾರಕ್ಕೆ ವಕಾರಂ—ಅಮರೀ-ಅವರಿ . . . ಡಮರುಕ, ಡಮರುಗ–ಡವರುಗ (ಶಮದ. ೨೬೩ ವೃ.ಉದಾ); ಡವರುಗದ ಮುಖವೆರಡ ನಳಿದುಂ ಕ್ರಮದಿಂ ಮ್ಯನೀಳವನಳಿದು ಬಗೆಗಳನಳಿದುಂ ಕೊಮ್ಮಿದರೆರಡಂ ಕೂಡರ್ಥಿಸುತಂ ಅಮಿತಗುಣಾ ಗುಣಿಸೆ ಕಂಭ ತಪ್ಪದೆ ಬರ್ಕುಂ (ಕ್ಷೇತ್ರಗ. ೦೭-೩).

ಡಮರುಗ ಪಟಿಘೋಸಣ= ಒಂದು ಬಿರುದು: ಭಳಾರಿಯ ಮಕ್ಕಳು ಡಮರುಗಪಟಿಘೋಸಣರುಂ ಶ್ರೀ ಮದಯ್ಯಾವೊಳೆಯ ಪುರವರಾಧೀಸ್ವರರುಂ (ಸೌಇಇ. XX, ೦೦೩-೪೦ : 1144 ?). [<ಸಂ. ಡಮರುಕ]

ಡಮರುಗಧರ (ನಾ). ಡಮರುವನ್ನು ಕೈಯಲ್ಲಿ ಧರಿಸಿರುವವನು; ಶಿವ: ಕೈಲಾಸೇಂದ್ರ ಡ[ಪಾಠಾಂ. ಥ]ಮರುಗಧರ ತ್ರಿಶೂಲಿಯು ದಿಕ್ಪಾಲಕ ನೆನಲು ಈಶಾನಧರನು (ಬಿಜ್ಜಳ. ೭೩-೪೬). [<ಸಂ. ಡಮರುಕಧರ]

ಡಮರುಧ್ವಾನ (ನಾ). ಡಮರುವಾದ್ಯದ ಶಬ್ದ : ಆಲೋಕಮಾತ್ರದಿಂದ ಖಳಮಂ ಸುಟ್ಟುರುಹಿ ಮೇಲೆ ಡಮರುಧ್ವಾನದಿಂದೊಡೆದಜಾಂಡಮಂ . . . ಎಸೆವ ನಾಟ್ಯಾಡಂಬರದ ಶಿವನ ಲೀಲೆಯಂ ಕೇಳು (ಭಾವಚಿಂ. ೩-೫); ಸ್ಫೂರ್ಜದ್ಗರ್ಜದ್ಘನಾಡಂಬರ ರವ ಡ[ಪಾಠಾಂ. ದ]ಮರುಧ್ವಾನವಿಂಬಾಗೆ (ರಾಜಶೇ. ೩-೮೯) [ಡಮರು + ಧ್ವಾನ]

ಡಮರುಬಡಿ (ಕ್ರಿ). ೧. ಡಮರುವಾದ್ಯವನ್ನು ಬಾರಿಸು. ೨. (ಅಲಂ) ತಿರುಗಿ ತಿರುಗಿ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಡಮಡಮಿಸು; ಎಡೆಬಿಡದೆ ನೆನಪಿನಲ್ಲಿ ಮೂಡಿ ತೊಂದರೆಕೊಡುತ್ತಿರು : ಈ ಹುಡುಗಿ ಬೇರೆ ನನ್ನ ತಲೆಯಲ್ಲಿ ಡಮರುಬಡಿಯಲು ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿದ್ದಾಳೆ (ಕ್ಷಿತಿಜ. ೮೩).

[ಡಮರು + ಬಡಿ₁]

ಡಮರುಯತಿ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ಆರು ವಿಧವಾದ ಯತಿಗಳಲ್ಲೊಂದು: ಡಮರುಯತಿ ಗೋಪುಚ್ಛಯತಿ ಬಂದು,ನಂತರ ಸ್ರೋತೋವಾಹಯತಿಯ ಅನುಕ್ರಮಣ (ಸಂಗೀದಂ. ೩೮). [ಡಮರು + ಯತಿ]

ಡಮಾಣ 'ದಮಾನ' ನೋ.

ಡಮಾನ, ಡಬಾಣ, ಡಮಾಣ, ಡಮಾರ, ದಬಾಣ, ದಮಾಣ, ದಮಾನ (ನಾ). ಮೆರವಣಿಗೆ ಮೊದಲಾದ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಎತ್ತು, ಕುದುರೆ, ಒಂಟೆ ಮೊದಲಾದವುಗಳ ಬೆನ್ನಿನ ಎರಡು ಪಕ್ಕಗಳ ಮೇಲೆಯೂ ಒಂದೊಂದು ಬರುವಂತೆ ಅಳವಡಿಸಿದ ಜೋಡು ನಗಾರಿ : ಎಸೆವ ವೀರಣ ಡಮಾನ ಚಂಬಕ ಮದ್ದಳೆಗಳೆಂಬ ಬಹುವಾದ್ಯ ದುಬ್ಬಟಿಯುಬ್ಬಿಳಿದೆಸೆಯೊಳಾವರಿಸಲು (ಚಬಸು. ೫-೭) ; ಎತ್ತಿನ ಮೇಲೆ ಬಾಜಿಸುವ ಡಮಾನದ ಮೊತ್ತದಿ (ಕಂನವಿ. ೨೩-೪೧). **ಡಬಾಣ** : (ಕ). **ಡಮಾಣ** : ಬಿಗಿದ ಡಮಾಣದಲೊಂಟೆಗಳಗಣಿತ ಝಗರಝಗಿಸುವ ಕಾಂತಿಯಿಂದ ಸೊಗಸುವ ಕೊಲ್ಲಾರ ಬಂಡಿಯು (ಕಂನವಿ. ೧೧-೩೩). **ಡಮಾರ** : ಡಮಾರದ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಕೈಕಾಲು ಬಿಟ್ಟ (ಗಾದ). **ದಬಾಣ** : "ನಗಾರಿ" (ಜಾನಕೋ. ೩). **ದಮಾಣ** : "ಡಿಂಡಿಮಃ – ದಮಾಣಂ" (ಶಾಶಕ್ಕ. ೩೬)

ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಎರಡುವೇಳೆ ನಡೆಯುತ್ತಿದ್ದ ದಾಳ ದಮಾಣ ಭೇರಿ ಮುಂತಾದ ಓಲಗಗಳಿಗೆ ಈಗ ದಿಳ್ಳಿಯಿಂದ ಬಂದ ನೌಬತ್ತನ್ನು ಪ್ರತಿನಿತ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ ನಾಲ್ಕು ವೇಳೆ ನಡೆಸುವಂತೆ ಕಟ್ಟಳೆ ಮಾಡಿದರು (ಮಹಾವಂ. I, ೦೪೭); ವೆಂಕಟಾದ್ರಿನಾಯಕನನ್ನು ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಜಯಿಸಿ, ಅವನಲ್ಲಿದ್ದ ದಾಳ ದಮಾಣ ಅಂದಳ ಮುಂತಾದನ್ನು ಕಿತ್ತುಕೊಂಡು (ಚಾಮವಂ. ೫೦); ದಂಡಿಗೆ ಹೆದರಿಲ್ಲ ದಮಾಣಕ್ಕೆ ಹೆದರಿಲ್ಲ, ದಾಸಯ್ಯನ ಕಣಮಣಿಗೆ ಹೆದರಿಯೇನೆ? (ಗಾದೆ). **ದಮಾನ:** ವಿಲಸಿತ ಭ್ರಮರ ಝೇಂಕರದ ಬಲುದಮಾನಗಳಬ್ಬರದಿಂದ ಮಧುನೃಪ ಸರೆ ವನರಾಷ್ಟ್ರಕೃತಂದ (ಕಂಸವಿ. ೯-೩); ಕರಿಗಳ ಮೇಲೊಪ್ಪುವ ದಮಾನಗಳಬ್ಬರವೆಸೆದುದು ಪುರದೊಳಗೆ (ಕಂಸವಿ. ೯-೭೦).

[ದೇ.೩ ತಮಿ. ಟಮ್ಮಾನ; ಮಲ. ಥಮಾನ; ತೆಲು. ಡಮಾರ, ಡಮ್ಮಾರ]

ಡಮಾಮಿ, ಢಮಾಮಿ, ದಮಾಮಿ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ರಣವಾದ್ಯ; ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಬಾರಿಸುವ ಒಂದು ವಿಧದ ದೊಡ್ಡ ನಗಾರಿ: ಸಮರದ ಭೇರಿಯುಂ ಸಂಗ್ರಾಮದ ಡಮಾಮಿಯುಂ . . . ಹೆಗ್ಗಾಳೆಯಬ್ಬರದುಬ್ಬಟೆಯಿಂದುರ್ಬಿ (ಹಮ್ಮೀರ. ೩-೩೫ ವ); ಬಡಿದರು ಸನ್ನೆಯ ಭೇರಿ ಡಮಾಮಿಯ ಕಡುರಭಸಕೆ ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡ ಒಡೆಯಲು (ಕಂಸವಿ. ೦೪-೧); ಕಡುಬೆಡಗಿನ ಡಮಾಮಿ ಜರ್ಝರಗಳು ಬಿಡದೆ ಮೆರೆವ ಸಮ್ಮೇಳ (ಜ್ಞಾನಸ. ೪೦-೩೭); ಅವನ ಡಾಲು ಡಮಾಮಿ ಸತ್ತಿಗೆ ಕೆಂಪಿನ ನಿಶಾನಿಯುಮಂ (ಕಳಸ. ೨-೪೯). **ಢಮಾಮಿ:** ೧. ಪೊಡೆವ ಢಮಾಮಿ ಭೇರಿ ಪಟಹಂ (ಹಾರಾಸ್ತ. ೦-೫-೬೨). ೨. ಪ್ರಕಟಣೆ; ಪ್ರಸಿದ್ಧಿ; ಜಾಹೀರಾತು: ನಿಮಗೆ ಕೆಲಸವಿಲ್ಲ. ಕೊಲಂಬೋದಲ್ಲಿ ಹೆಂಡತಿ ಮನೆ ಅಂಗಡಿ ಭೂಮಿ ಇರುತ್ತಿದ್ದರೆ ಹೋಗುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲವೇ? ಅವೆಲ್ಲ ಸೋದರ ಮಾವ ವಿಠಾರ ಸಾಹೇಬರು ಹಾಕಿದ ಢಮಾಮಿ (ಚಾರುದಾ. ೦೫೨); ಇದು ಶಿರಸಿ ಎಲಕ್ಕಿಯಲ್ಲ, ಸಕಲೇಶಪುರದ್ದು ಎಂದು ಢಮಾಮಿ ಹೊಡೆದ (ರೂಢಿ). **ದಮಾಮಿ:** ೧. ಜಡಿವ ಕಹಳೆ . . . ತನಬಟ ದಮಾಮಿಗಳು (ದೇವಾಂಪು. ೩-೨೦೮); ಭೇರಿ ತಂಬಟ ದಮಾಮಿಗಳಾದಿಯಲಿ (ಕೋಹಶ. ೩೭-೯); ಕರಿಭಯದಾಳು ದಮಾಮಿ ಸಿಂಹಾಸನ ಮೆರೆವ ಕಿರೀಟ ಮುಂತಾದ ಬಿರುದುಗಳನು ತಂದೊಡೆಯನಿಗೊಪ್ಪಿಸಿ (ಜ್ಞಾನಸ. ೦೩-೫೮).

[←ಮರಾ. ಡಮಾಮಾ, ದಮಾಮಾ; ಪಾರ. ದಮಾಮಾ]

ಡಮಾರ 'ಡಮಾನ' ನೋ.

ಡಮಾಲು (ನಾ). = ಡಮಾಮಿ ೧: ಡಾಲು, ಡಮಾಲು, ರಾಯಭಟ ಮುಂತಾದ ರಣವಾದ್ಯಗಳು ತಟ್ಟನೆ ನಿಂತವು (ರೂಲೇಖಾ. ೫). [?]

ಡಮುರು 'ಡಮರ' ನೋ.

ಡಮುರುರೇಖೆ (ನಾ). ಡಮರುವನ್ನು ಹೋಲುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಾಮುದ್ರಿಕ ರೇಖೆ: ಕಲಶರೇಖೆಯು ಡಮುರುರೇಖೆಯು ಮಕರಧ್ವಜರೇಖೆಯು ಇವು ಯಾವಾತನಿಗೆ ಉಂಟೋ ಆತನು ಅತ್ಯಂತ ಬುದ್ಧಿಶಾಲಿಯಾಗಿ ಕೀರ್ತಿವಂತನಾಗಿ ಅರ್ಥವನ್ನೂ ಸುಖವನ್ನೂ ಸ್ತ್ರೀಯರನ್ನೂ ಪಡೆಯುವನು (ಸಾಮುಲ. ೫೭-೫). [ಡಮುರು (<ಡಮರ) + ರೇಖೆ]

ಡಮ್ಮು (ನಾ). (ಕರಾ) ದಿಮ್ಮಿ; (ಗರಗಸದಲ್ಲಿ ಕೊಯ್ದು ಹಲಗೆ ಮಾಡಲು ಬರುವ) ದೊಡ್ಡ ಮರದ ಕಾಂಡ: ಸರಕಾರದವರಿಗೆ ಒಂದು ಡಮ್ಮು ಮರ ಬೇಕಂತೆ (ಚಾರುದಾ. ೧೫). [<ದಿಮ್ಮಿ]

ಡಯನ (ನಾ). ೧. (ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ) ಹಾರುವುದು: "ಡಯ್ಯಂ, ಡಾಯ್ಯಂ, ಡಯನಂ, ಡಯನೀಯುಂ—ಈ ೪ ಆಕಾಶಗಮನಂ" (ಕಾಶಕ್ಕೆ. ೦೨೯). ೨. ಹಕ್ಕಿಗಳ ಹಾರಾಟ: "ಹಕ್ಕಿಗಳ ನೆಗೆತ" (ಸಿರಿಕೋ. ೨೦೦). ೩. (ಕುಲೀನ ಸ್ತ್ರೀಯರ ಪ್ರಯಾಣಕ್ಕೆ ಬಳಸುವ, ವಸ್ತ್ರಾಚ್ಛಾದಿತವಾದ) ಮನುಷ್ಯರು ಹೆಗಲಿನಲ್ಲಿ ಹೊತ್ತುಕೊಂಡು ಹೋಗುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ವಾಹನ; ಪಲ್ಲಕ್ಕಿ; ಮೇನೆ; ಡೋಲಿ: "ಕರ್ಣೀರಥಃ, ಪ್ರವಹಣಂ, ಡಯನಂ – ೩ ಮನುಷ್ಯರು ಹೊರುವ ವಿಮಾನದ ಹೆಸರು, ಡೋಲಿಗೂ ಹೆಸರು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೨೦೭); ಡಯನದಲಿ ಕುಳಿತು ಬರುವಾಗ (ಶ್ರೀರಾಚ. ೫-೦೩). ೪. ರಥದ ಓಟ,–ಗತಿ: "ಪ್ರವಹಣಂ, ಡಯನಂ – ಈ ೨ ರಥದ ಹರಿ" (ಚರಾಯು. ೭೩-೨೯೦); "ಸ್ಯಂದನಂ ಶಕಟಂ . . . ಚಕ್ರಿಯೆಂದೆನಲ್ ಬಂಡಿಯಕ್ಕವಱ ಹರಿಹು ಪ್ರವಹಣಂ ಡಯನಮೆಂದೆನಿಕ್ಕುಂ" (ಮುಂಗರಾ. ೮೯-೩೭). [ಸಂ.]

ಡರಕಿ, ಢರಕಿ, ಢರಕೆ (ನಾ). ತೇಗುವಾಗ ಉಂಟಾಗುವ ಶಬ್ದ: (ಕ). **ಢರಕಿ:** ನಾಕು ದಶಮಿ, ಕಾರ್ಲೈನ ಓಂದಿ . . . ಅವಳ ಅಪರೋಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಹೊಡೆದು ಢರಕಿ ಬಿಟ್ಟ ವಿಷಯು ಗೋವಿಂದಭಟ್ಟನಿಗೆ ಗೊತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ (ದೀಪಹ. II, ೭). **ಢರಕೆ:** ತಿಂದು ತೇಗಿ, ಒಂದು ಅಖಂಡ ತಂಬಿಗೆ ನೀರು ಸೆದ್ದಿ ಢರಕೆಯ ಡೋಲು ಬಡಿಯುತ್ತಿದ್ದವು (ದೀಪಹ. II, ೦).

[←ಮರಾ. ಡರಕೀ = ಗರ್ಜನೆ]

ಡರಕೆ 'ಡಂಬುಕಂ' ನೋ.

ಡರಿಕೆ 'ಡಂಬುಕು' ನೋ.

ಡರಿಕೆಹಾಕು 'ಡುರುಕುಹಾಕಂ' ನೋ.

ಡರ‍್ರನೆ (ಅ). ಡರ್ ಎಂಬ ಶಬ್ದದೊಡನೆ: ತನಿಯುಡಗನಡಸಿ ತಿಂದು ಬಸುಬು ಬೀಗೆ ಡರ‍್ರನೆ ತೇಗಿ . . . ರಣಭೂಮಿಯೊಳು ಕುಣಿದಾಡು ತಿರ್ದುವಾ ಮರುಳ ಪಡೆ (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೨೫-೨೩); ತಿಂದು ಡರ‍್ರನೆ ತೇಗಿದನು (ರೂಢಿ). [ಡರ್$_0$ + – ಅನೆ$_1$]

ಡಲಾಯುತ 'ಡಲಾಯಿತ' ನೋ.

ಡಲಾಯಿತ, ಡಲಾಯುತ, ಡಳಾಯಿಂತ, ಡಳಾಯ್ತು, ಢಲಾಯಿತ, ಢಳಾಯಂತ, ಢಳಾಯಿತ(ನಾ). ರಾಜನ ದರ್ಬಾರಿನಲ್ಲಿ ಕೆಲಸಮಾಡುವ ಸಮವಸ್ತ್ರದ ಆಳು; ಕೋರ್ಟು ಕಚೇರಿಗಳಲ್ಲಿರುವ ಸಿಪಾಯಿ; ಪೇದೆ; ಚೋಪುದಾರ; ಜಿಲ್ಲಾ ಕಚೇರಿಯ ಜವಾನ: ಸಿದ್ಧಯ್ಯನನ್ನು ನನ್ನ ಡಲಾಯಿತನನ್ನಾಗಿ ನೇಮಿಸಿಕೊಂಡೆ (ಚಂಗಾಳ್ಳ. ೬೩೭); ಮಾಮಲೆದಾರರು ಡಲಾಯಿತನನ್ನು ಕಳಿಸಿ (ದಾಲಿಕ್. ೨೫೯); ಸುಲ್ತಾನರು . . . ಡಲಾಯಿತರನ್ನು ಕರೆದು, ಮಂತ್ರಿ ಪೂರ್ಣಯ್ಯನವರನ್ನು ಕರೆತರುವಂತೆ ಅಪ್ಪಣೆ ಮಾಡಿದರು (ದಾಲಿಕ್. ೫೨೦). **ಡಲಾಯುತ:** ಆ ಪಾದರಪಾನನ ಕಡೆ ಬಲೆ ಆದ್ಮಿ ಹರಿಕಾರ ಡಲಾಯುತ ಸಹ ಇದು ಜನರ ಸಾಗಡ (ರಾಜೇಂದ್ರ. ४೦). **ಡಳಾಯಿತ:** ಅಲ್ಲಿ ಡಳಾಯಿತರು ಎಲ್ಲರನ್ನು ಆದರಿಸಿ ಕುಳ್ಳಿರಿಸಿದರು (ದಾಲಿಕ್ ೫೨೦). **ಡಳಾಯ್ತು:** ಅಡುವಳ ಡಳಾಯ್ತು ಸೂಟಿಯಯ್ತುರುಮೇಂ ಗಡ ಬೆಜ್ಜಬೀಗಣೆಗರುಂ . . . ಏನಂ ಮಾಟ್ಟಿರ್ (ಮ್ಯಸೂಮು. ४-४೭). **ಢಲಾಯಿತ:** 'ಡವಾಲಿಢಲಾಯಿತ' ಪರಾ. **ಢಳಾಯುತ:** ಹರಿಕಾರನಾಯಕರದೊಂದೆಶೆ ಢಳಾಯುತರ್ ವರಸೆಯಿಂ (ಕೃಷ್ಣವಿ. ೫-೧೦). **ಢಳಾಯಿತ:** ಅಲ್ಲಿಗಲ್ಲಿಗೆ ಢಳಾಯಿತರು ಕಟ್ಟಿಗೆಯವರು . . . ಸಂಚರಿಸುತ್ತ (ಕೃಷ್ಣವಿ. ೩-೫೭).

[←ಹಿಂ. ಢಲೈತ್; ಮರಾ. ಢಾಲಾಈತ್]

ಡವ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ: 'ಡವಗುಟ್ಟು' ಪರಾ.

ಡವಡವ (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ): ಬಿಚ್ಚಲಾರೆ ಒಗ್ಗಲಾರೆ ಎದೆಯೊಳಹುದು ಡವಡವ (ಅರಳು. ೪೫೩-೨); ಅವನಿಗೆ ಎದೆ 'ಡವಡವ' ಎಂದು ಬಡಿದುಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದೆ (ರೂಢಿ).

ಡವಕೆ$_1$ (ನಾ). ಉಗುಳುವ ಪಾತ್ರೆ; ಪೀಕದಾನಿ: "ಡವಕೆ – ಕಾಳಾಂಜಿ" (ಶಮದ. ಪರಿ. ೨); "ಡವಕೆ ಕಾಳಾಂಜಿ" (ಕಬ್ಬಿಗ. ೫೩); ಭರತಾಗಮದೊಳ್ ಮೂವತ್ತೆರಡನೆ ನೆಗಟ್ಟಿಂಗಹಾರಮುಂ ನೂಱೆಂಟುಂ ಕರಣಮುಮನವಳ ಡವಕೆಯ ಪರಿಚಾರಿಕೆಯುಱಿಗುಂ (ಆದಿಪು. ೯-೨೨೯); ಅಡಪದ ಡವಕೆಯ

ಮಜ್ಜನದ ವಿಳಾಸವತಿಯುರಂ(ವರ್ಧಮಾ. ೩-೯೮): ಕುಂಚದಡವದ ಡವಕೆಯ ಕನ್ನಡಿಯ ಕನ್ನೆಯರ್ಕಳ್ಗೆಸೆದರ್ (ಶಂಠಾಪು. ೩-೪೦): ಸುರನಾರಿಯೊರ್ವಳಾ ಭೂವರನಾರಿಗೆ ಹೊನ್ನ ಡವಕೆಯುಂ ಪಿಡಿದಿರ್ದಳ್ (ಚಾಧಪು. ೬-೮೪): ವರುಣಂ ಪೊಂಗಿಂಡಿಯುಂ ವಾಸವನೆ ಡವಕೆಯುಂ . . . ಪಿಡಿದೋಲೈಸಿ ನಿಂದಿರ್ದರ್ (ರಾಜಶೇ. ೧೪-೧೫೮).

ಡವಕೆಯವಳ್=ಡವಕೆಯನ್ನು ಎತ್ತಿಹಿಡಿಯುವ ಪರಿಚಾರಿಕೆ. ಡವಕೆಯುವರ್ (ಬಹುವ):ಡವಕೆಯುವರ್ ಶ್ರಮಂಗೊಂಡ ಪಾತ್ರದಂತುಮ್ಮಳಿಸೆ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೪-೦೫೯). [<ಸಂ. ಷ್ಪೇವಕ]

ಡವಕೆ$_2$ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ವಾದ್ಯ. 'ಡವಕೆವಾಜಿಸು' ಪರಾ. [?]

ಡವಕೆವಾಜಿಸು (ಕ್ರಿ). ಡವಕೆವಾದ್ಯದಂತೆ ಬಡಿದುಕೊಳ್ಳು ; ಡವಡವ ಅನ್ನು: ಪಿರಿದುಮರ್ದೆ ಡವಕೆವಾಜಿಸುತಿರೆ . . . ನರೇಂದ್ರನಂದನನನೊಲ್ದು ನೋಡಿದಳೊರ್ವಳ್ (ಕಾದಂಪೂ. ೪೮೧). [ಡವಕೆ$_2$ + ಬಾಜಿಸು]

ಡವಕೆವಿಡಿ (ಕ್ರಿ). ಪೀಕದಾನಿಯನ್ನು ಒಡ್ಡು ; ಕಾಳಂಜಿಯನ್ನು ಹಿಡಿ : ಲೋಕಂ ಪೊಗಟ್ವುದು ಕನಕಾಬ್ಜಾಕಾರದ ಡವಕೆವಿಡಿದ ಸುರಸೌಂದರಿಯಂ (ಆದಿಪು. ೭-೭) ; ಡವಕೆವಿಡಿವ ವೀಣೆಯುವಂ ತಂದೆಡೆಮಡಗುವ ದಿವಿಜರ ಬೆಡಂಗಿಯರ್ ಬೀೞ್ ಬಲಿದ ವಿಭ್ರಮಮಂ (ಮುಹಾನೇ. ೮-೪೭).

[ಡವಕೆ$_1$ + ಪಿಡಿ$_1$]

ಡವಗುಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). (ಎದೆ) ಡವಡವ ಎನ್ನು,-ಹೊಡೆದುಕೊಳ್ಳು,-ಬಡಿದುಕೊಳ್ಳು,-ಹಾರು: ಅವನ ಎದೆ ಡವಗುಟ್ಟುತ್ತಿತ್ತು (ಚಕರಾ. ೦೦೯): ಆ ಸೇನೆಯೇನಾದರೂ ತಮ್ಮ ಮೇಲೆ ಬಂದ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ತಮ್ಮ ಗತಿ ಪೂರೈಸಿತೆಂದು ಎದೆಯಲ್ಲಿ ಡವಗುಟ್ಟುತ್ತಿತ್ತು (ಚದೇವ. ೨೫೦).

ಡವಡವಗುಟ್ಟು (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ) : ಎದೆ ಮಾತ್ರ ಇನ್ನೂ ಡವಡವಗುಟ್ಟುತ್ತ ಇತ್ತು (ಕಾಟೀಮು. ೦೦೨). [ಡವ + ಕುಟ್ಟು$_1$]

ಡವಡವನೆ (ಅ). ಡವಡವ ಎಂದು ಸದ್ದಾಗುವಂತೆ : ಅವಳ ಎದೆ ಡವಡವನೆ ಹೊಡೆದುಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದುದು ಅವಳಿಗೆ ಕೇಳಿಸುತ್ತಿತ್ತು (ರಂಗನಾ. ೦೩೩). [<ಡವ + – ಅನೆ$_1$]

ಡವಡವಿಕೆ (ನಾ). ೧. ಡವಡವ ಎಂದು ಎದೆ ಬಡಿದುಕೊಳ್ಳುವುದು ; ಗುಂಡಿಗೆ ಹೊಡೆದುಕೊಳ್ಳುವುದು : ಎದೆಯ ಡವಡವಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಇದೆ ಇದೆಯೆಂಬ ಧ್ವನಿ ಸ್ಫುರಿಸಿದಾಗ ಬಂದ ಲಹರಿ (ಹೃದಷ. ೮೪-೨). ೨. ಲವಲವಿಕೆ ; ಚಟುವಟಿಕೆ : (ಕಿ). ೩. (ಆಲಂ) ಹೆದರಿಕೆ ; ಭಯ : ಅವಳಿಗೆ ಒಳಗೊಳಗೆ ಒಂದು ಡವಡವಿಕೆ (ನಡದಾ. II, ೮೯೫).

[< ತವ + – ಇಕೆ]

ಡವಡವಿಸು (ಕ್ರಿ). = ಡವಗುಟ್ಟು : ನನ್ನ ಎದೆ ಡವಡವಿಸಹತ್ತಿತು (ವೃನಿ. ೩೦೨). [<ಡವ + – ಇಸು$_3$]

ಡವಡೆ$_1$ 'ಡವುಡೆ$_1$' ನೋ.

ಡವಡೆ$_2$ 'ದವಡೆ' ನೋ.

ಡವಣೆ, ಢವಣೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ದೊಡ್ಡ ಚರ್ಮವಾದ್ಯ ; ಢಕ್ಕೆ ; ನಗಾರಿ : ವರ ಶಂಖ ಡವಣೆ ಜಾಗಟೆ ವಾದ್ಯ ಭೋರಿಡೆ (ಗೊಮ್ಮಟ. ೨-೫೬) : (ಸಾಧಾರಣ ಬಿರುದುಗಳು) . . . ಮಾಯಾ ಮರತಾಪು, ಪಂಚ ನಿಶಾನಿ, ಡವಣೆ, ಅರಲಿವಸ್ತ್ರ, ಚಲವಾದಿ ಘಂಟೆ (ಗುರುದ. ೦೧). **ಢವಣೆ** : "ಯಶಃಪಟಃ, ಢಕ್ಕಾ ೨ ಢವಣೆ ಹೆಸರು, ಅಂದರೆ ಡೋಮು"(ಸಿದ್ಧಾಂತ. ೫೪).

[ದೇ.॥ ತೆಲು. ಠವಣೆ, ಠವಿಣ, ಡವಿಣೆ]

ಡವಣೆವಱೆ (ನಾ).=ಡವಣೆ (?) : ಮಾಯದ ವೀರನಂ ನೋಯಲಿಱಿದು ಕಡವುವ ಪರಾಕ್ರಮಕ್ಕೆ ಪಕ್ಕದ ಡ[ಪಾಠಾಂ. ಕುಡ]ವಣೆವಱೆಯ ಕಾಲ ಸರಪಳಿಯ ಬಾವುಲಿಯ (ರಾಜಶೇ. ೬-೧೦ ವ). [ಡವಣೆ + ಪಱೆ$_1$]

ಡವರ$_1$ 'ಡಮರ' ನೋ.

ಡವರ$_2$ (ನಾ). ಆವರಿಸುವಿಕೆ ; ಆಕ್ರಮಿಸುವಿಕೆ. 'ಡವರಿಸು' ಪರಾ.

[<ಸಂ. ಡಮರ]

ಡವರಿಗ (ನಾ). ಡಮರುವನ್ನು ಬಾರಿಸುವವನು : ಡವರಿಗರು ಇಬ್ಬರು . . . ಮಾಲೆಗಾಱನೊಬ್ಬ ಬಾಹ್ಯನೊಬ್ಬ ಅಂತು ನಿಯೋಗವೈದು (ಎಕ. XII, ಚಿಕ್ಕನಾ. ೨-೨೮ ; 1261). [ಡವರ$_1$ (<ಡಮರ) + – ಇಗ]

ಡವರಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ತಿವಿ ; ಹಿಂಸಿಸು ; ಬಾಧಿಸು : ಕೋಡೆತ್ತಿ ಕೋಡಿನ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಡವರಿ[ಪಾಠಾಂ. ೪]ಸಿತು ಕುಸುಬಿತ್ತು ಕೆಡಹಿತ್ತು (ಸೋಮವುಡ. ೫-೩೬). ೨. ಆವರಿಸು ; ಆಕ್ರಮಿಸು ; ವ್ಯಾಪಿಸು : ಡವರಿಸಿದ ಡೊಳ್ಳಾಸ ರಣಬೇಳುವೆಯ ಬಿಗುಹಡಗಿದವೊಲನಿಬರು ತವತವಗೆ ನಾಚಿದರು ಕೋಳಾಹಳಕೆ ಪವನಜನ (ಕುವ್ಯಾಕ. ೨೦-೧). 'ಡಾವರಿಸು' ಪರಾ.

[ಡವರ$_2$+ – ಇಸು$_3$]

ಡವರುಗ 'ಡವುರುಗ' ನೋ.

ಡವಲು 'ಡೌಲು' ನೋ.

ಡವಲುಕಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ಅಂದಾಜುಮಾಡು ; ಊಹಿಸು : ಭೂಮಿಗೆ ಯಿಷ್ಟು ಖಂಡಗ ದವಸಾ ಯೆಂಬದಾಗಿ ಡವಲುಕಟ್ಟಿ . . . ಕಂದಾಯಕ್ಕೆ ದಾಖಲು ಮಾಡಬೇಕು (ಮಹಾವಂ. II, ೭೦).

[ಡವಲು (<ಡೌಲು) + ಕಟ್ಟು$_1$]

ಡವಳ$_1$ 'ಡಾಳ$_1$' ನೋ.

ಡವಳ$_2$ (ನಾ). ಮಂಗಳದ ಹಾಡು ; ಒಂದು ಬಗೆಯ ಶೋಭನದ ಹಾಡು ; ಸೋಬಾನೆ : ವಿಪ್ರನಾರಿಯರು ಜಂಗುಳಿ ಡವಳ ಶೋಭಾನವ ಪಾಡುತ ರಂಗನುತ್ಸವದೊಳೈದಿದರು (ಕಂನವಿ. ೯-೬೩) ; ಶೋಭನ ಡವಳವ ಪೇಳ್ವ (ಕಂನವಿ. ೨೫-೧೫) ; ಚಿನ್ನದ ಪೀಠವನಿರಿಸಿ ಕೋಮಲೆಯರು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಡವಳವ ಪಾಡಿ (ಜಿನರಾ. ೯-೬೦). 'ಧವಳ' ಪರಾ.

[←ಮರಾ. ಢವಳಾ, ಧವಲಾ, ಧವಳಾ./ಸಂ. ಧವಲ]

ಡವಳು (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ : ಹಿಡಿದುದು ದಳ್ಳುರಿ ನಭವ ತುಡುಕಿತು ಧಗಧಗಧಗಿಲೆಂದು ಕಿಡಿಗಳು ಸಿಡಿದುವು ಡವಳು ಡಬ್ಬೆಂದು (ನಾಗಕು. ೧೭-೭೭).

ಡವಾಲಿ, ದಬಾಲಿ$_1$, ದವಾಲಿ (ನಾ). ಸೇವಕರು ಎದೆಯ ಮೇಲೆ ಅಡ್ಡಲಾಗಿ ಧರಿಸುವ ಬಿಲ್ಲೆಯುಳ್ಳ ಪಟ್ಟಿ : ತನ್ನ ಚಿನ್ನದ ಡವಾಲಿಯನ್ನು ಅವನಿಗೆ ತೊಡಿಸುವುದೇ? (ನಿಬಂಧ. I, ೨೨೫) : ಒಳಗೆ ಹೋದ ಮೇಲೆ ಡವಾಲಿ ಹಾಕಿದ್ದ ಸೇವಕರು ಬಂದರು (ಮುನಿಮಾ. ೬೬) : **ದಬಾಲಿ$_1$** : ಅವಳು ಚಿನ್ನದ ಹುರಿಯಿಂದ ಸಿಂಗರಗೊಂಡಿದ್ದ ನೀಲಿಯಂಚಿನ ಸಮವಸ್ತ್ರವನ್ನೂ, ನೀಲಿಯ ದಬಾಲಿಯನ್ನೂ ಧರಿಸಿದ್ದಳು (ಪುನರು. ೧೮೮). **ದವಾಲಿ** : (ಚರ್ಮ, ಮೊ.ಗಳಿಂದ ಮಾಡಿದ) ಪಟ್ಟಿ . . . ಎದೆಪಟ್ಟಿ: ದವಾಲಿ (Belt. ಇಂಕನಿ.) ; ಬಾಗಿಲಲ್ಲಿ ದವಾಲಿ ಧರಿಸಿದ ಚಪ್ರಾಸಿಯೊಬ್ಬ ನಿಂತು ನನ್ನನ್ನು ತಡೆಯುತ್ತಾನೆಂದಲ್ಲ (ಅರಿಮು. ೩೨). [?]

ಡವಾಲಿಜವಾನ (ನಾ). ಡವಾಲಿಯನ್ನು ಧರಿಸಿರುವ ಜವಾನ,–ಪೇದೆ,–ಸೇವಕ : ಅಷ್ಟರಲ್ಲಿಯೆ ಡವಾಲಿಜವಾನನು ಬಂದು . . . ಕೂಗಿದನು (ದಿನಾರಿ. ೮೩). [ಡವಾಲಿ + ಜವಾನ]

ಡವಾಲಿಢಲಾಯಿತ (ನಾ). ಡವಾಲಿಯನ್ನು ಧರಿಸಿದ ಢಲಾಯತ ; ಜಿಲ್ಲಾ ಕಚೇರಿಯ ಸಿಪಾಯಿ : ಡವಾಲಿಢಲಾಯಿತನಿಗೆ ಸಿಟ್ಟುಬಂದು ರಾಟೆಯ ನಡುಗಂಬವನ್ನಲ್ಲಾಡಿಸಿದನು (ದಿನಾರಿ. ೮೩).

[ಡವಾಲಿ + ಢಲಾಯಿತ (<ದಲಾಯಿತ)]

ಡವಾಲಿಯಾಳು (ನಾ). = ಡವಾಲಿಜವಾನ : ಆ ಕೋರ್ಟು, ಆ ಜಡ್ಜಿ, ಆ ಡವಾಲಿಯಾಳುಗಳು . . . ಅವರೆಲ್ಲ ಧೀರನಿಗೆ ನೂತನ ಅನುಭವ (ಇಡನೋ. ೧). [ಡವಾಲಿ + ಆಳು$_3$ (<ಆಳ್$_3$)]

ಡವಿಗೆ 'ಡೋವಿ' ನೋ.

ಡವುಗೆ 'ಡೋವಿ' ನೋ.

ಡವುಡು 'ದೌಡು' ನೋ.

ಡವುಡೆ₁, ಡವಡೆ₁, ಡೌಡೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಚರ್ಮವಾದ್ಯ ; ಡಿಂಡಿಮ: ಮೃದಂಗ ಡಮರುಗ ಢಕ್ಕೆ ಡವುಡೆಗಳ . . . ನಿರ್ಘೋಷದಬ್ಬರ (ಕುಮಾ.ಶ. ೨-೫) ; ಪೊಡೆವ ಬಿರುದಿನ ಡವುಡೆ (ರೇವಣ. ೩೦-೩೯) ; ಅ ಸಮಯದೆ ಮುರಜ ಡವುಡೆ ಡಮರುಗ ವಾಸ ಮೃದಂಗ ಶಂಖಾನೀಕ ಆಶಾಂಬರನ ಗೇಹದೊಳೆಸೆದವು (ಶ್ರೀ ಭು ತಿ. ೩-೨೩) ; ಡವುಡ ಜೇಗಟೆ ಮಲಹರಿಯ ಜಾಡಿಸಿಕೊಂಬ ಪ್ರವುಡೆಯರಿರ್ದರಿಕ್ಕಲದಿ(ವೃಷಭೇಶ. ೨೦-೩೯); ಪಟಹ ತಮ್ಮಟ ಢಕ್ಕೆ ಡವುಡ ಕಹಳಾಸಮುತ್ಕಟ ನಾದಮಳ್ಳಿಜಾಯಿ (ಪುಬಪು. ೦೬-೦೩) ; ಮುರುಳ್ಗಳ ಪಡೆ ಹರೆ ಡವುಡೆಗಳೆತ್ತಿ ಮುಂದೆ ಬಹವು ಶಿವಶಿವೆಯುರ ಸುತ್ತಿ (ಗಣೇಶ. ೨೦-೫೨೩). **ಡವಡೆ₁** : (ಕ). **ಡೌಡೆ**: "ಡಿ ಂ ಡಿ ಮ ವೆ ನ ಲು ಮೊರೆವ ಡೌಡೆ[ಪಾಠಾಂ. ಡವುಡೆ]ಯೆನಿಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೫೮-೭) ; ಘುಡುಘುಡಿಸುವ ಡೌಡೆ[ಪಾಠಾಂ. ದೌಡೆ]ಯ ಕೋಳಾ ಹಳದಬ್ಬರವಾಗೆ (ಗಿರಿಕ. ೬-೫೫ ವ) ; ಬಿರಯಿ ನೀಂ ಪೋಪೋಗು ಪೋಗೆಂದು ಮುಂಗಡೆಯೊಳ್ ಸಾಱುವ ಡೌಡೆಯೆಂಬ ತೆಱದಿಂದಂ ಬಗ್ಗಿಸುತ್ತಿರ್ದುವು ಗ್ಗಡದಿಂ ಕೋಗಿರೆ (ಕಬ್ಬಿಗಾ. ೫೫).

ಡವುಡೆ₂ 'ದವಡೆ' ನೋ.

ಡವುಲಂದಾಜು (ನಾ). ಸುಮಾರಾದ ಬೆಲೆಯ ನಿಗದಿ ; ಅಂದಾಜು ಬೆಲೆ. [ಡವುಲು (<ಡೌಲು) + ಅಂದಾಜು]

ಡವುಲು 'ಡೌಲು' ನೋ.

ಡವುಲುಕೊಚ್ಚು (ಕ್ರಿ). ಜಂಬಕೊಚ್ಚು ; ಬುರುಡೆಹೊಡೆ ; ಆತ್ಮಪ್ರಶಂಸೆ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳು : (ಕ). [ಡವುಲು (<ಡೌಲು) + ಕೊಚ್ಚು₁]

ಡವುಲುಜಮಾಬಂದಿ (ನಾ). ಒಂದು ಗ್ರಾಮದಿಂದ ನಿರೀಕ್ಷಿಸಬಹುದಾದ ಒಟ್ಟು ಅಂದಾಜಿನ ಭೂಕಂದಾಯ ; ಭೂಮಿ ತೆರಿಗೆಯ ಅಂದಾಜು ಮೊತ್ತ : (ಕ). [ಡವಲು (<ಡೌಲು) + ಜಮಾಬಂದಿ]

ಡವುಲುದಾರ (ನಾ). ೧. ಆಗಬಹುದಾದ ಧಾನ್ಯದ ಬೆಳೆಯ ಅಂದಾಜು ಆಳತೆಯ ಮೇಲೆ ತೆರಿಗೆಯನ್ನು ನಿಗದಿಮಾಡುವವನು : (ಕ). ೨. ಜಂಬಗಾರ ; ಬಡಾಯಿಗಾರ : (ಕ). [ಡವುಲು (<ಡೌಲು) + - ದಾರ₄]

ಡವುಲುದಾರಿ (ಗು). ಉತ್ತಮವಾದ ; ಚೆನ್ನಾದ : ಅವನು ಮಗಳ ಮದುವೆಗೆ ಡವುಲುದಾರಿ ಚಪ್ಪರವನ್ನು ಹಾಕಿಸಿದ್ದನು (ರೂಢಿ). [←ಮರಾ. ಡೌಲ್‌ದಾರ್]

ಡಸಿಕು (ನಾ). ವಕ್ರನಾದವನು ; ಕುಟಿಲನಾದವನು ; ಮೋಸಗಾರ : ಸರ್ವಸ್ವಾಪಹರಣಂ ಮಾಡಿ ತನ್ನೊಡನಿರ್ದ ಕಸವಿಂಗಂ ಕಳುಚಿಂಗಂ ಡಸಿಕಿಂಗಂ . . . ಸಿತಗರ್ಗಂ ವಸುಧೇಶ್ವರ ಕೇಳ ಕುಡುವನುರ್ಕಿ ಕುಮಾರಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೨-೭೦). [?]

ಡಹಳಾಮಂಡಳ (ನಾ). ಒಂದು ದೇಶದ ಹೆಸರು ; ಡಹಾಳ: ಡ ಹ ಳಾ ಮಂ ಡ ಳ ಮ ನು ಡಿ ಗೆ ಸಾಧ್ಯಂ ಮಾಡಿ (ಎಕ್. XI. ದಾವಣ. ೪೨-೧೧ ; 1162). [ಡಹಳ₀ + ಮಂಡಳ (= ಮಂಡಲ)]

ಡಹಾಳ (ನಾ). ಒಂದು ಸೀಮೆಯ ಹೆಸರು; P ಬುಂದೇಲ್ ಖಂಡದ ಒಂದು ಪ್ರದೇಶ ; ಚೇದಿ ಅರಸರ ದೇಶ : ಸಮುಪಗಮ್ಯ ಡಹಾಳ ದೇಶೇ ಶ್ರೀಬದ್ದೆಗಮ್ ತದನು ತಸ್ಯ ಸುತಾವಮ್ (ಮೈಆರಿ.೧೯೩೦. ೦೦-೮೪; 967). [?]

ಡಹು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ನಿಂಬೆ ; ಗಜನಿಂಬೆ : "ಲಕುಚಃ, ಲಿಕುಚಃ, ಡಹುಃ –೩ ಗಜನಿಂಬೇ ಹೆಸರುಗಳು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೧೧). [ಸಂ.]

ಡಳಮಳ (ನಾ). ತಳಮಳ ; ಸ್ಥಿಮಿತತೆ ಇಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. 'ಡಳಮಳಿಸಂ' ಪರಾ. [←ಮರಾ. ಡಳಮಳ]

ಡಳಮಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ನಡುಗು ; ಅಲ್ಲಾಡು ; ಕಂಪಿಸು ; ಹೊಯ್ದಾಡು : ಆತನ ಮನಸ್ಸು ಅರಳಿಯ ಎಲೆಯಂತೆ ಡಳಮಳಿಸಹತ್ತಿತು (ಕುಳಸಿ. ೦೨೦) ; ಅವಳಿಗೆ ಅವನ ಡ ಳ ಮ ಳಿ ಸು ವ ಮನಸ್ಸಿನ ಸ್ಥಿತಿ ನಿಶ್ಚಿತವಾಯಿತು (ಅಪನಾ. ೦೨೦). [ಡಳಮಳ + - ಇಸು₃]

ಡಳಾಯಿತ 'ದಲಾಯಿತ' ನೋ.

ಡಳಾಯ್ತು 'ದಲಾಯಿತ' ನೋ.

ಡಳುಹು (ನಾ). ಪೊಳ್ಳು ಆಡಂಬರ : ಡಂಬೂ ಡಳುಹೂ[ಪಾಠಾಂ. ಡಳ್ಳ] ಎನ್ನದಯ್ಯಾ ಡಂಬಕನೆಂಬವನಾನಯ್ಯಾ (ಬಸವ. ೩೭೭) ; "ಹೆಮ್ಮೆ" (ಬಸವ. ಕೋಶ) : ಡಂಬು ಡಳ[ಳು]ಹು ಎನ್ನದು ಡಂಬಕ ಮನದವ ನಂಬಿ ನಂಬದ ಡಂಬಕ ನಾನು (ಸಿದ್ಧಪು. ೩೦-೬). [?]

ಡಾಂಬರ 'ಡಾಮರು₂' ನೋ.

ಡಾಂಬರರಸ್ತೆ 'ಡಾಮರರಸ್ತೆ' ನೋ.

ಡಾಂಬರು 'ಡಾಮರು₂' ನೋ.

ಡಾಂಬರೆಣ್ಣೆ (ನಾ). ಡಾಮರದ ಎಣ್ಣೆ ; ಟಾರೆಣ್ಣೆ ; ತಾರೆಣ್ಣೆ : ಮರ, ಕಲ್ಲಿದ್ದಲು ಮೊ.ನ್ನು ಒಣಬಟ್ಟಿ ಇಳಿಸುವುದರಿಂದ ದೊರೆಯುವ, ಮರ, ಕಬ್ಬಿಣ ಮೊ.ನ್ನು ಕೆಡದಂತೆ ಇಡಲು ಉಪಯೋಗಿಸುವ, ಕಪ್ಪು ಬಣ್ಣದ ಅಂಟುದ್ರವ; ಡಾಂಬರೆಣ್ಣೆ (Tar. ಇಂಳನಿ.). [ಡಾಂಬರ (<ಡಾಮರು₂) + ಎಣ್ಣೆ]

ಡಾಂಬಿಕ, ಡಾಂಭಿಕ (ನಾ). ೧. ತೋರಿಕೆಯ ನಡೆನುಡಿಯುಳ್ಳವನು ; ಆಡಂಬರವನ್ನು ಪ್ರದರ್ಶಿಸುವವನು : "ಡಾಂಬಿಕ (ಡಂಬಕ) – ದಾಂಭಿಕ" (ಶಬ್ದಕೋ. ೦೬) ; ಲೋಕಡಾಂಬಿಕನಾಗಿ ಇಲ್ಲದ ಹೋಕೆಗಳನೇ ಕಲಿತು (ಗಗತಾ. ೦೮-೩೪). ೨. ತೋರಿಕೆಯ ನಡೆನುಡಿ : ಆಡಂಬರ : ಡಾಂಬಿಕವನುಳಿದು ತನುಮಾತ್ರಮಂ ಸಲಹಲು (ವಂಕಾರಾ. ೬-೫೩-೪೪). **ಡಾಂಭಿಕ** : ೧. ನುಡಿವಲ್ಲಿ ಗದ್ಗದಂಗಳು ಹೊಱಹೊಮ್ಮದಿದ್ದರೆ ಕೂಡಲ ಸಂಗಮ ದೇವರ ಭಕ್ತಿಗಿದು ಚಿಹ್ನ ಎನ್ನಲ್ಲಿವಿಲ್ಲವಾಗಿ ಆನು ಡಾಂಭಿ[ಪಾಠಾಂ. ಡಂಭ]ಕ ಕಾಣರೇ (ಬಸವ. ೩೭೮) : ಡಾಂಭಿಕರಾದವರನ್ನು ಶಿಕ್ಷಿಸುತ್ತೀವೆ (ಕೃಷ್ಣಭೂ. ೩೩) ; ಆದರೆ ನನಗಂತೂ ಯಾವ ತಾಯಿಯೂ ಇರಲಿಲ್ಲವಲ್ಲ ಡಾಂಭಿಕರ ಬಲೆಗೆ ಬೀಳುವುದಕ್ಕೆ (ಪಾಡಳ. ೯೩). [<ಸಂ. ದಾಂಭಿಕ]

ಡಾಂಬಿಕಜನ (ನಾ). ಡಾಂಭಿಕ ಮಂದಿ; ಆಡಂಬರ ತೋರಿಸುವ ಜನ: ಇದು ಕಣಾ ಪುರುಷಾರ್ಥವೆಂಬುದು ಇದುವೆ ಪರಮಂ ಸೂರೆಗೊಂಬುದು ಇದುವೆ ಡಾಂಬಿಕಜನರ ನಂಬದ (ಗಗತಾ. ೦೭-೪೮). [ಡಾಂಬಿಕ + ಜನ]

ಡಾಂಭಿಕ 'ಡಾಂಬಿಕ' ನೋ.

ಡಾಂಭಿಕತನ (ನಾ). ಇಲ್ಲದೆ ಇರುವುದನ್ನು ಪ್ರದರ್ಶಿಸುವುದು ; ತೋರಿಕೆಯ ನಡೆನುಡಿ ; ಸೋಗು ; ನಟನೆ: ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳ ಆಯುಷ್ಯ ವನ್ನೂ . . . ಹಾಳುಮಾಡಿ, ಮೇಲೆ ಡಾಂಭಿಕತನದ ವ್ಯಥೆಯನ್ನು ತೋರಿಸುವೆಯಾ (ಸ್ವಾಂಬಿ. ೬೨). [ಡಾಂಭಿಕ (<ಡಾಂಬಿಕ) + - ತನ]

ಡಾಕಿಣಿ, ಡಾಹಿಣಿ, ಢಾಕಿನಿ (ನಾ). ೧. = ಡಾಕಿನಿ ೧. ೨. ರಕ್ಕಸಿಯ ಕತ್ತಿ, –ಖಡ್ಗ : "ರಕ್ಕಸಿಯ ಕತ್ತಿಯುಂ ಡಾಕಿಣಿ[ಪಾಠಾಂ. ನಿ]ಯೆನಿಕ್ಕು" (ಕಬ್ಬಿಕೈ. ೮೦) ; "ಡಾಕಿಣಿ – ಡಾಕಿನೀ" (ಶಬ್ದಕೋ. ೦೬) **ಡಾಹಿಣಿ** : ೨. "ಡಾಹಿಣಿ – ರಕ್ಕಸಿಯ ಕತ್ತಿಗೆ" (ಕಮದ. ಶಿ. ೨). ೩. ಬೇಟೆ : "ಡಾಹಿಣಿ[ಪಾಠಾಂ. ನಿ]ಯೆಂಬ ಶಬ್ದಂ ರಕ್ಕಸಿಯ(ಗೆ) ಕತ್ತಿಗೆಯೆಂಬಲ್ಲಿಯುಂ, ಬೇಂಟೆಯಲ್ಲಿಯುಂ" (ಕಮದ. ಮ. ೩೦೯-೮೭). **ಢಾಕಿನಿ** : ೧. ರಣಭೂಮಿ ಯಲ್ಲಿ ಶಾಕಿನಿ ಢಾಕಿನಿಗಳ ನರ್ತನ (ಶಾಂತಲಾ. ೧೪೦). [<ಸಂ. ಡಾಕಿನೀ]

ಡಾಕಿನಿ (ನಾ). ೧. ಹೆಣ್ಣು ದೆವ್ವಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಗೆ ; ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹೆಣ್ಣು ಪಿಶಾಚಿ : ಡಾಕಿನಿ ಪಿಶಾಚ ವೇತಾಳ ಭೂತಂಗಳಿಂ ಭೀಕರದೊಳಂ ಜೆಸಿದವಾರ್ದುರ್ ಠಿಂಗಣಗುಣಿವ ಕಲಿಗಳ ಕಪಾಲಂಗಳು (ಕೃಮಿಥಾ. ೦೨-೪೫); ಸೀತಾರಾಮನು ಒಬ್ಬ ಡಾಕಿನಿಯ ವಶವಾಗಿಬಿಟ್ಟಿದ್ದ (ಬಂಕಿಮ. ೩೦೮). ೨. ಕಾಳಿಕಾದೇವಿಯ ಪರಿಚಾರಿಕೆಯರ ಒಂದು ವರ್ಗಕ್ಕೆ ಸೇರಿದವಳು. ೩. ರಕ್ಕಸಿಯ ಕತ್ತಿ,-ಖಡ್ಗ : "ಡಾಕಿನಿಯೆನಲು ರಕ್ಕಸಿಯ ಕತ್ತಿಗಿರದಪ್ಪ ನಾಮಂ" (ಶಬ್ದಮಂ. ೪೪). ೪. (ಅಲಂ) ಕಠೋರಹೃದಯದವಳು; ಕೆಟ್ಟ ಹೆಂಗಸು : ತನ್ನ ಮರ್ಯಾದೆ ತೆಗೆದ ಡಾಕಿನಿ ಎಂದೊಮ್ಮೆ ಅವಡು ಗಚ್ಚಿದನು (ಗ್ರಾಮಾಯ. ೪೬೨). [ಸಂ. ಡಾಕಿನೀ.]

ಡಾಕಿನಿದೋಷ (ನಾ). ಡಾಕಿನಿಯ ಆವೇಶದಿಂದುಂಟಾಗುವ ಬಾಧೆ ; ಭೂತೋಪದ್ರವ : ಇಪ್ಪೆಯ ಬೇರ ಆಡಿನ ಮೂತ್ರದಿಂದ ಏಳುಬಾರಿ ಭಾವನೆಯ ಕೊಟ್ಟು ಅರಿಸಿ ಸೈಂಧವ, ಬಜೆ, ತ್ರಿಕಟುಕ, ಇದರಿಂದ ನಸ್ಯ ಮಾಡೆ, ಭೂತ, ಶಾಕಿನಿ, ಡಾಕಿನಿದೋಷ, ಸನ್ನಿಪಾತ ಜ್ವರಂಗಳು ಬಿಟ್ಟು ಹೋಗುವುವು (ವಿಪ್ರವಿ. ೦೩೯). [ಡಾಕಿನಿ + ದೋಷ]

ಡಾಕಿನೀತಂತ್ರ (ನಾ). [ತಂತ್ರಶಾ] ಒಂದು ಬಗೆಯ ತಾಂತ್ರಿಕ ಸಿದ್ಧಿ ಮಂತ್ರ : ಡಾಕಿನೀತಂತ್ರ ಕೂಚಿಮಾರತಂತ್ರ ಶಲ್ಯತಂತ್ರ . . . ವಚನ ತಂತ್ರಾದಿ ತಾಂತ್ರಿಕಸಿದ್ಧಿಮಂತ್ರಂಗಳಂ (ವಿವೇಕ. ೮೦). [ಸಂ.]

ಡಾಕು₁, ಢಾಕು (ನಾ). ೧. ಮಂತ್ರಿಗೆ ; ಮೇಲೆಬೀಳುವಿಕೆ ; ಆಕ್ರಮಣ ; ಆಘಾತ : ನೂಕಿದೊಡೆ ಕರ್ಣಾದಿ ದೊರೆಗಳ ಡಾ[ಪಾಠಾಂ. ಢಾ]ಕನಾನು ವನಾರು ದಿವಿಜಾನೀಕದಲಿ (ಕುಮಾ್ಯಅ. ೧೯-೦೩). ೨. ಸತ್ತ್ವ ; ಬಲ ; ಪರಾಕ್ರಮ : ಭೀಷ್ಮದ್ರೋಣರಿಂಗೆ ಸರಿವಿಗಿಲೆನಿಸಿ ತೋರುವೆನು ಕೈಗುಣವನು ಡಾಕನರಿಯದೆ ತನ್ನ ವಿಕ್ರಮದ ಸಿರಿಯನವಿವೇಕಿಗಳು (ಕುರಂಗ. ೬೨-೨೩); ಭೀಕರಬಲ ಶಿವಭೂಪನ ಡಾಕಿಂಗಗಿದಖಿಲ ರಾಜರಗಣಿತ ಧನಮಂ ಬೇಕಾದ ವಸ್ತುಚಯುವನನೇಕವನಿತ್ತರಗಿ ತದನುಚರರಾಗಿರ್ದರ್ (ಕೆಳನೃ. ೭-೦೬). ೩. ಪ್ರಭೆ; ತೇಜಸ್ಸು; ಕಾಂತಿ: ತರುಣಿಯರುಗಳಿಟ್ಟಣಿಸಿ ಮೈಮೈಸೋಂಕಲುರು ಹೇ ಮ ದೊ ಡ ವು ಗ ಳ್ ಸೆ ದು ಪರರಜವಿಳಿಯೊಳೊಪ್ಪಿತು ಬಾಲಸೂರ್ಯನ ಕಿರಣದ ಡಾ[ಪಾಠಾಂ.ಢಾ]ಕ ತೋರ್ಚಿಸುತ (ಕೆಂಸವಿ. ೨೪-೪೮) ; ರಥವೆರಸಿ ಡಾಕಿನಿಂ ಥಳಕಿಡುವ ಸಿಂಧ ಸೀಗುರಿ ಛತ್ರಚಾಮರ ಚಮೂಪಂಗಳ (ಶರಬು. ೬-೨೦). ೪. ಜವ; ವೇಗ; ತ್ವರೆ: ಈ ಕಥೆಯ ಧರ್ಮಜಂಗೊರೆದು ಮತ್ತಲ್ಲಿಂದ ಡಾಕಿಲಿ ಪ್ರಭಾಸಕಂ ಬರಲು (ಕುರಂಗ. ೩೧-೦೪). ೫. ಲೂಟಿ ; ಕೊಳ್ಳೆ ; ದರೋಡೆ. **ಢಾಕು** : ೩. 'ಢಾಕುಗೆಡಿಸು' ಪರಾ.

ಡಾಕಳಿ=ಸತ್ತ್ವಗುಂದು; ತೇಜಸ್ಸು ನಾಶವಾಗು; ಪ್ರಭಾವ ಕುಗ್ಗು: ಸುರಬಲದಾಕವಾಳ ಮೃಗೇಂದ್ರನ . . . ಡಾಕಳಿದುದಾ ಸತ್ತ್ವದಲ್ಲಿರ್ದಾ ಕುಠಾರ ಕೃತಾಂತನವ (ಅಂಬಿಕಾ. ೩೬-೨೨). [←ತೆಲು. ಢಾಕ]

ಡಾಕು₂ 'ಡಾಗು₁' ನೋ.

ಡಾಕ್ಟರಿಕೆ (ನಾ). ಡಾಕ್ಟರನ ಉದ್ಯೋಗ ; ವೈದ್ಯವೃತ್ತಿ : ಅತ್ತ ಡಾಕ್ಟರಿಕೆ ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ಪುರುಸೊತ್ತಿದೆಯೇ ಅಂದರೆ, ಬೆಳಗ್ಗೆದ್ದು ಹೋದರೆ ಹೊತ್ತು ಮಿಾರಿದ ಮೇಲೆಯೇ ಬಂದು ಊಟಮಾಡುವುದು (ಚಾರುದಾ. ೩೩೫) : ಅವನು ಉಡುಪಿಯಲ್ಲಿ ಡಾಕ್ಟರಿಕೆ ಮಾಡಲಾರಂಭಿಸಿದ ಮೇಲೆ ಮತ್ತೆ ಮತ್ತೆ ಆದರ ಪ್ರಸ್ತಾಪ ಬರುತ್ತಿತ್ತು (ಕೃಹಿಕಾ. ೩೭) : ಡಂಬನಿಗೂ ಈಗ ತನ್ನ ಮಗನ 'ಡಾಕ್ಟರಿಕೆಯ' ಬಗ್ಗೆ ಸಾಕಷ್ಟು ಹೆಮ್ಮೆಯೆನಿಸಿತು (ದಂಬನಾ. ೬೦). [ಡಾಕ್ಟರು + – ಇಕೆ]

ಡಾಕ್ಟರು, ಡಾಗದೊರೆ, ದಾಕಂದಾರ, ದಾಕ್ತಾರ, ದಾಗ್ದಾರು (ನಾ). ೧. ರೋಗಿಗಳಿಗೆ ಮದ್ದುಕೊಡುವವನು ; ವೈದ್ಯ ; ಚಿಕಿತ್ಸಕ : ನನ್ನ ತಮ್ಮನಿಗೆ ನೂರೆರಡು ಡಿಗ್ರಿ ಜ್ವರವಿದೆಯೆಂದು ಡಾಕ್ಟರು ಹೇಳಿದರು (ಮಧ್ಯಮ. ೧೬೫) : ಆ ಆಫೀಸರವರು ಕೂಡಲೇ ಆ ವಿಷಯುವನ್ನು . . . ದನಕರುಗಳ ಡಾಕ್ಟರಿಗೆ ತಿಳಿಯುಪಡಿಸುವರು (ಗ್ರಾಮಾಕ. ೧೦೬). ೨. ಗೌ ರ ವಾ ನ್ವಿ ತ ವಾ ದ ಉನ್ನತಪದವಿಯನ್ನು ಪಡೆದವನು ; ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾನಿಲಯುಗಳು ಕೊಡುವ ಗೌರವಪ್ರಶಸ್ತಿ ಪಡೆದವನು; ವಿದ್ವಾಂಸ. **ಡಾಗದೊರೆ** : ೧. ಡಾಗದೊರೆ ಕೇಮರ್ ಸಾಹೇಬರ ಬಂಗಲೆ ಎಲ್ಲಿದೆ ಬಲ್ಲೆಯ (ಮುಸುಗ. ೦೩೦). **ದಾಕುದಾರ**: ೧. ಕೊನೆಗೆ 'ದಾಕುದಾರ' ರನ್ನು ಬರಮಾಡಬಹುದಿತ್ತು (ಮುಂಗಾಮು. ೧೩೦). **ದಾಕ್ತಾರ** : ೧. ಅಲ್ಲಿ ಈಗಿರುವ ದಾಕ್ತಾರರು ಮನುಷ್ಯರನ್ನು ತಿನ್ನುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದೆ ನಾನು (ಮೃಂಮಾ. ೨೫). **ದಾಗ್ದಾರು** : ೧. ಅವರನ್ನು ಗಾಂಧೀಜನ, ಓದಿಸೋ ಅಯ್ನೋರು, ದಾಗ್ದಾರು, ಗೋಸಾಯಿಗಳು ಏನೆಂದಾದರೂ ಕರೆದುಕೊಳ್ಳಿ (ಸುವಸಂ. ೦). [←ಇಂ. Doctor]

ಡಾಗ 'ಡಾಗು₂' ನೋ

ಡಾಗದೊರೆ 'ಡಾಕ್ಟರು' ನೋ.

ಡಾಗಾನ್ (ಕ್ರಿ). ಮುದ್ರೆಯನ್ನು ಪಡೆ ; (ಕಾದ ಕಬ್ಬಿಣದ ಗುಳದ) ಬರೆಯನ್ನು ಹೊಂದು: ತತ್ಪಶುವು ಮೇಣವನಲ್ಲದುರೆ ಭಿಕ್ಷುಕನ ಡಾಗಾಂತ ಮನೆಯಾಕಳೆ (ಶರಬು. ೨೨-೨೫). [ಡಾಗು₁ + ಅನ್₁]

ಡಾಗೀನು 'ದಾಗೀನು' ನೋ.

ಡಾಗು₁, ಡಾಕು₂, ದಾಕ, ದಾಕು₁ (ನಾ). ೧. ಕಾದ ಕಬ್ಬಿಣ ಮೊದಲಾದ ಲೋಹಗಳ ಸಾಧನದಿಂದ ಒತ್ತುವ ಮುದ್ರೆ,-ಗುರುತು : ಬ್ರಹ್ಮನ ಡಾಗು ಬೆನ್ನಮೇಲೆ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಡಾಗು ಕೈಯ್ಯ ಮೇಲೆ (ಮೋಹಮಾ. ೧೦೨-೪೦೬) : ಬುಂದಿಯ ಅರಸರ ಕುದುರೆಗಳಿಗೆ ಮೊಗಲರ ಡಾಗನ್ನು ಎಂದಿಗೂ ಹಾಕಕೂಡದು (ಅಕ್ಬರ. ೯೦). ೨. ಕಪ್ಪುಕಲೆ,-ಗುರುತು ; ಕರೆ : ರಿಪೋರ್ಟ್‌ ಸಾಹೇಬರ ಮಸಿಯ ಕಲೆಯ ಡಾಗು ಇಲ್ಲದೆ ಮೇಲೆ ಹೋಗುವಂತೆ ದಕ್ಷತೆ ವಹಿಸುತ್ತಿದ್ದರು (ದೀಪಹ· II, ೨೩೨). ೩. ಮೈಲಿರೋಗ ; ಸಿಡುಬು : ಸಂಸಾರವೆಂಬ ಡಾಗು ಎನ್ನ ಮತ್ತತನದಲ್ಲಿ ಕೊಂದಿತ್ತು (ಮೋಹಮಾ. ೪೭-೦೯೩). **ಡಾಕು₁**: ೨. "ಕಲೆ" (ಜಾನಕೋ. ೬೩). ೪. ದೇವಿಹಾಕಲು ಬಳಸುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ರಸಿಕೆ : ಮುಂದೆ ಸಿಡುಬುರೋಗ ತಗುಲದಂತೆ ದೇಹದೊಳಕ್ಕೆ ಹೊಗಿಸಿದ ಸಿಡುಬಿನ ರಸಿಕೆ : (೬). ೫. ದೇವಿಹಾಕಿದ ಗುರುತು ; ಮೈಲಿ ಕಲೆ : ಈ ಹುಡುಗನ ಕೈಯಲ್ಲಿ ಡಾಕು ಬಹಳ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಕಾಣಿಸುತ್ತಿದೆ (ರೂ೦). **ದಾಕ** : ೬. 'ಕಾಲರಾ' ಮುಂತಾದ ಕೆಲವು ರೋಗಗಳು ತಗುಲದಂತೆ, ಅವುಗಳನ್ನು ಪ್ರತಿಭಟಿಸುವ ಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳ ಸೂಕ್ಷ್ಮರೋಗಾಣುಗಳನ್ನೊಳಗೊಂಡ ರಸಿಕೆ ; ರೋಗವಿಷ: ಇತ್ತೀಚೆಗೆ ಹೊಸ ದಾಕಗಳ ಶೋಧನೆಯಾಗಿದೆ (ದೇವದೂ. ೨೫೨). **ದಾಕು** : ೬. ಮಗುವು ಹುಟ್ಟಿದ ನಾಲ್ಕು ತಿಂಗಳಿನಿಂದ ಹಿಡಿದು ಒಂದು ವರುಷದೊಳಗೆ ಕಡ್ಡಾಯವಾಗಿ, ಮೈಲಿಗೆ, ಕಾಲರಾ, ಟೈಫಾಯ್ಡ್ ಇತ್ಯಾದಿ ೧೮ ಬೇನೆಗಳಿಗಾಗಿ ದಾಕು ಹಾಕುವ ಯೋಜನೆಯು ನಡದಿದೆ (ದೇವದೂ. ೨೫೨).

ಡಾಗನೊತ್ತು = ಮು ದ್ರೆ ಯೊ ತ್ತು ; ಗು ರು ತು ಮಾ ಡು ; ತನ್ನದೆನಿಸಿಕೊಳ್ಳು: ಹರಿಯೆದೆಯೊಳು ಬೊಮ್ಮನ ಬಾಯೊಳು ಪುರಹರನ ವಾಮಾಂಗದೊಳು ಅರಲಸರಲ ಡಾಗನೊ[ಪಾಠಾಂ. ತಾಗಲೊ]ತ್ತಿದಂಗಜ ವೀರ ಬರಲಂಜಿದನು ರಾಮನೆಡೆಗೆ (ಕುರಾಸಾಂ. ೩೩-೧೧) ; ನಾಗಭೂಷಣನಂತಿರಲಿ ನಿರ್ಜರರೊಳು ಭೋಗದೇವೇಂದ್ರನ ಮೇಲೆ ಡಾಗನೊತ್ತಿದ ನೋಡು (ಮೋಹತ. ೩೮-೧೧); ಸುರಪನಂಗದಲಿ ತಮ್ಮಯ ಡಾಗನೊತ್ತಿದವು ಧರೆಯೊಳಿನ್ನುಳಿದ ಮಾನವರೆಮ್ಮ ವೆಣ್ಣನಕೆ ಸರಿಯೆಯೆಂದೆಂಬ ಬಿರುದಿನ ವಾರನಾರಿಯರು ಪುರದಲ್ಲಿ ಕಣ್ಗೆಸೆದರು (ಭಿಕ್ಷಾಟ. ೨-೦೨) ; ಧಾತನ ಜಿಹ್ವೆಪೀಠದೊಳು ನಿಂದೆಯಾಖಂಡಲಗೆ ಡಾಗನೊತ್ತಿದೆ (ಪ್ರಭುಪು. ೫-೧೫೦).

ಡಾಗಿನ ಪಶು = ಮುದ್ರೆಯೊತ್ತಿದ ಪಶು : ಡಾಗಿನ ಪಶುಗಳೆಲ್ಲರೂ ಭೇದವನಜಿಯಬಲ್ಲರೇ (ಅಂಬಿಪ. ೩೯೯-೮೭) : ಡಾಗಿನ ಪಶುಗಳಿಗೆ ಅನಾಗತನ ಸುದ್ದಿ ಏಕೋ (ಮೋಕ್ಷಮಾ. ೧೦೨-೪೦೭); ಇಂತಿವರೆಲ್ಲರು ಡಾಗಿನ ಪಶುಗಳು ವೇಷಧಾರಿಗಳು (ಮೋಕ್ಷಮಾ. ೧೦೮೩-೬೯೨).

[←ಮರಾ. ಡಾಗ್, ದಾಗ್ ; ಪಾರ. ಹಿಂ. ದಾಗ್./ತಮಿ. ಡಾಕು : ತೆಲು. ಡಾಗು]

ಡಾಗು₂, ಡಾಗ (ನಾ). ೧. ಸಾಮಾನು ; ಗಂಟು; ಮೂಟೆ ; ಭಾಂಗಿ : ಮಜೂರಿಯು ಡಾಗಿನ ಆಕಾರದಂತೆ ಮತ್ತು ಬದುಕಿನ ಮಹತ್ತ್ವ ಇದ್ದಂತೆ (ಮುಂಬವ್ಯಾ. ೧೯, ಪ್ರಸ್ತಾವನೆ); ರಾಶಿರಾಶಿಯಾಗಿ ಪಾರ್ಸಲ್ಲ "ಡಾಗು" ಗಳು ಬಿದ್ದಿದ್ದವು (ನಡದಾ. II, ೧೨೬೭). ೨. (ಒಬ್ಬ ಮಾಲೀಕನ) ಅಂಶ ; ಪಾಲು ; ಭಾಗ ; ಹಿಸ್ಸೆ : ನಾಲ್ವತ್ತು ಎಕರೆಯ ಏಕ ಡಾಗನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಂಡು (ದೀಪಹ. II, ೨೮೮). ಡಾಗ : ೧. ಕಿರಾಣಿಯ ಬದುಕು ಒಂದು ಡಾಗದ ಒಳಗೆ ಒಂದೇ ತರದ್ದು ತರಿಸಿಕೊಳ್ಳುವವರಿಗೆ ಮಜೂರಿಯ ದರ (ಮುಂಬವ್ಯಾ. ೧೭, ಪ್ರಸ್ತಾವನೆ).

[←ಮರಾ. ಡಾಗ್]

ಡಾಗೋಬ (ನಾ). (ಬೌದ್ಧರ) ಸ್ತೂಪ ; ಪಗೋಡ ; ಸ್ತೂಪದ ಆಕಾರದಲ್ಲಿರುವ ಬಹಳ ಎತ್ತರವಾದ ಕಟ್ಟಡ ; ಸಮಾಧಿ : ಅನಂತರ ಬುದ್ಧನ ಅಸ್ಥಿ ಮೊದಲಾದ ಅವಶೇಷಗಳನ್ನು 'ಡಾಗೋಬ' ಗಳಲ್ಲಿ ಇರಿಸುತ್ತಿದ್ದರು (ದಾಲಪ್ರ. II, ೮೫೬); ಗುಹೆಯೊಳಗೆ ಸೂರ್ಯನ ಕಿರಣವು ಪ್ರಾತಃಕಾಲದಲ್ಲಿ ನೇರಾಗಿ ಡಾಗೋಬದ ಮೇಲೆ ಬೀಳುವಂತೆ, ಕಮಾನುಳ್ಳ ಕಿಟಕಿಗಳನ್ನು ಕೊರೆದಿರುತ್ತಾರೆ (ದಾಲಪ್ರ. III, ೧೬೭೦). 'ಪಗೋಡ' ಪರಾ. [←ಪಾಲಿ. ಡಾಟಿಗ; ಮರಾ. ಡಾಗೊಬಾ./ಸಂ. ಧಾತುಗರ್ಭ]

ಡಾಡಿಮ 'ದಾಳಿಂಬ' ನೋ.

ಡಾಣ 'ದಾಣ₂' ನೋ.

ಡಾಣಾಡಂಗರ 'ಢಣಾಡಂಗುರ' ನೋ.

ಡಾಣಾಡಂಗುರ 'ಢಣಾಡಂಗುರ' ನೋ.

ಡಾಣಾಡಾಣಿ (ನಾ). ದೊಣ್ಣೆಯಿಂದ ಪರಸ್ಪರ ಹೊಡೆದಾಡಿ ಮಾಡುವ ಜಗಳ,–ಯುದ್ಧ : ಡಾಣಾಡಾಣಿ, ಬಾಡಾಬಾಡಿ (ಶಬ್ದಾನು. ೩೩೦ ಪ್ರಹೋ). [<ಡಾಣೆ₂ + ಡಾಣೆ₂ + – ಇ₃]

ಡಾಣೆ₁ 'ದಾವಣಿ₁' ನೋ.

ಡಾಣೆ₂ 'ಢಾಣೆ₁' ನೋ.

ಡಾಣೆ₃ 'ದಾಣ₂' ನೋ.

ಡಾಣೆಗ (ನಾ). ದಪ್ಪನಾಗಿರುವವನು ; ದಡಿಯ ; ಧಾಂಡಿಗ : ದುರಹಂಕಾರಿ ಹಮ್ಮಿನ ಹಗರಣಿಗನು ಡಂಬದ ಡಾಣೆಗರರೆಯ (ಕೋರಲ. ೯-೬೪). [ಡಾಣೆ₂ (<ಢಾಣೆ₁) + – ಇಗ]

ಡಾಣೆ₁ 'ದಾಣ₂' ನೋ.

ಡಾಣೆ₂ 'ಢಾಣೆ₁' ನೋ.

ಡಾಬು, ದಾಬು (ನಾ). ಸ್ತ್ರೀಯರು ನಡುವಿನಲ್ಲಿ ಧರಿಸುವ, ಚಿನ್ನದ ಅಥವಾ ಬೆಳ್ಳಿಯಿಂದ ಮಾಡಿದ ನಡುಪಟ್ಟಿ ; ಒಡ್ಯಾಣ : ಮಣಿಯದ್ಧುಗೆಯ ಡಾಬಿನ ಮೇಖಲಾಂಚಿತ (ಅನಂರಾ. ೧-೩-೩೫); ಕಿರೀಟವನ್ನು ಡಾಬಿನ ಉಡುದಾರವನ್ನು . . . ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಿಗೆ ಕೊಟ್ಟು (ಕೈಪಾಳ. ೨೦೦); ಕಡಗ ಪಟ್ಟಿಯು ಡಾಬು, ಬುಗುಡಿ ಗೀರ್ಬಳೆ ಸರಿಗೆ (ಸಿದ್ಧಕಾ. ೮-೦೨) ; ಸಂಕ್ಷುಭಿತಪಕ್ಷಿಶ್ರೇಣಿಯೇ ಡಾಬು (ಧನ್ಯಾರೋ. ೬೭) ; ಕಟಿಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ವಜ್ರದ ಡಾಬು ವಿರಾಜಿಸುತ್ತಿತ್ತು (ದೌಲತ್. ೩೬೮). ದಾಬು : "ಡಾಬು (ದಾಬು)–ದಾಮನ್ = ಒಡ್ಯಾಣ" (ತದ್ಭಕೋ. ೧೬).

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ತೆಲು. ಡಾವ್ಪು./ಸಂ. ದಾಮನ್]

ಡಾಮರ₁ (ಗು). ೧. ಭಯಂಕರವಾದ ; ಆಶ್ಚರ್ಯಕರವಾದ. (ನಾ). ೨. ದಂಗೆ; ಮುತ್ತಿಗೆ; ಲಗ್ಗೆ ; ಆಕ್ರಮಣ; ಸೂರೆ: ಆ ಮಾಧವೀಲತಾ ಮಂಟಪಮಂ ಕಾಮನ ಡಾಮರಕ್ಕಳ್ಕಿ ವನದುರ್ಗಂಬುಗುವಂತೆ ಪೊಕ್ಕು (ಪಂಪಭಾ. ೫-೬ ವ) ; ತೋಮರಂ ಜವನ ಡಾಮರವಾದುವು (ಪಂಪರಾಮಾ. ೧೩-೬೧) : ಕಾಮನ ಡಾಮರಮಲ್ಲಿ . . . ಪಲ್ಲೊರೆವ ಮದಾಳಿಯಲ್ಲಿ ಸಖಿ ಸಾರದಿರಾ ಮರನಂ ವಸಂತದೊಳ್ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೩೬೭) ; ತನಗುಣವಿಲ್ಲದುದಂ ಪಸವನ್ನದೊಡಂ ತನ್ನಂ ಕೋಟ್ಟಟ್ಟುದಂ ಡಾಮರಮನ್ನದೊಡಂ . . .ಬಂಧಹೇತುಗಳಂ ಪೆರ್ಚಿಸುವ ಮೈಯ್ಯಂ ಪಾಪದ ರೂಪೆನ್ನದೊಡಂ ನೀಮಜಿಯಿರ್ (ಜೀವಸಂ. ೭೩-೫). ೩. ರೋಗರುಜಿನಗಳ ಬಾಧೆ ; ವ್ಯಾಧಿ ; ಪೀಡೆ : ಪಾಂಡ್ಯರಾಜ್ಯದಲ್ಲಿ ಎರಡು ವರ್ಷಗಳಿಂದಲೂ ವೀರಕ್ಷಾಮವು ಆವರಿಸಿದ್ದಿತು. ಈ ಯುದ್ಧವು ಸಂಭವಿಸಿದ ಮೇಲೆ ಡಾಮರಕ್ಕೂ ಆರಂಭವಾಯಿತು (ಶ್ರೀರಾಘ. ೩೫೯). ೪. ತೊಂದರೆ ; ಕೋಟಲೆ ; ಉಪದ್ರವ : "ಉಪಸರ್ಗಮರಿಷ್ಟಂದುಷ್ಪೀಡೆ ಡಾಮರಮಜನ್ಯಮಿಈತಿಪ್ರಕರಂ" (ಪಮ್ಕೋ. ೯೬-೦) : ಅರಿಷ್ಟಮುಪಸರ್ಗಮುತ್ಪಾತಮುಪಲಿಂಗಮಜನಂ ಡಾಮರಂ ವಿಡಂಬರಿ ವಿಪ್ಲವವೆನಲ್ಕುಪದ್ರವಮಕ್ಕು (ಮಂಗರಾ. ೮-೨೭) ; ಮನೋಜಂ ಮುಯ್ಯಂ ನೋಡಿ ವಿಯೋಗಿಗೆ ಕಯ್ಯೋಸಿದನಾಯ್ತು ಡಾಮರಂ ಪಾಮರದಿಂ (ಪುಷ್ಪಪು.೫-೦೦). ೫. ಬರಗಾಲ ; ಕ್ಷಾಮ ; ದುರ್ಭಿಕ್ಷ : ಡಾಮರ ಆಗಿದ್ದರೂ ವಿಗತಾಗಿತ್ರಿವಾಚ್ಯವಾಗಿ ಸರ್ವವೃತ್ತಿಯ ನಡೆಸಬೇಕೆಂದು ಶಿವಾರ್ಪಿತವೆಂದು ಕೊಟ್ಟೆವಾಗಿ (ಮೈಆರಿ ೧೯೨೮ ; ೬೫-೩೨ ; 1509). ಕ್ಷಾಮ ಡಾಮರಂಗಳುಂ ಬೇರುಡಿದು ಪಾಟಿಸ್ರೋಕುಂ ಪೊಟಲೆಯೊಳ್ (ರಾಜಶೇ. ೦೪-೫೯). ೬. ಗಲಿಬಿಲಿ ; ಗದ್ದಲ ; ಗೊಂದಲ. ೭. ಯಾವುದಾದರೂ ಆಶ್ಚರ್ಯಕರವಾದ ವಸ್ತು, ನೋಟ ಅಥವಾ ಘಟನೆ.

ಡಾಮರಮಲ್ಲ = ಆಕ್ರಮಣವನ್ನು ಎದುರಿಸಬಲ್ಲ ಶೂರ; ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಆಕ್ರಮಿಸುವುದರಲ್ಲಿ ದಿಟ್ಟನಾದವನು ; ಒಂದು ಬಿರುದು : ಸಿನ್ದನಾರಾಯಣ ನಲ್ಲಗ್ಗ ನಲ್ಲ ಡಾಮರಮಲ್ಲ ಏಕಾಂಗಶೂದ್ರಕ ಶ್ರೀಪುಲಿಕಾಲ (ಎಇ. III, ೨೩೨-೯ ; 1070). [ಸಂ.]

ಡಾಮರ₂, ಡಾಂಬರ, ಡಾಂಬರು, ಡಾಮರು, ದಾಂಬರು (ನಾ). = ಡಾಂಬರೆಣ್ಣೆ : ಪಟಗರದ ಪೀಪಗಳೂ, ಡಾಮರದ ಪೀಪಗಳೂ, ರಾಂಜಾ ಪೀಪಗಳೂ (ಮುಂಬವ್ಯಾ. ೯) ; ಆ ಗಳಿಗೆಯಲ್ಲಿ ಆರಂಭವಾಗಿತ್ತು . . . ರಸ್ತೆಯ ಹೊದಿಕೆ ಡಾಮರ ಕಳಚಿ ಚೂಪುಕಲ್ಲು ಕಾಲಿಗೆ ಮುಳ್ಳಾಗುವುದಕ್ಕೆ (ಬೀಜೀ. ೦೩೫). ಡಾಂಬರ : ನೀರು ಬಟ್ಟ ಮೇಲೆ ತೆರೆದಿರುವ ಕಟ್ಟಿಗೆಗಳು ಹುಳಹತ್ತಿ ಕೆಡದ ಹಾಗೆ ಅವುಗಳಿಗೆ ಎಣ್ಣೆರಾಳ . . . ಹಚ್ಚಬೇಕು. ಡಾಂಬರವನ್ನಾಗಲಿ ರೋಗಂಧವನ್ನಾಗಲಿ ಹಚ್ಚಿದರೂ ಬರುತ್ತದೆ (ಕೃಷಿಪ್ರ. ೧೦೨) ; ಡಾಂಬರದಲಿ ಮೈಮತ್ತಿದೆ (ನವ್ಯಕ. ೦೫-೦೦) ; ಸುತ್ತೂಕಡೆಗೆ ಡಾಂಬರ ಸುಟ್ಟ ವಾಸನೆ ಬರಹತ್ತಿತು (ಸ್ವಾತಿಚೆ. ೯೩೭) : ಇದರ ಜೊತೆಗೆ ಒಬ್ಬರ ಮುಖಕ್ಕೊಬ್ಬರು ಡಾಂಬರವನ್ನು ಬಳಿಯುತ್ತಿದ್ದರು (ರಂಗರೋ. ೪೮). ಡಾಂಬರು : ಡಾಂಬರಿನೊಳಗೆ ಇದ್ದರೀ ತೆಯ್ಯು ಬಯಕೀ ತೀರಿಸಿಕೊಳ್ಳಲಿಕ್ಕೆ ಕುಡಥಾಂಗ ಕಾಣ್ತದ (ತಿರುಗು. ೦೫). ಡಾಮರು : ಮಾರ್ಗವೇನೋ ಡಾಮರು ಹಾಕಿದ ಮಾರ್ಗ ಆದರೆ ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಡಾಮರು ಎದ್ದು ಹೋಗಿ ದೊಡ್ಡ ದೊಡ್ಡ ಹೊಂಡಗಳು ಹುಟ್ಟಿದ್ದವು (ಸೀತಾರ. ೯೪) ; ದಾರಿ ಡಾಮರು ಹಾಕಿದ ಒಳ್ಳೆಯ ರಸ್ತೆ (ಅಬೂಬ. ೭). ದಾಂಬರು : ವಾಹನದ ಗಾಲಿ ಅದರುಸಿರು ಕಪ್ಪು ದಾಂಬರಿನ ಬೀದಿ ಕಪ್ಪು ಈ ಕಪ್ಪು ಪ್ರಿಯವು, ಅಪ್ರಿಯವದೇಕೆ ಹೇಳೆನ್ನ ಮೈಯ ಕಪ್ಪು? (ಕರುಣ್ಯಾ. ೭೩-೦೫).

[←ಹಿಂ. ಮರಾ. ಡಾಮರ್]

ಡಾಮರರಸ್ತೆ, ಡಾಂಬರರಸ್ತೆ (ನಾ). ಡಾಮರ ಹಾಕಿದ ರಸ್ತೆ : ಈ ಮಧ್ಯಾಹ್ನದ ಉರಿಬಿಸಿಲಿಗೆ ಎಕ್ಕಡವಿಲ್ಲದೆ ಡಾಮರರಸ್ತೆಯಲ್ಲಿ ನಡೆಯುವಂತಿಲ್ಲ (ಬೂಡಿ). **ಡಾಂಬರರಸ್ತೆ :** ಅವನು ಡಾಂಬರರಸ್ತೆಗುಂಟ ಒಂದೇ ಸವನೇ ಸಾಗತೊಡಗಿದ (ಮುಕ್ತ್ಯಾದ. ೬೭) ; ಆ ಕಪ್ಪು ಡಾಂಬರರಸ್ತೆಯನ್ನು ನೋಡುತ್ತಿದ್ದಂತೆ ಏಕೋ ಅರ್ಥವಾಗದ ಸಮಾಧಾನ ಶಾಂತಿಗಳು ಸುರೇಶನ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ನೆಲಸಹತ್ತಿದವು (ಅದೋಲೀ. ೦೦೭). [ಡಾಮರ$_2$ + ರಸ್ತೆ]

ಡಾಮರು 'ಡಾಮರ$_2$' ನೋ.

ಡಾಮರ್ಬಂಕೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : ಬಿಳೀಭೋಗಿ, ಆಸಿನ ಮರ, ಅಶ್ವಕರ್ಣ, ಡಾಮರ್‌ಬಂಕೆ (ಮೈಶಿಗಿ. ೭೦- ೦೪೨೫).' [?]

ಡಾಯಿಮ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ರಟ್ಟರ ಮೇರು ಡಾಯಿಮ ಮಹೀಪಾಳಂ ನೃಪಾಳೋತ್ತಮಂ (ಸೌಇಇ. XX, ೨೪೭-೯ ; 1087). [?]

ಡಾಲರು (ನಾ). ಅಮೇರಿಕಾದಲ್ಲಿ ಬಳಕೆಯಲ್ಲಿರುವ ಒಂದು ನಾಣ್ಯ : ಈ ಮನೆಯ ಮುಂಗಡ ಬಾಡಿಗೆ ೨೫ ಡಾಲರು (ಸಮುಸಾ. ೦೨೪); ಟಿಕೇಟಿನ ಬೆಲೆ ಒಂದು ಡಾಲರು (ಮಿಹಾತ್ಮಾ. ೦೦೩) : ಹೂವಿಲ್ಲ ಹಣ್ಣಿಲ್ಲ ಡಾಲರನು ಪಡೆಯುವ ಭಾಗ್ಯವಿಲ್ಲ (ಅರರೋ. ೦೦). [←ಇಂ. Dollar]

ಡಾಲಿಬಾರು (ನಾ). ಚರ್ಮದ ಪಟ್ಟಿ (?) : ತುರುಕರ ಡಾಲಿಬಾರಿನ ಪಟ್ಟ ಠಿಂಬರು ಹೇರಿ ಪೈಜರವ (ಕಾಲಸಂ. ೨೩-೦೦). [?]

ಡಾಲಿಮ 'ದಾಳಿಂಬ' ನೋ.

ಡಾಲಿಯಾ 'ಡೇಲಿಯಾ' ನೋ.

ಡಾಲು$_1$ 'ಡಾಳ$_1$' ನೋ.

ಡಾಲು$_2$, ಡಾಳ$_2$, ಡಾಳು, ಢಾಲು$_2$, ಢಾಳ (ನಾ). ೧. ಗುರಾಣಿ : "ಡಾಲು–ಢಾಲ=ಅಡ್ಡಣ" (ತರ್ಕಕೋ. ೦೬); ಬಿರುದಿನ ಡಾಲ ರಾವುತರೆಂಟು ಸಾವಿರ ತುರಗವನೇಱಿಯ್ಯೆತರಲು (ಕಂನವಿ. ೧೧-೯೬) ; ಗರುಡಹನುಮ ಮಕರದ ಟೆಕ್ಕೆಯ ಡಾಲಬಿರುದಿನ ದೊರೆರಾಯನಾರೊ (ಕಂನವಿ. ೦೩-೩೭); ಅವನ ಡಾಲು ಡಮಾಮಿ ಸತ್ತಿಗೆ ಕೆಂಪಿನ ನಿಶಾನಿಯುಮಂ . . . ಕೈಸೆಱೆ ತಂದು ರಾಯರಿಂಗೊಪ್ಪಿಸಲ್ (ಕೆಳನೃ. ೨-೪೯) ; ಅದರಿಂದ (ಗಂಡಕದ ತೊಗಲಿನಿಂದ) ಬಹಳ ಬೆಲೆಯುಳ್ಳ ಡಾಲುಗಳು ಆಗುತ್ತವೆ (ಮುಂಬಯಿ. ೪-೪೮) ; ಕಾಲ್ದಳದವರು ಎಡಗೈಯಲ್ಲಿ ಹದಮಾಡಿದ ಎತ್ತಿನ ಚರ್ಮದ ಡಾಲುಗಳನ್ನು ಹಿಡಿದಿರುತ್ತಾರೆ (ಪ್ರವಾಇ. I, ೪೦ ಅಡಿಟಿ). **ಡಾಳ$_2$:** "ಕೊಪ್ಪರ ದಂಡೆ ಡಾಳ ಕಳಾಸ[ಪಾಠಾಂ. ಡೋಳಕ್ಕು ಕಳಾಸ]ಜಾಳಿಯ ಮಂದಿ ಸೀರಣಂ ಹೆಚ್ಚೆಯಕ್ಕುಂ(ಮುಂಗರಾ.೦೮-೩೮); ಬಿರುದಿನ ಡಾಳ ಹಯದ ಮೊತ್ತದಲಿ ತಮಾಸುರನಂತೆ ಮೆಱೆವವನಾರು (ಕಂನವಿ. ೦೨-೪೩) ; ಬಿರುದಿನ ಡಾಳ ದರ್ಪದೆ ಸೆಳೆತಂದು ಭೂಪಾಲನಿದಿರಿನಲಿ ತಪ್ಪದೆ ಮೆದೆಯ ನೊಟ್ಟಿದರು (ಕಂನವಿ. ೦೫-೦೦೬). **ಡಾಳು :** ೧. ಬಿರುದಿನ ಡಾಳು ಡಮಾಮಿ ಮಕರಟೆಕ್ಕೆಯುರುತರ ರಾಜಚಿಹ್ನೆಗಳ ಪರಿಯ ತೋಱುತ(ಕಂನವಿ.೩-೩೭): ಅಂಕೆಯಿಲ್ಲದೆ ನಾನಾ ಬಗೆ ಚಿತ್ರಗಳಂಕಿತವಹ ಡಾಳುಗಳ ಅಂಕುಶಖಾನನ ತೇಜಿ ಸಾವಿರವಾಗ ಮುಂಕೊಂಡು ಬಂದುವು (ಕಂನವಿ. ೦೮-೮೪). **ಢಾಲು$_2$:** ೧.ಬೆಳ್ಳಿ ಢಾಲು ಚಿನ್ನದ ಮುಲಾಮಿನ ಗುಬ್ಬಿ (ಎಕ. XIV, ನಂಜನ. ೨೯೨-೯ : 1847) ; ಕೈಯೊಳಗಿನ ಕತ್ತಿ ಢಾಲುಗಳನ್ನು ನೋಡಿರಿ (ಮೋಹಿನಿ. ೬೭) ; ನಾಯಕನು ಚಾತುರ್ಯದಿಂದ ಖಡ್ಗಕ್ಕೆ ತನ್ನ ಢಾಲನ್ನೊಡ್ಡಿ ಹೊಡತವನ್ನು ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಂಡನು (ಕುಮುದಿ. ೦೭) : ಒಂದು ಕೈಯಲ್ಲಿ ಎತ್ತಿನ ತೊಗಲಿನ ಢಾಲನ್ನು ಜೋತುಬಿಟ್ಟು . . . ಇಪ್ಪತ್ತೈದು ಹುಡುಗರು ಬಂದರು (ದೀದಿಮ. ೦೦೦). ೨. ಪಂದ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಗೆದ್ದಿರುವ ತಂಡಕ್ಕೆ ಕೊಡುವ ಗುರಾಣಿಯಾಕಾರದ(ಬೆಳ್ಳಿಯ)ಪಾರಿತೋಷಕ,– ಬಹುಮಾನ : ಗೆದ್ದವರಿಗಿದ್ದೆಯಿದೆ ಬೆಳ್ಳಿಯ ಢಾಲು (ನೆಂಮು. ೩೩-೨೪). **ಢಾಳ :** (೧). [<ಸಂ. ಢಾಲ]

ಡಾಲು$_3$ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ರಣವಾದ್ಯ : ಕೊಂಬುಕಹಳೆ ತಮ್ಮಟೆ ಡಾಲು ಡಮಾಲು ರಾಯಭಟ ಮುಂತಾದ ರಣವಾದ್ಯಗಳು ತಟ್ಟನೆ ನಿಂತವು (ದೂಲೇಜಾ. ೫). [?]

ಡಾಲುಹೊಡೆ (ಕ್ರಿ). ಪ್ರಕಾಶವನ್ನು ಬೀರು ; ಥಳಥಳಿಸು : ಅವಳು ಕಿವಿಯಲ್ಲಿ ಹಾಕಿಕೊಂಡಿದ್ದ ಕೆಂಪಿನೋಲೆಗಳು ನಾಲ್ಕು ಕಡೆಗೂ ತಳತಳನೆ ಡಾಲುಹೊಡೆಯುತ್ತಿದ್ದುವು (ಛಾರವಿ. ೦೦೦).
[ಡಾಲು$_1$ (<ಡಾಳ$_1$) + ಹೊಡೆ$_1$ (<ಪೊಡೆ$_1$)]

ಡಾಲ್ಮರ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ : ಕಲ್‌ಗರಿಕೆ, ಡಾಲ್‌ಮರ, ಗವುಡ, ಮದಗಿಂಬೇವು (ಮೈಶಿಗಿ. ೨೦-೩೮೦). [? + ಮರ$_1$]

ಡಾವ್ 'ಡಾವು' ನೋ.

ಡಾವಣ 'ದಾವಣ$_1$' ನೋ.

ಡಾವಣಿ 'ದಾವಣ$_1$' ನೋ.

ಡಾವಣಿಕಟ್ಟು 'ದಾವಣಿಗಟ್ಟು$_1$' ನೋ.

ಡಾವಣೆ 'ದಾವಣ$_1$' ನೋ.

ಡಾವಣೆನೇಣ್ (ನಾ). ದನ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ಸಾಲಾಗಿ ಕಟ್ಟುವ ಉದ್ದವಾದ ಹಗ್ಗ : ವಾರುವಗಳ ಡಾವಣೆನೇಣ್ಗಳ ಬಲು ಜೀರುಗುಣಿಕೆಗಳ ಪರಿದು ಕೇರಿಕೇರಿಯೊಳು ತಮ್ಮಿಚ್ಛೆಯೊಳಗೆ ಸಲೆ ತಾಱುಮಾಱಾಗಿ ಯೋಡಿದವು (ಕಂನವಿ. ೦೫-೯೦). [ಡಾವಣೆ (<ದಾವಣ$_1$) +ನೇಣ್$_1$]

ಡಾವಪೇಚು, ಡಾವುಪೇಚು (ನಾ). ೧. ಉಪಾಯ ; ತಂತ್ರ : ಗೊತ್ತದ ನನಗ, ನಿಮಗೇನು ಖಾಸಗೀ ಮಾತಾಡೋದದ ಎಂಬೋದು.ಮುತ್ಸದ್ದಿಗಿರೀ ಡಾವಪೇಚು ನಡಸೋದದ (ಜೂಜು. ೦೬). **ಡಾವುಪೇಚು:** ೨. ಪಟ್ಟು : ನೋಡಿದ ಹಿಡಿತಗಳನ್ನೂ ಡಾವುಪೇಚುಗಳನ್ನೂ ಬಣ್ಣಿಸುವ ರಭಸದಲ್ಲಿ . . . ಅವನನ್ನು ನೆಲಕ್ಕೆ ಅಪ್ಪಳಿಸುವರು (ಗಾಳಿಪ. ೬೫).
[←ಮರಾ. ಡಾವಪೇಚ್]

ಡಾವರ, ಡಾವರಿ, ಡಾವುರ, ಡಾಹರ, ದಾವರ (ನಾ). ೧. ಬರಗಾಲ ; ಕ್ಷಾಮ ; ದುರ್ಭಿಕ್ಷ : "ಡಾವರಮಾ ಕ್ಷಾಮಮುದಕ್ಕುಂ" (ಕವಿಕಂ.೨೬೯); ಇಂಚೆಯ ಪಸವಿನ ಬಱಿದ ಕಱಿಂಚಿನ ಡಾವರದ ಬಾಧೆಯಿಲ್ಲದ ಪದದೊಳ್ ಮುಂಚದ ಪಿಂಚದ ಬೆಳೆದು ಏಱಿಂಚಿಯ ಕೆಯ್ಪಿಡಿವೊಲಾದುವಾ ನಾಡರ್ಗಳ್ (ಪಂಪಭಾ. ೮-೩೦) ; ಗೋಪ್ರವೇಶಲಕ್ಷಣ (ನಿಮಿತ್ತ) ಏಡಂ ಪೊಕ್ಕೊಡೆ ಚಿತ್ರವೃಷ್ಟಿ . . . ಸೇಡಂ ಪೊಕ್ಕೊಡೆ ಡಾವರಂ (ಅಟ್ಟಮಱು. ೪-೭). ೨. ಕೊಳ್ಳೆ ; ಸೂರೆ ; ಲೂಟಿ : ದಳವುಳ ದೆಳುಗವತೆಯನ್ನಾಯ ಡಾವರ [ಪಾಠಾಂ. ಪರಿಭವ] ಠಕ್ಕು ಡೊಳ್ಳಾಸ . . . ನಿನ್ನೊಳಿಲ್ಲಲೆ ರಾಯ ಕೇಳೆಂದ (ಕುವ್ಯಾಸ. ೦-೪೩) ; ಕರುಬುತನ ದುರ್ಭಿಕ್ಷ ಡಾವರ ಪೊರಿಗೆ ಲಂಚ . . . ಸ್ವಪ್ನದೊಳಗಿಲ್ಲಾಳ್ಕೆಯೊಳು ಸಳನ (ಅಂಬಿಕಾ. ೯೮-೯೦). ೩. ಬಾಧೆ ; ಹಿಂಸೆ ; ಕೋಟಲೆ ; ಉಪದ್ರವ : ಪುಂಡರೀಕ ಭೋಂಕನೆ ನಿನಗೀಗಳಿಂದ್ರಿಯದ ಡಾವರವೆತ್ತಣನೆತ್ತ ಬಂದುದೋ (ಕಾದಂಪೂ. ೭೭೪) ; ಡಕ್ಕೆಯ ಡಾವರಕ್ಕೆ ಸಿಕ್ಕಿ ನೊಂದೆನು (ಡಪೊಮ್ಮ. ೨೨೦-೭) : ಕಾಮನ ಡಾವರಂ ಕೊಳ್ಳದುಳಿದ ಮಾಯೆಯ ಮಾತು ಬೇಡ (ಹಡಕಾ. ೮-೫೯): ಸಾವು ತಪ್ಪದು ತನಗೆ ಕಾಮನ ಡಾವರವು ಘನ (ಕುವ್ಯಾವಿ. ೨-೨೭) ; ರಕ್ತಬೀಜಜನ ಡಾವರಕೆ ಬೆಚ್ಚಿದರಿ (ಅಂಬಿಕಾ. ೩೦-೯). ೪. ತೀವ್ರತೆ ; ರಭಸ ; ಅತಿಶಯ : ಬಿತ್ತಿದ ಬಿತ್ತು ಪೃಥ್ವಿಯ ಕೂಟ ಅಪ್ಪುವಿನ ದ್ರವದಿಂದ ಮಸ್ತಕ ಒಡೆದುದಲ್ಲದೆ ಉಷ್ಣದ ಡಾವರಕ್ಕೆ ಬೆಂಕಿಯ ಬೇಗೆಗೆ ಮಸ್ತಕ ಒಡೆದುದುಂಟೇ (ದೋರಮಾ. ೨೮೦-೪೭); ಉಗಿದು ಹಾಯ್ಕುವ ಖಳನ ನಿಡುದೋಳುಗಳು ಬಳಲಿದವಳ್ಕೆ ಹೊಯ್ವ ಥಗೆಯ ಡಾವರವಾಯ್ತು ಬಹಳ ಸ್ವೇದಜಲ ಜಡಿಯೆ (ಕುವ್ಯಾಸ. ೦೫-೨). ೫. ಕಾವು ; ದಗೆ ; ತಾಪ : ಉರಿಯ ಡಾವರವೆಳೆಯ ಬಾಳೆಯ ಬೆರಸುವಂತಿರೆ

ರಾಯಕುವರನ ಮರಣವಾರ್ತೆಯನಾ ಸುಭದ್ರಾದೇವಿ ಕೇಳಿದಳು (ಕುವ್ಯಾ.ದ್ರೋ. ೭-೧೧) ; ಬಿಸಿಲಿನ ಡಾವರವು ಅತಿಯಾಗಿದ್ದರೂ ಆತನು ತಲೆಗೆ ಟೋಪಿಯನ್ನೂ ಹಾಕಿರಲಿಲ್ಲ (ಕಾನೂರು. ೧). ೬. ಪ್ರತಾಪ ; ಶಕ್ತಿ ; ಸಾಮರ್ಥ್ಯ : ಆ ವಿವಿಧ ಮಂತ್ರಾಸ್ತ್ರವನು ಶತಸಾವಿರವನಾ ಬ್ರಹ್ಮದಂಡದ ಡಾ[ಪಾಠಾಂ. ಧಾ]ವರದಲೇ ಗೆಲಿದನೊಬ್ಬ ವಸಿಷ್ಠ ಮುನಿಯಿಂದ (ಕುವ್ಯಾ.ಆ. ೧೧-೪೩) : ಆವುದಂತರ ವನಕಳಭಕ್ಕೆರಾವತಕೆ ಮಝು ಭಾಪು ದ್ರೋಣನ ಡಾವರಕೆ ಪಾಂಚಾಲನ್ಯೆಸಱವನು (ಕುವ್ಯಾ.ಭೀ. ೮-೩೩). ೭. ಗದ್ದಲ ; ಗಲಿಬಿಲಿ ; ಸಡಗರ : ಧೂರ್ಜಟಿಯ ಡಾವರದ ಡಮರಧ್ವನಿಯೊ ವಿಲಯದ ಬಱಸಿಡಿಲ ಬೊಬ್ಬಾಟವೋ (ಕುವ್ಯಾ.ಕ. ೨೧-೧೬). ೮. ಬಯಕೆ ; ಉತ್ಕಟವಾದ ಇಚ್ಛೆ : ಮಹಾವಾರ್ಧಿಜಲವನೊಂದೇ ಸಾರಿ ಸುಱಗೊಂಬ ಡಾವರದೊಳಿದ್ದ ವಡಬಾಗ್ನಿಯೋ . . . ಎಂದೆಂಬೊಪಾದುದು ಧನಂಜಯನ ಪಾವಕಾಸ್ತ್ರಂ (ಜೈಮಿಭಾ. ೧೩-೧೧) : ಆಳ್ದನೂಱಿಗಮನಿತುಮಂ ತಾನೂರ್ವನೆ ಗೆಯ್ವ ಡಾವರದಿಂ (ಚಕವಂ: ೮೫-೨೧). ೯. ಭಯಂಕರವಾದುದು ; ಭೀಷಣತೆ ; ಕರಾಳತೆ : ಆವ ಕೌಳಿಕಮಂತ್ರತಂತ್ರದ ಡಾವರದ ಡೊಳ್ಳಾಸವಿಕ್ಕಿದ ದೀವಸದ ಬೇಳುವೆಯ ನೇಸೆಂಬೆನು (ಕುವ್ಯಾ.ಸ. ೧೩-೬೧) ; ಜಲಧಿ ಜಲಧಿಯ ಹಳಚಲಿಗಿದವ್ವಳಿಪ ವಾದ್ಯಧ್ವನಿಯ ಡಾವರ ಸೆಳೆದುದಸುರರ ಧುರದ ಧೈರ್ಯವನು (ಕುವ್ಯಾ.ಆ. ೧೨-೦೨). ೧೦. ಆವರಿಸುವಿಕೆ; ಸುತ್ತಲೂ ವ್ಯಾಪಿಸುವಿಕೆ. 'ಡಾವರಿಸು' ಪರಾ. ಡಾವರಿ: ೪. ಅತ್ರಲರ್ಜುನನುರಿಯ ಡಾವರಿಯನು[ಪಾಠಾಂ. ಡಾವರವನು]ಭಂಗಿಸಿದನೆಚ್ಚು ನಾರಾಯಣಾಸ್ತ್ರದೊಳು (ಜೈಮಿಭಾ. ೮-೪೫). ಡಾವುರ: ೮. "ಡಾವುರವಮನಲಾಪೇಕ್ಷೆಯು" (ಭಾರನಿ. ೩೨). ಡಾಹರ: ೬. ಡಾಹರದೊಳಿಱಗಿದಕ್ಕಲನದಟುವಮಂ ಮುಱಿಯೆ ನೇಹದಿಂ ಹರಿ ತನ್ನ ಕುವರಿಯಂ ಕೊಡೆ (ಅಂಗಪು. ೧-೦೬). ದಾವರ: ೧೧. ಬಾಯಾರಿಕೆ ; ದಾಹ; ನೀರಡಿಕೆ; ಸೇದೆ : ಬಳಸಿ ಬಂದಿಹ ನಮಗೆ ಇಷ್ಟು ದಾವರವಾಗೆ ಏರಿಬರುವವನಿಗೆಷ್ಟು ದಾವರವೊ (ಅರುಜ. ೩೯-೨೧); ಉಪ್ಪು ತಿಂದಷ್ಟೂ ದಾವರವಾಗಿ ಒಣಗಿ ಹೋದೀಯೇ, ಬೆಲ್ಲವೇ ತಿನ್ನು (ಕಥಾಮಂ. IV,೪೨). 'ಡಮರ' ಪರಾ. [<ಸಂ. ಡಾಮರ]

ಡಾಮರಿ 'ಡಾವರ' ನೋ.

ಡಾವರಿಗ (ನಾ). ೧. ಕೊಳ್ಳೆಹೊಡೆಯುವವನಂ ; ದಂಗೆಮಾಡುವವನು; ಸೂರೆಕಾರ ; ದರೋಡೆಗಾರ : ಅಱಿವಿನ ಗರ್ವದಿಂದಿಳಿಸದೀ ತ್ರಿಜಗಂಗಳನೊತ್ತಿ ಮೋಹವೆಂಬಱಕೆಯ ಸಂದ ಡಾವರಿಗನುಂ ಪಗೆ ತನ್ನೊಳಗಿರ್ದೊಡೆಂತುಮೇತೆಱದೊಳಮೊಳ್ಪಿಕೆಯ್ಗುಮ (ಚಂದ್ರಪ್ರಭಪು. ೦೫೮-೦೬); ಡೊಂಬಿಗರ ಡಾವರಿಗರಿವದಿರ ತಿಂಬೆನೀಗಳೆ (ಕುವ್ಯಾ.ಸ. ೧೫-೩೫). ೨. ಶೂರ; ಸಮರ್ಥ; ವೀರ : ಕಂಸನಾನೆಯನಸುಬಡಿದ ಗಡ ಮಲ್ಲರನು ಮರ್ದಿಸಿದನೇ ಡೊಳ್ಳಾಸದಲಿ ಡಾವರಿಗನಹನೆಂದ (ಕುವ್ಯಾ.ಸ. ೦೦-೧೭). ೩. ಗದ್ದಲವಮಾಡುವವನಂ ; ಕೋಲಾಹಲವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವವನು ; ಆರ್ಭಟಿಸುವವನು : (೬). [ಡಾವರ + -ಇಗ]

ಡಾವರಿಗತನ (ನಾ). ಸಾಮರ್ಥ್ಯ ; ಶೌರ್ಯ ; ಪರಾಕ್ರಮ : ಕರ್ಣ ಗಳಹದಿರು ಡಾವರಿಗತನವಾರ ಕೂಡೆ ವೃಥಾ ವಿಲಾಸಿಗಳೆಲವೊ ಸುಭಟರೆ ನೀವು (ಕುವ್ಯಾ.ದ್ರೋ. ೧೩-೨೩). [ಡಾವರಿಗ + -ತನ]

ಡಾಮರಿಗವಿದ್ಯೆ (ನಾ). ಕೊಳ್ಳೆಹೊಡೆಯುವುದು ; ಲೂಟಿ ; ಸೂರೆ : ಆವ ಸೇರಿಕೆ ಜವಕೆ ಚಾಪಶರಾವಳಿಗೆ ಶಮೆ ದಮೆಗೆ ಖಡ್ಗಕೆ . . . ಆವುದಿದರಭಿಧಾನ ತಪವೋ ಡಾವರಿಗವಿದ್ಯಾಸಮಾಧಿಯೊ ನೀವಿದೆಂತಹ ಋಷಿಗಳು (ಕುವ್ಯಾ.ಆ. ೪-೪೫). [ಡಾವರಿಗ + ವಿದ್ಯೆ]

ಡಾವರಿಸು, ಧಾವರಿಸಂ, ದಾವರಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಸುತ್ತು ; ತಿರುಗಾಡು ; ತ್ವರೆಯಿಂದ ಆಚೀಚೆಗೆ ಚಲಿಸು ; ರಭಸದಿಂದ ಮುನ್ನುಗ್ಗು : ರಥಿಕರ್ ಕಡುಪಿಂ ರಥಂಗಳಿಂ ಡಾವರಿಸುತ್ತೆ (ದಕಕು. ೬-೬೩) : ಧುರಧೀರಂ ಗುಂಡದಂಡಾಧಿಪನ ನಿಜಯಶಃಕಾಂತೆ . . . ದಿಶಾಚಕ್ರದೊಳ್ ಡಾವರಿಸಲ್ (ಎಕ. V, ಬೇಲೂರು. ೩-೭೯; 1397) : ತೀವಿ ತೆಗೆದನು ವಜ್ರಶರದಲಿ ಡಾವರಿಸಿದನು ಕಳನೊಳು (ಕುವ್ಯಾ.ದ್ರೋ. ೦೦-೨೮) : ನೂಱಾನೆಯಲಿ ಡಾವರಿಸಿದನು ಧರ್ಮಜನ ದಳದಲಿ ಧೀರ ಕುರುರಾಯ (ಕುವ್ಯಾ.ಗ. ೨-೩೫); ನೆಲ ಹಱಯೆ ಹರಿದವು ತೇರುಗಳು ತೇರವದ ತೋಳುಗಳ ಉರುಕೃಪಾಣದ ದಂತಿಗಳು ಡಾವರಿಸಿದವು (ತೊರರಾ. ೫-೫-೧೬). ೨. ಬಾಯಾರಿಕೆಯಾಗು: ನರನ ತೇರಿನ ಕುದುರೆಗಳು ಡಾವರಿಸಿದುವು ಡಗೆಹೊಯ್ದು ಮಿಗೆ ದಳ್ಳುರಿಯ ಸಸಿಯಂತಾದನರ್ಜುನದೇವ ನಿಮಿಷದಲಿ (ಕುವ್ಯಾ.ಭೀ. ೬-೩೪) : ತೀವಿದ ಪಾಲ್ಗೊಲೆಯಂ ತಳಿರ್ವಾಯಿಂ ಡಾವರಿಸುತ ಕರ್ಚುವ ಕಂದನ ಸದ್ಭಾವವಮನೀಕ್ಷಿಸದಾಕೆಯ ಕಣ್ಗಳ್ ಪೀಲಿಯ ಕಣ್ಣ್ಗೆಸೆ (ಜಯಕಾ. ೨-೩೭). ೩. ಹಬ್ಬು; ಆವರಿಸಂ ; ವ್ಯಾಪಿಸು : ಅವಿರಳಾಸ್ತ್ರಾನೀಕ ಡಾವರಿಸಿದವು ದಿಗುತಟವ (ಕುವ್ಯಾ.ಭೀ. ೮-೩೭): ಉರಿಯ ಕರಡಿಗೆಯಂತೆ ಶಿಖಿ ಡಾ[ಪಾಠಾಂ. ಸಿಡಿದಾ]ವರಿಸಿತಬುಜಭವಾಂಡಭವನವನು (ತೊರರಾ. ೬-೪-೩೨); ವಿಷದ್ವಾಲೆ ವಿಗೆ ಡಾವರಿಸಿತು . . . ಪರಬಲದೊಳು (ಜೈಮಿಭಾ. ೨೪-೩೦) ; ಆತನ ಕೀರ್ತಿಯು ದಶದಿಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಡಾವರಿಸುತ್ತಿತ್ತು (ಕವೀರ. ೦೨೦). ೪. ಚುಚ್ಚು ; ತಿವಿ; ಹೊಡೆ; ಹಿಂಸಿಸು; ನೋಯಿಸಂ: ನೀವು ಕಂಡಿರೆ ನಾಭಿ ಜಂಘೆಗೆ ಡಾವರಿಸಿದನು ಹಲವು ಬಾರಿ ಜಯಾವಲಂಬನವೆಂತು ಕೃಪೆಮಾಡಿಂದನಾ ಪಾರ್ಥ (ಕುವ್ಯಾ.ಗ. ೭-೪೩). ೫. ಉರಿ ; ಪ್ರಜ್ವಲಿಸು : ಝಳದ ಡಗೆ ಡಾವರಿಸೆ ಹೊಕ್ಕರು ಕೊಳನ (ತೊರರಾ. ೨-೪-೨೨) : ಭುಗಿಲ್ಭುಗಿಲ್ಭುಗಿಲೆಂದು ಡಾವರಿಸೆ . . . ಎಲ್ಲರಂ ದಹಿಸತೊಡಗಿದುದು ದಳ್ಳುರಿ (ಜೈಮಿಭಾ. ೮-೫೯): ಕಂಬನಿಯ ಕಡಲೊಳಗೆ ಡಾವರಿಪ ವಡಬಶಿಖಿ (ಜೈಮಿಭಾ. ೧೩-೫೯). ೬. ಅತಿಯಾಗಿ ಬಯಸು ; ಉತ್ಕಟವಾಗಿ ಆಸೆಪಡು ; ಆಸೆಯಿಂದ ಹಾತೊರೆ : ವಿಷಯವ ಡಾವರಿಸುವವ ಸ್ಮೃತಿನಿಂದೆಯ ಬಲ್ಲನೆ (ಸರ್ವವ. ೩೫-೧೮೮) : ಆವರಿಸುವ ಮನ ಭಕ್ತಿಗೆ ಡಾವರಿಸುವ ಮನ ಶಿವಾರ್ಚನೆಗೆ . . . ದೊರಕಿದೊಡಾವುದಸಾಧ್ಯಂ (ಶಂಕರಂ. ೨೦). ೭. ಆರ್ಭಟಿಸು ; ಅಬ್ಬರಿಸಂ : ಕಡುಲುಳಿ ಮಸಗಿ ಡಾವರಿಸಿ . . . ತಾಗಿದರು (ಕುವ್ಯಾ.ಸ. ೨-೦೦೩) : ಪಾವಿನಂತಾವಿನಂತಡಿಗಡಿಗೆ ಮೊರೆದೆದ್ದು ಡಾವರಿಸಿ ಸೀವರಿಸಿ ಮನೆಗೆಲಸವಂ ಗೆಯ್ಯದಾ ವನಿತೆ ಸಾವನಿತೆ ಲೇಸು (ಜೈಮಿಭಾ. ೫-೫೪): "ಹಟಮಾರಿತನ ಮಾಡು; ಮೊಂಡಾಟಮಾಡು"(ಪ್ರಯೋ). ಧಾವರಿಸು: ೬. ಆವುದಱ ದೆಸೆಯಿಂದ ಮನವಿದು ಧಾವರಿಸುತಿಹುದದು ಕಣಾ ಭವಧಾಮತಿಗೆ ಕಾರಣವು (ಸ್ವರೂಪಾ. ೧-೪). ದಾವರಿಸು : ೪. ಆನೊಲಿದು ಬಂದರೆ ನಿಮ್ಮ ಬಱನುಡಿಯಲಗಿನಲಿ ದಾ[ಪಾಠಾಂ. ಡಾ]ವರಿಸಿದಿರಿ ಡೊಳ್ಳಾಸವಿದ್ಯೆಯಲಿ (ತೊರರಾ. ೩-೪-೨೦). ೮. ನೋಯು; ಹಿಂಸೆಗೊಳ್ಳು; ಯಾತನೆಯನ್ನನುಭವಿಸು : ಆತುರದಲ್ಲಿ ಕಳವಳಿಸಿ ವ್ಯಾಕುಲದಲ್ಲಿ ದಾವರಿಸುತಿಪ್ಪುದೀ ಮನವು (ವಚನ. II, ೪೪೯) ; ಮಗ್ಗುಲದ ಮರಿಯಳೀ ಯೇಸುವಿಗೆ ಮನಸೋತು . . . ಬೆಂದು ಮನನೊಂದು ಭುಗಿಭುಗಿಲ್ವ ಕಾವರಕೆ ದಾವರಿಸಿ (ಗೊರೂಥಾ. ೩-೬೦). 'ಡವರಿಸು' ಪರಾ.
[ಡಾವರ + - ಇಸು₃]

ಡಾವಳಿ 'ಧಾವಳಿ' ನೋ.

ಡಾವು, ಡಾವ್, ಡಾವೆ (ನಾ). ೧. ಹೊಟ್ಟೆಕಿಚ್ಚು ; ಡಂಕಂ ; ದ್ವೇಷ ; ವೈರ : ಆ ಹಾವು ಡಾವು ಇಟ್ಟುಕೊಂಡು ಒಂದು ವರ್ಷದ ನಂತರ ಅವನನ್ನು ಕಚ್ಚಿದೆ (ರೂಢಿ). ೨. ಕುಸ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಒಂದಂ ಬಗೆಯ ಹಿಡಿತ : ಇಂತಹ ಹಿಡಿತಗಳಿಗೆ ಭಾರತ ಪ್ರತಿ ಡಾವು ಮಾಡುವಷ್ಟು ಸಾಧನೆ ಪಡೆದಿದೆ (ಎಚ್ಚಸಾ. ೦೪೮). ೩. ಆಟ ; ಕುಸ್ತಿಯಾಟ : 'ಡಾವುಪೇಚು' ಪರಾ. ೪. ಹಂಚಿಕೆ ; ಉಪಾಯ ; ಯುಕ್ತಿ : ಮುದ್ದಾಂ ಮಳ್ಳತನವನು

ಪ್ರದರ್ಶಿಸುವ ಡಾವಿನಿಂದ ನಾನೂ . . . ಅವನ ತಲೆ ಚಿಟ್ಟುಹಿಡಿಸುವಂತೆ ಬಾತವಿಾ ಒಪ್ಪಿಸಿದ್ದೆ (ದೀಪಹ. II, ೧೪). ಡಾವ್ : ೧. ಸಾಹೇಬರ ಡಾವ್ ಶ್ಯಾಮರಾಯರಿಗೆ ಹೊಳೆದಿತ್ತು (ದೀಪಹ. II ೩೧). ಡಾವೆ : ೧. ಕಾವಳಂ ಮರೆಗೊಂಡು ತಸ್ಕರರ್ ಬಳಿಕಿಂದು ಡಾವೆಯಿಂ ಪರಶುಧೀರಧರನಿಲ್ಲದಿಹ ಸಮಯದೊಳ್ ಮೋಪಿತಿನ್ನಾರ್ ಕಾವರೆಮ್ಮನೆಂದೊಳಗೊಳಗೆ (ಶರಕು. ೩೫-೦೪). [←ಹಿಂ. ಮರಾ. ಡಾವ್]

ಡಾವುತೀರಿಸು (ಕ್ರಿ). ಹಗೆತನವನ್ನು ಸಾಧಿಸಿಕೊಳ್ಳು ; ಮುಯ್ಯಿ ತೀರಿಸಿಕೊಳ್ಳು : (೩). [ಡಾವು + ತೀರಿಸು]

ಡಾವುಪೇಚು 'ಡಾವಪೇಚು' ನೋ.

ಡಾವುರ 'ಡಾವರ' ನೋ.

ಡಾವೆ 'ಡಾವು' ನೋ.

ಡಾಶೇರು (ನಾ). ಒಂದಂ ತೂಕದ ಅಳತೆ ; ಎರಡೂವರೆ ಸೇರು ; ಅಡೀಸೇರು : ವಂದು ಮಣುವಿಂಗೆ ದಡಯ ನಾಲ್ಕುಂ ಪಂಚೇರು ಧಂದದೊಳಿಂಟು ಡಾಶೇರು ಷೋಡಶಮಕ್ಕುಂ (ಭಾಸ್ಕರ. ೬೫-೭).

[ಡಾ₀ (P ←ಹಿಂ. ಢಾಈ) + ಶೇರು₁ (<ಸೇರು₃)]

ಡಾಹ, ದಾವು₁ (ನಾ). ೧. ಸುಡುವಿಕೆ; ದಹಿಸುವಿಕೆ : ತೊಟಿ ಯಂತೆ ಮಳಮಂ ತೋಱ ಬೆರ್ಚಿಸದೆ ಕಿರ್ಚಿನಂತೆ ಅಡಕವಮಂ ತೋಱ ನಂಬಿಸದೆ ದಾಟಿಯಂತೆ ಡಾಹಮಂ ಮಾಡಿ ಕಿಡಿಸದೆ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೫-೯೯). ೨. ಸೆಕೆ ; ದಗೆ; ತಾಪ : ಮನುಷ್ಯ ಲೋಕದೊಳಾದ ಸುಖಮಲ್ಲಂ ಡಾ[ಪಾಕಾಂ. ದಾ]ಹಕ್ಕೆ ಶೀತಲಕ್ರಿಯೆಗೆಯ್ವಂತೆ ನೋವನಾಱಿಸುವ ಸುಖಂ ಅದು ಸುಖಮೆ (ಜೀವಸಂ. ೫೧-೨೪ ವ). ೩. ನೀರಡಿಕೆ ; ಬಾಯಾರಿಕೆ. ದಾವು₁ : ೨. ಬಿಸಿಲಿನ ದಾವು ತಗ್ಗಿತ್ತು (ಶಳಮು. ೨೦).

[<ಪ್ರಾ. ಡಾಹ./ಸಂ. ದಾಹ]

ಡಾಹರ 'ಡಾವರ' ನೋ.

ಡಾಹಿಣಿ 'ಡಾಕಿಣಿ' ನೋ.

ಡಾಹಿಸು (ಕ್ರಿ). ದಾಹಗೊಳ್ಳು ; ಅತಿಯಾದ ತಾಪದಿಂದ ಕೂಡಿರು ; ಉತ್ಕಟವಾಗಿ ಕುದಿ : ಮೋಹ ಮದ ಸಮೂಹದಿಂದ ಡಾ[ಪಾಕಾಂ. ದಾ]ಹಿಸುತ್ತ ಮಿರ್ದನಯ್ಯ ದೇಹದಿಚ್ಛೆ ಹೆಚ್ಚಿ ಮಚ್ಚರಕ್ಕೆ ವೇಳೆ ಮಾಡೆನಯ್ಯ (ಹಂಪರ. ಹ. ೫೦೦-೨೦). [ಡಾಹ + - ಇಸು₃]

ಡಾಳ₁, ಡವಳ₁, ಡಾಲು₁, ಧವಳ, ಢಾಲು, ಥಾಳ₁, ಥಾಳು (ನಾ). ೧. ಹೊಳಪು ; ಪ್ರಭೆ ; ಕಾಂತಿ : "ತೊಳಗು, ಬೆಳಗು . . . ಡಾಳಂ, ಪೊಗರ್, ತೊಳಪಂ, ಮಸೆ-ಈ ೧೪ ಕಾಂತಿ" (ಕಕಸಾ. ೦೦-೨೦೫) ; "ಡಾಳ ಹಬೆ ಪೊಗರೆಂದೆನೆ ಕಳೆ ಪೊಳಪು . . . ಕಾಂತಿಯೆನಿಕ್ಕುಂ" (ಕಷಿಕಂ. ೦೦೦) ; ಮಾರ್ಪೊಳೆದುವಾಕೆಯ ಡಾಳಮನಾಂತ ದಿಟ್ಟಿಗಳ್ (ಕಬ್ಬಿಗ. ೩೩೦); ಕನಸಿನ ಸಿರಿ ಕಾಮುರ್ಗಿರೊಡ್ಡಿನ ಚಿತ್ರಂ ಸತಿಯುರೊಲ್ಮೆ ಮಿಂಚಿನ ಡಾಳಂ ಜನಪತಿಯ ಕೂರ್ಮೆಯೆನಲಾತನೊಲಾಯ್ತು ಜನ ಸೌಖ್ಯಂ (ದಶಕು. ೫-೫೮) ; ಮಿಸುನಿಯೋಲೆಯ ಡಾ[ಪಾಕಾಂ. ಢಾ]ಳ ಕದಪಿನೊಳೆಸೆಯೆ (ನಳಚ. ೨-೭); ವ್ಯಾಲೋಲ ಖಡ್ಗಗಳ ಡಾಳದಿಂ ಮೇಳದಿಂ . . . ಪಡೆ ಪಡೆಬಿನಿಂ ನಡೆದುದು (ಜಬಪು. ೫೭-೦೦). ೨. ಅಂದ ; ಚಂದ ; ಸೊಬಗು : "ಡಾಳಮನೆ ಲಾವಣ್ಯಂ" (ಧಾರನಿ. ೩೫) ; ಡಾಳದ ಕಣ್ಣ ನೀರ್ವನಿಗಳುಂ ಪೊಸಮುತ್ತುಗಳುಂ ನಭೋಂತದೊಳ್ ಸಾಲಿಡಲ್ (ದಶಕು. ೦೨-೦೮೬) : ತೋರಮೊಲೆಗಳ ಡಾಳದಲಿ ಮಣಿಹಾರ ಮೆಱೆಯಲು (ಜೀವಂಧ. ೮-೯): ಥಳಥಳಿಸುವೆಳಮಿಾನ ಡಾಳವ ಗೆಲುವ ಕಂಗಳ (ಅಕ್ರೂರ. ೪-೨೯). ೩. ರೀತಿ ; ಕ್ರಮ ; ಪದ್ಧತಿ ; ತರಹ : ಕಾಲದೇಶಾಗಮದ ನಿಗಮದ ಡಾಳವಱಿದ್ದೆಹಿಕಪರತ್ರ ವಿಚಾರಿಸದೆ ನಡೆ ಕಿಡದ (ಕುವ್ಯಾಸ. ೦೫-೬೨). ೪. ಕುಂದು ; ಹಾನಿ ; ಭಂಗ : ಅಜ್ಜಮುತ್ತರ ತೆಱದಿ ನಡತೆಗಳೆಜ್ಜವಿರದೊಜ್ಜದೊಲು ನಡೆತರುತೆಜ್ಜ ಸಾಸಿರ ಬಿದ್ದು ಡಾಳಗಳಾದವವಕೀಗ (ಬಜ್ರಪು. ೭೭-೦೭). ೫. ಉಜ್ಜು ಹೊಳಪುಗೊಳಿಸುವುದು. 'ಡಾಳವಿಡಿ' ಪರಾ. ೬. ತೋರಿಕೆ ; ಥಳುಕು ; ಠಕ್ಕು. 'ಡಾಳಿ' ಪರಾ. ೭. ಥಳುಕಿನವನು ; ಡಾಂಭಿಕ ; ಮೋಸಗಾರ; ವಂಚಕ: ಕುಡದೆ ಕಾಡುವವಂ ರಸಬೋನವೆತ್ತು ಮಾಱಾಳಿಗೆ ಡಾ[ಪಾಕಾಂ. ಕಾ, ಗಾ]ಳನಂ ನೆಗಪು ಟಕ್ಕಿಪನಂ ತುಬಿ (ರೀಶಾವ. ೨-೧೦೭) ; ಡಾಳಂಗಪ್ಪುಯಿಸಿದುದು ಬಿಡಾಳಕ್ಕಂ ಪಾಲ ಕಾಪನಿತ್ತವೋಲಾಯ್ತೆಂದೀಲೋಕಮುಲಿಯೆ ನೀತಿನುತಾಲೋಕನರಹಿತನಹಿತಚಿಂತದ ನೆಗಬ್ದಂ (ಪಾರ್ಶ್ವಪು. ೩-೦೦೩). ಡವಳ₁ : ೭. ಥಾಳರನು ಡ[ಪಾಕಾಂ. ಥ]ವಳರನು ಠಕ್ಕಿನ ಠೌಳಿಕಾಱರನು (ಕುವ್ಯಾಗ. ೫-೦೦). ಡಾಲು₁: ೧ 'ಡಾಲುಹೊಡೆ' ಪರಾ. ಧವಳ: ಮೇಲಿನ 'ಕುವ್ಯಾಗ. ೫-೧೧'ರ ಪ್ರಯೋಗದ ಪಾಠಾಂತರವನ್ನು ನೋಡಿ. ಢಾಲು₁: ೮. [ಸಂಗೀತ] ದಾಟುಸ್ವರಗಳ ಪ್ರಯೋಗ : ಢಾಲು - ಸಪಾ, ಸಮಾ, ಸಗಾ, ಸರೀ ಎಂದು ಅನುಕ್ರಮಿಸುವ ದಾಟುಸ್ವರಗಳ ಪ್ರಯೋಗ (ಸಂಗೀಕಂ. ೨೮). ಥಾಳ₁: ೧. ಸರ್ವಾಂಗದೊಳ್ ಥಾಳಂ ನೆಟ್ಟನೆ ಪುಟ್ಟೆ ನಾಟ್ಯರಸದೊಳ್ ತೇಂಕಾಡುವಂತಾಡಿದರ್ (ಪಾರ್ಶ್ವಪು. ೦೪-೦೫೯) : ಎಳೆಯ ಮುತ್ತಿನ ಥಾಳವನು ಮುಕ್ಕುಳಿಸಿದಂಗಚ್ಛವಿಯ (ಕುವ್ಯಾಅ. ೬-೬೩) : ಭ್ರೂಲತೆಯ ಲಾವಣ್ಯನಿಧಿಯ ವಿಶಾಲ ಭಾಳದ ಥಾಳದಲಿ (ನಿಥಾಗ. ೨-೦-೨೬); ಸುಲಿಪಲ್ಲ ಥಾಳದಿ ಕರ್ಣಕುಂಡಲದಿ (ಶಂಕರದಾ. ೫-೭೭): ಚೆಲ್ಲೆಗಂಗಳ ಥಾಳ (ಅಂಬಿಕಾ. ೩೪-೭೦). ೭. ಥಾಳರನು ಡ[ಪಾಕಾಂ. ಥ]ವಳರನು ಠಕ್ಕಿನ ಠೌಳಿಕಾಱರನು (ಕುವ್ಯಾಗ. ೫-೦೦). ೯. ಅಶುಚಿವಂತ ; ಶೀಲಗೇಡಿ (?) : ಖೂಳರಿಲ್ಲ ಜಾಣರುಂಟು ಗೆಲ್ವರಿಲ್ಲ ಒಲ್ವರುಂಟು ಥಾಳರಿಲ್ಲ ಶುಚಿಗಳುಂಟು ಹುಸಿವರಿಲ್ಲ ಸತ್ಯರುಂಟು (ಮೇರ. ಹ. ೨೩೦-೨೩). ೧೦. [ನಾಟ್ಯ] ಒಂದು ಬಗೆಯ ನೃತ್ಯ: ರೂಪು ರೇಖೆ ಥಾವಣೆ ತೂಕವಣೆಯಂಕೆ ಝುಂಕೆ ಥಾಳ ಡಿಳ್ಳಾಯಿ ಚಂಡಣೆ ಚಳಬಳಿಕೆ ಉಲ್ಲಾಸದಚ್ಚರಿವಡೆಯೆ ನರ್ತಿಸುತ್ತುಮಿರೆಯುಂ (ಶಾಂತೀಶ್ವ. ೧೬-೭೭ ವ). ಥಾಳು : ೧. ನೂರು ಬಣ್ಣದ ಹೊಳವನೊಳಗಾಂತು ಇದರ ತೆರವಿಂಥದೆನೆ ಮತ್ತೊಂದು ಥಾಳಿನಿಂದ ಕಂಗಳನು ಕೋರೈಸು ವಚ್ಚರಿಯ ಹೀರದಂತಿವನ ಬಗೆಗೆನ್ನ ಬಗೆಯಚ್ಚರಿವುದು (ಗೋಕಾನಿ. ೨೦-೨) : ಚಂದಕೆ ಮರುಳಾಗಿ ಕಣ್ಣಮುಚ್ಚಿಸಿತವ್ವ ನಿನ್ನ ಪರಿವಾರದ ಸುರರ ಥಾಳು (ಹಂಸದ. ೦೬೫-೧೭).

ಡಾಳಾಗು, ಥಾಳವಾಗು, ಥಾಳಾಗು = ೧. ಉಜ್ವಲವಾಗು ; ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾಗು; ಚೆನ್ನಾಗಿ ಪ್ರಕಾಶಿಸು; ಪ್ರಜ್ವಲಿಸು: ದೀವಿಗೆಯು ಡಾಳಾಗಿ ಉರಿಯುತ್ತಿರಲಿಕ್ಕೆ ಬೇಕು (ಮುಂಬಯಿ. ೫-೦೭೨) ; ಬರಬರುತ್ತ ಆ ಬೆಳಕು ಥಾಳವಾಗಿ ಖಿಂಡಿಯಿಂದ ಹೊರಚೆಲ್ಲಿ (ಗೀಜುಗ. ೦೦) ; ಅವನ ಕಣ್ಣಲ್ಲಿ ಸತ್ಯದ, ಬಂಧುತ್ವದ ದಿವ್ಯಜ್ಯೋತಿಯೊಂದು 'ಥಾಳಾಗಿ' ಉರಿಯುತ್ತಿತ್ತು (ಬರಹಾ. ೯೮); ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾನಿಲಯದ ಕೋಣೆಯಲ್ಲಿ ಇನ್ನೂ ದೀಪ ಥಾಳಾಗಿ ಉರಿಯುತ್ತಿದ್ದುದು . . . ಕಾಣುತ್ತಿತ್ತು (ದೀಪಹ. II, ೦೦೭). ೨. ಎದ್ದು ಕಾಣಿಂ; ಸುಸ್ಪಷ್ಟವಾಗು : ಭವ್ಯಮಂದಿರಗಳು ಮದರಾಸಿನಲ್ಲಿ ಬೀಚಿನ ಹತ್ತಿರವೇ ಥಾಳವಾಗಿ ಕಾಣುತ್ತಿವೆ (ಹೂಅರ. ೦೭) ; ಕೂರಿಗೆಗೆ ವಿಭೂತಿಯನ್ನು ಬಳಿದು ಥಾಳವಾಗಿ ಕುಂಕುಮ ಲೇಪಿಸಿದರು (ಮತ್ತಮು. ೩೫೭).

[ದೇ.೫ ತೆಲು. ಡಾಲ./ಮರಾ. ಢಾಳ]

ಡಾಳ₂ 'ಡಾಲು₂' ನೋ.

ಡಾಳ₃ (ನಾ). (ಚಾಮರ ಮೊದಲಾದವನ್ನು) ಬೀಸುವಿಕೆ ; ಗಾಳಿ ಹಾಕುವಿಕೆ.

ಡಾಳಹಾಕು = ಬೀಸು ; ಇಕ್ಕು : ಡಾಳಹಾಕುವ ಚಾಮರದ ಪೊಡೆವ ಡೌಡೆಯ (ಹಮ್ಮೀರ. ೩-೩೩ ವ).

[<ಪ್ರಾ. ಢಾಲ]

ಡಾಳಕ, ಥಾಳಕ (ನಾ). ೧. ತೋರಿಕೆಯ ನಡೆನುಡಿಯುಳ್ಳವನು ; ಡಾಂಭಿಕ ; ಮೋಸಗಾರ : ಬೋಳೆಯನೆಂದು ನಂಬಬೇಡ ಡಾ[ಪಾಠಾಂ. ಥಾ]ಳಕನವನು ಜಗದ ಬನ್ನಾಣಿ (ಮುಹಾದೇ. ಬಿ. ೦೦೯-೨೪೬) : ನೆಱೆ ಡಾಳಕನಂ ತಗುಳ್ದು ಕೂರ್ತಂಗಜಕೇಳಿಯೊಳ್ ತೊಡರ್ದು (ಪುನ್ನವಿ. ೭-೫) : ಮಾಲೆಯನೊಬ್ಬಗಿಕ್ಕಿದಳೆಂದರಾ ಹೆಣ್ಣ ಮೇಲಾಸೆ ನೃಪಗಾಗದೆಂದು ಡಾಳಕನಾ ಮಂತ್ರಿ ಮತ್ತೊಂದು ತಂತ್ರದಿ ಚಾಳಿಸಿ ಮಡಿದನೇನೆಂಬೆ (ಭರತ. ೫೬-೫). ೨. ಕಪಟ ; ವಂಚನೆ ; ಮೋಸ. 'ಡಾಳಕವಂತ' ಪರಾ. ಥಾಳಕ : ೧. ಥಾಳಕರಿಗರ್ಥಾರ್ಥಿಗಳಿಗೆ ಪೇಳದಿರನುಭವಾಮೃತವ (ಅಮೃತ. ೦೦-೨). ೨. ನಿರುದಯವು ನಿಷ್ಠುರವು ದುರುಳತ್ವ ಥಾಳಕವು (ಸುಶರ. ೦೨-೨). [ಡಾಳ$_1$ + – ಕ$_3$]

ಡಾಳಕತನ, ಥಾಳಕತನ (ನಾ). ಥಳುಕು ; ವಂಚನೆ ; ಮೋಸ : ಕಾಳಗ ಕಿದಿರಾಗಿ ನಿಲ್ಲಲಾಱದೆ ಚಣ್ಣ ಡಾಳಕತನದೊಳೋಡುವನು (ಮೋಹತ. ೧೨-೩೧). ಥಾಳಕತನ : ನಾವು ನಮ್ಮಯ ಸೇವಕಾಂಗದ ಭಾವದಿಂದಿರ ಬೇಕೆನುತ ನಾನಾ ವಿಧದ ಥಾಳಕತನಂಗಳ ನುಡಿದನಲ್ಲವೆನು (ಪ್ರಭುಲೀ. ೫-೩೬) : ಕರ್ಕಶದಿಂ ಕಾಣನೆ ಯಮರಾಟ್ ಜನನಾದಿಯ ಥಾಳಕತನದಿಂ ಥಾಳಕಿಯ ದಿಟ ಮಾಯೆ (ಯೋಗಾಂವಿ. ೨-೩೩) : ಠಕ್ಕು ಥಾಳಕತನ ಬಜುಬೋಸರಣೆ ಬೇಳಕ್ಕೆ ವ್ಯಸಿಕಗಳೆಂಬಿವಕೆ ಸಿಕ್ಕುವರೇ ಕೋವಿದರು (ಉರಾಸಾಂ. ೨೮-೭೦). [ಡಾಳಕ + – ತನ]

ಡಾಳಕವಂತ (ನಾ). ತೋರಿಕೆಯ ನಡೆನುಡಿಯುಳ್ಳವನು ; ಮೋಸಗಾರ ; ವಂಚಕ : ನೇಣು ಕೊಂದಿತ್ತಂದಾ ದಾಯಗಾರಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಹೋಹ ದರ್ಶನ ಡಾಳಕವಂತಂಗೆ (ಸರ್ವಪ. ೧೩೧-೬೭೦). [ಡಾಳಕ + – ವಂತ]

ಡಾಳಕಿ, ಥಾಳಕಿ (ನಾ). ಗಯ್ಯಾಳಿ ; ಮೋಸಗಾತಿ : ಸಗ್ಗಂಬಡೆದು ಬಂದ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಮಿಲ್ಲೆನಬಹುದೆ ಈ ಡಾಳಕಿ (ಸಮ್ಯಕೌ. ೪-೬೫). ಥಾಳಕಿ : ಕರ್ಕಶದಿಂ ಕಾಣನೆ ಯಮರಾಟ್ ಜನನಾದಿಯ ಥಾಳಕತನದಿಂಥಾಳಕಿಯ ದಿಟ ಮಾಯೆ (ಯೋಗಾಂವಿ. ೨-೩೩). [ಡಾಳಕ + – ಇ$_2$]

ಡಾಳಯಿಸು$_1$, ಡಾಳಯ್ಸು, ಡಾಳವಿಸು, ಡಾಳಿಸು$_1$, ಡಾಳ್ಯಸು$_1$, ಥಾಳವಿಸು, ಥಾಳಿಸು$_1$, ಥಾಳ್ಯಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಮಿಂಚು ; ಹೊಳೆ ; ಮಿನುಗು ; ಥಳಥಳಿಸು. ಡಾಳಯ್ಸು : ೧. ಕದಪುಗಳು ನಿರ್ಮಳಪೊದಗಿ ಡಾಳಯ್ಸು[ಪಾಠಾಂ. ಥಾಳ್ಯಸು]ತಿಪ್ಪವು ಲೋಲಲೋಚನೆಯ (ಬಸವು. ೪-೨೩). ಡಾಳವಿಸು : ೧. ಡಾ[ಪಾಠಾಂ. ಥಾ]ಳವಿಪ ಸುಲಿಪಲ್ ಮುಗುಳ್ನಗೆ ಮೇಳವಿಸುವ ಮುಖಪ್ರಸನ್ನತೆ (ಬಸವು. ೩-೨೬). ಡಾಳಿಸು$_1$: ೧. ನೀಲದ ಸರ ಮಾಣಿಕದ ಕುಚ್ಚು ವಜ್ರದ ಮೇಲುಗೊಂಚಲು ವೈಡೂರ್ಯ ಡಾಳಿಸುತಿಹ ಬಲು ಪಸರದಂಗಡಿಗಳು ಸಾಲುಗೊಂಡೆಸೆದುವು (ಕಂಸವಿ. ೬-೩೮) : ಲೀಲೆಯಿಂ ನರಸಿಂಹನಂತ್ಯದಿದ ರತ್ನ ಡಾಳಿಪೋಲಗದ ಚಾವಡಿಗೆ (ಕಂಸವಿ. ೧೦-೦೨೫) : ಭಾಸುರ ವೇದಮಾತೆ ಗಾಯತ್ರಿ ಡಾಳಿಸೆ ತಾಳ್ದ (ಉಮಾಪ್ರ. ೦-೭೦). ಡಾಳ್ಯಸು$_1$: ೧. ಕದಪುಗಳು . . . ಡಾಳ್ಯಸು[ಪಾಠಾಂ. ಡಾಳಯ್ಸು, ಥಾಳ್ಯಸು]ತಿಪ್ಪವು ಲೋಲಲೋಚನೆಯು (ಬಸವು. ೪-೨೩); ಎಳಲಿಟ್ಟು ಡಾಳ್ಯಸುತಿಹ ಹಾರವಲ್ಲವುಂ ಸಂತೋಷದಿಂ ಪರಿದು ಪಸರಿಸಲು (ವೀರಶೈ. ೩-೦೫-೭). ಥಾಳವಿಸು : ೧. ಥಾ[ಪಾಠಾಂ. ಡಾ]ಳವಿಪ ಸುಲಿಪಲ್ ಮುಗುಳ್ನಗೆ ಮೇಳವಿಸುವ ಮುಖ ಪ್ರಸನ್ನತೆ (ಬಸವು. ೩-೨೬). ಡಾಳಿಸು$_1$: ೧. ಶಾಲಿಯು ತೆರೆಯು ತಟ್ಟುಬಟ್ಟೆ ದೀಪದ ಕಾಂತಿ ಥಾಳಿಸುವಂತೆ ಲೋಕದೊಳು ಆ ಲಲಿತಾಂಗನ ತನುಕಾಂತಿ ಪೊದೆದದುಕೂಲದ ಹೊಱಗೆ ರಂಜಿಸಿತು (ಭರತ. ೦-೪೫) : ಮೇಲಿಪ್ಪ ಚಿನ್ನದ ಕಳಶದಿಂ ಗೋಪುರ ಥಾಳಿಸಿ ತುಡು ಕಿತಂಬರವ (ಕಂಸವಿ. ೭-೮೪). ೨. ಪ್ರಕಾಶಗೊಳಿಸು; ಹೊಳಪುಮಾಡು; ಬೆಳಗಿಸು : ಬಾಲಶಶಾಂಕನಂದದ ಪುಲಿಯುಗುರನು ಥಾಳಿಪ ಬಂದಿ ರಂಜಿಸಿತು (ಅಂಜತ. ೪-೪೪). ೩. ಉಜ್ಜಿ ಹರಿತವಾಗಿಸು : ಮಸೆ ; ಸಾಣೆಹಿಡಿ : ಕುಂತದ ಧಾರೆಗಳ ಥಾಳಿಸುವ ನೆಱೆ ಸೊಪ್ಪಾದ ಹಿಳುಕಿನ ಗಱೆಯ ಕೀಲಿಸುವ . . . ವೀರಭಟರೊಪ್ಪಿದರು (ಉಪ್ಪಾಭಿ. ೫-೩೮). ಥಾಳ್ಯಸು : ೧. ನೀಲಗಿರಿಯೊಳಗಾಡುವ ಶಿಶುಗಳೆರಡಾಲಿಂಗಿಸಲು ಭೂಮಿಯು ಥಾಳ್ಯಸುತಡರ್ದುರಿಗಳಿಂ ನಕ್ಷತ್ರಮಾಲೆ ಪಗಲೊಳೆ ತೋರ್ಪುದು (ಕೃಕವ. ೮೯-೩). [ಡಾಳ$_1$ + – ಇಸು$_3$]

ಡಾಳಯಿಸು$_2$ 'ಡಾಳಿಸು$_2$' ನೋ.

ಡಾಳಯ್ಸು 'ಡಾಳಯಿಸು$_1$' ನೋ.

ಡಾಳವಿಡಿ (ಕ್ರಿ). ಉಜ್ಜಿ ಬೆಳಗಿಸು ; ಮೆರುಗುಕೊಡು : ಬಗೆಗೊಳಿಪ ಡಾಳವಿಡಿದಿರ್ದ ಕಟ್ಟಾಣಿಮುತ್ತಿನ ಕಂಠಮಾಲೆ (ಸೌಂದಪು. ೪-೨೨). [ಡಾಳ$_1$ + ಪಿಡಿ$_1$]

ಡಾಳವಿಸು 'ಡಾಳಯಿಸು$_1$' ನೋ.

ಡಾಳಾಹಿ (ಕ್ರಿ). ಹೊಳೆಯುವ ಮೈಯನ್ನುಳ್ಳ ಹಾವು; ಕೃಷ್ಣಸರ್ಪ (?) : ಮೊಲೆಪುತ್ತುಗಳ ಬಳಿಯೊಳು ಡಾಳಾಹಿ ಕಣ್ಗೊಳಿಸದೆಯಿಪ್ಪ ನಿಕ್ಷೇಪ ನೆಲೆಯೆಂದು ವಿಟರು ಸೆಳ್ಳುಗುರ್ಗಳಿಂ ತೊ[ತೋ]ಡುವರೆಳಸಿ ಗಣಿಕೆಯರ ಕುಚವ (ಗೊಮ್ಮಟ. ೨-೯೩).

[? ಇದು 'ಕಾಳಾಹಿ'ಯ ಅಪಲಿಖಿತವಿರಬಹುದು]

ಡಾಳಿ$_1$ (ನಾ). = ಡಾಳ : ಪ್ರಾಣೇಶನಂ ನೆರೆದಂತೆ ಕಳುಪಿ ತತ್ ಕಾಲರತಿ ಚಿಹ್ನದುಂ ಮತ್ತೊರ್ವನೊಳ್ ಪುಸಿದು ಡಾಳಿಯೊಲಿದಿಂತಿರ್ದಳು (ಜಮಿ. ೦೦-೬೪). [ಡಾಳ$_1$ + – ಇ$_2$]

ಡಾಳಿ$_2$ 'ದಾಳಿ' ನೋ.

ಡಾಳಿಂಬ 'ದಾಳಿಂಬ' ನೋ.

ಡಾಳಿಂಬೆ 'ದಾಳಿಂಬ' ನೋ.

ಡಾಳಿಂಬ್ರ 'ದಾಳಿಂಬ' ನೋ.

ಡಾಳಿಮ 'ದಾಳಿಂಬ' ನೋ.

ಡಾಳಿಸು$_1$ 'ಡಾಳಯಿಸು$_1$' ನೋ.

ಡಾಳಿಸು$_2$, ಡಾಳಯಿಸು$_2$, ಡಾಳ್ಯಸು$_2$, ಥಾಳಯಿಸು, ಥಾಳಿಸು$_2$ (ಕ್ರಿ). ೧. (ಚಾಮರ, ಬೀಸಣಿಗೆ ಮುಂತಾದುವನ್ನು) ಬೀಸು ; ಗಾಳಿ ಹಾಕು : ಅಂಗಜನೃಪಂಗೆ ಬನವೆಂಬಂಗನೆ ಡಾಳಿಸುವ ಚಾರುಚಾಮರಮದೆನಲ್ . . . ಎಸೆದುದಲ್ಲಿ ಪೂಗಪುಹೀಜಂ (ಉದ್ಭಟ. ೯-೦೬) ; ಚಕಚಕಿತಮಾಗಿ ಡಾಳಿಪ ಚಾಮರಂಗಳಿಂ (ಜನ್ನಕಾ. ೩-೫೦) ; ಗಾಯತ್ರಿ ಸಾವಿತ್ರಿಯರು ರಂಜಿಸಿದರಾ ಮಹಾದೇವನೆಡಬಲದಲ್ಲಿ ಡಾಳಿಸುತ ಚಾಮರವನೆಸಕದಿಂದ (ಸೌಂದಪು. ೦-೩೫) : ನೀಲಗಿರಿಯ ಮೇಲೆ ಮುಸುಕಿದ ಸಿತಮೇಘದಾಲಮೆಂದೆನೆ ಡಾಳಿಸುವ ಮೇಲುಚವರಗಳು ಮೆಱೆದವು (ಉರಾಸಾಂ. ೪೨-೪೪) ; ಬೆರಳ ಮುದ್ರಿಕೆಯ ಹೊಳಹು ದೊಱೆಯುತ ಶುಭ್ರಚಮರವ ಡಾಳಿಸುತಳಿವಂಗಳೆಸದರರ್ತಿಯಲಿ (ಕಂಸವಿ. ೮-೨೪). ೨. ಸುತ್ತಲೂ ಬೀರು ; ಹರಡು ; ವ್ಯಾಪಿಸು : ಗಾಳಿಯಲಿ ಬೆಳಕು ಬಣ್ಣಗಳಲೆಯನೊಡಸಿ ಕಣ್ಕಟ್ಟು ಮೋಹನವ ಡಾಳಿಸುವ ನಾಡು (ದ್ರಾಕ್ಷಿದಾ. ೫-೫). ೩. (ಪಗಡೆಯ ದಾಳವನ್ನು) ಬೀಸಿ ಹಾಕು ; ಎಸೆ ; ಉರುಳಿಸು : ಕಾಲೋಚಿತ ಕಿತವರನನ್ಯತಾಲಯರಂ ಪೊರಗೆ ಕರೆದು ಪಣಬಂದವನೊಲ್ದಾಳೋಚಿಸಿ ಡಾಳಿಸಿದಂ ಸೋಲಕ್ಕಿರ್ದಕ್ಷಯುಗಳಮಂ ನಳಭೂಪಂ (ನಳಚಂ. ೫೦೫) : ಡಾಳಯಿಸು$_2$: ೧. ಇಕ್ಕೆಲದಾಲವಟ್ಟಂ ಚವರ ಕುಂಚಂ ಡಾ[ಪಾಠಾಂ. ಥಾ]ಳಯಿಸೆ ಗದ್ದುಗೆಯ ಮೇಲಿಹ ಬಿಜ್ಜಳನ ಕಂಡು (ಬಸವು. ೬೦-೩೦) : ಡಾಳಯಿಸುತಿಹ ಕನಕ ಚಾಮರದೋಳಿ (ಕಂಳದಾ. ೯-೨೨). ಡಾಳ್ಯಸು$_2$: ೧. ಬಾಲೆಯರು ಬಣ್ಣಿಸಿ ಚಮರವ ಡಾಳ್ಯಸುತ ಬಂದರು (ಶ್ರೀಪಾಲ. ೦೩-೦೯೭). ಥಾಳಯಿಸು : ೧. ಚವರ ಕುಂಚಂ ಥಾ[ಪಾಠಾಂ. ಡಾ]ಳಯಿಸೆ (ಬಸವು. ೩೧-೩೦). ಥಾಳಿಸು$_2$: ೧. ಥಾಳಿ

ಸುವ ಚವುರಿ ಸೀಗುರಿಗಳೊಗ್ಗಿನ ಕುಣಿಯುಹುವಿಡಿದು ನಡೆದು (ಹಕಶಾ. ೮-೭೦) : ಲೋಚನಪೃಥ್ವಿಕೆಗಳು ಢಾಳಿಸುತಿರ್ಪಾ ಚವುರಗಳೆಂಬಂತೆ ಖೇಚರ ಭೂಚರಸತಿಯರ ಕಣ್ಗಾ ಮರೀಚಿಯೊಪ್ಪಿದುವೀಶ್ವರಗೆ (ಶ್ರೀಪಾಂ. ೦೪-೮೦) : ನಳಿನಮುಖಿಯರು ಚವರಗಳನೆಡಬಲದೊಳಗೆ ಢಾಳಿಸುತಿಯ್ಯುರಲು (ಕುಮಾಸಾಂ. ೧೦-೭೦) ; ಎತ್ತುವಾರತಿ ಸೇಸೆ ಇಡುವ ನಿವಾಳಿ ಢಾಳಿಸುವ ಚಾಮರಂಗಳಿಂ (ಭರತ. ೩-೫೦): ಚಂದ್ರಾದಿತ್ಯರುಭಯಚಾಮರಗಳಂ ಪಿಡಿದು ಢಾಳಿಸೆ (ಚಬಪು. ೨-೩೦). ೪. ಅ ಲು ಬು ; ತೊಳೆ ; ಜಾಲಾಡಿ ಹೊಳೆಯುವಂತೆ ಮಾಡು : ಅಟುವೆಂಬ ಮೂಸೆಯೊಳಗಿಟ್ಟು ಪರವು ಜ್ಞಾನದಿಂ ಕರಗಿಸಿ ಸುಮನವೆಂಬ ನಿರ್ಮಲೋದಕದಲ್ಲಿ ಢಾಳಿಸಿದ ಶುದ್ಧ ಸುವರ್ಣ (ಅರವ. ೦೩೮). [ಡಾಳ್$_3$ + – ಇಸು$_1$]

ಡಾಳು 'ಡಾಲು$_2$' ನೋ.

ಡಾಳೆ, ಢಾಳೆ (ನಾ). ಮೋಸಗಾರ್ತಿ ; ವಂಚಕಿ ; ಥಳುಕುಂಗಾತಿ ; ಗಯ್ಯಾಳಿ : ಮಯ್ಯನೆ ಮಾಱು ವಾಕೆ ಭವವಂ ಪೇಟ್ ಮಾಡಿಳೆ ಸಂತೆಯೊಳ್ ಧನಕಸಾನಾಱಿನಿವಳ್ಗೆ ದೈವವಱಿಗ್ನೀ ಸೂಳೆಯುಂ ಡಾಳೆಯುಂ (ರೀಶಾವ. ೨-೦೦೩) ; ಚಂಡಪ್ರದ್ಯೋತನೆಂಬರಸಂ ಆಕೆಯನೆಟ್ಟುದುಕೊಳ್ಳೆನೆಂದು . . . ತನ್ನ ಪೆರ್ಗಡೆಗಳಂ ಡಾ[ಡಾಂ. ತಾ] ಳೆಯರಪ್ಪ ಸಬ್ಬವದ ಪೆಂಡಿರುಮಂ ಪ್ರಭಾವತಿಯಲ್ಲಿಗಟ್ಟಿ (ಜೀವಸಂ. ೨೨೭-೩೫ ಪ) : ಅಟ್ ನೇಹಮಂ ಮೆಱೆದು ಹೊಳ್ಳಿಸಿ ಬಿಟ್ಟಪೆನೆಂಬ ಡಾಳೆಯಂ ಸುಡುವುದು ಸುಟ್ಟು ತೂಱುವುದು ತೂಱಿದ ಬೂದಿಯ ಹಿಟ್ಟುಗುಟ್ಟಿ ಬೊಟ್ಟಿಡುವುದು (ಅಸಂಪು. ೮-೫೩) ; ಕೂಸಾನೆ . . . ದಾಂಟುವುದಿಡುಗುಡ್ಡಗಳ ಗಿರಿಗಳನಿಕ್ಕಿ ದಾಂಟುವ ಡಾಳೆಯಂದದೊಳು (ಭರತ. ೩೭-೭೩). **ಢಾಳೆ**: ಇಳಿಕೆಯ್ಯುದು ಹೊಳ್ಳಿಸಿ ತಿಂಬ ಢಾಳೆಯಂ (ಪಾರಪು. ೧೫-೦೦೭) ; ಪುಸಿಯುಳಿವಂ ನಿರ್ಮಿಸಿ ತಮಗಿಲ್ಲದ ದೇಂಟಮನುಂಟುಮಾಡಿ . . . ಮುಟ್ಟದ ಮುನ್ನಮೆನ್ನರಂ ದೆಸೆವಲಿಗೆಯ್ವರೇನೋ ಕಡು ಢಾಳೆಯರೊಂದಿರುಳಲ್ಲಿ ಸೂಳೆಯರ್ (ಧರ್ಮಾ. ೨-೦೦೩) : ಮುತ್ತಿನ ಹಾರವ ಕಳ್ದರೆಂದೆಮಗಾಪತ್ತನೆನಿಸಿದ ಢಾಳೆಯನು ಅತ್ತಿತ್ತ ಹೋಗದಂದದಿ ಕಾದುಕೊಂಡಿರಿ (ಪ್ರಭಂಜ. ೦-೦೭೯).

[ಡಾಳ್$_1$ + – ಎ$_2$]

ಡಾಳೆವೆಂಡತಿ (ನಾ). ಧೂರ್ತಳಾದ ಹೆಣ್ಣು ; ಹಾದರಗಿತ್ತಿ : ತೊಡಿಗೆ ಸುಸರ ಹಾರದ ಮುತ್ತಿನಂತೆ ಸರದೊಳಳವಡುವ ಡಾಳೆವೆಂಡತಿಯಂತೆ ಕೈಸನ್ನೆಯುಱಿವ ಜಾತಿ ಜಾಯಿಲಂಗಳಂ (ಅನಂಪು. ೨-೩೦ ಪ).

[ಡಾಳೆ + ವೆಂಡತಿ (<ಪೆಂಡತಿ)]

ಡಾಳೈಸು$_1$ 'ಡಾಳಯಿಸು$_1$' ನೋ.

ಡಾಳೈಸು$_2$ 'ಡಾಳಿಸು$_2$' ನೋ.

ಡಿಂಕಿಸು (ಕ್ರಿ). (?) : ಉತ್ತರಗುಣಂಗಳವನಲ್ಲಮನಾಂ ಡಿಂಕಿಸದೆ ನೆನವಱೆ ನನಾಚಾರಂಗಳಂ (ರಕ್ಷ. ೩-೦೫) . [?]

ಡಿಂಗರ (ನಾ). ೧. ಸೇವಕ ; ಅಡಿಯಾಳು ; ಕಿಂಕರ ; ಭಕ್ತ : ಪರ್ವರೆಂ ದೊಡೆ ಪಾಪಂ ಬಡೆ ಸೋಲಂತದು ಪೇಟಾ ತುಡುಗುಣಿಯೋ ಕಿಂವ ಗೊರವನೋ ಡಿಂಗರನೋ [ಪಾಠಾಂ. ಪೇಟ್‌ವಿಂದು] (ಸುಮ. ೦೦-೮೮) ; ಹರಶರಣೆಂಬಂ ಭಕ್ತರ ಕರುಣವ ಕರಣೆಂಬ ಶಿವನ ಡಿಂಗರನೆಂಬುಂ ಪಿರಿಯಣ್ಣ ಸಾವಿದೇವನ ಪರಮಾನುಜ್ಞೆಯುನೆ ತಾಳ್ದಿದಂ ಮುದ್ದರಸಂ (ಸೌಇಇ. IX-1, ೨೯೭-೩೦ ; 1177) ; ಕುಲಮುಳ್ಳ ನರಂ ಪೆಱರೆಂಜಲನುಂಡುಂಡೆಲ್ಲಮುವನ ಡಿಂಗರನೆಂಬರು ಸಲೆಯಡಗಂ ನಾಯೆಂಜಲ ನಲಿದಲಸದೆ ತಿಂದೆಂದು ನಾಯ ಡಿಂಗರನಲ್ತೆ (ಪಸಾರ. ೫೯೮-೦೪). ೨. ವಂಚಕ ; ಮೋಸಗಾರ; ಠಕ್ಕ. ೩. ನೀಚ ; ಅಲ್ಪಮನುಷ್ಯ ; ಕ್ಷುದ್ರ. ೪. ಬೊಜ್ಜು ದೇಹವುಳ್ಳವನು ; ದಪ್ಪವಾದ ಶರೀರವುಳ್ಳವನು ; ಸ್ಥೂಲಕಾಯ ; ಡೊಣಪ. [ಸಂ.]

ಡಿಂಗರಿಗ (ನಾ). = ಡಿಂಗರ ೧ : ಒಪ್ಪ ನಂಬದ ಕರಣರ ಡಿಂಗರಿಗ ನಾನಪ್ಪ (ಬಸವ. ೯೭೪) : ಶಿವನ ಡಿಂಗರಿಗನಹಿಗರ್ ಗುಹದಾದು ನೋಡ (ಜಡರ. ೧೩೩-೨೨) ; ಸಕಲಕ್ಕೆ ರಾಜಾಧಿರಾಜನಾ ತ್ರ್ಯಂಬಕಂ ತ್ರಿಪುರಾರಿಯಾತಂಗೆ ಡಿಂಗರಿಗರಂಜಾಜಭವಾಚ್ಯುತ_ದ್ಯುಮಿಲರು (ಕೆರ. ೦೦-೪೧) ; ಕೊಲುವ ಮನವೇ ಬಿಸುಡು ಚಕ್ರವನೆನ್ನ ಕಾಯದಲಿ ಅಳುಕ ಕೂದಲು ಹಱಿದುದಾದರೆ ಬಳಿಕ ನಾ ಡಿಂಗರಿಗನಲ್ಲ (ಕಾವ್ಯರ. ೭-೪೩) , ಡಂಗುರವ ಸಾಱಿ ಹರಿಯು ಡಿಂಗರಿಗರೆಲ್ಲರು ಭೂಮಂಡಲದಿ ಪಾಡು ರಂಗವಿಟ್ಠಲ ಪರದೈವವೆಂದು (ಪುರಂದ. ೦ ೫೩-೦) ; ಸಂಗೀತರೋಳು ಶಿವಿ ವಿಜಯವಿಠಲರೇಯನ ಡಿಂಗರಿಗನಾಗದೆ ಸಕಲ ಸೌಖ್ಯ ಬಾರದು (ವಿಜಸು. ೮೭-೦); ಇಲ್ಲದ್ದರಲ್ಲಿ ಬಾಯಿಹಾಕುವ ಊರ ಡಿಂಗರಿಗ ಅವ (ಸಂಕ್ಷಿಸ. ೪೩). 'ಶನಿಯ' ಎಂಬ ಅರ್ಥವಾನುಪ ಕಿಂಕರನೂ ಕಿನ್ನರವರ್ಗಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ ಒಬ್ಬ ಅತಿಮಾನುಷ ಡಿಂಗರಿಗನೂ ಇದ್ದರು (ಬಗಾಕ. ೭).

[ಡಿಂಗರ + – ಇಗ]

ಡಿಂಗಿ (ನಾ). ದೋಣಿ ನಡೆಯುಲು ಹಾಯಿಬಟ್ಟೆಯನ್ನು ಹಗ್ಗಗಳಿಂದ ಬಿಗಿಯಲು ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಕೂವೆಮರ ; ಕೂಪಕ. 'ಡಿಂಗಿ ದೋಣಿ' ಪರಾ. [←ಪಾರ. ಡಿಂಗೀ]

ಡಿಂಗಿದೋಣಿ (ನಾ). ಹಾಯಿ ಕಟ್ಟಿದ ದೋಣಿ; ಕೂವೆಮರವುಳ್ಳ ದೋಣಿ : ನದಿಯ ಮಧ್ಯೆ ಸರಿಯಾಗಿ ಒಂದು ಡಿಂಗಿದೋಣಿ ವೇಗ ಪ್ರವಾಹದಲ್ಲಿ ಓಡುತ್ತಿದೆ (ನಿಲಂಧ. II, ೨೦೭). [ಡಿಂಗಿ + ದೋಣಿ$_3$]

ಡಿಂಗು$_1$ (ನಾ). ಒಂದು ಕ್ಷುದ್ರ ದೇವತೆ: ಗಾಡಿಗ ಡಿಂಗು [ಪಾಠಾಂ. ಬು] ಗಂಗೆ ಚಿಕ್ಕು ಮುಟ್ಟಗೆ ಹಸುರಂಬಲಿ ಮುಟ್ಟಗೆ ಹುರಿಬುತ್ತಿಯ ಬೇಡಿ ಮನುಷ್ಯರ ಹಿಡಿದು ಪೀಡಿಸಿ ತಮ್ಮ ಬಸುರ್ಗೆ ಕಾಣದೆ ಕಾಡಾಡಿದ ಕೂಳಂಬಲಿಯನಾಯ್ದು ಕುಱುಕುವ ಹೇಸಿದೈವಂಗಳ ಬೇಡಿ ಬೇಡಿ ನಿರರ್ಥಕ ಕೆಡದೇಡ (ಬಸವ. ೩೫೭). [?]

ಡಿಂಗು$_2$ 'ಧಿಂಗು' ನೋ.

ಡಿಂಡ 'ದಿಂಡ$_4$' ನೋ.

ಡಿಂಡಲ 'ದಿಂಡ$_1$' ನೋ.

ಡಿಂಡಿಗ 'ದಿಂಡ$_1$' ನೋ.

ಡಿಂಡಿಮ (ನಾ). ೧. (ಡಿಮ್, ಡಿಮ್ ಎಂಬ ಶಬ್ದಮಾಡುವ) ಒಂದು ಬಗೆಯ ಚರ್ಮವಾದ್ಯ ; ಡಪ್ಪಡೆ : "ಡಿಂಡಿಮವೆನಲು ಪೊರೆವ ಡೌಡೆಯನಿಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೨೪-೭): ಡಿಂಡಿಮರವದೊಳ್ ವನವೇತಂಡಮನೆಚ್ಚರಿಸುತಿರ್ಪವೋಲ್ (ಶಾಂಪೂ. ೦೯೭): ಎಱಗನ ಗಂಡ ಡಿಂಡಿಮದ ಡಂಬರವೊಪ್ಪುವುದೀ ಧರಿತ್ರಿಯೊಳ್ (ಎಕ. V, ಅರಸೀ. ೦೩೮-೩೦; 1176); ಕೋಟಿ ಡಿಂಡಿಮಂಗಳನು ಬಾರಿಸೆ ಗೋಟು ತುಂಬಿತು ಜಗದ ಕಿವಿಗಳ ಪಾಟ ಹೊಟ್ಟಿತು (ಕೌಶಿಚ. ೨೪-೪). ೨. [ಛಂದ] ಒಂದು ವೃತ್ತದ ಹೆಸರು : (ಕ). [ಸಂ.]

ಡಿಂಡೀರ (ನಾ). ಕಡಲನಾಲಗೆ ; ನೊರೆ ; ಫೇನ ; ಬುರುಗು: "ಫನತರ ಫೇನಂ ಡಿಂಡೀರ ನಾಮಂ" (ಪಶ್ಚಕೋ. ೨೨-೪). "ಡಿಂಡೀರಮನೆ ಫೇನಮೆನೆ ನೊರೆಯಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೦೩೩-೦೩). "ಡಿಂಡೀರಃ, ಅಬ್ಧಿಕಫಃ, ಫೇನಃ – ಸಮುದ್ರದ ನೊರೆ" (ನಿಘಂ. ೩೩೨) : ಡಿಂಡೀರಪಾಂಡುರ ಶುಭ್ರವಲ್ಲರಿಯಿಂ . . . ವಿದ್ರುಮಂ ಚಂಡ್ ಪಾರ್ ಸಲಿಲ . . . ದ್ವಿಗುಣಿಸುತ್ತಿರ್ಪಾ ಮಹಾಂಭೋಧಿಯಂ ಕಂಡು (ಅಗಿ. ೭-೫೬) . ಸಚರಾಚರವ್ಯಾಪಕ ಕೋಟಿ ತೋಱುತುಂಗುವುದು ಡಿಂಡೀರಜಲದ ಪೋಲು (ನಿಘಾಗಿ. ೦೦-೦೪-೨೫), ಡಿಂಡೀರ ಬಂದೆಯ ಮಂಡಳಗಳಂ ಪೊಱವ ಲಂಬನಾಳ್ವ ಪೊಳೆಯಂ ಪೇಳ್ಬಣ್ಣಸಬ್ಬಕರ್ಪಾವೇ (ಅಕಾರ ೨೦)

[ಸಂ.]

ಡಿಂಡೀರಪಾಂಡುರ (ಗು). ನೊರೆಯಂತೆ ಬೆಳ್ಳಗಿರುವ,–ಬಿಳುಪಾದ : ನಿರವದ್ಯಾನ್ವಯನುದ್ಭಮುದ್ಧತ ಮಹಾಕ್ಷೀರಾಬ್ಧಿ ಡಿಂಡೀರಪಾಂಡುರಂ . . . ನೆರೆಗೊಳ್ಗಾಚಂದ್ರತಾರಂಬರಂ (ಕವಿರಾ. ೩-೨೩೬). [ಡಿಂಡೀರ + ಪಾಂಡುರ]

ಡಿಂಡೀರಪಿಂಡ (ನಾ). ನೊರೆಯ ಮುದ್ದೆ,–ಉಂಡೆ ; ಫೇನರಾಶಿ : ಏಕಾವಳೀವಿಳಾಸಾವಹಸಿತಾವೃತ ಡಿಂಡೀರಪಿಂಡಪಾಂಡುರಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೭-೦೩ ವ): ಕಂಡರಿಸಿ ವಳುಕಿನಿಂದಮಖಂಡಿತಶೌಚಗುಣ ಸುರನದೀಸಮುಪ ಚಿತಂ ಡಿಂಡೀರಪಿಂಡಮೆನಿಸಿ ಕಮಂಡಲು ಸೊಗಯಿಪುದು ಬಾಳಚಂದ್ರ ವ್ರತಿಯಾ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೧೧-೧೩೬). [ಡಿಂಡೀರ + ಪಿಂಡ]

ಡಿಂಬ (ಗು). ೧. ಅಲ್ಪವಾದ ; ಸಣ್ಣದಾದ. 'ಡಿಂಬಾಹವ' ಪರಾ. (ನಾ). ೨. ಮೈ ; ದೇಹ; ಶರೀರ: ಸಂಸಾರ ಮಾಯಾಪಾಶವ ಬಿಡಲೊಲ್ಲದ ಡಿಂಬವ ನೆಚ್ಚಿ ಕೆಟ್ಟೆಯಲ್ಲಾ ಹಂಸಾ (ಬಸಿಹ. ೧೧-೨೫); ಕುಂತೀ ಮಕ್ಕಳೆಂದೊಡೆ ಹರಹಿಕೊಂಬಿರಿ ಡಿಂಬವೆಮ್ಮಲಿ ಜೀವವವದಿರಲಿ (ಕುಮಾ.ಉ. ೫-೧೮) ; ಎವೆ ಮಿಡುಕದವನಿವರು ಪೀಠಾವಳಿಯೊಳಿರ್ದರು ಬಳಿಯ ಡಿಂಬದೊಳು (ಜೀವಂಧ. ೮-೭೦) ; ಕಂಬ ಮುಱಿದು ಡಿಂಬ ಬಿದ್ದು ಅಂಬರಕೆ ಹಾಱಿಹೋಯಿತು (ಪುರಂದ. ೧-೧೦೨-೬) ; ಈಸು ಪುತ್ರರೆಸೆ ಪವಡಿಸಿದನೆಂದಬ್ಬಿಸಲ್ ಶ್ವಾಸವಿಲ್ಲದ ಡಿಂಬವಿರೆ··ಕಂಡು (ಜೈಬಪು. ೬-೨೩) ; ವಿಷಯಂಗಳಿಗೆ ಕಿವಿ ಜೋತುಬಿದ್ದು ಈ ಡಿಂಬವನ್ನು ಮೋಹಿಸದಿರಲವು ಪ್ರಾಣ (ವಿರಾಕ್ಕ. ೧೮-೭). ೩. ಎಳೆವಯಸ್ಸಿನ ಮಗು ಅಥವಾ ಪ್ರಾಣಿ ; ಶಿಶು. ೪. ವಿಪ್ಲವ ; ದಂಗೆ ; ಲೂಟಿ. 'ಡಿಂಬ ಯುದ್ಧ' ಪರಾ. ೫. ಅತಿವೃಷ್ಟಿ, ಅನಾವೃಷ್ಟಿ, ಇಲಿಹೆಗ್ಗಣಗಳ ಕಾಟ, ಮಿಡಿತೆ, ಹಕ್ಕಿ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಹಾವಳಿ ಮತ್ತು ಪರ ರಾಜರ ಮುತ್ತಿಗೆಗಳಿಂದಾಗುವ ತೊಂದರೆ ; ಈತಿಬಾಧೆ ; ಡಾಮರ: (ಶ). ೬. ಗೋಲಾಕಾರದ ವಸ್ತು; ಉರುಳಿ; ಚೆಂಡು. ೭. ಮೊಟ್ಟೆ; ತತ್ತಿ. ೮. ದಿಬ್ಬ ; ತಿಟ್ಟು (?): ತಲೆ ಕಾಮನಗುಡ್ಡದ ಬೊಂಬೆಗಲ್ಲ ಮಂತ್ತು ಡಿಂಬದ ಮೇಲೆ ಬಗುತನ ಕಟ್ಟಿಗೆ ಬ (ಎಕ. III, ತಿರುಮು. ೭೩-೪೫; 1748). [ಸಂ.]

ಡಿಂಬಯುದ್ಧ (ನಾ). ೧. ಸಣ್ಣ ಕದನ ; ಕ್ಷುಲ್ಲಕ ಕಲಹ : "ಸಣ್ಣ ಸಣ್ಣ ಅಥವಾ ಹೊರವಲಯದಲ್ಲಿರುವ ಸೈನಿಕ ಪಂಗಡಗಳಿಗೆ ಅನಿಯತವಾಗಿ, ಮುನ್ನಿರೀಕ್ಷೆಯಿಲ್ಲದೆ, ನಡೆಯುವ ಹೋರಾಟ; ಡಿಂಬಯುದ್ಧ; ಸಣ್ಣಕಾದಾಟ, ಅಲ್ಪ ಕದನ, ಹೊಡೆದಾಟ; (ಬುದ್ಧಿವಂತಿಕೆ, ತರ್ಕ,ಮೊ. ಗಳ) ವಾಗ್ಯುದ್ಧ" (Skirmish. ಇಂಕನ್.). ೨. ದಂಗೆ ; ಲೂಟಿ ; ಕೊಳ್ಳೆ. 'ಡಿಂಬಾಹವ' ಪರಾ. [ಡಿಂಬ + ಯುದ್ಧ]

ಡಿಂಬಾಹವ (ನಾ). = ಡಿಂಬಯುದ್ಧ ೨ : (ರೀವ್). [ಡಿಂಬ + ಆಹವ]

ಡಿಂಬು (ನಾ). ೧. ಮೈ ; ದೇಹ ; ಶರೀರ : ಕುಂಭಿನಿಪತಿ ನಮ್ಮ ವಿಜಯವಿಠಲರೇಯ ಡಿಂಬಿನೊಳಗೆ ನಿಂದು ಪಾಲಿಸುವನು ನಿತ್ಯ (ವಿಜಾಸು. ೩೦-೪). ೨. ಸ್ವಲ್ಪ ಎತ್ತರವಾದ ಸ್ಥಳ ; ದಿಬ್ಬ ; ತಿಟ್ಟು : ಆ ಮಹಾ ರಭಸಕ್ಕೆ . . . ಪರ್ವತದಾ ಮಹಾಡಿಂಬಿನಲ್ಲಿ ಪಾಂಡುವಿನರಸಿ ನಡುಗಿದಳು (ಸಂಭಪ ೧೫-೭೩). ೩. ದೀಪದ ಆಧಾರ ; ದೀಪವನ್ನಿಡುವ ಸಣ್ಣ ಪೀಠ : (ಶ). [<ಸಂ. ಡಿಂಬ]

ಡಿಂಬೆ (ನಾ). ಮೂಗಿನ ಹೊರಳೆಗಳ ನಡುವಿನ ಸಿಂಬೆ (?) : ತುಂಬಿದ ಕಾನಗಳರ ಬನ್ನಿ ರಾಯನ ತುಂಬಿದ ಬವರಿಗಳಂತೆ ಕೆಂಬಲ್ಲ ಥಾಳದಂತರಸನ ಮೂಗಿನ ಡಿಂಬೆಯಂತೆಂದು ಪಾಡಿದಳು (ಶರಡ. ೧೧-೭೧). [?]

ಡಿಂಭ (ನಾ). ೧. ಆಗ ತಾನೆ ಹುಟ್ಟಿದ ಕೂಸು ಅಥವಾ ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಮರಿ: ಒಗರು ಚಿಗುರುಗಳುಂಡ ಪಿಕ ಡಿಂಭಗಳು ಚದುರುತ ನುಡಿವವೋಲ್ (ಅನಂತಾ. ೨-೧-೩೮). ೨. ಮೈ ; ದೇಹ ; ಶರೀರ : ಅಕ್ಕ ಮರುಳೌ ಚಿತ್ರವವಳಲಿ ಸಿಕ್ಕಿ ಬೇರ್ವರಿಯುತ್ತು ಬಂದೀ ಮಿಕ್ಕ ಡಿಂಭ[ಪಾಠಾಂ. ಬ]ಕೆ ಮದುವೆಯುಂಟೇ ಮನವ ಬೇಱಿಂಸಿ (ಕುವ್ಯಾವಿ. ೨-೪೬) ; ಡಿಂಭದೊಳು ಶಬ್ದ ವಾಗಾದಿ ಶ್ರೋತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಇಂಬಾಗಿ ತತ್ವೇಶರೆಲ್ಲ ತುಂಬಿಹರೊ (ಪುರಂದ. ೧-೨೧೫-೪) : ಡಿಂಭದೊಳು ಕಾಂಬುದೆಂದಸಮುಗ್ರವಲ್ಲವಿದು ಕುಂಭದೊಳ ಗಡಗಿದ್ದರೂ ಅಲ್ಪವಲ್ಲ (ಮರಿಚೀ. ೩೬-೧). ೩. ತಿಳಿಗೇಡಿ ; ದಡ್ಡ ; ಮೂರ್ಖ. ೪. ಗರ್ಭಾಶಯ ; ಗರ್ಭಕೋಶ : ಡಿಂಭಗಳನೊಡೆದು ಬನ್ನಿ ಕಂಭಗಳನೊಡೆದುಬನ್ನಿ (ಗಿರಿ. ೫೬-೧೧). [ಸಂ.]

ಡಿಂಭಕ (ನಾ). = ಡಿಂಭ. [ಸಂ.]

ಡಿಂಭೆ (ನಾ). ಮಗು ; ಶಿಶು. [ಸಂ. ಡಿಂಭಾ]

ಡಿಕಮಲಿ, ಡಿಕ್ಕಿಮಾಲೆ, ದಿಕಾಮಲಿ, ದಿಕ್ಕಾಮಲ್ಲಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ ಮತ್ತು ಆ ಮರದಿಂದ ತೆಗೆದ ಒಂದು ಗಂದಿಗದ್ರವ್ಯ: ಸೂರ್ತಿ ಚವಾಳಾ ಮಣದ ಮೇಲೆ ಕಿಮ್ಮತ್ತು ಇರತಕ್ಕ ಜೀನಸಗಳು ೧ ಅಕ್ಕಲಹಾರ . . . ಡಿಕಮಲಿ (ಕಾರಿಂಗ) (ಮುಂಬಮ್ಯಾ. ೮೨೫). **ಡಿಕ್ಕಿಮಾಲೆ:** ಕಡಲೆಕಾಳಿನಷ್ಟು ಡಿಕ್ಕಿಮಾಲೆಯನ್ನು ಹಾಲಲ್ಲಿ ತೇದು ಕುಡಿಸುವುದು (ಖನಿಮ. ೮). **ದಿಕಾಮಲಿ:** ಬಿಕ್ಕಿಗಿಡ, ದಿಕಾಮಲಿ, ಕಂಬಿಮೇಣ (ಮೈಜಿಗಿ. ೩೮-೭೬೦). **ದಿಕ್ಕಾಮಲ್ಲಿ:** (ಶ). [←ಹಿಂ. ಡಿಕಾಮಾಲೀ; ಮರಾ.ಡಿಕಾಮಾಲೀ, ಡಿಕೇಮಾಲೀ, ಡಿಂಕೇಮಾಲೀ]

ಡಿಕಿ 'ಡಿಕ್ರಿ' ನೋ.

ಡಿಕಾವು 'ದಿವಾವು' ನೋ.

ಡಿಕ್ಕಿ, ಢಿಕ್ಕಿ (ನಾ). ೧. ತಲೆಯಿಂದ ತಲೆಯನ್ನು ತಾಟಿಸುವಿಕೆ. 'ಡಿಕ್ಕಿ ಹೊಡೆ' ಪರಾ. ೨. ಒಂದು ವಸ್ತುವು ಇನ್ನೊಂದು ವಸ್ತುವನ್ನು ಜೋರಾಗಿ ತಾಗುವುದು, – ಅಪ್ಪಳಿಸುವುದು, – ಘಟ್ಟಿಸುವುದು : ಮುಂಬಯಿಯಲ್ಲಿ ಇಂತಹ "ಡಿಕ್ಕಿ"ಗಳು ದಿನಾಲೂ ನೂರಾರು ಆಗುತ್ತವೆ (ಎಡಹ. ೧). ೩. (ಆಲಂ) ಮಾತಿನಲ್ಲಿ ಹೊಂದಾಣಿಕೆಯಿಲ್ಲದಿರುವುದು; ವಿರೋಧದ ಮಾತು : ಬೆಳಗಿನ ಹೇಳಿಕೆಯು ಸಂಜೆಯ ಹೇಳಿಕೆಗೆ ಡಿಕ್ಕಿಯಾಗಲೇಬೇಕು (ಹನ್ನೊಂದ. ೭೭). **ಢಿಕ್ಕಿ** : 'ಢಿಕ್ಕಿಹೊಡೆ' ಪರಾ. [< ಡೀ]

ಡಿಕ್ಕಿಕೊಡು (ಕ್ರಿ). ೧. ಜೋರಾಗಿ ತಲೆಯಿಂದ (ಇನ್ನೊಬ್ಬನ) ತಲೆಯನ್ನು ಹಾಯು,–ತಾಗು,–ತಾಟಿಸು: ಅವನು ಓಡಿಬಂದು ನನ್ನ ತಲೆಗೆ ಡಿಕ್ಕಿಕೊಟ್ಟನು (ರೂಢಿ). ೨. ಇನ್ನೊಂದು ವಸ್ತುವನ್ನು ಜೋರಾಗಿ ತಾಗು,–ಅಪ್ಪಳಿಸು,–ಘಟ್ಟಿಸು : ನೋಡ ನೋಡುತ್ತಿದ್ದಂತೆ ವಾಹನಗಳೆರಡು ಡಿಕ್ಕಿಕೊಟ್ಟು ಕೆಳಕ್ಕೆ ಉರುಳಿದವು (ರೂಢಿ).

ಡಿಕ್ಕಾಡಿಕ್ಕಿಕೊಡು (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ) : (ಶ). [ಡಿಕ್ಕಿ + ಕೊಡು₁]

ಡಿಕ್ಕಿಮಾಲೆ 'ಡಿಕಮಲಿ' ನೋ.

ಡಿಕ್ಕಿಹೊಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ತಲೆಯನ್ನು ಜೋರಾಗಿ ತಾಗುವಂತೆ ಮಾಡು ; ಘಟ್ಟಿಸುವಂತೆ ಮಾಡು: ಅವರು ಸಂತೋಷದಿಂದ ಆಡುತ್ತಿದ್ದಾಗ . . . ಜುಟ್ಟುಹಿಡಿದು ತಂದು ತಲೆತಲೆಗೆ ಡಿಕ್ಕಿಹೊಡಿಸುವನು (ವಕಥಾ. ೧೬). [ಡಿಕ್ಕಿ + ಹೊಡಿಸು (<ಪೊಡೆಯಿಸು)]

ಡಿಕ್ಕಿಹೊಡೆ, ಢಿಕ್ಕಿಹೊಡೆ (ಕ್ರಿ). ೧. = ಡಿಕ್ಕಿಕೊಡು ೧. 'ಡಿಕ್ಕಿಹೊಡಿಸು' ಪರಾ. ೨. = ಡಿಕ್ಕಿಕೊಡು ೨: ಒಂದು ದಿನ ಓಡುತ್ತ ಹೋಗುತ್ತಿರುವಾಗ ದಾರಿಯಲ್ಲಿನ ಲೈಟು ಕಂಬಕ್ಕೆ ಡಿಕ್ಕಿ ಹೊಡೆದು ಹಣೆಯಲ್ಲಿ ಬೋರ ಬರಿಸಿಕೊಂಡ (ಪಾಠಮ. ೨೧೮) ; ನನ್ನ ಮುಖ ನೋಡಬ್ಯಾಡಿ ಬಂದರ ಯಾರಿಗಾದರೂ ಡಿಕ್ಕಿಹೊಡೆಯುತ್ತೀರ (ದೂಬಿಟ್ಟ. ೪೯). **ಢಿಕ್ಕಿಹೊಡೆ:** ೧. ಢಿಕ್ಕಿಹೊಡೆದೆನು ಪಂಜರದ ಕಂಭ ಮಾಡಕ್ಕೆ (ನವ್ಯಕೃ. ೮೫). ೨. ಮೇಲ್ವಾಯ್ದುದಟ್ಲಾಂಟಿಕಾಂಭೋಧಿ ಪೆಸಿಫಿಕಂಬುಧಿಯೊಡನೆ ಢಿಕ್ಕಿಹೊಡೆದುಕ್ಕಿ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೧೬೫-೩೩೭). [ಡಿಕ್ಕಿ + ಹೊಡೆ₁ (<ಪೊಡೆ₁)]

ಡಿಕ್ರಿ, ಡಿಕರಿ (ನಾ). (ನ್ಯಾಯಾಲಯದ) ತೀರ್ಪು,- ತೀರ್ಮಾನ : ಆದರೆ ಡಿಕ್ರಿಯು ಬೆಂಚಿನ ೩ ಜನ ಮೆಂಬರ ಹೆಸರಿನಲ್ಲಿಯೂ ಕೊಡಲ್ಪಡ ತಕ್ಕದ್ದು (ಗ್ರಾಮಾಕ. ೧೮). ಅಂತೂ ಕೋರ್ಟಿನಲ್ಲಿ ನಾಡಿದ್ದು ಆದು ಡಿಕ್ರೀ ಆಗಿಬಿಟ್ಟರೆ, ನನ್ನ ಹಣ ಪುನಃ ಸೆಟ್ಟಿ ಪೆಟ್ಟಿಗೇಲಿ ಸುರಕ್ಷಿತವಾಗಿರುತ್ತೆ (ಮಾಂಗಲ್ಯ. ೪೪); ಕೋರ್ಟಿನಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಜ್ಯಮಾಡಿ ಡಿಕ್ರಿಮಾಡಿ ಸಾಲಿಗನ ಸರ್ವಸ್ವವನ್ನು ಸುಲಿದುಬಿಡುತ್ತಾರೆ (ಕುರುಕ್ಷಾ. ೩೪); ಕೋರ್ಟಿನಲ್ಲಿ ವಿವಾಹವಿಚ್ಛೇದನವಾಗುವಂತೆ ಅರ್ಜಿದಾರಳ ಪರ ಡಿಕ್ರಿ ಬಗ್ಗೆ ಪ್ರಾರ್ಥನೆ- ಅಂತ ಅರ್ಜಿಯಲ್ಲಿದೆ. (ಬಣಾಂಗಿ. ೨೦೪). **ಡಿಕರಿ :** ಮೋಸದಿಂದ ತನಗೆ ಬರಬೇಕಾಗಿಲ್ಲದ ಹಣಕ್ಕೆ ಡಿಕರಿ ಆಗುವಂತೆ ಮಾಡಿದರೂ (ಗ್ರಾಮಾಕ. ೬೪).
[←ಇಂ. Decree]

ಡಿಕ್ರಿದಾರ (ನಾ). (ನ್ಯಾಯಾಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ) ತನ್ನ ಕಡೆಗೆ ತೀರ್ಪನ್ನು ಪಡೆದಿರುವ ವ್ಯಕ್ತಿ : ಸದರೀ ಸ್ವತ್ತನ್ನು ಹಿಡಿದು ಡಿಕ್ರೀದಾರನಿಗೆ ಒಪ್ಪಿಸು ವುದರ ಮೂಲಕ ಡಿಕ್ರಿಯನ್ನು ಜಾರಿಮಾಡಬಹುದು (ಗ್ರಾಮಾಕ. ೩೩).
[ಡಿಕ್ರಿ + – ದಾರ$_4$]

ಡಿಗರು 'ದಿಗರು' ನೋ.

ಡಿಗುರು (ನಾ). ಸ್ತ್ರೀಯ ಜನನೇಂದ್ರಿಯ ; ಯೋನಿ : (೬).
[< ಡೊಗರು]

ಡಿಗ್ರಿ (ನಾ). ೧. (ಉಷ್ಣಮಾಪಕಯಂತ್ರದಲ್ಲಿ ಅಳೆಯುವ) ಉಷ್ಣದ ಅಳತೆ,-ಮಾನ : ನನ್ನ ತಮ್ಮನಿಗೆ ನೂರೆರಡು ಡಿಗ್ರಿ ಜ್ವರವಿದೆಯೆಂದು ಡಾಕ್ಟರು ಹೇಳಿದರು (ಮಧ್ಯಮ. ೧೬೫); ಜ್ವರ ಅಪರೂಪವಾಗಿ ೧೦೩ ಡಿಗ್ರಿಗಳಿಗಿಂತ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಹೋಗುತ್ತದೆ (ಕಲಕೋ. ४೨). ೨. [ಗಣಿತ] ಕೋನಮಾನ ; ಅಳತೆ ; ವೃತ್ತಪರಿಧಿಯ $\frac{೧}{೩೬೦}$ ನೆಯ ಭಾಗ : ಅವುಗಳ ಮೇಲೆ ಅಕ್ಷಾಂಶಗಳಂತೆ ಗುರುತು ಮಾಡಿರುವ ರೇಖೆಗಳು ಆಯಾ ಭಾವಗಳ 'ಡಿಗ್ರಿ'ಯನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತವೆ (ಸೌಂದಸ. ೧೯). ೩. ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾ ನಿಲಯಗಳು ಕೊಡುವ ಪಾಂಡಿತ್ಯಪದವಿ; ವಿದ್ಯಾಪ್ರಶಸ್ತಿ: ನಮ್ಮ ಹುಡುಗ ಕಾಲೇಜಿನಲ್ಲಿ ಓದಿ ಡಿಗ್ರಿ ಪಡೆದಿದ್ದಾನೆ (ರೂಢಿ). [←ಇಂ. Degree]

ಡಿಟ್ಟಂ ಜಮಾಬಂದಿ, ದಿಟ್ಟಂಜಮಾಬಂದಿ (ನಾ). "ಹುಜೂರು ಜಮಾ ಬಂದಿಗೆ ಮುನ್ನ ತಾಲ್ಲೋಕು ಅಮಲ್ದಾರರು (ತಹಸೀಲ್ದಾರರು) ಪೂರ್ವಭಾವಿಯಾದ ಲೆಕ್ಕಗಳ ತನಿಖೆಮಾಡಿ ಹುಜೂರು ಜಮಾಬಂದಿ ಲೆಕ್ಕಗಳನ್ನು ತಯಾರಿಸುವುದು" (ನನ್ನೂರು. ಕೋಶ) : ಡಿಟ್ಟಂ ಜಮಾ ಬಂದಿಯಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ಹುಜೂರು ಜಮಾಬಂದಿಯಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲಾ ಶಾನು ಭೋಗರ ಲೆಕ್ಕ ಚೆಕ್ಕಾದರೂ ನನ್ನೂರಿನ ಲೆಕ್ಕ ಇನ್ನೂ ಬಾಕಿ (ನನ್ನೂರು. ೧೫೨). **ದಿಟ್ಟಂಜಮಾಬಂದಿ:** ಚುಂಚನಕಟ್ಟೆ ಜಾತ್ರೆ, ಸ್ಪಾರ್ಕ್ಸ್ ಸಾಹೇಬರ ಆಗಮನ, ಕಸಬ ಹೋಬಳಿ ದಿಟ್ಟಂಜಮಾಬಂದಿ, ಇವುಗಳೆಲ್ಲಾ ಮುಗಿದ ಮೇಲೆ ನಾನು ಸಾಲಿಗ್ರಾಮಕ್ಕೆ ಹೋದೆ (ಕೆಂನಿ. ೦೫೧)
[ಡಿಟ್ಟಂ$_0$ + ಜಮಾಬಂದಿ]

ಡಿತ್ಥ (ನಾ). ೧. ಮರದಿಂದ ಮಾಡಿದ ಆನೆ ; ಮರದಾನೆ. ೨. ಒಂದು ಸಂಜ್ಞಾಶಬ್ದ; ಒಬ್ಬ ವ್ಯಕ್ತಿಯನ್ನು ಕುರಿತಂ ಹೇಳುವ, ಅವ್ಯುತ್ಪನ್ನ ವಾದ ಸಂಕೇತ ಶಬ್ದ: ಇವನು ಹೋಗುವವನು ಇವನು ಡಿತ್ಥನು ಎಂಬ ಅನುಭವಗಳಿಗೆ ಅನುಸಾರವಾಗಿ ಕ್ರಮವಾಗಿ ಜಾತಿವಿಕಲ್ಪ, ದ್ರವ್ಯವಿಕಲ್ಪ, ಗುಣವಿಕಲ್ಪ, ಕ್ರಿಯಾವಿಕಲ್ಪ ಮತ್ತು ನಾಮವಿಕಲ್ಪ ಎಂದು ಐದು ವಿಧ (ಭಾತತ್ತ್ವ. ೩೮೬). [ಸಂ.]

ಡಿಪೊ (ನಾ). (ಮಾರಲಿರುವ) ವಸ್ತುಗಳನ್ನು ಸಂಗ್ರಹಿಸಿರುವ ಮಳಿಗೆ,- ಉಗ್ರಾಣ : ರೇಷನ್ ಡಿಪೋಗಳಲ್ಲಿನ ಜನಸಂದಣಿಯಂತೆ ಜನಗಳ ನೂಕು ನುಗ್ಗಲು ನೋಡಿದರೆ ನಮ್ಮ ಎದೆ ಒಡೆದು ಚೂರುಚೂರಾಗುತ್ತದೆ (ನಾಡಿಗೇ. ೩೧). [←ಇಂ. Depot]

ಡಿಫ್ತೀರಿಯ (ನಾ). (ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಮಕ್ಕಳಿಗೆ ಬರುವ) ಒಂದು ಬಗೆಯ ರೋಗ; ಗಳಚರ್ಮರೋಗ; ಲೋಳೆ ಸಂಕೋಲೆ. ಗಂಟಲಿನಲ್ಲಿಯ ಶ್ಲೇಷ್ಮ ಚರ್ಮವು ಉದ್ದೀಪನಗೊಂಡು ಅದರಿಂದ ಹೊರಟ ಸ್ರಾವವು ಕೃತಕ ಚರ್ಮದಂತೆ ಪರಿವರ್ತನೆ ಹೊಂದುವ ಒಂದು ಭಯಂಕರ ವ್ಯಾಧಿ : ಡಿಫ್ತೀರಿಯದಿಂದ ನರಳುವ ಮಕ್ಕಳಿಗೆ ಧ್ವನಿ ಬದಲಾಯಿಸಿ, ಅವು ಏನೋ ವಿಚಿತ್ರವಾಗಿ ಅಳುತ್ತವೆ (ಗೃಹವಿ. ೦೯೫) : ಡಿಫ್ತೀರಿಯ ಮತ್ತು ಟೈಫಾಯ್ಡ್‌ಗಳಂತಹ ರೋಗಗಳು ಮೊಟ್ಟಮೊದಲನೆಯ ಬಾರಿ ಕಂಡ ರೋಗಿಗಳ ಮನೆಯ ವಾತಾವರಣವನ್ನು ಪರೀಕ್ಷಿಸಬೇಕು (ಕಲಕೋ. ४). [←ಇಂ. Diphtheria]

ಡಿಮ (ನಾ). [ಕಾವ್ಯವಿ] ಹತ್ತು ವಿಧವಾದ ರೂಪಕಗಳಲ್ಲೊಂದು : ನಾಟಕ, ಪ್ರಕರಣ, ಭಾಣ, ಪ್ರಹಸನ, ಡಿಮ, ವ್ಯಾಯೋಗ, ಸಮವಕಾರ, ವೀಥಿ, ಅಂಕ, ಈಹಾಮೃಗ – ಎಂದು ರೂಪಕಗಳು ಹತ್ತುವಿಧ (ಸಂನಾಟ. ೨೯) ; ಡಿಮ – ಇದರ ವಸ್ತು ಪ್ರಖ್ಯಾತ ; ಮಾಯ, ಇಂದ್ರಜಾಲ, ಗ್ರಹಣ, ಯುದ್ಧಾದಿಗಳಿಂದ ತುಂಬಿರುತ್ತದೆ. (ಭಾರದ. ೫೬೨). [ಸಂ.]

ಡಿಮುಕಿ 'ಡುಮುಕಿ$_1$' ನೋ.

ಡಿಯ್ಯನಹಕ್ಕಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಪಕ್ಷಿ ; ಟಿಟ್ಟಿಭ : "ಕೋಯಷ್ಟಿಕಃ ಟಿಟ್ಟಿಭಕಃ – ಈ ೨ ಡಿಯ್ಯನಹಕ್ಕಿ" (ನಾಚಿರಾ. ೧೧೫).
[? + ಹಕ್ಕಿ$_1$ (< ಪಕ್ಕಿ$_1$)]

ಡಿಲ್ಲ 'ಢಿಳ್ಳ' ನೋ.

ಡಿಲ್ಲಿ (ನಾ). ದಿಬ್ಬ : ಹತ್ತಿನೋಡ್ಯಾಳೆ ಡಿಲ್ಲೀಯಾ (ಹುಟ್ಟಿಹ. ೫೬). [?]

ಡಿವಿಡಿವಿ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ ; ಸುವಾಸನೆಯ ಹೂವನ್ನು ಬಿಡುವ ಒಂದು ವೃಕ್ಷ : (೬). ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : ಸೀಮೆ ಅಲೆಕಾಯಿ, ಡಿವಿಡಿವಿ (ಮೃಜಿಗಿ. ೧೫-೨೬೮). [?]

ಡಿಳ್ಳ 'ಢಿಳ್ಳ' ನೋ.

ಡಿಳ್ಳಯಿಸು 'ಡಿಳ್ಳಿಸು' ನೋ.

ಡಿಳ್ಳವಾಜು (ಕ್ರಿ). ತಳಮಳದಿಂದ (ಎದೆ)ಹಾರು,-ಡವಡವ ಬಡಿದು ಕೊಳ್ಳು ; ಎದೆಗುಂದು : ಕಟಿಗಂದಿದಾನನಂ ರಸಮಚಿತಧರಂ ಡಿಳ್ಳ [ಪಾಠಾಂ. ಳ್ಳ]ವಾಜಿದದ ಬಿಸುಪಿಂದಂ ಪೊಜಪಾಯ್ದು ಸುಯ್ಗಳ್ (ವೃಷವಿ. ೨೯-೨೬). [ಡಿಳ್ಳ (< ಢಿಳ್ಳ) + ಪಾಜು$_1$]

ಡಿಳ್ಳವೋಗು, ಡಿಳ್ಳುಹೋಗು (ಕ್ರಿ). ಗಾಬರಿಗೊಳ್ಳು ; ಬೆದರು ; ಗಾಸಿ ಪಡು ; ಹೆದರಿಕೆಯಿಂದ ಎದೆ ಡವಡವನೆ ಬಡಿದುಕೊಳ್ಳು : ತಲ್ಲಣಿಸಿ ಹೋಗುತ ಬರುತ್ತದೆ ಡಿಳ್ಳವೋ[ಪಾಠಾಂ. ವಾ]ಗುತ್ತಿರನೆ ಲಕ್ಷ್ಮೀವಲ್ಲಭಂ ನಂದೀಶ್ವರನ ಪೇರುಸುರೊಳಗೆ ತೊಡಕಿ (ಬಸಪು. ೫೪-೪೦) ; ತಳ್ಳವಾಜಿಸಿ ರಾಮನ ತಂದುಕೊಡುವನು ಡಿಳ್ಳವೋ[ಪಾಠಾಂ. ಡಿಳ್ಳಯೋ]ಗದಿರುಪ ಯೊಳಗೆ (ಕುರಾಸಾಂ.೨೫-೩೩). **ಡಿಳ್ಳುಹೋಗು:** ಅಳ್ಳೆದೆಯವಳು ರೂಪಾಣ ಯೊಬ್ಬಳು ಲಜ್ಜೆಯಿಲ್ಲದ ನಿನಗೆ ಎರಗಿದಳೆಂದರೆ ಈ ಪದ್ಮಿನಿ ಡಿಳ್ಳುಹೋಗು ವಳೇ (ಮಾಮಲ್ಲ. ೦೦೭). [ಡಿಳ್ಳ (< ಢಿಳ್ಳ) + ಪೋಗು$_1$]

ಡಿಳ್ಳಸ (ನಾ). ದುರ್ಬಲತೆ ; ದೀನತೆ : ಕಳವಳಪೊಳಗೆ ಹೊಜಿಗೆ ನವಾಯಿ ಡಿಳ್ಳಸವೊಳಗೆ ಹೊಜಿಗೆ ಸಘಾಡಮದ . . . ಮಹೇಶ ಹದನಿದು ನಿನ್ನ ನಂದನನ (ಕುಮಾ.ಕ. ೨-೧). 'ಡೊಳ್ಳಾಸ' ಪರಾ. [< ಢಿಳ್ಳ]

ಡಿಳ್ಳಾಯ$_1$, ಢಿಳ್ಳಾಯ (ನಾ). [ನಾಟ್ಯ] ಒಂದು ಬಗೆಯ ನೃತ್ಯ : ತಾಳವಟ್ಟನಂ ನುಡಿವ ಮೆಲ್ಲಡಿಗಳೊಡನೊಡನೆ ಡಿಳ್ಳಾಯದಿಂ ದುಂಡುಗಸ ತೊಡಗಿತು (ಸೌಂದಪು. ೮-೧೫) ; ಡಿಳ್ಳಾಯದುರುಕಾಳರವೆಯ[ರವ] ಚೆಲ್ವಡರೆ (ರೇವಣ. ೩೨-೪೯). **ಢಿಳ್ಳಾಯ:** ಝಂಕೆ ಥಾಳ ಢಿಳ್ಳಾಯ[ಪಾಠಾಂ. ಡಿಳ್ಳಾಯ]ಚಂಡಣ . . . ಉಲ್ಲಾಸದಟ್ಟರಿವಡೆಯೆ ನರ್ತಿಸುತ್ತುಮಿರೆಯುಂ (ಶಾಂತೀಶ್ವ. ೧೭-೭೭ ಪ). [< ಸಂ. ಡಿಲ್ಲಾಯಾ]

ಡಿಳ್ಳಾಯ್ಯ₂ (ನಾ). ಮೋಸಗಾರಿಕೆ ; ವಂಚಕತನ ; ಠಕ್ಕು : ನುಸುಳು ನೆರೆ ಡಿಳ್ಳಾಯ್ಯು [ಪಾಠಾಂ. ಡಿಳ್ಳಾಯ್ಯ, ಡಿಳ್ಳಾಸ]ವ್ಯಸರ ಬೆಸುಗೆ ಬಿಗುಹುಳು ಕೊತ್ತು ಕಲೆಗಳ ರಸದ ಪಸರವನಱಿಯಬಾರದು ವಿಗಡ ವಿಟರುಗಳ (ಶಬ್ದಾಳಿ. ೧೫-೨೫). [?]

ಡಿಳ್ಳಾಯಿ (ನಾ). = ಡಿಳ್ಳಾಯ್ಯ₁ : ನುಣ್ದೋಳ ಡಿಳ್ಳಾಯಿಯಿಂ ಮೃದು ಹಸ್ತಾಯತದಿಂ . . . ಸಲೆ ರಾಗಮಂಜರಿ ಕರಂ ಮೇಳೈಸಿದಳ್ ಲಾಸ್ಯಮಂ (ದಶಕು. ೮-೧೬೪) ; ಪಯಪಾಡು ನಿಜ್ಜವಣೆ ಚಾಳೆಯ ಮುಲ್ಲಾಸ ಸಂ ಕಿರುಂಪು ತದವಿತ್ರಡ ಮುನ್ನಯನವಿಶೇಷಂ ಡಿಳ್ಳಾ[ಪಾಠಾಂ. ಲ್ಲಾ]ಯಿಯ ಲುಳಿಪುರಿ ದುಸುರಮಸೆವಿನಂ ನರ್ತಿಸಿದಳ್ (ಧರ್ಮಪ ೨-೨೬).

[ಸಂ. ಡಿಲ್ಲಾಯಿ]

ಡಿಳ್ಳಿತ (ನಾ). ಭಯಂಗೊಳಿಸಿದುದು ; ಬೆದರಿಸಿದುದಂ ; ಕುಗ್ಗಿಸಿದುದು: ಡಮರುಗಧ್ವತ ಡಾಮರನಿರ್ದಡಿಳ್ಳಿತ ತ್ರ್ಯವಮಲಡೀಂಣಾಂಧಕ (ಪ್ರಭುಪು. ೫-೧೬೪). [<ಢಿಳ್ಳ ?]

ಡಿಳ್ಳಿಸು, ಡಿಳ್ಳಯಿಸು, ಡಿಳ್ಳೈಸು, ದಿಳ್ಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ನಡುಗು; ಕಂಪಿಸು; ಹೆದರು; ಭಯಪಡು: ನುಣ್ಗೊರಳಂ ಕಂಡು ವಿಳಾಸದಿಂದ ಸರಿಯಾಯ್ತು ಲ್ಲೆಂಬ ಲಜ್ಜಾಭರಾತುರದಿಂದಂದೊಳಗೆಯ್ದಿ ಡಿಳ್ಳಿಸಿ ಜಲಂ ಪೊಕ್ಕಿರ್ದುದು . . . ಆ ಕಂಬು (ಶಾಭಪು. ೯-೭೧) ; ಡಿಳ್ಳಿಸಿದವಂ ಸ್ಖಲಿತನಾ ಪ್ರಸ್ಯಂದನಕ್ಕು (ಮುಂಗರಾ-೮೯-೬೯); ಕಳ್ಳನೊಳಗು ಡಿಳ್ಳಿಸಿ ಸರಿಯಲಾವ ಕಡೆಯೊಳು ಪೋಪು ಪಾಯವಟ್ಟೆಗಳಱಿಯದೆ (ಸಿಂಗಿರಾ. ೧೧-೧೨) ; ಜಲ್ಲಿದುಂಬಿಗಳ ಝುಂಕಾರಕ್ಕೆ ಮುನಿಜನ ಡಿಳ್ಳಿಸಿತೇನ ಹೇಳುವೆನು (ಮೋಹತ. ೭-೧೧) ; ಹುಸಿಯಲ್ಲ ನನ್ನನಾಗಿನಿಸವ್ವವಾಗ ಡಿಳ್ಳಿಸಿತದೆ ಜುಮ್ಮನೊಸರಿಸಿ (ಭರತ. ೯-೧೦೦೦). ೨. ಭಯದಿಂದ ನಡುಗಿಸು ; ಗಾಬರಿಗೊಳಿಸು ; ಎದೆಗುಂದಿಸು ; ಗಾಸಿ ಪಡಿಸು : ದಿಗಿಲು ಡಿಳ್ಳಿಸಿಯೆನ್ನ ಚಿಕ್ಕದೇವನೃಪನ ಬಗೆಯಲಿ ತಾಳ್ದ ಶ್ರೀರಂಗ ಬಲ್ಲಹನನಗಲದ ನೆರೆದಿರೆಂದವುದೀ ಹದನ (ಮುದ್ದಿಕ್ಕಾ. VI, ೧೬೫ ಶೃಂಗಾರ ಸೂತ್ರೋದಾಹರಣ). ೩. ದುರ್ಬಲಗೊಳಿಸು;ಶಕ್ತಿಹೀನವಾಗಿಸು; ಕುಗ್ಗಿಸು. **ಡಿಳ್ಳಯಿಸು :** ೧. ರಾಜೇಂದ್ರ ಶಿಖಾಮಣಿ ತನ್ನಯ ಭೂರಿ ಬಳಂದೆರಸು . . . ಧಾರಿಣಿ ಡಿಳ್ಳಯಿಸುವವೊಲ್ ಬಡಗಣ ದಾರಿವಿಡಿದು ನಡೆತಂದು (ಜಯಚಾ. ೯-೬). **ಡಿಳ್ಳೈಸು :** ೧. ಅವಯವಶಂಬಡೆದನೆಂದತಿ ನಯಂಗುಂದಿ ಕಂದಿತ್ತಲೆರ್ದ ಡಿಳ್ಳೈಸಿ ಗುರುಪದೋಚಿತ ಸಲಿಲವಂ ಅತಿಶಯದೊಳಾಂತು (ಕೊಟ್ಟೂರಬ. ೧೫-೬೨). **ದಿಳ್ಳಿಸು :** ೧. ಮೇಲಣ ಲೋಕ ದಿಳ್ಳಿಸುತಿಹುದಾ ಮಹಾವ್ಯಾಳ ತುಡುಕೆ ಬಿಲ್ಲ ಕೋಲ (ನಾಗಕು. ೧೧-೬). [ಡಿಳ್ಳ (<ಢಿಳ್ಳ) + - ಇಸು₁]

ಡಿಳ್ಳು 'ಢಿಳ್ಳ' ನೋ.

ಡಿಳ್ಳುಹೋಗು 'ಡಿಳ್ಳವೋಗು' ನೋ.

ಡಿಳ್ಳೈಸು 'ಡಿಳ್ಳಿಸು' ನೋ.

ಡೀ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ ; ಡಿಕ್ಕಿ. 'ಡೀಕೊಡು' ಪರಾ.

ಡೀಕಾಡು (ನಾ). ಸೇಡನ್ನಿಟ್ಟುಕೊಳ್ಳುವುದಂ ; ಜಿದ್ದು ; ಮಾತ್ಸರ್ಯ; "ಜಿದ್ದಾಟ" (ಜಾನಪೋ. ೬೩). [ಡೀಕು₁ + ಆಡು₂]

ಡೀಕು 'ದೇಕು₁' ನೋ.

ಡೀಕೊಡು (ಕ್ರಿ).=ಡಿಕ್ಕಿಕೊಡು ೧ : ತಗರುಗಳು ಮಹಾರಭಸದಿಂದ ತಲೆ ತಲೆಗೆ ಡೀಕೊಟ್ಟು ಕಾದಿದುವು (ಛಾರವೀ. ೦೦೧). [ಡೀ + ಕೊಡು₁]

ಡೀಕೊಳ್ಳು (ಕ್ರಿ). ಡಿಕ್ಕಿಹೊಡೆಸಿಕೊಳ್ಳು ; ತಿವಿಸಿಕೊಳ್ಳು: (ಕ).

[ಡೀ + ಕೊಳ್ಳು₁ (<ಕೊಳ್₁)]

ಡೀಗು 'ಢೀಗು' ನೋ.

ಡೀನ (ಗು). ೧. ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಹಾರಾಡಿದ,-ಸಂಚರಿಸಿದ. (ನಾ). ೨. ಹಾರುವಿಕೆ ; ಹಾರಾಟ. [ಸಂ.]

ಡೀಲ 'ಢಿಳ್ಳ' ನೋ.

ಡೀಲಿ 'ಡೇಲಿಯಾ' ನೋ.

ಡೀಲು 'ಢಿಳ್ಳ' ನೋ.

ಡೀಹೊಡೆ (ಕ್ರಿ).=ಡಿಕ್ಕಿಕೊಡು : (ಕ).

[ಡೀ + ಹೊಡೆ₁ (<ಪೊಡೆ₁)]

ಡುಂಡುಕ (ನಾ). ೧. ಎರಡು ತಲೆಯ ಹಾವು ; ಡುಂಡುಭ. ೨. ವಿಷ ವಿಲ್ಲದ ನೀರುಹಾವು; ಒಳ್ಳೆ: ಭಾನುತೇಜವ ರಾಹು ಕೊಂಡಲ್ಲಿ ಸೋನೆಯ ಡುಂಡುಕ ತನ್ನಯ ಕೇಣವನೆತ್ತಿದಂತೆ (ಸುಂಕಲಿಂ. ೫೪). ೩. "ಹೆಮ್ಮರ; ತಿಗಡುಮರ" (ಅಮರ. ೬೮೫). ೪. ದುರ್ಗಸಿಂಹನ ಪಂಚತಂತ್ರದಲ್ಲಿ ಬರುವ ಒಂದು ತಿಗಣೆಯ ಹೆಸರು : ಡುಂಡುಕನೆಂಬ ತಿಗುಣೆ ಮಾಡಿದ ದೋಷದಿಂ ಮಂದವಿಸರ್ಪಿಣಿಯೆಂಬ ವಸ್ತ್ರಮೃಗಂ ಕೆಟ್ಟುದು (ಪಂಚತಂ. ೦೨೨-೦೬). [ಸಂ.]

ಡುಂಡುಕೆ (ನಾ). = ಡುಂಡುಕ : "ಡುಂಡುಭಃ - ಡುಂಡುಕೆ" (ಒಪಧಿ. ೭೪).

[ಸಂ. ಡುಂಡುಕ]

ಡುಂಡುಚಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಚರ್ಮವಾದ್ಯ ; ಗೊರವರು ಬಾರಿ ಸುವ ವಾದ್ಯ; ಡಮರು: ಪಂಡಿತರುಂ ವಿವಿಧ ಕಳಾಮಂಡಿತರುಂ ಕೇಳತಕ್ಕ ಕೃತಿಯಂ ಕ್ಷಿತಿಯೊಳ್ ಕಂಡರೆ ಕೇಳ್ದೊಡೆ ಗೊರವರ ಡುಂಡುಚಿ[ಪಾಠಾಂ. ಡುಂಡುಂಚಿ]ಯೇ ಬೀದಿವಱಿಯ ಬೀರನ ಕತೆಯೇ (ಧರ್ಮನಾ. ೦-೫೬) : 'ಗೊರವರ ಡುಂಡುಚಿ' ಯು ಪುರಾತನ ಕಾಲದಿಂದ ಹೆಸರಾಗಿದೆ (ಕರ್ಣಾಕ್ಷು. ೨೬).

[?]

ಡುಂಡುಬ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ನೀರು ಹಾವು ; ಒಳ್ಳೆ : "ಡುಂಡುಬ - ವಳ್ಳೆಹಾವು" (ಆಕಾನಿ. ೧೧-೧೧). 'ಡುಂಡುಕ' ಪರಾ.

[<ಸಂ. ಡುಂಡುಭ]

ಡುಂಡುಭ (ನಾ). ೧. ಎರಡು ತಲೆಯ ಹಾವು ; ಇರ್ತಲೆಗುಯ್ಯ ; ಉರಿ ಶಿಂಗಿ : "ರಾಜಿಲಃ, ಡುಂ[ಪಾಠಾಂ. ದುಂ]ಡುಭಃ-೨ ಎರಡು ತಲೆಗಳುಳ್ಳ ಶಿಖಂಡಿಯೆಂಬ ಸರ್ಪಭೇದದ ಹೆಸರುಗಳು. ಎರಡುತಲೆ ಉರಿಶಿಂಗಿ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೬೫). ೨. ನೀರುಹಾವು ; ಒಳ್ಳೆ: "ರಾಜಿಳಃ, ಡುಂಡುಭಃ - ಈ ೨ ಒಳ್ಳೆ" (ಹಲಾಯು. ೦೦೬-೨೦) ; ಒಂದು ಕೃಷ್ಣತರುಣೋರಗಂ ಬಂದು ಕೊರ್ಬಿಯಾಡುವ ಡುಂಡುಭಂಗಳಂ ಕಂಡು (ಪಂಚತಂ. ೦೨೩-೨೦). 'ದುಂಡುಭ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಡುಗಡುಗಿ, ಡುಗುಡುಗಿ (ನಾ). (ಉಕ) ಆತಂಕ ; ಹೆದರಿಕೆ ; ಭೀತಿ : ನನ್ನ ಮ್ಯಾಗ ಯಾವ ಏನು ಹೇಳತಾನೋ ಸರಕಾರಕ್ಕ ಅಂತ ಮೊದಲು ಡುಗಡುಗಿ ಇರ್ತಿತ್ತು (ಕ್ರೀಮೂಶ್ರ. ೨೬೬). **ಡುಗುಡುಗಿ :** ನೀ ಕಬೂಲಾ ಗತ್ಕೋ ಇಲ್ಲೋ ಅಂತ ನನಗ ಡುಗುಡುಗಿ ಇತ್ತು (ದೀಪಹ. II, ೦೪).

[←ಮರಾ. ಡುಗಡುಗೀ, ಡುಗಡುಗ]

ಡುಗುಡುಗಿ 'ಡುಗಡುಗಿ' ನೋ.

ಡುಣ್ಣ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯಂ ನೆಲ್ಲು,-ಬತ್ತ : ಕೊಡಗು ಮಾಳಲಕಂತೆ ಹರಹಿನ ಡುಣ್ಣಗಳೊಡನೊಪ್ಪುತಿಹ ಬೈರಾವಳಿಯು ಕಡು ಸೊಬಗಾಂತಿಹ ಚಂದ್ರೋದಯ ಶಾಲಿಯೆಡವಿಡದೆಸೆದುಪರ್ತಿಯಲಿ (ಕಂಸವಿ. ೫-೭೦).

[?]

ಡುಬರಿ (ನಾ). ೧. ಮೇಲಕ್ಕೆ ದುಂಡಾಗಿ ಉಬ್ಬಿರುವ ಸ್ಥಿತಿ: (ಕ). ೨. ಒಂಟೆಯ ಬೆನ್ನಿನಲ್ಲಿರುವ ಉಬ್ಬು,-ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎದ್ದಿರುವ ದುಂಡಗಿರುವ ಭಾಗ : ಅರಬೀ ದೇಶದ ಒಂಟೆಗಳ ಬೆನ್ನಮೇಲೆ ಒಂದೇ ಡುಬರಿ ಇರುವುದು (ಮುಂಬಯಿ. ೩-೭೪). 'ದಿಮ್ಮು₁' ಪರಾ.

[←ಮರಾ. ಡುಬರ, ಡುಬರಾ]

ಡುಬಲಿ (ಗು). ಬೊಜ್ಜು ಬೆಳೆದ; ದಪ್ಪನಾದ ಶರೀರವುಳ್ಳ; ಸ್ಥೂಲ ದೇಹವುಳ್ಳ: ಸುಟ್ಟ ಮೋರೆಯು ಜನರು ನನಗೆ ಡುಬಲಿ ಅಜ್ಜ ಎಂದು ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ (ಜಮಿಸಾ. ೩೦).

[←ಮರಾ. ಥಬುಲಾ]

ಡುಬಾಯಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಮುಳುಗು. ೨. ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಮುಳುಗಿಸು. ೩. ಹಾಳುಮಾಡು; ನಾಶಮಾಡು: (ಕ).

[ಡುಬಾ೦ (P ←ಹಿಂ. ಡುಬಾನಾ) + – ಇಸು₃]

ಡುಬುಕಿ, ಡುಮಕಿ, ಡುಮುಕ್ಕಿ₂ (ನಾ). ೧. ಮುಳುಗುವಿಕೆ. ೨. (ಅಲಂ) ಸೋಲು; ತೇರ್ಗಡೆಯಾಗದಿರುವುದು; ಅಪಜಯ. **ಡುಮಕಿ**: ೨. ಈ ವರ್ಷದಲ್ಲಿಯೂ ಶಾಲೆಗೆ ಡುಮಕಿ (ರೂಢಿ). **ಡುಮುಕ್ಕಿ₂**: ೨. ಪರೀಕ್ಷೆಯಲ್ಲಿ ಈ ಸಲವೂ ಡುಮುಕಿಯೇ (ರೂಢಿ).

ಡುಬುಕಿಹೊಡೆ = (ಪರೀಕ್ಷೆ ಮುಂತಾದುವುಗಳಲ್ಲಿ) ತೇರ್ಗಡೆಯಾಗದಿರು; ಸೋಲು; ಫೇಲಾಗು: ರಾಮುವಿಗೆ ತೇರ್ಗಡೆಯಾಯಿತು, ವೆಂಕಟೇಶ ಡುಬುಕಿಹೊಡೆದ (ಸಂಧ್ಯಾರಾ. ೫೩).

[←ಹಿಂ. ಮರಾ. ಡುಬಕೀ]

ಡುಬ್ಬ 'ದುಮ್ಮು₁' ನೋ.

ಡುಬ್ಬಕೆತ್ತು (ಕ್ರಿ). ೧. ಬೆನ್ನಮೇಲಿನ ಚರ್ಮವನ್ನು ಸುಲಿ. ೨. (ಅಲಂ) ಸ್ವಲ್ಪವೂ ಬಿಡುವು ಕೊಡದೆ ದಂಡಿಸಿಕೊಳ್ಳು; ಬೊಜ್ಜನ್ನಿಳಿಸು: ಬಡ್ಡಿಯೊಳಗೆ ಡುಬ್ಬಾ ಕೆತ್ತುವ ಸಾವಕಾರ ನೀನಿರಬಹುದು (ಮನಚಿ. ೫).

[ಡುಬ್ಬ (<ದುಮ್ಮು₁) + ಕೆತ್ತು₃]

ಡುಬ್ಬು 'ದುಮ್ಮು₁' ನೋ.

ಡುಬ್ಬುಳ 'ದಬ್ಬುಳ' ನೋ.

ಡುಮಕಿ 'ಡುಬುಕಿ' ನೋ.

ಡುಮುಕ್ಕಿ₁, ಡಿಮುಕಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಚರ್ಮವಾದ್ಯ: ಎಲ್ಲಿಯೋ ಒಬ್ಬ ಹಳ್ಳಿಯ ಹುಡುಗನು ಡುಮುಕಿ ಬಾರಿಸುತ್ತ ಹಾಡುತ್ತಾನೆ(ಆಕ್ಕತಂ. ೭). 'ಟುಮುಕಿ' ಪರಾ. **ಡಿಮುಕಿ**: ಬುಡಬುಡಿಕೆ, ಡಕ್ಕೆ, ಡಮಕಿ, ಝಾಲ್ರಿ, ಮದ್ದಳೆ, ಗೋಮುಖಾದಿ ವಾದ್ಯಗಳೂ ಉಂಟು (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೫೫).

[←ಮರಾ. ಥುಮಕೇ]

ಡುಮುಕ್ಕಿ₂ 'ಡುಬುಕಿ' ನೋ.

ಡುಮುಕು (ನಾ). ದಪ್ಪ; ಡೊಳ್ಳು: ಡುಮುಕಾದ ಗಿಡ್ಡದೇಹ; ತೆಂಗಿನ ಕಾಯಿಗೆ ಎರಡೂ ಮಗ್ಗಲು ಮೀಸೆ ಹೊರಟದ್ದರೆ ಹೇಗೆ ಕಾಣಬಹುದೋ ಅಂತಹ ಮೋರೆ (ಕಾಂಹಿಂ. ೭೨). 'ಟುಮುಕು' ಪರಾ.

[←ಮರಾ. ಥುಮಕೇ]

ಡುಮ್ಮ (ನಾ). ಹೊಟ್ಟೆ ಉಬ್ಬಿದವ. 'ಡುಮ್ಮಣ್ಣ' ಪರಾ.

[ಡುಮ್ಮು (<ದುಮ್ಮು₁) + – ಅ₇]

ಡುಮ್ಮಣ್ಣ (ನಾ). ಹೊಟ್ಟೆ ದಪ್ಪಾಗಿರುವವನು: ಕೈಕಾಲು ಸಣ್ಣ ಹೊಟ್ಟೆ ಡುಮ್ಮಣ್ಣ (ಗಾದೆ). [ಡುಮ್ಮ + ಅಣ್ಣ₁]

ಡುಮ್ಮಣ್ಣಿ (ನಾ). ದಪ್ಪನಾಗಿರುವ ಹುಡುಗಿ; "ಲಠ್ಠಮಂಠ್ಠ ಹುಂಡಿಗಿ" (ಧರ್ಮಾಕಾಂ. ೨೬೬). [ಡುಮ್ಮಣ್ಣ + – ಇ₂]

ಡುಮ್ಮಿ 'ದುಮ್ಮು₁' ನೋ.

ಡುಮ್ಮು 'ದುಮ್ಮು₁' ನೋ.

ಡುರಕಿ 'ಡುಂಡುಕು' ನೋ.

ಡುರಕಿಹಾಕು 'ಡುರುಕುಹಾಕು' ನೋ.

ಡುರಕಿಹೊಡೆ (ಕ್ರಿ). = ಡುರುಕುಹಾಕು: (ಕ).

[ಡುರಕಿ (<ಡುಂಡುಕು) + ಹೊಡೆ₁ (<ಪೊಡೆ₁)]

ಡುರಿಕೆ 'ಡುಂಡುಕು' ನೋ.

ಡುರುಕಿಡು, ಡುರ್ಕಿಡು (ಕ್ರಿ). = ಡುರುಕುಹಾಕು: ಉಭಯಸೈನ್ಯಂಗಳಂ ನಿಮಿರ್ಚಿ ನೆಲನ ಪಡಣೆ ಘ್ರಾಣಿಸುತ ಡುರುಕಿಡಲಜಾಂಡದ ಘಟಂ ನಡುಗಿತ್ತು (ನವಪುರಾ. ೬-೪೫). **ಡುರ್ಕಿಡು**: ಇರ್ಕೆಲದ ದಾನವರ ನಿಚ್ಚವಂ ತುಂಬಿಪುತುಂ ಡುರ್ಕಿಡುತ್ತಸುರರಂ ಕೆಡಪುತುಂ . . . ವೃಷಭಂ ಪ್ರಪಾರಿಸಿದನು (ಪುಪು. ೪೪-೦೮). [ಡುರುಕು (<ಡುಂಡುಕು) + ಇಡು₁]

ಡುರುಕು 'ಡುಂಡುಕು' ನೋ.

ಡುರುಕುಹಾಕು, ಡರಿಕೆಹಾಕು, ಡುರಂಕಿಹಾಕು, ಡುರುಕೆಹಾಕು (ಕ್ರಿ). (ಎಮ್ಮೆ, ಗೂಳಿ, ಹಂದಿ, ಗೊಂಕರುಕಪ್ಪೆ ಮೊದಲಾದ ಪ್ರಾಣಿಗಳು) ಕರ್ಕಶ ಧ್ವನಿಮಾಡು; ಗುಟುರುಹಾಕು: ಹಂದಿ ಡುರುಕುಹಾಕಿದ ಶಬ್ದ ಕೇಳಿಸಿತು (ನಡಿದಾ. II, ೧೦೬೯). **ಡರಿಕೆಹಾಕು**: ಕಪ್ಪೆಗಳು ಎತ್ತುಗಳಿಗಿಂತ ಎತ್ತರವಾಗಿ ಡರಿಕೆಹಾಕಬಹುದು (ಪ್ರಪಾಕೋ. ೬೩). **ಡುರಕಿಹಾಕು**: ಎಮ್ಮೆಯೊಂದು ಮೈಯಲ್ಲಿ ತುಂಬಿದ್ದ ಸೊಳ್ಳೆಗಳೊಂದಿಗೆ, ಡುರಕಿಹಾಕುತ್ತ ಒಳಗೆ ನುಗ್ಗಿಬಿಟ್ಟಿತು (ಮರಸಾ. ೨೭); ಎತ್ತುಗಳು ಡುರಕಿಹಾಕುತ್ತವ (ಮುಂಬಯಿ. ೩-೦೮). **ಡುರುಕೆಹಾಕು**: ಎರಡು ಗೂಳಿಗಳು ಸೊಕ್ಕಿಗೆ ಬಂದು ಎರಡನೇ ದನಗಳನ್ನು ಇರಿಯುತ್ತ ಡುರುಕೇಹಾಕುತ್ತ (ಮುಂಬಯಿ. ೫-೯೦). [ಡುರುಕು (<ಡುಂಡುಕು) + ಹಾಕು (<ಪಾಯ್ಕು₁)]

ಡುರುಕೆ 'ಡುಂಡುಕು' ನೋ.

ಡುರುಕೆಹಾಕು 'ಡುರುಕುಹಾಕು' ನೋ.

ಡುರ್ಕಿಡು 'ಡರುಂಕಿಡು' ನೋ.

ಡುರ್ಕು 'ಡುಂಡುಕು' ನೋ.

ಡುಲಿ, ಡುಳಿ (ನಾ). ಹೆಣ್ಣಾಮೆ: "ಡುಲಿ[ಪಾಠಾಂ. ಢುಳಿ]ಯೆನಲು ಹೆಣ್ಣಾಮೆಯಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೦೨೦-೮). **ಡುಳಿ**: 'ಡುಳಿರಾಜ' ಪರಾ.

[ಸಂ.]

ಡುಳಿ 'ಡುಲಿ' ನೋ.

ಡುಳಿರಾಜ (ನಾ). ೧. ಆಮೆಗಳ ಒಡೆಯ; ಕೂರ್ಮಪತಿ; ದೊಡ್ಡ ಆಮೆ. ೨. ವಿಷ್ಣುವಿನ ಅವತಾರಗಳಲ್ಲೊಂದಾದ ಮಹಾಕೂರ್ಮ; ಕಮಠ: ಡುಳಿರಾಜನಿಲ್ಲದೆಡೆ ಧರಣಿ ನಿಲ್ಲುವದುಂಟೆ ನೀನಾವ್ರನಿಲ್ಲದಡೆ ನಡೆವುದೇ ಜಗವು (ದೇವೀಚ. ೫೬). [ಡುಳಿ (= ಡುಲಿ) + ರಾಜ]

ಡುಳ್ಳಿ (ನಾ). ವಂಚನೆ; ಸುಳ್ಳು: ತಲ್ಲಣಿಸಿ ನಿಲಲಾಱದಾ ಖಳಂ ಕೈಯೊಡನೆ ಡುಳ್ಳಿಯಿಂದಾ ಮುನಿವನುರುಶಿರೋಲಕ್ಷ್ಮಿಯಂ ಕೊಳ್ಳೆಗೊಂಡಡಹುತಂ (ಶರಕು. ೩೫-೨೫): ಡುಳ್ಳಿಯೋ ಸತ್ಯಮೋ ಎಂಬೆನೆ (ಹಾ.ಹುಸ್ಕ. ೩-೦೦-೦೩).

[?]

ಡುಳ್ಳಿಮನ (ನಾ). ಸುಳ್ಳುಮನಸ್ಸು; ಕ್ಷುದ್ರಮನ (?): ಕಳ್ಳಕನ್ನಡಿ ಸಾಯಿ. ಡೊಳ್ಳು ಕೋಮಟಿಗನಾ ಹುಳ್ಳಿ ನಯಶೂಲಯೇರಿಮಾಯುಂಬಗಾದೆ ಡುಳ್ಳಿಮನವು ಯಿದು ಪಾಪವ ಮಾಡ್ದರೆ ಸುಳ್ಳಿಗೆ ಆತ್ಮಗೆಯೆಂದು ಪೂಹಿಸುವರು (ಚಿದಾವ. ೦೦-೮). [ಡುಳ್ಳಿ + ಮನ]

ಡುಂಡುಕಿ 'ಡುಂಡುಕು' ನೋ.

ಡುಂಡುಕಾರವ (ನಾ). ಡುರುಕಿನ ಗಟ್ಟಿಯಾದ ಶಬ್ದ; ಗುಟುರು: ತೋರ ಹೋರಿಗಳ ಡುಂಡುಕಾರವಂ ಗಳದ ಘಂಟಾರವಂ ಪಶುಗಳಂಬಾರವಂ (ಚಿಪುಪು. ೦೦-೦೭). [ಡುಂಡುಕು + ಆರವ]

ಡುಂಡುಕು, ಡರಕೆ, ಡರಿಕೆ, ಡುರಕಿ, ಡುಂರಿಕೆ, ಡುಂರುಕು, ಡುರಂಕಿ ಡುರ್ಕು, ಡುಂಡುಕೆ (ನಾ). ೧. (ಎಮ್ಮೆ, ಗೂಳಿ, ಹಂದಿ, ಗೊಂಕರು ಕಪ್ಪೆ ಮೊದಲಾದ ಪ್ರಾಣಿಗಳು ಮಾಡುವ) ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕರ್ಕಶ ಶಬ್ದ; ಗುಟುರು. 'ಡುಂಡುಕೆನ್' ಪರಾ. **ಡರಕೆ**: ೧. ಗೂಳಿಯ ಡರಕೆ (ಗುಟುರು) ಇವು ಶಬ್ದಾನುಕೃತಿಯೇ (ಕೆಹಾಟ. ೩೩೯). **ಡರಿಕೆ**: ೧. 'ಡರಿಕೆ ಹಾಕು' ಪರಾ. **ಡುರಕಿ**: 'ಡುಂರಕಿಹಾಕು' ಪರಾ. **ಡುರಿಕೆ**: ೧.

ದೂರದಿಂದ ಡುರಿಕೆ ಕೇಳಿಸಿತು ಅದು ಕಾಡುಹೋರಿಯು ಡುರಿಕೆಯಾಗಿತ್ತು (ಬಂಗಾಹ. ೧೮). ೨. ನಿದ್ದೆಯಲ್ಲಿ ಮೂಗಿನಿಂದ ಹೊರಡುವ ಶಬ್ದ ; ಗೊರಕೆ : ಇಬ್ಬರೂ ಮಹಾ ಕುಡುಕರು . . . ವಿದ್ಯಾಬುದ್ಧಿಗಳ ಪರಿಚಯ ವಾದದ್ದು ಇಲ್ಲಿಯವರೆಗೆ ಇವರ ಡುರಿಕೆ ಮಾತ್ರ (ಕಾರಿಹಿಂ. ೧೧೬) **ಡುರುಕು** : ೧. 'ಡುರುಕಿಡು', 'ಡುರುಕುಹಾಕು' ಪರ್ಯಾ. **ಡುರುಕೆ** : ೧. 'ಡುರುಕೆಹಾಕು' ಪರ್ಯಾ. **ಡುರ್ಕು** : ೧. 'ಡುರ್ಕಿಡು' ಪರ್ಯಾ. **ಡುಱಿಕೆ** : ೧. ಬಸವನಾಗವಗಡಿಸುತೆದ್ದು ಪುಟನೆಗೆದು ಡುಱಿಕೆಯನಿಕ್ಕು ತವರ ಬಲವರುತ (ಗುರುಚಾ. ೧೦-೮೮).

ಡುಬುಕೆನ್ (ನಾ). = ಡುರುಕುಹಾಕು : ಪಂದಿ ಡುಬುಕೆಂದೊಡೆ ಕಾಂ ಡುಬುಕೆಂಬುದೆ ಮಹಾವನಕರಿಯುಂ ವಿದಾರಿಸುವ ಸಿಂಹಂ (ಗಿರಿಕ. ೧-೨೯) : ಪರಪ್ರತಿಭೆಯ ಗುಣ್ಪುಱಿಯದೆ ಕಾಮುಂ ಕೆಮ್ಮಗೆ ಡುಬುಕೆಂಬುವು ಕುಕವಿಕೂಪಮಂಡೂಕಂಗಳ್ (ಅನಂಪು. ೧-೪೩) ; ಪಂದಿಯೊಂದು ಡುಬು ಕೆಂದೊಡೆ ಸಿಂಗಮಂಡಲೆವುದೆ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೨೫-೨೬).

[ಡುಬುಕು + ಎನ್$_1$]

ಡೂಗ (ನಾ). ೧. ಗೂನುಬೆನ್ನಿನವನು; ಗೂನ ; ಬೆನ್ನುಬಾಗಿದವನು: ೧ನೇ ವಿಷ್ಣುವರ್ಧನನು ಇವನಿಗೆ ಕುಬ್ಜ ವಿಷ್ಣುವರ್ಧನನೆಂಬ ಹೆಸರಿದ್ದ ಕಾರಣ ಇವನು ಡೂಗನಿದ್ದಂತೆ ತೋರುತ್ತದೆ (ಕಭಾಗೆ. ೩೨೪) :- ಪಾಪ್ಲ, ಹಲ್ಲು ಬಿದ್ದಾವೆ, ಮೇಲಾಗಿ ಡೂಗನಿದ್ದಾನೆ (ದೇಯೂನಿ. ೧೫೩). (ಗು). ೨. ಬೆನ್ನು ಬಗ್ಗಿದ ; ಗೂನುಬೆನ್ನಿನ : ಆ ಡೂಗ ಹೆಂಗಸು ಅಂದಿನಿಂದಲೂ ಇಲ್ಲಿಯೇ ಇದ್ದಾಳೆ (ಹೊಸಕ್ಷಿ. ೧೮೯). [ಡೂಗು$_2$ + – ಅ$_7$]

ಡೂಗು$_1$ (ಕ್ರಿ). ಬಾಗು; ವಕ್ರವಾಗು ; ಗೂನಾಗು.

ಡೂಗಿಕೊಳ್ = ಬಗ್ಗಿಕೊಳ್ಳು ; ಬೆನ್ನನ್ನು ಬಗ್ಗಿಸು : ಅವರ ತಾಯಿ ವೆಂಕಮ್ಮ ಡೂಗಿಕೊಂಡೇ ಅಲ್ಪ ಸ್ವಲ್ಪ ಕೆಲಸಮಾಡುತ್ತ ಹೊರಗೇ ಇದ್ದಳು (ದಂಬನಾ. ೩). [?]

ಡೂಗು$_2$ (ನಾ). ಬೆನ್ನು ಬಗ್ಗಿರುವಿಕೆ ; ಗೂನು ; ಕುಬ್ಜತೆ.

ಡೂಗಾಗು = ಗೂನುಬೆನ್ನಿನಿಂದ ಕೂಡಿರು ; ಗೂನಾಗು : ಅದೇ ಹೆಂಗಸು ಇನ್ನೂ ಅಷ್ಟೇ ಡೂಗಾಗಿ ಬಲ್ಲಿನಂತೆ ಬಾಗಿ ನಡೆಯುತ್ತಿದ್ದಾಳೆ (ಹೊಸಕ್ಷಿ. ೧೮೮) : ಯಾವಾಗಲೂ ಡೂಗಾಗಿ ಕೈಯೂರಿ ಇಲ್ಲವೇ ಗಾದಿ, ಗೋಡೆ ಕಂಬಳಿಗಾತು ಕುಳಿತದ್ದೇ ಕಂಡುಬರುವದು (ಬ್ರಹ್ಮಚೀ. ೨೪).

[< ಡೂಗು$_1$]

ಡೆಂಕ 'ಡಕ್ಕೆ' ನೋ.

ಡೆಂಕಣ 'ಡೆಂಕಣಿ' ನೋ.

ಡೆಂಕಣಿ, ಡೆಂಕಣ, ಡೆಂಕಣೆ, ಡೆಂಕಳಿ, ಡೇಂಕಣೆ, ಢಂಕಣ, ಢಂಕಣಿ, ಢೇಂಕಣಿ, ಢೇಂಕಣೆ (ನಾ). ೧. ಕೋಟೆಗಾಳಗದಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿ ಸುತ್ತಿದ್ದ ಒಂದು ಯಂತ್ರ; ಕಲ್ಲುಗುಂಡುಗಳನ್ನು ತೂರುವ ಯಂತ್ರ: ಪುದಿದಿರ್ದಟ್ಟಳೆ ಪೆಟ್ಟದಾಳ್ವೆಱೆಯುಗುವರ್ಗಿರ್ದ ಮೇಲ್ಗೊತ್ತಳಂ ಕದನ ಕ್ಕದ್ಭುತಮಪ್ಪ ಡೆಂಕಣಿ (ಎಕ. V, ಅರಸೀ. ೫೧೩ ; 1194) ; ಎತ್ತಿಡುತಿರ್ಪ ಡೆಂಕಣಿಗಳಾದುರ್ಗಱ ಪಾಯಿಪ ಗೆಗ್ಗ . . . ಪೊಯ್ಯ ಲಗ್ಗೆವಱ ಬೊಬ್ಬೆಱವಬ್ಬರಮಾಗಳದ್ಭುತಂಬೆತ್ತುದು (ಕುಸುಮಾ. ೧೧-೪೦) : ಗೆಗ್ಗ ಡೆಂಕಣಿ ಗುಮ್ಮಂ ಪಡಿಗೋಂಟೆಯೆಂಬ ಬಹು ಕೋಟಾಯಂತ್ರ ಸಾಮಗ್ರಿ ತಿಂತಿಣಿಗೊಂಡಾಂತಿರೆ (ಅನಂಪು. ೧೦-೮೩); ತೂಳ್ದಿಡುವ ಡೆಂಕಣಿ ಪೊಯ್ಯುರಿ ಯಣ್ಣೆ ಕಾಸಿ ಸೂಸುವ ಮಳಲೆಂಬಿವೆತ್ತಲುಮಗುರ್ವಿಸೆ (ಪುಷ್ಪಪು. ೬-೬೪): ಸಡೆಡೆಂಕಣಿ ಸೂಸುಡೆಂಕಣಿ ಬಲುಗುಂಡನಿಡುವ ಡೆಂಕಣಿ ತೋಱದೆಡೆಗೆ ಸಿಡಿಪಡೆಂಕಣಿ ರಾಯಡೆಂಕಣಿಗಳ ಸಾಲು ಬಿಡದೊಪ್ಪಿದುವು (ಕುರಾಸಾಂ. ೪೩-೩೯) : ತರತರದೊಳಿರಿಸಿರ್ದ ಬಲ್ಗೊಲೆಯ ಡೆಂಕಣಿಯ . . . ಮೊತ್ತಂ ಗಳಾಳ್ವೇರಿಯೊಳ್ ಪಸರಿಸಿದುವು (ಕಬಪು. ೪೩-೧೧). ೨. ಕೊತ್ತಳಗಳ ಮೇಲೆ ಪೊದರಿನಂತೆ ಒತ್ತೊತ್ತಾಗಿ ಅಳವಡಿಸಿ ನಿಲ್ಲಿಸುವ ಉದ್ದವಾದ ಸಬಳದಂತಹ ಒಂದು ಆಯುಧ ವಿಶೇಷ : ನಟ್ಟ ಡೆಂಕಣಿಗಳೋ ಹಗೆಗಳನು ದುರ್ಗವಱೆಯಟ್ಟಲೆತ್ತಿದ ಹಲವು ಕೈಯೊ (ಹದಕಾ. ೧-೩೬) : ಅಟ್ಟಳೆಯಾಳ್ವೇರಿ ಕೊತ್ತಲಂಗೊಳಳಪಟ್ಟಡೆಂಕಣಿ ಸಬಳಗಳು ನಟ್ಟರಂತೆಯದ ಕಂಭಗಳಿಂದಾ ದುರ್ಗ ಸೃಷ್ಟಿಗೆ ಪೊಸತಾಗಿಹುದು (ಜೀವಂಸಾಂ. ೮-೦೩) : ದೇವತೆಗಳ ಮುಟ್ಟ ತಿವಿದ ಸಬಳಗಳೊಯೆಂದೆನಲಲ್ಲಿ ನೆಟ್ಟ ಡೆಂಕಣಿಗಳೆಸೆದವು (ಕುರಾಸಾಂ. ೧೬-೧೪); ಕನ್ನಡದಲ್ಲಿಯು ಕೋಶಕಾರರೆಲ್ಲರೂ ಧ್ವಜಸ್ತಂಭ ಎಂಬ ಅರ್ಥ ಹೇಳಿರುವರು. ಆದರೆ ಕೋಟೆಗಾಳಗದಲ್ಲಿ "ಮಾರಿಮೊಗದಡೆಂಕಣಿ" ಮಾಡುವ ಹಿಂಸಾಕಾರ್ಯವನ್ನು ನೋಡಿದರೆ, ಅದೊಂದು ಭವ್ಯವಾದ ಆಯುಧ ವಿಶೇಷ (ಕಡಾಗಚ. ೫೬). 'ಡೊಂಕಣಿ' ಪರ್ಯಾ. ೩. ಕೋಟೆಯ ಮೇಲಿನ ಬುರುಜು; ಬತ್ತೇರಿ: ಬಳಸಿದ ಕೊತ್ತಳಂ ಸೊಗಯಿಪಾಳ್ವರಿ ಡೆಂಕಣಿ ಸಾರವಾಗಿಯಗ್ಗಳಿಸುವ ಗೋಪುರಂ (ಗಿರಿಕ. ೩-೬೯); ಅಗಟುಂ ಪ್ರಾಕಾರದಿಂ ಡೆಂಕಣಿಯಿನನುಪಮದ್ವಾರದಿಂ ಸತ್ಪತಾಕಾವಳಿಯಿಂದಾಳ್ವೇರಿ ಯಿಂ . . . ಬಗೆಗೊಳ್ಪಂ ಬೀಱ (ದಕಕು. ೬-೯) : ಇತ್ತರದೊಳುದ್ದಕ್ಕೆ ಕೋಂಟೆಯಕೊತ್ತಳಂಗಳ ಸಂದಿಸಂದಿಯೊಳೆತ್ತಿಸಿದನಟ್ಟಣೆಗಳಂ ಡೆಂಕಣಿಗಳಂ (ಬಸಪು. ೧೬-೯): ಸಿದ್ಧ ಕಂಡನು ಮುಂದೆ ಮಾರ್ಗವ ಹೊದ್ದಿತೆನೆ ಕೊತ್ತಳವ ಡೆಂಕಣಿ ಚಿತ್ರಕೆಲಸದಿ ಪಚ್ಚೆಲೋಹದಯೆಸೆವ ಕದಗಳನು (ರೇವಕಾ. ೨-೫): ಬಗೆವೆತ್ತ ಪವಳ ಡೆಂಕಣಿಗಳಿಂದಂ ಮುತ್ತು ಬಿಗಿದಟ್ಟಣಗಳಿಂದ . . . ಝಗಝಗಿಸುತೊರ್ಪುದುದು (ಜೀರವು. ೧-೩೩) ; ಗಗನಲಂಬಿತ ನೀಲ ದಟ್ಟಳೆಯ ಕಟ್ಟಳೆಯ ಮಣಿಮಯದ ಡೆಂಕಣಿಗಳ (ರುಕ್ಮಾಂಗ. ೩-೪) ; ಕ್ರಮದ ಡೆಂಕಣಿ ಕೋಟೆ ಗೋಪುರಗಳಿಂದ ಆಶ್ಚರ್ಯವಾದಂಥ ಆರಮನೆ ಗಳಿಂದ (ಯನಳ. ೯). ೪. ಕೋಟೆಯಂ ಮೇಲಿನ ಬುರುಜುಗಳ ಮೇಲೆ (ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಎಂಟು ಕಡೆಗಳಲ್ಲೂ) ನೆಟ್ಟಿರುವ ನಿಶಾನಿಯೊಡ ನಿರುವ ಅಥವಾ ನಿಶಾನಿಯಿಲ್ಲದ ಧ್ವಜಸ್ತಂಭ : ಕುಣಿವ ಪಲ್ಲವ ಝಲ್ಲರಿಯು ಡೆಂಕಣಿಯ ತಲೆ ಚಮರಿಗಳ ಗಗನಾಂಗಣವನಣಿವ ಪತಾಕೆಗಳ . . . ಲಗ್ಗೆವಱಗಳಲೆಸೆದುದಾ ದುರ್ಗ (ತೊರರಾ. ೬-೭-೧೬) ; ಎತ್ತಿದ ಛತ್ರ ಚಾಮರ ಚೌಕ ಡೆಂಕಣಿ ಮತ್ತು ಕಾಲಾಳ ಘರ್ಜನೆಯು (ದೇವಾಂಪು. ೩-೧೯೩) : ಹಮ್ಮಿನಲಿ ಸಗ್ಗಿಗರ ಕರೆವಂತೆ ಕೈಯೆತ್ತಿ ಗಮ್ಮನೆಯು ಡೆಂಕಣಿ ಗಳೆಸೆಯೆ (ಪ್ರಾಥರಾ. ೧-೩೬) : ನೋಟಕರ ಕಣ್ಗೆ ಕಾಣಿಸಿದುಮಣ್ದೆಸೆಯ ಡೆಂಕಣಿಯ ಪಳವಿಗೆಗಯ್ಗಳು (ಕೃಮಿಥಾ. ೧೬-೯); ಕುಂಭಿನಿ ಕೈನೀಡಿ ಕರೆವೋಲು ಡೆಂಕಣಿ ಮುಂಬರಿದೆಸೆದುವರ್ತಿಯಲಿ (ಕಂನವಿ. ೬-೮) : ಅಗಣಿ ತೋನ್ನತ ಹರಿಮಯದ ಡೆಂಕಣಿಗಳೊಪ್ಪಿದುವು (ಕೋಗಯು. ೩-೮) ; ಜೀವಮಾನದ ಕಟ್ಟಡದಲ್ಲಿ ಆ ಒಂದು ಕ್ಷಣದ ಬಾಳು ಗೋಪುರದ ತುದಿಯ ಕಳಶದ ಚಿನ್ನದ ಡೆಂಕಣಿಯಾಗಿ ಸ್ವರ್ಗದೊಡನೆ ಸರಸವಾಡಿತು (ಮಶಿಮ. ೫೨). **ಡೆಂಕಣ** : ೧. ಇಡಿಸುವ ಡೆಂಕಣಕ್ಕೆ ನೆಲವಾಳಿಗೆ ಕೊತ್ತಳದಂಬು ಗುಂಡಿಯಿಂದುಡುಗದೆ . . . ಗಡಣಿಸೆ ಕಾದುತಿರ್ದುದು ಮಹೇಂದ್ರ ಪದಾತಿನಿ ಮುತ್ತಿ ಸುತ್ತಲುಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೫-೧೦೬). ೩. ಇರಲಿಯಿತ್ತೊಳ ಗೇಳುಕೋಟೆಯ ತೆರನು ಮರಕತ ಸುತ್ತು ಮೇಲುರುತರದ ಕೆಂಪಿನ ಸುತ್ತು ಕೆನೆಗಳು ಡೆಂಕಣಟ್ಟಣೆಯೂ (ಜರಾಮಾ. ೨೪-೨೬). **ಡೆಂಕಣೆ** : ೧. ನಿಱಸಿದ ಬಸಿಯೊಳಂ ಪೂಸಿದ ಡೆಂಕಣಿಯೊಳಂ . . . ಮೊನೆಯಂ ಪೂಣಿಸಿದ ಕೊಂತದೊಳಂ ಕೈಗೆಯ್ದು ಕಟ್ಟಾಸುರಮಾಗೆ (ಅನಂಪು. ೧೧-೮೩ ವ) ; ಡೆಂಕಣೆ[ಪಾಠಾಂ. ಣಿ]ಯ ಗವಣೆಗಳ ಕೋಟೆಯ ಕೊಂಕುಗಳ ಕೊತ್ತಳದ ತೆನೆಗಳ . . . ದುರ್ಗವನೀಕ್ಷಿಸುತ (ನಿಭಾಗ. ೧೦-೩೬-೩೫); **ಡೆಂಕಣೆ** ಕವಣೆ ಧ್ರುವಲೋಕವ ಹಾಯಲಿಡುವ ಮಕರಡಿಬ್ಬ ಕವಿದ ದುರ್ಗದೊಳಿಹವು (ಸೌಂದಕಾ. ೫-೩೪). **ಡೆಂಕಳಿ** : ೪. ಪಳಹರದ ಪಲ್ಲವದ ಸತ್ತಿಗೆಯಗಳ ವಿಡಾಯಿಯುಲರಿಬಿರುದ ಡೆಂಕಳಿಯ ಸೀಗುರಿ ಪೊದರುಗಳ ತೋಮರದ

ಸಂದಣಿಯು (ಕುಮಾರವ್ಯಾ. ಶಲ್ಯ. ೬. ೧೮೭). **ಡೇಂಕಣಿ** : ೩. ಮೂರು ಸುತ್ತಿನ ಪರಿಧಿ ತಾಂಬ್ರದಿ ತೋರೆ ತನೆ ಡೇಂಕಣಿಗಳಟ್ಟಣೆ (ಬಿಜ್ಜ.ಪು. ೨೦–೨೦).
ಢೆಂಕಣ : ೧. ವರ್ಗಚತುರ್ಥಾಕ್ಷರಂಗಳ್ಗೆ . . . ಢೊಂಕಣಿ, ಢೆಂಕಣ [ಪಾಠಾಂ. ಣಿ]ಅಢಾಳಂ (ಧಾಳಂ) (ಶಮದ. ೧೫ ಪ್ರಯೋ). **ಢೆಂಕಣಿ** : ೧. ಇಟ್ಟಿಡುವ ಢೆಂಕಣಿ ಶಿಲೋಚ್ಚಿರಮನಿಕ್ಕು (ಮಂಗರಾ. ೫೭–೫). **ಢೇಂಕಣಿ**: ೧. ಆತುರದಿಂ ಢಗ್ಗೆ ಢೇಂಕಣಿ ನೆಲಗುಮ್ಮ ಮಾತೇನು ಗಗನದಟ್ಟಳೆಯು (ಆನಂದ. ೦೮–೫೨). **ಢೇಂಕಣಿ** : ೧. ಕಲ್ಲ ಹೆಗ್ಗೊಬಿದುಬ್ಬಿಯೊಣ್ಣ ಕಾಯ್ದ ಮಣಲಗ್ಗದ ಢೇಂಕಣಿ (ಸೌಇಇ. XX, ೦೨೭–೪ ; 1186).

ಡೆಂಕಣಿಯ ಗುಂಡು = ಡೆಂಕಣಿಯಂ ಯಂತ್ರದಿಂದ ಚಿಮ್ಮಿಸುವ ಇಡುಗುಂಡು : ಉಟ್ಟ ವಸ್ತ್ರವು ಬಳಸಿದ ಕೋಂಟೆಯುಗಟ್ನೆ . ಕಟ್ಟಿದ ಕಟಸೂತ್ರವೆಸೆಯ ಬಟ್ಟವೊಲೆಯು ಡೆಂಕಣಿಯ ಗುಂಡಿಂದಳವಟ್ಟ ಜಂಗಮ ದುರ್ಗದಂತೆ (ಅಂಜದ. ೮–೮೪).

ಡೆಂಕಣಿಕಾಱ (ನಾ). ಡೆಂಕಣಿಯನ್ನು ಬಳಸುವುದರಲ್ಲಿ ನಿಯುಕ್ತನಾದವನಂ : ಕಾಳಗದಲಿ ಡೆಂಕಣಿಕಾಱ ಡಾವುದ (ಚೊಂಕಪ. ೦೯೪೦, ಸಿರಸಿ. ೪೨–೮ ; ?). [ಡೆಂಕಣಿ + – ಕಾಱ]

ಡೆಂಕಣಿಕುಲ (ನಾ). ಡೆಂಕಣಿಗಳ ಸಮೂಹ,–ಗುಂಪು ; ಇಡಂಗುಂಡಂ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ಚಿಮ್ಮುವ ಯಂತ್ರಗಳ ಸಮೂಹ : ಬೆಲೆಗೆಯ್ ಲಲನೆಯನೆಂಬುದು ವೇಶ್ಯಾವಲಿಯೊಳ್ ಕೊಲೆಗೈಯೆಂಬುದು ಡೆಂಕಣಿ ಕುಲದೊಳ್ (ಉದ್ಯದೀ. ೨–೦೩).

[ಡೆಂಕಣಿ + ಕುಲ]

ಡೆಂಕಣಿಕ್ಕೈ 'ಡೆಂಕಣಿಗ್ಗೈ' ನೋ.

ಡೆಂಕಣಿಗ್ಗೈ, ಡೆಂಕಣಿಕ್ಕೈ, ಡೆಂಕಣೆಗ್ಗೈ (ನಾ). ಗುಂಡನ್ನು ಚಿಮ್ಮಿಸಲು ಡೆಂಕಣಿಯಂತ್ರಕ್ಕೆ ತುದಿಯಲ್ಲಿ ಜೋಡಿಸಿರುವ ಮಾರಿಮೊಗದ ಅಥವಾ ಹಂದಿ ಮೊದಲಾದ ಪ್ರಾಣಿಗಳ ತಲೆಯ ರಚನೆ ಇರುವ ತೋಳಿನ ಆಕಾರದ ಕೈ ; ಡೆಂಕಣಿಯಲ್ಲಿ ಅಳವಡಿಸಿರುವ ಚಿಮ್ಮು ಗೋಲು : ಬಲಿವ ಪಟಲ ಬಣಿ ಡೆಂಕಣಿ[ಪಾಠಾಂ. ಣೆ]ಗ್ಗೈ ಪಂದಿದಲೆ ತಿರುಗುಣಿ ಭೀಮಗದೆಯು ಬಲಿದು ಕೆತ್ತುವ ಬಡಗಿ (ಕುರಾಸಾಂ. ೩೭–೫೮). **ಡೆಂಕಣಿಕ್ಕೈ** : ಒಡಿಗುಂಡಿಟ್ಟು ಕವಣೆಯಾಂತ ಸತಿಯರ ನಿಡುದೋಳ್ಗಳೆಸೆದುವಾ ಕಂತು ಕಡುಮುಳಿಸಿಂ ಪಾಂಥರೆರ್ದೆಗೋಂಟೆಯ ಮುತ್ತಿಯಿಡುವ ಡೆಂಕಣಿಕ್ಕೈಗಳಂತೆ (ಶ್ರೀಪಾಂ. ೧–೫೨) ; ಡೆಂಕಣಿಕ್ಕೈ ಡಗ್ಗೆವರೆ ಪಾರೆ . . . ಶರಗಳ ಸಂಕುಳವೈದಿತು (ಕುರಾಸಾಂ. ೪೧–೫೧). **ಡೆಂಕಣೆಗ್ಗೈ** : ಮೇಲಿನ 'ಕುರಾಸಾಂ. ೩೭–೫೮'ರ ಪ್ರಯೋಗದ ಪಾಠಾಂತರವನ್ನು ನೋಡಿ.

[ಡೆಂಕಣಿ + ಕೈ$_2$ (< ಕೆಯ್$_2$)]

ಡೆಂಕಣಿಜಂತ್ರ (ನಾ). ಇಡುಗುಂಡುಗಳನ್ನು ಚಿಮ್ಮಿಸುವ ಯಂತ್ರ : ಗಿರಿಯ ಡೆಂಕಣಿಜಂತ್ರವನು ತರಹರಿಸುವವರಾರರಸ (ಕುಮಾರವ್ಯಾ.ಕ. ೨೩–೩೭).

[ಡೆಂಕಣಿ + ಜಂತ್ರ]

ಡೆಂಕಣೆ 'ಡೆಂಕಣಿ' ನೋ.

ಡೆಂಕಣೆಗ್ಗೈ 'ಡೆಂಕಣಿಗ್ಗೈ' ನೋ.

ಡೆಂಕಳಿ 'ಡೆಂಕಣಿ' ನೋ.

ಡೆಂಕೆ$_1$ 'ಡಕ್ಕೆ' ನೋ.

ಡೆಂಕೆ$_2$ (ನಾ). ಗೋಡೆಗಳ ಮೇಲೆ ಅಥವಾ ಕಂಬಗಳ ಮೇಲೆ ಮನೆಯ ಮಾಡನ್ನು ಹೊರಲು ಹಾಕಿದ ಮರದ ಅಡ್ಡೆ ; ಜಂತೆ : ಮೃಗಲಕ್ಷ್ಮನುದಯದೊಳ್ ನಿಲಿಸುಗೆ ಕಂಬಮನಿಂದುಸುತನ ಲಗ್ನಂಬರೆ ಬೆಟ್ಟುಗೆ ಡೆಂಕೆ[ಪಾಠಾಂ. ಜಂತೆ]ಗಳಂ (ಲೋಕೋಪ. ೩–೨೭) ; ಢಕಾರಕ್ಕೆ ಡಕಾರಂ– ಗಾಢ–ಗಾಡ ; ಢಕ್ಕಾ–ಡಕ್ಕೆ ; ಢೆಂಕಾ–ಡೆಂಕೆ (ಶಮದ. ೨೫೫ ಪ್ರಯೋ).

[< ಪ್ರಾ. ಢೇಂಕಾ = ಬಾವಿಯ ಮೇಲಿನ ಅಡ್ಡತೊಲೆ]

ಡೆಂಕೆಬರ (ನಾ). ಭಯಂಕರವಾದ ಕ್ಷಾಮ ; ಬರಗಾಲ : ಭರಮಪ್ಪ ನಾಯಕನ ಆಳಿಕೆಯಲ್ಲಿ ವೀರಕ್ಷಾಮ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಯಿತು. ಇದಕ್ಕೆ 'ಡೆಂಕೆಬರ' ವೆನ್ನುತ್ತಾರೆ (ಚಿತ್ರಪಾ. ೮, ಉಪೋದ್ಘಾತ). 'ಡೋಗಿಬರ' ಪರಾ.

[ಡೆಂಕೆ$_0$ + ಬರ$_1$ (< ಬಱ)]

ಡೆಂಗಿಜ್ವರ (ನಾ). "ಮೈ ಮೇಲೆ ಗುಳ್ಳೆಗಳೆದ್ದು ಜ್ವರಬಂದು ಕೀಲುಗಳಲ್ಲಿ (ಸಂಧಿಗಳಲ್ಲಿ) ತೀವ್ರಯಾತನೆಯಾಗುವ ಸೋಂಕುರೋಗ: 'ಡೆಂಗಿ ಜ್ವರ'" (Dengue. ಇಂಕನಿ.). [ಡೆಂಗಿ$_0$ + ಜ್ವರ]

ಡೆಂಚಾ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ : ಸಣಬು (Sunhemp), ಕಳಂಜಿ, ಡೆಂಚಾ ಮೊದಲಾದ ಗಿಡಗಳನ್ನು ಬೆಳೆಯಿಸಿ ಅವುಗಳನ್ನು ನೆಲದೊಳಕ್ಕೆ ಉತ್ತುಬಿಟ್ಟರೂ ಆಯಿತು (ಬಾಂಪ್ರ. I. ೨೯೦). [?]

ಡೆಂಚೆಯ (ನಾ). ಆನೆಯ ಬೆನ್ನಮೇಲೆ ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳಲು ಹಾಕುವ ಮಂಟಪ ; ಅಂಬಾರಿ ; ಹೌದ : ವಿಕ್ರಮಪಾಳಪಾವುಸ ಶಿರಃಕಂಜಂಗಳಲ್ಲಾಡುತಿರ್ದುವು ತನ್ನಾನೆಯ ಹೊನ್ನ ಡೆಂಚೆಯದ ಚಂಚತ್ಕೇತುದಂಡಂಗಳೊಳ್ (ಎಕ. XI, ದಾವಣ. ೨೫–೩೯; 1224); ಡೆಂಚೆಯನವಱಿದೇಣಿಯೊಳ ಮೆಟ್ಟಿಗಡಿಯಿಟ್ಟನು . . . ಕರಿಯಿಂದ ಧರೆಗೆ (ಸಿಂಗಿರಾ.. ೨೭–೮).

[P ಇದು 'ಟೆಂಚೆಯ' ಎಂಬುದರ ಅಪಲಿಖಿತವಿರಬಹುದು]

ಡೆಂಡಣಿಸು 'ಟೆಂಟಣಿಸು' ನೋ.

ಡೆಂಡೆಣಿಸು 'ಟೆಂಟಣಿಸು' ನೋ.

ಡೆಂಡೆಲಿ (ನಾ). ೧. ಆನೆಯ ಮೇಲೆ ಹಾಕುವ ಪಕ್ಷರಕ್ಷೆ ; ಹಕ್ಕರಿಕೆ ; ಜೂಲು. ೨. ಮದಿಸಿದ ಆನೆ: ಡೆಂಡಲಿಯೆಂಬ ಶಬ್ದಂ – ಗುಟಿದಲ್ಲಿಯುಂ, ಮತ್ತವಾರಣದಲ್ಲಿಯುಂ (ಶಮದ. ಮ. ೩೦೭). [?]

ಡೆಂಥಣಿಸು 'ಟೆಂಟಣಿಸು' ನೋ.

ಡೆಂಥಳಿಸು 'ಟೆಂಟಣಿಸು' ನೋ.

ಡೆಂಥೆಣಿಸು 'ಟೆಂಟಣಿಸು' ನೋ.

ಡೆಂಬಕ (ನಾ). (?) : ದಿಟವುಟಭಕುತಿಸಂಪುಟ ನೆಲೆಗೊಳ್ಳದಾಗಿ ಡೆಂಬಕ [ಪಾಠಾಂ. ಟಂಬಕ, ಟಂಬನ, ಟೆಂಬಕ]ನನಾಡಿಸುತ್ತಿದ್ದಿತಯ್ಯಾ ನಿನ್ನ ಮಾಯೆ (ಬಸವ. ೧೮). [?]

ಡೆಕ್ಕು (ನಾ). ಹಡಗಿನ ಹೊರಮೈಯಲ್ಲಿರುವ ವೇದಿಕೆ,–ಅಂತಸ್ತು: ಡೆಕ್ಕಿನ ಮೇಲೆ ಒಬ್ಬಳೇ ನಿಂತು ಮಂದಾಕಿನಿ ಸಮುದ್ರದ ತೆರೆಗಳನ್ನು . . . ನೋಡುತ್ತ ನಿಂತಿದ್ದಾಳೆ (ಹೊಸಕ. ೦೩೩). [← ಇಂ. Deck]

ಡೆಕ್ಕರಿಕ್ಕೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಜಟ್ಟಿವರಸೆ; ಮಲ್ಲಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಪಟ್ಟು : ಮೈಲಾಗಿನಲಿ ತೆಕ್ಕೆಯಲಿ ಸವಡಿಯ ಡೆಕ್ಕರಿಕ್ಕೆಯಲಿ . . . ಭೀಮಜೀಮೂತಗಳು ಹಳಚಿದರು (ಕುಮಾರವ್ಯಾ.ವಿ. ೬.೮೩. ೪–೭೭). 'ಡೊಕ್ಕರ$_2$' ಪರಾ. [?]

ಡೆಗ್ಗೆ, ಡಗ್ಗೆ (ನಾ). ಕಾಳಗದಲ್ಲಿ ಕೋಟೆಯ ತೆನೆಗಳನ್ನು ದೂಡಿ ಉರುಳಿಸಲು ಬಳಸುತ್ತಿದ್ದ ಉದ್ದವಾದ ಮರದ ದಿಮ್ಮಿ : ನಡೆಸಾರಂ ನೆಲಮಾಳಿಗೆ ಪಡಕಿಡವುವ ಡೆಗ್ಗೆ ಬದ್ದಿರಂಗಳ್ (ತ್ರಿಪುವಿ. ೫–೦೦) ; ನಡೆ ಚಪ್ಪರದ ಮರ ಬದ್ದರ ಡೆಂಕಣಿ ಸುಡುವ ಪಟಲು ಕೋಟೆಯನು ಕೆಡಹುವ ಡೆಗ್ಗೆ[ಪಾಠಾಂ. ಗೆ] (ಕುರಾಸಾಂ. ೩೭–೭೭); ಕೋಟೆಯ ತೆನೆಗಳನು ಕೆಡವಲು ನಿಡುವ ಡೆಗ್ಗೆಗಳಿಂದ (ಚಂಪ್ರಸಾಂ. ೮–೪) : ಡೆಗ್ಗೆಯಿಂದುದಿರ್ದವು ಕಲ್ಲ ಕೋಟೆಯ ಗುಂಡು ಮೆಗ್ಗಳ ಬಿದ್ದುದು ಪಟಲ (ಆನಂದ. ೦೮–೭೧). 'ಡೆಗ್ಗೆವರ' ಪರಾ. **ಡಗ್ಗೆ** : ತಳಿ ನಡೆ ಚಪ್ಪರ ಡಗ್ಗೆ ಬದ್ದರಗಳ ಬಳಸಂದು ಭಟರು ಸಂದಣಿಸಿ ಬಳಿಸಿ ಕೋಟೆಯ ಲಗ್ಗೆಯೊಳು (ಕುರಾಸಾಂ. ೪೫–೨) : ಡಗ್ಗೆ ನೆಲಗುಮ್ಮಗಳ ತರಹೇಳಿ (ಪ್ರಹ್ಲಾದ. ೫–೯೦). [?]

ಡೆಗ್ಗೆವರ (ನಾ).=ಡೆಗ್ಗೆ : ನಡೆಚಪ್ಪರವನು ನಡೆಯಿಸಿ ಡೆಗ್ಗೆವರಗಳಂ ಜಡಿದು ಹೊಯಿಸುವ ಭರವಸಕ್ಕೆ ಬದ್ದರಗಳೊಳಗಡಗಿ ಗುದ್ದಲಿಹಾರೆಯಿಂದಗೆವ

ರಭಸಕ್ಕೆ (ಶಮ್ಮು ಳಾ. ೮-೩೭); ತುಡುಕಲೆಂದೆನುತ ವಾಹುಸಕದಿಂ ಬಹುರೂಪುವಡೆದು ತಾಗುವ ರಾಹುಕೇತುವೋ ಯೆಂಬಂತೆ ಗಡಿಯಿಲ್ಲದಲ್ಲಲ್ಲಿ ಹಾಯಿಸುವ ಡಗ್ಗೆವರನತಿಭೀಕರಂಬಡೆದವು (ಶಮ್ಮುಳಾ. ೮-೪೦).
[ಡಗ್ಗ + ಮರ₁]

ಡೆಬ್ಬೆ₁ 'ದಬ್ಬೆ₁' ನೋ.

ಡೆಬ್ಬೆ₂ 'ದಬ್ಬೆ₂' ನೋ.

ಡೆಮ್ಮಿ (ನಾ). ಬರೆಯುವ ಮತ್ತು ಗ್ರಂಥಗಳ ಮುದ್ರಣಕ್ಕೆ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಕಾಗದದ ಅಳತೆಯ ಒಂದು ಪ್ರಮಾಣ; (ಬರೆಯುವ ಕಾಗದ, ೧೫½" × ೨೦"; ಮುದ್ರಣಕಾಗದ, ೧೭½" × ೨೨½"; ಡೆಮ್ಮಿ ೧೮ ಪೌಂಡು ಎಂದರೆ, ಡೆಮ್ಮಿ ಅಳತೆಯ ಐನೂರು ಹಾಳೆಗಳುಳ್ಳ ಒಂದು ರೀಮಿನ ತೂಕ (ಮುದ್ರಕ. ೮೩). [←ಇಂ. Demy]

ಡೆಳ್ಳೆ (ನಾ). ಬಿದಿರಿನ ಬುಟ್ಟಿ: ಕಳಶಂ ಶುಕ್ತಿಕೆ ವರ್ತುಲಂ ಪಟಲಕಂ ವ್ಯಸ್ತಾಳಿ ನೀರಾಜನಂ ವಿಲಸತ್ ಕುಂಡಿಕೆ ಡೆಳ್ಳೆಯೆಂಬೆಡೆಗಳೊಳ್ ಸಂಪೂರ್ಣ ತೋಯಾದಿ ಮಂಗಳವಸ್ತುಪ್ರಕರಕ್ಕದೇಂ ಶಚಿಯು ಕೆಯ್ಯುಂ ಕಣ್ಣುಮೋರಂದನಗ್ಗಲಿಸುತ್ತಿರ್ದುದು ಪೂಜೆಗುಜ್ಜುಗಿಸಿ ತನ್ನಂ ನೋಡೆ ಸಕ್ರಂದನಂ (ಆಪಂಪು. ೧೧-೯೭); ನಾನಾ ನವೀನ ಕೋಮಳ ಪಕ್ವಫಳಂಗಳಿಂ ತುಂಬಿದ ಡಳ್ಳೆಗಳ ಬಳಗಂಗಳಂ ತಂದಮಚ್ಚಯಿಸಿ ನೀಡುವುದುಂ (ಕಾರಪು. ೧೭-೨೪೯ ವ). [<ಪ್ರಾ. ಡಲ್ಲ, ಡಲ್ಲಗ]

ಡೇಂಕಣೆ 'ಡೆಂಕಣೆ' ನೋ.

ಡೇಕು 'ದೇಕು₁' ನೋ.

ಡೇಗು₁ 'ತೇಗು₂' ನೋ.

ಡೇಗು₂ 'ತೇಗು₃' ನೋ.

ಡೇಗೆ (ನಾ). ೧. ಹದ್ದಿನ ಜಾತಿಗೆ ಸೇರಿದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಪಕ್ಷಿ; ಗಿಡುಗ: ಒಂದು ದಿನ ಡೇಗೆಯಂ ಪಾರಿಸುತ್ತಿರೆ ಪಾರಿ ಬಂದು ಕಿರಿಯಮ್ಮನರ ಮನೆಯಂ ಪೊಗಲ್ಕೆ (ಗುರುಚಾ. ೧೩-೪೦); ಈಟ ಭಲ್ಲೆಯ ಸರಳು ಕವಲಂಬುಗಳು ಬಡಿಗೋಲುರುವ ಸಾಳುವ ಡೇಗೆ ಸಿಪ್ಪಂಗಿಗಳು (ಅನಂರಾ. ೩-೩-೭); ಡೇಗೆಯದುರೊಳು ಕಂಡ ಲಾವುಗೆ ಬಾಗುಪೋಲ್ (ಜನಪಾ. ೭೨-೯); ಮರಗಳ ಮೇಲೆ . . . ಗಿಳಿ, ಕೋಗಿಲೆ, ಡೇಗೆ ಮತ್ತೊಂದು ಎಂದು ಸಾವಿರ ಜಾತಿಗಳಿವೆ (ಸ್ವಪ್ನಪೂ. ೧೨). [ದೇ.? ತೆಲು. ಡೇಗ]

ಡೇಗೆಕಣ್ಣು (ನಾ). ೧. ಗಿಡುಗನ ಕಣ್ಣು. ೨. (ಅಲಂ) ಸೂಕ್ಷ್ಮದೃಷ್ಟಿ; ತೀಕ್ಷ್ಣದೃಷ್ಟಿ: ಅದರ ಡೇಗೆಕಣ್ಣಿಗೆ ಮೀನು ಕಾಣಿಸಿದೊಡನೆಯೇ ಬಾಣದಂತೆ ನೀರೊಳಗೆ ನುಸುಳಿ ಕೊಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಅದುಮಿ ಬಂಡೆಗಲ್ಲಿನ ಮೇಲೆ ಕುಳಿತು ನುಂಗುತ್ತದೆ (ಪಾಳಿಗಿ. ೮೩); ಆದಕ್ಕಾಗಿ ಬೇಕನೊಡನೆ ಸುಬ್ಬನೂ ಒಂದು ಡೇಗೆಕಣ್ಣು ಮಾಡಿ ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳುವನು (ಮುಂಗಾರು. ೫೮).
[ಡೇಗೆ + ಕಣ್ಣು (<ಕಣ್)]

ಡೇಗೆಬೇಗ (ನಾ). ಗಿಡುಗನ ರಭಸ; ಬಹಳ ವೇಗ; ಅತಿರಭಸ: ಹೊಲದ ಹೊದರೊಳು ಹುದುಗಿ ಹೊಂಚುತಿಹ ಹೊರಸಿಗೆರಗುವ ಡೇಗೆಬೇಗದಲಿ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೫೯೩-೪೦೦). [ಡೇಗೆ + ಬೇಗ]

ಡೇರ 'ಡೇರೆ₁' ನೋ.

ಡೇರಾ₁ 'ಡೇರೆ₁' ನೋ.

ಡೇರಾ₂ 'ಡೇಲಿಯಾ' ನೋ.

ಡೇರಿ 'ಡೈರಿ₂' ನೋ.

ಡೇರೆ₁, ಡೇರ, ಡೇರಾ₁ (ನಾ). ಬಟ್ಟೆಗಳನ್ನು ಹೊದಿಸಿ ತಯಾರಿಸಿದ ತಾತ್ಕಾಲಿಕ ವಸತಿಗೃಹ; ಗುಡಾರ; ಬಿಡದಿ: ಜಗವು ಸರ್ಕಸ್ಸಿನ ಡೇರೆ (ಚಂದ್ರವೀ. ೦೪-೩೪); ಈ ರಾತ್ರಿ ಕಳೆಯಲು ಒಂದು ಡೇರೆ ಸಿಕ್ಕಿದ್ದರೆ ಚೆನ್ನಾಗಿತ್ತು (ಪುತಪ. ೨೯); ಈ ಬಯಲಾಟದವರು. ಡೇರೆ ಹಾಕಿಕೊಂಡು ಟಿಕೇಟಿನ ಮೂಲಕ ಆಟವಾಡುವ ರೂಢಿಯು ಬಂದಿದೆ (ಯಕ್ಷಬ. ೨೦). **ಡೇರ**: ಮುಂದೆ ನೋಡು ದಾರಿ ಸಾವಿರಾರು ಮೈಲಿದೂರ, ಸಾಲುಸಾಲು ಡೇರ (ನಡಬಂ. ೨-೨). **ಡೇರಾ**: ದೂಳುತುಂಬಿದ ಡೇರಾ ಬಟ್ಟೆಯ ಮೇಲ್ಛಾವಣಿ ಕಟ್ಟಿದಂತೆ . . . ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಮೋಡಕಟ್ಟುವುದು (ಚಾಂಪ್ರ. II, ೧೧೮೦). [←ಹಿಂ. ಡೇರಾ]

ಡೇರೆ₂ 'ಡೇಲಿಯಾ' ನೋ.

ಡೇಲಿಯಾ, ಡಾಲಿಯಾ, ಡೀಲಿ, ಡೇರಾ₂, ಡೇರೆ₂, ಡ್ಯಾಲಿಯಾ (ನಾ). ಒತ್ತೊತ್ತಾಗಿ ಎಸಳುಗಳುಳ್ಳ, ಬಣ್ಣಬಣ್ಣದ ದುಂಡಗಿನ ಹೂವುಗಳನ್ನು ಬಿಡುವ ಒಂದು ವಿಧದ ಗಿಡ ಮತ್ತು ಅದರ ಹೂವು: (ಪ್ರುಶಿಗಿ. ೨೮-೫೪೪). **ಡಾಲಿಯಾ**: ಮೂಡಿದೀ ಡಾಲಿಯಾ ಗಿಡದ ಹಸುರು ಕೈಯಲ್ಲಿ ಜಗದ ಅಮ್ಮ ಬಿಸಿಲು ಗಾಳಿಯನಿಡಲು ಮೆಲ್ಲನೆಯೆ (ಅನಿಶೀ. ೩೯-೦). **ಡೀಲಿ**: "ಬಣ್ಣಬಣ್ಣದ ಸುತ್ತು ಹೂವುಗಳು ಬಿಡುವ ಮಕ್ಕಿಕೊ ತವರಿನ ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಗೆಡ್ಡೆಯ ಗಿಡ: ಡೀಲಿ" (Dahlia.ಇಂಕಪ.). **ಡೇರಾ**: ಮನೆಯ ಮುಂದೆ ಚಮನ್, ರೋಜಾ, ಡೇರಾ ನಂದಿಬಟ್ಟಲು ಗಿಡಗಳ ಮಧ್ಯೆ ಪನ್ನೇರಳೆ ಹಣ್ಣಿನ ಮರ (ಹೊಸಕ್ಕ. ೧೨೩). **ಡೇರೆ**: ಡೇರೆಯು ಗಿಡದಿಂದ ಹೂದೋಟಕ್ಕೆ ಕಳೆ ಹೆಚ್ಚುತ್ತದೆ (ರೂಢಿ). **ಡ್ಯಾಲಿಯಾ**: ತೂಗುತ್ತಿವೆ ತೋಟದಲಿ ತರತರ ಗುಲಾಬಿಹೂ ಡ್ಯಾಲಿಯಾ ಬೋಗನ್‌ವಲಿಯ (ಸುನೀತ. ೬-೭). [←ಇಂ. Dahlia]

ಡೈನಮೊ, ಡೈನಾಮೊ (ನಾ). "ತಾಮ್ರದ ತಂತಿಯ ಸುರುಳಿಗಳನ್ನು ಕಾಂತ ಕ್ಷೇತ್ರದಲ್ಲಿ ವೇಗವಾಗಿ ತಿರುಗಿಸುವುದರಿಂದ ಯಾಂತ್ರಿಕಶಕ್ತಿಯನ್ನು ವಿದ್ಯುಚ್ಛಕ್ತಿಯನ್ನಾಗಿ ಮಾರ್ಪಡಿಸುವ ಯಂತ್ರ" (Dynamo. ಇಂಕಪ.): ಆ ತಂತಿಯ ಮತ್ತೊಂದು ಅಂಚನ್ನು ಒಂದು ಡೈನಮೋವಿನ ಋಣಧ್ರುವಕ್ಕೆ ಲಗತ್ತಿಸಬೇಕು (ಮುದ್ರಕ. ೫೯). **ಡೈನಾಮೊ**: ತಿರುಗುವ ಚಕ್ರಗಳಿಗೆ ವಿದ್ಯುತ್ತನ್ನು ಹೊರಡಿಸುವ ಡೈನಾಮೋವನ್ನು ಜೋಡಿಸುವರು (ಚಾಂಪ್ರ. I, ೪೦). [←ಇಂ. Dynamo]

ಡೈನಾಮೊ 'ಡೈನಮೊ' ನೋ.

ಡೈನಾಮೈಟ್ (ನಾ). ಪ್ರಬಲವಾದ ಸಿಡಿಮದ್ದು; ತೀವ್ರ ಸ್ಫೋಟಕ: ಬಾವಿ ತೋಡುವಾಗ ಸಿಕ್ಕ ಬಂಡೆಯನ್ನು ಡೈನಾಮೈಟ್ ಉಪಯೋಗಿಸಿ ಒಡೆಸಿದರು (ರೂಢಿ). [←ಇಂ. Dynamite]

ಡೈರಿ₁ (ನಾ). ದಿನಚರಿ ಬರೆಯುವ ಪುಸ್ತಕ: ಕುಳಿತ ಕುರ್ಚಿಯ ಮೇಲೆ ತೆರೆದು ಹಳೆ ಡೈರಿಯನ್ನು ಮುಗುಚುತ್ತ ನಡೆದ ಒಂದೊಂದೆ ಪುಟವ (ದೋಣಿಹಬ. ೮೩); ಓ, ಅದೇ ಡೈರಿ ಬರೆದಿದ್ದೇನಮ್ಮ (ಚಂಡಮು. ೨೩-೨೦).
[←ಇಂ. Diary]

ಡೈರಿ₂, ಡೇರಿ (ನಾ). ಹಾಲು, ಮೊಸರು, ಬೆಣ್ಣೆಗಳನ್ನು ತಯಾರಿಸುವ ಸ್ಥಳ; ಹೈನುಶಾಲೆ: ಬೆಂಗಳೂರು ಡೈರಿಯ ಹಾಲನ್ನು ಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದೇವೆ (ರೂಢಿ). **ಡೇರಿ**: ಸಹಕಾರಿಸಂಘಗಳು ಡೇರಿಗಳನ್ನು ನಡೆಸುತ್ತಿವೆ (ರೂಢಿ).
[←ಇಂ. Dairy]

ಡೊಂಕ₁ (ನಾ). ೧. ವಕ್ರವಾದುದು; ಕೊಂಕಿದುದು: ಕರ್ಕಂದುಡುಡುಕ್ಕೆ ನಿತು ಮುಳ್ಳೆಂಬುದು ಡೊಂಕನೂ ಸಸಿನಮೊಯೆಂಬುದಂ (ಶುಕ್ಕಸ. ೩-೦೫ ವ). ೨. ಬಾಗಿಸುವವನು (?): ತೊಡರ್ದರ ಡೊಂಕ . . . ಸೆಟ್ಟುಕಗಂ (ಎಕ. IX (೩). ಕಾನಕಾ. ೬೮-೮: 1319). (ಗು). ೩. ಕೊಂಕಿದ; ಬಾಗಿದ; ವಕ್ರವಾದ. [ಡೊಂಕು₂ + -ಅ₇]

ಡೊಂಕ₂ (ನಾ). ಒಂದು ಕುಲದ ಹೆಸರು (?): ಶರಣಾಗತಜನಮಂ ನಿತ್ತರಿಪೆಡೆಯೊಳ್ ವಜ್ರಪಂಜರಂ ತಾನೆನೆ ಡೊಂಕರ ಮಾದಿರಾಜವಿಭು ತೊಡರ್ದರ ಡೊಂಕಿಯನಿಪ್ಪ ಬಿರುದನಿರದತ್ತಿಸಿದಂ (ಮುಂಬರಾ. X, ೨೩೪-೨೭; 1229).
[?]

ಡೊಂಕಣ 'ಡೊಂಕಣಿ' ನೋ.

ಡೊಂಕಣಿ, ಡೊಂಕಣ, ಡೊಂಕಳಿ, ಧೊಂಕಣಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಯುಧ ; ಸಬಳ : "ಕೊಂತಂ, ಡೊಂಕಣಿ–ಈ ೨ ಸಬಳಂ" (ಕಠಸಾ. ೧೪-೨೬೬) ; "ಡೊಂಕಣಿಯುಂ ಕೊಂತ ಸಬಳಮೆನಿಕ್ಕುಂ" (ಕವಿಕಂ. ೧೨೮) ; ಕೂರ್ಬಿನ ಡೊಂಕಣಿಯುಲ್ಲಿ ಜುಂಜಿನಂತಿರೆ ಪಿಳಿರ್ದಾಡುತಿರ್ಪ ಪೊಸಚೌರಿಯ ದಿಟ್ಟಿಗಳುಕ್ಕೆ (ಕಬ್ಬಿಗ. ೨೬೩) ; ಹೆಣನ ಹೋಳಿನ ಹಿಡಿದಡಗು ಡೊಂಕಣಿ ಯೊಳೆಸೆದುವು ಕಾಲನಾರೋಗಣೆಗೆ ಏಗೆ ಪಡಿಸಾದ ನೋಡದ ಮಾಣ ವೆಂಬಂತೆ (ಕುಮಾ.ಭಾ. ೮-೪೪) : ಪರಶು ಗದೆ ಚಕ್ರ ಡೊಂಕಣಿ . . . ಮೊದಲಾಗಿರ್ದ ಕೈದುಗಳ ಪಂಚಿಡಿಯೊಳುರವಣಿಸಿ ಪೊಯ್ಪುಂ (ಚಮಿಭಾ. ೧೨-೨೪). **ಡೊಂಕಣ :** ಡೊಂಕಣಕ್ಕೆ ಡಗ್ಗವರ ಪಾರೆ ಗುದ್ದಲಿ ಡೊಂಕಣ ಸಬಳ ಶರಗಳ ಸಂಕುಳವೆಯ್ದುತು (ಕುಂಡಾಸಾಂ. ೪೧-೩೦). **ಡೊಂಕಳಿ:** "ಡೊಂಕಳಿ = ೧. ಬತ್ತಳಿಕೆ. ೨. ಈಟಿಯ ಗಣೆ" (ಗಂಗಾಮ. ೧೯೩). **ಧೊಂಕಣಿ :** "ವರ್ಗಚತುರ್ಥಾಕ್ಷರಂಗಳ್ಗೆ . . . ಧೊಂಕಣಿ, ಧಂಕಣ ಅಧಾಳಂ (ಧಾಳಂ) (ಶಮದ. ೦೫ ಪ್ರಯೋ). 'ಡೆಂಕಣಿ' ಪರಾ.

[←ತೆಲು. ಡೊಂಕನಿ]

ಡೊಂಕಣಿಕಾರ 'ಡೊಂಕಣಿಕಾಱ' ನೋ.

ಡೊಂಕಣಿಕಾಱ, ಡೊಂಕಣಿಕಾರ (ನಾ). ಸಬಳವನ್ನು ಹಿಡಿದು ಯುದ್ಧ ಮಾಡುವವನು ; ಭರ್ಜಿಯವನು : ಕಡುನಿಮಿರ್ದು ಪೊಳೆವ ಪೊಸ ಪೂಗುಡಿಯೆಂಬಗ್ಗಳಿಕೆವಡೆದ ಸಬಳಮನೊಲವಿಂ ಪಿಡಿದು ಬರುತಿರ್ದುದೆತ್ತಂ ಕಡು ಸೊರ್ಕಿದ ತುಂಬಿಯೆಂಬ ಡೊಂಕಣಿಕಾಱರ್ (ಕಬ್ಬಿಗ. ೨೧೩); ಧುರ ದೊಳಗೆ ಬಿಲುಗಾಱರೊಗ್ಗಿನ ಹಲಗೆಕಾಱರು ಹಲಗೆಯವರುಬ್ಬರದ ಡೊಂಕಣಿಕಾಱರಾಂತು ಕೃತಾಂತನಾಲಯವ ಥರಥರದಿ ಹೊಕ್ಕರು (ಕುಮಾ.ಭಾ. ೮-೪೬). **ಡೊಂಕಣಿಕಾರ:** ಧುರದೊಳಗೆ ನಿಂದರ್ಕೆ ಹರಿಗೆಕಾರರು ಹಲಗೆಯವರು ಡೊಂಕಣಿಕಾರರು (ತುರಂಗ. ೫೨-೩). 'ಡೆಂಕಣಿಕಾಱ' ಪರಾ. [ಡೊಂಕಣಿ + – ಕಾಱ]

ಡೊಂಕತನ 'ಡೊಂಕುತನ' ನೋ.

ಡೊಂಕಬಂಕ (ನಾ). ೧. ಬಹಳ ಕುಟಿಲಸ್ವಭಾವದವನು; ಅತಿವಕ್ರ. (ಗು). ೨. ಅಂಕುಡೊಂಕಾದ : ಕೃತ್ರಿಮವಾದ ಅವಯವಗಳಿಂದ ಸ್ತ್ರೀಪಾತ್ರವನ್ನು ಡೊಂಕಬಂಕನಾಗಿ ಅಭಿನಯಿಸುವವನನ್ನು ನೋಡಿ (ಸಾಹಿಚೇ. ೨೦). [ಡೊಂಕ$_1$ + ಬಂಕ$_3$]

ಡೊಂಕಳಿ 'ಡೊಂಕಣಿ' ನೋ.

ಡೊಂಕಿ$_1$ (ನಾ). ೧. ಬಾಗಿಸುವವನು: ಕಾವೇರೀವಲ್ಲಭ ಕರದೀವ ದಾನಿ ಮಚ್ಚ ಹೊಕ್ಕರೆ ಕಾವ ತೊಡೆದರ ಡೊಂಕಿ ಬಿರಿವರ ಬಾಯ ಬೊಂದಿಗೆ . . . ಮಾದಿಗದೇವನೊಡನೆ (ಎಕ. IX, ಕಾನಕಾ. ೧೨೭-೩ ; 1293). ೨. ಗಾಳದ ಮಿಣಿಯಿನ ತುದಿಯ ಕೊಕ್ಕೆ; ಗಾಳದ ತುದಿಯಲ್ಲಿ ಅಳವಡಿಸಿದ ಕೊಕ್ಕೆ,–ಮುಳ್ಳು (?): ಗಾಳದ ಡೊಂಕಿಯುಗ್ರಮನೆ ಬಾಳರಮಂ ಪಿಡಿದಿರ್ದ . . . ಕಟರ್ಕಳನೊಪ್ಪಿದುದೊಂದು ಪಕ್ಕಣಂ (ಕುಸುಮಾ. ೧೦-೧೪೮).

[ಡೊಂಕು$_2$ + – ಇ$_3$]

ಡೊಂಕಿ$_2$ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ತೆರಿಗೆ : ದೇವರಗಾಣಕ್ಕೆ[ತ]ಱಬಿಟ್ಟಗೆ ಡೊಂಕಿ ಬೀರವಣ ಸರ್ವ್ವಬಾಧಪರಿಹಾರವಾಗಿ ಬಿಟ್ಟರು (ಕಾಇಇ. XI-ii, ೦೫೮-೨೬ ; 1109). [?]

ಡೊಂಕಿವಣ, ಡೊಂಕೆವಣ (ನಾ). ಡೊಂಕಿಯ ತೆರಿಗೆಯ ಹಣ : ನನ್ನಾದೀವಿಗೆಗೆ ಡೊಂಕಿವಣ ಪಾನೆಣ್ಣೆಸಹಿತಂ ಬಿಟ್ಟ ಗಾಣವೊಂದು (ಕಇ. II, ೧೦-೩೭ ; 1181). **ಡೊಂಕೆವಣ :** ವರ್ಷಸಂಪ್ರತಿಯಾಗಿ ನಡಸುವ ಗದ್ಯಾಣವೆರಡು ಒಂದು ಗಾಣದ ಡೊಂಕೆವಣ ಕಾರುಕದೆಱ . . . ಕೊಟ್ಟರು (ಕಇ. IV, ೦೩-೭೫ ; 1165). [ಡೊಂಕಿ$_2$ + ಪಣ$_3$]

ಡೊಂಕಿಸು (ಕ್ರಿ). ಓರೆಯಾಗು; ವಕ್ರವಾಗು : ಬಡಗಣ ಓವರಿಯೊಳು ಹುಟ್ಟಿ ತೆಂಕ [illegible] ಡೊಂಕಿ [illegible] ಗಂಗೆ (ಭರಜ. ೨೩-೫೯). [ಡೊಂಕು$_1$ + – ಇಸು$_3$]

ಡೊಂಕು$_1$ (ಕ್ರಿ). ಓರೆಯಾಗು; ವಕ್ರವಾಗು: ಬಾಗು [illegible] [illegible]ದ ದೋಷವನುಸರಿಸಿ ನಡೆವುದು (ಪ್ರಗಿಣ. ೫ ೪೬೩-೨೪); ಅಗುಳಸುತಡೊಂದು ಕಾಲು ಡೊಂಕಿ ನಡೆವುದು (೯೩-೨೨); ನಗುವರಾರಾನೊಂದು ಜನದವ ದಾಡಲ್ಕೆ ಮೊಗಗಳು ಡೊಂಕುದವು (ಭರಜ. ೯೬-೧೪೦) : ಮಧುವಾಣಿಯ ಮೋಜ್ ಚಿಟ್ಟದಿ ಡೊಂಕಿತು (ಭರಜ. ೯೬-೧೯೩). [ದೇ.ಹ ತೆಲು. ಡೊಂಕು, ಟೊಂಕು]

ಡೊಂಕು$_2$ (ನಾ). ೧. ಬಾಗಿರುವಿಕೆ; ನೆಟ್ಟಗಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ: ಸೊಟ್ಟಾಗಿರು ವಿಕೆ ; ಓರೆಯಾಗಿರುವಿಕೆ : ವಕ್ರತೆ : ತೆಂಗಿನ [illegible] ದಿಂಗಳ್ವರವಾಡಿ [illegible] [illegible] ಡೊಂಕೆಂಬ ನಾಯ ಬಾಲದ [illegible] (ಭಮೂಕಮ. ೨-೯೨) ; ಹಾವಿನ ಡೊಂಕು ಹುತ್ತಕ್ಕೆ ಸಹಿಸ (ಬಸವ. ೦೪೪): ಕಬ್ಬಿಗೆ ಡೊಂಕಲ್ಲದೆ ಮಧುರಕುಂಟೆ ಡೊಂಕು (ನಗಮಾ. ೭೦): ನರವತಿಗದಿರಾಗಿ ನಲಿದು ತಿರುಗಿದರಾಗಲೆ ಡೊಂಕನಳಿದು ಗಂಗೆ ಹರಿವಂತೆ ನೇರದೆ [illegible] (ಭರಜ. ೦೩-೯೭); ಡೊಂಕು ಹಣ್ಣುಗಳಲ್ಲಿ ಡೊಂಕು ಬಾಳೆಯ ಹಣ್ಣು ಡೊಂಕಿನ [illegible] ಒಳಗೆ ರುಚಿಯುಂಟು ಸಜ್ಜನರ ಡೊಂಕು ಲೇಸು (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೮೬೨). ೨. ಓರೆ ಯಾದುದು ; ಸೊಟ್ಟಾಗಿರುವುದು : ವಕ್ರತೆಯುಳ್ಳದು : [illegible] ದಂಟೆಡೆ ಡೊಂಕು (ಪ್ರಭು. ೩-೨೦) ; [illegible] ಡೊಂಕಾದ ಮಾತ್ರಕ್ಕೆ ಕತ್ತರಿಸಿದ ಕಬ್ಬು ಡೊಂಕೆ (ಕಂಠ. ೭೧-೯೬) ; [illegible] ಡೊಂಕು ಬಾಂಬನವರು ಡೊಂಕೆ ರಸಿಕರ [illegible] (ಗಾ. ೩೩-೮೦) : ಒಂದು ಎಲೆಯಂತೆ ಇನ್ನೊಂದಿಲ್ಲ . . . ಕೆಲವು ಸೊಟ್ಟು, ಡೊಂಕು (ರಾಜಾಂ ೧೦೫) ; ಕಬ್ಬು ಡೊಂಕಾದರೆ ಸವಿ ಡೊಂಕೇ ? (ಗಾದೆ). ೩. ಬಾಗಿರುವ ಸ್ಥಳ ; ಸೊಟ್ಟಾಗಿರುವ ಪ್ರದೇಶ : ಡೊಂಕಿಸಿ ಮೂಡ ಹರಿದು ಕಡಲ ಕೂಡಿದ್ದಾ ಗಂಗೆಮಾವಳ ಡೊಂಕಿನೆಡೆಯೊಳು ಬಿಟ್ಟನಾ ಚಕ್ರ (ಭರಜ. ೨೩-೫೯). ೪. ಅಡ್ಡಿ ; ಅಡಚಣೆ ; ತೊಂದರೆ : [illegible] ಕಟ್ಟಗಿಯ [illegible] ಡೊಂಕಿಲ್ಲ (ಭರಜ. ೨೨-೫೫). ೫. (ಅಲಂ) ನೇರವಲ್ಲದ ಮಾತು ; ಕೊಂಕುಮಾತು : [illegible] ಡೊಂಕು ಲೇಸೆಂದ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೮೦೨). ೬. (ಅಲಂ) ಕೊಂಕು ನಡತೆ ; ಅವಗುಣ ; ವಕ್ರಸ್ವಭಾವ ; ದೋಷ : ಲೋಕದ ಡೊಂಕ ನೀವೇಕೆ ತಿದ್ದುವಿರಿ . . . ನಿಮ್ಮ ನಿಮ್ಮ ಮನವ ಸಂತೈಸಿಕೊಳ್ಳಿ (ಬಸವ. ೨೫೯) ಎನ್ನ ಮನದ ಡೊಂಕ ತಿದ್ದಯ್ಯ (ಪ್ರಭು. ೯-೨೦೫ ವಚನ). [illegible] [illegible] ಡೊಂಕಿನಿಂದ [illegible] (ಭರಜ. ೨೪-೯೭); ತನ್ನ ಡೊಂಕನು ತನಗೆ ತಿಳಿಯದೆ ಅನ್ಯರಿಗೆ [illegible] ಶುನಕ ಬುದ್ಧಿಯೊಳು ಬೆರೆದಗೆ ಧರ್ಮಯೋಗ್ಯವಲ್ಲೆಂದ (೩-೩) ಅವನ ನುಡಿಯಲ್ಲಿ ಎರಡಿರಲಿಲ್ಲ ನಡೆಯಲ್ಲಿ ಡೊಂಕಿರಲಿಲ್ಲ (೩೫). ೭. ವಕ್ರಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳದು ; ಕೀಳುವರ್ತನೆಯುಳ್ಳದು : ಮನ ಡೊಂಕು ಮನಸು ಡೊಂಕಾದರು [illegible] ಜನಕಲ್ಪರಿರ [illegible] (ಭರಜ. ೩-೭೦). (ಗು). ೮. ಡೊಂಕಾದ : ವಕ್ರವಾದ ; ನೇರವಲ್ಲದ; ಕುಟಿಲವಾದ: ಡೊಂಕುಬಾಲದ ನಾಯಕರ [illegible] (ಪ್ರಭು. ೯-೯೦ ವಚನ) [illegible] [illegible] ಡೊಂಕುಗೋಣಿ[illegible] (ರಾಜಾಂ. ೩೮೭). 'ಡೊಂಕುಗೋಣು' ಪರಾ.

[illegible] = ಓರೆಕೋರೆ : (ಕ). [illegible] ಡೊಂಕು ಡೊಸುರು : (ಕ). [<ಡೊಂಕು$_1$]

ಡೊಂಕುಗ (ನಾ). ವಕ್ರಸ್ವಭಾವದವನು; ವಂಚಕ: "ಕುಟಿಲಂ=ಡೊಂಕುಂ; ಡೊಂಕುಗನುಂ" (ಕಾಶಕ್ಕ. ೨೨೭). [ಡೊಂಕು$_2$ + – ಗ$_2$]

ಡೊಂಕುಗಾಲು (ನಾ). ಡೊಂಕಾದ ಕಾಲು; ಸೊಟ್ಟಗಾಲು: ಕುಸಿದ ನಡುವಿನ ಹೊರಟ ಬೆನ್ನಿನ ಬೀಸುಗೈಗಳ ಡೊಂಕುಗಾಲುಗಳ . . . ತೋರ ಕಾರೊಡಲ ಕುಬುಬನು (ಬಸವು. ೨೦-೦೦). [ಡೊಂಕು$_2$ + ಕಾಲು$_1$ (<ಕಾಲ್$_1$)]

ಡೊಂಕುಗೋಣು (ನಾ). ಓರೆಯಾದ ಕುತ್ತಿಗೆ; ಸೊಟ್ಟ ಕತ್ತು; ವಕ್ರವಾದ ಕಂಠ: (ಓ). [ಡೊಂಕು$_2$ + ಗೋಣು (<ಗೋಣ್)]

ಡೊಂಕುತನ, ಡೊಂಕತನ (ನಾ). ೧. ಬಾಗಿರುವಿಕೆ; ಓರೆಯಾಗಿರುವಿಕೆ; ವಕ್ರತೆ: (ಓ). ೨. ವಕ್ರಸ್ವಭಾವ. **ಡೊಂಕತನ**: ೧. "ನಮ್ರತೆ" (ಗುವಿವೋ). [ಡೊಂಕು$_2$ + – ತನ]

ಡೊಂಕುನಡೆ (ನಾ). ಓರೆಯಾಗಿ ನಡೆಯುವಿಕೆ; ವಕ್ರಗಮನ; ಸೊಟ್ಟ ನಡಿಗೆ: "ಸರ್ಪಣಂ=ಡೊಂಕುನಡೆ" (ಕಾಶಕ್ಕ. ೭೬); "ಕುಟಿಲಾಯಾಂ ಗತೌ, ಡೊಂಕುನಡೆಯೊಳ್" (ಕಾಶಕ್ಕ. ೦೩೯). [ಡೊಂಕು$_2$ + ನಡೆ$_2$]

ಡೊಂಕುವೆಱು (ಕ್ರಿ). ಓರೆಯಾಗು; ವಕ್ರತ್ವವನ್ನು ಪಡೆ: ಬಂದಡಿ ಡೊಂಕುವೆತ್ತ ಬೆರಲೋರೆಯ ಪೇರ್ದೊಡೆ ವಕ್ರಮಧ್ಯಮುಬ್ಬರಿಸಿದ ಪೇರ್ಬಸಿಱ್ (ವೃಷವಿ. ೦೦-೬೦). [ಡೊಂಕು$_2$ + ಪೆಱು$_1$]

ಡೊಂಕುಹೋಗು (ಕ್ರಿ). ಬಾಗು; ಸೊಟ್ಟಾಗು; ವಕ್ರವಾಗು: ಈ ಯೊಡಲು ಕೈಕಾಲು ಶಿರವಯ್ಯೋಯಿವೀಗಳೆ ಡೊಂಕುಹೋಹವು (ಬಸವು. ೦೭-೪). [ಡೊಂಕು$_2$ + ಹೋಗು$_1$ (<ಪೋಗು$_1$)]

ಡೊಂಕೆವ್ವಣ 'ಡೊಂಕಿವಣ' ನೋ.

ಡೊಂಗಱು, ಡೊಂಗುಱು, ಡೊಕ್ಕರ$_1$, ಡೊಗರು, ಡೊಗಱು, ಡೋಱ್, ಡೋಱು, ದೊಂಗರ, ದೊಗರು, ದೋಱು (ನಾ). ೧. (ಗುಹೆ, ಮರ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಒಳಗಿನ) ರಂಧ್ರ; ಬಿಲ; ಪೊಟರೆ: ಪರಿವಿಡಿಯಿಂದೆಯ್ದು ಗುಹೆಯ ಸಾರ್ದದಱ ಡೊಂಗಱದಲ್ಲಿ ಸೂಸೆಯುರ ಳುಕುತ ಬರಲೇಕೆ (ಭರತ. ೪೪-೪೩). ೨. ಹಳ್ಳ; ಕುಳಿ; ತಗ್ಗು: ಕುಳಿಯೊಳೊರ್ಗುಡಿಸಿ ಡೊಂಗಱನನೇಱ್ ಸರವುಗಳೊಳಿಳಿದದಟುಗೆಟ್ಟು ಬೆಂಡಾದಸುಖಿಗಳನು (ಹಡಕಾ. ೯-೩೩); ಇಡುಕುಱು ಡೊಂಗಱ ಘಟ್ಟ ಬೆಟ್ಟದ ಸಿಕ್ಕು ತಡೆಕಟ್ಟು ಸಮತಳವಾಗೆ (ಭರತ. ೨೮-೫೦). **ಡೊಂಗುಱು**: ೨. ಬಳ್ಳಿಗುರುವಿನ ಕೈ ಬಳ್ಳಿಗುರುಡ ಪಿಡಿದು ಕಾಣದ ಡೊಂಗುಱವ ಬಿದ್ದಂತೆ ಗುರುಶಿಷ್ಯರೆಂಬುಭಯರು ಯಮುಗೊಂಡದಲ್ಲಿ ಬೀಳುವರು (ವಚಸಂ. ೦೨೭-೦೦೭). **ಡೊಕ್ಕರ$_1$**: (ಓ). **ಡೊಗರು**: ೧. ಡೊಗರಿನಿಂದ ಆಹಾರಾನ್ವೇಷಣೆಗಾಗಿ ಆಗ ತಾನೆ ಹೊರಗೆ ಬಂದಿದ್ದ ಕಾರೇಡಿಯೊಂದು ತನ್ನ ಬಳಿಗೆ ಕರಿಯ ಕೋಲು ಬರುತ್ತಿದ್ದುದನ್ನು ಕಂಡು ಬೆದರಿ . . . ಡೊಗರಿನ ಕಡೆಗೆ ಓಡತೊಡಗಿತು (ಕಾನೂರು. ೨೦); ಬಹಳ ಹೊತ್ತು ಹುಡುಕಿದ ಮೇಲೆ ಒಂದು ಡೊಗರು ಸಿಕ್ಕಿತು (ಷಂ ಪಾ ಮ್ಮ. ೦೦೦); ಇಕ್ಕಟ್ಟಾದ ಬಂಡೆಯ ಡೊಗರಿನಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬರ ಹಿಂದೆ ಒಬ್ಬರು ಮೇಲೆ ಹತ್ತಲಾರಂಭಿಸಿದರು (ಧಾರವೀ. ೦೦೩). ೨: ಮುದುಕಿ ಬಿದ್ದವಳೆ ಡೊಗರಲ್ಲಿ (ಹಳ್ಳಿಯ. ೧೬೬). **ಡೊಗಱು**: ೧. ಒಂದು ದಿವಸದೊಳು ತಾನಿರ್ಪ ನೆಲದ ಡೊಗಱೊಳಗೆ ಹೊಕ್ಕುಗೆಯುತ್ತುವಿರೆ (ಸಮ್ಯಕ್ತ್ವಾ. ೫-೪೩). **ಡೋಱ್**: ೨. ಸುಳಿದಲೆಯ ಕೆಮ್ಮಾಸೆಗಳಮಿಗೆ ಬೆಳೆದ ಮುಡುಗುಗಳೊಡ್ಡಿದುರದುಚ್ಚಳಿತ ರೋಮದ ನೊಸಲ ಡೋಱಿಯ. . .ಕದನ ಪ್ರಚಂಡರ ಕಂಡು ಬೆಱಗಾದ (ಕುಮ್ಮಾರ. ೨-೩೧); ಮುಱಿದ ಮೂಗುಗಳ ನೊಸಲ ಡೋಱಿಯ. . . ಯಮದೂತರಂದಾಗಸಕೆ ನೆಗಹಿದ ಪಾಶಹಸ್ತರು ಬಂದರಾಕ್ಷಣಕೆ (ನಿಭಾಗ. ೬-೧-೧೯). **ಡೋಱು**: ೧. ಮದಹಸ್ತಿಯಿಱಿದ ಘಾಯಂಗಳ ವರಾಹನೆತ್ತಿದ ಡೋಱು[ಪಾಠಾಂ. ನೆ]ಗಳ . . . ಕಡವೆ ತುಳಿದ ಹೆಜ್ಜೆಗಳ ಚಿಪ್ಪದ ಬೇಡನಾಯಕರು ನೆರೆದರು (ಹವಕಾ. ೫-೫); ಮಾದ್ರವತಿಯೆದೆಡೋಱಿನಲಿ ಡಾವರಿಸಿದವು ರಕ್ತಾಂಬುಧಾರೆಗಳು (ಕುಮ್ಮಾರ. ೩-೬೮); ಆರಾಳ್ ಶರಂಗಳಿಂದೆಚ್ಚವರ ತನುಗಳಂ ಡೋಱಿನಿಸಿ (ಚೆಬಪು. ೪೯-೨೨). 'ಡೋಱುಗಳೆ', 'ಡೋಱುವೋಗು' ಪರಾ. **ದೊಂಗರ**: ೨. ಸಿದ್ಧನ ಹಳ್ಳಿಯ ಬಳಿ ಒಂದು ದೊಡ್ಡ ದೊಂಗರವಿತ್ತು. ಅದನ್ನು ಹಾದರೆ ಮುನೇಶ್ವರನ ಗುಡಿಯವರೆಗೂ ನಿರ್ಜನವಾದ ದಿನ್ನೆ, ಕೊರಕಲು ಪ್ರದೇಶ (ಊರುಕ. ೧೬೦). **ದೊಗರು**: ೧. ಅಪ್ಪರಲ್ಲಿ ನಾಯಿ ದೊಗರಿನ ಬಾಯಿಗೆ ಮೂತಿಯನ್ನು ತುರುಕಿ ಉಸಿರು ಎಳೆಯುತ್ತಾ, ತನ್ನ ಮುಂಗಾಲುಗಳಿಂದ ಬಿಲದ ಬಾಯಿಯನ್ನು ಪರಪರನೆ ಕೆರೆಯತೊಡಗಿತು (ಮಗಮಾಂ. ೩೭). **ದೋಱು**: ೧. 'ದೋಱುವೋಗು' ಪರಾ.

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ಟೊಱ್ಚು; ತೆಲು. ಡೊಂಗು, ದೊಂಗು]

ಡೊಂಗು (ಕ್ರಿ). "ಕಂಪಿಸು; ನಡುಗು" (ಬಾಧಪು. ಕೋಶ): ರವಿಬಿಂಬಂ ಪ್ರತಿಬಿಂಬಿಸಿರ್ದದಱೊಳಂ ತೋಱುತ್ತಿರಲ್ ಕಂಡು ಮದ್ಯಮುಷಾಸ್ವಾದಿಸುತಿರ್ದವಳ್ . . . ಪೋಗುಪೋಗೆಂದು ಡೊಂಗುವ ಕೈಯಂ, ಮಿಗೆ ನೀಡಿ ಮತ್ತೆ ಬಲಿದೌಡಂ ಕಚ್ಚುತಂ ನೂಂಕಿದಳ್ (ಬಾಧಪು. ೧೦-೦೩೫). [<ಡೊಂಕು$_1$?]

ಡೊಂಗುಱು 'ಡೊಂಗಱು' ನೋ.

ಡೊಂಡೊಂಡೆ (ನಾ). ದಿಂಡುರುಳಿಕೆ (?): ದಂಭಕ ಭಕ್ತಿಗೆ ಮೆಚ್ಚಕೊಡನು ಕೃಷ್ಣ ಡೊಂಬಲಾಗವು ಹಾಕಿ ಡೊಂಡೊಂಡೆ ಹೊರಳಿದರಿಲ್ಲ (ಪುರಂದ. ೫-೦೩೮ ಅನುಪಲ್ಲವಿ). [?]

ಡೊಂಬ$_1$ 'ದೊಂಬ' ನೋ.

ಡೊಂಬ$_2$ 'ದಂಬ' ನೋ.

ಡೊಂಬಕಾಗೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕಾಗೆ; "(ಕಪ್ಪು ಗರಿಗಳೂ ಒರಟು ಧ್ವನಿಯೂ ಉಳ್ಳ, ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಮಾಂಸವನ್ನು ತಿಂದು ಜೀವಿಸುವ, ಅನೇಕ ವೇಳೆ ಸಾಕಿ ಪಳಗಿಸಿದ ಮತ್ತು ಜನಬಳಕೆಯಲ್ಲಿ ದುಶ್ಶಕುನ ಸೂಚಕವೆಂಬ ಭಾವನೆಯುಳ್ಳ) ಕಾಗೆಜಾತಿಯ ಒಂದು ದೊಡ್ಡ ಹಕ್ಕಿ" (Raven. ಇಂಕನಿ.): ಮೊಲ ಮತ್ತು ನರಿಗಳನ್ನು ನಾಯಿಗಳಿಂದ ಬೇಟೆಯಾಡುವ, ಡೊಂಬಕಾಗೆ, ಡೇಗೆ, ಕಾಗೆ ಮತ್ತು ರಣಹದ್ದುಗಳಿಂದ ಬೇಟೆಯಾಡುತ್ತಾರೆ (ಪ್ರಪಾಇ. I, ೦೩). [ಡೊಂಬ$_1$ (<ದೊಂಬ) + ಕಾಗೆ]

ಡೊಂಬಕಾಣಿಕೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ತೆರಿಗೆ (?): ಯಿವಿಲ್ರಿಗೆ ಚ್ಚಪರ ಕಾಣಿಕೆಯಿಲ್ಲ ಮುರಿಕಾಣಿಕೆಯಿಲ್ಲ ಡೊಮ್ಬುಕಾಣಿಕೆಯುಲ ಲಿಂಗಕಾಣಿಕೆಯಿಲ (ಎಕ. XVI, ಗುಬ್ಬಿ. ೬೯-೩೩: ?). [ಡೊಂಬ$_1$ (<ದೊಂಬ) + ಕಾಣಿಕೆ (<ಕಾಣ್ಕೆ)]

ಡೊಂಬತಿ 'ದೊಂಬಿತಿ' ನೋ.

ಡೊಂಬರಗೆ (ನಾ). (ಉಕ) ಎತ್ತಿನ ಗಾಡಿಯ ತೋಳು; ಗುಜ್ಜುಗಳ ಮೇಲ್ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಕೂಡಿಸಿದ ಬಿದಿರಬೊಂಬು. [?]

ಡೊಂಬವಱ^3 (ನಾ). ಡೊಂಬರು ತಮ್ಮ ಆಟದಲ್ಲಿ ಬಾಜಿಸಲು ಬಳಸುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಚರ್ಮವಾದ್ಯ; ದಡ್ಡಸ: "ದಡ್ಡಸ–ಡೊಂಬವಱ" (ಶಮದ. ಷಂ. ೨); "ದಡ್ಡಸವೆಂದು ಡೊಂಬವಱ" (ಕರ್ಣಾನಿ. ೦೮). [ಡೊಂಬ$_1$ (<ದೊಂಬ) + ಪಱ$^3_1$]

ಡೊಂಬವಿದ್ದೆ (ನಾ). ಯಕ್ಷಿಣೀ ವಿದ್ಯೆ; ಬೇರೆಬೇರೆ ವೇಷವನ್ನು ಧರಿಸುವ ಮಾಯಾ ವಿದ್ಯೆ; ಮೋಸಗಾರಿಕೆ; ವಂಚಕತನ: ಏನಾನವೆ ಪಂದಿಯೆಂದೆನಿತಾನುಂ ತೆಱನಾಗಿ ಡೊ[ಪಾಠಾಂ. ದೊ]ಂಬವಿದ್ದೆಯನಾಡಲ್ ನೀನೆಱಿವೆಯುಱದಿರ್ದೊಡಾನೞಿವೆಂ ನಿನ್ನನಿಲ್ಲಿ ದೆಸೆವಲಿಗೆಯ್ವಲ್ (ಪಂಪಭಾ. ೬-೫೭). [ಡೊಂಬ$_2$ (<ದಂಬ) + ವಿದ್ದೆ]

ಡೊಂಬಿ₁ 'ದೊಂಬಿ' ನೋ.

ಡೊಂಬಿ₂ 'ದಂಬ' ನೋ.

ಡೊಂಬಿಗ₁ 'ದೊಂಬಿಗ' ನೋ.

ಡೊಂಬಿಗ₂ (ನಾ). ಒಣಹೆಮ್ಮೆಯನ್ನು ತಾಳಿದವನು ; ಆಡಂಬರಕಾರ ; ಡಾಂಭಿಕ : 'ರಣಡೊಂಬಿಗ' ಪರಾ.

[ಡೊಂಬು₂ (<ದಂಬ) + – ಇಗ]

ಡೊಂಬಿಗಾರ 'ದೊಂಬಿಗಾರ' ನೋ.

ಡೊಂಬಿಗೈ (ಕ್ರಿ). ಗುಂಪುಸೇರು ; ಒಟ್ಟಾಗು : ಡೊಂಬಿಗೈದಲ್ಲಲ್ಲಿ ದನಿಗೈವ ಕಾರಂಡಚಕ್ರದಿಂ (ವಂಕಾರಾ. ೨–೧೮–೨೩).

[ಡೊಂಬಿ₁ (<ದೊಂಬಿ) + ಗೈ (<ಕೆಯ್₁)]

ಡೊಂಬಿತಿ₁ 'ದೊಂಬಿತಿ' ನೋ.

ಡೊಂಬಿತಿ₂ (ನಾ). ಮಾಯಾವಿನಿ ; ಕೆಟ್ಟವಳು ; ಧೂರ್ತೆ : ಪೆಂಪಿನಾಲಡ್ಡುಗೆಯಂ . . . ಡೊಂಬಿತಿ ಜೋಡೆ ಸೋಲದಿಂ ಬಡ್ಡಿಸಿದಪ್ಪಳೆಂದು ನೆಱೆ ದೂಱುವರೆನ್ನನವಳ್ಗೆಯಿಂ ಪೆಱರ್ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧೦–೨೦೨).

[ಡೊಂಬು₂ (<ದಂಬ) + – ಇತಿ₁ (<– ಇತ್ತಿ)]

ಡೊಂಬಿದೈವ (ನಾ). ವಂಚನೆಯ ದೈವ ; ಮೋಸಗಾರ ದೇವರು : ಕೊಂಬು ಹೋತ ಕುಱಿ ಕೋಣನ ಬಲಿಗೊಂಬ ಡೊಂಬಿದೈವಗಳ ಭಜಿಸದಿರು ಮನವೆ (ಕನಕ. ೧೭೩–೨). [ಡೊಂಬು₂ (<ದಂಬ) + ದೈವ]

ಡೊಂಬಿಬೀಸು (ನಾ). ಕತ್ತಿವರಸೆಗಳಲ್ಲೊಂದು ; ಖಡ್ಗ ಬೀಸುವಿಕೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ವಿಧಾನ (?) : ಆ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ದೇಹಭ್ರಮಣಉ ಅಲ್ಪವಾಗಿ ಯಿದ್ದಂಥಾ ಪಾದಗಳ ಗಮನಉ ಬಂಡಿಕೋಲಿನ ಭ್ರಮಣವು ಆವದು ಅದು ಡೊಂಬಿಬೀಸುಯೆಂದು ತಿಳವರು (ಪಡ್ಮಱ. ೫–೨೯).

[ಡೊಂಬಿ₂ + ಬೀಸು₂]

ಡೊಂಬಿಮಾಡು 'ದೊಂಬಿಮಾಡು' ನೋ.

ಡೊಂಬಿವರಿ (ಕ್ರಿ). ಗುಂಪಾಗಿ ನುಗ್ಗು ; ಒಟ್ಟಿಗೆ ಧಾವಿಸು ; ಮೊತ್ತವಾಗಿ ಮುಂದೆ ಸಾಗು: ಡೊಂಬಿವರಿದಿಱಿದಾಡಿ ಸೂತ್ರದ ಬೊಂಬೆಯಂದದಿ ಕೆಡೆದರಧಟರು (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೨೩–೨೮).

[ಡೊಂಬಿ₁ (<ದೊಂಬಿ) + ಪರಿ₂]

ಡೊಂಬಿಸು (ಕ್ರಿ). ಮೋಸಮಾಡು ; ವಂಚಿಸು : ಜನಮುಳ್ಳನಂ ಕರಂ ಡೊಂಬಿಸಿ ತಿಂಬರ್ (ಜೀವಸಂ. ೬೯–೦೪).

[ಡೊಂಬು₂ (<ದಂಬ) + – ಇಸು₃]

ಡೊಂಬು₁ 'ದೊಂಬಿ' ನೋ.

ಡೊಂಬು₂ 'ದಂಬ' ನೋ.

ಡೊಂಬುಮಾಡು 'ದೊಂಬಿಮಾಡು' ನೋ.

ಡೊಂಬೆ₁ 'ದೊಂಬಿ' ನೋ.

ಡೊಂಬೆ₂ (ನಾ). ಮೋಸಗಾತಿ ; ವಂಚಕಿ : ಒಡಿದನೊಳ್ ಪರಾಂಗನೆಯೊಳೋತೊಡಗೂಡಿದನೊಳ್ ಸರಾಗದಿಂ ಕೂಡುವಳೆಂಬ ಡೊಂಬೆ ಸಿರಿ ಪಾತಕಿ ನಾಣಿಲಿ ಕೆಟ್ಟ ಬೂತು ನಾಚಿಳ್ದೋಡೆಯವಳ್ಗದಕ್ಕುಮುಟಿದಾವಳು ವೊಲ್ವಳೆ ಕೀರ್ತಿಯೆಂಬವಳ್ನೋಡಳು ನಿಂದು ಬೀರಸಿರಿ ಕೇಳಳವಂದಿರ ಮಾತನಪ್ಪಡಂ (ಬಂಹರಿ. ೧೦–೦೦೪).

[ಡೊಂಬು₂ (<ದಂಬ) + – ಎ₂]

ಡೊಕ್ (ನಾ). (ಆಯುಧದಿಂದ ತಿವಿಯುವುದು ಮೊದಲಾದ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಬಳಸುವ ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ : 'ಡೊಕ್ಕನೆ' ಪರಾ.

ಡೊಕ್ಕನೆ (ಅ). ಡೊಕ್ ಎಂಬುದಾಗಿ : ಡೊಕ್ಕನೆ ಸುಂಗೆಯೊಳುರವಂ ದಿಕ್ಕನೆ ಬಿರಿಯುಱಿದು (ಪಂಪಭಾ. ೦೨–೦೫೩). [ಡೊಕ್ + – ಅನೆ₁]

ಡೊಕ್ಕರ₁ 'ಡೊಂಗಟ' ನೋ.

ಡೊಕ್ಕರ₂, ಡೊಕ್ಕರೆ, ಢಕ್ಕರ, ಢೊಕ್ಕರ, ದೊಕ್ಕರಿ (ನಾ). ೧. ಬಲವಾದ ಹೊಡೆತ; ಒದೆತ; ಮುಷ್ಟಿಯ ಪೆಟ್ಟು; ಗುದ್ದು: "ಡೊಕ್ಕರ[ಪಾಠಾಂ. ೪] ಗುದ್ದುಂ" (ಛಾಂದಿ. ೫೬). ೨. ಮಲ್ಲಯುದ್ಧದ ಒಂದು ಪಟ್ಟು. ಪ್ರತಿಮಲ್ಲನ ಕೊರಳ ಹಿಂಭಾಗವನ್ನು ಒಂದು ಕಂಕುಳಲ್ಲಿ ಇರಿಸಿಕೊಂಡು, ಕುತ್ತಿಗೆಯನ್ನು ಮುಂಗೈಯಿಂದ ಅದುಮುತ್ತ ಇನ್ನೊಂದು ಕೈಯಿಂದ ಮೊಣಕಾಲ ಸಂಧಿಗಳನ್ನು ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ ಹಿಡಿದೆಳೆದು ದೇಹವನ್ನು ಹುದುಗಿಸಿ ಕಾಲುಗಳೆಡೆಗೆ ಹೊಟ್ಟೆಯನ್ನು ಎರಡು ತೊಡೆಗಳಿಂದ ಪೀಡಿಸುತ್ತ ಅವನಿಗೆ ಪ್ರಾಣಾಂತಕವಾದ ನೋವನ್ನೊದಗಿಸುವ ಜಟ್ಟಿಕಾಳಗದ ಒಂದು ಪಟ್ಟು: ಸ್ಫುರಿತ ಕೃಪಾಣಪಾಣಿಗಿದಿರಂ ನಡೆದಟ್ಟುಱೆ ತೊಟ್ಟುವಾಯ್ದು ಡೊಕ್ಕರದೊಳೆ ಮಿಕ್ಕ ದಿಕ್ಕರಿಯನಿಕ್ಕುವವೊಲ್ ನೆಲಕಿಕ್ಕಿ (ಪಂಪಭಾ. ೧೧–೧೧೪): ತಗುಳ್ದು ಪತ್ತಿಸುವ ಮಾನಸಗೋಳಮೆನಿಪ್ಪ ಡೊ[ಪಾಠಾಂ. ಢ]ಕ್ಕರಕಿಕ್ಕಿದ ವಜ್ರಲೇಪಮೆನೆ (ಚಂದ್ರಪು. ೫–೮೦); ಅಂ ಪಿಡಿದುದೆ ಕತ್ತರಂ ಕರವಳಂ ಸೆರವಟ್ಟಣೆ ಹತ್ತೆ ಡೊಕ್ಕರಂ . . . ಮುಹಡಂ ದಣುವಟ್ಟೆ ಪಟ್ಟಿಸಂ ಎಂದು ಮಲ್ಲಮಾತಂ ಮಾಡಿ (ಅನಂಪು. ೨–೨೭): ಸಿಕ್ಕಿದವು ಹೆದ್ದೊಡೆಗಳುರಗನ ತೆಕ್ಕೆಯಲಿ ಡಂಡಣಿಸಿ ಫಣಿಪತಿ ಡೊಕ್ಕರಕೆ ಹಬ್ಬಿದನು ಬಿಗಿದನು ಭಟನ ಪೇರುರವ (ಕುಪ್ರಾಅ. ೧೩–೫೩) ; ಅಥಟುಂದಂ ಮೂಱುಂ ಲಗ್ಗದ ನಾಲ್ಕು ಸ್ಥಾನಮಯ್ದು ಡೊಕ್ಕರದ ಮಹೋಗ್ರದ ಮೂವತ್ತೆರಡು ಬಿನ್ನಣದೊದವಂ ಪಲತೆಱದ ಪಾತಮಂ ನೆಱೆ ಮೆಱೆದರ್ (ತ್ರಿಪುವಿ. ೨೭–೧೭) : ಆಯತಿಕೆ ಬಂಧಂ ಡೊಕ್ಕರಂ (ಕಬಕಂ. ೮–೭೭) ; ಜಟ್ಟಿಗರ ಡೊಕ್ಕರಂ ಗಳಹತ್ತಂ ಮೊದಲೆನಿಸಿದ ಪಲವುಂ ಪಟ್ಟುಗಳ್ (ಮರಾಚ. ೨೦೭–೪೯). **ಡೊಕ್ಕರೆ : ೨.** ವೀರ ಚಿಕದೇವಂ ನೋಟಕರ್ ಮೆಚ್ಚೆ ಮಲ್ಲಗೆಯೊಳ್ದೊಕ್ಕರೆಯೊಂಟಿ ಮಂಡಿ ಕರಲಂ . . . ಮಗುಟ್ಟಿಂತೀ ಗತಿಭೇದದಿಂ ತೊಡಕಿ ತೋರ್ಕುಂ ಸಾಧಕಪ್ರೌಢಿಯಂ (ಚಿಕವಿ. ೪–೦೧೬). **ಢಕ್ಕರ: ೨.** ನಾಲ್ಕುಂ ಸ್ಥಾನದೊಳಂ ಮೂಱುಂ ಲಗ್ಗದೊಳಂ ಐದುಂ ಢ[ಪಾಠಾಂ. ಡೊ]ಕ್ಕರದೊಳಂ . . . ಪಲತೆಱದ ಪಾತಂಗಳೊಳಂ ನೆಱೆದು (ಚಂದ್ರಪು. ೫–೭೭ ವ). **ಢೊಕ್ಕರ : ೨.** ವರ್ಗ ಚತುರ್ಥಾಕ್ಷರಂಗಳ್ಗೆ. . .ಢಂಕೆ, ಢೊಕ್ಕರಂ (ಶಮದ.೦೩ ಪ್ರಯೋ). ಕತ್ತರಂ ಕರವಡು ಸೀವಟ್ಟಣಂ ಢೊಕ್ಕರಂ ಪಸರಂ ಸಂದಣುವಟ್ಟೆ . . . ಎಂದು ಮಲ್ಲವಾತುಮಂ ನುಡಿದು (ಬಾಧಪು. ೦೭–೦೯). **ದೊಕ್ಕರಿ :** 'ದೊಕ್ಕರಿಗೊಳ್' ಪರಾ. [?. / ತೆಲು. ಡೊಕ್ಕರ]

ಡೊಕ್ಕರ₃, ಡೊಕ್ಕಾರ (ನಾ). ಒಂದು ದೇಶದ ಹೆಸರು: ಕ್ಷಾರಕರ ಹೂಣಕರ ಡೊಕ್ಕರಪಾರಕರ ಬುರಸಹಣ ಭೂಪರೊಳಾರುಭಟೆಯಲಿ ಕಾದಿ (ಕುಪ್ರಾಸ. ೩–೨೮). **ಡೊಕ್ಕಾರ :** ಅಂಗ ವಂಗ ಕಳಿಂಗ . . . ಡೊಕ್ಕಾರ ತುರುಷ್ಕ ಮರುಪ್ರಭೃತಿಭೂಪಾಲಕರಿಂ ಭಯಾನಕರಸಮುಂ . . . ನೆಗಟುತ್ತುಮಿರೆಯಿರೆ (ಜಗವಿ. ೨–೩೯ ವ). [?]

ಡೊಕ್ಕರಂಗೊಳ್, ದೊಕ್ಕರಿಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ೧. ಒದೆತದಿಂದ ಅಥವಾ ಮುಷ್ಟಿಯ ಪೆಟ್ಟಿನಿಂದ ನಜ್ಜುಗುಜ್ಜಾಗು : ಅಂತಿಕ್ಕಿ ಡೊಕ್ಕರಂಗೊಂಡುರಸ್ಥಳ ಪರಿವಿಷ್ಟರನಾಗಿರ್ದ ಕೃಷ್ಣನಂ ದಕ್ಷಿಣದಿಕ್ಪಾಲಕಂ ನಿರೀಕ್ಷಿಸಿ (ಜಗವಿ. ೭–೨೯ ವ). ೨. ಡೊಕ್ಕರವೆಂಬ ಮಲ್ಲಯುದ್ಧದ ಪಟ್ಟನ್ನು ಹಾಕು ; ಡೊಕ್ಕರಪಟ್ಟನಿಂದ ಆಕ್ರಮಿಸಿ ಹಿಡಿ : ಕೋಡ ಕಯ್ಯು ಕಾಲೆಡೆಗಳೊಳ್ ಬಿಣ್ಪುಮಂ ಪೆಣಿವಂದದಿಂದೇರ್ದು ಡೊಕ್ಕರಂಗೊಂಡು ಕುರುಕ್ಷೇತ್ರದಿಂದತ್ತ ಪನ್ನೆರಡುಯೋಜನಬರಮೊತ್ತುವುದುಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧೦–೭೪ ವ). **ದೊಕ್ಕರಿಗೊಳ್: ೨.** ಭುವನೈಕಮಲ್ಲಂ ಮೋಹಮಲ್ಲನೆಕ್ಕತುಳದಿಂದಕ್ಕುಳಿಸದೆ ದೊ[ಪಾಠಾಂ. ಡೊ]ಕ್ಕರಿಗೊಂಡು ನೆಟ್ಟನೆ ಮುಱಿದಿಕ್ಕಿ ಗೆಲ್ದ ವಿದ್ಯಾಧರಕಳನಿದು (ಪಾರ್ಶ್ವಪು. ೦೭–೧೦ ವ).

[ಡೊಕ್ಕರ₂ + ಕೊಳ್₁]

ಡೊಕ್ಕರಣೆ (ನಾ). = ಡೊಕ್ಕರ್ರ್ವ ೨: ಲಗಡಿಯಲಿ ಲಟಕಟಿಸುವಂತರ ಲಗಡಿಯಲಿ ರಾಲಿಸುವ ಡೊಕ್ಕರಣೆಗಳ ಬಿಗುಹಿನ ಬಿಡೆಯ ಬಿನ್ನಾಣದಲಿ ಹೆಣಗಿದರು (ಕುಮಾ.ಭ. ೧೯-೪೩). [ಡೊಕ್ಕರ್ರ + - ಅಣೆ]

ಡೊಕ್ಕರಪಟ್ಟು (ನಾ). = ಡೊಕ್ಕರ್ರ್ವ ೨: ಒಂದೇ ಸಮನಾಗಿ ಭೀಮ ಜರಾಸಂಧರು ಡೊಕ್ಕರಪಟ್ಟು, ಲಗಡಿ, ಕತ್ತರಿಪಟ್ಟು, ನಾಗಬಂಧ ಮುಂತಾದ ಹಲವು ಪಟ್ಟುಗಳನ್ನೊಡ್ಡಿ ಕಾಳಗ ನಡೆಸಿದರು (ರಾಜಸೂ. ೨೩). [ಡೊಕ್ಕರ್ರ + ಪಟ್ಟು₁]

ಡೊಕ್ಕರವಾಯ್ (ಕ್ರಿ). ೧. (ಕುತ್ತಿಗೆಯನ್ನು) ತೋಳುಗಳಿಂದ ಬಳಸಿ ಬಿಗಿಯಾಗಿ ಹಿಡಿದುಕೊಳ್ಳು: ಕೊರಳ ಡೊಕ್ಕರವಾಯ್ದು ಹಣೆಯಿಂದೂರಿಸಿ ಹಣೆಯನು . . . ಮೋಹದರೊಸದು ಮುಂಡಾಡಿ (ಕುರಂಗ. ೨-೩-೪೦). ೨. = ಡೊಕ್ಕರಂಗೊಳ್ ೨: ಹಾವು ಹದ್ದಿನ ಪದಪತಿಗೆ ನೆಟೆ ನೋವವೊಲು ನೆಲಕೊಡೆಗಿ ರಕ್ಕಸನಾ ವಿಘಾತಿಯೊಳೆದ್ದು ಡೊಕ್ಕರವಾಯ್ದನಗ್ನಿಜನ (ಕುರಂಗ. ೬-೧೯-೬೦). [ಡೊಕ್ಕರ್ರ + ಪಾಯ್₁]

ಡೊಕ್ಕರವಿಕ್ಕು (ಕ್ರಿ). = ಡೊಕ್ಕರಂಗೊಳ್ ೨: ಹೊಯ್ದು ತುಡುಬನು ಹಿಡಿದು ತಡೆಗಾಲ್ವೊಯ್ದು ಕೆಡಹಿದನಸಬಡಿದು ಹೊಯ್ ಹೊಯ್ದು ಬಿಡ ಬೊಪ್ಪರಿಸಿ ಡೊಕ್ಕರವಿಕ್ಕಿ ರಾಘಯುಲಿ (ಕುಮಾ.ಭ. ೧೯-೪೮). [ಡೊಕ್ಕರ್ರ + ಇಕ್ಕು]

ಡೊಕ್ಕರಿ (ನಾ). ಜಲಕ್ರೀಡೆಯಲ್ಲಿ ವಿನೋದಕ್ಕಾಗಿ ಒಬ್ಬರ ಮೇಲೊಬ್ಬರು ನೀರನ್ನೆರಚಲು ಬಳಸುವ (ವಿವಿಧಾಕಾರದ) ಜಲಯಂತ್ರ; ಜೀರುಕೊಳವೆ; ಪಿಚಕಾರಿ: ಡೊಕ್ಕರಿಗಳಂ ಮೊಗೆದೂರ್ಬರೊಳೂರ್ಬರಾಗಳ್ . . . ಪೊಯ್ದರೊಲವಿಂ ವಿಜಯಾವತಿಯುಂ ನರೇಂದ್ರನುಂ (ಕು ಸು ಮಾ. ೫-೦೩೫): ಸುಧಾಂಶುಕಳೆಗಳವೆನೆ ಕಣ್ಗೊಳಿಪಿಂದುಶಿಲೆಯ ಡೊಕ್ಕರಿಗಳನಾಗಳೆ ಕೊಂಡು (ಶಾಂತೀಶ್ವ. ೦೦-೦೬೦). [?]

ಡೊಕ್ಕರಿಸು, ದೊಕ್ಕರಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಹೊಡೆ; ಒದೆದು ಕೆಳಕ್ಕೆ ಅಪ್ಪಳಿಸು; ಗುದ್ದು: ಮಚ್ಚರಂ ಬೇಡೆಜಗಿಂ ನೀವೆಂಬವೊಲ್ ಡೊಕ್ಕರಿಸಿ ದಿಗಿಭಹಸ್ತಂಗಳಂ (ಅರ್ಧನೇ. ೮-೯೦): ಧಿಕ್ಕರಿಸಿ ಡೊಕ್ಕರಿಸಿ ಝಂಕಿಸಿ ಸುರವನಗ್ನಿ . . . ಧನದನೀಶಾನ್ಯರೆಂಬವರ (ಹರಿಶಾ. ೦-೪೩); ಹರಿ ಮದೋತ್ಕಟದಂತಿಯನು ಡೊಕ್ಕರಿಸಿ ಡಾವರಿಸುವವೊಲು (ಕುಮಾ.ಭ. ೧೯-೪೯); ವಾಮಕರತಳದೆರಡು ಬೆರಳಿಂದ ಡೊಕ್ಕರಿಸುತಸುರೆಯಂ (ಪಂಪಾಶ. ೫-೩-೧೬). ೨. ಹಿಸುಂಕು; ನಜ್ಜುಗುಜ್ಜುಮಾಡು; ಸದೆಬಡಿ; ಸಾಯುಂವಂತೆ ಬಡಿ: ಕುರುಸೂನುವನಿರದಿಕ್ಕಿ ಮೆಟ್ಟಿ ಡೊಕ್ಕರಿಸಿದಪೆಂ (ಗದಾಯು. ೬-೨೫); ಪೊಡವಂ ಕಾಲನನಿಕ್ಕಿ ಡೊಕ್ಕರಿಸುವೆಂ ದೈತೇಯನಂ (ಜಗವಿ. ೩-೨೦); ಇಕ್ಕಿ ಕೆರಳ್ದು ಡೊಕ್ಕರಿಸಿ (ವಿಷ್ಣುಪು. ೫-೫-೬೪). ೩. ಡೊಕ್ಕರಪಟ್ಟನಿಂದ ಬಿಗಿಹಿಡಿ: ಒರೊರ್ವರನುರವಣೆಯಿಂದಿಕ್ಕುವೊರೊರ್ವರಂ ಡೊಕ್ಕರಿಸುತ್ತೊರೊರ್ವರಂ ಟಾಳಿಸುವ ಪದದೊಳ್ (ಜಗವಿ. ೬-೬೪): ಚೊಕ್ಕೆಯುದನುವಮಾನದೊಳು ಡೊಕ್ಕರಿಸಿ ಒಡಿವಂದಿರುದಿನ ಕಲ್ಲಮಾನಿಸರಂತಿರ್ಪ ಮಲ್ಲರ ನೆರವಿಗಳೊಳಂ (ಗಿರಿಶ. ೨-೦೦೫ ವ): ತಡೆದರೆ ಕಡೆದೊಡ್ಡ ಲೊಡ್ಡೆಟಕೆಯೊಳಿಟ್ಟು ಹೊಡೆದರೆ ಹೊಡೆದು ಡೊಕ್ಕರಿಸಿ ಕೆಡೆದರೆ ಕೆಡೆದು ಗುರ್ಗಳೊಳೊತ್ತಿ ಭೀಕರವಡೆದು ಹೊಯ್ದಾಡಿದುವೆರಡು (ಮೋಹಚ. ೩೮-೨೮). ೪. (ಅಲಂ) ಕೊರಳನ್ನು ಬಿಗಿ ಹಿಡಿ; ಉಸಿರಾಟವನ್ನು ತಡೆ: ಬಿಕ್ಕುಳಿಯ ತಾಳಿಗೆಯ ಮೂಗಿನೊಳೊಕ್ಕು ರುಧಿರದ ಧಾರೆ ಬಿಗಿದುಡೆ ಡೊಕ್ಕರಿಸಲಸು ನೀಗಿತಸುರನ ತನುವ ನಿಮಿಷದಲಿ (ಕುಮಾ.ಭ. ೧೦-೩೮). **ದೊಕ್ಕರಿಸು**: ೧. ಮರಳಿ ಸುಗ್ರೀವನು ರಿಪುವ ದೊಕ್ಕರಿಸಿ ಕಿವಿದನು (ಅರಾಮಾ. ೪-೨-೩). ೩. ತುಡುಕಿ ಪಿಡಿದು ತೊಡೆಗಳಿಂ ನಡುವಂ ದೊಕ್ಕರಿಸಿ ಬಾಹುಗತ್ತರಿಯಿಂ ಗಳವನೊತ್ತುವುದುಂ(ಸುಕುಮಾ. ೬-೬೫ ವ). [ಡೊಕ್ಕರ್ರ + - ಇಸು]

ಡೊಕ್ಕರೆ 'ಡೊಕ್ಕರ್ರ' ನೋ.

ಡೊಕ್ಕಾರ 'ಡೊಕ್ಕರ್ರ' ನೋ.

ಡೊಕ್ಕು₁ (?) (ಕ್ರಿ). (?): ಪರವೇದಮದು ಕರ್ಶ್ಯಮಲ್ಲದೊಡೆ ಡೊಕ್ಕದುರುಕರ್ಮದಿಂದೊಗೆದ ಸತ್ಫಣ್ಣನಿಕರಮಂ ಪರವರ ಸ್ವರ್ಗಾಪವರ್ಗಮು (ಅರಾಧ. ೩-೨). [←ತೆಲು. ಡೊಕ್ಕು = ನಾಶವಾಗಂ]

ಡೊಕ್ಕು₂ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ: ಹಿಮದ ಹೊಯ್ಲಿಗೆ ಹೊದಕಗೊಂಬನೆ ತಮವಿರೋಧಿ ವಿಲೋಕನದಲುಭ್ರಮಿಸಿ ಹಳಚಿತು ಡೊ[ಪಾಠಾಂ. ಪೊ]ಕ್ಕು ದಡದುಡ ದೂಪ್ಪು ದಿನ್ನನಲು (ಕುರಂಗ. ೬-೪೫-೩೦).

ಡೊಕ್ಕೆ, ದೊಕ್ಕೆ (ನಾ). ೧. ಮೈ; ದೇಹ; ಶರೀರ: "ಒಡಲು ಮೈ ಡೊಕ್ಕೆ" (ಕಬ್ಬಮಂ. ೬೨); ಡೊ[ಪಾಠಾಂ. ದೊ]ಕ್ಕೆ ಬೇರಾತ್ಮ ಬೇರೆಂದರೆ ವಿಡದೆ ಕಣ್ಣಕ್ಕಿ ಜಾನಿಸುವ ತಾಪಸಗೆ (ಭರತ.೩-೪೨); ನಿನ್ನಯ ಡೊಕ್ಕೆಯುಂ ಸಿಗಿದು ರಣಬಲಿಯನೀಯದೊಡಾನು ಕಕ್ಕಸದ ಬಲುಗೆಯ್ಮ ವೀರನೆ (ಘೋರಾಸು. ೦೩): ಈ ಡೊಕ್ಕೆ ಬೀಳಲು ಸುರರ ಸೇರಿಸಲು ನೀವೆ ಗತಿಮತಿ (ಕುರಂಗ. ೨೫-೨೩); ಶರಪತಿಯನನಿಬರ ಡೊಕ್ಕೆಗಳಂ ದೋಟುಗಳೆದನಾ ನೃಪತಿಲಕಂ (ಕಳನ್ನ. ೨-೦೪). ೨. ಹೊಟ್ಟೆ; ಉದರ: "ಡೊಕ್ಕೆಯನಲುದರ" (ಕಕರ.. ೦೨೪); ಮನದೊಳಗೆ ಕೌರವನ ಶಿಕ್ಕಿ ತನಿಗರುಳ ರಕ್ತಂಗಳಂ ಶಾಕಿನಿಗೆ ಡೊಕ್ಕೆಯಂ ತುಂಬಿಸುವವೆಂದು ಭೀಮಾರ್ಜುನರು ನಿಂದಿರಲು (ಕುರಂಗ. ೨೪-೨೦); ಭೂತಗಣಕೆ ಡೊಕ್ಕೆ ತುಂಬಿತು (ಕುರಂಗ. ೪೫-೯). ೩. (ಅಲಂ) ಮನಸ್ಸು; ಅಂತರಂಗ: ಎನಗೆ ಈತ ಮಿತ್ರನು ಯಿತ ಸೇವಕನುಯಿತ ಗುಣಸಾಧುವೆಂದು ಡೊಕ್ಕೆಯೊಳಗಿರಿಸದಿರು ಬೆಳಸದಿರು ಮುಂದ ವಿಷವಕ್ಕು . . . ಪಾಂಡವರ ನೆಳಲಿವರು (ಕುರಂಗ. ೨೫-೨೯). ೪. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಪಾತ್ರ (?): ಡೊಕ್ಕೆಯೊಳಗಣ ಕಸುರ ಪರುವೆನಗೆ ನೀಡೆ (ಕಿರಿಶ. ೬೯-೯). **ದೊಕ್ಕೆ**: ೧. ಇಕ್ಕಿದಲು ಬಲೆಯ ಕೃಶತರಗಾತ್ರನಾದ ಬರಿ ದೊಕ್ಕೆಯನ್ನುಡಿ[೪]ಸಿ ಫಲವೇನು(ಕುರಂಗ. ೨-೨೩). [ದೇ.೩ ತೆಲು. ಡೊಕ್ಕ; ಕುಣ. ಡಕಿ = ಎದೆ, ಎದೆಮೂಳೆ; ಕುವಿ. ಡೋಕ್ಕು = ಅಸ್ಥಿಪಂಜರ]

ಡೊಗರು 'ಡೊಂಗಟಿ' ನೋ.

ಡೊಗರುಬೀಳು, ದೋಟುವೀಟ್ (ಕ್ರಿ). ೧. ತೂತುಬೀಳು; ರಂಧ್ರವುಂಟಾಗು; ಛಿದ್ರವುಂಟಾಗು. ೨. (ಅಲಂ) ಅವಿಶ್ವಾಸವುಂಟಾಗು; ನಂಬಿಕೆಕೆಡು: ಅಂತಃಪುರದಲ್ಲಿಯೂ ಎಲ್ಲಿಯಾದರೂ ಡೊಗರುಬಿದ್ದಿದೆಯೋ . . . ಎಂಬ ಬಗ್ಗೆ ಒಮ್ಮೆಯಾದರೂ ಪರೀಕ್ಷಿಸಿ ನೋಡಬೇಕೆಂದು ಭೂಪತಿಯ ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಹೊಳೆದಿರಲೇ ಇಲ್ಲ (ತಪ್ಪಳ. ೨೬೬). **ದೋಟುವೀಟ್**: ೧. ಪೆರ್ಬುಲಿ ಪಾಯ್ದುಗಿಯುಲ್ಕೆ ದೋಟುವಿರ್ದುರದ ಸಿಪ್ಪುಟ್ಟಿ [ಪಾಠಾಂ. ದೋಣಿವಿರ್ದುರದ ಪಿಸುಟ್ಟ] ಪೆರ್ದೂಡೆಯ ನುರ್ಗಿದ ದಂಡೆಯ ಭಂಗಿ ರೌದ್ರಮಾಗಿರೆ (ಜಗವಿ. ೦೬-೨೧). [ಡೊಗರು (<ಡೊಂಗಟಿ) + ಬೀಳು₁ (<ಬೀಟ್₁)]

ಡೊಗರುಹಾಯು (ಕ್ರಿ). = ಡೊಗರುಬೀಳು ೧: ದಕ್ಷಿಣದ ಗೋಡೆಯ ಒಂದು ಮೂಲೆಯು ಡೊಗರುಹಾಯ್ದುತ್ತು (ಬಾಲಲಿ. ೦). [ಡೊಗರು (<ಡೊಂಗಟಿ) + ಹಾಯು (<ಪಾಯ್₁)]

ಡೊಗಟು 'ಡೊಂಗಟಿ' ನೋ.

ಡೊಗೆ 'ಡೋವಿ' ನೋ.

ಡೊಗ್ಗಾಲಿಕ್ಕು (ಕ್ರಿ). ೧. ಮೊಣಕಾಲನ್ನು ನೆಲಕ್ಕೆ ಊರು; ಮಂಡಿಯೂರು: ಕ್ರೈಸ್ತರು ದೇವಮಂದಿರದಲ್ಲಿ ಡೊಗ್ಗಾಲಿಕ್ಕಿ ಪ್ರಾರ್ಥನೆ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ (ರೂಢಿ). ೨. (ಅಲಂ) ರಭಸದಿಂದ ಬರು (?): ಕರಡಿ ಖಂಡೆಯವನ್ನು ಜಡಿವುತ ಭರದಿ ಡೊಗ್ಗಾಲಿಕ್ಕಿ ಪ್ರಳಯದ ಶರಧಿಯೋಲ್ ದಂಡೆತ್ತಿ ಬರುವರ್ (ದೇವೀಪ್ರ. ೬೦). [ಡೊಗ್ಗಾಲು + ಇಕ್ಕು]

ಡೊಗ್ಗಾಲು, ದೊಗ್ಗಾಲು (ನಾ). ಊರಿದ ಮೊಣಕಾಲು. 'ಡೊಗ್ಗಾಲು ಸಲಾಂ' ಪರಾ. ದೊಗ್ಗಾಲು: ದೊಗ್ಗಾಲಿಟ್ಟು ಸಸಿನದಿ ಹಾರಿ ಅಂತರ ಬಟ್ಟೆಯೊಳಗಬ್ಬಿಯಸು ಮುಟ್ಟಲುಯಿಳಿದು (ಜಿಶಾಮೂ. ೨೬೧-೭೦).

ಡೊಗ್ಗಾಲು ಕೃಷ್ಣ=ಮಂಡಿಯುರಿದ ಕೃಷ್ಣ ; ಅಂಬೆಗಾಲಿನ ಕೃಷ್ಣ.

ಡೊಗ್ಗಾಲುಹಾಕು=(ಅಲಂ)ಬಹಳ ಶ್ರಮಪಡು: ಹಪ್ಪಳಾ ಮುರಿಯೋಕೆ ಡೊಗ್ಗಾಲು ಹಾಕಬೇಕೇ? (ಗಾದ). [ಡೊಗ್ಗು + ಕಾಲು$_1$(<ಕಾಲ್$_1$)]

ಡೊಗ್ಗಾಲುಸಲಾಂ (ನಾ). ೧. ಮೊಣಕಾಲನ್ನು ಊರಿಕೊಂಡು, ಬಲಗೈಯಿಂದ ಮೂರುಸಲ ಹಣೆಯನ್ನು ಮುಟ್ಟುತ್ತ ಮಾಡುವ ವಂದನೆ. ೨. ಬೀಳ್ಕೊಡುಗೆ: ಸುಬ್ರಹ್ಮಣ್ಯದ ಸೀಮೆಗೆ 'ಡೊಗ್ಗಾಲುಸಲಾಂ' ಹೊಡೆಯುತ್ತಿದ್ದೆ (ಬಟ್ಟಜೀ. ೫೮). [ಡೊಗ್ಗಾಲು + ಸಲಾಂ]

ಡೊಗ್ಗಾಲೂರು, ದೊಗ್ಗಾಲೂರು (ಕ್ರಿ). ೧. ಮೊಣಕಾಲನ್ನು ನೆಲದ ಮೇಲೆ ಊರು ; ಮೊಣಕಾಲನ್ನೂರು. ೨. (ಅಲಂ) ಸೋಲು ; ಪರಾಜಯಹೊಂದು: ಈ ಸಲ ಪರೀಕ್ಷೆಯಲ್ಲಿ ಡೊಗ್ಗಾಲೂರುವ ಪ್ರಸಂಗವೆಲ್ಲಿ ಬರುತ್ತದೋ ಎಂದು . . . ಚಿಂತಿಸುತ್ತಿದ್ದ(ಸಮಜೀ. ೩೪೦); ಅವನು ಡೊಗ್ಗಾಲೂರಿ ಅಸಹಾಯನಾಗಿದ್ದ (ಸಮಜೀ. ೧೨೦೫). **ದೊಗ್ಗಾಲೂರು**: ೧. ತಿಟ್ಟನಲ್ಲಿ ಬಂಡಿಯನ್ನೆಳೆಯಲಾರದೆ ಎತ್ತುಗಳು ದೊಗ್ಗಾಲೂರಿದವು (ರೂಢಿ). [ಡೊಗ್ಗಾಲು + ಊರು$_1$ (<ಊಱು$_1$)]

ಡೊಗ್ಗಿಸು (ಕ್ರಿ). ಬಾಗುವಂತೆ ಮಾಡು ; ಬಗ್ಗಿಸು : ನೀವು ಎಲ್ಲಾರಂಗ ಸಂಸಾರ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಇದ್ದು ತೋರಿಸಿದರ ಸಮಾಜ ನಿಮಗ ತಲೀ ಡೊಗ್ಗಿಸಿ ಸಲಾಮು ಹೊಡಿತದ (ಅಪನಾ. ೧೯೦).

[ಡೊಗ್ಗು + – ಇಸು$_2$]

ಡೊಗ್ಗಿಱ್ (ಕ್ರಿ). ಬಾಗಿ (ಬೋರಲಾಗಿ) ಬೀಳು : ಸುಖ ಬೇಸಜಂ ನುಡಿಪೊಡೊಬ್ಬರ ಕಾಣೆನೊಂದು ಹೊರಸಿನೊಳೊಬ್ಬಳೇ ಡೊಗ್ಗಿಱ್ದು ಕೆಡೆದಂ (ಸಮ್ಯಕೌ. ೫-೨೨). [ಡೊಗ್ಗು + ಇಱ್$_1$]

ಡೊಗ್ಗು (ಕ್ರಿ). ೧. ಬಾಗು ; ಬಗ್ಗು : ಆಗ ನೀವು ಡೊಗ್ಗಿ ಮುಜರೆ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಿರಿ (ಐತ್ಯಬ. ೨೦೦). ೨. ವಂದಿಸು ; ನಮಸ್ಕರಿಸು : ಕ್ಷೀರಾಬ್ಧಿಗಂ ಪೋಗಿ ಡೊಗ್ಗಿದರು ಮುರವೈರಿಗಂ ಸುರರು ಪುಯ್ಯಲಿಡುತ (ತುರಂಗ. ೮-೨೬). ೩. ಜಗ್ಗು ; ಕುಗ್ಗು ; ಸೋಲು : ಡೊಗ್ಗುವನೆ ಕಲಿಪಾರ್ಥ ಸರಳುಗಳ್ಸಂಹರಿಸಿ ನುಗ್ಗಿದನು (ತುರಂಗ. ೪೬-೪೬): ಡೊಗ್ಗುವನೆ ಪದ್ರುಥರಿಗಂ ಬಾಲಂ (ತುರಂಗ. ೫೨-೦೨).

ಡೊಗ್ಗಿ ನಡೆ = ವಿಧೇಯವಾಗು ; ಆಜ್ಞಾವರ್ತಿಯಾಗು : ಹಿಂಗ ಡೊಗ್ಗಿನಡೆದರೆ. ನನ್ನ ಗುಮಾಸ್ತಿಕೆ ನಡದ್ಹಾಂಗಾತು (ಪ್ರೇಮೂಶ್ರ. ೧೨): ಗುರುಗಳಿಗೆ ಡೊಗ್ಗಿ ನಡೆಯಬೇಕು (ರೂಢಿ).

[ದೇ.೫ ತುಳು. ಡೊಗ್ಗು, ದೊಗ್ಗು ; ತೆಲು. ಡೋಗು, ದೋಗು]

ಡೊಣಗ 'ದೊಣ್ಣೆಗ' ನೋ.

ಡೊಣೆ$_1$ 'ಟೊಣೆ' ನೋ.

ಡೊಣೆ$_2$ 'ದೊಣೆ$_1$' ನೋ.

ಡೊಣೆ$_3$ 'ತೊಣೆ$_2$' ನೋ.

ಡೊಣೆಗಣ್ಣು (ನಾ). (ಉಕ) ಕುಳಿಬಿದ್ದ ಕಣ್ಣು ; ಗುಳಿಗಣ್ಣು: (೬).

[ಡೊಣೆ$_2$ (<ದೊಣೆ$_1$) + ಕಣ್ಣು (<ಕಣ್)]

ಡೊಣೆಗತ್ತಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕತ್ತಿ : ಡೊಣೆಗತ್ತಿ, ಕೊಂಗತ್ತಿ ಧರಿಸಿ ಪಾಲಗದಿ ನಿಂದಿಹರು (ಸೌಂದಕಾ. ೩-೧೧೧).

[ಡೊಣೆ$_1$ (<ಟೊಣೆ) + ಕತ್ತಿ]

ಡೊಣೆಗೆ (ನಾ). (?) : ಪಗೆಗಳ ಶೃಂಗಲಮಂ ಡೊಣೆಗೆಗೆತ್ತಿ ತತ್ಪುರವರೇಶ ನಾನಂದಲತಾಳಿಗೆಗಳ್ ಪರ್ಚಿಪುದೆಂತುಂ ಬಗೆಗೆನಿತುಂ ಬಿಂಕದಿಂದೆ ನಿಡು ಡೆಂಕಣಿಗಳ್ (ದಶಶು. ೧-೩೫). [?]

ಡೊಣೆನಾಯಕ 'ದೊಣೆನಾಯಕ' ನೋ.

ಡೊಣೆಯುಪ್ಪು(ನಾ).ಒಂದು ಬಗೆಯ ಉರುಟಾದ ಉಪ್ಪು : "ಊಷರಕಂ– ಅಟ್ಟುಪ್ಪು, ಡೊಣೆಯುಪ್ಪು " (ಒಷಧಿ. ೦೬) ; "ಸಾಕ್ಯಂ, ಬಿಡಂ – ಈ ೨ ಕೃತಕ ಅಟ್ಟುಪ್ಪಿನ ಹೆಸರು. ತೊಳೆದು ಕಾಯಿಸಿ ತೆಗೆದ ಉಪ್ಪು, ಡೊಣೆಯುಪ್ಪು ಮತ್ತು ಪೆಟ್ಲುಪ್ಪು ಮುಂತಾದ ಅಡಿಗೆಯುಳಿಸಿದ ಕೃತ್ರಿಮ ಲವಣಕ್ಕೂ ಬಿಡಾಲವಣಕ್ಕೂ ಹೆಸರುಗಳು " (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೦೪೫).

[ಡೊಣೆ? + ಉಪ್ಪು$_1$]

ಡೊಣೆವು (ನಾ). (ಗಾಯದ) ಬಿರುಕು ; ಡೊಗರು ; ತೋಡು (?) : ಅಂಬಿನ ಬಂಬಲೊಳಂ ಜೋಡಾಗಿ ಕೋಡನೂಱ್ ಕಡೆದ ಗಜವ್ರಜಂಗಳ ಡೊಣೆವು[ಪಾಠಾಂ. ಣವು, ಣೆವು]ಗಳಿಂದೂಱ್ತು ಪರಿವ ನೆತ್ತರ ಕಡಲ್ಗಳುಂ (ಶಂಕಪು. ೧೦-೧೧೬ ವ). [?]

ಡೊಣೆವೋಗು 'ದೊಣೆವೋಗು' ನೋ.

ಡೊಣ್ಣಪ್ಪ (ನಾ). ೧. ದಪ್ಪವಾಗಿರುವವನು; ಸ್ಥೂಲದೇಹದ ವ್ಯಕ್ತಿ : ಅವನೊಬ್ಬ ಡೊಣ್ಣಪ್ಪ (ರೂಢಿ). ೨. ಸೋಮಾರಿ ; ಆಲಸಿ : ಉಂಡೋಕೆ ಉಣ್ಣೋಕೆ ಅಣ್ಣಪ್ಪ, ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ಮಾತ್ರ ಡೊಣ್ಣಪ್ಪ (ಗಾದ).

[ಡೊಣ್ಣೆ$_1$ (<ದೊಣ್ಣೆ) + ಅಪ್ಪ$_1$]

ಡೊಣ್ಣೆ$_1$ 'ದೊಣ್ಣೆ' ನೋ.

ಡೊಣ್ಣೆ$_2$ 'ದೊನ್ನೆ' ನೋ.

ಡೊಣ್ಣೆ$_3$ 'ತೊಂಡೆ$_2$' ನೋ.

ಡೊಣ್ಣೆಕಾಟ 'ತೊಂಡೆಕೇತ' ನೋ.

ಡೊಣ್ಣೆಕೇತ 'ತೊಂಡೆಕೇತ' ನೋ.

ಡೊಣ್ಣೆಗ 'ದೊಣ್ಣೆಗ' ನೋ.

ಡೊಣ್ಣೆಮುಳ್ಳು 'ದೊಣ್ಣೆಮುಳ್ಳು' ನೋ.

ಡೊಣ್ಣೆಮೂಗು 'ದೊಣ್ಣೆಮೂಗು' ನೋ.

ಡೊಣ್ಣೆಸಣ್ಣಕ್ಕಿ (ನಾ). ಮಧ್ಯಮಗಾತ್ರದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಅಕ್ಕಿ : (೬).

[ಡೊಣ್ಣೆ$_1$ (<ದೊಣ್ಣೆ) + ಸಣ್ಣ + ಅಕ್ಕಿ$_1$].

ಡೊಣ್ಣೆಹುಳು (ನಾ). ಸಗಣಿಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿ ಬೆಳೆಯುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ದಪ್ಪ ಹುಳು ; ಗೊಣ್ಣೆಹುಳು: (೬).

[ಡೊಣ್ಣೆ$_1$ (<ದೊಣ್ಣೆ) + ಹುಳು$_2$ (<ಪುೞು$_1$)]

ಡೊಪ್ಪೆ, ದೊಪ್ಪೆ (ನಾ). ಧಪ್ಪ ದೊನ್ನೆ : (೬). ದೊಪ್ಪೆ : (೬).

[ದೇ.೫ ತೆಲು. ಡೊಪ್ಪ, ದೊಪ್ಪ ; ಕೊಲಾ. ಡೊಂಪಾ, ಡೊಂಪ ; ನಾಯ್ಕಿ. ಡೊಪ್ಪ ; ಪರ್ಜಿ. ಗೊಂಡಿ. ಡೊಪ್ಪೋ]

ಡೊವಿಗೆ 'ಡೋವಿ' ನೋ.

ಡೊಳುಹೊಟ್ಟೆ 'ಡೊಳ್ಳುಹೊಟ್ಟೆ' ನೋ.

ಡೊಳ್ಳ (ನಾ). ೧. ದೊಡ್ಡ ಹೊಟ್ಟೆಯವನು ; ಬೊಜ್ಜು ಬೆಳೆದ ಹೊಟ್ಟೆಯುಳ್ಳವನು. ೨. (ಅಲಂ) ಸೋಮಾರಿ ; ಆಲಸಿ : ಕಳ್ಳರಿಗೆ ಸುಳ್ಳರಿಗೆ ಡೊಳ್ಳರಿಗೆ ಡೊಂಬರಿಗೆ ಸುಳ್ಳುಗೋರ್ಧನಿಗೆ ಕೊಡುವವರು ಧರ್ಮಕ್ಕೆ ಎಳ್ಳಷ್ಟು ಕೊಡರು (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೬೭೩).

[ಡೊಳ್ಳು$_1$ (<ಟೊಳ್ಳು) + – ಅ$_7$]

ಡೊಳ್ಳಾಸ, ದೊಳ್ಳಾಸ (ನಾ). ೧. ಮೋಸ ; ವಂಚನೆ ; ಕಪಟ : "ಡೊಳ್ಳಾಸಮೆ ವ್ಯಸಿಕಮೆನಿಪ್ಪುದು" (ಚತುಹಿ. ೨೦); "ಡೊ[ಪಾಠಾಂ. ದೊ]ಳ್ಳಾಸಮೆನಲ್ ಕಪಟ" (ಭಾರನಿ. ೩೫): ಬಹಳಾಭ್ಯಾಸಿಗಳು ದಾವರಿಸಿದರು ಡೊಳ್ಳಾಸವೋ ರಿಪುಸೇನೆ ಕಾಣದು ಚಿತ್ರವಯಗತಿಯ (ಕುಮಾವ್ಯಾ. ೬-೮) ; ಹುಸಿ ನುಸಿಳು ಡೊಳ್ಳಾಸ ಹಿಂಸಾವ್ಯಸನವು . . . ಎಂಬಿವರೆಸಕ ಪೊದ್ದ ದಯೋಧಿಪನ ಧರಣೀತಳಾಗ್ರದಲಿ (ತೊರರಾ. ೧-೩-೨೬) ; ವಂಚನೆ ಬಾಟ ಚೆಲ್ಲ ಡೊಳ್ಳಾಸ ಬೆಡಂಗು (ಯಾದವ. ೩-೯೩). ೨. ಬೆಡಗು : ಬಿಯ್ಯಾರ

ಬಿನ್ನಾಣ; ವಿಲಾಸ. 'ಡೊಳ್ಳಾಸಕಾತಿ' ಪರಾ. ೩. ವಿಸ್ತಾರ; ವ್ಯಾಪಕತೆ; ಅತಿಶಯ: ಡೊ[ಪಾಠಾಂ. ದೊ]ಳ್ಳಾಸದಲಿ ಡಾವರಿಸಿದವು ಕಿಡಿ ಧೂತ ಧೂಮದಲಿ (ಕುಮಾ.ಅ. ೨೦-೬೦); ಇಕ್ಕಡಿಯ ಬಸುಱುಚ್ಚುಗಳ ನರಸೊಕ್ಕು ಡೊ[ಪಾಠಾಂ. ದೊ]ಳ್ಳಾಸದ ಮಹಾಭಯವಕ್ಕಸರದಲಿ ಕಾಣಲಾದುದು ವೈರಿಬಲದೊಳಗೆ (ಕುಮಾ.ದ್ರೋ. ೧೭-೨೬). ದೊಳ್ಳಾಸ: ೧. ತವಕದ ತವರ್ಮನೆ ವಿಲಾಸದ ನಿವಾಸವು . . . ವ್ಯಸಿಕದ ನಿವಹ ದೊಳ್ಳಾಸದಾಗರ ಡೊತ್ತಿನಿಕ್ಕೆ ಕೈತವ ಕಟಕಿಗಳ ಮಂದಿರ (ಸೌಂದಪು. ೭-೫೦); ತೊದಳ್ ದೊಳ್ಳಾಸಂ ಸುರಯುದ್ಧವಿಸಿದ ದೇಶವಿದನೆ ಸೂಳೆಗೇರಿ ಕಣ್ಗೆಸೆದಿರ್ಕುಂ (ವೀರವಿ. ೬-೯೬). ೩. ದೊ[ಪಾಠಾಂ. ಡೊ]ಳ್ಳಾಸದಲಿ ಡಾವರಿಸಿದವು ಕಿಡಿ ಧೂತ ಧೂಮದಲಿ (ಕುಮಾ.ಅ. ೨೦-೬೦).

ಡೊಳ್ಳಾಸಕಾತಿ (ನಾ). ಬಿನ್ನಾಣಗಾತಿ; ಬೆಡಗಿ; ಒಯ್ಯಾರ ಮಾಡುವವಳು: ಡೊಳ್ಳಾಸಕಾತಿಯರಾ ವಿಬುಧಪತಿಯೋಲಗವ ಹೊಕ್ಕರು ಸವಾಯಿಯಲಿ (ಕುಮಾ.ಅ. ೬-೯೦). [ಡೊಳ್ಳಾಸ + – ಕಾತಿ$_2$]

ಡೊಳ್ಳಾಸವಿದ್ಯೆ (ನಾ). ಮೋಸದ ವಿದ್ಯೆ; ಕಪಟವಿದ್ಯೆ: ನಿಮ್ಮ ಬಿಱುನುಡಿಯಲಗಿನಲಿ ಡಾವರಿಸಿದಿರಿ ಡೊಳ್ಳಾಸವಿದ್ಯೆಯಲಿ (ಕೊರಿರಾ. ೩-೪-೨೦). [ಡೊಳ್ಳಾಸ + ವಿದ್ಯೆ]

ಡೊಳ್ಳಿಗ (ನಾ). ಡೊಳ್ಳು ಹೊಟ್ಟೆಯವನು; ಉಬ್ಬಿದ ಹೊಟ್ಟೆಯುಳ್ಳವನು: ಮುಂದೆ ಕುಳ್ಳಿರ್ದ ಸೆಟ್ಟಿ ಡೊಳ್ಳಿಗನಪ್ಪುದಱಿಂ ಪರೀಕ್ಷಿಸದೆ ಪೋದರ್ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೦೨-೭೫). [ಡೊಳ್ಳು$_1$ (<ಟೊಳ್ಳು) + – ಇಗ]

ಡೊಳ್ಳು$_1$ 'ಟೊಳ್ಳು' ನೋ.

ಡೊಳ್ಳು$_2$ 'ಡೋಲು' ನೋ.

ಡೊಳ್ಳುಗ (ನಾ). ೧. = ಡೊಳ್ಳಿಗ. ೨. (ಅಲಂ) ಪರಾಕ್ರಮವಿಲ್ಲದವನು: ಅಳ್ಳೆದೆಯ ಮನ್ನೆಯರನೊಗ್ಗಿನ ಡೊಳ್ಳುಗರ ಕಟವಾಯ ಕೊಯ್ (ಕುಮಾ.ದ್ರೋ. ೩-೨೦). [ಡೊಳ್ಳು$_1$ (<ಟೊಳ್ಳು) + – ಗ$_2$]

ಡೊಳ್ಳುಹೊಟ್ಟೆ, ಡೊಳುಹೊಟ್ಟೆ (ನಾ). ದೊಡ್ಡದಾಗಿ ಮುಂದಕ್ಕೆ ಚಾಚಿಕೊಂಡಿರುವ ಹೊಟ್ಟೆ; ಬೊಜ್ಜು ಬೆಳೆದಿರುವ ಹೊಟ್ಟೆ: ಡೊಳ್ಳುಹೊಟ್ಟೆಗೆ ಸಾಲದಿನ್ನುಂ ಕೊಂಡು ಬಾ (ಬಸವ. ೫೯-೦೦); ಕುಕ್ಕುಱಸಲೊಡನಾ ಡೊಳ್ಳುಹೊಟ್ಟೆಯಿಬ್ಬಗಿಯಾಗಿ (ವೀರಪು. ೩-೪-೨೬): ಡೊಳ್ಳುಹೊಟ್ಟೆಯನೆತ್ತಿಕೊಂಡೋಡಲಾಱದೆ ಹಳ್ಳಕೊಳ್ಳದಲಿ ಮುಗ್ಗರಿದು (ಕಂನವಿ. ೦೭-೩೫). **ಡೊಳುಹೊಟ್ಟೆ**: ಒಣಕಲು ಗೌರಿಯನಿಣಕಿಣಿಕಿ ನೋಡಿದ ನೆಮ್ಮೂರ ಡೊಳುಹೊಟ್ಟೆ ಮಾದ (ಇಂಚಾಪ. ೧೦೪-೫೯): ಡೊಳುಹೊಟ್ಟೆಗೆ ನಾಗರ ಬಿಗಿದವನೇ (ಗಜೀಶ. ೦-೦೨).

[ಡೊಳ್ಳು$_1$ (<ಟೊಳ್ಳು) + ಹೊಟ್ಟೆ$_1$ (<ಪೊಟ್ಟೆ$_1$)]

ಡೊಳ್ಳುಹೊಟ್ಟೆಗ (ನಾ). ೧. ಹೊಟ್ಟೆ ದೊಡ್ಡದಾಗಿ ಮುಂದಕ್ಕೆ ಚಾಚಿಕೊಂಡಿರುವವನು. ೨. ಲಂಬೋದರ; ಗಣಪತಿ: ನುಡಿದಂತೆ ಕೂರ್ಗೋಲ ಕೊರತೆಕ್ಕೊ ಎಂದೆನುತಿಡಿದನು ಡೊಳ್ಳುಹೊಟ್ಟೆಗನು (ಮೋಹತ. ೩೮-೫೦). [ಡೊಳ್ಳುಹೊಟ್ಟೆ + – ಗ$_2$]

ಡೊಳ್ಳೆ 'ಟೊಳ್ಳು' ನೋ.

ಡೊಳ್ಳೊಡಲು (ನಾ). ದೊಡ್ಡದಾಗಿ ಮುಂದಕ್ಕೆ ಚಾಚಿದ ಹೊಟ್ಟೆ: ರಾಹುಮುಖನು ದೊಡ್ಡಕಂಗಳವನು ದೀರ್ಘದೇಹ ಡೊಳ್ಳೊಡಲ ಕರಿಕನು (ಭರತ. ೨೫-೫೬). [ಡೊಳ್ಳು$_1$ (<ಟೊಳ್ಳು) + ಒಡಲು (<ಒಡಲ್)]

ಡೋಂಗಾ (ನಾ). "ತಾಳೆಮರದ ತುಂಡಿನಲ್ಲಿ ತೋಡಿ ತಯಾರಿಸಿರುವ ಒಬ್ಬರು ಅಥವಾ ಇಬ್ಬರು ಹೋಗಲು ಅನುಕೂಲಿಸುವ ಸಣ್ಣ ದೋಣಿ" (ನಿಬಂಧ. I, ೩೨೩ ಅಡಿಟಿ): ಆಚೆಯ ತೀರದಲ್ಲಿರುವ ಡೋಂಗಾ ಒಂದನ್ನು ತೋರಿಸಿಕೊಡುವುದಾಗುತ್ತದೆ (ನಿಬಂಧ. I, ೩೨೩).

[←ಹಿಂ. ಮರಾ. ಡೋಂಗಾ]

ಡೋಂಗಿ 'ಧೋಂಗಿ' ನೋ.

ಡೋಂಗು 'ಧೋಂಗಿ' ನೋ.

ಡೋಕಾ 'ಧೋಕಾ' ನೋ.

ಡೋಕಾರಿ (ನಾ). (ಉಕ) ೧. ಕಪಟ; ಮೋಸ; ವಂಚನೆ: ಅನ್ನವಿಲ್ಲದೆ ಸಾಯುತ್ತಾಳಂತೆ. ಪ್ರಭೂ, ಇದೆಲ್ಲವೂ ಧೋಂಗಿ ಧೋಂಗಿ, ಡೋಕಾರಿ (ಹನ್ನೊಂದ. ೬೫). ೨. ಅಪಾಯಕ್ಕೆ ಒಳಗಾದಂತೆ ಸೋಗುಹಾಕಿ ಅಳುವ ವ್ಯಕ್ತಿ; ನೋಯಿಸದಿದ್ದರೂ ನೋವಾದಂತೆ ನಟಿಸುತ್ತ ಕೂಗಾಡುವ ವ್ಯಕ್ತಿ: ಮಾತುಮಾತಿಗೆ ಅಳುತ್ತೀಯಲ್ಲೇ ಡೋಕಾರಿ (ಅರಗಿ. ೮೫). [?]

ಡೋಕಾರಿಗ (ನಾ). ಮೋಸಗಾರ: ಗೊಲ್ಲರ ಕೂಡಲಿ ಬೆಳೆದು ಆಕಳನು ಕಾಯ್ದು ಕಾಕುಲಾತಿಯಿಂದ ಡೋಕಾರಿಗನಾಗಿ ನೂಕಲು ಭಯಬಡದೆ (ಮೋಹದೀ. ೨೧-೨). [ಡೋಕಾರಿ + – ಗ$_2$]

ಡೋಕಾರಿತನ (ನಾ). ನೋವಾದಂತೆ ನಟನೆಮಾಡಿ ಅಳುವಿಕೆ; ಅಪಾಯವಿಲ್ಲದೆಯೇ ಗದ್ದಲವೆಬ್ಬಿಸುವ ಸ್ವಭಾವ; ಇಲ್ಲದ ಗಾಬರಿಯನ್ನು ತೋರಿಸುವುದು: ಡೋಕಾರಿತನಮಾಡಿ, ನಿನ್ನ ಕೆಲಸ ಮಂದೀ ಮೈ ಮೇಲೆ ಹಾಕುವ ಹಂಚಿಕೆ ಮಾಡುತ್ತೀ (ಮುಂಬಯಿ. ೪-೦೩೪): ಉರವಲದ ಹೊಗೆಯು ಬಾಣತಿ ಬಳುಬಿನಾ ಬೇನೆ; ಡೊಂಕುತನ, ಡೋಕಾರಿತನದ ತಂಬಾಕುಹೊಗೆ (ದ್ಯಾವಾಪೃ. ೬-೯): ಡೋಕಾರಿತನಕ್ಕೆ ಡಾಕ್ಟರೇನು ಔಷಧಿ ಕೊಡುತ್ತಾರೆ, ಮಣ್ಣು (ಹುಚ್ಚಾಟ. ೩೬). [ಡೋಕಾರಿ + – ತನ]

ಡೋಗಿ 'ಡೋವಿ' ನೋ.

ಡೋಗಿಬರ, ಡೌಗಿಬರ (ನಾ). ಆಹಾರವಿಲ್ಲದೆ ಸತ್ತ ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಮತ್ತು ಮನುಷ್ಯರ ತಲೆಬುರುಡೆಗಳು ದಿಕ್ಕುದಿಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಉರುಳಾಡುತ್ತಿದ್ದ ಭಯಂಕರವಾದ ಬರಗಾಲ: ಸನ್ ೧೭೯೧ನೇ ವರ್ಷದ ಬರಕ್ಕೆ "ಡೋಗೀಬರ" ವೆಂಬ ಹೆಸರು ಬಿದ್ದದೆ; ಮನುಷ್ಯರ ತಲೆ ಡೋಗಿಗಳು ದಿಕ್ಕಿಲ್ಲದೆ ಉರುಳಾಡುತ್ತಿದ್ದದರಿಂದ ಅದರ ಸ್ಮರಣೆ ಜನರೊಳಗೆ ಇನ್ನೂ ಪೂರಿಕಾಗಿ ಇರುತ್ತದೆ (ಕಥಾಗ. ೨೭೭). **ಡೌಗಿಬರ**: ಹಲವು ವರ್ಷಗಳ ಹಿಂದೆ 'ಡೌಗೀಬರ'ದಲ್ಲಿ ಆವನ ಸವಿಾಪದ ಸಂಬಂಧಿಕರೆಲ್ಲರೂ ತೀರಿಹೋಗಿದ್ದರು (ಪಾತರ ೧೮): ಹಿರಿಯರು ಡೌಗಿಬರದಲ್ಲಿ ದಿನನಿತ್ಯ ಬಡವರಿಗೆಲ್ಲ ಕಾಳು ಹಂಚಿದ ಮೇಲೆ ತಾವು ಊಟ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರಂತೆ (ಗ್ರಾಮಾಯ. ೦೭೫). [ಡೋಗಿ (<ಡೋವಿ) + ಬರ$_1$ (<ಬಱ)]

ಡೋಣಿ$_1$ 'ದೊಣೆ$_1$' ನೋ.

ಡೋಣಿ$_2$ 'ದೋಣಿ$_3$' ನೋ.

ಡೋಣಿಡು (ಕ್ರಿ). ನೀರು ತುಂಬುವ ದೋಣಿಯನ್ನು ಮುಂದೆ ಇಡು,- ಇರಿಸು: ಡೋಣಿಟ್ಟು ದನಕ್ಕೆ ನೀರೆಱೆವ ಸಂಭ್ರಮಮುಣ್ಮಿದುದೂರ ವಕ್ಕದೊಳ್ (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೧೦-೯೩).

[ಡೋಣಿ$_2$ (<ದೋಣಿ$_3$) + ಇಡು$_1$]

ಡೋಣಿವಟ್ಟೆ (ನಾ). (ನಡೆದಾಟದಿಂದ ಸವೆದು) ತಗ್ಗುಬಿದ್ದ ದಾರಿ: ನಡನಡೆದು ಖಿಗೆ ಡೋಣಿವಟ್ಟೆ ಬಿದ್ದಿರ್ದಪ್ಪುದು (ಸೌಂದಪು. ೧೫-೬೫).

[ಡೋಣಿ$_1$ (<ದೊಣೆ$_1$) + ಬಟ್ಟೆ$_1$]

ಡೋಣಿವೀೞ್ (ಕ್ರಿ). ಡೊಗರು ಬೀಳು; ಹಳ್ಳವುಂಟಾಗು; ಕುಳಿಯಾಗು: ಕರಿ ಪೊಣರ್ದಕ್ಕಲಂ ಮಲೆತು ಪೆರ್ಬುಲಿ ಪಾಯ್ದುಗಿಯಲ್ಕೆ ಡೋಣಿವಿೞ್ದುರದ[ಪಾಠಾಂ. ದೋಱುವಿರ್ದುರದ]ಪಿಸುಟ್ಟ ಪೆರ್ದೊಡೆಯ ನುರ್ಗಿದ ಪಂಡೆಯ ಭಂಗಿ ರೌದ್ರಮಾಗಿರೆ (ಜಗವಿ. ೦೬-೨೦).

[ಡೋಣಿ$_1$ (<ದೊಣೆ$_1$) + ಬೀೞ್$_1$]

ಡೋಣಿವೋಗು 'ದೊಣೆವೋಗು' ನೋ.

ಡೋಬಿ 'ಧೋಬಿ' ನೋ.

ಡೋಬಿಕಜ್ಜಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಚರ್ಮರೋಗ,-ಕಜ್ಜಿ; ಆ ಅಗಸನು ಚರ್ಮರೋಗಿಯ ಬಟ್ಟೆಯೊಡನೆ ಸೇರಿಸಿ ಒಗೆದಿರುವ ಬಟ್ಟೆಯನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸುವುದರಿಂದ ಅಂಟುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕಜ್ಜಿ: ಎಲ್ಲರ ಮನೆಯ ಬಟ್ಟೆಗಳನ್ನು ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿಸಿ ಒಗೆಯುವ ಕಾರಣ, ಕಜ್ಜಿ, ಕುರು, ಡೋಬಿಕಜ್ಜಿ (Doby's itch) ಮುಂತಾದ ಚರ್ಮರೋಗಗಳು . . . ಅಗಸರ ಮನೆಯಿಂದ ಬಂದ ಮಡಿಬಟ್ಟೆಗಳಿಂದ ಒಬ್ಬರಿಂದ ಒಬ್ಬರಿಗೆ ಹರಡಬಹುದು (ಗೃಹವಿ. ೮೨). [ಡೋಬಿ (<ಧೋಬಿ) + ಕಜ್ಜಿ]

ಡೋಮೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ದೊಡ್ಡ ಡೋಲು: "ಯಶಃಪಟಃ, ಢಕ್ಕಾ – ೨ ಢವಣೆ ಹೆಸರು, ಅಂದರೆ ಡೋಮೆ" (ಸಿದ್ಧಾಂತ. ೫೪). 'ಡವಣೆ' ಪರಾ.. [?]

ಡೋಯಿಗೆ 'ಡೋವಿ' ನೋ.

ಡೋರಿಗೊರೆ 'ಡೋಜುಗೊಟ್[3]' ನೋ.

ಡೋರೆ 'ದೋರೆ$_1$' ನೋ.

ಡೋಲ (ಗು). ೧. ಚಂಚಲವಾದ; ಓಲಾಡುವ. (ನಾ). ೨. [ನಾಟ್ಯ] ಹದಿಮೂರು ಸಂಯುತ ಹಸ್ತಗಳಲ್ಲೊಂದು; ಎರಡು ಕೈಗಳನ್ನೂ ಸೇರಿಸಿ ಅಭಿನಯವನ್ನು ಮಾಡುವಾಗ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಒಂದು ವಿಧದ ಹಸ್ತಮುದ್ರೆ; ದೋಲ: ನಾಟ್ಯಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಸಂಯುತ ಹಸ್ತಗಳು ಯಾವುವೆಂದರೆ – ೧. ಅಂಜಲಿ . . . ೮. ಡೋಲ . . . ೧೩. ವರ್ಧಮಾನ (ಅಭಾನ್ಯ. ೪೮). [ಸಂ.]

ಡೋಲಕ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಚರ್ಮವಾದ್ಯ: ನೃತ್ಯಕಾಲದಲ್ಲಿ ಒಂದಲ್ಲ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಡೋಲು, ಡೋಲಕ, ಡಮರು, ತಮಟೆ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ಬಳಸುತ್ತಾರೆ (ಯಕ್ಷಬ. ४೦). [←ಹಿಂ. ಢೋಲಕ್./ಸಂ. ಢೋಲಕ]

ಡೋಲಪಾದ (ನಾ). ೧. [ನಾಟ್ಯ] ಮಾರ್ಗ ಆಕಾಶಚಾರಿಗಳ ಅತಿಕ್ರಾಂತವೇ ಮೊದಲಾದ ೧೬ ಭೇದಗಳಲ್ಲೊಂದು; ಒಂದು ಕಾಲನ್ನು ಕುಂಚಿತಮಾಡಿ, ಎತ್ತಿ, ಎರಡು ಪಾರ್ಶ್ವಗಳಲ್ಲೂ ತೂಗಿಸಿ ಹಿಮ್ಮಡಿಯನ್ನು ತನ್ನ ಪಾರ್ಶ್ವದಲ್ಲಿ ನೆಲದ ಮೇಲಿಡುವುದು: ಎತ್ತಿರೆ ಕುಂಚಿತ ಪದಮಂ ಬಿತ್ತರದಿಂದೆರಡು ಕೆಲಕೆ ಡೋಲದ ಪಾಂಗಿಂ ಮತ್ತೆ ಹಿಮ್ಮಡದ ಕಡೆ[ಪಾಠಾಂ. ತೊಡೆ]ಯುಂ ತೆತ್ತಿಸಿದೊಡೆ ಡೋಲಪಾದಚಾರಿಯೆನಿಕ್ಕುಂ (ಲಾಸ್ಯರಂ. ೬-४೮). ೨. [ನಾಟ್ಯ] ನೂರೆಂಟು ಕರಣಗಳಲ್ಲೊಂದು; ಊರ್ಧ್ವಜಾನು ಮತ್ತು ಡೋಲಪಾದಚಾರಿಗಳನ್ನು ಮಾಡಿ ದೋಲ ಹಸ್ತವನ್ನೂ ಮಾಡುತ್ತ ಅಭಿನಯಿಸುವುದು: ಸಮದೂರ್ಧ್ವಜಾನು ಪದದಿಂದಮ ನಿಂದುಂ ಡೋಲಪಾದಚಾರಿಯನೆಸಗಲ್ ಕ್ರಮದಿಂದೆ ಡೋಲ ಕರಮಂ ಸಮನಿಸಲದು ಡೋಲಪಾದಕರಣಮೆನಿಕ್ಕುಂ (ಲಾಸ್ಯರಂ. ४-೦೧೬). [ಡೋಲ + ಪಾದ]

ಡೋಲಫಲ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ ಮತ್ತು ಅದರ ಹಣ್ಣು: ಕೋಲ ಚಂಪಕ ತಿಲಕ ಮುನಿ ತಕ್ಕೋಲ ಲುಂಗ ಲವಂಗ ಧಾತ್ರೀಡೋಲಫಲ ಭಲ್ಲಾತಕೀಕುಜಗಳು ವಿರಾಜಿಪವು (ಅನಂರಾ. ४-४-೨೭). [ಡೋಲ್ಯ+ಫಲ]

ಡೋಲಾಗೃಹ (ನಾ). ಉಯ್ಯಾಲೆಯ ಮನೆ: ಇದೇ ಪದ್ಮಸರೋವರವು ಇದೇ ಡೋಲಾಗೃಹವು ಇದೇ ಕೃತಕಾದ್ರಿಯು (ಪುರುಚ. ೬-೩೬). [ಸಂ. (ಡೋಲಾ + ಗೃಹ)]

ಡೋಲಿ (ನಾ). ಮನುಷ್ಯರು ಹೊರುವ, ತೊಟ್ಟಿಲಿನಂತಹ ಒಂದು ವಿಧವಾದ ವಾಹನ: ಇವರಲ್ಲಿ ಕೆಲವರು . . . ಡೋಲಿ ಮತ್ತು ಮೇನಾಗಳನ್ನು ಸಾಗಿಸುವುದಕ್ಕೂ ನೇಮಕವಾಗಿದ್ದರು (ಮಹಾಪಂ.II, ೨೦); ಕೊನೆಗೆ ಬೀಳಲುಗಳಿಂದ ಒಂದು ಡೋಲಿಯನ್ನು ಮಾಡಿ, ದೊಡ್ಡನನ್ನು ಮಲಗಿಸಿ ಕೆಲವರು ತಲೆಗೊಟ್ಟು ಹೊತ್ತು ಮುಂದೆ ನಡೆದರು (ಕಾಲೂರ.೭, ಕಥಾಸಾರ). [←ಮರಾ. ಡೋಲೀ: ಹಿಂ. ಡೋಲೀ, ಡೋಲಾ./ಸಂ. ದೋಲೀ]

ಡೋಲು, ಡೊಳ್ಳು$_2$, ಡೋಳು, ಢೋಲು, ಢೋಳು, ದೋಲು, ದೋಳು$_1$ (ನಾ). ಎರಡು ಮಗ್ಗುಲಲ್ಲೂ ಬಾರಿಸುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ದೊಡ್ಡ ಚರ್ಮವಾದ್ಯ: "ಡೋಲು (ದೋಲು)—ಢೋಲ= ಒಂದು ಮಹಾವಾದ್ಯ" (ಕದ್ಯಕೋ. ೧೬); ಆಗ ಬಡಿಯಿತು ಡೋಲು ಬಡಬಡ (ಕಎಪು. ೩೮-೬); ಡೋಲು, ಶಹನಾಯ್, ಕಾಳೆಗಳು ಸ್ವರ ಹಿಮ್ಮೇಳ ಒದಗಿಸುತ್ತವೆ (ಭಾರಹಾ. ೦೦४); ನೃತ್ಯಕಾಲದಲ್ಲಿ ಒಂದಲ್ಲ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಡೋಲು, ಡೋಲಕ, ಡಮರು, ತಮಟೆ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ಬಳಸುತ್ತಾರೆ (ಯಕ್ಷಬ. ४೧). **ಡೊಳ್ಳು$_2$**: ಧಡಲ್ಬಾಜಿ ಸಪ್ಪಳವ ಬೇಡುವದು ಡೊಳ್ಳು ಡೊಂಬರಾಟ (ಅರಳು. ೩४೩-४); ಲಗ್ನದ ದಿವಸ ಗಂಡಸರೂ ಹೆಂಗಸರೂ ಸಿಂದಿಯ ಕುಡಿದು ಕೊಳಲು ಡೊಳ್ಳುಗಳೊಂದಿಗೆ ಕುಣಿದ ಬಳಿಕ ವಧೂವರರ ಮೇಲೆ ಅಕ್ಕೀಕಾಳು ಹಾಕುವರು (ಕಥಾಗ. ೨೨४): ಆ ಸೋಮವಾರ ಬೆಳಗಿನ ಝಾವದಲ್ಲಿ ಝುಗಂಝುಳ್ಳು ಝುಗಂಝುಳ್ಳು ಎಂಬ ಡೊಳ್ಳುಗಳ ನಿನಾದವು ಗಂಗನಹಳ್ಳಿಯನ್ನು ಜಾಗ್ರತಗೊಳಿಸಿತು (ಹಬ್ಬಬ. ೬೨). **ಡೋಳು**: ಕಹಳೆಗಳುನ್ನತ ಡೌಡೆ ನಿಸ್ಸಾಳ ಸನ್ನೆ ಡೋಳು . . . ಒದಱಿದವು (ಅಂಜಚ. ೬-೬೫): ಭೇರಿ ತಂಬಟ ಡೋಳು ಮುಂತಾದ ಬಹು ವಾದ್ಯ ಭೂರಿ ಬೊಂಬಾಳ ದೀವಿಗೆಯ ಪಾಠಿಯ ಪಟುಭಟರುಗಳು (ಮೋಹತ. ೦೦-೨೦); ಡೋಳಿನ ಕುದುರೆ ಡಮಾಸದ ಮದಕರಿ (ಕಂಸವಿ. ೦४-೨೬); ಡೋಳು ಮೊದಲಾದಖಿಳವಾದ್ಯವ ಸೂಳವಿಸುತ (ಪ್ರಹ್ಲಾದ. ४-೦೦); ಸಿಡಿಲನೊಂದು ಕೈಲಿ ಹಿಡಿದು ಬಾನ ಡೋಳ ಬಡಿಯುತ (ಪಾಂಡಜ. ४-೨೦). **ಢೋಲು**: ಕಷ್ಟತರವಾದ ಹೆಜ್ಜೆಗಳನ್ನು ಹಾಕಿ ಢೋಲಿಗೆ ತಕ್ಕುದಾಗಿ ಕುಣಿಯುವುದುಂಟು (ಅಭಾವ್ಯ. ೦೦೩). **ಢೋಳು**: ಬೊಂಬುಳಿ ಢೋ[ಪಾಠಾಂ. ಡೋ]ಳು ನಿಸ್ಸಾಳ ಬೊಬ್ಬೆಯ ದನಿ ತುಂಬಿ ದುದೆಣ್ದೆಸೆಯನು (ಸೂಲಸೋ. ೫-४೨). **ದೋಲು**: ಊದುವರು ದೋಲು ಇತ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ಹಿಡಿದುಕೊಂಡಿದ್ದರು (ಕಿಶ್ರೂ. ೦೨): ತಾಳಬದ್ಧವಾಗಿ ಒಂದು ಕಡೆಯಿಂದ ದೋಲನ್ನೂ ಕಿಂಕಿಣಿಯನ್ನೂ ಬಾರಿಸತೊಡಗಿದರೆ (ಬಾಂಪ್ರ. II, ४೧೬). **ದೋಳು$_1$**: ದೋಳು ಬಡಿದು ಗೆರಸಿ ಮುಚ್ಚಿದ ಹಾಗೆ (ಗಾದೆ). [<ಸಂ. ಢೋಲ]

ಡೋಲೆ (ನಾ). ಉಯ್ಯಾಲೆ: ಝುಗಝುಗಿವ ಡೋಲೆಯೊಳ್ ಕಾಮಿನಿಯರಾಗ ಲೀಲಾವಿನೋದದಿಂ ತೂಗಲು (ಸಾನಂಗ. ೩೫). [ಸಂ. ಡೋಲಾ]

ಡೋಲೋತ್ಸವ, ಡೋಳೋತ್ಸವ (ನಾ). ದೇವರನ್ನು ಉಯ್ಯಾಲೆ ಮೇಲೆ ಕೂಡಿಸಿ ಮಾಡುವ ಉತ್ಸವ: ಇವೊತ್ತು ಊರದೇವರ ಡೋಲೋತ್ಸವ ಇದೆ (ರೂಢಿ). **ಡೋಳೋತ್ಸವ**: ಶ್ರೀಹಯಗ್ರೀವ ಲಕ್ಷ್ಮೀನಾರಾಯಣ ದೇವರವರ ಡೋಳೋತ್ಸವದ ಬಗ್ಗೆ (ಮೈಆರು. ೦४३೮, ೨೭-೨; 1816). [ಸಂ. (ಡೋಲಾ + ಉತ್ಸವ)]

ಡೋವಿ, ಡವಿಗೆ, ಡವುಗೆ, ಡೊಗೆ, ಡೂವಿಗೆ, ಡೋಗಿ, ಡೋಯಿಗೆ, ಡೋವಿಗೆ, ಡೋವೆ, ಡೌಗಿ, ಡೌಗೆ (ನಾ). ೧. ತಲೆಯ ಚಿಪ್ಪು; ತಲೆಬುರುಡೆ; ಕರೋಟಿ: ವೇದಂಗಳಂ ಕೇಳು ನಂಬುದೇಜಡೆ ಬಜುನುಡಿಯೊಳಾದ ಫಲವೇನು ನಾಲಗೆಯ ಸಡಗರ ಡೋವಿಗಾದುದವೆಪ್ಪತ್ತು (೦ಶಿಚಂ. ೮-೬). **ಡವಿಗೆ**: ೧. ಪಾಕ ಮಾಡುವ ಭಾಂಡ ಸೌಟಾಗನೆ ಡ[ಪಾಠಾಂ. ಡೊ]ವಿಗೆಯುಯ್ಯಾ (ಬಸವ. ೬೦४): ಹೋದಾಗ್ಯೆಯೊಳಗೆ ಡವಿಗೆಯನು ಹಿಡಿಯುತಲಿ ಬೇಡಿ ಉಂಡವನೆ (ಕನ್ನಡಾ. ೩೦೮): ಅಲ್ಲೊಂದು ಮನುಷ್ಯ ಡವಿಗೆ ಕಂಡಿತು (ಮೂಪಾಸಾ. ೨೦). ೨. ಟೊಳ್ಳಾದ ದಪ್ಪ ಬಿದಿರು: "ಡವಿಗೆ – ದೊಡ್ಡ ತೊಳ್ಳು ಬಿದಿರು" (ಜಾನಕೋ. ೬೨). **ಡವುಗೆ**: ೧. ಯೇಸುವಿನ ಚಿತ್ರದಲ್ಲಿ ಯೇಸುವಿನ ಕಾಲ ಬುಡದಲ್ಲಿ ಒಂದು ತಲೆಯ ಡವುಗೆ ಇದೆ (ಗೊಲ್ಗೊಥಾ. ೧೮, ಟಿಪ್ಪಣಿ); ಅದು ಪ್ರಾಚೀನಕಾಲದ ಒಬ್ಬ ಮನುಷ್ಯನ ಡವುಗೆಯಾಗಿರಬಹುದೆಂಬ ತಿಳುವಳಿಕೆ ಇದೆ (ಮತಂಟಿ. ೨೨).

ಡೊಗೆ: ೧. ಬಟ್ಟೆಯೆಲುಗಳ ಕುಂಡಲಗಳಿಂದೆ ಕಱಿಶಿರದ ಡೊಗೆಯ ಸಲಿಲದ ಕಮಂಡಲದಿಂದೆ (ಜೈಮಿಭಾ. ೧೬-೨೪); ಆನೆಯ ತಲೆಯ ಡೊಗೆಯೇ ಅವನ ಕಮಂಡಲು (ಬದುಕಿ. ೭೭). ಡೊವಿಗೆ: ೧. ಡೊವಿಗೆ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿವಿನ ನುಡಿಗೊಳಗಾಯಿತ್ತು (ಬಸವ. ೫೬೪). ಡೋಗಿ: ೧. ಕೊರಳಿಗೊಂದಿದ ಗಂಡಮಾಲ ಡೋಗಿಯ ಹುಣ್ಣು ಶಿರಕೆ ಬೆನ್ನಿಗೆ ಜರಡಿಹುಣ್ಣು (ಮುಕ್ತದ. ೧೦-೨೮). ಡೋಯಿಗೆ: ೧. ಆಯುಧದ ಪರಹುಗಳ ತಲೆಗಳ ಡೋ[ಪಾಠಾಂ. ದೋ]ಯಿಗೆಯ ಕಥಿಖಂಡಮಯದ ಮಹಾಯಂತ್ರದ ರಣದೊಳಗೆ ಬಂದನು ಭೀಷ್ಮನಿದ್ದೆಡೆಗೆ (ಕುಮಾ.ದ್ರೋ. ೧-೨೦). ಡೋವಿಗೆ: ೧. ನೆಲಕೊಲಿವ ಡೋವಿಗೆ . . . ದರ್ಪವಳಿದವಯವಂ ಮೆಱೆವ ಘೋರತಪ ದಚಲಿತರನೀಕ್ಷಿಸಿದನವನೀಶನು (ಹದಿಬ. ೬-೩೫). ಡೋವೆ: ೧. ಪೊರ ಕುಱಿದವನಂತೆ ಶಿರದ ಡೋವೆಯೊಳು ತಾ ತಿರಿದು ತಿಂಬುವನೆಂದು ಹರನ ಜರಿದು (ಪ್ರಭುಲಿಂ. ೦೦೬-೩೬). ಡೌಗಿ: ೧. ಪ್ರತಿಯೊಂದು ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ದಿಂಡಗಳೂ ಹಲವು ಡೌಗಿಗಳೂ ಬರುತ್ತಿದ್ದವು (ಜನಪ. VII, ಪ್ರಸ್ತಾವನೆ). 'ಡೌಗಿಬರ' ಪರಾ. ೨. 'ಡೌಗಿಕೊಳವಿ' ಪರಾ. ಡೌಗೆ: ೧. "ಓಡು = ೧. ಒಡಕ ಗಡಿಗೆ. ೨. ತಲೆಯ ಡೌಗೆ" (ಗಂಗಾಪು. ೫೯).

ಡೋಗಿಯ ಬರ = ಡೋಗಿಬರ: ತುಸು ದಿವಸಗಳಲ್ಲಿ ದೇಶದಲ್ಲಿ ಡೋಗಿಯ ಬರವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಯಿತು (ಗುರುಪ್ರ. ೬).

[←ಮರಾ. ಡೋಈ]

ಡೋವೆ 'ಡೋವಿ' ನೋ.

ಡೋಹ 'ಡೋಹರ' ನೋ.

ಡೋಹರ, ಡೋಹ, ಡೋಹಾರ, ಢೋರ (ನಾ). ಚಂಡಾಲ ಜಾತಿಯವನು: ಅಪ್ಪನು ನಮ್ಮ ಮಾದರ ಚನ್ನಯ್ಯ ಬೊಪ್ಪನು ನಮ್ಮ ಡೋಹರ ಕಕ್ಕಯ್ಯ (ಬಸವ. ೩೪೮): ಬೇಡಂಗೆ ಡೋಹ[ಪಾಠಾಂ. ಹಾ]ರಂಗೆ ಹೊಲೆಯಂಗೆ ರೂಢಿಗೀಶ್ವರನೊಲಿದ ಪರಿಯ ನೋಡ (ಅಂಬಿಗ. ೪೦೨-೦೦೦); ವರ ಡೋಹರ ಕಕ್ಕಯ್ಯಂ ಚರಗುರು ಶಿವಲಿಂಗಭಕ್ತನೀ ವಸುಮತಿಯೊಳ್ (ವೃಷಭ. ೩೮-೦೦೪). ಡೋಹ: ಪೇಸಿಕೆಯಿಲ್ಲದಾ ಪೊಲೆಯ ಮಾದಿಗ ಕೀಲಿಗ ಡೊಂಬ ಡೋಹನತ್ಯಾಸುರಕರ್ಮಿ ಕಳ್ಳಗ ಡುಹಿ ತೊನ್ನರೊಳಾದೊಡುರುಳ್ದ . . . ಕೂಳೆ (ಶಾಸ್ತ್ರಸಾ. ೧೦೦೨) : ಮಾದಾರ ಕೇರೆಲ್ಲ ಮೊದಲಿಗೆ ಹೊರಟೀತು ಅದು ನೋಡಿ ಡೋಹರೆಲ್ಲರು ಮಗ್ಗಿದರು (ಸಿದ್ಧಪು. ೪-೭೪). ಡೋಹಾರ: ಸೆಟ್ಟಿಯೆಂದೆಂಬೆನೆ ಸಿರಿಯಾಳನ ಮಡಿವಾಳನೆಂದೆಂಬೆನೆ ಮಾಚಯ್ಯನ ಡೋಹಾರನೆಂದೆಂಬೆನೆ ಕಕ್ಕಯ್ಯನ (ಬಸವ.೩೪೪): ಈತನೆ ಮೇದಾರ ಕೇತಯ್ಯ ನೆಂಬಾತನೀತನೇ ಡೋಹಾರ ಕಕ್ಕಯ್ಯನೆಂಬಾತನು (ಚಬಪು. ೫೬-೫೭). ಢೋರ: ಪೂರ್ವದ ಋಷಿಗಳೆಲ್ಲರು ಕಮ್ಮಾರ, ಮಚ್ಚಿಗಾರ, ಢೋರ, ಕಬ್ಬಲಿಗ, ನಾಯಿಂದ ಮೊದಲಾದ ಕುಲದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವರಾದಾಗ್ಯೂ (ಶ್ರೀಬಿಚ್ರ. ೨೯೬); ಚರ್ಮಕ್ಕೆ ಕರೆ ಹಾಸುವುದೇ ಢೋರರ ಮುಖ್ಯ ಹೋರೆಯು (ಕದಾಗಿ. ೨೦೯).

[←ಮರಾ. ಡೋಹರ್, ಡೋಹಾರ್, ಢೋರ್]

ಡೋಹಾರ 'ಡೋಹರ' ನೋ.

ಡೋಳಾಕೇಳಿ (ನಾ). ಉಯ್ಯಾಲೆಯ ಆಟ: ಡೋಳಾಕೇಳಿಯ ಕಂದುಕ ಕೇಳಿಯ . . . ಬಿಸದದೊಳೆ ಸತಿಯನವರೊಸೆಯಿಸಿದರ್ (ಪುಷ್ಪಪು. ೯-೮೨).

[ಸಂ. ಡೋಲಾಕೇಲಿ (ಡೋಲಾ + ಕೇಲಿ)]

ಡೋಳು 'ಡೋಲು' ನೋ.

ಡೋಳೋತ್ಸವ 'ಡೋಲೋತ್ಸವ' ನೋ.

ಡೋಱು 'ಡೊಂಗಱು' ನೋ.

ಡೋಱುಗಳಿ 'ಡೋಱುಗಳಿ' ನೋ.

ಡೋಱುಗೊಱು^{3} 'ಡೋಱುಗೊಱು^{3}' ನೋ.

ಡೋಱುದಲೆ (ನಾ). ಡೊಗರು ಬಿದ್ದ ತಲೆ; ಕುಳಿಬಿದ್ದ ತಲೆ: ಶರಧಿಯಲಿ ಹುಟ್ಟಿರ್ದ ವಿಷದಲಿ ಕರಿಕುದಲೆಯಾದವರು ಅಂಧಾಸುರನ ಬಿಡಿಸಲು ಹರನು ಪೊಡದಾ ಡೋಱುದಲೆಯವರು (ಕಾಶಿರಾ. ೨೧-೧೬).

[ಡೋಱು (<ಡೊಂಗಱು) + ತಲೆ$_1$]

ಡೋಱುವೋಗು 'ಡೋಱುವೋಗು' ನೋ.

ಡೋಱು 'ಡೊಂಗಱು' ನೋ.

ಡೋಱುಗಲೆ (ನಾ). ಸೀಳಿದ ಗುರುತು: ಗಾಯದ ಚಿಹ್ನೆ: ಸುರಪತಿಯ ಮೋಱುಯಲೀತನಱಿಗಿದ ಡೋಱುಗಲೆ[ಪಾಠಾಂ. ಳೆ]ಯದೆ ಭೂತಳಾಧಿಪ ನೋಡು ದೇವಾಂತಕ ನಿಶಾಚರನ (ತೊರರಾ. ೬-೨೦-೭೮).

[ಡೋಱು (<ಡೊಂಗಱು) + ಕಲೆ$_2$]

ಡೋಱುಗಳೆ, ಡೋಱುಗಳೆ (ಕ್ರಿ). ೧. ಸೀಳು; ತೂತುಮಾಡು; ಕೊರೆ; ಕತ್ತರಿಸು: ಐದಾಱು ಶರದಲಿ ಕರ್ಣನೆದೆಯನು ಡೋಱುಗಳೆಯಲು ಬಳಲಿದನು ಪೂರಾಯ ಘಾಯದಲಿ (ಕುಮಾ.ದ್ರೋ. ೫-೨೮); ತೊಡೆಯನು ಡೋಱುಗಳೆವ ಪುಳುವಿಗಿನಸುತನು ಬಳಲಿ ಮೈಮಱೆದೊಱಗಿದ ರಾಮಗೆ ನಿದ್ದೆಯಳಿವುದೆಂದು ಚಿಂತಿಸಿದ (ಕರ್ಣಪ. ೪-೮) : ಪಾರ್ಥಿಯ ಶಿಲೀಮುಖಾಳಿ . . . ಸ್ಯಂದನವಿತಾನಮಂ ಡೋಱುಗಳೆದುದು (ಜೈಮಿಭಾ. ೨೨-೪೨). ೨. ಸೀಳಿ ಹೋಗು; ಬಿರಿ; ಭಂಗಹೊಂದು; ಡೊಗರುಬೀಳು: ಎದೆ ಡೋಱುಗಳೆವಂತೆ ತಿವಿದುರುಳಿಸಿದ (ಭೈರವೇ. ೩-೦೩). ಡೋಱುಗಳೆ: ೨. ಡೋಱು[ಪಾಠಾಂ. ಱು]ಗಳೆದುದು ಗರ್ವಪರ್ವತಂ (ರಶಿಚಂ. ೩೩-೨೬).

[ಡೋಱು (<ಡೊಂಗಱು) + ಕಳೆ$_1$]

ಡೋಱುಗೊಱು^{3}, ಡೋರಿಗೊರೆ, ಡೋಱುಗೊಱು (ಕ್ರಿ). ತೂತುಕೊರೆ; ರಂಧ್ರಮಾಡು; ಸೀಳು; ಛಿದ್ರಿಸು: ರಕ್ತಮಾಂಸಾಹಾರಿಯಾದ ದುಷ್ಕೀಟಕವೊಂದ್ಯೆತಂದು ಕರ್ಣನ ತೊಡೆಯಂ ಡೋಱುಗೊಱೆದು ರಕ್ತಮನೀಂಟಿ ಮಾಂಸಮಂ ಭಕ್ಷಿಸುತ್ತಿರಲಾಗಿ (ಭಾರತಾಂ. ೩). ಡೋರಿಗೊರೆ: ಕಿನಿಸಾಂತು ಶರವರ್ಷಮಂ ಕರೆಯಲಸುರರಂ ತನುಗಳಂ ಡೋರಿಗೊರೆಯಲ್ಕಮಮ ದೈತ್ಯರನುಪಮಿತ ಖಡ್ಗ ತೋಮರ ಗದೆಗಳಿಂದಂತಮಂ ಖಂಡಿಸುತಾಗಳು (ಧೋರಾಸು. ೬). ಡೋಱುಗೊಱು^{3}: ಕುಂತಮೆರ್ದೆಯನು ಡೋಱುಗೊಱೆದಂತೆ (ಚಕಸ. ೨೬).

[ಡೋಱು (<ಡೊಂಗಱು) + ಕೊಱು$^3_1$]

ಡೋಱುನೊಸಲು (ನಾ). ಕುಳಿಯಾದ ಹಣೆ; ಹಳ್ಳವಿರುವ ಹಣೆ: ತಗ್ಗಿರುವ ಲಲಾಟ: ಏಳನೆಯ ಬಾಗಿಲಲಿ ಡೋಱುನೊಸಲಿನ ಕಿಱುಬೆಮರ ಕಾಹೇಱುದಕ್ಷಿಯ ಸರಥಸದ ಪಡಿಹಾಱರಿಬ್ಬರು ನಿಂದಿರಲು (ನಿಭಾಗ. ೩-೬-೮).

[ಡೋಱು (<ಡೊಂಗಱು) + ನೊಸಲು (<ನೊಸಲ್)]

ಡೋಱುಮೈ (ನಾ). ಗೂಡುಬಿದ್ದ ಮೈ; ಜೀರ್ಣವಾದ ದೇಹ: ಡೋಱುಮೈಯಾದ ಮುದುಕಿಹೋಹುದಱಿಂದ ಕಾಱಿಕೊಂಡುಣ್ಣೊ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೦೭೪೭). [ಡೋಱು (<ಡೊಂಗಱು) + ಮೈ (<ಮೆಯ್)]

ಡೋಱುವೋಗು, ಡೋಱುವೋಗು, ದೋಱುವೋಗು (ಕ್ರಿ). ಡೊಗರು ಬೀಳು; ಹಳ್ಳವಾಗು; ಕುಳಿಬೀಳು; ಸೀಳಿಹೋಗು; ಬಿರಿ: ಕೀಱು ಕಾಲಿಡೆ ದಿಕ್ಕರಿಗಳೆದೆ ಡೋಱುವೋಗಲು ಸರ್ವ ಲಗ್ಗೆಯಲೇಱಿತೀ ದಳ (ಕುಮಾ.ಕ. ೧೫-೨೦); ಬಿದ್ದನು ಘಾತಿಯಲಿ ಧರೆ ಶೈಲ ವನ ಸಹಿತ ಡೋಱುವೋಗಲು (ನಿಭಾಗ. ೧೦-೩೨-೧೪). ಡೋಱುವೋಗು: ಡೋಱುವೋದುವು ತೋಳು ನೆತ್ತರ ಕಾಱು ರಾವಣ ಗಂಡುಗೆಟ್ಟನು (ಕಾಶಿರಾ. ೨-೩೧); ಬೀಸಿ ಬಾಲದಿ ಗೋಣ ಬಿಗಿದನು ಸಾಸಿಗನ ಶಿರ ಡೋಱುವೋದುವು (ಕಾಶಿರಾ. ೨೨-೧೧). ದೋಱುವೋಗು: ವಿಮಾಱು ಪೊಗುವ ಅಂಗಜನ ಶರದಲಿ ದೋಱುವೋಯಿತು ಹೃದಯ (ಕುಮಾ.ವಿ. ೨-೧೧).

[ಡೋಱು (<ಡೊಂಗಱು) + ಪೋಗು$_1$]

ಡೋಱುಹೃದಯ (ನಾ). ಸೀಳಿದ ಎದೆ; ಡೊಗರುಬಿದ್ದ ಎದೆ : ಪೋರುಗಳೆದಕ್ಷಿಯಿಂ ಡೋಱುಹೃದಯಂಗಳಿಂ (ಲಕಿಚಂ. ೩೭-೩೬).

[ಡೋಱು (<ಡೊಂಗಱು) + ಹೃದಯ]

ಡೋಱಿನಿಸು (ಕ್ರಿ). ಹೋಳಾಗಿಸು ; ಸೀಳಿಹೋಗುವಂತೆ ಮಾಡು ; ಡೊಗರು ಬೀಳಿಸು : ಶರಗಳಿಂದೆಚ್ಚವರ ತನುಗಳಂ ಡೋಱಿನಿಸಿಯುಕ್ಕ್ವ ಸಾರಥಿ ತೇರ್ಗಳಂ ತಿರುವನೇಱಿಸಿದ ಬಿಲ್ಗಳಂ ಕಡಿಕಡಿದು (ಕಬಪು. ೪೯-೩೩).

[ಡೋಱು (<ಡೊಂಗಱು) + ಎನಿಸು$_1$]

ಡೌಗಿ 'ಡೋವಿ' ನೋ.

ಡೌಗಿಕೊಳವಿ (ನಾ). ಟೊಳ್ಳಾದ ದಪ್ಪ ಬಿದಿರಿನಿಂದ ಮಾಡಿದ ಕೊಳವೆ; ದಪ್ಪಬಿದಿರಿನ ಅಂಡೆ : ಹವ್ಯಾಪಾಕಿ ಬೆಣ್ಣೆತೆಗೆಯಲು ಚರ್ಮದ ಚೀಲ, ಡೌಗಿಕೊಳವಿಯನ್ನೂ, ಚಹಾ ತಯಾರಿಸಲು ದನ, ಕುರಿ, ಮನುಷ್ಯರುಗಳ ಒಕ್ಕೆಗಳನ್ನೂ ಉರಿಪಚ್ಚುತ್ತಾರೆ (ಕೈಲಾಸ. ೩೩).

[ಡೌಗಿ (<ಡೋವಿ) + ಕೊಳವಿ (<ಕೊಱವಿ)]

ಡೌಗಿಬರ 'ಡೋಗಿಬರ' ನೋ.

ಡೌಗೆ 'ಡೋವಿ' ನೋ.

ಡೌಡೆ 'ಡವುಡೆ$_1$' ನೋ.

ಡೌಡೆವಱ್ (ನಾ). ೧. ಡವುಡೆಯೆಂಬ ಚರ್ಮವಾದ್ಯ. ೨. ಡವುಡೆ ವಾದ್ಯದ ಶಬ್ದ : ನೆರೆದು ಪಳಂಚುವ ಕಾಲುಂಗುರದ ರವಂ ಮುಂದೆ ಡೌಡೆವಱ್ಯುಂ ಪೋಲುತ್ತಿರೆ (೧೦ಕ. ೭-೫೦).

[ಡೌಡೆ (<ಡವುಡೆ$_1$) + ಪಱ್$_1$]

ಡೌಲು, ಡವಲು, ಡವುಲು (ನಾ). ೧. ರೀತಿ; ಪ್ರಕಾರ. ೨. ಒಣಹೆಮ್ಮೆ; ಬರಿಯ ಬಡಾಯಿ ; ಆಡಂಬರ : ಅಲ್ಲೊಂದು ಇಲ್ಲೊಂದು ಬಣ್ಣದ ನೂಲು ಬೆತ್ತಲೆ ಬದುಕ ಸುತ್ತಿ ತೋರಿಸುತ್ತಿದೆ ಡೌಲು (ನೆಂಮು. ೩೦-೧) : ಇದರೊಳಗೆ ನಾನು ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಹಚ್ಚಿಕೊಳ್ಳತಕ್ಕದ್ದೇನೂ ಇಲ್ಲ ಎಂದು ಡೌಲಿನ ಮಾತು ಹೇಳಿ (ಮುಂಬಯಿ. ೩-೯೩). ೩. ದೊಡ್ಡಸ್ತಿಕೆ ; ಘನತೆ ; ವೈಭವ : ಬೆಳಗಿನ ಸ್ವಚ್ಛಂದ ಗಾಳಿಯಲ್ಲಿ ಡೌಲಿನಿಂದ-ಹಾರತೊಡಗಿದ ಆ ...ವಗಾಧ್ವಜದಲ್ಲಿ ಅರೆಕ್ಷಣ ಪ್ರೀತಿ ಅಭಿಮಾನಗಳಿಂದ ನಿಟ್ಟಿಸುತ್ತಿದ್ದು (ಆಗಸ್ಟ್. ೧೮): ದೊಡ್ಡ ಸಂಬಳ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು, ಮೂರಂಗುಲ ಜರತಾರಿ ರುಮಾಲು ಹಾಕಿಕೊಂಡು, ಡೌಲಿನಲ್ಲಿ ಅಮಲ್ದಾರರುಗಳು ಕಾಲಹಾಕುತ್ತಿದ್ದರು (ನಟಸಾ. ೩). ೪. ದರ್ಪ ; ಠೀವಿ : ಪಂಡಿತರ ಸಭೆಗೆ ಓರ್ವನು ಬಹಳ ಡೌಲಿನಿಂದ ವಸ್ತ್ರಾಲಂಕಾರಭೂಷಿತನಾಗಿ ಬಂದನಂತೆ (ಹಾಂಸಾ, ೬೮). **ಡವಲು** : ೫. ಅಂದಾಜು ; ಊಹೆಮಾಡುವಿಕೆ. 'ಡವಲುಕಟ್ಟು' ಪರಾ. **ಡವುಲು**: ೨. 'ಡವುಲುಕೊಚ್ಚು', 'ಡವುಲುದಾರ' ಪರಾ. ೫. 'ಡವುಲಂದಾಜು', 'ಡವುಲುಜವಾಬಂದಿ' ಪರಾ. **ಡೌಲು** : ೨. ಈಗ ನನ್ನ ಮ್ಯಾಗೆ ಡೌಲ ಬಡೀತಾನ (ಪುರುಷ. ೦೦೯).

[←ಅರ. ಹಿಂ. ಮರಾ. ಡೌಲ್]

ಡೌಳಿ 'ಟವಳಿ' ನೋ.

ಡ್ಯಾಲಿಯಾ 'ಡೇಲಿಯಾ' ನೋ.

ಡ್ರಮ್ಮು (ನಾ). ಪೀಪಾಯಿ: ಈ ಕೆಳಗಿನ ಇನ್ನೂ ಹತ್ತಾರು ತದ್ಭವಗಳನ್ನು ಈ ವರ್ಗಕ್ಕೆ ಸೇರಿಸಬಹುದು. ಉದಾ . . . ಬಾಟ್ಲಿ; ಆಸ್ಪತ್ರೆ; ಡ್ರಮ್ಮು (ಭಾಷಾಶಾ. ೦೭೭). [←ಇಂ. Drum]

ಡ್ರಾಮು (ನಾ). ಮದ್ಯ ಮೊದಲಾದ ದ್ರವಗಳ ಒಂದು ಸಣ್ಣ ಅಳತೆ : ನಾಲ್ಕು ಡ್ರಾಮು ಸೆರೆ ಎಂಟು ಡ್ರಾಮು ಕೋಪ (ಜಂಗಬ. ೧೧).

[←ಇಂ. Dram]

ಡ್ರಿಲ್ಲು (ನಾ). ಕವಾಯಿತು ; ವ್ಯಾಯಾಮ ಶಿಕ್ಷಣ : ಕರಡಿ ಕಬಿಗಳಿಗಲ್ಲಿ ನಡೆಯುತಿದೆ ಡ್ರಿಲ್ಲು (ಕೋಗಿಲೆ. ೩-೪೭).

[←ಇಂ. Drill]

ಡ್ರೈವರು (ನಾ). ಮೋಟಾರುಬಂಡಿ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ನಡೆಸುವವನು; ಸಾರಥಿ; ಚಾಲಕ: ನಮ್ಮ ಕಾರಿಗೆ ಒಬ್ಬ ಡ್ರೈವರು ಬೇಕಾಗಿದ್ದಾನೆ (ರೂಢಿ). [←ಇಂ. Driver]

*

ಢ

ಢ (ನಾ). ೧. ಕನ್ನಡ ವರ್ಣಮಾಲೆಯ ಮೂವತ್ನಾಲ್ಕನೆಯ ಅಕ್ಷರ. ೨. [ಗಣಿತ] ನಾಲ್ಕು ಎಂಬ ಸಂಖ್ಯೆಯ ಸಂಕೇತ : "ಘಢಭವಂ ನೆಱ ನಾಲ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೧೦೪-೦೦).

ಢಂ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ ; ಪಟಾಕಿ ಮೊದಲಾದ ಸಿಡಿಮದ್ದುಗಳು ಸಿಡಿಯುವಾಗ ಅಥವಾ ಕೋವಿ, ಫಿರಂಗಿ, ಪಿಸ್ತೂಲು ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಂದ ಗುಂಡು ಹಾರಿಸುವಾಗ ಉಂಟಾಗುವ ಶಬ್ದ.

ಢಂಕೃತಿ (ನಾ). ಢಂ ಎಂಬ ಧ್ವನಿ: ಹೈದರನಿಗೆ ಈ ಫಿರಂಗಿಗಳ ಢಂಕೃತಿಯು ಆಶ್ಚರ್ಯವನ್ನು ಮಾಡಿತು (ಒಡಕ. ೮೫). [ಸಂ.]

ಢಕಲಪಟ್ಟಿ, ದಕಲುಪಟ್ಟಿ, ಢಕಲ್ಪಟ್ಟಿ (ನಾ). (ಉಕ) ೧. ಕೆಲಸವನ್ನು ಮುಂದೂಡುವುದು. **ದಕಲುಪಟ್ಟಿ** : ೨. ಚಕ್ಕರು ; ತಪ್ಪಿಸುವಿಕೆ: ಬರುತ್ತೇವೆ ಎಂದು ಹೇಳಿ ದಕಲುಪಟ್ಟಿ ಕೊಟ್ಟ (ರೂಢಿ). ೩. ನೂಕುವಿಕೆ ; ದಬ್ಬಿ ಹೊರಗೆ ಹಾಕುವಿಕೆ ; (ಕೆಲಸದಿಂದ) ವಜಾ ಮಾಡುವಿಕೆ ; ಅವನಿಗೆ ದಕಲುಪಟ್ಟಿಯನ್ನು ಕೊಟ್ಟುಬಿಡುತ್ತಿದ್ದರು. (ಬಂಗಾರ್ಬ್ಯಾ ೩೧). **ಢಕಲ್ಪಟ್ಟಿ** : ೩. ರಂಗಣ್ಣನಿಗೆ ಹೊಸಹಳ್ಳಿಯಲ್ಲಿ 'ಢಕಲ್ಪಟ್ಟಿ' ಹೊನ್ನಹಳ್ಳಿಯಲ್ಲಿ ಅರ್ಧಚಂದ್ರಪ್ರಯೋಗ (ದುಂಬಿಕ ೦೭೦).

[←ಮರಾ. ಢಕಲ್‌ಪಟ್ಟೀ]

ಢಕಲಾಯಿಸು (ಕ್ರಿ). ಮುಂದಕ್ಕೆ ತಳ್ಳು; ನೂಕು; ದೂಡು: ಮಿಟಿಂಗು ಮುಗಿದು ಕಾರನ್ನು ಢಕಲಾಯಿಸಬೇಕಾಯಿತು (ರೂಢಿ).

[ಢಕಲಾ$_0$ (P ←ಮರಾ. ಢಕಲಣೇ) + – ಇಸು$_3$]

ಢಕಾಯಿತ 'ಡಕಾಯಿತ' ನೋ.

ಢಕಾಯಿತಿ 'ಡಕಾಯಿತ' ನೋ.

ಢಕಾರ (ನಾ). ಢ ಎಂಬ ಅಕ್ಷರ. [ಸಂ.]

ಢಕ್ಕ (ನಾ). = ಡಕ್ಕೆ ೧ : ಮುರಜೆ ಢಕ್ಕಂ ವೀಣೆ ಡಮರು ಕಾಳಂ ಮೇಳಂ (ಸಿದ್ಧಶಾ. ೮-೯). [ಸಂ. ಢಕ್ಕಾ]

ಥಕ್ಕರ 'ಡೊಕ್ಕರ$_2$' ನೋ.

ಥಕ್ಕಾಮುಕ್ಕಿ 'ಧಕ್ಕಾಮುಕ್ಕಿ' ನೋ.

ಥಕ್ಕಾರವ (ನಾ). ಥಕ್ಕೆಯ ಶಬ್ದ : ದಳದ ಬಂಭಾರವಂ ರಣ ಕಿಲಕಿಲಾರವಂ ಪಟಹ ಥಕ್ಕಾರವಂ ಪುದಿದ ನಾನಾರವಂ (ಕೃಮಿಧ. ೨೨-೪). [ಸಂ. (ಥಕ್ಕಾ + ರವ)]

ಥಕ್ಕಳಿ (ನಾ). ಇಂದು ಮಾಡಬೇಕಾದ ಕೆಲಸವನ್ನು ನಾಳೆಗೆ ಮೂಕುವುದು ಅಥವಾ ತಾನು ಮಾಡಬೇಕಾಗಿ ಬಂದ ಕೆಲಸವನ್ನು ಉಪಾಯದಿಂದ ಇನ್ನೊಬ್ಬನ ಮೇಲೆ ಹೇರುವುದು: ಕಾಲಯವನನು ಪಾಯದಿಂದವೆ ಬೀಳಿಸಿದೆ ಮಾಗಧನನಾ ಪರಿ ಸೀಳಿಸಿದೆ ಭೀಷ್ಮಾದಿಗಳ ಸೋಲಿಸಿದೆ ಸಾಮದಲಿ ಡಾಳನತಿ ಥಕ್ಕಳಿಯ[ಪಾಠಾಂ. ಡೊಂಕಣಿಯ] ರಕ್ಕಿನ ಠೌಳಿಕಾಱನು ನಿನ್ನ ಮಾಯೆಯ ಹೇಳಲಮ್ಮನು ಕೃಷ್ಣ ಕರುಣಿಸು ಕರ್ಣನಾರೆಂದ (ಕುವ್ಯಾಕ. ೨೬-೨೬). [← ಮರಾ. ಥಕಲ್]

ಥಕ್ಕೆ (ನಾ). =ಡಕ್ಕೆ ೧ : ಥಕ್ಕೆ ಡಮರುಗ ಮೊಳಗಿದವು (ಕೊರರಾ. ೬-೨೦-೪೩); ಇಂತಷ್ಟವರಣದೊಳಗೊಂದೊಂದನೇ ನಂಬಿ ಕಂತುಹರನೊಲವ ಪಡೆದವರು ಪಲಕೆಲರುಂಟು ಸಂತಸದಿ ತಿಳಿದು ನಂಬುವುದೆಂದು ಸಾಱುತ್ತ ಥಕ್ಕೆಯಂ ಬಾಜಿಸುತ್ತ (ಪ್ರಾರರಾ. ೬-೪೦) ; ಪಟಹ ತಮ್ಮಟ ಥಕ್ಕೆ ಡವುಡೆ ಕಹಳಾಸಮುತ್ಕಟ ನಾದಮುಳ್ಳಿಱಿಯೆ (ಚಬಪು. ೦೬-೦೩). [ಸಂ. ಥಕ್ಕಾ]

ಥಕ್ಕೆವಾಜಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಡಕ್ಕೆಯನ್ನು ಬಾರಿಸು. ೨. (ಆಲಂ) ಭಯದಿಂದ ಎದೆಯಲ್ಲಿ ಡಬಡಬ ಎಂಬ ಶಬ್ದ ಉಂಟಾಗು; ಎದೆಗುಂಡಿಗೆ ಡವಡವನೆ ಬಡಿದುಕೊಳ್ಳು : ದೆಸೆಯೊಳ್ ನಿಶ್ಚಳಮಿರ್ಪ ದೇವರೆರ್ದೆ ಥಕ್ಕಾಧ್ವಾನದಿಂ ಥಕ್ಕೆವಾಜಿಸೆ . . . ವೀರಾರಿನೃಪಾಳರಂ ಬರಿಸಿದಂ ಮೂಱಿಟ್ಟಿಗಂ ಬಿಟ್ಟಿಗಂ (ಎಕ. XI, ದಾವಣ. ೨೩-೨೩ ; 1284). 'ಡಕ್ಕೆವಾಜಿಸು' ಪರಾ. [ಥಕ್ಕೆ + ವಾಜಿಸು]

ಥಗೆ 'ದಗೆ$_1$' ನೋ.

ಥಗೆವಡೆ (ಕ್ರಿ). ಸೆಕೆಯನ್ನು ಹೊಂದು; ಉಷ್ಣತೆಯನ್ನು ಪಡೆ; ಕಾವೇರು: ಥಗೆವಡೆದೊಡಲೊಳು ಸ್ಫೋಟಕವೆದ್ದು ನಾಲಗೆ ನುಡಿಗೆಟ್ಟುವೆ (ಮೋಹತ. ೯-೧೪). [ಥಗೆ (<ದಗೆ$_1$) + ಪಡೆ$_1$]

ಥಣ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ ; ಘಂಟೆ, ಜಾಗಟೆ ಮೊದಲಾದುವುಗಳನ್ನು ಬಡಿದಾಗ ಹುಟ್ಟುವ ಧ್ವನಿ.

ಥಣಥಣ (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ) : ವೀರಘಳಕದ ಘಂಟೆ ಥಣಥಣಂ ಥಣಮೆನಲು (ಬಣರ. ದೀ. ೦೦೬-೨೦).

ಥಣಥಣಿಸು (ಕ್ರಿ). ಥಣಥಣ ಎಂದು ಶಬ್ದಮಾಡು : ಜಾಗಟೆ-ಗಂಟೆಗಳು ಥಣಥಣಿಸುವುವು (ಕನ್ನಡಾ. ೦೩). [<ಥಣ + – ಇಸು$_3$]

ಥಣತ್ಕೃತ (ನಾ). ಥಣಥಣ ಎಂಬ ಶಬ್ದ : ಘಂಟೆ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಶಬ್ದ : ಉಲಿವ ಘಂಟೆಯ ಥಣತ್ಕೃತವೊಗೆಯೆ (ಚಬಪು. ೪೬-೩೬). [ಸಂ.]

ಥಣಾಡಂಗುರ, ಡಣಾಡಂಗುರ, ಡಾಣಾಡಂಗರ, ಡಾಣಾಡಂಗುರ, ಥಾಣಾಡಂಗುರ (ನಾ). ಘಂಟಾಘೋಷವಾಗಿ ಸಾರಿದುದು; ಎಲ್ಲರಿಗೂ ತಿಳಿದ ವಿಷಯ; ಬಹಿರಂಗವಾದುದು; ಪ್ರಚಾರವಾದುದು: ಇವಳ ಪವಿತ್ರ ಕತೆ ಇದೀ ಗುಜ್ಜರಬೆಟ್ಟವೆಲ್ಲ ಥಣಾಡಂಗುರವಾಗಲಿಲ್ಲವೇ? (ದೊಸಕ್ಕ. ೫೬). ಡಣಾಡಂಗುರ: ಇದು ಡಣಾಡಂಗುರವಾಗಿ ಸಾರುವ ವಿಷಯವಲ್ಲ (ರೂಢಿ). ಡಾಣಾಡಂಗರ: ರಾಯರಿದ್ದರ ನಾ ಹ್ಯಾಂಗ ಬರತಿದ್ದೆ ಆಚಾರ ಡಾಣಾಡಂಗರಾಗಿ ? (ದೀಪು. ೪೬). **ಡಾಣಾಡಂಗುರ:** ಬ್ರಿಟಿಶ್‌ಕೋರ್ಟನ್ನು ನಾವು ಮನ್ನಿಸುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಡಾಣಾಡಂಗುರವಾಗಿ ಸಾರಿ (ಮಹಾಜೀ. ೦೪೯); ಬಸವಂತಿ ಡಾಣಾಡಂಗುರ ಮೋಟರಿನಲ್ಲಿ ಬಂದು ವಾಡೆಯಲ್ಲಿ ನಿಂತು ಬಿಡಲಿ (ದೀಪಹ. II, ೧೩೦) ; ಹೆಸರಿಗೆ ಮಾತ್ರ ಮುತ್ತೈದೆಯಾಗಿರುವುದಕ್ಕಿಂತ ಡಾಣಾಡಂಗುರವಾದ ವೈಧವ್ಯವೇ ಲೇಸು (ಸ್ವತಿಜ. ೬). **ಥಾಣಾಡಂಗುರ:** ಅವನ ಕಿಡಿಗೇಡಿತನ ಹಳ್ಳಿಹಳ್ಳಿಯಲ್ಲೂ ಥಾಣಾಡಂಗುರವಾಗಿದೆ (ರೂಢಿ). [<ಥಣ + ಡಂಗುರ]

ಥಣಿರು (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಧ್ವನಿ; ಘಂಟೆ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಶಬ್ದ: ಬಿರುದಿನ ಬಿಲ್ಗಂಟೆ ಥಣಿರನೆ ಕೊಂತ ಕಾರ್ಮುಕವ (ವೀಹತ. ೩೪-೨೯).

ಥಣಿಲನೆ (ಅ). ಥಣಿಲ್ ಎಂದು ಶಬ್ದವಾಗುವಂತೆ ; ಬೇಗನೆ ; ಪಕ್ಕನೆ : ಗಣಮಧ್ಯದೊಳು ತ್ರಿಣೆಯ ಹೃದಯಕವಾಟವ ಥಣಿಲನೆ ತೆಗೆದು ತೋರಲ್ಕೆ (ಕೋದರ. ೧-೧೦೮). [ಥಣಿಲ್$_0$ + – ಅನೆ$_1$]

ಥಪ್ಪಳ 'ಡವಳೆ' ನೋ.

ಥಪ್ಪಳಸೀರೆ (ನಾ). ಒಂದು ವಿಶಿಷ್ಟ ತರದ ನೆಯ್ಗೆಯುಳ್ಳ ಸೀರೆ : ಯಾಕೇನು. ತಾ ಯಾವಾಗರ ಉಡೋ ಥಪ್ಪಳಸೀರೆ ತಂಗಿ ಉಟ್ಟಳೂ ಅಂತ (ಪ್ರನಿ. ೨೬೦). [ಥಪ್ಪಳ (<ಡವಳೆ) + ಸೀರೆ$_2$]

ಥಬ್ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ : ಕಟಕದವರನೆಲ್ಲ ಕಟಕಿಯ ನುಡಿವಂತೆ ಛಿಟಲು ಛಿಟಲು ಥಬ್ಬೆಂದು (ದಂಪ್ರಸಾಂ. ೮-೪೩).

ಥಬಕು (ನಾ). ನಟನೆ; ಕಪಟ; ವಂಚನೆ; ಮೋಸ: ಶಾಂತಿಸಮ್ಮೇಳನದಲ್ಲಿ ಭಾರತ ಭಾಗ ವಹಿಸಿತು ಎನ್ನುವುದು ಸತ್ಯದ ಅಪಭ್ರಂಶ; ಬರೀ ಥಬಕು (ಎವ್ಯಸಾ. ೮೦). [←ಹಿಂ. ಥಬಕ್ = ಉಪಾಯ, ಯುಕ್ತಿ]

ಥಮಥಮ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ ; ಡಕ್ಕೆ ಮೊದಲಾದ ಚರ್ಮವಾದ್ಯಗಳನ್ನು ಬಾರಿಸುವಾಗ ಹುಟ್ಟುವ ಧ್ವನಿ. 'ಥಮಥಮತ್ಕಾರ', 'ಥಮಥಮಿಸು' ಪರಾ.

ಥಮಥಮತ್ಕಾರ (ನಾ). = ಥಮಥಮ : ತೇರುಗಳ ಚೀತ್ಕಾರ ಪಟು ರಣಭೇರಿಗಳ ಭಾಂಕಾರ ಭಟರ ಕಠೋರತರ ಹೂಂಕಾರ ಥಕ್ಕಾ ಥಮಥಮತ್ಕಾರ (ಅನಂರಾ. ೬-೦೦-೪೩). [ಸಂ.]

ಥಮಥಮಿಸು (ಕ್ರಿ). ಥಮಥಮ ಎಂದು ಶಬ್ದಮಾಡು : ಡೋಲಾಯಮಾನವಾಗಿ ಡೋಲಿನವನು ಥಮಥಮಿಸಿದ (ಮಾಮನೆ. ೨೦೯). [ಥಮಥಮ + – ಇಸು$_3$]

ಥಮಣಿ 'ದಮಣಿ' ನೋ.

ಥಮಾಮಿ 'ಡಮಾಮಿ' ನೋ.

ಥಮಾರ್ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಪದ: ಸಿಡಿಮದ್ದು ಸಿಡಿದು ಥಮಾರ್ ಎಂದಿತು (ರೂಢಿ).

ಥಮಾರ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ಒಂದು ಬಗೆಯ ತಾಳ : ನಮ್ಮ ದೇಶದ ಸಂಗೀತದಲ್ಲಿ ರೂಪಕ (ದಾದರಾ), ಆದಿ (ತ್ರಿವಟ), ಝಂಪೆ, ದ್ರುಪದ, ತ್ರಿವುಡೆ (ಥಮಾರ), ಧೂಮಾಳಿ, ಏಕ್ತಾ ಎಂಬ ಹಲವು ತಾಳಪದ್ಧತಿಗಳಿರುವುವು (ವಾಂಟ್ರ. II, ೧೦೪೦). [←ಹಿಂ. ಮರಾ. ಥಮಾರ್]

ಥಮಾರನೆ (ಅ). ಥಟ್ಟನೆ ; ಸ್ವಲ್ಪವೂ ವಿಳಂಬವಿಲ್ಲದೆ ; ಕೂಡಲೆ : ನಾನು ಕೇಳಿದರೆ ಥಮಾರನೆ ಉತ್ತರ ಕೊಟ್ಟಳು (ವಾಡಿಗೆ. ೫೩). [ಥಮಾರ್ + – ಅನೆ$_1$]

ಥಮ್ಮನೆ (ಅ). ಥಮ್ ಎಂಬ ಶಬ್ದವಾಗುವಂತೆ: ಅನುಕರಣಕ್ಕೆ – ಖಣಿಲ್ಲನೆ . . . ಥಮ್ಮನೆ, ಧೊಪ್ಪನೆ (ಶಮದ. ೦೪ ಪ್ರಯೋ). [ಥಂ + – ಅನೆ$_1$]

ಥರಕಿ 'ಡರಕಿ' ನೋ.

ಥರಕಿಹಾಕು (ಕ್ರಿ). ಥರ್ ಎಂದು ತೇಗು : ಭೋಜನಮಾಡಿ ಬಂದದ್ದರಿಂದ ಅವನು ಐದು ನಿಮಿಷಗಳಲ್ಲಿ ಹತ್ತುಸಾರೆ ಥರಕಿಹಾಕಿದನು (ಮಹ್ಮಮ. ೦೩೬). [ಥರಕಿ (<ಡರಕಿ) + ಹಾಕು (<ಪಾಯ್ಕು$_1$)]

ಥರಕೆ 'ಡರಕಿ' ನೋ.

ಥಲಾಯಿತ 'ಡಲಾಯಿತ' ನೋ.

ಥವಣೆ 'ಡವಣೆ' ನೋ.

ಥವರಿ (ನಾ). (?) : ಬವರಿದಿರುಗುವ ತಿರುಗಿ ನಡೆವ ನಡೆದೊಡಲುಬ್ಬಿ ಥವರಿಸುವ ಥವರಿಸಿ ಕುಸಿವ ಕುಸಿದು ಥವರಿ[ಪಾಠಾಂ. ಧವರಿ, ದಡಸಿ] ಬೀಸುವ ಬೀಸಿ ಕೈವಿಡಿವ . . . ಕರಿನಿವಹವತ್ಕಾಡಂಬರಂ ಮಿಕ್ಕು ಹಣ್ಣಿ ನಿಂದವು ಬಲದ ನಟ್ಟನಡುವೆ (ಸೋಮಸುಚ. ೫.೨೯). [?]

ಥವರಿಸು (ಕ್ರಿ). (?) : ಬವರಿದಿರುಗುವ ತಿರುಗಿ ನಡೆವ ನಡೆದೊಡಲುಬ್ಬಿ ಥವರಿಸುವ ಥವರಿಸಿ ಕುಸಿವ ಕುಸಿದು ಥವರಿ ಬೀಸುವ ಬೀಸಿ ಕೈವಿಡಿವ . . . ಕರಿನಿವಹವತ್ಕಾಡಂಬರಂ ಮಿಕ್ಕು ಹಣ್ಣಿ ನಿಂದವು ಬಲದ ನಟ್ಟನಡುವೆ (ಸೋಮಸುಚ. ೫-೨೯). [ಥವರಿ + – ಇಸು$_3$]

ಥವಳ 'ಡಾಳ$_1$' ನೋ.

ಥವಳಾರ 'ಧವಳಾರ$_2$' ನೋ.

ಥವಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ಆಲುಗಾಡಿಸು : ಅರೆಗಣ್ಣು ಮುಚ್ಚಿ ನಸುನಗುತ ಸಣ್ಣ ಬೆರಳು ಬಾಯೊಳು ಥವಳಿಸುತ ಪನ್ನಗಶಯನ ನಾಟಕದಿ ನಿನ್ನ ಮಗನ ಮುದ್ದು ನೋಡೆನುತ ಗೋಪಿ ತನ್ನ ಪತಿಗೆ ತೋರಿದಳು (ಪುರಂದ. ೫-೦೫೫-೨). [ಥವಳ$_0$ (P ←ಮರಾ. ಥವಳಣೇ) + – ಇಸು$_3$]

ಥಳಾಯತ 'ಡಲಾಯಿತ' ನೋ.

ಥಳಾಯಿತ 'ಡಲಾಯಿತ' ನೋ.

ಥಳ್ಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ಪ್ರಕಾಶಮಯವಾಗು ; ಕಾಂತಿಯಿಂದ ಮೆರೆ (?) : ಭದ್ರ ಲಕ್ಷಣದಿ ಶೋಭಿಸುವ ಗಾತ್ರಕನುಪಮ ರತ್ನಮಾಲೆಯಾಭರಣ ಜಗನ್ನೇತ್ರಾಂಗನಾಮಣಿಯುರಂತೆ ಪಲ್ಲಕ್ಕಿಯೊಳ್ ಬರಲು ಸಭೆ ಥಳ್ಳಿಸುವೊಲು (ಜನಮು. ೪-೩೧). [<ಥಾಳಿಸು$_1$?]

ಥಟ್ಟನೆ (ಅ). ಥರ್ ಎಂಬ ಶಬ್ದದೊಡನೆ: ಬಿಡದೆ ಥಟ್ಟನೆ ತೀಗಿ ನೆರವಿಯಂ ಬಯ್ವ ಬಿಱುನುಡಿಯ ಕಲಿವೀರಬಾಹುಕ (ಹಹಶಾ. ೧೦-೧೮).

[ಥಟ್$_0$ + – ಅನೆ$_1$]

ಥಾಕಿನಿ 'ಡಾಕಿಣಿ' ನೋ.

ಥಾಕು 'ಡಾಕು$_1$' ನೋ.

ಥಾಕುಗೆಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ಕೆಚ್ಚನ್ನು ಕಳೆ ; ಎದೆಗುಂದಿಸು ; ಧೈರ್ಯಗೆಡುವಂತೆ ಮಾಡು : ಪಾಕಶಾಸನನೈದಿ ವೃತ್ರನ ಥಾಕುಗೆಡಿಸಿ ದಧೀಚಿಯುಸ್ಥಿಯಲಾಕೆ ಹೊಯ್ಯಲು (ಕುಮ್ಯಾಉ. ೪-೦೦೬). [ಥಾಕು (<ಡಾಕು$_1$) + ಕೆಡಿಸು$_1$]

ಥಾಣ (ನಾ). ಹಾಳು ; ವ್ಯರ್ಥವಾದುದು.

ಥಾಣಾಗು=ಹಾಳಾಗು ; ವ್ಯರ್ಥವಾಗು ; ನಿರುಪಯುಕ್ತವಾಗು : ನೀ ಬರೋಬರಿ ಮಾಡ್ಲಿಲ್ಲಾ ಅಂದ್ರ ಎಲ್ಲಾ ಕೆಲಸ ಕೆಟ್ಟು ಥಾಣಾಗಿ ಹೋಗ್ತಾವ (ಸಕೂರ. ೨). [←ಮರಾ. ಥಾಣ=ತೇವವುಳ್ಳ, ಕೆಸರಾದ]

ಥಾಣಾಡಂಗುರ 'ಥಣಾಡಂಗುರ' ನೋ.

ಥಾಣೆ$_1$, ಡಾಣೆ, ಡಾಣೆ$_2$, ದಾಣಾ, ದಾಣೆ$_2$, ದಾಣೆ$_3$ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಯುಧ; ಗದೆ: ನೆರೆದುದಭವನ ಕೆಲಬಲದಲುಬ್ಬರದ ಬೊಬ್ಬೆಯು ಜಡಿವ ಖಡ್ಗದ ಬೆರಳ ಚಕ್ರದ ಭವಣೆಗಳ ಥವಣಿಸುವ ಥಾಣೆಗಳ . . . ಪರಮಹಾಗಣನಿಕರ ಪೊದಗಿತು(ಕುಮ್ಯಾಕ. ೭-೧೩). 'ನೆಗಹುಥಾಣೆ' ಪರಾ. **ಡಾಣೆ** : ೨. ದಪ್ಪಕೋಲು ; ಬಡಿಗೆ ; ದೊಣ್ಣೆ ; "ಲಗುಡ; ದಂಡ" (ನಾಚರಾ. ೬). **ಡಾಣೆ$_2$** : ೧. ಬೀಸುವ ಡಾಣೆಗೆ ತಲೆಯೊಡ್ಡುವಂತಿರೊಡ್ಡಿದನಲ್ತೆ (ಪಾರ್ಶ್ವಪು. ೩-೧೦೩); ಕಡುಪಿಂ ಪಿಡಿದಿರ್ಪ ಡಾಣೆಯಂ ಜಡಿ (ದಕಕು. ೫-೪೨). ೨. ಸತ್ತ್ರಿರ್ದನಡ್ಡಾಹನಂ ಕಂಡದಟ ಪೊಡೆಯಂ ಡಾಣೆಯಿಂ ಪೊಯ್ಯಲ್ಕೆ (ಶಂಚಕಂ. ೧೯-೦೩) : ದುಷ್ಕೃತ ತಸ್ಕರನ ಪಿಡಿದಿರ್ಪ ಡಾಣೆ [ಪಾಠಾಂ. ದಾಣೆ]ಗಳರವಿಂದಾಕ್ಷಿಯರ್ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೭-೧೫೭) : ಬನ್ನಿಯ ತರು ಥಕ್ಕೆಗೆ . . . ಚೆನ್ನಂಗಿಯು ತರು ಡಾಣೆಗೆ (ಕಮುಚ. ೬೩ ಪೃಜಾ೯) : ಕೊಡಲಿ ಕತ್ತಿ ಈಳಿಗೆ ಕುಡುಗೋಲು ಸುರಿಗೆಯಡ್ಡಾಯುಧ ಕುಠಾರ ಕೊಂತ ಡಾಣೆ ಮೊದಲಾದಾಯುಧಂಗಳ್ (ಕಸಾರ. ೬೨೭-೦೦) ; ಡಾಣೆಯಿಂದ ಕಂಡಕಂಡವರಿಡಲಿಳಿದಲ್ಲಿಂ ಕಾಲುಗೊಂಡೋಡೆ (ವೀಮಿಕಂ. ೭-೧೦೦); ನೀವೆಮ್ಮ ಮನೆಯ ಪೊಗಬೇಡ ಪೊಕ್ಕೊಡೆ ಪಿಡಿದ ಡಾಣೆಯು ನಿಮ್ಮೆಲ್ಲರಂ ಬಡಿವೆನು (ಸಮ್ಮಕೌ. ೯-೪೭) : ಗದೆ ದಂಡ ಥಾಣೆ ಕಬ್ಬಿನ ಕೋಲು . . . ಜವನ ದಾಡೆಗಳಿಂ (ಅನಂಚ. ೨೯-೨೭). **ದಾಣಾ** : (ಗು). ೩. ದಪ್ಪನೆಯ; ಸ್ಥೂಲ. 'ದಾಣಾದಡಿ' ಪರಾ. **ದಾಣೆ$_2$** : ೧. "ಸರ್ವಲಾ. ತೋಮರಃ – ೨ ಮರದ ಸಿಳ್ಳೆ, ದಾಣೆ ಮುಂತಾದ ಆಯುಧಕ್ಕೆ ಹೆಸರು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೨೨೮). **ದಾಣೆ$_3$** : ೨. ಕತ್ತಿಯನು ದಾಣೆಯನು ಇಕ್ಕಿಯೆ ಉತ್ತಮಾಶ್ವವ ಮಾಡ್ವೆನೆಂದರೆ ಆಗುವುದೆ (ತ್ರಿಕಸಿಂ. ೦-೪೫). ೩. 'ದಾಣೆದಡಿ' ಪರಾ. [←ಮರಾ. ಥಾಣಾ]

ಥಾಣೆ$_2$ 'ದಾಣೆ$_2$' ನೋ.

ಥಾನ (ನಾ). (?) : ಮುತ್ತಿನ ಥಾನವ ಮೂಗು ನುಂಗಿತ್ತ ಕಂಡೆ ಕಂಗಳು ಹಸಿದು ವಜ್ರವ ನುಂಗಿತ್ತ ಕಂಡೆ (ಶರಗೋ. ೦೦೨-೦೪). [?]

ಥಾಲ (ನಾ). = ಡಾಲು$_2$ ೧ : "ಡಾಲು–ಥಾಲ=ಅಡ್ಡಣ" (ಕರ್ನಕೋ. ೦೭).

[ಸಂ.]

ಥಾಲು$_1$ 'ಡಾಳ$_1$' ನೋ.

ಥಾಲು$_2$ 'ಡಾಲು$_2$' ನೋ.

ಥಾವಣೆ 'ದಾವಣೆ$_2$' ನೋ.

ಥಾವಣಿಗಿರಿ (ನಾ). ಸಾಲಾದ ಬೆಟ್ಟ ; ಪರ್ವತಗಳ ಪಂಕ್ತಿ ; ಪರ್ವತ ಶ್ರೇಣಿ : ಗಿರಿಯ ಡೆಂಕಣಿಜಂತ್ರವನು ತರಹರಿಸುವವರಾರರಸ ಥಾವಣಿ [ಪಾಠಾಂ. ಧಾರುಣಿ]ಗಿರಿಯ ಥಾಳಿಗೆ ಧಾತುಗೆಟ್ಟುದು ಪಾಂಡುಸುತ ಸೇನೆ (ಕುಮ್ಯಾಕ. ೨೩-೩೭). [ಥಾವಣಿ (<ದಾವಣೆ$_2$) + ಗಿರಿ$_1$]

ಥಾವರಿಸು 'ಡಾವರಿಸು' ನೋ.

ಥಾಳ$_1$ 'ಡಾಳ$_1$' ನೋ.

ಥಾಳ$_2$ 'ದವಳ$_1$' ನೋ.

ಥಾಳ$_3$ 'ದಾಳ$_1$' ನೋ.

ಥಾಳ$_4$ 'ದಾಳ$_2$' ನೋ.

ಥಾಳಂಬಡೆ (ಕ್ರಿ). ಪ್ರಕಾಶವನ್ನು ಪಡೆ ; ಬೆಳಗು ; ಉಜ್ವಲವಾಗು : ಜಲಜಲಿಸಿ ಥಾಳಂಬಡೆದುದಡವಿಗಿಚ್ಚು (ಸಮ್ಮಕೌ. ೦೦-೨೪).

[ಥಾಳ$_1$ (<ಡಾಳ$_1$) + ಪಡೆ$_1$]

ಥಾಳಕ 'ಡಾಳಕ' ನೋ.

ಥಾಳಕತನ 'ಡಾಳಕತನ' ನೋ.

ಥಾಳಕಿ 'ಡಾಳಕಿ' ನೋ.

ಥಾಳಯಿಸು 'ಡಾಳಿಸು$_2$' ನೋ.

ಥಾಳವಿಸು 'ಡಾಳಯಿಸು$_1$' ನೋ.

ಥಾಳಿಸು$_1$ 'ಡಾಳಯಿಸು$_1$' ನೋ.

ಥಾಳಿಸು$_2$ 'ಡಾಳಿಸು$_2$' ನೋ.

ಥಾಳು 'ಡಾಳ$_1$' ನೋ.

ಥಾಳೆ 'ಡಾಳೆ' ನೋ.

ಥಾಳೆಗೂಂಟಣಿ (ನಾ). ವಂಚಕಿಯಾದ ಕುಂಟಣಿ : ಮತ್ತಮಾ ಭೋಗಿನಿ ಗೃಹಮಾಲೆಯೊಳಾಳಾಪಿಸುವ ಥಾಳೆಗೂಂಟಣಿಯರಾಲಾಪಮಂ (ಮಹಾನೀ. ೦೪-೮೫ ವ). [ಥಾಳೆ (<ಡಾಳೆ) + ಕೂಂಟಣಿ (<ಕುಂಟಣಿ)]

ಥಾಳೈಸು 'ಡಾಳಯಿಸು$_1$' ನೋ.

ಥಿಕ್ಕಿ 'ಡಿಕ್ಕಿ' ನೋ.

ಢಿಕ್ಕಿಯಾಡು (ಕ್ರಿ): ಡಿಕ್ಕಿಹೊಡೆಯುವ ಆಟವನ್ನು ಆಡು; ಡಿಕ್ಕಿ ಹೊಡೆ: ನೂರು ಮದ್ದಾನೆಗಳು ಇರುಳ ಬಾನಿಗೆ ನುಗ್ಗಿ ಢಿಕ್ಕಿಯಾಡಿವೆ (ನೆಂಮು. ೫೯-೫). [ಢಿಕ್ಕಿ (<ಡಿಕ್ಕಿ) + ಆಡು$_1$]

ಢಿಕ್ಕಿಹೊಡೆ 'ಡಿಕ್ಕಿಹೊಡೆ' ನೋ.

ಢಿಳ್ಳ, ಡಿಲ್ಲ, ಡಿಳ್ಳ, ಡಿಳ್ಳು, ಡೀಲ, ಡೀಲು, ದಿಳ್ಳ (ನಾ). ೧. ಶಿಥಿಲತೆ; ಸಡಿಲು: ಬಲ್ಲಾಳ್ಗಳ್ ಬೀಟ್ವುದುಂ ಕೋಂಟೆ ಢಿ[ಪಾಠಾಂ. ಡಿ]ಳ್ಳ ಮಾದೊಡಳ್ಳಿದ್‌ಗಳ್ ಕೆಲಬರ್ ಬಾಳಂ ಬಿಟ್ಟು ಬಾಟಿನಾಸೆಗೆಯ್ಯೆಯುಂ (ಹಾಕೃ ೯ ಶು. ೬-೦೫೩ ಪ). **ಡಿಲ್ಲ**: ೨. ಸುಲಭವಾಗಿ ತಿಳಿಯಲು ಶಕ್ಯವಿಲ್ಲದುದು; ಕ್ಲಿಷ್ಟವಾದುದು: ಡಿಲ್ಲವಹ ವೇದಾಂತದರ್ಥವ ಸೊಲ್ಲಿಸಲು ಸೂರಿಗಳ ವಾರ್ತೆಯನೆಲ್ಲ ಮನುಜರು ದಾಂಟಿದಂದದಲಿದ್ದುದುತ್ತರವು (ನಿಥಾಗ. ೧೧-೨೮-೨೮). **ಡಿಳ್ಳ**: ೧. ಜಲಪಕ್ಷಿಯುಂ ಜಟಿದು ನಾಣ್ನಜಿ ಡಿಳ್ಳಮನ್ನೈದೆ ನಲ್ಮೆಯಿಂ ಮಿಸುಪಧರಾಗ್ರಮುಂ ಸವಿದಳಂಗನೆ (ದಶಕು. ೬-೦೫೭). ೩. ದಿಗಿಲು; ಭಯ; ಹೆದರಿಕೆ; ತಳ್ಳಂಕ; ಅಧೈರ್ಯ: "ಡಿಳ್ಳ[ಪಾಠಾಂ. ದಿಳ್ಳ]ಮೆನಲ್ ತಲ್ಲಣಮುದು" (ಧಾರವಿ. ೫೭). ೪. "ಬರಡು; ವ್ಯರ್ಥ" (ಸಿರಿಕೋ. ೨೦೧). ೫. ಅಧೈರ್ಯವುಳ್ಳುದು; ಕೈಲಾಗದುದು; ಭಯಗೊಂಡುದು: ನೀ ನಗುವವೋಲ್ನವ್ಯೊಳಗು ಡಿಳ್ಳವೆ ರಪಣವಿದೆಲಾ ಬಹಳ ಭಂಡಾರ (ಕುವ್ಯಾಸ. ೧೪-೩). **ಡಿಳ್ಳು**: ೩. 'ಡಿಳ್ಳುಹೋಗು' ಪರಾ. **ಡೀಲ**: ೧. ಸಡಿಲವಾದ; ಡೀಲಬಿಟ್ಟ (Slack. ಇಂಕನಿ.). **ಡೀಲು**: ೧. "ಡೀಲು – ಸಡಿಲು" (ಜಾನಕೋ. ೬೩). **ದಿಳ್ಳ**: ೩. "ದಿ[ಪಾಠಾಂ. ಡಿ]ಳ್ಳಮೆನಲ್ ತಲ್ಲಣಮುದು" (ಧಾರವಿ. ೫೭).

ಡಿಳ್ಳಮಾಗು, ಡಿಳ್ಳವಾಗು = ೧. ದುರ್ಬಲವಾಗು; ಶಕ್ತಿಗುಂದು: ನಡೆ ತಡವಾಗೆ ನುಣ್ನುಡಿ ತೊದಳ್ದೂಗೆ ಝೊಂಪಿಸೆ ಕೆಂಪನಾಳ್ದು ಕಣ್ನುಡಿ ತನು ಡಿಳ್ಳಮಾಗೆ ಮಧುಪಾನ ವಿನೋದದಿನಾದ ಸೋಂಕು ಚೆಲ್ವಿಡಿದಿರೆ ಬರ್ಪ ಗೋಷಿ (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೦೩-೫). ೨. ಅಧೈರ್ಯಗೊಳ್ಳು; ಬೆದರು; ಗಾಬರಿಯಾಗು: ನೋಡು ಲಕ್ಷ್ಮಣ ದುರ್ನಿಮಿತ್ತಂಗಳಂ ಪಥದೊಳು ಡಿಳ್ಳವಾದಪುದೀಗಳೆನ್ನ ಮನಂ (ಜೈಮಿಭಾ. ೦೯-೩): ಪೂಗೊಳಲೆಂದು ಬಂದ ವಿಟಸಂತತಿಯುಳ್ಳೆರ್ದೆ ಡಿಳ್ಳವಪ್ಪಿನಂ ಪೂಗಣೆಯುರ್ಚೆ ಮೂರ್ಛೆಗೊಳಗಾಗಲೊಡಂ (ದಶಕು. ೧-೪೦). ೩. ಅಸಮರ್ಥವಾಗು; ವ್ಯರ್ಥವಾಗು: ಡಿಳ್ಳವಾದುದೆ ಯೌವನಾಶ್ವ ಭೂಪತಿಯ ಬಲಂ (ಜೈಮಿಭಾ. ೪-೨೦): ಝಲ್ಲೆಂದ ಹೃದಯದ ಜೊಳ್ಳುನಾದವ ಕೇಳಿ ಡಿಳ್ಳವಾಯಿತು ಬಾಳು ನಾನೆಂದೆನೇ (ಸಪೀಗೀ. ೪೦-೮೧೪). ೪. ಸಡಿಲವಾಗು: ಅಮರ್ದ ಕಂಚುಳಿಕೆ ಪೆರ್ಮೊಲೆಯಾಕೆಗೆ ಡಿಳ್ಳವಾಗಲ್ದೊಡವುಗಳಟ್ಟಿದಿಂದುಲಿಯಲ್ (ನಳಚಂ. ೪೭೭). [<ಪ್ರಾ. ಢಿಲ್ಲ. / ಮರಾ. ಢಿಲ್, ಢಿಲಾ, ಢೀಲ್]

ಢಿಳ್ಳಾಯು 'ಡಿಳ್ಳಾಯು$_1$' ನೋ.

ಢೀಗು, ಡೀಗು (ನಾ). ಹೊರೆ; ರಾಶಿ; ಸಮೂಹ: ಕೆಳಗೆ ಮೇಲೆ ಸಾಮಾನಿನ ಢೀಗು (ಅನ್ನ. ೧೦೩): ಫೈಲುಗಳ 'ಢೀಗಿ'ನ ಕೆಳಗೆ ಸಿಕ್ಕುಬಿದ್ದ (ಜೀಪಾತ. ೪೯). **ಡೀಗು**: ಕುಳ್ಳಿನ ಡೀಗ ತಂದು ಅಗಸಿ ಮುಂದಿನ ಬಯಲೆಲ್ಲ ತುಂಬಿ ಬಿಡತೇವು (ಗ್ರಾಮೂಡು. ೨೨೯). [←ಮರಾ. ಢೀಗ್]

ಢುಲಿ (ನಾ). = ಡುಲಿ: "ಕಮಠೀ, ಢುಲೀ – ೨ ಹೆಣ್ಣು ಆಮೆ ಹೆಸರುಗಳು, ಅಂದರೆ ಸ್ತ್ರೀಕೂರ್ಮ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೭೫). [ಸಂ. ಢುಲೀ]

ಢೆಂಕಣ 'ಡೆಂಕಣಿ' ನೋ.

ಢೆಂಕಣಿ 'ಡೆಂಕಣಿ' ನೋ.

ಢೆಂಕೆ 'ಡಕ್ಕೆ' ನೋ.

ಢೆಂಢೆಣಿಸು 'ಟೆಂಟಣಿಸು' ನೋ.

ಢೇಂಕಣಿ 'ಡೆಂಕಣಿ' ನೋ.

ಢೇಂಕಣೆ 'ಡೆಂಕಣಿ' ನೋ.

ಢೊಂಕಣಿ 'ಡೊಂಕಣಿ' ನೋ.

ಢೊಕ್ಕರ 'ಡೊಕ್ಕರ$_2$' ನೋ.

ಢೊಣೆ 'ದೊಣೆ$_1$' ನೋ.

ಢೋಂಗಿ, ಡೋಂಗಿ, ಡೋಂಗು, ಢೋಂಗು (ನಾ). ಮೋಸ; ಸುಳ್ಳು; ವಂಚನೆ: ಅನೇಕರ ಹಾಗೆ "ಢೋಂಗೀ ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿ" ಯಾಗಿರಲಿಲ್ಲ (ನಾಪೋಲೀ. ೨೫೭); ಅನ್ನವಿಲ್ಲದೆ ಸಾಯುತ್ತಾಳಂತೆ. ಪ್ರಭೂ, ಇದೆಲ್ಲವೂ ಢೋಂಗಿ ಢೋಂಗಿ ಡೋಕಾರಿ (ಹನ್ನೊಂದ. ೬೫). **ಡೋಂಗಿ**: ನಮ್ಮ ಹತ್ತಿರ ನಿಮ್ಮ ಡೋಂಗಿ ತೆಗೀತೀರಾ (ಚಂಗೂಂ. ೯). **ಡೋಂಗು**: ಪಕ್ಕಾಸುಳ್ಳು, ಢೋಂಗು, ವಿಪರೀತ ಸುಳ್ಳು (Rouser. ಇಂಕನಿ.). **ಢೋಂಗು**: ಈ ಢೋಂಗು ನಮ್ಮ ಮುಂದೆ ನಡೆಯುವಂತಿಲ್ಲ (ಹುಚ್ಚಾಟ. ೪೦); ನಾನು ನಿಮ್ಮಂತೆ ಈ ಢೋಂಗಿಗೆ ಮೋಸ ಹೋಗುವವಳಲ್ಲ (ಸ್ವಪ್ನಶಿಚ. ೩೨೯); ಆದರ ಬರೇ ಢೋಂಗ ಮಾಡತೀದಿ ಅತು (ಮಿಂಚಹು. ೮೫): ನಿನ್ನ ಮನಸಿನಾಗೂ ಎಲ್ಲಾ ಅದೇ ಮದವೀ ಮಾಡಿಕೊಬೇಕು ಅಂತ. ಆದರ ಬರೇ ಢೋಂಗ ಮಾಡತೀದಿ (ತಿರುಗು. ೩೯): ಕೀರ ಮರಥಾವ್ರಂಗ ಢೋಂಗ ಮಾಡತೀ (ದೀಪಹ. II, ೧೭೦).

ಡೋಂಗಿ ಹೊಡೆ = ಸುಳ್ಳುಹೇಳು: ನನ್ನ ಮುಂದೆ ಡೋಂಗಿ ಹೊಡೆಯಬೇಡ (ರೂಢಿ). **ಢೋಂಗಿ ಬಿಡು, ಡೋಂಗಿ ಬಿಡು** = ಡೋಂಗಿಹೊಡೆ: ಬಹಳ ದೊಡ್ಡ ವಿದ್ವಾಂಸರು ಎಂದು ಯಜಮಾನರು ಒಂದು ಢೋಂಗಿ ಬಿಟ್ಟರು (ನವನೀ. ೬೧): ಹುಡುಗರು ಡೋಂಗಿ ಬಿಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆಯೋ ಏನೋ ನೋಡಬೇಕೆಂದು ದೇವಯ್ಯ ಅವರೆಲ್ಲರ ಕೈಗಳನ್ನೂ ಮೂಸಿ ಮೂಸಿ ಹುಬ್ಬೇರಿಸಿ ಕಣ್ಣರಳಿಸಿ ಬೆರಗಾದನು (ಮಲೆಮ. ೫೦೬).

[←ಹಿಂ. ಮರಾ. ಢೋಂಗೀ, ಢೋಂಗ್ = ಕಪಟ, ಮೋಸಗಾರ]

ಢೋಂಗು 'ಢೋಂಗಿ' ನೋ.

ಢೋಕಾ 'ಧೋಕಾ' ನೋ.

ಢೋರ 'ಡೋಹರ' ನೋ.

ಢೋಲಕೆ (ನಾ). = ಡೋಲಕ: ತಾಳ, ಢೋಲಕಗಳ ಗಡಚಿಕ್ಕುವ ಅವಾಜಿನಲ್ಲಿ ಮಾಸ್ತರರ ದನಿ ಅವರಿಗೆ ಕೇಳಿಸಲಿಲ್ಲ (ಮೂರುದಾ. ೭೩).

[ಸಂ. ಢೋಲಕ]

ಢೋಲು 'ಡೋಲು' ನೋ.

ಢೋಳು 'ಡೋಲು' ನೋ.

ಣ (ನಾ). ೧. ಕನ್ನಡ ವರ್ಣಮಾಲೆಯ ಮೂವತ್ತೈದನೆಯ ಅಕ್ಷರ. ೨. [ಗಣಿತ] ಐದು ಎಂಬ ಸಂಖ್ಯೆಯ ಸಂಕೇತ : "ಜಣಮುಕಮಮ್ಮೆದು" (ಮಂಗರಾ. ೧೦೪-೧೦).

ಣಕಾರ (ನಾ). ಣ ಎಂಬ ಅಕ್ಷರ : ಭಿನ್ನಪದದೊಳಂ ಸಮಾಸ ಪದದೊಳಂ ಣಕಾರಕ್ಕೆ ಪರಮಾದ ನಕಾರಂ ಣಕಾರಮನೆಯ್ದುಗುಂ (ಶಮದ. ೧೩೪ ವೃತ್ತಿ). [ಸಂ.]

ಣತ್ವ (ನಾ). = ಣಕಾರ : ಸಂಧಿಸಿದ ನಕಾರಂ ಣತ್ವಂ ಪ್ರಸಿದ್ಧಂ (ಶಮದ. ೦೩೪). [ಸಂ.]

ಣಮೋ (ನಾ). ನಮಸ್ಕಾರ; ವಂದನೆ : ಣಮೋ ಸಿದ್ಧಾಣಂ ಣಮೋ ಅರಿಹಂತಾಣಂ (ಜೀವಲ. ೫೯-೫).

ಣಮೋಣಮೋ (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ) : [illegible] ವೀರಣವು ನುಡಿಸುತೆ ಸಭೆಯೊಳಗೆ ಣಮೋಣಮೋಯೆಂಬ ಪ್ರಾಕೃತ[illegible] ನೀಕ್ಷಿಸುವ ಪ್ರಣವಮರೂಪ ನಿನಗೆಜಗುವೆನು (ಶತಸಾಂ. ೭೦-೫೭). [<ಪ್ರಾ. ಣಮೋ]

ಣಮೋಕಾರ (ನಾ). ನಮಸ್ಕಾರ : ಕೇಳಿದಿರೊ ದಿವ್ಯಧ್ವನಿ ಜೀವದ ಣಮೋಕಾರ ಕನ್ನಡದ ಟಂಕಾರ : ಧರ್ಮಸಾರ (ಜೀವಲ. ೫೯-೮). [<ಪ್ರಾ. ಣಮೋಕ್ಕಾರ]

ಣಾಂತ (ನಾ). ಣಕಾರವು ಕೊನೆಯಲ್ಲಿರುವ ಶಬ್ದ : ನೆಗಟ್ದಿರ್ದ ರೇಫಜಬನಾಂತಗಾಂತಸಾಂತೋತ್ವದಿದಿರ ವತ್ವಂ ವತ್ವಂ ಪುಗುಗುಂ . . . ನಾಂತ ಣಾಂತಂ ಬತ್ವಂ (ಶಮದ. ೨೬೨). [ಣ + ಅಂತ$_2$]

*

ತ

ತ$_1$ (ನಾ). ೧. ಕನ್ನಡ ವರ್ಣಮಾಲೆಯ ಮೂವತ್ತಾರನೆಯ ವರ್ಣ; ತಕಾರ. ೨. [ಗಣಿತ] ಆರು ಎಂಬ ಸಂಖ್ಯೆಯ ಸಂಕೇತ : "ಚತಪ ಮಾಜು" (ಮಂಗರಾ. ೧೦೪-೧೦). ೩. [ಛಂದ] ಅಕ್ಷರಗಣಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ಎರಡು ಗುರು ಮತ್ತು ಒಂದು ಲಘುವುಳ್ಳ ಗಣ; ತಗಣ: (– – ⏑) ; ಮಯರಸತಜಭನಲಗವಿನಿಚಯಮೆಂಬವು ನಿಯಮದಿಂ ಗಣಾಕ್ಷರಮಕ್ಕುಂ (ಛಂದೋಂಬು. ೧-೩೭).

ತ$_2$ (ಪ್ರ). ಒಂದು ಕೃದಂತ ಭಾವನಾಮ ಪ್ರತ್ಯಯ : ತಕಾರಕ್ಕೆ– ಅಱಿತಂ, ಕಡಿತಂ, ಉಱಿತಂ (ಶಮದ. ೨೦೦ ಪ್ರಯೋ).

ತಲುಡಿಮಾನ್ಯ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮಾನ್ಯ : ವೀರ ವಣ್ಣಾಳ ವಿತ್ತಿಯೊಳ ಆರು ಸತ್ತಡು ತಲುಡಿಮಾನ್ಯ ಆ ನಾ × × ಳುವ ದೇವರ ಮಕ್ಕಳಿಗೆ ಸಲುವಲುದು ಮಕ್ಕಳಿಲ್ಲದಿದ್ದಡೆ ಅಣ್ಣ ತಮ್ಮಂಗೆ (ಎಕ. IX, ಕಾನಕಾ. ೮೦-೧೦ ; 1306). [<ತವುಡಿ$_1$ + ಮಾನ್ಯ]

ತಂ$_1$ 'ತಣ್$_2$' ನೋ.

ತಂ$_2$ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ಒಂದು ಗೀತಾಕ್ಷರ : ತಂ ಹ ಯ ಪ ಆ ದ ತಿನಂ ನಿತ ನಿತ ಗೀತಾಕ್ಷರೋಪಲಕ್ಷಿತಮುಂ ಗಮಕರಮಣೀಯಮುಂ ನಿಖಿಳಗೀತ ವಸ್ತ್ವಾದಿರೂಪಮುಮಪ್ಪಾಲಾಪಿಯೊಳಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೧೫-೭೨ ವ). [?]

ತಂಗಡಲೆ (ನಾ). ಹಸಿ ಕಡಲೆ; ನೆನೆದ ಕಡಲೆ : ತಂಗಡಲೆಯ ಮೆಯ್ಯ ಸೀರನೊಡಿಸುತೆ ವಿಹಂಗ ಸಂತೋಷದಿ ತಮ್ಮ ಮುಂಗಟ್ಟಿದ ಮುದ್ದು ಮಱಿಗಳ್ಗೆ ಗುಟುಕೀಯೆ (ಷೋಡಶ. ೪-೧೯). [ತಂ$_1$ (<ತಣ್$_2$)+ಕಡಲೆ]

ತಂಗಡಿ, ತಗಟೆ (ನಾ). ಗೊಂಚಲು ಗೊಂಚಲಾಗಿ ಹಳದಿ ಹೂವುಗಳನ್ನು ಬಿಡುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕುರುಚಲು ಗಿಡ ; ಆವರಿಕೆ ಗಿಡ ; ಹೊನ್ನಾವರಿಕೆ : ಪಳಸಂತತಿಯಿಂದೊಲೆದುಯ್ಯಲಾಡಿ ತೂಗಾಡುವ ತೆಂಗು ತಂಗಡಿಗಳಂ ಬೆಳದಿದ್ದ ಸುಗಂಧ ಸಾಳಿ ನಾಡಾಡಿಯರೂಡಿಯೂರ್ಗ್ಗಳಳವಟ್ಟುದು ಮೊಪ್ಪುವ ಹೊನ್ನವಳ್ಳಿ ತಾಂ (ಎಕ. XII, ತಿಪಟೂ. ೧೨೮-೫೮ ; 1202) ; ತಂಗಡಿಹೂವ ಸುಟ್ಟು ಕರಕು ಮಾಡಿ ಹುಣ್ಣಿಗೆ ಮೇಲೆ ಹಾಕುವುದು (ವಿವ್ಯವಿ. ೦೬೫) ; ಗದ್ದೆ ಅಡಕೆತೋಟ ತೆಂಗು ತಂಗಡಿಯ ಭೂಮಿ ಪುಷ್ಪದ ತೋಟದ ಭೂಮಿ . . . ನಾಲು ಮಹತ್ತಿನ ಮಟಕ್ಕೆ ಸಿವಾರ್ಪ್ಪಿತವಾಗಿ ಕ್ರೊಟ್ಟೆಉ (ಎಕ. XIV, ಎಳಂದೂ. ೭೩-೩ : ?). ತಗಟೆ : ಪಲ್ಲವ ಸತ್ತಿಗೆಯವನಲ್ಲ ತಗಟೆ[ಪಾಠಾಂ. ಟಿ]ಯ ಬಲ್ಲೆಯದವನಲ್ಲ . . . ಸೃಪನು (ಮದೇಪು. ೨೦-೫೯); ಒಂದು ತಗಟೇಗಿಡವ ಊರಲು ಒಂದು ಜತೆ ಘನ ಅಮೃತ ಹಸ್ತವ ಕಳುಹೊ ದೇವಾ (ಅರಕೋ. ೨). [ದೇ.ಕ ತೆಲು. ತಂಗೆಡು, ತಂಗೇಡು]

ತಂಗಣೆ (ನಾ). ತಂಗುವಿಕೆ; ಉಳಿದುಕೊಳ್ಳುವುದು: ಮೊದಲ ತಂಗಣೆಯ ಅವಧಿಯಲ್ಲಿ ನೆಕ್ಲದೋವ್ ಮತ್ತು ಕಾತ್ಯೂಷಾರ ಬಾಂಧವ್ಯ ಹೀಗೆಯೇ ಬೆಳೆಯಿತು (ಪುನರು. ೫೮) ; ಪೀಟರ್ಸ್‌ಬರ್ಗ್ ನಗರದಲ್ಲಿ ಅವನ ತಂಗಣೆಗೆ ಆ ದಿನ ಕೊನೆಯ ಗಡುವಾಗಿತ್ತು (ಪುನರು. ೩೮೪). [ತಂಗು$_1$ + – ಅಣೆ$_4$]

ತಂಗದಿರ್ 'ತಣ್ಗದಿರ್' ನೋ.

ತಂಗದಿರ 'ತಣ್ಗದಿರ' ನೋ.

ತಂಗದಿರದಲೆಯ (ನಾ). ಚಂದ್ರನನ್ನು ತಲೆಯಲ್ಲಿ ಧರಿಸಿದವನು : ಚಂದ್ರಶೇಖರ; ಶಿವ: ಗೋತ್ರಸುತೆ ದಯಾಪಾಂಗದಿಂ ನೋಡಿ ತಕ್ಕೈಸುತ್ತ ತಂಗದಿರದಲೆಯನಿಂಗಿತವನಱಿದು (ಪ್ರಾಕರ. ೭-೭೨). [ತಂಗದಿರ (<ತಣ್ಗದಿರ) + ತಲೆ$_1$ + – ಅ$_7$]

ತಂಗದಿರ್ಗಲ್ 'ತಣ್ಗದಿರ್ಗಲ್' ನೋ.

ತಂಗದಿರ್ವಕ್ಕಿ 'ತಣ್ಗದಿರ್ವಕ್ಕಿ' ನೋ.

ತಂಗದಿರ್ವಟ್ಟ (ನಾ). ತಂಪಾದ ಕಿರಣಗಳ ಮಂಡಲವುಳ್ಳವನು: ಚಂದ್ರ: ಅದಟಿಂದಡಸಿ ಪಿಡಿದು ತಂಗದಿರ್ವಟ್ಟನ ಲೇಖೆಗಟ್ಟ ಧರೆಗಿಟ್ಟ ವಿಧುಂತುದನೆನೆ [illegible] ಮತ್ತ [illegible] (ಅದ್ಭುಟ. [illegible]). ತಂಗದಿರ್ವಟ್ಟ[illegible] [illegible] (ಅದ್ಭುಟ. [illegible] ವ). [ತಂಗದಿರ್ (<ತಣ್ಗದಿರ್) + ಬಟ್ಟು$_1$ (<ಬಟ್ಟು$_1$) + – ಅ$_7$]

ತಂಗರಗ 'ತಣ್ಗರಗ' ನೋ.

ತಂಗಲ್ 'ತಣ್ಗಲ್' ನೋ.

ತಂಗಲು (ನಾ). ಹಸಿ ; ಒದ್ದೆಯಾಗಿರುವಿಕೆ ; ತೇವ.

ತಂಗಲ ಭೂಮಿ=ನೀರುಂಡ ಭೂಮಿ ; ತೇವವುಳ್ಳ ನೆಲ : ಅಂಡಜವೆಂದು ತತ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟುವ ಪ್ರಾಣಿಗಳು . . . ಉದ್ಭಿಜವೆಂದು ತಂಗಲ ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟುವ ಪ್ರಾಣಿಗಳು ಜರಾಯುಜವೆಂದು ಮಾಸಿನಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟುವ ಪ್ರಾಣಿಗಳು ಈ ನಾಲ್ಕು ಪ್ರಕಾರದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟುವ ಎಂಭತ್ನಾಲ್ಕು ಲಕ್ಷ ಜೀವರಾಶಿಗಳು (ಗಣಿಭಾ. ೪೮-೧).

[ತಂ$_1$ (<ತಣ್$_2$) + – ಕಲು$_2$ (< – ಕಲ್$_4$)]

ತಂಗಲ್ಲು 'ತಣ್ಗಲ್' ನೋ.

ತಂಗಳನ್ನ (ನಾ). ೧. ಆರಿದ ಅನ್ನ; ತಣ್ಣಗಾದ ಅನ್ನ. ೨. ಹಿಂದಿನ ದಿವಸ ಮಾಡಿದ ಅನ್ನ : ರಾತ್ರಿ ಊಟಮಾಡಿ ಉಳಿದ ತಂಗಳನ್ನವನ್ನು ಬೆಳಗ್ಗೆ ತಿಂದು ಎಲ್ಲರೂ ಹೊರಟರು (ರಕ್ತರೂ. ೬೦).

[ತಂಗಳು (<ತಣ್ಗೂಟ್) + ಅನ್ನ$_3$]

ತಂಗಳು 'ತಣ್ಗೂಟ್' ನೋ.

ತಂಗಳುತತ್ತ್ವ (ನಾ). (ಆಲಂ)ಕೇಳಿ ಕೇಳಿ ಹಳೆಯದಾದ ನಿಷ್ಪ್ರಯೋಜಕ ತತ್ತ್ವ; ಗೊಡ್ಡು ತತ್ತ್ವ : ನಾವು ತಿಳಿಯುವುದೊಂದು ದೈವ ಬಗೆಯುವುದೊಂದು ಎಂದು ಅವಳಿಗೆ ಮುದುಕಿ ತಂಗಳುತತ್ವವನ್ನು ಉಪದೇಶಿಸಿದ್ದಳು (ಹಳ್ಳಿಹಾ. ೯೯). [ತಂಗಳು (<ತಣ್ಗೂಟ್) + ತತ್ತ್ವ$_1$]

ತಂಗಳುತತ್ವಜ್ಞಾನ (ನಾ).=ತಂಗಳುತತ್ತ್ವ : ಊರವರು 'ಒಳ್ಳೆಯವರಿಗೆ ದೇವರು ಕಷ್ಟ ಕೊಡುವುದು ಹೆಚ್ಚು ' ಎಂದು ತಂಗಳುತತ್ವಜ್ಞಾನ ಹೇಳುವಂತಾಯಿತು (ಕಂಬಹು. ೧೧೯). [ತಂಗಳು (<ತಣ್ಗೂಟ್)+ತತ್ವಜ್ಞಾನ]

ತಂಗಳುಹಿಟ್ಟು (ನಾ). ಹಿಂದಿನ ದಿವಸ ಮಾಡಿದ ರಾಗಿಮುದ್ದೆ; ಆರಿದ ಹಿಟ್ಟು : ತಂಗಿ ಬಡವಳಾದರೆ ತಂಗಳುಹಿಟ್ಟಿಗೂ ಗತಿಯಿಲ್ಲವೇ ? (ಗಾದೆ).

[ತಂಗಳು (<ತಣ್ಗೂಟ್) + ಹಿಟ್ಟು$_1$ (<ಪಿಟ್ಟು)]

ತಂಗಳೂಟ (ನಾ). ಹಿಂದಿನ ದಿವಸ ಮಿಕ್ಕ ಅನ್ನದ ಊಟ; ತಂಗಳನ್ನದ ಊಟ : ಸೂರ್ಯನು ನಾಲ್ಕಾಳುದ್ದ ಮೇಲಕ್ಕೇರಿದನು. ತಂಗಳೂಟದ ಹೊತ್ತಾಯಿತು (ಚಂಗಾಳಿ. ೨೪): ದ್ಯಾವಮ್ಮಂದು ಇನ್ನೂ ತಂಗಳೂಟ ಆಗಲಿಲ್ಲವ ? (ಹೊಸಕ್ಕ. ೪೮). [ತಂಗಳು (<ತಣ್ಗೂಟ್) + ಊಟ]

ತಂಗಟ್ 'ತಣ್ಗೂಟ್' ನೋ.

ತಂಗಾನ (ನಾ). ತಂಪಾದ ಕಾಡು : ಅಂದಿನ ಹೂಗಳಿಲ್ಲ ನಲಿವಕ್ಕಿಗಳಿಲ್ಲ, ಕೊಳಂಗಳಿಲ್ಲ ತಂಗಾನಗಳಿಲ್ಲ (ಗಿಳಿವಿಂ. ೦೦೮-೧).

[ತಂ$_1$ (<ತಣ್$_2$) + ಕಾನ$_1$ (<ಕಾನ್)]

ತಂಗಾರ (ನಾ). ಹಿತಕರವಾದ ಕಾರ : ವೀಳೆಯದೆಲೆ ಗಿಂಡಿ ತಂಗಾರದಡಕಿಲೆ [ಪಾಠಾಂ. ಮಡುವನು ಕೊಡುತಿಹ ಕೆಲ]ಯೂಳಿಗ ಪದ್ಮಿನಿಯರಿಗೆ ಕಾಳಂಜಿ ಕೈದುವ ಹಸ್ತಿನಿಯರು ಪಿಡಿದೋಲೈಸಲೆಸೆದನಾ ಮದನ (ಭರತ. ೪೭-೬೧). 'ತಣ್ಗಾಚು' ಪರಾ. [ತಂ$_1$ (<ತಣ್$_2$) + ಕಾರ$_2$]

ತಂಗಾಲ (ನಾ). ತಂಪಿನ ಕಾಲ ; ಚಳಿಗಾಲ ; ಮಾಗಿಯ ಕಾಲ : ಮಾಟಕೂಟವೆಂಬ ಹೊಲದಲ್ಲಿ ಪಾಪಪುಣ್ಯವೆಂಬ ಬೀಜದ ಬಿತ್ತಿಕೆಲ್ಲ ತಂಗಾಲಕ್ಕೆ ಬೆಳೆದು ಮಳೆಗಾಲಕ್ಕೆ ತಗ್ಗಿ ಹೊಲದ ಒಳಹರಿಯಲ್ಲಿ ಜಲ ನಿಂದು ಹೋಯಿತ್ತು (ಮೋಳಿಮಾ. ೧೦೪-೪೧೬). [ತಂ$_1$ (<ತಣ್$_2$) + ಕಾಲ]

ತಂಗಾಳಿ 'ತಣ್ಗಾಳಿ' ನೋ.

ತಂಗಿ$_1$ 'ತಂಗೆ' ನೋ.

ತಂಗಿ$_2$ 'ತಗ್ಗಿ' ನೋ.

ತಂಗಿಲ್ವಾಸು (ನಾ). ಉಪಯೋಗಿಸಿದ ಹಾಸುಗೆ ; ಹಾದರದ ಶಯ್ಯೆ : ನೋಟದೊಳೊಬ್ಬನ ನೆಜ಼ಿ ಚೇಟೆಯಿಂದೊಬ್ಬನ ಬರಿಸಿ ನೀಟನ ಮನ ತಂಗಿಲ್ವಾಸೊಳು ಪಂಚನೆ ಕೂಟದ ಹೆಂಗಳೊಪ್ಪಿದರು (ಕಂನವಿ. ೬-೧೨೮).

[? + ಪಾಸು$_2$]

ತಂಗಿಸು (ಕ್ರಿ). ತಂಗುವಂತೆಮಾಡು ; ವಿಶ್ರಮಿಸುವಂತೆ ಮಾಡು ; ನೆಲಸುವಂತೆ ಮಾಡು ; ನಿಲ್ಲಿಸು : ಬೆಂಗದಿರ ರಶ್ಮಿಯನು ತಂಗದಿರ ಸಶ್ಮಿಯನು ತಂಗಿಸಿತೊ ಮಳೆ ಮಂಜಿನೊಲವ ಮಧುರಾಮ್ಲದೊಳು (ಸೌಂದಸ. ೩೩): ತಂಗಿಯ ಮನೆಗೆ ಹೋಗಿ, ತಂಗದೆ ಹೋಗುತಿದ್ದಾನೆ. ಆದುದರಿಂದ ತಂಗಿಸಿಕೊಡು (ಹಳ್ಳಿಜಾ. ೩೨): ಎರಡು ದೊಡ್ಡ ನಿಲುವುಗನ್ನಡಿಗಳನ್ನು ಅಲ್ಲಿ ಗೋಡೆಗೆ ತಂಗಿಸಲಾಗಿತ್ತು (ಹೇಮಂತ. ೪೦೬).

[ತಂಗು$_1$ + – ಇಸು$_3$]

ತಂಗು$_1$ (ಕ್ರಿ). ಇಳಿದುಕೊಳ್ಳು ; ಉಳಿ ; ಇರು ; ನಿಲ್ಲು ; ವಸತಿ ಮಾಡು: ಬಿಡದಿಯ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಬೀಗರು ತಂಗಲು ಏರ್ಪಾಡುಗಳಾಗಿದ್ದುವು (ಭೂರಾಜ. ೬೪): ಸಂಜೆಗೆಂಪಿನ ಹೂವು, ಕಂಗಳು ತಂಗುವ ಸೊಗಸಿನ ರೇವು (ಮೂಂದಳಿ. ೧೨-೩) ; ಒಳ್ಳೆಯ ಹವೆಗಾಗಿ ಕಾಯುತ್ತಾ ಇಲ್ಲಿ ಆರು ತಿಂಗಳು ತಂಗಬೇಕಾಯಿತು (ಪ್ರವಾಇ. II, ೧೯೧).

[ದೇ.೫ ತಮಿ. ತಙ್ಕು; ಮಲ. ತಙ್ಙು; ತೆಲು. ತಕ್ಕು; ಕೊಲಾ. ನಾಯ್ಕಿ. ತಕ್]

ತಂಗು$_2$ (ನಾ). ೧. ಉಳಿಯುವುದು ; ಬಿಡಾರ ಮಾಡುವುದು ; ವಸತಿ ; ಬಿಡಾರ: "ಅಧಿವಾಸಃ = ತಂಗು " (ಕಾಶಕ್ಕ. ೧೬೦). " ವಸ್ತಿಃ = ತಂಗು " (ಕಾಶಕ್ಕ. ೧೬೧). ೨. ಆಧಾರ ; ಆಶ್ರಯ. 'ತಂಗೊಡೆ' ಪರಾ.

[<ತಂಗು$_1$]

ತಂಗು$_3$, ಟಂಗು (ನಾ). ೧. ಕುದುರೆ ಮೊದಲಾದ ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಜೀನನ್ನು ಬಿಗಿಗೊಳಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಅವುಗಳ ಒಡಲಿಗೆ ಬಿಗಿದಿರುವ ಚರ್ಮದ ಪಟ್ಟಿ,-ಸುತ್ತುಪಟ್ಟಿ : ಹೊನ್ನ ಹಲ್ಲಣ . . . ಉನ್ನಂತ ರತ್ನ ಭಂಧಗಳ ತಂಗಿನಪಟ್ಟೆ ಚಿನ್ನ ಪಂಜಿನ ಕಂಠಮಾಲಾ ಇಂದ್ರನೀಲದ ಹೇಮದ ಶರಕಸ ಸಿಂಗಾಡಿ (ದೇವಾಂಪು. ೩-೧೮೮) ; ಕುದುರೆ ಮಾತಂತು ಆಯಿತು. ಇದರ ಕೋಗೀರು, ತಂಗು ಮುಂತಾದ ಸಾಮಾನುಗಳನ್ನು ನೀವು ಹೊರಬೇಕೋ (ಕಥಾಮಂ. IV, ೯೩) : ಪೇಟೆಗೆ ಹೋಗಿ . . . ತಂಗನ್ನೂ ಕುದುರೆಯ ಮುಂಗಾಲು ಹಿಂಗಾಲುಗಳಿಗೆ ಕಟ್ಟುವ ಅಗಾಡಿ ಪಿಚಾಡಿ ಹಗ್ಗಗಳನ್ನೂ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಬಂದರು (ನಗೆಗ. ೫೦) : ಕುದುರೆಯು ಕಟ್ಟಿದುದೂ, ಅದರ ತಂಗು ಥಡಿಗಳು ಬಳಿಯಲ್ಲಿ ಬಿದ್ದಿರುವದೂ ಗೊತ್ತಾಯಿತು (ವಿಂಧ್ಯಾಲ. ೨). ೨. ಕುದುರೆಯನ್ನು ಹತ್ತುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಅದರ ಮಗ್ಗುಲಲ್ಲಿ ನೇತು ಬಿಟ್ಟಿರುವ ಬಳೆ ; ರಿಕಾಪು ; ಅಂಕವಣೆ. **ಟಂಗು** : (ಕ).

ಟಂಗು ಹರಿ = ೧. ಕುದುರೆ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ನಡುಕಟ್ಟು ಕಿತ್ತು ಹೋಗು: ಟಂಗು ಹರಿಯಿತು, ಕಾಲು (ಕೋಲು) ಮುರಿಯಿತು(ಗಾದೆ). ೨. (ಆಲಂ) ಬಡತನವುಂಟಾಗು: ದಾರಿದ್ರ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದು: (ಕ). **ತಂಗು ತಡಂಗು**="ಏರುವ ಕುದುರೆಗೆ ಇರಬೇಕಾದ ಪರಿಕರ; ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಎಲ್ಲ ಪರಿಕರ " (ನಮ್ಮನು. ೧೨೦).

[←ಪಾರ. ಹಿಂ. ಮರಾ. ತಂಗ್]

ತಂಗುದಾಣ (ನಾ). ತಂಗುವ ಸ್ಥಳ; ಬಿಡಾರ: ಆಗಾಗ ತನ್ನ ರಾಜಧಾನಿಗೆ ಹೋಗಿ ಬರುತ್ತಿದ್ದರೂ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಆತನ ತಂಗುದಾಣವೆಂದರೆ ಮಾನ್ಯಖೇಟವೇ ಆಗಿತ್ತು (ವೀರಬಂ. ೪) : ರಾಯಭಾರದ ಈ ಪರಿವಾರಕ್ಕೆ ತಂಗುದಾಣಗಳಲ್ಲಿ ತಕ್ಕ ವ್ಯವಸ್ಥೆಗಳನ್ನು ಮಾಡಲು . . . ಇಬ್ಬರು ವೇಗಾಯಿಲರು ಅಂದು ದೋರಸಮುದ್ರವನ್ನು ಬಿಟ್ಟರು (ಸವತಿ.೫೦).

[ತಂಗು$_1$ + ತಾಣ]

ತಂಗುದೊಡ್ಡಿ (ನಾ). "ವ್ಯಾಪಾರಕ್ಕಾಗಿ ಹೊಡೆದುಕೊಂಡು ಹೋಗುವ ದನಗಳು ತಂಗಲು ದಾರಿಯಲ್ಲಿ ಮಾಡಿರುವ ಕೊಟ್ಟಿಗೆ, ಆವರಣ ತಂಗು ದೊಡ್ಡಿ, ಕೊಟ್ಟಿಗೆ" (Lair. ಇಂಕನಿ).

[ತಂಗು$_1$ + ದೊಡ್ಡಿ$_1$ (<ತೊಟ್ಟಿ$_1$)]

ತಂಗುಪಟ್ಟೆ (ನಾ). = ತಂಗು$_3$ ೧ : ಬೆಳ್ಳಿಬಸವನ ಭರಣದ ಲೆಪ್ಪ... ೧ ಗಂಗದೊಗಲಿಗೆ ಬೆಲು ೧ ತಂಗುಪಟ್ಟೆ ೧ ಚಿತ್ರಿಕಲಶ (ಎಕ. XIV, ನಂಜನ. ೨೮೯–೨ನೇ ಕಲಂ : 1847) : "ಕುದುರೆ ತನ್ನ ಹಿಂಗಾಲುಗಳ ಮೇಲೆ ನಿಲ್ಲುವುದು, ಮೊ. ತುಂಟತನವನ್ನು ಮಾಡದಂತೆ ತಡೆಯುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಒಂದು ತುದಿಯನ್ನು ಅದರ ಕಡಿವಾಣಕ್ಕೂ ಮತ್ತೊಂದು ತುದಿಯನ್ನು ಅದರ ಸೂಂಟಪಟ್ಟಿಗೂ ತಳದಲ್ಲಿ ಸೇರಿಸಿ ಬಂಧಿಸಿರುವ ತೊಗಲಪಟ್ಟಿ (ಗಳು) ; ತಂಗುಪಟ್ಟೆ" (Martingale. ಇಂಕನಿ.). [ತಂಗು$_3$ + ಪಟ್ಟೆ$_2$]

ತಂಗುಬೆಳಕು (ನಾ). ಸೂರ್ಯಾಸ್ತವಾದ ಮೇಲೂ ಸ್ವಲ್ಪಹೊತ್ತು ನಿಂತಿರುವ ಬೆಳಕು : ಬೇಸಗೆಯ ಸಂಧ್ಯಾಕಾಲದ ತಂಗುಬೆಳಕು ಕೂಡ ಅಳಿದುಹೋಗಿ ಕತ್ತಲೆ ಕವಿದಿತ್ತು (ನಂಟರು. ೯೬).
[ತಂಗು$_1$ + ಬೆಳಕು$_2$ (<ಬೆಳಗು$_2$)]

ತಂಗುಮನೆ (ನಾ). ೧. ಬಿಡದಿ ಮನೆ: (+). ೨. ಪ್ರಯಾಣಿಕರು ತಾತ್ಕಾಲಿಕವಾಗಿ ತಂಗುವುದಕ್ಕಾಗಿ ನಿರ್ಮಿಸಿದ ಮನೆ,–ವಿಶ್ರಾಂತಿಗೃಹ ; ಪ್ರವಾಸಿಮಂದಿರ : ಒಂದು ಸಂಜೆ ಆಫೀಸು ಮುಗಿಸಿ ಯಶೋದ ವಿ. ಟಿ. ಯ ತಂಗುಮನೆಗೆ ಬಂದಿದ್ದಳು(ಪಾಶ್ಚಾತ್ಯ. ೨೫೮). [ತಂಗು$_1$+ಮನೆ]

ತಂಗುಳು 'ತಣ್ಗೂಟ್' ನೋ.

ತಂಗುಟ್ 'ತಣ್ಗೂಟ್' ನೋ.

ತಂಗುಟ್ತಿರಿಕ (ನಾ). ತಂಗುಳನ್ನವನ್ನು ತಿರಿದು ಉಣ್ಣುವವನು ; ತಿರುಕ; ಭಿಕ್ಷುಕ : ತಮ್ಮಯ್ಯನಪ್ಪ ತಂಗುಟ್ತಿರಿಕನ ಮಾತಂ ಕೇಳ್ದು (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೮–೦೭೬). [ತಂಗುಟ್ (<ತಣ್ಗೂಟ್) + ತಿರಿಕ$_1$]

ತಂಗೂಳು 'ತಣ್ಗೂಟ್' ನೋ.

ತಂಗೂಟ್ 'ತಣ್ಗೂಟ್' ನೋ.

ತಂಗೆ, ತಂಗಿ$_1$ (ನಾ). ೧. ಕಿರಿಯ ಸಹೋದರಿ; ಒಡಹುಟ್ಟಿದ ಕಿರಿಯಳು: ಇದನಱಿವಾತ ಕೞ್ಯುಂ ಕೋಡಿಯುಮನಱಿದು ಪಸುವುಮಾರ್ವ್ವರು × × × [ಕೊನ್ದೋನವ]ನ್ತಮ್ಮಬ್ಬೆಯನ್ತಂಗೆಯುಮ × × × ಮಾಡಿ ಕೊಣ್ಡೋ[೦] (ಸೌಇಇ. XI-1, ೭–೨೮ : 837) : ಭಟಾರರ ತಂಗೆಯಪ್ಪ ವೀರಶ್ರೀಯುಂ ... ಪ್ರಲಾಪಿಸಿ ದುಃಖಂಗೆಯ್ಯೆ (ವಡ್ಡಾರಾ. ೦೦೮–೯) ; ಹಿಡಿಂಬನೆಂಬನವರ ಬರವನಱಿದು ತನ್ನ ತಂಗೆ ಹಿಡಿಂಬೆಯೆಂಬಳಂ ಕರೆದು (ಪಂಪಭಾ. ೩–೦೦ ವ) ; ಪತಿಯೊಡನೆನ್ನ ತಂಗೆ ದಹನಾರ್ಚಿಯೊಳೊಂದ ಮುಹೂರ್ತದೊಳ್ ನಿವೇದಿತತನುವಾದಳ್ (ಅಜಿಪು. ೦–೪೯). ೨. ಕಿರಿಯ ಹೆಂಗಸರನ್ನು ಸಂಬೋಧಿಸುವಾಗ ಹೇಳುವ ಮಾತು : ತಂಗೆ ತಲೆವೀದಿಯಂ ತೊಡೆಯದಿರು ಕೂಡೆ ಚಳೆಯಂಗೆಯ್ದಲಂಕರಿಸು (ಹರಿಶಾ. ೪–೨೪). **ತಂಗಿ$_1$** : ೧. ನೀನಿದೇಂ ನಿಂದಿಲ್ಲಿ ಱೋಡಗತನಂಗೆಯ್ದಾದುತ್ತಿರ್ಪೆ ಅತ್ತ ಪಿನ್ನ ತಂಗಿಗವಸ್ಥೆ ಪಿರಿದು (ಪಂಪಶಂ. ೨೮೦–೦೨) : ಮೊಱೆಯಿಲ್ಲಪ್ಪೊಡೆ ಸತಿಗಾದೆಚಿಕಂ ಮೇಣ್ ಕೂರ್ಪ ತಂಗಿಗೇಕಾಗದು (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೯–೫೦) : ಹರಿಯಂ ತಂಗಿಯ ಬಾಲನೆಂದು ಬಗೆದೇಂ ಕಂಸಾಸುರಂ ಕಂಡನೇ (ಸೋಮೇಶ. ೫೪) : ಹಿಂದಣ ರಾವಣನೊಳವಗಡಿಸಿಯಾತನ ಮಾವನನು ಮುಱಿದವನ ತಂಗಿಯ ಮೂಗ ಭಂಗಿಸಿದ (ಕುಮಾವ್ಯಾಸ. ೯–೫೦). ೨. ತಂಗಿ ನೀನಟಲು ತಳೆಯದಿರಾವಿರ್ವರುಂ ಸಮಸುಖದುಃಖ[ವೃತ್ತಿ]ಗಳಾದೆವು (ಕಾದಂಉ. ೭೨೯) : ಬಾಲಕಿಯೆ ಬಾ ತಂಗಿ ಬಾ ನೀಲಾಳಕಿಯೆ ಬಾಯೆನುತ ಮಿಗೆ ಪಾಂಚಾಲೆಯನು ಕರೆದಸುರರಿಪು ಸೂಚಿಸಿದನಂಗನೆಗೆ (ಕುಮಾವ್ಯಾಸ. ೧೧–೦೬). [ದೇ.॥ ತಮಿ. ತಙ್ಕೈ ; ಮಲ. ತಙ್ಗ ; ತುಳು. ತಂಗಿ ; ಕೊಡ. ತಂಗೆ ; ಗೊಂಡಿ. ತಂಗೇ ; ಕುಇ. ಕುವಿ. ತಂಗಿ]

ತಂಗೆಡೆ (ನಾ). ತಂಗುವ ಎಡೆ ; ಬಿಡಾರ : ಎಲ್ಲಾ ವೀರರುಗಳೂ ಫಲ್ಗುಣನನ್ನು ಹೊಗಳಿಕೊಂಡು ಉತ್ಸಾಹವಾಗಿ ತಮ್ಮ ತಂಗೆಡೆಗಳಿಗೆ ಹೋದರು (ಪ್ರಾಸಜಿ. ೩೭೭). [ತಂಗು$_1$ + ಎಡೆ$_3$]

ತಂಗೆಳು 'ತಂಗೇಳು' ನೋ.

ತಂಗೆಱೆ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು : ಬಲಿವಂಶತಿಲಕ ಆಸನ್ದಿನಾಡ ನಾಳುತ್ತಿರೆ ತ್ರಜಿಙ್ಗೆಱೆಯಾ ದಣ್ಣರೆ ನೊಬಂಬಂ ತಾಂ ಸಲೆ ... ಕಾದಿ ಸತ್ತಂ (ಎಕ. V, ಅರಸೀ. ೨೦೫–೭ : ಸು. 890). [?]

ತಂಗೇಳು, ತಂಗೆಳು (ನಾ). (?): ಯಿದಕೆ ಅನ್ಯಯವ ಆಸೋರ್ಬ ಮಾಡಿದವನು ಗಂಗೆಯ ತಡಿಯಲ್ಲಿ ತಂಗೇಳು ಕವಿಲೆಯಕೊಂದ ದೋಷಕೆ ಹೋಹರು (ಎಕ. IX, ಬೆಂಗಳೂ. ೦೩೪–೦೦ : 1308) ; ಯಿದಕೆ ಆರು ಅಳಿಹಿ ತಪಿದವರು ಗಂಗೆಯ ತಡಿಯಲು ತಂಗೇಳು ಕವಿಲೆಯ ಕೊಂದ ಪಾಪದಲಿ ಹೋಹರು (ಎಕ. IX, ಬೆಂಗಳೂ. ೯೭–೧೭ : 1347) : ಆವನೊಬ್ಬ ಅಳಿದವ ಗಂಗೆಯ ತಡಿಯಲಿ ತಂಗೇಳು ಕಬಿಲೆಯನು ಬ್ರಾಹ್ಮರನು ಕೊಂದ ಪಾಪಕೆ ಹೋಹನು (ಎಕ. IX (8), ಕನಕ. ೬೫–೨೦ : ಸು. 1330). **ತಂಗೆಳು** : ಯಿದಕೆ ಆವನಾನೊಬನು ಅಳಿಪಿದವರು ಗಂಗೆಯ ತಡಿಯಲಿ ತಂಗೆಳು ಕಬಿಲೆಯ ಕೊಂದ ಪಾಪದಲಿ ಹೋಹರು (ಎಕ. IX (8), ಬೆಂಗಳೂ. ೦೭೩–೦೦: ಸು. 1700). [?]

ತಂಗೇಟುಪೂಣುಸೆ (ನಾ). ಒಂದು ಪ್ರದೇಶದ ಹೆಸರು (?): ಮಹಾನದಿಯ ವಾಯವ್ಯಾದಿಶಿಯಿಮ್ ಪೊರಮಟ್ಟು ತಂಗೇಟುಪೂಣುಸೆಯ ಆ ಪೇರೊರ್ಬ್ಬೆಯ (ಮೈಆರಿ. ೧೯೨೦, ೯–೨೪ : ಕೃಶಾ). [ತಂಗೇಟು$_0$ + ಪೂಣುಸೆ (<ಪೊಳಿಸೆ)]

ತಂಗೈ (ನಾ). ತಣ್ಣಗಿರುವ ಕೈ : ಹಣದ ತಂಗೈ ನನ್ನ ಮುಂಗೈಯ್ಯ ಹಿಡಿದಂತೆ ನಿನ್ನ ಮಾತಿನ ಪಟ್ಟು ಮನಕೆನಿಸಿತು (ಸಪೀಗೀ. ೩೭–೭೨೯).
[ತಂ$_1$ (<ತಣ್$_2$) + ಕೈ$_2$ (<ಕಯ್$_2$)]

ತಂಗೊಡಗೆ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು. P ಈಗಿನ ಬಿಜಾಪುರ ಜಿಲ್ಲೆಯ ತಂಗಡಗಿ : ಪೆರ್ದ್ದೊರೆಱೆಯ ಬಡಗದೆಸೆಯ ತಂಗೊಡಗೆಯ ಬೀಡಿನೊಳ್ (ಸೌಇಇ. XI-1, ೦೦೬–೦೪ : 1075). [?]

ತಂಗೊಡೆ (ಕ್ರಿ). ಆಧಾರ ತಪ್ಪು ; ಆಶ್ರಯವಿಲ್ಲವಾಗು : ದಿಕ್ಕರಿಸೆ ಫಣಿಯು ಕೂರ್ಮಾದಿಗಳ್ತಂಗೊಡದು ಕುಕ್ಕುರಿಸೆ ಧರಣೀತಳಮ್ಮದಿರೆ ಕಡಲು ಕುದಿದುಕ್ಕಿದುದು ಅತಿರಥಮಹಾರಥವ ಯುದ್ಧದೋಳ್ಕಡಿದನು ವಿರಾಟಸೂನು (ತುರಂಗ. ೪೫ ಸೂಪನೆ). [ತಂಗು$_2$ + ಒಡೆ$_1$]

ತಂಗೊಳ 'ತಣ್ಗೊಳ' ನೋ.

ತಂಚಾವಂಚ 'ತೊಂಚವಂಚ' ನೋ.

ತಂಜಾಪುರಿ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು. P ಈಗಿನ ತಂಜಾವೂರು: ತಞ್ಜಾಪುರಿ ನಾಳ್ಕೇಳೋ ಪ್ರಮುಖಾದಿ ದುರ್ಗ್ಗನಿವಹಾನ್ದಗ್ಧ (ಮೈಆರಿ. ೧೯೨೦, ೦೦–೮೯ : 963) ; ಮಧುರೆ ತಂಜಾಪುರಿ ತಂಜಿರಾಯರ ಸಮ್ಮುಖದ ಮಂತ್ರಿನಿಕರವ್ವೆತಂದು (ಕಂಸವಿ. ೨೧–೫೩). [ತಂಜಾ$_0$ + ಪುರಿ$_5$]

ತಂಟಲಮಾರಿ 'ತಂಟಲುಮಾರಿ' ನೋ.

ತಂಟಲು (ನಾ). ತಂಟೆ ; ತಕರಾರು. 'ತಂಟಲುಮಾರಿ', 'ತಾರಾತಂಟಲು' ಪರಾ. [ತಂಟೆ+ –ಅಲು$_2$ (< –ಅಲ್$_2$)]

ತಂಟಲುಮಾರಿ, ತಂಟಲಮಾರಿ (ನಾ). ೧. ತಂಟೆ ತೆಗೆಯುವ ಸ್ವಭಾವದ ವ್ಯಕ್ತಿ : ಪೇಟೆ ಶಾಲೆಯೆಂದರೆ, ತಂಟಲುಮಾರಿ ಹುಡುಗರೂ, ಅವರ ದಾಂಧಲೆಯೂ ... ಬಡಪಾಯಿ ಮೇಷ್ಟುಗಳು ಇವಿಷ್ಟರಲ್ಲಿಯೇ ಮುಗಿದು ಬಿಡುತ್ತದೆ (ರೂಪಸಂ. ೫೩); ಸೀನಭಟ್ರು ಮಗ–ಮಹಾ ತಂಟಲುಮಾರಿದುಪ (ಕೋದಂಡ.೪೯). **ತಂಟಲಮಾರಿ** : ೨. ಗ್ರಾಮದೇವತೆ: ಕೊಡಗಿನ ಮಾರಿ ತಂಟಲಮಾರಿ ಗೌಡಗೆ ಬುದ್ಧಿ ಕಲಿಸಾಳಂತ ... ಗೌಡ್ನ ಹಟ್ಟಿ ಬಾಗ್ಲಿಗೆ ಬಂದ್ಲು (ಜಗೀತ. ೩೭). ೩. ಕುಲಟೆ ; ಜಾರೆ : ಸೀನಾದರ . ವಶ್ಯಕರವಾದ ಮದ್ದುಗಳನ್ನಿಟ್ಟು ವಶ್ಯರಂ ಮಾಡಿ ತಗಿಲಿಸಿಕೊಂಬ ತಂಟಲಮಾರಿಯೆ ಸರಿ (ಸೌಗಂಧಿ. ೫೨೯–೮).
[ತಂಟಲು + ಮಾರಿ$_2$./ತಮಿ. ತಣ್ಟುಮಾರಿ; ತುಳು. ತಂಟೆಲ್ಮಾರಿ ; ತೆಲು. ತಂಟಲಮಾರಿ, ತಂಟಾಲಮಾರಿ]

ತಂಟಲುಮಾರಿತನ (ನಾ). ತಂಟೆ ತೆಗೆಯುವ ಸ್ವಭಾವ ; ಜಗಳಗಂಟತನ: ದಯಮಾಡಿ ತಂಟಲುಮಾರಿತನಕ್ಕೆ ಮನಸ್ಸು ಕೊಡಬೇಡ (ಮಹಾತ್ಮಾ. ೧೦೩).
[ತಂಟಲುಮಾರಿ + – ತನ]

ತಂಟು 'ತಂಟೆ' ನೋ.

ತಂಟೆ, ತಂಟು (ನಾ). ೧. ಜಗಳ ; ತರಲೆ ; ತಕರಾರು : ಟೀಪುಸುಲ್ತಾನರ ಕೆಲಸದ ಮೇಲೆ ಮೂರು ಸರಕಾರದ ಕಡೆಯಿಂದಾ ಈ ತಂಟೆ ತಪ್ಪಿಸಿದರೆ (ರಾಜೇಂದ್ರ. ೭೫) ; ಇಬ್ಬರ ತಂಟೆಯಲ್ಲಿ ತೊಡಕಿದ ಹೊಲದ ಸೀಮೆಭಾಗ ದಂತೆ (ಅಶ್ವಮೇ. ೨) ; ನಾದವಿದ್ದರೆ ಘಂಟೆ, ವಾದವಿದ್ದರೆ ತಂಟೆ (ಗಾದೆ). ೨. ಕಷ್ಟ; ತೊಂದರೆ ; ಉಪದ್ರವ : ಪರಿಪರಿಯ ಸಾಲ ಜೂಜು ಮೊದಲಾದ ತಂಟೆಗಳನ್ನುಂಟುಮಾಡಿ (ಸೌಗಂಧಿ. ೧೩೪-೨) ; ಬಹಳ ತಂಟೆಗೆ ಬಂತು! (ದೇವೀಶಾ. ೨೧) ; ಅಣ್ಣನ ತಂಟೆ ತಡೆಯಲಾರದ ಸದಾಶಿವನೆನ್ನುವುದನ್ನು ಕೇಳಿ . . . ನೊಂದುಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದಳು (ತ್ಯಾಗದು. ೧೯೦). ೩. ಸಂಬಂಧ ; ಗೊಡವೆ ; ಗೋಜು : ಇನ್ನೆನಗಿದು ಬರುವುದುಂಟೆ ? ಬರಿದೇಕಿನ್ನಿದರ ತಂಟೆ (೧೯ವಿಂ. ೭೮-೭೨); ಸಂಸಾರಿಕರ ತಂಟೆಗೆ ಬರಲು ಏನಧಿಕಾರ ಈ ಸಂನ್ಯಾಸಿಗಳಿಗೆ (ಆಶ್ರಮ. ೧೦೨) ; ಅಜ್ಜಿ ಯಾವ ತಂಟೆಗೂ ಹೋಗುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ (ಧರ್ಮಶ್ರೀ. ೬). **ತಂಟು** : ೧. ಆಱು ಮಂದಿ ಮಕ್ಕಳುಂಟು (ಮಕ್ಕಲುಂಟು) ಮತ್ತಾಱು ಮಂದಿ ಪ್ರೇರಕರುಂಟು ಪ್ರೇರಕರಿಗೆ ಕರ್ತರುಂಟು ವಿಚಾರ ಮಾಡಲಿಕ್ಕೆ ನಿಮ್ಮದೇನು ತಂಟು (ಪುರಂದ. ೪-೧೬-೨).

ತಂಟೆ ತಕರಾರು = ಜಗಳ ; ವಿವಾದ : ನಮ್ಮ ಮಕ್ಕಳ ಕಾಲಕ್ಕೆ ತಂಟೆ ತಕರಾರು ಇರಕೂಡದು (ಅನಾಮಿ. ೬). **ತಂಟೆ ತಾಪತ್ರಯ** = ತಂಟೆ ತಕರಾರು: ನಾಲ್ಕಾರು ಪಾರಿವಾಳಗಳು ಯಾರ ತಂಟೆ ತಾಪತ್ರಯವೂ ಇಲ್ಲದೆ ಬಿಂಕದಿಂದ ಓಡಾಡುತ್ತಿದ್ದುವು (ಪುನರು. ೬). **ತಂಟೆ ತೀರಿಸು** = ಜಗಳ ಬಗೆಹರಿಸು: ಕುಂಟಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾ ತಂಟೆ ತೀರಿಸ್ತಾನು (ಗಾದೆ). **ತಂಟೆ ಬಂಟೆ** = ತಂಟೆ ತಕರಾರು : ಆಯಾ ಸ್ಥಳದ ಮಟ್ಟದ ಪಡೆರಗಳು ಯಿ ವಿಷಯವಾಗಿ ತಂಟೆಬಂಟೆಗಳ ಮಾಡಿದಲ್ಲಿ (ಮೈಅರಿ. ೧೯೩೦, ೪೩-೩೦ : 1812). **ತಂಟೆ ಮಾಡು** = ತಕರಾರು ಮಾಡು : ಪಕ್ಕದ ಹೊಲದವರು ತಂಟೆ ಮಾಡಿದ್ದರಿಂದ ಜಗಳ ಆರಂಭವಾಯಿತು (ರೂಢಿ). **ತಂಟೆಯುವ** = ತಂಟೆಕೋರ ; ಉಪದ್ರವಕಾರಿಯಾದ ಮನುಷ್ಯ : ತಂಟೆಯುವನ ನಂಟಿಕೆ ಸಲ್ಲ, ಒಂಟಿಯಾಗಿ ಹೋಗ ಸಲ್ಲ (ಗಾದೆ).
[←ಮರಾ. ತಂಟಾ ; ಹಿಂ. ತಂಟಾ, ಟಂಟಾ ; ಗುಜ. ತಂಟೋ, ಟಂಟೋ ; ಸಿಂಧಿ. ಟಂಟ. / ತಮಿ. ತಣ್ಟು; ತೆಲು. ತಂಟಾ]

ತಂಟೆಕೋರ (ನಾ). ತಂಟೆ ಮಾಡುವ ಸ್ವಭಾವದವನು ; ಜಗಳಗಂಟ : ಕೆಲಮಂದಿ ತಂಟೆಕೋರರಾದ ರೈತಜನರು ನಂಬರಿನ ಹದ್ದುಬಸ್ತಾದ ಬಾಂದುಕಲ್ಲುಗಳನ್ನು ಮನಃಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಕಿತ್ತಿಸೆಯುವುದೂ ವುಂಟು (ಭೂಮಿಅ. ೩೮). [ತಂಟೆ + – ಕೋರ$_3$]

ತಂಟೆಗಾರ (ನಾ). = ತಂಟೆಕೋರ : ಈ ರಂಗಪ್ಪನ ದಾಳಿ ಹೊರಟುದೆಂದರೆ ಕನ್ನಡದೊಳಗಿನ ತಂಟೆಗಾರರೆಲ್ಲ ದಾಳಾದೂಳಿಯಾಗುವರು (ನಡದಾ. I, ೪೩೭). [ತಂಟೆ + – ಕಾರ$_1$ (< – ಕಾಱ)]

ತಂಡ, ತಂಡು$_1$ (ನಾ). ೧. ಗುಂಪು ; ಹಿಂಡು ; ಸಮೂಹ : "ಬಂಬಲ್, ತುಱುಗಲ್ . . . ಸೇಣಿ, ತಂಡಂ, ಗುಂಡಿ . . . ಗುಮ್ಮಿ, ಗೊಂದಣ– ಈ ೪೦ ಸಮೂಹಂ" (ಕಶಸ್ತಾ. ೧೧-೨೨೨) : " ತಂಡಮೆನಲೋಳಿ " (ಭಾರನಿ. ೩೬) ; "ತಂಡಂ ತೆರಳ್ಕೆ ಮೊಕ್ಕಳ . . . ತೋಮುಮಿವು ತಾವೆತ್ತಂ ಸ್ತೋಮಾಭಿಧಾನಮಕ್ಕುಂ" (ಕವಿಕಂ. ೧೦೬): ಕಣ್ಗಳಿಂ ಕೆಂಡದ ತಂಡಂಗಳು ಮುರಿಯು ತಂಡುಗಳುಂ ಸೂಸೆ (ಪಂಪಭಾ. ೩-೧೬ ವ): ರಸಮುನೀವೃತ್ತಿರ್ದು ದಿಕ್ಷುಪ್ರಕಾಂಡದ ತಂಡಂ (ಧಾಧಪು. ೧-೮೪) : ಕಂಡು ಬೆಱಗಾದುದು ಕುಮಾರರ ತಂಡ (ಕುಮ್ಯಾಅ. ೬-೩೯). ೨. ಪಕ್ಷ ; ಪಂಗಡ : ನೆಲೆವೆರ್ಚುಗೆ ನಿಮ್ಮೆರಡು ತಂಡಮೊದವಿದ ನಣ್ಪಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧೩-೬೭) : ಇಂತೀ ಎರಡು ತಂಡದೊಳಾರು[ಪಾಠಾಂ. ಎರಡರಸುಗಳೊಳಾರು] ಸೋತರು ಸೋತ ಭೂಪತಿಗೆ ಪರುಷ ಹನ್ನೆರಡಬಲಿ ವನದೊಳಗಿರವು (ಕುಮ್ಯಾಸ. ೧೬-೪೯) : ತಮ್ಮ ಕೂಟನೀತಿಯಿಂದ ಎರಡು ತಂಡಗಳಾಗುವಂತೆ ಮಾಡಿದರು (ಜಗಸಂ. ೪೬). **ತಂಡು$_1$** : ೧. ಅನೇಕ ಮುಸಲ್ಮಾನರ ತಂಡುಗಳು ನಿರ್ಭಯವಾಗಿ . . . ಹಿಂದುಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿಯೇ ನೆಲೆಗೊಂಡು ಇರಲಾರಂಭಿಸಿದರು (ಹಿಂಮುಸ. ೪೬).

ತಂಡತಂಡ (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ) = ೧. ಅನೇಕ ಗುಂಪು; ಹಲವಾರು ಗುಂಪು: ಮನೋಭವನೊಡ್ಡಣದಂತೆ ತಂಡತಂಡದೆ ಪರಿತಂದು ಸೂಸಿದುದು ಸೇಸೆಯುನಂದು ಪುರಾಂಗನಾಜನಂ (ಪಂಪಭಾ. ೪-೩೫) : ತಂಡತಂಡದ ಗಣಕತತಿ ತಪ್ಪದೆನುತಮಿರೆ (ಬಸರ. ೫-೮೨) : ಮೃಡಭಕ್ತಗಣತತಿ ತಂಡತಂಡದಲಿ ಸಡಗರದೊಳೆಯ್ತರೆ (ಬಸಪು. ೬-೨೦). ೨. ಬಗೆಬಗೆ ; ಹಲವು ಪ್ರಕಾರ; ನಾನಾ ವಿಧ: ಪುಂಡರೀಕಾಕ್ಷ ಸಿರಿ ಪುರಂದರವಿಠಲನ್ನ ತಂಡತಂಡದಿ ನೆನೆದು ಸುಖಿಯಾಗು ಮನವೆ (ಪುರಂದ. ೧-೧೫೯-೪) : ತಂಡತಂಡದ ವಿಹಗಾಲಾಪ ತುಂಬಿಯಾಖಂಡವಾಗಿರ್ದುದೇನೆಂಬೆ (ಮೋಹತ. ೫-೨೨) ; ಕಂಡಕಂಡದ್ದೆಲ್ಲ ಕಮಲನಾಭನ ಮೂರ್ತಿ . . . ತಂಡತಂಡದ ವಾರ್ತೆ ವಾರಿಜಾಕ್ಷನ ಕೀರ್ತಿ (ವಿದಾಕೃ. ೨೫-೧). **ತಂಡೋಪತಂಡ** = ತಂಡತಂಡ ೧: ಪಾಂಡವರ ಬಲದ ಮೇಲೆ ಬಿದ್ದು ತಂಡೋಪತಂಡವಾಗಿ ಚಂಡಕಾಂಡಗಳನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸಿ (ಕೃಪಾಭೀ. ೧೧೦) : ವಿಚಾರಪರರಾದ ಸಂಶೋಧಕರೂ ತಂಡೋಪತಂಡವಾಗಿ ಸಿದ್ಧವಾದರು (ಕ್ರಿಯಾಶಿ. ೧೦೨).
[ದೇ.॥ ಮಲ. ತಣ್ಟು; ತುಳು. ತಂಡ, ತಂಡ್; ತೆಲು. ತಂಡ./ಸಂ. ದಂಡ]

ತಂಡಂಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ಗುಂಪುಗೂಡು; ನೆರೆ; ಸಂದಣಿಸು: ಜನಭವನದಿಂದಾಖಂಡಲನಿಭವಿಭವನಿರದೆ ಪೊಱವಟ್ಟಿದಿರೊಳ್ ಕಂಡಂ ನೆರೆದು ನಿಗುಂಬಿಸಿ ತಂಡಂಗೊಂಡಿರ್ದ ನರರ ಖಚರರ ಗುಂಡಂ (ಆದಿಪು. ೪-೩).
[ತಂಡ + ಕೊಳ್$_1$]

ತಂಡಂಬೆಱು (ಕ್ರಿ). = ತಂಡಂಗೊಳ್ : ಭಕ್ತರುತ್ಸಾಹದಿಂ ತಂಡಂಬೆತ್ತರರೆ ವುಘೇಯೆನುತುಮಿರ್ದರ್ (ವೃಷವಿ. ೩೬-೬೫). [ತಂಡ + ಪೆಱು$_1$]

ತಂಡಕ (ನಾ). ೧. ಸರಿಯಾದ ಸಿದ್ಧತೆ; ಕಾರ್ಯದ ಸಂಪೂರ್ಣ ನಿರ್ವಹಣೆ. ೨. ಹೆಚ್ಚಾದ ಸಮಾಸಪದಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ರಚನೆ. 'ದಂಡಕ$_2$' ಪರಾ. ೩. ಮರ ಅಥವಾ ಗಿಡದ ಕಾಂಡ. ೪. ಐಂದ್ರಜಾಲಿಕ. ೫. ಮೋಸಗಾರ: ತಂಡಕನು ಅವ ನಿನ್ನ ಹೆಂಡತಿಯ ಕೂಡಿರಲು ಭಂಡ ಒಡಲನು ಪೊರೆದುಕೊಂಡಿರ್ಪೆ ಯಾಕೆ (ಕರಿಕ. ೬೨-೧). ೬. ತುಂಟ ; ಅಧಿಕ ಪ್ರಸಂಗಿ : ಎಲಾ ತಂಡಕ ಹುಡುಗನೇ ಇದು ಉಪ್ಪಲ್ಲ, ಬೆಲ್ಲ (ಕಥಾಮಂ. IV, ೬೮). ೭. ಅಲಂಕರಿಸುವಿಕೆ ; ಅಲಂಕರಣ. [ಸಂ.]

ತಂಡಜ (ನಾ). (?) : ಆದಿಯಲ್ಲಿ ಲಿಂಗಾರ್ಚನೆಯು ಮಾಡಿದ ತಾರಜ ತಂಡಜ ರೋಮಜರಿಗೆ ಪ್ರಳಯವಾಯಿತ್ತು (ಅಖಂಡೇ. ೭೧-೪೨). [?]

ತಂಡನಾಮೆ (ನಾ). ವಿಚಾರಣೆ; ಪಂಚನಾಮೆ; ಮಹಜರು: ಪೋಲೀಸು ತಂಡನಾಮೆಯಾಗಿ ಶವಸಂಸ್ಕಾರವೂ ಮುಗಿಯಿತು (ತಳರು. ೫೪). 'ಪಂಚನಾಮೆ' ಪರಾ. [ತಂಡ+ನಾಮೆ$_2$]

ತಂಡರಸಿ 'ತಂದ್ರಾಸಿ' ನೋ.

ತಂಡವಾಳ, ತಾಂಡವಾಳ (ನಾ). ಎರಕ ಹೊಯ್ದ ಕಬ್ಬಿಣ ; ಬೀಡು ಕಬ್ಬಿಣ : ಅಗ್ನಿಸಂಯೋಗದಿಂದ ನೈಮಿತ್ತಿಕ ದ್ರವ್ಯತ್ವವಂ ಪಡದು ನಾಶ ಮಾಗದೇ ಮರಳಿ ಕಠಿನವಾಗುವ ಚಿನ್ನ, ಬೆಳ್ಳಿ . . . ಕಂಚು ತಂ[ಪಾಠಾಂ. ತಾಂ]ಡವಾಳ ಮುಂತಾದಕ್ಕೆ ಲೋಹವೆಂದು ಹೆಸರು (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೨೬೦). **ತಾಂಡವಾಳ**: "ಎರಕ ಹೊಯ್ದ ಕಬ್ಬಿಣ : ತಾಂಡವಾಳ" (Cast-iron. ಇಂಕನಿ.). [ದೇ.॥ ತಮಿ. ತಣ್ಟವಾಳ]

ತಂಡಸ₁ 'ತಂಡಸು' ನೋ.

ತಂಡಸ₂, ತಾಂಡಸ (ನಾ). ಇಕ್ಕುಳ ; ಚಿಮಟ ; ಪಟಕಾರ : "ಇಕ್ಕುಟಂ ಬಾಳ ತಂಡಸಂ ಗಾರಿಕಾಖ್ಯಂ" (ಮಂಗರಾ. ೧೦೩-೮) : ತಂಡಸದಿನೊಯ್ಯನೆ ಕೀಳುವೆಂ ನೀ ನೆಮ್ಮಿಕೋ ಬಂದೀ ಮರನನೆನುತ (ಬಸಪು. ೪೪-೧೪) : ತಂಡಸದಿನಾ ದಸಿಯನಲುಗಿ ಕೀಳಲ್ಕೆ (ಅರಾಜ. ೮-೭೭): ಬಂಗರವು ತಂಡಸದಿ ಹುಡುಕಿಯೆ ಹಿಡಿದ ತೆರನಂತೆ (ಜ್ಞಾನಸಿಂ. ೧೮-೫೭): ಇರ್ಕುಟಿಯ ತಂಡಸದ ಕರ್ತರಿಯು . . . ಬಡಿವ ಸೊನ್ನೆಗಾಜಿರ ಸಾಲೆಯಿಂ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೧೦೩-೧೯). **ತಾಂಡಸ** : "ಇಕ್ಕುಟ್–ವ್ಯಾಧಿವಿಕಾರಂ ; ಸಂದಂಶಂ : ತಾಂಡಸಂ" (ಶಮದ. ಪರಿ. ೧). [<ಪ್ರಾ. ಸಂಡಾಸ./ಸಂ. ಸಂದಂಶ]

ತಂಡಸಸರ (ನಾ). ಒಂದು ಸರೋವರದ ಹೆಸರು : ತತೋ ನೈರ್ಋತ್ಯಾಂ ದಿಶಿ ತಂಡ [ಸಸರ]ಃ (ಸೌಇಇ. XX, ೬-೨೨ : 730). [ತಂಡಸ? + ಸರ₅]

ತಂಡಸಿ 'ತಂಡಸು' ನೋ.

ತಂಡಸು, ತಂಡಸ₁, ತಂಡಸಿ, ತಂಡಸೆ, ತಂದಸಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮುಳ್ಳುಮರ : "ಕಂಟಕಿಯೆನಲ್ ತಂಡಸು[ಪಾಠಾಂ. ಮುಂಡನೆಂಗು, ಕಂಡನೆಂಗು]" (ಮಂಗರಾ. ೩೭-೧೯) : ಕರಿಬೇವಿನಂಬಟೆಯು ತಾಟಿಯ ತಂಡಸಿನಾಸಿನಾನೆ ಬೊಬ್ಬುಲಿಯ (ಲೀಲಾವ. ೬-೨೭) : ತಂಡಸು ತಪಸು . . . ಮಂದಾರಂಗಳಡಸಿ ತುಂಬಿದ ಚೆಲುವ ಭೂಜಂಗಳಿಂದ ಮಿಗೆ ಕಾನನಂ ಕಣ್ಗೆಸೆದುದು (ಹಹಕ. ೫-೧೭) : ಕೊಡಸಿಗೆ ಬಾಗೆ ಬೇಲರಳಿ ತಂಡಸು ಕೊಂಡಸು ಜಾಲವಾಲದಿಂದಿಡಿಕಿಜಿದಿರ್ದ ಪೇರಡವಿಯೊಳ್ (ಧರ್ಮಪ. ೩-೪೭). **ತಂಡಸ₁** : ತೇಗರುಶಾಲ ತಂಡಸ ತಡಸ ತುಗ್ಗಿಲು . . . ಮೊದಲಾದ ವನಭೂಜಾಳಿಯಲಿ ಹೋದರಕಂಪನನಸಮ ರಣರಥವ (ಕೂರರಾ. ೬-೧೮-೧೮) : ತಂಡಸ ದಿಂಡ ಪೆರ್ಬೂರ . . . ತೇಗುಗಳ ವಿಸರ ನಾನಾವೃಕ್ಷ ಜಾತಿಯಿಂದೆಸೆವ ಘೋರಾರಣ್ಯ (ಸಿಂಗಿರಾ. ೩೦-೯) : ಆಲ ತಂಡಸ ತಪಸಿ ಸಹಕಾರ ಕಿಂಶುಕ . . . ಸಿರಿಸಂಗಳಿಂದೆಸೆದುದಾ ಕಾಂತಾರವು (ಸಿದ್ಧೇಪು. ೮-೩). **ತಂಡಸಿ** : ಕಕ್ಕೆ ಬಿಕ್ಕೆ ತಂಡ[ಪಾಠಾಂ. ಡಿ]ಸಿ ತಾಟಿ . . . ಚಂಪಕಗಳಿಂದ ನಿಲ್ಲದೆ ಮೆಟಿವುದಾ ವಿಪಿನ (ಕುರಾಸಾಂ. ೪-೫) : ಹೇರಿಜೆಯಲಚಿ ತಂಡಸಿ ಮುಳ್ಳುಬೇಲಿಗಳ್ ಸೇರಿ ಮುಟ್ಟಹುವಾಗಸವನು (ಕಂನವಿ. ೦೮-೩೫). **ತಂಡಸೆ** : ತಂಡಸೆ[ಪಾಠಾಂ. ಗೆಂಡಗೆ, ಗೆಂಡಸೆ]ಕಾಗೆದೊಂಡೆ ಪೆರ್ಗುರುಡಿಗೆ . . . ಕೊಂಡರೆದು ಲೇಪಿಸೆ (ಖಮದ. ೧೦-೫೦) : ಅಂಬಟೆಯು ಬಾರೆ ನೆಲ್ಲಿ ತಂಡಸೆ ಕರಗ ಸಂತಾಲ (ಮಹಾವಿ. ೭-೧೮). **ತಂದಸಿ** : ತಂದಸಿ, ಕಂಕಡ (ವೃಜಿಗಿ. ೪೧-೮೦೮).

ತಂಡಸೆ 'ತಂಡಸು' ನೋ.

ತಂಡಾಮುಂಡಾ 'ತಂಡುಂಮುಂಡು' ನೋ.

ತಂಡಾಯ (ನಾ). ಪರಿಚಾರಕ; ಸೇವಕ (?) : ಕಂದರ್ಪೇಸ್ವರದೇವರ ತ್ರಿಂಣ್ಣಾಯ ಕೊಳೆಯಂಗೆ ತಂಣ್ಣೇಸ್ವರ ಮತ್ತರು ಆಜು (ಕಇ. II, ೧೭-೫೭ : 1122). 'ತಂಡಾಲಯ' ಪರಾ. [?./ತಮಿ. ತೊಣ್ಡು]

ತಂಡಾಲಯ (ನಾ). = ತಂಡಾಯ : ಜ್ಞಾನಾರೂಢ ಪ್ರಾಣೇಶ್ವರ ಸೆಂಬಾತನಲ್ಲಿಯ ದೇವರು ಒಂಬತ್ತು ಮಾನಿಸರು ತಂ[ಪಾಠಾಂ. ತಾಂ] ಡಾಲಯರು[ಪಾಠಾಂ. ತಂಡಡಲ್ಲು] (ಧನ್ನವ. ಕ. ೪೪೮-೦೦೭೮); "ವ್ಯವಸ್ಥಾಪಕ" (ಧನ್ನವ. ಕ. ಕೋಶ). [?]

ತಂಡಿ, ಚಂಡಿ₄, ತುಂಡು₆, ಥಂಡಿ (ನಾ). ೧. ಚಳಿ ; ತಂಪು : ನೀರಿನ ಪಸೆಯಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ವಾಯುವು ತೀರ ತಂಡಿಯಾಗುವುದು (ಬಾಲಪ್ರ. II, 667) : ತಂಡಿಯಿಂದ ಹಿಮ್ಮಡಿ ಮುದುರಿ ಸೆಳೆಯುತ್ತದೆ (ಕುಡಿಕೂ. ೮೯). ೨. ತೇವ ; ಒದ್ದೆ : (೬). **ಚಂಡಿ₄** : ೧. ವರರತ್ನಾಳಿರುಚಿಯಲಿ ಚಂಡಿಯಾಯಿತು ದಿವಸವಂದಿನಲಿ (ಕುಮ್ಮಾಸ. ಒರಿಇ. ೫-೫೦). ೨. ಒಣಗಿದಪ್ಪು ಒಣಗಲಿ. ತರಗೆಲೆಯು ಹಾಗೆ ಚಂಡಿಯಾಗಿ, ಬೆಂಕಿ ಊದಿದಪ್ಪು ಸಂದುತ್ತದ (ಮುರಮು. ೨೨): ಮೈಯೆಲ್ಲ ಚಂಡಿ. ನನ್ನ ಬಟ್ಟೆಯಿಂದ್ಲೆ ಪರ್ಸಿದೆ ದೇವರ (ಕದಂಬ. ೧೦೫). **ತಂಡು₆** : ೨. ಹದಿನೈದು ದಿನದ ಮಳೆಯು ತಂಡಿಸಿಂದ, ಹಪ್ಪಳಕ್ಕೆಲ್ಲಾ ಗಡ್ಡವಿಾಸೆ ಬಂದಿತ್ತು (ಮರಮು. ೨೩). **ಥಂಡಿ** : ೧. ಅಲ್ಲಿ ಬಂದು ಮುಟ್ಟಿದಾಗ ಥಂಡಿ ಸುರುವಾಗಿತ್ತು (ಸಮಜೀ. ೬೦೮) ; ಭಾಳ ಥಂಡಿ ಹತ್ತಿದ್ದಿತಲಾ ಹಂಗಾರ (ಮುಗಿಮು. ೨೭). ೨. ಮನೆ, ನೆಲ, ಗೋಡೆ ಎಲ್ಲಾ ಥಂಡಿ ಹತ್ತಿ ಜಿನುಗ್ತಿರೋವು (ಏಮುಕ. ೪೭).

ಚಂಡಿಪುಂಡೆಯಾಗು = ನೆನೆದು ಸೊಪ್ಪಾಗು : ನನ್ನ ತೊಡುಗೆಗಳೆಲ್ಲ ನೀರಲ್ಲಿ ನೆನೆದು ಚಂಡಿಪುಂಡೆಯಾಗಿ ಹೋದುವು (ನಡಪ. II, ೦೦೪೩).

[← ಮರಾ. ಥಂಡೀ, ಥಂಡಾಈ ; ಹಿಂ. ಠಂಡೀ]

ತಂಡಿಲ (ನಾ). ಹೋಮ ಹವನಗಳಿಗಾಗಿ ಶುಚಿಗೊಳಿಸಿ ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿದ ಚಚ್ಚೌಕವಾದ ಭೂಮಿ ; ಯಜ್ಞವೇದಿಕೆ : ಸ್ಥಂಡಿಲ, ತಂಡಿಲ (ಶಬ್ದಾನು. ೧೪೯ ಪ್ರಯೋ).

[<ಪ್ರಾ. ಥಂಡಿಲ. / ಸಂ. ಸ್ಥಂಡಿಲ]

ತಂಡಿಲು (ನಾ). ಅಕ್ಕಿ ; ತಂಡುಲ : ಬೇಕಾದ ಬೇಳೆ ಬೆಲ್ಲವು ತುಪ್ಪ ತಂಡಿಲು ಜೋಕೆಯಾಗಿರ್ದ ಭಾಂಡವನು ನೀ ಕಟ್ಟಿ ಗೊಡೆಯೊಳಗೆ ತುಂಬು (ಅಮುಸಾಂ. ೫-೯): ಆ ಸತ್ತೆಂಬ ತಂಡಿಲು ಚಿದ್ರೂಪನಾದ ಶರಣನ ಮಹಾನುಭಾವಾಂತರಂಗ ಮೂರ್ತಿಗೊಂಡಿತ್ತೆಂಬುದೀಗ ಆ ಭತ್ತ ಸಿಕ್ಕಿತ್ತು-ಅರಮನೆಯಲ್ಲಿ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕರ್ಥ (ಮೋಲೀಮಾ. ೨೪೧-೬೪೦ ಟೀಕೆ).

[<ಸಂ. ತಂಡುಲ]

ತಂಡು₁ 'ತಂಡ' ನೋ.

ತಂಡು₂ (ನಾ). ೧. ಕೋಲು ; ದೊಣ್ಣೆ ; ದಂಡ : (೬). ೨. ಭಾರವಾದ ಕಬ್ಬಿಣದ ಕೋಲು,–ಗದೆ : (೬). [←ತಮಿ. ತಣ್ಡು. / ಸಂ. ದಂಡ]

ತಂಡು₃ 'ತೊಂಡ₁' ನೋ.

ತಂಡು₄ (ನಾ). ಮರದ ಸೌಟು : "ತಂಡೂಃ, ದಾರುಹಸ್ತಕಃ– ೨ ಕೈಬಟ್ಟು ಪೆಸರುಗಳು, ಮರದ ಸೊಟಕ, ಮರದ ಸೌಟು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೨೪೩).

[ಸಂ. ತಂಡೂ]

ತಂಡು₅ (ನಾ). ಶಿವನ ದ್ವಾರಪಾಲಕರಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬ ನಂದೀಶ್ವರ. P ಅಣಕ ಮತ್ತು ನೃತ್ಯಕಲೆಗಳಿಗೆ ಈತನೇ ಆಚಾರ್ಯಪುರುಷ: ಶಿವನಾ ಪ್ರಯೋಗದೊದವಂ ತವಕಂ ಮಿಗೆ ನೆನೆದು ತಂಡುವಿಂಗುದ್ಧತ ನೃತ್ಯವ ನೊರೆಯಲಾತನೊಲವಿಂ ತವೆ ಭರತಂಗಿತ್ತೊಡಾಯ್ತು ತಾಂಡವದ ಪೆಸರ್ (ಲ್ಯಾಸರಂ.೦-೧೨); ತುಂಬುರು ತಂಡುವು ಡಿಂಡಿಮು ಬಾರಿಸೆ (ಗಡೀಶ. ೧೧-೨೬೯). 'ತಾಂಡವ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ತಂಡು₆ 'ತಂಡಿ' ನೋ.

ತಂಡುಂಮುಂಡು, ತಂಡಾಮುಂಡಾ, ತಂಡುಮುಂಡು, ತಂಡೋಮುಂಡೊ (ನಾ). ೧. ಚೆಲ್ಲಾಪಿಲ್ಲಿ ; ಅವ್ಯವಸ್ಥೆ ; ಅಸ್ತವ್ಯಸ್ತತೆ : ಖಂಡದ ದೊಂಟಿಯ ಸುತ್ತುಂ ತಂಡುಂಮುಂಡಾಗಿ ಬಿರ್ದ ಪೆಣಗಳ ಪುಂಜಂ ಬೆಂಡೆರ್ದವು ಧುರದೊಳ್ ನೊರೆವಿಂಡೆದ್ದರ್ವಿಸುವ ಬಿಸಿಯ ನೆತ್ತರ ಕಡಲೊಳ್ (ಮಹಾನೇ. ೧೨-೨೬). **ತಂಡಾಮುಂಡಾ** : ೨. ಗೃಹಕೃತ್ಯದ ಹೊಣೆಗಾರಿಕೆಗಳಿಲ್ಲದವನು; ಆಶ್ರಯರಹಿತನಾದ ವ್ಯಕ್ತಿ : ತಂಡಾಮುಂಡಾ ವಾಸುದೇವ (ರೂಢಿ). **ತಂಡುಮುಂಡು** : ೧. ಖಳ ಶಿರೋಮಣಿ ರಕ್ತಬೀಜಾಸುರನ ಸಂತತಿಯು ಗಲಭೆ ಕೈಮೈಸೋಂಕಿಗ ನಿಮಿಷಲಲನೆಯರು ಮೇಣ್ನರೀ ಬಾಳ್ವರೆ ಸಿಲುಕಿ ಕೆಡೆವರು ತಂಡುಮುಂಡಿಗೆ ಬೀದಿ ಬೀದಿಯಲಿ (ಅಂಬಿಣಾ. ೪೨-೪೮) : "ಧಾಂಧಳೆ, ಕೋಟಲೆ" (ಪ್ರಭಣ). **ತಂಡೋಮುಂಡೊ** : (೬).

[?. / ತಮಿ. ತಣ್ಡುಮುಣ್ಡು, ತಣ್ಡುಮಿಣ್ಡು = ಮೊಂಡುತನ]

ತಂಡುಮುಂಡು 'ತಂಡುಂಮುಂಡು' ನೋ.

ತಂಡುಲ, ತಂಡುಳ (ನಾ). ೧. ಅಕ್ಕಿ : ನೆಟ್ಟನೆ ಪುಷ್ಪವಾಸನೆಯು ಕಪ್ಪುರ ಶಾಲಿಯ ತಂಡುಲಂಗಳಂ ನಿಟ್ಟೆಸರಿಟ್ಟು ಬಾಗಿ (ಸುಕುಮಾ. ೧೦-೧೦೮) : ಪ್ರಜೆಯೆಲ್ಲಂ ಜಲಗಂಧಸ್ರಜ ತಂಡುಲ ಧೂಪದೀಪ ಚರು ತಾಂಬೂಲ ವ್ರಜದಿಂ ಪೂಜಿಸುವುದು (ಯಶೋಧ. ೪-೭೩) : ಮೋಡಗಳ ಮೊರದಲ್ಲಿ ತಾರೆಗಳ ತಂಡುಲವ ಒನೆವ ವನಿತೆಯ ಹಾಗೆ ತೊನೆಯೆ ಗಾಳಿ (ಕರುಣಾ, ೧೬-೭). ೨. (ಕಮಲದ) ಬೀಜ : ಶಿಳಿದ ಶಿಳಿಗೊಳದ ತಳಿತ ತಾವರೆಯರಳ ತಂಡುಲದ ರುಚಿಯ ಕಳಹಂಸೆ ಬಯಸುವಂತೆ (ಆದಪ. ೧೬-೩೭) : ತಾಮರಸತಂಡುಲಂಗಳ ಜಕ್ಕುಲಿಸಿ ಕೊಕ್ಕಿನಿಂ ನಲಿದು ವಧುಗೂಡಿ ಸೇವಿಪ ಬಿಸಿಲ್ವಕ್ಕಿಗಳಿಂ (ಪದ್ಮರಾ. ೮-೩೯). ೩. ಒಂದು ಅಕ್ಕಿಯ ಕಾಳಿನಷ್ಟು ತೂಕ ; ಮುತ್ತು, ರತ್ನ ಮೊದಲಾದುವುಗಳನ್ನು ತೂಕಮಾಡುವ ಒಂದು ಪ್ರಮಾಣ : ೧೬ ತಂಡುಳ ಅಂದರೆ ೧ ರತಿ (ಮುಂಬಪ್ರಾ. ೦೩೭). ೪. ಕೋಶ, ರವಿ, ತಂಡುಲ, ಅಗ್ನಿ, ತಪ್ತಮಾಷ, ಜಲ, ವಿಷ ಎಂಬ ಏಳು ಬಗೆಯ ದಿವ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು. 'ದಿವ್ಯ' ಪರಾ. ೫. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧಿ ಸಸ್ಯ ; ವಾಯುವಿಳಂಗ. **ತಂಡುಳ:** ೧. ಮಧುರಮೆಂಬ ಕಳಮತಂಡುಳಮಂ ಕಯ್ಪೆಯೆಂಬುದು ದುಷ್ಪ್ರತೀತಿ (ಪಸಾರ. ೯೦೪-೧೦). [ಸಂ.]

ತಂಡುಲೀಯ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸೊಪ್ಪು ; ಕಿರುಕುಸಾಲೆ ; ಕೀರೆ ಸೊಪ್ಪು ; ಚಿಲುಕೀರೆ : "ತಂಡುಲೀಯಃ, ಅಲ್ಪಮಾರಿಷಃ – ೨ ಕೀರೇ ಸೊಪ್ಪು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೨೭). [ಸಂ.]

ತಂಡುಲೀಯಕ, ತಂಡುಳೀಯಕ (ನಾ). = ತಂಡುಲೀಯ : "ನೀರದರವಂ ತಂಡುಲೀಯಕಂ ಮುದಿಪ್ಪಮೆನೆ ಕಿಱುಕುಸಾಲೆಯಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೪೨-೪೦). **ತಂಡುಳೀಯಕ:** "ತಂಡುಳೀಯಕಂ ಜಳಧರನಾಮಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೩೭-೨೮). [ಸಂ.]

ತಂಡುವಾದಿಸು (ಕ್ರಿ). ಮೊಂಡುತನದಿಂದ ವಾದಿಸು ; ವಿತಂಡವಾದ ಮಾಡು : ಇದು ರಾಗ ತೋರೆಯುದವಗೆ ಮನಸಿಗೆ ಹತ್ತದು ಹೀಗೆ ಹಾಗ್ಯಾಕೆಂದು ತಂಡುವಾದಿಸಿದರೆ ಆಗುವುದೇನಯ್ಯಾ ಅದರಿಂದ ಫಲಿತಾರ್ಥ (ವಿಪ್ರಸು. ೨೨-೫).

[ತೊಂಡು$_1$? + ವಾದಿಸು]

ತಂಡುಳ 'ತಂಡುಲ' ನೋ.

ತಂಡುಳಜಳ (ನಾ). ಅಕ್ಕಿಯನ್ನು ತೊಳೆದ ನೀರು ; ಅಕ್ಕಿಯ ಕಚ್ಚು ; ಅಕ್ಕಚ್ಚು : ಸಿರಿಕಂಡಂ ಬ್ರಾಹ್ಮಿಯೆನಿಪ್ಪೆರಡಂ ಮೇಣಲ್ಲದಂದು ತಂಡುಳ ಜಳದಿಂದರಸಿನಮಂ ಪುಣಸೆಯ ಚೇರ ರಸಮುಮಂ ಕುಡಿಯೆ ಕಿಡಿಸುಗುರು ಸ್ಫೋಟಕಮಂ (ಲೋಕೋಪ. ೯-೨೫).

[ತಂಡುಳ (= ತಂಡುಲ) + ಜಳ$_2$ (= ಜಲ$_2$)]

ತಂಡುಳೀಯಕ 'ತಂಡುಲೀಯಕ' ನೋ.

ತಂಡೆ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕಾಲಿನ ಆಭರಣ ; ರುಳಿ : ಅಡಿಯು ತಾವರೆ ತಂಡೆಯುಂಚೆಯು ತೊಡೆಯು ಬಾಳೆಯು ಬಳುಕುತಿಹ ಬಡನಡುವು ಬಳ್ಳಿಯು (ಅಜಾಗವಿ. ೨೧-೩೪). ೨. ಎತ್ತಿನ ಕೊರಳಲ್ಲಿ ಕಟ್ಟುವ ಬಣ್ಣ ಬಣ್ಣದ ದಾರಗಳನ್ನು ಹೆಣೆದು ಮಾಡಿದ ಪಟ್ಟಿ ; ಕೊರಳಪಟ್ಟಿ : ಎತ್ತಿನ ಕೊರಳಲ್ಲಿ ತಂಡೆ ಹಾಕಿದ್ದೇನೆ (ಊಪ).

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ತಣ್ಟೈ ; ಮಲ. ತಣ್ಣ ; ತುಳು. ತಂಡೆ]

ತಂಡೆಯ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು. ☞ ಈಗಿನ ನಂಜನಗೂಡು ತಾಲ್ಲೂಕಿನ ತಾಂಡ್ಯ : ಮಯ್ಸೂರ್ ನಾಡ ತಣ್ಡೆಯದ ಎಳ್ತಿಯಮ್ಮನ ಮಗಂ ಮಾದಯ್ಯ (ಮೈಆರಿ. ೧೯೩೭, ೫೫-೩ : 1054) : ಕಡೆಕೊಳಂ ಖಾರ ಪುರಂ ತಣ್ಡೆಯದ ಮುಕ್ಕೊಡು ಮೂಡಮೊಗದೆ ಪೋಗಿ (ಮೈಆರಿ. ೧೯೩೪, ೭೮-೭ : 11ನೆಯ ಶತ). [?]

ತಂಡೇಲ (ನಾ). ದೋಣಿಯ ಅಥವಾ ಹಡಗಿನ ಯಜಮಾನ,- ಮುಖ್ಯಸ್ಥ : ಅಲ್ಲಿಲ್ಲದ ದೋಣಿಯ ತಂಡೇಲನನ್ನು ಕುರಿತು ಆರ್ಭಟಿಸಿದೆ (ವ್ಯಂಮಾ. ೫೦) : ಬಂದರಿಗೆ ಹೋಗಿ ಅಲ್ಲಿನ ತಂಡೇಲರನ್ನು ಕರೆದು . . . ತನಿಖೆಮಾಡುತ್ತಾರೆ (ಜಾರುದಾ. ೬೩).

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ತಣ್ಟಲ್, ತಣ್ಟೇಲ್ ; ಮಲ. ತಣ್ಡಲ್ ; ತುಳು. ತಂಡೆಲ್, ತಂಡೆಲೆ ; ತೆಲು. ತಂಡೇಲು, ತಂಡೆಲು. / ಹಿಂ. ಮರಾ. ತಾಂಡೇಲ್]

ತಂಡೋಮುಂಡೊ 'ತಂಡುಂಮುಂಡು' ನೋ.

ತಂತಿ (ನಾ). ೧. ತಾಮ್ರ ಮುಂತಾದ ಲೋಹಗಳ ತೆಳುವಾದ ಎಳೆ ; ತೆಳಂಕಂಬಿ ; ಸರಿಗೆ : ಬೆರಲೊಳ್ ಬೀಣೆಯ ತಂತಿಗಳೊರಸಿದ ಕೆಂಗಲೆಗಳ್ (ಶಂಪಧಾ. ೬-೧೧) : ಅರಿಭೂಪಾಳ ಸಿರಂಗಳಿಂದೆ ಸೊರೆಯುಂ ತದ್ಬಾಹು ಸಂದೋಹದಿಂ ಕರೆಯುಂ ದಂಡಿಗೆ ಮಾಡಿ ಬೆಂನೆಸೆವ ಬೀಮಿಂ ತಂತಿಯುಂ ಕಟ್ಟಿ (ಎಕ. VI, ಕಡೂರು. ೧೫೬-೩೭ ; ಸು. 1190) : ಪದಿನಾಲ್ಕು ತಂತಿಯಿಂ ಮೆಱೆವ ವೀಣೆಯನಲ್ಲಿ ಪದಬಿನಿಂ ಮೇಳಯ್ಸಿ (ತಿರುನೀ. ೮೫-೨೩) : ನೋಟ ರಾಯನ ಮೇಲೆ ನೆನಹು ರಾಗದ ಮೇಲೆ ನೀಟ ತಂತಿಯ ಮೇಲೆ ಬೆರಳು (ಭರಜ. ೫-೫೮) : ಧಾತುಗಳಿಂದ ಬೇಕಾದಷ್ಟು ಉದ್ದ ತಂತಿಯನ್ನು ಎಳೆಯಬಹುದು (ಮುಂಬಯಿ. ೪-೯೩). ೨. ವೀಣೆ ಮೊದಲಾದ ತಂತಿವಾದ್ಯ : ತಾಳ್ಯಾಕ ತಂತ್ಯಾಕ ರಾಗದ ಚಿಂತ್ಯಾಕ (ಗರಿ. ೧೨೨-೭) : ಜೀವದ ರಸ ಹಿಂಡಿ ತುಂತುರು ಮಳೆಯಾಗಿ ತಂತಿಯ ತುಂಬೆಲ್ಲ ಸಿಡಿಧಾಂಗ (ಸಖೀಗೀ. ೫೨-೦೪). ೩. ತಂತಿಯ ಮೂಲಕ ಕಳಿಸುವ ಸುದ್ದಿ ; ತಾರು ; ಟೆಲಿಗ್ರಾಂ : 'ಜಾಗ್ರತೆಯಾಗಿ ಹೊರಟು ಬಾ' ಎಂದು ತಂತಿ ಕೊಟ್ಟಿದ್ದನು (ಹಂದುಬಿ. ೭೭).

ತಂತಿಯ ದೀಪ = ವಿದ್ಯುದ್ದೀಪ : ವಿದ್ಯುಚ್ಛಕ್ತಿ ಎಂದು ಹೇಳುವ ಬೆಳಕಿಗೆ ತಂತಿಯ ದೀಪ ಎಂತಲೂ ಹೇಳುವುದನ್ನು ಕೇಳಿದ್ದೇನೆ (ಕಬಸಾ. ೬೩).

[< ಪ್ರಾ. ತಂತೀ. / ಸಂ. ತಂತ್ರಿ, ತಂತ್ರೀ]

ತಂತಿಕಂಬ (ನಾ). ವರ್ತಮಾನವನ್ನು ದೂರಕ್ಕೆ ಸಾಗಿಸುವ ತಂತಿಗಳನ್ನು ಬಿಗಿದ ಕಂಬ ; ತಂತಿ ವರ್ತಮಾನದ ಕಂಬ : "ತಂತಿಕಂಬ; ತಾರುಕಂಬ" (Telegraph-post. ಪತ್ರಿನಿ. ೮೨). [ತಂತಿ + ಕಂಬ$_1$ (< ಕಂಭ)]

ತಂತಿಕಚೇರಿ (ನಾ). ತಂತಿ ವರ್ತಮಾನವನ್ನು ಕಳಿಸುವ ಕಚೇರಿ : (Telegraph-office. ಪತ್ರಿನಿ. ೮೨). [ತಂತಿ + ಕಚೇರಿ]

ತಂತಿಕಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ೧. ತಂತಿಯನ್ನು ಅಳವಡಿಸು : ವೀಣೆ . . . ಮೊದಲಾದ ತಂತಿಕಟ್ಟಿ ನುಡಿವ ವಾದ್ಯವನಱವುದು (ಆದಪ. ೬-೦೨). ೨. (ಆಲಂ) ನಿರ್ದಿಷ್ಟಪಡಿಸು ; ಗೆರೆ ಎಳೆ : ಊರಗಾರಕೆ ವ್ಯವಹಾರದೊಳಗ ಹಾಂಗೆಲ್ಲಾ ತಂತೀಕಟ್ಟಿ ಕೆಲಸ ಸಾಗೂದುಲ್ಲ (ಗ್ರಾಮಾಯ. ೪೦).

[ತಂತಿ + ಕಟ್ಟು$_1$]

ತಂತಿಕೊಡು (ಕ್ರಿ). ತಂತಿಯ ಮೂಲಕ ಸಮಾಚಾರವನ್ನು ಕಳಿಸು : ಕಲಕತ್ತೆಗೆ ಹೊರಟ ಬಗ್ಗೆ ಬಾಬುಗಳಿಗೆ ತಂತಿಕೊಟ್ಟು ಹೊರಟುಬಿಟ್ಟೆನು (ಹೇಮುಂಶ. ೩೦೯). [ತಂತಿ + ಕೊಡು$_1$]

ತಂತಿಜಾಲರಿ (ನಾ). ತಂತಿಯಿಂದ ಮಾಡಿದ ಜಾಲರಿ : ಕಿಟಕಿ ಬಾಗಿಲುಗಳಿಗೆ ತಂತಿಜಾಲರಿ (wire-mesh) ಹಾಕಿಸುವುದರಿಂದ ಇವುಗಳ ಕಾಟ ಕಡಿಮೆಯಾಗುವುದು (ಗೃಹವಿ. ೧೮೭). [ತಂತಿ + ಜಾಲರಿ]

ತಂತಿಟಪ್ಪಾಲು (ನಾ). ತಂತಿಯ ಮೂಲಕ ಕಳಿಸುವ ವರ್ತಮಾನ,- ಸುದ್ದಿ ; ಟೆಲಿಗ್ರಾಂ : (ಕ). [ತಂತಿ + ಟಪ್ಪಾಲು (< ಟಪಾಲು)]

ತಂತಿಬಲೆ (ನಾ). = ತಂತಿಜಾಲರಿ : ಈ ಕೋಣೆಯೂ ಎರಡು ತಂತಿಬಲೆಗಳಿಂದ ಇಬ್ಭಾಗವಾಗಿತ್ತು (ಪುನರು. ೧೮೮). [ತಂತಿ + ಬಲೆ$_1$]

ತಂತಿಬಿಡು (ಕ್ರಿ). ತಂತಿ ಸಮಾಚಾರವನ್ನು ಕಳಿಸು ; ತಾರು ಕೊಡು : ಅದನ್ನು ಕೇಳಿ ಆವರು ನನಗೆ ತಂತೀ ಬಿಟ್ಟಿದ್ದರು (ಸ್ಮೃತಿಚಿ. ೫೦೩)

[ತಂತಿ + ಬಿಡು$_1$]

ತಂತಿಮೆತ್ತೆ (ನಾ). ಒಳಗೆ ಸ್ಥಿತಿಸ್ಥಾಪಕತ್ವವುಳ್ಳ ತಂತಿಯನ್ನು ಅಳವಡಿಸಿ ಮಾಡಿದ ಮೆತ್ತೆ,– ಆಸನ : ತಂತಿಮೆತ್ತೆಯ ಮೇಲೊಂದು ಶುಭ್ರವಾದ ಹಾಸುಗೆಯಿತ್ತು (ಪುನರು. ೨೬೫). [ತಂತಿ + ಮೆತ್ತೆ]

ತಂತಿಮೇಹ (ನಾ). = ತಂತುಮೇಹ : (೬). [<ಸಂ. ತಂತುಮೇಹ]

ತಂತಿವರ್ತಮಾನ (ನಾ). ದೂರಲೇಖಕದ ಮೂಲಕ ಕಳಿಸಿದ ಸುದ್ದಿ,– ಸಮಾಚಾರ: ೨೨೦೦೦ ಮೈಲು ದೂರ ತಂತಿವರ್ತಮಾನವು ನಡೆಯುತ್ತದೆ (ಭೂಗೋಳ. ೪೦). [ತಂತಿ + ವರ್ತಮಾನ]

ತಂತಿವಾದ್ಯ (ನಾ). ತಂತಿಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ವೀಣೆ, ತಂಬೂರಿ ಮೊದಲಾದ ವಾದ್ಯ : "ತತಂ–ತಂತಿವಾದ್ಯಂ" (ಶಾಶಕ್. ೨೩೮) : ತಂತೀವಾದ್ಯ ಯಾವುದೇ ಆದರೂ ಕಾಲಕ್ರಮೇಣ ವೀಣಾ ಎಂಬ ರೂಢನಾಮದಿಂದ . . . ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ (ಸಂಗೀಶಂ. ೧೦೮). [ತಂತಿ + ವಾದ್ಯ]

ತಂತಿವಾರ್ತೆ (ನಾ). = ತಂತಿವರ್ತಮಾನ: ತಂತಿವಾರ್ತೆ ಕೇಳಿ ತಕ್ಷಣ ಹೊರಟರು (ಬೂ೦). [ತಂತಿ + ವಾರ್ತೆ]

ತಂತಿಸಮಾಚಾರ (ನಾ).=ತಂತಿವರ್ತಮಾನ : ತಂತೀಸಮಾಚಾರ, ವಾಯು ಸಮಾಚಾರ, ವೀಣಾವಾದನ ಇತ್ಯಾದಿ ಸೂಕ್ಷ್ಮಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಪಡೆಯುತ್ತದೆ (ಜೀವಾತ್ಮ. ೧೭೪). [ತಂತಿ + ಸಮಾಚಾರ]

ತಂತಿಹಚುಕ (ನಾ). ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಕಡಿಯುವವನು : ಸಂತೈಸಿಕೊಂಡು ಹೋದನೊ ದಾರಿಯಲಿ ಸಿಕ್ಕಿ ಭ್ರಾಂತುಗೊಂಡನೊ ಬೇಡ ಹೇಳವ್ವ ಕಾಯೆಯೆನೆ ತಂತಿಹಚುಕನನಾರು ಸೀಯದಿರ್ದರೆ ಹೋದನೆಂದಳಾ ಪದ್ಮಾವತಿ (ಗುಭಕ. ೨–೭೯): "ಅಂಕೆಯಿಲ್ಲದವನು, ಲಂಗು ಲಗಾಮಿಲ್ಲದವನು" (ಗುಭಕ. ಕೋಶ). [<ತಂತು$_2$ + ಹಚುಕ (<ವಚುಕ)]

ತಂತು$_1$ (ನಾ). ೧. ಎಳೆ ; ದಾರ ; ನೂಲು ; ಸೂತ್ರ : "ತಂತು ಗುಣಂ ಸೂತ್ರಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೬೬–೮೭): "ನೂತ ನೂಲಿಟಿಯಲ್ಲಿ . . . ತಂತುವದು" (ಮಂಗರಾ. ೧೫೪–೬೬) ; ಪಟವ ಹಚಿದು ತಂತುವ ನೋಡಲದೇಕೆ ಆ ಪಟವೇ ತಂತುವೆಂದಚಿದೊಡೆ ಸಾಲದೇ (ದೇವಾವ. ೬೦–೧೨೫) : ಸ್ನಾಯುಗಳ ಬಣ್ಣ ನಸುಗೆಂಪು; ಅವು ಹಲವು ತಂತುಗಳಿಂದುಂಟಾಗಿರುತ್ತವೆ (ಮುಂಬಯಿ. ೬–೩೦೪) : ನಿರಾಕಾರ ಏಕಾಂತ ತಂತು ಸುತ್ತುತ್ತಲಿತ್ತು ನನ್ನ (ಅರಳು. ೧೯೪–೫). ೨. ಸಂಬಂಧ. 'ತಂತಿಹಚುಕ' ಪರಾ.

ತಂತುಮಾತ್ರಬ್ರಾಹ್ಮಣ=ತಂತಂಹಾರುವ: ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ೧೧೫ ಕುಲಗಳು ಕ್ರಿಕರ್ಮಿಗಳು ; ತಂತುಮಾತ್ರ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರು (ತುಳುನಾ. ೧೫೦). **ತಂತುಮಾತ್ರಬ್ರಾಹ್ಮಣ್ಯ** = ಜನಿವಾರದಿಂದ ಮಾತ್ರ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಾಗಿರುವಿಕೆ ; ಆಚಾರವಿಲ್ಲದೆ ಜಾತಿಯಿಂದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಾಗಿರುವುದು : (೬). [ಸಂ.]

ತಂತು$_2$ (ನಾ). ೧. ಉಪಾಯ ; ತಂತ್ರ : ಆಚಾರಮಾರ್ಗ ತಂತುವನಜಿವನಾವನೊರ್ವಂ ಬ್ರಹ್ಮವರ್ಚಸನಕ್ಕುಂ (ಮಂಗರಾ. ೭೪–೧) : ಪಂಥದಲ್ಲಿ ಏಕಾಂತದಲ್ಲಿ ಕಾಂತೆಯ ಸಂಗಡದಲ್ಲಿ ಸಂತರ ಬಳಿಯಲ್ಲಿ ತಂತಿನಲ್ಲಿ ವನಾಂತರದಲ್ಲಿ . . . ಎಂತಾದರೂ ಮನದಂತಿರಲಿ ಸಂತತ ಪರಿಪಾದ ಕ್ರಾಂತನಾಗಿ (ವಿಶಾಸು. ೬೯–೫) : ಎಲ್ಲಾ ಕೊಡಗ ಮಾಡಿದ ತೂತು (ಕೊಂಗಾಳ್ಕ. ೪೦೪). 'ತಂತುಗಾರ' ಪರಾ. ೨. ಮುಖ್ಯವಾದುದು : ಪ್ರಧಾನವಾದ ವಿಷಯ: "ಮುಖ್ಯದಲ್ಲಿ . . . ತಂತುವದು" (ಮಂಗರಾ. ೧೫೪–೬೬). 'ತಂತ್ರ' ಪರಾ. [?]

ತಂತುಕ (ನಾ). ೧. (ರೇಷ್ಮೆಹುಳು, ಜೇಡರ ಹುಳು ಮೊದಲಾದುವುಗಳಲ್ಲಿ) ನೂಲನ್ನು ಹೊರಡಿಸುವ ಅಂಗ: ರೇಷ್ಮೆಕೋಶಗಳನ್ನು (Cocoons) ಮಾಡಲು ತಂತುಕ (Spinneret)ದ ಮೂಲಕ ಹೊರಬರುತ್ತದೆ (ಕೀಟವಿ. ೯೨). ೨. ದಾರವನ್ನು ತೆಗೆಯುವ ಸಾಧನ : ಸಂಶ್ಲೇಷಿತ ದಾರಗಳನ್ನು (Synthetic fibre) ತೆಗೆಯುವ ತಂತುಕಗಳನ್ನು (Spinneret) . . . ಬಳಸುತ್ತಾರೆ (ಶಿಲ್ಪನಾ. ೩೦೯). [ಸಂ.]

ತಂತುಕಾರ (ನಾ). ಜೇಡರ ಹುಳು: ನಿಚ್ಚಂ ತೊಯ್ಪುಮೃತಶಿಲೆಯ ಗೋಶಾಲೆ. ತಂತುಕಾರ ಸಹಸ್ರ ಜಾಲ ವೈರೂಪ್ಯದಿಂ, ಬಿನ್ನವಿಡೆ ಪಾಳೂರ ತುರುಪಟ್ಟಿಯೋಲ್ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೮೫೦–೧೧). [ಸಂ.]

ತಂತುಕುಳ (ನಾ). "ಬ್ರಹ್ಮವರ್ಚಸ್ಸುಳ್ಳವರ ಸಮೂಹ (ಯಜ್ಞವನ್ನು ಮಾಡುವವರ ಗುಂಪು)" (ಲಶಿಚಂ. ಕೋಶ) : ದಧೀಚಿಮುನಿ ಯಜ್ಞ ಮಂಟಪಕೆ ಬಂದು ತಂತುಕುಳ ನೆರೆದುದಿನ್ನೆಲ್ಲರಳವುದು ದಿಟಂ . . . ಎಂದು ಮುಂಶಿರ್ದು ನುಡಿದಂ (ಲಶಿಚಂ. ೧೮–೬). [ತಂತು$_2$ + ಕುಳ$_5$ (= ಕುಲ)]

ತಂತುಕ್ರಿಯೆ (ನಾ). ನೂಲಿನಲ್ಲಿ ಕೆಲಸ ಮಾಡುವುದು ; ಬಟ್ಟೆಯನ್ನು ನೇಯುವುದು: "ಕಿಸುವಣ್ಣ ಕೊರ್ಬುಗಳೊಳಂ . . . ತಂತುಕ್ರಿಯೆಯೊಳು ಕೆಚ್ಚೆಂದಕ್ಕು" (ಶಬ್ದಮಂ. ೮೮) : "ಘೃತದೊಳು ಪೇಟಲೇಂ ತಂತುಕ್ರಿಯೆಯೊಳು ನೆಯ್" (ಶಬ್ದಮಂ. ೧೦೩) [ತಂತು$_1$ + ಕ್ರಿಯೆ]

ತಂತುಗಟ್ಟು$_1$ (ಕ್ರಿ). (ಪಾಕ ಮೊದಲಾದುವು) ದಾರದಂತೆ ಎಳೆ ಬರುವ ಹಾಗೆ ಜಿಗುಟಾಗು ; ಎಳೆಪಾಕವಾಗು : ಅದು ಸುಮಾರು ಮೂರು ತಾಸು ಕುದಿದು ಕಷಾಯವು ತಂತುಗಟ್ಟುವ ಹಾಗೆ ಜಿಗುಟಾದ ಮೇಲೆ . . . ಕುದಿಸುವರು (ಮುಂಬಯಿ. ೫–೨೦೦). [ತಂತು$_1$ + ಕಟ್ಟು$_1$]

ತಂತುಗಟ್ಟು$_2$ (ನಾ). ದೇಹದಲ್ಲಿಯ ಮೂಳೆಗಳನ್ನು ಒಂದಕ್ಕೊಂದು ಸೇರಿಸಿ ಬಿಗಿಯುವ ಮೆತುವಾದ ಎಳೆಗಳಂತಹ ರಚನೆ; ಅಸ್ಥಿರಜ್ಜು : ಮೆಲ್ಲೆಲುಬುಗಳು (ಕಾರ್ಟಿಲೇಜಸ್), ತಂತುಗಟ್ಟುಗಳು (ಲಿಗಮೆಂಟ್ಸ್), ಸ್ನಾಯುಗಳು ತಗುಲಿಕೊಳ್ಳುವ ಕಂಡರಗಳಲ್ಲೂ (ಟೆಂಡನ್ಸ್) ಸೇರಿಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ (ಕವಿಕೋ. I, ೧೫). [ತಂತು$_2$ + ಕಟ್ಟು$_2$]

ತಂತುಗಾರ (ನಾ). ಉಪಾಯಗಾರ ; ತಂತ್ರಗಾರ ; ಮೋಸಗಾರ : ತಂತುಗಾರನೊ ಶೃಂಗಾರವರನೊ ಪಂಥದ ದೈವವ ವಿಜಯವಿಠ್ಠಲರೇಯಾ (ತೀರ್ಥದು. ೧೬೩) : ತಂತುಗಾರನೆ ನಮ್ಮ ವಿಜಯ ವಿಠ್ಠಲ ಸ್ವಾತಂತ್ರ ಸರ್ವೋತ್ತಮ (ವಿಕೋ್ಣಸು. ೩–೪). [ತಂತು$_1$ + –ಕಾರ$_1$ (<–ಕಾಱ)]

ತಂತುಚಿತ (ನಾ). ನೂಲಿನಿಂದ ಕೂಡಿದುದು; ನೂಲಿನಿಂದ ನೆಯ್ದುದು; ಬಟ್ಟೆ : "ತಂತುಚಿತಂ ಕಾರ್ಪಾಸಕಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೭೮–೧೯). [ಸಂ.]

ತಂತುನಾಗ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮೀನು; ಶಾರ್ಕ್‌ಮೀನು. [ಸಂ.]

ತಂತುನಾಭ (ನಾ). ಜೇಡರ ಹುಳು. [ಸಂ. (ತಂತು + ನಾಭಿ + –)]

ತಂತುಪಟ (ನಾ). ನೂಲಿನ ಬಟ್ಟೆ : ತಂತುಪಟ ಸಾಕಿನ್ನು ಬೇಳವಿಗೆಗಂತ ವಾದುದು ಸುಲಿಯದಿರಿ ಹೋ (ತೊರರಾ. ೫–೮–೨೬). [ತಂತು$_1$ + ಪಟ$_3$]

ತಂತುಪಾಕ (ನಾ). ಎಳೆ ಬರುವಂತೆ ಜಿಗುಟಾದ ಪಾಕ ; ಎಳೆಪಾಕ ; ಹದವಾದ ಪಾಕ : ನಾಲ್ಕುವರಹ ತೂಕ ಪಚ್ಚಗರ್ಪೂರವಂ ಪುಡಿ ಮಾಡಿ ಪಾಕದಲ್ಲಿ ಹಾಕಿ ತಂತುಪಾಕದಲ್ಲಿಳುಹಿ (ಸಕವೈ. ೧೩೬). [ತಂತು$_1$+ಪಾಕ$_2$]

ತಂತುಮೇಹ (ನಾ). ಮೇಹರೋಗದ ಒಂದು ಅವಸ್ಥೆ : (೬). [ತಂತು$_2$ + ಮೇಹ]

ತಂತುಯಂತ್ರ (ನಾ). ನೂಲುವ ಯಂತ್ರ ; ರಾಟೆ : "ರಾಟಾ — ತಂತುಯಂತ್ರಂ" (ಶಾಶಕ್. ೧೬). [ತಂತು$_1$ + ಯಂತ್ರ]

ತಂತುರ (ನಾ). ಉಪಾಯ ; ತಂತ್ರ : ಉಕಾರಕ್ಕೆ–ಅಲ್ಪ–ಅಲುಪ . . . ತಂತ್ರ–ತಂತುರ (ಶಮುದ. ೨೫೪ ಪ್ರಯೋ). [<ಸಂ. ತಂತ್ರ]

ತಂತುವಾಯ (ನಾ). ೧. ಬಟ್ಟೆ ನೇಯುವವನು; ನೇಕಾರ: "ಕುವಿಂದಾವೃತಂತುವಾಯಂಗೆ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೬೬–೮೭). ೨. ಜೇಡರಹುಳು : "ತಂತುವಾಯಃ–ಜೇಡನ ಪುಳುವುಂ, ಜೇಡನುಂ" (ಶಾಶಕ್. ೨೩೮) : ತಂತುವಾಯದಿಂದವ್ಮ ಲೋಕದೊಳಗಿನ್ನದೇನು ಬಂತು? ಅಲ್ಲಿ, ಇಲ್ಲಿ, ಎಲ್ಲಲ್ಲಿ ತೂಗಾಡಿ, ತಂತು, ತಂತು, ತಂತು! (ಚಿಂತನ. ೫೪–೧೧). ೩. ನೆಯ್ವುದು ; ನೆಯ್ಗೆ. ೪. ಮಗ್ಗ : "ಮಗ್ಗಂ ತಂತುವಾ[illegible]" (ಮಂಗರಾ. ೧೧೩–೮). [ಸಂ.]

ತಂತುಸ್ನಾಯು (ನಾ). ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾದ ಎಳೆಗಳನ್ನುಳ್ಳ ಸ್ನಾಯುಂ : ತಂತುಸ್ನಾಯುವಿನ (Fibre Muscular) ಬೆನ್ನ ಬಳಿಯ ಪಪೆ (ಶೀಟಬಿ. ೩೨). [ತಂತು$_1$ + ಸ್ನಾಯು]

ತಂತುಹಾರುವ (ನಾ). ಜನಿವಾರವನ್ನು ಧರಿಸುವುದರಿಂದ ಮಾತ್ರ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಎನಿಸಿಕೊಂಡವನು; ಹುಟ್ಟಿನಿಂದ ಮಾತ್ರ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಾಗಿದ್ದು ಯೋಗ್ಯ ಆಚರಣೆಯಿಲ್ಲದವನು : ತಂತುಹಾರುವನಲ್ಲ ಸಾಕ್ಷಾತ್ ಬೊಮ್ಮನಪ್ಪನು (ಬಸಪು. ೫೫-೩೩). [ತಂತು$_1$ + ಹಾರುವ (<ಪಾರ್ವ)]

ತಂತೋತಂತು (ಅ). ಎಳೆಎಳೆಯಾಗಿ; ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ; ಚಾಚೂ ತಪ್ಪದೆ ; ಅಕ್ಷರಶಃ : ನಿನ್ನ ತರ್ಕ ತಂತೋತಂತು ಸರಿಯಾದದ್ದೆ ನೋಡು (ಅಶ್ವಮೇ. ೫) ; ನನ್ನ ಅನುಭವಕ್ಕೆ ಮಾತ್ರ ಈ ಮಾತು ತಂತೋತಂತು ಅನ್ವಯಿಸಿತು (ಕುಮಾಶಾ. ೫೩). [← ಮರಾ. ತಂತೋತಂತ]

ತಂತ್ರ (ನಾ). ೧. ದಾರ ; ನೂಲು ; ತಂತು : ನೆಯ್ದಾಳುತಿದೆ ಜಗವನೊಂದತಿ ವಿರಾಡ್ಮನಂ, ಸೂಕ್ಷ್ಮಾತಿಸೂಕ್ಷ್ಮ ತಂತ್ರದಿ ಬಿಗಿದು-ಕಟ್ಟಿಯುಂ ಜೀವಿಗಳ್ಗಿಚ್ಛೆಯಾ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯಭಾವಮಂ ನೀಡಿ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೫೮-೧೩೨). ೨. ನೇಯುವಿಕೆ ; ನೆಯ್ಗೆ. ೩. ಮಗ್ಗ. ೪. ಹೊದಿಕೆ ; ಪರಿಧಾನ. ೫. ಧಾರ್ಮಿಕ ಉತ್ಸವ, ಸಮಾರಂಭ ಮೊದಲಾದವುಗಳ ಪ್ರಧಾನವಾದ ವಿಧಿ, ಕ್ರಮ ಮತ್ತು ಅನುಷ್ಠಾನ: ಓಂ ನಮ ಶಿವಾಯ ಎಂಬ ಮಂತ್ರವ ವಿಜಾಲಿಲಮ್ಮದೆ ನಿಂದುದು ತರ್ಕ ಭಯಂಕರ ಭ್ರಮೆಗೊಂಡಿತ್ತು ಮಂತ್ರ ತಂತ್ರ (ಬಸವ. ೮೧) : ಧರ್ಮವೇ ಜಯವೆಂಬ ದಿವ್ಯಮಂತ್ರ ಮರ್ಮವನ್ನರಿತು ಮಾಡಲು ಬೇಕು ತಂತ್ರ (ಪುರಂದ. ೨-೬೫ ಪಲ್ಲವಿ). ೬. ಸಿದ್ಧಾಂತ ; ತತ್ತ್ವ. ೭. ಶಾಸ್ತ್ರ : ನಿಜಸ್ವರೂಪ ನಿರೂಪಣ ಚಕಿತ ಸಕಲಸಮಾಮ್ನಾಯತಂತ್ರ ಲಕ್ಷ್ಮೀಕಾಂತ. (ಜಗವಿ. ೧-೮೦ ವ) ; ವಿದಿತವೇನೆ ವೇದಘೋಷದ ಪುರಾಣಪ್ರಸಂಗದ ತರ್ಕ ತಂ[ಪಾಠಾಂ. ಮಂ]ತ್ರ ಸಂವಾದದ . . . ಸಂಭ್ರಮಕೆ ಬೆಱಗಾದನು ಹರಿಶ್ಚಂದ್ರನು (ಹಡಶಾ. ೬-೩೯) ; ತಂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ತಂತ್ರಗಳು ಶಾಕ್ತಮತವನ್ನು ನಿರೂಪಿಸುತ್ತವೆ . . . ವೇದಗಳು, ಆಗಮಗಳು, ತಂತ್ರಗಳು, ಪುರಾಣಗಳು – ಈ ನಾಲ್ಕು ವಿಭಾಗಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಈ ಸಂಪ್ರದಾಯವನ್ನು ಕಾಣಬಹುದು (ಭಾರದ. ೨೩೧). ೮. ಇಂದ್ರಜಾಲ ; ಯಕ್ಷಿಣೀವಿದ್ಯೆ. ೯. ಔಷಧಿದ್ರವ್ಯ ; ಮೂಲಿಕೆ. ೧೦. ಉಪಾಯ ; ಹಂಚಿಕೆ ; ಯುಕ್ತಿ : ಆಗಳ್ ಮಂತ್ರಮಂ ತಂತ್ರದಿಂ ತೞೆದು ಪೊಸಮಸೆಯ ವಿಶಿಖಂಗಳಿಂ ಪಗೆಯ ಬಿಲ್ಲಂ . . . ಮುಕ್ಕಡಿಗೆಯ್ದು (ರಾಮಾಶ್ವ. ೧೪೫-೨೪) ; ಉರಗನ ವಿಷಕಿದೆ ಔಷಧಿ ಮಣಿಮಂತ್ರ ಖಳನ ವಿಷಕಿಲ್ಲವೋ ತಂತ್ರ (ಇಂಚಾಪ. ೦೪೩-೪) ; ಮಂತ್ರ ತಿಳಿಯದಿದ್ದರೂ ತಂತ್ರಕ್ಕೆ ಕಡಿಮೆ ಇಲ್ಲ (ಗಾದೆ). ೧೧. ಕಪಟೋಪಾಯ ; ಸಂಚು ; ಜ್ವಾಲೆ . . . ಅರ್ಜುನನ ಮೇಲೆ ತಂತ್ರವನೆಸಗಿ ಶಾಪವಮಂ ಕುಡಿಸಿದಳ್ (ಜೈಮಿಭಾ. ೯ ಸೂಚನೆ) ; ಸುಟ್ಟು ಕುಹಕೋಪಾಯ ಕೆಟ್ಟ ತಂತ್ರಗಳನ್ನು . . . , ಬಟ್ಟೆ ತುದಿಯನು ಹೇಗೆ ಮುಟ್ಟಲಾಪುದೆ ನೋಡು (ಕಎಪು. ೨-೩) ; ಮುಕ್ತಾಂಬೆಯ ತಂತ್ರಗಳು ನಮಗೆ ಗೊತ್ತಾಗಿವೆ (ರಾವಿಜ. ೧೫). ೧೨. ಪ್ರತಿಜ್ಞೆ ; ಶಪಥ. ೧೩. ಗ್ರಂಥದ ಒಂದು ಭಾಗ, ಅಧ್ಯಾಯ : 'ಪಂಚತಂತ್ರ' ಪರಾ. ೧೪. ರಾಜನ ಪರಿವಾರ: ಅರಸನಡಿವಜ್ಜೆಯಂ ನೋಡುತ್ತಂ ಪೆಱಗಣಿಂದಂ ತಂತ್ರಮೆಲ್ಲಂ ಬಂದು . . . ಊರೊಳಗೆಲ್ಲಮಱಿಸಿ (ವಡ್ಡಾರಾ. ೧೧೧-೦೧). ೧೫. ಕೂಟ ; ಸಭೆ. ೧೬. ಸೈನ್ಯ ; ಪಡೆ : ತಮ್ಮ ಬೆಸದಿಂ ತಂತಮ್ಮ ರಾಣಾಂತರಂಗಳೊಳಿರ್ದಂಗಜತಂತ್ರದಂತೆಸವಿನಿಂ ಚೆಲ್ವಾದುವಿಮ್ಮಾವುಗಳ್ (ಆದಿಪು. ೧೧-೯೬). 'ತಂತ್ರಪಾಲ', 'ತಳತಂತ್ರ$_1$' ಪರಾ. ೧೭. ಕುಲ ; ವಂಶ. ೧೮. ಅಲಂಕಾರ ; ಸಿಂಗಾರ. ೧೯. ಪ್ರಧಾನವಾದ ವಿಷಯ ; ಮುಖ್ಯವಾದುದು. ೨೦. ಪರಮಾರ್ಥ ; ಆತ್ಯಂತಿಕ ಸತ್ಯ. ೨೧. ಪ್ರಕ್ರಿಯೆ ; ಪ್ರಯೋಗ ವಿಧಾನ : ಪಾತ್ರಗಳ ಅಂತರಂಗವನ್ನು ಅವುಗಳ ನಡೆವಳಿಕೆಯಲ್ಲಿಯ ವಿರೋಧಗಳ ಮೂಲಕ ಚಿತ್ರಿಸುವದು ಇಲ್ಲಿಯ ತಂತ್ರಗಳಲ್ಲೊಂದಾಗಿದೆ (ಹೊಸಕ್ಷಿ. ೨೮೪) ; ಅವರ ರಚನೆಗಳಲ್ಲಿ, ಗಾಯನದಲ್ಲಿ ಅಥವಾ ವಾದನದಲ್ಲಿ ಬಳಸಿದ ಹೊಸ ತಂತ್ರ . . . ಇಲ್ಲಿ ಕಾಣಬಹುದು (ಸಂಗೀತ. VI, ೩೬೩೪) ; "ಉಪಾಯ ಪರಿಧಾನ ವಿಧಾನ ಪ್ರಧಾನ ಸೇನೆ ಸಿಂಗರ ಪರಮಾರ್ಥ ತಂತು ಕುಲಭೇದಗಳೆಂತಿವು ತಂತ್ರವಾಚಕಂ" (ನಾಪಾರ. ೭೬). ೨೨. ವಶ; ಅಧೀನ: ತಂತ್ರವೆಂದರೆ ಅಧೀನವೆಂದರ್ಥ(ಹಿಂದಶಾ. ೨೩೭). ೨೩. ಆಡಳಿತ ; ರಾಜ್ಯಭಾರ : 'ಗಣತಂತ್ರ' ಪರಾ.

ತಂತ್ರಮಾಡು = ಉಪಾಯಮಾಡು : ಏನೋ ತಂತ್ರಮಾಡಿ ಕೆಲಸ ಗಿಟ್ಟಿಸಿಬಿಟ್ಟ (ರೂಢಿ). [ಸಂ.]

ತಂತ್ರಂಬೆರಸು (ಕ್ರಿ). ಪರಿವಾರದಿಂದ ಕೂಡಿಕೊಂಡಿರು; ಗುಂಪಿನೊಡನೆ ಇರು : ಭೋಗಿಕಟಕನ ಗಾಣಪತ್ತಕೆ ಹೋಗನೇ ತಂತ್ರಂಬೆರಸಿ ಶಿವಯೋಗದಿಂದ ಕುಮಾರಪಾಲಕ ಗುರ್ಜರನು ಮುನ್ನ (ಬಸಪು. ೫೪-೬೫). [ತಂತ್ರ + ಬೆರಸು$_1$]

ತಂತ್ರಕ (ನಾ). ಹೊಸಬಟ್ಟೆ ; ನೀರಿಗೆ ಹಾಕದೆ ಇರುವ ಬಟ್ಟೆ. [ಸಂ.]

ತಂತ್ರಗಾರ (ನಾ). ಉಪಾಯಗಾರ ; ಚತುರ : ಆ ಉಮೇದುವಾರರು ಬಹಳ ತಂತ್ರಗಾರರು (ಮರಿನಾ. ೦೨೬) : ತಂತ್ರಗಾರನನ್ನು ಕುತಂತ್ರಗಾರ ಜಯಿಸಿದ (ಗಾದೆ). [ತಂತ್ರ + -ಗಾರ (< -ಕಾಱ)]

ತಂತ್ರಗಾರಿಕೆ (ನಾ). ಉಪಾಯಕುಶಲತೆ; ಚಾತುರ್ಯ: ಬಂದ ಗಂಡಾಂತರಗಳನ್ನು ಬುದ್ಧಿಪೂರ್ವಕವಾದ ಉಪಾಯಾಂತರಗಳಿಂದ ಪರಿಹರಿಸುವ ಜಾಣತನಕ್ಕೆ ತಂತ್ರಗಾರಿಕೆ ಎಂದು ಹೆಸರು(ವಾರಾಕ್ಕ. ೬೦). [ತಂತ್ರಗಾರ + -ಇಕೆ]

ತಂತ್ರಗೈ (ಕ್ರಿ). ಉಪಾಯಮಾಡು ; ಯುಕ್ತಿಯನ್ನು ಹೂಡು : ಶಕ್ತಿಯಿಂದಾಗದುದಾಗದೆ ತಂತ್ರಕೆ ತಂತ್ರಗೈವುದು ನೀನು ಹಾಗೆ (ಇಂಚಾಪ. ೯೦-೩೭). [ತಂತ್ರ + ಗೈ (<ಕೆಯ್$_1$)]

ತಂತ್ರಜ್ಞಾನ (ನಾ). ಪ್ರಯೋಗ ಪರಿಜ್ಞಾನ ; ಶಾಸ್ತ್ರೀಯ ಜ್ಞಾನ : ವಿದೇಶಿ ವಿಮರ್ಶಕರು . . . ಭಾರತೀಯ ಕಲಾವಿದರಿಗೆ ತಂತ್ರಜ್ಞಾನವೇ ಇಲ್ಲವೆಂದು ತೆಗಳಿದ್ದಾರೆ (ಭಾರದ. ೫೮೦). [ತಂತ್ರ + ಜ್ಞಾನ]

ತಂತ್ರನಿಯಂತ್ರಣ (ನಾ). ಸೈನ್ಯವನ್ನು ನಿಯಂತ್ರಿಸುವುದು ; ಸೈನ್ಯಕ್ಕೆ ಮಾರ್ಗದರ್ಶನ ಮಾಡುವುದು : ತಂತ್ರನಿಯಂತ್ರಣಂ ಬಿನದವೋಲಗ ಮಕ್ಕರಗೊಟ್ಟ ಕಾರ್ಯ ಸನ್ಮಂತ್ರಂ ... ತ್ರಿಜಗದ್ಗುರು ಪ್ರಣತಿಯುಂಬಿವನಾಗಳುಮೊಂದೆ ಕೀಲೆ ದಲ್ ಜಂತ್ರದ ಪಾವೆಯಂತೊಡವೊಡರ್ಚುವನಿಂದ್ರನುಮಾ ಪ್ರತೀಂದ್ರನುಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೭-೧೧೦). [ತಂತ್ರ + ನಿಯಂತ್ರಣ]

ತಂತ್ರಪಾಲ, ತಂತ್ರಪಾಳ (ನಾ). ೧. ಸೈನ್ಯಾಧಿಕಾರಿ ; ಸೇನಾಪತಿ : ಪಡವಳ್ಳಿಚಣ ಅಡಪದ ರಾಯಂಣ ತಂತ್ರಪಾಲ ಕೇಸಿಯಣನಿಂತಿವರೊಳಗಾಗಿ ಸಾಸಿರ ಪರಿಗ್ರಹ ಸಹಿತಮಿಂದ್ರಕೇಸಿದೇವರಸರ್ಗ್ಗೆ ದ್ರವ್ಯನಿವೇದನಂ ಮಾಡಿ (ಸೌಇಇ. XX, ೧೪೪-೫೫ ; 1166). **ತಂತ್ರಪಾಳ** : ೧. ತಂತ್ರಪಾಳ ಮಿಳ್ಳಯ್ಯ (ಎಇ. XV, ೭೫-೧೧ ; 1050) ; ಶ್ರೀಮತ್ತಂತ್ರಪಾಳ ಚಾವುಣ್ಡಮಯ್ಯಂ ಪ್ರಮುಖ ಪ್ರಧಾನರುಂ (ಸೌಇಇ. XX, ೩೮-೨೪ ; 1058); ಶ್ರೀಮತ್ ಹನ್ನಿರ್ವ್ವರ ಗಂಡ ದಾಸರಸನ ತಂತ್ರಪಾಳ ಹನ್ನಿರ್ವ್ವರು ಮುಂನೆಯರ ತಂತ್ರಪಾಳರ ಗಂಡ ಮಸಣಯ್ಯನ ತಮ್ಮ ಬೊಪ್ಪಣ (ಎಕ. VII, ಹೊನ್ನಾಳಿ. ೪೭-೫ ; 1130) ; ಜಯಕೇಸಿ ದೇವರುಂ ತಂತ್ರಪಾಳ ಚಟ್ಟಿಮಯ್ಯನಾಯಕನುಂ (ಸೌಇಇ. XX, ೧೦೭-೪೨ ; 1138). ೨. ರಹಸ್ಯಗಳ ಪಾಲಕ : ತಂತ್ರಪಾಳ ಎಂಬ ಪದವನ್ನು ಸಂಪಾದಕರು "Secretary or gaurdian of secrets" ಎಂದು ಅನುವಾದಿಸುತ್ತಾರೆ. ಎಂದರೆ, ರಹಸ್ಯಗಳ ಪಾಲಕ ಎಂದು ಅವರ ಅಭಿಪ್ರಾಯವಾಗಿರುವಂತೆ ಕಾಣುತ್ತದೆ (ಶಶಾಅ. ೨೫೪). [ಸಂ.]

ತಂತ್ರಪಾಳ 'ತಂತ್ರಪಾಲ' ನೋ.

ತಂತ್ರಪ್ರಯೋಗ (ನಾ). ಇಂದ್ರಜಾಲದ ಪ್ರದರ್ಶನ; ಯಕ್ಷಿಣೀವಿದ್ಯೆಯ ಪ್ರಯೋಗ : ಇಂದ್ರಜಾಲದ ನೋಳ್ಪರಸುರಿಗಂ ದೃಢಾಚಂದೋರ್ವೆದದ ರೊಳಸಂದ ತಂತ್ರಪ್ರಯೋಗವೆತ್ತಲಿಗಪ್ಪರೊಡವಿಹುದೇ (ಗಗಚಾ ೧೭-೬೦). [ತಂತ್ರ + ಪ್ರಯೋಗ]

ತಂತ್ರಲಿಪಿ (ನಾ). ಸಾಂಕೇತಿಕ ಲಿಪಿ : ಸ್ವಾಮಿ ಶಂಕರಾನಂದ ಎಂಬುವರು ಇಲ್ಲಿನ ಲಿಪಿ ತಂತ್ರಲಿಪಿಯೆಂದೂ, ಅದು ಏಕಾಕ್ಷರಗಳಿಂದ ರಚಿತವಾಗಿದ್ದು ಗುಪ್ತಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ ಬರೆದ 'ವೇದಗಳೆಂದೂ ತಮ್ಮ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸಿದರು (ಜ್ಞಾವಿ. ೨೪). [ತಂತ್ರ + ಲಿಪಿ]

ತಂತ್ರವೇದಿ (ನಾ). ತಂತ್ರಗಳನ್ನು ತಿಳಿದವನು ; ವೈದ್ಯ : "ದೋಷಜ್ಞಂ ತಂತ್ರವೇದಿ " (ವಸ್ತುಕೋ. ೭೪-೪೨). [ಸಂ. ತಂತ್ರವೇದಿನ್]

ತಂತ್ರಶಾಸ್ತ್ರ (ನಾ). ೧. ಆಗಮಶಾಸ್ತ್ರ : ಆಗಮಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು (ತಂತ್ರ ಪ್ರಧಾನವಾದುದರಿಂದ) "ತಂತ್ರಶಾಸ್ತ್ರ"ವೆಂದೂ ಪರ್ಯಾಯನಾಮದಿಂದ ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ (ಭಾರಡ. ೬೯). ೨. ಯಂತ್ರಕಲಾಶಾಸ್ತ್ರ : ತೀವ್ರಗತಿಯಲ್ಲಿ ಬೆಳೆಯತೊಡಗಿದ ತಂತ್ರಶಾಸ್ತ್ರ (Technology) ಜನರ ಜೀವನ ವಿಧಾನವನ್ನೇ ಕ್ರಾಂತಿಕಾರಿಯಾಗಿ ಬದಲಾಯಿಸಿದುದಲ್ಲದೆ ಅವರ ಮನೋಧರ್ಮವನ್ನೇ ಬದಲಾಯಿಸಿತು (ಪುಸ್ತಾರ. ೩೩, ೬೮೬೩). [ತಂತ್ರ + ಶಾಸ್ತ್ರ]

ತಂತ್ರಶುದ್ಧಿ (ನಾ). ಪ್ರಯೋಗದಲ್ಲಿರುವ ಶುದ್ಧತೆ; ವಿಧಾನದಲ್ಲಿ ದೋಷವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ: ಆ ಆಕ್ಷೇಪವು...(೪)ಸ್ವವಿರುದ್ಧವೆಂದೋ ಅಥವಾ (೫) ತಂತ್ರಶುದ್ಧಿ(Technical correctness)ಗೆ ವ್ಯತಿರಿಕ್ತವಾಗಿದೆಯೆಂದೋ ಇರುತ್ತದೆ (ಅರಿಶಾ. ೦೪೭). [ತಂತ್ರ + ಶುದ್ಧಿ]

ತಂತ್ರಸಿದ್ಧಾಂತ (ನಾ). ಪಾಂಚರಾತ್ರಾಗಮದಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಪಾದಿತವಾಗಿರುವ ನಾಲ್ಕು ವಿಧವಾದ ಸಿದ್ಧಾಂತಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಪಾಂಚರಾತ್ರಾಗಮದಲ್ಲಿ -'ದಿವ್ಯಮಂತ್ರಸಿದ್ಧಾಂತ', 'ಆಗಮಸಿದ್ಧಾಂತ', 'ತಂತ್ರಸಿದ್ಧಾಂತ' . . . ಎಂದು ನಾಲ್ಕು ವಿಧ (ಭಾರಡ. ೭೭). [ತಂತ್ರ + ಸಿದ್ಧಾಂತ]

ತಂತ್ರಪಾಳ, ತಂತ್ರಾಳ (ನಾ).=ತಂತ್ರಪಾಲ ೧ : ಹರ್ಮ್ಮನೃಪನ ನಚ್ಚಿನ ನಯಸಂಸ್ಕಾಸಕರ ಕಟ್ಟಿದಲಗದನಟಿಯರೆ ತಂತ್ರಪಾಳನಂ ತೊಂಡಮನ . . . ಅನ್ನೆನಿಸಿ ನೆಗಳ್ದ ತಂತ್ರಪಾಳ [ತೊಂ]ಡಮರಸಂಗನುಜಾತನಾಗಿಯುಂ (ಸೌಇಇ. XV, ४೩-೧೮ : 12ನೆಯ ಶತ). **ತಂತ್ರಾಳ** : ತುಳುವದ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಬರುವ ಅಧಿಕಾರಿಗಳು . . . ಮಹಾಪ್ರಭು, ಸೇನಾಪತಿ; ತಂತ್ರಾಳ, ತಂತ್ರಿನಾಯಕ (ತುಳುನಾ. ೨೬೦). [<ಸಂ. ತಂತ್ರಪಾಲ]

ತಂತ್ರಪಾಳಿಕೆ (ನಾ). ತಂತ್ರಪಾಲನ ಅಧಿಕಾರ,-ಹುದ್ದೆ : ಅಸ್ತಪ್ಪರ ದಧ್ಯಕ್ಷಂ ಕುಸ್ತಳಪತಿಯಿತ್ತ ಸುರಿಗೆವಿಡಿವಧಿಕಾರಂ ಸನ್ನತದ ತನ್ನಪಾಳಿಕೆ ಯಿಸ್ತು ಮಹಾಮಾತ್ಯಪದವಿಗಿವು ಸಂಚಕರ (ಸೌಇಇ XI-I, ೧೭೪-೧೨ : 1124). [ತಂತ್ರಪಾಳ + - ಇಕೆ]

ತಂತ್ರಹೂಡು (ಕ್ರಿ). ಸಂಚುಮಾಡು ; ಉಪಾಯಮಾಡು: ಮುದುಕಿಯ ಆಸ್ತಿಪಾಸ್ತಿಯೆಲ್ಲ ಪರಭಾರೆಯಾಗುವಂತೆ ತಂತ್ರ ಹೂಡಿದ್ದ ವಕೀಲ (ಪುನರು. ೨೫). [ತಂತ್ರ + ಹೂಡು$_1$ (<ಪೂಡು)]

ತಂತ್ರಾಧ್ಯಕ್ಷ (ನಾ). ದಳಪತಿ : ದಂಡನಾಯಕ : ತಂತ್ರಾಧ್ಯಕ್ಷನಂ ಬರಿಸಿ ಬೆಸಸುವುದು ಮಾತಂ ವಿಜಯಪ್ರಯಾಣಭೇರಿಯಂ ಪೊಯ್ಸಿಡಾಗಳ್ (ಶಂಧ್ರಪು. ೧೧-೧ ವ) : ಸಮರಪ್ರಸ್ಥಾನಭೇರಿಯಂ ಪೊಡೆಯಿಸೆಂಬುದುಮುಮ ತಂತ್ರಾಧ್ಯಕ್ಷನಪ್ಪ ಮೇಘನಾದನಂ ಬರಿಸಿ ಬೆಸಸುವುದುಂ (ರಾಜಶೇ.೬-೧೧ ವ). [ತಂತ್ರ + ಅಧ್ಯಕ್ಷ]

ತಂತ್ರಾಲಯ (ನಾ). ತಂತ್ರದ ನೆಲೆ : ಉಪಾಯದ ನೆಲೆ: ವಿಜಯ ಲಗ್ನಾನಂದವಂ ಬೇರ್ವಡಿಸಲಾದ ತಂತ್ರಾಲಯ ಶೀರ್ಣಭಯ ಯತಿ ಸಿದ್ಧ ಸಂಸ್ಪೃಷ್ಟ ದೇವಾಲಯ (ಮಲದೇ. ೨೭-೯). [ತಂತ್ರ + ಆಲಯ]

ತಂತ್ರಾವಾಪ (ನಾ). ೧. ತಂತ್ರಗಳನ್ನು ಹೂಡುವಿಕೆ, -ಪ್ರಯೋಗಿಸು ವಿಕೆ. ೨. [ರಾಜನೀ] ರಾಜ್ಯಪಾಲನೆಯ ಮತ್ತು ರಾಷ್ಟ್ರರಕ್ಷಣೆಯ ಚಿಂತೆ ; ಸ್ವರಾಷ್ಟ್ರ ಮತ್ತು ಪರರಾಷ್ಟ್ರ ವಿಚಾರ : ಮುಕ್ತಿಸಾಮ್ರಾಜ್ಯ ದೊಳತಿಪ್ರಾಜ್ಯ ಸಂಜನಿತ ನಿಸ್ಸೃಹನನವರತಕಲ್ಯಾಣ ಪರಿಪಾಕದೊಳ್ ನಿರಂತರಂ ತಂತ್ರಾವಾಪ ಚಿಂತಾಂತರಾಯುಪ್ರಾಯ ಸುಖಲವದೋಳ್ ಮಹೀತಳರಾಜ್ಯದೊಳ್ ನಿಜಸುವುದುಂ ಮದುವೆ ನಿಜಸುವುದು ಮೆನಗಶಕ್ಯಾನುಷ್ಠಾನಂ (ಆದಿಪು. ೮-೮ ವ). [ತಂತ್ರ + ಆವಾಪ]

ತಂತ್ರಾಳ 'ತಂತ್ರಹಾಳ' ನೋ.

ತಂತ್ರಿ$_1$ (ನಾ). ೧. ತಂತ್ರಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ಬಲ್ಲವನು ; ಆಗಮೋಕ್ತರೀತಿ ಯಲ್ಲಿ ಪೂಜಾವಿಧಿಯನ್ನು ನಡೆಸುವವನು: ಅವರು ಹಾಡುವ ಭೂತದ ಪಾಡ್ದನಗಳಲ್ಲಿ . . . ತಂತ್ರಿ, ಬ್ರಾಹ್ಮಣ, ಪುರೋಹಿತ, ಮೊದಲಾದವರು ಬರುತ್ತಾರೆ (ಜಾನಗೀ. ೩೪) ; ತಂತ್ರಿಯವರು ಕೂಡಾ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ . . . ಆ ಕೋಳದ ಸುತ್ತಲೂ ಹದಿನಾರು ದೇವ್ರುಗಳಿವೆ . . . ಎಂದು (ಪದ್ಯಸ. ೨೭). ೨. ಯುಕ್ತಿಯನ್ನು ಬಲ್ಲವನು ; ಉಪಾಯಗಾರ : ಮಂತ್ರಿ ಬಸವನ ಕೇಳು ತಂತ್ರಿಗಳ ಮಂತ್ರಗಳು ಜಂತ್ರದಲಿ ತಲೆಯ ಕೊಟ್ಟಂತೆ (ಕನ್ನಡ. ೨೫೦) : ಅವನ ಮುಖಭಾವದಲ್ಲಿಯಾಗಲಿ ಅಥವಾ ಮಾತಿನಲ್ಲಿಯಾಗಲಿ ಅವನು ತಂತ್ರಿ ಎಂದು ಕಾಣುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ (ಮಲಿನಾ. ೧೫೯).

[ಸಂ. ತಂತ್ರಿನ್]

ತಂತ್ರಿ$_2$ (ನಾ). ೧. ದಾರ ; ಎಳೆ ; ಸೂತ್ರ. ೨. ತಂತಿ ; ವೀಣೆ ಮೊದಲಾದ ವಾದ್ಯಗಳ ತಂತಿ : ನಯಮುಳವಟ್ಟ ಜೀವೆಯುಳವಟ್ಟ ಧರೋತ್ತರ ತಂತ್ರಮುಪ್ಪ ತಂತ್ರಿಯೊಳನುವಾದಿಯಾಗೆ ಪೊಸ ಮೂರ್ಛನೆ ರಂಜಿಸೆ ಮಂದ್ರ ತಾರ ಗೀತಿಯ ಬವಣೊಪ್ಪೆ . . . ವೀಣೆಯುಂ ಮಿಡಿದಳೆಳ್ದೆರ್ದೆಯಂ ಮಿಡಿದಳ್ ಪ್ರಗೀತರಾ (ಶಾಂತಿಪು. ೯-೧೬೭) : ಸೇರಿಸಿ ತಂತ್ರಿಯುಂ ಸಂಚಿನಿಂ ಮೇಚನು ಬಾಜಿಸುತೆಸೆಯೆ ಭಾವೆಯರು (ಜೀವಂಧರಾ. ೨೦-೧೩) : ಗಗನ ವೀಣಾತಂತ್ರಿಯಂ ಮಿಡಿದ ತೆರನಾಗಲ್ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೧-೧೭) : ಸಹಸ್ರತಂತ್ರೀನಿಃಸ್ವನದಂತೆ . . . ಗುಡುಗಾಡುತ್ತಿದೆ ಗಗನದ ತುಂಬ ಪ್ರಣವಪ್ರವೀಣನ ನಾದಸ್ತಂಭ (ಅರಳು. ೭೭-೧). ೩. ಒಂದು ತಂತೀವಾದ್ಯ ; ವೀಣೆ: ವಾಣಿ, ಓ ಪ್ರಾಣವೀಣಾಪಾಣಿ, ಕವಿಯೆರ್ದೆಯ ರಸರಾಣಿ, ಮಿಡಿಯೆನ್ನಾತ್ಮತಂತ್ರಿಯಂ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೦೪೨-೨).

[ಸಂ. ತಂತ್ರೀ]

ತಂತ್ರಿಕೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : ಅಮೃತಬಳ್ಳಿ : "ವತ್ಸಾದನೀ, ಛಿನ್ನರುಹಾ, ಗುಡೂಚೀ, ತಂತ್ರಿಕಾ . . . ಮಧುಪರ್ಣೀ - F ಅಮೃತ ಬಳ್ಳೀ ಹೆಸರು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೧೫). [ಸಂ. ತಂತ್ರಿಕಾ]

ತಂತ್ರಿಗ (ನಾ). ೧. ಪಿತೂರಿ ಮಾಡುವವನು. ೨. ರಾಜತಂತ್ರವನ್ನು ಬಲ್ಲವನು : ನಾನು ವಾಲಗಕೆ ತಪ್ಪಿದದರಿಂದಿನ್ನು ತಂತ್ರಿಗನಪ್ಪುದದರಿಂ ರಾಜಗಪ್ರತಿಯುಪ್ಪರಾರೇಗೈದರಾಗದು ಎನಲು (ಬಿಜ್ಜಳ. ೭೭-೪).

[ತಂತ್ರ + - ಇಗ]

ತಂತ್ರೋದಿತ (ಗು). ತಂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ; ನೀತಿಶಾಸ್ತ್ರೋಕ್ತವಾದ : ಸತ್ಪ್ರಜಾಪಾಲನೆಯ ನೆಗಳ್ವುಪಾಯಂಗಳಂ ಸಾದರ್ F ಶಕ್ತಿಸ್ಫುರಣ ಕೈಗಣ್ಮೆ ತಂತ್ರೋದಿತ ಗುಣಗಣಮಂ ತಾಳ್ದ ಮೋಘಂ ಪ್ರಭುತ್ವಂ ಮೇರೆ ಕೊಂಡೆಮ್ಮಾಳ್ದನಾವಲ್ಲಭಂ ಪಿರಿದಿರೆ ಪರತಿಭ್ರೀಯಮಂ ಮಾಳ್ಪುದು (ರಾಜಶೇ ೧-೦೩). [ತಂತ್ರ + ಉದಿತ$_2$]

ತಂಥಳಿಸು 'ತಟಿತಟಿಸು' ನೋ.

ತಂದನತಾನ 'ತಂದಾನತಾನ' ನೋ.

ತಂದನಾನ 'ತಂದಾನತಾನ' ನೋ.

ತಂದನೋತಾನಾನಿ 'ತಂದಾನತಾನ' ನೋ.

ತಂದನ್ನತಾ 'ತಂದಾನತಾನ' ನೋ.

ತಂದರಿ, ತಂದಿರಿ, ತಂದುರಿ (ನಾ). ೧. ತೂಕಡಿಕೆ; ಜೊಂಪು. ೨. ದಣಿವು; ಬಳಲಿಕೆ ; ಆಯಾಸ : ತಂದ್ರಿ–ತಂದರಿ, ತಂದಿರಿ, ತಂದುರಿ (ಶಬ್ದಾನು. ೧೪೭ ವ್ಯಾಖ್ಯಾ). **ತಂದರಿ :** ಮೇಲಿನ ಪ್ರಯೋಗವನ್ನು ನೋಡಿ. **ತಂದುರಿ :** ಮೇಲಿನ ಪ್ರಯೋಗವನ್ನು ನೋಡಿ.

[<ಸಂ. ತಂದ್ರಿ, ತಂದ್ರೀ]

ತಂದಲ್, ತಂದಲು$_1$ (ನಾ). ೧. (ನೀರಿನ) ಹನಿ; ತುಂತುರು : "ಸೀವರ ಮೆಂದುಂ ತಂದಲೆಂದುಂ ಶೀಕರಂ" (ಕಶಸಾ. ೮-೧೪೫) : "ಸೀವರಂ ತಂದಲೆನೆ ಜಲಕಣಂ" (ಕಬ್ಬಿಗ. ೦೨) : ಗಲ್ಗಲನೊಕ್ಕ ಪಾಲ ತಂದಲ್ಗಳಿನಾವಗಂ ಮಡಿಯ ನೀರ್ ಕಡುವೆಳ್ಪಿನೊಳೊಂದೆ (ಲೀಲಾವ. ೫-೫೭) : ಪೞಿದಾಗಳ್ ಪನಿವುಲ್ಲ ಬಿಂದುಗಳ ತಂದಲ್ . . . ನೆಱೆ ಸಾರುತ್ತಿರೆ (ಕುಸುಮಾ. ೭-೦೩) : ಚಂದ್ರಮರೀಚಿಯಂತೆ ತನಿಮಾವಿನ ಪಣ್ಗಳ ತಂದಲಂತೆ . . . ಸೋಮರಾಜೇಂದ್ರನ ಕಬ್ಬದಿಂಪು (ಉದ್ಭಟ. ೦-೩೨); ತನ್ನ ಕಂಬನಿಯ ತಂದಲಿಂದತಿಸ್ನೇಹಲತೆಯಂ ಬೆಳೆಯಿಸಿದಳ್ (ಅನಂಪು. ೮-೨೭ ವ) : ಮುಗಿಲ ಪೊೞೆಯಿಂ ಸುರಿವ ಮುತ್ತುಗಳಂ ಕಾರ ಮುಂಬನಿಯ ತಂದಲೆಂದು ಬಂದು ನುಂಗಲಂಗೈಸುವ ಚಾದಗೆಯು ಮಱಿಗಳುಮಂ (ಕಬ್ಬಿಗಕಾ. ೨೩೪) ; ತನಿರಸದ ತಂದಲ್ ಸುರಿವರನೇಱಲ ಗೊಂಚಲಂ ಕಟ್ಟಿದಿರೊಳ್ ಕಂಡು (ರಾಜಶೇ. ೫೪-೬). ೨. ಬಿಟ್ಟೂಬಿಡದೆ ಸುರಿಯುವ ಮಳೆ ; ಜಡಿಮಳೆ : "ಸೋನೆಯೊಳ್ ತಂದಲಕ್ಕುಂ" (ಕರ್ಣಾನಿ. ೫೦) ; ಸೋನೆಯಿಂ ಸರಿಗಳಿಂ ತಂದಲ್ಗಳಿಂದಂದು ಭೂತಳಮೇಕಾರ್ಣವಮಾಗೆ (ಆದಿಪು. ೦೩-೫೯) : ಎಳೆನೀರ ತಂದಲಂ ಕೞೆವೆಳೆದಂಗು (ಎಕ. XI, ದಾವಣ. ೩೫-೩೭; ಕು. 1160) ; ತಂದಲ್ ಸೋನೆ ನಟ್ಟ ಬಡಪಮೆನಲ್ಸುರಿದುವು ಬಿಡದೆ ಮೞೆಗಳಿರುಳುಂ ಪಗಲುಂ (ಜಗವಿ. ೪-೩೨) : ಉತ್ತಮವನಂ ರಾಮಣೀಯಕ ತರುಗಳಿಂ . . . ಜೇನ್ನೆಯ್ಯ ತಂದಲ್ಗಳಿಂ (ವೀಶೈಪು. ೩-೯-೭). 'ಸೋನೆದಂದಲ್' ಪರಾ. **ತಂದಲು$_1$:** ೧. ತಂಬೆಲರ ಮೊಗಸಿರಿಯ ತಂದಲಿನ ಮೈದೊಡವು . . . ಕಂಗೊಳಪಂತೆ ಮಲ್ಲಿಗೆಗಳು (ಪಂಪಾರಾ. ೦-೪-೧೪). ೨. "ಮಳೆ, ಸರಿ, ಸರವು . . . ಒದ್ದೆ, ತಂದಲು, ತುಂತುರು" (ಕಂನುಡು. ೮೯).

ತಂದಲು$_1$ 'ತಂದಲ್' ನೋ.

ತಂದಲು$_2$ (ನಾ). ಸೇವಕ ; ದಾಸ (?) : ಮಾರಹರ ನಿಮ್ಮ ಪಂಚಾರಕರ ದಾಸಿಯರ ತಂದಲೆನಗಿನಿತುಚಿತವೇ (ಕೊಟ್ಟೂಬ. ೦-೭೦). 'ತಂಡಾಲಯು' ಪರಾ. [?]

ತಂದವೂರ್ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು ; ಬೆಳ್ಗುಹೆಯೆಟ್ಟಿತ್ತಡೆ ನಾಡೆಟ್ಟಿತ್ತು ತಂದವೂರ ಪನ್ನೆರಡು ಗೆದೆಯು ಪನ್ನೆರಡು(ಎಕ. VIII, ಸೊರಬ. ೪೭೭-೦೩ : 991). [ತಂದ ? + ಊರ್]

ತಂದಸಿ 'ತಂಡಸು' ನೋ.

ತಂದಾನತಾನ, ತಂದನತಾನ, ತಂದನಾನ, ತಂದನೋತಾನಾನಿ, ತಂದನ್ನತಾ, ತಂದಾನತಾನಾನ, ತಾಂದನಿತಾನೊ (ನಾ). ಜಾನಪದ ಹಾಡಂಗಳಲ್ಲಿ ಬರುವ ಒಂದು ಪಲ್ಲವಿ; "ದಂರುಗಮಂರಗಿಯಂರ ಸೊಲ್ಲು" (ಜಾನಕೋ. ೭೪). **ತಂದನತಾನ :** (೬). **ತಂದನಾನ :** (೬). **ತಂದನೋತಾನಾನಿ :** ತಂದನೋತಾನಾನಿ ತಂದನೋತಾನಾನಿ ತಾನು ತಂದನು ತಂದೆ, ನಾನಿ ತಂದನುತಾನಿ ತಾನುತಂದನು ತಂದೆ ಶಿವ್ನೀಗೆ ಶರಣೊ (ಜುಟ್ಟಿಹ. ೩೦). **ತಂದನ್ನತಾ :** ತಂದನ್ನತಾಯೆಂದು ಕೈಲಿ ಕಿನ್ನರಿ ಧರಿಸಿ ಅಂದವಾಗಿ ಶ್ರೀಹರಿಯ ಮುಂದೆ ಕುಣಿವ ಚರಣ (ವಿದಾಶ್ಯ. ೨೭-೦). **ತಂದಾನತಾನಾನ :** (೬). **ತಾಂದನಿತಾನೊ :** ಕಿನ್ನೂಡಿ ಮೇಲೆ ಕಿರುಗೆಜ್ಜೆ–ತಾಂದನಿತಾನೋ (ಜಾಪದ. ೨೦).

[ದೇ.॥ ತುಳು. ತಂದನ; ತೆಲು. ತಂದನತಾನ, ತಂದಾನತಾನ]

ತಂದಾನತಾನಾನ 'ತಂದಾನತಾನ' ನೋ.

ತಂದಿರಿ 'ತಂದರಿ' ನೋ.

ತಂದುರಿ 'ತಂದರಿ' ನೋ.

ತಂದೆ (ನಾ). ೧. ಅಪ್ಪ ; ಜನಕ : ತನ್ದೆಯ ತಾಯ್ವಿರಾ ಸನ್ಯಾನಮ(ಂ) ನುಳಿದು ಬಿಸುಟೋಂ (ಶಾಶಾಶ. XI-I, ೦೦-೫ : 866) ; ತಾಯ್ಗಂ ತಂದೆಗ ಮೆಲ್ಲಾ ನಂಟರ್ಗೆಯುತ್ಸಾಹಮುಂ ಸುಖಮುಂ ವಿಭವಮುಮಂ ಪಡೆವುದಱಿಂದಮಾ ಕೂಸಿಂಗೆ . . . ಭದ್ರಬಾಹುವೆಂಬ ಪೆಸರನೆಲ್ಲರುಂ ನೆರೆದಿಟ್ಟೊಡೆ (ವಡ್ಡಾರಾ. ೭೩-೦೭) : ತಂದೆಯ ರೂಪೆ ತಂದೆಯ ವಿಳಾಸಮೆ ತಂದೆಯ ಚೆಲ್ವೆ . . . ತನ್ನೊಳಮರ್ಕೆವೆತ್ತುದು (ಆದಿಪು. ೮-೪೩) : ಹಿತವಂ ತೋಱುವನಾತ್ಮಬಂಧು ಪೊರೆವಾತಂ ತಂದೆ (ಸೋಮೇಶ. ೮). ೨. ಹಿರಿಯರನ್ನು ಕುರಿತು ಭಕ್ತಿ ಗೌರವಗಳಿಂದ ಹೇಳುವ ಮಾತು: ತಂದೆ ಚಿತ್ತೈಸುವುದು ಕಿಂಕರನ ಬಿನ್ನಪಂ (ನಂಬಿರ. ೦-೭೬) : ಎಮ್ಮಂತಪ್ಪ ಪಾಪಿಗಳಿಗೊಗೆವನೇ ತಂದೆಯೆನಲ್ (ಸಿದ್ಧರಾ. ೦-೨೯) : ಗಂಗಾವರಕುಮಾರ ದ್ರೋಣ ಕೃಪರೀ ಸೞಿಗ ಬಿಡಿಸಿರೆ ತಂದೆಗಳಿರೆಂದೊಱಲಿದಳು ತರಳೆ (ಕುಮ್ಯಾಸ. ೦೪-೦೦೪). ೩. ಕಿರಿಯರನ್ನು ಕುರಿತು ವಾತ್ಸಲ್ಯದಿಂದ ಹೇಳುವ ಮಾತು : ಬಾರೆಲೆ ತಂದೆ ಬಾರರಸ ಬಾ ಪೊರೆವಾಳ್ದನೆ (ರಾದಂಪು. ೩೬೦): ಬಾಲಲಿಂಗವೆ ಬಾರ ತಂದೆ (ಬಸವು. ೪೭-೨೯) : ತಂದೆ ನಿನಗೆನ್ನಲ್ಲಿ ಋಣಸಂಬಂಧ ಸವೆದುದೆ ಶಿವಶಿವಾ ತಾ ಮಂದಭಾಗ್ಯಂಗಣುಗ ದಕ್ಕುವನಲ್ಲ ಎನಗೆಂದ (ಕುಮ್ಯಾದ್ರೋ. ೮-೨೦). ೪. ಹೆಸರಿನ ಮುಂದೆ ಗೌರವಸೂಚಕವಾಗಿ ಬಳಸುವ ಶಬ್ದ. ಉದಾ : ಆಱುವಿನ ಮಾರಿತಂದೆ.

ತಂದೆವಿರ್ (ಬಹುವ) : ವಿರ್ಗೆ–ತಂದೆವಿರ್, ತಾಯ್ವಿರ್, ಸೊಸೆವಿರ್ (ಶಮುದ. ೯೭ ಪ್ರಯೋ). **ತಂದೆಯ ತಂದೆ** = ೧. ಅಜ್ಜ ; ತಾತ ; ಪಿತಾಮಹ : "ತಾತ – ತಂದೆಯ ತಂದೆಗೂ . . . ಪಿತಾಮಹ ಎಂಬ ಹೆಸರು" (ನಾನಾರ. ೨೩ ಟೀಕೆ). ೨. ಬ್ರಹ್ಮ : "ಅಂಚೆದೇರು . . . ತಂದೆಯ ತಂದೆ, ಅರಲಿಚಂ, ನಾಲ್ಮೊಗಂ, ತಾವರೆವಸೆಯಂ – ಈ ೮ ಬ್ರಹ್ಮಂಗೆ ಪೆಸರ್" (ಕಶಸಾ. ೪೮-೦೫) : "ಪೊಂಬೊಡೆಯಂ . . . ಬೊಮ್ಮ ತಂದೆಯ ತಂದೆ ಮಿಸುಪ ತಾವರೆಗಂದನು ತಾಂ ಬ್ರಹ್ಮಗೆಸೆವ ನಾಮಂ" (ಕಬ್ಬಿಗ. ೯). **ತಂದೆಯ ತಂದೆಯಿಲ್ಲದಂ** = ತಾತನಿಲ್ಲದವನಂ ; ವಿನಾಯಕ : "ಕರಿಮೊಗಂ, ಇಲಿದೇರಂ . . . ತಂದೆಯ ತಂದೆಯಿಲ್ಲದವಂ–ಈ ೭ ವಿನಾಯಕಂಗೆ ಪೆಸರ್" (ಕಶಸಾ. ೦-೪) : "ಬಿಜ್ಜವಳನೆಡರ್ಗೇಡಿ ಮೇಣೆಲರುಣಿವಸಿಱನು ತಂದೆಯ ತಂದೆಯಿಲ್ಲದಂ[ಪಾಠಾಂ. ತಂದೆಯಯ್ಯನಿಲ್ಲದವಂ] . . . ಎನೆ ವಿನಾಯಕನ ನಾಮಂ", (ಕಬ್ಬಿಗ. ೫).

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ತನ್ತೈ; ಮಲ. ತನ್ದ; ತೆಲು. ತಂಡ್ರಿ, ತಂಡಿರಿ; ಪರ್ಜಿ. ತೆಂದ್; ಕುೞ. ಕುವಿ. ತಂಜಿ]

ತಂದ್ರ (ಗು). ೧. ದಣಿದ ; ಬಳಲಿದ. ೨. ಸೋಮಾರಿಯಾದ ; ಮೈಗಳ್ಳತನದಿಂದ ಕೂಡಿದ. (ನಾ). ೩. ಮೈಗಳ್ಳತನ ; ಸೋಮಾರಿತನ; ಜಡತೆ : ಮಹೇಂದ್ರಂ ದಧೀಚಿಯೆಡೆಗಂ ತಂದ್ರಮನುಳಿದೆಯ್ದಿ ವಂದಿಸುತ್ತ ಬಳಿಕಂ (ಹಾಲಾಸ್ಯ. ೦-೨-೪೨). [ಸಂ.]

ತಂದ್ರತೆ (ನಾ). ೧. ಬಳಲಿಕೆ; ದಣಿವು. ೨. ಆಲಸ್ಯ ; ಜಡತೆ ; ಮಾಂದ್ಯ : ತಳೆದ ಸುಮನೋದಾಮಂ ನೀರೋಡಿ ಬಾಡಿದುದಾಗಳಾಗುಳಿಯನೊಳಕೆಯ್ದು ತ್ರಾಸ್ಯಾಂಭೋರುಹಂ ನಿಜದೇಹದುಜ್ಜ್ವಳಿಕೆ ಮಸುಳ್ದು ತಂದಂದೊಂದು ತಂದ್ರತೆ ಚಿತ್ರಮಂ ಬಳಸಿದುದು (ಚಂದ್ರಪು. ೪-೭೭).

[ಸಂ. ತಂದ್ರತಾ]

ತಂದ್ರಾವಸ್ಥೆ (ನಾ). ಸೋಮಾರಿತನ ; ಜಡತೆ : ಅತ್ತ ದೇಶವೂ ಮೂಕ–ಮೂಢ – ತಂದ್ರಾವಸ್ಥೆಯಿಂದ ಎಚ್ಚತ್ತು . . . ತನ್ನ ಭಾವನೆಗಳನ್ನು ವ್ಯಕ್ತಗೊಳಿಸಲು ತೊಡಗಿತು (ಮಹಾಯೋ. ೮೭). [ತಂದ್ರ + ಅವಸ್ಥೆ]

ತಂದ್ರಾಸಿ, ತಂಡರಸಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ: ತಂದ್ರಾಸಿ, ತಂಡರಸಿ, ತನಸಿವೆಳೆ (ಮೃಡಿಗಿ. ೮೦-೮೦೭): ಸಂಕೀರ್ಣ: . . . ಹುರುಗಲು, ಕಂಗೊಂದಿ, ತಂದ್ರಾಸಿ, ಮುಕ್ಕರಿವೆ (ನಮ್ಮನು. ೨೪೮). **ತಂಡರಸಿ** : ಮೇಲಿನ 'ಮೃಡಿಗಿ' ಪ್ರಯೋಗವನ್ನು ನೋಡಿ. [?]

ತಂದ್ರಿ (ನಾ). ೧. ಆಲಸ್ಯ ; ನಿರುತ್ಸಾಹ ; ಜಡತೆ : ಸಂದ್ಯಾತ್ಮ ವಾತ್ಮವಾತ್ಮಕ ಬೇರೆ ಕರಣದಿಂ ತಂದ್ರಿ ಬಿಡೆ ದೊರೆವುದದು (ಮಂಕುಕ. ೬೧೩). ೨. ನಿದ್ದೆಯ ಮಂಪರು ; ಜೊಂಪು : ಲಕ್ಷ್ಮಣನನೆಬ್ಬಿಸಿದನಾತನುಂ ತಂದ್ರಿಯಂ ಬಿಟ್ಟೇಳಲನಿಬರುಂ ತೊರೆಯ ಶಿವಸಲಿಲದೊಳ್ ಮೊಗಂ ದೊಳೆದು ಮುಂಬರಿದರ್ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೦೬೯-೪೦೦): ಓದು ಓದುತ್ತಿರುವಾಗಲೇ ನಿದ್ರೆಯ ತಂದ್ರಿ ಕಣ್ಣಿಗೆ ಸೋಂಕಿಹೋಗುತ್ತಿತ್ತು (ಕಮನೆ. ೦೦೦). ೩. ಗುಂಗು; ತಲ್ಲೀನತೆ: ಬಾಬು ವಿಚಾರತಂದ್ರಿಯೊಳಗಿಂದ ಹೊರಬಿದ್ದು . . . ನೋಡಿದನು (ರಕ್ತರ್ಕ. ೦೩೦) ; ಮಧುಕರನು ತಂದ್ರಿಯಲ್ಲಿಯೇ ಕುಳಿತಿದ್ದನು (ಕೃತಕ್ಕ. ೦೦೦). [ಸಂ.]

ತಂದ್ರಿತ (ನಾ). ಮಗ್ನನಾದವನು; ತಲ್ಲೀನನಾದವನು: ನೀವು ವಿಚಾರದಲ್ಲಿ ತಂದ್ರಿತರಾಗದೆ ಇರಲಾರಿರಿ (ನೀರಜ. ೮). [ಸಂ.]

ತಂದ್ರೀಭೂತ (ಗು). ಜಡವಾದ; ಮಂದವಾದ; ಚಟುವಟಿಕೆಯಿಲ್ಲದ : ಭರತಂ ವಿಷಾದಭರ ತಂದ್ರೀಭೂತಚೇತಸನಾಗಿರ್ಪುದುಂ (ಪಂಪರಾಮಾ. ೬-೦೦೨ ವ). [ಸಂ.]

ತಂದ್ರೆ (ನಾ). ೧. ಆಲಸ್ಯ ; ಜಡತೆ : ಸನ್ನಿಪಾತಜ್ವರಲಕ್ಷಣಂ ತಂದ್ರೆ, ನಿದ್ರಾಭಂಗ . . . ಗಂಟಲನೋವು (ಕಳವ್ಯ. ೯೭). ೨. ಮಗ್ನತೆ ; ಗುಂಗು: ಈ ತಂದ್ರೆಯು ಅವರನ್ನು ಮರುಳುಗೊಳಿಸಿತು (ಮೂವಿಕೋ. ೯೩).

[ಸಂ. ತಂದ್ರಾ]

ತಂಪಗಿ (ಕ್ರಿ). ತಂಪು ಆವರಿಸು,–ವ್ಯಾಪಿಸು : ತಿಳಿಗೊಳನ ತಂಪಗಿವ ತೆಕ್ಕೆ ೨ ತೊಳಲಿಕೆಯ ತಾವರೆಯ ತನಿಪರಿಮಳದ ವಿಸರದ ಹಸರದಲಿ ತೀಡಿ ೨ದು ತಂಗಾಳಿ (ತೊರರಾ. ೨-೬-೩). [ತಂಪು$_2$(<ತಣ್ಪು$_2$)+ಅಗಿ$_1$]

ತಂಪಿಗ (ನಾ). ತಂಪನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವವನು ; ಹಿತವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವವನು : ನೆಲವೊಲೆಗಳಂ ತಡವುತೊತ್ತೊ ತಳಿರ್ಗೆಯ್ಯ ತಂಪಿಗ ವಿರಹಮುಂ ತವಿಸಿ ನೆರೆಯೊ ಹದಗಾಜ (ಚಿಬಿಘ. ೦೯-೩೭).

[ತಂಪು$_2$ (<ತಣ್ಪು$_2$) + – ಇಗ]

ತಂಪಿಡಿ 'ತಣ್ಪಿಡಿ' ನೋ.

ತಂಪಿಸು 'ತಣ್ಪಿಸು' ನೋ.

ತಂಪು$_1$ (ಕ್ರಿ). ೧. ಶಾಖವನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಳ್ಳು; ತಣ್ಣಗಾಗು: ಬಿಸಿಲು ತಂಪುವವರೆಗೆ ಹೊರಗೆ ಹೋಗಬೇಡ (ರೂಢಿ). ೨. (ದುಃಖ ಮೊದಲಾದ ಭಾವನೆಗಳ)ಆವೇಗ ಕಡಮೆಯಾಗು : ಮಂದಿ ಸುಳಿಯದೊಂದೆ ಗುಡಿಲು ; ತೋವು, ನೆರೆಯೊಳು ; ನೆರಳು ಸಾವತನಕ ನನ್ನ ನೋವು ತಂಪಲು (ಇಂಗೀತ. ೯೩-೦೪). [<ತಂಪು$_2$]

ತಂಪು$_2$ 'ತಣ್ಪು$_2$' ನೋ.

ತಂಪುಕನ್ನಡಕ (ನಾ). ಬಿಸಿಲಿನ ಚುರುಕು ಕಣ್ಣುಗಳಿಗೆ ತಗಲದಂತೆ ತಂಪಾಗಿಡುವ ಕನ್ನಡಕ : ಕಣ್ಣಿಗೆ ಬಿಸಿಲಿನ ತಂಪುಕನ್ನಡಕವನ್ನು ಹಾಕಿದ್ದರಿಂದುತೂ ಯಾರಿಗೂ ನನ್ನ ಗುರುತು ಹತ್ತಲಿಲ್ಲ (ಮೋದಿಮ. ೨೦೭).

[ತಂಪು$_2$ (<ತಣ್ಪು$_2$) + ಕನ್ನಡಕ$_2$]

ತಂಪುಗೈ 'ತಣ್ಪುಗೆಯ್' ನೋ.

ತಂಪುಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ತಾಪವನ್ನು ಆರಿಸಿಕೊಳ್ಳು; ತಣ್ಣಗೆ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳು: ಹರನುರಿಗಣ್ಣಿಂದೆ ಬೆಂದ ಸಂತಾಪ ಪೀವರಕುಚಾನ್ವಿತೆಯುರ ತಾಪ ಸ್ಮರ ನಿನ್ನ ಮಯ್ಯೊಳಗಿದೆ ತಂಪುಗೊಳ್ಳೆಂದು ಶರಳೆ ನೂಂಕಿದಳು ತಣ್ಗೊಳದ (ಪೋಚಿಕ. ೦೪-೭೮). [ತಂಪು$_2$ (<ತಣ್ಪು$_2$) + ಕೊಳ್$_1$]

ತಂಪುತೀಡು (ಕ್ರಿ). ತಣ್ಣಗೆ ಬೀಸು; ತಂಪಾಗಿ ಸುಳಿ: ಇಂದಿರನ ದೆಸೆಗೆಂಪು ಮೂಡೆ ಕತ್ತಲೆಯೋಡೆ ಮಂದಾನಿಲಂ ತಂಪುತೀಡೆ (ಚಿಬಿಘ. ೪-೬).

[ತಂಪು$_2$ (<ತಣ್ಪು$_2$) + ತೀಡು$_1$]

ತಂಪುವಡೆ 'ತಣ್ಪುವಡೆ' ನೋ.

ತಂಪುವೆಟ್ಟ (ನಾ). ಹಿಮವತ್ಪರ್ವತ ; ಹಿಮಾಲಯ : ತಂಪುವೆಟ್ಟದ ಬಡಗಭಾಗದೊಳಗೊಪ್ಪುವುದು ಕಿಂಪುರುಷವರ್ಷಂ (ಚಿಬಿಘ. ೦೩-೦೬).

[ತಂಪು$_2$ (<ತಣ್ಪು$_2$) + ಬೆಟ್ಟ (<ಬೆಟ್ಟು$_2$)]

ತಂಪುವೇಱು 'ತಣ್ಪುವೇಱು' ನೋ.

ತಂಪುಹೊತ್ತು (ನಾ). = ತಂಪೊಟ್ಟು : ಎಂಥ ಪುಣ್ಯಾತ್ಮ ! ಆತನನ್ನು ತಂಪುಹೊತ್ತಿನಲ್ಲಿ ನೆನೆಯಬೇಕು (ರೂಢಿ).

[ತಂಪು$_2$ (<ತಣ್ಪು$_2$) + ಹೊತ್ತು$_2$ (<ಪೊಟ್ಟು)]

ತಂಪುಳಿ (ನಾ). "ಕಾಯಿಸದ ಕಬ್ಬಿಣಕ್ಕೆ ಆಕಾರ ಕೊಡಲು ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಉಕ್ಕಿನ ಅಥವಾ ಕಬ್ಬಿಣದ ಚಾಣ : ತಂಪುಳಿ" (Cold-chisel. ಇಂಕನಿ.). [ತಂಪು$_2$ (<ತಣ್ಪು$_2$) + ಉಳಿ$_6$]

ತಂಪೆರೆ 'ತಣ್ಪೆಱೆ' ನೋ.

ತಂಪೆಸೆ (ಕ್ರಿ). ತಂಪಾಗಿ ಶೋಭಿಸು,–ಕಂಗೊಳಿಸು: ತಂಪೆಸೆವ ತಣ್ಣೆಳಲ ತಾಣಂ (ನವಮೋ. ೪-೨೨). [ತಂಪು$_2$ (<ತಣ್ಪು$_2$) + ಎಸ$_2$]

ತಂಪೇರು 'ತಣ್ಪೇಱು' ನೋ.

ತಂಪೇಱು 'ತಣ್ಪೇಱು' ನೋ.

ತಂಪೊಟ್ಟು (ನಾ). ತಂಪಾದ ಹೊತ್ತು; ಸಂಜೆಯ ಹೊತ್ತು; ಸಾಯಂಕಾಲ: ಈ ಪೊಟ್ಟು ತಂಪೊಟ್ಟು ಪೂವಿನ ಪೊಟ್ಟೆಂದಿನವಾಯ್ತು ಧಾರಿಣಿಗೆ ಭಾಸ್ವನ್ಮಂಡಲಂ ಕುಂಡಲಂ (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೮-೬).

[ತಂ$_1$ (<ತಣ್$_2$) + ಪೊಟ್ಟು]

ತಂಬಟ, ತಂಬಟೆ, ತಂಬಟ್ಟ, ತಪಟೆ, ತಪ್ಪಟೆ, ತಪ್ಪಟೆ, ತಬಟೆ, ತಮಟೆ, ತಮ್ಮಟ$_1$, ತಮ್ಮಟೆ, ತಮ್ಮಟ್ಟೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಚಪ್ಪಟೆಯಾದ ಚರ್ಮವಾದ್ಯ ; ಹಲಗೆ: ವಿಳ್ಳಿವ ಪಟಯಿಗೆ ಸೂಳೈವ ತಂಬ [ಪಾಕಾಂ. ಮ್ಮ]ಟಂ (ವರ್ಧಪು. ೮-೩೦) : ಬೀಸುವ ಚಾಮರದ ಪೊಯ್ಲು ತಂಬಟದ . . . ಸರ್ವಸಂಭ್ರಮದ ನಡುವೆ ಸಕಲ ಜನದಾನಂದರಸಮಡುಗಟ್ಟೆ (ಸಂಬಿರ. ೮-೩೩) ; ಕಾಟಿಸುವ ತಂಬಟದ . . . ಕಾಳೆಯ ಬಲ್ಲುಲಿಯ ಸಡಗರಮೆಲ್ಲಾ ದೆಸೆಗಳಂ ಕಿವುಡುವಡಿಸೆ (ಕಲ್ಯಾಕಾ. ೨೩೦) : ತುಡುಕಿದವು ತಂಬಟದ ದನಿ ಜಗದಡಕಿಲನು (ಕುಮಾರವ್ಯಾ. ೦-೪೭) : ಭೇರಿ ತಂಬಟ ಬೊಂಬುಳಿ ಬುರುಗು ಡಿಂಡಿಮದ ಮುಂಬರಿದೆಸೆವ ರವಗಳಾಕಾಶವ ತುಂಬಿದುವು (ಕಂಸವಿ. ೮-೦೯). **ತಂಬಟೆ** : ಭೇರಿ ತಂಬಟೆ ನಿಸ್ಸಾಳ ಕಹಳೆಗಳ ಭೂರಿ ನಿನದ (ಅಂಜನ. ೩-೯೯) ; ತಂಬಟೆ ಡೋಲು ಚಂಬಕವಱ . . . ಕಹಳೆಗಳ ದನಿಯು ಬೆಂಬಳಿ (ಕುರಾಸಾಂ. ೦೦-೩೩) ; ಪಱೆಯ ಪೆರ್ಗಾಳೆಯು ಪಳಹದ ಕೊಟಲ ತಂಬಟೆಯು . . . ಭೇರಿಯ ಭೂರಿ ನಿನಾದಂ ದೆಸೆಮುಟ್ಟೆ ಪಳಂಚಲೆಯೆ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೩೦-೦): ತಂಬಟೆಯ ಹೊಯ್ದು ಮೈಮರೆತವರು ಹಲರು (ವಿಸೀಗೀ. ೨೩-೪). **ತಂಬಟ್ಟ** : "ಆನಕ" (ನಾಚಿರಾ. ೬). **ತಪಟೆ** : ಕಠಿನ ದುಂದುಭಿ ತಪಟೆ ತಾಳ ಮದ್ದಲೆಗಳುಂ . . . ದಿಕ್ತಟಗಳೊಳ್ಮೊಳಗುತಿವೆ (ಅರ್ಜಾವಿ. ೩೪-೩೦). **ತಪ್ಪಟ** : ಕೊಂಬು ಕೊಳಲು ತಾಳ ತಪ್ಪಟ ಭೇರಿ ಸಂಭ್ರಮದಿಂದ ವೃಂದಾವನ ಸೇರಿ (ಪ್ರಸಭಾ. ೨೩-೪). **ತಪ್ಪಟೆ** : ಕೊಂಬು ಕೊಳಲು ತಪ್ಪಟೆ ಮೃದಂಗದ ರವ ತುಂಬಿತು ಲೋಕವನಿರದೆ (ರಾಮವಿ. ೬-೦೨) ; ಚಪ್ಪಾಳೆಗಳ ರವ ಕೊಂಬು ಕೊಳಲು ಹೊನ್ನ ತಪ್ಪಟೆಗಳ ದನಿಯಿಂದ ಸರ್ವಶಯನ ರಂಗಧಾಮನ ತೇರು ಬಂದೊಪ್ಪಿತು ಮುನ್ನಿನ ಸ್ಥಳದೆ (ಕಂಸವಿ. ೨೩-೦೦೦). **ತಬಟೆ** : ತಬಟೆ ಕಾಸಿ ಸಿದ್ಧ ಮಾಡಿಕೊಂಡರು (ರೂಢಿ). **ತಮಟೆ** : ತಮಟೆಯನ್ನು

ಕಾಯಿಸಿ ಹೆಗಲಿಗೆ ಹಾಕಿಕೊಂಡು (ಹುಟ್ಟಿಡ. ೧೯) : ಎದೆ ತಮಟೆಯಂತೆ ಬಡಿಯತೊಡಗಿತು (ಸಿದಿಲು. ೮೬). **ತಮ್ಮಟ್ಟ₁:** ಪೊಯ್ವ ನಿಸ್ಸಾಳ ತಮ್ಮಟದ ಭೇರಿಗಳಲ್ಲಿ ನೆರೆದುದು ಚಾತುರಂಗ ಬಲ (ಇಹರ. ದೇ. ೩೭-೨೦) ; ಸೂಳೈವ ತಮ್ಮಟಂಗಳ . . . ಸಂಭ್ರಮದ ಸೌರಂಭದಿಂ ಎಾಜಿ ನಡೆದನು (ಸಿದ್ಧರಾ. ೬-೨೦) : ತಮ್ಮಟವೆಂಬ ಹಲಿಗೆ ಶಂಖವೆಂಬ ಧವಳ . . . ಜಯಘಂಟೆಯೆಂಬ ಜಾಗಟೆ ಇತ್ಯಾದಿ ಪಂಚಮಹಾವಾದ್ಯಂಗಳಂ (ವಿವೇಕ. ೨೩೬); ಪಟಹ ತಮ್ಮಟ ಢಕ್ಕೆ ಡವುಡೆ ಕಹಳಾ ಸಮುತ್ಕಟನಾದಮಳ್ಳಿಱಿಯೆ (ಚಬಸು. ೧೬-೧೩). **ತಮ್ಮಟೆ:** "ಆನಕಃ, ಪಟಹಃ-೨ ತಮ್ಮಟೆ ಹೆಸರುಗಳು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೫೪) : ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಬಂದರೆ . . . ಹದಿನೇಳುನೂರು ಡೊಳ್ಳು ನಗಾರಿ, ಹಲಿಗೆ, ತಮ್ಮಟೆ, ಶಂಖ, ತುತ್ತೂರಿಗಳನ್ನು ಬಾರಿಸಬಹುದು (ಕುರಿಹಿಂ. ೧೪೫). **ತಮ್ಮಟ್ಟೆ:** ಚೀಱಿದವು ಕಹಳೆಗಳುಂ ತಮ್ಮಟ್ಟೆ ಭೇರಿ ನಿನಾದ (ರಾಮಚ. ೨೩-೧).

[ದೇ.೫ ತಮಿ. ತಪ್ಪಟ್ಟ, ತಪ್ಪಟ್ಟ, ತಪ್ಪಟ್ಟೈ; ಮಲ. ತಮ್ಮಿಟ್ಟ, ತಪ್ಪಿಟ್ಟ; ತುಳು. ತಂಬಟ, ತಂಬಟೆ, ತಂಬಡ, ತಬಿಟೆ, ತಮಟೆ, ತಮ್ಮಟೆ ; ತೆಲು. ತಮ್ಮಟ, ತಪ್ಪಟ ; ನಾಯ್ಕಿ. ತಪ್ಪಟಿ, ತಪ್ಪ]

ತಂಬಟಜಾಲಿ 'ತಂಬತ್ರಿಜಾಲಿ' ನೋ.

ತಂಬಟಿಕಿ (ನಾ). (?) : ಹರಿಸು ಧೀಯಿಂದು ತುಚ್ಛಿತ ಬುದ್ಧಿಗಂಡರೆನು ತೋರಿಸುವರ್ ಸಲಿಗೆಯಿತ್ತನ್ಯೋನ್ಯದಿಂ ಮೆಲ್ಲನೆ ತರಿಸುವರ್ ಅರಿಯ ದೋಲ್ ಮನೆಯ ತಂಬಟಿಕಿಯರ ಮೂಲದಿಂ ಲೂಟಿಯಂತೆ (ಜಿನಮು. ೪೯-೪೦) [?]

ತಂಬಟಿಗ (ನಾ). ತಾಮ್ರದ ಕೆಲಸ ಮಾಡುವವನು : ಸ್ವರಮನಱಿಗೆ ತಾಂ ಭರತಜ್ಞನಂದದಿಂ . . . ಎಱಕಮನಱಿಗೆ ತಂಬಟಿಗನಂತೆ (ಮುದ್ರಾ. ೧೧-೭೭). [ತಂಬ₀ (<ತಾಂಬ್ರ) + -ಅಟಿಗ]

ತಂಬಟೆ 'ತಂಬಟ' ನೋ.

ತಂಬಟೆಗ (ನಾ). ತಮಟೆ ಬಾರಿಸುವವನು : ಡೊಂಬಿಯ ತಂಬಟೆಗರು ಪಾಡುವ ತಿವದಿಗಳು (ಸಾಹಿವಿ. ೮೩). [ತಂಬಟೆ (<ತಂಬಟ) + -ಗ₂]

ತಂಬಟೆಹೊಯಿಲು (ನಾ). ತಮ್ಮಟೆಯ ಬಡಿತ : ತಂಬಟೆಹೊಯಿಲಿಲ್ಲ ವಾದ್ಯದ ಪಲುಬಿಲ್ಲ. ಹೆಣವ ಕೋಟೆಗೆ ನಾವು ತ್ವರೆಯಲೊಯ್ವಾಗ (ಇಂಗೀತ. ೦೯-೦). [ತಂಬಟೆ (<ತಂಬಟ) + ಹೊಯಿಲು (<ಪೊಯ್ಲು)]

ತಂಬಟ್ಟ 'ತಂಬಟ' ನೋ.

ತಂಬತ್ರಿ (ನಾ). = ತಂಬತ್ರಿಜಾಲಿ : (+). [?]

ತಂಬತ್ರಿಜಾಲಿ, ತಂಬಟಜಾಲಿ (ನಾ). ಬಿಳಿಯ ಉದ್ದನೆಯ ಮುಳ್ಳು ಗಳಿರುವ, ಸುವಾಸನೆಯ ಹಳದಿ ಹೂವುಗಳನ್ನು ಬಿಡುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಜಾಲಿ ; ಸುಗಂಧಜಾಲಿ: (+). **ತಂಬಟಜಾಲಿ :** ಪೀಕಜಾಲಿ, ತಂಬಟಜಾಲಿ (ವ್ಯಜಿಗಿ. ೧-೧೨). [ತಂಬತ್ರಿ + ಜಾಲಿ₁]

ತಂಬನಿ 'ತಣ್ಬನಿ' ನೋ.

ತಂಬಲ (ನಾ). ೧. ಒದ್ದೆ; ತಂಪು; ತೇವ. 'ತಂಬಲಗಱ' ಪರಾ. (ಗು). ೨. ಆರ್ದ್ರ, ತೊಯ್ದು" (ಚಾನಕೋ. ೬೫).

ತಂಬಲದ ಹುಳು = ಬಚ್ಚಲುಂ, ಮೋರಿ ಮೊದಲಾದ ತೇವವಾದ ಜಾಗಗಳಲ್ಲಿ ಇರುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹುಳು ; ಬಾಲದ ಹುಳು. [<ತಣ್ಪು₂]

ತಂಬಲಗಱ³ (ಕ್ರಿ). ತೇವವನ್ನುಂಟುಮಾಡು ; ತಂಪುಗೊಳಿಸು : ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣಸಂಭೋಧಿವರ್ಣನದಿಂದೆ ಮುಂಬರಿದ್ದೆದುವ ಕಾಲಾಗ್ನಿಯ ಮೆಟ್ಟಿ ತಂಬಲಗಱಿದನಾ ಬಲಕೆ (ಮೋಹತ. ೩೭-೫೫). [ತಂಬಲ + ಕಱಿ³₁]

ತಂಬಹಾಲು 'ತಣ್ಪಾಲ್' ನೋ.

ತಂಬಳಕೋಲ್ (ನಾ). ಭೂಮಿಯನ್ನು ಅಳೆಯುವ ಒಂದು ಅಳತೆ ಗೋಲು,-ಪ್ರಮಾಣ (?) : ಪವಿರಗೆಯ ಸಾಲೆಯ ತ್ರಾಯಿಪ್ಪುರುಪ ದೇವಗ್ಗ್ರೆಯಲ್ಲಿಯ ತಂಬಳಕೋಲಲಿನ್ನೂಱು ಮತ್ತರು ಕೆಯ್ಯು (ಎಇ. IV, ೬೫-೧೭ ; ಸು. 11ನೆಯ ಶತ). [ತಂಬಳ₀ + ಕೋಲ್₁]

ತಂಬಳಿ 'ತಂಬುಳಿ' ನೋ.

ತಂಬಾಕ 'ತಂಬಾಕು' ನೋ.

ತಂಬಾಕು, ತಂಬಾಕ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ ಮತ್ತು ಅದರ ಸೊಪ್ಪು ; ಹೊಗೆಸೊಪ್ಪು : ತಂಬಾಕು, ಕಾಡುಸಣ್ಣ ಹೊಗೆಸೊಪ್ಪು (ವ್ಯಜಿಗಿ. ೭೦-೧೪೫೨) ; ಅದೇ ಗುಡಿಸಲಿನಲ್ಲಿ ದೇವದಾಸ ತಂಬಾಕು ಸೇದುತ್ತಾನೆಂಬುದು ಪಾರ್ವತಿಗೆ ಗೊತ್ತಿದ್ದಿತು (ದೇವದಾ. ೮) : ತಂಬಾಕು ಮಿಶ್ರಿತ ಕವಳವು ಅವರ ಗಲ್ಲವನ್ನು ಯಾವಾಗಲೂ ಉಬ್ಬಿಸುತ್ತಿತ್ತು (ರಂಗರೋ. ೧). **ತಂಬಾಕ :** ಹಾಳುಭೂಮಿಗಳಲ್ಲಿ ಸಜ್ಜೆ ಮತ್ತು ಜೋಳವು ಗೊಬ್ಬರ ವಿಶೇಷವಾದರೆ ತಂಬಾಕವು ಬೆಳೆಯುತ್ತವೆ (ಕೃಷಿಶ್ರ. ೬೭) : ಸಿಂಹಲದ್ವೀಪದಲ್ಲಿ . . . ಕಬ್ಬು, ತಂಬಾಕ, ಬುಂದು ಮುಂತಾದವುಗಳು ಬೆಳೆಯುತ್ತವೆ (ಮುಂಬಯಿ. ೪-೨೦೦) ; ತಂಬಾಕವನ್ನು ನೀರಿಡಿಸುತ್ತಲೇ ಅದನ್ನು ಅಗಿಯುಲು ಸುರುವು ಮಾಡುತ್ತಾರೆ (ಗಾಳಿಗು. ೨೮).

[←ಹಿಂ. ತಂಬಾಕೂ, ತಮಾಕೂ ; ಮರಾ. ತಂಬಾಕೂ, ತಂಬಾಖು, ತಮಾಕೂ, ತಮಾಖು. / ಇಂ. Tobacco. / ಪೋರ್ಚ್. ಸ್ಪ್ಯಾನಿಷ್. ಟಬಾಕೋ ; ಜಪಾನೀ: ತಾಬಾಕೋ]

ತಂಬಾಲ್ 'ತಣ್ಪಾಲ್' ನೋ.

ತಂಬಾಲು (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು (?) : ಪಾರಾಶರಗೋತ್ರದ ಆಪಸ್ತಂಬ ಸೂತ್ರದ ತಂಬಾಲದ ಕೃಷ್ಣಭಟರ ಮಕ್ಕಳು ದೇವಣಭಟರು (ಎಕ. XII, ತಿಪಟೂ. ೧೩೯-೧೨೫ : ?). [?]

ತಂಬಾಲು 'ತಣ್ಪಾಲ್' ನೋ.

ತಂಬಾಣ 'ತಾಂಬಾಣ' ನೋ.

ತಂಬಾಳೆ 'ತಾಂಬಾಣ' ನೋ.

ತಂಬಿ₁ 'ತಮ್ಮ' ನೋ.

ತಂಬಿ₂ (ನಾ). ದಂಡಿಸುವಿಕೆ ; ದಂಡನೆ ; ಶಿಕ್ಷೆ.

ತಂಬಿ ಪಹುಂಚಾಯಿಸು = ದಂಡಿಸು ; ಶಿಕ್ಷಿಸು : ತಮ್ಮ ರಾಜ್ಯದಲ್ಲಿ ಟೀಪುಸುಲ್ತಾನರ ಕಡೆಯಿಂದ ಉಂಬಳಿ ಪಡಕೊಂಡು ಇದ್ದಂತಾ . . . ಮುಸಲ್ಮಾನರಿಗೆ ತಂಬಿ ಪಹುಂಚಾಯಿಸಿ ಅವರನ್ನು ಪಲಾಯನಮಾಡಿ (ರಾಜೇಂದ್ರ. ೨೦). [←ಅರ. ತಂಬೀಹ್ ; ಮರಾ. ತಬೀ]

ತಂಬಿಗೆ 'ತಂಬುಗೆ' ನೋ.

ತಂಬಿಟ್ಟು₁, ತಣ್ಪಿಟ್ಟು (ನಾ). ಹುರಿಕಡಲೆ, ಅಕ್ಕಿ ಮೊದಲಾದುವು ಗಳ ಹಿಟ್ಟಿನಿಂದ ಮಾಡುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಿಹಿ ತಿಂಡಿ: ಕಬ್ಬಿನ ರಸ ಜೇನುತುಪ್ಪ ನವಣೆಯ ಹಿಟ್ಟಿನ ತಂಬಿಟ್ಟು ಹೂರಿಗೆ ಕಡುಬು . . . ಮಂತ್ರಸಮನ್ವಿತವಾಗಿ ಮೂಱುದಿನ ಬಲಿಯಂ ಕೊಡಲು (ಬಾಲಚಿ. ೦೫೨-೨) ; ತಂಬಿಟ್ಟು ಕೊಡುವೆನು ದಾಸಯ್ಯ (ಪುರಂದ. ೨-೬-೫); ನಾಳೆಗೆ ಬೆಣ್ಣೆ ನೈವೇದ್ಯ, ತಂಬಿಟ್ಟು ನೈವೇದ್ಯ, ಕಡುಬು ನೈವೇದ್ಯ. ಅನ್ನೋದಕ ನೈವೇದ್ಯವೆಂದು ಪಲತೆರದ ಹರಕೆಯಂ ಪೊತ್ತರೆ (ಶರಲೀ. ४೧೬) ; ನೆನಗಡಲೆ ಚಿಗುಳಿ ತಂಬಿಟ್ಟು ಉಂಡಲಿಗೆ ನಾನಾ ಫಲಂಗಳು (ಸಾಗಂಧಿ. ४೩-೦೭) ; ತಂಬಿಟ್ಟು ತಣ್ಣುಹಿಟ್ಟು. ದೇವರನ್ನು ತಣಿಸುವ, ಅಥವಾ ದೇವರ ಕೋಪ ವನ್ನು ತಂಪು ಮಾಡುವ ಹಿಟ್ಟು (ನಮ್ಮನು. ೮೮) ; ತಂಬಿಟ್ಟಿಗೆ ಉಪ್ಪುಂಟೆ ತವರಿಗೆ ಮುಪ್ಪುಂಟೆ ? (ಹೇಳ್ತಾ. ೮೬). **ತಣ್ಪಿಟ್ಟು :** ರೊಟ್ಟಿ ಸಕ್ಕರೆ ತುಪ್ಪ ಬೆಲ್ಲ ಗೋಧುವೆ ತಣ್ಪಿಟ್ಟು ರಾಯುಳ್ಳಿಯಬಿನಿಯ ಒಟ್ಟಿಲು . . . ಅಂಗಡಿಯೊಳು (ಕುಮಾಸಾಂ. ४೨-೬೧). [ತಣ್₃+ಪಿಟ್ಟು. /ಕೊಡ. ತಂಬುಟ್ಟ್]

ತಂಬಿಟ್ಟು$_{3}$ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ: ತಂಬಿಟ್ಟು, ಕುಕ್ಕುಟು, ಉಷ್ಟಾಲ (ವೈದ್ಯಸಂ. ೫೨-೧೦೩೮). [?]

ತಂಬಿಲ (ನಾ). (ಕರಾ) ಭೂತಗಳಿಗೆ ಮಾಡುವ ನೈವೇದ್ಯ: ಬನದ ಪಂಜುರ್ಲಿ ಇವನಲ್ಲಿ ಕೇಳಿ 'ತಂಬಿಲ' ವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸುತ್ತಾನೆ (ದೇವಮ. ೪).
[←ತುಳು. ತಂಬಲ, ತಂಬಿಲೊ]

ತಂಬಿಸು$_{1}$ 'ತಣ್ಪಿಸು' ನೋ.

ತಂಬಿಸು$_{2}$ (ಕ್ರಿ). ೧. ಸ್ತಂಭೀಭೂತವಾಗು; ನಿಶ್ಚಲವಾಗು; ನಿಂತುಬಿಡು: ಸೂತ್ರ ಹರಿದ ಕಾವನ ಕೈಯ ಜಂತ್ರದ ಪುತ್ರಿಕೆ ನಿಂದ ಮಾಳ್ಕೆಯೊಳು ಧಾತ್ರೀಪತಿಯ ಮೊಗವ ಕಾಣುತಾ ಮೃಗನೇತ್ರೆ ತಂಬಿಸಿ ನಿಂದಳಾಗ (ಶ್ರೀಪಾಂ. ೪-೧೧೯). ೨. ತಡೆ; ನಿಲ್ಲಿಸು: ಲಂಕಾಪುರದ ಲಗ್ಗೆಗೆ ಬೇಗ ಬೆಸಸಂ ಕೊಡುವುದೆಂದೆನಲು ಧರಣಿಪತಿಗಳ ನೀತಿ ಸಂಧಿಯ ಪರುಠವಿಪುದದ ಮೀರಿದಡೆ ಸಂಗರಕೆ ನೇಮವನೀವೆನೆಂದವರುಗಳ ತಂಬಿಸಿದ (ಅನಂರಾ. ೫ ೮-೧೦): ಕುಸುಮಮಂಜರಿಯಲ್ಲಿಯಧ್ವಗರ ತಂಬಿಸುವ ಸುಸ್ವರದ ಶುಕಪಿಕಂ ಕಾಣದಿಳೆಯಿಲ್ಲ (ಜಿನಮು. ೨-೧೮). ೩. ತೊಲಗಿಸು; ನಿವಾರಿಸು: ತುಂಬಿಗಳನೋಡಿಸದ ಚಂಪಕಂ ಸೊಕ್ಕಾನೆಯಂ ಬೆದರಿಸದ ಸಿಂಗಮಿಡಿದಂಧಕಾರಮಂ ತಂಬಿಸದ ಚಂದ್ರಮಂಡಲಮಿರಲ್ (ಜೈಮಿಭಾ. ೮-೨೦).
[<ಸ್ತಂಭಿಸು]

ತಂಬು, ತಂಬೂ (ನಾ). ತಾತ್ಪೂರ್ತಿಕ ವಾಸಕ್ಕಾಗಿ ಹಾಕಿರುವ ಬಟ್ಟೆಯ ಬಿಡಾರ; ಗುಡಾರ; ಡೇರೆ: ಹೊದಿಸಿದ ತಂಬು ಅಂಬರ ತಾಗುವಂದದಿ ಪೈಸರಿಸಿ ನಿಲ್ಲಿಸಿದ ಬಲವಾ (ಸಾಂದಕಾ. ೬-೨೨): ಮಹಾರಾಜರವರ ತಂಬಿಗೆ ಬಂದು (ರಾಜೇಂದ್ರ. ೯೩); ಈಗ ತಂಬು ಡೇರೆ ಮುಂತಾದ ದಂಡಿನ ಸಾಮಾನುಗಳನ್ನು ಮಾತ್ರ ಅವುಗಳ (ಆನೆಗಳ) ಮೇಲೆ ಹೇರುತ್ತಾರೆ (ಮುಂಬಯಿ. ೯-೨೩). **ತಂಬೂ**: ಅರಸುಮಗನ ಸ್ವಂತ ತಂಬೂದಲ್ಲಿ ಬಹಳ ಹೊತ್ತಿನಿಂದ ಸಂಗೀತ ಕಚೇರಿಯು ನಡೆದುದನ್ನು ಹೋದ ಕೂಡಲೆ ಕಂಡೆ (ಶ್ರೀಕಾಂತ. ೨): ಸರ್ಕಸ್ಸಿನ ತಂಬೂದಲ್ಲಿ ಬಂದು ತಂತಿಯನ್ನು . . . ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾಗಿ ನೋಡುತ್ತ ನಿಂತಾಗ (ಮೂಡಿದು. ೪೯).
[←ಪಾರ. ಹಿಂ. ಮರಾ. ತಂಬೂ]

ತಂಬುಗೆ, ತಂಬಿಗೆ (ನಾ). ತಾಮ್ರ, ಹಿತ್ತಾಳೆ ಮೊದಲಾದ ಲೋಹಗಳಿಂದ ಮಾಡಿದ ನೀರಿನ ಸಣ್ಣ ಪಾತ್ರೆ; ಚೆಂಬು; ಚರಿಗೆ: ಜಲಪಾತ್ರೆಯ ಕಮಂಡಲಂ ಗಿಂಡಿ ತಂಬುಗೆ" (ಮಂಗರಾ. ೬೩-೨೫); ಮಡದಿಯರಾವಗರ [ಕೆ]ರಸಿ ಕಾವಲಿ ತಂಬುಗೆ ಹುಟ್ಟು ಸಟ್ಟುಗಂ ಕೊಡನೊರಲಕ್ಕಿಯೆಂಬವನೆ ಚಿಂತಿಸಿ ಕೋಟಲೆಗೊಂಬರ್ (ಕಇ. IV, ೧-೫೭: 1204); ನೀರ್ಗೊಟ್ಟಳೊಂದು ಪೊಸ ತಂಬುಗೆಯಿಂ (ದಶಕು. ೧೨-೧೨೯); ಪೊನ್ನ ತಂಬುಗೆಗಳೊಳು ಮೊಗೆ ಮೊಗೆದು (ಬಸವು. ೫೮-೬೮): ತಳಿಗೆ ತಂಬುಗೆ ಗಿಂಡಿ ಹರಿವಾಣ ಪಡಿಗ ಬಟ್ಟಲು ಮೊದಲಾಗಿ ಭೋಜನಕೆ . . . ಅನುಗೊಳಿಸಿದರು (ಭರತೇ. ೪-೫೮). **ತಂಬಿಗೆ**: ಮಿಗೆ ರಮ್ಯವಡೆದ ಹೊಂಬರಿಯಣ ತಳಿಗೆ ತಂಬಿಗೆ ಗಿಂಡಿ ಗಿಣ್ಣಲುಗಳನು ನಗೆಮೊಗ ದರ್ಪಣ ಹಂಸೆಪುತ್ತಳಿಯ ದೀವಿಗೆಗಂಬಗಳನಿತ್ತನೊಲಿದು (ಮೋಹತ. ೧೫-೧೮); ಹೊನ್ನ ತಂಬಿಗೆ ಗಿಂಡಿ ಪನ್ನೀರ ಚಂಬಿನಲಿ ಪೂರ್ಣ ಜಲವ ಕೊಂಡು (ಕಂಸವಿ. ೫-೫೫); ಕರತಳದಲ್ಲಿ ತಾಳ್ದ ಶಶಿಕಾಂತದ ತಂಬಿಗೆಯಂ (ಚಂದ್ರಛು. ೨-೩೦); ಅಲ್ಲಿ ತಂಬಿಗೆಯಲ್ಲಿ ನೀರಿದೆ ಕೈಕಾಲು ತೊಳೆದುಕೊ (ನಿಷ್ಯಮು. ೩೭); ಗಂಗೆಗೆ ಹೋದರೂ ತಂಬಿಗೇ ಮೇಲೆ ಜ್ಞಾನ (ಗಾದೆ); ಮನೆ ನಿಮ್ಮದು ತಂಬಿಗೆ ಮುಟ್ಟಬೇಡಿ (ಗಾದೆ). 'ಚೆಂಬು$_{1}$' ಪರಾ.

ತಂಬಿಗೆ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಹೋಗು = ಶೌಚಕ್ಕೆ ಹೋಗು; ಮಲವಿಸರ್ಜನೆಗೆ ಹೋಗು: ಅವನೀಗ ಇಲ್ಲ. ಮುಂಜಾನೆಯೇ ತಂಬಿಗೆ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಹೋಗಿದ್ದಾನೆ (ರೂಢಿ). **ತಂಬಿಗೆ ಕೈಗೆ ಬರು** = ಬೇಡುವಂತಾಗು; ಭಿಕ್ಷೆಗೆ ಹೋಗುವಂತಾಗು: ಸಿರಿ ಇದ್ದಾಗ ಮೆರೆದಿದ್ದನು; ಈಗ ತಂಬಿಗೆ ಕೈಗೆ ಬರುವಂತಾಯಿತು (ರೂಢಿ).
[ದೇ.॥ ತಮಿ. ತಪ್ಪಿಕೈ; ತುಳು. ತಂಬಿಗೆ; ತೆಲು. ತಂಬಿಗಿ, ತಂಬುಗ]

ತಂಬುರಿ 'ತಂಬೂರಿ' ನೋ.

ತಂಬುಲ, ತಾಂಬುಲ, ತಾಂಬುಳ, ತಾಂಬೂಟ, ತೊಂಬಲ$_{1}$, ತೊಂಬಲು (ನಾ). ೧. ಅಡಕೆ; ಕ್ರಮುಕ: "ತಂಬುಲಂ, ಕ್ರಮುಕಂ–ಈ ೨ ತಂಬುಲಂ" (ಹಲಾಯು. ೯೦-೩೯೦): ಕ[ಯ್ಯ]ಲೆ ಕಯ್ಯೊಳೆ ಬಾಯ ತಂಬುಲಂ ಬಾಯೊಳೆ ತೋಱೆ ಮೆಯ್ಮಱೆದು ನೋಡಿದಳಾ ಸಮರೈಕಮೇರುವಂ (ಪಂಪಭಾ. ೪-೩೭). ೨. ವೀಳೆಯ; ಅಡಕೆ ಮತ್ತು ಎಲೆ: "ತಂಬೂಲಮೆಂದು ವೀಳೆಯಮೆಂದುಂ ವೀಟಿಕೆ" (ಕಶಸಾ. ೨೫-೫೩೬): ಪೂವುಂ ತಂಬುಲಮುಂ ತಿಂಬಡಂಗಳುಂ ಬಂದುವು (ವಡ್ಡಾರಾ. ೦೦೬-೩೦): ತಂಬುಲಮಿಲ್ಲದ ವದನಂ . . . ಶೀತಲಜಲಮಿಲ್ಲದ ಪೂಗೊಳಂ ಮನಂಗೊಳಿಸುಗುಮೇ (ಅಜಪು. ೬-೯೫); ಒಂದನಲ್ಲದೆ ನಿನ್ನ ತಲೆಗೆರಡಂಬ ತೊಡಚಿದರೆ ಇಂದು ನಿನ್ನಯ ಬಾಯ ತಂಭುಲ ತಿಂದವನು ನೋಡು (ಕುವ್ಯಾದದ್ರೋ. ೦೭-೩೮). ೩. ಅಗಿದು ಉಗುಳುವ ಕವಳ; ಚರ್ವಿತ ತಾಂಬೂಲ: ಕುರ್ಚಿಯ ಹಿಮ್ಮಗ್ಗಲು ಇರುವ ಕಿಟಕಿಯಲ್ಲಿ ತಂಬುಲದ ಪಿಚಕಾರಿಯನ್ನು ಬಿಡುತ್ತಿದ್ದರು (ರಂಗರೊ. ೧). ೪. ಒಂದು ಬಗೆಯ ತೆರಿಗೆ; ತಂಬುಲಿಗರು ಕೊಡಬೇಕಾದ ತೆರಿಗೆ: ಮನ್ನೆಯದೆಱೆ ಆಳಿವಸತಾಯ ಪೊ[ಗೆ]ವೊಗೆ ತಳಾರಿಗೂಲಿ ಇ×ದಿ ತಂಬುಲಂ ಮೊದಲಾಗಿ ಆತನ ಮಕ್ಕಳ್ವ[ರುಳ್ಳ]ರ ಸರ್ವ್ವಬಾಧಪರಿಹಾರಂ ಕಾದು ನಡೆಯಿಸುವರ್ (ಸೌಇಇ. XI-I, ೬೫-೨೨: 1042): ಚೈತ್ರಪೈತ್ರಕೆ ಬಿಟ್ಟ ಪಣ ೪ ದಿವಸವಳ ದೇವ[ರ] × × × ಕೆಯರಂ × ಗಡಿಯ ತಂಬುಲಮಂ ಬಿಟ್ಟರು (ಸೌಇಇ. XX, ೦೩೭-೯: 1180). **ತಾಂಬುಲ**: ೨. ನಿಟಲಕ್ಕೆ ತಿಲಕಮದು ಕುಂತಳಕೆ ಕುಸುಮಗಳ್ ತುಟಿಗೆ ತಾಂಬುಲರಸಂ (ಪರಶು. ೧೫ ೩೫). **ತಾಂಬುಳ**: ೨. ಶ್ರೀ ಕೇದಾರೇಶ್ವರ ದೇವರಂಗಭೋಗಕ್ಕಂ ಧೂಪಾರತಿ ನಿವೇದ್ಯ ತಾಂಬುಳ ನಂದಾದೀವಿಗೆ ಪಾತ್ರ ಪಾವುಳಕ್ಕಂ (ಕಇಅ. ೦೬-೫-೨೭; 1136). △**ತಾಂಬೂಟ**: ೨. ಬ್ರಹ್ಮೇಶ್ವರ ದೇವರಂಗಭೋಗ ಜಳಗಂಧಾಕ್ಷತೆ . . . ತಾಂಬೂಟವೆಂಬ ಅಷ್ಟವಿಧಾರ್ಚನೆಗಂ (ಸೌಇಇ. XX, ೮೪-೪೬; 1123). **ತೊಂಬಲ$_{1}$**: ೨. "ನಾನು ತೊಂಬಲ ತಂದುಕೊಡುತ್ತೇನೆ" ಎಂದವಳೇ . . . ವೀಳ್ಯ ಸಜ್ಜುಗೊಳಿಸುವ ನೆವದಿಂದ ಹೊರಟುಹೋದಳು(ಇಶ್ವಕ. ೨೫೦). ೩. "ತೊಂಬಲ–ಎಂಜಲು" (ಜಾನಕೋ. ೬೮). **ತೊಂಬಲು**: ೩. ಚಿತ್ತ ನಿನ್ನಲ್ಲಿಡಿಸಿ ಕಾಯೊ ಕೊತ್ತಿನ ತೊಂಬಲು ತಿಂಬೆ (ಪುರಂದರದೀ. ೩೦-೭): ಜಗದೀಶಾ ನಿನ್ನಯ ಉಗುರು ಕಾಣದವರು ಉಗುಳಿದಾ ತೊಂಬಲು ನಾನು (ಪುರಂದರದೀ. ೮೯-೩).

ತಂಬುಲ ತಿನ್ನು = ಎಂಜಲನ್ನು ತಿನ್ನು: ಅವಳ ತಂಬುಲ ತಿನ್ನೋದಕ್ಕೆ ಅಲ್ಲಿಗೆ ಏಕೆ ಹೋದೆ ? (ರೂಢಿ). **ತಂಬುಲದೆಲೆ** = ವೀಳ್ಯದೆಲೆ: ಎರ್ಕಯೆಲೆ ಸಾಸಿವೆ ತಂಬುಲದೆಲೆಯುವನಿಕ್ಕುಗೆ ಗೋಕುಲಕ್ಕೆ ರುಜೆ ತೀರ್ಗುಂ (ಲೋಕೋಪ. ೯-೨೧೮): ಒಂಭತ್ತೆಕ್ಕೆಯ ಪೂವಂ ತಂಬುಲದೆಲೆ ಪುಟಿದರಲ್ಲಿ ಮಿದಿದಿಕ್ಕುಗೆ ಶೀತಂ ಬಪ್ಪಾಗಳು (ಕಲ್ಯಾಕಾ. ೩-೪೫). [<ಸಂ. ತಾಂಬೂಲ]

ತಂಬುಲಂಗುಡು 'ತಂಬುಲಂಗೊಡು' ನೋ.

ತಂಬುಲಂಗೊಡು, ತಂಬಲಂಗುಡು (ಕ್ರಿ). ವೀಳೆಯವನ್ನು ಕೊಡು; ತಾಂಬೂಲವನ್ನು ಕೊಡು: ಸಾಹಸಾಭರಣನ ಸಾಪಸಮನಳವಲ್ಲದೆ ಪೊಗಟ್ದು ತೊಡೆಯನೇಱಿಸಿಕೊಂಡು ಬಾಯೊಳ್[ಪಾಠಾಂ. ಬಾಯ್ವಾಯೊಳ್]ತಂಬುಲಂಗೊಟ್ಟಂ (ಪಂಪಭಾ. ೭-೩೮ ವ): ಎನಗೆ ತಂಬುಲಂಗೊಡಲುಜ್ಜುಗಂಗೆಯ್ವಲ್ಲಿ ನಡುಗುವ ಕೆಂದಳಮಂ ಚೆನ್ನಿದಿರೆಗೆತ್ತು (ಕಾದಂಬ. ೯೦). **ತಂಬುಲಂಗುಡು**: ಅವಂದಿರ್ಗಳ್ಗೆ ಪಜಾತ ಪರಿಚಯಮಿಂ ತಂಬುಲಂಗುಡಲ್ವೇಟ್ದು (ಕಾದಂಬ. ೨೭೨). [ತಂಬುಲ + ಕೊಡು$_{1}$]

ತಂಬುಲಂಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ತಾಂಬೂಲವನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳು; ವೀಳೆಯವನ್ನು ಸೇವಿಸು: ದಿವ್ಯಾಹಾರಂಗಳನಾರೋಗಿಸಿ ಕೆಯ್ಗಟ್ಟಿಗೊಂಡು ತಂಬುಲಂಗೊಂಡು (ಪಂಪಭಾ. ೫-೭೭ ವ).
[ತಂಬುಲ + ಕೊಳ್$_1$]

ತಂಬುಲಂದೀವು (ಕ್ರಿ). ತಾಂಬೂಲವನ್ನು ತುಂಬು; ವೀಳೆಯವನ್ನು ಜೋಡಿಸು: ತಂಬುಲಂದೀವಿದ ಪೊಂಗವಳಿಗೆಯುಂ ಪಿಡಿದಂಬಿಕೆಗವಟಯ್ಯು ದಳೊರ್ವಳಿಂದ್ರವಧು ತಂಬುಲವಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೯-೦೫೦).
[ತಂಬುಲ + ತೀವು]

ತಂಬುಲಂಬಿಡಿ (ಕ್ರಿ). = ತಂಬುಲಂಗೊಳ್: ಮಾಸಿದೆಯಾದೆ ಮೇಣುಡಲ. ತರಿವವೆ ತಂಬುಲಂಬಿಡಿ (ಪಂಪಭಾ. ೮-೬೪). [ತಂಬುಲ + ಪಿಡಿ$_1$]

ತಂಬುಲಗುಟುಕು (ನಾ). ಬಾಯಿಗೆ ಬಾಯಿಟ್ಟು ಕೊಡುವ ತಾಂಬೂಲ; ಕುಟುಕುದಂಬುಲ: ದೇವಿಯ ಪಾಣಿಪದ್ಮದಿಂ ತೊಲಗದೆ ಪದ್ಮರಾಗನಿಭ ಚಂಚುವನೊಯ್ಯನೆ ನೀಡಿ ನೀಡಿ ತಂಬುಲಗುಟುಕಂ ಕೊಡುತ್ತೆ (ಕುಸುಮಾ. ೦೩-೨೦). [ತಂಬುಲ + ಕುಟುಕು$_2$]

ತಂಬುಲಪೆಚ್ಚ (ನಾ). ತಾಂಬೂಲದ ಹುಚ್ಚು ಹಿಡಿದವನು; ಅತಿಯಾಗಿ ತಾಂಬೂಲವನ್ನು ಸೇವಿಸುವವನು: ಪಿಚ್ಚ ಪಿಚ್ಚ ಎಲೆಗಳನ್ನು ನಿಃಪಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಅರೆದು ಅಗಿದು, ಪಿಚಿ ಪಿಚಿ ಉಗುಳುವ ತಂಬುಲಪೆಚ್ಚರಾದ ಆ ಸದಾನಂದಿಗಳ ಬಗ್ಗೆ ನಾನಿಲ್ಲಿ ಬರೆಯಲು ಬಯಸುವದಿಲ್ಲ (ವಿರಾಥ. ೦೩೭).
[ತಂಬುಲ + ಪೆಚ್ಚ (<ಪಿಚ್ಚ)]

ತಂಬುಲವಿಡು (ಕ್ರಿ). ೧. ತಾಂಬೂಲವನ್ನು ಕೊಡು; ವೀಳೆಯ ನೀಡು. ೨. ಆಹ್ವಾನಿಸು; ಕರೆ: ಜಗಳಕೆ ತಂಬುಲವಿಟ್ಟು ವುಗ್ಗಡಿಸುವ ಬಗೆಯಾದುದಾ ಭದ್ರಹಸ್ತಿ (ಶ್ರೀಪಾಂ. ೭-೫೦). [ತಂಬುಲ + ಇಡು$_1$]

ತಂಬುಲಿ (ನಾ). ೧. ವೀಳೆಯದೆಲೆಯನ್ನು ಮಾರುವವನು; ತಂಬುಲಿಗ: ಹರದರ ಸುವ್ವಕ್ಕರ ಕಾರುಕರ ಚಿತ್ರಕರ ತಂಬುಲಿಗಳ ವಿನೋದಿಗಳ . . . ಸೇರುವೆಯು ಕಂಡು (ಅಕ್ರೂತ. ೭-೯೮). ೨. ವೀಳೆಯದೆಲೆಯನ್ನು ಮಡಿಚಿಕೊಡುವವನು; ಹಡಪದವನು; "ಹಡಪಾಳಿ" (ಚತುವಿ. ೬. I. ೨೫). [ತಂಬುಲ + – ಇ$_2$]

ತಂಬುಲಿಗ (ನಾ). ೧. = ತಂಬುಲಿ ೧: ಗೊಜ್ಜಿಗಂ ತಂಬುಲಿಗರೆಟ್ಟಂ ಕಳ್ಳಕೆರ್ಳಿಳೆ ಕಾದಿ . . . ದೇವಲೋಕಕ್ಕೆಸೆದನ್ (ಎಇ. XVI. ೭೫-೦೦: 1007): ತಂಬುಲಿಗರ್ ನಂಬುಗೆಗೆಟ್ಟವರಂತೆ ಪೆಱಸಾರೆ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೨-೬೯); ದೂಸಿಗರ ಕಂಚಗಾಱರ ಬಳೆಗಾಱರ ತಂಬುಲಿಗರ ಮಣಿಗಾಱರ ಗಂದಿಗ ರಾವಣಂಗಳೊಳ್ ನಡೆತಂದರ್ (ಜಗವಿ. ೭-೦೮); ಮಾಱುವಂಗೆ–ಗಂದಿಗಂ, ದೂಸಿಗಂ, ತಂಬುಲಿಗಂ (ಶಮದ. ೦೯೭ ಪ್ರಯೋ); ತಂಬುಲಿಗ ಜಂಗಮ ಜೋಗಿಗಳ ಜಂಗುಳಿಗಗೇರಿಗಳೊಳಗೆ ರಥಾಡಿಸಿದನು ಶಿಶಪಾಳಗಳ (ಕೊರರಾ. ೫-೮-೫೩). 'ತಂಬುಲಿಗವಸರ' ಪರಾ. ೨. = ತಂಬುಲಿ ೨: ಅಯ್ಯಗೆಲೆಯ ಕೊಡುತಿರ್ದ ತಂಬುಲಿಗನ ಕೈಯ ತಬಕನರ್ಕಕೀರ್ತಿ ಒಯ್ಯನೆ ಸೆಳೆಕೊಂಡು ತಂದಗೆಲೆಯ ತನ್ನ ಕೈಯಾರ ಕೊಡತೊಡಗಿದನು (ಭರತ. ೨೭-೭೭).

ತಂಬುಲಿಗ ಸಾಸಿರ್ವರ್ = ವೀಳೆಯದೆಲೆಯ ವರ್ತಕ ಸಂಘದ ಸಾವಿರ ಸದಸ್ಯರು: ಸುಂಕದನ್ನಾಯ ಪೆರ್ಜುಂದಡೆ ಬಾಳ್ಗುಳಿಯಯ್ದು ದಿಂಬರುಂ . . . ತಂಬುಲಿಗಸಾಸಿರ್ವ್ವರುಂ ಅಯ್ನೂರ್ವರುಂ ಪೋಗಿ . . . ಬಿನ್ನಪಂಗೆಯ್ದಡೆ (ಸೌಇಇ. IX-1, ೭೭-೦೦: 991); ಅಲ್ಲಿಯ ತಂಬುಲಿಗ ಸಾಸಿರ್ವ್ವರುಮಿಬ್ದು ಹೇಱಿಗೆ × [ವೀ]ಸವಂ ಬಿಟ್ಟರು (ಸೌಇಇ. XV, ೨೭-೩೦: 1144); ದೇವರಂಗಭೋಗಕ್ಕೆ ತಂಬುಲಿಗಸಾಸಿರ್ವ್ವರಶೇಷವಿರ್ದು . . . ಕೊಟ್ಟರ್ (ಮುಂಬರಾ. XI, ೨೫೪-೨೫: 1144).
[ತಂಬುಲ + – ಇಗ]

ತಂಬುಲಿಗವಸರ (ನಾ). ವೀಳೆಯದೆಲೆಯನ್ನು ಮಾರುವ ಅಂಗಡಿ; ತಂಬುಲಿಗರ ಅಂಗಡಿ: ಮಾಲೆಗಾರ್ತಿಯರಲರ್ಗಣ್ಣಾಲರ್ವಳಗು ನಟ್ಟವೊರ್ ಬಿಳಿಯೆಲೆಗಳ್ ತಂಬುಲಿಗವಸರದೊಳ್ ಕರಮೆಸೆಗುಂ (ಲೀಲಾವ. ೭-೦೫). [ತಂಬುಲಿಗ + ವಸರ]

ತಂಬುಲಿಗಸೆಟ್ಟಿ (ನಾ). ತಾಂಬೂಲದ ವ್ಯಾಪಾರಿ; ವೀಳೆಯದೆಲೆಯ ವರ್ತಕ: ತಂಬುಲಿಗಸೆಟ್ಟಿಗಳು ಬಿಟ್ಟ ಧರ್ಮ್ಮವಾವುದೆಂದಡೆ ಹೇಱಿಂಗ ವೀಸ (ಸೌಇಇ. XI-II, ೦೫೮-೨೫; 1109). [ತಂಬುಲಿಗ + ಸೆಟ್ಟಿ]

ತಂಬುಳಿ, ತಂಬಳಿ (ನಾ). (ಕರಾ) ತೆಂಗಿನಕಾಯಿ, ಜೀರಿಗೆ ಮುಂತಾದುವನ್ನು ರುಬ್ಬಿ ಅದಕ್ಕೆ ಮಜ್ಜಿಗೆ ಬೆಂದ ತರಕಾರಿಗಳನ್ನು ಹಾಕಿ ಕುದಿಸದೆ ಮಾಡುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮೇಲೋಗರ: ಪುಡಿಚಟ್ನಿ ಇದೆ. ತಂಬುಳಿ ಮಾಡಿದರಾಯ್ತು (ಬಂದಜೀ. ೭೦). **ತಂಬಳಿ**: ಬಟ್ಟಲಲ್ಲಿ ಅನ್ನ, ತಾಳದ, ತಂಬಳಿ, ಸಾರು . . . ಕಂಡವು (ಕುಕಥ. ೦೨೪); ಬೇಸಿಗೆ ಬಂದರೆ ಕೊಳದ ನೀರು ಹಸುರು ತಂಬಳಿಯಾಗುತ್ತದೆ (ಚಾರುದಾ. ೩೮).
[ತಂ$_1$ (<ತಣ್$_2$) + ಪುಳಿ$_2$. / ತುಳು. ತಂಬುಳಿ]

ತಂಬೂ 'ತಂಬು' ನೋ.

ತಂಬೂರ 'ತಂಬೂರಿ' ನೋ.

ತಂಬೂರಿ, ತಂಬುರಿ, ತಂಬೂರ (ನಾ). ಆಧಾರಶ್ರುತಿಗಾಗಿ ನುಡಿಸುವ, ನಾಲ್ಕು ತಂತಿಗಳುಳ್ಳ ಒಂದು ಬಗೆಯ ವಾದ್ಯ: ತಂಬೂರಿ ಮೊದಲಾದ ಅಖಿಲ ವಾದ್ಯಗಳಿದ್ದು . . . ಹರಿ ನಂಬಲಾಜಿ ಈ ಡಂಭಕದ ಕೂಗಾಟ (ಪುರಂದ. ೪-೭೭-೦); ತಾಳ ಶಂಖ ಭೇರಿಯು ತಂಬೂರಿಯು ಮೊದಲಾದ ಮೇಲು ಪಂಚಕಂಗಳೆಲ್ಲ ಹೊಗಳು ಹೊಗಳಲೂ (ವಾದಿಕೀ. ೫೦-೨); ನಿಸ್ಸಾಳ ಪಟಹ ತಂಬೂರಿ ಪಣವ ಕಂಸಾಳೆ ಕಂಬು ಡಿಕ್ಕಿ ವಾದ್ಯ ಸೂಳೈಸುತಲಿರೆ (ವಿದಾಕ್ಯ. ೭೭-೩); ಪಟುವಾದ ಬಾರ ತಂಬೂರಿ ತುತ್ತೂರಿಗಳ್ (ಅಜಾಪಿ. ೨೪-೩೦); ತಂಬೂರಿ ತುಂಬೆಲ್ಲ ಕೀಸರ ಬಾಸರ ಬೇಸರ ಬಂದೈತಿ (ಸಬೀಗೀ. ೪೮-೪). **ತಂಬುರಿ**: ಒಂದೆಡೆಗೆ ವೀಣೆ ಸಾರಂಗಿ ತಂಬುರಿಯಂತು ಸಂದಣಿಸಿ ಪೂರೈಸೆ (ಶ್ರೀರಾಮ. ೪-೫೫). **ತಂಬೂರ**: ಮಾಧುರ್ಯತರದ ಸುಮ್ಮಾನದಿಂ ಪರವಶತೆಯಾಂತರೋಯೆನಲಂಬುಜಾನನೆಯರತಿಶಯದ ತಂಬೂರಗಳ ಪಿಡಿದು ಮಾಲಗಿರ್ವರಂ ಕಂಡನು (ವಂಶಾರಾ. ೫-೪-೦೨)
[←ಅರ. ತಂಬೂರಾ; ಹಿಂ. ತಂಬೂರಾ, ತಾನ್‌ಪೂರಾ; ಮರಾ. ತಂಬೂರಾ, ತಂಬೋರಾ. / ಸಂ. ತುಂಬುರಿ = ಒಂದು ಬಗೆಯ ವೀಣೆ]

ತಂಬೆಧಡೆ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು. P ಈಗಿನ ವಿಜಾಪುರ ಜಿಲ್ಲೆಯ ತಮ್ಮಡ್ಡಿ: ಶ್ರೀಮತು ತಂಬೆಧಡ ಬಲೇಶ್ವರ ದೇವರ್ಗೆ ಬಿಟ್ಟ . . . ಮತರು ೩೦ (ಸೌಇಇ. XI-I, ೭೮-೦೦; 1038). [?]

ತಂಬೆರಲ್ 'ತಂಬೆಲರ್' ನೋ.

ತಂಬೆಲರ್, ತಂಬೆರಲ್, ತಂಬೆಲರು (ನಾ). ತಂಪಾದ ಗಾಳಿ: ಕಮ್ಮಿತಪ್ಪ ತಂಬೆಲರ್ವೀಸಿ (ವಡ್ಡಾರಾ. ೦೦೭-೨೦); ಮನಮಾಱೆ ತೀದಿದುದು ತೆಂಕಣ ತಂಬೆಲರಕ್ಕಿಕೊಳ್ವವೋಲ್ (ಪಂಪಭಾ. ೦೪-೦೨); ಕಾವಂಗೆ ವಸಂತ ಸಮಯಮುಂ ವಸಂತಸಮಯಕ್ಕೆ ತಂಬೆಲರುಮೆಂಬಂತೆ (ಕಾದಂಪೂ. ೮೦೪). **ತಂಬೆರಲ್**: ಕೀಡುವ ತಂ[ಪಾಠಾಂ ತೆಂ]ಬೆರಲ್ (ಪಂಪಭಾ. ೩-೩೭); ತಂಬೆರಲ್ಸಂಚರಿಸಿದುದಾ ಪುರದ ಪೂಜೆಗೆ ಸುರಭಿಸಮೇತಂ (ಉದ್ಭಟ. ೭-೫). **ತಂಬೆಲರು**: ಸುಳಿವೆಲರು ತಂಬೆಲರು . . . ಹಂಸೆ ರಾಜಹಂಸೆಗಳೆಸೆದುವಾ ವನದೊಳು (ಹಜಕಾ. ೩-೩೭); ಪಸರಿಸಿತು ತಂಬೆಲರು ಬೀತುದು ಬಿಸಿಲ ಬಿಂಕ (ಕಾವ್ಯಾಆ. ೦೩-೩೮); ಅಳಿವಿಂಡುಗಳ ಗಾನಕೆ ತಂಬೆಲರಿಗೆ . . . ತಲೆದೂಗುವಂದದೆ ಕಳವೆಯ ತೆನೆಗಳಂದೊಲೆದಾಡುತಿರ್ದುವು (ಕಂಪವಿ. ೫-೭೨). [ತಂಪು$_2$ (<ತಣ್ಪು$_2$) + ಎಲರ್]

ತಂಬೆಲರು 'ತಂಬೆಲರ್' ನೋ.

ತಂಬೆಳಕು 'ತಣ್ಬೆಳಗು' ನೋ.

ತಂಬೆಳಗ (ನಾ). ತಂಪಾದ ಬೆಳಕನ್ನು ಬೀರುವವನು ; ಚಂದ್ರ : "ತಂಬೆಳಗಂ[ಪಾಠಾಂ ತೆಳ್ಬೆಳಗಂ] . . . ಚಂದ ಚೆಳಗದಿರ ಕತ್ತಲೆವಣಿಯ ಶಶಿಯ ನಾಮಂ" (ಕಬ್ಬಿಗ. ೪೩). [ತಂಬೆಳಗು (<ತಣ್ಬೆಳಗು) + – ಅ$_7$]

ತಂಬೆಳಗು 'ತಣ್ಬೆಳಗು' ನೋ.

ತಂಬೇಲು (ಗು). ಹೆಬ್ಬಾದ ; ಅತಿಶಯವಾದ ; ತುಂಬಿದ : ದುಶ್ಶಾಸನ ಕೇಳು ತಂಬೇಲು ಗರ್ವದಿಂದ ದ್ರುಪದಾತ್ಮಜೆಯೆಮಗೆ ಈ ಕುಂಭಿಣಿಯೊಳು ಅಜೋದ್ಯವೆನಿಪ ಸುಖದ್ಯೂತದೊಳ್ ಸೋಲ್ದೊಳಿಸಿದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಬಾಯೆಂದು ಕರೆದರೆ . . . ಬಾಹೋಣಯಿಲ್ಲವೆಂದು ಪ್ರಾತಿಕಾಮಿಕನಿಗೆ ನಿರೂಪಿಸಿದಳಂತೆ (ದುಶ್ಶಾಳ. ೧೮).

[?. / ತುಳು. ತವೆಲ್ = ತುಂಬಿ ತುಳುಕು]

ತಂಬೈಸು 'ತಣ್ಬಿಸು' ನೋ.

ತಂಭಾಲು 'ತಣ್ಬಾಲ್' ನೋ.

ತಃಖ್ತಿ 'ತಖ್ತಿ' ನೋ.

ತಃಖ್ತೆ 'ತಖ್ತೆ' ನೋ.

ತಕ (?). (?) : ಕಗ್ಗಲಿಪುರಕ್ಕೆ ಪಡವಲು ತಕದ ಕರಿಮುರುಟಿಗೆ ಬಡಗಣ ಪೊತ್ತಿನಲ್ಲೂ ನೆಟ್ಟಕಲ್ಲು ೧ (ಎಕ. XIV. ಮೈಸೂರು. ೦೦೫-೩೯೦ ; 1674).

[?]

ತಕಣೆಚಿಯ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು (?) : ಮನೆವಗತಿ ತಕಣೆಚಿಯ ಕೊನವಮಾ ಎಚಿಅಂಗ ಪೊಲುಕೇಸಿಯ ಬೂದಿಗನ ಕಾಳಗದೊಳ್ . . . ಸತ್ತ (ಎಕ. III, ಮೈಸೂರು. ೪೪-೩ ; ಸು. ೨೨೦). [?]

ತಕತಕ (ನಾ). ಕುಣಿಯುವುದನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಪದ: ದೀಪಾವಳಿ ಬಂದರೆ ಹುಡುಗರು ತಕತಕ ಎಂದು ಕುಣಿಯುತ್ತಾರೆ (ರೂಢಿ).

ತಕತ್ತು, ತಕಥು, ತಗತ್ತು$_2$ (ನಾ). ೧. ರಾಜ್ಯ : ಪಟ್ಟದ ಕೊರಸಿಯುನವನ ಕೈಗಿತ್ತಿದಂತಿರ್ಪುದನಲವನಳ್ಕಿ ಹೂಣಿಸಿ ನಿಲಲಾರದೆ ಕಂಪಿಸುತ್ತಿರಲವನಂ ಕಂಡಿವಂ ತಕತ್ತನಾಳ್ವುದರ್ಕಯೋಗ್ಯನೆಂದು ಬಗೆದು(ಕಳನ್ನ. ೯-೩೬). **ತಕಥು:** ೧. ಶಾಹಮುರ್ತಜಾ ಅಲ್ಲಿಯಾದಿಯಾಗಿ . . . ವಿಜಾಪುರದ ತಕಥನಾಳ್ದ ಪಾತುಶಾಹರ್ (ಕಳನ್ನ. ೯-೩೯). **ತಗತ್ತು$_2$:** ೨. ಸಿಂಹಾಸನ ; ಪಟ್ಟ : ಜಗದ ರಾಯರು ನಿನಗೆ ಸಾಟಿಯೆ ತಗತನಿಳಿಯ್ಯ ಪಾವಕನಿಳಯದಿ ವಂಗ ಸಹಿತ ಮುಂಡಿಸುವದೂಚಿಸ್ಥಾನ ಹೋಗೆಂದ (ಅಂಬಿಕಾ. ೪೮-೭೩).

[←ಪಾರ. ಹಿಂ. ತಖ್ತ್ ; ಮರಾ. ತಕ್ತ್, ತಖತ್, ತಖ್ತ್]

ತಕಥು 'ತಕತ್ತು' ನೋ.

ತಕಪಕ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ : ಅನ್ನ ತಕಪಕ ಎಂದು ಕುದಿದು, ಉಕ್ಕಿ ಹೊರಗೆ ಬರುತ್ತಿದ್ದಿತು (ರೂಢಿ). 'ತಕಪಕನೆ' ಪರಾ.

ತಕಪಕನೆ (ಅ). ತಕಪಕ ಎಂದು ; ತೀವ್ರವಾಗಿ : ಒಳಗೆ ತಕಪಕನೆ ಕುದಿವ ವಡಬಾಗ್ನಿಯ ಕಳಾಪದಿಂದಾ ಕಡಲ್ ಕಣ್ಗೆಸೆದುದು (ಚಿಬವು. ೨-೩) ; ಕಡಲು ತಕಪಕನುಕ್ಕಲಮರರ ಗಡಣ ಕಂಗೆಟ್ಟೋಡಲು (ಪ್ರಹ್ಲಾದ. ೩-೪೫).

[ತಕಪಕ + – ಅನೆ$_1$]

ತಕಯೂದ (ನಾ). ಕಟ್ಟು ; ನಿರ್ಬಂಧ : ಜುಲುಮು, ಜಬರದಸ್ತಿ, ಪೆಟ್ಟು, ಕೊಲೆ ಮಾಡಿದವರಿಗೆ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಶಿಕ್ಷೆಮಾಡಿ ಮುಂದೆ ಈ ಪ್ರಕಾರ ಅನ್ಯಾಯ ವಾಗದ ಹಾಗೆ ತಕಯೂದ ಇಡಬೇಕು (ಮಹಾಪಂ. II, ೩೩).

[←ಪಾರ. ತಕಯಾದ್]

ತಕರಾರ್ 'ತಕರಾರು' ನೋ.

ತಕರಾರು, ತಕರಾರ್, ತಕರಾಲು, ತಕ್ರಾರ, ತಕ್ರಾರು(ನಾ). ೧. ವಿವಾದ; ದೂರು: ಚೌಗ್ರಾಮದವರ ಕರಸಿಕೊಂಡು ಗಡಿ ತಕರಾರು ಬಾರದಂತೆ . . . ಭೂಮಿಗೆ ಶಿಲಾಸ್ಥಾಪಿತವ ಮಾಡಿಸಿಕೊಟ್ಟು (ಎಕ. VIII, ಸೊರಬ. ೩೫೪-೬೮; 1748). ೨. ಅಡ್ಡಿ ; ಆಕ್ಷೇಪಣೆ; ವಿರೋಧ: ಯಾರಾದರೂ ಕೊಡದೆ ತಕರಾರು ಮಾಡಿದರೆ (ಮೈಆರಿ. ೧೯೩೦, ೨೧-೨೦ : 1712) : ನನ್ನದೇನು ತಕರಾರು ಇಲ್ಲ (ಬದುಜ.೫೬); ತಂಟೆ ತೀರಿದರೂ ತಕರಾರು ಹೋಗಲಿಲ್ಲ (ಗಾದೆ). **ತಕರಾರ್:** ೧. ಕಂದಾಯ ಬಾಕಿ ಇರುವ ಜಮೀನಿನ ಸ್ವಾನ್‌ದಾರಿಕೆಯು ತಕರಾರ್ ಬದ್ದಿದ್ದಲ್ಲಿ . . . ಹರಾಜು ಮಾಡುವುದು ನ್ಯಾಯವಲ್ಲವು (ಗ್ರಾಮಾಕ. ೭೮). **ತಕರಾಲು:** ೨. ಕೆಂಚಿ ತನ್ನ ಮಕ್ಕಳ ಹೆಸರಿನಲ್ಲಿ . . . ನೀರಗಂಟಿತನ ನೋಡಿಕೊಳ್ಳಲು ಬಂದಾಗ ಮಾರಪ್ಪನ ಮಕ್ಕಳು ತಕರಾಲು ಎತ್ತಿದರು (ಊರುಕ. ೭೮). **ತಕ್ರಾರ:** ೧. ಗಡಿ ತಕ್ರಾರ ಬಾರದ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ . . . ಶಿಲಾಸ್ಥಾಪಿತವ ಮಾಡಿಕೊಟ್ಟು (ಮೈಆರಿ. ೧೯೩೪, ೯-೦೪ : 1693). ೨. ಪ್ರತಿಯೊಬ್ಬ ಭಕ್ತರೂ ಹೀಗೆ ಒಂದಿಲ್ಲೊಂದು ಬಗೆಯಿಂದ ತಕ್ರಾರ ಹೂಡಿದರು (ಗೌರಾಂಗ. ೦೭೬). **ತಕ್ರಾರು:** ೧. ಗಡಿ ತಕ್ರಾರು ಬಾರದ ರೀತಿಯವರ ಮುಂದಿಟ್ಟು ರೇಖೆ ಪ್ರಮಾಣು ಭೂಮಿಗೆ ಗಡಿಕಲ್ಲು ಹೂಳಿಸಿ ಕೊಟ್ಟು (ಮೈಆರಿ. ೧೯೨೯, ೭೦-೦೫ ; 1817).

ತಕರಾರು ತೆಗೆ = ಆಕ್ಷೇಪಿಸು ; ತಕರಾರು ಮಾಡು : ರೂಲ್ಸ ಪ್ರಕಾರ ನಾವು ನಡೆದುಕೊಂಡಿಲ್ಲ ಅಂತ ತಕರಾರು ತೆಗೆದು ನಮ್ಮ ಈ ದೀಪ ಬಂದ ಮಾಡಬಹುದು (ಮನೆಬಿ.೧೬೩). **ತಕರಾರು ಮಾಡು** = ೧. ದೂರು: ಮಾಣೆ ಬೋಣಿಯಾಗಲಿಲ್ಲವೆಂದು ತಕರಾರು ಮಾಡಿದ್ದರಿಂದ ಹೋಟಲಲ್ಲಿ ಜಗಳ ಕಾಯಬೇಕಾಯಿತು (ಹೊಸಕ್ಷಿ. ೫೮). ೨. ಅಡ್ಡಿಮಾಡು ; ವಿರೋಧಿಸು : ಈಗ ಅವರ ಮಗ ಟೀಪುಸುಲ್ತಾನರು ತಕರಾರುಮಾಡಿ . . . ಕರಾರತು ಮಾಡುತ್ತಾರೆ (ರಾಜೇಂದ್ರ.೫೦). **ತಕರಾರು ಹೂಡು**=ತಕರಾರುಮಾಡು೧: ಸಂಬಳ ಸಾಲದು . . . ಎಂದೆಲ್ಲರೂ ಅವರಿವರ ಮಾತು ಕೇಳಿ ತಕರಾರು ಹೂಡಿದರು (ಹುಚ್ಚುಹು. ೭೦) ; ನಾನು ಹಡಗಿನಿಂದ ಸಾಮಾನುಗಳನ್ನು ಇಳಿಸಿದೆನೊ ಇಲ್ಲವೊ ಇಲ್ಲಿಯ ರಾಜ ತಕರಾರು ಹೂಡಿದ (ಪ್ರವಾಇ. II, ೧೯೦). [←ಅರ. ಹಿಂ. ಮರಾ. ತಕರಾರ್, ತಕ್ರಾರ್]

ತಕರಾರು ಅರ್ಜಿ (ನಾ). ೧. ಕೆಳಗಿನ ಕೋರ್ಟಿನ ತೀರ್ಪನ್ನು ಪ್ರತಿಭಟಿಸಿ ಸಲ್ಲಿಸಿದ ಅರ್ಜಿ : (ಶ). ೨. (ನ್ಯಾಯಾಲಯಕ್ಕೆ) ಒಬ್ಬನು ಸಲ್ಲಿಸಿದ ಅರ್ಜಿಗೆ ಪ್ರತಿಯಾಗಿ ಸಲ್ಲಿಸಿದ ಅರ್ಜಿ : (ಶ). [ತಕರಾರು + ಅರ್ಜಿ$_2$]

ತಕರಾರುಇಸಮು (ನಾ). ಅಡ್ಡಿ ಮಾಡುವ ಸ್ವಭಾವದವನು : ಬಲು ತಕರಾರು ಇಸಮು (ಕಮಳ. ೧೬೮). [ತಕರಾರು + ಇಸಮು (<ಇಸಂ)]

ತಕರಾರುತಃಖ್ತೆ (ನಾ). ೧. ಹಳ್ಳಿಯ ಶ್ಯಾನುಭೋಗರು ಸರ್ಕಾರಿ ಜಮೀನುಗಳ ಒತ್ತುಗಡೆ ಮುಂತಾದ ವಿಚಾರಗಳನ್ನು ಗುರುತು ಮಾಡಿ ಇಟ್ಟಿರುವ ದಾಖಲೆ ಪುಸ್ತಕ. ೨. ತಕರಾರು ಅರ್ಜಿಗಳನ್ನು ನಮೂದು ಮಾಡುವ ಪುಸ್ತಕ : ಗ್ರಾಮ ಪಂ ಚಾ ಯ ತಿ ಯ ವ ರು ಯಾವಾಗಲೂ ಒಂದು ತಕರಾರು ತಃಖ್ತೆಯನ್ನು ಇಟ್ಟಿರಬೇಕು (ರೂಢಿ).

[ತಕರಾರು + ತಃಖ್ತೆ (<ತಖ್ತೆ)]

ತಕರಾಲು 'ತಕರಾರು' ನೋ.

ತಕಲಿ, ಟಕಳಿ (ನಾ). ನೂಲನ್ನು ತೆಗೆಯುವ ಒಂದು ಉಪಕರಣ ; ಕದಿರು : ರಂಗಣ್ಣ ಕಾಕಾ ಪಡಸಾಲೆಯಲ್ಲಿ ಕುಳಿತುಕೊಂಡು ತಕಲಿಯಿಂದ ನೂಲು ತೆಗೆಯುತ್ತಿರುವರು (ಬಂದಯು. ೧೨) ; ಹಿಂದಿನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಕೈಗಳಿಂದ ಅಥವಾ ತಕಲಿ, ಚರಕಗಳಂಥ ಸಣ್ಣ ಉಪಕರಣಗಳಿಂದ ಎಳೆಗಳನ್ನು ತೆಗೆಯುತ್ತಿದ್ದರು(ಗೃಹವಿ.೭೨). **ಟಕಳಿ:** ನಿತ್ಯ ನೂಲಬೇಕೆಂದು ನಿಯಮ ಮಾಡಿದವರಿಗೆ ನೂಲಲು ಟಕಳಿಯನ್ನು ಕೊಡಲಿಲ್ಲ (ಧಾರಸಂ. ೪೭) : ಟಕಳಿಯಲ್ಲಿ . . . ನೂಲು ತೆಗೆಯುತ್ತಿದ್ದ (ದೀಪದ. I, ೯೮). [←ಹಿಂ. ತಕಲೀ]

ತಕಲೀಫು (ನಾ). ತೊಂದರೆ ; ಕಷ್ಟ : ಇದು ತುಂಬಾ ತಕಲೀಫು ಕೊಡುವ ಕೆಲಸ (ರೂಢಿ). [←ಅರ. ಹಿಂ. ಮರಾ. ತಕಲೀಫ್]

ತಕಲು 'ತಕ್ಕಿಲ್$_2$' ನೋ.

ತಕಶೀರು 'ತಕ್ಸೀರು' ನೋ.

ತಕಶೀರುದಾರ 'ತಕ್ಸೀರುದಾರ' ನೋ.

ತಕಾರ (ನಾ). 'ತ' ಎಂಬ ಅಕ್ಷರ : ಕಿಱಿದರ್ಕೆ ಕುಟಿಂಬೆಡೆಯಲ್ಲಿ ತಕಾರಂ ಸ್ವರಮುಡಸೆ ಪರಕ್ಕುತ್ವಮುಸ್ವರಂ ನಿಲೆ ಪರದೊಳ್ (ಶಮದ. ೧೮೧).

[ಸಂ.]

ತಕಾವಿ, ತಗಾಯಿ, ತಗಾವಿ (ನಾ). ವ್ಯವಸಾಯಂದ ಸೌಕರ್ಯಗಳಿಗಾಗಿ ರೈತರಿಗೆ ಸರಕಾರದವರು ಕೊಡುವ ಸಾಲ,-ಮುಂಗಡ ಹಣ: ರೈತರಿಗೆ ಬೇಕಾದರೆ ಮುನಾಸಬು ತಕಾವಿ ಕೊಡುವುದಕ್ಕೂ . . . ಏರ್ಪಾಡಾಗಿತ್ತು (ಮುಹಾವಂ. II, ೩೧). **ತಗಾಯಿ:** ತಗಾಯಿ ವಸೂಲಿಯ ಕೆಲಸವನ್ನು . . . ಆ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅವರು ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರು (ಬ್ಯಾಂಕಕ್ಕೆ. ೧೨೭) : ಇನ್ನೊಬ್ಬರಿಗೆ ತಗಾಯಿಯ ಹಣವನ್ನು ಕೊಡಿಸುವದಾಗಿಯೂ . . . ಹೇಳುವರು (ಗಂಗಾಸಾ. ೪೮). 'ತಗಾಯಿಸಾಲ' ಪರಾ. **ತಗಾವಿ:** ತಗಾವಿಯಲ್ಲಿ ನೋಡಲಿಲ್ಲವೇ, ತಹಸೀಲದಾರ ಸಾಹೇಬರು ಸಾವಿರಗಟ್ಟಲೆ ಹೊಡ ಕೊಂಡರು (ಪ್ರೇಮಮೂರ್ತಿ. ೩).

[←ಅರ. ಹಿಂ. ತಕಾವೀ ; ಮರಾ. ತಕಾವೀ, ತಗಾಈ]

ತಕಾವಿರಕಮು (ನಾ). ತಕಾವಿ ಸಾಲದ ಮೊತ್ತ : ಭೂಕಂದಾಯವನ್ನೂ ತಕಾವಿ ರಕಮನ್ನೂ ಸರಕಾರಕ್ಕೆ ತುಂಬಿ ಅಧಿಕಾರದಿಂದ ನಿವೃತ್ತರಾದರು (ದಾಕೊಟಿ. ೯).

[ತಕಾವಿ + ರಕಮು (<ರಕಂ)]

ತಕಾವಿಸಾಲ, ತಗಾಯಿಸಾಲ (ನಾ). = ತಕಾವಿ : ಸರ್ಕಾರದಿಂದ ರೈತರಿಗೆ ತಕಾವಿ ಸಾಲ (ಗ್ರಾಮೂಕ.೧೫೯). **ತಗಾಯಿಸಾಲ:** ತಗಾಯಿಸಾಲ ಮಂಜೂರ ಮಾಡುವ ಬಗ್ಗೆ ರೈತರು ಅಧಿಕಾರಿಗೆ ಅರ್ಜಿಮಾಡಿಕೊಂಡರು (ಕರವೀ. ೭೩).

[ತಕಾವಿ + ಸಾಲ$_1$]

ತಕ್ಕ$_1$ (ನಾ). ೧. ಯೋಗ್ಯನಾದವನು ; ಅರ್ಹನಾದವನು ; ಸಮರ್ಥನಾದವನು: ಮಂದರಾಚಲಮಂ ತಂದವನಾವನಾತನೆ ವಲಂ ತಕ್ಕಂ ಪೆಱರ್ ತಕ್ಕರೇ (ಪಂಪಭಾ. ೬-೪೧) ; ಸೇನೆಯ ಬಹುಳತೆಯ ಲೆಕ್ಕಿಸಲ್ ತಕ್ಕನಾವಂ (ಕುಸುಮಾ. ೩-೦೪) ; ತಕ್ಕರಿಲ್ಲದ ಸಭೆ ಮದಾಂಬುವನುಕ್ಕದಿಭ (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೩-೧೧) ; ತಕ್ಕನ್ ತಕ್ಕವೊಲ್ ಬಾಟ್ದುವನ್ (ಅಶ್ವಶಾ. ೧೯-೪೦೩). ೨. ಒಳ್ಳೆಯವನು ; ಸಜ್ಜನ : "ಕುಳಜಾತಂ ತಕ್ಕನಾರ್ಯಂ ಸುಜನನಭಿಜನಂ ಸಾಧು ಸದ್ವೃತ್ತನಪ್ಪಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೧೦೦-೦೦) ; ತಕ್ಕನಂ ಪೊಲೆಯನೆ ಮಾಟ್ಪ ಮುಂ ಪೊಲೆಯನಂ ತಕ್ಕನೆ ಮಾಟ್ಪ . . . ನೃಪಚಿತ್ತವೃತ್ತಿ ಸಂಚಲಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧೨-೯೨) ; ಪಾಪಕ್ಕಂಜುಗುಂ ತಕ್ಕಂ (ಭಾಷಾಭೂ. ೮೦ ಉದಾ) ; ಮಕ್ಕಳಾಟಿಕೆಯಾದಡಾಗಲಿ ತಕ್ಕರಲ್ಲೆಂದೆನಲಿ ಸಲಹುವಡಕ್ಕ ಸೈರಂಧ್ರಿಯನು ಸೇರಿಸಬೇಕು ತನಗೆಂದ (ಕುಪ್ಪಾವಿ. ೩-೪೭) ; ತಕ್ಕರ ಗೋಷ್ಠಿ ತನೂದರಿಯರ ಪೊಸತಕ್ಕೆ . . . ಹೃದಯಕ್ಕೆ ವಿಲಾಸಮನೀವುದು (ಜಯಕಾ. ೧-೩೪). ೩. ಹಿತವನ್ನು ಬಯಸುವವನು ; ಗೆಳೆಯ : "ತಕ್ಕನೆಂದು ಹಿತವಂ" (ಕಶಸಾ. ೧೮-೩೭೧) : "ಹಿತವಂ ತಕ್ಕನೆನಿಸಿರ್ಕು" (ಶಬ್ದಕ್ಕೆ. ೩೭) ; ನಿನ್ನ ಕೆಳೆ ಟಕ್ಕರ ಕೆಳೆಯಂತಕ್ಕುಮಲ್ಲದೆ ತಕ್ಕರ ಕೆಳೆಯಂತೊಪ್ಪಲಱಿಯದು (ಪಂಚತಂ. ೧೨೩-೧೯) : ನೆಯ್ದಿಲ ತಕ್ಕನುದಯಗಿರಿಶಿಖರಮನೇಱಲ್ (ಜಯಕಾ. ೧೧-೫೯). ೪. ಊರಿನ ಮುಖ್ಯಸ್ಥ : "ಆ ಅಪ್ಪಯ್ಯ, ತಕ್ಕರಿ ಪಾರೇನೊ?" ಎಂದನು (ಚಕರಾ. ೩೪) : ನೀನು ಇಲ್ಲದುದು ಒಂದು ದೊಡ್ಡ ಕೊರತೆಯಾಯಿತೆಂದು ಊರ ತಕ್ಕ ಮತ್ತು ಅರುವರು ಹೇಳಿ ಕೊಂಡರು (ನಡದಾ. III, ೦೦೫೯). 'ಗ್ರಾಮತಕ್ಕ' ಪರಾ.

[ತಕ್ಕು$_2$ + – ಅ$_7$. / ಕೊಡ. ತಕ್ಕೆ]

ತಕ್ಕ$_2$ 'ತಗು' ಪರಾ.

ತಕ್ಕಡಿ$_1$ (ನಾ). ವಸ್ತುಗಳನ್ನು ತೂಕಮಾಡುವ ಸಾಧನ; ತ್ರಾಸು: ರತ್ನ ಪರೀಕ್ಷಕರು ಯಣಿಸಲಶಕ್ತರಾಗಿ ತಕ್ಕಡಿಗಳಿಂದಾ ಮಣಿ ಯಿಷ್ಟೆಂದು ತಿಳಿದವರಲ್ಲಾ (ಸೌಗಂಧಿ. ೬೩೩-೧೯) ; ಗೀತೆಯು ಪ್ರತಿಯೊಂದು ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ತಕ್ಕಡಿಯನ್ನು ಸಮತೂಕವನ್ನಾಗಿ ಹಿಡಿಯಲು ಪ್ರಯತ್ನಿಸುತ್ತದೆ (ಗೀತಾಸಂ. ೧೨೩) ; ತಕ್ಕಡಿಗೋ ಬೇಡ ಕಾಣಿ ತೂಗುತಿರಲಿ ಸತ್ಯವಾಣಿ (ಅರಳು.೪೦೦-೩).

ತಕ್ಕಡಿ ಹಿಡಿ=೧. ತೂಗು ; ತೂಕಮಾಡು. ೨. ವ್ಯಾಪಾರಮಾಡು. ೩. ಪರೀಕ್ಷಿಸಂ; ಬೆಲೆಕಟ್ಟು : ಪರಿಶೀಲಿಸಲಿ, ತಕ್ಕಡಿ ಹಿಡಿಯಲಿ, ಕೇರಲಿ, ತೂರಲಿ (ಕಜಸಾ. IV ೬೬೦೩). [ದೇ.॥ ತಮಿ. ತಕ್ಕಟ, ತಕ್ಕಟ್ಟೈ ; ಮಲ. ತಕ್ಕಿಡಿ ; ತುಳು. ತಕ್ಕಡಿ ; ತೆಲು. ತಕ್ಕಡ]

ತಕ್ಕಡಿ$_2$ (ನಾ). ಮೋಸ : ಎಱಕಮಲ್ಲದೆ ಪೊಲ್ಲದಾಗೆಱಗಿ ದೊರೆಕೊಂಡ್ಕೊಳ್ಳ ತೆಱನಲ್ಲದ ನೆಱೆಯೆ ಬರಲೆ ತಕ್ಕಡಿಯಲ್ಲಿ ಬೀಸುವಲ್ಲಿಯೆ ಬೀಸಲಱಿದೆಯಿಲ್ಲ . . . ಆಸುವನುಂ ಕೂಸುವನುಂ ಬೀಸುವನುಂ ಗಡಯೆ ನೆಗಟ್ದ ತಕ್ಕಡಿಯೊಳಿನುತ್ತಾಸದೆಯು ಕುಂಕದೆಯುಂ ಬೀಸದೆಯು ಬಿದ್ದ ಮೆಱೆಗುಮೆಱೆವ ಬೆಡೆಂಗಂ (ಎಳ್. II, ೦೩೩- ೧೨೪ ; 982).

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ತ್ರಕ್ಕಟ ; ತೆಲು. ತಕ್ಕಿಡಿ]

ತಕ್ಕಡಿಗ (ನಾ). ತಕ್ಕಡಿ ಹಿಡಿಯುವವನು ; ವ್ಯಾಪಾರಿ.

[ತಕ್ಕಡಿ$_1$ + – ಗ$_2$]

ತಕ್ಕಡುಗುದುರೆ (ನಾ). ಯೋಗ್ಯವಾದ ಅಶ್ವ ; ಚುರುಕಾದ ಕುದುರೆ : ಲಂಡಿ ಸವೆದು ಹೋದರೆ ಬಿಚ್ಚುವುದ ತಾ ಕಂಡು ತಕ್ಕಡುಗುದುರೆಯನು ಕೊಂಡು ಬಂದೀ ಹುಯ್ಯಲೊಳಗೆಱಗುವೆನೆಂದು ಬಂಡಾದ ಬೆನಕರಾವುತನು (ಮೋಹತ. ೩೮-೪೨). [ತಕ್ಕಡು$_0$ (P←ಮರಾ. ತಾಖಡಾ) + ಕುದುರೆ]

ತಕ್ಕನೆ (ಅ). ಒಮ್ಮೆಲೆ ; ಫಕ್ಕನೆ : ಎನೆ ನಕ್ಕನ್ ತಕ್ಕನ್ ತಕ್ಕನತಿ ಕ್ರಮಣೀಯಮಿಾ ಜಯೋತ್ಸವದೊಳ್ (ವಿಷ್ಣುಪು. ೧೫-೦೦೩).

[ತಕ್$_0$ + – ಅನೆ$_1$]

ತಕ್ಕಯಿಸು 'ತಟ್ಕೈಸು' ನೋ.

ತಕ್ಕಲಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧಿ ಮೂಲಿಕೆ : ಕರ್ಕಾಟಕಶೃಂಗಿ, ಮರದರಿಸಿನ . . . ತಾರೆಬೇರು, ತಕ್ಕಲಿ ಇವಂ ಕಷಾಯವಿಟ್ಟು ಕೊಡಲು ವಾತಜ್ವರ ನಿಲ್ಲುವುದು (ಸಕವೈ. ೬೯). 'ತಕ್ಕಿಲ್$_1$' ಪರಾ. [?]

ತಕ್ಕಲು 'ತಕ್ಕಿಲ್$_2$' ನೋ.

ತಕ್ಕವಲ (ನಾ). = ತಕ್ಕೋಲ$_2$ ೧ : ಉಪಯುಕ್ತಮಪ್ಪ ತಕ್ಕವಲ ವುಟ್ಟಯೇಲಕ್ಕಿ[ಪಾಠಾಂ. ತಕ್ಕಪ್ಪವಲಘಟ್ಟ] ತಗರಮಲಯಜಮಿನಿತಂ . . . ಉಪಸೇವಿಸೆ ಪೊಗೆಯಿನೊಗೆದ ಬಟಲಿಕೆಯುಟಿಗುಂ (ಜಮದ. ೩-೧೮೪).

[<ಸಂ. ತಕ್ಕೋಲ]

ತಕ್ಕವಿಸು 'ತಟ್ಕೈಸು' ನೋ.

ತಕ್ಕಸೈಲ (ನಾ). ಮೈಲುತುತ್ಥ ; ರಸಾಂಜನ : "ತಾರ್ಕ್ಷ್ಯ-ತಕ್ಕಸೈಲ" (ಓಷಧಿ. ೬೬). [<ಸಂ. ತಾರ್ಕ್ಷ್ಯಶೈಲ]

ತಕ್ಕಳಿ 'ತಕ್ಕಟು' ನೋ.

ತಕ್ಕಳಿಸು(ಕ್ರಿ). (ನೀರು ಮೊದಲಾದುವನ್ನು) ಚಿಮುಕಿಸು; ಸಿಂಪಡಿಸು: ತುಂಬಾ ಧೂಳಿದ್ದಿದೆ, ನೀರು ತಕ್ಕಳಿಸಬೇಕು (ರೂಢಿ). [? + – ಇಸು$_3$]

ತಕ್ಕಟು, ತಕ್ಕಳಿ(ಕ್ರಿ).೧. ಘನತೆಯನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಳ್ಳು; ಹಿರಿಮೆಗುಂದು: ಘನತೆಗೆಡು : ತಕ್ಕಟಾದನಗೆ ಸವತ್ನಿಯರಿಕ್ಕುಂಗೂಟಿಂಗೆ ಬ ಯ ಸಿ ಪಾರ್ದಿರ್ಪ ವಿಷಾದಕ್ಕೆ ಗುರಿಯಪ್ಪ ದುರ್ಯಶಮುಕ್ಕುಂ ತನಯಂ ತಪಕ್ಕೆ ಪಕ್ಕಾಗಲೊಡಂ (ಪಂರಾಮಾ. ೬-೯೧). ೨. ಎದೆಗುಂದು ; ಶಕ್ತಿಗುಂದು ; ಧೈರ್ಯವುಡುಗು : ಇಭರಿಪುವಂ ತಕ್ಕಟುವಿನೆಗಂ ನೊಂದು ನಿಂದು ಕೊಂದುದಿಭೇಂದ್ರಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೨-೦೧೭) : ಮಱುವಕ್ಕದ ನಾಯಕರನಾಜಿಯೊಳ್ಕಂಡನಿಸುಂ ತಕ್ಕಟಾದನೆ ಬಗೆಯೊಳ್ ಬೆಳ್ವಕ್ಕಿಯ ಪಿಂಡಿಂಗವಂದಿರಂ

ಸರಿಗಂಡಂ (ಪಂಪಾಮ. ೯-೫೮) ; ತಕ್ಕಟಿಯದೆಕ್ಕತುಳಂ ಪೊಣರ್ದು . . . ಒಂದನೊಂದಿಱಿಯಲಿರ್ದುವು ತಟ್ಟಿರಡುಗ್ರ ದಂತಿಗಳ್ (ಪುಷ್ಪಪು. ೫-೮೦); ಪಜ್ಜೆ ಪಜ್ಜೆಗೆ ತಕ್ಕಟಿದು ಬಗೆಗುಂದಿ ಕಂಡರಂ ಬೆಸಗೊಳುತುಂ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೧೧೦-೬). ೩. ಔಚಿತ್ಯವನ್ನು ಮೀರು ; ಮರ್ಯಾದೆಯನ್ನು ತಪ್ಪು : ನೆರೆಯೊಳಘಮರ್ಷಣಧ್ರೋರ್ವ ಮುನಿಗಳಂ ಲೆಕ್ಕಿಸದೆ ತಕ್ಕಟಿದು ಮುಕ್ಕುಳಿಸಿ ಜಕ್ಕುಳಿಸಿದಂ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೧೩೭-೩೧). ತಕ್ಕಳಿ : ೨. ಬಿಕ್ಕುತುಂ ಬೀಗುತುಂ ಬಲ್ಪಳಿದು ಬಾಡುತುಂ ತಕ್ಕಳಿದು ತಡವಾಗಿ ಹೊರೆಯೇಱ ನೋಡುತುಂ (ನಂಬಿರ. ೭-೧೩೦); ಕೆಲ ಪೌಜು . . . ತಲ್ಲಣಂಗೊಂಡು ತಕ್ಕಳಿದು ನಿಂದೆಡೆಯಲ್ಲಿ ನಿಲ್ಲದಾಯಿತು (ಸಮ್ಯಕೌ. ೮-೫೧) ; ಪೆಂಪಳಿದರ್ ಜಗುಳ್ದರ್ ತಿಣಿದರ್ ತಕ್ಕಳಿದರ್ ಪರಪೃಥಿವೀಪಾಲಕ ಬಲದವರು (ಜಯುಕಾ. ೭-೧).

[ತಕ್ಕು$_{2}$ + ಅಟಿ$_{1}$]

ತಕ್ಕಾಬಿಕ್ಕಿ, ತೆಕ್ಕಿಬಿಕ್ಕಿ (ನಾ). ಮೋಸ ; ವಂಚನೆ : ಅಪ್ರಾಮಾಣಿಕ ವ್ಯವಹಾರ: "ತಕ್ಕಾಬಿಕ್ಕಿ-ಮೋಸತನ" (ಜಾನಕೋ. ೬೩). ತಕ್ಕಿಬಿಕ್ಕಿ: (✝).

[<ತಕ್ಕು$_{3}$]

ತಕ್ಕಾಮೆ (ನಾ). ೧. ಘನತೆ ; ಗೌರವ : ಜೊತೆ ತಕ್ಕರನ್ನತಾರ ; ಕೊಡಗ ಅದನ್ನ ತಡೆಯುಬಹುದೆ ? ತಡದೆ, ತಕ್ಕಾಮೆ ಉಳಿಯತ್ತೇನು ? (ಚಿಕರಾ. ೧೦೯). ೨. ಒಡೆತನ ; ಪದವಿ ; ಸ್ಥಾನಮಾನ : ಇವರು ಬೇಸರಗೊಂಡ ವರಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯರಾದ ಜನ ಇಂಥವರು ನಾಡಿನ ಎಲ್ಲ ಸೀಮೆ ಎಲ್ಲ ತಕ್ಕಾಮೆ ಯಲ್ಲಿಯೂ ಇರುವರು (ಚಿಕರಾ. ೫೩). 'ತಕ್ಕುಮೆ' ಪರಾ.

[←ಕೊಡ. ತಕ್ಕಾಮೆ]

ತಕ್ಕಾರಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ ಮತ್ತು ಅದರ ಬೀಜ : ತಕ್ಕಾರಿ ಯೆಂಬ ಬೀಜವಂ ಚೂರ್ಣವಂ ಮಾಡಿ ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಕದರಿ ಗಿಡಗಳ ಬೇರಿಗೆ ಹಾಕಿದರೂ . . . ಆ ಗಿಡಗಳು ಚನ್ನಾಗಿ ವೃದ್ಧಿಯಂ ಹೊಂದುವದಿಲ್ಲ (ಸೌಗಂಧಿ. ೪೩೭-೭೧). 'ತಕ್ಕಿಲ್$_{1}$' ಪರಾ. [<ಸಂ. ತರ್ಕಾರೀ]

ತಕ್ಕಾಳಿ (ನಾ). ಟೊಮ್ಯಾಟೊ; ಚಪ್ಪರಬದನೆ: ತಕ್ಕಾಳಿ (ಟೊಮ್ಯಾಟೋ) ಬೇರನ್ನು ಕಷಾಯಮಾಡಿ ಕಲ್ನಾರು ಗ ೧ ತೂಕವನ್ನು ಅರೆದು ಕಲಸಿ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಲು ಬಹುಮೂತ್ರ ನಿಲ್ಲುವುದು (ಸಕವ್ಯ. ೫೦೧ ಪರಿ) : ಗೂದೆ ಹಣ್ಣು, ಚಪ್ಪರಬದನೆ, ಟೊಮಾಟೋ, ತಕ್ಕಾಳಿ (ಮೃಶಿಗಿ. ೫೦-೧೦೩೦) : ವಿಟಮಿನ್ ಸತ್ವ ಅಧಿಕವಾಗಿರುವುದು ತಕ್ಕಾಳಿ ಹಣ್ಣುಗಳಲ್ಲಿ (ಕರಬಿ. ೪೦).

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ಮಲ. ತಕ್ಕಾಳಿ; ತೆಲು. ತಕ್ಕಲಿ]

ತಕ್ಕಿಬಿಕ್ಕಿ 'ತಕ್ಕಾಬಿಕ್ಕಿ' ನೋ.

ತಕ್ಕಿಲ್$_{1}$, ತಕ್ಕಿಲೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ ; ತಗ್ಗಿಮರ : ಎಲವಂ ಪಾದರಿ ಹಾಲೆ ನುಗ್ಗೆ . . . ಬೊಬ್ಬುಲಿ ತಕ್ಕಿ[ಪಾಠಾಂ. ತೊಕ್ಕ, ತೊಲ್ಕಿ] ಲ್ತಿರುಕಾಮು ನೆಲ್ಲಿ (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೩-೨೩). ತಕ್ಕಿಲೆ: "ಜಯಾ, ಜಯಂತೀ, ತರ್ಕಾರೀ, ನಾದೇಯೀ, ವೈಜಯಂತಿಕಾ-ಶಿ ತಕ್ಕಿಲೇಗಿಡ, ತಗ್ಗೀಸೊಪ್ಪಿನ ಗಿಡ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೦೦೦): ಈಜಿಗಿಡ, ಅಗ್ನಿಮಂದ, ತಕ್ಕಿಲೆ, ಚಾಟಣಿಗೆ ಮರ (ಮೃಶಿಗಿ. ೬೪-೦೩೦೦).

ತಕ್ಕಿಲ್$_{2}$, ತಕಲು, ತಕ್ಕಲಂ, ತಕ್ಕಿಲು, ತರ್ಕಿಲ್ (ನಾ). ವ್ಯವಸಾಯಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ ಭೂಮಿ : ತಕ್ಕಿಲ ೩ ಮತ್ತರ್ಕೆಯುಮಂ . . . ಬಿಟ್ಟರು (ಕಇ. II, ೦೦-೩೧ ; 1080) ; ನೆಸಟುವಾಡವಾ ಗಡಿಂಬದಿಂ ತಕ್ಕಿಲ ನೆಲ ಮತ್ತ ೨ (ಸೌಇಇ. IX-1, ೨೫೩-೭೯ ; 1149) ; ಹಳ್ಳದಿಂ ಪಡುವಲ್ ತಕ್ಕಿಲ ಮತ್ತರು ೩ (ಎಇ. XIV, ೨೭೨-೪೦ ; 1173) ; ಖಂಡಸ್ಫುಟಿತ ಜೀರ್ಣೋದ್ಧಾರವಿನ್ನಿನಿತಕ್ಕಂ ಬಿಟ್ಟ ತಕ್ಕಿಲ ಮತ್ತರ್ ೨ (ಸೌಇಇ. IX-1, ೨೯೭-೬೩ : 1176). ತಕಲು : ಯೆರಡನೆಯ ವರಿಸಕೆ ವ ೨ ಮೂಱನೆಯ ವರಿಸಕೆ ವ ೩ ಯರಿ ಹೊಲ ತಕಲು ನೂಱಕೆ ವ ೧ (ಎಕ. XIV, ತಿರುಮ. ೭೨-೨೩ ; 1309). ತಕ್ಕಲು: ಮಣ್ಣ ಮೊರಟೆ ಕೆಳಗಿರುವ ಕುರುಬರ ತಕ್ಕಲ ಮೂಡಣ ತವಿರೊತ್ತಿನಲ್ಲಿ ನೆಟ್ಟ ಕಲ್ಲು (ಎಕ. XIV, ನಂಜನ. ೨೯೫-೨೦೬ ; 1716). ತಕ್ಕಿಲು : ತೆವರಕೇರಿಯಡ್ಡವಸುಗೆಯ ತಕ್ಕಿಲು ಮತ್ತರು (ಎಇ. XIII, ೪೯-೮೧ ; 1112) : ಹಟ್ಟಣದ ದಾರಿಯಿಂ ತೆಂಕಲು ತಕ್ಕಿಲು ಒಡ್ಡಿಹಟ್ಟಿಯ ಗಡಿಂಬದ ಘಳೆಯಲು ಮತ್ತರು (ಸೌಇಇ. IX-1, ೨೯೭-೪೩ ; 1177) : ಸೋಭನೇಶ್ವರದ ಹೊಲಸ ಮೇರೆ ಮನ್ತ್ರಂ(ತ್ರಂ) ತೋಂಟ್ಟ[ತ]ಕ್ಕಿಲು ಅರವನ್ತ(ತ್ತ)ರು (ಸೌಇಇ. XV, ೦೩೧-೭ ; 1178) ; ಹಲವುತಕ್ಕಿಲ ನಡುವೆ ಸವೆದ ಬೆಳೆಕ್ಕೆಯಂತೆ ಹಲವು ಬಸದಿಯ ನಡುವೆ ಸುರಹೊನ್ನೆ ಬಸದಿ ಯಗ್ಗಲಿಸಿ ಮೆಱೆಯಲು (ಸೋಮಚ. ೪-೦೫). △ ತರ್ಕಿಲ್ : ನಾಗಯ್ಯ ಗೇರಿಯ ಶತದ ತರ್ಕ್ಕಿಲ್ಗೆಯ್ಯ ಮತ್ತರು ೩ (ಕಇ. II, ೯-೧೯ : 1075).

ತಕ್ಕಲು ಕೀಳು = ವ್ಯವಸಾಯದ ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿರುವ ಕಳೆಯನ್ನು ಕೀಳಂ,-ಕಿತ್ತುಹಾಕು : ಆ ಸಾಲಿನಲ್ಲಿ ಸ್ವಲ್ಪ ತಕ್ಕಲುಕಿತ್ತು ಹೊಗೆಹಾಕ ಬೇಕೆಂದೂ ಅವರ ವಾದ (ಡಂಗಾಳ್ಯ. ೩೦೩) : ಮೂರು ಕೊಳಗದಷ್ಟು ತಕ್ಕಲು ಕಿತ್ತು ಹೊಗೆ ಹಾಕಿದ್ದರಿಂದ ಸುಂಕಗಿಂಕ ಕಳೆದು ಅರುವತ್ತು ವರಹ ಬಂತು (ಡಂಗಾಳ್ಯ. ೩೦೩).

ತಕ್ಕಿಲು 'ತಕ್ಕಿಲ್$_{2}$' ನೋ.

ತಕ್ಕಿಲೆ 'ತಕ್ಕಿಲ್$_{1}$' ನೋ.

ತಕ್ಕಿಸು$_{1}$ (ಕ್ರಿ). ಅಪೇಕ್ಷಿಸು ; ಬಯಸು : ತಕ್ಕಿಸಲೆ ತಕ್ಕ ಶೋಭೆಗೆ ಪಕ್ಕಾದೊಡಮರಸನಲ್ಲಿ ಪುಗಲೊಲ್ಲದೊಡಂ ಪಕ್ಕಣಮುಂ ಬಲ್ಪಿಂದು ಪೊಕ್ಕುವ ನಿಯಮಿಸುವರಾರೊ ಕಣ್ಣಂ ಮನಮಂ (ಲೀಲಾವ. ೮-೪೦) ; ಅಸಮಶರನ ತನುವಾಂತನೊಳೆಸೆಯದು ತನಗಿನಿತು ಶೋಭೆಯೆಂದೊಲವಿಂ ತಕ್ಕಿಸಿದುದು ಕಡುಗಾಡಿಯೆನಲ್ ವಸುದೇವನ ಗಂಡಗಾಡಿ ಗಣನೆಗಳುಂಬಂ (ಮಹಾನೇ. ೪-೨). [ತಕ್ಕು$_{2}$ + – ಇಸು$_{3}$]

ತಕ್ಕಿಸು$_{2}$ 'ತಟ್ಕಿಸು' ನೋ.

ತಕ್ಕಿಟಿ (ಕ್ರಿ). ಸಾಮರ್ಥ್ಯ ತಗ್ಗು ; ಶಕ್ತಿಗುಂದು : ವಿಳಯಜಳಧರದ ವೊಲ್ ಕಡುಮುಳಿಸಿಂ ಖಚರೇಂದ್ರಸೇನೆ ಕವಿದೆನಸುಂ ತಕ್ಕಿಟಿಯೆ ರಿಪು ಬಲದ ಮೇಲಾಗಳೆ ಸುರಿದುದು ತರನೆ ಸರಲ ಬಲುಸರಿವಟೆಯಂ (ಶಾಂತೀಶ್ವ. ೩-೯೩). [ತಕ್ಕು$_{2}$ + ಇಟಿ]

ತಕ್ಕು$_{1}$ (ಕ್ರಿ). ೧. ಪಡೆ ; ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳು : ಎಮ್ಮಣ್ಣ ಪಾತಿಯಿಂ ರಣವ ಜಯಿಸಲು ದಿವ್ಯವಸ್ತುಗಳ ನೀ ತಕ್ಕಿಕೊಂಡು ಬಹುದಯ್ಯಾ ಸೈರಂಧ್ರಿ ಯೆಂದುರೆ ಹರಸಿ ಬೀಳ್ಕೊಟ್ಟಳು (ಲಕ್ಷ್ಮೀಭಾ. ೪-೪-೬). 'ತೆಗೆ$_{1}$' ಪರಾ. ೨. (?) : ಮರೆವ ಮಧುಮಾಸವಿದು ವರ್ಷರ್ತುವಲ್ಲಲೇ ಬೆರಗಿದೇನುಕ್ಕಿ ದಂತೈತಂದು ಪೆರ್ಜಲಂ ಪರಿದುಕ್ಕಿ ತಕ್ಕುತಿದೆ ಮಚ್ಚಿವಾರಾಧನೆಯು ಮೊಂದಲ್ಲದೆರಡು ವೇಳೆ (ಪರಕು. ೦೩-೨೯). [?]

ತಕ್ಕು$_{2}$, ತರ್ಕು (ನಾ). ೧. ಶ್ರೇಷ್ಠತೆ ; ಘನತೆ; ದೊಡ್ಡಸ್ತಿಕೆ ; ಹಿರಿಮೆ: ಯೋಗ್ಯತೆ : ಅಂತದಟರನ್ನೊಂದೆಪೊಯ್ಯುದ್ಮೆರಡುಂ ಬಲಮನ್ನನೆ ನೋಡೆ ತಕ್ಕಿನೆನ್ನದಟುಮನೆನ್ನ ವೀರಮುಮನಾಜಿಯೊಳೆನ್ನರಸಂಗೆ ತೋಱುವೆಂ (ಪಂಪಭಾ. ೦೦-೪೦) : ಪುಸಿವುದೆ ತಕ್ಕು ಕೊಟ್ಟಟಿಬಿಕೊಳ್ವುದೆ ಮನ್ತಣಂ (ಎಕ. II, ೧೩೩-೪೫ ; 982) : ತಕ್ಕಿನ ಪವಳದ ಸಂಕೆಯ ಟಿಕ್ಕೆಯ ಮಣಿಗಳನೇಕವುಂ . . . ಸೂಱೆಗೊಳ್ವನವನುತ್ಸವದಿಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೨-೩೬) : ಒಕ್ಕಲ್ತನವುಮನಱಿವಿನ ತಕ್ಕುಮನಟಿವವಗುಣಂಗಳೆಮಗೇವುವು(ಬಂಹರಿ. ೦-೨೦) : ಸದ್ವಿದ್ಯರ್ ಸಭಾಮಧ್ಯದೊಳ್ ಪಲಬರ್ ಸತ್ಕವಿಗಿತ್ತ ತಕ್ಕಿನ ಪೆಸರ್ ಸಲ್ವಂತ ನೀಚಂಗೆ . . . ಗಾವಿಲನೊರ್ವಂ ಕುಡೆ ಕೊಂಡ ತೊಂಡು ಪೆಸರಿಂದೇಂ ಸಲ್ವುದೇ ನಿಲ್ವುದೇ (ಧರ್ಮನಾ. ೦-೪೯). ೨. ತಕ್ಕುದು: ಯೋಗ್ಯವಾದುದು ; ಉಚಿತವಾದುದು : ರಕ್ಕಸನ ಮಾಡಮೊಳಗಂ ಪೊಕ್ಕಾಮಂ ಸುಖದಿನಿರ್ದನಾತಂಗೆ ಕರಂ ತಕ್ಕಪ್ಪೆ[ಪಾಠಾಂ. ತಕ್ಕಿಪ]ನ್ನಾತ್ತ್ಮ ಜೆಯುಂ ಮಿಕ್ಕಿದರ್ಧ ನಾಡುಮಂ ನಿತಾಂತಂ ಕುಡುವೆಂ (ಜೀವಸಂ. ೨೦೫-೪೯):

ಮಾರ್ಗಮಂ ತಕ್ಕೈಸಿ ಪನ್ನೆರಡು ಸಾವಿರದ ಗಾವುದಮ್ಮಕ್ಕ್ಯದನುದಿನಕೆ ಪೋಪವನಾರುಯೆನುತಲಾ ಮಂತ್ರಿ ಸಹ ಯೋಚಿಸುತಿರೆ (ತುರಂಗ. ೩೨-೧೧). ೩. ಯೋಗ್ಯವಾದ ಮಾತು ; ನಾಣ್ನುಡಿ ; ಗಾದೆ : ಕಾಲಿಕ್ ಬುದ್ಧವಂಡ ಎದೆ ಚವುಟತ್ರ ಎಂಬ ಕೊಡವ ತಕ್ಕನ್ನು ಅರಿತು ನಡೆಯುವ ವರು ದೊರೆಗಳು (ಹುಂಜಾ. ೮೫) ; ಕೈಲಾಗದವನಿಗೆ ಮೂಗಿನ ತುದಿಯಲ್ಲಿ ಚೊಡಿ ಎಂಬ ತಕ್ಕನ್ನು ನೀನು ಕೇಳಿಲ್ಲವೆ? (ಹುಂಜಾ. ೧೩೦). ೪. ಶೌರ್ಯ; ಸಾಮರ್ಥ್ಯ ; ಪರಾಕ್ರಮ : "ಪನ್ನಿಕೆ, ಪೆಟ್ಟುವೆರ್ಚು, ತಕ್ಕು . . . ಅರ್ವು, ಅಣ್ಮು–ಈ ೮ ಪರಾಕ್ರಮಂ" (ಕಕಸಾ. ೧೩-೨೬೩) ; ನಲ್ಲಂಬಿಂದಿಸೆ ಪುಷ್ಪಬಾಣನೆರ್ದೆಯಂ ಬೆಂಬಿಟ್ಟು ಬೆಳ್ಳಾಗಿ ತಕ್ಕೆಲ್ಲಂ ಕಿಟ್ಟೆರ್ದೆಗೆಟ್ಟು ಜಂಗಮಲತಾ ಸಲ್ಲೀಲೆಯರ್ ಬಾಲೆಯರ್ ಚೆಲ್ಲಂ ಬೇಂಟದ ತೋಟಿಯೊಳ್ ತೊಡರೆ (ಕಾವ್ಯಸಾ. ೫೫೦ ಶೂದ್ರಕ) : ಕಡುಗೆಯ್ಯನಾಗಿ ಶೀಘ್ರಸಂಧಾನವಿಂಸು ಪಶ್ವಗ್ರೀವನ ತಕ್ಕುಂ ಬೇಗಯ್ಯುಯುಂ ಕಿಡೆ (ಶಾಂತಿಪು. ೫-೬೦ ವ) ; ತಕ್ಕಿನಿನೀ ಶನೆಚ್ಚ ತಿಮಿರೇಷುಗಿನೇಷುವನಗ್ನಿಮಿತ್ರ ಬಾಣಕ್ಕಿಹಿಬಾಣವಂ . . . ಅಧೋಕ್ಷಜನೆಚ್ಚು ಪೊಡರ್ಪುದೋಱಿದಂ (ಜಗವಿ. ೧೮-೨೯) : ಧುರದೊಳಿದಿರ್ಚಿದ ಪಗೆವರನುರವಣೆಯಿಂ ಗೆಲ್ದ ತಕ್ಕು . . . ಅಂಗರಕ್ಕೆಗೆ ನಿಜಂ (ಎಕ. V, ಅರಸೀ. ೩೯-೩೦ : 1186) ; ಪಿಕ್ಕರಸನುಂ ತಕ್ಕಂ ಬಿಸುಟ್ಟೋಡಿದಂ (ಪ್ಯಅರಿ. ೧೯೪೦, ೧-೩೨ : 1200) ; ಎಕ್ಕಲಗಳು ತಮ್ಮ ತೆಗೆದ ಜಾಯಿಲಗಳ ನಿಕ್ಕಡಿಮಾಡಿ ಹಾಯ್ದುಂದನು ತ[ಪಾಠಾಂ. ಟ]ಕ್ಕಿನ ದೇಡರ ಕೆಡಹಿದುದನು ಕಂಡಿಕ್ಕಿದನಾ ವನಚರನು (ನೇಮಿಸಂ. ೨-೫೬) ; ಎಕ್ಕೆಯೊಳೊಕ್ಕು ಪಳಂಚುವ ಪಾಂಗಿಂ ತಕ್ಕು ಮಿಗಿಲ್ಕೆಕ್ಕತುಳಂ ಪೊರ್ಕುಳಿವೊಕ್ಕು ಕರಂ ಪಾಡಾಪಾಡಿಯೊಳಾಱದಿಱಿದರ್ ತಮ್ಮೊಳಗೆ (ಜಯುಕಾ. ೬-೩೦). ೫. ಬೆಡಗು ; ರೀತಿ : ಅವಿರಳವಾದ ತುಂಗಕುಚಭಾರದ ತೋಳ್ಸೆಳೆದಿಟ್ಟ ತಕ್ಕಿನೊಳ್ ಕವಣೆಯ ಗುಂಡು ಪಾಯುವ ಮೃಗಾವಳಿ ಪಾಯುವ . . . ಪಾಂಥರೆರ್ದೆ ಪಪ್ಪನೆ ಪಾಱುವವಾ ಪ್ರದೇಶದೊಳ್ (ಅನಂಪು. ೧-೮೨). ೬. ಸ್ನೇಹ ; ಪ್ರೀತಿ : "ತಕ್ಕು, ಅಚ್ಚಿಱು, ಒಚಿಲ್ . . . ಎಱಕಂ, ಓಪು–ಈ ೮ ಸ್ನೇಹಕ್ಕೆ ಪೆಸರ್" (ಕಕಸಾ. ೧೯-೩೯೦); "ತಕ್ಕೆಂಬುದು ನೇಹ ಮಪ್ಪುದು" (ಚತುನಿ. ೩೬) ; "ಎಱಕಂ ತಕ್ಕಚ್ಚಿಱು ಕೂರ್ಪೊರ್ಚಿಲುಂ ಕಾದಲ್ಮೆಯೆನ್ನಲಿವು ಸುಸ್ನೇಹಂ" (ಅವಿಕಂ. ೧೬೩). ೭. ಆಸೆ ; ಇಚ್ಛೆ ; ಉತ್ಸಾಹ : ಕ್ಷಿತಿತಲಮಂ ಗೆಲ್ದಿರ್ದಪ್ರತಿಮಲ್ಲನನಿಕ್ಕಿ ಮುಯ್ಯನೆಣಮಾನದೆ ದರ್ಪಿತ ದುರಿತಮಲ್ಲನುಮನುಡಿವ ತಕ್ಕಿನಿಂ ಸಭೆಗೆ ನಡೆದ ನಿಂದ್ಯಾರ್ಜಿತನಾ (ಆದಿಪು. ೧೪-೧೩೪); ನಡೆತಂದರಾಜಿಗಿರ್ವಲದಲರಾಶಿನಾಯಕರುಮೊರ್ಬರನೊರ್ಬರೆ ಗೆಲ್ವ ತಕ್ಕಿನೊಳ್ (ಪಂಪಭಾ. ೧೧-೫೨) ; ಮುಕ್ಕುಪೋಗದಱುರ್ಕುಮಂ ನೋಟಕರಪ್ಪನಮಪ್ಪವರಿಂ ಪೊಗಱಿಸುವೆನೆಂದು ತಱಿಸಂದು ತಮ್ಮುತಿರ್ವರುಮನಿಕ್ಕುವ ತಕ್ಕು ಕೈಮಿಕ್ಕು ನಿಲೆ (ಶಾಂತಿಪು. ೪-೩೬ ವ) : ಮಹೇಂದ್ರಂ ಪುರಮಂ ಪೊಱಮಟ್ಟು ಮಱುವಕ್ಕಮನಿಕ್ಕುವ ತಕ್ಕು ಮಿಕ್ಕು ಬರೆ ಕಡಂಗಿ ಕಾದುವಲ್ಲಿ (ಪಂಪರಾಮಾ. ೧೧-೫೦ ವ) ; ಪ್ರತಿರೋಧಕನಾರಟಗೊಳ್ವ ತಕ್ಕಿನವಂ (ವಸುಕೋ. ೬೫-೮೨) ; ಈ ಗೋಪಾಲಬಾಲಕರಂ ಮಟ್ಗಿಸುವೆನೆಂಬ ತಕ್ಕು ಮಿಕ್ಕು ಬರೆ (ಜಗವಿ. ೬-೯ ವ) : ಬೆಳ್ಳಿಯ ಬಳ್ಳಿಮಾಡಮಂ ತಕ್ಕಿನೊಳೇಱಿ ನೋಡಿದಳ ದೊರ್ವಳಗುರ್ವಿಪ ಕರ್ಪುವಿಲ್ಲನಂ (ಕಬ್ಬಿಗಕಾ. ೩೪೦). ೮. ನೆರವು; ಬೆಂಬಲ; ಆಶ್ರಯ: 'ತಕ್ಕುಗುಡು' ಪರಾ. ೯. ಕಾವ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಔಚಿತ್ಯ : ಕವಿತೆಯ ಬರ್ದು ಮೆಯ್ಸಿರಿ ಬೆಡಂಗು ರಸಂ ಚದುರೊಳ್ಪು . . . ಸವಿ ತಕ್ಕು ಪೊದಳ್ಕೆ ಬಿನ್ನಣಂ . . . ಪೊಡರ್ಪವರಿನಿತಿಂತುಟೆಂದಳೆದರಂ ಧರೆ, ಪೇಳ್ವೆಯ ಶಾಳ್ದೆಯೆಂದದಂ ? (ಸಂಕಪ. ೬-೧೧). △ ತರ್ಕು : ೪. ನಾಳೆ ನೋಡುವನಾತನ ಚಕ್ರದುರ್ಕುಮಂ ಮೊನೆಗನುಕೂಲರಾಗಿ ನೆಱವಂದ ನೃಪಾಳರ ತೋಳ ತರ್ಕುಮಂ (ಮಹಾನೇ. ೧೧-೯೯). [<ತಗು]

ತಕ್ಕು$_{3}$ 'ಟಕ್ಕು$_{1}$' ನೋ.

ತಕ್ಕು$_{4}$ 'ತಟ್ಟು' ನೋ.

ತಕ್ಕು$_{5}$ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧಿ ಸಸ್ಯ : "ಷಟ್ಟರಣ – ತಕ್ಕು, ಗರುಗ" (ಓಷಧಿ. ೧೬೩).

ತಕ್ಕುಂಗೆಡು, ತಕ್ಕುಗಿಡು, ತಕ್ಕುಗೆಡು (ಕ್ರಿ). ೧. ಘನತೆಯನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಳ್ಳು ; ಹೀನಸ್ಥಿತಿಗೆ ಬರು ; ದೈನ್ಯಾವಸ್ಥೆಯನ್ನು ಹೊಂದು : ಶಾಮಸವಿಲ್ಲದೆ ತಕ್ಕುಂಗೆಡದಭಿರಾಮಂ ರಿಪುನಿರ್ಧೂಮಂ ಶರಣಲಲಾಮಂ ಕೇದೋಧಾಮಂ . . . ಕುಳ್ಳಿದು ಸೋಮೇಶನನೀಕ್ಷಿಸಿ (ಉದ್ಭಟ. ೩-೬೦). ತಕ್ಕುಗಿಡು : ೧. ಬಾಹುಬಲಮಿಲ್ಲದ ರಾಜಪುತ್ರನಂತೆ ತಕ್ಕುಗೆಟ್ಟು (ಶಾಂತಿಪು. ೪-೩೦ ವ). ೨. ಶಕ್ತಿಗುಂದು ; ನಿರ್ಬಲನಾಗು : ತೇರಚ್ಚುಂ ಮುಱಿಯೆಚ್ಚುಂ . . . ಸಾರಥಿಯಂ ಕೆಡೆಯೆಚ್ಚುಂ ಮಾರುತಿಯ ರಣಕ್ಕೆ ತಕ್ಕುಗಿಡದವನಾವಂ (ಪಂಪರಾಮಾ. ೧೧-೫೨). ತಕ್ಕುಗೆಡು : ೧. ತಕ್ಕುಗೆಟ್ಟಿಲ್ಲ ಶಿವಶಿವಯೆನುತ್ತಂ ಜನಂ (ಪುಣ್ಯಾ ರ. ರೀ. ೬೫-೧೬) ; ಚಿತ್ರಜಚಾಪಂ ಮನಮಂ ಸುತ್ತಿರೆ ಮಿಗೆ ತಕ್ಕುಗೆಟ್ಟು ಪೌರೋಹಿತನುದ್ವೃತ್ತತೆಯನೊಕ್ಕು ಧೈರ್ಯಗೆಡುತ್ತಂ ದತ್ತೂರಮಂ ಸವಿದ ಮಾಟ್ಕೆಯೊಳಿರ್ದಂ (ಪುಣ್ಯಾಸ್ರ. ೧-೯೨). [ತಕ್ಕು$_{2}$ + ಕೆಡು$_{1}$]

ತಕ್ಕುಗಿಡು 'ತಕ್ಕುಂಗೆಡು' ನೋ.

ತಕ್ಕುಗುಡು (ಕ್ರಿ). ನೆರವನ್ನು ನೀಡು ; ಒತ್ತಾಸೆಯಾಗು ; ಬೆಂಬಲವಾಗು : ಬೆರಲೆಡೆಯೊಳಡಸಿದ ಕಪ್ಪುರವಳುಕಿನೊಳೆ ನಗಿಸುವ ಱೋಡಗರನಿಡುವ ನೆವದಿಂ ಪರಿವ ಮುಗುಳ್ನಗೆಯ ಮುಗುಳ್ಗಳಿಗಿಂಗೆ ತಕ್ಕುಗುಡುವಂತೆಯುಂ ಕೋಮಳಾಂಗುಳಿಜಾಳಕಂ ಮೆಱೆಯೆ (ಅನಂಪು. ೮-೬ ವ).

[ತಕ್ಕು$_{2}$ + ಕುಡು$_{1}$ (<ಕೊಡು$_{1}$)]

ತಕ್ಕುಗೆಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ಘನತೆಯನ್ನು ತಗ್ಗಿಸು ; ಹಿರಿಮೆಯನ್ನು ಕುಂದಿಸು : ಕರೆಸೂಮ್ಮೆ ಬಾರದಿರ್ದಱೆ ತಕ್ಕುಗೆಡಿಪೆನೆಂದೊರೆದ ಚೋಳನ ಬಱುನುಡಿಯ ಶಿರಸ[ಸಾ]ವಹಿಸಿಕೊಂಡು (ಭೃಂಗವೇ. ೧-೧೪೩): ಕೆಕ್ಕದಿರ್ಪ ಮುನಿಸಾಪತ್ನ ಸಂತಾನಮಂ ತಕ್ಕುಗೆಡಿಸಿ ರಾಜ್ಯಂಗೆಯ್ವನಾ ಪಣ್ಯವಧುವಾಟಿಯೊಳಗನಂಗಂ (ಉದ್ಭಟ. ೪-೧೬). [ತಕ್ಕು$_{2}$ + ಕೆಡಿಸು$_{1}$]

ತಕ್ಕುಗೆಡು 'ತಕ್ಕುಂಗೆಡು' ನೋ.

ತಕ್ಕುಗೊಡು (ಕ್ರಿ). ವಂಚಿಸು ; ಟಕ್ಕಿಸು : ಚಿಂತಾಗತಿಯುಂ ತನ್ನ ಪೆಸರಂ ನನ್ನಿಮಾಡಿ ತರುಣಗೆ ತಕ್ಕುಗೊಟ್ಟು ಪೆಱಗೆ ಪಾಱಿ ಪೋಗಿ (ಅರ್ಥನೇ. ೩-೧೮ ವ). [ತಕ್ಕು$_{3}$ (<ಟಕ್ಕು$_{1}$) + ಕೊಡು$_{1}$]

ತಕ್ಕುದಕ್ಕು (ನಾ). ಖಡ್ಗಯುದ್ಧದ ಒಂದು ವರಸೆ (?) : ಪುಸಿ ನಸು ವಂಚನೆ ನೋರ್ಪನುಮಸಿದಗಲಿತು ತಕ್ಕುದಕ್ಕು ಪಗೆ ಕಯ್ಯುಗೆ ಕಯ್ಯುಸುರಿನುಸುಳೆಂಬ ಕೇಣದ ಕುಸುರಿಯನಱಿದಿಱಿದು ಮೆಱೆದು ನೆಱೆದುಱದರೆಬರ್ (ಪಂಪಭಾ. ೧೧-೮೦).

[ಇಲ್ಲಿ ತಕ್ಕು ಮತ್ತು ದಕ್ಕು ಎಂಬವು ಭಿನ್ನ ಶಬ್ದಗಳಿರಬಹುದು]

ತಕ್ಕುಬೊಕ್ಕು (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ : ತೆಱಪಂ ನಿಟ್ಟಿಸಿ ಕುಕಿಱಿದಿಱಿಕಡಂ ಪುಟ್ಟೆ ತಕ್ಕುಬೊಕ್ಕೆನೆಯೆನೆ ತತ್ತಱದಱಿದ ಕಡಿತಲೆಯೊಳ್ಪಱಿಸಿಡಿಲರಹಲ್ಲವೀರನುಂ ಮದ್ದನುಂ (ಎಕ. XV, ಬೇಲೂರು ೩೬೦-೯ ; ಸು. 1200).

ತಕ್ಕುಮೆ (ನಾ). ೧. ತಕ್ಕುದಾಗಿರುವಿಕೆ ; ಔಚಿತ್ಯ : ಉಮೆಗೆ – ತಕ್ಕುಮೆ (ಶಮದ. ೨೦೦ ಪ್ರಯೋ). 'ತಕ್ಕುಮೆಗಿಡು', 'ತಕ್ಕುಮೆವಡೆ' ಪರಾ. ೨. ಯೋಗ್ಯತೆ ; ಅರ್ಹತೆ : ಗಂಡಿಲ್ಲದ ಭಟನ ಯುದ್ಧಮುಂ . . . ಮಿಂಡನ ತಕ್ಕುಮೆಯುಮೊಪ್ಪಲಾಱವು ಜಗದೊಳ್ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೬-೪೯): ಅಧಿಕಾರಿಗಳ್ಗಂ ಬಲ್ಲಿತ್ತಾದ ತಕ್ಕುಮೆಯುಂ ಬಿತ್ತರಿಪ ಬಗೆಬಗೆಯ ಮಹಾಬಿರುದುಗಳಂ ದಯೆಗೆಯ್ಯಲೊಡಲ್ವಡಿಯುಂ (ಮಲ್ಲಿಪ. ೩-೩೬) : ತನ್ನ

ದಂಡಿನವರಿಗೆ ಅವರವರ ತಕ್ಕುಮೆಯಂತೆ ಹಣವನ್ನು ಕೊಟ್ಟು, ಉಳಿದುದನ್ನು ಕಾಬೂಲಿನಲ್ಲಿದ್ದ ತನ್ನ ಪ್ರಜೆಗಳಿಗೆ ಹಂಚಿದನು (ಮೋಬಾದ. ೨೩). ೩. ಶೌರ್ಯ ; ಪರಾಕ್ರಮ : "ಪನ್ನತಿಕೆ ಪೆಟ್ಟು ತಕ್ಕುಮೆಯಿನ್ನುಂ ಕಾಂಸಾಸ ದಪ್ಪುಮದಟಾರ್ಪಗ್ಗಿಂದೆನ್ನಲ್ ಪರಾಕ್ರಮಾಖ್ಯಂ" (ಕವಿಕಂ. ೧೨೩). 'ತಕ್ಕೂರ್ಮೆ$_1$' ಪರಾ. [ತಕ್ಕು$_2$ + – ಉಮೆ$_1$]

ತಕ್ಕುಮೆಗಿಡು (ಕ್ರಿ). ಔಚಿತ್ಯವಿಹಾರು : ನಿಮ್ಮ ಬಗೆಯ ದ್ರೋಹಿ ದುರಾತ್ಮರಿಗೆ ತಕ್ಕುಮೆಗಿಡದ ಒಂದೇ ದಂಡನೆ ಎಂದು ತರಿಸಂದು ತೀರುಕಣಿಗೊಟ್ಟರುವರು (ಚಟ್ಟಿಅ. ೨೦೯-೨೨). [ತಕ್ಕುಮೆ + ಕಿಡು (<ಕೆಡು$_1$)]

ತಕ್ಕುಮೆವಡೆ (ಕ್ರಿ). ೧. ಔಚಿತ್ಯವನ್ನು ಪಡೆ ; ತಕ್ಕುದಾಗಿರು : ಮಹಾರಾಜ ಸನ್ನಿಧಿಯ ಭೋಗೋಪಭೋಗಗಳಿಗೆ ತಕ್ಕುಮೆವಡೆದ, ಉಪಸ್ಕರಾಲಂಕಾರಾದಿ ವಸ್ತು ಪ್ರಪಂಚವು . . . ರಂಜಿಸುತ್ತಿರುವುದು (ಚಟ್ಟಿಅ. ೧೩೮-೬) : ಮಹಾರಾಣಿಗೆ ತಕ್ಕುಮೆವಡೆದ ಬೀಡಾರವನ್ನು ನಿಮಗೆಂದೇ ಅಣಿಮಾಡಲಾಗಿದೆ (ಸವತಿ. ೨೬೯). ೨. ಘನತೆಯನ್ನು ಪಡೆ : ದುಃಖದಿಂ ಪರಿಪಕ್ವವಾದ ; ತಕ್ಕುಮೆವಡೆದ (ಸಂಸಪ. ೨೩-೧೭).

[ತಕ್ಕುಮೆ + ಪಡೆ$_1$]

ತಕ್ಕೂರ್ಮೆ$_1$ (ನಾ). ಹಿರಿತನ ; ದೊಡ್ಡಸ್ತಿಕೆ ; ಘನತೆ : ತನ್ನದೊಂದು ಸವಿಗಂ ಸೋಲಕ್ಕಮಿತ್ತಂ ನಿಜಕ್ರಮಮುಮಂ ತನ್ನಯ ಬೇಟದಾಕೆಯ ಮಗಂಗೆಂದೊಂದವಪ್ಪಾತಿ ಲೋಕಮನಾವರ್ಜಿಸೆ ಬಟ್ಟೊಡನ್ನ ಕುಲಮುಂ ತಕ್ಕೂ[ಪಾಠಾಂ. ತ್ಕೂ]ರ್ಮೆಯುಂ ಮಾಸದೆ (ಪಂಪಭಾ. ೧-೭೦) ; ಪೇಸುಗೆಗೆಟ್ಟೀ ನಾಣವುತ್ತಪ್ಪುಬ್ಜಗಟದೂಳೇನಮ್ಮ ತಕ್ಕೂರ್ಮೆಯುಂಟೇ (ಶಾಂತಿಪು. ೬-೮೭) ; ಸರ್ವ್ವ ಜನೋಪಕಾರಿ ತಕ್ಕೂರ್ಮ್ಮೆಯ ಜನ್ಮಭೂಮಿ (ಸೌಇಇ. XI-ii, ೧೩೩-೨೪ : 1087) ; ಕಲಿಯುಂ ಛಾಗಿಯುಮಿನ್ನರಾರ್ ಮನುಕುಲರ್ ಮುನ್ನಾದರೆಂಬನ್ನೆಗಂ ನೆಲನಂ ನೇಸಱುಮುಳ್ಳಿನಂ ನಿಲಿಸಿದಂ ತಕ್ಕೂ[ಪಾಠಾಂ. ತ್ಕೂ]ರ್ಮೆಯಂ ಪೆರ್ಮೆಯಂ (ಪಂಪಾಮಾ. ೬-೦೭೦). [ತಕ್ಕು$_2$ + ಊರ್ಮೆ. /ತಮಿ. ತಕ್ಕೋರ್ಮೈ]

ತಕ್ಕೂರ್ಮೆ$_2$ (ನಾ). ಪ್ರೀತಿ ; ಸ್ನೇಹ : ಬರ್ಮ್ಮೆಯನೀಗಳೆಯ್ದೆ ಪರಿಭಾವಿಸಿ ನೋಳ್ಪಡೆ ಮೇರೆನಿಪ್ಪನಾ ಧರ್ಮ್ಮತನೂಭವಂಗೆನುತ ಬಣ್ಣಿಪುದೀ ಜಗಮೆಲ್ಲ ಮೊಲ್ದು ತಕ್ಕೂರ್ಮೆಯಿನೆನ್ನೊಡೇವೊಗಳ್ವನಿಂ ಪೊಗಳ್ವಂ ಬುಧಕಲ್ಪವೃಕ್ಷನಂ (ಕರ್ಣಾ.ಶಾ. ೮-೧೬ : 1147). [ತಕ್ಕು$_2$ + ಕೂರ್ಮೆ]

ತಕ್ಕೂರ್ಮೆಗೆಡು (ಕ್ರಿ). ಘನತೆಯಿಲ್ಲವಾಗು ; ಯೋಗ್ಯವಾದುದನ್ನು ಕಡೆಗಣಿಸು : ಏಟಿನಕ್ಕೆ ತೆರಳ್ವನ್ನವಮಾಂ ಪೊಱಮಟ್ಟೆನೆಂದು ಕೇಳ್ದು ಮಗಲ್ದಿರಲಾಱದೊಂದು ಮೋಹದಿಂ ಬೆಂಬತ್ತಿದ ನಿನ್ನಂ ತಕ್ಕೂರ್ಮೆಗೆಟ್ಟುಂ ಪೇಟದೆಯುಮಾನೆ ಪಟುವಿಂಗಟ್ಟಿದನೇ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೪೩-೨೨).

[ತಕ್ಕೂರ್ಮೆ$_1$ + ಕೆಡು$_1$]

ತಕ್ಕೆ$_1$ 'ತಟ್ಕೆ' ನೋ.

ತಕ್ಕೆ$_2$ (ನಾ). ಯೋಗ್ಯಳಾದವಳು ; ತಕ್ಕವಳು : ನಿಮ್ಮಡಿಗಾಹಾರದಾನಂ ಕುಡಲ್ ತಕ್ಕೆನಲ್ಲೆನಾಂ ಸೂಳೆಯಂ (ಧಾಪುಂಪು. ೩೮-೩೦).

[ತಕ್ಕ$_1$ + – ಎ$_2$]

ತಕ್ಕೆ$_3$, ಟಕ್ಕೆ$_1$, ತೆಕ್ಕೆ$_2$ (ನಾ). ದಿಂಬು ; ಒರಗುದಿಂಬು ; ಲೋಡು : ಕಚೇರಿಯ ತುಂಬ ಹಾಸಿದೆ ; ನಟ್ಟನಡುವೆ ಎದುರಿನ ಗೋಡೆಗೆ ಒಂದು ತಕ್ಕೆ (ವೃದ್ಧಾ. ೯) : ಹಾಸಿದ್ದ ಹೊಸ ಜಮಖಾನೆಯ ಮೇಲೆ ತಕ್ಕೆಗೆ ಒರಗಿ ಚೆನ್ನಪ್ಪ ಕುಳಿತುಕೊಂಡಿದ್ದ (ಜನಜೀ. ೩೪). **ಟಕ್ಕೆ$_1$**: ಮೂರೆಲೆ ಆಟ ಆಡಲು ಕುಳಿತಿದ್ದಾರೆ. ಹತ್ತಿರ ಒಂದೆರಡು ಟಕ್ಕೆಗಳು (ಶಿಡುಗು. ೯೭). **ತೆಕ್ಕೆ$_2$** : ಗಾದಿಗಳನ್ನು ಜೋಡಿಸಿ, ಅವರ ತೆಕ್ಕೆಯನ್ನೇ ತಲೆಗಿಂಬುಮಾಡಿ ನಾನು ನನ್ನ ಸಚ್ಚಿಕೆಯನ್ನು ಸಜ್ಜುಗೊಳಿಸಿದೆ (ದೀಪಹ. II. ೦೮೦).

[←ಅರ. ಪಾರ. ಹಿಂ. ತಕಿಯಾ ; ಮರಾ. ತಕಿಯಾ, ತಕ್ಯಾ]

ತಕ್ಕೆಗಟ್ಟು$_1$ 'ತೆಕ್ಕೆಗಟ್ಟು' ನೋ.

ತಕ್ಕೆಗಟ್ಟು$_2$ (ನಾ). ಅಪ್ಪುಗೆಯ ಹಿಡಿತ; ಆಲಿಂಗನದ ಬಂಧನ: ಬಟ್ಟೆಗರ ಬಗಸೆಗಣ್ಣಿಂ ಕರೆದು ಸವಿದಕ್ಕೆಗಟ್ಟನೊಳ್ಪಾಸಿಕೆಯೊಳಿಟ್ಟಧರಪಾನಮುಂ ಕೊಟ್ಟು (ಪದ್ಮಾ. ೮-೧೦) ; ಪಟುಭಟರು . . . ಸುರಾಂಗನೆಯರ ತೋಳ ತಕ್ಕೆಗಟ್ಟನೊಳೊಜಗಿದರು (ಕುಮಾರಾಮ. ೦೨-೬೭).

[ತಕ್ಕೆ$_1$ (<ತಟ್ಕೆ) + ಕಟ್ಟು$_2$]

ತಕ್ಕೆಗೊಳ್ 'ತಟ್ಕೆಗೊಳ್' ನೋ.

ತಕ್ಕೆಗೊಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ಅಪ್ಪುಗೆಗೆ ಒಳಪಡಿಸು; ತಬ್ಬಿಕೊಳ್ಳು: ಹೊಸಹೊನ್ನ ಬಿಂದಿಗೆದುಂಬಿಯೋಕುಳಿಯ ಇಂದಿಗೆ ಸುಖ ಸಿದ್ಧಿಸಿತೆಂದು ಚೆಲ್ಲಿದರುದು ಕೃಷ್ಣನ ತಕ್ಕೆಗೊಳಿಸಿ (ಮೋಹತ. ೧೪-೬೯).

[ತಕ್ಕೆಗೊಳ್ (<ತಟ್ಕೆಗೊಳ್) + – ಇಸು$_2$]

ತಕ್ಕೆಬೀಳು, ತಳಿಕೆಬೀಳು, ತೆಕ್ಕೆಬೀಳು (ಕ್ರಿ). ತೋಳುಗಳಿಂದ ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ ಅವುಚಿಕೊಳ್ಳು ; ತಬ್ಬು : ನಾನೂ ಅಳುತ್ತ ಅಮ್ಮನನ್ನು ತಕ್ಕೆಬಿದ್ದೆ (ತಂದುಟಿ. ೨೦) : ನನಗೆ ಚೆಲೋ ಚೆಲೋ ಗೊಂಬೆ ತಂದಿದ್ದೀಯಾ . . . ಕೊರಳಿಗೆ ತಕ್ಕೆಬಿದ್ದು ಮಗು ಕೇಳಿತು (ಎರಸಿ. ೩). **ತಳಿಕೆಬೀಳು** : ಅವಳು ಕಣ್ತೆರೆದುದನ್ನು ಕಂಡು ವಿದ್ಯ ಹಾರಿಹೋಗಿ ಅವಳ ಕೊರಳಿಗೆ ತಳಿಕೆಬಿದ್ದಳು (ಪ್ರೇಮೂಶ್ರ. ೬೦). **ತೆಕ್ಕೆಬೀಳು** : "ಅಪ್ಪಯ್ಯ" ಎಂದು ಶಾಸ್ತ್ರಿಗಳಿಗೆ ತೆಕ್ಕೆಬಿದ್ದು ತಡೆದಷ್ಟೂ ಅವಳಿಗೆ ಅಳು ಉಕ್ಕಿ ಬರುತ್ತಿತ್ತು (ಜೊಸಕ್ಕ. ೨೨) ; ಭಯ್ಯಾ ಮಲ್ಲನನ್ನು ತೆಕ್ಕೆಬಿದ್ದು ಅಳಹತ್ತಿದ (ಜೀದಾನ. ೦೨೭).

[ತಕ್ಕೆ$_1$ (<ತಟ್ಕೆ) + ಬೀಳು$_1$ (<ಬೀೞ್$_1$)]

ತಕ್ಕೆಮುಕ್ಕೆ, ತೆಕಿಮಂಕ್ಕಿ, ತೆಕ್ಕಾಮಂಕ್ಕೆ, ತಕ್ಕಿಮುಂಕ್ಕಿ (ನಾ). ಬಿಗಿಯಾಗಿ ಹಿಡಿದುಕೊಳ್ಳುವಿಕೆ ; ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ ತಬ್ಬಿಕೊಳ್ಳುವುದು : ಒಬ್ಬರನೊಬ್ಬರು ತಕ್ಕೆಮುಕ್ಕೆಯಲ್ಲಿ ಹಿಚುಕಿ ಅಸುವನ್ನು ಹಿಂಡಲಣಿಯಾದ ವೀರರಿಬ್ಬರು ಒಬ್ಬರನ್ನೊಬ್ಬರು ಬಿಗಿದಪ್ಪಿಕೊಂಡು ಒಬ್ಬರೊಬ್ಬರ ಹೃದಯವನ್ನು ಸೂರೆಗೊಂಡರು (ಕವೀರ. ೬೩). **ತೆಕಿಮುಕ್ಕಿ** : 'ತೆಕಿಮುಕ್ಕಿಬೀಳಂ' ಪರಾ. **ತೆಕ್ಕಾಮುಕ್ಕೆ**: 'ತೆಕ್ಕಾಮುಕ್ಕೆಬೀಳಂ' ಪರಾ. **ತಕ್ಕಿಮುಕ್ಕಿ** : 'ತೆಕ್ಕಿಮಂಕ್ಕಿಬೀಳು' ಪರಾ. [<ತಕ್ಕೆ$_1$]

ತಕ್ಕೆಯ್ಸು 'ತಟ್ಕೈಸು' ನೋ.

ತಕ್ಕೆವರ್ (ಕ್ರಿ). ಗಂಅಪುಗೂಡು : ವಾಸವವ್ಯರಿ ಮತ್ತ ಮಗುಟಿಟ್ಟನ್ನೊಳೆ .ಕೀಳ್ಗನದಟ್ಟಿ ಪ್ರಟ್ಟೆಯಭ್ಯಾಸನಿಮಿತ್ತದಿಂದಿರದೆ ಬರ್ಚಮನುತ್ತಮ ತಕ್ಕೆವಂದು ಕೈಲಾಸಮನಂತಮಾಯ್ತನೆ ವಿಯತ್ತಳವಂ ತುಡುಕುತ್ತು ಮಿರ್ಪವೋಲ್ ಭಾಸುರಮಾಗೆ ಸಾಂದ್ರ ಶಶಿಕಾಂತದ ದೇವನಿವಾಸ ಕೋಟಿಗಳ್ (ಕುಸುಮಾ. ೦೦-೦೩೯). [ತಕ್ಕೆ$_1$ (<ತಟ್ಕೆ) + ಬರ್$_1$]

ತಕ್ಕೈಸು 'ತಟ್ಕೈಸು' ನೋ.

ತಕ್ಕೋಲ$_1$ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು. ಈ ತಮಿಳುನಾಡಿನ ಅರಕೋಣದ ಬಳಿಯ ಈಗಿನ ತಕ್ಕೋಲ : ಶ್ರೀಮತ್ ಕನ್ನರದೇವ ಅಟ್ಟೋವದೆ ಚೋಳರಾಜಾದಿತ್ಯನ ಮೇಲೆ ಬನ್ದು ತಕ್ಕೋಲದೊಳ್ಕಾದಿ ಕೊನ್ದು ಬಿಜಯಂಗೆಯ್ಯುತ್ತಿರ್ದ್ದು (ಎಕ. III, ಮಂಡ್ಯ. ೪೧-೪ : ೯೫೦).

ತಕ್ಕೋಲ$_2$ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸುಗಂಧದ ವೃಕ್ಷ ಮತ್ತು ಅದರ ಕಾಯಿ : "ಪಂಚಸುಗಂಧ– ಶ್ರೀಗಂಧ, ತಕ್ಕೋಲ, ಜಾಯಿಫಲ, ಪದ್ಮಕೇಸರ, ತಾವರೆಯ ಕೇಸರ" (ಬಪಧಿ. ೯೨) : ಕಾಚೀಕಾಯಿ, ಲವಂಗ, ಚವ್ಯ, ತಕ್ಕೋಲ . . . ಇವಿಷ್ಟನ್ನೂ ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಒಂದು ವರಹ ತೂಕವ ಸಣ್ಣನಾಗಿ ಕತ್ತರಿಸಿ ಚೂರ್ಣಿಸಿ (ವೃದ್ಧಸಾ. II, ೩೩) ; ಬದರಿ ತಕ್ಕೋಲ ನಾರಿಕೇಳಾಶ್ವತ್ಥ . . . ಭೂರುಹವೃಂದದಿಂ ಪೂಜ್ಯಮಾಗಿರ್ಪ ಆರಾಮಗಳು ಎಸೆವುತಿರ್ದವು (ಕುಚೇಲೋ. ೪೪) : ಜಂಜೀರ ಮಾಧವೀ ಮಧೂಕ ತಾಲ ತಕ್ಕೋಲ ತಮಾಲ ಹಿಂತಾಳ . . . ಸುಮನಸಭರಿತವಾಗಿ

ಶೋಭಿಸುತಲಿತ್ತು (ಪುರಾವಿ. ೯೬). ೨. ತಕ್ಕೋಲವೃಕ್ಷದಿಂದಾದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸುಗಂಧದ್ರವ್ಯ,-ಸುಗಂಧದ ಔಷಧದ್ರವ್ಯ : ಕುಂಕುಮ ಕಸ್ತೂರೀ ಲವಂಗ ತಕ್ಕೋಲಮನಂಕ ಮೃಗಾಂಕವಹ್ನಿ ಚಂದ್ರಮ ಹಿಮ ಕೃತ್ಪುರವಿಂತದೊಳರೆಗೆ ಗಂಧೋದಕದಿಂ (ಲೋಕೋಪ. ೬-೬). 'ಕಕ್ಕೋಲ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ತಕ್ಕೋಲಕ (ನಾ). = ತಕ್ಕೋಲ$_{2}$ ೨ : "ತಕ್ಕೋಲ ವೃಕ್ಷದ ಪರಿಮಳದ್ರವ್ಯ" (ಅಮರ. ಟೀಕ). [ಸಂ.]

ತಕ್ಕೋಲಪುಟ್ಟಿ (ನಾ). = ತಕ್ಕೋಲ$_{2}$ ೨ : "ತಕ್ಕೋಲಂ-ತಕ್ಕೋಲಪುಟ್ಟಿ" (ಓಷಧಿ. ೬೫) : " ನಿಷ್ಕುಟಂ – ತಕ್ಕೋಲಪುಟ್ಟಿ " (ಓಷಧಿ. ೯೬).

[ತಕ್ಕೋಲ$_{2}$ + ಪುಟ್ಟಿ ?]

ತಕ್ತ್ರರೋಹಿತ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ : ನೀರು ಕಣಗಲು, ತಕ್ತ್ರರೋಹಿತ, ನೀರುಸಣ್ಣೆಸೊಪ್ಪು (ಮೃಶಗಿ. ೬೩-೧೨೯೧). [ℙಇದು 'ತಿಕ್ತ್ರರೋಹಿತ' ಎಂಬುದರ ಅಪಲಿಖಿತವಿರಬಹುದು]

ತಕ್ತ್ರರೋಹಿತಕ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ : ಮುಳ್ಳುಮುತ್ತಲ, ತಕ್ತ್ರರೋಹಿತಕ, ರೋಹಿತಕ (ಮೃಶಗಿ. ೮-೧೩೧). 'ತಕ್ತ್ರರೋಹಿತ' ಪರಾ.

[?]

ತಕ್ರ (ನಾ). (ನಾಲ್ಕನೆಯ ಒಂದು ಭಾಗದಷ್ಟು) ನೀರು ಬೆರಸಿ ಕಡೆದ ಮೊಸರು; ಮಜ್ಜಿಗೆ: "ಗೋರಸ ದಂಡಾಹತ ಮಥಿತಾರಿಷ್ಟೋದಶ್ವಿದಾಹ್ವ ಮಂತದು ತಕ್ರಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೯೨-೧): ಆಲದ ಬೀಟಲನರೆದು ತಕ್ರದೊಳ್ ಕುಡಿಯುಲೊಡನೆಯತಿಸಾರರೋಗವಾಗಳೆ ಕಿಡುಗುಂ(ಲೋಕೋಪ. ೯-೧೦೯): ಕಪಿಯುಂ ಗಾಣಿಗ ಪಾವು ಕಾಷ್ಠಜಿನ ತಕ್ರಂ . . . ಧೂಮಮುಂ ನಿಪುಣರ್ ಕಂಡರೆ ಪೋಗರ್ಪ (ಸೋಮೇಶ. ೬೮) : ಹಾಲೊಡೆಯ ಕಡೆದದನು ತಕ್ರವಾಗಿಪುದು . . . ಹಳದ ಹೊಸತಾಗಿಪುದು ಬಾಳಿಗಿದ ಚಿರಧರ್ಮ (ಮಂಕುಕ. ೨೩೨). [ಸಂ.]

ತಕ್ರತೈಲ (ನಾ). ಮಜ್ಜಿಗೆಯಲ್ಲಿ ಎಣ್ಣೆ ಮಂತ್ರಿತರ ಔಷಧಿವಸ್ತುಗಳನ್ನು ಹಾಕಿ ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧಿ : ತಕ್ರತೈಲ – ಒಂದು ಕೊಳಗ ಮಜ್ಜಿಗೆಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಳ್ಳ ಎಣ್ಣೆಯಂ ಹನಿಸಿ ಪಾನಾಭ್ಯಂಗನ ನಸ್ಯಂಗಳಂ ಮಾಡಲು . . . ವಾತರೋಗ ಸಹ ಗುಣಮಕ್ಕುಂ (ಕಕವ್ಯ.೦೦೫).

[ತಕ್ರ + ತೈಲ]

ತಕ್ರಬಲಿ (ನಾ). ಮೂಲಂಗಿ, ಈರುಳ್ಳಿ ಹಾಗೂ ಹಸಿಶುಂಠಿಗಳಿಗೆ ಮಜ್ಜಿಗೆ ಅಥವಾ ಹುಳಿ ಹಾಕಿ ಮಾಡುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ವ್ಯಂಜನ ಪದಾರ್ಥ : " ಮುಲ್ಲಂಗಿ ಮೊದಲಾದವುಳ್ಳಿಯಲ್ಲಂಗಳೊಳ್ ಪುಳಿವೆರಸಲವು ತಕ್ರಬಲಿ [ಪಾಠಾಂ. ತಕ್ರಕಂಬಲಿ, ಸಸ್ಯಬಲಿ]ಗಳಕ್ಕುಂ " (ಮಂಗರಾ. ೬೫-೬).

[ತಕ್ರ + ?]

ತಕ್ರಾರ 'ತಕರಾರು' ನೋ.

ತಕ್ರಾರು 'ತಕರಾರು' ನೋ.

ತಕ್ರಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಪೊದರು,-ಕಂಟಿ : " ಪಂಚಾಂಗುಲಿ – ಅವ್ವರಣಿ, ತಕ್ರಿ " (ಓಷಧಿ. ೯೩). [?]

ತಕ್ಕೀರು 'ತಕ್ಸೀರು' ನೋ.

ತಕ್ಷ (ನಾ). ೧. ಮರಗೆಲಸ ಮಾಡುವವನು ; ಬಡಗಿ. ೨. ಸ್ಥಪತಿ ; ಶಿಲ್ಪಿ : ಪವನಂಜಯನೆಂಬ ತುರಂಗರತ್ನದಿಂದಂ ಭದ್ರಮುಖನೆಂಬ ತಕ್ಷನಿಂದಂ . ಪದಿನೆಣ್ಬಾಸಿರ್ವರ್ ಮ್ಲೇಚ್ಛರಾಜರಿಂದಂ ನೆಟ್ಟೈಶ್ವರ್ಯಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೧-೮೪ ವ). [ಸಂ. ತಕ್ಷನ್]

ತಕ್ಷಕ (ನಾ). ೧. ಬಡಗಿ ; ಮರಗೆಲಸ ಮಾಡುವವನು : " ವರ್ಧಕಿ ದಲ್ ರಥಕಾರಂ ತ್ವಷ್ಟ್ರ ಕಾಷ್ಠತಟ್ ತಕ್ಷಕಾಭಿಧಾನಮೆನಿಕ್ಕುಂ " (ವಸ್ತುಕೋ. ೬೪-೭೩) : ತಕ್ಷಕರು, ಚಿತ್ರಕಾರರು, ವೈದ್ಯರು, ಗಾಯಕರು, ಕವಿಗಳು ಎಲ್ಲರೂ ಸೇರಿ, ಆ ಚರಿತ್ರೆಯನ್ನು . . . ಒಂದು ಉಜ್ವಲ ಪ್ರಕರಣವನಿಸಿದ್ದಾರೆ (ಜೀವಸಾ. ೦೦). 'ತಕ್ಷಪತಿ' ಪರಾ. ೨. ಅಷ್ಟಫಣಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ವಾಸುಕಿಯ ಸಹೋದರ: ಇಂದ್ರಾಗ್ನಿ ಮೊದಲಾದೆಂಟು ದಿಕ್ಕಿನ ಭೂಮಿಯಂ ಕ್ರಮದಿಂ ಪೊತ್ತು ಅನಂತ ತಕ್ಷಕ . . . ಕಾಲವೆಂಬಷ್ಟಕುಲಫಣಿಗಳಿರ್ಕು೯ಂ (ವಿವೇಕ. ೧೬೬) : ಅಗ್ನಿಗೆ ತೃಪ್ತಿಯಾಯಿತು; ಆದರೆ ತಕ್ಷಕನು ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಂಡು ಕುರುಕ್ಷೇತ್ರಕ್ಕೆ ಹೊರಟುಹೋದನು (ವಡಭಾ. ೬೪). ೩. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹಾವು,-ಸರ್ಪ : ತಕ್ಷಕಭೂಷಣ ಪಕ್ಷಿವಾಹನವಿನುತ ದಕ್ಷಶಿಕ್ಷಣನಿಪುಣಜಗದೇಕಶರಣ (ಯುಗಿಕ. ೨೦) : ಬೆನ್ನಿನಲ್ಲಿ ಸ್ವಸ್ತಿಕ ಲಾಂಛನ ಉಳ್ಳುದು ತಕ್ಷಕನೆನಿಸಿಕೊಂಬುದು (ವಿಷಚಿ. ೨-೧). [ಸಂ.]

ತಕ್ಷಕಪತಿ (ನಾ). ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ ಶಿಲ್ಪಿ : ಕಾಮವೃಷ್ಟಿಯೆಂಬ ಭಂಡಾರಿಗನುಂ ಭದ್ರಮುಖನೆಂಬ ತಕ್ಷಕಪತಿಯುಂ . . . ಆತ್ಮೀಯ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯಪರಿಚ್ಛೇದ ಮಾಗೆ (ಆದಿಪು. ೧೫-೩ ವ). [ತಕ್ಷಕ + ಪತಿ$_{3}$]

ತಕ್ಷಕರತ್ನ (ನಾ). [ಜೈನ] ಏಳು ಜೀವರತ್ನಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ವಾಸ್ತುಶಿಲ್ಪಿ : ಸ್ಥಪತಿ : ಅನುಸ್ಮರಣ ಮಾತ್ರ ನಿಷ್ಪಾದಿತ ಸಪ್ತತಳಾತಿಪ್ರಾಸಾದಪ್ರಕರನುಮಪ್ಪ ಭದ್ರಮುಖನೆಂಬ ತಕ್ಷಕರತ್ನಮುಂ (ಆದಿಪು. ೧೧-೩ ವ).

[ತಕ್ಷಕ + ರತ್ನ]

ತಕ್ಷಣ$_{1}$ 'ತತುಕ್ಷಣ$_{1}$' ನೋ.

ತಕ್ಷಣ$_{2}$ 'ತತುಕ್ಷಣ$_{2}$' ನೋ.

ತಕ್ಷಣಿ (ನಾ). ಮರವನ್ನು ಕೆತ್ತುವ ಒಂದು ಸಾಧನ ; ಬಾಚಿ : " ವಾಸಿ ತಕ್ಷಣೀನಾಮಂ " (ವಸ್ತುಕೋ. ೫೧-೩೬).

[ಸಂ. ತಕ್ಷಣೀ]

ತಕ್ಷೀರು 'ತಕ್ಸೀರಂ' ನೋ.

ತಕ್ಷೀರುವಂತ (ನಾ). ತಪ್ಪಿತಸ್ಥ ; ಅಪರಾಧಿ : ಈ ಇಬ್ಬರು ಚೇಲೇರು ಬಹಳ ತಕ್ಷೀರುವಂತರಿದ್ದಾರೆ (ರಾಜೇಂದ್ರ. ೫೬).

[ತಕ್ಷೀರು (<ತಕ್ಸೀರು) + –ವಂತ]

ತಕ್ಷೋಪಜೀವ್ಯ (ನಾ). ಮರಗೆಲಸದಿಂದ ಉಪಜೀವನ ಮಾಡುವವನು: ರವಿ ಚಾಪಕ್ಷೇತ್ರದೊಳ್ ನಿಂದೊಡೆ ಧನಪತಿ ಸತ್ಪೂಜಿತಂ . . . ತಕ್ಷೋ[ಪಾಠಾಂ. ಕಷ್ಟೋ]ಪಜೀವ್ಯಂ (ಜಾತತಿ. ೦೬-೧೬).

[ಸಂ. (ತಕ್ಷ + ಉಪಜೀವ್ಯ)]

ತಕ್ಸೀರ್ 'ತಕ್ಸೀರು' ನೋ.

ತಕ್ಸೀರು, ತಕಶೀರು, ತಕ್ಕೀರು, ತಕ್ಷೀರಂ, ತಕ್ಸೀರ್ (ನಾ). ಅಪರಾಧ; ತಪ್ಪು ; ದೋಷ : ಯಾವುದಾದರೂ ಒಂದು ತಕ್ಸೀರಿನಲ್ಲಿ ಶಿಕ್ಷೆಯನ್ನು ಪಡೆದು (ಗ್ರಾಮೂಳ. ೧೦) : ಕೋರ್ಟಿನಲ್ಲಿ ಕ್ರಮವಾದ ವಿಚಾರಣೆಯಾಗಿ ತಕ್ಸೀರು ರುಜುವಾತಾದ ಮೇಲೆ ಶಿಕ್ಷೆವಿಧಿಸಬೇಕು (ಸಕತಿ. ೮೬). **ತಕಶೀರು**: 'ತಕಶೀರುದಾರ' ಪರಾ. **ತಕ್ಕೀರು** : ಮರಣದಂಡನೆ ತಕ್ಕೀರನ್ನು ಮರೆಪಡಿಸುವದಕ್ಕೆ ಇನಾಂ ಕೊಡುವದಾಗಿ ಹೇಳಿದರೆ . . . ಖೈದು ಅಥವಾ ಜುಲ್ಮಾನೆ (ಗ್ರಾಮೂಳ. ೧೮೪). **ತಕ್ಷೀರು** : ಇದು ಹೊರ್ತು ನಮ್ಮಿಂದಾಯೇನಾದರೂ ತಕ್ಷೀರು ಆಗಲಿಲ್ಲಾ (ರಾಜೇಂದ್ರ. ೦೦೮) : ವಲ್ಲಭಭಾಯಿಯವರು ನ್ಯಾಯಾಧೀಶರ ಮುಂದೆ ಯಾವುದೋ ಒಂದು ತಕ್ಷೀರಿನ ಕುರಿತು ಜೋರಿನಿಂದ ವ್ಯವಹರಿಸುತ್ತಿದ್ದರು (ರಾಜಪ. ೨೮) : ಮುಂದೆ ಅವನು ತಕ್ಷೀರು ನಿರಾಕರಿಸಿದರೆ ಅವನ ಮೇಲೆ ನಿರಾನುಮಾನವಾದ ಪ್ರಮಾಣರೂಪವಾಗಿ ಅಂಗೀಕರಿಸಲ್ಪಡುವದಕ್ಕೋಸ್ಕರ ಅವನ ಕೈ ಉಂಗುರಗಳನ್ನು ಸೆಳಕೊಂಡು ಹಾಜರುಪಡಿಸಿದ್ದಾನೆ (ಪಾಗ್ಯವಿ. ೧೮೩). **ತಕ್ಸೀರ್** : ಅವರಿಗೆ ತಕ್ಸೀರ್ ವಿಚಾರಣೆ ಮಾಡುವ ಅಧಿಕಾರವನ್ನು (Magisterial power) ಕೊಟ್ಟಿತ್ತು (ಮಹಾವಂ. II, ೨೬).

[←ಅರ. ಹಿಂ. ತಕ್‌ಸೀರ್; ಮರಾ. ತಕ್‌ಶೀರ್, ತಕ್‌ಸೀರ್]

ತಕ್ಸೀರುದಾರ,ತಕಶೀರಂದಾರ (ನಾ). ಅಪರಾಧಿ; ತಪ್ಪಿತಸ್ಥ: "ಅಪರಾಧಿ, ಪಾತಕಿ; ತಕ್ಸೀರುದಾರ" (Criminal. ಪಶ್ರಿನಿ. ೨೬). **ತಕಶೀರುದಾರ:** ಖೈದಿನಿಂದ ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಂಡು ಹೋದ ತಕಶೀರುದಾರನಿಗೆ ಆಸರೆಕೊಟ್ಟರೆ (ಗ್ರಾಮೂಕ. ೧೮೪). [ತಕ್ಸೀರು + – ದಾರ್$_4$]

ತಕ್ಸೀರುನಾಮೆ (ನಾ). ಅಪಾದನೆಯ ವಿವರಣೆಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಪಟ್ಟಿ. [←ಹಿಂ. ತಕ್ಸೀರ್‌ನಾಮಾ]

ತಖ್ತೆ, ತಃಖ್ತ, ತಃಖ್ತೆ (ನಾ). ಆಯವ್ಯಯ ಮುಂತಾದ ವಿಷಯಗಳ ವಿವರಣೆಯ ಪಟ್ಟಿ,–ವಿವರಗಳನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಪಟ್ಟಿ: ಕುಲ್ಲು ಜಮಾಬಂದೀ ಗೋಷ್ವಾರೆ ತಪ್ಸೀಲುವಾರು ಗ್ರಾಮವಾರು ತಖ್ತೆ ಸಹ ತಯಾರು ಮಾಡಿಸಿ (ಮಹಾಪಂ. II, ೬೨): ಲಾಭ ನಷ್ಟಗಳ ತಖ್ತೆಯನ್ನು ಪರಿಷ್ಕಾರವಾಗಿ ತಯಾರಿಸಿ ವಾರ್ಷಿಕ ಆದಾಯವನ್ನು ಕಂಡುಹಿಡಿಯುವ ವಿಧಾನ (ಛಾಗ್ಯಶಿ. ೮೩): **ತಃಖ್ತ:** (ಮ್ಯಗಜ. IV, ೬೮೬). **ತಃಖ್ತೆ:** ಪ್ರತಿ ತಿಂಗಳು ಪಾವತಿಯಾಗತಕ್ಕ ತಲಬುಗಳ ಒಂದು ತಃಖ್ತೆಯನ್ನು ತಯಾರ್ಮಾಡಿ ರವಾನಿಸಬೇಕು (ಗ್ರಾಮೂಕ. ೫); ಮಕ್ಕಳ ಅಭಿವೃದ್ಧಿಯ ತಃಖ್ತೆಯನ್ನು ತಪ್ಪದೆ ಇಡಬೇಕು (ರಂಗಕ. ೮೦).

[←ಪಾರ. ತಖ್ತಹ್ ; ಹಿಂ. ತಖ್ತಾ ; ಮರಾ. ತಕ್ತಾ, ತಖ್ತಾ]

ತಗ 'ದಗ' ನೋ.

ತಗಚಿ 'ತಗಚೆ' ನೋ.

ತಗಚೆ, ತಗಚಿ, ತಗಸಿ, ತಗ್ಗಚ್ಚಿ (ನಾ). ೧. ಅಗಸೆ; ಚೊಗಚೆ; ಚಕ್ರಮರ್ದ: "ಏಡಗಜಃ, ಪ್ರಪುನ್ನಾಟಃ, ದದ್ರುಘ್ನಃ, ಚಕ್ರಮರ್ದನಃ– ಈ ೪ ತಗ(ಚೆ)ಟೆ" (ಹಲಾಯು. ೦೦೦-೪೬೫); ನೆಗ್ಗಿಲ್ ತಗಚೆ ನಿದಿಗ್ಧಿಕೆ ತಗ್ಗಿಯಪಾಮಾರ್ಗದೊಡನೆ ಬೆರಸಿದುದಂ . . . ಕುಡಿಸೊಗ್ಗಿಸಿದಂಬಿಲದ ಬೇದುಗಟ್ಟು ವಿಷಘ್ನಂ (ಖಮದ. ೧೬-೬೪); ತಗಚೆ, ತಾಕೋಟೆ (ಮ್ಯಜಿಗಿ. ೫೪-೦೦೯೫). ೨. ಹಿಪ್ಪನೇರಳೆ ಅಥವಾ ಉಪ್ಪುನೇರಳೆ ಗಿಡ: (ಕಿ). **ತಗಚಿ:** ೧. "ಪ್ರಪುನ್ನಾಟಃ, ಏಡಗಜಃ ದದ್ರುಘ್ನಃ, ಚಕ್ರಮರ್ದಕಃ, ಪದ್ಮಾಟಃ, ಉರಣಾಕ್ಷಃ, ಈ ೬ ತಗಚಿ[ಪಾಠಾಂ. ಚೆ]" (ನಾಚಿರಾ. ೦೦೨); ಮುತ್ತುಗ ತಗಚಿ ಯುಗಚಿ . . . ಮೊದಲಾದ ಗಗನಮಂ ತುಡುಕುವ ವೃಕ್ಷಂಗಳ್ (ಸಾಗಂಧಿ. ೫೪-೬). **ತಗಸಿ:** ೧. "ಪ್ರಪುನ್ನಾಟಮದೇಡಗಜಂ ಕಪಿತ್ಥಪರ್ಣಾಖ್ಯ ತಗಸಿ (ವಸ್ತುಕೋ.೩೬-೨೦). 'ಕೋಲ್ತಗಸಿ' ಪರಾ. **ತಗ್ಗಚ್ಚಿ:** ೧. "ಪ್ರಪುನ್ನಾಟಃ, ಏಡಗಜಃ, ದದ್ರುಘ್ನಃ, ಚಕ್ರಮರ್ದಕಃ, ಪದ್ಮಾಟಃ, ಉರಣಾಕ್ಷಃ–೬ ತಗಚೆಃ ಗಿಡದ ಹೆಸರುಗಳು, ತಗಚಿ, ತಗ್ಗಚ್ಚಿ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೦೨೮).

[ದೇ.೫ ತಮಿ. ತಕರೆ ; ಮಲ. ತಕರ ; ತೆಲು. ತಗರ್ಚೆ, ತಗಿರ್ಸ, ತಗಿರಿಸ]

ತಗಟೆ (ನಾ). ಜರತಾರಿ ರೇಷ್ಮೆ : ಪಟ್ಟಸಾಲೆಯೊಳು ಮೇಲ್ಕಟ್ಟು ಲಕ್ಷಾವೆ ಬಾಳ್ವದು ಪಟ್ಟೆಮಂಚಕೆ ವಜ್ರದಾ ದಟ್ಟತವಾದ, ಕಾಲ್ಗಳೂ ವಟ್ಟಿದ್ದಾ ಸೂವರಳೆ ಸುಪ್ಪತ್ತಿಗೆ ತಗಟೆ ತಲೆದಿಂಬು ಕಟ್ಟಿದಾ ಮುತ್ತಿನಾ ಗೊಂಚಲು (ಶ್ರೀಕೃಪಾ. ೨೫). [ದೇ.೫ ತಮಿ. ತಕಟು; ತೆಲು. ತಗಟಿ]

ತಗಟೆ 'ತಂಗಡಿ' ನೋ.

ತಗಡತಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ: ತಗಡತಿ, ಹರಿಯಾಗೆ, ಮೈಸಾಲೆ (ಮ್ಯಜಿಗಿ. ೫೦-೧೦೦೦). [?]

ತಗಡು (ನಾ). ೧. ತೆಳುವಾಗಿ ಬಡಿದ ಲೋಹದ ಹಾಳೆ,–ಹಲಗೆ,–ಫಲಕ: ಬಿಳಿಯ ಕಬ್ಬಿನ ಜಂತೆಯೊತ್ತಿನೊಳು ಕೇತಕೀದಳದ ತಗಡವಕೆ ಮುಡಿವಾಳದ ಹೊದಕೆ (ಸೋಮದ. ೧-೦೦೧); ಕಪ್ಪುರವಳಿಕಿನ ತಗಡಿಂದ ಮಾಡಿದಂತಿರೆ ಕಂಪಂ ತಳೆದ ಬಿಳಿಯಲೆಯನಂಬುಜದಳದಿಂ ಪುದಿದಂತೆ ಬಿಡಿದು ಸುರಸತಿಬಿತ್ತಳ್ (ಪಾರ್ಶ್ವಪು. ೦೩-೧೨೬); ರವಿಯ ತಗಡೆನೆ ತೆಳಿತವಾಯುಧನಿವಹ (ಕುಮಾರಉ. ೯-೬೧): ತಿಂಗಳ ತಂಗದಿರನು ತಗಡನು ತಳೆದಂಗಜನೆಂಬ ಸೊನ್ನಾರಿ ಒಂಗದೆ ಮಾಡುವನೆನೆ ಪಟ್ಟೆಗರ್ಪೂರದಂಗಡಿಯುದಜಿಸೊಳೊಪ್ಪಿದವು (ರಾಮವಿ. ೩-೬೫): ತಪ್ತಕಾಂಚನದ ತಗಡಿನಲ್ಲಿ ಬರೆದಂಥ ಜಂತ್ರದಂತೆ (ಅರಳು. ೪೯-೧೧). ೨. ಕುಂದಣದ ಹರಳುಗಳ ಕೆಳಗೆ ಜೋಡಿಸಿದ ಹೊಳಪಿನ ವರ್ತಿ,–ರೇಕು: ಹೊನ್ನ ತಗಡ ಮೇಲೆ ಹೊಳೆವ ಮಾಣಿಕವು ಕರ್ಬೊನ್ನೊಳಗತಿ ರಂಜಿಪುದೆ (ನೇಮಿಸಂ. ೧೦-೧೪೫): ಕುಂದಣದ ತಗಡಿಗಕ್ಷರ ತಾಗಿ ರಕ್ಷೆಯಾದಂತೆ (ಭರಚ. ೪೨-೯). ೩. ಕನ್ನಡಿಯ ಹಲಗೆ; ಕನ್ನಡಿಯಂತಿರುವ ಲೋಹದ ಫಲಕ: ತಗಡಿನೊಳಗ ತೋರ್ಪ ಛಾಯಾಪ್ರತಿಮೆಯೊ ಹಗಲಲ್ಲಿ ಬೆಳುದಿಂಗಳಲ್ಲಿ ಸೊಗಸುವ ಛಾಯಾಪುರುಷನೊಯೆಂಬಂತೆ ಬಗೆಗೊಳಿಸುವುದಾತ್ಮರೂಪು (ಭರಚ. ೦-೧೧೧). ೪. ಜರಿ; ಜರತಾರಿ; ಕಲಾಬತ್ತು: ಹೇಮವರ್ಣದ ತಗಡಿನುಡಿಗೆಯ ಹೇಮಕೂರಳಿನ ಸೊಗಸು ಮಿಗಲು (ಸಂಭಪ. ೮-೯೮); ಹಳದಿ ಪೊಪ್ಪಳಿ ಚಂದ್ರಗಾವಿ ಬೊಂಬೆಯ ಬಣ್ಣ . . . ಹೊನ್ನ ತಗಡಿನ ಬಿಳುವಟ್ಟೆ ನಾನಾವರ್ಣದ ಜವಳಿಯ ಮಳಿಗೆಗಳೆಸೆದುವು (ಕಂನವಿ. ೬-೭೧). ೫. ದಟ್ಟಣೆ; ಸಾಂದ್ರತೆ; ಸಂದಣಿ: ಒಗುಮಿಗೆಯ ಪರಿಮಳದ ಕಂಪಿನ ತಗಡ ತಕ್ಕೆಯ ಬೀದಿವರಿಗಳ . . . ಸೊಗಸ ಸೇರಿಸಿ ಮಂದಮಾರುತನಟ್ಟಿದನು ಮಗನ (ಕುಮಾರಅ. ೧೦-೪೩). 'ತಗಡುಗತ್ತಲೆ' ಪರಾ.

[ದೇ.೫ ತಮಿ. ತಕಟು ; ಮಲ. ತಕಡು, ತಕಿಡು ; ತುಳು. ತಗಡ್ ; ತೆಲು. ತಗಡು. / ಮರಾ. ತಗಡ್, ತಕಟ್]

ತಗಡುಗತ್ತಲೆ (ನಾ). ದಟ್ಟವಾದ ಕತ್ತಲೆ: ಅಂಡಲೆಯ ಬಲುನಿದ್ರೆ ನಳಿನಭವಾಂಡಭವನದ ತಿಮಿರರಕ್ಕಸಿ ಚಂಡಕರದೀಪವನು ಮಲಗಿಸಿ ಮಹಿಯ ಮಂಚದಲಿ ಮಂಡಿಸಿದಳೆನೆ ತ[ಪಾಠಾಂ. ನಲ]ಗಡುಗತ್ತಲೆ ಚಂಡಿಸಿತು ತತ್ಸಮಯದಲಿ (ಕೂರರಾ. ೫-೨-೨).

[ತಗಡು + ಕತ್ತಲೆ$_1$ (<ಕಟ್ತಲೆ)]

ತಗಡುನ್ನಾಡು (ನಾ). ಒಂದು ನಾಡಿನ ಹೆಸರು: ಮಣಿಯಾಚಾರಿಯ ಅಳಿಯ ಪಾಲ್ಪಡುವಿನ ಚೋಳಾಚಾರಿ ತಗಡುನ್ನಾಡ ಪೊಲ್ಲೆಯೂರ ತುಱುವಿ ಕಳ್ಕರ್ಕ್ಕೊಣ್ಡುಪೋಗೆ . . . ಇಱಿದು ಸಗ್ಗಸ್ತನಾದಂ (ಎಕ. X, ಕೋಲಾರ. ೧೪-೫ : 1035). [ತಗಡು$_0$ + ನಾಡು]

ತಗಡುರಿ (ನಾ). ದಟ್ಟವಾದ ಉರಿ: ಕನಲಿ ಫಲುಗುಣನಾದಡಿದ ಕೊಳ್ಳಿನುತ ಕೊಳ್ಳಿಯೊಳಿಟ್ಟನಗ್ನಿಯ ನೆನೆದು ಮಂತ್ರಿಸಲುರಿಮುಖದ ಕಾರ್ಬೊಗೆಯ ಪೊಬ್ಬನಲಿ ಹೊಸಲುಗಿಡಿಗಳ ತಗಡುರಿಯ ಕೊಂಡಿ[ಡ]ನಲಿ ಮುತ್ತಿತು ರಥವನಾತನ ಧನುವನಾತನ ತನುವನು (ಕುಮಾರಅ. ೧೦-೩೩).

[ತಗಡು + ಉರಿ$_2$]

ತಗಡೂರ್, ತಗಡೂರು (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು: ಪೊಂಕುನ್ನದ ಬಾರಾನ್ಲರವಯ್ಯ ತಗಡೂರ ಕೆಳೆಯ ಕಾಳೆಗದೊಳ್ ಬಸವಯ್ಯನ ಮುನ್ದೆ ಕಾದಿ ಸತ್ತು (ಎಕ. X, ಬಾರಿಂಗ್. ೪೪-೩ ; ಸು. 950). **ತಗಡೂರು:** ತಗಡೂರು ಸ್ತಳದ ಬದಣೆವಾಳ ಕಾಲುವಳ್ಳಿ (ಮ್ಯಆರಿ. ೦೯೪೬, ೧೮-೬ ; 1488). [ತಗಡು$_0$ + ಊರ್$_3$]

ತಗಡೂರು 'ತಗಡೂರ್' ನೋ.

ತಗಣ (ನಾ). [ಛಂದ] ಅಕ್ಷರಗಣಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ಎರಡು ಗುರು ಮತ್ತು ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ಲಘುವಿರುವ ಗಣ (– – ⏑): ತಗಣಾಂಬರ ಜಗಣಾರ್ಕಂ (ಛಂದೋಂಬು. ಕಿ. ೧-೩೫). [ತ$_1$ + ಗಣ]

ತಗಣೆ 'ತಗುಣೆ' ನೋ.

ತಗಣೆ 'ತಗುಣೆ' ನೋ.

ತಗತು$_1$ (ನಾ). ಕಲಾಬತ್ತು; ಜರತಾರಿ: ಚಿನ್ನದೆಳೆ ಮುಂಡಾಸನವಃಸಿರದಿಯಾಂತು ಧವಲಾಂಬರದ ತಗತಿನಂಗಿಯ ತೊಟ್ಟು ಸಂತಸದಿ ಪಸಃಮಯದ ಪಚ್ಚಡಂಗಳ ಪೊದೆದು (ನವಮೋ. ೭-೪೪). [<ತಗಡು]

ತಗತ್ತು₂ 'ತಕತ್ತು' ನೋ.

ತಗಪಡು (ಕ್ರಿ). ಅಡ್ಡಿಮಾಡಲ್ಪಡು ; ನಿರ್ಬಂಧಕ್ಕೊಳಗಾಗು : ಭೋಗತೃಷ್ಣೆಯನುೞಿದ ಕಿಱುಗೂಸುಗಳುಂ ಕೌಮಾರ ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿಗಳುಂ ಕಟ್ಟುಂ ಪಟ್ಟುಂ ತಗಪಟ್ಟುಂ ಸೆಱೆಯೊಳಿರ್ದುಂ ಅಳಲದ ಬೇಸಱದೆ ಮುನಿಯದೆ ಕಾಯಕ್ಕೆ ಶಮಂ ಪರವಶತೆ ಮಾಳ್ಪವರುಂ ನೀಚದೇವರಾಗಿ ಪುಟ್ಟುವರು (ಧ್ರಾವಕಾ. ೧೮-೦೪). 'ಅಗಪಡು' ಮರಾ. [<ತಗೆ + ಪಡು₁]

ತಗಪ್ಪು 'ತಗೆಪ್ಪು' ನೋ.

ತಗಬೊಗರಿ(ನಾ). ಚಿನ್ನದ ಬುಗುರಿ; ಪೊಂಬುಗುರಿ: ಅಂಗಜನಮಳ್ಳುಡಿಗಳ ಬೆಳಗಾಯ್ಗಳ ತೇಂಗಾಯ್ಗಳ ತ[ತ]ಗಬೊಗರಿಗಳವಱಂ ಪಿಂಗಡೆಗಲ್ಲ ಕುಚದ ಕೋಮಲೆಯರ್ ತೊಳಗಿದರಂತಲ್ಲಿ (ಜಯಕಾ. ೦೪-೩೭).
[ತಗ₀ (P ←ತಮಿ. ತಙ್ಕ=ಚಿನ್ನ, ಅಪರಂಜಿ) + ಬೊಗರಿ]

ತಗರ್₁, ತಗುರು (ಕ್ರಿ). ೧. ತಡೆ ; ಅಡ್ಡಗಟ್ಟು ; ಅಡ್ಡಿಪಡಿಸು ; ನಿರೋಧಿಸು: "ತಗರ್—ಗತಿಬಂಧನೇ (ನಿಲ್ಲಿಸು) ಅಜಭೇದೇ ಚ (ಟಗರು)" (ಶಮಧಾ) ; ಪೋ ಪೋಗಲೆಂದೊದಱುತ್ತುಂ ಪರಿತಂದು ತಾಗಿ ತಗರ್ದುಂ [ಪಾಠಾಂ. ತಗೆದಂ, ತಗೆದಂ]ಗಂಗಾಸುತಂ ಭೀಮನಂ (ಪಂಪಭಾ. ೦೦-೦೦) ; ತಂತಮ್ಮ ವಿಷಯಂಗಳಿಗೆ ಪರಿಯಲೀಯದೆ ತಗರ್ದು . . . ಚತುರ್ವಿಧಾಹಾರಮಂ ಅಷ್ಟಮಿ ಪರ್ವದಿನಂಗಳೊಳು ತೊಱೆವುದು (ಪಸಾರ. ೬೩೨-೦೦); ವ್ರತಸಮಿತಿ ಗುಪ್ತ್ಯಾದಿಗಳಿಂ ಕರ್ಮಗಳುಂ ತಗರ್ವುದು ಸಂವರತತ್ತ್ವಂ (ಜಾಸ್ತಟೀ. ೦೦೩-೦). ೨. ನಿಲ್ಲು; ಅಡ್ಡಿಗೊಳಗಾಗು; ನಿರ್ಬಂಧಿತವಾಗು: ಸುದತೀವಕ್ತ್ರಸುಧಾಂಶುದರ್ಶನದೊಳಾತಂಗಂದು ಕಾಮಾಂಧಕಾರದ ಪೆರ್ಚಾಯ್ತು ಮನಶ್ಚಕೋರಿಯ ರತಂ[ತರಂ]ಗಾಂಭೋಧಿಯಾಗಳ್ತಗರ್ದು ಬಳ್ಸೇದೆ ಪೊದಳ್ದು ಪೊಣ್ಮಿತು (ವೀರವಿ. ೬-೪೮). **ತಗುರು**: ೧. ಆತು ತಗುರೊಮ್ಮೊಮ್ಮೆಗಂ ಪವನಸೂನು ಸಂಘಾತ ತಪ್ಪಿಸಿ ಪೊಯ್ದು ಕುರುನೃಪಂ ಮತ್ಸರದೊಳೀತ ಪೊಯ್ಯನು ಬೀಳು ಬೀಳೆನುತಲದಬೀಯುಮುಮ್ಮಾಳ್ಪನಾ ಕುರುಪತಿ (ತುರಂಗ. ೭೩-೪೧). [?]

ತಗರ್₂, ಟಗರು, ತಗರು (ನಾ). ಗಂಡು ಕುರಿ ; ಮೇಷ : "ತಗರ್—ಗತಿಬಂಧನೇ (ನಿಲ್ಲಿಸು) ಅಜಭೇದೇ ಚ (ಟಗರು)" (ಶಮಧಾ) ; ಮೂಗುರ್ಚಿದಮ್ಮೆಪೋರಿಯುಂ ಪೆಜಮೆಟ್ಟಿದ ತಗರುಂ ತಾಗುವಂತೆ . . . ಪೆಣದಿಱಿವ ಪದದೊಳ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೬-೮೨ ವ) ; ಕೊಣಕಟ್ಟು ತಗರೆರಡುಂ ತಮ್ಮೊಳ್ ತಾಗಿ ಕಿಡಿಗುಟ್ಟಿದಂತಾಗೆ ಪೋರುತ್ತಿರೆ (ಪಂಚತಂ. ೭೩-೦೩); ತಗರ್ ತಗರೊಳ್ ಮಲ್ಲರ್ ಮಲ್ಲರೊಳ್ ತಾಗುವಂತೆ ಕಿಚ್ಚುಂ ಕಿಡಿಯುಮಾಗಿ ತಂತಮ್ಮೊಳ್ ತಾಗಿ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೩-೮೭) ; ಇಂಗುಳದ ವಣ್ . . . ಲೊಕ್ಕಿಯ ವರ್ಣಂಗಳ ರಸದಿಂ ನಸ್ಯಂ ಕಂಗಳೊಳೆಚ್ಚಲ್ಕೆ ತಗರ ವಿಷಮಂ ಕಳೆಗುಂ (ಖಮದ. ೦೩-೭೭). **ಟಗರು**: ಪುರಾಣವೆಂಬುದು ಪುಂಡರ ಗೋಷ್ಠಿ ತರ್ಕವೆಂಬುದು ಟ[ಪಾಠಾಂ. ತ]ಗರ ಹೋರಟೆ (ಅವಚಂ. ೦೦೩-೯೬೫); ಟಗರಿನ ಹೋರಾಟದಂತೆ . . . ತಾನು ಹಿಡಿದುದ ಬಿಡದೆ ಹೋರಾಡುವುದೇ ತರ್ಕಮರ್ಕಟ ವಿಧಿ (ಸಿದ್ಧೇವ. ೧೮-೪೫ ಟಿಪ್ಪಣಿ) ; ಎಳ್ಳೊ ಹೊಲ್ದಾಗೆ ಎಳೆ ಟಗರಾ ಸಾಕಿ (ಮುಟ್ಟಿಹ. ೩೨). **ತಗರು**: ತಗರಿನ ಬಲಿದ ಕೊಂಬಂ ತನ್ನೆಡದ ಕೈಯುಲಿ ಹಿಡಿದುಕೊಂಡು (ಬಸವು. ೨೯-೯) ; ತಗರು ಮುಳಿದಾರಿದರ ತೋಳನು ತೆಗೆದು ಜೀವಿಸಲಱಿವುದೇ (ಕುಮ್ಯಾಕ. ೧೦-೪೫) ; ತಗರು ಸಿಪಿಲೆ ಕೋಳಿ ಕಾಳಗಗಳು (ಕಂಸವಿ. ೭-೦೯೭) ; ತೊಗರೆಯ ತೊಗೆ ಲೇಸು ತಿಗುರಿಗೆ ಪೊಳೆ ಲೇಸು ತಗರ ಹಿಂಗಾಲ ಸತು ಲೇಸು (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೭೨೨).

ತಗರ ಕಾಳಗ = ಟಗರುಗಳನ್ನು ಹಂರಿದುಂಬಿಸಿ ಹೋರಾಟ ಮಾಡಿಸುವ ಒಂದು ಪಂದ್ಯ,—ಜೂಜು : ತಗರ ಕಾಳಗ ಮದಕರಿಗಳ ಹೋರಾಟ . . . ಸೊಗಸ ಬೀಱಿದುದೋಲಗದೆ (ಕಂಸವಿ. ೨೦-೯೮).
[ದೇ.೨ ತಮಿ. ತಕರ್ ; ತುಳು. ತಗರು, ಟಗರ್ ; ತೆಲು. ತಗರು]

ತಗರ₁ 'ತವರ' ನೋ.

ತಗರ₂(ನಾ). ಸುವಾಸನೆಯಾದ ಬಿಳಿಯ ಹೂವುಗಳನ್ನು ಬಿಡುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ ; ನಂದಿಬಟ್ಟಲು ; ನಂದಿವರ್ಧನ : "ನಂದಿವಟ್ಟಮದು ತಗರ ಸಂಜ್ಞಕಂ ತಾನಕ್ಕುಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೩೮-೩೫) : "ನಮ್ರುಂ – ತಗರೆ, ನೀರುಮಂಜ" (ಚಿಷಧಿ. ೮೩) : ತಗರಂ ಕೊಳ್ಕುಳಿ ನುಗ್ಗಿ ಕಗ್ಗೊಱಲೆ ಕೊಟ್ಟಿಲ್ . . . ಪುತ್ತಿನ ಮಣ್ಣುಮಂ ಕದಡಿ ಕಾಸಿಟ್ಟೆಡ್ಡೆ ಪೊಯ್ಯುವ ಬಾವುಗಳುಂ ತೀರ್ಗುಗುಂ (ಲೋಕೋಪ. ೯-೨೧೦) ; ತಕ್ಕೋಲ, ಶ್ರೀಗಂಧ, ತಗರ, ಲಾಮಂಚ, ಸಿವನ್ನಿಯ ಬೇರು . . . ಚೂರ್ಣಿಸಿ ಹಾಕಿ (ವೃದ್ಧಸಾ. I, ೪೦೫) : ಸಿಂಧುವಾರ ತಗರ ಮೊದಲಾದ ಲತಾವಿಶೇಷಂಗಳು ಕೊಂಬೆಗಳಂ ನೆಡಲು ಹುಟ್ಟುವವು (ಸೌಗಂಧಿ. ೪೨೫-೦೦). [ಸಂ.]

ತಗರಪುರ (ನಾ). ಒಂದು ಪಟ್ಟಣದ ಹೆಸರು. P ಈಗಿನ ಆಂಧ್ರ ಪ್ರದೇಶದ ಬಳಿ ಉಸ್ಮಾನಾಬಾದ್ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿರುವ ತೇರ : ಮಹಾಸಾಮನ್ತಾಧಿಪತಿ ತಗರಪುರ ಪರಮೇಶ್ವರ ಸಿಲಾಹಾರ ನರೇಂದ್ರ (ಇಇ. V, ೨೭೮-೨ : 1026). [ತಗರ? + ಪುರ₃]

ತಗರಬುಗರಿ 'ತಗರುಬೊಗರು' ನೋ.

ತಗರಸನ್ನೆ (ನಾ). ಹತ್ತು ಬಗೆಯ ಲೆತ್ತದ ಆಟಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು (?) : ಆರಿದಿರಾದೊಡಾಡಿದಪೆನೆಕ್ಕಡಿಯ ಪಡೆ ಪಂಚಬಾಯುಮಂ ವೀರವಿಳಾಸಮಂ ತಗರಸನ್ನೆಯನ್ನೆದೆರಡಂ ನೆಗಟ್ಟ ಚೌಸಾರಿಯನಾಱು ಪನ್ನೆರಡನೊಪ್ಪುವ ರಾಜಕುಮಾರನಂ ಮಹೋದಾರವನೊಡ್ಡಿ ದೊಡ್ಡನೆನುತನ್ನನವಂ ಕಡುಖೋ ಕೆರಳ್ಚಿದಂ ಇವು ಮೊದಲಾಗಿ ಪತ್ತು ವಿಧದ ನೆತ್ತವನಾಡುವೆನೆಂದೆನ್ನಂ ಕೆರಳ್ಚಲ್ (ದಶಕು. ೮-೯೨). [?]

ತಗರಿ (ನಾ). ಕುದುರೆಯ ಬಾಲದ ಕೆಳಗಿನ ಭಾಗ : "ಬಾಲದ ಕೆಳಗು ತಗರಿಯೆಂಬ ಪೆಸರಕ್ಕುಂ" (ಅಶ್ವಶಾ. ೮೯-೦೦). [?]

ತಗರು 'ತಗರ್₂' ನೋ.

ತಗರುಬಿಗುರು 'ತಗರುಬೊಗರು' ನೋ.

ತಗರುಬೊಗರು, ತಗರಬುಗರಿ, ತಗರುಬಿಗುರು (ನಾ). ೧. ಕಪಟ; ಮೋಸ ; ಬೂಟಾಟಿಕೆ : ಬೇಟಪೂರ್ವಕಲ್ಲಿ ಪುರ್ಬಿನಾಟಪೂರ್ವಕಲ್ಲಿ . . . ತಾಟೊಟು ತಗರುಬೊಗರು ಟಕ್ಕುಟೌಳಿಯೆಸಗುವ ಕೋಟಲೆ ಸಾಕು ದಮ್ಮಯ್ಯ (ಗೀತಗೋ. ೨೭). **ತಗರಬುಗರಿ**: ೧. ತಗೀರಿ, ತಗೀರಿ, ನೋಟಿನ ಕಟ್ ತಗೀರಿ . . . ಸುಂಕಿ ತಗರಬುಗರಿ ಒಡಿಬ್ಯಾಡಿ ಬುದ್ದಿ (ಕಶಾರ. ೦೫೦). **ತಗರುಬಿಗುರು** : ೨. ತಬ್ಬಿಬ್ಬು ; ಗೊಂದಲ : ಸೇರೆಗಾರ ಕೇಳಿದ ಪ್ರಶ್ನೆಗಳಿಗೆ ಸಾಬ್ರು ಎಂಥೆಂಥ ಜಟಿಲ ಉತ್ತರ ಕೊಡುತ್ತಿದ್ದರು ಎಂದರೆ ಅವುಗಳ ವಿದ್ವತ್ತಿಗೇ ಚೀಂಕ್ರ ತಗರುಬಿಗುರಾಗಿ ಮಾರುಹೋಗಿ , . . ಒಪ್ಪಿಗೆ ಕೊಟ್ಟಿದ್ದನು (ಮರಳಿಮ. ೭೮೨). [?]

ತಗರೆ (ನಾ).=ತಗರ₂ : ಗಂಧ ತಗರೆಯ ಮೂಲ . . . ತಂದು ಕುಟ್ಟಿನಿ ಜಾತಿ ಪೆಣ್ಣಿಗೆ ಕೊಡಲು ತಾ ವಶ್ಯಾ (ಕಕ್ಕೋಕ. ೫-೩೩) [<ತಗರ₂]

ತಗರೆನಾಡು 'ತಗಂರೆನಾಡು' ನೋ.

ತಗರೇಱು (ನಾ). ಮಲ್ಲಯುದ್ಧದ ಒಂದು ಪಟ್ಟು ; ತಗರಿನಂತೆ ಮೇಲೇರುವುದಂ (?) : ಲಾಗಿನಲಿ ಬವರಿಯಲಿ ಒಡಮುಱಿದಾಗಿನಲಿ ತಗರೇಱಿನಲಿ ಮೈಲಾಗಿನಲಿ ತೆಕ್ಕೆಯಲಿ . . . ಗೆಲುಸೋಲುಗಳ ಬಗೆ ಸಂದೇಹವಾಗಿರೆ ಭೀಮ ಜೀಮೂತಗಳು ಹಳಚಿದರು (ಕುಮ್ಯಾವಿ. ೭೦೪. ೪-೭೭). [ತಗರು(<ತಗರ್₂) + ಏಱು₆ (<ಏಱ್₆)]

ತಗರ್ತಲೆಯು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಾಣ : ನೆಱೆದು ನಿರ್ವಾಯಂ ನರುವಾಯಂ ಮುಮ್ಮೊನೆ ನೆರಕೆ ನಾರಾಚಂ ತಗರ್ತಲೆಯುಂ ನೆಱನಂ[ಪ]ಕಣೆ ಗೆಲೆಯುಂಬು ಕಕ್ಕಂಬು ಕಲ್ಲಂಬು ಮೊನೆಯುಂಬು . . . ಸಾರ್ದು ಸಾರ್ದೆಚ್ಚು ಕಾದಿದರತಿರಥರೊಂದು ಜಾವಂ (ಪಂಪಭಾ. ೦೪-೩೯). [?]

ತಗರ್ತಿ (ನಾ). ಒಂದು ಸ್ಥಳದ ಹೆಸರು. ☞ ಈಗಿನ ಸಾಗರ ತಾಲೂಕಿನ ತಗರ್ತಿ: ಮುದನು ತಗರ್ತ್ತಿ ಕೊರೆಯ ಪತ್ತಿ (ಪ್ರಾಲಿ. ೧೯೨೯, ೦೨-೪: ೧೭ನೆಯ ೫೩). 'ತಾಗರತಿ' ಪಠಾ. [?]

ತಗರ್ದಲೆಯ (ನಾ). ಟಗರಿನ ತಲೆಯುಳ್ಳವನು; "ದಕ್ಷಬ್ರಹ್ಮ" (ಪ್ರಭಂ.). [ತಗರ್$_2$ + ತಲೆ$_1$ + - ಅ$_7$]

ತಗರ್ದೇರ (ನಾ). ಟಗರನ್ನು ವಾಹನವಾಗಿ ಉಳ್ಳವನು; ಅಗ್ನಿ: "ಅಗಿನಿ ಮರಗೂಬಿಂ . . . ತಗರ್ದೇರ ಪೊಗೆವಟಯುಗೆಯುನು ಕಾರ್ವಟ್ಟೆಗನಿವೆಯ್ದೆ ಯನಲನ ನಾಮವು" (ಕಬ್ಬ. ಮಂ. ೦೨) : ತಗರ್ದೇರಂ ನೇಣ್ಗೆಯ್ಯಂ ಮುಂತಪ್ಪರ್ ದೆಸೆವಳರಾದರ್ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೦೧೦-೩). [ತಗರ್$_2$ + ತೇರ್$_2$ + - ಅ$_7$]

ತಗರ್ವಣಗಿಸು (ಕ್ರಿ). ಟಗರುಗಳನ್ನು ಕಾದಾಡಿಸಂ; ಟಗರಿನ ಕಾಳಗವನ್ನು ಏರ್ಪಡಿಸು: ತಗರ್ವಣಗಿಸುವ ಸಿಪಿಲೆಗಟ್ಟಿಸುವ ಕೋಳಿಗಾಳೆಗವ ಕಾದಿಸುವ . . . ರಾಜಪುತ್ರರ (ಕೃಮಿಥ. ೬-೩೯). [ತಗರ್$_2$ + ಪಣಗಿಸು]

ತಗಲ್$_1$ 'ತಗುಳ್$_1$' ನೋ.

ತಗಲ್$_2$ 'ದಗಲು' ನೋ.

ತಗಲ (ನಾ). ಮೋಸಗಾರ; ವಂಚಕ; ದ್ರೋಹಿ: ಜಸವಂತಸಿಂಗನು ತಗಲನಿದ್ದರಂತೂ ನೆಟ್ಟಗೆ ಆಯಿತು (ಕಮಂ. ೨೦): ಈಕೆಯು ನಖಶಿಖಾಂತ ತಗಲಳಿರುವಳೆಂದು ತಿಳಿದು ಆಕೆಯ ಹೆರಳು ಹಿಡಿದು ದರದರ ಎಳೆಯ ಹತ್ತಿದನು (ತುಳಸಿ. ೦೫೯). [ತಗಲು$_3$ (<ದಗಲು) + - ಅ$_7$]

ತಗಲಿಸು 'ತಗುಳಿಸು' ನೋ.

ತಗಲು$_1$ 'ತಗುಳ್$_1$' ನೋ.

ತಗಲು$_2$ 'ತಗುಳ್$_2$' ನೋ.

ತಗಲು$_3$ 'ದಗಲು' ನೋ.

ತಗಲುಗಾರ (ನಾ). ವಂಚಕ; ಠಕ್ಕ: ತಗಲುಗಾರನಿಗೆ ಬಗಲ ಮೇಲೆ ಜ್ಞಾನ (ಗಾದೆ). [ತಗಲು$_3$ (<ದಗಲು) + - ಗಾರ (<-ಕಾಱ)]

ತಗಲುತನ (ನಾ). ಅಪ್ರಾಮಾಣಿಕತೆ; ಮೋಸಗಾರಿಕೆ: ಅವನ ತಗಲುತನವನ್ನು ಬೈಲಿಗೆಳೆಯುವುದು ಬಿಗಿಯಲ್ಲ (ಕಮಂ. ೨೦). [ತಗಲು$_3$ (<ದಗಲು) + - ತನ]

ತಗಲುಬೇರೀಜು (ನಾ). ಲೆಕ್ಕಮಾಡುವಾಗ ತಪ್ಪಾಗಿ ಕೂಡಿಸುವುದು; ತಪ್ಪು ಸಂಕಲನ: ಕುಳಗಳು ಆಗಾಗ್ಗೆ ಒಯ್ದು ರಕಮುಗಳನ್ನು ಒಟ್ಟು ಗೂಡಿಸುವಾಗ "ನಾಲ್ಕೂ ಎರಡೂ (ಕೂಡಿ) ಎಂಟು" "ಎಪ್ಪತ್ತೇಳೂ ಆರು ಕೂಡಿ ಎಂಬತ್ತಾರು" ಹೀಗೆ ತಗಲುಬೇರೀಜು ಮಾಡುವರು (ಗುರುಚ. ೪). [ತಗಲು$_3$ (<ದಗಲು) + ಬೇರೀಜು]

ತಗಲುಮೊಳೆ (ನಾ). ಉಡುಪು ಮೊದಲಾದುವುಗಳನ್ನು ತಗಲು ಹಾಕುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಅಳವಡಿಸಿದ ಮೊಳೆ: ಅವರು ರುಮಾಲನ್ನೆತ್ತಿ ಸ್ಟ್ಯಾಂಡಿನ ತಗಲುಮೊಳೆಯ ಮೇಲೇರಿಸಿದಾಗ (ವಿನೋದ- ೦೮೦). [ತಗಲು$_1$ (<ತಗುಳ್$_1$) + ಮೊಳೆ$_2$]

ತಗಲುಸಾಕ್ಷಿ (ನಾ). ಸುಳ್ಳು ಸಾಕ್ಷಿ: ನಾಯಕರು ತಗಲುಸಾಕ್ಷಿ ನುಡಿಯಲಿಲ್ಲ ಕೋರ್ಟಿನ ಮೆಟ್ಟಲು ಹತ್ತಲಿಲ್ಲ (ಗುರುಪ್ರ. ೨). [ತಗಲು$_3$ (<ದಗಲು) + ಸಾಕ್ಷಿ]

ತಗಲೂಪಿ 'ತಗಲೂಫಿ' ನೋ.

ತಗಲೂಫಿ, ತಗಲೂಪಿ (ನಾ). ಅಪ್ರಾಮಾಣಿಕತೆ; ಮೋಸ; ಠಕ್ಕು: ನಿಮ್ಮಪ್ಪಯ್ಯನಿಂದ ಜಮಿನಾನು ತಗೊಂಡೋರು ಯಾರೂ ತಗಲೂಫಿ ಮಾಡಿಲ್ಲ; ಸಾಚಾ ವ್ಯಾಪಾರಮಾಡಿ, ರೊಕ್ಕಕೊಟ್ಟು ಜಮಿನಾನು ತಗಂಡವರ (ಚಂದಕೋ. ೦೯೫). **ತಗಲೂಪಿ**: ಅವನೊಬ್ಬ ತಗಲೂಪಿ ಮನುಷ್ಯ (ರೂಢಿ). [←ಅರ. ಪಾರ. ಹಿಂ. ತಕಲ್ಲುಫ್; ಮರಾ. ತಕಲುಪೀ. ತಕಲುಬೀ]

ತಗಲೆ 'ದಗಲೆ$_1$' ನೋ.

ತಗವು$_1$ 'ತಗಹು$_1$' ನೋ.

ತಗವು$_2$ 'ತಗೆಪು' ನೋ.

ತಗವೆ (ನಾ). ತಡೆ; ಅಡ್ಡಿ; ಪ್ರತಿಬಂಧ: ಕನ್ನಡದೊಳ್ ಯತ್ವ ವತ್ವಂಗಳ್ಗೆ ಬಹುಳತೆಯಿಂ ಲೋಪಮುಂಟು – ಒತ್ತೆ + ಇಟ್ಟಂ = ಒತ್ತಿಟ್ಟಂ . . . ತಗವೆಯುಪ್ಪೊಡೆ, ತಗವಪ್ಪೊಡೆ (ಶಮದ. ೫೫ ಪ್ರಯೋ). 'ತಗವು$_2$' ಪಠಾ. [<ತಗ$_1$ + - ವೆ]

ತಗಸಿ 'ತಗಚೆ' ನೋ.

ತಗಸು (ಕ್ರಿ). ಅಡ್ಡಿಪಡಿಸಂ; ನಿರ್ಬಂಧಪಡಿಸು; ಬಂಧನದಲ್ಲಿರಿಸು: ಹರನ ಭಕ್ತರ ಮಹಾತ್ಮೆಯನಱಿಯದೀ ಲಾವಕರ ಮಾತಗೇಳಿ ತಗಸಿದ ಭೂರಿ ದುರ್ಭಾವದುರವಣೆಯ ನೋಡಲೆಂದಾ ಶೀತಕರ ನಿಂದನ್ನೆಸೆ (ಸಿಂಗಿರಾ. ೨೨-೩೪); ಕ್ರೀರೂಪು ನೃಪ ಧನದ ಕಾರ್ಪಣ್ಯದಿಂದಲತ್ಯಾರೋಪದಿಂದ ಲಿಂಗಾಂಗಿಗಳ ತಗಸೆ (ಸಿಂಗಿರಾ. ೨೨-೩೬). [ತಗ$_1$ + - ಸು$_1$]

ತಗಹಿಕ್ಕು (ಕ್ರಿ). ತಡೆಯನ್ನು ಒಡ್ಡು; ಅಡ್ಡಿಪಡಿಸು; ನಿರ್ಬಂಧವನ್ನುಂಟುಮಾಡು: ಹಗಲಿರುಳೆಡೆವಿಡದೀ ಮಳೆ ಕಱೆದುದು ತೆಗಹಿಲ್ಲ ಮುಂದೆ ಹೆಚ್ಚುತಿದೆ ತಗಹಿಕ್ಕಿದಂತಾಯ್ತು ಪಾಯ್ದಾಳೆಂದು ಚಕ್ರಿಗೆ ಮತ್ತೆ ಯೋಚನೆಯಾಯ್ತು (ಭರತ. ೩೪-೬೨). [ತಗಹು$_2$ (<ತಗೆಪು) + ಇಕ್ಕು]

ತಗಹಿಡು (ಕ್ರಿ). = ತಗಹಿಕ್ಕು: ಕೊಡುವೊಡವೆ ಬರಲಿ ದಾರದೆ ಕೆಡಲಿ ಕಾನನದ ನಡುವೆ ತಗಹಿಟ್ಟುರಿಸಿ[ಪಾಠಾಂ. ತಗಹಿನಲಿರಿಸಿ]ಕೆಲವುದಿನ ವುವವಾಸ ಬಡಿಸಿರ್ದು . . . ನುಡಿದವಧಿಯಾಯ್ತೆಂದು ಧರೆಯಱಿಯೆ ನೃಪನಂ ಹುಸಿಕನೆನಿಸು (ಹರಿಕಾ. ೯-೦೬). [ತಗಹು$_2$ (<ತಗೆಪು) + ಇಡು$_1$]

ತಗಹು$_1$, ತಗವು$_1$ (ಕ್ರಿ). ತಡೆ; ನಿಲ್ಲಿಸು; ನಿರೋಧಿಸು: ನೆಗೆವ ಕಂಬನಿಯು ನಿಲ್ಲಿಸುತೇಳ್ವ ಶೋಕವ ತಗಹುತ ನೃಪ ಧೈರ್ಯದಿಂದ ಮೊಗವಿಡಿದೆತ್ತಿ ತಂಗಿಯರ ಕಂಬನಿಯ ಕೈಮಿಗೆ ತೊಡೆದಳಲನಾಱಿಸಿದ (ಭರತ. ೭೯-೭೩). **ತಗವು$_1$**: "ವಿಷ್ಕಂಭಃ, ಪ್ರತಿಬಂಧಃ–ಈ, ಎರಡೂ ತಗವುದು" (ಅಕರಾಜು. ೦೨೭-೮೪). [<ತಗ$_1$ + -ಹು$_1$].

ತಗಹು$_2$ 'ತಗೆಪು' ನೋ.

ತಗಹು$_3$ (ನಾ). ಸಂಬಂಧ; ಸಂಪರ್ಕ; ಹೊಂದಿಕೆ: ಜಗದೊಳುಳ್ಳ ಚರಾಚರ ಪ್ರಾಣಿಗಳವೆಲ್ಲರ್ದೆಡೆಯೊಳಸುಗಳ ತಗಹು ಬಿಟ್ಟವು . . . ಲೋಕವಳುಕಿದವು (ಬಸವು. ೨೦-೫೫); ಹೆಗಲ ಕೊಯ್ಲಿನ ತಗ್ಗಿನಲಿ ಸೈನೆಗೆದ ರೋಮದ ವಿಕ್ರಮಾಗ್ನಿಯ ತಗಹು ಬಿಡದಭಿಮನ್ಯು ಮೆಱೆದನು ಶಸ್ತ್ರಶಯನದಲಿ (ಕುಮಾ.ದ್ರೋ. ೬-೬೨); ಹೊಗರುಗೆಟ್ಟುದು ಕುಮುದ ಕಮಳದ ಬಿಗುಹು ಬಿಟ್ಟುದು ಚಕ್ರವಾಕದ ತಗಹು ಕೆಟ್ಟುದು (ಕುಮಾ.ದ್ರೋ. ೦೫-೩೪). [<ತಗು + - ಹು$_2$]

ತಗಳೂರ್ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು: ದೇವಯನೆವ್ನೋನ್ ನೊಬಮ್ಮನ್ನಗಳೂರ ಕೋಟ್ಟೆ ಕೊಣ್ಣನ್ದು ಶತ್ತಾನ್ (ಎಕ. XII, ಮಧ್ಯಗಿ. ೩೮-೫; ಸು ೯೬೦). [ತಗಲ್$_1$ + ಊರ್]

ತಗಾದಿ 'ತಗಾದೆ' ನೋ.

ತಗಾದೆ, ತಗಾದಿ (ನಾ). ೧. ಆಗ್ರಹ; ಒತ್ತಾಯ; ಬಲವಂತ: ಚಿಕ್ಕಮ್ಮಯ್ಯ ಊರಿಗೆ ಹೋಗಬೇಕು ಎಂದು ತಗಾದೆ (ಕಂಗಾಳ್ಯ. ೨೨೬): ಸರ್ಕಾರಿ ಅಧಿಕಾರಿಗಳಿಂದ, "ಮನೆಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಗುಡಿಸಲುಗಳಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸಬೇಕೆಂದು" ತಗಾದೆ ಬಂದಿತು (ಗುರುದಾ. ೦೮). ೨. ಕೊಡಬೇಕಾದ ಹಣಕ್ಕಾಗಿ ಒತ್ತಾಯ ಮಾಡುವಿಕೆ: ಲೆಕ್ಕಾಚಾರ ಬಾಕಿಯಿಂದ ಅಥವಾ ಇತರ ವಿಧದಿಂದ ಸಾಲ ಯಾ ತಗಾದೆಯು ೨೦ ರೂಪಾಯಿ ಮೊಬಲಗು

ಯಾ ಮಹಾಲ್ಯಕ್ಕೆ ಮಾರದೆ ಇದ್ದ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ (ಗ್ರಾಮೂಕ. ೨೦) : ಸಾಲಗಾರರ ತಗಾದೆಯನ್ನು ವೈಮೇಲೆ ಅವನ ಸಾಲದ ತಗಾದೆ ತಾನೇ? (ಅನಾಮಿ. ೩): ಇಟ್ಟುಕೊಂಡು ದಾನಧರ್ಮ ಮಾಡುವುದು ವಿವೇಕವಲ್ಲ (ಮೋಹಿನೀ. ೨೨). ೩. ವ್ಯಾಜ್ಯ; ವಿವಾದ; ಮೊಕದ್ದಮೆ: (೩). ತಗಾದಿ: ೩. ಫವುಜವವರು ಅರಶಿನವರ ಮೇಲೆ ತಗಾದಿ ಕುಳಿತರು (ಹೃದರ. ೭೦) : ನಮ್ಮ ಹಿರಿಯರು ಗಳಿಸಿದ ಮಠ ಮಾನ್ಯವೆಂದು ಹೋರಾಡಿ, ತಳ್ಳಿ ತಗಾದಿ ಮಾಡಿ ಸರಕಾರಕ್ಕೆ ಹೊಸ್ಸ ಕೊಟ್ಟವರು ಮಹೇಶ್ವರರಲ್ಲ (ವಚಶಾ. I. ೩೩೦). ೪. ಒಂದಂ ಬಗೆಯ ಸುಂಕ (?) : ತಪ್ಪು ತಗಾದಿ ದಂಡ ಉಂಡಿಗೆ ಎಂದು ನಾಡವಳಿಕಾಜಿ ಪ್ರಭುಗಳು ಕೊಳಸಲ್ಲ (ಸೌಇಇ. IX-II, ೪೩೩-೩೪ : 1408).

ತಗಾದಿ ಹಚ್ಚು = ಒತ್ತಾಯ ಮಾಡು ; ಮೇಲಿಂದ ಮೇಲೆ ಕೇಳು : ಅರಮನೆಗೆ ಬಟ್ಟೆ ಮಡಕೆಗಳು ಬೇಕೆಂದು ತಗಾದಿ ಹಚ್ಚಿ ಬಹಳ . . . ತೊಂದರೆ ಪಡಿಸಿ (ಕಥಾಮಂ. IV, ೩೦). **ತಗಾದೆ ಪತ್ರ** = ಒತ್ತಾಯಮಾಡಿ ಬರೆಯುವ ಪತ್ರ : ಅವರಿಗೆ ಹಣ ಹಿಂತಿರುಗಿಸಿಯೆಂದು ತಗಾದೆ ಪತ್ರ ಬಂದಿತ್ತು (ರೂಢಿ). **ತಗಾದೆ ಮಾಡು** = ಒತ್ತಾಯ ಮಾಡು : ಸಿನಿಮಾ ನೋಡದಿದ್ದ ಅತ್ತೆಯನ್ನು ತಗಾದೆ ಮಾಡಿ ಅವಳು ಕೆಲವು ವೇಳೆ ಕರೆದು ಕೊಂಡು ಹೋಗುವುದೂ ಉಂಟು (ಮೂರಾನ. ೧೯೨) : ಸಾಲಗಾರರು ಬಹಳ ತಗಾದೆ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ (ರೂಢಿ).

[←ಹಿಂ: ತಗಾದಾ, ತಕಾಜಾ; ಮರಾ. ತಗಾದಾ ; ಅರ. ತಕಾಜಾ]

ತಗಾದೆಗಾರ (ನಾ). ಒತ್ತಾಯಂ ಮಾಡಂಪವನಂ : ನಮ್ಮಂತಹ ಬಡಜನರ ಬಾಗಿಲುಗಳನ್ನು ಸದಾ ತಟ್ಟುತ್ತಿರುವ ಈ ಸುಖೀ ತಗಾದೆಗಾರರು ನಮ್ಮನ್ನು ಶಾಂತಿಯಿಂದುಳಿಸಿದರೆ ಸಾಕು (ಸಾಹಿಪ್ರ. ೨೩೦).

[ತಗಾದೆ + – ಗಾರ (< –ಕಾಜಿ)]

ತಗಾಯಿ 'ತಕಾವಿ' ನೋ.

ತಗಾಯಿಸಾಲ 'ತಕಾವಿಸಾಲ' ನೋ.

ತಗಾಯಿಸೂಟು (ನಾ). ತಕಾವಿಸಾಲದ ಮರುಪಾವತಿಯ ಸಂಬಂಧದಲ್ಲಿ ತೋರುವ ವಿನಾಯತಿ,–ರಿಯಾಯತಿ : "ತಗಾಯಿ ಸೂಟ" ಬಿಡಿಸತಿ ಏನವ? (ಸುಮೂಕಾ. ೧೮೯). [ತಗಾಯಿ (<ತಕಾವಿ) + ಸೂಟು$_1$]

ತಗಾವಿ 'ತಕಾವಿ' ನೋ.

ತಗಿಬಗಿ 'ತಗೆಬಗೆ' ನೋ.

ತಗಿಬಗಿಗೊಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ತಬ್ಬಿಬ್ಬುಗೊಳಿಸು ; ಕಕ್ಕಾಬಿಕ್ಕಿಯಾಗುವಂತೆ ಮಾಡು : ನಗೆಗಳಿಂ ಕೆಲಕೆಲರ ಪುರ್ಬಿನ ಬಿಗುಹಿನಿಂ ಕೆಲಕೆಲರ . . . ತಗಿಬಗಿಗೊಳಿಸಿ ಮಂಗ್ನರನು ಮಾಡಿ (ಅನಂರಾ. ೧–೨೨–೨೦).

[ತಗಿಬಗಿ (<ತಗೆಬಗೆ) + ಕೊಳ್$_1$ + – ಇಸು$_3$]

ತಗಿರಿಟ್ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು : ಶ್ರೀಮಜ್ಜಯಸಿಂಹದೇವರ್ ನಿಜವಿಜಯಕಟಕ ಸಮನ್ವಿತಂ ಲೀಲಾವಿಳಾಸದಿಂದೆ ತಗಿರಿಟ ನೆಲೆವೀಡಿನೊಳ್ . . . ಅಭಿನವ ತೇಜಮುಮಂ ಪಡೆದು (ಎಕ. VII, ಶಿಕಾರಿ.೨೦–೯; 1032).

[?]

ತಗಿಲ್ (ನಾ). ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟುದು : "ದೇವಿಕಾ, ದೈವಿಕಂ– ಈ ೨ ದೇವರ ತಗಿಲ್" (ಶಾಶಕ್ಯ. ೧೮೦). [ತಗು + – ಇಲ್$_3$]

ತಗಿಸು 'ತಬ್ಗಿಸಂ' ನೋ.

ತಗು (ಕ್ರಿ). ತಕ್ಕ$_2$ (ಭೂತಕೃ). ೧. ಸರಿಯಾಗು : ಹೊಂದು ; ಉಚಿತ ವಾಗು ; ಯೋಗ್ಯವಾಗು ; ಅನುರೂಪವಾಗು : ದೇವಿಯರ್ಕಳ ಕೈಯೊಳ್ ಋಷಿಯರ್ಕಳ್ಗನಲುಂ ಕುಡಿಯಲುಂ ತಗದು (ವಡ್ಡಾರಾ. ೧೧೪–೯) : ಕ್ಷೀರಾಬ್ಧಿಯ ನೀರಲ್ಲದೆ ಧೀರನ ಮಜ್ಜನಕೆ ಪೆಱವು ನೀರ್ ತಗವು (ಆದಿಪು. ೭–೮೦); ಅಲ್ಲಿಗಲ್ಲಿಗೆ ತಕ್ಕತಕ್ಕ ಬಗೆಬಗೆಗಳೊಳವೆಲ್ಲರ್ಕೆ ಕಟ್ಟುಮಟ್ಟಂ ಮಾಡಿ (ಪದ್ಮರಾ. ೪–೨೫) : ತೊಟ್ಟ ಜೋಹಕ್ಕೆ ತಕ್ಕ ನುಡಿಗಳ ಬಿಟ್ಟೆವಲ್ಲದ ನಿಮ್ಮ ರಾಯನ ಕಟ್ಟಲಾವುದೆ (ಕುಮಾವ್ಯಾದ್ರೋ. ೨–೫೨) : ಅಂಗವಂಗಕ್ಕೆ ತಕ್ಕ ಲಾವಣ್ಯ (ಭರತ. ೦–೫೨); ಬೆಕ್ಕು ನೀಂ ರಾವಣನೆ ರಾಮನು ಸೊಕ್ಕಿದಾನೆಯು ಪೇಳ್ ಜಗದಲಿ ತಕ್ಕುಮೇ ತತ್ಸಾಮ್ಯ ನಿನಗದು ಹಾಸ್ಯಕೆಡೆಯಲ್ತೆ (ಸೀತಾಚ. ೫–೧೭) : ತಗುವ ನೆರವಿತ್ತ ಕಾಳಂ ನಿಲದೆ ನಡೆದು (ಕಾಳಿಚರ. ೧೪೧–೩೦೫). ೨. ಸಾಕಾಗು ; ಸಾಲು : ನಿನಗಮೆನಗಂ ಬೀಯಕ್ಕೆ ತಕ್ಕನಿತು ಪೊನ್ನಂ ಕೊಂಡು (ಪಂಚತಂ. ೦೭೦–೦೦).

ತಕ್ಕಂದ = ಯೋಗ್ಯವಾದ ರೀತಿ: ಇನ್ನಿದಕ್ಕೆ ತಕ್ಕುದಂ ತಕ್ಕಂದದೊಳ್ ಪೇೞಿಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೩–೬೬ ವ); ನೆಗಟ್ದ ಶೌರ್ಯಕ್ಕೆ ತಕ್ಕಂದದಿಂ ಪಾಂಡವರುಂ ಕೌರವರುಂ ಕೈಮುಗಿಯೆ ನೆಗೞ್ದ ಪೆಂಪಿಂಗೆ ತಕ್ಕಂದದಿಂ ಬಿಲ್ಲೊಳ್ವಜಂ ಗಾಂಡೀವಿಯೊಳ್ಕಾದಿದಂ (ಗದಾ ಯು. ೨–೩೦). **ತಕ್ಕ ಮಟ್ಟಿಗೆ** = ೧. ಸಾಕಾಗುವಷ್ಟು; ಸಾಕಷ್ಟು : ಇದರಿಂದ ಪ್ರಚಾರವೇನೋ ತಕ್ಕಮಟ್ಟಿಗೆ ನಡೆದರೂ ಉತ್ಪತ್ತಿಯು ಎಣಿಸಿದಷ್ಟು ಬರಲಿಲ್ಲ (ಚಿಕಸ. ೧೨೮). ೨. ಸ್ವಲ್ಪ ಮಟ್ಟಿಗೆ ; ಕೆಲಮಟ್ಟಿಗೆ : ನಿಮಗೆ ಚಿತ್ರಕಲೆಯಲ್ಲಿ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಪರಿಶ್ರಮ ವಿದೆಯೆಂದು ಕೇಳಿದ್ದೆ ನಿಜವೆ? ತಕ್ಕಮಟ್ಟಿಗೆ ಉಂಟು (ಚಿಕ್ಕದೇ. ೦೪೬). **ತಕ್ಕಷ್ಟು** = ಸಾಲುವಷ್ಟು : ಉಚಿತಕೆ ತಕ್ಕಷ್ಟು ಪೇಳ್ವೆನಧ್ಯಾತ್ಮವೆ ನಿಜತ ಪ್ರಯೋಜನವೆನಗೆ (ಭರತ. ೦–೦೫) : ತಕ್ಕವನಲ್ಲಿ ಹೊಕ್ಕಿದ್ದರೆ ತಕ್ಕಷ್ಟು ಆದರೂ ಸಿಕ್ಕುವುದು (ಗಾದೆ). **ತಕ್ಕುದು, ತಕ್ಕದ್ದು**=೧. ಸರಿಯಾದುದು; ಉಚಿತವಾದುದು : "ತಕ್ಕುದೆನೆ ಸಹಜಮಕ್ಕು" (ಕಶರ. ೦೨೪) ; ಇಲ್ಲಿಗಿದು ತಕ್ಕುದಿಲ್ಲಿಗೆ ಪೊಲ್ಲದಿದೆಂದಱಿದು . . . ಇದು ಮೃದುಪದಮಂ (ಕವಿರಾ. ೨–೪) ; ಇಱಿಯದ ಕೆಮ್ಮನಂತೆ ಭುವನಂಗಳಸುಂಗೊಳೆ ತಕ್ಕುದೆಂದೊಡೇ ಮಱುಕಮನೆಂಬುದೇವಿರಿದಿದೆನ್ನ ಭುಜಾಸಿಗೆ ತೇದು ಪೂಸಲುಂ ನೆಱಿಯದು (ಕಾವ್ಯಸಾ. ೪೧೧ ಕುದ್ರಕ) : ನುಡಿಯದೆ ಪೆಱತಂ ದ್ರೌಪದಿ ನುಡಿದಳ್ ತಕ್ಕುದನೆ (ಪಂಪಭಾ. ೭–೫೩) : ತಕ್ಕುದೆ ಬೆರಸಲ್ಕೆ ಘೃತಮುಮಂ ತೈಲ ಮುಮಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧–೪೨) : ನಂಬಿಕೆ ನೆಚ್ಚಿಕೆಯಿಲ್ಲದ ದೇಶವು ಪ್ರಜಾ ಪ್ರಭುತ್ವಕ್ಕೆ ಎಂದೂ ತಕ್ಕುದಾಗಲಾರದು (ಜುಕ್ಷಪ್ರ. ೬೫) : ಕುಜನರ ಸಂಗ ಅಜಗೂ ತಕ್ಕದ್ದಲ್ಲ (ಗಾದೆ). ೨. ಅಗತ್ಯವಾದುದು, ಬೇಕಾದುದು ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಸೇರುವ ಪದ : ನೀನು ಈ ಕೆಲಸ ಮಾಡತಕ್ಕದ್ದು (ರೂಢಿ). **ತಕ್ಕುವು** (ಬಹುವ) : ಇವು ಚಮರೀ ಜಾತಂ ದುಗ್ಧವಾರ್ಧಿಫೇ ನೋಪಮಾನಮಿವು ನಿನಗೆಯು ತಕ್ಕುವು (ಆದಿಪು. ೦೫–೦೮). **ತಕ್ಕೆಡೆ**=ಉಚಿತ ವಾದ ಸ್ಥಳ,–ಅವಕಾಶ,–ಸನ್ನಿವೇಶ : ಮುಂದೆ ನಿಂದರಂ ಕಾಣದ ತಕ್ಕೆಡೆಯೊಳ್ ಕಡೆಗಣಿಸುವ ನೃಪವಿಡಂಬಮಿವು ಲಕ್ಷ್ಮಿ ನಿನ್ನ ದೂಸಱಿನಲ್ತೇಂ (ಗದಾಯು. ೯–೮) : ತಕ್ಕೆಡೆಗೆ ತಕ್ಕುದಂ ಕುಡುವಂ (ಸಮುಪ. ೭–೭೮) : ಅಱಿವಿಲ್ಲದ ತಕ್ಕೆಡೆಯೊಳ್ ತಱಿಸಲ್ಲದೆ ತೊಡರ್ದು ಸಮೆವ ಜೀವಕ್ಕೆಲ್ಲಂ ನೆಱಿಯ ಹಿತಮೆಂದು ಬಗೆದಿದನಱಿಪುವೆಂ (ಜೀವಸಂ ೨–೭).

[ದೇ.೫ ತಮಿ. ಮಲ. ತಕು; ತೆಲು. ತಗು]

ತಗುಣಬಿಗುಣಂಬರಿ (ಕ್ರಿ). ಸ್ವೇಚ್ಛೆಯಾಗಿ ಓಡಾಡು : ಅಂತು ಕೊಂಡು ಪೋಪುದುಮೊಂದು ಪಡೆಯುದಡಹಡಿಸಿ ನೋಡಿ ಕಾಣದೆ ಮಾಣದೆ ಮಗುಟ್ದು ಪಱಿ ಬೆಂಬತ್ತಿ ಸುತ್ತಿ ವಿಯತ್ತಳದೊಳ್ ತಗುಣಬಿಗುಣಂಬರಿದು ಬಂದು ಚಾರುದತ್ತನಿರ್ದ ತಿದಿಯನೊಯ್ದೋಕಾಕ್ಷನಪ್ಪ ಪಕ್ಷಿಯು ಸಮಕ್ಷಮಂ ಸಾರ್ದು (ನೇಮಿಪು. ೪–೧೦೭ ವ). [ತಗುಣಬಿಗುಣ$_0$ + ಪರಿ$_2$]

ತಗುಣ 'ತಗುಣೆ' ನೋ.

ತಗುಣೆ, ತಗಣಿ, ತಗಣೆ, ತಗಂಣೆ, ತಿಗಣಿ, ತಿಗಣೆ, ತಿಗುಣೆ (ನಾ). ಗೋಡೆಯ ಬಿರುಕಂ, ಹಾಸಿಗೆ ಮುಂತಾದ ಕಡೆ ಇದ್ದು ಮನುಷ್ಯನ ರಕ್ತಹೀರುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹುಳಂ ; ಮತ್ಕುಣ : ಗುಡಮಾಕ್ಷಿಕ ಮಳಯಜ ಎಂಬಿವನಿಂಬಾಗೊಡಗೂಡಿ ಧೂಪಿಸುಗೆ ಚಿಕ್ಕದು ನೊಱಜುಂ ತಗುಣೆ ಬಾವಲೆಂಬಿವು ಕಿಡುಗುಂ (ಲೋಕೋಪ. ೯–೩೯) ; ತಗುಣೆಗಳಂ

ಪೆಱತೇನೊರಸುತ್ತುಂ ಮೆಯ್ಯಱಿಯದೆ ಕೊಲುತುಂ ನೊಣಂಗಳಂ ನಿರ್ದಯೆಯಿಂ ಇರ್ಪುದುಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೫-೧೭೪) ; ಮಾನವನ ಕ್ಷುದ್ರಶತ್ರುಗಳ ಶ್ರೇಣಿಯಲ್ಲಿ ತಗುಣೆಗೇ ಅಗ್ರತಾಂಬೂಲ (ನಂಟರು. ४೭). **ತಗಣೆ:** ಮಲಗಿ ಶಿಶುವು ಇರುತಿರಲು ತಗಣೆ ಗುಂಗಾಡಿ ಕಟ್ಟಿ (ಚಿದಾವ. ೧೧೭-೭). **ತಗಣೆ:** ತಗಣಿ, ತಗಣೆ, ತಿಗಣೆ–ಈ ರೂಪಗಳನ್ನೂ ಕಿಟೆಲ್ ಉಲ್ಲೇಖಿಸುತ್ತಾನೆ (ನಂಟರು. ೫೮) : ತಗಣೆ ಉಪದ್ರ ಮಗಳಿಗೂ ಬಿಡಲಿಲ್ಲ (ಗಾದ). **ತಗುಣಿ:** ತಗುಣಿ ಹೆಬ್ಬುಲಿಯ ಹಿಡಿದಂದು ಹೆಣ್ಣನ ಬಗೆಯು ನಂಬುವದು (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೧೭೭೯) : ಚಿಕ್ಕಾಡಿ ತಗುಣಿಯೂ ರಕ್ಕಸರು ಜಾರೆಯರು ಒಕ್ಕಲಿಕ್ಕುವರು ಇರುಳೆಲ್ಲ ಬೆಳಗಾಗಿ ಸುಕ್ಕಿದಂತಿಹರು (ಸರ್ವಜ್ಞ ೧೮೫೫). **ತಿಗಣಿ:** ಶೂಲಿಯು ಕೊಂಡು ವಿಷವನು ಕೊರಳ ಪೂಸಲು ಖಂಡಿಯಲಿ ಹಿಡಿಯಲಿಕೆ ತಿಗಣಿಗಳಾದವಾಕ್ಷಣಕೆ (ಸಂಭಪ. ೬-೩೭ ಅ೩೮). **ತಿಗಣೆ:** "ಮತ್ಕುಣ – ತಿಗಣೆ" (ಒಷಧಿ. ೧೧೭) : ಗಗನಯಾತ್ರಿಗಳಾದರಾ ಸೂರ್ಯಚಂದ್ರರು ಎಲ್ಲರು ತಿಗಣೆಗಂಜಿದರು (ಇಂಚಾಪ. ೧೧೮-೭೮). **ತಿಗುಣೆ:** ಡುಂಡುಕನೆಂಬ ತಿಗುಣೆ ಬಂದು ಅನುಂ ನಿನ್ನ ಸಮೀಪದೊಳಿರ್ಪನೆನೆ (ಪಂಚತಂ. ೦೩೩-೧೧) : ದೇಶಾಂತ್ರಿಯಾದವ ತಿಗುಣೆ ಚಿಕ್ಕುಟ ಪಸಿವು ಬಾಯಾಚಿಕೆಗಂಜಿದರಂತಹುದು (ರೇವರ. ಹ. ೩೭೭-೧೨) : ಚಿಕ್ಕಟು ತಿಗುಣೆಯ ತಿಕ್ಕುವಂದದಿ ನೆಲಕಿಕ್ಕಿದನರಗಳಿಗೆಯೊಳು (ನೇಮಿಸಂ. ೨೯-೩೦).

[ದೇ.॥ ತುಳು. ತಗುಳೆ, ತಗುರೆ, ಚಗುಳೆ, ಸಗುಳೆ]

ತಗುಣೆಗಾಟ (ನಾ). ತಗುಣೆಗಳ ಕಾಟ ; ತಗುಣೆಗಳಿಂದಾಗುವ ಹಿಂಸೆ : 'ತಗುಣೆಗಾಟಂಗಾಡು' ಪರಾ. [ತಗುಣೆ + ಕಾಟ$_1$]

ತಗುಣೆಗಾಟಂಗಾಡು (ಕ್ರಿ). ತಗುಣೆಯಂತೆ ಬಹಳವಾಗಿ ಹಿಂಸಿಸು,– ಮತ್ತೆ ಮತ್ತೆ ಕಾಡುಂ : ಈ ರಾಜಹಂಸನಂ ಸರಸೀರತಲಂಪಟನನಸುರನೊರ್ವಂ ಗದೆ ಕೊಳ್ಗಾರವೊಲುದ್ಯತನಾದನಪಾರಬಲಂ ತಗುಳೆ ತಗುಣೆಗಾಟಂಗಾಡಲ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೮-೬೮). [ತಗುಣೆಗಾಟ + ಕಾಡು$_1$]

ತಗುತ್ತೆಂಗು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮೂಲಿಕೆ (?) : ತಗುತ್ತೆಂಗು ಕೋಳಿಜುಟ್ಟಿನ ರಕ್ತದಿಂ ಅರೆದು ಗುಳಿಗೆಯಂ ಮಾಡಿ ಚೆಂದೆಂಗಾಯಿ ಎಲೆರಸದಲ್ಲೂ, ಆ ಬೀಜದಲ್ಲೂ ತೇದು ಹಚ್ಚಲು ಇರುಳುಗಣ್ಣು ಮಾಣ್ಗುಂ (ವಿವೈವಿ. ೬೩). [?]

ತಗುಬಗೆ 'ತಗೆಬಗೆ' ನೋ.

ತಗುರು 'ತಗರ್$_1$' ನೋ.

ತಗುರೆನಾಡು, ತಗರೆನಾಡು (ನಾ). ಒಂದು ಪ್ರದೇಶದ ಹೆಸರು : ತಗುರೆನಾಡ ಮಹಾಜನಂ ಪೋಗಿ ಕಣ್ಣರೂ (ಎಕ. VI, ಕಡೂರು. ೧೪೭-೩ : 972). **ತಗರೆನಾಡು:** ಕೋಗೋಡಿನೊಕ್ಕಲ್ತಗರೆನಾಡ ಕೂಡಿಟ್ಟಲ್ಲಿ (ಮೈಆರಿ. ೧೯೩೯, ೩೬-೧ : 1034). [ತಗುರೆ$_0$ + ನಾಡು]

ತಗುರ್ಚು 'ತಗಳ್ಚು' ನೋ.

ತಗುಲಿಸು 'ತಗುಳಿಸು' ನೋ.

ತಗುಲು$_1$ 'ತಗುಳ್$_1$' ನೋ.

ತಗುಲು$_2$ 'ತಗುಳ್$_2$' ನೋ.

ತಗುಲುಬೀಳ್, ತಗುಲುಬೀಳು (ಕ್ರಿ). ೧. ನೇತುಬೀಳು; ಜೋತುಬೀಳಂ; ಕೈಗೆ ಸಿಕ್ಕು : ತಗುಲುಬಿದ್ದಪ್ರದೆಂತು ಪಕ್ಷವಿರಹಿತ ಪಕ್ಷಿಗೊಗು ಮಿಗೆಯ ಶಾಖಾಗ್ರಫಲ (ಪರಶು. ೭-೩೭). **ತಗುಲುಬೀಳು:** ೧. ಸಲುಗೆಯಲಿ . . . ಮೈದುನನೆಂಬ ಮತ್ತೊಮ್ಮೆ ಬಗೆವ ಸಾಕ್ಷಾದ್ವಿಷ್ಣುವೆಂದೇ ತಗುಲುಬೀಳುವನೊಮ್ಮೆ ಕುತ್ತಿಗೆಗಡುತನ ನರ ಮಾಡೆ ಹರಿ ಸಂತೋಷಿಸುವನೆಂದ (ಜ್ಞಾನಸಿಂ. ೧४-೯೫). ೨. ಗಂಟುಬೀಳು; ಅಂಟು : ದೊಡ್ಡ ಕೆಲಸವೇ ನನಗೆ ತಗುಲು ಬಿತ್ತು (ರೂಢಿ).

[ತಗುಲು$_1$ (<ತಗುಳ್$_1$) + ಬೀಳ್$_1$ (<ಬೀೞ್$_1$)]

ತಗುಲುಬೀಳು 'ತಗುಲುಬೀಳ್' ನೋ.

ತಗುಸಿ (ನಾ). ಕುಂದು ; ದೋಷ : "ತಗುಸಿಯೆಂದೊಡೆ ಕುಂದುಂ" (ಧಾರನಿ. ೭೦). [?]

ತಗುಳ್$_1$, ತಗಲ್$_1$, ತಗಲು$_1$, ತಗುಲು$_1$, ತಗುಳು$_1$, ತಗುೞ್ (ಕ್ರಿ). ೧. ಸೇರು ; ಕೂಡಿಕೊಳ್ಳು ; ಹೊಂದಿಕೊಳ್ಳು : . ಪೆಱಗಸಿದಾಗಿ ಮುಂತಗಲಿತಪ್ಪುದಱಿಂದೆ ಧರಾತಳಂ ತಗುಳ್ದಿಱಿಪುದಱಿಂದೆ ಕೊಂಕಿಪರಿಯುತ್ತಿರವಿಂದೆ . . . ಪೋಲ್ತುದು ಮಹಾನದಿ ರುಂದ್ರಫಣೀಂದ್ರರಾಜನಂ (ಕಾವ್ಯಸಾ. ೭४೭ ಶೂದ್ರಕ) : ಕಾರಕವಿಭಕ್ತಿಯೊಳೊಂದ ಸಮಾಸಯುಕ್ತಿ ಲೇಸಕ್ಕುಮಭೇದರೂಪಗುಣಮಾಗೆ ತಗುಳ್ದಿರೆ ಮೇಣ್ ಕ್ರಿಯಾಪದಂ (ಕವಿರಾ. ೧-೧೧೭) ; ತಳಿರೋಳಿ ತಗುಳ್ದು ತಳ್ತ ಕೇತನತತಿ ಚಾಮರೋತ್ಕರದೆಲರ್ ಮಲಯಾನಿಲನಾಗೆ (ಆದಿಪು. ೧೩-೬) : ತಗುಳ್ದ ವಿಹತಾಂಬುವ ಬಲ್ಸೊನಲಿಂದಿರ್ಪಾಱದ ಬಟ್ಟೆಯೊಳೊಕ್ಕ ಪಲ್ಲವನಿಕಾಯದಿನಂದಱಿದಂ ಕಾಡಾನೆಗಳಾಗಡೆ ಪೋದುದಂ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೬೩೭): ಆಗಮದ ಬಗೆಯ ಹೊಗನಗಣಿತಸೂಕ್ಷ್ಮನು . . . ತಗುಳನಲುಗ ತಿಳಿಯಲು ಹರಿಯಲು ಬಾರದಾರಿಗಗೋಚರನುಭಯಭೃಪ್ಪ (ಶಿವಗೀ. ೧೩೩-೩೧೧). ೨. ಅಂಟು ; ಹತ್ತು : ಮನೋಹರವಾದುದವಮರಕಾಂತೆಯರುರದೊಳ್ ಕುರುಳೊಳ್ತಗುಳ್ದ ದುಗ್ಗಲವಂಗಳ್ (ಆದಿಪು. ೭-೯೩) : ಮಹಾದೋಷಂ ತಗುಳ್ಗುಮೆಂದವಧರಿಸಿ (ವೃಷವಿ. ೩೩-೩೪). ೩. ಮೆಚ್ಚು ; ಇಷ್ಟಪಡು ; ಆಸಕ್ತಿವಹಿಸು : ಯಾಚಕಭೃಂಗಕೋಟಿ ಕೈಕೊಂಡು ನಿರಂತರಂ ತಗುಳ್ದು ಕೀರ್ತಿಸೆ (ಪಂಪಭಾ. ೧-೩): ವರ್ಣಕಂ ಕತೆಯೊಳೊಡಂಬಡಂ ಪಡೆಯೆ ಪೇೞ್ವೊಡೆ ಪಂಪನೆ ಪೇೞ್ಗುಮೆಂದು ಪಂಡಿತರ್ ತಗುಳ್ದು ಬಿಚ್ಚಟಿಸೆ ಪೇೞಲೊಡರ್ಚಿದೆನೀ ಪ್ರಬಂಧಮಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧-೧೧) ; ವೀರಲಕ್ಷ್ಮಿಗಧಿನಾಯಕನೆನ್ನು ಧರಾತಳಂ ಮಹೋತ್ಸವದೆ ತಗುಳ್ದು ಬಣ್ಣಿಸುತವಿರ್ಪ್ಪುದು (ಸೌಇಇ. XX, ೩೧-೩೩ : 1044). ४. ಮೋಹಿಸು ; ಪ್ರೀತಿಮಾಡು : ಆತನ ಸುತರ್ ಕಾಮಾಗಳೇ ಯೋಗ್ಯರಾಗರೆ ಪಟ್ಟಕ್ಕೆ ತಗುಳ್ದು ಪಾಲನೆಱೆವಿರ್ ಪಾವಿಂಗೆ (ಪಂಪಭಾ. ೨-೯೯). ೫. ಸಮೀಪಿಸು ; ಹಿಂಬಾಲಿಸು ; ಬೆನ್ನಟ್ಟು : "ತಗುಳ್ – ಅನುಧಾವನೇ (ಹಿಂದೋಡು)" (ಶಮಧಾ) : "ಬೆನ್ನಟ್ಟೆನಲು ತಗುಳ್ವುದಕ್ಕುಂ" (ಕವಿಶಂ. ೨४೦) ; ಕರಿಣಿಯ ಸೀಯನಪ್ಪ ಮೊಲೆವಾಲ್ಗೆ ತಗುಳ್ವುದು ತತ್ಕಿಶೋರಕೇಸರಿ . . . ಇಂದ್ರತನೂಜತಪಃಪ್ರಭಾವದಿಂ (ಪಂಪಭಾ. ೬-೮೦) ; ಜಾಯಿಲಂಗಳ್ ಕಂಡು ತಗುಳ್ದು ಬಂದೆಮ್ಮ ಕಡಿದುಮಾದೊಡೆ (ಪಂಚತಂ. ೨೦-೨) ; ಗೞೆವೞೆಯ ಪಾವಿನಂತೆ ಬೆಂಬೞಿಯಂ ತಗುಳ್ದು ಪರಿತರೆ (ಸುಕುಮಾ. ೬-೫೩): ಗರ್ಭಿಣಿಯನೆಮ್ಮೆ ತಗುಳ್ದಂತೆ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೨-೭೧) : ಒತ್ತರಿಪ ಸಂಸಾರವಂ ಬೆಂಬತ್ತಿ ಪಾೞೆ ತಗುಳ್ದು ನಲಿದಾಡುತ್ತಲಿಪ್ಪವೊಲೆರಡು ಕಯ್ಯಂ ಬಿಚ್ಚಿಯಾಡುವನು (ಬಸವು. ೩-೩೭). ೬. ಆವರಿಸು; ಆಕ್ರಮಿಸು; ಮೇಲೆಬೀಳು: ಬಾಚಿಯಿಂ ತಡಂಗಡಿದುಂ ಕೊಂತದಿಂ ತಗುಳ್ವಿಱಿದುಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೩-೭೩) ; ವಾರಣವಾಗಿ ಪೋರ್ವ ಪುಲಿಯಾಗಿ ತಗುಳ್ವ . . . ಮಹಾಸ್ತ್ರದಿ ನೆಚ್ಚು ಕಿರೀಟ ಕಾದಿದಂ (ಜಗವಿ. ೦೫-೨೦) ; ತಗುಳ್ದು ಪೊಯ್ಯ ಗದೆಗೆ (ಚಂದ್ರಪು. ೧೧-೮೦) ; ಕಾಳ್ಗಿರ್ಚು ತಗುಳ್ದ ತೆಱದಿಂ ನಿಳ್ಕಿಸದೆ ನೊಂದು ಬೆಂದು ಬಳಲುತ್ತೆಂದಂ (ಗಿರಿಕ. ೧-೧೧೭) ; ಖಳನುರವಣೆಸಿದನು ರಾಹು ತಾರಾಧಿಪನ ತಗುಳ್ವಂತೆ (ಕುಮಾವ್ಯಾಸ. ೧४-೬೩); ಕಯ್ಗೊಳ್ಗಲ್ಪಂ ರಾಷ್ಟ್ರದಿಂದೆಂದುಂ ತೆರೆಯಿಂ ಪೆರತೇನನುಂ ತಗುಳ್ವ ಸೊರ್ಕಂ ಪಗೆಯೊಳ್ ಆಳ್ಗಳಿಂದವನಳ್ಗಿಪಂ (ಸೌನಂದ. ೨-೩೩). ೭. ಓಡಿಸು ; ತೊಲಗಿಸು ; ನೀಗು ; ನಿವಾರಿಸು : ಕುಳಿಶಾಸ್ತ್ರಂ ಕುಧರಾಸ್ತ್ರಮಂ . . . ಜ್ವಳನಾಸ್ತ್ರಂ ಗಗನಾಸ್ತ್ರಮಂ ತಗುಳೆ (ವರ್ಧಪು. ೮-೭೩) ; ಅನೆತುವುಂ ಪೋಗೆನೆಂದೆನಲುಪಾಯದಲು ನಿನ್ನಂ ತಗುಳಲೆಂದಾಡಿದನೆ ಧರೆಯ ಹಿತವನಾಚರಿಸಲಾಡಿದೆನಲ್ಲದೆ (ಸಿದ್ಧರಾ. ೩-೦೭)

ತಾನೊಗೆದತ್ತು ಕಾರ್ಮುಗಿಲ್ ಗಡಣಮೆನಿಪ್ಪ ದಂತಿಶತಿಯುಗ್ರದ ಡಿಂಡಿಮ ನಾದದಂತೆ ಪೆರ್ಗುಡುಗು ನಿದಾಘನಂ ತಗುಳಲ್ಕೆದಿದ ನೀರದ ಕಾಲರಾಜನಾ (ರಾಜಶೇ. ೮-೧೦೩). ೮. ವಿವೇಚನೆಯಿಲ್ಲದೆ ದುಡುಕು : ಎಂ ತಗುಳ್ದಿ ಯಿನ್ನುಕಿರದಿರೀವ ಮಾತನಿವನುಣ್ಬುದು ಖಾಂಡವಮಾತನಗ್ನಿ (ಪಂಪಭಾ. ೫-೭೩). ೯. ತೊಡಗು; ಮೊದಲುಮಾಡು; ಪ್ರಾರಂಭಿಸು; ತಪಂಬಟ್ಟ ದಿವಸದಿಂ ತಗುಳ್ದಿಂದಿಂಗಯ್ದು ದಿವಸಮುಣ್ಬುದಿಲ್ಲ (ವಡ್ಡಾರಾ. ೮೩-೫) ; ಭದ್ರಶಾಲದಿಂ ತಗುಳ್ದು ಪಾಂಡುಕವನಂಬರಂ (ಆದಿಪು. ೩-೩೨೭) ; ಜಯಂ ಬೆಸಗೊಳೆ ಗಂಗಾದೇವಿ ಪೇಟಲ್ತಗುಳ್ದಳ್ (ಚಾಪುಂಪು. ೮೩-೫) : ಸವಿಸ್ತರಂ ಪೇಟ್ವಲ್ ತಗುಳ್ದು (ಪಂಚತಂ. ೩೦-೭). ೧೦. ಅನುಸರಿಸು ; ಆಚರಿಸು ; ಪಾಲಿಸು: ಭೋಗಿಪೆನೆನ್ನ ಜವ್ವನಮುಮಿಾಧನಮುಂ ತವುವನ್ನೆಗಂ . . . ಅನ್ನೆಗಮತ್ತಜಿನ ತಗುಳ್ವೆನೆಂತಾಗಿಯುಮೆಂಬ ನಿನ್ನ ಮೊಲಗಟ್ಟಲೆಗಾಂ ಬೆಱಗಾದೆಂ (ಆದಿಪು. ೩-೭೩). ೧೧. ಉಂಟಾಗು; ಸಂಭವಿಸು; ಒದಗು; ಬರು: ಗುರುಸಮಕ್ಷಪರೋಕ್ಷವಿನೇಯವೃತ್ತಿಯಿಂದಮ್ಮನದುಕ್ಕೆಮಂ ತಗುಳೆ ನಿರ್ವಹಣಾಸ್ಥಿತಿಗುಯ್ದುರೀ ಪುರಾಣಂ ಮಹಿರತ್ನವಿಂತಿದೆಯುಳಂಕೃತಿ (ಶಾಂತಿಪು. ೦೩-೩೧) ; ಅರೋಚಕಂ ತಗುಳ್ವಡೆ ಬಱಿಬೇನೆ ಎತ್ತುವಡೆ . . . ತಗುಳ್ಗುಂ ಪುಟ್ಟುಗುದಾತ್ತ ಬಲಕ್ಷಯಂ (ಕಲ್ಯಾಕಾ. ೭-೦); ದೀರ್ಘಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘ ಮೊದವೆ ಸಮಸಂಧಾ ಯುಗಳಂಗಳೊಳಮಳಿನಮಾಗೆಲ್ಲಿಯುಂ ಸವರ್ಣ ವಿಧಾನಂ (ಕಮುದ. ೭) ; ತನಗೆ ಕಂತುಹರಕರುಣದಿಂ ತಗುಳ್ದ ರೂಪದೊಳು ಹಿಮವಂತಸುತೆಯಾಸ್ವಾಂತಮತ್ಯಂತಚಂಚಲಮಾದ ಬಳಿಕ ತಾನೆಂತು ನಿಶ್ಚಿಂತೆಯಿಂದಿರ್ಪಂ (ನಂದಿಮಾ. ೯-೫೩). ೧೨. ಬಯ್ಯು; ತೆಗಳು; ಮಂೂದಲಿಸು: ಒರ್ವರೊರ್ವರಂಟಿಯುತ್ತಂ ಮುನಿದು ತಗುಳುತ್ತಂ . . . ಬಿಡದೆ ನರಳುತ್ತಂ ಪುಡಿಯೊಳು ಪೊರಳುತ್ತಮಿಪ್ಪರ್ (ಪ್ರಭುಚಾ. ೨೩-೧೫). 'ತೆಗಟ್₁' ಪರಾ. ತಗಲ್₁ : ೧೩. ತಾಕು; ಸೋಂಕು; ಸ್ಪರ್ಶಿಸು: ಕಣೆ ಅವಂಗೆ ತಗಲ್ದು ಮೂರ್ಛೆವೋದಂ (ಅದ್ಭುತ. ೪೩-೧೯). ತಗಲು₁ : ೧. ಪೊಗಳಿದ ಭಕುತರ ತಗಲಿ ತೊಲಗನೆಂದು ಮಿಗೆ ಕೂಗುತ್ತಿರಲು (ವಿದಾಳ್ಯ. ೭೫-೨) : ತನುಲತೆಗಳನ್ಯೋನ್ಯಮಾಗಿ ತಗಲಿರೆ . . . ತನುಭಾವಮಳಿದು ನಿದ್ರಿಪ ಮಾನಿನೀಗಣವ ಕಂಡನಾ ವಾಯುಸುತನು (ವೆಂಕಾರಾ. ೫-೪-೦೮); ೧೩. ತೆನೆಗಳಿಸಶಿಯಾ ತಗಲಿ ಪೆರ್ಬಾಗಿಲೊಳು ಚಂದ್ರನನುಗಿವವು (ಜಿನಭಾ. ೨-೨೨) : ಈ ಬಾಣವು ಈ ನೀಚನ ಮಗನಿಗೆ ತಗಲಲಿ (ನೀತಿಚಂ. XI, ೦೪) : ಆಕಾಶಬಾಣವನ್ನು (rocket) ಚಂದ್ರಗ್ರಹಕ್ಕೆ ತಗಲುವಂತೆ ಎಸೆದಿದ್ದಾನೆ (ಶಿಲ್ಪನಾ. ೦೮೩). ೧೪. ಸಂಭೋಗಮಾಡು: ತಗಲಿದವನಿಗೆ ಹಗಲೇನು ಇರುಳೇನು (ಗಾದೆ). ತಗುಲು₁ : ೧. ಸೊಗಸಿಂದಮಾನಂದಗೊಳುವ ಸುಕುಮಾರಾಂಗಿ ಮಿಗೆ ರಕ್ಕಸೀಗಣದಿ ತಗುಲಿ ಸಂಕಟಗೊಂಬ ಬಗೆಯ ನೋಡಲು ವಿಧಿಯ ಬಲಮೆಂತೊ (ವೆಂಕಾರಾ. ೫-೮-೧); ಕೇಶಿಧ್ವಜನು ಆ ರಾಜ್ಯ ಭೋಗಗಳಲ್ಲಿ ತಗುಲಿ ಕೊಳ್ಳದೆ ಯೋಗನಿಷ್ಠನಾಗಿದ್ದು . . . ಯಜ್ಞವನ್ನು ಮಾಡತೊಡಗಿದನು (ಸಾಹಿಜೀ ೯೬). ೨. ರಾವಣನ ತೇಜಸ್ಸಿಗೆ ಸ್ತ್ರೀವ್ಯಾಮೋಹದ ಕಳಂಕವೊಂದು ತಗುಲದಿದ್ದರೆ ಅವನ ಸಮಾನರು ಯಾರು (ಕಾವ್ಯಸ. ೩); ಒಂದು ಹುಲ್ಲುಕಡ್ಡಿ ನನ್ನ ಬಟ್ಟೆಗೆ ತಗುಲಿಕೊಂಡಿದೆ (ನೀತಿಚಂ. IV, ೨೮) : ಅರಸರ ತೈಲಚಿತ್ರಕ್ಕೆ ನಂದಾದೀಪಗೆ ತಗುಲಿ, ಅದು ಉರಿದುಹೋಗುತ್ತದೆ (ಸಂಪಕ. ೯೯). ೧೫. ಬೆಲೆಯಾಗು ; ವೆಚ್ಚವಾಗು ; ಖರ್ಚಾಗು : ಅಷ್ಟೇ ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ಕನಿಷ್ಠ ಪಕ್ಷ ಹತ್ತು ರೂಬಲ್ ತಗುಲುತ್ತಿತ್ತು (ಪುನರು. ೨೭೪). ತಗುಳು₁: ೬. ಮಗನ ಕರೆದರೆ ಯಮನ ದೂತರ ತಗುಳುವಂದು ಸಮಿಾಪವರ್ತಿಯೆ ನಗಧರ ಶ್ರೀಕಾಂತ ಸಲಹೆನೆ ಮುನಿಕುಮಾರಕನ ಉಗುಳಿಚಿದೆಲಾ (ಕುಮ್ಮಾಅ. ೨-೨೯): ಹಾಳಾಹಳಂ ತಗುಳಿ ನಾಲ್ದಿಕ್ಕನಾಂತು ನೆಱೆ ಪರಿಪರಿದು ಸುಡುತ ಬರಲು (ಲಶಿಚಂ. ೧೨-೮) ; ಘುಗುಘುಗಿಲು ಘುಗಿಲೆಂದು ಕೇಸುರಿ ತಗುಳಿದುದು (ನಿಭಾಗ. ೦೦-೧೭-೩೦). ೧೨. ಪಾಪಿ ಪೋಗೆಂದಂದು ನಿನ್ನಂ ಕೋಪದಿಂ ನಾಂ ನುಡಿದು ತಗುಳಿದ ಪಾಪವಂ ಸೈರಿಸುವುದು (ಬಸವು. ೦೩-೨೩) ; ಜಿನ ದತ್ತೆಯಾಲಯಕೆ ಪುಗಲವಳ್ಕಂಡೆಲೇ ಕಡುಪಾಪಿ ಪೋಗೆಂದು ತಗುಳಿದಳ್ (ಸಮ್ಯಕೌ. ೦೦-೧೮) : ವಿಭಾಡಿಸಿ ತಗುಳಲ್ ದೂತಂ ಬಂದಾಕ್ಷಣದೊಳ್ ವಿಕ್ರಮ ಕೌರವನೆಂದಂದಮನೊರೆಯಲ್ (ಜಯುಕಾ. ೬-೦೦). △ತಗುಟ್: ೬. ಅಸಹಾಯಸಿಂಹಂ ತಗುಟ್ದಿಳ್ದ ಬಡಿವಂ ದುಷ್ಟಮನ್ನೆಯ ಪ್ರಳಯಕಾಳಂ (ಸೌಇಇ. XX, ೨೪-೬ ; 1034).

ತಗಲು ಹಾಕು, ತಗಲ್ಹಾಕು=ತಗುಲಿಸು; ತೂಗುಹಾಕು; ಅಳವಡಿಸು: ಗುರು ಕೊಟ್ಟ ಚೀಲವೆಂದು ಗೂಟಕ್ಕೆ ತಗಲು ಹಾಕಿದರೆ ಹೊಟ್ಟೆ ತುಂಬೀತೆ (ನೀತಿಚಂ. VII, ೩೨) ; ಯಮನ ದೂತರು ಬಂದು ಪಾಶವನು ತಗಲ್ಹಾಕಿ ಮಮತೆಯಿಲ್ಲದೆ ಪ್ರಾಣ ಎಳೆಯುತಿರಲು (ಪುರಂದ. ೦-೫೩-೫). ತಗುಳೆ ಗಟಪು= ಮನಸ್ಸಿಗೆ ತಾಕುವಂತೆ ಹರಟು ; ಮರ್ಮೋದ್ಘಾಟನೆ ಮಾಡು : ಪದುಳಂ ಕುಳ್ಳಿರ್ದಮಗಾಯದ ಮಾತಂ ತಗುಳೆ ಗಟಪಿ ಪೋದಂ (ಗದಾಯು. ೨-೧೩). ತಗುಳೆ ಪಾಡು = ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಹಿಡಿಸುವಂತೆ ಹಾಡು; ಮನೋಹರವಾಗಿ ಹಾಡು: ಪದ್ಮಜಂ ತಗುಳೆ ಪಾಡಿ ಸಾಮಂಗಳಂ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೦೩೫). ತಗುಳೆ ಪೀರು = ಎಡೆಬಿಡದೆ ಕುಡಿ : ಬಡಬಾನಳಂ ಬಿಡದಾಗಳುಂ ತಗುಳೆ ಪೀರೆಯುಮಂತದೆಳ್ಳನಿತಪ್ಪೊಡಂ ತವದಂತೆವೊಲ್ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೭೨೩). ತಗುಳೆ ಬಾಜಿಸು=ಹೊಂದಿಕೆಯಾಗಿ ಬಾರಿಸು; ಕೂಡಿಕೊಂಡು ಬಾಜಿಸು: ವಿತತ ಘನಾವನದ್ಧ ಸುಷಿರಂಗಳನೊರ್ಮೆಯೆ ಕೂಡೆ ಕೂಡಿಕೊಂಡತಿದ್ರುತ ವಾದಕರ್ತಗುಳೆ ಬಾಜಿಸೆ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೮-೨೭). ತಗುಳೆವರ್ = ಅನುರೂಪವಾಗಂ; ಹೊಂದಿಕೊಳ್ಳು; ಸಮನಾಗು: ಈತನುದಾತ್ತ ಪೂರ್ವಭೂಮಿಪರುಮನೊಳ್ಪಿನೊಳ್ ತಗುಳೆವಂದೊಡೆಯಾ ಕಥೆಯೊಳ್ ತಗುಳ್ಚಿ ಪೋಲಿ ಪೊಡೆನಗಟ್ಟಿಯಾದುದು ಗುಣಾರ್ಣವ ಭೂಭುಜನಂ ಕಿರೀಟಿಯೊಳ್ (ಪಂಪಭಾ. ೦-೦೪).

[ದೇ.೫ ತುಳು. ತಗರು, ತಗರ್ ; ತೆಲು. ತಗುಲು, ತವುಲು]

ತಗುಳ್₂, ತಗಲು₂, ತಗುಲು₂, ತಗುಳು₂ (ನಾ). ೧. ಸೇರಿಕೆ; ಹೊಂದಿಕೆ; ಜೋಡಣೆ : "ತಗುಳೆಂದು ಸಂಧಾನಂ" (ಕಕಸಾ. ೨೮-೫೮೬). ತಗಲು₂ : ೨. ಸಂಬಂಧ ; ಸಂಪರ್ಕ : ಎಲ್ಲಿಯು ಗುಡಿಯ ಕಟ್ಟಿದ ಸಿದ್ಧರಾಮಯ್ಯ ಎಲ್ಲಿಯು ಬಟ್ಟೆ ಬಂತೆನಗೆ ಎಲ್ಲಿಯ ತಗ[ಗ]ಲು ತಾಪತ್ರಯವೆಂದಾಗ ಮಲ್ಲಿಕಾರ್ಜುನ ಚಿಂತಿಸಿದನು (ಅಮುಸಾಂ. ೫-೭೦) : ತನಗೀ ವೃತ್ತಿಗಸಂಗತ್ವವ ತಿಳಿದನಿಗಘವುಣ್ಟದ ತಗಲುಂಟೆ (ಕೃಕವ. ೫-೪೮-೪) ; ಹರಿಯ ನೆನೆಸಿದ ಹಗಲು ಮುಕ್ತಿಗೆ ಬಲು ಮಿಗಿಲು ಹರಿಯ ನೆನೆಸದ ಹಗಲು ನರಕಕ್ಕೆ ತಗಲು (ವಿದಾಳ್ಯ. ೨೨-೨). ತಗುಲು₂: ೨. ಕೊಂಕು ಕೊಸರುಗಳ ಕಿನಿಸೆಂಬ ತಗುಲುಗಳ ಸೋಂಕದಿಹ . . . ನೆಲದೊಳು (ವೆಂಕಾರಾ. ೬-೬೨-೩೫). ತಗುಳು₂ : ೩. ಹತ್ತಿರ ಬರುವುದು ; ಸಮಿಾಪಿಸುವುದು.

ತಗುಲಾಗು=ಸೇರುವೆಯಾಗು: ರಾಮಚಂದ್ರನ ಸೇವೆಗೆ ಕಲಿ ಹನುಮಂತ ನೇಮದೆ ತಗುಲಾದಂತೆ ಭೂಮಿಪ ಕಂಠೀರವೇಂದ್ರಗೆ ನಂದೇಂದ್ರ ತಾ ಮನೋಹರದೊಳೊಪ್ಪಿದನು (ಕಂನವಿ. ೪-೧೦೪); ನಿಂಮ ಚರಣಾರವಿಂದದ ಸೇವೆಗೆ ತಗುಲಾಗಿಯಿಧೇವೆ (ಪ್ರಾಅರಿ. ೦೯೪೩, ೫೦-೪೦ ; ಸು. 1700). ತಗುಳುಮಗುಳು, ತಗಳುಮಗುಳು = (ಶತ್ರುವನ್ನು) ತಾಗುವುದು ಮತ್ತು ಹಿಂದಿರುಗುವುದು ; ಆಕ್ರಮಣ ಮಾಡಿ ಶತ್ರುವಿನ ಕೈಗೆ ಸಿಕ್ಕದಂತೆ ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು : ಎದ್ದು ನಭದೊಳ್ಪಳಂಚುವರೊಮ್ಮೆ ಭೂತಳದೊಳಿದ್ದು ಹೆಣಗುವರೊಮ್ಮೆ ಬಳಸಿ ಮಂಡಲದಿಂದೆ ಹೊದ್ದಿ ಹೋರುವರೊಮ್ಮೆ ತಗುಳುಮಗುಳಾಗಿ ತಾಗುವರೊಮ್ಮೆ ಸಂಬರಿಯೊಳು (ಜೈಮಿಭಾ. ೨೨-೨೯) ; ತಗಳುಮಗುಳಾಗಸಮಸಮರದಲಗಣಿತದ ಭಟನಿವಹ ವಡಗೆಡೆದುಗುಳಿಚಿದರಸುಗಳನು (ಕೋಗಯು. ೨೦-೨೪). [<ತಗುಳ್₁]

ತಗುಳ (ನಾ). ಒಟ್ಟಾಗಿರುವುದು; ಗೊಂಚಲು ; ಮಂಜರಿ: ನಗೆಯಿಂದ ಬಿರಿವಂತೆ ಬಿರಿವ ಬಿರಿಮುಗುಳ ತಗುಳದಿಂ ಸೊಗಯಿಸುವ ಮಲ್ಲಿಕಾಲತೆಯ ಜೊಂಪಂಗಳುಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೨-೩೯ ವ) : ಚೆಲ್ವಿಂ ಬಳ್ವಲಾದ ಮಲ್ಲಿಗೆಯ ಮುಗುಳ ತಗುಳದಿಂದೆಸೆವ ಬಾಸಿಗಂಗಳೊಳಮಳಂಕರಿಸೆ (ಪುಷ್ಪಪು. ೪-೮೧ವ). [<ತಗುಳ್$_1$?]

ತಗುಳಿಸು, ತಗಲಿಸು, ತಗುಲಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಸೇರಿಸು ; ಹೊಂದಿಸು : ಮೊಗಮೆಂಬಲರ್ಗೊಳದ ತಡಿಯೊಳಿರಿಸಿದಳಿವಳಂಚೆಗಳನೆನೆ ಸತಿಯ ಕಿವಿಯೊಳ್ ತಗುಳಿಸಿದಳ್ ಹಂಸರಚನೆಯೋಲೆಯನೊರ್ವಳ್ (ಪುಷ್ಪಪು. ೯-೭೭). ೨. ತಳ್ಳಿಸು ; ಓಡಿಸು ; ಹೊರದೂಡಿಸು : ಹರಹರಾಯಿಂದೀ ವ್ರತಭ್ರಷ್ಟರ ದೆಸೆಯನೀಕ್ಷಿಪೊಡೆ ನುಡಿವೊಡೆ ಪರಮಪಾತಕವೆನುತ ಹುಗಲೀಯದೆ ತಗುಳಿಸಿದೊಡೆ (ಬಸಪು. ೬೦-೨೭). **ತಗಲಿಸು :** ೧. ದಿಟ್ಟನೋಲೆ ಮೊಣಕಾಲಿಗೆ ತಗಲಿಸಿ ಗಟ್ಟಿಕಂಕಣ ಕಿವಿಗಿಟ್ಟು (ಪುರಂದ. ೧-೦೦೦-೪). ೩. ಮುಟ್ಟಿಸು; ತಾಗಿಸು: ಮತ್ತೆ ಪ್ರಾಗ್ನ್ಯಾಸನೆಯ ಪೆಸರಿನ ಸುತ್ತುವಳ್ಳಿಯ ಮೆಟ್ಟರದ ಮೈ ಪತ್ತುತಿಹ ಸಂಕಲ್ಪ ಚಿಗುರಿಗೆ ಜುಟ್ಟ ತಗಲಿಸದೆ (ಗಗತಾ. ೧೬-೧೮) ; ನಾನು ಸ್ವಲ್ಪ ರೋಗದ ಸೋಂಕನ್ನು ತಗಲಿಸಿದರೆ ಅವು ಸತ್ತ ಪ್ರಾಣಿಯ ಅಂಗಾಂಗಗಳನ್ನೆಲ್ಲ ವ್ಯಾಪಿಸಿರುತ್ತವೆ (ವಿಕಾಸ.೬೩). **ತಗುಲಿಸು:** ೧. ಉಪ್ಪು ಮೆಣಸು ಜೀರಿಗೆ ಸರಿಯಾಗಿ ಹಾಕಿ ಸ್ವಲ್ಪ ಹಿಂಗು ತಗುಲಿಸಿ ಆಯಕಟ್ಟು ಮಾಡಿ (ಕಥಾಮಂ. IV, ೦೪). ೪. ನಿಂದಿಸು; ದಬಾಯಿಸು: ಆ ಚಿಕ್ಕಮಗು ಆ ಭಾರತದ ದೇವರಾಜೈಯ್ಯ ಎಷ್ಟು ಧೈರ್ಯವಾಗಿ ಪಂಡಿತನಿಗೆ ಜವಾಬು ಕೊಟ್ಟ ನೀವೂ ಹಾಗೆಯೇ ಪಂಡಿತನಿಗೆ ತಗುಲಿಸಬೇಕಾಗಿತ್ತು (ಬೆಂಗಾಳ್ಳ. ೫೭೮). 'ತಗುಳ್ಚು' ಪರಾ. [ತಗುಳ್$_1$ + – ಇಸು$_3$]

ತಗುಳು$_1$ 'ತಗುಳ್$_1$' ನೋ.

ತಗುಳು$_2$ 'ತಗುಳ್$_2$' ನೋ.

ತಗುಳ್ಚಿಸು (ಕ್ರಿ). ನೂಕು ; ತೊಲಗಿಸು ; ನಿವಾರಿಸು ; ದೂರಮಾಡು: ಕರಕಪಾಲಮಂ ಕಂಡೊರ್ವ ಶಶಿಮುಖಿಯುರಾದೊಡಂ ಭಯ ಬಿಭತ್ಸಗೆ ಸಂದುದಿಲ್ಲವೆನೆ ಶಿವಮುಖದೊಳು ಬೆಸುಗೆಗಣ್ಗಳ್ ಪೆಟಿತು ಕಾಣ್ಬುವೇ ಮೇಣ್ ಮಿಕ್ಕ ರಸಮೆನಿತ್ತಾದೊಡಂ ಮೋಹರಸಮಂ ತಗುಳ್ಚಿಸಬಲ್ಲುದೇ (ಚಬಪು. ೨೦-೨) [ತಗುಳ್ಚು + – ಇಸು$_3$]

ತಗುಳ್ಚು, ತಗುರ್ಚು (ಕ್ರಿ). ೧. ಸೇರಿಸು ; ಕೂಡಿಸು ; ಬೆರಸು : ಅರಸನಟಿದೇಂ ಮಹಾಪುರುಷರತ್ನದೊಳ್ ರತ್ನಮಂ ತಗುಳ್ಚಿದನೊ (ಶಾಂತಿಪು. ೨-೬೫); ಪಟಿಗನ್ನಡಂ ಪುದುಂಗೊಳೆ ಕೊಟಿ ಸಕ್ಕದಮಂ ತಗುಳ್ಚಿ ಜಾಣ್ ಕಿಡೆ ಮುತ್ತುಂ ಮೆಟಸುಂ ಕೋದಂತಿರೆ ಪೇಟ್ವಟಗವಿಗಳ ಕವಿತೆ ಬುಧರನೆರ್ದೆಗೊಳಿಸುಗುಮೇ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೫೫); ತದೀಯ ದುಸ್ತರ ಸ್ಮರದಶಾವ್ಯತಿಕರಕ್ಕೆ ತಲ್ಲಟಿಸಿ . . . ನಲ್ಲಳಸುವನಾಂ ಸಾಹಸದೊಳ್ ತಗುಳ್ಚಿ ನಿಲೆ ಪಿಡಿವನಯಮಂ ಬಗೆದು (ವರ್ಧಪು. ೪-೮೨ವ). ೨. ಅಳವಡಿಸು ; ಸಿಕ್ಕಿಸು : ಮಘವಂ ಶಚಿ ಪೂತ ಚೂತಮಂ ನೆಮ್ಮಿದಶೋಕವಲ್ಲರಿಯ ಪಲ್ಲವಮೊಂದನೆ ಕೊಯ್ದು ರಾಗದಿಂ ಸೋರ್ಮುಡಿಯೊಳ್ ತಗುಳ್ಚಿದೊಡೆ ಸೂಟನೆ ಬಾರಿಸಿದಂ (ಪಂಪಭಾ. ೫-೮೨); ಕೋಡ ಮೊನೆಯೊಳ್ ತಗುಳ್ಚಿದ ಸೂನಗಿಗತ್ತಿಯ (ರಾಜಶೇ. ೬-೧೧ವ). ೩. ತೊಡು ; ಧರಿಸು : ಸೌಭಾಗ್ಯನಿಧಿಯ ವಿಯೋಗದಿಂ ಜೀವವಿಯೋಗಮಾಗದಿರ್ಕೆಂದು ತಗುಳ್ಚಿದ ರಕ್ಷಾವಳಿಯಂತೆ ಕೊರಲೊಳಿರ್ಕ್ಕೆ ರಕ್ಷಾವಳಿಯುಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೭೯೧); ಗಳದೊಳ್ ತುಲಸೀಸ್ರಜಮಂ ತಗುಳ್ಚಿ (ದಿವ್ಯಚ. ೯-೧೯). ೪. ಹೊಂದಿಸು ; ಅನ್ವಯಿಸು : ಸಂಪ್ಕೆಗಳೊಳೇಕಬಹುತ್ವವಿಪರ್ಯಯಕ್ಕೆಸಂಖ್ಯಾತಗುಣಾಂವಿಕಲ್ಪಮದು ಕನ್ನಡದೊಳ್ ಗುಣಮಂ ತಗುಳ್ಚುಗುಂ (ಕವಿರಾ. ೦-೧೧೯) ; ಈ ಕಥೆಯೊಳ್ ತಗುಳ್ಚಿ ಪೋಲಿಪೊಡೆನಗಟ್ಟಿಯಾದುದು ಗುಣಾರ್ಣವಭೂಭುಜನಂ ಕಿರೀಟಿಯೊಳ್ (ಪಂಪಭಾ. ೧-೧೪): ಒಹಿಲಯ್ಯಂಗೆ ಪೆರ್ಮೆಯುಂ ತಗುಳ್ಚಿ ನೀಂ ಮಿಗೆ ಪೊಗಳ್ವುದನುಚಿತಮಕ್ಕುಂ (ವೃಷವಿ. ೨೯-೧೬೬ವ) : ಬೆಳಕಿನ ಅನುಭವವನ್ನು ಪರಿಭಾವಿಸಿ ಆ ಬೆಳಕನ್ನು ಗಾಂಧೀಜಿಯ ವ್ಯಕ್ತಿತ್ವದ ಚಿತ್ರಣಕ್ಕೆ ತಟಕ್ಕನೆ ತಗುಳ್ಚಿರುವುದು ತುಂಬ ಹಿತವಾಗಿದೆ (ಸೌಂದಷ. ೬೪೬). ೫. ತಗುಲಿಸು ; ಗಂಟುಹಾಕು : ಗಾಳಗೊರವಂ ತಗುಳ್ಚಿ ಪಳಾಳಮನೇನೊಂದನಪ್ಪೊಡಂ ಗಟಬದೊಡಂ ಬೇಳಸುಡಿಗೇಳ್ದು ಕಿಮ್ಮನೆ ಬೇಳಲ್ ನಿಮಗಂತು ರಾಜಸೂಯಂ ಮೊಗ್ಗೇ (ಪಂಪಭಾ. ೬-೨೪). ೬. (ಉರಿ) ಹತ್ತಿಸು; ಅಂಟಿಸು: "ತಗುಳ್ಚು–ಉದ್ಯೋಗೇ, ಅಗ್ನಿಬಾಧನೇ ಚ" (ಶಮುದಾ) ; ಬಳೆದ ತಮಮೆಂಬ ಕರಡಮನೆಳವಲ್ಲದೆ ಸುಟ್ಟು ಕಿಡಿಸಲೆಂದಜನುದಯಾಚಳದೊಳ್ ತಗುಳ್ಚಿ ತಳ್ತೊಡನಳುರ್ವ ದವಾಗ್ನಿಯ ಪೊಲರ್ಕನುದಯಂಗೆಯ್ದಂ (ಕಾವ್ಯಸಾ. ೮೭೧ ಕೂದ್ರಕ) : ಎನ್ನ ಬಸಿಱೊಳ್ ಕಿಚ್ಚಂ ತಗುಳ್ಚಿದಂ (ಅರ್ಧನೇ. ೬-೬೯ವ). ೭. ಮಾಡು ; ನಿರ್ಮಿಸು : "ತತುಳ್ಚು–ಉದ್ಯೋಗೇ,ಅಗ್ನಿಬಾಧನೇ ಚ"(ಶಮುದಾ);ಸುರಪತಿಯಿಲ್ಲಿಟುಲ್ಲದೆ ಜಿನಾಭಿಷವೋತ್ಸವಮಂ ತಗುಳ್ಚನಾ ಸುರತರುಯಿಲ್ಲಿಯುಲ್ಲದುದಿತೋದಿತಮಾಗದು (ಮಹಾನೇ. ೦-೫೫) ; ಅಲ್ಪಾರ್ಥವಸಾಳ್ದರೆ ವಸ್ತುವಿನರ್ಥವನು ಸಿರುತ್ತಿರೆ ತಗುಳ್ಚುವುದಾ ಸಂಹಿತೆಯುಂ (ಶಮುದ. ೬೪). ೮. ಆರಂಭಿಸು ; ತೊಡಗು; ಉಪಕ್ರಮಿಸು: ಪಂಕಜೋತ್ಕರಮುಮನಿಂದುಮಂಡಲಮುಮಂ ಮೊದಲೊಳ್ಸಮೆದಬ್ಜಜಂ ಮನೋಹರಮೆನೆ ಮಾಡಿದೀ ಪೊಗದ ಪೋಲ್ವೆಗೆ ಮುನ್ನಗಳಲ್ತಗುಳ್ಚಿ ಬಿತ್ತರಿಸಿದನಲ್ಲದಿಂತು ಸಮಪಸ್ತುಗಳಂ ಪಡೆವಂತು ಗಾಂಪನೇ (ಕಾದಂಪೂ. ೭೪೩). ೯. ಆಗಿಸು; ಉಂಟುಮಾಡು: ನುಡಿಯಂ ತಗುಳ್ಚಿ ನೋಟಂ ನುಡಿ ಪರಿಚಯಮಂ ತಗುಳ್ಚಿ ಪರಿಚಯ ಮಳಿಪಂ ತಡೆಯದೆ ತಗುಳ್ಚಿ ಮನದಳಿಪೊಡಗೂ[ಡಿದು]ದಂ ತಗುಳ್ಚುಗುಂ ಕಾಮಿಗಳಾ (ಕವಿರಾ. ೩-೨೦೨) ; ಛಾತ್ರರಗೋಗ್ರಹಂ ಪಿರಿದುಮಾಗ್ರಹಮಂ ಮನದೊಳ್ ತಗುಳ್ಚೆ (ಪಂಪಭಾ. ೮-೯೨) ; ಮಾಡಿದಾ ಸಲೆ ಸಂದೆಯಮಂ ತಗುಳ್ಚದಂತೆ(ವಿಷ್ಣುಪು.೦೦-೦೫೩). ೧೦. ತಲುಪಿಸು;ಮುಟ್ಟಿಸು:ಮಾರಿಯ ಮಸಣಿಯ ಚೂಳಿಯಂ ಪಿಡಿದು ಜಡಿವ ಜವಹುರಮಂ ತಗುಳ್ಚಿ ತಾಮೊಕ್ಕಲಿಕ್ಕುವ . . . ಬಲ್ಗೈ ಬಂಟರ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೯೦-೨೫). ೧೧. ತೊಲಗಿಸು; ನಿವಾರಿಸು ; ದೂರಮಾಡು : ಸುನಯಾಂಶುಗಳಿಂ ಕುನಯಾಂಧಕಾರದೊಂದುನ್ನತಿಯಂ ತಗುಳ್ಚಿ ಖರಭಾನುವಿನಂತೆಸೆದಂ ನರೇಶ್ವರಂ (ಬಾಧಪು. ೪-೩೫). **ತಗುರ್ಚು :** ೧. × × × ಪತಿ ಕೊಯ್ದೊಡೆ ನಡು ಕೋಯುಲೆ ಪೋದುದು ತಗುರ್ಚಿ ಪೊಡೆಯ ಘರಿಯಲ್ಲೆನಲ್ಕೆ ತೋಳುಡಿದು ಸಲಕ್ಕೆವಿಟ್ಟ(F)ದು (ಸೌಇಇ. IX-1, ೦೬೩-೧೪ : 1098). [ತಗುಳ್$_1$ + – ಚು$_1$]

ತಗುಳ್ಪು (ನಾ). ೧. ಕೂಡಿಕೊಂಡಿರುವುದು ; ಬೆಸುಗೆ ; ಜೋಡಣೆ ; ಕೂಟ : ನಿಗಳಂಬೊಲ್ ತೊಡರ್ದೊಂದು ಮೋಹನಿಗಳಂ ತಜ್ಜನ್ಮದೊಳ್ ನೋಡೆ ತೊಟ್ಟಗೆ ಮತ್ತಂ ಪೊಸತಾಗೆ ತಮ್ಮ ಮನದೊಳ್ ತಳ್ಪಿಯ್ದು ತಳ್ತಾ ತಗುಳ್ಪುಗಳೊಳ್ ಪೊಕ್ಕುವು ವಜ್ರಲೇಪದ ತಗುಳ್ಪಂ ಪೋಲ್ವಿನಂ ವಜ್ರನಾಭಿಗತಿಪ್ರೀತಿಯನುಂಟುಮಾಡಿದರವರ್ ಜನ್ಮಾಂತರಸ್ನೇಹದಿಂ (ಆದಿಪು. ೬-೨೨): ತೊಡೆಯ ತೋಳ ತಗುಳ್ಪುಮದೊರ್ಪ್ಪೆ (ಚಂದ್ರಪು. ೮-೯೫). ೨. ಸಂಬಂಧ ; ಸಂಪರ್ಕ : ತ್ರಿದಶಾನಕಲಯದಿಂ ನೀರದಪಥದೊಳ್ ನಾರದಂಗೆ ತಾಂಡವದ ತಗುಳ್ಪುದವಿದುದು (ಶಾಂತಿಪು. ೪-೫೭) : ಪಕ್ಷಿದ ಸೈಪುವೆಯ್ದಿದತಿದುಃಖಿಮುಮೆನ್ನ ಪುರಾಕೃತಾರ್ಥ ಸದ್ವ್ಯಕ್ತಿಯ ದುಶ್ಚರಿತ್ರದ ತಗುಳ್ಪಿನೊಳಾದ ಶುಭಾಶುಭಂಗಳಿಂದೆತ್ತವಿವಾದುಮೆಂದೊಸಗೆಯುಂ ಕರಮುಬ್ಬೆಗಮುಂ ವಿಮೋಹದಿಂ ಚಿತ್ತದೊಳಾಗಲೀಯದೆ (ಜೀವಸಂ. ೭೩-೨೬). ೩. ಆಧಾರ ; ಆಶ್ರಯ ; ಅವಲಂಬನ : ನೆಲನಂ ಪರ್ವಿವ ಬಳ್ಳಿಗಂ ಚದುರನೊಳ್ ಮೈಮ್ಮೆಯೊಡಂಬಟ್ಟು ತಳ್ತಲರ್ವ ಕೋಮಳೆಗಂ ತಗುಳ್ಪು ಪೆಱದೊಂದೆಂತಕ್ಕುಂ (ಆದಿಪು.೧೨-೧೯): ನಿನ್ನ ಹೇಮಲತಾವಿತಾನೋಪಮಾನ

ತನುಲತಾಪ್ರತಾನದ ತಗುಳ್ಪಿಂಗೀತನನಲ್ಪಕಲ್ಪಪಾದಪೋಪಮಾನಾನೂ ...ಂಗಯಪ್ಪಿಯೆ ದೊರೆ (ಶಾಂತಿಪು. ೫-೧೩೭ ವ). ೪. ಆವರಣ; ಆಚ್ಛಾದನ: ನಗರನಾರೀಕದಂಬದ ಸೋರ್ಮುಡಿಯ ಸೊಂಪು ಕಾರ್ಮುಗಿಲ ತಗುಳ್ಪುಮಂ ನೆಗಟ್ಚಿಯುಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೫-೩೪ವ). ೫. ಪ್ರದರ್ಶನ (?) : ಅಮರೇಂದ್ರನಘವಿಘಾತಾರ್ಥಮೌದ್ಧತ್ಯಾವಗತಮುಮಾರಭಟ್ಯಾಯತ್ತಮುಮೆನಿಸಿದ ತಾಂಡವದ ತಗುಳ್ಪಂ ತೋಱಲುದ್ಯೋಗಂಗೆಯ್ದು (ಮಹಾನೇ. ೯-೬ವ). [ತಗುಳ್$_1$ + – ಪು$_2$]

△ ತಗುಟ್ 'ತಗುಳ್$_1$' ನೋ.

ತಗೆ$_1$ (ಕ್ರಿ). ೧. ತಡೆ; ನಿಲ್ಲಿಸು; ಅಡ್ಡಿಪಡಿಸು; ನಿರೋಧಿಸು: " ತಗೆ– ಸ್ತಂಭನೇ (ನಿಲ್ಲಿಸು) " (ಶಮದ): ಅಗಲಲಸಹ್ಯಮೆಂದು ಪೆಱಗೀ ಬಟ್ಟಸಲ್ವಳಿ ಮುಂದೆ ಬಂದಳೀ ತಗೆವೊಡೆ ಚಿತ್ರದುತ್ಕಲಿಕೆಯಿಂ ನಭಕೀ ನೆಗೆತಂದಳ್ (ಕಾದಂಬ. ೧೮೦) : ಕರ್ಮಾಸ್ರವಮಂ ಜನಿಯಿಸಲೀಸದೆ ಸದ್ಗುಣದಿನಂತವಂ ತಗೆವುದದುವೆ ಸಂವರಮಕ್ಕುಂ (ಸುಕುಮಾ. ೮-೩೩): ಅಳವಿಯೊಳ್ ಬಳವದ ಹುಂಕಾರದ ಬರೆ ತಗೆವಂ[ಪಾಠಾಂ. ತೆಗೆದಂ]ಸ್ತಂಬೇರಮಕಳಭಮಂ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೪೭೩) ; ಸೂಂಕಿ ತಂದುಪ್ಪರದ ಬಿಱುವಿಸಿಲ ಬೀದಿಯೊಳು ತಗೆದನವನನಿಬರಂ ನಿಷ್ಕರುಣನು (ಹಚಕಾ. ೧೦-೪೭) : ನೃಪಂ ಪಾವಕನೊಲುರಿದವರ ತಗದು [ಪಾಠಾಂ. ತೆಗೆದ]ದಯದಿಂ ಮುನ್ನ ಧನಗೊಳ್ಳನುತ್ತ ಪೇಳೆ (ಸಿಂಗಿರಾ. ೨೨-೧೧) ; ಬಿಗಿವ ಬಿಡಿಸಿಕೊಳ್ವ ತಗೆವ ತವಕಿಸುವ . . . ಹೋರಾಟದ ವಿಗಡ ಮಲ್ಲರುಗಳೊಪ್ಪಿದರು (ಕಂಸವಿ. ೨೧-೯೩). ೨. ತಡೆಯಾಗು; ಅಡ್ಡಿಯಾಗು: ಎನಗೆ ನೀವು ಮಾಡುವ ರಾಜಕಾರ್ಯದ ಮಣಿಹ ನಿಮಗೆ ತಗೆಯಿತು (ಕುಸವ. ೧೧). ೩. ಸೆಳೆ; ಆಕರ್ಷಿಸು: ನೋಳ್ಪರ ಕಣ್ಣ ತ[ಪಾಠಾಂ. ತೆ]ಗೆವ ಮೊಲೆಯ: (ಕುರಾಸಾಂ. ೨೧-೪೭); ಕಣ್ಬುಗುವ ಸೆಣಸುವ ಮುಳಿವ ಚಿತ್ರವ ತಗೆವ ತಾಗಿಸುವೆಳಸಿ ಕೂಡುವ . . . ವೇಶ್ಯಾವೀಧಿಗಳೊಳಸುರಾರಿ ನಡೆತಂದ (ಅಕ್ರೂರ. ೭-೭೦). ೪. ಸ್ತಂಭೀಭೂತನಾಗು; ದಿಗ್ಭ್ರಮೆಗೊಳ್ಳು: ಸಾಗರದತ್ತನೆಂಬನೊಳ್ ಜೂದಾಡಿ ತನ್ನುಳ್ಳುದೆಲ್ಲಮಂ ಸೋಲ್ತು ಕುಡಲಿಲ್ಲದೆ ಸಮುದ್ರದತ್ತಂ ಸಾರಮೇಯಶಕ್ಯದ್ಧಾಮಾಂತರ್ಗತನಾಗಿ ಬಿಸಿಲೊಳ್ ತಗೆದಿರ್ದುದುಮಂ (ಚಾವುಂಪು. ೯೭-೯) ; ತಗೆಯಲ್ ಜೈಮಿನಿ ಸಿಕ್ಕಿಕೊಂಡು ಪರಿಯಲ್ ವೈಶೇಷಿಕಂ . . . ಅಮ್ಮಮ್ಮ ಪಟ್ಟರ್ಕವೀಧಿಗಳೊಳ್ ತೂಳ್ದಿತು ಗೋಪನಂದಿ ದಿಗಿಭಪ್ರೋದ್ಭಾಸಿ ಗಂಧದ್ವಿಪಂ (ಎಕ. V. ಚನ್ನರಾ. ೧೪೮-೩೮ ; 1094).

ತಗೆತಗೆ (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ) : ತಗೆತಗೆದು ತಗುಳ್ದೆಲ್ಲರಂ ದಹಿಸತೊಡಗಿತು ದಳ್ಳುರಿ (ಜೈಮಿಭಾ. ೮-೩೯). [ದೇ.॥ ತಮಿ. ತಕ್ಕೈ]

ತಗೆ$_2$ (ನಾ). ೧. ತಡೆ; ಅಡ್ಡಿ; ಪ್ರತಿಬಂಧಕ: ಆ ಚಂಡಾಲಕನ್ನಿಕೆ ರೋಮಂ ಬೊರೆದ ಪಂದೊವಲ ಪಂಜರದೊಳಿಕ್ಕಿ ಮಹಾಶ್ವೇತಾವಲೋಕನ[ಕೆ] ತಗೆಯಂ ಮಾಟ್ಪಂತೆ ಪಡಿಯಂ ಕೆತ್ತಗುಟ್ಟಯನಿಕ್ಕಿ (ಕಾದಂಬ. ೭೫೩). ೨. ತಂಗುವಿಕೆ; ನಿಲ್ಲುವಿಕೆ: ಬಲ್ಪ ಪಟ್ಟಿಯೊಳ್ ಮನದ ಚಿಂತೆಯಿನ್ ಪಲರ್ಕೆ ಒನ್‌ದಿರುಗಿದಪನೆಂದು ಪಿನ್‌ಮುನ್ ಅಱೆದು, ಪಲ ತಗೆಗಳ್ ಆದುವಯ್ (ಅಂತಿಗೂ. ೧೧-೨೦೭). [<ತಗೆ$_1$]

ತಗೆಪ (ನಾ). ಅಡ್ಡಿ; ನಿರ್ಬಂಧ; ಸ್ತಂಭನ: ತೆಗಪಂ, ತಗೆಪಂ, ತೊಡೆಪಂ, ನಡೆಪಂ, ಮೊಗೆಪಂ (ಶಬ್ದಾನು. ೫೭೧ ಪ್ರಯೋ). [ತಗೆ$_1$ + – ಪ$_2$]

ತಗೆಪು, ತಗಪ್ಪು, ತಗವ್ಪು$_2$, ತಗಹು$_2$ (ನಾ). ೧. ಅಡ್ಡಿ; ನಿರ್ಬಂಧ: ಪೆಱರಱಿದು ತನ್ನ ಸಾಲಂಗೊಟ್ಟೊಡಂ ತಾನಱಿದು ಸಂಸಾರಮೋಹಂಗೆಟ್ಟೊಡಂ ಆತನ ತಗೆಪುಮಾತನ ಕರ್ಮದ ಬಿಗಿ(ಗು)ಪುಂ ಪತ್ತುವಿಡುಗುಂ (ಜೀವಸಂ. ೧೭೩-೨೧ವ). **ತಗಪ್ಪು**: ೨. ಒತ್ತಾಯ; ತಗಾದೆ: ಒಮ್ಮೆ ಇತ್ತರ್ಗೆ ಇಕ್ಕರ್ಗಳ ಜೋಳವಮ್ ಕುಡುವುದು ತಗಪ್ಪಿಲ್ಲ ಗೋಸನೆ ಇಲ್ಲ ರಾಜಪುರುಷರ್ಗೆ ಪುಗಲಿಲ್ಲ (ಇಂಆ. X, ೧೭೭-೪ : 7ನೆಯ ಶತ). **ತಗವ್ಪು$_2$**: ೧. ಇತ್ತನಂದೇ ಕೃಷ್ಣ ನಿನಗಾ ಪುತ್ರನನು ನೀ ಬೇಡಿಕೊಳಲೇಕುತ್ತಮನೆ ತಗ[ಪಾಠಾಂ. ಡ]ವೇಕೆ ತನ್ನನು ನಾಚಿಸಲದೇಕೆ (ನಿಘಾಗ. ೧೦-೬೩-೩೦) ; ತಗವಹುದು ತನಗೆನುತ ಶೈಲನಿತಂಬಕೈತಂದು ವಿಗಡ ರಕ್ಕಸನಾ ಹರಾದ್ರಿಯ ಬಿಗಿದನ್ನೆ (ಉತ್ತರಾ. ೫-೫೧). **ತಗಹು$_2$** : ೧. ತಪವೆರಿಬುದು ತಗಹು ನೇಮವೆಂಬುದು ಬಂಧನ (ಅವಚಂ. ೧೫೮-೭೨೩) ; ಧ್ಯಾನದ ಧ್ಯೇಯವಳವಟ್ಟು ಆನಂದಿಪಂಗೆ ತಪದ ತಗಹೆ[ಪಾಠಾಂ. ಫಲವೆ]ಲ್ಲಿಯದೊ (ಚನ್ನವ. ಕ. ೩೨೪-೭೮೩) : ಓಲಗದಿಂ ಪಡೆದಂ ತಗಹಿಂ ಸಿಲ್ಕಿದಂ (ಶಮದ. ೧೨೮ ಪ್ರಯೋ); ಹಗಲು ಹಱಚಿಂತೆಯನು ಮಾಳ್ಪರೆ ತಗಹಲಾ ಬಹುವಿಧ ಗೃಹವ್ಯಾಪ್ತಿಗಳ ಬಯಲಾಯಾಸ ಕೃತ್ಯದ ಕಾಲುಕಣ್ಣಗಳ (ನಿಘಾಗ. ೨-೧-೯) ; ಗಗನವನೊಳಕೊಂಬ ತಿಳಿವಿದೆ ಇದಕಿಲ್ಲಿ ತಗಹೇತಕಾಯ್ತೆಂಬನಾಗ (ಭರತ. ೭೦-೩೭). ೩. ಕವಿದಿರುವಿಕೆ; ಆವರಣ; ಮುಸುಕು; ಹೊದಿಕೆ: ಮಱವೆಯ ತ[ಪಾಠಾಂ.ತೆ]ಗಹು ತೆಗೆದಚ್ಚಱಿಕೆ ತೋಱಿತು (ಪ್ರಭುಲೀ. ೯-೧೫) : ಉಗಿದವಂಬರವನು ಮಯೂಖಾಳಿಗಳು ಭುವನದ ಜನದ ಕಂಗಳ ತಗಹು ತೆಗೆದುದು ಸೆಱೆಯ ಬಿಟ್ಟರು ಚಕ್ರವಕ್ಕಿಗಳ (ಕುಮ್ಮಾದ್ರೋ. ೧-೪೩) ; ಕಳಿದರೀ ಚಂಡಾಂಶುವಂಶೋಜ್ಜ್ವಲರು ಬಳಿಕಾ ಹಿಮಸಮಯವನು ಪುಲಿದೊಗಲ ಹರಿಣಾಜಿನದ ಹಾಸಿಕೆಯ ಹೊದಿಕೆಯಲಿ ತಳಿರ ತಗಹಿ[ಪಾಠಾಂ. ಡಿ]ನ ಮನೆಗಳಲಿ (ತೊರರಾ. ೩-೨-೫).

[ತಗೆ$_1$ + – ಪು$_2$./ತಮಿ. ತಕ್ಕೈಪ್ಪು]

ತಗೆಬಗೆ, ತಗಿಬಿಗಿ, ತಗುಬಗೆ (ನಾ). ೧. ಅರೆಮನಸ್ಸು; ಅನಿಶ್ಚಿತವಾದ ಮನಸ್ಸು: ಅಕ್ಕುಮಾನುಂ ತಗೆಬಗೆಯೊಳೊಪ್ಪುವೆಂ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೦೫-೩): " ಪ್ರತಿಹತವಾದ – ತಡೆದ – ಮನಸ್ಸು " (ರಾಮಾಶ್ವ. ಕೋಶ). ೨. ಅಸ್ತವ್ಯಸ್ತತೆ: ತಗೆಬಗೆಯ ನಡೆನುಡಿಯ ಮಗಳ ನಡೆವಳಿಯಂ (ಕಾಲೂರ. ೪೭-೭೫) : "ಕ್ರಮತಪ್ಪುವಿಕೆ" (ಕಾಲೂರ. ಟಿಪ್ಪಣಿ). ೩. ತೊಂದರೆ; ಹಿಂಸೆ: ಹಾವಿಂಗೆ ಹಾಲನೆಱೆದೊಡೆ ತೀವಿದ ವಿಷವಪ್ಪುದಲ್ಲದುಂಗಜನಂ ಸಂಭಾವಿಸಿದೊಡೆ ಕೋಮಳೆಯರ ಜೀವಕೆ ತಗೆಬಗೆಯನೀವನೆಂಬುದು ಪುಸಿಯೇ (ನಳಚಂ. ೨೧೦). ೪. ಸಂಕಟ; ತಳಮಳ: ಉಸುರ ತಗೆಬಗೆಯೊಳ ಸುರೇಂದ್ರ ಬಸವಳಿದು (ಶರಬು. ೧೩-೩೮). ೫. ಲಗುಬಗೆ; ಅವಸರ: ತಗೆಬಗೆಯೊಳೋಡಾಡಿ ಕೆರವೊಂದು ಸವೆಯದಿರೆ (ಕಾಲೂರ. ೭೩-೦೩೨). **ತಗಿಬಿಗಿ**: ೪. ತನ್ನ ರೆಕ್ಕೆಯಂ ನೆಗಪಲೆನುತೆಂದು ಬಿಚ್ಚಿದ ದೆಸೆಗಳೆಂಟು ಮುಚ್ಚಲು ತರಣಿಗುಸುರು ತಗಿಬಿಗಿಯಾಗಲು (ತುರಂಗ. ೪-೩೯). ೫. ಬಗೆಬಗೆಯಾಟದಿ ಜಗವ ನಗಿಸುತ ತಗಿಬಿಗಿ ಓಡುತ್ತ ನೆಗೆದು ಕುಪ್ಪಳಿಸಿ (ಶರಲೀ. ೩೪೩-೮). ೬. ತಬ್ಬಿಬ್ಬು; ದಿಗ್ಭ್ರಮೆ: ಮಗುವಾಗಿ ಪೂತನಿಯ ಮೊಲೆಯುನುಂಡೆ ಇಂಥ ತಗಿಬಿಗಿಯಾಟಗಳೆಲ್ಲಿ ಕಲಿತ್ಯೋ ರಂಗ (ಪುರಂದ. ೪-೧೫೭-೩). 'ತಗಿಬಿಗಿಗೊಳಿಸು' ಪರಾ. **ತಗುಬಗೆ**: ೩. ಬಿಸಿಗೆ ಬೆಚ್ಚಿದ ಎದೆಯು ಮರುಚಲ ಬಸಿರಿಯ ಬಯಕೆಗೆ ತಗುಬಗೆಯಾಗುತಿರೆ (ಸಹೀಗೀ. ೪-೯೩) : ಅಗ್ನೀವಹನ ಅವಸ್ಥೆ ತಗುಬಗೆಯಾಯಿತು ಇವನ ಗಂಟಲೂ ಕಟ್ಟಿಕೊಂಡಿತು (ನೀರಸ. ೩೩). 'ತೆಗೆಬಗೆ' ಪರಾ.

[ತಗೆ$_1$ + ಬಗೆ$_3$]

ತಗೆವುಗಿಲ್ (ನಾ). (?) : ಸ್ವಾಂತಂ ಪಂಚೇಷುವಿಂದಂ ತಗೆವುಗಿಲ[ಪಾಠಾಂ. ತಗೆವುಲ, ಜಂತಗೆವುಗಿಲ]ವೊಲಪ್ಪಂತು ಕಂದರ್ಪನೆಚ್ಚೆಚ್ಚೆಂತುಂ ಕೈವಾರದಟ್ಟಾಸುರವೆನೆ ಮುಳಿದೆಟ್ಟಟ್ಟೆ ಕೋದಂಡದಿಂ ಪೊಯ್ದಂತಾನುಂ ನಿನ್ನ ಸೌಂದರ್ಯದಿನೆನಗೊಳಗಾದಂ ದಶಗ್ರೀವನೆಂದಾ ಕಾಂತಾರತ್ನಕ್ಕೆ ವೈದೇಹಿಗೆ ಮಕುಟ ಪಟದ್ರುತ್ನದಿಂದರ್ಘ್ಯಮಿತ್ತಂ (ಪಂರಾಮಾ. ೯-೮೪). [?]

ತಗ್ಗೈರ್ 'ತಗ್ಗೈರು' ನೋ.

ತಗ್ಗೈರು, ತಗ್ಗೈರ್ (ನಾ). (ಕೆಲಸದಿಂದ) ತೆಗೆದುಹಾಕುವುದು; ಉಚ್ಚಾಟನೆ: (ಕ). ತಗ್ಗೈರ್ : (ರೈಸ್‌ಗ. II. ೫೭೩).

[← ಹಿಂ. ತಗೀರ್, ತಗೀರೀ ; ಮರಾ. ತಗಿರೀ ; ಅರ. ತಗಯ್ಯುರ್]

ತಗೊಣೆ (?). (?): ಶ್ರೀ ವರದರ ಪನ್ದಿಮಿಂಯನ್ದಗೊಣೆ ರಣದೊಳಾ ಮಣವೊಡ್ಡುವೊನ್ ಮೂಳಿಯೆನೆಯ್ಕೆಳ[ವೋ]ನ್ ಪೆಣದ ಸಜ್ಜಡಿ ಕಟ್ಟುವೊನ್ (ಕಇ. I, ೫-೨ : 8ನೆಯ ಶತ).

[?]

ತಗ್ಗಜ್ಜಿ 'ತಗಚೆ' ನೋ.

ತಗ್ಗಾಳು (ನಾ). ಗಿಡ್ಡ ; ಕುಳ್ಳ : (ಕ). [ತಗ್ಗು$_2$ + ಆಳು$_3$ (<ಆಳ್$_3$)]

ತಗ್ಗಿ, ತಂಗಿ$_2$, ತರ್ಗಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ; ತಕ್ಕಿಲೆ; ಅಗ್ನಿಮಂಥ; ನರುವಲು: "ಜಯಾ, ಜಯಂತೀ, ತರ್ಕಾರೀ, ನಾದೇಯಾ, ವೈಜಯಂತಿಕಾ– ಈ ೫ ತಗ್ಗಿ" (ನಾಚರಾ. ೧೦೮) ; "ವಹ್ನಿಮಂಥಃ–ನರುವಲು, ತಗ್ಗಿ" (ಒಷಧಿ. ೧೪೭) ; ಬಿಲ್ವಂ ತಗ್ಗಿ ಸೀವನ್ನಿ ಪಾದರಿಯಾವುಂಡಗೆಯೆಂಬಿವಂ ತೆಗಪಿ ಸೇಕಂಗೆಯ್ಕೆ ಮಾಣ್ಗುಂ ಕಫಂ (ಲೋಕೋಪ. ೯-೨೨೫) ; ಚಿಲ್ಲವೇ ಹೇಳಕಟ ಎನ್ನೀ ಚಿಲ್ಲತನವೆಂದಿಂಗೆ ಮಾಣ್ಬುದು ಸೊಲ್ಲು ತಗ್ಗಿಯೆನ್ನಳಲು ತಗ್ಗುವುದರೇತಱಿಲಿ (ಬಸಪು. ೪೫-೯೧) ; ತುಲಸಿಯ ನುಗ್ಗಿಯ ತಗ್ಗಿಯ . . . ಪತ್ರಂಗಳನೊಡನೆ ತೆಗಪಿಕೊಂಡದಱೊಳೆ ಸೇಕಂಗೆಯ್ಕೆ (ಅಶ್ವಶಾ. ೧೦-೨೧). **ತಂಗಿ$_2$** : ಸಣ್ಣನಾದ ಎಲುಗಳ ಹಾಕಿ ಮಣ್ಣು ಮೆತ್ತಿ ಆಮೇಲೆ ಒಳಗಿನ ಮಣ್ಣ ತಂದು ತಂಗಿಯ ರಸ ಹೊಯ್ದು ಅರೆದು (ಅಶ್ವಟೀ. ೭೯-೫). △ **ತರ್ಗಿ** : ಉಪಶಮಿಸುಗುಮಾತಪದೊಳ್ ಕಟ್ಟಿ ಪೂಸೆ ತರ್ಗಿಯ ರಸಮಂ (ಅಶ್ವಶಾ. ೦೧-೬೯).

ತಗ್ಗಿಯ ಮಾನ್ಯ, ತಗ್ಗಿಯ ಮಾನ್ಯ = ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮಾನ್ಯ,– ಉಂಬಳಿ : ದೇವರ ನಿವೇದಕ್ಕೆ ತಗ್ಗಿಯ ಮಾನ್ಯದೊಳಗೆ ಕೊಟ್ಟ ಮತ್ತರು ೧೬ ತೋಟ ಮತ್ತರು ೧ (ಕೊಲ್ಲಾಶಾ. ೬-೧೨; 1127): ಸಂಕ್ರಾಂತಿಪರ್ವ್ವ ನಿಮಿತ್ತಂ ಅಗ್ರಹಾರದ ತಗ್ಗಿಯಮಾನ್ಯ ದೊಳು ಠಾವಸಟ್ಟಿಯಕೆಱೆಯಿಂಯ ಕೇಶವೇಶ್ವರದೇವರ ಭೂಮಿಯಿಂಬಡಗಲು (ಕಇ. V, ೨೫-೨೪; 1139). [?]

ತಗ್ಗಿಲು 'ತುಗ್ಗಿಲ್' ನೋ.

ತಗ್ಗಿಸು 'ತಱ್ಗಿಸು' ನೋ.

ತಗ್ಗು$_1$ 'ತಱ್ಗು' ನೋ.

ತಗ್ಗು$_2$, ತರ್ಗು$_2$, ತೆಗ್ಗು$_2$ (ನಾ). ೧. ಕುಣಿ; ಹಳ್ಳ; ಕೆಳಕ್ಕೆ ಕುಸಿದುದಂ; ಗುಂಡಿ: ನೆಲನ ತಗ್ಗಿನಲು ಪ್ಪರದ ಮೆಯ್ಯೊಲವಿನಲಿ ಪಾರಗದ ಬವರಿಯ ಸುಳುಹಿನಲಿ . . . ಖಂಡೆಯದ ಖಣಿಕಟಿಲೆಸೆಯೆ ಕಾದಿದರು (ಕುಮಾರವ್ಯಾ. ೧೪-೭) : ಹಿಡಿಸದೆ ತುಂಬಿದೆ ತಗ್ಗಿಲ್ಲ ತೆವರಿಲ್ಲ (ಸಪೀಗೀ. ೨೪-೪೧೯) : ನದಿ ಎತ್ತರವಾದ ಕಡೆಯಿಂದ ತಗ್ಗಾಗಿರುವ ಕಡೆಯನ್ನು ಹುಡುಕಿ ಹರಿಯುತ್ತದೆಯಲ್ಲವೆ? (ವ್ಯಾಸಜಿ. ೦೦೭) : ಆಳವಾದ ತಗ್ಗನ್ನು ತೋಡಿ ಅದರಲ್ಲಿ ಹುಗಿದು ಬಿಡುತ್ತಿದ್ದೇನೆ (ವ್ಯಾಮುತಾ. ೫). ೨. ಸಣ್ಣದು; ಕುಳ್ಳಾದುದು ; ಎತ್ತರವಲ್ಲದುದಂ: ಗುಡ್ಡದ ಮೇಲೆ ಅವನ ತಗ್ಗಾದ ಮನೆ ಕಾಣಿಸುತ್ತಿತ್ತು (ಮಹಾಕಾ. ೧೫). ೩. ಕುಗ್ಗಿರುವ ಸ್ಥಿತಿ; ಕಡಿಮೆಯಾಗಿರುವಿಕೆ ; ಕುಸಿತ : ಕುರುಳು ಜುಂಜುಱುದಲೆಯ ತಗ್ಗಿನ[ಪಾಠಾಂ. ದ]ಕೊರಳ ಕೆಂಗಱಿಗಣ್ಣ ಮೋಱಿಯ ಪಱಕುಗಡ್ಡದ (ನಳಚ. ೪-೪). ೪. ಬೆಲೆ ಹೆಚ್ಚಾಗಿರುವಿಕೆ ; ತುಟ್ಟಿಯಾಗಿರುವಿಕೆ : (ಮ್ಯುಗಚ. IV, ೭೦೬). 'ತಗ್ಗುಕಾಲ' ಪರಾ. ೫. ವ್ಯಾಪಾರದ ವಸ್ತುಗಳ ಪೂರೈಕೆ ಕಡಿಮೆಯಾಗಿರುವುದು. ೬. ಪಾತ್ರೆ ಮೊದಲಾದವು ನೆಗ್ಗಾಗಿರುವಿಕೆ: 'ತಗ್ಗಿತ್ತು' ಪರಾ. ೭. (ಆಲಂ) ಕಷ್ಟಕಾಲ : ತೆರೆಯಲಾರೆನು ಮರೆಯಲಾರೆನು ದೈವವಿತ್ತೀ ಕಷ್ಟದ ತಗ್ಗು ಸಾರುತಲಿರಲಿ ಸ್ಮಾರಕವಾಗಿ ಒಗ್ಗಿನ ನಷ್ಟವ (ಹಾಡುಪಾ. ೬೯-೨). **ತರ್ಗು$_2$** : ೪. ಧಾರಣೆಯ ತರ್ಗಂ ಪೋರುವವನು ನಿಂದಿತನು (ವೀಕ್ಪು. ೪-೧೭-೨೯). **ತೆಗ್ಗು$_2$**: ೧. ನಿಬ್ಬಣದ ಈ ಎತ್ತು ಹುಗ್ಗಿಯ ಮೇದಾವ ತೆಗ್ಗಿನ ನೀರ ಕುಡಿದಾವ (ಲೋಕಗೀ. ೨೭) : ನೆಲವು ಸಮತಲವಾಗಿರಲಿಲ್ಲ, ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ತೆಗ್ಗುಗಳು (ಕುರಿಹಿಂ. ೬೪).

ತಗ್ಗುತಿಟ್ಟು = ೧. ಏರು ಇಳಿ ; ಹಳ್ಳ ದಿಣ್ಣೆ ; ಕುಳಿ ತೆವರು. ೨. ಹೆಚ್ಚುಕಡಿಮೆ; ನ್ಯೂನಾಧಿಕತೆ : ಅಲ್ಲಿ ರೂಪಗುಣಗಳಿಲ್ಲ. ಸ್ವಲ್ಪ ತಗ್ಗುತಿಟ್ಟುಗಳಿರಬಹುದು, ಆದರೆ ಸತ್ವವೊಂದೇ (ರಾಮಾನಿ. ೧೧೪). **ತಗ್ಗುದಿಂಟೆ** = ತಗ್ಗುತಿಟ್ಟು ೧ : ತಗ್ಗುದಿಂಟೆ ಕಲ್ಲುಮುಳ್ಳು ಕೆಸರುನೆಲ ಕಾಗುತಳ್ಳು (ಬಟ್ಟಳ. ೧೯೩-೧೧). **ತಗ್ಗುದಿನ್ನೆ** = ತಗ್ಗುತಿಟ್ಟು ೧ : ಕಿತ್ತಳೇಹಣ್ಣು . . . ಚೆನ್ನಾಗಿ ದಿಟ್ಟಿಸಿ ನೋಡಿದರೆ ಅದರ ಮೇಲೆ ಹಲವು ಸಣ್ಣ ಸಣ್ಣ ತಗ್ಗುದಿನ್ನೆಗಳು ಕಾಣಿಸುವವು (ಮುಂಬಯಿ. ೪-೬೭) ; ತಗ್ಗುದಿನ್ನೆಗಳು . . . ಸಾಲುಸಾಲಾಗಿ ನಿಂತಿವೆ (ಅಶ್ವಮೀ. ೨). **ತಗ್ಗುಬ್ಬು** = ತಗ್ಗುತಿಟ್ಟು ೧ : (ಕ). **ತೆಗ್ಗುತೆವರು** = ತಗ್ಗುತಿಟ್ಟು ೨ : ಲೇಖಕರ ಸೌಮನಸ್ಯ . . . ಕತೆಯ ಹೇರುಪೇರುಗಳಲ್ಲಿ ತೆಗ್ಗುತೆವರುಗಳಲ್ಲಿ ತನ್ನ ಸಮತೂಕವನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದೆ (ಅಬೋಲೀ. I, ಸಂಪಾದಕರ ಮಾತು). [<ತಱ್ಗು]

ತಗ್ಗುಕಾಲ (ನಾ). ವಸ್ತುಗಳ ಪೂರೈಕೆ ಕಡಿಮೆಯಾಗಿರುವ ಕಾಲ: ಈ ತಗ್ಗುಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ ಸೀರೆಯ ಬೆಲೆ ನೂರ ಅರವತ್ತೇ ರೂಪಾಯಿ (ಶಿವರಾ. ೨೫). [ತಗ್ಗು$_2$ + ಕಾಲ]

ತಗ್ಗುಗನ್ನಡಿ (ನಾ). ಒಳಮುಖವಾಗಿ ಬಾಗಿರುವ ಕನ್ನಡಿ; ಅಂತರ್ಗೋಲ ಕನ್ನಡಿ : ತಗ್ಗುಗನ್ನಡಿಯನ್ನು ನಮ್ಮ ಮುಖದ ಹತ್ತಿರ ಹಿಡಿದುಕೊಂಡರೆ ಮುಖದ ದೊಡ್ಡ ಪ್ರತಿಬಿಂಬವು ಕಾಣುವುದಲ್ಲದೆ ಈ ಪ್ರತಿಬಿಂಬವು ತಲೆಕೆಳಗಾಗಿರದೆ ನೆಟ್ಟಗಿರುವುದು (ಭೌತವಿ. ೧೭೨). 'ಉಬ್ಬುಗನ್ನಡಿ' ಪರಾ.

[ತಗ್ಗು$_2$ + ಕನ್ನಡಿ$_1$]

ತಗ್ಗುಗುಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ತಗ್ಗುವಂತೆ ಕುಟ್ಟು; ಕುಸಿದು ಬೀಳುವಂತೆ ಹೊಡೆ,– ಮೆಟ್ಟು : ಬೆದಱಿದ ಬಾಳವೃದ್ಧರನೆ ಬಾಯ್ಬಿಡೆ ಬಾಯ್ಬಿಡೆ ಸೀಳ್ದು ಪೋಲ್ದು ಬಂದದಿರದೆ ನಿಂದ ಬೀರರನೆ ಬೊಬ್ಬಿಡೆ ಬೊಬ್ಬಿಡೆ ತಗ್ಗು[ಪಾಠಾಂ·ಗ್ಗ]ಗುಟ್ಟಿ ಲಾಯದ ತುರಗಂಗಳಂ ತರದೆ ಗೋಱಿಡೆ ಗೋಱಿಡೆ ಕೋಡೊಳೆತ್ತಿ . . . ಕೊಂದುದಾ ಗಜಂ (ಪಾರ್ಶ್ವಪು. ೪-೧೩೬).

[ತಗ್ಗು$_1$ (<ತಱ್ಗು) + ಕುಟ್ಟು$_1$]

ತಗ್ಗುದನಿ (ನಾ). ತಗ್ಗಿಸಿದ ದನಿ ; ಕೆಳದನಿ : ಹೆಂಗಸರು ಗಂಡಸರೆಲ್ಲ . . . ತಗ್ಗುದನಿಯಲ್ಲಿ ಮಾತನಾಡುತ್ತ ಕುಳಿತಿದ್ದರು (ಪುನರು. ೨೩೭).

[ತಗ್ಗು$_1$ (<ತಱ್ಗು) + ದನಿ$_2$]

ತಗ್ಗುನೆಲ (ನಾ). ಎತ್ತರವಲ್ಲದ ಭೂಮಿ ; ತಗ್ಗಾದ ಭೂಮಿ : ಸಮುದ್ರವು ತಗ್ಗುನೆಲದ ಮೇಲೆ ಹೆಸರೂ ಬಣ್ಣವೂ ಬೇರೆ ಬೇರೆಯಾಗಿ ಮೆರೆಯುತ್ತದೆ (ಅನಂಶ. ೪೧ ಟೀಕೆ). [ತಗ್ಗು$_2$ + ನೆಲ$_1$]

ತಗ್ಗುಬೀಳು, ತೆಗ್ಗುಬೀಳು (ಕ್ರಿ). ಹಳ್ಳಬೀಳು ; ನೆಗ್ಗಾಗು : ಮನೆಯ ಪಾತ್ರೆಗಳೆಲ್ಲ ತಗ್ಗುಬಿದ್ದಿವೆ (ರೂಢಿ). **ತೆಗ್ಗುಬೀಳು** : "ಗುಣಿಗಲ್ಲ = ತೆಗ್ಗುಬಿದ್ದಗಲ್ಲ" (ಗಂಗಾಮು. ೧೧೭). [ತಗ್ಗು$_2$ + ಬೀಳು$_1$ (<ಬೀೞ್$_1$)]

ತಗ್ಗುಮುಗ್ಗು (ನಾ). ೧. ಹೆಚ್ಚು ಕಡಮೆ ; ಏರುಪೇರು : "ವಿಷಮ–ಸಮವಲ್ಲದ್ದು, ತಗ್ಗು ಮುಗ್ಗು" (ಗಂಗಾಮು. ೨೯೩). ೨. (ಆಲಂ) "ಸುಖದುಃಖ" (ಜಾನಕೋ. ೬೩). [ತಗ್ಗು$_2$ + ಮುಗ್ಗು$_3$/ತೆಲು. ತಗ್ಗುಮೊಗ್ಗು]

ತಗ್ಗುಶ್ರುತಿ (ನಾ). ತಗ್ಗಿದ ಶ್ರುತಿ; ಮಂದವಾದ ಶ್ರುತಿ : ಅವಳು ಹಾಡುವುದು ಯಾವಾಗಲೂ ತಗ್ಗುಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿಯೇ (ರೂಢಿ). [ತಗ್ಗು$_2$ + ಶ್ರುತಿ]

ತಗ್ಗುಸಿರು (ನಾ). ತಗ್ಗಿದ ದನಿ ; ಕೆಳದನಿ : "ಈಗ ತಾನೆ ಬಂದೆ" ಎಂದು ತಗ್ಗುಸಿರಿನಿಂದ ಹೇಳಿದ. (ಚಿಂಗಾಳ್ತಿ. ೧೧೭).

[ತಗ್ಗು$_2$ + ಉಸಿರು$_2$ (<ಉಸಿರ್$_2$)]

ತಗ್ಗುಸೋಪಾನ (ನಾ). ಇಳಿಯುವ ಸೋಪಾನ; ಇಳಿ ಮೆಟ್ಟಿಲು: ತಗ್ಗುಸೋಪಾನದೊಳಿಳಿವಾಗ ಮುನಿಗಳ್ಗೆ ಬೊಗ್ಗನೆ ಕೈಲಾಗುಗೊಡುವಾ, ಉಗ್ಗಡದೇಱುಸೋಪಾನದೊಳವರ ಕೈಯೊಗ್ಗಿ ಹಿಡಿದು ಮೇಲೆ ನೆಗೆವಾ (ಭರತೇ ೩-೭೮). 'ಏಱುಸೋಪಾನ' ಪರಾ. [ತಗ್ಗು$_2$ + ಸೋಪಾನ]

ತಗ್ಗೆತ್ತು (ಕ್ರಿ). ಪಾತ್ರೆಗಳ ತಗ್ಗುಗಳನ್ನು ಸರಿಪಡಿಸು: ನುಗ್ಗಾದ ಪಾತ್ರೆಗಳನ್ನು ತಗ್ಗೆತ್ತದಿದ್ದರೆ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಕಾಣುವುದಿಲ್ಲ (ರೂಢಿ).

[ತಗ್ಗು₂ + ಎತ್ತು₁]

ತಗ್ಗೊತ್ತು, ತಗ್ಗೊರ್ತು (ಕ್ರಿ). ೧. ತಗ್ಗುವಂತೆ ಒತ್ತು ; ಅದುಮು ; ಹತ್ತಿಕ್ಕು ; ನಿಗ್ರಹಿಸು : ಆದರಿಸುತಮರೇಂದ್ರನೆದ್ದನು ಹೋದ ವಜ್ರವ ಕೊಂಡು ನಗುತ ವಿಷಾದವನು ತಗ್ಗೊತ್ತಿ ನುಡಿದನು ದೈತ್ಯಪತಿಯೊಡನೆ (ನಿಭಾಗ. ೬-೧೦-೧೦). **ತಗ್ಗೊರ್ತು** : ೨. (ಆಲಂ) ತಗ್ಗಿಸು ; ಕಡಮೆ ಮಾಡು : ಈ ಮತ್ಸರಮಂ ತಗ್ಗೊರ್ತಿ . . . ರಕ್ಷಿಪ್ಪುದೆನ್ನಂ (ರಕ್ಷಾಕ. ೧೧).

[ತಗ್ಗು₁ (<ತಟ್ಟು) + ಒತ್ತು₁]

ತಚ್ಚಣ 'ತತುಂಕ್ಷಣ₂' ನೋ.

ತಜವಿಜಿ 'ತಜವೀಜು' ನೋ.

ತಜವೀಜಿ 'ತಜವೀಜು' ನೋ.

ತಜವೀಜು, ತಜವಿಜಿ, ತಜವೀಜಿ, ತಜುಬಿಜಿ (ನಾ). ೧. ಏರ್ಪಾಟು ; ವ್ಯವಸ್ಥೆ ; ಸಿದ್ಧತೆ : ನಾ ಬಂದು ಎಷ್ಟೊತ್ತಾತು . . . ಚಹಾದ್ದೇನಾದರೂ ತಜವೀಜು ಮಾಡ್ರೀಯೋ (ದೀಪಕ. I, ೧೯). 'ತಜವೀಜುದಾರಿ' ಪರಾ. ೨. ಪ್ರಯತ್ನ ; ಉದ್ಯೋಗ : (ಮೃಗಜ. IV, ೭೮೭). **ತಜವಿಜಿ** : ೨. ತಾಯಿ ತನಗೆ ಬೇರೆ ಮದುವೆ ಮಾಡಿಸುವ ತಜವಿಜಿಯಲ್ಲಿದ್ದಾಳೆಂದು . . . ಅತ್ರೆಯನ್ನು ಇನ್ನಷ್ಟು ಅಂಜಿಸಿದ್ದ (ಹೊಸಕ್ಟ. ೨೭). ೩. ವಿಚಾರಣೆ ; ಶೋಧನೆ ; ಚೌಕಸಿ (ಉಕ) : "ತಜವಿಜಿ–ಹುಡುಕುವುದು; ಶೋಧ" (ಜಾವಕೋ. ೬೩). **ತಜವೀಜಿ** : ೨. ಆಸ್ತಿ ವಿಲೇವಾರಿಮಾಡುವ ತಜವೀಜಿಯಲ್ಲಿದ್ದಾರೆ (ರೂಢಿ). **ತಜುಬಿಜಿ** : ೧. ಅಮುದಾ ನಗರಕ್ಕೆ ಬರುವ ಮಧ್ಯಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ಪಾದಶಹಾರು ತಜುಬಿಜಮಾಡಿ (ಕೆಳದಿನೃ. ೫೮-೦೯).

[←ಅರ. ಹಿಂ. ತಜವೀಜ್]

ತಜವೀಜುದಾರಿ (ನಾ). ವಿಚಾರಣೆ ; ಶೋಧನೆ : ಪಟೇಲರ ಬಹಿರಂಗ ಹಾಜರುಬಾಕಿ ಮತ್ತು ತಜವೀಜುದಾರಿ ಹೆಚ್ಚಾದವು (ಕಲಿನ. ೩೧೫).

[<ತಜವೀಜು]

ತಜನೆವಟಯಿಗೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಧ್ವಜ (?) : ಬೆಳ್ಗೊಡೆಗಳುಂ ಪಾಳಿಧ್ವಜಂಗಳುಂ ತಜನೆವಟಯಿಗೆಗಳುಂ ಚಂದ್ರಾದಿತ್ಯರ್ಕಳುಂ ಸಿಂಹ ವ್ಯಾಘ್ರ ಮಕರ ಮತ್ಸ್ಯಗಳೆಂದಿವು ಮೊದಲಾಗೊಡೆಯ ರಾಜ್ಯಚಿಹ್ನಂಗಳ್ ಮುಂದೆ ಪರಿಯೆ (ವಡ್ಡಾರಾ. ೦೩೩-೦೯). [ತಜನೆ₀ + ಪಟಯಿಗೆ]

ತಜವಿಜಿ (ನಾ). ಪಿಸುದನಿ(?) : ಗಜಬಜಿಸಿ ಕೆಲಕೆಲರು ಹಾಸ್ಯದ ತಜವಿಜಿಗಳಿಂ ಕೆಲರು ಮುಸುಕಿನ ಗುಜುಗುಜುಗಳಿಂ ಕೆಲರು ಸಂಜ್ಞೆಗಳಿಂದ ಕೆಲರಿರಲು (ಅಶಂರಾ. ೩-೪-೨೩). 'ಗಜಬಿಜಿ' ಪರಾ. [?]

ತಜುಬಿಜಿ 'ತಜವೀಜು' ನೋ.

ತಜ್ಜ್ಞ (ನಾ). ವಿಷಯವನ್ನು ಬಲ್ಲವನು ; ತಿಳಿದವನು ; ನುರಿತವನು ; ಬುದ್ಧಿವಂತ : ಮೋಹರಾಜನ ಸಂದಾಜ್ಞೆಯನಾವ ತಜ್ಜ್ಞನುಮಣಂ ವಿವಜಿಲ್ಕೆ ಮೇಣ್ ಬರ್ಪನೇ (ನೇಮಿಪು. ೦-೮೯) ; ತಜ್ಜ್ಞರ್ ತಲೆದೂಗೆ ದೇವಸಭೆ ಸಂತೋಷಕ್ಕೆ ಪಕ್ಕಾಗೆ (ಪುಷ್ಪಪು. ೧೨-೫೦). [ಸಂ.]

ತಜ್ಞ (ನಾ). = ತಜ್ಜ್ಞ : ಕಲಿಸಿದ ಭಾರ್ಗವಾತ್ಮಜರ ನೋಡಿದ ತಜ್ಞರ ಮುಯ್ಯುನಿತ್ತಿಯುಂ ಗೆಲೆ ಸಲೆ ರಾಮಲಕ್ಷ್ಮಣರದೇಂ ನೆಟ್ ಕಲ್ತರೊ ಕೈದುವೆಲ್ಲಮಂ (ಪಂರಾಮಾ. ೩-೦೫೦) ; ತಡೆಯದೆ ವಿಚಾರಿಸೆಂಬಜ್ಞತಜ್ಞರ ಬಗೆಗೆ ಸಂಶಯಂ ಸರಿಯಾದುದು (ಹಕಕಾ. ೧೧-೨೭). [ಸಂ. ತಜ್ಜ್ಞ]

ತಜ್ಞತೆ (ನಾ). ನಿಪುಣತೆ ; ಪಾಂಡಿತ್ಯ : ಉಪಾತ್ತಾಲಾಪ ಪ್ರಯೋಗಂಗಳಿಂ ತಜ್ಞತೆಯನಾ ಮಾನಸರರ ಮುಂದಿಡೆಯುಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೯-೮೨ವ).

[ಸಂ. ತಜ್ಜ್ಞತಾ]

ತಟ₁ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ. 'ತಟಗುಟ್ಟು' ಪರಾ.

ತಟತಟ₁ (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ) : ಜನಕೆಲ್ಲ ತಟತಟ ಬೆವರು ಸುರಿವುದು (ಸಿದ್ಧಪು. ೫-೪೭) : ವರುಷವರುಷವೂ ನಾವಿದ್ದಲ್ಲಿಯೆ ಹೊಸ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳಾಗುವವು ಪುಟಗಳ ತೆರೆಯದೆ ತಟತಟ ಓದದೆ ಬಿಸಿಲಿಗೆ ಗಾಳಿಗೆ ಮಾಗುವವು (ಕಿರಾಂ. ೧೭-೧೧).

–ತಟ₂ (ಪ್ರ). ಒಂದು ಭಾವನಾಮ ಪ್ರತ್ಯಯ : 'ಎಳೆತಟ' ಪರಾ.

ತಟ₃ (ನಾ). ೧. ಬೆಟ್ಟದ ತಪ್ಪಲು₁–ಇಳುಕಲು : "ಆ ನಗಕಟಕಂ ಪ್ರಸ್ಥಂ ಸಾನು ತಟಂ ಭೃಗು ನಿತಂಬಮಂತದು ತಟ್ಟಲ್ ತಾನೆನಿಸುಗುಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೨೦-೨೭) ; "ಸಾನುಕಟಕಂ ಭೃಗು ಪ್ರಸ್ಥಂ ತಟಂ ನಿತಂಬಂ ಗಿರಿಯ ಹೊರೆಯುಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೩೦-೨). ೨. ದಡ ; ಅಂಚು; ತೀರ : "ತೀರಂ ರೋಧಂ ತಟಂ ಪ್ರಪಾತಂ ಕೂಲಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೨೪-೧೩); "ತಟಂ ದಡಂ" (ಚತುನಿ. ೯೩) ; ಕಾಸಾರದಾ ತಟದಿ . . . ತವದಿ ಮುನಿಗಳ ಶ್ರೇಷ್ಠ ಮಾರ್ಕಂಡ್ಯನಿರೆ (ಪ್ರಾಥರಾ. ೧೦-೧೮) ; ಬಾಲಲೀಲೆಗಳಾಡಿದ್ದು ಯಮುನಾ ತಟದಲ್ಲಿಯೇ (ನನದಿ. ೧೩). ೩. ಸ್ಥಳ; ಪ್ರದೇಶ: ವೃಂದಾವನ ತಟದೊಳ್ ಗೋವೃಂದಾವನ ವಾಂಛೆಯಿಂದೆ ಮನೆಗಟ್ಟಿದನಾ ನಂದ (ಜಗವಿ. ೩-೬೭). ೪. ಹೊಲ; ಕ್ಷೇತ್ರ. ೫. ಆಕಾಶ. ೬. ದಿಗಂತ ; ಕ್ಷಿತಿಜ.

ತಟತಟ₂ (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ) : ತಟತಟ ತಾಗಿದ ಪರಮಾನಂದದಿ ಪುಟವೇಱಿದ ತನುಕಾಂತಿಯ ಲಿಂಗದಿ (ಯೋಗಾಂವಿ. ೬-೦೩) ; ಅಟಮಟ ಕುಟಿಲೇಂದ್ರಿಯಗಳ ತಟತಟಗಳ ಜಯಿಸಿದವನೆ ಪಟುಭಟನಣುಗ (ಷಡಿಲ. ೨-೩೮). **ತಟತಟವಾಗಿ**=ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ : ನೀವು ತಟತಟವಾಗಿ ಲೋಗರ ಸೇವೆಯಲಿ ಬೆಂದೊಡಲ ಹೊಱುವಿರಿ (ಕುಮ್ಮಾವಿ. ೩-೬೪). [ಸಂ.]

ತಟಂಕ, ತಡಂಗ (ನಾ). ಕೆರೆ ; ತಟಾಕ : ಗೊಪ್ಪಯ ಸುತನ್ ಪರಮೇಶ್ವರ ದೇವಶಕ್ತಿಯಾಕ್ಷತ್ರಯಣಿಯಾ ತಟಂಕಮಿದು (ಎಕ. XVI, ಶಾಪುಗ. ೦೨-೬ ; ೭೬೩). **ತಡಂಗ** : ಅವೇಂ ನೆಟ್ ಪೋಲ್ತುದೋ ಚಂಡಹುಂಡ ಸಂಸ್ಥಾನದ ಗುಂಡುದೀವಿದ ತಡಂಗಮನಂಗದ ಪಾಂಗವಂದಿರಾ (ಆದಿಪು. ೫-೯೦) ; ಕೊಳ್ವೆಸಕದಿಂ ಬಿಸಿನೀರ ತಡಂಗದಂದದಿಂದಿರೆ . . . ಪಾಂಥಜನಂ ನಡೆಯಿತ್ತು ಮಾರ್ಗದೊಳ್ (ಜಗವಿ. ೦೭-೭).

[<ಸಂ. ತಟಾಕ]

ತಟಂಕಷ (ಗುಂ). ೧. ದಡವನ್ನು ಕೊರೆಯುವ. ೨. ಸಮಗ್ರವಾದ ; ಸಂಪೂರ್ಣವಾದ : ಜಿನೇಂದ್ರರುಂದ್ರ ಕಥೆಯೊಳ್ ನವಭಾವರಸಂಗಳಂ ತಟಂಕಷಮೆನೆ ತೋಱಿ (ಪುಷ್ಪಪು. ೧-೩೪). 'ಕೂಲಂಕಷ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ತಟಂಬಿಡಿ (ಕ್ರಿ). ದಂಡೆಗುಂಟ ಸಾಗು; ತೀರವನ್ನು ಅನುಸರಿಸು: ಬರಂತು ಪೋಪ ದಿವಿಜರ ಹಾರಿ ತಟಂಬಿಡಿದು ಪೊಕ್ಕು ಪೂಜಿಮಡುವೊಂದಾಕಾರಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೦೦-೨೭). [ತಟ₃ + ಪಿಡಿ₁]

ತಟಕನೆ 'ತಟಕ್ಕನೆ' ನೋ.

ತಟಕಾವು (ನಾ). ಅಡ್ಡಿ ; ತಡೆ; ವಿಘ್ನ : ಹೆಂಡ ಮಾರುವುದಕ್ಕೆ 'ತಟಕಾವು' ಮಾಡುವರಂತೆ (ಬೆಳುಮು. ೦೩೯). 'ಅಟಕಾವು' ಪರಾ.

[?. / ಮರಾ. ತಟಕಾ = ತಂಟೆ, ವಿವಾದ]

ತಟಕಿ (ನಾ). ತಡಿಕೆ ; ತಟ್ಟಿ : ಮರುಗ ಪಚ್ಚೆಯು ದವನದಿಂದೆ ತಟಕಿಯ ಬಿಗಿದು ಸುರುಚಿರ ಸುಲಾಮುಂಚದಿಂದ ಪಂದರ ರಚಿಸಿ (ನವಮೋ. ೧೦-೬೭).

[<ತಡಿಕೆ]

ತಟಕು₁, ತುಟುಕು₁, ತೊಟಕು₁ (ಕ್ರಿ). ಹನಿ ; ತೊಟ್ಟಿಕ್ಕು : ಒಂಟಿ ಕುಕಿಲಿದು ಕೂಗದೇಕೆ ? ಬಿರಿನನೆ ನಾರು ಬೀರದೇಂ ? ತಟಕದೀ ಎಲೆವನಿ ಇದೇನು ? (೧೧ವಿಂ. ೨೦-೪೦). **ತುಟುಕು₁** : ಹನಿಗಳು ಬೀಳುತ್ತಲೇ ಇದ್ದುವು. ಮುಖಕ್ಕೊಂದೆರಡು ಬಾರಿ ತುಟುಕಿದಾಗ ಮಾತ್ರ ನನ್ನ ಮೂಗು ಮುರಿದಿರಬೇಕು (ಮೃಂಮಾ. ೦೨೨). **ತೊಟಕು₁** : ಮೈಯಿಂದ ಬೆವರು ತೊಟಕುತ್ತಿತ್ತು (ಬಂಗಾಹ. ೨೨). 'ತೊಟ್ಟಿಕ್ಕು' ಪರಾ.

ತಟಕ್ಕು$_2$, ತಟುಕು, ತಟುಗು, ತುಟುಕ್ಕು$_2$, ತೊಟಕ್ಕು$_2$ (ನಾ). ೧. ಹನಿ; ತೊಟ್ಟು; ಬಿಂದು: ಗುಟುಗುಟುಗುಟು ಎನುತಾ ತೆರಳುವ ಕಾಲಕ್ಕು ಗುಟುಕು ತಟಕಿನ ಚಿಂತೆ ತೊಲಗದಯ್ಯ (ಮೋಕ್ಷದೀ. ೧೩೯-೩); ಬಾಯೊಳಗಿನ ಎಂಜಲ ತಟಕು ಆ ಹೂಜಿಯ ಮೇಲೆ ಬೀಳುವವು (ಮುಂಬಯಿ. ೩-೯೨); ಉಪ್ಪಿನ ರಾಶಿಯ ಮೇಲೆ ಮಜ್ಜಿಗೆ ತಟಕು (ಗಾದೆ). ೨. ಕೊಂಚ; ತುಸು; ಸ್ವಲ್ಪ: ತಟಕೂ ಅವರಿಗೆ ಚಿಂತೆಯಿರಲಿಲ್ಲ (ಪದ್ಮಸ. ೨೪೦). **ತಟುಕು:** ೧. ಎಣ್ಣೆಯು ತಟುಕನ್ನು ಕೆಲಕಾಲದಿಂದಲೂ ನೋಡದಿದ್ದು ಅವನ ಮುಂಗುರುಳು . . . ಜಡೆಕಟ್ಟಿ ಇತ್ತು (ವಿಧಿಪ್ರ. ೬೭). ೨. ಮೊಲೆಯುಣ್ಣನವ್ವ ತಟುಕು ಮುಖ ಮೇಲಕ್ಕೆತ್ತನವ್ವ (ಪುರಂದ. ೧-೭೯-೧); ತನ್ನಿಂದ ಉಪಕಾರ ತಟುಕಾದರೂ ಇಲ್ಲ ಬಿನ್ನಾಣ ಮಾತಿಗೆ ಕೊನೆಯಿಲ್ಲವು (ಪುರಂದ. ೧-೧೦೭-೩). **ತಟುಗು:** ೨. ಮೊದಲೇ ತಟುಗು ಸೂಕ್ಷ್ಮ ಹೇಳಿದ್ರೆ ನಾನು ಕೂಗಾಡುತಿದ್ನಾ (ಮರೀ. ೪೦). **ತುಟುಕ್ಕು:** ೧. ಅಲ್ಲಿ ಇದ್ದವರೆಲ್ಲರು ಅವಳ ಬಾಯಿಗೆ ಒಂದೊಂದು ತುಟುಕು ಹಾಲು ಎರೆದರು (ಕಗದ್ಯ. ೪೦). **ತೊಟಕ್ಕು:** ೧. ಗುಟುಕು ಕೊಡು ತೊಟಕು ಕೊಡು (ಸಪೀಗೀ. ೧೯-೧೭). ೨. ತುಣುಕು ರೊಟ್ಟಿಗೂ ತೊಟಕು ಮಾನಕ್ಕೂ ಪಶುಗಳಂತೆ ಸಂಕಟಪಡಬೇಕಾದ ಈ ಕಾಲದಲ್ಲಿ (ವಿಚಾಮಂ. ೭೪).

ತೊಟಕು ತೊಟಕು (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ): ಕಿಂಡಿಗಿಂಡಿಯಿಂದ ಬೆಳಕು ಜಿನುಗು ತಿತ್ತು, ತೊಟಕು ತೊಟಕು (ನಡಬಂ. ೬೭-೩). [<ತಟಕು$_1$]

ತಟಕುವನಿ, ತುಟುಕುಹನಿ, ತೊಟಕಂಹನಿ (ನಾ). ೧. ತೊಟ್ಟಿಕ್ಕುವ ಹನಿ; ಉದುರುವ ಹನಿ: ತಟಕು[ಪಾಠಾಂ. ಟುಕು]ವನಿ ನೆತ್ತರಿನ ಲಯ ಸಂಘಟದ ಚಂಚಲ ಜೀವದಿಂದವಘಟೆಯ ಖಳ ನೆಮ್ಮಿದನು ಬಳಲಿಕೆಯಿಂದ ಹಳವಿಗೆಯ (ಕೊರರಾ. ೬-೪೦-೪೫). **ತುಟುಕುಹನಿ:** ೨. (ಆಲಂ) ಅಲ್ಪ ಸ್ವಲ್ಪ; ತೀರ ಸ್ವಲ್ಪ: ಏನಾದರೂ ಬಂದರೆ ತುಟುಕುಹನಿ ಮಾತ್ರ (ಸನ್ಯಾಸಿ. ೧೨೩). **ತೊಟಕುಹನಿ:** ೧. ಒಂದು ತೊಟಕುಹನಿ ಆಗಸದಿಂದ ಸಿಡಿದು ಬೀಳಲಿಲ್ಲ (ಬರಹಾ. ೫೮). [ತಟಕು$_1$ + ಪನ್ನಿ]

ತಟಕ್ಕನೆ, ತಟಕನೆ (ಅ). ಬೇಗನೆ; ಕೂಡಲೆ; ಒಮ್ಮೆಲೆ; ಇದ್ದಕ್ಕಿದ್ದಂತೆ: ಕಳಂಕಗಳು ಇದ್ದುದಿದ್ದ ಹಾಗೆ ತಟಕ್ಕನೆ ಹುಟ್ಟುವುದಿಲ್ಲ (ಜ್ಯೋತಿರ್ವಿ. ೮೯); ಇಂದಿರೆಗೆ ತಟಕ್ಕನೆ ಕೋಪ ಬಂತು (ನಿರಾಶ. ೧೨೮). **ತಟಕನೆ:** ಕೋಟೆಗಂ ತಟಕನೆ ಬಿಟ್ಟರೆನ್ನ ವ್ರತವೆಲ್ಲವ ತೀರಿಸಿಕೊಂಡು ನಿಲ್ಲದೆ (ಯುಕೋರ. ೩೭). [ತಟಕ್೦ + – ಅನೆ$_1$]

ತಟಗಿ (ನಾ). (?): ಮೆಣಸು ಸಂಬಾರ ತಟಗಿಯೆಲ್ಲವಕ್ಕಿ ಸಹಿತ (ಸೌಇಎ. ೧೯೨೯, ಮಂಗಳೂರು. ೪೬೫-೩೪: 1312). [?]

ತಟಗುಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ೧. ಸುತ್ತಾಡು; ಅಲೆದಾಡು; ತೊಳಲು; ತಾಟಾಡು: ನಾನಾ ಯೋನಿಯಲಿ ತಟಗುಟ್ಟಿ[ಪಾಠಾಂ. ಭವಪಟ್ಟು]ಬಳಲುವುದುಚಿತವೇ (ಕುಪ್ಪಾಉ. ४-೦೨). ೨. ತಡವರಿಸು (?): ಗಾಢಾಂಧಕಾರದಲಿ ತಟಗುಟ್ಟಿ ನಿದ್ರೆಯಲ್ಲಿರುತಿರ್ಪ ನೀರೆಯುಂ ಸಾರ್ದೊಡುಂ ಮಾರಿಯಂತೊಪ್ಪಿರ್ದಳು (ಶಠಕು. ೨೪-೦೨). ೩. ಹನಿಹನಿಯಾಗಿ ಸುರಿ; ತಟತಟನೆ ಸುರಿ; ತೊಟ್ಟಿಕ್ಕು: ಧಗೆಹೊಡೆದಳ್ಳೆ ಹೊಯ್ಯುತ ಬಿಸಿಲಿಂಗೆ ನಾಲಗೆ ನೀರು ತಟಗುಟ್ಟಿ ಸುರಿಯೆ (ಮೋಹಕ. ೧೯-೦೪); ಅವನ ಕಣ್ಣೊಳಗಿಂದ ನಡು ನಡುವೆ ನೀರು ತಟಗುಟ್ಟುತ್ತಿತ್ತು (ನಿರಾಶ. ೯೩). ೪. ಗೊಣಗು: ಅವಳು ಬೆಳಗಿನಿಂದ ತಟಗುಟ್ಟುತ್ತಲೇ ಇದ್ದಾಳೆ (ರೂಢಿ).

[ತಟ$_1$ + ಕುಟ್ಟು$_1$]

ತಟಗುಡು (ಕ್ರಿ). ತೊಟ್ಟಿಕ್ಕು; ಹನಿಹನಿಯಾಗಿ ಬೀಳು; ಸ್ರವಿಸು: ಗೌಳಿಗಳ ಹಿಂದೆ ಧಾವಿಸಿ ಹೋಗಿ ಬಿದ್ದುಬಿದ್ದು ಆ ತಟಗುಡುತ್ತಿರುವ ಹನಿಗಳನ್ನು . . . ನೆಕ್ಕತೊಡಗಿದರು (ಅನ್ನ. ೩೩೭).

[ತಟ$_1$ + ಕುಡು$_1$ (<ಕೊಡು$_1$)]

ತಟಜ (ಗು). ೧. ತೀರದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ, -ಬೆಳೆದ: ಕೆಂಗದಿ ಗಂಧಶಾಲಿವನಮುಂ ತಟಜೋತ್ಪಳ ಗಂಧದೊಳ್ ತಡಂಗಲಸಿದ ಕಂಪಿನಾಸೆಗೆ ಮುಸುಂಕಿದ ಭೃಂಗಕದಂಬಕಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೦-೯೪). (ನಾ). ೨. ತೀರದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಮರ ಮೊದಲಾದುವು: ಕೆಡವಲ್ಕೆ ಕೆಳಸುವ ಕೂಲಂಕಷ ಶೈವಲಿನಿಯು ಪೋಲ್ ತಿಳಿದ ಜಲಮುಮಂ ತಟಜಮುಮಂ (ಶಾಕುಂತ. ೬೯-೨). [ಸಂ.]

ತಟತಟ$_1$ 'ತಟ$_1$' ಪರಾ.

ತಟತಟ$_2$ 'ತಟ$_3$' ಪರಾ.

ತಟತಟನೆ (ಅ). ೧. ಪಟಪಟನೆ; ದಡದಡಿಸುತ್ತ: ಹಸಿದು ಬಳುಕುಗು ತಟತಟನೆ ಕಾಟಸುಗಡಿಗಳಂ ಪೊಡವಿಯೊಳು ಹೊಸೆಹೊಸೆದುಕೊಳುಗಂತ ಸಿಯ ಬಸುಜಿಂ (ಬಸಪು. ೦೪-೦೭); ವಾತಪಿತ್ತವೆರಡಜ ದ್ವಂದ್ವಜರೋಗದಲ್ಲಿ ಅಡಿಗಡಿಗೆ ಹಾವಿನ ಹಾಗೆ ನಡೆಯುತ್ತಾ ತಟತಟನೆ ಹಾರಿಯಾಡುತ್ತಾ ಇಹುದು (ವೈದ್ಯಸಾ. I, ೪). ೨. ಬೇಗಬೇಗನೆ; ಶೀಘ್ರವಾಗಿ: ಸಂಹಾರ ನಿಟಲರುದ್ರನವೋಲು ಬಗೆಯುದತಿ ಪಟುಬಲರ ತಟತಟನೆ ಮಾರ್ಗವಂ ನಡಸಿದಂ ಯಮುನಗರಿಗಂ ಭೀಮ ಕಲಿತನದೊಳು (ಕುರಂಗ. ೫೫-೩೦).

[<ತಟ$_1$ + – ಅನೆ$_1$]

ತಟತಟಿಸು (ಕ್ರಿ). ತಳಮಳಿಸು; ಸಂಕಟಪಡು: ನಿಂದು ಡಿಳ್ಳಿಸಿ ತಟತಟಿಸಿ ಮನನೊಂದು ಸುಯ್ಯುತೆ . . . ಚಿಂತಿಸುತಿರ್ದನಾ ಕಂಸ (ಅಕ್ರೂರ. ೬-೦೪).

[<ತಟ$_1$ + – ಇಸು$_3$]

ತಟಪಟ$_1$ (ನಾ). ಪ್ರಾಣಾಪಾಯ; ಪ್ರಾಣಬಾಧೆ: "ತಟಪಟ[ಪಾಠಾಂ. ಕಟ, ತಟ, ಮಟ]ಮೆನೆ ತಾಂ ಪ್ರಾಣಬಾಧೆ" (ಭಾರನಿ. ೩೦); ತಟಕಿನಿಂದ ತಟಪಟವಾಯಿತು (ಗಾದೆ). [?]

ತಟಪಟ$_2$ (ಅ). ೧.=ತಟತಟನೆ: ದಿಟಭಕ್ತನಂತೆ ಭಸಿತೋದ್ಧೂಳನಂ ಮಾಡಿ ತಟಪಟಿನುತಂಗಂ ಕರನ್ಯಾಸಮುಂ ಮಾಡಿ (ಸೌಂದರ. ದೀ. ೬೩-೨). ೨. ಜೋರಾಗಿ ಮಿಡಿಯುತ್ತ; ವೇಗವಾಗಿ ಹೊಡೆದುಕೊಳ್ಳುತ್ತ: (ಕ).

ತಟಪುಟನೆ, ತಟಪೊಟನೆ, ತಟಹೊಟನೆ (ಅ). ದಡದಡನೆ; ಪಟಪಟನೆ; ಬೇಗಬೇಗ: ತಳರ್ವಜ್ಜೆ ತಟಪುಟನಿಡುವಾಗ ಮಿಟರೆದೆ ತಳಹೊಳಗೊಳು ತಿಹುದೊಡನೆ (ಭರತ. ೦೩-೬೮); ಅಂಬರ ತುದುಕೆ ಗಳೆಯನೇಜ್ ನೃಪನ ಮುಖಾಂಬುಜವನೆ ನೋಡುತಿರ್ದು ಕಂಬೆಳಗೊಲೆಯಲೊಡನೆ ತಟಪುಟ ನುಬ್ಬಿ ಡೊಂಬರು ಲಾಗುದೋಜುವರು (ಭರತ. ೨೦-೬೯). **ತಟಪೊಟನೆ:** ಅಟಮಟಲಿಪಿಗಾಗಿ ಕಟಕವಜೆಯ ಬಾಯ ತಟಪೊ[ಪಾಠಾಂ. ಮು]ಟನುಚ್ ಹೊಯ್ಸಿಕೊಂಡು ತುಟಿಯ ಚುಂಬಿಸುವ ಹಲ್ಲುಗಳ ನೀಗಿದರೆಂದು ವಿಟ ನಕ್ಕು ನುಡಿದನೆಲ್ಲರೊಳು (ಭರತ. ೩೬-೯೩). **ತಟಹೊಟನೆ:** ವೃಶ್ಚಿಕು ರುಂಬಮಲ್ಲಂ ತತ್ಫಲಂಗಳಂ ತಿಂದೊಡಲು ತುಂಬುವನಿತಜ್ಞೋಳಿಕಾತರಕ ತಟಹೊಟನೆ ಬಿಳ್ದುರುಳ್ದುದಂ ಕಂಡು (ಸಮ್ಯಕ್ತ್ವ. ೦೦-೫೦).

[ತಟಪುಟ$_0$ + – ಅನೆ$_1$]

ತಟಪೊಟನೆ 'ತಟಪುಟನೆ' ನೋ.

ತಟಬಂದಿ (ನಾ). ರಕ್ಷಣೆಗಾಗಿ ಕಟ್ಟಿದ ಗೋಡೆ; ಪ್ರಾಕಾರ; ಕೋಟೆ; ಕಿಲ್ಲೆ: ಕೈಲಾಸಪರ್ವತದ ಸುತ್ತಲಿನ ತಟಬಂದಿಯು ಸಿಡಿಯಹತ್ತಿ, ಪರ್ವತವೆಲ್ಲ ಲಿಕಿಲಿಕಿಯಾಗಿ ಮೇಲಿನವರು ಒಬ್ಬೊಬ್ಬರೆ ಕೆಳಗುರುಳ ಹತ್ತಿದರು (ಶೃವಸು. ೩೨೭); ಬಂಡುಗಾರರು ವಿಹನೆಗಾರ್ ಹಿಲ್ಲದ ಮೇಲೆ ತಟಬಂದಿಯನ್ನು ಕಟ್ಟಿಕೊಂಡು ಕೆಲವು ದಿವಸಗಳವರೆಗೆ ಇದ್ದರು (ಇಂಗ್ಲಇ. ೫೦). [←ಮರಾ. ತಟಬಂದೀ]

ತಟಮಟ (ನಾ). ಕೊರತೆ; ಅಭಾವ; ತೊಂದರೆ: (ಕ). [?]

ತಟವಟ 'ತಾಟುಪೋಟು' ನೋ.

ತಟವಟಗಾರ (ನಾ). ಮೋಸಗಾರ; ಕಪಟಿ; ವಂಚಕ: (ಕ).

[ತಟವಟ (<ತಾಟುಪೋಟು) + – ಗಾರ (< – ಕಾಜ)]

ತಟವಾಣಿ$_1$ 'ತಟ್ಟುವಾಣಿ' ನೋ.

ತಟವಾಣಿ$_2$ (ನಾ). ಗಟ್ಟಿಗಿತ್ತಿ ; ದಿಟ್ಟೆ ; ತಾಟಗಿತ್ತಿ : ಯಾರಿಗೂ ಅರೆ ಹೊಟ್ಟೆಯೂ ಇಲ್ಲದ ಹಾಗೆ ಮಾಡಿದೆಯಲ್ಲೆ, ತಟವಾಣಿ, ನಿನ್ನ ಹಾಳವಿದ್ಯಕ್ಕೆ ಬೆಂಕೀ ಹಾಕ (ಪಾಮುರಾ. ೮೭) ; ಇವಳು ಸಾಧಾರಣ ಹೆಂಗಸಾಗಿ ತೋರುವುದಿಲ್ಲ; ಬಹು ತಟವಾಣಿಯಾಗಿ ತೋರುತಾಳೆ (ಪೀಟಮೂ. ೨೭). 'ಗಟ್ಟಿವಾಳಿ' ಪರಾ. [?]

ತಟವುಚ್ಚು 'ತಟ್ಟುಚ್ಚು' ನೋ.

ತಟಸ್ತ (ನಾ). = ತಟಸ್ಥ ೩ : ತಟಸ್ತರಾಗಿಯಿದ್ದವರು ಅವ್ಮಾ ಯೇನು ದುಃಖವ ಪಡುತ್ತಿದ್ದಿರಿಯೆಂದು ಕೇಳಿದರೆ (ಈಶ್ವಸ್ವ. ೭-೧೩).

[<ಸಂ. ತಟಸ್ಥ]

ತಟಸ್ಥ (ಗುಂ). ೧. ದಡದಲ್ಲಿರುವ ; ಹತ್ತಿರ ನಿಂತಿರುವ. ೨. ಯಾವ ಪಕ್ಷವನ್ನೂ ವಹಿಸದ : ನಮ್ಮದು ತಟಸ್ಥ ರಾಷ್ಟ್ರ (ರೂಢಿ). (ನಾ). ೩. ಯಾವ ಪಕ್ಷಕ್ಕೂ ಸೇರದವನು : ತಟಸ್ಥನಾದವನಿಗೆ ತಂಟೆಯೇನು (ಗಾದೆ). ೪. ಔದಾಸೀನ್ಯವನ್ನು ತಾಳಿದವನು ; ಆಸಕ್ತಿಯಿಲ್ಲದವನು: ಅವಳು ಸರ್ವಾಂಗಸುಂದರಿಯಾಗಿರಲಿಲ್ಲವಾಗಿ ನಾವು ತಟಸ್ಥರಾದೆವು (ಕಪಾಕುಂ. ೪೩). ೫. ಚಲನೆಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ ; ನಿಷ್ಕ್ರಿಯತೆ: ಸಮಯವು ಸ್ತಬ್ಧವಾಯಿತು. ಜಗತ್ತು ತಟಸ್ಥವಾಯಿತು (ಸೀತಾರ. ೧) ; ಪ್ರಗತಿ ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿಯೇ ಅಥವಾ ತಟಸ್ಥವಾಗಿದೆಯೇ (ಭಾರದ. ೫೪೫). [ಸಂ.]

ತಟಸ್ಥತೆ (ನಾ). ಯಾವ ಪಕ್ಷವನ್ನೂ ವಹಿಸದಿರುವುದು : ಅಮೇರಿಕಾ ದೇಶವು ಸಜ್ಜನರಂತೆ ತಟಸ್ಥತೆಯಿಂದ ಸತ್ಯಾಸತ್ಯ ಪರೀಕ್ಷೆಯನ್ನು ನಡೆಸಿರುವರು (ವಿಜಾಮಂ. ೮).

[ಸಂ. ತಟಸ್ಥತಾ]

ತಟಹಾಯ್, ತಟಹಾಯು, ತಟಾಯು (ಕ್ರಿ). ೧. ಸೀಳಿಕೊಂಡು ಹೋಗು ; ಭೇದಿಸಿಕೊಂಡು ಹೋಗು : ಸುರುತಾಳ ಖಾನರ ಗಂಡ ನೆನಿಸಿಕೊಂಬ ಬಿರಿದಿನ ಭಟನಾರಿವನು ಇರದೇಳು ಕೊಪ್ಪರಿಗೆಯ ತಟಹಾಯ್ದೆಚ್ಚ ಧುರಧೀರ ಬಾದುರಖಾನ (ಕುಂಜಾಸಾಂ. ೨೧-೮೫). **ತಟಹಾಯು** : ೧. ಕಟಕಿಯ ಮಾತುಗಳೇಕೆ ಕನ್ಯಾಚೋರ ದಿಟ ನೋಡು ನೋಡು ನಿನ್ನೆರ್ದೆಯ ತಟಹಾಯುಬೇಕೆಂದು ಮಸೆದ ಕೂರ್ಗಣೆಯನಾರ್ಭಟದಿಂದಲಿಕ್ಕಿದರ್ ಖಳರು (ಮೋಹತ. ೩೪-೨೭) ; ಆ ಬಾಣ ಸುಬಾಹುವಿನ ಎದೆಯೊಡೆದು ತಟಹಾಯಲು ಅವನು ಗತಪ್ರಾಣನಾಗಿ . . . ಒರಗಿದನು (ಕಕುಮೂ. ೦೪೯-೪). **ತಟಾಯು** : ೧. ಅದು . . . ಸುಯೋಧನನ ದೇಹದಲ್ಲಿ ನೆಟ್ಟು . . . ಆಚೆಗೆ ತಟಾದು ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರವೇಶಿಸಿತು (ಕೃಪಾಕ. ೨೭). ೨. ದಾಟು ; ಹಾಯ್ದುಹೋಗು : ಅವನ ಅಂಗಡಿ ತಟಾದು ನೇರವಾಗಿ ಪೂರ್ವದಿಕ್ಕಿನ ಕಡೆ ಹೋಯಿತೆಂದರೆ ಸ್ವಲ್ಪ ದೂರದಲ್ಲೇ ಓಣಿ ಬಾಗುತ್ತದೆ (ಸಾಹೇಬ್. ೨). [ತಟ$_3$ + ಹಾಯ್$_1$ (<ಪಾಯ್)]

ತಟಹಾಯಿಸು, ತಟಾಯಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ದಾಟಿಸು ; ದಡವನ್ನು ಮುಟ್ಟಿಸು : ಆ ಕುರಿಗಳ ದೊಡ್ಡಿಯನ್ನು ಅಟ್ಟಿಕೊಂಡು ಹೋಗಿ, ಈ ನಾಡಿನ ಎಲ್ಲೆಯಿಂದಾಚೆಗೆ ತಟಹಾಯಿಸಿಬಿಡಬೇಕೆಂದು (ಮಂತ್ರಶ. ೪೭-೨೪). ೨. ದಾಟು ; ಹಾಯ್ದು ಹೋಗು : ಅಪ್ರಮೇಯನನ್ನು ಕರೆದುಕೊಂಡು ಹೋಗುತ್ತಾ ಒಂದು ಕೊಟ್ಟಡಿಯಿಂದ ಇನ್ನೊಂದು ಕೊಟ್ಟಡಿ ಹೀಗೆ ಎಂಟು ಹತ್ತು ಬಾಗಿಲನ್ನು ತಟಹಾಯಿಸಿ ಹೋದರು (ಮುಸುಗ. ೧೧೦). **ತಟಾಯಿಸು** : ೧. ತಟ್ಟು ಇದ್ದರೆ ತಟಾಯಿಸಿ ನಡೆದಾನು (ಗಾದೆ). ೨. ಮೂರು ಪಹರೆಗಳನ್ನು ತಟಾಯಿಸಿ ಹೋಗಿ (ದೌಲತ್. ೨೨೪) ; ಇಷ್ಟು ಏರುಪೇರುಗಳನ್ನು ತಟಾಯಿಸಿ ಇಂಥ ಸತ್ವವನ್ನುಳಿಸಿಕೊಂಡು ಬಂದಿರುವುದು ಜಗತ್ತಿನ ಇತಿಹಾಸದಲ್ಲೇ ಹೊಸದು (ಭಾರದ. ೪೧೭).

[ತ[illegible]ಹಾಯ್ + ಇಸು$_3$]

ತಟಹಾಯು 'ತಟಹಾಯ್' ನೋ.

ತಟಹೊಟ (ನಾ). ೧. ಆತುರ ; ಉದ್ವೇಗ (?) : ಪಟುವಾಗಿ ಕರ್ಮಭಟನಂ ಜಯಿಸು ಬಯಲ ತಟಹೊಟದ ಕಾಂಕ್ಷೆಯನೆ ಪರಿಹರಿಸು (ಸಮ್ಯಕ್ತ್ವಾ. ೧-೫) ; " ಟಕ್ಕು, ಮೋಸ " (ಸಮ್ಯಕ್ತ್ವಾ. ಟಿಪ್ಪಣಿ). ೨. ತೊಂದರೆ ; ಜಂಜಡ : ಆವ ಸಂಕಟದ ತಟಹೊಟಂ ಸಮನಿಸಿಲ್ಲ (ಪರಶು. ೪೧-೫೦). ೩. ಗದ್ದಲ ; ಗಲಾಟೆ (?) : ಕಟಕಣಿಲ ಧನಿಯುಪ್ಪತ್ಕಟೆಯ ಮಾಗಧರ ಉಬ್ಬಟೆಯು ಕಾಮಾಟದರ ತಟಹೊಟ ಮಹೋನ್ನತೆಯಕಟಕಟಾ ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡಘಟ ಪೊಡೆಯದಿರದೆನಲ್ ಪಟುತರದೊಳೊಪ್ಪಿರ್ದುದು (ಲಕ್ಷ್ಮಿಭಾ. ೭-೧-೩೦).

[?]

ತಟಹೊಟನೆ 'ತಟಪುಟನೆ' ನೋ.

ತಟಾಕ (ನಾ). ಕೆರೆ ; ಕೊಳ ; ಕಾಸಾರ ; ಪುಷ್ಕರಿಣಿ : "ಸರಸಿ ಸರಂ ಕಾಸಾರಂ ಸರೋಜಷಂಡಂ ತಟಾಕಮಾಧಾರಂ ಪುಷ್ಕರಿಣಿಯದು" (ವಸ್ತುಕೋ. ೨೪-೧೫) ; "ತಟಾಕಂ ಜಲಾಧಾರಮೆನೆ ಕೆಱೆ" (ಮಂಗರಾ. ೧೨೩-೧೪) ; ಗಗನತಳಮೆ ಪಱಿದು ಬಿಬ್ಬುದೆನಿಪ ಬಹು ತಟಾಕದಿಂ (ಶಂಪಭಾ. ೧-೫೭ ರಗಳೆ) ; ಕುಟಿಗಳ್ ಬಹು ತಟಾಕಮಾದುವು (ಲೋಕೋಪ. ೧-೮ ಟೀಕೆ) ; ಉದಕಮಟಿತ ಘನತಟಾಕಕ್ಕೆ ಫಲವಿಳುಹಿದ ಮರಕ್ಕೆ ನೆಟ್ಟನೆ ಜೋಡಿಯಾದುದಾ ಪುರಜನಂ (ಹಡಕಾ. ೯-೨೪). [ಸಂ.]

ತಟಾಯಿಸು 'ತಟಹಾಯಿಸು' ನೋ.

ತಟಾಯು 'ತಟಹಾಯ್' ನೋ.

ತಟಾರನೆ (ಅ). ಕೂಡಲೇ ; ಇದ್ದಕ್ಕಿದ್ದಂತೆ; ತಟ್ಟನೆ: "ತಟಾರನೆ-ತಟಕ್ಕನೆ" (ಜಾನಕೋ. ೬೪). [ತಟಾರ್$_0$ +– ಅನೆ$_1$. / ತೆಲು. ತಟಾಲುನ]

ತಟಿ (ನಾ). ದಡ ; ತೀರ : ಸಕಲವೆಂದಡೆ ಇಷ್ಟ ನಿಷ್ಕಲವೆಂದಡೆ ಅದಟಿ ಅಭೀಷ್ಟ ಈ ಉಭಯದ ತಟಿಗಾಟದೆ ಹೊತ್ತು ಹೋರುವ ಮಾತಿನ ಕತ್ತಿಯ ಬಾಯಿಧಾರೆಯ ಘಾಯಕ್ಕೆ ಇನ್ನೇತಟ ಮದ್ದು (ಮೋಳಮಾ. ೪೪-೧೮೧).

[ಸಂ. ತಟೀ]

ತಟಿಚ್ಚಂಚಳೆ (ನಾ). ಮಿಂಚಿನಂತೆ ಚಂಚಲಳಾದವಳು,–ಅಸ್ಥಿರಳು : ತಟಿಚ್ಚಂಚಳೆ ಲಕ್ಷ್ಮೀಕಾಂತೆ ಪೂರ್ವಸ್ಥಿತಿಯನುಳಿದತಿಸ್ಥೈರ್ಯಮಂ ತಾಳ್ದಿದಳ್ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೩-೧೯). [ಸಂ. ತಟಿಚ್ಚಂಚಲಾ (ತಟಿತ್ + ಚಂಚಲಾ)]

ತಟಿಚ್ಛೃಂಗಾಟ (ನಾ). ೧. ಮಿಂಚಿನಂತೆ ತಳತಳಿಸುವ ಚೌಕ,–ಚತುಷ್ಪಥ. ೨. ಮಿಂಚಿನ ಧಾರೆಯ ಸಂಚಾರ,–ಚಲನೆ; ಮಿಂಚುಗಳಿಂದಾದ ಚತುಷ್ಪಥ. ೧, ೨ : ನಾಟಕ ಪ್ರಕರದಂತೆ ವಿಪುಳ ವೀಥಿ ವಿಭಾಸಿಯುಂ ಮೇಘಪಟಳದಂತೆ ತಟಿಚ್ಛೃಂಗಾಟನಿರತಮುಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೯-೩೧ ವ). [ಸಂ. (ತಟಿತ್ + ಶೃಂಗಾಟ ; ತಟಿತ್ + ಶೃಂಗ + ಅಟ)]

ತಟಿತ್ಕಣ (ನಾ). ಮಿಂಚಿನ ಕಣ ; ವಿದ್ಯುತ್ತಿನ ಕಿಡಿ : ಕುರುಕ್ಷೇತ್ರದೆರಡು ಬಣ ವಿಜ್ಞಾನದ ತಟಿತ್ಕಣ (ಸೂರ್ಯಪಾ. ४೦-೮). [ಸಂ. ತಟಿತ್ + ಕಣ]

ತಟಿತ್ತು (ನಾ). ಮಿಂಚು : ಉಚ್ಚ ತಟಿತ್ಕರವಾಳನಾಂತು ತಜ್ಜಲದ ಭಟಂ ಗದಂ ಕುಡದೆ ತನ್ನಯ ಜೀವನಮಿತ್ತುದಬ್ಧಿ (ರಾಜಶೇ. ೧-೯೯) ; ತಟಿತ್ಕೋಟಿನಿಭಕಾಯ ಜಗನ್ನಾಥವಿಠಲಯ್ಯಾ ವಿಠಲಯ್ಯ (ಜಗದಾ. ೧೫೮) ; ತಟಿತ್ತು ಮೇಘಂಬೊಕ್ಕು ಮರೆಯಪ್ಪವೊಲ್ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೫೯೩-೨೯೨).

[ಸಂ. ತಟಿತ್]

ತಟಿತ್ಪ್ರಭೆ (ನಾ). ಮಿಂಚಿನ ಹೊಳಪು,–ಪ್ರಕಾಶ : ತಟಿತ್ಪ್ರಭಾಪರಿವೃತಮಾದ ವಾಜಿಗಳ ವಂಗಡದಿಂದಮುಮಂ (ಶಾಕುಂತ. ೧೦೦-೧೭೦).

[ಸಂ. ತಟಿತ್ಪ್ರಭಾ (ತಟಿತ್ + ಪ್ರಭಾ)]

ತಟಿದ್ವಲ್ಲರಿ (ನಾ). ಬಳ್ಳಿಮಿಂಚು: ತಟಿದ್ವಲ್ಲರಿ ಬಳಸಿದ ಶರಲ್ಲಕ್ಷ್ಮಿಯಂತೆಯುಂ ತಾರಾವಳಿ ಬಳಸಿದಿಂದುಕಳೆಯಂತೆಯುಂ . . . ಕನ್ನಕಾಕದಂಬದ ಬಳಸಿಂ ಬಗೆಗೊಳಿಸಿ (ಪಂಚಾಮಾ. ೫-೫೭ ವ). [ಸಂ. (ತಟಿತ್ + ವಲ್ಲರಿ)]

ತಟಿದ್ವಳಯ (ನಾ). ಮಿಂಚಿನ ಆವರಣ,-ವರ್ತುಲ : ತಟಿದ್ವಳಯ ವಿಳಸಿತಂಗಳಾಗಿ ನಿಜಪ್ರಕೋಪ್ಪನಿಷ್ಠಿತಂಗಳಪ್ಪ ವೀರಾಂಗದಂಗಳೆಂಬ ಕಟಕಂಗಳುಂ (ಆದಿಪು. ೧೫-೩೭).

[ಸಂ. ತಟಿದ್ವಲಯ (ತಟಿತ್ + ವಲಯ)]

ತಟಿದ್ವಿಲಾಸ, ತಟಿದ್ವಿಳಾಸ (ನಾ). ಮಿಂಚಿನ ಲೀಲೆ,-ಹೊಳಪು : ಈ ಕೇವಲ ಸೌಂದರ್ಯದ ಅದ್ಭುತವಾದ ತಟಿದ್ವಿಲಾಸವನ್ನು ನಾವು ಲಲಿತಾಸಹಸ್ರನಾಮದಲ್ಲಿ ಗುರುತಿಸಬಹುದು (ಸೌಂದಸ.೧೧೩). **ತಟಿದ್ವಿಳಾಸ:** ದಶನಾಂಶು ಪೊದಟ್ಟ ತಟಿದ್ವಿಳಾಸಮಂ ಗೆಲೆ ನುಡಿದಂ. . . ಖೇಚರಾಧಿಪಂ (ಶಂರಾಮಾ. ೫-೦೭). [ಸಂ. (ತಟಿತ್ + ವಿಲಾಸ)]

ತಟಿದ್ವಿಳಾಸ 'ತಟಿದ್ವಿಲಾಸ' ನೋ.

ತಟಿನಿ (ನಾ). ಹೊಳೆ; ತೊರೆ; ನದಿ: ಉರ್ವೀಧರ ಚಕ್ರಪ್ರಾಂತದೊಳ್ನಿರ್ಝರತತಿ ತಟನೀವ್ಯೂಹದೊಳ್ಪೂರವಾರಂ . . . ಪರ್ವಿಸುತ್ತಿರ್ದುವೆತ್ತಂ (ಕಾದಂಉ. ೫೩೩) : ಇವರಲ್ಲಿ ಗುಪಿತಚರಿತೆಯ ಕಂಡು ದೇವಮುನಿ ತಟ[ಪಾಠಾಂ· ಟ]ನಿಗಳು ತಪಸು ಫಲವಾಯಿತೆಂದು (ವಿದಾಕ್ಕ. ೧೪೦).

[ಸಂ. ತಟಿನೀ]

ತಟಿನೀತನೂಜ (ನಾ). ನದೀಸುತ; ಗಂಗೆಯ ಮಗ ; ಭೀಷ್ಮ : ವಿವರಿಸಿ ತಿಳುಹಿದನು ತಟನೀತನೂಜನಜಾತಶತ್ರುವಿಗೆ (ತಿಮ್ಮಅ. ೬ ಸೂಡನೆ).

[ಸಂ. (ತಟಿನೀ + ತನೂಜ)]

ತಟಿನ್ನಾದ (ನಾ). ಗುಡುಗು; ಮೇಘನಾದ: ಚತುರ್ದಶ ಭುವನಾವಧಿಯೆನೆ ದುರ್ಯಶಸ್ತಟಿನ್ನಾದ[ಪಾಠಾಂ. ಪಟಹನಾದ]ಮಾದಮೇನೊದವಿದುದೋ (ಶಂರಾಮಾ. ೬-೯೭).

[ಸಂ. (ತಟಿತ್ + ನಾದ)]

ತಟಿನ್ಮಾಲಿಕೆ, ತಟಿನ್ಮಾಳಿಕೆ (ನಾ). ಮಿಂಚಿನ ಮಾಲೆ : ಜಲಮಯಮಿಳೆಯೆಲ್ಲಂ ಪ್ರಜ್ವಲಿತ ತಟಿನ್ಮಾಲಿಕಾಮಯಂ ದೆಸೆಯೆಲ್ಲಂ (ವೃಷವಿ. ೧೪-೨೭). **ತಟಿನ್ಮಾಳಿಕೆ:** ಜಳದೌಘಶ್ಯಾಮಧೂಮಪ್ರತತಿ ಚಳತಟಿನ್ಮಾಳಿಕಾಲೋಲ ಕೀಲಾವಳಿಸಂಜಾತೇಂದ್ರಗೋಪಪ್ರಸರವಿಸರದರ್ಚಿಃಕಣಂ . . . ಬಂದುದು . . . ಅಬ್ದಕಾಲಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೪-೨೯).

[ಸಂ. ತಟಿನ್ಮಾಲಿಕಾ (ತಟಿತ್ + ಮಾಲಿಕಾ)]

ತಟಿನ್ಮಾಳಿಕೆ 'ತಟಿನ್ಮಾಲಿಕೆ' ನೋ.

ತಟಿಲ್ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ : ತಟಿಲ್ಛಿಟಿಲ್ಪಟಿಲ್ ಗರಿಗರಿಲೆಂಬ ನಿಷ್ಠುರರವಂ ಮಿಗೆ ತಳ್ತಿರ್ದುದತ್ತು ಯುದ್ಧದೊಳ್ (ಗಿರಿಕ. ೭-೭೮).

ತಟಿಲ್ಲತೆ (ನಾ). ಬಳ್ಳಿಮಿಂಚು : ತಟಿಲ್ಲತೆವೊಲಾಕಾಶಕ್ಕೆ ನೆಗೆದು ಪಾರ್ದಳಾಗಳ್ (ಶಂರಾಮಾ. ೯-೪೧) : ಇನಿಸಿನಿಸು ಮುಗಿಲ ತುಂತುರ್ವನಿಯ ತಟಿಲ್ಲತೆಯು ವಿಮಳ ಶಿಶಿರವಿಗಳ್ (ಅಟ್ಟಮು. ೮-೧೨೪) : ನಯನಾಂಶು ಗಗನಕೆ ತಟಿಲ್ಲತೆಯು ಪರ್ಬಂ ಪಡೆಯುಲು (ಚಬಪು. ೫-೧೨).

[ಸಂ. ತಟಿಲ್ಲತಾ (ತಟಿತ್ + ಲತಾ)]

ತಟಿಸು$_1$ 'ತಟ್ಟಿಸು' ನೋ.

ತಟಿಸು$_2$ (ಕ್ರಿ). ಆವರಿಸು ; ಮುಸುಕು (?) : ಛಿಟಿಲು ಛಿಟಛಿಟಿಲೆಂದು ಸಿಡಿಯುತ ಪಿಟಿಪಿಟಿನೆ ಪಿಟಿಲೆಂದು ಕಣಗಳು ತಟಪಟನೆ ಹಾರುತಲಿ ಕಾರ್ಬೊಗೆ ತಟಿಸುತಾಕ್ಷಣದಿ (ಹಮುಕ. ೬೭). [?]

ತಟುಕು 'ತಟಕ್ಕು' ನೋ.

ತಟುಗು 'ತಟುಕ್ಕು$_2$' ನೋ.

ತಟುವಳ್ಳುವೆರೆ (ನಾ). ಒಂದು ಗದ್ದೆಯ ಹೆಸರು (?): ಕೊಡುಗೂನ್ನಾಡಾ ಕಲ್ಲಿವುಸೂರಾ ಚಿಡಿ ಅಕ್ಕ ಕರ್ಗುಲವ್ಪೊಲತ್ತಟುವಳ್ಳುವೆರೆಉಂ ವಸವಿಗಾಲುಂ ಎರಡು ಕಳನಿಉಂ ತೋಟ್ಟಮುಂ (ಮೈಆರಿ. ೧೯೩೫, ೧೦೭-೧೮ ; ೨ನೆಯ ಶತ).

[?]

ತಟಿ$_1$ (ಕ್ರಿ). ತಟ್ಟು ; ಬಡಿ : ಹತವಿಧಿಯೆ ! ಕದ ತೆರೆಯಲಿಲ್ಲ ಕದ ತಟಿವಾಗ. ಕದ ತರೆಯೆ, ಆ ಪುರುಷ ಬರಲೊಲ್ಲ (ಉಮ್ಮಾಕಿ. ೧೦-೧೩) ; ತಾಗು, ತಗಲು: ಪಳಂಚಲೆ, . . . ತಟಿ, ಬಡಿ, ಸೋಂಕು (ಕಂನುಹು. ೮೪). 'ತಟ್ಟು$_1$' ಪರಾ. [<ತಟ್ಟು$_1$]

ತಟಿ$_2$ (ನಾ). ತಡಿ ; ದಡ : ತುಂಗಭದ್ರೆಯು ತಟಿಯು ಕನ್ನನ (ಕಇಳ. ೧೯೯-೨೪-೧೦ : ?). [ಸಂ. ತಟಾ]

ತಟಿತಟಿ (ನಾ). ವ್ಯರ್ಥ (?) : ತಟಿತಟಿಯಹ ಲಾಲಸೆಯನು ಸೂಡಿ ಪಟಪಟನೈದಿ ಪರರ ತಾ ಬೇಡಿ ದಿಟಹುಸಿಗಳ ಮನದೊಳಗೆಡೆ ಮಾಡಿ ತಟಮನುಜರು ಬಳಲ್ವರು ಸುಖಕಾಡಿ (ಅವಧೂ. ೨೯). [?]

ತಟ್ಟ$_1$ (ನಾ). ತಟ್ಟನ್ನು ಧರಿಸಿದವನು ; ಜೈನಯತಿ : ತಟಟುಂದಲೆಗಳ ತಟ್ಟರೋ ನೂರೆ ಸುರಿವ ಬಾಯ್ಮನಿಕೆ ಹಡಿಕೆಗಳೊ . . . ತಟ್ಟುಗಳ ಹಗರಣಿಗರೊ ಎನಲು ಮಲಧಾರಿಗಳು ಗಜಬಜಿಸಿ ನೆರೆವುತ್ತ (ಬಸವು. ೫೦-೫೩).

[ತಟ್ಟು$_7$ + – ಅ$_7$]

ತಟ್ಟ$_2$ 'ಥಟ್ಟು' ನೋ.

ತಟ್ಟಗ್ಗೆಱೆ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು : ಪೊಲಮೇರೆ ತಟ್ಟಗ್ಗೆಱೆಯ ಕಿಟ್ಕಿಱ ಪೋಗಿ ಅಕ್ಷರಕಲ್ಲ ಮೇಗೆ (ಎಕ. II, ೩೫-೫ ; ಸು. 800).

[? + ಕೆಱೆ]

ತಟ್ಟಡಿ 'ದಟ್ಟಡಿ' ನೋ.

ತಟ್ಟನೆ (ಅ). ಕೂಡಲೆ; ಬೇಗನೆ: ಪೂಸರಳಿಂದೆ ಶಿವನ ತಟ್ಟನೆ ತಾಗಲಿಕ್ಕುವೆನೆಂದು ಬಾಸೆಯ ಕೊಟ್ಟ ಮನ್ಮಥ (ಮೋಹತ. ೫-೭೦) ; ನಿನ್ನಯ ಕರುಣಾದೃಷ್ಟಿಯೊಳೆನ್ನನುದ್ಧರಿಸಿ ತಟ್ಟನೆ ಸಲಹು (ಕಂನವಿ. ೪-೩೮) : ನೈಜವಾದ ಉಪಮಾನಗಳು ; ಮನಸ್ಸಿಗೆ ತಟ್ಟನೆ ಹೊಳೆಯುವಂತೆ ಜನಜೀವನದಿಂದಲೇ ಆರಿಸಿದ ಆಣಿಮುತ್ತುಗಳು (ಜಗದಾ. ೭೨).

[<ತಟಕ್ಕನೆ]

ತಟ್ಟಮ್ಮ (ನಾ). ಮೈಮೇಲೆ ಸಣ್ಣಗುಳ್ಳೆಗಳೇಳುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ರೋಗ; ಗೋಣಿತಟ್ಟು; ದಡಾರ:"ಗೊಬ್ಬರರೋಗ" (ಜಾನಕೋ. ೬೪).

[ತಟ್ಟು$_2$ + ಅಮ್ಮ$_2$]

ತಟ್ಟಲ್ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು (?) : ತಟ್ಟಲ ಏಚಗಾವುಣ್ಣನ ಮೂವ ಸಾನ್ತಯ್ಯ ಕೊಟಗವ್ವನ್ನು ತುಱುವ ಕೊಣ್ಡು ಪೋಪಾಗ (ಮೈಆರಿ. ೧೯೪೧, ೨೫-೧೨ ; 1030). [?]

ತಟ್ಟಲಿ, ತಟ್ಟಲೆ (ನಾ). (ಉಕ) "ಹೆಣ್ಣುಮಕ್ಕಳ ಚಪ್ಪಲಿ; ಕೆರವು" (ಜಾನಕೋ. ೬೪). **ತಟ್ಟಲೆ:** ಮಗಳಿಗೆ ಒಂದು ಜೊತೆ ಹೊಸ ತಟ್ಟಲೆ ಕೊಡಿಸಿದರು (ರೂಢಿ). [?]

ತಟ್ಟಲೆ 'ತಟ್ಟಲಿ' ನೋ.

ತಟ್ಟಾಡು (ಕ್ರಿ). ೧. ಒಂದಕ್ಕೊಂದು ತಗಲು ; ಘರ್ಷಣೆಯಾಗು : ಜೋಗಿ ಜೋಗಿ ತಟ್ಟಾಡಿದರೆ ಮೈಯೆಲ್ಲಾ ಬೂದಿ (ಗಾದೆ). ೨. ಅತ್ತಿತ್ತ ಓಲಾಡು ; ತೂರಾಡು ; ತೂಗಾಡು : ಶಕ್ತಿಯು ಬತ್ತಿ ಕರಗಳು ಜಾರಿ ತಟ್ಟಾಡುತ್ತ ಪಿಂಗಡೆಗೊಲೆದು ನಿಂದನು (ಜಿನಭಾ. ೨೦-೧೨) ; ನೀತಿಯ ಮೆಟ್ಟಿಲ ಮೇಲೆಯೇ ನಿಲ್ಲಲಾರದೆ ತಟ್ಟಾಡುವವನು ನಿಯಮಗಳನ್ನು ಹೇಗೆ ಹಿಡಿದಾನು (ನೀಗಟ್ಟು. ೭). 'ತಾಟಾಡು' ಪರಾ.

[ತಟ್ಟು$_1$ + ಆಡು$_1$. / ತೆಲು. ತಟ್ಟಾಡು]

ತಟ್ಟಾಮಾಲೆ (ನಾ). ಅಪ್ಪಾಲೆ ತಿಪ್ಪಾಲೆ; ಕಳ್ಳೆಮಳ್ಳೆ (ಉಕ).

[←ತಮಿ. ತಟ್ಟಾಮಾಲೈ]

ತಟ್ಟಾರ (ನಾ). ಅಕ್ಕಸಾಲಿಗ: ಜೋಮತ್ತಟ್ಟಾರ ನಾಮಧೇಯೇನ ಲಿಖಿತಂ ತಾಮ್ರಸಾಧನಂ (ಮೈಆರಿ. ೧೯೪೫, ೩೦-೫೨ ; ಸು. 610).

[<ಸಂ. ತ್ವಷ್ಟೃ]

ತಟ್ಟಾಟಿಸು (ಕ್ರಿ). ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಒಣಗಿಸು ; ನಿರ್ದ್ರವಗೊಳಿಸು ; ಬಳಲಿಸು : ತುಟಗಂಟಲಿರ್ಪೊಡಿ ನೆಟಿ ಪೊತ್ತಿ ಕರವು ನೀರಡಿಕೆ ಮಿಗೆ ತಟ್ಟಾಟಿಸುತ್ತ ಬರೆ ಮರಗಟ್ಟಿನಂತೆ ಪಸಿವೊಳಗೊಳಗೆ ಸುಡುತ್ತ ಬರೆ (ಸಾನಂದ. ೪-೧೭೧). [ತಟ್ಟಾಟು + –ಇಸು$_{3}$]

ತಟ್ಟಾಟು (ಕ್ರಿ). ೧. ಒಣಗಿ ತಾರಲಾಗು ; ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ನೀರು ಇಂಗಿಹೋಗು : ನಿರ್ದ್ರವಮಪ್ಪುದೇ ಕಾರಣಮಾಗಿ ಕಡುವಿಸಿಲಿಂಗೆ ತಟ್ಟಾಟಿದ ಚರ್ಮದಿಂ ಪೃಷ್ಠದ್ವಾರಂ ಮುಚ್ಚಲ್ (ಬಂಧತಂ. ೦೯-೯) : ಮರ ತಟ್ಟಾಟಬೇಡೆಂದು ಇರಿಸಿ ಬಂದೆ (ಸರ್ವಜ. ೧೦೫-೫೬೬). ೨. (ಆಲಂ) ಇಲ್ಲವಾಗು; ಅದೃಶ್ಯವಾಗು: ಮಯ್ಯುಗ್ಗಷ್ಟ ಏಟಿತು ಬೇಟ ಬೇರೂಟಿತು ಲಜ್ಜೆ ತಟ್ಟಾಟಿತವಳಿಗೆರ್ದೆಯೊಳಗೆ (ಕುರಾಸಾಂ. ೨೨-೯). 'ತಾಟು$_{1}$' ಪರಾ. [ತಟ್ಟು$_{0}$ + ಆಟು$_{1}$]

ತಟ್ಟಿ$_{1}$, ಚಟ್ಟಿ$_{3}$, ಚಟ್ಟೆ$_{3}$ (ನಾ). ೧. ಬಿದಿರಿನ ತಡಿಕೆ ; ಬಿದಿರನ್ನು ಹೆಣೆದು ಮಾಡಿದ ಗೋಡೆ : ರಾಜಿಪುವು ಬಳ್ಳಿಗವುಂಗಿನ ತಟ್ಟಿ ಬಳ್ಳಿಮಾವಿನ ಮನೆ ಬಳ್ಳಿಮಲ್ಲಿಗೆಯ ಮಂಡಪಮೆಂಬಿನಿತುಂ ಬಸಂತದೊಳ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೭-೦೩೦): ವರವೇಲಿ ತಟ್ಟಿ ತಳೆ ಗೋಪುರವಾಳ್ವೆಟಿ ಪಡಿ ತವಂಗ ವಂಕದ ಕಳನೋವರಿ ಸೀಯಬಾರವಂತಃಪುರಮುಯ್ಯಲ್ ಕೃತಕ ಶಿಖರಿಯುದ್ಯಾನವನಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೭-೨೩) ; ನಮ್ಮನೆಯ ಮುಂಭಾಗಕ್ಕೆ ಕಾಂಪೋಂಡು ಹಾಕಿಸಬೇಕೆಂತ ತಟ್ಟಿಗಳನ್ನು ಕೊಂಡಿಟ್ಟಿದ್ದೆ (ಮುಳ್ಳಿಹಾ. ೧೭) : ಗಳಗಳು ನಿಂತವು; ತಟ್ಟಿಯೂ ತಯಾರಾಯಿತು; ಕೆಮ್ಮಣ್ಣು ಸೆಗಣಿಗಳನ್ನು ಕಲೆಯಿಸಿ ದಂಟಿನ ತಟ್ಟಿಗಳಿಗೆ . . . ತುಂಬ ಮೆತ್ತಿಸಿ ಭದ್ರಮಾಡಿಸಿದರು (ಗಂಗಾಸಾ. ೦೫೨). ೨. ಬಿದಿರಿನ ಚೌಕಟ್ಟು ; ಚಪ್ಪರ : ಮಿಂಚಿನ ತಟ್ಟಿಯಂ ಬಳಸಿದಂತಿರೆ ಕಣ್ಗಳ ಮಿಂಚು ಮೇಗೆ ಪೂಗೊಂಚಲ ಪಂದರಂ ಪಡೆಯೆ (ಅರ್ಧನೇ. ೨-೯೫); ನಡು ಜಿಗುಪ್ಸಾರಸದ ನಟ್ಟನಡುವೆಂದಿರದೆ ಎಡಬಲದ ಪ[ಪಾಠಾಂ.ಬ]ರಿಗಳೆಲ್ವಿನ ತಟ್ಟಿಯಂ[ಪಾಠಾಂ. ಕಟ್ಟಡೆ]ದಿರದ (ಬಂಡೋರ. ಹ. ೫೦೩-೧೦). ೩. ಚಾಪೆ ; ಬಿದಿರಿನ ಚಾಪೆ : ಗುಣಸಾತೀತ ವಿಮುಕ್ತ ಮಾರ್ಗಣಗಣಂ ಗೀರ್ವಾಣಮಾರ್ಗಾಂತದೊಳ್ ಪೆಣೆದರ್ ತಟ್ಟಿಯನೆಂಬಿನಂ ದಲೆನೆ ಪರ್ವಿರ್ಪನ್ನಮೆಚ್ಚೆಚ್ಚು . . . ಕಾದುತ್ತಿರಲ್ಕೆ (ನೇಮಿಪು. ೦೨-೨೩೮) : ಮುಟಿದ ಗುಡಿಲೊಳಗೆ ಹಟಿದ ತಟ್ಟಿಯ ಮೇಲೆ ಹಟಿದ ಬೊಂತೆಯ ಹಾಸಿಕೊಂಡು ಕೆಡೆದಿಹಂಗೆ (ಸರ್ವಜ. ೦೬೩-೭೭೬); ಹಿರಿಯ ಗಗನವ ಪಿಡಿದು ತೆರೆ ತಟ್ಟಿಯಂತೆ ಸುತ್ತಿರಿಸಲಳವಡೆ ಮುಕ್ತಿ ನರರ್ಗಪ್ಪುದು (ಸಾನಂದ. ೨-೨೦೫) ; ಎನಗೊಂದು ಪಟಿದ ತಟ್ಟಿಯುಂ ಮಠದ ಗೊಂಟನೊಳ್ ಪಾಸಿ ಕೊಟ್ಟೊಡೆ (ದಳಳು. ೦೦-೩೩ವ) : ಒದೆದು ಸತ್ವದೊಳೌಂಕಿ ತಟ್ಟಿಯ ಮುದುಡುವಂದದಿ ಸುತ್ತಿ ಧರಣಿಯ (ಪ್ರಹ್ಲಾ.ಚ. ೩-೧೦). ೪. ತಡಿಕೆಯ ಬಾಗಿಲು,–ಕದ : ಸದನ ತಾನಿರಲಡವಿ ಯಾತಕೆ ಕದವಿರಲು ತಟ್ಟಿಗಳ ದ್ಯಾತಕೆ (ಳನಶಾಂ. ೨೩) ; ತಟ್ಟಿ ಮುಚ್ಚು (ರೂಢಿ). ೫. ಬಿದಿರಿನಿಂದ ಮಾಡಿದ ಬುಟ್ಟಿ ; ಮಂಕರಿ. ೬. ಜೇನುಗೂಡು : ನಾಲ್ಕೆಂಟು ತಟ್ಟಿಗಳು, ಆನೆಯ ಕಿವಿಗಳಂತೆ ಬಂಡೆಯ ಸೆರಗಿಗೆ ಅಲಂಕಾರವಾಗಿ ತೂಗಿಕೊಂಡಿದ್ದುವು (ಕುಡಿಳೂ. ೨೯). ೭. ಗುರಾಣಿ; ಢಾಲು : ಕರಮೆಸೆದತ್ತು ಕಲಾಭೃದ್ಬಿಂಬಂ ಬರಿಮುಗುಳ್ಗಣೆಯುನ ಬಂಗದ ಬಿಜ್ಜಣದರಲಂಬನ ಮೂಲದ ತಟ್ಟಿಯು ಕಾವನ ಕೈಗನ್ನಡಿಯು . . . ವಿಲಾಸಮನನುಕರಿಸಿ (ಜಯುಕಾ. ೦೪-೭). **ಚಟ್ಟಿ$_{3}$** : ೮. ಯಾತ್ರಿಕರಿಗಾಗಿ ನಿರ್ಮಿಸಿದ ಹುಲ್ಲಿನ ಚಪ್ಪರ : ಒಂದು ರಾತ್ರಿ ಆತ ಒಂಟಿಯಾಗಿ ಚಟ್ಟಿಯೊಂದರಲ್ಲಿ ಮಲಗಿದ್ದ (ಸನ್ಯಾಸಿ. ೪೪). **ಚಟ್ಟೆ$_{3}$** : ೫. ಚಟ್ಟಿಯಾದರೂ ಬುಟ್ಟಿಯಷ್ಟು ದೊಡ್ಡದಿದೆಯಲ್ಲ (ರೂಢಿ).

ತಟ್ಟಿಯ ಬಿಲ್ಲು = ಒಂದು ವಿಧವಾದ ಬಿಲ್ಲು : ಅಲ್ಲಿಯಾತನ ಕೂಡೆ ತಟ್ಟಿಯ ಬಿಲ್ಲುಗಳನಾ ಪೊಂಗುವಿಲುಗಳ ಬಲ್ಲಿತೆನಿಪಾ ನಾಳಿವಿಲ್ಲುಗಳ . . . ಪಿಡಿದಾ ನಿಶಾಟರು ನೆರೆದುದವನೊಡನೆ (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೫-೧೩). **ತಟ್ಟಿ ಹಾರಿಸು** = ಲಘುವಾಗಿ ಎಣಿಸು : ಸಲಹೆ ಕೊಟ್ಟ ಹಿತೈಷಿಗಳ ಮಾತನ್ನು ಅವನು ಮುಗುಳುನಕ್ಕು ತಟ್ಟಿ ಹಾರಿಸಿದ್ದನು (ಮಲಮ. ೧೧೦).

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ತಟ್ಟಿ, ತಟ್ಟಿಯ; ಮಲ. ತುಳು. ತಟ್ಟಿ; ಕುಇ. ತಟಿ. /ಪ್ರಾ. ತಟ್ಟೀ. / ಹಿಂ. ಮರಾ. ಚಟ್ಟೀ]

ತಟ್ಟಿ$_{2}$ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ (?) : " ಕಾಷ್ಠವಲ್ಲಿಕಾ – ತಟ್ಟಿ " (ಒಷಧಿ. ೩೨). [?]

ತಟ್ಟಿಕೆ (ನಾ). ತಾಗುವಿಕೆ ; ಸೋಂಕುವಿಕೆ ; ಸ್ಪರ್ಶ : ಪುಟ್ಟುಗೆ ಸದ್ವಂಶದ ಸವಿದಟ್ಟಿಕೆ ಸಲೆ ಸರಸಮೆನಿಸೆ . . . ಊದುವಿರಿನ್ನುಂ (ಜಕವಿ. ೬-೦೨೮). [ತಟ್ಟು$_{1}$ + – ಇಕೆ]

ತಟ್ಟಿಗಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ತಡಿಕೆ ಕಟ್ಟು (?) : ನೆರೆದು ಪೊತ್ತ ನೃಪಾಳಜಾಳ ಕಿರೀಟಕೋಟಿ ಮಣಿಪ್ರಭಾ ಪರಿಕರಂ ಧೃತಮೌಕ್ತಿಕಾತಪವಾರಣಕ್ಕೆ ಕದಂಬ ರಝಲ್ಲರಿಗಳಪ್ಪಿನಮುಂದುಸಾರದದಂತೆ ತಾಳ್ದಿದುದಿತ್ತಲುಂ ಸುರಶರಾಸನ ದಿಂದಮೆಣ್ದೆಸೆ ತಟ್ಟಿಗಟ್ಟಿದ ಭಂಗಿಯಂ (ಅನಂಪು. ೯-೭೨) : ಶರದೊಳೆ ತಟ್ಟಿಗಟ್ಟಿದುದು ದಿಕ್ತಟವಂಬಿನ ಹಂದರಿಕ್ಕಿದಂಬರತಳವೆಂಬಿನಂ (ಅನಂಪು. ೧೪-೬). [ತಟ್ಟಿ$_{1}$ + ಕಟ್ಟು$_{1}$]

ತಟ್ಟಿಗೆ (ನಾ). ತಡಿಕೆ (?) : ಚೌರಾಸಿ ಲಕ್ಷ ಜೀವಿಗಳೆಲ್ಲ ತಿರುಗುವ ರಾಟಲಗಂಟೆಂಬ ಕರರಾಟಳವ ಮಾಡಿ ಭಕ್ತೆಂಬ ಕದರಿಗೆ ಸರಮುಕ್ತಿ ಬಿಲ್ಲ ಪೂಡಿದನು ಅಷ್ಟತನುಗಳ ಸೆಡೆಯ ತಟ್ಟಿಗೆಯ ಮಾಡಿ ಅಷ್ಟಂತರಂಗವ್ಪ ಮದವಾ ಜೇಷ್ಠ ಕುಂಟಿಯ ಮೊಳಗೆಗಳ ಮಾಡಿ ದಾರವ ಘಟ್ಟಿಸ್ತ ಕಟ್ಟಿಗೆಸಿದದ (ದೇವಾಂಪು. ೫-೭೮). [?]

ತಟ್ಟಿಗೋಡೆ (ನಾ). ಬಿದಿರು ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ಹೆಣೆದು ಮಾಡಿದ ಗೋಡೆ; ತಡಿಕೆಗೋಡೆ: ಅಡಕೆದಬ್ಬೆಯ ತಟ್ಟಿಗೋಡೆಗಳನ್ನು ಹಾಕಿದ್ದರು (ಮಲಮ. ೮೧) ; ತಿಮ್ಮಪ್ಪಹೆಗ್ಗಡೆ ತಟ್ಟಿಗೋಡೆಯ ಒಳಗೆ ಹೋಗಿ (ಮಲಮ. ೭೦೪). [ತಟ್ಟಿ$_{1}$ + ಗೋಡೆ]

ತಟ್ಟಿಡು (ಕ್ರಿ). "ಪರಿತ್ಯಾಗಮಾಡು" (ಸಾನಂದ. ಕೋಶ) : ಓಡಾಂತು ಕಯ್ಯಲ್ಲಿ ಮೋಟಿಾಂತು ತಲೆಯಲ್ಲಿ ಮಾನಮಂ ತಟ್ಟಟ್ಟು ಕೀರ್ದ ತಟ್ಟುಟ್ಟಂಗೆ (ಸಾನಂದ. ೭-೪೮).

[ತಟ್ಟು$_{0}$ + ಇಡು$_{1}$]

ತಟ್ಟಿಬಲೆ 'ತಟ್ಟಿವಲೆ' ನೋ.

ತಟ್ಟಿಮೆಡಱು (ಕ್ರಿ). ತಟ್ಟಿಯನ್ನು ಹೆಣೆ; ತಡಿಕೆ ಕಟ್ಟು: "ತಟ್ಟಿಮೆಡಱಿದು –ತಟ್ಟಿವೆಣೆದಂ " (ಶಮದ. ಪರಿ. ೨) : ಮಿಂಚಂ ತ[ಪಾಠಾ. ಕ]ಟ್ಟಿ ಮೆಡಱಿದಂತೆ ಸುತ್ತಿಱಿದ ಕಾಲ್ಗಾಪಿನ ಕಡಿತಲೆಯ ಬಳಸಿದಗಣ್ಯ ಪಣ್ಯಾಂಗನಾಜನದ ನಡುವೆ ಮಣಿಮಯ ಪೀಠಂಗಳನೇಱಿ (ಪಂಪಭಾ. ೩-೫೫ ವ) : ನೂಱುಯೋಜನದಳವಿಯ ಖಾಂಡವವನಮೆಲ್ಲಮಂ ತಟ್ಟಿಮೆಡಱಿ ಮಶಕಮಾತ್ರಮಪ್ಪೊಡಂ ಮಿಸುಕಲ್ ಛಿದ್ರಮಿಲ್ಲದಂತಾಗೆ ಶರಪಂಜರದೊಳ್ ಮುಚ್ಚಿ ಮುಸುಕಿದಾಗಳ್ (ಪಂಪಭಾ. ೫-೯೬ ವ).

[ತಟ್ಟಿ$_{1}$ + ಮೆಡಱು]

ತಟ್ಟಿಯು, ತಟ್ಟೆಯು (ನಾ). ತಡ ; ಸಾವಕಾಶ ; ನಿಧಾನ : ತಡೆಯದೀ ಕಾರ್ಯವನು ನೀ ಕೈಯೊಡನೆ ಮಾಡುವುದುಚಿತವಿದನೀನೊಡಬಡದೆ ತಟ್ಟಿಯುವ ಮಾಡಲುಯೆಮ್ಮ ಮಂಶಾಳಿ ಕೆಡುವುದು (ಜೀವಂಧ. ೪-೬೯) ; ಗಾಳಿಯಳ್ಳಿಯನಿಟಿಯಲಗ್ನಿಜ್ವಾಲೆಯಲಿ ತಟ್ಟಿಯವೆ (ಕುಮಾ.ಸ. ೧೪-೬೧). **ತಟ್ಟೆಯು** : ಹೋಗು ಫಲುಗುಣ ಕಂಸಮಥನನ ಬೇಗ ಬಿಜಯಂಗೈಸಿ ತಾ . . . ತಟ್ಟೆಯುವಾಗದೀಕ್ಷಣವೆನಲು (ಕುಮಾ.ಸ. ೬-೧೮) : ಗಮನ ತಟ್ಟೆಯುವಾಯ್ತು ವೇಗಭ್ರಮಣ ಜಡವಾಯ್ತು (ಕುಮಾ.ದ್ರೋ. ೧೦-೨೫). [?. / ತಮಿ. ತಟ್ಟಿಯ = ಗುರಾಣಿ, ಢಾಲು]

ತಟ್ಟೆರಾಯ (ನಾ). (ಕರಾ) ಬಿದಿರು, ಹುಲ್ಲು ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಂದ ಮಾಡಿದ ಬೆದರುಬೊಂಬೆ; ಬೆಚ್ಚು : ಅವುಗಳನ್ನು ಹೆದರಿಸಲು ಬೈಹುಲ್ಲಿನ ತಟ್ಟೇರಾಯನನ್ನು ತಯಾರಿಸಿದರು. ಮನುಷ್ಯಾಕೃತಿಯ ಈ ತಟ್ಟೇರಾಯ ನಿಗೆ ಹರಕು ಅಂಗಿ ತೊಡಿಸಿ . . . ಮಡಕೆಯ ಕುಲಾವಿಯನ್ನಿಟ್ಟರು ತಲೆಗ (ವಾಳಗ. ೧೦೬). [ತಟ್ಟೆ$_1$ + ರಾಯ]

ತಟ್ಟೆವಲೆ, ತಟ್ಟೆಬಲೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಲೆ : ತಡಿಕೆವಲೆ ತಟ್ಟೆವಲೆ ಹಾಸುವಲೆ ಬೀಸುವಲೆ ಕೊಡತಿವಲೆ ಕೋಲುವಲೆ (ಹಚಕಾ. ೫-೮) : ಕಟ್ಟಿದನು ಕಣೆಗಳಲಿ ಸುತ್ತಲು ತಟ್ಟೆವಲೆಗಳ ಸೋಹಿನಲಿ (ಕುಮ್ಯಾದ್ರೋ. ೫-೬೪) : ಹಾಸುವಲೆ ಬೀಸುವಲೆಯು ತಟ್ಟೆವಲೆ ತಿಣ್ಣವಲೆ . . . ಪೇರ್ವಲೆಯ ಪೊಱೆಗಳು ವಿಂಧ್ಯಕನ ಕೂಡೆ (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೫-೧೮) : ತಡಿಕೆವಲೆ ತಟ್ಟೆವಲೆ ಸಾಲುವಲೆ ಕೋಲುವಲೆ . . . ಮಲೆವಲೆಗಳಿರ್ದುವಾ ಶಬರರಲ್ಲಿ (ಸಿದ್ಧೇಪು. ೮-೬). **ತಟ್ಟೆಬಲೆ** : ಪಾರವಲೆ ಗುಂಡಿವಲೆ ಮತ್ಸ್ಯಾನೆಯ ಬಲೆ ತಟ್ಟೆಬಲೆಗಳೆಂಬಿವನು (ಪುಣ್ಯಾಸ್ರ. ೯-೩೬). [ತಟ್ಟೆ$_1$ + ಬಲೆ$_1$]

ತಟ್ಟೆವೆಣೆ (ಕ್ರಿ).=ತಟ್ಟೆಮೆಡಱು : " ತಟ್ಟೆಮೆಡಱಿದಂ – ತಟ್ಟೆವೆಣೆದಂ " (ಶಮದ. ಪರಿ. ೨). [ತಟ್ಟೆ$_1$ + ವೆಣೆ$_1$]

ತಟ್ಟಿಸು, ತಟಿಸು$_1$ (ಕ್ರಿ). ೧. ತಗುಲಿಸು ; ತಾಕಿಸು ; ಸೋಕಿಸು ; ಅನುಭವಕ್ಕೆ ತರು : ಕಟ್ಟಿದಾಗಳೆ ಕರ್ಮಗಳು ಫಲಗೊಡವವು ಕಟ್ಟಿರ್ದು ಕಾಲದ ಮೇಲೆ ಬಿಟ್ಟು ಪೋಪಾಗ ಜೀವಗೆ ಸುಖದುಃಖವ ತಟ್ಟಿಸಿ ತಾವು ಜಾಱುವುವು (ಭರಜ. ೬೮-೫೫). **ತಟಿಸು$_1$** : ೧. ತೋಟದಲಿಹ ಹೂವಿಗೆಲ್ಲ ತಟಿಸೆ ನಾವು ನಿನ್ನ ಗಲ್ಲ . . . ನಕ್ಕ ನೀನು (ಚಂಕನ. ೨೪-೧೦). ೨. ಅಡ್ಡಿಪಡಿಸು; ತಡೆದು ನಿಲ್ಲಿಸು ; ತಡೆಹಿಡಿ : ಅಲ್ಲಿಯ ಸರ್ಪ ಫೂತ್ಕಾರ ಗಳಿಂದೆದ್ದ ವಿಷಧೂಮವು ಜಗತ್ತಿನ ಮೂಗನ್ನೇ ಮುಸುಕುತ್ತಿದೆ. ಯಾವ ಶಿವನು ಇದನ್ನು ತಟಿಸುವನೊ ಯಾರು ಬಲ್ಲರು (ಸಾಹಿಸಂ. ೨೦೧).

ತಟ್ಟಿಸಿ ಮಾತಾಡು=೧. ತಡವರಿಸಿ ಮಾತನ್ನಾಡು. ೨. (ಮಾತನಾಡು ವಾಗ; ಓದುವಾಗ) ತಡವರಿಸು ; ಉಗ್ಗು ; ಗುಕ್ಕು (ಉಕ): " ಉಗ್ಗು–ತಟ್ಟಿಸಿ ಮಾತಾಡು " (ಗಂಗಾಮು. ೩೮).

[ತಟ್ಟು$_1$ + – ಇಸು$_3$]

ತಟ್ಟೆಹುಚ್ಚ (ನಾ). ವಿವೇಚನೆ ಇಲ್ಲದವನು ; ಮೂರ್ಖ : ಅವನೇನು ತಟ್ಟೆಹುಚ್ಚನಲ್ಲ (ಅಪಾಭೂ. ೫೯).

[ತಟ್ಟೆ$_0$ (P ← ತಮಿ. ತಟ್ಟೆ$_1$) + ಹುಚ್ಚ (< ಪಿಚ್ಚ$_1$)]

ತಟ್ಟೆಱಿ (ಕ್ರಿ). ಅಪ್ಪಳಿಸಿ ಹೊಡೆ : ಅಂತರಡುಂ ಬಲದ ಕರಿಘಟೆಗಳೊಂ ದೊಂದಱೊಳ್ ತಾಗಿ ತಟ್ಟೆಱಿಯೆ ಬಸುನೆತ್ತ [ರ] ಬೆಗಳುರ್ವಿ ಪಾಯೆ (ಪಂಪಭಾ. ೧೦-೯೬ಅ). [ತಟ್ಟು$_1$ + ಇಱಿ$_1$]

ತಟ್ಟು$_1$ (ಕ್ರಿ). ೧. ಬಡಿ ; ಕುಟ್ಟು ; ಹೊಡೆ ; ಬಾರಿಸು ; ಅಪ್ಪಳಿಸು : "ತಟ್ಟು–ತಾಡನೇ" (ಶಮಧಾ): ಮೆಯ್ಯಂ ವನಜವದನೆ ಕೇಳ್ ಗ್ರೀಷ್ಮದೊಳ್ ನಿಚ್ಚಮೆತ್ತಂ ಸಕಿ ತಟ್ಟುತಿರ್ಪ[ರ್ಪ] [ಪಾಠಾಂ. ತಟ್ಟಾಂತಿರ್ಪ] ಕಾಯ್ಪಿಂದು ರಿವ ಬಿಸಿಲೊಳ್ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೮೦೮); ಪೊಯ್ವ ರಣತೂರ್ಯರವಂ ತಱಿಸಂದು ತಾಗಿ ತಟ್ಟುತ್ತಿಱಿದವು (ಮಜಾನೇ. ೧೨-೨೨೦) : ಮೆಟ್ಟುವ ತಟ್ಟುವ ಮೇಲೆವಾಯ್ವ . . . ದುಷ್ಪಮಪ್ಪ ಹಯಮಂ (ಧರ್ಮಾಪ. ೮-೧೩) : ಕೈವಾರಿಸಿ ಕೊಡೆದಟ್ಟಲೊಡನೆ (ಮೋಹತ. ೦೮-೧೦೦). ೨. ಮುಟ್ಟು ; ತಾಗು ; ಸೋಕು : ತನ್ನ ಮೃಗಶಾಬಾಕ್ಷಿಯ ಕಂಪು ತಟ್ಟೆ ಮಧುಪಂಬೊಲ್ ಸೋಲ್ತು (ಪಂಪಭಾ. ೧-೭೦) : ಪೊಡರ್ದುದ್ಯದ್ದ್ಯೋತಿ ತಟ್ಟುತ್ತಡಿದರೆರ್ಗಳ ವಿನ್ನೂಡಿದಂತಪ್ಪುವೀಗಳ್ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೦೩೭) : ಕನಕದಾಸನ ಕಾವ್ಯದೊಳ್ ದೋಷ ತಟ್ಟದು (ಮೋಹತ. ೧-೨೪) ; ಕಲಿದೋಷಂ ತಟ್ಟದವೋಲ್ ಕುಲಜರನುದ್ಧರಿಸೆ (ಅಪ್ರತಿ. ೫೨-೨) : ಲೋಕದ ಚೆಲುವಿನ ವಸ್ತುಗಳು ಕವಿಯ ಮನವನ್ನು ಮುಟ್ಟುವ ಮತ್ತು ತಟ್ಟುವ ಪರಿಗಳನ್ನು ಹೀಗೆ ಗುರುತಿಸುತ್ತಾನೆ (ಸೌಂದಸ. ೨೪). 'ಮನದಟ್ಟು' ಪರಾ. ೩. ಬೆನ್ನು ಚಪ್ಪರಿಸು ; ಉತ್ಸಾಹಗೊಳಿಸು ; ಉಬ್ಬಿಸು : ಈಗಳೆ ನಿಪಸ್ಮಾಳ್ವನಂ ತಟ್ಟಿ ರಣಕಟ್ಟಿಂ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೦೦೦-೦೪). ೪. ರೊಟ್ಟಿ, ವಡೆ, ಒಬ್ಬಟ್ಟು ಮುಂತಾದ ಭಕ್ಷ್ಯಗಳನ್ನು ಕೈಯಿಂದ ಬಡಿದು ಮಾಡು : ಮೃದುಪಾಕ ಮಾಡಿ . . . ಪೆಱದುಪ್ಪದಿಂದವೆ ಬೆರಸಿ ವಡೆಯಂತೆ ತಟ್ಟಿಕೊಂಡು (ಸೂಪಶಾ. ೧-೬೮) : ನಾಳೇನೇ ಒಬ್ಬಟ್ಟು ತಟ್ಟಿಟ್ಟುಕೊಂಡರೆ ನಾಷಿದ್ದು ಗೌರೀ ಬಾಗಿನ ಕೊಡೋದಕ್ಕೆ ಅನುಕೂಲವಾಗುತ್ತೆ (ಮಾಂಗಲ್ಯ. ೬೬) : ರೊಟ್ಟಿ ತಟ್ಟು (ರೂಢಿ). ೫. ಲೇಪಿಸು ; ಬಳಿ ; ಸವರು: 'ತಟ್ಟುಕ' ಪರಾ. ೬. ಅಟ್ಟು ; ಓಡಿಸು : (ಕ). ೭. ಮೆಲ್ಲನೆ ಬಡಿ : ಮಗುವನ್ನು ತಟ್ಟಿ ಮಲಗಿಸಿದಳು (ರೂಢಿ). ೮. ಅನ್ವಯಿಸು ; ಹೊಂದು : ಶಾಕುಂತಲ ನಾಟಕಕ್ಕಾದರೆ ಈ ಮಾತು ತಟ್ಟುವುದಿಲ್ಲ (ಕಾವ್ಯಸ. ೩೫). ೯. ಹಿಡಿಸು : ಇಷ್ಟವಾಗು : ಜನವಚನಮೆಂತುಟಂತುಟುಮನನುನಯದಿಂ ಪೇಱದಂತೆ ತನ್ನಿಚ್ಚೆಗೆ ಕೆಮ್ಮನೆ ತ[ಪಾಠಾಂ. ಕ]ಟ್ಟೆ ಗಟ್ಟಿ ಪೆಱರಂ ತನಗೆ ವಶಂ ಮಾಳ್ಪ ನೆಯ್ದುಗುಂ ದುರ್ಗತಿಯಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೫-೧೦೦೧). ೧೦. ಉಂಟುಮಾಡು; ತಗುಲಿಸು : ಕೊಟ್ಟು ಕುಡುಕುದಂಬುಲಮಂ ಸವಿಯಂ ತಟ್ಟುವ ತನಿಗಲೆಯುಪಚರದಿಂ ಮನಮುಟ್ಟೆ ಕರಂ ಕೂಡಿದರ್ (ಜಯುಕಾ. ೨-೫೩). ೧೧. ಬಯಸು ; ಇಚ್ಛಿಸು (?) : ಖ್ಯಾತಿ ಲಾಭ ಪೂಜೆಯಂ ತಟ್ಟದೆ ಇಹಪರಂಗಳಂ ಸಾರದೆ ಭವಬಂಧಕ್ಕೆ ಬಾರದೆ ಗೆಲ್ಲ ಸೋಲಕ್ಕೆ ಹಾರದೆ (ಆದವ. ೩೦-೮೭) . ೧೨. (?) : ತನ್ನನೆ ತಾನೊಲವಿಂದೆ ಜಾನಿಸುತ್ತಗಲದೆ ನಿಂದನೊರ್ವ ಸವಣಂ ಬಗೆಗೊಳ್ವೆಱೆ ತಟ್ಟತೆಂಬಿನಂ (ಅಭ್ಯಕಾ. ೨೨೭).

ತಟ್ಟಿ ನೋಡು = ಪರೀಕ್ಷಿಸು : ಶಿವಮಂತ್ರ ಶಿವಲಿಂಗ ಭಸಿತ ರುದ್ರಾ ಕ್ಷಿಯೆಂಬಿವು ನೆಲಸಿ ನಿಂದೆಡೆಯೊಳವು ನಿಲ್ಲವೆಂಬುದಿದು ಶಿವವಾಕ್ಯವಿನ್ನೆನ್ನ ಮನವನಿನ್ನೇಂ ತಟ್ಟಿ[ಪಾಠಾಂ. ಘಟ್ಟಿಸಿ]ನೋಡುವೆ ಯತೀಶಯೆನಲು (ಸೋಮದ. ೩-೪೪).

[ದೇ.೫ ತಮಿ. ಮಲ. ತಟ್ಟು ; ಕೊಡ. ತಟ್; ತುಳು. ತೆಲು. ತಟ್ಟು]

ತಟ್ಟು$_2$ (ನಾ). ೧. ಅಪ್ಪಳಿಕೆ ; ಅಂಗೈ ಹೊಡೆತ. ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ರೋಗ ; ಗೋಣೆತಟ್ಟು ; ದಡಾರ. ೩. ಸ್ಪರ್ಶ ; ಸೋಕುವುದು; 'ತಾಗುದಟ್ಟು', 'ಮುಟ್ಟುದಟ್ಟು' ಪರಾ. ೪. ಇಚ್ಛೆ ; ಬಯಕೆ : ಸ್ತ್ರೀ ಸಂನ್ಯಾಸಿಯಾದಡೇನಯ್ಯಾ ಜಾಗ್ರತ್ ಸ್ವಪ್ನ ಸುಷುಪ್ತಿಯಲ್ಲಿ ತಟ್ಟೆ [ಪಾಠಾಂ. ಷ್ಟ]ಲ್ಲದಿರಬೇಕು (ಮಹಾದೇ.ಬ. ೧೦೫-೫೩೭). ೫. ಲೇಪಿಸುವುದು: ಲೇಪನ : ತಟ್ಟು ಚಟ್ಟು ಶಬ್ದೌ ಶ್ರೀಖಣ್ಡಕುಂಕುಮಾದಿ ಗಂಧದ್ರವ್ಯ ಕರ್ದಮಕೃತ ಸ್ಥಾಸಕವಚನೌ (ಶಬ್ದಾನು. ೪೪೧ ವ್ಯಾಖ್ಯ). ೬. [ನಾಟ್ಯ] ಭರತ ನಾಟ್ಯದ ಹತ್ತು ವಿಧವಾದ ಅಡವುಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಪ್ರಸಿದ್ಧ ನಾಟ್ಯಾಚಾರ್ಯರು ಈ ಅಡವುಗಳನ್ನು ಹತ್ತು ವಿಧವಾಗಿ ವಿಂಗಡಿ ಸಿದ್ದಾರೆ (೧) ತಟ್ಟು. (೨) ಮೆಟ್ಟು. (೩) ನಾಟು . . . (೧೦) ನಡೈ (ಅಭಾನ್ಯ. ೩೨) . [< ತಟ್ಟು$_1$]

ತಟ್ಟು$_3$ 'ತಟ್ಟೆ' ನೋ.

ತಟ್ಟು$_4$, ಥಟ್ಟು$_1$ (ನಾ). ಪಕ್ಕ ; ಕಡೆ : ಆಗ್ನೇಯ ಮೊದಲಾಗಿ ನೈಋತ್ಯ ಪರಿಯಂತರ ತೆಂಕಣ ತಟ್ಟು . . . ಪಡುವಣ ತಟ್ಟು (ಮ್ಯಾಆರಿ. ೦೯೪೬. ೦೮-೧೩; 1488); ಗೃಹಸ್ಥಾಶ್ರಮಮೇ ಒಂದು ತಟ್ಟುಂ ವಿಕ್ಕ್ಯದ ಮೂಱು ಮಾಶ್ರಮಂಗಳುಮೊಂದು ತಟ್ಟು (ಧಾರಚಾಂ. ೧೨-೫೮); ಬೀಳ್ವರು ಸಾವಿರದ ಸಂಖ್ಯಾತ ಬಲವು ಅತಿರಾವದಲಿ ಬಳಿಕೆರಡು ತಟ್ಟಿನ ಬಿಲ್ಲನತಿಬಲರು (ಕೋಗಯ. ೨೧-೬); ತಂಗಾಳಿ ಮೊದಲಾದ ವಿರಹೋದ್ದೀಪನಕಾರಿಗಳೆಲ್ಲವ ಒಂದು ತಟ್ಟು ಈ ಪಾಪಿಯಾದ ಚಂದ್ರನೆ ಒಂದು ತಟ್ಟು (ವಚಕಾ. ೩೩) **ಥಟ್ಟು$_1$**: ಕಟ್ಟಿವಕಟಕಟೆನುತ ನಾಲ್ವರೊಂದಾಗಿ ಬಾಯ್ಬಿಟ್ಟರ್ಗೆ ಘಟಘಟ ಧ್ವನಿಗಂಜಿ ಶಿವ ಯಾವ ಥಟ್ಟನೋಳ್ವೆಂತೆನುತ (ಶುರಂಗ. ೯೪-೪೦)

ತಟ್ಟಾಗು = ಪಕ್ಕಕ್ಕೆ ಸರಿ ; ಕೆಲಸಾರು : ಹಿಂದೆಗೆ : "ಕೆಲಸಾರು = ಬದಿಗಾಗು, ತಟ್ಟಾಗು, ಸರಿ" (ಗಂಗಾಮ. ೯೭) ; ತುರಗದ ತಟ್ಟು ತಟ್ಟಾದು ದಾತನ ಭಟರೊಳಸರಿದು (ಚಂಪ್ರಸಾಂ.೮-೮೭): ಆರ್ಭಟಿಸುತ್ತ ಬರ್ಪಾಯುಧಕೆ ತನ್ನಯು ಮೆಯ್ಯಗೊಡದೆ ತಟ್ಟಾಗಲು (ನವಮೋ. ೧೨-೮೩).

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ತೆಲು. ತಟ್ಟು]

ತಟ್ಟು$_5$ 'ಥಟ್ಟು$_2$' ನೋ.

ತಟ್ಟು$_6$ (ನಾ). ಕುದುರೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಗೆ ; ಗಿಡ್ಡ ಕುದುರೆ : ಹೆಣ್ಣು ಕುದುರೆಗಳನ್ನು ಟಾರಣಗಳನ್ನು ತಟ್ಟುಗಳನ್ನು (ಗ್ರಾದೂಕ. ೧೦೪) ; ಅವರ ಕುದುರೆಗಳು ತಟ್ಟುಗಳಾಗಿದ್ದವು (ತೋಳಮು. ೭೬).

ತಟ್ಟಿನ ಚಂಬಳಿ = ತಟ್ಟುಕುದುರೆಗಳ ಮೇಲೆ ಹಾಕುವ ತೆರಿಗೆ (?) : ಅನುಪು ಕೊಡವೀಸ ಹಂದರ ಹಣ ಹರವಿಗೂಳು ಮೇಟುಕೊಳಗ ಕಬಿಲೆಯು ಪಾವಂತಿಗೆ ತಟ್ಟಿನ ಬೆಂಬಳಿಯು ಆರು ಹನ್ನೆರಡರ ದಂಡ (ಮ್ಯಆರಿ. ೧೯೩೪, ೨೭-೨೦ ; 1430). [←ಮರಾ. ತಟ್ಟೂ; ತಟೂ; ಹಿಂ. ತಟ್ಟೂ]

ತಟ್ಟು$_7$, ತಾಟ್ಟು$_6$ (ನಾ). ೧. ಗೋಣಿಯ ಪಟ್ಟೆ : ಕುನ್ನಿ . . . ಕಾಲೂರಸುವ ತಟ್ಟಿನ ಮೇಲೆ ನಿಂತು ಬಾಲವನ್ನು ಅಲುಗಾಡಿಸಿತು (ಪ್ರೇಮತ. ೧೮) ; ಹರಿದ 'ತಟ್ಟು'ಗಳ ಮೇಲೆ ಒರಗಿಕೊಂಡು ಉರುಳಾಡು ತ್ತಿದ್ದ (ಜನಸಿ. ೮೫). ೨. ಜೈನ ಅಥವಾ ಬೌದ್ಧ ಸಂನ್ಯಾಸಿಗಳ ವಸ್ತ್ರ,- ಹೊದಿಕೆ : "ತಟ್ಟು ತಾಡನೇ, ಕ್ಷಪಣಕಾಚ್ಛಾದನೇ ಚ (ಜೈನ ಸಂನ್ಯಾಸಿಯ ಹೊದಿಕೆ)" (ಶಮದ) : "ಸವಣರ ಉಳ್ಪುಡೆ" (ಚತುನಿ. ೬. I, ೭೪) : ತಟ್ಟು ದೋಷಮೆಂಬೊಡೆ ತಟ್ಟೆಂಬುದು ಪಸೆ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೯-೮೯) : ತಟ್ಟು ಕುಂಚ ಕಮಂಡಲುಗಳಿಂ . . . ಬೌದ್ಧಕಾರಿಗಳು ಕೇಳಿರೊ (ಮನುಗುಂ. ೩೪೭-೪) : ಜಡೆಯೆಂಬುದು ಗೊರವಂಗೆ ತಟ್ಟೆಂಬುದು ಸವಣಂಗೆ (ಅನಂಪು. ೨-೨೮ ವ) ; ಋಷಿಯರ್ಗೆ ತಟ್ಟು ಕುಂಚ ಪುಸ್ತಕಂಗಳುಮಂ ಅಜ್ಜಿಯರ್ಗೆ ವಸ್ತ್ರಂಗಳುಮಂ ಕುಡುವುದು (ಪುಣ್ಯಾಸ್ರ. ೧-೧೦೭ ವ) ; ತಟ್ಟುಗಳ ಹೆಗರಣೆಗರೊ ಎನಲು ಮಲಧಾರಿಗಳು ಗಜಬಜಿಸಿ ನೆರೆವುತ್ತ (ಬಸಪು. ೫೧-೫೩). **ತಾಟ್ಟು$_6$** : ೧. ಚಾಪೆತಾಟುಗಳನ್ನು ಕಂಕುಳಲ್ಲಿರಿಸಿ . . . ಕೊನೆಯ ಬಾರಿ ಕಲಾವಿದರನ್ನು ಕಂಡು (ಬಣ್ಣಮಾ. ೩೨).

ತಟ್ಟು ಸೀಳು = ಚರ್ಮವನ್ನು ಸುಲಿ : ಕಟ್ಟಧಿಕ ಜನನನಾ ಪರಿಕರವ ನೆಯ್ದೆ ಹುಡಿಗುಟ್ಟುವನೆಯವನನಿನ್ನಾವುಪಾಯದಿ ಪಿಡಿದು ತಟ್ಟ[ಪಾಠಾಂ. ಕಟ್ಟ, ದಟ]ಸೀಳುವೆವೆಂದು ನೆರೆದ ಶ್ರವಣನಿಕಾಯ ಕೆರಳಿ ಕಿಡಿಕಿಡಿ ಯೋದುದು (ಸೋಮಚ. ೪-೮೭). [?. / ಮರಾ. ತಾಟ್]

ತಟ್ಟುಂಗೆಡೆ (ಕ್ರಿ). ಶಕ್ತಿಗುಂದಿ ಬೀಳು; ದುರ್ಬಲವಾಗಿ ಕುಸಿ: ಒಡೆದೆಡದ ಬರಿಯ ಪಲಗೆಯನುಡಿಯೆಲ್ಗಳ್ ನೆಳ್ಕು ನೆಳಲೆನಲ್ ಕರಿ ತಟ್ಟುಂಗೆಡೆಯೆ ಭಗದತ್ತನಿಟ್ಟಂ ಕಡುಪಿಂ ಪಿಡಿದಿರ್ದ ನಿಶಿತ ವಜ್ರಾಂಕುಶದಿಂ (ಮಹಾನೇ. ೧೨-೧೪೩). [ತಟ್ಟು$_3$ (<ತಟ್ಟೆ) + ಕೆಡೆ$_1$]

ತಟ್ಟುಂತಾಱುಂ, ಥಟ್ಟುತಾಱು (ಅ). ಛಿನ್ನಭಿನ್ನವಾಗಿ ; ಚಲ್ಲಾಪಿಲ್ಲಿ ಯಾಗಿ ; ಅಸ್ತವ್ಯಸ್ತವಾಗಿ : ನಾಲ್ಕುಂ ತೆಱದ ಶಸ್ತ್ರಾಸ್ತ್ರಮುಖಂಗಳೊಳ್ ತಟ್ಟುಂತಾಱುಂ ಬೀಟ್ವ ಚತುರಂಗ ಪೃತನಾಪ್ರತಾನದ ತುಮುಲ ಸಮರಸಂಘಟ್ಟನಾ ಕಾಂಡ ಪ್ರಚಂಡ ಪ್ರಳಯಪ್ರಕ್ಷೋಭದೊಳಗೆ (ಅನಂಪು. ೧೪-೧ ವ). **ಥಟ್ಟುತಾಱು** : ಪರತ್ತರ್ಥಟ್ಟುತಾಱಿಱಾದರ್ (ಶಬ್ದಾನು. ೭೫ ಪ್ರಯೋ). 'ತಾಳುತಟ್ಟುಂ', 'ತಾಱುಂತಟ್ಟುಂ' ಪಾಠಾ. [?]

ತಟ್ಟುಕ (ನಾ). ೧. ತಟ್ಟುವವನು ; ಹೊಡೆಯುವವನು : ಕಟ್ಟುಕಂ, ತಟ್ಟುಕಂ (ಶಬ್ದಾನು. ೨೦೩ ಪ್ರಯೋ). ೨. ಸುಗಂಧದ್ರವ್ಯವನ್ನು ಮೈಗೆ ಲೇಪಿಸುವವನು : "ತಟ್ಟುಕಂ, ಚಟ್ಟುಕಂ, ತಟ್ಟು ಚಟ್ಟು ಶಬ್ದೌ [illegible] ಡ ಕುಂಕುಮಾದಿ ಗಂಧದ್ರವ್ಯಕರ್ದಮಕೃತ ಸ್ಥಾಸಕವಚನೌ ತತ್ಕುರ್ವನ್" (ಶಬ್ದಾನು. ೪೪೧ ವ್ಯಾಖ್ಯಾ). [ತಟ್ಟು$_1$ + - ಕ$_3$]

ತಟ್ಟುಗಿ, ಥಟ್ಟುಗಿ (ಕ್ರಿ). ಜೋರಾಗಿ ಭೇದಿಸುವಂತೆ ಇರಿ ; ಬಲವಾಗಿ ನಾಟು ; ನಟ್ಟು ಹೊರಬೀಳು : ಕಾದಿ ತಟ್ಟುಗಿದು (ರಣದೆ) ತೆಗೆದ ನಕ್ಕುಂ ನಷ್ಟಂ (ವಸುಕೋ. ೮೫-೫): ಮದನಂ ವಿಯೋಗಿಗಳನಿಸಲೆರ್ದೆಯಂ ತಟ್ಟುಗಿದು ಲೋಹಿತಂಬೊರೆದಿರದುಣ್ಮಿದ ಶರಮೆನೆ (ಉದ್ಭಟ. ೫-೪೮) : ಅಳಿಯ ಮಾವನುಂ × × ಕಕಡೆ ಕಠಾರದೇಱು ತಟ್ಟುಗಿದು ಮುತ್ತ ಹೊತಂ (ಎಕ. VIII, ತೀರ್ಥಹ. ೨೫-೧೭; 1250); ನುಡಿದ ನುಡಿ ಕೂರಂಬಿನಂದದಿಂ ಹೃದಯಮಂ ತಟ್ಟುಗಿಯಲ್ (ಧಾವಚಂ. ೮-೩೩). **ಥಟ್ಟುಗಿ** : "ಥಟ್ಟುಗಿ [ಪಾಠಾಂ. ರಿ]ದುದೆನಲ್ಕೆ ಬೆಂಗೆ ಮೂಡಿದುದಕ್ಕುಂ" (ಭಾರನಿ. ೪೫) : ಅಂಗಜಾಸ್ತ್ರತತಿ ಮೆಲ್ಲೆರ್ದೆಯಂ ಸಂಧಿಸಿ ಥಟ್ಟುಗಿಯಲ್ ಧೃತಿಗುಂದದೆ (ಉದ್ಭಟ. ೭-೧೩೦); ಶಕಟವ್ಯೂಹವನು ಮಧ್ಯದೊಳು ಥಟ್ಟುಗಿದುರವಣಿಸಿ ಪವಮಾನಸುತ ನಡೆದ (ಉತ್ತರಾದ್ರೋ. ೧೨-೧೮); ಮದನ ವಿಯೋಗಿಗಳೆದೆಯ ಥಟ್ಟುಗಿದೆಚ್ಚ ಪದುಮಾಸ್ತ್ರದಲಗಿನಗ್ರದಲಿ (ಕಂನವಿ. ೯-೧೮). 'ತಟ್ಟುಚರ್ಚು' ಪಾಠಾ. [ತಟ್ಟು$_1$ + ಉಗಿ$_3$]

ತಟ್ಟುಗುಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ತಾಗಿ ಹೊಡೆ ; ಅಪ್ಪಳಿಸಿ ಹೊಡೆ : ಮುರಹರಂ . . . ಕೋಪದಿಂ ಧುರಧರೆಗೆಯ್ದೆವಂದು ರಿಪುಸೇನೆಯನೋವದೆ ತಟ್ಟುಗುಟ್ಟೆ ಕಿಂಕರ ರಥವಾಜಿ ವಾರಣದಳಂ ಪಡಲಿಟ್ಟುದು ಯುದ್ಧಮಧ್ಯದೊಳ್ (ಮಹಾನೇ. ೭-೯೯). [ತಟ್ಟು$_1$ + ಕುಟ್ಟು$_1$]

ತಟ್ಟುಗೆಡಹು 'ಥಟ್ಟುಗೆಡಹು' ನೋ.

ತಟ್ಟುಗೆಡೆ 'ಥಟ್ಟುಗೆಡೆ' ನೋ.

ತಟ್ಟುಚ್ಚು 'ತಟ್ಟುಚರ್ಚು' ನೋ.

ತಟ್ಟುಡು (ಕ್ರಿ). ಕಾವಿಯ ಬಟ್ಟೆಯನ್ನು ಧರಿಸು : ಮಾನಮಂ ತಟ್ಟುಟ್ಟು ಕೀರ್ದ ತಟ್ಟುಟ್ಟಂಗದಾಗುರ್ಂಟು ರಾಗಂ (ಸೌನಂದ. ೭-೪೮); ಪೊರಮಟ್ಟನುಂ ಪೊರಮಡದ ಕಾಮನಾರವಂ ತಟ್ಟುಟ್ಟನುಂ ಬಿಟ್ಟು ಕಳೆಯದೆ ಕಷಾಯನುಂ (ಸೌನಂದ. ೭-೪೯). [ತಟ್ಟು$_7$ + ಉಡು$_1$]

ತಟ್ಟುಪಳಗು (ನಾ). ಒಂದು ಲೇಪನ ದ್ರವ್ಯ (?) : ಕರ್ಪೂರದ ಕಳಂಜು ೧ ಕಸ್ತೂರಿ ಕಳಂಜು॥ ಕುಂಕುಮ[ದ ಹೂ]ಕಳಂಜು ೧ ತಟ್ಟು ಪಳಗು ಕಳಂಜು॥ (ಸೌಇಇ. IX-II, ೫೫೧-೪ ; 1532). [ತಟ್ಟು$_2$ + ಪಳಗು?]

ತಟ್ಟುಪೊಟ್ಟು (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ : ತಮ್ಮ ಬಲಮುಂ ಮಾರ್ವಲಮು[ನ]ಱಿಯದೆಯುಂ ಚಾತುರ್ವಲಂಗಳ್ಮೊದಲ ಸಮಕಟ್ಟುಗೆಟ್ಟು ತಡವರಿಸಿ ತಟ್ಟುಪೊಟ್ಟೆಂದೆಚ್ಚುಮಿಟ್ಟುಮಿಱಿದುಗ್ಗಡಿಸೆ (ಪಂಪಭಾ. ೧೧-೭೦ವ) ; ಎರಡು ಬಲದ ದಟಿಂಗಳ್ಮೇಲಾಟಮಾಡುವಂತೆ ಕಿಱಿದಾನುಂ ಬೇಗಂ ತಟ್ಟುಪೊಟ್ಟೆಂದು ಕೋಟ್ಟುಕಟ್ಟೆ (ಪಂಪಭಾ. ೧೧-೮೦ವ).

ತಟ್ಟುಬಳೆ (ನಾ). ಚಪ್ಪಟೆಯಾಗಿ ಅಗಲವಾಗಿರುವ ಸಾದಾ ಬಳೆ : (ಕ).

[ತಟ್ಟು$_3$ (<ತಟ್ಟೆ) + ಬಳೆ$_3$]

ತಟ್ಟುಬೀಳು 'ತಟ್ಟುವೀೞ್' ನೋ.

ತಟ್ಟುಮಟ್ಟ (ನಾ). ಲೇಪನದ ಮಣ್ಣು ; ಮತೀಯ ಲಾಂಛನವನ್ನು ಧರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಬಳಸುವ ಮಣ್ಣು : ತಟ್ಟುಮಟ್ಟ[ಪಾಠಾಂ. ತಟಮಟ, ತಟ್ಟುಮುಟ್ಟ]ಯನಿಟ್ಟ ಭ್ರಷ್ಟಂಗೆ ಶಿಷ್ಯನಾದ ಕಷ್ಟನ ಮುಟ್ಟಲಾಗದಯ್ಯಾ (ಚನ್ನವ. ಕ. ೧೭೭-೩೭೭). [ತಟ್ಟು$_8$ + ಮಟ್ಟ]

ತಟ್ಟುಮಣೆ (ನಾ). ನೆಲ, ಮೊದಲಾದುವುಗಳನ್ನು ತಟ್ಟಿ ಸಮಮಾಡಲು ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಸಾಧನ,-ಮಣೆ ; ಧಮ್ಮಸ್ಸು : ತಟ್ಟುಮಣೆ ಹೊಡೆದು ಸಮ ಮಾಡಬೇಕು (ರೂ). [ತಟ್ಟು$_1$ + ಮಣೆ]

ತಟ್ಟುಮುಟ್ಟು (ನಾ). ೧. ಮೈಲಿಗೆ ; ಸೂತಕ ; ಹೊಲೆ : ವ್ರತಕ್ಕೆ ಮುನ್ನವೆ ತಟ್ಟುಮುಟ್ಟು ತಾಗು ಸೋಂಕು ಬಪ್ಪುದನಱಿಯಬೇಕು (ಬಲೇಶ್ವ. ೪೩೫-೪೦) : ತಟ್ಟುಮುಟ್ಟು ತಾಗು ನಿರೋಧವಿಲ್ಲದಿಹುದೆ ಪೂಜೆ (ಚನ್ನವ. ೧೦೨-೫) : ಮಂಗಳವಾರದ ದಿನ ಮನೆಯ ಸಾರಿಸೆಯುವ

ತಟ್ಟುಮುಟ್ಟು ಹೊಱಯಿಕೆ ಬಿಸಾಡೆಯುಮ್ಮ (ಶಿವಗೀ. ೭೯೯ ವ) : ಅಶುದ್ಧ ಸಲೇಪಭಾವವಾ ಶ್ವಪಚನ ತಟ್ಟುಮುಟ್ಟಿನೆಡೆಯುಲ್ಲಿಯು ಬರ್ಪುದಱಿಂ ಶಿವಾಧವಾ (ಶತಕ. ೩೬). ೨. ದುರದೃಷ್ಟಕರವಾದ ಪೆಟ್ಟು ; ಆಘಾತ ; ಅಪಾಯ ; ಸಂದಿಗ್ಧ ಪರಿಸ್ಥಿತಿ ; "ಸಮಸ್ಯೆ" (ಜಾನಕೋ. ೬೪). ೩. (?) : ಇಷ್ಟಲಿಂಗದಲ್ಲಿ ತಟ್ಟುಮುಟ್ಟು ಬಲ್ಲವಂಗೆ ಇಷ್ಟವ ಮುಟ್ಟುವ ಭೇದವು ತಟ್ಟದಿಹ ಪರಿ ಇನ್ನೆಂತೋ (ಮೋಳಿಮಾ. ೧೮-೭೦) : "ಲಿಂಗ ಭೋಗೋಪಭೋಗ" (ಮೋಳಿಮಾ. ಕೋಶ): ಸಕ್ಕರೆಯು ರಾಶಿಗೆ ಕೇಸಿಯು ಕೆಲಸುಂಟೇ ನಿಶ್ಚಯದ ಲಿಂಗಾಂಗಿಗೆ ಉಭಯದ ತಟ್ಟುಮುಟ್ಟೆಂಬಿ ಗುಟ್ಟಿನ ಕುಲವಿಲ್ಲ (ಮಡೀವ. ೩೭೬-೩೭); ಪ್ರಾಣಲಿಂಗಿ ಎಂದಡೂ ತಾನಾಗಿ ಶರಣನೆಂದಡೂ ತಾನಾಗಿ. . .ಸತ್ತು ಚಿತ್ತಾನಂದವೆಂಬ ಗೊತ್ತ ಹಿಡಿದವಂಗೆ ತಟ್ಟು ಮುಟ್ಟು ಹತ್ತುವ ಭಾವ ಒಂದೂ ಇಲ್ಲ (ವಚಶಾ. I, ೧೩೧) : ಇಷ್ಟ ಲಿಂಗಂ ಸುತ್ತಿ ಸಜ್ಜೆಯೊಳಗಿರುತಿಹುದು ತಟ್ಟುಮುಟ್ಟಿನ ಸುಖವನೆಹಗ ಯರ್ಪಿಸಬಹುದು (ದೀಕ್ಷಾಬೋ. ೩-೭೮). [ತಟ್ಟು$_1$ + ಮುಟ್ಟು$_2$]

ತಟ್ಟುಮೆಟ್ಟು (ನಾ). [ನಾಟ್ಯ] ಭರತನಾಟ್ಯದ ಹತ್ತು ಬಗೆಯ ಅಡವು ಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಪ್ರಸಿದ್ಧ ನಾಟ್ಯಾಚಾರ್ಯರು ಈ ಅಡವುಗಳನ್ನು ಹತ್ತು ವಿಧವಾಗಿ ವಿಂಗಡಿಸಿದ್ದಾರೆ : (೧) ತಟ್ಟು, (೨) ಮೆಟ್ಟು, (೩) ನಾಟು, (೪) ತಟ್ಟುಮೆಟ್ಟು (ಅಭಾನೃ. ೩೨). [ತಟ್ಟು$_2$ + ಮೆಟ್ಟು$_2$]

ತಟ್ಟುರ್ಚು, ತಟವುಚ್ಚು, ತಟ್ಟುಚ್ಚು, ತಟ್ಟುಟ್ಟು, ಥಟ್ಟುಚ್ಚು (ಕ್ರಿ). ಸೀಳಿಕೊಂಡು ಹೊರಬರು ; ಭೇದಿಸಿಕೊಂಡು ಹೊರಗೆ ಕಾಣಿಸು ; ನಟ್ಟು ಪಾರಾಗು : ರೋಮಾಂಚಸಂಚಯಂ ತೊಟ್ಟಂಗಿಗಳ ತಟ್ಟುರ್ಚಿ ಪೆರ್ಚಿದ ಮುಯ್ವುನೆಡೆ ಪೊಟ್ಟನೊಡೆಯೆ ಪರಸ್ಪರಾಲಿಂಗನಂಗೆಯ್ದು (ಅನಂಪು. ೧೧-೩೪ ವ) : ಇಟ್ಟೆಡೆ ಸೆಲ್ಲಹ ಕಂಗಲ ಜೋಡನು ತಟ್ಟುರ್ಚಿ ಮೆಯ್ಯನುಚ್ಚಳಿಸಿ (ಕುರಾಸಾಂ. ೧೩-೧೧೭) ; ನೆಟ್ಟನೆ ತಾಗಿ ತಟ್ಟುರ್ಚಿತೆಂಬ ಶಕ್ತಿಯ ಕೈಮಱೆಯದೆ ಕೃಷ್ಣ ಖಂಡಿಸಿದ (ಮೋಹತ. ೪೦-೭೭); ಪೆರ್ವೆಟ್ಟಿನ ತಟ್ಟನೊಳ್ ನಟ್ಟು ತಟ್ಟುರ್ಚಲೆಱಗುವ ಬಱಸಿಡಿಲಂತೆಯುಂ (ಚಿಕವಂ. ೧೪-೫). **ತಟವುಚ್ಚು**: ಕರಿಯುರವಣಿಸಿ ಬಂದು ದೀರ್ಘಕರಾಗ್ರದಿಂ ಪಿಡಿದು ಭರದೊಳುದ್ಧಕೆ ಹಾಯ್ಕೆ ಕೊಂಬುಗಳೆರಡ ನೆಗ್ಗಲು ದೇಹವದು ನೆತ್ತರು ಸುರಿಯೆ ತಟ[ಪಾಠಾಂ. ಟು]ವುಚ್ಚಿ ಜೀವವಿಯೋಗತಾವದಲಿ (ಬಸಪು. ೩೨-೧೦) : ಉರಗವಿದು ಕರ್ಕೋಟಕನ ಬಗೆಯಿದಱ ಹಲ್ಲುಗಳು ಎರಡೆರಡು ತಟವುಚ್ಚಿದವು (ಬಸಪು. ೪೬-೩೩). **ತಟ್ಟುಚ್ಚು** : ಗಿರಿಘಟವುಂ ತಟ್ಟುಚ್ಚ ಲಿಸುವವು (ಕುಮರಾ.೮-೬೨); ಗಾಜಿನ ಕುಪ್ಪಿಗೆಯೊಳಗಿನ ದೀಪವನ್ನಿಟ್ಟರಾ ಜ್ಯೋತಿ ಹೊಱಗೆಸೆವಂತೆ ಶ್ರೀಜಿನನುಜ್ಜ್ವಲ ದೇಹವ ತಟ್ಟುಚ್ಚಿ ರಾಜಿಸುತಿ ಹುದಾತ್ಮಕಾಂತಿ (ಭರತ. ೬೬-೯೦): ತಟ್ಟುಚ್ಚಿದ ಸುರಂಗಳಂ ಕೀಳ್ವ (ಚಬಪು. ೫೬-೧೬). △**ತಟ್ಟುಟ್ಟು** : ನಿಶ್ಶ್ಯೇಷಮಾ ಯುದ್ಧದುಳ್ ಉಱಕೀಲಿಚ್ಚಿದ ವಂಬುವಾಳ್ಪಲಗೆಯುಳ್ತಟ್ಟುಟ್ಟು ವಲ್ಪನ್ನಿಪಿನ್ ಮಱಮೋಗೀಶ್ವರನುಳ್ಳಿ ಕದಿ ತಣಿದ ನಾಗವ್ಮನೀ ಶೂದ್ರಕನ್ (ಸೌಇಇ. IX-I, ೩೯೩-೩; 8ನೆಯ ಶತ): ☞ ಇದು 'ತಟ್ಟುಟ್ಟು' ಎಂಬುದರ ಅಪಲಿಖಿತವಿರಬಹುದಂ. **ಥಟ್ಟುಚ್ಚು** : ತೊಡು ನಿನ್ನ ಶರವ ನೀಂ ಗಿಡುಮರದ ಹೊದಱೊಳೆಡೆ ಯಾಡುತಿಹ ಹಕ್ಕಿಗಳ ಗಡಣವನು ಥಟ್ಟುಚ್ಚ[ಪಾಠಾಂ. ತಟ್ಟುರ್ಚ]ಲಿಸುವ ಬಲು ಬಿಲುಗಾಱ (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೩೫-೩೭) : ಚುಚ್ಚಿದವು ಕೂಡೆ ಥ[ಪಾಠಾಂ. ತ]ಟ್ಟುಚ್ಚಿದವು ಸೀಳಾಗಿ ಪಚ್ಚಿದವು ಮೈಯೊಳಗೆ ಹೊಚ್ಚಿದವು ಪೊಗರಲಗು (ಜೈಮಿಭಾ. ೧೩-೧೮) : [ತಟ್ಟು$_1$ + ಉರ್ಚು]

ತಟ್ಟುವರಿಯಿಸು 'ಥಟ್ಟುವರಿಯಿಸು' ನೋ.

ತಟ್ಟುವಾಣಿ, ತಟವಾಣಿ$_1$ (ನಾ). 'ತಟ್ಟು' ಜಾತಿಯ ಹೆಣ್ಣು ಕುದುರೆ : ಕಡಿವಾಣಂಗಳಂ ಕಟ್ಟಿರುವ ತಟ್ಟುವಾಣಿಗಳ ಮೇಲ್ಮುಳಿತು (ಸೌಗಂಧಿ. ೧೮೩-೭). **ತಟವಾಣಿ$_1$** : (ಕ). [←ಹಿಂ. ಟಟವಾನೀ]

ತಟ್ಟುವೀೞ್, ತಟ್ಟುಬೀಳು (ಕ್ರಿ). ಕುಗ್ಗು ; ದುರ್ಬಲವಾಗಿ ಕುಸಿದು ಬೀಳು : ಅಹಿರಾಜಂ ಪೆಡೆ ತಟ್ಟುವೀೞೆ ದಿಗಿಭವ್ರಾತಂ ಕೊರಲ್ಮುರ್ಗೆ (ಲೀಲಾವ. ೧-೮೭). **ತಟ್ಟುಬೀಳು** : ಸೂರ್ಯಾಸ್ತಮಯಕ್ಕೆ ಪಾಂಡವರ ಪಡೆಯು ಮುರಿದು ತಟ್ಟುಬಿದ್ದಿತು (ಭೀಷ್ಮಪ. ೧೭೭). [ತಟ್ಟು$_3$ (<ತಟ್ಟೆ) + ಬೀೞ್$_1$]

ತಟ್ಟುಸೆಱಗು (ನಾ). ಜರತಾರಿ ಮತ್ತು ರೇಷ್ಮೆಯ ಕುಸುರಿಗೆಲಸ ಮಾಡಿದ ಸೆರಗು (?) : ಪೀತಾಂಬ್ರ ೧ಕ್ಕೆ ತಟ್ಟುಸೆಱಗು ಲತೆ ಹೂಗಳು ಸಹಾ ತೂಂಕ ೧೧೯ಕ್ಕೆ ವಿವರ ಸುತ್ತಣ ಲತೆ ಹೂಗಳು ಹಳೆ ಕೆಂಪು ೧೦೫೫ (ಸೌಇಇ. IX-II, ೫೪೭-೩ ; 1532). [ತಟ್ಟು$_0$ (<ತಗಡು) + ಸೆಱಗು.(<ಸೆಱಂಗು)]

△**ತಟ್ಟುಟ್ಟು** 'ತಟ್ಟುರ್ಚು' ನೋ.

ತಟ್ಟೆ, ತಟ್ಟ$_1$, ತಟ್ಟು$_3$ (ನಾ). ೧. ಚಪ್ಪಟೆ ; ಸಮತಲ : ಭೂಮಿ ತಟ್ಟೆಯಾಗಿಲ್ಲ, ಗುಂಡಾಗಿದೆ (ರೂಢಿ). ೨. ಹಣ್ಣು-ಹಂಪಲು ಮೊದ ಲಾದುವುಗಳನ್ನು ಹರಡಿ ಇಡಲು ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಬಿದಿರು ಅಥವಾ ಬೆತ್ತದ ಹೆಣಿಕೆಯಿಂದ ಮಾಡಿದ ಚಪ್ಪಟೆಯಾದ ಮುಚ್ಚಳ ದಂತಹ ಬುಟ್ಟಿ : ಸತ್ಯವೆಂಬ ತಟ್ಟೆಯಲ್ಲಿ ಚಿತ್ತಶುದ್ಧವೆಂಬ ವಿಭೂತಿಯ ಬೈಚಿಟ್ಟು (ಶೂನ್ಯಸಂ. ೩೬೧-೧). ೩. ಬೆತ್ತ, ಲೋಹ ಮೊದಲಾದುವು ಗಳಿಂದ ಮಾಡಿದ ಅಂಚುಳ್ಳ ಮುಚ್ಚಳದಂತಹ ಪಾತ್ರೆ : ಆಧಾರದಲಿಪ್ಪ ಮೂಲಿಕೆಯ ಬೇರನಗಿ(ರೆ)ದು ಆ ಇಂದ್ರಿಯುವ ಕೂಡಿಕೊಂಡು ಮಲ ಮೂಱು ಮುಟ್ಟದ ತಟ್ಟೆಯಲ್ಲಿ ಬೇಗ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಿ (ಸರ್ವವ. ೧೯-೯೧). ೪. ತಳಿಗೆ ; ಹರಿವಾಣ; ಗಂಗಾಳ : ತಟ್ಟೆ ಬಟ್ಟಲಲ್ಲಿ ಎಡೆಮಾಡಬೇಕಾದರೆ (ಮುಹಾದೇ. ಬ. ೧೩೪-೩೮೪) : ವಿಸುನಿದಟ್ಟೆಯೊಳೊಪ್ಪುವುಜ್ವಲ ಸೀಧುವಂ ನಡೆ ನೋಡಿ . . . ಮುಗುಟ್ದು ವಂದಿಸಿಯಾಂಟಿದಳ್ (ಉದ್ಭಟ. ೫-೮೨) ; ತಿಗುರನಿಕ್ಕುವ ಲೇಪಿಸುವ ತಟ್ಟೆಗಳ ತಿಲಕಾಂಜನಕರಂಡದ (ಬಸಪು. ೧೩-೧೧). ನವರತ್ನದಡ್ಡಣಿಗೆಯೊಳ್ ತಟ್ಟೆಬಟ್ಟಲನಿಟ್ಟು ಹೊನ್ನ ಹರಿಯಣ ಮುಂದೆ ಧಗಧಗಿಸುತಿರಲಲ್ಲಿ (ಸಮ್ಯಕೌ. ೪-೯). ೫. (ತಕ್ಕಡಿಯ) ಬಟ್ಟಲು ; ಪರಡಿ : ತಕ್ಕಡಿಯ ತಟ್ಟೆಗಳನ್ನು ನಿರ್ದೇಶಿಸುವ ಎರಡನೆಯ ವರ್ಗಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ ಎರಡು ನಕ್ಷತ್ರಗಳು (ಜೋತಿರ್ವಿ. ೪೦). ೬. (ಅವರೆಕಾಯಿ, ಕಡಲೆಕಾಯಿ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಲ್ಲಿ) ಬೀಜ ಬಲಿಯದಿರುವ ಕಾಯಿ ; ಚಟ್ಟು : ತಟ್ಟೆ ಬೈಸಿ ಕೊಂಡರೂ ತಟ್ಟೆ ಹುಳಿ ಚೆನ್ನಾಗಿದೆ (ಗಾದೆ). ೭. ಸೀಳಿದ ಬಿದಿರು ; ದೆಬ್ಬೆ : (ಕ). **ತಟ್ಟ$_1$** : 'ತಟ್ಟತಳ$_8$' ಪರಾ. ತಟ್ಟು$_3$: ೧. ಬೆಟ್ಟುವುಂ ತಟ್ಟುವುಂ ತಟ್ಟು ಗೆಯ್ದಂತಪ್ಪತಿ ವಿಶಾಲಮೆನಿಪ್ಪ ಪಾಸಱೆಯುಂ . . . ಗಳಲನಿಱಿಪಿದಾಗಳ್ (ಶಾಂತೀಶ್ವ. ೧೦-೧೮೬ ವ) ; ಹೋಗುತ್ತ ಹೋಗುತ್ತ, ಬಂಡೆಯ ಮೈ ತಟ್ಟಾಗಿ ಇರುವ ಬದಲು, ಕೆಳಕ್ಕೆ ಇಳಿಯುತೊಡಗಿತು (ಕುಧಿಕೂ. ೨೫). ೫. ಕೋಪವನ್ನು ತೆಗೆದು ಒಂದು ತಟ್ಟನಲ್ಲಿ ಇರಿಸಲು ಅಮರನೀತಿಯು ನೂತನ ವಾದ ಒಂದು ವಸ್ತ್ರವನ್ನು ತಂದು ಎರಡನೆ ತಟ್ಟನಲ್ಲಿ ಇರಿಸಲು (ಶಿವತ. ೮೫-೬): ತ್ರಾಸಿನ ಒಂದು ತಟ್ಟನಲ್ಲಿ ಜಂಗಮರ ಕೌಪೀನವನ್ನು, ಮತ್ತೊಂದು ತಟ್ಟನಲ್ಲಿ ಬೇರೊಂದು ಕೌಪೀನವನ್ನಿಟ್ಟು ಮೇಲಕ್ಕೆತ್ತಿದರು (ಪುರಾವಿ. ೭೫). ೮. ಕತ್ತಿಯ ಅಲಗು,-ಧಾರೆ: "ಖಡ್ಗಫಲ, ಪುಷ್ಕರ – ಅಡ್ಡಾಯುಧದ ತಟ್ಟು" (ಹಲಾಯು. ೬) : ಕತ್ತಿಕೊಂತದ ತಟ್ಟನ ಮೇಗೆ ಏನಾದರುವೆ ಚುಕ್ಕೆ ಕಂಡರೋ ತೀರಿ ಹೋಯಿತು ಅವನ ಬಾಳು (ಮಂತ್ರಶ. ೮೦-೧). ೯. ನಿತ್ರಾಣ ; ದರ್ಬಲತೆ ; ಅಶಕ್ತಿ : ಕಂಬನಿಗಳಿಂದುಂಬಿ ಗಳಗಳನೆ ಅಳುತ ನಿಟ್ಟುಸುರುಗಳಂ ಬಿಟ್ಟು ತಟ್ಟುತಟ್ಟಾಗಿ (ಸೌಗಂಧಿ. ೪೭೫-೩) : ದನ,ಹುಲ್ಲು ಇಲ್ಲದೆ ತಟ್ಟಾಗಿವೆ (ರೂಢಿ). ೧೦. ಕಿವಿಯ ಒಂದು ಆಭರಣ: ಮಗುವಿನ ಕಿವಿಗೆ ತಟ್ಟು ತೊಡಿಸಬೇಕು (ರೂಢಿ).

ತಟ್ಟಾಗು = ಸೋತುಹೋಗು; ನಿತ್ರಾಣವಾಗು: ಮುಟ್ಟಲಱಿಯವು ಯೋಗಿಗಳ ನಿರ್ಮಲ ಚಿತ್ತ ತಟ್ಟಾದುವಜಸಿ ವೇದಗಳು (ಕೃಷ್ಣಗೋ. ೦-೦೦೩). **ತಟ್ಟು ಮಾಡು** = ನಿತ್ರಾಣಗೊಳಿಸು ; ದುರ್ಬಲಗೊಳಿಸು; ಒಣಗಿಸು : ಕಾಲು ಕೈಯನಗಚಿ ತೋರಣದೊಳು ಕಟ್ಟಿ ಸೀಳಿ ನರರನಾಱಿಸುವರು ತಟ್ಟು ಮಾಡಿ ಪೋಳ್ದು ನೂಱುವರುಷವಿಟ್ಟು ವಕ್ತ್ರ ಭಾಳ ಚರಣ ಕರ ದೊಳಿಡಿಯ ಮೊಳೆಯನಿಕ್ಕಿ ಹೆಟ್ಟಿ (ಸಾನಂಚ. ೬-೧೪೯ ರಗಳೆ). **ತಟ್ಟೆ ಹಾಕು** = ಊಟಕ್ಕೆ ಬಡಿಸು : ಅಡಿಗೆ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ತಟ್ಟೆಹಾಕಿಕೊಂಡು (ದೂಬಿಟ್ಟ. ೧).
[ದೇ.॥ ತಮಿ. ತಟ್ಟು, ತಟ್ಟೆ, ತಟ್ಟು, ತಟ್ಟ್ಯ; ಮಲ. ತಟ್ಟ, ತಟ್ಟು; ತುಳು. ತಟ್ಟು; ಕೊಡ. ತಟ್ಟೆ; ತೆಲು. ತಟ್ಟ]

ತಟ್ಟೆಕಾಲು (ನಾ). ಮಗ್ಗದ ಹಾಸಿಗೆ ಆಧಾರವಾಗಿ ನಿಲ್ಲಿಸುವ ಕತ್ತರಿ ಕಾಲು ; ತಿಕ್ಕಡಿ: (ರೀಪ್).
[ತಟ್ಟೆ + ಕಾಲು$_1$ (<ಕಾಲ್$_1$)]

ತಟ್ಟೆಕೆಱೆ (ನಾ) ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು (?) : ದತ್ತಿ ತಟ್ಟೆಕೆಱೆ ಸರ್ವ ಬಾಧ್ಯಾ ಪರಿಹಾರಾ (ಮೈಆರಿ. ೧೯೩೩, ೦೦೩-೩೪ ; 10ನೆಯ ಶತ) ; ಪಟ್ಟದ ಬಸದಿಯ ಪ್ರತಿಬದ್ಧವಾಗಿ ಸವಾದೇಯವುರ್ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಬಿಟ್ಟ ದತ್ತಿ ತಟ್ಟೆಕೆಱೆ ಸರ್ವ್ವಬಾಧಾ ಪರಿಹಾರ (ಎಕ. VII, ಶಿವಮೊ. ೪-೭೦ ; 1122).
[?]

ತಟ್ಟೆಗಲ್ಲು (ನಾ). ಚಪ್ಪಟೆಯಾದ ಕಲ್ಲು : ಅಲ್ಲಿಂದಂ ಪಡುವ ನಡದು ವಟ್ಟ ಹುಲಗೆಗಲ್ಲು ಅಲ್ಲಿಂ ಪಡುವ ನಡದು ನಟ ತಟ್ಟೆಗಲ್ಲು (ಎಕ. XII, ತಿಪಟೂ. ೦೩೯-೭೬ ; ?). [ತಟ್ಟೆ + ಕಲ್ಲು (<ಕಲ್$_3$)]

ತಟ್ಟೆಗೋಡು (ನಾ). ಚಪ್ಪಟೆಯಾದ ಕೋಡು,-ಕೊಂಬು : ನಮ್ಮ ಮನೆ ಎಮ್ಮೆಗೆ ತಟ್ಟೆಗೋಡು (ರೂಢಿ). [ತಟ್ಟೆ + ಕೋಡು$_5$]

ತಟ್ಟೆಯು 'ತಟ್ಟೆಯು' ನೋ.

ತಟ್ಟೆವಟ್ಟಲು (ನಾ). ೧. ತಟ್ಟೆ ಮತ್ತು ಬಟ್ಟಲು. ೨. ತಟ್ಟೆಯ ಸುತ್ತಲು ಇಡುವ ಬಟ್ಟಲು ; ಎಡೆಬಟ್ಟಲು : ಪೊನ್ನ ಪರಿವಾಣದೊಳು ದಿವ್ಯಾನ್ನಮುಮನು ತೀವಿ ತಾ ಪೊಳೆವ ಚಿನ್ನದುರೆ ತಟ್ಟೆವಟ್ಟಲಲಿ ತಿಳಿದುಪ್ಪವಂ ಪೊರೈಸಿ (ನಪವೋ. ೯-೨೭). 'ಎಡೆವಟ್ಟಲ್' ಪರಾ.
[ತಟ್ಟೆ + ಬಟ್ಟಲು (<ಬಟ್ಟಲ್)]

ತಟ್ಟೆವಳ್ಳ (ನಾ). ಒಂದು ಪ್ರದೇಶದ ಹೆಸರು (?) : ಪಡೆದ ತಟ್ಟೆವಳ್ಳವ ಕಲ್ಲ ನಟು (ಮೈಆರಿ. ೧೯೩೪, ೧೧೭-೧೦ ; 8ನೆಯ ಶತ). [?]

ತಟ್ಟೈಸು 'ಥಟ್ಟೈಸು' ನೋ.

ತಟ್ಟೆಯ (ನಾ). ಎದುರಿಸುವವನು; ಪ್ರತಿಭಟಿಸುವವನು : ಆತನೀ ಪರಿ ರಣಗಳಲಿ ಸತ್ವಾತಿಶಯವನು ತೋಱಿದಡೆ ಮಾಂಧಾತನಲಿ ತಟ್ಟೆಯರ ತಱಿದೊಟ್ಟಿದನು ಬೇಗದಲಿ (ಉತ್ತರಾ. ೧೭-೩೭). [?]

ತಡ$_1$ (ನಾ). ೧. ಅಡ್ಡಿ ; ತಡೆ; ವಿಘ್ನ : ತಂದೆ ಪೇಟ್ದಟ್ಟಿದ ರಾಜ ಸೂಯಮುಖಮಂ ತಡವಿಲ್ಲದೆ ಬೇಳ್ದ ಬೀರಮಂ ನೆಟ್ಟನೆ ನೀನೆ ಕಂಡಱಿಸಲಕ್ಕುಮೆ ಗಾಂಡಿವಿಯುಂ ಸುಯೋಧನಾ (ಗದಾಯು. ೨-೩೭). ೨. ಹೊತ್ತು ಮೀರುವುದು ; ಸಾವಕಾಶ ; ವಿಳಂಬ : ತಡವಾದರೆ ಬಡವಾದೆ ತಾಯೆ (ಮುಹಾದೇ. ಬ. ೦೪೨-೩೩೩) ; ತಡವಾದುದುಂಟು ನಲ್ಲನೆ (ಮುಕೋಟ. ೨-೫೦) ; ಅರಗಿನರಸನ ಬಾಗಿಲಲಿ ದಳ್ಳುರಿಗೆ ತಡವೇ ಹೊಕ್ಕು ನಿಮಿಷದೊಳೊರಸಿದನು ಚತುರಂಗ ಬಲವನು (ಕುಮಾವ್ಯಾ. ೫-೪೦). ೩. ಗಜಾರೋಹಣದ ರೀತಿಗಳಲ್ಲೊಂದು (?) : ಅಗ್ಗಳವಾಗಿ ಕಾಲ್ಗಿಡಿಸಲುಂ ಮುರಿದು ಕಿಟ್ಟಿಡಂ ತಡಮೆಂಬಿವಱಿಂದಂ ಬಾಪು ಕೈಕೊಳ್ವೆಂಬಿವು ಮೊದಲಾಗಿ ಗೋಮೂತ್ರ ಮಂಡಲಮುಮಾಕಾಶಂ ಪೇಜವಿತಿಯೆಂಬ ವಿಧಿಗಳೊಳ್ ಬಂದು ನೆಲಗಿಡಿಸಲುಂ ಪೊಲಗಿಡಿಸಲುಂ ಬಲ್ಲನೆನ್ನ ಕೆಯ್ಯೊಳ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೬-೨೩ ವ).

ತಡಮಾಗು$_1$, ತಡವಾಗು$_1$ = ೧. ವಿಳಂಬವಾಗು ; ನಿಧಾನವಾಗು : ಮರಣಕ್ಕಿನ್ನಿಂದೆ ನೀಂ ಮುಂಚಿದಯ್ ಮೊನೆಯೊಳ್ಪೊಟ್ಟಿಡಮಾಯ್ತು ದೊಂದೆಡೆಯೊಳಂ ಹಾ ವತ್ಸ ದುಶ್ಯಾಸನಾ (ಗದಾಯು. ೬-೭) ; ತಡವಾದ ಪುದುಟಿದರನೀ ಯೆಡೆಗೆ ನಿಯೋಜಿಸಲೆಂಬವೊಲ್ ನೃಪವರನಿರ್ದೆಡೆಗೆ ಬಿಡದೆಡೆಯಾಡುವ ಬೆಸಕೆ ಕನ್ನೆ ತನ್ನಯ ಮನವಂ (ಕಾದಂಬ. ೮೭) ; ಅಲ್ಪ ಶ್ರೀಮಂತನಂತೆ ನಡೆ ತಡವಾಗಲುಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೬-೩೮). ೨. ತಡವರಿಸು ; ತೊದಲು : ನುಡಿ ತಡವಪ್ಪುದೊಂದು ಮೊಗದೊಳ್ ಮಱುಕಂ ದೊರೆಕೊಳ್ವುದೊಂದು . . . ಕಳ್ಗುಡಿದವರಂದಮಿಂತು ಸಿರಿ ಸಾರ್ತರೆ ಸಾರ್ವುದು (ಪಂಪಭಾ. ೨-೪೯). **ತಡ ಮಾಡು$_2$** = ಕಾಲಹರಣ ಮಾಡು ; ವಿಳಂಬ ಮಾಡು : ಮಾಡಿಸಿ ಲಾಕ್ಷಾಮಯಮಂ ಮಾಡಮನತಿ ಗೋಪ್ಯದಿಂದಂ . . . ತಡ ಮಾಡದೆ ನಡೆತಂದು ತಮ್ಮ ಜನಕಂಗಾಗಳ್ (ಮುಹಾನೇ. ೯-೪೯); ನಾನೇನು ಬೇಕೆಂದು ತಡಮಾಡಲಿಲ್ಲ (ಕೀವಣೋಚ. ೦೦೯).
[ದೇ.॥ ಮಲ. ತಡ = ಅಡ್ಡಿಪಡಿಸುವಂತಹುದು ; ಕೊಡ. ತಡು ; ತುಳು. ತೆಲು. ತಡ]

ತಡ$_2$, ದಡ$_3$, ಧಡ$_1$ (ನಾ). ೧. ತಡಿ ; ದಂಡೆ; ಅಂಚು ; ತೀರ : ತಟ – ತಡ, ತಟಿ – ತಡಿ (ಶಮದ. ೨೫೫ ಪ್ರಯೋ) ; ತನ್ನಲ್ಲಿ ಸ್ನಾನವನ್ನು ಮಾಡಿದ ಮನುಷ್ಯರ ಸಕಲ ಪಾಪಗಳನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುವಂತಾಗಿ ತನ್ನ ತಡದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಹುಲ್ಲುಬಳ್ಳಿಗಳು (ಶಿವದ. ೨೮-೩). ೨. ಹೊಂದಾಣಿಕೆ; ಬೆರೆಯುವಿಕೆ: 'ತಡಂಗಲಸು' ಪರಾ. ೩. ಸಮವಾದುದು ; ಸಾಟಿ ; ಸಮಾನ: 'ತಡಂಬರ್ಸೆ' ಪರಾ. **ದಡ$_3$** : ೧. ಇಂದು ನೀರದಡದಲ್ಲಿರುವನ ಏನೆಂದರು ಮುಖವೆತ್ತಿ ನೋಡನೆ (ಪುರಂದ. ೧-೫೪-೧) ; ಕಲಿ ವಸುದೇವ ಮಿಂದೀಸಾಡಿ ದಡದಲಿ ದೇವರನು ವಂದಿಸಿ (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೧೬-೦೦) ; ತಟ, ದಡ (ಶಬ್ದಾನು. ೦೪೩ ಪ್ರಯೋ) ; ಬೊಬ್ಬುಳಿ ಕೆರೆಯನು ದಡಕ್ಕೆ ಹೊಮ್ಮಿಸಿ (ಕನ್ನಡಾ. ೦೦೦-೭). **ಧಡ$_1$** : ೧. ಹೊಳೆಗಳ ಧಡದಲ್ಲಿದ್ದ ಭೂಮಿಯಂತು ಕೇವಲ ಚಿನ್ನವೆಂದೆನ್ನಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ (ಮುಂಬಯಿ. ೫-೦೯೫) ; ವಿಶಾಲವಾದ ಅನಂತ ನೀಲ ಸಮುದ್ರದಲ್ಲಿ ಧಡ ಕಾಣದೇ ಅಲೆಯುತ್ತಿರುವ ಹಡಗ ದಂತಾಗಿರುವೆನು (ನಿರ್ಲೋಟ. ೦೫೭) ; ಸಮುದ್ರ ಧಡಕ್ಕೆ ಬಂದು ಕುಳಿತೆವು (ಮೀಐವಾ. ೫೩).

ತಡತಡಮಾಗು = ತಡವಾಗು$_2$: ಅದಱಿ ಕಟಾಕ್ಷಚಂದ್ರಿಕೆ ಪಳಂಚಿ ಗವಾಕ್ಷದ ಚಂದ್ರಕಾಂತದಿಂದುದುಗದೆ ಸೋರ್ವ ನೀರ್ವನಿಗಳುಣ್ಮಿದ ನರ್ತನ ಘರ್ಮವಾರಿಯೊಳ್ ತಡತಡವಾಗೆ ಮಾಧವಿ ಮುಗುಳ್ವೊಲಿರ್ದೆಳ ಮಿಂದಿರಿಂದಂ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೨-೭೦). **ತಡಮಾಗು$_2$, ತಡವಾಗು$_2$** = ೧. ಸಾಟಿಯಾಗು ; ಸಮಾನವಾಗು : ಅಕ್ಷಿಗಳ ಚಂದ್ರಿಕೆ ಚಂದ್ರಿಕೆಯಂ ಪಳಂಚಿ ಗೇಯದ ರುತಿ ಕಂತುಚಾಪರುತಿಯೊಳ್ ತಡವಾಗೆ . . . ಕಾಂತೆ ಮಿಂಚು ಪೊಳೆದಾದುವವೊಲ್ 'ಪೊಳೆದುಯ್ಯಲಾಡಿದಳ್' (ಅಗವಿ. ೧೭-೦೦೩) ; ಆಮೋದಿತಮುದಿತ ಮಧುಕರ ದಾಮಕದೊಳ್ ನೀಲರತ್ನದಾಮಂ ಮಲ್ಲೀಧಾಮಕದೊಳ್ ಮುಕ್ತಾಫಲದಾಮಂ ತಡವಾದುವೊಡನೆ ಮಣಿ ಮಂಡಪದೊಳ್ (ಪಂರಾಮಾ. ೫-೦೦೫). ೨. ಹೊಂದಿಕೊಳ್ಳು ; ಜೊತೆಯಾಗಂ : ಮೊಱೆ ತಡವಾಗೆ ನಾಣಗಲೆ ತೆಳ್ವದನೊಳ್ವದನಾಗಿ ಪಾಯೆ (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೦೪-೩೩) ; ಸುರಸುಂದರಿಯರ್ ನಡೆತಂದರಿಂದು ಸುಯ್ಯೊಗೆ ವಳಿಮಾಲೆ ತಮ್ಮ ಲುಲಿತಾಲಕದೊಳ್ ತಡವಾದುದೆಂಬಿಸಂ (ಪಂರಾಮಾ. ೧೬-೯೩). [<ಪ್ರಾ. ತಡ. / ಸಂ. ತಟ]

ತಡ$_3$ (ನಾ). ಆಧಾರ ; ನೆಲೆ ; ತಳ : ತಡದಿಂ ಕಿತ್ತಡಿಯೆಂಬುದಗಡಿಗಿಡೆ ಪೊಕ್ಕು . . . ಪೊಯ್ದರ್ (ಗದಾಯು. ೮-೦೭). 'ತಡಂಗಿಡಿಸು' ಪರಾ.
[< ತಳ]

ತಡ$_4$ (ನಾ). ಗಾಬರಿ ; ಗೊಂದಲ ; ತಬ್ಬಿಬ್ಬು ; ದಿಗ್ಭ್ರಾಂತಿ : (ಕಿ).

ತಡತಡ, ತಡದಡ (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ) : 'ತಡತಡವರ್', 'ತಡತಡಿಸು', 'ತಡ ದಡವರ್' ಪರಾ.

ತಡತಡಂದೊಡರ್ = ಅಸ್ಥಿರತೆಯುಂಟಾಗು ; ತೂಕತಪ್ಪು : ಇರದೆ ಮನಕ್ಕೆ ಸೊಕ್ಕಿದರೆ ಪೊಂಪುಟಿ ವಕ್ಕದೊಳುಣ್ಮೆ ... ಕಣ್ಮಲರೊಳ್ ನಸುಗಂಪು ಪೊಣ್ಮೆ ತಚ್ಚರಣಸರೋಜದೊಳ್ ತಡತಡಂ ದೊಡರ್ದಾ ರಸನಾಗ್ರದೊಳ್ ತೊದಳ್ವಿರಸಿದ ಮಾತಿನಿಂದೆಸೆದರಂಗನೆಯರ್ ಮಧುಪಾನಕೇಳಿಯೊಳ್ (ಕುಸುಮಾ. ೧೧-೧೬೦). **ತಡತಡಾಗು, ತಡತಡವಾಗು**=ಅಸ್ಥಿರವಾಗು ; ತತ್ತರಿಸು : ಅದು ತಡತಡಾದೊಡರ್ಪಾತ್ಪದ ಮನೆ ನಾಲಗೆಗೆ ತರ್ಪುದದು ಬಾರದೊಡಿರ್ಪುದಕಾರವೊಂದಜಿೞ್ (ಆದಿಪು. ೨-೫೭) ; ಬಾಡಿದ ಪೂಮಾಲೆಯೊಡನೆ ಬಟಲ್ದ ಸೋರ್ಮುಡಿಗಳು ಮಡಿಗಡಿಗೆ ತಡದಡವಪ್ಪ ನಡೆಗಳುಂಬೆರಸು (ಆದಿಪು.೧೦-೭೦ವ). **ತಡವಾಗು**$_3$, **ತಡವಾಗ್ಯು**$_4$=೧. ತಬ್ಬಿಬ್ಬಾಗು; ಕಕ್ಕಾಬಿಕ್ಕಿಯಾಗು; ದಿಗ್ಭ್ರಾಂತವಾಗು: (?). ೨. ತೊಡಕಾಗು; ತಪ್ಪಾಗು: ಪದದಪ್ಪದೆಯುಂ ಬಗೆ ಬೆದಱದೆಯುಂ ಕತೆ ಕೆಡದೆಯುಂ ಭವಾವಳಿ ತಡವಾಗದೆಯುಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೫-೧೧): ಸುಖದ ಸೊರ್ಮೆಯೊನಲ್ಕೆ ಪಾಡಿ ಮೆಚ್ಚಿಸುವನಿಮೇಷಗಾಯಕಿಯರಾಲಯದೊಳ್ ತಡವಾಗದೋದಿ ಬಾಜಿಸುವ ಮರುದ್ಧರಾ ವಿವಿಧವಾದ್ಯವಿಶಾರದ ವಾದಕರ್ಕಳುಂ (ಮಹಾನೀ. ೨-೪೭) ; ತಕ್ಕಳಿದು ತಡವಾಗಿ[ಪಾಠಾಂ. ಉಕ್ತಿ ತಡಬಡವೋಗಿ, ತಳರ್ದುತಡಬಡವಾಗಿ]ಪೊರೆಯೇಱಿ ನೋಡುತುಂ (ನಂಬಿರ. ೭-೧೮೦). **ತಡಮಾಡು**$_3$ = ತಳ್ಳಂಕಗೊಳ್ಳು ; ಆಕುಲಗೊಳ್ಳು ; ಕಳವಳಗೊಳ್ಳು : ರೋಮೋದ್ಗಮಂ ಪೊಣ್ಮೆ . . . ಮತ್ತಂತೆ ನಡೆ ನೋಡಿ ಚಿತ್ರದೊಳ್ ತಡಮಾಡಿ (ಜಗವಿ. ೧೭-೧೦೦ ರಗಳೆ) : ನಿಂದ ಭರಕ್ಕೆ ಧಾತ್ರಿ ನಡುಗುತ್ತಿರೆ ಮೆಟ್ಟಲಯಕ್ಕೆ ದಿಗ್ಗಜಂ ಪಿಂದಡಿಯಿಟ್ಟು ಬೆರ್ಚುತಿರೆ ಪಿಂದೆಸೆಗಳ್ ತಡಮಾಡೆ[ಪಾಠಾಂ. ವಾಗೆ]ತಾಂಡವಾನಂದದಿನಾಡುವಲ್ಲಿ ಹರಿ (ಅನಂಪು. ೫-೯೮). [?]

ತಡಂ (ಅ). ೧. ಬೇಗನೆ ; ಕೂಡಲೆ : ಓಲೆಯುಂ ಬಾಚಿಸುವುದು ತಡಮೇಟ್ರಿಂದು ತಾಂ ಕಾಣ್ಬುದೆಮ್ಮಂ (ಕಾದಂಬ. ೨೫೯). ೨. ಮೆಲ್ಲನೆ ; ನಿಧಾನವಾಗಿ : ಸೊಗಯಿಸೆ ತೊಟ್ಟ ಪೂದುಡುಗೆ ಮೆಲ್ಲನೆರ್ದೆಯೊಳ್ ತಡಮಾಡೆ ಗಾಡಿ (ಪಂಪಭಾ. ೨-೧೮) ; ಆನೆಯುನೇಱಿ ಸೌಷ್ಠವದೆ ಬರ್ಪರಿಕೇಸರಿಯೊಂದು ಗಾಡಿಯುದ್ಧ್ವಾನಿ ತಗುಳ್ದು ಕಣ್ಣೊಳೆ ತೊಟಲ್ದೆರ್ದೆಯೊಳ್ ತಡಮಾಡೆ (ಪಂಪಭಾ. ೪-೫೮) ; ಮಲಿನಂಗಳಂ ತೊಳೆಯಿಯೂ ತಡಂಬಡಿಸಿದೆಯೊ ಬಿಂದಿಗೆಯ (ಬಸವಪು. ೪೭-೧೩). [<ತಡ$_1$]

ತಡಂಗ 'ತಟಂಕ' ನೋ.

ತಡಂಗಡಿ, ತಡಗಡಿ (ಕ್ರಿ). ೧. ಸಂಪೂರ್ಣ ಕತ್ತರಿಸು ; ಪೂರ್ತಿ ಕಡಿ : ಸಂಧಿ ಸಂಧಿಗಳಂ ಗಂಟುಗಡಿವುದುಂ ತಡಂಗಡಿವುದುಂ (ಸುಕುಮಾ. ೧೦-೪೭ ವ) : ಬಾಚಿಯಿಂ ತಡಂಗಡಿದುಂ ಕೊಂತದಿಂ ತಗುಳ್ದಿಱಿದುಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೩-೭೩) : ಮಾಳವನಂ ತಡಂಗಡಿದು (ಎಇ. XV, ೩೨೦-೨೧ : 1172) : ಕೊಯ್ಯೆ ಪೊರಳ್ಚಿ ಕುತ್ತೆ ಕೊಱೆದಿಕ್ಕಿ ತಡಂಗಡಿದೊಟ್ಟೆ ನೆತ್ತಿಯುಂ ಪೊಯ್ಯೆ (ಅನಂಪು. ೯-೩೨). ೨. ದಡವನ್ನು ಕೊಚ್ಚು ; ತಟವನ್ನು ಮೀರು : ಅದಱ ಬಿದುಮುಟ್ಟೆ ದಿವಮುಂ ಮದಧಾರಾಸಾರದಿಂ ತಡಂಗಡಿದ ವಿಯನ್ನದಿಯಸಿತಮಾಗೆ ಮೃಗಮದನದಿಯೆಂದೆವ್ವೈಪರಮುರರಘುಮರ್ಷಣದೊಳ್ (ಅನಂಪು. ೧೩-೨೦). **ತಡಗಡಿ** : ೧. ಕತ್ತಲೆಯ ಮೊತ್ತಮಂ ತಡಗಡಿದು ಬೆಳಗುತ್ತ ಪತ್ರಮಿತ್ರನುಪುದಿಸಿದ (ನವಮೋ. ೨೦-೭೩). [ತಡ$_2$ + ಕಡಿ$_1$]

ತಡಂಗಲಸು, ತಡಂಗಲಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಕೂಡಿಕೊಳ್ಳು ; ಒಂದಂಗೊಡು ; ಸೇರಿಕೊಳ್ಳು; ಬೆರೆ : ಆ ದೇವಗಣಿಕೆಯರ್ ಪೆಂಡವಾಸದೆಳವೆಂಡಿರೊಳ್ ತಡಂಗಲಸಿ ನಿಲೆ (ಜಗವಿ. ೦೯-೯೨ ವ). ೨. ವ್ಯಾಪಿಸು: ಲವಲಿಕೆಯೆಂಬಳಂಚು ನವರುಚಿ ತಡಂಗಲಸೆ ಪೂವಲಿಗೆದಱಿಯುಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೧೧-೦೪೫ ವ) : ಯುವತಿಯರ ನುಡಿಯೊಳ್ ತಡಂಗಲಸಿದ ಪುಣ್ಯಾಪಾಠಕಜನಂಗಳಾಶೀರ್ವಾದನಾದಮುಮುಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೬-೯೭ವ). **ತಡಂಗಲಿಸು** : ೧. ನೇಱಿದ ನೇಱಿಲ ಪಣ್ಗೊನೆಯ ಸೀಗುರಿಗಳಮುದಱೊಳ್ ತಡಂಗಲಿಸಿ ತೂಗುವ ಪೊಂಬಾಳೆಯ ಪೊಸ ಚಾಮರಂಗಳಂ (ಲೀಲಾವ. ೧೦-೫೫ವ) ; ನಳನಳಿಪ ಕೇಸರದ ಸಸಿಯೊಳ್ ತಡಂಗಲಿ[ಪಾಠಾಂ. ಲ]ಸಿ ಬೆಳೆದ ದವಸದ (ಚಂದ್ರಪು. ೬-೯೫ವ);ಸಂಚರಿಸುವ ಚಂಚರೀಕಚಯದಿಂಪಿನ ಸೊಂಪಿನ ಗಾವರಂ ವಿಯುಚ್ಚರಿಯರ ನೂಪುರಧ್ವನಿ ತಡಂಗಲಿಸಿತ್ತು ವಿವಾಹಗೇಹದೊಳ್ (ಶಾಂತೀಶ್ವ. ೪-೦೯೯). ೩. ಒಂದುಗೂಡಿಸು ; ಸೇರಿಸು : ಇಳಿಯುಂ ವ್ಯೋಮಮುಮುಮಂ ತಡಂಗಲಿಸಿ ದಿಕ್ಚಕ್ರಕ್ಕೆ ನಿಂದಿಕ್ಕೆ ಮಂಗಳ ತೂರ್ಯಧ್ವನಿ (ಅನಂಪು. ೦೪-೭೮). ೪. ಸಮಾನವಾಗು : ಎಲೆಪಚ್ಚೆಯ ಪಲ್ಲಣಮುಳ್ಳಲರ್ದಜ್ಜಂ ಛತ್ರಮದರ್ದಾ ನೊರೆ ಜಲ್ಲಿ ತಡಂಗಲಿಸೆಸೆಯೆ ರಾಜಹಂಸಂ ನಲವಿಂ ತೆರೆಗುದುರೆಯೇಱಿ ಕುಣಿಯಿಪನದಱೊಳ್ (ವೃಷವಿ. ೪-೦೩).

[ತಡ$_2$ + ಕಲಸು$_1$]

ತಡಂಗಲಿಸು 'ತಡಂಗಲಸು' ನೋ.

ತಡಂಗಲು (ನಾ). ಅಡ್ಡಿ ; ತೊಂದರೆ : ರಾಜಕೀಯ ಕಾರಣಗಳಿಂದಲೋ ಏನೋ ಈ ಮುನ್ನಡೆಗೆ ತುಸು ತಡಂಗಲಾಗಿ (ನಂಜುಂಡ. ೩೯).

[←ತಮಿ. ತಟಙ್ಕಲ್]

ತಡಂಗಾ (ಕ್ರಿ). ನಿಲ್ಲುವಂತೆ ರಕ್ಷಿಸು ; ತಡೆದಿಟ್ಟುಕೊಳ್ಳು : ಕಣ್ಗೊಳೋಪರಂ ಕಾವುದು ಸುತ್ತಿ ಪತ್ತಿ ಸವಿಯೊಳ್ ಸೆಱೆಗೆಯ್ವುದು ಜೀವಮಂ ತಡಂಗಾವುದು (ಲೀಲಾವ. ೦೪-೪೩). [ತಡ$_1$ + ಕಾ$_1$]

ತಡಂಗಾಲ್, ತಡಂಗಾಲು, ತಡಗಾಲ್ (ನಾ) ೧. ನಡೆಗೆ ಅಡ್ಡಿಪಡಿಸುವ ಕಾಲು; ಅಡ್ಡಗಾಲು; ತೊಡರುಗಾಲು: ಕೆಲವು ಪದಂಗಳ್ ಸ್ವಭಾವದಿಂ ನಿತ್ಯಬಿಂದುಗಳಪ್ಪುವು ಅವರ್ಕೆ ಪ್ರಯೋಗಂ–ಬೆಡಂಗು . . . ತೊಡಂಕು, ತಡಂಗಾಲ್ (ಶಮದ. ಮ. ೪೭ ಪ್ರಯೋ). ೨. ಅಡ್ಡಿ ; ತಡೆ; ನಿರೋಧ; 'ತಡಂಗಾಲ್ವೊಯ್' ಪರಾ. **ತಡಂಗಾಲು** : ೨. 'ತಡಂಗಾಲಂ ಪೊಯ್' ಪರಾ. **ತಡಗಾಲ್** : ೧. ಅರೆಬರ್ ತಡಗಾಲೆಂಬಂತಬಿಂದುವು ಮನಾಚರಿಪರ್ (ಶಮದ. ೦೭೩).

ತಡಗಾಲ್ಮಾಧವ, ತಡಂಗಾಲಮಾಧವ = ಶತ್ರುರಾಜರಿಗೆ ತೊಡರುಗಾಲಿನಂತಿರುವ ಮಾಧವ; ಒಂದು ಬಿರುದು: ಗಂಗನಿಂ ಭಯವಿಲ್ಲದ ಹರಿವರ್ಮ್ಮ ವಿಷ್ಣುನೃಪನಿಂ ನಿಜದಿಂ ಬಲ್ಲೆ ತಡಂಗಾಲ್ಮಾಧವನಲ್ಲಿಂ ಬಳಿಚುಚ್ಚುವಾಯ್ದು ಗಂಗನೃಪಾಳಂ (ಎಕ. VII, ಶಿವಮೊ. ೫೭-೮ : 1115) : ಬಿರುದರಂ ತಡಂಗಾಲುಪೊಯ್ದುಡಿಗಿಡಿಸುವ ತಡಂಗಾಲಮಾಧವನ್ (ಎಕ. VII, ಶಿವಮೊ. ೪-೪೦ : 1122). [ತಡ$_1$ + ಕಾಲ್$_1$]

ತಡಂಗಾಲು 'ತಡಂಗಾಲ್' ನೋ.

ತಡಂಗಾಲುಪೊಯ್ 'ತಡಂಗಾಲ್ವೊಯ್' ನೋ.

ತಡಂಗಾಲ್ಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ಅಡ್ಡಗಾಲಾಗು ; ಕಾಲಿಗೆ ಅಡ್ಡಲಾಗಿ ಬರು : ಪೊಸವಾಣಿತಿವುಲ್ಲೆ . . . ತವಕದಿಂ ಬರುತ್ತುಂ ಕೂಡೆವರಲುಮಿರಲು ಮಱೆಯದೆ ತಡಂಗಾಲ್ಗೊಂಡು ತಡೆದು ತಡದಡವರ್ಪ ತರುಣ ಹರಿಣಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೩-೭೭ ವ). [ತಡಂಗಾಲ್ + ಕೊಳ್$_1$]

ತಡಂಗಾಲ್ವೊಯ್ 'ತಡಂಗಾಲ್ವೊಯ್' ನೋ.

ತಡಂಗಾಲ್ವೊಯ್, ತಡಂಗಾಲುಪೊಯ್, ತಡಂಗಾಲ್ವೊಯ್ (ಕ್ರಿ). ಅಡ್ಡಗಾಲು ಹಾಕು; ಅಡ್ಡಿಯನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡು; ಅಡ್ಡಡ್ಡ ಬರು: ಮೊಗೆದು ಮೊಗೆದು ನೀರ ಮೊಗಕೆ ಚೆಲ್ಲುವ ಪುಟನೆಗೆವ ತಡಂಗಾಲ್ವೊಯ್ವುದು (ಕುರಾಸಾಂ. ೨೭-೧೧೧). **ತಡಂಗಾಲುಪೊಯ್** : ಬಿರುದರಂ ತಡಂಗಾಲುಪೊಯ್ದುಡಿಗಿಡಿಸುವ ತಡಂಗಾಲಮಾಧವಂ (ಎಕ. VII, ಶಿವಮೊ. ೪-೪೦ : 1122). **ತಡಂಗಾಲ್ವೊಯ್** : ತೊಡರೆ ತಡಂಗಾಲ್ವೊಯ್ವೊಡೆ ಕೆಡೆದುಂ

. . . ಮೋದಿದೊಡಿರದೆಲ್ವಡಗಾಗಿ ಮಡಿದು ಬಿಬ್ದುವು ಗಡಣದೆ ಕರಿಘಟೆಗಳೇಂ ಬಲಸ್ಲನೋ ಭೀಮಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧೧-೬೮) : ಎನಿತಾನುಂ ಕುತ್ಸಿತಮಪ್ಪುದಾಹರಣೆಗಳಂ ತೋಱ ಶೂನ್ಯವಾದಮುಂ ಮಾಡಿ ತಡಂಗಾಲ್ಪೊಯ್ದುದುಂ ಸಂಘಶ್ರೀಯ ವೃಥಾಲಾಪಕ್ಕೊಳಗಾಗಿ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧೧-೧೫೭): ನೂಪುರದುಲಿಯ ಸನ್ನೆಗೆ ಬನ್ನನೆ ಬಂದು ಮೆಲ್ಲಡಿಗಳಂ ತಡಂಗಾಲ್ಪೊಯ್ವರ ಸಂಚಿಗಂಜಿಸೆ . . . ಮಣಿಗಂಭಮನಿಂಬುಗೊಳ್ವ ಮಂದಗಮನೆಯುರಿಂ (ಧರ್ಮನಾ. ೨-೧೩೩ ವ). [ತಡಂಗಾಲ್ + ಪೊಯ್$_1$]

ತಡಂಗಿಡಿಸು, ತಡಗೆಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ನೆಲೆಗೆಡಿಸು; ಆಧಾರವಿಲ್ಲದಂತೆ ಮಾಡು; ನಿರಾಧಾರಗೊಳಿಸು : ಸಿಂಧುತೋಯದಂತೆಱಗದರಂ ತಡಂಗಿಡಿಪ ನಮ್ಮರನುರ್ವಿಪ ರಾಜಲೀಲೆ ಕಣ್ದೆಱದುದು ಪುಷ್ಪದಂತ ಮಹಿಪಾಳನೊಳತ್ಯಮಳಾದ್ರ್ರಶೀಲನೊಳ್ (ಪುಷ್ಪಪು. ೦೩-೭). **ತಡಗೆಡಿಸು** : ಗಿಡುವುಗಿಸಿತ್ತು ಪಾಂಡುಸುತರಂ ಯದುವಂಶವನೊರ್ವರೊರ್ವರಿಂ ತಡಗೆಡಿಸಿತ್ತು . . . ಮಿಕ್ಕರಂ ಬಿಡುವುದೆ ಬಾತೆಗೆಟ್ಟ ವಿಧಿ (ನಳಚಂ. ೬೪೩).

[ತಡ$_3$ + ಕಿಡಿಸು (<ಕೆಡಿಸು$_1$)]

ತಡಂಗು (ನಾ). ಕುದುರೆ ಸವಾರ ಕಾಲಿರಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು ಇರುವ ಸಾಧನ; ರಿಕಾಪು (?).

ತಡಂಗಿನವ = ರಿಕಾಪು ಹಿಡಿಯುವವನು ; ಕುದುರೆ ಚಾಕರ (?) : ಇಬ್ಬರೂ ಕುದುರೆಗಳನ್ನೇರಿ ಎದುರಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕು ಜನ ಹರಿಕಾರರನ್ನು ಬಿಟ್ಟುಕೊಂಡು ಜೊತೆಗೆ ನಾಲ್ಕು ಜನ ತಡಂಗಿನವರೊಂದಿಗೆ ಅಪ್ಪಂಗೊಳಕ್ಕೆ ಹೊರಟರು (ಚಿಕರಾ. ೩೪೨) : ಅರಸ . . . ತಡಂಗಿನವನ ಸಹಾಯದಿಂದ ಕುದುರೆಯಿಂದಿಳಿದನು (ಚಿಕರಾ. ೩೪೫). [?]

ತಡಂಗುಂಡಿ (ನಾ). ಸುತ್ತಲೂ ಕಟ್ಟೆಯಿರುವ ನೀರಿನ ಗುಂಡಿ ; ಕೊಳ ; ಸರೋವರ : ಸರಸಿಜದ ಸಿರಿಯ ನಾನಪಹರಿಸೆಂ ಮನ್ಮುಖದಿನದುವೆ ನಿಜಮೆಂದು ತನೂದರಿ ತಂಡ[ತಡಂ]ಗುಂಡಿವುಗುವವೊಲರಸನ ಕೆಲದಲ್ಲಿ ಮುಱುಗಿದಳ್ ನಲಿದೊರ್ವಳ್ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೭-೦೩೭): ಕರ್ಮಡುವಿನ ತಡಂಗುಂಡಿಯೊಳಡಂಗುವುವು (ರಾಮಾಶ್ವ. ೩-೦೯) : ತಡಂಗುಂಡಿಯೊಳೊತ್ತಿ ಬಾಳ್ಗಿಡಿವ ಸಂಧಾನಕ್ಕೆ (ಸಂಸಪ. ೦೯-೧೦). [ತಡ$_2$ + ಗುಂಡಿ$_2$]

ತಡಂಗೂಡು (ಕ್ರಿ). ಬೆರಸಿಕೊಳ್ಳು ; ಕೂಡಿಕೊಳ್ಳು : ತಳಿರಂ ತೂಗಿ ಪರಾಗಮಂ[ಪೊರೆ]ದು ಪೂನೀರಂ ತಡಂಗೂಡಿ ಗುಗ್ಗುಳ ನಿರ್ಯಾಸಮನಾಂತು . . . ಗಂಧಂಗಳಂ ತಳೆದೇಂ ಗಂದಿಗರಂತೆ ಬಂದೊಲೆದುದೋ ಮತ್ತೊಂದು ಮಂದಾನಿಳಂ (ಅರ್ಧನೇ. ೫-೯೭). [ತಡ$_2$ + ಕೂಡು$_1$]

ತಡಂಗೆಡೆ (ಕ್ರಿ). ಕುಸಿದು ಬೀಳು; ತತ್ತರಿಸಿ ಬೀಳು; ನೆಲೆಗೆಡು : ಪಿರಿಯ ಗುಹೆಯೊಳಡಂಗಿ ಬೆಡಂಗಳಿದು ತಡಂಗೆಡೆದಿರ್ಪ ಮಾತಂಗದಂಪತಿಗಳಂ (ಗಿರಿಕ. ೧-೧೩೮ವ): ಬೆದಱದುದಭ್ರಮೂರಮಣನೊಟ್ಟಜೆಗೆಟ್ಟುದು ಪುಂಡರೀಕಮಟ್ಟುದು ಕುಮುದಂ ತಡಂಗೆಡೆದುದಂಜನಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೫-೮).

[ತಡ$_3$ + ಕೆಡೆ$_1$]

ತಡಂತಡಿಸು 'ತಡತಡಿಸು' ನೋ.

ತಡಂತೊಡರ್ (ಕ್ರಿ). ಸಮನಾಗಿ ತೊಡಕಿಕೊಳ್ಳು; ಚೆನ್ನಾಗಿ ಸೇರಿಕೊಳ್ಳು: ಸಂಚಳ ಮಿಾನಸಂಚಯಂ ಪೂದುಱುಗಲ್ ತಡಂತೊಡರ್ದು ತೋರ್ಪವೊಲೊಪ್ಪಿರೆ ಕೊಂಕುವೆತ್ತ ಸೀತೋದೆ ಸಡಿಲ್ದು ನೀಳ್ದ ಶರದಿಂ ನಿಱಗೊಂಡು ಬಟಲ್ದ ಭಂಗಿಯಿಂ (ಅರ್ಧನೇ. ೧-೬೧). [ತಡ$_2$ + ತೊಡರ್$_1$]

ತಡಂನುಡಿ (ನಾ). ನಿಧಾನವಾಗಿ ಆಡುವ ಮಾತು ; ತಡೆದು ತಡೆದು ಆಡುವ ಮಾತು : ನಡೆತಂದರ್ ಚೆಲ್ವಿಂದೊಳ್ನುಡಿಯ ತಡಂನುಡಿಯ ತೊಡಳ ನುಡಿಯೊಳ್ವೆಂಡಿರ್ (ಜಗವಿ. ೪-೧೨೭). [ತಡ$_1$ + ನುಡಿ$_2$]

ತಡಂಬಡ 'ತಡಬಡ' ನೋ.

ತಡಂಬಡಿಸು 'ತಡಬಡಿಸು' ನೋ.

ತಡಂಬಡು$_1$ (ಕ್ರಿ). ತಡಮಾಡು ; ವಿಳಂಬಮಾಡು : ಈಗಳೆನಸುಂ ತಡಂಬಡದೆ ಬಣ್ಣಿಸಿ ನಿನತೊಂದೊಲ್ಮೆವಡೆದಪೆಂ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೮೮-೧೫) : ತಡಂಬಡದಯ್ಯನ ನೇಹದಿಂ ತಾಂ ಮಱುಗದೆ ಬಗೆಗುಂದದೆ ಕಾಂತನಂ ರಣಕೆ ಬೀಱೊಟ್ಟಳ್ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೧೩೧-೫).

[ತಡ$_1$ + ಪಡು$_1$]

ತಡಂಬಡು$_2$ 'ತಡಬಡು' ನೋ.

ತಡಂಬಡು$_3$ (ಕ್ರಿ). = ತಡಂಬಡೆ : ಸೂಸುವ ಶೀಕರಾಳಿ ತಾರಕಗಣದೊಳ್ ಸಮಂಬಡೆಯೆ ತೇಂಕುವ ಮೌಕ್ತಿಕ ರತ್ನಗರ್ಭಶುಕ್ತಿಕೆ ಪೆಱಯೊಳ್ ತಡಂಬಡೆ ಸುಧಾರ್ಣವಮೊಪ್ಪಿದುದುದ್ಗತಾರ್ಣವಂ (ಜಗವಿ. ೧-೪೪).

[ತಡ$_2$ + ಪಡು$_1$]

ತಡಂಬಡೆ (ಕ್ರಿ). ಸಮಂಕ್ಕೆ ಬರು; ಸಮಾನತೆಯನ್ನು ಪಡೆ; ಸರಿಯಾಗು: ಹೀರಮನೊಂದಿಸಿದ ಹಾರಮನುರಸಿಜಕೆಳಲಿಟ್ಟು ಸುಧಾಗಾರಮನೇಱ ತಡಂ[ಪಾಠಾಂ. ಱತೆಡ್ಡಂ]ಬಡೆದಳ್ ನೀಹಾರಮಹೀಧರಮಂ ಪರ್ವಿದ ಶೃಂಗಾರಮರುಲ್ಲತೆಗೆ (ಉದ್ಭದೇ. ೪-೪೪).

ತಡತಡಂಬಡೆ (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ) : ತುಂಬಿಗುರುಳೊಳ್ ತಡತಡಂಬಡೆದು ತುಂಬಿಗಳ ಬಿಂಬಮೆಳಸುತಿರೆ (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೦೩-೧೦). [ತಡ$_4$ + ಪಡೆ$_1$]

ತಡಂಬರ್, ತಡವರ್ (ಕ್ರಿ). ೧. ತಡವಾಗಿ ಬರು; ನಿಧಾನವಾಗಿ ಬರು (?) : ಮತ್ತೊಂದು ದಿವಸಂ ಪ್ರಭಂಕರಿಯೆಂಬ ಕೊಳದೊಳ್ ಸ್ವೇಚ್ಛೆಯಿಂ ನೀಡುಂ ಕ್ರೀಡಿಸುತ್ತಂ ತಡಂಬಂದು ಮನಃಪೂರ್ವಕಮಲ್ಲದೆ ಪೊಜಿಮಡುವಾಗಳ್ (ವಡ್ಡಾರಾ. ೩೭-೩೦). **ತಡವರ್** : ೨. ಅಡ್ಡಿ ಬರು: ತಲೆಗರೆಯದಣ್ಮ ಸತ್ತರ ತಲೆಗಳನಟ್ಟೆಯೊಳಮರ್ಚಿಕೊಂಡೊಯ್ವೆಡೆಯೊಳ್ ತಲೆ ತಡವರಲಮರಿಯರೇಂ ತಲೆಯಂ ತಲೆವಿಡಿದು ಬಡದೆ ತಲೆವತ್ತಿದರೋ (ಪಂಪರಾಮಾ. ೧೩-೫೭) ; ನಟ್ಟರೆ ಕಿವಿಯುಂ ಕಣ್ಗಳ್ ಬಟ್ಟರೆ ಮೆಯ್ಯಱಯುದೆಱಗಿ ತಡವಂದು ತಡಂಮೆಟ್ಟೆ . . . ಕರಂ ವಿಕಲನಾದ ತುರಗಂ ಸಾಯ್ಗುಂ (ಅಶ್ವಶಾ. ೧೧-೪೭). [ತಡ$_1$ + ಬರ್$_1$]

ತಡಂಬರ (ನಾ). ಕಳವಳ; ಗಾಬರಿ; ಸಂಕಟ: ತಲ್ಲಳ (ತಲ್ಲಣ), ತಳಮಳ, ತಡಂಬರ, ಕಳವಳ, ಸಿಡಿಮಿಡಿ, ಕಸಿವಿಸಿ, ಬೇಗುದಿ, ಅಳಲು, ತೊಳಲು (ಕೆಂನುಡು. ೮೪). [?]

ತಡಂಬರಿ (ಕ್ರಿ). ೧. ಮುನ್ನುಗ್ಗು (?) : ತಳರೆ ತಳಚ್ಚುರ್ವಂಗೆ ಕನಕಾಚಳಮೊತ್ತುವವಂಗೆಲೇ ವಿಯತ್ತಳಮುಲಿವರ್ಣಂಗೆ ತೀವಿ ತೆಗೆದಂಬು ತಡಂಬರಿವಂಗೆ ಕಂಟಕಪ್ರಳಿಯಂ . . . ಚಟ್ಟಮನೆಂಬ ಜೆಟ್ಟಿಗಂ. (ಎಕ. XI. ದಾವಣ. ೪೩-೪೮ ; 1164). ೨. ಹೊರಹೊಮ್ಮು.–ಸೂಸು : ಮುಸುಂಕುವ ಕುಂಕುಮಾಂಬು ಸಂಕುಲದೊಳದೊಂದು ಕೆಮ್ಮುಗಿಲ ಕಾವಣದೊಳ್ ಕುಡಿಮಿಂಚುಗಳ್ ತಡಂಬರಿವವೊಲೇಂ ಬೆಡಂಗಡರ್ದರೋ ರುಚಿಮದ್ವಿಚಳಲ್ಲ ತಾಂಗಿಯರ್ (ಅನಂಪು. ೭-೨೮).

ತಡಂತಡಂಬರಿ (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ) : ಪಿಡಿದರಂಗನೆಯಂ ಪಿಡಿದೊಯ್ದರೆಂದು ತಲ್ಲಱಸಿ ತಡಂತಡಂಬರಿಯೆ ಪುಯ್ಯಲ ಗಾವಳಿ ಕೆಯ್ಯನಿಟ್ಟುದೀ ತೊಡಸಿದ ಪಾಂಗೆ ಕಿಟ್ಟಲೆ ಕಿಱುಂದಲೆಯಾದುದು ಕೂಡೆ ಪಟ್ಟಣಂ (ಅನಂಪು. ೧೧-೭೩).

[ತಡ$_2$ + ಪರಿ$_2$]

ತಡಂಬರೆ$_1$ (ನಾ). ಅಡ್ಡಿಪಡಿಸುವಿಕೆ ; ಪ್ರತಿಭಟನೆ : ತಳ್ಪೊಯ್, ತಡಂಬರೆ ಪೋರ್ಕುಳಿ . . . ವಿಗು, ತಡಂಬೊಯ್ . . . – ಈ ೨೫ ಪ್ರತಿಹತಕ್ಕೆ ಪೆಸರ್ " (ಕಶಸಾ. ೧೫-೨೯೭) : " ತಡಂಬರೆಯು ಪ್ರತಿಹತಾಖ್ಯಂ " (ಕವಿಕಂ. ೧೩೯). [ತಡ$_1$ + ಬರ್$_1$ + ?]

ತಡಂಬರೆ$_2$ (ನಾ). ಸಮನಾದುದು: " ತಡಂಬರೆಯುಮೆಂದು ಸಮನೆನಿಪುದಕ್ಕೆ ನಾಮಂ " (ಕಬ್ಬಿಕ್ಕ. ೬೯).

[ತಡ$_3$ + ಬರ್$_1$ + ?]

ತಡಂಬಾಯ್, ತಡವಾಯ್, ತಡವಾಯಂ, ತಡಹಾಯು (ಕ್ರಿ). ೧. ಅಧಿಕವಾಗು; ಅತಿಶಯವಾಗು; ಮೇರೆವಿಾರು: ಬಿಲ್ಲಂ ನಿಷಾದಿಗಳಂ ದೊಲ್ಲದೆ ಕಿಟ್ಟಿ ಗೇಣೊಳಿ ತಡಂಬಾಯ್ದುಯ್ದ ತದ್ವೈರಿಯೋಧಿಗಳಂ ತಾನನೆ ತಕ್ಕಿನೆಕ್ಕತುಳದಿಂ ಕೈಯಾರ್ವಿನಂ ಕಾದಿದರ್ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೧೦-೮೩). **ತಡವಾಯ್**: ೧. ಹೊತ್ತುವೆದೆಗಳ ಹೊಗೆವ ಮೋಹೆಯ ಕಿತ್ತಡದ ಕಡುಗೋವ ಸುವತ[ಪಾಠಾಂ. ಸವುತ]ಗಳಿತ್ತಡಿಯ ತಡವಾಯ್ದು ನೃಪ ರೈತಂದರೊಗ್ಗಿನಲಿ (ಕುಮಾ.ಸ. ೧೬-೬೭). ೨. ಸಮನಾಗು; ಸಾಟಿಯಾಗು: ವರವರಧವಳಾಂಗದ್ಯುತಿ ಚರಚರದೂರ್ವಿಗ ಸ್ಫುಟತ್ತಟೋಜ್ಜ್ವಲ ಫೇನೋತ್ಕರಕರದೊಳ್ ತಡವಾಯ್ದಿರೆ ಪರಿಪರಿ ರಂಜಿಸುವುದೊಂದು ಕೊಳನಂ ಕಂಡಂ (ಜಗವಿ. ೧೦-೫೮); ಅಳಿಗೆ ಕುರುಳ್ ತಳಿರ್ಗೆ ತಳಂ ಕಳಿಕೆಗೆ ಬೆರಲಲರ್ಗೆ ಕಣ್ಮಲರ್ ದೊರೆಯೆನೆ ಕೋಮಳಲತೆಗಳೊಳಂ ಸಲೆ ಕೋಮಳೆಯರ್ ತಡವಾಯ್ದುರೆಯ್ದೆ ಪೂಗೊಯ್ವೆಡೆಯೊಳ್ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೬-೯೯). **ತಡವಾಯು**: ೧. ರಾಯರೆಲ್ಲರ ಗೆಲಿದು ತಂದೆನು ನಾಯಕವನನುಪಮಿತ ಮೌಲ್ಯವನಮಲ ಮೌಕ್ತಿಕವ ತಾಯೆ ಚಿತ್ತೈಸಿದಿರೆಯೆನೆ ತಡ[ಪಾಠಾಂ. ಕಡೆ] ವಾಯಿದಳು ತನಿಹರುಷದಲಿ ಲೇಸಾಯಿತೈವರು ಕೂಡಿ ಭೋಗಿಪುದೆಂದಳಾ ಕುಂತಿ (ಕುಮಾ.ಆ. ೧೬-೬). **ತಡಹಾಯು**: ೩. ಎಲ್ಲೆಯನ್ನು ದಾಟಿ ಹೋಗು; ನುಗ್ಗಿಹೋಗು: ಕೊಪ್ಪರಿಗಗೆಳೇಳನು ತಡ[ಪಾಠಾಂ. ಟ] ಹಾಯಲೆಸುವನು (ಕುರಾಸಾಂ. ೧೮-೪೦): ಹೆಣ್ಣಾನೆಯು ಅದನ್ನು ತಡ ಹಾಯ್ದು ಬೇರುಸಹಿತವಾಗಿ ಕೆಡವಿದಂತೆ ಆಯಿತು (ತುಳಸಿ. ೦೦೪).

[ತಡ$_3$ + ಪಾಯ್$_1$]

ತಡಂಬುಗಿಸು (ಕ್ರಿ). ಕೂಡಿಸು; ಸೇರಿಕೊಳ್ಳುವಂತೆ ಮಾಡು; ಬೆರಸು: ಆ ನರ್ತಕಿಯರ ಬಳ್ಳಿಗುರುಳ ಬಂಬಲೊಳ್ ತುಂಬಿಯ ಬಂಬಲಂ ತಡಂಬುಗಿಸೆ (ಅನಂಪು. ೧೦-೩೩ವ). [ತಡಂಬುಗು (<ತಡಂಬೊಗು)+-ಇಸು$_3$]

ತಡಂಬುಗು 'ತಡಂಬೊಗು' ನೋ.

ತಡಂಬೂರು (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು: ಪರಮೇಶ್ವರ ದತ್ತಿಯಾಗಿ . . . ಗುಡಿಯುೂರು ತಡಂಬೂರು . . . ಧಾರಾಪೂರ್ವಕಂ ಮಾಡಿ ಕೊಟ್ಟರ್ (ಕಇಆ. ೧೦೯-೧೫-೩೫; 1050). [? + ಊರು$_3$ (<ಊರ್)]

ತಡಂಬೊಗು, ತಡಂಬುಗು (ಕ್ರಿ). ಒಂದರೊಡನೊಂದು ಸೇರಿಕೊಳ್ಳು; ಸಮನಾಗಿ ಬೆರೆ; ಮಿಶ್ರವಾಗು: ದೆಸೆಯಂ ತಳ್ಪೊಯ್ಯೆ ಕೀರ್ತಿಪ್ರಸರ ದೊಡನೆ ಕಾಲ್ಗೂಡಿ ತೀವ್ರಪ್ರತಾಪಂ . . . ಧರ್ಮಾವಸಥಂ ತಾನಾಗೆ ದಾನೋನ್ನತಿಯೊಡನೆ ತಡಂಬೊಕ್ಕು ಸತ್ಯವ್ರತಂ (ಎಕ. V. ಚನ್ನರಾ. ೨೦೩-೯; 1223). ತಡಂಬುಗು: 'ತಡಂಬುಗಿಸು' ಪರಾ. [ತಡ$_4$ + ಪೊಗು]

ತಡಂಬೊಯ್$_1$(ಕ್ರಿ). ೧. ವಿರೋಧಿಸು; ಪ್ರತಿಭಟಿಸು. ೨. ಜೋರಾಗಿ ಹೊಡೆ (?): ಪಿಡಿದೊಂದೊಂದಱ ಗಾತ್ರಮಂ ಶಿರಿಪಿಕೊಡೊಂದೊಂದಱೊಳ್ ಪೊಯ್ದು ಮೆಲ್ಪಡಗಪ್ಪನ್ನೆಗಮೆತ್ತಿಕೊಂಡಸಗಪೊಯ್ಲೊಳ್ ತಡಂಬೊಯ್ದಂ[ಪಾಠಾಂ. ಪೊಯ್ಯುತುಂ, ಪೊಯ್ದುಂ, ಪೊಯ್ದೊಯ್ದು] . . . ಕೊಂದಂ ಮದೇಭಂಗಳಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧೦-೧೦೪): "ಬಿರಂಸಾಗಿ, ಜೋರಾಗಿ ಹೊಡೆದಂ" (ಪಂಪದೀ. ೩೭೪). [ತಡ$_1$ + ಪೊಯ್$_1$]

ತಡಂಬೊಯ್$_2$ (ನಾ). ಅಡ್ಡಿಪಡಿಸುವಿಕೆ; ಪ್ರತಿಭಟನೆ: "ತಳ್ಪೊಯ್, ತಡಂಬರೆ . . . ತೊಡರ್, ಉರ್ಕೇರ್ಕೆ, ಮಿಗು, ತಡಂಬೊಯ್-ಈ ೨೫ ಪ್ರತಿಹತಕ್ಕೆ ಪೆಸರ್" (ಕಶಸಾ. ೧೫-೨೯೬). [ತಡ$_1$ + ಪೊಯ್$_2$]

ತಡಂಮಾಡು, ತಡಮಾಡು$_1$ (ಕ್ರಿ). ತಬ್ಬಿಬ್ಬುಗೊಳಿಸು; ದಾರಿತಪ್ಪಿಸು; ತಳ್ಳಂಕಗೊಳಿಸು: "ತಡಮಾಡು, ತಡಂಮಾಡು – ವಿಪರ್ಯಾಸೇ (ದಾರಿ ತಪ್ಪಿಸು)" (ಶಮದ). **ತಡಮಾಡು**: ೧. "ತಡಮಾಡಿದಂ=ತಳ್ಳಂಕಗೊಳಿಸಿದಂ" (ಶಮದ. ಪರಿ. ೨): "ತಡಮಾಡಿದನೆನಲ್ಕೆ ತಳ್ಳಂಕಗೊಳಿಸಿದಂ" (ಶಬ್ದಕೈ. ೯೦). [ತಡ$_4$ + ಮಾಡು$_1$]

ತಡಂಮೆಟ್ಟು, ತಡಮೆಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ೧. ಸಾವಕಾಶವಾಗಿ ನಡೆ; ನಿಧಾನಿಸು: ಚತುರಂಗಂ ಚತುರಂಗಸೈನ್ಯದೊಳಡು[ತುರ್ಗಂ]ತಿಜ್ಜನೆಯ್ತಂದು ತಾಗಿ ತಡಂಮೆಟ್ಟದೆ ಕಾದೆ (ಪಂಪಭಾ. ೧೧-೭); ಗುರುಜಘನಭರಂಗಳಿಂ ತಡಂಮೆಟ್ಟುತುಂ . . . ಸೀತೆ ಸೆಡೆದು ಮೆಲ್ಲನೆ ನಡೆದಳ್ (ಪಂರಾಮಾ. ೭-೩೭); ಮೆಯ್ಯುಱಿಯದೆಱಗಿ ತಡವಂದು ತಡುಮೆಟ್ಟಿ ತಿದಿಯಂತೆ ಬಾತಿರೆ ಪೊಟ್ಟೆ ಕರಂ ವಿಕಲನಾದ ತುರಗಂ ಸಾಯ್ತುಂ (ಅಶ್ವಶಾ. ೧೧-೪೭). ೨. (ಭಯದಿಂದ) ಮುಗ್ಗರಿಸು: ಬೆರ್ಚಿ ಪೊಳೆದು ಪರಿವ ಪೊಳೆವುಲ್ಲೆಗಳುಮಂ . . . ಸೋಂಕಿ ಪರಿವೆಯ್ಗಳುಮಂ ತಡಂಮೆಟ್ಟಿ ಪರಿವ ಕಡವಿನ ಕಾಡಮ್ಮೆಯ ಮರೆಯ ಪಿಂಡುಗಳುಮಂ (ಪಂಪಭಾ. ೫-೪೮ವ). **ತಡಮೆಟ್ಟು**: ಹರಳೊತ್ತಿ ಸೆಡೆವುತಂ . . . ಗುರು ಜಘನ ಭಾರದಿಂ ತಡಮೆಟ್ಟುತಂ(ಕುಮುರಾ. ೬-೩).

ತಡತಡಮೆಟ್ಟು (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ): ಜೋಲ್ವ ಝೋಂಪಿಸುವ ಭಂಗಿ ಮಸಂಗೊಳೆ ತಕ್ಕಿನೆಕ್ಕಿಯೊಳ್ ತಡತಡಮೆಟ್ಟಿ ಪಾಡಿ ಪೊಸಕಳ್ಗಳನೀಂಟಿದುದಂಗನಾಜನಂ (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೧೩-೭); ಕಡಲಿಟ್ಟಳಿವ ಕಂಬನಿಯು ತಡತಡಮೆಟ್ಟಿ ಬಳಲುತ ಬಳುಕುತೇಳುತ . . . ಗೋಳಿನಲವಿಳಿಜನ ನಡೆತಂದುದರಮನೆಗೆ (ನಿಧಾಗ. ೪-೧೨-೫). [ತಡ$_1$ + ಮೆಟ್ಟು$_1$]

ತಡಕಯ್ 'ತಡಕೆಯ್' ನೋ.

ತಡಕಲ್ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು. P ಈಗಿನ ಮಹಾರಾಷ್ಟ್ರದ ತಡಿಖೇಲ್: ದಯಿಗಾವೆಯು ತಡಕಲ್ಲೆಡೆವೊಲದಲೆರಡೂರ ಪ್ರಜೆಗಳ ಸನ್ಮತದಿಂ ಬಿಟ್ಟ ಕರಿಯ ನೆಲಂ (ನಾಂದೇಡ್. ೮-೩೪; 1070): ತಡಕಲ್ಲ ಪ್ರಭು ದಣ್ಣನಾಯಕಂ ನಾಗವರ್ಮ್ಮಯ್ಯನುಂ (ನಾಂದೇಡ್. ೮-೪೧; 1070).

[?]

ತಡಕಸ 'ತಡಗಸ' ನೋ.

ತಡಕಾಟ (ನಾ). ಹುಡುಕಾಟ; ಅರಸುವಿಕೆ: ಒಡಕುಬಾಯಿಯು ಸಿಡುಕು ಕೆಡಕುನುಡಿ ಮಾರ್ನುಡಿಯ ತಡಕಾಟ ಪರಿದಾಟವನಿತುವರೆಗೆ (ಧಾವಜೀ. ೨-೩೪). [<ತಡಕಾಡು]

ತಡಕಾಡು (ಕ್ರಿ). ೧. = ತಡಕು ೧: ಕತ್ತಲಲ್ಲಿ ತಡಕಾಡುವವನಿಗೆ ಬೆಳಕು ಸಿಕ್ಕಂತಾಯಿತು (ಹಂಗೀತ. ೮೭); ಬೆಂಕಿ ಪೊಟ್ಟಣಕ್ಕಾಗಿ ಅಂಗಿಯ ಕಿಸೆಗಳನ್ನು ತಡಕಾಡಿದ (ಮುನ್ನುಡಿ. ೨); ಒಂದೊಂದು ದಿನ ನನಗೆ ಪಾಠ ಹೇಳಿ ಕೊಡುವಾಗ ಮಾತಿಗೆ ತಡಕಾಡಿ, ಜ್ಞಾಪಕಕ್ಕೆ ಬರದೆ, ಆತನಿಗೆ ನಾಚಿಕೆಯಾಗುತ್ತಿತ್ತು (ನಿಬಂಧ. II, ೭೮). ೨. = ತಡಕು ೨: ಅವನ ಮಾತುಗಳು ನೇರವಾಗಿ ಹೃದಯವನ್ನು ತಡಕಾಡಿದವು (ಮಹಾತ್ಮಾ. ೭೫). [ತಡಕು + ಆಡು$_1$]

ತಡಕಿಲು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧಿ ಸಸ್ಯ: ತಡಕಿಲು ಬೇರನ್ನು ಗೋಮೂತ್ರದಲ್ಲರೆದು ಕುಡಿಯಲು ರಕ್ತಕಾಸ ನಿಲ್ಲುವುದು(ಸಕವೈ.ಪರಿ.೪೩೩). [?]

ತಡಕಿಸು (ಕ್ರಿ). ತಡಕುವಂತೆ ಮಾಡು; ಹುಡುಕಿಸು: (೩).

[ತಡಕು + -ಇಸು$_3$]

ತಡಕು (ಕ್ರಿ). ೧. (ಕತ್ತಲಲ್ಲಿ) ಕೈಯಾಡಿಸಿ ನೋಡು; ತಡವರಿಸು; ಹುಡುಕು; ಅರಸು: ಬೆಟ್ಟಂಗಾಡನಡರ್ದು ಪೊಕ್ಕು ತಡಕುತ್ತಾ ದಿಟ್ಟಿ ಮುಂಗೆಟ್ಟು(ಹರಿಶ್ಚಂ.ರ. ೮-೩೩); ಒಂದು ಗೊಂಟನೊಳಾನಿರಲ್ಕೆ ಕರತಳದಿಂದ ತಡಕಿ ಕಂಡನ್ನ ತಲೆಯಂ ಸೊಣೆದು (ಪಾಸೋಪು. ೧೧-೨೯); ಬರೆಬರೆದಂತದಂ ತೊಡೆದು . . . ಒಂದುಮಂ ಸರಸ ಪದಾರ್ಥಮುಂ ತ[ಪಾಠಾಂ. ತು]ಡಕಿ ಕಾಣದೆ. ಕಳ್ದು ಪರೋಕ್ತಿಯುಕ್ತಿಯುಂ (ರಾಜಶೇ. ೧-೩೩): ಪುಣ್ಯಭೂಮಿಗಳೆಲ್ಲಲ್ಲಾ ವ್ಯಾಪಿಸಿ ತಡಕಿ ನೋಡಿದಾಗ್ಯೂ . . . ಕಾಣದೆ (ಅರ್ಹಾವಿ. ೨೯ ಸೂಚನೆ.); ಎರಡೂ ಜಗಲಿಗಳನ್ನು ತಡಕಿ ನೋಡಿದ (ಅನಾಥ ೧೪೨). ೨. ತಗುಲು; ತಾಕು; ಮುಟ್ಟು: ಕಣಜದಲ್ಲಿನ ಅಕ್ಕಿ ತೆಗೆಯುವುದಕ್ಕೆ ಕೈಹಾಕಿದ ತುಳಸಾಬಾಯಿಗೆ ಕೈಗೆ ಏನೋ ತಡಕಿದ ಹಾಗಾಯಿತು (ನಡೆದಾ. II, ೮೩೪). 'ತಡವು$_1$' ಪರಾ.

ತಡತಡಕು (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ) : ಆ ನೆನಹಿನೊಸಗೆಗಳ ನಿಧಿಗೊಳುತ, ಗುಡಿಯ, ನಿಂತೆ ನನ್ನ ಮಾನಸ ನಿನ್ನ ಶ್ಯಾಮಸುಂದರಗರ್ಭದೊಳಗವನು ತಡತಡಕಿ ತೀರದಂತೆ (ಮುರದೇ. ೨-೧೧). [<ತಡವು$_{2}$ + – ಕು]

ತಡಕೆ 'ತಡಿಕೆ' ನೋ.

ತಡಕೆಪಂದ್ಯ 'ತಡಿಕೆಪಂದ್ಯ' ನೋ.

ತಡಕೆಯ್, ತಡಕಯ್, ತಡಕ್ಕೈ, ತಡೆಕ್ಕೈ (ನಾ). ಅಪ್ಪುಗೆ ; ತೆಕ್ಕೆ ; ಆಲಿಂಗನ: "ಪಟ್ಕತಟ್ಕ್ಯಸಿದಂ[ಪಾಠಾಂ. ಬಳ್ಕ ತಟ್ಕ್ಯಸಿದಂ, ಪಟ್ಕ್ಯಸಿದಂ]= ತಡಕೆಯ್ಯಂ[ಪಾಠಾಂ. ಕಯ್ಯಂ, ಕೈಯಂ, ಕೈಸಂದು]ಮಾಡಿದಂ" (ಕಮಿದ. ೫೦. ೧). **ತಡಕಯ್** : ಮೇಲಿನ ಪ್ರಯೋಗದ ಪಾಠಾಂತರವನ್ನು ನೋಡಿ. **ತಡಕ್ಕೈ** : "ಪಟ್ಕ ತಟ್ಕ್ಯಸಿದನೆಂಬಲ್ಲಿ ತಡಕೈಯ್ಯಂ ಮಾಡಿದನೆಂಬರ್ಥಂ" (ಕಮಿದ. ೧೯ ಪ್ರ ಯೋ). **ತಡೆಕ್ಕೈ** : ವ್ಯಡನತಿ ಸಂತಸದಿಂದರ ತಡೆಕ್ಕೈಯಂ ಮಾಡಿ ಮುದ್ದಿಸುತ್ತಿನಿವಾತಂ ನುಡಿವುತ (ವೀರವಿ. ೮-೫೧). [<ತಟ್ಕ್ಯ]

ತಡಕ್ಕೈ 'ತಡಕೆಯ್' ನೋ.

ತಡಗ (ನಾ). ಗಂಟು ; ಮೂಟೆ : ದೇವಾಂಗವಸ್ತ್ರಂಗಳು ಮುಂತಾದ ಸೆಲೆ ತಡಗ ಗಂಧ ಕಸ್ತೂರಿ ಕರ್ಪೂರ ಬಾಳು ಜವಾದಿ . . . ಮುಂತಾದ ಸಮಸ್ತ ಬೆವಹಾರಕೆಉ (ಎಕ. XII, ಸಿರಾ.೬೬-೧೪; 1870); ಪಠ್ಯಾವಳಿ ಮಂಚಿಪ್ಪಿಯ ಕಾಂಚಿನಾಲದ ಜವಳಿಯ ತಡಗದ[ವ]ಬೀಜಾದರು (ಜ್ಞಾನಸಿಂ. ೬-೬೩) : ಗುಡಿ ಗೂಡಾರ ಸರಾತಿಪಟ್ಟಿಗೆ ಚೋನ ಗುಡಿಕೆ ನೂತನ ವಸ್ತ್ರಗಳ ತಡಗಗಳಾದಿ ನಾನಾ ಹೊಜಕಾಜಿರ ಗಡಣವೆಸೆದುದಲ್ಲಲ್ಲಿ (ರಾಮವಿ. ೬-೧೩) : ಉರಿಯ ಮಳೆ ಸಂಗಡಿಸಿದೆಡೆಯೊಳು ಸಸಿದ ಹತ್ತಿಯು ತಡಗಮುಳಿವುದೆ (ಅಂಬಿಕಾ. ೩೧-೨೧). [?]

ತಡಗಡಿ 'ತಡಂಗಡಿ' ನೋ.

ತಡಗಣೆ 'ತಡಗುಣೆ' ನೋ.

ತಡಗಸ, ತಡಕಸ (ನಾ). ಕ್ಷೋಭೆ ; ತೊಂದರೆ ; ಅಪಾಯ ; ಕೇಡು : "ತಡಗಸಮೆನಲುಪಹತಿಯಕ್ಕು" (ದಶುನಿ. ೨೦೨) ; ಕಾಯ ತಡಗಸವ ಪರಿಹರಿಸು ಎಂದಾಣತಿಯನಿತ್ತು (ಕಗದ್ಯ. ೬೯). **ತಡಕಸ** : "ತಡಕಸ [ಪಾಠಾಂ. ತಡಗಸ, ಗಡಗಸೆ]ಮೆನಲುಪಹತಿಯಕ್ಕು" (ಧಾರವಿ. ೬೦). [?]

ತಡಗಾಲ್ 'ತಡುಂಗಾಲ್' ನೋ.

ತಡಗು (ಕ್ರಿ). ತಡೆ; ಅಡ್ಡಿಪಡಿಸು : ಇಂತಪ್ಪವಂ ತಡಗ[ಪಾಠಾಂ. ಸ]ಲಾಗದೆಂಬುದುತ್ತರ ವಾಕ್ಯಂ (ನೀತಿವಾ. ೨೪-೧೧).

[ದೇ.I ತಮಿ. ಮಲ. ತಟುಕ್ಕು]

ತಡಗುಂಡಿಗೆ (ನಾ). ಜಲಪಾತ್ರೆ : "ತಡಗುಂಡಿಗೆಯನಲ್ಕೆ ತಾಂ ಜಲಪಾತ್ರ [ಪಾಠಾಂ. ಜಲಪ್ರತ್ಯಯಾಖ್ಯಂ]" (ಶಬ್ದಕ್ರ. ೬೫). [ತಡ$_{1}$ + ಗುಂಡಿಗೆ]

ತಡಗುಣೆ, ತಡಗಣೆ, ತಡುಗಣೆ, ತಡುಗುಣೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ದ್ವಿದಳಧಾನ್ಯ; ಅಲಸಂದೆ; ಕಾರಾಮಣಿ: ಹೆಸರು ತಡಗು[ಪಾಠಾಂ. ಗ]ಣೆ ಕಡಲೆತೊಗರಿಗಳ ಬೇಳೆಯಂ ಹೊಸಬೆಲ್ಲವಿಕ್ಕಿ ಬೇಯಿಸಿ (ಸೂಪಶಾ. ೧-೬೦). **ತಡಗಣೆ**: ಅಲಸಂದಿ, ತಡಗಣೆ (ಮೃಡಗಿ. ೬೬-೧೫೯೦). **ತಡುಗಣೆ**: ಬದನೆ ಹೆಗ್ಗುಳ್ಳ ಪಡವಲ ಪಲಸು ತಡುಗಣೆ ಬಾಳೆ ಚಪ್ಪರದವರೆ (ಅನಂರಾ. ೬-೨೫-೩೯). **ತಡುಗುಣೆ** : ಎಳದಾದ ಕಡಲೆ ತಡುಗುಣೆ ಹೆಸರು ಕುಸುಬೆ ಮೊದಲಾದ ಹುರುಕಲು ರುಚಿನೋಡುತ್ತ (ಸೌಗಂಧಿ. ೩೬-೧೧).

ತಡಗೆಡಿಸು 'ತಡಂಗಿಡಿಸು' ನೋ.

ತಡಗೆಯ್ (ಕ್ರಿ). ತಡೆ; ನಿಲ್ಲು; ಕಾಯು: ನಾಳಿನುದಯಕ್ಕೆ ಕೋಂಟೆಯ ನಿಕ್ಕಿಸಿದ ಬಳಿಕ ಪಾಳೆಯಂ ಸಹಿತ ಬಿಜಯಂಗೆಯ್ವರೆಂಬ ನುಡಿಗೇಳಿಯಂತೆಯ ಗೆಯ್ವೆನೆಂದು ತಡೆಗೆಯ್ದು (ಸಮ್ಯಕ್. ೨-೫೨).

[ತಡ$_{1}$ + ಕೆಯ್$_{1}$]

ತಡಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ತಡಮಾಡು; ವಿಳಂಬಮಾಡು: ತಡಗೊಂಡೆ[ಪಾಠಾಂ. ಡ] ನಲ್ಲದೆ ಹಿಡಿಯೆ ನಾ ಕದ್ದನೆ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೧೪೦೧). [ತಡ$_{1}$ + ಕೊಳ್$_{1}$]

ತಡತ 'ತಡೆತ' ನೋ.

ತಡತಡವರ್, ತಡದಡವರ್ (ಕ್ರಿ). ೧. ತೊಡರು ; ತಪ್ಪುತಪ್ಪಾಗು : ಕುಡುವುಂ ಕಯ್ಯುಂ ಜತಿಯೊಳ್ ತಡತಡವರೆ ವಾದಕಂಗೆ ಪೂರ್ವಿಂ ಜತಿಯಂ ತೊಡರದೆ ನಡೆಯಿಸಿ . . . ನರ್ತಕಿಯೆ ಸಭೆಗೆ ವಾದಕಿಯಾದಳ್ (ಆದಿಪು. ೯-೩೨). ೨. ತೊದಲು ; ತಡವರಿಸು : ಮಗನನಪ್ಪಿಕೊಂಡಶ್ರುಜಲಂ ಗುಡುಗುಡನೆ ಸುರಿಯೆ ನಾಲಗೆ ತಡತಡವರೆ ನುಡಿದನಂಧನೃಪನಾ ನೃಪನಂ (ಗದಾಯು. ೪-೧೩). **ತಡದಡವರ್** : ೧. ತಡದಡವಾರದೆ ಗತಿಯೊಳ್ ತೊಡರದೆ ರಂಜಿಸಿದರಮರಲಂಜಿಕೆಯರ್ ... ಕಡೆಯ ತಾಳದ ಯತಿಯೊಳ್ (ಅಜಿಪು. ೫-೪೦). [<ತಡ$_{4}$ + ಬರ್$_{1}$]

ತಡತಡಿಸು, ತಡಂತಡಿಸು, ತಡದಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. (ಗಾಬರಿಯಿಂದ) ಮುಗ್ಗರಿಸು ; ತತ್ತರಿಸು ; ನಡುಗು ; ತಡೆದು ತಡೆದು ನಡೆ : ತಡತ[ಪಾಠಾಂ. ವ]ಡಿಸಿ ಯತಿಯನಿಂತಿರೆ ತೊಡರ್ಚೆ ಕಡೆ ಪೇಟ್ರೊಡಕ್ಕುಮದು ಯತಿಭಂಗಂ (ಕವಿರಾ. ೧-೬೩) : ನಡೆದೊಡೆ ತಡತಡಿಸುವ ಕುಳ್ಪೋರೋರ್ವರಂ ಮಲಂಗುವ ಕಟ್ಟಲಸರಪ್ಪರಸುಗಳ್ಗೆ ರಾಜ್ಯಶ್ರೀ ಕೈಗಣ್ಪೊಣ್ಮುವುದು (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೬-೧೩೩). **ತಡಂತಡಿಸು**: ೧. ಪದಂ ತಡಂತಡಿಸೆ ಹರ್ಮ್ಯಾಗ್ರಂಗಳಂ ಬಂದು ಸಂಗಡದಿಂದೇಱ ಲತಾಂಗಿಯರ್ತವಕದಿಂ ಶಾಂತೀಶನಂ ನೋಡಿದರ್ (ಶಾಂತೀಶ. ೧೫-೩೮). **ತಡದಡಿಸು** : ೧. ತಡದಡಿಸದೆ ನಡದು ದಹನನ[ಂ] . . . ಪಾಯ್ದು ಸಮ್ಮುಖವೆ ದೀರಂ (ಇಆ. XX, ೬೯-೩ ; 9ನೆಯ ಶತ) ; ತೂಂಕಡಿಂ ತಡದಡಿಸುತ್ತೆರ್ದು ತಡವರಿಸಿ (ರಾಮಾವ. ೫-೧೩೪). ೨. ರಭಸದಿಂದ ಮುನ್ನುಗ್ಗು : ದಶನನಿಪೀಡಿತ ದಶನವಸನನಸಿಧೇನುವಂ ಕಿಟ್ಟು ನಡನಡನಡುಗಿ ತಡದಡಿಸುತ್ತು ಮಿಱಿಯಲ್ ಪರಿವಾತಂ (ಆದಿಪು. ೨-೧೪ ವ). [<ತಡ$_{4}$ + – ಇಸು$_{2}$]

ತಡದಡ 'ತಡತಡ' ನೋ.

ತಡದಡವರ್ 'ತಡತಡವರ್' ನೋ.

ತಡದಡಿಸು 'ತಡತಡಿಸು' ನೋ.

ತಡಪಡಿಸು 'ಧಡಪಡಿಸು' ನೋ.

△**ತಡಪು**$_{1}$ 'ತಡವು$_{2}$' ನೋ.

△**ತಡಪು**$_{2}$ 'ತಡವು$_{3}$' ನೋ.

ತಡಪು$_{3}$ 'ತೊಡಪು$_{1}$' ನೋ.

ತಡಫಡಿಸು 'ಧಡಪಡಿಸು' ನೋ.

ತಡಬಡ, ತಡಂಬಡ (ನಾ). ೧.ತಬ್ಬಿಬ್ಬು; ಗೊಂದಲ; ಆತಂಕ; ಭಯ: ಸಡಗರಂಗಳು ಗುಜುಗುಜುಗಳಾಱಡಿಗಳನುಚಿತ ಕಾರಣಂಗಳು ತ[ಪಾಠಾಂ. ಚ]ಡಬಡಂಗಳು ತಪ್ಪುಗಳು ಮುಂಡುಗಳು ಮುಱುಹುಗಳು (ಬಸವು. ೪೦-೬೨). ೨. ನಡೆನುಡಿಗಳಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗುವ ವ್ಯತ್ಯಾಸ, – ಅಸ್ಥಿರತೆ; ಅಸ್ತವ್ಯಸ್ತತೆ ; ತೊಡರು ; ತೊದಲು : ನುಡಿದ ಮಾತಿಂಗೆ ತಡಬಡ ಬಂದಲ್ಲಿ ನುಡಿದ ಭಾಷೆಗೆ ಭಂಗ ನೋಡಯ್ಯ (ಶೂನ್ಯಸಂ. ೨೫೪-೧೬); ನಡೆಗೆ ತಡಬಡವಾಯ್ತು ವಾಣಿ ತಬ್ಬಿಬ್ಬಾಯ್ತು (ಚಬಪು. ೨೦-೧೯); ತಡಬಡ – ವಾಕ್ಯಂಠನಾರ್ಥಃ (ಶಬ್ದಾನು. ೨೦ ವ್ಯಾಖ್ಯಾ). ೩. ಅಡ್ಡಿ ; ತಡೆ : ಪರಿಪರಿ ಗೃಹವಸ್ತುಗಳನು ನೆರೆವುವುದವನೊಂದು ವಿಭವವ ಮಾಳ್ಪನೆಂದರೆ ತಡಬಡ ವುಂಟೆ ಬಲುಹೆ (ಭರತ. ೧೬-೧೦೩). **ತಡಂಬಡ** : ೧. "ತಡಂಬಡಮೆನೆ ತಳ್ಪಂಕಮದು" (ದಶುನಿ. ೨೧). ೨. ಮೊಗಮಲದೊರ್ಪ್ಪೆ ಬಾಸೆ ಕಡು ನೇಱದವಾಗಿರೆ . . . ಕೈವಿಂಗೆ ನಡೆದಳ್ ತಡಂಬಡಮೊಡಂಬಡೆ ಗರ್ಭದಗುರ್ವಿಂ (ಪುಣ್ಯಾಸ್ರ. ೩-೨೩).

[←ತಮಿ. ತಟಪಟ = ಆತುರಪಡು, ತತ್ತರಿಸು]

ತಡಬಡಂಗೊಳ್, ತಡಬಡಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ೧. ತಬ್ಬಿಬ್ಬಾಗು; ಗೊಂದಲದಲ್ಲಿ ಬೀಳು : ಅನುಮಿಸುವ ಭಕ್ತನುರವಣೆಗೆ ಸಿಡಿಮಿಡಿಗೊಂಡು ಮನದೊಳಂಜುತ್ತ ನಡನಡುಗಿ ತಡಬಡುಗೊಂಡು [ಪಾಠಾಂ. ಗೊಂಬುತ, ಬೋಗುತ] (ಶಿರುರ. ದೇ ೧೨-೦೨). ೨. ತೊದಲು ; ತಡವರಿಸು : ಮೃಡನರ್ಚನೋತ್ಸವದೊಳಿರದೆಯುಂಗದೊಳು ಬೆವರಿಡೆ . . . ಸೆರೆ ಬಿಗಿದು ನುಡಿ ತಡಬಡಂಗೊಳುತ ಕೊಂಡಾಡಿ ನೋಡಿ (ಪಾಸೋಪು. ೬-೨೨). **ತಡಬಡಗೊಳ್** : ೩. ಚಿಂತೆಗೊಳಗಾಗು ; ಆತಂಕಪಡು : ಊರ ಸೀರೆಗೆ ಅಗಸ ತಡಬಡಗೊಂಬಂತೆ [ಪಾಠಾಂ. ತಡಬಡಿಹಡೆದಂತೆ, ಬಡಿಹಡೆದಂತೆ] ಹೊನ್ನೆನ್ನದು ಹೆಣ್ಣೆನ್ನದು ಮಣ್ಣೆನ್ನದೆಂದು ಮರುಳಾದೆ(ಬಸವ.೩೧೮). [ತಡಬಡ + ಕೊಳ್$_1$]

ತಡಬಡಂಬೋಗು (ಕ್ರಿ). ತಬ್ಬಿಬ್ಬಾಗು ; ತಳ್ಳಂಕಗೊಳ್ಳು : ಬೇಡಲ್ಕೆ ಬೇಡದಿರಲ್ಕೆಯಂಜುತ್ತ ಬಂದು ಭಯದಿಂ ಕುಗ್ಗಿ ತಡಬಡಂಬೋಗುತ್ತ (ಮಾನರ. ದೇ. ೦೬೨-೦೨). [ತಡಬಡ + ಪೋಗು$_1$]

ತಡಬಡಗುಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ತಡವರಿಸು ; ತೊದಲು : ಪ್ರೀತಿಯಿಂ ನೋಡುವಾ ವೈಶ್ಯನಂದನನ ಕಾತರಿಪ ಚಿತ್ತ ಕರಗುವ ಲಜ್ಜೆಯೋಸರಿಸುವೆಜಾವು ತಡಬಡಗುಟ್ಟುವಾ ಮಾತು (ಸಮ್ಯಕ್ತ್ವ. ೯-೦೨). [ತಡಬಡ + ಕುಟ್ಟು$_1$]

ತಡಬಡಗೊಳ್ 'ತಡಬಡಂಗೊಳ್' ನೋ.

ತಡಬಡಗೊಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ತಬ್ಬಿಬ್ಬುಗೊಳಿಸಂ; ತಡವರಿಸುವಂತೆ ಮಾಡು: ನುಡಿಗೆಡಿಸುವ ಕೂಡೆ ನುಡಿಸುವ ನುಡಿಗಳ ತಡಬಡಗೊಳಿಸಿ ನಗುವನು (ಛರದ. ೬-೮೬). [ತಡಬಡಗೊಳ್ (<ತಡಬಡಂಗೊಳ್) + – ಇಸು$_3$]

ತಡಬಡನೆ (ಅ). ಗೊಂದಲವಾಗಿ : ಕಡುಜಾಣೆವೆಣ್ಣುಗಳು ಕೂಡಿ ಅಗ ತಡಬಡನೆ ಹಿಡಿದು ಬಡಿದಾಡಿ . . . ಮೆಸರ ಬೆಡಗ ಮೇಳೆಂದು ಹೊಡೆದಾಡಿ (ಕರಲೀ. ೦೪೫-೦); ನಡುಗುತಲಿ ಬೆಮರಿಟ್ಟು ತಡಬಡನೆ ಕಡಹುತಲಿ ಅಡವಿಯೊಳಗವರು (ಹಮಚ. ೬೦). [ತಡಬಡ + – ಅನೆ$_1$]

ತಡಬಡಾಯಿಸು (ಕ್ರಿ). ತಬ್ಬಿಬ್ಬಾಗು ; ಕಕ್ಕಾವಿಕ್ಕಿಯಾಗು : ಅಗಾಧವಾದ ಅಂತರಾಳದ ಮುಂದೆ ನಮ್ಮ ಮನಸ್ಸು ತಡಬಡಾಯಿಸಿ ಬೆರಗಾಗದ (ಕ್ಷೋಣಿವಿ. ೨೬೨) ; ಉತ್ತರಕೊಡಲು ಸ್ವಲ್ಪ ತಡಬಡಾಯಿಸಿದುದು ನಿಜ (ಅವಕಂ. ೦೬೬). [< ತಡಬಡಿಸು]

ತಡಬಡಿಸು, ತಡಂಬಡಿಸಂ, ತಡಮಡಿಸು, ತಡವಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. (ಭಾವಾತಿರೇಕದಿಂದ) ತಬ್ಬಿಬ್ಬಾಗು ; ಕಕ್ಕಾವಿಕ್ಕಿಯಾಗು : ಮಜ್ಜನ ಕೆಱೆದು ತಳ್ಕಿಱಿದು ತಪ್ಪಿ ತಡಬಡಿಸುತಂ ಪೊಸಪೂಜೆಯುಂ ಮೆಱೆದು(ಹರಿಚಾರ. ಹ. ೦೯೩-೦೬) ; ಗಿರಿಜೆಯೊಡನುಸಿರ್ದುಂ ತಡಬಡಿಸುತ್ತ ಮಿಸುವ ಪೊಸಪುಸಿವಾತಂ (ಗಿರಿಕ. ೯-೯೯). ೨. ತಡವರಿಸು; ತತ್ತರಿಸು; ಮುಗ್ಗರಿಸಂ; ಎಡವು ; ನಡಗೆ ಅಸ್ಥಿರವಾಗು : ಹೋಗಲ್ಕಂಜಿ ಹೋ ಎನುತ ಕಾಲ ತಡಬಡಿಸುತ್ತ ನಿಲುತಂ (ಬಸಪು.೨೬-೨೮); ನಡೆ[ಪಾಠಾಂ. ನುಡಿ] ತಡಬಡಿಸುತ ಗೊಲ್ಲವೆಣ್ಣುಗಳು ಕಡುಗಾಡಿಯಿಂ ಬಂದು ಸೋಹುತಿಹರು ನೆಲ್ಲಮಡಿಗಳಿಗಿಳಿವ ಗಿಳಿಗಳ (ಕುರಾಸಾಂ. ೨-೩೬) ; ಇದಿರ್ವರ್ಪನಂ ಪದೆದು ನಿಟ್ಟಿಸಿ ಮೆಯ್ಯುರವಟ್ಟಳಟ್ರಿಯುಂ ತಡಬಡಿಸುತ್ತ ನಿಂದು ಪಳಗಾಜಿನ ಪುತ್ತಳಿಯಂತಿರೊಪ್ಪಿದರ್ (ರಸರ. ೦೯೯-೨) ; ಅಧರಂ ಬೆಳರ್ತುದು ನಡಗೆ ತಡಬಡಿಸಿದುದು (ಚಿಬಪು. ೩೬-೬೬) ; ಬಳಲುತ್ತಡವಿಯುಲಿ ತಡಬಡಿಸಿ ಬೆಂಡಾಗುತ್ತ ಬೇಸರಿಸಿ (ರಾಮಾಸಂ. ೫-೩-೩). ೩. ತಬ್ಬಿಬ್ಬಾಗಿ, ತಡೆತಡೆದು ಮಾತನಾಡು ; ತಡವರಿಸುತ್ತ ನುಡಿ ; ತೊದಲು : ಅಂದದಿಂ ಶರಣಾರ್ಥಿಯೆಂದಹನೆಂದು ಬಾಯ್ತುಡಬಡಿಸಿ (ಬಸಪು. ೩೬-೦೯) : ಬಂಬಲುಬಾಡುವಂಗ ತಡಬಡಿಪ ನುಡಿ (ಸಮ್ಯಕ್ತ್ವ. ೧೦-೪೯); ರಾಜವಾರ್ತೆಯನು ತಡಬಡಿಸದೆ ಪೇಳ್ವ ರಾಯಭಾರಿಗಳಿಂ (ಕುರಾಸಾಂ. ೨೯-೬೮) : ತಡಬಡಿಸದೆ ಹಿಂದು ಮೆಟ್ಟದ ವಾಚಕವಡಗದ ವಕ್ಕಣೆ ಕೆಡದೆ . . . ರಾಯುಸವಿಡಿದವನೋದಿದನಿಂತು (ರಾಮವಿ. ೦೫-೩೨) : ತೇಲಿ ಮುಗಿವ ಕಣ್ . . . ನಾಲಿಗೆಯೊಳ್ತಡಬಡಿಪಿನುಡಿಗಳ್ (ಉದ್ಭದೇ. ೨-೬೫). ೪. ವ್ಯತ್ಯಸ್ತವಾಗು : ಬೀಯಲ್ ಸುಣ್ಣೊರಲಂಲಿ ಬಳಲಲ್ ಸುಯ್ ತಡಬಡಿಸಲ್ ಬಾಯ್ದುಗ್ಗಟಂ ದಣಿಮುಕ್ತಿರಲು(ಜಜುಶಾ. ೮-೬೪). ೫. ಶಬ್ದಮಾಡು ; ಕೋಲಾಹಲವುಂಟುಮಾಡು : ಸಡಗರಂಗಳು ಬರಿಯ ರಕ್ಕಿನ ಗಡಬಡಂಗಳು ಬಾಂಗು ಧಲಗಳು ಕೊಡೆಗಳುಂ ಹಳಮಿಗೆಗಳುಂ ತಡಬಡಿಪ ವಾದ್ಯಗಳು (ಬಸಪು. ೫೬-೦೭). ೬. ಚಡಪಡಿಸು ; ಕಳವಳಿಸು : ದ್ರಾಕ್ಷಾರಸ ತಪ್ಪಿಹೋದಾಗ ಅವಳ ಮನಸ್ಸಿಗೆ ತುಂಬ ಸಂಕಟವಾಗಿ ತಡಬಡಿಸುತ್ತಿದ್ದಳು (ಪುನರು. ೦೦) **ತಡಂಬಡಿಸು** : ೩. ಚರಣಂಗಳುಂ ನುಡಿಗಳುಂ ತಡಂಬಡಿಸಲತಿ ಥರವಸದೊಳಯ್ತಂದು ನೋಳ್ಪ ತರುಣೀಜನಂ (ಚಿಬಪು. ೫-೦೩) ; ದಡದಡಿಪಡಿ . . . ತಡಂಬಡಿಪ ತಳರ್ನುಡಿ (ರಾಜಶೇ. ೬-೩೩). **ತಡಮಡಿಸು** : ೧. ನುಡಿಯೊಳ್ಪುಸಿವಾತಂ ಮೆಟ್ಟಡಿಕುಂ ತಡಮಡಿಸಿಪೊಂದನೊಂದಂ ನೆಗಬ್ದುಂ (ಮದತಿ. ೧೧-೩೪). **ತಡವಡಿಸು** : ೧. ಅಚ್ಚಿಗಂಗೊಳಿಸಿ ತಡವಡಿ [ಪಾಠಾಂ. ಕಳವಳಿ]ಸಿತನ್ನಯ ಭಕ್ತಿ (ಶಿರುರ. ದೇ. ೨೦-೨೦); ಶೆಟ್ಟಿಯೆಂದುದ ಕೇಳಿ ತಡವಡಿಸುತಲವನಿಂತೆಂದ (ತ್ರಿಪುರ. ೨೦-೦೨) ; ಕಡೆಗಂಗಳ ಸರಳಿಯೊಳು ತೊಡಕಿ ಹಮ್ಮಯಿಸುವರು ತಡವಡಿಸುವರು ಮತ್ತಲ್ಲಿ (ಕೊಲ್ಲಾದ. ೨೯). ೭. ತಡಕಾಡು : ತಡವರಿಸಂ : ಬಟ್ಟೆಯೊಳ್ ಬಟ್ಟನೇಱಲ ಚೆಂಗಾರೆಯು ಮೆಲ್ದುಗುಟ್ಟ ಸಹಕಾರೋಚ್ಚಿಷ್ಟ ಪಕ್ವಂಗಳಂ ತಡವಡಿಸಿ ಪುಡುಕಿ ಪಂಜಿನ ನಡುಬೀದಿಯೊಳಿರ್ದುರ್ ಮಱುಗುಕಿರೆ ಕಂಡು (ಸುಕುಮಾ. ೪-೫೮). [ತಡಬಡ + – ಇಸು$_3$]

ತಡಬಡು, ತಡಂಬಡು$_2$ (ಕ್ರಿ). ೧. ತತ್ತರಿಸು ; ದಡದಡಿಸು : ತಡಬಡುತ ಖಳನೆದ್ದು ಕಂಗಳ ಕಿಡಿಯುದುರೆ ಹೂಂಕರಿಸಿ (ಅನಂರಾ. ೬-೦೭-೨೯) ; ನಿನ್ನ ಸೈನ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಕೆಲವರು ಕಾಲುಗಳು ತಡಬಡಲು, ಶರೀರಗಳು ಬೆವರಲು . . . ಕೆಳಕ್ಕೆ ಬಿದ್ದು ಮುದುರಿಕೊಂಡಿದ್ದರು (ಕೃವಾಛೀ. ೦೪೦). ೨. ದುಡುಕು ; ಆತುರಪಡು : ಗಡಿಗೆ ಮಡಿಕೆಯು ಕೊಂಡು ಅಡಿಗೆಯ ವೇಳೆಯೊಳು ಬಿಡದೆ ಮಳೆಮೋಡ ಪೊದೆಯಲ್ಕೆ ಈರ್ವರಿಗೆ ತಡಬಡಲಾಯ್ತು (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೮). **ತಡಂಬಡು$_2$** : ೧. ಅನಂಗಾವೇಶದಿಂ ಕಾಲ್ತಡಂಬಡೆ ಬಂದಾಟಿಸಿ ನೋಡಿದಳ್ ಪದಪಿನಿಂ ಶ್ರೀವಿಪ್ರಮಾರ್ತಂಡನಂ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೮೦೩). [ತಡ$_4$ + ಪಡು$_1$. / ತೆಲು. ತಡಬಡು]

ತಡಬೆ 'ತಡಮೆ' ನೋ.

ತಡಮಡಿಸು 'ತಡಬಡಿಸು' ನೋ.

ತಡಮಾಗು$_1$ 'ತಡ$_1$' ಪರಾ.

ತಡಮಾಗು$_2$ 'ತಡ$_2$' ಪರಾ.

ತಡಮಾಡು$_1$ 'ತಡೆಂಮಾಡು' ನೋ.

ತಡಮಾಡು$_2$ 'ತಡ$_1$' ಪರಾ.

ತಡಮಾಡು$_3$ 'ತಡ$_2$' ಪರಾ.

ತಡಮಾರಿ (ನಾ). ತಡಮಾಡುವ ಸ್ವಭಾವದವನು : ಯಾವಾಗಲೂ ತಡಮಾರಿಯಾದ ಮ್ಯಾಥ್ಯೂ ನಿಕಿತಿಷ್ ಕೊಟ್ಟಕೊನೆಗೆ ಬಂದನು (ಪುನರು.೩೨) 'ಹರಮಾರಿ' ಪರಾ.

[ತಡ$_1$ + – ಮಾರಿ$_1$]

ತಡವಿಕ್ಕು, ತಡವಿಕ್ಕು$_1$ (ಕ್ರಿ). ತಡೆದಿಡು ; ತಡೆದು ನಿಲ್ಲಿಸು ; ಕಟ್ಟಹಾಕು : ಮನೋಜ ಜೈತ್ರಪತಾಕಾಪ್ರತಿಮಭ್ರೂವಿಭ್ರಮಯುರಾ ಸ್ಮರಶರಾಸನ ಭ್ರೂವಿಭ್ರಮನಂ ತಮ್ಮ ಭ್ರೂವಲ್ಲಿಗಳೊಳ್ ತಡಮಿಕ್ಕಿಯುಂ (ಸುಕುಮಾ. ೧೦-೧೦೦ ವ). **ತಡವಿಕ್ಕು$_1$** : ಹಸ್ತಿಯ ಬೆಂಗೆವಂದು ಸುತ್ತಿಱಿದು ಪಗಲಂ ತಡವಿಕ್ಕಿದುತೆ ಬೆಳಗುವ ಕೆಯ್ದಾವಿಗೆಗಳ ಬೆಳಗೆ ಬೆಳಗಾಗ (ಶಾಂಪಥಾ. ೦೨-೫೨ ವ). [ತಡ$_1$ + ಇಕ್ಕು]

ತಡವೆ, ತಡಚೆ, ತೊಡವೆ (ನಾ). ೧. ದನಕರುಗಳು ಒಳಗೆ ಬರದಂತೆ ಬೇಲಿಗೆ ಅಳವಡಿಸಿರುವ ಬಿದಿರು ಅಥವಾ ಬೊಂಬಿನ ಚೌಕಟ್ಟು; ತಡೆಬಾಗಿಲು : ಮನೆಯ ಮುಂದಿನ ಅಡ್ಡಗಟ್ಟಿದ ಗುಜ್ಜು ತಡವೆ ದಾಟಿ, ಬೇಲಿಯೊಳಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ ನಿಂತು . . . ಕರೆದರು (ಕೋಟೆಚ. ೨೩) : ಸಿದ್ದಣ್ಣ ಕೂಕ್ರನ ಮನೆಯ 'ತಡವೆ' ದಾಟುವಾಗ (ಒಡ್ಡಿಉ. ೪೯) : ಹೆಗ್ಗಡೆಯವರು . . . ತಡವೆಯತನಕ ಹೋದರು (ನಂದಿನಾ. ೩೫೮). **ತಡಚೆ** : ೧. ತಡಚೆಯ ತೆಗೆಯುವ ಸದ್ದಾಯಿತೆನುವಳು ಅಡಿಗೆಯ ಮನೆ ಯಿಂದ ಬಂದು (ಚಂದ್ರವೀ.೨೨-೮೬); ಗುತ್ತಿ...ಹೆದ್ದಾರಿಯ ಅಂಚಿಗೆ ಹಾಕಿದ್ದ ಬಿದಿರಡ್ಡೆಯ ಬೇಲಿಯನ್ನು ಉಣುಗೋಲಿನ ಬದಿಯೆ ಇದ್ದ ತಡಚೆಯ ಮೇಲೆ ಹತ್ತಿ ದಾಟಿ ಮುಂಚೆಕಡೆಯ ಅಂಗಳಕ್ಕೆ ಹೋದನು (ಮಲೆಮ. ೫೮). ೨. ಅಡ್ಡಿ ; ತಡೆ ; ಪ್ರತಿಬಂಧ : ಧರೆಯ ನಿಮ್ನೋನ್ನತಂಗಳ ತಡಚೆ ಯೇನೊಳದೆ ಪ್ರತಿಭೆಯ ವಿಮಾನಯಾನಕ್ಕೆ ? (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೦೨೫-೨೨). **ತೊಡವೆ** : ೧. ಅವರು ಜಗಲಿ ಇಳಿದು, ತೊಡವೆ ದಾಟಿ, ಮನೆ ಹಾದಿ ಯಲ್ಲಿ ಅರ್ಧ ಸಾಗಿಯಾಯಿತು (ಹಹಸ. ೪೨): ಆ ತಂಡ ರಸ್ತೆಯ ಹತ್ತಿರದ ಬಯಲಂಚಿಗೆ ಬಂದು . . . ಮತ್ತೆ ಎತ್ತರದ ತೊಡವೆ ಹತ್ತಿ ಹಾರಿ . . . ಹೊರಟು ಹೋದರು (ಪದ್ಮಸ. ೬೫) ; ಅಪ್ಪರಲ್ಲೆ ಐತಾಳರ ಬಾಯಿಂದ, ಪದ್ಧತಿಯಂತೆ, ತೊಡವೆ ದಾಟುವಾಗ 'ಸಾಂಬಶಿವ' ಎಂದು ಕೇಳಿಬಂತು (ಮರಮ. ೩೨). [<ತಡ₁./ತುಳು. ತಡವೆ./ಪ್ರಾ. ತಡಿವು]

ತಡವೆಟ್ಟು 'ತಡಂವೆಟ್ಟು' ನೋ.

ತಡಲು (ಕ್ರಿ). ಹೂತುಂಹೋಗು: ಸಿಕ್ಕಿಕೊಳ್ಳು (?): ಗಾಲಿಗಳ್ಮಣನೊಗನ ಕೀಲಚ್ಚುಗಳ್ತಡಲಿ ಮೇಲೇಳದಿರೆ ಕುದುರೆಗಳ್ಪಳಲಿ ನಿಂದಿರಲ್ (ತುರಂಗ. ೭೦-೨೦). [?]

ತಡವಡಿಸು 'ತಡಬಡಿಸು' ನೋ.

ತಡವರ್ 'ತಡಂಬರ್' ನೋ.

ತಡವರಿಸು₁ (ಕ್ರಿ). ೧. ಕೈಯಾಡಿಸಿ ಹುಡುಕು ; ತಡಕಾಡು ; ಅರಸು ; ಬೆದಕು : "ತಡವರಿಸು – ಅನ್ವೇಷಣೇ" (ಶಮದ) : ನೇಜಿಲವಮರದ ಕೆಲಗೆ ತಡವರಿಸಿ ನೇಜಿಲವಣ್ಗಳಂ ತಿಂಬ ಜಾತ್ಯಂಧಯಪ್ಪ ಪೊಲೆಯರ ಕೂಸಂ ಕಂಡು (ವಡ್ಡಾರಾ. ೯-೨೪) ; ಬಲ್‌ಕಟ್ಟುವರ್ ಕೀಲಂ ತಡವರಿಸಿದ ರೆಂಬಂತೆ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೦೨-೬೫) ; ನಿಂದಿರದೆ ಹರಿದು ತಡವರಿಸಿ ಕಾಣದ ಮನಂ ನೊಂದು (ಸಿದ್ಧರಾ. ೨-೪೬); ಬಾಗಿಲನೊಂದು ಠಾವಿನೊಳಡಿಸಿ ತಡವರಿಸಿದನು ಭಿತ್ತಿಗಳ (ಕುಮಾ.ಸ. ೦೨-೪೦). ೨. ಕೈಯಿಂದ ನೇವರಿಸಂ; ಸವರಂ ; ಮುಟ್ಟು : ಇರ್ವರುಂ ಪರಸಿ ತಡವರಿಸಿಯುಂ ತೆಬ್ಬರಿಸಿಯು ಮಪ್ಪುಕೊಳಪ್ಪಿಕೊಂಡು (ಪಂಪಭಾ.೦೩-೮ ವ): ಶಿರವ ತಡವರಿಸುತ ಮಹಾ ದೇವರಿಯ ಬವರದ ಬೋಳಕೊಮ್ಮಿಗೆ ಹರಣವುಳಿದುದೆಯೆನುತ ರವಿಸುತ ನೇಡಿದನು ಗಿರಿಜು (ಕೊಠರಾ. ೪-೩-೧೭); ಅವರಿಬ್ಬರೂ ಕೆಳಗೆ ಬಿದ್ದಿದ್ದ ವಸ್ತು ತಡವರಿಸಿ ನೋಡಿ (ಡಂಗಾಳ್ಳ. ೪೩೪). ೩. ನಡೆಗೆಡು ; ತೆತ್ತರಿಸಂ ; ದಡದಡಿಸು : ತಡವರಿಸುತ್ತಿರಲ್ಕೆ ತೊಡೆ ಜೋಲೆ ಸಡಿ ಲ್ಪುಡೆ . . . ಶಂಭುಮದಿಂ ಮಚಿಗೆಂಡು ನೋಡಿದರ್ (ಕಾದಂಉ. ೦೩೬) ; ತಡವರಿಸಿ ಬೀಟ್ಟ ಮುನಿನಾಥನಂ ಬೀಟಲೀಯದೆ ತರ್ಕೈಸಿಕೊಂಡು (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೪-೦೬೯). ೪. ತಡೆತಡೆದು ಮಾತನಾಡು : ಭಾಸ್ಕರ ಅವಾಕ್ಕಾದ, ನಾಲಗೆ ತಡವರಿಸತೊಡಗಿತು (ಕಮನಿ. ೨೨೩) : ಇಂಗ್ಲಿಷಿ ನೆಲ್ಲಾದರೆ, ಒಂದೊಂದು ವೇಳೆ ತಡವರಿಸಬಹುದು (ಬಂಕಿಮ.೩೯); ಒಂದು ಸಲವಾದರೂ ತಪ್ಪಿದನೆ? ತಡವರಿಸಿದನೆ? (ನನ್ನಜೊ. ೩). [<ತಡವು₂]

ತಡವರಿಸು₂ (ಕ್ರಿ). ತಬ್ಬಿಬ್ಬಾಗು; ಕಕ್ಕಾಬಿಕ್ಕಿಯಾಗು; ಕಂಗೆಡು: ತಮ್ಮ ಬಲಮುಂ ಮಾರ್ವಲಮುಮನಟಿಯದೆಯುಂ ಚಾತುರ್ವಲಂಗಳ್ ಮೊದಲ ಸಮಕಟ್ಟುಗೆಟ್ಟು ತಡವರಿಸಿ ತಟ್ಟು ಪೊಟ್ಟೆಂಡೆಚ್ಚುಮಿಟ್ಟುಮಿಡಿದು (ಪಂಪಭಾ. ೧೧-೭೦ ವ) ; ನಡುಗಿ ತಡವರಿಸಿ[ಪಾಠಾಂ. ದಡಿಸಿ]ಬೆಂಕೆಯ ಕಡುಗಾಯ್ಪಿಂಗಗಿದು ಜೆಡೆಗಳುವಿನೊಳಹಿಗಳ್ ತೊಡರ್ದು ನುಸುಳ್ದೋಡಿ ಗಂಗೆಯ ಮಡುಗಳನಡಹಡಿಸಿ ಪುಗುವಿನಂ ಭಯವಶದಿಂ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೪೦೦). [<ತಡ₄ + – ಇಸು₃]

ತಡವಳಿ (ನಾ). ತಡ ; ಸಾವಕಾಶ ; ವಿಳಂಬ : ಒಂದೇ ಒಂದು ನಿಮಿಷದ ತಡವಳಿ ಇಲ್ಲದೆ ನಮ್ಮ ಚಕ್ರವರ್ತಿಗಳ ಭೇಟಿ ಸಾಗುತ್ತಿದೆ (ವೀರಬಂ. ೩೭). [ತಡ₁ + – ವಳಿ₁]

ತಡವಾಗು₁ 'ತಡ₁' ಪರಾ.

ತಡವಾಗು₂ 'ತಡ₂' ಪರಾ.

ತಡವಾಯ್ 'ತಡಂಬಾಯ್' ನೋ.

ತಡವಾಯು 'ತಡಂಬಾಯ್' ನೋ.

ತಡವಿಕ್ಕು₁ 'ತಡವಿುಕ್ಕು' ನೋ.

ತಡವಿಕ್ಕು₂ (ಕ್ರಿ). ೧. ಹಿಂದೆಹಾಕು ; ಸೋಲಿಸಂ: ಇನಿಯವೆನಿಪ್ಪ ಮೆಲ್ನುಡಿಗಳುಂ ಕಳಕೋಕಿಳನಾದಮುಂ . . . ನಡೆಯುಂ ಕಳಹಂಸ ಯಾನಮುಂ ತವತನಗೊಂದನೊಂದು ತಡವಿಕ್ಕು [ಪಾಠಾಂ. ರ್ಕು] ಗುಮೆಕ್ಕೆಯಿನಾ ಬನಂಗಳೊಳ್ (ಮಲ್ಲಿಪು.-೧೪-೧೦೦). ೨. ನಿಧಾನಮಾಡು; ಸಾವಕಾಶಮಾಡು : ಕಣ್ಗೊಳಿಸುವ ಮೌಕ್ತಿಕಧ್ವಜಮರೀಚಿಗಳಿಂದೆ ಸಹಸ್ರ ಕಾಂಚನೋಜ್ಜ್ವಳ ಕಳಶಂಗಳಿಂದಮಿರುಳುಂ ಪಗಲುಂ ತಡವಿಕ್ಕೆ ಕೈರವಂಗಳ್ ಕಮಲಂಗಳುಳ್ಪಲರ್ವುದಂ ತಡವಿಕ್ಕುವುದಾ ಜಿನಾಲಯಂ(ಲೀಲಾವ. ೮-೭೦). [ತಡವು₁ + ಇಕ್ಕು]

ತಡವಿಡು₁ (ಕ್ರಿ). ತಬ್ಬಿಬ್ಬಾಗು; ಗಾಬರಿಯಾಗು: ಕೊಡಚಿ ಕುಂಭಸ್ಥಳವ ತಡವಿಡಲುಡುಗಿದವು ದಿಗುದಂತಿ (ನಿಘಂಗ. ೮-೧೫-೩೭). [ತಡ₄ + ಇಡು₁]

ತಡವಿಡು₂ (ಕ್ರಿ). ೧. ತಡವರಿಸು ; ತಡಕಾಡಂ ; ಹುಡುಂಕು : ಒಡನೆ ಮಾನಿಸರಿಲ್ಲ ಕರೆದೊಡೆ ನುಡಿವರಿಲ್ಲ ಕರದ್ವಯದಿ ತಡವಿಡುತ ವೈಸರದೊಳಗೆ ಸೂಸಿತು ಮೈ ಮಹಾಸತಿಯ (ಕುಮಾ.ಆ. ೯-೨೬). [ತಡವು₂ + ಇಡು₁]

ತಡವಿಡು₃, ತಡಹಿಡಂ (ಕ್ರಿ). ೧. ತಡಮಾಡು : ಕೋಪದಿಂ ಹೊಡಕರಿಸಿ ತಡವಿಡದೆ ಕುದುರಾಡೆಯಂ ಬೇಡವಡೆಯೊಡಲನೀಡಿಚುವುತ (ಹರಿಕಾ.೬-೮). **ತಡಹಿಡು** : ೨. ತಡೆದಿಡು ; ನಿರೋಧಿಸು : ಕಡೆಗಾಣದ ದುಃಖವೆಂಬ ಕಡಲೊಳಾ ಮಡದಿಯಾಳುತಲೇಳುತಿಹಳು ನುಡಿಯಲವ್ಯದ ಮೌನವಿಡಿದು ಸಖೀಜನ ತಡಹಟ್ಟರೆನೆ ಸುಮ್ಮನಿಹರು (ಅಂಜಚ. ೬-೨೫). [ತಡವು₃ + ಇಡು₁]

ತಡವಿರ್(ಕ್ರಿ). ತಡೆ; ನಿಲ್ಲು: ಹರಿದಾಡುತಿಹ ರಥಗಾಲಿಗಳ್ಪೂಳ್ ಕಲಕಡಗಲಾ ರಥಂ ತಡವಿರ್ದುದು (ತುರಂಗ. ೭೦-೨೦). [ತಡವು₁ + ಇರ್₁]

ತಡವು₁, ತಡಹು₁ (ಕ್ರಿ). ೧. ತಡೆ ; ನಿಲ್ಲು ; ವಿಳಂಬವಾಗು ; ಸ್ತಿಮಿತ ವಾಗು : "ತಡವು–ಹಸ್ತಾನ್ವೇಷಣೇ, ಸ್ತಿಮಿತಭಾವೇ ಚ" (ಶಮದ); "ಕರದೆ ನೇವರಿಸುವಲ್ಲಿ ಸ್ತಿಮಿತದೊಳ್ ತಡವೆಂಬ ಶಬ್ದಮದು" (ಶಬ್ದಮಂ. ೧೦೯) ; ತಡವಲುಚ್ ಬೈದು ತೆಗೆದಾನು ಸಾಲಿಗನು ನಡುವೆ ಜಗಳವನು (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೦೪೦೦). **ತಡಹು₁** : ೨. ತಡಮಾಡು ; ಸಾವಕಾಶಮಾಡು : ಒಡೆಯಗೆ ಚಿಂತೆಯಾದಾಗೂಟವಿಾಹದ ಸಡಗರವ ನನಗಿಲ್ಲ ಸುಡುಸುಡಾ ಸುಖವ ಸಾಕಾ ಮಾತ ಮಟಿಯಿನ್ನು ತಡಹಲಾಗದು ಸ್ವಾಮಿಯೊಂದಾ (ಭರತ. ೫೭-೬೮) ; ತಡಹದೆ ಮಾಡಿದ ನಿರ್ಜರೆ ಭವವೆಂಬ ಕಡಲೊಳು ತೊಳಲಿಸುತಿಹುದು (ಭರತ. ೬೮-೭೭). [ದೇ.॥ ತಮಿ. ತಟುಕ್ಕು ; ಮಲ. ತಡಯು,ತಡುಕ್ಕು ; ತುಳು. ತಡೆಯು. ತಡೆವು ; ತೆಲು. ತಡಯು]

ತಡವು$_2$, ತಡಪು$_1$, ತಡಹು$_2$ (ಕ್ರಿ). ೧. ತಡವರಿಸು : ತಡಕಾಡು ; ಹುಡುಕು : " ತಡವು – ಹಸ್ತಾನ್ವೇಷಣೇ ಸ್ತಿಮಿತಭಾವೇ ಚ" (ಶಮುಧಾ); ಕತ್ತಲೆಯು ಕಾಹೊನಲನೀಸಾಡುವಂತೆ ತಡವುತ್ತ ನೋಡುತ್ತ . . . ತಮತಮಗೆ ಕರೆದರು (ಸಿದ್ಧರಾ. ೨-೪೭) : ಪೊಂಗಳಶಾಗಳೊ ತನ್ನುರೋರು ಹಂಗಳೊ ದಿಟಮೆಂದು ಕೈ ತಡವೆ ಕಣ್ ನಡೆಯಾಡೆ ಲತಾಂಗಿ ಕಂಡಳುಜ್ಜ್ವಳ ಕಳಶಂಗಳಂ (ಅನಂಪು. ೪-೧೧೮) : ರೂಪಕಂದರ್ಪನೆಂದೆನಿಸುವ ತನ್ನ ಪ್ರಾಣೇಶನ ತಡವಿ ನೋಡಿದಳು (ಮೋಹತ. ೨೭-೪೫); ಕಗ್ಗತ್ತಲೆಯಲ್ಲಿ ತಡವುತ್ತಾ ನಡೆದನು (ಮಲಮ. ೪). ೨. ನೇವರಿಸಂ: ಸವರು; ಮುಟ್ಟು: " ಕರದೆ ನೇವರಿಸುವಲ್ಲಿ ಸ್ತಿಮಿತದೊಳ್ ತಡವೆಂಬ ಶಬ್ದಮದು" (ಶಬ್ದಮಂ. ೧೦೯) : ಚಿತ್ರಭ್ರಾಂತಿಶ್ರಾಂತಂ ಪೊತ್ತುದುಮಂ ತಡವಿ ನೋಡುತುಂ ಭಾಗಲಮಂ (ಪಂಚತಂ. ೧೪೭-೧೩) : ಕಯ್ಯಿಂದಲವಯವಂಗಳನೋವಿ ತಡವುತು (ರುದ್ರರ. ದೇ. ೨೧೩-೪): ಸಂದಿಯಿಂ ಪೊಜಿಮುಟ್ಟು ತನ್ನ ತಲೆಯಂ ತಡವಿ ನೋಡುತ್ತಿಪ್ಪನ್ನೆಗಂ (ಪುಣ್ಯಾಸ್ರ. ೫-೫೫ ವ): ನಡೆ ವಿಜಯನಾಗೆಂದು ತನುವನು ತಡವಿದರು (ಕುಮಾರ್ದೊ. ೪-೫೩) . ೩. ಕೆಣಕು ; ಕೆರಳಿಸು : ವಿರಾಧನೆಂಬಾಸುರಂ ತಡವಲಿಕೆ ಕೊಬ್ಬ ಮುರಿದಾತನಂ ಸೀಳ್ದೊಗೆದು (ಪರಶು.೨-೭); ತಡವದೆ ಬಹುತರವಾಗಿ ಹಾವುಗಳು ಕಚ್ಚುವದಿಲ್ಲ (ಮುಂಬಯಿ. ೨-೩೪) ; ಅವಳನ್ನು ತಡವುವದೂ ಸರ್ಪವನ್ನು ಕೆಣಕುವದೂ ಒಂದೇ (ರಂಗರೋ. ೧೮೩). △ **ತಡಪು$_1$** : ೨. ಅ ಕುವರನ ನಟ್ಟಿನ ಬಿನದಕ್ಕೆ ಬಗೆವೆತ್ತು ನೋಡಿ ಮುದ್ದುಗೆಯ್ದು ಮುಂಡಾಡಿ ಮೆಯ್ಯಂ ತಡಪಿ ಮನ್ನಿಸಿ (ವೃಷವಿ. ೩೩-೮ ವ). **ತಡಹು$_2$** : ೧. ಕುರುಡನೆಡಹುತ್ತ ತಡಹಿ ಹಿಡಿದು ಕಂಡಂತಾಯಿತ್ತು (ಅವಚಂ. ೨೦೯-೯೪೦) : ಸಡಿಲುವ ಮುಡಿಯ ಸಾಗಿಸದೆ ಸೇವಕಿಯರ ತಡಹದೆ ಪತಿಗೆ ಶಂಕಿಸದೆ ನಡೆತರುತಿರ್ದರು (ಭರಚ. ೪೭-೭೫). ೨. ಕೌರವ ಬಲದ ನಾಯಕರು ಶಿರವ ತಡಹುತ ತಮ್ಮ ಶಿಬಿರಕೆ ತಿರುಗಿದರು (ಕುಮಾರ್ದೊ. ೭-೭೭); ಪಣ್ಗಳ ರಸಾಯನಮನೀಂಟಿ . . . ನೀಗುರ್ಡಿದು ಹೊಟ್ಟೆಯ ತಡಹುತೆಳ್ದು ಕೈದೊಳೆದರಾಗ (ಸಮ್ಯಕ್ಕಾ. ೭-೨೮) ; ಮೈಯ ಗಾಯಂಗಳಂ ತಡಹಿ ತಕ್ಕೈಸಿ (ಜೈಮಿಥಾ. ೩೧-೫೯) : ಎಣ್ಣೆ ಗಂಟುಗಳ ತಡಹುತ ಬಣ್ಣದುಟಿಯ ಭಾವವ ಬೀಱುತ ಮುದ್ದುವೆಣ್ಣುಗಳ್ಳೈ ತಂದರಾಗ (ಕಂಸವಿ. ೨೧-೭೪) . ೩. ಱೊಪ್ಪವಿಡಿದ ಹಂದಿಗೆ ತಡಹಿ [ಪಾಠಾಂ. ವಿ]ಬಿಡು ನಾಯನೆಚ್ಚರಳೆಯಂ. . . . ಎಂಬ ಬೇಡರ ಬೊಬ್ಬೆ ಯಿಂದಡವಿ ಘೀಳಿಟ್ಟುದು (ಹದಶಾ. ೫-೨೩) ; ಈಗವಳ ಸುದ್ದಿಯನು ತಡಹಬೇಡಮ್ಮಾಜಿ ರಾಯನ ವನಕೇಳಿಗೆಡಱಾಗದಿರದು ನಿನ್ನಾಣೆ (ನಾಗಕು. ೪-೩೨) ; ಯಕ್ಷ ರಾಕ್ಷಸ ಗಂಧರ್ವರಿಗೆ ಸಹ ನನ್ನ ತಮ್ಮಂದಿರನ್ನು ತಡಹುವ ಶಕ್ತಿಯಿಲ್ಲ (ಕಪಪು. ೭-೪೪). ೪. ಬಳಿ; ತೊಡೆ; ಸವರು ; ಲೇಪಿಸು : ಪರಿಯಣಕ ಶುಪ್ಪವಂ ತಡಹಿ (ಸೂಪಶಾ. ೧-೨೦): ಹೂರಿಗೆಗೆ ಸಮದುಂಡೆ ಯೊಂದನೆ ತೆಗೆದು . . . ಪದಟನಿಂ ಹಂಚಿನೊಳು ತುಪ್ಪವ ತಡಹಿ ಅಡಲು ಮಂಡಗೆಯನಿಸಿಕೊಂಬುದು (ಸೂಪಶಾ. ೧-೨೯). ೫. ತಟ್ಟು ; ಬಡಿ : ನಿಶಿಯೊಳೈತಂದು ಬಾಗಿಲ ತಡಹಲು (ನವಮೋ. ೧೫-೨) ; ಬಂದೊರ್ವ ಜಾರ ಬಾಗಿಲ ತಡಹಲು (ನವಮೋ. ೧೭-೨೫). [ದೇ.॥ ತಮಿ. ತಟವು ; ಮಲ. ತಡವು ; ಕೊಡ. ತವ್ಡ್ ; ತೆಲು. ತಡವು, ತಡವು]

ತಡವು$_3$, ತಡಪು$_2$, ತಡಹು$_3$ (ನಾ). ೧. ಅಡ್ಡಿ ; ತಡೆ ; ವಿಘ್ನ : ನೀ ನಿವನೆನಗೆ ಕೊಡಬೇಕೆಬೇಕೆಂದು ಕೊಂಡೊಯ್ವರೆನಗಿಲ್ಲಿ ತಡವುಂಟೆ ತಾತ ನಧರ್ಾಂಗಿ (ಕುರಾಸಾಂ. ೩೨-೯೭). ೨. ಸಾವಕಾಶ ; ವಿಳಂಬ : ಚರರಂ ತಡವಿಲ್ಲದೆ ಬೇಗಮಟ್ಟೆ ಪಂಕೇರುಹನಾಭನಂ ಬರಿಸಿ (ಪಂಪಭಾ. ೬-೨೧) : ಮಗಂ ಪುಟ್ಟಿದಾಗಡೆ ಮಾಡಲ್ಪಗೆದಂದೆನಿಲ್ಲಿನಿಸುಮಾಯುಷ್ಯಾಮುಮಂ ಯಜ್ಞಮಂ ತಡವಂ ಮಾಡಿದೆನೀಗಳಿಂದೆ ಬಗೆ ನೀಂ ತತ್ಕಾರ್ಯಸಂಸಿದ್ಧಿಯಂ (ಕಾದಂಬ. ೭೨೪) : ತಡವು ಬೇಡನೆ ಕೌರವೇಂದ್ರನ ನುಡಿಗೆ ಮುನ್ನನಂ [illegible] (ಕುಮಾರ್ದೊ. [illegible]). ೩. [illegible] ; [illegible] 'ತಡವುಗೊಡು' ಪರಾ. △ **ತಡಪು$_1$** [illegible] ಮೊಳೆಯು ಸಡಿಲವಾಗದಂತೆ ಅದರ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿಡುವ ತಡೆಬಿಲ್ಲೆ : (ಶಿ). **ತಡಹು$_3$** : ೧. ಶರಣರ್ಗೆ ತಡಹಿಲ್ಲವೆಂಬುದು ತನ್ನ ಮನಜ್ಞಾನ ದಿಂದವೇ ಅಱಿದು (ಘನಪ. ೫೧) : ಬಿರಿದು ಕಟ್ಟಿದ ಬಂಟಂಗೆ ತಡಹಿಲ್ಲದೆ ಬಱುಬಂಗುಂಟೆ ಮನೆದಗಹು (ಕೋಲಶಾಂ. ೧೨-೫೭). ೫. ಏರಿ; ಕಟ್ಟೆ (?): ಕಡುಗಲಿ ವರುಣನಾತ್ಮಜರು ತಡಹನೊಡವ ಸಿಡಿಲಂತು ಗರ್ಜಿಸುತವೆ ನಡೆದು ಬಂದರದೇನೆನಲಿ (ಅಂಜಚ. ೬-೧೭೭) : ಶೋಕಿಪ ಮಡದಿಯರ ಕಂಗಳ ಜಲ ತಡಹನೊಡೆದ ಮಳೆಯಾಯಿತು (ಅಂಜಚ. ೭-೯೯).

[<ತಡವು$_1$]

ತಡವು$_4$ (ನಾ). ಸೋಂಕು ; ಸ್ಪರ್ಶ : ಹೊಣಕೆಗಳ ತಡಹುಗಳ ಕಲಿತನದ ಕಡುಹುಗಳ ರಣದವಕದಿಂ ಕುದಿಯುತಿಹುದು ಹಂಸಧ್ವಜನ ಪರಿವಾರಂ (ಜೈಮಿಥಾ. ೦೦-೪೧) ; ಸವಿ ಬೆಳಗು ತಡವು ದನಿ ನಾತಮೆಂಬೈದಱ ಬಗೆ ತಿಳಿವನೆಡೆಯದೇ ಲೋಕಂ (ಕುಱಳ್. ೧-೩-೭). 'ಕೈತಡವು' ಪರಾ.

[<ತಡವು$_2$]

ತಡವುಗೊಡು (ಕ್ರಿ). ಅವಕಾಶಕೊಡು ; ತೆರಪುಗೊಡು : ಇವು ಪಟ್ಟಣಂ ಗಳು ಇವು ಅರಣ್ಯಗಳು ಎಂದು ವೆರ್ಬಡಿಶಿ [ಬೇರ್ಪಡಿಸಿ] ನೋಡುವುದಕ್ಕೆ ತಡವುಗೊಡದೆ (ಸೌಗಂಧಿ. ೦೭೮-೨೦). [ತಡವು$_3$ + ಕೊಡು$_1$]

ತಡವೆ (ನಾ). ಸಲ ; ಸರತಿ : ಬಾರಿ : ವೆಂಕಟಾರ್ರಾವು ಶಾಸ್ತ್ರಿಗಳಿಗೆ . . . ನಾಲ್ಕು ತಡವೆ ಪ್ರವರ್ತಿ ಆಗಿ ತೀರಿ ಹೋದದ್ದರಿಂದ (ಮೈಅರಿ. ೧೯೩೮, ೫೩-೫ ; 1806) ; ಎರಡು ದಿನ ಮೂರುದಿನಕೆ ಒಂದೊಂದು ತಡವೆ ಬೆಂಗಳೂರು ಪ್ಯಾಟೆ ಹೊಕ್ಕು (ಹೈದರ. ೭೭) ; ಬಡಿಸುವಾಗ ಒಂದೆರಡು ತಡವೆ ಅಳಿಯನಾಗುವವನನ್ನು ನೋಡಿದಳು (ಸಾವಿತ್ರಿ. ೦೦).

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ತಟವೈ ; ತೆಲು. ತಡವ]

ತಡಸ 'ತಡಸು$_3$' ನೋ.

ತಡಸಲ$_1$ 'ತಡಸಲು$_1$' ನೋ.

ತಟಸಲ$_2$ 'ತಡಸಲು$_2$' ನೋ.

ತಡಸಲು$_1$, ತಡಸಲ$_1$ (ನಾ). (ಉಕ) ೧. = ತಡಸು$_1$: (ಶಿ). ೨. ಎತ್ತರ ದಿಂದ ಆಳಕ್ಕೆ ಧುಮುಕುವ ನೀರು; ಅಬ್ಬಿ ; ಜಲಪಾತ ; ಧಬಧಬೆ (ಉಕ) : ತಡಸಲು ತಡಸಲು ಆಗೊ ಅಲ್ಲಿ, ದಡದಡ ಎನ್ನುವುದು ಎದೆ ಇಲ್ಲಿ (ಉಯ್ಯಾಲೆ. ೭೭-೦) ; ವಚನಗಳ ಪ್ರವಾಹ ಹತ್ತುಕಡೆಗೆ ಹರಿದು ತಡಸಲಾಗಿ ಬೀಳತೊಡಗಿತು (ಕಸಾಚ. ೩೦೫). **ತಡಸಲ$_1$** : ಸೆಳವಿನೋಳ್ಸಿಕ್ಕೊದರಿ ತಡಸಲಕೆ ಬಿದ್ದಸುವನಳಿವಲ್ಲಿ (ದುರಪು. ೨೦-೧೧); ಗೋಕಾವಿಯ ಪಶ್ಚಿಮಕ್ಕೆ ಸುಮಾರು ಮೂರೂವರೆ ಮೈಲುಗಳ ಮೇಲೆ ಘಟಪ್ರಭೆಯ ತಡಸಲವುಂಟು (ಮುಂಬಯಿ. ೫-೭೭) ; ಕನ್ನಡದ ಈ ತುದಿಯು ತಡಸಲದಿಂದ ಜೋಗದ ಮಿಂಚಿಗೂ . . . ಇದುವು ನಡುಗಿಸಲರಿಯದೋ (ಅರಳು. ೩೦೨-೩). [?]

ತಡಸಲು$_2$, ತಡಸಲ$_2$ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ : ತಡಸಲು ತಡ್ಸಾಲ್ (ಮೈಶಿಗಿ. ೪೧-೮೦೯) ; ಮರಗಳು: ಹೆಸವ . . . ಬೀಟೆ, ಪಚರಿ, ಬರಿಡಿ, ಕೂಲಿ, ತಡಸಲು, ತಪಸಿ, ನಂದಿ, ಕುಂಕುಮ (ನಮ್ಮಸು. ೨೩೭). **ತಡಸಲ$_2$**: ತಡಸಲ (ಧಾಮಣ),–ತಕ್ಕಮಟ್ಟಿಗೆ ದೊಡ್ಡದು, ಕಟ್ಟಿಗೆ ನಸುಗೆಂಪು ಗಾಡಿಗಳಿಗೆ ಮೇಲಾದದ್ದು (ಕಥಾಗಿ. ೪೦). [?]

ತಡಸಲುದೀಪ (ನಾ). ನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾದ ಕಡೆಗೆ ಅತಿಶಯವಾದ [illegible] ಹರಿಸುವ ವಿದ್ಯುದ್ದೀಪ : ರಂಗದ ಮೇಲೆ ವಿಶೇಷ ರೀತಿ[illegible] ಬೆಳಕು ನಿಯೋಜನೆಗಾಗಿ ಹೊಸದಾಗಿ ನಾಲ್ಕು 'ತಡಸಲುದೀಪ' (Flood-light) ಕೊಂಡದ್ದಾಯಿತು (ನಟಸಾ. ೭೨೨).

[P ಇದು ಇಂಗ್ಲಿಷಿನ 'Flood-light' ಎಂಬ ಪದದ ಅನುವಾದ]

ತಡಸು$_1$ (ನಾ). (ಗದ್ದೆಯಲ್ಲಿ ಒತ್ತಾಗಿ ಬೆಳೆದ ಸಸಿಗಳಂತೆ) ಒಂದಕ್ಕೊಂದು ತಡೆಯಾಗಿರುವಿಕೆ ; ಪರಸ್ಪರ ಪ್ರತಿಬಂಧಕವಾಗಿರುವುದು : (೬).

[ದೇ.; ಮಲ. ತಡಸ್ಸು]

ತಡಸು$_2$, ತಡಸ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ ; ತಡಸಲು ಮರ : "ತಡಸು[ಪಾಠಾಂ. ತಟಸು] ನಿಟಿಳಂ" (ಮಂಗರಾ. ೩೬-೧೮) : ಹಲಸಾಲಂ ತಡಸಾಸು ತೇಗು ತದಿಕು . . . ಎಂಬೀ ಮರದುಱುಗಲಿಱುಂಬಿನಿಂದತಿಗಹನಮೆನಿಪ ಗಹನಾಂತರದೊಳಗೆ (ಪಾರ್ಶ್ವಪು. ೧೨-೫೮) : ಅಂಬಟೆ ತಡಸೀಳೆ ಬಾಳೆ ಸಿರಿಸಂ . . . ಇಡಿಕಿಱಿದಿರ್ದ ಪೇರಡವಿ (ಧರ್ಮಪ. ೩-೪೬) : ಪಾಲಾಶಮರಟಾಳಮಾ ತಡಸು ಕಕ್ಕೆಯಂಕೊಲೆ . . . ಮೊದಲಾದ ವೃಕ್ಷಂಗಳಿಂ ವನಮೆಸೆದುದು (ಜಬಪು. ೫೩-೧೮). ತಡಸ : ತಂಡಸ ತಡಸ[ಪಾಠಾಂ. ಲು]ತುಗ್ಗಿಲು ತದಿಕು ತಪಸಿಗಳ . . . ತಮಾಲತರು ಮೊದಲಾದ ವನ ಭೂಜಾಳಿಯಲಿ ಹೊಳೆದರು (ತೊರರಾ. ೭-೧೮-೧೭) : ತಡಸ ತಾಱ ನೆಲ್ಲಿ ಹುಣಿಸೆ ಬಸುರಿ ಬೇವು ಮೊದಲಾದ ತರುಗಳು ಎಣಿಕೆಗೆ ಇಲ್ಲದಲ್ಲಿಹವು (ರಾಮವಿ. ೦೫-೫೮) ; ತಾಱದ ತಡಸದ ಬೇವಿನ ಬೇಲದ . . . ಮರದೋಳಿಯಿಂದೆಸೆದುದಾ ವಿಪಿನ (ಕುರಾಸಾಂ. ೨೭-೫೬).

ತಡಹ (ನಾ). ಗೊಡವೆ ; ಗೋಜು; ಪ್ರಸಕ್ತಿ : ಕಾನನದೆಡೆಯ ಮೃಗಪಕ್ಷಿಗಳ ವಾರ್ತೆಯು ತಡಹವೇತಕ್ಕಕಟ (ಸದ್ಗುರು. ೭-೧೭). [<ತಡವು$_2$]

ತಡಹರ (ನಾ). "ಬೊಕ್ಕೆ; ಗುಳ್ಳೆ; ಹೊಪ್ಪಳೆ" (ಪ್ರಭಾ.) : ಮೆಯ್ಯೊಳಿಟ್ಟ ಕೈ ಸಿಡಿಪಿನಮೆಳ್ವಿಕೊಳ್ವ ವಿರಹಜ್ವರದುಗ್ರತರಾತಿರೇಕದಿಂ ತಡಹರಮೆರ್ದು ವೆಂಬಿನೆಗಮೆರ್ದುವು ಮೆಯ್ಯುವಿರಾ ಮೃಗಾಕ್ಷಿಯಾ (ಲೀಲಾವ. ೧೨-೩೭). 'ದಡಾರ' ಪರಾ. [?]

ತಡಹಾಯು 'ತಡಂಬಾಯ್' ನೋ.

ತಡಹಿಡು 'ತಡವಿಡು$_2$' ನೋ.

ತಡಹು$_1$ 'ತಡವು$_1$' ನೋ.

ತಡಹು$_2$ 'ತಡವು$_2$' ನೋ.

ತಡಹು$_3$ 'ತಡವು$_3$' ನೋ.

ತಡಹು$_4$ (ನಾ). ೧. ಧೈರ್ಯ. ೨. ಸಮಾಧಾನ : ನಿನ್ನನು ಭಂಜಿಸಲು ಬಂದವನನಟ್ಟುವೆ ನಿನ್ನ ರಕ್ಷಿಸುವೆ ಕಂಜನಾಭ ಕಪರ್ದಿಗಳ ಪದಕಂಜಗಳ ಮೇಲಾಣೆ ದಿಟವಿದುವಂಜ ಬಿಡು ತಡಹಿರಲಿ ಮನದೊಳಗೆ (ಕೋಗಯು. ೧೧-೪೬). [?]

ತಡಾಕ (ನಾ). ಕೆರೆ ; ತಟಾಕ. [ಸಂ.]

ತಡಾಗ (ನಾ). = ತಟಾಕ : ತಡಾಗತತಿ ಕಣ್ಗೆನುನ್ನತ ಪಾದಪೋತ್ಕರಂ ಸೀಗುರಿಯಿಂ ಕರಂ ಕಿಱಿಯವಾದವು ಕಣ್ಗೆ (ಅರ್ಧನೇ. ೭-೪); ಮಹಾಪಮಾಯಿ ತಡಾಗದಂಬಿಕೆ ಪಸಂತಾದೇವಿ . . . ಶ್ರೀ ಗುಪ್ತಚಾಮುಂಡಿಯೆಂಬ ಮಹಾದೇವಿಯರಿರ್ಪ ಸ್ಥಿಪಿನೊದವಿಂದಂ ಕುಕ್ಕನೂರ್ಪಾವನಂ (ಶಾಸಪ. ೮೭; 1179): ಕದಂಬವಂಶದ ಮಯೂರಶರ್ಮನು ತಡಾಗವನ್ನು ಕಟ್ಟಿಸಿದನೆಂದು ಬರೆದಿದೆ (ಕರ್ನಾಅ. ೦೬). [ಸಂ.]

ತಡಾಯಿಸು (ಕ್ರಿ). ದಾಟಿಸು; ದಂಡೆಗೆ ಮುಟ್ಟಿಸು : ದೊಡ್ಡ ಕಾರ್ಯ. ದೊಡ್ಡಮನಸ್ಸುಮಾಡಿ ನದಿ ತಡಾಯಿಸಬೇಕು (ಮಾಮನ. ೧೯೬). 'ತಟಾಯಿಸು' ಪರಾ. [ತಡ$_2$ + ಹಾಯಿಸು (<ಪಾಯಿಸು)]

ತಡಿ$_1$ (ನಾ). ತೇವ; ಒದ್ದೆ : ಅಳ್ಳೆಗಳನು ಹೊಯ್ಯುತ್ತ ಉಬ್ಬಸದಿ ತಡಿಯಿನಿತು ಬಾಯೊಳಗಿಲ್ಲದಾರಿ ಒಣಗಿದ ನಾಲಿಗೆಯಲಿ ತೊದಲ್ನುಡಿಯಿಂದಯಿಂತೆಂದನು (ಪಪದೊ. ೨೮-೫೬). 'ತಡಿಯಾರಂ' ಪರಾ.

[←ತೆಲು. ತಡಿ]

ತಡಿ$_2$, ದಡಿ$_2$, ಧಡಿ$_1$ (ನಾ). ೧. ದಡ ; ದಂಡೆ ; ತೀರ : ತುಂಗಭದ್ರೆಯಾ ತಡಿಯೊಳ್ ತಾಣ ಬೀಡುಗಳ್ ಇಟ್ಟು (ಇಅ. XI. ೧೨೬-೮ : 804) : ವಿಶಾಳೆಯೆಂಬ ತೊಱೆಯ ತಡಿಯೊಳನಿಬರುಮೇಕಪಾರ್ಶ್ವದೊಳ್ ಪಟ್ಟಿರ್ದು (ವಡ್ಡಾರಾ. ೧೧೧-೧೧): ಪೂಗೊಳದ ತಡಿಯ ಮಾಮರದಡಿಯೊಳ್ . . . ನಿತ್ಯನಿಯಮಂಗಳಂ ತೀರ್ಚಿ (ಪಂಚತಂ. ೧೨೦-೮) ; ಸಮುದ್ರದ ತಡಿಯಲೊಂದು ಮನೆಯ ಮಾಡಿ ನೊರೆತೆರೆಗಳಿಗಂಜಿದೊಡೆಂತಯ್ಯ (ಮಹಾದೇ.ಬ.೪೫-೧೧೬); ಕಂದನ . . . ಜಾಹ್ನವಿ ತರಂಗದಿ ನೋಯಲೀಯದೆ ಮುಳುಗಲೀಯದೆ ಬಾಚಿದಳು ತಡಿಗೆ (ಕುವ್ಯಾಅ. ೩-೨೨). ೨. ಎಲ್ಲೆ; ಮೇರೆ ; ಮಿತಿ : ಲೋಗರ ಲೋಕದ ತೃಷ್ಣೆಗೆ ತಡಿಯುಂಟೆ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೬೫-೪). ೩. ಸಮೀಪ ; ಹತ್ತಿರ : ನೀ ನಡೆವೈ ಸಂಪತ್ತಿನ ತಡಿಗೆ (ಕಎಪು. ೭-೨೦). **ದಡಿ$_2$** : ೨. ಘುಡುಘುಡಿಸಿದನು ರೋಷವಹ್ನಿಯ ದ[ಪಾಠಾಂ. ತ]ಡಿಯ ಹೊಕ್ಕನು (ಕುವ್ಯಾಸ. ೧೫-೫೬). ೪. ವಸ್ತ್ರ ಮೊದಲಾದವುಗಳ ಅಂಚು : ನನನಲ್ಲ ಮಲ್ಲಿಗ ದಡಿಯುಳ್ಳ ದೋತರ ಮಾನವಿಟ್ಟಕೊಂಡು ತರುವೇನ ಮಾರಾಯ್ನ ಮೈಗೆ ಮುಡುಪಾಗಿ (ಜಾಸಿಗ. ೯೩-೧೧). ೫. ದಿಂಡು; ಕಟ್ಟೆ : ಇದಿರಿನ ಕಿಡಕಿಯ ದಡಿಯಮೇಲೆ ಕೂತು . . . ಗೆಳೆಯನ ಮಾತನ್ನು ಆಲಿಸಹತ್ತಿದ (ಮೂರುದಾ. ೨೦೦). **ಧಡಿ$_1$** : ೧. ಸಂಸಾರವೆಂದೆಂಬೊ ಉಬ್ಬಲದೊಳು ಬಿದ್ದು ಬಳಲಿ ತೊಳಲಿ ಒಬ್ಬರಾದರು ಧಡಿಗೆ ನಿಲಿಪಾರಿಲ್ಲ (ಮೋಕ್ಷದೀ. ೧೯೯). ೪. ಕಲ್ಲಪ್ಪ . . . ಧಡಿಯ ದೋತರವನ್ನು ಹೆಗಲಮೇಲೆ ಸರಿಯಾಗಿ ಒಗೆದುಕೊಂಡು . . . ನುಡಿದ (ಅಶೋಕ. ೪).

ತಡಿದಡಿ, ತಡಿತಡಿ (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ) : ತಡಿತಡಿಯ ತೆಂಗಿನೆಳ ನೀರ್ ಕೂಡೆ ಕರೆಗಣ್ಮುವ ಕೊಳಂಗಳೊಳಪೊಕ್ಕು . . . ಎಳವಿದಿರ ಬಣ್ಣಮಂ ತಳೆದ ನೀರ್ವಣ್ಣಂತಿರ್ಪಳ್ (ಕಬ್ಬಿಕಾ. ೩೦೫) : ಜಿನಮತಾಂಭೋಧಿಯುಮಂ ಪುಗದಾಗಮಮಱಿವರ ಬಗೆವುಗದೆ ಕೆಲರ್ ಕವಿಗಳಾಡಿದರ್ ತಡಿವ[ಪಾಠಾಂ. ತ]ಡಿಯೊಳ್ (ಅಜಿಪು. ೧-೯೫) ; ಕಡಲ ತಡಿದಡಿಯೊಳಾತಂ ನಡಿಸಿದ ಕಾಂಚನ ಜಗಜ್ಜಯಸ್ತಂಭಂಗಳ್ (ಚಂದ್ರಪು. ೭-೩೧). **ತಡಿಗಾಗು**=ದಡವನ್ನು ಸೇರು: ತೆಪ್ಪವನು ನಂಬಿದಡೆ ತಪ್ಪದಲೆ ತಡಿಗಹುದು (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೨೭೮).

[<ಪ್ರಾ. ತಡಿ./ಸಂ. ತಟೀ]

ತಡಿ$_3$, ಥಡಿ, ದಡಿ$_3$ (ನಾ). ೧. ಕುದುರೆಯ ಬೆನ್ನ ಮೇಲೆ ಹಾಕುವ ಹಲ್ಲಣ; ಜೀನು : ತ[ಪಾಠಾಂ. ದ]ಡಿಯ ಬಲಿಸುವ ಗುಳವ ಱೆಂಚೆಯ ಗಡಣಿಸುವ . . . ಉತ್ಸಹವಾಯ್ತ್ರವರ ಪಾಂಡವರ ಬೀಡಿನಲಿ (ಕುವ್ಯಾಉ. ೧೧-೧೨) : ಅರೆಗಡಿದ ಪಕ್ಕರೆಯ ಖಂಡಿಸಿದ ತಡಿಯ . . . ಹೇರಾಳದಿಂ ಬಿಡದೆಸೆದುದು ರಣಭೂಮಿ (ಕುರಾಸಾಂ. ೨೦-೪೪) : ಕುದುರೆಗೆ ತಡಿಯನ್ನು ಕೂಡ ಹಾಕದೆ ಅದನ್ನು ಹತ್ತಿಕೊಂಡು ಹೊರಟನು (ಪ್ರಮುಹ. ೭೦). **ಥಡಿ** : ೧. ಕುದುರೆಯ ಥಡಿಯಂಥ ಮೆತ್ತನ್ನ ಹಾಸಿಗೆ ನನಗೆ ಒಳ್ಳೆಯದೆನಿಸಿತು (ಸ್ವಕಿಟಿ. ೨೫೫) : ಥಡಿ ಹಾಕೊ ರಾಯ ಕುದುರೇಗೆ (ಹಳ್ಳಿಯು. ೯೨). ೨. ಹಾಸು ; ಹಾಸಿಗೆ : ನಡುಮನೆಯಲ್ಲಿ ಶೀನಪ್ಪಯ್ಯನಿಗೊಂದು ಥಡಿ ಹಾಕಿದರು (ಪ್ರಕೃ. ೧೪೨). **ದಡಿ$_3$** : ೧. ತಗೆ ದಡಿಯ ಹಾಯಿಕು ಗುಳವ ಕಾ ಮೊಗವಡವ (ಕುವ್ಯಾಕ. ೮-೧೧) : ಕಡಿದ ಹಕ್ಕರಿಕೆಗಳ ಸೀಳಿದ ದಡಿಯ ನೆಗ್ಗಿದ ಗುಳದ ಱೆಂಚೆಯ . . . ಕುಸುರಿಗಳಲೆಸೆದುದು ರಣಭೂಮಿ (ಕುವ್ಯಾಕ. ೧೫-೩೦). ೩. (?) : ಜೋಡಿ ಹಱಿದುದು ಸೀಸಕದ ದಡಿ ಬೀಡು ಬಿರಿದುದು ತಲೆಯ ಚಿಪ್ಪಿನ ಜೋಡು ಜಱಿದುದು ಮನಕೆ ಸುಱಿದುದು ಸೊಗಡು ರಣರಭಸ (ಕುವ್ಯಾಅ. ೧೯-೩೭).

[←ಹಿಂ. ಮರಾ. ಥಡಾ]

ತಡಿಕೆ, ತಡಕೆ (ನಾ). ೧. ಬಿದಿರು, ಗರಿ ಮೊದಲಾದುವುಗಳನ್ನು ಹೆಣೆದು ಮಾಡಿದ ತಟ್ಟಿ : ಎಲುವಿನ ತಡಿಕೆ ಕೀವಿನ ಹಡಿಕೆ ಸುಡಲೀ ದೇಹವ (ಮಹಾದೇ. ಬ. ೪೭-೧೧೮) ; ಹಡಹಿನಾಸೆಯೊಳೊರ್ವ ಬಡ ಸೂಳೆ ತನ್ನಯ ತಡಿಕೆಯಂತೆಸೆವ ಗಲ್ಲವನು ಪಿಡಿದಬ್ಬೆಯಿಂದ ಮಿಡಿಸಿ . . . ನಿಂದಿಹಳು (ಅಂಜಿದ. ೩-೦೫೦) : ತಡಿಕೆ ಮಕ್ಕರಿ ಸಹ ಬಹ ಕಾಮಾಟದ ಬಿಡುಮಂದಿಗೆ

ರೆಕ್ಕವಿಲ್ಲ (ಕಂಸವಿ. ೧೧-೪೦) ; ಮುಡಿವಾಳ ಚಾಪೆಗಳಿಂ ತಡಿಕೆಗಳಿಂ ರಚಿಸಿ (ಸೌಗಂಧಿ. ೧೩೭-೧೭) : ಒಳಗೋಡೆಗಳೆಲ್ಲಾ ತಡಿಕೆ (ಅರಮ. ೧೮೨). ೨. ಒಂದುಂ ಬಗೆಯ ಬಲೆ ; ತಡಿಕೆವಲೆ : ತಡಿಕೆ ದೀವದ ಖಗಮೃಗ ಸಂತತಿ ಗೂಡಿ ನಡೆತಂದನಾ ವನಚರನು (ನೇಮಿಸಂ. ೨-೩೮) : ಬಾಣನಂದನೆಯೆಂಬ ತಡಿಕೆಯು ಮುಟ್ಟೆಯ ಸುಜಾಣ ಮನ್ಮಥನುರುಳ್ಗಣೆಯು ಕೇಣವಿಲ್ಲದೆ ನೀಡಿ ಸುರರೆರ್ದೆಯೊಳಗಿರ್ದ ಪ್ರಾಣಹಂಸಗಳ ಬಂಧಿಸಿದ (ಮೋಹತ. ೨೫-೧೭) : ತಡಿಕೆಯುಂ ಪಿಡಿದೊರ್ವ ಮಾಯಾ ಪುಳಿಂದನಡಿಯಿಡುವುದುಂ ಕಂಡೊಂದು ಪುಲ್ಲೆ ತನ್ನೆರ್ದೆಯೊಳಂ ನಡುಗಿ (ಚಬಪು. ೫೩-೨೯) : ಪಾಸುವಲೆ ಬೀಸುವಲೆ ತಡಿಕೆ ಕಾಲ್ಗಣ್ಣಂಟುಗಟ್ಟಿಗೆಯು (ರಾಘವ. ೧೭-೬೭). ೩. ತೆರೆ ; ಮರೆ : ಇವರನಂಗಡಿಯ ತಡಿಕೆಯು ಕೀಳಲ ಕೆಳಗಿಟ್ಟೊಡೆ ದಣ್ಡಮುಂ ದೋಷಮುಮಿಲ್ಲ (ಎಇ. XV, ೬೯-೨೭ ; 1050) : ಲೋಹದ ತಡಿಕೆಗಳ ನೆಳವಡಿಸಿ ಬೀಡಿನ ನಡುವೆ ರಚಿಸಿದರವನಿಪಾಲನ ರಾಜಮಂದಿರವ (ಕುವ್ಯಾ.ಭೀ.೧-೫೧): ಈ ಪೀಠಗಳ ಸುತ್ತ ಬೆಳಕು ತೂರದ ಗಾಜಿನಿಂದ ಮಾಡಿದ ತಡಿಕೆಗಳಿವೆ (ಪ್ರವಾಇ. I, ೩೯೭). ೪. ಚೌಕಟ್ಟು ; ಚಪ್ಪರ ; ಹಂದರ ; ಹೆಣಿಗೆ : ಕತೆಯು ತಡಿಕೆಯನ್ನು ಎಲ್ಲಿಂದಲೋ ಎತ್ತಿಕೊಂಡಿದ್ದರೂ . . . ಮುನ್ನೂರು ಬರವಣಿಗೆಯ ಪುಟಗಳಷ್ಟು ವೃದ್ಧಿಯಾಗಿತ್ತು (ದಯ್ಯಮ. ೪): ಕಲೆಗಾರನೊಬ್ಬನು ಒಂದು ವಿಚಿತ್ರ ಸನ್ನಿವೇಶಕ್ಕೆ ಒಳಗಾಗಿ ಅವಸಾನ ಹೊಂದುವುದು ಇವುಗಳೆರಡರಲ್ಲಿಯೂ ಇರುವ ತಡಿಕೆ (ಅನುಕ. ೧೧೭) **ತಡಕೆ :** ೪. ಬಳ್ಳಿಯನ್ನು ತಡಕೆಗಳ ಅಥವಾ ಕಂಬಗಳ ಮೇಲೆ ಹಬ್ಬಲು ಬಿಡಬಹುದು (ಅಡುಸೌ. ೧೨೯). [ದೇ.॥ ತಮಿ. ತಟುಕ್ಕು ; ಮಲ. ತಡುಕ್ಕು ; ತೆಲು. ತಡಕ, ತಡಿಕ ; ಕೊಲಾ. ತಡ್ಕಾ]

ತಡಿಕೆಗಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ತಡಿಕೆಬಲೆಯನ್ನು ಕಟ್ಟು: ಎರೆಯ ಚೆಲ್ಲು . . . ತೋಹುಗೊಡು ತಡಿಕೆಗಟ್ಟಂಟುದೊಡೆ (ಹದಶಾ. ೫-೨೫). [ತಡಿಕೆ + ಕಟ್ಟು$_1$]

ತಡಿಕೆಗೋಡೆ (ನಾ). ಬಿದಿರು ಅಥವಾ ಅಡಕೆ ದಬ್ಬೆಗಳನ್ನು ಹೆಣೆದು ತಡಿಕೆಗೆ ಮಣ್ಣು ಮೆತ್ತಿ ಮಾಡಿದ ಗೋಡೆ : ಪ್ರವೇಶಿಸಿತು ಪ್ರಥಮ ಕಿರಣಂ . . . ಪರ್ಣಕುಟಿಯುಂ, ತರಗೆಲೆಯ ತಡಿಕೆಗೋಡೆಯ ಬಿರುಕಿನಿಂದ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೪೮೭-೨). [ತಡಿಕೆ + ಗೋಡೆ]

ತಡಿಕೆಪಡಿ (ನಾ). ಬಿದಿರಿನಿಂದ ಹೆಣೆದುಮಾಡಿದ ಬಾಗಿಲು ; ತಟ್ಟಿಯ ಬಾಗಿಲು: ಪನ್ನಗುಡಿ ತಡಿಕೆಪಡಿಯಂ ಕೆಲಕ್ಕೋಸರಿಸಿ ಬಂದಳು ಬಯಲ್ಗೆ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೪೮೭-೪೦).

[ತಡಿಕೆ + ಪಡಿ$_2$]

ತಡಿಕೆಬಲೆ 'ತಡಿಕೆವಲೆ' ನೋ.

ತಡಿಕೆವಲೆ, ತಡಿಕೆಬಲೆ (ನಾ). ತಡಿಕೆಗಳಿಂದ ಮಾಡಿದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಲೆ: ತಡಿಕೆವಲೆ ಕಣ್ಣವಲೆ ನಿಟ್ಟಡಕಿಲ್ವಲೆ ಗೂಂಟವಲೆ . . . ಸಿಡುವಲೆಗಳೊಪ್ಪಿದವು (ಗಿರಿಕ. ೧-೮೦) : ತೊಡಕಿದನು ಗಡ ಗರುಡ ಹಾವಿನ ತಡಿಕೆವಲೆಯಲಿ (ಕುವ್ಯಾ.ಕ. ೧೭-೩೦) : ಮಡದಿ ಮನೆ ಮನೆವಾರ್ತೆ ಮಕ್ಕಳಗಡಣವೆನ್ನದೆನುತ್ತ ಮಮತೆಯ ತಡಿಕೆವಲೆ[ಪಾಠಾಂ. ತಡಕಿವೊಲೆ] ಯಲಿ ತನು ಸಿಲುಕಿ (ನಿಭಾಗ. ೭-೧೪-೧೦) : ಅಂಟುವಲೆಯು ತಡಿಕೆವಲೆಯು ಬೀಸುಬಲೆಯು (ರಾಮಾಶ್ವ. ೮೩-೨೨). **ತಡಿಕೆಬಲೆ:** ಮಡದಿಯನೋಟವೆಂಬೀ ತಡಿಕೆಬಲೆಯಲಿ ಸಿಕ್ಕಿ (ಅಮೃತ. ೨-೬೨). [ತಡಿಕೆ + ಬಲೆ$_1$]

ತಡಿಗಾಣ್ (ಕ್ರಿ). ದಡವನ್ನು ಕಾಣು; ತೀರವನ್ನು ಸೇರು: ಈ ಸಂಸಾರಾಂಭೋಧಿಯನೀಸುವ ನಿನಗಿದುವೆ ನಾವೆ ತಡಿಗಾಣ್ಬೆಯುನಾಯಾಸದೊಳೆ (ಆದಿಪು. ೫-೬೦). [ತಡಿ$_2$ + ಕಾಣ್]

ತಡಿಗೂಡು (ಕ್ರಿ). ದಡವನ್ನು ಸೇರು : ಹಡಗೋಲನೇಱಿದಡೆ ಅದ ಹಿಡಿವ ಕೆಱನಱಿದಿರಬೇಕು ತಡಿ ಮುಡು ಅದಱಡಿಯನಱಿದು ತಡಿಗೂಡಬೇಕು (ಮೋಹಮಾ. ೫೭-೨೩೫). [ತಡಿ$_2$ + ಕೂಡು$_1$]

ತಡಿಗೆಹಣ (ನಾ). ಕೊಡದೆ ಉಳಿದ ಹಣ ; ಬಾಕಿ ನಿಲ್ಲಿಸಿದ ಹಣ : ಮಿಟ್ಲಕೊಪ್ಪದ ಚಂನವೀರ ಗೌಂಡನು ತಡಿಗೆ ಹಣ ಅದೆ ಅಂತ ಹೇಳಿದ್ರಿಂದ (ಎಕ. VIII, ಸಾಗರ. ೪೭-೧೭ : ?). [<ತಡೆ$_1$ + - ಗೆ + ಹಣ]

ತಡಿಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ದಡವನ್ನು ಅನುಸರಿಸು ; ದಂಡೆಗುಂಟ ಇರು : ಆ ತರಂಗಿಣಿಯು ತಡಿಗೊಂಡು ಬೆಳೆದರೆವಿರಿದ ಸರಸಿಜದರಲ್ (ರಾಜಶೇ. ೨-೮ ವ).

ತಡಿತಡಿಗೊಳ್ (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ) : ತಡಿತಡಿಗೊಂಡಿಂಬಾಗೆ ಪೊಳೆವ ಪಚ್ಚೆಯ ಕೊಂಬುಗಳಂ ಪಿಡಿದು ನಿಳಿಕೆ ನೆಯ್ದಿಲನಾಯ್ದರ್ (ರೀರಾವ. ೫-೩೩).

[ತಡಿ$_2$ + ಕೊಳ್$_1$]

ತಡಿದೆರೆ (ನಾ). ದಡಕ್ಕೆ ಅಪ್ಪಳಿಸುವ ತೆರೆ : ತ್ರಿದಶೋರ್ವೀಜಂ ಪಯೋವಾರ್ಧಿಯ ತಡಿದೆರೆಗಳ್ ಪೊಯ್ದುಪೊಲ್ ನೀಡುಮಳ್ಳಾಡಿದುವು (ವರ್ಧಪು. ೧೦-೫೭). [ತಡಿ$_2$ + ತೆರೆ$_4$]

ತಡಿಮಿಾಱು (ಕ್ರಿ). ದಡವನ್ನು ಮಿಾರು ; ಮೇರೆ ಮಿಾರು : ತಡಿಮಿಾಱಿಬಂದ ತೆಂಕಣ ಬಡಗಣ ಕಡಲೊಂದನೊಂದು ತಾಗುವ ತೆಱದಿಂ (ಕಬ್ಬಿಗ. ೨೭೫). [ತಡಿ$_2$ + ಮಿಾಱು]

ತಡಿಮುಟ್ಟು (ನಾ). ದಡವನ್ನು ತುಳಿ ; ತೀರವನ್ನು ಸೇರು : ಒಡನಾಗ ಜಲಕೇಳಿಯೊಳಗೆ ಮೈ ತಣ್ಣಸವಿಡಿಯಲು ಭರದೊಳಗೈದಿ ತಡಿಮುಟ್ಟಿ ಶಶಿಕಾಂತಕೂಲದೊಳಗೆ ಸಾಲುವಿಡಿದೊಪ್ಪಿದರು (ಕಂಸವಿ. ೨೫-೧೩೧).

[ತಡಿ$_2$ + ಮುಟ್ಟು$_1$]

ತಡಿಯಾರು (ಕ್ರಿ). ತೇವ ಒಣಗು; ದ್ರವ ಬತ್ತು: ಒಡನೆ ದುಃಖಾನಲನು ಒಡಲನಾವರಿಸೆ . . . ಚೇತನದಿ ಸೊರಗಿ ಬಾಯ್ತಡಿಯಾರಿ ಹವ್ವೈಸಿ (ನವಮೋ ೭-೬). [ತಡಿ$_1$ + ಆರು$_4$ (<ಆಱು$_1$)]

ತಡಿವಲೆ (ನಾ).=ತಡಿಕೆವಲೆ: ತಡಿವಲೆಯು ಬಗರಗೆಯ ವಾಜಿಯ ಸಿಡಿವಲೆಯ ಕಾಲ್ಗಣ್ಣಗಂಟಲ ಬಡಿವಲೆಯು ಬೆಳ್ಳಾರವಲೆ ಪೇರ್ಬೀಸುವ ವಲೆಗಳನು (ಅನಂರಾ. ೩-೩-೫). [<ತಡಿಕೆವಲೆ]

ತಡಿವಿಡಿ (ಕ್ರಿ). = ತಡಿಗೊಳ್ : ಏಂ ನಡೆದುದೋ ಪೆರ್ಬಡೆ ಗಂಗೆಯ ತಡಿವಿಡಿದೆರಡನೆಯ ಗಂಗೆ ನಡೆವಂತಾಗಳ್ (ಆದಿಪು.೧೨-೬೩); ತಡಿವಿಡಿದೊಪ್ಪಿ ತೋಱುವ ತಮಾಲವನಂಗಳ ಮುರ್ಪು ಪರ್ವಿ (ಕಾದಂಪೂ. ೬೩೯): ತತ್ಕೂಪ ಸಮಿಾಪದೊಳ್ ನಿಂದು ಪೋಗಲಿಂಬಿಲ್ಲದೆ ತಡಿವಿಡಿದೆಬಿಲುತ್ತಿರ್ದ ಸರ್ಪನ ಬಾಲಮಂ ಬಳ್ಳಿಯೆಂದು ಬಗೆದು (ಪಂಚತಂ. ೧೦೮-೧೮) : ತಡೆದ ರಕ್ಕಸ ತಳವಱರ ಜವನೆಡೆಗೆ ಜಾಳಿಸುತಾಳುವೇರಿಯು ತಡಿವಿಡಿದು ಶೋಧಿಸಿದನಲ್ಲಿ ಸದನಸಂಕುಲವ (ತೊರರಾ. ೫-೨-೧೭). [ತಡಿ$_2$ + ಪಿಡಿ$_1$]

ತಡಿಸರಿ (ಕ್ರಿ). ಹತ್ತಿರಬರು (?): ಇರಿವುರಿವಳ್ಳಂ ತಡಿಸರ[ರಿ]ದೆರದಪ್ಪಿದ ಹಾವು ಪಸಿದ ಪೆಣ್ಬುಲಿಯಿಾಂದಾ ಕರಡಿ ಕಡುಮುಳಿದ ಸಿಂಹು ಸ್ಫುರದನಲನ ಜ್ವಾಲೆ ಬಾಳೆಯೆಂಬನೆ ಸುಜನಂ (ಉಸಾರ. ೨೦೨). [ತಡಿ$_2$ + ಸರಿ$_1$]

ತಡಿಸಾರ್ (ಕ್ರಿ). ಕೊನೆಯನ್ನು ಮುಟ್ಟು; ಮುಗಿ ; ತೀರು: ಪೊಣ್ಮಿರ್ದ ಮೋಹೋದಯಂ ತಡಿಸಾರ್ದಿರ್ದಪುದು (ಅಜಿಪು. ೧೦-೫೪).

[ತಡಿ$_2$ + ಸಾರ್$_1$]

ತಡಿಹುಡಿ (ನಾ). "ಪುಡಿಪುಡಿ" (ಪ್ರಭಂ.) : ಹೆಜ್ಜೆಹೆಜ್ಜೆಗೆ ವಸುಧೆ ತಡಿಹುಡಿಯಾಗುತಿರ್ದುದು (ಅಂಬಿಕಾ. ೪೨-೨೦). [?]

ತಡುಂಬು (ಕ್ರಿ). ತಡೆ ; ನಿಧಾನಿಸು (?) : ಕುಡಿದು ಚಳಲ್ಬುಳಲ್ಗರೆಯೆ ನಾಲಗೆಯಂ ಮಿಗೆ ನೀಡಿ ನೀರನೋಗಡಿಸಿ ಮುರಲ್ದು ನಕ್ಕಿ ತುಟಿಯಂ ಕಡೆವಾಯ್ಗಳನಗ್ರಪಾದದಿಂ ತೊಡೆದು ತಡುಂಬಿ ತಾಂ ತೊಡಬಗೆತ್ತುವ [ಪಾಠಾಂ. ದೊಡಲನೆತ್ತುತ]ಮಾಗುಳಿಸುತ್ತೆ ಬಿಟ್ಟು ಕಣ್ಬೊಡರ್ಗಳನಿಕ್ಕಲಕ್ಕಲಸಿ ಪೋಪ ತರಕ್ಷುವನುದ್ಬಭುಕ್ಷುವಂ (ರೀರಾವ. ೭-೫೯). [?]

ತಡುಗಣಿ 'ತಡಗುಣಿ' ನೋ.

ತಡುಗುಣಿ 'ತಡಗುಣಿ' ನೋ.

ತಡುವು 'ತೊಡವು₂' ನೋ.

ತಡುಮಾಡು (ಕ್ರಿ). ನೆಲೆಯಾಗಿ ನಿಲ್ಲು ; ಆಸಕ್ತವಾಗು ; ತೊಡಗು : ಬಾಡದ ಬಾಸಿಗಮುಡ ಚೆಲ್ವೋಡದ ದಿವ್ಯಾಂಬರಂ ಮನಂಗೊಳಿ ಸುಖದೊಳ್ ಮೂಡುವ ಮುಟ್ಟಾಡುವ ತಡುಮಾಡುವ ಬಗೆಯಿಲ್ಲದಲ್ಲಿ ಬಗೆ ಪಱಿತುಂಟೀ (ಆದಿಪು. ೬-೪೦). [P 'ತಡಮಾಡು' ಎಂಬುದರ ಅಪಲಿಖಿತ]

ತಡೆ₁ (ಕ್ರಿ). ೧. ತಡಮಾಡು ; ಹೊತ್ತುಗಳೆ ; ನಿಧಾನಿಸು : "ತಡ-ಕಾಲಕ್ಷೇಪೇ" (ಶಮಧಾ) : ನಿಡಿಯಲರ್ಗಣ್ಣಳ ಬೆಡಂಗಿಯರ್ಕಳನರ್ಕಂ ನಡೆ ನೋಡಿ ಪೋಗಲಾಱದೆ ತಡೆಯೆ ಪಗಲ್ ಕಿರಿಯುವವ್ವಾ ಪುರವರದೊಳ್ (ಕಾವ್ಯಸಾ. ೧೭೮ ಕೂದ್ರಳ): ಜಡಜನಮುಮೆಲ್ಲಮೋದಂ ತಡೆಯದೆ ಕಲ್ಗುಂ ಗುರೂಪದೇಶಕ್ರಮದಿಂ (ಕವಿರಾ. ೧-೧೧) : ನೀರಂ ಕೊಂಡು ತಡೆಯದೆ ಬಾಯೆಂಬುದುಂ (ಪಂಪಭಾ. ೮-೪೦ ವ) : ತಡೆದ್ಯೆ ವಂಚಕ ಕೂರ್ತಪೊಲ್ ಕುಱುವುವೇಟ್ದೊಲ್ಲಿರ್ದ (ಕಾದಂಪೂ. ೩೨೩): ಅನಲಜೆಯನಂದು ಪರಿಭವಿಸಿಯೆ ದಳ್ಳೆಂದುರಿದು ಸೊರ್ಕಿದವನಂ ಕೊಂದಂ ಕುರುಪತಿಯನಿಂ ಕೊಲಲ್ತಡೆದ ಪೆನೇ (ಗದಾಯು. ೬-೨೭): ಮಹಾಮಹಿಮ ರಾಜಸುತ ಪ್ರತಿಪಕ್ಷಿಯೆಂಬಿವಂ ತಡೆಯದೆ ವೀರಸಾನ್ವರ ಮಹೀಪತಿ ತಾ ದಯೆಗೆಯ್ದು ಕೊಳ್ವೊಡಂ. . . ನೆಗಟ್ತೆಯನೆಯ್ದೆ ಕೊಟ್ಟನ್ (ಮೈ.ಆರಿ. ೧೯೩೦, ೭೪-೫೭ : 1053); ಮಗನ ನಿಜಾಯುಧವ ಹಿಡಿ ಶಲ್ಯ ತಡೆಯದಿರೆಳು ಕೃತವರ್ಮ (ಕುಮಾರವ್ಯಾ.ದ್ರೋ. ೫-೨೨) : ಪೆಣ್ಗಳಿ ತನ್ನ ಮನದನ್ನ ಮಧುಮಿತ್ರನೆಂಬರಸಗಿಳಿಯಿರುಳ್ ತಡೆಯೆ ಶೋಕಿಸುತಿರ್ದುದು (ಚಿಬಪು.೪೭-೪). ೨. ತಡವಾಗು ; ವಿಳಂಬವಾಗು : ಗಾಂಧಾರಿ . . . ತನ್ನ ಗರ್ಭಂ ತಡೆದುದರ್ಕೆ ಕಿನಿಸಿ ಕಂಕಿರಿವೋಗಿ (ಪಂಪಭಾ. ೧-೧೨ ವ). ೩. ಉಳಿ ; ನಿಲ್ಲು : ಆತನ ಕೆಲದೊಳ್ನೀಂ ತಡದ ಬೇಗವೆನಿತು (ಕಾದಂಪೂ. ೮೦೭) ; ನಡೆದೊಡೆ ಕಾಲ್ನೊಂದಪುದೆಂದಡಿಗಡಿ ಗಾರಯ್ದು ತಡೆಯಿಮಂದಾಳಿಯರಂ ಜಡಿವಾ ಜನನಿಯುಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೩-೫೫) ; ತಡೆಯದು ಜವ್ವನಂ ಪದವಿ ನಿಲ್ಲದು (ಅನಂಪು. ೯-೪೫); ಅರಮನೆಯೊಳಗೆ ಮತ್ತಾ ದಿನ ತಡದು ಶ್ರೀ ಗುರುಹಂಸನಾಥನ ಭಜಿಸಿ (ಭರತ. ೩೭-೫೪). ೪. ಅಡ್ಡಗಟ್ಟು ; ಎದುರಿಸು ; ನಿರೋಧಿಸು ; ನಿಲ್ಲಿಸು : ಅದರ್ವದೆ ವಿಜಯಾರ್ಧ ಗಿರಿಯನಿಂತೀಗಳೆ ಪೂಣ್ದಡೆಗಿಡುವುದೆ ಸಿಂಧುವನಿಂ ತಡೆವಂದುವಿದಾವುದಮ್ಮನೆಮ್ಮನೆ ಬೆಸಸಾ (ಆದಿಪು. ೧೩-೨೦) : ಆರ್ ಕೊಳ್ವೊಡಂ ತಡೆಯದ ಕನಕರಾಶಿಯುಮಂ (ಅಜಿಪು. ೧೦-೧ ವ); ಖಿತಿಯಲಿ ವಿಹಿರಸುತನಡಹಾಯ್ದು ತಡೆದನು ಮತ್ತೆ ಬಾಲಕನ (ಕುಮಾರವ್ಯಾ.ದ್ರೋ. ೫-೫೦) ; ಮೇದಿನಿಯೊಳಾರಾದೊಡಂ ಮಿಡುಕುಳ್ಳೊಡುನ್ನತ ಪರಾಕ್ರಮಿ ತಡೆಯಲಿ ವಾಜಿಯನು (ಜೈಮಿಭಾ. ೨-೨೮) ; ತಡೆದೊಡೆ ತಡೆವೆಂದು ಕಟ್ಟಿ ನುಡಿವುದುಂ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೧೫೯-೧೧). ೫. ತಾಳಿಕೊಳ್ಳು ; ಸೈರಿಸು ; ಸಹಿಸು : ಪೆರ್ಬೆಟ್ಟೊತ್ತಿ ನೂಕುವ ಮಹಾವಾತಘಾತಮಂ ತಡೆದೊಲೆಯದಿಪ್ಪಂತಿರೆ (ಜೈಮಿಭಾ. ೪-೨೯). ೬. ಸರಿಹೋಗು; ಸಹನೀಯವಾಗು; ಒಗ್ಗು : ಮುಟ್ಟಿನವರಿಗೆ ರಾತ್ರೀಊಟ ತಡೆಯುವದಿಲ್ಲ (ಮುಂಬಯಿ. ೫-೧೫೨). ೭. ಹೆಚ್ಚು ಕಾಲ ಬಾಳು; ತಾಳಿಕೆ ಬರು; ಬಾಳಿಕೆ ಬರು : ಹೋದವರ್ಷ ಕೊಂಡ ಸೀರೆ ನಾಲ್ಕು ತಿಂಗಳು ತಡೆಯಲಿಲ್ಲ (ರೂಢಿ). 'ತಡೆತ' ಪರಾ. ೮.ನಿಂತುಹೋಗು ; ಸ್ಥಗಿತವಾಗು : ಬಾಳಂ ಕಿತ್ತೆತ್ತಿ ಪೊಯ್ಯಲದು ನಾಗವೇದಿಕೆಯುಂ ತಾಗಿ ತಡೆಯೆ[ಪಾಠಾಂ.ದೊಡೆ](ಪಂಪಶಂ. ೧೯೭-೯); ಬೆರ್ಚಿ ಭಯವಶದಿಂ ಪ್ಯನಡುಗೆ ಮತಿಗೆಟ್ಟು ಕಾಲ್ಗಳ್ ತಡೆದೊಡೆ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೭-೮೪): ಉಸಿರಿಕ್ಕುತಿರ್ಪುಸಿರ್ ತಡೆದೊಡವಿಲ್ಲ (ಶಂಪಾಶ. ೮೩); ತಡೆಯದೆಲ್ಲೆಡೆಯೊಳ್ ತಾನು ಬೀಸುವನೀಯೆಡರನೇಳಿಪನೆಂದೆಲರು ಸಡಗರದಿಂದ . . . ಮುಡಿಯೊಳಾನುವುದು (ಜಡಬ. ೨-೭). 'ತಡ₁' ಪರಾ.

ತಡಕೊಳ್ಳು=ತಾಳಿಕೊಳ್ಳು; ಸಹಿಸು; ಸೈರಿಸು: ಹವಣಿಸಿ ಹಲವು ಕಬ್ಬುನವ ತಾಡಿಪ ತನ್ನ ತವರವ ತಡಕೊಂಬುದರಿಂದ (ಮೋಹತ. ೪೧-೪೯) ; ಕಡು ಕೋಪ ಬಂದಾಗ ತಡಕೊಂಡವನೇ ಜಾಣ (ಗಾದೆ).

[ದೇ.೫ ತಮಿ. ತಟು, ತಟ್ಟೈ ; ಮಲ. ತಟು, ತಟೆ ; ತುಳು. ತಡೆ ; ಕೊಡ. ತಡೆ]

ತಡೆ₂ (ನಾ). ೧. ತಡ ; ಸಾವಕಾಶ; ವಿಳಂಬ : 'ತಡೆವಡು' ಪರಾ. ೨. ಅಡ್ಡಿ ; ನಿರ್ಬಂಧ; ವಿಘ್ನ : ಬಯಲಿಂಗೆ ಕಡೆಯಿಲ್ಲ ಮರುತಂಗೆ ತಡೆಯಿಲ್ಲ (ಅವಚಂ. ೨೫೭-೧೧೭೯) ; ತವನರಥಮದಾ ಪುರದ ಮಿಗೆ ಪುಗಲ್ ತಡೆಯಿಲ್ಲದಬ್ಜಜಂ ಮಾಡಿದ ರಂಧ್ರಪಥಂಗಳೆಂಬಿನಂ ರಾಜಿಪುವಾ ತೆನೆತೆನೆಗಳಂಬುಗಂಡಿಗಳಿನಸುಂ (ಕುಸುಮಾ. ೨-೭೮) ; ತೊಡೆಗಳೊ . . . ರಂಭಾವಿಭವದ ತಡೆಗಳೊ ಸಿಂಗರದ ಕಡೆಗಳೋ ಶಶಿಧರನಾ (ಗಿರಿಕ. ೧೦-೫೯); ನಿರಾಯುಧರನಿಱಿವಲ್ಲಿ ತಡೆಗಿಡೆಗಳುಂಟೀ (ಚಿಬಪು. ೨೧-೧೯) : ಈ ಕಲ್ಲುಮಣ್ಣಿನ ರಾಶಿ, ನದಿಯ ಓಟಕ್ಕೆ ತಡೆಯಾಗುತ್ತದೆ (ನನದಿ. ೨೩). ೩. ಅಡ್ಡವಾಗಿ ಬರುವಿಕೆ : ಬಳಿಕ ಕಲಿ ರಾಧೇಯ ಬರುತಿರೆ . . . ವಾಯಸದ ತಡೆ ಭೂಮಿಕಂಪ ನಿಜಾಯುಧಂಗಳ ಕಿಡಿ ಗಜಾಶ್ವನಿಕಾಯ ರಥವಾಜಿಗಳ ಕಂಬನಿ ಕಾಣಲಾಯ್ತೆಂದ (ಕುಮಾರವ್ಯಾ.ಕ. ೮-೨೭). ೪. ಸಂಕೋಚ: ನುಡಿ ನೋಟ ಸರಸಗಳಿಂದ ಅಡಿಗಡಿಗಬಲೆಯರಂತರಂಗದ ತಡೆಯೊಡೆಯಿಸುತಿಹನೇನನೆಂಬೆ (ಭರತ. ೬-೭೯). ೫. ರಕ್ಷೆ ; ತಾಯಿತಿ: 'ತಡೆಗಟ್ಟು₂' ಪರಾ. ೬. (ನಿಂತಲ್ಲಿಯೇ ನಿಲ್ಲುವಂತೆ) ಹಾವುಗಳಿಗೆ ಹಾಕುವ ಮಂತ್ರ; ಸ್ತಂಭನಮಂತ್ರ : ತಡೆಯೆಂಬ ನುಡಿ ಪಾವಡಿಗರೊಳಲ್ಲದಾ ಪೊಡವಿಯೊಳಿಲ್ಲ ಭಾವಿಸಲು (ಕುರಾಸಾಂ. ೨-೬೯) ; ಕೊಡೆಯೆಂಬರಾತಪತ್ರವನು ತಡೆಯೆಂಬುದಹಿಮಂತ್ರದೊಳಗಲ್ಲದಾ ದೇಶದಡೆಯೊಳೀ ಶಬ್ದಂಗಳಿಲ್ಲ (ಮೋಹತ. ೨-೨೦). ೭. ತಿರುಪು ಅಥವಾ ತಿರುಗಣೆ ಸಡಿಲವಾಗದಂತೆ ಅದರ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಅಳವಡಿಸುವ ಚಿಕ್ಕ ಬಿಲ್ಲೆ : (ತಾ). ೮. ಕಿವಿಯ ಹಾಲೆಯ ವೆಜ್ಜ ಮುಚ್ಚಿಹೋಗದಂತೆ ಇರಿಸುವ ಕಡ್ಡಿ,–ಬೆಂಡು : (ತಾ). ೯. ಮೀಸಲು ಪಡೆ ; ಕೈಗಾವಲಿನ ಸೈನ್ಯ (?) : ಶ್ರೀಮನ್ಮಹಾಪ್ರಧಾನಂ ತಡೆಯ ದಣ್ಣನಾಯಕಂ ಲಕ್ಷ್ಮಣಯ್ಯಂಗಳ್ (ಎಕ. XII. ೩೩೪-೫; 1126). ೧೦. ಆಜ್ಞೆ ಅಥವಾ ಕಾರ್ಯ ಜಾರಿಯಾಗದಿರುವಿಕೆ,–ಸ್ಥಗಿತಗೊಳಿಸುವಿಕೆ : ತಡೆಯು ಆಜ್ಞೆ ಹಠಾತ್ತನೆ ಆಗಮಿಸಿತು (ನಿಕಉ. ೨೪). ೧೧. ವೇಗವನ್ನು ತಡೆಯುವ ಸಾಧನ ; ಬಿರಿ : ಗಾಳಿಯ ತಡೆ (ರೂಢಿ).

ತಡೆಹಾಕು=೧. ನಿಲ್ಲಿಸು ; ತಡೆಗಟ್ಟು ; ತಡೆಯುಂಟುಮಾಡು : ನೀಲ, ಅರ್ಜನ ಹೂಂಕಾರಕ್ಕೆ ತಡೆಹಾಕಿ ಹೇಳಿದನು (ಬಂಗಾಹ. ೭೩). ೨. ಆಕ್ಷೇಪಿಸು ; ಆಕ್ಷೇಪಣೆಮಾಡು : (ತಾ). [<ತಡೆ₁]

ತಡೆ₃ (ನಾ). ದಡ ; ತೀರ : "ತೀರಂ ತಟಂ ಕೂಲಮೆನೆ ತೊಱೆಯ ತಡೆ [ಪಾಠಾಂ. ಡಿ]ಗೆ ನಾಮಂ" (ಮಂಗರಾ. ೧೨೨-೧೧) : "ತಡೆ–ತಟಾ=ದಂಡೆ" (ಕರ್ಣಕೋ. ೧೭); ದೇವರೊಲವುಳ್ಳವರ ಕಂಡು ತಾನಾದೆನೆಂದೊಡೆ ಚಲಿಸದು ಕಂಡಯ್ಯ ನೇಮವೆಂದಡೆ ತಡೆಮುಟ್ಟಸಲೀಯ್ಯ (ಸಮೂವ. ೧೧-೪೦).

[<ಸಂ. ತಟಾ]

ತಡೆಅರ್ಜಿ (ನಾ). "ಪ್ರತಿಪಕ್ಷದ ಹೇಳಿಕೆಯನ್ನು ಕೇಳಿದ ಹೊರತು ಮುಂದಿನ ಕ್ರಮ ಜರುಗಿಸಕೂಡದೆಂದು ಹಾಕುವ ಅರ್ಜಿ; ತಡೆಅರ್ಜಿ : ಎಚ್ಚರಿಕೆಯ ಅರ್ಜಿ" (Caveat. ಇಂಕನಿ.).

[ತಡೆ₂ + ಅರ್ಜಿ₂]

ತಡೆಕಟ್ಟು 'ತಡೆಗಟ್ಟು₁' ನೋ.

ತಡೆಕವಾಟ (ನಾ). ತಡೆಯುವ ಬಾಗಿಲು,–ಕದ : ನೀರು ನಿರ್ಗಮನಾಳವನ್ನು ಹಾಯ್ದು ತಡೆಕವಾಟದ (ಚೆಕ್‌ವಾಲ್) ಮೂಲಕ ಉಗಿಯ ಗುಡಾಣವನ್ನು ಸೇರುತ್ತದೆ (ಕವಿಕೋ. I, ೭೪). [ತಡೆ₁ + ಕವಾಟ]

ತಡೆಕಾವಲುಗಾರ (ನಾ). (ಮುಷ್ಕರ ಮೊದಲಾದಂವುಗಳಲ್ಲಿ ತಮ್ಮವರು ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ಹೋಗದಂತೆ) ತಡೆಯುವ ಕಾವಲುಗಾರ : "ಕಾವಲುಪಡೆ, ಗಸ್ತುಪಡೆ; ತಡೆಕಾವಲುಗಾರರು ; ಪಿಕೆಟ್" (Picket. ಪ್ರತಿನಿ. ೬೨).

[ತಡೆ$_2$ + ಕಾವಲುಗಾರ (<ಕಾವಲುಗಾಱ)]

ತಡೆಕ್ಕೆ 'ತಡಕೆಯ್' ನೋ.

ತಡೆಗ (ನಾ). ತಡೆಯುವವನು ; ಅಡ್ಡಿಪಡಿಸುವವನು : "ರುಂಧನ್ ರೋಧಕ: – ಈ ೨ ತಡೆಗಂ" (ಶಾಶಕ್ತ. ೨೩೩). [ತಡೆ$_2$ + – ಗ$_2$]

ತಡೆಗಂಬಿ (ನಾ). ತಡೆಯುವ ಕಂಬಿ,–ತಂತಿ : (ಇಳಿಜಾರಿನಲ್ಲಿ ಹೋಗುತ್ತಿರುವಾಗ) ಗಾಲಿ ತಿರುಗದಂತೆ ತಡೆಯುವ ಕಂಬಿ; ತಡೆಗಂಬಿ (Spoke. ಇಂಕನಿ.). [ತಡೆ$_2$ + ಕಂಬಿ$_1$]

ತಡೆಗಟ್ಟು$_1$, ತಡೆಕಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ೧. ಅಡ್ಡಿಪಡಿಸು ; ಅಡ್ಡಗಟ್ಟು ; ತಡೆದು ನಿಲ್ಲಿಸು ; ಪ್ರತಿಬಂಧಿಸು ; ಸ್ತಬ್ಧಗೊಳಿಸು : ಕಂಪೆನಿಯ ಸೈನ್ಯವು ಅವರನ್ನು ತಡೆಗಟ್ಟುತ್ತಿದೆ (ಝೂರಾಣ. ೪೩೭) ; ರಾಜಭಟರು ರಾಜಒಡೆಯನನ್ನು ತಡೆಗಟ್ಟಲಿಲ್ಲ (ಶ್ರೀರಾಯ. ೩೦೦) : ಅವನ್ನು ತಡೆಗಟ್ಟುವುದು ಅಪ್ಪಾಜಿಯವರಿಂದಲೂ ಸಾಧ್ಯವಲ್ಲ (ಚದೇವ. ೨೦೦) : ವೃದ್ಧಾಪ್ಯ ಮತ್ತು ಮೃತ್ಯುಗಳನ್ನು ತಡೆಗಟ್ಟುವ ಉಪಾಯವನ್ನು ಈತ ಕಂಡುಹಿಡಿದಿದ್ದಾನು (ಆಶ್ರಮ. ೭೮) : ನಿಯಂತ್ರಣ ಕ್ರಮಗಳಿಂದ ನೊಣಗಳನ್ನು ತಡೆಗಟ್ಟಬಹುದು (ಆಹುಸಾ. ೫೦). **ತಡೆಕಟ್ಟು** : ೨. ಮಳೆ, ಬೆಂಕಿ, ಹಾವು, ಹುಲಿ ಮುಂತಾದುವನ್ನು ಮಂತ್ರಬಲದಿಂದ ಸ್ತಂಭನಗೊಳಿಸು : ಭವಭೂತಿಯು ತನ್ನ ವಿದ್ಯೆಯ ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ತೋರಿಸಬೇಕೆಂದು ತಡೆಕಟ್ಟಿದನು; ಬರುತ್ತಿದ್ದ ಮಳೆಯು ನಿಂತು ಹೋಯಿತು (ನೀತಿಚಂ V. ೨೪) ; ಬೇಟೆಯಾಗದಿದ್ದರೆ ಯಾರೋ ತಡೆಕಟ್ಟಿರುವರು; ಅದನ್ನು ಬಿಡಿಸಬೇಕೆಂದು ಮಂತ್ರವಾದಿಯ ಬಳಿಗೆ ಹೋಗಿ ಆ ಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ನೆರವೇರಿಸುತ್ತಿದ್ದರು (ಹುಟ್ಟಿದ. ೨೭). [ತಡೆ$_2$ + ಕಟ್ಟು$_1$]

ತಡೆಗಟ್ಟು$_2$ (ನಾ). ೧. ಅಣೆಕಟ್ಟು : (ಶ). ೨. ಪೀಡಾಪರಿಹಾರಕ್ಕಾಗಿ ಕಟ್ಟುವ ರಕ್ಷೆ,–ತಾಯಿತ. ೩. ಅಡ್ಡಿ ; ತಡೆ; ಪ್ರತಿಬಂಧಕ : ಯಕ್ಷಿಣಿಯಾಟದಂತೆ ಫಕ್ಕನೆ ತೆರೆವ–ಕಣ್ಮಾಯವಾಗುವ – ಎದ್ದರೆಯು ತಡೆಗಟ್ಟಾಗಿ ನಿಲ್ಲುವ–ಕದಬಾಗಿಲ್ಗಳೂ (ಬಟ್ಟಿಅ. ೪೯–೮). [ತಡೆ$_2$ + ಕಟ್ಟು$_2$]

ತಡೆಗಟ್ಟೆ (ನಾ). ಅಡ್ಡಗಟ್ಟೆ ; ಅಣೆಕಟ್ಟು : (ಶ).

[ತಡೆ$_1$ + ಕಟ್ಟೆ]

ತಡೆಗಡಿ (ಕ್ರಿ). ೧.=ತಡಂಗಡಿ ೧ : ವೀರರಂ ತಡೆಗಡಿದ ನೆತ್ತರ ಕಡಲ್ಕಟ್ಟೆ (ಇಹರ. ದೇ. ೪೨.೪) : ಮಿಾಱಿದಡೆ ಕೆಡಹಿ ತಡೆಗಡಿವೆನು (ಹಜಕಾ. ೧೧–೩೮); ತಡೆಗಡಿ ಸುಯೋಧನನೂರುಗಳನು (ಕುವ್ಯಾಸ. ೧೫–೩೧) : ತಾನೀ ಬಲವ ನೆಱೆ ತಡೆಗಡಿದು ಗೋಸಂಕುಲವ ತಿರುಹುವೆನೆಂದು ಮುಳಿದೀಕ್ಷಿಸಿ ಕುಮಾರಕರ (ಜೀವಂಧ. ೪೦–೩೪) : ಎಚ್ಚೊಡಚ್ಯುತನ ಬಾಣಂಗಳ ತಡೆಗಡಿದು (ಮೋಹಶ. ೪೦–೩೪) : ಬಂದ ವಾಜಿಗಳ ನಾನಳವಿಯೊಳ್ಕಾಣೆನೆಂಬಂದವಾಗಲ್ಕೆ ತಡೆಗಡಿದು ಮೆದೆಗೆಡಹಿದಂ (ಜೈಮಿಭಾ. ೧೨–೪೩). ೨. ಅಡೆತಡೆಗಳನ್ನು ಗೆಲ್ಲು ; ವಿಘ್ನವನ್ನು ದಾಟು : (ಶ). ೩. ನಡುನಡುವೆ ಭಂಗವಾಗು : ಆಗಾಗ್ಗೆ ನರಳುದನಿಯಿಂದ ತಡೆಗಡಿಯುತ್ತಿದ್ದ ಅವಳ ಮೇಲುಗೊರಕೆಯನ್ನೂ . . . ಕೇಳಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದಾಗ (ಪುನರು. ೫೪೪). ೪. ನಡುನಡುವೆ ನಿಲ್ಲಿಸು,–ಭಂಗಪಡಿಸು : ಇತರರು ತನ್ನ ಮಾತನ್ನು ತಡೆಗಡಿಯಲವಕಾಶಕೊಡಲಿಲ್ಲ (ಪುನರು. ೧೦೫). 'ತಡಂಗಡಿ' ಪರಾ.

[ತಡೆ$_2$ + ಕಡಿ$_2$]

ತಡೆಗಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಕತ್ತರಿಸಿ ಹಾಕಿಸು : ಕ್ಷಾತ್ರವ ತಡೆಗಡಿಸಿ ಚತುರಂಗ ಬಲವನು ಹುಡಿಹುಡಿಯ ಮಾಡುವರು (ಕುವ್ಯಾಉ. ೪–೭೭).

[ತಡೆಗಡಿ + – ಇಸು$_3$]

ತಡೆಗರ್ಚು (ಕ್ರಿ). ದಂಡೆಯನ್ನು ಹಿಡಿ ; ದಡಕ್ಕೆ ಬರು (?) : ಎಡೆವಿಡದಾವಾವ ಕಱೆ ತೊಱೆ ಬಾವಿಯೊಳ್ತಡೆಗರ್ಚದುವು ಸೀರ್ವೊಕ್ಕ ತಡೆಯದೆ ಬಹುಮೃಗ ಪೊಸ ತುಪ್ಪುಳಿಂತು ಮೆಯ್ಮುಡಿಯಲ್ಕೆನರರಳಲಿದರು (ಪೋಹಶ. ೪–೪೪). [ತಡೆ$_3$ + ಕರ್ಚು$_1$]

ತಡೆಗಾಲ್, ತಡೆಗಾಲು (ನಾ). ೧. ಮುಂದೆ ಹೆಜ್ಜೆ ಇಡದಂತೆ ಅಡ್ಡಿಪಡಿಸುವ ಕಾಲು ; ಅಡ್ಡಗಾಲು : ಪೌಜು ಬಂದೊಡನೊದಗಲಿಟ್ಟಣಪ ಜನದ ತಡೆಗಾಲ್ಗಳಿಂದಾ ಸುತಂ ಪೊಡೆಗೆಡೆಯಲು (ಭಾವಚಂ. ೮–೧೮) : ಸಂದಣಿಪ ಮಂದಿಯೊಳಪೊಕ್ಕು ನಿಂದು ನಿರೀಕ್ಷಿಪಾಗಳ್ಕವಿವ ಪಡೆಯ ತಡೆಗಾಲ್ಪೊಡೆಯೆ ಪೊಡವಿಯೊಳ್ಕೆಡೆದು ಕಣ್ಗೆಟ್ಟಳಲ್ದು (ರಾಜಶೇ. ೦೩–೯೫ವ). 'ತಡೆಗಾಲ್ವೊಯ್' ಪರಾ. ೨. ತಡೆತಡೆದು ನಡೆಯುವ ಕಾಲು ; ತಡವರಿಸುವ ಕಾಲು : ಸೆಡೆವ ನಡ ತೊಡೆಯ ತಡಗಾಲ್ ನಡುವಿಂಗತಿ ಗಾಢದುಡಿಗೆ ಬಡತನು . . . ಸೊಗಯಿಸಿತ್ತು ಪಂಕಜಮುಖಿಯೊಳ್ (ಗಿರಿಕ. ೩–೨೨). **ತಡೆಗಾಲು** : ೧. ತಿವಿದು ಹಿಂಗುವ ಭಟನ ಪವನಜನವಚಿ ತಡೆಗಾಲಿಂದ ಕೆಡಹಲು (ತೊರರಾ. ೫–೫–೩೩) : ಓಡೆ ಬೆಂಬತ್ತುತಂ ತಡೆಗಾಲ ಹೊಡೆದಲ್ಲಿ ಕೂಡೆ ಬೊಬ್ಬಿಱಿದು (ವೀಶೈವು. ೨–೧೨–೨೩); ತಡೆಗಾಲೊಳಾತನಂ ಕೆಡಹಿ ಭುಜಯುಗ್ಮಮಂ ತೊಡರಿಕೊಂಡುಪ್ಪರಿಸಿ (ಜೈಮಿಭಾ. ೨೪–೫೪)

[ತಡೆ$_1$ + ಕಾಲ್$_1$]

ತಡೆಗಾಲು 'ತಡೆಗಾಲ್' ನೋ.

ತಡೆಗಾಲ್ಪೊಡೆ (ಕ್ರಿ). ತೊಡರುಗಾಲು ಹಾಕು ; ಕಾಲಿಗೆ ಅಡ್ಡ ಬರು : ಮೊಗಮಂ ಮುರಿದು ಮೊಲೆಯೂಡಲಡ್ಡಸಾರ್ದ ಪುಲ್ಲೆಯಿರ್ದಂತೆ ಪರಿಚಯಕ್ಕೆ ಪರಿತಂದು ಡೆಕಪಾಯಪಾಲಂ ತೊಡೆಯೊಳ್ ತಡಗಾಲ್ಪೊಡೆದು ಕೊಣಕಿಡುವ ಕೊಣಸುಗಳಂ ಪಿಡಿದು ಮುದ್ದಾಡಿಸುತ್ತುಂ (ಅರ್ಧನೇ. ೦–೯೨ ವ). [ತಡೆಗಾಲ್ + ಪೊಡೆ$_1$]

ತಡೆಗಾಲ್ವೊಯ್ (ಕ್ರಿ). ಅಡ್ಡಗಾಲುಹಾಕು,–ಹೊಡೆ: ಹೊಯ್ದು ತುಱ; ಬಸು ಹಿಡಿದು ತಡೆಗಾಲ್ವೊಯ್ದು ಕೆಡಹಿದನು (ಕುವ್ಯಾಕ. ೦೯–೪೮); ಬಾಸುಳೇಳ್ವಂತೆ ಬಡಿವ ತಡೆಗಾಲ್ವೊಯ್ದು ಓಸರಿಸದೆ ಕೆಡಹುವನು ಗಾಸಿಮಾಡುವನು ಮಕ್ಕಳನು (ನೇಮಿಸಂ. ೦೫–೧೧೦).

[ತಡೆಗಾಲ್ + ಪೊಯ್$_1$]

ತಡೆಗಾಱ (ನಾ). ಹಾವಿಗೆ ತಡೆಮಂತ್ರವನ್ನು ಹಾಕುವವನು; ಗಾರುಡಿಗ: ಹಾವನು ನಾ ಪಿಡಿವರೆ ತರಳ ನಾ ತಡೆಗಾಱನೆ (ಕನಕ. ೫೦–೭).

[ತಡೆ$_2$ + – ಕಾಱ]

ತಡೆಗಿಡು 'ತಡೆಗೆಡು' ನೋ.

ತಡೆಗೆಡವು 'ತಡೆಗೆಡಹು' ನೋ.

ತಡೆಗೆಡಹು, ತಡೆಗೆಡವು (ಕ್ರಿ). ಅಡ್ಡಗಟ್ಟಿ ಕೆಡಹು,–ಉರುಳಿಸು : ನುಡಿಯವೆ ನೀನಿಂತಿದರ್ೊಡೆ ಕೆಡೆನೂಂಕಿ ಪೊರಳ್ಚಿ ಗಂಟಲಂ ಮೆಟ್ಟಿ ಕರಂ ತಡೆಗೆಡಹಿ ತನುವ ಜಡಿದೆನ್ನೊಡಮೆಯನುಗುಱಿಸದೆ ಮಾಣೆಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧೨–೨೦೯) : ತಡೆಗೆಡಹಿ ಮೂಗಂ ಕೊಯ್ಯದೆ ಮಾಣ್ಬನೆ (ಬಸವ. ೪೧೩). **ತಡೆಗೆಡವು** : ವಾನರ ವರಧ್ವಜಂ ಮುಳಿದು ನೀಲಧ್ವಜನ ಸೇನೆಯಂ ತಡೆಗೆಡವು[ಪಾಠಾಂ. ಗಡಿಯು]ತಾತನಂ ಮುಸುಕಿದನನೂನ ಶರಜಾಲದಿಂ (ಜೈಮಿಭಾ. ೮–೩೭). [ತಡೆ$_2$ + ಕೆಡಹು (<ಕೆಡವು)]

ತಡೆಗೆಡು, ತಡೆಗಿಡು (ಕ್ರಿ). ತಡೆಯಿಲ್ಲದಂತಾಗು ; ಅನಿರ್ಬಂಧವಾಗು ; ಅಡ್ಡಿಯಿಲ್ಲದಿರು : ನಡೆಗೆಡೆ ಚಿತ್ತಂ ಧೃತಿಲತೆ ಕುಡಿಗೆಡೆ ಮನಸಿಜ ವಿಕಾರತತಿ ಮಾನಸದೊಳ್ತಡೆಗೆ[ಪಾಠಾಂ. ಗಿ]ಡೆ ಕೈಯಂಕುಶಮದಂ ಪಡಲಿಡೆ ಧರಣಿಯೊಳೆ ವಿರಹವಿಹ್ವಳನಾದಂ (ವೃಷವಿ. ೨೮–೨೧). **ತಡೆಗಿಡು** : ಮೇಲಿನ ಪ್ರಯೋಗದ ಪಾಠಾಂತರವನ್ನು ನೋಡಿ.

[ತಡೆ$_2$ + ಕೆಡು$_1$]

ತಡೆಗೆಡೆ (ಕ್ರಿ). ನಡೆಗೆಟ್ಟು ಬೀಳು : ಎಡವಿ ಬೀಳು : ಉಡಿದುಡಿದು ಸೂಸಿದ ಮೃದುಮೃಣಾಳನಾಳ ತಂತುಜಾಲಕದೊಳೊಯ್ಯನೊಯ್ಯನೆ ರಯ್ಯಮನೆ ನಡೆವಡೆಯೊಳಡಿ ತೊಡಂಕಿ ತಡೆಗೆಡೆವ ತರುಣ ಮರಾಳಂಗಳಂ ಕಂಡು (ರಾಜಶೇ. ೬-೨೪ ವ). [ತಡೆ$_2$ + ಕೆಡೆ$_1$]

ತಡೆಗೆಯ್ (ಕ್ರಿ). ಸ್ತಂಭನಗೊಳಿಸು ; ಚಲಿಸದಂತೆ ಮಾಡು : ಚ್ಯವನಂ ತನ್ನೊಂದು ಬಲ್ಮೆಯಿಂ ಸುರಪನುಮಂ ಕೈದುವುಂ ತಡೆಗೆಯ್ದಂ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೭೦-೧೯). [ತಡೆ$_2$ + ಕೆಯ್$_1$]

ತಡೆಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ಅಡ್ಡಬರು; ಅಡ್ಡಿಯಾಗು; ಅಡ್ಡಗಟ್ಟು; ತರುಬು: ಕೂರ್ಪುಡುಗದೆ ಬಂದು ತಾಗೆ ಯಮಳರ್ ತಡೆಗೊಂಡೊಡ[ಪಾಠಾಂ. ರರಾರ್ತಡೆಗೋದಡೆ] . . . ರಥಂಗಳನಚ್ಚುಡಿಯೆಚ್ಚು (ಪಂಪಭಾ. ೧೨-೧೬೨) [ತಡೆ$_2$ + ಕೊಳ್$_1$]

ತಡೆಗೊಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಅಡ್ಡಿಪಡಿಸು ; ನಿಲ್ಲಿಸು : (ಕ). ೨. ಕಟ್ಟು ; ಬಂಧಿಸು: ಉದ್ದಾನಂ, ಬಂಧನಂ – ೨ ಕಟ್ಟಿಹಾಕುವುದಕ್ಕೆ ಹೆಸರುಗಳು. ಕಟ್ಟು; ತಡೆಗೊಳಿಸುವಿಕೆ (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೨೦೯). [ತಡೆಗೊಳ್ + – ಇಸು$_3$]

ತಡೆತ, ತಡತ (ನಾ). ಹೆಚ್ಚುಕಾಲ ಉಳಿಯುವಿಕೆ ; ಬಾಳಿಕೆ ; ತಾಳಿಕೆ : ಈ ರೀತಿ ತಡತ ಬಾರದ ಬಟ್ಟೆಗಳನ್ನು ಇಂಥಾ ಉಪಯೋಗಕ್ಕೆ ಕೊಳ್ಳುವುದು ಅನುಚಿತ (ಗೃಹವಿ. ೮೧) ; ಹೊರಗಡೆ ತಡೆತ ಬರುವ, ಮೆದುವಾದ ಅಸ್ಥಿ ಪಂಜರ–ಬಾಹ್ಯ ಚರ್ಮವಿದೆ (ಕೀಟಪ. ೫). **ತಡತ :** ಯಾಕೋ ಈ ಸೀರೆ ತಡತ ಬರಲೇ ಇಲ್ಲ (ರೂಢಿ). [ತಡೆ$_2$ + – ತ$_2$]

ತಡೆನಡೆ (ನಾ). ನಿಧಾನವಾದ ನಡಿಗೆ : ನಿಧಾನಚಲನ; ಮಂದಗತಿ; ತಡೆನಡೆ (Drag. ಇಂಕನಿ). [ತಡೆ$_2$ + ನಡೆ$_2$]

ತಡೆಪ (ನಾ). ತಡ ; ಸಾವಕಾಶ ; ನಿಧಾನ : ತೊಡೆಪಂ, ನಡೆಪಂ, ಮೊಗೆಪಂ, ತಡೆಪಂ, ಅಣಪಂ (ಶಬ್ದಾನು. ೫೬೧ ಪ್ರಯೋ). 'ತಡೆಪಂಬೆಱು' ಪರಾ. [ತಡೆ$_2$ + – ಪ$_2$]

ತಡೆಪಂಬೆಱು (ಕ್ರಿ). ಸಾವಕಾಶವಾಗು ; ನಿಧಾನವಾಗು : ಬೆಳರ್ಗೆಂಪಿಡಿ ದಧರಮಿಂಪನಪ್ಪಿದ ನುಡಿ ತಡೆಪಂಬೆತ್ತ ನಡೆ ನಿಜಂ ಕೋಮಳೆಯಾ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೬-೬೮). [ತಡೆಪ + ಪೆಱು$_1$]

ತಡೆಬಂಡೆ (ನಾ). ತಡೆಯುವ ಬಂಡೆ : ಓಡಿ ಹೋಗುವ ಬಾಣಭಟ್ಟ ಅಂದು ಪ್ರಳಯಪೂರದ ತಡಬಂಡೆಯಾಗುತ್ತಾನೆ (ಬಾಣಕ. ೧೪೨). [ತಡೆ$_1$ + ಬಂಡೆ$_1$]

ತಡೆಬಡೆ (ನಾ). ೧. ಅಡ್ಡಿ ; ಆತಂಕ ; ಅಡೆತಡೆ : ಜನಗಳ ತಡೆಬಡೆ ಇಲ್ಲದ ಮಾತಿನ ಪ್ರವಾಹವನ್ನು ಕೇಳಿ ಕೇಳಿ ಮಾಲತಿಗೂ ಚಿಟ್ಟುಹಿಡಿದಿತ್ತು (ಪತಂಗ. ೨೯) ; ಅವರ ನಿವೃತ್ತಿಯ ಕುರಿತ ಇತ್ಯರ್ಥವು . . . ತಡವಾಗುತ್ತಿರುವಾಗ ಬಂದಿತು ಮೃತ್ಯುವು ಅದಕ್ಕೆ ತಡೆಬಡೆಯಿಲ್ಲವಾಗಿ (ಇಂಜಾಪ. ೨೧-೯೩). ೨. ನಿಲುಗಡೆ ; ವಿರಾಮ : ನಾಲ್ಕೈದು ದಿನ ತಡೆಬಡೆಯಿಲ್ಲದ ಅಗೆದರು (ಪುಟ್ಟಹ. ೬೨) : ಊರನ್ನು ತಲುಪುತ್ತಲೇ ತಡೆಬಡೆಯಿಲ್ಲದ ಅಂಗಡಿಯನ್ನು ತೆರೆಯುವ ಯೋಚನೆಯಲ್ಲಿ ಬಂದ (ಗಂಗಾಳ. ೧೩). 'ಅಡೆತಡೆ' ಪರಾ. [ತಡೆ$_2$ + – ಪಡೆ$_6$]

ತಡೆಬಿಡು 'ತಡೆವಿಡು' ನೋ.

ತಡೆಮಂತ್ರ (ನಾ). ಸ್ತಂಭನಗೊಳಿಸುವ ಮಂತ್ರ : ಕಡಿಕಡಿದು ಕೆಡಹಿದರ್ ಕುರಿಕೋಳಿ ಲಕ್ಕಮುಂ . . . ಕೂಗಿದರ್ ತಡೆಮಂತ್ರಮುಂ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೬೭೦-೨೪೧). [ತಡೆ$_1$ + ಮಂತ್ರ]

ತಡೆಯಿಡು (ಕ್ರಿ). ಅಡ್ಡಿಯುಂಟುಮಾಡು ; ತಡೆಯೊಡ್ಡು : ಬಲ್ಲಿದನಂಕಮಾಲೆಗೆ ತಡಯಿಡಲೇಕೆ ಹಲ್ಲ ಹೋಗಾಡಲದೇಕೆ (ಭರತ. ೩೯-೨೩). [ತಡೆ$_2$ + ಇಡು$_1$]

ತಡೆಯಿಸು, ತಡೆಸು (ಕ್ರಿ). ಅಡ್ಡಿಪಡಿಸು ; ವಿಘ್ನಬರುವಂತೆ ಮಾಡು ; ನಿರ್ಬಂಧಿಸು : ನಿನ್ನನೆ ಪೂಜಿಸಿ ಪಡೆದರ್ಕನ್ನೆಯರಭಿಮತಮನಾದ ಮಾರಾಧಿಸಲಾನಿನ್ನವರಂ ರತಿಪತಿ ನೀನೆನ್ನ ಮನೋರಥಮನೇಕೆ ಪೇಱ್ ತಡೆಯಿಸಿದ್ಯೆ (ಕಾದಂಬ. ೭೮೪). **ತಡೆಸು :** ನುಡಿಸು ಕೈಲಾಸಮುಂ ಕೆಡಿಸು ಹರಸಾಸಮುಂ ತಡೆ[ಪಾಠಾಂ. ಡ]ಸದೆನ್ನಿಂ ದಾಳಿಯಿಡಿಸು ಬೇಗದೊಳೆ ನುತ್ತೊತ್ತಡನೊಡನೆ ನೇಮಿಸಿದನು (ಚಬಪು. ೪೭-೨೨) ; ಆರೆನ್ನನಿಂತು ತಡೆ[ಪಾಠಾಂ. ಡ]ಸಿದರಾಯ್ತು ದುರ್ಭಿಕ್ಷಮುರೊಳ್ಪಳೆಯದೆ ಧಾನ್ಯಂ (ಜೈಮಿಭಾ. ೬-೫೦). [ತಡೆ$_2$ + – ಇಸು$_3$]

ತಡೆಯುಸಿರ್ (ನಾ). ತಡೆತಡೆದು ಆಡುವ ಉಸಿರು : ಕಿರುಬೆಮರ ತಡೆಯುಸಿರ ಕರುಣಾಸ್ಪದೆಯಾಗಿ (ಮಂತ್ರಶ. ೫೮-೧೫). [ತಡೆ$_1$ + ಉಸಿರ್$_2$]

ತಡೆಯೋಟ (ನಾ). "ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾಗಿರುವ ಅಥವಾ ಕೃತಕವಾದ ತಡೆಗಳನ್ನು ದಾಟಿಕೊಂಡು ಓಡಬೇಕಾದ ಜೂಜೋಟ : ತಡೆಯೋಟ" (Obstacle-race. ಇಂಕನಿ.) [ತಡೆ$_2$ + ಓಟ]

ತಡೆರಾಜ್ಯ (ನಾ). "ಎರಡು ಪ್ರಬಲರಾಜ್ಯಗಳ ಮಧ್ಯೆ ಇದ್ದು ಒಬ್ಬೊಬ್ಬರಿಗೆ ಕಾದಾಟದ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಕಡಮೆ ಮಾಡುವ ಸಣ್ಣ ರಾಜ್ಯ : ತಡೆರಾಜ್ಯ" (Buffer-state. ಇಂಕನಿ.). [ತಡೆ$_2$ + ರಾಜ್ಯ]

ತಡೆವಡು (ಕ್ರಿ). ತಡವಾಗು ; ನಿಧಾನವಾಗು : ಬಿನದಿಪ ಕಾಮಿನಿಯರ್ಗೆ . . . ನೊಸಲೊಳ್ ಬೆಮರ್ ಪನಿಯೆ ತೆಳ್ಗದಂಪು ಕಂಪಡರೆ ಎರ್ದೆ ದಡದಡಿಸೆ ಸುಯ್ ಪೆರ್ಚೆ ನಡೆ ತಡೆವಡೆ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೧೨೩-೬). [ತಡೆ$_2$ + ಪಡು$_1$]

ತಡೆವಡೆ, ತಡೆಪಡೆ (ಕ್ರಿ). ಅಡ್ಡಿಗೊಳಗಾಗು ; ತಡೆಯಲ್ಪಡು ; ನಿಂತುಹೋಗು : ಸಡಗರಗಳಲ್ಲಲ್ಲಿ ತಡೆವಡೆದು ಸುಗಿದು ನುಡಿಯರಾರುಂ (ಕಾಲೂರ. ೧೫೮-೩೪೮). **ತಡೆಪಡೆ :** ಅಲ್ಲಿ ತಡೆಪಡೆದು ತಾಂ ತಳುಹಿಲ್ಲದೆ ನಿಜದೇಶಕೆಯ್ದೆವಂದು (ಧರ್ಮಪ. ೨-೩೯). [ತಡೆ$_2$ + ಪಡೆ$_1$]

ತಡೆವರ್ (ಕ್ರಿ). ಅಡ್ಡಿಯಾಗಿ ಬರು : ತಡೆಯುಂಟುಮಾಡು : ಕೆಱುಂಬಿ ನಿರ್ನೆರಮಿಾವುಜಜ್ಜುಗಕ್ಕೆ ತಡೆವರ್ಪರ್ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೫೬-೨). [ತಡೆ$_2$ + ಬರ್$_1$]

ತಡೆವಲೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಲೆ : ನಡುವಲೆ ತಡವಲೆ ಸಿಡಿವಲೆ ನಿಡುವಲೆಗಳೊಟ್ಟಿದವು ಲುಬ್ಧಕರೊಳ್ (ಗಿರಿಜಾ. ೧-೮೦). [ತಡೆ$_1$ + ಬಲೆ$_1$]

ತಡೆವಿಡು, ತಡೆಬಿಡು (ಕ್ರಿ). ೧. ತಡೆಯನ್ನು ತೆಗೆದುಹಾಕು ; ಬಂಧನದಿಂದ ಬಿಡುಗಡೆ ಮಾಡು : ಪಟುಭಟತರ್ಗಿದರ್ಕಲ್ಪಮೇಘಂಗಳಂ ತಡೆವಿಟ್ಟ ಮಳೆಯೆನಲ್ಕಣೆಗಱೆಯುತೆ (ಜೈಮಿಭಾ. ೮-೨೯). ೨. ಮಂತ್ರ ಪ್ರಭಾವದಿಂದ ಮುಕ್ತವಾಗು. ೩. ಬಿಡುಗಡೆ ಹೊಂದು; ಸ್ವತಂತ್ರವಾಗು : ತಾಂ ತನಗೆ ಹಯಂ ತಡೆವಿಟ್ಟ ಪಾವೆಂತಂತು ನಡೆವಟ್ಟು ತನ್ನಿಚ್ಛೆಯಿಂ ಪೋಗೆ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೧೩೮-೧೨). **ತಡೆಬಿಡು :** ೧. ತಡೆಬಿಟ್ಟ ಕಂಬನಿಯು ಕೈಯಿಂದ ಮುಂಗಾಣದೆಡಹುತ್ತ ಶಾಗುತ್ತ ಒಡವರ್ಪ ಪರಿವಾರವುಂ ಕಂಡು (ಜಪಶಾ. ೯-೨೦). [ತಡೆ$_2$ + ಬಿಡು$_1$]

ತಡೆವೇಂಟೆ, ತಡೆವೇಟೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬೇಟೆ ; ಮೃಗಗಳನ್ನು ತಡೆದು ಆಡುವ ಬೇಟೆ : ಭಾಸುರ ವರೂಥಪನೇಱ ಭೂಪಾಲಮಕರ ಧ್ವಜಂ ನಡೆಯೆ ತಡೆವೇಂಟೆಗೆ (ಹಪಶಾ. ೬-೧); ಮೇಲ್ವಾಸು ಮಂಚಗಳ ಗಡಣವೆಯ್ದಿತು ರಾಯನ ನಿಯಮದೊಳಂದು ತಡೆವೇಂಟೆಯ ಸಮಕಟ್ಟು (ಕುರಾಸಾಂ. ೨೬-೪೬). **ತಡೆವೇಟೆ :** 'ತಡೆವೇಟೆಕಾತಿ' ಪರಾ. [ತಡೆ$_2$ + ಬೇಂಟೆ]

ತಡೆವೇಂಟೆಕಾತಿ, ತಡೆವೇಟೆಕಾತಿ (ನಾ). ತಡೆವೇಟೆಯನ್ನು ಆಡುವವಳು: ಜನಮನದ ಸಂಕಲೆವನೆಯೊ ಲೋಚನಮೃಗದ ತಡೆವೇಂ[ಪಾಠಾಂ. ವೇ] ಟೆಕಾತಿಯೊ ಮನುಮಥನ ಸಂಜೀವನೌಷಧಿಯೋ . . . ಎನಿಸಿದೂರ್ವಸಿ ಬಂದಳು (ಕುವ್ಯಾಅ. ೮-೧೦). **ತಡೆವೇಟೆಕಾತಿ**: ಮೇಲಿನ ಪ್ರಯೋಗದ ಪಾಠಾಂತರವನ್ನು ನೋಡಿ. [ತಡೆವೇಂಟೆ + – ಕಾತಿ$_5$]

ತಡೆವೇಟೆ 'ತಡೆವೇಂಟೆ' ನೋ.

ತಡೆವೇಟೆಕಾತಿ 'ತಡೆವೇಂಟೆಕಾತಿ' ನೋ.

ತಡೆಸು 'ತಡೆಯಿಸು' ನೋ.

ತಡೆಹಡೆ 'ತಡೆವಡೆ' ನೋ.

ತಡೆಹಿಡಿ (ಕ್ರಿ). ೧. ತಡೆದು ಹಿಡಿ; ಅಡ್ಡಿಪಡಿಸು; ನಿಗ್ರಹಿಸು: ಅವರಿವರು ಓಡಿ ಬಂದು ಜಗಳವನ್ನು ಬಿಡಿಸಿ ತಿಮ್ಮನನ್ನು ತಡೆಹಿಡಿದರು (ತಿಂಮತ. ೩೫). ೨. (ದುಃಖ ಮೊದಲಾದ ಭಾವಗಳನ್ನು) ಒತ್ತಿರಿಸು; ಅದುಮಿಡು; ಹತ್ತಿಕ್ಕು: ಉಮ್ಮಳಿಸಿ ಬರುತ್ತಿರುವ ಎದೆಯ ದುಃಖವನ್ನು ಪ್ರಯತ್ನಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ತಡೆಹಿಡಿಯುವಂತೆ . . . ತೋರುತ್ತಲಿತ್ತು (ಚಿತಸ. ೧೦೪): ಉಕ್ಕುತ್ತಿದ್ದ ಕಣ್ಣೀರನ್ನು ಬಿಗಿಯಾಗಿ ತಡೆಹಿಡಿದನು (ಪುನರು ೧೯೦). ೩. ಪ್ರಕಟ ಪಡಿಸದೆ ಇರು; ಜಾರಿಗೆ ತರದೆ ನಿಲ್ಲಿಸು: ಪರೀಕ್ಷೆಯ ಫಲಿತಾಂಶವನ್ನು ತಡೆಹಿಡಿದಿದ್ದಾರೆ (ರೂಢಿ). [ತಡೆ$_2$ + ಹಿಡಿ$_1$(<ಪಿಡಿ$_1$)]

ತಣ್$_1$, ತಣಿ$_2$ (ಕ್ರಿ). ತಣ್ಣಗಾಗು; ಉಷ್ಣವಳಿ; ಆರು: ಲಂಕೆ ಮಿಳ್ಳಿಳನೆ ಬೆಬ್ಬಳಿಸೆ, ಭಯಕೆ ನೆತ್ತರ್ ತಣ್ತುವೋಲ್ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೭೩೩-೭೭೦). **ತಣಿ$_2$**: ಬಿಸಿಲ್ ತಣಿಯೆ ತಂಗಾಳಿ ಮೈದೋಱೆ . . . ಸೀತಾಲಕ್ಷ್ಮಣರುತ್ತರಾಭಿಮುಖರಾಗಿ ಪೊಱಮಟ್ಟರ್ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೩೨-೩): ತಣಿದನ್ನ ತಂಗುಳೆನಿಕ್ಕುಂ (ಕಶರ. ೧೨೪); ಚಹಾ ಆಗಲಿ. ಬಿಸಿ ಇರುವಾಗಲೇ ಅದನ್ನು ತಣಿಯುವ ಮೊದಲೇ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಿ (ಒಂಟಿದ. ೧೭೧).

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ತುಳು. ತಣಿ]

ತಣ್$_2$, ತಂ$_1$, ತಣು$_1$ (ನಾ). ೧. ತಂಪು; ಶೈತ್ಯ: (ಶಿ). (ಗು). ೨. ತಂಪಾದ; ಶೀತವಾದ; ತಣ್ಣಗಿರುವ: 'ತಣ್ಗದಿರ್', 'ತಣ್ಗಳಸ', 'ತಣ್ಜೊಡರ್', 'ತಣ್ಬಿಸಿಲ್' ಪರಾ. **ತಂ$_1$**: ೨. 'ತಂಗಡಲೆ', 'ತಂಗಾಲ' ಪರಾ. **ತಣು$_1$**: ೧. ತಣುವಿರಬಲ್ಲುದೇ ಅತಿಶುಷ್ಕವಾದ ವರ್ಣತರುವಿಡಿದ ಅನಲನ ನಡುವೆ (ಮೋಳಮಾ. ೧೭೧-೭೦೧): ಸಕಲ ಗಣಸಂಕುಳಂ ತಣು[ಪಾಠಾಂ. ನು]ವಿನೋಕುಳಿಯಾಡಿ (ಬಸರ. ೭-೧೮೪); ಭಾನು ತಣುವಾದಾನು ಸೋಮ ಸುಟ್ಟಾನು . . . ಜಗ ಶೂನ್ಯವಾದೀತು ಮೌನದಲಿ ಸಿದ್ಧನಿರಂ (ಮುಂಕುಕ. ೭೮೪).

[<ತಣ್$_1$. / ತಮಿ. ಮಲ. ತಣ್; ತುಳು. ತಣು; ಕೊಡ. ತಣಿ. / ಪ್ರಾ. ತಣ್ಣಾಯ = ಒದ್ದೆಯಾದ, ತೇವವಾದ]

ತಣವು 'ತಣಿವು' ನೋ.

ತಣಾಪತ್ತಿ (ನಾ). ದೇವಾಲಯದ ವ್ಯವಸ್ಥಾಪಕ: ಸ್ಥಾನಪತಿ: ತಣಾಪತ್ತಿ ಬೆಯಳ ಜೀಯನುಂ ಊರಪುರವನ್ನು × × ಸಕ್ಷಿ (ಎಕ. III. ನಂಜನ. ೧೯೯-೨೧; ?). 'ತಾನಪತಿ' ಪರಾ. [<ಸಂ. ಸ್ಥಾನಪತಿ]

ತಣಿ$_1$, ದಣಿ$_1$ (ಕ್ರಿ). ೧. ತೃಪ್ತಿಹೊಂದು; ಸಮಾಧಾನಗೊಳ್ಳು: " ತಣ ತೃಪ್ತೌ " (ಶಮುಧಾ); ನೆಲನುಂ ವಳಗಾ ಪಾರ್ವರು[ಂ] ಪ್ರಜೆಯುಂ ತಣಿಗೆ (ಎಕ. VII, ಶಿಕಾರಿ. ೧೫೪-೧೮; ೧೧೨೬); ಕರುಣಿಸಿ ಪರ್ವಮೆಂದು ತಣಿಯೆ ಯುಣಲಿಕ್ಕಿದನೆಂದೊಡೆ (ವಡ್ಡಾರಾ. ೭೭-೧೫); ಆತಂ ಬೆರಸದೆಲ್ಲಮಂ ತಿಂದು ತಣಿಯದೆ ಪಲ್ಲಂ ತಿಂಬಂ (ಪಂಪಭಾ. ೩-೨೫); ಜಗಮೆಲ್ಲಂ ತಣಿಗುಪೊಂದು ಬಳ್ಳಿಯ ಕಾಯೊಳ್ (ರೋಕೋಪ. ೬-೫೮); ಮಾಣುದರವಿದೆ ಬೀಗಿಹುದು ಕಲ್ಯಾಣಿದೇವಾ ತಣಿಯಿರೇ (ಬಸಪು. ೫೯-೩); ಕಮ್ಮನೆ ತುಪ್ಪ ಕಜ್ಜಾಯ ಪಾಯಸದಿಂದ ದಮ್ಮನೆ ತಣಿದವೆಂದೆನುತ (ಮೋಹತ. ೩-೫೯); ಅದಕ್ಕೆ ತಂದೆನು ನಿನ್ನಡೆಗಿಂದು ಕಡುಬಂ ತಣಿವಂದಂ ನೀಡೆಂದು (ಗಡೀಕ. ೨-೩೦) ೨. ಆಯಾಸಗೊಳ್ಳು; ಸೋತುಹೋಗು: " ದಟ್ಟಂದಱಿದು[ಪಾಠಾಂ. ಗೆಂಟೆಂದೆಱಿದು] ದನಲ್ ತಣಿದುದು " (ಚಕುನಿ. ೩೪): ಧೈರ್ಯಗೆಟ್ಟುದು ಕೂಡೆ ಕುರುಸೇನೆ . . . ತಣಿದುದ್ಯ ಪರಿಭವದ ಸೂಱೆಯಲಿ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೧೭-೧೨). **ದಣಿ$_1$**: ೧. ಇತ್ತುದನೆ ಕೊಂಡು ದ[ಪಾಠಾಂ. ತ]ಣಿಯದೆ ಮತ್ತಿನ್ನುಂ ಬೇಕುಮೆಂದು ಪಾಯ್ವುಮೂರ್ಖರ್ (ಸಮಜ. ೩೯೧-೨೭ ಅನು. I): ಆಡಿ ಕಾಲು ದಣಿಯವು ನೋಡಿ ಕಣ್ಣು ದಣಿಯವು ಹಾಡಿ ನಾಲಗೆ ದಣಿಯದು (ಬಸವ. ೪೮೭): ನೋಡಿ ದಣಿಯನು ಬಿರುದ ಹೊಗಳಿಸಿ ಹಾಡಿ ದಣಿಯನು ನಿಚ್ಚಲುಚಿತವ ಮಾಡಿ ದ[ಪಾಠಾಂ. ತ]ಣಿಯನು (ಕುವ್ಯಾಉ. ೧೦-೧೮); ಹಂಸ ನೀಕ್ಷಣದಿಂದುಮ್ಮಿದಮೃತವ ಹಂಸನಂತೀಂಟಿ ದಣಿವನು (ಭರಿದ. -೨೯): ಕಂಡು ದಣಿದೆಯೋ ಉಂಡು ದಣಿದೆಯೋ (ಗಾದೆ). ೨. ಅರಿಗದಾಘಾತದಲಿ ಕೈಮೈದಣಿದು ಮನದಣಿದು ತೆರಳಿದರು (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೩-೭೯): ಶ್ರುತಿ ಶಾಸ್ತ್ರ ಪುರಾಣಗಳನೋದಿ ಬೆಂಡಾದೆ ಅತಿಶೀಲಗಳನೆಲ್ಲ ಮಾಡಿ ದಣಿದೆ (ಪುರಂದ. ೨-೧೮-೨). ೧, ೨: ಚಣಚಣಕು ಪರಿಪೂರ್ಣ ನೀನು ತಣಿದೇ ದಣಿವೆ: ನನಗೆ ಪೂರ್ಣತೆಯೆಂದೂ, ನಾನು ದಣಿದೇ ತಣಿವೆ (ಉಯ್ಯಾಲೆ. ೧೮-೧೩).

ತಣತಣ (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ): ತಣತಣದು ತಕ್ಕೈಸಿ ಮಿಕ್ಕು ಮಲೆಮಲೆದಾಡಿ (ಬಸರ. ೩-೧೧೪).

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ಮಲ. ತುಳು. ಕೊಡ. ತೆಲು. ತಣಿ]

ತಣಿ$_2$ 'ತಣ್$_1$' ನೋ.

ತಣಿ$_3$, ತನಿ$_3$ (ನಾ). ತೃಪ್ತಿಪಡಿಸುವಿಕೆ; ತರ್ಪಣ: ತೊಡು ಜವದಿ ಬಿಡು ಬೇಗದಿಂದವನ ತಲೆಗಡಿದು ತಮ್ಮಂಗೆ ನೆತ್ತರ್ ತಣಿಯನೆರವೆ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೮೦೨-೪೯). 'ತಣಿಯೆಱೆ' ಪರಾ. **ತನಿ$_3$**: ಗರುಡನೂರವರೆಱೆವರೇ ನಾಗರಿಗೆ ತನಿಯನು (ಕುವ್ಯಾಕ. ೨-೧೫). 'ತನಿಯೆರೆ' ಪರಾ.

[<ತಣಿ$_1$]

ತಣಿಗೆ 'ತಳಿಗೆ' ನೋ.

ತಣಿಪು$_1$, ತಣುಪು, ತಣ್ಪು$_1$ (ಕ್ರಿ). ತಣಿಸು; ತೃಪ್ತಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡು; ಸಂತೋಷಪಡಿಸು: " ತಣಿಪು – ತೃಪ್ತೌ " (ಶಮುಧಾ); ದಿವ್ಯಾಹಾರವನೂಡಿ . . . ತಾಂಬೂಲಾದಿಗಳಿಂ ತಣಿಪಿದಾಗಳ್ (ವಡ್ಡಾರಾ. ೫೫-೨೦); ಬೇಪ್ರ್ವರನುತ್ಸಾಹದಿನಾವಗಂ ತಣಿಪಿ (ಎಕ. XIII, ೩೨೯-೫; ೧೨೨೨); ನಿಜ ಸಂತತಿಯಂ ತಣಿಪಿ ಸುಹೃತ್ಸಂತತಿಯಂ ಪೆರ್ಚಿಪುದು (ಆದಿಪು. ೮-೭೫): ವನಬರ್ಹಿಗಳಂ ಮೇಘಧ್ವನಿ ತಣಿಪುವ ತೆಱದೆ ದೇವ ನಿನ್ನಯ ದಿವ್ಯಧ್ವನಿ ತಣಿಪಿದಪುದು ವಿಪ್ರಜನಮಂ (ಅಜಿಪು. ೮-೧೧); ತನ್ನಿಂದೆ ತಿಳಿದು ತನ್ನಂ ತನ್ನೊಳೆ ತಾಂ ನಿಂದು ತನ್ನೊಳುದಯಿಸಿದ ಸುಖಂ ತನ್ನನೆ ತಣಿಪುತ್ತಿರೆ (ಚಂದ್ರಪು. ೯-೨೨): ಜಾಗದೊಂದೆಸಕವಲಂಪಿನಿಂ ಬಡವರಂ ತಣಿಪುತ್ತಿರೆ (ಕಬ್ಬಿಗಕಾ. ೪೭): ಒಂದೆ ಶಶಿಬಿಂಬವೀ ಜಗದಿಂದೀವರತತಿಯನೆಯ್ದೆ ತಣಿಪುವ ತೆಱದಿಂ (ಕಾವ್ಯಸಾ. ೫೫೪). **ತಣುಪು**: ಪೆಂಪಿನಿಂದೀವ × × ಮಂ ತಣುಪಿ ಕಲ್ಪಕುಜಕ್ಕೆಣೆ × × × ಸುದ್ದ ಮತಿವರವಾನ ಗುಣಭೂಷಣೆ (ಎಕ. VII. ಶಿವಮೊ. ೯೭-೨೦ : 1118); ಬಸವಾದಿ ಶರಣರಾರೋಗಣಂ ಬರಲವರ ತಣುಪಲಂದಾಯ್ದುಕ್ಕಿಮಾರಣ್ಣನೊಪ್ಪಿದನು (ವೀಶೈಪು. ೭-೧೦-೧೨). **ತಣ್ಪು$_1$**: ಅನ್ನಯ ದೊದವು ತಾಯುಮಂ ತಂದೆಯುಮಂ ತಣ್ಪಿದುದವಾರ ರಾಗಾಮೃತದಿಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೧-೭೮). [ತಣಿ$_1$ + – ಪು$_1$]

ತಣಿಪು$_2$ (ನಾ). ತೃಪ್ತಿ; ಸಮಾಧಾನ; ಸಂತುಷ್ಟಿ: ಪಾಲ್ ಕೆಚ್ಚಲೊಳ್ ತಣಿಪು ಊಟದೊಳ್ ಸೀರೆ ನೂಲೊಳ್ . . . ಪುಟ್ಟುವಂತೆ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೮-೮೩): ಲೋಕ ತಾಪದಿ ಬೆಂದು ತಣಿಪನೆಳಸಿದವಂ ಈ ಕಂತೆಯಲ್ಲಿ ತನ್ನ ನಂಬಿಕೆಯ ನೆಯ್ದಿಹನು (ಮುಂಕುಕ. ೯೪೦). [ತಣಿ$_1$ + – ಪು$_2$]

ತಣಿಯಿಸು, ತಣಿಸು$_2$, ದಣಿಯಿಸು, ದಣಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ತೃಪ್ತಿಪಡಿಸು; ಸಂತೋಷಪಡಿಸು: ಎಳವಾವಿನ ಚೆಲ್ವಿಂ . . . ತೆಂಕಣೆಲರಿನೆಳನೀರ್ಗಳಿನಿಂದೊಳದಿಂ ತಣಿಯಿಪುದು ಜನಂಗಳ ಪಂಚೇಂದ್ರಿಯಮನಂದು ಬಂದು ವಸಂತಂ (ಕಾದಂಬ. ೭೭೯) ; ತಮ್ಮೆಲ್ಲ ಹಸಿವುಗಳ ತಣಿಯಿಪನಿತನ್ಯೋನ್ಯ ಪೊಮ್ಮುಗೌದಾರ್ಯ ಜನಜನಪದಂಗಳಲಿ (ಮಂಕುಳ. ೯೪೪). **ತಣಿಸು$_2$**: ೧. ಗುಣಮೇಱಿದ ಧರ್ಮಂ . . . ನೃಪಾಗ್ರಣಿಯನಿಹಸೌಖ್ಯದಿಂದಮೆ ತಣಿಪುದದೆ ಪರಮಸುಖೈಕಕಾರಣಮಲ್ತೇ (ಪುಷ್ಪ ಪು. ೩-೧೧) ; ಮಾಹೇಶ್ವರರಿಗಿಷ್ಟಾರ್ಥಂಗಳಿಂದಾದರಿಸಿ ಪರಿಚಯಂಗಳಿಂ ತಣಿಸುತ್ತ (ಬಸವು. ೪-೪೭) ; ರಣದೊಳಾಡುವ ಮರುಳ ಬಳಗವ ತಣಿಸಿದನು (ಕುಮಾ್ಯದ್ರೋ. ೫-೭೭) ; ಎಣಿಸುವುದವನೊಲಿದೆಸಗುವ ನಲ್ಮೆಯ ತಣಿಸುವುದಿಂತು ಚಿತ್ರವನು (ಹರಿಬ. ೩-೪೩) ; ಕಣ್ಣುಗಳ ಹೊಳವು ಮೊದಲೆ ಅವನ ನೀರಡಿಕೆಯನ್ನು ತಣಿಸಿತ್ತು (ಹಾಡುತ್ತ. ೮೯). **ದಣಿಯಿಸು**: ೧. ಧರಣಿಯ ಮರರ ದಣಿಯಿಸಿದಳು ಹಿರಣ್ಯದಾನದಲಿ (ಸಂಭಪ. ೨೦-೨೨). **ದಣಿಸು**: ೧. ಪರಿವಾರವನು ನಿರ್ದಾಯದಲಿ ದಣಿಸುವೆನು ರಿಪುಗಳ ಸಿರಿಯ ಸೂಱೆಯಲಿ (ಕುಮಾ್ಯದ್ರೋ. ೧-೧೭) ; ನಾನಾ ವರ್ಣಮಂ ಮಹಾಭೂರಿ ದಕ್ಷಿಣೆಗಳಿಂ ದಣಿಸುತಂ . . . ಬರುತಿರ್ದನು (ಚಲಪು. ೫-೧೭) ; ವಿಪ್ರವೃಂದಮಂ ದ[ಪಾಠಾಂ. ತ]ಣಿಸು ಬಹುವಿಧದಿಂದ (ಜೈಮಿಭಾ. ೩೧-೭೦). ೨. ಆಯಾಸಗೊಳಿಸಂ; ಶ್ರಮಪಡಿಸು; ದಣಿವುಂಟುಮಾಡು: ಗಂಡನ ದಣಿಸುವುದಿಲ್ಲಿ ಯಮಕುಂಡದೊಳಗೆ ಹಾಕಿ ಕುದಿಸುವರಲ್ಲಿ (ಪುರಂದ. ೨-೩೯-೨).

ತಣಿತಣಿಸು, ತಣಿಸುತಣಿಸು (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ): ಚೆನ್ನೆಯರು ಕುಣಿಯುತಿಹರು ದಣಿವಿಲ್ಲ ಮೈಗೆ ತಂತಾನೆ ಒಳಗೆ ತಣಿತಣಿಸಿ ತಣಿಯುತಿಹರು (ಸೂರ್ಯಪಾ. ೫೭-೬) : ದಾನಾರ್ಥಿಗಳನಂಬರ ಹೇಮಮಣಿಗಣ ಭೂಷಣಾವಳಿಯಿಂ ತಣಿಸಿ ತಣಿಸಿ (ಬಸವು. ೭-೨೯). [ತಣಿ$_1$ + -ಇಸು$_3$]

ತಣಿಯುಣ್, ದಣಿಯುಣ್ (ಕ್ರಿ). ತೃಪ್ತಿಯಾಗುವಂತೆ ಊಟಮಾಡಂ: ದಿವ್ಯಾಹಾರಮನಾಕಂಠಪ್ರಮಾಣಂಬರೆಗಂ ತಣಿಯುಂಡು (ವಡ್ಡಾರಾ. ೭೮-೨೨); ತಣಿಯುಂಡಮರ್ದಂ ಗೋಮೂತ್ರದಿಂದೆ ಬಾಯುಮ್ಮಿಸಿದವೋಲ್ (ಪಂಪಭಾ. ೬-೪೮) ; ತಣಿಯುಂಡನಂತೆ ಸಾಲ್ಗುವೆನ್ನದೆ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧-೧೩೫) : ಭೂತಪಿಶಾಚಕೋಟಿಯುಂ ನೆಱೆ ತಣಿಯುಣ್ಡು ಚೆಣ್ಡುಮರಲ್ದಿಂನ್ನುಮದಕ್ಕಿಸಲಾಱವೆನ್ದೊಡೆ (ಎಕ. XVI, ಚಿಕ್ಕನಾ. ೯೮-೨೫ : 1170) : ಪಸಿವಿಂದೆ ನಿನ್ನ ಮೇಲೆ ಕಟ್ಟೆಱಗಿ ದಿನಮೆಲ್ಲ ತಣಿಯುಣುತೆ (ಬದ್ಧಪ್ರ. ೫೪-೧೧೮೫). **ದಣಿಯುಣ್**: ಗಗನದ ಮೇಘಂಗಳೆಲ್ಲಾ ಸುರಿದವು ಭೂಮಿಯ ಮೇಲೆ ಭೂಮಿ ದಣಿಯುಂಡು ಸಸಿಗಳೆಲ್ಲಾ ಬೆಳೆದವು (ಅವತಂ. ೧೦೭-೪೮೭) ; ಅನಿತೋಗರವನೊಡನೆ ಕಱುಗಾವ ಮಕ್ಕಳುಗಳನಿಬರ್ಗೆ ದಣಿಯುಣಲಿಕ್ಕಿ ತಣಿದು (ಸಿದ್ಧರಾ. ೨-೧೭). [ತಣಿ$_1$ + ಉಣ್]

ತಣಿಯುಣಿಸು (ಕ್ರಿ). ತೃಪ್ತಿಯಾಗುವಂತೆ ಉಣಿಸು: ಸುಪ್ರೀತನಾಗುವೊಲು ತಣಿಯುಣಿಸಿ (ಪಾರಸಿ. ೨೭-೮೮೩). [ತಣಿ$_1$ + ಉಣಿಸು$_1$]

ತಣಿಯೂಡು (ಕ್ರಿ). ತೃಪ್ತಿಯಾಗುವಂತೆ ಊಟಮಾಡಿಸಂ ; ತಣಿಯುಂವಂತೆ ತಿನ್ನಿಸು: ತೊಱೆದ ಮೊಲೆಯುಂ ಸಾರ್ಚಿ ತಣಿಯೂಡದೆ ನಡೆಗೊಳಿಸಿ ತವಕದಿಂ ಬರುತ್ತುಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೩-೭೬ ವ); ದಾನಜಳಮಂ ತಣಿಯೂಡಿದಡೆ (ದೊಂಕಪಾ. ೧೯೩೭. ಹಾನಗಲ್. ೭೭-೪೭ : ?). [ತಣಿ$_1$ + ಊಡು$_1$]

ತಣಿಯೆಱೆ, ತನಿಯೆರೆ (ಕ್ರಿ). ೧. ತರ್ಪಣ ಕೊಡು; (ಹಾಲು ಮುಂತಾದುವನ್ನು ಅರ್ಪಿಸಿ) ತೃಪ್ತಿಯುನ್ನುಂಟುಮಾಡು : ಪೆಣಮಾರೊ ಇದು ತಾನೆ, ಪುಣ್ಮಾಡಿ ಪೋದರ್; ಬಱುಮಣ್ಣನೆಱೆ, ತಾಮ್ ಶ್ರದ್ಧೆಯಿನ್ ತರ್ಕೈಂತೆ ತಣಿಯೆಱೆದುಮಿರ್ಪರ್ (ಅಂತಿಗೊ. ೧೨-೨೨೮). **ತನಿಯೆರೆ**: ಇದೂ ತಂದೆ ತನಿಗಳನು, ನನ್ನ ಮಗನಯ್ಯಂಗೆ, ಪಿತೃಗಳಿಗೆ ತನಿಯೆರೆಯೆ (ಪಾರಸಿ. ೨೩-೫೧೮); ನಾಗರಿಗೆ ತನಿಯೆರೆಯುತ್ತಾರೆ (ರೂಢಿ). [ತಣಿ$_1$ + ಎಱೆ$_1$]

ತಣಿರು 'ತಳಿರ್$_2$' ನೋ.

ತಣಿವೀ (ಕ್ರಿ). ತೃಪ್ತಿಯುನ್ನು ನೀಡಂ ; ತಣಿವನ್ನುಂಟುಮಾಡಂ: ಅಱೆಯದೆಳಸಿದೆನೆಂದು ನವಿಸಿದಸುರೆಯ ಬಸುರ ಬಱಿನಳಿಯೆ ತಣಿವಿತ್ತು (ಸಿದ್ಧರಾ. ೬-೯);ಅಂತದು ತಣಿವೀವುದು ಬಾನುದ್ದಮಪ್ಪ ಪೇರೊಡಲವರ್ಗಂ (ಶಬ್ದಾನು. ೫೪೨ ಪ್ರಯೋ). [ತಣಿವು + ಈ$_2$]

ತಣಿವು, ತಣವು, ತನಿವು, ದಣಿವು, ದಣುವು (ನಾ). ೧. ತೃಪ್ತಿ ; ಸಮಾಧಾನ: " ಪರ್ಯಾಪ್ತಂ, ಉಪಸಂಪನ್ನಂ, ತೃಪ್ತಿಃ, ಸೌಹಿತ್ಯಂ–ಈ ೪ತ (ಣ)ಣುವು " (ಹಲಾಯು. ೫೪-೧೭೧): ತಣಿವಂ ಕೈಕೊಂಡಮೂರ್ತರ್ಚರಮತನು ಸಮಾಕಾರರ್ (ಆದಿಪು. ೧-೨) ; ಕನಸಿನ ತೊಱೆಯೊಳ್ ನೀರ್ಗುಡಿದು ತಣಿವನಱಿಸಿದರೊಳರೇ (ಶಾಂತಿಪು. ೪-೯೮) : ತಣಿವಿಲ್ಲದರಂ ಪೂಜಿಸೆ ತಣಿವಕ್ಕುಮೆ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೧೨-೧೭೧) ; ಪರಮಶಿವಸುಖ ಸಂಗಸುಧೆಯಂ ಸವಿಸವಿದು ತಣಿವಿಲ್ಲದೀಂಟುತ್ತ (ಬಸವು. ೩೫-೨) ; ಕಿಚ್ಚಿಂಗೆ ತಣಿವಿಲ್ಲ ಮೊಚ್ಚೆಗೆ ಹೊಲೆಯಿಲ್ಲ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ४೮೯). **ತಣವು** : ೧. " ಸೌಹಿತ್ಯಂ, ತರ್ಪಣಾಂ, ತೃಪ್ತಿಃ – ೩ ತಣವು[ಪಾಠಾಂ. ತಣುವು]" (ಸಿದ್ದಾಂತಿ. ೨೬೯): ಆರಾ ಅಮರ್ದಿನ ತೀರಾ ತಣವಿನ್ (ಹೊಂಗಳು. ४४-೫). **ತನಿವು**: ೧. ತಂಬೆಲರು ಜೀವಕ್ಕೆ ತನಿವು ನೀಡಿತ್ತು (ಜೀವನ.೭). **ದಣಿವು** : ೧. ಭೋಜನದ ದ[ಪಾಠಾಂ. ತ]ಣಿವು ಪರ್ಯಾಪ್ತಮುಪಪನ್ನಮಾತ್ಮತೃಪ್ತಿ ಸೌಹಿತ್ಯಮಕ್ಕುಂ (ಮಂಗರಾ. ೬೫-೭). ೨. ಆಯಾಸ ; ಬಳಲಿಕೆ ; ಶ್ರಮ : ನಿಪುಣಿಕೆ ಕ್ರಮಕ್ರಮೇಣ ದಣಿವಿನಿಂದ ಹಣ್ಣಾಗುತ್ತಲೆ ಇದ್ದಳು (ದಾರಳ. ३೦೧) : ಶ್ರೀನಿವಾಸ ಪಾತ್ರ ದಿನದ ದಣಿವಿನಿಂದ ಕೂಡಲೆ ನಿದ್ದೆಹೋದ(ಶೀಮೋಧ. ४೫). **ದಣುವು**: ೨. ದಣುವಿಲ್ಲದೊಲ್ದು ಕುಣಿವಚ್ಚ ಕೇಳಿಕೆಗಳಿಂ (ಉದ್ಭಟ. ३-೯೮); ದಾರಿಗರಿಗೆ ದಣುವು ತೋರುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ (ಶ್ರೀರಾಪ. ೧३). ೩. ಆಸೆ ; ತೃಷೆ : ಪಾಂಡುಕುಮಾರರ ಚರಿತ್ರವು ಎಷ್ಟು ಕೇಳಿದರೂ ದಣುವು ತೀರದು (ಕೃಷ್ಣಾಭೀ. ೮೮).

ತಣವು ಮುದ್ದೆ = ತಂಬಿಟ್ಟು: ಅವರೂ ತಮ್ಮ ಕಾಹಿಲೆ ವಾಸಿಮಾಡಲು ಮಾರಮ್ಮನಿಗೆ ಕುರಿ, ಕೋಳಿ, ತೆಂಗಿನಕಾಯಿ, ತಣವು ಮುದ್ದೆಗಳನ್ನು ಅರ್ಪಿಸಲು ಮುಂದೆ ಬಂದಿದ್ದರು (ಊರುಕ. ೫).

[ತಣಿ$_1$ + – ವು. / ತಮಿ. ತಣಿವು; ತೆಲು. ತನಿವು, ತನಿವಿ, ತನ್ವಿ, ತನ್ವು]

ತಣಿವೇಱು (ಕ್ರಿ). ತೃಪ್ತಿಯುನ್ನು ಹೊಂದು: ಪೊಗಸುತ್ತದಂತೆ ಕೈಕೊಂಬುದು ಹವ್ಯಮಂ ಬಯಸಿಯುಣ್ಬಮರರ್ ತಣಿವೇಱುವಂತೆವೋಲ್ (ಚಕವಿ. ४-೭೭).

[ತಣಿವು + ಏಱು$_1$ (<ಏಱ್$_1$)]

ತಣಿಸು$_1$, ತಣ್ಣಿಸು, ತಣ್ಣಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ತಣ್ಣಗೆ ಮಾಡು ; ತಂಪುಗೊಳಿಸಂ ; ಆರಿಸು : ತಣ್ಣೀರಾದಡಂ ತಣಿಸಿ ಕುಡಿ (ಪಾರ್ತಿಸು. ೭೬) ; ಕುಡಿಯುವ ನೀರನ್ನು . . . ಕುದಿಸಿ ಆದಮೇಲೆ ಮಣ್ಣಿನ ಪಾತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಹಾಕಿ ತಣಿಸಬೇಕು (ಆಯುಸಾ. ೮४). **ತಣ್ಣಿಸು** : ೧. ಕಳ್ತಲೆಗಣಂ ಪ್ರಾರಾಂಪಶೂರಂ ಲಸಲ್ಲಲಿತಂ ತಣ್ಣಿಪ ಚನ್ದ್ರನಂ ನುಡಿವರ್ (ಸಂಸಪ. ೦४-४): ಅಣ್ಣ ದತ್ತನ ಬಗೆಯ ಬೇಗೆಯನು ತಣ್ಣಿಸೈ (ನನಲ್ಲ. ೮೭-೦). ೨. ಅಡಗು ; ಇಲ್ಲದಂತಾಗು : ಬಯಲಾತು ಮಾತಿನ ಭ್ರಾಂತಿ ತಣ್ಣಿಸಿತು. ಶಾಂತಿ (ಸೂರ್ಯಪಾ. ೧೮-४). **ತಣ್ಣಳಿಸು** : ೧. ಸಣ್ಣಕ್ಕಿಯಶನ ಸದ್ಘೃತದೊಳೆ . . . ಕೈದಣ್ಣಲರ್ ದಧಿಪತ್ರಮಾಲೆ ತಣ್ಣಳಿಸದೆ ಪದಾರ್ಥಂಗಳ ರುಚಿಯ ಮುಕ್ಕಣ್ಣಗರ್ಪಿತವ ಮಾಡಿದರು (ಮೋಹತ. ೨೭.೯). [ತಣ್$_2$ + – ಇಸು$_3$]

ತಣಿಸು$_2$ 'ತಣಿಯಿಸು' ನೋ.

ತಣಿಸು$_3$ (ನಾ). ೧. ತಂಪು ; ಶೈತ್ಯ : " ಸ್ವಿದಿ – ಶೈತ್ಯೇ, ತಣಿಸಿನೊಳ್ " (ಕಾಶಕ್ಕ. ೮೨). ೨. ತೇವ ; ಒದ್ದೆ : (?). ೩. ತೃಪ್ತಿ ; ತುಷ್ಟಿ : ಗುಲಾಬಿ ನಗುವುದೊಂದರೆನಿಮಿಷ; ನಗಲು ಬಾಳ್ಮಾಗಿಯುವುದು ಮುಗುಳು ದುಡಿತಕೆ ತಣಿಸು (ಮಂಕುಳ. ४೭೮). 'ತಣ್ಣಸ' ಪರಾ. [ತಣಿ$_1$ + – ಸು$_2$]

ತಣು₁ 'ತಣ್₂' ನೋ.

ತಣು₂ (ನಾ). (?) : ಕೆಲವೆಡೆಗೊಳ್ ವ್ಯಂಜನಮಿಲ್ಲ. . . ಕರು, ತಣು, ಅನು, ಕಱು (ಶಮದ. ೪೮ ಪ್ರಯೋ). [?]

ತಣುಕು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ : ತಣುಕು, ಕಾಡುಬೆಂಡೆ (ವೃಜಿಗ. ೪೧-೮೨೨). [?]

ತಣುನೆಳಲು 'ತಣ್ಣೆಳಲ್' ನೋ.

ತಣುಪು 'ತಣಿಪು₁' ನೋ.

ತಣೆಸೆ (ನಾ). (?): ತಾವರೆಯ ತಣೆಸೆಯೊಳು (ಇಎ. ೧೯೪೭, ಮುಂಡರಗಿಪೇಟಾ. ೩೩೫-೯ ; ?). [P ಇದು 'ತಣ್ಣಸೆ' ಯ ಅಪಲಿಖಿತವಿರಬಹುದು]

ತಣ್ಗಂಪು (ನಾ). ಆಹ್ಲಾದಕರವಾದ ಸುವಾಸನೆ : ಅಧರದ ಪೊದಟ್ಟ ತಣ್ಗಂಪಿಂಗಂ ಮೃಗನಯನೆಯರನೆ ಬಿಡದೋಲಗಿಸಿದುದಳಿನಿಕರಂ (ಆದಿಪು. ೧೧-೧೧೨) ; ವನಲತಾಳಿ ಪ್ರಸೂನಾವಳೀ ಗಂಧವಹಂ . . . ತಣ್ಗಂಪನೀಬೀಱುದವುದು (ಕಾದಂಉ. ೭೧೭) ; ಕಂಪಿನೊಳ್ ಪೊಂಪುಳಿವೋಗುತಿರ್ದ ಮಳ ವಕ್ತ್ರಸರೋಜಮ ಸಾಲ್ಗುಮೆಂದು ತಣ್ಗಂಪನುಣಲ್ಕೆ ಬಂದೆಱಗಿ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೭-೨೦೦) ; ಮುಡಿಯಿಂದಂ ಬೀಬ್ದ ಪೂಮಾಲೆಯಿಂ ತ[ಪಾಠಾಂ. ಮ]ಣ್ಗಂಪಂ ಸವಿದಲ್ಲಿ ವಂಗಡದೆ ಪಾಡುತಿರ್ಪ ಪೆಣ್ದುಂಬಿಯಿಂ (ಕಬ್ಬಿಕಾ. ೩೫) ; ನಸುಬಿರಿದ ಜಾಜಿಯ ನನೆಯ ತಣ್ಗಂಪನುಂಡು . . . ಸುಳಿವ ಮಱಿದುಂಬಿಯ ವಿಳಾಸದಂತೆ (ಸೌಂದಪು. ೧-೧೭).

[ತಣ್₂ + ಕಂಪು]

ತಣ್ಗದಿರ್, ತಂಗದಿರ್ (ನಾ). ತಂಪಾದ ಕಿರಣ : ಸ್ಮರಶರಮೇವುವೆಂಬ ಶಿಶಿರಾಂಶುವ ತಣ್ಗದಿರೇವುವೆಂಬ ಬದ್ದರನಱಿಯಟ್ಟ (ಅಜಿಪು. ೭-೨೭) ; ನೆಱಿದಿಂಗಳ ತಣ್ಗದಿರಂತೆ . . . ಲೋಲಲೋಚನರುಚಿ ಸುತ್ತಿಮುತ್ತಿದುದು (ಶಂಕಾಮಾ. ೫-೭೦) ; ಭುವನವುನಾವಗಂ ಪುದಿದು ತೀವಿದ ತಣ್ಗದಿರ್ಗಳ್ ಪೊದಟ್ಟ ಕೈರವವನಮಾದುವು (ರೇಣಾವ. ೩-೭) ; ವರ ಹಿಮಕರಬಿಂಬದ ಬೆಂಬಳಿಯೊಳಿಳಿವ ತಣ್ಗದಿರ್ಗಳೆನಲ್ (ಗಿರಿಕ. ೭-೯) : ಸೊಗಯಿಪ ಬೆಳ್ಪಸದ ನಮಂ . . . ಕೈಕೊಂಡಾಗಳ್ ಮಿಗೆ ತಣ್ಗದಿರಾವರಿಸಿದ ಮೃಗಧರ ಮಂಡಳಿಯಪೋಲ್ ವಿರಾಜಿಸುತಿರ್ದಳ್ (ಬಾಧಪು. ೭-೧೦೦೦). **ತಂಗದಿರ್** : ತಂಗದಿರ್ಗಳು ಸರ್ವಾಂಗದಿ ನೆಲಸಿರೆ (ಶಿವಗೀ. ೦೭೦-೮೫೦) ; ತಳಿತ ತಂಪಿನ ತಂಗದಿರ ತೊಱಿಯೊಳಗೆ ಕೇಂಕಾಡಿದುದು ಬಲ (ಕುಮಾರ್‍ದ್ರೋ. ೦೭-೦೮).

[ತಣ್₂ + ಕದಿರ್₂]

ತಣ್ಗದಿರ, ತಂಗದಿರ (ನಾ). ತಂಪಾದ ಕಿರಣಗಳುಳ್ಳವನು ; ಚಂದ್ರ : "ಜೊನ್ನೊಡಲಂ . . . ತಣ್ಗದಿರಂ, ಅಲಿವೆಳಗಂ, ಮಂಜುಗ್ರೆಯ್ಯಂ . . . ತಿಂಗಳ್ - ಈ ೨೦ ಚಂದ್ರನ ಪೆಸರ್" (ಕಕಸಾ. ೩-೨೩) : "ತಣ್ಗದಿರನೆನಲ್ಕೆ ಚಂದಿರಂ ಸೊದೆಗದಿರಂ" (ಕರ್ಣಾನಿ. ೯) : ಆನನಾಂಬುಜಂ ತಣ್ಗದಿರಂಗೆ ಸೋಲವುನೊಡರ್ಚೆ (ರಾಜಶೇ. ೧೩-೭೦) ; ಬೆಂಗದಿರನ ಕಾಯ್ಪು ತಣ್ಗದಿರನ ತಣ್ಪು . . . ಪಡಿಗೊಳೆ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೭-೧೭) ; ಬೆಂಗದಿರನ ಬಿಸಿ ನಾನು, ತಣ್ಗದಿರನ ತಂಪಾನು ! (ಪಾಂಚಜ. ೦೭-೨೧). **ತಂಗದಿರ** : "ತಂಗದಿರನೆಂದೊ ಡಂಬುಜಬಾಂಧವಂ" (ಕಶರ. ೦೩೦) ; ತಂಗದಿರನಿಂದಿಂಗಡಲ್ ಪೆರ್ಚದಿರಲ್ (ನಂದಿಮಾ. ೯-೭೫) : ಸರಸದಿಂ ತಂಗದಿರನುದಯದಿ ಶರಧಿ ಪೆರ್ಚುವ ತೆರದೊಳ್ (ಕೃಕರ್ಣಾ. ೩-೭೮) : ತಂಗದಿರ ನೇಸರರ್ ತಾವು ಕದುಹರುಸ ದಿಂದೆಸಗುತಿರಲು (ಕವಿಕಾ. ೨-೧) ; ತಂಗದಿರನೆಸಕ ಕಣ್ಗಮೃತ, ಕಣಜಕದೇಂ ? (ಮಂಕುತ. ೪೪೮). 'ಬೆಂಗದಿರ' ಪರಾ.

ತಣ್ಗದಿರನನ್ವಯ = ಚಂದ್ರವಂಶ : ತಣ್ಗದಿರನನ್ವಯದ ಪಾರ್ಥನ ತುರಂಗಮದು ಪೆಣ್ಣುದುರೆಯಾಗಿ . . . ಸ್ತ್ರೀ ರಾಜ್ಯಮಂ ಪೊಕ್ಕುದು (ಜೈಮಿಭಾ. ೦೫ ಸೂಚನೆ). [ತಣ್ಗದಿರ್ + - ಅ₇]

ತಣ್ಗದಿರವಕ್ಕಿ 'ತಣ್ಗದಿರ್ವಕ್ಕಿ' ನೋ.

ತಣ್ಗದಿರಱೆ (ನಾ). ಚಂದ್ರಕಾಂತ ಶಿಲೆ : ಅಮೃತಶಿಲೆ : ಪಾಸಿದ ತಣ್ಗದಿರಱೆಯ ಪಾದವಟ್ಟಗೆಗೊಳಗೇರಿಯು ನಿಡುಮುರಂಗಳಜುಂಜನ ಕಟ್ಟಿಲೆಯನೊಳಕೊಂಡು (ರಾಮಾಶ್ವ. ೫೨-೧೯). [ತಣ್ಗದಿರ + ಅಱೆ₄]

ತಣ್ಗದಿರಾಡಿ (ನಾ). ಚಕೋರ ಪಕ್ಷಿ ; "ಜೊನ್ನವಕ್ಕಿ" (ಚಕುನಿ. ೬. I, ೩೮).

[ತಣ್ಗದಿರ್ + - ಆಡಿ₁]

ತಣ್ಗದಿರ್ಗಲ್, ತಂಗದಿರ್ಗಲ್ (ನಾ).=ತಣ್ಗದಿರಱೆ : ಪೊಳೆವ ತಣ್ಗದಿರ್ಗಲ್ಲ ಪಸೆಯೊಳೆಳೆಲೆವಾಳೆಯೆಳೆಯಲೆಯು ಪಚ್ಚಡಿಸಿ . . . ಕಾಂತೆಯ ಮಲಂಗಿಸಿ (ಪದ್ಮರಾ. ೮-೯೩) ; ತಲೆವೆಱಿ ಸಜ್ಜೆವನೆಯ ತಣ್ಗದಿರ್ಗಲ್ಲ ಮೆಲ್ವಳಗೆಯಂ ಸೋಂಕೆ ಕರಗಿ ಸೂಸೆ (ಸೌಂದಪು. ೭-೧) : ತಳಿರೆಲೆ ಬಿಜ್ಜಳ ತಣ್ಗದಿರ್ಗಲ್ . . . ಬುವನ್ನದಿನಾಳಿಯರೆಳಸಿ ಕರಂ ಸತ್ಕರಿಸಲು (ಜಯುಕಾ. ೪-೪೦) ; ಮೆಱಿವ ತಣ್ಗದಿರ್ಗಲ್ಲ ಮಂಟಪದೊಳ್ . . . ಸಂಭ್ರಮದ ಕುಳಿರ್ವಟ್ಟಣಾಗಿಯೊಡನೆ ಪಸನಿಂದು (ಧಾವಚಂ. ೯-೫೭). **ತಂಗದಿರ್ಗಲ್** : ಕಂಗೊಳಿಪ ಸೋಪಾನದುತರಂಗಳೊಳೆಸೆವ ತಂಗದಿರ್ಗಲ್ಲ ಪುತ್ಥಳಿಗಳೋ (ಚಬಪು. ೪೫-೭೫) ; ತಂಗದಿರ್ಗಲ್ಲ ಗಹ್ವರದ ಚಂದಳಿರ್ವಾಸಿನೊಳತ್ತಮಿತ್ತ ಚೆಲ್ವಿಂಗೆಡೆಯಾಗಿ ಸೂಸಿದರಲುಂ (ಶಬಶಂ. ೧-೫೦). [ತಣ್ಗದಿರ್ + ಕಲ್₃]

ತಣ್ಗದಿರ್ವಕ್ಕಿ, ತಂಗದಿರ್ವಕ್ಕಿ, ತಣ್ಗದಿರವಕ್ಕಿ (ನಾ). ಬೆಳುದಿಂಗಳ ಹಕ್ಕಿ ; ಚಕೋರ ಪಕ್ಷಿ ; ಜೊನ್ನವಕ್ಕಿ : "ಜೊನ್ನವಕ್ಕಿ, ತಣ್ಗದಿರ್ವಕ್ಕಿ - ಈ ೨ ಚಕೋರಂ" (ಕಕಸಾ ೧೧-೨೦೨) ; ತಣ್ಗದಿರ್ವಕ್ಕಿ ಮೊಗವಿಟ್ಟು ನಭವ ನೋಡೆ (ರೇವಣ. ೭೪-೧೭). **ತಂಗದಿರ್ವಕ್ಕಿ** : "ತಂಗದಿರ್ವಕ್ಕಿ ಜೊನ್ನದ ಪಕ್ಕಿಯನೆ ಚಕೋರಂಗಳ ಪೆಸರ್" (ಕಬ್ಬಿಕೈ. ೨೦) ; "ಜೀವಂಜೀವ - ತಂಗದಿರ್ವಕ್ಕಿ" (ಬಾಹಟೀ. ೨-೭-೩೫ ವ). **ತಣ್ಗದಿರವಕ್ಕಿ** : "ತಣ್ಗದಿರವಕ್ಕಿಯೊಡನದು ಚಕೋರಾಖ್ಯೆಯುಕ್ಕು" (ಕಶರ. ೪೨).

[ತಣ್ಗದಿರ್ + ಪಕ್ಕಿ₁]

ತಣ್ಗದಿರ್ಪೊದಱ್ (ನಾ). ತಂಪಾದ ಕಿರಣಗಳ ಸಮೂಹ : ತಿಂಗಳ ತಣ್ಗದಿರ್ಪೊದಱೊಳ[ಪಾಠಾಂ. ಱನ]ವಾಂಗಚ್ಛವಿ ಸೆಣಸೆ ತಂದು ತಲೆವಾಗಿಪ ಪೊಲ್ . . . ಅಮರಾಂಗನೆ ಚಾಮರಮನಿಕ್ಕಿದಳ್ (ಅನಂಪು. ೪-೮೩).

[ತಣ್ಗದಿರ್ + ಪೊದಱ್]

ತಣ್ಗರಗ, ತಂಗರಗ (ನಾ). ತಂಪಾದ ಕೊಡ ; ಶೀತಲ ಕಲಶ : ತಣ್ಗರಗದ ನೀರ್ವರಸು ಕೆಲದೊಳಿರ್ದ ಕೆಳದಿಯಿರನಟ್ಟುವುದುಂ (ಶಂಕಾಮಾ. ೭-೧೦೭ ವ) : ಅಱಿವಟ್ಟಗೆಯೊಳ್ ಕದುಗೋಡುವೆತ್ತ ತಣ್ಗರಗಮನೆತ್ತಿ ನೀರೆಱಿಯೆ (ಜಗವಿ. ೦೭-೭೯) : ಹಗಲಿನೊಳು ತಂದ ಪೊಸನೀರನಾಕ್ಷಣದೊಳಗೆ ಮಿಗೆ ಸೋದನೆಯ ಮಾಡಿ ತಣ್ಗರಗ[ಪಾಠಾಂ. ತಂಗರಗ]ದೊಳು ತುಂಬಿ (ಸೂಶಕಾ. ೨-೪೩) ; ತಣ್ಗರಗದ ನೀರಿಂದ ತೊಳೆದಾನನ ಕರಚರಣಂಗಳನು (ಕುರಾಸಾಂ. ೩೭-೫) : ಕುಳಿರ್ವಾಲಿನೀರನಬಳಾವಳಿ ತಣ್ಗರಗದೊಳೆ ತೀವಿ ಪಥಿಕರ್ಗೆಱಿಗುಂ (ವೃಷವಿ. ೪-೨೫). **ತಂಗರಗ** : ತಂಗರಗದಿಂ ಶೈತ್ಯೋದಕಮಂ ಕುಡಿಯಲೆಱಿವುತ್ತ (ಪುಣ್ಯಾಸ್ರ. ೨-೨೦ ವ) ; ತಂಗರಗದ ತಿಳಿನೀರನಂಗದ ಮೇಲೆ ತಳಿವುತಿರಲು (ಪ್ರಭಂಜ. ೪-೧೭) ; ತನಿವಣ್ಣಾ ಹೊಱಿಗಳಿಂ ತಿಳಿದ ಜಲಪೂರ್ಣವಹ ತಂಗರಗದಿಂದಲಾಭರಿತ ಚಂದ್ರಾನನೆಯರಿಂ . . . ನಿರ್ಮಳ ವಸಂತಂ ಸಹಿತ ನಡೆದು ಪೊಱಪೊಳಲ ಬನವೊಕ್ಕು ಬರೆ (ಜೀರಮ. ೫-೨೨).

[ತಣ್₂ + ಕರಗ]

ತಣ್ಗಲ್, ತಂಗಲ್, ತಂಗಲ್ಲು (ನಾ). ಚಂದ್ರಕಾಂತ ಶಿಲೆ : "ಸಸಿಗಲ್, ತಣ್ಗಲ್-ಈ ೨ ಚಂದ್ರಕಾಂತಂ" (ಕಕಸಾ. ೪-೫೩). **ತಂಗಲ್** : ವಿಸುಪ ಪೇಡಾಕುಳಿಯ ಕುಂಕುಮರಸದ ಕತ್ತುರಿಗೆಸರ ತಂಗಲ್ಲೊಸವರ ಪನ್ನೀರುಗಳ . . . ಓಕುಳಿಯಾಡಿದರು (ಅನಂಶಾ. ೧-೨೩-೩೦). **ತಂಗಲ್ಲು** : ಒಸರಲಾ ತಂಗಲ್ಲು ಕರಗಾದ ಜಲ ತಣ್ಣಸದೋಱಿ ಶ್ರಮವಡಗಿಪುದ (ಕಂವವಿ. ೭-೭೭). [ತಣ್₂ + ಕಲ್₃]

ತಣ್ಣಲಸುಗೂಟ್ (ನಾ). ತಣ್ಣನೆಯ ಕಲಸನ್ನ,-ಕಲಸಿದ ಅನ್ನ : ಕೆನೆಗೊಂಡ ಗೆಡ್ಡಮೊಸರಂ ಸುರಿದೇಲೆಯ ಚೂರ್ಣಮಿಕ್ಕಿ . . . ಪವಣ್ಬುಗೆ ಕಲಸಿರ್ದ ತಣ್ಣಲಸುಗೂಟನಿಳಾಪತಿಗಿತ್ತನಟ್ಟಿಯುಂ (ಲೀಲಾವ. ೫-೭೦). [ತಣ್$_2$ + ಕಲಸುಗೂಟ್]

ತಣ್ಣಳಸ (ನಾ). = ತಣ್ಣರಗ : ತಾವರೆಯ ಕೊಡೆಯೆಲೆಗಳಿಂ ಮುಚ್ಚಿದ ಪಚ್ಚೆಯ ಪವಳದ ಪದ್ಮರಾಗದ ಪಳುಕಿನ ತಣ್ಣಳಸಂಗಳುಮಂ (ಕಾದಂಬ. ೨೧೬) : ಪಱಿಪಡೆ ಸೇದ ಒಂಗೆ ತೃಷೆ ತಣ್ಣಳಸಂಗಳನೆತ್ತಿ ನಿಂದು ನೀರೆಱೆವ ಚೆಳಲ್ಲತಾಂಗಿಯರ್ (ಅನಂಪು. ೧-೮೩). [ತಣ್$_2$ + ಕಳಸ$_1$ (= ಕಲಶ)]

ತಣ್ಗಾಚು (ನಾ). ಹಿತಕರವಾದ ರುಚಿಯುಳ್ಳ ಕಾಚು : ಬೆಳ್ಳಲೆ ಕ್ರಮುಕ ತಣ್ಗಾಜಿ[-ಚಿ]ನಂ[ಪಾಠಾಂ. ಮೊದಲಾದಂ]ಗಡಿಯರೆ (ಅಬ್ಬಲೂ. ೩-೬೫). 'ತಂಗಾರ' ಪರಾ. [ತಣ್$_2$ + ಕಾಚು$_1$]

ತಣ್ಗಾಲ್ (ನಾ). = ತಣ್ಗಾಲುವೆ : ಸೊಕ್ಕೇಱಿದರ್ ಬೇಟಿಗ್ಗ ಕಾಮನ ಕೂರಂಬಿನ ಕೋಳ್ಗೆ ಸುಗ್ಗಿ ಪೊಸವೆಳ್ದಿಂಗಳ್ ಬನಂ ಬಂದ ಮಾವಿನಿತುಂ ತಣ್ಣಿದುವಕ್ಕಿ ತಂಬೆಲರ್ಗಳಿಂ ತಣ್ಗಾಲೊಳೆಂದೂರ್ಮಳಚ್ಚನೆಯಾಟಂ ಸತಿ ಬೇಟದೇವತೆಗೆ ಪಾನೋನ್ಮತ್ತೆ ನಿಂದಾಡಿದಳ್ (ಅನಂಪು. ೮-೩೦). [ತಣ್$_2$ + ಕಾಲ್$_2$]

ತಣ್ಗಾಲುವೆ (ನಾ). ತಂಪಾದ (ನೀರಿನ) ಕಾಲುವೆ : ನೀಲದ ನೆಲಗಟ್ಟು ಪರಿವೇಷ್ಟಿಸಿರ್ದ ತಣ್ಗಾಲುವೆ ತಳಿರ್ಮಾಸಿನಲಿ ಮೂಲೋಕಮೋಹನರನ್ನೆಯ ಸೈಪಿಡೆ (ಮೋಹತ. ೨೮-೧೩). [ತಣ್$_2$ + ಕಾಲುವೆ (<ಕಾಲ್ವಾಯ್)]

ತಣ್ಗಾಳಿ, ತಂಗಾಳಿ (ನಾ). ತಂಪಾದ ಗಾಳಿ : ಗಂಧೋದಕಮಂ ಮೇಲೆ ತಳಿದು ತಣ್ಗಾಳಿಯುಂ ವಿಗುರ್ವಿಸಿ ದೇಹಕ್ಕಾಪ್ಯಾಯನಂ ಮಾಡೆ (ಪಮ್ಪಾರಾ. ೫೬-೧೩): ಎಲೆ ತಣ್ಗಾಳಿಯೆ ನೀನೇಕಲೆದಪೆ (ಕಬ್ಬಿಗಕಾ. ೬೫) : ಆಳಿಯರ್ ಬೀಸುವ ಚಮರಾಲವಟ್ಟ ತಣ್ಗಾಳಿಯಿಂದವಳೊಡಲ್ಗಿಚ್ಚು . . . ಧಡಾಳಿಸಿತು (ಮೋಹತ. ೨೭-೬೨). **ತಂಗಾಳಿ** : ತಂಗಾಳಿಯುಂ ತಿಂಗಳುಂ ಬನಮುಂ ಬೆಂಬಲಮಾಗಿ ತೀರ್ಚಮೆ ಗಡಂ ಕೊಂಡುಗ್ಗಿಯುಂ ಸುಗ್ಗಿಯೊಳ್ (ಅಜಪು. ೬-೨೮) : ಬಡತನದೊಳ್ ಸಿರಿ ಮೆಯ್ ಬೆಮರ್ವಡೆಯೊಳ್ ತಂಗಾಳಿ ಮರ್ವು ಪರ್ವಿದ ಸಮಯಕ್ಕುಡುಪೋದಯಮೆಂಬಂದದೆ ಗಡಣಿಸಿದುದು ಸುತನ ಬರವು ಬಯಸುವ ಪದದೊಳ್ (ಚಂದ್ರಪು. ೬-೯೨) ; ಪುಳಿನಕ್ಕೆ ತಂಗಾಳಿಗೆಸೆವ ದೀಹದ ಮೃಗಾವಳಿಗೆ ಬೆಱಗಾಗುತ್ತ ನಡೆತರುತ್ತ (ಹರಿಶಾ. ೫-೫೬) : ಆಗ ದಟ್ಟವಾಗಿ ಮೋಡಗಳು ಕವಿದುಕೊಂಡು ತಂಗಾಳಿ ಬೀಸಲಾರಂಭವಾಗಿತ್ತು (ರಾವಿಜ. ೨೩). [ತಣ್$_2$ + ಗಾಳಿ$_1$]

ತಣ್ಣೂಳ್ 'ತಣ್ಣೂಟ್' ನೋ.

ತಣ್ಣೂಟ್, ತಂಗಳು, ತಂಗಟ್, ತಂಗುಳು, ತಂಗುಟ್, ತಂಗೂಳು, ತಂಗೂಟ್, ತಣ್ಣೂಳ್ (ನಾ). ೧. ತಣ್ಣಗಾದ ಅನ್ನ ; ಆರಿದ ಅನ್ನ : ತಣ್ಣೂಟಂ ಪಡವಿನೊಳೆಲೆಗಟ್ಟಿ ಮುಟ್ಟುಪಡೆದಱಸುವುದೇ (ಲೀಲಾವ. ೨-೦೧೫). **ತಂಗಳು** : ೧. ಇದ್ದ ತಂಗಳು ನನಗಿಕ್ಕು ನಿನಗೆಂದೆಂದಿಗೂ ಹಸಿವಿಲ್ಲದ ಹಾಗೆ ಮಾಡುತ್ತೇನೆ (ಗಾದೆ). ೨. (ಆಹಾರ ಪದಾರ್ಥಗಳ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ) ಆರಿದುದು ; ಮಾಡಿ ಬಹಳ ಹೊತ್ತಾದುದು : ತಂಗಳು ಎರಡು ಮುದ್ದೆಗಳಿವೆ (ಚಂಗಾಳಿ. ೧೬) ೩. ತಂಗಳೂಟ: ಬೆಳಗ್ಗೆ ಎದ್ದು ಸ್ನಾನ, ಶಿವಪೂಜೆ, ತಂಗಳು ತೀರಿಸಿಕೊಂಡು (ನಾಲ್ಮ. ೩೪). ೪. ಹಳೆಯದು ; ಹಳಸಲಾದುದು ; ಹೊಸತನವಿಲ್ಲದುದು : ಹೋಗಲಿ ಆ ಹಳಬರ ತಂಗಳು – ಈ ನಿನ್ನ ಹಿರಿಯರೊಳಗೆ ಈಗ ಯಾರಿದ್ದಾರೆ ? (ನಡದಾ. I, ೪೪೫). 'ತಂಗಳುತತ್ತ್ವಜ್ಞಾನ' ಪರಾ. **ತಂಗಟ್** : ೧. ತಂಗಟಲುತ್ತ, ಕದನ್ನಮಲುತ್ತ ಪೂರಣಗಡುಬುಂಟು (ರಾಮಾಶ್ವ. ೨೩-೨೨). **ತಂಗುಳು** : ೧. ಭಂಗಬಟ್ಟುಂಬ ಬಿಸಿಯನ್ನಕ್ಕಿಂತಲೂ ತಂಗುಳವೇ ಲೇಸು (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೦೫೩೪). ೨. ಶೈತ್ಯವಾದ ಜಲಪಾನದಿಂದಲೂ, ತಂಗುಳು ಅನ್ನವನ್ನುಂಬುವುದರಿಂದಲೂ . . . ಬಿಕ್ಕುಳನ್ನುಂಟುಮಾಡುವುದು (ಸಕವೈ. ೨೪೧) : ಮುದುಕಿ ಬಲು ಬುದ್ಧಿವಂತೆ . . . ಅವನಿಗೆ ಬೆಚ್ಚಗಿ ತಂಗುಳು ಹಾಕಿದಳು (ಚಂದಾಮ್ಮ. ೫೬). **ತಂಗುಟ್** : 'ತಂಗುಟ್ದ್ದಿರಿಕ' ಪರಾ. **ತಂಗೂಳು** : ೧. ಬಿಸಿಗೂಡಿ ತಂಗೂಳುಣಬೇಡ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೨೦೧೧). ೨. ಮುಂಜಾವದಡಿಗೆ ಸಂಜೆಗಾಗಲೇ ತಂಗೂಳು (ನೆಲಮು. ೩೨-೧೪). **ತಂಗೂಟ್** : ೧. ಉಣಲಱಿಯಂ ತಂಗೂಟುಂ ಗುಣಮುಳ್ಳ ಗೃಹಸ್ಥನೆಂದೊಡಿಂ ತಪಸಿಗೆ ಪೇಟುಣಲಕ್ಕುಮೆ ತಂಗೂಟುಂ (ಸಮಯ. ೧೪-೬೪). **ತಣ್ಣೂಳ್** : ೧. ಇಪ್ಪ ಭೋಜನಮನುಂಡ ಮೈಸಿರಿಯೆತ್ತ ಖಳನ ಸೆಱೆವನೆಯ ತಣ್ಣೂಳೆತ್ತ (ಶ್ರೀರಾಮ. ೫-೮೫). [ತಣ್$_2$ + ಕೂಟ್$_1$]

ತಣ್ಗೆಸಱ್ (ನಾ). ತಣ್ಣನೆಯ ಕೆಸರು,-ಪಂಕ : ಜಿಗಿದು ಹಾಱಿದ ವಿಹಗೇಶನುಬ್ಬಟೆಗೆ . . . ಕೂರ್ಮನ ದೇಹ ಹುಗಿದುದು ತಣ್ಗೆಸಱೊಳಗೆ (ಮೋಹತ. ೩೬-೪೬). [ತಣ್$_2$ + ಕೆಸಱ್]

ತಣ್ಗೊಳ, ತಂಗೊಳ (ನಾ). ತಂಪಾದ (ನೀರಿನ) ಕೊಳ : ತಣ್ಗೊಳದೊಳ್ವಿಜೃಂಭಿಪರಸಂಚೆ (ಉದ್ಭಟ. ೬-೪೩) ; ಬಿಸಿಲೊಳ್ ಬೇಗುದಿಗೊಂಡವಂ ತಣ್ಗೊಳನಂ ಪೊಕ್ಕಂತೆಯುಂ (ಕಬ್ಬಿಗಕಾ. ೩೨೦) ; ಚಂದ್ರಕಾಂತ ಕಲ್ಗಟ್ಟ ಸೋಪಾನ ತಣ್ಗೊಳದ ಮಧ್ಯದಲಿ . . . ವಿಮಾನಾಂಕನಿರ್ದನೋಲಗದಿ (ಮೋಹತ. ೫-೩೨) : ತಣ್ಗೊಳಂ ಕಱೆಕಾಲ್ವೆಳೆಗಳಿಲ್ಲದಿಳೆಯಿಲ್ಲ (ಜೈಮಿಧಾ. ೧೮-೧೩). **ತಂಗೊಳ** : ತಂಗೊಳದೊಳಾಡಿ ತೊಯ್ದು ಮನಂಗೊಳಿಪರ ಸಂಚೆಯಂತೆ (ಉದ್ಭಟ. ೪-೨೯) : ಉದಿಸಿತು ಘುಳುಘುಳು ಘುಳುಘುಳು ಧ್ವನಿ ತಂಗೊಳದೊಳು ತನುತಾಪದಿಂದೆ (ಮೋಹತ. ೯-೪೨) ; ಎಳನನೆತೀವಿ ತೋರ್ಪ ಮೊನೆಮಲ್ಲಿಗೆ ತಾವರೆ ತೀವಿ ತೋರ್ಪ ತಂಗೊಳಂ (ರಾಜಶೇ. ೨-೩೬). [ತಣ್$_2$ + ಕೊಳ$_2$]

ತಣ್ಗೊಳ್ಳು (ಕ್ರಿ). ತಂಪಾಗು ; ಶೀತಲವಾಗು : ದಕ್ಷಿಣದಿಕ್ಕಿನಿಂದ ಮೃದು ಮಧುರವಾಗಿ ಬೀಸುತ್ತಿದ್ದ ತಣ್ಗೊಂಡ ಮಂದಮಾರುತದಿಂದ (ದೇವಿಶಾ. ೮೦). [ತಣ್$_2$ + ಕೊಳ್ಳು$_1$ (<ಕೊಳ್$_1$)]

ತಣ್ಗೋಡು (ಕ್ರಿ). ತುಂಬ ತಂಪಾಗು : ತಣ್ಣರಗದ ತಣ್ಗೋಡುವಾಲಿನೀರಂ ಆರ್ಪನಿತಂ ಕುಡಿದು (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧-೧೫೨). [ತಣ್$_2$ + ಕೋಡು$_1$]

ತಣ್ಸೊಡರ್ (ನಾ). ತಂಪಾದ ಬೆಳಕನ್ನು ಬೀರುವ ದೀಪ ; ಹಿತಕರವಾದ ದೀಪ : ಬೇಱದೊಂದು ಬಗೆಗಿಕ್ಕಿದ ಟಕ್ಕನೆ ಪಶ್ಯದೊಂದು ತಣ್ಸೊಡರೆ[ಪಾಠಾಂ. ಕಣ್ಸೊಡವೆ]ನೆ ನೋಟ್ಪ ನೋಟಕರ ಕಣ್ಗೊಳಗಾದುದು (ಶಂರಾಮಾ. ೩-೩೯) : ರನ್ನದ ತಣ್ಸೊಡರ್ ಮಳಯಜಂ ಕಸ್ತೂರಿ ಕಾಶ್ಮೀರಮೆಂಬಿವಱಿಂ ತಕ್ಕನೆ ತೀವಿ ಪೊಂಬರಿಯಣಂ ಚೆನ್ನಾದುದು (ಜಗವಿ. ೧೦-೯೮) ; ಎಳವೆಟ್ಟೆಯಂತೆ ಮಾಣಿಕದ ತಣ್ಸೊಡರಂತೆ . . . ತಳತ್ತಳಿಪಂಗಕಾಂತಿಯಂ ತಳೆದೆಸೆದಿರ್ಪ ಬಾಲಕನ ಮುಗ್ಧಮುಖೇಂದುವನಂದು ನೋಡಿ (ಪುಷ್ಪಪು. ೪-೩೮) ; ಮುಂಜೆರಂಗು ; ತಣ್ಸೊಡರ್ (ಕಮುದ. ೬೮ ಪ್ರಯೋ). [ತಣ್$_2$ + ಸೊಡರ್]

ತಣ್ಣಗಮ್ಮ (ನಾ). ಶೀತಕರ ; ತಂಪನ್ನುಂಟು ಮಾಡುವವನಂ ; ಚಂದ್ರ: 'ತಣ್ಣಗಮ್ಮಂದಲೆಯ' ಪರಾ. [ತಣ್$_2$ + ಕಮ್ಮ$_3$]

ತಣ್ಣಗಮ್ಮಂದಲೆಯ (ನಾ). ಚಂದ್ರನನ್ನು ತಲೆಯಲ್ಲಿ ಧರಿಸಿರುವವನು; ಶಿವ : ತಣ್ಣಗಮ್ಮಂದಲೆಯ ನಿನ್ನನಿತ್ತುಂ ನಮಗೆ ಕನ್ನವಿತ್ತಂ (ಪ್ರಭುಲಿ. ೩-೧೧೨). [ತಣ್ಣಗಮ್ಮ + ತಲೆ$_1$ + – ಅ$_7$]

ತಣ್ಣಗೆ$_1$ (ನಾ). ತಂಪನ್ನು ಬೀರುವ ನಗೆ ; ಉಲ್ಲಾಸಕರವಾದ ನಗೆ ; ಸುಖ ತರುವ ನಗೆ : ಬಿಸಿನಗೆ ಯಾವುದು ತಣ್ಣಗೆ ಯಾವುದು ಹುಸಿನಗೆ ಮುಗುಳು ನಗೆಗಳು . . . ಎಂತಿಹುವೆಂದು ನಸುನಗುತವಳು ಪಾಡಿದಳು (ಭರಚ. ೧೧-೩೦). [ತಣ್$_2$ + ನಗೆ]

ತಣ್ಣಗೆ₁, ಥಣ್ಣಗೆ (ಅ). ೧. ತಂಪಾಗಿ; ಶೀತಲವಾಗಿ: ತಣ್ಣನೆ, ತಣ್ಣಗೆ, ನುಣ್ಣನೆ, ನುಣ್ಣಗೆ (ಶಬ್ದಾನು. ೪೯ ಪ್ರಯೋ); ತಣ್ಣಗೆ ಮೊಸರಲ್ಲಿ ಬೆಣ್ಣೆ ಮುದ್ದೆಯಹಾಗೆ ಕಣ್ಣಗೆ ಕಾಣುವ ಹುಣ್ಣಿಮೆಚಂದ್ರನ (ಕಎಪು. ೮-೪). ೨. ಸುಖವಾಗಿ; ಹಾಯಾಗಿ; ಸಂತುಷ್ಟವಾಗಿ; ಕ್ಷೇಮವಾಗಿ: ಹೋದವರು ಹೋಗಲಾಗಿ ಇರುವವರನ್ನು ತಣ್ಣಗೆ ಕಾಪಾಡಿಕೊಂಡು ಬಾ ಸ್ವಾಮಿ (ಎಸಮ್ಮ. XII. ೧೧ ಅಡಿಟಿ): ಆ ಮಹಾತಾಯಿ ನಮ್ಮ ಮಹಾರಾಜರ ಮನೆತನವನ್ನು ತಣ್ಣಗೆ ಇಟ್ಟಿರಲಿ (ಕಳಹು. ೯೮). ೩. ಶಾಂತವಾಗಿ: ಹಣ್ಣನ ಪುಣ್ಯದೇವತೆ ಪಂಪಾದೇವಿ ತಣ್ಣಗಿರ್ದಡೆ ಸಾಕವಳು ಕಣ್ಣ ಬೇಡಿದರಿತ್ತಪಳು (ಕುಡಾಸಾಂ. ೨೩-೪೮): ತಾಯಿಹೊಟ್ಟೆ ತಣ್ಣಗ ಮಾಡುವ ಸೀರೆಗಳನ್ನಪ್ಪು ಉಡಿಸಿ ಕಳಿಸಿದರೆ ಪಾರಾಪನೆಂದು ಕಲ್ಲಪ್ಪ . . . ಓಡಾಡುತ್ತಿದ್ದಾನೆ (ಅಕೋಕ. ೧೪). ೪. ತೆಪ್ಪಗೆ; ಕೆಲಸಮಾಡದೆ; ನಿಶ್ಚಿಂತೆಯಾಗಿ: ನಿಷ್ಕ್ರಿಯವಾಗಿ: ತಣ್ಣಗಿದ್ದರೆ ಮಣ್ಣಾದರೂ ಅಸಾಧ್ಯ (ಗಾದೆ): ಏನಾದರೂ ಕೆಲಸ ಮಾಡು ಯಾಕೆ ತಣ್ಣಗೆ ಕುಳಿತಿರುವೆ? (ರೂಢಿ). **ಥಣ್ಣಗೆ**: ೨. ನಂಮ್ಯಾಲೆ ವಿಶ್ವಾಸಿಟ್ಟು ಥಣ್ಣಗೆ ಕೂಡು ಅಂತ (ಅಶ್ವಮೇ. ೧೧೧); ಊರ ಥಣ್ಣಗ ಇರಲಿ ಅಂತ (ನಿಸರ್ಗ. ೧೫೪); ಊರ ಥಣ್ಣಗ ಇರತದ (ಗ್ರಾಮಾಯ. ೯೪).

ತಣ್ಣಗಾಗು=೧. ಕಾವು ಕಳೆದುಕೊಳ್ಳು; ತಂಪಾಗು; ಉಷ್ಣವಳಿ: ಪುತಾಪದೊಳಗೆ ನಂದಿ ಮಿಗೆ ಕುಂದಿ ರವಿ ತಣ್ಣಗಾದನೆನೆ (ಜೈಮಿಥಾ. ೨೮-೫): ಮುಟ್ಟಿದರೆ ಮೈ ತಣ್ಣಗಾಗತೊಡಗಿತ್ತು (ಕಾಲ.೨ರ. ೧೭, ಕಥಾಸಾರ). ೨. (ಬೆಂಕಿ, ದೀಪ ಮೊದಲಾದುವು) ನಂದಿ ಹೋಗು; ಆರಿ ಹೋಗು: ಆ ಜ್ವಾಲೆಯು . . . ಜಾಜ್ವಲ್ಯಮಾನವಾಗಿ ನಿಲ್ಲದೆ ಉರಿದು ತಣ್ಣಗಾಯಿತು (ವಾರಾಕ್ಕ. ೨೭). ೩. ಅಡಗು; ಇಲ್ಲದಂತಾಗು: ಅದನ್ನು ನೋಡಿದ ಮೇಲೆ ಉತ್ಸಾಹವೆಲ್ಲ ತಣ್ಣಗಾಯಿತು (ದ್ರಾವಿವಿ. ೧೯೩): ಮಹಡಿಯ ಮೇಲೆ ಗದ್ದಲ ಮತ್ತೆ ತಣ್ಣಗಾಯಿತು (ಪುನರು. ೨೦೯). ೪. ನಿಷ್ಕ್ರಿಯವಾಗು; ಸುಮ್ಮನಾಗು: ಅಲ್ಲಿನ ಸುತ್ತಮುತ್ತಣ ಗಿರಿಚರರು, ವನಚರರು ತಣ್ಣಗಾದರು (ರಾಜಸೂ. ೩೭): ಗುಣಗಳನು ತಾವೆಣಿಸಲಾರದೆ ದಣಿದು ಶ್ರುತಿಗಳು ತಣ್ಣಗಾದವು (ರಘುವಂ. ೧೧-೩೩). ೫. ಸಮಾಧಾನ ಗೊಳ್ಳು; ನೆಮ್ಮದಿಗೊಳ್ಳು; ಶಾಂತವಾಗು: ನಾಲ್ಕು ಸೂತ್ರ ಓದಿ ಅರ್ಥಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವುದರೊಳಗೆ ಮನಸ್ಸು ತಣ್ಣಗಾಗುತ್ತೆ (ಹೊಸಕ್ಕ. ೧೭೪). ೬. ಸಾಯು; ಮರಣಹೊಂದು: ರೋಗಿಗಳೂ ನಿರೋಗಿಗಳೂ ತಣ್ಣಗಾಗುವ ಹೊತ್ತು ಬಂದಂತೆಯೇ (ಸ್ಮಶಿಚಿ. ೩೦೧). **ತಣ್ಣಗಿರು** = ೧. ತಂಪಾಗಿರು: ಬೇಸಿಗೆಯಲ್ಲಿ ಮರದ ನೆರಳು ತಣ್ಣಗಿರುತ್ತದೆ (ರೂಢಿ). ೨. ಹಾಯಾಗಿರು: ಸುಖವಾಗಿರು: ದುಡಿವ ಬಡವನ ಹೊಟ್ಟೆ ತಣ್ಣಗಿರಲಿ (ನೆಲಮು. ೨೦-೨೨). ೩. ತೆಪ್ಪಗೆ ಇರು; ಸುಮ್ಮನಿರು: ಯಾವುದಕ್ಕೂ ಉತ್ತರ ಕೊಡದೆ ತಣ್ಣಗೆ ಇದ್ದರೆ ಆಯಿತೆ? (ರೂಢಿ). **ತಣ್ಣಗೆ ತಣೆ** = ಚೆನ್ನಾಗಿ ತೃಪ್ತಿಯನ್ನು ಹೊಂದು; ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ತಣೆ: ಧೂಪದ ಕವಲ್ವೊಗೆಯೊಳ್ ತನಿಗಂಪನುಂಡು ತಣ್ಣಗೆ [ಪಾಠಾಂ. ನೆ]ತಣದೊಯ್ಯನೊಯ್ಯನಿದಿರುಂ ಬಟಾಯುಂ ನೆಗೆಯುತ್ತಮಿರ್ಪ ತುಂಬಿಗಳ್ (ಶಂಪಾಮಾ. ೩-೭೭). 'ತಣ್ಣನೆ' ಪರಾ. [ತಣ್₂ + – ಅಗೆ₃]

ತಣ್ಣನೆ, ಥಣ್ಣನೆ (ಅ). ೧. ತಂಪಾಗಿ; ಶೀತಲವಾಗಿ; ತಣ್ಣಗೆ: ತಿಂಗಳ ತಣ್ಣನಪ್ಪ ಕದಿರ್ದೊಂಗಲೊಳಭ್ಯಸಿಸಿತ್ತೊ ಕಾಮಬಾಣಂಗಳೊಳಾದ ಮೋದಿದುದೊ . . . ಮೋಹನಮನಗ್ಗಳ ನಿನ್ನಯ ವಾಕ್ಪ್ರಗುಂಭನಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೧-೫೯): ತಣ್ಣನೆ ತೀಡಿತ್ತನಸುಂ ಪ್ರಭಾತಸಮಯಪ್ರೋದ್ಭೂತ ಶೀತಾನಿಲಂ (ಕುಸುಮಾ. ೧-೫೨): ಸುಣ್ಣವೆಲ್ಲಂ ತಣ್ಣನಾಗೆ (ವಾಗೀರ. ದೀ. ೩೭೭-೧೪); ತಣ್ಣನೆ, ತಣ್ಣಗೆ, ನುಣ್ಣನೆ, ನುಣ್ಣಗೆ (ಶಬ್ದಾನು. ೪೯ ಪ್ರಯೋ). ೨. ಸುಖವಾಗಿ; ಹಾಯಾಗಿ: ತಣ್ಣನೆ ಲೇಸಾಗಿ ಮಿದದಿನುಣ್ಬರ ಬಾಯೊಳ್ ತಿಣ್ಣನೆ ಕಿರ್ಚಂ ಪುಡಿಯುಂ ಮಣ್ಣಂ ಪೊಯ್ದು[illegible] ದೂರ್ತಿಂದಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೯-೧೩೭); ಎನ್ನಯ ಪಳ್ಳಿಗೆಯಿಂತಂದು [illegible] (ಬಸಪು. ೧೮-೧೭); ಭಕ್ತಿಯ ತಿಣ್ಣದಿಂ ತಲೆವಾಗಿ [illegible] ನಾಂತು ಮಗುಳ್ದು ಪುರದೊಳು ಸುಖದೊಳಿರುತಿರ್ದ [illegible] ೩. ಶಾಂತವಾಗಿ: ಅನುದ್ವಿಗ್ನವಾಗಿ: ಸಾವಿರ [illegible] ಕಡಿವ ಯಾತನೆಯು ಸಿಲುಬೆಯಮೇಲುರಿಯು ತಣ್ಣನೆ ತಳೆದು (ಗೂಲಿಕ್ರಿಧಾ. ೧೨-೨೯೭). **ಥಣ್ಣನೆ**: ೧. ಮುಳುಗಿ ಥಣ್ಣನೆ ತಣಿದು ನಿಂದನು (ಫಣಿಪ. ೪-೪೧). ೨. ನೀವು ಥಣ್ಣನೆ ಸಿರಿ ಸಹಿತ ಮೃದು ಪಾವಿನಂಕವಲೊಜಿಗುತ {ಗಲು}ವರನು ದೇವಕಾರ್ಯಕೆ ತಂದೆವಾತ್ಮಜನೆಂಬ ಸಲುಗೆಯಲಿ (ನಿಥಾಗ. ೧೧-೧೧-೩೭).

ತಣ್ಣತಣ್ಣನೆ, ತಣ್ಣನೆತಣ್ಣನೆ (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ): ಅವ್ಯಯ ಪದಾಂತ ಲೋಪಕ್ಕೆ– ಕಮ್ಮಕಮ್ಮನೆ, ತಣ್ಣತಣ್ಣನೆ (ಶಮದ. ೧೯೩ ಪ್ರಯೋ): ಕೋಪದಿ ದಿರೊಳೊರ್ವಾನಳಂ ತಣ್ಣತಣ್ಣನೆ (ಜಕ್ಕಣ. ೧-೪೧): ಮಾವಿನ ಸೊನೆದಂದಲೊಳ್ ನೆನೆದು ತಣ್ಣನೆ ತಣ್ಣನೆ ಬಂದುದಂದು . . . ಮಾರುತಂ (ಶಬ್ದಾನು. ೯೪ ಪ್ರಯೋ). **ತಣ್ಣನೆ ತಣಿ, ದಣ್ಣನೆ ದಣಿ**=ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ತೃಪ್ತಿಯನ್ನು ಹೊಂದಂ: ನಾಳಿಕೇರೀಫಳಾಮೃತಾಸ್ವಾದದೆ ತಣ್ಣನೆ ತಣಿದು (ಆದಿಪು. ೧೧-೬೧): ಕಣ್ ತಣ್ಣನೆ ತಣಿವಿನಮೊಲ್ದು ನೋಡಿ (ಸಮಪು. ೧-೧೧೪); ತಣ್ಣನೆ ತಣಿದಿರೆ ಬನದೊಳ್ ಪಣ್ಣನೆ ತಿನುತಿರ್ಪುವೆಳಸಿ ತರುಚರಕುಳಮುಂ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೨೨೨); ನಡುಹರೆಯದಿಂದೆಸೆವ ಸಿರಿಯ ನಡೆನೋಡಿ ದಣ್ಣನೆ ದಣಿವ ಕಾಲದೊಳು (ಭಾಪಚಂ. ೯-೧೫). **ತಣ್ಣನೆಯವನು** = ತಂಪಾಗಿರುವವನು; ಚಂದ್ರ: ಬಂದನು ಸೋಮನು ಸೊದೆವನಿ ಸೋನೆಯ ಸಿಂಚಿಸಿ ತಣ್ಣನೆಯವನು (ಇಂಪಾಪ. ೧೧೧-೫೮). [ತಣ್₂ + – ಅನೆ₁]

ತಣ್ಣನೆಯ, ತಣ್ಣನ್ನ (ಗು). ೧. ತಂಪಾದ; ತಣ್ಣಗೆ ಇರುವ: ತಣ್ಣನೆಯ ಗಾಳಿ ಬೀಸುತ್ತಿದೆ (ರೂಢಿ). ೨. ಪ್ರಶಾಂತವಾದ: ಗಿಡಮರಗಳು, ಹುಲ್ಲು, ತೂಳಿದ ಪಸಿರುಬಣ್ಣವಾಗಿ ತಣ್ಣನೆಯ ನಗು ನಗುತ್ತಿವೆ (ಚಿಕಂಜಾ. ೧). **ತಣ್ಣನ್ನ**: ೧. "ತಣ್ಪೆಲರು – ತಣ್ಣನ್ನ ಉಸುಬು" (ಗಂಗಾಮ. ೧೪೭). [ತಣ್₂ + – ಅನೆಯ₂]

ತಣ್ಣನ್ನ 'ತಣ್ಣನೆಯ' ನೋ.

ತಣ್ಣಲೆ (ಕ್ರಿ). ತಂಪನ್ನುಂಟುಮಾಡು; ತಂಪನ್ನು ಹರಡು: ತಣ್ಣ[ಪಾಠಾಂ. ಣ್ಣ]ಲೆವ ಕೊಳಕ್ಕೆವಂದಮಳಿನಂ ಪುಳಿನಂ ನಳಿನಂ ನಿಜಾರ್ತಿಯುಂ ನೆಲೆವಿದಿ[ಪಾಠಾಂ. ಗೆಲೆವಡೆ]ಯಲ್ ಬಳಿಕ್ಕವಳಟಲ್ದು ಬಬಲ್ದು ತೊಬಲ್ದು ಜಾನಿಪಳ್ (ಜಗವಿ. ೧೧-೨೩): ಅವಳ ಬಿಸುಸುಯ್ಯ ಬೆಂಕೆಯೊಳ್ ಬೆರಸಿದನಿತಟೊಳೆ ತಣ್ಣ[ಪಾಠಾಂ. ಣ್ಣ]ಲೆವ ತೆಂಗಾಳಿಯುಂ ನಂಜಿನ ಧಾಳಿಯೆನಿಸಿ (ವರ್ಧಪು. ೪-೫೮ ವ): ಅಲರ್ವಂಡು ಮೊಗೆದು ತಳಿಯುತಿರೆ ತಣ್ಣಲರ್ಕಲದ ಪರಿಕಾಲ್ಗಳಿಂ ತಣ್ಣ[ಪಾಠಾಂ. ಣ್ಣ]ಲೆವೆಳಪಸಲೆಗಳನೆಳಸಿ ಸುಟಿವೆಳೆಯವಳ (ವರ್ಧಪು. ೪-೭೫). 'ತಣ್ಮಲೆ' ಪರಾ. [ತಣ್₂ + ಅಲೆ₁]

ತಣ್ಣಲೆಯಿಸು (ಕ್ರಿ). ತಣಿಸು; ತಂಪನ್ನುಂಟುಮಾಡು: ನಿಜಕೀರ್ತಿ ಬಂಧುರ ಸುಧಾವರ್ಷದಿಂ ಧರೆಯ ತಣ್ಣಲ{ಲೆ}ಯಿಸಿದನಾ ದೀಳಪಂ (ಕುಮುರಾ. ೧-೭೪). [ತಣ್ಣಲೆ + – ಇಸು₃]

ತಣ್ಣಸ, ತಣ್ಣಸು (ನಾ). ೧. ತಂಪು; ಶೈತ್ಯ: "ತಣ್ಣಸಮೆನೆ ಶೈತ್ಯಂ" (ದಶುನಿ. ೨೮); ಅರಲ್ದನೇಕ ಕೋಕನದವನಂಗಳೊಳ್ ಸುಟಿದು ತಣ್ಣ[ಪಾಠಾಂ. ಸ್ನೆ]ಸಮಾಗದೆ ಕೂಡೆ ಬಂದ ಮಾವಿನಪೊಸಪೂವಿನೊಳ್ ಪೊರೆದ ಪೊಣ್ಮದ[ಕ]ಂಪು ಮೊಗಂಗಳಂ ಚಳಿಲ್ಲನೆ ಕೊಳೆ ಪೊಯ್ಯೆ ತೀಡಿ[illegible] ತೆಂಕಣಗಾಳಿ ವಸಂತಮಾಸದೊಳ್ (ಪಂಪಭಾ. [illegible]) [illegible] ಬಾನಲ ತಣ್ಣಸದೊಳ್ ಪಗಿಲ್ತು ಪಾವಸೆಗೊಳೆ ಕಾರ ತಂಪಲೊಳಗ[illegible] ಯಾಗಿರೆ ನಟ್ಟು ಸೋರ್ವ ಪಾಳ್ಪಸದಿ[illegible]

(ಶಾಂತಿಪು. ೮-೮೮) ; ಸೊಗಯಿಸುವ ಸಕ್ಕರೆಗಳೆಳನೀರ ಕಾಯಿದಿಳುಂಪ ತಣ್ಣಸವಾದ ತಾಣದೊಳಗಿರಿಸಿ (ಸೂಶಬ. ೨-೩೧) : ಬೆಂಗೆ ತಣ್ಣಸಮೋಱಲೆಚ್ಚತ್ತು (ಹಲಪು. ೪೬-೨೨) ; ರೋಷಾಗ್ನಿ ಕರ್ಣನ ಸಿರಿಮೊಗಮುಂ ನೋಡಿದ ಮಾತ್ರದೊಳೆ ತಣ್ಣಸಮನೊಂದಿ ನಲ್ಮೆಯುಂಟಾಗುವುದು (ಭಾರಶಾಂ. ೧-೬). ೨. ಒದ್ದೆ; ಆರ್ದ್ರವಾದುದು : 'ತಣ್ಣಸಗೊಳ್', 'ತಣ್ಣಸವಸ್ತ್ರ' ಪರಾ. ೩. ತೃಪ್ತಿ ; ಸಮಾಧಾನ; ಸಂತುಷ್ಟಿ : ಪೂರ್ಣಿಮೆಯಾದುದು ಮುಖಚಂದ್ರಮಂಡಲ ತಣ್ಣಸವೆದೆಯೊಳಾದರಿಸೆ ಕಣ್ಣಱ್ಱ ಯುದೊಡೇನು ಕರುಳ್ಪಲ್ಲುದೆಂಬಂತೆ ಚಿಣ್ಣನ ತಾಯಿ ನೋಡಿದಳು (ಮೋಹತ. ೧೩-೨೫) : ಹಣ್ಣಿದುತ್ಸಾಹಮಂ ಕೇಳ್ದು ತನ್ನೊಡಲೊಳಗೆ ತಣ್ಣಸಂ ತಳ್ತು ಬಹ ನಿನ್ನ ನಿಜಮಾತೆಯಂ ಕಣ್ಣಾರೆ ಕಾಣ್ಬೆನೆಂತು (ಜೈಮಿಥಾ. ೧೩-೫೭). **ತಣ್ಣಸು** : ೧. 'ತಣ್ಣಸುವುಟ್ಟು' ಪರಾ. ೨. ಚಮರೀಮೃಗಂಗಳ ಸಾರಣೆಯೊತ್ತುಗೊಂಡು ನೆಲನ ತಣ್ಣಸಾಱ ತಮ್ಮ ಮೊಗದ ಸರೆನವಿರಿನುರ್ದುತೆ **ಪೋಪ** ಗಂಡುಗರಡಿಗಳಿಂ (ರಾಮಾಶ್ವ.೪೩-೨೬). [<ತಣ್$_2$./ತುಳು.ತಣಸ್, ತನಸ್]

ತಣ್ಣಸಂದೋರು 'ತಣ್ಣಸಂದೋೞು' ನೋ.

ತಣ್ಣಸಂದೋೞು, ತಣ್ಣಸಂದೋರು, ತಣ್ಣಸದೋೞು (ಕ್ರಿ). ತಂಪುಂಟಾಗು ; ಶೀತವಾಗು : ಮೈಗಳ್ಗೆ ತಣ್ಣಸಂದೋ[ಪಾಠಾಂ. ತೋ] ಜಲಾ ಕೊಳದಿಂದೆ ಪೊಱಮಟ್ಟರು (ಜೈಮಿಥಾ. ೩೦-೧೨). **ತಣ್ಣಸಂದೋರು:** ಮೈಯಲ್ಲ ತಣ್ಣಸಂದೋರಿ ಮತಿಗೆಟ್ಟು ಕಾರುವುದುಂ (ಸಕವೈ. ೧೪೯). **ತಣ್ಣಸದೋೞು** : ಒಸರಲಾ ತಂಗಲ್ಲು ಕರಗದ ಜಲ ತಣ್ಣಸದೋೞೆ ಶ್ರಮವಡಗಿವುದು (ಕಂನವಿ. ೬-೭೬). [ತಣ್ಣಸ + ತೋೞು]

ತಣ್ಣಸಂಬಡೆ (ಕ್ರಿ). ತಂಪಾಗು ; ಶೈತ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದು : ಹಿಮದಿಂದೆ ತಣ್ಣಸಂಬಡೆದಿರ್ದ ಮಾಗಿಯುಂ ಕ್ರಮದಿಂದೆ ಜಾಱಿಸಿ (ಜೈಮಿಥಾ. ೩೦-೧೬).
[ತಣ್ಣಸ + ಪಡೆ$_1$]

ತಣ್ಣಸಗಯ್ 'ತಣ್ಣಸಗೆಯ್' ನೋ.

ತಣ್ಣಸಗಯ್ಯ 'ತಣ್ಣಸಗೆಯ್ಯ' ನೋ.

ತಣ್ಣಸಗೆಯ್, ತಣ್ಣಸಗಯ್ (ನಾ). ತಂಪಾದ ಕಿರಣ ; ಶೀತಲವಾದ ಕಿರಣ : 'ತಣ್ಣಸಗೆಯ್ಯ' ಪರಾ. **ತಣ್ಣಸಗಯ್** : 'ತಣ್ಣಸಗಯ್ಯ' ಪರಾ. [ತಣ್ಣಸ + ಕೆಯ್$_2$]

ತಣ್ಣಸಗೆಯ್ಯ, ತಣ್ಣಸಗಯ್ಯ (ನಾ). ತಂಪಾದ ಕಿರಣಗಳುಳ್ಳವನು ; ಚಂದ್ರ : 'ತಣ್ಣಸಗೆಯ್ಯವಟ್ಟು' ಪರಾ. **ತಣ್ಣಸಗಯ್ಯ** : ಬಿಸುಗಯ್ಯಂ [ಪಾಠಾಂ. ಮ್ಮಂ]ತಣ್ಣಸಗಯ್ಯಂ[ಪಾಠಾಂ. ಮ್ಮಂ]ಪೊಸ ಕಿಸುಬಿಸುಮಯ್ಯಂ ಕಣ್ಣಾದಂ (ಉದ್ಭದೇ. ೧-೨). [ತಣ್ಣಸಗೆಯ್ + - ಅ$_7$]

ತಣ್ಣಸಗೆಯ್ಯವಟ್ಟು (ನಾ). ಚಂದ್ರಬಿಂಬ; ಚಂದ್ರಮಂಡಲ: ತಣ್ಣಸಗೆಯ್ಯ ವಟ್ಟನವಮರ್ದಾನನವೇಳಿಸೆ . . . ನಡೆದಪುರ್ಳಿಂದಿಯರ್ (ಉದ್ಭಟ. ೨-೬೩).
[ತಣ್ಣಸಗೆಯ್ಯ + ಬಟ್ಟು$_1$ (<ಬಟ್ಟ$_1$)]

ತಣ್ಣಸಗೊಳ್, ತಣ್ಣಸುಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ೧. ತಣ್ಣಗಾಗು : ತಂಪಾಗು. ೨. ಒದ್ದೆಯಾಗು ; ತೇವವಾಗು : ಒಸರ್ವ ಬೆರಲ ಬೆಮರ್ವನಿಯಿಂ ತಣ್ಣಸಗೊಂಡ ತಂತಿಗಳನಾಱಿಸುವರ್ ಬಿಸುಸುಯ್ದು ಕಿನ್ನರರ್ ಬೀಣೆಗಳಂ (ಲೀಲಾವ. ೯-೩೧). **ತಣ್ಣಸುಗೊಳ್** : ೧. ಇನಶಶಿಗಳ್ ಬೆಳಗದಿರೆ ಕಿಚ್ಚು ತಣ್ಣಸುಗೊಳೆ (ಪುಣ್ಯಾಸ್ರ. ೮-೪೯). [ತಣ್ಣಸ + ಕೊಳ್$_1$]

ತಣ್ಣಸದಳೆ (ಕ್ರಿ). = ತಣ್ಣಸಂಬಡೆ : ಪುಳಕಾಂಬುವಿನಿಂದ ತನುಲತೆ ತಣ್ಣಸದಳೆಯೆ ನಿದ್ರಾಂಗನೆ ಸರಿಯೆ (ಕಂನವಿ. ೯-೧೯೭). [ತಣ್ಣಸ + ತಳೆ$_1$]

ತಣ್ಣಸದೋೞು 'ತಣ್ಣಸಂದೋೞು' ನೋ.

ತಣ್ಣಸವಸ್ತ್ರ (ನಾ). ಒದ್ದೆಬಟ್ಟೆ ; ನೆನೆದ ವಸ್ತ್ರ : ಕಳೆದು ತಣ್ಣಸವಸ್ತ್ರಗಳ ಚೀನಾಂಬರಗಳನುಟ್ಟು ಸತಿಯರೊಪ್ಪಿದರು (ಕಂನವಿ. ೨೫-೧೩೪).
[ತಣ್ಣಸ + ವಸ್ತ್ರ]

ತಣ್ಣಸವಿಡಿ (ಕ್ರಿ). ತಂಪು ಹಿಡಿ; ತಣ್ಣಗಾಗು : ಒಡನಾಗ ಜಲಕೇಳಿಯೊಳಗೆ ಮೈ ತಣ್ಣಸವಿಡಿಯಲು ಭರದೊಳಗೈದಿ ತಡಿವಟ್ಟಿ . . . ಒಪ್ಪಿದರು ಚಲುವೆಯರು (ಕಂನವಿ. ೨೫-೧೩೧). [ತಣ್ಣಸ + ಹಿಡಿ$_1$]

ತಣ್ಣಸವೆಱು (ಕ್ರಿ). = ತಣ್ಣಸಂಬಡೆ : ಉಡುವಸನಂಗಳು ತೋಯ್ದು . . . ಕುಡಿತೆಗಣ್ಣಬಲೆಯರುಗಳು ತಣ್ಣಸವೆತ್ತು ನಡುಗಿದರ್ (ಮೋಹತ. ೧೪-೩೧). [ತಣ್ಣಸ + ಪೆಱು$_1$]

ತಣ್ಣಸಿಗ (ನಾ). ೧. ತಂಪಾದವನು. ೨. ಜಡಸ್ವಭಾವದವನು; ಆಲಸ್ಯಸ್ವಭಾವದವನು; ಆಲಸಿಗ: ನ ಶೀತಲಃ–ತಣ್ಣಸಿಗನಲ್ಲದೊಂ (ಆಲಸ್ಯನು) (ನೀತಿವಾ. ೧೦-೩೩). [ತಣ್ಣಸ + - ಇಗ]

ತಣ್ಣಸು 'ತಣ್ಣಸ' ನೋ.

ತಣ್ಣಸುಗೊಳ್ 'ತಣ್ಣಸಗೊಳ್' ನೋ.

ತಣ್ಣಸುವುಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ತಂಪುಂಟಾಗು ; ಶೈತ್ಯ ಒದಗು : ತಣ್ಣಸುವುಟ್ಟಿ ಬೆಟ್ಟವೇಸಗೆಯ ಬಿಸಿಲ್ಗೆ ತೀಡಿದುದು ತಣ್ಣನೆ ಪಣ್ಣನೆ ಪಶ್ಚಿಮಾನಿಲಂ (ಶಂರಾಮಾ. ೭-೧೩೯). [ತಣ್ಣಸು (<ತಣ್ಣಸ) + ಪುಟ್ಟು$_1$]

ತಣ್ಣೆ, ಥಣ್ಣೆ (ನಾ). ನೀರು ; ಜಲ: ನೊಂದು ಬಾಯಾಱಿ ತಣ್ಣೀರ್ ತಣ್ಣೆ[ಪಾಠಾಂ. ಣ್ಣಿಯೆ]ಏನುತಮಿರೆ (ಚಂಡೀರ. ದೇ. ೩೫೦-೧೬). **ಥಣ್ಣೆ**: ಥಣ್ಣೆಯೊಳಗೆ ಮುಳುಗಿದರೇನು (ಚಿದಾವ. ೦೪೯-೧).
[ದೇ.; ತಮಿ. ಮಲ. ತಣ್ಣ]

ತಣ್ಣೆತು 'ತಣ್ಣೆತ್ತು' ನೋ.

ತಣ್ಣೆತ್ತು, ತಣ್ಣೆತು (ನಾ). ೧. ತಂಪಾದುದು; ತಂಪು; ಶೈತ್ಯ : "ತಣ್ಣೆತ್ತು ಶೈತ್ಯಮಕ್ಕುಂ" (ಕಶಬ. ೪೩). (ಗು). ೨. ತಂಪಾದ ; ತಣ್ಣನೆಯ ; ಶೀತಲವಾದ : ಕೂರಿತ್ತು; ಉದ್ದಿತ್ತು; ನುಣ್ಣಿತ್ತು; ತಣ್ಣಿತ್ತು; ಬಿಣ್ಣಿತ್ತು (ಶಮದ. ೭೭ ಪ್ರಯೋ). **ತಣ್ಣೆತು** : ೧. "ಕೋದುಂ ಕೊಟ್ಟಮುಂ ತಣ್ಣೆತೆಂದುಂ ಶೈತ್ಯಕ್ಕೆ ನಾಮಂ" (ಕಬ್ಬಿಕೈ. ೨೨) : "ಕುಳಿರು ತಣ್ಣೆತು ಕೋದು ಕೊಟ್ಟಮಿಂತಿವು ಶೈತ್ಯಕಳವಟ್ಟ ನಾಮವಕ್ಕುಂ" (ಶಬ್ದಮಂ. ೩೭) : ವಡಬಶಿಖಿ ತಣ್ಣತನೆ ಕೋಪವಮಂ ತಾಳುವರು (ಸಿದ್ಧರಾ. ೧-೨೦): ಉರಿವ ಬೆಂಕಿಯು ತಣ್ಣತಾಗಲಿ (ರಾಮಾಸಂ. ೫-೪-೨೬).

ತಣ್ಣಿದುವು (ಬಹುವ) : ಚಂದ್ರಕರಂಗಳಿಂದು ತಣ್ಣಿದುವೆರ್ದೆಗಕ್ಕೆ (ಪಂಪಭಾ. ೫-೧೮). **ತಣ್ಣಿದಂ, ತಣ್ಣಿದೊಂ** = ತಣ್ಣಗೆ ಇರುವವನು ; ತಂಪಾದವನು : ಖರಕರನುಷ್ಣಮಂ ತೊಱೆದು ತಣ್ಣಿದನಪ್ಪೊಡಮಿಂದು ತಣ್ಪನಚ್ಚರಿಯೆನೆ ಬಿಟ್ಟು ತೀವ್ರಕರನಪ್ಪೊಡಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೫-೧೯೮) : ಅತಿದೀಪ್ತಿಬೋಧಮಯನಾಗಿ ತಣ್ಣಿದೊಂ ಜನನಿಯುದರದೊಳ್ ರತ್ನಸ್ತ್ರೀ ಪ್ರತಿಕೃತಿಯೊಳರ್ಕಬಿಂಬ ಪ್ರತಿಬಿಂಬಂ ನೆಲಸಿ ಪೀಡೆಯಂ ಮಾಡುಗುಮೇ (ಶಾಂತಿಪು.೯-೨೧೪). **ತಣ್ಣಿದಯಾಗು**=ತಂಪಾದವನಾಗು: ಮೆಚ್ಚಿ ಬರವನಗ್ನಿದೇವಂ ಬೇಡಿಕೊಳ್ವೆಮೆಂದೊಡಮ್ಮನ್ವಯಕ್ಕೆ ನೀನ್ ತಣ್ಣಿದಯಾಗೆಂದು ಬೇಡುವುದುಂ (ಪಂಪಭಾ. ೫-೧೦೦ ವ).
[<ತಣ್$_2$]

ತಣ್ಣೆರ್ಪದಲೆ (ನಾ). ಒಂದು ಪ್ರದೇಶದ ಹೆಸರು : ಅನ್ತೆ ಬಂದು ತಣ್ಣೆರ್ಪದಲೆಯ ಪುಣುಸೆಯ ವಾಯುವ್ಯನಾ ದೆಸೆಗೆ ಸೀಮೆನೊಕ್ಕಿ ಯೊಟ್ಟೆಯೆ (ಎಕ. IX (S), ಬೆಂಗಳೂ. ೧೫೦-೪೨ ; 828). [?]

ತಣ್ಣಸು 'ತಣಸು$_1$' ನೋ.

ತಣ್ಣೞ್ (ಕ್ರಿ). (ತೆಳ್ಳಗಾಗುವಂತೆ) ಒತ್ತು (?) : ನುಣ್ಣನೆಯ ಹಿಟ್ಟನಂ ಗಯ್ಯ ಸರಿದಟ್ಟದೊಳು ತಣ್ಣೞ್ದು[ಪಾಠಾಂ. ತಣಿದು]ಮಡಗಿಯಮ್ಮೆಯ ಬೆಣ್ಣೆಯಂ ಕಾಸಿ ಬೇಯಿಸೆ ಸಮುದ್ರಫೇನ (ಸೂಶಬ. ೧-೨೩). "ತಟ್ಟು" (ಸೂಶಬ. ಟೀಕ). 'ಲತೆಯಿೞ್' ಪರಾ. [P ಇದು 'ಸಣ್ಣೞ್' ಎಂಬುದರ ಅಪಲಿಖಿತವಿರಬಹುದು]

ತಣ್ಣೀರ್, ತಣ್ಣೀರು (ನಾ). (ತಂಪಾದ) ನೀರು : ಮುನ್ನೀರ್ ಬೆನ್ನೀರೆನೆ ಬೆರಸಲಣ್ಣ ತಣ್ಣೀರೊಳವೇ (ಪಂಪಾಭಾ. ೯-೯೨) ; ತಣ್ಣೆಲ್, ತಣ್ಣೀರ್ (ಭಾಷಾಭೂ. ೧೧೪ ಉದಾ) : ತಣ್ಣೀರ ಕಣಿಕೆಯು ಹೊತ್ತು (ಗುಪ್ತಮಂ. ೧೫-೧೮೭). **ತಣ್ಣೀರು** : ತನಿವಾಲೊಳುಕ್ಕರಿಸಿದಕ್ಕಿ ತಣ್ಣೀರೊಳಗೆ ನೆನೆದಕ್ಕಿ ಯಿವನು ಸರಿಗೂಡಿ ಹಾಲೊಳಗರೆದು (ಸೂ ಪ ಶಾ. ೧-೬೧) : ತಣ್ಣೀರು ಬೇಸಿಗ್ಗೆ ಗುಣ ತೋಚುತಿಲ್ಲ (ಪುರಂದ. ೨-೫೭-೫) : ಸರೋಜಪತ್ರಿಕೆಯ ಪೊಟ್ಟಣದಿ ರಾಜಾಮೃತವೆನೆ ತಣ್ಣೀರ ತಂದಿತ್ತರು (ಮೋಹತ. ೧೯-೫೪) : ತಣ್ಣೀರು ಆವರೂ ಪುಣ್ಯದಿಂದ ದೊರಕಬೇಕು (ಗಾದೆ).

ತಣ್ಣೀರವನು=(ದೇವಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ) ನೀರನ್ನು ತರುವ ಕಾಯಕದವನು (?) : ಕೋವಿಲ್ ತಿರುಮಲೆ ಪೆರುಮಾಳ್ ಕೋವಿಲ್ ತಿರುನಾರಾಯಣ ಪುರ ಮುಖ್ಯವಾದ ಸಕಳಾಚಾರ್ಯರೂ ಸಕಳ ಸಮೂಹಗಳೂ . . . ತಿರುಪಣಿ ತಿರುವಡಿ ತಣ್ಣೀರವರು ನಾಲ್ವತ್ತೆಂಟು ಜನಂಗಳು (ಎಕ. II, ೩೪೪-೧೨ : 1368). [ತಣ್$_2$ + ನೀರ್$_1$]

ತಣ್ಣೀರು 'ತಣ್ಣೀರ್' ನೋ.

ತಣ್ಣೀರೆರಚು (ಕ್ರಿ). ೧.=ತಣ್ಣೀರೆರೆ. ೨. (ಆಲಂ) ನಿರುತ್ಸಾಹಗೊಳಿಸು: ಲಲಿತ ಬರುವುದಿಲ್ಲವೆಂದಾಗ ಅವರ ಉತ್ಸಾಹದ ಮೇಲೆ ತಣ್ಣೀರೆರಚಿದ ಹಾಗಾಯಿತು (ರೂಪಸ. ೩೩) : ನೆಕ್ಲುದೋವನ ಉತ್ಸಾಹಕ್ಕೆ ತಣ್ಣೀರೆರಚಲು ಪ್ರಯತ್ನಿಸುತ್ತಿರುವಂತೆ ಅವನು ಮೌನವಾಗಿ ಹೊಗೆಯೆಳೆಯುತ್ತ ಕುಳಿತಿದ್ದನು (ಪುನರು. ೫೭೭). 🄿 ಇದು ಇಂಗ್ಲಿಷಿನ 'To throw cold water on' ಎಂಬ ಪದಪುಂಜದ ಅನುವಾದವಿರಬಹುದು.

[ತಣ್ಣೀರು (<ತಣ್ಣೀರ್) + ಎರಚು (<ಎಱಚು)]

ತಣ್ಣೀರೆರೆ (ಕ್ರಿ). ೧. ತಣ್ಣೀರು ಸುರಿ. ೨. (ಆಲಂ) ಸಮಾಧಾನಮಾಡು: ಯುವರಾಜರೆದೆಯು ಸುಡುನೀರಿಗೆ ಒಂದಿಷ್ಟು ತಣ್ಣೀರೆರೆದಿರುವಂತೆ ತೋರಿಸಿ ಕೊಂಡಿದ್ದಾರೆ (ವೀರಬಂ. ೭೫).

[ತಣ್ಣೀರು (<ತಣ್ಣೀರ್) + ಎರೆ$_1$ (<ಎಱೆ$_1$)]

ತಣ್ಣೀರ್ದಳಿ (ಕ್ರಿ). ತಣ್ಣೀರನ್ನು ಚಿಮುಕಿಸು,-ಸಿಂಪಡಿಸು : ಬಳಿಕ ಸೌಮಿತ್ರಿ ಮಱುಗಿ ತಣ್ಣೀರ್ದಳಿದು ಪತ್ರದೊಳ್ಗೊಡೆವಿಡಿದು . . . ರೋದಿಸಿದನು (ಜೈಮಿಭಾ. ೧೯-೧೭). [ತಣ್ಣೀರ್ + ತಳಿ$_1$]

ತಣ್ಣುಣುಕ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ : ತಣ್ಣುಣುಕ, ಅಂಡಿಲು (ಮೃಷಿಗಿ. ೪೯-೯೮೭). [?]

ತಣ್ಣುಸಿರು (ನಾ). ತಣ್ಣನೆಯ ನಿಶ್ವಾಸ; ಉತ್ಸಾಹ ಅಥವಾ ಕಾವು ಇಲ್ಲದ ಉಸಿರು : ಅವಳು ತಿರಸ್ಕಾರದ ತಣ್ಣುಸಿರಿನೊಡನೆಂದಳು (ನಿರಾಶ. ೩೦); ನಿನ ಮುಸುಕ ಕತ್ತಲೀಯೊಳಗ ಹೊರಳಿ ಬೆಳ್ಬೆಳಗ ಬಿಡತ ತಣ್ಣುಸಿರು (ನಾದಲೀ. ೫೭-೯). [ತಣ್$_2$ + ಉಸಿರು$_2$ (<ಉಸಿರ್$_2$)]

ತಣ್ಣೆ (ನಾ). (ಕರಾ) ತಂಗಳನ್ನ ; ನೀರುಹಾಕಿ ಇರಿಸಿದ ತಂಗಳನ್ನ : 'ತಣ್ಣೆಮಡೆ' ಪರಾ. [←ತುಳು. ತಣ್ಣಣ, ತಣ್ಣನ]

ತಣ್ಣೆಮಡೆ (ನಾ). (ಕರಾ) ತಂಗಳು ; ತಂಗಳನ್ನ : ಅದಕೂ ಇದಕೂ ಬೀಗ, ತಣ್ಣೆಮಡೆಗೂ ಬೀಗ (ಒಂ೧). [ತಣ್ಣೆ + ಮಡೆ$_1$]

ತಣ್ಣೆರಲ್ 'ತಣ್ಣೆಲರ್' ನೋ.

ತಣ್ಣೆಲರ್, ತಣ್ಣೆರಲ್ (ನಾ). ತಂಪಾದ ಗಾಳಿ ; ತಂಗಾಳಿ : ಅಲರಿಂ ತುಂಬಿಗಳಿಂ ತಣ್ಣೆಲರಿಂ ತುಂಬಿದ ತಿಳಿಗೊಳದಿನೆಸೆವ ಬನಮುಂ ಪೊಕ್ಕಳ್ (ಪಂಪಭಾ. ೫-೨); ತಣ್ಣೆಲರೂದುತ್ತಿರಲಾನದರ್ಕೆಳಸಿ ಪಟ್ಟಿರ್ದೆಂ ಶಿಲಾಪಟ್ಟ ದೊಳ್ (ಕಾದಂಉ. ೫೭೨) : ಮೆಲ್ಲನೆ ತೂನೆಯುತ್ತುಮಿರ್ದಲೆಯ ತಣ್ಣೆಲರಿಂ ಬೆಮರಾಱೆ . . . ಸುಖಮಿಂ ಪಥಿಕರ್ ಪಡೆವರ್ (ಚಂದ್ರಪು. ೩-೧೫); ಬಣ್ಣವಳಿಯದ ಪೂಗಳಂ ಕೊಯ್ದು ಬೆಂಡಾಗಿ ತಣ್ಣೆಲರ್ಗೊಡ್ಡಿ ಮೈ ಬೆಮರನಾಱಿಸಿಕೊಂಡು (ಜೈಮಿಭಾ. ೮-೧೪). **ತಣ್ಣೆರಲ್**: ತಣ್ಣೆರಲೆಸಗೆ ಕುಸುಮವರ್ಷಂ ದೊರೆಕೊಳೆ ಸಾಶ್ಚರ್ಯಮಾಯ್ತು ಪಂಚಾಶ್ಚರ್ಯಂ (ಅಜಿಪು. ೭-೩) ; ಪತ್ರಿದೆಸಟೆಱ್ಖನೆ ಬಿರ್ಚಿ ತಣ್ಣೆರಲ್ಗೆಡದೆಜವಾಗೆ ಪೊಕ್ಕು ಸುಬಿಯುತ್ತಿರೆ (ಚಂದ್ರಪು. ೮-೧೦೩): ಪೊಸ ಬೆಳೆಯಿಂ ಭೂಮಿ ಭೂಮಿಜದಿ ತಣ್ಣೆರಲಿಂ ಮಾರ್ಗಂ . . . ಎಸೆಗುಂ ದೇಶದೊಳ್ (ರಾಜಶೇ. ೨-೨೭).

[ತಣ್$_2$ + ಎಲರ್]

ತಣ್ಣೆಲೆ (ನಾ). ೧. ತಣ್ಣನೆಯ ಎಲೆ; ಹಸಿರೆಲೆ: ತಿಕ್ಕಿ ತಣ್ಣೆಲೆಗಳಿಂ ಕಣ್ಣಳನದೊಬ್ಬನಾ ಕಕ್ಕುಗುರಿನೇಗರ್ಗಳಂ ಸುಯ್ಯುಟ್ಟು ಸುಗಿದು (ಕಾಲೂರ. ೯೮-೧೯೬). ೨. ತಣ್ಣನೆಯ(ಹೂವಿನ) ಎಸಳು,-ದಳ: ಆರಲ್ದ ತಾವರೆಯ ತಣ್ಣೆಲೆಯ ಪಲಗೆಗಟ್ಟ[ಟ್ಟ]ನೋವರಿಗಳೊಳಗಣ ಕಪ್ಪುರ ವಳಿಕಿನಳವಟ್ಟ ಜಗಲಿಗಳ ಮೇಲೆ ಪಸರಿಸಿದ ಕುಸುಮದೆಸಟ ಪಸೆಗಳೊಳಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೭-೯೫ ವ). [ತಣ್$_2$ + ಎಲೆ$_1$]

ತಣ್ಣೆಳಲ್ 'ತಣ್ಣೆಟಲ್' ನೋ.

ತಣ್ಣೆಟಲ್, ತಣುನೆಳಲು, ತಣ್ಣೆಳಲ್(ನಾ). ತಂಪಾದ ನೆಳಲು,-ಛಾಯೆ: ಹಿಂಛಾತಪತ್ರಂ ಪುದಿದೆತ್ತಂ ತಣ್ಣೆಟಲ್ಮಾಡುವುದು ಗಡಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧೩-೯೮): ರಕ್ತಾಶೋಕ ತರುವಿನ ತಣ್ಣೆಟಲೊಳ್ (ಕಾದಂಪೂ. ೩೬೦): ನಿನ್ನ ಬೆಳ್ಗೊಡೆಯ ತಣ್ಣೆಟಲೊಳ್ ನಿಲಲಾರರೂ ಯೋಗ್ಯರ್ (ಪಂಪಾಭಾ. ೧೪-೧೯೪) ; ಕಲ್ಪ ಪಾದಪದ ತಣ್ಣೆಟಲಲ್ಲಿ ವಸಂತಲಕ್ಷ್ಮಿಪೋಲ್ ನೆಲಸಿದ ಯುಕ್ತಿ (ಅರ್ಧನೇ. ೧-೯) : ತಣ್ + ನೆಟಲ್ = ತಣ್ಣೆಟಲ್ (ಶಮದ. ೧೫೪ ಪ್ರಯೋ). **ತಣುನೆಳಲು** : ತೊಳಪ ಪಲ್ಲವ ಸತ್ತಿಗೆಯ ತಣುನೆಳಲೊಳ್ (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೧೮-೭೫). **ತಣ್ಣೆಳಲ್** : ಎತ್ತಿ ಸತ್ತಿಗೆಯ ತಣ್ಣೆಳಲೊಳ್ ಬಳೆವಂತು ಮಾಡಿ (ಗಿರಿಕ. ೧-೧೦೭) ; ಮಲ್ಲಿಕಾಮಂಟಪದ ತಳಿದ ತಣ್ಣೆಳಲ ತಿಳಿಗೊಳನ ಪುಳಿನ ಸ್ಥಳದಿ ದಿವ್ಯಲಿಂಗಂ ಮೆಱೆದುದು (ಸಿದ್ಧರಾ. ೨-೧೫) ; ಮುತ್ತಿನ ಸತ್ತಿಗೆಯ ತಣ್ಣೆಳಲೊಳತ್ತರದಾಲವಟ್ಟದ ಸೊಗಸಿನೊಳಮರ್ದು (ಬಸಪು. ೩-೪೫) ; ತಳಿತ ತಣ್ಣೆಳಲೊಳಗೆ ಹಾಸಿದ ತಳಿರ ಸಿಂಹಾಸನದ ಸುತ್ತಲು (ಕುಮಾವ್ಯಾ. ೭೦೩. ೪-೫೦). [ತ್ಯಣ್ + ನೆಟಲ್$_1$]

ತಣ್ಣೆಟಿ (ನಾ). ತಂಪಾದ ಎಳೆ ; ತಣ್ಣನೆಯ ನೂಲು : ಎಳೆದೆನಿಸಿರ್ದ ಪಾವಸೆಯ ತಣ್ಣೆಟಿಯಿಂದಮೆ ನೆಯ್ದ ಸೀರೆ . . . ಕಣ್ಗೊಳೆ ನೆಲಸಿರ್ದ ರಲ್ಲಿ ಜಲದೇವಿಯರಂತೆ ವಿಲಾಸಿನೀಜನಂ (ಕಾದಂಉ. ೪೫೯).

[ತಣ್$_2$ + ಎಟಿ$_2$]

ತಣ್ಣೆಸು 'ತಣಿಸು$_1$' ನೋ.

ತಣ್ಣೊಡಲ್ (ನಾ). ತಂಪಾದ ಒಡಲು,-ಬಸಿರು; ಪ್ರಸನ್ನವಾದ ಶರೀರ: ತಿಂಗಳ ಬಾಲನಂ ಪಡೆದ ತಣ್ಣೊಡಲಿಂದಿರೆಯಿರ್ದ ತೌರು . . . ಎಂದೆನಿಸಿರ್ದುದಾ ಕಡಲ್ (ಕವಿಚ. III, ೫೨ ಹಾಲಾಸ್ಯಮಾಹಾತ್ಮ್ಯ).

[ತಣ್$_2$ + ಒಡಲ್]

ತಣ್ಣೊಱೆಗಲ್ಲು (ನಾ). ತಂಪಾದ ನೀರನ್ನು ಒಸರುವ ಕಲ್ಲು,-ಚಂದ್ರ ಕಾಂತಶಿಲೆ : ತಿಣ್ಣಮಾದರೆ ತನ್ನ ತಲೆದೊಱೆಯನು ಮುಕ್ಕಣ್ಣನೀ ಬನ ದೊಳಿಟ್ಟಂತೆ ತಣ್ಣೊಱೆಗಲ್ಲ ಸೋಪಾನದ ಕೊಳ (ಮೋಹತ. ೨೪-೫೫).

[ತಣ್$_2$ + ಒಱೆಗಲ್ಲು]

ತಣ್ಣೋಟ (ನಾ). ತಂಪಾದ ನೋಟ ; ಪ್ರಸನ್ನತೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ದೃಷ್ಟಿ: ನಿಮ್ಮೂರ ಹೆಣ್ಣುಗಳ ಕಣ್ಣೋಟ, ತಣ್ಣೋಟ ಕರ್ಪು, ಬಲು ಕರ್ಪು (ಹೊಂಗಳು. ೧೫-೧೭).

[ತಣ್$_2$ + ನೋಟ]

ತಣ್ತೊಡವು (ನಾ). ತಂಪನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಆಭರಣ; ಮೈಗೆ ತಣ್ಣಗೆ, ಹಿತವಾಗಿರುವ ಒಡವೆ : ಕಂಪಿನೊಳ್ ಪೊರೆವ ವಸಂತದೊಳ್ಮಗುಳ ತಣ್ತೊಡವಂ ತುಡಿಸಲ್ಕೊಡರ್ಚಿದವಳ್ (ಕಾದಂಉ. ೭೮೫).

[ತಣ್$_2$ + ತೊಡವು]

ತಣ್ಪಳಿರ್ (ನಾ). ತಣ್ಣನೆಯ ಚಿಗುರು,–ತಳಿರು: ಎಯ್ದೆ ಮುಸುಕಿ ನಿಂದ ತಣ್ಪಳಿರ್ಗಳನೊಪ್ಪಿ ತೋರ್ಪ ಜಲಮಂಟಪದಲ್ಲಿಗೆ ಬಂದನಾ ನೃಪಂ (ಕಾದಂಬ. ೪೫೮). [ತಣ್$_{2}$ + ತಳಿರ್$_{2}$]

ತಣ್ಪಟು (ಕ್ರಿ). ತಂಪು ನಾಶವಾಗು ; ಶೈತ್ಯವಿಲ್ಲದಂತಾಗು : ಅತುಳ ತುಷಾರ ಜನ್ಮಗೃಹವೆಂತಿದಂತಾನೆನಿಪಿಂದುಕಾಂತನಿರ್ಮಿತದೆಸೆದಿರ್ಪ ಸೆಜ್ಜೆವನೆ ತಣ್ಪಟಿದುಂ ನೃಪಕಂತುಕಾಯದುದ್ಭವ ವಿರಹಾನಲ ಪ್ರಬಲ ತಾಪಕಳಾಪದೆ ಕಾಯ್ದು ಸಂತತಂ ಪುತವಹನಿರ್ಪ ಸೆಜ್ಜೆವನೆಯಂತೆ ಪೊಲಿರ್ದುದು (ಕುಸುಮಾ. ೧೮-೨೦). [ತಣ್ಪು$_{2}$ + ಅಟು$_{1}$]

ತಣ್ಪಟ್ಟು 'ತಂಬಿಟ್ಟು$_{1}$' ನೋ.

ತಣ್ಪಡಿ, ತಂಪಿಡಿ (ಕ್ರಿ). ತಂಪಿನಿಂದ ಕೂಡಿರು ; ಶೀತಲದಾಗಿರು : ಪೊಸ ಮಲ್ಲಿಗೆ ಮಲ್ಲಗೆ ಕಂಪು ನಾಱೆ ತಣ್ಪಡಿದೆಲರೂದೆ . . . , ಗುಣಾರ್ಣವಂ ನೆಱೆಯೆ ನಿಟ್ಟಿಸಿದಂ ಬೆಳಗಪ್ಪ ಜಾವಮಂ (ಪಂಪಭಾ. ೪-೧೧೦). **ತಂಪಿಡಿ :** ಬಿಸಿಮಾಣ್ದ ರವಿಯೊ ತಂಪಿಡಿದಿರದ ಚಂದ್ರಮನೊ . . . ಪೇಳೆಂಬ ಸೌಭರಿಮುನಿಪನು (ಜೈಮಿಭಾ. ೧೨-೧೬). [ತಣ್ಪು$_{1}$ + ಇಡಿ$_{1}$]

ತಣ್ಪಡು (ಕ್ರಿ). ತಂಪುಂಟುಮಾಡು : ಕಾಳಿಂದೀಜಲದಿಂದಮೇಂ ತೊಳೆವನೋ ತಣ್ಪಟ್ಟನೋ ಕಾರಗಿಲ್ಧೂಳಂ ಕತ್ತುರಿಯಿಂದಮಣ್ಪಡಿದನೋ . . . ಎಂಬಾಳಾಪಕ್ಕೆಡೆಯಾಗಿ ಮೂಜಗಮದೇನೊಪ್ಪಿತ್ತೊ ಪರ್ವಂರ್ಬಿನಿಂ (ಚಿಕವಿ. ೬-೧೨). [ತಣ್ಪು$_{2}$ + – ಇಡು$_{1}$]

ತಣ್ಪಿಸು, ತಂಪಿಸು, ತಂಬಿಸು$_{1}$, ತಂಬ್ಪೈಸು, ತಮಿಸು, ತಮ್ಮಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ತಂಪುಗೊಳಿಸು ; ತಣ್ಣಗೆಮಾಡು : ತಿಳಿಪೊಸರ ಚೆಲ್ಲುವರ ಸವಿನುಡಿಯ ಹರಕೆಯಿದು ಬೇಗೆಗಳ ತಣ್ಪಿಸುವ ಮಾತು (ನಳ್ಳ. ೩೭-೬). **ತಂಪಿಸು :** ೧. ಬಿಸಿಲಿನ ಬೇಗೆಗೆ ತಲೆಯಾನಿಸಿ ತರುವುಂ ಶ್ರಿತರ ತಂಪಿಸುವುದೆಲೆ ನೆಳಲಿಂ (ಶಾಕುಂತ. ೬೩-೧೧೬). ೨. ಆರಿಸು ; ನಂದಿಸು: ಪಾವಕ ಮಹಾಬಾಣಮಂ . . . ತೆಗೆದೆಚ್ಚೊಡದನಂದು ಕೈಗೆಡದೆ ಕರ್ಣಾತ್ಮಜಂ ವಾರುಣಾಸ್ತ್ರ ಪ್ರಯೋಗದೊಳದಂ ತಂಪಿಸಿದನು (ಜೈಮಿಭಾ. ೪-೩೬): ತನುವ ನಂಡಲೆವ ತಾಪಾಗ್ನಿಯ ರಭಳವ ಪುಳಕಾಂಬುವಿನಿಂದ ತಂಪಿಸು (ಕಂವಿ. ೯-೧೮೫). **ತಂಬಿಸು$_{1}$:** ೩. ಆರು ; ತಣ್ಣಗಾಗು : ಬಾಣದ ಮದ್ದನರೆವ ಸಮಯಕೆ ಕಿಚ್ಚು ಮಾಣದೆ ಮನೆಗಳ ಸುಡಲು ಕ್ಷೋಣೀಶ ಸಿದ್ಧರಾಮನ ಪಾದದರಾಣೆಯಿಡಲು ತಂಬಿಸಿತು (ಅಮುಸಾಂ. ೪-೪೩). ೪. ಕೋಪ, ದುಃಖ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ತಗ್ಗಿಸು ; ಸಮಾಧಾನ ಮಾಡು ; ಶಮನಗೊಳಿಸು ; ಶಾಂತಗೊಳಿಸು : ಚೆಂದೊಡಲ ಬೇಗೆಯುಮನೇತರದಿ ತಂಬಿಸುವೆಂ (ಸಮ್ಯಕ್ತ್ವ. ೫-೨೨) : ಆ ವಿಗನ ಅತಿಕೋಪವನು ತಂಬಿಸಿ (ನೇಮಿಸಂ. ೧೧-೫೦); ಬಳಲಿದ ಶ್ರಮವನು ತಂಬಿಸುವೆನೆಂದು ಅಳಿದು ರಕ್ಷಕರ ಕಾವಲಿಟ್ಟು (ಚಂದ್ರಹಾ. ೨-೬೪). ೫. ಇಂಗಿಸು; ನಿವಾರಿಸು: ಲಲಿತ ಕರ್ಪೂರ ತಾಂಬೂಲವಂ ತಮ್ಮಿಣಲೊಳಳವಡಿಸಿ ಪುದಿದ ಬೆಮರ್ವನಿಗಳಂ ತತ್ಕ್ಷಣಂ ಕಳನ ದೂಳಿಯೊಳೆ ತಂಬಿಸಿ ಮುಪ್ಪಿಯಂ ಬಲಿದು (ಜಬಪು. ೧೬-೩೬). **ತಂಬೈಸು :** ೨. ತುರಗಗಳನೋಡಿಸುತ ನಿಲ್ಲಿಸುತ್ತ ನಿಲ್ಲಿಸುವ ತುರುಬಿ ತಂಬೈಸುವರುವಾಳಿಸಿ ಮುರಿವ ಹೋರುವ ಮೆರೆವ ಕುಣಿಸುವ ಚಪಳಗತಿಗಳಲಿ (ಮೂಲಲಾ. ೪-೯). **ತಮಿಸು :** ೨. ಅಸ್ತ್ರಗಳು ದೇವಲೋಕ ದಿನ್ನಿಂದು ಸುಡುತ್ತಿದ ಬೇಗೆ ಪರಿಹರಿಸುಯೆನಲಿಂದ್ರನಂದನಂ ತಮಿಸಿದನು (ತುರಂಗ. ೩೦-೨೯). ೪. ಪೊಂದಿರುವ ದುಃಖಮಂ ತಮಿಸಿ (ತುರಂಗ. ೩೪-೬): ಬಳಲಿಕೆಯ ತಮಿಸಿ ಮುಂದುರವಣಿಸಿ (ತುರಂಗ. ೭೩-೧೬). **ತಮ್ಮಿಸು :** ೪. ಸೊಗಸಿಸಿಂ ಬಸವ ನೀಲಾಂಬಿಕೆಯು ಗುರುವರನ ಪಸುವ ತಮ್ಮಿಸು ವೆನೆನುತ (ಚೋರಬ. ೯-೪೨); ನೀವೀಗ ಕೋಪವ ತಮ್ಮಿಪುದು ತಮ್ಮಿಪುದು ಗಾಂಗೇಯಯೆಂದನು ನೋಡಿ ಧರ್ಮಜನು (ಜನಭಾ. ೩೯-೫೯). [ತಣ್ಪು$_{2}$ + – ಇಸು$_{3}$]

ತಣ್ಪು$_{1}$ 'ತಣಿಪು$_{1}$' ನೋ.

ತಣ್ಪು$_{2}$, ತಂಪು$_{2}$ (ನಾ). ೧. ತಣಿವು ; ಶೈತ್ಯ : "ತಣ್ಪೆಂದು ಶೈತ್ಯಂ" (ಶಶಾ. ೨೭-೫೭೪) ; ಕುಡಿಯಲ್ ನೀರುಂಟು ಪದ್ಮಾಕರಾಳಿಗಳೊಳ್ ತಣ್ಪುಗಳುಂಟು ಹೇಮಲತಿಕಾ ಕುಂಜಂಗಳೊಳ್ (ಪಂಪಭಾ. ೭-೩೦) ; ಸಿಂಪಿಣೆಯ ತಣ್ಪನಿಂ ಪೂವಲಿಯ ತಿಣ್ಪನಿಂ ಮನಂಗೊಳಿಸುವ ಭವನಾಂಗಣದೊಳವತರಿಸಿ (ಕಾದಂಬ. ೪೬೨); ತಣ್ಪಂ ಬಿಟ್ಟು ಬಿಸಿಲಂ ಕಾಯ್ವ ಪಿತ್ರಾಧಿಕನುಮಂ ಪೋಲ್ವೆಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೮-೫೦) ; ಕಾಲ ತಳಂ ನೆರೆ ತಣ್ಪಾಗಿರೆ ಸರುಜಂ (ಕಲ್ಯಾಕಾ. ೨-೫೨) ; ಅಪ್ಪಿನಿಂ ತಣ್ಪು ಮಲಯಾದ್ರಿಯಿಂ ಮಲಯಜಂ . . . ಪುಟ್ಟುವಂತಿರೆ ಪುಟ್ಟಿದುದು (ಬಸರ. ೧-೧೨೬) ; ಕಂಪಿಸುವ ನುಣ್ಪಿನ ತಣ್ಪ[ಪಾಠಾಂ. ತಂಪಿ]ನಾವೋದಿಸುವ ಸೊಂಪಿನ ಬಿಲ್ವಪತ್ರೆಯನಾಗ ಕೊಯ್ದುಂದು (ಬಸವು. ೧೮-೩೦); ರವಿರುಚಿ ತಣ್ಪನೇಱೆ [ಪಾಠಾಂ. ತಣ್ಣಸೆರೆ] ಕೇತಕಿವನಂ ಸುಳಿಯೇಱೆ (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೨೭-೧೮) ; ನಿಸ್ಸ ತಣ್ಪು ಶಾಂತಿ ಸವಿದು ಶಾಂತಿಗೊಳುವೆನು (ವಿಸೀಗೀ. ೬೫-೧೬). ೨. ತೃಪ್ತಿ; ಸಂತುಷ್ಟಿ; ಸುಖ : ವಜ್ರಮಂ ಮಸೆದಂತೆ ತಣ್ಪು ಮನದೊಳ್ ಪೊಂಪುಳಿವೋಗೆ (ಶಾಂತಿಪು. ೨-೨೭ ವ). **ತಂಪು$_{2}$:** ೧. ಪೂಗೊಳಂಗಳೊಳ್ ತೇಂಕಿ ಪಾಱುವ ಪಕ್ಕಿಗಳೆಱಂಕೆ [ವಿಡಿದುದಿರ್ಪ] ತಂಪನೀವ ತುಂತುರ್ವನಿಯ ತುಱುಗಲಮಂ (ಕಾದಂಬ. ೫೨೬) ; ಬೇವಿನ ಗೊಟ್ಟೆಯೊಳನಿದನರ್ಕನೊಳ್ ತಂಪಂ . . . ಘನವಾಗಿರಲಱಿಸಿ ತೊಬಲುವಾತನೆ ಗಾಂಪಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೫-೧೬೦) ; ಮನದ ಕೋಪವ ಹೃದಯದಲ್ಲಿಟ್ಟುಕೊಂಡಿಪ್ಪವನ ಅವನ ಪಾದಕ್ಕೆ ಎನ್ನ ನೊಸಲ ತಂಪ ತಂದು ತಳೆವೆ (ಸಿದ್ಧವ. ಶ. ೧೦೨-೩೪೪) ; ತೆಗೆದುದಗ್ಗದ ತಂಪು ನದಿ ಸರಸಿಗಳ ತಡಿಯಲಿ (ಕುಮಾರವ್ಯಾಸ. ೫-೫) ; ದೆಸೆದೆಸೆಗೆ ಬೀರ್ಪ ತನಿಗಂಪಿನಿಂ ತಂಪಿನಿಂ . . . ಆ ಕೊಳಂ ಕಣ್ಗೆಸೆದುದು (ಜೈಮಿಭಾ. ೧೫-೯). ೨. ಪೆತ್ತ ನಿನ್ನೊಡಲಿಂಗೆ ತಂಪಿನ ತೆತ್ತಿಗನೊ ಮೇಣ್ ಬಹಳ ತಾಪದ ಮುತ್ತಯನೊ ಕುರುರಾಯ ನೆಲೆ ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರ ಕೇಳೆಂದ (ಕುಮಾರವ್ಯಾಸದ್ರೋ. ೪-೨) ; ಅಕ್ಕತಮ್ಮದಿರೊಬ್ಬರೊಬ್ಬರನೋರಂತೆ ನೆನೆಯದಿದ್ದರ ತಂಪೆ ಮನಕೆ (ಇಂಪಾಪ.೩೨-೪೯). ೩. ನೆಳಲಿನ ತಂಪಾದ ಪ್ರದೇಶ: ದಕ್ಷಿಣದ್ವಾರದ ವೃಕ್ಷದ ತಂಪಿನಲ್ಲಿ ಸ್ವಯಂಜ್ಯೋತಿಯ ಕಂಡನಯ್ಯ (ಅದವ. ೨೪-೬೯) ; ತಳಿತ ಮರನಡಿಗಳೊಳಗೆಳಲತಯ ತಂಪಿನೊಳು . . . ಅಱಸಿದಂ ಸಿದ್ಧರಾಮನಾ ಪರ್ವತಾಗ್ರಣಿ ಮಲ್ಲಿಕಾರ್ಜುನನನು (ಸಿದ್ಧರಾ. ೨-೩೬). ೪. ಹಿಮ ; ಮಂಜು. 'ತಂಪುಬೆಟ್ಟ' ಪರಾ.

ತಣ್ಪಾಗು, ತಂಪಾಗು=೧. ತಣ್ಣಗಾಗು: ಪೂಜಗಣ್ಗೆ ಪೋಗಿ ತಣ್ಪಪ್ಪೆಡೆಯೊಳ್ ಪಡುಗುಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧-೧೫೬). ೨. ದುಃಖ ಮೊದಲಾದ ಭಾವನೆಗಳ ಆವೇಗ ಕಡಮೆಯಾಗು : ಶಶಿವದನೆಯ ಮನಸ್ತಾಪ ತಂಪಾದುದು (ಮೋಹತ. ೪-೯೩). **ತಂಪಿನ ಗಿರಿ** = ಹಿಮವತ್ಪರ್ವತ ; ಹಿಮಾಲಯ: ಭಾರತವರುಷವನು ದಾಂಟಿದನು ತಂಪಿನಗಿರಿಯ ತಪ್ಪಲನೇಱಿದನು (ಕುಮಾರವ್ಯಾಸ. ೪-೩೫). **ತಂಪಿನ ಬೆಟ್ಟ**=ತಂಪಿನ ಗಿರಿ : ತರಳಾಕ್ಷಿ ತಂಪಿನ ಬೆಟ್ಟದಬಲೆಗೆ ವಿಧಿ ಸದಸ್ಯವ ಕೊಟ್ಟಪೊಲು ತನುವೆಳದಳಾ ಮೇನಕಿಯ ಜಠರದಲಿ (ನಿಭಾಗ. ೪-೫-೨).

[ತಣ್$_{2}$ + – ಪು$_{2}$. / ತಮಿ. ತಣ್ಪು ; ಮಲ. ತಣುಪ್ಪು]

ತಣ್ಪುಗಂಪು (ನಾ). ತಂಪಾದ ಸುಗಂಧ ; ಹಿತಕರವಾದ ಪರಿಮಳ : ಪಾದರಿಗಳ ತಣ್ಪುಗಂಪು ಸರಸೀರುಹದೊಳ್ ತನಿಗಂಪು . . . ಬಗೆಗೊಂಡುದು ತದ್ವನದೊಳ್ (ರಾಜಶೇ. ೧೧-೧೯). [ತಣ್ಪು$_{2}$ + ಕಂಪು]

ತಣ್ಪುಗೂಡು (ಕ್ರಿ). ಶೈತ್ಯದಿಂದ ಕೂಡಿಕೊಂಡಿರು ; ತಂಪಿನಿಂದ ಬೆರೆತಿರು : ವದನಶಶಿಯ ತಣ್ಪುಗೂಡಿ ಸೌರಭ್ಯದೆ ಪುದುಗಿದ ಮಂದಮಾರುತನ . . . ಸೂಸುಪೋಲೊರ್ಪ ಚದುರೆ ಬೀಸಿದಳಾಲವಟವ (ಕಂವಿ. ೨೪-೮೦). [ತಣ್ಪು$_{2}$ + ಕೂಡು$_{1}$]

ತಣ್ಪುಗೆಯ್, ತಂಪುಗೈ (ಕ್ರಿ). ೧. ತಂಪನ್ನುಂಟುಮಾಡು : ಕರಿಯ ಕರ್ಬಿನ ಕಾವಿ[ನೆ]ಳ ಮೈಂದವಾಟ್ಯಿಲಿಯ ಬಿಜ್ಜಣಿಗೆಗಳಿಂ ಬೀಸಲ್ವೇಟ್ಟು ತಣ್ಪುಗೆಯ್ಯೆ (ಪಂಪಥಾ. ೫-೬ ವ). **ತಂಪುಗೈ:** ೨. ಪ್ರಸನ್ನತೆಯುಂಟು ಮಾಡು ; ಸಂತೋಷಪಡಿಸು : ಆದಿದೇವರೆ ಮುನ್ನ ತಂಪುಗೈದನು ದೇವರಾದರಿಸಿದಿರೆಮ್ಮನಿಂದು (ಭರತ. ೩೮-೮). [ತಣ್ಪು$_2$ + ಕೆಯ್$_1$]

ತಣ್ಪುಗೊಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ತಣ್ಣಗೆಮಾಡು. ೨. ಸಮಾಧಾನಗೊಳಿಸು : ಮನದೊಳುರ್ಕುವ ಮುಳಿಸನೀಜಾತಿಗಿದುಚಿತಮೆಂದು ತಿಳಿದು ಮನದೊಳ ತಣ್ಪುಗೊಳಿಸಿ (ಚಕವಿ. ೬-೨೩೬ ವ). [ತಣ್ಪು$_2$+ ಕೊಳ್$_1$ + – ಇಸು$_3$]

ತಣ್ಪುದರ್ (ಕ್ರಿ). ತಂಪನ್ನು ತರು ; ತಂಪನ್ನುಂಟುಮಾಡು : ಸತಿಯುರ್ ಕರ್ಪೂರ ಪಾಳೀಕೃತ ಸತಿಮುರೆನಲ್ ನಲ್ಲರೊಳ್ ತಣ್ಪುದಂದರ್ (ಜಗವಿ. ೧೬-೮೧). [ತಣ್ಪು$_2$ + ತರ್]

ತಣ್ಪುವಡೆ, ತಂಪುವಡೆ (ಕ್ರಿ). ತಂಪನ್ನು ಹೊಂದು ; ತಣ್ಣಗಾಗು : ತುಹಿನಕರನ ತಣ್ಗದಿರ್ಗಳ ತನಿಸೋಂಕಿನಿಂ ತಣ್ಪುವಡೆದ ತಾರಹಾರಂಗಳೊಳಂ (ಕಾದಂಬ. ೫೬೮) ; ವನದೇವತೆಯುರಮೃತಸಾರವಾರಿಯಂ ಪಚ್ಚೆವರಲ ಕರಗಂಗಳೊಳ್ ತೀವಿ ತೆಂದೆಲರ ಪೊಯ್ಲಿನಿಂ ತಣ್ಪುವಡೆಯಲೆಂದು ನೆಟ್ಟಿದಂತಿರ್ದ ನೀರ್ಗಾಯಿ ತುಱುಗಲಿಂದೆಱಗಿದ ನಾಳಿಕೇರ ಭೂರುಹಂಗಳುಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೧-೧೦೫ ವ). **ತಂಪುವಡೆ:** ಹಂಸಧ್ವಜಂ ನಂದನನನೆಲ್ಲೆಗಾದಿರ್ದ ಕೊಪ್ಪರಿಗೆಯೊಳ್ಗಂದು ಕೆಡಹಿಸಲಚ್ಯುತಧ್ಯಾನದಿಂ ತಂಪುವಡೆದನವನಚ್ಚರಿಯೆನೆ (ಜೈಮಿಭಾ. ೧೧ ಸೂಚನೆ). [ತಣ್ಪು$_2$+ಪಡೆ$_1$]

ತಣ್ಪುವೀಱು (ಕ್ರಿ). ೧. ತಂಪನ್ನುಂಟುಮಾಡು. ೨. ನೆಮ್ಮದಿಯುಂಟು ಮಾಡು; ಸುಖ ತರು : ಚಿಂತಿಸುತೆ ಪಲವಂದದೆ ಬಗೆ ನೊಂದು ಹಮ್ಮದಂ ಬೋಗಿರೆ ಪಾರ್ಥಂ ದಯೆಯಿಂದವನಿರ್ದೆಡೆಗಿಂದುಧರಂ ತಳರ್ದು ತಣ್ಪು ವೀಱಿದನಾಗಳ್ (ಕಬಕಂ. ೪-೧೩೬). [ತಣ್ಪು$_2$ + ಬೀಱು$_1$]

ತಣ್ಪುವೆಸ (ನಾ). ತಂಪನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಕೆಲಸ ; ಶೈತ್ಯೋಪಚಾರ : 'ತಣ್ಪುವೆಸಕೆಯ್' ಪರಾ. [ತಣ್ಪು$_2$ + ಬೆಸ$_1$]

ತಣ್ಪುವೆಸಕೆಯ್ (ಕ್ರಿ). ತಂಪನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಕೆಲಸವನ್ನು ಮಾಡು; ಶೈತ್ಯೋಪಚಾರ ಮಾಡು : ಮಲಯುಸವಿಸಾರಣೀರಣ ಚಲತ್ತರುಶಾಖೆಗಳೊರ್ಮ್ಮೆಗೊರ್ಮ್ಮೆ ನೀರೊಳಗೆ ಬಟಲ್ದು...ನ್ನಭಂಬರಂ ಮಿಳಿರ್ದಲಂಪಿನ ದಂಪತಿಯರ್ಪ್ಪ ಜೊಂಪಮಂ ತಳಿತಳಿದಲ್ಲಿ ತಣ್ಪು[ಪಾಠಂ. ಸಾಂಕು, ಗೂಂಕು]ವೆಸಕೆಯ್ವುವು ತೀರವನಾಂತರಾಳದೊಳ್ (ಆದಿಪು. ೧೧-೬೬).
[ತಣ್ಪುವೆಸ + ಕೆಯ್$_1$]

ತಣ್ಪುವೆಱು, ತಂಪುವೆಱು (ಕ್ರಿ). ತಂಪನ್ನು ಹೊಂದು ; ತಂಪಾಗಿರು : ಮರಂಗಳ ಚಿಗುರ್ಗಳಿಂದೊಗೆದೆಲರಿಂ ತಣ್ಪುವೆತ್ತಿರ್ಪ ತೀರಜಲಂಗಳೊಳಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೧೧೭) ; ಕಮಲಭವಂ ಲಸತ್ಪರಿಮಳೋತ್ಕರದಿಂ ಕರುವಿಟ್ಟು ಮಾಡಿದಂಗವಿದೆನೆ ತಣ್ಪುವೆತ್ತ ವಿಜಯಾವತೀದೇವಿಯ ಮೆಯ್ (ಕುಸುಮಾ. ೫-೧೨೭). **ತಂಪುವೆಱು:** ಓಪರೊಳ್ನೆರೆದು ವಿರಹಿಗಳ್ಮಲಯುಜದ ಘನಸಾರದೊಳ್ದಂಪುವೆತ್ತು (ಜೈಮಿಭಾ. ೮-೫). [ತಣ್ಪು$_2$ + ಪೆಱು$_1$]

ತಣ್ಪುವೇಱು (ಕ್ರಿ). ತಂಪನ್ನು ಹೊಂದಿರು ; ಶೈತ್ಯವನ್ನು ತುಂಬಿಕೊಂಡಿರು: ಕುಕಿಲ್ವ ಪಿಕಾಳಿ ತಣ್ಪುವೇಱಿದ ಸುಟ್ಟಿಗಾಳಿ (ಪುಷ್ಪಪು. ೨-೨೦).
[ತಣ್ಪು$_2$ + ಪೇಱು$_1$]

ತಣ್ಪುಳಿಲ್ 'ತಣ್ಪುಟಿಲ್' ನೋ.

ತಣ್ಪೂಳಿಗ (ನಾ). ತಂಪನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಸೇವೆ ; ಶೈತ್ಯೋಪಚಾರ: ವ್ಯಮುರೆತೊರಗಲಾಕೆ, ಪಿಡಿದೆತ್ತಿ ಕುಳ್ಳಿರಿಸಿ ತಣ್ಪೂಳಿಗವನೆಸಗಿ . . . ಕರ್ಚಿದನ್ ಕಣ್ಪನಿಪೊನಲ್ಗಳಿಂ ಭರತನಾ ರಘುರಾಮನಂಬಿಕೆಯ ಪುಣ್ಯಮಯ ಪದಪ್ರಪಾದಂಗಳಂ (ಶ್ರೀರಾಪಾ. ೧೧೬-೧೯೯).
[ತಣ್ಪು$_2$ + ಊಳಿಗ (<ಊಟಿಗ)]

ತಣ್ಪೆಱೆ^{2}, ತಂಪೆರೆ (ಕ್ರಿ). ತಂಪನ್ನು ಸೂಸು,-ಬೀರು : ಒಡಿದೆನ್ . . . ತಣ್ಪೆಱೆವ ಪೊನಲೆಡೆಗೆ (ಬದ್ಮಪ್ರ. ೩೬-೭೭೩). [illegible] ಎಲೆ, ಪುಲ್ಲಿನ ಹಸಿರು, ಬಿಸಿಯನ್ನೇ ಕಕ್ಕುತ್ತಿವೆ ([illegible]
[ತಣ್ಪು$_2$ + ಎಱೆ$^{3}_{1}$]

ತಣ್ಪೇರಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ತಂಪನ್ನುಂಟುಮಾಡು. ೨. ತೃಪ್ತಿಗೊಳಿಸು : ಧಾರುಣಿಯುಂ ಶಕ್ರಂ ತಣ್ಪೇರಿಪನೊಳ್ಪರಿದು ಸೂಸಿ ಕೃಷ್ಣಮಹೀಶಂ ಸಾರತರೋತ್ಸರ್ಗಪಯಃಪೂರದೆ ತಣ್ಪೇರಿಪಂ (ನರಜ. ೪೧-೯೦).
[ತಣ್ಪೇರು (<ತಣ್ಪೇಱು) + – ಇಸು$_3$]

ತಣ್ಪೇರು 'ತಣ್ಪೇಱು' ನೋ.

ತಣ್ಪೇಱು, ತಂಪೇರು, ತಂಪೇಱು, ತಣ್ಪೇರು (ಕ್ರಿ). ತಣ್ಣಗಾಗು ; ಉಷ್ಣತೆಯನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಳ್ಳು : ಸರಳಾಂಗು ಮಿಗೆ ಕುಂದಿ ತೋಱೆ ಕಿವಿಗಳ್ ತಣ್ಪೇಱೆ[ಪಾಠಂ. ಗಂಪೇಱೆ] (ಲೀಲೋಪ. ೯-೨೧೨) ; ತಣ್ಪೇಱಿದ ಪಱೆಯಂತೆ ದನಿ ಪೊಱಮಡದೆ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧-೧೬೮) ; ಸರಸೀಜಾತ ಪಯಃಕಣಪ್ರತತಿಯಿಂ ತಣ್ಪೇಱೆ . . . ತೀಡಿದುದಿಂತೀ ಜಾಂಬೂಕವನೋದ್ಯಂಗೀರುತಂ ಮಾರುತಂ (ಕುಸುಮಾ. ೭-೪೫). **ತಂಪೇರು :** ನಿರುತಮೈಶ್ವರ್ಯ ಕೈಸಾರಿದೊಡೆ ಸಂತಸದಿ ಪರಮಶಾಂತಿಯಲಿ ಪೆರ್ಚುವ ಮಾಳ್ಕೆಯಿಂದೆ ಮೈ ತಂಪೇರಿ (ನವಮೋ. ೧೫-೮). **ತಂಪೇಱು :** ಬೆದಱ ಬಂದಿಗೆ ಸಿಲುಕಿತವನಿಪನದಟು ವಿಕ್ರಮವಹ್ನಿ ತಂಪೇಱಿದುದು (ಕುಮ್ವಾಭಿ. ೧೦-೧೭). **ತಣ್ಪೇರು.** 'ತಣ್ಪೇರಿಸು' ಪರಾ.
[ತಣ್ಪು$_2$ + ಏಱು$_1$ (<ಏಱ್$_1$)]

ತಣ್ಪೊದವು (ಕ್ರಿ).=ತಣ್ಪೇಱು: ತಣ್ಪೊದವಿದ ನಿರ್ಝರಾಂಬುಗಳನೊಯ್ಯನೆ ಪೀರ್ದು (ಕಾವ್ಯಾವ. ೭೨೨). [ತಣ್ಪು$_2$ + ಒದವು$_1$]

ತಣ್ಬಗೆ (ನಾ). ಆರ್ದ್ರ ಹೃದಯ ; ಕರುಣೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ಮನಸ್ಸು : ಕಣ್ಬಡಿಯೆನಲ್ ಗುಣಂಗಳ್ ಪೆಣ್ಬರಿಜಂ ತಳೆದು ತೊಳಪುವೆಂಬಂತೆಪೊಳೀ ತಣ್ಬಗೆಯ ರಾಣಿಯೊಲವಿಂ ಪಣ್ಬದಗುಂ ಕಲ್ಪಕಲ್ಪ ಸಂಕಲ್ಪಂಗಳ್ (ಚಕವಿ. ೩-೭೩). [ತಣ್$_2$ + ಬಗೆ$_3$]

ತಣ್ಬನಿ, ತಂಬನಿ (ನಾ). ತಂಪಾದ ಹನಿ ; ತಣ್ಣನೆಯ ಬಿಂದು: ಮನವೊಲ್ದಾತನ ಗಾಡಿಯಂ ದರವುರಂಗಂಡಾಕೆಗಳ್ . . . ಚಂದನಕಂ ಪಸು ರ್ಪಸವ ಬಾಳ್ಗೊಂಪಕ್ಕಮೊಂದೊಂದೆ ತಣ್ಬನಿಯೊಳ್ಮೋಡಿಸುತಿರ್ಪ [ಪಾಠಂ. ದೊಳ್ಮೂಡಿಸಿರ್ಪ]ಬಿಜ್ಜಣಿಗೆಗಂ ಪಕ್ಕಾಗದೇಂ ಪೋಪರೇ (ಆದಿಪು. ೧-೬೫) ; ತಣ್ಬನಿಯುಂ ಚಂದನಗಂಧಮುಂ ಮಲೆಯೆರಲ್ದುಂದೀಯೆ ಬಂದತ್ತು ಫಾಲ್ಗುನಂ (ಅರ್ಧನೇ. ೨-೫೭) ; ತದ್ವನದ ಕೊಳಂಗಳೊಳ್ದೆರೆಯಿನುಣ್ಮುವ ತಣ್ಬನಿಯಿಂದೆ ಪಾದ್ಯಮಿತ್ತು (ಚಂದ್ರಪು. ೬-೮೩) ; ಚಂದನದ ಪೊಟ್ಟಣಂಗಳಿಂ ಪಟ್ಟನೆ ಪನಿವ ತಣ್ಬನಿಯ ತಂದಲುಂ (ವರ್ಧಪು. ೫-೬೧ ವ). **ತಂಬನಿ:** ಬೇಗ ಮುಸಗಲಿಂತು ಶಾನೆ ದೂರವೆ ವೃಷ್ಟಿ ತಂಬನಿಗಿಂಬಾಗೆ ತಾನೆ ಮೊಳೆಯದೆ ಸೃಷ್ಟಿ ? (ಗೀವಿಂ. ೧೧೭-೩೧) : ತೊಳೆವ ಮಳೆಯನಿತರಿಂ ಚೆಲ್ವಡೆದುದೀ ಸುಗ್ಗಿ ಕುಳಿರ ತಂಬನಿಯನಿತರಿಂ ಮಿಂದಿರುವುದು (ಕಾಲಾರ. ೧೧೮-೨೪೭). [ತಣ್$_2$ + ಪನಿ$_2$]

ತಣ್ಬಸಲೆ (ನಾ). ತಂಪಾದ ಹುಲ್ಲುನೆಲ,-ಹುಲ್ಲುಗಾವಲು : [illegible] ದನುಂಡಿಗೆಯುಂ ಬಿರುದಿಂಗೀ ಧರೆಯು ಬೆನ್ನೊಳೆನಿಸಿರ್ಪ್ಪವು ತದ್ವಿರಹಾರ್ತೆ ಮಯ್ಯನಿಕ್ಕಿರೆ ಕರಿಂಕುಪ್ಪೋದೆಡೆಯು ಪಜ್ಜೆ ತಣ್ಬಸಲೆಗಳೊಳ್ [illegible] ೪-೫೯). [ತಣ್$_2$ + ಪಸಲೆ]

ತಣ್ಬಾಲ್, ತಂಬಹಾಲು, ತಂಬಾಲ್, ತಂಬಾ[illegible] ತಣ್ಣನೆಯ ಹಾಲು : ಚಾರಿವರಿದು ಚಂದ್ರಸುರಧೇನು ಕೂತುರ್ಚಕೋರವತ್ಸಗೆ ಮೊಲೆಗುಡಲು ಪೂರಿಸಿ ಕಡೆವಾಯ್ದೋಳೆವ ತಣ್ಬಾಲೆನೆ ಸೋರಿತು ಬೆಳ್ದಿಂಗಳಳಿಗೆ (ಮೋಹತ. ೧೬-೫೫). ತಂಬಹಾಲು: ಉದಯುದಲಿ

ವಂದು ಸಿದೆ ತಂಬಹಾಲು ಅಸ್ತಮಯದಲಿ ವಂದು ಸಿದೆ ತಂಬಹಾಲ ಲೆಕ್ಕದಲಿ ಶ್ರೀ ಪಾರಿಸ್ವನಾಥ ದೇವರಲಿ . . . ಬಿಟ್ಟ ಧರ್ಮಸಾಧನ (ಕಇ. III-1, ೧೧-೪೫ ; 1542). **ತಂಬಾಲ್ :** ಎಳಗಂದಿ ಕರ್ದುಱುವಿನ ತೊಱೆದ ತಂಬಾಲಂ ಬೆರೆದು ಹನಿಸಿ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೧೦೧-೧). **ತಂಬಾಲು :** ಚಿಲುಪಾಲು ತಂಬಾಲು ಕೆನೆವೆರಸಿದ ಪಾಲು ಸುಲಲಿತ ಬಟ್ಟವಾಲುಗಳ . . . ಲಲನೆಯರುಣಬಡಿಸಿದರು (ಕಂನವಿ. ೮-೯೧) ; ಶಾಂತಲಾದೇವಿ . . . ತಂಬಾಲಿನ ಗಿಂಡಿಯನ್ನು ತನಿವಣ್ಣುಗಳ ಹರಿವಾಣಗಳನ್ನು ನೋಡಿದಳು (ಸವತಿ. ೮೫). **ತಂಭಾಲು :** ಯಿಪ್ಪತ್ತನಾಲ್ಕು ಮುಡ ಭತ್ತಕೆ ತಂಭಾಲು ಯೆರಡು ಸಿದ್ದೆ ಹಾಲನೂ ಯರಡು ಹೊತ್ತು ನಡಿಸಿ ಬಹರು . . . ಹನೆರಡು ಮುಡೆ ಭತ್ತಕ್ಕೆವೊಂದು ಸಿದ್ದೆ ತಂಭಾಲನುವೊಂದು ಹೊತ್ತು ನಡಸುಉಪದು (ಕಇ. III-1, ೧೧-೮ ; 1542).

[ತಣ್$_2$ + ಪಾಲ್$_1$]

ತಣ್ಬಿಸಿಲ್, ತಣ್ಬಿಸಿಲು (ನಾ). ೧. ತಂಪಾದ ಬಿಸಿಲು ; ತೀಕ್ಷ್ಣವಲ್ಲದ ಬಿಸಿಲು ; ಎಳೆಬಿಸಿಲು ; ಹಿತವಾದ ಬಿಸಿಲು : ಅನುಕ್ರಮದಿಂ ತಣ್ಬಿಸಿಲಾಯ್ತನಂತರಂ ಪೊಂಬಿಸಿಲಾದುದು (ಪಂರಾವಿ. ೧೧-೧೭೭) ; ರವಿಕಿರಣಂ ನೀರೋಡುತ್ತಿವೆ ತಣ್ಪಂ ಬೀಱುತಿವೆ ರಥಾಂಗಕುಲಂಗಳ್ ತವೆ ತಣ್ಬಿಸಿಲೊಳ್ ನಿಂದಿರ್ದಿವೆ ಮೇಘಂ ಹಿಂಡಿ ಹರಹಿದಂತಿವೆ ನಭದೊಳ್ (೧೮೪. ೯-೬೩) ; ಎಸೆದನಚ್ಚರಿ ನಡುವಗಲಿವನೊಬ್ಬ ತಣ್ಬಿಸಿಲ ಭಾಸ್ಕರ ನೋಯೆಂದನಿಸಿ (ಭರಥ. ೩-೨೪) ; ತರಣಿ ನಿಶಿಸಂಗಮಂ ಬಯಸಿ ವಿಧುವೇಷಮಂ ಧರಿಸಿ ಬರಲೊಗೆದ ತಣ್ಬಿಸಿಲೊ ಪೇಳೆಂಬಿನಂ ಕರಮೆ ಸೆದುದ್ದೆದೆ ಚಂದ್ರಾತಪಂ (ಜಬಪು. ೯-೩೦); ನೇಸರಿದೊ ತಣ್ಬಿಸಿಲ ಬೆಳ್ಮಳೆಯು ಕರೆಯುತಿದೆ (ಹಪ್ಪರ. ೫-೭೬). ೨. ತಂಪಾದ ಕಾಂತಿ,–ಪ್ರಕಾಶ: ಉತ್ತಂಸ ಮಣಿಮರೀಚಿಗಳಿಂ ಭೂಪಾಲನ ಚರಣಸರೋಜಕ್ಕೋಲಗಿಸಿದನುದಯ ಸುಂದರಂ ತಣ್ಬಿಸಿಲಂ (ಪಂರಾವಿ. ೨-೫). ೩. ಬೆಳುದಿಂಗಳು ; ಚಂದ್ರಿಕೆ : ನೆಱೆದಿಂಗಳ ತಣ್ಬಿಸಿಲ್ಮುಗುಳ್ನಲ್ಲಿಗೆ ಬಂದ ಮಾವು . . . ತುಂಬಿಯ ಗೇಯ ಮೆಂಬಿನಂ ಬಲ್ಲವರಂ ಮನಂಗೊಳಿಸುಗುಂ ಕೃತಿ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೧-೪೪). **ತಣ್ಬಿಸಿಲು :** ೨. ಎಱಗುವ ದಿವಿಜರ ಮುಕುಟದ ತುಱುಗಿದ ಮಾಣಿಕದ ತಣ್ಬಿಸಿಲುಗಳ ಪೊಳಪಿಂ (ಎಕ. VI, ಚಿಕ್ಕಮ. ೧೬೦-೪೪ ; 1103).

[ತಣ್$_2$ + ಬಿಸಿಲ್]

ತಣ್ಬಿಸಿಲು ‘ತಣ್ಬಿಸಿಲ್’ ನೋ.

ತಣ್ಪುಳಿಲ್ ‘ತಣ್ಪುಟಿಲ್$_1$’ ನೋ.

ತಣ್ಪುಟಿಲ್$_1$, ತಣ್ಪುಳಿಲ್, ತಣ್ಪುಳಿಲ್ (ನಾ). ತಂಪಾದ ಮಳಲು,–ಮರಳ ದಂಡೆ : ತರುಣಿಯರಾ ವಿಲಾಸ ಕುಸುಮಾಸ್ತ್ರನಿಕ್ಷೇಪಿಸೆ ಕಾಮತಾಪದಿಂ . . . ಕೊರಗಿ ಮೃಣಾಳನಾಳಿಕೆಗೆ ಚಂದನದಣ್ಕೆಗೆ ತಣ್ಪುಟಿಲ್ಗೆ ತಣ್ಗರಗದ ಸೂಸುನೀರ್ಗೆ ಕೊಳವೇರ್ಗೊಡಲಂ ಗುಱಿಯಾಗೆ ಮಾಡುವರ್ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೩-೨೮); ಪಾಸಿದ ಪಸೆಯ ಪಸರದಂತಸದಳಮೆಸೆವ ನುಣ್ಪೆಳಂತಿಗೆ ಮಟಲ ತಣ್ಪುಟಿಲೊಳ್ ವಿಲಾಸಂಬಡೆದ ಬಾಲಸಹಕಾರನಂದನಂ (ಅನಂಪು. ೭-೭ ವ). **ತಣ್ಪುಳಿಲ್ :** “ತಣ್ಪುಳಿಲನೆ ಸೈಕತಂ” (ಜಶುನಿ. ೧೦). **ತಣ್ಪುಳಿಲ್ :** ಸುಖದ ತನಿರಸದ ಪೆರ್ಮಡು ಸುಖದೊತ್ತಿನ ಸುತ್ತಸುಖದ ತಣ್ಪುಳಿಲನಿಕುಂ (ಶ್ರೀಪದಾ. ೭೭) ; ತಳಿರ್ಜೊಂಪದೋಪರಿಯ ತಣ್ಪುಳಿಲೆಡೆಯೊಳ್ಪುಸುಪ ಚಂದ್ರಕಾಂತದ ಘಟ್ಟದೊಳ್ . . . ತೀವಿ ಪಥಿಕರ್ಗೆಱಗುಂ (ವೃಷವಿ. ೪-೨೬) ; ತಣ್ಪುಳಿಲಿರ್ಪೆಡೆಯೊಳುಮಾರಪೆಗಳ ತಣ್ಣೆಳಲೊಳು (ಗೊಮ್ಮಟ. ೩-೧೨೦). [ತಣ್$_2$ + ಪುಟಿಲ್$_1$]

ತಣ್ಪುಟಿಲ್$_2$ (ನಾ). “ತಂಪಾದ ತೋಪು” (ಪಂಪದೀ. ೧೨೧) : ಎಲ್ಲಿ ಕೊಳನೆಲ್ಲಿ ತಣ್ಪುಟಿಲೆಲ್ಲಿ ಲತಾಭವನಮೆಲ್ಲಿ ಧಾರಾಗೃಹಂ (ಪಂಪಭಾ. ೩-೧೯).

[ತಣ್$_2$ + ಪುಟಿಲ್$_2$]

ತಣ್ಬೆಮರ್ (ನಾ). ತಣ್ಣಗಿರುವ ಬೆವರು : ಆತನ ರೂಪವೆಂಬಾರು ಸುಧಾರಸಮಂ ನಯನಂಗಳೆಂಬ ಸತ್ಪಾತ್ರೆಗಳಲ್ಲಿ ಕಾಮಿನಿಯರಾತುರದಿಂ ಕುಡಿದಂತರಂಗದೊಳ್ನೂತನಮಾಗಿ ತೀವಿದೊಡಮುಣ್ಮುವ ತಣ್ಬೆಮರೊಂದು ದಂಭದಿಂದಾತತಮಾಗಿ ತಾಂ ಪೊಱಗೆ ಪೊಣ್ಮದುದೆಂಬಿನಮೊಪ್ಪಿ ತೋಱುಗುಂ (ಧಾರಪು. ೨-೩). [ತಣ್$_2$ + ಬೆಮರ್$_2$]

ತಣ್ಬೆಳಗು, ತುಂಬೆಳಕು, ತಂಬೆಳಗು (ನಾ). ೧. ತಂಪಾದ ಬೆಳಕು ; ಶೀತಲವಾದ ಕಾಂತಿ : ನುಣ್ಪುಟಿಲೊಳಗದಿರ್ಮುತ್ತೆ ಪವಣ್ಪಡೆ ಕಟ್ಟಲಿಸಿ ಬೆಳೆದು ಬಳಸಿದೆರ್ಡದಂ ತಣ್ಬೆಳಗನೀಯೆ ಬೆಳತಿಗೆಗಣ್ಬೆಳಗೊಳಪೊಕ್ಕು ಚಪಳೆ ಕಳಿಕೆಯನಾಯ್ದಳ್ (ಚಂದ್ರಪು. ೭-೧೦೫) : ರತ್ನಕಲಶಂಗಳ ತಣ್ಬೆಳಗುಣ್ಮೆ ಪೊಣ್ಮೆ (ಕುಸುಮಾ. ೧೧-೧೪೦). ೨. ಬೆಳುದಿಂಗಳು ; ಚಂದ್ರಿಕೆ : ಅಭಿಷವವಿಧಿಯಂ ಮಾಡುವೆಂ ಚಂದ್ರಿಕಾವಾರಿಯಿನೆಂಬಂತೆತ್ತಲುಂ ತಣ್ಬೆಳಗಿನ ಬಳಗಂ ಸಿಂಪಿಸಲ್ . . . ಬಂದುವಯಿಸಿತುದಯಾದ್ರೀಂದ್ರದೊಳ್ಚಂದ್ರಬಿಂಬಂ (ಕಾದಂಉ. ೩೭೬) ; ಬಂದೆಳಮಾವೆಂದೊಡೆ ನೆಱೆದಿಂಗಳ ತಣ್ಬೆಳಗೆಂದೊಡುನ್ನಮುರಿವಂ ಗೊರವಂ (ಕಬ್ಬಿಗಾ. ೧೪೬). **ತಂಬೆಳಕು :** ೨. ತಂಬೆಳಕಾಗಲಿ ನಂಬೆಳಕೆನುವೊಲು ಹೊಂಬೆಳಕೇ ಹೊರಸೂಸಲಿ (ಅರಳು. ೩೦೧-೭) ; ಹೊತ್ತು ಮೇಲೇರಿದರು, ಬಿತ್ತರದಲೆ ಸುಡುಬಿಸಿಲ ಸುತ್ತ ಹೂಬಿಸಿಲು ದೀಪಾಗಿ ಬೆಳಗುವದು ಎತ್ತ ನೋಡಿದರು ತಂಬೆಳಕು (ಕನ್ನಜಾ. ೨೦೫). **ತಂಬೆಳಗು :** ೧. ಎಳೆಯ ಬೆಳದಿಂಗಳವೊಲೀಕೆಯ ತಳತಳಿಪ ಮುಖ ಚಂದ್ರಮನ ತಂಬೆಳಕು ಸುಳಿದುದು (ಕುವ್ಯಾಆ. ೮-೧೬). ೨. ಅಬ್ದುದು ಪಶ್ಚಿಮಾಬ್ಧಿಯೊಳ್ ತಂಬೆಳಗೊಂದೆ ಜೋಡೆ ನಲಿದಾಡೆ ಸಮುಜ್ಜ್ವಲ ಚಂದ್ರಮಂಡಲಂ (ಉದ್ಭಟ. ೧೦-೧೦೪). [ತಣ್$_2$ + ಬೆಳಗು$_2$]

ತಣ್ಬೆಳಗುವಣಿ (ನಾ). ತಂಪಾದ ಬೆಳಕನ್ನು ಸೂಸುವ ಮಣಿ,–ರತ್ನ : ಅರಗಿಳಿಯೆಸಗುಂ ತಣ್ಬೆಳಗುವಣಿಯ ಪೇಟೆಯೊಳೆಂಬಾಗಿ ಮನಂಗೊಳಿಪ್ಪ ಮರಕತಮಣಿವೊಲ್ (ಉದ್ಭಟ. ೩-೨೫). [ತಣ್ಬೆಳಗು + ಮಣಿ$_3$]

ತಣ್ಪೊಲ (ನಾ). ತಂಪಾದ ಹೊಲ : ತಣ್ಪೊಲಂ ಕಲ್ಮರಂ ಪೊರೆವ ನಾಡೆಲ್ಲಿ (ಕಾಲೂರ. ೩-೨೫). [ತಣ್$_2$ + ಪೊಲ]

ತಣ್ಪೊಳೆ (ನಾ). ತಂಪಾದ ಹೊಳೆ : ತಣ್ಣನೆಯ ನದಿ : ಅಸಿಯಳ ಯೌವನವನವುಂಟು ಲಾವಣ್ಯರಸದ ತಣ್ಪೊಳೆಯುಂಟು ಭಾವಾ (ಭರಥ. ೯-೪೭) : ಬೀಯೋಷಿಯದ ಬಯಲ ತಣ್ಪೊಳೆ ಆಸೋಪಸಿನ ದಡದಲ್ಲಿ ಚಳಿಗಾಲವನ್ ನೂಂಕೆ ಬಡಿಸುವನು (ಪಾರಸಿ. ೩೦-೬೯೨).

[ತಣ್$_2$ + ಪೊಳೆ$_4$ (<ಪೊಟ$_1$)]

ತಣ್ಪೊಟ್ಟು (ನಾ). ತಂಪು ಹೊತ್ತು : ತಣ್ಪೊಟ್ಟಾದುದು ತಳರ್ದುದು ನುಣ್ಪಸಲೆಗೆ ಹಂಸಮಿಥುನಂ (ಲೀಲಾವ. ೫-೭೫). [ತಣ್$_2$ + ಪೊಟ್ಟು]

ತಣ್ಮಡು (ನಾ). ತಂಪಾದ ನೀರಿನ ಮಡು; ತಣ್ಣೀರ ಕೊಳ: ಹಿಮವುಂಡು ಬಾಬ್ವ ತಣ್ಮಡುವಿನ ಪೂವೆ ಸುಟ್ಟಪುದು (ಅರ್ಥನೇ. ೪-೮೩) ; ಕಪ್ಪುರದ ಪುಳಿಲ್ ಪಗಿಲ್ತಲರ ಬಾಡಿನ ಸಣ್ಣ ಮಣಲ್ ಮನಕ್ಕೆ ಬಂದಿರೆ ಕೃತಕ ಪ್ರವಾಹಿನಿಯ ತಣ್ಮಡುವಂ[ಪಾಠಾಂ. ಳಲಂ] ಬಿಡದಿರ್ಪ ನಲ್ಲಳಂ (ವರ್ಧಪು. ೪-೭೩). [ತಣ್$_2$ + ಮಡು$_2$]

ತಣ್ಮಲೆ (ಕ್ರಿ). ೧. (ಆಲಂ) ಹಿತವಾಗಿ ಪಸರಿಸು,–ಹರಡು,–ಆವರಿಸು. –ವ್ಯಾಪಿಸಂ : ಅರ್ಹತ್ಪದವಂ ನೆನೆಯುತ್ತುಮನುಪ್ರೇಕ್ಷೆಯ ಮನದೊಳ್ ತಣ್ಮಲೆಯೆ ಸೇಸೆಗೊಳ್ ಖಚರಪತೀ (ಆದಿಪು. ೨-೫೭); ಕಂಪು ತ[ಪಾಠಾಂ.ಕ]ಣ್ಮಲೆಯೆ ಪೂತ ಸುರಯಿಯಿಂ (ಪಂಪಭಾ. ೩-೨೨) : ಅರ್ಕನೆ ಸಸಿ ದಿವಸಮೆ ರಾತ್ರಿಯಾದುದೆನೆ ಕಲ್ಲೆಲೆಯೊಳ್ ಮಿಸುಕದೆ ಶಾಂತರಸಂ ಮಾನಸದೊಳ್ ತಣ್ಮಲೆಯೆ ನೆಲಸಿದಂ ಯೋಗೀಂದ್ರಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೧೧-೧೩) : ಓರೊರ್ಮೆ ತಣ್ಮಲೆವ ಕಪ್ಪುರದ ಜಗಲಿಯೊಳ್ ಕರಮೆ ಕೊರಗಿದ ಶರೀರವಲ್ಲರಿಯ ನೀಡಾಡಿ (ವರ್ಧಪು. ೪-೫೮ ವ) : ಸುತ್ತಿ ನಡೆ ನೋಟ್ಪ ದೇವರ ಮೊತ್ತಂ

ತಣ್ಮಲೆಯೆ ಘುಸೃಣಮಲಯಜರಸಮಂ ಬಿತ್ತರದಿಂ ಕಱೆದಪುವಿದೆ ಮುತ್ತಿನ ಮಾಣಿಕದ ಲಂಬಣಂ ನುಣ್ಪೆಳಗಂ (ಅನಂಪು. ೫-೫೩) : ಸೇದೆಯಂ ನೂಂಕಿ ದೊಂದುಳಿಯಣ್ಮ ತಣ್ಮಲೆಯೆ (ಕಾಲೂರ. ೧೫೩-೩೩೫). ೨. (ಆಲಂ) ಹಿತವನ್ನು ಹೊಂದು ; ಸುಖಿಪಡು : ನೆಗಟ್ದೀ ಪಟ್ಖಂಡಮಂ ಸಾಧಿಸಿದೊಡೆ ಫಲವೇಂ ಭೋಗದಿಂ ಸಾಧ್ಯಮೇಂ . . . ಪಡೆಮ ಶಾಶ್ವತ ಶ್ರೀಯನೆಂಬುಜ್ಜುಗದೊಳ್ ಚಿತ್ತಂ ಕರಂ ತಣ್ಮಲೆಯೆ ನೆಱೆಯೆ ನಿಶ್ಚೈಸಿದಂ ಸಾರ್ವಭೌಮಂ (ಆದಿಪು. ೬-೩೬) ; ಎರೆ ಪರಪುಷ್ಪ ಕೇಳಿಲೆ ಮಧುವ್ರತ ಕೇಳ್ . . . ನೆನೆಯುತಿರ್ಪುದು ಕೂರ್ಪುದು ಸ್ವೈರಿಸಿರ್ಪುದಗ್ಗಲಿಸಿದ ನಲ್ಮೆ ತಣ್ಮಲೆಯೆ ಬೆನ್ನನೆ ಪೋದಪೆಮೆಮ್ಮ ಸ್ವಾಮಿಯಾ (ಅಜಿಪು. ೬-೧೧೩); ಅಂತು ತಣ್ಮ[ಪಾಠಾಂ. ಣ್ನ]ಲೆದು ನಲಿವ ಮನದೊಳ್ ತದೀಯ ವಿರಹೋಪಚಾರಿತ ಚೇಷ್ಟೆಗಳೆ ಮತ್ತಮವಿಚಳಂಗಳಾಗೆ (ವರ್ಧಪು. ೪-೬೩ ವ).

[ತಣ್$_2$ + ಮಲೆ ?]

ತಣ್ಮಲೆಯೆಲರ್ (ನಾ). ಬೆಟ್ಟದ ತಂಗಾಳಿ: ತಣ್ಮಲೆಯಲರೊಳಲೆಮುದಯ್ ಸಿಪಿಲೆವಕ್ಕಿಯ ಸಿಳ್ಳಿನಿಂಚರಂ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೩೦೧-೮).

[ತಣ್$_2$ + ಮಲೆ$_4$ + ಎಲರ್]

ತಣ್ಮಳಲ್ (ನಾ). = ತಣ್ಬುಟಿಲ್$_1$: ಭಾಸುರದ ಪೌಳಿಯಂಗಣದಲ್ಲಿ ತಣ್ಮಳಲ ಪೊನ್ನ ಜಗುಲಿಯನಾಗಿಸಿ (ನವಮೋ. ೩೩-೧೭).

[ತಣ್$_2$ + ಮಳಲ್ (<ಮಣಲ್)]

ತಣ್ಮೆಯ್ (ನಾ). ತಂಪಾದ ದೇಹ ; ತಣ್ಣನೆಯ ಒಡಲು.

ತಣ್ಮೆಯ್ಯವೆಟ್ಟ=ಹಿಮಾಲಯ ಪರ್ವತ; ಹಿಮವಂತ: ತ್ಮಣೆಯ್ಯವೆಟ್ಟ ಮಗಳಾಣ್ಮ (ನಂದಿಮಾ. ೧೮-೧೫). [ತಣ್$_2$ + ಮೆಯ್]

ತಣ್ವಣ (ನಾ). ವೀಣೆಯ ಧ್ವನಿ : " ತಣ್ವಣ [ಪಾಠಾಂ. ತಿತ್ತಣಂ, ತಿಣ್ಣಣಂ] ವೀಣೆಯ ಧ್ವನಿಯಕ್ಕು " (ಮಂಗರಾ. ೩೪.೮).

ತಣ್ವಳ್ಳಿ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು : ವಡಗಣ್ಣಾ ಸೀಮೆ ಪೆರಮುಟೆ ಪಡುವಣ್ಣಾ ಸೀಮೆ ತಣ್ವಳ್ಳಿ ಗಾರಪಾಟೆ(ಎಇ. XXI, ೩೯-೧೭೮: 8 ನೆಯಶತ). [P ಇದು ಹೊನ್ನಾವರದ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿರುವ 'ತುಂದೊಳ್ಳಿ' ಇರಬಹುದು.] [? + ಪಳ್ಳಿ$_1$]

ತಣ್ಸಾಲಿಗಾಲ್ (ನಾ). ಒಂದು ಕಾಲುವೆಯ ಹೆಸರು : ಅಸ್ತೆ ಬಸ್ತು ತಾಯೂರ ಇಗ್ಗಲಿಯ ಅರಿಪುರ ಮೂಡಿೂರ ಸನ್ನಿನಲ್ಲಿ ತಣ್ಸಾಲಿಗಾಲ ಮೂಡಣ ಪೇರೊಟ್ಟೆಯಿಂ (ಎಕ. III, ನಂಜನ. ೧೩೯-೧೯ ; 915).

[ತಣ್ಸಾಲಿ$_0$ + ಕಾಲ್$_2$]

ತಣ್ಹೆ (ನಾ). ತೃಷ್ಣೆ ; ವಿಷಯಲಾಲಸೆ : ತಣ್ಹೆಯರಣ್ಯಮಂ ತರಿದು ತೋರ್ದನರಿಯಟ್ಠಂಗಿಕದ ಧಮ್ಮಮಗ್ಗಂ (ಗಿರಿವಿಂ. ೪೫-೭).

[<ಪ್ರಾ. ತಣ್ಹಾ. / ಸಂ. ತೃಷ್ಣಾ]

ತತ (ಗು). ೧. ವಿಸ್ತರಿಸಿದ ; ಬಿಚ್ಚಿದ ; ಹರಡಿದ ; ವ್ಯಾಪ್ತವಾದ : ವಿಳಸದ್ವಂದನಮಾಳೆಯಿಂ ತತಪತಾಕಾನೀಕದಿಂ ಕೀರ್ಣಪುಷ್ಪಳಸತ್ಸಂಗದಿ ಸಂಗನಾಲಟಹ ವಾದ್ಯವ್ರಾತದಿಂ ಗೀತದಿಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೧೩-೧೧೮). (ನಾ). ೨. ವೀಣೆ ಮೊದಲಾದ ತಂತೀವಾದ್ಯ : " ತತವೆಂಬುದು ತಂತ್ರಿಯೊಳನ್ವಿತಂ " (ವಸ್ತುಕೋ. ೭೯-೩೫) ; ಅತಿಮೃದುರವದಾಯಿಗಳಂ ತತ ಘನ ಸುಷಿರಾವನದ್ಧ ವಾದ್ಯಂಗಳಂ (ಆದಿಪು. ೫-೩೫); ದಿವಿಜವಾದಕ ಕರಹತ ತತವಿತತಘನ ಸುಷಿರಾವನದ್ಧವಾದಿತ್ರಂ ಸಂಗೀತ ತೂರ್ಯವಾಗೆ(ಶಾಂತಿಪು. ೧೦-೬೦ ವ) : ತತವಿತತಾದಿ ವಾದ್ಯಪ್ರಸರಮೇಳನದಲಿ ಸೊಗಸಲಾಡುತ್ತ ಕೇಳಿಸಲು (ಬಸಪು. ೩೭-೩) ; ತಂತಿಯಂ ಕಟ್ಟಿ ನುಡಿಸುವ ವೀಣಾದಿಕವೇ ತತವೆನಿಸುವುದು (ವಿವೇಕ. ೩೩೭). ೩. ಗಾಳಿ ; ವಾಯು. ೪. ಭೇರಿ ಮೊದಲಾದ ಚರ್ಮವಾದ್ಯ : ಚರ್ಮತತ ನಿಮಿತ್ತ ಪುಷ್ಕರ ಭೇರೀ ಮೃದಂಗಾದಿ ಪ್ರಭವಂ ತತವೆಂಬುದು. (ತತ್ತ್ವಪ್ರ. ೩೪೩). [ಸಂ.]

ತತಲೋಚನ (ನಾ). ವಿಶಾಲವಾದ ಕಣ್ಣು : [illegible] ತತಲೋಚನರೋಚಿಯಿಂ (ರಾಜಶೇ. ೭-೯೩). [[illegible]]

ತತಾತಪ(ನಾ). ಹರಡಿದ ಬಿಸಿಲು: ಸುಳಿಗೊಳುತೆತ್ತ ಸುಟ್ಟ [illegible] ಕೆಳಗೊಂದೆ ದುಂಡದುಂತುಳಿದ ತತಾತಪಂ ಬಳಸಿ ಪಲ್ಲವದಂತಿರೆ . . . ಬಟ್ಟ ಬಲ್ಮುಗಿಲ್ಮಳೆದುದು ಕಾಲಭೂಪತಿಯ ಓಲಿಯ ಸತ್ತಿಗೆಯೊಂದು ಲೀಲೆಯಂ (ರಾಜಶೇ. ೮-೯೫). [ತತ + ಆತಪ]

ತತಿ$_1$, ತತು, ತತುವು (ನಾ). ೧. (ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಕೃಷಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದಂತೆ) ಸರಿಯಾದ ಸಮಯ ; ಹದವಾದ ಕಾಲ: ತತಿ ಮೀರದ ಹಾಗೆ ರಾಗೀ ಅಗೆ ಹೊಯ್ಯಿ (ಸ್ಯಾಂಡರ್. ೩೮) ; ಗಂಗಿ ಹತ್ತಿ ಕೆಂಪುಹತ್ತಿಯನ್ನು ಮೃಗಶಿರ ಆರದ್ರಿ ಪುಷ್ಯ ಮಳೆಗಳಲ್ಲಿ . . . ಬಿತ್ತಬೇಕು. ಈ ಹತ್ತಿಗೆ ಇದೇ ತತಿಯು (ಕೃಷಿಪ್ರ. ೭೬) ; ತತಿಗೆ ಸರಿಯಾಗಿ ಒಂದು ಮಳೆ ಹೊಡೀತು ಅಂದರ ಹದಿನೈದು ಚೀಲ ಕಾಳ ಬರತೈತಿ (ಜಾಬಲ. ೧೦). **ತತು** : ೨. ಸುಗ್ಗಿಯ ಕಾಲ; ಸುಗ್ಗಿ : ಈಗ ಮಾವಿನ ಹಣ್ಣಿನ ತತು (ರೂ೦). **ತತುವು**: ೧. (೬). [ದೇ.ಗ ತಮಿ. ತೆಲು. ತತಿ]

ತತಿ$_2$ (ನಾ). ಗುಂಪು ; ಸಮೂಹ ; ಶ್ರೇಣಿ : ಸಕಲಂ ತತಿ ವ್ರಾತಂ . . . ರಾಶಿ ಚಯ ಕುಳಮೆನಲ್ ಮತ್ತೆ ಸ್ತೋಮಕ್ಕೆ ನಾಮಮಕ್ಕುಂ " (ಮಂಗರಾ. ೧೩೬-೧) ; ಕಳಹಂಸ ಕೋಮಲ ಸ್ವರತತಿಯಿಂ ಕಳಾಪಿಗಳ ಚಾಪಳ ನಿಸ್ಸ್ವನದಿಂ ಬಹುಸಾರಸ ಪ್ರಭಾಸುರ ರುತಿರಾಜಿಯಿಂದ ವಿಪುಳಾನದಿ ನಾದಮಯಂ ನಿರಂತರಂ (ಕುಸುಮಾ. ೧-೮೩) ; ಸುಧೆಯು ಜನಿಸಲು , ಯಾ ವಿಬುಧರ ತತಿಗೆಱೆದಮರರ ಮಾಡಿದ್ಯೆ ನೀನು (ಸಂಧಪ. ೮-೯೦). [ಸಂ.]

ತತು 'ತತಿ$_1$' ನೋ.

ತತುಕ್ಷಣ$_1$, ತಕ್ಷಣ$_1$ (ನಾ). ಆ ಕ್ಷಣ ; ಅದೇ ಸಮಯ : ಮುತ್ತದ ಬೂದಿಯೂಜಿಲೆ ತಚ್ಚತುರ್ಗುಣಮೆನೆ ಕೊಂಡದನಟ್ಟು ಪೂಸಿದೊಡಂ ತತುಕ್ಷಣದೊಳೆ ಮಾಣಸುಗುಂ ಗುದಾಂಕುರದೇಟ್ಗಿಯುಂ (ಲೋಕೋಪ. ೯-೧೪೩) ; ಸದುಗುರುವಿನಂಘ್ರಿಸ್ಮರಣೆ ಜನಿಸಲು ಹಿಂಗುವುದು ಗರವದು ತತುಕ್ಷಣಕೆ (ನಿಜಾಗ. ೪-೧೫-೧೫). **ತಕ್ಷಣ**$_1$: ತಕ್ಷಣದೊಳರಸನ ತಾಗಿ ದ್ರೋಣನ ಕಣಕಿ . . . ಸೆಣಸಿ ನಿಂದನು (ಕುಮಾದ್ರೋ. ೧೬-೪೮).

[<ಸಂ. ತತ್‌ಕ್ಷಣ]

ತತುಕ್ಷಣ$_2$, ತಕ್ಷಣ$_2$, ತಚ್ಚಣ (ಅ). ಆ ಕ್ಷಣದಲ್ಲಿ; ಆಗಲೇ; ಕೂಡಲೇ: ಆ ತತುಕ್ಷಣವೊಯ್ದುದಂ ಸಂಪ್ರೀತಿಯೊಳೆ ಮಾಡಿದಳು ಪಾಕವಂ (ಬಸಪು. ೩೪-೩೬) ; ಆ ತತುಕ್ಷಣ ಧನುವ ಬಿಸುಟು ವಿಧೂತರಿಪುಬಲ ಪಾರ್ಥನಿದ್ದನು ಹೊತ್ತ ದುಗುಡದಲಿ (ಕುಮಾದ್ರೋ. ೩-೬೩) : ಪೂತುರೆನುತಂಗದನು ಪುಟನೆಗೆದಾ ತತೂ[ತು] ಕ್ಷಣ ಖಳನ ಮುಂದಲೆಯಾತು ಹಿಡಿದರೆ ಕೊರಳು ಸಿಕ್ಕಿತು ಕೈಗೆ ಹಾರದಲಿ (ಕಾಶಿರಾ. ೩೮-೫೪). **ತಕ್ಷಣ**$_2$: ಅವನು ತಕ್ಷಣವೆ ಪ್ರಶ್ನಿಸಿದನು (ಪುನರು. ೩೦೧). **ತಚ್ಚಣ** : "ತಚ್ಚಣ – ತತ್ಕ್ಷಣ = ಆಗಲೇ" (ತದ್ಭಕೋ. ೧೬).

[<ತತುಕ್ಷಣ$_1$]

ತತುವ, ತತ್ತುವ (ನಾ). = ತತ್ತ್ವ : ಕಾಯುಸೌಖ್ಯಕೆ ಕಾಮಸುಖದ ವಿಡಾಯ ತತುವಕೆ ವೇಡೆಗೊಂಡು ಸಮಾಯಿಯಲಿ ದರ್ಗತಿಗೆ ದುಮ್ಮಾಳಿಸುವನಲ್ಲೆಂದ (ಕುಮಾಲ. ೮-೩೧). 'ತತುವಮಾರ್ಗ' ಪರಾ. **ತತ್ತುವ** : (೬). [<ಸಂ. ತತ್ತ್ವ]

ತತುವಮಾರ್ಗ (ನಾ). ತತ್ತ್ವದ ಹಾದಿ ; ತತ್ತ್ವಮಾರ್ಗ : ಶ್ರುತಿಕಥಾಭಾಗ ಪದ್ಯ . . . ತತುವಮಾರ್ಗದಿ ನುಡಿವ ಬಲು ಉನ್ನತ ಮಹಿಮರಾ ನೋಡಿದೆ (ಕೀರ್ತಮ. ೬೩). [ತತುವ + ಮಾರ್ಗ]

ತತುವು 'ತತಿ$_1$' ನೋ.

ತತ್ಕಾರು (ನಾ). (?): ಲಾಪೆಯ ಮಧ್ಯದೇಶಂಗಳೊಳ್ ಮಡಗಿ ತತ್ಕಾರಿನಿಂ ನಿಟ್ಟಿಸುರೆ ಬಳಿಗಿದರ್ ರಾಗಗಳ ಭೇದದಂತೆ (ಪರಬ. ೨೧-೧೫). 'ತತ್ತಕಾರ' ಪರಾ. [?]

ತತ್ಕಾಲ (ನಾ). ಆ ಕಾಲ; ಆ ಸಮಯ; ತಕ್ಷಣ: ಆರ್ಯರಾತ್ಮ ತನುಗಳ್ ತತ್ಕಾಲದೊಳ್ ಮಾಯುಮಾಗೆ (ಶಾಂತಿಪು. ೭-೧೨): ಸುತನಂ ಕಂಡುರ್ಬಿ ತತ್ಕಾಲದೊಳ್ . . . ಇತ್ತರಂದು ಸಕಲರ್ಗಾನಂದದಿಂ ವಸ್ತ್ರವಂ (ಪಮ್ಮಿರ. ೨-೨೪); ಒಂದು ಮನೆಯನ್ನು ನೋಡಿದರೆ ತತ್ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮನುಷ್ಯರು ಕಾಣದೆ ಇದ್ದಾಗ್ಯೂ ಅದು ಮನುಷ್ಯ ಕಟ್ಟಿದ್ದಲ್ಲವೆಂದು ಎಂದಾದರೂ ನೆನಸುವನೋ (ಮುಂಬಯಿ. ೪-೫೯).

[ಸಂ. (ತದ್ + ಕಾಲ)]

ತತ್ಕಾಲಂ (ಅ). ೧. ಆ ಕಾಲದಲ್ಲಿ; ಆಗಿನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ: ದೊರೆಕೊಂಡಿರೆ ಸೊಗಯಿಸುಗುಂ ಪುರಾಣಕಾವ್ಯಪ್ರಯೋಗದೊಳ್ ತತ್ಕಾಲಂ ವಿರಸ ತರಮವು ದೇಸಿಗೆ ಜರದ್ವಧೂವಿಷಯಸುರತರ ಸರಸಿಕತವೋಲ್ (ಕವಿರಾ. ೧-೫೦). ೨. ಕೂಡಲೆ; ಒಡನೆ. [ಸಂ.]

ತತ್ಕಾಲೀನ (ಗು). ಆ ಕಾಲದ; ಆ ಕಾಲಕ್ಕೆ ಮಾತ್ರ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ; ತಾತ್ಕಾಲಿಕ: ಪತ್ರಿಕೆಗಳಿಗೆ ಇತಿಮಿತಿಯಿದೆ. ಅವು ತತ್ಕಾಲೀನವಾದವು (ಪತ್ರಿಕಾ. ೫೬). [ಸಂ.]

ತತ್ಕ್ರಿಯ (ಗು). ನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾದ ಕೆಲಸದಲ್ಲಿ ತೊಡಗಿದ. [ಸಂ.]

ತತ್ಕ್ಷಣ (ನಾ). ಆ ಗಳಿಗೆ; ಅದೇ ಗಳಿಗೆ. [ಸಂ. (ತದ್ + ಕ್ಷಣ)]

ತತ್ಕ್ಷಣಂ (ಅ). ಆ ಸಮಯದಲ್ಲಿ; ಅದೇ ಗಳಿಗೆಯಲ್ಲಿ; ಕೂಡಲೆ; ಒಡನೆ. [ಸಂ.]

ತತ್ತ$_1$ (ನಾ). ನಿಜವಾದುದು; ಸತ್ಯ; ತಥ್ಯ: " ತತ್ತ(ತ್ತು) – ತಥ್ಯ = ನಿಜ " (ತತ್ವಕೋ. ೧೬). [<ಸಂ. ತಥ್ಯ]

ತತ್ತ$_2$ 'ತಳ್$_2$' ಪರಾ.

ತತ್ತ$_3$ 'ತಳ್$_3$' ಪರಾ.

ತತ್ತಕಾರ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ತಾಳಹಾಕುವಾಗ ಮಾಡುವ ಶಬ್ದೋಚ್ಚಾರಣೆ: ಸುರುಚಿರ ಸೂತ್ರಧಾರಕ ತತ್ತಕಾರವ ವಿರಚಿಸಿ ಜವನಿಕೆದೆಗೆಯೆ . . . ಸುಪ್ರೌಢೆಯರುರು ಪುಷ್ಪಗಳ ಸೂಸಿದರು (ಶಂಪವಿ. ೮-೬೦); ತತ್ತಕಾರಮನೆಸಗಿ ಥೆಹಕಹು ಥೆಹಕಹಿಟಮೆನಲು ತಿತ್ತಕಟ ಧಿಕಟ ನಥ ತೊಂಗ ಕಿಟಜಟಮೆಸಗೆ (ಲಿಂಗಪು. ೨೬-೧೮). [ದೇ.॥ ತೆಲು. ತತ್ತಕಾರ, ತತಕಾರ]

ತತ್ತನಯ (ನಾ). ಆತನ ಮಗ: ತತ್ತನಯಂ . . . ಚಾಪಾಗಮಚತುರ ಚತುರ್ಮುಖಿಂ ಚತುರ್ಮುಖನೆಂಬಂ (ಪಂಪಭಾ. ೨-೬೨ ವ).

ತತ್ತನಯರು = ಆ ಮಕ್ಕಳು: ತತ್ತನಯರೊಳನಗೆ ತಾನೆ ದೊರೆಕೊಂಡವಂ ದತ್ತನೀದನಂ (ಜೈಮಿಭಾ. ೨೮-೫೬). [ಸಂ. (ತದ್+ತನಯ)]

ತತ್ತಪಣ 'ತತ್ತುಪಣ' ನೋ.

ತತ್ತಪಣಂಗೆಯ್ 'ತತ್ತುಪಣಂಗೆಯ್' ನೋ.

ತತ್ತಬಳ (ನಾ). (?): ತತ್ತಬಳ[ಪಾಠಾಂ. ೪]ತಾಳಗೊಟ್ಟಿಯೆನುತ್ತೊಂದು [ಪಾಠಾಂ. ತ್ತಾದು]ರುಷಿಯರೊಡನೆ ಜಡವಾತಿಗಳು ಪೋರುತ್ತಿರ್ಪರ್ (ಸಿಮಪು. ೧೪-೧೬). [?]

ತತ್ತರ, ತತ್ತಟ (ನಾ). ೧. ನಡುಕ; ಕಂಪನ: ಹತ್ತು ಶಿರದನ ಕರದ ಘಾಯದ ತತ್ತರಕೆ ಬೆಂಡಾಗಿ ದಿವಿಜರು ಅಳಲುತ್ತ ಬಂದರು (ಗಗತಾ. ೧೩-೬೨); ಕುಂದಾಗಿ ಮನದೊಳು ನಡುಗಿ ತತ್ತರ ಪುಟ್ಟಿ (ಯಶೋಧರ. ೯೧). 'ತತ್ತರಂಗೊಳ್', 'ತತ್ತರಂಬಡೆ' ಪರಾ. ೨. ಅತಿಯಾದ ಆತುರ; ಅವಸರ; ಗಡಿಬಿಡಿ: ತತ್ತರಬೇಡೊಡ್ಡುನೊಳ್ಪಾಗಿ ನಿರ್ವಿಸಿಪ್ಪತ್ತರದ ಭವವಾಸಗಳಾ (ಭರತೇ. ೬೦-೫೩). ೩. ಕಕ್ಕಾಬಿಕ್ಕಿ; ತಬ್ಬಿಬ್ಬು; ಗಾಬರಿ; ಗೊಂದಲ; ದಿಗ್ಭ್ರಮೆ: ಆನೇ ಗುಂಪುಗಳು . . . ತತ್ತರದಿಂದ ವನದಲ್ಲಿರುವ ಹುಲ್ಲೆ ಮೊದಲಾದ ಮೃಗಗಳನ್ನು ತುಳಿಯುತ ಘೀಳಿಡುತ, ದಿಕ್ಕುದಿಕ್ಕುಗಳಿಗೋಡಿದವು (ಕೃಪಾಳ. ೧೫೧). △ **ತತ್ತಟ**: ೩. ಹಟಿಗವಿಗಳ ಕಬ್ಬಂಗಳ ಪೋಜಗಳಿಯಕ್ಕರದ ಪೋಲಿಗೆ ಬಿರ್ಚಿದೊಡೆಲ್ಲಂ ಬಟ್ ತಾಟಿಗ ಬೀಟಿಗ ಪೆತ್ತಟತತ್ತಟಪೆಕ್ಕಸಕ್ಕಮಸ್ತಂವ್ಯಸ್ತಂ (ಗಿರಿಕ. ೧-೨೬); ದಮನಂ ಹಯಮಂ ಸೆಟೆವಿಡಿದು ನಿಜಪುರಕೆ ಕಳಿಪಲೊಡಮಿತ್ತಲ್ ಹಯದ ಬೆಂಬಲದ ರಾಪಿನಾಳ್ಗಳ್ ತತ್ತಟದಿನೊತ್ತರಿಸಿ ಪತ್ತಿಸಾರ್ದು (ರಾಮಾಶ್ವ. ೮೬-೧೧). 'ತರ್$_1$', 'ಎತ್ತಟತತ್ತಟ', 'ತಟತಟ' ಪರಾ.

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ಮಲ. ತತ್ತರ; ತೆಲು. ತತ್ತಟ]

ತತ್ತರಂಗೊಳ್, ತತ್ತರಂಗೊಳು, ತತ್ತರಗೊಳಂ, ತತ್ತರಗೊಳ್ಳು (ಕ್ರಿ). ೧. ನಡುಕವನ್ನು ಹೊಂದು; ನಡುಗು; ಕಂಪಿಸು; ತತ್ತರಿಸು: ನಡು ಬಳ್ಕಿ ತತ್ತರಂಗೊಳೆ ನಡೆ ಮುಟ್ಟಿಗ್ಗಿ ನಲ್ಲನಡಿದಾವರೆಯೊಳ್ ಮುಡಿಯಿಟ್ಟು ಮೊಟ್ಟಿಗ್ಗಿದಳ್ (ಚಕವಿ. ೬-೨೪೮). **ತತ್ತರಂಗೊಳು**: ಅಬ್ಧಿಯೊಳ್ ಛಾಯೆ ಕಂಗೊಳಿಸೆ ತತ್ತರಂಗೊಳುತುರಗಸಂದೋಹ ಸಕ್ರನೀರಾನೆಗಳ್ಳಿದಾಟದಿ ಮತ್ತೊಂದನೊಂದಲೆದು ಪಾತಾಳದಡೆಗ್ಯೆದೆ (ಪಂಪರಾ. ೫-೧-೨೪). **ತತ್ತರಗೊಳು**: ೧. ಇಟ್ಟು ತತ್ತರಗೊಳುತ ಬೀಳುತ ಕೊಟ್ಟ ಕೈಯನು ಪಿಡಿದುಯೇಳುತ (ಕೃಕರ್ಣಾ. ೧-೬೦). ೨. ಆತುರಪಡು: ಹೃದಯದ ಬಯಕೆಯನರುಹಲು ನಾಚುತಲಿರೆ ತತ್ತರಗೊಳುತಿಹ ಬಗೆಯು (ಕವಿಕಾ. ೩೩-೪). **ತತ್ತರಗೊಳ್ಳು**: (೬). [ತತ್ತರ+ಕೊಳು (<ಕೊಳ್$_1$)]

ತತ್ತರಂಗೊಳು 'ತತ್ತರಂಗೊಳ್' ನೋ.

ತತ್ತರಂದರಿ 'ತತ್ತಟಂದಟ' ನೋ.

ತತ್ತರಂಬಡು, ತತ್ತರಬಡು (ಕ್ರಿ). ಆತುರಪಡು; ತವಕಿಸು: ಅಮರ್ದಂ ಪೀರ್ವಾಸೆಯಿಂ ತತ್ತರಂಬಡುರ್ತಿಪೊಳ್ಗಿವಿ (ಚಕವಿ. ೪-೪೧). **ತತ್ತರಬಡು**: ತತ್ತರಬಡದೆ ಕಂಗೆಡದೆ ಭುಕ್ತಿಯ ಕಿಚುತುತ್ತು ತುತ್ತಾಗಿ ಕೈಕೊಂಡು ತುಪ್ತಿಗೆ ತಕ್ಕ ಪಾನವ ಕೊಂಡು ಸುಖಿಸಿರಿ (ಭರತ. ೧೯-೩೬).

[ತತ್ತರ + ಪಡು$_1$]

ತತ್ತರಂಬಡೆ(ಕ್ರಿ). ನಡುಕದಿಂದ ಕೂಡಿರು; ಗದ್ಗದವಾಗು: ತತ್ತರಂಬಡೆದ ಮಾತು (ರೀವಣ. ೪೮-೯). [ತತ್ತರ + ಪಡೆ$_1$]

ತತ್ತರಗಡಿ (ಕ್ರಿ). ಚೂರುಚೂರಾಗಿ ಕತ್ತರಿಸು; ಉರವಣಿಸಿ ಪೊಕ್ಕು ಎವೆಯಾಟ ಮಾತ್ರದಲಿ ತತ್ತರಗಡಿದು ಮೆದೆಗೆಡಹಿ (ನವಮೋ. ೭೯-೧೪); ಬಾಣಂಗಳನ್ನು ತತ್ತರಗಡಿದು ನಗುತ (ನವಮೋ. ೩೩-೧೪).'ತತ್ತಟಂದಟ' ಪರಾ. [<ತಟ್$_1$ + ಕಡಿ$_1$]

ತತ್ತರಗುಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). (ಭಯದಿಂದ) ನಡುಗು; ತತ್ತರಿಸು: ಯಾವ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಏನಾಗುವುದೋ ಎಂದು ನನ್ನ ಮನವು ತತ್ತರಗುಟ್ಟುವುದು (ಬಿಡಾಪ. ೧೩೦); ಕಾಲವು ಕಳೆದ ಹಾಗೆಲ್ಲಾ ದೇವೇಂದ್ರನ ಮನವು ತತ್ತರಗುಟ್ಟಲಾರಂಭಿಸಿತು (ಚನ್ನಬೀ. ೦೩೨). [ತತ್ತರ + ಕುಟ್ಟು$_1$]

ತತ್ತರಗೊಳು 'ತತ್ತರಂಗೊಳ್' ನೋ.

ತತ್ತರಗೊಳ್ಳು 'ತತ್ತರಂಗೊಳ್' ನೋ.

ತತ್ತರಣಿ, ತತ್ತರಾಣಿ, ತತ್ರಾಣಿ (ನಾ). (ಉಕ) ರೈತರು ಹೊಲಕ್ಕೆ ಅಥವಾ ಪ್ರವಾಸಕ್ಕೆ ಹೋಗುವಾಗ ಕೊಂಡೊಯ್ಯುವ ಕುಡಿಯುವ ನೀರಿನ ಪಾತ್ರೆ; ಹೂಜಿಯ ಆಕಾರದಲ್ಲಿದ್ದು ಚಪ್ಪಟೆಯಾಗಿರುವ ಮಣ್ಣಿನ ಪಾತ್ರೆ: ಹಾದೀಯು ಬುತ್ತಿಗಳ ತಗತೀಲಿ ಕಟಿಗೊಂಡು ನೀರಿನ ತತ್ತರಣಿ ತುಂಬ್ಯಾರಾಗ (ಕನ್ನಜಾ. ೩೩೦). **ತತ್ತರಾಣಿ**: ರೊಟ್ಟಿ ಚಟ್ನಿ ಕಟ್ಟಿಕೊಂಡು ನೀರಿನ ತತ್ತರಾಣಿ ಬಗಲಿಗೇರಿಸಿ . . . ಸಜ್ಜಾಗಿ ನಿಂತನು (ಪವನ. ೧೦೬). **ತತ್ರಾಣಿ**$_1$: ಒಂದು ತತ್ರಾಣಿಯನ್ನು ಗಾಡಿಯ ಕಂಬಿಗೆ ಕಟ್ಟಿದನು (ಬಾಬಲ. ೩೫).

[←ಮರಾ. ತತ್ತರಣೀ, ತತ್ತರಾಣೀ]

ತತ್ತರದರಿ 'ತತ್ತುಜುಂದಜು' ನೋ.

ತತ್ತರನಡೆ (ಕ್ರಿ). ಅಸ್ಥಿರವಾದ ಹೆಜ್ಜೆಗಳನ್ನಿಡು ; ತಪ್ಪು ತಪ್ಪು ಹೆಜ್ಜೆಗಳನ್ನಿಡು ; ದಟ್ಟಡಿಯಿಡು : ತತ್ತರನಡವ ತೊದಲ್ನುಡಿವ ತಾ ಪೆತ್ತ ಮಾತೆಯನೊಮ್ಮೆ ತೊಡರ್ದ (ಶಾಂತೀಶ. ೬-೧೦). [ತತ್ತರ + ನಡೆ$_1$]

ತತ್ತರಪಡು (ಕ್ರಿ). ತಬ್ಬಿಬ್ಬಾಗು: ಪಾಪಿಷ್ಟನಾದ ಬೇಡನು ತತ್ತರಪಡುತ್ತಾ . . . ಓಡಿಹೋಗಿ ಹುಲಿಯ ಬಾಯಿಗೆ ತುತ್ತಾದನು (ಕಥಾಮಂ. IV, ೮೬). [ತತ್ತರ + ಪಡು$_1$]

ತತ್ತರಬಡು 'ತತ್ತರಂಬಡು' ನೋ.

ತತ್ತರಾಣಿ 'ತತ್ತರಣಿ' ನೋ.

ತತ್ತರಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ನಡುಗು; ಕಂಪಿಸು ; ತಡಬಡಿಸು : ಭೀಕರ ಶಬರಸೇನೆ ಕವಿದುದು ಸರಭಸದಿಂ ದೆಸೆ ಮಸುಳ್ದು ತತ್ತರಿಸುವಿನಂ (ಕುಸುಮಾ. ೧೪-೯೫); ನಡುನಡುಗಿ ಬಟಲ್ದು ತತ್ತರಿಸುತ್ತೆ . . . ಕಳ್ಗುಡಿದು ಸೊರ್ಕಿ ರಮಣಿಯರೆಸೆದರ್ (ಉದ್ಭಟ. ೫-೯೦) ; ಅಂಧಕಾರಣ್ಯದಲ್ಲಿ ನಿಂದು ತತ್ತರಿಸುತಿಹೆನೋ (ಪುರಂದ. ೧-೬-೧) ; ದೊಡ್ಡ ಸಂಸಾರಭಾರವನು ಹೊರುತಾ ಹಗಲ ಹೊರೆಯಲಿ ಬಳುಕಿ ತತ್ತರಿಸುತಿರುತಾ ದುಗುಡದಿಂ ಬಳಲುವನು (ಕಎಪು. ೩೬-೩) : ಓಣಿಯ ಜನ ತತ್ತರಿಸಿದರು (ಹಬ್ಬಿಬ. ೮೧). ೨. ತ್ವರೆಗೊಳ್ಳು; ಆತುರಪಡು : ಸುವಿಟನ ತೊಡೆ ಸೋಂಕಿದುತ್ತಮ ಗಣಿಕೆಗೆ ತವಕ ತತ್ತರಿಸುತೇಳ್ವಂತೆ ಅವನೀಶರತ್ನನ ತೊಡೆಸೋಂಕಲೊಡನೆ ವಾರುವಮಣಿ ನಲಿದು ಕುಣಿದುದು (ಭರತ. ೨೯-೨೦). ೩. ಅಲುಗಾಡು ; ಅಲ್ಲಾಡು (?) : ಕಲಧೌತಂ ಪರಿಸೂತ್ರಂ ಸಾಲಮನಸುಂ ಕಣ್ಗೊಪ್ಪಿ ಬೆಳ್ದಿಂಗಳಂ ಪೊಳೆವಿಂದೂಪಳಗೋಪುರಂ ಬೆಳಗಿನಿಂದು ಬೀಜಿ ಸಾರದ್ರುಮಂಗಳ ಪಂಡಂ ನೆಜಿ ಸುತ್ತಿ ತತ್ತರಿಸೆ ಮಾನಸ್ತಂಭವಾಕಾಶಮಂಡಲಮಂ ಚಿತ್ರಿಸೆ ತನ್ನ ರತ್ನರಚನಾರಶ್ಮಿಪ್ರತಾನಂಗಳಿಂ (ಮಹಾನೀ. ೪-೯೬). [ತತ್ತರ + – ಇಸು$_1$]

ತತ್ತಲಮಗ (ನಾ). ಯಾವಾಗಲೂ ಸೇವೆಗೆ ಸಿದ್ಧನಾಗಿರುವವನು ; ಜೀತದ ಆಳು : ಆಚಾರವೆ ಪ್ರಾಣವಾದ ರಾಮೇಶ್ವರಲಿಂಗವು ಅವರಿಗೆ ತತ್ತಲಮಗನಾಗಿಪ್ಪನು (ಬಲೀಕ್ಷ. ೯೦)

[< ತೊಟ್ಟು + ಮಗ]

ತತ್ತಲುಗೂಸು (ನಾ). = ತತ್ತಲಮಗ : ತತ್ತ್ವವಿದೆಯೆಂದು ಮಿಕ್ಕಾದವರಿಗೆ ಹೇಳುವಾಗ . . . ಆ ತತ್ತ್ವವೂ ವಸ್ತುವೂ ತನ್ನ ತತ್ತಲುಗೂಸೇ (ಸರ್ವವ. ೩೨೫-೬೫೪). [< ತೊಟ್ಟು + ಕೂಸು]

ತತ್ತುವಣೆ, ತಥಪಣೆ (ನಾ). ೧. ಜೋಡಣೆ ; ಹೊಂದಿಕೆ : ಉತ್ತಮದ ಗದೆ ವಜ್ರ ಘಟವಂಕುಶವೆನಿಪ ಪುಟ್ಟೆ ಭರದಿ ಹತ್ತಿರೆಯಿತರೆ ನಸುನಗುತ್ತಲಭವಂ ಭುಜಕೆ ತತ್ತುವಣೆಯಾಗಿ ಧರಿಸಿರಲು (ಲಶಿಚಂ. ೨೦-೧೧). "ಅಲಂಕಾರ" (ಲಶಿಚಂ. ಕೋಶ): ಪತ್ತುಸಾವಿರ ಕೈ ಪ್ರಮಾಣದ ಸುತ್ತುವಳಯದ ಮಣಿಯ ಶಿಲೆಗಳ ತತ್ತುವಣೆಗಳ ತೆಕ್ಕೆವೆಳಗಿನ . . . ವರವಿಧಾನದಲೆಸೆದುದಾಸ್ಥಾನ (ಕುವ್ಯಾಸ. ೦-೧೪). ೨. ಹಾಜಿಕೆ ; ಉಪಾಯ : ಮುತ್ತಯನು ಮಾಡಿದ ನಿಯೋಗದ ತತ್ತುವಣೆ ಲೇಸಾಯ್ತು (ಕುವ್ಯಾವಿ. ೬-೨೪). ೩. ವಿಸ್ತಾರ; ಹಬ್ಬುಗೆ : ಮೇರುವಿಗೆ ಪಶ್ಚಿಮದಿಳಾವೃತದಾಚೆ ವಿಸ್ತರದ ಯೋಜನಗಳೆರಡು ಸಾವಿರದಳವಿಯುತ್ತಮದ ನೀಲಪರ್ವತದವಧಿ ದಕ್ಷಿಣಕೆ ನೈಷಧಾಚಲವೆ ಮೊದಲು ತತ್ತುವಣೆ ಮೂವತ್ತ ನಾಲ್ಕು ಸಾವಿರ ಯೋಜನ (ಲಶಿಚಂ.೨೬-೬೦). ೪. ರಹಸ್ಯ; ಮರ್ಮ (?): ಅತಿಕಾಮುಕನು ಲುಬ್ಧನು ಶೂರನೆಂಬವನು ಕ್ಷುತ್ತು ಘನವಾಗುಳ್ಳನಿಂತೀ ಹತ್ತುಜನವಾವಾಗ ಧರ್ಮದ ತತ್ತುವಣೆಗಳನಜಿಯರೈ (ಕುವ್ಯಾಉ. ೩-೬೬). **ತಥಪಣೆ** : ೧. ಬಚ್ಚೊಬ್ಬರಂ ತರ್ಕೈಸಿ ತಥಪಣೆಗಳೆರಡರೊಪ್ಪಗೆಯಾಗಿ ನೆರೆ ಪೋಲ್ತು ಸುಖನಿದ್ರೆಯೊಳಗಿರಲು (ನವಮೋ. ೨೬-೨೪). 'ತತ್ತುವಣ' ಪರಾ.

[< ತತ್ತು$_3$]

ತತ್ತಳ$_1$ 'ತಟತಟ' ನೋ.

ತತ್ತಳ$_2$ 'ತಲ' ಪರಾ.

ತತ್ತಳಂಗೊಳ್, ತತ್ತಳಂಗೊಳು, ತತ್ತಳಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ಕಂಗೆಡು ; ತಬ್ಬಿಬ್ಬಾಗು ; ದಿಕ್ಕುತಪ್ಪು : ಮತ್ತದಂತಿಯು ತೆಜದಿನೊತ್ತಿ ಭರದಿಂ ಪಾರ್ಥನೊತ್ತಿಗೈತರ ಕಂಡು ಹರಿ ವಿಜಯನಂ ಜಜಿಯಲು ತತ್ತಳಂಗೊಳದೆಚ್ಚು (ಜೈಮಿಭಾ. ೧೪-೧೫). **ತತ್ತಳಂಗೊಳು** : ಅಜಿಯೆನೆಂದರ್ಜಿಸದೆ ಯಿರಬಹುದೆ ಶ್ರೀಗುರುವೆ . . . ಚಿತ್ತಸುವಿದಜೊಳಗೆ ತತ್ತಳಂಗೊಳು ವವಗೆ (ದೇಶ್ವಾಜೋ. ೧೦೦-೬೬). **ತತ್ತಳಗೊಳ್**. 'ತತ್ತಳಗೊಳಿಸು' ಪರಾ. [ತತ್ತಳ$_1$ (< ತಟತಟ) + ಕೊಳ್$_1$]

ತತ್ತಳಂಗೊಳು 'ತತ್ತಳಂಗೊಳ್' ನೋ.

ತತ್ತಳಂಬೀಳು (ಕ್ರಿ). ಹೆದರು ; ಗಾಬರಿಪಡು : ಇತ್ತನಾಗ ದಧೀಚಿ ಬೆನ್ನಸ್ಥಿತ್ರ.ಸುರರಿಗೆ ವಿಶ್ವಮಿತ್ರನು ಮತ್ತೆ ಬಪು ಉವದ್ರ ಕೊಡೆ ತಳ್ಳಿದನೆ ವಾಸಿಷ್ಠಪುತ್ರ ಕೇಳ್ವಾಧುಗಳು ಸತ್ಯಕೆ ತತ್ತಳಂಬೀಳುವರೆ (ಜ್ಞಾನಸಿಂ.೨೪-೨೪).

[ತತ್ತಳ$_1$ (< ತಟತಟ) + ಬೀಳು$_1$ (< ಬೀೞ್$_1$)]

ತತ್ತಳಗೆಯ್ (ಕ್ರಿ). ಕೊರ್‍ರೈಸು ; ಕುಕ್ಕು : ಸುತ್ತಣ ಮಣಿಗಲ್ಲ ಪೊಂಗೋಟೆ ನೋಡಲು ತತ್ತಳಗೆಯ್ವುದಕ್ಷಿಗಳ (ಮೋಜದತ. ೩-೬).

[ತತ್ತಳ$_1$ (< ತಟತಟ) + ಕಯ್$_1$]

ತತ್ತಳಗೈ (ಕ್ರಿ). ತಬ್ಬಿಬ್ಬುಗೊಳ್ಳು. 'ತತ್ತಳಗೈಸು' ಪರಾ.

[ತತ್ತಳ$_1$ (< ತಟತಟ) + ಗೈ (< ಕೆಯ್$_1$)]

ತತ್ತಳಗೈಸು(ಕ್ರಿ). ಕಂಗೆಡಿಸು; ದಿಕ್ಕುತೋಚದಂತೆ ಮಾಡು: ಮಾಡಿರುವ ಪಾತಕವು ವ್ಯಾಧಿರೂಪಗಳಿಂದ ಪೀಡಿಸಿ ತನುವ ತತ್ತಳಗೈಸಿ ನೆಲಕಿಕ್ಕಿ ತೀಡಿ ಬಸವಳಿದ ಬಳಿಕ (ಕನಕ. ೨೧೩-೧). [ತತ್ತಳಗೈ + – ಸು$_1$]

ತತ್ತಳಗೊಳ್ 'ತತ್ತಳಂಗೊಳ್' ನೋ.

ತತ್ತಳಗೊಳಿಸು (ಕ್ರಿ). = ತತ್ತಳಗೈಸು : ಎತ್ತಲಡಗಿದಿ ಎನ್ನ ಚಿತ್ತದ ವಲ್ಲಭನೆ ತತ್ತಳಗೊಳಿಸುವುದು ಸೋತ್ತುಮತನವಲ್ಲ (ಮೋಕ್ಷದೀ. ೯೪-೩).

[ತತ್ತಳಗೊಳ್ (< ತತ್ತಳಂಗೊಳ್) + – ಇಸು$_1$]

ತತ್ತಳಿಕೆ (ನಾ). ಕಳವಳ ; ತಳಮಳ : ತತ್ತಳಿಕೆಯುಂ ಮತ್ತೆ ತಾಳಲಾರದ ತಾನೆ ಜಾವಡಿಗಿರದ ಪರಿಯಲಾ ಕಾಣಿಸಿತು . . . ಶ್ರೀರಾಮನಕ್ಷುಬ್ಧ ಶರಧಿಸಮ ವಿಗ್ರಹಂ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೬೮-೧೬) : ಬಿಂಕದ ಎದೆಗಡಲುಬ್ಬರವಿಳಿತಕೆ ಸೃಷ್ಟಿಸಿದು ಪ್ರಾಣದ ತತ್ತಳಿಕೆ (ಭಾವಗೀ. ೩೪೫).

[ತತ್ತಳ$_1$ (< ತಟತಟ) + – ಇಕೆ]

ತತ್ತಳಿಸು 'ತಟತಟಾಸು' ನೋ.

△ **ತತ್ತುಜ** 'ತತ್ತರ' ನೋ.

ತತ್ತುಜಂತಜು 'ತತ್ತುಜುಂದಜು' ನೋ.

ತತ್ತುಜುಂದಜು, ತತ್ತರಂದರಿ, ತತ್ತರದರಿ, ತತ್ತುಜಂತಜು, ತತ್ತುಜತಜು, ತತ್ತುಜದಜು, ತತ್ತುಜುವಜು, ತಳ್ತುಜದಜು (ಕ್ರಿ). ಚೂರುಚೂರಾಗಿ ಕಡಿ ; ಕೊಚ್ಚಿಹಾಕು : ಖದಿರಯುಗಳವಂ ತಜುವಂತೊಂದಿ ನಿಲ್ಲದಿಂದ (ದಲ್) ತತ್ತುಜುಂದಜುವೆನುದು (ಶಾಂತಿಪು. ೩-೭೬ ವ); ವೀರರಂ ಧುರದೊಳ್ ತತ್ತುಜುಂದಜುದು ತಳ್ಗಿಸುತ . . . ನೆಗಳ್ದನಕ್ರಮುರಾರಿ .ಜಿತಾರಿ ತಾರಕಂ (೧೧೪. ೬-೫) : ನಿನ್ನನೀ ಧುರದೊಳೆನ್ನ ಶರಾಳಿಯ ಕೂರ್ಪು ತತ್ತುಜುಂದಜುಯದೆ (ಮಹಾನೀ. ೬-೨೪) ; ಗಜನಿಕರದೊಳ್ ಕಂಠೀರವಂ ಪೊಕ್ಕು ತತ್ತುಜುಂದಜುಪೋಲ್ (ಜಬಷು. ೪೩-೯) : ದುಷ್ಟರಾಕ್ಷಸರಂ ಸಮೂಲಂ ತತ್ತುಜುಂದಜುದುದಜುಂ ಮೂಜಗಮುಂ ಸೊಗಂ ಬಾಳ್ವುದು (ರಾಮಾಕ್ಕ. ೧೨-೧೫). **ತತ್ತರಂದರಿ**: ಸಿಂಹವಕ್ತ್ರನ ಸೇನೆಯುಂ ಬಿಡದೆ ತತ್ತರಂದರಿವುತಿರೆ (ಘೋರಾಸು. ೬೮-೨೨). **ತತ್ತರದರಿ** : ಅವನ ಸೈನ್ಯದವರನ್ನೂ ತತ್ತರದರಿವೆ ತೀರಿಸೋಣ (ವಿಗದ. ೫೨-೨). **ತತ್ತುಜಂತಜು** : ಗಾನಾದೊರ್ಕ್ಕಿ ಪಿಟುವ

ಕೀಸಿ ಸಾಸಿವೆಯಂ ಬಟಿವ ತತ್ತ್ರಱಿಂ[ಪಾಠಾಂ. ಟ] ತ[ಪಾಠಾಂ. ದ]ಱಿವ ಪಲತಱಿದ ದಂಡನೆಗಳುಂ (ವರ್ಧಪು. ೧೧-೪೭ ವ). **ತತ್ತ್ರಱಿತಱಿ:** ಗೋವರಣ್ಮ ಬರೆ ಪಾಯಿಸಿ ಘೋಟಿಯಿಲರ್ ತಗುಳ್ದು ತತ್ತ್ರಱಿತಱಿ [ಪಾಠಾಂ. ಳ್ದಱಿದಿಱಿ, ಳ್ದುಱಿದಿಱಿ]ದಿಕ್ಕಿ ದೇಗುಲಕೆ ಪೆರ್ಮರನಂ ಕಡಿವಂತೆ ಮಾಡಿದರ್ (ಪಂಪಭಾ. ೮-೯೫); ಬಾಗಿಲೊಳ್ ಮುಸುಱಿ ನಿಂದ ಘಟಾವಳಿಯಂ ತೆರಳ್ಚಿ ತತ್ತ್ರಱಿದಱಿದೊತ್ತಿ ಪೊಕ್ಕನಭಿಮನ್ಯು ವಿರೋಧಿ ಬಳಾಂಬುರಾಶಿಯಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧೧-೯೩); ಸುತ್ತಿದ ಅಷ್ಟಮದಂಗಳನೆಲ್ಲವ ತತ್ತ್ರಱಿದಱಿದನು ತನುಗುಣಂಗಳ (ಶಿವಗೀ. ೨೪೯); ತತ್ತ್ರಱಿದಱಿದು ಹೊಯ್ದಾಡಿದರ್ಗು ಗುಜ್ಜರದ ರಾವುತರು (ಕುಮ್ಯಾಭೀ. ೪-೬೦); ಅನಿತು ಬಲವಂ ಕರದ ಚಕ್ರದಿಂ ತತ್ತ್ರಱಿದಱಿದು (ಜೈಮಿಭಾ. ೨೦-೫೦). **ತತ್ತ್ರಱಿದಱಿ:** ಹಸಿವು ತೃಷೆ ವಿಷಯವೆಂಬ ಮರಂಗಳನೆ ಕಂಡು ಪರಿಣಾಮವೆಂಬ ಕೊಡಲಿಯಲ್ಲಿ ತತ್ತ್ರಱಿದಱಿದು (ಚನ್ನವ. ಕ. ೧೧೯-೨೭೬) : ಆಳ ತತ್ತ್ರಱಿದಱಿದು ತಳಪಟ ಮಾಡಿದನು ದ್ರೋಣ (ಕುಮ್ಯಾದ್ರೋ. ೧೮-೪೭); ಶ್ರೀಗಿರಿಯಲ್ಲಿ ಗೆಯ್ದು ತನುವ ತತ್ತ್ರಱಿದಱಿದನಘನೆಂದೆನಿಸಿಕೊಂಡನು (ಭೈರವೇ. ೦-೩೮೦). **ತಳ್ತ್ರಱಿದಱಿ:** ಭಾಳ ಕೀಟಿಣ್ಮನೆಯಿಂ ತಳ್ತ್ರಱಿದಱಿ [ಪಾಠಾಂ.ಟಮಾಱಿ] ದುಬ್ಬರಮೆಂಬಿವನಱಿದಿಱಿದರ್ ಪೆಣಬಣಂಬೆಗಳ್ ನೆಗೆವಿನೆಗಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧೦-೮೨).

ತತ್ತ್ರಱಿಂದಱಿಯಿಸಿಕೊಳ್ = ಚೂರುಚೂರಾಗಿ ಕತ್ತರಿಸಿಕೊಳ್ಳು : ಹೊತ್ತಗಾಯದೊಳುರುಳಬೀಳುವರ್ಗಡಿಯಿಲ್ಲತತ್ತ್ರಱಿಂದಱಿಯಿಸಿ ಕೊಳುತ್ತ ಹೊಯ್ದಾಡುವರ್ಗಡಿಯಿಲ್ಲ (ಸಮ್ಯಕ್ತ್ವ. ೮-೪೧). [<ತಱಿ₁]

△**ತತ್ತ್ರಱಿಗೊಳ್** (ಕ್ರಿ). ಕಂಗೆಡು ; ತಬ್ಬಿಬ್ಬಾಗು ; ದಿಕ್ಕುತಪ್ಪು: ಭೂಪಾಲರ ಪಡೆ ತಳವೆಳಗಾಗಿ ತತ್ತ್ರಱಿಗೊಳುತ . . . ಕವಿದುದು (ಕರ್ಣವ್ಯ. ೫-೧೭).

[ತತ್ತ್ರಱಿ (<ತತ್ತ್ರರ) + ಕೊಳ್₁]

ತತ್ತ್ರಱಿತಱಿ ‘ತತ್ತ್ರಱಿಂದಱಿ’ ನೋ.

ತತ್ತ್ರಱಿದಱಿ ‘ತತ್ತ್ರಱಿಂದಱಿ’ ನೋ.

ತತ್ತ್ರಱಿದಱಿ ‘ತತ್ತ್ರಱಿಂದಱಿ’ ನೋ.

ತತ್ತ್ರಟಿ ‘ತಟಿತಟಿ’ ನೋ.

ತತ್ತ್ರಟಿಗುದಿ ‘ತಟಿತಟಿಗುದಿ’ ನೋ.

ತತ್ತ್ರಟಿದುಟಿ ‘ತೊಟ್ಟುಟಿದುಟಿ’ ನೋ.

ತತ್ತ್ವಾತಿತ್ತಿ (ನಾ). (?): ಹುಟ್ಟುವಾತ ಮದ್ದಳೆಯ ಕಟ್ಟಿದ ನಡೆವಾತ ತಾಳವನೊತ್ತಿದ ಬಿಡುವಾತ ಶ್ರುತಿಯನೆತ್ತಿದ ತತ್ತ್ವಾತಿತ್ತಿಯೆಂಬಾಟ ಇತ್ತಲೆ ಉಳಿಯಿತ್ತು (ಅಂಬಿವ. ೨೦೭-೨); “ಆತ್ಮತ್ರಯಂಗಳಲ್ಲಿ ಕೂಡಿ ಪ್ರವರ್ತಿಸುತ್ತಿರ್ಪರೆಂಬುದೀಗ ತತ್ತ್ವಾತಿತ್ತಿಯೆಂಬಾಟಯೆಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕರ್ಥ” (ಅಂಬಿವ. ಟೀಕು). [?]

ತತ್ತಿ (ನಾ). ಮೊಟ್ಟೆ ; ಅಂಡ : “ಅಂಡಂ ತಾಂ ತತ್ತಿ” (ವಸ್ತುಕೋ. ೪೧-೧೧) : “ಪೇಶೀ, ಕೋಶಃ,ಅಂಡಂ – ಈ ೩ ತತ್ತಿ” (ನಾಚಿರಾ. ೧೧೫) ; ಓವದೆ ರಣದೊಳ್ ಮಕ್ಕಳನಾಂ ಕೊಂದೊಡೆ ತನ್ನಿಕ್ಕಿದ ತತ್ತಿಯನೆ ಪಾವು ನೊಣೆವಂತಕ್ಕುಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧೦-೧೩) ; ನೆಲಕ್ಕೆ ಬಿಟ್ಟೊಡೆದ ಪಲ್ಲಿಯ ತತ್ತಿಯೊಳಗಿರ್ದ ಮಱಿ ಕಿಲದೊಳಿರ್ದ ಮಾಕ್ಷಿಕಮಂ ಪಿಡಿದುಕೊಳ್ವುದಂ ಕಂಡು (ಜಾವುಂಪು. ೯೯-೧೩) ; ನೆಗೆದ ಮುಗಿಲ್ವೊಯ್ಲಿಂ ತಾರಗೆಗಳ್ ಒಡೆದೊಡೆದು ಸೂಸಿದಪ್ಪುವೆನಲ್ ಮಿಂಚುಗಳಿಕ್ಕುವ ತತ್ತಿಗಳೆನಲುಗು ತಂದವು ತುಱುಗಿ ತೋರವನಿ ಪೊಸಗಾರೊಳ್ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೮-೮೭); ತಾರಗೆಗಳ ತತ್ತಿಗಳಂ ಕಾರಿರುಳೊಳ್ ಕಱಿವ ಗಗನಲಕ್ಷ್ಮಿಪೊಲ್ (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೬-೧೭) ; ತರಣಿಬಿಂಬದ ತತ್ತಿಗಳನುತ್ತರಿಸಿ ತೋಱುವ ತಿಮಿರವುಂಟೇ (ಕುಮ್ಯಾಕ. ೧೭-೩೭). [ದೇ.॥ ತುಳು. ತೆತ್ತಿ]

ತತ್ತಿಕ್ಕು (ಕ್ರಿ). “ಆಲಿಂಗಿಸು, ಸೇರಿಸು” (ಸಿದ್ಧರಾ. ಕೋಶ.) : ಹೊತ್ತ ಮದನನ ವೇಷವವಯವದೊಳತಿ ಚೆಲುವುವೆತ್ತ ರತಿಕಲಹಚಿಹ್ನಂ ಹಸಿಯ ಹರೆಯ ಕೈ ತತ್ತಿಕ್ಕಿದೆಡದ ಕೋಮಳೆವೆರಸಿ ಬಂದು ವಂದಿಸಿ ನಿಂದು ನೀಲಪಟನು (ಸಿದ್ಧರಾ. ೪-೬೧). [ತತ್ತು₄ + ಇಕ್ಕು]

ತತ್ತು₁ (ಕ್ರಿ). ಆಲಿಂಗಿಸು ; ಅಪ್ಪು : ಜಪವನಲುಕುತಂ ಕುಲುಕುತಂ ಇಷ್ಟಲಿಂಗವ ಪಣೆಯೊಳೊತ್ತುತಂ ತತ್ತುತಂ ಶಿವಪೂಜೆಯ ತೋಱಿಯ ಸನಕಂ ವ್ಯಸನಕಂ ವ್ಯಾಪರಿಪನೆ ಶರಣನು (ಷಶಿಲ. ೫-೬೫). [<ತಱ್₁]

ತತ್ತು₂ (ನಾ). ೧. ಸೇರಿಕೊಂಡಿರುವುದು ; ಸಂಬಂಧಿಸಿರುವುದು ; ಹೊಂದಿಕೆ; ಜೋಡಣೆ; ಸಂಬಂಧ : ತಿರುಳು ಅಂಕುರ ನಾಸ್ತಿಯಾದಲ್ಲಿ ಸಿಪ್ಪೆ ಹುಟ್ಟುವುದಕ್ಕೆ ಉಭಯದ ತತ್ತಿಲ್ಲದಾಗದು (ಅಱಿಮಾ. ೧೩೯-೧೩೧); ಕುಂಭಗಳ ಹುದುಗಿಕ್ಕಿದ ಕಿಚ್ಚು . . . ಒಳಗೆ ಮುಟ್ಟಿದಡೂ ಹೊಱಗೆ ಮುಟ್ಟಿದಡೂ ಪಾಕಪ್ರಯತ್ನ ತಪ್ಪದಾಗಿ ಇಂತೀ ಗುಣದಂತೆ ಹೊಱಗಣ ಕ್ರಿಯಾಪದ ಒಳಗಣ ಜ್ಞಾನಸಂಭವ ಉಭಯದ ತತ್ತಿಲ್ಲ (ಮದೇವ. ೨೭೬-೨೭). ೨. ಹಂಚಿಕೊಂಡ ಭಾಗ,–ಪಾಲು : ಮಹಾಜನಂಗಳು ತಂವೊಳು ಸರ್ವೈಕ್ಯಮತ್ಯವಾಗಿ ತಮಗೆ ಪ್ರವಿಷ್ಟವಾದ ಭೂರಣನ ನಿರುಗುಂದದ ಹಳ್ಳಿಗಳನು ಧ್ರುವವುಂಡಿಗೆಯಾಗಿ ಹಚ್ಚಿಕೊಂಡ ಕ್ರಮ ಆನೆಗನ ಕೆಱೆ ಆ ಕಾಳಬೋವನಹಳ್ಳಿ ಮಂಚಗೌಡನಹಳ್ಳಿ ತತ್ತು ೧ ಕಂ ವ್ರಿತ್ತಿ ೨೪ . . . ಅಜ್ಜಗೌಡನಹಳ್ಳಿ ಕುನಿಕಿಲ ಹಳ್ಳಿ ತತ್ತು ೧ ಕಂ ವ್ರಿತ್ತಿ ೨೭ ಅನ್ತು ತತ್ತು ನಾಲ್ಕಕಂ ವ್ರಿತ್ತಿ ನೂಱು (ಎಕ. XII, ತಿಪಟೂ. ೪೧-೪೩; 1324) ; ಮೂರು ಗಡಿಗೆಯ ಮಲ್ಲರಸಯ್ಯಂಗಳ ತತ್ತಿನ ಹೊಂನೆಯನ ಹಳ್ಳಿ . . . ಆ ತತ್ತಿನ ವ್ರಿತ್ತಿ ಹನ್ನೊಂದಱವೊಳಗಣ ವ್ರಿತ್ತಿಗಳಿಗೆ ಹಳ್ಳಿವಿವರಣೆಗಳಾಗಿ . . . ಮಾಡಿಕೊಂಡ ಕ್ರಮ (ಮ್ಯಆರಿ. ೧೯೪೦, ೧೧-೧೨ ; 1360) ; ಗುಂಭಳ್ಳೀ ಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿ ಕಾಗಲವಾಡೀ ತತ್ತಿನ ಮಹಾಜನರಿಗೆ ಬಿಡಿಸಿಕೊಟ್ಟ ಹೊಲಕ್ಕೆ ನೆಟ್ಟ ಕಲ್ಲ ವಿವರ (ಎಕ. III, ತಿರುಮ. ೬೩-೫೬೦ ; 1748).

ತತ್ತುಮಾಡಿಸು = ಸೇರುವಂತೆ ಮಾಡು ; ಸೇರಿಸು : ಎತ್ತಿ ಬರೆಯಿಸಿ ಖಾನರ ರಾಜ್ಯಂಗಳ ತತ್ತುಮಾಡಿಸಿ ಬಾದುರಗೆ ಇತ್ತನು (ಕುರಾಸಾಂ. ೧೮-೯೮). **ತತ್ತುಹಾಕು** = (ಕರಾ) (ದನಗಳನ್ನು) ಜೊತೆಯಾಗಿ ಕಟ್ಟು : ಇಷ್ಟು ಕಿರಿಯಗಲದ ದಾರಿಯಲ್ಲಿ ದನಗಳಿಗೆ ತತ್ತುಹಾಕಿ ಹೊಡೆದರೆ ನಡೆಯಲಾಗಲಿಕ್ಕಿಲ್ಲ (ರೂಢಿ). [<ತತ್ತು₁]

ತತ್ತು₃ (ನಾ). ೧. ಎಡಹುವಿಕೆ; ಮುಗ್ಗರಿಸುವುದು: (ಕ). ೨. ಅಪಾಯ ; ಗಂಡಾಂತರ ; ದುರದೃಷ್ಟ: ಕರಮೆಸೆದತ್ತು ಕೌಮುದಿಯ ಬಿತ್ತು ಚಕೋರಿಯ ತುತ್ತು ನೀರಜೋತ್ಕರದ ವಿಪತ್ತು ತಾರಗೆಗಳ ತತ್ತು [ಪಾಠಾಂ. ತುತ್ತು, ಕರ್ತು]ಸುಧಾಂಬುಧಿಯೊತ್ತು . . . ಮೂಡ ದೆಸೆಯಿಂದೊಗೆತರ್ಪ ಹಿಮಾಂಶುಮಂಡಲಂ (ಗಿಱಿಕ. ೪-೮೫) ; (ಪುಣ್ಯಾಸ್ರ. ೧-೧೧೭ ನೋ).

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ತತ್ತು]

ತತ್ತು₄ (ನಾ). ಅದು ; ಪರಮಾತ್ಮ : ಭಕ್ತನ ತತ್ತು ಕುಱುಹಿನ ಇಷ್ಟ ಐಕ್ಯನ ತತ್ತು ಕುಱುಹಿನ ಕಳೆ (ಕಲ್ಯಾಣಾಂ. ೨೯೪-೫೮). ‘ತತ್ತುಗೊತ್ತು’ ಪರಾ.

ತತ್ತಾಗು = ಅದು ಆಗು ; ಪರಮಾತ್ಮನಾಗು : ಆತ್ಮಘಟ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ನಿಂದು . . . ಬಾಯಲ್ಲಿ ಉಬಂತೆ ಪಂಚೇಂದ್ರಿಯಕ್ಕೆ ತತ್ತಾಗಿ ಹಂಚಿಕೊಂಡಿಹುದು ಒಂದೆ ಆತ್ಮ (ಅಱಿಮಾ. ೧೪೪-೧೪೯): ಕತ್ತಲೆಯು ಬೆಳುದಿಂಗಳೆಂಬೆರಡು ಕುಱುಹಿಲ್ಲದತ್ಯಮಲ ದಿವದಲ್ಲಿ ಬಱಿಯ ಬಿಸಿಲಿಪ್ಪಂತೆ ತತ್ತಾದ ಪುಣ್ಯಪಾಪದ ಕುಱುಹಿಗೆಡೆಗುಡದ ಭಕ್ತಿಯೆನಿಸುವ ಪದದಲಿ ನಿತ್ಯವೆನಿಸುವ ಶೈವತೇಜವೇ ತೊಳಗಿ ಬೆಳಗುತಿಪ್ಪುದು (ಲಶಿಚಂ. ೫೪-೪೫) ; “ಯಥಾರ್ಥವಾದ, ಅದರತನ ಒದಗಿದ, ಸಂಬಂಧಿಸಿದ” (ಲಶಿಚಂ. ಕೋಶ). [<ಸಂ. ತದ್]

ತತ್ತು$_{5}$ 'ತಳ್$_{3}$' ಪರಾ.

ತತ್ತುಕ(ನಾ). ಜೊತೆಯಂವ ; ಗೆಳೆಯ ; ಜೊತೆಗಾರ (?) : ಹುತ್ತಿನಿಂ ಫಣವೆರಸಿ ಕೆಡೆಯೆ ಕಂಡೊಡನಿರ್ದ ತತ್ತು[ಪಾಠಾಂ. ಜತ್ತ]ಕಂಗಳು ಪೆದಱ್ ಬಿಟ್ಟೋಡಿ ಹೋದರೂರತ್ತಲ್ (ಹದಕಾ. ೧೩-೧೦) : "ಬಾಲಕ" (ಪ್ರಭಾ): "ವಟು" (ಷಟ್ಪನಿ). [ತತ್ತು$_{2}$ + – ಕ$_{3}$]

ತತ್ತುಗಾಱಿಕೆ (ನಾ). ಪರಸ್ಪರ ಹೊಂದಾಣಿಕೆ : ಎತ್ತ ನಡೆದಳವಳೆಡಬಲ ಕೊಲೆದಳೆನ್ನತ್ತ ಬಂದಂತಾಯ್ತು ನಿಮ್ಮ ತತ್ತುಗಾಱಿಕೆಯು ಬಲ್ಲೆನು ಸುಮ್ಮನಿರಿಯೆಂದು ಒತ್ತಿ ನುಡಿದನು ರಾಣಿಯರ (ಭರಢ. ೧೪-೧೨೫).

[ತತ್ತು$_{2}$ + – ಕಾಱ + – ಇಕೆ]

ತತ್ತುಗೊತ್ತು (ನಾ). "ತತ್ತ್ವದ ಗೊತ್ತು, ನಿಜದ ತಿಳಂವಳಿಕೆ" (ವೀರಶೈಮಾ. ಕೋಶ) : ಇಷ್ಟಲಿಂಗಕ್ಕು ಪ್ರಾಣಲಿಂಗಕ್ಕು ತತ್ತುಗೊತ್ತಲ್ಲದೆ ಬೆಚ್ಚಂತಿರಬಲ್ಲರೆ ಆತನೇ ಇಷ್ಟ – ಪ್ರಾಣ – ತೃಪ್ತಮುಕ್ತನೆಂಬೆ(ವೀರಶೈಮಾ. ೧೯-೭೩) : ನಿನ್ನಂಗವೆನ್ನಂಗದಲ್ಲಿ ಪ್ರೇರಿಸಿ ನಿನ್ನಲಿವು ಎನ್ನಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ನಿಂದು ಅಱಿವಹನ್ನಕ್ಕ ನನಗೂ ನಿನಗೂ ತತ್ತುಗೊತ್ತು (ಸರ್ವವ. ೫೮-೩೦೩) : ರೂಪುರುಚಿಯಾಗುವ ಭಾವ ನಿನ್ನೊಡನೆ ನನಗೂ ನಿನಗೂ ತತ್ತುಗೊತ್ತು (ಸುಂಕಬಂ. ೪೪) : ಮನ ವಚನ ಕಾಯ ತ್ರಿಕರಣಶುದ್ಧವಾಗಿ ಭಕ್ತಂಗೆ ಸತ್ಯ ವಿರಕ್ತಂಗೆ ಜ್ಞಾನವೆಂದು ತತ್ತುಗೊತ್ತನಿಕ್ಕಿ ಹಚ್ಚಿ ಹಾಯ್ಕುದಲ್ಲಿ ಈ ಉಭಯದ ಚಿತ್ತದಲ್ಲಿ ವೇದಿಸುವ ವಸ್ತು ಆವುದು (ಮಾಧೂಳ. ೪೭೩-೭೯).

[ತತ್ತು$_{0}$ + ಗೊತ್ತು]

ತತ್ತುಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ಕೂಡಿಕೊಳ್ಳು ; ಸೇರಿಕೊಳ್ಳು : ತತ್ತುಗೊಂಡಿಹ ಮಹಾದೋಷಗಳು ನಾಲ್ಕು (ರತ್ನಶಾ. ೩೦-೧೩). [ತತ್ತು$_{2}$ + ಕೊಳ್$_{1}$]

ತತ್ತುಪಣ, ತತ್ತಪಣ (ನಾ). ಜೊತೆಗೊಳಿಸುವಿಕೆ; ಹೊಂದಿಕೊಳ್ಳುವಿಕೆ: ನಿತಂಬಿನಿ ನಾನಾಪ್ರಕಾರದ ತತ್ತುಪಣಂಗಳಿಂ ಜೊತ್ತಿಸಿ ವಶೀಕೃತಂಮಾಡಿ (ಶುಕುಮಾ. ೭-೧೩ ವ). 'ತತ್ತುಪಣಂಗೆಯ್' ಪರಾ. **ತತ್ತಪಣ** : 'ತತ್ತಪಣಂಗೆಯ್' ಪರಾ. 'ಜಾಣಪಣ' ಹೋ.

[ತತ್ತು$_{2}$ + – ಪಣ$_{1}$]

ತತ್ತುಪಣಂಗೆಯ್, ತತ್ತಪಣಂಗೆಯ್ (ಕ್ರಿ). ಜೊತೆಗೊಳಿಸು (?) : ಮೇಗುದೋಱುವರ್ ತತ್ತುಪಣಂ[ಪಾಠಾಂ. ವಳ್ತುಳ್ತುಪಣಂ]ಗೆಯ್ವರ್ ಮೆಳ್ಪಡಂ ನುಡಿವರ್ (ಮದಕಿ. ೧೦-೭೫). **ತತ್ತಪಣಂಗೆಯ್** : ನಿಜ ತನೂಜಂಗೆ ವಿವಾಹೋತ್ಸವಮಂ ಮಾಡಲೆಂದು ಮನದೊಳ್ ಮಂತಣಮಿರ್ದು . . . ತನ್ನ ಬಲ್ಲಂದದೊಳೆಲ್ಲಂ ನುಡಿದೊಡಂಬಡಿಸಲೆಂದು ಕೆಲಕ್ಕೆ ಬಂದು ಕೆಯ್ಯನೊತ್ತಿಯುಂ ಕಾಲನೊತ್ತಿಯುಂ ತತ್ತ[ಪಾಠಾಂ. ತ್ತು]ಪಣಂಗೆಯ್ದು (ಅಜಿಪು. ೫-೯೫ ವ). [ತತ್ತಪಣ + ಕೆಯ್$_{1}$]

ತತ್ತುವ 'ತತುವ' ನೋ.

ತತ್ತ್ವ(ನಾ). ೧. ಪರಮಾತ್ಮನ ಸ್ವರೂಪವೇ ಆಗಿರುವ ಆತ್ಮನ ಸ್ವರೂಪ. ೨. ದಿಟ; ಸತ್ಯ: ಸಾವುಂ ಪುಟ್ಟುಮದಿಲ್ಲದನಾವನವಂ ದೇವನಾತನೆಂದುದೆ ತತ್ತ್ವಂ (ಪಂಡತಂ. ೧೩೦-೧೭) ; ಬಿಸುಟು ಮಿಥ್ಯಾಮಾರ್ಗಮಂ ಮಾಯೆ ಲೌಕಿಕಮಂ ತತ್ತ್ವವಿರುದ್ಧಮಂ ಕುಮತಮಂ (ಶುಕುಮಾ. ೧-೪೭) ; ತತ್ತ್ವವನಱಿವೆನೆಂದು ಮೃತ್ಯುವ ಕರೆಕೊಂಡೆನಯ್ಯಾ (ಬಸವ. ೩೩೭). ೩. ಸಾರಭೂತವಾದ ಗುಣ ; ಸಾರಸತ್ತ್ವ. ೪. ಮೂಲಭೂತವಾದ ವಸ್ತು; ಭೂಮಿ, ನೀರು, ತೇಜಸ್ಸು, ಅನಿಲ, ಆಕಾಶವೆಂಬ ಪಂಚ ಮಹಾಭೂತಗಳು : "ಭೂಸಲಿಲ ತೇಜೋನಿಲಾಕಾಶಮಿವು ತತ್ತ್ವ ಭಾಷೆಯಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೧೭-೧೪). ೫. ಸೃಷ್ಟಿಯ ಎಲ್ಲ ವಸ್ತುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಇರುವ ಸತ್ತ್ವ, ರಜಸ್ಸು, ತಮಸ್ಸೆಂಬ ಮೂರು ಗುಣಗಳು. ೬. (ಸಾಂಖ್ಯದರ್ಶನದ ಪ್ರಕಾರ) ಮೂಲಭೂತವಾದ ಇಪ್ಪತ್ತೈದು ವಸ್ತುಗಳು : "ಪ್ರಕೃತಿ ಮಹತ್ ಅಹಂಕಾರ, ಕಣ್ಣು ಮೊದಲಾದ ಜ್ಞಾನೇಂದ್ರಿಯಗಳು ಐದು, ವಾಕ್ಕು ಮೊದಲಾದ ಕರ್ಮೇಂದ್ರಿಯಗಳು ಐದು, ಉಭಯ ಸ್ವರೂಪವಾದ ಮನಸ್ಸು ತನ್ಮಾತ್ರೆಗಳು ಐದು, ಆಕಾಶಾದಿ ಭೂತಗಳು ಐದು ಜೀವಾತ್ಮನೂ ಸೇರಿ ಇಪ್ಪತ್ತೈದು ತತ್ತ್ವಗಳು" (ಹಿಂದಸಾ. ೫೫). ೭. ಇಪ್ಪತ್ತೈದು ಎಂಬ ಸಂಖ್ಯೆಯ ಸಂಕೇತ: "ತತ್ತ್ವಮಿಪ್ಪತ್ತೈದು" (ಮಂಗರಾ. ೧೦೪-೯). ೮. ಸಿದ್ಧಾಂತ ; ನಿಯಮ ; ಸೂತ್ರ : 'ಮುಯ್ಯಕ್ಕೆ ಮುಯ್ಯ' ಎಂಬ ತತ್ತ್ವವನ್ನು ಲೋಕಮಾನ್ಯ ಟಿಳಕರು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಿದರೆ . . . ಮೋಸಕ್ಕೆ ಸತ್ಯವೆಂದು ಮಹಾತ್ಮಾ ಗಾಂಧೀಜಿಯವರು ಸಾರಿದರು (ಧರ್ಮಸಾ. ೧೪೮). 'ತತ್ತ್ವಪ್ರಣಾಲಿ' ಪರಾ. ೯. ಆಗಮದ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾದ ೩೬ ತತ್ತ್ವಗಳು : ಷಟ್ತ್ರಿಂಶ ತತ್ತ್ವಕ್ಕತೀತ ಕೂಡಲಸಂಗ (ಬಸರ. ೧೩-೭೭) : ಆಗಮ ರೀತ್ಯಾ ಷಟ್ತ್ರಿಂಶ ತತ್ತ್ವಗಳು (ವಿವೇಕ. ೧೭೩). ೧೦. ಅರ್ಥ; ತಾತ್ಪರ್ಯ: ಸಂಧಿ ವಿಭಕ್ತಿ ಸಮಾಸಗಳಂದಮನಱಿಯೊಳ್ಳದೆ ತುಱುಗಿದ ತತ್ತ್ವದ ಬಂಧ ಮನಱಿಯದೆ ಪೇಟ್ವಂ ಮಂದಿಯ ಕಂಡೂಳ್ವ ನಾಯಿ ನಿಷ್ಕಾರಣದೊಳ್ (ಜಕುನಿ. ೧೩೭). ೧೧. [ಕಾವ್ಯಮೀ]ಶ್ಲೇಷಾಲಂಕಾರಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಗೆ: ಒಂದು ಅರ್ಥದ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿಯೇ ಮತ್ತೊಂದು ಅರ್ಥವು ಬರುವಂತೆ ಮಾಡುವ ವರ್ಣನೆ : ಬಗೆಗೆ ಪೞಿತರ್ಥಮೊಂದಂ ನೆಗಟ್ಚುತುಂ ನೆಗಟ್ಟೆ ತತ್ತ್ವವರ್ಣನೆ ತತ್ತ್ವಂ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೭೫೫). ೧೨. [ಸಂಗೀತ] ವಿಲಂಬಿತ ಲಯ : (ಕಿ). P ಈ ಶಬ್ದವನ್ನು 'ತತ್ವ' ಎಂದು ಬರೆಯುವುದೂ ಉಂಟು. [ಸಂ.]

ತತ್ತ್ವಕಾರಣ (ನಾ). ಸೃಷ್ಟಿತತ್ತ್ವಕ್ಕೆ ಆಧಾರಭೂತನಾದವನಂ: ತತ್ತ್ವಾತೀತಂ ತತ್ತ್ವವಿಭುತ್ವಯುತಂ ತತ್ತ್ವಕಾರಣಂ . . . ಎಸೆದನಾಸ್ಥಾಯಿಕೆಯೊಳ್ (ರಾಜಶೇ. ೧೪-೧೧೧). [ತತ್ತ್ವ + ಕಾರಣ]

ತತ್ತ್ವಕೋವಿದ (ನಾ). ತತ್ತ್ವವನ್ನು ಕೂಲಂಕಷವಾಗಿ ಬಲ್ಲವನು; ತತ್ತ್ವಜ್ಞಾನಿ : ವಿಶ್ವವಿಖ್ಯಾತ ತತ್ತ್ವಕೋವಿದರು, ಉದ್ದಾಮ ಸಾಹಿತಿಗಳು ಭಗವದ್ಗೀತೆಯ ಅಮೃತಪಾನ ಮಾಡಿ ತಮ್ಮ ಬಾಳಜ್ಯೋತಿಯನ್ನು ಬೆಳಗಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದಾರೆ (ಧರ್ಮಸಾ. ೧೩೭).

[ತತ್ತ್ವ + ಕೋವಿದ]

ತತ್ತ್ವಗರ್ಭ (ನಾ). ತತ್ತ್ವದಿಂದ ತುಂಬಿದುದು; ತತ್ತ್ವಜ್ಞಾನವನೊಳಗೊಂಡುದು : ಭಾವಂ ಭಾಸುರ ತತ್ತ್ವಗರ್ಭಮಯನಂ ಚಾರಿತ್ರಗರ್ಭಂ . . . ಎಂಬನ್ನೆಗಂ ತ್ರೈವಿದ್ಯ ಶ್ರುತಕೀರ್ತಿದೇವನೆಸೆದಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೧-೩೪).

[ತತ್ತ್ವ + ಗರ್ಭ]

ತತ್ತ್ವಚಯ (ನಾ). ತತ್ತ್ವಗಳ ಸಮೂಹ : ಜಿತಕರ್ಮಂ ಸಮುಪಾತ್ತ ತತ್ತ್ವಚಯಮುಮರ್ಮಂ . . . ಜಿನಧರ್ಮಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೧-೮).

[ತತ್ತ್ವ + ಚಯ]

ತತ್ತ್ವಜ್ಞ(ನಾ).=ತತ್ತ್ವಕೋವಿದ : ಕಲಾಕುಶಲನಂ ತತ್ತ್ವಜ್ಞನಂ ಪೆತ್ತಪ್ಪೆ (ಪಂಪಾಮಾ. ೧೦-೧೪). [ಸಂ.]

ತತ್ತ್ವಜ್ಞಾನ (ನಾ). ಮೋಕ್ಷಕ್ಕೆ ಸಾಧಕವಾದ ಪರಮಾತ್ಮನ ಅರಿವು: ಸತ್ಯದ ಅರಿವು :). ತತ್ತ್ವಾಲೋಕಂ – ತತ್ತ್ವಜ್ಞಾನಂ (ಅಪ್ಪುದು) (ಶಮದ. ೩ ಟೀಕು). [ತತ್ತ್ವ + ಜ್ಞಾನ]

ತತ್ತ್ವಜ್ಞಾನಿ (ನಾ). ತತ್ವಗಳನ್ನು ಬಲ್ಲವನು; ದಾರ್ಶನಿಕ : ರಾಮಕೃಷ್ಣ ಪರಮಹಂಸ, ವಿವೇಕಾನಂದ ಅರವಿಂದರಂಥ ತತ್ತ್ವಜ್ಞಾನಿಗಳು . . . ಭಗವದ್ಗೀತೆಯಿಂದ ಸ್ಫೂರ್ತಿ ಪಡೆದಿದ್ದಾರೆ (ಧರ್ಮಸಾ. ೧೩೭).

[ಸಂ. ತತ್ತ್ವಜ್ಞಾನಿನ್]

ತತ್ತ್ವದರ್ಶಿ (ನಾ).=ತತ್ತ್ವಜ್ಞಾನಿ : ಈ ವೈವಿಧ್ಯ ಪ್ರಯೋಜನದ ತತ್ತ್ವವನ್ನು ಪ್ಲೇಟೋ ತತ್ತ್ವದರ್ಶಿಯು ಬಹುವಾಗಿ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಿದ್ದಾನ (ರಾಜ್ಯಶಾ. ೪೩). [ಸಂ. ತತ್ತ್ವದರ್ಶಿನ್]

ತತ್ತ್ವದೃಷ್ಟಿ (ನಾ). ಪರತತ್ತ್ವವನ್ನು ಕುರಿತ ಆಲೋಚನೆ; ತಾತ್ತ್ವಿಕ ದೃಷ್ಟಿ: ಭಾರತೀಯ ತತ್ತ್ವದೃಷ್ಟಿಗೆ ತಾತ್ತ್ವಿಕ ವಿಮರ್ಶೆಯೇ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಕಾಲಮಾನಗಳ ವಿಚಾರ ಅಪ್ರಸ್ತುತವೆನಿಸಿದಂತಿದೆ (ಭಾರದ. ೧೦೯). [ತತ್ತ್ವ + ದೃಷ್ಟಿ]

ತತ್ತ್ವಪರಿಣತ(ನಾ).=ತತ್ತ್ವಕೋವಿದ: ಸುದತ್ತಾಚಾರ್ಯರ ಸಮುದಾಯದೊಳಿರ್ದು ತತ್ತ್ವಪರಿಣತನಾದಂ (ಯಶೋಚ. ೪-೬೭). [ತತ್ತ್ವ + ಪರಿಣತ]

ತತ್ತ್ವಪ್ರಣಾಲಿ (ನಾ). ಸಿದ್ಧಾಂತದ ಕ್ರಮ; ವಿಚಾರಸರಣಿ: ಮಹಾತ್ಮಾ ಗಾಂಧೀಜಿಯವರ ತತ್ತ್ವಪ್ರಣಾಲಿ ಕ್ರಿಸ್ತರ ಮತ್ತು ಕಾಂಟ ಮಹಾಶಯನ ತತ್ತ್ವಗಳ ಮೇಲೆ ನಿಂತಿದೆ (ಧರ್ಮಸಾ. ೧೪೯). [ತತ್ತ್ವ + ಪ್ರಣಾಲಿ]

ತತ್ತ್ವಪ್ರತಿಪಾದನ (ನಾ). ತತ್ತ್ವದ ವಿವರಣೆ; ಸಿದ್ಧಾಂತವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವುದು: ಚೇತನಾಚೇತನ ವಸ್ತುಗಳೆಲ್ಲ ಈಶ್ವರಾಂಶ ಎಂಬ ತತ್ತ್ವ ಪ್ರತಿಪಾದನವನ್ನೂ . . . ವಿವರಿಸಿದೆ (ಮುಕ್ತಾರ. ೧೦೧, ಟೀಕೆ): ಉಪನಿಷತ್ತಿನ ತತ್ತ್ವಪ್ರತಿಪಾದನ ಮತ್ತು ನೀತಿಸಂದೇಶ ಇದಕ್ಕೆ ಭಿನ್ನವಲ್ಲ (ಮುಕ್ತಾರ. ೮೩). [ತತ್ತ್ವ + ಪ್ರತಿಪಾದನ]

ತತ್ತ್ವಬೋಧ (ನಾ).=ತತ್ತ್ವಜ್ಞಾನ: ಕಾವ್ಯಸಮಾಧಿಯಿಂ ಪರಂಜ್ಯೋತಿ ಮುಕುಂದನೆನ್ನ ಬಗೆಯೊಳ್ ನಿಲೆ ನಿರ್ಮಳ ತತ್ತ್ವಬೋಧಮುದ್ಯೋತಿಪುದೆಂಬುದಂ ಬಯಸಿ ಪೇಟಲೊಡರ್ಚಿದೆನೀ ಪ್ರಬಂಧಮಂ (ಜಗವಿ. ೧-೧೭). [ತತ್ತ್ವ + ಬೋಧ]

ತತ್ತ್ವಮಸಿ (ನಾ). [ಅದ್ವೈತ] ನೀನೆ ಪರಮಾತ್ಮ ಎಂಬ ಜ್ಞಾನ; ಆತ್ಮ ಮತ್ತು ಬ್ರಹ್ಮರ ಐಕ್ಯಜ್ಞಾನ: ತತ್ತ್ವಮಸಿ ಎಂಬುದನರಿದು ಕತ್ತಲೆದೊಡುವಿರಯ್ಯಾ (ಬಸವ. ೯೧): ತತ್ತ್ವಮಸಿ ವಾಕ್ಯದೊಳು ಲಿಂಗಾಂಗದ ನಿರಂತರಿತ ಸಂಯೋಗವಂ ತಿಳಿಯ ಪೇಳ್ದ ದೇಶಿಕೋತ್ತಮನ ಚರಣಾಂಬುಜಕ್ಕೆ ಶರಣು (ಲಶಿಚಂ. ೫೨-೫); ವಿನುತಾತ್ಮ ಸುಸ್ವಯಂಪ್ರಕಾಶ ತತ್ತ್ವಮಸಿಯನಘ ಜೀವಾತ್ಮತಾದಾತ್ಮ್ಯ ಸತ್ಯಬ್ರಹ್ಮಘನತರಾನಂದವಾಕ್ಯಾರ್ಥ. . .ಬಿತ್ತರಿಪೆನು (ವೀಶೈಪು. ೫-೧೩); ಸೂಚನೆ 'ತತ್ತ್ವಮಸಿ' ಎಂಬ ವೇದಾಂತವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ತತ್ ಎಂದರೆ ಸರ್ವಶಕ್ತಿ ಮೊದಲಾದ ಗುಣವುಳ್ಳ ಬ್ರಹ್ಮನೆಂದರ್ಥ. ತ್ವಂ ಎಂದರೆ ಅಲ್ಪಶಕ್ತಿ ಮೊದಲಾದ ಸಕಲ ದೋಷವುಳ್ಳ ನೀನು ಎಂದರ್ಥ (ಹಿಂದಸಾ. ೨೦೭). [P ಸಂಸ್ಕೃತದಲ್ಲಿ ಇದು ಒಂದು ಪದವಲ್ಲ; ವಾಕ್ಯ: ತದ್ + ತ್ವಂ + ಅಸಿ]

ತತ್ತ್ವರಹಸ್ಯ (ನಾ). ಸತ್ಯದ ಮರ್ಮ: ಪರಮ ತತ್ತ್ವರಹಸ್ಯವನು ವಿಸ್ತರಿಸಿ ತುರ್ಯಾರೂಢರಾಗಿಯೆ ಚರಿಸುತಿಹ ಗಗನಾರ್ಯರಿಗೆ . . . ವಂದಿಸುವೆ (ಗಗಚಾ. ೧-೧). [ತತ್ತ್ವ + ರಹಸ್ಯ]

ತತ್ತ್ವವೇದಿ (ನಾ).=ತತ್ತ್ವಕೋವಿದ: ಆ ಕಪಿ ತಾಂ ತಾಪಸರ ಸಮೀಪದೊಳ್ ಬಳೆದ ಕಾರಣದಿಂ ತತ್ತ್ವವೇದಿಯುಪ್ಪುದಱಿಂ ಮತ್ತಮಿಂತೆಂದುದು (ಪಂಚತಂ. ೧೪೩-೧೪). [ಸಂ. ತತ್ತ್ವವೇದಿನ್]

ತತ್ತ್ವಶಾಸ್ತ್ರ (ನಾ). ತತ್ತ್ವಸ್ವರೂಪವನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಶಾಸ್ತ್ರ; ದರ್ಶನಶಾಸ್ತ್ರ: ಸೌಂದರ್ಯಮೀಮಾಂಸೆ . . . ಅಲ್ಲಿ ತತ್ತ್ವಶಾಸ್ತ್ರದ(Philosophy) ಅಂಗವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ (ಭಾರಮೀ. ೮). [ತತ್ತ್ವ + ಶಾಸ್ತ್ರ]

ತತ್ತ್ವಸುವಾಲಿ (ನಾ). ತತ್ತ್ವಬೋಧಕವಾದ ಸುವ್ವಾಲೆ ಪದ: ತತ್ತ್ವಪ್ರತಿಪಾದಕವಾದ ವಿಷಯಗಳನ್ನೇ . . . ಶ್ರೀ ಜಗನ್ನಾಥದಾಸರು ಜನಸಾಮಾನ್ಯರಿಗೆ 'ತತ್ತ್ವಸುವಾಲಿ' ಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ (ಜಗದಾ. ೩೧೩). [ತತ್ತ್ವ + ಸುವಾಲಿ (<ಸುವ್ವಲೆ)]

ತತ್ತ್ವಾತೀತ (ನಾ). ಎಲ್ಲ ತತ್ತ್ವಗಳನ್ನು ಮೀರಿದವನು; ಭಗವಂತ: ತತ್ತ್ವಾತೀತಂ ತತ್ತ್ವವಿಭುತ್ವಯುತಂ . . . ಎಸೆದನಾಸ್ಥಾಯಿಕೆಯೊಳ್ (ರಾಜಶೇ. ೧೪-೧೮೧). [ತತ್ತ್ವ + ಅತೀತ]

ತತ್ತ್ವಾಧಿಕಾರಿ (ನಾ). ತತ್ತ್ವೋಪದೇಶಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯನಾದವನು,-ಅರ್ಹತೆಯನ್ನು ಪಡೆದವನು: ದಂಭದರ್ಪಗಳೇನುಮಿಲ್ಲದ ಶಾಂತರೇ ತತ್ತ್ವಾಧಿಕಾರಿಗಳು (ಅಮೃತ. ೧-೧೯). [ತತ್ತ್ವ + ಅಧಿಕಾರಿ1]

ತತ್ತ್ವಾನುಭಾವ (ನಾ). ತತ್ತ್ವದ ಅನುಭವ; ತತ್ತ್ವ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರ: ಚಿತ್ತನಿರ್ಮಲವಾದಾತ್ಮನು ಭಕ್ತಿಯಿಂದೆ ಸತ್ಯಶರಣರಲ್ಲಿ ತತ್ತ್ವಾನುಭಾವವ ಬೆಸಗೊಂಡರೆ ನಿತ್ಯ ಶಿವಪದ ಘಟಿಸುವುದಕ್ಕೆ ತಡವಿಲ್ಲವಯ್ಯ (ಅಖಂಡೇ. ೧೯೭-೧೭). [ತತ್ತ್ವ + ಅನುಭಾವ]

ತತ್ತ್ವಾರ್ಥ (ನಾ). ಸತ್ಯ; ವಸ್ತುಸ್ಥಿತಿ: ತತ್ತ್ವಾರ್ಥಮನಱಿಯದ ಮುನ್ನಮಪಾರ್ಥಂ ರಂಜಿಸದ ಥಳಿಕು ಮಣಿಯಪೊರಿರದೇ (ಜಗವಿ. ೧-೧೪); ಯಾವುದೋ ಘನವಾದ ತತ್ತ್ವಾರ್ಥವನ್ನು ಕೇಳಿದವನಂತೆ ಏಜೆಂಟ್ ತಲೆದೂಗಿದ (ಯೋಧಪು. ೨೫). [ತತ್ತ್ವ + ಅರ್ಥ]

ತತ್ತ್ವಾಲೋಕ (ನಾ).=ತತ್ತ್ವಜ್ಞಾನ: ಅರ್ಥದೆ ತತ್ತ್ವಾಲೋಕಂ ತತ್ತ್ವಾಲೋಕದಿನಾಕಾಂಕ್ಷಿಪ ಮುಕ್ತಿಯುಕ್ಕ್ಯಂ (ಶಮದ. ೩). [ತತ್ತ್ವ + ಆಲೋಕ]

ತತ್ತ್ವೌಘ (ನಾ). ತತ್ತ್ವಗಳ ಸಮೂಹ; ನಿಯಮಾವಳಿ: ದಕ್ಷಿಣಾವೃತ್ತವೃತ್ತ ತ್ರಿತಯಾಂತರ್ವರ್ತಿ ತಾನೆಂಬಿನಮನುಗತ ತತ್ತ್ವೌಘದೊಳ್ ತತ್ತ್ವದಿಂದನ್ವಿತಮಂ ವಿಸ್ತಾರಮತ್ಯಪ್ರಕಟಿತ ಮನದಿಂ ಮೆಚ್ಚಿದಂ ದೇವರಾಜಂ (ಅಜಿಪು. ೫-೦೨). [ತತ್ತ್ವ + ಓಘ]

ತತ್ಥಳಿಸು 'ತಟತಟಿಸು' ನೋ.

ತತ್ಪದ (ನಾ). ಆ ಸಮಯ: ವನರುಹಷಂಡದ ವಾರಿಯ ತನಿಗೊರ್ಬುಗೆ ತೊಲಗಿ ತಿಳಿಯೆ ತತ್ಪದದೊಳ್ ತಾಮಿನಮುಖ ವೀಕ್ಷಾತುರತೆಯಿನೆನಸುಂ ನಿಮಿರ್ದಂತೆ ತೋಱಿದವು ಜಲಜಂಗಳ್ (ಕುಸುಮಾ. ೭-೪೭). [ಸಂ. (ತದ್ + ಪದ)]

ತತ್ಪರ (ಗು). ೧. ಅನಂತರದ; ಅದಾದಮೇಲೆ ಬರುವ. ೨. ಮುಖ್ಯವಲ್ಲದ; ಮತ್ತೊಂದಕ್ಕೆ ಅಂಗವಾದ. ೩. ಅದನ್ನೇ ಪರಮಾರ್ಥವೆಂದು ತಿಳಿದ; ಅದರಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತಿಯುಳ್ಳ,-ಶ್ರದ್ಧೆಯುಳ್ಳ,-ಮಗ್ನನಾದ,-ತಲ್ಲೀನನಾದ. (ನಾ). ೪. ಆಸಕ್ತನಾದವನು; ಪರಾಯಣನಾದವನು: ಸಕಳಾಗಮಕೋವಿದರೆಂದು ಧರ್ಮ್ಮತತ್ಪರರಿವರೆಂದು ಕೂರ್ತು (ಸೌಇಇ. XX, ೪೯-೫೮; 1076): ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಧರ್ಮದವರೂ ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಕರ್ತವ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ತತ್ಪರರಾಗಿ ಸಮಾಜದ ಭದ್ರತೆಯನ್ನು ಕಾಪಾಡಿಕೊಂಡು ಹೋಗುವುದು ಅಂದಿನ ಮುಖ್ಯ ಗುರಿಯಾಗಿತ್ತು (ಧರ್ಮಸಾ. ೧೧೪). [ಸಂ. (ತದ್ + ಪರ)]

ತತ್ಪರತೆ(ನಾ). ೧.ಹೊಂದಿಕೊಳ್ಳುವಿಕೆ: ಇರೆ ಶಬ್ದಾರ್ಥಂಗಳ್ ತತ್ಪರತೆಯಿಂ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೪೩೦). ೨. ಆಸಕ್ತಿ; ಶ್ರದ್ಧೆ; ಪರಾಯಣತೆ: ರೋಮಂಥಲೀಲಾ ತತ್ಪರತೆಯಿಂ ದರನಿಮೀಲಿತಾಕ್ಷಂಗಳಾದ ಕಾಡೆರ್ಮೆಯ ಮೊಗದಿನುಗುವ ನೊರೆಯಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೮-೪ ವ): ತಪಸ್ವಿಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ನನಗಿರುವ ತತ್ಪರತೆಯನ್ನು ತಿಳಿಸಿ ಅವರ ಪುತ್ರಕೃತ್ಯವನ್ನು ನೆರವೇರಿಸತಕ್ಕವನಾಗು (ಶಾಕುಂತ. ೨೯-೧೭). [ಸಂ. ತತ್ಪರತಾ]

ತತ್ಪುರುಷ (ನಾ). ೧. ಪರಮಾತ್ಮ. ೨. ಶಿವನ ಪೂರ್ವದಿಕ್ಕಿನ ಮುಖ: ಮಾರುತವೆಲ್ಲ ಮಹಾದೇವನ ತತ್ಪುರುಷಮುಖ ನೋಡಾ (ಸಿದ್ಧವ. ೯೯-೫೮೫): ಪರಶಿವನ ತತ್ಪುರುಷಮುಖದಿಂದೆ ವಾಯುತತ್ತ್ವ ಪುಟ್ಟಿತ್ತು (ಅಖಂಡೇ. ೩೯-೨೨). 'ಅಘೋರ' ಪರಾ. ೩. [ವ್ಯಾಕ] ಸಮಾಸಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು: "ಉತ್ತರಪದದ ಅರ್ಥವು ಪ್ರಧಾನವಾಗಿ ಪೂರ್ವಪದವು ತೃತೀಯಾದಿ ವಿಭಕ್ತಿಗಳಿಂದ ಕೂಡಿ ಆಗುವ ಸಮಾಸವು ತತ್ಪುರುಷ" (ಕೃಬಿಡಿ. ೨೧): "ಉತ್ತರಪದದರ್ಥಂ ಮೆಯ್ವೆತ್ತಿರೆ ತತ್ಪುರುಷಂ" (ಕಾವ್ಯಾವ. ೨೦೪); ತತ್ಪುರುಷಕ್ಕೆ-ಮಲ್ಲಿಗೆನನೆ, ಮಾಣಿಕಗೆಂಪು. ಅಲರ್ವಕ್ಕಿ (ಶಮದ. ೧೭೪ ಪ್ರಯೋ). [ಸಂ.]

ತತ್ಪುರುಷವಕ್ತ್ರ (ನಾ). =ತತ್ಪುರುಷ ೨ : ಸಂಲಲಿತ ನವಕನಕಕಂಜಕಿಂಜಲ್ಕದ ಮಂಜುಲರುಚಿಯಂ ಪಳಿದೆಸೆದುದು ವಿಲಸಿತ ತತ್ಪುರುಷವಕ್ತ್ರಮಹಿ ಕುಂಡಲನಾ (ಶಬಶಂ. ೩-೬). [ತತ್ಪುರುಷ + ವಕ್ತ್ರ]

ತತ್ಪೂರ್ತ (ಗು). "ಒಂದು ಉದ್ದೇಶಕ್ಕಾಗಿ ಗೊತ್ತುಮಾಡಿದ; ಅವಶ್ಯ ಬಿದ್ದಂತೆ ನೇಮಿಸಿದ; ತತ್ಪೂರ್ತ" (Ad hoc. ಇಂಕನಿ.). [ಸಂ. (ತದ್ + ಪೂರ್ತ)]

ತತ್ಪೂರ್ವ (ಗು). (ಅದಕ್ಕಿಂತ) ಹಿಂದಿನ ; ಮುಂಚಿನ : ಋಷಭದೇವನ ಕಾಲವು ತತ್ಪೂರ್ವದ್ದು (ಭಾರದ. ೦೬೯). [ಸಂ. (ತದ್ + ಪೂರ್ವ)]

ತತ್ಪ್ರಾಣಿ 'ತತ್ಪ್ರರಣಿ' ನೋ.

ತತ್ರಾಪಿ (ಅ). ಅದರಲ್ಲೂ ; ವಿಶೇಷವಾಗಿ : ತತ್ರಾಪಿ, ಯುದ್ಧ ಮುಗಿದು ಶಾಂತಿಯುಗ ಆರಂಭವಾದಂದಿನಿಂದ . . . ಅದರ ಗುರಿಯನ್ನು ಯಾರು ಕೇಳಬೇಕು (ನಾಡಿಗೇ. ೨೭೯); ತತ್ರಾಪಿ ಈ ಕಾಲಗಳಲ್ಲಿ ಸರ್ಕಾರದ ಒಂದು ಸಾಧಾರಣವಾದ ಉದ್ಯೋಗ ದೊರೆತಾಗ್ಯೂ ಜನರು ಅಟ್ಟಹಾಸದಿಂದ ಮೆರೆಯುತ್ತಾರೆ (ಮಾಮರ. ೭೧). [ಸಂ. (ತತ್ರ + ಅಪಿ)]

ತತ್ತ್ವ$_1$ (ನಾ). ೧. ≡ ತತ್ತ್ವ ೧ : ನಿನ್ನ ಬೆಸಗೊಂಡ ತತ್ತ್ವ[ಶಾಶಾಂ. ತ್ವ]ಮುಂ ಹೇಯೋಪಾದೇಯರೂಪದಿಂ ದ್ವಿವಿಧಮಕ್ಕುಂ (ಆದಿಪು. ೧೦-೭೦ ವ) : ಪಗೆವಂಗಂ ಕೆಳೆಯಂಗವಾರ್ದ್ರಮತಿಯಂ ತ್ವನ್ಮೂರ್ತಿ ತೀರ್ಥೇಶ ಮಾಡುಗು ಮಾಳೋಚಿಸೆ ನಿನ್ನ ತತ್ತ್ವಮ[ವಿ]ಸಂವಾದಂ ದುರಾಪಂ ಗುಣಾಬ್ಧಿಗಭೀರಂ ಭವದೀಯಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೮-೧೫೮); ವಸ್ತುವಿನ ಸ್ವರೂಪಮಂ ತತ್ತ್ವಮೆಂಬುದು (ಶ್ರಾವಕಾ. ೬೪-೧೫). ೨. ≡ ತತ್ತ್ವ ೪ : ಧರೆ ಜಲಾನಲ ಮಾರುತಾಂಬರ ವಿರುವ ತತ್ತ್ವಗಳು (ಗಗಶಾ. ೪-೧೨೮). ೩. ≡ ತತ್ತ್ವ ೬: ಐದು ತತ್ತ್ವಗಳಾದ ಪೊಂದಕ್ಕೈದು ಕಡೆಯಲಿ ತತ್ವವಿಪ್ಪತ್ತೈದು ಕೂಡಿದ ತನುವಿನಲಿ ವಂಚಿಸದ ನೀನಿರಲು (ಹರಿಶಾ. ೬೫) ; ಸುಗ್ರಾಸವುಬ್ಬರಿಗಂಪವಾಸವೊಬ್ಬರಿಗೆನ್ನುವ ತತ್ತ್ವವು ಸಾಕು (ಇಂಜಾಪ. ೧೭೮-೮೦). [ಸಂ.]

ತತ್ತ್ವ$_2$ (ನಾ). [ವ್ಯಾಕ] 'ತ' ಎಂಬ ಅಕ್ಷರ ; ತಕಾರ : ಮತ್ವಕ್ಕಾರಾದೇಶಂ ತತ್ತ್ವಂ ಪೀನಂ ವಿಧಾತ್ಯ ಶಬ್ದಂ ರಾಂತಂ (ಕಶಬ್ದ. ೮೪). [ಸಂ.]

ತತ್ವಗೋಷ್ಠಿ (ನಾ). ತತ್ತ್ವವಿಚಾರವನ್ನು ಕುರಿತು ಚರ್ಚೆಮಾಡುವ ಸಭೆ : ಯೋಜಿಪ ಬಾಡಿಪ ತತ್ವಗೋಷ್ಠಿಯೊಂದುಬ್ಬಿಯದೆ ಭಾವಿತಾತ್ಮರ ಹಮಿಂದ್ರರೂಡಂಬಡದಿಪ್ಪೆ ರೂಪಮಂ ನೆಟಲುಮನೆಯ್ದೆ (ಶಾಂತಿಪು. ೯-೦೩೦). [ತತ್ತ್ವ$_1$ + ಗೋಷ್ಠಿ]

ತತ್ವಜಿಜ್ಞಾಸು (ನಾ). ತತ್ತ್ವವನ್ನು ತಿಳಿಯ ಬಯಸುವವನು : ನಚಿಕೇತನಂಥ ತತ್ವಜಿಜ್ಞಾಸುಗಳು ಮಾನವನ ಇತಿಹಾಸದಲ್ಲಿ ವಿರಳ (ಹುಕ್ಕಾರ. ೩, ಪೀಠಿಕೆ). [ತತ್ತ್ವ$_1$ + ಜಿಜ್ಞಾಸು]

ತತ್ವಜ್ಞ (ನಾ). ೧. ತತ್ತ್ವವನ್ನು ಬಲ್ಲವನು. ೨. (ಯಾವುದೇ ಶಾಸ್ತ್ರದ) ನಿಯಮಗಳನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿದವನು : ತತ್ವಂ ವ್ಯಾಜಸ್ತುತಿ . . . ಎಂದಿಂತು ತಾತ್ಪರ್ಯದಿಂದಂ ತತ್ವಜ್ಞರ್ ವಿಸ್ತರಿಸೆ ನೆಗಟ್ಟುಂ ಶ್ಲೇಷಭಾಗ ಪ್ರಭೇದಂ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೭೫೪). [ಸಂ. ತತ್ತ್ವಜ್ಞ]

ತತ್ವಜ್ಞಾನ (ನಾ). ≡ ತತ್ತ್ವಜ್ಞಾನ : ಮುನಿಮುಖ್ಯರಿವರಜ್ಞಾನಿಗಳು ಶಿಶುಪಾಲ ತತ್ವಜ್ಞಾನ ಪಂಡಿತನು (ಕುವ್ಯಾಸ. ೮-೫೦) ; ತತ್ವಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ . . . ಮನನ ಧ್ಯಾನಗಳು ಮುಖ್ಯ ಸಾಧನಗಳು (ಭಾರದ. ೨೮೦). [ತತ್ತ್ವ$_1$ + ಜ್ಞಾನ]

ತತ್ವಜ್ಞಾನಿ (ನಾ). ≡ ತತ್ತ್ವಜ್ಞಾನಿ : ದೊಡ್ಡ ತತ್ವಜ್ಞಾನಿ, ಲೇಖಕ ನೆಂಬುದನ್ನು ಬಲ್ಲೆ (ಮೂರುದಾ. ೧೬೪). [ಸಂ. ತತ್ತ್ವಜ್ಞಾನಿನ್]

ತತ್ವದೃಷ್ಟಿ (ನಾ). ≡ ತತ್ತ್ವದೃಷ್ಟಿ : ತತ್ವದೃಷ್ಟಿಯಿಲ್ಲದ ಅಂಥ ಶಿಕ್ಷಣ ಫಲಪ್ರದ ವಾಗುವುದು ಹೇಗೆ ಸಾಧ್ಯ (ಶಿಕ್ಷದ. ೫) ; ಸಂಸ್ಥೆಯ ಕಾರ್ಯಕ್ರಮಗಳ ತತ್ವದೃಷ್ಟಿ ಮತ್ತು ಉದ್ದೇಶ (ಶಿಕ್ಷದ. ೩೩೨). [ತತ್ತ್ವ$_1$ + ದೃಷ್ಟಿ]

ತತ್ವನಿಕ್ಷೇಪ (ನಾ). ತತ್ತ್ವದ ನೆಲೆ,–ನಿಧಿ : ದೊರೆಕಿತು ಸತ್ಕಾವ್ಯ ಸರಸ ಕಥಾಲಾಪದೊಳಗತುಳ ತತ್ವನಿಕ್ಷೇಪ (ಇಂಜಾಪ. ೪೨-೯೯). [ತತ್ತ್ವ$_1$ + ನಿಕ್ಷೇಪ]

ತತ್ವನಿಶ್ಚಯ (ನಾ). ತತ್ತ್ವವನ್ನು ಕುರಿತ ನಿಶ್ಚಿತವಾದ ಜ್ಞಾನ : ತತ್ವನಿಶ್ಚಯಮನಾಂತ ಲಸನ್ಮತಿ . . . ವಿಲಾಸಮಂ ಸಮುದ್ಧರಿಪಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೩-೮೯). [ತತ್ತ್ವ$_1$ + ನಿಶ್ಚಯ]

ತತ್ವಪಟಲ (ನಾ). ತತ್ವಸಮೂಹದ ಅಧ್ಯಾಯ : ವಾತುಲತಂತ್ರದೊಳು ತತ್ವಪಟಲದೊಳುಸುರ್ದ . . . ಪಂಚವಿಂಶತಿ ಮಹಾಲಿಂಗೋದ್ಭವ ಪ್ರಸಂಗಂ (ವೀಶ್ವಪು. ೭-೬-೮೨). [ತತ್ತ್ವ$_1$ + ಪಟಲ$_2$]

ತತ್ವಪದ (ನಾ). ತತ್ತ್ವವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವ ಹಾಡು ; ತಾತ್ವಿಕ ವಿಚಾರಗಳುಳ್ಳ ಹಾಡು : ಶರೀಫರ ತತ್ವಪದಗಳು ಇದೇ ಮಾದರಿಯ ಪದಗಳು (ಶರೀಫ. I, ಮೊದಲಮಾತು). [ತತ್ತ್ವ$_1$ + ಪದ$_3$]

ತತ್ವಪ್ರತಿಪಾದನೆ (ನಾ). =ತತ್ತ್ವಪ್ರತಿಪಾದನ: ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ನೂತನ ವೈಜ್ಞಾನಿಕ ಸಿದ್ಧಾಂತಗಳೂ ಉತ್ತಮವಾದ ತತ್ವಪ್ರತಿಪಾದನೆ ಯಾಗಿಲ್ಲ (ಹುಕ್ಕಾರ. ೪೧, ಪೀಠಿಕೆ). [ತತ್ತ್ವ$_1$ + ಪ್ರತಿಪಾದನೆ]

ತತ್ವಭಾವನೆ (ನಾ). ತತ್ತ್ವವನ್ನು ಕುರಿತು ಆಲೋಚನೆ ಮಾಡುವುದು: ತತ್ವಭಾವನೆಗೆ ಮನಂದಂದು . . . ತಪಶ್ಚರಣನಿರತನಾದೂಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೩-೭೬ ವ) : ತತ್ವಭಾವನೆಯಂ ಪರಿಭಾವಿಸುತ್ತುಮಿರಲದುವೆ ವೈರಾಗ್ಯ ಹೇತುವಾಗೆ (ಪುಷ್ಪಪು. ೯-೬ ವ). [ತತ್ತ್ವ$_1$ + ಭಾವನೆ]

ತತ್ವಮಥನ (ನಾ). ತತ್ತ್ವವನ್ನು ಕುರಿತ ಚರ್ಚೆ : ಈ ಬಗೆಯ ಸತ್ಯಾನ್ವೇಷಣೆ ಮತ್ತು ತತ್ವಮಥನವೂ ಕೊನೆಗೆ ವಿಫಲವಾಗುತ್ತದೆ (ಹೊಸಕ್ಕ. ೨೮೭). [ತತ್ತ್ವ$_1$ + ಮಥನ]

ತತ್ವಮಸಿ (ನಾ). ≡ ತತ್ತ್ವಮಸಿ: ಸದ್ಗುರು ಮುಖದಿ ತತ್ವಮಸಿಯನೆ ತಿಳಿದು ಸತ್ಯವಿಂತೆಂದು ಅರಿದಿಪ್ಪ ಜ್ಞಾನಿ ತಾ ಸತ್ತು ಹುಟ್ಟುವನೆ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೩೫೦). [ಸಂ. ತತ್ತ್ವಮಸಿ]

ತತ್ವಮೂಲ (ನಾ). ಸತ್ಯದ ಮೂಲ: ತತ್ವಮೂಲದ ನಿಜವನ್ನರಿದ ಸತ್ಯಸಂಧನಿಗೇಕೆ ಕರ್ಮಜ್ಞಾನವಳಕೆಗಳು (ಗಗಶಾ. ೧೭-೪೯). [ತತ್ತ್ವ$_1$ + ಮೂಲ]

ತತ್ವರುಚಿ (ನಾ). ತತ್ತ್ವವನ್ನು ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳಬೇಕೆಂಬ ಅಭಿರುಚಿ : ತತ್ವಜಿಜ್ಞಾಸೆ : ಮಾನಿತ ತತ್ತ್ವಾರ್ಥಶ್ರದ್ಧಾನದಿನಾ ಸೂರ್ಯಮಿತ್ರ ಮುನಿಪತಿಗವಧಿಜ್ಞಾನಂ ತೊಟ್ಟನೆ ಪುಟ್ಟಿದುದೇನಂ ಪುಟ್ಟಿಸದು ತತ್ವರುಚಿ ಪುಟ್ಟಲೊಡಂ (ಸುಕುಮಾ. ೩-೪೭). [ತತ್ತ್ವ$_1$ + ರುಚಿ]

ತತ್ವವಿದ (ನಾ). =ತತ್ತ್ವಕೋವಿದ: ತತ್ವವಿದರಾದೊಡಂ ಸರಸತತ್ವಕ್ಕೆ ದೆಗುಂದದ ಜಡರದೆಂತಬ್ಬಿದಪರೋ (ಅಶಂಪು. ೧-೪೪); ಲೋಕ ಸನ್ಮಾನ್ಯನು ಆ ಮಂಕು ತಿಮ್ಮನು ಅನುಭಾವಿಕವಿ ತತ್ವವಿದನು (ಇಂಜಾಪ. ೬೩-೧). [<ಸಂ. ತತ್ತ್ವವಿದ್]

ತತ್ವವಿನಿಶ್ಚಯ (ನಾ). =ತತ್ವನಿಶ್ಚಯ : ತತ್ವವಿನಿಶ್ಚಯಮಿ ಮನಂಬುಗೆ ಮುಂದು ಮನಂಬೊಕ್ಕಪುದೇ (ಶಾಂತಿಪು. ೯-೧೧). [ತತ್ತ್ವ$_1$ + ವಿನಿಶ್ಚಯ]

ತತ್ವವಿಲಾಸಿ (ನಾ). ತತ್ತ್ವಜಿಜ್ಞಾಸೆಯಲ್ಲಿ ಆನಂದಪಡತಕ್ಕವನು,– ಆಸಕ್ತನಾದವನು: ಈ ಸಿರಿ ಈ ಸೊಬಗೀ ಪ್ರಾಯದೊಳು ಬುದ್ಧಿ ಬೇಸರ ವಾಗದಚ್ಚತ್ತು ಆ ಸಿದ್ಧಪದವಿಗೆ ಕಣ್ಣಿಟ್ಟು ತತ್ವವಿಲಾಸಿಯಾರರಸ ನಿನ್ನಂತೆ (ಭರತ. ೨-೪೦). [ಸಂ. ತತ್ತ್ವವಿಲಾಸಿನ್]

ತತ್ವವೇತೃ (ನಾ). =ತತ್ತ್ವಕೋವಿದ : [illegible] ತತ್ವವೇತ್ತನು . . . ಈ ರೀತಿ ಬರೆಯುತ್ತಾನೆ [illegible] ತತ್ವವೇತ್ತರ ಕಾವ್ಯವಿಭೂತಿಯ ನೆನೆದು ವಂದಿಸುವೆನು [illegible] ೨೦೩-೧). [ಸಂ. ತತ್ತ್ವವೇತೃ]

ತತ್ತ್ವವೇದಿ (ನಾ). =ತತ್ತ್ವಕೋವಿದ : ಕುಲೋದ್ಭೂತರುಂ ತತ್ತ್ವವೇದಿಗಳುಂ ಮನೆವಾಳಬಾಸೆವಡಲಾಗದು (ಶಾಂತಿಪು. ೮-೮೩ ವ). [ಸಂ. ತತ್ತ್ವವೇದಿನ್]

ತತ್ತ್ವಶಾಸ್ತ್ರ (ನಾ). ಅಧ್ಯಾತ್ಮತತ್ತ್ವವನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಶಾಸ್ತ್ರ; ದರ್ಶನ ಶಾಸ್ತ್ರ: ಹಿಂದಿನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ವಿಜ್ಞಾನವೇ (Science) ಬೇರೆ, ತತ್ತ್ವಶಾಸ್ತ್ರವೇ (Philosophy) ಬೇರೆ ಎಂಬ ವಿವೇಚನೆಯು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿರಲಿಲ್ಲ (ಭೌತವಿ. ೫). [ತತ್ತ್ವ$_1$ + ಶಾಸ್ತ್ರ]

ತತ್ತ್ವಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರ (ನಾ). ತತ್ತ್ವವನ್ನು ಕಾಣುವುದು,-ಅನುಭವಿಸುವುದು: ತತ್ತ್ವಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರವನ್ನು ಪಡೆದಿರುವ ಜ್ಞಾನಿಗಳು ಈ ತತ್ತ್ವಗಳು ೩೭ ಎಂದು ನಿರೂಪಿಸಿರುವರು (ಭಾರಧ. ೨೦೩). [ತತ್ತ್ವ$_1$ + ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರ]

ತತ್ತ್ವಸುವ್ವಾಲಿ (ನಾ). = ತತ್ತ್ವಸುವಾಲಿ : ಜಗನ್ನಾಥದಾಸರ . . . ತತ್ತ್ವಸುವ್ವಾಲಿಗಳು ತ್ರಿಪದಿಯ ರೂಪದಲ್ಲಿಯೂ ಇವೆ (ಸುವರ್ಣ. ೧೦೭). [ತತ್ತ್ವ$_1$ + ಸುವ್ವಾಲಿ (<ಸುವ್ವಲೆ)]

ತತ್ತ್ವಾಂಧ (ನಾ). ತತ್ತ್ವದ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಕುರುಡಾದವನು; ತತ್ತ್ವವನ್ನು ತಿಳಿಯಲಾರದವನು : ಜೀವಿತ ಮರಣಂಗಳೆಂಬಿವಱುಟ್ಟಳಮುಂ ಪುಸಿಯ ಪೊಟ್ಟಳಮುಮಕ್ಕುಮದರ್ಕನ್ [ರ್ಣ] ಹೃದಯನುಮನೇಡಮೂಕನುಂ ತತ್ತ್ವಾಂಧನುಂ ವಸ್ತುಬಾಹ್ಯನುಂ ನೆಬುಗುಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೮-೧೩೩ ವ). [ತತ್ತ್ವ$_1$ + ಅಂಧ]

ತತ್ತ್ವಾತ್ಮಕ (ನಾ). ತತ್ತ್ವಗಳನ್ನು ಒಳಗೊಂಡಿರುವವನು; ತತ್ತ್ವಸ್ವರೂಪ; ಪರಮೇಶ್ವರ : ಧರಣಿ ಮೊದಲೆನೆ ಭೂತಪಂಚಕ ಮರುತಪಂಚಕ ವಿಷಯ ವಿಂದ್ರಿಯ ಕರಣವಿಪ್ಪತ್ತೈದು ತತ್ತ್ವಾತ್ಮಕನ ಚಿಂತಿಸಿದ (ಕುವ್ಯಾಳ. ೫-೧). [ಸಂ. ತತ್ತ್ವಾತ್ಮಕ]

ತತ್ತ್ವಾನ್ವೇಷಣೆ (ನಾ). ಸತ್ಯವನ್ನು ಹುಡುಕುವುದು; ತತ್ತ್ವದ ಶೋಧನೆ: ವಿಜ್ಞಾನದ . . . ತತ್ತ್ವಾನ್ವೇಷಣೆಯ ಮಾರ್ಗದಲ್ಲೇ ಏನೋ ನ್ಯೂನತೆ ಇದೆಯೆಂದು ವ್ಯಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ (ಮುಕ್ತಾ.ರ. ೫. ೬೦೪). [ತತ್ತ್ವ$_1$+ಅನ್ವೇಷಣೆ]

ತತ್ವಾರ (ನಾ). ಕೊರತೆ; ಅಭಾವ: ದೇಶದಾಗ ಧಾನ್ಯದ ರಾಶಿ ತುಂಬಿದ್ದರೂ ಬಹು ಜನರಿಗೆ ತುತ್ತುಕೂಳಿಗೆ ತತ್ವಾರ ಬಂದು ಕೂತದ (ಜನಜೀ. ೬); ತವರುಮನೆಯೆಂದು ಬಂದರೆ ಒಂದು ಕಪ್ಪು ಚಹಾಕ್ಕೂ ತತ್ವಾರ (ನವವಿ. ೧೯); ಹೆಸರು ಕ್ಷೀರಸಾಗರಭಟ್ಟ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಮಜ್ಜಿಗೆಗೆ ತತ್ವಾರ (ಗಾದೆ).

ತತ್ವಾರವಾಗು = ಅಭಾವವುಂಟಾಗು; ಕೊರತೆಯಾಗು: ಮಜ್ಜಿಗೆಗೆ ತತ್ವಾರವಾಗಿಲ್ಲ (ಬಾಳಗಿ. ೨೦); ತುತ್ತುಗಂಜಿಗೆ ತತ್ವಾರವಾಗಿರುವಾಗ (ಮುಂಗಾಮು. ೩೦). [ದೇ.; ತುಳು. ತತ್ವಾರ, ತತ್ತಾರ]

ತತ್ತ್ವಾರ್ಥ (ನಾ). = ತತ್ತ್ವಾರ್ಥ : ನುಡಿದುದೆ ತತ್ತ್ವಾರ್ಥಂ ಕೆಯ್ವಿಡಿದುದೆ ಸತ್ತ್ವೈಕಹಿತಕರಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೧-೧೮); ಲೀನವಾದ ತತ್ತ್ವಾರ್ಥವನ್ನು ಹೊಂದಿಸುವುದು ಲಿಂಗ (ಅರ್ಕನೂ. ೩೦). [ತತ್ತ್ವ$_1$ + ಅರ್ಥ]

ತತ್ತ್ವಾರ್ಥವಿನಿಶ್ಚಯ (ನಾ). = ತತ್ತ್ವನಿಶ್ಚಯ: ಬಗೆ ತತ್ತ್ವಾರ್ಥವಿನಿಶ್ಚಯಂ ಬಡೆಯೆ ನೈರ್ಗ್ರಂಥ್ಯಂ ಪೊದಟ್ದತ್ತು (ಪುಷ್ಪಪು. ೧-೫). [ತತ್ತ್ವಾರ್ಥ + ವಿನಿಶ್ಚಯ]

ತತ್ತ್ವಾರ್ಥಶ್ರದ್ಧಾನ (ನಾ). ತತ್ತ್ವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶ್ರದ್ಧೆ,-ನಂಬಿಕೆ : ಅಲ್ಲಿ ತತ್ತ್ವಾರ್ಥಶ್ರದ್ಧಾನಂ ಸಮ್ಯಗ್ದರ್ಶನಂ (ಆದಿಪು. ೧೦-೬೦ ವ); ತತ್ತ್ವಾರ್ಥ ಶ್ರದ್ಧಾನ ಪಟುತ್ವಂ ಸಮ್ಯಕ್ತ್ವಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೬-೪೬). [ಸಂ. ತತ್ತ್ವಾರ್ಥಶ್ರದ್ಧಾನ]

ತತ್ತ್ವಾಲೋಕ (ನಾ). = ತತ್ತ್ವಾಲೋಕ. [ತತ್ತ್ವ$_1$ + ಆಲೋಕ]

ತತ್ತ್ವೋಕ್ತಿ (ನಾ). ತತ್ತ್ವವನ್ನು ಕುರಿತ ಮಾತು : ತತ್ತ್ವೋಕ್ತಿ ನಿರ್ಣೀತಿ ಯೊಳ್ ಪೊಟ್ಟುಗಳೆವುತ್ತಿರ್ದಂ ನರೇಂದ್ರಾತ್ಮಜಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೪-೭೭). [ತತ್ತ್ವ$_1$ + ಉಕ್ತಿ]

ತತ್ತ್ವೋಪನ್ಯಾಸ (ನಾ). ತತ್ತ್ವವನ್ನು ಕುರಿತ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ: ಭಾರತದಲ್ಲಿ ಬರುವಂತೆ ದೀರ್ಘವಾದ ತತ್ತ್ವೋಪನ್ಯಾಸಗಳಾಗಲಿ ಅಧ್ಯವಿಚಾರಗಳಾಗಲಿ ರಾಮಾಯಣದಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುವುದಿಲ್ಲ (ಭಾರಧ ೮೪). [ತತ್ತ್ವ$_1$ + ಉಪನ್ಯಾಸ]

ತತ್ಸಮ (ಗು). ೧. ಅದಕ್ಕೆ ಸಮಾನವಾದ : ದಟ್ಟಡಿಯನಿಕ್ಕುವ ಬಾಲಕನಂಗ ದೊಂದು ಮಾರ್ಪೊಳಪಿರೆ ನೀಲಕುಟ್ಟಿಮದೊಳುರ್ವರೆ ತಜ್ಜನನೀಸಪತ್ನಿ ತಾಂ ತಳೆದಳೊ ತತ್ಸಮಾತ್ಮಭವನಂ ಪುರುಡಿಂದೆನೆ ಕಣ್ಗೆ ರಂಜಿಕುಂ (ರಾಜಶೇ. ೪-೭೩). (ನಾ). ೨. ವ್ಯತ್ಯಾಸವನ್ನು ಹೊಂದದೆ ಅಥವಾ ಅಲ್ಪ ವ್ಯತ್ಯಾಸ ದೊಂದಿಗೆ ಕನ್ನಡದಲ್ಲಿ ಬಳಕೆಯಾಗುವ ಸಂಸ್ಕೃತ ಶಬ್ದ : ಮಣಿ ಮಂಚಂ ಪಟ್ಟಣಂ ತೋರಣಮಟ್ಟಂ . . . ಗಲ್ಲಂ ಮಲ್ಲಂ ತಳವಿಂತೆಲ್ಲಂ ತತ್ಸಮಮುಂ (ಶಮದ. ೨೮೮); ಚಿಂತೆ ಪರಿಹರಿವ ಮಾಟ್ಕೆಯೊಳಂತುಸುರ್ವೆಂ ದೇಸಿ ತದ್ಭವಂ ತತ್ಸಮಮಂ (ಛತುನಿ. ೨); ಮಲ್ಲಗಾಳೆಗ ಮಲ್ಲವಾತು ಮಲ್ಲಮುರಾಂತಕಂ ತಾನಿವೆಂದು ಸೊಬಗಿಡಿದ ತತ್ಸಮಕೆ ಕನ್ನಡ ಸಕ್ಕದಂ ಗಳಲಿ ಕ್ರಮದಿಂದ ತೋರ್ಪುದಾಹರಣೆಯಕ್ಕುಂ (ಛನ್ದೋಕ್ಷ. ೯೯); ವಿಕಾರವನ್ನು ಪಡೆಯದ ಅಥವಾ . . . ಅತ್ಯಲ್ಪವಿಕಾರವನ್ನು ಪಡೆದ ಸಂಸ್ಕೃತ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ 'ತತ್ಸಮ' ವೆಂಬ ಹೆಸರು ಬಳಕೆಗೆ ಬಂದಿದೆ. ಆದರೆ ಕೇಶಿರಾಜನು ಅವನ್ನು ಸಮಸಂಸ್ಕೃತವೆನ್ನುತ್ತಾನೆ (ಕೈಪಿಡಿ. ೧೪). [ಸಂ. (ತದ್ + ಸಮ)]

ತತ್ಸವಿತುರ್ವರೇಣ್ಯ (ನಾ). ಗಾಯತ್ರೀ ಮಂತ್ರವನ್ನು ಜಪಮಾಡು ವವನು; ವೈದಿಕ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ : ಅಹಿಂಸಾಲಕ್ಷಣೋ ಧರ್ಮಮೆಂಬುದನೀ ತತ್ಸವಿತುರ್ವರೇಣ್ಯರಱಿದರ್ (ಸಮಪ. ೩೭೯, ಅನು. I); (ತತ್ಸವಿತು ರ್ವರೇಣ್ಯರೆಂದು ಶ್ರೌತರ್) (ಶಮದ. ೭೫ ಪ್ರಯೋ). [P ಸಂಸ್ಕೃತದಲ್ಲಿ ಇದು ಒಂದು ಪದವಲ್ಲ; ತದ್, ಸವಿತುಃ, ವರೇಣ್ಯ ಎಂಬ ಮೂರು ಪದಗಳು. ಕೇಶಿರಾಜನ ಪ್ರಕಾರ ಇಂತಹ ಪದಪುಂಜಗಳು ಮತ್ತು ವಾಕ್ಯಗಳನ್ನು ಕನ್ನಡದಲ್ಲಿ ಲಿಂಗವಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಬಹುದು.]

ತತ್ಸ್ವರೂಪ (ನಾ). ಆ ಸ್ವರೂಪ; ಅದರ ಸ್ವರೂಪ : ತದ್ಗಣಿಕಾ ಭವನಮುಮಂ ತೋಱಿ ನಾಯಕಂ ನಾಗರಕಾದಿಗಳ್ಗೆ ತತ್ಸ್ವರೂಪಕಥನ ವಿತತನಾಗಿ ಪೋಗಿ (ಶಾಂತಿಪು. ೮-೯೦ ವ); ಮಿಗೆ ನುಡಿಯಲಮ್ಮೆನು ತತ್ಸ್ವರೂಪವ ತೋಱಬೇಕೆಂದ (ಕುವ್ಯಾಭೀ. ೩-೬೦). [ಸಂ. (ತದ್ + ಸ್ವರೂಪ)]

ತತ್ಸ್ವರೂಪಗುಣ (ನಾ). ಅದಕ್ಕೆ ಸಮಾನವಾದ ಧರ್ಮವುಳ್ಳುದು : ಉರುಪಿತ್ತಶೋಕಪಲ್ಲವ ವಿರಚಿತ ಶಯನೀಯಮನ್ನ ಮೆಯ್ಯಂ ಪೀನಂ ಸ್ಫುರದನಲ ಪ್ರತಿನಿಧಿ ತತ್ಸ್ವರೂಪಗುಣಮಕ್ಕುಮೆಂಬುದೆಂದುಂ ಯುಕ್ತಂ (ಕವಿರಾ. ೩-೩೭). [ತತ್ಸ್ವರೂಪ + ಗುಣ]

ತಥಪಣೆ 'ತತ್ತವಣೆ' ನೋ.

ತಥಾಗತ (ಗು). ೧. ಆ ರೀತಿಯಾಗಿರುವ; ಆ ಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿರುವ. (ನಾ). ೨. ಬುದ್ಧ : "ಬುದ್ಧಂ ಸಮಂತಭದ್ರಂ ಸಿದ್ಧಾರ್ಥಂ ಮುನಿ ತಥಾಗತಂ . . . ಶಾಕ್ಯ ಸುಗತಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೨-೧೧); ಶೈವಾನ್ ಪಾಶುಪತಾಂಸ್ತಥಾಗತ ಸುತಾನ್ ಕಾಪಾಲಿಕಾನ್ (ಎಕ. II, ೭೭-೭೦ : 1129); ಬಾಗುವೆನಾ ಸುಗತನಿಗಾತನೆನ್ನ ತಥಾಗತ ಕರುಣಾಳು ಹಿತನು (ಸೌನಂದ. ೧೫-೩೭); ಬತ್ತಿದೆಡೆಗೆ ಚಿಮ್ಮುವ ತೊರೆ ಬರುವದೆಂತೊ ಅಪರಿಹಾರ್ಯ ಅಂತೆ ತಥಾಗತನ ಕಾರ್ಯ (ಕ್ರೌಂಚಪ. ೬೧). ೩. ಜೈನ ಅಥವಾ ಬೌದ್ಧ ಭಿಕ್ಷು : ಉಪಾಸಕರಲ್ಲದವರ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ತಥಾಗತರು ಭಿಕ್ಷೆಯನ್ನು ಗ್ರಹಿಸುವುದಿಲ್ಲ (ತೀರ್ಥಕ. ೬೩). 'ತಥಾಗತಮತ' ಪರಾ. ೪. ಜಿನ. [ಸಂ.]

ತಥಾಗತಮತ (ನಾ). ಬೌದ್ಧಮತ: ತಥಾಗತಮತಮಂ ತಿರಸ್ಕರಿಸಿ . . . ಲೋಕಾಯತಶಾಕ್ಯಮತಾವಲಂಬಿಯನವಿಲಂಬಿತಂ ಗೆಲ್ದು (ಶಾಂತಿಪು. ೮-೧೪೭ ವ). [ತಥಾಗತ + ಮತ]

ತಥಾತಿಥಿ (ನಾ). ಪೂರ್ವೋಕ್ತ ತಿಥಿ ; ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿರುವ ದಿವಸ: ಈ ವೀರನರಸಿಂಗರಾಯಪುರವನು ನಿಂಮು ಗ್ರಾಮಕೆ ತಥಾತಿಥಿಯಲಾ × × × ವೀರನರಸಿಂಗದೇವಮಹಾರಾಯರಿಗೆ ಶುಕ್ರುತವಾಗಬೇಕೆಂದು . . . ಕೊಟ್ಟೆಉ (ಸೌಇಇ. IX-ii, ೪೭೮-೧೩ ; ?). [ಸಂ. (ತಥಾ + ತಿಥಿ)]

ತಥಾಸ್ತು (ಅ). ಹಾಗೇ ಆಗಲಿ ; ಆಗಲಿ: ಸರ್ವರಾಜ್ಯವನಾದಡಂ ನಿಮಗೆ ಕೊಡಹಡೆವೆನ್ನೆಸಲ್ಲದೀಯೊಂದುತೇಜಮಂ ಕೊಡೆನೆಂದು ಭೂಪಾಲನು ನುಡಿಯಲು ತಥಾಸ್ತು ಹಡೆದೆಂ ಹಡೆದೆನವನೀಶರೊಡೆಯ . . . ಎಂದೆಡೆವಿಡದೆ ಹೊಗಳಿ (ಹದಕಾ. ೮ ೩೨) ; ಅವರ್ಕೆ ಸಿರಿಯರಸಂ ತಥಾಸ್ತು, ಎಂದು ಕಳುಪಿದಂ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೧೩-೧೧). [P ಸಂಸ್ಕೃತದಲ್ಲಿ ಇದು ಒಂದು ಪದವಲ್ಲ, ವಾಕ್ಯ; ತಥಾ + ಅಸ್ತು]

ತಥ್ಯ (ನಾ). ನಿಜವಾದುದು ; ಸತ್ಯ : ಪಾಂಡುತನಯರ್ ನಿರ್ದೋಷಿಗಳ್ ತಥ್ಯಮಿಂತು ರಣಸ್ಥಾನದೊಳಿನ್ನಿರಲ್ಬಡಿವೆನೇ (ಪಂಪಭಾ. ೧೩-೯೦) : ಪಥ್ಯಮುಂ ತಥ್ಯಮುಮಾಗೆ ನುಡಿದು ಸಂಬೋಧಿಸಿದ ಗುರುಗಳ ವಚೋವಿಸ್ತರವಂ . . . ಅವಧಾರಿಸಿ (ಸುಕುಮಾ. ೧೨-೧೩ ವ) : ತಡವಿದೇತಕೆ ತಥ್ಯವನು ಗೋರಕ್ಷ ನೋಡೆಂದ (ಪ್ರಭುಲಿಂ. ೧೯-೩೩); ನೀನಾಡಿದಿನಿತೆಲ್ಲಮುಂ ತಥ್ಯವಹುದು (ಜೈಮಿಭಾ. ೯-೩೧) ; ಪಾಂಡುರಂಗನು ಹೇಳಿದ ಮಾತಿನಲ್ಲಿ ತಥ್ಯವಿತ್ತು (ಸಮಜೀ. ೯೭೮). [ಸಂ.]

ತಥ್ಯಾಂಶ (ನಾ). ನಿಜಾಂಶ ; ಸತ್ಯದ ಅಂಶ: ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ತಥ್ಯಾಂಶವು ಎಷ್ಟಿದೆ ಎಂಬುದನ್ನು ಹೇಳುವುದಕ್ಕೆ ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ (ಕರ್ನಾಅ. ೭). [ತಥ್ಯ + ಅಂಶ]

ತಥ್ಯಾಭಿಯೋಗ (ನಾ). ನಿಜವಾದ ಪ್ರಯತ್ನ,-ಉದ್ಯೋಗ : ಮಳಯಕೇತು . . . ತನ್ನ ಮಂತ್ರಿ ಮುದ್ರಾರಾಕ್ಷಸರಿಗೆ ತಥ್ಯಾಭಿಯೋಗವಮಾದೊಡಂ ಮಿಥ್ಯಾಭಿಯೋಗಮೆಂದು ನಿಶ್ಚೈಸಿ ನಿರ್ವಿಚಾರದಿಂ ನಿರ್ವಾಟಿಸಿ ಕಳಿದೊಡೆ (ಪಂಚತಂ. ೨೪೮-೧೭). [ತಥ್ಯ + ಅಭಿಯೋಗ]

ತಥ್ಯೆ (ನಾ). = ತಥ್ಯ : “ ತಥ್ಯ ಸತ್ಯೋಕ್ತಿ ” (ವಸ್ತುಕೋ. ೩೦-೩೩). [ಸಂ. ತಥ್ಯ]

ತದಂಗುಟ್ಟಿ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು (?): ತದಙ್ಗುಟ್ಟಿ ಸೋಮಯಾಜಿ ಭಟ್ಟಸ್ಯ ಪುತ್ರಾಯ (ಮೈಆರಿ. ೧೯೪೨, ೭೫-೧೧೭ ; 819). [?]

ತದಂಶಕ (ನಾ). ಆತನ ಅಂಶದಿಂದ ಕೂಡಿದುದು ; ಪರಮಾತ್ಮನ ಅಂಶರೂಪವಾದುದು : ಸಂದ ವಿಶ್ವಮದಾತ್ಮನಿಗೆ ಬೇರೊಂದು ತೋರಿದಡುಂ ತದಂಶಕಮೆಂದು ತಿಳಿ (ಗಗಕಾ. ೧೪-೨೦). [ಸಂ.-]

ತದಕಲ್ (ನಾ). ಹೊಡೆತ ; ಪೆಟ್ಟು: “ ತೃಂಹಣಂ, ತೃಂಹಣೀಯಂ, ಈ ೨ ತದಕಲ್ ” (ಕಾರಕ್ಕ. ೨೨೫).

[ತದಕು$_1$ (<ಸದಕು$_1$) + – ಅಲ್$_2$]

ತದಕು$_1$ ‘ಸದಕು$_1$’ ನೋ.

ತದಕು$_2$ (ನಾ). ಹೊಡೆಯುವುದು ; ಬಡಿಯುವುದು. ೨. ರತಿಚಾಪಲ್ಯ: ಮುದುಕನಾದರೂ ತದಕು ಬಿಡಲಿಲ್ಲ (ಗಾದೆ). [<ತದಕು$_1$]

ತದಕು$_3$ ‘ತದುಕು$_2$’ ನೋ.

ತದಕುಗ (ನಾ). ಹೊಡೆಯುವವನು : “ತೃಂಹನ್, ತೃಂಹಕಃ, ತೃಂಹಃ, ಈ ೩ ತದಕುಗಂ” (ಕಾರಕ್ಕ. ೨೨೫).

[ತದಕು$_1$ (<ಸದಕು$_1$) + – ಗ$_2$]

ತದನಂತರ$_1$ (ನಾ). ಅದರ ತರುವಾಯ : ತದನಂತರದೊಳ್ ಬಂದು (ನೇಮಿಪು. ೮-೧೭೭) ; ತದನಂತರದೊಳಾ ಮುರಾಂತಕಂ ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರ . . . ಕುಂತಿಯರ್ಗಭಿನಮಿಸಿ (ಜೈಮಿಭಾ. ೭-೧೯). [ಸಂ. (ತದ್ + ಅನಂತರ)]

ತದನಂತರ$_2$ ‘ತದನಂತರಂ’ ನೋ.

ತದನಂತರಂ, ತದನಂತರ$_2$ (ಅ). ಆ ಬಳಿಕ ; ಆಮೇಲೆ: ತದನಂತರಮಿರದಾಕೆಯನುದಾತ್ತ ಧಾತ್ರೀತನೂಜೆ ಪರಿವಿಡಿಯೊಳ್ ತಂದಿದಿರೊಳ್ ನಿಜಿಸಿ (ಶಾಂತಿಪು. ೫-೧೨೧) ; ತದನಂತರಂ ಕಾಯಕ್ಲೇಶಮೆಂಬಾಜನೆಯ ತಪಮನೆತ್ತಿಕೊಂಡು (ಸುಕುಮಾ. ೪-೮ ವ) ; ತಮ್ಮೊಳಾಳೋಚಿಸಿ ತದನಂತರಂ (ಜಗವಿ. ೧-೩೫ ವ). **ತದನಂತರ$_2$** : ಮನಸ್ಸಿನ ಅನುಸಂಧಾನದ ರೂಪದಲ್ಲಿ ತದನಂತರ ವ್ಯಕ್ತವಾಗುವ ವಿಮರ್ಶವು ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಬೇರೆಯಾಗಿರುತ್ತದೆ (ತತ್ತ್ವಪ್ರಾ. ೪೪೫). [<ತದನಂತರ$_1$]

ತದರಬಂಡಿ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು (?): ತದರಬಣ್ಡಿ ಅಣಿಲೆಯರ ಮಗ ನೆಲ್ಮಲ್ಲ ಅಣಮ್ಮನಳಿಯ ತೊಱುವನಿಕ್ಕಿಸಿ ಸಗ್ಗಿಯಾದು (ಎಕ. IX, ಹೊಸಕೋ. ೧೧೧-೫ ; ಸು. 900). [?]

ತದರ್ಥ (ಗು). ನಿರ್ದಿಷ್ಟ ಉದ್ದೇಶಕ್ಕಾಗಿ ಗೊತ್ತುಮಾಡಿದ ; ತಾತ್ಪೂರ್ತಿಕ : “ ತಾತ್ಪೂರ್ತಿಕ ; ತದರ್ಥ ” (Ad hoc. ಪಶ್ರಿವಿ. ೩). [ಸಂ. (ತದ್ + ಅರ್ಥ)]

ತದರ್ಥನ್ಯಾಯಾಧೀಶ (ನಾ). ನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾದ ನ್ಯಾಯವಿಚಾರಣೆಗಾಗಿ ನೇಮಕಗೊಂಡ ನ್ಯಾಯಾಧೀಶ : ತದರ್ಥನ್ಯಾಯಾಧೀಶರು (Ad hoc Judges. ಪಶ್ರಿನಿ. ೩) ; ನ್ಯಾಯಾಧೀಶರೊಬ್ಬರು ಅವಶ್ಯ ಕಂಡಷ್ಟು ಕಾಲದವರೆಗೆ . . . ತದರ್ಥನ್ಯಾಯಾಧೀಶ ರೂಪದಲ್ಲಿ ಹಾಜರಾಗಿ ಕೆಲಸಮಾಡುವಂತೆ ಲಿಖಿತ ಮೂಲಕವಾಗಿ ಬಿನ್ನೈಸಬಹುದು (ಭಾಥಾನ. ೬೯). [ತದರ್ಥ + ನ್ಯಾಯಾಧೀಶ]

ತದರ್ಥಸಮಿತಿ (ನಾ). ನಿರ್ದಿಷ್ಟ ಉದ್ದೇಶಕ್ಕಾಗಿ ರಚಿತವಾದ ಸಮಿತಿ : “ ತದರ್ಥ ಸಮಿತಿ ” (Ad hoc Committee. ಪಶ್ರಿನಿ. ೩). [ತದರ್ಥ + ಸಮಿತಿ]

ತದರ್ಧ (ನಾ). ಅದರ ಅರ್ಧದಷ್ಟು ಪ್ರಮಾಣ; ಅದರ ಅರ್ಧ: ಷಟ್ಪದಿಗಾಱಱಡಿಯೆರಡಱಲ್ಲಿಯೊಂದೇನಿಯಮಂ ಮೂಱಕ್ಕರೊಂದು ತದರ್ಧಂ (ಛಂದೋಂಬು. ೫-೨೦ ಅದಿ). [ಸಂ. (ತದ್ + ಅರ್ಧ)]

ತದರ್ಧಪ್ರಮಿತ (ಗು). ಅದರ ಅರ್ಧದಷ್ಟು ಅಳತೆಯ : ಅದು ಯೋಜನಶತಮೂಲ ವಿಸ್ತೃತಮುಂ . . . ತದರ್ಧಪ್ರಮಿತೋಪರಿಮತಲವಿಸ್ತಾರಮುಂ (ಆದಿಪು. ೧೩-೬೯ ವ). [ತದರ್ಧ + ಪ್ರಮಿತ]

ತದವಸಾನ (ನಾ). ಅದರ ಕೊನೆ,-ಮುಕ್ತಾಯ : ಪ್ರಿಯಮಿತ್ರ ಮಜ್ಜನಂಬುಗುವಿನಮಲ್ಲಿರ್ದು ತದವಸಾನದೊಳಶೇಷಭೂಷಣ ಭೂಷಿತೆಯುಂ ಪಡಿಯಱಂ ಕಾಣಿಸೆಯುಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೯-೧೧೧ ವ). [ಸಂ. (ತದ್ + ಅವಸಾನ)]

ತದಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಹೊಡೆಯಿಸು ; ತದೆಯಿಸು : ಬಂಟನಾಗಿಹ ಕೃಷ್ಣನಿಂ ತದಸಿಕೊಂಡಂಗೆ ಕುಂಠಣಿಯನಾಡಿ (ಬಕೋಪು. ೧೩-೩). ೨. ಸಂಭೋಗಿಸು: ಚಲಿಸಿ ಮೂತ್ರಪೊಸರ್ವ ತೂತುಗಳಳಿಬಿದವದಿರು ತದಸಿಕೊಂಬಾ ಕುಳಿಗಳು ರಜೋದೂಷ್ಯವಹ ರೋಹಿತದ ಕುರುವುಗಳು (ಬಸವು. ೪೦-೭೦). [<ತದೆ$_1$ + – ಸು$_1$]

ತದಸ್ತು (ಅ). ಅದು ಆಗಲಿ : ನೀವುಂ ಹಸ್ತೋದಕಂಗೆಯ್ದುದನೆ ಭಾಸ್ಕರ ಭಟ್ಟ ದಣ್ಣನಾಯಕಂ ತದಸ್ತುವೆಂದು . . . ಹಸ್ತೋದಕಂ ಮಾಡಿ ಬಿಟ್ಟರ್ (ಸೌಇಇ. XX, ೪೭-೪೨ ; 1072). ‘ತಥಾಸ್ತು’ ಪರ್ಯಾ. [P ಇದು ಸಂಸ್ಕೃತದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಪದವಲ್ಲ ; ವಾಕ್ಯ : ತದ್ + ಅಸ್ತು]

ತದಾತನ (ಗು). ೧. ಆ ಸಮಯದ. (ನಾ). ೨. ಅಗಲೇ ಇರತಕ್ಕುದು : ವರ್ತಮಾನ ಕಾಲದ್ದು : ನೈಮಿತ್ತಕನಂ ಬರಿಸಿ ತದಾತನಮುಮತ್ಯಂತ ನೂತನಮುಮಪ್ಪುದೊಂದು ಲಗ್ನಮಂ ಪೇಳೆಂಬುದುಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೫-೩೭ ವ). ‘ಅಧುನಾತನ’ ಪರ್ಯಾ. ೨. = ತದಾತ್ವ : “ ತದಾತ್ವಂ ತದಾತನಂ ತತ್ಕಾಲಂ ” (ವಸ್ತುಕೋ. ೧೮-೧೪). [ಸಂ.]

ತದಾತ್ವ (ನಾ). ವರ್ತಮಾನ ಕಾಲ; ತತ್ಕಾಲ : "ತತ್ಕಾಲಂ, ತದಾತ್ವಂ– ಈ ೨ ಆಗಳೆಯುಪ್ಪ ಕಾಲಂ" (ಹಲಾಯು. ೩೦–೧೧೮). [ಸಂ.]

ತದಾತ್ವಸುಖ (ನಾ). ತಾತ್ಕಾಲಿಕ ಸುಖ ; ವರ್ತಮಾನಕಾಲದ ಸುಖ : ಭಾವಿಯೆನಿಸಿರ್ದ ಭೋಗದೊಳಾವುದು ನಿಶ್ಚಯಮತೀತಮದತೀತಮೆ ವಲ್ ಜೀ[ವಂ] ತದಾತ್ವಸುಖಲವಸೇವೆಗೆ ಕಳವಳಿವುದದಟೊಳೇಂ ಪುರುಳುಂಟೇ (ಚಂದ್ರಪು. ೩–೩೭). [ತದಾತ್ವ + ಸುಖ]

ತದಾನೀಂ (ಅ). ಆಗ ; ಆ ಸಮಯದಲ್ಲಿ. [ಸಂ.]

ತದಾರಭ್ಯ (ಅ). ಆಗಿನಿಂದ ; ಅಂದಿನಿಂದ. [ಸಂ. (ತದ್ + ಆರಭ್ಯ)]

ತದಿಕು 'ತದುಕು$_2$' ನೋ.

ತದಿಗಿಣ (ನಾ). ಸಂಗೀತ, ನೃತ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ತಾಳವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಪದ. 'ತದಿಗಿಣಿಸು' ಪರಾ.

ತದಿಗಿಣಿಸು (ಕ್ರಿ). ಕುಣಿ; ನರ್ತಿಸು : ಹಮಿಂಗ್ ಬರ್ಡ್ ಎಂಬ ಹೂಗುಬ್ಬಿಯು ಹೂವಿನ ಒಳಗೆ ತನ್ನ ನೀಳ ಚುಂಚನ್ನು ನೀಡಿ ಜೇನನ್ನು ಹೀರುವ ತನಕ, ಅದೇ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ತದಿಗಿಣಿಸಿ (Flutter) ಹಾರುವುದುಂಟು (ಬಾಲಪ್ರ. III, ೦೫೦೩). [ತದಿಗಿಣ + –ಇಸು$_3$]

ತದಿಗಿಲು 'ತದುಕಿಲು' ನೋ.

ತದಿಗೆ (ನಾ). ಹುಣ್ಣಿಮೆ ಅಥವಾ ಅಮಾವಾಸ್ಯೆಯ ನಂತರದ ಮೂರನೆಯ ದಿನ ; ಪಕ್ಷದ ಮೂರನೆಯ ದಿನ ; ತೃತೀಯೆ : ನಿಮಗಕ್ಷಯದಾನಮಕ್ಕೆಂದು ಪುಣ್ಯದಿನಂ ವೈಶಾಖಶುದ್ಧ ತದಿಗೆಯಕ್ಷತೃತೀಯೆಯೆಂಬ ಪುಣ್ಯದಿನಮಾಯ್ತು (ಪಾವುಂಪು. ೫೭–೩೭) ; ಯಕಾರಕ್ಕೆ ಗಕಾರಂ . . . ದ್ವಿತೀಯಾ–ಬಿದಿಗೆ ; ತೃತೀಯಾ–ತದಿಗೆ (ಶಮದ. ೩೫೯ ಪ್ರಯೋ) ; ಆ ಪಕ್ಷಂಗಳೊಳಗೆ . . . ಕುಬೇರನೇ ದೇವತೆಯಾಗುಳ್ಳ ತದಿಗೆ . . . ಚಂದ್ರನಧಿದೇವತೆಯಾದಪೌರ್ಣಮಿಯೆನಿಪ ಶುಭಾಶುಭರೂಪವಾದ ಹದಿನೈದು ತಿಥಿಗಳುಳ್ಳದ್ದೇ ಶುಕ್ಲಪಕ್ಷ (ವಿವೇಕ. ೩೨೦). [<ಸಂ. ತೃತೀಯಾ]

ತದೀಯ (ಗು). ಅವನಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ; ಆ ವ್ಯಕ್ತಿಯ ; ಅದರ ; ಅವರ : ತದೀಯ ಕರ್ಣಾರ್ಭಟಾರ್ಣವಂ ಪೊರ್ದಿ (ಜಗವಿ. ೩–೪೨ ವ) : ತದೀಯಾಂಬುಜಪದವಮಂ ತನ್ನ ಶಿರೋಂಬುಜದಿಂದರ್ಚಿಸಲ್ ಪರಿಚ್ಛೇದಿಸಿದಂ (ಯಶೋಧ. ೪–೪೪). [ಸಂ.]

ತದುಕ 'ತದುಕು$_2$' ನೋ.

ತದುಕಿಲು, ತದಿಗಿಲು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ ಮತ್ತು ಅದರ ಕಾಯಿ : ನೆಲ್ಲಿ ಹೇರಳೆ ನಿಂಬೆ ಮಾಗಾಯಲ್ಲ ಮೆಣಸೇಲಕ್ಕಿಗರಯೆಳೆ ಬೆಲ್ಲವತಮಂಬಟೆಯ ತದುಕಿಲಸುಂಡೆ . . . ಗುಳ್ಳ ತಿಂತ್ರಿಣಿಯುಪ್ಪುಗಾಯಿಗಳೆಲ್ಲ ಸುವ್ವಾರಿಯರು ಬಡಿಸಿದರು (ಅನಂರಾ. ೭–೨೫–೩೮). **ತದಿಗಿಲು** : ಆಲವರಳಿಯು ಅತ್ತಿ ಕಿತ್ತಳೆ ಜಾಲ ತದಿಗಿಲು . . . ಬಿದಿರು ಬೂರಗ ಲೀಲೆಯೊಳು ಮನವೊಪ್ಪಿತು (ಗೋಹಾಡು. ೧–೫). [<ತದುಕು$_2$]

ತದುಕು$_1$ 'ಸದಕು$_1$' ನೋ.

ತದುಕು$_2$, ತದಕು$_3$, ತದಿಗು, ತದುಕ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ ; ಆನೆಬೇಲ ; ಸಲ್ಲಕೀವೃಕ್ಷ : "ಗಜಭಕ್ಷ್ಯಾ, ಸುವಹಾ, ಸುರಭೀ, ರಸಾ, ಮಹೇರಣಾ, ಕುಂದುರುಕೀ, ಸಲ್ಲಕೀ, ಹ್ಲಾದಿನೀ ಈ ೮ ತದುಕು" (ನಾಚಿರಾ. ೦೦೦) ; ಕುದಿಯಿಸುವುದೆಣ್ಣೆಯಂ ಮುಂ ತದುಕಿಂ ಗುಗ್ಗುಳದಿನಕ್ಕೆ . . . ತವಕ್ಷೀರದಿನಕ್ಕಾ ತೈಲದೊಂದು ಕಾಳಿಕೆ ಕಿಡುಗುಂ (ಲೋಕೋಪ. ೭–೦೬) ; ಮಾಗುಳಿ ಬಿದಿರ ಕಳಲೆ ಪೊಸ ತದುಕಂಬಟೆಯ ಕಾಯ್ಗಳಿಂದ ಸಮೆದೊಪ್ಪುವುಪ್ಪಿನ ಕಾಯ್ಗಳಂ ಮಾಳ್ಪುದು (ಸೂಪಶಾ. ೩–೧೬) ; ಆನೆವಿಂಡತ್ತಲೊಂದೆಸೆಯ ಆನಂದ ಮಿಗೆಯಾಡುತಿರ್ದುವು ತದುಕಿನ ಕಾನನದೊಳು ಮೇವುಗೊಳುತ (ನಾಗಳು. ೦೩–೧೭೭). **ತದಕು$_3$** : "ಸಲ್ಲಕೀ, ಗಜಪ್ರಿಯಾ–ಈ ೨ ತದಕು" (ಹಲಾಯು. ೩೩–೪೭) ; ತದ[ಪಾಠಾಂ. ದು]ಕಿನ ತಾಳ ತೆಂಗಿನ ತಳಂಕಿನ ತುಂಬುರ ಬಿಲ್ಲ ಬೆಲ್ಲವತ್ತದ . . . ಮರಂಗಳ ಕೊಂಬುಗಳ್ (ಲೀಲಾವ. ೬–೨೬) ; (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೩–೨೫ ಸೋ) : ಮುಣಸೆ ತದಕು ತುಂಬುರು ಬೆಳಲ್ ಬೆಲ್ಲವತ್ತ . . . ಚನ್ನಂಗಿ ಮೊದಲಾದ ವೃಕ್ಷಂಗಳಿಂ ವನಮೆಸೆದುದು (ಹಬಪು. ೫೭–೧೮). **ತದಿಕು** : ಪುಳಿಗೂಟಂ ತದಿಕಿನ ಕೆಂದಳಿರಂ ಪಾಲ್ಗನೆಯುನೆಳೆಯ ಪುಲ್ಲಂ . . . ತಂದು ಪೊರೆವುದುಂ ಗಜಶಿಶುವಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧೩–೧೩೯) ; ಬೇಲ ಬೇವಿಬ್ಬಡಲೆ ತೇಗರುಶಾಳ ತಂಡಸ ತದಗ ತುಗ್ಗಿಲು ತದಿಕು ತಮಸಿಗಳ . . . ತಮಾಲ ತರು ಮೊದಲಾದ ವನಭೂಜಾಳಿಯಲಿ ಹೋಳದರಕಂಪನನಸಮರಣರಥವ (ತೊರರಾ. ೭–೦೪–೧೮) ; ಮಾದಲ ಮಾವು ತದಿ[ಪಾಠಾಂ. ದು]ಕಿನೆಳೆಗಾಯಿಕ್ಕಿ ಪೊಗ್ಗರಿಸಿಯರ್ಧಮಂ ಬಿದಿರ ನಳಿಗೆದೊಳಿಕ್ಕಿಯರ್ಧಮಂ ನೇತ್ರದೊಳು ಕಟ್ಟಿ ಶೈತ್ಯಂ ಮಾಳ್ಪುದು (ಸೂಪಶಾ. ೨–೪೭). **ತದುಕ** : ಹಾಲೆ ಪಲಸು . . . ಜಾಲ ತದುಕ ಆರನೆಲಿಮೋಲೆನಿಸುವ ಮಾವು ಆಲದಮರಗಳ ಸಾಲೆಸದಿಹವು ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ (ಮಾದೇಸಾಂ. ೧–೫೦).

ತದುಕಿನಧೂಪ = ಒಂದು ಬಗೆಯ ಧೂಪ ; ಹಾಲುಮಡ್ಡಿ : "ತುರುಷ್ಕಃ, ಪಿಂಡಕಃ, ಸಿಲ್ಹಃ, ಯಾವನಃ–ಈ ೪ ತದುಕಿನ ಧೂಪ. ಮಡ್ಡಿದು ಧೂಪವೆಂದೂ ಎಂಬರು" (ನಾಚಿರಾ. ೧೦೪).

ತದುಕುಗಾನು (ನಾ). ತದುಕಿನ ಮರಗಳಿರುವ ಕಾಡು, –ಅಡವಿ ; ಸಲ್ಲಕೀವನ : ಮುಂತೊಂದು ತದುಕುಗಾನೊಳು ಹೇರಾನೆಯ ತಿಂಥಿಣಿಯುಸು ಕಂಡನಾಗ (ಶ್ರೀಪಾಲ. ೭–೪೨). [ತದುಕು$_2$ + ಕಾನು (<ಕಾನ್)]

ತದುಕ್ತ (ಗು). ಅದರಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ; ಆ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ : ಓರ್ವಂ ಪಾರ್ವಂ ಬಂದು ತೀರ್ಥಯಾತ್ರಾಫಲಮಂ ತದುಕ್ತವಿಧಿಯಂ ನೆಱೆ ತಿಳಿಪಿ ಮಾಯುವಮಾದೊಂದು ಕನಸಂ ಕಂಡು (ರಾಮಾಶ್ವ. ೭೫–೧೭). [ಸಂ. (ತದ್ + ಉಕ್ತ)]

ತದುಗತ (ಗು). = ತದ್ಗತ ೧ : ತದುಗತವಾಗಿ ನಿರಂತರ ನಿಜಲಿಂಗದ ಪರಮಾನಂದದವನೆಯ್ದಿ (ಶಿವಗೀ. ೪೦೮) : ಜಗದ ಕಣ್ಣಿಗೆ ಮಾಯದ ಮಂಜ ಕವಿಸಿ ನಿಜಪದದಲ್ಲಿ ತದುಗತನಾದ (ಶರಚ. ೩೪೯). [<ಸಂ. ತದ್ಗತ]

ತದುಪಾಂತ (ನಾ). ಅದರ ಪಕ್ಕ, –ಸಮೀಪ : ಮತ್ತಂ ತದುಪಾಂತದೊಳ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೧–೭೦ ವ) ; ತದುಪಾಂತ ಸಮಯದೊಳನ್ಯತರ ವೇದನೀಯ ದೇವಗತಿ . . . ಎಂಬೆಪ್ಪತ್ತೆರಡುಂ ಪ್ರಕೃತಿಗಳಂ ದೂರೀಕೃತಂ ಮಾಡಿ (ಕಂರಾಮಾ. ೧೬–೮೦ ವ) ; ಅಧರವೋಷ್ಠ ದಂತವಾಸಂ ತದುಪಾಂತಮುಂತದು ಸೃಕ್ಕಾಭಿಧಾನಂ (ವಸ್ತುಕೋ. ೭೯–೧೫). [ಸಂ. (ತದ್ + ಉಪಾಂತ)]

ತದುಭಾಗ (ನಾ). ಅದರ ಭಾಗ ; ಆ ಭಾಗ : ಗಿರೀಂದ್ರ ವನಾಂತರದ ಪುಣ್ಯಾಗಣಿತ ತೀರ್ಥಂಗಳೊಳು ತದುಭಾಗ[ಪಾಠಾಂ. ತದ್ಭಾಗ]ಪುಣ್ಯಾಯತನ ಗಣ್ಯಸ್ಥಾನ ಭೂಮಿಯಲಿ (ಬಸಪು. ೧೯–೩೨). [<ಸಂ. ತದ್ಭಾಗ]

ತದೆ$_1$ 'ಸದೆ$_1$' ನೋ.

ತದೆ$_2$ (ನಾ). ಬಡಿತ ; ಹೊಡೆತ ; ಪೆಟ್ಟು : ಅವರಾತಂಗವಪಾತನೊಂದು ತದೆಗಂ ಬೆಂಗೊಟ್ಟಂತುಮಿಂತುಮೋಡಿ ತವ್ಮೊಡೆಯಂಗಿಂತಿದಂ ಪೇಟ್ವುದುಂ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೦೫೪–೩). [<ತದೆ$_1$]

ತದೆವಡೆ (ಕ್ರಿ). ಏಟು ತಿನ್ನು : ಊರ ಸೀರೆಗಸಗಂ ತದೆವಡೆದನೆನಿಪ್ಪ ನಾಡನುಡಿ (ಅರ್ಥನೀ. ೮–೭೯). [ತದೆ$_2$ + ಪಡೆ$_1$]

ತದೇಕಚಿತ್ತ (ನಾ). ೧. ಅದರಲ್ಲೇ ನೆಟ್ಟ ಮನಸ್ಸು. ೨. ಅದರಲ್ಲೇ ನೆಟ್ಟ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳವನು ; ತನ್ಮಯಂಪಾದ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳವನಂ : ಮೊಕದ್ದಮೆಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಕಡತವನ್ನು ಬಿಚ್ಚಿಕೊಂಡು ತದೇಕಚಿತ್ತನಾದನು (ಪುನರು. ೩೭೪) ; ತದೇಕಚಿತ್ತನಾಗಿ ನನ್ನ ವಾಚನವನ್ನು ಕೇಳುತ್ತ ಕುಳಿತ (ದೀಪಹ. II, ೪). [ಸಂ. (ತದ್ + ಏಕಚಿತ್ತ)]

ತದ್ಗತ (ಗು). ೧. ಅದರಲ್ಲಿ ಮಗ್ನನಾದ,-ಆಸಕ್ತನಾದ,-ಶ್ರದ್ಧೆಯುಳ್ಳ. (ನಾ). ೨. ಲೀನನಾದವನು ; ಐಕ್ಯಹೊಂದಿದವನು : ಕೂಡಲ ಸಂಗಮದೇವನಲ್ಲಿ ತದ್ಗತನಾ[ಪಾಠಾಂ. ವಾ]ದೆನಯ್ಯಾ (ಬಸವ. ೮೪೫).

ತದ್ಗತವಾಗು = ಐಕ್ಯವಾಗು ; ಲೀನವಾಗು : ತನ್ನಲ್ಲಿ ತಾನು ತದ್ಗತವಾಗಿಪ್ಪ ಶಿವಯೋಗಿಗೆ ಭಿನ್ನವಿಲ್ಲ ನೋಡ (ಶರವ. ೩೭೦).

[ಸಂ. (ತದ್ + ಗತ)]

ತದ್ಗುಣ (ಗು). ೧. ಆ ಗುಣವುಳ್ಳ. (ನಾ). ೨. ಅದರ ಅಥವಾ ಆ ವ್ಯಕ್ತಿಯ ಗುಣ,-ಲಕ್ಷಣ. ೩.=ತದ್ಗುಣಾಲಂಕಾರ: ಅತಿ ಬಹುಲಸ್ಥಿತಿಯಿಂ ಸಂಗತಗುಣಮವಿಭೇದಿಯಾಗೆ ತದ್ಗುಣಮೆನಿಕುಂ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೭೪೭).

[ಸಂ. (ತದ್ + ಗುಣ)]

ತದ್ಗುಣಾಲಂಕಾರ (ನಾ). [ಕಾವ್ಯಮಿ] ಅರ್ಥಾಲಂಕಾರಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು: ಒಂದು ವಸ್ತು ತನ್ನ ಗುಣಮಂ ಬಿಟ್ಟುಪೆಱತೊಂದಱ ಗುಣಮಂ ಪಡೆಯೆಯುದು ತದ್ಗುಣಾಲಂಕಾರಮೆನಿಪುದು ಎಂತೆನೆ:-ಮುತ್ತಿನ ಸರಮಂ ಕಂದಳದೊತ್ತಿನೊಳಿಟ್ಟಱಗಿ ನಿನಗೆ ಸಾಮಂತನೃಪರ್ ಮತ್ತದನೆ ಪದ್ಮರಾಗಂಗೆತ್ತ್ರಚ್ಚರಿವಡುವರ್ (ಅಪ್ರತಿ. ೧೧೯-೨೦) ; ಯಾವುದಾದರೂ ಒಂದು ವಸ್ತು ತನ್ನಗುಣವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಮತ್ತೊಂದು ವಸ್ತುವಿನ ಗುಣವನ್ನು ಪಡೆಯಿತೆಂದು ವರ್ಣಿಸುವುದು ತದ್ಗುಣಾಲಂಕಾರ (ಕೃಬಿಡಿ. ೨೮೭).

[ತದ್ಗುಣ + ಅಲಂಕಾರ]

ತದ್ದಯ್ಯ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಶ್ರೀಮತ್ತದ್ದಯ್ಯ ಮಾಖಿಣ್ಣ ಭಟ್ಟಾರರ್ಗ್ಗೆ ವಿದ್ಯಾದಾನಗೊಟ್ಟ ಮಣ್ಣು ಬಟ್ಟವಾಳಯ್ಯಂಣ್ಣುಗಂ (ಎಕ. V, ಅರಕ. ೩೪-೭ : ಸು. ೯೦೦). [ತದ್ದ ? + ಅಯ್ಯ$_{1}$]

ತದ್ದರ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಮತ್ತನ್ರೂರ್ಱಯ್ವತ್ತದಱ ಚತುರಾಘಾಟದ ಸೀಮೆಯಾವುದೆಂದಡೆ ತದ್ದರಪೊಲದ ಬ[ದ]ಗಿ ಪೊಲದ ಸಂದಿನಲೀಶಾನ್ಯದ ಗುಡ್ಡೆ . . . ಅಲ್ಲಿಂ ಬಡಗಲು ಸೀವಟ್ಟದ ತದ್ದರಪೊಲದ ಸಂದಿನಲು ವಾಯವ್ಯದ ಗುಡ್ಡೆ (ಸೌಇಇ. XX, ೧೮-೩೭, ೯೮೦). [?]

ತದ್ದಲು (ನಾ). ಬೇಲಿ ಮೊದಲಾದವುಗಳಿಗೆ ಇಡುವ ಮುಳ್ಳಿನ ಬಾಗಿಲು ; "ಕುರಿಯ ರೊಪ್ಪಕ್ಕೆ ಅಥವಾ ಹುಲ್ಲುಕೊಪ್ಪಲು ಮುಂತಾದುವುಗಳ ಬಾಗಿಲಿಗೆ ಇಡುವ ಬಿದಿರಂಮುಳ್ಳಿನ ಅಥವಾ ಸೋಗೆಯ ಬಾಗಿಲು" (ನನ್ನೂರು. ಟಿಪ್ಪಣಿ) : ಹುಲ್ಲನ್ನು ತಿಂದು ಬಾಯಾರಿದ ಕುರಿಮರಿಗಳು ತದ್ದಲಿನ ಆ ಕಡೆ (ನನ್ನೂರು. ೧೫). 'ತಡಮೆ' ಪರಾ. [?]

ತದ್ದವಾಡಿ 'ತರ್ದವಾಡಿ' ನೋ.

ತದ್ದಿನ (ನಾ). ೧. ಆ ದಿನ : ಸುರೆ ಮಾಂಸವ ಭುಂಜಿಸುವ ತದ್ದಿನವೇ ದೋಷದಿನ (ಆದವ. ೯೪-೧೫೭). ೨. ಶ್ರಾದ್ಧ ; ತಿಥಿ : ಕುಂತಿಯ ಪತಿಯ ತದ್ದಿನ ಕಾಲ ಬಂದುದು ಕೃಷ್ಣನಿರುತಿರೆ ತದ್ದಿನಂಗಳಲಿ(ಕುಮಾಭಾ.ಓಂ೩. ೩-೧); ತದ್ದಿನಕೆ ಮಱುದಿವಸದೊಳ್ಪೇಳ್ದ ಚಪೆನಪಾತ್ರಂಗೆ (ಜೈಮಿಭಾ. ೧೦-೨೭). P ಶ್ರಾದ್ಧವು ಅಮಂಗಳವಾಚಕವೆಂದು ಹೀಗೆ ಪ್ರಕಾರಾಂತರದಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. [ಸಂ. (ತದ್ + ದಿನ)]

ತದ್ದು 'ತರ್ದು$_{2}$' ನೋ.

ತದ್ಧರ್ಮ (ಗು). ೧. ಆ ಕೆಲಸವನ್ನುಳ್ಳ. (ನಾ). ೨. ಆ ಧರ್ಮ ; ಆ ಕೆಲಸ. [ಸಂ. (ತದ್ + ಧರ್ಮ)]

ತದ್ಧಿತ (ಗು). ೧. ಅದಕ್ಕೆ ಹಿತವಾದ. (ನಾ). ೨. [ವ್ಯಾಕ] ಧಾತುವಲ್ಲದ ಪ್ರಕೃತಿಗಳಿಗೆ ಸೇರಿ ವಿಶಿಷ್ಟವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಪ್ರತ್ಯಯ: ಚರಮಸ್ವರಕ್ಕೆ ಚರಮಾಕ್ಷರಕಕ್ಕುಂ ಲೋಪಮಗುರ್ದೊಳ್ ತದ್ಧಿತಮೊದಿರೆ (ಶಮದ. ೨೦೯) : ಮಿಕ್ಕ ಪ್ರಕೃತಿಗಳ ಮೇಲೆ ಸೇರುವ ಕೆಲವು ಪ್ರತ್ಯಯಗಳಿಗೆ ತದ್ಧಿತಪ್ರತ್ಯಯಗಳೆಂದೂ . . . ಹೆಸರಿದೆ (ಕೃಬಿಡಿ. ೧೫). ೩. [ವ್ಯಾಕ] ತದ್ಧಿತಪ್ರತ್ಯಯ ಸೇರಿ ಆದ ನಾಮಪದ : ಗಣನಾವಿಶೇಷ ಪರಿಪೂರಣದೊಳಮನಿತಿನಿತನಿತ್ತು ಶಬ್ದಂಗಳ ಪೂರಣದೊಳಮನೆಯ ಪ್ರತ್ಯಯಮೊಣರ್ದು ಸಮಂತೊಂದಿ ತೋಱುಗುಂ ತದ್ಧಿತದೊಳ್ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೩೭೮).

[ಸಂ.]

ತದ್ಧಿತಾಂತ (ನಾ). [ವ್ಯಾಕ] ತದ್ಧಿತಪ್ರತ್ಯಯಗಳು ಸೇರುವುದರಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಪದ: ಮಿಕ್ಕ ಪ್ರಕೃತಿಗಳ ಮೇಲೆ ಸೇರುವ ಕೆಲವು ಪ್ರತ್ಯಯಗಳಿಗೆ ತದ್ಧಿತಪ್ರತ್ಯಯಗಳೆಂದೂ ಇವುಗಳಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾದ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ತದ್ಧಿತಾಂತಗಳೆಂದೂ ಹೆಸರಿದೆ (ಕೃಬಿಡಿ. ೧೫).

ತದ್ಧಿತಾಂತ ನಾಮ=ನಾಮಪ್ರಕೃತಿಯ ಮೇಲೆ ತದ್ಧಿತಪ್ರತ್ಯಯವು ಸೇರಿ ಆಗುವ ಪದ: ನಾಮಪ್ರಕೃತಿಗಳಿಗೆ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಪ್ರತ್ಯಯಗಳು ಸೇರಿ ತದ್ಧಿತಾಂತನಾಮಗಳಾಗುತ್ತವೆ (ಮಧ್ಯಮ. ೧೩೭). **ತದ್ಧಿತಾಂತ ಭಾವನಾಮ** = ತದ್ಧಿತಪ್ರತ್ಯಯ ಸೇರಿ ಸಾಧಿತವಾದ ಭಾವನಾಮ : ಭಾವವನ್ನು ಎಂದರೆ ವಸ್ತುಧರ್ಮವನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಕೆಲವು ತದ್ಧಿತಪ್ರತ್ಯಯಗಳು ಸೇರಿದರೆ ತದ್ಧಿತಾಂತಭಾವನಾಮಗಳಾಗುತ್ತವೆ (ಕೃಬಿಡಿ. ೦೯) : ಭಾವನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಧಾತುಗಳಿಂದ ಹುಟ್ಟತಕ್ಕವುಗಳಿಗೆ ಕೃದಂತಭಾವನಾಮಗಳೆಂದೂ, ನಾಮಪ್ರಕೃತಿಗಳಿಂದ ಹುಟ್ಟತಕ್ಕವುಗಳಿಗೆ ತದ್ಧಿತಾಂತ ಭಾವನಾಮಗಳೆಂದೂ ಹೆಸರು (ಮಧ್ಯಮ.೧೩೯). **ತದ್ಧಿತಾಂತಾವ್ಯಯ**=ನಾಮಪ್ರಕೃತಿಯ ಮೇಲೆ ತದ್ಧಿತಪ್ರತ್ಯಯವು ಸೇರಿ ಆಗುವ ಅವ್ಯಯ : ತದ್ಧಿತಾಂತಾವ್ಯಯಗಳು – (I) ಸಾದೃಶ್ಯಾರ್ಥದಲ್ಲಿ . . . ವೊಲ್, ಅಂತೆವೋಲ್, ಅಂತಿರೆವೋಲ್ ಎಂಬ ಪ್ರತ್ಯಯಗಳು ಬರುವುವು . . . ಹರಿವೊಲ್, ಇಂದ್ರಂಬೋಲ್. (II) ಒಂದು ಮೊದಲಾದ ಸಂಖ್ಯಾವಾಚಿಗಳಿಗೆ ಆವೃತ್ತಿ ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ಮೆ ಸೇರುವುದು–ಒರ್ಮೆ, ಇರ್ಮೆ, ಸಾಸಿರ್ಮೆ (ಕೃಬಿಡಿ. ೫೨). [ತದ್ಧಿತ + ಅಂತ$_{4}$]

ತದ್ಬಲ, ತದ್ಬಳ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಿಲ್ಲು : ದಂಡಾಸನಂ ತೀರಿ "ತದ್ಬಲ[ಪಾಠಾಂ. ಳ]ಮೆಂದು ಬಿಲ್ಲ ಭೇದಂಗಳಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೩೭-೩೩). 'ತೀರಿ' ಪರಾ. **ತದ್ಬಳ** : ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಾಣ : "ತೀರಿಂ ತದ್ಬಳಃ . . . ಅಂಬಿನ ಭೇದಂಗಳು" (ಜಲಾಯು. ೭೭-೩೦೩). [ಸಂ.]

ತದ್ಬಳ 'ತದ್ಬಲ' ನೋ.

ತದ್ಭವ (ಗು). ೧. ಅದರಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ, – ಉಂಟಾದ ; ಅದರಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ; ಅಲ್ಲಿಯ : ಗೃಹೋಪಕಂಠವನಭೂಜಮೆ ಕಲ್ಪಮಹೀಜದೊಪ್ಪಮಂ ತಳೆಯೆ ಧನಾಢ್ಯ ದಂಪತಿಯೆ ತದ್ಭವ ದಂಪತಿಯಂದಮಂ ಪುದುಂಗೊಳಿಸೆ ಪುರಂ ವಿರಾಜಿಪುದು ದೇವಕುರುಪ್ರತಿಮಾನಮೆಂಬಿನಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೧೧-೬೨). (ನಾ). ೨. ಅದರಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದುದು ; ಅಲ್ಲಿ ಜನ್ಮ ತಾಳಿದುದು : ಅವಱ ವಿಪರ್ಯಯವೃತ್ತಿ ಪ್ರವಿಭಕ್ತ ವಿಕಲ್ಪಮುಕ್ಕುಮುತ್ತರಮಾರ್ಗಂ ಸವಿಶೇಷ ಗುಣಮನತಿಶಯಮಧವಳೋಕ್ತಿಕ್ರಮದಿನಱಿಪುವೆಂ ತದ್ಭವದೊಳ್ (ಕವಿರಾ. ೨-೫೫) : ಕರಚರಣ ಸಮಾಯೋಗದಿ ಕರಣಂ ನೂಱೆಂಟು ತದ್ಭವಂಗಳ್ ಮೂವತ್ತೆರಡಂಗಹಾರವೆಸೆದುವು ಸರೋಚಕಂಗಳ್ ಸುಚಾರಿಗಳ್ ಸುರಪತಿಯಾ (ಅಜಿಪು ೫-೮). ೩. ಆ ಜನ್ಮ ; ಪೂರ್ವಜನ್ಮ : ಇನ್ನೆನ್ನ ನಿನ್ನ ತದ್ಭವ ಸಂಬಂಧದ ಬಂಧುರಲಂಬ ಪ್ರಾರಂಭಮಂ ಕೇಳ್ವೆಯಪ್ಪೊಡೆ (ಶಾಂತಿಪು. ೭-೮೩ ವ) ; ಜಾತಿಸ್ಮರೆಯಾಗಿ ತದ್ಭವಪ್ರತ್ಯಯದಿಂ ಭವಸ್ವರೂಪಮಂ . . . ಕೇಳ್ದು ತೀರ್ದು (ಸುಕುಮಾ. ೮-೧ ವ). ೪. [ವ್ಯಾಕ] ಸಂಸ್ಕೃತದಿಂದ ಅಥವಾ ಪ್ರಾಕೃತದಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ ಅಪಭ್ರಂಶ ಶಬ್ದ : ಸಕ್ಕದದ ತದ್ಭವಂಗಳ ಲಕ್ಷಣಮಂ ಕನ್ನಡಕ್ಕೆ ಲಕ್ಷಿಸಿ ಪೇೞ್ವೆಂ (ಶಮದ. ೨೫೩) ; ವಿಕಾರವನ್ನು ಪಡೆದ ಸಂಸ್ಕೃತ ಶಬ್ದಗಳಿಗೂ ವಿಕಾರವನ್ನು ಪಡೆದ ಅಥವಾ ಪಡೆಯದ ಪ್ರಾಕೃತಶಬ್ದಗಳಿಗೂ 'ತದ್ಭವ' ವೆಂಬ ಹೆಸರಿದೆ (ಕೃಬಿಡಿ. ೧೪). [ಸಂ. (ತದ್ + ಭವ)]

ತದ್ಭಾವ (ನಾ). ೧. ಅದರ ಭಾವ; ಅದರ ಪರಿಣಾಮ: "ತಳ್ಕು – ಅನುಲೇಪನೇ, ತದ್ಭಾವೇ ಚ(ಪ್ರಕಾಶ)" (ಶಮದ). ೨. ಅದರ ಸ್ವಭಾವ. ೩. ಒಂದು ಇನ್ನೊಂದಾಗಿ ಮಾರ್ಪಡುವುದು: ಉತ್ಪಾದ ತದ್ಭಾವ, ಪರಿಣಾಮ, ಅವಸ್ಥೆ, ಆಕಾರ ಎಂಬೀ ಪದಗಳು ಏಕಾರ್ಥಕಗಳು (ಹಿಂದಸಾ. ೭೮). [ಸಂ. (ತದ್ + ಭಾವ)]

ತದ್ರೂಪ (ನಾ). ೧. ಅದರ ರೂಪ,–ಆಕಾರ: ಇಂತಹ ತದ್ರೂಪು ತದ್ರೂಪಂಗಳ ಹೊದ್ದಿಹವಾದ ಕಾರಣ ಇಂತೀ ಆತ್ಮತತ್ವ ಭೇದದಲ್ಲಿ ಆಗುಚೇಗೆಯನಱಿಯಬೇಕು (ಷಟ್‌ಸ್ಥ. ೧೧-೪೧). ೨. ಅದರಂತೆ ಇರುವುದು; ಪ್ರತಿರೂಪ; ಯಥಾವತ್ತಾದ ರೂಪ: ಕತೆಗಾರ್ತಿಯರು ಸಾಂಸಾರಿಕ ಜೀವನದಲ್ಲಿಯ ಅತ್ತೆ – ಸೊಸೆಯರ ಸಂಬಂಧ . . . ಭಾವ–ಮೈದುನರ ಸಂಬಂಧಗಳನ್ನು ತದ್ರೂಪವಾಗಿ, ರಸವತ್ತಾಗಿ ಚಿತ್ರಿಸಬಲ್ಲರು (ದಾಗಿನ. III, ಮುನ್ನುಡಿ). [ಸಂ. (ತದ್ + ರೂಪ)]

ತದ್ರೂಪು (ನಾ). ೧. = ತದ್ರೂಪ ೧: ಇಂತಿಹ ತದ್ರೂಪು ತದ್ರೂಪಂಗಳ ಹೊದ್ದಿಹವಾದ ಕಾರಣ (ಷಟ್‌ಸ್ಥ. ೧೧-೪೧). ೨. = ತದ್ರೂಪ ೨: ಹಾಗೆ ಪಡೆದ ಬಿಂಬಕಲ್ಪನೆ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಾನುಭವದ ತದ್ರೂಪವಾಗಿದ್ದರೆ ಅದು ವಾಸ್ತವಿಕ (ನೈಜ) ಬಿಂಬಕಲ್ಪನೆ (ಶಿಕ್ಷದ. ೫೧೭). [<ಸಂ. ತದ್ರೂಪ]

ತದ್ವತ್ತು (ಗು). ಅದರ ಹಾಗಿರುವ; ಅದರಂತಿರುವ.

ತದ್ವತ್ತಾಗಿ = ಅಂತೆಯೇ; ಹಾಗೆಯೇ; ಇದ್ದುದಿದ್ದಂತೆ; ಯಥಾವತ್ತಾಗಿ: ಅಲ್ಲಿ ಕಾಣುವುದು ನಡೆಯುವುದೆಲ್ಲವನ್ನೂ ತದ್ವತ್ತಾಗಿ ಚಿತ್ರಿಸಲು ಅವನ ತೊಡಗುತ್ತಾನೆಂದು ಭಾವಿಸೋಣ (ಸಮಾಲೋ. ೧೧೩); ಪಾಶ್ಚಾತ್ಯ ಅರ್ಥಶಾಸ್ತ್ರದ ತತ್ತ್ವಸಿದ್ಧಾಂತಗಳನ್ನು ತದ್ವತ್ತಾಗಿ ಅಂಗೀಕರಿಸಿ (ಭಾರದ. ೩೫೦). [ಸಂ. ತದ್ವತ್]

ತದ್ವಿಪರೀತ (ನಾ). ಅದಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧವಾದುದು; ಬೇರೆಯಾದುದು: ಹುಸಿ ಪರದ್ರೋಹವು ಪರಸ್ತ್ರೀವ್ಯಸನ . . . ಆತ್ಮಸ್ತುತಿಯನಿಷ್ಟವನು ಬಿಸುಟು ತದ್ವಿಪರೀತದಲಿ ವರ್ತಿಸುವನವನೇ ರಾಯನು (ಕುವ್ಯಾಉ. ೩-೭೧); ಬಡವರ ಸಮುಯಕ್ಕೆ ಅವನ ನಡತೆ ತದ್ವಿಪರೀತ (ನಿಬಂಧ. I, ೪೯೪).

[ಸಂ. (ತದ್ + ವಿಪರೀತ)]

ತದ್ವಿರುದ್ಧ (ಗು). ಅದಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಯಾದ,–ವಿರುದ್ಧವಾದ: ದೇಶಂ ಪರರಾಷ್ಟ್ರಾದಿ ನಿವೇಶಾಂತಂ ತದ್ವಿರುದ್ಧವಚನಂ ಮಿಗೆ ಸಂಕ್ಲೇಶಕರಂ (ಕವಿರಾ. ೧-೧೧೧). [ಸಂ. (ತದ್ + ವಿರುದ್ಧ)]

ತದ್ವ್ಯತಿರಿಕ್ತ (ನಾ). ಅದರಿಂದ ಭಿನ್ನವಾದುದು,–ಬೇರೆಯಾದುದು: ಪಿಡಿದು ನಿಮ್ಮಾಗ್ರಹದಿಂದಂ ನಿಱಿಸಿದ ಪದಾರ್ಥ ಸುಖದುಃಖ ಹರ್ಷ ವಿಷಾದಂಗಳೊಳಾದುದೊಂದು ವಿಜ್ಞಾನ ಸಂತಾನಮಾದುದಲ್ಲದೆ ತದ್ವ್ಯತಿರಿಕ್ತಂ ಜೀವನೆಂಬುದಿಲ್ಲ (ಶಾಂತಿಪು. ೮-೧೪೩ ವ).

[ಸಂ. (ತದ್ + ವ್ಯತಿರಿಕ್ತ)]

–ತನ (ಪ್ರ). [ವ್ಯಾಕ] ಒಂದು ತದ್ಧಿತ ಭಾವನಾಮ ಪ್ರತ್ಯಯ: ತನಮಿಕೆಯುಮೆಂಬಿವುಂ ಚೇತನಭಾವದೊಳಕ್ಕುಂ (ಶಾವ್ಯಾವ. ೩೪೩); ತನಕ್ಕೆ – ಕಲಿತನಂ, ಚದುರತನಂ, ಆಳ್ತನಂ, ಜಾಣತನಂ (ಶಮದ. ೩೦೧ ಪ್ರಯೋ). [<ಪ್ರಾ. ತಣ]

ತನಕ, ತನಕ್ಕ (ಅ). ಪರ್ಯಂತ; ವರೆಗೆ: ಆಡುವನ್ನತನಕ ಅಂಗಳ ಬಾಗಿಲಲ್ಲಿ ಗುಡಿಗೂಟ್ ಎನ್ನಬಹುದೆ (ಬಲೀಶ್ವ. ೩೭); ಆನಂದದಿಂದಾಡಿ ಪಾಡಿದನು ನಡುವಗಲ ತನಕ (ಸಿದ್ಧರಾ. ೨-೧೭); ಪುಟ್ಟಿದುದು ಮೊದಲಿಂದು ತನಕೊಂದಡಕೆ ಹಂಗಿನೊಳೊಂದೆನುಸಿಕನೆ (ಬಸಪು. ೬೧-೫೭); ಋಷಿಗಳೈವರ ಕಾಲದಲಿ ಕರೆ ನಾಳೆತನಕಿಹನೆಂದನಸುರಾರಿ (ಕುವ್ಯಾಅ. ೭ರಿ೩. ೩-೧); ತಾನು ತನ್ನ ಮಕ್ಕಳ ಕಾಲ ತನಕ ನಾಲ್ಕು ಮುಂಡಿ ತಳವನೂ ಗೇಣಿಗೆ ಬಿತ್ತಿ (ಸೌಇಇ. IX-II, ೪೪೪-೩೪: 1433); ಗುರುವಿನ ಗುಲಾಮನಾಗುವ ತನಕ ದೊರೆಯದಣ್ಣ ಮುಕುತಿ (ಪುರಂದ. ೩-೧೪೯ ಪಲ್ಲವಿ); ಮಂಡಿಯ ತನಕ ಬರುವ ಒಂದು ಪಂಚೆ (ಕಳಹು. ೧). **ತನಕ್ಕ**: ಚೇಳು ವ್ಯಾಳಂ ಮಕ್ಷಿಕ ತಾಳಿದವವು ಪುಚ್ಛದಂತ ಶಿರದಿಂ ವಿಷಮುಂ ತಾಳಿದ ವಿಷಮುಂ ದುರ್ಜನ ಕಾಲಿಂದಂ ಶಿರತನಕ್ಕ (ನೀತಿಸಾ. ೫೩೩). 'ಅನ್ನಕಂ' ಪರಾ. [ದೇ.; ತೆಲು. ದನುಕ, ದಾಕ]

ತನಕರ 'ತನಕರಂ' ನೋ.

ತನಕರಂ, ತನಕರ (ಅ). = ತನಕ: ಪಾಂಡವರು ಇಂದಿನಾಹವ ತನಕರಂ ಸೌಖ್ಯಜೀವಿಗಳು (ತುರಂಗ. ೭೩-೫೪). **ತನಕರ**: ಅವರು ಇನ್ನಿಷ್ಟು ದಿನ ತನಕರ ನೊಂದಡವಿಯೊಳಗೆ ನಡೆದಿಲ್ಲಿ ಪರಿಯಂತರಂ ಬಂದಡೇನಪ ರಾಘವೇ (ತುರಂಗ. ೪೩-೯). 'ಅನ್ನಕ್ಕರ' ಪರಾ. [<ತನಕ]

ತನಕಲಿ, ಟಣಕಲಿ (ನಾ). ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಜೊಂಡಿನಂತೆ ಬೆಳೆಯುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ; ಆಪು: ಇದರಿಂದ ಬಿಸಿಲಿಗೆ ತಲೆಯನ್ನು ಮರೆ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವ ಪರಂಗಿ ಟೋಪಿಗಳನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಕರೇ ಬೆಂಡು ಅಲಗಿನ ಗಿಡ, ತನಕಲಿ (ವ್ಯಜಿಗಿ. ೩-೫೧). **ಟಣಕಲಿ**: (ಚ). [?]

ತನಕಿ, ತನಖೆ₁, ತನಿಕಿ, ತನಿಕೆ, ತನಿಖಿ, ತನಿಖೆ(ನಾ). ೧. ಪರೀಕ್ಷಿಸುವುದು; ವಿಚಾರಣೆ; ಶೋಧನೆ: (ಚ). **ತನಖೆ₁**: ೧. ಶ್ರೀತ್ರಿರಪತಿ ಗಿರ್ರಿ ಮೇಲೆ ಆಗತಕ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಸಂತರ್ಪಣೆ ಬಗ್ಗೆ ತನಖೆ ಅಪ್ಪಣೆ ಕೊಟ ವಿವರಾ (ಮೈಅರಿ. ೧೯೩೮, ೨೭-೩ : 1830). ೨. (ಹಳ್ಳಿಗಳಲ್ಲಿ) ಒಬ್ಬನಿಗೆ ಸೇರಿದ ಜಮೀನುಗಳು ಮತ್ತು ಅವುಗಳಿಂದ ಬರಬೇಕಾದ ಕಂದಾಯದ ವಿವರಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ದಾಖಲೆ ಪುಸ್ತಕ: (ಚ). **ತನಿಕಿ**: ೧. ಗೌಡರು ನನ್ನನ್ನೇ ತನಿಕೀಗೆ ತಗೊಂಡರೆ ನಾ ಹ್ಯಾಗೀ ಊರಾಗಿರೋದು (ಸಂಕ. IX, ೩೮). **ತನಿಕೆ**: ೧. ತನಿಕೆ ಕ್ರಮ ನಡೀಬೇಕಂತೆ ಅಂದನು (ಮುನಿಮಾ. ೨೦೩). **ತನಿಖಿ**: ೧. ಕೊತ್ವಾಲನನ್ನು ಕರೆಸಿ ಅವನು ನಡೆಸಿದ ತನಿಖಿಯ ಸ್ವಭಾವವನ್ನು ತಿಳಕೊಳ್ಳಬೇಕಾಗಿದೆ (ವಾಗ್ಮೀವಿ. ೨೦೭). **ತನಿಖೆ**: ೧. ವ್ಯಾಜ್ಯದ ತನಿಖೆಯ ಬಗ್ಗೆ ಒಂದು ದಿವಸವನ್ನು ಗೊತ್ತುಮಾಡತಕ್ಕದ್ದು (ಗ್ರಾಮಾಕ. ೨೮).

ತನಿಕೆ ಮಾಡು = ಶೋಧನೆ ಮಾಡು: ಆಫೀಸಿನ ವರ್ಗಖರದಿಗಳನ್ನವನು ತನಿಖೆ ಮಾಡಿದನು (ಪುನರು. ೨೭೪); ಅವರು ಹೊರಗೆ ಬರುವ ಜನರನ್ನೂ ಒಳಗೆ ಹೋಗುವ ಜನರನ್ನೂ ತನಿಖೆಮಾಡಿ ನೋಡುತ್ತಿದ್ದರು (ಡಂಗಾಳ್ಯ. ೩೧೩). [←ಅರ. ಹಿಂ. ತನಕೀಹ್]

ತನಕ್ಕ 'ತನಕ' ನೋ.

ತನಖಾ 'ತನಖೆ₂' ನೋ.

ತನಖೆ₁ 'ತನಕಿ' ನೋ.

ತನಖೆ₂, ತನಖಾ (ನಾ). ಸಂಬಳ; ತಲಬು: ಬಹದರರಿಗೆ ಸಲ್ಲತಕ್ಕ ತನಖೆಹಣವನ್ನು ಸತ್ಯಮಂಗಲದಲ್ಲಿ ದಳವಾಯಿ ದೇವರಾಜಯ್ಯ ಅರಿಶಿನವರು ತರಿಶಿಕೊಳುತ್ತಾಯಿರಲಾಗಿ (ಹೈದರ. ೭೩). **ತನಖಾ**: ಸೈನಿಕರ ತನಖಾಗಳು (ತಿಂಗಳ ಸಂಬಳಗಳು) ಕಾಲಕಾಲಕ್ಕೆ ಸರಿಯಾಗಿ ದೊರೆಯುತ್ತಿದ್ದುದರಿಂದ (ಕಭವಿ. II, ೨೪೧).

[←ಪಾರ. ತನಖ್ವಾಹ್ ; ಹಿಂ. ತನಖಾಹ್ ; ಮರಾ. ತನಖಾ, ತನ್ಖಾ]

ತನತು 'ತನತ್ತು' ನೋ.

ತನತ್ತು, ತನತು, ತನ್ನತು, ತನ್ನದು (ಸ). ತಮತು, ತಮತ್ತು, ತಮುತು, ತಮುತ್ತು, ತಮುದು, ತಮ್ಮದು, ತಮ್ಮುತು, ತಮ್ಮುತ್ತು (ಬಹುವ): ತನಗೆ ಸೇರಿದುದು. "ತನತ್ತೆಂದುಂ ತನ್ನದು" (ಕಶಸಾ. ೨೭-೫೪೩): ಅನಿತ್ತನಿತ್ತಂ ವನದೊಳ್ ವನೇಚರಂ ತನತ್ತು ಬಿಲ್ಲಾನದನೊತ್ತಿ ಕೀಸುಗುಂ (ಭಾಷಾಭೂ. ೬೮ ಉದಾ); ಮುನಿಸಿದು ನಿನತ್ತು ಸೈರಣೆಯೆನತ್ತು ಕೆಳದಿಗೆ ತನತ್ತು ಸಂದಿಸುವೆಸಕಂ (ಶಮದ. ೧೪೭ ಪ್ರಯೋ). **ತನತು**:

"ತನತೆಂದು ತನ್ನದಕ್ಕು" (ಕವಿರಾ. ೨೧೯) : ತನತೊಂದು ಜನ್ಮಮಂ ಸಫಲಂ ಮಾಳ್ಪುದು (ಆದಿಪು ೧೩-೧೨೦): ನಿನತೆನತು ತನತೆನಿಪ್ಪವು ಜನಿಯಿಸುಗುಂ ನಿನ್ನದೆನದುಂ ತನ್ನದೆನಿಪ್ಪನಿತಱೊಳಂ (ಶಮದ. ೧೪೭) : ತನತು ವಿಚಿತ್ರಮಪ್ಪ ನಡೆಮಾಡದ ಗಾಡಿಯು ಸದ್ವಿಮಾನಮಂ ತನತು ಸುರಮ್ಯಹರ್ಮ್ಯದ ವಿಳಾಸದ ರುಂದ್ರ ಫಣೀಂದ್ರ ಗೇಹಮಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೯-೧೧೧) ; ತನುವಿದು ತನತಲ್ಲೆಂದು ವಿಚಾರಿಸಿ (ಜಯುಕಾ. ೧೭-೩೨) : ನಿನಗೆಂದಾದೋದನಮಂ ತನತೆಂದುಂ ತಿಂದವಂಗಪಾಯಂ ಬರ್ಕುಂ (ಕಂದಶ. ೭೬). **ತನ್ನತು :** ತನ್ನತೂಟಂ[ಪಾಠಾಂ. ತನ್ನುಂಡೂಟಮಂ]ತನಗೆ ಜನ್ಮಾಪೂರ್ವಮಪ್ಪುದಱಿಂ ಮಹಾವಿಸ್ಮಯಂಬಟ್ಟು (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧-೧೫೪). **ತನ್ನದು :** ನೆಗಟ್ತೆವೆತ್ತ ಪಶಿಭಕ್ತಿಯ ಪ್ರೇಮೆಯ ಮಾನಸಿಕ್ಕೆಯಗ್ಗಲದ ಪೊಗಟ್ತೆ ತನ್ನದೆನೆ ಪೆಂಪು ಮನೋಹರಿಗಲ್ಲದಕ್ಕುಮೇ (ಆದಿಪು. ೧-೭೨); ತನ್ನದೆಂದೇ ಸ್ಮರಿಸಿ ಪಶುಗಂ ಪ್ರಾಣಪದವಾಗಿಪ್ಪುದಾ ಕಱುವು (ಬಸಪು. ೫೧-೨೨). **ತಮತು :** ನಿಮತು ಎಮತು ತಮತು : ವಿಕಲ್ಪದಿಂದವಱ ದ್ವಿಭಾವಮುಮುಂಟು – ನಿಮತ್ತು ಎಮತ್ತು ತಮತ್ತು – ಎಂದು (ಶಮದ. ೧೪೭ ವೃತ್ತಿ) : ಅಸಮ ಪದಂ ತಮತೆಂಬುದನೊಸೆದೀರೇಳ್ಪಗಕೆ . . . ಕಾಣಿಸುವರ್ (ಕಂದಶ. ೪೮). **ತಮತ್ತು :** ಪರಬೊಮ್ಮಂ ತಿಳಿದುಂ ತಮತ್ತು ಕಱಿಯಂ ತೀರ್ಥಂಗಳೊಳ್ನೀಗಿಯುಂ (ಮೃಸೂಮ. ೫-೩೭). **ತಮುತು :** ವಿಭುಗಳ್ ನಭದಿಂ ಬಂದು ಪೊಕ್ಕಲ್ಲಿ ಧೈರ್ಯಚ್ಯುತಿಯಿಂ ಕೊಂಡೋಡಿ ಪೋದರ್ ತಮುತೊಡಮೆಯನೇಂ ಬಂದರೇಗೆಯ್ದರೆಂಗುಂ ಕ್ಷಿತಿಪಾಳಾನೀಕಂ (ನೇಮಿಪು. ೧೧-೧೧೭). **ತಮುತ್ತು :** ತಮುತ್ತಿರ್ವರುಮಂ ನೋಳ್ಪ ಪುಳಿಂದಿಯರಂ ನೋಡುತ (ಜಯುಕಾ. ೦೫-೩೫). **ತಮ್ಮತು :** ನಿಮ್ಮತಮ್ಮತು ತಮ್ಮತೆನೆ ಬಹುವಚನ ಮಕ್ಕುಂ (ಶಬ್ದಸ್ಮೃ. ೬೦). **ತಮ್ಮದು :** ಬೆಳೆದ ಬೆಳಸಿನಾಯವು ತಂಮದು (ಎಇ. XXIII, ೩೦-೭೫ ; 1265). **ತಮ್ಮುತು :** ಆ ಪಾಂಡವರ್ ತಮ್ಮುತಯ್ವರುಮಿರ್ದರ್ ದ್ರುಪದಾಧಿರಾಜಪುರದೊಳ್ (ಪಂಪಭಾ. ೪-೨): ತಮ್ಮುತಿರ್ವರುಂ ಪೊನ್ನಿಗನಿಂ ಬರೆಯಿಸಿದರ್ . . . ಸಲೆ ಪುರಾಣ ಚೂಡಾಮಣಿಯಂ (ಅಜಿಪು. ೦-೩೪). **ತಮುತ್ತು :** ಇವು ತಮ್ಮುತ್ತಿಬ್ಬರ ಕಲ್ಗಳ್ (ಎಇ VI, ೧೭೧-೫ ; 765) ; ತಮ್ಮುತ್ತು ಮೂವರಾ ಪಾಶುಪತಂ (ಎಇ. IX, ೦೮-೫ : ಸು. 900) ; ತಮ್ಮುತ್ತಿಬ್ಬೊರ್ಬರ್ ತುಱುಗೋಳೊಳ್ ಕಾದಿ ಸತ್ತರ್ (ಎಕ. IV, ಹುಣಸೂ. ೯೨-೮ ; ಸು. 920). [<ತಾನ್]

ತನದೆಕಲ್ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು (?) : ಭಟರ್ ತನದೆಕಲ್ಲ ತುರುಗಳೊಳ್ ಕಾದಿ ಸತ್ತು ಸಗ್ಗತರ್ ಆದರ್ (ಮೈಆರಿ. ೧೯೨೩, ೩೧-೧೫ : 8ನೆಯ ಶತ). [?]

ತನನ, ತನನನ (ನಾ). ಹಾಡಿನ ಪ್ರಾರಂಭದಲ್ಲಿ ಗುಣುಗುಟ್ಟುವಿಕೆ ; ತನ್ನಲ್ಲಿ ತಾನು ಹಾಡನ್ನು ಗುಣುಗುಣಿಸುವುದು : 'ತನನವೆನ್ನು' ಪರಾ. **ತನನನ:** ತನ್ನ ಕೊಂದುಕೊಂಬ ಜನ ಭಾವವಿರದ ತನನನ (ಅರಳು. ೧೧೯-೧೨).

ತನನನ 'ತನನ' ನೋ.

ತನನನವೆನ್ನು 'ತನನವೆನ್ನು' ನೋ.

ತನನವೆನು 'ತನನವೆನ್ನು' ನೋ.

ತನನವೆನ್ನು, ತನನನವೆನ್ನು, ತನನವೆನು (ಕ್ರಿ). ೧. ಹಾಡಿನಲ್ಲಿ ಮಗ್ನವಾಗು. ೨. (ಆಲಂ) ಆನಂದಪರವಶವಾಗು: ಪತಿಯ ಪ್ರಾಣಗಳೊಡನೆ ತನನವೆಂದಿತು ದೇಹ (ಚಿಂತನ. ೦೫-೧೧). **ತನನನವೆನ್ನು :** ೨. ದೊರೆತ ಕುಮಾರನನ್ನು ಹೆಗಲ ಮೇಲೆ ಕುಳ್ಳಿರಿಸಿಕೊಂಡು ಮನವೆಲ್ಲ ತನನನವೆನ್ನುತಿರಲು . . . ಹೊರಟನು (ಕರಡ. ೭೯೪). **ತನನವೆನು:** ೨. ನಿನ್ನ ಮನನದಿಂದ ತನನವೆನುತಿದೆ ತನು ಪಾವನಾ (ಗರಿ. ೧೧೩-೫). [ತನನ+ಎನ್ನು(<ಎನ್₁)]

ತನಮಾನಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕಂಠಾಭರಣ : ತನಮಾನಿ ವಜ್ರ ಪಚ್ಚೆದ ಬಳಿ ಮೂಗಿನಲಿ ರನ್ನದ ಮೂಗುತಿ ಇಟ್ಟಿಹಳು (ಸಿದ್ಧಪು. ೧೯-೭೩).
[←ಮರಾ. ತನಮಣೀ, ತನ್ಮಣೀ]

ತನಯ (ನಾ). ಮಗ; ಸುತ : "ಸೂನುಃ, ಸಂತತಿಃ . . . ತನಯಃ, ಸ್ತನಂಧಯಃ, ಅಪತ್ಯಂ – ಈ ೧೨ ಮಗವು" (ಹಲಾಯು. ೮೨-೩೪೩) : ತನಯಶತಮಾದುದಲ್ತೆನಗನಿವಾರಿತ ದುಃಖ ಶತಮೆ ತಾನಾದುದು (ಪಂಪಭಾ. ೧೪-೮) : ಅತ್ರಿಮಚ್ಚೆಗಮಾದಂ ತನಯಂ ಪಡೆವಳತ್ತೆಲಂ (ಅಜಿಪು. ೧-೪೧) ; ತನಯನಂ ಪೆತ್ತಳ್ ಗಡಂ ನಿನ್ನ ಪತ್ನಿ (ಜಗವಿ. ೩-೨೩).
ತನಯಳ್ = ಮಗಳಂ : ತನಯಳಂ ಬಸವಂಗೆ ಭಕ್ತಿಯೊಳಿತ್ತು ಶರಣೆಂದ (ಬಸಪು. ೪ ಸೂಚನೆ). [ಸಂ.]

ತನಯಸ್ಥಾನ (ನಾ). [ಜ್ಯೋತಿ] ಜಾತಕದಲ್ಲಿ ಲಗ್ನದಿಂದ ಐದನೆಯ ಸ್ಥಾನ ; ಪುತ್ರಸ್ಥಾನ : ವನಜದ್ವಿಟ್ಸುತನೊಂದಿದಂದುದಯದೊಳ್ ಪ್ರಾಜ್ಞಂ . . . ತನಯಸ್ಥಾನದೊಳಾತ್ಮಮಂತ್ರಿ ರಿಪುವೊಳ್ ನಿಶ್ಯತ್ರು (ಜಾತತಿ. ೧೮-೦೦). [ತನಯ + ಸ್ಥಾನ]

ತನಯೆ (ನಾ). ಮಗಳು : "ದುಹಿತಾ, ತನಯಾ, ಪುತ್ರೀ–ಈ ೩ ಮಗಳ್" (ಹಲಾಯು. ೮೩-೩೫೧) : ತನಯೆ ತಪದಿಂದ ನೀ ನಿನ್ನನೆಯಲ್ಲದೆ ನಮ್ಮ ಕುಲಮುಮಂ ಬೆಳಗಿದೆ (ಜಾಂತಿಪು. ೪-೧೧೫). [ಸಂ. ತನಯಾ]

ತನಸಿಮೆಳೆ (ನಾ). ಒಂದಂ ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : ತಂದಪ್ರಸಿ, ತಂಡರಸಿ, ತನಸಿಮೆಳೆ (ಮೈಜಿಗ. ೪೦-೮೧೭). [ತನಸಿ₀ + ಮೆಳೆ]

ತನಾಲುಮೊನಾಲು (ನಾ). ಆನೆಯ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಅಲಂಕಾರ ವಸ್ತು (?) : ಆನೆಗೆ ಅಲಂಕಾರಕ್ಕೆ . . . ಹಿತ್ತಾಳೆ ಗುರಾಣಿಗೆ ಚಿಂನದ ಮುಲಾವಿನ ಗುಬ್ಬಿ ೪ ಸಹ ೧ ಯಿದಕ್ಕೆ ಚಿಂನದ ಮುಲಾವಿನ ತನಾಲುಮೊನಾಲು ಬೆಳ್ಳಿಸರಪಣೀ ಸಹ ಕತ್ತಿ ೧ (ಎಕ. XIV, ನಂಜನ. ೨೯೨ ಪುಟ. ೧೪೨ ; 1847).
[?]

ತನಿ₁ (ಕ್ರಿ). ತನಿತು, ತನಿತ್ತು (ಭೂತನ್ಯೂ). ೧. ಒಂಟಿಯಾಗಿರು ; ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿರು ; ಬೇರೆಯಾಗಿರು : ಪೊಟ್ಟೆ ತನಿತುಱಿಯೆ ಪಕ್ಕಿ ಪಾಱಿದನಿತೇ ಒಡಲೊಡನೆ ಉಸಿರಿನೆಡೆ ನಂಟು (ಕುಱಳ್. ೧-೩೪-೮). ೨. ಪಕ್ವವಾಗು; ಹಣ್ಣಾಗು; ಮಾಗು : ತನಿತು ತೊಡಂಬೆವಿಟ್ಟುದಿರ್ದ ಪಣ್ಗಳನಟ್ತಿಯೆ ಮೆಲ್ದು (ಚಂದ್ರಪು. ೩-೧೫). ೩. ಹೆಚ್ಚಾಗು; ಅತಿಶಯವಾಗು : ಗೀತವಾದ್ಯ ನಿನದಂ ಜಗಮಂ ಪಿಡಿದಿರ್ದ ಗಾಳಿಯೊಳ್ ಮೇಳಿಸೆ ತಾಂಡವಂ ತನಿತು ದಂದಮರೇಂದ್ರ ತನುಪ್ರಯೋಗದಿಂ (ಮಹಾಸೇ. ೯-೧೧). ೪. ಸೊಗಸಾಗು; ಹಿತವಾಗು: ಮೊಱೆಯುಂ ವಿಡಾಯುವ ಮಾತು ಕಿಂದೆಸಪ ನಾಣ್ದಾಣಂ ತನಿತ್ತೆಂಬು ಮೈಮಱೆಪಂ . . . ಅಳುಂಬಂ ಕೂಟದೊಳ್ ನಲ್ಲರಾ (ಚಂದ್ರಪು. ೮-೭೮); ನ್ಯೂನತೆಗಳನೀ ಜಗಮಂ ತೋರಿ ಸಾರಿ ಪೆಣೆದು ಬಿದಿ ಬಿಸಾಡೆ ನರರ ಮಿಡುಕಿನಾ ನೆರೆನೆರೆವೋಲ್ ತಿರ್ದುವ ಮೊಗಸಂ ಮೆಲ್ಲನೆ ಪರಿಪೂರ್ಣತೆಗೊಲ್ದೇರುವಾರ್ಪನವರ ತನಿವ ಗೆಲ್ಲವ ಕವಿ ನಿರವಿಪಂ (ಸಂಸಪ. ೧೫-೯).

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ಮಲ. ತನಿ; ತೆಲು. ತನರು, ತನಿಯು; ಮಲ್ತೊ. ತನ್ಯರೆ]

ತನಿ₂ (ನಾ). ೧. ಒಂಟಿಯಾಗಿರುವಿಕೆ ; ಏಕಾಂತ ; ಏಕಾಂತತೆ : ಬಯ್ತಿಡಿಮ್ ಕಲ್ಲಱಿಯೊಳ್, ಒರ್ವಳನೆ ತನಿಯಾಗಿ (ಅಂತಿಗೊ. ೯೦-೮೩೫) : ಮನೆಯಲ್ಲಿ ತನಿಯಾಗಿ ಹಾಡುವಾಗ ಕಾಣದ ಒಂದು ಹೊಸ ಸೊಗಸು, ಈ ಮೇಳಗಾನದಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ (ಕರ್ನಾಟ. ೩೫೭) : ಈಗ ನಾವಿಬ್ಬರೇ ತನಿಯಾಗಿ ಒಟ್ಟಿಗಿದ್ದೆವು (ಕುಟುಂಸಾ. ೧೫೩) ; ಪುಷ್ಪಿಸಿದ ಮರಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಪರಾವಸುವಿನ ಹೆಂಡತಿ ತನಿಯಾಗಿ ನಡೆಯುತ್ತಾ ಇದ್ದಳು (ವ್ಯಾಸಪಿ. ೧೭೧). ೨. ಅಂದ; ಸೊಗಸು 'ತನಿಗೆಡು' ಪರಾ. (ಗು). ೩. ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾದ ; ಬೇರೆಯಾದ: ಕೃಷ್ಣಯ್ಯರ್ ಅವರ ತನಿ ಪಿಟೀಲು [illegible]

ಏಪರ್ಾಡಾಗಿತ್ತು (ನಾಕಲಾ. ೯೧). ೪. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಬೆಳೆದ ಪುಷ್ಟವಾದ ; ಪಕ್ವವಾದ ; ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ವಿಕಾಸಗೊಂಡ. 'ತನಿಗರುಳು', 'ತನಿಗಬ್ಬು'. 'ತನಿಜವ್ವನ' ಪರಾ. ೫. ಹೆಚ್ಚಾದ; ಅತಿಶಯವಾದ: ಉಕ್ಕಿದುದು ತನಿವೀರರಸ ಕುದಿದುಕ್ಕಿ ಹರಿದುದು ರೌದ್ರರಸ (ಕುವ್ಯಾಕ. ೧೬-೨೭) : ತನಿನೇಹದೆಸವ ಜಾಣೆನ ಬರ್ದಿನೆಯರು (ಧ್ರುವೇ. ೨-೧೪) : ಭಾವಿಸೆ ಸೊಗದ ಸುಗ್ಗಿಯು ತನಿಸೊಕ್ಕೆನ್ನನಾವರಿಪುದು ಪಾತ್ರೇವೆ (ಹದಿಬ. ೦-೪೩). ೬. ಹದವಾದ ; ಹಿತಕರವಾದ ; ಸವಿಯಾದ. 'ತನಿರಸ', 'ತನಿವಾಲ್' ಪರಾ. ೭. ಹೊಚ್ಚ ಹೊಸತಾದ ; ತಾಜಾ : 'ತನಿದುಡಗು', 'ತನಿರಕುತ' ಪರಾ. ೮. ನಿರ್ಮಲವಾದ: ಪರಿಶುದ್ಧವಾದ. 'ತನಿಜೊನ್ನ', 'ತನಿಯೆಣ್ಣೆ' ಪರಾ.

ತನಿತನಿ (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ) : ಶಾಂತಲಾದೇವಿ ಊಳಿಗದ ಹೆಣ್ಣೊಂದೊಂದನ್ನೂ ತನಿತನಿಯಾಗಿ ನೋಡಿದಳು (ಸವತಿ. ೨೬೭) : ನಾಲ್ಕು ಕಡೆಗಳಲ್ಲೂ ತನಿತನಿಯಾಗಿ ಏಕಘನದ ನಿಡುಬಂಡೆಗಳು—ವಿಶ್ವಶಿಲ್ಪಿ ನಿರ್ಮಿಸಿದ ಅದ್ಭುತ ಕಮಲದ ದಳಗಳಂತೆ (ನಂಟರು. ೧೩೫). ತನಿಯಳ್ = ಒಂಟಿಯಾಗಿರುವವಳು ; ಏಕಾಕಿನಿ : ತನ್ನವನ ಕಳೆದುಕೊಂಡಿನಿಯಳ್ . . . ತನ್ನೊಳೇ ಬಾಡುವಳು ತನಿಯಳ್ (ಪಾರಸಿ. ೨೦-೪೫೮). [<ತನಿ₁]

ತನಿ₃ 'ತಣಿ₃' ನೋ.

ತನಿಕಛೇರಿ (ನಾ). ಒಂದು ವಾದ್ಯಕ್ಕೆ ಅಥವಾ ಒಬ್ಬನೇ ಸಂಗೀತಗಾರನಿಗೆ ಪ್ರಾಧಾನ್ಯ ಏರುವ ಸಂಗೀತ ಕಚೇರಿ : ಆಧುನಿಕ ಸಂಗೀತದಲ್ಲಿ ಪಿಟೀಲು. ತನಿಕಛೇರಿ ನಾಡಲೂ ಉಪಯೋಗವಾಗಿದೆ (ಸಂಗೀದಂ. ೧೯೫).

[ತನಿ₂ + ಕಛೇರಿ (<ಕಚೇರಿ)]

ತನಿಕಾಧಿಕಾರಿ (ನಾ). ಪರೀಕ್ಷೆ ಅಥವಾ ವಿಚಾರಣೆ ನಡೆಸಲು ಬಂದ ಅಧಿಕಾರಿ : ಎಲ್ಲ ಮಟ್ಟದಲ್ಲೂ ತನಿಕಾಧಿಕಾರಿಯಂತೆ ಶಿಕ್ಷಿಸುವ ಮನೋಭಾವದ ದರ್ಪದಿಂದ ಕೆಲಸ ಮಾಡುವುದು ತಪ್ಪಿ ಸ್ನೇಹಿತನಂತೆ, ಹಿರಿಯ ವ್ಯಕ್ತಿಯಂತೆ ವರ್ತಿಸಬೇಕು (ಶಿಕ್ಷದ. ೭೫೪).

[P ಇದು ವ್ಯಾಕರಣಬದ್ಧವಲ್ಲ]

ತನಿಕಿ 'ತನಕಿ' ನೋ.

ತನಿಕೆ 'ತನಕಿ' ನೋ.

ತನಿಖಿ 'ತನಕಿ' ನೋ.

ತನಿಖಿಸು (ಕ್ರಿ). ಪರಿಶೀಲಿಸು ; ಪರೀಕ್ಷಿಸು : ಸುರೇಶನ ಮಾತಿನಲ್ಲಿಯ ಸತ್ಯಾಂಶವನ್ನು ವಿಶ್ವಾಸ ತನಿಖಿಸಿ ನೋಡಿದ (ದೀಪದ. II, ೨೧೯).

[ತನಿಖೆ (<ತನಕಿ) + – ಇಸು₃]

ತನಿಖೆ 'ತನಕಿ' ನೋ.

ತನಿಖೆವರದಿ (ನಾ). ಪರೀಕ್ಷೆ ಅಥವಾ ಪರಿಶೀಲನೆಯಲ್ಲಿ ಕಂಡು ಬಂದ ಅಂಶಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ವರದಿ: ಸ್ಕೂಲುಗಳ ತನಿಖೆವರದಿಗಳನ್ನು ಬರೆದಿರಲಿಲ್ಲ (ತಂಗಕೆ. ೨೦). [ತನಿಖೆ(<ತನಕಿ) + ವರದಿ]

ತನಿಗಂಡ (ನಾ).(ಕತ್ತರಿಸಿ)ಬೇರೆಯಾದ ಮಾಂಸ: ಮುಜಿದ ಮೂಳೆಗಳುಂ ಪಜಿದ ಪೊರ್ಕುಟ್ಟಗಳುಂ ಸೋರ್ವ ಕರುಳ್ಗಳುಂ ಆರ್ವ ಮರುಳ್ಗಳುಂ ಕೆತ್ತುವ ತನಿಗಂಡದುಂ ಕುಣಿವ ಮರುಳ್ತಂಡಮುಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧೩-೫೪ ವ): ತನಿಗಂಡದ ತುಂಡು ಭೋಂಕನೆ ಸೂಸೆ (ನೇಮಿಪು. ೧೧-೧೮೧).

[ತನಿ₂ + ಕಂಡ₁]

ತನಿಗಂಧ (ನಾ). = [illegible] : ಶೋಭಿಸುವ ತನಿ[ಪಾಠಾಂ. ಸು]ಗಂಧ [illegible] ಪಸರ ಸಿದ್ರಾಭಂಗವಾಗಿ ಕಂಡವರ್ (ತ್ರಿಮಿಥಾ. ೨೬-೮).

[ತನಿ₂ + ಗಂಧ]

ತನಿಗಂಪ (ನಾ). [illegible]

ಗೊಂತಿಕ್ಕುತಿದ್ರ್ದುದು ವೀರಕ್ಕಳ ಬಿಳ್ದ ತೋಟ್ಟಿಡಿದ ಖಳ್ಗಂ ಪೊಯ್ವ ಸೂಳ್ಸೋಟುತಿದ್ರ್ದುದಿದೇನದ್ಭುತಮಾಯ್ತೊ ವೀರವಿಭವಂ ಸಂಗ್ರಾಮ ರಂಗಾಗ್ರದೊಳ್ (ಎಕ. V, ಬೇಲೂರು. ೦೭೧-೦೭ ; 1160). [?]

ತನಿಗಂಪು (ನಾ). ಅತಿಶಯವಾದ ಸುವಾಸನೆ ; ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಸುಗಂಧ: ಅಲರ್ದರೆಗಳಿಗೆಯೆ ಜಾದಿಯ ಮಲೆಪುಂ ಮಲ್ಲಿಗೆಯ ಪೊಂಕಮುಂ ಬಟ್ಟೆಕವನಾರ್ ತಲೆಯೊಳ್ ತಾಳ್ದುವರೆಂದೇನಲೆದುದೊ ಸಿಂಧುರಮೆ ತವದ ತನಿಗಂಪಿಂದಂ (ಆದಿಪು. ೧೧-೧೧೮) ; ತನಿಗಂಪಂ ಚಂಪಕಂ ವಿಸ್ಫುರಿತ ವದನಮಂ ಪಂಕಜಂ . . . ಪೋಲ್ವೆಯುಂ ತಾಳ್ದಿದುದು (ಸುಕುಮಾ. ೯-೭೫): ಬಿರಿದ ಸಂಪಗೆಯ ತನಿಗಂಪಿಂ ತೀವಿರ್ದುದಟ್ಟೆಂದೆಂದುಂ ಪೂವಿನ ಪೊಟ್ಟಲೆಂಬುದೊಂದು ಪೆಸರೆಸೆದಿರ್ಕುಂ (ಕಬ್ಬಿಕಾ. ೨೭): ತಿಳಿಗೊಳನಪುಳಿನಸ್ಥಳದ ಕಮಲಕ್ಕೆರವದ ತನಿಗಂಪುವೆರಸಿ ಸುಳಿವ ತಣ್ಣೆಲರ ತಂಪಂಕಂಡು (ಹದಕಾ. ೭-೪೦) : ಪಾದರಿಗಳ ತಣ್ಪುಗಂಪು ಸರಸೀರುಹದೊಳ್ತನಿಗಂಪು ಮಲ್ಲಿಕೋತ್ಕರದ ಬೆಡಂಗುಗಂಪು (ರಾಜಶೇ. ೧೦-೧೯). [ತನಿ₂ + ಕಂಪು]

ತನಿಗಣೆ (ನಾ). ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಬಾಣ : ತನಿಗಣೆಗಳಿಂದಹಿತರಂಗದ ಕೊನೆಗಳನು ಖಂಡಿಸುತ (ಜರಾಮಾ. ೪೭-೬೫). [ತನಿ₂ + ಕಣೆ₁]

ತನಿಗಬ್ಬು 'ತನಿಗರ್ವು' ನೋ.

ತನಿಗರುಳು (ನಾ). ಚೆನ್ನಾಗಿ ಬೆಳೆದ ಕರುಳು : ತಿನ್ನಡಗನೊಡೆಹೊಯ್ದು ಭೀಮನ ಬೆನ್ನಲುಗಿ ತನಿಗರುಳನು (ಕುವ್ಯಾಕ. ೧೫-೧೭) : ಕಾಚಿದನು ತನಿಗರುಳ ಪನಸನು (ಶಾಶಿರಾ. ೨೭-೩). [ತನಿ₂ + ಕರುಳು (<ಕರುಳ್)]

ತನಿಗರ್ಪು (ನಾ). ಅತಿಶಯವಾದ ಕಪ್ಪು ; ಅಚ್ಚಕಪ್ಪು : ತೊಳಪ ತನಿಗರ್ಪು ಕೇಶಾವಳಿಯೊಳೊತ್ತರಿಸಿ (ಕುಸುಮಾ. ೭-೧೩೩ ರಗಳೆ) : ಪೂರ್ವಾಂಗನೆ ಮುಚ್ಚಿದಕ್ಷಿಪಕ್ಷ್ಮದ ತನಿಗರ್ಪೆನಿಸಿದುದು ಕೊನರ್ವ ಕತ್ತಲೆ ನಭದೊಳ್ (ಅನಂಪು. ೩-೬೭) ; ಬೆಳ್ವೊಗರಿಂ ಕೆಂಗದಿರಿಂ ತನಿಗರ್ಪೊಳ್ವೆಳಮಿನುಗಿಂ ಪೊನ್ಪೊಳಪಿಂ (ಉದ್ಭದೇ. ೭-೧೫). [ತನಿ₂ + ಕರ್ಪು₁]

ತನಿಗರ್ಬು 'ತನಿಗರ್ವು' ನೋ.

ತನಿಗರ್ವು, ತನಿಗಬ್ಬು, ತನಿಗರ್ಬು (ನಾ). ಚೆನ್ನಾಗಿ ಬಲಿತ ಕಬ್ಬು ; ರಸಭರಿತವಾದ ಕಬ್ಬು : ಮಿಡಿದೊಡೆ ತನಿಗರ್ವು[ಪಾಠಾಂ. ಬ್ಬು] ರಸಂ ಬಿಡುವುವು (ಪಂಪಭಾ. ೧-೫೭). ತನಿಗಬ್ಬು : ಪಸುರೆಲೆಗಳ ಬಿಟ್ಟು ತನಿಗಬ್ಬಿನೊಳಗಣ ರಸವ ಕೊಂಬಾನೆಗಳಂತೆ ಹಸಗೆಟ್ಟು ತನುಸುಖಕೊಲಿಯದೆ ಕೆಲರು ಭೇದಿಸಿ ನಿಜಸುಖವ ಭೋಗಿಪರು (ಭರತ. ೧-೧೦೬). ತನಿಗರ್ಬು: ಎಳನೀರ್ಗಳ ತನಿಗರ್ಬಿನ ತಿಳಿರಸದ ರಸಾಲಪಕ್ವಫಳಸಾರದ . . .. ಪಾನಂಗಳನಲ್ಲಲ್ಲೆ ಜೀವರಾ ಪ್ರಪಾಪಾಲಿಕೆಯರ್ (ವೃಷವಿ. ೪-೩೦).

[ತನಿ₂ + ಕರ್ವು₁]

ತನಿಗಲಿ (ನಾ). ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ ಶೂರ : ತನಿಗಲಿಗಳಾಱುಸಾವಿರಮಂ ಪೊರಳ್ಚಿ . . . ಸೆಕ್ಕಿದಂ ಕಾಯದೊಳ್ಪಾಯುತವನಂ (ತ್ರಿಮಿಥಾ. ೨೩-೧).

[ತನಿ₂ + ಕಲಿ2]

ತನಿಗಲೆ (ನಾ). ಉತ್ತಮವಾದ ಕಲೆ : ಕೊಟ್ಟು ಕುಡುಕುದಂಬುಲಮಂ ಸವಿಯಂ ಪಟ್ಟುವ ತನಿಗಲೆಯುಪಚರದಿಂ ಮನಮುಟ್ಟೆ ಕರಂ ಕೂಡಿದರ್ (ಜಯುಕಾ. ೨-೫೩). [ತನಿ₂ + ಕಲೆ₃]

ತನಿಗಳ್ (ನಾ). ಸವಿಯಾದ ಕಳ್ಳು.–ಮದ್ಯ : ತನಿಗಳ್ಳ ತವಕಿಗಂ ಬಾಡಿನ ಬಾಕುಳನೀತನೆಂದು ಲೋಹದ ರಸಮಂ ತನು ಕುಡಿಯೆ ಕುಡಿಯಿಪರ್ (ಅನಂಪು. ೯-೩೫). [ತನಿ2 + ಕಳ್₃]

ತನಿಗಾಲುವೆ (ನಾ). ತುಂಬಿ ಹರಿಯುವ ಕಾಲುವೆ : ಸೀಳಿ ನಾಯ್ಗಳ ನೆತ್ತರಿನ ತನಿಗಾಲುವೆಯಲೇ ಬೆಳಸುವೆನು ದಿವಿಜಾಳಿಗಳ ಸಂತೋಷ ಪಸಿಯನೆನುತ್ತ ಗರ್ಜಿಸಿದ (ಕುವ್ಯಾಅ. ೧೧-೧೦).

[ತನಿ₂ + ಕಾಲುವೆ (<ಕಾಲ್ವಾಯ್)]

ತನಿಗಾಱ (ನಾ). ಒಂದು ವಂಶದ ಹೆಸರು (?) : ದೇವಣಸೆಟ್ಟಿಯರ ಕೋಣನ ಕಾವ ತನಿಗಾಱ ಮಾಳೆಯು ಗೇಸಿದ ಉತ್ತರಂಗ (ಇಎ. ೧೯೪೭, ಬೈಲಹೊಂಗಲ್. ೫೬೦-೩ : 13ನೆಯ ಶತ). [?]

ತನಿಗಿಚ್ಚು, ತನಿಗಿರ್ಚು (ನಾ). ೧. ಹಿತಕರವಾದ ಬೆಂಕಿ,-ಕಾವು : ನೆನೆಯಲೊಡಮೆತ್ತಿ ಮನದೊಳ್ ತನಿಗಿಚ್ಚಂ[ಪಾಠಾಂ. ರ್ಚಂ]ಹಿಮಮ ನೋಡಿಸುವ ನವಯುವತೀಸ್ತನಭರಮಂ ತೆಗೆದಪ್ಪದ ಮನುಜರದೇನರಿವು ದರಿದೆ ಮಾಗೆಯ ಮೂಗಂ (ಲೀಲಾವ. ೯-೧೭) ; (ಕಾವ್ಯಸಾ. ೭೮೯ ನೋ.). ೨. ಪ್ರಖರವಾದ ಬೆಂಕಿ : ಕೇರಿಕೇರಿಗಳೊಳು ತನಿಗಿಚ್ಚು ನೆಗೆದು ದಳ್ಳುರಿಯ ಕೊನೆನಾಲಗೆಯಿಂದ ತೆಗೆತೆಗೆದಾ ಪುರಜನಗಳ ತಿಂದು ತೇಗಿದುದು (ಕುರಾಸಾಂ. ೧೨-೪೭). **ತನಿಗಿರ್ಚು** : ೨. ತನಿಗಿರ್ಚು ಕರಗಿಕುಂ ಕಾಂಚನಮುಂ ಕರಗಿಕುಮೆ ವಜ್ರಮುಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೧-೫೫) : ಮನೆಮನೆದಪ್ಪದೆ ನೆಗೆದುದು ತನಿಗಿರ್ಚೆ[ಪಾಠಾಂ. ಚ್ಚಿ]ನೆ ದಹನವಿದ್ಯೆಯಿಂ ಸುಟ್ಟಂ ಪಾವನಿ ಲಂಕೆಯಂ (ಪಂರಾಮಾ. ೧೧-೧೪೪). [ತನಿ₂ + ಕಿಚ್ಚು]

ತನಿಗಿಡಿ (ನಾ). ಪ್ರಜ್ವಲಿಸುವ ಕಿಡಿ ; ತೀಕ್ಷ್ಣವಾದ ಕಿಡಿ : ತನಿಗಿಡಿಯ ದಳ್ಳುರಿಯ ನಾಲಿಗೆಕೊನೆಗಳಲ್ಲಾಡಿದವು ಕಡುಲಾಗಿನಲಿ ಲಂಬಿಸಿ ಚುಂಬಿಸಿದುದುರಿ ಲಲಿತನಂದನವ (ಕುವ್ಯಾಆ. ೨೦-೩೭) ; ರಘುಗರ್ಘುಗಿಪ ತೇಜದ ಸುಪ್ರತಾಪದ ಮೊಗದ ಕೋಪದ ತಾಪಕದ ತನಿಗಿಡಿಯ ದಾಡೆಗಳ (ತೊರರಾ. ೭-೯-೭). [ತನಿ₂ + ಕಿಡಿ]

ತನಿಗಿರ್ಚು ‘ತನಿಗಿಚ್ಚು’ ನೋ.

ತನಿಗೀತೆ (ನಾ). ಒಂಟಿಯಾಗಿ ಹಾಡುವ ಗೀತೆ : ಗ್ರೀಕ್ ರುದ್ರನಾಟಕ ದಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬನೇ ನಟನು ಹಾಡುವ ಗೀತೆ : ತನಿಗೀತೆ (Monody. ಇಂಕನಿ.) ; ಪ್ರಮಿತ್ಯೂಸ್ ಮತ್ತು ಆಯೋ ಇವರ ತನಿಗೀತೆ, ಮೇಳಗೀತೆಗಳ ಅಡಕ . . . ಇವೆಲ್ಲ ಪರಿಣಾಮಕಾರಿಯಾದವು (ಬಧ್ರಪ್ರ. LVIII, ೫೬೫).
[ತನಿ₂ + ಗೀತೆ]

ತನಿಗುದಿ₁ (ಕ್ರಿ). ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಕುದಿ ; ಕತಕತನೆ ಕುದಿ ; ತೀವ್ರವಾಗಿ ಕುದಿ : ರಘುಳಕೆ ತಿಳಿಗೊಳದುದಕ ಕಾದುಚ್ಚಳಿಸಿದವು ತನಿಗುದಿದು ಮತ್ಸ್ಯಾವಳಿಗಳಂ ಬುಜದೆಸಳು ಸೀದವು ತುಂಬಿಗಳು ಸಹಿತ (ಕುವ್ಯಾಆ. ೨೦-೬೪).
[ತನಿ₂ + ಕುದಿ₁]

ತನಿಗುದಿ₂ (ನಾ). ತೀವ್ರವಾದ ಕುದಿತ. ‘ತನಿಗುದಿಗುದಿ’ ಪರಾ.
[ತನಿ₂ + ಕುದಿ₂]

ತನಿಗುದಿಗುದಿ (ಕ್ರಿ). = ತನಿಗುದಿ₁ : ರಘುಳಕೆ ಛೀಳಟ್ಟೊಜಲಿದವು ಕರಿಕುಳ . . . ಹಯವೋಡಿದವು ಮುಮ್ಮಳಿಸಿ ತನಿಗುದಿಗುದಿದು ಕೋಟಲೆ ಗೊಂಡುದರಿಸೇನೆ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೧೯-೫೭). [ತನಿಗುದಿ₂ + ಕುದಿ₁]

ತನಿಗುಸುರು (ನಾ). ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಕುಸುರಿಕೆಲಸ: ಇಂಥ ಪದವನು ಹಾಡು ಹಾಡೊಮ್ಮೆ ನಲ್ಲೆ, ಅಂಥ ತನಿಗುಸುರನ್ನು ನೀನೋರ್ವೆ ಬಲ್ಲೆ! (ಗರಿ. ೩೯-೧೦). [ತನಿ₂ + ಕುಸುರು₂ (<ಕುಸುರಿ₁)]

ತನಿಗುಳ್ಳ (ನಾ). ಒಂದಂ ಬಗೆಯ ಬದನೆ ; ಮುಳ್ಳುಬದನೆ : ವಾರ್ತಾಕೀ, ಹಿಂಗುಳೀ, ಸಿಂಹೀ, ಭಂಟಾಕೀ, ದುಷ್ಪ್ರದರ್ಷಿಣೀ – ಶಿ ಬದನೇಗಿಡದಲ್ಲಿ ಮುಳ್ಳುಜಾತಿ ಗುಳ್ಳ, ವಾದಿರಾಜಗುಳ್ಳ, ತನಿಗುಳ್ಳ, ರಾಮಗುಳ್ಳ, ಮುಂತಾದದ್ದು (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೨೧). [ತನಿ₂ + ಗುಳ್ಳ]

ತನಿಗೆಂಡ (ನಾ). ನಿಗಿನಿಗಿ ಕೆಂಡ ; ಪ್ರಜ್ವಲಿಸುವ ಬೆಂಕಿ : ಉಗ್ರದ್ವಿಪಂಗಳ್ ಪಳಂಚೆ ನಿಕೃಷ್ಟೋನ್ನತ ದಂತದಂತಹತಿಯಿಂದೋರಂತೆ ಪೋರುತ್ತಿರಲ್ ತನಿಗೆಂಡಂಗಳ ತಂದಲುರ್ವೆ ಪೊಗೆಯುತ್ತುಂ ಪೊತ್ತಿ (ಶಾಂತೀಶ್ವ. ೮-೯೦) : ತನಿಗೆಂಡಮನೊಱಲೆ ಪತ್ತಲೇನಱಿದಪುದೇ(ಪುಷ್ಪಪು. ೧೪-೩೯) : ಕೊಕ್ಕರಿಸು ತುಗುವ ತನಿಗೆಂಡದಿಂಡೆಗಳ ಸಲೆ ಮುಕ್ಕುಳಿಸಿ ಮೊಗೆವ ಪೆರ್ಗಿಚ್ಚುಗಳ ವೆಂಕೆ (ಜೈಮಿಭಾ. ೧೫-೧೩). ‘ತರಿಗೆಂಡ’ ಪರಾ. [ತನಿ₂ + ಕೆಂಡ]

ತನಿಗೆಚ್ಚು (ನಾ). ಹೆಚ್ಚಾದ ಎದೆಗಾರಿಕೆ,-ಶೌರ್ಯ: ಮೊದಲ ಬಲುಹನು ಕಂಡನಿನ್ನೀ ತುದಿವರನ ತನಿಗೆಚ್ಚು ನಮ್ಮನು ಬಿದಱಿಸುವುದೋ ಶಿವಶಿವಾ ತಪ್ಪೇನು (ಕುವ್ಯಾಕ. ೨೦-೧೮). [ತನಿ₂ + ಕೆಚ್ಚು₄ (<ಕೆರ್ಚು)]

ತನಿಗೆಡು (ಕ್ರಿ). ಸೊಗಸುಗೆಡು ; ಅಂದಗೆಡು ; ಕಾಂತಿಹೀನವಾಗು : ನಟ್ಟಿರುಳ ತಾವರೆಯವೊಲು ತನಿಗೆಟ್ಟ ವದನದ ನಯನಜಲಗಳ ನಿಟ್ಟುಸಿರ ನಲಿ ಬಂದರು (ನಿಭಾಗ. ೧೧-೧-೫೪). [ತನಿ₂ + ಕೆಡು₁]

ತನಿಗೆಡೆ (ಕ್ರಿ). ಬಲವಾಗಿ ಬೀಳು ; ದೊಪ್ಪನೆ ಬೀಳು ; ವಿವಶವಾಗಿ ಉರುಳು : ಇನಿತು ಬಲ ತೂಕಡಿಸಿ ರ್ಘೂಂಟಿಸಿ ತನಿಗೆಡೆಯೆ (ಕುವ್ಯಾವಿ. ೮-೮೮) : ಚೆನ್ನಾಗಿ ಬಸವಳಿದು ಅಸುವಿರೆ ಹೊಂದಿದರು ಧರೆಗೊಬ್ಬ ರೊಬ್ಬರ ಮೇಲೆ ತನಿಗೆಡೆದು (ನಿಭಾಗ. ೧೦-೭-೮).
[ತನಿ₂ + ಕೆಡೆ₁]

ತನಿಗೆತ್ತು₁ (ಕ್ರಿ). ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಅದಿರು,-ಸ್ಪಂದಿಸು;-ನಡುಗು: ನಿಡುಸುಯ್ದ ಧರಂ ತನಿಗೆತ್ತಲ್ ಮನವಿಕ್ಕೊಯ್ಯನೆ ನುಡಿದಂ (ಕಾದಂಉ. ೫೪೬) : ಮನದೊಳ್ ಮನ್ಮಥರಾಗಮುಬ್ಬರಿಸಿ ನೋಟಂ ನಟ್ಟು ನೋಟಕ್ಕೆ ತೊಟ್ಟನೆ ಗಾತ್ರಂ ತನಿಗೆತ್ತಿ (ಕುಸುಮಾ. ೯-೭೦); ಗಾತ್ರವೆತ್ತಂ ತನಿಗೆ[ಪಾಠಾಂ. ಗಿ]ತ್ತ ಲಾಕ್ಷಣದಿನಾ ಪಟಚಿತ್ರದ ಮೇಲೆ ಪಾಯ್ದು . . . ಮೂರ್ಛೆಯನಾಗಳೆ ಯ್ದಿದಳ್ (ಕುಸುಮಾ. ೧೩-೮೪). [ತನಿ₂ + ಕೆತ್ತು₁]

ತನಿಗೆತ್ತು₂ (ನಾ). ಅತಿಶಯವಾದ ನಡುಕ,-ಸ್ಪಂದನ : ಪದವು ಮನಕ್ಕೆ ಸೊರ್ಕು ನಯನಕ್ಕೆಸೆಯುತ್ತಿರೆ ಚುಂಬನಾಭಿಲಾಷದ ತನಿಗಿ[ಗೆ]ತ್ತು ಬಾಯ್ಗೆ ಬಳಸಲ್ (ಆದಿಪು. ೪-೧೬): ತಮ್ಮ ಕೆಂಪಂ ಕಣ್ಗಳ್ಗೆ ಕೊಟ್ಟು ಕಣ್ಗಳ ಬೆಳ್ಪಂ ತಮಗೆ ಮಾಱುಗೊಂಡಂತೆ ತನಿಗೆ[ಪಾಠಾಂ. ಗಿ]ತ್ತುವೆರಸಿ ಬತ್ತಿ ಸೊಗಯಿಸುವ ಬೆಳವಾರ್ಯ್ಗಳೊಳ್ (ಪಂಪಭಾ. ೪-೮೮ ವ).
[ತನಿ₂ + ಕೆತ್ತು₄]

ತನಿಗೆದಱು₁ (ಕ್ರಿ). ೧. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಚೆದರಿಹೋಗು ; ಚೆಲ್ಲಾಪಿಲ್ಲಿಯಾಗಂ : ತೆಱಹ ಕೊಡುಕೊಡು ಭಾಷೆಕಾಱನು ಮೆಱೆದು ಹೋಗಲಿ ವಹ್ನಿಕುಂಡ ದೊಳೊಱಗುವುದ ನೋಡುವೆವೆನುತ ತನಿಗೆದಱೆತರಿಸೇನೆ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೧೪-೫೭); ವನಧಿಗಳು ತುಳುಕಾಡೆ ತಾರಕಿ ತನಿಗೆದಱೆ ತಳ್ಳಂಕಗೊಳೆ ಮೇದಿನಿ . . . ಬೊಬ್ಬಿಱಿದುಬ್ಬಿದನು ರಘುಜ (ತೊರರಾ. ೫-೭-೭). ೨. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಸರಿಸು,-ಓಸರಿಸು : ಕುರುಳ ತುಂಬಿಯ ತನಿಗೆದಱೆ ಮುಖಸರಸಿಜವ ಚುಂಬಿಸಿ (ಕುವ್ಯಾಆ. ೨೦-೬೦). ೩. ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಕೆದಕು,-ಕಲಕು : ಅಳಕ ನಿಕರವ ಕುಣಿಸಿ ಮಣಿಕುಂಡಲವನಲುಗಿಸಿ ಹಣೆಯ ಮುತ್ತಿನ ತಿಲಕವನು ತನಿಗೆದಱೆ ನಡೆದುದು ಕೂಡೆ ಸತಿನಿವಹ (ಕುವ್ಯಾಆ. ೧೮-೩೩).
[ತನಿ₂ + ಕೆದಱು₁ (<ಕೆದಱ್₁)]

ತನಿಗೆದಱು₂ (ನಾ). ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಚೆದರುವಿಕೆ,-ಹರಡುವಿಕೆ : ಬೆಳ್ನೊರೆಯ ತೊಳಪೆಳೆಯ ಮೀನ್ಬೊಳೆಯಲಿರದೆಳೆಯಲೆಡೆಸೆಳೆಯ ‘ತುಂತುಱಿನ ತನಿ ಗೆದಱಿನ . . . ಅತುಳಗಂಗೆ ಸುತರಂಗೆ ನೋಳ್ಪಂಗೆ ಸಲೆ ಕಣ್ಗೆಸೆದಳಂದು ದಿವಿಜಸಿಂಧು (ಜೈಮಿಭಾ. ೯-೩೪). [ತನಿ₂ + ಕೆದಱು₂ (<ಕೆದಱ್₂)]

ತನಿಗೆನೆವಾಲ್, ತನಿಗೆನೆವಾಲು (ನಾ). ರುಚಿಕರವಾದ ಕೆನೆಹಾಲು : ಬಾಯ್ಗೋರಂದದಿಂ ತೀವಿದ ತನಿಗೆನೆವಾಲಂತೆ ನೇರ್ಪಟ್ಟ ನಿನ್ನಗ್ಗದ ದೇಹ ಚ್ಛಾಯೆಯಿಂ ತಣ್ಣನೆ ತಣಿಯದೆ ಲೋಕತ್ರಯಂ (ಧರ್ಮನಾ. ೬-೭೫). **ತನಿಗೆನೆವಾಲು** : ಖಂಡಶರ್ಕರೆ ಬೆರೆಸಿದ ತನಿಗೆನೆವಾಲನಂಪಲೆವವಳ ಚೆಂದುಟಿಗೆ . . . ಎಳೆದಳಿರೆಂಬುದಿದು ಸರಿಗಂಡು ಪೇಳ್ವುಪಮಾನವಲ್ಲ (ಕುರಾಸಾಂ. ೭-೫೫). [ತನಿ₂ + ಕೆನೆವಾಲ್]

ತನಿಗೆನೆವಾಲು ‘ತನಿಗೆನೆವಾಲ್’ ನೋ.

ತನಿಗೆರಳ್ (ಕ್ರಿ). ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಕೆರಳು; “ಅತಿಯಾಗಿ ಕೋಪಿಸು” (ಪ್ರಧಣ.)
[ತನಿ₂ + ಕೆರಳ್ (<ಕೆಳರ್)]

ತನಿಗೊಂಬು (ನಾ). (?) : ಊರುಂ ಮೂಳೆಯುಂ ತಿಂಬಗುರು ಪಯುಗರಿಯು ತನಿಗೊಂಬಂ ಬಳೆಗೊಯ್ಯಲ್ ಪೂಣ್ದು ತುದಿಯೊಳೋಡಿಪೋಪ ಭೀರುವಪ್ಪ ಪಣೆದಕಾಜಿನಂತೆ (ಶಾಂತಿಪು. ೮-೪೯ ವ).

[ತನಿ$_2$+ಕೊಂಬು ?]

ತನಿಗೊಡಹು (ಕ್ರಿ). ಚೆನ್ನಾಗಿ ಕೊಡಹು,–ಒದರು,–ಜಾಡಿಸು : ಮೊನೆಯುಲಗು ಮುಕ್ಕುಳಿಕೆ ರಥವನು ತನಿಗೊಡಹಿ ಮುಗ್ಗಿದವು ತೇಜಿಗಳನುವರಕೆ ಮುಖದಿರುಹಿದವು ಕಲಿಭೀಷ್ಮನುಪಟಳಕೆ (ಕುವ್ಯಾಭೀ. ೯-೩೮).

[ತನಿ$_2$ + ಕೊಡಹು$_1$ (<ಕೊಡವು)]

ತನಿಗೊಬ್ಬು 'ತನಿಗೊರ್ವು$_1$' ನೋ.

ತನಿಗೊಬ್ಬು 'ತನಿಗೊರ್ವು$_2$' ನೋ.

ತನಿಗೊರ್ವಿಸು (ಕ್ರಿ). ಇನ್ನೂ ಅಧಿಕಗೊಳಿಸು ; ತುಂಬ ಬಲಗೊಳಿಸು : ಇಂದ್ರವನದರಲ್ಗಳಂ ಪೊಡರ್ಚುವಲ್ಲಿ ಕಂಕಣದ ಮಲ್ಲುಲಿಯಿನೆಳಸುವಳಿಗಳಿನಿದನಿಯುಂ ತನಿಗೊರ್ವಿಸಿಯುಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೧೦-೧೪೫ ವ).

[ತನಿಗೊರ್ವು$_1$ + – ಇಸು$_3$]

ತನಿಗೊರ್ವು$_1$, ತನಿಗೊಬ್ಬು (ಕ್ರಿ). ೧. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಕೊಬ್ಬು ; ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಪುಷ್ಟಿಗೊಳ್ಳು; ಬೀಗಂ ; ಬೀಗಿ ಬೆಳೆ : ತನಿಗೊರ್ವಿದ ವೀರರ ಮೆಯ್ಗೆ ಪುಗವೆ ಸನ್ನಾಹಂಗಳ್ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೦೦-೬೩) ; ಅಳಿಗಳ ಪಕ್ಷಸಂಭವ ಮರುತ್ತಿಯಿಂ ತನಿಗೊರ್ವಿ ಕಂಪಿತಾಖಿಲ ಕುಸುಮೋಲ್ಲಸತ್ಪರಿಮಳೋತ್ಕರದಿಂ ಪೊಣ್ಮಿಯೇಱ . . . ಸುೞಿವುದು ಸಂತತಂ ಪುರಬಹಿರ್ವನಚಾರಣನಾ ಸವಿಾರಣಂ (ಕುಸುಮಾ. ೨-೭೦). ೨. ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಉಬ್ಬು,–ಉಕ್ಕು : ಪರಮಜಿನ ದಿವ್ಯಾಂಗಗಂಧದಿ ಪರಿಕಲಿಸಿ ತನಿಗೊರ್ವಿ . . . ಬರಿದು ನಿರ್ಜರವಾಗಿ ಪರಿವಾ ಪರಮಪಾವನ ಗಂಧಜಲ (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೩೩-೬೯). **ತನಿಗೊಬ್ಬು** : ೧. ಕುಳ್ಳಿರ್ದ ಸರೋಜಷಂಡಮಲರ್ದೊರ್ಪುವ ಮಲ್ಲಿಗೆ ಮಾಧವೀಲತಾವಳಿ ತನಿಗೊಬ್ಬಿದಿಕ್ಷುವನಂ . . . ಕಣ್ಗೊಳಿಸುವುದು (ಎಕ.XI. ಚಿತ್ರದು. ೨೩-೨೭ : 1205). [ತನಿ$_2$ + ಕೊರ್ವು$_1$]

ತನಿಗೊರ್ವು$_2$, ತನಿಗೊಬ್ಬು (ನಾ). ೧. ಹೆಚ್ಚಾದ ಕೊಬ್ಬು,–ಪಂದ,–ಸೊಕ್ಕು : ಎಡೆವಿಡದೆ ಮೞೆಗಱೆವ ವಾಸವನ ತನಿಗೊರ್ವು ತಳಕಿೞಿಯೆ ತಳೆದು ಗೋವರ್ಧನವನನುಗೊಳಿಸಿ (ಗೀತಗೋ. ೩-೪). **ತನಿಗೊಬ್ಬು** : ೨. ಹೆಚ್ಚಾದ ಉಬ್ಬರ : ವನರುಹಷಂಡದ ವಾರಿಯ ತನಿಗೊಬ್ಬುಗೆ ತೊಲಗಿ ತಿಳಿಯೆ ತತ್ಪದದೊಳ್ ಕಾಮಿನಿಮುಖ ವೀಕ್ಷಾತುರತೆಯಿನೆನಸುಂ ನಿಮಿರ್ದಂತೆ ತೋಱಿದುವು ಜಲಜಂಗಳ್ (ಕುಸುಮಾ ೭-೪೬).

[ತನಿ$_2$ + ಕೊರ್ವು$_2$]

ತನಿಗೊಳ್ಳು (ಕ್ರಿ). ಪುಷ್ಟವಾಗು ; ಸಮೃದ್ಧವಾಗು : ವೀರರಸದಷ್ಟೇ ಶಾಂತರಸವು ಈ ಯುಗದ ಕೃತಿಗಳಲ್ಲಿ ತನಿಗೊಂಡಿದೆ (ಕಸಾಚ. ೪೨) ; ಅವನ ಶಕ್ತಿವಿಶೇಷಗಳೆಲ್ಲ ಇದರಲ್ಲಿ ತನಿಗೊಂಡು ಮೇಳಗೊಂಡಿವೆ (ಕಸಾಚ. ೧೮೩).

[ತನಿ$_2$ + ಕೊಳ್ಳು$_1$ (<ಕೊಳ್$_1$)]

ತನಿಗೋಡು (ನಾ). ಕೊಬ್ಬಿ ಬೆಳೆದ ಕೊಂಬು : ಹುಲ್ಲಗೊಂಬತ್ತು ಮುಖ ಬೆಳ್ಳಿಲಿಗೆ ನಾಲ್ಕು ತನಿಗೋಡು ಮೂಡಿದ್ದನಿಲ್ಲಿಯೇ ಕಂಡೆ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೨೦೬೯). [ತನಿ$_2$ + ಕೋಡು$_5$]

ತನಿಚೂಣಿ (ನಾ). ಬಲವಾದ ಮುಂದಳ ; ಮುಂಭಾಗದ ಪ್ರಬಲವಾದ ಸೈನ್ಯ : ರಾವುತರು ರಾಷ್ಟ್ರರ ತಱುಬಿದರು ತನಿಚೂಣಿ ಮಸಗಿತು ತಾಱು ಥಟ್ಟನಲಿ (ಕುವ್ಯಾಕ. ೨-೧೭). [ತನಿ$_2$ + ಚೂಣಿ (<ಚೂಳಿ$_1$)]

ತನಿಜಡಿ (ಕ್ರಿ). ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಬಳುಕು ; ಭಾರದಿಂದ ಜಗ್ಗು : ವೃಂದದಲಿ ನಾನಾ ಮೃಗೌಘವ ಕೊಂದು ಮಾಂಸದ ಹೊಱೆಗಳನು ಯಮನಂದನನ ಹೇರಿಗೆಗಟ್ಟಿದರು ಕಂಬಿಗಳು ತನಿಜಡಿಯೆ (ನಿಭಾಗ. ೧೦-೭೮-೨೨).

[ತನಿ$_2$ + ಜಡಿ$_2$]

ತನಿಜವ್ವನ (ನಾ). ೧. ತುಂಬುಯೌವನ,–ಪ್ರಾಯ. ೨. ತುಂಬು ಮೊಲೆ,–ಸ್ತನ: ತಳುವಸುಱ ಸೆಳೆನಡುವ ನುಣ್ದೊಡೆಗಳ ಬೆಳೆದ ತನಿಜವ್ವನದ ಕಡು ಚಲು ಶಬರಿಯರು (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೧೬-೭). [ತನಿ$_2$ + ಜವ್ವನ]

ತನಿಜನುಗುದನಿ (ನಾ). ಮಧುರವಾಗಿ ಗುಣುಗುಣಿಸುವ ಧ್ವನಿ ; ಇಂಪಾದ ಮೆಲುದನಿ : ಜಾಲಗಾರನು ಉಸುಕು ಜಾಳಿಸುವ ಹಾಗೆ ಜೊತೆಗಾರ ತನಿಜನುಗುದನಿಯಲಿ ಸೋಸುತಿಹನು (ಉಯ್ಯಾಲೆ. ೧೧-೧೦).

[ತನಿ$_2$ + ಜನುಗು$_1$ (<ಜನುಂಗು$_1$) + ದನಿ$_2$]

ತನಿಜೇನು (ನಾ). ಸವಿಯಾದ ಜೇನಂ : ತನಿಜೇನನು ಹೀರಿಹುದೆ (ಕವಿಕಾ. ೨೩-೯) ; ತನಿಜೇನ ಸುರಿಸುಗುಂ ತನ್ನ ಮೆಚ್ಚಿರುವರಳೆ (ಕಾಂಚಾರ. ೪೭-೭೪).

[ತನಿ$_2$ + ಜೇನು$_1$ (<ಜೇನ್$_1$)]

ತನಿಜೊನ್ನ (ನಾ). ಅಚ್ಚ ಬೆಳುದಿಂಗಳಂ ; ಶುಭ್ರವಾದ ಚಂದ್ರಿಕೆ : ಚಂದ್ರಂ ಪರಿವೇಷದಿನಗ್ಗಳಮೊಪ್ಪುವ ತನಿಜೊನ್ನದಿನತ್ತಿ ಕಣ್ಗೆದ್ದಂಬಡೆದಂ (ಉದ್ಯದೀ. ೪-೧೪) : ತನಿಜೊನ್ನವಾಲನೀಂಟುವ ಪದದೊಳದು ಬತ್ತೆ ಮನದೊಳಂ ಕಂದಿ ತೋಱುವ ಹಂಸಮಱಿಯೊ (ಚಿಬಪು. ೧೦-೮೧).

[ತನಿ$_2$ + ಜೊನ್ನ]

ತನಿತು 'ತನಿ$_1$' ಪರಾ.

ತನಿತ್ತು 'ತನಿ$_1$' ಪರಾ.

ತನಿನಂಜು (ನಾ). ತೀಕ್ಷ್ಣವಾದ ನಂಜು ; ಘೋರವಿಷ : ಕಟ್ಟನರಿ ವತ್ಸದ ಪೊತ್ತುವ ಬೇಗೆ ಪಾವು ತಿನ್ನದ ತನಿನಂಜು ತನ್ವಿಯರೊಳಾದಳುಱ ಪೆಱತುಂಟೆ ಲೋಕದೊಳ್ (ರೀರಾವ. ೪-೫೫). [ತನಿ$_2$ + ನಂಜು$_2$]

ತನಿನಗೆ (ನಾ). ಅತಿಶಯವಾದ ನಗೆ,–ಹಾಸ್ಯ : ಗಂಡುಗಲಿಗಳೊ ವೀರಸಿರಿಯುಳಿವಿಂಡರೋ ತನಿನಗೆಯು ಬಿರುದಿನ ಭಂಡರೋ (ಕುವ್ಯಾಶ. ೨-೩೦) : ತನಿನಗೆಯನುಬ್ಬಿಸುವ ಹಾಸ್ಯದ ವಿನುತ ಪರಿಹಾಸಕರಿನೆಸೆದುದು ಸಭೆ ದಶಾನನನ (ತೊರರಾ. ೭-೧೦-೧೦). [ತನಿ$_2$ + ನಗೆ]

ತನಿನಿದ್ರೆ (ನಾ). ೧. ಗಾಢವಾದ ನಿದ್ದೆ : ನೆನಸಿಂಗೆ ಸಾತ್ವಿಕಂ . . . ತನಿನಿದ್ರೆಗಲ್ಲಿ ತಾಮಸಗುಣಂ ಬೀಜವೆನಿಸಿರ್ಪುದು (ಅನುಸಾ. ೨-೪-೧೦). ೨. ಅತಿಶಯವಾದ ಜಡತೆ : ಕರ್ಮವಶದಿಂದೆ ತನಿನಿದ್ರೆ ಮುಸುಕುತಿಹುದೊರ್ಮೆ (ಅನುಸಾ. ೫-೫-೨) ; ಜೀವನದಲ್ಲಿರುವ ಭಕ್ತಿಯು ತನಿನಿದ್ರೆಯಿಂದ ಎಚ್ಚತ್ತು ಜೀವನ ನಿಜಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತದೆ (ತತ್ವಪ್ರ. ೩೯೨). [ತನಿ$_2$ + ನಿದ್ರೆ]

ತನಿನೀರ್ (ನಾ). ತಿಳಿಯಾದ ನೀರು : ಐಗೂರರಸನ ಪೆಂಡಿರ ಮೂಗುತಿ ಕಣ್ಬನಿಯೊಳೞಿದ ಕಾಡಿಗೆಯಿಂ ಕರ್ಪಾಗಿ ಬೞಿಕುಗುವ ತನಿನೀರ್ ತಾಗುವಿನಂ ತೊಳಗಿತೆಂದಿನಂತಪ್ರತಿಮಾ (ಅಪ್ರತಿ. ೦೧೯-೧೩).

[ತನಿ$_2$ + ನೀರ್$_1$]

ತನಿನುಡಿಸು (ಕ್ರಿ). (ಹಾಡಿಗೆ ಮೇಳವಾಗಿರದೆ) ಒಂಟಿಯಾಗಿ, ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ವಾದ್ಯ ನುಡಿಸು : ಎಷ್ಟೋ ಬಾರಿ ತಮ್ಮ ಕಚೇರಿಗಳಲ್ಲಿ ಅವರು ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಮೃದಂಗ ನುಡಿಸುವವರಿಗೆ ತನಿನುಡಿಸಲು ಬಿಡುತ್ತಿದ್ದುದೂ ಉಂಟು (ಸಂಗೀತ. ೫೪).

[ತನಿ$_2$ + ನುಡಿಸು (<ನುಡಿಯಿಸು)]

ತನಿನೇಹ (ನಾ). ಅತಿಶಯವಾದ ಸ್ನೇಹ,–ಪ್ರೀತಿ : ತನಿನೇಹದಿಂ ಹರಣವಾಗಿಪ್ಪಳಾತಂಗೆ (ಐಹರ. ದೀ. ೨೯-೪) : ಬಾವನ್ನಮುಂ ತನಿನೇಹದಿಂ ಪೂಸಿ ಪೂಮಾಲೆಗಳ ಸೂಡಿ (ಕೊಟ್ಟೂಬ. ೪-೧೩೮). [ತನಿ$_2$+ ನೇಹ]

ತನಿನೋಟ (ನಾ). ನಿರ್ಮಲವಾದ ದೃಷ್ಟಿ ; ಪರಿಶುದ್ಧವಾದ ದೃಷ್ಟಿ : ತನಿನೋಟವಂ ನೋಡಿ ಬೆಟ್ಟಿತೆಂದಂಜುತಂ (ರುದ್ರರ. ದೀ. ೨೦೪-೧೧) : ಮನದೊಳ್ಗಿರಿಶಧ್ಯಾನಂ ತನಿನೋಟದೊಳೀಶಮೂರ್ತಿ (ಉದ್ಭಟ. ೧-೧೦೪).

[ತನಿ$_2$ + ನೋಟ]

ತನಿಪರಿಮಳ (ನಾ). = ತನಿಗಂಪು : ತಿಳಿಗೊಳನ ತಂಪಗಿದ ತಳ್ಳಿಯ ತೊಳಲಿಕೆಯ ತಾವರೆಯ ತನಿ[ಪಾಠಾಂ. ತಿಳಿ]ಪರಿಮಳದ ಪಿಸರದ ಹಸರದಲಿ ತೀಡಿದುದು ತಂಗಾಳಿ (ಕೊರರಾ. ೨-೭-೩). [ತನಿ$_2$ + ಪರಿಮಳ (=ಪರಿಮಲ)]

ತನಿಪಾಕ (ನಾ). ಹದವಾದ ಪಾಕ ; ರುಚಿಯಾದ ಪಾಕ : ರೂಪ ಸೌಂದರ್ಯ ಯವ್ವನ ಶೃಂಗಾರ ಕಲೆಗಳೆಂಬ ಪಂಚಾಸವಗಳನ್ನು . . . ಅಂಗಜಾಗ್ನಿಯಿಂದ ಹದಗಾಸಿ ತನಿಪಾಕ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಸವಿನೋಡಿಯೇ ಬಿಡಬೇಕು (ಮಂತ್ರಶ. ೨೯-೧೭). [ತನಿ$_2$ + ಪಾಕ$_2$]

ತನಿಬಾಳೆ (ನಾ). ಬಾಳೆಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ಜಾತಿ: ಜಾಳೆ ರಸಬಾಳೆ ಬಿಜುಬಾಳೆ ತನಿಬಾಳೆ ಕಂಬಾಳೆ (ವಿವೇಕ. ೨೦೦). [ತನಿ$_2$ + ಬಾಳೆ$_1$ (<ಬಾಟ್)]

ತನಿಬಿಗಿ (ಕ್ರಿ). ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ ಕಟ್ಟು ; ಬಲವಾಗಿ ಬಂಧಿಸು : ಹೊಗೆಯ ನೊಡೆದೊಳಜಿದ್ದು ಕಿಡಿಗಳನುಗಿದು ದಳ್ಳುರಿದುಜುಗಲಸು ತನಿಬಿಗಿದು ಭೀಮನ ರಥದ ಸುತ್ತಲು ಸೂಸಿ . . . ಉರವಣಿ ಸಿತಮುಳಾಸ್ತ್ರ (ಕುಮಾ್ವದ್ಯಾ. ೧೯-೪೭). [ತನಿ$_2$ + ಬಿಗಿ$_1$]

ತನಿಬಿಡು (ಕ್ರಿ). ಸಂಗೀತಕಚೇರಿಯಲ್ಲಿ ವಾದ್ಯಗಾರನಿಗೆ ತನಿಬಾರಿಸಲು ಅವಕಾಶ ಕೊಡು : ಗಾಯಕನು ಹಾಡಿನ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಮೃದಂಗೆಯವನಿಗೆ ತನಿಬಿಟ್ಟನು (ರೂಢಿ). [ತನಿ$_2$ + ಬಿಡು$_1$]

ತನಿಬೀಜ (ನಾ). ಗಟ್ಟಿಯಾದ ಬೀಜ ; ಸಾರವತ್ತಾದ ಬೀಜ: ಪ್ರೇಮರಸದಲಿ ಬೇಜ್ ಬೇಜುದ್ದಾಮಭುಜನಿಟ್ಟಿದನು ಚಿತ್ರದ ತಾಮಸದ ತನಿಬೀಜ ಮುಸುಕಿತು ಹರ್ಷರಚನೆಯಲಿ (ಕುಮಾ್ವಸ. ೧೩-೯). [ತನಿ$_2$ + ಬೀಜ]

ತನಿಬೆಲ್ಲ (ನಾ). ಸಿಹಿಯಾದ ಬೆಲ್ಲ ; ರುಚಿಕರವಾದ ಬೆಲ್ಲ : ಶೋಧಿಸಿದ ತನಿಬೆಲ್ಲವಿಕ್ಕಿದ ಹೂರಿಗೆಯ ಮದೆಯಲ್ಲಿ . . . ನೋಡಲಿ ನಮ್ಮನೆಂದುದು ಧೂರ್ತವಟುನಿಕರ (ಕುಮಾ್ವಆ. ೧೫-೭) ; ಹರಿಕರಣರಚ್ಚು ಬುಧಜನರಿಗೆ ಪೆಚ್ಚು . . . ಕೇಳ್ವರಿಗಿದು ತನಿಬೆಲ್ಲದಚ್ಚು (ಮೋಹಕ ೧-೩೮). [ತನಿ$_2$ + ಬೆಲ್ಲ]

ತನಿಬೆಳಕು 'ತನಿವೆಳಗು' ನೋ.

ತನಿಮದ (ನಾ). ಅಧಿಕವಾದ ಮತ್ತು : ಉದ್ದಾಮ ಸಿಂಹಧ್ವನಿಗೆ ನಿದ್ರಾ ಕಾಮುಸದ ತನಿಮದವಡಗೆ ಕಂಡೆಜ್ದನಾ ಹನುಮ (ಕುಮಾ್ವಆ. ೧೦-೧೨). [ತ$_2$ + ಮದ$_1$]

ತನಿಮನೆ (ನಾ). ಹಿತದ ನೆಲೆ : ತಾಯೆ ತನಿಮನೆಯೋ (ಗಿರಿ. ೭-೧) ; ತಾಯಿಯು ತನಿಮನೆಯಾಗಿದ್ದಾಳೆ (ಗೊತ್ತುಗು. ೦೩೭). [ತನಿ$_2$+ಮನೆ]

ತನಿಮರ್ವು (ನಾ). ದಟ್ಟವಾದ ಕತ್ತಲೆ ; ಕಗ್ಗತ್ತಲೆ ; ಗಾಢಾಂಧಕಾರ : ಅಸ್ತಂಗತ ಸೂರ್ಯನಾಗಲ್ ತನಿಮರ್ವುರ್ವಲ್ (ಉದ್ಭಟ. ೧೧-೫೭). [ತನಿ$_2$ + ಮರ್ವು]

ತನಿಮಸಗು (ಕ್ರಿ). ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಕೆರಳು ; ಅತಿಶಯವಾಗಿ ಉದ್ರೇಕಗೊಳ್ಳು ; ಇಟ್ಟಣಸುಮೀ ರಣಮಾದಾಂಧನ ತೊಟ್ಟುಳಿಕೆಯನು ಕೇಳ್ವ ರಾಯ ಘರಟ್ಟನಿಲ್ಲಾ ಎನುತ ತನಿಮಸಗಿತು ಭಟಸ್ತೋಮ (ಕುಮಾ್ವಶ. ೨೦-೨). [ತನಿ$_2$ + ಮಸಗು$_1$]

ತನಿಮಳೆ 'ತನಿವಳೆ' ನೋ.

ತನಿಮಾಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ತಂಪುಮಾಡಿಸು ; ಶಾಂತಿಮಾಡಿಸು : ಆಗಲೇ ಒಂಬತ್ತು ಜನರನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡಿದ್ದ ಪ್ಲೇಗಿನಮ್ಮನ ಎಳನೀರಿನ ತನಿಮಾಡಿಸಿ ಕೊಂಡು ಹೊರಟು ಹೋದಳು (ನನ್ನೂರು. ೯೩). [ತನಿ$_3$ (<ತಣ$_3$) + ಮಾಡು$_1$ + – ಇಸು$_3$]

ತನಿಮಾವು (ನಾ). ಮಾವಿನಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಗೆ : ಮಾವು ಸೀಮಾವು ತನಿಮಾವು ಗಿಣಿಮಾವು (ವಿವೇಕ. ೨೦೦). [ತನಿ$_2$ + ಮಾವು]

ತನಿಮಿಂಚು (ನಾ). ಉಜ್ವಲವಾದ ಮಿಂಚು : [illegible] ಮಿಂಚು : [illegible] (ಹೃದಸ. ೪-೫). [ತನಿ$_2$ + ಮಿಂಚು$_3$]

ತನಿಮಿನುಗು (ನಾ). ಹೆಚ್ಚಾದ ಕಾಂತಿ,–ಪ್ರಕಾಶ : ತನಿಮಿನುಗು [illegible] (ಕುಮಾ್ವಆ. ೧೧-೪). [ತನಿ$_2$ + ಮಿನುಗು$_2$]

ತನಿಮೊನೆದೋಱಿಸು (ಕ್ರಿ). ಚೆನ್ನಾಗಿ ಗೋಚರಿಸುವಂತೆ ಮಾಡು,– ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಗೊಳಿಸು : ಮನದೊಳೆ ವಾಕ್ಯನೊಳ್ಕರತಳಾಮಳಕಾಕೃತಿಯಾಗಿ ಸತ್ಯ ಜಪ್ಪನ [illegible] (ಚಂಶ. ೬೮). [ತನಿಮೊನೆದೋಱು + – ಇಸು$_3$]

ತನಿಮೊನೆದೋಱು (ಕ್ರಿ). ಚೆನ್ನಾಗಿ ಗೋಚರವಾಗು ; ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಕಾಣಿಸು. 'ತನಿಮೊನೆದೋಱಿಸು' ಪರಾ. [ತನಿ$_2$ + ಮೊನೆದೋಱು]

ತನಿಮೊರೆ (ಕ್ರಿ). ಇಂಪಾಗಿ ಝೇಂಕರಿಸು : ಸೈದಿಲುಗಳಲಿ ತನಿಮೊರೆವ ತುಂಬಿಯ ಕಳರವಕೆ ಬೆಚ್ಚಿದವು . . . ಮುಮ್ಮುಲುದಂಜುಗಾತಿರ್ದವು ಜಕ್ಕವಕ್ಕಿಗಳು (ಕುಮಾ್ವದ್ಯಾ. ೦೭-೦೫). [ತನಿ$_2$ + ಮೊರೆ$_1$]

ತನಿಮೊಲೆ (ನಾ). (ಹಾಲು) ತುಂಬಿದ ಸ್ತನ : ಕಿಱುಹುಲ್ಲೆ ಮೋಹದ ಶಿಶುಗೆ ತನಿಮೊಲೆಯನೂಡುತಿದೆ (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೩-೯). [ತನಿ$_2$ + ಮೊಲೆ$_1$]

ತನಿಮೋಹರ (ನಾ). ದೊಡ್ಡ ಮೊತ್ತ ; ಬಹಳವಾಗಿ ದಟ್ಟಯಿಸಿದುದು: ಊಹೆದೆಗಹಿನ ಕಂಬನಿಯ ತನಿಮೋಹರದ ಘನಶೋಕವಹ್ನಿಯ ಮೋಹು ಗಾಡಿನ ಮನದ ಕೌರವಸಿತ್ರನೋಲಗವ (ಕುಮಾ್ವದ್ಯಾ. ೧-೧೨). [ತನಿ$_2$ + ಮೋಹರ]

ತನಿಯನ್ (ನಾ). ಗುರುಗಳ ಪ್ರಾರ್ಥನಾರೂಪವಾದ ಬಿಡಿ ಪದ್ಯ : ಮೇಲುಗೋಟೆ ತಿರುನಾರಾಯಣಸ್ವಾಮಿಯವರ ಸನ್ನಿಧಿ ಮೊದಲಾದ ಸನ್ನಿಧಿಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಬಂಧಾನುಸಂಧಾನಗಳು ನಡವಾಗ . . . ರಾಮಾನುಜ ದಯಪಾತ್ರ ತನಿಯನೆ ಆವ ರೀತಿಗೆ ನಡದು ಬಂತು ಯೀಗಲೂ ಅದೇ ರೀತಿಗೆ ರಾಮಾನುಜದಯಾಪಾತ್ರ ತನಿಯನೆ ನಡೆಸಿಕೊಂಡು ಬರ್ರುವದು (ಮೈಲಿರಿ. ೧೯೩೮. ೧೫-೩ : 1709). [←ತಮಿ. ತನಿಯನ್]

ತನಿಯಡಗು (ನಾ). = ತನಿಗಂಡ : ಏಱ ಬಾಯ್ಗೆ ಬಾಯೊಡ್ಡಿ ರಕ್ತವನೀಂಟಿ ತನಿಯಡಗನಡಸಿ ತಿಂದು ಬಸುಱ ನೆಱ ಬೇಗೆ ತಣ್ಣನೆ ತೇಗಿ (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೨೫-೨೩). [ತನಿ$_2$ + ಅಡಗು$_3$]

ತನಿಯರಳು (ಕ್ರಿ). ಚೆನ್ನಾಗಿ ಅರಳು ; ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ವಿಕಸಿತವಾಗು : ಹರಿಹರನಿಗಂತ ಜೇಗನೆ ಅದರ ಪ್ರತಿಭೆ ತನಿಯರಳಿ ಗಮಗಮಿಸತೊಡಗಿ ತೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು (ಕಸಾಡ. ೩೫೩). [ತನಿ$_2$ + ಅರಳು$_1$ (<ಅಲರ್$_1$)]

ತನಿಯುಣ್ (ಕ್ರಿ). ಒಬ್ಬನೇ ಉಣ್ಣು ; ಒಂಟಿಯಾಗಿ ಅನುಭವಿಸು : ನೆರಪಿದುವನ್ ತಾಮೇ ತನಿಯುಣ್ಬುದು (ಕುಶಲ್. ೧-೨೩-೯). [ತನಿ$_2$ + ಉಣ್]

ತನಿಯುರಿ (ನಾ). ತೀಕ್ಷ್ಣವಾದ ಉರಿ ; ಪ್ರಖರವಾದ ಬೆಂಕಿ : ಉಗಿದನು [illegible] (ಕುಮಾ್ವದ್ಯಾ. ೩-೫೫). [ತನಿ$_2$ + ಉರಿ$_2$]

ತನಿಯೆಣ್ಣೆ (ನಾ). ಶುದ್ಧವಾದ ಎಣ್ಣೆ ; ತಿಳಿಯಾದ ಎಣ್ಣೆ : ತನುವಂಟ ತನಿಯೆಣ್ಣೆ [illegible] ನೆನಪದೆತ್ತಣದು (ಸವರಜ. ೪೫೭). [ತನಿ$_2$ + ಎಣ್ಣೆ]

ತನಿಯೆರಕ (ನಾ). ಚೆನ್ನಾಗಿ ಎರಕಹೊಯ್ದು ಮೂರ್ತಿ,–ಆಕಾರ: ವೀರದೈತ್ಯನ ಬಹಳ ದುಷ್ಪರಿವಾರವದನಾರಣಿಸುವರು ಮುಂಗಾರಿರುಳ ತನಿಯೆರಕ ನೀಲಾಚಲದ ಖಂಡರಣೆ (ಕುವ್ಯಾ.ಆ. ೯–೩೪).

[ತನಿ$_2$ + ಎರಕ$_2$]

ತನಿಯೆರೆ 'ತಣಿಯೆಱು' ನೋ.

ತನಿಯೆರೆತ (ನಾ). ತನಿ ಎರೆಯುವಿಕೆ; ತರ್ಪಣ ಬಿಡುವಿಕೆ: ಏಕೆನ್ನ ನಿಸಿದಿಗೆಯು ಬಳಿ ಬಾಗಿ ಬಾಡಿ ನಿಂದಿರ್ಪಳೀ ನನ್ನರಸಿ ? ತನಿಯೆರೆತವೇಕೀಗ ? (ಪಾರಸಿ. ೨೬–೨೮೩). [ತನಿ$_3$ (<ತಣಿ$_3$) + ಎರೆತ$_1$]

ತನಿಯೊಸರು (ನಾ). ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಸುರಿಯುವಿಕೆ,– ಒಸರುವಿಕೆ: ಎನಿತು ನರುಗಂಪು . . . ತನಿಯೊಸರ ಪೂವುಡಿಯ ಪೊಸಸೋನೆಯೆನಿತು (ಕಾಲೂರ. ೧೨೦–೨೫೦). [ತನಿ$_2$ + ಒಸರು$_2$ (<ಒಸರ್$_1$)]

ತನಿರಕುತ (ನಾ). ೧. ಹೊಸರಕ್ತ; ಬಿಸಿನೆತ್ತರು: ಮನದೊಳಗೆ ಕೌರವನ ಕರುಳನು ತನಿರಕುತದಲಿ ಕುದಿಸಿದರು(ಕುವ್ಯಾ.ಸ ೧೪–೬೫). ೨. ರುಚಿಯಾದ ರಕ್ತ: ನೋಡುವನು . . . ಬಾಡುಗರುಳಿನ ಚೀತ್ಕೃತಿಯು ತಲೆಯೋಡುಗಳ ತನಿರಕುತಪಾನದ ಶಾಕಿನೀಜನವ (ಕುವ್ಯಾ.ಗ. ೩–೧೦). [ತನಿ$_2$ + ರಕುತ]

ತನಿರನ್ನ (ನಾ). ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ರತ್ನ: ತನಿರನ್ನದೊಂದು ಕೆಂಗಿಡಿಯ ಕುಡಿಯೆ ಸಿಡಿದರಳಿ ಉರುಳಿದಂತೆ (ಅರಳು. ೫–೩).

[ತನಿ$_2$ + ರನ್ನ]

ತನಿರಭಸ (ನಾ). ಅತಿಶಯವಾದ ರಭಸ,–ವೇಗ: ಸೂಗುರಿಸೆ ತುದಿವಾಲ ವಮರರ ಕೂಗುಗಳ ಕಹಳೆಗಳ ಹಱೆ ತಾಗುಗಳ ತನಿರಭಸ[ಪಾಠಾಂ. ಹರುಷ]ದಲಿ ಹಾಱಿದನು ಹನುಮಂತ (ತೊರರಾ. ೪–೧೨–೩೩).

[ತನಿ$_2$ + ರಭಸ]

ತನಿರಸ (ನಾ). ೧. ಸವಿಯಾದ ರಸ: ಗಿಳಿಗಳ ಗೂಡಿಂದುದಿರ್ದ ದಾಳಿಂಬದ ಬಿತ್ತುಗಳೆನೊಸರ್ದ ತನಿರಸದಳಿಪದೊಳಂ(ಕಾದಂಪೂ. ೯೭); ತಮ್ಮಿಂ ತಾವೆ ಬಿಗಿದು ಬಿರಿವಟ್ಟು ಸುರಿವ ದಾಳಿಂಬದ ಪಣ್ಗಳ ತನಿರಸದ ಪರಿಪೊನಲ ಪರಿನೀರಾಗೆ (ಶಂಕರಂ. ೧೧೭–೧೫); ಅಂಬುಜವನವಿದಿರು ಬಂದಂತೆ ಕಂಪಿನ ತನಿರಸದ ತಾವರೆಯ ತೆಕ್ಕೆಯ ತೋಳ ತೋಱಿಕೆಯ ಜಿನುಗುದುಂಬಿಯ ಜಾಳಿಗೆಯ ತನಿಮಿನುಗುವೋಱೆಯ . . . ಭೀಮನ ಕಂಡನವನೀಶ (ಕುವ್ಯಾ.ಆ. ೧೧–೪): ಕುಱೆ ಕಬ್ಬನೊಳು ಹೊಕ್ಕು ಅಱೆವುದೆ ತನಿರಸವ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೪೨೦): ತನಿರಸಂ ಸೋಱುವನ್ನಂ ನಾಲಗೆಯೂಱೆ ಸೀಯೆಂದು ಚುಂಬಿಸಿಯುಂ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೬೦–೧೬). ೨. ಶುದ್ಧವಾದ ರಸ; ತಿಳಿಯಾದ ರಸ: ಬೆಳರ್ಮಣ್ಣ ಪೊಸಕಡಾಯದೊಳ್ ತುಂಬಿದ ನೀಲಿಯ ತನಿರಸಮೆಂಬಂತಿರೆ ಕಳಿಂದಜೆಯು ಕರ್ಮಡುವಿನೊಂದು ಪೊಳೆಪಿಂ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೫೨–೨೨). ೩. ಗಟ್ಟಿಯಾದ ಕದಡು; ಮಂದವಾದ ದ್ರವ,–ಕಲ್ಕ: ಕಾರ್ಮುಗಿಲಂ ಜನವ ಕಲಸಿ ತನಿರಸದೊಳು ನೆಱೆ ಪೊರಳ್ಚಿದ ನೀಲಪುತ್ರಿಕೆಗಳಂತೆ . . . ನಡೆತಹ ಕಿರಾತರ ತನುಚ್ಛವಿ (ರಾಘವ. ೧೭–೭೪). ೪. ಮನೋಹರವಾದ (ಕಾವ್ಯವಿಷಯಕವಾದ) ಶೃಂಗಾರಾದಿ ನವರಸಗಳು: ಕಂದಂಗಳವ್ಯತಲತಿಕಾಕಂದಂಗಳನೂನವಾಕ್ಯಫಲವಿಲಸನ್ಮಾಕಂದಂಗಳ್ ತನಿರಸದುಕ್ಕಂದಂಗಳ್ (ಗಿರಿಜಾ. ೧–೧೨). ೧, ೪: ಕೊರ್ವಿ ಪೊಱಪೊಣ್ಮೆ ತನಿರಸಮುರ್ವೆ ಕರಂ ಕೊಂಕು ಕಿವಿವರಂ ನವ್ಯಗುಣಂ ಪರ್ವೆ ತೆಗೆದಿಸುವ ಕಾವನ ಕರ್ವಿನ ಬಿಲ್ಲಂತೆ ಕಾವ್ಯವೆಂ ಮೋಹಿಸದೇ (ಧರ್ಮನಾ. ೧–೪೬). [ತನಿ$_2$ + ರಸ]

ತನಿರಸವಡೆ (ಕ್ರಿ). ಮನೋಹರವಾದ ಶೃಂಗಾರಾದಿ ನವರಸಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರು: ಇನಿವಾತುಗಳ ಸತ್ಪದಬಂಧ ವ್ಯಂಗ್ಯೋಕ್ತಿ ಧ್ವನಿಯರ್ಥ ಗೌರವದಿಂದ ತನಿರಸವಡೆದ ಮತ್ಕೃತಿಯು ಚಿತ್ರೈಸು (ಮೋಹತ. ೨೮–೨).

[ತನಿರಸ + ಪಡೆ$_1$]

ತನಿವಂದು (ನಾ). ರುಚಿಯಾದ ಮಕರಂದ: ಅಲರ್ದ ತಾವರೆಯ ತನಿವಂಡಿನ ಪನಿಗಳಿಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೧೧೬): ತಮ್ಮ ತನಿವಂಡನೂಡಿ ನಡಪಿದ ಮೋಪದಿಂ ಬಸಿಱೊಳಗೆ ಬಯ್ತು ಮುಚ್ಚುವಂತಿರಳಿವಳಗಮನೊಳಕೊಂಡು ನಳಿನಿಗಳ್ ಮುಗಿಯೆಯುಂ (ವರ್ಧಪು. ೬–೨೩ ವ).

[ತನಿ$_2$ + ಬಂದು$_1$]

ತನಿವಗೆ (ನಾ). ಶುದ್ಧವಾದ ಮನಸ್ಸು; ವಾತ್ಸಲ್ಯ: ಗಂಗಾಂಬೆ ಮತ್ತು ನೀಲಾಂಬಿಕೆಯರು . . . ಶರಣರಿಗೆಲ್ಲ ತನಿವಗೆಯ ತಾಯಂದಿರಾಗಿ ಬಾಳಿದರು (ಶರಚ. ೧೬೩). [ತನಿ$_2$ + ಬಗೆ$_3$]

ತನಿವಡಹ (ನಾ). ಹೆಚ್ಚಾದ ಜಡಿಮಳೆ: ತನಿವಡಹಕ್ಕೆ ಕೋಡಿ ತನುವೊರ್ಬುಳಿವಂದು ಕೊರಲ್ ಕುನುಂಗಿ . . . ಮೃಗಪ್ರಕರಮಿರ್ದುದು (ಕುಸುಮಾ.೬–೩೮): ತನಿವಡಹಕ್ಕೆ ಕೋಡಿ ತನುವೊರ್ವುಳಿವಂದು ಕೊ[ರ]ಲ್ಕುನುಂಗಿ ಮೃಗಪ್ರಕರಮಿರ್ದುದು (ಶಾಂತೀಶ್ವ. ೧೨–೫೮).

[ತನಿ$_2$ + ಬಡಹ (<ಬಡವ)]

ತನಿವಣ್, ತನಿವಣ್ಣು (ನಾ). ಪಕ್ವವಾದ ಹಣ್ಣು; ಹದವಾಗಿ ಮಾಗಿದ ಹಣ್ಣು: ಪಥಿಕರ್ಬರ್ಕೆಂದು ಭೃಂಗಂಗಳಿಂದುಲಿವಂತಿರ್ದುದು ಪಣ್ತ ಬಕ್ಕೆ ತನಿವಣ್ಣಾಗಿರ್ದುದಿವ್ಯಾವು (ಆದಿಪು. ೧೧–೬೮); ನಾಲಗೆ ಚಿಗುರುತ್ತಿರೆ ಸವಿದುದೊಂದು ಗಿಳಿ ತನಿವಣ್ಣಂ (ಗಿರಿಜಾ. ೨–೩೯); ತನಿವಣ್ಣಂ ಲಂಚವಿವಾವೆಂವುರುಳಿ ನಿನಗೆ . . . ಎನ್ನೋಪನನಿಂದಾರಯ್ದು ತಂದೆನ್ನೊಡನಿರಿಸಿದೊಡೆ (ಕಬ್ಬಿಕಾ. ೩೧೮): ಪೊಂಗೆ ಪರಿಮಳವಿದೆನಿಪ ಕಬ್ಬಿಂಗೆ ನಿತವಣ್ಣಾದ ತೆಱದಲಿ (ಪ್ರಭುಲೀ. ೧೯–೫೭). **ತನಿವಣ್ಣು**: ತನಿವಣ್ಣಿರಲು ಕಸುಗಾಯನೇತಕೆ ಕೊಯ್ದೆ (ಬಸವು. ೪೮–೧೦); ಕೊನರಿಲ್ಲದ, ಮಿಡಿಯಿಲ್ಲದ . . . ತನಿವಣ್ಣಿಲ್ಲದ ಮರಂಗಳಿಲ್ಲ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೫೩–೨೪); ತನಿವಣ್ಣು ಕೆನೆವಾಲು ತಾಂಬೂಲ ನೀಡುವೆನು (ಕವಿಸೋ. ೪೫–೧೩). [ತನಿ$_2$ + ಪಣ್$_3$]

ತನಿವಣ್ಣು 'ತನಿವಣ್' ನೋ.

ತನಿವದನು (ನಾ). ಸರಿಯಾದ ಹದ,–ಪಕ್ವತೆ: ತನಿವದನಾಗಿ ಕೆಂಪನೊಳಕೊಂಡು ಸುಗಂಧಮನಾಂತು (ದಶಕು. ೬–೨೫)

[ತನಿ$_2$ + ಪದನು (<ಪದನ್$_1$)]

ತನಿವರಿ (ಕ್ರಿ). ೧. ಬೇರೆ ಬೇರೆಯಾಗಿ ಓಡಾಡು; ಸಡಗರದಿಂದ ನಡೆದಾಡು: ತವತವಗೆ ತನಿವರಿವ ಜನದುತ್ಸವವನದನೇನೆಂಬೆನಂದಿನ ದಿವಸದೊಸಗೆ ಯನಮರಲೋಕದೊಳು (ಕುವ್ಯಾ.ಆ. ೧೨–೫೮). ೨. ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಹರಡು,–ವ್ಯಾಪಿಸು: ಮೊರೆವ ತುಂಬಿಯು ತಟ್ಟುಗಳ ತನಿವರಿವ ತಂಪಿನ ತುಱು ಗಲಿನ ತತ್ಸರಸಿಯನು ದೂರದಲಿ ಕಂಡುಬ್ಬಿದನು ಕಲಿಭೀಮ (ಕುವ್ಯಾ.ಆ. ೧೦–೪೨). [ತನಿ$_2$ + ಪರಿ$_2$]

ತನಿವಳೆ, ತನಿಮಳೆ (ನಾ). ಹಿತವಾದ ಮಳೆ: ತನತನಗೆ ತರುಣಿಯರು ಹೂವಿನ ತನಿವಳೆಯ ಕಱೆದರು (ಕುವ್ಯಾ.ಸ. ೩–೬೦): ಗಿಳಿಯ ತುಂಬಿಯ ಹಂಸೆಗಳ ಕೋಗಿಲೆಯ . . . ಕಲರುತಿಯ ಕರ್ಣಾಮೃತದ ತನಿವಳೆಯ ಕಱೆದುದು ಇಭಪುರಿಯ ಹೊಱವಳಯದುದ್ಯಾನ (ಕುವ್ಯಾ.ಉ.೭–೨೩). **ತನಿಮಳೆ**: ನಿರ್ಜರರ ಭೇರಿ ನವಾಯಿಯುಲಿ ಮೊಳಗಿದವು ಸುರಿದವು ಮುಗುಳ ತನಿಮಳೆಯ (ಕುವ್ಯಾ.ಸ. ೮–೮): ಮುನಿಜನ ಜಾಲವನು ನೋಡಿದನು ಕಱೆದನು ಕೃಪೆಯ ತನಿಮಳೆಯ (ಕುವ್ಯಾ.ಆ. ೫–೨೪). [ತನಿ$_2$ + ಮಳೆ (<ಮೞೆ)]

ತನಿವಾಲ್, ತನಿವಾಲು, ತನಿಹಾಲು(ನಾ). ೧. ರುಚಿಕರವಾದ ಹಾಲು; ಸವಿಯಾದ ಹಾಲು: ತನಿವಾಲನುಂಡು ಬಳೆವರಗಿಳಿಗಳ್ (ತಿರುರ. ದೇ. ೨–೧೧); ನಂಬಿ ಕೊವಗೂಸು ಕೂರ್ತಿತ್ತ ತನಿವಾಲ್ಗುಡಿದೆ(ಸೌಂದಪು.೧೧–೧೫); ತನಿವಾಲ್ಗೆ ತವರಾಜ ಸಕ್ಕರೆಯನೊಡಗಲಸಿ (ರೇವಣ. ೧೦೫–೭). ೨. ಗಟ್ಟಿಯಾದ ಹಾಲು: ಧಾನ್ಯದೊಳಕ್ಕಿ ಪಾಲೊಳ್ ತನಿವಾಲ್ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೯–೧೦೮). **ತನಿವಾಲು$_1$**: ೧. ಪುಟದ ಸಕ್ಕರೆಯನು ತನಿವಾಲಿನೊಳು ಸೂಸಿ

ಗುಟುಕಿಸವಂತೆ ಸಂಗೀತ (ಭರಜ. ೨೫-೧೨). ಅವಳ ಕೊರಳಿಂದ ಹೊರಟ ಹಾಡುಗಳು ತನಿವಾಲನೆರೆದು ಅವನ ಮನಸ್ಸನ್ನು ತಂಪಾಗಿಸಿದವು (ಹಾದುತ್ತ. ೬೨). ೨. ಬಟ್ಟವಾಲನು ಚಿಲುಪಾಲನು ಕೆನೆವಾಲನೆಟ್ಟೆವಾಲನು ತನಿವಾಲ . . . ಎಡೆಮಾಡಿದಳರಸಗೆ (ಭರಜ. ೧೦-೩೪). **ತನಿಹಾಲು : ೨.** ಕೆನೆಹಾಲು, ಎಟ್ಟೆಹಾಲು, ತನಿಹಾಲು . . . ತಂದು ಎಡೆಮಾಡಿದಳು (ಮಾಮಲ್ಲಿ. ೫೪). [ತನಿ$_2$ + ಪಾಲ್$_1$]

ತನಿವಾಲು 'ತನಿಪಾಲ್' ನೋ.

ತನಿವಿತ್ತು (ನಾ). ಸಾರವತ್ತಾದ ಬೀಜ; ಉತ್ತಮವಾದ ಬೀಜ: ಒಲಿದು ಕುಂದಣದ ತನಿವಿತ್ತುಗಳ ಬಿತ್ತಿ ವಿಗೆ ಬಳೆಯಿಪ ವಸಂತಮಾಲಾಕಾರನೆನೆ (ನಂದಿಮಾ. ೭-೧೮). [ತನಿ$_2$ + ಬಿತ್ತು$_2$ (<ಬಿಟ್ತು)]

ತನಿವಿಷ (ನಾ). ತೀಕ್ಷ್ಣವಾದ ನಂಜು ; ಘೋರವಿಷ: ರಾಮನಾಮಕ ತಣಿಯಲಿಲ್ಲವೆ ಶಿವನ ಗಂಟಲ ತನಿವಿಷ (ಹಾದುಪಾ. ೪೯-೩). [ತನಿ$_2$ + ವಿಷ]

ತನಿವೀರರಸ (ನಾ). ಮಿಗಿಲಾದ ಶೌರ್ಯ; ಅತಿಶಯವಾದ ಪರಾಕ್ರಮ: ತೆತ್ತಿಸಿದಂಬೊಡಲೊಳಿಡಿದ ತನಿವೀರರಸವೊತ್ತರಿಸಿ ಮೇಲುಕ್ಕುವಂದದಿಂ ಬಸಿವ ಬಿಸಿನೆತ್ತರೆಸೆದಿರೆ (ಜೈಮಿಭಾ. ೧೨-೨೫). [ತನಿ$_2$ + ವೀರರಸ]

ತನಿವು 'ತಣಿವು' ನೋ.

ತನಿವೆಚ್ಚು 'ತನಿವೆರ್ಚು' ನೋ.

ತನಿವೆರ್ಚಿಸು (ಕ್ರಿ). ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಅಭಿವೃದ್ಧಿಪಡಿಸು : ಧರ್ಮಮಂ . . . ಗಜಹಯರತ್ನಕೋಶತತಿಯಂ ತನಿವೆರ್ಚಿಸಿ ನಳನೃಪಂ ಪರಿಪಾಲಿಸುವಂ ಧರಿತ್ರಿಯಂ (ನಳಚಂ. ೨೫). [ತನಿ$_2$ + ಪೆರ್ಚಿಸು]

ತನಿವೆರ್ಚು, ತನಿವೆಚ್ಚು, ತನಿಹೆಚ್ಚು (ಕ್ರಿ). ೧. ಅತಿಶಯವಾಗಿ ಹೆಚ್ಚು; ಬಹಳವಾಗಿ ವರ್ಧಿಸು : ಚುಂಬನಮೊರ್ಮೆಗೊರ್ಮೆ ತನಿವೆರ್ಚುವುದು (ಚಂದ್ರಪು. ೬-೮೪) ; ಅಂಗಕಾಂತಿ ತನಿವೆರ್ಚಿ ಮುಖಾಬ್ಜವರಲ್ದು ಸಮ್ಮದಂ ನನೆಕೊನೆವೋಗಿ . . . ಮನೋನುರಾಗದಿಂ ವನಿತೆಯ ಮೂರ್ತಿ ನೂತ್ನ ವೆನಿಸಿತ್ತು (ನಳಚಂ. ೨೮೦) ; ಸಂತತಂ ಪರಿಕಿಸಲಂತರಂಗ ಬಹಿರಂಗಸುಖಂ ತನಿವೆರ್ಚಿ ಯೋಗಮುಬ್ಬರಿಸಿಯನೂನಧರ್ಮವೊದಗಿಪ್ಪುದು ತಪ್ಪದು (ದಶಕು. ೮-೫೦). **ತನಿವೆಚ್ಚು : ೨.** ಬಹಳವಾಗಿ ಉಬ್ಬು,-ಹಿಗ್ಗು; ಸಂತೋಷಪಡು : ಸೂನುಗೊಲವಿಂ ಸೊಡರ್ವಕ್ಕಿನ ಬೊಟ್ಟನಿಟ್ಟು ತೂಪಿಜಿದು ಪಲರ್ಮೆಯುಂ ಪರಸಿ . . . ತನಿವೆಚ್ಚು[ಪಾಠಾಂ. ರ್ಚು]ವ ಸ್ಪೈಪೆನಗೆಂದು ಸಾರ್ಗುಮೋ (ಚಂದ್ರಪು. ೩-೪೫). **ತನಿಹೆಚ್ಚು : ೨.** ವೈರಿಯ ಘಾಯಘಾಯದ ಧರಧುರಕೆ ತನಿಹೆಚ್ಚಿ ಮನದುಬ್ಬರದಲಿಜಿದಾಡಿದರೆ ದಿಟ ಕೃತಕೃತ್ಯ ತಾನೆಂದ (ಕುವ್ಯಾಕ. ೮-೩೯). [ತನಿ$_2$ + ಪೆರ್ಚು$_1$]

ತನಿವೆಳಗು, ತನಿಬೆಳಕು(ನಾ). ೧. ಉಜ್ಜ್ವಲವಾದ ಪ್ರಕಾಶ; ಥಳಥಳಿಸುವ ಕಾಂತಿ : ಚಂದ್ರಾದಿತ್ಯರುಗಳ ತನಿವೆಳಗನು ನಿಂದಿಸುತ್ತಿಪ ದಿವ್ಯದೇಹ (ತ್ರಿಪುಣಾಂ. ೨೪-೩೬೫) ; ಮೇಳವದ ತನಿವೆಳಗುಗಳ ಮಣಿಮೌಳಿಮಂಡಿತರು . . . ಹೊಕ್ಕರು ಸಭಾಸ್ಥಳವ (ಕುವ್ಯಾಸ. ೨-೧) ; ನೆನೆಯಿಸುತಿಂದ್ರಚಾಪವ ತೊಟ್ಟ ತೊಡಿಗೆಯ ತನಿವೆಳಗಿಂದ ಭೂವರನು ಮನವೊಲಿದೆಯ್ತಂದು ಮಂಡಿಸಿದನು (ಕುರಾಸಾಂ. ೧೧-೭೧). ೨. ಶುಭ್ರವಾದ ಕಾಂತಿ ; ಧವಳ ಕಾಂತಿ : ತನಿವೆಳಗಿಂ ತೊಳಗುವ ಪಳುಕಿನ ಕುಟ್ಟಿಮತಳದೊಳೆಸೆವ ಚೂತ ಕುಜಾತಂ (ಕುಸುಮಾ. ೧-೧೧೪) ; ನಸುನಗುತೆ ಮೊಗವೆತ್ತಿ ದೊಡೆ ಹಾಲಂತೆ ತನಿವೆಳಗನುಗುಳುತೊಗೆವುತಿದೆ ನೆಜಿದಿಂಗಳು (ಪದ್ಮರಾ. ೮-೯೫) ; ಪಳುಕಿನಲಿ ಮನಸಿಜ ಸಮೆದ ಪುತ್ಥಳಿಯೊಯೆನೆ ಬೆಳುವಸದನದ ತನಿವೆಳಗಿನಲಿ ಶಿವದೇವಿ ಬಂದಳು (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೩೨-೪೫). **ತನಿಬೆಳಕು : ೩.** ಹಿತವಾದ ಕಾಂತಿ,-ಬೆಳಕು : ಕಣ್ಣುಗಳ ಬಣ್ಣ ನೀನು ಉಣ್ಣಿಸಾ ತನಿಬೆಳಕು ಹಣ್ಣು ಜೇನು (ಅಂಅಳು. ೧೨-೭). [ತನಿ$_2$ + ಬೆಳಗು$_2$]

ತನಿವೆಳ್ದಿಂಗಳ್ (ನಾ). ಸೊಗಸಾದ ಬೆಳುದಿಂಗಳು : [illegible] ತನಿವೆಳ್ದಿಂಗಳ . . . ಭಾಂಡಮಸಿಸಿತಜಾಂಡಂ (ಕುಸುಮಾ. ೧೦-೧೬) ; ತನಿವೆಳ್ದಿಂಗಳ್ಗಳುಂತಾತಪದ ಬಿಸ[illegible] ತನಿವೆಳ್ದಿಂಗಳ ಬಳಗಂ ಮುನಿಮೂರ್ತಿಯನಾಂತುದು [illegible] [ತನಿ$_2$ + ಬೆಳ್ದಿಂಗಳ್]

ತನಿವೇಟ (ನಾ). ೧. ಅತಿಶಯವಾದ ಕಾಮಾಸಕ್ತಿ,-ಪ್ರಣಯ,-ಕಾಮ: ತನಿವೇಟದಲಿ ತಾ ಮುಸಿ ನಿರಂಬರೆಯಾಗಿ ನಲಿದಪ್ಪಿದಳು ನಿಜಪತಿಯ (ತೊರರಾ. ೫-೩-೪): ಓರ್ವನೊಳ್ವೆಂಚಿಸಿ ಕೊರ್ವಿದ ಬೇಟಮನೊರ್ವ ನೊಳಿಲ್ಲದಿರ್ದೊಡಂ ತನಿವೇಟಮುರ್ವಿಸಿ ಪಣಮಂ ಪಡೆವುದು (ರಾಜಶೇ. ೧೧-೯೩). ೨. ಹಲವು ಬಗೆಯಾದ ಶೃಂಗಾರಚೇಷ್ಟೆ : ದೇಸಿಯನಾಂತ ಕನ್ನಡಿತಿಯರ್ . . . ಪಲರ್ ವೇಸಿಯರುಳ್ಳ ವೈಸಿಕಮನೀಯೆಡೆಯೊಳ್ ನೆರೆವರ್ಗರ್ದುಕಿರ್ ಪೇರಾಸೆಯೊಳಾಟಪಾಟ ತನಿವೇಟದ ಕೂಟದ ನಾಟಕಂಗಳಿಂ (ಚಕವಿ. ೫-೧೬೫). [ತನಿ$_2$ + ಬೇಟ$_2$ (<ಬೇಂಟ)]

ತನಿವೇಸಗೆ, ತನಿವೇಸಿಗೆ (ನಾ). ತೀಕ್ಷ್ಣವಾದ ಬೇಸಿಗೆ; ನಡುಬೇಸಿಗೆ: ತನಿವೇಸ[ಪಾಠಾಂ. ಸಿ]ಗೆಯ ದಿನದೊಳಧ್ವರಾಶ್ವದ ಕೂಡೆ ಪಡೆ ನಡೆದುದು (ಜೈಮಿಭಾ. ೧೫-೫). **ತನಿವೇಸಿಗೆ:** ಮೇಲಿನ ಪ್ರಯೋಗದ ಪಾಠಾಂ ತರವನ್ನು ನೋಡಿ. [ತನಿ$_2$ + ಬೇಸಗೆ]

ತನಿವೇಸಿಗೆ 'ತನಿವೇಸಗೆ' ನೋ.

ತನಿವೊಗರ್, ತನಿಹೊಗರು (ನಾ). ಉಜ್ಜ್ವಲವಾದ ಪ್ರಕಾಶ,-ಕಾಂತಿ : ಕೈನೀಡಿದನು ತುದಿಯಂಬಿನಲಿ ತುಱುಗಿದ ಕಿಡಿಯ ಬಿಜಕೇಸುರಿಯ ಧಾಳಿಗಳ ತನಿವೊಗರ ಬಲುಪೊಗೆಯ ಹೊರಳಿಯ . . . ಹೊಗಜಿಯ ನಾರಾಯಣಮಹಾಶರಕೆ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೧೯-೧೪). **ತನಿಹೊಗರು:** ಸಾಹಸದ ತನಿಹೊಗರಿನಾತಗಳಿಲ್ಲಿ ಭೀಮಾರ್ಜುನರ ಬರಹೇಳು(ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೧-೫೩) ; ತನಿಹೊಗರುಗಣೆಗಳ ಸೂಸಿದನು ರವಿಸೂನು ಸಮರದಲಿ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೧೩-೩೩). [ತನಿ$_2$ + ಪೊಗರ್]

ತನಿವೊನಲ್ (ನಾ). ತುಂಬು ಹೊಳೆ ; ಮಹಾಪೂರ : ಕಮಳಭವನ ಕವಿತಾರಸಮುಮರ್ದಿನ ತನಿವೊನಲನಂಗಮೋಹನಬಾಣಂ(ಶಾಂತೀಶ್ವ.೧-೫೯). [ತನಿ$_2$ + ಪೊನಲ್]

ತನಿಸಯ್ಪು (ನಾ). ಹೆಚ್ಚಿನ ಪುಣ್ಯ : ತನ್ನ ಬಾಳ್ವೆಯ ಬಿಸುಗೆಯೆಂದೆಣಿಸಿ ಪಣ್ಣಕವ ತನಿಸಯ್ಪಿದೆನ್ನುವಳ್ ಕಾಲೂರ ಚೆಲುವೆ (ಕಾಲೂರ. ೧೦೫-೨೩೮). [ತನಿ$_2$ + ಸಯ್ಪು]

ತನಿಸವಿ (ನಾ). ಅತಿಶಯವಾದ ರುಚಿ: ಕವಿತೆ ತಪಃಫಲದಾ ತನಿಸವಿ ಯೆಂಬುದು (ಸಂಸಪ. ೧೩-೩೨). [ತನಿ$_2$ + ಸವಿ$_2$]

ತನಿಸುಸಿಲ್ (ನಾ). ಸವಿಯಾದ ಸಂಭೋಗ; ಸುಖರತಿ: ಶಶಿಶಿಲಾ ಸದನದೋವರಿಯ ಪೂವಸೆಯೊಳ್ ತನಿ[ಪಾಠಾಂ. ಸವಿ]ಸುಸಿಲೆಸಗುವ ಖಚರದಂಪತಿಗಳ ಗಳರವದ ಕಳಕಳಮಂ ಕೇಳ್ದು (ಶಬಶಂ. ೩-೩೫ ವ). [ತನಿ$_2$ + ಸುಸಿಲ್]

ತನಿಸೂಜಿ (ನಾ). ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಕೊಳ್ಳೆಹೊಡೆಯುವುದು,-ಸೂರೆಗೊಳ್ಳು ವುದು : ದ್ವೀಪಪಾಲಕರ ಸೆಜೆವಿಡಿದು ತನಿಸೂಜೆಯಲಿ ಪಡೆ ನೆಜೆ ದಣಿಯಲಾ ಮ್ಲೇಚ್ಛವರ್ಗವ ತಜಿದು ಶೋಧಿಸಿ ತೆಗೆವನಲ್ಲಿಯ ಸಾರ ವಸ್ತುಗಳ (ಕುವ್ಯಾಸ. ೪-೧೨). [ತನಿ$_2$ + ಸೂಱೆ]

ತನಿಸೂಜೆಬಿಡು (ಕ್ರಿ). ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಸೂರೆಮಾಡು : ಕಿಚ್ಚುಗಿಡಿಗೆದಱುವ ಸಿಳೀಮುಖ ಕೊಚ್ಚಲಿಭದವಯುವವನಮುರಿಗಿಚ್ಚರಿಯ ತನಿಸೂಜೆಬಿಟ್ಟನು ಭೀಮ ಬವರದಲಿ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೧೨-೨೧). [ತನಿಸೂಱೆ + ಬಿಡು$_1$]

ತನಿಸೆಳಕು (ನಾ). ಮಧುರವಾದ ಸೆಳಕು; ಹಿತಕರವಾದ ಮಳೆ: ಚೈತ್ರನ ತನಿಸೆಳಕಿನ ಸೋಂಕಿಗೆ ಮಧುಮಯವಾಗಿದೆ ಗಾಳಿ (ನೆಲಮು. ೯೬-೧). [ತನಿ$_2$ + ಸೆಳಕು]

ತನಿಸೊಂಕು 'ತನಿಸೋಂಕು$_2$' ನೋ.

ತನಿಸೊಕ 'ತನಿಸೊಗ' ನೋ.

ತನಿಸೊಕ್ಕು$_1$ (ಕ್ರಿ). ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಮದವೇರು,-ಉನ್ಮತ್ತವಾಗು: ಸಂಗರ ಜಯದ ಮಡುವಿನಲಿ ಸಲೆ ಸೊಗಸಿ ತನಿಸೊಕ್ಕಿ ದೆಸೆಪಟದುಳಿದು ಸೌಭದ್ರೇಯ ಭೃಂಗನ ಬಲುದನಿಯು ಭರವಂಜಿಸಿತು (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೬-೩೧): ಗಣಿಕೆಯರಮಧ್ಯದಲಿ ಮಾದ್ಯದ ತಣಿವಿನಲಿ ತನಿಸೊಕ್ಕಿ ಬತ್ತಲೆ ಕುಣಿವ ಭಂಗಿಯು ಭಂಡರು (ಕುವ್ಯಾಕ. ೯-೨೧). [ತನಿ$_2$+ಸೊಕ್ಕು$_1$ (<ಸೊರ್ಕು$_1$)]

ತನಿಸೊಕ್ಕು$_2$ 'ತನಿಸೊರ್ಕು' ನೋ.

ತನಿಸೊಗ, ತನಿಸೊಕ (ನಾ). "ಹೆಚ್ಚಾದ ಸುಖ; ಬಹು ಆನಂದ": (ಪ್ರಭಷ.). **ತನಿಸೊಕ**: ಪದಮಂ ಮೋಕ್ಷಚತುಷ್ಟಯಮಂ ಬಯಸದೆ ದುಚ್ಚೌಕಮನಾಡುವ ತನಿಸೊಕದೊದವಂ ಮುದಮನೆರಳ್ಕಯ್ಯಿಂದಿತ್ತಿದ್ದು ಗವಾಡುವನು (ಉದ್ಯದೇ. ೩-೧೩). [ತನಿ$_2$ + ಸೊಗ]

ತನಿಸೊಬಗು (ನಾ). ಮಿಗಿಲಾದ ಅಂದ; ಅತಿಶಯವಾದ ಸೌಂದರ್ಯ: ತನಿಸೊಬಗಂ ಪ್ರಸಾರಿಸಿ ಸಮುಂಚಿತ ಕೈತವಮಂ ನಿಮಿರ್ಚೆ . . . ಸುಮ್ಮನೆ ಪೊಗಟುತ್ತೆಯಿರ್ಪುದೆ ವಸುಂಧರೆಯೊಳ್ಪಿಲೆವೆಣ್ಗೆ ಲಕ್ಷಣಂ (ಉದ್ಯಟ. ೧೦-೬೧): ತನಿಸೊಬಗುವಡೆದ ಸನ್ಮೋಹನದ ಕಣೆಯು ಬಾ (ಜೈಮಿಭಾ. ೬-೨೫).

[ತನಿ$_2$ + ಸೊಬಗು]

ತನಿಸೊರ್ಕು, ತನಿಸೊಕ್ಕು$_2$ (ನಾ). ೧. ಹೆಚ್ಚಾದ ಮದ,-ಅಮಲು: ಅಲರ್ವಂಡನುಂಡು ತನಿಸೊರ್ಕಿಂ ಸೊರ್ಕಿ ತೆಱಂದಿರಿದು ಪಾಱುವ ಪೆಣ್ದುಂಬಿಗಳ ಬಳಗವಂ (ಕಾದಂಉ. ೫೨೬): ಕಾಯಜನೆಸುಗೆಯ ಕಮ್ಮ ಸರಂಗಳ ಗಾಯದ ತನಿಸೊರ್ಕಿಂ . . . ಲೋಚನಮಂ ಮುಚ್ಚಿ (ಜಯುಕಾ. ೪-೩೬). **ತನಿಸೊಕ್ಕು$_2$**: ೧. ಬೆಡಗು ಬೇಟ ತನಿಸೊಕ್ಕು ತವಕ ತಳ್ಳಂಕ ಇನಿಮಾತು ದಣಿವಿಲ್ಲದ ಕೂಟವಾ ನಾಡವನಿತೆಯರೊಳಗೆಸೆದಿಹುದು (ಕುರಾಸಾಂ. ೨-೬೨); ಭಾವಿಸೆ ಸೊಗದ ಸುಗ್ಗಿಯು ತನಿಸೊಕ್ಕನ್ನನಾವರಿವುದು ಮತ್ತೇವೆ (ಹದಿಬ. ೦-೪೩). ೨. ಮಾದಕತೆ: ತಾವರೆವಂಡಿನ ತನಿಸೊರ್ಕಿಂ ಸೊರ್ಕಿದ ಪೆಣ್ಣಂಚೆಗಳಿಂಚರಂಗಳೊಳಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೧೧೬); "ಮದ್ಯ" (ಕಾದಂಪೂ. ಅಡಿಟಿ). [ತನಿ$_2$ + ಸೊರ್ಕು$_2$]

ತನಿಸೋಂಕು$_1$ (ಕ್ರಿ). ಹಿತವಾಗಿ ಸ್ಪರ್ಶಿಸು; ಮೃದುವಾಗಿ ಮುಟ್ಟು: ತನಿ[ಪಾಠಾಂ. ನು]ಸೋಂಕಿ ಸೋಂಕಿನೊಳ್ ಬಂದು ನಿಂದ ಸಹಕಾರ ಕಾಂತನೊಳ್ ಸೊಗಯಿಸಿದತ್ತೆನಸುಂ . . . ಪ್ರಿಯಮಲ್ಲಿಕಾಲತಾವೇಷ್ಟಿತಕಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೬-೯೩): ತಳೆದು ನಿಜಾಂಗಪೀಠತಟದೊಳ್ ಜನನಂ ತನಿಸೋಂಕಿ ಹಸ್ತದಿಂ ಪುಳಕಿತಗಾತ್ರನಾಗಿ ಮಘವಂ ಮೆಱೆದಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೧೦-೨೨).

[ತನಿ$_2$ + ಸೋಂಕು$_1$]

ತನಿಸೋಂಕು$_2$, ತನಿಸೊಂಕು (ನಾ). ಮೃದುವಾದ ಸ್ಪರ್ಶ; ಹಿತವಾದ ಸ್ಪರ್ಶ: ಸುರನಂದನದಿಂ ಪೊದಟ್ದ ಬಲ್ಮುಗುಳ್ಗಳ ತಂದಲಂದು ಕವಿತಂದುದದಂ ತನಿಸೋಂಕು ಸೋಂಕಿ ಮೆಲ್ಲಗೆ ಮಲಯಾನಿಳಂ ಸುೞಿದೊಡಂದು ಜಗಂ ಪೊಸತಾದುದು (ಪಂಪಭಾ. ೧೪-೧೯): ತುಹಿನಕರನ ತಣ್ಗದಿರ್ಗಳ ತನಿಸೋಂಕಿನಿಂ ತಣ್ಪುವಡೆದ ತಾರಹಾರಂಗಳೊಳಂ (ಕಾದಂಉ. ೫೯೮): ತನಿಸೋಂಕಿಂ ತನಗೀಯೆ ಹರ್ಷಭರಮಂ ಲಜ್ಜಾಭರಾಕುಂಚಿತಾನನೆ ವೈದೇಹಿ . . . ಇತ್ತು ತಿರ್ಯಗ್ವಿಳೋಕನಮಂ (ಪಂರಾಮಾ. ೫-೧೧೧). **ತನಿಸೊಂಕು**: ಇನಿಯಳ ತನಿಸೊಂಕಿನ್ನುಣಿಸನೆ ಮಾಲ್ಯಾಭರಣ ಲೇಪನಂ ತಂಬುಲಮೆಂಬಿನಿತುಂ ರಾಗಮನಾಗಿಸೆ ಮನದೊಳ್ ದಿವಿಜೇಂದ್ರ ವಿಭವದಿಂ ಸುಖಿಮಿರ್ದಂ (ಶಾಮ್ಯಾದ. ೨೨೫). [ತನಿ$_2$ + ಸೋಂಕು$_2$]

ತನಿಹರಕೆ (ನಾ). ತುಂಬು ಹರಕೆ; ಪೂರ್ಣಾಶೀರ್ವಾದ: ತೂಪಿಱಿದು ಸುಳಿವುಪ್ಪಾರತಿಯ ತನಿಹರಕೆ ತಳಿತುದು ತಾಯ ನೇಮದಲಿ (ಕುವ್ಯಾಅ. ೬-೩೦). [ತನಿ$_2$ + ಹರಕೆ (<ಪರಕೆ$_1$)]

ತನಿಹಳುಕು (ನಾ). ಹಿತಕರವಾದ ಹಳುಕು,-ತುಂಡಂ: ತೊಲಗಿ ನಿಂದರು ಕರ್ಪುರದ ತನಿಹಳುಕನಣಲೊಳಗಡಸಿ ದಂಡೆಯ ಬಲಿದು ಬಱಿಸಿಡಿಲೆಱಕವನೆತಾಗಿದರು ಬಳಸಿನಲಿ (ಕುವ್ಯಾಸ. ೨-೧೦೩). [ತನಿ$_2$ + ಹಳುಕು (<ಪಳಿಕು)]

ತನಿಹಾಡಿಕೆ (ನಾ). "ಯಾವ ಪಕ್ಕವಾದ್ಯವೂ ಇಲ್ಲದೆ, ಇದ್ದರೂ ಅದನ್ನು ಬಹಳ ಗೌಣವಾಗಿಟ್ಟು ಒಬ್ಬನೇ ಹಾಡುವ ಹಾಡು, ನುಡಿಸುವ ಗೀತೆ; ತನಿಹಾಡಿಕೆ" (ಶಿಂ. ಇಂಕನಿ.).

[ತನಿ$_2$ + ಹಾಡಿಕೆ]

ತನಿಹಾಲು 'ತನಿಪಾಲ್' ನೋ.

ತನಿಹುಲ್ಲು (ನಾ). ಸವಿಯಾದ ಹುಲ್ಲು; ರುಚಿಕರವಾದ ಹುಲ್ಲು: ಆನೆ ಕುದುರೆ ಗೋವು ತನಿಹುಲ್ಲ ನೀರಾಶೆಯುಳಿದು ಹನಿವ ಕಂಬನಿಯಿಂದ ದೂನಿಸುತೊಂದರಳ್ದಿನವಿದ್ದುವಾ ರಾಯನಗಲೆ (ಭರಚ. ೭೮-೧೦೪).

[ತನಿ$_2$ + ಹುಲ್ಲು (<ಪುಲ್)]

ತನಿಹೆಚ್ಚು 'ತನಿಪೆರ್ಚು' ನೋ.

ತನಿಹೆದಱು (ಕ್ರಿ). ಬಹಳವಾಗಿ ಬೆದರು,-ದಿಗಿಲುಗೊಳ್ಳು: ಸೂಳೈಸಿದರು ಭುಜವನು ಸಿಡಿಲು ತನಿಹೆದಱೆ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೨-೯). [ತನಿ$_2$ + ಹೆದಱು$_1$]

ತನಿಹೊಗರಿಱು (ಕ್ರಿ). ಅತಿಶಯವಾದ ಪ್ರಕಾಶವನ್ನು ಬೀರು; ಹೆಚ್ಚಾದ ಕಾಂತಿಯನ್ನು ಹರಡು: ಹೊಸ ಕೈದುಗಳ ಮಿಂಚಿನ ಮಕುಟಮಣಿ ಕಾಂತಿಗಳ ಸುರಧನುವಿನ ಚತುರ್ಬಲರವದ ಸಿಡಿಲುಗಳ ವಿಗಡಕುಂಭಜ ಮೇಘಯುತು ತನಿಹೊಗರಿಱಿದು ಪರಬಲದ ಕಡುವೇಸಗೆಗೆ ಕವಿದುದು ರಾಜಹಂಸ ಪ್ರಕರವೋಸರಿಸೆ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೧-೪೮).

[ತನಿಹೊಗರು (<ತನಿಪೊಗರ್) + ಇಱು$_1$]

ತನಿಹೊಗರು 'ತನಿಪೊಗರ್' ನೋ.

ತನಿಹೊಗೆ (ನಾ). ದಟ್ಟವಾದ ಹೊಗೆ: ದುಗುಡವೋ ಮೇಣ್ ವಿಕ್ರಮಾಗ್ನಿಯ ತಗಹುಗಳ ತನಿಹೊಗೆಯೊ ರಾಯರ ಮೊಗವ ನೋಡ್ಯೆ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೧೬-೨೪). [ತನಿ$_2$ + ಹೊಗೆ$_2$ (<ಪೊಗೆ$_2$)]

ತನಿಹೊಟ್ಟು (ನಾ). ಬೇರೆಯಾದ ಸಿಪ್ಪೆ; ಬರಿಯ ಹೊಟ್ಟು: ತೂಱಿದರೆ ತನಿಹೊಟ್ಟು ಗಾಳಿಗೆ ಹಾಱುವುದು ಕುಲಗಿರಿಯು ಬೈಸಿಕೆ ಜಾಱುವುದ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೧೬-೪೪). [ತನಿ$_2$ + ಹೊಟ್ಟು (<ಪೊಟ್ಟು)]

ತನಿಹೊರಳು (ಕ್ರಿ). ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಹೊರಳಾಡು,-ಉರುಳಾಡು: ಪಾಂಚಾಲ ಸತಿಯರು ಜೀವದಲಿ ಜಾಱಿದರು ರಮಣರ ಮೇಲೆ ತನಿಹೊರಳೆ (ಕುವ್ಯಾಗ. ೧೨-೯). [ತನಿ$_2$ + ಹೊರಳು (<ಪೊರಳ್)]

ತನಿಹೊಳಹು (ನಾ). ಹೆಚ್ಚಾದ ಹೊಳಪು,-ಕಾಂತಿ: ತಳಿತ ಮಿಂಚಿನ ಮುಱಿವುಗಳೊ ತನಿಹೊಳಹುಗಳೊ ಖಂಡೆಯದ ಧಾರೆಯ ಕೊಳುಗಿಡಿಯೊ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೧೪-೬). [ತನಿ$_2$ + ಹೊಳಹು$_1$ (<ಪೊಳೆವು)]

ತನಿಹೊಳೆ (ಕ್ರಿ). ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಪ್ರಕಾಶಿಸು,-ಮಿರುಗು: ಮಿಱುಮಿಱುಪ ದಿವ್ಯಾಭರಣಕಿರಣದ ತುಱುಗಿನಲಿ ತನಿಹೊಳೆವ ದಿವ್ಯಾಂಬರದ ಕಾಂತಿಯಲಿ . . . ಒಪ್ಪಿದರಿಂದ್ರತೇಜದಲಿ (ಕುವ್ಯಾಅ. ೬ರಿಇ. ೩೩-೫೬); ಎಡಬಲಕೆ ತನಿಹೊಳೆವ ತೇಜಿಯ ಕಡುಮದದ ಕರಿಘಟೆಯ . . . ಕಳಕಳವಾಯ್ತು ರಣದೊಳಗೆ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೯-೧೨).

[ತನಿ$_2$ + ಹೊಳೆ$_1$ (<ಪೊಳೆ$_1$)]

ತನು (ಗು). ೧. ತೆಳುವಾದ; ಕೃಶವಾದ: "ಕ್ಷಾಮಂ, ಶಾಂತಂ, ಕೃಶಂ . . . ತನು – ಈ ೭ ಅಸಿದು" (ಹಲಾಯು. ೧೧೯-೩); ತನು ತನುವಾಗೆ ನೋಂತು (ಅಜಿಪು. ೩-೨): ವನಿತೆಯು ತನುತನು ಹರಿಚಂದನ ಶಾಖೆಯು

ನಡರ್ದು . . . ನೋಳ್ಪ ಭುಜಗಾಂಗನೆಯೆನೆ ಘನವೇಣಿ ಜಾಣೆಗೇ ನೊಪ್ಪಿದುದೊ (ರಾಜಶೇ. ೭-೫೯). 'ತನುಮಧ್ಯೆ' ಪರಾ. ೨. ಕೋಮಲವಾದ. 'ತನುಗಾತ್ರಿ' ಪರಾ. ೩. ಸಣ್ಣ; ಚಿಕ್ಕ: ತನುವಲ್ಲದತನುತಾಪಂ ತನುವಂ ಸುಡೆ . . . ತನುಮಧ್ಯೆಯರಲರ್ವಾಸಿನ ಮೇಲೆ ಪಾಸಿದರ್ ತನುತನುವಂ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೩-೨೯). 'ತನುಮುನಿ' ಪರಾ. (ನಾ). ೪. ಮೈ; ದೇಹ: "ತನುಃ, ತನೂಃ . . . ಗಾತ್ರಃ, ಅಪಘನಃ, ಮೂರ್ತಿಃ –ಈ ೧೭ ಶರೀರಂ" (ಹಲಾಯು. ೮೪-೩೫೭); ಪಾರ್ದೆಚ್ಚ ವೃಷಾಂಕನಂಬು ತನುವಂ ಪಚ್ಚಂತೆ ಕೊಂಡತ್ತು (ಪಂಪಭಾ. ೮-೧೭); ತನುವಂ ತೆಯ್ದುಪ್ಪಳಕ್ಕಂ ಬ್ರತದೊಳ್ (ಕಾದಂಬ. ೭೯); ತನು ಕರಗಿ ಮನ ಕರಗಿ ಮಾಡುವದು ಭಕ್ತಿಸ್ಥಲ (ಬಸವ. ೮೭೪); ತನು ಕರಗದವರಲ್ಲಿ ಮಜ್ಜನವನೊಲ್ಲೆಯಯ್ಯ ನೀನು (ಮಹಾದೇ. ಬ. ೦೩-೯); ತನುವ ಮಱೆದನು ಪುಳಕಜಲದಲಿ ನನೆದು (ಕುಮಾ. ೮-೮); ತನು ನಿನ್ನದು ಜೀವನ ನಿನ್ನದೊ (ಕನಕ. ೩೭ ಪಲ್ಲವಿ); ತನುವರಿಯದ ನೋವಿಲ್ಲ ಮನವರಿಯದ ಪಾಪವಿಲ್ಲ (ಗಾದೆ). ೫. ಚರ್ಮ; ತೊಗಲು.

ತನುಮಾಡು = ಸೊರಗಿಸು; ಕೃಶಗೊಳಿಸು: ಪಿರಿದಪ್ಪ ದಾರುಣವ್ರತದಹನಾರ್ಚಿಯಿಂದನುದಿನಂ ತನುವಂ ತನುಮಾಡುತಿರ್ಪನೆಂಬತನು ವಿರೋಧಮುಮಂ ತನುವಿರೋಧಮುಮೊಪ್ಪುಗುಮತ್ತಿಮಬ್ಬೆಯೊಳ್ (ಅಜಿಪು. ೧-೪೯). ತನುವಾಗು = ಸೊರಗು; ಕೃಶವಾಗು: ತನು ತನುವಾಗೆ ನೋಂತು . . . ತಾಳ್ದಿದಂ ವಿಮಲವಾಹನಯೋಗಿ ತಪೋನಿಯೋಗಮಂ (ಅಜಿಪು. ೩-೨). [ಸಂ.]

ತನುಕಂಪ (ನಾ). ದೇಹದಲ್ಲಿನ ಕಂಪನ; ಮೈನಡುಕ: ಶ್ರೀಗಿರೀಶನ ಹೃದಯ ಭುಗಿಲಿಡಿದು ತನುಕಂಪವಾಗಿ ಜರ್ಝರಿಸಿ ತಲ್ಲಣಗೊಳುತಿರಲು (ಪವಮೂ. ೭-೪೮). [ತನು + ಕಂಪ್ರ]

ತನುಕಾಂತಿ (ನಾ). ದೇಹದ ಕಾಂತಿ,-ತೇಜಸ್ಸು: ತನುಕಾಂತಿ ತುಂಬಿದ ಸಭೆಯೆಂಬ ಕೊಳದಲ್ಲಿ . . . ರಾಜಹಂಸನಿದ್ದನು (ಭರಜ. ೧-೨೯); ಭಕ್ತರ ಭವದುರಿ ತಣಿಯದ ಹರ ನಿನ್ನ ತನುಕಾಂತಿಯಿಂದೆ (ಇಂಚಾಪ. ೭೩-೬೦).

[ತನು + ಕಾಂತಿ]

ತನುಕೇಶ (ನಾ). ತೆಳುವಾದ ಕೂದಲು: ತನುಕೇಶಂ ಪುಣ್ಯವಂತಂ ಕುಟಿಳಮೃದು ಘನಸ್ನಿಗ್ಧ ಕೇಶಂ ಮಹೀಶಂ ಧನವಂತಂ (ಲೋಕೋಪ. ೧೧-೨೭).

[ತನು + ಕೇಶ]

ತನುಗಂಪು (ನಾ). ಮೈಯ ಪರಿಮಳ; ದೇಹದ ಸಂಗಂಧ: ಪೂಸುವೊಡ ಕಸ್ತೂರಿ ಜವಾಜಿಗಳೆಸಲೇ ಪರಿಮಳವು ಸುತ್ತಲು ಸೂಸಿ ತನುಗಂಪಿನಲಿ ಮಘಮಘಿಸಂವಳು ಯೋಜನವ (ಕುಮಾಆ. ೭೦೩. ೫೯-೧೪); ಅಂಬರ ಚರಿಯರ ತನುಗಂಪಿಗೆಱಗುವ ತುಂಬಿಯ ಬಳಗದಂದದಲಿ ಜಂಬುನೇಱುಲಿಗಳೊಪ್ಪಿದುವು (ಕಂನವಿ. ೨-೪೪).

[ತನು + ಕಂಪು]

ತನುಗತ (ಗು). ದೇಹವನ್ನು ಸೇರಿದ,-ಬೆರೆತ (?): ಬಾರಿಸಿದ ಸರಣಿ ಶ್ರಮೋದ್ಭವವಾರಿ ತನುಗತವಾದವಂಗ ಮನೋರಥದಲುಬ್ಬಿದುದು ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರಮುನಿವರನ (ತೊರರಾ. ೦-೯-೦೭).

[ತನು + ಗತ್ಮ]

ತನುಗಾತ್ರ (ನಾ). ಬಡಕಲುಮೈಯುವನಂ; ಕೃಶವಾದ ಶರೀರವುಳ್ಳವನು: ತನುಗಾತ್ರಂ ದೀನನೇತ್ರಂ ತುಪಲಘುತರಮಾತ್ರಂ (ರತ್ನಾಕ. ೨೦).

[ತನು + ಗಾತ್ರ]

ತನುಗಾತ್ರಿ (ನಾ). ಕೋಮಲವಾದ ಶರೀರವುಳ್ಳವಳು; ಕೋಮಲಾಂಗಿ: ತನುಗಾತ್ರಿ ನಿನ್ನ ತಪಿಪಂ ಮನಸಿಜನಾವಗಮುಮೆನ್ನನಾದೊಡ ದಹಿಪಂ (ಶಾಕುಂತ. ೩೮-೬೮). [ಸಂ. ತನುಗಾತ್ರೀ]

ತನುಗುಣ (ನಾ). ದೇಹಗುಣ; ದೇಹಧರ್ಮ: ಅಂತರಂಗದಲ್ಲಿ ಸಹಜದಾಡುವ ತನುಗುಣಾದಿಗಳ ಮನಗುಣಾದಿಗಳ ಪ್ರಾಣಗುಣಾದಿಗಳ ಕಳೆದಲ್ಲಿ ಶರಣರಹರೆ (ಅಪಹಂ. ೯೦-೧೦೪). [ತನು + ಗುಣ]

ತನುಗೆಡು (ಕ್ರಿ). ದೇಹವು ಸೊರಗು; ಬಡವಾಗು; ಕೃಶವಾಗು: ವಿನಯವಿದ್ದಧಿಕರನು ತನುಗೆಟ್ಟ ಬಡವರನು . . . ಕರೆದುಣ್ಣದವನೂಟ ಶುನಕ ತಿಂದಂತೆ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೬೬೦). [ತನು + ಕೆಡು$_1$]

ತನುಗೊಳ್(ಕ್ರಿ). ಮೈದಳೆ; ದೇಹವನ್ನು ಧರಿಸು; ಮೂರ್ತಿಮತ್ತಾಗು: ಜಲಜನಾಭನ ಭಕುತಿ ತನುಗೊಂಡಿಳೆಗೆ ಪುರುಷಾರ್ಥವನು ಮಾಡುತ ಸುಳಿವವೊಲು ನರಲೋಕವಂದ್ಯನು ಯಮುನೆಗೈತಂದ (ನಿಭಾಗ. ೩-೨-೩೫).

[ತನು + ಕೊಳ್$_1$]

ತನುಗ್ರಹಣ (ನಾ). ದೇಹವನ್ನು ಧರಿಸುವುದು; ಜನ್ಮತಾಳುವುದು; ಅವತಾರ: ಅನಿಮೇಷರಕ್ಷಣಾರ್ಥಂ ನಿನಗೆ ತನುಗ್ರಹಣಂ . . . ಕುಶೇಶಯನಯನಾ (ಜಗವಿ. ೩-೧೦೩). [ತನು + ಗ್ರಹಣ]

ತನುಚತುಷ್ಟಯ (ನಾ). [ದ್ವೈತ] ನಾರಾಯಣನ ಅನಿರುದ್ಧ, ಪ್ರದ್ಯುಮ್ನ, ಸಂಕರ್ಷಣ ಮತ್ತು ವಾಸುದೇವ ಎಂಬ ನಾಲ್ಕು ಬಗೆಯ ರೂಪಗಳು: ತನುಚತುಷ್ಟಯಗಳೊಳು ನಾರಾಯಣನು ಹೃತ್ಕಮಲಾಖ್ಯ ಸಿಂಹಾಸನದೊಳನಿರುದ್ಧಾದಿ ರೂಪಗಳಿಂದ ಶೋಭಿಸುತಾ (ಹಸಾರ. ೩-೭): "ತನುಚತುಷ್ಟಯಗಳೊಳು=ಅನಿರುದ್ಧ, ಪ್ರದ್ಯುಮ್ನ, ಸಂಕರ್ಷಣ, ವಾಸುದೇವನೆಂಬ ನಾಲ್ಕು ರೂಪಗಳುಳ್ಳ ತನ್ನ ಶರೀರಗಳಲ್ಲಿ" (ಹಸಾರ. ೩-೭ ಪದ್ಯಾರ್ಥ). [ತನು + ಚತುಷ್ಟಯ]

ತನುಚ್ಛವಿ (ನಾ). = ತನುಕಾಂತಿ: ತಾವರೆಯ ಮಿತ್ರನ ಕರಗಿ ಕರುವಿನೊಳೆಱೆದರೆಂದೆನೆ ಥಳಥಳಿಸಿ ತೊಳಗುವ ತನುಚ್ಛವಿಯ . . . ವರಕುಮಾರನ ಕಂಡು (ಕುಮಾಆ. ೩-೨೦). [ತನು + ಛವಿ]

ತನುಚ್ಛಾಯೆ (ನಾ). = ತನುಕಾಂತಿ: ಈ ಕಾಂತಿಯಿಾ ತನುಚ್ಛಾಯೆಯಿಾ ವಿಸ್ಮಯಂ . . . ಮಾನವರ್ಗಿಲ್ಲ ದೇವರ್ಕಳ ಚರಿತವಿದು (ನಂಬಿರ. ೧೭-೨೦).

[ತನು + ಛಾಯೆ]

ತನುಜ (ನಾ). ೧. ಮಗ; ಸುತ: "ಸೂನುಃ, ಸಂತತಿಃ, ಆತ್ಮಜಃ, ತನುಜಃ, ಪುತ್ರಃ . . . ಅಪತ್ಯಂ–ಈ ೧೨ ಮಗವು" (ಹಲಾಯು. ೮೨-೩೪೩); ತನುಜರು ಮನುಜರುಮುಚಿತಾಸನದೊಳ್ ಮಂತ್ರಿಗಳುಮಿರೆ (ಶಂರಾಮಾ. ೧೨-೪೫); ತನುಜನಖಿಲಾರ್ಥಕಲ್ಪಾವನಿಜಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೩-೯೨); ಕಂದನಾವೆಡೆ ತನ್ನ ಮೋಹದ ಸಿಂಧುವಾವೆಡೆ ತನುಜವನವಮಾಕಂದನಾವೆಡೆ (ಕುಮಾದ್ರೋ. ೮-೧೭); ಮನದೊಳೆ ತನುಜರೆಂದೆಂಬ ಜಾಣ್ನುಡಿಯನರಿತು (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೧೨-೩೦೫). ೨. ಮರಿ; ಪೋತ: ಆನೆಯ ತನುಜನ ಅಡು ಮುಟ್ಟಿದರೆ ಹೀನವಾಗಿಗಪ್ಪುದಯ್ಯ (ಘನವ. ೧೫). [ಸಂ.]

ತನುಜನ್ಮ (ನಾ). = ತನುಜ ೧: "ನಂದನ ತನುಜನ್ಮ ತೋಕ ಸುತ ಪುತ್ರ ತನೂಭವ ಸೂನುನಾಮಕಂ ತನಯಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೫೪-೦೭).

[ಸಂ. ತನುಜನ್ಮನ್]

ತನುಜಾತ (ನಾ).=ತನುಜ ೧: ತನುಜಾತೋದಯಮಪ್ಪ ಪುಣ್ಯದಿನಮಂ ಮೆಯ್ವೆರ್ಚೆ ಕಾಣಲ್ಕೆ ನೋನೆನೋ (ಸುಕುಮಾ. ೯-೧೦೩); ತನ್ನಯ ತನುಜಾತರುಗಳನಾಹವಕೆ ಭೂತಳೇಶನು ಬೀಳ್ಕೊಡಲು (ತ್ರಿಪುಸಾ. ೧೮-೦೯೯); ನಿನ್ನ ತನುಜಾತರಭ್ಯುದಯಕಾಗಿ ಬಂದಿಹೆನ್ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೩೦-೭೮). [ಸಂ.]

ತನುಜಾತಕಾಮೇಷ್ಟಿ (ನಾ). ಪುತ್ರನನ್ನು ಪಡೆಯುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಮಾಡುವ ಯಜ್ಞ; ಪುತ್ರಕಾಮೇಷ್ಟಿ: ದಶರಥನೃಪಂ . . . ವಾರೆಯುರ್ವರೆಗೆ ತನುಜಾತಕಾಮೇಷ್ಟಿಯುಂ ಕೈಕೊಂಡು (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೧೧-೨೯೯).

[ಸಂ. (ತನುಜಾತ + ಕಾಮ + ಇಷ್ಟಿ)]

ತನುಜಾತೆ (ನಾ). ಮಗಳು ; ಪುತ್ರಿ : ದ್ರುಪದತನುಜಾತೆಯಂ ಪಿಡಿದೆತ್ತಿ ಕರುಣೆಯಿಂದುಪಚರಿಸಿ ಮನೆಗೆ ಬೀಳ್ಕೊಟ್ಟು (ಜೈಮಿಭಾ. ೨-೩೧). [ಸಂ. ತನುಜಾತಾ]

ತನುಜೆ (ನಾ). = ತನುಜಾತೆ : ಸ್ತ್ರೀರತ್ನದೊಳ್ ಮಿಗಿಲೆಂಬ ಪೆಂಪಿನ ತನುಜೆಯಂ ಕೊಟ್ಟಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೧-೬೯) ; ನೀಲಧ್ವಜಂ . . . ಪಡೆದನತಿರೂಪಗುಣಶೀಲಗಳಿಂದೆಸೆವ ತನುಜೆಯ (ಜೈಮಿಭಾ. ೯-೩). [ಸಂ. ತನುಜಾ]

ತನುತನುತ್ರ (ನಾ). ಮೈಕವಚ ; ಮೈಜೋಡು : ವನದೊಳಗೆ ರತ್ನಮೃಗಮಾಗಿ ನಲಿಯುತಂ ಪೊನ್ನತನು ತನುತ್ರಂ ಚಾಪಂ ತನಗವುರೆ ಕಿನ್ನರಾಕೃತಿಯಿನೆಸೆದು ತೋರ್ಪಂ ತುಲಾಂತಿಮದ್ರೇಕ್ಕಾಣಂ (ಜಾತತಿ. ೧೯-೨೦). [ತನು + ತನುತ್ರ]

ತನುತರ (ಗು). ೧. ಹೆಚ್ಚು ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾದ, - ಕೋಮಲವಾದ : ಅನೈಕಾಂತಿಕರ್ಕಲರ್ತನುತರ ತನುಗಳೊಳಮತಿವಿಶದ ಪ್ರಜ್ಞಾತಿಶಯಮಂ ಕಾಣಲಾದಪ್ಪುದು (ಆದಿಪು. ೨-೧೧ ವ) ; ಕೇಕ ತನುತರತಂತುವನ್ನೆಳೆದು ಕುಶಲದಿಂ ನೆಯ್ದುವ್ಯುತಕೌಶೇಯ ಯುವನಿಕಾಚ್ಛಾದಿತಂ ಮೆರೆದಿರೆ ಮನೋಹರಾಸ್ಪಷ್ಟ ಕಾನನಭೂಮಿ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೨೦೦-೧೬೦). ೨. ತೀರ ಸಣ್ಣ ; ಅತ್ಯಲ್ಪವಾದ ; ಕ್ಷುದ್ರವಾದ : ಶಿತಿಕಂಠನಲ್ಪವ್ರತಕ್ಕೆ ತನುತರ ತಪಕ್ಕಮೇನೊಲ್ಲದವನೇ (ಶಬಶಂ. ೨-೮೬). [ಸಂ.]

ತನುತಲ (ನಾ). ದೇಹದ ಅಡಿ : ತನುತಲಲೀನಳಾಗಿಹ ಛಾಯೆ ತುಸು ಕೂಡ ಹೊರಗಡೆಗಿಣುಕಳಿಂದೆನಲು ಇಂಥ ಅವಸರದೊಳು ಪಾಂಥನೆ ನೀ ಕೂಡ ವಿರಮಿಸಬಾರದೆ ಹೇಳು (ಗಾಥಾಸ. ೧-೪೯). [ತನು + ತಲ]

ತನುತಾಪ(ನಾ).ದೇಹದ ತಾಪ: ತನುತಾಪದಿಂದೆ ಪೊರ್ದಿದ ಬನಮುರಿವುದು (ವರ್ಧಪು. ೪-೬೦) ; ತನುತಾಪಕ್ಕಾಜದೆ ಮೇದಿನಿಯೊಳ್ಪೊರಳ್ವರಸನಂ ನಿರೀಕ್ಷಿಸಿ (ತ್ರಿಪುವಿ. ೩೩-೪೬). [ತನು + ತಾಪ$_2$]

ತನುತೆ (ನಾ). ತೆಳುವಾಗಿರುವಿಕೆ ; ಕೋಮಲತೆ : ಶುಭಾಂಗಿಯ ತೆಳ್ವಸಿರ ತನುತೆಯನ್ನಣಕವಾಡಿ ಇಳಿಹುತ್ತಿದೆ (ಮಂತ್ರಶ. ೮೯-೨). [ಸಂ. ತನುತಾ]

ತನುತ್ರ (ನಾ). ಕವಚ ; ಜಿಲುಖಿತ್ತು ; ಜೋಡು : ದಿವ್ಯ ಶರಾಸನ ಶರಧಿ ವಿಚಿತ್ರ ತನುತ್ರಂಗಳೆಲ್ಲಮಂ ಗೆಲ್ಲಮಂ ತನಗಾವಗಂ ಕೊಳ್ವಂತೆ ಕೊಂಡು (ಪಂಪಭಾ. ೮-೧೦೦ ವ) ; ನೆಱೆಯೆ ತನುತ್ರಮಿಕ್ಕಿದಪೊಲಿಟ್ಟ ಮಲಂ ತಿನೆ ಮೆಯ್ಯನೊರ್ಮೆಯುಂ ತುಱಿಸುವುದಿಲ್ಲ (ಎಕ. II, ೩೫೧-೧೭ ; 1119) ; ಶರಹತಿಗೆ ಭೀಮನ ಬಲುಪತಾಕೆ ತನುತ್ರ ರಥಕರ್ಣಾಸ್ತ್ರಮುಯುವಾಯ್ತು (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೦೩-೩೫). [ಸಂ.]

ತನುತ್ರಯ (ನಾ). ಸ್ಥೂಲ, ಸೂಕ್ಷ್ಮ, ಕಾರಣವೆಂಬ ಮೂರು ಬಗೆಯ ಶರೀರಗಳು : ಸ್ಥೂಲಸೂಕ್ಷ್ಮಕಾರಣವೆಂಬ ತನುತ್ರಯುವನಱಿತು (ಮೋಳಿವಾ. ೦೫೦-೫೭೦) ; ಎನ್ನ ತನುತ್ರಯಂಗಳಲ್ಲಿ ಮುಸುಕಿದ ಮಲತ್ರಯಂಗಳ ಕಳೆದು ಲಿಂಗತ್ರಯಗಳ ನೆಲೆಗೊಳಿಸಿದ ಗುರುವೇ (ಅಖಂಡೇ. ೧೯-೬) ; ತನುತ್ರಯಗಳನು ಹೇಳ್ವೆ ಅರಿಯೈ ತನಯ ಸ್ಥೂಲವು ಸೂಕ್ಷ್ಮ ಕಾರಣ (ಜ್ಞಾನಸಿಂ. ೪-೮೯). [ತನು + ತ್ರಯ]

ತನುತ್ರಾಣ (ನಾ). ೧. ದೇಹದ ಶಕ್ತಿ. ೨. = ತನುತ್ರ : "ಸನ್ನಾಹಂ, ಕವಚಂ, ವರ್ಮ, ತನುತ್ರಾಣಂ . . . ಜಾ(ಳಿ)ಳಕಾ—ಈ ೧೦ ಕವಚಂ" (ಚಲಾಜು. ೭೬-೩೦೫). [ಸಂ.]

ತನುತ್ವ (ನಾ). ೧. = ತನುತೆ : "ಕಟಲ್ - ತನುತ್ವೇ (ಸಣ್ಣನಾಗು)" (ಶಮಧಾ). 'ತನುತ್ವಂಬಡೆ' ಪರಾ. ೨. ದೇಹವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವಿಕೆ: ಮಿತನಖಕೇಶಶೋಭಿತ ತನುತ್ವಮುಭುಕ್ತ್ಯುಪಸರ್ಗಭಾವಮಂ . . . ಪರಿಪೀತದೇಹಬಿಂಬತೆವೆರಸಿಂತು ಪತ್ತತಿಶಯಂಗಳಿವೇಂ ಜಿನನೊಳ್ ಪೊದಟ್ಟುವೊ (ಆದಿಪು. ೧೦-೪೨). [ಸಂ.]

ತನುತ್ವಂಬಡೆ (ಕ್ರಿ). ತೆಳುವಾಗು; ಬಡವಾಗು: ತನುನಾಮಮುಮಂ ಸಾರ್ಥಕಂ ಮಾಳ್ಪಂತೆ ತನು ತನುತ್ವಂಬಡೆಯೆ (ರಾಜಶೇ. ೭-೯೩ ವ). [ತನುತ್ವ+ಪಡೆ$_1$]

ತನುದಂಡ (ನಾ). ದೈಹಿಕ ಶಿಕ್ಷೆ : ಸಮನಿಸೆ ಹಾ ಮಾ ಧಿಗ್ದಂಡಮುಯ್ಯು ರಿಂದಾಯ್ತು ಭರತನಿಂ ತನುದಂಡಂ (ಪುರಾಮಾ. ೧-೮೯). [ತನು+ ದಂಡ]

ತನುದಂಡನೆ (ನಾ). ದೇಹವನ್ನು ದಂಡನೆಗೆ ಗುರಿಪಡಿಸುವುದು ; ವ್ರತನೇಮಗಳಿಂದ ದೇಹವನ್ನು ದಂಡಿಸುವುದು : ಅಜ್ಞಾನಿಗಳಾದಂಥ ಗಂಡಂದಿರು ಬಾಹ್ಯಪ್ರಪಂಚವನ್ನು ತನುದಂಡನೆಯಿಂದ ನಿವೃತ್ತಿ ಮಾಡಬೇಕೆನ್ನುವವರು (ಕರ್ನಾಕ. ೧೫೨). [ತನು + ದಂಡನೆ]

ತನುಧರ್ಮ (ನಾ). ದೇಹದ ಗುಣ : ತನುಧರ್ಮಮಿಂದ್ರಧರ್ಮಂ ಘನ ಸಂಪದದಾದ ಪೆರ್ಮೆ . . . ಅಧ್ರುವಂ (ನೇಮಿಪು. ೧೪-೪೯) ; ತನುಧರ್ಮ ಗಳುಳಿದು ಏಚ್ಛಿನ್ನ ಸ್ವೈರಣೆಯಲಿ ಮಲುಹಣನು . . . ಒಲುಮೆಯಂ ನೆನೆವ (ಬಸಪು. ೪೨-೨೦). [ತನು + ಧರ್ಮ]

ತನುಧಾತುಜ್ಞ (ನಾ). ದೇಹದ ಧಾತುಗಳ ಬಗ್ಗೆ ತಿಳಿದವನು ; ವೈದ್ಯ : ಧಾತುಜ್ಞರ್ ಸಂತತ ತನುಧಾತುಜ್ಞರ್ ಭೂರಿಸಾರಧಾತುಜ್ಞರ್ ಸದ್ಧಾತುಜ್ಞರ್ ನೆರೆದಿರ್ದರ್ (ಹವಿಸ್ಮ್ರ. ೨-೧೧೩). [ಸಂ.]

ತನುನವಿರ್ (ನಾ). ದೇಹದ ರೋಮ; ಮೈಗೂದಲು : ಬೇಗದಲ್ಲಿ ತನು ನವಿರ್ಗುಡಿಗಟ್ಟಿ (ಕಂಸವಿ. ೯-೫೪). [ತನು + ನವಿರ್]

ತನುಪರಿಮಳ (ನಾ). = ತನುಗಂಪು : ತರುಣಿ ನಿಜತನುಪರಿಮಳದಲುಱೆ ಹೊರೆದ ಹೂವಿನ ದಂಡೆಯನು ನಿಜವರನ ಕೊರಳಲಿ ಹಾಯ್ಕಿದಳು (ಕುವ್ಯಾಅ. ೧೫-೩೫) ; ಆ ತರುಣಿಯರ ತನುಪರಿಮಳದ ಸೋಂಕಿನಲಿ ಸುತ್ತಲು ಪರಿಮಳಿಸಿದುದು ತರು (ತೊರೆರಾ. ೧-೫-೪೫). [ತನು + ಪರಿಮಳ (=ಪರಿಮಲ)]

ತನುಪುಳಕ (ನಾ). ಮೈನವಿರೇಳುವುದು ; ರೋಮಾಂಚನ : ಸಂದಣಿಸೆ ತನುಪುಳಕ ಪರಮಾನಂದರಸಮಯ ನಯನಜಲಭರದಿಂದಲೆಸೆದರು (ಕುವ್ಯಾಅ. ೨೨-೫೩) ; ತನುಪುಳಕದುಬ್ಬುಗಳಲಾಲಿಂಗನವ ಮಾಡಿದನೊಲಿದು . . . ಮುನಿರಾಯ (ತೊರೆರಾ. ೧-೧೧-೨೩). [ತನು + ಪುಳಕ (=ಪುಲಕ)]

ತನುಭವ (ನಾ). = ತನುಜ ೧: ತನುಭವಲಾಭ ದೌಹದ ನಿಮಿತ್ತದ ಸಂಗತಿ . . . ಇನಿತುಂ ಸುತಶೋಭನ ವರ್ಣನಸ್ಥಳಂ (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೬-೧) ; ತನುಭವರ ನಾವೇನೆಂದು ಕಾಣೆವೆ ಸಾಕವೇ ಹೆತ್ತು (ಬಸಪು. ೨೪-೬೨) ; ತನುಭವರಿಲ್ಲದೀ ತನ್ನ ಅರಸುತನವದು ಮೆಱೆಯದು (ಕಾಶಿರಾ. ೧-೩೫). [ಸಂ.]

ತನುಭವೆ (ನಾ). = ತನುಜೆ : ತನುಭವೆಯನೀವುದೆನರ್ಗಚ್ನೆಮಾಡುವೆನೊಲ್ಲು ದೇವಿ ನಿಸಗಾಂ (ಲೀಲಾವ. ೭-೪೪). [ಸಂ. ತನುಭವಾ]

ತನುಭೃದ್ಗಣ (ನಾ). ಜೀವಸಮುದಾಯ; ಜೀವ ಜಾಲ: ಕ್ಷಣಭಂಗವೃತ್ತಿ ತನುಭೃದ್ಗಣಜೀವನಮಲ್ಲಿ ಸಂಶಯಂ ನೋಟಿಗ್ಱೊಡಿನಿತ್ಯಣಮಿಲ್ಲ (ಚಂದ್ರಪು. ೨-೩೦) ; ತನುಭೃದ್ಗ[ಪಾಠಾಂ. ದ್ಘು]ಣದೊಳ್ಸೊರ್ಪೀ ತನುಧನ ಲೋಭಂಗಳೆಂತುಮೇಂ ತೋರ್ಕುಮೆ ಪೇಳ್ ನಿನಗೆ (ರಾಜಶೇ. ೦೩-೦೭). [ಸಂ. (ತನುಭೃತ್ + ಗಣ)]

ತನುಮಧ್ಯ (ನಾ). ೧. ಸಣ್ಣನಡು ; ತೆಳುವಾದ ಸೊಂಟ : ತನುಮಧ್ಯಂ ನಿರುಪಮರೂಪನ ವಿನಯ ವಿಳಾಸನಿಧಿಯ ತನುಮಧ್ಯಂ (ಕುಸುಮಾ. ೭-೧೨೭) : ತನುಮಧ್ಯಂ ಬಟ್ಟೆ ಬೆನ್ನಿ ಮರ್ದಿಸೆ . . . ಏಂ ಮೆಱೆದಳೊ ಸುರತಕ್ರೀಡೆಯಂ (ಕಾವ್ಯಸಾ. ೬೬೪) : ಶಂಕರ ತನುಮಧ್ಯದುಮೆಯೊಡನೆ (ಗುರುಚಾ.೨-೬೪). ೨. [ಛಂದ]ಪ್ರತಿಪಾದದಲ್ಲಿ ಆರು ಅಕ್ಷರಗಳುಳ್ಳ ಒಂದು ಅಕ್ಷರವೃತ್ತ; ತಿಲಕವೃತ್ತ: ಪ್ಯೋಮಾದಿ ಜಲಾಂತಂ ತಾಮಾಗೆ ನಿತಾಂತಂ ಶ್ರೀಮಾನಿನಿ ಕೇಳಾ ನಾಮಂ ತನುಮಧ್ಯಂ [ಪಾಠಾಂ. ಧ್ಯೆ] (ಛಂದೋಂಬು. ೨-೭೮). [ತನು + ಮಧ್ಯ]

ತನುಮಧ್ಯೆ (ನಾ). ಸಣ್ಣ ನಡುವಿನವಳು ; ಚೆಲುವೆ : ಭಂಗುರಕೇಶಪಾಶೆ ತನುಮಧ್ಯೆ ಮೃಗಾಕ್ಷಿ (ಶಾಂತಿಪು. ೮-೧೦೬) : ತನುಮಧ್ಯೆ ಕೇಸರಚ್ಛವಿ ವನಜಾನನೆ ಪೃಥುನಿತಂಬೆ ಕಂಡಲ್ ನೃಪಸಿಂಹನಾ (ಅನಂತಪು. ೪-೧೨೧). [ಸಂ. ತನುಮಧ್ಯಾ (ತನು + ಮಧ್ಯ + –)]

ತನುಮಾನಸ (ನಾ). ಮನಸ್ಸನ್ನು ಸೊರಗಿಸುವುದು; ಮನೋನಿಗ್ರಹ: ಯೋಗವಾಸಿಷ್ಠಕಾರರ ಸಪ್ತಭೂಮಿಕೆಗಳು ಬೇರೆ. ಅವು ಯಾವವೆಂದರೆ:– ಶುಭೇಚ್ಛೆ . . . ವಿಚಾರಣಾ – ಆತ್ಮವಿಚಾರವನ್ನು ಮಾಡುವದು. ತನುಮಾನಸ–ಮನಸ್ಸನ್ನು ವಿಷಯಗಳ ಕಡೆಗೆ ಬಿಡದೆ ಸೊರಗಿಸುವದು (ಅಮೃತ. ೬-೬ ಅಡಿಟಿ). [ತನು + ಮಾನಸ]

ತನುಮುನಿ (ನಾ). ಸಣ್ಣದೇಹವುಳ್ಳ ಋಷಿ ; ಕುಳ್ಳ ಮುನಿ : ಅಗಸ್ತ್ಯಂ ತನುಮುನಿ ಮುನಿದಾಪೋಶನಂಗೊಂಡೊಡೆತ್ತಂ ಪುಡಿವಿಟ್ಟತ್ತೊಂದೆ ಧೀಂಕಾದುದು ಕಪಿಗಣಮಂಗೆಂದಗಟು್ ವಾರ್ಧಿಯಂ ಕೀಟ್ಟಡಿಕುಂ (ಜಗವಿ. ೨-೧೮). [ತನು + ಮುನಿ$_3$]

ತನುಮೆ 'ತನ್ಮೆ' ನೋ.

ತನುಮೋಹ (ನಾ). ಶರೀರದ ಮೋಹ : ತನುಮೋಹಂ ನಾಡೆ ತನ್ನಿಂ ತೊಲಗಿ (ಶಾಂತೀಶ್ವ. ೯-೧೩೯). [ತನು + ಮೋಹ]

ತನುರಕ್ಷೆ (ನಾ). ಅಂಗರಕ್ಷಣೆ ; ಮೈಗಾವಲು : ವನಿತೆಯ ತನುರಕ್ಷೆಗೆ ತಕ್ಕನುಚರಜನ ಕುಶಲಜನ . . . ಸಖಿಜನಮನಿತನಿತುಮನವನಿಪತಿ ನಿಯೋಜಿಸಿ ತಳರ್ದಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೪-೧೪). [ತನು + ರಕ್ಷೆ]

ತನುರುಚಿ (ನಾ). ದೇಹಕಾಂತಿ : ತನುರುಚಿ ರೂಪು ಸನ್ನುತ ವಯಸ್ಸ್ವರ ಚೇಷ್ಟೆಗಳಿಂದಮೊಂದಿ ನಿನ್ನನೆ ನೆಟ್ಟಿ ಪೋಲ್ವುದೊಂದು ಗಿಳಿ (ಪಂಚತಂ. ೧೨೦-೩) ; ತನುರುಚಿ ಕರ್ಣಕುಂಡಲ ಮರೀಚಿ ವಿಯತ್ತಳಮೆಲ್ಲಮಾ ಪಳಚ್ಚನೆ ಬೆಳಪಂತು (ಪಂಪರಾಮಾ. ೪-೨೦). [ತನು + ರುಚಿ]

ತನುರುಜೆ (ನಾ). ದೈಹಿಕ ರೋಗ ; ಶಾರೀರಕ ಅಸ್ವಸ್ಥತೆ : ತನುರುಜೆಗೆ ಪಥ್ಯಾನ್ನ, ಬಾಯ ಚಪಲಕ್ಕಲ್ಲ (ಮಂಕುತಿ. ೯೦೭). [ತನು + ರುಜೆ]

ತನುರುಹ (ನಾ). ಮೈನವಿರು ; ಮೈಗೂದಲು : ತನುರುಹಮಗೆವೊಯ್ದು ಪೊಲಿರೆ . . . ಅತನುಸುಖದ ಸುತನುವಿಂತನುಭವಿಸುತಿರ್ದಳ್ (ರಾಜಶೇ. ೧೧-೧೨೦). [ಸಂ.]

ತನುರೋಮಾವಳಿ (ನಾ). ಮೈನವಿರುಗಳ ಸಮೂಹ : ತನುರೋಮಾವಳಿ ಗೊಯ್ಯನೊಯ್ಯನೆ ಪಸುರ್ಪಂ ಚೂಚಕಕ್ಕೊಯ್ಯನೊಯ್ಯನೆ ಕರ್ಪಂ . . . ಮಿಗೆ ಮಾಡುವಾ ಸತಿಯ ಗರ್ಭಾಧಾನಮೇನೊಪ್ಪಿತೋ (ಪುಷ್ಪಪು. ೯-೧೧೬). [ತನು + ರೋಮ + ಆವಳಿ$_1$ (= ಆವಲಿ)]

ತನುವರ್ಣ (ನಾ). ದೇಹದ ಬಣ್ಣ : ತನುವರ್ಣಂ ಮುಗಿಲಿಂದ್ರಚಾಪಲತೆ ನಾನಾರತ್ನಭೂಷಾಂಶು (ಉದ್ಭಟ. ೧-೬). [ತನು + ವರ್ಣ]

ತನುವಾತ (ನಾ). [ಜೈನ] ವಿಶ್ವಾಕಾಶವನ್ನು ಆವರಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದು, ಎಂಟು ಲೋಕಗಳಿಗೆ ಆಧಾರವಾಗಿರುವ ಮೂರು ಅನಿಲಗಳಲ್ಲಿ ಕೊನೆಯದು: ಘನೋದಧಿ ಘನಾನಿಳ ತನುವಾತತ್ರಿತಯ ಭಾಗದೊಳ್ ನೆಲಸಿರ್ದಂ (ಆದಿಪು. ೧೬-೫೦ ವ) : ಎಂಟುಂ ಪೊಡವಿಗಳಂ ತಾಳ್ದಿದುವೋಗಡಿಸದೆ ಮೂಱುಂ ಮಹಾನಿಲಂಗಳ್ ಕ್ರಮದಿಂ ಅವರ ಪೆಸರ್ಗಳುಂ ಘನೋದಧಿ ಘನವಾತ ತನುವಾತಂಗಳೆಂಬುವು (ಶಾಂತಿಪು. ೧೫-೫೦ ವ). [ತನು + ವಾತ]

ತನುವಿಕಾರ (ನಾ). ೧. ದೇಹವಿಕಾರ ; ಅಂಗವಿಕಾರ: ತನುವಿಕಾರಂ ಪೆರ್ಚಿದಂತೆ ಮನಸಿನ ಮಮತೆ ನೂರ್ಮಡಿಸಿತ್ತು ಕೈಕೆಯ ಮೇಲೆ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೨೪-೬೩೦). ೨. [ನಾಟ್ಯ] ಅಂಗಾಂಗಗಳ ಚಲನೆಯ ಮೂಲಕ ಭಾವಗಳನ್ನು ಸೂಚಿಸುವುದು ; ಅಭಿನಯ : "ಅಂಗಹಾರವೆನೆ ತನುವಿಕಾರಮದಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೩೩-೨). [ತನು + ವಿಕಾರ]

ತನುವಿಡಿ (ಕ್ರಿ). ೧. ಆಕಾರವನ್ನು ತಾಳು ; ಮೈದಳೆ ; ದೇಹವನ್ನು ಧರಿಸು : ಕುಡಿಯಲಮೃತವನಮರರಿಗೆ ತನುವಿಡಿದು ತನ್ನಂಗಿಯ ತಪೋಧನರೊಡೆಯನೋವಿದನಮರಸಿಕರನ (ನಿಘಾಗ. ೨ ೩ ೬ . . .) ನರರೂಪ ತಾಳಿ ತನುವಿಡಿದೈತರುವಂದದೊಳಾಕ್ಷಣ ಕೊಸಬುದೋಽಜುತಲ್ಲಿ ತಂದ (ಕಂಠವಿ. ೯-೯೭). ೨. ಬದುಕಿರು ; ಜೀವಿಸು : ಜನಿಸಿದುಳು ಮತ್ತಿಂದು ನಿಜಸುತೆಯೆನಿಸಿ ಸತಿ ಜಗದೇಕನಾಥನ ವನಿತೆ ತಥ್ಯಾನಾನು ರಂಜಿತ ಚಿತ್ರವೃತ್ತಿಯಲಿ ತನುವಿಡಿದಳು (ನಿಘಾಗ. ೪-೫-೧೫); ನಳಿನೋದ್ಭವ ಕೋಟಿವತ್ಸರ ತನುವಿಡಿದಳಿದೊಡದೇನು ವೃಥಾಯು ಸುಳಿಗುರುಳಬಲೆಯ ತೋಳತಕ್ಕೆಯೊಳೊಂದು ಗಳಿಗೆ ಬಾಳಲು ಮುಕ್ತಿಯಹುದು (ಮೋಹತ ೩೩-೪೩). ೩. ದೇಹವನ್ನು ಹಿಡಿದಿಡು ; ಪ್ರಾಣವನ್ನುಳಿಸಿಕೊಳ್ಳು : ಗಿಡುಮರಗಳಿಡಿದಡವಿಯಲಿ ತನುವಿಡಿದು ಬದುಕುವುದೆಂತು ಮಗಳೇ (ನಳಚ. ೭-೧೫). [ತನು + ಪಿಡಿ$_1$]

ತನುವಿದಾಹ (ನಾ). ದೇಹಕ್ಕುಂಟಾಗುವ ತಾಪ ; ದೇಹತಾಪ : ಬಿಸಜೋದ್ಭವಂಸಮದನಂಬುದಮಂ ಪವಮಾನ ಧೂಮತೇಜೋಂಬುಗಳಿಂದಮೆಂಬ ನುಡಿ ಸತ್ಯಮದಲ್ಲದೊಡುಂತೆ ಕಾರಕಾದಂಬಿನಿ ಮಾಟ್ಕುಮೇ ಬಿರಯಿಗಂಗಜ ವಹ್ನಿ ವಿಜೃಂಭವಮಂ ವಿಳೋಳಾಂಬಕವಾಗಿಯಂ ತನುವಿದಾಹ [ಪಾಠಾಂ. ಹೃದಯ ತಾಪ] ಮನುತ್ಕಳಿಕಾ ಪ್ರಪಂಚಮಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೪-೩೩). [ತನು + ವಿದಾಹ]

ತನುವು (ನಾ). ಒದ್ದೆ ; ತೇವ : ಶಾಖ ಮತ್ತು ತನುವು (Temparature & Humidity) (ಕೀಟಜಿ. ೫೦) ; ಚೊಕ್ಕಟಗೊಳಿಸಿದ ಫಾರಂ ಮೇಲೆ ತನುವಿನಿಂದ ಮಾಡಿರುವ ಫ್ಲಾಂಗನ್ನು ಇಟ್ಟು . . . ಬಿಗಿಯಿಂದ ಒತ್ತಬೇಕು (ಮುದ್ರಕ. ೫೮). [<ತಣ್$_2$ + – ವು]

ತನುವೆರಸು (ಅ). ದೇಹ ಸಹಿತವಾಗಿ ; ಸಶರೀರವಾಗಿ : ತನುವೆರಸೊಯ್ಯಲ್ಕುನಿಗಳನನಲಂ ಸ್ವರ್ಗಕ್ಕೆ ಸೇತುಗಟ್ಟಿದನೆನೆ ಪಾವನಹೋಮ ಧೂಮಮೊಗೆಯಲ್ (ಕಾದಂಪೂ. ೨೧೪). [ತನು + ಬೆರಸು$_3$]

ತನುವೆಳೆ (ಕ್ರಿ). ಶರೀರವು ಬೆಳೆ,–ವೃದ್ಧಿಸು : ಬಿಟ್ಟು ಪೂರ್ವಶರೀರವನು ಸತಿ . . . ತಂಪಿನ ಬೆಟ್ಟದಬಲೆಗೆ ವಿಧಿಸದಸ್ಯವ ಕೊಟ್ಟವೊಲು ತನುವೆಳೆದಳಾ ಮೇನಕಿಯ ಜಠರದಲಿ (ನಿಘಾಗ. ೪-೫-೨) ; ದಿನದಿನಕೆ ತುಸುಮಾತ್ರ ಸುತ್ತಲು ತನುವೆಳ[ಳೆ]ದನುರಿ ಹೊಡೆದ ಬಹಳಾಂಜನಗಿರಿಯವೋಲು (ನಿಘಾಗ. ೬-೯-೯). [ತನು + ಬೆಳೆ$_1$]

ತನುವೇರು (ಕ್ರಿ). ತಂಪಾಗಿರು ; ತೇವ ಉಂಟಾಗು ; ತಂಪಡರು : ನೆನೆಯಕ್ಕಿ ನೆನೆಗಡಲಿ ಗೊನೆಯ ಬಾಳೇಹಣ್ಣು ತನುವೇರಿದಡಿಕೆ ಬಿಳಿಯೆಲೆಯ ತಗೊಂಡು ಗಂಗವ್ವ ಪೂಜೆಗೈದಾರ (ಲೋಕಗೀ. ೧೩೨) ; ಎಂಟುದಿನ ಮಳೆ ಸುರಿದು ಗೋಡೆಗಳೆಲ್ಲ ತನುವೇರಿದ (ರೂಢಿ). [ತನುವು + ಏರು$_1$ (<ಏಱ್$_1$)]

ತನುವ್ಯಸನ (ನಾ). ಹತ್ತುಬಗೆಯ ವ್ಯಸನಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ತನುವ್ಯಸನ, ರಾಜ್ಯವ್ಯಸನ ವಿಶ್ವವ್ಯಸನ ಸ್ತ್ರೀವ್ಯಸನ . . . ಕಾಷ್ಠವ್ಯಸನಗಳೆಂಬ ದಶವ್ಯಸನಗಳಿಂ ಹಸಗೆಟ್ಟು (ವಿವೇಕ. ೨೪೬). 'ದಶವ್ಯಸನ' ಪರಾ. [ತನು + ವ್ಯಸನ]

ತನುಶಕ್ತಿ (ನಾ). ದೇಹದ ಶಕ್ತಿ : ತನುಶಕ್ತ್ಯಯುಜುದು ತಿಂಗಳ್ಗೆ ನಾಲ್ಕು ಪರ್ವೋಪವಾಸಮಂ ಮಾಟ್ಪ (ಶಾಂತೀಶ್ವ. ೧೩-೮೦). [ತನು + ಶಕ್ತಿ]

ತನುಸಂಭವ (ನಾ). =ತನುಜ ೧: ಈ ಘಟೋತ್ಕಚನ ತನುಸಂಭವಂ ಬಡವನೇ ಮಂಘನಾದಂ (ಜೈಮಿನಿಭಾ. ೨-೩೫). [ತನು + ಸಂಭವ]

ತನುಸಿದ್ಧ (ನಾ). ದೇಹಸಿದ್ಧಿಯನ್ನು ಪಡೆದವನು : . . . ಮಾಯೆಗೀಯೆಯನೇಡಿಸುವುದಾ ಮಿತ್ತುಗಿತ್ತು . . . ರಾವ್ಯ ಪ್ರಭುವೆ (ಪ್ರಭುಲಿಂ. ೧೯-೨೩). [ತನು + ಸಿದ್ಧ]

ತನುಸೂತಕ (ನಾ). ದೇಹದ ಮೈಲಿಗೆ ; ಶರೀರಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಸೂತಕ : ಎನ್ನ ಕುಲಸೂತಕವನಳಿದ ಬಸವಣ್ಣ ಎನ್ನ ಛಲಸೂತಕವ ಕಳೆದ ಬಸವಣ್ಣ ಎನ್ನ ತನುಸೂತಕವ ಕಳೆದ ಬಸವಣ್ಣ (ವಚಸಂ. ೩೮೨-೨೬). [ತನು + ಸೂತಕ]

ತನುಸೋಂಕು (ನಾ). ಮೈಯನ್ನು ಮುಟ್ಟುವುದು ; ದೇಹಸ್ಪರ್ಶ : ತನುಸೋಂಕಿಂ ನಿದ್ರೆಯಿಂದೆಚ್ಚರಿಸಿ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೬-೬೩). ತನುಸೋಂಕಿಂ ಶಚಿ . . . ಅಚ್ಚರಿಯಂ ಪಡೆಯೆ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೧೨-೧೯). [ತನು + ಸೋಂಕು₂]

ತನುಸೌಂದರ್ಯ (ನಾ). ದೇಹದ ಚೆಲುವು : ತನುಸೌಂದರ್ಯದಿನನ್ನನಿನ್ನ ನೆನಲ್ . . . ಬಾರದು ನಿನ್ನನೇಂ ಪಿರಿಯಯೋ (ಶಾಂತಿಪು. ೧-೮೩). [ತನು + ಸೌಂದರ್ಯ]

ತನುಸ್ಥಾನ (ನಾ). [ಜ್ಯೋತಿ] ಜನ್ಮಲಗ್ನ ; ಜನ್ಮಕುಂಡಲಿಯಲ್ಲಿ ಒಂದನೆಯ ಸ್ಥಾನ : ಭೌಮನಿಂ ಧರ್ಮಕರ್ಮಾಪ್ತಮ ಲಾಭದ್ಯೂನ ಬಂಧು ದ್ವಿತಯ ಸಮತನುಸ್ಥಾನದೊಳ್ ಮಾಚ್ಯುಮೊಳ್ಪಂ (ಜಾತಕ. ೧೦-೮). [ತನು + ಸ್ಥಾನ]

ತನೂಜ (ನಾ). ೧. ಮಗ ; ಸುತ : ಜನ್ಮಾಂತರ ಪುಣ್ಯದಿನೆಮಗೆ ನಿನ್ನ ದೊರೆಯ ತನೂಜಂ ದೊರೆಕೊಂಡಂ (ಜಗವಿ. ೩-೯೩) ; ತನೂಜರಿರ್ವರುಂ . . . ಉತ್ಸವಮಂ ನಿರ್ಮಿರ್ಚಿದರ್ (ಪುಷ್ಪಪು. ೪-೭೩). ೨. [ಜ್ಯೋತಿ] ಜನ್ಮಕುಂಡಲಿಯಲ್ಲಿ ಲಗ್ನದಿಂದ ಐದನೆಯ ಸ್ಥಾನ : ತುಷಾರಕರ ನಿಂದೇಕಾದಶ ದ್ರವ್ಯ ಧರ್ಮ ತನೂಜಾಸ್ಪದೊಳಿಂದ್ರಮಂತ್ರಿ ಶುಭದಂ ಶೇಷಂಗಳೊಳ್ ನಿಂದಿತಂ (ಜಾತಕ. ೧೦-೧೧). 'ಇನತನೂಜ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ತನೂಜಮಂದಿರ (ನಾ). [ಜ್ಯೋತಿ] ಜನ್ಮಲಗ್ನದಿಂದ ಐದನೆಯ ಸ್ಥಾನ; ಜಾತಕನ ಪುತ್ರಸಂಬಂಧವಾದ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಸ್ಥಾನ : ಧನಧರ್ಮಾಂತ್ಯ ತನೂಜಮಂದಿರದೊಳುಗ್ರರ್ ಕೂಡಿ ನಿಂದಂದು ಬಂಧನಮಾ ಮಂದಿರದಂದದಿಂ ಸಮನಿಕುಂ ಮರ್ತ್ಯಂಗೆ (ಜಾತಕ. ೨೦-೨೩). [ತನೂಜ + ಮಂದಿರ]

ತನೂಜಾತೆ (ನಾ). = ತನುಜಾತೆ : ಎನ್ನ ತನಯಂಗೆ ತಕ್ಕಳ್ ನಿನ್ನ ತನೂಜಾತೆ ರೂಪವತಿ ಸೀತೆ ಗಡಾ (ಪಂರಾಮಾ. ೫-೧೮). [ಸಂ. ತನೂಜಾತಾ]

ತನೂಜಾಳಿ (ನಾ). ಮಕ್ಕಳ ಸಮೂಹ : ತನೂಜಾಳಿಯುಂ ಬಂಧುವರ್ಗಂ ತಾವೆತ್ತಂ ಮುತ್ತೆ ಶೋಕಂ ಮುಸುಕಿ ನಡೆಯೆ (ರಕ್ಷಾಶ. ४೧). [ತನೂಜ + ಆಳಿ₂ (= ಆಲಿ₂)]

ತನೂಜೆ (ನಾ). = ತನುಜಾತೆ : "ದುಹಿತೃ ನಂದನೆ ಪುತ್ರಿ ತನೂಜೆ ಸೂತಿ ತಾನೆನಿಕ್ಕುಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೫४-೧೬); ಪರಿಣಯವಾಂತ ತನ್ನ ತನೂಜೆಯುಂ ಗುಣವಂತೆಯುಂ ಸಿಂಗರಿಸವೇಳ್ಕೆನೆ (ಬಸಪು. ४-೩೨) ; ಅವಳಿಮಕ್ಕಳ್ಗಳಂ ಪೆತ್ತಳ್ ಸುಮಿತ್ರೆ ಮಗಧೇಶ್ವರತನೂಜೆ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೧೬-४೨೨). [ಸಂ. ತನೂಜಾ]

ತನೂದರ (ನಾ). ತೆಳುವಾದ ಹೊಟ್ಟೆ : ಶಿರಮನಿನರಶ್ಮಿ ಪದತಳ ಸರೋಜಮಂ ತಪನತಪ್ತ ಶಿಖರಾಗ್ನಿ ತನೂದರಮಂ ಕ್ಷುಧಾನಳಂ ಸುಡೆ ಕರಿಂ[ಕು]ಪರಿದಗಮನಘವಿಘಾತಂ ಪೋಲ್ತಂ (ಸುಕುಮಾ. ४-೧४). [ತನು + ಉದರ]

ತನೂದರಿ (ನಾ). ತೆಳುವಾದ ಹೊಟ್ಟೆಯುಳ್ಳವಳು ; ಚೆಲುವೆ : ಈಕೆಯ [illegible] ತನೂದರಿಗೆ ಧೀರತೆಯುಂ . . . [illegible] (ಕಾದಂಬ. ३९२) : ಆ ತನೂದರಿ ವೈದೇಹಿ ಮರುತ್ಸುತಂಗೆ ನಿಜ ಚೂಡಾರತ್ನಮಂ ನೀಡಿದಳ್ (ಪಂರಾಮಾ. ೧೧-೧೧೦). [ಸಂ. ತನೂದರೀ (ತನು + ಉದರ + –)]

ತನೂನಪಾತು (ನಾ). ಬೆಂಕಿ ; ಅಗ್ನಿ : "ಸಪ್ತಾರ್ಚಿಃ, ಬಹುಲಃ . . . ಜಾತವೇದಾಃ, ತನೂನಪಾತ್ . . . ಹುತಾಶನಃ–ಈ ४೦ ಕಿಚ್ಚಿನ ಪೆಸರ್" (ಹಲಾಯು. ೧೨-೬೩) ; "ಕೃಪೀಟಯೋನಿ ತನೂನಪಾತ್ತವೋಘ್ನನೆನಲ್ಕಗ್ನಿಯಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೧४-೭) ; ಚಿನ್ಮೂರ್ತಿ ನಿರ್ಜರಸರಿನ್ಮಸ್ತಕ ತನೂನಪಾನ್ನಿಹಿರ ಶಶಿನೇತ್ರ (ಶದ್ಮರಾ. ೭-೧). [ಸಂ. ತನೂನಪಾತ್]

ತನೂಭವ (ನಾ). ೧. = ತನುಸಂಭವ : ನಿನ್ನರಸನಣುಗದಮ್ಮನ ನಿನ್ನ ತನೂಭವನ ಸಾವುಗಂಡುಂ ಮಾಣ್ಪಾ (ಶಂಶಭಾ. ೧೨-೧೬४). ೨. [ಜ್ಯೋತಿ] ಜನ್ಮಲಗ್ನದಿಂದ ಐದನೆಯ ಸ್ಥಾನ : ದಿವಿಜೇಜ್ಯಂ ನಿಲೆ ಜನ್ಮಲಗ್ನ ಗ್ರಹದೊಳ್ ಪ್ರಾಜ್ಞಂ . . . ತನೂಭವದೊಳ್ ನಿಶ್ಚಯ ಬುದ್ಧ ನಾಚಿಜಿಡೆಯೊಳ್ ನಿಶ್ಯತ್ರು (ಜಾತಕ. ೧೮-೧೧-೧). [ಸಂ.]

ತನೂರುಹ (ನಾ). ೧. = ತನುರುಹ : "ರೋಮ, ತನೂರುಹಂ–ಈ ೨ ಮೆಯ್ಯ ಕೂದಲ್" (ಹಲಾಯು. ೮೬-३೭೦); ತಾಳ್ದತಿಮುದಮಂ ತನೂರುಹಂ ಗುಡಿಗಟ್ಟುತ್ತೇಳ್ದಿರೆ (ರಾಜಶೇ. ४-२८). ೨. ಪಕ್ಷಿಗಳ ರೆಕ್ಕೆ,–ಪಕ್ಕ : "ತನೂರುಹಂ ಗರುತ್ ಪತ್ರಂ . . . ಪಕ್ಷಃ–ಈ ೯ ಎಚ (೦) ಕೆ" (ಹಲಾಯು. ४೦-೮೬) ; ಒಮ್ಮೆ ಗಿರಿಗಳ ತನೂರುಹಗಳನು ತರಿದೊಟ್ಟಿ ವಜ್ರಾಯುಧದ ಕೀರ್ತಿ ಮೊಳಗಿಸಿದನು (ದ್ರಾಪಾಪ್ರ. ೧೯-೧). [ಸಂ.]

ತನೆ, ಜನೆ, ತೆನ್ನೆ (ನಾ). ೧. (ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಪಶುಗಳ) ಬಸಿರು ; ಗಬ್ಬ ; ಗರ್ಭ : ಆ ಬೆಳೆಯ ಮೇಯು ಬಂದ ಎರಳೆ ತನೆಯಿಲ್ಲದೆ ಮಚಿ ಗಂಡಿತ್ತು (ಕೋಲಶಾಂ. ೧೬-೧೧) ; ಸ್ರವದ್ಗರ್ಭೆ, ಅವತೋಕೆ ತನೆ ಕರಗಿದ ಆಕಳು (ನಾಚಿರಾ. ೬) ; ಬಾಳೆಯ ಕೇಡದರ ಗೊನೆಯೆ, ಹೇಸರ ಕೇಡದರ ತನೆಯೆ (೧೪ವಿಂ. ೮೫-೭೯). 'ತನೆತುಂಬು' ಪರಾ. ೨. ಗಬ್ಬವಾದ ಹಸು : ಗರ್ಭಿಣೀ ವಾ ತನೆ ಮೇಣ್ (ನೀತಿವಾ. ೧೬-೧೨). **ಜನೆ** : ೩. ಮೊಟ್ಟೆಯಲ್ಲಿರುವ ಹಳದಿಬಣ್ಣದ ಲೋಳೆ ; ಬಂಡಾರ : (೬). **ತೆನ್ನೆ** : ೧. ಅಮರಾಂಗನೆಯರ್ ದಿವಿಜೇಂದ್ರಲೋಕ ಸಂಜನಿತ ಮಹೌಷಧಿ ಪ್ರಕರದಿಂ ಜನಮಾತೆಗೆ ಮಾಡೆ ಗರ್ಭಶೋಧನೆಯನದೇನಮಾನುಷ ಮನಲ್ದೊರೆಯಾಗೆ ಶರೀರಮುಬ್ಬಜನ್ಮನೆ ಸಮದಿಂದುಕಾಂತ ವನಕಾಂತ ವೊಲೇಂ ತೆನೆ ತೆಳ್ಪುವೆತ್ತುದೋ (ಶಾಂತಿಪು. ೯-೧೯೮) ; ತೆನೆಯ ಹಸುವನು ಕೊಟ್ಟು ಹಗ್ಗಕೆ ಮನದ ಜನುಗುವರಂತೆ ಕಾಣ್ಬುದು ನಮ್ಮ ನಡವಳಿಯು (ರಾಮಾಸಂ. ೨-೩-४೦).

ತನೆಯಾಗು, ತೆನೆಯಾಗು=ಗಬ್ಬವಾಗು; ಗರ್ಭ ಧರಿಸು : ಗುರುವೆಂಬ ಗೂಳಿ ಮುಟ್ಟಲು ಶಿಷ್ಯನೆಂಬ ಮಣಕ ತನೆಯಾಯಿತ್ತು (ಚನ್ನವ. ೪. ३೮೬-೮೧೫); ತೆನೆಯಾಗದ ಪಸುವಿಂಗೂಡಿನ ತುಪ್ಪಮನಿಕ್ಕಿ . . . ಲಕ್ಷ್ಮಿಯು ಬೇರನೆಯ್ದೆ ಮದ್ದುಗುಟಿ ಕಟ್ಟುಗುಂ ನಿಶ್ಚಯದಿಂ (ಲೋಕೋಪ. ೯-೧೮೯): ಅನುವರ್ಷಂ ತಪ್ಪದೆ ತಾಂ ತೆನೆಯುವ್ವುದೆ ದಲ್ ಸಮಾಂಸಮೀನೆಯ [ನಿ]ಕ್ಕುಂ (ವಸ್ತುಕೋ. ೯೦-೮). [ದೇ.॥ ತಮಿ. ಚಿನ್ನೈ; ಮಲ. ಚನ ; ತುಳು. ತನೆ, ಹನೆ; ತೆಲು. ಚೆನ]

ತನೆತುಂಬು, ತೆನೆತುಂಬು₂ (ಕ್ರಿ). ಬಸಿರಾಗು ; ಗಬ್ಬವಾಗು ; ಗರ್ಭ ಧರಿಸು : ಕೋಣನ ಕಿವಿಯಲ್ಲಿ ಮೂಡು ಹಸು ತ[ಪಾಠಾಂ. ತೆ]ನೆತುಂಬಿ ಕರುವೊಂದನೀಯಿತ್ತು (ಕೋಲಶಾಂ. ३३-२೦). **ತೆನೆತುಂಬು₂** : ಮೇಲಿನ ಪ್ರಯೋಗದ ಪಾಠಾಂತರವನ್ನು ನೋಡಿ. [ತನೆ + ತುಂಬು₂]

ತನೆನಿಲ್, ತೆನೆನಿಲ್ಲು (ಕ್ರಿ). ಗರ್ಭನಿಲ್ಲು : ತ[ಪಾಠಾಂ. ತೆ]ನೆ ನಿಲಲು ಪುಷ್ಪೌಹಿಯದು (ಮಂಗರಾ. ೫४-३). **ತೆನೆನಿಲ್ಲು** : ಮೇಲಿನ ಪ್ರಯೋಗದ ಪಾಠಾಂತರವನ್ನು ನೋಡಿ. [ತನೆ + ನಿಲ್]

ತನೆಬಲಿ, ತೆನೆಬಲಿ (ಕ್ರಿ). ಗರ್ಭ ಬೆಳೆ : ತ[ಪಾಠಾಂ. ತೆ]ನೆ ಬಲಿಯೆ ಪಲ್ಕಿನ [ಲಕ್ಷಿ]ಯದು" (ಮಂಗರಾ. ೫४-३). **ತೆನೆಬಲಿ** : ಮೇಲಿನ ಪ್ರಯೋಗದ ಪಾಠಾಂತರವನ್ನು ನೋಡಿ. [ತನೆ + ಬಲಿ₁]

ತನೆಯಾವು, ತೆನೆಯಾವು (ನಾ). ಗರ್ಭ ಧರಿಸಿದ ಪಸು : ಪ್ರಷ್ಠೌಹಿ, ಗರ್ಭಿಣೀ – ಈ ೨ ತ[ಪಾಠಾಂ. ತೆ]ನೆಯಾವು" (ಜಲಾಯು ೪೫-೧೧೪). **ತೆನೆಯಾವು** : ಮೇಲಿನ ಪ್ರಯೋಗದ ಪಾಠಾಂತರವನ್ನು ನೋಡಿ. [ತನೆ + ಆವು]

ತನೆಯಿರು (ಕ್ರಿ). ಗಬ್ಬವಾಗಿರು : ಗೊಡ್ಡುಎಮ್ಮೆಯನ್ನು ಈ ದಿನ ತನೆಯಿದೆಯೆಂದು . . . ಮಾರಿಬಂದೆ (ಯಮುದೂ. ೩೭). [ತನೆ + ಇರು$_1$ (<ಇರ್$_1$)]

ತನೆವಂದಿ (ನಾ). ಗಬ್ಬವಾದ ಹಂದಿ ; ಗರ್ಭಿಣಿ ಹಂದಿ : ಓಡಿವಂದೀ ತನೆವಂದಿ ಕುರುಡು ಕುಂಟೆಂದಲಸದೞಿದಂತು . . . ಸಿಲೆಯ ಮೇಲಾದೊಡಂ ಶಕುನಮಂ ನಿಱಿಪಂತೆ ನಿಱಿಸುವೆಂ ಪಂದಿಯಂ ನೀಂ ಮೆಚ್ಚಲುಂ (ಪಂಪಭಾ. ೫-೪೭) ; ಹಂದಿವಿಂಡಿನೊಳಗೆ 'ಓಡಿವಂದಿ' ಇದು, 'ತನೆವಂದಿ' ಇದು . . . ಎಂದು ಅರಿತುಕೊಳ್ಳಬೇಕು (ನಾಡೋಜ. ೩೦೮). P ಈ ಶಬ್ದರೂಪದ ಬಗ್ಗೆ ವಿದ್ವಾಂಸರಲ್ಲಿ ಭಿನ್ನಾಭಿಪ್ರಾಯವಿದೆ. [ತನೆ + ಪಂದಿ]

ತನ್ನತು 'ತನತ್ತು' ನೋ.

ತನ್ನದು 'ತನತ್ತು' ನೋ.

ತನ್ನವಿಕೆ (ನಾ). ತಂಪು ; ಶೈತ್ಯ : ತನ್ನವಿಕೆ ಪ್ರಬಲಿಸಲ್ ಕ್ಷಯರೋಗಿ ಜೈಸಿದಂ ಚಂಡಾಂಶುವ (ಶರಶು. ೧೫-೨೯). [<ತನುವು + – ಇಕೆ]

ತನ್ನಾಕ (ನಾ). ಖಡ್ಗಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಒಂದು ವರಸೆ: ಸಮಪಾದದಿಂದ ಎರಡು ಹೆಜ್ಜೆಯಲ್ಲಿ ಮುಂದುಗಡೆಯಲ್ಲಿ ನಡೆದು ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಮುಖವಾದವನು ಕುಳ್ಳಿರುವಂಥಾ ಭಾವ ಆವದುಂಟು ಅದರ ಹೆಸರು ತನ್ನಾಕ ಎಂದು ತಿಳಿವುದು (ಖಡ್ಗಲೀ. ೪-೫೩). [ಇದು 'ತಾನಕ' ಎಂಬುದರ ಅಪಲಿಖಿತವಿರಬಹುದು]

ತನ್ನಾಕಾರ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ಸ್ವರಗಳನ್ನು ಜೋಡಿಸಿದ ಪಲ್ಲವಿಯ ಭಾಗ : ಪಲ್ಲವಿಯ ಸಾಹಿತ್ಯದಲ್ಲಿ ಮಧ್ಯೆಮಧ್ಯೆ ಅರ್ಥವತ್ತಾದ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಮನೋಧರ್ಮ ಸ್ವರಕಲ್ಪನೆ ಮಾಡುವ ಸಂಪ್ರದಾಯವೂ ಇದೆ ಇದಕ್ಕೆ 'ತನ್ನಾಕಾರ' ಎಂದು ಹೆಸರು (ಸಂಗೀಚಂ. ೯೪). [ಸಂ.]

ತನ್ನೆಲೆವುಳುಕ 'ತನ್ನೆಲೆಹುಳಿಗ' ನೋ.

ತನ್ನೆಲೆಹುಳಿಗ, ತನ್ನೆಲೆವುಳುಕ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ : ತನ್ನೆಲೆಹುಳಿಗನ ಬೇರನು ಎಮ್ಮೆಹಾಲಲ್ಲಿ ಅರೆದು ಕುಡಿಯ ಕೊಡಿಸಲು ಸೂತಕವಿಲ್ಲದ ಸ್ತ್ರೀಗೆ ಸೂತಕವಹುದು (ವೈದ್ಯಸಾ. II, ೪೩) : ಒಂದೆಲಗನ ಸೊಪ್ಪು . . . ತನ್ನೆಲೆಹುಳಿಗನ ಗೆಡ್ಡೆ ಇವುಗಳನ್ನು ಸಮಾಂಶವಾಗಿ ಆನೆಯ ಮೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಅರೆದು ಕುಡುಹುಮಾಡಿ ನೆಳಲಲ್ಲಿ ಒಣಗಿಸಿ, ಗೋಮೂತ್ರದಲ್ಲಿ ನಸ್ಯ . . . ಮಾಡಿಸಲು ಉನ್ಮಾದ ಶಮನವಹುದು (ವೈದ್ಯಸಾ. II, ೫೦). **ತನ್ನೆಲೆವುಳುಕ** : ತನ್ನಲೆವುಳಕಗಿಡ : (೩). [?]

ತನ್ಮತ (ನಾ). ಆತನ ಮಂತ,–ಅಭಿಪ್ರಾಯ : ಕಂತುವೆ ಪರಮಾತ್ಮನಾಗೆ ತನ್ಮತಮ ಸಿದ್ಧಾಂತಮಾಗೆ (ಶಾಂತಿಪು. ೭-೧೦ ವ). [ಸಂ. (ತದ್ + ಮತ)]

ತನ್ಮಧ್ಯ (ನಾ). ಅದರ ಮಧ್ಯ : ತನ್ಮಧ್ಯದೊಳಿರ್ಪುದು ರುಚಿವನ್ಮೇರು ನಗೇಂದ್ರಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೧-೫೭). [ಸಂ. (ತದ್ + ಮಧ್ಯ)]

ತನ್ಮಯ (ಗು). ೧. ಅದರಲ್ಲಿಯೇ ಮಗ್ನವಾದ; ತಲ್ಲೀನವಾದ. (ನಾ). ೨. ಅದರಲ್ಲಿಯೆ ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ತೊಡಗಿದವನು ; ತಲ್ಲೀನನಾದವನು : ತಾಂ ತನ್ಮಯನಾಗಿ ತಚ್ಚರಿತಂ ಕಾವ್ಯಂಗಳೊಳ್ಕೂಡೆ ಬಣ್ಣಿಸಿ (ಆದಿಪು. ೧-೩೭). [ಸಂ.]

ತನ್ಮಯತೆ (ನಾ). ಮಗ್ನತೆ ; ತಲ್ಲೀನತೆ ; ಇನಿಯಳೆ ನಿಜಮೆನ್ನುತೆ ದರ್ಶನ ಸುಖವಂ ತನ್ಮಯತೆಯನೊಂದಿದ ಮನದಿಂದನುಭವಿಪೆ (ಶಾಕುಂತ. ೯೧-೧೫೫). [ಸಂ. ತನ್ಮಯತಾ]

ತನ್ಮಯತ್ವ (ನಾ). =ತನ್ಮಯತೆ : [illegible] ವಾತನು ತನ್ಮಯತ್ವವನ್ನು [illegible] [ಸಂ.]

ತನ್ಮಾತ್ರ (ನಾ). ಪಂಚಮಹಾಭೂತಗಳಿಗೆ ಕಾರಣಗಳಾದ ಐದು ಸೂಕ್ಷ್ಮ ದ್ರವ್ಯಗಳು ; ಗಂಧ, ರಸ, ರೂಪ, ಸ್ಪರ್ಶ, ಶಬ್ದಗಳೆಂಬ ಐದು ದ್ರವ್ಯಗಳು: ಅಜ್ಞಾನ ಮನ ಬುದ್ಧಿ ಚಿತ್ತ ಅಹಂಕಾರಂಗಳಿಂದವೆ [illegible] ತನ್ಮಾತ್ರಂಗಳುತ್ಪತ್ತಿ ಆ ಪಂಚತನ್ಮಾತ್ರಂಗಳಿಂದವೆ ಪಂಚಭೂತಂಗಳುತ್ಪತ್ತಿ (ಮಹಾದೇ. ಶ. ೧೪೭-೩೪೧) ; ಮುಂದದೇ ಹಮ್ಮು ಹಮ್ಮಿಂದೆ ತನ್ಮಾತ್ರವಿಂತೆಂದು ತಿಳಿ (ಮನೋವಿ. ೩-೪) ; ಐದು ಭೂತಗಳ ಅಸಾಧಾರಣ ಗುಣಗಳಿಗೆ ಅನುಸಾರವಾಗಿ ಕಾರಣವಸ್ತುಗಳೂ ಐದಾಗಿರಬೇಕು. ಇವನ್ನು ತನ್ಮಾತ್ರಗಳೆಂದು ಕರೆಯುವ ವಾಡಿಕೆ (ಭಾತತ್ತ್ವ. ೩೨೩). [ಸಂ.]

ತನ್ಮಾತ್ರೆ (ನಾ). ೧.=ತನ್ಮಾತ್ರ : ಮಗನೆ ರಾಜಸವಾದ ಹಮ್ಮಿನಲೊಗೆದವೀ ತನ್ಮಾತ್ರೆಗಳು ಕೇಳ್ನಿಗಳಿದೀ ತನ್ಮಾತ್ರೆಗಳಿನೀ ಭೂತಪಂಚಕವು (ಅಮೃತ. ೪-೧೩) ; ಐದು ಭೂತಗಳು, ಐದು ತನ್ಮಾತ್ರೆಗಳು, ಹನ್ನೊಂದು ಇಂದ್ರಿಯಗಳು, ಅಹಂಕಾರ, ಮಹತ್ತು, ಮೂಲಪ್ರಕೃತಿ ಇವೇ ಇಪ್ಪತ್ತನಾಲ್ಕು ತತ್ತ್ವಗಳು (ಭಾರದ. ೨೨೨). ೨. ಮೂಲ ಉದ್ದೇಶ (?) : ಹೀಗೆ ಈ ಕಾದಂಬರಿಯ ತನ್ಮಾತ್ರೆಗಳಲ್ಲಿ ಮನೋವಿಶ್ಲೇಷಣವೂ ಒಂದು ಮುಖ್ಯ ಅಂಶವಾಗಿದೆ (ಸಮಜೀ. ೨೭ ಓ೬೮). [ಸಂ. ತನ್ಮಾತ್ರ]

ತನ್ಮೂಲಕ (ಅ). ಅದರ ಮೂಲಕ ; ಅದರ ಮುಖಾಂತರ : ಜೀವನ ತತ್ತ್ವವನ್ನೂ ತನ್ಮೂಲಕ ಶಿಕ್ಷಣತತ್ತ್ವವನ್ನೂ ಘೋಷಿಸಬೇಕು (ಶಿಕ್ಷದ. ೩೩); ಕಲೆಯಿಂದಾಗಲಿ, ಕಾವ್ಯದಿಂದಾಗಲಿ ಸಂವೇದನೆಯನ್ನು ಪಡೆವ ಸಹೃದಯನೂ ತನ್ಮೂಲಕ ಆತ್ಮೋತ್ಕರ್ಷವನ್ನು ಪಡೆಯುವುದು (ಕಾವ್ಯಕು. ೧೫). [ಸಂ. (ತದ್ + ಮೂಲಕ)]

ತನ್ಮೆ, ತನುಮೆ (ನಾ). ರೀತಿ ; ಕ್ರಮಂ ; ನಿಶ್ಶೀಲವ್ರತತ್ವಂಚ – ಶೀಲಂಗಳು ವ್ರತಂಗಳುಮಿಲ್ಲದ ತನ್ಮೆಯುಂ (ಕಸೂವ್ಯ. ೨೧೮) : ಅವ್ಯಾಘಾತಿ ಚ – ಅನ್ಯವಸ್ತುಗಳಿಂ ತನಗಂ ತನ್ನಿಂದಮನ್ಯವಸ್ತುಗಳ್ಗಂ ಏನುಂ ಬಾಧೆಯಿಲ್ಲದ ತನ್ಮೆಯಿಂ (ರೀತಿಯಿಂ)ಅವ್ಯಾಘಾತಮುಂ ಅಪ್ಪ ಆಹಾರಕಶರೀರ (ತತ್ತ್ವಪ್ರ. ೦೦೮); ಸದ್ವ್ಯಸನೋದ್ಯೋಗದೊಳು ಬಿರಿದುಮರ್ಥಶರೀರವಂ ಕ್ಷಪಿಯಿಸುವ ತನ್ಮೆಯುಂ ಸಾಧು ಗುರು ಗುಣಾಧಿಕರೊಳು ನಯವಿನಯ ಭಯಭಕ್ತಿಯುಕ್ತತೆಯುಂ . . . ಪದ್ಮಲೇಶ್ಯಾಪರಿಣಾಮಮೆಂದಱಿವುದು (ಪಸಾರ. ೪೧೭). **ತನುಮೆ** : ವ್ಯಾಘ್ರ ಸಿಂಹ ಮಾರ್ಜಾರ ಪರಿಣತೆಯಂತೆ ನಿಕೃಷ್ಟಮಪ್ಪ ಚೇಷ್ಟೆಯುಂ ಸಜ್ಜನಜನಂಗಳಿಗೆ ವಶವಾಗದ ತನುಮೆಯುಂ ಮೊದಲಾದ ದುಷ್ಪ್ರವರ್ತನೆಯೊಳು ವರ್ತಿಸುವ ಜೀವನ ಪರಿಣತಿಯುಂ ಕೃಷ್ಣಲೇಶ್ಯಾಪರಿಣಾಮಮೆಂದಱಿವುದು (ಪಸಾರ. ೪೧೪). [?]

ತನ್ವಂಗಿ (ನಾ). ಕೋಮಲವಾದ ಶರೀರವುಳ್ಳವಳು ; ಕೋಮಲಾಂಗಿ: ಇಕ್ಕಿದಳ್ ನಡುಗುತಂ ತನ್ವಂಗಿ ತಾಂಬೂಲಮಂ (ಕಾದಂಬ. ೫೯) : ತನ್ವಂಗಿಗೇಂ ಚೆಲ್ವುವೀಱಿದುವೋ ಮುತ್ತಿನ ಪಚ್ಚಮುಂ ದುಗುಲಮುಂ (ಜಗವಿ. ೨-೭೨) ; ನಿನ್ನನುಳಿದನಗಾವ ಸಗ್ಗಮುಂ ರುಚಿಸದಲೆ ತನ್ವಂಗಿ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೯೦-೩೭೦). [ಸಂ. ತನ್ವಂಗೀ (ತನು + ಅಂಗ + –)]

ತನ್ವಂತರ (ನಾ). ಬೇರೆ ದೇಹ ; ಇನ್ನೊಂದು ದೇಹ : ಸಪ್ತನಾಕ ಸಪ್ತನರಕ ಅದರ ಬೆಳಕು ಕತ್ತಲು ಮನ್ವಂತರ ತನ್ವಂತರ ಅದರ ಕೋಟಿ ಕೊತ್ತಲು (ನಾದಲೀ. ೭೦-೨೨). [ಸಂ.]

ತನ್ವಿ (ನಾ). ೧.–ತನ್ವಂಗಿ: ತನ್ವಿ ನೃಪನಂ [illegible] ನೋಡಿದಳ್ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೯-೧೭) ; ಆ ಮಹಾಪುರುಷನೇ ತಕ್ಕವರನೀ ತನ್ವಿಗೆನುತ (ಪದ್ಮರಾ. ೩-೩೫) ; ತನ್ವಿ ತನ್ಮಧುರಸುಗಂಧದಿಂ ತೀವಿದ [illegible] ಮಧುವಂ ನಿಜೇಚ್ಛೆಯಿಂ (ಕಾವ್ಯಸಾ. ೯೭೩); ತನ್ವಿಯುಂ ಬೀಳ್ಕೊ[illegible] ಸಮರಕನುವಾಗುತಿರಲ್ (ಜೈಮಿಭಾ ೧೧-೨೭). ೨. [ಛಂದ] ಪ[illegible]

ಪಾದದಲ್ಲಿಯೂ ೨೪ ಅಕ್ಷರಗಳಿರುವ ಸಂಕೃತಿ ಎಂಬ ವರ್ಣ ಛಂದಸ್ಸಿಗೆ ಸೇರಿದ ಒಂದು ವೃತ್ತ; P ಇದಕ್ಕೆ ಸುಂದರವೃತ್ತವೆಂಬ ಹೆಸರಿದೆ: ಇಂದು ಸಭಂಗಳ್ ಸುರಪುರಪವನೇಂದುದ್ವಯಮಾಗಿರೆ ಕುಲಿಶ ಜಲಂಗಳ್ ಮುಂದಿರೆ ಬಾಣಾದ್ರಿಗಳೊಳ್ ಯತಿಗಳ್ ನಿಂದಿರೆ . . . ಧರೆಗಿದು ಪರಿದತ್ತಲ್ಲಿಯುಮುದ್ಭವಕರಮೆನೆ ತನ್ವೀ (ಛಂದೋಂಬು. ೨-೧೯೧).

[ಸಂ. ತನ್ವೀ]

ತಪ₁ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಪದ. 'ತಪಗುಡು' ಪರಾ.

ತಪತಪ (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ) : ತಪತಪ ತೊಯ್ದು ನೀರಿಳಿವುದು (ಹಾದುಪಾ. ೨೧-೫).

ತಪ₂ (ನಾ). ೧. ಮಾಘಮಾಸ : "ಮಾಘಮಾಸಮಂ ತಪಮೆಂಬುದು" (ಹಲಾಯು. ೧೯-೧೧೪) : "ಕ್ರಮದೊಳೊಂದಿರೆ ಮಧು ಮಾಧವಂ ಶುಕ್ರಂ . . . ತಪಮುಂ ತಪಸ್ಯಮೆಂದಿಂತು ಸಮನಿಕ್ಕುಂ ಚೈತ್ರಾದಿ ನಾಮಂಗಳ್" (ವಸ್ತುಕೋ. ೧೭-೧೩); "ಸಹಸ್ಯಾಖ್ಯಮದು ಹೇಮಂತಮಾ ತಪ ತಪಸ್ಯಮಮುಶಿಶಿರಂ" (ಮಂಗರಾ. ೨೧-೧೧). ೨. ಏಳು ಊರ್ಧ್ವಲೋಕಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ತಪೋಲೋಕ : "ಬಿತ್ತರದ ಭೂರ್ಭುವಂ ಸ್ವರ್ಮಹಂ ಜನ ತಪಂ ಸತ್ಯಮೆಂದೇಳು ಮೇಲಣ ಲೋಕಮಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೧೦-೩೩).

[ಸಂ. ತಪಸ್]

ತಪ₃ (ನಾ). ೧. ಬಿಸಿ ; ಕಾಖ ; ಉಷ್ಣತೆ. ೨. ಪ್ರಕಾಶ. ೩. ಗ್ರೀಷ್ಮ ಋತು; ಬೇಸಿಗೆಕಾಲ: "ನಿದಾಘಂ ತಪಾಹ್ವಯಂ ಗ್ರೀಷ್ಮಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೧೭-೧೩). ೪. ವ್ರತನಿಯಮಾದಿಗಳಿಂದ ದೇಹವನ್ನು ದಂಡಿಸುತ್ತ ಧ್ಯಾನ ಮಾಡುವುದು ; ತಪಸ್ಸು : "ಗತಿ ಪರಿವ್ರಾಜಂ ವ್ರತಂ ನಿಯಮವೆನೆ ತಪಂ" (ಮಂಗರಾ. ೧೩೫-೩೭): ದ್ವಾದಶವಿಧಮಪ್ಪ ತಪದೊಳ್ ನೆಗಬ್ದು (ವಡ್ಡಾರಾ. ೧-೫) ; ತಪದೊಳ್ ನರನಿಂತೊಂದಿ ನಿಲೆ (ಪಂಪಭಾ. ೮-೯) : ಜೀವದಯೆ ಧರ್ಮಮಿಂದ್ರಿಯಸೇವನೆಯುಂ ಬಿಟ್ಟೊಡದುವೆ ತಪಮುಪಶಮದಿಂ (ಪಂಚತಂ. ೧೨೦-೧೮): ಪೆತ್ತ ಪರೀಷಹಜಯಮೆ ತಪಂ ತಪಕೆ ಬೇಱೆ ಕೋಡೆರಡೊಳವೇ (ಯಶೋಚ. ೧-೪೯) : ಪ್ರಾಜಾಪತ್ಯಾದಿ ವ್ರತಗಳಿಂ ಧರ್ಮಾರ್ಥಮಾಗಿ ಶರೀರಶೋಷಣಂಗೈವುದೇ ತಪವೆನಿಸುವದು (ವಿವೇಕ. ೧೩೯): ಬನದೊಳು ಗೈವ ಬರಿಯ ತಪಗಳು ಕುಲವನಿತೆಯರಿರವಿಗೆ ದೊರೆಯೆ (ಹದಿಬ. ೨-೨೪). ೫. ನೋವು ; ದುಃಖ. 'ತಪಗುಟ್ಟು', 'ತಪಿಸು' ಪರಾ.

ತಪದಂಕಕಾಱ = ಶ್ರೇಷ್ಠ ತಪಸ್ವಿ ; ಶಕ್ತನಾದ ತಪಸ್ವಿ ; ಒಂದು ಬಿರುದು : ವಿಸ್ಫುರಿತ ಶಿವಾಗಮಂ ಸುರಿಗೆಯಾಗಿರೆ ಪಾಪವನೊತ್ತಿ ಕುತ್ತಿ ನಿಷ್ಠುರಮಿಱಿದಿಸ್ತು ಕೊಂದ ತಪದಂಕಮಿದೀ ತಪದಂಕಕಾಱನ (ಎಕ. XII, ಶಿರಾ. ೨೮-೭೩ ; 943) ; ಮಾರ್ಮಲೆವಗ್ಗಯಂಗಜವೈರಿ ತಾಂ ಭಂಗಿಯ [ಲ್ತ]ಪದಂಕಕಾಱ ವಾಮದೇವಂ (ಸೌಇಇ. XX, ೨೪-೨೭ ; 1084).

[ಸಂ.]

ತಪ₄ (ನಾ). ಹನ್ನೆರಡು ವರ್ಷಗಳ ಅವಧಿ,-ಕಾಲಮಾನ ; ಒಂದು ಪಟ್ಟಿ (ಉಕ) : ನಾನು ಈ ಕೊಲೆ ಸುಲಿಗೆಯ ವ್ಯವಸಾಯ ಮಾಡಹತ್ತಿ ೩ ತಪಗಳಾದವು (ಅಂಬಿಕ. ೧೭೪). [←ಮರಾ. ತಪ]

ತಪಆಚಾರ (ನಾ). [ಜೈನ] ಪಂಚಾಚಾರಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ದ್ವಾದಶ ತಪಗಳನ್ನು ಪಾಲಿಸುವುದು ತಪಆಚಾರವು (ಜೈನಧ. ೧೦೦) ; ಪಂಚಾಚಾರಗಳು—೧. ದರ್ಶನಾಚಾರ, ೨. ಜ್ಞಾನಾಚಾರ, ೩. ಚಾರಿತ್ರಾಚಾರ, ೪. ತಪಆಚಾರ, ೫. ವೀರ್ಯಾಚಾರ (ಜೈನಧ. ೯೯).

[ಸಂ. (ತಪಸ್ + ಆಚಾರ)]

ತಪಆರಾಧನೆ (ನಾ). [ಜೈನ] ನಾಲ್ಕುವಿಧವಾದ ಆರಾಧನೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಸಮ್ಯಗ್ದರ್ಶನ, ಸಮ್ಯಕ್‌ಜ್ಞಾನ, ಸಮ್ಯಕ್‌ಚಾರಿತ್ರ, ಸಮ್ಯಕ್ತಪ ಇವು ಆರಾಧನೆಯ ನಾಲ್ಕು ಅಂಗಗಳು : ಖ್ಯಾತಿ ಪೂಜಾಲಾಭ ಸತ್ಕಾರಾದಿಗಳೀ ತಪದಿಂದಕ್ಕುಮೆಂದು ಬಗೆಯದನಶನಾದಿ ತಪದೊಳ್ ನೆಗಬ್ದುದು ತಪ[ಪಾಠಾಂ. ಪಾ]ಆರಾಧನೆ (ಜೀವಸಂ. ೩-೮ ವ).

[ಸಂ. ತಪಆರಾಧನಾ (ತಪಸ್ + ಆರಾಧನಾ)]

ತಪಂಗೆಯ್, **ತಪಗೆಯ್**, **ತಪಗೈ** (ಕ್ರಿ). ತಪಸ್ಸನ್ನು ಆಚರಿಸು,-ಮಾಡು : ಪನ್ನೆರಡು ವರ್ಷಂಬರಂ ಗುರುಗಳನಗಲದೆ ತಪಂಗೆಯ್ದು (ವಡ್ಡಾರಾ. ೭-೨೮) ; ಕೈಲಾಸದೊಳೀಶ್ವರಂಗೆ ತಪಂಗೆಯ್ದು ಮೆಚ್ಚಿಸಿ ಬರಂಬಡೆದು ಪೋದಂ (ಪಂಪಭಾ. ೭-೩೩ ವ) ; ಆ ತಪೋವನದೊಳ್ . . . ತಪಂಗೆಯ್ವುತ್ತಿರಲ್ (ಕಾದಂಪೂ. ೯೮೯) ; ವನಿತೆಯ ಮೇಗಾಲ್ಗಳ ಪಾಸಟಿಯಂ ನಾಮೆಯ್ದುವೆವೆಂದು ಮನದೊಳ್ ಭಾವಿಸಿ ನೀರ್ನೆಲೆಯೊಳಗಾ ದಿನದಿ ತಪಂಗೆಯ್ದುವು ಕೂರ್ಮಂ (ಜಯುಕಾ. ೩-೨೮). **ತಪಗೆಯ್** : ತಪಗೆಯ್ವ ಮುಖ್ಯ ಋಷಿಯರ್ (ಮಂಗರಾ. ೭೩-೧೧) ; ನಿನ್ನಯ ಮೊಗನೋಡದೆ ತಪಗೆಯ್ವ ಶಿವನ ಗೂಢ ಹೃತ್ಕಮಲವನೊಡೆಯೆಚ್ಚು ನಿನಗೆ ಕೈಗೂಡದೆ ಬಿಡೆನೆಂದ ನಗುತ (ಪೋಹತ. ೨೫-೭). **ತಪಗೈ** : ನಿಂತೆ ತಾಸಿನ ತಪಗೈದೆ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾಯಿತು ಕಡೆಗೊಮ್ಮೆ ಆ ಬಸ್ಸು (ಇಂಚಾಪ. ೧೦೩-೫). [ತಪ₃ + ಕೆಯ್₁]

ತಪಂಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ತಪಸ್ಸನ್ನು ಕೈಗೊಳ್ಳು,-ತೊಡಗು : ಕರ್ಮದ ತೊಡರಂ ಪಱಿವಂತೆ ಕೇಶಪಾಶಮನಂತಾಗಡೆ ಪಱಿದು ತಪಂಗೊಂಡಂ (ಆದಿಪು. ೭-೨೪) ; ಇತ್ತ ವೈದೇಹಿ ಪೃಥುಮತಿಕಂತಿಯರ ಪಕ್ಕದೆ ತಪಂಗೊಂಡು (ಪಂರಾಮಾ. ೧೭-೩೪ ವ). [ತಪ₃ + ಕೊಳ್₁]

ತಪಂಬಡು (ಕ್ರಿ). ೧. = ತಪಂಗೆಯ್ : ಕುಮಾರ ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿಯಾಗಿ ಭದ್ರಬಾಹು ತಪಂಬಟ್ಟು (ವಡ್ಡಾರಾ. ೭೪-೨೩) : ಈಗಳೆನ್ನ ತಪಂಬಟ್ಟ ಫಲಮುಂಟಕ್ಕುಮಪ್ಪೊಡೆ ವಿದ್ಯಾಧರನಪ್ಪೆನಕ್ಕೆ (ಆದಿಪು. ೨-೪೧ ವ) : ನೀನಿಲ್ಲಿ ತಪಂಬಡವೇಡ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೨-೨೧೧) : ಒಡಲನೊಣಗಿಸಿ ಯುಗವಹ್ನಿಯ ನಡುವೆ ನಿಂದು ತಪಂಬಡದೆ . . . ಪಡೆದನಮಮ ನಿರಾಯಾಸದೊಳೀ ಮೃಡನ ಕರುಣವನು (ಬಸವು. ೪-೭೩). ೨. ತಾಪಪಡು : ರಾಗದ್ವೇಷಂ ತನಗುಂಟಾಗೆ ತಪಂಬಟ್ಟು ನಮೆವನವನಿನಿಸಾನುಂ ರಾಗದ್ವೇಷಂ ತನ್ನಿಂ ಪೋಗೆ ತಪಂಬಿಟ್ಟು ನಮೆವಸವನಿನಿಸಾನುಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೫-೧೧೭). [ತಪ₃ + ಪಡು₁]

ತಪಂಬಡುಹ (ನಾ). ತಪಸ್ಸನ್ನು ಮಾಡುವಿಕೆ ; ತಪಸ್ಸಿನ ಆಚರಣೆ : "ಪರಿವ್ರಜ್ಯಾ, ವ್ರತಾದಾನಂ, ಪ್ರವ್ರಜ್ಯಾ, ಗತಿಃ– ಈ ೪ ತಪಂಬಡುಹ" (ಹಲಾಯು. ೧೨೮-೯೧). [ತಪಂಬಡು + – ಹ₂]

ತಪಃಕ್ಲಾಂತ (ಗು). ತಪಸ್ಸಿನ ಆಚರಣೆಯಿಂದ ಸೊರಗಿದ,-ಕೃಶವಾದ: ಬಿಸಿಲ್ಪಸುಳೆ ತನ್ನ ಕೋಮಲಕರದ ಕಿಸಲಯೋಪಮ ಮೃದುಲ ರೋಚಿಯ ಬೆರಲ್ಗಳಿಂ ಸೋಂಕಿ ಸಂತಯ್ಸಿದುದೊ ಸೀತೆಯ ತಪಃಕ್ಲಾಂತ ಚರಣಾರವಿಂದಂಗಳಂ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೪೮೭-೯).

[ಸಂ. (ತಪಸ್ + ಕ್ಲಾಂತ)]

ತಪಃಕ್ಲೇಶಸಹ (ನಾ). ತಪಸ್ಸಿನ ಕಷ್ಟಗಳನ್ನು ನಿರ್ವಿಕಾರಭಾವದಿಂದ ಸಹಿಸಿಕೊಳ್ಳುವವನು ; ಇಂದ್ರಿಯನಿಗ್ರಹವುಳ್ಳ ತಪಸ್ವಿ : "ದಾಂತಃ, ತಪಃಕ್ಲೇಶಸಹಃ– ತಪಸ್ಸು ಮಾಡುವುದರೊಳಗುಂಟಾಗುವಂಥ ಕಷ್ಟವನ್ನು ಸಹಿಸಿಕೊಳ್ಳುವನ ಹೆಸರು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೯೭). [ಸಂ.]

ತಪಃಪರೀಷಹ (ನಾ). [ಜೈನ] ತಪಸ್ಸನ್ನು ಆಚರಿಸುವಾಗ ಸಹಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕಾದ ಬಿಸಿಲು, ಚಳಿ, ಹಸಿವು, ಬಾಯಾರಿಕೆ ಮೊದಲಾದ ಕ್ಲೇಶಗಳು : ಧೈರ್ಯಂ ಘೋರತಪಃಪರೀಷಹಸಮೂಹಪ್ರಾಪ್ತಿಯೊಳ್ . . . ಸಂಕ್ಷೋಭಿಪಾಚಾರ್ಯರ್ ತಾಮೆಮಗೀಗೆ ಸಪ್ತಪರಮಸ್ಥಾನೋದಯೋಪಾಯಮಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೧-೩). [ಸಂ. (ತಪಸ್ + ಪರೀಷಹ)]

ತಪಃಪ್ರಭಾವ (ನಾ). ತಪಸ್ಸಿನ ಶಕ್ತಿ, -ಪ್ರಭಾವ : ಕುರಂಗಯೂಥದೊಳ್ ಬೆರಸಿದುವಂದು ಮೃಗಾಳಿಗಳಿಂದ್ರತನೂಜತಪಃಪ್ರಭಾವದಿಂ (ಪಂಪಭಾ. ೭-೮೦) ; ಮುನೀಶಂಗೆ . . . ಎಱಗಿದನಸುರಂ ಸಂದೆಯುಮೇನೆಱಗಿಸುವುದ ದೊಂದುಗ್ರತಪಃಪ್ರಭಾವಮೆಂತಪ್ಪರುಮಂ (ಜಗಪಿ. ೩-೪೧) ; ಪೂಜ್ಯರಾದ ಕಣ್ವರು ತಪಃಪ್ರಭಾವದಿಂದ ಇದನ್ನೆಲ್ಲಾ ಬಲ್ಲರು (ಶಾಕುಂತ. ೧೧೫-೭).

[ಸಂ. (ತಪಸ್ + ಪ್ರಭಾವ)]

ತಪಃಶೀಲ (ನಾ). ತಪೋನುಷ್ಠಾನದ ಪ್ರವೃತ್ತಿ ; ತಪಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತಿ : ಸಮ್ಯಕ್ತಪಃಶೀಲಜಾಲಂ ಪೊರೆದಂತೇವಾಸಿ ಭವ್ಯಾವಳಿಗತುಳ ತಪಃಶೀಲಮಂ ಮಾಡೆ ಲೋಕೋತ್ತರರಾದಾಚಾರ್ಯರೆಮ್ಮಂ ನಿಯಮಿಸುಗೆ ನಿಜಾನುಗ್ರಹ ಪ್ರೌಢಿಯಿಂದಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೧-೩). [ಸಂ. (ತಪಸ್ + ಶೀಲ)]

ತಪಕೀರ (ನಾ). (ಉಕ) ನಸ್ಯ ; ನಾಸೀಪುಡಿ : ಕೆಲವು ದಿನ ಗೋವಿಂದಭಟ್ಟ ವಾಡೆಯ ದೇವರಪೂಜೆಯನ್ನು, ತನ್ನ ತೈನಾತೀ, ತಪಕೀರ ಗುರುಭಟ್ಟನಿಗೆ ಒಪ್ಪಿಸಿದ್ದ (ದೀಪಹ. II, ೮) : ತಪಕೀರ ಗುರುಭಟ್ಟ ಪಂಥೇರು ಭಾರದ ಘಂಟೆಯನ್ನು ಎತ್ತಿ ಬಾರಿಸುತ್ತಾನೆ (ದೀಪಹ. II, ೮೯).

[←ಮರಾ. ತಪಕೀರ್, ತಪಕೀಲ್]

ತಪಕ್ಕನೆ (ಅ). ಇದ್ದಕ್ಕಿದ್ದಂತೆ; ರಭಸದಿಂದ : ಅವನು ತಪಕ್ಕನೆ ಬಿದ್ದನು (ರೂಢಿ). [ತಪಕ್$_0$ + - ಅನೆ$_1$]

ತಪಗುಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ಮರುಗು ; ಪರಿತಪಿಸು : ಕಾಲೇಜಿಗೆ ಹೊರಟಮೇಲೆ ಅವನ ಅಂತಃಕರಣವು, ತಮ್ಮನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಹೊರಟಿರುವ ತಾತನನ್ನು ನೆನಸಿಕೊಂಡು ತಪಗುಟ್ಟುತ್ತಿತ್ತು (ವಂಶವೃ. ೪೮೩). [ತಪ್$_3$ + ಕುಟ್ಟು$_1$]

ತಪಗುಡು (ಕ್ರಿ). ಪೂರ್ತಿ ಒದ್ದೆಯಾಗು; ತೊಯ್ದು ನೀರು ತೊಟ್ಟಿಕ್ಕು: ಮಳೆಯಲ್ಲಿ ನೆನೆದು ತಪಗುಟ್ಟುತ್ತಾ ಬಂದ (ರೂಢಿ).

ತಪತಪಗುಡು (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ) : ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಒದ್ದೆಯಾಗಿರು, -ನೀರು ಜಿನುಗುತ್ತಿರು : ಜವುಳುಭೂಮಿಯ ಹಾಗೆ ನೆಲವೆಲ್ಲವೂ ತೇವಿನಿಂದ ಯಾವಾಗಲೂ ತಪತಪಗುಡುತ್ತಿತ್ತು (ಮೊಪಾಸಾ. ೬೩).

[ತಪ್$_1$ + ಕುಡು$_1$ (<ಕೊಡು$_1$)]

ತಪಗೆಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ತಪಸ್ಸನ್ನು ಕೆಡಿಸಂ ; ತಪೋಭಂಗಮಾಡು : ನಿನ್ನಾಳ್ದ ನೆನ್ನಯ ತಪಗೆಡಿಸಿದ ಕಾರಣದಿಂದ ಕಿಡಿಸುರಿವಕ್ಷಿಯುಂದುರುಹಿದೆ (ಮೋಹತ. ೮-೨೯). [ತಪ್$_3$ + ಕೆಡಿಸು$_1$]

ತಪಗೆಡು (ಕ್ರಿ). ತಪಸ್ಸು ಕೆಡು; ತಪೋಭಂಗವಾಗು: ನಿಷ್ಕಾಮಾತುರರು ದುಂಡುಮಲ್ಲಿಗೆಗೋಲು ತಾಗಲು ತಪಗೆಟ್ಟು ಬೆಂಡಾದರತಿವಿರಹದಲಿ (ಮೋಹತ. ೨೪-೨೩). [ತಪ್$_3$ + ಕೆಡು$_1$]

ತಪಗೆಯ್ 'ತಪಂಗೆಯ್' ನೋ.

ತಪಗೇಡಿ (ನಾ). ತಪಸ್ಸನ್ನು ಕೆಡಿಸುವವನು, -ಭಂಗಗೊಳಿಸುವವನು : ತಪಗೇಡಿಯುನು ಬಿಡವೆಬ್ಬಿಸೆಮುಗೆಡೆಮಾಡಿ ಕೊಡಬೇಕು (ಕು ವ್ಯಾ. ಅ. ೫-೨೨). [ತಪ್$_3$ + ಕೇಡಿ$_1$]

ತಪಗೈ 'ತಪಂಗೆಯ್' ನೋ.

ತಪಚ್ಚಲೆ (?). (?) : ಅನೇಕಶೀಲಗುಣದೊಪ್ಪಿದೊರಿನ್ತು ಲೆಕ್ಕಿಸದುಮ್ ನೆನೆಗೆನ್ದೂರು ಮುನಿಯಿಂದಳ್ತಪಚ್ಚಲೆ ನೋನ್ತು ತಾಮ್ ತಮಗೆ ಮೃತ್ಯುವರವಾಸಱಿದಂ ಶ್ರೀಪುತ್ರಿಯ × × × (ಎಕ. II, ೧೧೫-೨ ; ಸು. 700). [?]

ತಪಟೆ 'ತಂಬಟ' ನೋ.

ತಪತಪನೆ (ಅ). 'ತಪತಪ' ಎಂದು ಸದ್ದಾಗುವಂತೆ; ನೀರಂ ತೊಟ್ಟಿಕ್ಕು ವಂತೆ : ಬೇವಿನ ಮರದ ಕೆಳಗೆ ಒಂದೆರಡು ಜೀವಿಗಳು ತಪತಪನೆ ತೋಯಿಸಿಕೊಂಡರೂ ಬೇರೆ ಕಡೆಗೆ ಹೋಗಲಾರದೆ . . . ಅಲ್ಲಿಯೇ ನಿಂತಿವೆ (ಮುಗಿಮ. ೪). [<ತಪ್$_1$ + - ಅನೆ$_1$]

ತಪತಿ (ನಾ). (ವಿಂಧ್ಯಪರ್ವತದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿ, ಪಶ್ಚಿಮಕ್ಕೆ [illegible] ದಲ್ಲಿ ಹರಿಯುವ) ಒಂದು ನದಿಯ ಹೆಸರು : [illegible] ಸರ್ಮದಾ ತಪತೀನದಿಗಳಂತೆ ಎರಡು ಸಮಾನಾಂತರ ತಾರಾಪ್ರವಾಹಗಳಾಗಿ ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಪರಿಯುತ್ತಿರುವಂತೆ ಕಾಣುತ್ತವೆ (ನಕ್ಷತ್ರ. ೬೮).

[ಸಂ. ತಪತೀ]

ತಪನ (ಗು). ೧. ಬಿಸಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ; ಕಾಯಿಸುವ ; [illegible] (ನಾ). ೨. ಸೂರ್ಯ : "ರವಿ ಮಾರ್ತಂಡಂ ಪತಂಗಂ [illegible] ತಪನನಿನಂ ಭಾನು ಪೂಷಂ . . . ತರಣಿ ಸಪ್ತಾಶ್ವನಾದಿತ್ಯನರ್ಕ್ಕಂ" (ಪಸು ಕೋ. ೧೧-೬೪) ; ಶ್ರೀಮದುದುದಯಾದ್ರಿಶಿಖರೋದ್ದಾಮೋದಯ ತಪನವಿಭವರೂಪಂ (ಸೌಇಇ. XX, ೧೮-೧೮; 980) ; ರಾಜವೇಸರಂ ಚಂದ್ರಂಗೆ ತೀವ್ರಪ್ರತಾಪದ ಪೆರ್ಚಂ ತಪನಂಗೆ . . . ಸೈರಿಸುವಂ ಪೆಱಂಗೆ ಪೆಱತೇಂ ಲಂಕೇಶ್ವರಂ ಸೈರಿಸಂ (ಪಂರಾಮಾ. ೧೦-೨೨೫) : ಸುರನದಿಯಲ್ಲಿ ಮಿಂದು ಸುರಮಾರ್ಗ ಕಚೌಘಮನೆಯ್ದೆ ಬಿರ್ಚಿ . . . ತಪನಾತಪದಾಱಿಸಿ (ರಾಜಶೇ. ೩-೫). ೩. ಪರಿತಪಿಸುವುದು; ದುಃಖಿಸುವುದು. ೪. [ಜೈನ] ಒಂದು ನರಕಬಿಲದ ಹೆಸರು : ವಾಲುಕಾಪ್ರಭೆಯೊಳ್ ತಪ್ತ ತಪಿತ ತಪನ ತಾಪನ ವಿತಾನ ಉಜ್ವಲ ಪ್ರಜ್ವಲ . . . ಪ್ರಕೀರ್ಣಕವಿಕಲ್ಪದಿಂ ಪಂಚ ದಶಲಕ್ಷಬಿಲಂಗಳಪ್ಪುವು (ತತ್ತ್ವಪ್ರ. ೧೨೦). [ಸಂ.]

ತಪನಕರ (ನಾ). ಸೂರ್ಯನ ಕಿರಣ : ತಪನಕರಂ ತನುಗಳನುರ್ಚಿ ಪೋಗೆ (ಆದಿಪು. ೧೦-೫೦). [ತಪನ + ಕರ$_3$]

ತಪನಕುಲ (ನಾ). ಸೂರ್ಯವಂಶ : ತಪನಕುಲದ ವಿಜಯಶ್ರೀಯೊಪ್ಪೆ (ಹರಿಕಾ. ೧೨-೬೦ ರಗಳೆ): ನೆನೆ ನೈಜಧರ್ಮವಂ ಜನ್ಮದುದ್ದೇಶಮಂ, ತಪನಕುಲನೃಪಸೂನು (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೧೭೦-೪೮೭). [ತಪನ + ಕುಲ]

ತಪನತನುಜ (ನಾ). ಸೂರ್ಯನ ಮಗ; ಸುಗ್ರೀವ : ಬರಬರಲು ತಪನತನುಜನ ಕಂಡು ಮನದಲಿ ತಪಿಸಿ (ತೊರರಾ. ೭-೨೫-೬೦).

[ತಪನ + ತನುಜ]

ತಪನತಪ್ತ (ಗು). ಸೂರ್ಯನ ಕಿರಣಗಳಿಂದ ಕಾಯ್ದ ; ಬಿಸಿಲಿನಿಂದ ಕಾಯ್ದ : ನಿಂದ ಶಿಲೆ ತಪನತಪ್ತಮಿದೆಂದಂಬುಜನಿಳಯೆ ಪದ್ಮವಿಷ್ಟರಮಂ ಕುಂದೇಂದು ಧವಳಾತಪತ್ರಮನಂದು ಕೃತೇಚ್ಛಂಗೆ ಪಡೆದು ಪದೆಪಂ ಮೆಱೆ ದಳ್ (ಆದಿಪು. ೯-೮೫) ; ಪದತಳಸರೋಜಮಂ ತಪನ ತಪ್ತ ಶಿಖರಾಗ್ನಿ . . . ಸುಡೆ (ಸುಕುಮಾ. ೪-೧೪). [ತಪನ + ತಪ್ತ]

ತಪನಬಿಂಬ (ನಾ). ಸೂರ್ಯಮಂಡಲ : ತಪನಬಿಂಬಮುದೊವ್ವುತಿರಲಾ ತಪನ ಸರ್ವವ್ಯಾಪ್ತನಾದೊಲು (ಗಗಶಾ. ೧೪-೪೫).

[ತಪನ + ಬಿಂಬ]

ತಪನಸುತ (ನಾ). ೧. ಸೂರ್ಯನ ಮಗ; ಕರ್ಣ: ತಪನಸುತಂ ಬೇಱೂಂ ಬೇಱೆ (ಗದಾಯು. ೨-೨೦). 'ತಪನಸುತನಂದನ' ಪರಾ. ೨. ಯಮ. ೩. ಶನಿ. ೪. ಸುಗ್ರೀವ. [ತಪನ + ಸುತ]

ತಪನಸುತನಂದನ (ನಾ). ಕರ್ಣನ ಮಗ; ವೃಷಕೇತು : ತಪನಸುತ ನಂದನ ಸುಧನ್ವರ್ಗೆ ಕಾಳೆಗಂ ಪೂಣ್ದುದಾಡಂಬರದೊಳು (ಜೈಮಿಭಾ. ೧೩ ಸೂಚನೆ). [ತಪನಸುತ + ನಂದನ]

ತಪನಾತಪ (ನಾ). ಸೂರ್ಯನ ಬೆಳಕು; ಕಡುಬಿಸಿಲು; ಸುಡುಬಿಸಿಲು: ತಪನಾತಪದಿಂ ಚೇಷ್ಟಾಕ್ಷಪಣೆಯನೊಳಕೊಂಡು (ಪಂರಾಮಾ. ೭-೯೫) : ಚಪಳಾಕ್ಷಿಯುರಾ ಗಿರಿಯೊಳ್ತಪನಾತಪಮುಯ್ದು ಸುಟ್ಟೊಡಿರಲಾಱದೆ ಪಾಱೆ (ರಾಜಶೇ. ೧-೧೧೫). [ತಪನ + ಆತಪ]

ತಪನಾಸ್ತ್ರ (ನಾ). ಸೂರ್ಯಾಸ್ತ್ರ: [illegible] ತಪನಾಸ್ತ್ರದಿನದ್ರಿಬಾಣದಿಂದಿಸೆ [illegible] ತಱಿದಂ ಗದಾಯುಧಂ (ಪಂರಾಮಾ. ೧೪-೧೬೧). [[illegible] + ಅಸ್ತ್ರ]

ತಪನೀಯ (ಗು.) ೧. ಕಾಯಿಸಬೇಕಾದ ; ಬಿಸಿಮಾಡಬೇಕಾದ. (ನಾ). ೨. ಬಂಗಾರ ; ಚಿನ್ನ ; ಸುವರ್ಣ : "ಹೇಮ, ಸ್ವರ್ಣಂ . . . ಚಾಮೀಕರಂ, ಕರ್ಬುರಂ, ತಪನೀಯಂ – ಈ ೨೫ ಹೊನ್(ಪೊನ್)" (ಪರಾಯು. ೨೯–೩೦); ಹೇಮಾರ್ಜುನ ತಪನೀಯ ವೈಡೂರ್ಯ ವಜ್ರರಜತ ಹೇಮಮಯಂಗಳುಂ (ಆದಿಪು.೧–೯೮ವ); ಬೇಱೆವೇಱೆ ತಪನೀಯಗೋಪುರ ದ್ವಾರದಿಂ ರತ್ನಚೂರ್ಣಘಟಿತಮುಂ (ಅಜಿಪು. ೬–೨೦ವ) ; ಮುನಿಯಂ ತಪನೀಯಸರೋಜರಾಜಿಯಿಂ ಪೂಜಿಸಿದಳ್ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೮–೪೫). [ಸಂ.]

ತಪನೀಯರೇಖೆ (ನಾ). ಚಿನ್ನದ ಗೆರೆ ; ಸುವರ್ಣರೇಖೆ : ಆಯಿದನು ಶಸ್ತ್ರಾಸ್ತ್ರದಲಿ ದಿವ್ಯಾಯುಧವನರಬಳಿದ ವರ ತಪನೀಯರೇಖೆಯ ಕುಣಿವ ಗಂಟೆಯ ಹೊಳೆವ ಹೊಂಗಳಸಿಯ . . . ಶಕ್ತಿಯನು ನೃಪತಿ (ಕುಮ್ಯಾ.ಕ. ೩–೬೫). [ತಪನೀಯ + ರೇಖೆ]

ತಪನೀಯಸಾನು (ನಾ). (ಮೇರುಪರ್ವತದ) ಚಿನ್ನದ ಶಿಖರ : ಇದಜ ತಪನೀಯ ಸಾನುಗಳ್ ಜನಸವನಗಂಧೋದಕಂಗಳಿಂ ಪೂವಲಿಯಂ ಮುದದೆ ತಲೆಯೊಳ್ ಪೊತ್ತಂತಿರ್ಪುವು (ಶಾಂತಿಪು. ೧೧–೬೭). [ತಪನೀಯ+ಸಾನು]

ತಪನೀಯಸೂತ್ರ (ನಾ). ಚಿನ್ನದ ಎಳೆ : ತಪನೀಯಸೂತ್ರದೊಳ್ . . . ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಾಭಿಧಾನ ಯಜ್ಞೋಪವೀತದಿಂ ಪವಿತ್ರಗಾತ್ರವರ್ಮಾಡಿ (ಆದಿಪು. ೧೫–೧೧ ವ). [ತಪನೀಯ + ಸೂತ್ರ]

ತಪನೆ (ನಾ). ತಾಪ ; ಕಷ್ಟ ; ದುಃಖ ; ಕ್ಲೇಶ : ಸುರಪಸಭೆಯಲಿ ಗಾಧಿಸುತ ವಸಿಷ್ಠಸ್ಪರ್ಧೆ ಧರೆಯೊಳದರಿಂ ಹರಿಶ್ಚಂದ್ರಂಗೆ ತಪನೆ (ಮುಂಕುಳ. ೩೦೭); ಹೇಳಲಾಗದ ಹಸಿವು, ತಾಳಲಾಗದ ತಪನೆ (ಮುಂಕುಳ. ೩೫೦). [ಸಂ. ತಪನ]

ತಪನೋದಯ (ನಾ). ಸೂರ್ಯೋದಯ: ಪರಮ ತಪಸ್ತಪನೋದಯಾ ಚಳಾಯಮಾನರನುಭಯಸಮಾನರಂ . . . ಕಂಡು (ಸುಕುಮಾ. ೯–೧೦೮ ವ) ; ರಾಮಭುಜಪ್ರತಾಪ ತಪನೋದಯ ಶೈಲಮುಪಾಂತ ಪರ್ವತಸ್ತೋಮಸಮನ್ವಿತಂ ಬರುತುಮಿರ್ದಪುದೆಂಬಿನೆಗಂ (ಪಂಪರಾಮಾ. ೧೧–೧೬೦). [ತಪನ + ಉದಯ]

ತಪನೋಪಲ (ನಾ). ಸೂರ್ಯಕಾಂತ ಶಿಲೆ. 'ತಪನೋಪಲಪುತ್ರಿಕೆ' ಪರಾ. [ತಪನ + ಉಪಲ]

ತಪನೋಪಲಪುತ್ರಿಕೆ (ನಾ). ಸೂರ್ಯಕಾಂತಶಿಲೆಯ ಪ್ರತಿಮೆ : ಅನಲವನಿತೆಯಂತೆ ಕನಲ್ದು ಬಿಸಿಲೇಱಿದ ತಪನೋಪಲಪುತ್ರಿಕೆಯಂತೆ ಕಾಯ್ದು (ಲೀಲಾವ. ೧೯–೩೩ ವ). [ತಪನೋಪಲ + ಪುತ್ರಿಕೆ]

ತಪಮಾನ್ (ಕ್ರಿ). = ತಪಂಗೊಳ್ : ಪಡೆ ನೀಂ ಪಾಶುಪತಾಸ್ತ್ರಮಂ ಗಿರಿಶನಿಂ ಪೋಗಿಂದ್ರಕೀಲಕ್ಕೆ ಪೆಂಪಡದುರ್ದ್ಯತ್ತಪಮಾಂಪುದೆಂದು ಬೆಸನಿತ್ತಂ ವ್ಯಾಸಂ (ಶಬಶಂ. ೨–೧೧೭). [ತಪ$_3$ + ಆನ್$_1$]

ತಪಮಿರ್ (ಕ್ರಿ). = ತಪಂಗೆಯ್ : ರಿಪುಜಯ ಕಾರಣಶರವಂ ಪ್ರಪತ್ತಿಯಿಂ ಪಡೆವೆನೆಂದು . . . ತಪಮಿರ್ದಪಂ (ಶಬಶಂ. ೨–೧೧೭) ; ಪೆರರ್ ಮುನೀಂದ್ರರೊಲ್ದಾವುದ ಕಾಂಕ್ಷಿಪರ್ ತಪಗಳಿಂ ತಪಮಿರ್ದಪರಲ್ಲಿ ತಾಮಿಪರ್ (ಶಾಕುಂತ ೧೦೩–೧೭೫). [ತಪ$_3$ + ಇರ್]

ತಪಯೋಗ (ನಾ). ತಪಸ್ಸಿನ ಸಂಬಂಧ : ತಪಸಿಗೆ ಪಿಂಗುವವೋಲಾ ತಪಯೋಗಂ ತಿಣ್ಣಮಾದ ರಾಗೋದಯದಿಂ ತಪನಂಗೆ ಪಿಂಗಿದತ್ತಾತಪ ಯೋಗಂ ತಿಣ್ಣಾಗೆ ಸಂಧ್ಯಾರಾಗಂ (ಪಂಪರಾಮಾ. ೧೧–೧೭೮) ; ಅನುಕೂಲ ವರ್ತನೆ ಸರಸ್ವತಿಗಾ ತಪಯೋಗದೊಳ್ಪೊಡಂಬಡೆ ಶರದಾಗಮಮಂ ನೆನೆಯಿಸಿ ಪತ್ತು ಜನಾಗಮ ದಿವ್ಯಯೋಗಿಯಿಂ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೮–೧೧೯). [ತಪ$_3$+ಯೋಗ]

ತಪರಾಕಿ, ತಪರಾಕು, ತಪರಾಕೆ (ನಾ). (ಉಕ) ಅಂಗೈಯಿಂದ ಕೆನ್ನೆಗೆ ಕೊಡುವ ಏಟು ; ಕಪಾಳಮೋಕ್ಷ : ಕುಡಚಿಯು ತೆಪ್ಪಗಾಗಿ ಕುಳಿತ, ... 'ತಪರಾಕಿ' ಹೊಡೆಯಿಸಿ ಕೊಂಡವನಂತೆ (ಸಮುಜೀ. ೧೧೪೬); ನಾಲ್ಕು ತಪರಾಕಿ ಕೊಡಬೇಕು ಎನಿಸುತ್ತದೆ (ಪದ್ಮಸ. ೨೦೨): ಈ ಸಲವೇನೊ ನನ್ನ ಕೈಯಿಂದ ತಪರಾಕಿ ತಿಂದೆ (ಹೊಸಕ್ಟೆ. ೫೦). **ತಪರಾಕು:** ಅಂಗೈಯಿಂದ ಕೊಟ್ಟ ಏಟು, ಅಪ್ಪಳಿಕೆ, ತಪರಾಕು (Smack. ಇಂಕನಿ.). **ತಪರಾಕೆ:** ಎಲ್ಲಿಯಾದರೂ ರಾಕ್ಷಸರು ಕಂಡರೆ ಅವರಿಗೊಂದೊಂದು ತಪರಾಕೆ ಕೊಟ್ಟು ಅವರ ಪ್ರಾಣಹರಣ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರು (ಕುಳಸಿ. ೨೫೮). [←ಮರಾ. ತಪರಾಪ್, ಚಪರಾಕ್]

ತಪರಾಕು 'ತಪರಾಕಿ' ನೋ.

ತಪರಾಕೆ 'ತಪರಾಕಿ' ನೋ.

ತಪರು (ನಾ). ಜೊಳ್ಳು ; "ಅವರೆ ಮುಂತಾದ ಕಾಯಿಗಳು ಹಣ್ಣಾಗುವುದಕ್ಕೆ ಮೊದಲೇ ಒಣಗಿ, ಒಳಗೆ ಏನೂ ಇಲ್ಲದಿರುವುದು" (ನನ್ನೂರು. ಟಿಪ್ಪಣಿ) : ನಾನು ಫಹಣಿ ಬರೆದದ್ದು ಕಾರಬ್ಬಕ್ಕೆ ಇನ್ನೂ ಹದಿನೈದು ದಿನ ಇದೆ ಅನ್ನುವಾಗ, ಆಗ ಅದರಲ್ಲಿ ಒಂದು ತಪರೂ ಇರಲಿಲ್ಲ (ನನ್ನೂರು. ೧೬೩). [?]

ತಪರ್ಲೋಕ (ನಾ). = ತಪೋಲೋಕ : ಲಲಾಟದಲ್ಲಿ ತಪರ್ಲೋಕ ಮೂರ್ಧ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಸತ್ಯಲೋಕ (ಅಖಂಡೇ. ೧೧೨–೧೨೮). [<ಸಂ. ತಪೋಲೋಕ]

ತಪಲೆ 'ತಪ್ಪಲೆ' ನೋ.

ತಪಶೀಲ 'ತಪಸೀಲು' ನೋ.

ತಪಶೀಲು 'ತಪಸೀಲು' ನೋ.

ತಪಶೀಲುವಾರು (ಗು). ವಿವರಗಳನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿರುವ; ವಿವರಗಳ ಮೇರೆಗೆ ಇರುವ : ಅದರ ಬಗ್ಗೆ ತಪಶೀಲುವಾರು ಅನುಕ್ರಮಣಿಕೆಯನ್ನು ಕೊಟ್ಟಿರುತ್ತದೆ (ಮುಂಬಯ್ಯಾ. ೩ ಪ್ರಸ್ತಾವನೆ). [←ಮರಾ. ತಪಶೀಲವಾರ್]

ತಪಶ್ಚರಣ (ನಾ). ತಪಸ್ಸನ್ನು ಆಚರಿಸುವುದು ; ತಪಸ್ಸಿನ ಆಚರಣೆ : ಬಾಹುಬಲಿಕುಮಾರಂ ತಪಶ್ಚರಣನಿಶ್ಚಳ ನಿಶ್ಚಯಮನನಾದಾಗಳ್ (ಆದಿಪು. ೧೯–೧೫೦ ವ) ; ಮಹಾತ್ಮಂ ಸಕಳದುರಿತಹರಣಕರಣಕಾರಣ ತಪಶ್ಚರಣ ಪರಿಣತಾಂತರಂಗನಾಗಿ (ಸುಕುಮಾ. ೧೧–೮೩ ವ). [ಸಂ. (ತಪಸ್ + ಚರಣ)]

ತಪಶ್ಚರಣೆ (ನಾ). = ತಪಶ್ಚರಣ : ಎಮಗಾವಂದದಿಂ ನೀವೊರೆದು ನೋಡುವಡಿದು ತಪಶ್ಚರಣೆ (ಬಸಪು. ೧೨–೨೯). [ಸಂ. ತಪಶ್ಚರಣ]

ತಪಶ್ಚರಿತ (ನಾ). = ತಪಶ್ಚರಣ: ಮಱೆಯದ ಘೋರದುಶ್ಚರ ತಪಶ್ಚರಿತಂ ಮಳಧಾರಿದೇವರ (ಎಕ. II, ೧೧೭–೯೨; 1123). [ಸಂ. (ತಪಸ್ + ಚರಿತ)]

ತಪಶ್ಚರಿಯ (ನಾ). = ತಪಶ್ಚರಣ : ವನದೊಳಿರೊಬ್ಬನು ಕೌಶಿಕಾಹ್ವಯ ಮುನಿ ತಪಶ್ಚರಿಯದಲಿ . . . ಇದ್ದನು (ಕುಮ್ಯಾ.ಕ. ೧೭–೧೪). [<ಸಂ. ತಪಶ್ಚರ್ಯಾ]

ತಪಶ್ಚರ್ಯೆ (ನಾ). = ತಪಶ್ಚರಣ: ಮೊದಲೇ ತಪಶ್ಚರ್ಯೆಯಿಂದ ಪೀಡಿತವಾದ ತಂದೆಯ ಶರೀರವು . . . ಬಹಳವಾಗಿ ಕಳವಳಪಡುವುದು (ಶಾಕುಂತ. ೫೮–೧೭). [ಸಂ. ತಪಶ್ಚರ್ಯಾ]

ತಪಸ, ತವಸ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ ; ತಾಪಸತರು ; ಇಂಗುದೀ ವೃಕ್ಷ : "ಸಂಯಮನಮೆನಲು ತಪಸಂ" (ಮಂಗರಾ ೩೪–೯) ; ತಪಸದ ಚಿಗುರಂ ತಂದು ಏಳು ಹಸಿಯಮೆಣಸಿನ ಸಕ್ಕೆ . . . ಅರೆದು ಹಳೇ ನೀರೊಳಗೆ ಔಷಧಿಯ ತೆಗೆದುಕೊಂಬುದು (ವಿಷ್ಣವಿ. ೯೫) : ತಪಸದ ಎಲೆ, ಕರಿಬೇವಿನ ಸೊಪ್ಪು . . . ಮೊಸರ ನೀರಲ್ಲಿ ಕೊಡಿಸಲು ಗುಲ್ಮ, ಮಹೋದರ . . . ಇವಿಷ್ಟು ಪರಿಹರ (ವೃದ್ಯಸಾ. I, ೩೦೦). **ತವಸ:** "ಮಾತೃವೃಕ್ಷ – ತವಸ, ಹೊಂಗೆ" (ಒಷಧಿ. ೧೨೪) ; ಹುಲಿಗಿಲಬೇರ್ತವಸದ ತಿಗುಡು ಲಕ್ಕಿ ಕಡಸಿಗೆಯ ಬೇರ್ (ಕಲ್ಯಾಕಾ. ೮–೨೨). 'ತವಸಿ' ಪರಾ. [<ತವಸಿ]

ತಪಸಿ 'ತವಸಿ' ನೋ.

ತಪಸಿಗ 'ತವಸಿಗ' ನೋ.

ತಪಸಿಗಿಡ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ: "ಪ್ರಕೀರ್ಯಃ, ಪೂತಿಕರಜಃ ಪೂತಿಕಃ, ಕಲಿಕಾರಕಃ – ೪ ತಪಸೀಗಿಡದ ಹೆಸರು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೦೮).
[ತಪಸಿ (<ತವಸಿ) + ಗಿಡ (<ಗಿಡು)]

ತಪಸಿರ್ (ಕ್ರಿ). ತಪಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ತೊಡಗಿರು; ತಪಸ್ಸನ್ನಾಚರಿಸು: ವನದೊಳು ತಪಸಿರ್ಪ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನ ಘನಮೋಹಪಾಶದೆ ಬಿಗಿದು ಮನಸಿಜನಲೆಗೈದಿಸಿದಳೂರ್ವಶಿ (ಕಂನವಿ. ೯-೧೪೭). [ತಪಸು (<ತವಸು)+ ಇರ್$_1$]

ತಪಸೀಲು, ತಪಶೀಲ, ತಪಶೀಲು, ತಪ್ಸೀಲು (ನಾ). ೧. ವಿವರ, ವಿವರಣೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಹೇಳಿಕೆ; ನಿರೂಪಣೆ: (ಮೈಗೆಜ. IV, ೭೮೭): ಸರಕಾರದಿಂದ ದೊರೆತ ಬಿರುದು ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ತಪಸೀಲು (ಗುರುದ. ೧೦). ೨. ಯಾದಿ; ಪಟ್ಟಿ. **ತಪಶೀಲ**: ೧. ವಜಾ ಜಾರಿಯ ನಾಮತಿ ಸದರಿ ತಪಶೀಲ ಮೇರಿಗೆ (ಮೈಆರಿ ೧೯೩೯, ೪೩-೭೧: 1825). **ತಪಶೀಲು**: ೧. ಶಾಸನಸಂಸ್ಥೆಯು ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಅವಸರದಲ್ಲಿ ಕೆಲಸ ಮಾಡುತ್ತದೆ, ಅದಕ್ಕೆ ಆಡಳಿತದ ತಪಶೀಲುಗಳು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ತಿಳಿದಿರುವುದಿಲ್ಲ (ರಾಜ್ಯಶಾ. ೩೪೬): ಆಯಾ ಬಾಬಿಗೆ ತಂದ ಸಾಮಾನುಗಳ ಖರ್ಚಿನ ತಪಶೀಲನ್ನು ಪರಿಶೀಲಿಸಿ ಕೊಟ್ಟು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವ ಕೆಲಸವೂ ಸಾಗಿತ್ತು (ಚಿತಸ. ೭೮). **ತಪ್ಸೀಲು**: ಈ ವಿದ್ಯಮಾನದ ತಪ್ಸೀಲು ರಿಪೋರ್ಟನ್ನು ತರಿಸಿಕೊಂಡು . . . ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಪಡಿಸಿದರು (ಮಹಾಮಂ. II, ೭); ಯಾವುದಾದರೂ ಲೆಕ್ಕಕ್ಕೆ ತಪ್ಸೀಲು ಕೊಡಿ ಅಂದರೆ ಕೊಡುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ (ನನ್ನೂರು. ೧೮೩).
[←ಅರ. ಹಿಂ. ತಫ್‌ಸೀಲ್; ಮರಾ. ತವಶೀಲ್, ತಪಸೀಲ್]

ತಪಸೀಲುವಿಚಾರಣೆ (ನಾ). ಕೂಲಂಕಷವಾದ ವಿಚಾರಣೆ: (ಅಧಿಕಾರಿ ಅಥವಾ ನ್ಯಾಯಾಧಿಕಾರಿ ನಡಸುವ) ಕ್ರಮಬದ್ಧ ವಿಚಾರಣೆ: ತಪಸೀಲು ವಿಚಾರಣೆ (Inquisition. ಇಂಕನ್ನ.). [ತಪಸೀಲು + ವಿಚಾರಣೆ]

ತಪಸು 'ತವಸಂ' ನೋ.

ತಪಸುದಾಳ್, ತಪಸಂದಾಳು (ಕ್ರಿ). ತಪಸ್ಸನ್ನು ಕೈಕೊಳ್ಳು: ನೊಂದವರ್ತಪಸುದಾಳ್ದರು (ಭರತ. ೪೭-೧೦). **ತಪಸುದಾಳು**: ಮುನ್ನೆನ್ನೊಬ್ಬ ತಂಗಿ ಕೈಲಾಸದೊಳ್ತಪಸುದಾಳಿದಳು (ಭರತ. ೩೫-೮೬).
[ತವಸು (<ತವಸು) + ತಾಳ್$_1$]

ತಪಸುದಾಳು 'ತಪಸಂದಾಳ್' ನೋ.

ತಪಸ್ತಪ್ತ (ನಾ). ತಪಸ್ಸಿನಿಂದ ಕ್ಲೇಶಗಳಿಗೆ ಒಳಗಾದವನು; ತಪಸ್ಸು ಮಾಡಿದವನು: ಕಂತುವೆ ತಾಂ ಪದ್ಮೋದ್ಭವತ್ವಂಬಡೆದುಲಿದು ತಪಸ್ತಪ್ತನಾಕಾಂತೆಯುಂ ಸಾರವಿಲಾಸಾಕ್ರಾಂತೆಯುಂ ನಿರ್ಮಿಸಿ ಜಯಿಸಿದನಿಂ ಬಣ್ಣಿಸಲ್ ಬಲ್ಲನಾವಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೩-೨೩). [ಸಂ. (ತಪಸ್ + ತಪ್ತ)]

ತಪಸ್ಥೆ (ನಾ). ತಪಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ತೊಡಗಿದವಳು; ತಪೋನಿರತೆ: ಹನುಮನರಸಿಯರೆಲ್ಲಂ ಸುಮತಿಗಂತಿಯರ ಪಕ್ಕದೊಳ್ ತಪಸ್ಥೆಯರಾದರ್ (ಪಂರಾಮಾ. ೧೬-೪೩ ವ). [ಸಂ. ತಪಸ್ಸ್ಥಾ]

ತಪಸ್ಯ (ನಾ). ಫಾಲ್ಗುಣಮಾಸ: "ಫಾಲ್ಗುಣಮಾಸಮುಂ ತಪಸ್ಯಮೆಂಬುದು" (ಹಲಾಯು. ೧೯-೧೨೪). [ಸಂ.]

ತಪಸ್ಯೆ (ನಾ). ತಪಸ್ಸು: ಜಯಿಸುಗೆ ರಸತಪಸ್ಯೆ ದೊರೆಕೊಳಲ್ಗೆ ಚಿರಶಾಂತಿ ಸಿರಿಗನ್ನಡಂ ಗೆಲ್ಗೆ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೬-೧೫೯).
[ಸಂ. ತಪಸ್ಯಾ]

ತಪಸ್ವಿ (ನಾ). ೧. ತಪಸ್ಸನ್ನಾಚರಿಸುವವನು; ಋಷಿ: "ಪರಾಶರೀ. ಬ್ರತೀ, ಭಿಕ್ಷುಃ, ಮಸ್ಕರೀ, ಪಾರಿರಕ್ಷಕಃ, ಪಾರಿವ್ರಾಜಕಃ, ತಪಸ್ವೀ, ಕರ್ಮಂದೀ, ತಾಪಸಃ–ಈ ೯ ತಪಸ್ವಿ" (ಹಲಾಯು. ೬೮-೨೫೫); "ತಾಪಸಂ ಕರ್ಮಂದಿ ಮಸ್ಕರಿ ವ್ರತಿ ಭಿಕ್ಷುವಾಪರಾಶರಿ ತಪಸ್ವಿಯೆನಿಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೭೬-೯): ಬಂದರದೊ: . . ಕಲಶಸಂಲಗ್ನಕರರಾ ತಪಸ್ವಿಗಳ್ (ಶ್ರೀರಾಮಾ.೦೭೭-೩೪). ೨. ಬಡವ; ತಿರಂಕ; ದರಿದ್ರ. ೩. ಕರುಣಾಜನಕನಾದವನು; ಕರುಣೆಗೆ ಯೋಗ್ಯನಾದವನು: "ತಪಸ್ವಿಯೆನಿಕುಂ ಕೃಪಾನುಕಂಪ್ಯಾತ್ಮಕನುಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೧೩೭-೧೧೫). ೪. ದವನ: "ತಪಸ್ವಿ[ಪಾಠಾಂ. ಸಿ]ಋಷಿಮಿತ್ರ [ಪಾಠಾಂ. ಪುಷ್ಪ, ಪುತ್ರ]ಮೆನೆ ದವನನಾಮಂ" (ಮಂಗರಾ. ೪೦-೩೪). ೫. ಬೆಂಕಿ; ಅಗ್ನಿ. ೬. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ; "ತಪಸೀಮರ" (ನಾನಾರ. ೧೧೦ ಟೀಕು): "ಕರುಣಾ ಜ್ವಲನಂ ಯತಿ ತರು ನಾಲ್ಕುಂ ನೆಲೆಯುಳ್ಳ ತಪಸ್ವಿಶಬ್ದಮೆನಿಕುಂ ಜಗದೊಳ್" (ನಾನಾಕಂ.೦೩೩); "ದಹನ ಕುಜಾತಭೇದ ಕರುಣಾಂ ಯತಿಯಿಂತು ತಪಸ್ವಿಯಕ್ಕು" (ನಾನಾರ. ೧೧೦).
[ಸಂ. ತಪಸ್ವಿನ್]

ತಪಸ್ವಿಕನ್ಯೆ (ನಾ). ಋಷಿ ಕನ್ಯೆ; ಋಷಿಪುತ್ರಿ: ತಪಸ್ವಿಕನ್ಯೆಯರು ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಪ್ರಮಾಣಕ್ಕೆ ತಕ್ಕ ಸೇಚನಘಟಗಳಿಂದ ಎಳಸಸಿಗಳಿಗೆ ನೀರೆರೆಯುವುದಕ್ಕೆ ಇಲ್ಲೇ ಸಂಚರಿಸುತ್ತಿರುವರು (ಶಾಕುಂತ. ೮-೩).
[ತಪಸ್ವಿ + ಕನ್ಯೆ]

ತಪಸ್ವಿನಿ (ನಾ). ೧. ತಪಸ್ಸನ್ನಾಚರಿಸುವವಳು: ಪಾರ್ವತಿ ತಪಸ್ವಿನಿಯಾಗಿ ತಿಳಿಗೊಳದೊಳು ಮಿಂದನುದಿನಂ ಜಪತಪ ಸಮಾಧಿ ನಿಯಮಂಗಳಿಂದೆ ಭಜಿಸಿದಳಂತರಾತ್ಮನಂ (ಜೈಮಿಭಾ. ೦೫-೧೬): ಏಕವೇಣೀಧರಳಾಗಿ ದಿವ್ಯತಪಸ್ವಿನಿಯಂತೆ ಕಂಗೊಳಿಸುತ್ತಿದ್ದಾಳೆ ಶಕುಂತಲೆ (ಧರ್ಮಸಾ. ೭೩). ೨. ದೀನಳಾದವಳು; ದರಿದ್ರಳಾದ ಹೆಂಗಸು. ೩. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧಿಸಸ್ಯ: ಮೆಣಸು, ಜಾಕಾಯಿ, ಲವಂಗ, ತಪಸ್ವಿನೀಗಿಡ ಮುಂತಾದಲೆಯಾದ ಸಂಬಾರದ ಪದಾರ್ಥಗಳು ದೊರೆಯುತ್ತವೆ (ಪ್ರಪಾಇ. II, ೦೬). ೪. ಜಟಾಮಾಂಸಿ ಮತ್ತು ಅದರಿಂದ ತಯಾರಿಸಿದ ಸುಗಂಧ ತೈಲ: "ತಪಸ್ವಿನಿ ಜಟಿಳೆ ಮಾಂಸಿ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೩೭-೨೩).
[ಸಂ. ತಪಸ್ವಿನೀ]

ತಪಸ್ಸು (ನಾ). ೧. ಕಾವು; ಶಾಖ. ೨. ಬೆಂಕಿ; ಅಗ್ನಿ. ೩. ವ್ರತ ನಿಯಮಾದಿಗಳಿಂದ ದೇಹವನ್ನು ದಂಡಿಸುತ್ತ ಧ್ಯಾನ ಮಾಡುವುದು: ನಿರ್ಮಲಕರ್ಮವೆಂತೆಂದೊಡೆ ತಪಸ್ಸು, ಕರ್ಮ, ಜಪ, ಧ್ಯಾನ, ಜ್ಞಾನವೆಂದೈದು ತೆಱನಾಗಿಪ್ಪುದು (ವಿವೇಕ. ೧೩೯): ತಪಸ್ಸುಯೆನ್ನಲಾಗಿ ಕೃಚ್ಛ್ರ ಚಾಂದ್ರಾಯಣಗಳು (ಈಶ್ವರ. ೨೩-೪): ಬುದ್ಧಿಯನ್ನು ಬದಲಾಗದಂತೆ ತಡೆಯುವುದೇ ತಪಸ್ಸು (ಆತ್ಮಾರ್ಪ. ೧೩೩): ಭಗೀರಥನು ಈಶ್ವರನನ್ನು ದೀರ್ಘ ತಪಸ್ಸಿನಿಂದ ಒಲಿಸಿ, ಗಂಗೆಯು ನಿಧಾನವಾಗಿ ಧರೆಗೆ ಇಳಿಯುವಂತೆ ಮಾಡಿದನು (ನನದಿ. ೧೦). ೪. ಮಾಘಮಾಸ. ೫. ಏಳು ಊರ್ಧ್ವ ಲೋಕಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ತಪೋಲೋಕ. ೬. [ಜ್ಯೋತಿ] ಜನ್ಮಲಗ್ನದಿಂದ ಒಂಭತ್ತನೆಯ ಸ್ಥಾನ; ಧರ್ಮಸ್ಥಾನ. [ಸಂ. ತಪಸ್]

ತಪಱಿಕೆಱಿ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು: ಎಳಚಾಗಪಳ್ಳಿಯ ಮಾರಯ್ಯ ತಪಱಿಕೆಱಿ ಬಸವಯ್ಯ ಕಮ್ಬುಳದೊಳೆ ಮೆಟ್ಟಿ ಕೊಟ್ಟ (ಎಕ. III, ನಂಜನ. ೯೮-೩; 898 ?). [?]

ತಪಾತ್ಯಯ (ನಾ). ಬೇಸಗೆಯ ಕೊನೆಗಾಲ; ಮಳೆಗಾಲ: "ಪ್ರಾವೃಟ್ ತಪಾತ್ಯಯಮೆನಲು ಮಳೆಗಾಲಮಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೨೨-೦೩).
[ತಪ$_3$ + ಅತ್ಯಯ]

ತಪಾಸಗೆಡು (ಕ್ರಿ). ೧. ಪರಿಶೀಲನೆ ಮಾಡದಿರು; ತಾಳ್ಮೆಗೆಡು; ಸಹನೆಯಿಲ್ಲದಿರು. ೨. ತೃಪ್ತಿಗೆಡು; ಅತೃಪ್ತಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿರು: ತೋಟದ ನೆಲ ಬಲು ತಪಾಸಗೆಟ್ಟಿದ್ದು. ಎಷ್ಟು ಧಾರೆ ಎರೆದರೂ, ನುಂಗಿ ನೀರು ಕುಡಿದು ಮತ್ತೆ ಬಾಯಿ ತೆರೆದುಕೊಂಡೇ ಇರುತ್ತದೆ (ಗಾಳಿಪ. ೧೦೩).
[<ತಪಾಸು + ಕೆಡು$_1$]

ತಪಾಸಗೇಡಿ (ನಾ). ಹಸುಗೆಯಿಲ್ಲದವನು ; ಆತುರಗಾರ : ತಪಾಸಗೇಡಿ ಮನ್ನು ಊಟವಾಗ ಇಟ್ಟರೆ ಊಟ (ಉಟ್ಟದ್ದು) ಕಳೆದುಕೊಂಡು ಊಟಕ್ಕೆ ಕುಳಿತನಂತೆ (ಗಾದೆ). [<ತಪಾಸು + ಕೇಡಿ₁]

ತಪಾಸಣಿ, ತಪಾಸಣೆ (ನಾ). ಕೂಲಂಕಷವಾದ ವಿಚಾರಣೆ ; ಪರಿಶೀಲನೆ ; ಪರೀಕ್ಷೆ ; ತನಿಖೆ : ಆ ರಜಿಷ್ಟರಿನ ತಪಾಸಣೆಯಿಂದ ಅರ್ಜದಾರನಿಗೆ ಯೋಗ್ಯ ಮುಂದ್ವತಿನೆಳಗೆ (ಕಥಾಗ. ೧೫ ೫೦); ಈ ಕೊಲೆಯ ತಪಾಸಣೆಯನ್ನು ಯಾರು ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆಂದೂ ಕೇಳಿದರು (ಕೊಂದಯೂ. ೫೨) ; ಈ ಮೊಕದ್ದಮೆಯ ತಪಾಸಣೆಗಾಗಿ ಬೇಗನೇ ಕಲೆಕ್ಟರರು ಸ್ವತಃ ಬರುವವರಿದ್ದಾರು (ಹೋರಾಟ. ೨೦೦); ಈ ಹೆಣವನ ಈಗ ಡಾಕ್ಟರ ತಪಾಸಣೆಗೆ ಕಳಿಸಬೇಕು (ಜನಜೀ. ೫೦) ; ಯಾವುದೋ ಶಾಲೆಯ ವಾರ್ಷಿಕ ತಪಾಸಣೆ ಮುಗಿಸಿಕೊಂಡು ಅದೇ ಕಾರಿನಲ್ಲಿ ಬಂದ ಏ. ಓ. ಸಾಹೇಬರು . . . ಕೇಳಿದರು (ದಿನ್ನುಹಿಂ. ೧೩). **ತಪಾಸಣೆ :** ಅವರ ಸುತ್ತುಮುತ್ತ ಇರುವ ವ್ಯಕ್ತಿಗಳ ವಿಚಾರವಾಗಿ ಕೊಂಚ ತಪಾಸಣೆ ನಡೆಸಬೇಕಾಯಿತು (ಕೃಷ್ಣಭೂ. ೧೬೮) : ನಿನ್ನ ಕಾಯಿಲೆ ವಿಚಾರ, ಬಿದ್ದ ಕನಸುಗಳ ತಪಾಸಣೆ ಇವುಗಳಿಗಾಗಿ ನಿನ್ನನ್ನು ಬರಹೇಳಿದ್ದು (ಮನೋನಂ. ೮೯); ನಾನೇ ದ್ವಾಟಿಯ ಮೇಲಿದ್ದುದ ರಿಂದ ತಪಾಸಣೆಗಾಗಿ ನಾನೇ ಹೋಗಬೇಕಾಯಿತು (ರಕ್ತಗೋ. ೩೯).

ತಪಾಸಣೆಮಾಡು = ಶೋಧ ಮಾಡು ; ತನಿಖೆಮಾಡು ; ಪರೀಕ್ಷೆ ಮಾಡು : ನಿನ್ನನ್ನೂ ನಿನ್ನ ಮನೆಯನ್ನೂ ತಪಾಸಣೆ ಮಾಡುವೆವು (ಕೊಕಕಾ. ೩೮) ; ಸಣ್ಣ ಸಾಹೇಬರು . . . . ಕುದುರೆ ಹತ್ತಿಕೊಂಡು ಹೊರಟು ಹೊತ್ತು ಮುಳುಗುವ ತನಕ ತಪಾಸಣೆ ಮಾಡಿದರು (ಪ್ರೇಮೂಕ್ರ. ೧). [←ಮರಾ. ತಪಾಸಣೇ]

ತಪಾಸಣೆಗಾರ (ನಾ). ತನಿಖೆಮಾಡುವ ಅಧಿಕಾರಿ ; ಪರೀಕ್ಷಕ : ಸರಕಾರೀ ತಪಾಸಣೆಗಾರನು ಬಂದಾಗ . . . ಕೆಲವು ಹಳ್ಳಿಯವರೂ ಸ್ವತಃ ಡಾಕ್ಟರ ಜೋಶಿಯವರೂ ಒಂದೇ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಸಾಕ್ಷಿ ನುಡಿದಿದ್ದಾರೆ (ಜೀವನಾ. ೧೬). [ತಪಾಸಣ + -ಕಾರ₁ (<-ಕಾಜ)]

ತಪಾಸಣೆ 'ತಪಾಸಣಿ' ನೋ.

ತಪಾಸಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಪರೀಕ್ಷಿಸು; ಪರಿಶೀಲನೆಮಾಡು; ತಪಾಸುಮಾಡು: ಇನ್‌ಸ್ಪೆಕ್ಟರ್ ಜನರಲ್ ಆಫ್ ರಜಿಷ್ಟ್ರೇಷನ್ ಎಂಬೊಬ್ಬ ಬೇರೆ ಅಧಿಕಾರಿಯು ಸಬ್‌ರಜಿಷ್ಟ್ರಾರ ಜನರ ಕೆಲಸವನ್ನು ತಪಾಸಿಸುತ್ತಿರುತ್ತಾನೆ (ಕಥಾಗ. ೩೮೦): ಡಾಕ್ಟರರು ಶಶಿಯನ್ನು ತಪಾಸಿಸಿದ ಮೇಲೆ ಕೇಳಿದ ಮೊದಲ ಪ್ರಶ್ನೆ (ಕ್ಷಿತಿಜ. ೭೦) : ಕೈಯನ್ನು ಹಿಡಿದು ನಾಡಿಯನ್ನು ತಪಾಸಿಸಿದಳು (ಸಮಸಾ. ೫); ಇನ್ನೊಬ್ಬರ ಲೆಕ್ಕ ತಪಾಸಿಸಿ ಜವಾಬು ಕೇಳುವುದು ಗೌರವದ ಲಕ್ಷಣ (ಗಾಳಿಪ. ೧೯೩). ೨. ಪರೀಕ್ಷೆ ಮಾಡಿಸು ; ತಪಾಸು ಮಾಡಿಸು : ಆತ ಆ ಡಾಕ್ಟರರಲ್ಲಿಗೆ ಹೋಗಿ ತಪಾಸಿಸಿಕೊಂಡು ಬಾರದಿದ್ದಲ್ಲಿ ಸಂಜೆ ನಾನೇ ಕರೆದೊಯ್ಯುವುದಾಗಿ ನಿರ್ಧರಿಸಿದ್ದೇನೆ (ನಡೆದಾ. II, ೧೨೩೮). [ತಪಾಸು + -ಇಸು₃]

ತಪಾಸು (ನಾ). ೧. ಪರೀಕ್ಷಿಸುವುದು ; ಪರಿಶೀಲನೆ : ಇನ್ನೊಮ್ಮೆ ನಿಮ್ಮ ಪೇಪರುಗಳನ್ನು ನಾವು ತಪಾಸು ಮಾಡಿದೆವು (ಚಿಲುನಿ. ೧೪೬). ೨. ಹುಡುಕಾಟ ; ಶೋಧನೆ : ಗಡಿಯಲ್ಲಿ ಕ್ರಮದಂತೆ ತಪಾಸು ನಡೆಯಿತು (ದಕ್ಷಿನ. ೬೭) : ಅವನ ಕಿಸೆ ತಪಾಸು ಮಾಡಿದರು (ವೈನಿ. ೭೪) : ಅವರು ತಪಾಸುಮಾಡಿ ಆಶೆಯಿಲ್ಲ ಎಂದು ಕಂಡುಕೊಂಡರು (ಅನ್ನ. ೧೯೩).

ತಪಾಸುಮಾಡು, ತಪಾಸಮಾಡು = ಪರಿಶೀಲಿಸು; ಪರೀಕ್ಷಿಸು: ಕಚ್ಚೆರ ಬಗೆಗಳನ್ನೂ ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಪಾಸುಮಾಡಿ ವಿಂಗಡಿಸಿ ವರ್ಗೀಕರಿಸಲು ಅವಕಾಶ ದೊರೆಯಿತು (ನಡೆದಾ. II, ೮೫೦) : ನರ್ಸಳು ಬರೆದಿಟ್ಟ ರಿಪೋರ್ಟನ್ನು ಲಕ್ಷ್ಯಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ನೋಡುತ್ತ ಅವರವರನ್ನು ತಪಾಸಮಾಡಿ ವಿಚಾರಿಸುತ್ತ . ಬಂದನು (ಅನ್ನ. ೭೩). ೨. ಹುಡುಕು ; ಶೋಧಿಸು ; ಪತ್ತೆ ಮಾಡು : ಅವನು ಯಾವ ಊರಿಗೆ ಹೋದ . . . ಏಳು ಅವನನ್ನು ತಪಾಸುಮಾಡೋಣ (ಶಾಪೋರ. ೩೬೪). **ತಪಾಸಹಚ್ಚು**=ಪತ್ತೆಮಾಡು: ಖೂನಿ ತಪಾಸಹಚ್ಚಾಕ . . . ಹೋಗತೀರೆನ್ರೀ ? (ಮೇದಿಮು. ೨೬).
[←ಮರಾ. ತಪಾಸ್ ; ಅರ. ತಫಹ್ಹುಸ್]

ತಪಾಳೆ 'ಚಪ್ಪಳೆ' ನೋ.

ತಪಾಜ (ನಾ). ಒಂದು ವಂಶದ ಹೆಸರು (?) : ಅತ್ರಿಯ ಕೊಲದ ತಪಾಜ ನಾಗಯ್ಯಂಗಂ ಜೋಗಬೆಗಂ ಪುಟ್ಟಿದ ಮಗ (ಎಕ. VII, ಶಿಕಾರಿ. ೨೯೬-೧೧; 1066). [?]

ತಪಿ (ನಾ). ಸೂರ್ಯ : "ರವಿ ಮಾರ್ತಂಡಂ ಪತಂಗಂ ತಪಿ ತಪನನಿನಂ . . . ದ್ಯುಮಣಿ ತರಣಿ ಸಪ್ತಾಶ್ವನಾದಿತ್ಯನಕ್ಕುಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೧೧-೬೪); ತಪಿಯಿಂ ನಿರ್ಧೂತದೋಷಂ ವಿಶದಶಶಿಯಿನತ್ಯಂತಕಾಂತಂ . . . ವರಮ ಜಿನಮತಾಂಭೋಜಿನೀರಾಜಹಂಸಂ (ಸುಕುಮಾ. ೯-೧೦೭).
[ಸಂ. ತಪಿನ್]

ತಪಿತ (ಗು). ೧. ಕಾಯ್ದ ; ಬಿಸಿಯಾದ : ತಪಿತಕಿರಣ ಪ್ರಚಾರಂಗಳಿಲ್ಲದ ದಿವಾಧಿಪ ವಿರೂಪಾಕ್ಷನೇತ್ರಾಗ್ನಿಯಿಂ ದಹಿಸದಿಹ ಚಪಲ ಮನ್ಮಥ (ಕುವಲ. ೧೬). ೨. ಸುಟ್ಟ. (ನಾ). ೩. [ಜೈನ] ಒಂದು ನರಕಬಿಲ : ವಾಲುಕಾಪ್ರಭೆಯೊಳ್ ತಪ್ತ . . . ತಪಿತ ತಪನ ತಾಪನ . . . ಪಂಚದಶಲಕ್ಷ ಬಿಲಂಗಳಪ್ಪುವು (ತತ್ತ್ವಾಪ್ರ. ೧೨೦).
[ಸಂ.]

ತಪಿತೆ (ನಾ). ತಾಪಗೊಂಡವಳು (?) : ವಿಫಲೆ ವಿಹ್ವಲೆ ವಿಷಮ ವಿರಹ ವಿಪರೀತೆ ಮಿಗೆ ತಪಿತೆ ತಸ್ಕರೆ ತಿವಕಿ ತವೆ ತಂದ್ರಿ ತಾಮಸಿಯೆನಿಪ ವನಿತೆಯರ ನಿಜಕೆ ನಿಲಿಸಿ ನಿಶ್ಚೈಸಿದೊಡೆ ಬಳಿಕ ಬಳಲಿಕೆ ಬಾರದೆ (ಕ್ರಮಿಥಾ. ೫-೭೦) ; "ಮನ್ಮಥಬಾಧೆಯಿಂದ ಕೊಡಿದವಳು" (ಕ್ರಮಿಥಾ. ೮೮೩).
[ಸಂ. ತಪಿತಾ]

ತಪಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಉರಿ; ಸುಡು; ಪ್ರಜ್ವಲಿಸು: ಅವಳ ಶೂಲದ ಶಿಖಿಯಲಾ ವನನಿವಹ ಸೀಕರಿಯಾಯ್ತು ತಾರೆಗಳವನಿಗುದುರಿದವರೆ ತಪಿಸಿತು ಬಿಂಬ ದಿನಮಣಿಯ (ತೊರರಾ. ೧-೧೦-೬) ; ಅತ್ಯುಗ್ರಮಿಂ ತಪಿಸುವ ದಿವಾಕರ ಪ್ರಭೆಯಿಂದುರಿಯೆ ರಥಂ (ಕ್ರಮಿಥಾ. ೨೩-೨೦). ೨. ತಪಸ್ಸುಮಾಡು : ಹರನೇ ನೀನೆನಗೆ ಗಂಡನಾಗಬೇಕೆಂದು ಅನಂತಕಾಲ ತಪಿಪಿದ್ದೆ [ಪಾಠಾಂ. ತಪಸ್ಸಿದ್ದೆ] ನೋಡಾ (ಮಹಾದೇ. ಬ. ೨೫-೪೮) ; ಸತಿಯರು ಬಂದರೈ ಧರಣಿಯುರಿ ತಪಿಸಲಿಕೆಂದು ಮಾಡಿದರೊಂದು ಸಾವಿರ ವರುಷ ತಪಸುಗಳ (ಕುಮ್ಮಾಅ. ೬೧೩. ೩೩-೧೧) : ಅಬುಜಜಂ ತಪಿಸಿದಂ ಶಿವನ ಕೂರ್ತು (ಜಬಪು. ೦೩-೯) ; ಓಮಕರನ್ನೆದಿ ಚಿತ್ರಜಾರಿಯ ಕೂರ್ತು ತಪಿಸುತಿರೆ (ನವಮೋ. ೨-೧೬). ೩. ಪರಿತಪಿಸು ; ದುಃಖಪಡು ; ನೋಯು : ತಪನತನುಜನ ಕಂಡು ಮನದಲಿ ತಪಿಸಿ ತಂದನು ಕಂಗಳಿಗೆ ತನಗಪಯಶವು ಸಂಭವಿಸಿತೇಯೆಂದಶ್ರುವಾರಿಗಳ (ತೊರರಾ. ೬-೨೫-೩೦); ತಪಸಿಗಳ ತಂಡ ದೊಳುಚ್ಚಾಟಣ ಜಪಗಳೊಳು ಓಂಕಾರವಲ್ಲದೆ ತಪಿಸೆ[ಪಾಠಾಂ. ಸಿ]ತನ್ನ ತಮಿಲ್ಲ ತಜ್ಞನ ಪದದೊಳೆಂದೆಂದು (ಮದೇಪು. ೨-೨೦); ತಾನವನ ನಗಲ್ದು ಸಂತಾಪದಿಂ ತಪಿಸುತಿರ್ದಂ (ಕ್ರಮಿಥಾ. ೧೭-೩೪); ಆತುರಾತುರದೊಳು ಮದುವೆನಿಂದೆನು ಅಂದು . . . ತಪಿಸುತಲಿರುವೆನು ಸಾವಧಾನದೊಳಿಂದು ಆಗಬಾರದುದಾಯಿತೆಂದು (ಇಂಜಾಪ. ೨೦೩-೫೩) ೪. ತಾಪಗೊಳಿಸು; ಉದ್ವೇಗವನ್ನುಂಟುಮಾಡು : ಮದನನಾ ದೊಡಿರುಳುಂ ಪಗಲುಂ . . . ತಪಿಸುವನಕಟಾ ನಿನ್ನೊಳ್ ಕೂಡಲೆಳಸಿ ದೆನ್ನಂಗಗಳಂ (ಶಾಕುಂತ. ೩೮-೬೭); ತನುಗಾತ್ರಿ ನಿನ್ನ ತಪಿಪಂ ಮನಸಿಜ ನಾವಗಮುಮೆನ್ನನಾದೊಡೆ ದಹಿಪಂ (ಶಾಕುಂತ. ೩೮-೬೮).
[ತಪ₃ + -ಇಸು₃]

ತಪುತ (ಗು). ಕಾಯಿಸಿದ ; ಕಾಯ್ದ : ಭುಜದಲ್ಲಿ ತಪುತ ಮುದ್ರಾಂಕಿತ ಧರಿಸಿದ ಮನುಜ ಬಂದು (ತೀರ್ಥಮ. ೮೭) ; ತಪುತ ಮುದ್ರಾಹೀನ ನಿನ್ನ ನೋಡಿದರೇನು (ವಿದಾಕ್ಕ. ೧೦೮-೩). [<ಸಂ. ತಪ್ತ]

ತಪೇಲಿ 'ತಪ್ಪಲೆ' ನೋ.

ತಪೋಕಾಮ (ನಾ). ತಪಸ್ಸನ್ನಾಚರಿಸಲು ಬಯಸುವವನು : ರತಿ ಕಾಮರಿಂದಖಿಳ ಸಿದ್ಧಿಸಾಧನಮಕ್ಕುಮತಿತಪೋಕಾಮರಿಗೆ ನೈಷ್ಠ ಚಲಿಸದ ರತಿಯು (ನವಮೋ. ೧೩-೫೦). P ಇದಂ ಅಸಾಧು ರೂಪ. [<ಸಂ. ತಪಸ್ಕಾಮ]

ತಪೋಗ್ರ (ನಾ). ತಪಸ್ಸಿನ ಪರಾಕಾಷ್ಠೆ ; ಉಗ್ರವಾದ ತಪಸ್ಸು (?) : ಬಾಳಾಮೇಲ್ಮಿಖಿ ಮೇಲೆ ಸರ್ಪ್ಪದ ಮಹಾದನ್ನಾಗ್ರುದುಳ್ಸಲ್ವವೊಲ್ ಸಾಲಾವಪ್ಪಾಲ ತಪೋಗ್ರದಿನ್ನು ನಡದೊಂ ನೂಱಿಣ್ಬು ಸಂವತ್ಸರಂ (ಎಕ. II, ೨೨-೨ ; 700). [ಸಂ. (ತಪಸ್ + ಅಗ್ರ)]

ತಪೋಗ್ರಹಣ (ನಾ). ತಪಸ್ಸನ್ನು ಕೈಕೊಳ್ಳುವುದಂ ; ಪುತ್ರೀವಿಯೋಗ ವಿಷಾದಮುಂ ತತ್ತಪೋಗ್ರಹಣ ಪ್ರಮೋದಮುಂ ಸೂೞ್ಪೂಟಿಯೊಳ್ ಪೆರ್ಚೆ (ಶಾಂತಿಪು. ೪-೦೦೪ ವ). [ಸಂ. (ತಪಸ್ + ಗ್ರಹಣ)]

ತಪೋತ್ಯಯ (ನಾ). = ತಪಾತ್ಯಯ : "ವರ್ಷಾಃ, ಪ್ರಾವೃಟ್, ತಪೋ ತ್ಯಯಃ – ಈ ೩ ಮೞೆಗಾಲಂ". (ಶಬ್ದಾಯು. ೨೦-೧೧೭). [ಸಂ. (ತಪಸ್ + ಅತ್ಯಯ)]

ತಪೋಧನ (ನಾ). ತಪವೇ ಧನವಾದವನು ; ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ ತಪಸ್ವಿ : ಏಟಿಕ್ಕೋಟ ತಪೋಧನಮುಮಂ ಕೆಱೆಯುಮನಾರಾಮೆಯುಮಂ ಕವಿಲೆಯುಮನಱಿದ ಪಾಪಮಕ್ಕು (ಎಇ. XXVI, ೪-೧೯ ; 906) : ತಪೋವನದ ತಪೋಧನರ ತಪಃಪ್ರಭಾವಕ್ಕೆ ಚೋದ್ಯಂಬಟ್ಟು (ಪಂಪಭಾ. ೧-೧೦೫ ವ) : ಶಿಲೆಗಳೊಡನೆಯು ಬೆರಸಿ ಬೆಳವುತ ಶಿಲೆಗಳಾಕಾರ ಪ್ರಕಾರದಿ ಚಲಿಸಿದಾಗಳು ಯೋಗದಿಂದಿಹ ವರ ತಪೋಧನರು (ಬಸಪು. ೧೯-೭೯) : ತಪೋಧನಕಳಭರಿಗೆ ಸೃಣಿಯೆನಲು ಮೆಱೆದುದು ರೂಪವಂಗನೆಯ (ಕುವ್ಯಾಅ. ೧೩-೨೩). [ಸಂ. (ತಪಸ್ + ಧನ)]

ತಪೋಧನಾಖ್ಯಾನ (ನಾ). ೧. ತಪಸ್ವಿಗಳ ಕಥೆ. ೨. [ಜೈನ] ತ್ರಿಷಷ್ಟಿ ಶಲಾಕಾಪುರುಷರನ್ನು ಕುರಿತ ಕಥೆ : ತಪೋಧನಾಖ್ಯಾನಮೆಂಬುದು ಜಿನತೀರ್ಥದೊಳ್ ಪುಟ್ಟಿದ ತ್ರಿಷಷ್ಟಿಶಲಾಕಾಪುರುಷರ ತಪದ ಶ್ರಾವಕ ನಿಯೋಗಂಗಳ ಮೆಯ್ಯಿಡಿತಕ್ಕೆ ಯಂತ್ರತಂತ್ರಾನುಪೂರ್ವಿಗಳಿಂ ಸದ್ಧರ್ಮ ಕಥನಂಗೆಯ್ವುದು (ಚಾವುಂಪು. ೧೨). [ತಪೋಧನ + ಆಖ್ಯಾನ]

ತಪೋಧನೆ (ನಾ). ತಪಸ್ಸೇ ಧನವಾದವಳು; ತಪಸ್ವಿನಿ: ಪವನವೇಗೆಯುಂ ಸುಲೋಚನಾರ್ಯಿಕಾ ಕ್ರಮಕಮಳ ಸಮೀಪದೊಳ್ ತಪೋಧನೆಯಾದಳ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೯-೮೭ ವ). [ಸಂ. ತಪೋಧನಾ (ತಪಸ್ + ಧನ + –)]

ತಪೋಧರ (ನಾ). ತಪಸ್ಸನ್ನು ಕೈಕೊಂಡವನು ; ತಪಸ್ವಿ : ಅಂತು ದುರ್ಧರ ತಪೋಧರನಾದಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೨-೫೯ ವ). [ಸಂ.]

ತಪೋನಿಧಾನ (ನಾ). = ತಪೋಧನ : ಪರಮ ತಪೋನಿಧಾನ ವಸುಧೈಕ ಕುಡುಂಬ[ಕ] (ಎಕ. II, ೬೯-೫೩ ; ಸು. 1100). [ಸಂ. (ತಪಸ್ + ನಿಧಾನ)]

ತಪೋನಿಧಿ (ನಾ). = ತಪೋಧನ : ಈತನಿದಿರದ್ವರ್ಘ್ಯಪಾದ್ಯವನಾ ತಪೋ ನಿಧಿಗಿತ್ತು . . . ಬೆಸಗೊಂಡನವರಾಗಮನ ಸಂಗತಿಯ (ಕುವ್ಯಾಅ. ೯-೩) : ನೀನಾವನ ಚಿಂತಿಸುತೆ ತಪೋನಿಧಿಯಾದೆನ್ನನರಿಯದಾದೆಯೊ (ಶಾಕುಂತ. ೪೭-೭೯). [ಸಂ. (ತಪಸ್ + ನಿಧಿ)]

ತಪೋನಿಯಮ (ನಾ). ತಪಸ್ಸಿನ ನಿಯಮಂ,–ಕಟ್ಟುಪಾಡುಂ : ಉೞಿದ ತಪೋನಿಯಮಮಂ ನಿಷ್ಕಿಂಚನತ್ವಮರ್ಹನ್ನತದೊಳ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೭-೫೭). [ಸಂ. (ತಪಸ್ + ನಿಯಮ)]

ತಪೋನಿಯುಕ್ತ (ನಾ). ತಪಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ತೊಡಗಿದವನು : ಅನಿತುಗ್ರತ ತಪೋನಿಯುಕ್ತರಾರೆನೆ ನೆಗೞ್ದಾರ್ಯನಂದಿಮುನಿನಾಥರೆ ಜಂಗಮತೀರ್ಥ ರಲ್ಲವೆ (ಚಾವುಂಪು. ೩-೧೭). [ಸಂ. (ತಪಸ್ + ನಿಯುಕ್ತ)]

ತಪೋನಿಯೋಗ (ನಾ). ತಪಸ್ಸಿನ ಆಚರಣೆ ; ತಪೋನುಷ್ಠಾನ : ಶತಬಳನಂ ಸಹಸ್ರಬಳವೇಚರನಿಟ್ಟು ತಪೋನಿಯೋಗನಿಶ್ಚಿತಮನನಾಗಿ (ಆದಿಪು. ೨-೧೯) ; ಪರತ್ರಸೌಖ್ಯಮುಂ ಪೂಣ್ಬ ತಪೋನಿಯೋಗಮನದಂ ಮಱೆದು (ಚಂದ್ರಪು. ೨-೪೦). [ಸಂ. (ತಪಸ್ + ನಿಯೋಗ)]

ತಪೋನಿರತ (ನಾ). = ತಪೋನಿಯುಕ್ತ : ಕಾಡಿಗೆ ಹೋಗಿ ತಪೋನಿರತ ರಾಗಿದ್ದು ಯಥಾಕಾಲದಲ್ಲಿ ದೇಹವನ್ನು ಬಿಟ್ಟರು (ಪಕಥಾ. ೧೭). [ಸಂ. (ತಪಸ್ + ನಿರತ)]

ತಪೋನುಷ್ಠಾನ (ನಾ). ತಪಸ್ಸಿನ ಆಚರಣೆ : ಅನಶನವ್ರತಾದ್ಯಾದಿ ತಪೋನುಷ್ಠಾನಮುಂ . . . ನಿಮಗಿವು ಕುಲಾಚಾರಂಗಳ್ (ಆದಿಪು. ೧೫-೦೩ ವ) ; ಎಲೆ ಋಷಿಗಳಿರ ಸಾಕಿನ್ನೆಂದು ಪರಿಯಂತೀ ತಪೋನುಷ್ಠಾನ ದಾಯಾಸ (ಕುವ್ಯಾಕ. ೬-೩). [ಸಂ. (ತಪಸ್ + ಅನುಷ್ಠಾನ)]

ತಪೋನೈಷ್ಠೆ (ನಾ). ತಪಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ನಿಷ್ಠೆ,–ಶ್ರದ್ಧೆ : ಕಲಕಿ ನಿಶ್ಚಲಚಿತ್ತ ವಿಕಸಿಸಿಯೆ ಕರಣಾಳಿ ನೆರೆದಟ್ಟಿ ಮನೋನಿಲನ ಬೆರದು ಸಂಚಲಿಸಲು ತಪೋನೈಷ್ಠೆ ಕಾಷ್ಠೆ ಮುರಿದು (ನವಮೋ. ೬-೨೦). [<ಸಂ. ತಪೋನೈಷ್ಠ್ಯ]

ತಪೋನ್ನತಿ (ನಾ). ತಪಸ್ಸಿನ ಏಳಿಗೆ,–ಮೇಲ್ಮೆ : 'ತಪೋನ್ನತಿವಡೆ' ಪರಾ. [ತಪ೩ + ಉನ್ನತಿ]

ತಪೋನ್ನತಿವಡೆ (ಕ್ರಿ). ತಪಸ್ಸಿನ ಮೇಲ್ಮೆಯನ್ನು ಪಡೆ : ಒಮ್ಮನವೆರಸಿ ತಪೋನ್ನತಿವಡೆದಿರ್ದ ನಿರ್ಮಳಾತ್ಮಕ ಶಿವನೊಡಲ ದಿಮ್ಮೇಳಿ ಹೊಯ್ವನು (ಮೋಹತ. ೬-೨೩). [ತಪೋನ್ನತಿ + ಪಡೆ೧]

ತಪೋಪಳ (ನಾ). (?) : ಇದಿರೊಳ್ ನಿಂದೊಡೆ ವಜ್ರ ಸೈರಿಸನಿರಲ್ವೇಡೆ ಮ್ಮೊಳೊಳ್ವೊಕ್ಕು ನಿಲ್ವುದು ನೀನೆಂದು ಕಡಂಗಿ ಕಾಲ್ಕಿಡಿವವೋಲ್ ತನ್ನೂರ್ವಿಗಳ್ ಬಂದುವಂದಿದಱಿಂ ಪೋದ ತಪೋಪಳಂ (?) [ಪಾಕಾಂ. ಬಳಂ]ಗಗನಮಂ ಮಾರ್ಪೊಯ್ಕೆ ಕಣ್ಗೊಳ್ವ ತೋರ್ಪುದಿದುತ್ಸ್ಪೇಂಖಿದ ಸಂಖ್ಯ ಶಂಖಧವಳಂ ಗಂಭೀರ ನೀರಾಕರಂ (ಪಂಪಭಾ. ೪–೨೪). [?]

ತಪೋಬಲ (ನಾ). ತಪಸ್ಸಿನ ಪ್ರಭಾವ; ತಪಶ್ಶಕ್ತಿ : ಲಿಖಿತನ ತಪೋಬಲ ದಿಂದೆ ಮರಳಿ ಕೈಯಂ ಪಡೆದನಾ ಶಂಖಿನು (ಜೈಮಿಭಾ. ೦೦-೪೫). [ಸಂ. (ತಪಸ್ + ಬಲ)]

ತಪೋಭರ (ನಾ). ತಪಸ್ಸಿನ ಆಧಿಕ್ಯ ; ಅತಿಶಯವಾದ ತಪಸ್ಸು : ಜರೆ ಬಿರುಗಾಳಿಯ ತೆಱದಿಂದಿರದೆಯ್ದೆ ಮದೀಯ ಕಾಯತೃಣಕುಟಿಯುಂ ಜರ್ಝರಿತಂ ಮಾಡದ ಮುನ್ನಮೆ ಪರಮ ತಪೋಭರಮನಾಂಪ ಬಗೆಯಂ ಬಗೆದಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೪-೦೭). [ಸಂ. (ತಪಸ್ + ಭರ)]

ತಪೋಭಾರ (ನಾ). ತಪಸ್ಸಿನ ಹೊಣೆ,–ಕರ್ತವ್ಯ : ತನ್ನ ಮಗಂ ಸಿಂಹನಾದಂಗೆ ರಾಜ್ಯಭಾರಮನಿತ್ತು ತಪೋಭಾರದೊಳ್ ತಾಂ ನಿಂದು (ಶಾಂತಿಪು. ೭-೧೦೭ ವ). [ಸಂ. (ತಪಸ್ + ಭಾರ)]

ತಪೋಮಾಸ (ನಾ). ಮಾಘಮಾಸ : ಸೂರ್ಯ ಹೊಸ ಯೌವನದಿಂದ ಥಳಥಳಿಸುವ ತಪೋಮಾಸದ ಶುಕ್ಲಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ . . . ಮಂತ್ರಕರ್ಮವನ್ನು ನೆರವೇರಿಸಿದ (ಚಿತಂಬಾ. ೫೮). [ಸಂ. (ತಪಸ್ + ಮಾಸ)]

ತಪೋರಾಜ್ಯ (ನಾ). ತಪಸ್ಸಿನ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯ,–ಆಧಿಪತ್ಯ : ಮೊದಲೊಳ್ ತಾಂ ಯೌವರಾಜ್ಯಂ ಬೞಿಕೆ ನಡುವೆ ಸಂದಾಧಿರಾಜ್ಯಂ ಬೞಿಕ್ಕಂ ತುದಿ ಯೊಳ್ ಕೈವಲ್ಯಸೌಖ್ಯಪ್ರದಮೆನಿಪ ತಪೋರಾಜ್ಯಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೫-೫೦). [ಸಂ. (ತಪಸ್ + ರಾಜ್ಯ)]

ತಪೋರೂಪಮಾರ್ಗ (ನಾ). ತಪೋನುಷ್ಠಾನದ ಮಾರ್ಗ : ಮೃಗಶೃಂಗನೆಂಬೊಂ ತಾಪಸಕುಮಾರನಾತಂ ಬಾಲಕಾಲಪರಿಗೃಹೀತ ತಾಪಸಾಚರಣಂ ತಪೋರೂಪಮಾರ್ಗಮುಂ ಮೆಚ್ಚದೆ ಮಿಥ್ಯಾಂಧಕಾರಾವಕುಂಠಿತ ಸಮ್ಯಗ್ದರ್ಶನನಾಗೆ (ಶಾಂತಿಪು. ೭-೪೩ ವ). [ಸಂ. (ತಪಸ್ + ರೂಪ + ಮಾರ್ಗ)]

ತಪೋಲಕ್ಷ್ಮಿ (ನಾ). ತಪಸ್ಸಿನ ಐಶ್ವರ್ಯ,-ಮಹಿಮೆ,- ಪ್ರಭಾವ : ಆದಿದೇವನ ತಪೋಲಕ್ಷ್ಮಿಗೆ ವಿಸ್ಮಯಾಕ್ಷಿಪ್ತ ಚಿತ್ತನಾಗಿ ಪೊಡವಟ್ಟು (ಆದಿಪು. ೯-೧೦೦ ವ). [ಸಂ. ತಪೋಲಕ್ಷ್ಮೀ (ತಪಸ್ + ಲಕ್ಷ್ಮೀ)]

ತಪೋಲೋಕ (ನಾ). ಏಳು ಊರ್ಧ್ವಲೋಕಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು. [ಸಂ. (ತಪಸ್ + ಲೋಕ)]

ತಪೋವನ(ನಾ). ತಪಸ್ವಿಗಳು ಇರುವ ವನ,-ಆಶ್ರಮ:ಪಾವನ ತಪೋವನ ಸಂಚರಣಕ್ಕೆ ತಾನೆ ಮತ್ತೆಬಕಮುನಾಂತುದೀಗಳನಿವಾರಣಮೆನ್ನಯ ಚಿತ್ತವಾರಣಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೪-೧೫) ; ಬಳಿಕ ತಾಪಸವೃಂದವನು ಕಾರುಣ್ಯನಿಧಿ ಕಳುಹಿದ ತಪೋವನಕೆ (ಕುಮಾ.ಉ. ೯-೮೦). [ಸಂ. (ತಪಸ್+ವನ)]

ತಪೋವಲ್ಕಲ (ನಾ). ತಪಸ್ವಿಗೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ ನಾರುಬಟ್ಟೆ : ತೇಜಸ್ವಿ, ತರುಣಂ ತಪೋವಲ್ಕಲವಸ್ತ್ರಶೋಭಿ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೧-೫). [ಸಂ. (ತಪಸ್ + ವಲ್ಕಲ)]

ತಪೋವಿಘ್ನ (ನಾ). ತಪಸ್ಸಿಗೆ ಅಡ್ಡಿ,-ತಡೆ : ತಪೋವಿಘ್ನವೇ ಮೂರ್ತಿವೆತ್ತಂತಿರೆ ಸೊರ್ಕಂತಾನೆಯ್ತಂದವುದು (ಶಾಕುಂತ. ೧೭-೩೩). [ಸಂ. (ತಪಸ್ + ವಿಘ್ನ)]

ತಪೋವೃತ್ತಿ (ನಾ). ತಪಸ್ಸಿನ ಆಚರಣೆ : ಘೋರ ತಪೋವೃತ್ತಿಯನಾಂತ ಪೆಂಪತಿಬಳಂಗಕ್ಕುಂ ಪೆರ್ಚುಗೆಯಕ್ಕುಮೇ (ಆದಿಪು. ೧-೮೧). [ಸಂ. (ತಪಸ್ + ವೃತ್ತಿ)]

ತಪೋವೃದ್ಧ (ನಾ). ತಪಸ್ಸಿನಿಂದ ಹಿರಿಯಂ, - ಶ್ರೇಷ್ಠ : ಜ್ಞಾನವೃದ್ಧಂ ತಪೋವೃದ್ಧಂ ವಯೋವೃದ್ಧಂ ನರೇಶ್ವರಂ (ಜೈಮಿಭಾ. ೩೨-೧೦). [ಸಂ. (ತಪಸ್ + ವೃದ್ಧ)]

ತಪೋವೃದ್ಧಿ (ನಾ). ತಪಸ್ಸಿನ ಹೆಚ್ಚಳ,-ಅತಿಶಯ : ತಪೋಭಾರದೊಳ್ ತಾಂ ನಿಂದು ಶುಭಭಾವ ನಿತಾಂತ ಶುದ್ಧಾಂತರಂಗನನಶನಾದಿ ತಪೋವೃದ್ಧಿವರ್ತಿತಾದ್ಯಾವಸಾನಸೊರ್ಮೆ ಗಿರಿನಂದನಗಿರಿಶಿಖರಾಯುಮಾನಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೭-೧೦೭ ವ). [ಸಂ. (ತಪಸ್ + ವೃದ್ಧಿ)]

ತಪೋವೇಷ (ನಾ). ತಪಸ್ವಿಯ ಸೋಗು ; ತೋರಿಕೆಗಾಗಿ ಧರಿಸಿದ ಋಷಿವೇಷ : 'ತಪೋವೇಷಗೊಳ್' ಪರಾ. [ಸಂ. (ತಪಸ್+ವೇಷ)]

ತಪೋವೇಷಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ತಪಸ್ವಿಯ ಸೋಗು ಹಾಕು ; (ತೋರಿಕೆಗಾಗಿ) ತಪಸ್ವಿಯ ವೇಷವನ್ನು ಧರಿಸು : ಧರ್ಮಧ್ವಜಃ, ಲಿಂಗವೃತ್ತಿಃ- ಈ ೨ ತಪೋವೇಷಗೊಂಡವಂ (ಹಲಾಯು. ೭೭-೨೫೧). [ತಪೋವೇಷ + ಕೊಳ್$_1$]

ತಪೋವೇಷಿ (ನಾ). ತಪಸ್ವಿಯಂತೆ ವೇಷವನ್ನು ಧರಿಸಿದವನು ; ಕಪಟತಪಸ್ವಿ : ಶಮನು ಶಮನಾಕಾರನಾದುತ್ತಮ ತಪೋವೇಷಿಗೆ ಸದಾನಂದ ಮನೊದಗಿಸುವ ಸತ್ಕುಲಾಧಿಪ ಚೆನ್ನಿಗನೆ ಬಾರಾ (ಬಸಪು. ೩೪-೪೦). [ಸಂ. ತಪೋವೇಷಿನ್]

ತಪೋಹೀನತೆ (ನಾ). ೧. ತಪಸ್ಸು ಇಲ್ಲದಾಗುವಿಕೆ ; ತಪೋಭಂಗ. ೨. ಪಾಪವಾಸ ಕಳೆದು ಹೋಗುವಿಕೆ : ಚಳಿ ಕಡಮೆಯಾಗುವಿಕೆ. ೧, ೨ : ಆಚಿಡಿ ಸುಗಂಧೋತ್ಫುಲ್ಲ ಪುಷ್ಪಕ್ಕುಪಾತ್ತ ತಪೋಹೀನತೆ ಚೈತ್ರದೇಟ್ಟಿಗೆ ಮಹದ್ವಂದಿಗ್ರಹಂ ತ್ಯಾಗಿಗವ್ರತಯೋಗಂ ಜಳಪಕ್ಷಿಗಲ್ಲದೆ ಜನಕ್ಕಿಲ್ಲಲ್ಲಿ ಬೇಜೆಲ್ಲಿಯುಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೨-೨೯). [ಸಂ. ತಪೋಹೀನತಾ (ತಪಸ್ + ಹೀನತಾ)]

ತಪ್ತ (ಗು). ೧. ಕಾಯಿಸಿದ ; ಬೆಂದ ; ಸುಟ್ಟ : ತಪ್ತತಪನೀಯಚ್ಛಾಯನುಂ ಸಪ್ತಹಸ್ತೋಚ್ಛ್ರಯನುಂ . . . ಆಗಿ (ಆದಿಪು. ೨-೬೯ ವ); ಶಾಪಮನಿತ್ತಂ ಮುನಿಸಿಂ ತದ್ವಿಪ್ರಂ ನಂದನಮರಣಪ್ರಭವಶೋಕಪಾವಕತಪ್ತಂ (ಪಂಚತಂ. ೨೬೯-೨೨). ೨. ನೊಂದ ; ವ್ಯಥಿತ ; ದುಃಖಿತ : ಕೊನೆಯರಿಯದ ರಣರಂಗಗಳಿಂದ ತಪ್ತವಾಗಿರುವ ಜನಜೀವನದ ಸುಖಶಾಂತಿಯನ್ನು ಸಾಧಿಸಬೇಕು (ಶಿಕ್ಷದ. ೨೨). (ನಾ). ೩. [ಜೈನ] ಒಂದು ನರಕ ಬಿಲ: ವಾಲುಕಾಪ್ರಭೆಯೊಳ್ ತಪ್ತ ತಪಿತ ತಪನ ತಾಪನ . . . ಪಂಚದಶಲಕ್ಷ ಬಿಲಂಗಳಪ್ಪುವು (ತತ್ತ್ವಪ್ರ. ೧೨೦). [ಸಂ.]

ತಪ್ತಕಾಂಚನ (ನಾ). ಕಾಯಿಸಿದ ಚಿನ್ನ ; ಪುಟವಿಟ್ಟ ಚಿನ್ನ : ಅಗ್ಗಳಮನೋಹರಂ ತಪ್ತಕಾಂಚನಮಯಂ . . . ವಜ್ರಕಲ್ಪಿತದ ಸೋಪಾನಂಗಳಿಂ (ವೀಶೈಪು. ೩-೨-೨೦) : ಚಂದ್ರಮಂಡಲದಿಂದ ತಪ್ತಕಾಂಚನದ ಕಾಂತಿಯಿದ್ದ ಅಮೃತರಸಪ್ರವಾಹವೊಂದು . . . ಹರಿದು ಬಂದಿತು (ಶಾಂತಲಾ. ೨೫೦). [ತಪ್ತ + ಕಾಂಚನ]

ತಪ್ತಕಾಂಚನರೂಪ (ನಾ). ಪುಟವಿಟ್ಟ ಚಿನ್ನದಂತೆ ತೇಜಸ್ವಿಯಾದ ರೂಪವುಳ್ಳವನು : ಸಪ್ತಾರ್ಚಿ ಸುಪ್ರತಾಪಾ ತಪ್ತಕಾಂಚನರೂಪನಪ್ಪ ಸರ್ವೇಶ್ವರ (ವೀಶೈಪು. ೪-೨೦-೨). [ತಪ್ತಕಾಂಚನ + ರೂಪ]

ತಪ್ತಕೃಚ್ಛ್ರ(ನಾ).ಆಹಾರ ಸೇವನೆಯಲ್ಲಿ ಪಾಲಿಸುವ ಒಂದು ಕಠಿನವಾದ ವ್ರತ ; ಮೂರು ದಿವಸ ಬಿಸಿನೀರು, ಮೂರು ದಿವಸ ಬಿಸಿಹಾಲು, ಮೂರು ದಿವಸ ಬಿಸಿತುಪ್ಪ, ಮೂರು ದಿವಸ ಬಿಸಿಗಾಳಿ - ಹೀಗೆ ಸೇವನೆ ಮಾಡುವ ಒಂದು ವ್ರತ : ಮಹತ್ಕಷ್ಟಸಾಧ್ಯಂಗಳಾದ ತಪ್ತಕೃಚ್ಛ್ರ . . . ಮುಂತಾದವುಗಳ ಪಕ್ಷಮಾಸಾದಿಕಂಗಳಲಿ ಅನ್ನಮಂ ವರ್ಜಿಸಿ ತಗ್ಗಿಸಿಕೊಂಬುದು (ವಿವೇಕ. ೧೩೮). [ತಪ್ತ + ಕೃಚ್ಛ್ರ]

ತಪ್ತಜತುಲೇಪ (ನಾ). ಒಂದು ನರಕದ ಹೆಸರು ; ಕರಗಿಸಿದ ಅರಗನ್ನು ಮೈಗೆ ಸವರುವ ಶಿಕ್ಷೆಯುಳ್ಳ ನರಕ : ಕ್ರತು ಪೂತಿಮಾಂಸ ತಪ್ತಜತುಲೇಪ ದ್ರವತ್ರಪು ಪುಟ್ಟಾಸವೆಂಬೈದು ಮಂತ್ರಿನರಕಂಗಳಿಂ (ವಿವೇಕ. ೧೮೦). [ತಪ್ತ + ಜತು$_1$ + ಲೇಪ]

ತಪ್ತಜಾಂಬೂನದ (ನಾ).=ತಪ್ತಕಾಂಚನ : ತಪ್ತಜಾಂಬೂನದಾಂಗ . . . ಭಾಳನೇತ್ರ (ಭಾವಚಿಂ. ೩-೮) ; ತಪ್ತಜಾಂಬೂನದದ ದೀಪ್ತಿಯನಣಕವಾಡಿ ಮಿಸುಪ ಮಿಸುನಿಯ ಪಾತ್ರಯಲಿ ಸುಪಾಯಸರಸಂ . . . ಕುಣಿಯೆ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೧೩-೩೪೭). [ತಪ್ತ + ಜಾಂಬೂನದ]

ತಪ್ತತಪ (ನಾ). [ಜೈನ] ತಪಋದ್ಧಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; P ಈ ಋದ್ಧಿ ಅಥವಾ ವಿಶೇಷ ಶಕ್ತಿಯಿಂದ ಉಂಡ ಆಹಾರವು ಮಲರಂಧಿರಾದಿಗಳಾಗದೆ ಕಾಯ್ದ ಕಬ್ಬಿಣದ ಮೇಲೆ ಬಿದ್ದ ಜಲಕಣದಂತೆ ಆವಿಯಾಗಿ ಹೋಗುವುದು : ಕಾಯ್ದ ಕಬ್ಬುನದ ಮೇಲೆ ಬಿದ್ದ ಜಲಕಣಂಗಳಂತೆ ಉಂಡಾಹಾರಮುಂ ಮಲರುಧಿರಾದಿಗಳಾಗದೆ ತಪ್ತಮಪ್ಪುದು ತಪ್ತತಪಮೆಂಬುದು (ಶ್ರಾವಕಾ. ೯೪-೨೨). [ತಪ್ತ + ತಪ$_3$]

ತಪ್ತತೈಲ (ನಾ). ೧. ಕಾಯ್ದ ಎಣ್ಣೆ : ಈ ಖಳನಂ ಕಟಾಹಪೂರಿತ ತಪ್ತತೈಲದೊಳ್ಮುಳುಗಿಸು (ಜೈಮಿಭಾ. ೧೧-೩೧). ೨. ಒಂದು ನರಕದ ಹೆಸರು; ಕಾಯ್ದ ಎಣ್ಣೆಯಲ್ಲಿ ಮುಳುಗಿಸುವರೆಂದು ನಂಬಲಾದ ನರಕ: ಮಹಾಚೂರ್ಣ ಮೂಲಸಂಚೂರ್ಣ ಕಟಪಕ್ಷಪ್ರಮರ್ದನ ತಪ್ತಶೈಲ ತಪ್ತತೈಲವೆಂಬೈದು ಮಂತ್ರಿನರಕಂಗಳಿಂ (ವಿವೇಕ. ೧೮೧). [ತಪ್ತ + ತೈಲ]

ತಪ್ತಮಾಷ (ನಾ). ಸಪ್ತದಿವ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಮಾನುಷ ಪ್ರಮಾಣಗಳಿಂದ ವಿವಾದವನ್ನು ಬಗೆಹರಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗದಿದ್ದಾಗ ಪ್ರಯೋಗಿಸಲಾಗುತ್ತಿದ್ದ ದಿವ್ಯ ಪ್ರಮಾಣಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; P ಹದಿನಾರಂಗುಲ ಅಗಲ, ನಾಲ್ಕಂಗುಲ ಆಳ ಇರುವ ಪಾತ್ರೆಯಲ್ಲಿ ಇಪ್ಪತ್ತು ಪಲ ಎಣ್ಣೆ ಇಲ್ಲವೆ ತುಪ್ಪವನ್ನು ಹಾಕಿ ಮರಳುವಂತೆ

ಕಾಯಿಸಿ ಅದರಲ್ಲಿ ಒಂದು ಮಾಷ ಅಥವಾ ಮಾಷಿ ತೂಕದ ಚಿನ್ನ ಇಲ್ಲವೆ ತಾಮ್ರವನ್ನು ಹಾಕಲಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ಆರೋಪಿಯು ಅದನ್ನು ಹೆಬ್ಬೆರಳು, ತೋರುಬೆರಳು ಮತ್ತು ನಡುಬೆರಳುಗಳಿಂದ ಹಿಡಿದು ತೆಗೆಯಬೇಕಾಗಿತ್ತು. ಕೈ ಸುಡದಿದ್ದರೆ ಆತನು ನಿರಪರಾಧಿ ಎಂದು ಸಿದ್ಧಮಾಡಲಾಗುತ್ತಿದ್ದಿತು: ಸತಿ ಧರ್ಮ್ಮರೂಪದಿಂ ಶ್ರೀಕಲಿದೇವಸ್ವಾಮಿಯಲ್ಲೀ ಕೋಪ ರವಿತಣ್ಣುಲವಗ್ನಿ ತಪ್ತಮಾಷಂ ಜಲವಿಷದಳ ಸಪ್ತದಿವ್ಯಮುಂ ವರ್ತ್ತಿಸುಗುಂ (ಸೌಇಇ. IX-I, ೧೫೩-೭೪ : 1083).

[ತಪ್ತ + ಮಾಷ]

ತಪ್ತಮುದ್ರಾಂಕನ (ನಾ). ಶಂಖ, ಚಕ್ರ ಮೊದಲಾದ ಗುರುತುಳ್ಳ ಮುದ್ರೆಗಳನ್ನು ಕಾಯಿಸಿ ದೇಹದಲ್ಲಿ ಗುರುತು ಹಾಕುವುದು; ಇದು ವೈಷ್ಣವರಲ್ಲಿರುವ ಒಂದು ಸಂಪ್ರದಾಯ. ಮಠಾಧಿಪತಿಗಳು ತಮ್ಮ ಶಿಷ್ಯವೃಂದಕ್ಕೆ ಈ ವಿಧಿಯನ್ನು ನೆರವೇರಿಸುತ್ತಾರೆ.

[ಸಂ. (ತಪ್ತ + ಮುದ್ರಾ + ಅಂಕನ)]

ತಪ್ತಮುದ್ರಾಧಾರಣೆ (ನಾ). = ತಪ್ತಮುದ್ರಾಂಕನ : ಶಂಖ, ಚಕ್ರ, ಗದಾ, ಪದ್ಮ, ನಾರಾಯಣ ಮುದ್ರೆಗಳನ್ನು ಧರಿಸುವುದು ಮತ್ತು ತಪ್ತ ಮುದ್ರಾಧಾರಣೆಯನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವುದು ಇವುಗಳು ಬಾಹ್ಯ ದೀಕ್ಷೆಗಳು (ಹಸಾರ. ೧೬-೨೦ ಟೀಕು).

[ಸಂ. ತಪ್ತಮುದ್ರಾಧಾರಣ (ತಪ್ತ + ಮುದ್ರಾ + ಧಾರಣ)]

ತಪ್ತಮುದ್ರೆ (ನಾ). ೧. ಕಾಯಿಸಿದ ಶಂಖಚಕ್ರಾದಿಗಳ ಮುದ್ರೆ. ೨. = ತಪ್ತಮುದ್ರಾಧಾರಣೆ : ತಪ್ತಮುದ್ರೆಯಿಲ್ಲದವನ ಜನ್ಮವ್ಯಾತಕ (ವಿದಾಶ್ಯ. ೨೮-೬). [ಸಂ. ತಪ್ತಮುದ್ರಾ (ತಪ್ತ + ಮುದ್ರಾ)]

ತಪ್ತಲೋಹ (ನಾ). ಕಾಯಿಸಿದ ಕಬ್ಬಿಣ : ಆ ನಿಸಿತಯುತ ತಪ್ತಲೋಹ ಸಮಾನಶೂಲಂಗಳಲಿ ತೆಗೆಸನೆ (ಬಸಪು. ೫೦-೪೨) : ಪರಸ್ತ್ರೀಯು ಕೂಟಂಗಳಲ್ಲಿ ಲವಲವಿಸುತ್ತ ನಿಸ್ತ್ರಿಂಶ ಯಮನ ಭಟರಿಂ ತಪ್ತಲೋಹವನಿತಾಪರಿಷ್ವಂಗ ರಾಗೆ (ವೀಶೈಪು. ೪-೨-೨೦). [ತಪ್ತ + ಲೋಹ]

ತಪ್ತಶೈಲ (ನಾ). ಒಂದು ನರಕ ; ಕಾದ ಕಲ್ಲಮೇಲೆ ಉರುಳಿಸುವ ಶಿಕ್ಷೆ ಇರುವ ನರಕ: ಮಹಾಚೂರ್ಣ ಮೂಲಸಂಚೂರ್ಣ ಕಟಪಕ್ಷಪ್ರಮರ್ದನ ತಪ್ತಶೈಲ ತಪ್ತತೈಲವೆಂಬೈದು ಮಂತ್ರಿನರಕಂಗಳಿಂ (ವಿವೇಕ. ೧೮೦).

[ತಪ್ತ + ಶೈಲ]

ತಪ್ತಸೂಚೀಶೂಲ (ನಾ). ಒಂದು ನರಕ; ಕಾದ ಸೂಜಿಯಿಂದ ಚುಚ್ಚುವ ಶಿಕ್ಷೆಯಿರುವ ನರಕ : ಅಸ್ಥಿಬಂಧಬಾಧೆ ತಪ್ತಸೂಚೀಶೂಲ ಗುದಶಂಕು ತಾಪ ಬಹುದುಃಖ ಮಹಾದುಃಖವೆಂಬೈದು ಮಂತ್ರಿನರಕಂಗಳಿಂ (ವಿವೇಕ. ೧೬೧). [ಸಂ. (ತಪ್ತ + ಸೂಚೀ + ಶೂಲ)]

ತಪ್ತಾಂಗಾರ (ನಾ). ಒಂದು ನರಕ; ಕೆಂಡವನ್ನು ಸುರಿಯುವ ಶಿಕ್ಷೆಯುಳ್ಳ ನರಕ : ಸೂಚೀಮುಖ ಕಾಲ ಖಡ್ಗ ಕ್ಷುರಧಾರೆ ಅಂಬರೀಷಕ ತಪ್ತಾಂಗಾರ ಮಹಾದಾಹ ಸಂತಾಪಂಗಳೆಂಬವೇ ಯೆಂಟು ಮಹಾನರಕಂಗಳು (ವಿವೇಕ. ೧೬೯). [ತಪ್ತ + ಅಂಗಾರ]

ತಪ್ತಾಯಃಪಿಂಡ (ನಾ). ಕಾಯಿಸಿದ ಕಬ್ಬಿಣದ ಗುಂಡು : ಅಂಬುಜದ [ದಲ] ಮನಮುರ್ಚೆ ನಿತಂಬಿನಿ ಪಿಡಿದಿರ್ದ ಕುಚಮೆ ತಪ್ತಾಯಃಪಿಂಡಂ ಬೋಲ್ತಿರೆ ನಲ್ಮೆಗೆ ದಿವ್ಯಂಬಿಡಿದಳೊ ಪೇಟಿಮೆನಿಪಳಾ ವ್ಯತಿಕರದೊಳ್ (ಚಂದ್ರಪು. ೫-೧೩೧). [ತಪ್ತ + ಅಯಃಪಿಂಡ]

ತಪ್ತಾಯಸ (ನಾ). ೧. ಕರಗಿಸಿದ ಲೋಹ: ಶ್ರವಣವಿವರದೊಳ್ ತಪ್ತಾಯ ಸಮಂ ಪೊಯ್ದಂತೆ ದಾರಕವಿದಾರಣಮುಂ ದಾರಪರಾಭವಮುಂ ತನಗಟಲಿಂ . . . ಒದವಿಸೆ (ಪಂಪಾಮಾ. ೯-೪೬ ವ). ೨. ಕಾದ ಕಬ್ಬಿಣ: ತಾರುಣ್ಯ ಯೌವನಾದಿಗಳೆಲ್ಲ ವೀಚಿಕಾಕಾರ . . . ತಪ್ತಾಯಸೋಪರಿ ಪತಿತ ಕಂಕಣಕಮಾಯುಸ್ಸಿದು (ವೆಂಕಾರಾ. ೨-೯-೧೯). [ತಪ್ತ + ಆಯಸ]

ತಪ್ತಾಯಸರಸ (ನಾ). ಕರಗಿಸಿದ ಕಬ್ಬಿಣದ ದ್ರವ,—ಲೋಹರಸ: ಕಡುಸೀಯಿಸೆ ಕುಡಿಯೆಂದು ತಂದು ಕುಡಿಯಿಸುವರ್ ತಪ್ತಾಯಸರಸಮಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೭-೯೭). [ತಪ್ತಾಯಸ + ರಸ]

ತಪ್ತಾಶ್ಮ (ನಾ). ಸೂರ್ಯಕಾಂತ ಶಿಲೆ: ವಪ್ರಮುಂ ಕರಗಿ ಪರಿಗುಂ ಸೋಪ್ಪಾನಭೂಮಧ್ಯದೊಳ್ ಹಿಮವದ್ವಸುಂಧರೆಯೊಳೆರೆ ತಪ್ತಾಶ್ಮಂ ಶೀತಾಶ್ಮದಂತಿರೆ ಕೋಡುಗುಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೭-೮೫).

[ಸಂ. ತಪ್ತಾಶ್ಮನ್ (ತಪ್ತ + ಅಶ್ಮನ್)]

ತಪ್ತ್ಯ (ಗು). ೧. ಕಾಯಿಸುವ. (ನಾ). ೨. ಕಾಯಿಸುವ ಉಪಕರಣ : ತಾಪಕ. [ಸಂ.]

ತಪ್ಪ$_1$ 'ತಪ್ಪು$_1$' ಪರಾ.

ತಪ್ಪಂಗಾಯಿ (ನಾ). ತುಳುನಾಡಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರಚಲಿತವಿರುವ ಒಂದು ಆಟ ; ಗುಂಪಿನ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಎಸೆದ ತೆಂಗಿನಕಾಯಿಗಳನ್ನು ಬೇರೆಯವರಿಗೆ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಲು ಬಿಡದೆ ತಾನೇ ಪಡೆಯುವುದಕ್ಕೆ ಹೋರಾಡುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಟ: ತಪ್ಪಂಗಾಯಿ (A kind of play with coconuts) ಅಂಬೋಡಿ ಜಾತ್ರೆ . . . ಬೋಂಟೆ (Hunting) ಇತ್ಯಾದಿಗಳು ತುಳುವರ ಧೈರ್ಯ, ಸ್ಥೈರ್ಯ, ವೀರತ್ವದ ಕುರುಹುಗಳು (ತುಳುನಾ. ೨೦).

[←ತುಳು. ತಪ್ಪಂಗಾಯಿ, ತೇಪಂಗಾಯಿ]

ತಪ್ಪಂಡಿ 'ತಪ್ಪಡೆ' ನೋ.

ತಪ್ಪಟ 'ತಂಬಟ' ನೋ.

ತಪ್ಪಟೆ 'ತಂಬಟ' ನೋ.

ತಪ್ಪಡಿ$_1$ (ನಾ). ೧. ತಪ್ಪು ಹೆಜ್ಜೆ ; ದಟ್ಟಡಿ ; ತತ್ತರಿಸುವ ಹೆಜ್ಜೆ : ಮೆಲ್ಲನೆ ತತ್ತರಿಸಿದ್ದು ಭಿತ್ತಿಯ ಪಿಡಿದು ನಿಲ್ಲುತ್ತೆ ತಪ್ಪಡಿಗಳಿಡುತಿಡುತ ಕೆಡೆವುತ್ತೆ (ನವಮೋ. ೧೫-೫೪); ತೊದಲಾಟ ಒಂದಂದ ತಪ್ಪಡಿಯು ಬಲು ಚೆಂದ (ಗರಿ. ೧೧೯-೬). ತಪ್ಪಡಿ ತಪ್ಪೀಸಿ ತೊದಲಾಟ ಬಿಟ್ಟೂ ಮೊಲಿಹಾಲ ಕುಡಿದು (ಮೂತೀಕಾ. ४೦-೫). ೨. ದಾಪುಗಾಲು : ನೀವಿರ್ವರುಂ ಪೂರ್ವಾಭಿಮುಖರಾಗಿ ತಪ್ಪದೆ ತಪ್ಪಡಿಯನಪ್ಪೋತ್ತರಶತಪ್ರಮಿತಮಂ ಮಱೆಯದೆ ನೆಱೆ ಇಟ್ಟಲ್ಲಿ ನಿಲ್ಲಿಂ (ನೇಮಿಪು. ೩-೧೫೫ ವ) : ಮೊಟ್ಟಡಿಯ ಕೊಂಡು ರೊಕ್ಕವ ಕೊಡಿ ಒಪ್ಪಿದರಿರಲಿ ಒಪ್ಪದಿರ್ದಡೆ ಮೂಱು ಮುಖದಪ್ಪಗೆ ತೊಟ್ಟಹೆ ತಪ್ಪಡಿಯ ಮೆಟ್ಟಿ ಹೋಗುತ್ತಿದ್ದೇನೆ (ಮಾದೂಳ. ೧-೧೧೩) ; ಕೆಂಚಿಕಬ್ಬೆಯಿಂ ಮೂಡಲು ಹತ್ತು ತಪ್ಪಡಿಯು ಕಳದು ತೆಂಕಣಕ್ಕೆವು ಬಡಗಣಕ್ಕೆವು ಸಮವಾಗಿ ಕೊಟ್ಟನು (ಕಇ. II, ೩೮-೪೬ ; 1235). ೩. (ಆಲಂ) ಕ್ರಮ ತಪ್ಪುವಿಕೆ : ತನ್ನ ಕೈಕೆಳಗೆ ಬಂದ ತಪ್ಪಡಿಗಳನ್ನಿಡುವ ತರುಣ ಕಾರಕೂನರ ಮೇಲೆ ಹರಿಹಾಯುವ ಅನೇಕ ಸುಖಸ್ವಪ್ನಗಳನ್ನು . . . ಕಲ್ಪಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದನು (ಗಂಮಾಯಿ. ೧೧) ; ಏನೋ ತಪ್ಪುಹಾದಿಯಲ್ಲಿ ತಪ್ಪಡಿ ಇಟ್ಟಿದ್ದಾಗಿತ್ತು (ದುಜ್ಞಾಟ. ४೬).

[ತಪ್ಪು$_1$ + ಅಡಿ1./ತಮಿ. ತಪ್ಪಟ]

ತಪ್ಪಡಿ$_2$ 'ತಪ್ಪಡೆ' ನೋ.

ತಪ್ಪಡಿಯಿಡು (ಕ್ರಿ). ದಟ್ಟಡಿಯಿಡು ; ತಪ್ಪುಹೆಜ್ಜೆಹಾಕು : ಭಿತ್ತಿಯಂ ಪಿಡಿದು ನಿಲ್ಲುತ್ತೆ ತಪ್ಪಡಿಯಿಡುತ (ನವಮೋ. ೧೨-೨೦).

[ತಪ್ಪಡಿ$_1$ + ಇಡು$_1$]

ತಪ್ಪಡಿಸು 'ಚಪ್ಪರಿಸು' ನೋ.

ತಪ್ಪಡೆ, ತಪ್ಪಂಡಿ, ತಪ್ಪಡಿ$_2$ (ನಾ). (ಬಟ್ಟೆ ಮೊದಲಾದುವು) [illegible] ವಾಗಿ ತೊಯ್ದಿರುವುದು; ನೆನೆದು ತೊಟ್ಟಿಕ್ಕುತ್ತಿರುವುದು: ತೊಯ್ದು ತಪ್ಪಡೆಯಾಗಿದ್ದ ಆಕೆಯ ಅಚ್ಚ ಕಪ್ಪಾದ ಕೂದಲು. . . ಹರಡಿಕೊಂಡಿದ್ದವು (ಅಂಬಿಕೆ. ४). ತಪ್ಪಂಡಿ : ತಾಯಿಯು ಮೈ ತೊಯ್ದು ತಪ್ಪಂಡಿಯಾಗಿದೆ (ಹೊಸಕ. ೨೦೦). ತಪ್ಪಡಿ$_2$: ನಿಯತ ದ್ರವತ್ವಕ್ಕೆ – ಪಪ್ಪ [illegible]

ಬಿಪ್ಪಂಡಂ . . . ಕಪ್ಪಳಿ, ತಪ್ಪಡಿ, ಜೆೊಪ್ಪಂ (ಕಮದ. ೩೬ ಪ್ರಯೋ): ಇಳಿಯುತ್ತಿರುವ ಬೆವರಿನಿಂದ ತೊಯ್ದು ತಪ್ಪಡಿಯಾದ ಕುಪ್ಪಸ (ಮಣ್ಣು. ೩) ; ಶರ್ಟು ತೊಯ್ದು ತಪ್ಪಡಿಯಾಗಿ ದೇಹಕ್ಕೆ ಅಂಟಿಕೊಂಡಿದೆ (ಮುಗಿಮು. ೪) ; ಬರಿದಾದ ಪಾಸಿಗೆಯುನ್ನು ಬೆಳಗಾಗುವವರೆಗೂ ತೊಯ್ದು ತಪ್ಪಡಿ ಮಾಡಿದಳು (ನಿರಾಶ. ೫೯). [ತಪ್ಪ$_{0}$ + ಅಡೆ$_{8}$]

ತಪ್ಪಣ (ನಾ). ಹಡಗಿನ ಅಡಿ,– ಕೆಳಭಾಗ : "ಹಡಗಿನ ಮುಖಂ ಕೋಟವತ್ರಮೆನಿಸಿಕ್ಕುಮಾ ಹಡಗಿನಿದ್ದಸೆ ಪುಳಿಂದಂ ಮಂಗಮಕ್ಕುಮಾ ಹಡಗಿನಡಿ ಪಟ್ಟಣು ತಪ್ಪ[ಪಾಠಾಂ. ರ್ಪ]ಣಮೆನಿಕ್ಕದಱ ಹಿಂದು ಚುಕ್ಕಣ ಮೆನಿಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೧೨೦-೫). [?]

ತಪ್ಪಣೆ$_1$ (ನಾ). ನೆಯ್ಗೆಯಲ್ಲಿ ಅಣೆ ತಪ್ಪುವುದು : (ಕ).
[ತಪ್ಪು$_{1}$ + ಅಣೆ$_{2}$]

ತಪ್ಪಣೆ$_2$ 'ಚಪ್ಪಳೆ' ನೋ.

ತಪ್ಪಣೆ 'ಚಪ್ಪಳೆ' ನೋ.

ತಪ್ಪಣೆಗುಟ್ಟು 'ಚಪ್ಪಳೆಗಂಟ್ಟು' ನೋ.

ತಪ್ಪನೆ (ಅ). ೧. ಬೇಗನೆ ; ಕೂಡಲೆ : ಇದ್ದಕ್ಕಿದ್ದಂತೆ : ಒಪ್ಪಂಬಡೆದಿರ್ದ ಪೊನ್ನ ಕಳಸಸಮೂಹಂ ತಪ್ಪನೆ ಪುರಮಂ ನೋಡಲ್ದಪ್ಪದೆ ಬಂದಿರ್ದ ಸೂರ್ಯಕುಲಮೆನೆ ತೋರ್ಕುಂ (ಹಾಲಾಸ್ಯ. ೧-೪-೭೦) : ಅಪ್ಪ ಗುರುಸ್ವಾಮಿ ತಪ್ಪನೆ ಬರೋರಲ್ಲ ಉತ್ತು ಸದರ್‌ಪೋಗಿ ಕರತನ್ನಿ (ನಾಪದ. ೧೨೩) ; ತಪ್ಪನೆ ಬಾ ಅಂದರೆ ತಬ್ಬಲಿಕ್ಕೆ ಬಂದ ಹಾಗೆ (ಗಾದೆ). ೨. ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ : ಅದರ ಶರೀರವೆಲ್ಲ ತಪ್ಪನೆ ತೊಯ್ದು ನೀರಿಳಿಯುತ್ತಿದ್ದವು (ಬಂಗಾಹ. ೨೨).
[ತಪ್$_{0}$ + – ಅನೆ$_{1}$./ತೆಲು. ತೆಪ್ಪುನ, ದಬ್ಬುನ]

ತಪ್ಪರಿಕೆಹುಲ್ಲು (ನಾ). ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಹುಲ್ಲು : ಮಂಜು ಹುಲ್ಲು, ತಪ್ಪರಿಕೆ ಹುಲ್ಲು (ಮೃಡಗಿ. ೦೪-೨೪೬).
[ತಪ್ಪರಿಕೆ$_{0}$ + ಹುಲ್ಲು (<ಪುಲ್)]

ತಪ್ಪರಿಸಾಡು (ಕ್ರಿ). ತಡವರಿಸು ; ತಡಕಾಡು : ಅಪರಿಚಿತರ ಕೈಯಿಂದ ಸುಬ್ಬುವು ತನ್ನ ತಂದೆಯುನ್ನು ತನ್ನ ಕೈಗೆ ತೆಗೆದುಕೊಂಡನು. ತಪ್ಪರಿಸಾಡುತ್ತಾ ಅವರು ತಮ್ಮ ಕೋಣೆಯೊಳಕ್ಕೆ . . . ಹೋದರು (ಅವತಂ. ೧೮೦). [ತಪ್ಪರಿಸು$_{0}$ + ಆಡು$_{1}$]

ತಪ್ಪರೆಹುಲ್ಲು (ನಾ). ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಹುಲ್ಲು : ಗಂಡು ಅಕ್ಕಬುಹುಲ್ಲು, ತಪ್ಪರೆಹುಲ್ಲು, ಹೊಂಬಾಳೆಹುಲ್ಲು, ಸಣ್ಣಕ್ಕಿಹುಲ್ಲು (ಮೃಡಗಿ. ೩೦-೫೮೫).
[ತಪ್ಪರೆ$_{0}$ + ಹುಲ್ಲು (<ಪುಲ್)]

ತಪ್ಪಲ್$_1$ (ನಾ). ಎಡಹುವಿಕೆ ; ತಪ್ಪುವಿಕೆ : (ಕ).
[ತಪ್ಪು$_{1}$ + – ಅಲ್$_{2}$/ತಮಿ. ಮಲ. ತಪ್ಪಲ್]

ತಪ್ಪಲ್$_2$ 'ತಟ್ಟಲ್' ನೋ.

ತಪ್ಪಲ 'ತೊಪ್ಪಲು$_1$' ನೋ.

ತಪ್ಪಲಕ್ಕಿ(ನಾ). ತಪ್ಪಿಬಿದ್ದ ಅಕ್ಕಿ ; ಚೆಲ್ಲಿದ ಅಕ್ಕಿ (?) : ತನು ಮನ ಧನ ಸಕಲ ಸಂಪತ್ತುಳ್ಳ ನಿಮ್ಮ ಶರಣರ ತಪ್ಪಲಕ್ಕಿಯನಾಯ್ದು ತಂದು ಎನ್ನೊಡಲ ಹೊರೆವೆನಲ್ಲದೆ ಅಮರೇಶ್ವರಲಿಂಗಕ್ಕೆ ನೀಡುವ ಬಯಕೆ ಎನಗಿಲ್ಲ (ಶೂನ್ಯಸಂ. ೨೩೨-೪೬). [ತಪ್ಪಲ್? + ಅಕ್ಕಿ$_{1}$]

ತಪ್ಪಲಿಕೆ (ನಾ). ದಂಡೆ ; ತೀರ (?) : ಎತ್ತಬಾರದ ಕಲ್ಲು ನೀರಮೇಲೆ ತೆಪ್ಪದಂತೆ ಹೋಹಾಗ ಮೇಲೆ ಕುಳಿತು ಒತ್ತುವರ ನುಂಗಿತ್ತು, ನುಂಗಿದವರು ಅಲ್ಲಿದ್ದಂತೆ ಹೊಳೆಯ ನೀರ ತಪ್ಪಲಿಕೆ ಕಡಿದು ತೆಪ್ಪ ಪೃಥ್ವಿಯಲ್ಲಿ ಸಂದಿತ್ತು (ಕಲ್ಯಾಣಾಂ. ೬-೧೦೩). 'ತಪ್ಪಲು$_3$' ಪರಾ. [?]

ತಪ್ಪಲು$_1$ 'ತಟ್ಟಲ್' ನೋ.

ತಪ್ಪಲು$_2$ 'ತೊಪ್ಪಲು$_1$' ನೋ.

ತಪ್ಪಲು$_3$ (ನಾ). ೧. ದಡ ; ತೀರ : ತೆಪ್ಪವ ಹತ್ತಿ ಒತ್ತುವನಂತೆ ತೆಪ್ಪ ತಪ್ಪಲಿಗೆ ಸೇರಿದ ಮತ್ತೆ ಒತ್ತುವುದು ಹತ್ತುವುದೆ (ಪ್ರಭುಲಿಪು. ೧೪೪-೫೪೯). ೨. ಸಮೀಪ ; ಬಳಿ : ತಾ ತಟ್ಟದಲ್ಲಿ ತಪ್ಪನೊಳಗಿಟ್ಟುಕೊಳ್ಳ ಬೇಕೆಂದು ಭಕ್ತರು ಜಂಗಮದ ಬಾಗಿಲ ತಪ್ಪಲ ಕಾಯದೆ (ಐಠೀಕ್ಕ. ೨) ; ಕಂಡ ಚಿತ್ತ ವಸ್ತುವಿನಲ್ಲಿ ಮಗ್ನವಾದ ಮತ್ತೆ ಸಂಸಾರ ವಿಷಯಕ್ಕೆ ಮತ್ತನಪ್ಪುದೇ ಮತ್ತೆ ಭಕ್ತರ ಗೃಹ ರಾಜದ್ವಾರದ ತಪ್ಪಲ ಕಾಯ್ದುದೇ ಆ ಚಿತ್ತ (ಸರ್ವವ. ೦೩೬-೬೮೧). 'ತಟ್ಟಲ್' ಪರಾ. [?]

ತಪ್ಪಲೆ, ತಪಲೆ, ತಪೇಲಿ, ತಪ್ಪೇಲಿ (ನಾ). ಅಡಿಗೆ ಮಾಡಲು ಮತ್ತು ನೀರು ತುಂಬಲು ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಹಿತ್ತಾಳೆ ಅಥವಾ ತಾಮ್ರದ ಪಾತ್ರೆ : ಚೊಕ್ಕ ಬೆಳ್ಳಿಯ ಭಾಂಡಭಾಜನ ಇಕ್ಕಿ ತಪ್ಪಲೆ ಬಂದಿಗೆಗಳು ದಿಕ್ಕು ದಿಕ್ಕಲಿ ಹೂಡಿ ಅಡಿಗೆಯ ಮಾಡತೊಡಗಿದರು (ಶರಲೀ. ೫೯೪-೮) ; ತಂಬಿಗೆಯ ತಪ್ಪಲೆಯು ಅವು ತಾಂ ಉಂಬುದಕ್ಕೆ ಕುಡಿವದಕೆ ಬಾಹುವು (ಜ್ಞಾನಸಿಂ. ೪೨-೧೪) : ಕೊಳಡಲೊಂದು ತಪ್ಪಲೆಯಾ (ಪಟುಭಾ. ೨೨-೩೦) : ತಪ್ಪಲೆಯ ತಳದ ಕೆರಕಲು ಸಾರಿನ ಬೇಳೆಯ ಕಾಳಿನ ಚರಟ (ಬಿಸ್ತಿ. ೧೧). **ತಪಲೆ:** ಹನಗಂಡಿಯ ಅಖಂಡ ತವಲೆಗಳು ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಉಂಟು (ಕಥಾಗ. ೩೧೨). **ತಪೇಲಿ:** ಅವರು ಕೂಡ ಸಣ್ಣ ತಪೇಲಿ ಬೋಗುಣಿ ಮುಂತಾದ ಪಾತ್ರೆಗಳನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾರೆ (ಕಥಾಗ. ೪೫೩) : ನಮ್ಮ ಮನೆಯೊಳಗಿನ ತಪೇಲಿಗಳೂ ಕೊಡಗಳೂ (ಮುಂಬಯಿ. ೫-೪೩). **ತಪ್ಪೇಲಿ:** ಅನ್ನದ ತಪ್ಪೇಲಿಯನ್ನು ಹತ್ತಿರ ಎಳೆದುಕೊಂಡು . . . ಊಟ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಳು (ಮಾರ್ಗದ. ೧೯); ನಿನಗೊಂದು ತಾಮ್ರದ ತಪ್ಪೇಲಿಯನ್ನು ಕೊಡುವೆನು (ಮಭಾರ. ೧೩) ; ಆಹಾರ ಮಂತ್ರಿ ಎಂದರೆ ಅವರೇ ತಮ್ಮ ಅನ್ನದ ತಪ್ಪೇಲಿ ಅಂತ ತಿಳಿಕೊಂಡಂತಿದೆ (ಹನ್ನೊಂದ. ೬೬).
[ದೇ.॥ ತಮಿ. ತಪಲ್ಯ ; ತಪಿಲ್ಯ ; ತುಳು. ತಪಲೆ :
ತೆಲು. ತಪೆಲ, ತಪೇಲ, ತಪ್ಪೇಲ]

ತಪ್ಪಳಿಕ್ಕು 'ಚಪ್ಪಳೆಯಿಕ್ಕು' ನೋ.

ತಪ್ಪಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ಚಪ್ಪರಿಸು (?) : ಕುಸುಮಕುಲ[ದ]ಪರಿಮಳಾಮೋದಕ್ಕೆಡೆಗೊಟ್ಟು ಮೆಱೆವ ಸಿರಿಮುಡಿಯೊಳು ನೀಲದರಮನೆಯ (?) . . . ತೊ[ಡಂಬೆ]ಯಂ ತಪ್ಪಳಿಸುವ ಪೆಣ್ದುಂಬಿಗಳಂತೆ ಲಲಾಟರಂಗದೊಳುಂಗುರಿಸಿ ಸಂಗಡದಿಂ ಕುಣಿವ ನೀಳಾಳಕಂಗಳ (ಬಸರ. ೧೨-೮೦). [?]

ತಪ್ಪಳೆ 'ಚಪ್ಪಳೆ' ನೋ.

ತಪ್ಪಳೆಗುಟ್ಟು 'ಚಪ್ಪಳೆಗುಟ್ಟು' ನೋ.

ತಪ್ಪಾಡು (ಕ್ರಿ). ಸುಳ್ಳುಹೇಳು : ಉಪ್ಪು ಸಪ್ಪನೆಯಕ್ಕು ಕರ್ಪುರವು ಕರಿದಕ್ಕು ಸರ್ಪನಿಗೆ ಬಾಲವೆರಡಕ್ಕು ಶ್ರವಣ ತಾ ತಪ್ಪಾಡಿದಂದು (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೧೧೧೬). [ತಪ್ಪು$_{2}$ + ಆಡು$_{1}$]

ತಪ್ಪಾಳೆ 'ಚಪ್ಪಳೆ' ನೋ.

ತಪ್ಪಿತ (ನಾ). ತಪ್ಪು ; ಅಪರಾಧ : ಯುದ್ಧದ ತಪ್ಪಿತವನ್ನು ಜರ್ಮನರ ಮೇಲೆ ಹೊರಿಸಿ ಇನ್ನಿಲ್ಲದಷ್ಟು ದಂಡವನ್ನು ಹೊರಿಸಿದರು (ಬಾಲಪ್ರ. II, ೧೧೫೩): ತಾವು ದಂಡೆತ್ತಿ ಬಂದ ತಪ್ಪಿತಕ್ಕಾಗಿ ಮಹಮ್ಮದನಿಂದ ತಮಗೆಲ್ಲಿ ದಂಡನೆಯಾಗುವುದೋ ಎಂದು ಭಯಪಟ್ಟು (ಪ್ರಗಂಬ. ೮೬) : ತಾನು ಮಾಡಿದ ತಪ್ಪಿತಗಳು ಭೀಷ್ಮರಿಗೆ ಜುಗುಪ್ಸೆಯಾಗಿ ಇರುವುದನ್ನು ಮೊದಲಿನಿಂದಲೂ ಅರಿತಿದ್ದ (ವ್ಯಾಸವಿ. ೩೩೪). 'ಒಪ್ಪಿತ' ಹೋ.
[<ತಪ್ಪು$_{1}$./ತಮಿ. ಮಲ. ತೆಲು. ತಪ್ಪಿತ]

ತಪ್ಪಿತಸ್ಥ (ನಾ). ತಪ್ಪು ಮಾಡಿದ ವ್ಯಕ್ತಿ ; ಅಪರಾಧಿ : ನಿಮ್ಮ ತಪ್ಪಿಗಾಗಿ ನಾನು ತಪ್ಪಿತಸ್ಥಳಾಗಬೇಕು (ರಂಗರೋ. ೨೬): ತಪ್ಪಿತಸ್ಥನಲ್ಲದ ತನ್ನ ಆನಂದನಿಗೆ ಅನಿರೀಕ್ಷಿತವಾಗಿ ನಿರ್ದಯ ಪ್ರಹಾರವಾಗಲಿದೆ (ಮರಳಿ. ೧೫೧).
[ತಪ್ಪಿತ + – ಸ್ಥ]

ತಪ್ಪಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ತಪ್ಪುಮಾಡು : ಸಾರಿಯನಿಡುತ ತಪ್ಪಿದೆನೆಂದೊ ಪಾಸಂಗಿಗಳ ನಾನಿಂತೊಂದನೊಂದಂ ಒಡಿದು ತಪ್ಪಿಸಿ ಹಾಯಿಕಿದೆನೆಂದೊ (ಬಸವು. ೪೩-೧೩). ೨. ತಪ್ಪುಮಂತೆ ಮಾಡು ; ನೆರವೇರದಂತೆಮಾಡು; ಅಡ್ಡಿಪಡಿಸು : ಇವ ತಪ್ಪಿಸಿ ಎನ್ನುವ ರಕ್ಷಿಸಯ್ಯ (ಬಸವ. ೧೧) : ಬೊಪ್ಪ ನಿತ್ಯನು ವರವನೆವಗದು ತಪ್ಪಿಸಲು ತೀರುವುದೆ . . . ತಪ್ಪಿಸಿತಲೇ ದೈವಗತಿ ನಮ್ಮಪ್ಪನೇ ಕೆಡಸಿದನು ನವಗಿನ್ನಪ್ಪುದಾಗಲಿ (ಕುವ್ಯಾಸ. ೧೬-೬): ಬುದ್ಧಿಯು ವಿಧಿಯನ್ನು ತಪ್ಪಿಸಲಾರದು (ವಚಭಾ. ೯). ೩. ಮೀರು ; ಅತಿಕ್ರಮಿಸು : ಪರಿವಿಡಿಯ ದಿನವೇಳೆದಪ್ಪಸದಿರು ಮುಳಿಯದಿರು ನೀನಲಸದಿರು ತರಳೆ (ಬಸವು.೦೪-೩): ಕೊಟ್ಟ ಮಾತನ್ನು ತಪ್ಪಿಸಬಾರದು (ರೂಢಿ). ೪. ಸಿಕ್ಕದಿರು; ತೊಡಕದಿರು ; ದೂರವಿರು : ಕಳದಿಯನಾಗಳ್ಕರ್ಣೋತ್ಪಳದಿಂದಂ ಮೋದೆ ತಪ್ಪಿಸಲ್ಪರಿವಳ ಬೆನ್ನೊಳೆ ಪರಿವಳಿರದೆ ನಗುತಂ ನಳಿನಾನನೆ (ಕಾದಂಉ. ೯೯) : ಚಕ್ರದಂತೆ ತಪ್ಪಿಸಲರಿದಪ್ಪ ಸೂಜಿಯ ಮೊನೆಯಂತೆ ಕೂರಿತಪ್ಪ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೩-೦೮೬). ೫. ಕಳೆ; ನೀಗು ; ಹೋಗಲಾಡಿಸು; ನಿವಾರಿಸು; ಪರಿಹರಿಸು : ತಪ್ಪಿಸಿ ಕಾಂತರಂ ಸಿಡಿದು ಮೆಲ್ಲನೆ ಬಂದು ಬಂದುಪಕಾಂತರಂ ಸಮಂತಪ್ಪಿ (ಉದ್ಭಟ. ೧೦-೦೦೨) : ತಪ್ಪಿಸಿದನುದ್ಧವಗೆ ಶಾಪವ ತಪ್ಪಿಸಿದನಿಲ್ಲುಳಿದ ಯಾದವದರ್ಪಕರಿಗಸುರಾರಿ (ನಿಭಾಗ. ೦೦-೧-೪೮) ; ಸುಲಭವಾಗಿ ನಿಮ್ಮೆಲ್ಲರ ಬಂಧನವನ್ನು ತಪ್ಪಿಸಿ ಬಿಡುವೆನು (ರಾವಿಜ. ೧೬): ಅವನ ನಶ್ಯದ ಚಟವನ್ನು ತಪ್ಪಿಸಿದರು (ರೂಢಿ). ೬. ದೊರೆಯದಂತೆ ಮಾಡು ; ದಕ್ಕದಂತೆ ಮಾಡು : ಬೊಪ್ಪ ದೇಶಿಗರಾದೆವೈ ವಿಧಿ ತಪ್ಪಿಸಿತಲಾ ನಮ್ಮ ಭಾಗ್ಯವನು (ಕುವ್ಯಾಆ. ೫-೨೦) ; ಅತ ತಡವಾಗಿ ಬಂದು ನನಗೆ ಗಾಡಿ ತಪ್ಪಿಸಿ ಬಿಟ್ಟ (ರೂಢಿ). ೭. ತಡೆ ; ನಿಲ್ಲಿಸು : ತನುಜ ಕೇಳಚ್ಚರಿಯನಾ ಸ್ಯಂದನದ ಮೇಲಣ ಮುಂಡ ಬೊಬ್ಬೆಯ ನಿನದ ತಪ್ಪಿಸಿ ತಪ್ಪದೆಸುತಿರ್ದುದು ಕಕುತ್ಸ್ಥಜನ (ತೊರರಾ. ೩-೩-೨೪) ; ದರ್ಪಕಶಾಸ್ತ್ರವಲ್ಲದೆ ಧರಿತ್ರಿಯೊಳಿಡಿದಿರ್ಪ ನಾನಾ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳನು ತಪ್ಪಿಸೆ ಶ್ರವಣನಾಳವ ಮುಚ್ಚುವಂದದೆ ಕೊಪ್ಪನಿಕ್ಕಿದರು ಕರ್ಣದಲಿ (ಮೋಹತ. ೨೩-೩೬); ಮಗುವಿಗೆ ಎದೆ ಹಾಲು ತಪ್ಪಿಸಿದ್ದಾರೆ (ರೂಢಿ). ೮. ಚಾತುರ್ಯದಿಂದ ಜಾರಿಕೊಳ್ಳು ; ನುಣುಚಿಕೊಳ್ಳು : ಮಗುವು ರಾಘವನೆಂದು ತಪ್ಪಿಸಿ ನುಡಿದ ನುಡಿ ನಿನಗೆ ನಿಗರವೇ (ತೊರರಾ. ೧-೯-೫೦) : ಅವಳು ಬೇಕಾದಷ್ಟು ನೆವ ಹೇಳಿ ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಂಡಾಗ್ಯೂ ಅವನು ಕೇಳಲಿಲ್ಲ (ಮುಂಬಯಿ. ೪-೬). ೯. ಮಾರ್ಗ ಬಿಟ್ಟು ಹೋಗುವಂತೆ ಮಾಡು ; ಬೇರೆ ಕಡೆಗೆ ತಿರುಗಿಸು : ಹಿಡಿದು ಬಿಗಿವೆನು ಪಾರ್ಥನನು ಕೆಲಕಡೆಗೆ ತಪ್ಪಿಸಿ ಧರ್ಮಪುತ್ರನ ಬಿಡೆನು (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೧-೪೧). ೧೦. ವಿಮುಖವಾಗು ; ಮಾರ್ಗವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಬೇರೆ ದಾರಿ ಹಿಡಿ ; ದಾರಿ ತಪ್ಪು : (ಕ).೧೧. ಮಾಡದೆ ಇರು; ಮಾಡದೆ ಬಿಡು: ಸಾಲೆಗೆ ಹೋಗುವುದನ್ನು ತಪ್ಪಿಸಬಾರದು (ಮುಂಬಯಿ. ೦-೧೨) : ನೀನು ಈಗ ಎರಡು ದಿವಸದಿಂದ ಆ ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ತಪ್ಪಿಸಿದರೂ ತಪ್ಪಿಸಿರಬಹುದು (ಮುಂಬಯಿ. ೪-೧೫೪) : ನಾಳೆ ನಮ್ಮ ಮನೆಗೆ ಬರಲು ತಪ್ಪಿಸಬೇಡ (ರೂಢಿ). ೧೨. ಕೆಡಿಸು; ಹಾಳು ಮಾಡು : ವಿಧಿಯು ಬುದ್ಧಿಯನ್ನು ತಪ್ಪಿಸಿಬಿಡುತ್ತದೆ (ವಚಭಾ. ೯). ೧೩. ಮರೆಯಾಗುವಂತೆ ಮಾಡು ; ಕಾಣದಂತೆ ಮಾಡು : 'ಕಣ್ತಪ್ಪಿಸು' ಪರಾ. ೧೪. ಕಳಚು ; ಬಿಚ್ಚು ; ಬಿಡಿಸು : ಗಂಟು ತಪ್ಪಿಸು (ರೂಢಿ): ಕುಣಿಕೆ ತಪ್ಪಿಸು (ರೂಢಿ). ೧೫. ಪಾರುಮಾಡು ; ಉಳಿಸು : ಈ ಹಿಂಸೆಯಿಂದ ನನ್ನನ್ನು ತಪ್ಪಿಸು (ರೂಢಿ).

ತಪ್ಪಿಸಾಟ = ತಪ್ಪಿಸುವಿಕೆ ; ಜಾರಿಕೊಳ್ಳುವುದು : ಒಳ್ಳೆಯ ಪದ್ಯಕಾವ್ಯದ ಎಷ್ಟೋ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಸರಳರಗಳೆಯೆಂಬ ನಂಬಿಗೆಯನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವ ನಿರಂತರ ಸೂಚನೆಯೂ ಅದರ ತಪ್ಪಿಸಾಟವೂ (Evasion) ಮೋಹಕತೆಯನ್ನು ತಂದಿವೆ (ಗೊಶ್ರುಗು. ೧೧೬). **ತಪ್ಪಿಸಾಡು** = ಮರೆಯಾಗಿ ಓಡಾಡು : ಅವನೇಕೆ ಹೀಗೆ ದೂರ ದೂರ ಪಲಾಯನಮಾಡಿ ತಪ್ಪಿಸಾಡುತ್ತಿರುವ ? (ಇಪ್ಪಕ. ೨೬೪). **ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಳ್ಳು** = ೧. ಓಡಿಹೋಗು ; ಪರಾರಿಯಾಗು: ಆ ರಾತ್ರಿ ಹಯಾತನ ತಂದೆ ಅಲ್ಲಿಂದ ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಂಡು ಹಿಂತಿರುಗಿ ಬಂದು ನಡೆದದ್ದನ್ನೆಲ್ಲಾ ನಮ್ಮೂರಿನಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ (ಚಂಗಾಳ್ವ. ೨೮): ನಾವುಗಳು ಈ ದಿನವೇ ಇಲ್ಲಿಂದ ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಂಡು ಹೋಗಬೇಕಾಗಿದೆ (ರಾವಿಜ. ೧೮). ೨. ನುಣುಚಿಕೊಳ್ಳು ; ಜಾರಿಕೊಳ್ಳು : ನೀವು ದಿಕ್ಕುಂದೆಸೆಯುಯೆನುತಿರೆ ದೇವ ದೇವ ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಂಡು ಪೋಪುದು ನೀತಿಯೇ ನಿಮಗೆ (ಬಸವು. ೪೬-೪೭); ತನ್ನಳಿವುದೋಬದೆ . . . ತಾ ತನ್ನ ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಂಡು ಹೋದನು (ಕೊನ್ನಸಂ. ೨೬-೦೯). ೩. ಮಾರ್ಗ ಬಿಟ್ಟುಹೋಗು ; ತನ್ನ ಜೊತೆಯವರಿಂದ ಅಥವಾ ಗುಂಪಿನಿಂದ ಬೇರೆಯಾಗು ; ಸಂಬಂಧ ಕಳೆದುಕೊ ; ದಾರಿತಪ್ಪು : ಅದರ ಸಂಗಡ ಮನುಷ್ಯನ ಹೆಜ್ಜೆಯಿಲ್ಲದ ಕಾರಣ ಅದು ಬಹುತರ ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಂಡ ಒಂಟೆಯೆಂದು ಗ್ರಹಿಸಿದೆನು (ಮುಂಬಯಿ. ೪-೧೬೦) : ಮಗು ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಂಡಿದೆ (ರೂಢಿ).

[ತಪ್ಪು₁ + – ಇಸು₃]

ತಪ್ಪು₁ (ಕ್ರಿ). ೧. ರೀತಿಗೆಡು ; ಕ್ರಮಕೆಡು ; ತಪ್ಪುಮಾಡು : "ತಪ್ಪು–ಸ್ಖಲನೇ" (ಶಮುಧಾ) : ಪಾಂಗಱಿದು ದೋಷಮುಂ ಬಿಂಗಿಸಿ ತಪ್ಪದೆ ಬಗೆದು ಪೇಟ್ದುದಾಗಮಮುದಾರನೃಪತುಂಗದೇವ ವಿದಿತಕ್ರಮದಿಂ (ಕವಿರಾ. ೧-೪೪) : ದಿವ್ಯಶರದಿಂ ಶಿರಮಂ ಪಱಿಯೆಚ್ಚೊಡಾತ ಸೊತ್ತಂ ಬದಿನಾಂತೊಡಾಂ ಬಱಿದೆ ತಪ್ಪಿದೆನೆಂದು ಕಿರೀಟಿ (ಪಂಪಭಾ. ೧೦-೭೯) ; ತಪ್ಪಿತಪ್ಪಿ ತಿದ್ದಿಕೊಂಡಿಹೆನೆಂದರೆ ಹಸನಾಗಬಲ್ಲುದೆ (ಕೊನ್ನಸಂ. ೪೧-೨೧). ೨. ಅನ್ಯಾಯ ಅಥವಾ ಅಪಚಾರ ಮಾಡು ; ಕೆಡಕುಮಾಡು ; ದ್ರೋಹ ಬಗೆ : ಅಟ್ಟಱೊಳೆನ್ನಂ ಪೊರೆದಯ್ದೆ ನಂಬಿದ ನೃಪಂಗೆಂತಾಜಿಯೊಳ್ ತಪ್ಪುವೆಂ (ಪಂಪಭಾ. ೯-೭೦) ; ಚಾಳುಕ್ಯ ವಂಶದೊಳೆಲ್ಲಿಯುಮಿನ್ನವರೆಗಂ ನುಡಿದು ಪುಸಿವುದುಂ ಆಡಿ ಅಳುಪುವುದುಂ ಕೂಡಿ ತಪ್ಪುವುದುಂ . . . ಕನಸಿನೊಳಪ್ಪೊಡಮಿಲ್ಲಂ (ಗದಾಯು. ೨-೭ ವ) : ಆನುಮಾತನುಂ ಪರಸ್ಪರೋಪಕಾರಿಗಳದಱಿಂದೋರೊರ್ವರ್ಗೆ ತಪ್ಪುವರಲ್ಲ (ಪಂಚತಂ. ೦೦೭-೧) : ಒಂದಿಱಂಪೆಯು ಪ್ರಾಣಕ್ಕಂ ತಪ್ಪದಾತಂ ನಿನ್ನ ಪ್ರಾಣಕ್ಕೆ ತಪ್ಪುವನೆ ತಪ್ಪಲಱಿಯಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೨-೧೩೫) : ಜವನ ಮೀಸೆಯ ಕೀಳುವರು . . . ಆಳಿಗಾಳ್ದನಂ ಕೊಲ್ವರು ತಪ್ಪೆ ತಪ್ಪುವರು (ಸೌಇಇ. XI-1, ೨೮೫-೩೬ ; 12ನೆಯ ಶತ) : ಸಾಕಿದ ಪತಿಗೆ ತಪ್ಪಿದನ . . . ಗತಿಗಳಾಗಲಿ ರಣದೊಳೋಡಿದರೆ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೨-೮). ೩. ಮೀರು ; ಅತಿಕ್ರಮಿಸು ; ಭಂಗಮಾಡು ; ನಡೆಸದೆ ಇರು : ಈ ಸ್ಥಿತಿಯನ್ ತಪ್ಪಿ ಕೊಣ್ಡರಪ್ಪೊಡೆ (ಹ್ಯಆರಿ. ೧೯೩೬, ೨೬-೫೭ ; 872) ; ಷಡ್ಗುಣಾಲಂಕಾರಂ ನುಡಿದು ತಪ್ಪದಂ (ಸೌಇಇ. IX-1, ೨೨-೭ ; 897) ; ಅವರ್ ನನ್ನಿಯಂ ತಪ್ಪೆಯುಂ ಸಪ್ತಸಮುದ್ರಂ ಮೇರೆಯಂ ತಪ್ಪೆಯುಮೊಳರೆ ಬಿಗುತಾರ್ಂಪವರ್ (ಪಂಪಭಾ. ೮-೮೬) ; ಈ ಸ್ಥಿತಿಯಂ ತಪ್ಪದನ್ತು ಊರೊಡೆಯ ಪಿಟ್ಟಯ್ಯಂ . . . ಪನ್ನಿರ್ಮ್ಮತ್ತರ್ಕೆಯ್ಯಂ ಕೊಟ್ಟರ್ (ಇಆ. XII, ೨೫೭-೧೧; 951); ಪಱಿಯಂ ಕೇಳ್ದನೊ ಮೇಣ್ನುಡಿಪಱಿಯಂ ತಪ್ಪಿದನೊ (ಗದಾಯು. ೫-೧೪); ಸಂಪ ರೇವಣಸಿದ್ಧನಾಡಿ ತಪ್ಪುವನೆ (ಸಿದ್ಧರಾ. ೧-೪೫) ; ಸತಿಯನೊಲ್ಲೆನು ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯಸ್ಥಿತಿಗೆ ತಪ್ಪುವನಲ್ಲ (ಕುವ್ಯಾಆ. ೨-೩೬); ಕೊಟ್ಟ ಭಾಷೆಗೆ ತಪ್ಪಿದರೆ ಸೃಷ್ಟಿಯೊಳು ಶ್ರೀಹರಿಯು ಮೆಚ್ಚನು (ಗೋಹಾಡು. ೭೮). ೪. ಬಿಡು ; ಉಳಿ : ಮನೆಮನೆದಪ್ಪದೆ ಪರಿಪರಿದನವರತಂ ತಿರಿವರನ್ಯಸಮಯದ ಯತಿಗಳ್ (ಸಮಪ. ೭-೦೩) ; ಮನೆಮನೆದಪ್ಪದೆ ಕೈಯೊಡ್ಡಿ ಬೇಡುವಂತೆ ಮಾಡಯ್ಯ (ಮಹಾದೇ. ಬ. ೭೯-೨೦೦); ಗಗನದಿಂದಿಳಿವ

ತಪ್ಪುವರೆ (ಬಸರ. ೪-೨೯) : ಉಪದೇಶ ಕೇಳಿದರೂ

(ಗಾದೆ). ೫. ನೆರವೇರದಿರು ; ನಡೆಯದಿರು ; ಆಗದಿರು : ಕಿರ್ಚಿನೊಳ್ ಬಿಬ್ಬಂಗೆ ಸಾವು ತಪ್ಪದು (ಪಂಚತಂ. ೮೯-೫) : ಜಂಗಮಮುಖದಿಂದೆ ನಿಂದೆ ಬಂದರೆ ಕೊಂಡಮಾೞಂಗೆ ಹೋಹುದು ತಪ್ಪದು (ಬಸವ. ೧೦೬) : ಸಾವಕಾಶ ಮಾಡಿದರೆ ವಿಪತ್ತು ತಪ್ಪದು (ರಾವಿಜ. ೧೬). ೬. ಸಿಕ್ಕದಿರು ; ದೊರೆಯದಿರು : ಪಾಂಡವರ್ ಮುನ್ನಮೆ ನಿನ್ನ ಕೆಯ್ಗೆವಂದರೆನಗವಾ ಬೆಸಂ ತಪ್ಪಿದುದು (ಪಂಪಭಾ. ೮-೪೩ ವ) ; ರಣದ ಮಿಾಸಲಿನೇಟು ತಪ್ಪಿತು (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೦-೨೪). ೭. ಇಲ್ಲವಾಗು ; ಚ್ಯುತವಾಗು : ಆರಯಿದು ಮಗನೆನಿಸುವೀ ಮಮಕಾರವಮ್ಮೊಳು ಮೊಳೆತಡಾ ದಾತಾರನುಳಿವೆನ್ನಿಂದ ತಪ್ಪುವುದೆನುತ ಮನದೊಳಗೆ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೬-೩೨) : ಪದವಿ ತಪ್ಪಿದ ಮೇಲೆ ನೆಂಟರಿಪ್ಪರೆ ನಮಗೆ ಕಟ್ಟಿಟ್ಟ ಹಗೆ ಕಾಣ ಕೊನೆಗೆ (ಇಂದಾಪ. ೯೩-೫೦). ೮. ತಾಗದಿರು ; ಬೀಳದಿರು : ಅವನಿಯುಂ ಪೊಯ್ದು ಕಯ್ತಪ್ಪಿದೊಡಂ ತಪ್ಪುಗು . . . ಸಾವುಂ ನೋವುಂ ಏಗೆಯ್ದುಂ ತಪ್ಪಲಱಿಯದು (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೬-೧೦೦) : ಕೋಲು ತಪ್ಪಿದ ಫಣಿಯವೊಲು ಲಯಕಾಲ ಕೊದಱುವ ಸಿಡಿಲವೊಲು ಹೀಹಾಳಿಸುತ ತಮತಮಗೆ ಬಯ್ದುದು ಕೊಡೆ ಪರಿವಾರ (ಕುವ್ಯಾಕ. ೧೩-೦) : ಬೀಸುವ ದೊಣ್ಣೆ ತಪ್ಪಿದರೆ ಸಾವಿರ ವರ್ಷ ಆಯುಸ್ಸು (ಗಾದೆ). ೯. ಸುಳ್ಳಾಗು ; ಹುಸಿಯಾಗು ; ವ್ಯರ್ಥವಾಗು; ನಿಷ್ಫಲವಾಗು: ನಿನಗೀವುದನೇಂ ನುಡಿದನೆ ಏ ಅದು ಕಯ್ಯದು ನುಡಿದುದು ತಪ್ಪುಗುಮೆ ಗಂಗಚೂಡಾಮಣಿಯಾ (ಎಕ. II, ೫೯-೯೮ ; 974) : ಈತಂ ಕಾರ್ಯಾತುರನಪ್ಪುದು ತಪ್ಪದು (ಪಂಚತಂ. ೩೪-೬) ; ಪರಮಾಗಮಂ ಪುಸಿಯೆಂಬೆಯಪ್ಪೊಡೀ ಸಿದ್ಧಾಂತದೊಳ್ ಪೇೞ್ಪಟ್ಟ ಗಣಿತ ಜೋಯಿಸಂಗಳೇಕೆ ತಪ್ಪವು (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೫-೧೯೬) ; ಸವಣರ ನುಡಿಯೆಂದುಮೆಂತುಮೇಂ ತಪ್ಪುಗುಮೇ (ಚಂದ್ರಪು. ೬-೯೪) : ಬಳಿಕ್ಕೆ ಹೆಗಡಗಿ ಹೋದನೋ ತಾನೆ ಬಲ್ಲಂ ಕುಱುಹು ತಪ್ಪದೆನುತ್ತಾರ್ಯೈದನು (ಸಿದ್ಧರಾ. ೨-೩೫) : ನಾ ಕೊಟ್ಟ ವರದೊಳು ತುಸುಮಾತ್ರ ತಪ್ಪದು (ಮೋಡತ. ೪-೨೪). ೧೦. ಸುಳ್ಳಾಡು ; ಸುಳ್ಳುಹೇಳು : ಮೞೆಗಾಲ ಮುಂಟೆಂದು ತಪ್ಪಿದ ಜೋಯಿಸಂ ಬಾವಿಯ ನೀರನಡಕಿ ನೀರ್ವೊಯ್ದನೆಂಬ ಕಥೆಯಂತೆ (ಪಂಚತಂ. ೧೨೬-೨) : ಸಾಕ್ಷಿಯಾಗಿ ತಪ್ಪಿ ನುಡಿವರ್ಗೆ ಪಾಪಮೆ ಸಂಭವಿಸುವುದು (ಪಂಚತಂ. ೧೬೬-೧೬) : ಕುರುಕುಲಲಲಾಮರು ತಪ್ಪಿನುಡಿಯರೆನುತ್ತ ಮಂಡಿಸಿದ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೧೩-೩೯). ೧೧. ದುರಾಸೆ ಮಾಡು ; ಕಾಮಿಸು : ಪರಲಲನೆಗೆ ತಪ್ಪಿದನಂ ಧರಣೀಶಂ ಕಂಡು ಕನರದಿರ್ದಡೆ (ಸಮುಪ. ೫-೬೧) ; ಪರರ ಸತಿಯಾನನಂಗರತಿಯಲಿ ಬೆರಸಿತಿಲ್ಲ ಸಮಸ್ತ ಸುಜನರ ಸಿರಿಗೆ ತಪ್ಪಿದುದಿಲ್ಲ (ತೊರರಾ. ೧-೫-೧೯) : ಯಿದಕೆ ತಪ್ಪಿದವನು ತಂನ × × ತಾಯಿಗೆ ತಪ್ಪಿದವನು (ಎಕ. XIV, ಹುಣಸೂ. ೧೪೮-೪; ?). ೧೨. ಹಾಳಾಗು; ಹದಗೆಡು; ಕೆಡು: ರಾಯನನುಜರು ಕೈದುಗೊಳೆ ರಣದಾಯ ತಪ್ಪಿತು ನೃಪತಿ ಮಾರಿಯ ಬಾಯ ತುತ್ತಾದನು (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೫-೨೨) ; ದೇವತೆಗಳು ಧರಿಸಿದ ಪುಷ್ಪಮಾಲ್ಯಂಗಳು ಬಾಡಿದವು ದೇವತೆಗಳ ಮುಖಕಾಂತಿಯು ತಪ್ಪಿತು (ಕೃವಾಅ. ೫೨) : ಜಾತಿ ತಪ್ಪಿದರೂ ನೀತಿ ತಪ್ಪಬಾರದು (ಗಾದೆ). ೧೩. ಎದುರಿಗೆ ಬಾರದೆ ಇರು : ನಾಳೆ ಫಲುಗುಣ ತಪ್ಪಿದರೆ ಭೂಪಾಲಕನ ಕಟ್ಟುವೆನು ರಣದಲಿ ಶೂಲಿಯಡ್ಡೈಸಿದರೆ ಹಿಡಿವೆನು ಚಿಂತೆ ಬೇಡಿದಕೆ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೪-೯). ೧೪. ಗುರಿ ಕೆಡು : ಅಪರಾದ್ಧೇಷುವೆಂಬವನೆಚ್ಚು ತಪ್ಪಿದವಂ (ಹರಾಯು. ೬೬-೩೧೬) ; ಬೆಟ್ಟುಮೆಟ್ಟ ಧನಿಯ ಸರಲೆಂಬಿವು ತಪ್ಪುವೊಡಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೬-೯೪) : ತಪ್ಪಿದ ಹೆಜ್ಜೆಗಳಿಗೆ ಸರಿಯಾದ ದಾರಿಯನ್ನೂ . . . ಕೊಟ್ಟಿತು (ಪ್ರಬಂಧ. ೩೪). 'ಕೈ ತಪ್ಪು$_1$' ಪರಾ. ೧೫. ಗುರಿಗೆ ಸಿಕ್ಕದಿರು : ಪೆಣ್ಗಳಟ್ಟ ಕೀಗರ್ಗಲ್ಗಳನೊಂದನಿತ್ತೊರೆದು ತಪ್ಪುತೆ ಕಾಡಿದುದೊಂದು ಕೋಡಗಂ (ಕವಿಚ. II, ೨೨೫ ರಾಮನಾಥವಿಲಾಸ). ೧೬. ಮುಗಿ ; ತೀರು; ಕಳೆ: ಅವಧಿ ತಪ್ಪಿದುದಾೞನೆ ಪತ್ತು ತಿಂಗಳಾದುವು ಬರಲಾತನಾಱದೊಡೆ ಸಾಯಲುಮಾೞನೆ (ಆದಿಪು.೧೨-೪೩); ಅಂಬರಿಗುಮಾಯು ತಪ್ಪಿದೊಡೆಂಬೀ ನಾಣ್ನುಡಿಯನಲ್ಲಿ ಪುಸಿಮಾಡದೆ ಕೂರಂಬೊಂದು ಬಂದು ನಡೆ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧-೨೦೯). ೧೭. ಅಯೋಗ್ಯವಾಗು ; ತಪ್ಪಾಗು ; ಪ್ರಮಾದವಾಗು : ಈ ಧನು ಚಂಡಿಯಿದು ನಮಗಲ್ಲ ನಾವ್ ಮುಂಕೊಂಡು ತಪ್ಪಿತು (ಕುವ್ಯಾಆ. ೧೪-೧೬) : ಲೆಕ್ಕ ತಪ್ಪಿತು (ರೂಢಿ).

ತಪ್ಪದೆ, ತಪ್ಪಾದೆ (ನಿಷೇಧಾರ್ಥಕ ರೂಪ) ೧. ಬಿಡದೆ; ಕುಂದಿಲ್ಲದೆ; ಲೋಪವಿಲ್ಲದೆ : ಕಟ್ವಪ್ಪನಾ ಶೈಲದುಳ್ . . . ತಪ್ಪದೆ ನೋನ್ತು (ಎಕ. II, ೬೬-೩ ; ಸು. 700); ಅನುವರ್ಷಂ ತಪ್ಪದೆ [ತಾಂ] ತೆನೆಯಪ್ಪುದದಲ್ ಸಮಾಂಸಮಿಾನೆಯೆ(ನಿ)ಕ್ಕುಂ (ವಸ್ತುಕೋ. ೯೦-೮) : ಹಣವನ್ನು ತಿಂಗಳ ಅಂತ್ಯದಲ್ಲಿ ತಪ್ಪದೆ ಕೊಡಬೇಕು (ಅಡುಸಾ. ೦೨೩); ಕಟ್ವಪ್ಪನಾ ವೆಟ್ಟದುಳ್ ಶ್ರೀಸಂಗಂಗಳ ಪೇಟ್ದ ಸಿದ್ಧ ಸಮಯನ್ತಪ್ಪಾದೆ ನೋನ್ತುಮ್ಪಿನಿನ್ (ಎಕ. II, ೨೬-೧ ; ಸು. 700). ೨. ನಿಶ್ಚಯವಾಗಿ ; ಖಂಡಿತವಾಗಿ : ಮನುಗಳೊಳೀತನೆ ಪದಿನಾಲ್ಕನೆಯಾತಂ ತಪ್ಪದಪ್ಪನೆನಿಸಿಯುಂ (ಆದಿಪು. ೬-೬೦) : ನಿಜಾಭಿಮಾನಮಂ ಧರಿಯಿಸುವಲ್ಲಿ ಬಾದಗೆವೊಲಪ್ಪುದು ತಪ್ಪದವಾತ್ಮಲಕ್ಷಣಂ (ಕಾವ್ಯಸಾ. ೪೨೨). ತಪ್ಪತಪ್ಪದೆ = ತಪ್ಪದೆ ೧. ಸೊಪ್ಪುಸೊಪ್ಪುಗಳ ಮೆಳೆಮೆಳೆಗಳಂ ಸೋವುತ್ತ ತಪ್ಪತಪ್ಪದೆ ಶರಶರಂಗಳಂ ತೆಗೆದೆಚ್ಚು (ಜೈಮಿಭಾ. ೨೮-೪೧). ತಪ್ಪಲೆಚ್ಚಂ = ಬಾಣಪ್ರಯೋಗದಲ್ಲಿ ಗುರಿ ತಪ್ಪಿದವನಂ ; ತಪ್ಪಾಗಿ ಗುರಿಯಿಟ್ಟು ಬಾಣ ಪ್ರಯೋಗ ಮಾಡಿದವನಂ: ಲಕ್ಷ್ಯಚ್ಯುತಂ ತಪ್ಪಲೆಚ್ಚನ[ಪಾಠಾಂ. ವನ]ಕ್ಕು (ಮಂಗರಾ. ೮೬-೩೫). ತಪ್ಪಿ ಬರು = ೧. ದ್ರೋಹ ಬಗೆ; ಎದುರುಬೀಳು : ಕುಮಾರ ಬಲ್ಲಾಳದೇವನು ತಮ್ಮಯ್ಯಂಗೆ ತಪ್ಪಿ ಬಂದು ತಳಿಗೆ ನಾಡಂ ಕೊಡಗಿ ನಾಡಂ ಹೊಕು (ಮ್ಯಆರಿ. ೧೯೩೨, ೩೪-೩ ; 1172 ?). ೨. ಅಕಸ್ಮಾತ್ತಾಗಿ ಬರು : ತಾವು ನಮ್ಮ ಮನೆಗೆ ತಪ್ಪಿ ಬಂದಂತೆ ಕಾಣುತ್ತದೆ! (ರೂಢಿ).

[ದೇ.॥ ತಮಿ.ಮಲ. ತುಳು. ತಪ್ಪು ; ಕೊಡ. ತಪ್ ; ತೆಲು. ತಪ್ಪು]

ತಪ್ಪು$_2$, ತರ್ಪು$_1$ (ನಾ). ೧. ಎಡಹುವುದು; ಮುಗ್ಗರಿಸುವುದು: ಜಾರುವುದು : 'ಕೈತಪ್ಪು$_2$' ಪರಾ. ೨. ಅಪರಾಧ; ಅವಿವೇಕ; ಪ್ರಮಾದ; ಪಾಪ : ಅವರ್ ತಪ್ಪಿದ ಬೞಿಕ್ಕೆ ತಪ್ಪಿದ ತಪ್ಪೆ[ಂ] [ಪಾಠಾಂ. ಲೆ]ಗಳ್ ನನ್ನಿಗೊಪ್ಪಮಲ್ಲದ ತಪ್ಪೇ (ಪಂಪಭಾ. ೬-೫೨); ಎನ್ನ ತಪ್ಪು ಅನಂತಕೋಟಿ ನಿಮ್ಮ ಸೈರಣೆಗೆ ಲೆಕ್ಕವಿಲ್ಲಾ (ಬಸವ. ೩೨೨); ಒಲ್ಲದಿರಬೇಡ ಲೇಸೊಲ್ಲೆಯೇ ಕೊಲ್ಲೆಯೆಮ್ಮಲ್ಲಿ ತಪ್ಪಿಲ್ಲ (ಹಚಕಾ. ೮-೬೬); ತಪ್ಪುಗಳನೆಲ್ಲ ನೀನೊಪ್ಪಿಕೊಳ್ಳೊ ನಮ್ಮಪ್ಪ (ಪುರಂದ. ೧-೧೬೬ ಪಲ್ಲವಿ). ೩. ಸಲ್ಲದುದು ; ಸರಿಯಲ್ಲದುದು ; ಅನುಚಿತವಾದುದು : ತಪ್ಪುಮನೆ ನುಡಿಯೆನೆಂಬುದಿದೊಪ್ಪದು ನಿನಗೆ (ಪಂಪಭಾ. ೬-೫೨) : ಕಾರ್ಯಸಖಂ ಶಕುನಿ ಗಡಾ ಶೌರ್ಯಸಖಂ ಸೂತಜಂ ಗಡಾ ಭೀಷ್ಮಶರಾಚಾರ್ಯರ ನುಡಿ ತಪ್ಪು ಗಡಂ (ಗದಾಯು. ೨-೨೬). ೪. ಕುಂದು ; ದೋಷ ; ಸ್ಖಾಲಿತ್ಯ : ಏನೊಂದು ತಪ್ಪನೞದತ್ತೆಂದೀ ಮನಕಂ ಪಿರಿದುಂ ಲಜ್ಜಿಸುವೆಂ (ಕಾದಂಉ. ೨೯೯); ಈ ಶತಕದೊಳ್ ತಪ್ಪಿರ್ದೊಡಂ ತಿದ್ದಿ ತೋರ್ಪುದು (ಸೋಮೇಶ. ೨); ಇನ್ನೆನ್ನ ಮೇಲೆ ತಪ್ಪಿಲ್ಲ ತಪ್ಪಿಲ್ಲೆನುತೆ (ತಿರುರ. ದೇ. ೧೩-೧೧) ; ತನುಜ ತಪ್ಪೇನದಕೆ ಕಾಳೆಗವೆನಗೆ ತನಗೆನಬೇಕು ವೀರರು (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೧-೨೫) : ಶುಕಸಾರಿಕೆಗಳು ಹೆಜ್ಜೆ ಹೆಜ್ಜೆಗೂ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳ ತಪ್ಪುಗಳನ್ನು ತಿದ್ದುತ್ತಿದ್ದವು (ಬಾಣಅ. ೯). ೫. ಕೇಡು ; ದ್ರೋಹ : ಪಿಂಗಳಕನೆನಗೆ ತಪ್ಪಂ [ಪಾಠಾಂ. ಪ್ಪಲ್]ಬಗೆವಾಗಳೆಂತಿರ್ಪಂ (ಪಂಚತಂ. ೧೬೬-೮). ೬. ಸುಳ್ಳು ; ಅಸತ್ಯ : ಕರ್ಣ ತಪ್ಪಿಲ್ಲೆಂದೆನಿಪ ನುಡಿಯೊಳ್ . . . ಏಸೆದಂ (ಛಂದೋಂಬು. ೧-೨೪); ಹಿಂದುಳಿದ ಸಂಪದವನೆಣಿಸುವುದು ಹುಸಿಯಲ್ಲವಿಂದೀಗ ತೋಱಬಪ್ಪುದೆ ಹುಸಿಯದುಂಟೆ ತಪ್ಪೆಂದಡದಕೇಂ (ಹಚಕಾ. ೧೨-೪೧). ೭. ಅಪರಾಧ

ಕ್ಕಾಗಿ ತೆರಬೇಕಾದ ದಂಡ : ನಾನೀಗ ತಪ್ಪು ವಸೂಲು ಮಾಡದಿದ್ದರೆ ನಾಳೆ ಒಣಮೇವಿಗೆ ಸೊನ್ನೆ ಬೀಳುತ್ತದೆ (ಪುನರು. ೨೮೭). 'ತಪ್ಪುತೆರು' ಪರಾ. ೮. ಒಂದು ಬಗೆಯ ತೆರಿಗೆ,–ಸುಂಕ : ಮನ್ನೆಗಾಣಿಕೆ ಸೇಸೆ ತಪ್ಪನ್ನೆಯ ಮಾಯದಾಯಮಿವು ಸಲ್ಲವು (ಸೌಇಇ. IX-I, ೨೫೧-೪೫; 1149); ಅನ್ಯಾಯ ಕಿಱುಕುಟ ತಪ್ಪು ತೌಡಿ ಪೊಟಿಗಾದ ಸಮಸ್ತ ಬಳಿ ಸಹಿತಂ . . . ಸಲುಉದು (ಎಕ. XI, ಹಿರಿಯೂ. ೮೭-೨೧ ; 1313) ; ಅಳಿವಂ ನ್ಯಾಯ ಸುಂಕ ಹಟ್ಟದರೆ ತಪ್ಪು ತೌವುಡಿ . . . ಕೊಟ್ಟೆಉ (ಎಕ. XI, ಚಿತ್ರದು. ೨-೨೨ ; 1355) ; ಪೊಸಗೆವುಪಚಾರ ತಪ್ಪುವೊಪ್ಪು ಸುಂಕಸಾದಿಲ . . . ಮೊ[ದ]ಲಾಗಿ ಆವುದೊಂದುಯಿಲ್ಲದೆ . . . ಸರ್ವ್ವಬಾಧೆ ಪರಿಹಾರ (ಸೌಇಇ. IX-II, ೪೦೮-೩೧ ; 1364). ೯. ಹರಕೆ ತೀರಿಸಲಾಗದಂದಕ್ಕಾಗಿ ದೇವರಿಗೆ ದಂಡದ ರೂಪದಲ್ಲಿ ಕೊಡುವ ಕಾಣಿಕೆ: ಹರಕೆ ತೀರಿಸಲಿಲ್ಲ, ನಂಜುಂಡನಿಗೆ ತಪ್ಪುಕಟ್ಟಬೇಕು (ರೂಢಿ). 'ತಪ್ಪುಗಾಣಿಕೆ' ಪರಾ. ೧೦. (?) : ವನದಲ್ಲಿ ಹುಲ್ಲೆ ಕಾಡುಹಂದಿಮೊದಲಾದ ಮೃಗಗಳನ್ನು ಕೊಂದು . . . ಕಾಡುಕಿಚ್ಚಿನಲ್ಲಿರುವ ಬೆಂಕಿಯಲ್ಲಿ ಸುಟ್ಟು ತನ್ನ ಕಯ್ಯಲ್ಲಿರುವ ಕತ್ತಿ ಕೊನೆಯಿಂದ ಎತ್ತಿ ಪೂದಿ ತಪ್ಪುಮಾಡಿ ಬೆಂತೊ ಬೇಯಲಿಯಿಲ್ಲವೊ ರುಚಿಯಾಗಿದೆಯೊ ಯಿಲ್ಲವೊ (ಶಿವದ. ೧೦೫-೭). △ ತಪ್ಪುರ್$_1$: ೬. ಸೀರ್ಬಿನ ಬಣ್ಣದ ಮುಗಿಲುಂ ನೇರ್ಪಡೆ ಮಱೆಯಾಗದಾದೊಡಂ ಮಱೆ ಕಿಱಿದುಂ ತೋರ್ಪಂತೆ ಪನಿತು ಮಾಣ್ಗುಂ ತರ್ಬಿಲ್ಲ ಕಪಿಲವರಹಮಿಹರ ಗಾರ್ಗ್ಯರ (ಮತ)ದಿಂ (ಜಟ್ಯಮು. ೮-೧೩).

ತಪ್ಪುತಪ್ಪು (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ): ಇಂದುಮೌಳಿಗೆ ಮುನ್ನವರ್ಪಿಸಿ ಸಂದ ನಿರ್ಮಾಲ್ಯದ ಶಿರೋಬ್ಜಮನಿಂದು ಸಂದಿಸಿಕೊಳ್ಳುವರೇ ಇದು ತಪ್ಪು ತಪ್ಪೆನುತ (ಬಸಪು. ೪೯-೧೭). **ತಪ್ಪು ಒಪ್ಪಿಕೊಳ್ಳು** = ಮಾಡಿದ ಅಪರಾಧವನ್ನು ಒಪ್ಪಿಕೊಳ್ಳು: (ಕ). **ತಪ್ಪು ಮಾಡು**=೧. ಸಲ್ಲದುದನ್ನು ಮಾಡು; ಅಪರಾಧಮಾಡು: ತಪ್ಪು ಮಾಡಿದೆ, ಕ್ಷಮಿಸಿ (ರೂಢಿ). ೨. ತಪ್ಪಾಗಿ ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳು,–ಭಾವಿಸು : ನೀವ್ಯಾರೋ ದಾರಿಹೋಕರೆಂದು ತಪ್ಪು ಮಾಡಿದೆ (ಪುನರು. ೨೮೨). ೩. ದೋಷಮಾಡು ; ಪ್ರಮಾದಮಾಡು : ಲೆಕ್ಕ ತಪ್ಪು ಮಾಡಿದ್ದೀಯ (ರೂಢಿ).

[<ತಪ್ಪು$_1$./ತಮಿ. ಮಲ. ತುಳು. ತೆಲು. ತಪ್ಪು]

ತಪ್ಪುಕ (ನಾ). ೧. ತಪ್ಪುಮಾಡಿದವನು ; ದ್ರೋಹಿ ; ಅಪರಾಧಿ ; ಈ ಸೀಮೆಯಲ್ಲಿ ತಪ್ಪಿದೆನಾದಡೆ ಆಚಾರವೆ ಪ್ರಾಣವಾದ ರಾಮೇಶ್ವರಲಿಂಗಕ್ಕೆ ತಪ್ಪುಕನಹೆನು (ಬಲೀಶ್ಮ. ೭೫) ; ತ್ರಿವಿಧ ತ್ರಿವಿಧದಲ್ಲಿ ತಪ್ಪಿದ ತಪ್ಪುಕ ನಾನಯ್ಯ (ಬಸವ. ೩೨೦) ; ಅರ್ಕನ ಅದ್ಭುತದಲ್ಲಿ ಕೆಟ್ಟರು ಹಲಬರು ತಪ್ಪುಕರಾದರು ಹಲಬರು (ಅವಚಂ. ೪೫-೧೯೨). ೨. ನಿಯಮವನ್ನು ಅಥವಾ ಆಜ್ಞೆಯನ್ನು ಮೀರಿದವನು : ತಪ್ಪಬಾರದು ರಾಯರಾಡಿದ ಭಾಷೆ ಕಪ್ಪವ ಸುರುತಾಳನಿಗೆ ತಪ್ಪುಕರಾಗದೀವುದು ಕಜ್ಜ (ಕುರಾಸಾಂ. ೧೮-೭). [ತಪ್ಪು$_2$ + – ಕ$_3$]

ತಪ್ಪುಕಲ್ಪನೆ (ನಾ). ತಪ್ಪಾಗಿ ಭಾವಿಸುವುದು ; ತಪ್ಪಾಗಿ ಊಹಿಸುವುದು : ತಪ್ಪುಕಲ್ಪನೆಯಿಂದ ಅನಾಹುತ ತಪ್ಪಿದ್ದಲ್ಲ (ರೂಢಿ).

[ತಪ್ಪು$_2$ + ಕಲ್ಪನೆ]

ತಪ್ಪುಕಾಣಿಕೆ 'ತಪ್ಪುಗಾಣಿಕೆ' ನೋ.

ತಪ್ಪುಕೊಡು (ಕ್ರಿ). ದಂಡಕೊಡು : ಅವನು ಮಾಡಿದ ಅಪರಾಧಕ್ಕೆ ೨೫ ರೂಪಾಯಿ ತಪ್ಪುಕೊಡಬೇಕೆಂದು ಪಂಚರು ತೀರ್ಮಾನಿಸಿದರು (ರೂಢಿ).

[ತಪ್ಪು$_2$ + ಕೊಡು$_1$]

ತಪ್ಪುಗಂಟು (ನಾ). ೧. ತಪ್ಪಾಗಿ ಹಾಕಿದ ಗಂಟು ; ಬಿಚ್ಚಲಾಗದ ಗಂಟು ; ತೊಡಕಾದ ಗಾಟು : (ಕ). ೨. ನಿಯಮಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧವಾದ ಸೇರುವಿಕೆ,–ಸಂಬಂಧ : (ಕ). ೩. ಸಂಪರ್ಕ ಕಳೆದು ಹೋಗುವಿಕೆ ; ಸಂಬಂಧ ತಪ್ಪುವಿಕೆ : ನಾವು ಮುಂದೆ ಹೋಗುವೆವು ; ನೀನು ಹಿಂದೆ ಉಳಿಯುವೆ. ನಮಗೂ ನಿಮಗೂ ತಪ್ಪುಗಂಟಾದೀತು (ಮುಂಬಯಿ. ೩-೭೭).

[ತಪ್ಪು$_1$ + ಗಂಟು]

ತಪ್ಪುಗಾಣ್ (ಕ್ರಿ). ತಪ್ಪಾಗಿ ಭಾವಿಸು ; ತಪ್ಪಾಗಿ ಎಣಿಸು : ಮುಂದಪ್ಪುದನ್ ತಪ್ಪುಗಂಡನ್ (ಪಾರಸಿ. ೧೭-೩೯೭). [ತಪ್ಪು$_2$+ಕಾಣ್]

ತಪ್ಪುಗಾಣಿಕೆ, ತಪ್ಪುಕಾಣಿಕೆ (ನಾ). ಮಾಡಿದ ತಪ್ಪಿಗಾಗಿ ದಂಡದ ರೂಪದಲ್ಲಿ ಕೊಡುವ ಕಾಣಿಕೆ; ತಪ್ಪುದಂಡ : ನಾವು ಈ ಪ್ರಪಂಚದಲ್ಲಿ ಏನಾದರೂ ಮಾಡಬಾರದ್ದನ್ನು ಮಾಡಿದರೆ ಅದಕ್ಕೆ ಒಂದಲ್ಲ ಒಂದು ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ತಪ್ಪುಗಾಣಿಕೆ ಕೊಡಲೇ ಬೇಕಾಗುತ್ತೆ (ವೀರಯೋ. ೫೪). **ತಪ್ಪುಕಾಣಿಕೆ**: ನಂಜುಂಡೇಶ್ವರನಿಗೆ ತಪ್ಪುಕಾಣಿಕೆ ಕೊಡಲು ಸಂಜನಗೂಡಿಗೆ ಹೋಗಬೇಕಾಗಿದೆ (ರೂಢಿ).

[ತಪ್ಪು$_2$ + ಕಾಣಿಕೆ (<ಕಾಣ್ಕೆ)]

ತಪ್ಪುಗಾರ 'ತಪ್ಪುಗಾಱ' ನೋ.

ತಪ್ಪುಗಾಲು (ನಾ). ೧. ಕತ್ತರಿಗಾಲು ಹಾಕಿ ಒಂದು ಪಾದವನ್ನು ನೆಲದ ಮೇಲೆ ಊರಿ ಇನ್ನೊಂದನ್ನು ಊರದೆ ಅಡ್ಡವಾಗಿ ಇಟ್ಟಿರುವುದು : ತಪ್ಪುಗಾಲಿಕ್ಕಿ ತ್ರಿಭಂಗಿಯಿಂದು ನಿಂದು ಒಪ್ಪುತಿರ್ಪೊಂದು ಪೊಸಕೊಳಲಂ ಕೊಳುತ್ತಂದು (ಅನಾರ. ದೇ. ೧೮೦-೧೩). ೨. = ತಪ್ಪುಹೆಜ್ಜೆ : ಮಗು ತಪ್ಪುಗಾಲು ಹಾಕುತ್ತಿದೆ (ರೂಢಿ). [ತಪ್ಪು$_1$ + ಕಾಲು(<ಕಾಲ್$_1$)]

ತಪ್ಪುಗಾಱ, ತಪ್ಪುಗಾರ (ನಾ). ತಪ್ಪುಮಾಡಿದವನು; ಅಪರಾಧಿ: ದರ್ಪದಲಿ ಧಿಕ್ಕರಿಸಿ ನೋಡುವ ತಪ್ಪುಗಾಱನನೊಯ್ದು ಸೂಚೀಮುಖ ಸಮಾಖ್ಯದಲಿ. . .ನೇಣಿನಲಿ ಹೂಲಿವರು (ನಿಘಾಗ ೫-೧೧-೪೧) : ತಪ್ಪುಗಾಱನೆ ಬೀಳಧೋಗತಿಗೆಂದಳುಱ^3 ಮುನಿದು (ನಿಘಾಗ. ೭-೦೫-೪೪). **ತಪ್ಪುಗಾರ** : ಯಾರು ಇದರೊಳಗೆ ತಪ್ಪುಗಾರರು ಇದು ತಿಳಿಯದ ಹೊರತು ನಾ ಏನೂ ಬರೀಲಿಕ್ಕೆ ತಯಾರಿಲ್ಲ (ಅಪನಾ. ೧೧೩) ; ತನ್ನನ್ನು ತಪ್ಪುಗಾರನೆಂದು ತಿಳಿದಿ (ಇಪ್ಪಕ. ೨೭೩). [ತಪ್ಪು$_2$ + – ಕಾಱ]

ತಪ್ಪುಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ತಪ್ಪನ್ನು ಎಣಿಸು ; ಅಪರಾಧವೆಂದು ಭಾವಿಸು : ಒಪ್ಪುಗೊಂಬನೊ ಮೇಣು ತನ್ನಲಿ ತಪ್ಪುಗೊಂಬನೊ ತನ್ನ ಮತಿಗೀ ಮುಪ್ಪು ಬಂದುದಿದೇಕೆ (ನಿಘಾಗ. ೧೦-೧೩-೪೨). [ತಪ್ಪು$_2$ + ಕೊಳ್$_1$]

ತಪ್ಪುತಡ (ನಾ). = ತಪ್ಪುತಡೆ : ತಪ್ಪುತಡವಿಲ್ಲದೆ ತಪಸಿಗಪ್ಪುದೇ ಶೂಲದ ವಿಧಿ (ಸರ್ವವ. ೧೭೨-೭೭೮). [ತಪ್ಪು$_2$ + ತಡ$_1$]

ತಪ್ಪುತಡೆ (ನಾ). ತಪ್ಪು; ಸ್ಖಾಲಿತ್ಯ: ಬಾಲಪ್ರಪಂಚವೆಂಬ ಜ್ಞಾನಕೋಶವು ಅದರಲ್ಲಿ ಎಷ್ಟೆ ತಪ್ಪುತಡೆಗಳಿದ್ದರೂ ಬಾಲಕರಿಗಿಂತ ಬಾಲಕರ ತಂದೆತಾಯಿಗಳಿಗಾಗಿಯೇ ರಚಿಸಿರಬೇಕಾಗಿ ಕಂಡು ಬರುವದು (ಸಾಹಿಸಂ. ೧೯೨).

[ತಪ್ಪು$_2$ + ತಡೆ$_2$]

ತಪ್ಪುತಾಕು (ನಾ). = ತಪ್ಪುತಡೆ : ತಪ್ಪಿದಗುರ್ಗಳಿವಿನ್ನಂತೊ ತಪ್ಪುತಾಕನು ನೋಡದೊಲು ರಂಗಾಯೆಂಬಳಿಪ್ಪನ್ನ ಪೊರೆಯದೇನಿಹೆನೆ (ಶಕಸಾಂ. ೩೭-೯೭). [ತಪ್ಪು$_2$ + ತಾಕು$_2$ (<ತಾಂಕು$_2$)]

ತಪ್ಪುತೆರು (ಕ್ರಿ). ತಪ್ಪಿಗಾಗಿ ದಂಡ ಸಲ್ಲಿಸು ; ತಪ್ಪುದಂಡ ಕೊಡು : ಹಸುಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟುಬಿಡಬೇಕೆಂದೂ ತಮ್ಮ ಬಳಿ ತಪ್ಪುತೆರಲು ಹಣವಿಲ್ಲವೆಂದೂ. . .ಅವರು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದರು (ಪುನರು. ೨೮೭).

[ತಪ್ಪು$_2$ + ತೆರು$_1$ (<ತೆಱು$_1$)]

ತಪ್ಪುತೆಱು^{3} (ಕ್ರಿ). ಮರೆಯಾದದ್ದು ಕಾಣು; "ದೋಷವನ್ನು ಪ್ರಕಟಿಸು" (ಪ್ರಭಞ್ಜ.) : ನಯನಾಯುಸ್ಕಾಂತ ಸಂದರ್ಶನದಿಂ ಮುನ್ನಮೊಳಗೆ ಸಿಲ್ಕಿದ ಸನೆಯ ಪುಣಾಂಬುಗಳ್ [ಪಾಠಾಂ. ಳ] ತ[ಪಾಠಾಂ. ಗ]ಪ್ಪುತೆಱು^{3}ದು ಪೊಱಮಡುವಂತೆ ಮೆಯ್ಯುವಿರ್ ಮೊಗಸೆ (ಲೀಲಾವ. ೧೦-೪೫ ವ)

[ತಪ್ಪು$_2$ + ತೆಱು$^3_1$]

ತಪ್ಪುದಂಡ (ನಾ). ತಪ್ಪು ಮಾಡಿದ್ದಕ್ಕಾಗಿ ತೆರುವ ಹಣ : ದಣ್ಣಾಯಕರ ಪದತಳಕ್ಕೆಱಗಿ ತಪ್ಪುದಂಡಕ್ಕೆ ಪನ್ನಿಬ್ಬಾಸಿರ ಹೊನ್ನಂ ಕೊಟ್ಟು (ಬಸರ. ೬-೮೬). [ತಪ್ಪು$_2$ + ದಂಡ]

ತಪ್ಪುದಂಡಣೆ (ನಾ). ತಪ್ಪಿಗೆ ಕೊಡುವ ಶಿಕ್ಷೆ : ತಿಳಿಯೆಯೇನ್ ನೀನ್, ಬಱಿದೆ ಬಡಬಡಿಪ ನಾಲಗೆಗೆ ತೆಱಲಿರ್ಪ ತಪ್ಪುದಂಡಣೆಗಳೇನೆಂಬುದನ್ ? (ಬದ್ಧಪ್ರ. ೦೯-೩೮೪). [ತಪ್ಪು$_2$ + ದಂಡಣೆ]

ತಪ್ಪುದಲೆ (ನಾ). (?) : ತಿಪ್ಪಗನು ಸುಂಕವನು ಕಟ್ಟಿಯೆ ತಪ್ಪುದಲೆ ಮಾಡುತ್ತಲಿರಲಿಕೆಪ್ಪುವಡೆ ತಿಪ್ಪಗನು ಬೇರೆ ಸುಂಕದವ ಬೇರೆ (ಜ್ಞಾನಸಿಂ. ೮-೧೩೦). [?]

ತಪ್ಪುದಾರಿ (ನಾ). ಯೋಗ್ಯವಲ್ಲದ ಮಾರ್ಗ ; ಅಡ್ಡದಾರಿ : ತಪ್ಪುದಾರಿ ವಿಡಿದೊಪ್ಪದಿಂ ನಡೆದರ್ (ಚಕವಂ. ४३-೧೮) : ತನ್ನವನು ತಪ್ಪುದಾರಿಗೆ ಹೋಗುತ್ತಲಿದ್ದರೆ . . . ತಿಳಿಯ ಹೇಳಿ ತಿರಿಗಿಸಬೇಕು (ವಚಶಾ. ೨೬). [ತಪ್ಪು$_2$ + ದಾರಿ]

ತಪ್ಪುನಂಬುಗೆ (ನಾ). ಸಲ್ಲದ ನಂಬಿಕೆ; ತಪ್ಪುಕಲ್ಪನೆ ; ಕುರುಡುನಂಬಿಕೆ; ಅಂಧಶ್ರದ್ಧೆ : ಈ ತಪ್ಪುನಂಬುಗೆಯನ್ನು ಕ್ರಮೇಣ ವಾದಿಸಿ ಬಿಡಿಸಿದ (ಕಂಗಾಳ್ಯ. ೨೯೧). [ತಪ್ಪು$_2$ + ನಂಬುಗೆ]

ತಪ್ಪುನಡೆ (ನಾ). ಸಲ್ಲದ ನಡವಳಿಕೆ ; ಕೆಟ್ಟ ನಡತೆ : " ಶುರಾ–ತಪ್ಪು ನಡೆ " (ಕಾಶಕ್ಯ. ೨೨). [ತಪ್ಪು$_2$ + ನಡೆ$_2$]

ತಪ್ಪುನುಡಿ (ನಾ). ದೋಷಯುಕ್ತವಾದ ಮಾತು: " ತಪ್ಪುನುಡಿ ಅಬದ್ಧವೆಂಬುದು " (ಹಲಾಯು. ೨೩-೦೪೦). [ತಪ್ಪು$_2$ + ನುಡಿ$_2$]

ತಪ್ಪುನೆಪ್ಪು (ನಾ). ತಪ್ಪಾದುದು ಮತ್ತು ಸರಿಯಾದುದು ; ದೋಷಗುಣ : ತಪ್ಪುನೆಪ್ಪುಗಳ ವಿಮರ್ಶೆಗಾಗಲಿ ತಿದ್ದುವ ಗೊಡವೆಗಾಗಲಿ ಹೋಗಲಿಲ್ಲ (ರೂಪಸಂ. ೨೯). [ತಪ್ಪು$_2$ + ನೆಪ್ಪು$_6$ (< ನೇರ್ಪು$_1$)]

ತಪ್ಪುನೋಟ (ನಾ). ಕದ್ದುನೋಡುವುದು ; ಕಳ್ಳನೋಟ (?) : ಮನೋಜನ ಪೂವಿನಂಬು ತೀವಿದ ದೊಣೆ ತೀವಿ ತನ್ನನಿಸೆ ಜಾಣನೆ ತಪ್ಪದೆ ತಪ್ಪುದಪ್ಪ ನೋಡಿದುದಱಿಂ ಗುಣಾರ್ಣವನನಾ ಸತಿ ತಪ್ಪದೆ ತಪ್ಪುನೋಟದೊಳ್ (ಪಂಪಭಾ. ४-४೧). [ತಪ್ಪು$_1$ + ನೋಟ]

ತಪ್ಪುನೋಡು (ಕ್ರಿ). ನೇರವಾಗಿ ನೋಡುವುದನ್ನು ತಪ್ಪಿಸಿ ನೋಡು ; ಕದ್ದು ನೋಡು : ಸಾಧ್ವಸದಿಂ ಬೆಮರ್ ಬೆಮರ್ವಡೆಗಳಿನುಣ್ಮ ಪೊಣ್ಮದುದು ಕಣ್ ನಡೆ ನೋಡದೆ ತಪ್ಪುನೋಡಿ ನಾಣೆಡೆಯೊಳಮಾದುದಾಸತಿಗೆ ನೋಡಲೊಡಂ ಪಡೆಮೆಚ್ಚೆ ಗಂಡನಂ (ಪಂಪಭಾ. ೫-೧೫) : ಅವನವನತಾನನನಪಾಂಗಾವಳೋಕನದೊಳಾಕೆಯುಂ ತಪ್ಪುನೋಡುತ್ತುಂ ಪೋಗಿ (ಶಾಂತಿಪು. ೮-೮೩ ವ). [ತಪ್ಪು$_1$ + ನೋಡು]

ತಪ್ಪುಮೂಲೆ (ನಾ). ಯಾರೂ ಬಾರದ ಪ್ರದೇಶ; ಕೊಂಪೆ: ಇಷ್ಟುದೂರ, ವಿವಿಕ್ತವಾದ ಈ ತಪ್ಪುಮೂಲೆಗೆ ಬಂದ ಕಾರಣವೇನು (ಪುನರು. ೫೬४). [ತಪ್ಪು$_2$ + ಮೂಲೆ]

ತಪ್ಪುವಟ್ಟೆ (ನಾ). ಸಲ್ಲದ ದಾರಿ ; ದುರ್ಮಾರ್ಗ : ಮತಿವಂತನಿರ್ದುಂ ತಪ್ಪುವಟ್ಟೆ ಪೋಗುವುದು ನಾಣ್ಗೇಡು (ಬದ್ಧಪ್ರ. ೫೫-೧೨೦४). [ತಪ್ಪು$_2$ + ಬಟ್ಟೆ$_3$]

ತಪ್ಪುವಿಡಿ, ತಪ್ಪುಹಿಡಿ (ಕ್ರಿ). ತಪ್ಪನ್ನು ಕಂಡುಹಿಡಿ,–ಗುರುತಿಸು : ಮುನಿಕುಮಾರರೋದುವ ವೇದವೇದಾಂಗಂಗಳಂ ತಪ್ಪುವಿಡಿದು ಜಡಿದು ಬಗ್ಗಿಸುವ . . . ಅರಗಿಳಿಗಳುಮಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧-೧೧೫ ವ) : ವೇದಂಗಳ ನೋದೆ ತಪ್ಪುವಿಡಿದಂತೇವಾಸಿಗಳ್ಗೋದುವೇಟ್ಟುವು . . . ಕೇಳೀಶುಕಸಾರಿಕಾತತಿಗಳ್ (ಜಗವಿ. ೯-೧೧೫). ತಪ್ಪುಹಿಡಿ : ವಿದಿತ ಜಂಗಮುವಾಗಿ ಮುನ್ನಾಡಿದ ನುಡಿಗಳೊಳು ತಪ್ಪುಹಿಡಿಯೆ[ಪಾಠಾಂ. ತಪ್ಪ ಹಿಡಿಯೆ, ಹಿಡಿಯೆ ತಪ್ಪುವ]ನಿದಕೆ (ಬಸಪು. ೨೫-೩೩). [ತಪ್ಪು$_2$ + ಹಿಡಿ$_1$]

ತಪ್ಪುಸಹಿಸು (ಕ್ರಿ). = ತಪ್ಪುಸೈರಿಸು : (೬). [ತಪ್ಪು$_2$+ ಸಹಿಸು]

ತಪ್ಪುಸಾಧಿಸು (ಕ್ರಿ). ತಪ್ಪುಮಾಡಿ ಮಾಡಿಲ್ಲವೆಂದು ಸಾಧಿಸು ; ತಾನು ಮಾಡಿದ್ದೇ ಸರಿಯೆಂದು ವಾದಿಸು: ತಪ್ಪು[ಪಾಠಾಂ. ಪ್ಪ]ಸಾಧಿಪ ನೃಪನೊಳಿಪ್ಪವನೆ ಕಡುಹೆಡ್ಡ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೭೭೭) : ಮಾಡೋದು ಮಾಡಿ, ತಪ್ಪುಸಾಧಿಸಬೇಡ, ಸುಮ್ಮನಿರು (ರೂಢಿ). [ತಪ್ಪು$_2$ + ಸಾಧಿಸು]

ತಪ್ಪುಸೈರಿಸು (ಕ್ರಿ). ತಪ್ಪನ್ನು ಸಹಿಸಿಕೊಳ್ಳು. [ತಪ್ಪು$_2$ + ಸೈರಿಸು]

ತಪ್ಪುಹಚ್ಚು (ಕ್ರಿ). = ತಪ್ಪುಹೊರಿಸು : (೬). [ತಪ್ಪು$_2$ + ಹಚ್ಚು$_1$]

ತಪ್ಪುಹಿಡಿ 'ತಪ್ಪುವಿಡಿ' ನೋ.

ತಪ್ಪುಹೆಜ್ಜೆ (ನಾ). ೧. = ತಪ್ಪಡಿ$_1$ ೧: ಈ ತಪ್ಪುಹೆಜ್ಜೆಗಳನ್ನಿಡುವಾಗ ಮಗುವು ಏಳುವುದು ಬೀಳುವುದು ಜಾಸ್ತಿಯಾಗುತ್ತದೆ (ಗೃಹವಿ. ೧೨೬). ೨. ತಪ್ಪುದಾರಿಯಲ್ಲಿ ಇಡುವ ಹೆಜ್ಜೆ ; ತಪ್ಪಾದ ನಡವಳಿಕೆ : ಮಂತ್ರಿಮಂಡಲವು ಕಾರ್ಯರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಪೇಚಾಡುತ್ತಿರುವಂತೆ ಅಥವಾ ತಪ್ಪುಹೆಜ್ಜೆ ಹಾಕುವಂತೆ, ತೋರಿದಾಗ ಅದಕ್ಕೆ ಯುಕ್ತಮಾರ್ಗವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವುದು (ರಾಜ್ಯಾಂಗ. ೯೬). [ತಪ್ಪು$_2$ + ಹೆಜ್ಜೆ (< ಪಜ್ಜೆ)]

ತಪ್ಪುಹೊರಿಸು (ಕ್ರಿ). ದೋಷಾರೋಪಣೆ ಮಾಡು: ತಪ್ಪುಹೊರಿಸಿದವನಿಗೆ ಒಪ್ಪುವವನು ಯಾರು (ಗಾದೆ) : ನನ್ನ ಮೇಲೆ ವೃಥಾ ತಪ್ಪುಹೊರಿಸಬೇಡ (ರೂಢಿ). [ತಪ್ಪು$_2$ + ಹೊರಿಸು (< ಪೊಱಿಸು)]

ತಪ್ಪುಹೊರು 'ತಪ್ಪುಹೊಱು' ನೋ.

ತಪ್ಪುಹೊಱು, ತಪ್ಪುಹೊರು (ಕ್ರಿ). ದೋಷಾರೋಪಣೆಗೆ ಗುರಿಯಾಗು; ಅಪವಾದವನ್ನು ಹೊರು : ತಪ್ಪುಹೊಱದವೊಲಾವ ಶಪಥವನೊಪ್ಪುಗೊಳಲದ ಮಾಡುವೆನು ದಿಟ ತಪ್ಪು ಸಂಧಿಸಿತಾದಡಿಲ್ಲಿಯೆ ಬಿಸುಡುವೆನು ತನುವ (ತೊರಧಾ. ೬-೫೩-೭೮). ತಪ್ಪುಹೊರು : ಯಾರೋ ಮಾಡಿದ ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ತಾನು ತಪ್ಪುಹೊರಬೇಕಾಯಿತು (ರೂಢಿ). [ತಪ್ಪು$_2$ + ಹೊಱು (< ಪೊಱು)]

ತಪ್ಪೆಣಿಕೆ (ನಾ). ತಪ್ಪು ಕಲ್ಪನೆ,–ಗ್ರಹಿಕೆ : ರಾಣಿವಾಸದೊಡನೆ ಕಲಹಿಸಿ ಕೋಪಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದ ರಥಿಯರ ತಪ್ಪೆಣಿಕೆಯನ್ನು ತಿದ್ದುವುದಕ್ಕಾಗಿಯೇ (ಸಾಹಿಜೀ. ೯೦). [ತಪ್ಪು$_2$ + ಎಣಿಕೆ]

ತಪ್ಪೇಲಿ 'ತಪ್ಪಲೆ' ನೋ.

ತಪ್ಪೊಪ್ಪಿಗೆ (ನಾ). ತಪ್ಪನ್ನು ಒಪ್ಪಿಕೊಳ್ಳುವುದು : ತಾನೇ ಗುಂಡು ಹಾರಿಸಿದ್ದೆಂದು ತಪ್ಪೊಪ್ಪಿಗೆಯ ಮುಚ್ಚಳಿಕೆ ನೀಡಿದ್ದರಿಂದ ಅವಳಿಗೆ ಶಿಕ್ಷೆ ವಿಧಾಯಕವಾಯಿತು (ಪುವರು. ४९३). [ತಪ್ಪು$_2$ + ಒಪ್ಪಿಗೆ (<ಒಪ್ಪುಗೆ)]

ತಪ್ಪೊಪ್ಪು$_1$ (ಕ್ರಿ). ತಪ್ಪನ್ನು ಒಪ್ಪಿಕೊಳ್ಳು : ಹುಟ್ಟಿನಿಂ ತಪ್ಪೊಪ್ಪೆ ಬಾಯ್ಕ್ಯಗಳಂ ಬಿಗಿದು (ಕಾಲೂರ. ೭೬-೧४೦). [ತಪ್ಪು$_2$ + ಒಪ್ಪು$_1$]

ತಪ್ಪೊಪ್ಪು$_2$ (ನಾ). ತಪ್ಪು ಮತ್ತು ಸರಿ ; ಗುಣ ಮತ್ತು ದೋಷ ; ನ್ಯಾಯಾನ್ಯಾಯ : ದ್ಯೂತಪ್ರಸಂಗದಲ್ಲಿ ಆಟಗಾರರ ತಪ್ಪೊಪ್ಪುಗಳನ್ನು ಸೂಚಿಸಿ ಸರಿಗೊಳಿಸುವ 'ಮಧ್ಯಸ್ಥ' . . . ಆ ದ್ಯೂತವನ್ನು ನಿರೀಕ್ಷಿಸುತ್ತಿರಬೇಕೆಂಬುದು ಪದ್ಧತಿ (ಕನ್ನಇ. ೧೬೯) : ಹೆಬ್ಬುಲಿಯುಂ ಬರುತಿಹುದು ತಪ್ಪೊಪ್ಪುಗಳ ನೆಲದ ಕೀಳ್ಮೇಲನೆಣಿಸಿ (ಕಾಲೂರ. ೯४-೧೮೬). [ತಪ್ಪು$_2$ + ಒಪ್ಪು$_2$]

ತಪ್ಪೋಲೆ (ನಾ). ಗ್ರಂಥದ ಮುದ್ರಣದಲ್ಲಿ ಉಳಿದುಕೊಂಡಿರುವ ತಪ್ಪುಗಳನ್ನೂ ಅವುಗಳ ತಿದ್ದುಪಡಿಗಳನ್ನೂ ಸೂಚಿಸುವ ಪಟ್ಟಿ : ಒಂದು ಪುಸ್ತಕದಲ್ಲಿ ಅದರಲ್ಲಿಯ ಅಶುದ್ಧಗಳನ್ನು ಕೊಟ್ಟಿರುವ ಪಟ್ಟಿ ; ತಪ್ಪೋಲೆ (Erratum. ಇಂಕನಿ.): ಪೀಠಿಕಾಭಾಗಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಭಾಗಗಳಾವುವೆಂದರೆ: (೧) ಪುಸ್ತಕದ ಸಂಕ್ಷೇಪವಾದ ಹೆಸರು . . . (೯) ಚಿತ್ರಪಟ್ಟಿ (೧೦) ತಪ್ಪೋಲೆ (೧೧) ಉಪನಾಮ (ಮುದ್ರಕ. ४೨). [ತಪ್ಪು$_2$ + ಓಲೆ]

ತಪ್ಸೀಲು 'ತಪಸೀಲು' ನೋ.

ತಫರೀಕು (ನಾ). ಹಂಚುವಿಕೆ ; ಪಾಲುಮಾಡುವಿಕೆ: (ಕ).
[←ಅರ. ಹಿಂ. ಮರಾ. ತಫರೀಕ್]

ತಫಾವತು (ನಾ). ೧. (ಲೆಕ್ಕಪತ್ರ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ) ಹೆಚ್ಚುಕಡಮೆ ; ವ್ಯತ್ಯಾಸ ; ಅಂತರ ; ಫರಕು : ಮೂರುವರುಷದ ಮೇಲೆ ಟೀಪುಸುಲ್ತಾನರು ಸರ್ಕಾರಿ ತಫಾವತು ಮಾಡುವವರಾಗಿಯೂ ನಾನಾಪ್ರಕಾರ ವಿರುದ್ಧವಮಾಡುವ ಮತಲಬ್ಬಿನಲ್ಲಿ ಇದ್ದಾರೆಯಂಬ ಸಮಾಚಾರ (ರಾಜೇಂದ್ರ. ೫೪). ೨. ನ್ಯೂನತೆ ಅಥವಾ ದೋಷದಿಂದ ಕೂಡಿದುದು ; ತಪ್ಪು : ಈ ಪ್ರಕಾರ ಗಳಿಗ್ಗೆ ಬಂದೊಂದು ಮಾತು ಆಗುವದರಿಂದ ನಿಮ್ಮ ಮಾತು ತಫಾವತು ಆಗಿ ಕಾಣುತ್ತದೆ (ರಾಜೇಂದ್ರ. ೭೪). [←ಅರ. ಹಿಂ. ಮರಾ. ತಫಾವತ್]

ತಫಾವತುಗಾರ (ನಾ). ಹಣವನ್ನು ತಿಂದು ಹಾಕುವವನು,–ದುರುಪಯೋಗ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವವನು : ತಫಾವತುಗಾರ ತಬ್ಬಿದರ ತಿಪ್ಪಯ್ಯಗೆ ಏನು ಕೋಪ ? (ಗಾದ). [ತಫಾವತು + –ಗಾರ (<–ಕಾರ)]

ತಬಕ₁ (ನಾ). ಗೊಂಚಲು; ಸಮೂಹ (?) : ಕಬರಿಯರಳ ಕಯ್ಕರತ್ನದ ತಬಕೂರ್ವಿ[ಪಾಠಾಂ. ಸ್ತಬಕೂರ್ವಿ, ತಬಕೊರ್ವಿ]ಕೆಯ ತೋಱಿದಳಾಗಲ ವಳಾಳಿಗಬಲೆ ನೋಡವನ ಚಿತ್ರವನೆಂದು (ಸೊಬಸೋ. ೨೫–೨೦).
[<ಸಂ. ಸ್ತಬಕ]

ತಬಕ₂ 'ತಬಕು' ನೋ.

ತಬಕು, ತಬಕ₂, ತಬುಕು (ನಾ). ತಾಂಬೂಲ, ಪೂಜೆಯ ಸಾಮಾನು ಮೊದಲಾದುವುಗಳನ್ನು ಇಡಲು ಉಪಯೋಗಿಸುವ, ಚಿತ್ರಕೆಲಸದ ಲೋಹದ ತಟ್ಟೆ : ತಂಬುಲಿಗನ ಕೈಯ ತಬಕನರ್ಕಕೀರ್ತಿ ಒಯ್ಯನೆ ಸೆಳೆಕೊಂಡು ತಂದೆಗೆಲೆಯ ತನ್ನ ಕೈಯಾರ ಕೊಡತೊಡಗಿದನು (ಭರತ. ೨೭–೭೭): ಕಸ್ತೂರಿ ಗಂಧ ಅತ್ತರು ಹೊಸ ಚಿನ್ನಮಯ ತಬಕಿನಲಿ ಪಿಡಿದವರು ಕೆಲರು (ಶ್ರೀಕೃಪಾ. ೩೭) : ತಾಂಬೂಲದ ತಬಕು (ಬೆಳುಮ. ೧೭೦); ತಬ್ಬಲಿ ತಬಕು ಕದ್ದು ಜಗಲೀಲಿ ಸಿಕ್ಕಿ ಬಿದ್ದ (ಗಾದ). **ತಬಕ₂** : ತಬಕಗಳ ಹಿಡಿದು ನಿಂದವರು ಹಾರ ಹಿಡಿದವರು (ಶ್ರೀಕೃಪಾ. ೧೮) : ಬೆಳ್ಳಿಯಿಂದ ತಾಟು ತಬಕ ಬಟ್ಟಲು ತಂಬಿಗೆ ಪೇಲೆ ಮುಂತಾದ ಸಾಮಾನುಗಳನ್ನು . . . ಮಾಡುವ ನಡತೆಯುಂಟು (ಮುಂಬಯಿ. ೪–೧೨೧) ; ಕುಂಕುಮ ಅರಿಷಿಣ ಮೊದಲಾದುವುಳ್ಳ ಪೂಜೆಯ ತಬಕವಿದೆ (ನಾಥಾರಿ. ೩೮). **ತಬುಕು** : ನಗುತ ತಾಂಬೂಲವನು ತಬುಕಿನಲಿಯಿರಿಸಿ (ಜಾಡಾಕ. ೧೧) ; ಅವನ ಮುಂದಕ್ಕೆ ವೀಳೆಯದ ತಬುಕನ್ನು ತಂದಿರಿಸಿದಳು (ಕುಡಿಕೊ. ೪೮).
[←ಅರ. ಹಿಂ. ಮರಾ. ತಬಕ್]

ತಬಟಿ 'ತಂಬಟ' ನೋ.

ತಬಣ್ಣಬಲ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು : ವಣ್ಣಿತ ಭಟಾರರ್ತ್ತಾಣಮ ನಾಳುತಿರೆ ತಬಣ್ಣಬಲಬ್ ಎನೊಳೆ ಈಸಗಮುಣ್ಣ ಸತ್ತೊಡೆ (ಮೈಆರಿ. ೧೯೨೭, ೦೦೦–೪ ; 10ನೆಯ ಶ). [?]

ತಬಲ 'ತಬಲೆ' ನೋ.

ತಬಲಕು (ನಾ). ಕಾಗದ ಪತ್ರಗಳ ಕಟ್ಟು,–ಕಂತೆ : (ಕ).
[←ಅರ. ತಬ್ಲಕ್ ; ಮರಾ. ತಬಲಕ್]

ತಬಲಕುದಾರ (ನಾ). ೧. ಕಾಗದಪತ್ರಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟುವ ದಾರ. ೨. ಸೆಣಬಿನ ದಾರ. [ತಬಲಕು + ದಾರ₁]

ತಬಲಾ 'ತಬಲೆ' ನೋ.

ತಬಲಾತರಂಗ (ನಾ). ತಬಲಾದ ನಾದದ ಅಲೆ : ಉಕ್ಕು, ಉತ್ಸಾಹಗಳಿಗೆ ತಬಲಾತರಂಗವೂ ಜಲತರಂಗವೊ ಸಹಾಯ (ಬಾಲಪ್ರ. II, ೯೭೭). 'ಕಾಷ್ಠತರಂಗ', 'ಜಲತರಂಗ' ಹೋ.
[ತಬಲಾ (<ತಬಲೆ) + ತರಂಗ]

ತಬಲೆ, ತಬಲ, ತಬಲಾ (ನಾ). (ತಾಳವನ್ನು [illegible] ಸುವ) ಒಂದು ಬಗೆಯ ಚರ್ಮವಾದ್ಯ– [illegible] ತಬಲೆಯನ್ನು ಸರಿಪಡಿಸಿದ (ಅಜೋರೀ. ೧೭೪) : ಒಂದು ತಬಲೆಯ[illegible] ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ದಪದಪ ಬಡಿಯತೊಡಗಿದರು(ಕುರಿಹಿಂ. ೪). **ತಬಲ**: ತಬಲ ಹೊಡೆಯುವುದರಲ್ಲಿ ಆತ ಎತ್ತಿದ ಕೈ (ರಾಮುಕ. ೫೫). **ತಬಲಾ** : ಜೊತೆಗೆ ರೋಹಿಣಿಯು ಸ್ವರಸೇರಿಸಿ, ತಬಲಾ ಬಾರಿಸುತ್ತಿದ್ದಳು (ಬಂಕಿಮ. ೭೩).
[←ಅರ. ತಬಲಹ್, ತಬ್ಲಾ ; ಹಿಂ. ಮರಾ. ತಬಲಾ]

ತಬಸಿ 'ತವಸಿ' ನೋ.

ತಬೀಯತು, ತಬ್ಬೇತ (ನಾ). ೧. ಪ್ರಕೃತಿ ; ಸ್ವಭಾವ : (ಕ). **ತಬ್ಬೇತ**: ೨. ಆರೋಗ್ಯ : ತಬ್ಬೇತ ಠೀಕ್ ಅದ ಇಲ್ಲೋ ? (ದೀಪಜ. II, ೨೦೦).
[←ಅರ. ತಬೀಯತ್; ಹಿಂ. ತಬೀಅತ್; ಮರಾ. ತಬಿಯತ್]

ತಬುಕು 'ತಬಕು' ನೋ.

ತಬೇಲಿ, ತಬೇಲೆ (ನಾ). ಕುದುರೆ ಲಾಯ ; ಅಶ್ವಶಾಲೆ : ಬೆಳಗಿನ ಕುದುರೆಗಳನ್ನು ಕೋಚಿನ ಸೇಜು ತಬೇಲಿಗೆ ತರುತ್ತಲೂ, ಅವು ಆರುತ್ತಲೇ ಅವಕ್ಕೂ ಮಾಲೀಸ್ (ಹಂಗೂರಿ. ೭೫) ; ನಮ್ಮ ಸೋದರಮಾವ ಕರೀಂಖಾನರು ಹುಜೂರು ತಬೇಲೀಲಿ ಅಲ್ವಾ ಇರೋದು (ಮಲ್ಲಿ. ೩೩). **ತಬೇಲೆ** : 'ಖಾಸ್‌ತಬೇಲೆ' ಪರಾ.
[←ಹಿಂ. ತಬೇಲಾ, ತವೇಲಾ ; ಮರಾ. ತಬೇಲಾ; ಅರ. ತವೇಲಹ್, ತವೀಲಾ]

ತಬೇಲೆ 'ತಬೇಲಿ' ನೋ.

ತಬ್ದಿಲು 'ತಬ್ದೀಲು' ನೋ.

ತಬ್ದೀಲು, ತಬ್ದಿಲು (ನಾ). ಬದಲಾವಣೆ: ಪಲ್ಲಟ ; ಪರಿವರ್ತನೆ ; ಅದಲುಬದಲು : ಚಾಲ್ತಿ ಸಾಲಿನ ಬಾಕಿಯನ್ನೂ ಗುದಸ್ತ ಬಾಕಿಯನ್ನೂ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಹಾಕಿ ಎಂದು ಹೇಳಿದರೆ ಎರಡನ್ನೂ ತಬ್ದೀಲುಮಾಡಿ ತಲೆಕೆಡಿಸುತ್ತಿದ್ದರು (ನನ್ನೂರು. ೧೫೩). **ತಬ್ದಿಲು** : ಅವಸರದಲ್ಲಿ ಒಂದರ ಶಬ್ದ ಇನ್ನೊಂದಕ್ಕೆ ತಬ್ದಿಲಾಗಿ ಬರೆಯಲ್ಪಟ್ಟ ಕೆಲವು ತೂಗುಪಟ್ಟಿಗಳೂ ಇವೆ (ರೂಪಸಂ. ೫೯). [←ಅರ. ಹಿಂ. ತಬ್‌ದೀಲ್]

ತಬ್ಬರಿಸು₁ (ಕ್ರಿ). ಎಡಹು ; ಮುಗ್ಗರಿಸು : ತವಕಪಟ್ಟವ ತಬ್ಬರಿಸಿ ಬಿದ್ದ (ಗಾದ). 'ಕಬ್ಬರಿಸು', 'ಟೆಬ್ಬರಿಸು' ಹೋ. [ದೇ.॥ ತಮಿ. ತವಱು]

ತಬ್ಬರಿಸು₂ (ಕ್ರಿ). ತಬ್ಬು ; ವ್ಯಾಪಿಸು (?) : ವರ್ಣಿಸುವ ಗಬ್ಬಿಗರ್ ತ್ರೈಲೋಕ ದುರ್ಲಭದ ನಿರ್ಣಯದ ಆಗಾರಮಂ ಪೊಕ್ಕು ವ್ಯಂತರು ವಚರ್ಣಯ ಕದಂಬ ಸೌರಂಭಮಾಘ್ರಾಣಮಂ ನಿಬ್ಬರದಿ ತಬ್ಬರಿಸಲು (ಜಿನಮು. ೩೦–೩೦). 'ಇಕ್ಕರಿಸು₂', 'ಉಕ್ಕರಿಸು' ಹೋ.
[<ತಬ್ಬು₂ + –ಇಸು₃]

ತಬ್ಬರಿಸು₃ (ಕ್ರಿ). ೧. ಭಯ ವಿಹ್ವಲನಾಗು. ೨. ದುಃಖಪರವಶನಾಗು : (ಕ). ೩. ಆಶ್ಚರ್ಯ ಚಕಿತನಾಗು: 'ತಬ್ಬಿಬ್ಬು' ಪರಾ. [?]

ತಬ್ಬಲಿ (ನಾ). ೧. ತಂದೆಯನ್ನು ಅಥವಾ ತಾಯಿಯನ್ನು ಇಲ್ಲವೆ ತಂದೆ ತಾಯಿಗಳಿಬ್ಬರನ್ನೂ ಕಳೆದುಕೊಂಡಿರುವ ಮಗು ; ಅನಾಥ ಶಿಶು ; ಪರದೇಶಿ ಮಗು : ಈತಂಗಳು ತಬ್ಬಲಿಗಳಲ್ತು (ಅದ್ಭುತ. ४७–७); ದೀನ ತಬ್ಬಲಿಯ ಕಾಪಾಡುವವರಿಲ್ಲ (ಕವಿಪು. ೩೫–೬); ಪಾಂಡವರು ತಂದೆಯಿಲ್ಲದ ತಬ್ಬಲಿಗಳಾಗಿದ್ದಾಗ ನೀನು ಅವರನ್ನು ಪೋಷಿಸಿದೆ (ವಧಾ. ೨೫೩) ; ತಬ್ಬಲಿ ಹುಡುಗಿ ಕೈಬಿಡಬೇಡ (ಕಳಮ. ೯೭). ೨. ದಿಕ್ಕಿಲ್ಲದುದು; ಅನಾಥವಾದುದು : ಆ ಭಿಕ್ಷುಕನ ಹೆಣ ತಬ್ಬಲಿಯಾಗಿ ಬಿದ್ದಿತ್ತು (ರೂಪ). 'ತಬ್ಬಲಿಪ್ರೇತ' ಪರಾ. ೩. ಕೀಳಾದ ವಸ್ತು ಅಥವಾ ತುಚ್ಛನಾದ ವ್ಯಕ್ತಿ : 'ತಬ್ಬಲಿದನ', 'ತರಂವಲಿ' ಪರಾ.
[ದೇ.॥ ತುಳು. ತಬ್ಬಿಲು, ತಬ್ಬುಲಿ; ತೊದ. ತೊಬಿಲ್]

ತಬ್ಬಲಿಕೂಸು (ನಾ). ತಾಯಿಯಿಲ್ಲದ ಮಗು ; ಅನಾಥಶಿಶು : (೬).

[ತಬ್ಬಲಿ + ಕೂಸು]

ತಬ್ಬಲಿದನ (ನಾ). ತೊಂಡುದನ ; ಪೋಲಿದನ : (೬).

[ತಬ್ಬಲಿ + ದನ]

ತಬ್ಬಲಿಪ್ರೇತ (ನಾ). ಕೇಳುವವರಿಲ್ಲದ ಹೆಣ; ದಿಕ್ಕಿಲ್ಲದ ಶವ ; ಬೇವಾರ್ಸಿ ಹೆಣ : ನೀರ ಪಾತಳಿಯ ಮೇಲೆ ಕವುಚಿಬಿದ್ದ ತಬ್ಬಲಿಪ್ರೇತ ತೇಲುತ್ತಿತ್ತು (ಮೂರುದಾ. ೩೨೬). [ತಬ್ಬಲಿ + ಪ್ರೇತ]

ತಬ್ಬಿಬ್ಬಾಟ (ನಾ). ದಿಗ್ಭ್ರಮೆಗೊಳಿಸುವ ಆಟ : ಒಬ್ಬಳ ಬಸಿಱಿಂದಲಿ ಬಂದು ಮತ್ತೊಬ್ಬಳ ಕೈಯಿಂದಲಿ ಬಳೆದು ಕೊಬ್ಬಿದ ಭೂಭಾರವನಿಳುಹಲು ಇಂಥ ತಬ್ಬಿಬ್ಬಾಟ[ಪಾಠಾಂ. ತಬ್ಬುಬ್ಬಿದಾಟ]ಗಳಲ್ಲಿ ಕಲಿತೆಯ್ಯ (ಪುರಂದ. ೧-೯೬-೧). [ತಬ್ಬಿಬ್ಬು + ಆಟ]

ತಬ್ಬಿಬ್ಬಿ 'ತಬ್ಬಿಬ್ಬು' ನೋ.

ತಬ್ಬಿಬ್ಬಿಗೊಳ್ 'ತಬ್ಬಿಬ್ಬುಗೊಳ್' ನೋ.

ತಬ್ಬಿಬ್ಬು, ತಬ್ಬಿಬ್ಬಿ (ನಾ). ೧. ಕಕ್ಕಾಬಿಕ್ಕಿ ; ದಿಗ್ಭ್ರಮೆ : ತಾಮಸ ತಲ್ಲಣ ತಬ್ಬಿಬ್ಬು ತಳ್ಳಂಕ ಕಾಮುಕಾರಿಕೆ ಕಟ್ಟಳಲಸೀಮೆ ಯಱಿಯದಳ್ ಸಲಹು (ಶತಸಾಂ. ೩೪-೭೮) : ತವೆ ತಬ್ಬಿಬ್ಬಂ ತಾಳ್ದಿ ತೂಟ್ದಿ ತಾಳ್ದನ ಸಿರಿಯಂ (ಚಕವಿ. ೨-೯೬) ; ಆತ್ಮಗತ್ಯವಾದ ಮಹತ್ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಎಸಗುವಾಗ . . . ಹೃದಯದೌರ್ಬಲ್ಯಗಳು, ಕ್ಷುದ್ರಬಾಧೆಗಳು, ತಬ್ಬಿಬ್ಬುಗಳು "ಶ್ರೀ"ಯವರಿಗೆ ಒದಗಿ ಬಂದುದು ಪ್ರಕೃತಿವಿಲಾಸ (ಕಜಸಾ. X, ೬೬೩೪). ೨. ನಡೆನುಡಿಗಳಲ್ಲಿ ತಡಬಡ,-ತಡವರಿಸುವಿಕೆ : ಬೆನ್ನೊಳ್ ನಟ್ಟ ಸರಳ ತಬ್ಬಿಬ್ಬೆಸೆವ ನಡೆನುಡಿಗಳ (ಜಬಪು. ೪೯-೨೪). **ತಬ್ಬಿಬ್ಬಿ** : ೧. ಪ್ರಸಾದವ ಕೊಂಡಲ್ಲಿ ಉಳಿಕಳವುಬ್ಬಸ ತಬ್ಬಿಬ್ಬಿ ಹಾನಿ ವೃದ್ಧಿಗೆ ಎಡೆಯಿಲ್ಲವೆ (ದಾಸೋಸಂ. ೪೬) : ಪೊಡವಿಪಾಲರು ವಿಕಳದ ನುಡಿಯ ತಬ್ಬಿಬ್ಬಿಗಳಲಿರ್ದರು (ಸನತ್ಕು. ೧೪-೧೯); ತಬ್ಬಿಬ್ಬಿಯಿಲ್ಲದೆ ಮಲೆವುತ ಸಾಗುತಂದುಬ್ಬಿನಿಂದೆಳೆದ ಹುಯ್ಯಲನು (ಕುರಾಸಾಂ. ೧೯-೧೦೬).

ತಬ್ಬಿಬ್ಬನಾಡು = ತೊದಲುತ್ತ ಮಾತನಾಡು ; ಅಸ್ತವ್ಯಸ್ತವಾಗಿ ಮಾತಾಡು; ಅರ್ಥವಿಲ್ಲದ ಮಾತನಾಡು: ಸಪ್ತಾವಸ್ಥೆಯಡಸಿರ್ದರಂತೆ ತಬ್ಬಿಬ್ಬನಾಡುತ್ತ ಮಧುಪಾನದಬಲೆಯರೆಸೆದರು (ಜೀರಮ. ೮-೫೫). **ತಬ್ಬಿಬ್ಬಾಗು, ತಬ್ಬಿಬ್ಬಿಯಾಗು** = ೧. ಕಕ್ಕಾಬಿಕ್ಕಿಯಾಗು ; ದಿಕ್ಕು ತೋಚದಂತಾಗು ; ಗಾಬರಿಯಾಗು : ನಾನು ತಬ್ಬಿಬ್ಬಾಗಿ ಉತ್ತರವಿತ್ತೆ (ನಾಪೋಲೀ. ೨೩೬) ; ಒಂದು ಕ್ಷಣ ಅವನು ತಬ್ಬಿಬ್ಬಾದ (ಹೊಸಕ್ಷಿ. ೩೬). ತಬ್ಬಿಬ್ಬಿಯಾಗದೆ ತಳ್ಳಂಕಗೊಳ್ಳದೆ ಬೊಬ್ಬೆಯಿಕ್ಕದೆ ಜೋಕೆಯುೞಿದು . . . ಒಂದೊಂದು ಕಲೆಯ ಮೈಯುಬ್ಬುವೊಲು ಕೇಳಿಸಿದರು (ಭರತ. ೧-೭೧) ; ಸಮಾಜದ ಸನ್ನಿವೇಶಗಳನ್ನೇ ಶಾಲೆಯ ಎಳೆಯ ಮಕ್ಕಳ ಮುಂದೆ ತಂದೊಡ್ಡುವುದಾದರೆ, ಅವರು ತಬ್ಬಿಬ್ಬಿಯಾದಾರು (ಶಿಕ್ಷದ. ೭೯). ೨. ತಡವರಿಸು; ತೊದಲು: ನಡೆಗೆ ತಡಬಡವಾಯ್ತು ವಾಣಿ ತಬ್ಬಿಬ್ಬಾಯ್ತು (ಜಬಪು. ೨೦-೧೯). **ತಬ್ಬಿಬ್ಬುಮಾಡು** = ಏನೂ ತೋರದಂತೆ ಮಾಡು ; ತಬ್ಬಿಬ್ಬುಮಾಡು ; ಪೀಡಿಸು ; ಕಾಡಿಸು (Molder. ಇಂಕನಿ.).

[ದೇ.॥ ತುಳು. ತಬ್ಬಿಬ್ಬು, ತಬ್ಬುದಿಬ್ಬು ; ತೆಲು. ತಬ್ಬಿಬ್ಬು]

ತಬ್ಬಿಬ್ಬುಗೊಳ್, ತಬ್ಬಿಬ್ಬಿಗೊಳ್, ತಬ್ಬಿಬ್ಬುಗೊಳು (ಕ್ರಿ). ಗಾಬರಿಗೊಳ್ಳು ; ಕಕ್ಕಾಬಿಕ್ಕಿಯಾಗು ; ದಿಗ್ಭ್ರಾಂತನಾಗು ; ದಿಕ್ಕುತೋಚದಂತಾಗು: ದಬ್ಬುದಲೆಗೊಂಬ ವಾರಣ ವಾಹಕಪ್ರತತಿ ತಬ್ಬಿಬ್ಬುಗೊಂಬ [ಪಾಠಾಂ. ಬ್ಬಿ ನಡೆವ] ತುರಗಾರೋಹಕ ಪ್ರತತಿ (ಸಮ್ಯಕೌ. ೮-೬೩) ; ತಬ್ಬಿಬ್ಬುಗೊಂಡು [illegible] (ಜಬಪು. ೪೬-೨೬) ; [illegible] ತಬ್ಬಿಬ್ಬಿಗೊಳ್ (ಚಕವಿ. ೫-೯೦). **ತಬ್ಬಿಬ್ಬಿಗೊಳ್** : ಸಬ್ಬಜನರು ತಬ್ಬಿಬ್ಬಿಗೊಳಲು ಊರಬ್ಬರ[ಪಾಠಾಂ. ಗಳು ತಬ್ಬಿಬ್ಬುಗೊಳುತಿರಲುಬ್ಬೆಗ]ಪಿರಿದಾಯ್ತೆಂದು (ತ್ರಿಪುಸಾಂ. ೧೬-೧೮೩) : ತಬ್ಬಿಬ್ಬಿಗೊಂಬ ಹಿರಣ್ಯಾಕ್ಷನ ಪೌಜನುಬ್ಬೆಯ ಕಂಡು ಕೋಪದೊಳು (ನೇಮಿಸಂ. ೧೨-೭೫) : ಬೊಬ್ಬೆಯಬ್ಬರದುಬ್ಬಿಗೆ ಭೀತಿಗೊಂಡಾಗ ತಬ್ಬಿಬ್ಬಿಗೊಂಡುೞಿ ಭಟರು . . . ಕಂಗೆಟ್ಟೋಡೆ (ಕಂನವಿ. ೧೮-೫೦). **ತಬ್ಬಿಬ್ಬುಗೊಳು**: ಮೂಱುಪ್ರತಕ್ಕೆ ಮುಕ್ಕುತಕ್ಕೆನಾಗಿ ತಬ್ಬಿಬ್ಬುಗೊಳುತ್ತಿದ್ದೇನೆ (ಬಲೀಶ್ವ. ೪೫) ; ಇದು ಮನಸಿನ ವಿಕಾರವೆಂಬುದನು ಒಬ್ಬರೂ ತಿಳಿಯದೆ ತಬ್ಬಿಬ್ಬು[ಪಾಠಾಂ. ಬ್ಬಿ]ಗೊಳುತ್ತಿದಾರೆ ನೋಡಾ (ಸಿದ್ಧವ. ೧೦೯-೩೩೮). [ತಬ್ಬಿಬ್ಬು + ಕೊಳ್$_1$]

ತಬ್ಬಿಬ್ಬುಗೊಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ಗಾಬರಿಗೊಳಿಸು; ಕಕ್ಕಾಬಿಕ್ಕಿಗೊಳಿಸು: ಜನರ ತಲೆಯೊಳು ಬರೆದ ಬದಿಯ ತಬ್ಬಿಬ್ಬುಗೊಳಿಸುವನು (ಗೀತಗೋ. ೦೯-೧) : ತಬ್ಬಿಬ್ಬುಗೊಳಿಸುತ ತವಕದಿಂ ಪಿಡಿದರು ಹೆಬ್ಬುಲಿ ಕರಡಿ ಹಂದಿಗಳ (ಚಂದ್ರಹಾ. ೧-೬೬). [ತಬ್ಬಿಬ್ಬುಗೊಳ್ + - ಇಸು$_3$]

ತಬ್ಬಿಬ್ಬುಗೊಳು 'ತಬ್ಬಿಬ್ಬುಗೊಳ್' ನೋ.

ತಬ್ಬಿಬ್ಬುಮಾತು (ನಾ). ತಡಬಡಗೊಂಡ ಮಾತು : ತಬ್ಬಿಬ್ಬುಮಾತುಗಳಿಂದಾ ತನ್ನ ಸೇವಕರಂ ಕೂಗಿ (ಸೌಗಂಧಿ. ೫೩೮-೧೩).

[ತಬ್ಬಿಬ್ಬು + ಮಾತು$_1$]

ತಬ್ಬಿಬ್ಬುವೋಗು (ಕ್ರಿ).=ತಬ್ಬಿಬ್ಬುಗೊಳ್: ತಾಳಮೇಳದ ಗತಿಯ ಗಮಕದ ಕೀಲಣೆಯ ಕಾಲಾಟ ವಿಘಟಿಸಿ ಬಾಳಿಯಲಿ ತಬ್ಬಿಬ್ಬುವೋಗು[ಪಾಠಾಂ. ವೆನಿಸು]ತಲಿರ್ದಳಾ ಮಾಯೆ (ಪ್ರಭುಲೀ. ೭-೨೬). [ತಬ್ಬಿಬ್ಬು + ಪೋಗು$_1$]

ತಬ್ಬಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಅಪ್ಪಿಕೊಳ್ಳುವಂತೆ ಮಾಡು ; ಆಲಿಂಗಿಸುವಂತೆ ಮಾಡು : (೬). ೨. ಹುಲ್ಲಿನ ಹೊರೆ, ಸೌದೆ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ತೆಕ್ಕೆಯಲ್ಲಿ ಹಿಡಿಸು : (೬). [ತಬ್ಬು$_1$ (<ತಟ್ಟು$_1$) + - ಇಸು$_3$]

ತಬ್ಬು$_1$ 'ತಟ್ಟು$_1$' ನೋ.

ತಬ್ಬು$_2$ 'ತಟ್ಟು$_2$' ನೋ.

ತಬ್ಬೇತ 'ತಬೀಯತು' ನೋ.

ತಮ (ನಾ). ೧. ಕತ್ತಲೆ; ಅಂಧಕಾರ: "ತಿಮಿರಂ . . . ಅಂಧಕಾರಂ ತಮಂ ತಮಿಸ್ರಮುದಕ್ಕುಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೧೧-೬೩) : " ಮರ್ಚನೆ ತಮಂ " (ಕಬ್ಬಿಗ. ೧೧); ತಮದೊಡ್ಡಿರ್ದವೊಲಿರ್ದ ಕಾಮರ್ಬುಗಿಲ ತಳ್ತೊಡ್ಡಲ್ಲಮಂ . . . ಎಚ್ಚು ತೂಳ್ದಿ (ಆದಿಪು. ೧೩-೭೦) ; ತಮಂ ತಲೆಯನೆತ್ತದಂತು ಮಸುಳ್ವಂತು ಸೂರ್ಯೇಂದುಗಳ್ ಸಮಸ್ತ ಮಣಿಕೂಟ ಕೋಟಿಗಳ ಕಾಂತಿಗಳ್ ಸಂತತಂ ನಿಮಿರ್ಕೆವಡೆದೊಪ್ಪೆ (ಲೀಲಾವ. ೮-೭೦) ; ಪಗಲು ಕಡೆಗಾಣೆ ತಮವೆಂಬ ಗಿಡುಗಂಗಳ್ಕಿ ಖಗದ ಮಱಿಗಳು ಬಿಗುತೆರ್ೞೀಡಿ (ಭಾವಚಿಂ. ೭-೧೪). ೨. ಮೂರು ಮೂಲ ಗುಣಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ತಮೋಗುಣ: ಸತ್ವಂ ಸಾತ್ವಿಕಗುಣಕೆ . . . ಅಧಿಕೋದ್ಧತ್ವಂ ತಮಕ್ಕೆ ನೆಲೆಯಾಯ್ತುತ್ವಂತಂ ನೃಪನಿದೇಂ ತ್ರಿಮೂರ್ತ್ಯಾತ್ಮಕನೋ (ಪುಷ್ಪಪು. ೩-೬) : ಹರಿ ದತ್ತಾತ್ರೇಯನಗಜಾವರಸೇ ದುರ್ವಾಸನಬ್ಜಜಂ ಚಂದ್ರಂ ಭಾಸುರಚಿತ್ತ ತಮದ್ಯಗೋದ್ಭವರುರುತೇಜಃಪುಂಜರಾದರತ್ರಿಗೆ ಪುತ್ರರ್ (ಎಕ. V, ಬೇಲೂರು. ೯೨-೧೩; 1279) : "ಕಾಲತುದಿ" (ಶಾಪಮಂ. ಟಿಪ್ಪಣಿ. ೨೯೫): ಯಮಳರೊಱಗಿರೆ ಕಂಡು ಮನದಲಿ ತಮವ ಹಿಡಿದನು ನೀರುಗುಡಿದೀ ಮಮತೆ ಮಿಗಲಾರ್ಯವೆನೆನುತಿಳಿದನು ಸರೋವರವ (ಕುವ್ಯಾ. ಅ. ೨೩-೨೫). ೧,೨:ಕಣ್ಮಲರ ಬೆಳ್ಪುಗಳಾಲಿಯ ಕಪ್ಪಿನೊಳ್ ಪೊದಳ್ದೊಡನೊಡನೋಡುವಟ್ಟೆಸಗೆ . . . ಸತ್ವಮುಂ ತಮಮುಮಂ ಕಡೆಗಣ್ಣೊಳ್ ಕಂಡೆನೋ ವಳಾ (ಪಂಪಭಾ. ೪-೭೮). ೩. ಕತ್ತಲೆಯನ್ನು ಹರಡುವ ಅಸ್ತ್ರ; ಅಂಧಕಾರಾಸ್ತ್ರ:ಅರಸನೆಚ್ಚಾ ಸರ್ಪಬಾಣವ ಗರುಡಬಾಣದಿ ತಮಕೆ ತರಣಿಯ(ಕೌಶಿಕಾ. ೨೨-೩೧). ೪. ರಾಹು : "ಭಾನುರಿಪು ಸಿಂಹಿಕಾಪ್ರಿಯಸೂನು ತಮಂ

ರಾಹು" (ವಸ್ತುಕೋ. ೧೩-೭೫); ತಮ ಶಶಾಂಕನ ನುರಿಗಲಾಜದೆ ಕ್ರಮದಲಾ ರೋಹಿಣಿಯು ನುಂಗಲು ಭ್ರಮಿಸಿ ಹರಿತಹವೋಲು (ಕೌಶಿರಾ. ೩೭-೧೫). **೫. ಅಜ್ಞಾನ :** ಮಾಡಿಸಿ ತಮಮಂ ದೃಷ್ಟಿಯೊಳೊಂದಿಸಿ ತತ್ತ್ವಾರ್ಥಮಂ ಜಗದ್ವ್ಯವಹಾರಕ್ಕಂದು[ಟಿ] ಮಾಡಿದ ವಿದ್ಯಾನಂದಸ್ವಾಮಿಯ ಮಹೋದಯಂ ಕೇವಳಮೇ (ಪುಷ್ಪಪು. ೧-೨೫) ; ವೇದ ತಮದಿ ಮುಳುಗಿತ್ತು, ಮನುಜಮನ ತಮದ ಬೀಡು ಆಗಿ (ಅರಳು. ೪೩೪-೧೦). **೬. ಸಲ್ಲದ ಕಾರ್ಯ; ಪಾಪ:** ಮಾಡದೊಡೆ ತಾಯ್ಗೆ ಮರಣಂ ಮಾಡಿದೊಡೆನ್ನೊಂದು ಗತಿಗೆ ಕೇ[ಡಿಂ]ದೇನಂ ಮಾಡುವೆನೆಂದಾಂದೋಳಮನಾಡೆ ಮನಂ ತಮಮನಪ್ಪುಕಯ್ದುನಿಳೀಶಂ (ಯಶೋಚ. ೩-೨೦). **೭. ಪಾದಾಗ್ರ ; ಕಾಲಿನ ತುದಿ. ೮. ರಾಕ್ಷಸ ; ದುಷ್ಟ :** ಎಲೆ ಮುರಾರಿ ಮುಕುಂದ ವೇದವ ಕಳಲು ತಮನನು ಸೀಳ್ದೆ (ಕೌಶಿರಾ. ೮೩-೪೭) ; ಘನ ತಮನ ವಧಿಸುತಲಿ ವೇದವ ವನಜಸಂಭವಗಿತ ಮತ್ಸ್ಯನೆ (ಸುದಾಮ. ೩-೧೫).

[ಸಂ.]

ತಮಂಗ (ನಾ). ವೇದಿಕೆ ; ಜಗಲಿ ; ರಂಗಸ್ಥಳ : 'ತಮಂಗ ಮಂಟಪ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ತಮಂಗಮಂಟಪ (ನಾ). ರಂಗಮಂಟಪ; ಸಭಾಮಂದಿರ: ಮೂಡವಟ್ಟಿನ ಕೋಡುಂಗಲ್ ನಡೆದು ಬರ್ಪಂತೆ ಬಂದು ತಮಂಗಮಂಟಪದ ಮತ್ತವಾರಣದ ಕೆಲಕ್ಕೆ ಮತ್ತವಾರಣಮಂ ಸಾರ್ಚಿ ಪೊಡೆವಡುತ್ತುಂ (ಅನಂಪು. ೨-೨೯ ವ). [ತಮಂಗ + ಮಂಟಪ]

ತಮಂಧ (ನಾ). **೧.** ಕಗ್ಗತ್ತಲೆ; ದಟ್ಟವಾದ ಕತ್ತಲೆ : ತಮಂಧ ಘನ ಜ್ಯೋತಿ ಕಿಱಿದೆನ್ನಬಹುದೇ (ಬಸವ. ೬) ; ಮುಕುರಕ್ಕೆ ತಮಂಧವೆಂದು ಒರಸಿದವರುಂಟೇ (ವೀರಮಾ. ೪೯-೧೫೩) ; ಹಂಪೆಯ ಮಾದಿರಾಜನ ಜ್ಞಾನದೀಪ್ತಿಕೆ ಕವಿವ ಮಾಯಾತಮಂಧವಳಿವಂತೆನ್ನ ಹೃದಯದೊಳು ಬೆಳೆಬೆಳಗುಗೆ (ಹಡಕಾ. ೧-೧೦). **೨. ಅಜ್ಞಾನ :** ತಮಂಧ ಗುಜಿಯಾಗಿ ಲಯವಾಗಿ ಹೋದವರ ಕಂಡೆ ಕಾಮ ಗುಜಿಯಾಗಿ ಬೆಂದು ಹೋದವರ ಕಂಡೆ (ಅವಚಂ. ೩೧-೧೩೨) ; ಮೋಹ ಮಾಯಾಧಿಕ ತಮಂಧ ಸಮೂಹಮಂ ಸಂಹರಿಸಿ (ಬಸಪು. ೮-೫೭) : ಕಡು ಚೆಲುವಿನೂರ್ವಸಿಯ ಸಂಗವ ಬಿಡದೆ ವಿಷಯಾಸಕ್ತನಾಗಿಯೆ . . . ಕಡುತಮಂಧ[ಪಾಠಾಂ. ಡ]ದೊಳಿರ್ದನು (ನಿಭಾಗ. ೧೧-೩೨೨). [<ಸಂ. ತಮೋಂಧ]

ತಮಂಧಪಟ (ನಾ). = ತಮಂಧವೃಂದ: ಒಡಲುಗೊಂಡ ತಮಂಧ ಪಟವೋ ನಡೆವ ನೀಲಾದ್ರಿಗಳೊ . . . ಎನಲೆಡೆವಿಡದೆ ಸಂದಣಿಸಿ ಬೇಡರು ಬಂದರಾಯೆಡೆಗೆ (ಬಸಪು. ೫೮-೪೮). [ತಮಂಧ + ಪಟ್ಟ]

ತಮಂಧವೃಂದ (ನಾ). ಕಗ್ಗತ್ತಲೆಯ ಮೊತ್ತ, ಹರಹು: ಇದು ಪರ್ಬಿರ್ದ ತಮಂಧವೃಂದಮಿದು ಕಾಳಿಂದೀ ಪ್ರವಾಹಾಂಬುವಿಂತಿದು . . . ತಾನೆಂಬಂತೆ ಮೆಯ್ಗಪ್ಪಿನೊಪ್ಪದಿನಂದೇಳ್ತರುತಿರ್ದುದುಗ್ರ ಶಬರಾನೀಕಂ (ತ್ರಿ ಪು ವಿ. ೨೭-೪೩). ['ಮಂಧ + ವೃಂದ]

ತಮಂಧಾಕಾರ (ನಾ). ಶೂನ್ಯ (?) : ಭ್ರೂಮಧ್ಯಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಆಜ್ಞಾಚಕ್ರ ಮನವೆಂಬ ಮಹಾಭೂತ ತಮಂಧಾ[ಪಾಠಾಂ. ದಾ]ಕಾರ ದ್ವಿದಳ ಪದ್ಮ ಅಲ್ಲಿಹ ಅಕ್ಷರವೆರಡು (ಅವಚಂ. ೪೪-೧೮೮). [.?]

ತಮಃಪಟ (ನಾ). = ತಮಂಧಪಟ : ಬೆಸಗೊಳೆ ದಶನದ್ಯುತಿ ದೆಸೆದೆಸೆಯ ತಮಃಪಟಮನುಗಿಪಟಂಗೊಳೆ ದೇವಂ ಬೆಸಸಿದನಾ ಕನ್ನೆಗೆ (ಶಾಂತಿಪು. ೪-೬೫): ಘನಮೋಹತಮಃಪಟಾವೃತಂ ಜಗಮದಱೊಳ್ ಮುನಿಭಾನು ಭವದ್ವಾಕ್ಪ್ರಭೆಯನಿಶಂ ಬೆಳಗದೊಡೆ ಸತ್ಪ್ರವರ್ತನಮುಂಟೇ (ಚಂದ್ರಪು. ೯-೩೧): [ಸಂ. (ತಮಸ್ + ಪಟ)]

ತಮಃಪಟಲ, ತಮಃಪಟಳ (ನಾ). ಕತ್ತಲೆಯ ಮೊತ್ತ ; ಅತಿಶಯವಾದ ಅಂಧಕಾರ : ಮುಡದಿಯರ ಮುಡಿಮುಡಿಗಳೊಡನೊಡನೊರಸಲೊಡನೊಗೆದು ನೆಗೆವ ಪುಡಿಗತ್ತುರಿಯ ಪರಾಗಪಟಲಂ ಪರೆದು ಪರಿಕಲಿಸಿ ಹಸನರುಚಿ ಚಂದ್ರಿಕೆಗಗಿದು ನೆಗೆವ ತಮಃಪಟಲದಂತೆ ಪರಿರಂಜಿಸೆಯುಂ (ರಾಜಶೇ. ೭-೧೭ ವ). **ತಮಃಪಟಳ :** ಬಲವರುತಿರ್ಪ ಭಾನುಗೆ ತಮಃಪಟಳಂ ಸುಗಿದಪುವೇವಿಳಾವಳಯಮನಾಸೆವಟ್ಟು ನೆಲಸಿರ್ದುದೊ ಪೇಟಿನೆ ಮಂದರಾಗ್ರದೊಳ್ ನೆಲಸಿದ ನೀಲಚೂಳಿಕೆ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೧೨-೯೦).

[ಸಂ. (ತಮಸ್ + ಪಟಲ)]

ತಮಃಪಟಳ 'ತಮಃಪಟಲ' ನೋ.

ತಮಃಪ್ರಭೆ (ನಾ). ಒಂದು ನರಕದ ಹೆಸರು ; ಕತ್ತಲೆ ತುಂಬಿರುವ ನರಕ : ಪದಿನಾಱು ಸಾಸಿರಯೋಜನ ಬಾಹುಲ್ಯದಿಂ ತಮಃಪ್ರಭೆಯೆಂಬಾಱನೆಯ ನರಕಂ (ಸುಕುಮಾ. ೧೧-೪೧ ವ).

[ಸಂ. ತಮಃಪ್ರಭಾ (ತಮಸ್ + ಪ್ರಭಾ)]

ತಮಃಸಂಗತಿ (ನಾ). **೧.** ಕತ್ತಲೆಯ ಒಡನಾಟ,-ಸಹವಾಸ. **೨.** ತಮೋಗುಣದ ಸಂಪರ್ಕ. **೧, ೨ :** ತಮಃಸಂಗತಿ ರಾತ್ರಿಗಾಱದು ಸುಗಂಧೋತ್ಫುಲ್ಲಪುಷ್ಪಕ್ಕುಪಾತ್ತ ತಪೋಹೀನತೆ ಚೈತ್ರದೇಶಕ್ಕಿಗೆ ಮಹದ್ವಂದಿಗ್ರಹಂ ತ್ಯಾಗಿಗವ್ರತಯೋಗಂ ಜಳಪಕ್ಷಿಗಲ್ಲದೆ ಜನಕ್ಕಿಲ್ಲಲ್ಲಿ ಬೇಱಲ್ಲಿಯುಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೨-೨೯).

[ಸಂ. (ತಮಸ್ + ಸಂಗತಿ)]

ತಮಕ (ನಾ). ಶ್ವಾಸರೋಗದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಗೆ : ಈ ಶ್ವಾಸರೋಗವು ಕ್ಷುದ್ರಕವೆಂದೂ, ತಮಕವೆಂದೂ, ಛಿನ್ನವೆಂದೂ, ಮಹಾನೆಂದೂ, ಊರ್ಧ್ವವೆಂದೂ ಐದು ವಿಧವಾಗಿರ್ಪುದು. . .ವಾಯುವು ಊರ್ಧ್ವಮುಖವಾಗಿ ಶ್ಲೇಷ್ಮವನ್ನು ಪ್ರತಿಲೋಮವಾಗಿ ಶಿರಸ್ಸಿಗೈದಿಸಿ ತಮಕವೆಂಬ ಶ್ವಾಸವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವುದು (ಸಕವೈ. ೨೨೮). [ಸಂ.]

ತಮಕು (ನಾ). ಡಂಗುರ ಸಾರುವ ಒಂದು ಚರ್ಮವಾದ್ಯ ; ತಮಟೆ : ಎನಗೊಂದೇ ತೊಣೆ ಬೆಂಗಳೂರು ಬಱಿಕಂ ಬೇಱೊಂದು ನಾಡೆಂದಿಗುಂ ಮನಗಾಣಲ್ಕೆಣೆಯಾಗದೆಂದು ತಮಕಂ ಪೊಯ್ಸುತ್ತೆ ತುಂಕೂರು ತಾಂ ಜನರಿಂದಂ ಪೆಸರಾಂತೆ (ಮೈಸೂಮ. ೬-೦೨). 'ಟುಮುಕು' ಪರಾ.

[←ಹಿಂ. ಮರಾ. ಟಮಕೀ./ತಮಿ. ತಮುಕ್ಕು]

ತಮಟೆ 'ತಂಬಟ' ನೋ.

ತಮಟೆಬಳ್ಳಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಳ್ಳಿ : ತಮಟೇಬಳ್ಳಿ, ಶಂಬೆ (ಮೃಶಿಗಿ. ೧೭-೨೯೭). [ತಮಟ್ಟೆ + ಬಳ್ಳಿ]

ತಮಡಿ 'ತಮ್ಮಡಿ' ನೋ.

ತಮಣೆ 'ತಮ್ಮಣೆ' ನೋ.

ತಮತ (ಗು). **೧.** ಇಚ್ಛಿಸುವ ; ಹಂಬಲಿಸುವ. **೨.** ಬಯಸಲ್ಪಟ್ಟ ; ಅಪೇಕ್ಷಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. [ಸಂ.]

ತಮತು 'ತನತ್ತು' ಪರಾ.

ತಮತ್ತು 'ತನತ್ತು' ಪರಾ.

ತಮನ (ನಾ). ಉಸಿರುಕಟ್ಟುವಿಕೆ. [ಸಂ.]

ತಮನಿಭ (ನಾ). ಕತ್ತಲೆಯಂತೆ ಇರುವುದು : ಮಲಯದ ಅನಿಲನು ತಾನಪನನಲನು ಮಣಿಭವನವು ತಮನಿಭವು ಕನ್ನಡಿಸುವ ನವಕವಿಯುವ ನಾವನು ವಿರಹಿಣಿಯರ ಬವಣೆಯನು (ಇಂಚಾವ. ೨೦೦-೮೭).

[ಸಂ. (ತಮ + ನಿಭ)]

ತಮಪ್ರಭೆ (ನಾ). = ತಮಃಪ್ರಭೆ : ಅಲ್ಲಿಂ ಕೆಳಗೇಕರಜ್ಜು ಪ್ರಮಾಣಾಂತರದೊಳಮಘವಿಯೆಂಬ ಪೆಸರ ತಮಪ್ರಭೆಯೆಂಬಾಱನೆಯ ನರಕಮಿರ್ದುದು (ಆಜಿಪು. ೧೧-೭ ವ) : ಅಧೋಲೋಕದಲ್ಲಿ (೧) ರತ್ನಪ್ರಭೆ, . . . (೬) ತಮಪ್ರಭೆ, (೭) ಮಹಾತಮಪ್ರಭೆ ಎಂದು ಏಳು ನರಕಗಳು ಇರುತ್ತವೆ (ಜೈನಪ. ೪೪೭). [<ಸಂ. ತಮಃಪ್ರಭಾ]

ತಮರ್, ತವರ್, ತವರು₁, ತವುರು, ತೌರು (ನಾ). ೧. ತನ್ನವರು; ಬಾಂಧವರು; ಸ್ವಕೀಯರು: (ಕ). ೨. ಜನ್ಮಸ್ಥಳ; ಹುಟ್ಟೂರು. 'ತಮರೂರ್' ಪರಾ. **ತವರ್**: ೧. ಜನಪಿತೃಗಳ್ ಜನತನಯಂ ಜಿನೇಂದ್ರ ತವರೆಲ್ಲಮೊಡನೆ ತಳರಲೊಡಂ ಬಮ್ಮನೆಯಾಗಿ ಮದುವೆಗಳುಪಿದ ಮನೆಯಂದದಿನಿರ್ದುದಂದಯೋಧ್ಯಾನಗರಂ (ಆಜಿಪು. ೬-೯೦): ತಾಯೇ ತವರೇ ತ್ರಿಭುವನದಾಯುವೆ ಜಗದುಸಿರೆ ಜಗದ ಕಣ್ಣೆ ಜಗನ್ನಿರ್ವಾಯನಿಧಿಯೇ ಸುಧಿಯೇ ಕಾಯೆನ್ನಂ ಕರುಣದಿಂದೆ ಸಲಹೆನುತಿರ್ದಂ (ಗಿರಿಕ. ೪ ೪೮). ೩. ನೆಲೆ; ವಾಸಸ್ಥಾನ; ಆಶ್ರಯಸ್ಥಾನ: ಅಱಿವಿನ ತವರೆನೆ ಧರ್ಮದ ದಗುಂತಿಯೆನೆ ನೆಗಟ್ದಿಳ್ ಭೂಭುವನಕ್ಕೆ ಸಾವಿಯಬ್ಬೆಗಮವನಿಜೆಗಂ ದೊರೆಯೆನಲ್ಕೆ ಪೆಣ್ದಿರುವೊಳರೇ (ಎಕ. II, ೦೩೯-೬ : ಸು. 950); ಇದು ಪೆಂಪಿಂಗೆ ತವರ್ಸುಖಕ್ಕೆ ಕಣಿ ಸೌಖ್ಯಕ್ಕಾಗರಂ (ಸುಕುಮಾ. ೧-೬೯): ದಯಾನದಿಗುತ್ಪತ್ತಿಯ ಬೆಟ್ಟು ತತ್ವದ ತವರ್ . . . ಎನೆ ಜನಂ ಭೂಭಾಗದೊಳ್ಪಂಪುವೆತ್ತುದು (ಸೌಇಇ. XI-1, ೧೧೧-೦೮: 1071); ಠಕ್ಕಿನ ಪಟ್ಟ್ಕೆ ಕಾಳಿಯ ತವರ್ ಕವಡಿಂಗೆಡೆಸೊರ್ಕಿನಿರ್ಕೆ (ಚಕವಿ. ೬-೭೪). ೪. ಹುಟ್ಟಿದ ಮನೆ; ತಾಯಿ-ತಂದೆಗಳ ಮನೆ: ತಾಯ್ತಂದೆ ಬಂಧು ಬಳಗವೆ ಕುಲವೆ ಬಲವೆ ಛಲವೆ ತವರೆ ಕಣ್ಣೆ ಗತಿಯೆ ಮತಿಯೆ . . . ಕಾವುದು ಕಾವು[ದೆ]ಂಬೆ (ಬಸರ. ೨-೫೪). **ತವರು₁**: ೧. ತಂದೇ ತವರೇ ಹೊಣೆಯೇ ತೊಣೆಯೇ (ಉದ್ಭದೇ. ೩-೨೮). ೨. ಈತನ ತವರು ಹಂಪಿಯ ಬಳಿಯ ನಿಂಬಾಪುರ (ಭಾರದ. ೨೮೬). ೩. ದಯದ ಸಿರಿಯುಂ ದಯದ ತವರುಂ ದಯದೊಱತೆಯುಂ . . . ಎಂದೆನಿಪ (ಸಾನಂದ. ೮-೬೭); ರಸಪೂರ ಭಾವದ ತವರೆನಿಸಿ ತ್ರಿಜಗದ ಸಭೆಯು ಬೆಱಗಾಗೆ ನರ್ತಿಸಿದ (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೩೩-೯೯); ಭಾರತ ಖಂಡದವನಿಯೊಪ್ಪುತಿಹುದು ಸಕಲ ಸುಖಭೋಗ ಮೋಕ್ಷಕ್ಕೆ ತಾಂ ತವರೆನಿಸುತ (ಗುರುಬಾ. ೦-೧೪): ಆಸೆಯ ರಂಗವೊ, ಈ ಭುವನವು ಆಶಯಗಳ ಹಿರಿ ತವರೊ (ವಿಸೀಗೀ. ೮-೨): ಎಲ್ಲ ವಿದ್ಯೆಯ ತವರು ಆಕೆ (ಸಮಜೀ. ೨೦೯). ೪. ತವರು ಪೊಕ್ಕಿಲು ಮಾಗಿ ಮದ್ಗೃಹವಿವಳ್ಗೀ ಸಂತಸಕ್ಕಿಲ್ಲ (ಅರ್ಧನೇ. ೭-೦೯); ಆ ಸತಿ ತನ್ನ ತವರಿನಲಿ ಇರಲು ಬಹುದಿನ ಸವೆಯೆ (ಕುವ್ಯಾಅ. ೭೦ಇ. ೨೫-೪೫); ಮಾವನ ಮಗಳು ಮುನಿದು ತವರಿಗೆ ಹೋಗ್ಯಾಳೊ (ಗಾಳಿಗು. ೦೬): ಹೊಸ ಹೆಂಡತಿಯನ್ನು ಮೊದಲ ಬಾರಿ ತವರಿಗೆ ಕಳುಹಿಸಿದ ಗಂಡನಂತೆ . . . ತಪಸ್ಸು ಮಾಡಿದ (ಹುಡ್ಹುಹು. ೦೬). 'ತವರುಮನೆ' ಪರಾ. **ತವುರು**: ೩. ಹಿಂದೂ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ತವುರಾಗಿದ್ದ ವಿಜಯನಗರದ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ನಾಟ್ಯಕಲೆಯು . . . ಮಾನ್ಯವಾಗಿತ್ತು (ಭಾರದ. ೫೫೧). ೪. ವರಕುಮಾರರು ನಮಗೆ ಜನಿಸಿದ ಹರುಷವಾರ್ತೆಯ ನಮ್ಮ ತವು[ಪಾಠಾಂ. ಶೌ]ರಿಗೆ ನಿರುತದಲಿ ಹೇಳೆನಲು (ಸಂಭಪ. ೧೫-೯೩): ಅಟ್ಟಕೆ ಏಣ್ಯಾಸೆ ಬೆಟ್ಟಕೆ ಬಿದಿರಾಸೆ ಹೆಣ್ಣುಮಕ್ಕಳಿಗೆ ತವುರಾಸೆ (ನಾಪದ. ೬೮). **ತೌರು**: ೧. ಅತ್ತಿಗೆ ತೌರಲ್ಲ ಹಿತ್ತಾಳೆ ನಗವಲ್ಲ (ಇಂಜಾಪ. ೦೬೧-೯೩): ಹೋಗೋಳು ಹೋಗ್ತೀಯ ಹೊನ್ನೋಲೆ ಅತಿಗವ್ಮ ತೌರೊಳ್ಳೇದೆಂದು ಇರಬೇಡ (ನಾಪದ. ೭೦). ೩. ಭಾಗೀರಥೀಪತನ ಗತಿಗೆ ತೌರಿದೆಯೆನುತ . . . ನೋಡುತ್ತ ಬೆರಗಿನಿಂ ಕುಳ್ಳಿರ್ದನು (ವಂಕಾರಾ. ೫-೨-೩). ೪. ಹೆಣ್ಣುಮಕ್ಕಳನ್ನು ತೌರಿಗೆ ಕರೆದುಕೊಂಡು ಬಂದು (ಮುಗಮಾಂ. ೧): ಹೆಂಡತಿಯನ್ನು ಒಮ್ಮೆ ತೌರಿಗೆ ಕಳಿಸಿದವರು . . . ಹಿಂದೆ ಕರೆದುಕೊಂಡು ಬರಲೇ ಇಲ್ಲ (ರಕ್ತರೂ. ೫೩).

ತವರುಮಾಡಿಸು = ತವರುಮನೆಯ ಉಪಚಾರವನ್ನು ಮಾಡಿಸು: ಅವರವರ ಪತಿಕುಲದಿಂದ ಒಟ್ಟಿಗೆ ಕರತಂದು ಅವರಿಗೆ ತವರುಮಾಡಿಸುವಲ್ಲಿ ಆತನ ಮನಸ್ಸು ಸುಖಾಸುಖಗಳ ನಡುವೆ ಆಂದೋಲಿಸುವಂತೆ (ಕನ್ನಇ. ೩).

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ಮಲ. ತಮರ್; ತೆಲು. ತಮರು]

ತಮರೂರ್, ತವರೊರು, ತೌರೂರು (ನಾ). ೧. (ಹೆಣ್ಣಿನ) ಹುಟ್ಟಿದ ಊರು; ಜನ್ಮಸ್ಥಳ: ತಮರೂರ್ಗೆಪೋಪ ಕುಲಜಾಂಗನೆಯರ್ ಕಮಲೋದರಂಗೆ ಪಡೆದರ್ ಮುದಮಂ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೬೨). **ತವರೂರು**: ೧. ಸುಲೋಚನೆಯಾವುದ್ದಾಮ ನದಿಯ ಹೆಮ್ಮಡುವಂ ಪೊಕ್ಕಳ್ ತಾಮರಸನಿವಾಸಿನಿ ತವರೂರಂ ತವಕದಿ ಹುಗುವಂತೆ (ಜಯುಕಾ. ೯-೨೯); ಶ್ರೀಕಾಂತಂಗೆ ತವರೂರೆನಿಸಿ ಸಂತಸವಡೆದುದಾ ಸೌರಾಷ್ಟ್ರ ಸಕಲದಿಗಂತಕ್ಕೆ ಸತ್ಕೀರ್ತಿವಡೆದು (ಮೋಹಕ. ೨-೧೫): ತವರೂರ ಮಱೆಯಿಸಿ ನಿದ್ರೆಯ ತೊಱೆಯಿಸಿ ಸವಿಗಳನಱಿಯಿಸು (ಭರಪ. ೬-೩೯): ಅವನ ತವರೂರಿನವರಾದರೊ ಅವನನ್ನು ಒಪ್ಪದೆ ಒಲ್ಲದೆ ಹೀಗಳೆದರು (ಗೊರೂಭಾ. V. ಮುನ್ನುಡಿ); ತವರೂರ ದಾರೀಲಿ ಕಲ್ಲಿಲ್ಲ ಮುಳ್ಳಿಲ್ಲ (ಹಳ್ಳಿಯ. ೯೧). ೨. ಆಶ್ರಯಸ್ಥಾನ; ನೆಲೆ: ಕಾಮ ಕ್ರೋಧ ದ್ವೇಷ ಮೋಹಗಳ ತವರೂರು ರಾಜಕೀಯವೆಂಬುದನ್ನು ಅವಳು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಅರಿತಿದ್ದಳು (ಶ್ರೀರಾಯ. ೨೭೪). **ತೌರೂರು**: ೧. ಹೆಣ್ಣಗೆ ತೌರೂರು ರಸಬಾಳೆಹಣ್ಣಂತೆ (ಜಗೀತ. ೩೦): ತೊಟ್ಟಿಲ ಹೊತ್ಕೊಂಡು ತವರುಬಣ್ಣ ಉಟ್ಕೊಂಡು ಅಪ್ಪ ಕೊಟ್ಟೆಮ್ಮಿ ಹೊಡಕೊಂಡು ತೌರೂರ ತಿಟ್ಹತ್ತಿ ನಿಂದು ನೋಡ್ಯಾಳೋ (ಗರತಿ. ೫೬). ೨. ಇಂದಿನ ಕಳಸಾಪುರವೆಂದರೆ . . . ಕೃತ್ರಿಮ ಮೋಸಗಳ ತೌರೂರು (ಕಳಹು. ೧೦೩). [ತಮರ್ +ಊರ್]

ತಮರ್ಮನೆ, ತವರುಮನೆ, ತವರ್ಮನೆ, ತೌರುಮನೆ, ತೌರ್ಮನೆ (ನಾ). ೧. (ಹೆಣ್ಣಿನ) ಹುಟ್ಟಿದ ಮನೆ; ತಂದೆತಾಯಿಯರ ಮನೆ: ಗಟಪುವೆಳಗಿಳಿಯ ಬಳಗಕ್ಕೆ ತಮ[ಪಾಠಾಂ. ವ]ರ್ಮನೆಯಾದಿಮ್ಮಾವಿನ ಪೊದಱೊಳಂ (ಕಬ್ಬಿಗ. ೩೦). **ತವರುಮನೆ**: ೧. ನಿನ್ನ ದೆಸೆಯಿಂ ಮಿಗೆ ತವರುಮನೆಗಾಯ್ತು ಕಡುದುಃಖಗಳು (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೩೦-೩೬): ತನ್ನ ತವರುಮನೆಗೆಲ್ಲ ತಾನೊಡತಿಯೆಂಬುನ್ನತಿವಡೆವುದಱಿಂದ ತನ್ನಿನಿಯನಿಗೂಳಿಗದವಳಪ್ಪುದು ಸಂಪನ್ನತೆಯೆಂದು ಬಗೆವುದು (ಹದಿಬ. ೩-೩೫): ತವರು ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಹೆಂಡತಿಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಬಂದು ನಾರಾಯಣ ಎಲ್ಲಿಗೋ ಓಡಿಹೋದನು (ತ್ಯಾಗಮ. ೨೦೯): ತಾಯಿ ಇದ್ದರೆ ತವರುಮನೆ, ನೀರಿದ್ದರೆ ಕೆರೆ ಭಾವಿ (ಗಾದ). ೨. ನೆಲೆ; ಆಕರ; ಆಶ್ರಯ: ಸವಿನುಡಿಯ ದುರ್ವ್ಯಸನಿ ತೊಂಡಿನ ತವರುಮನೆ ಬಾಹಿರರಿಗಾಶ್ರಯಭವನ (ಕುವ್ಯಾಸ. ೧೦-೧೨); ನೀಲಗಿರಿ ಹಲವು ದ್ರಾವಿಡಭಾಷೆ ಉಪಭಾಷೆಗಳ ತವರುಮನೆಯಾಗಿದೆ (ದ್ರಾವಿವಿ. ೪೦೧). **ತವರ್ಮನೆ**: ೧. ಮದಾಳಿಯುಂ ನಂದನವನದಿಂ ಸರೋಜವನದಿಂದಮಗಲ್ದ ಮದಾಳಿಯಂತೆ ಮಱುಗಿ ತನ್ನ ತವರ್ಮನೆಯಲ್ಲಿರ್ಪುದುಂ (ಸುಕುಮಾ. ೬-೩೨ ವ): ತವರ್ಮನೆಯವರಂ ಕಂಡೊಡೆ ರಾಗಿಸಿ ಕರೆದೊಡನುಂಡುಂ ಬೇಡಿದುದನೀವರಱಗುಲಿವೆಂಡಿರ್ (ಸಮುಪ. ೫-೯೬); ಎನ್ನ ತವರ್ಮನೆ ಗೆಂಟಾದುದಕ್ಕುಬ್ಬೆಗಂಬಟ್ಟಿರ್ದಂ (ಬಂಹರಿ. ೯-೬೦ ವ); ಲಕ್ಷ್ಮಿಯ ತವರ್ಮನೆ ತಿಂಗಳ ಪೆತ್ತ ತಂದೆ . . . ವಲಂ ಮಹಾರ್ಣವಂ (ಕಾವ್ಯಸಾ. ೬೯). ೨. ಪಂಡಿತಮಂಡಳಿಗಂ ಕವಿಮಂಡಳಿಗಂ ತನ್ನ ಮನೆ ತವರ್ಮನೆ (ಆಜಿಪು. ೦-೨೮): ಸಕಲಗುಣಾಢ್ಯ ಸತ್ಯದ ತವರ್ಮನೆ . . . ನಿರ್ಮಳ ಸಚ್ಚರಿತ್ರ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೮-೧೫೬); ಸುರತರು ಸುಗಂಧದ ತವರ್ಮನೆಯಿದೆಂದೆನಿಪ ಪೂದೋಟಮಂ ದೂರದಿಂ ಕಂಡು ಸೊಂಪೇಱಿ (ಪುಷ್ಪರ.ಹ. ೫೨೨-೨೨); ಕಡು ಚಲುವಿನ ತವರ್ಮನೆ ಇದು (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೩೦-೩೦): ಆವನಾಶ್ರಮವು ವಿದ್ಯೆಯ ತವರ್ಮನೆಯಾಗಿತ್ತು (ಮಹಸ. ೬೦). **ತೌರುಮನೆ**: ೧. ತೌರುಮನೆಗೆಯ್ದಿರ್ದು ಬಹುದಿಸ ನಾರಿ ರನ್ನೆ ಸುಭದ್ರೆ (ಜಿನಭಾ. ೩೨-೪೬): ಎಂಥ ಮೋಹದ ಮಗಳಾದರೂ ತೌರುಮನೆಯನ್ನು ಒಂದು ದಿನ ಬಿಡಲೇಬೇಕು (ಕಾವ್ಯಸ. ೪೬): ಸಕಲ ಸೌಭಾಗ್ಯಕ್ಕೂ ತೌರುಮನೆಯಾದ ಲಕ್ಷ್ಮಿಯು ತಾನು ಉದ್ಧಾರವಾಗಬೇಕೆಂದು ನಿನ್ನ ಕೈ ಹಿಡಿದು ನಿನ್ನ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ನೆಲೆಯಾಗಿದ್ದಾಳೆ (ನೀತಿಚಂ.

VIII, ೨೯). **ತೌರ್ಮನೆ:** ೧. ಅವರ್ಗೆ ತಾಯ್ಮನೆ ಅವರ್ಗೆ ತೌರ್ಮನೆ [ಪಾಠಾಂ. ತವರ್ಮನೆ]ಯವರ್ಗೆ ಹೊಕ್ಕಿಲಮನೆಯು ಮೇಳಂಗವಿಯ ಬೆಳಗುವನೆಯ್ದೆ ರಕ್ಷಿಪ್ಪರಮನೆಯು ತಾನೆ (ಸಾನಂದ. ೯–೧೩). ೨. ಮನಸಿಜ ನಂಕದ ಕಣವಿಂಪಿನ . . . ಚದುರ ತೌರ್ಮನೆಯೆನಿಸಿ ವಿರಾಜಿಕುಂ ಸುವೇಶ್ಯಾವಾಟಂ (ಉದ್ಧೃಟ. ೦–೭೯) : ಅಂತಃಪುರವು ಲಕ್ಷ್ಮಿಗೆ ತೌರ್ಮನೆ ಯಾಗಿಯಿರುತ್ತಿರಲು (ಸೌಗಂಧಿ. ೬೦–೧೧).

[ತವರ್ + ಮನೆ]

ತಮವಿಡಿ (ಕ್ರಿ). ೧. ಕತ್ತಲೆ ಕವಿ; ಅಂಧಕಾರ ಆವರಿಸು: (*). ೨. ಮಂಕು ಕವಿ ; ಅಜ್ಞಾನ ಆವರಿಸು: ಕುಮತಿಗಳು ನಾಯ್ವಾಲನುಂಡರೂ ತಮವಿಡಿದು ಮರುಳ್ಗೊಂಡರೂ (ಬಸವು. ೫೪–೩೦). [ತಮ + ಪಿಡಿ$_1$]

ತಮಸಾನದಿ (ನಾ). ಒಂದು ನದಿಯ ಹೆಸರು : ಪುಣ್ಯಾಶ್ರಮಮೊಂದು ತಮಸಾನದಿಯ ತೀರದೊಳ್ ವೆಸರ್ವಡೆದಿರ್ಪುದು (ಅದ್ಭುತ. ೧–೬) : ಅಯೋಧ್ಯೆಗೆ ಅನತಿದೂರದಲ್ಲಿ ಹರಿಯುವ ತಮಸಾನದಿಯ ತೀರದಲ್ಲೇ ಅವನ ಪುಣ್ಯಾಶ್ರಮವು . . . ಇದ್ದಿರಬೇಕು (ಭಾರದ. ೮೬)

[ಸಂ. ತಮಸಾನದೀ (ತಮಸಾ + ನದೀ)]

ತಮಸಿ (ನಾ). ಒಂದು ನರಕದ ಹೆಸರು : ಪಂಕಪ್ರಭೆಯೊಳ್ ಆರಾ ಮಾರಾ ತಾರಾ ಚರ್ಚಾ ತಮಸೀ ಘಾಡಾ . . . ಪ್ರಕೀರ್ಣಕವಿಕಲ್ಪದಿಂ ದಶಲಕ್ಷಬಿಲಂಗಳಪ್ಪುವು (ತತ್ತ್ವಪ್ರ. ೧೩೦). [?]

ತಮಸೀಲು (ನಾ). = ತಪಶೀಲು : ಟೀಪುಸುಲ್ತಾನರ ಶೀಮೆ ಸರಹದ್ದು ತಮ್ಮಶೀಮೆ ಸರಹದ್ದು ಸಹ ನೋಡಿ ತಮಸೀಲಲ್ಲು ಬರಕೊಂಬ ಬಗ್ಗೆ ಈ ಇಂಜನೇರುಸಾಹೇಬರು ಮಹಾಬುದ್ಧಿಶಾಲಿಯರಾಗಿ ಇದ್ದಾರೆ (ರಾಜೇಂದ್ರ. ೫೦). [P ಇದು ತಪಶೀಲು ಎಂಬುದರ ಅಪಲಿಖಿತ]

ತಮಸೂಕು (ನಾ). ಕರಾರುಪತ್ರ;, ಲಿಖಿತ ದಾಖಲೆ: (*).

[←ಅರ. ಹಿಂ. ತಮಸ್ಸುಕ್; ಮರಾ. ತಮಸೂಕ್, ತಮಾಸೂಕ್]

ತಮಸ್ತಮ (ನಾ). ಗಾಢವಾದ ಕತ್ತಲೆ; ಘೋರಾಂಧಕಾರ: ಚಂಡ ವಿರೋಧಿಸಾಧನ ತಮಸ್ತಮ[ಪಾಠಾಂ. ಶ್ಚಯ]ಮೋಡೆ ವಿಶಿಷ್ಟಪದ್ಮಿನೀ ಪಂಡಮರಲ್ದು ರಾಗದಿನೊಜಲ್ದಿರೆ . . . ಮಿಕ್ಕ ಸಿವ ಪ್ರಚಂಡ ಮಾರ್ತಾಂಡನಲರ್ಚುಗೆನ್ನ ಹೃದಯಾಂಬುಜಮಂ ನಿಜವಾಙ್ಮರೀಚಿಯಿಂ (ಪಂಪಭಾ. ೦–೩) : ಆ ಚರಿಕೆ ಗೃಧ್ರಪಿಂಛಮಹಾಚಾರ್ಯಾಂಘ್ರಿನಖಭಾನು ರುಚಿಯರ್ಹದ್ಬಲ್ಯಾಚಾರ್ಯ ಪದನಖರ ಶಶಿರೋಚಿ ಮದೇನಸ್ತಮಸ್ತ ಮೋನಿರಸನಮಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೦–೦೮).

[ಸಂ. (ತಮಸ್ + ತಮಸ್)]

ತಮಸ್ತೋಮ (ನಾ). ಕತ್ತಲೆಯ ಮೊತ್ತ,–ಹೆರಹು : ತಮಸ್ತೋಮ ಚೈತ್ರಾದೀಪಂಗಳ್ . . . ಮಹದಮೃತನಿಧಿಸ್ಫೂರ್ತಿಗಳ್ ಪುಷ್ಪದಂತ ಶ್ರೀಪಾದಂಗಳ್ (ಪುಷ್ಪಪು. ೧–೧). [ಸಂ. (ತಮಸ್ + ಸ್ತೋಮ)]

ತಮಸ್ವಿನಿ (ನಾ). ಇರುಳು ; ರಾತ್ರಿ: " ತಮಿ, ತಮಿಸ್ರಾ, (ಕಥಿತಾ), ತಮಸ್ವಿನೀ, ವಿಭಾವರೀ . . . ರಾತ್ರಿ :– ಈ ೧೯ ಇರುಳಿನ ಪೆಸರ್ " (ಹಲಾಯು. ೧೮–೧೦೭): ವಾರಕಾಂತೆಯರ ಭೂಷಣಕಾಂತಿಯು ಕಂಬಿಸಿಲ್ಗಳಾ ವಗಮಸೆಯುತ್ತಿರಲ್ ವಿಷಮಬಾಣನ ತೀವ್ರ ಶರಾನಳಾರ್ಚಿಗಳ್ ತಗುಳ್ದು ಪೆನಲ್ಕೆ ತೋರ್ಪುವು ತಮಸ್ವಿನಿಗಳ್ ವಿಧುವಿಪ್ರಲಂಭದಿಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೩೦೨). [ಸಂ. ತಮಸ್ವಿನೀ]

ತಮಸ್ಸಂಹೃತಿ (ನಾ). ೧. ಕತ್ತಲೆಯನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸುವುದು. ೨. ಅಜ್ಞಾನ ನಿವಾರಣೆ. ೧, ೨: ಜನಕನೊಳನುರೂಪತೆಯಿಂ ತನೂಭವಂ ತಾಳ್ದಿದಂ ತಮಸ್ಸಂಹೃತಿಯಿಂ ಘನತೇಜದಿನುನ್ನತಿಯಿಂ ಕನತ್ಪ್ರದೀಪೋ ಪಜಾತದೀಪಾಕೃತಿಯಿಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೮–೯).

[ಸಂ. (ತಮಸ್ + ಸಂಹೃತಿ)]

ತಮಸ್ಸು (ನಾ). ೧. ಕತ್ತಲೆ; ಅಂಧಕಾರ. ೨. ರಾಹು. ೩. ಅವಿದ್ಯೆ ; ಅಜ್ಞಾನ: ತಮಸ್ಸು ಮಾಯೆ ಮೋಹ ಅವಿದ್ಯೆ ಅಸ್ವತಂತ್ರಿಕೆಯೆಂಬವೇ ಮಾಯಾಪಂಚಕಂ (ವಿವೇಕ. ೨೮) : ಜ್ಞಾನದ ಜ್ಯೋತಿ ಜಗದ ತಮಸ್ಸಿಗೆ ಹಿಡಿದಂತಿದೆ ದೀಪ (ಅರಳು. ೩೪೦–೧೧). ೪. ಗುಣತ್ರಯಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ತಮೋಗುಣ: ತಮಸ್ಸೆಂದರೆ ನಿದ್ರೆ, ಆಲಸ್ಯ, ಮೋಹ, ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಗೆ ಹೇತುವಾಗಿರುವ ಗುಣ (ಹಿಂದಸಾ. ೨೩೭). ೫. ಪಾಪ.

[ಸಂ. ತಮಸ್]

ತಮಸ್ಸ್ವಭಾವ (ನಾ). ತಾಮಸ ಸ್ವಭಾವ: ಪಡೆಯಜೀಯಲಾದೊಡ[ಂ]ಯುಂ ಕಿಡಿಸುಗುಮಂತಃಕಳಂಕ ನೃಪಮಂಡಲಮಂ ತಡೆಯದೆ ತಮಸ್ಸ್ವಭಾವಂ ಕಿಡಿಸುವವೋಲಜೀದು ರಾಹು ಶಶಿಮಂಡಲಮಂ (ಕವಿರಾ. ೩–೦೭೭).

[ಸಂ. (ತಮಸ್ + ಸ್ವಭಾವ)]

ತಮಟ್ (?). (?) : ತೆಮಟ್, ಎಸಟ್, ತಮಟ್, ಪಸಟ್, ತುಟಿಲ್ (ಶಬ್ದಾನು. ೧೯೧ ವ್ಯಾಖ್ಯಾ). [?]

ತಮಾಂ, ತಮಾಮು (ಗು). ಎಲ್ಲ ; ಸಕಲ ; ಪೂರ್ತಿ ; ಸಂಪೂರ್ಣ : ಈ ಪ್ರಕಾರವೇ . . . ತಮಾಂ ಗ್ರಾಮ ಮುನಸೂಫರುಗಳು ನಡೆದುಕೊಳ್ಳ ಬೇಕು (ಗ್ರಾಮಕ. ೨) : ತಮಾಂ ದಂಡು ಉರುಳಿಹೋಯಿತು (ಕರ್ನಾಸಂ. ೨೩). **ತಮಾಮು:** ಈ ವಿಷಯದಲಿ ಕುಂಪಣೀ ತಮಾಮು ಇಂಗ್ರೀಜರು ಬರೆದು ಕಳಿಸಿರುವದೇನೆಂದರೆ (ಜಾಮವಂ ೨೨೪) : ಲಡಾಯದ ಕೈಫಿಯತ್ತು ತಮಾಮು ಬರೆಯುವ ಬಗ್ಗೆ ನಾವು ವಕೀಲರಾಗಿ ದೊರೆಗಳ ಬಳಿಯೆ ಇದ್ದೇವು (ರಾಜೇಂದ್ರ. ೦೦೯). [←ಅರ. ಹಿಂ. ತಮಾಮ್]

ತಮಾಮು 'ತಮಾಂ' ನೋ.

ತಮಾಲ, ತಮಾಳ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ; ಹೊಂಗೆ: ಕಜಂಗಿ ಕತ್ತಲಿಪ ತಮಾಲಪಾದಪದ ಪಲ್ಲವಮಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೭೯೬) : ತುಜುಗಿದೆಲೆವಸೆಯೊಳೊಲೆದಾಡುವ ತಮಾಲಂಗಳಿಂ (ಹದಕಾ. ೩–೩೩) ; ಮಧುಲಕ್ಷ್ಮಿಯ ಕೇಶಪಾಶಮೆನೆ ಮಂಡಲ್ದು ಕಜಂಗಿ ಕಟ್ಟಲಿಸಿದ ತಮಾಲದಿಂ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೫೩–೧೮) : ವಸಂತದ ಮುನ್ಸೂಚನೆಯನ್ನು ಎಲ್ಲಕ್ಕೂ ಮೊದಲಿಗೆ ಹೊತ್ತು ತಂದ ತಮಾಲವನ್ನು ನೋಡಿದಾಗ(ಉಪಸಿಂ. ೦೫೬). ೨. ಹಣೆಯ ಮೇಲೆ ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳುವ ಬೊಟ್ಟು ; ತಿಲಕ : (*). ೩. ಕತ್ತಲೆ: ಗಿರಿಜಾಲೋಲ ಭವರಜದೂರ ಪಾಪತಮಾಲಭಾಸ್ಕರ (ಶಂಕದಾ. ೮–೦). **ತಮಾಳ :** ೧. " ಕಾಳಸ್ಕಂಧಂ ತಮಾಳಮೆನೆ ತಾಪಿಚ್ಛಂ " (ವಸ್ತುಕೋ. ೩೮–೮) : ಸರಳ ತಮಾಳ ತಾಳ ಹರಿಚಂದನ ನಂದನಭೂಜರಾಜಿಯಿಂ ಸುರಿವಲರೋಳಿ ತದ್ವನಲತಾಂಗಿಯ ಸೂಸುವ ಸೇಸೆಯಾಯ್ತು (ಪಂಪಭಾ. ೫–೫೨) : ತಿಳಿಗೊಳದ ತಡಿಯ ತಮಾಳದ ತಣ್ಣೆಲ ಪದ್ಮರಾಗದ ಪಾಸಜೀ ಯ ಮೇಲೆ ನಿಂದು (ಮಲ್ಲಿಪು. ೩–೧೦೫) : ಒಂದು ಭಯಂಕರಭಲ್ಲುಕುಲ್ಲ ಸದ್ಭಾಳತಮಾಳಗುಲ್ಮದೊಳಗಿರ್ಪುದುಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೫–೭೨).

[ಸಂ.]

ತಮಾಲಪತ್ರ, ತಮಾಳಪತ್ರ (ನಾ). ೧. ಹೊಂಗೆಯ ಎಲೆ: " ಕಾಲಸ್ಕಂಧಃ–ಅತ್ತಿ, ತುಂಬುರು, ತಮಾಲಪತ್ರ, ಪರಂಬೆ, ಪತ್ರಕ? " (ಒಪಧಿ. ೬೦). ೨. = ತಮಾಲ ೨ : " ತಿಳಕಂ ತಮಾಲಪತ್ರಂ " (ವಸ್ತುಕೋ. ೭೭–೯). ೧, ೨ : ಆ ಮಹಾವನಂ . . . ಕಾಂತಾಕದಂಬದಂತೆ ಲೋಹಿತ ಚಂದನಾಲಂಕೃತಮುಂ ತಮಾಲಪತ್ರ ಶೋಭಿತಮುಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೫–೫೨ ವ). **ತಮಾಳಪತ್ರ :** ೧. ತಮಾಳಪತ್ರದ ತಮಾಳಪತ್ರಮುಮಂ ಪೊನ್ನೆಯ ಚಿನ್ನಪೂವುಮಂ . . . ಮನೋಹರಮೆನೆ ಸಮೆದು ತಮತಮಗೆ ಪಸದನಂಗೊಂಡು (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೭–೧೧೪ ವ). ೨. " ತಿಳಕಂ, ತಮಾಳಪತ್ರಂ, ಚಿತ್ರಕಂ . . . ಲಲಾಟಿಕಾ–ಈ ೬ ಬೊಟ್ಟು " (ಹಲಾಯು. ೯೯–೩೮೭)

[ತಮಾಲ + ಪತ್ರ]

ತಮಾಲಪತ್ರೆ (ನಾ). ಹೊಂಗೆ ಎಲೆ: ದ್ರಾಕ್ಷಿಚೂರ್ಣ, ದ್ರಾಕ್ಷಿಹಣ್ಣು, ಕೊತ್ತುಂಬರಿ . . . ಏಲಕ್ಕಿ, ತಮಾಲಪತ್ರೆ, ನೆಲ್ಲಿಚಟ್ಟು . . . ಸಕ್ಕರೆ ಬೆರಸಿ ನಿತ್ಯವೂ ಉದಯಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸೇವಿಸೆ ಪಿತ್ತಜ್ವರ, ಪಾಂಡು, ಕಾಮಾಲೆ ಸಹ ಮಾಣ್ಗುಂ (ಸಕವ್ಯ. ೮೪). [ತಮಾಲ + ಪತ್ರೆ$_1$]

ತಮಾಲಮಾಲೆ (ನಾ). ಹೊಂಗೆಯ ಮರಗಳು ಗುಂಪು: ತಮಾಲಮಾಲೆಗಳೆ ಸಂಗೀತಶಾಲೆಗಳಾಗೆಯುಂ . . . ಚಂಪಕವೀಧಿಗಳೆ ವಿನೋದ ವಿಹರಣ ವೀಥಿಗಳಾಗೆಯುಂ ಬೀಡುಬಿಡುತ್ತುಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೬-೮೭ ವ).
[ತಮಾಲ + ಮಾಲೆ]

ತಮಾಲರೇಖೆ (ನಾ). ತಿಲಕದ ಗೆರೆ : ಪಣೆವಾಸಜೆಯೊಳಮರ್ಚೆ ರಚಿಸಿದ ತಮಾಲರೇಖೆಯು . . . ಕಣ್ಗೆವಂದ ಗಂಧಸಿಂಧುರ ಸಂದೋಹದಿಂ (ರಾಜಶೇ. ೬-೧೧ ವ). [ತಮಾಲ +ರೇಖೆ]

ತಮಾಲವನ (ನಾ). ಹೊಂಗೆಮರಗಳ ತೋಪು : ಮುಂದೆ ಮಂದೈಸಿದ ತಮಾಲವನದ ಕಾಳದೊಳಂ ಮುಗುಳ್ತ ಮಾಧವೀಲತೆಯ ಜೊನ್ನದೊಳಂ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೩-೧೦೧). [ತಮಾಲ + ವನ]

ತಮಾಲವೀಧಿ (ನಾ). ತಮಾಲವೃಕ್ಷಗಳ ಸಾಲು : ಎಡವಿಡದಿಡಿದ ತಮಾಲವೀಧಿಯೊಳೊಗೆದ ಕತ್ತಲೆಯಿಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೧೧೭).
[ತಮಾಲ + ವೀಧಿ]

ತಮಾಲವೃಕ್ಷ (ನಾ).=ತಮಾಲ ೧ : "ತಮಾಲಃ–ವರಣ, ತಮಾಲವೃಕ್ಷ" (ಓಷಧಿ: ೬೫) . [ತಮಾಲ + ವೃಕ್ಷ]

ತಮಾಲಿ, ತಮಾಳಿ (ನಾ). ವರುಣವೃಕ್ಷ ; ವಲಸೆಗಿಡ. **ತಮಾಳಿ:** 'ತಮಾಳೀವನ' ಪರಾ. [ಸಂ. ತಮಾಲೀ]

ತಮಾಶೆ 'ತಮಾಷೆ' ನೋ.

ತಮಾಷೆ, ತಮಾಶೆ, ತಮಾಸೆ (ನಾ). ೧. ವಿನೋದದ ಪ್ರಸಂಗ ; ಮೋಜಿನ ಸಂಗತಿ ; ಮನೋರಂಜಕವಾದ ದೃಶ್ಯ : ಎಲ ಎಲಾ ಒಳ್ಳೇ ತಮಾಷೆ ಇವರು ಆನೆಯನ್ನು ಮುಟ್ಟಿನೋಡಿ ಏನು ಹೇಳುತ್ತಾರೋ ಕೇಳೋಣ (ಕಥಾಮಂ. IV, ೨೨) : ಬರುತ್ತಿರುವಾಗ ಒಂದು ತಮಾಷೆ ನಡೆಯಿತು (ಪಂಚಾಮ್ನ. ೧). ೨. ಮೋಜಿನ ವಸ್ತು ಇ ವ್ಯಕ್ತಿ, ತಮಾಷೆ ಯಾಗಿದೆ ಅಂದುಕೊಂಡೇ ನಾನು ಅವನ ಬಗ್ಗೆ ತಿಳಿದುಕೊಂಡೆ (ನಡದಾ. II, ೧೦೨೪) ; ಸರಿಯಾಗಿ ಮಾತನಾಡಿದರೆ ಒಂದು ತಮಾಷೆ ಕೊಡುತ್ತೇನೆ (ಅಲಹೂ. ೦೩೬). ೩. ನಗೆ; ಹಾಸ್ಯ; ವಿನೋದ : ಜಗಲಿ ಮೇಲೆ ಎಲ್ಲರೂ ತಮಾಷೆಯಾಗಿ ಮಾತನಾಡುತ್ತಿದ್ದೆವು (ಹುಟ್ಯಹ. ೧೩೪): ತಮಾಷೆಗಾಗಿ ಅವಳ ಕಿವಿಹಿಂಡಿದೆ (ನಾಪೂರೇ. ೧೮೨) : ಎಲ್ಲರೂ ತಮಾಷೆಯಾಗಿಯೂ, ಸಂತೋಷವಾಗಿಯೂ ಕಾಲ ಕಳೆದೆವು (ಪ್ರಕಾಪ. ೧೧೩). ೪. ಇಂದ್ರಜಾಲದ ಪ್ರದರ್ಶನ ; ಗಾರುಡಿಯ ಆಟ : (ಶಿ). **ತಮಾಶೆ:** ೧. ಅದೊಂದು ತಮಾಶೆಯಾಗಿತ್ತು (ನಡದಾ. I, ೪೪೩). ೫. ಶೃಂಗಾರದ ಅತಿರೇಕವುಳ್ಳ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗ್ರಾಮೀಣ ರೂಪಕ : ತಾನೂಬಾಯಿ ಸಾತಾರಕರ ಮೇಳದ 'ಗೋಕುಲಗಮನ' ತಮಾಶೆಯ ಆಟ (ದೀಪಹ. II, ೩೮೫). **ತಮಾಸೆ:** ೧. ಬಂದರೆ ತಮಾಸೆ ನೋಡುವಿರಿಯೆಂದೂ ಹೇಳಿ (ಹೃದರ. ೭೪).

ತಮಾಷೆಮಾಡು = ಹಾಸ್ಯಮಾಡು : ಚೇಷ್ಟೆಮಾಡಂ : ಆ ಕುರಿತು ನನ್ನನ್ನು ಒಂದು ಬಗೆಯಿಂದ ತಮಾಷೆ ಮಾಡಿದಳು (ನಿಷ್ಕಾಮ. ೧೮) : ತಮಾಷೆಮಾಡುತ್ತ ಹೇಳಿದರು (ಮರಳಿ. ೬).
[←ಅರ. ತಮಾಶಾ ; ಓಂ. ಮರಾ. ತಮಾಶಾ, ತಮಾಸಾ]

ತಮಾಷೆಗಾರ (ನಾ). ೧. ಆಟ, ನೋಟ, ಪ್ರದರ್ಶನ ಮುಂತಾದಂವು ಗಳಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತಿಯುಳ್ಳವನು: (ಶಿ). ೨. ತಮಾಷೆಮಾಡುವುದೇ ಜೀವನ ವೃತ್ತಿಯಾದವನು ; ಹಾಸ್ಯಗಾರ ; ವಿದೂಷಕ : (ಶಿ).
[ತಮಾಷೆ + – ಗಾರ (< – ಕಾಜಿ)]

ತಮಾಷೆಬಂಗಲೆ (ನಾ). (ಮನರಂಜನೆಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ) ಪ್ರಾಣಿ ಸಂಗ್ರಹಾಲಯ ; ಮೃಗಪಕ್ಷಿಗಳ ಪ್ರದರ್ಶನಾಲಯ : ಹುಡುಗರೆಲ್ಲ ತಮಾಷೆಬಂಗಲೆಗೆ ಹೊರಡಲು ತವಕಿಸುತ್ತಾರೆ (ಮಧ್ಯಮ. ೬೩).
[ತಮಾಷೆ + ಬಂಗಲೆ]

ತಮಾಸೆ 'ತಮಾಷೆ' ನೋ.

ತಮಾಳ 'ತಮಾಲ' ನೋ.

ತಮಾಳಪತ್ರ 'ತಮಾಲಪತ್ರ' ನೋ.

ತಮಾಳಿ 'ತಮಾಲಿ' ನೋ.

ತಮಾಳಿಕಾಳಕೆ (ನಾ). ೧. ತಮಾಲದಂತೆ ಕಪ್ಪಾದ ಕುರುಳುಳ್ಳವಳು. ೨. ತಮಾಲವೃಕ್ಷಗಳೇ ಕೂದಲಾಗುಳ್ಳವಳು. ೧, ೨ : ಲಲಿತತಮಾಳಿ ಕಾಳಕೆ ಕನದ್ದ್ವಿಜಪಜ್ತಿ ನಿಕಾಮಕೋಮಳಾಂಗಲತೆಯಶೋಕಕಾಂತ ಕಳಿಕಾಧರೆ . . . ಬರಲ್ ವನಲಕ್ಷ್ಮಿ ಪೇಟ್ದಪಳ್ ಕಲಪಿಕನಾದದಿಂದೆ ನಿಜಲೀಲೆಯನೀಕ್ಷಿಸಲೆಂದು ದೇವಿಯುಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೭-೭೧).
[ಸಂ. ತಮಾಲಿಕಾಲಕಾ (ತಮಾಲಿಕಾ + ಅಲಕ + –)]

ತಮಾಳೀವನ (ನಾ). = ತಮಾಲವನ : ಘನವಹ್ನಿಜ್ವಾಲೆ ಧೂಮಾವಳಿಯೊ ಗಗನಗಂಗಾತಟೋದ್ಯತ್ತಮಾಳೀವನಮೋ ವಿದ್ಯುನ್ನಟೀಕರ್ಬುರ ಜವನಿಕೆಯೋ . . . ಮೇಣೆನೆ ನೆಗೆದುದಳಿಶ್ಯಾಮಳಂ ಮೇಘಜಾಳಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೪-೩೧) : ನಿಗಳನ್ನೀಳ ಸ್ತನಯಿತ್ನುಕುಳತಮಾಳೀವನಪ್ರಸೂನಂ ಗಳೆನಿಸಿದುವು ಕರಕಂಗಳ್ (ಚಂದ್ರಪು. ೪-೩೭).
[ಸಂ. ತಮಾಲೀವನ (ತಮಾಲೀ + ವನ)]

ತಮಿ$_1$ (ನಾ). ತಾಮಸ ಸ್ವಭಾವದವನು; ಅಜ್ಞಾನಿ: ಸಮಯವಱಿಯದ ತಮಿಗಳಿರಾ ಒಡೆಯನನಱಿಯದ ಕದುಮೂರ್ಖರಿರಾ (ವಾಗೀರ. ದೀ. ೨೬೫-೫). [ಸಂ. ತಮಿನ್]

ತಮಿ$_2$ (ನಾ). ಇರುಳು ; ರಾತ್ರಿ : "ತಮಿ[ಮಾ]ಸತೀಯು ಶರ್ವರಿ ತಮಿಸ್ರೆ ನಿಶೆ . . . ಯಾಮಿನಿಯಕ್ಕುಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೧೫-೫). [ಸಂ.]

ತಮಿಸು 'ತಣ್ಪಿಸು' ನೋ.

ತಮಿಸ್ರ (ನಾ). ಕಗ್ಗತ್ತಲೆ; ಗಾಢಾಂಧಕಾರ : "ತಿಮಿರಂ ಸಂತಮಸಂ ಧ್ವಾಂತಮಂಧಕಾರಂ ತಮಂ ತಮಿಸ್ರಮುದಕ್ಕುಂ ಸಮುದಿತ ಘನಬಹುಳ ತಮಂ ತಮಿಸ್ರಮಂತಂಧತಮಸಮಕ್ಕುಂ ಪೆಸರಿಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೦೦-೬೩): ಪರೆವುದು ದುರಿತತಮಿಸ್ರಂ . . . ಯಶೋಧರ ಚರಿತ್ರಕಥಾಶ್ರವಣಮೆಂಬ ಚಂದ್ರೋದಯದೊಳ್ (ಯಶೋಚ. ೧-೪). [ಸಂ.]

ತಮಿಸ್ರೆ (ನಾ). ೧. ಗಾಢವಾದ ಕತ್ತಲೆ ; ಅಂಧಕಾರ. ೨. ಇರುಳು : ರಾತ್ರಿ: "ತಮಿ[ಮಾ]ಸತೀಯು ಶರ್ವರಿ ತಮಿಸ್ರೆ . . . ಯಾಮಿನಿಯಕ್ಕುಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೧೫-೫). [ಸಂ. ತಮಿಸ್ರಾ]

ತಮಿಳ (ನಾ). ತಮಿಳುದೇಶದವನು : ತಮಿಳರನ್ನು ಅರವರೆಂದೂ, ತಿಗಳರೆಂದೂ . . . ಕರೆದಿದ್ದಾರೆ (ದ್ರಾವಿವಿ. ೦೦೮).
[ತಮಿಳು (<ತಮಿೞ್) + – ಅ$_7$]

ತಮಿಳಿತ್ತಿ (ನಾ). ತಮಿಳು ದೇಶದವಳು : ಗೊತ್ತಾಗಲಿಲ್ಲವೆ, ಅವಳು ತಮಿಳಿತ್ತಿ, ಅವಳಿಗೆ ಕನ್ನಡ ಬರೋದಿಲ್ಲವಂತ (ನಡದಾ. II, ೯೩೦).
[ತಮಿಳು (<ತಮಿೞ್) + – ಇತ್ತಿ]

ತಮಿಳು 'ತಮಿೞ್' ನೋ.

ತಮಿೞ್, ತಮಿಳು (ನಾ). ೧. ದ್ರಾವಿಡಭಾಷೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಅರವಭಾಷೆ; ತಿಗಂಳರ ಭಾಷೆ : ದ್ರಮಿಳ >ದಮಿೞ್ >ತಮಿೞ್ ಆಗಿದೆಯೆಂದೂ ವಿವರಿಸುವರು (ದ್ರಾವಿವಿ. ೧೦೯) ; ಶಿಲಪ್ಪದಿಕಾರಮ್‌ನಲ್ಲಿ ತಮಿೞ್ ಎಂಬ ಪದ, ಬಹುಶಃ ಮೊಟ್ಟಮೊದಲ ಬಾರಿಗೆ, ಪ್ರಯೋಗ ವಾಗಿದೆ (ದ್ರಾವಿವಿ. ೧೧೦). ೨. ಅರವಭಾಷೆಯನ್ನಾಡುವವರ ದೇಶ;

ತಮಿಂಳುದೇಶ : ಮುತ್ತುವಿೞ್ ಪಾಟ್ಟಿನ ತಮಿೞ್ವಗಳ್ ಪೆತ್ತ ನುಣ್ತಣ್ಬೆಳಗಿನ ಮುತ್ತಿನ ಮಣಿಯನ್ (ಹೊಂಗಳು. ೪೪-೩).
ತಮಿಳು : ೧. ಸಂಸ್ಕೃತಭಾಷೆಯೊಂದನ್ನು ಬಿಟ್ಟರೆ ಭಾರತೀಯ ಭಾಷೆಗಳಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ತಮಿಳು ಬಹಳ ಪ್ರಾಚೀನಕೃತಿಗಳನ್ನು ಪಡೆದ ಭಾಷೆ (ದ್ರಾವಿ. ೦೦೭). [ದೇ.॥ ತಮಿ. ಮಲ. ತಮಿೞ್ ; ತುಳು. ತಮುಳ್, ತಮುಳು. /ಸಂ. ದ್ರಮಿಡ, ದ್ರಮಿಲ, ದ್ರವಿಡ]
ತಮುತು 'ತನತ್ತು' ಪರಾ.
ತಮುತ್ತು 'ತನತ್ತು' ಪರಾ.
ತಮೋಂಧ (ನಾ). ಕಗ್ಗತ್ತಲೆ ; ಗಾಢಾಂಧಕಾರ : ತುಱುಗಿದ ತಮೋಂಧ ಮೊಯ್ಕನೆ ಜಾಱಿತಳಿಕುಲದ ಸೆಱೆ ಬಿಟ್ಟುದು . . . ತಲೆದೋಱಿದಂ ತರಣಿ (ಕೃಮಿಥಾ. ೩೦-೬೩). [ಸಂ. (ತಮಸ್ + ಅಂಧ)]
ತಮೋಗುಣ (ನಾ). ಸೃಷ್ಟಿಯ ಮೂರು ಮೂಲಗುಣಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ತಮಸ್ಸು : ಸತ್ವಗುಣಾಭಿಮಾನಿ-ಶ್ರೀದೇವಿಯು, ರಜೋಗುಣಾಭಿಮಾನಿ ಭೂದೇವಿಯು, ತಮೋಗುಣಕ್ಕೆ-ಅಭಿಮಾನಿ ದುರ್ಗಾದೇವಿ (ಹಸಾರ. ೧-೨ ವಿಶೇಷಾರ್ಥ): ಪ್ರಕೃತಿ, ಪುರುಷ . . . ಸತ್ವರಜಸ್ತಮೋಗುಣಗಳ ವಿಭಾಗ- ಈ ಎಲ್ಲವನ್ನು ಕುರಿತು ಸಾಂಖ್ಯದರ್ಶನ ವಿಮರ್ಶಿಸಿದೆ (ಭಾರದ. ೧೦೩). [ಸಂ. (ತಮಸ್ + ಗುಣ)]
ತಮೋಘ್ನ (ಗು). ೧. ಕತ್ತಲೆಯನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸುವ. (ನಾ). ೨. ಅಗ್ನಿ : "ಸಪ್ತಾರ್ಚಿಃ . . . ತಮೋಘ್ನಃ, ಲೋಹಿತಾಶ್ವಃ, ಹುತಾಶನಃ- ಈ ೪೦ ಕಿಚ್ಚಿನ ಪೆಸರ್" (ಹಲಾಯು. ೧೨-೩೪). [ಸಂ.]
ತಮೋಜ್ಞ (ನಾ). ತಮೋಗುಣದಿಂದ ಉಂಟಾದ ಅಜ್ಞಾನ ; ಮಿಥ್ಯಾಜ್ಞಾನ : ನುಡಿಗೆ ಪುಸಿದಟವಟದಿಂದನ್ಯರ್ಗೆ ಕನ್ನೆಯನಿತ್ತುಮ್ಮನೇಳಿಸಿದ ಕಾರಣದಿಂದೆ ನಿನಗೆ ತಮೋಜ್ಞಮಕ್ಕೆ (ಅದ್ಭುಕ. ೦೪-೦೫). [P 'ತಮೋಜ್ಞತೆ' ಯೆಂಬುದು ಸರಿಯಾದ ರೂಪ]
ತಮೋಧಿ (ನಾ). ಅಂಧಕಾರದ ರಾಶಿ : ಭವದಿಂದಂ ಭವದೊಳ್ ವ್ರತಂ ದ್ವಿವಿಧಂ . . . ಉದಾತ್ತೋದ್ವಿಕ್ರಮಾವಾಪ್ತ ಸಪ್ತವಿಧಂ ಪೇಟ್ವ ತಮೋಧಿಯಂ ಕಿಡಿಸಿದಂ ಸೌಜನ್ಯಕಂದಾಂಕುರಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೦೦-೦೦೪). [ಸಂ.]
ತಮೋಪಹ (ಗು). ೧. ಕತ್ತಲೆಯನ್ನು ಕಳೆಯುವ. (ನಾ). ೨. ಅಗ್ನಿ. ೩. ಸೂರ್ಯ. ೪. ಚಂದ್ರ. [ಸಂ.]
ತಮೋಬಂಧ (ನಾ). ಅಜ್ಞಾನದ ಕಟ್ಟು,-ಬಂಧನ : ನೆಱಮಂ ತಾಳ್ದಿದಪಾಸ್ತದುರ್ನಯತಮೋಬಂಧಂ ಶ್ರುತಸ್ಕಂಧಮಾದಱಿಂದಂ ಗಣನಾಯಕರ್ಮಱ ಭವ್ಯಶ್ರೇಣಿಗವ್ಯಾಜದಿಂದಱಿಯಲ್ಕಾಲ್ಯನುಯೋಗಮಾದುದು (ಆದಿಪು. ೧-೩೯). [ಸಂ. (ತಮಸ್ + ಬಂಧ)]
ತಮೋಮಣಿ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ರತ್ನ ; ನೀಲರತ್ನ ; ಇಂದ್ರನೀಲ. ೨. ಮಿಂಚುಹುಳು ; ಹೊನ್ನೆಹುಳು ; ಖದ್ಯೋತ. [ಸಂ. (ತಮಸ್ + ಮಣಿ)]
ತಮೋಮಯ (ಗು). ಕತ್ತಲೆ ಕವಿದ,-ತುಂಬಿದ ; ಅಂಧಕಾರ ಆವರಿಸಿದ. [ಸಂ.]
ತಮೋಯೋಗ್ಯ (ನಾ). ತಮೋಲೋಕವನ್ನು ಪಡೆಯಲು ಯೋಗ್ಯನಾದವನು : ಜೀವಾತ್ಮರಲ್ಲಿ ಉತ್ತಮಮಧ್ಯಮಾಧಮ ಭೇದದಿಂದ ಮುಕ್ತಿಯೋಗ್ಯರು, ತಮೋಯೋಗ್ಯರು, ನಿತ್ಯಸಂಸಾರಿಗಳೆಂದು ಭೇದವಿರುವುದು (ಹಿಂದಸಾ. ೨೬೪). [ಸಂ. (ತಮಸ್ + ಯೋಗ್ಯ)]
ತಮೋರಿ (ನಾ). ೧. ಕತ್ತಲೆಯ ವೈರಿ ; ಸೂರ್ಯ : ಕುರುರಾಜೋಗ್ರತಮಸ್ತಮೋರಿ ಕುರುರಾಜೇಭೇಂದ್ರಕಂಠೀರವಂ (ಗದಾಯು. ೧-೬೪). ೨. ಅಗ್ನಿ. ೩. ಚಂದ್ರ. [ಸಂ. (ತಮಸ್ + ಅರಿ)]
ತಮೋಲೋಕ (ನಾ). ಕತ್ತಲೆಯ ಲೋಕ ; ಪಾಪಿಗಳು ಹೊಂದುವ ಲೋಕ ; ನರಕ : ಎರಡನೆಯವರು ನಿತ್ಯನರಕವೆಂಬ ತಮೋಲೋಕ ಪ್ರಾಪ್ತಿಗೆ ಸಾಧನವನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಿಕೊಂಡು ನಿತ್ಯದುಃಖಾನುಭವಕ್ಕೆ ಸಿದ್ಧರಾಗುವರು (ಹಿಂದಸಾ. ೨೬೫). [ಸಂ. (ತಮಸ್ + ಲೋಕ)]
ತಮೋವಿಕೃತಿ (ನಾ). ೧. ಕತ್ತಲೆಯ ವಿಕಾರ. ೨. ತಮೋಗುಣದ ವಿಕಾರ. ೧, ೨ : ಆತತ ಸೈನ್ಯರಜಸ್ಸಂಜಾತ ತಮೋವಿಕೃತಿ ತೂಳ್ದುದು ಸತ್ವಮುಮಂ ಖ್ಯಾತರಿಪುಭೂಮಿಪಾಲವ್ರಾತಕ್ಕಾಶ್ರಯವಿಶೇಷಮೋ ಕೇವಲಮೋ (ಚಂದ್ರಪು. ೦೦-೨೯). [ಸಂ. (ತಮಸ್ + ವಿಕೃತಿ)]
ತಮೋವಿಭ್ರಾಂತಿ (ನಾ). ರಾಹುವೆಂಬ ಭ್ರಾಂತಿ : ಕರಿ ಪೆರ್ಚಾವನ ಮರ್ಚೆ ಪುಷ್ಕರದೆ ಬೀಸುತ್ತಿಟ್ಟೊಡಾಕಾಶದೊಳ್ . . . ತಮೋವಿಭ್ರಾಂತಿಯಿಂದಳ್ಕೆ ಭಾಸ್ಕರನೇಳ್ತರ್ಪುದನೊತ್ತಿ ಖಂಡಿಸಿ ಖಗೇಶಂ ರಕ್ಷಿಸಿತ್ತರ್ಕನಂ (ರಾಜಶೇ. ೫-೬೮). [ಸಂ. (ತಮಸ್ + ವಿಭ್ರಾಂತಿ)]
ತಮೋವೈರಿ (ನಾ). ಕತ್ತಲೆಯ ಶತ್ರು ; ಸೂರ್ಯ : "ಹರಿದಶ್ವಂ ತಮೋವೈರಿ ಹಂಸಂ . . . ತರಣಿ ಸಪ್ತಾಶ್ವನಾದಿತ್ಯನಕ್ಕುಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೦೧-೬೪). [ಸಂ. (ತಮಸ್ + ವೈರಿ)]
ತಮೋಹ (ನಾ). ೧. ಕತ್ತಲೆಯನ್ನು ನಿವಾರಿಸುವವನು : ಆ ನೃಪೇಂದ್ರಂ . . . ವೀತಿಹೋತ್ರನಂತೆ ವಿತತಕಾಂತಾರತಮೋಹನುಂ (ರಾಜಶೇ. ೩-೯ ವ). ೨. ಸೂರ್ಯ. ೩. ಅಗ್ನಿ. ೪. ಚಂದ್ರ. [ಸಂ.]
ತಮೋಹರ (ಗು). ೧. ಕತ್ತಲೆಯನ್ನು ಕಳೆಯುವ ; ಅಂಧಕಾರವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುವ : ಶರದದ ಚಂದ್ರನಂ ವಿಮಲಚಂದ್ರಿಕೆ ಬಾಳದಿನೇಶನಂ ತಮೋಹರಕಿರಣಂ . . . ಪೊರ್ದುವಂತೆ ಸುಂದರ ನವಯೌವನಂ ನೆಱೆಯೆ ಪೊರ್ದೆ ಗುಣಾರ್ಣವನೊಪ್ಪೆ ತೋಱಿದಂ (ಪಂಪಭಾ. ೨-೩೯). (ನಾ). ೨. ಕತ್ತಲೆಯನ್ನು ಕಳೆಯುವುದು ; ಅಂಧಕಾರದ ನಿವಾರಣೆ : ಬಲವದ್ವೈರಿ ತಮೋಹರಾತಿಪಟುಗಳ್ ಪದ್ಮಾಸನಸ್ಪರ್ಶ ಸಲ್ಲಲಿತಂಗಳ್ . . . ಮಹೀವಲಯೋದ್ದ್ಯೋತಕರಂಗಳಾಸತಜನಕ್ಕಾನಂದಮಂ ಮಾೞ್ಪ ಮುಗಳಮುಬ್ಬಂಡಕರಂ ಮಹೀವಳಯದೊಳ್ಕಾಳುಕ್ಯಮಾರ್ತಂಡನಾ (ಗದಾಯು. ೦-೪). ೩. ಅಜ್ಞಾನವನ್ನು ನಿವಾರಿಸುವವನು : ತತ್ಸುರಸಮುದಯಂ ಚೇತೋವಾಕ್ಕಾಯಶುದ್ಧಿಗಳೊಳ್ ತಮೋಹರನನೆಱೆದರ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೦-೨೦). [ಸಂ. (ತಮಸ್ + ಹರ)]
ತಮ್ಮ, ತಂಬಿ₁ (ನಾ). ೧. ಕಿರಿಯ ಸಹೋದರ : "ಕನಿಷ್ಠಃ, ಅವರಜಃ, ಅನುಜಃ — ಈ ೩ ತಮ್ಮಂ" (ಹಲಾಯು. ೮೩-೩೫೨) : "ಜಘನ್ಯಜಃ, ಕನಿಷ್ಠಃ, ಯವೀಯಸ್, ಅವರಜಃ, ಅನುಜಃ — ಈ ೫ ತಮ್ಮನು" (ನಾಚಿರಾ. ೦೦೯) : ಈ ಕಲ್ಲ ಪುಱದೆಗಾವುಣ್ಡ ತಮ್ಮ ಗುಱಿಯಮ್ಮ ನಿಱಿಸಿದೊ (ಎಇ. XXI, ೨೦೮-೪ : 883) : ಆ ಕೂಸೆಂಬುದು ನಿಮ್ಮ ತಮ್ಮನಪ್ಪ ವಾಯುಭೂತಿಯ ಜೀವಮೆನೆ (ವಡ್ಡಾರಾ. ೦೦-೦) ; ಅವರ ತಮ್ಮೋ ಅಮ್ಮಯ್ಯಂ ದೇಗುಲಮುಂ ಮಾಡಿಸಿ (ಎಕ. VIII, ತೀರ್ಥಹ. ೨೬-೧೧ ; 929); ನೀಂ ಕ್ರೋಧನನಾಗಲ್ ನಿನ್ನ ತಮ್ಮಂ ನಿನಗೆಱಗಂ (ಆದಿಪು. ೧೪-೮೪) : ತನ್ನ ತಮ್ಮನ ಕಣ್ಣಂ ಕರ್ದುಂಕುವ ಕಾಗೆಗಳುಮಂ . . . ಕಂಡು (ಗದಾಯು. ೫-೩ ವ) ; ಅಳುಕುವಡಕಟ ಕೊಲ್ಲೆನು ನಿನ್ನ ತಮ್ಮನ ಕರಸು ಫಲುಗುಣನ (ಕುಮಾವ್ಯಾ. ೩೦-೧೫). ೨. ಹಿರಿಯರು ಕಿರಿಯರನ್ನು ಕುರಿತು ಮಾತನಾಡುವಾಗ ಪ್ರೀತಿ, ವಿಶ್ವಾಸ ಸೂಚಕವಾಗಿ ಬಳಸುವ ಮಾತು : ತಮ್ಮ ಕೇಳು ಪುರಾತರೊಳಗೊಲವಿಂ ಮಹಿಳೆಯರನಾತ್ಮಭವರಂ ತಮ್ಮುವಂ ಕೊಟ್ಟವರೊಳರು (ಬಸವು. ೨೫-೧೭) ; ಎಲವೋ ತಮ್ಮ ನಿಮಗಿಂದಸುರರಿಪು ತೆತ್ತಿಗನಲೇ (ಕುಮಾವ್ಯಾದ್ರೋ. ೦೦-೫೦).
ತಂಬಿ₁ : ೧. ದೇವನೂರ ಚಿಕ್ಕೇಶವನ ದೇವಗಳ ತಂಬಿಗಳ ಮಕ್ಕಳು(ಎಕ. VI, ಕಡೂರು. ೧೩-೮ ; 1518).

ತಮ್ಮಂದಿರ್, ತಮ್ಮಂದಿರು, ತಮ್ಮಗಳು, ತಮ್ಮದಿರು, ತಮ್ಮರು (ಬಹುವ): ತಮ್ಮಂದಿರಪ್ಪ ಕುಮಾರರೊಡನೆ ಸ್ವಾಮಿ ಕಾರ್ತಿಕಂ ಬಳೆದು (ವಡ್ಡಾರಾ. ೧೧೬-೧೭): ಈ ತಮ್ಮಂದಿರೊಳಿಂತಿಂತು ಕಟ್ಟುವರ್ಪುದು ಪೆಂಪೇ (ಆದಿಪು. ೧೪-೧೩೮): ತಮ್ಮಂದಿರ್ ತಾಯಿಂದಿರ್ ಅಣ್ಣಂದಿರ್ ತಂದೆವಿರ್ (ಭಾಷಾಭೂ. ೪೩ ಉದಾ); ನಿನಗೆ ಎಷ್ಟು ಜನ ತಮ್ಮಂದಿರು? (ರೂಢಿ): ಬಾಳಿನಲಿ ಕೈಹಿಡಿದು ನಡೆಸಿದಿರಿ ಜೊತೆಯು ಅಣ್ಣಗಳನು ತಮ್ಮಗಳಿಗೆ ಕಂಡದ್ದ ತೋರಿ ತೆರೆಸಿದಿರಿ ಕಣ್ಣುಗಳನು (ಹೃದಸ. ೭೬-೧೭); ಶಿವಶಿವಾ ಕೌರವನ ತಮ್ಮದಿರವಗಡಿಸಿದರು (ಕುವ್ಯಾಕ. ೧೩-೧೯): ಧರ್ಮಸುತ ಸಭೆಯೊಳೊಪ್ಪಿದಂ ತಮ್ಮರೊಡನೆ (ತುರಂಗ. ೨೩-೧).

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ತಮ್ಬಿ; ಮಲ. ತಮ್ಬಿ, ತಮ್ಬಾನ್; ತುಳು. ತಮ್ಮಯ್ಯ, ತಮ್ಮಯು; ಕೊಡ. ತಂಬಿ, ತಮ್ಮಣೇ; ತೆಲು. ತಮ್ಮುಡು; ಗೊಂಡಿ. ತಮ್ಮುರ್; ಕುಇ. ತಂಬೆಸ]

ತಮ್ಮಂಗವಮ (?) (ನಾ). (?): ತಪ್ಪು ತಲುಡಿ ದಂಡ ಉಂಡಿಗೆ ಹಡರಹನು ಕೊಂಬಂಣ ಕೊಡಿದೆ ತಂಮಂಗವಮ ಹಿಡಿವೆ (ಎಕ. IX, ಕಾನಕಾ. ೪೦-೦೩: 1300). [?]

ತಮ್ಮಗೌಡ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು: ರೇವಂತ ನಡೆಗೌಡ ಸುರಿತಂಣ ಪಿರಿಯ ತಮ್ಮಗೌಡರು (ಎಕ. VII, ಶಿವಮೊ. ೧೧೪-೧೭: 950).

[ತಮ್ಮ + ಗೌಡ$_1$ (<ಗಾವುಂಡ)]

ತಮ್ಮಚಿ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು (?):

ತಮ್ಮಚಿಯ ಮುದ್ರೆ = ನಾಣ್ಯಗಳ ಮೇಲೆ ಒತ್ತುತ್ತಿದ್ದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮುದ್ರೆ: ಕುಳಿಯ ಸುಂಕವ ತಮ್ಮಚಿ[ಯ] ಮುದ್ರೆಯ ಪೊತ್ತ ದೊಳ್ × × × ಕೆ ತಿಂಗಳಿಗೊಂದು ಗದ್ಯಾಣ ಪೊನ್ನುಮಂ ತಮ್ಮಚಿಯ ಮುದ್ರೆಯ ಮೂಱುವೀಸದ ಹತ್ತಡಕೆಯು . . . ಲೆಕ್ಕಂ ಮಾಡಿ ಕುಡುವರ್ (ಸೌಇಇ. XI-II, ೧೫೦-೩೨: 1102). [?]

ತಮ್ಮಟ$_1$ 'ತಂಬಟ' ನೋ.

ತಮ್ಮಟ$_2$, ತಮ್ಮಡ$_1$ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಳ್ಳಿ: (ಮ್ಯಾಡಿಗಿ. ೬೨-೧೨೬೪). ತಮ್ಮಡ$_1$: 'ತಮ್ಮಡವಳ್ಳಿ' ಪರಾ. [ದೇ.॥ ತಮಿ. ತಮ್ಮತ]

ತಮ್ಮಟೆ 'ತಂಬಟ' ನೋ.

ತಮ್ಮಟ್ಟಿ 'ತಂಬಟ' ನೋ.

ತಮ್ಮಡ$_1$ 'ತಮ್ಮಟ$_2$' ನೋ.

ತಮ್ಮಡ$_2$ (ನಾ). ತಡೆದುದು; ಅಡ್ಡಿ; ವಿಘ್ನ: "ತಮ್ಮಡಂ=ತಡೆದುದು" (ಕಮದ. ಪರಿ. ೩). [?./ತಮಿ. ತಮ್ಮಿಟು]

ತಮ್ಮಡವಳ್ಳಿ (ನಾ). = ತಮ್ಮಟ2: "ಕ್ಷಾರಕಿಯೆನಲ್ಕೆ ತಮ್ಮಡ[ಪಾಠಾಂ. ಡಿ] ವಳ್ಳಿ[ಪಾಠಾಂ. ಲ್ಲಿ]" (ಮಂಗರಾ. ೪೪-೫೫). [ತಮ್ಮಡ$_1$ (<ತಮ್ಮಟ$_2$)+ಬಳ್ಳಿ]

ತಮ್ಮಡಿ$_1$, ತಮಡಿ (ನಾ). ೧. ಗುರು; ಆಚಾರ್ಯ: ಸ್ವಸ್ತಿ ಶ್ರೀಭಟ್ಟಾರಕ ಥಿಟ್ಟಗಪಾನದಾ ತಮ್ಮಡಿಗಳ ಶಿಷ್ಯರ್ (ಎಕ. II, ೧೯-೧: ಸು. 700); ಆಟ್ಟೂಱ ತಮ್ಮಡಿಗಳ . . . ನಿಸಿಧಿಗೆ (ಎಕ. II, ೧೫-೧: ಸು. 800); ಶ್ರೀಸಿಂಹನನ್ದಿ ತಮ್ಮಡಿಗಳ್ (ಕೊಪ್ಪಳಶಾ. ೭-೧: 1010): ಆದಿಯೊಳು ಕಂಡ ನವಣೆಯು ಕಯ್ಯ ತಮ್ಮಡಿಯು ಹೆಸರಲೊಂದು . . . ಗುರು ಮೂರ್ತಿಯಲಿ ಬಳಿಕೆಯ್ಯಂದಿಂತು ಹದಿನೇಳು ಯೋಗಲಿಂಗಂಗಳಂ ನಿರ್ಮಿಸಿದನು (ಸಿದ್ಧರಾ. ೩-೪೪). ೨. ಒಡೆಯ; ಯಜಮಾನ: ತಮ್ಮಡಿಗೆ ವೊಜೆಸಿಪ ಶ್ವಾನಂ ದಮ್ಮಿ[ಪಾಠಾಂ. ಪರ್ಮಿ, ಧರ್ಮಿ]ಯನೇಕೆ ಬಾಬಲಿತ್ತಪುದು ಎಂಬಂತೆ (ಪಂಚತಂ. ೧೭೮-೧೫). ೩. ಪೂಜಾರಿ; ಅರ್ಚಕ: "ದೇವಾಜೀವಃ, ದೇವಲ" (ನಾಚಿರಾ. ೬); ಪೂಜಿಸುವ ತಮ್ಮಡಿ ಲಿಂಗ ಪಾಡುದ ಕಂಡೆ (ಮೋಳಿಮಹಾ. ೨೭೭-೮೧೯): ಕವಾಟಂ ಬಂಧಿಸಿ ಪಿರಿದುಂ ಬೀಯುಗವುಸಿಕ್ಕಿದರ್ ತಮ್ಮಡಿಗಳ್ (ಉದ್ಭಟ. ೧೧-೫೮); ಕಣ್ಣಪನ ಮನದ ವಿರಳಪ್ರಿಯಭಕ್ತಿಯಂ ಮುಗ್ಧಸ್ವಭಾವವನು ಭವಹರಂ ತಾಂ ತಮ್ಮಡಿಗೆ ತೋಱುವೆನೆನುತ (ಬಸವು. ೦೮-೪೫): ಶ್ರೀಸೋಮೇಸ್ವರನ ತಮ್ಮಡಿ ಕೇತಜೀಯ (ಎಕ. XI, ಹಿರಿಯೂ. ೫೨-೩೭; 1428); ಗುಡಿಯ ಗೋಪುರಮಂ ಕೆಡಪಿ ತಮ್ಮಡಿಯಂ ಜಡಿಯಲು (ವೃಷವಿ. ೩೭-೪ ವ); ಆ ದಾರಿಯಲ್ಲಿ ಹೋಗುತ್ತಿದ್ದ ಒಬ್ಬ ತಮ್ಮಡಿ ಇವರ ಮಾತುಗಳನ್ನು ಕೇಳಿ ಹತ್ತಿರ ಬಂದು (ನಗಗ. ೫೭); ತನಗೇ ಇಲ್ಲದ ಮಾರಿ ತಮ್ಮಡಿಗೆ ವರ ಕೊಟ್ಟೀತೇ? (ಗಾದೆ). ೪. ಋಷಿ; ಮುನಿ: ಇದೇನು ತಮ್ಮಡಿ ನಿನಗೆ ತಪದಲಿ ಖಡ್ಗವೇಕೆ (ಕುವ್ಯಾಅ. ೬-೩); ಜಡೆಯ ಹೊತ್ತುದೊ ಸಿಡಿಲು ಶಿವಶಿವ ಪಡಬ ತಮ್ಮಡಿಯಾದನೋ (ಕೌಶಿರಾ. ೩-೧೩). **ತಮಡಿ**: ೩. ಮಸಪ ಮಡಿಯಾಗಿಡಲು ದಮ್ಮಡಿಯ ತಮ್ಮಡಿ ನಮಗೆ ಬೇಕೀತನಿಗೊ ನಲ್ವೊರೆಯ ತಮಡಿ (ಗಡೀಶ. ೭೦-೫). [←ತೆಲು. ತಮ್ಮಡಿ]

ತಮ್ಮಡಿ$_2$ 'ತಮ್ಮಡೆ' ನೋ.

ತಮ್ಮಡೆ, ತಮ್ಮಡಿ$_2$ (ನಾ). (?): ಆ ಮುಗುಳಸಹಳ್ಳಿಯಲ್ಲಿ ತಮ್ಮಡೆಯಾದಡೆ ಅಣ್ಣನೊಡವೆ ತಮ್ಮಂಗೆ ತಮ್ಮನೊಡವೆಯಣ್ಣಂಗೆ (ಎಕ. IX, ಚನ್ನಪ. ೭೩-೩೦: 1318). **ತಮ್ಮಡಿ$_2$**: ಅನ್ಯಾರೂ ಇಲ್ಲದಿದ್ದಡೆ ಆ ಅಪುತ್ರಿಕದ ನಕಱ ದೇವಾಲ್ಯಕೆಕ್ಕುವದು ತಮ್ಮಡಿ ಎಂಬ ವಾರ್ತೆ ಇಲ್ಲವೊದವತಲೆ (ಎಕ. IX, ಚನ್ನಪ. ೭೩-೩೭; 1318). [?]

ತಮ್ಮಣಿ 'ತಮ್ಮಣೆ' ನೋ.

ತಮ್ಮಣಿಗೊಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ಸಮಾಧಾನಪಡಿಸು; ಶಾಂತಗೊಳಿಸು: ನಾನೇ ತಪ್ಪನ್ನು ಒಪ್ಪಿಕೊಂಡಂತಾಗಿ ಅವಳ ಬೇಗುದಿಯ ಮನಸ್ಸನ್ನು ತಮ್ಮಣಿಗೊಳಿಸಿದಂತೆಯಾಗಿತ್ತು (ಹೇಮಂತ. ೩೭). [ತಮ್ಮಣಿಗೊಳು + – ಇಸು$_3$]

ತಮ್ಮಣಿಗೊಳು, ತಮ್ಮಣಿಗೊಳ್ಳು (ಕ್ರಿ). ಉಪಶಮನಗೊಳ್ಳು; ಶಾಂತತೆ ಹೊಂದು; ಸಮಾಧಾನವಾಗು. 'ತಮ್ಮಣಿಗೊಳಿಸು' ಪರಾ. **ತಮ್ಮಣಿಗೊಳ್ಳು**: ನಟರಾಜನ ಭಾವಸಮಾಧಿಯು ಒಂದಿಷ್ಟು ತಮ್ಮಣಿಗೊಂಡ ಬಳಿಕ ನಸು ಕಣ್ತೆರದು ನಿಟ್ಟಿಸಿದರೆ ಮುಂದೆ ನಿಂತ ಗೌರಿ ಮೊರೆಯಿಡುತ್ತಿದ್ದಾಳೆ (ಶಾಳಬ. ೧). [ತಮ್ಮಣಿ (<ತಮ್ಮಣೆ) + ಕೊಳು (<ಕೊಳ್$_1$)]

ತಮ್ಮಣಿಗೊಳ್ಳು 'ತಮ್ಮಣಿಗೊಳು' ನೋ.

ತಮ್ಮಣೆ, ತಮಣೆ, ತಮ್ಮಣಿ (ನಾ). ಶಾಂತಿ; ಸಮಾಧಾನ; ಉಪಶಮನ: ದೇಶದಲ್ಲಿ ತಮ್ಮಣೆ (ಶಾಂತಿ) ಯಿರಲಿಲ್ಲ (ಅಕ್ಬರ. ೧೪೦). **ತಮಣೆ**: ತಾನಾಗಿ ತಣಿಯದೆ ಯಾರು ಏನೆಂದರು ತಮಣೆಗೆ ಬರುವುದೆ ಗೋಳು (ಇಂದಾಪ. ೩೦-೪೪). **ತಮ್ಮಣಿ**: 'ತಮ್ಮಣಿಗೊಳಿಸು', 'ತಮ್ಮಣಿಗೊಳು' ಪರಾ.

ತಮ್ಮಣಿಯಾಗು = ಶಮನವಾಗು; ಶಾಂತವಾಗು: ಇವರ ದಂಗೆಗಳು ತಮ್ಮಣಿಯಾದವು (ಇಂಗ್ಲಂಡ. ೨೦೦). [?./ಪ್ರಾ. ಥಂಭಣ./ಸಂ. ಸ್ತಂಭನ]

ತಮ್ಮತು 'ತನತ್ತು' ಪರಾ.

ತಮ್ಮದು 'ತನತ್ತು' ಪರಾ.

ತಮ್ಮಲೋಪಾದಿ (ನಾ). (?): ಸತ್ತಿಮಂಗಲದ ಸಾಮಿಯ ಸಮ್ಮಸ್ಥಂ ಮಾರಯ್ಯನುಂ ಪುಣಸೆಯಮ್ಮನುವಿಟ್ಟು ತಮ್ಮಲೋಪಾದಿಗೊಟ್ಟರ್ (ಎಕ. IX, ಹೊಸಕೋ. ೧೧೧-೭: 997). [?]

ತಮ್ಮಿನುಗ (ನಾ) ತಂಪಾದ ಬೆಳಕಂ ಅಥವಾ ಕಾಂತಿಯುಳ್ಳವನಂ; ಚಂದ್ರ: ಕೆಂಗದಿರ ತಮ್ಮಿನುಗ ಮರಗೂಳ (ಮಲ್ಲಾರಿ. ೨-೪೧).

[ತಂ$_1$ (<ತಣ್$_2$) + ಮಿನುಗು$_2$ + – ಅ$_7$]

ತಮ್ಮಿಸು 'ತಣ್ಪಿಸು' ನೋ.

ತಮ್ಮುಟುಕಾಱ (ನಾ). ತಮ್ಮಟೆ ಬಾರಿಸುವವನು: ಅಮೃತಪಡಿ ನಂದಾದೀಪ್ತಿ ನೈವೇದ್ಯ ಸ್ಥಾನಿಕ ಹಸಟು ತಂಮುಟುಕಾಱರಿಗೆ ಸಂದು ಬಂದು (ಎಕ. VIII, ಸೊರಬ. ೩೭೯-೧೯: 1533).

[ತಮ್ಮುಟು$_0$ (<ತಂಬಟ) + – ಕಾಱ]

ತಮ್ಮುತು 'ತನತ್ತು' ಪರಾ.

ತಮ್ಮುತ್ತು 'ತನತ್ತು' ಪರಾ.

ತಮ್ಮುಳೆ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು (?) : ಬಾಗೆಯೂರ ಬಲ್ಲಹನೇಱಿ ನೊಳ್ಪಿಯಾನ್ ವೈರಿಗಳ್ ಸಮುಪದರುಳ್ ಕೊಪುಳವೂರಬಾಳಿಯೊಳ್ಪೊಣ್ಣೆ ದಿಕ್ಕಿಜ್ಜಿಯ ತಮ್ಮುಳೆ ಪಡೆಯುಳಿಱಿದು ಸತ್ತನ್ (ಎಕ. XVI, ಕುಮುಕೊ. ೯೨-೧೩; ಸು. 780). [?]

ತಮ್ಮೆ (ನಾ). ೧. ಕಿವಿಯ ಹಾಲೆ, ಮೂಗಿನ ತುದಿ ಮುಂತಾದ ಮೂಳೆಯಿರದ ಸ್ಥಳ. ೨. (ಕುದುರೆ, ದನ ಮುಂತಾದುವುಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟಿಹಾಕಲು ಬಳಸುವ) ಹಗ್ಗದ ಕುಣಿಕೆ. ೩. ದನಗಳ ಗಂಗೆದೊಗಲು : (೬). [ದೇ.॥ ತೆಲು. ತಮ್ಮೆ]

ತಮ್ಮೆಗಿಡ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ ; "ಉದ್ದಾಲಕ" (ಪಂಡಿತ). ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಪೊದೆ. P ಇದರ ಬೇರನ್ನು ಔಷಧಿಗಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸುತ್ತಾರೆ. [ತಮ್ಮೆ₀ + ಗಿಡ (<ಗಿಡು)]

ತಯಾರಿ 'ತಯಾರು' ನೋ.

ತಯಾರಿಕೆ (ನಾ). ೧. ಅಣಿಮಾಡುವಿಕೆ ; ಸಿದ್ಧಪಡಿಸುವಿಕೆ : ಅಜಯ . . . ಬಾಂಬ್ ತಯಾರಿಕೆಯ ಕೆಲಸದಲ್ಲಿ ನಿರತನಾಗುತ್ತಿದ್ದ (ಅಶ್ವಾರ್ಜ. ೧೩೮); ಉಪಕರಣಗಳ ತಯಾರಿಕೆಯ ಹಕ್ಕನ್ನು ತಮಗೆ ವರ್ಗಾಯಿಸಬೇಕೆಂದು ಬೇಡಿಕೆ ಬಂದಿತು (ಸಸ್ಯಕ. ೯೯). ೨. ತಯಾರಾದ ವಸ್ತು : ಇದು ಟಾಟಾ ಕಂಪನಿಯ ತಯಾರಿಕೆ (ರೂಢಿ). [ತಯಾರು + -ಇಕೆ]

ತಯಾರಿಸು (ಕ್ರಿ). ಸಿದ್ಧಪಡಿಸು ; ಸಜ್ಜುಗೊಳಿಸು : ದೊಡ್ಡ ಒಲೆಯಾದರೆ ಯಾವುದೇ ಅಡುಗೆಯನ್ನೂ ಅದರಲ್ಲಿ ತಯಾರಿಸಬಹುದು (ಅಡುಕಾ. ೦೭); ಒಂದು ಕಾವಡಿಯನ್ನು ತಯಾರಿಸಿ ಹೊರಟನು (ಸುಧಾ. ೫೭); ಚಹಾ ತಯಾರಿಸಿಕೊ (ಮಹಾತ್ಮಾ. ೦೩). [ತಯಾರು + -ಇಸು]

ತಯಾರು, ತಯಾರಿ, ತಯ್ಯಾರಿ (ನಾ). ಸಿದ್ಧತೆ ; ಸಿದ್ಧಪಡಿಸುವಿಕೆ ; ಏರ್ಪಾಡು ; ಸಜ್ಜು ; ಅಣಿ. ತಯಾರಿ : ಇನ್ನೊಂದು ಗ್ಲಾಸು ಎತ್ತಿ ಕುಡಿಯುವ ತಯಾರಿಯಲ್ಲಿದ್ದರು (ಲೀಪಹ. I, ೦೫೯). ತಯ್ಯಾರಿ : ಮೊದಲು ಚಹಾ ಫಳಾರದ ತಯ್ಯಾರಿ ನಡೀಲಿ (ಧನಂಜ. ೫೭).

ತಯಾರಾಗು = ೧. ಸಿದ್ಧವಾಗು ; ಅಣಿಯಾಗು : ಸಂಗಡಿಗರೊಡನೆ ತಯಾರಾಗಿ ಬನ್ನಿರಿ (ನಡದಾ. I, ೪೨೮); ಅವಳು ತಿರುಗಿ ಹೊಡೆಯಲು ತಯಾರಾಗುವವರೆಗೂ ಹೊಡೆಯುತ್ತಿರುವುದೇ ಮೇಲು (ಹುಡ್ಕುಹು. ೦೫). ೨. ನಿರ್ಮಾಣವಾಗು ; ಉತ್ಪನ್ನವಾಗು : ಭ್ರೂಣವು ತಯಾರಾಗುವುದು (ಸಸ್ಯಕ. ೦೮). ತಯಾರುಮಾಡಿಸು, ತಯ್ಯಾರುಮಾಡಿಸು=ಸಿದ್ಧವಾಗುವಂತೆ ಮಾಡು ; ರಚಿಸುವಂತೆ ಮಾಡು ; ನಿರ್ಮಾಣಮಾಡಿಸು : ಬೆಳೆದು ಬದಲಾಯಿಸುತ್ತಿರುವ ಕನ್ನಡಕ್ಕೆ ತಕ್ಕ ವ್ಯಾಕರಣವೊಂದನ್ನು ತಯಾರುಮಾಡಿಸಿಕೊಡುವ ಕೆಲಸವು ನಮ್ಮ ವಿದ್ಯಾಪ್ರಚಾರ ಇಲಾಖೆಯವರ ದೃಷ್ಟಿಯಲ್ಲಿದೆ (ಸಾಹಿಕ. ೫೮); ಕೋಟೆಯನ್ನು ರಚಿಸಿ, ಅದರ ಸುತ್ತ ಅಗಳು ಮುಂತಾಗಿ ತೆಗಸಿ ತಯ್ಯಾರುಮಾಡಿಸಿ (ರಾಜೇಂದ್ರ. ೨). ತಯಾರುಮಾಡು = ೧. ಸಿದ್ಧಮಾಡು; ಸಜ್ಜುಮಾಡು ; ಅಣಿಗೊಳಿಸು : ಶ್ರೀಪಾದರಾಜರು ದ್ವೈತಮತ ಪ್ರಚಾರಮಾಡಲು . . . ಭಾಗವತರ ತಂಡವೊಂದನ್ನು ತಯಾರು ಮಾಡಿದರು (ಜಗದಾ. ೮೧); ಮೈಸೂರಿನಿಂದಲೇ ತಯಾರುಮಾಡಿ ತಂದಿದ್ದ ಚಿರೋಟಿಗಳನ್ನೂ . . . ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಹಂಚಿದರು (ಮೂಲಾನ. ೦೨೩). ೨. ಉತ್ಪಾದಿಸು ; ಉತ್ಪನ್ನಮಾಡು : ಇಂತಹವರು ಇಲ್ಲಿಯೇ, ಹೀಗೆಯೇ ಅದನ್ನು ತಯಾರುಮಾಡಿ ಇಂಥವರ ಮೂಲಕವೇ ಮಾರಿರುವರೆಂಬುದು ತಿಳಿಯದು (ಹಪ್ರ. ೧೧).

[←ಹಿಂ. ಮರಾ. ತಯಾರ್, ತಯಾರೀ, ತಯ್ಯಾರ್, ತೈಯಾರೀ ; ಪಾರ. ತಯ್ಯಾರ್, ತಯ್ಯಾರೀ ; ಅರ. ತೈಯಾರ್]

ತಯಿಮಾಸ 'ತ್ರೈಮಾಸ' ನೋ.

ತಯ್ಮಾನ (ನಾ). (?) : ಸಡಗರದಿ ಬಹರಗ್ರ ವೈಮಾನ ತಯ್ಮಾನ ತುಡುಕು ತಿಹವೇಣ್ದಿಸೆಯ ಸಿಂಗರದ ಛಂಗರದೊಳ್ಪಿದೆ ಮಧುಬಲಿ ಬಂಧನ (ಜಿನಮು. ೪೭-೨೯). [?]

ತಯ್ಯಾರಿ 'ತಯಾರು' ನೋ.

ತರ್, ತರು₁ (ಕ್ರಿ). ತಂದ (ಭೂತಕೃ), ತಂದು (ಭೂತಸನ್ಯೂ), ತರ್ಪ, ತಹ₁, ತಾಹ₁ (ವರ್ತಕೃ), ತಾ₁, ತಾರ್ಕ (ವಿದ್ಯರ್ಥ). ೧. ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಬರು: ಪದಿಂಬರ್ ತರ್ಪ ಪೂಱೆಯು ನೊರ್ವನೆ ತರ್ಪಂ (ವಡ್ಡಾರಾ. ೭೭-೪); ಪೇರಡವಿಯೊಳ್ ಪಣ್ಫಲಂಗಳ ನಱಿಸಿ ತನ್ನಿಮೆಂದು ಪೇಟ್ದುದುಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೨-೧೮೩); ತಾರಂ ತಾರರ್; ಬಾರಂ ಬಾರರ್ (ಭಾಷಾಭೂ. ೨೨೭ ಉದಾ); ಚನ್ನಮಲ್ಲಿಕಾರ್ಜುನನ ಕೈವಿಡಿದು ನಿಮ್ಮ ಮುಂಡೆಗೆ ಹುವ್ವ ತಾಹೆನಲ್ಲದೆ ಹುಲ್ಲ ತಾರೆನು (ಮಹಾದೇ. ೧೧-೧); ಹೊಳಲ ಹೊಱಶೂಲದಲಿ ರಿಪುಗಳ ಸೆಳಸುವೆನು ತಾ ವೀಳೆಯುವನು (ಕುವ್ಯಾಭೀ. ೧-೭). ೨. ಕರೆತರು ; ಕರೆದುಕೊಂಡು ಬರು : ತಾರಾ ಜಾನಕಿಯುಂ ಪೋಗಿ ತಾರಾ ತರಳನೇತ್ರೆಯುಂ (ಕವಿರಾ. ೨-೧೨೮); ನಾಳಿನೋಲಗದೊಳ್ ತಂದು ಕಾಣಿಸು (ಪಂಪಭಾ. ೯-೨೦ ವ); ಆಕೆಯುಂ ತರ್ಪುದನುಱಿಯೆ ಬಟ್ಟಿಕ್ಕಿಲ್ಲ ಬೇಱಿಂದುದಾಯಮ್ (ಕಾದಂಪೂ. ೦೫೯); ಅಪ್ಸರಗಣಿಕೆಯರು ಕೋಮಳನ ತಂದರು ವಾಸವನ ಸಿಂಹಾಸನದ ಹೊರೆಗೆ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೭-೬೫); ಅರ್ಧರಾತ್ರಿಯ ಹೊತ್ತಿನೊಳಗಾಗಿ ಸುಗುಣಾನಿರುದ್ಧನ ತಹೆನು (ವೀರಹಕ. ೩೦-೧೧); ನಾಲ್ಕೆಂಟು ದಿನದೊಳು ಕಂತುಸನ್ನಿಭನ ನಾ ತಹೆನು (ಕಂನವಿ. ೯-೦೪೫). ೩. ಕೊಡು ; ನೀಡು : ಚಿಂತಿಸದಿರ್ ತಾ ತೋಱು ನಿನ್ನೀ ಬರದ ಪಟಮನುತ್ಫುಲ್ಲಪಂಕೇಜನೇತ್ರೇ (ಆದಿಪು. ೩-೪೪); ಎನಗೆ ತರಲಾಱಿದಿರ್ದೊಡಂ ನಿಮಗಪ್ಪನಿತಾಹಾರಮನಿಂದಿನೊಂದು ದಿವಸಕ್ಕಮಱಿಸಿಕೊಳ್ಳಿಂ (ಪಂಚತಂ. ೦೪೨-೧); ಒನಕೆಯುಂ ತಾ ಶಿರದೊಳಾಂ ಸುತ್ತಿದಪೆನೆಂಬಾ ನರನವೊಲು ಆಯಿತ್ತು (ಬಸಪು. ೨೦-೨೧); ಅಮಲ ಸುಮತಿಯಂ ತಾಯೆನಗೆ ತಾಯೆ (ಚೆನ್ನಿಭಾ. ೧-೪). ೪. ವಿಸ್ತರಿಸು ; ಚಾಚು : ಕಯ್ಯುಗೆ ಕರಮಂ ತರಲಾಱದೆ (ಗದಾಯು. ೪-೩೧). ೫. ಎತ್ತು ; ಹೊರಕ್ಕೆ ತರು: ಎಳೆಯುಂ ವಿಕ್ರಮದಿಂ ತರಲ್ ಮಹೀಧರಂ ಮುನ್ ಪಂದಿಯಾದಂತೆ (ಪಂಪಭಾ. ೮-೫೫). ೬. ಉಂಟುಮಾಡು : ಮುದಿತ ಸುರಾನಂದ ಬಾಷ್ಪೋದಬಿಂದೂತ್ಕರ ಮೆಂಬಂತಾಗೆ ತಂದತ್ತರಲ ಮುಟಿಗಳಂ ಪುಷ್ಪಮೇಘಪ್ರತಾನಂ (ಆದಿಪು. ೦೪-೧೦೮); ಬವರವಾದರೆ ಹರನ ವದನಕೆ ಬೆವರ ತಹೆನು (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೪-೫೭). ೭. ನಿಶ್ಚಯಿಸು ; ನಿರ್ಧರಿಸು : ಅತ್ತ ಮನಂ ತರಲೆವೇಡ (ಸಮುಪ. ೩-೮೧); ಈ ಧರ್ಮಮಂ ಪತ್ತುವಿಡಿಸಿ ಮದೀಯ ಧರ್ಮದೊಳ್ ಪತ್ತಿಸುವೆನೆಂಬ ಬಗೆಯುಂ ತಂದು ಸೆಟ್ಟಿಗಿಂತೆಂದಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧-೧೧೯); ಜನದ ಕೊಲೆಗೆಲಸದ ನಿರೂಪಕೆ ಮನವ ತಂದಳು ಮೃತ್ಯು (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೭-೩೫). ೮. ಮದುವೆ ಮಾಡಿಸು ; ಸಂಬಂಧ ಬೆಳೆಯುವಂತೆ ಮಾಡು: ಆತನ ತಂಗೆಯುಂ ಜ್ಯೋತಿರ್ಮಾಲೆಯುಂ ನಿಮ್ಮ ಮಗನರ್ಕಕೀರ್ತಿಗೆ ತರ್ಪುದು (ಚಾವುಂಪು. ೫೦-೧೫). ೯. ಮದುವೆ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳು ; ಸಂಬಂಧ ಬೆಳೆಸು : ಎರಡನೆಯ ಹಿಡಿಂಬಿಯನೆಮ್ಮರಸಂ ರಕ್ಕಸಿಯನೆಲ್ಲಿ ತಂದನೊ ನಿನ್ನಂ (ಗದಾಯು. ೨-೯). ತರು₁ : ೧. ತಮ್ಮಲ್ಲಿದ್ದ ಪುಡಿದುಡ್ಡುಗಳಿಗೆ ಎಣ್ಣೆಯನ್ನು ಕೊಂಡು ತಂದರು (ರಾವಿಜ. ೨೨); ಮರಿಯಾನೆ ಬೆಳ್ಳಿಹೊರೆ ತರುವುದೆಂಬಂತೆ (ಕಾಲೂರ. ೭೨-೧೩೦). ೨. ಎಲೆ ನಾರಿ ನೀನಾತನ ತರುವನಕ ಸಲೆ ಸೈರಿಸದೆನ್ನ ಮನಸು (ಕಂನವಿ. ೯-೦೫೧); ಅದೇ ದೇವರು ನನ್ನನ್ನು ಇಲ್ಲಿಗೆ ತಂದನೆಂದು ತಿಳಿದುಕೋ (ಮುಂಬಯಿ ೪-೭೮). ೩. ತಾರಕ್ಕ ಬಿಂದಿಗೆ ನಾ ನೀರಿಗ್ಹೋಗುವೆ ತಾರೇ ಬಿಂದಿಗೆಯ

(ಪುರಂದ. ೧-೪೯ ಪಲ್ಲವಿ) : ಇಲ್ಲಿ ತಾ ಅದನ್ನು ನಾವಿಬ್ಬರೂ ಸರಿಯಾಗಿ ಹಂಚಿಕೊಂಡು ಬಿಡುವಾ (ಮುಂಬಯಿ. ೬-೩೦) ; ಮಾತು ಬಲ್ಲವ ಮಾಣಿಕ ತಂದ, ಮಾತು ಅರಿಯದವ ಜಗಳ ತಂದ (ಗಾದೆ). ೧೦. ಕೊಂಡುಕೊಳ್ಳು: ತನಗೆ ಹೇಗೋ ದೊರೆತ ದುಡ್ಡು ತರುವ ಪಡಿಪದಾರ್ಥ ಆದು ಗುರು ಲಿಂಗ ಜಂಗಮಕ್ಕೆಂದೂ ಅರ್ಪಿತವಾಗಬಾರದು (ಮೋಳಿಮಾ. ೦೦೬ ಪ್ರಸ್ತಾವನೆ) ; ದುಡ್ಡಿದ್ದರೆ ಅದನ್ನೂ ತರಬಹುದಿತ್ತು (ರೂಢಿ).

ತಂದಿಕ್ಕು = ೧. ಸಂಪಾದಿಸಿಕೊಡು; ತಂದುಕೊಡು: ತಾವಿರ್ಬರುಂ ಕಿಡಿದು ತಂದಿಕ್ಕಿದೆಂಜಲವುಟುವಮಂ ತಿಂದು (ಆದಿಪು. ೩-೩೪ ವ) : ಇನ್ನುಮ ನ್ನೊಡಲೊಳಿನ್ನೀ ಪ್ರಾಣಮುಳ್ಳನ್ನಮೇವದೆ ಕೌಂತೇಯರಸಿಕ್ಕಿ ಪಂದಲೆಗಳಂ ತಂದಿಕ್ಕು (ಗದಾಯು. ೯-೨೪) ; ಕಂದಮೂಲಫಲಂಗಳಂ ಪೆಱರ್ ತಂದಿಕ್ಕೆ ತಿಂದು ಆನಂದಮನಸ್ಕರಾಗಿ ನಿಂದ ತಪೋಧನರುಮಂ (ಪಂಚತಂ. ೦೮೯-೧೧). ೨. ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಬಂದು ಬಡಿಸು,–ನೀಡು : ಮೋನದಿಂದಮುಂಣ್ಬುದು ನಾವೇನಂ ತಂದಿಕ್ಕಿದೊಡಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧-೧೬೩). ೩. ಎಸೆ ; ಬಿಸುಡು ; ಕೆಡವು : ಈ ದೊರೆಯನುಮಳವಟಿಯೆ ವಸುಂಧರೆಯೊಳ್ ತಂದಿಕ್ಕಿ ಭಂಗಮಂ ಮಾಡುವನೇ (ಆದಿಪು. ೧೪-೧೦೨) : ಇಂತನ್ನಯದಿಂದೀ ಪಟುವಿನೊಳಿನ್ನರಸನನಿಂತು ಬಿದಿಯೆ ತಂದಿಕ್ಕುವುದೇ (ಪಂಪಭಾ. ೨-೩೨). ೪. ತಂದು ಸೇರಿಸು ; ಕೂಡಿಸು ; ಬೆರೆಸು : ಮುಖದರ್ಪಣಕ್ಕೆ ತಂದಿಕ್ಕಿದ ರನ್ನದ ಬಿಡಿ ಸೊದೆಯುಮೇನೆನೆ . . . ಕಂಬುಕಂಧರಮೆಸೆಗುಂ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೩-೭೩); ಸಕ್ಕದಮಂ ಪೇಟಿಸ್ವೊಡೆ ನೆಟಿ ಸಕ್ಕದಮಂ ಪೇಟ್ಗೆ ಸುದ್ದಗನ್ನಡದೊಳ್ತಂದಿಕ್ಕುವುದೇ ಸಕ್ಕದಮಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧-೪೨). ೫. (ಜಗಳ, ವಿರಸ ಮುಂತಾದುವನ್ನು) ಉಂಟುಮಾಡು : ಆ ಕೊರಮ ಅವರಿಬ್ಬರ ನಡುವೆ ತಂದಿಕ್ಕಿದ (ರೂಢಿ).

ತಂದಿರಿಸು = (ಸಮೀಪಕ್ಕೆ) ತಂದು ಇಡು ; ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಬಂದು ಇಡು : ಬೆಲೆಯ ಕರುಮಾಡೂ ಕಾಂಚನಕಲಶತತಿಯಿನೆಸೆದುದು ಕನಕಾದ್ರಿಯನಲ್ಲಿ ಕಡೆದು ತಂದಿ[ಪಾಠಾಂ. ಕಂಡ]ರಿಸಿದಪೋಲ್ (ಕಾದಂಪೂ. ೩೦೪) : ಮಂಗಳದ್ರವ್ಯಂಗಳಂ ಕೂಡೆ ತಂದಿರಿಸಿ (ನಂಬಿರ. ೩-೩೯) : ಬೆಟ್ಟವ ಕಿತ್ತು ತಂದಿರಿಸಿದಂದದಿ ಮುಗಿಲಟ್ಟಣೆ ತನೆಗಳಗ್ರದೊಳಿ ಬಟ್ಟರನ್ನಗಳ ತೆತ್ತಿಸಿದ ಹೊಂಗಲಸಂಗಳಿಟ್ಟಿರ್ದುವು (ಮೋಹತ. ೨೦-೮). ತಂದೀ=ತಂದುಕೊಡು : ರಾಣಿಕೆಯ ತಂದಿತ್ತರು ಗೀರ್ವಾಣಫಣಿನರರಾಜರು (ತೊರವೆ. ೦-೭-೨) : ಕಂಗೊಳಿಸುವ ಮಾದಳವಣ್ಣ ತಂದಿತ್ತು (ಮೋಹತ. ೪-೩೦). ತಂದುಕೊಡು, ತಂದುಕುಡು = ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಬಂದು ಕೊಡು ; ಒದಗಿಸು : ತಂದೆ ತಾಯ್ಗಳು ಮೃಗಗಳಾದವು ಬಂಧು ಬಳಗವು ಖಗಗಳಾದುವು ತಂದು ಕೊಟ್ಟವರಾದರಾ ಮೃಗಗಳು ಕಿರಾತಂಗೆ (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೫-೩೦): ಅಂಜನಚೋರಂ ಘುಟಿಕಾಪ್ರಯೋಗದಿಂದದೃಶ್ಯರೂಪದಿಂ ಪೋಗಿ ಕಳ್ದು ತಂದು ಕುಡುವ ಸಮರ್ಥನೆಂಬುದಂ ತಾಂ ಬಲ್ಲಳಪ್ಪುದಱಿಂದ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೨-೦೦೮). ತಂದುಕೊಳ್, ತಂದುಕೊಳು, ತಂದುಕೊಳ್ಳು = ೧. ಕರೆದುಕೊಳ್ಳು ; ಬರಮಾಡಿಕೊಳ್ಳು : ತನಗಱಿಕೆಯ ಮಿಟ್ಟುವನಿಂತು ತಂದುಕೊಂಡರು ಮೊಳರೇ (ಶಾಂತಿಪು. ೩-೭೨) ; ಮುಂಗುರುಳಗರ ಕಣ್ಣಿನೊಳೊತ್ತಿ ಜಲವನು ಹಿಂಗದೆ ತಂದುಕೊಂಡಾಗ ಅಂಗನೆ ಪುಸಿಗೆ ದುಃಖಿಸುತ (ಕಂನವಿ. ೭-೧೭೬). ೨. ತಾಳು ; ಹೊಂದು ; ಪಡೆ : ತಂದೆ ನೀನಪಹನೆಂಬ ಹಮ್ಮನು ತಂದುಕೊಳದಿರು (ತೊರವೆ. ೦-೯-೭೯). ೩. ಮದುವೆ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳು ; ಮನೆ ತುಂಬಿಸಿಕೊಳ್ಳು: ಮಾವನ ಮಗಳೆ, ತಂದುಕೊಂಡೇನು ತೆರ ಹೇಳಿ (ಜಲ್ಬಾ. ೫೩). ತಂದುಹಾಕು=೧. ಸಂಪಾದನೆ ಮಾಡು ; ಗಳಿಸಿಕೊಡು: ಹತ್ತು ಜನರ ಸಂಸಾರಕ್ಕೆ ತಂದುಹಾಕುವವ ಒಬ್ಬನೇ ಆದರೆ ಬಹಳ ತೊಂದರೆ (ರೂಢಿ). ೨. (ಜಗಳ, ವಿರಸ ಮುಂತಾದುವನ್ನು) ಉಂಟು ಮಾಡು ; ಕಲ್ಪಿಸು ; ಉತ್ಪತ್ತಿಮಾಡು : ಎನಗೂ ನಿನಗೂ ಹಗೆಯಿಲ್ಲ, ಎನ್ನೆಡೆ ನಿನ್ನೆಡೆ ತಂದುಹಾಕಿದವರೆ ಹಗೆ (ಸಗಜೂ. ೫೪) ; ತಂದುಹಾಕಿ ತಮಾಷೆ ನೋಡಿದ (ರೂಢಿ). ತಂದೊಡ್ಡು = ೧. ಈಡುಮಾಡು ; ಗುರಿಮಾಡು : ವನಿತೆಯುಮಂ ನಂಜರುಮಂ . . . ತೋಱಿದು ತವಕಂ ತನುವಂ ತಂದೊಡ್ಡಿ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೬-೬೯). ೨. ಉಂಟುಮಾಡು ; ಕಲ್ಪಿಸು : ಆಗ ಮನೋವ್ಯಥೆಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಸನ್ನಿವೇಶಗಳನ್ನು ತಂದೊಡ್ಡಬೇಕು (ಶಿಕ್ಷದ. ೧೦೯). ತರವೇೞ್, ತರಹೇಳು = ೧. ತರುವಂತೆ ಹೇಳು ; ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಬರುವಂತೆ ಹೇಳು : ಸಾರಥಿಯಪ್ಪೊಡಪ್ಪ ನೆನಗೀತನೆ ಪೋ ಪೆಱರೇವರಿಂ ನೆರಂಬಾರೆನೆನುತ್ತೆ ತನ್ನ ರಥಮಂ ತರವೇೞ್ದು (ಪಂಪಭಾ. ೮-೮೫); ಅದು ಪೊಜಗಾಗೆ ನೀನೇನಂ ತರವೇೞ್ವೊಡಂ ತಂದಿತ್ತಪೆನಿದೊಂದು ಮಾತ್ರಂ ಬೇಡ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೨-೧೧೮) : ತರವೇೞ್ ಮಾಣಿಕ್ಯಭಂಡಾರಮಂ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೯೧೩). ೨. ಕರೆತರುವಂತೆ ಹೇಳು ; ಕರೆದುಕೊಂಡು ಬರುವಂತೆ ಹೇಳು : ತರವೇೞ್ದು[ಪಾಠಾಂ. ಟಿ] ವಿಜಯಪರ್ವತಗಜಮಂ (ಆದಿಪು. ೧೨-೫೭) : ಎನ್ನ ಮಗನನಂತಕಪುರದಿಂ ತರವೇೞ್ಪುದು (ಅಜಪು. ೧೧-೧೫) : ಕನಸಿಂದದಂ ನೆರೆವವನಂ ನೆನಸಿಂ ನೆರೆದಪ್ಪೆನೆಂದು ತರವೇೞ್ದಪೆ ಕಾಂತನಂ (ಅಗವಿ. ೧೭-೧೦೨) : ತರವೇೞ್ ಸಾಲುವ ವೇಗನಂ ತೊಗರನೂ ಹೆಗ್ಗಾಳನಂ ಜೂಗನಂ (ನಳಚಂ. ೭೭) ; ಇತ್ತ ನವರಿಗೆ ನೇಮವನು ಮುನಿಪೋತ್ತಮನ ತರಹೇಳೆ(ತೊರವೆ.೦-೫-೩೪). ತರಪೋಗು=ತರಲು ಹೋಗು ; ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಬರಲು ಹೋಗು : ಸಮಿತ್ಕುಶಮಂ ತರಪೋಪ ಧೌತವಲ್ಕಲಮಸಲುಂಬುಪಕ್ಷಮಣಿಯುಂ ಸಮೆವೀ ವ್ಯವಸಾಯಮೆತ್ತಲುಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೨೦೪). ತರುಬರು = (ಉಕ) (ಸಾಮಾನು ಮೊದಲಾದುವನ್ನು) ಕೊಂಡು ತಂದು ಒದಗಿಸು ; ವಹಿವಾಟು ನಡೆಸು : ಜಯಂತನು ಮನೆಯ ತರುಬರುವ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದನು (ಜಯಂತ. ೦೫೩); ಮನೆಯಲ್ಲಿ ತರುಬರುವ ಸಣ್ಣ ದೊಡ್ಡ ಕೆಲಸಗಳನ್ನೆಲ್ಲ ಅವನೇ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದನು (ಸಂಚಿತ್ರ. ೨೪) : ತರುಬರೋನ ಹೆಂಡತಿ ಅಡಬಲ್ಲಳು. ತಲೆಕರೆದುಕೊಂಡು ಉಣಬಲ್ಲಳು (ಗಾದೆ).

ತಾರಮ್ಮಯ್ಯ = ಸಣ್ಣಮಕ್ಕಳನ್ನು ಆಡಿಸುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಟ ಮತ್ತು ಆಗ ಹೇಳುವ ಹಾಡು : ಕೈದು ತಾರಮ್ಮಯ್ಯಕ್ಕೆ ತೊಡಲ ನುಡಿಯು ತಿಲ್ಲಾಣ (ಉಯ್ಯಾಲೆ. ೦೦೯-೫). ತಾರಮ್ಮಯ್ಯ ಮಾಡು = ೧. ತಾರಮ್ಮಯ್ಯಹಾಡು : ಏನೋ ಸಮಯ ಎಂದು ಸಹಾಯ ಕೇಳಿದರೆ ತಾರಮ್ಮಯ್ಯ ಮಾಡಿಬಿಟ್ಟರು (ರೂಢಿ). ೨. ನಟಿಸು ; ಸೋಗುಹಾಕು. ತಾರಮ್ಮಯ್ಯ ಹಾಡು = ನಕಾರ ಸೂಚಿಸು; ಇಲ್ಲವೆಂದು ಕೈಯಾಡಿಸು: 'ಹಣಕ್ಕೇ ಕಷ್ಟವಾಗಿದೆಯಪ್ಪಾ, ನೋಡೋಣ ತಡೆ' ಎಂದು ತಾರಮ್ಮಯ್ಯ ಹಾಡಿದರು (ಮರಳಿ. ೦೭೨). P ಈ ಧಾತು ಹಲವು ಶಬ್ದಗಳ ಜೊತೆಗೆ ಸೇರಿ ಸಂಯುಕ್ತಧಾತುಗಳಾಗಿ ವಿವಿಧವಾದ ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಬಳಕೆಯಾಗುತ್ತದೆ. ಉದಾ: ಎಯ್ತರ್, ಇೞಿತರ್, ನಡೆತರ್, ಬೀೞ್ತರ್, ಮಂನಂದರ್ ಇತ್ಯಾದಿ. [ದೇ.॥ ತಮಿ. ಮಲ. ತರು; ತೆಲು. ತೇರ್]

ತರ$_1$ (ನಾ). (ಭಯಂ ಅಥವಾ ಕೋಪದಿಂದ) ನಡುಗುವುದನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ. 'ತರಗುಟ್ಟು', 'ಥರ$_1$' ಪರಾ.

ತರತರ$_1$ (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ) : ಅದನ್ನು ಕೇಳಿ ತರತರ ಎಂದು ನಡುಗಿದಳು (ರೂಢಿ).

ತರ$_2$ (ನಾ). ಸುಂಕ; ತೆರಿಗೆ : ತಿಱುನರಯಂಗಲ್ಲ ಕೊಯ್ದಿಲೆಯ ಹೇಱಿಂಗೆ ವೀಸಪೊಂದು ತರ (?ಕೊಟ್ಟರ್) (ಮುಂಬರಾ. XI, ೨೫೪-೨೭ ; 1144). [P ಇದು 'ತೆರ' ಎಂಬುದರ ಅಪಲಿಖಿತವಿರಬಹುದು]

ತರ$_3$, ಥರ$_2$ (ನಾ). ೧. ಸಾಲು ; ಓಳಿ ; ಕ್ರಮ ; ಪಂಕ್ತಿ : "ತರ ಪರಿವಿಡಿಯೆನಲ್ಕಿವು ಪರಿಯರ್ಥದೊಳ್" (ಕಶಬ್ದ. ೪೪) : ತರದಿಂ ದೆಯ್ವದ

ಮೊಗದೊಳ್ ಕರದೊಳ್ ತೊಡೆಯೊಳ್ ಪದಂಗಳೊಳ್ ದ್ವಿಜರುಂ ಭೂಪರುಮಂತೆ ವೈಶ್ಯರುಂ ಶೂದ್ರರುಮೋಜೆಯಿನೊಗೆದರೆಂಬರಿನ್ನವು ಪುಸಿಗಳ್ (ಸಮುಪ. ೧೧-೫೯) : ಇಂತು ತರದಿಂ ಸ್ವಪ್ನಂಗಳನೀರೆಂಟಂ ನೃಪ ಕುಲತಿಳಕನ ಸಿದ್ಧಾರ್ಥನರಸಿ ಕಂಡಳ್ನಲವಿಂ (ವರ್ಧಪು. ೧೩-೭೩) : ತರದೆ ಪಾಱುದುವು ಬೆಳ್ವಕ್ಕಿ ನೂಲ್ದೆಗೆದಂತೆ (ಅನಂಪು. ೯-೧೭ ರಗಳೆ): ಪರಿಸದೆ ಸಗ್ಗದ ಜತಿಗಳ್ ನೆರೆದಂತೆರಡುಂ ಕೆಲಂಗಳೊಳ್ ತರದಿಂ ಕುಳ್ಳಿರೆ (ಕಬ್ಬಿಗಕಾ. ೧೬೫). ೨. ಸರಿಯಾದುದು ; ಯೋಗ್ಯವಾದುದು ; ಉಚಿತವಾದುದು : ತರವಲ್ಲದ ಕಾರ್ಯವ ತೆಗಳ್ದಡೆ ಸುರನರನಾಗರೋಕ ಮೆಚ್ಚುವುದೇ (ಕೋಪಚಕ. ೭-೪೦) : ಇವಳು ನಮ್ಮೊಡೆಯಂಗೆ ತರವಾದವಳ್ (ದೇವೀಮ. ೫-೭೫) ; ಕಯ್ಗೆ ಬಾರದ ಬೇಂಟೆಗಿಂದು ಕಯ್ ತುಡುಕುವುದ ತರವಲ್ಲ (ಅಂಕಿಗೊ. ೫-೭೭). ೩. ಅಂತಸ್ತು ; ಯೋಗ್ಯತೆ ; ದರ್ಜೆ : ಬಿರಿಸಿ ಋಷಿಗಳನವರವರ ತರವಱಿದು ಕೊಡಿಸಿದನು (ಕುವ್ಯಾಅ. ೩-೩೭). ೪. ಮನೋಹರತೆ ; ಸೌಂದರ್ಯ : ಮುನ್ನ[೦] ಕೆಯ್ಗೆ[ಯ್ಯುತಿರ್ದ] ತರದ ಗುಱುಗೆಯುರವ್ಪಂತಃಪುರ ಪುರಂಧ್ರಿಯರಂ ಕರೆದು (ಪಂಪಭಾ. ೩-೪೪ ವ) : ತವತವಗೆ ಸಿದ್ಧ ಕನ್ಯಾನಿವಹಂ ಸಂಧ್ಯಾರ್ಚನಕ್ಕೆ ಸೂಸಿದ ಕುಸುಮಾಳಿವೊಲೆಸೆಯೆ ಪರೆದು ಕಣ್ಗೊಳಿಪುವು ತರದಿಂ ತುಱುಗಿ ಮಿಱುಪ ಕಾರಾನಿಕರಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೫೮೦) ; ಅಲರ್ಗಳನಾಂತ ಪಾದರಿಗಳೊಳ್ ತರದಿಂದೆಱಗಿರ್ದ ತುಂಬಿಗಳ್ (ಕಬ್ಬಿಗಕಾ. ೫೭). ಥರ್$_1$: ೨. ದೊರೆಗಳೊಲುಮೆ ಉಂಟೆಂದೆಲ್ಲರೊಳು ಹಗೆ ಥರವಲ್ಲ [ಪಾಠಾಂ. ದೊರೆ ಎನ್ನ ಬಲವು ಸುಸ್ಥಿರ ವೆಂದೆಲ್ಲರ ಹಗೆ ತರವಲ್ಲ] (ಪುರಂದ. ೨-೪೫-೨) ; ಥರವಲ್ಲದ ಮಾತು ಮರಾ ಏರಿದರೂ ಆದೀತೇ ? (ಗಾದೆ). ೩. ಬೊಕ್ಕಸದಿ ತರಿಸಿದಂ ಧನಕನಕಮಣಿಗಳಂ ದಿಕ್ಕುದಿಕ್ಕಿನ ಧರಣಿಸುರರಿಗಂ . . . ಅವರವರ ಥರವನರಿತು ಇತ್ತನು (ಕುರಂಗ. ೯೧-೩೧).

ತರಂತರ, ತರತರ$_1$, ಥರಥರ$_1$ (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ): ೧. ಸಾಲು ; ಪಂಕ್ತಿ ; ಕ್ರಮ : ನವದೂರ್ವಾಂಕುರಮಂ ಪಲ್ಲವಮಂ ಪೂಗೊಂಚಲಂ ತರಂತರದಿಂ ನೀಡುಮಪೊಲ್ಮಣಿಕಿರಣಂ ಪೊಣ್ಮುವಿನಂ ಮಣಿದೊಡವನೊರ್ವಳಂಗನೆಗಿತ್ತಳ್ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೪-೬೨) ; ಮುತ್ತು ಪಚ್ಚೆ ಪವಳಂ ವಜ್ರಂ ಸುನೀಲಂ ತರಂತರದಿಂ ಸಾಲಿಡೆ (ಕೃಷ್ಣಕೃ. ೯-೫೪) ; "ತರತರವೆಂದು ಪಂಕ್ತಿಯೊಳ್" (ಕರ್ಣಾನಿ. ೦೨) ; ನೆಲದಾಕಾಶದೆಡೆಯೊಳಂಬುಗಳಂ ತರತರದಿಂದೆಚ್ಚು ಸೋಪಾನಂ ಮಾಡಿ (ಪಂಪಭಾ. ೭-೩೮ ವ) ; ಕಾರ್ಮುಕವ ತುಡುಕಿ ತರತರದಲೈತಂದು ಬಿಲ್ಲಿನ ತಿರುವ ತೊಡಿಸಲು (ಸಂಭಪ. ೧೯-೨೮) : ವರ ಸಣ್ಣಕ್ಕಿಯೋಗರ ತೊವ್ವೆ ಪಳಿದ್ಯವ ತರತರದಲಿ ಬಡಿಸಿದರು (ಮೋಹಕ. ೩-೫೧). ೨. ಸಮೂಹ ; ಗುಂಪು ; ರಾಶಿ : ಸುರಿವ ಖಂಡದ ರಕುತಧಾರೆಗೆ ತರತರದಿ ಬಾಯ್ದೆಗೆದು ಶಾಕಿನಿಯರ ಸಮೂಹವು ಬಳಿಯುಲ್ಕೆದಿತು ಪಾರ್ಥನಂದನನ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೩-೪೦) : ಕರುಣಾಮೃತಾಬ್ಧಿಯ ಕಲ್ಲೋಲಗಳಂತೆ ತರತರ ದೊಳು ಕವಿತರುವ ಸರಸಕಟಾಕ್ಷವನೆಸಗಿಯೆನ್ನೊಳು (ಹದಿಬ. ೧-೨೧) : ಧುರದೊಳಗೆ ಬಿಲುಗಾಱರೊಗ್ಗಿನ ಪರಿಗಕಾಱರು ಹಲಗೆಯವರುಬ್ಬರದ ಡೊಂಕಣಿಕಾಱರಾಂತು ಕೃತಾಂತನಾಲಯುವ ಥರಥರದಿ ಕೀವಿದರು ರುಧಿರದ ಹರಹು ಹೇರಾಳಿಸಿತು ಚೂಣಿಯೊಳು (ಕುವ್ಯಾಭೀ. ೪-೪೭). ೩. ಅಂತಸ್ತು ; ದರ್ಜೆ ; ಮಟ್ಟ : ಕೊಟ್ಟನು ಬಂಗಾರವ ಬಲುಸುಱುಳಿನ ಪಟ್ಟೆಯ ಕರಿತುರಂಗಗಳ ಕೊಟ್ಟನವರ ತರತರವಱಿದವನಂತೆ (ರಾಮವಿ. ೭-೪೮). ತರದೆ = ನಿರಂತರವಾಗಿ ; ಒಂದೇ ಸಮನೆ : ಅನುಭವಿಸಿದ ಕೋಟಲೆಗಳನಿನಿಸಂದಣಿಸಲ್ಕೆ ಮೌಕ್ತಿಕಾಕ್ಷಾವಳಿಯುಂ ಪವಜದಳನಯನೆ ಸಮೆದಪಳಿವೆ ಸುರಿದುವು ತರದೆ ತೋರ ಕಣ್ಬನಿದುಱುಗಲ್ (ಕಾದಂಬ. ೨೯೨). [ದೇ. [illegible] ತಮಿ. ಮಲ. ತುಳು. ತೆಲು. ತರ]

ತರ$_4$ 'ಧರ$_3$' ನೋ.

ತರ$_5$ (ನಾ). ಜವ ; ವೇಗ : [illegible] (ಶಬ್ದಕೋ. ೧೭) : ತರದೇಂ ಬರ್ಪುದೆ ತೊಟ್ಟನಿಲ್ಲಿಗೆ ಮಹೀಭೃತ್ಕಂತುವಂ ದೇವಿ ಮುದ್ದುಗರೆದಾತಂ ಬರವೇಟ್ಟುಮೆಂದಿರದೆ ನಿನ್ನಂ ತಂದೆ (ಕುಸುಮಾ. ೧೩-೯೭). [ಸಂ. ತರಸ್]

ತರ$_6$ 'ತರಹ' ನೋ.

ತರಂಗ (ನಾ). ೧. ಅತ್ತಿತ್ತ ಅಲೆಯುವುದು,-ಚಲಿಸುವುದು. ೨. ನೀರು, ವಿದ್ಯುತ್ತು, ಶಬ್ದ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ತೆರೆ,-ಅಲೆ: "ವೀಚಿಃ. ಭಂಗಃ. ತರಂಗಃ – ಈ ೩ ತೆರೆ" (ಪದಾರ್ಥಚು. ೧೦೮-೩೧) : "ಪಳಿಯೆನೆ ತರಂಗಮುದು ಕಾಂ" (ಕವಿಕಂ. ೯೦) : ರಂಗತ್ತುಂಗತರಂಗಭಂಗುರಲಸದ್ಗಂಗಾಜಳಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧೪-೩೧) : ಜಳಧಿ ತರಂಗತಾಟಿತ ಮಹೀಪತಿ ಚಕ್ರಧರಂ ತಪಂಬಡಲ್ (ಅಜಿಪು. ೧೧-೧) : ಒದೆವ ಮಂದರವನು ತರಂಗದಲುದಧಿ ಹೊಯ್ವಂದದಲಿ ಹೊಕ್ಕವು ಕುದುರೆ (ಕುವ್ಯಾಕ. ೧೧-೮) : ಉಚ್ಚಳಿತ ತರಂಗಪ್ರಪಾತದಿಂ ಚಲಿಯಿಪ ಪಾಂಗಳವಡೆ (ರಾಜಶೇ. ೦೨-೭೮) : ಪುಳಿನೆ ಯೊಳಿರ್ದು ಸೀತಾದೇವಿ ಕಾನುತ್ಕಂಠೆ, ನೋಡುತಿರ್ದಳ್ ತರಂಗೋಲ್ಲಾಸಮಂ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೩೩೧-೭). ೩. ಭಾಗ ; ಪ್ರಕರಣ ; ಅಧ್ಯಾಯ : ಆ ಒಂದು ಸಾಹಸದ ಸೋಲು-ಗೆಲವುಗಳನ್ನು ಈ ಪ್ರಬಂಧದ ತರಂಗ ತರಂಗಗಳಲ್ಲಿ ಯಾರಾದರೂ ಕಾಣಬಹುದು (ಸಾಂಡಸ I, ಮೊದಲಮಾತು). ೪. ಕುದುರೆಯ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗತಿ ; ನಾಗಾಲೋಟ. ೫. [ಛಂದ] ಪ್ರತಿಪಾದದಲ್ಲಿ ಇಪ್ಪತ್ತೊಂದು ಅಕ್ಷರಗಳಿರುವ ಒಂದು ಸಮವೃತ್ತ: ಪಾವಕಂ ತ್ರಿದಿವ ಪಾವಕಂ ದಿವಿಜ ಪಾವಕಂ ಸುರಪ ಪಾವಕಂ . . . ಧಾವಿಸಿಂತಿದನೆ ಪೀವರಸ್ತನೆ ತ[ಪಾಠಾಂ. ತು]ರಂಗಮಂ (ಛಂದೋಂಬು. ೨-೧೯೦). [ಸಂ.]

ತರಂಗಭಂಗ (ನಾ). ಅಲೆಗಳು ಒಡೆಯುವಿಕೆ,-ಚೂರಾಗುವಿಕೆ : ಸುಧಾರ್ಣವಮಸದತ್ತು ರತ್ನವಳಯಾಂಚಿತ ತುಂಗತರಂಗಭಂಗದಿಂ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೦೨-೧೩೦). [ತರಂಗ + ಭಂಗ]

ತರಂಗಮಾಲೆ (ನಾ). ಅಲೆಗಳ ಸಾಲು : ಕರಿಮಕರಂಗಳುಚ್ಚಳಿತ ಭಂಗುರ ತುಂಗತರಂಗಮಾಲೆಯುಂ ಖರರದನಾಗ್ರದಿಂದಿಱಿಯೆ ಮುತ್ತುಗಳಂತಿರೆ ಸೂಸಿ ಪಾಯ್ವ ಶೀಕರದೊಳೆ ನಾಂದು (ಕಾವ್ಯಸಾ. ೭೮ ಶೂದ್ರಕ).

[ತರಂಗ + ಮಾಲೆ]

ತರಂಗರೇಖೆ (ನಾ). ಅಲೆಯ ಆಕಾರದಲ್ಲಿ ಅಂಕುಡೊಂಕಾಗಿ ಇರುವ ರೇಖೆ,-ಗೆರೆ : ಸಂದೇಹಗ್ರಸ್ತವಾದ ಅಕ್ಷರವನ್ನೋ ಪದವನ್ನೋ ಪಂಕ್ತಿಗಳನ್ನೋ ನಿರ್ದೇಶಿಸಲು . . . ಅವುಗಳ ಕೆಳಗೆ ಒಂದು ತರಂಗರೇಖೆಯನ್ನು ಎಳೆದಿರುತ್ತಾರೆ (ಕನ್ನಸಂ. ೨೧೮). [ತರಂಗ + ರೇಖೆ]

ತರಂಗಲಹರಿ (ನಾ). ಅಲೆಗಳ ಸಾಲು,-ಪರಂಪರೆ: ಒಂದೇ ತರಂಗಲಹರಿಯಲ್ಲಿ ಬರುವ ಜಾತಿಯವು (ಮೂರ್ತಿಶಾ. ೩೨-೨).

[ತರಂಗ + ಲಹರಿ$_1$]

ತರಂಗಲೇಖೆ (ನಾ). ಅಲೆಯ ಸಂದಿ : ತಡೆಯದೆ ಚಿತ್ರವೇತ್ರಧರೆಯುಂ ರಥಮಂ ಕ್ಷಿತಿಪಾಂತರಕ್ಕದಂ ನಡೆಯಿಸಿದಳ್ ಸಮಿರಾರಣಸಮುತ್ಥವಿಲೋಲ ತರಂಗಲೇಖೆ ಬೆಲ್ವಿಡಿದ ಸರೋರುಹಾಂತರಕೆ ಮಾನಿತಮಾನಸರಾಜಹಂಸಿಯುಂ ನಡೆಯಿಸುವಂತೆ ಸುಂದರನತಾಂಸೆಯುನಲ್ಪಕಪೋಲಮಾಂಸೆಯುಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೫-೧೧೨). [ತರಂಗ + ಲೇಖೆ]

ತರಂಗವಾದ (ನಾ). [ವಿಜ್ಞಾ] ಬೆಳಕು ಅಲೆಗಳ ಮೂಲಕ ಪ್ರಸರಿಸುವುದೆಂಬ ವಾದ : ತರಂಗವಾದವೂ ಬೆಳಕು ಪ್ರಸರಿಸುವಾಗ ಅನುಸರಿಸುವ ನಿಯಮಗಳನ್ನು ಸಾಧಿಸಲು ತಕ್ಕ ತಳಹದಿಯಾಗಿವೆ (ಭೌತವಿ. ೨೦೧).

[ತರಂಗ + ವಾದ$_3$]

ತರಂಗವಿಕ್ಷೇಪ (ನಾ). ಅಲೆಗಳ ತುಯ್ದಾಟ,–ಕ್ಷೋಭೆ: ನಕ್ಷತ್ರಮಾಲೆಗಳು . . . ನೀಲಾಂಬರದಲ್ಲಿ ತೇಲಾಡುವುವಾದರೆ ಅದಾ ಸಾಗರದ ತರಂಗ ವಿಕ್ಷೇಪದ ಸ್ವರೂಪಕ್ಕೆ ಹೋಲುವುದು (ಶಬಾಕುಂ. ೧೮).

[ತರಂಗ + ವಿಕ್ಷೇಪ]

ತರಂಗಾಭ (ಗು). ಅಲೆಗಳಂತಿರುವ : ಸಾರಸಾರಸನಾದಾಮಸಾರಸಾರ ನಿತಂಬೆಯುಂ ತಾರಾತಾರಾತರಂಗಾಭಾಕಾರತಾ ರ ಮ ಣೀ ೯ ಯ ಯ ಂ (ಕವಿರಾ. ೨–೧೩೦). [ಸಂ.]

ತರಂಗಿಣಿ (ನಾ). ೧. ತೆರೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದುದು ; ಹೊಳೆ ; ತೊರೆ; ನದಿ : "ಹ್ರದಿನಿ ತರಂಗಿಣಿ . . . ಧುನಿ ತೊಱೆ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೨೩–೧೧) ; ನಿರವದ್ಯ ನಿಖಿಲ ವಿದ್ಯಾತರಂಗಿಣೀಸಂಗದಲಿ ತೋಱುವ ಸುಟಿಯಂತಿರ . . . ಗಂಭೀರ ನಾಭಿಮಂಡಲಮೆಸೆಗುಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೭೩೭) ; ಸೀತಾ ತರಂಗಿಣೀತರಂಗೋತ್ಕರೆಯುಂ ನೀಲಾಚಲ ವಿಚಿತ್ರರತ್ನಕಟಕಮುಂ . . . ತನಗೆ ಸಹಜಾಭರಣವಾಗೆ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೩–೨೩ ವ); ನವೀನ ನಿಜಭಕ್ತಿತರಂಗಿಣಿ ಮಿಱುತುಬ್ಬರಂಬರಿಯುತುಂ (ಪಂಪಾಶ. ೬) ; ಲಕ್ಷ್ಮಣದೇವನೆಸೆದನಯ್ . . . ನೆರೆಯೇರ್ದ ಮಳೆಗಾಲದ ಮಹಾ ತರಂಗಿಣಿಯ ಧೀರ ಶೈಲಿಯಲಿ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೨೬–೬೮೮). ೨. [ಸಂಗೀತ] ಒಂದು ರಾಗದ ಹೆಸರು : ತರಂಗಿಣಿ–ಚಾರುಕೇಶಿ (ಸಂಗೀದಂ. ೪೭). [ಸಂ. ತರಂಗಿಣೀ]

ತರಂಗಿತ (ಗು). ಅಲೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವ; ತೆರೆಗಳೆದ್ದಿರುವ ; ಅಲೆಅಲೆಯಾಗಿರುವ : ದೂರದ ತರಂಗಿತ ದಿಗಂತದಲಿ ಚೈತ್ರರವಿ ಮುಗಿಲ ನೆತ್ತರ್ಗೆಂಪಿಸಲಿ ಮುಳುಗುವೋಲಂತೆ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೧೯–೩೭೮). [ಸಂ.]

ತರಂಗಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಅಲೆಯಂತೆ ಚಲಿಸು,– ಸಂಚಲವಾಗು : ಮತ್ತಂ ವಳಿವಕ್ರತೆಯನೀವ ವಹಣಿ ತರಂಗಿಸುವ ತಿರುವು ಸುಳಿಗೊಳ್ವ ಹೆಂಪು ಇಂಪಂ ಕಱೆವ ಸುಧಾರಸಗಾಪಂ ನಾನಾರಸದ ಲಹಣಿಯ ರೂಪುವಡೆಯೆ ಪಾಡುವ ಗಾಯಕರೊಳಂ (ಗಿರಿಶ. ೨–೧೦೫ ವ); ಘನಮೃದುತರ ಮೃದಂಗಗತಿ ರಯಿಸಲು ತರಂಗಿಸುವ ತಾನಮಾನಂಗಳ ಸುಗೀತಂಗಳು (ಸೌಂದಪು. ೧–೪೦). ೨. (ಅಲಂ) ಸಂದಣಿಸು ; ದಟ್ಟಯಿಸು : ಕಲಬಲದೊಳ್ ತುರಂಗಬಲಂ ತರಂಗಿಸೆ ಪದಾತಿಬಲಂ ಪಡಿಸಲಿಸೆ (ನಂಬಿರ. ೧೨–೧೪) ; ತರಂಗಿಪ ತನು ಕಾಂತಿಯಿಂದ ಶೃಂಗಾರರಸ ತಾನೆ ಸ್ತ್ರೀರೂಪನಾಂತ ಬೆಡಂಗಿನೊಳಿರ್ದಳಾ ಕನ್ನೆ (ಭರತ. ೫೮–೯೭). [ತರಂಗ + – ಇಸು$_3$]

ತರಂಗು (ನಾ).=ತರಂಗ ೨ : "ತರಂಗ–ತರಂಗು; ದಂಡ–ದಂಡು" (ಶಮದ. ೨೬೮ ಪ್ರಯೋ): "ತರಂಗು – ತರಂಗ = ನೀರ ತೆರೆ" (ಶದ್ಬಕೋ. ೧೭).

[< ಸಂ. ತರಂಗ]

ತರಂಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ೧. ಸಾಲುಗೊಳ್ಳು ; ಕ್ರಮವನ್ನು ಹೊಂದು : ತರಂಗೊಂಡಿಕ್ಕಿದ ಹೊಸ ಹೊಂಗೇದಗೆಯೆಸಳ್ಗಳ್ (ಜಯನೃಶಾ. ೫–೬). ೨. ಸಾಲುಗೊಳಿಸು ; ಕ್ರಮಪಡಿಸು : ಎಣಿಸಿ ತರಂಗೊಂಡು ನಕ್ಷತ್ರಮಂ ಪೇಳಾರಾನುಂ ಬಲ್ಲರೆ (ಎಕ. VII, ಶಿವಮೊ. ೬೪–೮೭ ; 1112). ೩. ಒಟ್ಟುಗೂಡು ; ಗುಂಪುಗೂಡು ; ಮೇಲೆ ಮೇಲೆ ಬದಗಂ : ವಿತತ ಪ್ರಾಟ್ಯಾದ್ರಿಪೀಠಾಗ್ರಮದರುಣಶಿಲಾವೃತ್ತಲಿಂಗಂಬೊಲಿಂಬಾಯ್ತು ತರಂಗೊಂಡೇಟ್ಗಿಯಿಂ ರಾಗದಿನುಪಚಿತಚೇತಶ್ಚಕೋರೀಕದಂಬಂ (ಜ ಗ ವಿ. ೦೭–೧೦೪) : ಅಖಿಲವಿಮಾನ ತರಂಗೊಂಡು ತಡೆಯದೆ ನೊಂಕೆ (ಭರತ. ೫೭–೮೫). ೪. ಮನೋಹರವಾಗು ; ಸುಂದರವಾಗು : ಇದೇಲಾವನ ಪೊದ್ದುಗೊಂಡ ಕದಳೀಕಾಂಡಂ ತರಂಗೊಂಡ ಚೂತದ ಸಾಲ್ (ಶಂಕಾಮಾ. ೦–೦೦೦).

ತರತರಗೊಳ್ಳು (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ) : ದಂಡಧರ ಸೇನಾಧಿಪರು ಉದ್ದಂಡ ರಾಜರು . . . ತಂಡತಂಡದಿ ನಮಿಸಿ ತರತರಗೊಂಡು ಕುಳಿತಿರೆ (ಬಿಜ್ಜಪು. ೬೬–೧೩). [ತರ$_3$ + ಕೊಳ್$_1$]

ತರಂಗೊಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ಕ್ರಮಪಡಿಸು ; ಓರಣಗೊಳಿಸು : ತೆಗೆದು ತರಂಗೊಳಿಸಿದ ಪಂಚವಣ್ಣಿಗೆಯ ಪಟ್ಟೆಯು ಸಿಂಗರಿಸಿದ ಮಕರತೋರಣದ . . . ವೈಢೂರ್ಯದ ಲೋವೆಯ ಗಾಡಿವಡೆದ ಮಂಟಪದ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ನೆರೆದ ವಿಬುಧರಿಂ (ರಾಜಶೇ. ೮–೫ ವ).

[ತರಂಗೊಳ್ + – ಇಸು$_3$]

ತರಂಟು 'ತಱಂಟು' ನೋ.

ತರಂಡ$_1$ (ನಾ). ನೀರಿನ ಮೇಲೆ ಹೋಗುವ ಸಾಧನ; ತೆಪ್ಪ; ದೋಣಿ: ಎಸೆವ ವಾರ್ಧಿಯಂ ನೋಡುತುಂ ಕೊಂಡಾಡುತುಂ ತರಂಡದ ಮೇಲವ ರ್ಪೋಗುತಿರೆ (ಶಬ್ದರಾ. ೧೧–೦೭೬) ; ಕುಲುಷಜಲಮುತ್ತರಿಪೊಡವದಿರ ಲಲಿತಪದಧೂಳೀತರಂಡಂಗೊಳದೆ ಶಕ್ಯನೆ ಮಾನವಂ ದುರ್ಮಾನವಂದ್ಯ ದೃಶಂ (ವಿವೇಧ. ೧೨–೬). [ಸಂ.]

ತರಂಡ$_2$ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ (?) : "ಗ್ರಂಥಿಫಲಾ – ತರಂಡ" (ಓಷಧಿ. ೪೬). [?]

ತರಂಬಿಡಿ, ತರವಿಡಿ, ಥರಂಬಿಡಿ, ಥರವಿಡಿ (ಕ್ರಿ). ೧. ಸಾಲುಹಿಡಿ ; ಕ್ರಮವನ್ನು ಹೊಂದು : ದೆಸೆದೆಸೆಯೊಳ್ ತರಂಬಿಡಿದು ಪಾಱುವ ವೀರರ ಸೆಕ್ಕೆ (ಎಕ. VII, ಶಿಕಾರಿ. ೨೪೨–೨೨ ; 1163). ೨. ಚೆಲುವಾಗು ; ಮನೋಹರವಾಗು : ಎಡ್ಡವಾದ ಪಡ್ಡಳಿಯ ಕಿಱುನನೆಯ ಕೊನೆ ತರಂಬಿಡಿದು ತೋಱೆ ಮೂಱುಂ ಧಾರೆಗಳನಳವಡಿಸಿದ ಕಿಂಕಿರಾತದೆಸಟ ಕಂಕಣಂಗಳುಮಂ (ಜಗವಿ. ೬–೧೭ ವ) ; ಪರಿವಿಡಿಯಿಂ ತರಂ[ಪಾಠಾಂ. ದಿತ್ತರಂ]ಬಿಡಿದು ಕಂದರ್ಪನಂ ಪಿಂದುಗಳೆಪಂದವಂ ತಳೆದು ನಿಂದ ರಾಜಪುತ್ರರಿಂ (ರಾಜಶೇ. ೫–೧೯ ವ). **ತರವಿಡಿ:** ೧. ತರವಿಡಿದು ಹಡಪದಾರತಿಯ ಮಜ್ಜನದಿ ಸಿಂಗರದ ಭೂಷಣ ಯಕ್ಷಕರ್ದಮದ . . . ನೆರವಿಗಳ್ಸಹಿತ ಪುಷ್ಪಕವೇಱೆ (ಲಶಿಚಂ. ೦೩–೬); ಕುರುಬಲನಿಕರ ತಳಿತುದು ತರವಿಡಿದು ಕಳನೊಂದು ಮೂಲೆಯಲಿ (ಕುವ್ಯಾಶ. ೨–೯). ೨. ಚಿಮ್ಮುವ ಚಾಮರದ ತರವಿಡಿದ ಸೀಗುರಿಗಳ ವಿಡಾಯಿಯು ನೊಸಲ ಬಾಸಿಗದ . . . ರಾಜಕುಮಾರಕರು ನಡೆತಂದರೊಲವಿನಲಿ (ತೊರರಾ. ೧–೦೭–೪೦). **ಥರಂಬಿಡಿ:** ೧. ಸಿರಿ ಸತಿಯರ ಸಾಲ್ವಿಡಿದಿಹ ಸರ್ವಾಮರನಿಚಯದ ಮುಂದೆ ಥರಂಬಿಡಿದಿಪ್ಪ ದಿಶಾಧಿಪರಂ ಬಳಸಿದ ಮನುಮುನಿತತಿಯಿಂ ಸಭೆಯೊಪ್ಪಿದುದು (ವೀರೇಶ. ೧–೦೫). **ಥರವಿಡಿ:** ೧. ಅಂಗಣದ ವೀಧಿಗಳ ಥರವಿಡಿದಂಗಡಿಯ ಪುಣ್ಯೋಪಕರಣದ ತುಂಗರಚನೆಯ ರಾಜಮಾರ್ಗದ ವರಪತಾಕೆಗಳ . . . ಈಕ್ಷಿಸುತ ನಡೆದರು (ನಿಘಾಗ. ೧೧–೩೬–೩೦).

ತರತರಂಬಿಡಿ (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ) : ೧. ಸಾಲಾಗು ; ಕ್ರಮವಾಗಿರು ; ಓಳಿಗೊಳ್ಳು: ಗಜಘಟಾಘಳಕ ಕರಿಮಕರ ಕೈಗೈದ ಬಿಳಿಯ ಚಮರಿಗಳು ನೊರೆ ತರತರಂ[ಪಾಠಾಂ. ಥರಥರಂ] ಬಿಡಿದ [ಪಾಠಾಂ. ಬಿಡದೆ, ವಿಡಿದ] ಥಟ್ಟುಗಳು ತೆರೆತೆರೆಯ ಬಳಗ (ಸೋಮಚ. ೫–೩೦) : ಮಹಾವಿಭವದಿಂ ಪರಿಪರಿಯ ಬಣ್ಣದಾರತಿಗಳಂ ಹೊನ್ನ ಹರಿವಾಣಂಗಳೊಳ್ ತುಂಬಿಸಿ ತರತರಂಬಿಡಿದು ನಡೆತಂದು . . . ನಿವಾಳಿಸಿ ಬಿಸುಟು ತೂಪಿಱಿದು (ಚಲಪು. ೫–೧೯). ೨. ಮನೋಹರವಾಗು; ಚೆಲುವಾಗು: ಮತ್ತಮಾಸ್ಥಾನಮೆಂಬ ನೀರ್ ತೆಗೆದ ರತ್ನಾಕರದೊಳಲ್ಲಲ್ಲಿ ತರತರಂಬಿಡಿದುಗುಡಿಸಿದ ರತ್ನರಾಸಿಗಳೆ ವೆಂಭಂತೆ ಮಣಿನಿಕರಖಚಿತ ಮಕುಟಕೋಟಿಗಳ್ ಮೆಱೆಯೆ (ಗಿರಿಶ. ೨–೦೦೫ ವ). [ತರ$_3$ + ಪಿಡಿ$_1$]

ತರಂಬೆಱು (ಕ್ರಿ).=ತರಂಬಿಡಿ ೧: ನೆರೆನೆರೆದು ತರಂಬೆತ್ತು ಭರ್ಮಹರ್ಮ್ಯಂಗಳೊಳ್ಳುಮ್ಮರ್ಮೆಯಿಂ ನೋಳ್ಪ ಪೊಳಲ್ವೆಂಡಿರ ಕಣ್ಗೆ ಕೌತುಕಾವಹಮಾಗೆ ನರೇಂದ್ರಂ ತುರಂಗಮಂ ಕರತಳಾಸ್ಫಾಳನಂಗೆಯ್ದು (ರಾಜಶೇ.೦೩–೭೭ ವ).

[ತರ$_3$ + ಪೆಱು$_1$]

ತರಕಟ 'ತಱಕಟ' ನೋ.

ತರಕಟಾಲು (ಗು). ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ಬಾರದ; ಉಪಯೋಗವಿಲ್ಲದ: ತರಕಟಾಲು, ಕ್ಷುದ್ರ,-ಮನುಷ್ಯ (Sorub. ಇಂಕನಿ.); ಅದು ನಿಮ್ಮ ತರಕಟಾಲು ಗಡಿಯಾರದ ಹಾಗಲ್ಲ (ಸಾಹೇಬ'. ೪೪೩). 'ತಱಕಟ' ಪರಾ.
[←ತೆಲು. ತರಕಟ, ತಱಕಟ = ವ್ಯರ್ಥ, ಪೊಳ್ಳು]

ತರಕಲು (ನಾ). ೧. ಒರಟಾದಂದು ; ನಯವಿಲ್ಲದಂದು. ೨. ಕಲ್ಲು, ಮರಳಂಗಳ ಸಣ್ಣ ಕಣ. ೩. (ಧಾನ್ಯಗಳ) ನುಚ್ಚು; ತರಿ; ರವೆ: (೬).
ತರಕಲು ತರಕಲು (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ): ಅವರು ಆ ಕಡ್ಡಿಯನ್ನು ಪೆಟ್ಟಿಗೆಯ ಮೇಲೆ ತರಕಲು ತರಕಲಾಗಿದ್ದ ಕಡೆ ಸ್ವಲ್ಪ ತಿಕ್ಕಿದರು (ಕಳಹು. ೯೮): ಅವರ ಮೈಯೂ ಮೊಸಳೆಯ ಚರ್ಮದಂತೆ ತರಕಲು ತರಕಲು (ನಮ್ಮೂರು. ೫೮). [ತರಕು + - ಅಲು (< - ಅಲ್$_2$). / ತೆಲು. ತರಕಲು]

ತರಕಷ್ 'ತರಕಸ' ನೋ.

ತರಕಷಿ 'ತರಕಸ' ನೋ.

ತರಕಸ, ತರಕಷ್, ತರಕಷಿ (ನಾ). ೧. ಬಾಣದ ಕೋಶ ; ಬತ್ತಳಿಕೆ : ತರಕಸ ಸಿಂಗಾಡಿ ಕೂರಂಬು ಖೇಡೆಯ ಕರವಾಳು (ಡಂಪ್ರಸಾಂ. ೨೦-೫೯): ಸರಳು ತುಂಬಿದ ತರಕಸ ಸಿಂಗಾಡಿಗಳಿರದೆ ಸಾಸಿರ ಬಂಡಿಗಳಲಿ ಪರಿಪೂರ್ಣದಲಿ ಬರುತಿರ್ದುವು (ಕಂನವಿ. ೧೧-೩೬); ಬೆನ್ನ ಬಳಿಯ ತರಕಸ (ಬತ್ತಳಿಕೆ)ಗಳನ್ನು ಪುಡಿಮಾಡಿದರು (ಕರ್ಣಾಜ. ೧೪೬). ೨. ಅಂಬು; ಬಾಣ: ಅದಱ ಮೇಲಿದ್ದ ಬಲ್ಲಹಂಗೆ ಬಲ್ಲಹ ಟೌಳಿ ಸುಲಲಿತ ತರಕಸ ಸಿಂಗಾಡಿಗತ್ತಿ (ಸುಂಕಬಂ. ೬೪): ತರಕಸ ಸಿಂಗಾಡಿ ಕರದೊಳು ಬಲ್ಲೆಯ ತುಂರಗದ ಮೇಲೆ ಕತ್ತಿಗಳು . . . ಠೌಳಿಯನಾಂತುರವಣಿಸಿತು ರಾವುತರು (ಅಂಜಿಡ. ೬-೭೦). ೩. ಬಿಲ್ಲು; ಧನುಸ್ಸು: ಪೊನ್ನ ಬತ್ತಳಿಕೆಯಂ ಬೆನ್ನೊಳ್ತಳೆದು ತರಕಸ ಮನೆಡಮೆಗಲೊಳ್ತೊಡರ್ಚಿ (ರಾಜಶೇ. ೬-೧೧ ವ). **ತರಕಷ್**: ೨. ಮೊದಲು ತುರಕಷ್ ಕಮಾನ್ ಲಡಾಯಿ ಆಯಿತು (ಚಿಕ್ರಪಾ. ೫೭). **ತರಕಷಿ**: ೨. ಅನಂತರ ರಾಜಭೂವರರು ಖಾಸಾ ಆನೆಗಳಿಗೆ . . . ಸವಡೋಲು ಹಾಕಿಸಿ ತರಕಷಿ ಕಮಾನುಗಳನ್ನು ಆ ಸವಡೋಲಿನಲ್ಲಿಡಿಸಿದರು (ಬಖೈರು. ೧೩).
[←ಹಿಂ. ತರಕಸ್, ತರಕಶ್, ತೀರಕಸ್ ; ಮರಾ. ತರಕಸ್, ತರಕಶ್, ತರ್ಕಶ್ ; ಪಾರ. ತರ್‌ಕಶ್, ತೀರ್‌ಕಶ್]

ತರಕಾರಿ, ತರ್ಕಾರಿ$_2$ (ನಾ). ೧. ಕಾಯಿಪಲ್ಯ ; ಅಡುಗೆಗಾಗಿ ಬಳಸುವ ಸಸ್ಯ, ಕಾಯಿ ಮೊದಲಾದಂವು : ಮಾರುಕಟ್ಟೆಯಿಂದ ತಂದ ತರಕಾರಿಗಳನ್ನು ಮೊದಲು ತೊಳೆದು . . . ಕೊನೆಗೆ ಬೇಯಿಸುವುದಷ್ಟ (ಅಡುಸಾ. ೧೨): ರಾಧಾಬಾಯಿ ತರಕಾರಿ ತರಲೆಂದು ಕೆಲಸದ ಆಳಿನ ಜೊತೆಗೆ ಮಾರ್ಕೆಟಿಗೆ ಹೋದರು (ವಾತ್ಸಲ್ಯ. ೨೫): ತರಕಾರಿ ತೋಟಗಳನ್ನು ಮಾಡಬೇಕಾದರೆ ನೀರು, ಗೊಬ್ಬರ ಇವುಗಳ ವಸತಿ ಚೆನ್ನಾಗಿರಬೇಕು (ವ್ಯವಮು. ೫೯). ೨. ತರಕಾರಿಯನ್ನು ಬೇಯಿಸಿ ಮಾಡಿದ ಪಲ್ಯ : ತರಕಾರಿ ಊಟಕ್ಕೆ ಸೊಗಸು ಕೊಡುತ್ತದೆ (ರೂಢಿ). **ತರ್ಕಾರಿ$_2$**: ೧. ತರ್ಕಾರಿ ತರಲು ಚಿಲ್ಲರೆ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಲು ಅಂಗಿಯ ಜೇಬಿಗೆ ಕೈಹಾಕುತ್ತಾನೆ (ನಡದಾ. I, ೫೧೨). [←ಪಾರ. ಹಿಂ. ಮರಾ. ತರಕಾರೀ]

ತರಕಿ, ತರಕ್ಕಿ(ಗು). ೧. ಬಲವಾದ; ಹೆಚ್ಚಿನ; ಮೇಲಾದ: ದುರುಳ ದೈತ್ಯರ ಕೊಂದು ನಾರಿಯರಿಗೊಲಿದು ನೀ ಸರಕು ಮಾಡದೆ ಜಾಂಬವಂತನೊಡನೆ ತರಕಿ ಯುದ್ಧವ ಮಾಡಿ ತಪ್ಪದೆ ಮುರಹರಾ ಕೌಸ್ತುಭ ಸ್ಯಮಂತಮಣಿ ಮುದ್ದು ಕನ್ನಿಕೆಯ ಕರಗ್ರಹಣವನೆ ಮಾಡಿ (ಶ್ರೀಕೃಪಾ. ೦೪). **ತರಕ್ಕಿ**: (ನಾ). ೨. ಏಳಿಗೆ ; ಅಭಿವೃದ್ಧಿ ; ಉನ್ನತಿ: ನಿಮ್ಮ ತರಕ್ಕೀ ಸಲುವಾಗಿ ನಾನೇಸ್ವತಃ ನಿಮ್ಮನ್ನು ರಿಕಮೆಂಡ್ ಮಾಡಿ ಕಳಿಸೀನಿ(ಜೀದಾನ. ೬೨).
[←ಮರಾ. ತರಕೀ ; ಪಾರ. ಅರ. ಹಿಂ. ತರಕ್ಕೀ]

ತರಕು, ದರಕು, ದರಗು$_2$, ದೊರಗು (ನಾ). ೧. ಒರಟಾದುದಂ; ನಯವಿಲ್ಲದುದು. ೨. ತರಿತರಿಯಾದುದು; ನುಚ್ಚು : (೬). **ದರಕು**: ೧. 'ದರಕುಂದನಿ' ಪರಾ. **ದರಗು$_2$**: ೧. 'ದರಗುನಾಲಗೆ' ಪರಾ. **ದೊರಗು**: ೧. ಒರಟಾದ ನೆಲ ಇಲ್ಲವೆ, ದೊರಗಿನ ಮೈಯುಳ್ಳ ಪದಾರ್ಥ (ಬಾಂಕ್ರ. II, ೮೦೯); ಪಾತ್ರೆ ಒರಸುವ ವಸ್ತ್ರ ದೊರಗಾಗಿ ಟವಲಿನಂತೆ ಇರಬೇಕು (ಅಡುಸಾ. ४೭).
ತರಕುತರಕು (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ): ಹಿಟ್ಟು ತರಕುತರಕಾಗಿದೆ (ರೂಢಿ).
[<ತಱು$_2$. / ತಮಿ. ತರಿಚು; ಮಲ. ತರಿಸು; ತುಳು. ದೊರಗ್]

ತರಕ್ಕಿ 'ತರಕಿ' ನೋ.

ತರಕ್ಕು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಭೂಮಿ (?): ಮುಕ್ಕಣ್ಣ ಕತ್ತು ವಞಾಮ್ಮನೆಯುಮ್ಪಾಟುಪ್ಪಟ್ಟಿಯುನ್ತರಕ್ಕುಮ್ ಒಡೆಅನ್ (ದ್ರಾಅಶಿ ೧೯೪೨, ೩೧-೫೪; 610). [?]

ತರಕ್ಷು (ನಾ). ೧. ಹುಲಿಯ ಜಾತಿಗೆ ಸೇರಿದ, ಮೈಮೇಲೆ ಪಟ್ಟೆಗಳುಳ್ಳ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಪ್ರಾಣಿ; ಕಿರುಬ. ೨. ಹುಲಿ; ವ್ಯಾಘ್ರ: "ವ್ಯಾಘ್ರಃ, ದ್ವೀಪೀ, ಪುಂಡರೀಕಃ, ತರಕ್ಷುಃ, . . . ಮೃಗಾರಿಃ – ಈ ೭ ಹುಲಿ" (ಹಲಾಯು. ३೮-೭३); ವಾಯಸಗೃಧ್ರಸಂಕುಳವೃಕಪ್ರಕರೋರು ತರಕ್ಷು ಋಕ್ಷ ಗೋಮಾಯು ನಿಕಾಯಮಂ ತಣಿಪಿ (ಪಂಪಭಾ. ೬೧-೧೧೬): ಎರಲೆಯ ಕೋಡಿಂ ಕಣ್ಣಂ ತರಕ್ಷು ತುಱುಸಿದುವು ನೆಱೆದು ಸಿಂಗದ ಮಱಿಗಳ್ ಶರಭದ ಕೆಲದೊಳ್ ನಲಿದುವು ನಿರವದ್ಯಚರಿತ್ರನಿರ್ದ ಋಷ್ಯಾಶ್ರಮದೊಳ್ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೧೪-೧೮); ತರುಣ ವನಹರಿಣಯುಗಮಂ ತರಕ್ಷು ಪಿಡಿವಂತೆ ಚಂಡಕರ್ಮಂ ಪಿಡಿದಂ (ಯಶೋಧ. ೧-೪೭): ಕನಲ್ಕೆಯಿಂ ನೋಡಿ ಕಡಂಗಿ ಗರ್ಜಿಪ ತರಕ್ಷುಗಳೊಪ್ಪುಗುಮಾ ವನಾಂತದೊಳ್ (ರಾಜಶೇ. ೫-೬३). [ಸಂ.]

ತರಗ 'ತಱಗು' ನೋ.

ತರಗಡಿ (ಕ್ರಿ). ಸಾಲನ್ನು ಕಡಿ; ಗುಂಪಿನಿಂದ ಬೇರೆಮಾಡು: ಬಿಂಕೊಂಡು ಬಹ ಸೇನೆ ತರಗಡಿದು ಕರಗಡಿದು ನೂಂಕಿದರು (ಜನಮು. ३೯-೨೫).
[ತರ$_3$ + ಕಡಿ$_2$]

ತರಗಡೆ (ನಾ). ಕೊರತೆ ; ನಷ್ಟ ; ಹಾನಿ : ಅಪಹಾರಃ, ಅಪಚಯಃ – ೨ ಹಾನಿಯ ಪೆಸರು. ಕೊಯಿಲು, ಕಸುಗೊಳ್ಳುವಿಕೆ, ತರಗಡೆ ಬರುವಿಕೆ (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ३೦೦). [<ತಱಕಟ]

ತರಗತಿ (ನಾ). ೧. ವರ್ಗ ; ಇಯತ್ತೆ; ಕ್ಲಾಸು : ಕೊನೆಯ ತರಗತಿಯವರೆಲ್ಲಾ ನುಗ್ಗಿ ಖುರ್ಚಿಗಳನ್ನು ಆಕ್ರಮಿಸಿ . . . ಕಲ್ಲುಗಳನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಹೊಡೆಯಲಾರಂಭಿಸಿದರು (ರಾಯಚಿ. ೬೬): ಪ್ರಥಮ ಮಧ್ಯಮ ತರಗತಿಯ ಪಾಠಗಳನು ಮನೆಯೊಳೆ ಹೇಳಿದರೆನಗೆ (ಅಂಜಾಪು. ೧೪-೫೮). ೨. ಮಟ್ಟ ; ದರ್ಜೆ: ಸಲಕರಣೆಗಳು . . . ಒಳ್ಳೆಯ ತರಗತಿಯವುಗಳಾಗಿರಬೇಕು (ಅಡುಸಾ. ३೨): ಬಿ. ಎ. ಪರೀಕ್ಷೆಯಲ್ಲಿ ಅತಿ ಉಚ್ಚ ತರಗತಿಯಲ್ಲಿ ಉತ್ತೀರ್ಣನಾದನು (ಸಸ್ಯಕ. ೯೫). ☞ ಇದನ್ನು 'ತರ+ಗತಿ' ಎಂಬ ಸಂಸ್ಕೃತ ಶಬ್ದಗಳಿಂದ ರೂಪಿಸಿಕೊಂಡಿರಬಹುದು. ತರ = ತರಣ, ಗತಿ = ಗಮನ. [?. / ತೆಲು. ತರಗತಿ]

ತರಗಬರಗ 'ತಾಱಗಬೀಱಗ' ನೋ.

ತರಗಾರ (ನಾ). ಇಟ್ಟಿಗೆ ಕೆಲಸ ಮಾಡುವವನು ; ಉಪ್ಪಾರ : ಗೋಡೆಯನ್ನು ತರಗಾರರು ಕಟ್ಟುತ್ತಾರೆ (ಮುಂಬಯಿ. ४-೧೧೮): ಅವಳ ಗಂಡ ರುದ್ರಪ್ಪ ತರಗಾರ (ದಂಡಜೀ. ೬೯). [? + – ಗಾರ (< –ಕಾಱ)]

ತರಗು$_1$ 'ತಱಗು' ನೋ.

ತರಗು$_2$, ತರುಗು (ನಾ). ೧. ದಳ್ಳಾಳಿ ; ಸುಂಕ ; ವಟ್ಟ: 'ತರಗು ಪೇಟೆ' ಪರಾ. ೨. ದಳ್ಳಾಳಿ ವ್ಯಾಪಾರ ನಡೆಸುವ ಸ್ಥಳ : ಹಳೇ ತರಗಿಗೆ ಬಂದು ಯಾರನ್ನು ಕೇಳಿದರೂ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ (ಬಾಯಿಕ. ४२). **ತರುಗು**: ३. ಸೋಡಿ ; ರಿಯಾಯಿತಿ : "ತರುಗು, ವಟ್ಟ, ವಣ್ಣೀ" (Discount. ಪಾರಿನಿ. ३೧).

ತರಗಿಸಂಗಡಿ = ದಳ್ಳಾಳಿ ಅಂಗಡಿ; ವ್ಯಾಪಾರದ ಮೌಲ್ಯದ ಮೇಲೆ ರುಸುಮು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವ ಅಂಗಡಿ: (+). **ತರಗಿನ ಪೇಟೆ** = ಮಾರುವ ಸ್ಥಳ; ಅಂಗಡಿ ಬೀದಿ: ವಿಪಣಿಃ, ಪಣ್ಯವೀಥಿಕಾ – ೨ ಅಂಗಡಿಬೀದಿ, ತರಗಿನ ಪೇಟೆ, ಮಾರ್ಕೆಟ್ಟು, ಮಾರುವ ಕೇರಿ (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೮೮).

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ಮಲ. ತರಕು; ತೆಲು. ತರಗು, ತರುಗು, ತಱುಗು]

ತರಗುಗುಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಒಣಗಿದ ಎಲೆಗಳನ್ನು ಗುಡಿಸು; ಕಸಕಡ್ಡಿಗಳನ್ನು ಗುಡಿಸು: ಅವನು ತರಗುಗುಡಿಸುತ್ತಿದ್ದಾನೆ (ರೂಢಿ). ೨. (ಆಲಂ) (ಮನೆ ಕಟ್ಟುವ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ) ಭೂಶುದ್ಧಿಮಾಡು: ಯಲೆಯೂರವಳಿತವದರಮನಹಳಿ ಗ್ರಮುವನು ನಿನಿಗೆ ಪುವ್ರಕೆ ನಡದು ಬರುವಂತ ತರಗು[ಗು]ಡಿಸಿ ಕಟ್ಟಿಸಿದ ದಸೆಗೌಡನ ಹಳಿ (ಎಕ. XII, ಶಿರಾ. ೯೩-೦೦ : ?); ಅವರು ತರಗುಗುಡಿಸಿ ಮನೆ ಕಟ್ಟಿದಾಗ ಯಾವ ತರಹ ಮನೆ ಕಟ್ಟಿದರೋ ಅದೇ ತರಹ ಮನೆಗಳಲ್ಲಿ, ಬಹುಶಃ ಅದೇ ಮನೆಗಳಲ್ಲಿ, ಈಗಲೂ ಇದ್ದಾರೆ ಎಂದು ಹೇಳಬಹುದು (ಪನ್ನೂರು. ೭).

[ತರಗು$_1$ (<ತಱಗು) + ಗುಡಿಸು$_1$ (<ಗುಡಿಯಿಸು)]

ತರಗುಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). (ಕೋಪ ಅಥವಾ ಭಯದಿಂದ) ನಡುಗು; ಕಂಪಿಸು: ತರಗುಟ್ಟುತ್ತಾ . . . ಅವರ ಮನೆಯ ಋಣಾನುಬಂಧ ಹರಿಯಿತು ಎಂದು ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ತೀರ್ಮಾನಿಸಿಕೊಂಡಳು (ಕೂನಳೇ. ೦೯೯). 'ಥರಗುಟ್ಟು' ಪರಾ.

ತರತರಗುಟ್ಟು (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ) : ಅವನು ಹೆದರಿಕೆಯಿಂದ ತರತರಗುಟ್ಟಿದ (ರೂಢಿ). **ತರತರಗುಟ್ಟಿಸು** = ಬಹಳವಾಗಿ ನಡುಗಿಸು : ಅನೇಕ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ಸಂಗ್ರಹಿಸಿಕೊಂಡು ಬಂದಿದ್ದ ನಬತೋವ್ ತರತರಗುಟ್ಟಿಸುವಂಥ ಸುದ್ದಿ ತಂದಿದ್ದನು (ಪುನರು ೩೪೫). [ತರ$_1$ + ಕುಟ್ಟು$_1$]

ತರಗುಪೇಟೆ (ನಾ). ದಳ್ಳಾಳಿ ವ್ಯಾಪಾರ ನಡೆಯುವ ಪೇಟೆ,–ಮಾರುಕಟ್ಟೆ : ಹೊಸ ತರಗುಪೇಟೆಗಳ ಮಂಡಿವರ್ತಕರು (ಕಾಮಿಕಾಂ. ೦೯೯).

[ತರಗು$_2$ + ಪೇಟೆ$_2$]

ತರಗೆಲೆ 'ತಱಗೆಲೆ' ನೋ.

ತರಚಲು (ನಾ). ತರಚಿಕೊಂಡುದು; ಪರಚಿದುದು: ಏನಾದರು ಗೀಚುಗಳು ಘಾಯಗಳು ತರಚಲುಗಳು (ಗ್ರಾಮಾಕ. ೩೯).

[ತರಚು$_1$ (<ತಱಚು) + – ಅಲು (< – ಅಲ್$_2$)]

ತರಚೀಟಿ (ನಾ). ಕರಚೀಟಿ; ಅಪ್ಪಣೆ ಚೀಟಿ : ತಾಟಿತಸು ಕಂಠದಲುಸುರ ಪರಿಪಾಟ ತಪ್ಪಿತು ಮೃತ್ಯುವಿನ ತ[ಪಾಠಾಂ. ಥ, ದ, ಧ]ರಚೀಟಿ ಹಿಡಿದನೊ ಹೇಳೆನಲು ಮಲಗಿದನು ಮೈಮಱೆದು (ಕುಮಾ.ಗ. ೬-೧೨).

[? + ಚೀಟಿ$_2$ (<ಚೀಟು$_2$)]

ತರಚು$_1$ 'ತಱಚು' ನೋ.

ತರಚು$_2$ 'ತಱುಚು' ನೋ.

ತರಜೆಗತ್ತರಿ (ನಾ). (ಕುದುರೆಗೆ ತೊಡಿಸುವ) ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಭರಣ: ಸೆತ್ತಿಯ ಬೆಳ್ಗಱಿಯ ನೊಸಲ ಕನ್ನಡಿಯ ರೇಪಂತಮಾಲೆಯ ಗರ್ಗರದ ತರಜೆಗತ್ತರಿಯ ಪೂರ್ಕುಳ ಘಂಟೆಯ . . . ತುರಗಸಂಘಾತದಿಂ (ರಾಜಶೇ. ೬-೧೧ ವ). [?]

ತರಟ (ನಾ). ಬೋಳುತಲೆಯುಳ್ಳವನು : ಅವನೊಬ್ಬ ತರಟ (ರೂಢಿ).

[ತರಟು (<ತಱಂಟು) + – ಅ$_7$]

ತರಟು 'ತಱಂಟು' ನೋ.

ತರಟುತಲೆ 'ತಱಂಟುದಲೆ' ನೋ.

ತರಟುದಲೆ 'ತಱಂಟುದಲೆ' ನೋ.

ತರಟೆ 'ತಱಟ್ಟೆ' ನೋ.

ತರಡಿ (ನಾ). (ಉಕ) ಚಿಕ್ಕ ತಟ್ಟೆ; ಸಣ್ಣ ತಬಕ: ವಿಜಯಾಬಾಯಿ ಎದ್ದು ಒಳಗೆ ಹೋಗಿ ಒಂದು ತರಡಿಯಲ್ಲಿ ಅಂದೇ ತಯಾರಮಾಡಿದ ಗುಲಾಬ ಜಾಮ ಮತ್ತು ಚಕ್ಕಲಿ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಬಂದಳು (ಕ್ಷಿತಿಜ. ೬೦).

[←ಮರಾ. ಧರಡೀ]

ತರಡಿಗೆ (ನಾ). (?) : ಪಡುವಲು ತೆಂಕಣದ ಕಲ್ಲಯ ಬಂಡರ ಬಡಗಲು ಪಡುವಲು ಕರಿಯ ತರಡಿಗೆ ಮೂಡಲು ಬಡಗಲು ಬೞಚನ ಮರಡಿ . . . ಬಂಡೆ ತೆಂಕಲು ಯೀ ಚತುಸೀಮೆ (ಎಕ. X (8), ಮಾಲೂರು. ೧೯೬-೦೦ : 1408). [?]

ತರಡು 'ತರುಡು' ನೋ.

ತರಣ$_1$ (ನಾ). ತ್ರಾಣ; ಶಕ್ತಿ; ಸಾಮರ್ಥ್ಯ : "ತ್ರಾಣ – ತರಣ" (ಶಮದ. ೨೩೪ ಪ್ರಯೋ): "ತರಣ – ತ್ರಾಣ = ಶಕ್ತಿ, ಆಧಾರ" (ತದ್ಭಕೋ. ೧೭); ಅಂದಿನ ಮಹಿರಾವಣ ರಾವಣ ಕುಂಭಕರ್ಣಾದ್ಯರ ಸೌರ್ಕುಂ ಚೆರ್ಕುಂ ನಿಮ್ಮವರ ತರಣದ ನೆಲೆಯುಂ ಪೇಟವೆ ! (ರಾಮಾಶ್ವ. ೧೧೨-೦೯). [<ಸಂ. ತ್ರಾಣ]

ತರಣ$_2$ (ಗು). ೧. ದಾಟಿಸುವ; ಪಾರುಗಾಣಿಸುವ : ಪ್ರಬಲಭಕ್ತಿಪುಂಡಂ ಸುಗುಣಮಣಿಕರಂಡಂ ಭವಾಂಬುಧಿತರಣ ತರಂಡಂ (ಪದ್ಮರಾ. ೦-೦೯). (ನಾ). ೨. ದಾಟುವಿಕೆ; ಪಾರಾಗುವಿಕೆ. 'ತರಣಪಣ್ಯ' ಪರಾ. ೩. (ನೀರನ್ನು) ದಾಟುವ ಸಾಧನ; ಹಡಗು, ದೋಣಿ, ಹರಿಗೋಲು ಮುಂತಾದವು : ಸಕಲ ಭಯಹರನೆ ನಿನ್ನಭಯಕರಂ ಸಂಸಾರವಾರ್ಧಿತರಣಂ ಶರಣಂ (ಪತ್ತಿದಂ. ೦೭-೦೨೦). [ಸಂ.]

ತರಣಕ (ನಾ). ದಾಟುವವನು; ಪಾರಾಗುವವನು; ಅತಿಕ್ರಮಿಸುವವನು : ಧೃತಮಾನಮಾನಸರ್ಕುಪಿತಮುಖಕರ್ಕಶರ್ವಿತತರಣತರಣಕರ್ಚಂಡಭುಜಬಲಯುತರ್ನುತಶಾರ್ಙ್ಗಿಕಾರ್ಷ್ಣಿಗಳ್ಕಡುಪಿಂದೆ ಕಾದಿದರ್ (ಕೃಮಿಥಾ. ೨೨-೬೦). [ಸಂ.]

ತರಣದ್ರೋಣಿ (ನಾ). (ನೀರನ್ನು) ದಾಟಿಸುವ ದೋಣಿ; ಹರಿಗೋಲು: ದುರಿತವ್ರಾತಲತಾಕೃಪಾಣ ವಿಸರದ್ದುರ್ಬೋಧ ರೋಧಸ್ವಿನೀತರಣದ್ರೋಣಿ . . . ವಾಣಿ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೦-೦೨). [ತರಣ$_2$ + ದ್ರೋಣಿ]

ತರಣಪಣ್ಯ (ನಾ). ದಾಟಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಕೊಡುವ ಕೂಲಿ; ದೋಣಿಗೆ ಕೊಡುವ ಕೂಲಿ : ನಾವಿಕರ್ಗೆ ತರಣಪಣ್ಯಮನಿತ್ತು ಮನ್ನಿಸಿ ಇರ್ವರು ಮನುಕೂಲದೆಡೆಯ ಪುಳಿನದೊಳಿೞಿದರ್ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೩೦-೯).

[ತರಣ$_2$ + ಪಣ್ಯ]

ತರಣಿ (ನಾ). ೧. ದಾಟುವಿಕೆ; ಹಾಯುವಿಕೆ. ೨. ದಾಟುವ ಸಾಧನ: ದೋಣಿ; ಹರಿಗೋಲು; ಹಡಗು : "ತರಣಿ ಯಾನಪಾತ್ರಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೨೨-೦೦): ಪ್ರಬಲವಾದ ಜಲಪ್ರವಾಹದ ವೇಗವು ತರಣಿಯನ್ನು ರಸೂಲಪುರದ ನದಿಯ ಮಧ್ಯಭಾಗಕ್ಕೆ ಹೊಡೆದುಕೊಂಡು ಹೋಯಿತು (ಕಪಾಕುಂ. ೮). ೩. ಸೂರ್ಯ; ರವಿ; ಭಾನು : "ರವಿ ಮಾರ್ತಂಡಂ . . . ತರಣಿ ಸಪ್ತಾಶ್ವನಾದಿತ್ಯನಕ್ಕುಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೦೧-೬೪); ಸನ್ನೈಯಾಯಿಕೋದ್ಯತ್ತಿಮಿರ ತರಣಿಯಿ ಬಂಧನೀ ಬಂಧನೀ ಬಂಧನ್ (ಎಕ. II, ೦೪೦-೦೪೬ : 1145); ನರಸಿಂಗವೊನೆಯರ್ ತಾವೆ ಕೈಗೊಟ್ಟು ತರಣಿಯುಂ ಪೂರ್ವಾದ್ರಿಗೇಱಿಸುವ ಮಾಳ್ಕೆಯಿಂ (ನಂಶಿರ. ೩-೬೪); ತರಣಿ ತೇಜಂಗೆಡದಿರಗ್ನಿ ಬಿಸುಪಾಱದಿರು (ಹಜಕಾ. ೨-೬೦): ತರಣಿ ದೂರದೊಳಿಹನು; ಕಿರಣ ನಮಗೆಟಕುವುದು (ಮಂಕುತ. ೨೦೯). ೪. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಅಸ್ತ್ರ; ಸೂರ್ಯಾಸ್ತ್ರ : ಅರಸನೆಚ್ಚಾ ಸರ್ವಬಾಣವ ಗರುಡಬಾಣಾದಿ ತಮಕೆ ತರಣಿಯ (ಕೌಶಿರಾ. ೩೨-೩೦). ೫. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : ತರಣಿ, ರಾಯಭೋರೆ (ಮೃಶಿಗಿ. ೨೦-೩೬೪): ಪಾಪಟೆ, ಪಾಮಟೆ, ತರಣಿ, ಸೂಳೆಬೊಟ್ಟುಗಿಡ (ಮೃಶಿಗಿ. ೬೦-೨೨೦೩).

ತರಣಿಯ ತನಯ=ಸೂರ್ಯನ ಮಗ ; ಕರ್ಣ : ತರಣಿಯ ತನಯನ ನೆನೆದಾಸ್ಮರಣದೇ ಕಣ್ಣುಗಳುವೆನ್ನ ಶೋಕವಮಹಾಸಾಗರವಂ ತವೆ ಪೀರ್ದುದು ಶೋಕರ ಮಕ್ಕೋಪಾಗ್ನಿ ಬಾಡಬಾಗ್ನಿಯ ತೆಱದಿಂ (ಗದಾಯು. ೫-೩೭). [ಸಂ.]

ತರಣಿಕರ (ನಾ). = ತರಣಿಕಿರಣ : ತರಣಿಕರರೋತ್ಕರಾಹತಿಗೆ ತಕ್ಕ ತವಂ ನೆಱೆ ಬಂದು ತನ್ನನಾವರಿಸಿದುದು (ಕುಸುಮಾ. ೨-೫೮)

[ತರಣಿ + ಕರ$_3$]

ತರಣಿಕಾಂತ (ನಾ). ಸೂರ್ಯಕಾಂತ ; ಸ್ಫಟಿಕ : "ತರಣಿಕಾಂತಮಿನಾಶ್ಮ ಮೆಂದೆನಲ್ ಸ್ಫಟಿಕಮಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೩೧-೬).

[ತರಣಿ + ಕಾಂತ$_2$]

ತರಣಿಕಿರಣ (ನಾ). ಸೂರ್ಯಕಿರಣ : ತರಣಿಕಿರಣಕ್ಕೆ ಭುಗಿಲೆಂದುಱಿವಿನ ಮಾಣಿಸಾನುವಿಂದವೋಸಱೆವೆಯೊಳ್ (ಚಂದ್ರಪು. ೧೧-೩೭).

[ತರಣಿ + ಕಿರಣ$_1$]

ತರಣಿಕುಲ (ನಾ). ೧. ಹಡಗುಗಳ ಗುಂಪು,-ಸಮೂಹ. ೨. ಸೂರ್ಯ ವಂಶ; ರವಿಕುಲ: ತರಣಿಕುಲಾಗ್ರಗಣ್ಯ ಬಿಡದಾಲಿಸು (ಉದ್ಭಟ. ೭-೧೧೯). ೧, ೨ : ತರಣಿಕುಲರಥಘನಹರಿದ್ವಿರದಾತುಳವನಚರಾಗ್ರಪದಬಲದಿಂದಂ ಧರಣೀಶಂ ರಾಮನಪೊಲ್ ಸುರಗಣವರವರದ ಶರಧಿಕರಮೆಸೆದಿರ್ಕುಂ (ಹವಿಷ್ಯರ. ೧-೯೦). [ತರಣಿ + ಕುಲ]

ತರಣಿಜ (ನಾ). ೧. ಸೂರ್ಯನ ಮಗ ; ಕರ್ಣ ; ತರಣಿಜನಂತೆ ದಾನ ಗುಣದಿಂ ರಘುವಂಶಜನಂತೆ ಸತ್ಯದಿಂ . . . ಅಮರನೀತಿ ಸಮಮುಖ್ಯದ ಭಕ್ತ ನೊಪ್ಪುವಂ (ಕ್ರಿಪುವಿ. ೯-೫). ೨. ಸುಗ್ರೀವ : ಮುನ್ನ ನೊಂದವರಳು ಕುವರು ದಿಟ ಎನ್ನ ಪತಿ ತರಣಿಜನ ನುಡಿಸುವ ಹರನ ಹೊಣೆಗೊಡುವೆ (ಕಾಶಿರಾ. ೭-೬). ೩. ಶನಿ. ೪. ಯಮ. [ಸಂ.]

ತರಣಿನಂದನ (ನಾ). = ತರಣಿಜ ೨ : ತರಣಿಯಂತಿಹ ರತುನಪದಕವ ತರಣಿನಂದನಗಿತ್ತ ಮಾಣಿಕವಿರಚಿತಾಂಗವನಿತ್ತನಂಗದಗೆ (ಕಾಶಿರಾ. ೯೯-೫೨).

[ತರಣಿ + ನಂದನ]

ತರಣಿಪ್ರಭ (ನಾ). ಸೂರ್ಯನಂತೆ ಕಾಂತಿಯುಳ್ಳವನು,-ತೇಜಸ್ವಿ ; ತರಣಿಪ್ರಭನರ್ಭಕನೀ ತರುಣಿಯ ಹೃತ್ತಿಮಿರಮಂ ನಿರಾಕರಿಸಿ ಟಿಹಿಷ್ಕರಿಸಿದಂ (ಜಗವಿ. ೨-೯೨). [ಸಂ. (ತರಣಿ + ಪ್ರಭಾ + -)]

ತರಣಿಬಾಣ (ನಾ). ಸೂರ್ಯಬಾಣ ; ಸೂರ್ಯಾಸ್ತ್ರ : ಕರಳ ಕೋದಂಡ ದಲಿ ರಘುಪತಿ ತರಣಿಬಾಣವ ಹೂಡಿ ತೆಗೆದಿಸೆ . . . ಬೆಳಕು ವಸರಿಸಿತು (ಕಾಶಿರಾ. ೧೯-೨೭). [ತರಣಿ + ಬಾಣ]

ತರಣಿವೀಧಿ (ನಾ). ಪೂರ್ವಪಶ್ಚಿಮವಾದ ಬೀದಿ ; ಸೂರ್ಯಬೀದಿ : ಎರಡು ಬಾಗಿಲ ಸೂತ್ರದಲಿ ವಿಸ್ತರಿಸಿದಂಗಡಿ ಸೋಮವೀಧಿಯ ತರಣಿ ವೀಧಿಯಲವರವರ ಪಾಳೆಯಕೆ ಮುರಿವುಗಳ ಸುರರು ಸೃಷ್ಟಿಸಬಾರದಿನ್ನೀ ನರರುಗಳ ಪಾಡೇನು (ಕುಮಾ್ಯ. ೧೧-೯೮). 'ಸೋಮವೀಧಿ' ಪರಾ.

[ತರಣಿ + ವೀಧಿ]

ತರಣಿಸುತ (ನಾ). ಸೂರ್ಯನ ಮಗ; ಶನಿ : ಗುರುರವಿಗಳುತ್ತುಂಗ ಭಾಗೆಯುಲಿರಲು ತರಣಿಸುತ ಜೂಕದಲಿ ಮೆಱೆದಿರೆ . . . ಪುತ್ರೋದಯ ಗಳಾದವು ಭೂಪ ದಶರಥಗೆ (ಕಾಶಿರಾ. ೦-೬೬).

[ತರಣಿ + ಸುತ]

ತರಣೋಪಾಯ (ನಾ). ದಾಟುವ ಉಪಾಯ ; ಪಾರಾಗುವ ಹಂಚಿಕೆ: ಅವರೊಡನೆ ಸಹಕಾರವಾಗಲೀ "ರಾಜಿ" ಯಾಗಲೀ ಸಾಧ್ಯವಿರಲಿಲ್ಲ ಸಾಧಿಸಿದರೆ ಅದು ಕೇಶವನೊಡನೆ ಸಾಧಿಸಬೇಕು. ಇದೇ ತರಣೋಪಾಯ ವೆಂದು ಅವರಿಗೆ ಮನವರಿಕೆಯಾಯಿತು (ಕಮುಜೀ. ೩೪೬).

[ತರಣ$_2$ + ಉಪಾಯ]

ತರತಮ (ನಾ). ಹೆಚ್ಚು ಕಡಮೆ ; ಮೇಲು ಕೀಳು ; ತಾರತಮ್ಯ : ತರತಮವುವಾಗಿ ಯೋಗಿಕತಿ ಯೋಗವಿಭೇದದೆ ನಿಟ್ಟಿಪ . . . ಮಹಾತ್ಮನೆ (ಜಗವಿ. ೭-೯೧) : ವಾಚಕರ ತರತಮಗಳನ್ನರಿತು ಗ್ರಂಥಗಳನ್ನಾಯ್ದುಕೊಳ್ಳ ಬೇಕು (ಗ್ರಂಥಾಲ. ೧೧). [ಸಂ.]

ತರತಮಭಾವ (ನಾ). ನ್ಯೂನಾಧಿಕ್ಯ ; ತಾರತಮ್ಯ : ಕೂಡಿ ನುಡಿವೆಡೆ ಯೊಳೆಂದುಂ ಕೂಡದು ಲಿಂಗತ್ರಯಕ್ಕೆ ತರತಮಭಾವಂ (ಶಮದ. ೧೫೧).

[ತರತಮ + ಬಾವ$_2$]

ತರತರ$_1$ 'ತರ$_1$' ಪರಾ.

ತರತರ$_2$ 'ತರ$_3$' ಪರಾ.

ತರತರ$_3$ 'ತರಹ' ಪರಾ.

ತರತರನೆ (ಅ). ಗಡಗಡನೆ : ಛಳಿಯಿಂದ ಅವನು ತರತರನೆ ನಡುಗುತ್ತಿದ್ದಾನೆ (ರೂಢಿ). [<ತರ$_1$ + - ಅನೆ$_1$]

ತರತರಿಸು$_1$ (ಕ್ರಿ). ನಡುಗಂ ; ಕಂಪಿಸು : ಹಱೆಯ ಪೊಯ್ಲಿನಲುಮರಗಿರಿ ತರತರಿಸೆ (ಕೂರರಾ. ೩-೭-೮) : ಎಡವುತೆ ಪೂರ್ಣಕುಂಭಗಳ ಭೃಂಗಾರವ ಕೆಡವುತ ತರತರಿಸುತೆ ಬಿರ್ದು ಒಡೆವುತೆ ಗಳಿಗೆವಟ್ಟಲ ವಾರ್ವರ ಮೇಲೆ ಕೆಡೆದನು ಮೂರ್ಛೆವೋದವನಂತೆ (ಕ್ರಿಭುಕಿ. ೯-೨೫).

[<ತರ$_1$ + - ಇಸು$_2$]

ತರತರಿಸು$_2$ (ಕ್ರಿ). ವಿಧವಿಧವಾಗಿರು : ಫಲ್ಲಿಸಿ ಗಟ್ಟಿಯ ಕಟ್ಟಿದ ಪಿರಿಯ [ಯು]ರು ಪುಲ್ಲಿಗೆಗಳು ತರತರಿಸೆ (ಮೋಹಚ. ೩-೫೬).

[<ತರ$_6$ + - ಇಸು$_2$]

ತರತರೀತ (ನಾ). ೧. ಸೊಗಸಾದುದು ; ತಾಜಾ : ನಮಗೆ ತರತರೀತ ಬೇಕು (ರಕ್ತಧ್ವ. ೩೦೮). ೨. ಚಟುವಟಿಕೆಯುಳ್ಳುದು ; ಲವಲವಿಕೆ ಯುಳ್ಳುದು : ಜಳಕಾ ಬಗೀಹರಿಸಿ, ಅಪ್ಪ ಉಂಡ ಅಡ್ಡಾಗಿ ತರತರೀತ ಆಗತೀರಿ (ದೀಪಹ. I, ೧೬೫). [←ಮರಾ. ತರತರೀತ್]

ತರತ್ತರಂಗ (ನಾ). ಚಲಿಸುತ್ತಿರುವ ಅಲೆ : ಭಾಸ್ಕರತನೂಜೆಯುನುಭಯತಟ ನಿಕಟಕುಸುಮನಿವಹ ಶತ್ತರಾಗಪಟಳ ಪಿಶಂಗಕರತ್ತರಂಗಸರೋಜೆಯಂ ಮೆಚ್ಚಿ ಪೊಗಟ್ಟು ಜಲಕ್ರೀಡೆಯಾಡಲ್ ಬಗೆದು (ಶಂಪಥಾ. ೫-೫೮ ವ).

[ಸಂ. (ತರತ್ + ತರಂಗ)]

ತರತ್ತರಂಗೆ (ನಾ). ಚಲಿಸುತ್ತಿರುವ ಅಲೆಗಳುಳ್ಳವಳು ; ಉಕ್ಕುತ್ತಿರುವ ತರಂಗಗಳುಳ್ಳವಳು ; ನದಿ : ಗಂಗೆಗೆ ಶಫರೋಚ್ಚಲಿತ ತರತ್ತರಂಗೆ ಗೊರ್ವಳೆ ಬಂದಳ್ (ಶಂಪಥಾ. ೦-೯೦).

[ಸಂ. ತರತ್ತರಂಗಾ (ತರತ್ + ತರಂಗ + -)]

ತರತ್ತರಳ (ಗು). ಚಲಿಸುವ ; ಕಂಪಿಸುವ ; ಚಂಚಲವಾದ : ಸುಲಿಪಲ್ ಮಿಂಚಿನ ಗೊಂಚಲುಟ್ಟ ದುಗುಲಂ ಗಂಗಾನದೀಫೇನಮುಜ್ಜ್ವಲ ಮುಕ್ತಾಭರಣಂ ತರತ್ತರಳ ತಾರೋದಾರ ಭಾಭಾರಮುಂಗಲಕಾ ಲಾಲಿತ ಸಾಂದ್ರ ಚಂದನರಸಂ ಬೆಳ್ದಿಂಗಳೆಂಬೊಂದು ಮಂಬಲ ಬಂಬಲ್ಗೆ[ಡೆ]ಯಾಗೆ ಬೆಳ್ಪಸದಱೆ ಕಣ್ಗೊಪ್ಪಿತಾ ಕಾಂತೆಯಾ (ಶಂಪಥಾ. ೧೧-೩೭).

[ಸಂ. ತರತ್ತರಲ (ತರತ್ + ತರಲ)]

ತರತ್ತಾರನೇತ್ರ (ನಾ). ೧. ಚಂಚಲವಾದ ಗುಡ್ಡೆಯಿರುವ ಕಣ್ಣು. ೨. ಅಂತಹ ಕಣ್ಣುಗಳುಳ್ಳವನು : ಘನಕೋಪಾಟೋಪಮಂ ತಾಳ್ದರುಣತರ ತರತ್ತಾರನೇತ್ರಂ ತತಸ್ಪಂದನಯುಕ್ತೋಷ್ಠಂ . . . ಭೋಂಕನೆ ಬಂದು (ರಾಜಶೇ. ೫-೧೩೦). [ಸಂ. (ತರತ್ + ತಾರ + ನೇತ್ರ)]

ತರದೂದು, **ತದ್ರೂದು** (ನಾ). ೧. ಸಜ್ಜು ; ಏರ್ಪಾಟು ; ಸಿದ್ಧತೆ ; ತಯಾರಿ : ಆಳು ಬಹಳ ತರದೂದಿನಿಂದ . . ತಗಾದೆ ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಂಡು . . . ಓಡಿಹೋದನು (ಕಥಾಮಂ. IV, ೬೫) ; ಕಮ್ಮ ಇಪ್ಪ ಈಡೇರು ವುದಕ್ಕೆ ತಕ್ಕ ತರದೂದನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರು (ಮುಸುಗ. ೫೨) : ಸಾಗ

ಬಹಿಷ್ಕಾರ ಹಾಕಿಸಬೇಕೂಂತ ತರದೂದು ನಡೆಸುತಾ ಇದಾರೇಂತ ಹೇಳು (ಘೂಂಗಲ್ಳ. ೨೨); ಹೀಗೆ ಕೆಲಸದ ತರದೂದಿನಲ್ಲಿರುವಾಗ ಒಂದು ವಿಶೇಷ ಘಟನೆ ಜರುಗಿತು (ಇಬದು. ೦೨೯). **ತರ್ದೂದು:** ೨. ಅವಸರ; ಜರೂರು: ಅವರು ತರ್ದೂದಾಗಿ ಹುಣಸೂರಿಗೆ ಹೋಗವ್ರೆ (ಸರ್ವಮಂ.೧೫). [←ಅರ. ತರದ್ದೂದ್; ಹಿಂ. ತರದ್ದುದ್; ಮರಾ. ತರತೂದ್, ತರದೂದ್]

ತರದೇವಾಡಿ 'ತರ್ದವಾಡಿ' ನೋ.

ತರನದಿ (ನಾ). ದಾಟಬೇಕಾದ ನದಿ: ಉರಗವು ಗಜ ಹಯ ಸಿಂಹವು ಚರಿಸುವ ಪಥದೊಳಗೆ ತಾವು ಬೆದರದೆ ಬೇಗಂ ಹರಿಯನು ನೆನೆಯುತ ಮನದೊಳ್ ತರನದಿಗಳ ದಾಂಟಿ ಭರದಿ ಬಂದರು ವನದೊಳ್ (ಹಮಹ. ೬೫). [ಸಂ. ತರನದೀ]

ತರನ್ಮಣಿ (ನಾ). (?) : ಕಿಱಿದೆಂದನಱಿವೆಯಿಂದುಱಿದ ನರಂ ಚಿಂತಿತಾರ್ಥದಿ ತರನ್ಮಣಿಯಂ ಕಿಡಿದೆಂದುಱಿದನ ತೆಱದಿಂ ಬಱಿದಾಗದೆ ಬಯಸಿದರ್ಥಮಂ ಪಡೆದವನ (ಶ್ರೀಪದಾ. ೧೧). [?]

ತರಪಡಿ (ನಾ). ಅಡಕೆಯಲ್ಲಿರುವ ಧೂಳು, ಚೂರುಗಳ ತೂಕವನ್ನು ಸರಿತೂಗಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಕೊಡುವ ಹೆಚ್ಚಿನ ಭಾಗ: ಗೇಣಿದಾರರು ಗೇಣಿಯನ್ನು ಕೊಡುವುದರ ಜೊತೆಗೆ ತರಕಾರಿ, ತರಪಡಿ, ತಳರಾಸಿ, ವೋಲೆಗ್ಲೊಳಗ, ಲಾಭಸರೆ ಮುಂತಾದ ಮರ್ಯಾದೆಗಳನ್ನೂ ಭೂಮಾಲೀಕರಿಗೆ ಕೊಡಬೇಕಾಗಿತ್ತು (ಕಂಜಿಪಂ. ೦೦). [ತರ? + ಪಡಿ$_1$]

ತರಪಣ್ಯ (ನಾ). = ತರಣಪಣ್ಯ. [ಸಂ.]

ತರಪು (ನಾ). ವಜ್ರವನ್ನು ಹೋಲುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕಡವೆ ಬೆಲೆಯ ಬಿಳಿಯ ಹರಳಂ: (ಕ). [ದೇ.॥ ತಮಿ. ತರುಪ್ಪು, ತಱುಪ್ಪು; ತೆಲು. ತರುಪು, ತಱುವು]

ತರಪೇತಿ 'ತರಬೇತು' ನೋ.

ತರಪೇತು 'ತರಬೇತು' ನೋ.

ತರಪೇತುಕೇಂದ್ರ (ನಾ). (ಯಾವುದಾದರೊಂದು ವಿಷಯದಲ್ಲಿ) ಶಿಕ್ಷಣವನ್ನು ಕೊಡುವ ಕೇಂದ್ರ,–ಸಿದ್ಧಪಡಿಸುವ ಸಂಸ್ಥೆ: ಅವನು ತರಪೇತು ಕೇಂದ್ರದಲ್ಲಿ ಶಿಕ್ಷಣ ಪಡೆದು ಬಂದಿದ್ದಾನೆ (ರೂಢಿ). [ತರಪೇತು (<ತರಬೇತು) + ಕೇಂದ್ರ]

ತರಫ್ 'ತರ್ಫೆ' ನೋ.

ತರಫು, ತರ್ಫಿ, ತರ್ಫು (ನಾ). ೧. ನಿಟ್ಟು; ದಿಕ್ಕು; ಪಕ್ಷ: 'ಚೌತರಫು' ಪರಾ. ೨. ಗುಂಪು; ಬಣ: (ಕ). ೩. ದೇಶದ ಒಂದು ಭಾಗ; ಜಿಲ್ಲೆ: (ಕ). **ತರ್ಫಿ:** ೨. ಮುನಿಸೀಪಾಲಿಟಿ ಮಂತದಾರ ತರ್ಫಿಯಿಂದ ಅನಿಲನು ಆ ಕಾರಕೂನನ ಮೇಲೆ ಕೇಸುಹಾಕಿದನು (ಅಪನಾ. ೮೦); ಇಸೋಪನು ಮುಂದೆ ಬಂದು, ತನ್ನ ಒಡೆಯ ತರ್ಫಿಯಿಂದ . . . ಹೇಳಿದನು (ಇಸೋಪ. ೯). **ತರ್ಫು:** ೧. ಪ್ರಜೆಗಳ ತರ್ಫಿನಿಂದ ಕರಿಸಿಕೊಂಡ ಪ್ರತಿನಿಧಿಗಳನ್ನು ಕೂಡಿಕೊಂಡು ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಸಾಗಿಸಿದರು (ಮುಂಬಯಿ. ೬–೦೫೦); ಕೋರ್ಟಿನಲ್ಲಿ ಪೋಲೀಸು ತರ್ಫು ಕೇಸನ್ನು ನಡೆಸಿದ ಇನ್‌ಸ್ಪೆಕ್ಟರು ಚನ್ನಮರಾಜರವರು ಹೇಳಿದರು (ಕೆಲನ. ೩೮೫). [←ಅರ. ಹಿಂ. ಮರಾ. ತರಫ್, ತರ್ಫ್]

ತರಫೆ 'ತರ್ಫೆ' ನೋ.

ತರಬರ (ನಾ). ಆತುರ; ಆವೇಗ (?): ತರಬರದೊಳು ವೈಷ್ಣವರನು ನೆರವಿಗೊಂಡಿರದ್ವೈತಂಮೊಡನೆನ್ನ ಕರೆದೊಯ್ಯು (ಕರ್ನಾಕ. ೨೨೬). [?]

ತರಬಿಯತ್ತು 'ತರಬೇತಂ' ನೋ.

ತರಬೇತಿ 'ತರಬೇತು' ನೋ.

ತರಬೇತು, ತರಪೇತಿ, ತರಪೇತು, ತರಬಿಯತ್ತು, ತರಬೇತಿ, ತರ್ಬಿಯತ್ತು (ನಾ). ಶಿಕ್ಷಣ; ತಿದ್ದುವಿಕೆ; ಪಳಗಿಸುವಿಕೆ; ಸಿದ್ಧಗೊಳಿಸುವಿಕೆ: ಅನುಭವಶಾಲಿಗಳಾದ ಒಬ್ಬ ವೈದ್ಯರನ್ನೂ, ಉತ್ತಮ ತರಬೇತು (Training) ಪಡೆದ ಸೂಲಗಿತ್ತಿಯನ್ನೂ ಗೊತ್ತುಮಾಡಬೇಕು (ಗೃಹವಿ. ೦೦೨). **ತರಪೇತಿ:** ವಸ್ತುತಃ ನಿಸ್ವಾರ್ಥತೆಯ ಸಾಧನೆಗೆ ಅದು ಉತ್ತಮ ತರಪೇತಿಯನ್ನು ಕೊಡಬಲ್ಲದೆಂಬುದನ್ನು ಹಿಂದೂಧರ್ಮವು . . . ತೋರಿಸಲು ಯತ್ನಿಸುತ್ತಿದೆ (ತತ್ವಪ್ರಾ. ೫೭೮); ಆತನಿಗೆ ಕೆಲವು ಅರ್ಹತೆಗಳಿರಬೇಕು: ಸೂಕ್ಷ್ಮದೃಷ್ಟಿ, ಹೆಚ್ಚಿನ ಲೌಕಿಕಜ್ಞಾನ . . . ಮುದ್ರಣದಲ್ಲಿ ತರಪೇತಿ . . . ಮತ್ತು ಎಲ್ಲಾ ವಿಷಯಗಳ ಅರಿವು (ಮುದ್ರಕ. ೨೯). **ತರಪೇತು:** "ಅವನ ತರಪೇತೇ ಇರಬೇಕು" ಎಂದು . . . ಹೇಳುತ್ತಾರೆ (ಗೋಕುರ. ೬೦); ನೀವೆಲ್ಲ ಮುಂದೆ ನಮ್ಮ ದೇಶದ ನಾಯಕರಾಗುವವರು. ಈಗಿನಿಂದಲೇ ಅದಕ್ಕೆ ತರಪೇತು (ಅನಾಮಿ. ೫೨). **ತರಬಿಯತ್ತು:** ಜ್ಞಾಪಕಶಕ್ತಿಯ ತರಬಿಯತ್ತಿಗೆ ಕೋಷ್ಟಕಗಳ ಅಭ್ಯಾಸವೂ ಅರ್ಥರಹಿತವಾದರೂ . . . ಪದ್ಯಗಳ ಕಂಠಪಾಠವೂ ಆರಂಭವಾದುವು (ಶಿಕ್ಷದ. ೦೨೩); ಅನುವಂಶೀಯತೆ, ಪರಿಸ್ಥಿತಿ ಮತ್ತು ತರಬಿಯತ್ತು ಈ ಮೂರರ ಸಂತತವಾದ ಪ್ರಭಾವದಿಂದ ಪ್ರತಿಯೊಬ್ಬರ ವ್ಯಕ್ತಿತ್ವವೂ ಬೆಳೆಯುತ್ತದೆ (ಕ್ರಿಯಾಶಿ. ೦೬). **ತರಬೇತಿ:** ಜೋಸೆಫ್‌ಹೊಕರನ ಸಸ್ಯವಿಜ್ಞಾನದ ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸ ಮತ್ತು ತರಬೇತಿ, ತಂದೆಯ ವನಸ್ಪತಿಗಳ ಸಂಗ್ರಹದಿಂದ ಪ್ರಾರಂಭವಾಯಿತೆನ್ನಬಹುದು (ಸಸ್ಯಕ. ೮); ಅಧ್ಯಾಪಕತರಬೇತಿಗೆ ಸೇರುವ ಯೋಚನೆ ಮಾಡಿದ (ತ್ಯಾಗವು. ೦೮೮); ನಾಳಿನಿಂದಲೇ ನಮ್ಮ ತರಬೇತಿ ಆರಂಭವಾಯಿತೆಂದೇ ತಿಳಿಯಿರಿ (ಅಪನಾ. ೦೬) **ತರ್ಬಿಯತ್ತು:** ಬಹಳ ಬಗೆಯಿಂದಾ ನಮಗೆ ತರ್ಬಿಯತ್ತು ಮಾಡಿದರು (ರಾಜೇಂದ್ರ. ೦೦೮).

ತರಬೇತಾಗು, ತರಪೇತಾಗು = ತರಪೇತಿಯನ್ನು ಹೊಂದು; ಶಿಕ್ಷಣವನ್ನು ಪಡೆ: ತರಬೇತಾದವರು ೩೦–೪೦ಜನ (ಸಸ್ಯಕ. ೫೯); ಈ ರೀತಿ ತರಪೇತಾದ ಮಾರ್ಕೊಪೋಲೊನನ್ನು ಖಾನನು ಕಳುಹಿಸಿಕೊಟ್ಟನು (ಪ್ರವಾಇ. II. ೭); ವೃತ್ತಿಶಿಕ್ಷಣಶಾಲೆಯಿಂದ ಹೊರಬಿದ್ದವರೆಲ್ಲರೂ ತಕ್ಷಣ ಕಾರ್ಯ ಆರಂಭಿಸುವಷ್ಟು ತರಪೇತಾಗಿರುವುದಿಲ್ಲ (ಶಿಕ್ಷದ. ೧೯೭).

ತರಬೇತುಕೊಡು, ತರಪೇತಿಕೊಡು = ಶಿಕ್ಷಣವನ್ನು ಕೊಡು: ನಂಜರಾಜನೇ . . . ಸೈನ್ಯಕ್ಕೆ ತರಬೇತು ಕೊಟ್ಟು ಯುದ್ಧಕ್ಕೆ ಸಿದ್ಧಪಡಿಸುತ್ತಿದ್ದನು (ಶ್ರೀರಾಯ. ೧೧೬); ಸಾಹಿತ್ಯ, ನಟನಾಕೌಶಲ್ಯದಲ್ಲಿ ತರಬೇತು ಕೊಟ್ಟವರು ನಮ್ಮ ರಾಯರು (ಬಂಡಜೀ. ೦೦೮); ಅವರಿಗೆ ತರಬೇತು ಕೊಡುತ್ತಿದ್ದ ಆಸ್ಪತ್ರೆಗಳು ಕೂಡ ಸುಸಂಘಟಿತವಾಗಿದ್ದವು (ಮಾಮನಾ. ೩೩); ಅನೇಕ ಕಾರ್ಯಾಲಯಗಳನ್ನು ಇಡಿಸಿ ಕೆಲಸವಿಲ್ಲದವರಿಗೆ ತರಪೇತಿ ಕೊಡಿಸಿದವು (ಪ್ರತಾಪ. ೯೦). **ತರಬೇತುಗೊಳಿಸು, ತರಬಿಯತ್ತುಗೊಳಿಸು** = ತರಬೇತಂಮಾಡಂ: ಮಗನನ್ನು ಬಟ್ಟೆ ಹೊಲಿಯುವುದಕ್ಕೆ ತರಬೇತುಗೊಳಿಸಿದ್ದ (ತ್ಯಾಗಮ. ೫೫); ಮಾಧವರಾಯರ ಉಪದೇಶವೂ, ಸಹವಾಸವೂ ದೇಶಕ್ಕಾಗಿ ದುಡಿಯಲು ತರಬೇತುಗೊಳಿಸಿತು (ಕುರುಕಾ. ೦೪೨); ಅಪರಾಧಿಯನ್ನು ಉಳಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಈ ವಕೀಲರು ಸುಳ್ಳು ಹೇಳುವ ಸಾಕ್ಷೀದಾರರನ್ನು . . . ತರಬಿಯತ್ತುಗೊಳಿಸುತ್ತಿರುತ್ತಾರೆ (ಮಾತನಾ. ೯೫). ತರಬೇತುಮಾಡು, ತರಪೇತುಮಾಡು, ತರಬಿಯತ್ತುಮಾಡು = ತಯಾರು ಮಾಡಂ; ಸಿದ್ಧಮಾಡು; ಪಳಗಿಸು: ಅವರನ್ನು ತರಬೇತುಮಾಡಲು ಮೈಸೂರು ಸರ್ವಪ್ರಯತ್ನವನ್ನೂ ಮಾಡಬೇಕು (ದಾದಾನ. ೦೪೭); ತರಬೇತು ಮಾಡಿದರೆ . . . ಮಗುವನ್ನು ಬೆಳೆಸುವ ಕೆಲಸ ಸುಲಭವಾಗುತ್ತದೆ (ಗೃಹವಿ. ೦೧೫); ಆತನಿಗಾಗಿಯಾದರೂ ಆಕೆಯನ್ನು ತರಪೇತುಮಾಡಬೇಕು (ಕಂಕಣ. ೭೯); ಕಾಶೀಬಾಯಿಯವರು. . .ಸ್ತ್ರೀಯರನ್ನು ತರಪೇತು ಮಾಡುವುದರಲ್ಲಿ ರಾಣಿಗೆ ಸಹಾಯವೆಸಗುತ್ತಿದ್ದರು (ಝಾರಾಣಿ. ೦೬೯);

ಅವನು ನಮ್ಮ ಟೀಮನ್ನು ಎಷ್ಟು ಚೆನ್ನಾಗಿ ತರಪೇತು ಮಾಡಿದ ಎಂದರೆ ಶಾಲೆಯ ಎಲ್ಲಾ ಟೀಮುಗಳನ್ನೂ ನಾವೇ ಗೆದ್ದು ಜಯಭೇರಿ ಹೊಡೆದುಬಿಟ್ಟೆವು (ಶಾಲಮ. ೨೨೦): ಅವನ ನಾಟಕಗಳಲ್ಲಿ ಆಗಿಂದಾಗ ಜಿಂಕೆಯ ಬೇಟೆ, ಕುದುರೆಗಳನ್ನು ಸಾಕಿ ತರಬಿಯತ್ತುಮಾಡುವುದು . . . ಇಲ್ಲಗಳೆಯಬವಂಥಾದ್ದಲ್ಲ (ಷೇಕ್ಸ್‌ಬಿ. ೭).

[←ಅರ. ತರ್ಬಿಯತ್ ; ಹಿಂ. ತರಬಿಯತ್ ; ಮರಾ. ತರಬೇಜ್ ತರಬೇತ್, ತರಬೇದ್]

ತರಮು (ನಾ). (ಉಕ) ಕಂದಾಯ : ಅವನು ತರಮು ಕಟ್ಟಿ ಬರಲಿಕ್ಕೆ ಹೋಗಿದ್ದಾನೆ (ಊಭಿ).

[←ಅರ. ಮರಾ. ತರವ್ = ಕಂದಾಯ ಹಾಕಲು ಆಸ್ತಿಯನ್ನು ಬೆಲೆ ಕಟ್ಟುವುದು]

ತರಲ, ತರಳ (ಗು). ೧. ಅತ್ತಿತ್ತ ಚಲಿಸುವ; ಕಂಪಿಸುವ; ಚಂಚಲವಾದ; ಅಸ್ಥಿರವಾದ: ದುಃಖದ ಹೊರ ಉಬ್ಬರವು ಹೀಗೆ ತರಲವಾಗುತ್ತ ಹೋಗುವದೇನೋ ನಿಜವೇ (ಕಾಳರಾ. ೩). ೨. ಹೊಳೆಯುವ ; ಮಿಂಚುವ ; ಮಿರುಗುವ. 'ತರಲತೆ' ಪರಾ. ೩. ದ್ರವರೂಪವಾದ; ದ್ರವೀಭೂತವಾದ. ೪. ಕಾಮುಕನಾದ ; ವಿಷಯಲಂಪಟನಾದ. (ನಾ). ೫. ಬೆರಗು ; ವಿಸ್ಮಯ ; ಆಶ್ಚರ್ಯ : ತರಲಾ[ಪಾಠಾಂ. ಳಾ]ರ್ಥದಲ್ಲಿ ಬೆಳ್ಪಳಮಕ್ಕುಂ (ಶಮದ. ೩೦೨). ೬. ಎಳೆವಯಸ್ಸಿನವನು ; ಬಾಲಕ ; ಹುಡುಗ : "ಚಂಚಲಃ ಹಾರಮಧ್ಯಮಣಿ ಬಾಲಕರುಂ ತರಲಾಭಿಧಾನ" (ನಾನಾರ. ೬೪). ೭. ಹಾರದ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಮಣಿ,-ರತ್ನ ; ಪದಕ: "ಹಾರಮಧ್ಯದ ರತ್ನನಾಯಕಂ ತರಲ[ಪಾಠಾಂ. ಳ]ಮದು" (ಮಂಗರಾ. ೧೦೦-೨೪); ಮಿರುಗುವ ಕೆಂಬರಲ ತರಲದಂತಿರೆ ಸಸಿಗಲ್ (ದಮಸ್ಕ. ೧-೯೧). ೮. [ಛಂದ] ಪ್ರತಿಪಾದದಲ್ಲಿ ಹತ್ತೊಂಬತ್ತು ಅಕ್ಷರಗಳಿರುವ ಒಂದು ಸಮವೃತ್ತ. **ತರಳ:** ೧. ತರಳಕಟಾಕ್ಷಮಾಲೆಯೊ ಸಿತೋತ್ಪಲಮಾಲೆಯೊ ಕಯ್ಯ ಮಾಲೆಯೊ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೨-೫೯); ವಿಮ್ಬಾಧರನ ಜನ್ಮಸ್ಥಾನವಾದತ್ತಸಮ ತರಳಗಂಭೀರಸದ್ಗೇಹವಾದತ್ತನಿಸಲ್ಕಿಂತುಳ್ಳ ನಾನಾಮಹಿಮೆಯೊಳೆಸೆಗುಂ ಚಾರುಕರ್ಣ್ಣಾಟದೇಶಂ (ಎಕ. VIII, ಸೊರಬ. ೨೬೦-೧೫ ; 1408) : ಆ ಗಂಭೀರ ದಿಗ್ದಂತಿ, ತೊರೆದು ಗಾಂಭೀರ್ಯಮಂ, ತರಳ ಚಂಚಲಚಿತ್ತದಿಂ ಬೀದಿವರಿವುದಯ್ ದೆಸೆದೆಸೆಗೆ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೯೬-೪೬೩). ೨. ತರಳಸ್ಫಾಟಿಕಭಿತ್ತಿರುಚಿರಮಂ . . . ಪುರಾಣಕೂಪಮನಗಾಧಮಂ ಭೀಕರಮಂ ಅಂತಾ ಬಾವಿಯಂ ತೋಱೆ (ಪಂಚತಂ. ೯೦-೧೭). ೩. "ತರಳಂ ಚಂಚಲರೂಪಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೦೨೭-೫೩). ೬. ತರಳನಪೂರ್ವಿಗಂ . . . ವರವಿಪ್ರಂ (ಗಿರಿಕ. ೯-೯೦); ಮನೆಯವರೆಯ್ದೆ ಕರಕರಿವ ದುಃಖವನು ತರಳ ನಿನ್ನಂ ನೋಡಿ ಮಱೆದು ಪರಿಣಾಮಮಂ ಧರಿಸುತಿಪ್ಪೆನ್ನ ಗೋಣಂ ಕೊಯ್ದೆ (ಹದಿಕಾ. ೦೫-೨೮) ; ತರಳರರ್ಜುನ ಸಾತ್ಯಕಿಗಳವದಿರಿಗೆ ಪಂಥವದೇತಕೆ (ಕುಮ್ಯಾದ್ರೋ. ೦೫-೦೫) ; ನರಸಿಂಹನ ಜಮುಂತಿಯಲಿ ಜನಿಸಿದೀ ತರಳನು ನರಸಿಂಹನೃಸೆ (ಕಂಸವಿ. ೪-೭೭); ಈ ತರಳ ಬಟ್ಟೆಯಣ್ಣನು . . . ಆನೆಗಳ ಹಿಂಡು ಹಿಂಡುಗಳನ್ನೂ, ಕೋಳಿಯನ್ನೂ ತಂದನಂತೆ (ಸವತಿ. XII, ಪ್ರಸ್ತಾವನೆ). ೭. "ತರಳಂ ಹಾರೋಪವಸದ್ಧ ಮಧ್ಯಮರತ್ನಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೦೨೭-೫೩) : "ಹಾರದ ನಡುವೆಯಿದ್ದ ನಾಯಕರತ್ನವು ತರಳಂ ಎನಿಸುಗು" (ನಾಚಿರಾ. ೧೨೩) : ತರಳಮನಾಂತ ಚಂದನದಳಂಕೃತಿ ಭಾವಮನಾಂತ ವಸ್ತುವಿಸ್ತರ ಕೃತಿ (ಚಂದ್ರಪು. ೩-೮೯): ೮. ಸುರವ ಶೀತಕರಾಗ್ನಿ ಮಾರುತ ಭಾನುಯುಗ್ಮಗಣಂಗಳಿಂ ಪರದೊಳೊಪ್ಪೆ ಹಿಮಾಂಶು ಶೇಖರನಿರ್ದು ವಿಶ್ರಮಣಂ ದಿಶಾಕರಿಯೊಳಾಗಿರೆ ಸಂದುದಿಂತಿದು . . . ತರಳಂ ಕವೀಂದ್ರಜನಸ್ತುತಂ (ಛಂದೋಂಬು. ೨-೦೨೧). ೯. ಮಗ ; ಸಂತ : ತಾಯಿ ಮಾರಿಯಾದರೆ ತರಳನೆಲ್ಲಿ ಹೋದಾನು ? (ಗಾದ). [ಸಂ.]

ತರಲತೆ, ತರಳತೆ (ನಾ). ೧. ಕಂಪಿಸುವಿಕೆ ; ಚಂಚಲವಾಗಿರುವಿಕೆ : ಚಾಂಚಲ್ಯ : ಸರಳತರೋಷ್ಣ ನಿಶ್ವಸಿತಮಾರುತನಿಂದೆ ನಿಜೋತ್ತರೀಯದೊಳ್ ತರಲ[ಪಾಠಾಂ. ಳ]ತೆಯಂ ನಿಯೋಜಿಪ ನೆಗಟ್ಚಿಗೆ ಕಾರಣಮೇನೊ ಕಾಮಿನೀ (ಚಂದ್ರಪು. ೩-೫೪). ೨. ಹೊಳೆಯುವಿಕೆ ; ಪ್ರಕಾಶ ; ಮಿರುಗುವಿಕೆ. **ತರಳತೆ:** ೧. ನೀಂ ಭವ್ಯನೈ ಮುಕ್ತಿಸಮಿಥ್ಯಾಜ್ಞಾನಿವೋಲ್ ನೀಂ ತರಳತೆವೆರಸಿಂತೇಕೆ ವಿಭ್ರಾಂತನಪ್ಪೈ (ಆದಿಪು. ೩-೭); ಅನ್ಯರ್ಪರಿಭವಿಸಿದೊಡಂಮುಪುದೆ ಸ್ವೈರಣೆ ತರಳತೆಯೆ ನೋಡುತ್ತಾಪ ಮೆಂಬರ್ಧೂರ್ತರ್ (ಕಾದಂಪೂ. ೫೬೭).; ಕರೆದು ತಳ್ಳುವ, ತಳ್ಳಿರಿಸು ತೊಳಗೆ ಕಟ್ಟಿಡುವ ತರಳತೆಯುದೇಂ ತಂತ್ರ ? (ಮಂಕುತ. ೧೬೯).

[ಸಂ. ತರಲತಾ]

ತರಲಾಕ್ಷಿ, ತರಳಾಕ್ಷಿ (ನಾ). ೧. ಚಂಚಲವಾದ ಕಣ್ಣು. ೨. ಚಂಚಲವಾದ ಕಣ್ಣುಗಳುಳ್ಳವಳು ; ಚಂಚಲಾಕ್ಷಿ : ಲಿಪಿಯನೆತ್ತಿ ವಾಚಿಸಿಕೊಂಡ ತರಲಾ[ಪಾಠಾಂ. ಳಾ]ಕ್ಷಿ ತಾನದಕೆ ಮತ್ತೊಂದಭಿಪ್ರಾಯಮಂ ತಿಳಿದಳ (ಜೈಮಿಭಾ. ೩೦-೨೭). **ತರಳಾಕ್ಷಿ:** ೧. ತರಳಾಕ್ಷಿದ್ವಂದ್ವಂ (ಲೀಲಾವ. ೨-೪೭). ೨. ತರಳಾಕ್ಷಿಯುನಾ ಕಾದಂಬರಿಯಂ . . . ಚಿಂತಿಸುತುಮಿರ್ದಾಯಿರುಳನದೆಂತಾನುಮಾವನಿಪಾಲಂ ಕಳೆದಂ (ಕಾದಂಉ. ೧೯೩) : ಅಲರ್ಗಣೆಯನರ್ಚಿಸಿದ ವಿಚಕಿಲಮಾಲೆಯನಾಂತ ಪೂರ್ಣಕುಂಭದ ಚೆಲ್ವಂ ಗೆಲೆವಂದುದಿಲ್ಲ ಕುಚಮಂಡಲಮಿದು ತರಳಾಕ್ಷಿ ಮುತ್ತಿನೇಕಾವಳಿಯಿಂ (ರಾಜಶೇ. ೩-೫೯).

[ಸಂ. ತರಲಾಕ್ಷೀ (ತರಲ + ಅಕ್ಷಿ + –)]

ತರಲಾಪಾಂಗ, ತರಳಾಪಾಂಗ (ನಾ). ಚಂಚಲವಾದ ಕಡೆಗಣ್ಣು—ಕಡೆಗಣ್ಣ ನೋಟ : ತರಲಾಪಾಂಗವಿಲಾಸಸ್ಫುರಿತಮೆ ಲೆಕ್ಕಣಿಕೆಯಾಗೆ ನಲ್ಲಳ ಮುನ್ನಂ ಬರೆದತನುಚರಿತಮಿಗಾಗಳ್ ಬರೆದಂತಿರ್ದಪುದು ಮನ್ಮನಃಪುಸ್ತಕದೊಳ್ (ಆದಿಪು. ೪-೦೪) ; ತರಲಾಪಾಂಗದಿನಾ ನೃಪಾಲತಿಲಕಂ . . . ನಿರಂತರಮುದ್ಯಾನವಿನೋದಮಂ ಸಲಿಸುವಂ (ಅನಂಪು. ೨-೦೪). **ತರಳಾಪಾಂಗ:** ಪರುಷಾಲಾಪಮುಮತಿನಿಷ್ಠುರವೀಕ್ಷಣಮುಮುಖವಿಕಾರಮುಂ ಮಱಸಿರೆಯುಂ ತರಳಾಪಾಂಗಮುಮಾಕೆಯ ದರಹಸಿತಮುಮುಬಿಯೆ ಪೇಟ್ಟುಗಿ ಮೆಱೆಕಮನೆರ್ದೆಯೊಳ್ (ಕವಿರಾ. ೩-೧೦೯) ; ತರಳಾಪಾಂಗಂಗಳೊಳ್ ಮಚ್ಚರಿಪಲರ್ಗಣೆಯುಂ ಕಟ್ಟಿ ತೂಪಂದದಿಂ (ಲೀಲಾವ. ೭-೦೪) ; ತರುಣಿಯರ ತನುಪರಿಮಳದ ಸೋಂಕಿನಲಿ ಸುತ್ತಲುಪರಿಮಳಿಸಿದುದು ತರುಸುತರಳಾಪಾಂಗರೋಚಿಯಲಿ ಮುರಿದುದಾ ಮರಗತ್ತಲೆಯ ಮೈಸಿರಿ (ತೊರರಾ. ೧-೫-೪೫). [ಸಂ. (ತರಲ + ಅಪಾಂಗ)]

ತರಲಾಯತಾಕ್ಷಿ, ತರಳಾಯತಾಕ್ಷಿ (ನಾ). = ತರಲಾಕ್ಷಿ ೨ : ಚಿಂತಾತರಳತ್ವಮಂ ತೋಱೆವುದಂತದಱಿಂ ತರಲಾ[ಪಾಠಾಂ. ಳಾ]ಯತಾಕ್ಷಿ ನಿರ್ಹೇತುಕಮಪ್ಪ ಖೇದಮಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೩-೬೫) : ಲಾವಣ್ಯಕಾಂತಿಯಿಂ ದಿಕ್ತಟವ ಬೆಳಗುತ್ತ ನಿನ್ನ ನಡೆಮುಖವಿರಲು ತರಲಾಯತಾಕ್ಷಿ (ಧನ್ಯಾರೋ. ೦೦೪). **ತರಳಾಯತಾಕ್ಷಿ:** ಇಂದುಕರಸ್ಪುತ ಚಂದ್ರಕಾಂತಪುತ್ರಿಕೆಯೊಸರ್ವಂತೆ ಝಮ್ಮಗೆ ಬೆಮರ್ತಿರವಿಂ ತರಳಾಯತಾಕ್ಷಿಯಾ (ಶಾಂತಿಪು. ೮-೯೭). [ಸಂ. (ತರಲ + ಆಯತ + ಅಕ್ಷಿ + –)]

ತರಲಿತ, ತರಳಿತ (ನಾ). ಅಲ್ಲಾಡುವುದು ; ಚಲಿಸುವುದು ; ಚಂಚಲವಾದುದು: "ತರಲಿ[ಪಾಠಾಂ. ಳಿ]ತಂ ಪ್ರೇಂಖಿತಂ ಲುಳಿತಮಲ್ಲಾಡುವುದು" (ಮಂಗರಾ. ೦೩೪-೩೨). **ತರಳಿತ:** "ಪ್ರೇಂಖೋಳಿತಂ, ತರಳಿತಂ, ಪ್ರೇಂಖಿತಂ, ಲುಳಿತಂ – ಈ ೪ ಅಲ್ಲಾಡುವುದು". (ಹಲಾಯು. ೦೨೩-೭೧).

[ಸಂ.]

ತರಲೆ₁, ತರಳೆ₁ (ನಾ). ೧. ಕಾಟ ; ಹಿಂಸೆ ; ತಂಟೆ ; ಪೀಡೆ ; ಜಂಜಾಟ: ಈ ಒಣ ತರಲೆ ಏಕೆ ಕಟ್ಟಿಕೊಳ್ಳುತ್ತೀ ಅಪ್ಪ? (ಕಾಮಿಲಾಂ. ೮ ಹೋದ ಮರುದಿನವೇ ತಲೆತುಂಬ ತರಲೆ ತುಂಬಿಕೊಂಡು ಕೆಟ್ಟಮೋರೆ

ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಹಿಂದಿರುಗುತ್ತಿದ್ದ (ಬಾಗಿನ. ೨೮) ; ಸಂಸಾರ ಅಂದ್ಮೇಲೆ ತರಲೆ ತಾಪತ್ರಯ ಇದ್ದೇ ಇರುತ್ತೆ (ಹೊಸಕ್ಷಿ. ೯೩). ೨. ಅಪ್ರಯೋಜಕವಾದುದು ; ನಾಡಾಡಿಯಾದುದು : ಅವನ ಟ್ಯಾಟಿಂಗು ಸಹ ಅಂಥ ತರಲೆಯಲ್ಲ (ಸ್ವಾಮಿಸ್ಮೃ. ೦೬೬) ; ಮನೆಯು ಕಡೆ ತರಲೆ ಹೊಲದ ಕಡೆ ವುರಲೆ (ಗಾದೆ). ೩. ಆಧಾರರಹಿತವಾದ ದೂರು; ಪಿಸುಣು ; ಚಾಡಿ : ಅರಸರ ಕಿವಿಗೆ ತರಲೆ ಹಾಳು, ಬಾಗಿಲ ಕಿವಿಗೆ ಒರಲೆ ಹಾಳು (ಗಾದೆ). ೪. ತರಲೆಮಾಡುವ ಸ್ವಭಾವದವನು ; ತಂಟೆಕೋರ : ಆ ತರಲೆಯ ಸಹವಾಸ ಮಾಡಬೇಡ (ರೂಢಿ). ತರಳೆ₁: ೪. "ಶುದ್ಧ ತರಳೆಗಳು" ಎಂದು ರಾಮಣ್ಣನವರು ಒಂದೇ ಮಾತಿನಲ್ಲಿ ಉತ್ತರ ಕೊಟ್ಟರು (ಕಳಹು. ೦೦೪).

[ದೇ.॥ ತುಳು. ತರಳೆ]

ತರಲೆ₂, ತರಳೆ₂ (ನಾ). ಅಕ್ಕಿಯ ಗಂಜಿ; ಅಂಬಲಿ. ತರಳೆ₂ : "ಯವಾಗೂ . . . ತರಳಾ, ವಿಲೇಪಿಕಾ – ಈ ೫ ಗಂಜಿ" (ಹಲಾಯು. ೫೩-೦೬೫).

[ಸಂ. ತರಲಾ]

ತರಲೆಅರ್ಜಿ, ತರಳೆಅರ್ಜಿ (ನಾ). ತಂಟೆ, ತಕರಾರುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಅರ್ಜಿ : ಒಂದೋ ಎರಡೋ ಮೂಕರ್ಜಿ ತರಲೆಅರ್ಜಿ ಬೋರಂಟಿ ಬಿಟ್ಟಕಾಯ್ತು (ಮುನಿಮೂ. ೦೦೫). ತರಳೆಅರ್ಜಿ : ಶ್ಯಾನುಭೋಗನೂ ಸಹ ರೈತರಿಗೆ ವಿರೋಧವಾಗಿ ಬೇಕಾದಂತೆ ತರಳೆಅರ್ಜಿಗಳನ್ನು ಬರೆಯತೊಡಗಿದ್ದನು (ಗರುಡಾ. ೦೦೩). 'ಮೂಗರ್ಜಿ' ಪರಾ.

[ತರಲೆ₁ + ಅರ್ಜಿ₂]

ತರಲೆಕಾರ (ನಾ) ತರಲೆಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವವನು ; ತಂಟೆಕೋರ : "ದ್ರಾಘಕಃ, ದ್ರಾಘನಃ, ದ್ರಾಘಮಾಣಃ – ಈ ೩ ತರಲೆಕಾರನುಂ, ನಿಡಿಯನುಂ" (ಕಾಶಕ್ಕ. ೯೩). [ತರಲೆ₁ + – ಕಾರ₁ (< ಕಾಜ)]

ತರಲೆತನ (ನಾ). ಕರಲೆಮಾಡುವ ಸ್ವಭಾವ ; ಕಿಡಿಗೇಡಿತನ : ಹಳ್ಳಿಗಳು ಏಳಿಗೆಯಾಗಬೇಕಾದರೆ, ಇಂಥ ತಂದಿಟ್ಟು ತಮಾಷೆ ನೋಡುವ ತರಲೆತನ ತಪ್ಪಬೇಕು (ನಮ್ಮಳ್ಳಿ. ೪೪). [ತರಲೆ₁ + – ತನ]

ತರಲೆವ್ಯವಹಾರ (ನಾ). ತಂಟೆ, ತಕರಾರುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಕಾರ್ಯಭಾರ,–ವಹಿವಾಟು : ಯಾವುದೋ ತರಲೆವ್ಯವಹಾರ, ನಾನು ಸಿಕ್ಕಿಕೊಂಡು ಒದ್ದಾಡಬೇಕಾಗಿದೆ (ರೂಪಕಿ. ೨೬೩). [ತರಲೆ₁ + ವ್ಯವಹಾರ]

ತರಲೇಕ್ಷಣ (ನಾ). ಚಂಚಲವಾದ ಕಣ್ಣು : ನಮ್ರುಶಿರೋಧರೆ ಸೀತೆ ಲೋಕಸಂತ್ರಾಸಿಯ ರೂಪು ಪಾದನಖದರ್ಪಣದೊಳ್ ಪಲವಾಗಿ ತೋಱೆ ಕಂಡಾ ಸತಿ ಬೆರ್ಚಿ ಮುಚ್ಚಿದಳಿರಟ್ಟಿರದಿಂ ತರಲೇಕ್ಷಣಂಗಳಂ (ಪಂಪರಾಮಾ. ೯-೦೦೨). [ಸಂ. (ತರಲ + ಈಕ್ಷಣ)]

ತರವಂಗಿ 'ತರುವಂಗಿ' ನೋ.

ತರವರ (ನಾ). ತೀಕ್ಷ್ಣತೆ; ತೀವ್ರತೆ (?): ಕಿರಿಯಣ್ಣನರ್ಥೋಪಾರ್ಜನೆಯಿಂ ಮನದೆರಕದಿನಾ ದಶಪುರಕೆ ತರವರನಾದ ಬೇಸಗೆಯೊಳು ಬಂದೊಂದು ಮಿರುವ ದೈವದ ಶಾಲೆಯೊಳು ಮಲಗಿರಲು (ಪ್ರಭಂಚ. ೩-೦೨೬).

[?]

ತರವರಿ (ಕ್ರಿ). (ಯೋಗ್ಯತೆಯಲ್ಲಿ) ವ್ಯತ್ಯಾಸವನ್ನು ತಿಳಿ,–ತಾರತಮ್ಯವನ್ನು ತಿಳಿ : ತರವರಿತು ಇಹನಾತ ಶಾಸ್ತ್ರಿಗ ದುರುಳನಡೆಗೈನೆಂದು ವಹಿಸಿತಿ ಮುರುಕದಲಿ ನಿನಗಿತ್ತ ರಾಜ್ಯವ ಬಸವನೆನಲರಸು (ಬಿಜ್ಜಪು. ೭೦-೩೦); ರಾಜಕುಮಾರಕರ್ ಸಂಭ್ರಮಂ ಮಿಕ್ಕು ಪೊಕ್ಕು ತರವರಿದಿಕ್ಕಿದ ಪೊನ್ನಗದ್ದುಗೆಗಳೊಳುಕ್ಕಿವಂ ಮಿಗೆ ಕುಳ್ಳಿರ್ಪಾಗಳ್ (ದಮುಶ್ಮ. ೪-೬ ವ).

[ತರ₃ + ಅರಿ₂ (< ಅಱಿ)]

ತರವಳಿ₁ (ನಾ). ತೆರ ; ಪ್ರಕಾರ ; ರೀತಿ: ಪರಿಪರಿಯ ವರ್ಣಾಶ್ರಮಂಗಳ ತರವಳಿಯುಂ ಕೇರಿಗಳ ಲಕ್ಷ್ಮೀಕರವನಭಿವರ್ಣಿಸುವಡಸದಳವಾಗಿ ಫಣಿಪತಿಗೆ (ಆಪಂಚಾ. ೦-೧೭-೬). [←ತಮಿ. ತರವಟು]

ತರವಳಿ₂ (ಗುಂ). ಕ್ಷುದ್ರವಾದ ; ಅಲ್ಪವಾದ: ಪರಮಾತ್ಮ ನೀನು ಪರತತ್ವವೆಂದು ಭಾವಿಸಿ ನಿನ್ನ ಬಯಸಿ ಮಿಕ್ಕ ತರವಳಿ ದೈವದಾಸೆಗೆ ಸಿಲುಕಿ ದಾರಿದಪ್ಪುವೆನೆಂತು (ಗೀತಗೋ. ೬೫). [?]

ತರವಾರ, ತಲವಾರ್, ತಳವಾರ₂ (ನಾ). ಕತ್ತಿ ; ಖಡ್ಗ : ಕಾಲಭೈರವನ ಹಣೆಗಣ್ಣಿನಂತೆ ಕಿಚ್ಚಿಡುವ ಪುಲಿಕೇಶಿಯ ತರವಾರದ ಧಾರೆಯಿಂದ ಪಲ್ಲವೇಂದ್ರನ ಕಚ್ಚಿದೆ ಬಾಡಿಹೋಯಿತು (ಕರಶ್ಮ. ೦೨). ತಲವಾರ್ : ಪೋಲಿ ಸಾಂಬಾ ತಲವಾರ್ ಪೆಟ್ಟು ತಿಂದು ಗೌಡರ ಕೇರಿ ತಾಲಿಂನಲ್ಲಿ ಸಾಯುತಾ ಬಿದ್ದಿದ್ದಾನೆ (ಕಲಿನ. ೨೬೩) ; 'ತಲವಾರ್' ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಒಂದು ವಿಶೇಷ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆಂಬುದನ್ನು . . . ತಿಳಿಸಿರಿ (ಧಾರತಿ. ೦೫). ತಳವಾರ₂ : ತಿಗುಳರ ಪಡೆಯುಂ ಕೂಡೆ ಬೆಂಕೊಂಡ ಗಂಡಂ ತಳವಾರಲು ತಳ್ತ ಭೂಪಾಳರ ಪೆಡತಲೆಯಂ ಧೊಪ್ಪೆನಲು ಹೊಯ್ದ ಗಂಡಂ(ಎಕ. IV, ಸಾಗಮಂ. ೬೭-೦೦ : 1145).

[←ಹಿಂ. ಮರಾ. ತರವಾರ್, ತಲವಾರ್ / ಸಂ. ತರವಾರಿ]

ತರವಾರಿ (ನಾ). = ತರವಾರ : "ತರವಾರಿ ಮಂಡಲಾಗ್ರಂ . . . ಅಡಾಯುಧಮೆನಿಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೮೮-೩೭) ; ತದ್ವಧೂದ್ಯಗುತ್ಪಳಕುಳಕುಟುವಮಳಿತಹೃದ×ದು ರವಿಮಂಡಳವೊ ತರವಾರಿ ಪೆರ್ಮ್ಮಾಭೂಪಾಳಕನ (ಸೌಇಇ. XI-ii, ೦೨೯-೦೭ : 1083) ; ಜಾನುದಘ್ನಮಾದುವು ತರವಾರಿಯಿಂದಿಱಿಯೆ ಲೋಹಿತವಾರಿಗಳಾಸವಾರಿಗಳ್ (ಪಂಪಾಮಾ. ೦೩-೬೦); ಕದನದೊಳಂದು ನಿನ್ನ ತರವಾರಿಯ ಬಾಯಿಗೆ ಮೆಯ್ಯನೊಡ್ಡಲಾಜಿದ ನಳಿದಿನ್ನುವಂತದನೆ ಜಾನಿಸಿ ಜಾನಿಸಿ (ಎಕ. II, ೨೪೦-೨೩ : 1176); ಚಾಪವಿದ್ಯೆಯಂ ಚಾರಣ ಚೂರಣಾದಿ ತರವಾರಿಯ ವಿದ್ಯೆಯನಾಗಮಂಗಳಂ . . . ಈತನಲ್ಲದಿಳೆಯೊಳ್ ಮಿಗೆ ಬಲ್ಲವರಾರ್ (ದಶಕು. ೦,೦-೯೬).

[ಸಂ.]

ತರವಿಡಿ 'ತರಂಬಿಡಿ' ನೋ.

ತರವೀಸ, ತಾರವಿಸ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ನಾಣ್ಯ ಮತ್ತು ಅದರ ಬೆಲೆ : ನೂರಯಿಪ್ಪತ್ತು ವರಹ ತರವೀಸ ಉಳಿದುದೆ ನಂಮ ಅರಮನಿಗೆ ಸಾಕಲ್ಯವಾಗಿ (ಎಕ. VI, ಕೊಪ್ಪ. ೨೦-೬ : 1591 ?). ತಾರವಿಸ : ಮುವತ್ತು ವರಹಂನು ತಾರವಿಸ ವುಳಿಯದೆ ಸಲ್ಲಿಸಿಕೊಂಡೆವಾಗಿ (ಮೈಆರಿ. ೦೯೩೦, ೦೦-೦೯ : 1585). [←ಪಾರ. ತರ್ವೀಜ್]

ತರಸ₁ (ಗು). ೧. ಚಲಿಸುವ; ಸಂಚರಿಸುವ : "ತ್ರಾಸ – ತರಸ" (ಕಮುದ. ೨೩೪ ಪ್ರಯೋ). (ನಾ). ೨. ಭಯ ; ಹೆದರಿಕೆ ; ಅಂಜಿಕೆ : "ತರಸಂ ತ್ರಾಸದೊಳಂ" (ಕರ್ಣಾನಿ. ೯೨) ; "ತರಸ – ತ್ರಾಸ = ಭಯ, ಆಯಾಸ" (ಕದ್ರಕೋ. ೦೭). [<ಸಂ. ತ್ರಾಸ]

ತರಸ₂ (ನಾ). ಮಾಂಸ ; ಬಾಡು ; ಅಡಗು : "ಪಲಲಂ, ಜಾಂಗಲಂ . . . ತರಸಂ – ಈ ೮ ಮಾಂಸ" (ಹಲಾಯು. ೦೦೪-೯): ಹಿಂಸಾಜನ್ಯಂ ತರಸಂ ಅದಂ ತಿನ್ನುದಾರ್ಗಮುಚಿನಲ್ತು (ನೀತಿಮಂ. II, ೨೦೪). [ಸಂ.]

ತರಸು (ನಾ). ಸಾಗುವಳಿಯಿಲ್ಲದುದಂ ; ಜಂಬರು. 'ತರಸಂಭೂಮಿ' ಪರಾ. [<ತರಕು]

ತರಸುಭೂಮಿ (ನಾ). ಸಾಗುವಳಿಯಿಲ್ಲದ ಭೂಮಿ ; ಪಾಳುಬಿದ್ದ ಭೂಮಿ ; ಬಂಜರು : (ಕ).

[ತರಸು + ಭೂಮಿ]

ತರಸ್ವಿ (ಗುಂ). ೧. ವೇಗವಾದ; ಶೀಘ್ರವಾದ. (ನಾ). ೨. ವೇಗಶಾಲಿ; ಚುರುಕಾದವನು : "ತರಸ್ವಿನ್, ತ್ವರಿತಃ, ವೇಗಿನ್, ಪ್ರಜವೀ, ಜವನಃ, ಜವಃ– ೬ ಜಾಗ್ರತೆಯೂ, ತ್ವರೆಯೂ, ವೇಗವೂ ಉಳ್ಳವನು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೨೨೨). ೩. ಕೆಚ್ಚುಳ್ಳವನು; ಧೈರ್ಯಶಾಲಿ; ಶೂರ; ಧೀರ. ೪. ಚಾರ; ದೂತ ; ಹರಿಕಾರ. ೫. ಗರುಡ. [ಸಂ. ತರಸ್ವಿನ್]

ತರಹ, ತರ್ಕ, ತರಹಾ, ತರಹೆ, ಥರ್ಕ (ನಾ). ರೀತಿ ; ವಿಧ ; ಕ್ರಮ ; ಪ್ರಕಾರ ; ಬಗೆ : ಯಾವುದಾದರೂ ಒಂದು ತರಹದಲ್ಲಿ ನಮಗೆ ಸಹಾಯ ಮಾಡು (ಮುನಿಮಾ. ೧೨೩) : ಮಂಜುನಾಥರಾಯರು ಈಗಿನ ಕಾಲದ ತರಹದವರಾದುದರಿಂದ ಅವರ ಸಂತೋಷಕ್ಕೆ ಅಡ್ಡಿ ಬರಲಿಲ್ಲ (ದೂಬಿಟ್ಟ. ೪೮): ಬಾಜಾಬಜಂತ್ರಿ, ವಗೈರೆ ನಾನಾ ತರಹ ವಾದ್ಯಗಳು (ಗುರುದ. ೧೧) : ತನ್ನ ದೇಶದ ಉನ್ನತ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಸಂಪತ್ತಿಗೆ ಒಂದು ವಿಶೇಷ ತರಹದ ಮಾಮತೆ (ಸಸ್ಕಳ. ೧೩೦). **ತರ್ಕ** : ಯರಡು ತಿಂಗಳಿಗೆ ಊಟಕ್ಕೆ ಬೇಕಾದ ಸಾಮಾನು ಅರಮನೆ ತರದಿಂದ ಕೊಟ್ಟು (ರಾಜೇಂದ್ರ. ೪೩) : ಅವಂದಿರಿಗೆ ಅನ್ನಬಟ್ಟೆಯನ್ನು ಅರಮನೆ ತರದಿಂದ ಕೊಡಿಸಿ ಕೊಡುತ್ತಾ (ರಾಜೇಂದ್ರ. ೫೯): ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಕಡೆಯಲ್ಲಿ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ತರದ್ದಾಗಿರುತ್ತದೆ (ಕಭಾಗ. ೪) : ತುಟಿಗಳು, ಕೆನ್ನೆಗಳು . . . ಇತರ ಅಂಗಗಳು ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಒಂದೇ ತರದವು (ರಾಮಾನ. ೧೧೪) : ನಮಗೇನಾದರೂ ಸಮರ್ಥನಾದ ವಕೀಲ ಮೊದಲೇ ಸಿಕ್ಕಿದ್ದರೆ ಅದರ ತರವೇ ಬೇರೆಯಾಗುತ್ತಿತ್ತು (ಪುನರು. ೨೧೪). **ತರಹಾ** : ಏನೋ ಒಂದು ತರಹಾ ಆಗುತ್ತೆ (ದೂಬಿಟ್ಟ. ೧೧೦); ನಾನು ಈಗ ಇರುವ ತರಹಾದಲ್ಲಿ ಕಳೆದುಹೋದ ಕಾಲವನ್ನು ಬೇರೆ ವಿಧವಾಗಿ ಕೂಡಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲ (ಇಬರು. ೫೫). **ತರಹೆ** : ಅವರು ನಾನಾ ತರಹೆ ವಿಗ್ರಹ ಗಳನ್ನು ಪೂಜಿಸುತ್ತಾರೆ (ಪ್ರಪಾಇ. I, ೦೯) : ನಮ್ಮ ಹೃದಯದಲ್ಲಿ ಆದೊಂದು ತರಹೆಯ ಹಗುರವೇರ್ಪಡುತ್ತಿತು (ಸುಂದರಿ. ೧೩). **ಥರ್ಕ** : ಸುಗ್ಗಿಯೆಲ್ಲೂ ಒಂದು ಥರದ ಥಂಡಿ (ಜಂಡಮ. ೧೭-೦೪) : ಅವನ ಬಿ. ಎಸ್‌ಸಿ. ಆಗಿಬಿಟ್ಟರೆ ಸಾಕು, ಎಲ್ಲ ಥರದಲ್ಲಿಯೂ ನನ್ನ ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಸಮಾಧಾನವಾಗುತ್ತೆ (ವಂಶವೃ. ೪೮೪).

ತರತರ, ಥರಥರ (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ) : ತರತರದೌಷಧಿಗಳಿವಜ ದೊರೆಯೆನಿ ಸುಗುಮೇ (ಖಮದ. ೭-೦೪) ; ತರಿಸಿದರು ಭಂಡಾರದಲಿ ತರತರದ ನೂತನ ವಸ್ತುಗಳ [ಪಾಠಾಂ. ನವಭರಿತವಾದ ಸುವಸ್ತುಗಳ] ವಿಸ್ತರಿಸಿ ಕಟ್ಟಿದರಗಲ ದಲಿ ವೈವಾಹಮಂಟವವ (ನಳಚ. ೩-೫): ಬಗೆಬಗೆಯಾಸೆಗಳಿಗೊಳಗಾದ ನಾವು ಜಂಗಮಗಳನ್ನೂ ತರತರವಾಗಿ ಕಾಡುತ್ತೇವೆ (ನಾಡೂಜ. ೧) : ತರ ತರವಾಗಿ ಹೇಳಿದ್ದು ಮರೆತರೆ ಮರಕ್ಕಿಂತ ಕಡೆ (ಗಾದೆ); ಯಮುನ ಪುರಿಯಲಿ ಥರಥರದ ಕೇರಿಗಳ ಸಲೆ ಸಿಂಗರಿಸಿದರು (ಕುಮ್ಮಾದ್ರೋ. ಬಿಟಿ. ಪರಿ. ೨೮೪) ; ಥರಥರದ[ಪಾಠಾಂ. ತರತರದ] ಮುಗಿಲಟ್ಟಳೆಯ ವಿಸ್ತರದ ವಿಮಲಸ್ಪಟಿಕ ಬದ್ಧರದಾಳುವೇರಿಗಳು (ಕೊರರಾ. ೧-೯-೧೦) ; ಓರಿದಾದ ರತ್ನಶಿಲೆಗಳಲ್ಲಿ ಥರಥರವಾಗಿ ಕೊರದ ಬಿಡಿಸಿರುವ ಸ್ತಂಭ (ಸಾಗಂಧಿ. ೪-೧೧) : ಹೊಸ ಕಾಯ್ದೆ ಕಟ್ಟಳೆ ಥರಥರದ್ದು ಆಗಲಿಕ್ಕೆ ಹತ್ತ್ಯಾವ (ಧನಂಜ. ೩೨). 'ತರ್ಕ' ಪಲಾ. [←ಅರ. ಹಿಂ. ತರಹ್ ; ಪಾರ. ಮರಾ. ತರ್ಹಾ]

ತರಹರ (ನಾ). ೧. ತಂಗುವಿಕೆ ; ನಿಲ್ಲುವಿಕೆ : (ಕ). ೨. ಸ್ಥಿರಣೆ; ಸಹನೆ; ತಾಳ್ಮೆ : (ಕ). ೩. ಸಮಾಧಾನ ; ನೆಮ್ಮದಿ ; ಶಾಂತಿ : ತರಹರವು ನಮಗಿಲ್ಲಲಾ ಪೂತುರೆಯೆನುತ ಪಡಿತಳಿಸಿ ಗಂಧರ್ವರ ಚಮೂಪರು ನೂಕಿ ದರು ತೆಱುಬಿದರು ಪರಬಲವ (ಕುಮ್ಮಾಅ. ೧೯-೪೫) : ರುದ್ರಾಣಿ ತನ್ನಯ ಶಾಮಸಾಂಗದ ಮಾಯೆಯನು ಕಳುಹೆ . . . ಬಳಿಕಲಿ ಸಮಾಧಿ ತ್ರಾಣಿಗಳಿಗಿಲ್ಲಿಯದು ತರಹರವು (ಪ್ರಭುಲೀ. ೩-೧೭) : ಆಕೇಳಿಪರಿ ಸನ್ನೆ ದೋಱಿದುಪವತಿಗೆ ನಾನಾ ಕುಶಲಮಪ್ಪ ಸಂಜ್ಞೆಗಳಿಂದಮೆರ್ದೆಗೆ ತರ ಹರವಿತ್ತು (ಜಿಬಪು. ೯-೧೩). ೪. ಸೇರಿಕೆ; ಹೊಂದಿಕೆ ; ಐಕ್ಯ : ಒಡೆದ ಮಡಕೆಗೆ ಬತ್ತಿ ಮಣ್ಣ ಮೆತ್ತಿದರೆ ಅದು ತರಹರವಹುದೆ ಗುಹೇಶ್ವರ (ಅವಚಂ. ೪೨-೧೮೦) : ಅಂಗ ಲಿಂಗದಲ್ಲಿ ತರಹರವಾಗಿ ಸಮತೆ ಶಾಂತಿಯಲ್ಲಿ ತರಹರವಾಗಿ ಮನ ಜ್ಞಾನದಲ್ಲಿ ತರಹರವಾಗಿ ಭಾವ ನಿರ್ಭಾವದಲ್ಲಿ ತರಹರ ವಾಗಿರಬಲ್ಲಡೆ ಆತನೇ ಅಚ್ಚಶರಣನು ಕಾಣಾ ಗುಹೇಶ್ವರ (ಅವಚಂ. ೧೧೯-೫೭೦) : ನಿಮ್ಮ ಮಹಾಜ್ಞಾನದ ಸಂಗದಿಂದೆ ಎನ್ನ ಸಕಲ ಕರಣಂಗಳು ನಿಮ್ಮಲ್ಲಿ ತರಹರವಾದವಾಗಿ ಅಖಂಡೇಶ್ವರ ನಿಮ್ಮ ಪರಮಪ್ರಸಾದವು ಎನಗೆ ಸಾಧ್ಯವಾಯಿತ್ತಯ್ಯಾ (ಅಖಂಡೇ. ೧೭೭-೫೭). ೫. ತ್ವರೆ; ಆವಸರ; ತವಕ; ಆತುರ: ಸಿಂಹಾನೀಕ ಚಟಿಯೆಂಬ ಚತುರಶಾಣದ ತರಹರದೊಳು ಹಲಗೆಯು ಮಗ್ಗುಲೊಳು ಖಡ್ಗವಂ ಜಡಿದರು (ಸೋಮಚ. ೫-೧೪) : ಧರೆ ಮೆಚ್ಚುವಂತೆ ಕಳ್ಳರನಜಸಿ ತಹುದಕ್ಕೆ ತರಹರದಿನೆಂಟುದಿನದವಧಿಯುಂ ಕೊಡು ಮೇಲೆ ತರದಾದೊಡಾಜ್ಞೆಯುಂ ನಾವಿವಗೆ ಮಾಳ್ಪೆವಿಂತಿದಕೆ ಸಂದೇಹ ಬೇಡ (ಸಮ್ಮುಕಾ. ೨-೨೪). ತರಹರದಲಿ ಬಂದಳಬುಜಾಕ್ಷಿ ಶಂಬರಾಸುರನ ಪಟ್ಟಣವನೀಕ್ಷಸುತ (ಮೋಹತ. ೯-೩೮). 'ತರಹರಪಡು' ಪರಾ. ೬. ಸ್ಥೈರ್ಯ; ಕೆಚ್ಚು. 'ತರಹರಣೆ' ಪರಾ. ೭. ಉಪಾಯ; ಗತಿ ; ದಾರಿ : ಮುಱಿಯೆನುತ ಗಂಧರ್ವಬಲ ಮುಕ್ಕುಱಿಕಿ ಕೌರವ ಬಲವ ಶಸ್ತ್ರಱಿದಱಿದು ತರಹರವಿಲ್ಲೆನಿಸಿ ಹೊಗಿಸಿದನು ಪಾಳಯವ (ಕುಮ್ಮಾಅ. ೧೮-೩೪). ೮. ದುರವಸ್ಥೆ ; ದುಸ್ಥಿತಿ : ಬಳಿಕ ಭೀಮನ ತರಹರವನಱಿದಾಚೆಯಲಿ ಸಂವರಿಸಿಕೊಂಡನು ನಕುಳ ಬಿಟ್ಟನು ಸೂಠಿ ಯಲಿ ರಥವ (ಕುಮ್ಮಾಕ. ೨೦-೦೨). ೯. ಅಪೇಕ್ಷೆ; ಹಂಬಲ. 'ತರಹರಿಕೆ' ಪರಾ. ೧೦. ನಡುಂಗುವಿಕೆ ; ಕಂಪನ. ೧೧. ಚೇತರಿಸಿಕೊಳ್ಳುವಿಕೆ ; ಎಚ್ಚೆತ್ತುಕೊಳ್ಳುವಿಕೆ. ೧೨. ಹೋಗಲಾಡಿಸುವಿಕೆ ; ಇಲ್ಲದಾಗುವಿಕೆ. 'ತರಹರಿಸು' ಪರಾ. ೧೩. ವಿಚಾರ ; ಆಲೋಚನೆ : ಮೇಲೆ ನಿಮ್ಮಡಿ ಯಲ್ಲದಾತಗೆ ಕಾಳಗಕ್ಕಂಗೆಯ್ಯಲೀರದು ಹೇಳಲಮ್ಮೆನು ಮರ್ಕಟಂಗಳಿಗಿಲ್ಲ ತರಹರವು (ತಾಶಿರಾ. ೨೧-೧೯).

ತರಹರಂಗೊಳ್, ತರಹರಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ೧. ಬಯಸು ; ಅಪೇಕ್ಷಿಸು : ಉತ್ಪಲವಿಲೋಚನೆಯರರುಣಪಲ್ಲವಪಾಣಿತಳದ ಮಿಸುನಿಯ ಪಾತ್ರೆ ಯೊಂದಿನಿಸು ಮುಟ್ಟದಂತೆ ತರಹರಂಗೊಂಡು ದತ್ತಾವಧಾನದೊಳೊಂದು ಹೊರೆಯಲ್ಲಿ ಕುಕ್ಕರಿಸಿ (ಸಮ್ಮುಕಾ. ೪-೧೧). **ತರಹರಗೊಳ್** : ೨. ನೆಮ್ಮದಿ ಗೊಳ್ಳು ; ಸಮಾಧಾನದಿಂದಿರು : ಈವರಿಗುಂಟೆ ಸೋಲವೆಂದೆನಲು ಸ್ಮರಗಾರು ಸೋಲಲ್ಕೆ ಹೆಣ್ಣ ಬಿಟ್ಟವೆ ನಾವು ತರಹರಗೊಳ್ಳೆಯೆಂದಾ (ಭರತ. ೫೦-೮೪). [ತರಹರ + ಕೊಳ್$_1$]

ತರಹರಗೊಳ್ 'ತರಹರಂಗೊಳ್' ನೋ.

ತರಹರಣೆ (ನಾ). ೧. ಸ್ಥೈರ್ಯ ; ಕೆಚ್ಚು : ನರನ ಶರಸಂಧಾನವರ್ಕಜನ ನಿರುಪಮದ ದೃಢಮುಷ್ಟಿ ರಾಮನ ತರಹರಣೆ ಮಾರುತನ ದೋರ್ವಲ ವೆರಸಿತಾ ಸುಕುಮಾರಕಗೆ ತಾನಾಹವಾಗ್ರದಲಿ (ಜೈಮಿನಿ. ೯-೩೨) ; ಬರ ಬರಲು ರಿಪುಭಟನ ಹೊಯ್ಲುಗಳ ಥರಥುರಿಕೆ ಕಲಿ ಸಾತ್ಯಕಿಯ ತರಹರಣೆ ತಗ್ಗಿತು (ಕುಮ್ಮಾದ್ರೋ. ೦೪-೦೦). ೨. ಉಪಾಯ ; ಗತ್ಯಂತರ : ಉಂಡು ತೀರಿಸಬೇಕು ತಾ ಮುಂಕೊಂಡು ಮಾಡಿದ ಪುಣ್ಯ ಪಾಪದ ತಂಡವನು ತರಹರಣೆಯಿ[ಪಾಠಾಂ. ಗವಿ]ಲ್ಲದೆ ಭವಭಮಂಗಳಲಿ (ಕುಮ್ಮಾಅ. ೩-೦೨೦). [<ತರಹರ]

ತರಹರಪಡು (ಕ್ರಿ). ತವಕಪಡು ; ಆತುರಗೊಳ್ಳು : ಇಂದ್ರಿಯಗಳನ್ನು ಎಳೆಯುವುದಕ್ಕೆ ಮನಸ್ಸು ತರಹರಪಡುತ್ತದೆ (ಗೀತಾಸಂ. ೪೭). [ತರಹರ + ಪಡು$_1$]

ತರಹರವಾಗು (ಕ್ರಿ). ೧. ಸಮಾಧಾನಹೊಂದು; ಶಾಂತಿಯನ್ನು ಪಡೆ: ಎನ್ನ ತನು ಕರಣೇಂದ್ರಿಯಂಗಳೆಲ್ಲ ತರಹರವಾದುವಯ್ಯ ನಿಮ್ಮ ನೆನಹಿನ ಬಲದಿಂದೆ (ಅಖಂಡೇ. ೧೧೫-೩೪). ೨. ಐಕ್ಯವಾಗು; ಲೀನವಾಗು ; ಸೇರಿಕೆ ಯಾಗು : ಪಶ್ಚಿಮದ್ವಾರದ ಧವಳಾರವಂ ಪಶ್ಚಿಮದಿ ಪೊಕ್ಕು ತ್ರಿವಿಧ ಗತಿಯ ಶೂನ್ಯಸಿಂಹಾಸನದ ಮೇಲೆ ತರಹರವಾದೊಡೆ ನಂಬುವುದೆನ್ನ ಮನವು (ಬಸವ. ಕ. ೦೩೪೯) : ಕಲಕೆ ಚಕ್ರವ್ಯೂಹ ಪಂಸಾವಳಿಗೆ ಪಂಸವ್ಯೂಹ ಹಿಂದಣ ಬಲದೊಳಾ ಮೋಹರಕೆ ತರಹರವಾಯ್ತು ಪದ್ಮವ್ಯೂಹ (ಕುಮ್ಮಾದ್ರೋ. ೦೭-೨೫). [ತರಹರ + ಆಗು$_1$]

ತರಹರವಿಡು (ಕ್ರಿ). ತಾಳ್ಮೆಗೆಡು ; ಸೈರಣೆಗೆಡು : ಅಡಿಗಡಿಗೆಯ್ತ್ರುತಿಪ ಮೂಜುವರ ಕೋಟಿಬಂಧು ವರ್ಗವನು ತರಹರವಿಡದರ್ಕಕೀರ್ತಿರಾಜೇಂದ್ರ ನಾದರಿಸಿದನಯ್ಯಾನಂದದೊಳು (ಭರತ. ೭೯-೯೧). [ತರಹರ + ಬಿಡು$_1$]

ತರಹರಿ (ನಾ). ತರಹರವುಳ್ಳವನು ; ಸಹನಶೀಲ; ಸಮಾಧಾನಿ : ಜ್ಞಾನಿ ತರಹರಿ ಶಾಸ್ತ್ರಿ ಸುಗುಣಿ . . . ಅತಿಮಹಿಮ ದಾನಿಯೆಂದಿಳೆ ತನ್ನನೆಳಸಿ ಬಣ್ಣಿಸಿದೊಡಭಿಮಾನಿಸದೆ ನಡೆವುದಚ್ಚರಿ ಶಂಭುಲಿಂಗ(ಕೈವಲ್ಯ. ೭೭-೫೩-೩). [ತರಹರ + – ಇ$_3$]

ತರಹರಿಕೆ (ನಾ). ೧. ಸಮಾಧಾನ ; ನೆಮ್ಮದಿ ; ಶಾಂತಿ : ಸರಸಿಜಾಸನ ಸೂನು ಕೇಳ್ ತರಹರಿಕೆಗೊಂಬುದೆ ತರಣಿಕಿರಣಸ್ಫುರಣೆಯಲಿ ಮಱೆ ಮಾಡಿದೆನು ತಮ್ಮಂಗೆ ಪಕ್ಷಗಳ (ತೊರರಾ. ೪-೧೧-೧೯). ‘ತರಹರಿಕೆ ದೋಱು’ ಪರಾ. ೨. ಅಪೇಕ್ಷೆ; ಹಂಬಲ ; ಮನೋರಥ : ತರಹರಿಕೆ ಕೈಗೂಡ[ಪಾಠಾಂ. ಡಿ]ದವನೀಶ್ವರನು ಕೌಸಲೆ ಸಹಿತ . . . ಕಡುಕಾಹುರದ ಕಟ್ಟಳಲಿಕೆಯಲ್ಕೈದಿದನವನಿಜಾಪತಿಯ (ತೊರರಾ. ೨-೩-೫೩). ೩. ಸಂಕಟ ; ತಳಮಳ ; ಚಡಪಡಿಕೆ : ಸಹದೇವನಂ ಕಳುಪಲಾತಂ ಪೋಗಿ ಧರಣಿಯೋಳ್ಬಿದ್ದವನ ನೋಡದೆ ಮಹಾಸರಿನ ತರಹರಿಕೆಯಿಂ ಮೇಲಣಾತನ ವಿಚಾರಿಸದೆ ತಾನು ನೀರ್ಗುಡಿದು ಬಂದು ಮರಗಿದಂ (ತುರಂಗ. ೩೪-೫೦). ೪. [ಸಂಗೀತ] (ಒಂದೇ ಸ್ಥಾಯಿಯಲ್ಲಿ) ತಂಗುವಿಕೆ,–ನಿಲ್ಲುವಿಕೆ : ಕೊಂಕು ಜತಿ ಜೋಕೆ ಮಾರ್ಗವಣೆ ವಹಣಿ ತರಹರಿಕೆ ಕಂಪಿತ ಹೊಂಪು ಬಾಗು . . . ನುತ ಶುದ್ಧ ಸಾಳಂಗ ಸಂಕೀರ್ಣವಂ ಯಥೋಚಿತ ತಾರ ಮಧುರ ಮಂದ್ರಂಗಳಿಂ ಹಾಡಿ ಭೂಪತಿಯ ದುಗುಡವನು ತೊಳೆದರು ರಾಗರಸಲಹರಿಯಿಂದ (ಹದಶಾ. ೭-೩). [ತರಹರ + – ಇಕೆ]

ತರಹರಿಕೆದೋಱು (ಕ್ರಿ). ಪರಿಹಾರ ಕಾಣು ; ಸಮಾಧಾನ ಕಾಣು : ಅರಸಿ ಸೀತೆಯ ನೆನೆದು ಹುಟ್ಟಿದ ವಿರಹಶಿಖಿಯುಬ್ಬರದ ತಾಪಕೆ ತರಹರಿಕೆದೋಱದೆ ಸರೋವರದೊಳಗೆ ಮಂಡಿಸಿದ (ತೊರರಾ. ೩-೧೨-೩೮). [ತರಹರಿಕೆ + ತೋಱು]

ತರಹರಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ತಾಳಿಕೊಳ್ಳು ; ಸೈರಿಸು ; ಸಹಿಸಿಕೊಳ್ಳು : ರಥಾನೀಕಂ ವಿರಥವಾಗಿ ತುರಂಗಕುಲಂ ತರಹರಿಸಲಾಱದೆ (ಗಿರಿಜಾ. ೬-೭೭ ವ) : ಒಂದು ಹರಿಣನೆಯ್ತಂದೆಡೆಯ ಸಗಣಿಯೊಳಗೆಡಹಿ ತರಹರಿಸಲಾಱದೆ ಮುಗ್ಗಿಬಿದ್ದುದು (ಸಿದ್ಧರಾ. ೪-೪೨) ; ದ್ಯುಮಣಿಯೊದೆದರೆ ತರಹರಿಸುವುದೆ ತಿಮಿರ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೧೪-೩೨) ; ಕಳವಳಿಸಿ ತರಹರಿಸಲಾಱದೆ ಬಳಿಕಲಲ್ಲಮಗಾವ ಬೀಡಿನ ನೆಲೆಯ ಮಾಡಿದಿರೆನುತ ಸಖಿಯರ ಕೇಳಿದಳು ಮಾಯೆ (ಪ್ರಭುಲಿಂ. ೫-೨೨) ; ಗೋವಿಂದನಿಲ್ಲದೆ ಭೂತಳಂ ನಮಗೆ ಸಾಧ್ಯವಾಗಿರ್ಪುದೆ ದು ನಿಶ್ಚಯವಿದು ಎಂದರಸಱಿಯಾ ಹದನಮುನ್ನರಿದು ತನ್ನ ತಮ್ಮಂದಿರನ್ನೊಡಗೊಂಡು ತರಹರಿಸಿ ಶೋಕದೊಳ್ಮಂದಿಗಂ ನೇಮಿಸಿದ ವಾರ್ತೆಯಂ ತಹುದೆಂದು ನಾಲ್ದೆಸೆಗೆ ಚಾರಕರನು (ತುರಂಗ. ೯೧-೫). ೨. ಸಂತೋಷಪಡು: ಪಾದಕೆಱಗಿಯುಂಗುಟವನು ಕಚ್ಚಿದಳ್ ತರಹರಿಸುತಲಿ (ಮೋಹತ. ೧೮-೯೨). ೩. ಹೊಂದಿಕೊಳ್ಳು : ತಾಳದಲಿ ತರಹರಿಸಿ ಮೆಲ್ಲನೆ ಮೇಳದಲಿ ಮೈನಿಗುರಿ . . . ಗಮಕಿಸುತ ಮೊಬ್ಬಿದರ್ಳಾ ಮಾಯೆ (ಪ್ರಭುಲಿಂ. ೪-೫೭). ೪. ಆತುರಪಡು; ತವಕಪಡು : ನಿನ್ನ ಕಣ್ಣ ಹೊಲದಾಚೆಗಾಗಿ ರವಿ ತಣ್ಣಗಿರುವವರೆಗೂ ಸುಳ್ಳೆ ಪಳ್ಳೆ ತರಹರಿಸಬೇಡ, ಇರು ಅಲ್ಲೆ, ಬೈಗಮರೆಗೂ (ಮೀಳದೂ. ೯-೩೪). ೫. ಸ್ಥೈರ್ಯ ಹೊಂದಿರು ; ಧೈರ್ಯದಿಂದ ಕೂಡಿರು : ಹರಿಯ ರೌದ್ರದ ಕೋಪಶಿಖಿಯನು ವರಹಿರಣ್ಯಕ ಕಂಡು ಬಗೆಯದೆ ತರಹರಿಸಿ ಬಗಿದಿಕ್ಕಿ ತಳುಕನು ಬಿಸುಟು ಕೈದುವನು ಕರವನುದ್ದುತ ನಗುತ ನುಡಿದನು (ಸಂಭಪ. ೮-೧೦೦). ೬. ಚೇತರಿಸಿಕೊಳ್ಳು; ಚೈತನ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದು: ತರಹರಿಸಿ ನರನಿಕ್ಕಿದನು ಶಂಕರನ ವಕ್ಷಸ್ಥಳವನು (ಕುವ್ಯಾಅ. ೬-೩೨). ೭. ಕಳವಳಿಸು ; ಸಂಕಟಪಡು ; ನೋಯು ; ಚಡಪಡಿಸು: ಆಯೆರಳೆ ಬೆನ್ನನರಸಂ ಬಿಡದೆ ಗಮಿಸೆ ಬಿಸಿಲಿಂದ ದಣಿದು ನೀರಡಿಸಿ ತರಹರಿಸುತರಳೆ ತೆರಳುತಿರೆ (ಪ್ರಾರಾ. ೮-೨೭) ; ಸರಳೊಂದನೆಚ್ಚಿ ತಾ ಕೆಡಹಲ್ಕೆ ಘಾಯದಿಂ ತರಹರಿಸಿ ಬಿದ್ದಲ್ಲಿ ಮರಣವಂ ಪಡೆಯಲ್ಕೆ ಹರನಾಯಿ ಹಂದಿ ನಮ್ಮದು ಯನಲ್ಕರ್ಜುನಂ ತನ್ನದೆಂದನು ಶಬರಗೆ (ತುರಂಗ. ೨೭-೨೩); ತಾಯಿಯ ಮಾತನ್ನು ನೆನಸಿಕೊಂಡು ತರಹರಿಸಿದನು (ನಂಜುಂಡ. ೪೮); ಮಧುಸೂದನ ಮರುಕೊಳಿಸಿದ ಪಳೆಯ ವೇದನೆಯಿಂದ ತರಹರಿಸಿದ (ರೂಪಸ. ೬೨). ೮. ಕಳವಳಕ್ಕೆ ಈಡುಮಾಡು ; ನೋಯಿಸು : ಗುರುವೆ ಕರುಣಿಸಿ ಬಂದು ಬಾರದೆ ತರಹರಿಸಲೇಕೆನುತ ಚಿಂತಾಶರಧಿಯೊಳಗದ್ದಿದನು ಕೇಳುತ ಬಸವ ಮನದೊಳಗೆ (ಪ್ರಭುಲಿಂ. ೦೪-೧೮). ೯. ತತ್ತರಿಸು ; ನಡುಗು ; ಕಂಪಿಸು : ಅಱಸಿ ಕಾಲ್ಗೆಱಗುವೆನೆನುತೆದ್ದು ತನು ತರಹರಿಸುತ ತೊಳಲ್ದಳಾಲಯವ (ಮೋಹತ. ೨೭-೪೯). ೧೦. ತಡಮಾಡು; ವಿಲಂಬ ಮಾಡು : ಕರದಲಮೃತವನೆಱೆಯೆ ದೈತ್ಯರು ತರಹರಿಸದದ ನುಂಗೆ (ಸಂಭಪ. ೫-೧೨೮) ; ಸುರುತಾಳ ದಂಡೆತ್ತಿ ಬಂದು ದುರ್ಗವ ಮುತ್ತೆ ತರಹರಿಸದೆ ರಾಮಕುವರ ತುರಗವನೇಱಿ ತುರುಕಬಲವನು ಧುರಧರಣಿಯೊಳಗೆ ಹರಹುವನು (ಕುರಾಸಾಂ. ೩೮-೨೦). ೧೧. ಹೋಗಲಾಡಿಸು ; ಪರಿಹರಿಸು: ಹರಿಗೆಯ ಹಿಡಿದವ ಇದಿರ ಗದ್ದಿಹನೆಂದು ಅದನೆದೆಗಿಕ್ಕಿಕೊಂಡು ಉರವಣಿಸಿಕೊಂಡು ಬಾಹ ಸಮರವ ತರಹರಿಸಿದೆನೆಂದು ಇದಿರಿಗೆ ಈಡಹ ತೆಱನಂತೆ ಅಕ್ಕೆ ಹಾನಿಯೆ (ಮೋಳಿಮಾ. ೫೭-೨೩೭) : ಸುಳಿವ ಸುತ್ತುವ ದಗೆಯುಂ ತರಹರಿಪ ಸಾರ್ವ ಪಾರ್ವಬ್ಬರಿಪೆಸಕಂ ಮಿಱೆ ಕಾದಿದರ್ ಕಡುಗಲಿಗಳ್ (ಶಬಶಂ. ೪-೭೭). ೧೨. ತೊರೆ; ಬಿಡು : ತರುಗಿರಿಸರಸಿಸರಿತ್ಪುರವನಗಳ ನಿರದೆ ವರ್ಣಿಸುವ ಕವಿಗಳು ಪುರುಷರೊಳಗೆ ಶೌರ್ಯಾದಿಗುಣಗಳಿರೆ ತರಹರಿಸುವರೆ ಪೊಗಳದೆ (ಕುರಾಸಾಂ. ೦-೯೫). ೧೩. ಸಂಭ್ರಮಿಸು: ತನ್ನಯ ಸೈನ್ಯವಿದನುಳಿದು ಧರಣಿಯಲಿ ನೃಪನೊಬ್ಬನುಂಬನೆ ಪುರಕೆ ನೇಮವ ಕೊಡಲಿಬೇಹುದು ತರಹರಿಸಬೇಡ (ಕುವ್ಯಾಅ. ೭ರಿ೩. ೨೭-೦೩).

ತರಹರಿಸಿಕೊಳು= ಚೇತರಿಸಿಕೊಳ್ಳು : ಕಲಿ ಪವನಸುತ ತರಹರಿಸಿಕೊಳುತೆಱಗಿದನು ರಕ್ಕಸನ (ತೊರರಾ. ೫-೫-೩೩). [ತರಹರ+ – ಇಸು$_3$]

ತರಹಾ ‘ತರಹ’ ನೋ.

ತರಹೆ ‘ತರಹ’ ನೋ.

ತರಹೆವಾರಿ ‘ತರಹೇವಾರಿ’ ನೋ.

ತರಹೇವಾರಿ, ತರಹೆವಾರಿ (ಗು). ವಿಧವಿಧವಾದ ; ಬಗೆಬಗೆಯಾದ : ವಿವಿಧ ರೀತಿಯ : ಸೀರೇನ ತರಹೇವಾರಿ ಉಡುವ ರೀವಿ(ಕಂಗೂರಿ. ೫೩) ; ಇದರಲ್ಲಿ ತರಹೇವಾರಿ ನೇಗಿಲುಗಳುಂಟು (ವ್ಯವಮ. ೧೯). **ತರಹೆವಾರಿ** : ಹೆಣ್ಣುಮಕ್ಕಳಿಗೆ . . . ಹಂಚಿಕಡ್ಡಿಯಿಂದ ತರಹೆವಾರಿ ಬುಟ್ಟಿಗಳನ್ನು ಮಾಡುವುದನ್ನು ಕಲಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ (ದಿಲ್ಲಿಪ. ೧೧೩). [←ಮರಾ. ತರ್ಹೇವಾರ್]

ತರಳ ‘ತರಲ’ ನೋ.

ತರಳತನ (ನಾ). ೧. ಬಾಲ್ಯ : ತರಳತನದಲಿ ಕೆಲವು ದಿನ ದುರುಭರದ ಗರ್ವದಿ ಕೆಲವು ದಿನ ಮೈಮಱೆದು ನಿಮ್ಮಡಿಗೆಱಗದಾದೆನು (ಹರಿಸಾ. ೫೦): ಈ ತರಳತನದ ಪೂರ್ವವಯಸ್ಸಿನಲ್ಲಿಯೇ ಸ್ವರ್ಗದ ಅಥವಾ ಭೂಲೋಕದ ಆವ ಅಪ್ಸರೆಯಿಂದಾದರೂ ನಿನಗೇನಾಗಬೇಕು ? (ದಟ್ಯಅ. ೨೫-೨೫). ೨. ಹುಡುಗತನ; ಹುಡುಗಾಟಿಕೆ; ಚಾಪಲ್ಯ : ತರಳತನದಲಿ ನುಡಿಯದಿರು ಸಂಗರಕೆ ಕರೆ ನಿಮ್ಮಯ್ಯನನು (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೬-೯) : ಮುರುಳಲಾಯೆಲೆ ಕಂದ ದಶಕಂಧರನದಾರೆಂದಱಿಯಲಾ ಬಿಡು ತರಳತನವನು (ತೊರರಾ. ೪-೯-೧೫) ; ತರಳತನದಿಂದೆ ಹಯಮೇಧಕುದ್ಯೋಗಿಪರೆ ಹೇಳು (ಜೈಮಿಭಾ. ೨-೫೭). [ತರಳ (=ತರಲ) + – ತನ]

ತರಳತರ (ಗು). ೧. ಅತಿಚಂಚಲವಾದ; ಹೆಚ್ಚು ಚಲನೆಯುಳ್ಳ : ತರಳತರಲೋಚನಂ ನಿರ್ಭರರಾಗರಸಂ ಮುಖಾರವಿಂದಂ ನಿನ್ನಾ ದೊರೆ ಕೋಳಿಸಿದೊಸಗೆಯೇಂ ಬಂಧುರಮೆಂಬುದು (ಕವಿರಾ. ೩-೧೭) ; ತರಳತರ ವೃತ್ತ ಮೌಕ್ತಿಕ ಪರಿಕರಮೇಕಾಂತಕಾಂತಮೆಕ್ಕಾವಳಿ ಕಂಧರದೊಳ ಮರ್ದಿಸೆಯೆ ಪೋಲ್ತುದು ಪರಿವೇಷಂಗೊಂಡ ಚಂದ್ರನಂ ಮುಖಚಂದ್ರಂ (ಆದಿಪು. ೪-೩೭) ; ಅಪಾಂಗವಿಕ್ಷೇಪ ತರಳತರತಾರಕಾರೋದರ ನಯನಂಗಳಿಂದಡಿಗಡಿಗೆ ನೋಡುತ್ತಮಿರ್ದು (ಕಾದಂ. ಉ. ೩೦). ೨. ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದ; ಕಾಂತಿಯುಕ್ತವಾದ. [ಸಂ.]

ತರಳತಾರ (ನಾ). ಒಂದು ನರಕದ ಹೆಸರು : ಬಳಿಕ ಕುಂಭೀಪಾಕ ಸುಪಾಕ ಪ್ರಮುಖ ದಾರುಣ ಅಂಗಾರಕಮೆಂಬೈದು ಮಂತ್ರಿನರಕಂಗಳಿಂ ಸೇರಿ ತರಳತಾರವೆಂಬರಸುನರಕವಿಹುದು (ವಿವೇಕ. ೧೮೦). [ಸಂ.]

ತರಳತಾರನೇತ್ರ (ನಾ). ಚಂಚಲವೂ ಕಾಂತಿಯುಕ್ತವೂ ಆದ ಕಣ್ಣುಗಳುಳ್ಳವನು : ನಂದಗೋಪನುಂ ಯಶೋದೆಯುಂ . . . ಪುಂಡರೀಕಾಕ್ಷವದನ ವಿನ್ಯಸ್ತ ನಿರಸ್ತ ತರಳತಾರನೇತ್ರರುಂ ನಿಸ್ಸಂಜ್ಞ ತ್ರಿಸಂಜ್ಞ ಗಾತ್ರರುಮಾಗೆ (ಜಗವಿ. ೩-೯೪ ವ). [ತರಳ (=ತರಲ)+ತಾರ೩+ನೇತ್ರ]

ತರಳತೆ 'ತರಲತೆ' ನೋ.

ತರಳತೆವೆಱು (ಕ್ರಿ). ಚಂಚಲತೆಯನ್ನು ಹೊಂದು: ತರಳತೆವೆತ್ತ ಲೋಚನ ಚಕೋರಿ (ತ್ರಿಪುವಿ. ೨೪-೧೭೭). [ತರಳತೆ (=ತರಲತೆ) + ಪೆಱು೧]

ತರಳನಯನೆ (ನಾ). ಚಂಚಲವಾದ ಕಣ್ಣುಗಳುಳ್ಳವಳು : ಇದಿರೆಟ್ಟಳ್ ತರಳನಯನೆ ಸಂಭ್ರಮದಿಂದಂ (ಕಾದಂಉ. ೩೫).

[ಸಂ. ತರಲನಯನಾ (ತರಲ + ನಯನ + –)]

ತರಳನೇತ್ರೆ (ನಾ). = ತರಳನಯನೆ : ತಾರಾ ಜಾನಕಿಯುಂ ಪೋಗಿ ತಾರಾ ತರಳನೇತ್ರೆಯುಂ (ಕವಿರಾ. ೨-೧೨೪).

[ಸಂ. ತರಲನೇತ್ರಾ (ತರಲ + ನೇತ್ರ + –)]

ತರಳಭಾವ (ನಾ). ಚಂಚಲವಾಗಿರುವಿಕೆ; ಅಸ್ಥಿರತೆ; ಚಾಂಚಲ್ಯ; "ಅರುಮೆ" (ಧಕುನಿ. ೬. I, ೭೨). [ತರಳ (=ತರಲ) + ಭಾವ೩]

ತರಳಲೋಚನೆ (ನಾ). = ತರಳನಯನೆ : ತರಳಲೋಚನೆ ಮುಂಗುರುಳ್ಗಳೊಳಾದ ಚೆಲ್ವುಗಳಂ . . . ತೋಱು ನೀಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೩-೭೨೪). [ಸಂ. ತರಲಲೋಚನಾ (ತರಲ + ಲೋಚನ + –)]

ತರಳವೃತ್ತ (ನಾ). = ತರಲ ೮ : ತರಳವೃತ್ತಮೆನಿಪ್ಪುದೊಪ್ಪಿರೆ ನಂಭರಂಸ ಜಜಂಗಮುಂ (ಛಂಬುಧಿ. ೮೭). [ತರಳ (=ತರಲ) + ವೃತ್ತ]

ತರಳಾಂಬಕೆ (ನಾ). = ತರಳನಯನೆ: ತರಳಾಂಬಕೆ ನೀನಿಲ್ಲಿರ್ದೊರೆದೀ ಸುಕುಮಾರಚಂದ್ರನಾರೆಂದೀಗಳ್ಪರಿಕಿಸಿ ಬಾರ (ಉದ್ಭಟ. ೭-೧೯).

[ಸಂ. ತರಲಾಂಬಕಾ (ತರಲ + ಅಂಬಕ + –)]

ತರಳಾಕ್ಷಿ 'ತರಲಾಕ್ಷಿ' ನೋ.

ತರಳಾಪಾಂಗ 'ತರಲಾಪಾಂಗ' ನೋ.

ತರಳಾಪಾಂಗೆ (ನಾ). ಚಂಚಲವಾದ ಕಡೆಗಣ್ಣ ನೋಟವುಳ್ಳವಳು : ತರಳಾಪಾಂಗೆಯ ರೂಪವಿಭ್ರಮವಿಲಾಸಾಶ್ಚರ್ಯಮಂ ನೋಡಿ ತದ್ವಿರಹಾವಸ್ಥೆಯೊಳಂಗಜಂ ಕರಗಿದಂ (ಅನಂಪು. ೩-೨೬).

[ಸಂ. ತರಲಾಪಾಂಗಾ (ತರಲ + ಅಪಾಂಗ + –)]

ತರಳಾಯತಾಕ್ಷಿ 'ತರಲಾಯತಾಕ್ಷಿ' ನೋ.

ತರಳಾಯತೇಕ್ಷಣೆ (ನಾ). = ತರಲಾಯತಾಕ್ಷಿ ೨: ದುರ್ವ್ಯಸನೆ ದುರಾತ್ಮೆಯುಪ್ಪ ವಧು ಸಜ್ಜನಮೇ ತರಳಾಯತೇಕ್ಷಣೇ (ಮುದತಿ. ೮-೭) : ಸುಯ್ಯೆಲರ್ಕೊರಗಿಪುದೇಕೆ ಪೇಳಧರಪಲ್ಲವಮುಂ ತರಳಾಯತೇಕ್ಷಣೇ (ರಾಜಶೇ. ೩-೫೭).

[ಸಂ. ತರಲಾಯತೇಕ್ಷಣಾ (ತರಲ + ಆಯತ + ಈಕ್ಷಣ + –)]

ತರಳಿತ 'ತರಲಿತ' ನೋ.

ತರಳೀಕೃತ (ಗು). ನಡುಗುವಂತೆ ಮಾಡಿದ; ಕಂಪನಕ್ಕೆ ಒಳಗುಮಾಡಿದ: ಅಂಗೀಕೃತಕಳಾವರ್ಗನುಂ ಕೃತಾರ್ಥೀಕೃತವಂದಿವರ್ಗನುಂ . . . ತರಳೀಕೃತಾಶಾವರ್ಗನುಂ . . . ನ ಮಿಾ ಕೃ ತ ಸಾ ಮಂ ತ ವ ರ್ಗ ನು ಮಾ ಗಿ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೪-೨೮ ವ). [ಸಂ. ತರಲೀಕೃತ]

ತರಳೆ೧ 'ತರಲೆ೧' ನೋ.

ತರಳೆ೨ 'ತರಲೆ೨' ನೋ.

ತರಳೆ೩ (ನಾ). ೧. ಎಳೆಯ ಪ್ರಾಯದವಳು; ಹುಡುಗಿ; ಬಾಲೆ: ತರಳೆ ನಿನ್ನಂ ನಂಬಿ ಹೋದಹೆವಕ್ಕ ಛನ್ನಕ್ಕ (ಬಸಪು. ೦೪-೩). ೨. ತರುಣಿ; ಯುವತಿ : ಸೆಟಿಗ ಬಡಿಸಿರೆ ತಂದೆಗೇರಂದೊಡಲಿದಳು ತರಳೆ (ಕುಮಾವ್ಯಾಸ. ೦೪-೧೦೪) : ಭಾವರಸಪುಳಕಪ್ರಪೂರದಲೋವೆನುತ ತನು ಮುಱಿದು ತದ್ಗತಭಾವದಲಿ ತಲೆವಾಗಿ ಬಿನ್ನಹ ಮಾಡಿದಳು ತರಳೆ (ನಿಘಾಗ. ೧೧-೩-೯೯) ; ತರಳೇ ಶರಣರ ಚರಿತಮುನಱಿಯುದ ದುರುಳೇ (ಉದ್ಭರ. ೩-೬೯).

[ತರಳ (=ತರಲ) + – ಎ೩]

ತರಳೆಅರ್ಜೆ 'ತರಲೆಅರ್ಜೆ' ನೋ.

ತರಳೆವೆಣ್ಣು (ನಾ). ಚಿಕ್ಕ ಪ್ರಾಯದ ಹೆಣ್ಣು: ಸೆಜಗುವಿಡಿಯು ಸಾರ್ಸಾರೆಂಬ ಕರವನು ಭರದೆ ತುಡುಕಲೊಡೆಮುಱಿವ ಪರಳುಮೊಲೆಗಳ ಪಿಡಿಯಲು ನಿಟ್ಟಿಸಿ ನೋಳ್ಪ ತರಳೆವೆಣ್ಣುಗಳೊಪ್ಪಿದರು (ಕಂಸವಿ. ೬-೧೭೫).

[ತರಳೆ೩ + ಪೆಣ್ಣು (<ಪೆಣ್)]

ತರಾಂತುರಿ 'ತರಾತಂರಿ' ನೋ.

ತರಾಜು 'ತ್ರಾಸು೧' ನೋ.

ತರಾಟ 'ತರಾಟೆ' ನೋ.

ತರಾಟೆ, ತರಾಟ (ನಾ). ಆಕ್ಷೇಪಣೆ; ತಕರಾರು : ಮಿಸ್ಟರ್ ವರ್ಮನನು ನಾನು ಅವನಿಗೆ ಕೊಡತಕ್ಕ ಸಾಲದ ವಿಚಾರವನ್ನು ನನಗೆ ತಿಳಿಯಪಡಿಸಿದನು. ಆದರೆ ಅಂಥ ತರಾಟೆ ಮಾಡಲಿಲ್ಲ (ಬಂಜನ್. ೧೦೪). **ತರಾಟ** : ಆಫೀಸಿನಲ್ಲೇ ತಗೊಂಡ ತರಾಟಗೆ ಹೆಡ್ಮಾಸ್ಟರ್‌ನ (ನವನೀ. ೯೩).

ತರಾಟೆಗೆ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳು, ತರಾಟಗೆ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳು = ಆಕ್ಷೇಪಗಳಿಗೆ ಗುರಿ ಮಾಡು; ತರ್ಜನೆಮಾಡು; ಆಕ್ಷೇಪಿಸು: ಅವರ ಬೈಗುಳದ ನಿಘಂಟಿನಿಂದ ಆಯ್ದು ತೆಗೆದ ಪದಗಳನ್ನೆಲ್ಲ ಪ್ರಯೋಗಿಸಿ ಚೆನ್ನಾಗಿ ತರಾಟೆಗೆ ತೆಗೆದುಕೊಂಡರು (ಮಲಮ. ೩೮೩) ; ಗಂಡನು ಹೀಗಿದ್ದರೂ ಅವನನ್ನು ತರಾಟೆಗೆ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳದೆ ಯಾವಾಗಲೂ ಹಸನ್ಮುಖಿಯಾಗಿರುತ್ತಿದ್ದ ನನ್ನ ತಾಯಿಯು ಮೇಲೆ ಅಜ್ಜ ಒಮ್ಮೊಮ್ಮೆ ಕೋಪಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದಳು (ಧರ್ಮಶ್ರೀ. ೬) : ಅವರು ಮ್ಯಾನೇಜರನ್ನು ತರಾಟೆಗೆ ತೆಗೆದುಕೊಂಡರೂಂತ ತೋರುತ್ತೆ (ತುಂಬಿಕೊ. ೯೮) ; ಬೇರೆ ದಾರಿ ಕಾಣದೆ ಅವನನ್ನು ತರಾಟೆಗೆ ತೆಗೆದುಕೊಂಡೆ (ಪುನರು. ೪೯೨).

[←ಮರಾ. ತರಾಟಾ = ಜಂಬ, ಬಡಾಯಿ]

ತರಾತುರಿ, ತರಾಂತುರಿ (ನಾ). ೧. ಅವಸರ; ತ್ವರೆ; ಆತುರ; ತವಕ: ನಡಿಗೆಯಲ್ಲಿ ತರಾತುರಿ ಇಲ್ಲವಾದರೂ ಪೂರ್ತಿ ಚಟುವಟಿಕೆಯಿಂದ ಸಜೀವ ವೇಗವೇ ಕಾಣುತ್ತದೆ (ಹಕ್ಕಿನೋ. ೪೯) : ಕಣ್ಣು ಬಿಟ್ಟಾಗಲೆಲ್ಲ, ಅಲ್ಲಿಂದಿಲ್ಲಿಗೆ ತರಾತುರಿಯಲ್ಲಿ ಓಡಾಡುವ ಹೆಜ್ಜೆಗಳ ಸಪ್ಪಳ ಕೇಳುತ್ತಿತ್ತು (ಸ್ವಾಮಿಸ್ನೇ. ೫೭); ಶಲ್ಯದಿಂದ ನೆತ್ತಿ ಒರಸಿಕೊಂಡು ಹೊರಡುವ ತರಾತುರಿ ತೋರಿದರು (ಮೂಮನ. ೦೧೪); ಹಣಕ್ಕೆ ತರಾತುರಿ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೋ? (ಶನಿಸಂ. ೩೭); ಬೆಳಗ್ಗೆಯಿಂದ ಅತ್ಯಂತ ಕೆಲಸದ ತರಾತುರಿ (ಸಾಹೇಬ್. ೧೭೧). **ತರಾಂತುರಿ** : ೨. ಜರೂರಾದುದು ; ಒಡನೆ ಗಮನಿಸಬೇಕಾದುದು: ರಜಾಚೀಟಿಗಳಲ್ಲಿ ಮುಕ್ಕಾಲುಭಾಗ ರೋಗೋದ್ರೇಕ, ಬಿಕ್ಕಲು ತರಾಂತುರಿಯ ಗೃಹಕೃತ್ಯದಿಂದ ಬರೆಯಲ್ಪಟ್ಟವು (ಗಾಳಿವ. ೫೦) [?]

ತರಾಯಿ (ಗುಂ). ಕಡೆದ ; ಕಂಡರಿಸಿದ . ' ತರಾಯಿಕಂಬ' ಪರಾ.

[←ಪಾರ. ತರಾಹೀ]

ತರಾಯಿಕಂಬ (ನಾ). ಕುಸುರಿಕೆಲಸ ಮಾಡಿದ ಕಂಬ ; ಕಂಡರಿಸಿದ ಸ್ತಂಭ : ಅರಮನೆಯ ಮುಂಭಾಗದಲ್ಲಿ ವಿಶಾಲವಾದ ನಾಲ್ಕು ಪಡಸಾಲೆಗಳು, ಆ ಪಡಸಾಲೆಗಳಿಗೆಲ್ಲಾ ತರಾಯಿಕಂಬಗಳು (ಶ್ರೀರಾಯ. ೭೩).

[ತರಾಯಿ + ಕಂಬ$_1$ (<ಕಂಭ)]

ತರಾರ (ನಾ). (?) : ಸಮಸ್ತರಾಜ್ಯಭರ ನಿರೂಪಿತ ಮಹಾಸನ್ಧಿವಿಗ್ರಹಪದವೀ ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತಂ ಸಮಸ್ತಶಾಸ್ತ್ರಪಾರಗಂ ಶ್ರೀಮತ್ಸನ್ಧಿವಿಗ್ರಹಿ ಗುಣಾಂಕುಶೇನ ತರಾರಂ ಭಿಲ್ಲೋಯಕ್ಷ × × × ನೃಜನನೀಸಟಿಯಿಂ ಆದಿತ್ಯಂ × × × ಗೋಬಿಟ್ಟ × × × (ಕಇಆ. ೨೫-೮-೮೩ ; ೯ನೆಯ ಶತ).

[P ಇದು 'ತಳಾರ' ಎಂಬುದರ ಅಪಲಿಖಿತವಿರಬಹುದು]

ತರಾಸು ' ತ್ರಾಸು$_1$ ' ನೋ.

ತರಿ$_1$ ' ತಱಿ$_1$ ' ನೋ.

ತರಿ$_2$ ' ತಱಿ$_2$ ' ನೋ.

ತರಿ$_3$ ' ತಱಿ$_3$ ' ನೋ.

ತರಿ$_4$ (ನಾ). ಹಡಗು ; ದೋಣಿ : ಪತಂಗದಂಚೆಗರಿಯಲಿ, ವಿಹಂಗದೆಲರ ತರಿಯಲಿ, ಅಲರ ಪರಿಸೆಯಲಿ ನಿನ್ನ ನಾ ಪಾರ್ವನೊಸಗೆಯುಮದಿನ!(ಗಿರಿವಿಂ. ೩೯-೨೭) : ಕಡಲೆನಿತು ಕರಳ್ದೊಡಂ, ಕಡೆವುದೇಂ ಕರೆಯುಂ? – ಆಯುರವಧಿಯುನೆನ್ನ ನನ್ನಳವೆ ಮೀರೆ? ಕಾವನಾಚೆಗೆ ನಿನ್ನ ತೇರಿಸಿದ ತರಿಯುಂ, ಗೆಣೆವಕ್ಕಿ ಹಗಲಂತೆ ತನ್ನಣೆಯ ಸೇರೆ (ಗಿರಿವಿಂ. ೫೮-೭೭). [ಸೂ.]

ತರಿ$_5$ (ನಾ). ಗದ್ದೆ ; ನೀರಾವರಿ ಭೂಮಿ : ಏನ್ ಸರ್ಕಾರಿ ನೀರು ಅಥವಾ ಇತರ ಜಲಾಧಾರದಿಂದ ಭತ್ತಾ ಮುಂತಾದ ಪೈರಿಡುವ ಭೂಮಿಯನ್ನು ತರಿ (ಅಥವಾ ಗದ್ದೆ) ಎಂದು ಹೇಳುವುದು (ಭೂಮಿಅ. ೩೩) ; ಅವನ ಬಳಿಯಿದ್ದ ಕಾನೂನಿಗೆ ಮೀರಿದ ತರಿ ಭೂಮಿಯನ್ನೆಲ್ಲ ಸರ್ಕಾರ ಸ್ವಾಧೀನಪಡಿಸಿಕೊಂಡಿತು (ರೂಢಿ). [←ಹಿಂ. ತರೀ]

ತರಿಗೆಂಡ ' ತಱಿಗೆಂಡ ' ನೋ.

ತರಿಚು ' ತಱಿಚು ' ನೋ.

ತರಿಚುಗೆಡೆ ' ತಱಿಚುಗೆಡೆ ' ನೋ.

ತರಿತರಿ$_1$ 'ತಱಿ$_1$' ಪರಾ.

ತರಿತರಿ$_2$ 'ತಱಿ$_2$' ಪರಾ.

ತರಿತೀಪು, ತರ್ತೀಪು (ನಾ). ೧. ಪ್ರೀತಿ; ಪ್ರೇಮ; ಇಷ್ಟ : ತವಕ ಚುಂಬನಕ್ಕೆ ತರಿತೀಪು ನಿನ್ನಂತ ಸವಿಗಾರಗಲ್ಲದೆ ಜಡದೇಹಿಗುಂಟೆ (ಸಾರಂಗ ೮). **ತರ್ತೀಪು:** ೨. ವೈವಿಧ್ಯ; ವಿವಿಧತೆ : ತರ್ತೀಪಿನ ತಿಂಡಿ, ಭಕ್ಷ್ಯ (Regalo. ಇಂಕನಿ.). [←ಅರ. ತರ್ತೀಬ್; ಹಿಂ. ಮರಾ. ತರತೀಬ್./ತೆಲು. ತರಿತೀಪು]

ತರಿಪೈರು (ನಾ). ಗದ್ದೆಯ ಪೈರು ; ನೀರಾವರಿ ಬೆಳೆ ; ಬತ್ತ, ಕಬ್ಬು ಮೊದಲಾದುವು : ದೇಶದ ಬಹುಭಾಗದಲ್ಲಿ ಈ ಪೈರಿಗೆ ನೀರಾವರಿಯು ಬೇಕೇ ಬೇಕು. ಭತ್ತ ಈ ಜಾತಿಗೆ ಸೇರಿದ್ದು. ಇದನ್ನು ತರಿಪೈರು ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ (ಕಿರ್ಶ್ವಾ. ೩೬೭) : ತರಿಪೈರುಗಳು:–ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯವಾದದ್ದು ಭತ್ತ (ವ್ಯವಮ. ೭೬).

[ತರಿ$_5$ + ಪೈರು (<ಪಯಿರ್)]

ತರಿಯಿಸು ' ತರಿಸು$_2$ ' ನೋ.

ತರಿಲ್ (ಕ್ರಿ). ಕಳಚಿಬೀಳು ; ಉದುರು ; ಬಿದ್ದುಹೋಗು (?) : ತಲೆಯೊಡೆದೊಕ್ಕು ನೆತ್ತರೊಡವಾಯ್ದು ಮಿದುಳ್ ಕಡಿವೆತ್ತು, ನೆತ್ತಿ ಕಣ್ ತೊಲಗಿ ತರಿಲ್ದು ಪಲ್ಪರಿದು ಬಾಯ್ದುಟಿ ಸೀಳ್ದು (ಚಕವಿ. ೨-೧೦೭).

[P ಇದು 'ಕಟಲ್' ಎಂಬುದರ ಅಪಲಿಖಿತವಿರಬಹುದು]

ತರಿವಿಂಡಿ ' ತುಱುವಿಂಡಿ ' ನೋ.

ತರಿಸ (ನಾ). ೧. ಬಾಯಾರಿಕೆ ; ನೀರಡಿಕೆ. ೨. ಇಚ್ಛೆ ; ಅಭಿಲಾಷೆ ; ಅಪೇಕ್ಷೆ. ೩. (ಆಲಂ) ಒಣಗುವಿಕೆ ; ಬಾಡುವಿಕೆ : ಈ ತೆಱನೊಳ್ ರಕ್ಕಸನ ಹರಿಸಂ ತರಿಸವಾಗೆ ತಱಿಸಂದು ಮನದೆ ಮಾಯೆಯುಂ ಬಗೆದು ಕವಡುಬಿಜ್ಜೆಯನೊಡ್ಡಿ ನಿಲ್ವುದುಂ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೧೧೭-೧).

[<ಸಂ. ತರ್ಷ]

ತರಿಸಲ್ ' ತಱಿಸಲ್ ' ನೋ.

ತರಿಸಲ ' ತಱಿಸಲ ' ನೋ.

ತರಿಸಲಂಗೆಯ್ (ಕ್ರಿ). ನಿಶ್ಚಯಿಸು ; ನಿರ್ಧಾರಮಾಡು : ಮದುವೆನಾಳಂ ತರಿಸಲಂಗೆಯ್ದು ಕಾಳು ತಾಂ ಪದಪಿನಿಂ ಬಂದಪಂ (ಶಾಂರ. ೧೭೦-೩೦೬).

[ತರಿಸಲ (<ತಱಿಸಲ) + ಕೆಯ್$_1$]

ತರಿಸಲ್ಕೆ (ನಾ). ನಿಶ್ಚಯ ; ನಿರ್ಣಯ ; ತೀರ್ಮಾನ : ವನಿತೆಯಂ ತಂದೊಪ್ಪಿಸುತೆ ಶರಣ್‌ಬೋಗದಿರೆ ಮೊಳಗುವುದು ರಣಭೇರಿ, ವಾನರಪತಾಕಿನಿಯ ಪೂಣ್ಕೆಯುಂ, ತರಿಸಲ್ಕೆಯುಂ ಲೋಕಲೋಕಾಂತರಂಗಳಿಗೆ ಸಾರಿ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೬೨೮-೨೯೦).

[ತರಿಸಲ್ (<ತಱಿಸಲ್) + –ಕೆ]

ತರಿಸು$_1$ (ಕ್ರಿ). ೧. ತರುವಂತೆ ಮಾಡು ; ಹತ್ತಿರಕ್ಕೆ ಬರಿಸು : ಪಾಕ್ಕನಂದನವನದಲ್ಲಿಗಲ್ಲಿಗೆ ತರಿಪ್ಪನನಂಗಸುಪೋಟಿತಂಗಳಾ (ಕವಿರಾ. ೨-೧೦೯): ಮುಱುಕಲ್ಲಂ ಕದಂಬ ತರಿಸಿ × × (ಎಕ. II, ೭೭೩ ; ಕ. ೯೦೦); ಸಮಸ್ತವಾರಿಧಿ ಪರೀತ ಮಹೀತಳದರ್ಥಮೆಲ್ಲಮಂ ತರಿಸಿ ನೆಗಟ್ತೆಯಂ ನಿಱಿಸಲಾಪೊಡೆ ಮಾಡಿರೆ ರಾಜಸೂಯಮಂ (ಪಂಪಭಾ. ೬-೧೮): ತರಿಸಿ ಜವನದಜನಿರ್ಮಾಲ್ಯರಕ್ತಪುಷ್ಪಮನೆ ಮುಡಿದು (ಜಗವಿ. ೯-೫೬) : ತರಿಸಿದನು ಹಿಮರುಚಿಯ ಹಿಂಡಿದ ಪರಮಶೀತೋದಕವೊ ತಾನೆನೆ ಸುರಭಿಪರಿಮಳಪಾನವನು ಪರಿಪರಿಯ ಕುಡಿನೀರ (ಕುವ್ಯಾಧೀ. ೧೦-೨೫). ೨. ಕರೆಸು : ಅರಸಂ ಕೂಸುಮನರಸಿಯುಮನೊಡಗೊಂಡು ಬನ್ನಿಮೆಂದು ತರಿಸಿ (ಪದ್ಮರಾ. ೧೧೨-೨೨).

ತರಿಸಿಕೊಡು = ೧. ತರುವಂತೆ ಮಾಡಿಕೊಡು : ಸುಧೆಯನೀಗಿಂತು ತರಿಸಿಕೊಡುವೆನೆನಲ್ಕೆ ಬಿಟ್ಟನು ಸುರಪತಿಯನು (ಸಂಭಪ. ೫-೫೬). ೨. ಹತ್ತಿರಕ್ಕೆ ಬರುವಂತೆ ಮಾಡಿಕೊಡು : ಬಹುಶ್ರುತ ಮಂತ್ರಿ ಮಂತ್ರರೂಪ ನಿಷ್ಪಾದಿತ ಮಾಯಾಗಾಣತಿಯಾರನಮಿತಂಗೆ ತರಿಸಿಕೊಟ್ಟು (ಶಾಂತಿಪು. ೨-೮೧ ವ); ತೇಜಿಯು ತರಿಸಿಕೊಡಲೇಱಿದನು (ನಳಚ. ೬-೫). **ತರಿಸಿಕೊಳ್** = ತರುವಂತೆ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳು ; ಕಸಿದುಕೊಳ್ಳು : ಕುಲಧನಚಯಮಂ ತರಿಸಿಕೊಳಲ್ ಬಗೆದ ಧಟನ ಪುರುಳಂ ಪೊಣರ್ದಾಗಳಱಿವೆನು ಗ್ರಾಹವದೊಳ್ (ಆದಿಪು. ೧೨-೯೯) ; ಪೆಱರರ್ಥಕ್ಕೆಱಗುವನುಂ ಪೆಱರರ್ಥಮನೆಯ್ದೆ ತರಿಸಿಕೊಳ್ವನುಂ ಕೇಳಱಿವೊಡೆ ಕೊಲ್ವರ್ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧೨-೨೩೫) : ಕರವನವರವರೊಡಬಡಿಕೆಯಲಿ ತರಿಸಿಕೊಂಡು ಸಮಸ್ತಧರಣೀಶ್ವರರಿಗಧಿಪತಿಯಾಗಿ ಮೆಱೆದನು ರಾಜತೇಜದಲಿ (ಕೂರಲಾ. ೧-೩-೨). [ತರ್ + –ಇಸು$_3$]

ತರಿಸು$_2$, ತರಿಯಿಸು (ಕ್ರಿ). ದಾಟು ; ಪಾರಾಗು ; ದಡವನ್ನು ಸೇರು : ಉಡುಪಮಂ ತರಿಸು ನದಿಯಂ ತರಿಸವೇಳ್ಕುಂ (ವೆಂಕಾರಾ. ೨-೧೬-೩೩). **ತರಿಯಿಸು :** ಅಮಿತ ಮಕರಧ್ವಜೋತ್ಕಲಿಕಮನಾತ್ಮಸುಹೃದ್ವಿಯೋಗವಡಬಾನಲ ದುರ್ದಮಮಂ ದಿನಾಬ್ಧಿಯಂ ಧೈರ್ಯಮೆಂಬ ಭೈತ್ರದಿನಿಳಾಧಿಪಂ ತರಿಯಿಸಿದಂ (ರಾದಂಲಾ. ೭೬೦) : ಪರಿಕಿಪೊಡೆ ನಿನ್ನ ಮಗನೀ ಮರೀಚಿ ಬಹುವಿಧ ಭವಾಬ್ಧಿಯಂ ಕ್ರಮದಿಂದಂ ತರಿಯಿಸಿ ಗಳಿತಾಖಿಳ ಕರ್ಮರಜಸನಿಂ ಕಡೆಯ ತೀರ್ಥಕರನಾದಪ್ಪಂ (ವರ್ಧಪು. ೧೦-೭೬).

[ತರಣ$_2$ + – ಇಸು$_3$]

ತರಿಳಕೆಂಡ 'ತರಿಳಗೆಂಡ' ನೋ.

ತರಿಳಗೆಂಡ, ತರಿಳಕೆಂಡ (ನಾ). ನಿಗಿನಿಗಿ ಎನ್ನುವ ಕೆಂಡ; ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾಗಿರುವ ಕೆಂಡ: ಎಱೆವ ತಣ್ಣೀರನೆಳಸುವೆಳೆವಳ್ಳಿಗೆ ತರಿಳ [ಪಾಠಾಂ. ತರಿ]ಗೆಂಡವ ತಳಿವಂತೆ (ಹರಿಬ. ೬-೨೪). **ತರಿಳಕೆಂಡ:** ರಣಧೂಳಿ ಪರಿವಡದುದುರಿಯಡಗಿ ಕೆಳಗಡೆ ತರಿಳಕೆಂಡವನಾಂತು ಮೇಗಡೆ ಹರಹಿ ಗಗನದಿ ನೆಗೆವ ಧೂಳಿಯು ಹೊರಳಿಯುಂದದಲಿ (ಅಂಜಿಚ. ೨-೪೩). 'ತಳಲುಗೆಂಡ' ಪರಾ. [<ತಱಿಗೆಂಡ]

ತರೀಖು (ನಾ). ಮಾರ್ಗ; ಹಾದಿ: ಆಯ್ತು ನಿನ್ನಿನ ತೇದಿ, ನಾಳಿನ ಹಾದಿ ನಿನ್ನೆ ತರೀಖು (ಸೂರ್ಯಪಾ. ೫೧-೩).

[←ಅರ. ಓಂ. ತರೀಕ್; ಮರಾ. ತರೀಕ್, ತರೀಖ್]

ತರು$_1$ 'ತರ್' ನೋ.

ತರು$_2$ (ನಾ). ಮರ; ವೃಕ್ಷ: "ವೃಕ್ಷಃ . . . ತರುಃ . . . ಪಾದಪಃ– ಈ ೧೯ ಮರಂ" (ಹಲಾಯು. ೨೯-೨೩); ಮುಕುಳಿತ ಕುಸುಮಿತಾಪರಿಮಿತ ಫಲಿತ ತರುಗಳೆ (ಸುಕುಮಾ. ೩-೪೭); ಏಕೆ ಹುಟ್ಟಿಸಿದೆ ಇಹಲೋಕದುಃಖಿಯ . . . ಎನಗಾಗಿ ಮತ್ತೊಂದು ತರು ಮರನಿಲ್ಲವೇ (ಬಸವ. ೬೪): ಆತಪತಾಪದಿಂದಮಿದು ನಿಸ್ತ್ರಣನಿರ್ಜಳನಿಷ್ಟ್ರವಾಳವಲ್ಲೀತರುವಾದುದೀ ಯೆಡೆಯೊಳಿನ್ನಿರವಾಗದು ಪೋಪುದುತ್ತಮಂ (ಜಗವಿ. ೩-೬೪): ಚರಿಪಾರಣ್ಯದ ಪಕ್ಷಿಗೊಂದು ತರು ಗೊಡ್ಡಾಗಲ್ ಫಲಂ ತೀವಿದಾ ಮರಗಳ್ ಪುಟ್ಟವೆ (ಸೋಮೇಶ. ೨೭); ಪುಸ್ತಕದಿ ದೊರೆತರಿವು ಮಸ್ತಕದಿ ತಳೆದ ಮಣಿ ಚಿತ್ರದೊಳು ಬೆಳೆದರಿವು ತರು ತಳೆದ ಪುಷ್ಪ (ಮಂಕುತಿ. ೬೫). [ಸಂ.]

ತರುಂಬ$_1$ 'ತಱುಂಬು$_1$' ನೋ.

ತರುಂಬು$_2$ 'ತಱುಂಬು$_2$' ನೋ

ತರುಂಬುವಡು (ಕ್ರಿ). ಅಡ್ಡಿಯನ್ನು ಹೊಂದು; ತೊಂದರೆಪಡು: ಮಹಾಸನ್ನಿಧಾನವು ಎಲ್ಲಿಯೂ ತರುಂಬುವಡದೆ ಜಡಿತಿಯಾಗಿ ಬಿಜಯಮಾಡಿ (ಮಂತ್ರಕ. ೧೨೫-೨೩). [ತರುಂಬು$_2$ (<ತಱುಂಬು$_2$) + ಪಡು$_1$]

ತರುಕುಟ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಪ್ರಾಣಿ; ಅಳಿಲು: "ತರುಕುಟ [ಪಾಠಾಂ. ಟಿ] ತ್ರಿವಳಿಯೆನಲಣಲದು" (ಮಂಗರಾ. ೪೯-೧೩).

[ತರು$_2$ + ಕುಟ್ಟ$_2$]

ತರುಕೋಟರ (ನಾ). ಮರದ ಪೊಟರೆ: ಪುಲ್ಲುಂ ಪುಳ್ಳಿಯುಂ ಮೊದಲಾದ ಕಸಂಗಳೆಲ್ಲಮಂ ಚಿರಂಜೀವಿ ತೋಱಿದ ಗಿರಿಗುಹಾದ್ವಾರಂಗಳೊಳಂ ತರುಕೋಟರ ಕುಟೀರಂಗಳೊಳಮಿಡಿದಿಡಿದು ತೀವಿ ಬಱಿಕ್ಕೆ ಕೊಳ್ಳಿಗಳನಲ್ಲಿಗಲ್ಲಿಗೆ ತಗುಳ್ಚುವುದು (ಪಂಚತಂ. ೨೬೬-೨).

[ತರು$_2$ + ಕೋಟರ]

ತರುಗು 'ತರಗು$_2$' ನೋ.

ತರುಚ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ: ನಲಗುಳ್ಳ, ಶುಂಠಿ, ಪುಷ್ಕರಮೂಲ . . . ತರುಚನ ಬೇರು, ಆಡುಸೋಗೆ . . . ಕಷಾಯಮಿಕ್ಕಿ ಸೇವಿಸೆ ಜಿಹ್ವಕಸನ್ನಿ ಶಮನವಹುದು (ಸಕವೈ. ೧೬೬). [?]

ತರುಚಯ (ನಾ). ಮರಗಳ ಗುಂಪು; ತೋಪು: ಹಸುವು ಹಾಲನು, ಹೊಲವು ಕೂಳನು, ಹಸನು ತೊಡಿಗೆಯು ಮಂದೆಯೂ, ಬಿಸಿಲೊಳಾಶ್ರಯವನ್ನು ತರುಚಯ ಎಸೆಗಲವ ಸುಖಿಮನುಜನೈ! (ಕಎಪು. ೪೧-೨).

[ತರು$_2$ + ಚಯ]

ತರುಚರ (ನಾ). ಕೋಡಗ; ಮಂಗ; ಕಪಿ; ವಾನರ: ದುರ್ವಾಸನಾಶ್ವಾನನಂ ಪರಿಹರಿಸಲಾಱದೆ ತರುಚರನಂ ಮಾಟ್ಟುದುಂ(ಪಂಚತಂ.೨೬೦-೨೧); ಧರಣಿಪತಿ ದಶರಥಗೆ ನಾನವತರಿಸುವೆನು ಸುತನಾಗಿ ಧರೆಯಲಿ ತರುಚರರು ನೀವಾಗಿ ಜನಿಸುವುದೆಂದು ನೇಮಿಸಿದ (ತೊರೆರಾ. ೧-೧೬); ಶರಗಳಿಂದಂ ನಿಶಾಚರರಿಡುತ ಬರಲು ತರುಚರರು ಭೂರುಹ ಭೂಧರಂಗಳಿನೆಚ್ಚು (ವೆಂಕಾರಾ. ೬-೯೯-೨). [ಸಂ.]

ತರುಚರಕಾಂತೆ (ನಾ). ಹೆಣ್ಣುಕೋತಿ; ಮಾಸರಿ: ಬಿಸಿಕಿನೊಳೊಯ್ಯನೊಯ್ಯನರೆದೋಱುವ ಬಿತ್ತುಗಳಿಂ ವಿಳಾಸಮಾಪರಿಪಿದ ದಾಡಿಮಿಫಲಮನೊಯ್ಯನೆ ಚುಂಬಿಸಿ ಬರ್ಪ ಕಾಂತನಂ ತರುಚರಕಾಂತೆ ಕಂಡು (ಪುಪು. ೫-೮೭). [ತರುಚರ + ಕಾಂತೆ]

ತರುಚರೇಶ್ವರ (ನಾ). ವಾನರರ ಒಡೆಯ; ಕಪೀಶ್ವರ: ಕರೆಸಲಂದೀರೈದು ದಿಕ್ಕಿನ ತರುಚರೇಶ್ವರ ಭಟರ ಪಡೆಗಳ . . . ಕಪಿಬಲ ನೆರೆದುದರ್ಬುದ ಪದ್ಮಪಡೆಗಳಲಿ (ತೊರೆರಾ. ೯-೯). [ತರುಚರ + ಈಶ್ವರ]

ತರುಜಾತ (ನಾ). = ತರುಚಯ: ಪಾತಾಳಮರಂ ಸ್ವಾಚ್ಛ ಗುಣಾತಿಶಯದ ಕಾಣಲೆಯ್ದಿ ಬಂದಪುದೆಂಬೀ ಮಾತನೊದವಿಪುದು ತಟತರುಜಾತ ಪ್ರತಿಬಿಂಬವಿಸರವಂತಾ ಸರದೊಳ್ (ಶಂತ್ರಪು. ೫-೩೯). [ತರು$_2$ + ಜಾತ]

ತರುಟಿಗಿ, ತರುಟಿಗೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ; ಚಗಚೆ: "ಚಕ್ರಮರ್ದ" (ಪಂಡಿತ. ೨೯೦). **ತರುಟಿಗೆ:** "ಚಗಚೆಗಿಡ" (ಪ್ರಥಮ).

[<ಚಗಚೆ]

ತರುಟಿಗೆ 'ತರುಟಿಗಿ' ನೋ.

ತರುಡು, ತರಡು (ನಾ). ಅಂಡಾಶಯ; ಬೀಜ; ವೃಷಣ: "ವೃಷಣಂ= ತರುಡು" (ಕಾಶಕ್ಕ. ೬೦): ಮುಷ್ಕಮಂ ಕ್ಷಣಯೋರ್ಮಧ್ಯೆ–ತರುಡಿಗೂ ತೊಡೆಯ ಕೀಲಿಗೂ ನಡುವೆ (ಬಾಹಟೀ. ೨-೪-೮ ವ): ತರುಡು, ವೃಷಣ (Testicles. ಇಂಕನಿ.). **ತರಡು:** ಪೊಲೆಯನ ಚಿನ್ನಕ್ಕೆ ತರಡೇ ಒರೆಗಲ್ಲು (ಗಾದೆ). 'ಗೋದರುಡು' ಪರಾ. [ದೇ.॥ ತುಳು. ತರಡ್, ತರ್ಡ್]

ತರುಣ (ಗು). ೧. ಎಳೆಯದಾದ; ಆಗತಾನೆ ಹುಟ್ಟಿದ: ತರುಣ ಮೃಣಾಲಗರ್ಭರುಚಿವೆತ್ತ ರಘೂದ್ವಹ ದೇಹದೀಪ್ತಿ (ಶಂಖಾಮಾ. ೧೨-೧೫): ಕರಚರಣ ಶುದ್ಧಿಯುಂ ಮಾಡಿ ಸಂಧ್ಯಾವಂದನಂಗೆಯ್ದು ತರುಣಶಶಿಚೂಡನಡಿದಾವರೆಯನರ್ಚಿಸಿ (ಹದಕಾ. ೧೦-೧): ವಿಳಸತ್ಪೂರ್ವಾದ್ರಿಯೊಳ್ಪ್ರಾಸುರ ತರುಣದಿನಾಧೀಶಬಿಂಬಂ ಸುಧಾಬ್ಧಿಸ್ಥಳದೊಳ್ಪಾಲಂ ಮರಾಳಂ . . . ಮೇಣ್ಪಳಿವಂತೆ(ರಾಜಶೇ. ೪-೬೫). 'ತರುಣಾತಪ'ಪರಾ. ೨.ಹೊಸದಾದ; ನವೀನ. (ನಾ). ೩. ಹರಯದವನು; ಯುವಕ: ತರುಣಂ ತಾನಿವನೊರ್ಬ ಮರ್ತ್ಯನೆನೆ ನೋಡಿನ್ನುಂಟೆ ಮರ್ತ್ಯಂಗೆ ಬಿತ್ತರಿಪೀ ರೂಪವಿಳಾಸಂ (ಕುಸುಮಾ. ೧೧-೧೦೬); ತರುಣನೆನ್ನೊಳು ತರಳನೆನ್ನೊಳು ದುರುಳನೆನ್ನೊಳು ಮರುಳನೆನ್ನೊಳು ಹುರುಳದೇನುಂಟೈ (ಸಾನಂದ. ೯-೧೧೬); ಪರಮಾರ್ಥ ನಿರ್ಣಯದತಿರಹಸ್ಯದ ತತ್ವಮಿದನಾಚರಿಸಿ ಬದುಕಲೆ ತರುಣ ನೀನೆಂದ (ಗಗತಾ. ೧೪-೪೩). ೪. ಅನಂತರದ ಕಾಲ; ಆಮೇಲಿನ ಸಮಯ: ಈ ತರುಣದಲ್ಲಿ ಒಂದು ದಿನ ಅಪರಂಪಾರಸ್ವಾಮಿ ಓಂಕಾರೇಶ್ವರನ . . . ಧ್ಯಾನಕ್ಕೆ ಎಂಬುತೆ ಕುಳಿತನು (ಚಿಕರಾ. ೧೩೫): ಆ ಸ್ನೇಹ ಬಲಿತ ತರುಣದಲ್ಲಿ ಒಂದು ದಿನ ರಾತ್ರಿ ನಚಿಕೇತ, ಗೋಶಾಲೆಯಲ್ಲಿದ್ದ ಕರುವನ್ನು ತನ್ನೊಂದಿಗೆ ಮಲಗಲು ಕರೆದುಕೊಂಡು ಬಂದು(ಬಿಕಂಬಾ.೮೧): ಆ ಮನುಷ್ಯ ನಮ್ಮೂರಿಗೆ ಬಂದ ತರುಣದಲ್ಲಿ ಎಷ್ಟು ಕಾಟ ಕೊಟ್ಟಿವ (ಸುವಸಂ. ೧). [ಸಂ.]

ತರುಣಕುರಂಗಧರ (ನಾ). ಎಳೆಯ ಚಂದ್ರ; ಬಾಲಚಂದ್ರ: ತರುಣ ಕುರಂಗಧರಧರ ಭಕ್ತರಾಚಾರಂಗಳಿಂತಹವು (ಬಸಪು. ೪೩-೮೩).

[ತರುಣ + ಕುರಂಗಧರ]

ತರುಣಜನಾಂಗ (ನಾ). ಯುವಕರ ಪೀಳಿಗೆ; ಎಳೆಯರ ಪೀಳಿಗೆ: ಈ ಬರಹಗಾರರಲ್ಲಿನ ಬಹುಸಂಖ್ಯೆ ತರುಣಜನಾಂಗ (ರೂಪಸಂ. ೩೭).

[ತರುಣ + ಜನಾಂಗ]

ತರುಣಜ್ವರ (ನಾ). ಜ್ವರಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಪ್ರಕಾರ: ಅಲ್ಪಾವಧಿ[illegible] ಏಳುರಾತ್ರಿ ಪರ್ಯಂತರ ತರುಣಜ್ವರವೆನಿಸಿಕೊಂಬುದು. [illegible] ಪರ್ಯಂತರ ಮಧ್ಯಮಜ್ವರವೆನಿಸಿಕೊಂಬುದು. ಅದರ [illegible]

ವೆನಿಸಿಕೊಂಬುದು (ವೃದ್ಯಸಾ. I, ೫೩) : ಸಕಲರಿಗೂ ಬಹಳವಾದ ರೋಗಗಳಲ್ಲಿ ಒಂಬತ್ತು ದಿನ ಪರ್ಯಂತ ಬರುವ ಜ್ವರವು ತರುಣಜ್ವರವೆನಿಸಿಕೊಂಬುದು (ಸಕವ್ಯ. ೧೦೩). [ಸಂ.]

ತರುಣತೆ (ನಾ). = ತರುಣತ್ವ : ತರುಣತೆ ಪೋಗಿ ಜನಾಗಮಪರಿಣತೆ ನಿಮಗಾಗೆ (ಆಜಿಪು. ೨-೧೦೦) : ನಳನಳಿಪ ತರುಣತೆಯ ಸೊಂಪುವೆತ್ತರುಣತೆಯ ತಳಿರಿಡಿದ ತೋರಣದ . . . ಬಗೆ ಕಂಗಳಿಂಬಿಗೆ ಕೌತುಕಂಗಳಿಂ ಬೀದಿಗಳೊಳೆಸೆದಿರ್ಪುವು (ಜೈಮಿಭಾ. ೩-೧೬).
[ಸಂ. ತರುಣತಾ]

ತರುಣತ್ವ (ನಾ). ಎಳೆಯತನ; ಎಳೆಯ ಹರಯ; ಯೌವನ : ತರುಣತ್ವ ದುರ್ಲಭಂಗಳ್ ಪರಿಣತಿ ಸುಖದಂಗಳೆನಿಪ ಸತ್ಕ್ರಿಯೆಗಳನಾ ಧರಿಣೀಶಸುತಂ ಪಲಿತಾಂಕುರವಿಲ್ಲದ ವೃದ್ಧನಂದದಿಂದಾಚರಿಪಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೨-೨೦).
[ಸಂ.]

ತರುಣದಿನಾಧೀಶ (ನಾ). ಎಳೆಯ ರವಿ ; ಬಾಲಸೂರ್ಯ : ವಿಳಸತ್ಪೂರ್ವಾದ್ರಿಯೊಳ್ಭಾಸುರ ತರುಣದಿನಾಧೀಶಬಿಂಬಂ ಸುಧಾಬ್ಧಿ ಸ್ಥಳದೊಳ್ಪಾಲಂ ಮರಾಳಂ . . . ಮೇಣ್ಬೆಳೆವಂತೆ (ರಾಜಶೇ. ೪-೬೫).
[ತರುಣ + ದಿನಾಧೀಶ]

ತರುಣವೃಷ (ನಾ). ಪ್ರಾಯದ ಹೋರಿ, -ಗೂಳಿ: ತರುಣವೃಷಂ ಕೆಲೆದು ತೊಟಲ್ತರೆ ಕಂಡುದಱಿಂದೆ ಜೈನದೀಕ್ಷೆಗೆ ಮೆಯ್ಯಂ ತರುಣಜನಂಗಳೆ ತರ್ಪರ್ ಪರಿಣತವಯಸರ್ಕಳಪ್ಪವರ್ ಮೆಯ್ದಾರರ್ (ಆದಿಪು. ೧೫-೪೧).
[ತರುಣ + ವೃಷ]

ತರುಣವೇಣು (ನಾ). ಎಳೆಯ ಬಿದಿರು ; ಕಳಿಲೆ : ಮರಕತವರ್ಣಮಂ ತರುಣವೇಣು ತನುಚ್ಛವಿಯಿಂದೆ ವಜ್ರಮಂ ಸುರುಚಿರಮಪ್ಪ ಮುತ್ತೆನಿಪ ದಂತಚಯಂಗಳದೊಂದು ಕಾಂತಿಯಿಂ . . . ಪೋಲ್ತಳ್ (ಎಕ. XII, ಚಿಕ್ಕನಾ. ೪೩-೧೪ : 1171). [ತರುಣ + ವೇಣು]

ತರುಣಶಶಿಚೂಡ (ನಾ). ಬಾಲಚಂದ್ರನನ್ನು ತಲೆಯಲ್ಲಿ ಧರಿಸಿದವನು; ಶಿವ : ತರುಣಶಶಿಚೂಡನಡಿದಾವರೆಯನರ್ಚಿಸಿ (ಹಚಕಾ. ೧೦-೧).
[ಸಂ. (ತರುಣ + ಶಶಿ + ಚೂಡಾ + –)]

ತರುಣಾತಪ (ನಾ). ಎಳೆಯ ಬಿಸಿಲು ; ಹೂಬಿಸಿಲು : ಪೊನಲ್ವರಿದ ಮಡುಗಳ ಕೆಸಱೊಳೊಗೆದ ನೃಪಮಂಡಲದ ಕನಕಾಭರಣಕಿರಣತರುಣಾತಪದೊಳಲರ್ದ . . . ಬೆಳ್ದಾವರೆಗಳ ಹಂತಿಗಳಂತೆ ಪಡೆಯೊಳೆಸೆದವು ತಳ್ತಿಡಿವ ಸತ್ತಿಗೆಯ ಸಾಲ್ಗಳು (ಜೈಮಿಭಾ. ೧೨-೬) : ಕನತ್ಕನಕಮಯ ಮಣಿಭೂಷಣಾಂಶುವಿಸರದರುಣತರುಣಾತಪದೊಳ್ಮೆಲ್ಲಗಾಳಿಗಮನೊಡರ್ಚೆ (ರಾಜಶೇ. ೬-೧೬ ವ). [ತರುಣ + ಆತಪ]

ತರುಣಾರುಣ (ನಾ). ಎಳೆಯ ಕೆಂಬಣ್ಣ : ತರುಣಾರುಣಭಾಸುರಕಾಂತಿಯುತೇ ಚರಣಾರುಣಪದ್ಮನತಾರ್ಯಶತೇ (ರಾಜಶೇ. ೧೨-೧೦೮).
[ತರುಣ + ಅರುಣ]

ತರುಣಾರ್ಕ (ನಾ). = ತರುಣದಿನಾಧೀಶ : ಕಿಡಿ ಕಿಱಿದಾದೊಡಂ ಸುಡದೆ ಕಾನನಮಂ ತರುಣಾರ್ಕನಾದೊಡಂ ಕಿಡಿಸನೆ ತೀವ್ರಮಪ್ಪ ತಮಮಂ (ಪಂರಾಮಾ. ೪-೪೮). [ತರುಣ + ಅರ್ಕ$_2$]

ತರುಣಿ (ನಾ). ಪ್ರಾಯದ ಹೆಣ್ಣು ; ಹರಯದವಳು ; ಯುವತಿ : "ತರುಣಿಯಕ್ಕು ನವಯೌವನೆ ತಾಂ ಸಂತತಮೇಱುಂಜವ್ವನೆ" (ಕವಿಕಂ. ೧೬೬) ; ತರಣಿಪ್ರಭನರ್ಥಕನೀ ತರುಣಿಯ ಹೃತ್ತಿಮಿರಮಂ ನಿರಾಕರಿಸಿ ಬಹಿಷ್ಕರಿಸಿದಂ (ಜಗವಿ. ೨-೯೩); ತರುಣಿಯುರ ತಂಡದೊಳ್ ಮಿಸುಕಬಾರದು (ಸಂಬಿರ. ೧೫-೧೨೪) ; ತರುಣಿ . . . ಹೂವಿನ ದಂಡೆಯನ್ನು ನಿಜವರನ ಕೊರಳಲಿ ಹಾಯ್ಕಿದಳು (ಕುವ್ಯಾಆ. ೧೫-೩೫); ಅವಳೇನೂ ಬರಿಯ ಸಲ್ಮೆಯ ತರುಣಿಯಲ್ಲ (ಧರ್ಮಸಾ. ೬೬). [ಸಂ. ತರುಣೀ]

ತರುಣಿಮ (ನಾ). ತಾರುಣ್ಯ ; ಯೌವನ : ನಡೆ ಮಾಣ್ದು ಕಚರಿಯೆಂಬೀ ನುಡಿಗೆಡೆಗೊಟ್ಟಳ್ ಲತಾಂಗಿ· ನವತರುಣಿಮದೊಳ್ (ಚಂದ್ರಪು. ೫-೧೦೦) : ಸಿಂಗದ ಶಿಶುವಂ ತಾನಿಳಿಕೆಯ್ವೊಳ್ನಡುವಿನ ನೃಪತನುಜೆಯ ತರುಣಿಮ ಮೊಪ್ಪಿದುದು (ಜಯಕಾ. ೩-೨೨). [ಸಂ. ತರುಣಿಮನ್]

ತರುಣೀಕೇಕರ (ನಾ). ಹರಯಂದ ಹೆಣ್ಣಿನ ಓರೆನೋಟ ; ಯುವತಿಯ ಕಡೆಗಣ್ಣ ದೃಷ್ಟಿ : ಆ ಪುರಮಂ ತರುಣೀಕೇಕರಮರೀಚಿನೀರಾಜಿತಾಕ್ಷತಾಂಗಂ ಪೊಕ್ಕಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೬-೪೨). [ಸಂ. (ತರುಣೀ + ಕೇಕರ)]

ತರುಣೇಂದು (ನಾ). ಎಳೆಯಂ ಚಂದ್ರ ; ಬಾಲಚಂದ್ರ : ತರುಣೇಂದು ದಿನಕ್ರಮದಿಂ ಪರಿವರ್ಧಿಸಿ ವಾರಿನಿಧಿಯನೊದವಿಪ ತೆಱದಿಂ ಮುರರಿಪು . . . ಪರಿವರ್ಧಿಸಿ ಜನದ ಮುದಮನೊದವಿಸುತಿರ್ದಂ (ಜಗವಿ. ೩-೪೦).
[ತರುಣ + ಇಂದು$_3$]

ತರುಣೇಂದುಜೂಟ (ನಾ). ಬಾಲಚಂದ್ರನನ್ನು ಮುಡಿಯಲ್ಲಿ ಉಳ್ಳವನು ; ಶಿವ : ಮುನಿವಲ್ಲಭಂ ತರುಣೇಂದುಜೂಟನ ಸಮ್ಮುಖದೊಳೊಲವಿಂದೆ ಕೈಮುಗಿದು (ಬಸಪು. ೧-೫೬). [ತರುಣೇಂದು + ಜೂಟ$_2$]

ತರುಣೇಂದುಧರ (ನಾ). ಬಾಲಚಂದ್ರನನ್ನು ಧರಿಸಿದವನು ; ಶಿವ : ಮನೆದೈವವು ನಿಮಗೆ ತರುಣೇಂದುಧರನಿರೆ ಅನ್ಯದೈವದ ಸೇವೆ ಸನ್ಮತವೇ (ಬಸಪು. ೩-೬೬). [ಸಂ.]

ತರುಣೇಂದುಮೌಲಿ, ತರುಣೇಂದುಮೌಳಿ (ನಾ). ಬಾಲಚಂದ್ರನನ್ನು ತಲೆಯಲ್ಲಿ ಧರಿಸಿದವನು ; ಶಿವ : ತರುಣೇಂದು ಮೌಲಿ[ಪಾಠಾಂ.೪]ಯಂ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದೊಡಿತ್ತನತಿಕರುಣದಿಂದಪರಿಮಿತ ವಸ್ತುವಂ (ಜೈಮಿಭಾ. ೫-೩೬). **ತರುಣೇಂದುಮೌಳಿ**: ಮೇಲಿನ ಪ್ರಯೋಗದ ಪಾಠಾಂತರವನ್ನು ನೋಡಿ. [ತರುಣೇಂದು + ಮೌಲಿ]

ತರುಣೇಂದುಮೌಳಿ 'ತರುಣೇಂದುಮೌಲಿ' ನೋ.

ತರುನಿವಹ (ನಾ). = ತರುಚಯ : ತರುನಿವಹಕ್ಕೆ ತಮ್ಮದಟೆ ತಮ್ಮ ವಿಲಾಸಮೆ . . . ಎಂತು ನೋೞ್ಪಡಂ ನಿರುಪಮಮಾಗಿ ಕಣ್ಗೆ ಕರಮೊಪ್ಪಿದ ಮಾಮ್ರಮಹೀಜರಾಜಿಗಳ್ (ಸುಕುಮಾ. ೪-೪೨). [ತರು$_2$ + ನಿವಹ]

ತರುಬಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಅಡ್ಡಗಟ್ಟು ; ತಡೆದು ನಿಲ್ಲಿಸು : ಅವನು ಮಾಡಿದ ಕಥೆಯನ್ನು ಕುದುರೆಯ ತರುಬಿಸಿ ಹೇಳಲುದ್ಯುಕ್ತಳಾಗುವಳು (ಕನ್ನಜಾ. ೧೧೨). ೨. ಹೊಡೆದಟ್ಟು ; ಓಡಿಸು : ಕೋಪದಿಂದಾ ಚರರ್ಕಳನವಂ ತರುಬಿಸಿ (ಶೀಪರಾ. ೨೬-೨). [ತರುಬು$_1$ (<ತಱುಂಬು$_1$) + – ಇಸು$_3$]

ತರುಬು$_1$ 'ತಱುಂಬು$_1$' ನೋ.

ತರುಬು$_2$ 'ತಱುಂಬು$_2$' ನೋ.

ತರುಮಗು (ನಾ). ಹುಡುಗ ; ಬಾಲಕ.

ತರುವಕ್ಕಳು (ಬಹುವ) : ತರುವಕ್ಕಳ ಕೂಡಿ ನೀರಾಟವ ಹೊಕ್ಕು ಉಟ್ಟುದ ಹೋಗಾಡಿಹನೆಂದು ಬಾಯಬಾಯಕುಟ್ಟಿ ಬ್ರಹ್ಮಪಾಶವೆಂಬ ಕಿಱುಗೆಯನುಗಿದುಕೊಂಡಳು ನಮ್ಮವ್ವೆ (ಅವಚಂ. ೧೯೧-೮೬೫); ಹರುಷದಿಂ[ದ] ಲಿಂಗಪೂಜೆಗೆ ಮನಂ ಬೆರಸುತಂ ಇರೆ ಕೆಲವು ತರುವಕ್ಕಳೋದುತಿರೆ ಕಂಡಲ್ಲಿ ತರುಣನಂ ತಂದೋದ ಕುಳ್ಳಿರಿಸಲು (ಮದಿಕ್ಕಾ. IV, ೧೦೦೦ : ಮೃದುನ ರಾಮಯ್ಯನ ರಗಳೆ). 'ತರುವಲಿ' ಪರಾ. [ತರು? + ಮಗು]

ತರುಮು 'ತಱುಂಬು$_1$' ನೋ.

ತರುಮೊದಲ್ (ನಾ). ಮರದ ಕೆಳಭಾಗ, -ಬುಡ : ಅವಾಗ್ಭಾಗಮೆನೆ ಬುಧ್ನಮೆನಲು ಎಸೆವ ತರುಮೊದಲಕ್ಕು (ಮಂಗರಾ. ೩೨-೨).
[ತರು$_2$ + ಮೊದಲ್]

ತರುರುಹ (ನಾ). ಮರದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟುವಂತಹುದು ; ಪರಾವಲಂಬಿ ಸಸ್ಯ; ಬದನಿಕೆ : "ಮಾರ ತರುತರುಹವೆನೆ [ತರುರುಹವೆನಲು] ಬಂದಣಿಕೆಯಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೪೩-೪೦). [ಸಂ.]

ತರುವಂಗಿ, ತರವಂಗಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಪ್ರಾಣಿ: ತರುವಂಗಿ[ಪಾಠಾಂ. ಕುರಿಗಿ, ತರುವಂದಿ]ಕಾಳ್ಗಿಕ್ಕು ಮುಂಗುಲಿ ಮುಸುವಂದಿ ನರಿ ಬೆಟ್ಟುಗುಱಿ ಗುಮ್ಮ ಮಿಗಗಳ . . . ಪೂತ್ರೈಯ್ದಿದರು (ಸೊಬಸೋ. ೧೧-೫೭); ನರಿ ಹುಲಿಯುಡು ತರುವಂಗಿ ಚಮರಿಮಿಗವೆರಲುಣಿಯಾನೆ ಯುರಸುಮಿಗವೆಂಟಡಿಯುರಡುತಲೆಯ ಪಕ್ಕಿಯಿನೊಪ್ಪಿದುದಾ ದಾರುಣ ಮಪ್ಪಡವಿ (ಜಯುಕಾ. ೧೫-೨೯). **ತರವಂಗಿ:** ತರವಂಗಿ ಸಾರಂಗ ಮೊಲ ಮುಚ್ಚು ಮುಸುಗಳನಿರದೆ ಕೊಂದವು ಜಾಯಿಲಗಳು (ಕುರಾಸಾಂ. ೨೭-೯೦). [?]

ತರುವಂಡಬಾದಿ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು (?): ಸ್ವಸ್ತಿಶ್ರೀ ತರುವಣ್ಣ ಬಾದಿ (ಎಕ. XII, ಮಧ್ಯಗಿ. ೨೭-೧ ; ?). [?]

ತರುವರಿ 'ತರುವಲಿ' ನೋ.

ತರುವರಿಗತನ (ನಾ). ಹುಡುಗತನ; ಹುಡುಗಾಟ: ಅಱಿಸಿ ಓಡಿ ದೆಕ್ಕಟಿಗ ತರುವರಿಗತನವನೆಂದೆಂದು ಬಿಟ್ಟಪೆ ಬಿಟ್ಟಪೆಯಯೆಂದು (ಮಡೀಪು. ೨೫-೩೦). [ತರುವರಿ (<ತರುವಲಿ) + -ಗ$_3$ + -ತನ]

ತರುವಲಿ, ತರಂವರಿ, ತಲಂವರಿ, ತಲುವುರಿ (ನಾ). ೧. ಚಿಕ್ಕ ಪ್ರಾಯದವನು; ಬಾಲಕ; ಹುಡುಗ: "ತರುವಲಿಯೆನೆ ತರಳಂ" (ಭಾರನಿ. ೫೪): ಕರುಣದಿನೆಮ್ಮಂ ತಾಯ್ವೊಲ್ ತರುವಲಿಗಳನೆಯ್ದೆ ನಡಪಿದಜ್ಜರ್ ನೀಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧೧-೪೮); ತರುವಲಿಯು ತಲೆಯು ಕಿರೀಟಮನಾಲಿಕಲ್ಲ ಮಟಿ ಕೊಂಡುದೆಂಬಂತೆ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧-೫೫೮): ಬೆರಕಿಗೆ ಪೇಸುವಳ್ ಬೊಜಗರಪ್ಪರ ನಂಟರೊಳಂಗಹೀನರುಂ ತರುವಲಿ ಗಂಡರುಂ ಮನೆಗೆ ಬಂದೊಡೆ ನಾಣ್ಚುವಳ್ (ಲೀಲಾವ. ೨-೫೦); ಉಲಿವ ತರುವಲಿಗಳೆಲ್ಲ ಗಿಳಿವಿಂಡುಗೆಡೆದಿಹರು ಅಱಿಯದ ಮೌನಿಯ ಮುಕ್ತಿಯದೇನೋ (ಅವದಂ. ೧೭೭-೭೯೩); ತೊಲತೊಲಗು ತರುವಲಿಗೆ ರಣವಿದು ಸುಲಭವೇ (ಕುವ್ಯಾಕ. ४-೧೨); ಕಿಱುಕುಳರಂ ತರುವಲಿಗಳಂ ತಱುಂಬಿ ಗೆಲ್ವೊಂದು ಗೆಲ್ಲಮೆ ಪೊಲ್ಲಮೆಯಾಗದೇಂ ನಿಮಗೆ? (ರಾಮಾಶ್ವ. ೧೪೫-೦೩). ೨. ಬಾಲಿಕೆ; ಹುಡುಗಿ; ತರಳೆ: ತರುವಲಿಗೆ ಕಲಿಸಿದಳು ಮುದಿಸೂಳೆ ಹುಲಿಮಱಿಗೆ ಬೇಂಟೆಯುಂ ಕಲಿಸುವಂತೆ (ಹಡಸಾ. ४-೨೦); ಎಲಗೆ ತರುವಲಿ ಮೂಲಹಾಲಂ ಸಲೆಯುಭವನಿಂದೇಕೆಪೊಲ್ಲನು (ಬಸವು. ೧೪-೩೦): ಎಲೆ ತರುವಲಿ ಬಟ್ಟಲ ಪಾಲ್ಗಳಕೊಕ್ಕುದೊ ನೀನೆ ಪೀರ್ದೆಯೋ ಪೇಳಿದನು (ವೃಷವಿ. ೯-೮೮). ೩. ತಬ್ಬಲಿ; ಅನಾಥ ವ್ಯಕ್ತಿ; ಪರದೇಶಿ: ಊರವರೆಲ್ಲಮಿಂತೆಂದರೀ ತರುವಲಿ ನಮ್ಮೂರೊಳಿರೆ ನಮಗೆ ಸಾವುಂ ಕೇಡುಮಮೋಘಮಕ್ಕುಂ (ವಡ್ಡಾರಾ. ೬೭-೧೮):ತರುವಲಿಯಾಗಿರ್ಪ ನಿಪ್ಪುರ ದುಃಖಮನೆಯ್ದುವರ್ದರಿದ್ರತೆಯಿಂದಂ ಪಿರಿದಪ್ಪ ನೋವನೆಯ್ದುವರ್ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೭-೧೮೫). **ತರುವರಿ:** ೧. ಕರದ ಪಿರಿದಪ್ಪ ತರುವಿಂ ತರುವರಿ [ಪಾಠಾಂ. ಲಿ]ಯುಂ ತದೆದುಮೊದೆದುಮಂತಕವದನಾಂತರದೊಳ್ ತೂಂತದೆ ಟಕ್ಕಂ ಪೊರೆದಪೊಲ್ (ವರ್ಧಪು. ೨-೫೨); ಮುರಮಥನ ಚಿತ್ತೈಸಿದೈ ತರುವರಿಯ ಸಾಭಿಪ್ರಾಯವಾಕ್ಯಸ್ಪುರಣವನು (ಕುವ್ಯಾಕ. ೨೦-೨೮). ೩. ಕಾಡೊಳಗಾರ ಮಗನೆಂದಱಿಯದೆಳೆಶಿಶುವು ಪೊರೆಯವೇಲ್ದೆನಗಿತ್ತ ನೀನಾ ತರುವರಿಯುು ಕಡುಕೊಬ್ಬಿ ಜವ್ವನಭರದಿ ತನ್ನನೆ ಹಿಡಿದನೆಂದಳು ತೋಱಿದಳು ಮೈಯ (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೨೯-೨೦). **ತಲುವರಿ:** ೧. ತೊಲಗೆಲವೊ ತಲುವರಿಗೇಕೆ ರಣವಿದು ಹಲಬರು ಓಂದೆ ಸೊಕ್ಕಿನಲೀ ನೆಲೆಗಟ್ಟುಹೋದರು (ದೇವಾಂಪು. ४-೧೩೨); ತಲುವರಿಗಳಲ್ಲಿ ಕಂಡಾ ಲಿಂಗಮಂ ಕಡೆಗೆ ತೊಲಗ ಮಡಗಲು ಬಂದು ತಡಕಿ ನೋಡಲು ಲಿಂಗ ಕಲದೊಳಿರೆ ಕರದಲ್ಲಿ ತಕ್ಕೊಂಡು (ಗುರುಬಾ. ೫-೭४). **ತಲುವುರಿ:** ೧. ತಲುವುರಿ ನಮಗೆಂದು ನಂದಗೋಪ ಗೋಪಿ ತಿಳಿದು ನಿನ್ನ ಪೂಜಿಸಲಿಲ್ಲವಯ್ಯಾ (ತೀರ್ಥಮ. ೮೨).

ತರುವಲಿತನ, ತಲುವರಿತನ (ನಾ). ಹುಡುಗತನ; ಹುಡುಗಾಟಿಕೆ; ಎಳಸುಂತನ: ಸದ್ಧರ್ಮಮನುಂ ಮಱೆಯದೆ ಸನ್ಮಾರ್ಗಿಮತಮಂ ತರುವಲಿತನದಿಂದಮೇಟಿಸದೆ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧೨-೫೯); ಇನಿಯುಂ [illegible] ತರುವಲಿ[ಪಾಠಾಂ. ತೆರವಲ್ಲ]ತನಕ್ಕ ಕಡುಮುಳಿದು (ಶೃಂಗಾರ. ४-೪೩); ಸಾಕು ತರುವಲಿತನದ ಮಾತುಗಳೇಕೆ ಗರುವರ ಮುಂದೆ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೫-೪೩): ನರ ತರುವಲಿತನವ ಕೈವಿಡಿದನೀಯುಪರಾಧಮಂ ಕ್ಷಮಿಸು (ಕೋಗಯು. ೧೭-೭೩); ಏನೆಂಬೆನೀ ತರುವಲಿತನದ ನಿಮ್ಮ ನುಡಿಗಂ ನಡೆಗಂ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೦೨೭-೫). **ತಲುವರಿತನ:** ಎಲೋ ಕೃಷ್ಣ ಎಂದರೆ ಬೆದರಿ ಓಡಿ ಪೋಗಿ . . . ತಲುವರಿತನದಿಂದ ಕ್ರೀಡೆಯಾಡುತಲಿರೆ (ವಿಷ್ಣೋಸು. ೧೯-೬). [ತರುವಲಿ + -ತನ]

ತರುವಳಿ (ನಾ). (ಮದುವೆಮಾಡಿ) ಹೆಣ್ಣನ್ನು ತರುವಿಕೆ,-ತಂದುಕೊಳ್ಳುವಿಕೆ: ಅಂತಹ ಮನೆಗಳಿಗೆ 'ಕೊಡುವಳಿ ತರುವಳಿ' ಕೂಡದು ಎಂದು ಮುಂತಾಗಿ ಉಪನ್ಯಾಸ ಕೊಟ್ಟು . . . ಕಳುಹಿಸುತ್ತಿದ್ದಳು (ಬೆಳುಮ. ೨೯); ಒಂದು ವಟಾರದಿಂದ ಇನ್ನೊಂದು ವಟಾರಕ್ಕೆ ಕೊಡುವಳಿ ತರುವಳಿ (ಹೆಣ್ಣು ಕೊಡುವುದು ತರುವುದು) ಉಂಟು (ಹುಟ್ಟಿಹ. ೨೩). 'ಕೊಡುವಳಿ' ಪರಾ. [ತರು$_1$ (<ತರ್) + -ವಳಿ$_1$]

ತರುವಳೆ (ನಾ). ಭಾರಿ ಮಳೆ; ರಭಸದ ಮಳೆ; ಸುರಿಯುತ್ತಿರುವ ಮಳೆ (?): ಬಿಸಿಲ ತಾಪ ಗ್ರೀಷ್ಮದಲಿ ರೂಢಿಸಿದ ತರುವಳೆ ವರುಷದಲಿ ಕಂಪಿಸುವ ಬಲು ಛಳಿ ಹಿಮದಲಾ ಶಿಶಿರದಲಿ ಶರದದಲೀ ಕೆಸಱು ಹೇಸಿಕೆಯಾ ವಸಂತದಲೆಸೆವ ಪಲ್ಲವ ಕುಸುಮಫಲ ಭೋಗಿಸುವವರಿಗುಂಟದಕೆ ಸರಿಯೇ ಮಿಕ್ಕ ಋತುಜಾಲ (ತಿಮ್ಮಳ. ೫-೧೨). [ತರು ? + ಮಳೆ (<ಮಱೆ)]

ತರುವಾಯ$_1$ 'ತಱುವಾಯ್' ನೋ.

ತರುವಾಯು$_2$ 'ತಱುವಾಯು'$_2$ ನೋ.

ತರುವಾಯಿ 'ತಱುವಾಯ್' ನೋ.

ತರುವಾಯೆ 'ತಱುವಾಯು$_2$' ನೋ.

ತರುವೋಜ (ನಾ). [ಛಂದ] ಒಂದು ಬಗೆಯ ಪದ್ಯಜಾತಿ; ಚೌಪದಿ: ಇದರ ರೀತಿ ಅದ್ದಂಕಿಯ ಪಂಡರಂಗನ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ (ಕ್ರಿ. ಶ. ಸು. ೮೪೪) ಕಾಣಬರುವ "ತರುವೋಜ" ಎಂಬ ಪದ್ಯರೂಪದಲ್ಲಿ ಗೋಚರವಾಗುತ್ತದೆ. ತರುವೋಜದಲ್ಲಿ ಸಮಾನವಾದ ನಾಲ್ಕು ಪಾದಗಳುಂಟು (ಸಮಾಲೋ. ೨೦೮). [? ತೆಲು. ತರುವೋಜ]

ತರುವ್ರಾತ (ನಾ). ಮರಗಳ ಗುಂಪು,-ಸಮೂಹ: ಪಶ್ಚಿಮಪಾಶಾನಿಳ ಪಾತೋಜ್ಜೃಂಭಿತಂ ಬಂದುದು ವಿರಹಿತರುವ್ರಾತಮಂ ಪರ್ವುವುಗ್ರಾನಳ ನೆಂಬಂತಬ್ದಕಾಲಂ (ಚಂದ್ರಪು. ४-೨೯). [ತರು$_2$ + ವ್ರಾತ]

ತರುಶಿಫೆ (ನಾ). ಮರದ ಬಿಳಿಲು: ಅಂತೆಯ್ದಿ ತರುಶಿಫೆಯಂ ಪಿಡಿದದರ್ವನ ನಲ್ಲಿರ್ಪುದೊಂದು ಕಪಿ ಕಂಡು ಬೇಗಮಿದಿರಂ ಬಂದು ಅಂಜದಿರೆಂದು ಕೈಯಂ ಪಿಡಿದು ತೆಗೆವುದುಂ (ಪಂಚತಂ. ೧೦೭-೨೦). [ತರು$_2$ + ಶಿಫೆ]

ತರುಷಂಡ (ನಾ). = ತರುವ್ರಾತ: ಗಿರಿಶಾದ್ರೀಂದ್ರದ ಪೂರ್ವೋತ್ತರದಿಶೆಯೊಳ್ ಕಾರ್ಮುಗಿಲ್ಗಳೆಱಗಿದುವೆನೆ ಕಾರಿರುಳೆಳಸಿತನೆ ಕಱಂಗಿದ ತರುಷಂಡಮನವನಿಪಾಲತನಯಂ ಕಂಡಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೬೩೨): ಮಹಾಕಟಕಂ ನಡೆವುತ್ತವಕ್ಕೆ ಪಕ್ಕಾಗಿ ಜಗಕ್ಕೆ ಬೀಱಿದುವು ಪೆಂಪಂ . . . ಅನೇಕ ರಮ್ಯತರುಷಂಡಮನೇಕನದೀನದಾಂತಿಕಾಭೋಗಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೫-೪೭). [ತರು$_2$ + ಷಂಡ]

ತರುಸಾರ (ನಾ). ಮರದ ಚೇಗು,-ತಿರುಳು: "ಕಚ್ಚು-ತಂತುವಾಯ ಕ್ರಿಯಾಯಾಂ (ನೆಯ್ಗೆಯ ಕೆಲಸ), ತರುಸಾರೇ ಚ (ಚೇಗು)" (ಶಮಧಾ). [ತರು$_2$ + ಸಾರ$_3$]

ತರುಹ (ನಾ). ತರುವಿಕೆ : ಸಾಧಕನವನೊಬ್ಬ ನೇತ್ರುವಟ್ಟೆಯುನುಟ್ಟುಕೊಂಡು ಸೂತ್ರಧಾರಿಯುನಜಿಸುತ್ತ ಬಂದನಯ್ಯಾ ಕರೆಯಿರೈ ಕರೆದು ತೋಱಿಸಿರೈ ತರಿ[ರು]ಹಕ್ಕೆ ನೆರೆಹಕ್ಕೆ ಹೊಱಗಾದನು (ಸರ್ವವ. ೨೮-೧೩೩) : ದೂರದಲ್ಲಿರ್ದುದಂ ಹತ್ತಿರಕ್ಕೆ ತರುಹ (ಪ್ರತ್ಯಾಹಾರ, ಉಪಾದಾನ) (ನಾಚಿರಾ. ೬). [ತರು$_1$ (<ತರ್) + - ಹ$_2$]

ತರೆ 'ತಱು$_1$' ನೋ.

ತರೆಯು 'ತಱು$_3$' ನೋ.

ತರ್ಕ (ನಾ). ೧. ಊಹೆ; ಅನುಮಾನ; ಕಲ್ಪನೆ: "ಅನುಮಾನಮೂಹಮೆನೆ ತರ್ಕಮಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೮-೧೦) ; ತರ್ಕವೆಂದರೆ ಊಹೆ; ಯಾವುದಾದರೊಂದು ಅಂಶದಲ್ಲಿ ಕಾರಣೋಪಪತ್ತಿ ಚಿಂತೆ (ಹಿಂದಸಾ. ೧೧೭) ; ಈ ವಾದ–ವಿವಾದಗಳಿಗೆ, ಖಂಡನೆಮಂಡನೆಗಳಿಗೆ ತರ್ಕ ಊಹೆಗಳಿಗೆ ಕೊನೆ ಮೊದಲಿಲ್ಲ (ದ್ರಾವಿವಿ. ೪೯). ೨. ಪರ್ಯಾಲೋಚನೆ; ವಿಚಾರ. ೩. ಚರ್ಚೆ ; ವಾದವಿವಾದ : "ತರ್ಕಯತಿ–ತರ್ಕಿಸಿದಪುದು ; ತರ್ಕಃ–ವಿವಾದಂ" (ಶಾಶಕ್ರಿ. ೨೮೧) ; ತರ್ಕ ಮಾಡುವವ ಮೂರ್ಖನಿಂದ ಕಡೆ (ಗಾದೆ). ೪. ಒಂದು ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಅರ್ಥಕ್ಕೆ ಅಥವಾ ಅನ್ವಯಕ್ಕೆ ಅವಶ್ಯವಾಗಿರುವ,ಬಿಟ್ಟುಹೋಗಿರುವ ಪದಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸುವಿಕೆ ; ಅಧ್ಯಾಹಾರ ಪೂರೈಕೆ ; ೫. ಕಾರಣ ; ಉದ್ದೇಶ ; ಹೇತು ; ಮೂಲ. ೬. = ತರ್ಕಶಾಸ್ತ್ರ : ವಿದಿತ ವ್ಯಾಕರಣದ ತರ್ಕದ ಸಿದ್ಧಾಂತದ ವಿಶೇಷದಿಂ ತ್ರೈವಿದ್ಯಾಸ್ಪದರೆಂದೀ ಧರೆ ಬಣ್ಣಿಪುದು ದಿವಾಕರನಂದದೇವಸಿದ್ಧಾಂತಿಗಳಂ (ಸುಕುಮಾ. ೧-೩೮) : ಮೇಣಖಿಳ ಸಿದ್ಧಾಂತ ಶಾಸ್ತ್ರ ಪುರಾಣ ತರ್ಕಂಗಳಿಗೆ ನಿಜವಂ ಕಾಣಿಸದೆ ಸೂಕ್ಷ್ಮದೊಳೆಸೆವುತಿಹ ಲಿಂಗ ಸನ್ಮೂರ್ತಿ (ಬಸಪು. ೫೦-೭೦). ೭. ಅಪೇಕ್ಷೆ : ೮. ನೈಯಾಯಿಕರು ಹೇಳುವ ಹದಿನಾರು ಪದಾರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು: ಗೌತಮೋಕ್ತ ನ್ಯಾಯವು ಪ್ರಮಾಣ, ಪ್ರಮೇಯ . . . ತರ್ಕ ನಿರ್ಣಯ . . . ನಿಗ್ರಹಸ್ಥಾನಂಗಳೆಂಬ ಷೋಡಶ ಪದಾರ್ಥಂಗಳಂ ನಿರೂಪಿಸುತ್ತಲಿ (ವಿವೇಕ. ೧೦) : ತರ್ಕ ಎಂದರೆ ವ್ಯಾಪ್ಯವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸುವುದರಿಂದ ಉಂಟಾದ ವ್ಯಾಪಕದ ಆರೋಪ (ಭಾತತ್ತ್ವ. ೭೪೪): ನ್ಯಾಯದರ್ಶನದಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಾಣ . . . ತರ್ಕ ನಿರ್ಣಯ . . . ನಿಗ್ರಹಸ್ಥಾನ ಎಂದು ಹದಿನಾರು ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ನಿರೂಪಿಸಿರುವರು (ಹಿಂದಸಾ. ೧೧೨); "ಶಾಂಕ್ಷೆಯೊಳು ವಿತರ್ಕದೊಳೂಹೆಯೊಳು ತರ್ಕ ಶಬ್ದಮಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೧೫೩-೫೮) ; "ಶಂಕ್ಷೆ ವಿಚಾರಮೂಹ ಸಂಪಾದಿತಕರ್ಮಮೆಂಬಿನಿತು ತರ್ಕಮೆನಿಕ್ಕು" (ನಾನಾರ. ೦೪೯). [ಸಂ.]

ತರ್ಕಕ (ನಾ). = ತರ್ಕಜ್ಞ. [ಸಂ.]

ತರ್ಕಜ್ಞ (ನಾ). ತರ್ಕಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ಬಲ್ಲವನು: ಕವಿ ಪ್ರಕರದಿಂ ತರ್ಕಜ್ಞರಿಂ ಶಬ್ದವಿದ್ಯೆಯೊಳಬ್ಜಾಸನಕಲ್ಪರಪ್ಪ ವಿಳಸದ್ಭೂದೇವರಿಂ ದೇವತಾಲಯದಿಂದೊಪ್ಪುವ . . . ಉಜ್ಜೈನಿಯನೆಯ್ದಿ ಬಾದನಜಿತಂ(ಪಂತಕಂ. ೧೯೩-೧೫) : ತಜ್ಞಪ್ರರೀಕ್ಷಿಸಲು ಶಬ್ದಜ್ಞಂ ಶಾಸ್ತ್ರಜ್ಞನವಿಳ ತರ್ಕಜ್ಞಂ . . . ಶ್ರೀರಾಜಗುರು ಕಳೇಶ್ವರದೇವಂ (ಎಾಸಪ. ೯೨ ; 1179). [ಸಂ.]

ತರ್ಕತಂತ್ರ (ನಾ).=ತರ್ಕಶಾಸ್ತ್ರ : ಮುಕುತಿಯಿದಱೊಳು ಕರತಳಾಮಳಕಭರಿತ ಬೊಮ್ಮದ ಸುತ್ತುಗೊಳಸನು ಸರಿದ ಠಾವೀ ತರ್ಕತಂತ್ರದ ತರದ ಮುಕುತಿಗೆ ತೊಳಸುಗೊಳ್ಳದ ಠಾವಲಾ (ಕುವ್ಯಾಉ. ೧-೨೨): ಆದಿಯಾಧಾರಗಳಿಲ್ಲದಂದು ನಾದಬಿಂದುಕಳೆಗಳಿಲ್ಲದಂದು ವೇದಶಾಸ್ತ್ರಾಗಮ ತರ್ಕತಂತ್ರಗಳಿಲ್ಲದಂದು . . . ಅಖಂಡೇಶ್ವರಾ ನಿಮ್ಮ ನೀವಱಿಯದೆ ಅನಂತಕಾಲವಿರ್ದಿರಂದು (ಅಖಂಡೇ. ೧-೧). [ತರ್ಕ + ತಂತ್ರ]

ತರ್ಕಬದ್ಧ (ಗು). ೧. ತರ್ಕಕ್ಕೆ ಒಳಪಟ್ಟಿರುವ ; ನ್ಯಾಯಸಮ್ಮತವಾದ. (ನಾ). ೨. ನ್ಯಾಯಸಮ್ಮತವಾದುದು : ಈ ಸಿದ್ಧಾಂತ ತರ್ಕಬದ್ಧವಲ್ಲ (ಜುಕ್ಕಾರ. ೯೭, ಟಿಪ್ಪಣಿ). [ತರ್ಕ + ಬದ್ಧ]

ತರ್ಕಮತ (ನಾ). ತರ್ಕಶಾಸ್ತ್ರದ ಅಭಿಪ್ರಾಯ: ಈ ಅಕ್ಷರಗಳಿಗೂ ಧ್ವನಿಗೂ ಆಶ್ರಯ ಆಕಾಶವೆಂದು ತರ್ಕಮತ (ಹಿಂದಸಾ. ೧೧೨). [ತರ್ಕ + ಮತ]

ತರ್ಕಯಿಸು 'ತಟ್ಕೈಸು' ನೋ.

ತರ್ಕಯುಕ್ತಿ (ನಾ). ತರ್ಕಶಾಸ್ತ್ರದ ತಂತ್ರ,–ಉಪಾಯ : ಭೃಗುದಧೀಚಾದ್ಯರ ಮಹೋದ್ಧತ ಶಾಪ ಶಕ್ತಿಯು ನಿರತ ಗೌತಮ ಮುಖ್ಯರತುಳಿತ ತರ್ಕಯುಕ್ತಿಗಳು (ಬಸಪು. ೫೩-೫). [ತರ್ಕ + ಯುಕ್ತಿ]

ತರ್ಕರಸಿಕ (ನಾ). ತರ್ಕದಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತಿಯುಳ್ಳವನು·; ತರ್ಕದಲ್ಲಿ ಸಂತೋಷಪಡುವವನು : ಅರಿಸ್ಟಾಟಲನು ಕೇವಲ ತರ್ಕರಸಿಕ, ಸ್ವಸೂತ್ರಾವಲಂಬಿ ಎನ್ನುವುದನ್ನು ಒಪ್ಪಲಾಗುವುದಿಲ್ಲ (ಅರಿಶಾ. ೩೧). [ತರ್ಕ + ರಸಿಕ]

ತರ್ಕವರಿಷ್ಠ (ನಾ). ತರ್ಕಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ನಿಪುಣ ; ತರ್ಕಶಾಸ್ತ್ರ ಪಾರಂಗತ : ಕವಿತಾಪಿತಾಮಹರ್ತರ್ಕವರಿಷ್ಠರ್ವ್ಯಾಕ್ರಗಚ್ಛದೊಳ್ ಪೆಸರ್ವ್ವಡೆದರ್(ಎಕ. II. ೬೯-೨೩ ; 1100). [ತರ್ಕ + ವರಿಷ್ಠ]

ತರ್ಕವಾದ (ನಾ). ತರ್ಕಬದ್ಧವಾದ ಚರ್ಚೆ,–ವಾದ : ಹದಿನೆಂಟು ಸಾವಿರ ಹೆಂದದಾರುಹತರು ಕಡಗಿ ನಡೆತಂದು ತರ್ಕಿಸಿ ತರ್ಕವಾದಕ್ಕೆ ಱದೇ ಸೋಲ್ತು ನಿಂದು (ಬಸಪು. ೫೦-೨೩). [ತರ್ಕ + ವಾದ$_3$]

ತರ್ಕವಿದ್ಯೆ (ನಾ). = ತರ್ಕಶಾಸ್ತ್ರ : ರಣರಹಸ್ಯಜ್ಞಾನಿಗಳು ವಿಗೆ ಮಣದರಿಂದ್ರಿಯವಶಕೆ ರಿಪುಭಟಗಣ ವಿವಾರಣ ತರ್ಕವಿದ್ಯಾವಿತರಾಗಿಗಳು (ಕುವ್ಯಾಧೀ. ೭-೧೦). [ತರ್ಕ + ವಿದ್ಯೆ]

ತರ್ಕವಿವಾದ (ನಾ). = ತರ್ಕವಾದ : ವೇದ ವೇದಾಂತಾದಿ ಸಿದ್ಧಾಂತಾದಿ ತರ್ಕವಿವಾದದಿಂ ಸಂಪಾದಿಸುತ್ತಾ . . . ವಿಧಿಯುಕ್ತ್ಯಾದಿಗಳಿನೊಡಬಡಿಸುತಂ (ಬಸಪು. ೫೦-೧೨). [ತರ್ಕ + ವಿವಾದ]

ತರ್ಕವಿಸು 'ತಟ್ಕೈಸು' ನೋ.

ತರ್ಕಶಾಸ್ತ್ರ (ನಾ). ಷಡ್ದರ್ಶನಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ತರ್ಕದ ನಿಯಮಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಶಾಸ್ತ್ರ ; ಆನ್ವೀಕ್ಷಿಕೀವಿದ್ಯೆ ; ನ್ಯಾಯಶಾಸ್ತ್ರ : ತರ್ಕಶಾಸ್ತ್ರದಲೆಸೆವ ವಾಕ್ಯಗಳಕ್ಕಜಗಳೆಂದನ್ಯರನು ಹಿಂದಿಕ್ಕಿ (ಗಗಕಾ.೦೩-೦೯): ಈ ತರ್ಕಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಚೀನ ತರ್ಕ, ನವೀನ ತರ್ಕ ಎಂಬ ಎರಡು ವಿಭಾಗವಿರುವುದು (ಹಿಂದಸಾ. ೧೧೩). [ತರ್ಕ + ಶಾಸ್ತ್ರ]

ತರ್ಕಶುದ್ಧಿ (ನಾ). ವಾದಕ್ರಮದಲ್ಲಿಯ ಶುದ್ಧತೆ,–ನಿರ್ದುಷ್ಟತೆ ; ವಾದದಲ್ಲಿ ದೋಷವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ : ಆ ಉತ್ತರಗಳ ತರ್ಕಶುದ್ಧಿಯನ್ನು ಪರೀಕ್ಷಿಸುತ್ತ ಅವನ ದಾರಿ ಸಾಗುತ್ತದೆ (ದೂರಸ. ೨೮೨). [ತರ್ಕ + ಶುದ್ಧಿ]

ತರ್ಕಸಂಬಂಧಿ (ಗು). ತರ್ಕಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ; ವಾದಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ : (Dialectical. ಪಾರಿನಿ. ೨೯). [ತರ್ಕ + ಸಂಬಂಧಿ]

ತರ್ಕಸರಣಿ (ನಾ). ವಾದಿಸುವ ರೀತಿ : ತರ್ಕಸರಣಿಯಿಂದ ಮಾಸ್ತರರಿಗೆ ಸಮಾಧಾನವಾಗಲಿಲ್ಲ (ಮೂರುದಾ· ೮೦); ಇನ್ನು ನಾಲ್ಕುವರ್ಷ ಮದುವೆಯಾಗದೆ ಇದ್ದಿದ್ದರೆ ಏನು ಹಾನಿ ? ಎಂಬುದು ಅವರ ಆಗಿನ ತರ್ಕಸರಣಿ (ವಾತ್ಸಲ್ಯ. ೫೦). [ತರ್ಕ + ಸರಣಿ]

ತರ್ಕಸಾಧಕ (ನಾ). ತರ್ಕದಿಂದ ಸಾಧಿಸುವವನು ; ವಾದ ಮಾಡುವವನು : ಭಂಟನಹೆ ಭಕುತರಿಗೆ ನೆನೆವರು ನಂಟರೆಮಗೊಲಿದಂತೆ ಪೊಗಳಿದರೆಂಟುಮಡಿ ಹಿಗ್ಗುವೆವು ಮೆಚ್ಚೆವು ತರ್ಕಸಾಧಕರ (ಕುವ್ಯಾಉ.೫-೮). [ತರ್ಕ + ಸಾಧಕ]

ತರ್ಕಸಿದ್ಧಾಂತ (ನಾ). ತರ್ಕಶಾಸ್ತ್ರದ ಸಿದ್ಧಾಂತ ; ತರ್ಕದಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾಗುವ ಅಭಿಪ್ರಾಯ : ವೇದಕ್ಕೂ ವಕ್ತೃವಿನ ಅಭಿಪ್ರಾಯವೆಂಬ ತಾತ್ಪರ್ಯ ಇರಬೇಕಾದರೆ ಪರಮೇಶ್ವರನೇ ವೇದವನ್ನು ಹೇಳಿರಬೇಕೆಂದೂ ವೇದ ಪೌರುಷೇಯ, ಇದರಿಂದ ಈಶ್ವರಸಿದ್ಧಿಯೆಂದೂ ತರ್ಕಸಿದ್ಧಾಂತ (ಹಿಂದಸಾ. ೧೧೫). [ತರ್ಕ + ಸಿದ್ಧಾಂತ]

ತರ್ಕಾಭಾಸ (ನಾ). ತಪ್ಪಾದ ತರ್ಕ : (ಮೋಸಗೊಳಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಹೂಡಿದ) ಕೂಟತರ್ಕ, ಕುತರ್ಕ, ತರ್ಕಾಭಾಸ, ಸತ್ಯಾಭಾಸ (Sophism. ಇಂಕನ್ನ.). [ತರ್ಕ + ಆಭಾಸ]

ತರ್ಕಾರಿ₁ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ ; ತಕ್ಕಿಲೆ : "ಜಯಾ, ಜಯಂತೀ, ತರ್ಕಾರೀ, ನಾದೇಯಾ, ವೈಜಯಂತಿಕಾ ಈ ತಕ್ಕಿಲೇ ಗಿಡ, ತಗ್ಗೀಸೊಪ್ಪಿನ ಗಿಡ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೧೧). [ಸಂ. ತರ್ಕಾರೀ]

ತರ್ಕಾರಿ₂ 'ತರಕಾರಿ' ನೋ.

△ **ತರ್ಕಿಲ್** 'ತಕ್ಕಿಲ್₂' ನೋ.

ತರ್ಕಿಸು₁ 'ತಟ್ಕಿಸು' ನೋ.

ತರ್ಕಿಸು₂ (ಕ್ರಿ). ೧. ಊಹಿಸು ; ಆಲೋಚಿಸು ; ವಿಚಾರಮಾಡು : ಚಳುಕಿಯನೆ ಶಿಂಶುಮಾರಂ ಕುಳೀರಮದು ಕರ್ಕಿ ತರ್ಕಿಸಲ್ ಕರ್ಕಟಕಂ (ವಸ್ತುಕೋ. ೨೩-೭) : ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ವಸ್ತುಗಳ ಖರೀದಿಗಾಗಿಯೆ . . . ಕಳುಹಿಸಿರಬಹುದೆಂದು ಶೇಟಜಿ ತರ್ಕಿಸಿದ್ದರು (ರಕ್ತಗೋ. ೨೧) : ಮೊದಲನೆಯದು ಕಾರ್ಯಕಾರಣವನ್ನು ತರ್ಕಿಸುವ ಬುದ್ಧಿಶಕ್ತಿ (ಇಸ್ಲಾಂಸಂ. ೨೩೫). ೨. ತರ್ಕಮಾಡು ; ವಾದಮಾಡು ; ಚರ್ಚಿಸು : ವೇದಾಂತ ಸಿದ್ಧಾಂತ ಪ್ರಮಾಣ ಶಾಸ್ತ್ರಂಗಳನೋದಿ ತರ್ಕಿಸುವ ಪಂಡಿತರ್ಕಳೊಡನೆ ತೊಡರ್ದು ನಂಡಿದು ಸದುತ್ತರಂಗುಡುತಿರ್ಪ ಶುಕಶಾರಿಕಾನಿಕಾಯಂಗಳುಮಂ (ಪಂಚತಂ. ೧೧೮-೭) ; ತರ್ಕ ತರ್ಕಿಸಲರಿಯದೆ ಅತರ್ಕ್ಯಲಿಂಗವೆಂದು ಮಸಂಗೊಳ್ಳವು (ಬಸವ. ೯೫೨); ನೀನೊಡೆಯನೆಂದರಿದೀಶ್ವರ ನಿಮ್ಮನರ್ಚಿಸುತ್ತಿರದಿರದಲ್ಲರೊಳ್ ಮಥಿಸಿ ತರ್ಕಿಸಿ ನೋಯಿಸಿ ನೋಯುತುಂ (ಪಂಪಾಶ. ೭೩). [ತರ್ಕ +–ಇಸು₃]

ತರ್ಕಿಸು₃ (ಕ್ರಿ). (?) : ತರ್ಕಿಪ ಬಗದಾರಿಯ ಕೂಡೆ ಬಹ ಕೊಳರ್ವಕ್ಕಿಯ ಕೆಲದಾಡಿಸುತ ದಿಕ್ಕಿಗೆ ಪೆಸರಾಂತ ಸಿಪಿಲೆಗೆ ಕವಳವನಿಕ್ಕಿ ಕಾದಿಸುತಿರ್ದ ಮದನ (ಮೋಹತ. ೫-೩೫). [? + – ಇಸು₃]

△ **ತರ್ಕು** 'ತಕ್ಕು₂' ನೋ.

ತರ್ಕುಮೆ (ನಾ). ತರುವಿಕೆ ; ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಬರುವಿಕೆ : ತರ್ಕುಮೆ, ತರ್ಕುಮೆಗಳ್ ; ಬರ್ಕುಮೆ, ಬರ್ಕುಮೆಗಳ್ (ಶಬ್ದಾನು. ೫೭೨ ಪ್ರಯೋ). P ಕೆಲವೆಡೆಯಲ್ಲಿ ಧಾತು ಮತ್ತು ಪ್ರತ್ಯಯದ ನಡುವೆ 'ಕು' ಎಂಬ ಆಗಮವು ಬರುತ್ತದೆ. [<ತರ್ + – ಮೆ₁]

ತರ್ಕೆ 'ತಟ್ಕೆ' ನೋ.

ತರ್ಕೆಯ್ಸು 'ತಟ್ಕೈಸು' ನೋ.

ತರ್ಕೈಸು 'ತಟ್ಕೈಸು' ನೋ.

△ **ತರ್ಗಿ** 'ತಗ್ಗಿ₁' ನೋ.

ತರ್ಗಿಸು 'ತಟ್ಗಿಸು' ನೋ.

ತರ್ಗು₁ 'ತಟ್ಗು' ನೋ.

ತರ್ಗು₂ 'ತಗ್ಗು₂' ನೋ.

ತರ್ಗೊತ್ತು 'ತಗ್ಗೊತ್ತು' ನೋ.

ತರ್ಜನ (ನಾ). ೧. ಹೆದರಿಸುವಿಕೆ ; ಬೆದರಿಸುವಿಕೆ. 'ತರ್ಜನೋಕ್ತಿ' ಪರಾ. ೨. ನಿಂದಿಸುವಿಕೆ ; ಅವಹೇಳನ ಮಾಡುವಿಕೆ ; ಹೀಯಾಳಿಸುವಿಕೆ ; ದೂಷಣೆ : ದಂಡನ ಖಂಡನ ತಾಡನ ಪೀಡನ ಗರ್ಜನ ತರ್ಜನಾದಿಗಳನೆಯ್ದು ನಿಲಲೆಡೆಯಿಲ್ಲದೆ (ಅಜಿಪು. ೧೧–೧೦ ವ) ; ಬಾರಿಪ ನಿಮ್ಮ ತರ್ಜನದಿನೀ ಜನದೊಂದುಲಿ ಮಾಣ್ಗೆ (ಪುಷ್ಪಪು. ೭-೩೫). [ಸಂ.]

ತರ್ಜನನಿರತ (ನಾ). ನಿಂದಿಸುವುದರಲ್ಲಿ ನಿರತನಾದವನು,–ಆಸಕ್ತನಾದವನು : ತರ್ಜನನಿರತರಪ್ಪ ದುರ್ಜನರಂ ಬಾರಿಸಿ (ಶಾಂತಿಪು. ೭–೨೫ ವ). [ತರ್ಜನ + ನಿರತ]

ತರ್ಜನಿ (ನಾ). ಗದರಿಸಲು ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಬೆರಳು ; ಕೈಯ ಹೆಬ್ಬೆರಳಿನ ಪಕ್ಕದ ಬೆರಳು ; ತೋರುಬೆರಳು : ಅತಿ ಲಲಿತತರ್ಜನೀ ತರ್ಜಿತ ಪರಿಜನೆಯರ್ (ಆದಿಪು. ೭-೧೧) ; ಸುರಧಾತ್ರಿಯು ತರ್ಜನಿಯುಂ ಬೆರಲ್ಗಳಿಂ ಪಿಡಿದು . . . ತತ್ತರುಣಂ ಮರಕತಕುಟ್ಟಿಮದ ಮೇಲೆ ದಟ್ಟಡಿಯಿಡುವಂ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೧೩-೫೭) ; ಅಂಗುಷ್ಠಕ್ಕೆ . . . ತರ್ಜನಿಯಿನಳೆದು ತಾಂ ಪ್ರಾದೇಶಂ (ವಸ್ತುಕೋ. ೭೯-೧೩) ; ಲೋಟಕ್ಕೆ ಹಾಕಿದ್ದ ಕಾಫಿಯಲ್ಲಿ ತೇಲುತ್ತಿದ್ದ ಒಂದು ಸಣ್ಣ ಕಸವನ್ನು ತರ್ಜನಿಯಿಂದ ತೆಗೆದು, ನೋಡಿ, ಬಿಸಾಡಿದರು (ಕಾನೂರು. ४೩೮) ; ಶಾಲೆಯ ಮೇಷ್ಟರು ತುಂಟ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಯನೆಂದರು ತೋರಿ ತರ್ಜನಿಯ (ಇಂಡಾಪ. ೧೨೧-೯೩). [ಸಂ. ತರ್ಜನೀ]

ತರ್ಜನೆ (ನಾ). = ತರ್ಜನ ೨ : ವೀರಪುರುಷರೆಲ್ಲರೂ ಅಸ್ತ್ರಧಾರಿಗಳಾಗಿ ಕೋಪದಿಂದ ತರ್ಜನೆ ಮಾಡುತ್ತ . . . ಭೀಷ್ಮನನ್ನು ಬೆನ್ನುಹತ್ತಿದರು (ಭೀಷ್ಮಪ. ೨೮). [ಸಂ. ತರ್ಜನ]

ತರ್ಜನೋಕ್ತಿ (ನಾ). ಗದರಿಸುವ ನುಡಿ ; ಬೆದರಿಕೆಯ ಮಾತು : ಅದೆ ವಿಸರತ್ಸಭಾಕಳಕಳಂ ಪ್ರತಿಹಾರಕ ತರ್ಜನೋಕ್ತಿ ತಾನದೆ ಕಳಗೀತನಾದಮದೆ ಮನ್ಮಥನಾಥನ ಬೀಡುದಾಣವಿಂತಿದು ದಿಟಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೧೧–೬೧). [ತರ್ಜನ + ಉಕ್ತಿ]

ತರ್ಜಿತ (ಗು). ೧. ಬೆದರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ : ಅತಿಲಲಿತ ತರ್ಜನೀ ತರ್ಜಿತ ಪರಿಜನೆಯರ್ (ಆದಿಪು. ೭-೧೧). ೨. ನಿಂದಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. (ನಾ). ೩. ಬೆದರಿಸುವಿಕೆ ; ಗದರಿಸುವಿಕೆ : ಮಧುಮಾಸಕೇಸರಿ ವಿಯೋಗಿಗಳೆಂಬ ಮೃಗಂಗಳ ಭಯಂಗೊಳಿಸಿದುದುದ್ಧಕೀರಮದಕೋಕಿಲ ಗರ್ಜಿತತರ್ಜಿತಂಗಳಿಂ (ಶಮದ. ೭೭ ಪ್ರಯೋ). [ಸಂ.]

ತರ್ಜಿತೆ (ನಾ). ೧. ಗದರಿಸಲ್ಪಟ್ಟವಳು. ೨. ತೆಗಳಲ್ಪಟ್ಟವಳು ; ನಿಂದಿಸಲ್ಪಟ್ಟವಳು : ತನ್ನ ತಾನರಿಯದಲೆ ಚಪಲೆ ನೀನಿದಾವ ಕಜ್ಜ ಕುಜ್ಜುಗಂಗೆಯ್ದೆಯೆಂದು ಲಜ್ಜೆಯಿಂ ತರ್ಜಿತೆಯಾದಂತೆಯುಂ . . . ನಿನಗೆ ತರಳತೆಯಿದೆತ್ತಣಿಂ ಬಂದುದೆಂದು ಧೈರ್ಯಮ ಧಿಕ್ಕರಿಸುವಂತೆಯುಂ ಅತಿಲಜ್ಜಿತೆಯಾಗಿ ತನ್ನೊಳಿಂತೆಂದಳ್ (ಕಾದಂಬ. ೭೩). [ಸಂ. ತರ್ಜಿತಾ]

ತರ್ಜಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಗದರಿಸು ; ಬೆದರಿಸು : ಪಿರಿದೆನಿಪ ಭರದೆ ನಡೆಯಲ್ ಘುರುಘುರಿಸಲ್ ಘೋರಘೋಣವಿವರಂ ಕಿ[ಳಿಬಬ್ಬರದಿಂ] ತೀವಿದು ದಾಶಾಂತರಮಂ ಜವದಿಂದೆ ಗರುಡನಂ ತರ್ಜಿಪವೋಲ್ (ಕಾದಂಪೂ. ४೫೨) : ಅವನು ಮಗನನ್ನು ತರ್ಜಿಸಿ "ಏನು ಮಾತಿದ್ದರೂ ಬೆಳಗಾಗ ಆಡು . . . ರಂಪು ಮಾಡಬೇಡ" ಎಂದನು (ಚಕರಾ. ४೩) ; ಅವರು ಸಾರಸ್ವತ ಪ್ರಾಸಾದದ ಮೊಗಸಾಲೆಯಲ್ಲಿ ಕುಳಿತು, ಕೂಗಿ, ಕರೆದು, ತರ್ಜಿಸಿ, ಗರ್ಜಿಸಿ ಕೈಕೈ ಮಿಲಾಯಿಸುವ ಕಾರಬಾರ ನಡಸುತ್ತಿರುತ್ತಾರೆ (ನಿಬಂಧ. II, ೨೬೧). ೨. ನಿವಾರಿಸು ; ವಿರೋಧಿಸು ; ತಡೆಗಟ್ಟು : "ತರ್ಜಿಸು – ನಿವಾರಣೇ" (ಶಮಧಾ). [ತರ್ಜನ + – ಇಸು₃]

ತರ್ಜುಮೆ (ನಾ). ಒಂದು ಭಾಷೆಯಿಂದ ಇನ್ನೊಂದು ಭಾಷೆಗೆ ಬದಲಾಯಿಸುವಿಕೆ ; ಭಾಷಾಂತರ ; ಅನುವಾದ : ಭಾರತೀಯ ಖಗೋಳ ಗ್ರಂಥಗಳ ಪೈಕಿ ಎಲ್ಲೋ ಕೆಲವು ಮಾತ್ರ ಇಂಗ್ಲಿಷಿಗೆ ತರ್ಜುಮೆಯಾಗಿವೆ (ತತ್ವಪ್ರಾ. ४೮೭) : ಎಷ್ಟಾದರೂ ಭಾವ ತರ್ಜುಮೆಯಾಗಿ ಮಾತಾಗಬೇಕು (ಬಳಜೀ. ೩೯). [←ಅರ. ಹಿಂ. ಮರಾ. ತರ್ಜುಮಾ]

ತರ್ಣಕ (ನಾ). ಆಗ ತಾನೆ ಹುಟ್ಟಿದ ಕರು : "ತರ್ಣಕಾಭಿಧಾನಂ ಸದ್ಯೋಜಾತಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೮೯-೫) ; "ತರ್ಣಕಃ, ವತ್ಸಃ–ಈ ೨ ಹೋ(ಱ)ರಿ" (ಹಲಾಯು. ४४-೦೧೯) ; ಪರಿಯುತ್ತವ್ವಳಿಸುತ್ತುಮಣ್ಣೆಸಗಮೊಂದಿರ್ದಾಡಿ ಮೆಯ್ವೆರ್ಚಿ ಹೂಂಕರಿಸುತ್ತುಂ ಬಿಡೆ ಕಂಡಕಂಡವರ್ಗಳಂ ಬೆನ್ನಟ್ಟುತುಂ ತ[ಪಾಠಾಂ. ಕ]ರ್ಣಕಂ ಬರೆ ಬೆನ್ನೊಳ್ ನಲವಿಂದದಂ ...

ಘ್ರಾಣಿಸುತ್ತುಂ ಪುರೀವರ ವೀಥ್ಯಂತರದೊಳ್ ಮಹಾರಭಸವಂ ಮಾಡಿತ್ತು (ವರ್ಧಪು. ೩-೪); ನಾಲಗೆಗಳಂ ಪರಪಿ ತುದಿಯಲೊಸರುವ ಕಣಗಳ ಜಾಳದಿಂ ತರ್ಣಕಗಳುಪಚರಿಸಿ ಮರುಗುತಳೆವಾಳೆಯುಂದದಿ ಕಂದಿ ಕುಂದಿ ಬಳಲ್ದುಂ ಜೋಲ್ದು ತಾಳಲಾರದೆ ನಡುಗಿ ಮಿಡುಕುವ ಕುರಂಗಗಳ ತಂಡಂಗಳೆಸದಿರ್ದವು (ವಂಕಾರಾ. ೩-೭-೧೩). [ಸಂ.]

ತರ್ತೀಪು 'ತರಿತೀಪು' ನೋ.

ತರ್ದವಾಡಿ, ತರ್ದ್ದವಾಡಿ, ತರದೆವಾಡಿ, ತರ್ದ್ರವಾಡಿ, ತರ್ಧವಾಡಿ (ನಾ). ಒಂದು ನಾಡಿನ ಹೆಸರು; ಈಗಿನ ಬಿಜಾಪುರದ ಸುತ್ತ ಮುತ್ತಣ ಪ್ರದೇಶ: [ಶ್ರೀ]ಮತ್ ತೈಲಪರಸ[ರ್] × × × [ತರ್ದ್ದ] ವಾಡಿ[ಸಾ]ಸಿರವುಮನನುಂಗಜೀವಿತಮಾಳುತ್ತ (ಸೌಇಇ. XI-i, ೪೦-೫; ೯೯೯); ಗೋನರಾಜನರ್ಜ್ಜಿತತೇಜಂ ಕಟ್ಟಿಸಿದಂ ಕೆಱೆಯುಂ ಮೋರಿಟ್ಟಗೆ ಯೊಳ್ತರ್ದ್ದವಾಡಿ ನಾಡೊಳಗಿೞಗಳ್ (ಎಕ. VIII, ಸಾಗರ. ೧೧೯-೫೩; 1042); ಮತ್ತಂ ತರ[ದ]ವಾಡಿ ಮಧ್ಯಗ್ರಾಮ ಬಾಗವಾಡಿಪುರವರಾಧೀಶ್ವರ ಮಾದಿ ರಾಜನ ತನೂಜಂ ಬಸವರಾಜನ ಮಹಿಮೆಯೆಂತೆಂದಡೆ (ಎಇ. XXI, ೧೩-೮; 1260). **ತರ್ದ್ದವಾಡಿ:** ಅಱಿಕೆಯ ಗಟ್ಟಗೆಯುಂ ಪೆರ್ದೊಱೆಯುಂ ಪರಿದಲ್ಲಿ ತರ್ದ್ದವಾಡಿಗೆ ತೆಂಕಲ್ ತೊಱೆಗಲೆಗೆ ಬಡಗಲಿರ್ದುದು . . . ಬೆಳುಗಲಿದೇಶಂ (ಅಜಿಪು. ೧೩-೪೪); ತರ್ದ್ದವಾಡಿ ಸಾಸಿರದ ಬಳಿಯ ಕಂಪಣ ಮುತ್ತಗೆ ಮೂವತ್ತಱ ಮೊದಲ ಬಾಡ (ಸೌಇಇ. XI-ii, ೦೪೧-೬; 1097); ಟಕ್ಕಳಿಗೆಯಲ್ಲಿ ಕರಿದು ಮರಮೂಗೆ ಮ ೨ ಮನೆ ೧ ತರ್ದ್ದವಾಡಿ ನಾಡೊಳಗೆ ಭೂಮಿ (ಕಇ. II, ೪೨-೨೩; 1306). **ತರದೆವಾಡಿ:** ಮೆರೆದ ಪೆರ್ಮ್ಮಡಿ ರಾಯ ತರದೆವಾಡಿಯು ಗೆದ್ದು (ಕನ್ನಜಾ. ೨೭೪). **ತರ್ದ್ರವಾಡಿ:** ತರ್ದ್ರ್ರವಾಡಿ ನಾ × × × ನಿಡುವಣಿಯ ಮೇಲಾಳಿಕೆಯ . . . ಕನ್ನಸೆಟ್ಟಿ ಕಾದಿ (ಸೌಇಇ. XI-ii, ೧೪೪-೨; 1101). **ತರ್ಧವಾಡಿ:** ತರ್ದ್ಧವಾಡಿಯ ಬಳಿಯ ಕಾರಕುಱುವಂ ನಾಲ್ವತ್ತಱೊ[ಳ]ಗೆ ಪೆರ್ದೊಱೆಯ ಬಡಗದಟಿಯ ತಂಗೊಡಗೆಯ ಬೀಡಿನೊಳ್ಸುಖಸಂಕಥಾ ವಿನೋದದಿಂ ರಾಜ್ಯಂಗೆಯ್ಯುತ್ತಮಿರ್ದ್ದು (ಸೌಇಇ. XI-i, ೧೦೬-೧೩; 1075). [ತರ್ದ$_0$ + ವಾಡಿ$_1$]

ತರ್ದು$_1$ (?) (ಕ್ರಿ). ತಡುಕು; ಬಡಿ; ತದೆ; ಸದೆ (?): ಚೋಳನ ನಾಳುಮಾಡುವುದು ಗೂರ್ಜ್ಜರರಂ ಸಲೆ ತರ್ದ್ದಿಕುಂ ಕರಂ ಲಾಳನನಾಳಿ ಮಾಡುವುದು . . . ಈ ಕುಱುಗೋಡ ಕೋಟೆ (ಸೌಇಇ. IX-i, ೨೯೬-೧೩; 1176). 'ತದೆ$_1$' ಪರಾ. [?]

ತರ್ದು$_2$, ತದ್ದು, ದದ್ದು$_1$, ದರ್ದು$_1$ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಚರ್ಮರೋಗ; ಹುಳುಕಡ್ಡಿ: ಅರಗಾಮಳಕಫಳಂ ವೃಕ್ಷರಾಜಪತ್ರಂ ಚಗಚ್ಚೆಯೆಕ್ಕೆಯುಮಂ ಕೊಂಡರದಿಂಬಾಗಿರೆ ಪೂಸುಗೆ ಶಿರೋವ್ರಣಂ ತರ್ದು ದುಂದುಱೆಂಬಿವು ಕಿಡುಗುಂ (ಲೋಕೋಪ. ೯-೫೮); ಉರ್ದುಂ ಬಿರ್ದುಂ ತರ್ದುಂ ಮರ್ದುಂ . . . ಗುರ್ದೆಯುಂ ಸರೇಫ ಪದಂಗಳ್ (ಶಮದ. ೩೭); ಕೆರಕು ತುಱಿಗ(ಖ)ಜ್ಜಿ . . . ಕುಷ್ಠ ತರ್ದುಂ ಸರವುಲಿ ದುಷ್ಟವ್ರಣಂ ಗಳೆಂದಱಿವುದು (ಅಶ್ವಶಾ. ೧೨-೧). **ತದ್ದು:** ೧. ತದ್ದು ತುಱಿ ತಲೆಬೇನೆ . . . ಕೆಟ್ಟಹುಣ್ಣು ಮೊದಲಾದ ಇಂತೀ ಮುನ್ನೂಱಱುವತ್ತು ವ್ಯಾಧಿಯನು ಶಿವನು ಹರಿಯಬಿಟ್ಟು ನೋಡುವ (ಮಡಿಮಾ. ೩೪-೩೪); ಒಡಿಯದು ದೋಷವಿಲ್ಲದತಿ ನಿರ್ಮಲಮಪ್ಪೆಡೆಯಂ ಜಲೂಕನೋಗಡಿಸದ ಬಾವು ತದ್ದು[ಪಾಠಾಂ. ದರ್ದು] ತುಱಿಯುಳ್ಳ ತ್ರಿದೋಷದ ತಾಣಮಂ ಕರಂ ಒಡಿವುದು ಮರ್ತ್ಯರೊಳ್ (ಜೀವಸಂ. ಪರಿ. ೧-೧೧): ಜಂಗಲನೀರಕೋಷ್ಠ, ಕನ್ನೈದಿಲ ಎಸಳು, ಹಿಪ್ಪಲಿ, ರಕ್ತಚಂದನ ಇವಿಷ್ಟನು ನೀರಲ್ಲಿ ಅರೆದು ಮುಖಕ್ಕೂ ಹಣೆಗೂ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಲೇಪವಂ ಮಾಡಿಸಲು ತದ್ದು ತುಱಿ ಹೋಗುವುದು (ವೃದ್ಯಸಾ. II, ೧೪೬). ೨. (ಪಿತ್ತದಿಂದ) ಮೈಯಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗುವ ಗಂದೆ ಮುಂತಾದ ಊತ: ಪಿತ್ತದಿಂದ ಮೈಯೆಲ್ಲಾ ತದ್ದಾಗಿದೆ (ಊ೦). **ದದ್ದು$_1$:** ೧. "ತರ್ದು (ತದ್ದು, ದದ್ದು, ದಡ್ಡು) – ದದ್ರುರ್" (ತದ್ಭಕೋ. ೧೭): ಈ ಔಷಧಿಗಳ ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಎರಡು ವರಹ ತೂಕವ ಚೂರ್ಣಿಸಿ ಹಾಕಿ ಕಾಸಿ ಹದದಲ್ಲಿ ಇಳುಹಿ ಮೈಗೆ ಲೇಪ ಇಕ್ಕಿಸಲು ಹದಿನೆಂಟು ತೆಱದ ಕುಷ್ಠ, ಶ್ವಿತ್ರ, ದದ್ದು ಮುಂತಾದ ಸಕಲವ್ರಣಂಗಳು ನಾಶವಹವು (ವೈದ್ಯಸಾ. I, ೩೯೫). ೨. ಅಯಿಲೇಯಕಚೂರ್ಣ . . . ಎಳನೀರಿನಿಂದಾಗಲಿ, ನೊರೆಹಾಲಿನಿಂದಾಗಲಿ, ಜೇನುತುಪ್ಪದಿಂದಾಗಲಿ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಲು ಪೈತ್ಯದಿಂದಾದ ಗಂದೆ, ದದ್ದು ಮುಂತಾಗಿ ಮಾಣ್ಗುಂ (ಸಕವೈ. ೧೪೩). **ದರ್ದು$_1$:** ೧. "ದರ್ದುಗಳ್ ತರ್ದುಗಳೊಳ್" (ಕಶಾನಿ. ೧೭). [<ಸಂ. ದದ್ರು]

ತರ್ದು$_3$ (ನಾ). ಮರದ ಸೌಟು,–ಸಟ್ಟುಗ: "ದರ್ವೀ, ತರ್ದೂಃ, ಖಜಿಕಾ, ದಾರುಹಸ್ತಃ – ಈ ೪ ಸಟ್ಟುಗಂ" (ಹಲಾಯು. ೫೨-೧೫೭).

[ಸಂ. ತರ್ದೂ]

ತರ್ದೂದು 'ತರದೂದು' ನೋ.

ತರ್ದ್ರವಾಡಿ 'ತರ್ದವಾಡಿ' ನೋ.

ತರ್ಧವಾಡಿ 'ತರ್ದವಾಡಿ' ನೋ.

ತರ್ಪ 'ತರ್' ಪರಾ.

ತರ್ಪಣ (ನಾ). ೧. ತೃಪ್ತಿಪಡಿಸುವಿಕೆ; ಸಂತೋಷಗೊಳಿಸುವಿಕೆ: ಸತತಂ ಬ್ರಾಹ್ಮಣತರ್ಪ್ಪಣಂ ಯಜನಕಾರ್ಯ್ಯಂ ದೇವತಾಪೂಜೆ ತತ್ಪಿತೃ ಸಂತಾನಕ ತೃಪ್ತಿ ಬಂದತಿಥಿಸತ್ಕಾರಂ ಜಗನ್ನೂತ ವಿಶ್ರುತ ನೈಮಿತ್ತಿಕಮೆಂದು ಸಂದ ನಿಗಮಾನುಷ್ಠಾನಮಂ ಮಾಡಲ್ (ಕಇಅ. ೩-೨-೮೭; 1058). ೨. ತೃಪ್ತಿ: "ತಣಿವುದು ಸಾಹಿತ್ಯಂ ತರ್ಪಣಮೆನಿಸುಗುಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೯೩-೭). ೩. ದೇವತೆ ಅಥವಾ ಪಿತೃಗಳಿಗೆ ಕೊಡುವ ಜಲಾಂಜಲಿ,–ತಿಲಾಂಜಲಿ; ಪಿತೃಯಜ್ಞ, ದೇವಯಜ್ಞ ಮುಂತಾದುವು: ಶ್ರುತಿಪಠಣವೋ ತರ್ಪಣವೊ ಮೇಣತಿಥಿಪೂಜೆಯೊ ಭೂತಯಜ್ಞವೊ ಹುತವಹಾರಾಧನೆಯೊ ರಣವೀಯೈಯ್ದಱೊಳಗೇನು (ಕುವ್ಯಾ. ದ್ರೋ. ೬. ೧೮-೫೭); ಕೆಲವು ಸಲ ಕಣ್ಣೀರಿನ ನಾಲ್ಕು ಹನಿಗಳಿಂದ ತರ್ಪಣವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತಿದ್ದನು (ಗ್ರಾಮಚಾ. ೪). ೪. ಯಜ್ಞಕಾರ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಉರುವಲು; ಸಮಿತ್ತು: "ಏಧಸ್, ತರ್ಪಣಂ, ಇಂಧನಂ, ಏಧಃ . . . ಸಮಿತ್, ಇಧ್ಮ–ಈ ೬ ಪುಳ್ಳಿ" (ಹಲಾಯು. ೦೩-೭೯).

[ಸಂ.]

ತರ್ಪಣಗೈಸು (ಕ್ರಿ). ತೃಪ್ತಿಪಡಿಸು; ಸಂತೋಷಗೊಳಿಸು: ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣ ಸನುಮತದಿ ಸಕಲಭೂಸುರಚಯಕೆಪೊಲಿದು ತರ್ಪಣಗೈಸಿ ದಕ್ಷಿಣ ಸುತಾಂಬೂಲ ಮುಖ್ಯೋಚಿತಮನಿತ್ತು ಕಳುಪಲು (ನವಪೂ. ೧೫-೪೪).

[ತರ್ಪಣ + ಕೈಸು (<ಕೆಯ್ಸು)]

ತರ್ಪಣಗೊಡು (ಕ್ರಿ). ದೇವತೆ ಅಥವಾ ಪಿತೃಗಳಿಗೆ ಜಲಾಂಜಲಿ ಅಥವಾ ತಿಲಾಂಜಲಿಗಳನ್ನು ಕೊಡು: ಭೀಮರಥಿಯನು ಕಂಡು ಮುಳುಗಿ ತರ್ಪಣಗೊಟ್ಟು ನಡೆದ (ಅಬ್ಬಲೂ. ೩-೩).

[ತರ್ಪಣ + ಕೊಡು$_1$]

ತರ್ಪಲ್ 'ತಟ್ಟಲ್' ನೋ.

ತರ್ಪಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ತೃಪ್ತಿಪಡಿಸು; ಸಂತೋಷಗೊಳಿಸು: (೬). ೨. = ತರ್ಪಣಗೊಡು: (೬). [ತರ್ಪಣ + – ಇಸು$_3$]

△ **ತರ್ಪು$_1$** 'ತಪ್ಪು$_2$' ನೋ.

ತರ್ಪು$_2$ (ನಾ). (?): ಜಡೆಯೆಂಬುದೇ ಜಂಗಮಸ್ಥಳ ತಲೆಯೆಂಬುದೇ ತರ್ಪು ಆಕಾಶವೆಂಬುದೇ ಕಾಂತಿ (ಹಾಸ್ಯಮಂ. ೩). [?]

ತರ್ಫ 'ತರಫು' ನೋ.

ತರ್ಫು 'ತರಫು' ನೋ.

ತರ್ಫೆ, ತರಫ್, ತರಫೆ (ಅ). ಪರವಾಗಿ ; ಪಕ್ಷವಹಿಸಿ ; ಮೂಲಕ : ಗಂಗಾಬಾಯಿ ತರ್ಫೆ, ಆಕಿ ದತ್ತಕಮಗನ ಪಾಲನ ಕರ್ತಾ ಕೊಟ್ಟ ವರದೀ ಪ್ರಕಾರ ವಾರಸಾ ಮಾಡಿಬಿಟ್ಟೆ (ಗ್ರಾ ಮಾ ಯು. ೩೫೪) : ನನ್ನ ತರ್ಫೆ ಹೇಳೋದನ್ನೆಲ್ಲಾ ನಿನ್ನ ಕಿವೀ ಮ್ಯಾಲ ಇಟ್ಟು ಬಿಡತೇನಿ (ಗಂಪೂಯಿ. ೧೧೨). **ತರಫ್** : ಬರಾವರ್ದು ಪಟೇಲ ಮತ್ತು ಬರಾವರ್ದ್ ಶಾನುಭೋಗರ ಗೈರುಹಾಜರಿಯಲ್ಲಿ ಗುಮಾಸ್ತ ತರಫ್ ಕೆಲಸ ನಡೆಯುತ್ತಿದೆ (ನನ್ನೂರು. ೧೫೪). **ತರಫೆ** : ಪೋಲೀಸಿನೋರಿಗೆ ನಮ್ಮ ತರಫೆ ಶಿಪಾರಸ್ಸು ಹೇಳಿ ಈ ಕಾಟ ತಪ್ಪಿಸ್ಬೇಕು (ಮುಯ್ಯಿ. ೫೦). [<ತರಫು]

ತರ್ಬಿಯತ್ತು 'ತರಬೇತು' ನೋ.

ತರ್ಬು$_1$ 'ತಟ್ಟು$_1$' ನೋ.

ತರ್ಬು$_2$ 'ತಱುಂಬು$_1$' ನೋ.

ತರ್ಬು$_3$ 'ತಟ್ಟು$_2$' ನೋ.

ತರ್ಬುಗ (ನಾ). ಆಲಿಂಗನ ಮಾಡುವವನು ; ಅಪ್ಪಿಕೊಳ್ಳುವವನು : "ಶ್ಲೇಷನ್, ಶ್ಲೇಷಕಃ, ಶ್ಲಿಷ್ಟಃ, ಶ್ಲಿಷ್ಟವಾನ್, ಶ್ಲೇಷ್ಟಾ, ಈ ೫ ತರ್ಬುಗಂ" (ಕಾಶಕ. ೧೮೭). [ತರ್ಬು$_1$ (<ತಟ್ಟು$_1$) + – ಗ$_2$]

ತರ್ಬುಗೆ (ನಾ). ಅಪ್ಪಿಕೊಳ್ಳುವಿಕೆ ; ಆಲಿಂಗನ : "ಶ್ಲಿಷ್ಟಂ, ಶ್ಲಿಷ್ಟಿಃ, ಶ್ಲೇಷಃ, ಶ್ಲೇಷಣಂ, ಶ್ಲೇಷಣೀಯಂ, ಈ ೫ ತರ್ಬುಗೆ" (ಕಾಶಕ. ೨೬೩). [ತರ್ಬು$_1$ (<ತಟ್ಟು$_1$) + – ಗೆ]

ತರ್ಮ (ನಾ). ಯೂಪಸ್ತಂಭದ ಅಗ್ರಭಾಗ ; ಯಜ್ಞಪಶುವನ್ನು ಕಟ್ಟುವ ಕಂಬದ ತುದಿ : "ತರ್ಮ, ಯೂಪಾಗ್ರಂ – ಯೂಪಸ್ತಂಭದ ಕೊನೆಯ ಹೆಸರು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ, ೧೮೯). [ಸಂ. ತರ್ಮನ್]

ತರ್ಮು 'ತಱುಂಬು$_1$' ನೋ.

ತರ್ವಾಯ 'ತಱುವಾಯ್' ನೋ.

ತರ್ವಾಯಗೊಳ್ 'ತಱುವಾಯಗೊಳ್' ನೋ.

ತರ್ವಾಯಿ 'ತಱುವಾಯ್' ನೋ.

ತರ್ಷ (ನಾ). ೧. ಬಾಯಾರಿಕೆ ; ನೀರಡಿಕೆ ; ಪಿಪಾಸೆ : "ಉದನ್ಯಾ, ತರ್ಷಃ, ತೃಷ್ಣ, ಪಿಪಾಸಾ–ಈ ೪ ನೀರಟ್ಕೆ" (ಹಲಾಯು. ೬೦–೨೦೮) : "ಉದನ್ಯಾ, ಪಿಪಾಸಾ, ತೃಟ್(ಷ್), ತರ್ಷಃ– ೪ ದಾವರದ ಹೆಸರು, ಬಾಯಾರಿಕೆ, ನೀರಡಿಕೆ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೨೪೯). ೨. ಇಚ್ಛೆ ; ಅಪೇಕ್ಷೆ ; ಅಭಿಲಾಷೆ : "ದೋಹದಂ, ಇಚ್ಛಾ . . . ಅಭಿಲಾಷಃ, ತರ್ಷಃ ೧೨ ಕೋರಿಕೆಯ ಹೆಸರುಗಳು, ಅಂದರೆ . . . ಇಚ್ಛಿಸುವಿಕೆ, ಆಶೆಪಡುವಿಕೆ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೬೦) : ಹರ್ಷಿತ ಕರ್ಷಕ ವರ್ಷ ಕರ್ಷಿತೌಷಧಿ ತರ್ಷ (ಹಂಸದ. ೧೬೦–೬). [ಸಂ.]

ತರ್ಷಣ (ನಾ). ೧. ಬಾಯಾರಿಕೆ ; ನೀರಡಿಕೆ. ೨. ಇಚ್ಛೆ ; ಬಯಕೆ. [ಸಂ.]

ತರ್ಷಿತ (ಗು). ೧. ಬಾಯಾರಿಕೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ; ಪಿಪಾಸೆಯುಳ್ಳ. ೨. ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವ; ಬಯಸುವ. (ನಾ). ೩. ನೀರಡಿಸಿದವನು ; ಬಾಯಾರಿದವನು : "ತೃಷಿತಃ, ತರ್ಷಿತಃ, ಪಿಪಾ(ಸುಃ), ಪಿಪಾಸಿತಃ–ಈ ೪ ನೀರಡಿಸಿದಾತಂ" (ಹಲಾಯು. ೫೯–೨೦೭). [ಸಂ.]

ತಲ, ತಳ (ನಾ). ೧. ಸಮತಟ್ಟಾದ ಮೇಲ್ಮೈ,–ಪ್ರದೇಶ. ೨. ಹಸ್ತ ; ಅಂಗೈ : ತಲದೊಳ್ ತಳೆದಾ ಚೂತದ ಫಲಗುಚ್ಛಮನಟ್ಟಿವಟ್ಟು ವಿಜಯಾವತಿ ಕಣ್ಮಲರಾಱ ನೋಡುತಿರ್ದಳ್ (ಕುಸುಮಾ. ೫–೭೪). ೩. ಕಾಲಿನ ಬುಡ ; ಅಂಗಾಲು. ೪. ಆಳ ; ಗಭೀರತೆ. ೫. ಕೆಳಭಾಗ ; ಬುಡ ; ಅಡಿ : ಆಕಾಶವು ದೊಡ್ಡ ಬಾಣಲೆಯಂತೆ ನಮಗೆ ಕಾಣುತ್ತದೆ. ನಕ್ಷತ್ರಗಳೂ, ಇತರ ಆಕಾಶಕಾಯಗಳೂ ಈ ಬಾಣಲೆಯ ತಲಕ್ಕೆ ಅಂಟಿಕೊಂಡಿರುವಂತೆ ಕಾಣುತ್ತವೆ (ನಕ್ಷತ್ರ. ೭). ೬. ಮೂಲ : ಅದಾವಾಗಲೂ ಪಲವು ಅವಱೊಳು ವಿವಾದಂಗಳವು ಕೆಲವು ಭೇದಿಸಿ ನೋಡಲು ವೇದ್ಯಮಾಗದು ತಲವು (ಗೀತಗೋ. ೪೮–೩). ೭. ತಗ್ಗು ; ಹಳ್ಳ. ೮. ನೆಲ; ಭೂಮಿ. ೯. ತಾಳೆಮರ; ಪನೆಮರ: "ತೃಣರಾಜಃ, ತಲಃ, ತಾಲಃ–ಈ ೩ ತಾಟಿ" (ಹಲಾಯು. ೩೨–೩೯). ೧೦. ಬಾಣಪ್ರಯೋಗ ಮಾಡುವಾಗ ಬಿಲ್ಲಿನ ಹೆದೆಯು ಕೈಯನ್ನು ಕೊರೆಯದಂತೆ ಎಡಗೈಗೆ ಹಾಕಿಕೊಳ್ಳುವ ತೊಗಲಿನ ಚೀಲ; ಗೋಧೆ. ೧೧. ನೈಸರ್ಗಿಕರೂಪ ; ಸಾರಭೂತವಾದ ಸ್ವರೂಪ. ೧೨. ಮೊಳಕೈಯಿಂದ ಮಣಿಕಟ್ಟಿನವರೆಗಿನ ಭಾಗ ; ಮುಂದೋಳು. ೧೩. ಖಡ್ಗ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಹಿಡಿಕೆ,–ಹಿಡಿ. ೧೪. ಎಡಗೈಯಿಂದ ವೀಣೆ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ತಂತಿಗಳನ್ನು ಒತ್ತುವುದು. ೧೫. ಕಾಡಂ ; ಅರಣ್ಯ ; ಕಾನನ. ೧೬. ಏಳು ಅಧೋಲೋಕಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : "ತಲ[ಪಾತಾಂ. ೪] ಮತ್ತತಳ ವಿತಳ ಸುತಳಂ ರಸಾತಳ ತಳಾತಳಮು ಪಾತಾಳಮೆಂದು ವರ್ತಿಸುವ ತಳಲೋಕ ಮೇಟಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೧೦–೩೨). ೧೭. ಹೊಂಡ. ೧೮. ಗುತ್ತಿಗೆದಾರನು ಜಮೀನುದಾರನಿಗೆ ಕೊಡಬೇಕಾದ ಬೆಳೆಯ ಭಾಗ, – ಪಾಲು. 'ತಲವಾಸಿ' ಪರಾ. **ತಳ** : ೧. ಗಲ್ಲಂ ಮಲ್ಲಂ ತಳಮಿಂತೆಲ್ಲಂ ತತ್ಸಮಂ (ಶಮದ. ೨೯೮) : ಕೊಟ್ಟಿರುವ ಗೋಳವನ್ನು ನಿಯತ ಪರಿಮಾಣದಲ್ಲಿರುವ ಎರಡು ಭಾಗವಾಗುವಂತೆ ಒಂದು ತಳ (Plane) ದಿಂದ ಭೇದಿಸುವುದು (ಗಣಿದ. ೩೮); ಬಲು ಚಿಕ್ಕದಾದ ನಿನ್ನಯ ತಳದ ಮೇಲೆ ಸಲೆ ನಿತ್ಯವಾಗು ತಿರಲೀ ತೆರದ ಲೀಲೆ (ಕಎಪು. ೧೪–೭). ೨. "ತಳಮಱಗೆ ಚಪೇಟಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೧೩೩–೯೪) ; "ಬೆರಲುಂ ತಳಮುಂ ಬೆರಸಿದೊಡೆ ಪ್ರತಳ ಮೆಂಬುದು ಅದನೆ ತಳಮುಮೆಂಬುದು" (ಹ ಲಾ ಯು. ೮೮–೩೮೩) : ಕೆಂದಾವರೆಯ ಬಣ್ಣದಂತಪ್ಪ ತಳಮುಮಂ ಕಂಡು (ವಡ್ಡಾರಾ. ೧೪೮–೧೯): ಅಳವಿನೊಳೆನ್ನುಮನಿನಿಸಗ್ಗಳಿಸಿದ ಹರಿಗನೊಳಿದಿರ್ಚೆ ಕರ್ಣಂ ಗೆಲಲುಮ್ಮಳಿಪಂ ಗಡಮೆಂದೋಪಳ ತಳಮಂ ಪೊಯ್ದಾಶ್ವರಂ ಮುಗುಳ್ನಗೆ ನಕ್ಕಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧೨–೧೪೪) : ಗುಡಿಲಂತೆ ಬಾಗಿದ ಬೆನ್ನುಂ ಪುಟ್ಟಿನಂತೆ ಬೆರಲ್ಗಳಿಲ್ಲದ ತಳಮುಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೪–೭೫) ; ಬಾರೈ ಕರ್ಣ ಬಾಯೆನುತ ತುಳುಕಿದನು ಕಂಬನಿಯ ಕೋಮಳತಳದಿ ಮೈದಡವಿದನು (ಕುಮಾರವ್ಯಾ.ದ್ರೋ. ೧–೨೩). ೩. ಉಡಿದಿರ್ದ ಕಯ್ದು ನೆತ್ತರ ಕಡಲೊಳಗಡಿಗಡಿಗೆ ತಳಮನುರ್ಚುತ್ತಿರೆ ಕಾಲಿಡಲೆಡೆವಡೆಯದೆ ಕುರುಪತಿ ದಡಿಗವೆಣಂಗಳನೆ ಮೆಟ್ಟಿ ನಡೆಯುತ್ತಿರ್ದಂ (ಗದಾಯು. ೪–೧೪) ; ಬಹುಳ ಬಹಳ ಗಗನ ಪ್ರಮಾಣಮಂ ತಳದೊಳಳೆದು ಕಂಡರುಮೊಳರೇ (ಸುಕುಮಾ. ೧ ೫೮) ; ತಳಮನುಡಿದಿಡುವ ಕಣ್ಣಂ ಕಳೆದೇಱಪ ಕರುಳ ತೋರಣಂಗಟ್ಟುವ . . , ಬೀರರ್ (ಯಶೋಚ. ೧–೫೪). ೪. "ತಳನಾಮಂ ಮತ್ತನೂರ್ಧ್ವಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೧೩೩–೯೪) ; ಶಂಕರಂ ಸ್ವಪದದಿಂದೊತ್ತಿ ತಳಕಿಳಿದ ಧರೆಯಂ ತೋಱಯುಪರಿಗೆತ್ತನೇ ವೃಷಾಕೃತಿಯಾಂತು (ಪ ದ್ಮ ರಾ. ೧೧–೭೭) : ಮಳೆಗಱವುದು ಬೆಳೆ ಪೆರ್ಚುವುದಿಳೆ ತಳಕಿಳಿದು ಪೋಗದೆ ತಡೆದಿರ್ಪುದು ಪಳಿವಿಲ್ಲದ ಪತಿವ್ರತೆಯ ನಡತೆಯ ಬಳದೊಳು (ಹದಿಬ. ೨–೯). ೬. ಇದಱ ತಳಮನೆ ಪಿಡಿಯೆ ಬೆದಕುತಿರೆ (ಅಶ್ವತ್ಥಾ. ೧–೧೫). ೮. ನಿಮ್ನ ಘನೋನ್ನತ ಪ್ರದೇಶಂಗಳನಾ ಸಮಾನತಳದಲ್ಲಿಯೆ ಚಿತ್ರಕನೆಯ್ದೆ ತೋರ್ಪವೋಲ್ (ಪಂಪಭಾ. ೧೩–೨೧) : ಬೆಂಮಣಸೆಟ್ಟಿ ತಾನು ತಂನ ಮಕ್ಕಳ ಕಾಲತನಕ ೪ ಮುಡಿ ತಳವನೂ ಗೇಣಿಗೆ ಬಿತ್ತಿ ವರುಷಂಪ್ರತಿ. . . ಒರವೆಯಕ್ಕಿಯನೂ ನಡಸಿ ಬಹರು (ಸೌಇಇ. IX–II, ೪೪೪–೩೪ : 1433). ೯. "ತಳಮುಂ ತಾಳಮುಮೆನೆ ಪನೆ" (ವಸ್ತುಕೋ.೩೩–೪). ೧೦. "[ತಳಂ]ಗೋಧಿಕಾಖ್ಯಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೧೩೩–೯೪). ೧೯. ಹೆಬ್ಬೆರಳ ತುದಿಯಿಂದ ಕಿರಿಬೆರಳ ತುದಿಯುವರೆಗಿನ ಅಂತರ ; ಗೇಣು. ೨೦. ಹಿಂಭಾಗ ; ಪೃಷ್ಠ : ತಾನು

ಬಂದು ಆಳಿನ ಕೈಗೆ ಚೀಟಿ ಕೊಟ್ಟು ಕರುಣೆಯಿರದ ಬೆಂಚಿಗೆ ಮಾಂಸ ಸಾಲದ ತನ್ನ ತಳವನ್ನು ಒಪ್ಪಿಸಿ ಗಂಟೆಯಾಗಿತ್ತು (ಏಳಜೀ.೫೦). ೨೧. ಸ್ಥಳ: ಬಳ್ಳಿಗಾವೆಯ ತಳದ ಹುಲ್ಲೆಯ ಬಯಲೊಳ್ (ಮ್ಯಆರಿ.೧೯೨೯, ೬೫-೮; 1024?); ಕಪ್ಪಡಿಗೆಱೆಯುಂ ಮೂಡ ಮತ್ತ ೯ ಇನ್ನೆರಡುಂ ತಳದ ಮತ್ತರಿರ್ಪ್ಪತ್ತ ನಾಲ್ಕು (ಸೌಇಇ. XI-1, ೮೪-೩೨ ; 1049) ; ತಳದ ಬಣಂಜಿಗರುಂ ನಾನಾದೇಶಿಗಳುವಿರ್ದ್ದು ದೇವರ್ಗ್ಗೆ ನಿವೇದ್ಯಕ್ಕೆ ಬಿಟ್ಟ ಧರ್ಮವಪ್ಪುದು (ಸೌಇಇ. IX-1, ೧೪೧-೨೯; 1079); ಕುಱುಗೋಡ ತಳದೊಳಗೆ ತಳರದಯ್ನೂರ್ವ್ವರುಂ (ಸೌಇಇ. IX-1, ೨೯೬-೨೫ ; 1176) ; ಲಲಿತಸೇನೆಯುನೆತ್ತಲೋಸುಗ ತಳಕೆ ಗುರುವೃತರಲಿಕಿನಸುದಯಾದ್ರಿಗೈತಂದ (ಕುವ್ಯಾಆ. ಓರಿಇ. ಪರಿ. ೩೨೧). ೨೨. ಹುಟ್ಟೂರು; ಸ್ವಂತದ ಊರು: ತಳ ಯಾವುದು? (ಜಟ್ಯಹೊ. ೪೧). ೨೩. (ಆಲಂ) ಕೈವಾಡ ; ಕೈಚಳಕ : ವಿಭೀಷಣ ಬಂದು ನಮ್ಮಣ್ಣನ ತಳವಿದು ಜಗದಂಬಿಕೆಗೆ ಮುಳಿವವರಿಲ್ಲಿದು ನಿಜವೆಂದು ಪೇಳಲು ತಿಳಿದುದು ಮೂರ್ಛೆಯುವನಿಗೆ (ರಾಮವಿ. ೧೮-೦೬೫).

ತಟ್ಟತಳ, ತತ್ತಳ₂ (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ) : ನರಕದ ನೆಲೆವಿಡಿದಿಪ್ಪತ್ತೆಂಟು ಬಿಡುದಾಣಂಗಳಿಂ ಕೆಟಗೆ ತಟ್ಟತಳ ದಟ್ಟಡಿಯಲೆಕ್ಕಲನಂತಿರ್ಪ ನರಕವ ನೊಂದನುಱಿದಲ್ಲಾ ನರಕಂಗಳುಮನಾ ಯಾತನೆಗಳುಮಂ ಪಾಪಂಗಳನುಂಡು ನವೆದು (ಸಾನಂಡ. ಕಥಾಗರ್ಭಸಂಧಿ, ೨೩ ವ) ; ಅಟ್ಟಡಿಯಲೆಲ್ಲಾ ನಿರಯದಿಂ ತಟ್ಟತಳದೊಳು ಕಟ್ಟಕಡೆಯಲಿ ದುಟ್ಟನೀ ತೆಱದಿಂದೆ ಯೆಕ್ಕಲನಾಗಿರಲು ಕಂಡು (ಸಾನಂಡ. ೮-೨೧) : ಮನುಷ್ಯನು ಮೊದಲು ನಿರ್ಜೀವವಾಗಿದ್ದು, ತರುವಾಯ ಸಚೇತನವಾಗಿ . . . ಕ್ರಮೇಣ ರಾಗದ್ವೇಷಗಳಿಗೆ ಸಿಕ್ಕಿದನು. ಇದು ಅವನ ಬೀಳಿನ ತತ್ತಳ (ಇಸ್ಲಾಂಸಂ. ೨೯೨). ತಳದ ತಾಯಿ = ಊರನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುವ ದೇವತೆ ; ಗ್ರಾಮದೇವತೆ : ಆಗಿನ ಸರಕಾರದ ವಹಿವಾಟಿನಲ್ಲಿ, ಜನಾಂಗದ ರಚನೆಯಲ್ಲಿ ಅಮಲ್ದಾರರೆಂದರೆ ನಿಜವಾಗಿಯೂ 'ತಳದ ತಾಯಿ' (ಕಲನೆ. ೧೪೧). ತಳದವ್ವ = ಗ್ರಾಮದೇವತೆ : ತಳದವ್ವನ ಗುಡಿ . . . ಭಜನೆಯ ಜನರು ಕೂಡಿದ್ದಾರೆ (ಹೊಸಂಸಾ. ೧೮). ತಳದ ಸೆಟ್ಟಿ = ಸ್ಥಳೀಯ ವ್ಯಾಪಾರಿ (?) : ನಾನಾ ದೇಶಾಭ್ಯಂತರದ ಗವಱೆಗ[ಳುಂ ಮು]ಮ್ಮುರಿದಂಡಮುಂ . . . ತಳದ ಸೆಟ್ಟಿಯರುಂ ನಕರಂಗಳ್ [ಳುಂ] (ಎಇ. V, ೧೯-೬೩ ; 1161). ತಳದೊಕ್ಕಲು = ಊರಿನ ನಿವಾಸಿಗಳು; ಸ್ಥಳೀಯರು : ವಿಲ್ಲಿಯ ತಳದೊಕ್ಕಲುಂ ಪೊಱಗಣ ಭ್ರಮಾಂತುಕರುಂ ಮಾಱಿದ ಸೀರೆಗಂ ಅಡಕೆಗಂ ಪೊಂಗೊಂದು ಸಲೆ ವೀಸಮಂ ಆಯಂ ಮಾಡಿಬಿಟ್ಟರು (ಕಇಆ. ೧-೧-೮ ; 1092) ; ಧಾರಾಪೂರ್ವಕಂ ಮಾಡಿ ಬಿಟ್ಟಾಯುವೆಂತೆಂದಡೆ ದಂಡಿನೊಕ್ಕಲುಂ ತಳದೊಕ್ಕಲುಂ ದೆವಸವಳಿಮೆಣೆ ಗಾಣದಲ್ಲಿ ಸೊಳಸವೆರಡು (ಎಇ. XX, ೦೨-೪೮ ; 1167). ತಳಮಾರೆ = ೧. ಕೈಯಾರೆ; ಕೈತಂಬ: ತಳವೆಳಗಾದ ಲಕ್ಷ್ಮೀಕಾಂತೆಯ ಚಳದಳಿಕುಳವಿನೀಳ ಕುಟಿಲಕುಂತಲಂಗಳಂ ತಳಮಾರೆ ತೆಗೆದು ಕುರುಕುಲಕುಟುಂಬನ ಘಟಚೇಟಿಯಂ ಕೊಂಡುಪೋಪಂತೆ ಮಗುೞೆ ಕೊಂಡುಪೋಗಿ (ಗದಾಯು. ೯-೦೬ ವ); ಚಟ್ಟಯ್ಯದೇವನ ಕೀತ್ತಿ[ರ್]ದೇವನ ಪ್ರಸ್ತಾವದೊಳು ಭಯುಂ ಬಲ ನೋಡಲ್ತಳಮಾರೆಯುಱಿದು ನರಲೋಕಮಂ ಬಿಟ್ಟು ದೇವಲೋಕಪ್ರಾಪ್ತನಾದಂ (ಕಇ. V, ೬-೨೯ ; 1071). ೨. ಅಂಗಾಲು ಪೂರ್ತಿಯಾಗಿ : ತೊಳಪ ಹರಿನ್ಮಣಿ ಕುಟ್ಟಿಮತಳದೊಳ್ ತಳಮಾರೆ ತಳಮನೂಱಿ ಬೆಡಂಗಂ ತಳೆವು ತಳರ್ನಡೆ ನಡೆವೆಡೆಯೊಳದೇಂ ಜನನಿಗೆ ವಿನೋದಮಂ ಮಾಡಿದನೋ (ಸುಕುಮಾ. ೧೦-೩೯). [ಸಂ.]

ತಲಕಾಡು 'ತಟಿಕ್ಕಾಡು' ನೋ.

ತಲಗ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ : (ಎಸಮ್ಯ. XXI, ೧೪).
[?]

ತಲಘಾತ (ನಾ). ಸಮತಟ್ಟಾದ ಪ್ರದೇಶದಿಂದ ಬೀಳುವ ಏಟು,-ಪೆಟ್ಟು : ಕೊಂಬುಗಳ ಮಧ್ಯಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಮುಖದಿಂದ ತಿವಿದರೆ ತಲಘಾತವೆನಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು (ಸಾಗಂಧಿ ೨೬೮-೧೦). [ತಲ + ಘಾತ₂]

ತಲಚೌಪದಿ (ನಾ). [ಛಂದ] ನಾಲ್ಕು ಸಾಲುಗಳುಳ್ಳ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಪದ್ಯಜಾತಿ; P ಒಂದು ಮತ್ತು ಮೂರನೆಯ ಸಾಲುಗಳಲ್ಲಿ ಮೂರು ಮಾತ್ರೆಯ ನಾಲ್ಕುಗಣಗಳೂ, ಎರಡು ಮತ್ತು ನಾಲ್ಕನೆಯ ಸಾಲುಗಳಲ್ಲಿ ಮೂರು ಮಾತ್ರೆಯ ಮೂರುಗಣ ಮತ್ತು ಒಂದು ಗುರುವೂ ಇರುವ ಚೌಪದಿ: ತಲಚೌಪದಿ (ಛಂದೋವಿ. ೨೬೮). 'ತಲಷಟ್ಪದಿ' ಪರಾ.
[ತಲ ? + ಚೌಪದಿ]

ತಲಪರಗಿ 'ತಲಪರಿಗೆ' ನೋ.

ತಲಪರಿಗೆ, ತಲಪರಗಿ, ತಲಪರೆ, ತಲೆಪರವು, ತಲೆಪರಿ (ನಾ). ೧. ನೆಲದೊಳಗಿರುವ ನೀರು ಮೇಲೆ ಉಕ್ಕಿ ಬರುವ ಸ್ಥಳ; ಜಲದ ಕಣ್ಣು ಇರುವ ಸ್ಥಳ ; ಬುಗ್ಗೆ ; ಊಟೆ : ಅಚ್ಯುತರಾಯಪುರವೆಂಬ ಗ್ರಾಮದ ವುತ್ತರಭಾಗದಲ್ಲಿ ತಲಪರಿಗೆಯನು ತೆಗೆಸಿ ನೂತನ ತುಂಗಭದ್ರೆಯೆಂಬ ಹೆಸರುಳ್ಳ ಕಾಲುವೆಯನೂ ತಂದು (ಸೌಇಇ. IX-II, ೫೮೩-೦೨ ; 1637) : ತಲಪರಿಗೆ : ನೆಲದೊಳಗಿನ ನೀರು ಮೇಲೆ ಹರಿದು ಬರುವ ಸ್ಥಳ. ಇದು ತೆಲುಗಿನ ನೆರೆಯ ನಾಡಿನಲ್ಲಿ ಬಳಕೆಯಲ್ಲಿರುವ ಪದ (ನಮ್ಮನು. ೧೫೮). ತಲಪರಗಿ : ೨. (ಆಲಂ) ಮೂಲಕಾರಣ,-ನಿಮಿತ್ತ : ಇಷ್ಟೊಂದು ಸಂತೋಷಕ್ಕೂ ಅಟ್ಟಹಾಸಕ್ಕೂ ಯಾರ ಔದಾರ್ಯವು ಮುಖ್ಯವಾದ ತಲಪರಗಿಯಾಗಿತ್ತೋ ಆ ಪುಣ್ಯಾತ್ಮನ ಪಾದಸ್ಪರ್ಶವು ಪ್ರಸ್ತುದ ಮನೆಗೆ ಆದಲ್ಲಿ(ಮೂಮಣಾ. ೬೫). ತಲಪರೆ: ೧. ಆಚಂದ್ರಾರ್ಕಸ್ಥಾಯಿಗಳಾಗಿ ನಡುವಳ್ಳ ತಲಪರೆಯ ನೇರುಲ ಮಾವಿನಮರದ ಸ್ಥಳದಲ್ಲೂ ಮರದ ಗದೆ ಖ ೧ ಅ ಖಂಡುಗ ಗದೆನು ಸುಖದಿಂ ಅನುಭವಿಸುವದೂ (ಸೌಇಇ. IX-II, ೫೯೬-೦೨: 1541). ತಲೆಪರವು : ೧. ಹೊಳೆಯಾಗಲಿ ಕೆರೆಯಾಗಲಿ ಹಳ್ಳದ ತಲೆಪರವು ಕತಿಬಗಳು ಮುಂತಾದ ಸ್ಥಲಗಳಲ್ಲಿ ಕಾವಲಿಯನ್ನು ಮಾಡಿ (ಕೃಷಿಪ್ರ. ೫೯). ತಲೆಪರಿ : ೧. ತಾಟೆಱೆಯೆರ್ಗೆ ಎರೆಕಾಡು ಇರ್ಪ್ಪತ್ತೈಮತ್ತರು ತಲೆಪರಿಯೊಳು ಐವತ್ತು ಮತ್ತರ್ಕ್ಕೆಸುಕಾಡುಂ ಕೀಟ್ಕೆಱೆ ಮೂವತ್ತಮರ್ತಡಿಕಾಡುಂ (ಸೌಇಇ. IX-1, ೪೬-೬ ; 8ನೆಯ ಶತ). [?]

ತಲಪರೀಕ್ಷೆ (ನಾ). ತಳಭಾಗದ ಪರೀಕ್ಷೆ ; ಕೆಳಭಾಗದ ಪರಿಶೀಲನೆ : ಈ ವಿಧವಾಗಿ ಸಮುದ್ರದ ಬುಡವನ್ನು ಪರೀಕ್ಷಿಸುವುದಕ್ಕೆ ತಲಪರೀಕ್ಷೆ ಎಂಬ ಹೆಸರು ಕೊಡಲ್ಪಟ್ಟದೆ (ಮುಂಬಯಿ. ೬-೩೦೩). [ತಲ + ಪರೀಕ್ಷೆ]

ತಲಪರೆ 'ತಲಪರಿಗೆ' ನೋ.

ತಲಪಿಸು, ತಲುಪಿಸು, ತಲ್ಪಿಸು (ಕ್ರಿ). ತಲಪುವಂತೆ ಮಾಡು; ಮುಟ್ಟಿಸು; ಸೇರಿಸು : ಇಬ್ಬರು ದೀವಟಿಗರು ಅಮಾತ್ಯನನ್ನೂ, ದಂಡನಾಯಕನನ್ನೂ ಅವರವರ ಮನೆಮುಟ್ಟ ಹೋಗಿ ತಲಪಿಸಿದರು (ಸವತಿ. ೪೨). ತಲುಪಿಸು: ಹಾಗೂ ಹೀಗೂ ಮಾಡಿ ಅಂಗಳದ ಬಾಯಿಗೆ ತಪ್ಪಲೆಯನ್ನು ತಲುಪಿಸಿದೆವು (ಡಂಗಾಳ್ಯ. ೯) : ಮಾಲ್ಕಿ ಬಸ್ಸು ಹೇಗೋ ನಮ್ಮನ್ನು ಸುದೈವದಿಂದ ಅಲ್ಲಿಗೆ ಸುರಕ್ಷಿತವಾಗಿ ತಂದು ತಲುಪಿಸಿದ್ದಿತು (ಹೇಮಂತ. ೩೦೦). ತಲ್ಪಿಸು : ಜಲ್ಪವಿರಿಸದೆ ವಿಜಯಕೀರ್ತಿಚರಣಾಬ್ಜಕಾ ತಲ್ಪಿಸುವೆನೆನಲಪ್ಪಿಯೂಳಿಗನೆಯನುಜನೆಂಬೊಲ್ಪಿಸಿಂ ಬೀಳ್ಕೊಟ್ಟನು (ಜಿನಮು. ೨೬-೧೬).
[ತಲಪು₁ + - ಇಸು₃]

ತಲಪು₁, ತಲುಪು₁ (ಕ್ರಿ). ಮುಟ್ಟು ; ಸೇರು : ಸಿದ್ದೇಶ್ವರನ ಬೆಟ್ಟದ ಬಳಿಗೆ ತಲಪುವಷ್ಟರಲ್ಲಿ (ರಾಜೇಂದ್ರ. ೩) : ಆಂಜನೇಯನು ರಾಮ ಲಕ್ಷ್ಮಣರನ್ನು ತನ್ನ ಹೆಗಲಿನ ಮೇಲೆ ಕೂರಿಸಿಕೊಂಡು ಬಂದು ಯುದ್ಧರಂಗಕ್ಕೆ ತಲಪಿದನು (ನೀತಿಚಂ. XII, ೧೧) ; ರಾಜ್ಯದ ಇತರ ಸಿಬ್ಬಂದಿಗಳೊಂದಿಗೆ ತಾತ್ಯಾದೀಕ್ಷಿತನು ಬಿಟ್ಟೂರನ್ನು ತಲಪಿ ಅಲ್ಲಿ ತನಗೂ ಗಂಗಾಧರ

ರಾಯನಿಗೂ ಆದ ಸಂಭಾಷಣೆಯನ್ನು . . . ತಿಳಿಸಿದನು (ಝೂರಾಣ. ೩೩).
ತಲುಪು$_1$: ವ್ಯವಸ್ಥಿತವಾದ ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಸಂಸ್ಕೃತಿಯೂ ಸತ್ಯಕ್ಕೆ ತಲುಪಲು ತನ್ನದೇ ಆದ ಒಂದು ಹಾದಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿರುತ್ತದೆ (ಶತ್ಯಪ್ರಾ. ೪೩೩) ; ಏದುತ್ತಾ ತೇಕುತ್ತಾ ಅಲ್ಲಿ ಬಂದು ತಲುಪಿದ ಸುರೇಶ (ಆಬೋಲೀ. ೯೬) ; ನಾನು ಮನೆ ತಲುಪಿದಾಗ ನನ್ನ ಮಾವನಿಂದ ತಾರು ಬಂದಿತ್ತು (ಗಾಳಿಗು. ೭೦) : ಆತ ಅಂಚೆಮನೆ ತಲುಪಿದಾಗ ಅಂಚೆ ಅಧಿಕಾರಿ ಊಟಕ್ಕೆ ಹೋಗಿದ್ದ (ಧಾರಕಿ. ೪). [ದೇ.॥ ತುಳು. ತಲಪು]

ತಲಪು$_2$, ತಲಹು$_2$, ತಲಿಪು, ತಲುಪು$_2$ (ನಾ). ೧. ಅಂತ್ಯ ; ತಂದಿ : ಆ ಕೆಱೆಗೆ ತೂಬು ಬಿಸಿಲ ಸಂಭ್ರಮದ ಕಲ್ಲು ಕಂಜನಾಳದ ನೂಲಿನ ಕಂಭ ಆ ತಲಪಿಂಗೆ ಅಂದಿನ ಮುಚ್ಚುಳು (ಅವರೀ. ೮೫). ೨. ಗುರಿ; ಲಕ್ಷ್ಯ : ಒಂದು ಕಣ್ಣ ಕುಂಭಕೆ ಕುಣಿಕೆ ಒಂದು ಕಣ್ಣ ಎರಡಱ ತಲಪು ಕೂಡಿದ ಕುಣಿಕೆ (ಸುಂಕಲಂ. ೨೯) ; ಈ ಉಭಯವ ಭೇದಿಸಿದಡೆ ಕುಣಿಕೆಯು ಮಣಿ ತಲಪಿಗೇಱಿತ್ತು (ಮದೇವ. ೨೭೧-೬). **ತಲಹು$_2$** : ೧. ಹಳುವದಲಿ ಹನ್ನೆರಡು ವರುಷದ ತಲಹಿ[ಪಾಠಾಂ. ಕಳಹಿ]ನಜ್ಞಾತದಲಿ ವರುಷವ ಕಳೆವಿಡಿದು ಸಾಧನವೆಯಾಯ್ತು ಶಿಖಂಡಿತನವೆಂದ (ಕುವ್ಯಾಆ. ೮-೫೨) ; ತಲಹಿನಲಿ ನೀನೋಡು ನೆರೆ ನೆನೆದುಳಿದವರ ನಾ ಕಾಣೆ (ಪ್ರಹ್ಲಾದ. ೭-೨೩). ೨. ತಲ ಹಿಲ್ಲದ ಕೋಲು ಹೊಳ್ಳುಹಾಱುವುದಲ್ಲದೆ ಗುಱಿಯ ತಾಗಬಲ್ಲುದೆ (ಬಸವ. ೨೦೨) : "ಗುರಿಮುಟ್ಟುವ ಶಕ್ತಿ (?)" (ಬಸವ. ಕೋಶ). ೩. ಮುಟ್ಟು ವಿಕೆ ; ಹೊಂದುವಿಕೆ ; ಸೇರುವಿಕೆ : ನಳಿನನಾಭನು ದೇವವೃಂದದ ಬಳಗದಲಿ ಭೂದೇವಧರ್ಮದ ತಲಹಿನುದ್ವಾಹಿಕವ ಪಾರ್ಥಗೆ ಮಾಡಲನುವಾದ (ಕುವ್ಯಾಆ. ೭ರಿ೩. ೩೬-೮೮). **ತಲಿಪು** : ೧. ಆ ತಲಿಪಿಂಗೆ ಅಂದಿನ ಮುಚ್ಚುಳು ಇಂದಿನ ದ್ವಾರದಲ್ಲಿ ಸೂಸುತ್ತಿರಲಾಗಿ ಸಾಳಿವನ ಬೆಳೆಯಿತ್ತು (ವಚಸಂ. ೫೪೭-೧). **ತಲುಪು$_2$** : ೪. ಪಾವತಿ ; ಜಮಾ ; ಸಂದಾಯ : ಲೆಕ್ಕ ತಪಾಸಿಗರ ಕೆಲಸ ಲೆಕ್ಕವು ಸರಿಯಾಗಿದೆಯೊ ಹೇಗೆ, ಮಾಡಿದ ವೆಚ್ಚವು ಕಾಲಕಾಲಕ್ಕೆ ರಸೀದಿ ತಲುಪುಗಳನ್ನು ಪಡೆದಿದೆಯೊ ಹೇಗೆ . . . ನೋಡಿ ಪ್ರಶಸ್ತಿಯನ್ನು ಕೊಡುವುದು (ತಕ್ಯಡಿ. ೬೩). [<ತಲಪು$_1$]

ತಲಪುಷ್ಪಪುಟ (ನಾ). [ನಾಟ್ಯ] ನೂರೆಂಟು ಕರಣಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ತಲಪುಷ್ಪಪುಟ, ಲೀನ, ವಿವರ್ತಿತ . . . ಗಂಗಾವತರಣ–ಈ ನೂಱೆಂಟು ಕರಣಂಗಳ್ (ಲಾಸ್ಯರಂ. ೪-೪೨ ವ). [ಸಂ.]

ತಲಬಾಲು (ನಾ). ಕೆಲವು ಜನಾಂಗದಲ್ಲಿ ವಿವಾಹಕಾಲದಲ್ಲಿ ನಡಸುವ ಒಂದು ಸಾಂಪ್ರದಾಯಿಕ ವಿಧಿ ; ವಧೂವರರು ಪರಸ್ಪರರ ತಲೆಯ ಮೇಲೆ ಅಕ್ಕಿಯನ್ನು (ಅಕ್ಷತೆ) ಚೆಲ್ಲುವುದು: (ಎಸಮ್ಯ. XIII, ೭).[?]

ತಲಬು$_1$, ತಲುಬು (ನಾ). ೧. ಸಂಬಳ ; ಪಗಾರ ; ವೇತನ : ಹುಕುಂ ನಾಮೆ ಪ್ರಕಾರಕ್ಕೆ ಆಮಿಲನ ರಜಾ ತಲಬಿನಲ್ಲಿಯಿದ್ದುಕೊಂಡು ಸರಕಾರದ ಆಹಂಮದಿ ದವಲತ್ತಿಗೆ ಶ್ರೇಯಸ್ಸು ಅಪೇಕ್ಷಿಸಿಕೊಂಡು ಸುಖದಲ್ಲಿ ಯಿರೋದು (ಎಕ. IX, ದೊಡ್ಡಬ. ೧೨-೩ : 1785) ; ಲೋಕಲ್ ಗೌರ್ನಮೆಂಟಿನವರಿಂದ ಮಂಜೂರಾದ ಮೇರಿಗೆ ದೊಡ್ಡಿದಾರರಿಗೆ ತಲಬುಗಳನ್ನು (ಸಂಬಳ) ಪಾವತಿ ಮಾಡುವದು (ಗ್ರಾಮಾಕ. ೧೧೦); ನೀವು ಮಾಡುತ್ತಿರುವ ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ಈಗ ಕೊಡುತ್ತಿರುವ ತಲಬೇ ಹೆಚ್ಚು (ಇಬದು. ೧೨೫) ; ಎರಡು ವರ್ಷ ಅರ್ಧ ತಲಬಿನ ರಜವನ್ನು ಪಡೆದುಕೊಂಡಿದ್ದರು (ಜಗದಂ. ೧೫). ೨. ತೆವಲು; ಚಟ; ಗೀಳು: ಎಲೆ-ಅಡಿಕೆಯ ತಲಬೂ ಮಾಯವಾಯ್ತು (ಅಂಬಿಕೆ. ೫) : ತಂಬಾಕದ 'ತಲಬು' ಮಿತಿಮೀರಿದಾಗ ಎಂದಿನ ಹಾಗೆ ತಾನು ಕುಳಿತಲ್ಲಿಂದ ಎದ್ದು ಹೋಗಿ (ಬನಸಿ. ೫). **ತಲುಬು** : ೨. ಕಳುವು ಮಾಡಿ ಕೂಡ ಕುಡಿತದ ತಲುಬು ತೀರಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಅವನ ನಡತೆ ಸೇರದ ಊರಿನವರು ಕೆಲವರು, ಇವರನ್ನು ಹೊರಗೆ ಹಾಕುವುದೆಂದು ಕೂಡ ನಿಶ್ಚಯಿಸಿದ್ದರು (ಹೊಸಕ್ಕಿ. ೬೯).

ತಲಬುಮಾಡು = ತೆವಲುಮಾಡು : ಅವರು ನಡುನಡುವೆ ತಂಬಾಕು ಸೇದುತ್ತಿದ್ದರು, ಎಲೆ-ಅಡಿಕೆ ತಲಬುಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರು (ಅಂಬಿಕೆ. ೫)
[←ಅರ. ಹಿಂ. ಮರಾ. ತಲಬ್]

ತಲಬು$_2$ 'ತಲಹು$_3$' ನೋ.

ತಲಮುಖ (ನಾ). [ನಾಟ್ಯ] "ಮೊದಲು ಉದ್ವೃತ್ತ ಹಸ್ತವನ್ನು ಮಾಡಿ ಮೊಳಕೈಗೆ ಸಮನಾಗುವಂತೆಯೂ, ಅಂಗೈಗಳು ಒಂದಕ್ಕೊಂದು ಎದುರಾಗಿರುವಂತೆಯೂ ಕೈಗಳನ್ನು ಪಕ್ಕೆಯಲ್ಲಿ ನಿಲ್ಲಿಸುವುದು" (ಲಾಸ್ಯರಂ. ೨೪೮, ಗದ್ಯಾನುವಾದ) : ಚತುರಸ್ರ, ಉದ್ವೃತ್ತ, ತಲಮುಖ, ಸ್ವಸ್ತಿಕ . . . ಉಲ್ಬಣ, ವಲಿತ, ಲಲಿತ .. ಈ ಮೂವತ್ತು ನೃತ್ತಹಸ್ತಂಗಳ್ (ಲಾಸ್ಯರಂ. ೨-೪೪ವ); ಈ ಕೆಳಗೆ ಹೇಳಿರುವ ಹಸ್ತಗಳು ನೃತ್ತಹಸ್ತಗಳು–೧. ಚತುರಸ್ರ, ೨. ಉದ್ವೃತ್ತ, ೩. ತಲಮುಖ . . . ೩೦. ವಲಿತ (ಅಭಾನ್ಯ. ೪೯). [ತಲ + ಮುಖ]

ತಲಮೊಱ (ನಾ). (?): ಅರಿಉರ ಪನ್ನಿರ್ವ್ವರು ಮೂ × × ಯ್ಯನ್ತಲ ಮೊಱಮುನಿಱಿಸಿದಾ ಕಾರೆಯರುಂ ಪೊರಳನ್ಸಯರುಂ (ಎಕ. IV, ಗುಂಡ್ಲುಪೇ. ೮೯-೧೪ ; 750). [?]

ತಲವಕಾರ, ತಳವಕಾರ (ನಾ). ಒಂದು ಉಪನಿಷತ್ತಿನ ಹೆಸರು ; ಕೇನೋಪನಿಷತ್ತು: ಕೇನ ಉಪನಿಷತ್ತಿಗೆ ತಲವಕಾರವೆಂದು ಮತ್ತೊಂದು ಹೆಸರು (ಭಾತತ್ತ್ವ. ೫೨) ; ಕೇನೋಪನಿಷತ್ತು ಸಾಮವೇದದ ತಲವಕಾರ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಕ್ಕೆ ಸೇರಿದೆ (ಭಾರದ. ೩೪). **ತಳವಕಾರ**: ಈಶಾವಾಸ್ಯ, ತಳವಕಾರ . . . ಮೊದಲಾದವೆ ಶತೋಪನಿಷತ್ತುಗಳು (ವಿವೇಕ. ೪). [ಸಂ.]

ತಲವಗೆ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು : ಕೋಗಳಿ[ಯ]ಯ್ನೂರರ ಕಂಪಣಂ ಬಿಕ್ಕಿಗನೆಪ್ಪತ್ತಱೊಳಗಣ ತಲವಗೆಯ ಭೋಗೇಶ್ವರದೇವರ್ಗೆ . . . ಬಿಟ್ಟ ತೋಟ (ಸೌಇಇ. IX-I, ೮೭-೧೪ ; 1034). [?]

ತಲವನನಗರ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು ; ಇದು 'ತಲಕಾಡು' ಎಂಬುದರ ಸಂಸ್ಕೃತೀಕರಣ: ಶ್ರೀಕಮ್ಮರಾಜಃ ಪುನ್ನಾಡ ಎಡೆನಾಡು ವಿಷಯೇ ವ(ಬ)ದನೊಗುಪ್ಪೆ ನಾಮಗ್ರಾಮಃ ತಲವನನಗರಮಧಿವಸತಿ ವಿಜಯಸ್ಕಂಧಾವಾರೆ (ಮೈಆರಿ. ೧೯೨೭, ೧೨೨-೫೩; 800). 'ತಳವನಪುರ' ಪರಾ. [ತಲವನ$_0$ + ನಗರ]

ತಲವಾರ್ 'ತರವಾರ' ನೋ.

ತಲವಾಸಿ, ತಲೆವಾಶಿ (ನಾ). ಸಾಲವಾಗಿ ಕೊಟ್ಟ ಧಾನ್ಯಕ್ಕೆ ಧಾನ್ಯರೂಪವಾಗಿ ಕೊಡುವ ಬಡ್ಡಿ : ಕುಸೀದಕಃ, ವಾರ್ಧುಕಃ, ವೃದ್ಧ್ಯಾಜೀವಃ, ವಾರ್ಧುಷಿಃ–೪ ಬಡ್ಡಿ ತಲವಾಸಿ ಮುಂತಾದ ಚುಂಗಡಿಲಾಭದಿಂದ ಬದುಕುವವನ ಹೆಸರು (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೨೩೭); ರೈತರಿಗೂ ನೂರಾರು ವರಹಗಳು ಬಡ್ಡಿಗೆ ತಲವಾಸಿಗೆ ದವಸಕ್ಕೆ ಸಹ ಕೊಟ್ಟು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುತ್ತಾ . . . ಇರುವನು (ಕಥಾಮಂ. IV, ೬೫). **ತಲೆವಾಶಿ** : ನೂರಾರು ಖಂಡುಗ ರಾಗಿಯನ್ನು ಬಡವರಿಗೆ ಬಗ್ಗರಿಗೆ ತಲೆವಾಶಿಗೆ ಕೊಟ್ಟುಬಿಟ್ಟನು (ಕಥಾಮಂ. IV, ೨೦). [ತಲ + ವಾಸಿ$_4$]

ತಲವಿತ್ತಿಲು (ನಾ). ಮುಖ್ಯವಾದ ಹಿತ್ತಿಲು (?): ಆ ಮನೆಯ ತಲಹಿತಲ ನೀರ ಓಣಿ ಪರ್ಯಂತ ಮುನ್ನಿನ ಪ್ರಮಾಣನಲು . . . ಆ ಮನೆಯ ತಲವಿತ್ತಿಲ ನೀರ ಓಣಿಯಂ ತೆಂಕಣತೋಟವನು ಸರಿಭಾಗಿಯಾಗಿ ಹ[ಂ]ಚಿಕೊಂಡಲ್ಲಿ (ಸೌಇಇ. IX-II, ೪೫೭-೨೯ ; 1455).
[ತಲ ? + ಪಿತ್ತಿಲು (<ಪಿಂತಿಲ್)]

ತಲವಿನ್ಯಾಸ (ನಾ). ಅಡಿಪಾಯದ ಕ್ರಮ,–ರೀತಿ : ವಸ್ತುವಿನ ತಲವಿನ್ಯಾಸವು ಹೀಗಿದೆ (ಸಾಹಿಸಂ. ೧೭) ; ಚಾಳುಕ್ಯರ ಕಾಲದ ಕಟ್ಟಡಗಳಲ್ಲಿ ಡಂಬಳದ ದೊಡ್ಡ ಬಸವ ದೇವಾಲಯದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಈ ನಕ್ಷತ್ರಾಕಾರದ ತಲವಿನ್ಯಾಸವಿದೆ (ದೊಮ್ಮವಾ. ೯). [ತಲ + ವಿನ್ಯಾಸ]

ತಲವಿಲಸಿತ (ನಾ). [ನಾಟ್ಯ] ನೂರೆಂಟು ಕರಣಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; "ಕಾಲ್ಬೆರಳುಗಳನ್ನೂ, ಅಂಗಾಲನ್ನೂ ಮೇಲ್ಮುಖ ಮಾಡಿ ಪಾರ್ಶ್ವಕ್ಕೆ ನೀಡಿ ಆ ಪಾರ್ಶ್ವದ ಕೈಯಿಂದ ಪತಾಕಹಸ್ತವನ್ನು ಮಾಡಿ ನೀಡಿರುವ ಕಾಲ್ಬೆರಳುಗಳ ತುದಿಯನ್ನು ಮುಟ್ಟುವುದು. ಈ ರೀತಿ ಎರಡೂ ಪಾರ್ಶ್ವಗಳಲ್ಲೂ ಮಾಡುವುದು": (ಲಾಸ್ಯರಂ. ೨೯೭, ಗದ್ಯಾನುವಾದ) : ಅಂಗಾಲೂರ್ಧ್ವಾಸ್ಯದಿನಿರೆ ಸಂಗಡಿಸೆ ಪತಾಕಹಸ್ತಮದ ಜಿಗ್ರುಮನಿಂತಂಗನೆ ಕೇಳ್ ತಿರುಗೀ ಕ್ರಮದಂಗಮನಿಮ್ಮೆಯ್ಯೊಳಿಸಗೆ ತಲವಿಲಸಿತಮುಂ (ಲಾಸ್ಯರಂ. ४-೧೧೮). [ಸಂ.]

ತಲವು (ನಾ). ಬೀಜ ಬಿತ್ತಲು ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಾಧನ ; ಸಡ್ಡೆ : ಮೂರು ತಾಳಿನ ಕೂರಿಗೆ ಕಟ್ಟಿ ತಲವಿನ ಮೇಲೆ ದಾಸಯ್ಯ ಬೀಜ ತಾನೆ ಬಿತ್ತಿದ (ನದೀಪ. ೬೭). [?]

ತಲಶಿಲೆ (ನಾ). ಮೂಲಶಿಲೆ : ಸಿಲಿಕ, ಅಭ್ರಕ, ಮೃತ್ತಿಕೆಯ ಸ್ಲೇಟು ಮುಂತಾದ ಥರಗಳಿಗೆ ತಲಶಿಲೆಗಳು ಅಥವಾ ಮೂಲಶಿಲೆಗಳು ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ (ಮುಂಬಯಿ. ೬-೨೯೩). [ತಲ + ಶಿಲೆ]

ತಲಷಟ್ಪದಿ (ನಾ). [ಛಂದ] ಷಟ್ಪದಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಗೆ : ತಲಷಟ್ಪದಿ; ಉತ್ಸಾಹದ ಎರಡೇ ಚರಣಗಳನ್ನು ಆರು ಕಿರಿಚರಣಗಳಲ್ಲಿ ಬಿಡಿಸಿ ಷಟ್ಪದಿಯ ರೂಪದಲ್ಲಿಟ್ಟು ರಚಿಸಿಕೊಂಡ ಬಂಧವಿದು (ಛಂದೋವಿ. ೨೭೦).

[ತಲ? + ಷಟ್ಪದಿ]

ತಲಸಂಘಟ್ಟಿತ (ನಾ). [ನಾಟ್ಯ]ನೂರೆಂಟು ಬಗೆಯ ಕರಣಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; "ವೈಷ್ಣವಸ್ಥಾನಕದಲ್ಲಿ ನಿಂತುಕೊಂಡು ಡೋಲಪಾದಚಾರಿಯನ್ನು ಮಾಡುವ ಸಮಯದಲ್ಲೇ ಕೈಗಳನ್ನು ತಟ್ಟಿ ಬಲಗೈಯನ್ನು ಸೊಂಟಕ್ಕೆ ತಂದು ಎಡಗೈಯಿಂದ ರೇಚಿತ ಮಾಡುವುದು" (ಲಾಸ್ಯರಂ. ೩೦೪, ಗದ್ಯಾನುವಾದ) : ತಲಪುಷ್ಪಪುಟ, ಲೀನ . . . ತಲಸಂಘಟ್ಟಿತ, ಉದ್ವೃತ್ತ . . . ಗಂಗಾವತರಣ– ಈ ನೂಱೆಂಟು ಕರಣಂಗಳ್ (ಲಾಸ್ಯರಂ. ४-४೨ ವ). [ಸಂ.]

ತಲಸಂಸ್ಫೋಟಿತ (ನಾ). [ನಾಟ್ಯ] ನೂರೆಂಟು ಬಗೆಯ ಕರಣಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; "ದಂಡಪಾದ, ಅತಿಕ್ರಾಂತ ಈ ಎರಡೂ ಚಾರಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದನ್ನು ಮಾಡಿ ಮುಂದುಗಡೆ ನೆಲವನ್ನು ಕಾಲಿನಿಂದ ಗಟ್ಟಿಸಿ ಕೈಗಳಿಂದ ತಾಳ ಹೊಡೆಯುವುದು" (ಲಾಸ್ಯರಂ. ೩೦೦, ಗದ್ಯಾನುವಾದ) : ತಲಪುಷ್ಪಪುಟ . . . ತಲಸಂಸ್ಫೋಟಿತ, ಗಂಗಾವತರಣ– ಈ ನೂಱೆಂಟು ಕರಣಂಗಳ್ (ಲಾಸ್ಯರಂ. ४-४೨ ವ). [ಸಂ.]

ತಲಸ್ಪರ್ಶಿ (ಗು). ೧. ಬುಡವನ್ನು ಮುಟ್ಟುವ; ತಳವನ್ನು ಸ್ಪರ್ಶಿಸುವ; ಆಳವಾದ. (ನಾ). ೨. (ಆಲಂ) ಸಮಗ್ರ; ಸಂಪೂರ್ಣ: ಅಲಂಕಾರಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ತಲಸ್ಪರ್ಶಿಯಾಗಿ ವ್ಯಾಸಂಗಮಾಡಿ . . . ಪ್ರಶಸ್ತಿಯನ್ನು ಪಡೆದಿದ್ದಾರೆ (ಧ್ವನ್ಯಾಲೋ. ४1, ಮುನ್ನುಡಿ). [ಸಂ. ತಲಸ್ಪರ್ಶಿನ್]

ತಲಹು₁ (ನಾ). ತಲೆಮಾರು ; ವಂಶ ; ಪೀಳಿಗೆ : ಆವನೋರ್ವಂ ಸದಾ ರುದ್ರಾಕ್ಷಿಯುಂ ಧರಿಸೆ ಪಾವನಂ ಕುಲದೊಳಿಪ್ಪತ್ತೊಂದು ತಲಹಿನಿಂ ದೇವಕೋಟಿಯ ನಡುವೆ ಶಿವಲೋಕಕೆಯ್ದುವಂ (ಲಿಶಿಚಂ. ४೨-೧೫) : ಚತುರಾಸ್ಯನಿಂದಾದ ಹತ್ತನೆಯ ತಲಹಿನ ಯಯಾತಿಗೆ ಬೃಹಸ್ಪತಿಯ ವಳಿಯ ಶುಕ್ರಾಚಾರ್ಯ (ಲಕ್ಷ್ಮಭಾ. ೧४-೧೨). [< ತಲೆ₁ + – ಹು₂]

ತಲಹು₂ 'ತಲಪು₂' ನೋ.

ತಲಹು₃, ತಲಬು₂ (ನಾ). ಪ್ರದೇಶ; ಎಲ್ಲೆ ; ಗಡಿ (?): ಗದ್ದೆಯ ತಲಹಿನಲು ನಟ್ಟ ವಾಮನಸಮುದ್ರೆಯ ಕಲ್ಲಿಂ ಪಡುವಲು (ಎಕ. VIII, ತೀರ್ಥಹ. ೧೨೯–೩೫ ; 1404) ; ತೆಂಕಲು ಕಡಗೆಯ ಮಾನಿಯ ತಲಹಿನಲು ನಟ್ಟ ಕಲ್ಲು ಒಂದು (ಎಕ. VIII, ತೀರ್ಥಹ. ೧೬೬–೨೫ ; 1416). ತಲಬು₂: ಮುವರು ಅಡಿಗಳು ಅವರಿಗೆ ಬಿಟ್ಟ ಬಾಳು ಕಂಬಳ ಗದ್ದೆ ಕುಸಿಯ ತರದ ಗದೆಗಳು ೫ ಒತ್ತಿನ ತಲಬು ೧ ನಡುತಾಟ ಹಾಳಿ ೭ ಅಂತು ಮು ೧೦ ಗದೆ ಗೇಣಿ ಅಕ್ಕಿ ಮು ೫೪ ಬಲಿ ಕಲಚರುವಿಗೆ ಹಿರಿಗದೆ ಒತ್ತಿನ ತಲಬುವ ಮುಡಲು ಹೊಳೆ ಒತ್ತಿನ ಪಾಳಿಗಳು ೭ ಸಹ ಹ ೬೦ ಗದೆ ಗೇಣಿ ಅಕ್ಕಿ ಮು ೬ ॥ (ಸೌಇಇ. IX-II, ४೭೦–४೭ ; 1482). [?]

ತಲಹುವಿಡಿ (ಕ್ರಿ). ಪರಂಪರೆಯನ್ನನುಸರಿಸು ; ಪರಂಪರಾಗತವಾಗಿ ಬರು ; ಪಾರಂಪರ್ಯವಾಗಿರು ; ತಲೆಮಾರಿನಿಂದ ಬರು : ಬಡದ ಹಿರಿಯರ ತಲಹು[ಪಾಠಾಂ.ರು ಬಹುತರ]ವಿಡಿದೊದವಿಸಿರ್ದೊಡವೆ ಗೊಡೆಯನಪ್ಪೊಬ್ಬ ಮಗನಂ ಪರಮನಂ ಬೇಡಿ ಪಡೆವುದು (ಸೋಮಚ. ೧–೬೭). [ತಲಹು₁ + ಹಿಡಿ₁]

ತಲಾ 'ತಲೆ₁' ಪರಾ.

ತಲಾಟಿ 'ತಲಾಠಿ' ನೋ.

ತಲಾಠಿ, ತಲಾಟಿ (ನಾ). (ಹಳ್ಳಿಗಳಲ್ಲಿ ಜಮೀನುಗಳ ಲೆಕ್ಕ ಪತ್ರ ಇಟ್ಟುಕೊಂಡು, ಕಂದಾಯ ವಸೂಲು ಮಾಡುವ ಗ್ರಾಮದ) ಲೆಕ್ಕಿಗ; ಕುಲಕರಣಿ ; ಶಾನುಭೋಗ : ಮಾವನವರು ತಲಾಠಿ ಕೆಲಸದಲ್ಲಿದ್ದರು (ಸ್ಮೃತಿಚಿ. ೬೦). ತಲಾಟಿ : ತಲಾಟಿಪದ್ಧತಿಯು ಮೊದಲಿನಿಂದಲೂ ಈ ಜಿಲ್ಲೆಯಲ್ಲಿ ಜಾರಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಾಲ್ಕಾರು ಹಳ್ಳಿಗೊಬ್ಬ ತಲಾಟಿ ಇರುವನು (ಕರವೀ. ೮). [← ಮರಾ. ತಲಾಠೀ, ತಲಾಟೀ]

ತಲಾತಲ, ತಳಾತಳ (ನಾ). ೧. ಏಳು ಅಧೋಲೋಕಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ತಳ ಮತ್ತ್ರತಳ ವಿತಳಸುತಳಂ ರಸಾತಳ ತಲಾತಲ[ಪಾಠಾಂ. ತಳಾತಳ]ಮು ಪಾತಾಳಮೆಂದು ವರ್ತಿಸುವ ತಳಲೋಕಮೇಳಕ್ಕು (ಮಂಗರಾ. ೧೦–೩೨). ೨. (ಆಲಂ) ತೀರ ಕೆಳಗಿನ ಭಾಗ ; ತಟ್ಟತಳ : ಯಾವುದು ಆಯಾ ಸಂದರ್ಭಕ್ಕೆ ಉಚಿತವೋ ಅಷ್ಟನ್ನು ಮಾತ್ರ ನಮ್ಮ ಪ್ರಜ್ಞೆ ಬರಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ. ಉಳಿದವು 'ಅಜ್ಞಾತ'ದ ತಲಾತಲದಲ್ಲಿ ಬಿದ್ದಿರುತ್ತವೆ. (ಸೌಂದಸ. ४). ತಳಾತಳ: ೧. ಪಾತಾಳ ಮಹಾತಳ ರಸಾತಳ ತಳಾತಳ ಸುತಳ (ವಿವೇಕ. ೧೬೦) : ಬೀಸಿ ಬಡಿಗೆ ಬಿಜುಬುಗಾಳಿ ನೆಲನ ಮೇಲ್ ತಳಾತಳದಿನದಟ ಅಡಿಯೆ ಅದಿರ್ವಿನಂ (ಬಬ್ರುಪು. ೫೬– ೧೨೧೫). 'ರಸಾತಲ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ತಲಾಮಲಕ, ತಳಾಮಳಕ (ನಾ). ೧. ಅಂಗೈಯಲ್ಲಿರುವ ನೆಲ್ಲಿಕಾಯಿ. ೨. (ಆಲಂ) ಸ್ಪಷ್ಟವಾದುದು: "ನಿಜಮುಂ ನಿರ್ಮಲಮುಂ ತಲಾಮಲಕಮುಕ್ಕುಂ" (ನಾನಾರ. ೧೬೭). ತಳಾಮಳಕ : ೨. ನಿನಗೆ ಪಥ್ಯಮಾವುದದಂ ಮಾಡಾಮುೞಲಚೂಲಮುಮಗೆ ತಳಾಮಳ[ಪಾಠಾಂ. ಬ]ಕಂ ಭವನಿಬದ್ಧ ಮಚಲಿಸಿತೆಮ್ಮಂ (ಯಶೋಚ. ೧–೬೫). 'ಕರತಲಾಮಲಕ' ಪರಾ.

[ತಲ + ಆಮಲಕ]

ತಲಾರ (ನಾ). ಗೆಜ್ಜೆ (?) : ನೂಲ ತೊಂಗಲ ತಲಾರದ ಮೆಲ್ಲುಲಿ ಪರ್ಚೆ ಮೆಲ್ಪು ಮತ್ತೊಱಗೆ ಕರಂಗಳಿಂ ನಿಱಿದುಱುಂಬೆದೆ ವಾದ್ಯದೊಳೊಂದಿ ನಿಂದು ಮುಂದೆಱಗಿ ಲಯಂಗಳೊಳ್ ತಗುಳೆ ನರ್ತಿಸಿದಾಕೆಯರೊಪ್ಪಿ ತೋಱಿದರ್ (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೧೩–೧೮). [?]

ತಲಾರಿಕೆ 'ತಳವಱಿಕೆ' ನೋ.

ತಲಾವು (ನಾ). ಕೆರೆ ; ಕೊಳ ; ಸರೋವರ : (ಮೈಗೆಚಿ. IV, ೭೮೭).

[← ಹಿಂ. ಮರಾ. ತಲಾವ್; ಪಾರ. ತಲಾವ್, ತಾಲಾಬ್.

/ಪ್ರಾ. ತಲಾಅ. / ಸಂ. ತಡಾಗ]

ತಲಾವುಅಮಾನಿ (ನಾ). ಯಾವುದೇ ನಿರ್ದಿಷ್ಟ ಗ್ರಾಮಕ್ಕೂ ಸೇರದೆ ಸರ್ಕಾರದ ವಶದಲ್ಲಿರುವ ಕೆರೆ : ಮದ್ದಕದ ಕೆರೆ, ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಸೇರಿದ ಕೆರೆ : (ಮೈಗೆಚಿ. IV, ೭೮೭). 'ಅಮಾನಿಕೆರೆ' ಪರಾ. [ತಲಾವು+ಅಮಾನಿ]

ತಲಾಶೆ 'ತಲಾಸು' ನೋ.

ತಲಾಪ್ 'ತಲಾಸು' ನೋ.

ತಲಾಷು 'ತಲಾಸು' ನೋ.

ತಲಾಸಿ 'ತಲಾಸು' ನೋ.

ತಲಾಸು, ತಲಾಶೆ, ತಲಾಷ್, ತಲಾಷು, ತಲಾಸಿ (ನಾ). ಹುಡುಕುವಿಕೆ; ಶೋಧನೆ; ತಪಾಸಣೆ; ಪತ್ತೆಹಚ್ಚುವಿಕೆ: ದೊಳ್ಳ ಹೇಳಿದ್ದ ಕೆಮ್ಮಣ್ಣುಬ್ಬಿನ ಹಳ್ಳದ ಆ ಸ್ಥಳಕ್ಕೆ ಹೋದನು, ತಲಾಸು ಮಾಡುವುದಕ್ಕೆ (ಮರವು. ೪೫೧). **ತಲಾಶೆ**: ಅನುಮಾನಕ್ಕೆ ಆಸ್ಪದ ಬರದಂತೆ ರಾಜನ 'ತಲಾಶೆ'ಯಲ್ಲಿ ಅನ್ವಾರಿಯ ಜತೆಗೂ ಅವನೂ ಹಾರಾಡುವುದಕ್ಕೆ ಮೊದಲು ಮಾಡಿದ (ನಟಸಾ. ೨೯೦). **ತಲಾಷ್**: ಎಲ್ಲವನ್ನು ಒಂದೊಂದಾಗಿ ತಲಾಷ್ ಮಾಡಿಸುವವರೆಗೆ ಆರೇಳು ತಿಂಗಳಾಯ್ತು (ಮನೋನಂ. ೧೩೯). **ತಲಾಷು**: ಅವನ ಚಮತ್ಕಾರದಿಂದ ನೋವು ಹಿಡಿದು ಪ್ರಕರಣ ತಲಾಷು ಮಾಡಿದ್ದಕ್ಕಾಗಿ ಮೇಲು ಉದ್ಯೋಗಸ್ಥರ ಶ್ಲಾಘನೆಗೆ ಹ್ಯಾಗೂ ಯೋಗ್ಯನಾದನು (ವಾಗ್ವಿ. ೧೪೬): ಕಾನ್‌ಸ್ಟೇಬಲನ್ನು ಹತ್ತಿರದಲ್ಲಿದ್ದ ಗ್ರಾಮಕ್ಕೆ ನೀರಿಗೂ, ಒಂದು ಬಂಡಿ ತಲಾಷುಮಾಡಿ ತರುವುದಕ್ಕೂ ಕಳಿಸಿದ್ದಾಗಿಯೂ . . . ಹೇಳಿದರು (ಕಲನ. ೩೮೬). **ತಲಾಸಿ**: ಇದು ಪೂಜಾರಿ ಬರುಮ ತಲಾಸಿ ಮಾಡಿದ್ದು (ಕುಡಿಕೂ. ೨೨೪).

[← ಪಾರ. ತಲಾಶ್; ಹಿಂ. ಮರಾ. ತಲಾಶ್, ತಲಾಸ್]

ತಲಿನ, ತಳಿನ (ಗು). ೧. ಕೆಳಭಾಗದಲ್ಲಿರುವ; ತಳಭಾಗದ. ೨. ಕೆಳತರದ; ಕೀಳುಮಟ್ಟದ; ಕನಿಷ್ಠವಾದ. ೩. ತೆಳುವಾದ; ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾದ. ೪. ಸಣ್ಣದಾದ; ಚಿಕ್ಕದಾದ. ೫. ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾದ; ತೆರಪುಳ್ಳ; ಅಂತರವುಳ್ಳ. (ನಾ). ೬. ಹಾಸಿಗೆ; ಶಯ್ಯೆ; ತಲ್ಪ. **ತಳಿನ**: ೭. ತೆಳುವಾದುದು: "ಕ್ಷಾಮಂ, ಶಾಂತಂ, ಕೃಶಂ, ಕ್ಷೀಣಂ, ಪೇಲವಂ, ತಳಿನ(ಮ)ಂ, ತನು–ಈ ೭ ಅಸಿದು" (ಹಲಾಯು. ೧೧೯–೩೨). [ಸಂ.]

ತಲಿಪು 'ತಲಪು₄' ನೋ.

ತಲಿಮಿಲಿತ (ಗು). ತಳಮಳಗೊಂಡ: ಮಾಯಾದೇವಿಯು ಈ ವಿಚಿತ್ರವಾದ ವ್ಯಂಗ್ಯದಿಂದ ತಲಿಮಿಲಿತಳಾದಳು (ಮ್ಯಜಲ. ೧೧). [?]

ತಲುಪಣೆ (ನಾ). ತಲಪುವಿಕೆ; ಪಾವತಿಯಾಗುವಿಕೆ; ಕೈಸೇರುವಿಕೆ: ಅವರ ಕಾಗದಪತ್ರಗಳ ಮತ್ತು ಗಂಟುಮೂಟೆಗಳ ತಲುಪಣೆ . . . ಅಂಥ ಕಡುಬೇಸಗೆಯ ದಿನದಂದು ಬಹು ಕ್ಲೇಶದಾಯಕವಾಗಿತ್ತು (ಪುನರು. ೪೫೩). [ತಲುಪು₁ (<ತಲಪು₁) + – ಅಣೆ₄]

ತಲುಪಿಸು 'ತಲಪಿಸು' ನೋ.

ತಲುಪು₁ 'ತಲಪು₁' ನೋ.

ತಲುಪು₂ 'ತಲಪು₂' ನೋ.

ತಲುಬು 'ತಲಬು₁' ನೋ.

ತಲುವರಿ 'ತರುವಲಿ' ನೋ.

ತಲುವರಿತನ 'ತರುವಲಿತನ' ನೋ.

ತಲುವುರಿ 'ತರುವಲಿ' ನೋ.

ತಲೆ₁ (ನಾ). ೧. ದೇಹದ ಒಂದು ಅಂಗ; ಮಂಡೆ; ಉತ್ತಮಾಂಗ; ರುಂಡ; ಶಿರಸ್ಸು; ಮಸ್ತಕ: ಕೂಸಿನ ತಲೆಯೊಳ್ಬೆಣ್ಪೊಱೆಯನಿಟ್ಟ ಪೋಲಸುಖಕರಂ (ಕವಿರಾ. ೨–೬): ಪನ್ನೆರಡು ತಲೆಯ ಪಾವುಮಂ ಚಂದ್ರನೊಡೆದುದುಮಂ . . . ಇಂತೀ ಪದಿನಾಱುಂ ಕನಸುಗಳಂ . . . ಕಂಡಂ (ವಡ್ಡಾರಾ. ೮೫–೨೫): ತನ್ನ ಮನಮನಱಿದು ಮುಟ್ಟೆ ನುಡಿದ ಕೆಳದಿಯ ನುಡಿಗೆ ಪೆಱತೇನುಮನೆನಲಱಿಯದೆ ನಾಣ್ಚಿ ತಲೆಯಂ ಬಾಗಿ ನೆಲನಂ ಬರೆಯುತ್ತುಂ (ಪಂಪಭಾ. ೪–೬೪ ವ): ಕಾಳನೊ ರಾವಣನೋ ಶಿಶುಪಾಳನೊ ತಾನೆನಿಸಿ ನೆಗಟ್ಟ ನರಗನ ತಲೆ ತನ್ನಾಳಾಳ ಕಯ್ಗೆವನ್ದುದು (ಎಕ. II, ೫೯–೯೫; 974); ಎನಿತು ತಾಳಮರನನೇಱಿದೊಡಂ ತಲೆಗೆ ಕಾಲ್ಕೆಳಗೆಂಬಂತೆ (ಧರ್ಮಾಮ್ಮ. ೬–೧೭೩): ತಲೆಯಿಲ್ಲದ ಅಟ್ಟೆಗೆ ಪಟ್ಟವ ಕಟ್ಟುವ ಉಭಯಭ್ರಷ್ಟರ ನೋಡಾ (ಬಸವ. ೬೨); ಕೃಷ್ಣಾಜಾನಿಯುತ ಪೆಸೆ ಕಿಕೆಸ [illegible] ಸಂಬಂಧ ಸವೆದುದು (ಕುಮ್ಯಾದಶ್ರೀ. ೬–೫); ತಲೆಯುರಿ [illegible] ಗಳೌಷಧಿಗಿಲ್ಲ (ಮೋಹತ. ೧೮–೭೮); ತಲೆ ಗಟ್ಟಿ ಎಂದು [illegible] (ಗಾದ); ಕಾಸೂ ಹಾಳು ತಲೆಯೂ ಬೋಳು (ಗಾದ). ೨. ವಂಶ; [illegible], ಸಂತತಿ; ಪೀಳಿಗೆ; ತಲೆಮಾರು: ಸಲೆ ಸಂದಿರ್ಪತೆಳ್ಪಂದುಂ ತಲೆವರೆಗಂ ನಮಗೆ ಪರಿಭವಂ (ಪಂಪಭಾ. ೭–೫೬): ದೇಗುಲವಂ [illegible] ಮಾತಾಪಿತೃಗಳೆರ್ಪತೊಂದ ತಲೆಗಂ [illegible] ಕೊಟ್ಟ ಭೂಮಿ (ಎಕ. IV. ಗುಂಡ್ಲುಪೇ. ೯೩–೨೩; 1049); [illegible] ತ್ತೊಂದು ತಲೆವೆರಸಿ ನರಕಕ್ಕೆ ಪೋಹನೇ (ಪಚಕಾ. ೮–೭೬). ೩. [illegible] ವಾದುದು; ಉತ್ತಮವಾದುದು; ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದುದು: [illegible] ಮೂವತ್ತಿಚ್ಛಾಸಿರಕ್ಕೆ ತಲೆಯೆನಿಸಿದ ಕೋಗಳಿಯಯ್ನೂಱುಮಂ (ಸೌಇಇ.IX-I, ೨೯೩–೧೧; 1162); ಅನ್ತು ಪೊಗಳ್ತೆಗಂ ನೆಗಳ್ತೆಗಂ ನೆಲೆಯುಂ ತಲೆಯುಮಾದ . . . ಕಲಿ ತೈಲಭೂಮಿಪಾಲಂಗಂ (ಎಇ. XVI, ೩೫೭–೨೩; ?). ೪. ಮೂಲ; ಮೊದಲು; ಬುಡ; ಆದಿ: ಜಗದ ಮಾಯೆಗಿವಂ ತಲೆ (ಐರಾವ. ೪–೭೫): ಕಾಲುವೆ ಆರಂಭವಾಗುವ ಅಣೆಕಟ್ಟೆಗೆ ಕಾಲುವೆಯ "ತಲೆ" ಎಂದು ಹೆಸರು (ಭೂವಿವ. ೨೮೭). ೫. ಕೊನೆ; ತುದಿ; ಅಂಚು: ತೆಂಕಣ ತಲೆಯ ಪುಣಾಸೆ ಅಣಲೆಯ ಮರಂ (ಎಕ. XII, ಶಿರಾ. ೩೮–೪೩; 878). 'ಇರ್ತಲೆವೊತ್ತು' ಪರಾ. ೬. (ಆಲಂ) ಕೂದಲು; ರೋಮ: ತಲೆಯನಿರುಳ್ಪೆಕ್ಕಿದೊಡೆತ್ತಲಾನುಮೊಂದಲ್ಲಿ ಭಾಗ್ಯಮುಳ್ಳ್ಯರೋಮಂ ತಲೆಯಿಂದುದಿರ್ದೊಡೆ ಬಳಿಯಂ ನಿಲಲಱಿಯದು ಭಾಗ್ಯಮೆಂಬರಱಿವಿಲ್ಲದವರ್ (ಸಮುಪ. ೧–೪೫ ಅನುಬಂಧ); ತಲೆಯಂ ಬಲುದಡಿಗರ್ಕಟಿ ನಿಲಲಾಱದೆ ಸುಂಟಿದಿಂದ ಕೋಡಗದಂತುಮ್ಮಳಿಸಿ (ಧರ್ಮಾಮ್ಮ. ೧–೦೪೧): ಹಡೆದ ತಾಯಿಲ್ಲ ತಾಯುಳ್ಳೊಡೆ ತಲೆ ಹೀಗೆ ಜಡೆಗಟ್ಟಿಕೊಂಡು ಮಾಸಿಹುದೇ (ಮೋಹತ. ೨೧–೨೫): ಮತ್ತಾಗ ತಲೆಯ ಕೆದಱಿಕೊಂಡು ಜನ ಕಾಡಹತ್ತಿದರೇನನುಸಿರುವೆ (ಕಂನವಿ. ೦೧–೪೯). ೭. (ಆಲಂ)ಬುದ್ಧಿ; ತಿಳಿವಳಿಕೆ: ಮನೆಯ ಖರ್ಚು ವಿಷ ಏರಿದ ಹಾಗೆ ಏರುತ್ತಾ ಇದೆ. ಆದರ ವಿಷಯ ನಿಮ್ಮ ತಲೆಗೆ ಏನೇನೂ ಹೊಕ್ಕ ಹಾಗೆ ಕಾಣುವುದಿಲ್ಲ (ಯೋಧಪು. ೩೦); ತಲೆ ಇಲ್ಲದ ಮನುಷ್ಯ (ರೂಢಿ). 'ತಲೆಕೆಡು' ಪರಾ.

ತಲೆತಲೆ (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ): ೧. ಉಳಿದ ಪಕ್ಷಿಗಳು ಅದನ್ನು ತಲೆತಲೆ ಕುಕ್ಕುತ್ತವೆ (ಮುಂಬಯಿ. ೩–೦೧೬): ಜುಟ್ಟು ಹಿಡಿದುತಂದು ತಲೆತಲೆಗೆ ಡಿಕ್ಕಿ ಹೊಡಸುವವನು (ವಚಭಾ. ೧೬). ೨. ತಲೆತಲಾಂತರ: ತಲೆತಲೆಯಿಂದಲೂ ಆ ಕೆಲಸ ಸಾಗಿಸಿಕೊಂಡು ಬಂದಿದ್ದರು (ಗಂಗಾಸಾ. ೦೦). **ತಲಾ** = ಪ್ರತಿಯೊಂದು ತಲೆಗೆ; ಪ್ರತಿಯೊಬ್ಬ ವ್ಯಕ್ತಿಗೆ; ಪ್ರತಿಯೊಂದಕ್ಕೆ: "ಪ್ರತಿಯೊಬ್ಬನಿಗೆ, ತಲಾ" (Per capita. ಪತ್ರಿನಿ. ೬೧): ತನಗಿದ್ದ ಇಬ್ಬರು ಮಕ್ಕಳನ್ನು ಕರೆದು ತಲಾ ಒಂದೊಂದು ರೂಪಾಯಿ ಕೈಗೆ ಕೊಟ್ಟು (ಕಥಾಮಂ. IV, ೧೩): ದಾಸೋಜನು ಮತ್ತು ಚಾವಣನು ತಲಾ ನಾಲ್ಕು ಬೇಲೂರಿನ ಶಿಲಾಬಾಲಕಿಯರ ವಿಗ್ರಹಗಳನ್ನು ಮಾಡಿದರು (ಭಾರದ. ೫೦೫): ಹಳಬರಿಗೂ, ಓಲೆಕಾರರಿಗೂ ತಲಾ ಐವ್ವತ್ತು ರೂಪಾಯಿಗಳಂತೆ ಒಟ್ಟು ಇಪ್ಪತ್ತೈದು ರೂಪಾಯಿ ಕೊಟ್ಟು (ನಾ ಪೂ ೧ ೦ ೯, ೨೦೮). **ತಲಾಂತರ, ತಲೆಯಂತರ** = ೧. ವಂಶ; ಪೀಳಿಗೆ: ನಮ್ಮ ತಲಾಂತರದವರೆಲ್ಲ ಹಳ್ಳಿಯಲ್ಲೇ ಜೀವಿಸುತ್ತಿದ್ದರು (ರೂಢಿ). ೨. = ತಲೆಮಾರು ೧: ಕಳೆದ ಒಂದು ತಲೆಯಂತರದಲ್ಲಿ ಅಮೇರಿಕಾ, ಚೀಣಾ, ಈಜಿಪ್ಟ್ ಮೊದಲಾದ ದೇಶಗಳಲ್ಲಿ . . . ಕ್ರಾಂತಿಯೆದ್ದಿತು (ಜಗಸಂ. ೨). **ತಲಾ ವರಮಾನ** = ಪ್ರತಿಯೊಬ್ಬರ ಆದಾಯ, – ಉತ್ಪತ್ತಿ: (Per capita income. ಪತ್ರಿನಿ. ೬೧). **ತಲೆ ಅಪ್ಪಳಿಸು** = (ಹಾವಿನಂತೆ) ಆಕ್ರೋಶಮಾಡು: ಅವನು ತಲೆ ಅಪ್ಪಳಿಸಿ ನಿಂತಾಗ ಯಾರೂ ಎದುರಾಗುವಂತಿಲ್ಲ (ರೂಢಿ).

ತಲೆಕೆಳಕನೆ = ತಲೆಕೆಳಗಾಗಿ; ಮೇಲ್ಭಾಗ ಕೆಳಭಾಗಕ್ಕೆ ಬರುವಂತೆ; ಅಡಿಮೇಲಾಗಿ : ದ್ವಾರವೊಂಬತ್ತುಱೊಳು ಪುಗಿಸಿ ಹೇಸವಲ್ಲಿ ದೂತರೆಯ್ದೆ ಉರಿವ ಕಿಚ್ಚಿನೊಳಗೆ ತಲೆಕೆಳಕನೆ ಪಿಡಿದು ಸೀವುತಿಪ್ಪ (ಸಾನಂದ. ೬-೧೦೩ ೮೯೪). **ತಲೆಕೆಳಗಾಗಿಸು** = ೧. ಬೀಳುವಂತೆ ಮಾಡು; ನಾಶಮಾಡು; ಹಾಳು ಮಾಡಂ : ತಳುವದಂಗಜ ಚೋರನಾಗಿ ಪಾಂಥರ ತಲೆಕೆಳಗಾಗಿ ಸುತ್ತಿಹನಲ್ಲಿ (ಕುರಾಸಾಂ. ೨-೩೮). ೨. ತಲೆ ಬಗ್ಗಿಸುವಂತೆ ಮಾಡು; ಒಪ್ಪುವಂತೆ ಮಾಡು; ಶರಣಾಗಿಸು : ಅವನನಾ ಲಲಿತಾಂಗಿಯ ಲಾವಣ್ಯ ತಲೆಕೆಳಗಾಗಿಸದಿರದೆನುತೆದೆಯೊಳಾ ಲಲನೆ ಬಂದಳು ರತ್ನಿಯೆಡೆಗೆ (ಕುರಾಸಾಂ. ೨೬-೧೭). **ತಲೆಕೆಳಗಾಗಿ ಹಾಕು**=ಅಡಿಮೇಲು ಮಾಡಿಹಾಕು; ಮಗುಚಿ ಹಾಕು : ಚಾಪೆಯನ್ನು ತಲೆಕೆಳಗಾಗಿ ಹಾಕಿದ್ದಾನೆ (ರೂಢಿ). **ತಲೆಕೆಟಗಾಗಿ ಬೀೞ್, ತಲೆಕೆಳಗಾಗಿ ಬೀಳು** = ತಲೆ ಕೆಳಮುಖವಾಗಿ ಬೀಳಂ, – ಒರಗು : ಬಡಿಗೊಂಡ ಮೊಲದಂತೆಯುಂ ತಲೆಕೆಟಗಾಗಿ ಬಿಬ್ದರ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೪-೩೦ ವ); ಮರದ ಮೇಲಿಂದ ಕಾಲು ಜಾರಿ ತಲೆ ಕೆಳಗಾಗಿ ಬಿದ್ದನು (ರೂಢಿ). **ತಲೆಕೆಟಗಾಗು, ತಲೆಕೆಳಕಾಗು, ತಲೆಕೆಳಗಾಗು, ತಳಕೆಳಕಾಗು** = ೧. (ನಾಚಿಕೆಯಿಂದ) ತಲೆತಗ್ಗು, – ಬಾಗಂ : ಅರಸ ನೀತನ ಭಕ್ತಿಗಂ ವ್ಯವಸಾಯಕ್ಕಂ ಮೆಚ್ಚಿ ತನ್ನ ತಂದೆಮ್ಮೆ‌ಗಳೊಳೊಂದುಮಂ ಕೊಳ್ಳದೆ ನೀನೇ ಕೊಳ್ಳೆಂದು ಕೊಟ್ಟೊಡಾ ದಯೆಗೆ ನಯಂಬಡೆದೆನೆಂದು ತಲೆಕೆಟಗಾಗಿ ಮೇಗುಗಾಣದೆ (ಸುಕುಮಾ. ೬-೩೫ ವ). ೨. ತಲೆ ಕೆಳಭಾಗಕ್ಕೆ ಬರು : ತಲೆಕೆಟಗಾಗಿ ನೇಲ್ವುದು ಶಬಾವಳಿ (ಅರ್ಧನೇ. ೫-೩೭); ತ್ರಿನಯನಂ ಪೂಜಿಸಿಯಿದಕೆ ಮನವನುಮತಿಸದಡೆ ಲೋಹಶೂಲದೊಳನಿಬರಂ ತೆಗೆಸುವೆನು ತಲೆಕೆಳಕಾಗಿ ನಿಮ್ಮುವನು (ಬಸವು. ೫೦-೫೧); ತುಂಗಬಲನುರುಪಕ್ಷಹತಿಗೆ ರಥಾಂಗವಜಿಗಿಜಿಯಾಯ್ತು ರಥದ ತುರಂಗ ತಲೆಕೆಳಕಾಗಿ ಕೆಡೆದವು (ತೊರರಾ. ೩-೧೦-೧೬); ಕುದುರೆ ತಲೆಕೆಳಗಾದುದಿಳೆಯುದ್ದುದು ರಸಾತಳಕೆ (ಕುವ್ಯಾಕ. ೭-೨೧). ೩. ಗರ್ವಪಡು; ಅಹಂಕಾರಪಡು : ವಿಟಕೋವಿದತ್ವದ ಹಮ್ಮಿನಿಂ ನೀನಿಂತು ತಲೆಕೆಳಕಾಗಿ ನಡೆಯುತಿಹೆ (ಬಸವು. ೪೨-೧೭). ೪. ಅಸ್ತವ್ಯಸ್ತವಾಗು; ವ್ಯತ್ಯಾಸ ಹೊಂದು : ಆವನೊಬ್ಬನ ಕಂಡರರಿಗಳ ಜೀವ ತಲೆಕೆಳಕಹುದು ಸುಭಟರ ದೇವನಾತನು ಪಾರ್ಥ (ಕುವ್ಯಾಕ. ೯-೫); ಪರಿಕಟಕದುಬ್ಬರಕಯೋಧ್ಯಾಪುರವು ತಲೆಕೆಳಕಾ[ಪಾಠಾಂ. ಗಾ]ಯ್ತು (ತೊರರಾ. ೪-೯-೧೧) : ಕಳವಳದ ಮನವು ತಲೆಕೆಳಗಾದುದವ್ವಾ (ಮಹಾದೇ.ಬ. ೧೪೦-೧೨೧); ಕೌರವೇಶ್ವರನ ಸೇನೆ ತಲೆಕೆಳಗಾ[ಪಾಠಾಂ. ಕಾ]ಯ್ತು ಪಾರ್ಥನ ಸೂನುವಿನ ಮರಣದಲಿ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೮-೪೨); ನೊಂದುಕೊಂಡರು ತಂದೆ ತಮ್ಮೆಲ್ಲ ಹಂಚಿಕೆ ಯೊಟ್ಟಿಗೆ ತಲೆಕೆಳಗಾಗೆ (ಇಂಚಾಪ. ೧೯-೯೧); ಅವರನ್ನು ನೆನೆದ ಕೂಡಲೇ ನನ್ನ ಎಲ್ಲ ವ್ಯಾಪಾರಗಳೂ ತಲೆಕೆಳಗಾಗುತ್ತವೆ (ಬದುಜ. ೧೨೦); ನಾವೆಲ್ಲಾ ಸೇರಿ ಹಾಕಿಕೊಂಡಿದ್ದ ಯೋಜನೆಗಳೆಲ್ಲಾ ತಳಕೆಳಕಾಯಿತು (ರೂಢಿ). ೫. ಬೀಳು; ಚ್ಯುತವಾಗು; ಭ್ರಷ್ಟವಾಗು : ತನ್ನ ಮಱೆದು ದೇವರ ಕಂಡಿಹೆನೆಂದೆಂಬರು ತನ್ನುವ ಮಱೆದು ದೇವರ ಕಂಡಿಹೆನೆಂಬ ಕಾರಣ ಹರಿ ಸುರ ಬ್ರಹ್ಮಾದಿಗಳೆಲ್ಲರೂ ತಲೆಕೆಳಗಾಗಿ ಹೋದರು (ವಚಸಂ. ೮೪-೨೬ ಅಂಬಿವ). ೬. ನಾಶವಾಗು; ಹಾಳಾಗು : ಅಱುವು ತಲೆಕೆಳಗಾಯ್ತು ಧೈರ್ಯದ ನಿಱಿಗೆ ನಗೆಗೆಡೆಯಾಯ್ತು (ಕುವ್ಯಾವಿ. ೨-೧೨). **ತಲೆಕೆಟಗುಮಾಡು, ತಲೆಕೆಳಗುಮಾಡು**=೧. ಬುಡಮೇಲು ಮಾಡು; ನಾಶಮಾಡು; ಹಾಳು ಮಾಡು : ಕೌರವರಂ ಭೈರವಂಬಾಯ್ದರಂತೆ ತಲೆಕೆಟಗುಮಾಡಿ [illegible] ಗೌಡನ ಮಗು ಎಲೆ ಅಡಕೆ ಚೀಲವನ್ನು ತಲೆಕೆಳಗು [illegible] ಕೆಳಗೆ ಚೆಲ್ಲಿತು (ರಾಮಾನ. ೧೧೧). ೨. ವ್ಯತ್ಯಾಸ [illegible] : ಪಲ್ಲಟಗೊಳಿಸು : ದೂರದರ್ಶಕದ ಮೂಲಕ ಮೊಟ್ಟಮೊದಲು ಚಂದ್ರಬಿಂಬದಲ್ಲಿ ನೋಡಿದ ವಿಷಯಗಳು ಜ್ಯೋತಿಶ್ಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನೇ ತಲೆಕೆಳಗುಮಾಡಿದವು (ಜ್ಯೋತಿರ್ವಿ. ೨೧೯); ಹಳೆಯ ನಂಬುಗೆಗಳನ್ನು ತಲೆಕೆಳಗುಮಾಡುವ ಹೊಸ ವಿಚಾರಗಳು . . . ನಮ್ಮ ಬದುಕನ್ನು ಪರಿವರ್ತಿಸುತ್ತಿವೆ (ಸೌಂದಸ. ೨೭೭). ೩. ತಳಮಳವುಂಟಾಗು; ಕ್ಷೋಭೆಗೊಳ್ಳು : ಕಟಿಬಲಮಹಾರ್ಣವವ ತಲೆಕೆಳಗುಮಾಡಿತ್ತು ಸೇನಾಜಲನಿಧಿಯ ಬೊಬ್ಬಾಟ (ತೊರರಾ. ೬-೧೩-೩). **ತಲೆಗಿಂಬಾಗಿಸು** = ತಲೆಗೆ ಆಶ್ರಯವಾಗಿಸು; ತಲೆದಿಂಬಾಗಿ ಮಾಡಂ : ಶಾನಭಾಗರು ತಮ್ಮ ಬಟ್ಟೆಹಾಕಿದ ಕೈಚೀಲವನ್ನೇ ತಲೆಗಿಂಬಾಗಿಸಿ ಹಾಸುಗೆಯ ಮೇಲೆ ಅಡ್ಡವಾದರು (ಮೂರುದಾ. ೭). **ತಲೆಗಿಂಬಾಗು** = ತಲೆಗೆ ಆಶ್ರಯಂವಾಗಂ; ತಲೆದಿಂಬಾಗಂ : ರಾಜಪುತ್ರರು ಹೊಳೆವ ಪದಕದ ಕೊರಳ ತಲೆಗಿಂಬಾದ ತೋಳುಗಳ . . . ದಳಿತದಂಷ್ಟ್ರಾನನದಲೆಸೆದರು ಸಾಲ ಶಯನದಲಿ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೫-೭೯). **ತಲೆಗಿಂಬು** = ತಲೆಗೆ ಆಶ್ರಯವಾದುದು; ತಲೆದಿಂಬು : "ಉಚ್ಛೀರ್ಷಕಂ, ಉಪದಾನಂ, ಉಪಬರ್ಹಂ – ಈ ೩ ತಲೆಗಿಂಬು" (ಹಲಾಯು. ೫೨-೧೫೪); ಉಂಡೆಸುತ್ತಿ ಮೇಲುದನಾಗಳ್ ತಲೆಗಿಂಬುಮಾಡಿ ನೃಪಕುಲತಿಲಕಂ ಪಟ್ಟಿರ್ದನಿರ್ಪುದುಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೬೫೦); ಕವಲಂಬುಂ ತಲೆಗಿಂಬಿನ ಕವುಳುಡೆ ಶರಮಂಚವೆರಸಿದರಲೆಯ ಹಾಸೆಂಬಿವು . . . ಬಿಡದೆಸೆದಿರೆ . . . ಶರಶಯನದೊಳಿರ್ದಂ (ಗದಾಯು. ೫-೩೯); ತಲೆಗಿಂಬನೆರಡು ದೆಸೆಯೊಳು ನಿಲಿಸುಗೆ (ಮುದತಿ. ೧೦-೨೩); ಸಂಬಳಿಗೆಯ ಪರ್ಣ ಚೂರ್ಣ ಕೊಂಬ ಕರ್ಪೂರಕರಂಡವ ಸ್ಮರನ ತಲೆಗಿಂಬಿನೊಳ್ ತಂದಿರಿಸಿದರು (ಮೋಹತ. ೧೬-೨೭); ನರ್ಸು ಒಳಗೆ ಹೋಗಿ ಒಂದು ಸಣ್ಣ ಹಾಸಿಗೆ, ಒಂದು ತಲೆಗಿಂಬು ತರುವಳು (ಉದವ್ಯ. ೩). **ತಲೆಗೂಡುಗಟ್ಟು** = (ಗಿಡ, ಎಲೆ ಮೊದಲಾದವುಗಳ) ತುದಿಯು ಮುರುಟಿಕೊಳ್ಳು, – ಸುಕ್ಕುಗಟ್ಟು : ಬೀಜಗಳು ಮುಗ್ಗು ಹಾಯಿದಿದ್ದರೆ ಮುಂದೆ ಮೆಣಸಿನ ಗಿಡಗಳು ತಲೆಗೂಡುಗಟ್ಟಿ ಎಲೆಗಳು ಮುದುಡಿಕೊಂಡು ಗಿಡಗಳು ಕೆಡುವವು (ಕೃಷಿಪ್ರ. ೬೦). **ತಲೆಗೆ ಕಟ್ಟು** = ೧. (ಬಲಾತ್ಕಾರದಿಂದ ಜವಾಬ್ದಾರಿಯನ್ನು) ಹೊರಿಸು, – ಹೇರು : ಹಾಗೆ ಬಲಾತ್ಕಾರದಿಂದ ತನಗೆ ಕಟ್ಟಿದರೆ ಸಂತೋಷದಿಂದ ತಲೆಗೆ ಕಟ್ಟಿಸಿಕೊಂಡೇನು (ರಂಗಕ. ೫); ಆ ಮನೆಯನ್ನು ಅವರ ತಲೆಗೆ ಕಟ್ಟುವುದಕ್ಕೆ ಏಜೆಂಟ್ ಸರಿಯಾದ ಪೀಠಿಕೆ ಹಾಕಿದ್ದನು (ಯೋಧಪು. ೨೫); ತಲೆಗೆ ಕಟ್ಟಿದ ಅನೇಕ ಸಂಗತಿಗಳಿಗೂ (ನನ್ನಜೂ. ೩೨); ತಪ್ಪಿನ ಹೊಣೆಯನ್ನು ಅವನ ತಲೆಗೆ ಕಟ್ಟಿದರು (ರೂಢಿ). **ತಲೆಗೆ ಗಂಟುಹಾಕು** = ಹೊಣೆಯನ್ನು ಆರೋಪಣೆ ಮಾಡು : ಪಕ್ಕದ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಆದ ಕಳ್ಳತನವನ್ನು ಅವನ ತಲೆಗೆ ಗಂಟು ಹಾಕಿದರು (ರೂಢಿ). **ತಲೆಗೆ ತರು** = ಹಾನಿ ಉಂಟುಮಾಡು; ನಷ್ಟ ಉಂಟುಮಾಡು : ಪುಸ್ತಕವನ್ನು ಕಳೆದು ನನ್ನ ತಲೆಗೆ ತಂದಿಟ್ಟನು (ರೂಢಿ). **ತಲೆಗೆವರ್, ತಲೆಗೆಬರು** = ೧. ಪ್ರಾಣಾಪಾಯ ಒದಗು : ತಲೆಗೆ ವಂದುದೆವೆಯೊಳ್ ಪೋದಂತೆ (ಚಕವಂ. ೪೨-೧೪). ೨. ಹಾನಿಯಾಗು; ತೊಂದರೆಯಾಗು; ಅಪಾಯವಾಗು : ದುಷ್ಟನಿಗೆ ನೆರವಾಗಲು ಹೋಗಿ, ಈಗ ನನ್ನ ತಲೆಗೆ ಬಂದಿದೆ (ರೂಢಿ). **ತಲೆಗೆ ಹಚ್ಚಿಕೊಳ್ಳು** = ಯೋಚನೆ ಮಾಡು; ಚಿಂತೆಮಾಡು : ಏಟ್ಟು ಎಷ್ಟು ಸಂಪಾದನೆಯಾಯಿತು ಒಂದನ್ನೂ ಇವರು ತಲೆಗೆ ಹಚ್ಚಿಕೊಂಡಿದ್ದಿಲ್ಲ (ಹೊಸಕ್ಕ. ೨೪೮). **ತಲೆಗೆ ಹತ್ತು** = ಅರಿವಿಗೆ ಬರು; ತಿಳಿವಳಿಕೆಯುಂಟಾಗು : ಎಷ್ಟು ಬುದ್ಧಿ ಹೇಳಿದರೂ ಅವನ ತಲೆಗೆ ಹತ್ತಲಿಲ್ಲ (ರೂಢಿ). **ತಲೆಗೆ ಹಾಕಿಕೊಳ್ಳು** = ೧. ತಲೆಗೆ ಹಚ್ಚಿಕೊಳ್ಳು. ೨. ಗಮನ ಕೊಡು; ಗ್ರಹಿಸು; ಪರ್ಯಾಲೋಚಿಸು : ನಾಲ್ಕು ಲಾತ ಬಿಗಿದು ಇವನಿಗೆ ಬುದ್ಧಿ ಕಲಿಸೋದು ಬಿಟ್ಟು ಇವನ ಮಾತುಗಳನ್ನೆಲ್ಲ ತಲೆಗೆ ಹಾಕಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿರುವರಲ್ಲಾ ಎಂದು ಅಂದುಕೊಂಡರು (ಹೊಸಕ್ಕ. ೦೦೬). **ತಲೆಗೇರಿಸಿಕೊಳ್ಳು** = ಹೆಚ್ಚು ಪ್ರೀತಿಯಿಂದ ಕಾಣು; ಅತಿ ಸಲಿಗೆಯನ್ನು

ಕೊಡು: ಆತ ಮಗಳನ್ನು ತುಂಬಾ ತಲೆಗೇರಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದ (ರೂಢಿ). **ತಲೆಗೇಱಿಸು, ತಲೆಗೇರಿಸು** = ೧. ತಲೆಯ ಮೇಲೆ ಇಡು; ತಲೆಯಲ್ಲಿ ಧರಿಸು: ನೀಲಮಣಿ ತಲೆಗೇಱಿಸಿದ ತೃಣವದಕೆ ಸರಿಯೇ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೌ. ೧-೨೪). ೨. ಹೆಚ್ಚು ಪ್ರೀತಿಯಿಂದ ಕಾಣು; ಅತಿ ಸಲಿಗೆಯನ್ನು ಕೊಡು; ಕಿಱಿಯಂದು ತಂದೆ ಬಗ್ಗಿಸಲಱಿಯನೆ ತಾಯ್ ಬಡಿದು ತಿಳಿಪಲಱಿಯಳೆ ವಿಷಯಕ್ಕೆಱಗಿವರಂ ತಲೆಗೇಱಿಸೆ ಕೊಱಚಾಡುವರೆಂದುಪಾಯದಿಂದೋದಿಸಿದಂ (ಸುಕುಮಾ. ೨-೬೩); ತಿಳಿಯದ ಮಗುವೆಂದು ಕರೆದುಕೊಂಡು ಬಂದು, ತಲೆಗೇರಿಸಿದಿರಿ (ವಾತ್ಸಲ್ಯ. ೩೬೫). **ತಲೆಗೇಱು, ತಲೆಗೇರು** = ೧. ತಲೆಗೆ ಹತ್ತು; ತಲೆಯನ್ನು ಸೇರು: ಲಲನಾಮುಖೇಂದುಲಾವಣ್ಯಲೀಲೆಯಂ ಪಡೆವ ಬಣ್ಣದಿಂ ಕಂಪಿಂದೇ ನಲೆದುದೊ ಬಯ್ತುಗದಂತಿರೆ ತಲೆಗೇಱುವ ಕುಸುಮನಿಚಯಮಂ ಕಾಶ್ಮೀರಂ (ಆದಿಪು. ೧೧-೧೨೮): ದೇವನ ತಲೆಗೇಱಿದ ಪುಷ್ಪಾವಳಿಯುಂ ಮುಟ್ಟ (ಸಮಪ. ೧-೧೨೦). ೨. ಅತಿಯಾಗು; ಮಿತಿಮೀರು; ಹೆಚ್ಚಾಗು; ನೆತ್ತಿಗೇರು: ನರಜನ್ಮದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿ ಲಿಂಗಮುಖವನಱಿಯದೆ ಉದಮದ ಸೊಕ್ಕಿ ತಲೆಗೇಱಿತ್ತು ಅಯ್ಯಾ (ಬಸವ. ೫೮೫); ತಲೆಗೇಱಿ ಸೊಕ್ಕುತೊನೆವರ್ (ಸೋಮೇಶ. ೪೮); ಅತಿಭಕ್ತಿ ತಲೆಗೇಱಿ ಹಿರಿಯ ಮಾಹೇಶ್ವರರೆಂದು ಪೊಲೆಗಲಸಿ ಅವರ ಮನೆಯೊಳುಂಡುದಲ್ಲದೆ (ಬಸರ. ೧೦-೩೧): ತಲೆಗೇರುವನಕವೂ ಬಾಳಿನ ರಸಾಯನವ ಕುಡಿದು ಕುಣಿಯುವ ಹಿಗ್ಗು (ನವ್ಯಧ್ಯ. ೩-೧): ಪುರುಷೋತ್ತಮನಿಗೆ ಸಿಟ್ಟು ತಲೆಗೇರಿತು (ಮೂರುದಾ. ೨೬೦); ಮದ್ಯ ತಲೆಗೇರಿರಬೇಕು (ಆಶ್ರಮ. ೧೦೨). **ತಲೆಗೊಂದು ಮಾತು** = ೧. ಒಬ್ಬೊಬ್ಬರಿಗೆ ಒಂದೊಂದು ಮಾತು: ಅವರು ಬಂದು ತಲೆಗೊಂದು ಮಾತನ್ನು ಹೇಳಿ ಹೋದರು (ರೂಢಿ). ೨. (ಇಚ್ಛೆ ಬಂದಂತೆ) ಒಬ್ಬೊಬ್ಬರೂ ಆಡುವ ಮಾತು; ಒಮ್ಮತವಿಲ್ಲದ ಮಾತು: ಅಭಿಪ್ರಾಯ ಕೇಳಿದರೆ ತಲೆಗೊಂದು ಮಾತು ಆಡಿದರು (ರೂಢಿ). **ತಲೆ ಚಚ್ಚಿಕೊಳ್ಳು** = ೧. ತಲೆಯನ್ನು ಕುಟ್ಟಿಕೊಳ್ಳು: ಕೋಪದ ಭರದಲ್ಲಿ ತಲೆ ಚಚ್ಚಿಕೊಂಡನು (ರೂಢಿ). ೨. ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳಲು ಹೆಣಗು, -ತಿಣುಕು; ಹೆಚ್ಚು ಆಲೋಚನೆಮಾಡು: ಏನು ಭಾಷೆಯೋ ಏನು ಜ್ಞಾನವೋ ನನಗೇನೋ ತಲೆ ಚಚ್ಚಿಕೊಂಡರೂ ತಿಳಿಯಲಿಲ್ಲ (ರಾಯಕ. ೫೮). **ತಲೆತಲಾಂತರ, ತಲತಲಾಂತರ** = ವಂಶಪರಂಪರೆ: ವೈರವೆಲ್ಲಿ ಅಡಗುತ್ತದೆ? ಅದು ತಲೆತಲಾಂತರದ ವರೆಗೆ ಬರುತ್ತದೆ (ವಡಭಾ. ೩೩೯): ಇಂಥ ವಾದಗಳು ತಲೆತಲಾಂತರದವರೆಗೂ ನಡೆದು ಬರುವುವು (ಸಾಹಿಸ. ೧೪೭); ತಲೆತಲಾಂತರದವರೆಗೂ ಸವೆಯದ ಐಶ್ವರ್ಯ ಸಿಕ್ಕುತ್ತದೆ (ಪಂಜಾಮ್ಯ. ೭೬); ತಲತಲಾಂತರಗಳಿಂದ ಈ ಹಳ್ಳಿಯಲ್ಲಿಯೇ ವಾಸವಾಗಿದ್ದ ಒಂದು ದೊಡ್ಡ ಮನೆತನದ ಸೊಸೆ ಇಂದು ಹಳ್ಳಿಯನ್ನು ದಾಟಿದಳು (ಮಹಮ. ೧೨೭): ಕೆಲವು ಪ್ರದೇಶಗಳಲ್ಲಿ ತಲತಲಾಂತರದಿಂದ ಬೆಳೆದು ಬಂದ ಆಹಾರ ಪದ್ಧತಿಗಳು ಆ ಪ್ರದೇಶದ ಜನಗಳ ಆರೋಗ್ಯಕ್ಕೆ ನೆರವಾಗದೆ ಇರುವುವು (ಗೃಹವಿ. ೧). **ತಲೆಬಾಲ** = ೧. ತಲೆ ಮತ್ತು ಬಾಲ: ಹಲಬರ ನುಂಗಿದ ಹಾವಿಂಗೆ ತಲೆಬಾಲವಿಲ್ಲ ನೋಡಾ (ಬಸವ. ೮೫೭). ೨. ಮೊದಲು ಮತ್ತು ಕಡೆ; ಆದಿ ಮತ್ತು ಅಂತ್ಯ; ಪೂರ್ವಾಪರ: ತಲೆಬಾಲವಿಲ್ಲದ ಮಾತು (ರೂಢಿ). **ತಲೆಬಾಲಂಗೆಡು** = ಹಿಂದು ಮುಂದು ತಿಳಿಯದಂತಾಗು; ಪೂರ್ವಾಪರ ವಿವೇಚನೆ ಇಲ್ಲದಂತಾಗು: ಪಾಪಂ ತಲೆಗಂಡ ಪಂದೆಯಂದದೆ ತಲೆಬಾಲಂಗೆಟ್ಟು ಜಗುಟ್ಟ ಕವಿಯುಂ ಕವಿಯೇ (ಧರ್ಮನಾ. ೧-೫೦). **ತಲೆ ಬಿರಿ** = ೧. ತಲೆಯಂ ಒಡೆ, -ಬಿರಂಕುಬಿಡು. ೨. ತಲೆ ಚಿಟ್ಟುಹಿಡಿ: ನರನು ನರನೆಂದು ಅನವರತ ತಲೆ ಬಿರಿಯೆ ಪೊಗಳುವಿರಿ (ಕಂನುಹು. ೧೨೩). **ತಲೆ ಬಿಸಿಮಾಡಿಕೊಳ್ಳು** = ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಕ್ಲೇಶವುಂಟಾಗುವಂತೆ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳು; ಮನಸ್ಸು ವ್ಯಗ್ರವಾಗುವಂತೆ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳು; ಮನಶ್ಶಾಂತಿಯನ್ನು ಕಲಕಿಕೊಳ್ಳು: ನಾನು ಹಾಗೇನೂ ತಲೆ ಬಿಸಿ

ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಲಾರೆನು. ತಿಳಿದಷ್ಟು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ (ಕುರುಕ್ಷಾ. ೬೫). **ತಲೆಬುಡ** = ತುದಿ ಮತ್ತು ಬುಡ; ಕಡೆ ಮೊದಲು; ಹಿಂದು ಮುಂದು; ಪೂರ್ವಾಪರ: ಈ ಪ್ರಶ್ನೆಯ ತಲೆಬುಡ ಗೊತ್ತಾಗದೇ ಗೊಂದಲದಲ್ಲಿ ಬಿದ್ದ ಮೋನಪ್ಪನಾಯ್ಕರು . . . ಕೇಳಿದರು (ಮೂರುದಾ. ೨೬೦). **ತಲೆ ಮಾಡಿಸಿಕೊಳ್ಳು** = ಕ್ಷೌರ ಮಾಡಿಸಿಕೊಳ್ಳು: ವೈದಿಕರು ಅಮಾವಾಸ್ಯೆಯ ದಿನ ತಲೆ ಮಾಡಿಸಿ ಕೊಳ್ಳುವುದಿಲ್ಲ (ರೂಢಿ). **ತಲೆಮೇಲೆ ನಿಲ್ಲು** = ಸಮೀಪದಲ್ಲಿದ್ದು ಬಲಾತ್ಕರಿಸು, -ಒತ್ತಾಯಮಾಡು: ಕೂಲಿಗಾರರು, ತಲೆಮೇಲೆ ನಿಂತಲ್ಲದೆ ಸರಿಯಾಗಿ ಕೆಲಸಮಾಡುವುದಿಲ್ಲ (ರೂಢಿ). **ತಲೆಮೇಲೆ ಬರು** = ೧. ತಲೆಯ ಮೇಲೆ ಬರು; ತೀರ ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ಬರು: ತಲೆಮೇಲೆ ಬರುವುದು ತನ್ನನು ತುಳಿದರು ಎಂದೆದ್ದ ದಾರಿಯ ಧೂಳು (ಇಂದ್ರಾಪ. ೧೩೪-೫೯). ೨. ಅಪವಾದ ಬರು; ಆಕ್ಷೇಪಣೆಯುಂಟಾಗು: ಕಳ್ಳತನದ ವಿಚಾರ ಅವನ ತಲೆಮೇಲೆ ಬಂದಿದೆ (ರೂಢಿ). **ತಲೆಯಂ ತೂಗು** = ೧. ತಲೆಯನ್ನು ತೂಗು, -ಆಡಿಸು. ೨. ಮೆಚ್ಚು: ತಲೆಯಂ ತೂಗುವ ನೋರ್ವನುರ್ವಿ ಕೆಲದೊಳ್ ಕಾಟ್ಕಿಬ್ಬಮಂ ಕಟ್ಟ ಕೋಟಲೆಗೊಂಡೂಟ್ವಪ ನೋರ್ವಂ (ಲೀಲಾವ. ೧-೪೦); ತಲೆಯಂ ತೂಗಿ ಬೆರಲ್ಗಳಂ ಮಿಡಿದು (ಜಗವಿ. ೫-೧೦೮). **ತಲೆಯ ತುರಿಸು** = ೧. ತಲೆಯನ್ನು ತುರಿಸು, -ಕೆರೆ: ನಾನವನ ಮನೆಯುಮಂ ಬಲಗಾಲು ಮುಂತಾಗಿ ಪೊಕ್ಕ ದಿನದಿಂದ ಬಲುಗೆಲಸವಲ್ಲದೆಯಿನಿಸು ತಲೆಯ ತುರಿಸುವೊಡೆ ಪೊತ್ತುಂ ಕನಸಿನಲ್ಲಿಯು ಕಾಣೆ (ಸಮ್ಯಕೌ. ೮-೧೯) ೨. ಅಪಮಾನದ ಅರಿವನ್ನು ಪ್ರದರ್ಶಿಸು: ಯಾಕೋ ಹೀಗೆ ಮಾಡಿದೆಯೆಂದರೆ ತಲೆಯ ತುರಿಸುತ್ತಾ ನಿಂತು ಬಿಟ್ಟನು (ರೂಢಿ). **ತಲೆಯ ಮನೆ** = ಬೀದಿಯ ಮೊದಲ ಮನೆ: ಕೇರಿಯ ತಲೆಯ ಮನೆ (ಎಇ. XIII, ೪೯-೮೨; 1112). **ತಲೆಯ ಮೇಲೆ ಕೂಡಿಸಿಕೊಳ್ಳು** = ಅತಿ ಸಲಿಗೆಯನ್ನು ಕೊಡು: ಆತ ಚಿಕ್ಕವಯಸ್ಸಿನ ಮಕ್ಕಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ತಲೆಯ ಮೇಲೆ ಕೂಡಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದಾನೆ. ಯಾರೂ ಅವನ ಮಾತು ಕೇಳುವುದಿಲ್ಲ (ರೂಢಿ). **ತಲೆಯ ಮೇಲೆ ಕೂರು** = ೧. ಸಮೀಪದಲ್ಲಿದ್ದು ಬಲಾತ್ಕರಿಸು, ಒತ್ತಾಯ ಮಾಡು: ತಲೆಯ ಮೇಲೆ ಕೂರದೆ ಕೆಲಸ ಬೇಗ ಆಗುವುದಿಲ್ಲ (ರೂಢಿ). ೨. ಮತ್ತೊಬ್ಬರ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿದ್ದು ತೊಂದರೆಕೊಡು: ಈ ಕಷ್ಟಕಾಲದಲ್ಲಿ ಬಂಧುಗಳೂ ಬಂದು ತಲೆಯ ಮೇಲೆ ಕೂತಿದ್ದಾರೆ (ರೂಢಿ). ೩. ಅತಿ ಯಜಮಾನಿಕೆ ವಹಿಸು; ಹೆಚ್ಚು ಸದರ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳು: ಸ್ವಲ್ಪ ಸಲಿಗೆ ಸಿಕ್ಕಿದರೆ ಸಾಕು ತಲೆಯ ಮೇಲೆ ಕೂರುತ್ತಾನೆ (ರೂಢಿ). **ತಲೆಯ ಮೇಲೆ ಕೈಯಿಡು** = ಇನ್ನೊಬ್ಬರ ತಲೆಯ ಮೇಲೆ ಕೈಯನ್ನು ಇಡು; ಆಶೀರ್ವದಿಸು: ಗುರುಗಳು 'ಒಳ್ಳೆಯದಾಗಲಿ' ಎಂದು ಶಿಷ್ಯನ ತಲೆಯ ಮೇಲೆ ಕೈಯಿಟ್ಟರು (ರೂಢಿ). **ತಲೆಯ ಮೇಲೆ ಕೈ ಹೊರು** = ಅಸಹಾಯಕತೆಯಿಂದ ದಿಕ್ಕುತೋರದಂತಾಗು; ದಾರಿ ಕಾಣದಂತಾಗು: ಆತ್ಮೀಯರ ಕೃತಘ್ನತೆ, ಸಾಲಗಾರರ ಉಪದ್ರ . . . ಇವುಗಳ ವಿಷಯವನ್ನೇ ತಲೆಯ ಮೇಲೆ ಕೈಹೊತ್ತು ಆಲೋಚಿಸುತ್ತಿದ್ದನು (ಇಪ್ಪಕ. ೨೬೩). **ತಲೆಯ ಮೇಲೆ ಮೆಣಸು ಅರೆ** = ಅತಿಯಾದ ಹಿಂಸೆಯನ್ನು ಕೊಡು, -ಕಿರುಕುಳವನ್ನು ಕೊಡು: ರಮಾಬಾಯಿಯವರೇ ಇವರ ತಲೆಯ ಮೇಲೆ ಮೆಣಸರೆದರು (ಸಮಜೀ. ೧೧೭): ಆ ಪುಂಡನನ್ನು ನೀವು ದಂಡಿಸದೆ ಹೀಗೇ ಬಿಟ್ಟರೆ ಆತ ನಮ್ಮ ತಲೆಯ ಮೇಲೆ ಮೆಣಸು ಅರೆಯುವನು (ಜೀವಪ್ರ. ೧೦೦). **ತಲೆಯ ಮೇಲೆ ಹೊತ್ತುಕೊಳ್ಳು** = ೧. ತನ್ನ ತಲೆಯ ಮೇಲೆ ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳು, -ಹೊತ್ತುಕೊಳ್ಳು: (ಕ). ೨. ಹೆಚ್ಚು ಜವಾಬ್ದಾರಿಯನ್ನು ವಹಿಸು, -ಮುತುವರ್ಜಿ ವಹಿಸು. ೩. ಹೆಚ್ಚು ಪ್ರೀತಿಮಾಡು, -ಲಾಲನೆ ಮಾಡು, -ಮುದ್ದಿಸು: (ಕ). ೪. ಅನವಶ್ಯಕ ಪ್ರಾಧಾನ್ಯಕೊಡು. **ತಲೆಯೆಲ್ಲಾ ಮಾತನಾಡು** = ವಿಪರೀತವಾಗಿ ಮಾತನಾಡು; ತಲೆಹರಟೆ ಹೊಡೆ: ಆ ಚಿಕ್ಕ ಹುಡುಗ ತಲೆಯೆಲ್ಲಾ ಮಾತನಾಡುತ್ತಾನೆ (ರೂಢಿ).

ತಲೆಯೊಳಾಗು = ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗು,–ಉತ್ಪತ್ತಿಯಾಗು : ಮಲಹರನ ಸದ್ಭಕ್ತಿ ನಿನ್ನಯ ತಲೆಯೊಳಾಯಿತೆ (ಬಸಪು. ೩೫–೧೩). ತಲೆಯೊಳಾನು=(ಅಪ್ಪಣೆ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ನೆರವೇರಿಸಲು) ಸಂತೋಷದಿಂದ ಒಪ್ಪಿಕೊಳ್ಳು, – ಶಿರಸಾ ವಹಿಸು : ಯುವರಾಜನೃಪಂ ನಯವಿನಯವಿನೂತಂ ತಲೆಯೊಳಾಂತು ಕೈಕೊಂಡು ಮಹೋತ್ಸವದಿಂದಂ ರಾಜಾದೇಶವನಾಗಳ್ ಬಿರ್ಚಿ ನೋಡಿ ತಾಂ ಬಾಚಿಸಿದಂ (ಕಾದಂಊ. ೨೫೬); ಭೂಪೋತ್ತಮನಾಜ್ಞೆಯಂ ತಲೆಯೊಳಾಂತು ಪದಾನತನಾಗಿ ಕಪ್ಪವಂ ತೆತ್ತು (ಪಂಚಾಮೂ. ೮–೨೬). ತಲೆವಾರ = ಮೇಲ್ಭಾಗದ ವರೆಗೆ ; ಪೂರ್ಣವಾಗಿ : ಮೂಗಿಯು ಮೂಗಂ ತಲೆವಾರ ಕೊಯ್ದು ತಲೆಯೊಂದಂ ಕಂಠದೊಳ್ ಕಟ್ಟಿ ಪಾಟಿಯನೊಕ್ಕಾಕೆಯನಂದು ಬುಧುಜನಮೆಲ್ಲಂ ನಿಂದು ನೋಟ್ಪಾಕೆಯಂ . . . ಕಂಡು (ಸುಕುಮಾ. ೬–೨೯). ತಲೆ ಹತ್ತರವ=ಹತ್ತು ತಲೆಗಳನ್ನುಳ್ಳವನು ; ದಶಕಂಠ ; ರಾವಣ : ಬಲಿಯು ದಾನವ ಬೇಡಿ ನೆಲನ ಅಳೆದು ನಿಂದ ದಾಸಯ್ಯ ಬಂದ ಕಾಣೆ ಲಲನೆಯನೊಯ್ಯೆ ತಾ ತಲೆ ಹತ್ತರನ [ರವನ] ಕೊಂದ ದಾಸಯ್ಯ ಬಂದ ಕಾಣೆ (ಪುರಂದ. ೨–೩೬–೨). [ದೇ.೫ ತಮಿ. ತಲೈ ; ಮಲ. ತಲ ; ಕೊಡ. ತಲೆ ; ತುಳು. ತರೆ ; ತೆಲು. ತಲ; ಕೊಲಾಮಿ. ನಾಯ್ಕಿ. ತಲ್; ಪರ್ಜಿ. ತೆಲ್; ಕುಯಿ. ತ್ಲೂ ; ಕುವಿ. ತ್ರಾಯೂ ; ಮಲ್ತೊ. ತಲಿ]

–ತಲೆ₂(ಪ್ರ). ಒಂದು ನಾಮವಾಚಕ ಪ್ರತ್ಯಯಂ: 'ಅದಲೆ','ದಲೆ' ಪರಾ.

ತಲೆಕಂಡಿಕೆ(ನಾ).ಮೊದಲ ಭಾಗ(?): ರವಿಯಣಗೇರಿಯ ಹಾಳ ಹಸುಗೆಯ ಬಡಗಣ ತಲೆಕಂಡಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಪಡೆದ ಮತ್ತರು ಮೂರು (ಎಇ. XVIII, ೧೮೫–೩೫ : 1077). [ತಲೆ$_1$ + ಕಂಡಿಕೆ$_2$]

ತಲೆಕಟ್ಟು, ತಲೆಗಟ್ಟು (ನಾ). ೧. ತಲೆಯಂ ಪಟ್ಟಿ,–ಬಂಧನ : ಕಣ್ಮಲರಿಂ ಬಾಪ್ಪಾಂಬು ಕಯ್ಯಿಂ ಕಡಗವಡಿಗಳಿಂ ನೂಪುರಂ ವಕ್ತ್ರದಿಂ ಸುಯಿ ತಲೆಕಟ್ಟಿಂ ಮಾಲೆಪೂವಾಕೆಗಳ ಗಳಕದಿಂ ಬೀಳ್ವುದುತ್ತಾರ ಹಾರಂ (ಎಕ. VIII, ಸೊರಬ. ೧೪೦–೭ : 1198) ; ಕೆಯ್ಯ ಗುಂಡಿಗೆ ಮೋಟು ಕುಂಚದ ಹರಿದ ತಟ್ಟುವೆಯ್ಯ ಗೇಣುದ್ದದ ಮಲಂ ಹರಿದ ತಲೆಕ[ಪಾಠಾಂ. ಥ]ಟ್ಟು ಮಿಂಚುದಲೆ ಹಡಿಕೆವಾಯ್ ಹಗೆಹಲ್ಲುಗಳ ಮೋಟೆ (ಬಸಾಂರ. ಹ. ೨೮೭–೨); ತಲೆಕಟ್ಟು; ಬೆಸೆಕೋಲ್ (ಶಮದ. ೬೫ ಪ್ರಯೋ). ೨. ಕ, ಗ ಮುಂತಾದ ಅಕ್ಷರಗಳ ಮೇಲ್ಭಾಗದ ಅಡ್ಡ ಗೆರೆ ; ತಲೆಕೊಟ್ಟು : ಪೊಕ್ಕುಳು ತಲೆಕಟ್ಟುಮನಸ್ಕರದವಯುವಮನಱಿದು ಖಣ್ಡರಿಸಲುಕೀ ಇಕ್ಕುಡನೆ ಬಲ್ಲಂ (ಎಕ. XI, ದಾವಣ. ೧೪೯–೨೫ ; 1113) ; ಬಿಂದುವಿನೊಂದು ಶೋಭೆ ತಲೆಕಟ್ಟಿನ ಪೊರ್ಕುಳ ಚೆಲ್ವು ಮಾತ್ರೆಯೊಳ್ ನಿಂದ ಬೆಡಂಗು (ಪುಷ್ಪಪು. ೧೪–೫೮) : ಪ್ರಾಚೀನ ಹಳಗನ್ನಡ ಲಿಪಿಗಳಲ್ಲಿ ಅಕ್ಷರಗಳಿಗೆ ತಲೆಕಟ್ಟು ಇಲ್ಲ (ಭಾಪಾಪ. ೧೨೩) ; ಮುದ್ರಣಕ್ಕೂ ಲಿಪಿಯಂತ್ರಕ್ಕೂ ತೊಡಕನಿಸುವ ತಲೆಕಟ್ಟು, ಇಳಿ . . . ಅಡಿಯೊತ್ತುಗಳು ಕನ್ನಡದ ಬರವಣಿಗೆಯ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯಗಳು (ಸಂಶೋಧ. ೫). ೩. ಶಿರೋನಾಮೆ ; ಶೀರ್ಷಿಕೆ : ಈ ನಾಟಕಕ್ಕೆ ನಾಮಧಾರಿಯೆಂಬ ಹೆಸರೂ ಆ ಸೂತ್ರದ ವಿವರಣೆಯೆಂದು 'ಅಂದರೆ ರಾವ ಸಾಹೇಬ' ಎಂಬ ಹೆಸರೂ ಈ ನಾಟಕದ ತಲೆಕಟ್ಟಾಗಿ ಬಂದಿದೆ (ಸಾಸಮಾ. ೬೦). ೪. ತುದಿ ; ಅಂಚು : ನಮ್ಮ ಗದ್ದೆಯ ತಲೆಕಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ಒಂದು ಹೊಂಗೆ ಮರವಿದೆ (ರೂಢಿ). ತಲೆಗಟ್ಟು : ೧. ತಳಿರ ತಲೆಗಟ್ಟು ದಂತದ ಬಳೆ ಕತ್ತುರಿ ಬೊಟ್ಟುಮುತ್ತಿನೇಕಾವಳಿ ಬಿಲ್ ಪೊಳೆವಂಬು ಬೆನ್ನನಿಡುಬತ್ತಳಿಕೆ ವಿರಾಜಿಸೆ ಪುಳಿಂದಸಂದೋಳಪೊಕ್ಕಂ (ರಾಜಶೇ. ೫–೨೪).

[ತಲೆ$_1$ + ಕಟ್ಟು$_2$]

ತಲೆಕಡಿ 'ತಲೆಗಡಿ' ನೋ.

ತಲೆಕರಡು (ನಾ). (ಕರಾ) ತಲೆಯು ಕೆಟ್ಟು ಹೋಗಂವಿಕೆ; ತಲೆಬೇಸರ. [ತಲೆ$_1$ + ಕರಡು$_3$]

ತಲೆಕಳಸ (ನಾ). ತಲೆಯ ಮೇಲಿರಂವ ಕಲಶ; ವೀರರ ಒಂದು ಲಾಂಛನ (?) : ಬಲಿಪಟ ಹನುಮನ ಬಾಲ ಚಬುಕು ಕೊಳ್ಳಿ ತೊಲಗದ ಕಂಭ ಮುಂದುಲಿವ ತಲೆಕಳಸದ ಬಿರಿದಿನ ಹರಿಗೆಯು ಮುಂದಿ ಕಲಹಕ್ಕೆ ಪೊಱಮಟ್ಟರೊಸೆದು (ಕುರಾಸಾಂ. ೧೧–೩೩). [ತಲೆ$_1$ + ಕಳಸ (= ಕಲಸ)]

ತಲೆಕಾಪು 'ತಲೆಗಾಪು' ನೋ.

ತಲೆಕಾಯಿ (ನಾ). ತಲೆಬುರುಡೆ ; ᴾ ತಿರಸ್ಕಾರ, ತೆಗಳಿಕೆ ಮುಂತಾದುವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಬಳಸುವ ಶಬ್ದ : ಪೇಳೋದೇನಿದ ಮೈದುನ ಬಾಬು, ಅವನ ತಲೆಕಾಯಿ (ಸಾಹೇಡ್. ೪೦೯).

[ತಲೆ$_1$ + ಕಾಯಿ$_4$ (<ಕಾಯ್$_4$)]

ತಲೆಕುಡಿ (ನಾ). ವಂಶದ ಕುಡಿ ; ವಂಶದ ಬೆಳವಣಿಗೆ ; ಸಂತಾನ : ಕುಲವನಿತೆಯರ ಕೂಟದಿಂದವೆ ಕುಲದ ತಲೆಕುಡಿ ಹಬ್ಬುವುದು (ಕುವ್ಯಾವಿ. ಒರಿ೩. ೨–೪೬). [ತಲೆ$_1$ + ಕುಡಿ$_2$]

ತಲೆಕುತ್ತು 'ತಲೆಗುತ್ತು$_1$' ನೋ.

ತಲೆಕೂಗು (ನಾ). ಹೆಚ್ಚು ಗದ್ದಲ ; ದೊಡ್ಡ ಗಲಾಟೆ : ಕೊಂಬು ತಮಟೆಯ ಧ್ವನಿ ಹಾ ಹೂ ಧ್ವನಿಗಳಿಂದ ತಲೆಕೂಗನ್ನು (ದೊಡ್ಡ ಗದ್ದಲ) ಆರಂಭಿಸಿದರು (ಹುಬ್ಬಹ. ೨೬). [ತಲೆ$_1$ + ಕೂಗು$_2$]

ತಲೆಕೂದಲು 'ತಲೆಗೂದಲ್' ನೋ.

ತಲೆಕೂಳು (ನಾ). ಬುದ್ಧಿ ; ಯೋಚನೆ (?) : ತಲೆಕೂಳ ಸಂಭ್ರಮಕೆ ನಲಿನಲಿದು ನಿಂದನು ಚೆಲುವ ಗುರು ಬಸವಣ್ಣ ಯೋಗಿನಾಥ (ಬಸಸ್ತೋ. ೮೬). [ತಲೆ$_1$ + ಕೂಳು$_2$ (<ಕೂೞ್$_1$)]

ತಲೆಕೆಡಿಸು 'ತಲೆಗೆಡಿಸು' ನೋ.

ತಲೆಕೆಡು 'ತಲೆಗೆಡು' ನೋ.

ತಲೆಕೆದರು 'ತಲೆಗೆದಱು' ನೋ.

ತಲೆಕೆರೆ (ಕ್ರಿ) ೧. (ಉಗುರು ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಂದ) ತಲೆಯನ್ನು ಕೆರೆ, – ಗೀರಂ ; ತುರಿಸಂ : ತಲೆಯಲ್ಲಿ ನವೆಯುಂಟಾಗಿ ಮಗು ತಲೆ ಕೆರೆಯುತ್ತಿದೆ (ರೂಢಿ). ೨. ಕ್ಷೌರಮಾಡು; ತಲೆ ಬೋಳಿಸು : ಕ್ಷೌರಿಕರಿಗೆ ತಲೆಕೆರೆಯುವುದು ವೃತ್ತಿ (ರೂಢಿ). ೩. (ಆಲಂ) ತಲೆಯನ್ನು ಬಾಚು. ಕೂದಲನ್ನು ಬಾಚಿ ಹೆಣೆ ; ಸಾಯಂಕಾಲವಾದರೂ ತಲೆಕೆರೆದುಕೊಂಡಿಲ್ಲ (ರೂಢಿ). ೪. ವಿಚಾರಕ್ಕೆ ಒಳಗಾಗು ; ಆಲೋಚಿಸಂ : ನಾನು ತಲೆ ಕೆರೆದುಕೊಂಡೆ, ಬುದ್ಧಿಯನ್ನು ಅತ್ತಿತ್ತ ಓಡಿಸಿದೆ (ನಾಪೋಲೀ: ೯೨). ೫. ದೈನ್ಯವನ್ನು ತೋರಂ ; ಬೇಡು : ವೆಚ್ಚಕ್ಕಾಗಿ ರಾಮಪ್ಪ ತಲೆ ಕೆರೆಯಬೇಕಾಗಿರಲಿಲ್ಲ (ಒ೧ಉ. ೪೪). [ತಲೆ$_1$ + ಕೆರೆ$_1$]

ತಲೆಕೇಣೆ (ನಾ). (ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ) ತಲೆಯನ್ನು ಮಾಸಲಾಗಿಡುವಿಕೆ; ತಲೆಯನ್ನು ಒತ್ತೆಯಿಡುವಿಕೆ: ಬೆರದುದುಭಯರ ಚೂಣಿ ಮೂದಲೆವೆರದ ಬೆಡಗಿನ ವಾಣಿ ನಮ್ಮ ಸಮರಕೆ ಖುದುವೇ ಬೋಣಿ ಕೊಂಬೆವು ಭಟರ ತಲೆಕೇಣೇ (ಕೃಕರ್ಣಾ. ೬–೬೬). [ತಲೆ$_1$ + ಕೇಣ$_3$]

ತಲೆಕೊಟ್ಟು (ನಾ). = ತಲೆಕಟ್ಟು ೨: ಇದು ಅಕ್ಷರಗಳ ತಲೆಯ ಮೇಲೆ ಕೊಡುವ ಚಿಹ್ನೆಯಾಗಿ 'ತಲೆಕೊಟ್ಟು' ಎಂಬ ರೂಪವನ್ನು ಒಪ್ಪಬಹುದು (ಸಂಶೋಧ. ೧೯). [ತಲೆ$_1$ + ಕೊಟ್ಟು$_1$]

ತಲೆಕೊಡವು 'ತಲೆಗೊಡಪು' ನೋ.

ತಡೆಕೊಡಹು 'ತಲೆಗೊಡಪು' ನೋ.

ತಲೆಕೊಡು 'ತಲೆಗೊಡು' ನೋ.

ತಲೆಕೊಳ್ಳಿ 'ತಲೆಗೊಳ್ಳಿ' ನೋ.

ತಲೆಕೊಳ್ಳಿಇರಿ 'ತಲೆಗೊಳ್ಳಿಇಱಿ' ನೋ.

ತಲೆಕೋವೆ (ನಾ). ಮಕ್ಕಳಿಗೆ ತಲೆಯಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗಂವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಾವು, – ಗಂಳ್ಳೆ : (ಶ). [ತಲೆ$_1$ + ಕೋವೆ$_4$]

ತಲೆಗ (ನಾ). (?) : ತಲೆಗರ ಸಿಕ್ಷಿತ ಬಲು ಪೊೞ್ ಬಂದು ಗೆಲವಾವುದು ತಾಂ ಚರಿಸಲಿಕಿಂದು ಸಲೆ ಕೃತ ದುಷ್ಕೃತ ಚಿಂತೆಗೆ ಸಂದು ಫಲವಾವುದು ನಿರ್ಕೊಣ ನಿನಗೊಂಕು (ಅವಧೂ. ೪೬) ; ಸಾರಂಗ ಅಂಕವಿಲಲಾಟನಂ ಜೂಟನಂ ಸಾರಂಗ ತನುಜವಾವಮಾಂಗನಂ ಭಂಗನಂ ಸಾರಂಗತೇಜ ಅಜವಲಿಗನಂ ತಲೆಗನಂ ಸಾರಂಗ ವಮೌಲಿ ತ್ರಾಹಿ (ಚಬಪು. ೬೩-೭೭ ಬ).

[?]

ತಲೆಗಂಟು (ನಾ). ಕೂದಲಿನ ಗಂಟುಂ ; ತುರುಂಬುಂ : "ತಲೆಗಂಟು; ತುರುಬು " (Chignon. ಇಂಕನಿ.). [ತಲೆ$_1$+ಗಂಟು]

ತಲೆಗಂಡುಹಾಕು (ಕ್ರಿ). "ಮರದ ಬುಡವನ್ನು ಕಡಿದು ಉರುಳಿಸಿದ ನಂತರ ಸಿವುಡಿನ ಮೇಲಿರುವ ಕೊಂಬೆ ರೆಂಬೆಗಳನ್ನು ತಲೆಕಡೆಯಿಂದ ಕಂಡುಂಹಾಕುವುದು, ಅಂದರೆ ಬೇಕಾದ ಅಳತೆಗೆ ತುಂಡು ತುಂಡು ಮಾಡುವುದುಂ" (ನನ್ನೂರು. ಟಿಪ್ಪಣಿ) : ಮಧ್ಯಾಹ್ನ ಹಿಟ್ಟು ಉಣ್ಣುವುದರೊಳಗೆ ತಲೆಗಂಡುಹಾಕಿ ಮನೆಗೆ ಬರುತ್ತಿದ್ದರಂತೆ (ನನ್ನೂರು. ೧೪೩).

[ತಲೆ$_1$ + ಕಂಡು$_2$ (<ಕಂಡ$_1$) + ಹಾಕು (<ಪಾಯ್ಕು$_1$)]

ತಲೆಗಂದಾಯ (ನಾ). ಪ್ರತಿಯೊಬ್ಬ ವ್ಯಕ್ತಿಯೂ ಕೊಡಬೇಕೆಂದು ವಿಧಿಸುವ ತೆರಿಗೆ; ಹಿಂದಿನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮುಸಲ್ಮಾನ ದೊರೆಗಳು ಹಿಂದೂಗಳ ಮೇಲೆ ವಿಧಿಸುತ್ತಿದ್ದ ಕಂದಾಯ ; ಜಿಜಿಯಾ ಎಂಬ ತೆರಿಗೆ : ಕಾಲಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಅವರಲ್ಲಿ ಅನೇಕರು ತಲೆಗಂದಾಯವನ್ನು ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು ಇಸ್ಲಾಂ ಮತವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿದರು(ಕತ್ರಪ್ರಾ. ೫೩೫): ಮೊದಲು ಮೊದಲಿನ ಮುಸಲ್ಮಾನ್ ದೊರೆಗಳು ಹಲವರು, ಹಿಂದೂಗಳು ಒಂದು ತಲೆಗಂದಾಯವನ್ನು ಮಾತ್ರ ಒಪ್ಪಿಸಿ ತಮ್ಮಿಷ್ಟಕ್ಕೆ ತಾವು ಇರಲು ಬಿಟ್ಟರೆಂದು ಇತಿಹಾಸ ಹೇಳುತ್ತದೆ (ಭಾರದ. ೪೧೪). [ತಲೆ$_1$+ಕಂದಾಯ]

ತಲೆಗಟ್ಟಿಸು (ಕ್ರಿ). ತಲೆಗೆ ಪೆಟ್ಟುಕೊಡುಂ ; ತಲೆಗೆ ತಾಗು : ಅವನು ಯಾವ ದಿಕ್ಕಿಗೆ ಉಡ್ಡಾಣಮಾಡಬೇಕೆಂದರೂ . . . ಹಲಧರಗೋಷ್ಠಿಯ ಬೃಹದ್ಭಿತ್ತಿಯೇ ಎದುರಾಗುತ್ತದೆ; ತುಸು ಮಿಸುಗಹೋದರೂ ಅದು ತಲೆಗಟ್ಟಿಸುತ್ತ ಇರುತ್ತದೆ (ಇಪ್ಪಕ. ೪೧೬).

[ತಲೆ$_1$ + ಗಟ್ಟಿಸು$_2$ (<ಘಟ್ಟಿಸು)]

ತಲೆಗಟ್ಟು 'ತಲೆಕಟ್ಟು' ನೋ.

ತಲೆಗಡಿ, ತಲೆಕಡಿ (ಕ್ರಿ). ತಲೆಯನ್ನು ಕಡಿ ; ರುಂಡವನ್ನು ಕತ್ತರಿಸುಂ,– ತುಂಡರಿಸುಂ : ಸುಗ್ಗಗಾವುಣ್ಡನ ಮಗ ಬಸವನ × × ದೆ ಮುಂದೆಜ್ಜರ ಮಾರುಗ ತಲೆಗಡಿದಂ (ಎಕ. V, ಅರಸೀ. ೦೭೫-೩ : 909) ; ವಾನರರ ಕರಡಿಗಳ ಕೊಂದಿನ್ನೇನು ಫಲ ರಾವಣನ ತಲೆಗಡಿದೇನು ಲಂಕೆಯನೊಯ್ದು ನೀರೊಳಗದ್ದಿ ಫಲವೇನು (ಕಾಶಿರಾ. ೨೨-೬೦) ; ರಣಮಹಾಮಾರಿಯ ಮುಂದೆ ಬೊಬ್ಬಿಱಿದು ತೋಱಿದು ಕೋಣನ ತಲೆಗಡಿವಂತೆ ಹರಾರಿ ಖಂಡಿಸಿದ ಖಂಡೆಯದೆ (ಮೋಹತ. ೧೨-೭೭) : ತೊಡಂಕಿದ ವೀರನನಡಂಗೆ ಪೊಯ್ದು ಮಂಚಿಸಿ ಪಾಯ್ದು ವೀರನಂ ಸಂಚಮುಱಿದೆಱಗುವ ತೊಲಗದೆ ನಿಂದ ವೀರನಂ ತಲೆಗಡಿದುರುಳ್ಚುವ (ರಾಜಶೇ. ೬-೧೧ ವ) ; ಬಿದ್ದ ಕಿವಿಸುಡಿ ಬಾಯ್ಗಳಿಂ ಬೆಳೆದು ಕಣ್ಣಲ್ಲದಿದ್ದುದಂ ತಲೆಗಡಿಯುತಿಲ್ಲದೆಯೆ ಬಾಳ್ಗುಂ (ಶಾಲೂರ. ೧೧೬-೨೧೫). **ತಲೆಕಡಿ** : ಪಾನನಿರೋಧಕ್ಕೆ ಮುನ್ನ ಕುಡಿಯುವುದು ಎಂದರೆ ತಲೆಕಡಿದಷ್ಟು ಕೆಟ್ಟದ್ದು ಎಂಬ ಭಾವನೆಯಿತ್ತು (ನನ್ನೂರು. ೩೧೫). [ತಲೆ$_1$ + ಕಡಿ$_2$]

ತಲೆಗಡಿಕ, ತಲೆಗಡುಕ (ನಾ). ತಲೆಯನ್ನು ಕಡಿಯುವವನು: ಮೂರನೆಯ ತಲೆಗಡಿಕನು ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ ದೇವತೆಯ ಅಚ್ಚೆಯ ಮಗ (ದೇಕನ್ನ. ೧೨೨). **ತಲೆಗಡುಕ** : ಆಳ ತಲೆಗಡುಕ × × × ಒಡಿದೊರೆವೊ × × × ಪಕಡುವ × × × ಗಳವಳಿಸಿ ನಗುವರೊದ್ದರರಾವೊಳಿಯ (ಎಕ. XVI, ತುಮಕೂ. ೧೦೦-೨೧ : 1163). [ತಲೆ$_1$ + ಕಡಿಕ$_2$]

ತಲೆಗಡಿತ (ನಾ). ತಲೆಯುನ್ನು ಕಡಿಯುವಿಕೆ; ರುಂಡವನ್ನು ತುಂಡರಿಸುವಿಕೆ : ಕೋಲಮುಳಿಗಱಿವಸುರರಾಯನ ತೋಳುಗಳಿಗೊಮ್ಮೊಮ್ಮೆ ಮುಂಡವಲೇಳುವಗಣಿತ ತಲೆಗಡಿತಕೊಮ್ಮೊಮ್ಮೆ ಮಾರ್ಗಣವ ಬೀಳುಗೊಡುತಿರ್ದನು (ತೊರರಾ. ೬-೫೧-೨೦). [ತಲೆ$_1$ + ಕಡಿತ$_2$]

ತಲೆಗಡುಕ 'ತಲೆಗಡಿಕ' ನೋ.

ತಲೆಗಡ್ಡಣೆ (ನಾ). ಜಡೆಗಟ್ಟಿದ ತಲೆಯಂ ಕೂದಲುಂ: ಗಣನೆಗೈದದ ಪೆಗಲ ಹಿರಿಯುಬ್ಬಣದ ಕನಕದ ರಥುಗೆಯ ತಲೆಗಡ್ಡಣೆಯ ನೇಣಿನ ಹೊಗರ ಮೋಱೆಯ ಕಂಪಿನಾಲಿಗಳ (ಕುಪ್ಪಾಭೀ. ೩-೧೦).

[ತಲೆ$_1$ + ಕಡ್ಡಣೆ$_0$ (<ಕಡ್ಡಣ)]

ತಲೆಗರೆ (ಕ್ರಿ). ತಲೆಯುನ್ನು ಮರೆಸಿಕೊಳ್ಳು ; ಅಡಗಿಕೊಳ್ಳು ; ಮರೆಯಾಗು; ಕಾಣದಂತಾಗು : ನೆಗಟ್ದರಿಗನ ಸಾಹಸಮೊರ್ಮೆಗೊರ್ಮೆ ಕೆಲದವರ ಮಾತಿನೊಳ್ ತನ್ನ ಮನಂ[ಬು]ಗೆ ಮುಂತ್ರಪದಕ್ಕುರಗುಂ ಸುಗಿವಂತೆವೊಲಗಿದು ಸುಗಿದು ತಲೆಗರೆದಿರ್ಪಂ (ಪಂಪಭಾ. ೭-೪೩) ; ಪಡುವಣ ಕಡಲ್ಬುಗೆ ಪರಿವ ಬೆಳ್ದಿಂಗಳ ಬೆಳ್ಳೊನಲೊಳುರ್ವಿದ ಬೊಬ್ಬುಳಿಕೆಗಳಂತೆ ತಾರಗೆಗಳ್ ತಲೆಗರೆಯೆ(ಕಾದಂಬ. ೪೨೯):ದಿನಕರನುಂ ಹಿಮಕರನುಂ ಘನಾಘನಾಂತರಿತರಾದರೆನೆ ತಲೆಗರೆವರ್ (ಪಂಪರಾಮಾ. ೩-೨೭) : ತಲೆಗರೆಯದೆ ಪೊಕ್ಕು ಹೊಯ್ದಾಡಿ ರಣದೊಳು ತಲೆಗೊಟ್ಟ ವೀರ ಭಟರನು ತಲೆದಡವುತ ಕೊಂಡೊಯ್ದರು ಸಗ್ಗದ ತಲೆವೆಣ್ಗಳು ತವಕದಲಿ (ಕುರಾಸಾಂ. ೧೨-೮೬) ; ಕುಟುಕುವ ಕೀಟದ ಕಾಟದ ಭಯದಿನ್ ತಲೆಗರೆದೋಡುತುಮೋಡುತುಮಿರ್ಪಳ್ (ಬದ್ಮಪ್ರ. ೩೧-೬೬೮). [ತಲೆ$_1$ + ಕರೆ$_3$]

ತಲೆಗವಿ (ಕ್ರಿ). ತಲೆಯುನ್ನು ಮುಚ್ಚಿಕೊಳ್ಳು ; ತಲೆಯುನ್ನು ಮರೆಮಾಡಿಕೊಳ್ಳು: ಯುಧಿಷ್ಠಿರಂ ತಲೆಗವಿವ[ಪಾಠಾಂ. ಯು]ನಲ್ಲದೆಯುಮೇವದೊಳ್ ತಲೆಗವಿದು ಸಿಗ್ಗಂ ಕೊಂಡಾಡಿ ನೆತ್ತಮನಾಡಿ (ಪಂಪಭಾ. ೭-೨ ವ).

[ತಲೆ$_1$ + ಕವಿ$_1$]

ತಲೆಗಳಚು (ಕ್ರಿ). ತಲೆಯಂನ್ನು ಕಳಚು; ತಲೆಯನ್ನು ಇಳುಹು ; ಕೊಲ್ಲು : ವೈರಿಗಳನೈವರಂ ನಳಿನಾಕ್ಷ ಕೊಡನೆಂಬುದಂ ಬಲ್ಲೆ ಸೇನೆಯುಂ ತಲೆಗಳಚಿದನೆ ಸಾಕು ತಪ್ಪಲ್ಲ ಬವರದೋಳ್ಗುರುಸುತನಿಗಿಂದಧಿಕರುಯಿಳೆಯೊಳಿನ್ನಿಲ್ಲ (ತುರಂಗ. ೭೬. ೫೫). [ತಲೆ$_1$ + ಕಳಚು (<ಕಟಲ್ಚು$_1$)]

ತಲೆಗಳ್ಳ (ನಾ). (ಪ್ರಾಣಭಯದಿಂದ) ತಲೆ ಮರೆಸಿಕೊಳ್ಳುವವನು ; ಜೀವಗಳ್ಳ : ಅಳ್ಳೆದೆಯ ಮನ್ನೆಯರನೊಗ್ಗಿನ ಡೊಳ್ಳುಗರ ಕಟವಾಯ ಕೊಯ್ ತಲೆಗಳ್ಳರಿವದಿರು ತಱಿಚುಗೆಡವರ ಹೋಗಹೇಳೆನುತ (ಕುಪ್ಪಾದ್ರೋ. ೩-೨೦). [ತಲೆ$_1$ + ಕಳ್ಳ$_1$]

ತಲೆಗಾ, ತಲೆಗಾಯ್, ತಲೆಗಾಯಿ(ಕ್ರಿ). ತಲೆಯುನ್ನು ಕಾಪಾಡುಂ; ಜೀವವನ್ನು ರಕ್ಷಿಸು : ಮೂರ್ಧಾಭಿಷಿಕ್ತರ ಮುಡಿಗಟ್ಟಿನ ಪಟ್ಟಿಗಳನುಗಿಪಟಂಗೊಂಡು ತಲೆಗಾದು ಕಳಿಪಿ (ಜಗವಿ. ೧೫-೫ ವ) : ಎಲವೋ ಮರುಳೆ ವಿಱಱಿದಡಿಂದುಧರ ತಲೆಗಾವಡೀಗಳೆ ಕೊಂದಡಲ್ಲದೆ ಬಿಡೆನು (ಕುಪ್ಪಾದ್ರೋ. ೧೧-೧೪) : ಮರ್ಕಟಂಗಳೆ ನೆನೆದು ನೋಡುವುದೇನು ಸಾಱಿದೆ ಹೋಗಿ ತಲೆಗಾವೆ (ಕಾಶಿರಾ. ೧೯-೪೧). **ತಲೆಗಾಯ್** : ಧರ್ಮವೆ ತಲೆಗಾಯ್ಗುಂ (ಅಜಿಪು. ೨-೭೬) : ತಲೆಗಾಯೆನ್ನಯ ದೈವಮಲ್ಲಿ ಮೊದಲೊಳ್ ತಳ್ತಲ್ಲಿ ಕಾರುಣ್ಯದಿಂ ಸಲೆ ನೀಂ ಕಾಯೆ ಬದುರ್ಂಕಿದೆಂ (ಕುಸುಮಾ. ೧೧-೨೫) : ತಲೆಗಾಯಿೀ ಭಟನಂ ಪೂಣರ್ಚಿ ಪೊಡೆದಿಕ್ಕೀ ದ್ರೋಹನಂ (ಅನಂಪು. ೧೧-೫೬): ರಾಮುಕಟಕದ ಹಾನಿಯನು ತಲೆಗಾಯ್ದ ಜಾಂಬವಗೇನು ಕೊಱತೆಯೆನುತ್ತ ಜಱಿದನು ಗರುಡಿಯಾಚಾರ್ಯ (ಕುಪ್ಪಾಭೀ. ೦-೩೭) : ದ್ರೋಹಿದೈತ್ಯನ ಸೀಳಿದಮರವ್ಯೂಹವನು ತಲೆಗಾಯ್ದೆ (ಕಾಶಿರಾ. ೪೩-೪೮). **ತಲೆಗಾಯಿ** : ತಾಯೆ ಬಾರೆ ಕುಮಾರನ ತಲೆಗಾಯಿ ಎಂಬಂತೆ ಕಾಡಹೂ ಕೈಯ ಲಿಂಗವ ಪೂಜಿಸುವಾತನ ಭಕ್ತನೆಂಬರು (ಅವಚಂ. ೯೧-೪೦೭): ಸಂಗರದ ಭೂರಿಶ್ರವನ

ಖಡುಗದ ಕರದ ಕತ್ತರಿಸಿದನು ತಲೆಗಾಯಿದನು ಸಾತ್ಯಕಿಯು (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೧೮-೧೩) : ರಾಮ ರಘುಪತಿ ವನದೊಳಗೆ ವಜ್ರಾಯುಧನ ನಿಜನಂದನನ ತೃಣಸಾಯಕದಲಿಟ್ಟೊಡನೆ ತಲೆಗಾಯಿದನು ಕರುಣದಲಿ (ತೊರರಾ. ೨-೭ ಸೂಚನ). [ತಲೆ$_1$ + ಕಾ$_1$]

ತಲೆಗಾಣ್ (ಕ್ರಿ). ಎದುರಿಗೆ ಕಾಣು : ಪಾವಂ ತಲೆಗಂಡ ಪಂದೆಯಂದದೆ ತಲೆಬಾಲಂಗೆಟ್ಟು ಜಗುಬ್ಬಿ ಕವಿಯುಂ ಕವಿಯೇ (ಧರ್ಮನಾ. ೧-೫೦).
[ತಲೆ$_1$ + ಕಾಣ್]

ತಲೆಗಾಪು, ತಲೆಕಾಪು (ನಾ). ೧. ಮುಖ್ಯವಾದ ಕಾವಲು ; ಅಂಗ ರಕ್ಷಣೆ. **ತಲೆಕಾಪು** : ೨. ತಲೆಯ ರಕ್ಷಣೆಗಾಗಿ ಧರಿಸುವ ಟೊಪ್ಪಿಗೆ ; ಶಿರಸ್ತ್ರಾಣ : (ಸಿಪಾಯಿಗಳು, ಬೆಂಕಿ ಆರಿಸುವವರು ಮೊದಲಾದವರ) ತಲೆ ಕಾಪು; ಸೀಸಕ; ಶಿರಸ್ತ್ರಾಣ (Helmet. ಇಂಕನ.).

ತಲೆಗಾಪಿನಾಳ್ = ಅಂಗರಕ್ಷಣೆಗೆ ಇರುವ ಆಳು ; ಅಂಗರಕ್ಷಕ : ತಲೆದೆಸೆಯೊಳಿರ್ದ ಕರವಾಳು ಕೊಂಡು ನಿಂದ ನೆಜಿಯೊಳಳರದಿರ್ದ ತಲೆಗಾಪಿನಾಳುಕ್ಕಡದಾಳ ಮೇಲಿಕ್ಕಿ ಉಕ್ಕಡದಾಳ್ ಘರವಟ್ಟಗೆಯಾಳ ಮೇಲಿಕ್ಕಿ (ಗದಾಯು. ೯-೩೨ ವ). [ತಲೆ$_1$ + ಕಾಪು]

ತಲೆಗಾಯ್ 'ತಲೆಗಾ' ನೋ.

ತಲೆಗಾಯಿ 'ತಲೆಗಾ' ನೋ.

ತಲೆಗಿರಿ (ಕ್ರಿ). ತಲೆಯನ್ನು ಬೋಳಿಸು ; ಕೂದಲನ್ನು ತೆಗೆ ; ಕ್ಷೌರ ಮಾಡು : ತಲೆಗಿರಿ(ಜಿ)ದುಟ್ಟು[ಪಾಠಾಂ. ಗೆದಬುಟ್ಟು]ಕಾಸೆಯನೊಡಲ್ ಕುಸಿವಂತಿರೆ ನೊಂದು ಚಿತ್ತದೊಳ್ (ಜೀವಸಂ. ೮೯-೪೨) : ತಲೆಗಿರಿದು ಕೃಷ್ಣಂಗೆ ತಲೆಗೊಳ್ಳಿ ಇಱಿದೊಡವನಳಲಿ ಕಿಚ್ಚಂ ಹಾಯ್ದರೆ (ಸಾನಂದ. ೨-೧೨೦). [ತಲೆ$_1$ + ಕಿರಿ$_1$]

ತಲೆಗುಡಿಸಲು (ನಾ). ಎತ್ತರದಲ್ಲಿ ಕಟ್ಟಿರುವ ಗುಡಿಸಲು ; ಅಟ್ಟಣೆಯ ಮೇಲೆ ಕಟ್ಟಿರುವ ಗುಡಿಸಲು : ಮೇಲೊಂದು ತಲೆ[ಪಾಠಾಂ. ಹುಲು] ಗುಡಿಸಲಂ ಕಟ್ಟಿ ಕಾಯುತ್ತಿರ್ದನಿರುಳು ಹಗಲೆನ್ನದೆ (ಹದಿಶಾ. ೧೧-೪೩).
[ತಲೆ$_1$ + ಗುಡಿಸಲು (<ಗುಡಿಸಿಲ್)]

ತಲೆಗುಡು 'ತಲೆಗೊಡು' ನೋ.

ತಲೆಗುಡ್ಡೆ (ನಾ). ತಲೆಗೆ ಸುತ್ತುವ ಸಣ್ಣ ವಸ್ತ್ರ ; ತಲೆವಸ್ತ್ರ : (ಹ).
[ತಲೆ$_1$ + ಗುಡ್ಡೆ$_2$. / ತಮಿ. ತಲೈಕ್ಕುಟ್ಟೈ]

ತಲೆಗುತ್ತ, ತಲೆಗುತ್ತು$_2$ (ನಾ). ೧. ತಲೆಬೇನೆ ; ತಲೆನೋವು : ರಸಿಯಿಸಿದೊಡೆ ತಲೆಗುತ್ತಂ ಮಸಗಿದೊಡೆಗ್ಗುವೊಡೆ ತಿರಿಗಿ ಕೆಡೆವೊಡೆ . . . ರಾಸ್ವಾದಿ ತೋಯಮಂ ಕುಡೆ ತೀರ್ಗುಂ (ಲೋಕೋಪ. ೯-೨೩೯). **ತಲೆಗುತ್ತು$_2$** : ೧. ಈ ಪ್ರಕಟಣೆಗಳು ಸೇರಿ ಪೋಲೀಸರಿಗೆ ತಲೆಗುತ್ತನ್ನು ಒದಗಿಸುತ್ತಿದ್ದವು (ಧೂಮಮ. ೮೯). ೨. ಅಪಮಾನ: ನಿನಗೆ ಸಾರಥಿಯಾದ ಬಾಹಿರತನವೆ ತಾನದು ಸಾಲದೇ ಬೇಱೆನಗೆ ತಲೆಗುತ್ತಾವುದೆನುತವ ಬಿಸುಟು ವಾಘೆಯವ (ಕುವ್ಯಾಕ. ೯-೩೭). [ತಲೆ$_1$ + ಕುತ್ತ]

ತಲೆಗುತ್ತಿಸು (ಕ್ರಿ). (ನಾಚಿಕೆ, ಅವಮಾನಗಳಿಂದ) ತಲೆ ತಗ್ಗಿಸುವಂತೆ ಮಾಡಂ; ತಲೆಯನ್ನು ಬಗ್ಗಿಸುವಂತೆ ಮಾಡು: ದಶಕಂಧರನ ತಲೆಗುತ್ತಿಸಿದನಾಹವದೊಳಿಂದ್ರನು ಬಾಹುಸತ್ವದಲಿ (ಉತ್ತರಾ. ೨೨-೮೫) : ಮೊಳೆನಗೆ ಮಿಸುಗೆ ಹಾಸ್ಯದ ನುಡಿವಾಕೆಯು ತಲೆಗುತ್ತಿಸಿದಳೀನನೆಂಬ (ಕಂನವಿ. ೬-೧೭೦). [ತಲೆಗುತ್ತು$_1$ + – ಇಸು$_3$]

ತಲೆಗುತ್ತು$_1$, ತಲೆಕುತ್ತು (ಕ್ರಿ). ೧. ತಲೆಯನ್ನು ತಗ್ಗಿಸು; ತಲೆಬಾಗಿಸು: ಎಡೆಯೊಳ್ ದೂಂಟಿಂದೆ ದೂಂಟಿಂಗೆ ಪೆರ್ಚಿಜಿಯಂ ಪೊಯ್ದು ಕೆಲಕ್ಕೆ ನಾಣ್ಚಿ ತಲೆಗುತ್ತಿಪ್ಪಾರ್ಕೆಯೇಂ ಜೋಡೆಯೇ (ಪಂಪಭಾ. ೪-೮೨); ಲಜ್ಜೆಯಿನವಳ್ ತಲೆಗುತ್ತಿದಳ್ (ನಳಚಂ. ೧೬೫) : ಈಶನ ಬಗೆಯು ಭಾವವನಱಿದು ತಲೆಗುತ್ತಿದನು ಕಮಲಭವ (ಕುವ್ಯಾಕ. ೬-೨೩) : ಏತ್ತ್ರ ಕಾಲಿಡಲೊಡನೆ ಗಿರಿ ತಲೆಗುತ್ತುತಿರ್ದುದು (ತೊರರಾ. ४-೧೨-೨೪) : ನೀಚೋಕ್ತಿಯ ದನಿಯನು ಕೇಳಿ ತಲೆಗುತ್ತಿ ಲೋಚನ ತಪ್ಪವಾರಿಯನು ಭೂಚಕ್ರದೊಳು ಹರಿಸುವ ದುಃಖಿಯ ಕಂಡು (ವೀರಭದ. ೧೦-೧೮). ೨. (ಮತ್ತೊಬ್ಬರ) ತಲೆಯನ್ನು ಹೊಡೆ, – ಪೆಟ್ಟುಕೊಡು : (ಹ). **ತಲೆಕುತ್ತು** : ೧. ಅವಳು ತಲೆಕುತ್ತಿ ಕರತಳದಲ್ಲಿದ್ದ ಪವಲಿಕಾಯಿಗಳನ್ನು ನೋಡಿದಳು (ಹುಲಿಜಾ. ೩೬೩). [ತಲೆ$_1$ + ಕುತ್ತು$_1$]

ತಲೆಗುತ್ತು$_2$ 'ತಲೆಗುತ್ತ' ನೋ.

ತಲೆಗುತ್ತುಗೆ (ನಾ). ತಲೆಯನ್ನು ತಗ್ಗಿಸಿರುವಿಕೆ ; ತಲೆ ಬಾಗಿರುವ ಸ್ಥಿತಿ : ಪೊತ್ತ ಮೋನದ ವಿವಿಧ ವಾದ್ಯದ ಕೆತ್ತ ಬಾಯ್ಗಳ ಪಾಠಕರ ತಲೆಗು[ಪಾಠಾಂ. ಕೈಹ]ತ್ತುಗೆಯ ಮೋಜಿಯ ಮಹೀಪತಿ ಹೊಕ್ಕನರಮನೆಯ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೧-೧೧). [ತಲೆಗುತ್ತು$_1$ + – ಗೆ]

ತಲೆಗುದುರೆ (ನಾ). ಉತ್ತಮವಾದ ಕುದುರೆ; ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಕುದುರೆ: ನೂಱಾರು ಕುದುರೆಯ ತಲೆ[ಪಾಠಾಂ. ಲ]ಗುದುರೆಯ ರೂಪ ಮೀಱಿ ಪೊಗಳಲಳವಲ್ಲ ಮೂಱುಲೋಕದ ಚೆಲ್ವ ತಲೆಗುದುರೆಯ ಕಣ್ಣೂಱಿ ಪೊಗಳಲೊರ್ವರಳವೆ (ಕುಂರಾಸಾಂ. ೯-೩೭). [ತಲೆ$_1$ + ಕುದುರೆ]

ತಲೆಗುಸಿ (ಕ್ರಿ). ತಲೆಯನ್ನು ತಗ್ಗಿಸು,– ಬಾಗಿಸು : ನಗುತಾಕೆ ತಲೆಗುಸಿದಳು ಕೂಡೆ (ಭರತ. ೩೮-೧೧೫). [ತಲೆ$_1$ + ಕುಸಿ$_1$]

ತಲೆಗೂದಲ್, ತಲೆಕೂದಲು, ತಲೆಗೂದಲು (ನಾ). ತಲೆಯ ಕೂದಲು: ಗಾಳಿಯಿಂ 'ಲೆಗೂದಲಲುಗಲು (ಬಸಪು. ೨೦-೧೩). **ತಲೆಕೂದಲು** : " ಚಿಕುರಃ . . . ಶಿರೋರುಹಃ – ೬ ತಲೆಕೂದಲು, ಮಂಡೆಗೂದಲು " (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೭೦) ; ತಲೆಕೂದಲಿಲ್ಲದವಳು ತುರುಬು ಬಯಸಿದಳಂತೆ (ಗಾದೆ). **ತಲೆಗೂದಲು** : ಆ ಯುವಕನ ತಲೆಗೂದಲು ತೆರೆತೆರೆಯಾಗಿದ್ದು, ರೂಪರೇಖೆಗಳು ಮನೋಹರವಾಗಿದ್ದುವು (ಪುನರು. ೫೩೭).

ತಲೆಗೂದಲಂತರ=ಬಹಳ ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾದ ಅಂತರ : ಜೀವಕೆ ಸಾವಿಗೆ ತಲೆಗೂದಲಂತರವೆನ್ನುವುದರಿವಾಯಿತಾಗ (ಇಂಚಾಪ. ४೦-೮೯).
[ತಲೆ$_1$ + ಕೂದಲ್ (<ಕೂಂದಲ್)]

ತಲೆಗೂದಲು 'ತಲೆಗೂದಲ್' ನೋ.

ತಲೆಗೆಡಹು (ಕ್ರಿ). ತಲೆಯನ್ನು ಕೆಡಹು, – ಬೀಳಿಸು ; **ಕೊಲ್ಲು** : ಅಱಿಯ ಬಹುದಿನ್ನು ಕೇಳ್ನಿನ್ನ ತಲೆಗೆಡಹದೊಡೆ ಕುಱುಹಿಟ್ಟು ನೀನಾಡಿದಿನಿತೆಲ್ಲಮಂ ದಿಟಂ ಮಱೆಯದಿರ್ಸಾಕು (ಕೃಮಿಥಾ. ೦೭-೫೬).
[ತಲೆ$_1$ + ಕೆಡಹು (<ಕೆಡಪು)]

ತಲೆಗೆಡಿಸು, ತಲೆಕೆಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಹೆಚ್ಚು ವಿಚಾರಕ್ಕೆ ಒಳಗುಮಾಡು ; ಹೆಚ್ಚು ಆಲೋಚನೆಯುಂಟುಮಾಡಂ ; ಕ್ಷೋಭೆಗೊಳಿಸು : ಮನುಷ್ಯನಿಗೆ ಮುಂಬರುವ ಸಂಗತಿಗಳ ಅರಿವಿದ್ದಿದ್ದರೆ, ಮಂದಿಯ ಮತ್ತು ಜನಾಂಗಗಳ ತಲೆಗೆಡಿಸುವ ಈ ಸಮಸ್ಯೆಗಳು ಮೂಡುತ್ತಲೇ ಇರಲಿಲ್ಲ (ಕಾಲಯಾ. ೨). **ತಲೆಕೆಡಿಸು** : ೧. ಹೋಗು ತಲೆಕೆಡಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಡ (ಬಟ್ಟಹೂ. ೫೨); ಸಾಂಪತ್ತಿಕ ವ್ಯವಹಾರಗಳ ವಿಷಯಕ್ಕೆ ಎಂದೂ ಭವಾನಿ ಚರಣ ತಲೆಕೆಡಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಪ್ರಸಂಗವೇ ಬರುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ (ಇಪ್ಪಕ. ೩೫೫). ೨. ಬುದ್ಧಿಯನ್ನು ಪರಿವರ್ತಿಸು ; ಬುದ್ಧಿಭ್ರಮಣವಾಗುವಂತೆ ಮಾಡು ; ಬುದ್ಧಿವಿಕಲ್ಪವಾಗುವಂತೆ ಮಾಡು ; ಹುಚ್ಚುಹಿಡಿಸು : ಎಲ್ಲಿಂದಲೋ ಬಂದ ಈ ಬೈರಾಗಿ ಮುಕ್ತಾದೇವಿಯ ತಲೆಕೆಡಿಸಿದ್ದಾನೆ (ಆಶ್ರಮ. ೧೧). ೩. (ಆಲಂ) ಊಹೆ, ಭಾವನೆಗಳಂ ಬದಲಾಗುವಂತೆ ಮಾಡಂ ; ಅಭಿಪ್ರಾಯಗಳು ವ್ಯತ್ಯಾಸವಾಗುವಂತೆ ಮಾಡು : ದುರ್ಭಾವನೆಯಂಟುಮಾಡು : ಕಾರ್ಯಾರಂಭಕ್ಕೆ ಮುಂಚೆಯೇ ಈ ಜನರ ಸಹವಾಸ ನನ್ನ ತಲೆಕೆಡಿಸಬಹುದು (ಪುನರು. ೩೩೮).
[ತಲೆಗೆಡು + – ಇಸು$_3$]

ತಲೆಗೆಡು, ತಲೆಕೆಡು (ಕ್ರಿ). (ಆಲಂ) ಬುದ್ಧಿಗೆಡು; ಬುದ್ಧಿ ವಿಕಲ್ಪವಾಗು; ಭ್ರಾಂತಿಯುಂಟಾಗು: ತಲೆಗೆಟ್ಟುದ ತಲೆವಿಡಿದೆ ನೆಲೆಗೆಟ್ಟುದ ನಿರ್ಧರಿಸಿದೆ (ಅವಪಂ. ೩೧೯-೪೧೩): ತಲೆ ತಲೆಗೆ[ಪಾಠಾಂ. ಗೊ] ಟ್ಟೋಡುವ ಕೋಟಲೆಗಾಱದೆ ತದ್ಗಿರೀಂದ್ರಮುಂ ಸಾರ್ದು (ವರ್ಧಪು. ೧೦-೮೩): ನೆಲೆಗೆಟ್ಟಂ ನೀತಿಗೆಟ್ಟಂ ಮಱೆದು ಮಿಗೆ ಮನಂಗೆಟ್ಟನಾನು ಬುಗೆಟ್ಟಂ ತಲೆಗೆಟ್ಟಂ ತಂದೆ ಪಂಪಾಪುರದರಸ ವಿರೂಪಾಕ್ಷ ರಕ್ಷಿಪ್ಪುದೆನ್ನಂ (ರತ್ನಾಕ. ೫೩): ಇಂದಿನ ರಣದಿ ಕಾಣ್ಬೆ ನಿನ್ನ ತಲೆಗೆಟ್ಟನಲೆಯಾ ಕಟ್ಟರ್ಪ ಕತೆಯ ಪೊಳ್ಳಂ! (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೬೫೫-೪೮೧): ಎದ್ದವನು ತಲೆಗೆಟ್ಟು ಬಂದೆಟು ಹೊಡೆದೇ ಬಿಟ್ಟನು (ಕಾಲೂರ. ೧೭, ಕಥಾಸಾರ). **ತಲೆಕೆಡು:** ಅವಳ ರೂಪಾತಿಶಯದಿಂದ ಅವನಿಗೆ ತಲೆಕೆಟ್ಟಿದೆ (ಸಂಸಕ. ೧೧೧).

[ತಲೆ$_1$ + ಕೆಡು$_1$]

ತಲೆಗೆದರ, ತಲೆಗೆದರಿ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ: "ಮುಕ್ತಕೇಶೀ–ತಲೆಗೆದರ" (ಒಷಧಿ. ೧೩೬). **ತಲೆಗೆದರಿ:** ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ: ಔಡಲದೆಣ್ಣೆ, ಒಳ್ಳೆಣ್ಣೆ, ಬೇವಿನೆಣ್ಣೆ, ಇಪ್ಪೆಯೆಣ್ಣೆ, ಹೊಂಗೆಯೆಣ್ಣೆ ಇವು ಐದನ್ನು ಸಮಾನಂಗೊಂಡು, ತಲೆಗೆದರಿ(ಸಹಮೂಲ), ನುಗ್ಗೆಬೇರು . . . ಇವಂ ಇಡಿದು (ಸಕವೈ. ೧೭೮).

ತಲೆಗೆದರಿ 'ತಲೆಗೆದರ' ನೋ.

ತಲೆಗೆದರು 'ತಲೆಗೆದಱು' ನೋ.

ತಲೆಗೆದಱು, ತಲೆಕೆದರು, ತಲೆಗೆದರು (ಕ್ರಿ). ತಲೆಯನ್ನು ಕೆದರು; ಕೂದಲನ್ನು ಅಥವಾ ಗರಿಗಳನ್ನು ಬಿಚ್ಚಿಕೊಳ್ಳು,–ಹರಡಿಕೊಳ್ಳು: ಗಱಿ ಮೂಡಿದೊಡಾಗಳಂತೆ ತಲೆಗೆದಱಿ [ಪಾಠಾಂ. ಗೇಱಿ] ಕರಂ ಮೆಱೆವೀ ಪೊಂಗೇದಗೆಯೊಳ್ಗಱಿಯೊಳ್ ಗಱಿಗಟ್ಟ ಮಾಱವೇ ಮಿಕ್ಕಲರು (ಜಗವಿ. ೧೪-೮೩): ಭೂಪಾಲಕರು ತಲೆಗೆದಱಿ ಹುಯ್ಯಲನಾಲಿಸುತ ಹೊಱ ಪಂಟು ತಳಕಳಕಾಯ್ತು ನೃಪಕಟಕ (ಕುಮಾರವ್ಯಾಸ. ೮–೪೪); ತಲೆಗೆದಱಿ ತೆಗೆದೋಡುವಮರಾವಳಿಯನುಱೆ ಸದೆಬಡಿದು (ತೊರರಾ. ೧-೧೧-೧೧): ಮಿಾಂಟುವಗ್ಗದ ಶೋಕದಿಂದಿರದೆ ಪೊಱಮಟ್ಟು . . . ಏಳುತ್ತ ಬೀಳುತ್ತ ತಲೆಗೆದಱಿ ಬಾಯ್ಬಿಡುತ್ತೆ (ಜೈಮಿಭಾ. ೩೧-೫೪). **ತಲೆಕೆದರು:** ಬಾಳೆ ಬಾಳ್ಗಸೆಯುವುದು ತೆಂಗು ತಲೆಕೆದರುವುದು (ಕಾಲೂರ. ೧೧೩-೩೩೪). **ತಲೆಗೆದರು:** ಪರದೇಶದಲ್ಲಿ ಹಸಿವು ನೀರಡಿಕೆಗಳಿಂದ ಬಳಲಿ ತಲೆಗೆದರಿ ಕಂಗೆಟ್ಟು ಹೋಗಿದ್ದ ಅವರನ್ನು ನೋಡಿ . . . ಧೈರ್ಯ ಹೇಳಿದನು (ವಚಥಾ. ೨೧೮): ಕ್ರಾಂತಿ ಎಂಬುವ ಭೂತ ತಲೆಗೆದರಿ ಹುಚ್ಚೆದ್ದು ಸುತ್ತುತಿದೆ ಭೀಮ ಛಾಯೆಯ ಚೆಲ್ಲಿ (ಪಾಂಚಜ. ೫೩-೭). [ತಲೆ$_1$ + ಕೆದಱು$_1$ (<ಕೆದಱ್$_1$)]

ತಲೆಗೆಲ (ನಾ). ತಲೆಯ ಪಕ್ಕ; ತಲೆಯ ಒಂದು ಬದಿ,–ಮಗ್ಗುಲು: ತಲೆಗೆಲದೊಳು ಕೈಯಿತ್ತವಳ್ಮಾನವ ತಳೆದಿರ್ದಳೀನ ಬಣ್ಣಿಸುವೆ (ಕಂಸವಿ. ೯-೦೭೩). [ತಲೆ$_1$ + ಕೆಲ$_1$]

ತಲೆಗೇಡು (ನಾ). ತಲೆಗೆ ಕೇಡು; ಜೀವಕ್ಕೆ ತೊಂದರೆ,–ಅಪಾಯ: ಎಲ್ಲಿಗಾದರೂ ಓಡಿ ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ, ಬಾ! ತಡೆದರೆ ತಲೆಗೇಡು (ಚಂದ್ರಸ. ೧೧೧). [ತಲೆ$_1$ + ಕೇಡು]

ತಲೆಗೇರಿ (ನಾ). ತಲೆ ಸುತ್ತುವಿಕೆ; ತಲೆ ಗಿರಕಿ ಹೊಡೆಯುವಿಕೆ; ಬವಳಿ ಬರುವಿಕೆ: ಮೊಟ್ಟಮೊದಲು ತರಗತಿಯ ಒಳಗೆ ಕಾಲಿಟ್ಟಾಗ ವಾಸುವಿಗೆ ನಿಜವಾಗಿಯೂ ತಲೆಗೇರಿಯೇ ಬಂದುಬಿಟ್ಟಿತು (ಬಾಡಿಬ. ४३).

[ತಲೆ$_1$ + ಗೇರಿ (<ಘೇರಿ)]

ತಲೆಗೊಡ (ನಾ). ಆನೆಯ ಕುಂಭಸ್ಥಳ: ಅಲರಂಬನಾನೆಯ ತಲೆಗೊಡದೊಳು ಕಣ್ಗೊಳಿಪ ಮಲ್ಲಿಗೆಯಚ್ಚನೆಯ ಬಲುಮಾಲೆಯನೆ ಬಗೆಗೊಂಡುದಾ ಬಾಲೆಯ ನೆಲೆಮೊಲೆಯೊಳು ತೋರ ಹಾರ (ಕುರಾಸಾಂ. ೩೯-೯೦): ಮೊಲೆ ತಲೆಗೊಡ ತೋಳ್ಗೊಂಡಿಲು ಜೌವನ ಬಲುಮದ ಕಾಮರಾಯನಿಗೆ ಸಲೆ ಸಂದ ಪಟ್ಟದಾನೆಗಳೆನೆ ಗಣಿಕಾಲಲನೆಯರೆಸೆದರರ್ತಿಯರಿ (ಕಂಸವಿ. ೬-೧೧೬). ಇದು 'ಶಿರಃಕುಂಭ' ಎಂಬುದರ ಅನುವಾದ.

[ತಲೆ$_1$ + ಕೊಡ$_2$]

ತಲೆಗೊಡಪು, ತಲೆಕೊಡವು, ತಲೆಕೊಡಹು, ತಲೆಗೊಡಹು (ಕ್ರಿ). ೧. ತಲೆಯನ್ನು ಕೊಡಹು,–ಅಲ್ಲಾಡಿಸು: ಕಡುಗಾದ ಪಡವಣೆಗೆ ತಲೆಗೊಡುಪುತ್ತಂ ಭಯಮನುಳಿದು ಪುಗೆ ಸೋಗೆಯ ಸೊಂಪಪರ್ದ ಪೊಸ ಪೀಲಿಯೊಳ್ ಫಣಿ ಬಡದುರಿದುದು(ರಾಜಶೇ. ೫-೪೩). **ತಲೆಕೊಡವು:** ೧. ರಾಮದಾಸ ತಲೆಕೊಡವಿ ಹೇಳಿದ (ಆಶ್ರಮ. ೧೧೪). **ತಲೆಕೊಡಹು:** ೧. ತಿಳಿಯದವರು ಆಗಬಹುದು ಎಂದು ತಲೆಕೊಡಹಿದರು (ಜಯಂತ. ೩೩೬). ೨. ತಲೆಯ ಕೂದಲನ್ನು ಕೊಡಹು: ಅಭ್ಯಂಜನ ಸ್ನಾನವಾದ ಮೇಲೆ ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಲೆಕೊಡಹಬೇಕು (ರೂಢಿ). ೩. ಚಿಂತೆಯನ್ನು ದೂರಮಾಡು: ಆ ವಿಷಯದ ಬಗ್ಗೆ ಯಾವ ತೀರ್ಮಾನವೂ ದೊರಕದಿದ್ದುದರಿಂದ ಅದರ ಬಗ್ಗೆ ತಲೆಕೊಡಹಿಕೊಳ್ಳಲು ಆತ ಪ್ರಯತ್ನಪಟ್ಟ (ರೂಢಿ). **ತಲೆಗೊಡಹು:** ೧. ಮದದಿಗುದಂತಿಕುಲ ತಲೆಗೊಡಹೆ ಕಮಲಭವಾಂಡಮಂಡಲ ಜಡಿಯೆ ಜರಿದುದು ಧರಣಿ ಸೇನಾಗಣದ ಭಾರದಲಿ (ತೊರರಾ. ೬-೧-೧೩): ಚತುರಂಗಬಲಭಾರದಿಂ ತಲೆಗೊಡಹೆ ದಿಶಾದಂತಿಗಳು (ಕುರಾಸಾಂ. ೧೯-೭). ೪. (ತಲೆ ಅಲ್ಲಾಡಿಸುವುದರ ಮೂಲಕ) ಅಸಮ್ಮತಿ ಸೂಚಿಸು; ಒಪ್ಪಿಗೆ ಇಲ್ಲವೆಂದು ಸೂಚಿಸು: ಓರಿದು ಪರಿತಾಪದಲಿ ದೇಹವನುರುಹಿಕೊಂಡು ಪುರಾರಿ ಶಂಕರ ಹರ ತ್ರಿಯಂಬಕಯೆನುತ ತಲೆಗೊಡಹಿದನು ಕಲಿಹನುಮ (ತೊರರಾ. ೫-೩-೮೩): ನೃಪನ ಮಾತಂ ಕೇಳ್ದು ವಾಜಿ ತಲೆಗೊಡಹಿ ಮುರರಿಪುವನೀಕ್ಷಿಸುವಭಿಪ್ರಾಯಮಂ ಮೋದದಿಂ ವಿಪುಲಮತಿ ನಕುಲಂಗೆ ಸೂಚಿಸಿದೊಡೆ (ಜೈಮಿಭಾ. ೩೪-೧೩).

ತಲೆ ಕೊಡಹಿಕೊಂಡೇಳು = ಚೇತರಿಸಿಕೊಂಡು ಏಳು; ಎಚ್ಚೆತ್ತುಕೊಳ್ಳು: ಚಿಂತಾಮಗ್ನನಾಗಿದ್ದವನು ತಲೆ ಕೊಡಹಿಕೊಂಡೆದ್ದನು (ರೂಢಿ).

[ತಲೆ$_1$ + ಕೊಡಪು]

ತಲೆಗೊಡಹು 'ತಲೆಗೊಡಪು' ನೋ.

ತಲೆಗೊಡು, ತಲೆಕೊಡು, ತಲೆಗುಡು (ಕ್ರಿ). ೧. ತಲೆಯನ್ನು ಇಡು,–ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳು; ಒಡ್ಡು: ಧ್ರುವದ ನೆಲೆಗೆ ತಲೆಗೊಟ್ಟು ತಿರುಗೆ ತಿರುಗುವುದು ತಿರೆಯ ಪ್ರೀತಿ (ಅರಳು. ೮೧೯-೧೧). ೨. ತಲೆಯನ್ನುಕೊಡು; ಬಲಿಯಾಗು; ಆಹುತಿಯಾಗು; ಅಸು ನೀಗು: ಇರದೆ ಚಕ್ರಕ್ಕೆ ತಲೆಗೊಟ್ಟ ನಾಗಾರ್ಜುನಂ (ಸಿದ್ಧರಾ. ೧-೧೧): ಬೀರಪ್ಪನ ಕೂಡೆ ತಲೆಗೊಟ್ಟು ಆತಂಗೆ ನೆತ್ತರುಗೊಡಗೆ . . . ಬಂಮರ್ಸರು ಕೊಟ್ಟ . . . ಭೂಮಿ (ಎಕ. VIII, ಸಾಗರ. ೧೧೯-೧೯; ಸು. 1250): ದ್ರೋಣ ಭೀಷ್ಮರುಗೂಡ ತಲೆಗೊಟ್ಟೆ ಸಱಲಿ ತಾ ಮಾಡಿತೇನರಸಂಗೆನುತ ಮಱುಗಿದನು ಕಲಿಕರ್ಣ (ಕುವ್ಯಾಕ. ೩೭-೭): ತೊಳಗುವ ದೀಪಶಿಖೆಗೆ ಬಂದು ಪರಣವನಳಿವ ಪತಂಗದಂತೆನ್ನ ಲಲಿತಾಂಗ ಲಾವಣ್ಯಲಹರಿಗೆ ಮೋಹಿಸಿ ತಲೆಗೊಡಬೇಡೆಂದಾಡಿದನು (ಕುರಾಸಾಂ. ೩೪-೭೬); ಕಾದ ಕಂಪಿಲರಾಯ ಭೇದವೇನರಿಯದಲೆ ಭೇದಿಸಲು ಸಿರವ ಹೇಳಿಸಿದ ಮಗರಾಮ ಸಾದು ಶಿವನೆಂದು ತಲೆಗೊಟ್ಟ (ಜನಗೀ. ೬೯). ೩. ತಲೆಯ ಮೇಲೆ ಹೊರು,–ಹೊತ್ತುಕೊಳ್ಳು: ಬೀಳಲುಗಳಿಂದ ಒಂದು ಡೋಲಿಯನ್ನು ಮಾಡಿ ದೊಡ್ಡನನ್ನು ಮಲಗಿಸಿ [illegible] ರು (ಕಾಲೂರ. ೭ ಕಥಾಸಾರ) ೪. (ಆಲಂ) ಹೊಣೆಯನ್ನು ಹೊರು; ಜವಾಬ್ದಾರಿಯನ್ನು ವಹಿಸಿಕೊಳ್ಳು: ಬೆಂಗೊಂಡು ಬಾಳ್ವೆಯೊಳ್ ಹೊರಲಾರದಿಹ ಹೊರೆಗೆ ತಂಗಿ ತಲೆಗೊಟ್ಟು ನೀ ಸೆರವಿತ್ತೆಯೆನಗೆ (ಕಾಲೂರ. ೧೭೮-೪೦೨) ೫. [illegible] ಸೈರಿಸು, ತಾಳು" (ಕಂನುಡು. ೮೪). **ತಲೆಕೊಡು:** ೧. ತಣ್ಣನೆ [illegible] ಪೆರರಿಗೆ ನೀಡುವ ಬಿಸಿಲಿಗೆ ನೀ ತಲೆಕೊಡುವೆ (ಇಂಜಾವ. ೧೧೪-೫೬). ೨.

ದೇಶದ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯಕ್ಕಾಗಿ ಅನೇಕ ವೀರರು ತಲೆಕೊಟ್ಟರು (ರೂಢಿ). ೩. ಓಡಿದು ಮುಳುಗಿಸಿ ಕಲರ್ ತಲೆಕೊಟ್ಟರೊಸೆದು (ಕಾಲೂರ. ೧೦೦-೨೦೦). ೪. ಸೋಲಾದೊಡಂ ಪೊಳಲ ಪಾಲ್ಗೊರೆಗೆ ತಲೆಕೊಡುವ ಕಾಲೂರ ಬಯಕೆಯುಂ ತೋರೆ ಮೆರವಣಿಗೆ (ಕಾಲೂರ ೧೦೩-೨೦೪) : ಎಲ್ಲ ಖರ್ಚಿಗೂ ಒಬ್ಬನೇ ತಲೆಕೊಡಲು ಹೋಗಬೇಡ (ರೂಢಿ). ೬. ತಲೆಗೂದಲನ್ನು ದೇವರಿಗೆ ಅರ್ಪಿಸು,-ಕೊಡಂ. ತಲೆಗುಡು: ೨. ಕುರುಪೂರ ಚೋಳನಿ ಭವಱಿದ ಭಕ್ತನಿಗೆ ತಲೆಗುಡನೆ (ಭಾವಚಂ. ೮-೩೯). [ತಲೆ$_1$ + ಕೊಡು$_1$]

ತಲೆಗೊಯ್ (ಕ್ರಿ). ತಲೆಯನ್ನು ಕತ್ತರಿಸು ; ಶಿರಚ್ಛೇದ ಮಾಡು : ಜಲಂಧರಂ ಬರೆ ಜಯಾರ್ಥಂ ವಾರ್ಥಿಯೊಳ್ಚಕ್ರಮಂ ಬರೆದಂಗುಷ್ಠದಿನೆತ್ತಿ ಸುತ್ತೆ ತಲೆಗೊಯ್ದಂ ಶರ್ವನಾ ಚಕ್ರದಿಂ (ರಾಜಶೇ. ೩-೯೫). [ತಲೆ$_1$ + ಕೊಯ್]

ತಲೆಗೊಯಿಕ 'ತಲೆಗೊಯ್ಕ' ನೋ.

ತಲೆಗೊಯಿಲು (ನಾ). ೧. (ಪೈರುಗಳ) ತುದಿಯನ್ನು ಕೊಯ್ಯುವಿಕೆ; ತೆನೆಯನ್ನು ಕತ್ತರಿಸುವಿಕೆ ; ಕೊಯ್ಲು ; ಕಟಾವು. ೨. ತಲೆಯ ಕೊಯ್ಲು. ೧, ೨: ಬೆಳವ ಕಯ್ಗಳೊಳ್ ತಲೆಗೊಯಿಲು ಮುಳಿದ ಕಡುನಲ್ಲರೊಳ್ ಪೊಯ್ಲು (ಬಂಹರಿ. ೧-೧೯ ರಗಳೆ). [ತಲೆ$_1$ + ಕೊಯಿಲು (<ಕೊಯ್ಲು)]

ತಲೆಗೊಯ್ಕ, ತಲೆಗೊಯಿಕ (ನಾ). ೧. ತಲೆಯನ್ನು ಕತ್ತರಿಸುವವನು; ತಲೆಗಡಿಕ ; ಕೊಲೆಪಾತಕ. 'ಕೊರಳುಗೊಯ್ಕ' ಪರಾ. ೨. ಆಲಂ) ಮೋಸಗಾರ; ವಂಚಕ; ಕಪಟಿ; ದಗಾಕೋರ : (೬). **ತಲೆಗೊಯಿಕ** ೧. "ಕೊಲೆಗಡುಕ" (ಜಾನಕೋ. ೬೫). 'ಎದೆಗೊಯ್ಕ' ಪರಾ. [ತಲೆ$_1$ + ಕೊಯ್ಕ$_2$]

ತಲೆಗೊಯ್ಸು (ಕ್ರಿ). ತಲೆಯನ್ನು ಕತ್ತರಿಸುವಂತೆ ಮಾಡು ; ಕೊಲ್ಲಿಸು. **ತಲೆಗೊಯ್ಸಿಕೊಳ್** = ತಲೆಯನ್ನು ಕೊಯ್ಯಿಸಿಕೊಳ್ಳು: ಪಲವು ಕಾಲಂ ಬೆಳೆದಿದೇಂ ಫಲಂ ಕಡೆಯಲ್ಲಿ ತಲೆಗೊಯ್ಸಿಕೊಂಬುದೆಂದುಂ ಬಿಡದೆನುತ ನಾಣ್ಚಿ ತಲೆವಾಗಿದುವೊ . . . ಶಾಲಿಗಳ್ (ಚಬಪು. ೧೧-೧೦). [ತಲೆ$_1$ + ಕೊಯ್ಸು]

ತಲೆಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ೧. ತಲೆಯನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳು; ಬಲಿತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳು ; ಕೊಲ್ಲು : ನಲುವತ್ತನಾಲ್ವರ್ಮ್ಮಂಡಳಿಕರ ತಲೆಗೊಂಡ ಗಂಡ (ಎಕ. XII, ಶಿರಾ. ೪೦-೬೩ ; 1040) : ಸಫಲಮಕ್ಕಿಂದು ಸುದರ್ಶನಜನ್ಮಮಾವನ ತಲೆಗೊಂಡೆನುತೆ ಸುದರ್ಶನಮನಸುರಮಥನಂ ಪಿಡಿದಂ (ಜಗವಿ. ೧೮-೧೦೫) : ಕಂಸಭೂಪತಿ ತನ್ನ ದುರ್ಧರತರಮಪ್ಪ ಸೇನೆಯನು ತಲೆಗೊಳ್ಳಿ ತಡೆಯುದೆನುತ ಕೈವೀಸಲು (ನೇಮಿಸಂ. ೧೬-೧೪೦) : ಎಲವೊ ಸುರಪಾಲ ನೂಱುಸರ್ಗಳೊಳಂ ನಿನ್ನ ತ [ಪಾಠಾಂ. ಕೊ] ಲೆಗೊಳ್ಳದುಳುಹಿ ಬಿಟ್ಟುದನಱಿದು ಮತ್ತೆನ್ನ ಕಲಹಕಿದಿರಾದೆ (ಚಬಪು. ೪೯-೮). ೨. ಸ್ವೀಕರಿಸು ; ಪಡೆ; ಹೊಂದು : ಕನಸಿ ದೆವ್ವದೊಲುಮ ತಲೆಗೊಂಡೆ ಸಠಿ ಚಿನ್ನಪೊಂಗನ ರಂಗನ ಕಂಡೆ (ನಡಪಾ. I, ೪೩೮). [ತಲೆ$_1$+ಕೊಳ್$_1$]

ತಲೆಗೊಳ್ಳಿ, ತಲೆಕೊಳ್ಳಿ (ನಾ). ಶವಸಂಸ್ಕಾರದ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಶವದ ಮುಂದೆ ಹಿಡಿಯುವ ಮಂತ್ರಪೂತವಾದ ಕೊಳ್ಳಿ : ಗಂಗಾದೇವಿ ಮುಂಪೆಯಾದಳು ಗೌರಿದೇವಿ ಓಲೆಯ ಕಳೆದಳು ಚಂದ್ರಸೂರ್ಯರಿಬ್ಬರೂ ಸೀರಿಳಿದರಲ್ಲಾ ವಾಯುದೇವ ವಿಮಾನವ ಹೊತ್ತ ವಾಸುದೇವ ತಲೆ ಗ[illegible] ಅಲ್ಲಿಂದತ್ತ ಗೋಗೇಶ್ವರ ಸತ್ತನೆಂಬ ಸುದ್ದಿ (ಅವಪಂ. ೧೯೧-೮೬೪) : ಮಾಡಿರ್ದ ಚಿತೆಯ ಮೇಲರಸನಂ ಪಟ್ಟಿರಿಸಿ . . . ವರಕುಮಾರಕನಿಂದೆ ತಲೆಗೊಳ್ಳಿಯುಮನಿಱಿಸಿ[ಪಾಠಾಂ. ತಲೆಕೊಳ್ಳಿಯಂ ಕೊಡಿಸಿ] (ಒಹಿರ. ಪ. ೨೦೩-೯). ತಲೆಕೊಳ್ಳಿ: 'ತಲೆಕೊಳ್ಳಿ ಇರಿ' ಪರಾ. [ತಲೆ$_1$ + ಕೊಳ್ಳಿ$_1$]

ತಲೆಗೊಳ್ಳಿಇಱಿ, ತಲೆಕೊಳ್ಳಿಇರಿ (ಕ್ರಿ). ಶವಕ್ಕೆ ಮಂತ್ರಪೂತವಾದ ಕೊಳ್ಳಿಯನ್ನು ಸ್ಪರ್ಶಮಾಡಿಸಂ; ಶವಸಂಸ್ಕಾರವಮಾಡು : ತಲೆಗಿರಿದು ಕೃಷ್ಣಂಗೆ ತಲೆಗೊಳ್ಳಿ ಇಱಿದೊಡವನಳಿಲಿ ಕಿಚ್ಚಂ ಹಾಯ್ದುರಚ್ಯುತನೊಳು ಕಲಿ ರುಕ್ಮಿಣಿ ಪ್ರಭೃತಿ ಬಲನೊಳಾ ರೋಹಿಣಿಯು ಮೊಲಿದು ತೊಳ್ಳಿಗೊಟ್ಟುದುಮನವರೊಳು (ಸಾನಂಚ. ೨-೧೩೦). **ತಲೆಕೊಳ್ಳಿಇರಿ :** ತಿಥಿದಿವಸ ಬೆಳಗ್ಗೆ ಕರ್ಮಮಾಡಬೇಕಾದವನು . . . ಕೊಳ್ಳಿಯ ಮೇಲೆ ಬೆಣ್ಣೆ ಇಟ್ಟುಕೊಂಡು ಗುದ್ದಿನ ಸುತ್ತ ಮೂರು ಸುತ್ತು ಬಂದು ಧೂಪ ಹಾಕುತ್ತಾನೆ. ಅನಂತರ ತಲೆಯನ್ನು ಬೋಳಿಸಿ ಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ. ಈ ಇಡೀ ಕ್ರಿಯೆಗೆ 'ತಲೆಕೊಳ್ಳಿ ಇರಿಯುವುದು' ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ (ನನ್ನೂರು. ಬಿಪ್ಪಡ). [ತಲೆಕೊಳ್ಳಿ + ಇಱಿ$_1$]

ತಲೆಗೊಱೆ (ಕ್ರಿ).=ತಲೆಗೊಯ್: ಇರುಳ್ ಬಿಟ್ಟು ತಲೆಗೊಱೆವ ಕಳ್ಳರ್ (ಅಶ್ವಶಾ. ೨೯-೫೮೯). [ತಲೆ$_1$ + ಕೊಱೆ$_1$]

ತಲೆಗೋ (ಕ್ರಿ). ಜವಾಬ್ದಾರಿಯನ್ನು ಹೊರಿಸು; ಹೊಣೆಯನ್ನು ಹೇರು: ಒರಿದೊಂದಾಗ್ರಹದಿಂದಮಾದ ದಯೆಯಿಂದಂ ದೇವರೆನ್ನಂ ಧರಾಭರದೊಳ್ ತಂದು ತೊಡರ್ಚಿ ಪೂಣ್ದು ತಲೆಗೋದಿರ್ದುಂ[ಪಾಠಾಂ. ಗಂಡಿರ್ದುಂ, ಗೊಟ್ಟಿರ್ದುಂ]ಬಟ್ಕಿಂತುವಿಾ ಧರಣೀಭಾರಮನಾಂ ಬಿಸುಟಿಪ್ಪೊಡದು ಚಃ ಲೋಕಕ್ಕೆ ಖ್ಯಾತ್ಯಾ ಸಮಿಾಕರಣಂ ಭೌತಿಕ ಮೋದಕವ್ಯತಿಕರಂ ತಾನೆಂಬುದು ಮಾಡದೇ (ಆದಿಪು. ೪-೮೦). [ತಲೆ$_1$ + ಕೋ$_1$]

ತಲೆಚಮರ (ನಾ). ಬಿಲ್ಲು ಮುಂತಾದುವುಗಳ ತುದಿಗೆ ಕಟ್ಟುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕುಚ್ಚು,-ಚಾಮರ,-ಗೊಂಡೆ : ಕುಸುಮಮಂಜರಿಯ ತಲೆಚವುರವೆರಸಿ ಮನ್ಮಥನೆಸೆದನು (ಸಿದ್ಧರಾ. ೪-೬೪). [ತಲೆ1 + ಚಮರ]

ತಲೆಚಮರಿ (ನಾ). = ತಲೆಚವರ : ಪುಲ್ಲಶರನಂಜಿ ಕರ್ಬಿನ ಬಿಲ್ಲಂ ತಲೆಚಮರಿವೆರಸು ಬಿಸುಟಂತೆ ತಪೋವಲ್ಲಭನ ಕೆಲದ ವೇತ್ರಲತೋಲ್ಲಸಿತ ಕಳಾಪಗುಚ್ಛಮೆಸೆದುದು ತುಚ್ಛಂ (ಅನಂಪು. ೩-೪೮). [ತಲೆ$_1$ + ಚಮರಿ]

ತಲೆಚವಲ (ನಾ). (?)

ತಲೆಚವಲಗಂಡರಬಾಲ = ಒಂದು ಬಿರುದು : ದಂಡಿವಳ್ಳಿಯ ಬಿಂದು ಬಿ[ಲುಂ]ಕಕಾರ ಬೀಡಿನ ಹನುಮ ತಲೆಚವಲಗಂಡರಬಾಲ ಚಲುಡನಾಯಕನ ಮಗ ತಂಮನಾಯಕ (ಕಇ. I, ೪೨-೮ ; 1423). [ತಲೆ$_1$ + ?]

ತಲೆಚಿಂದಿ (ನಾ). ತಲೆಗೆ ಸುತ್ತಿಕೊಳ್ಳುವ ಬಟ್ಟೆಯ ತುಂಡು,-ಅರಿವೆ ತುಂಡು : ಹರನ ಕಾಲಂ ಬಂಧಿಸಿದ ತಲೆಚಿಂದಿಯಿಂ (ಬಸಪು. ೪೪-೬೨). [ತಲೆ$_1$ + ಚಿಂದಿ]

ತಲೆಚಿಟ್ಟು (ನಾ). ಮಾನಸಿಕ ಅಸ್ವಸ್ಥತೆ ; ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಕಿರಿಕಿರಿ ಉಂಟಾಗುವಿಕೆ ; ಜಂಗುಪ್ಸೆಯಾಗುವಿಕೆ ; ಮನಸ್ಸಿನ ವ್ಯಗ್ರತೆ,-ಆವೇಗ,-ಉದ್ವೇಗ: ಏಳೆಂಟು ದಿವಸವೆಲ್ಲ ಒಂದೇ ಸಮನೆ ಮಳೆಯಾದಷ್ಟು ತಲೆಚಿಟ್ಟು ಆಯಿತು (ಕನಕ. ೯೦).

ತಲೆಚಿಟ್ಟು ಹಿಡಿ = ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಬೇಸರ ಉಂಟಾಗು ; ಜುಗುಪ್ಸೆಯುಂಟಾಗು; ಅಸಹನೀಯವಾಗು: ಸಂಸಾರವಂತೂ ನನಗೆ ತಲೆಚಿಟ್ಟು ಹಿಡಿದಿದೆ (ಕುರಿಹಿಂ. ೩): ಸುಮ್ಮನೆ ಈಗ ಬಂದಾಳು, ಆಗ ಬಂದಾಳೆಂದು ಆಸೆಯಿಟ್ಟು ಕಾದು ನಿರಾಶೆಪಟ್ಟು ತಲೆಚಿಟ್ಟು ಹಿಡಿದಿತ್ತು (ಅಲಹೂ. ೫೪). [ತಲೆ$_1$ + ಚಿಟ್ಟು$_2$]

ತಲೆಚೀಟಿ (ನಾ). ಒಂದು ವಸ್ತುವಿನ ಪೂರ್ವಾಪರಗಳನ್ನು ಬರೆದು ಆ ವಸ್ತುವಿನ ಮೇಲೆ ಅಂಟಿಸುವ ವಿಳಾಸದ ಚೀಟಿ; ಗುರುತುಚೀಟಿ; ಹೆಸರುಚೀಟಿ : (ಗುರುತು ಪಟ್ಟಿ, ತಲೆಚೀಟಿ, ಮೊ. ನ್ನು) ಅಂಟಿಸು, ಕಟ್ಟು (Lable, ಇಂಕನಿ.): ಅಲ್ಲಂಚೆಯ ತಲೆಚೀಟಿಗಳಲ್ಲಿಂಗಡಿರ್ಗ್ ಬರಿಬರಿದೆ ಪೆಸರ್ಗಿರ್ಕುಂ (ಮೈಸೂಮ. ೬-೧೯) [ತಲೆ$_1$ + ಚೀಟಿ$_2$ (<ಚೀಟ್ಟು$_2$)]

ತಲೆಭಳಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ತಲೆಬೇನೆ; ತಲೆಯಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗುವ ಭಳಿ, – ನಡುಕ : ಶ್ರೀಗಂಧವನ್ನು . . . ಆಡಿನ ಹಾಲಲ್ಲಿ ತೇದು ಕುಡಿಯೆ ರಕ್ತವ ಕಾರುವುದು ಮಾಣ್ಗುಂ, ತಲೆಭಳಿ ಬಿಡುವುದು (ವಿವೈವಿ. ೭). [ತಲೆ$_1$ + ಭಳಿ(<ಚಳಿ$_2$)]

ತಲೆಠೌಳಿ (ನಾ). ತಲೆಗೆ ಧರಿಸುವ ಕವಚ ; ಶಿರಸ್ತ್ರಾಣ ; ಸೀಸಕ : ಹೊದೆಯ ಕೈಪೊಡೆಯ ತರತರದ ಚೋಡುಗಳ ತಲೆಠೌಳಿಗಳ ಸಮರ ಸನ್ನಾಹದಾಯುತಗಳ (ಡಬಪು. ೧೧–೩೩). [ತಲೆ$_1$ + ಠೌಳಿ$_2$(<ಟವುಳಿ$_2$)]

ತಲೆಡವುಗೆ (ನಾ). ತಲೆಬುರುಡೆ : ಆ ೮೦೦ ಜನ ಸ್ಪಾನಿಷರ ತಲೆಡವುಗೆಗಳನ್ನೂ, ಮೈ ಎಲುವುಗಳನ್ನೂ ಕೂಡಿಸಿ (ಮುಂಬಯಿ. ೬–೩೩೧). [ತಲೆ$_1$ + ಡವುಗೆ (<ಡೋವಿ)]

ತಲೆತಗ್ಗಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ತಲೆಯನ್ನು ಕೆಳಗೆಮಾಡಂ, – ಬಾಗಿಸು : ಗಿರಿಯ ಮತ್ತೆ ತಲೆತಗ್ಗಿಸಿ ಮೌನವಾಗಿ ಬೀಡಿ ಸೇದತೊಡಗಿದ (ಮಣ್ಣು.ಹೆ. ೮೮) : ಅವನು ಬೆಚ್ಚಿ, ಒಂದು ಗಳಿಗೆ ನನ್ನನ್ನು ವಿಲಕ್ಷಣವಾಗಿ ದಿಟ್ಟಿಸುತ್ತಿದ್ದು ಮತ್ತೆ ತಲೆತಗ್ಗಿಸಿ ಕುಳಿತುಕೊಂಡ (ನಾಪೋಲೀ. ೨೦೩). ೨. (ಆಲಂ) ನಾಚಿಕೆಪಟ್ಟುಕೊಳ್ಳು; ಸಂಕೋಚಪಡಂ; ಅವಮಾನಹೊಂದಂ : ವ್ಯಂಗ್ಯವಾಗಿ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳ ಚಳವಳಿಯ ವಿಷಯವಾಗಿ ಮಾತನಾಡಿದರೆ ಸಾಮಿ ತಲೆ ತಗ್ಗಿಸುವನು (ನಿರಾತ. ೧೦೪) : ಮೆಲ್ಲಗೆ ನಕ್ಕು ತಲೆತಗ್ಗಿಸಿದನು (ಕೇಹು. ೩) : ಇವಳೊಬ್ಬಳಿಂದ ನಾವೆಲ್ಲಾ ತಲೆತಗ್ಗಿಸುವಂತಾಗಬೇಕಾದೀತು (ಕುಸುಸಂ. ೧೦೭). ೩. ಒಪ್ಪು; ಮಣಿ; ಸಮ್ಮತಿಸು ; ಬಾಗು ; ಅಧೀನವಾಗು ; ವಿಧೇಯತೆಯನ್ನು ತೋರು : ಅಧಿಕಾರಕ್ಕೆ ತಲೆತಗ್ಗಿಸಿರುವುದಾಗಿಯೂ (ಪ್ರಮುಹ. ೪೯) : ಯಾರೇ ಆದರೂ ನ್ಯಾಯಕ್ಕೆ ತಲೆತಗ್ಗಿಸಿ ನಡೆಯಬೇಕು (ರೂಢಿ). [ತಲೆ$_1$ + ತಗ್ಗಿಸು (<ತಟ್ಗಿಸು)]

ತಲೆತಪ್ಪಿಸು (ಕ್ರಿ). ಮರೆಯಾಗಂ ; ಕಾಣದಂತಾಗು ; ಅಡಗಿಕೊಳ್ಳು.

ತಲೆತಪ್ಪಿಸಿಕೊಳ್ಳು = ೧. ತಲೆಯನ್ನು ಏಟಿನಿಂದ ಪಾರಾಗುವಂತೆ ಮಾಡು : ಬೀಸುವ ದೊಣ್ಣೆಗೆ ತಲೆ ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಂಡರೆ ಸಾವಿರ ವರ್ಷ ಆಯುಸ್ಸು (ಗಾದೆ). ೨. ಕಣ್ಮರೆಯಾಗಂ; ಕಾಣದಂತೆ ಅಡಗಿಕೊಳ್ಳು ; ಕಣ್ಣುತಪ್ಪಿಸು : ಕೊನೆಗೆ ತಲೆತಪ್ಪಿಸಿಕೊಂಡು ಓಡಿಹೋಗಿದ್ದನು (ಪ್ರಮುಹ. ೯೩); ರೂಪಚಂದನ ಕೊಲೆಯ ಪ್ರಕರಣವು ಬಹುದಿನ ನಡೆಯಲಿಲ್ಲ. ತುಳಸಿ ತಲೆತಪ್ಪಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದ (ಜಮಿನ್ನಾ. ೧೫೯). [ತಲೆತಪ್ಪು + – ಇಸು$_3$]

ತಲೆತಪ್ಪು (ಕ್ರಿ). ಮರೆಯಾಗು ; ಕಾಣದಂತಾಗು : ಕಳ್ಳದಾರಿಯ ದೂರಿ, ಒಂದು ಹಲನರ ದೋಣಿ ತಲೆತಪ್ಪಿ ನುಸುಳಿ, ಓರೊರ್ವರುಂ ನಿಮ್ಮ ತಲೆದಂಡ, ಎಚ್ಚರಿಕೆ ! (ಪಾರಸಿ. ೧೫–೩೪೫). [ತಲೆ$_1$ + ತಪ್ಪು$_1$]

ತಲೆತರ (ನಾ). = ತಲೆದೆಸೆ (?) : ದೇವರಂಗಭೋಗ ಉಪಹಾರಕ್ಕಂದು ಆದನೂರ ತಳವುಕಾರ ಇರುಳುನೀಕ್ಕಿಯಾಂಡರು ಬಿಟ್ಟ ತೋಟಸ್ಥಳ ಕಬ್ಬುಲಗಟ್ಟದ ಕೆಳಗೆ ಶೀರುಳಂಗೊಪೊಪ್ಪರಡ್ಡಕದ ತಲೆತರದ ಮೂಡಣ ಕಡೆ ಕಂಮ ೨೦೦ ಅಂದು ಅಶೇಷಮಹಾಜನಂಗಳು ಬಿಟ್ಟ ದರ್ಮ್ಮ (ಸೌಇಇ. IX-I, ೧೪೧–೪೭ : 1174). [ತಲೆ$_1$ + ತರ?]

ತಲೆತಾಕಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ತಲೆಯು ತಾಕುವಂತೆ ಮಾಡು,–ಸ್ಪರ್ಶವಾಗುವಂತೆ ಮಾಡು. ೨. ನಮಸ್ಕಾರಮಾಡು : ಅವನು ಒಮ್ಮೆ ದೇವಿಯ ಚರಣ ತಲದಲ್ಲಿ ತಲೆತಾಕಿಸಿ ದೇವಿಯ ಆಸನವನ್ನು ಸರಿಸಿದನು (ಇಪ್ಪಕ. ೩೩೨). [ತಲೆತಾಕು (<ತಲೆದಾಗು) + – ಇಸು$_3$]

ತಲೆತಾಕು ‘ತಲೆದಾಗು’ ನೋ.

ತಲೆತಾಗು ‘ತಲೆದಾಗು’ ನೋ.

ತಲೆತಾಟಾಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ತಲೆಗಳನ್ನು ಹಾರಲಾಡಿಸು,–ಅಪ್ಪಳಿಸು : ಬುಡದೊಟಾಡಿಸಿ, ತಲೆತಾಟಾಡಿಸಿ ಗುಡಿಸಲ ಮಾಡನು ಹುಲುಹುಲುಮಾಡಿಸಿ ಬಂತೈ ಬಂತೈ (ಕವಪು. ೨೮–೩). [ತಲೆ$_1$ + ತಾಟಾಡಿಸು]

ತಲೆತಾಟಿಸು (ಕ್ರಿ).=ತಲೆತಾಟಾಡಿಸು.

ತಲೆತಾಟಿಸಿಕೊಳ್ಳು=೧.ತಲೆಯನ್ನು ಅಪ್ಪಳಿಸಿಕೊಳ್ಳು. ೨.ಹಾಳಾಗು; ನಾಶವಾಗು : ಅವನೆಲ್ಲಿ ಬೇಕಾದರೂ ಹೋಗಿ ತಲೆತಾಟಿಸಿಕೊಳ್ಳಬಹುದೆಂದೂ, ಅಲ್ಲಿಗೆ ಮಗನ ಸಂಬಂಧ ಹರಿಯಿತೆಂದೂ ತಂದೆ ಮಗನಿಗೆ ಘೋಷಿಸಿದನು (ಪುನರು. ೩೪೧). [ತಲೆ$_1$ + ತಾಟಿಸು (<ತಾಂಟಿಸು)]

ತಲೆತಿನ್ನು (ಕ್ರಿ). ಮಾನಸಿಕವಾದ ತೊಂದರೆಯನ್ನುಂಟುಮಾಡಂ; ಸಮಸ್ಯೆಯನ್ನುಂಟುಮಾಡು ; ಚಿಂತೆಯನ್ನುಂಟುಮಾಡು : ಈ ಸಾಲವನ್ನು ತೀರಿಸುವುದು ಹೇಗೆಂಬ ಚಿಂತೆ ಅಂದಿನಿಂದಲೂ ಪ್ರೇಮಶಂಕರರ ತಲೆತಿನ್ನುತ್ತಿತ್ತು (ಪ್ರೇಮಪುಶ್ರ. ೨೧೫) : ಬಹಳ ದಿನಗಳಿಂದ ಗಂಗನ ಹಳ್ಳಿಯಲ್ಲಿ ತಲೆತಿನ್ನುತ್ತಿದ್ದ ‘ಕರಡೀಮಜಲಿ’ ನ ಪ್ರಕರಣವೂ . . . ಬಗೆ ಹರಿಯಿತು (ಹಬ್ಬಿಬ. ೩೬) ; ಹೊಸ ವಿಚಾರವೊಂದು ನನ್ನ ತಲೆತಿನ್ನಹತ್ತಿದೆ (ದೇವಸಾ. ೧೦೪). [ತಲೆ$_1$ + ತಿನ್ನು (< ತಿನ್)]

ತಲೆತಿರುಕ$_1$ (ನಾ). ೧. (ಆಲಂ) ಬುದ್ಧಿಗೆಟ್ಟವನು ; ಹುಚ್ಚ ; ಬುದ್ಧಿಭ್ರಮಣೆಯಾದವನು : ನಿನ್ನನ್ನು ನೋಡಿದರೆ, ತಲೆತಿರುಕನಂತೆ ಕಾಣುತ್ತದೆ (ರಾಜ್ಯೋದ. ೧೯೯) : ಆಹಾರ ನಿದ್ರೆಗಳನ್ನು ತೊರೆದು ಸದಾ ಮಗನ ಹಂಬಲದಲ್ಲಿಯೇ ತಲೆತಿರುಕರಂತಾಗಿದ್ದಾರೆ (ಬಾಗಿನ. ೬೮) ; ಕಚೇರಿಯಲ್ಲಿ ಹೀಗೆ ತಲೆತಿರುಕನಂತೆ ಗೊಂದಲ ಹಾಕಿ . . . ಮತ್ತೆ ಹುಡುಕಾಡತೊಡಗಿದನು (ಇಪ್ಪಕ. ೭೨೪) : ಈ ಗದೆಯನ್ನು . . . ತಿಂಮುನಂತಹ ತಲೆತಿರುಕರಿಗೆ ಕೊಡು (ಹನ್ನೊಂದ. ೧೪೮). ೨. ಉನ್ಮತ್ತ ; ದುರಹಂಕಾರಿ ; ತಿಳಿಗೇಡಿ : ತಲೆತಿರುಕರಂತೆ ವಿಧ್ವಂಸಕ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಮಾಡಲಾರೆ ಎಂದು ಖಂಡತುಂಡವಾಗಿ ಹೇಳಿಬಿಟ್ಟೆ (ಕುರುಕ್ಷಾ. ೧೪೯) ; ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯ ಹೊತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಮಹಾತ್ಮಾಗಾಂಧಿಯವರು ಇಂದು ತಲೆತಿರುಕನೋರ್ವನಿಂದ ಗುಂಡಿಗಾಹುತಿಯಾದರೆಂಬ ಸುದ್ದಿಯನ್ನು . . . ವಿವರಿಸಿ ಹೇಳಿದನು (ಕಂಬಹು. ೮೭) : ಅವರಲ್ಲಿ ತಲೆತಿರುಕನೆಂದರೆ ಶರಭನೊಬ್ಬನು (ಭೂಮಿತಾ. ೭೩). (ಗು). ೩. ಬುದ್ಧಿಗೆಟ್ಟ ; ತಿಳಿವಳಿಕೆಯಿಲ್ಲದ ; ಅವಿವೇಕದ : ಏನೋನೋ ಬಡಬಡಿಸುತ್ತಾನೆ. ಇವು ತಲೆತಿರುಕ ವಿಚಾರಗಳಲ್ಲವೇ ವಸುಮತಿ ? (ಮಹಮ. ೩೩೧) : ಕಾಮಿನಿಯೂ ಸ್ವಲ್ಪ ತಲೆತಿರುಕ ಹುಡುಗಿ, ತಿಳಿಗೇಡಿ ; ಯಾರ ಅಂಕೆಯೂ ಇಲ್ಲ (ಮುಕ್ತಿ. ೧೩೯). [ತಲೆ$_1$ + ತಿರುಕ (<ತಿರಿಕ$_1$)]

ತಲೆತಿರುಕ$_2$ (ನಾ). ತಲೆತಿರುಗುವಿಕೆ ; ತಲೆಸುತ್ತುವಿಕೆ ; ಬವಳಿ ಬರುವಿಕೆ: ತಲೆತಿರುಕದಿಂದ ಪ್ರಾರಂಭವಾದ ಅಸೌಖ್ಯ ಇಷ್ಟೂ ಕಠಿಣವಾಯಿತಲ್ಲಾ ! ಎಂದು ವನಜೆ ಖಿನ್ನಳಾದಳು (ತ್ಯಾಗಮು. ೧೬೩). [<ತಲೆತಿರುಗು$_1$]

ತಲೆತಿರುಕತನ (ನಾ). ಬುದ್ಧಿಗೇಡಿತನ ; ಹುಚ್ಚುತನ : ನೆಲ ಮಾತ್ರ ಇನ್ನೂ ಅದುರುತ್ತಲಿತ್ತು ; ಅವನ ಕೋಪವನ್ನು, ತಲೆತಿರುಕತನವನ್ನು ಆ ತಾಯಿಗೆ ಮನಗಾಣಿಸಿಕೊಡುತ್ತಿರುವ ಹಾಗೆ (ಬನಸಿ. ೧೩) ; ಆದರೆ ಅವರ ನಡೆ ಮತ್ತು ಹಾವಭಾವಗಳಲ್ಲಿ ತಲೆತಿರುಕತನದ ಆವ ಲಕ್ಷಣಗಳೂ ಇರಲಿಲ್ಲ (ಕಾಲಾಯಾ. ೭) ; ತಿಳಿದವರಾದರೂ ತಿಳಿದೂ ತಿಳಿದೂ ತಿಳಿಯದವರಂತೆ ತಲೆತಿರುಕತನದ ತಿರುಗಣೆಯಲ್ಲಿ ತಿಕ್ಕಾಡುವುದಿಲ್ಲವೆ (ಜುದವ್ಯ. ೪೪). [ತಲೆತಿರುಕ$_1$ + – ತನ]

ತಲೆತಿರುಗಿಸು (ಕ್ರಿ).೧. ತಲೆಯನ್ನು ತಿರುಗಿಸು, – ಸುತ್ತುವಂತೆ ಮಾಡು. ೨. (ಆಲಂ) ಮದವೇರುವಂತೆ ಮಾಡು: ತಲೆತಿರುಗಿಸುವುದು ಸೋಮ, ತಲೆಹೋಗಿಸುವುದು ಕಾಮ (ಅಶ್ವಮೇ. ೩೩). ೩. ಅಹಂಕಾರವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡು : ಹಣದ ಮದ ಅವನಿಗೆ ತಲೆತಿರುಗಿಸಿದೆ (ರೂಢಿ). [ತಲೆತಿರುಗು$_1$ + – ಇಸು$_3$]

ತಲೆತಿರುಗು$_1$ (ಕ್ರಿ). ೧. ತಲೆಸುತ್ತು ಬರು ; ಬವಳಿಬರು : ಪಿರಿದಪ್ಪ ಶ್ರಮದಿಂ ನಿತ್ತರಿಸದೆ ತಲೆತಿರುಗಿ ಮಱುಗಿ ಮೇಲುಸಿರಿಟ್ಟು

. . . ಉರುಳ್ವ ಮುನಿಪನಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೪-೧೭೦) : ಕಷಾಯ ಕಾಯಿಸಿ ಸಕ್ಕರೆ ಮತ್ತು ಜೇನುತುಪ್ಪ ಬೆರಸಿ ಕೊಡಲು . . . ತಲೆತಿರುಗುವುದು, ರಕ್ತವಾಂತಿ, ಕಾಮಾಲೆ ಇವಿಷ್ಟು ರೋಗಗಳೂ ಪರಿಹಾರವಾಗುವುವು (ಸಕವೈ. ೯೪) : ಸೂರ್ಯಗೋಳಗಳು . . . ಅಚಿಂತ್ಯವಾದ ದೂರಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಕಳೆಯುತ್ತ ತಲೆತಿರುಗುವಷ್ಟು ವೇಗದೊಡನೆ ಹಾರಿಹೋಗುತ್ತ ಲಿರುವುವು (ಜ್ಯೋತಿರ್ವಿ. ೬೯). ೨. (ಆಲಂ) ಬುದ್ಧಿಭ್ರಂಶವುಂಟಾಗು ; ಬುದ್ಧಿಭ್ರಮಣವಾಗು, – ವಿಕಲ್ಪವಾಗು : ತಲೆ ಹೆಗಲ ಮೇಲಿದೆಯೊ ಮತ್ತೆಲ್ಲಿಯಾದರೂ ಉಂಟೋ ? ತಲೆತಿರುಗಿಲ್ಲವಷ್ಟೆ? (ಇಪ್ಪಕ. ೨೬೪). ೩. ಅಹಂಕಾರವುಂಟಾಗು ; ಉನ್ಮತ್ತತೆಯುಂಟಾಗು : ಅಧಿಕಾರಬಲ ದಿಂದ ಅವನಿಗೆ ತಲೆತಿರುಗಿದೆ (ರೂಢಿ). [ತಲೆ$_1$ + ತಿರುಗು$_1$]

ತಲೆತಿರುಗು$_2$ (ನಾ). ೧. ತಲೆತಿರುಗುವಿಕೆ ; ತಲೆಸುತ್ತುವಿಕೆ ; ಶಿರೋಭ್ರಮಣ: ತಲೆತಿರುಗು, ಉರಿ . . . ಪಿತ್ತರೋಗದ ಚಿಹ್ನೆಗಳು (ಬಿಚಿಕಿ. ೯). ೨. (ಆಲಂ) ಹೆಮ್ಮೆ; ಅಹಂಕಾರ : ಅಧಿಕಾರಕ್ಕೆ ಬಂದಮೇಲೆ ಆತನಿಗೆ ತುಂಬಾ ತಲೆತಿರುಗು ಉಂಟಾಗಿದೆ (ರೂಢಿ). [ತಲೆ$_1$ + ತಿರುಗು$_2$]

ತಲೆತುರಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ತಲೆಯನ್ನು ತುರಿಸು; ತಲೆಯ ಮೇಲೆ ಕೈಯಾಡಿಸು ; ತಲೆಯನ್ನು ಕೆರೆ. ೨. (ಆಲಂ) ವಿಚಾರಮಾಡು; ಚಿಂತನೆಗೊಳಗಾಗು: ಯಾವ ವೇಷವನ್ನು ಹಾಕಬಹುದೆಂದು ಅವನ ಸಂಗಡಿಗರು ತಲೆ ತುರಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿರುವಾಗ (ಗ್ರಾಮಾಯ. ೫೨).
[ತಲೆ$_1$ + ತುರಿಸು (<ತುಱಿಸು)]

ತಲೆತೂಗು 'ತಲೆದೂಗು$_1$' ನೋ.

ತಲೆತೆಗೆ 'ತಲೆದೆಗೆ' ನೋ.

ತಲೆತೊನೆ 'ತಲೆದೊನೆ' ನೋ.

ತಲೆದಂಡ (ನಾ). ತಲೆಯನ್ನು ದಂಡವಾಗಿ ಒಪ್ಪಿಸುವಿಕೆ ; ತಪ್ಪಿಗೆ ಶಿಕ್ಷೆಯೆಂದು ತಲೆಯನ್ನು ಕೊಡುವಿಕೆ: ಎನ್ನ ಒಡಲವಸರಕ್ಕೆ ಕುದಿದೆನಾದಡೆ ತಲೆದಂಡ (ಬಸವ. ೭೦೯) : ಬೇಡಿಬೇಡಿದ ಶರಣಂಗೆ ನೀಡದಿರ್ದಡೆ ತಲೆದಂಡ (ಬಸರ. ೧೨-೯) : ಕಳ್ಳದಾರಿಯ ದೂರಿ, ಒಂದು ಹಲನರ ದೋಣಿ ತಲೆತಪ್ಪಿಸುಸುಳೆ, ಓರೊರ್ವರುಂ ನಿಮ್ಮ ತಲೆದಂಡ, ಎಚ್ಚರಿಕೆ ! (ಪಾರಸಿ. ೧೫-೩೪೫): ಕೆಲಸದಲಿ ಎದವಿದರೊ ನಿಮಗಿಂದು ತಲೆದಂಡ! ತಿಳಿಯಿತೆ? (ಜಂಧ್ರಸ. ೧೦೯).
[ತಲೆ$_1$ + ದಂಡ]

ತಲೆದಡವು, ತಲೆದಡಹು (ಕ್ರಿ). ೧. ತಲೆಯನ್ನು ಸವರು,–ನೇವರಿಸು ; ತಡವರಿಸು : ಅಂಬುಗಳೆಚ್ಚಡಮರರು ವೀರದೈತ್ಯರ ಕೆಚ್ಚೆದೆಯನುಚ್ಚಳಿಸಿ ರಥ ಹಯ ದಾನದಂತಿಗಳಾ ಮುತ್ತಿ ಮುಸುಕಿತು ಕಾರಗತ್ತಲೆ ಬೆಚ್ಚಪೊಲು ಮುಂಗಾಣದರಿಬಲ ಬೆಚ್ಚಿ ಬೆದರುತಲೋಡಿದುದು ತಲೆದಡವುತೆಣ್ದೆಸೆಗೆ (ಅನಂರಾ. ೧-೧೫-೭). ೨. ಪ್ರೀತಿ ಸ್ನೇಹಗಳಿಂದ ತಲೆಯನ್ನು ಮೃದುವಾಗಿ ಸ್ಪರ್ಶಿಸು ; ಮುಂಡಾಡು : ಇಂತು ಮಾಡುವರೆಯರಿವಾಳಿತ್ತಂಡ [illegible] ತಲೆದಡವಿ ಕಯ್ವಿಡಿದೆತ್ತಿ ಶಂಕರಂ (ಅರಿರ. ದೀ. ೧೭೭- ೨೧) : [illegible]ಲ್ಲರೋಣಾದಿಯುಂ ನಡೆವುದೆಲೆ ಮಗನೆ ಎಂದಪ್ಪಿ ತಲೆದಡವುತ್ತ ಹೋದನಾ [illegible] . ಬೇಡ ಮನೋವ್ಯಥೆಯೆಂದು ನೇಹದಿಂ ತಲೆದಡವುತ್ತೆ ನೋಡು ಪರಮ ಪ್ರಭುವೇ (ಶತಕ. ೩-೩೧) ; ಕರುಣಾವ[illegible] ತಲೆದಡವಿದನು ಬಾಲಿಕೆಯ (ನಿಘಾಗ. ೪-೫-೧೨). **ತಲೆದಡಹು** : ೨. [illegible] ತವ್ಮ ಕರುಣದ ಕಂದನೊದು [illegible]ರ್ಜುನಯ್ಯನ ಪಾದಕ್ಕೆ [illegible] (ಬ. ೧೪೭-೨೨೮) : ಬಾಲಕನ ತಲೆದಡಹಿ [illegible] ಮೂರ್ಧ್ನಿಯಲಿ ತಾರಾಲಲನೆಯನು ಸಂತೈಸಿದನು (ತೊರರಾ. ೪-೫-೨೩). [ತಲೆ$_1$ + ತಡವು$_2$]

ತಲೆದಡಹು 'ತಲೆದಡವು' ನೋ.

ತಲೆದಗ್ಗು (ಕ್ರಿ). ತಲೆಯನ್ನು ತಗ್ಗಿಸು,–ಬಾಗಿಸು : ತಲೆದಗ್ಗಿ ಪರಿವ ಕಳಕಳವುನಾಲಿಸುತ್ತಡ್ಡವರಿಯೊಳಾಂತು ನಿಂದಿರ್ದಿ ಪರಿವೊಟ್ಟಜೆಯಿಂ ಸಿಲ್ಕಿದರಂ ಪಿಡಿವ (ರಾಜಶೇ. ೬-೧೧ ವ). [ತಲೆ$_1$ + ತಗ್ಗು$_1$ (<ತಟ್ಗು)]

ತಲೆದಾಗು, ತಲೆತಾಕಂ, ತಲೆತಾಗು (ಕ್ರಿ). ೧. ತಲೆಗೆ ತಾಗು ; ತಲೆಗೆ ಬಡಿ,–ತಗುಲು : ತಳನನಗಟ್ಟಿದ ಮೇಲೆ ಕೆಡಪಿ ಕೊಂಬರೆ ತಲೆದಾಗಿಯುಂ ನಿವಿರ್ದಪರೆ (ಚಿಕವಂ. ೪೫-೯). **ತಲೆತಾಕು** : ೨. (ಆಲಂ) ಅನುಭವಕ್ಕೆ ಬರಂ : ತಲೆತಾಕಿದ ಮೇಲೆ ಅವನಿಗೆ ಬುದ್ಧಿ ಬಂತು (ರೂಢಿ). **ತಲೆತಾಗು**: ೨. ಮಾರ್ಗವೊಂದರಲೊವ್ಮ ಮೂವರು ಹೋಗಲಾಗದುಯೆಂಬ ನುಡಿ ತಲೆತಾಗಿತು (ಕಾಶಿರಾ. ೨೯-೧೭); ತಲೆತಾಗಿದಲ್ಲದೆ ಬುದ್ಧಿ ಬಾರದು (ಗಾದೆ).
[ತಲೆ$_1$ + ತಾಗು$_1$ (<ತಾಂಕು$_1$)]

ತಲೆದಾಳ್ (ಕ್ರಿ). ತಲೆಯಲ್ಲಿ ಧರಿಸಂ,–ಪಡೆ,–ಹೊಂದು : ಮಿಟ್ಟುವುಂ ದಾಂಟುವುದುಂ ಕೈಗೂಡುಗುಂ ನೋಂಪಿಯಾರ್ಪರ್ನ್ ತಲೆದಾಳ್ದವರ್ಗೆ (ಕುಮಾರ್. ೧-೨೭-೯). [ತಲೆ$_1$ + ತಾಳ್$_1$]

ತಲೆದಿಂಬು (ನಾ). (ಮಲಗಿಕೊಳ್ಳುವಾಗ) ತಲೆಗೆ ಆಸರೆಯಾಗಿ ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳುವ ದಿಂಬು ; ಅರಳೆ ಮೊದಲಾದವುಗಳನ್ನು ತುಂಬಿ ತಯಾರಿಸಿದ ಮೆತ್ತೆ ; ತಲೆವೊಟ್ಟೆ : ಶಿಷ್ಯನ ವನದೊಳೊಂದಿನ ಕರೆದು ಜಾನುವ ತನಗೆ ತಲೆದಿಂಬಾಗಿ ಮಲಗಿದ ತ್ರಿಗುಣವರ್ಜಿತನು (ಸಂಥಪ. ೧೭-೧೧೭) ; ಕರದ ತಲೆದಿಂ[ಪಾಠಾಂ. ಗಿಂ]ಬಿನಲಿ ನಿದ್ರೆಯ ಭರದಲಿರ್ದನು (ತೊರರಾ. ೫-೨-೩೮) ; ಜಾಣ ಕೆಂಗಪ್ಪಾ ಮಲ್ಗೋ ಮಂಚದ ಮೇಲ ತಾಳೇಯ ಹೂವಿನ ತಲೆದಿಂಬೋ (ಹುಟ್ಟುಹ. ೩೪) ; ಚಿಂತೆ ಹಾಸಲುಂಟು ಹೊದೆಯಲುಂಟು, ತಲೆದಿಂಬಿಗೂ ಅದೇ (ಸುವಸಂ. ೧೧) : ಅವಳು ತನ್ನ ಹಾಸುಗೆಯ ಮೇಲೆ ಬಿದ್ದುಕೊಂಡು ತಲೆದಿಂಬಿನಲ್ಲಿ ಮುಖ ಮುಚ್ಚಿ ರೋದಿಸುತ್ತಿದ್ದಳು (ಆಶ್ರಮ. ೬೨). [ತಲೆ$_1$ + ದಿಂಬು$_2$]

ತಲೆದಿರುವು$_1$ (ಕ್ರಿ). ೧. ತಲೆಯನ್ನು ತಿರುಗಿಸು,–ಓರೆಮಾಡು : (+). ೨. (ಆಲಂ) ಔದಾಸೀನ್ಯ ತೋರಿಸು ; ವಿಮುಖನಾಗು : ಹಿರಿಯರ ಮಾತಿಗೆ ತಲೆದಿರುವಬೇಡ (ರೂಢಿ). [ತಲೆ$_1$ + ತಿರುವು$_1$ (<ತಿರಿಪು$_1$)]

ತಲೆದಿರುವು$_2$ (ನಾ). ತಲೆತಿರುಗುವಿಕೆ ; "ಬುದ್ಧಿಭ್ರಮಣೆ" (ಪ್ರಥಪ್ರ).
[ತಲೆ$_1$ + ತಿರುವು$_2$ (<ತಿರಿಪು$_2$)]

ತಲೆದಿವಸ (ನಾ). ಉತ್ತಮವಾದ ದಿನ ; ಶುಭದಿನ : ಸ್ವಸ್ತಿ ಶಕ ವರಿಷಮೊಣ್ಬನೂಱ ಎಣ್ಭತ್ತೇಟನೆಯ ಕ್ರೋಧನ ಸಂವತ್ಸರದ ಮಾರ್ಗಶಿರ ಮಾಸದ ಪುಣ್ಣಮೆ ತಲೆದಿವಸಮಾಗೆ ಸತ್ಯವಾಕ್ಯ ಮಾರಸಿಂಘದೇವಂ ಪ್ರಿಥಿವೀರಾಜ್ಯಂಗೆಯ್ಯುತ್ತಿರೆ (ಎಕ. IV, ಚಾಮರಾ. ೪೮-೪ : 965): ಸ್ವಸ್ತಿ ಸಕ ನೃಪ ಕಾಳಾತೀತ ಸ × × ಗಳ್ ೯೨೬ನೆಯ ಕ್ರೋದಿ ಸಂತ್ಸರ ಪಾಲ್ಗುಣ ಮಸದ ಪುಣ್ಣಮೆ ತಲೆದಿವಸವಾಗೆ (ಎಕ. IX(S), ಚನ್ನಪ. ೧೯೨-೭: 1004); ಕಾರ್ತ್ತಿಕಮಾಸದ ಪೂರ್ಣ್ನಮೆ ತಲೆದಿವಸಮಾಗೆ (ಮೈಆರಿ. ೧೯೪೭, ೨೮-೪ : 1032). [ತಲೆ$_1$ + ದಿವಸ]

ತಲೆದಿವಿಸು (ಕ್ರಿ). ತಲೆಯನ್ನು ತಿವಿಯುಂವಂತೆ ಮಾಡು,–ಚುಚ್ಚುವಂತೆ ಮಾಡು :

ತಲೆದಿವಿಸಿಕೊಳ್ = ತಲೆಯನ್ನು ತಿವಿಯುವಂತೆ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳು,–ತಿವಿಸಿಕೊಳ್ಳು : ಮಾನಧನನಂ ನೆಗಟ್ತೆಯ ಮಾನಸನಂ ತನಗೆ ಹಿತನನೊಂದಟಿದೋಷಕ್ಕಾ ನರಪತಿ ಕಿಡಿಪೊಪೆ ಕಣ್ ಬೇನೆಗೆ ತಲೆದಿವಿಸಿಕೊಳ್ವನಂ ನೆಱೆ ಪೋಲ್ಗುಂ (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೧೭-೬೩). [ತಲೆ$_1$ + ತಿವಿಸು]

ತಲೆದುಡಿಗೆ 'ತಲೆದುಡುಗೆ' ನೋ.

ತಲೆದುಡುಗೆ, ತಲೆದುಡಿಗೆ (ನಾ). ೧. ತಲೆಯಲ್ಲಿ ಧರಿಸುವ ಆಭರಣ ; ಶಿರೋಭೂಷಣ : ಚಿನ್ನಪೂಗಳಿಡೆಯಡೆಯೊಳ್ ನಿವಿರ್ದು ಮಿಱುಮಿಱುಗುವ ತಲೆದುಡುಗೆಯುಂ ತಲೆದುಡುಗೆಯೊಳೊಡಂಬಡಂ ಪಡೆದು ಮಿಳಿರ್ದು

ಪೊಳೆವ ಪೊಂದಳಿರುಂ (ಆದಿಪು. ೪-೪೧ ವ); ಕುಟಿಲ ಕೇಶಾವಳಿಯೊಳಗಡಿಸದ ಪನಿಗಳ್ ನಿಲೆ ತಲೆದುಡುಗೆಯ ಮುತ್ತಿನವೊಲೆಸೆಯೆ ಸತಿ ಸೊಗಯಿಸಿದಳ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೮-೪೩) : ಗಂಡುಗೋಗಿಲೆಯ ತುಂಡಱುಂಡದಿನುದಿರ್ದ ನೆಲವೆಣ್ಗೆ ತಲೆದುಡುಗೆಯ ಮಾಣಿಕದ ಕಿಱುವರಲ್ಗಳಂತಿರ್ದ ಸಹಕಾರ ಕೋರಕಂಗಳೊಳಂ (ಮಲ್ಲಿಪು ೨-೩೩) ; ಧರಣಿಗೆಸೆವ ತಲೆದುಡುಗೆಯ ವೊಲ್ಮ್ಯೂವತ್ತಾರುಂ ಬಾಡಂ ಶ್ರೀವಾಸಂ ರಾಜಧಾನಿಯಂ ಸ್ತುತಿಯಿಸುವಂ (ಸೌಇಇ. XX. ೧೭೫-೧೭; 1190). ೨. (ಆಲಂ) ಚೂಡಾಮಣಿಯಂತಿರುವುದು ; ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದಂದು : ಪೃಥುಲನಿತಂಬನೀಕದಂಬಸುಖಾವರೋಹಣ ಸೋಪಾನಪಂಕ್ತಿಗಳ ತಲೆದುಡುಗೆಯೆನಿಸೆ ನಿಱಿಸಿದ ಹೇಮರಜತರತ್ನ ದ್ರೋಣೀ ಕಟಾಹ ಪರಿವೇಷ್ಟನದಿಂ (ಅನಂಪು. ೭-೨೪ ವ) : ಪೆಂಡಿರ ತಂಡಕ್ಕೆ ತಲೆದುಡುಗೆಯಾಗಿ (ಕಬ್ಬಿಕಾ. ೩೨೪). **ತಲೆದುಡಿಗೆ** : ೧. ಮದಿರಾರಸದಿಂದಂ ಬಾರ್ಚಿದರೋ ಪೇಱಿನಿಸಿ ಪೊಳೆವ ತಲೆದುಡಿಗೆಯ ರನ್ನದಿನೊಸರ್ವ ರಾಗರುಚಿಯಂ ಪುದಿದೆಸೆದುದು ಕೇಶಪಾಶವಾಕಾಮಿನಿಯಾ (ಕಾದಂಬ. ೨೦): ಮರಕತ ಮಂಗಲವೇದಿಕೆ ಧರಾಂಗನಾ ಕೇಶಬಂಧವಂತಿರೆ ಮುಕ್ತಾವಿರಚಿತ ರಂಗವಲಿ ಮನೋಹರವಾದುದು ತೊಳಗಿ ಪೊಳೆವ ತಲೆದುಡಿ[ಪಾಠಾಂ. ಡು]ಗೆವೋಲ್ (ಶಂರಾಮಾ. ೫-೧೨೦). ೩. ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ತೊಡುಗೆ ; ಉತ್ತಮವಾದ ಆಭರಣ : ಪೂವಂ ಕಡುನಲವಿಂ ತಿಱಿದು ಬೇಗದಿಂ ಸವಣನ ಮೆಲ್ಲಡಿಗೆ ತಲೆದುಡಿಗೆ ಮಾಡುವ ಬಿಡಿಗಳ್ (ಕಬ್ಬಿಕಾ. ೨೨೪). [ತಲೆ$_1$ + ತುಡುಗೆ (<ತೊಡುಗೆ)]

ತಲೆದೂಂಕು, ತಲೆದೂಗು$_2$ (ನಾ). ೧. ತಲೆಯನ್ನು ತೂಗುವಿಕೆ ; ತಲೆಯನ್ನು ಅಲ್ಲಾಡಿಸುವಿಕೆ,-ಒನೆಯುವಿಕೆ : ಎಲೆಯುಲುಹು ತಳದ ಕಂಸಾಳೆ ಮರನೊಲಹು ತಲೆದೂಂಕು[ಪಾಠಾಂ. ತೂಕ] ನೆಱೆ ಕಳಿತ ಹಣ್ಣಲೆ ಮೆಚ್ಚನಲು ನವಿಲು ನರ್ತನಂಗೆಯ್ದುವಂತಾ ವನದೊಳು (ಹದಶಾ. ೩-೩೭): (ಸೋಮಚ. ೨-೮೦ ನೋ). **ತಲೆದೂಗು$_2$** : ೨. (ಆಲಂ) ಮೆಚ್ಚುವಿಕೆ; ಮೆಚ್ಚುಗೆಯನ್ನು ಸೂಚಿಸುವಿಕೆ: ಮೇಲಣ ಜಗದ ಜನ ಹಾರೈಸಿ ತಲೆದೂಗುಗಳಲಿರಲಿದ್ದೆಸೆಯ ಬಲ ಮೆಱೆದುದು ಮಹಾಹವವ (ತೊರಣಾ. ೭-೧೪-೨೦). [ತಲೆ$_1$ + ತೂಂಕು$_2$]

ತಲೆದೂಕ (ನಾ). ೧. = ತಲೆದೂಂಕು ೧: ಆ ನಿನ್ನ ಮೃದುಮಧುರಸ್ವರದಲ್ಲಿ . . . ಭಾವಭಂಗಿಗಳಲ್ಲಿ, ಹಸ್ತಮುದ್ರೆಗಳಲ್ಲಿ, ಬೆರಲಿರಿತದಲ್ಲಿ ತಲೆದೂಕದಲ್ಲಿ, ಮುಖದ್ಯುತಿಯಲ್ಲಿ . . . ನಿಜವಾಗಿ ಧನ್ಯವಾದುವು (ಬಟ್ಟೆಅ. ೧೩-೦೨). ೨. = ತಲೆದೂಂಕು ೨: ಅಂತು ಪಾಡುವಾಡುವುಯ್ಯಲ ತೂಕಂ ಕೂಡೆ ತಲೆದೂಕಮನೊಡರ್ಚೆ (ಅನಂಪು. ೮-೭ ವ). [ತಲೆ$_1$ + ತೂಕ]

ತಲೆದೂಗಾಟ (ನಾ). ತಲೆಯನ್ನು ತೂಗುವಿಕೆ ; ತಲೆಯಾಡಿಸುವಿಕೆ : ಬಂದ ಮಂತ್ರಿಗೆ ತನ್ನ ತರಳಲೋಚನೆ ತನಗೆಂದ ಮಾತಿನೊಳೊಂದಿನಿತು ಕುಂದದೆ ನುಡಿದನಾತಗೆ ತಲೆದೂಗಾಟ ಕುಂದದೆ ಪೆರ್ಚಲಾ ನೃಪತಿ (ಕುರಾಸಾಂ. ೩೫-೪). [ತಲೆ$_1$ + ತೂಗಾಟ]

ತಲೆದೂಗಿ (ನಾ). ತಲೆಯನ್ನು ತೂಗಿಸುವಂಥದು: ಯೌವನವು ಸುಮ್ಮಾನ ಮುಪ್ಪು ಮಿಡುಕಾಟ ಯೌವನವು ಶೃಂಗಾರಿ, ಮುಪ್ಪು ತಲೆದೂಗಿ (ಇಂಗೀತ. ೪-೯). [ತಲೆದೂಗು$_2$ + - ಇ$_3$]

ತಲೆದೂಗಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧.ತಲೆಯನ್ನುತೂಗಿಸು;ತಲೆಯನ್ನುಅಲ್ಲಾಡಿಸು,-ಒಲೆದಾಡಿಸು. ೨. (ಆಲಂ) ಮೆಚ್ಚಿಸು ; ಹರ್ಷಗೊಳಿಸು : ನೋಡೆ ತಲೆದೂಗಿಪ ಸುಂದರಮೆನಿಪ ಕುಸುರಿವೆಸದಿಂದರಮನೆ ಮಾಟ್ಪುದು ಮಯುಂಗಮತಿವಿಸ್ಮಯಮಂ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೨-೭೯) ; ಸಾರ್ದ ಬಾಳಪಂಡಿತ ಮೃತಿಯಿಂ ಸುರಂ ಸುಮನರಂ ತಲೆದೂಗಿಸಿದಂ ನಿರಂತರಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೯-೫೯) ; ಬಸಂತನೊಲ್ಪು ಸಂವರಣೆಯನೆಯ್ದೆ ತೋಱೆ ತಲೆದೂಗಿಸಿದುನನೆವಿಲ್ಲ ಬೀರನಾ (ಕಬ್ಬಿಕಾ. ೨೦೧) : ರುತ್ವಿಜರುಲುಹು ತಲೆದೂಗಿಸಿತು ನಭದ ಹವಿರ್ಭುಜಾವಳಿಯು (ತೊರಣಾ. ೧-೭-೪೭) ; ಆಗಮ ಕಾವ್ಯನಾಟಕದೊಳೆಲ್ಲರ ತಲೆದೂಗಿಸಿ ಮಲಗಿಸಬಹುದು (ಭರಚ. ೨-೯೩) : ಜವಾಣರಂ ತಲೆದೂಗಿಸದೆ ನುಡಿದೊಡಾ ಪದಕ್ಕೂಣೆಯುಂ ಬಹುದು (ಜೈಮಿಭಾ. ೧-೮) ; ಹರಿದಾಸರ ಸಾಹಿತ್ಯಸಂಗೀತಗಳಲ್ಲಿರುವ ಸಾಮರಸ್ಯ ತಲೆದೂಗಿಸುವಂತಹುದು (ಜಗದಾ. ೬೫). [ತಲೆದೂಗು$_1$ + - ಇಸು$_3$]

ತಲೆದೂಗು$_1$, ತಲೆತೂಗು (ಕ್ರಿ). ೧. ತಲೆಯನ್ನು ತೂಗು,-ಅಲ್ಲಾಡಿಸು: ತಲೆದೂಗುವಂದದೆ ಕಳವೆಯ ತೆನೆಗಳಂದೊಲೆದಾಡುತಿರ್ದುವರ್ತಿಯುಳಿ (ಕಂನವಿ. ೫-೭೨) : ತಲೆದೂಗೆ ತೆಂಗುಗಳ್ ಮೆರೆವ ಕಾಲೂರು (ಕಾಲೂರ. ೪೭-೬೭). ೨. ತಲೆಬಾಗು ; ನಮಸ್ಕರಿಸು : ವೇದಿಕೆಗೆ ತಲೆದೂಗುವನು (ಬಟ್ಟೆಅ. ೮೪-೮) ೩. ಓರೆಯಾಗು ; ವಾಲು ; ಒಲೆ : ನಿನ್ನ ಕೃಪೆ ತಾನತ್ತಲಿನಿತ ತಲೆದೂಗಿದರೆ ಮನೆದಪ್ಪುವುದೆ ನನ್ನ ಸುಮನೋರಥಂ ? (ಅನಿಕೇ. ೫೨-೭). ೪. ಕರೆ ; ಆಹ್ವಾನಿಸು : ನಲ್ಲೆಯುಂ ನಗುನಗುತ ಹೂಗಿಡಂ ತಲೆದೂಗುತಿಲ್ಲಿ ಬಾಬಾರೆಂದು ಕರೆಯುತಿಹವಲ್ಲಿ (ಕಾಲೂರ. ೧೧೨-೨೩೩). ೫. ಆಶ್ಚರ್ಯ, ಸಮ್ಮತಿ, ಮೆಚ್ಚಿಕೆ,ಹರ್ಷ ಮೊದಲಾದ ಮನೋಗತ ಭಾವಗಳನ್ನು ಸೂಚಿಸಲು ತಲೆಯನ್ನು ಅಲ್ಲಾಡಿಸು. (i)ಆಶ್ಚರ್ಯಕ್ಕೆ: ಇದಾರ ಚೆಲ್ವಿನಂಕುರವೆಂದು ಮೂಗಿನೊಳ್ ಕೈಯಿಟ್ಟು ತಲೆದೂಗಿ ಬೆಱಗಾಗಿ (ನಂಬಿರ. ೨-೫೦); ಅಚ್ಚರಿವಟ್ಟೀ ಸುರಾದ್ರಿ ತಲೆದೂಗುವವೋಲ್ ನಿಚ್ಚಮೆಸೆದಪುದು . . . ಶಿಖರಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೧೦-೭೦) : ಆ ಮಹಾ ಮೋಹರವನೊಡೆಯಲು ಸೋಮಕುಲಜರು ಭೀತರಾದರು ಹಾ ಮಹಾದೇವೆನುತ ಧರ್ಮಜ ನೋಡಿ ತಲೆದೂಗಿ (ಕುಮಾವ್ಯದ್ರೋ. ೪-೩೩) ; ಬ್ರಹ್ಮನು ತಲೆದೂಗಲಿದ್ದಾನೆ (ಕೃರಾಕ. ೪೨). (ii) ಸಮ್ಮತಿಗೆ : ಬಗೆಗೊಂಡಿನಿಸಂ ತಲೆದೂಗುವಂತೆವೋಲ್ ನಾಡೆ ಪೊದಟ್ಟು ನೀಳ್ದು (ಪಂಪಭಾ. ೩೮-೩): ಅಹುದಿವಲ್ಲೆಂಬೆಣಕೆ ಮನದಲಿ ವಹಿಸಲಱಿಯದೆ ನೂಪುರಂಗಳಿವಹುದೆನುತ ಕೆಲತೆಗೆದು ತಲೆದೂಗಿ[ಪಾಠಾಂ. ಗುತ್ತಿ]ದನು ಸೌಮಿತ್ರಿ (ತೊರಣಾ. ೪-೨-೮೪) ; ಮಟಮಟ ಮಧ್ಯಾಹ್ನದೊಳು ರಾಜನೃತಂದು ಇದು ಅರ್ಧರಾತ್ರಿಯೆಂದೆನಲು ಅಹುದಹುದೆಷ್ಟೊಂದು ತಾರೆಗಳಿಹವೆಂದು ತಲೆದೂಗಿ ನುಡಿವುದೆ ಮೇಲು (ಇಂಜಾಪ. ೨೧೮-೭೮). (iii) ಮೆಚ್ಚಿಕೆಗೆ : ನಲವಿಂ ತಲೆದೂಗನೆ ಪದ್ಮಸಂಭವಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೧-೦೪೪); ಬರೆದೆ ಲೇಸು ಬರೆದೆಯೆನುತ್ತುಂ ಬಱಿದೆ ತಲೆದೂಗುವುದಱಿಂ[ಪಾಠಾಂ. ತೂಕವದಱಿಂ]ಬಱಿದಪ್ಪುದು ಕಾವ್ಯಮಱಿಯದರ ಜಾಣಿಂದಂ (ಗಿರಿಕ. ೧-೨೮); ವೇದ ಶಾಸ್ತ್ರಕೆ ಮೂಢ ತಲೆದೂ[ಪಾಠಾಂ. ತೂ]ಗಲಿಲ್ಲ (ಪುರಂದ. ೨-೫೭-೧) ; ನಾನಾ ಕುಶಲದಿಂದೊಪ್ಪುವರಮನೆಯಂತನಂತ ವಿಭವಂಗಂಡು ತಲೆದೂಗಿ ಬಸವನತ್ಯಂತವಿಸ್ಮಿತನಾಗಿ (ಚಬಪು. ೫-೫೪) : ತೆಂಬೆಲರ ಸೊಗಸಿಂಗೆ ತಲೆದೂಗುವಂತೆ (ಜೈಮಿಭಾ. ೩-೭) ; ವಿದೇಶೀಯರೂ ಕೂಡ ತಲೆದೂಗುವಂತೆ ಮಾಡಿದನು (ಕಪಪು. ೭-೪೯). **ತಲೆತೂಗು** : ೫. ಸುಶ್ರಾವ್ಯವಾದ ಸಂಗೀತವನ್ನು ಕೇಳಿ ಸಭೆಯ ಜನ ತಲೆತೂಗುತ್ತಿದ್ದರು (ರೂಢಿ).

[ತಲೆ$_1$ + ತೂಗು$_1$ (<ತೂಂಕು$_1$)]

ತಲೆದೂಗು$_2$ 'ತಲೆದೂಂಕು' ನೋ.

ತಲೆದೂಳು (ನಾ). ತಲೆಯಲ್ಲಿ ಹತ್ತಿರುವ ಧೂಳು,-ಕಸ :

ತಲೆದೂಳು ಜಾಡಿಸಿಕೊಳ್ಳು = ೧. ತಲೆಯಲ್ಲಿ ಹತ್ತಿರುವ ಧೂಳನ್ನು ಜಾಡಿಸಿಕೊಳ್ಳು,-ಕೊಡವಿಕೊಳ್ಳು. ೨. ಬಹಳವಾಗಿ ಯೋಚಿಸು. ಹೆಚ್ಚು ಕಷ್ಟಪಡು ; ಪ್ರಯತ್ನಪಡು : "ನಾ" "ನಾ" ಅಂಬೋಪವರು [illegible] ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳಲಿಕ್ಕೆ (ಅಶ್ವಮೇ. ೨೫)

[ತಲೆ$_1$ + [illegible]]

ತಲೆದೆಗೆ, ತಲೆತ್ತೆಗೆ (ಕ್ರಿ). ೧. [illegible]

ಕೊಳ್ಳು : [illegible]

ಪೊಱಪೊಣ್ಮುತ್ತೊಂದೊಂದನೊರಸಿ ಕಿಡಿವಿಡುವಂದದೆ ಕಡುವಿಸಿಲ ಪೊಳಪ್ಪುವಡೆದುದು ಕಾಯ್ಪಂ (ಲೀಲಾವ. ೫-೩೮). 'ತಲೆಗರೆ' ಪರಾ. **ತಲೆತೆಗ್:** ೨. ಕತ್ತರಿಸು ; ಕೊಲ್ಲು ; ಸಂಹರಿಸು : "ತಲೆತೆಗೆಯುವ ತಪ್ಪು, ಪಥಾರ್ಹ ಅಪರಾಧ" (Capital offence. ಪತ್ರಿನಿ. ೧೫).

[ತಲೆ$_1$ + ತೆಗೆ$_1$]

ತಲೆದೆವಸ (ನಾ).=ತಲೆದಿವಸ : ಸುಭಕ್ರುತು ಸಂವತ್ಸರದ ಭದ್ರಪದ ಮಸದ ಪೆಱ ತಲೆದೆವಸಮಾಗೆ (ಮೈಆರಿ. ೧೯೩೦, ೧೪-೫; ಸು. 835) ; ಪಾಲ್ಗುಣ ಸುಕ್ಲಪಕ್ಷದ ನನ್ನಿಸ್ವರಂ ತಲೆದೆವಸಮಾಗೆ (ಎಕ. I, ೯೮-೫ ; 977) : "ಪರ್ವದ ತಲೆ ; ಕೊನೆಯು ದಿನ" (ಎಕ. I, xxx ೬೮೦೫).

[ತಲೆ$_1$ + ದೆವಸ]

ತಲೆದೆಸೆ (ನಾ). ತಲೆಯ ದಿಕ್ಕು ; ತಲೆಯ ಕಡೆ ; ತಲೆಯ ಬಳಿ,–ಹತ್ತಿರ: ದುರ್ಯೋಧನನುಮಾಗಳೆ ಬಂದು ಬಲಿಬಂಧನನ ತಲೆದೆಸೆಯೊಳ್ ಕುಳ್ಳಿರೆ (ಪಂಪಭಾ. ೯-೧೦ ವ) ; ಆ ಕಳಕಳಮಂ ಕೇಳ್ದು ಕರತಳದಿಂ ಕಣ್ಣಂ ಪೊಸೆಯುತ್ತುಮೆೞ್ದು ತಂತಮ್ಮ ತಲೆದೆಸೆಯೊಳಿರ್ದ ಕರವಾಳಂ ಕೊಂಡು (ಗದಾಯು. ೯-೩೨ ವ) ; ತಲೆದೆಸೆಯೊಳಿರ್ದಡಾಯ್ದುಮನೊಲವಿಂದಾನುರ್ಚಿ (ದಶಕು. ೯-೬೮) ; ಎದ್ದು ಬಳಿಗೆ ಹೋಗಿ, ತಲೆದೆಸೆಯಲ್ಲಿ ಕುಳಿತೆ (ಸೀತಾರ. ೧೯). [ತಲೆ$_1$ + ದೆಸೆ$_1$]

ತಲೆದೊಡವು (ನಾ). ತಲೆಯ ಆಭರಣ ; ಶಿರೋಭೂಷಣ : ಇದನೆ ತಲೆ ದೊಡವುಮಾಡಿಯೆ ಪದಪದ್ಮಕ್ಕೆಱಗಿಪಳ್ ಶಚೀಪಥುವಂತಾ ತ್ರಿದಶೇಂದ್ರನಂ (ಜಗವಿ. ೧೨-೬೭); ಮುಂದಲೆಯಿಂದಂ ಪಿಂಗದಿರ್ಪೀ ತಲೆದೊಡವು (ಚಂದ್ರಪು. ೮-೬೩) : ವನಲಕ್ಷ್ಮಿಯ ಮುತ್ತಿನ ತಲೆದೊಡವಿದು ತಾನೆಂದೆನೆ ತಳ್ತತಿಮುಕ್ತಕಂ ಮುಗುಳ್ತುದು ಬನದೊಳ್ (ಕುಸುಮಾ. ೫-೯೦) ; ಕಡುಕಾಮಿ ಬಿಡು ಕಂಪಿಲರಾಯಗೆ ತಲೆದೊಡವಾದನ್ನೀ ನಳಿತೋಳ ಕೊಡುವೆನೆ ನಿನಗೆ (ಕುರಾಸಾಂ. ೩೪-೮೦). [ತಲೆ$_1$ + ತೊಡವು]

ತಲೆದೂನೆ, ತಲೆತೂನೆ (ಕ್ರಿ). ೧. ತಲೆಯನ್ನು ಒನೆ ; ತಲೆಯನ್ನು ಸರಿಸು : ರಂಜಿಪ ಹೊಂಗಟ್ಟನ ಬಿಲ್ಲ ಮನ್ಮಥ ಸಿಂಜಿನಿಗೊಳಿಸಿ ಜೇವೊಡೆಯೆ ಅಂಜಿದು ಫಣಿರಾಯ ತಲೆದೂನೆಯಲು ರತ್ನ ಗುಂಜಿಯಂತೆಸೆದು ಚೆಲ್ಲಿದುವು (ಮೋಹತ. ೧೨-೫೩): ಓರಂತೆ ಭಾವರತಿಸೌಖ್ಯ ಪೀಯೂಷರಸಧಾರೆಯಂ ಚಿತ್ರದಿಂದೀಂಟಿ ನೆಱೆ ತಣಿದು ಬಾಯಾಱೆ ತಲೆದೂನೆದು ನೀರಂ ನಿಲಿಸುತಿರ್ಪರಾ ಪಥಿಕರ್ಕಳು (ಚಬಪು. ೧೧-೧೫). **ತಲೆತೂನೆ:** ೨. (ಅಲಂ) ಮೆಚ್ಚುಗೆಯನ್ನು ಸೂಚಿಸು : ಕಪ್ಪನಾ ಕುಶಲತೆಯ ಶಿಲ್ಪಕೆ ಮನಂ ಮೆಚ್ಚಿ ನಿಲ್ಬಟ್ಟು ತಲೆತೂನೆದನ್ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೪೪೪-೯೦).

[ತಲೆ$_1$ + ತೂನೆ$_1$]

ತಲೆದೊಱೆ (ನಾ). (ಶಿವನ) ತಲೆಯಲ್ಲಿರುವ ತೊರೆ ; ಗಂಗೆ : ಕಿಣ್ಣವಾದರೆ ತನ್ನ ತಲೆದೊಱೆಯನು ಮುಕ್ಕಣ್ಣನೀ ಬನದೊಳಿಟ್ಟಂತೆ ತಡ್ಡೊರೆಗಲ್ಲ ಸೋಪಾನದ ಕೊಳ ಬೆಳವರ್ಣನನ ಬರುತೋಡಿದವು (ಮೋಹತ. ೨೪-೫೫). [ತಲೆ$_1$ + ತೊಱೆ$_3$]

ತಲೆದೋರು 'ತಲೆದೋಱು' ನೋ.

ತಲೆದೋಱ್ 'ತಲೆದೋಱು' ನೋ.

ತಲೆದೋಱಿಸು (ಕ್ರಿ). ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳು ; ವ್ಯಕ್ತವಾಗು : ನೆಲೆಗೊಳ್ಳದು ಚಿತ್ತ ಮಗನೆ ನೀನಿದಿರ್ಪಂದು ತಲೆದೋಱಿಸಂದಳಲಿದಳು (ಮೋಹತ. ೪-೮೧) : [illegible] ವೊಳೆ ಬೆನ್ನೊಳು ತಲೆದೋಱಿಸಲು (ಮೋಹತ. ೧೨-೬೮). [[illegible]ದೋಱು + – ಇಸು$_3$]

ತಲೆದೋಱು, ತಲೆದೋರು, ತಲೆದೋಱ್ (ಕ್ರಿ). ೧. ಕಂಡುಬರು ; ಕಾಣಿಸು ; ವ್ಯಕ್ತವಾಗು ; ಪ್ರಕಾಶಕ್ಕೆ ಬರು : ನೆತ್ತರ ಕಡಲ್ಗಳೊಳ್ ಮುಳಿರ್ಪ ಪಟಪಿಗೆಗಳ್ ತಲೆದೋಱೆ ಮುಳುಂಗಿದ ರಥಾಂಗಳುಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧೦-೧೧೬ ವ) : ಮಲಯದೆ ಮಾಱೆ ಕೀಱೆ ತಲೆದೋಱದೆ ಕಪ್ಪಮನಿತ್ತು ಬಂದು (ಸಾಇಇ. IX-I, ೯೫-೧೬ ; 1041) ; ಜಿನರುಂ ವಸುಧೆಯೊಳಿರ್ದ ಪರಿದುರ್ಮಂ ಮಿಸುಕುವ ಕಲಿಗಾಲದೆಸಕದಿಂ ತಲೆದೋಱಿರ್ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೫-೧೯೪) ; ಕೂಡಲ ಸಂಗಮದೇವನಲ್ಲದೆ ತಲೆದೋಱುವ ದೈವಂಗಳನಂದೂ ಕಾಣೆನಿಂದೂ ಕಾಣೆ (ಬಸವ. ೫೪೦) ; ಮೋಱೆಯುಂ ಬಾಗಿಸುತ ಬಸವನ ದೂಱಿಗೊಳಗಾದೆನೆಯೆನುತ ತಲೆದೋಱದಿದತ್ತಲೆ ಸರಿವುತಿರೆ (ಬಸಪು. ೮-೩೧); ನಿಸ್ಸಾಳಕೋಟಿಯ ಧರಧುರದ ದೆಬ್ಬಾಳದಲಿ ತಲೆದೋಱಿದನು ಪಾರ್ಥ (ಕುವ್ಯಾಕ. ೪-೧೮) ; ಕಾಷ್ಠದೊಳಿರ್ದ ವಹ್ನಿ ಮಥನೋದ್ಭವದಿಂ ತಲೆದೋಱಿದಲ್ಲಿ ತತ್ಕಾಷ್ಠದ ಭಾವಮುಂಟೆ (ಶತಕ. ೧-೩೬). ೨. ಉಂಟಾಗು; ಉತ್ಪತ್ತಿಯಾಗು ; ಹುಟ್ಟು : ತದ್ಬೋಗಿಫಣಾಮಣಿದ್ಯುತಿಯ ಕಟ್ಟಿಲೆಯಂ ತಲೆದೋಱಲೀಯದು (ಪಂಪಭಾ. ೪-೧೭) ; ತನ್ಮಹಾಭಾಗನ ರೂಪನೀಕ್ಷಿಸುವಪೊಲ್ಬುಳಕಂ ತಲೆದೋಱಿದತ್ತು (ಕಾದಂಪೂ. ೭೪೭) : ಆದಿ ಅನಾದಿ ಇಲ್ಲದಂದು ನಾದಬಿಂದು ಕಳೆ ಮೊಳೆದೋಱದಂದು ಶ್ರುತಿಸ್ಮೃತಿಗಳು ತಲೆದೋಱದಂದು (ಆದವ. ೧-೨) ; ತಪ್ಪೊಂದುಂ ತಲೆದೋಱದಂತೆ ಪಲರೆಲ್ಲರ್ ತಿರ್ದಿದೀ ಕಬ್ಬಂ (ಕಬ್ಬಿಕಾ. ೫) ; ಏನನೆಂಬೆನು ನಮ್ಮ ಪುಣ್ಯದ ಹಾನಿ ತಲೆದೋಱಿದರೆ (ಕುವ್ಯಾಕ. ೧೬-೩೧) ; ಮರುಳಳರಾಯಲೆ ತಮ್ಮ ತಪ್ಪಿಸಿ ತರಣಿ ತಲೆದೋಱದರೆ ವೈರವ ಧರಿಸಬಲ್ಲನೆ ಭರತ ನಾರೆಂದಱೆಯಲಾ ನೀನು (ತೊರರಾ. ೨-೬-೨೦). **ತಲೆದೋರು:** ೨. ಆ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಆಕ್ಷೇಪಕರವಾದ ಒಂದು ಪ್ರಶ್ನೆ ತಲೆದೋರಬಹುದು (ನಾಡೂಣ. ೧೮೩) ; ಹದಿನಾರನೆಯ ಶತಮಾನದಲ್ಲಿ . . . ಚಂಪೂ ಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲದೆ ರಗಳೆ ಷಟ್ಪದಿಗಳ ಗ್ರಂಥಗಳೂ ಕನ್ನಡದಲ್ಲಿ ತಲೆದೋರಿದ್ದುವು (ತವನಿ. ೩೬) : ಅನೇಕ ಬಗೆಯ ಯೋಚನೆಗಳು ತಲೆದೋರುತ್ತಲಿದ್ದುವು (ರಾವಿಜ. ೯) ; ಅನುಮಾನಗಳು ಒಮ್ಮೆಯೇ ತಲೆದೋರಿದುವು (ಮುನಿಮಾ. ೧೦). **ತಲೆದೋಱ್ :** ೧. ಗುಣನಿಧಿಯಂ ನೋಡಲ್ಕಾ ಫಣೀಂದ್ರನುತ್ಕಂಠನಾಗೆ ತಲೆದೋರ್ಪ ಫಣಾಮಣಿರುಚಿಗಳಂತೆ ಪೊಳೆದುವು ಮಣಿಭೂಮಿಯೊಳೆಸೆವ ದೀಪಿಕಾಪ್ರಕರಂಗಳ್ (ಕಾದಂಪೂ. ೫೧೪).

[ತಲೆ$_1$ + ತೋಱು]

ತಲೆನವಿರ್, ತಲೆನವಿರು (ನಾ). ತಲೆಯ ಕೂದಲು ; ತಲೆಗೂದಲು : ಅರಸಿಯುಮಂ ತಲೆನವಿರಂ ಪಿಡಿದು ದಱದಱನೆಱೆದುಕೊಂಡು ಬಂದು (ವಡ್ಡಾರಾ. ೧೧೭-೨೫) : ಪರಾಕ್ರಮಧವಳನ ಶರಪರಿಣತಿಯುಂ ಕಂಡು ದುರ್ಯೋಧನನ ಮೊಗಂ ತಲೆನವಿರ ಗಂಟಿಂ ಕಿಱಿದಾಗೆ (ಪಂಪಭಾ. ೨-೭೭ವ); ಯುವತಿಯರೋರೊರ್ವರ ತಲೆನವಿರಂ ತಲೆನವಿರೊಳಡಸಿ ಕಟ್ಟುತ್ತುಂ ಮೋದುವುದುಮ (ಪಂರಾಮಾ. ೦೪-೧೦೦) : ಕೆದರ್ದ ತಲೆನವಿರರಮ ಮುಗಿದ ಕಣ್ಗಳ್ ಜೋಲ್ದ ವದನದಿಂ ಭುಜದೊಳೊಱಗಿದ ಕೊರಲ್ (ಚಬಪು. ೧೦-೬೩) ; ಅರೆದೆಱೆದ ಕಣ್ಗಳಿಂ ಕೆದರ್ದ ತಲೆನವಿರಿಂದೆ ಜಗಿಜಿಗಿಯಾದ ಪೊಡೆಯಿಂದೆ . . . ಬಿಳ್ದ ಪೆರ್ವೆಣಂಗಳಿಂದತಿ ಭಯಾವಹಮಾದ ಬಟ್ಟೆಯುಂ ನಿಟ್ಟಿಸುತ್ತಿರೆ (ರಾಜಶೇ. ೫-೧೨೦ ವ). **ತಲೆನವಿರು :** ತಲೆನವಿರ ಹಿಣಿಲಿಱಿದು ತಿಲಕವ ಗೆಲಿದು ಕಿಗ್ಗಟ್ಟಿನ ಕಠಾರಿಯ ಹೊಳೆವ ಗೊಂಡೆಯ ಮೆಱೆಯೆ ಗಂಡಂದವನು ಕೈಕೊಂಡ (ಕುವ್ಯಾವಿ. ೭-೪೯) : ಕರಿಯ ತಲೆನವಿರೆಣ್ಣೆಗಂಟು ಬೆನ್ನಿನೊಳೊಲೆಯ (ಛಕ್ಕಡ. ೩-೨೯). [ತಲೆ$_1$ + ನವಿರ್]

ತಲೆನವಿರು 'ತಲೆನವಿರ್' ನೋ.

ತಲೆನಾಯಕ (ನಾ). ಮುಖ್ಯನಾದ ನಾಯಕ; ನಾಯಕಶ್ರೇಷ್ಠ : ನಿಲಲುಂ ನೂಂಕಲುಮಱೆಯುಂ ಗೆಲಲುಂ ಪೆಱರೊಳರೆ ಕರ್ಣನಲ್ಲದೆ ಕರ್ಣಂ ತಲೆನಾಯಕನಾರುಮುಮಂ ನಿಲೆ ನಿಲ್ವನ್ನರ್ನೂಂಕೆ ನೂಂಕುವರ್ಗಲೆ ಗೆಲ್ವರ್ (ಗದಾಯು. ೩-೬೪). [ತಲೆ$_1$ + ನಾಯಕ]

ತಲೆನಿಮಿರು (ಕ್ರಿ). ತಲೆಎತ್ತು ; ತಲೆ ನೆಟ್ಟಗೆ ಮಾಡು.

ತಲೆ ನಿಮಿರಿ ನಿಲ್ಲು = ೧. ತಲೆಯೆತ್ತಿ ನಿಲ್ಲು; ತಲೆಯನ್ನು ಸೆಟೆಸಿಕೊಂಡು ನಿಲ್ಲು; ನೇರವಾಗಿ ನಿಲ್ಲು. ೨. ಅಹಂಕಾರದಿಂದ ಬೀಗು; ಹೆಮ್ಮೆಯಿಂದ ಮೆರೆ: ಕೆಲವು ಬಾರಿ ದುರಹಂಕಾರದಿಂದ ತಲೆ ನಿಮಿರಿ ನಿಲ್ಲುವ ಪಕ್ಕವಾದ್ಯಗಾರರನ್ನೂ, ಗಲಾಟೆಮಾಡುವ ಮೃದಂಗದವರನ್ನೂ ಓಡಿತದಲ್ಲಿಟ್ಟುಕೊಂಡು, ಬುದ್ಧಿಗಲಿಸಲು, ನೂರಾರು ಎಳೆಗಳನ್ನುಳ್ಳ ಲಯವಿನ್ಯಾಸದ ವೈಖರಿಯನ್ನೂ ಬಳಸುವುದುಂಟು (ಸಂಗೀತ. ೩೮). [ತಲೆ$_1$ + ನಿಮಿರು$_1$ (<ನಿಮಿರ್)]

ತಲೆನೀರ್, ತಲೆನೀರು (ನಾ). ೧. ತಲೆಗೆ ಹಾಕಿಕೊಳ್ಳುವ ನೀರು. 'ತಲೆನೀವಿರ್ಗೆ' ಪರಾ. ತಲೆನೀರು; (ಕರಾ). ೨. ಬೆಟ್ಟದ ಮೇಲಿನಿಂದ ಹರಿದುಬರುವ ನೀರು: ಈ ಜಮೀನಿಗೆ ತಲೆನೀರು ತುಂಬ ಇದೆ (ರೂಢಿ). [ತಲೆ$_1$ + ನೀರ್$_1$]

ತಲೆನೀರು 'ತಲೆನೀರ್' ನೋ.

ತಲೆನೀವಿರ್ಗೆ (ಕ್ರಿ). ೧. ತಲೆಗೆ ನೀರು ಹಾಕಿಕೊಳ್ಳು; ಎರೆದುಕೊಳ್ಳು; ಅಭ್ಯಂಜನಸ್ನಾನ ಮಾಡು. ೨. ಋತುಸ್ನಾನ ಮಾಡು: ಅಂತಳವಲ್ಲದೊಪ್ಪಿ ತಲೆನೀವಿರ್ದಿಂದು ರಜನೀಸಮಯದೊಳ್ ಪವಡಿಸಿ (ಶಾಂತಿಪು. ೯-೨೦೦ ವ): ಕೆಂಪಿನ ಪಸದನಮಂ ಕಳೆದು ತಲೆನೀವಿರ್ದಿಂದು ಬೆಳ್ಪಸದನಂಗೆಯ್ದು (ಅರ್ಧನೇ. ೨-೧೩ ವ): ಪ್ರಭಾವತಿಯೊಂದು ದಿವಸಂ ತಲೆನೀವಿರ್ದಿಂದು . . . ನಿದ್ರಾವಶಗತೆಯಾಗಿ ಮಲಂಗಿರ್ದು (ಜೀವಸಂ. ೧೯೫-೨೭ವ). [ತಲೆನೀರ್ + ಮಿ]

ತಲೆನೆಳಲ್ (ನಾ). ಶಿಖರದ ನೆಳಲಂ; ತಂದಿಯು ನೆಳಲು (?): ಮಲೆಯ ತಲೆನೆಳಲ್ಗಾಂಕೆಗೊಂಡಿರ್ದುದಾತನ ನೆಳಲ್ ದೃತ್ಯಗಾತ್ರಂ, ಭೂತಭೀಷಣಂ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೫೯೦-೩೭೫). [ತಲೆ$_1$ + ನೆಳಲ್ (<ನೆಟಲ್$_1$)]

ತಲೆನೇಣ್ (ನಾ). ತಲೆಗೆ ಕಟ್ಟುವ ಹಗ್ಗ: ತಲೆನೇಣ್ಗೆಂದು ಮೃಗೇಂದ್ರವಾಲಕುಲಮಂ . . . ಕೊಂಡು (ಕುಸುಮಾ. ೧೪-೫೬). [ತಲೆ$_1$ + ನೇಣ್$_1$]

ತಲೆನೋವು (ನಾ). ೧. ತಲೆಯಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗುವ ನೋವು; ತಲೆಬೇನೆ; ಶಿರೋವೇದನೆ: ತಲೆನೋವಿಗೆ - ಕವಡೆಯನು ತೇದು . . . ನೀರಲ್ಲಿ (ಅರೆದು ಹಚ್ಚಲು) ತಲೆನೋವು ವಾಣ್ಣುಂ (ವಿಷ್ಣವಿ. ೬೦): ತಲೆನೋವಿನ ನೆವ ಹಾಕಿ . . . ಮನೆಗೆ ಬಂದಿದ್ದೆ (ರೂಪಸಂ. ೧೩); ಒಂದು ಹೊಟ್ಟೆಯ ನೋವು ಮತ್ತೊಂದು ತಲೆನೋವು . . . ಕರೆದಾಗ ಬರುವಂತೆ ಕೊಟ್ಟಿದೆ ದೈವವು ವರದಪೋಲಂಗನೆಯುರಿಗೆ (ಇಂಪಾಪ. ೧೮೦-೯೫); ಏನು ಮಂಡೆ ಮಾರಿ ಬಂದಿದೆಯೇ ನಿನಗೆ? ತಲೆನೋವೇನೇ ನಿನಗೆ? (ಹಳ್ಳಿಪಾ. ೧೧೮); ತಾಯಿ ಕಂಡರೆ ತಲೆನೋವು (ಗಾದೆ). ೨. (ಆಲಂ) ಕಷ್ಟ; ತೊಂದರೆ; ಸಂಕಟ: ಅವನಿಗೆ ಕೆಲಸವೆಂದರೆ ತಲೆನೋವು (ರೂಢಿ).

ತಲೆನೋವು ಬರು = ೧. ತಲೆಯಲ್ಲಿ ನೋವು ಉಂಟಾಗು; ತಲೆಬೇನೆ ಬರು: ಅವರಿಗೆ ತಲೆನೋವು ಬಂದಿದೆ (ರೂಢಿ). ೨. ಹೆಚ್ಚು ಶ್ರಮವಾಗು; ತೊಂದರೆಯುಂಟಾಗು; ಕ್ಲೇಶವುಂಟಾಗು: ಕಚೇರಿಯಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕು ಜನರು ರಜ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ನನಗೆ ತಲೆನೋವು ಬಂದಿದೆ (ರೂಢಿ). [ತಲೆ$_1$ + ನೋವು]

ತಲೆಪಂಕ್ತಿ (ನಾ). ಮೇಲಿನ ಸಾಲು; ಮೊದಲ ಸಾಲು: "ಶಿರೋನಾಮವಿರುವ ಪುಟದ ಮೇಲ್ಪಂಕ್ತಿ; ತಲೆಪಂಕ್ತಿ: (ವರ್ತಮಾನ ಪತ್ರಿಕೆಯ) ಶಿರೋನಾಮ ಅಥವಾ ಉಪಶಿರೋನಾಮ: ವಿಷಯನಿರೂಪಕ ಮೇಲ್ಪಂಕ್ತಿ" (Head-line. ಇಂಕನಿ.): ಈಗ ಜನಸಾಮಾನ್ಯಕ್ಕೆ ದಿನಪತ್ರಿಕೆಗಳ ತಲೆಪಂಕ್ತಿಗಳೇ ಸಾಕಾಯಿತು (ಶಿಲ್ಪನಾ. ೧೬೫). [ತಲೆ$_1$ + ಪಂಕ್ತಿ]

ತಲೆಪಟ್ಟ (ನಾ). ೧. ತಲೆಗೆ ಕಟ್ಟಿಕೊಳ್ಳುವ ಪಟ್ಟಿ: (Head-band. ಇಂಕನಿ.). ೨. (ಬಾಗಿಲ) ಮೇಲ್ಭಾಗದಲ್ಲಿರುವ ಮರದ ಸಣ್ಣಪಟ್ಟಿ; ಬಾಗಿಲಿನ ತಲೆಪಟ್ಟಿ; ಗಂಧವಟಿಗೆ: "ನಾಸೆ - ಬಾಗಿಲ ತಲೆಪಟ್ಟ" (ಗಂಗಾಮ. ೧೮೩). ೩. ಶಿರೋನಾಮೆ; ತಲೆಬರೆಹ; ಶೀರ್ಷಿಕೆ: ಈ ಯುಗದ ಕಾಲವಿಸ್ತಾರವು ಮೊದಲಿನ ಯುಗಗಳಿಗಿಂತ ಇಮ್ಮಡಿಯಾಗಿದೆ . . . ಯಾವೊಂದೇ ತಲೆಪಟ್ಟಿಯಿಂದ ಇದನ್ನು ಗುರುತಿಸುವುದು ಕಷ್ಟ (ಕಸಾಚ. ३४३). ೪. ತಲೆಗೆ ಇಷ್ಟಂದು ಹಾಕುವ ಚಂದಾ: ಶ್ರೀರಾಮನವಮಿ ಉತ್ಸವಕ್ಕಾಗಿ ತಲೆಪಟ್ಟ ಎತ್ತಲಾಗಿದೆ (ರೂಢಿ). 'ತಲೆಗಂದಾಯ' ಪರಾ. [ತಲೆ$_1$ + ಪಟ್ಟ$_2$]

ತಲೆಪಟ್ಟು (ನಾ). (ತಲೆನೋವಿಗಾಗಿ) ತಲೆಗೆ ಹಾಕುವ ಪಟ್ಟು,-ಲೇಪನ: ಅವರು ತಲೆಪಟ್ಟು ಹಾಕಿಕೊಂಡಿದ್ದಾರೆ (ರೂಢಿ). [ತಲೆ$_1$ + ಪಟ್ಟು$_1$]

ತಲೆಪಡು (ಕ್ರಿ). ೧. ಎದುರಾಗು; ಪ್ರತಿಭಟಿಸು; ಎದುರಿಸು: ಮತ್ತೊಂದು ಮೊನೆಯೊಳ್ ರಾವಣನ ಬಲದ ಭೂತನುಂ ಸಂಭೂತನುಂ ಕುಟಿಲನುಂ ಕಾಲದಂಡನುಂ ಊರ್ಮಿಯುಂ ತರಂಗನುಂ ವಾನರ ಬಲದೊಳ್ ತಲೆಪಟ್ಟು [ಪಾಠಾಂ. ಮುಟ್ಟು] ಮಲೆದು ಕಾದುವಲ್ಲಿ (ಪಂಪರಾಮಾ. ೧೪-೧೩೨ ವ); ಕರಚರಣಂಗಳು ಮೂಡಿರ್ದ ಕೈಲಾಸ ವರ ನೀಲಗಿರಿಯ ಕಿಳ್ಪಡಿಸಿ ದೊರೆ ಸಮರ್ಥಿಕೆಯೊಳಿರ್ದರು ಬಂದು ತಲೆಪಟ್ಟು ಹರ ಷಖರ ಧ್ವಂಸಿ ಕಾದಿದರು (ಮೋಹತ. ೫೯-೩೪). ೨. ಉಂಟಾಗು; ಸಂಭವಿಸು; ಒದಗು: ಬೆಳಸಿ ತಲೆಪಟ್ಟ ದುರಿತಂಗಳೊಳಕ್ಕತುಳಕ್ಕ ತಕ್ಕನುಷ್ಠಾನ ಪದಾವಳಿಯಂತಿರ್ದುದು ತಿರ್ದಿದ ಪಳಿತಾರ್ಧಶ್ಮಶ್ರುಲಂಬ ಕೂರ್ಚಕಳಾಪಂ (ಅನಂಪು. ೨-೪೧): ತಲೆಪಟ್ಟುದುಭಯಸೈನಿಕಕೆ ಚೂಳಿಯೊಳಾಜಿ (ಚೆಬಪು. ೩೮-೩೫). 'ತಲೆಮಡಂ' ಪರಾ. [ತಲೆ$_1$ + ಪಡು$_1$]

ತಲೆಪರವು 'ತಲಪರಿಗೆ' ನೋ.

ತಲೆಪರಿ 'ತಲಪರಿಗೆ' ನೋ.

ತಲೆಪಾಗು (ನಾ). ತಲೆಗೆ ಸುತ್ತಿಕೊಳ್ಳುವ ಬಟ್ಟೆ,-ರುಮಾಲು: ತಲೆಪಾಗು ಸುತ್ತಿಕೊಂಡಲ್ಲಿ ಶರೀರಕ್ಕೆ ಅಲಂಕಾರವೂ ಮೈಯಲ್ಲಿ ವಾತ ಪಿತ್ತ ಶ್ಲೇಷ್ಮಹರವೂ . . . ಆಗಿ ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಬಹಳ ಸಂತೋಷವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತವೆ (ಸಕವೈ. ೩೫): ಹೆಬ್ಬಾವನು ಹಿಡಿದು ತಲೆಪಾಗ ಸುತ್ತಿ ಹಂಪಾದೇವೀತಾವು ಬಂದಾನು ಸ್ವಾಮಿ (ತುಂಗಭ. ೬೮): ಮೂರ್ಖನಂತೆ ತಲೆಪಾಗನ್ನು ಸುತ್ತಿರುವನು (ಘೂರಾಚ. ೬೭). [ತಲೆ$_1$ + ಪಾಗು$_2$]

ತಲೆಪೂಸು 'ತಲೆವೂಸು' ನೋ.

ತಲೆಪೆಣ್ಮಣಿ (ನಾ). ಹೆಂಗಸರಲ್ಲಿ ಶ್ರೇಷ್ಠಳಾದವಳು; ಸ್ತ್ರೀರತ್ನ: ಬಾಳುಪೊನ್ನಬಳಸಿನುಡಯ ಪರ್ಸದ ತಲೆಪೆಣ್ಮಣಿ . . . ದರ್ಮಪುಷನ ಕಣ್ಮಣಿ (ಪಾರಸಿ. ೮-೧೬೮). [ತಲೆ$_1$ + ಪೆಣ್ಮಣಿ]

ತಲೆಪೊರು 'ತಲೆವೊಱು' ನೋ.

ತಲೆಪೊಱೆ 'ತಲೆವೊಱೆ' ನೋ.

ತಲೆಪೊಱೆಯ (ನಾ). ತಲೆಯ ಮೇಲೆ ಭಾರವನ್ನು ಹೊತ್ತುಕೊಂಡವನು; ತಲೆಹೊರೆಯನ್ನುಳ್ಳವನು: ಇರ್ಪ್ಪದಿನ್ನರಾ ಎಟ್ಟುಕೊಳ್ ಇಲ್ಲ ತಲೆಪೊಱೆಯರ್ಕ್ಕ ಸುಬ್ಬಂ × × ತ್ತು ಸರ್ವ್ವ ಪರಿಹಾರಂ (ಎಕ. XIV, ಎಳಂದೂ. ೧೪೯-೯ : 750 ?). [ತಲೆಪೊಱೆ (<ತಲೆವೊಱೆ) + - ಅ$_7$]

ತಲೆಬಂಟ (ನಾ). "ಮುಖ್ಯ ಸೇವಕ" (ಪ್ರಥಮ). [ತಲೆ$_1$ + ಬಂಟ$_1$]

ತಲೆಬರಹ 'ತಲೆಬರೆಹ' ನೋ.

ತಲೆಬರೆಹ, ತಲೆಬರಹ (ನಾ). ೧. ಶಿರೋನಾಮೆ; ಶೀರ್ಷಿಕೆ: ಪದ್ಯದ ತಲೆಬರೆಹವು ಉಚಿತವಾಗಿದೆ (ರೂಢಿ). ತಲೆಬರಹ: ೧. ಈ ಪುಸ್ತಕದ ತಲೆಬರಹವು ಸೂಚಿಸುವಂತೆ, ದೇವಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರವು ಗೀತೆಯಲ್ಲಿಯ 'ಅಪೂರ್ವತೆ'ಯೆನಿಸುತ್ತದೆ (ಧರ್ಮಸಾ. ೧೫೩). ೨. ಹಣೆಬರೆಹ; ವಿಧಿ; ಅದೃಷ್ಟ: ಎಜಿಗಿದರಿಗೆ ಪಣೆಯುಕ್ಕರ ನೆಲೆಯಾತಗಜಗದಂಗೆ ತಲೆಬರಹ ನೆಜಿ ಲೋಪವೆಂದಜ ಬರೆದಂತೆ ಪೊಗರಿಂದ ಮೆಚಿವುವಂತಿಪತ್ರವವನ (ಪರ್ದಕ. ೬-೫೮). 'ಹಣೆಬರೆಹ' ಪರಾ. [ತಲೆ$_1$ + ಬರೆಹ (<ಬರಪ)]

ತಲೆಬಳಚು 'ತಲೆಬಳಿಚು' ನೋ.

ತಲೆಬಳಸು 'ತಲೆವಳಸು' ನೋ.

ತಲೆಬಳಿಚು, ತಲೆಬಳಚು (ಕ್ರಿ). ೧. ತಲೆಯನ್ನು ಕಾಯು,–ಉಳಿಸು : ಎಲೆಲೆ ಪ್ರಳಯದ ರುದ್ರನನು ತಲೆಬಳಿಚಿಬಿಟ್ಟನು ದ್ರೋಣನಕಟಾ ನೆಲನೊಡೆಯನಾಜ್ಞೆಗರು ಬಗೆದರು ಸ್ವಾಮಿದ್ರೋಹಿಕೆಯ (ಕು ವ್ಯಾ. ದ್ರೋ. ೧೦-೭). **ತಲೆಬಳಚು :** ೨.ಕೊಲ್ಲು ; ನಾಶವಮಾಡು : ಇಂದ್ರಿಯವ ನೊಡೆತುಳಿದು ಕರ್ಮದ ಬಂದಿಯನು ತಲೆಬಳಚಿ [ಪಾಠಾಂ. ತಲೆಬಳಿಚಿ, ನೆಜ಼ ಕಳಿಚಿ] ವಿಷಯದ ದಂದುಗವನೀಡಾಡಿ ಮಾಯಾಪಾಶವನು ಹಱಿದು (ಕುವ್ಯಾಉ. ೩-೮೩). [ತಲೆ$_1$ + ಬಳಿಚು]

ತಲೆಬಾಗಿಲು 'ತಲೆವಾಗಿಲ್' ನೋ.

ತಲೆಬಾಗಿಸು 'ತಲೆವಾಗಿಸು' ನೋ.

ತಲೆಬಾಗು 'ತಲೆವಾಗು$_1$' ನೋ.

ತಲೆಬಾಚು (ಕ್ರಿ). ತಲೆಗೂದಲನ್ನು ಹಿಕ್ಕು,–ಬಾಚಣಿಗೆಯಿಂದ ಸರಿಪಡಿಸು : ಅಮ್ಮಾ ನನ್ನ ತಲೆಬಾಚು (ನಡದಾ. II. ೯೪೪).
[ತಲೆ$_1$ + ಬಾಚು (<ಬಾರ್ಚು)]

ತಲೆಬುರುಡೆ (ನಾ). ತಲೆಯೋಡು ; ತಲೆಚಿಪ್ಪು ; ಕಪಾಲ : ತುಂಗಳ ಮಾಸ್ತರರು ಅವನ ತಲೆಬುರುಡೆಯನ್ನೇ ಹಾರಿಸುವರು (ರಂಗರೋ. ೨೭) ; ಕೆದರಿದರೆ ಕೈಗೆ ಬರುವುವು–ಬೆನ್ನೆಲುವು, ತಲೆಬುರುಡೆ, ಬಿಡಿ ಎಲುವು ! (ಕಲ್ಪೊ೯ಲ. ೨೫-೩). [ತಲೆ$_1$ + ಬುರುಡೆ]

ತಲೆಬೆಲಗು (ನಾ). ದೊಡ್ಡದಾದ ತೊಲೆ; ಮಧ್ಯದ ತೊಲೆ; ಉದ್ದವಾದ ತೊಲೆ,–ದೂಲ : ಮುಂದೆ ತಲೆಬೆಲಗಿನಿಂದ ಎರಡು ಪಕ್ಕಗಳಿಗೂ ಅಡ್ಡಬೆಲಗುಗಳ ಮೇಲೆ (ಮುಂಬಯಿ. ೪-೧೧೮). [ತಲೆ$_1$ + ಬೆಲಗು]

ತಲೆಬೆಲೆ (ನಾ). ೧. ಪರಮಾವಧಿ ಬೆಲೆ ; ಹೆಚ್ಚುಬೆಲೆ. ೨. ತಲೆಗಾಗಿ ಕೊಡುವ ಬೆಲೆ; (ತಲೆ ಉಳಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದಕ್ಕಾಗಿ)ತಲೆಗೆ ಪ್ರತಿಯಾಗಿ ತೆರುವ ದ್ರವ್ಯ : ಅದರ ಬದಲಿಗೆ ನಿಮ್ಮ ತಲೆ ಕೊಡಿ. ಅಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ತಲೆಬೆಲೆ ದ್ರವ್ಯಕೊಡಿ ಎಂಬುದಾಗಿ ಕೇಳಿದ್ದರಿಂದ, ಅವರು ಲಾಚಾರಾಗಿ ೪೦,೦೦೦ ವರಹ ತಲೆಬೆಲೆ ಕೊಟ್ಟು (ರಾಜೇಂದ್ರ.. ೨೪).
[ತಲೆ$_1$ + ಬೆಲೆ]

ತಲೆಬೇನೆ 'ತಲೆವೇನೆ' ನೋ.

ತಲೆಬೇಸರ 'ತಲೆವೇಸಱು' ನೋ.

ತಲೆಬೇಸರಿಕೆ (ನಾ). ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಬೇಸರವುಂಟಾಗುವಿಕೆ,–ಜುಗುಪ್ಸೆಯಾಗುವಿಕೆ : ಯೋಗಪ್ರಯೋಗಗಳೆಂದರೆ ಅವರಿಗೆ ತಲೆಬೇಸರಿಕೆ (ವಿಚಾಮಂ. ೭೦); ಪಾರ್ವತಿಗೆ ಒಂದು ದಿನ ತಲೆಬೇಸರಿಕೆ ಬಂತು (ಪ್ರಹಾರ. ೭).

ತಲೆಬೇಸರಿಕೆ ಹಿಡಿಸು=ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಬೇಸರವುಂಟುಮಾಡು; ಜುಗುಪ್ಸೆಯಾಗುವಂತೆ ಮಾಡು: ಪಜತ್ರ್ಯಯರ ಕಾಡುಹರಟೆ ನನಗೆ ತಲೆಬೇಸರಿಕೆ ಹಿಡಿಸಿತು (ಗಂಗಾವ. ೪೯). [ತಲೆಬೇಸರು$_2$ (<ತಲೆವೇಸಱು)+– ಇಕೆ]

ತಲೆಬೇಸರು$_1$ (ಕ್ರಿ). ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಆಲಸ್ಯವುಂಟಾಗು,–ಜಂಗುಪ್ಸೆಯುಂಟಾಗು : ಸಾಕಪ್ಪಾ ಇವರ ಸಹವಾಸ ಎಂದು ತಲೆಬೇಸತ್ತು ಹೋಗಿದ್ದರು (ಚತಸ. ೧೪೩). [ತಲೆ$_1$ + ಬೇಸರು$_1$ (<ಬೇಸಱು$_1$)]

ತಲೆಬೇಸರು$_2$ 'ತಲೆವೇಸಱು' ನೋ.

ತಲೆಬೋಳ್ (ನಾ). ತಲೆಯು ಬೋಳಾಗಿರುವಿಕೆ; ತಲೆಯಲ್ಲಿಯ ಕೂದಲನ್ನು ತೆಗೆದಿರುವಿಕೆ : ಸೂಡಿದ ಜಡೆಯನಿಳುಹಿ ತಲೆಬೋಳ್ಗಳ ಮಾಡಿದರೇನ ಬಣ್ಣಿಸುವೆ (ಮೋಹತ. ೧೮-೫೦). [ತಲೆ$_1$ + ಬೋಳ್]

[illegible] (ಕ್ರಿ). ೧. ಕ್ಷೌರಮಾಡು; ಮುಂಡನಮಾಡು. ೨. (ಆಲಂ) [illegible] : ಪೇಟೆಗೆ ಕರದುಕೊಂಡು ಹೋಗಿ ಹತ್ತು [illegible] (ರೂಢಿ).

ತಲೆಬೋಳಿಸಿಕೊಳ್ಳು=೧. ಕ್ಷೌರಮಾಡಿಸಿಕೊಳ್ಳು ; ಆಯುಂಪ್ಯರ್ವ್ಮ ಮಾಡಿಸಿಕೊಳ್ಳು : ಗ್ರಾಮಶಾಂತಿಗೆ ತಳವಾರ ತಲೆಬೋಳಿಸಿಕೊಂಡ (ಗಾದೆ). ೨. ನಷ್ಟವನ್ನುಂಟುಮಾಡಿಕೊಳ್ಳು ; ಹಾನಿಮಾಡಿಕೊಳ್ಳು : ಕಂಡ ಕಂಡವರಿಗೆ ಹಣಕೊಟ್ಟು ತಲೆಬೋಳಿಸಿಕೊಂಡ (ರೂಢಿ).
[ತಲೆ$_1$ + ಬೋಳಿಸು]

ತಲೆಭಾರ (ನಾ). ೧. ತಲೆಯು ಭಾರವಾಗಿರುವಿಕೆ; ಜಾಡ್ಯ ಉಂಟಾಗುವಿಕೆ : ತಲೆಭಾರದಾತಂಗೆ, ಕಠಿಣವಾದ ರೋಗದಿಂ ಜಡನಾದಾತಂಗೆ, ತಲೆತಿರುಗುವಾತಂಗೆ . . . ಸೇಕಂಗೊಳ್ಳಲು ಆ ವ್ಯಾಧಿ ತೀರ್ಗುಂ (ವಿವ್ಯವಿ. ೮೪). ೨. ತಲೆಯ ಮೇಲಿದ್ದ ಭಾರ; ತಲೆಗೂದಲು: ತಲೆಭಾರ ಇಳಿದಿತ್ತು, ಅಂಗಾರ ಬೆಳೆದಿತ್ತು ; ಮೈಯನ್ನು ಮುಚ್ಚಿತ್ತು ಕಂಪುಸೀರೆ (ಸಪೀಗೀ. ೯೯-೫). ೩. (ಆಲಂ) ತುಂಬ ತೊಂದರೆ ; ಅಧಿಕ ಕಷ್ಟ : ಕಂಪನೀ ಸರಕಾರದ ಆಡಳಿತಕ್ಕೆ ಚಿಕ್ಕ ದೊಡ್ಡ ಎಲ್ಲ ಕೆಲಸಗಾರರನ್ನು ಇಂಗ್ಲಂಡದಿಂದಲೇ ರಫ್ತುಮಾಡಿ ತರುವುದು ಬ್ರಿಟಿಷರಿಗೆ ತಲೆಭಾರವೆನಿಸಿತು (ಮಾವಾದ. ೯೪). [ತಲೆ$_1$ + ಭಾರ]

ತಲೆಮುಂಡೆ (ನಾ). ೧. ತಲೆಬುರುಡೆ ; ಡವಗೆ : ಸುರಿಗೆ ಶುಭಂಕರಗತ್ತಿಗೆ ಕರಗಂ ತಲೆಮುಂಡೆ ಮುರುಳ ಬಾಯ್ವಱಿ ಪಱಿಯಾಗಿರೆ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೬೬). ೨. ತಲೆ ; ಶಿರಸ್ಸು : ಸುಂದರಿಯರ ತಲೆಮುಂಡೆಗಳು ಶ್ರೀಮಂತರ ನೆಣದುಂಡೆಗಳು . . . ತೇಲಿ, ತೇಲಿ ನುಗ್ಗುತಲಿವೆ ಕಸಕಡ್ಡಿಯು ಹೋಲಿ (ಪಾಂಚಜ. ೭೦-೧). ೩. ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದುದು ; ಅತ್ಯುತ್ತಮವಾದುದು : ಬೇಡಿದೊಂದೊಂದೂರು ನಮ್ಮಯ ನಾಡ ತಲೆಮುಂಡೆಗಳು (ಕುವ್ಯಾಉ. ೯-೩೦). [ತಲೆ$_1$ + ಮುಂಡೆ$_1$]

ತಲೆಮುಕಿ (ನಾ). ಎತ್ತರವಾದ ಪ್ರದೇಶ ; ಮೇಡು : ಸ್ವಸ್ತಿ ಕೊಪ್ಪದ ಸೀಮೆಯಟಿಗನ ಮಹಿಪಾಲ ರಾಗೋಡ ಗ್ರಾಮದಿಂದ ಗ೧೫ ॥ ೪ ॥ ತಲೆಮುಕಿಯಿಂದ ಗ೩ ಲ್ ॥ ಉಭಯಂ ಗ೧೯ (ಎಕ. VIII, ತೀರ್ಥಹ. ೧೮೨-೧೬ ; 1641). [ತಲೆ$_1$ + ಮುಕಿ (<ಮುಕ್ಕಿ$_1$)]

ತಲೆಮಗ (ನಾ). ಹಿರಿಯ ಮಗ ; ಜ್ಯೇಷ್ಠ ಪುತ್ರ : ಅವನು ನಮ್ಮ ವಂಶಕ್ಕೇ ತಲೆಮಗ (ರೂಢಿ). [ತಲೆ$_1$ + ಮಗ]

ತಲೆಮಡಿ (ನಾ). (?) : ತಳಿಗೆ ನಾಡು ಸಾಯಿರ ಭೂಮಿಗೆ ತಲೆಮಡಿ ಆವಳೂರ ಹನ್ನೆರಡರಲ್ಲಿ ಜೋಳದ ಹಾಳ ಬಟ್ಟಗೌಡನ ಮಗ . . . ಕಾದಿ ಬಿದ್ದು ಸುರಲೋಕಪ್ರಾಪ್ತನಾದ (ಎಕ. VI, ಚಿಕ್ಕಮ. ೫೫-೬ ; 1195).
[P ಇದು 'ತಲೆಮುಡಿ' ಎಂಬುದರ ಅಪಲಿಖಿತವಿರಬಹುದು]

ತಲೆಮಡು 'ತಲೆವಡು' ನೋ.

ತಲೆಮಣಿ 'ತಲೆವಣಿ' ನೋ.

ತಲೆಮರಸು 'ತಲೆಮರೆಸು' ನೋ.

ತಲೆಮರೆಸು, ತಲೆಮರಸು (ಕ್ರಿ). ತಲೆತಪ್ಪಿಸು; ಕಾಣೆಯಾಗು; ಅಡಗು: ಭಾರತದ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ ಸಂಗ್ರಾಮದ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ದೇಶಭಕ್ತರನ್ನು ತಲೆಮರೆಸಿ ರಕ್ಷಿಸಲಾಗುತ್ತಿತ್ತು (ರೂಢಿ). **ತಲೆಮರಸು :** ಶತ್ರುದಾಳಿಯಲ್ಲಿ ಅವರನ್ನು ತಲೆಮರಸಿ ಉಳಿಸುವುದು ಬಹಳ ಕಷ್ಟವಾಯಿತು (ರೂಢಿ).

ತಲೆಮರೆಸಿಕೊಳ್ಳು, ತಲೆಮರಸಿಕೊಳ್ಳು = ತಲೆಯನ್ನು ಮರೆಮಾಡಿಕೊಳ್ಳು; ಅಡಗಿಕೊಳ್ಳು; ಅವಿತುಕೊಳ್ಳು: ಸೂರ್ಯನ ಉಗ್ರಾವತಾರವನ್ನು ಕಂಡು ಹೆದರಿದಂತೆ, ಗಾಳಿಯು ಎಲ್ಲೊ ತಲೆಮರೆಸಿಕೊಂಡಿದೆ (ಚಿತಂಪಾ. ೧೦) : ಈ ಕಾಲನೆಂಬುವ ಪ್ರಾಣಿ . . . ಎಲ್ಲೊ ತಲೆಮರೆಸಿಕೊಂಡು ಓಡಾಡುತಿದ್ದಾನೆ (ನಲಮು. ೩೦-೩) ; ನಾನು ಈಗ ತಲೆಮರೆಸಿಕೊಂಡಿರುವುದು ನಿಮಗೆ ಗೊತ್ತೇ ಇರಬಹುದು (ಬರಪಾ. ೦೦೬) ; ತಲೆಮರಸಿಕೊಂಡ ಹಾಸ ಹಾಸ್ಯವಾಗಿ ಹೊಮ್ಮಿತು (ನಡದಾ. II, ೧೦೦೮).
[ತಲೆ$_1$ + ಮರೆಸು (<ಮಱೆಯಿಸು)]

ತಲೆಮಲಂಗು (ನಾ). ಮಲಗುವಾಗ ತಲೆಗೆ ಆಶ್ರಯವಾಗಿರುವುದು; ತಲೆದಿಂಬು: ಮೇಣಿದು ತಲೆಮಲಂಗಿನೊಳಿಟ್ಟ ಬಲಗೆಯ್ಯ ಸೆಳ್ಳುಗುರ್ಗಳ ಬೆಳಗಿನ ಬಿಂಬಮೋ . . . ಎಂಬ ಸಂದೆಯಮನೊದವಿಪ ದಿವ್ಯ ಕಿರೀಟದಿಂ (ಚಿಕವಂ. ೩೩-೧೩). [ತಲೆ$_1$ + ಮಲಂಗು$_2$]

ತಲೆಮಲೆ (ಕ್ರಿ). (ಶತ್ರುವನ್ನು ಎದುರಿಸಲು) ತಲೆಯನ್ನು ಮುಂದಕ್ಕೆ ಚಾಚು,-ನಿಗುರಿಸು: ಕಾಳ್ಕೋಣಮೊಂದು ತನ್ನಂ ತಿವಿಯೆ ತಲೆಮಲೆತು, ಕೋಡಣೆದು ಗುಟುರಿಕ್ಕಿ ಧಾವಿಸುವವೋಲ್ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೭೯೧-೨೮೨). [ತಲೆ$_1$ + ಮಲೆ$_2$]

ತಲೆಮಂಜಿ (ನಾ). ತಲೆಯ ರಕ್ಷಣೆಗಾಗಿ ಧರಿಸುವ ಸಾಧನ; ಶಿರಸ್ತ್ರಾಣ; ಸೀಸಕ: ಮಡವ ವಿಾಱುವ ಕಟ್ಟಿಮುಂಡಿಯ ಪಡಿದೊಡೆಯ ತಲೆಮಂಜಿಯ ಪರಿಗೆಯ ಕಡಿತಲೆಯ ಕಲಿ ತುಳುವ ಪಡೆ ಹೊಯ್ದಾಡಿತಿಳೆ ಹಿಳಿಯೆ (ಕುವ್ಯಾಭೀ. ೪-೩೭). 'ತಲೆಗಾಪು' ಪರಾ. [ತಲೆ$_1$ + ಮಂಜಿ$_2$]

ತಲೆಮಾಡು (ಕ್ರಿ). ೧. ತಲೆಯನ್ನು ಇರಿಸು : ಮೈಮೇಲಿನ ಕೋಟನ್ನೂ . . . ಕೈಚೀಲದಲ್ಲಿ ತುಂಬಿ ಅದನ್ನು ತಲೆಮಾಡುವ ದಿಕ್ಕಿಗೆ ಇರಿಸಿದರು (ಮೂರುದಾ. ೫). ೨. ಕ್ಷೌರಮಾಡು; ಮುಂಡನ ಮಾಡು: ನಾಪಿತ ತಲೆ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ (ರೂಢಿ). [ತಲೆ$_1$ + ಮಾಡು$_1$]

ತಲೆಮಾಣಿಕ (ನಾ). ತಲೆಯುಲ್ಲಿರುವ ಮಾಣಿಕ : ರಜನಿಯೆಂಬ ಮದೋತ್ಕಟದ ದಿಗ್ಗಜದ ಕುಂಭಸ್ಥಳಕೆ ಮೋಹಿದ ವಿಜಿತಬಲನಂಕುಶದ ತಲೆಮಾಣಿಕ ವಿದೆಂಬಂತೆ ಗಜಗಲಿಸಿತಿನಬಿಂಬ (ತೊರರಾ. ೧-೧೪-೨). [ತಲೆ$_1$+ಮಾಣಿಕ]

ತಲೆಮಾತು (ನಾ). ತಲೆಯೆಲ್ಲಾ ಮಾತು; ತಲೆಹರಟೆ: ಅವನಾ ತಲೆ ಮಾತಿನ, ವಿಾಸೆಬಾರದ, ಆ ಗೇಣುದ್ದದ ಗಂಡಿಗೆ ನಾವು . . . ಶರಣು ಹಾಡಬೇಕಂತೆ (ಮಂತ್ರಶ. ೮೦-೨೨). [ತಲೆ$_1$ + ಮಾತು$_1$]

ತಲೆಮಾರು (ನಾ). ೧. ಪೀಳಿಗೆ; ತಲಾಂತರ: ಭಾರತೀಯ ಮತ್ತು ಐರೋಪ್ಯ ಕಲಾವಿದರ ಒಂದು ಇಡೀ ತಲೆಮಾರನ್ನೇ ಪ್ರೋತ್ಸಾಹಿಸಿ ಚೇತನ ನೀಡಬಲ್ಲ ಕಲಾಸಂಪತ್ತು ಅಜಂತೆಯಲ್ಲಿ ಇನ್ನೂ ಉಳಿದಿದೆ (ಭಾರದ. ೫೩೩) ; ಹತ್ತು ತಲೆಮಾರುಗಳಲ್ಲಿ ಕುಳಿತು ತಿಂದರೂ ಈ ಆಸ್ತಿ ಸವೆಯು ವುದಿಲ್ಲ (ಮಣ್ಣಮ. ೪೫) ; ಇವನ ಸಂತತಿಯವರು ಅನೇಕ ತಲೆಮಾರುಗಳು ಆಳಿ ಮಹತ್ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಸಾಧಿಸಿದರು (ಪ್ರವಾಇ. I, ೪೭) ; ಕಳೆದ ಒಂದು ತಲೆಮಾರಿನಿಂದ ನಮ್ಮ ಜನ ಕಾಣುತ್ತಿದ್ದ ಕನಸು ಈ ಪುಸ್ತಕಗಳ ಪ್ರಕಟಣೆಯಿಂದ ನನಸಾದಂತಾಗಿದೆ (ಗೃಹವಿ. III, ಮುನ್ನುಡಿ). 'ತಲೆಮೊಜಿ' ಪರಾ. ೨. ಹೊಲ ಉಳುವಾಗ, ಪ್ರಾರಂಭಮಾಡುವ ಭಾಗ,-ತುದಿ: ನೇಗಿಲು ಪ್ರತಿಸಾರಿಯೂ ತಲೆಮಾರಿಗೆ ಹೋಗಿ ತಿರುಗಬೇಕು (ರೂಢಿ). [<ತಲೆಮೊಜಿ]

ತಲೆಮಾಲೆ (ನಾ). ೧. ತಲೆಯುಲ್ಲಿ ಧರಿಸಿದ ಮಾಲೆ,-ಹಾರ : ತಲೆವಳಸಿ ನೆಲೆಗೊಳಿಸಿದ ಮಾಣಿಕ್ಯದ ತಲೆಮಾಲೆಯ ಪರಿಸರದೊಳೆಳಲೆವಿಟ್ಟ ಕನಕ ದರಳೆಲೆಮಾಲೆಯ (ರಾಜಶೇ. ೬-೧೧ ವ); ತಲೆಯ ತಲೆಮಾಲೆಯುನ್ನು ತೆಗೆದು ಹಾಕಿ ಸುತ್ತಲೂ ನವಿಲುಗರಿಗಳನ್ನು ಸಿಕ್ಕಿಸಿ ಅಲಂಕಾರ ಮಾಡಿಕೊಂಡನು (ಭಾಮಹ. ೯೭). ೨. ತಲೆಗಳ ಮಾಲೆ; ರುಂಡಮಾಲೆ: ಕಳಚಿ ತಲೆಮಾಲೆಯನು ಕೊಟ್ಟನು ಕೆಲದವರ ಕೈಯಲಿ (ಕುವ್ಯಾಕ. ೭-೧೧): ಕೆಂಜೆಡೆ ಮಿಱುಗಿ ತಲೆಮಾಲೆಗಳ್ ಶೋಭೆವೆತ್ತು ರಂಜಿಸೆ ಮದನಬಲಶಿಕ್ಷನಮಳ ಭಾಳಾಕ್ಷಂ ವಿರೂಪಾಕ್ಷನಿರ್ದಂ ವಿಲಾಸದಿಂದೆ (ಚಬಪು. ೨-೨೨). [ತಲೆ$_1$ + ಮಾಲೆ]

ತಲೆಮಾಲೆಗೊರಲ (ನಾ). ರುಂಡಮಾಲೆಯುನ್ನು ಕೊರಳಲ್ಲಿ ಧರಿಸಿದವನು; ಶಿವ: ತಿರುಕುಳಿಗೆ ಮಾನವೆತ್ತಣದು ತೆಗೆ ತಲೆಮಾಲೆಗೊರಲಂಗೆ ಮಹಿಮೆಯೆಲ್ಲಿಯದು (ಚಬಪು. ೧೮-೧೧). [ತಲೆಮಾಲೆ+ಕೊರಲ್+-ಅ$_7$]

ತಲೆಮಾಜಿ (ನಾ). ೧. (ಒಡೆಯನಿಗೆ) ತಲೆಯನ್ನು ಮಾರಿಕೊಂಡವನು; ಸ್ವಾಮಿಭಕ್ತನಾದ ಯೋಧ: ಬೀಳುತಿರ್ದರು ಭಟರು ಮತ್ತೆ ಭಡಾಳಿಸಿತು ತಲೆಮಾಜಿಗಳು [illegible] (ಕುವ್ಯಾಭೀ. ೯-೧೫). ೨. (ದುರ್ವ್ಯಸನಕ್ಕೆ) ತಲೆಯನ್ನು ಮಾರಿಕೊಂಡವನು; ಅವಿವೇಕಿ: [illegible] ಬಾಗಿಲಲಿ (ಕುವ್ಯಾವಿ. ೩-೧೫) [ತಲೆ$_1$ + [illegible]]

ತಲೆಮಿಂಗು (ಕ್ರಿ). ಅತಿಶಯವಾಗು : [illegible] [illegible] ನೀವಿಯುಂ ಜಾರು[illegible] [illegible] ನಡೆ [illegible] (ಶಾಂತೀಶ. ೧೧-೨೪); [illegible] ಗ್ರಾಂಥ್ಯಮುಂ ಕೈರವಾವಳಿಯೊಳ್ [illegible] . . . [illegible] (ಕುಸುಮಾ. ೪-೪೮). [ತಲೆ$_1$+[illegible]]

ತಲೆಮುಚ್ಚು (ನಾ). ೧. ಮಳೆ ಬಿಸಿಲುಗಳಿಂದ ರಕ್ಷಿಸುವಂತೆ [illegible] ಆವರಣ,-ಮೇಲ್ಕಟ್ಟು,-ಮೇಲ್ಮುಸುಕು . ತಲೆ ಮುಚ್ಚು ಇರುವ, ಆಳು ಅಥವಾ ಆಳುಗಳು ಎಳೆಯುವ, ಹಗುರವಾದ ಎರಡು ಚಕ್ರದ ಬಂಡಿ (Jinricksha. ಇಂಕನಿ.). ೨.=ತಲೆಮಂಜಿ: ಜೋಡು ಕಬ್ಬಿಣದ ತಲೆಮುಚ್ಚು (Casque) ಒಂದು ಧಾರಿಕೆಯು ನಡುವಿನಲ್ಲಿ ನೇತಾಡುತ್ತಿದೆ (ಆರ್ಯಕ. ೧). [ತಲೆ$_1$ + ಮುಚ್ಚು$_2$]

ತಲೆಮುಟ್ಟ (ಅ). ಕಡೆಯುವರೆಗೆ ; ಕೊನೆಯುವರೆಗೆ ; ಅಂತ್ಯದವರೆಗೆ : ತಪ್ಪ ನುಡಿದುದನೆ ತಲೆಮುಟ್ಟ ಸಾಧಿಸಿ[ಪಾಠಾಂ. ತಲೆಮುಟ್ಟು ಸಾಜಿಸಿ] ಬಾಯುಂ ಬಡಿದು (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೬-೨೦೭). [ತಲೆ$_1$+ಮುಟ್ಟ$_2$ (<ಮುಟ್ಟಂ)]

ತಲೆಮುಡಿ (ನಾ). ಕಿರೀಟ : ಅಂತಾ ಕಾಂತೆ ವಿಜಯಕ್ಕೆಂದು ಪೋದ ನಲ್ಲನ ತಲೆಮುಡಿಯುಡಂಗುವನ್ನಮೇಟಿದ್ದಿಟ್ಟು ನೋಡಿಯುಂ ಬಯಲಾಸೆಯಿಂ ಬೀಡಂ ಪೊಕ್ಕಳ್ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೪೯-೨೦). [ತಲೆ$_1$ + ಮುಡಿ$_3$]

ತಲೆಮುಸುಕು, ತಲೆಮುಸುಗು (ನಾ). ತಲೆಯ ಮುಸುಕು ; ಅವಕುಂಠನ : ಕೃಪ ಗುರುಜ ಕೃತವರ್ಮರು ರಥಾಶ್ವಂಗಳನು ದೂರದಲಿರಿಸಿ ತಲೆಮುಸುಕಿನಲಿ ಬಂದರು ಕೊಳನ ತಡಿಗಾಗಿ (ಕುವ್ಯಾಗ. ೪-೩೦) : ತಲೆ ಮುಸುಕಿನಲ್ಲಿ ಅವರು ತಲೆಯಾಡಿಸುತ್ತಿದ್ದಾಗ (ಜಗದಾ. ೧೬೯). **ತಲೆ ಮುಸುಗು** : ಕಂಡು ಅಸುರೇಂದ್ರನ್ಯೆತರವನರುಗಾದರೊಯ್ಯನೆಯ ತಲೆ ಮುಸುಗ ದಾದಿಯರ್ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೭೩೭-೮೧). [ತಲೆ$_1$ + ಮುಸುಕು$_2$ (<ಮುಸುಂಕು$_2$)]

ತಲೆಮುಸುಗು 'ತಲೆಮುಸುಕು' ನೋ.

ತಲೆಮೆ (ನಾ). ೧. ಶ್ರೇಷ್ಠತೆ. ೨. ಶ್ರೇಷ್ಠತೆಯನ್ನು [illegible] ಪ್ರಾಧಾನ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದಿದ ವ್ಯಕ್ತಿ : ಪಾರಸಿಕರುತ್ತಮರದಾರಾರು, ಜಾತಿಯಲಿ ಶೌರ್ಯದಲಿ [illegible] (ಪಾರಸಿ. ೧೭-೧೧). [ತಲೆ$_1$ + -ಮೆ$_1$ [illegible]]

ತಲೆಮೆಟ್ಟಿಸು (ಕ್ರಿ). [illegible] [illegible] ತಲೆಮೆಟ್ಟಲಿಕ್ಕೂ ಇಲ್ಲ. [illegible] ಲಿಕ್ಕೂ ಇಲ್ಲ (ವಿಜಾಮಂ. ೧೭). [ತಲೆಮೆಟ್ಟು + -[illegible]]

ತಲೆಮೆಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ೧. ತಲೆಯನ್ನು ಕೆಳಕ್ಕೆ ಒತ್ತು : [illegible] ಅರಿವಿನ ಬೇಲಿಯ ತಲೆ ಮೆಟ್ಟಿ ಧೀರತೆವಿಡಿಯುತ [illegible] (ಪ್ರಬಂಧ. ೧೦೮). ೨. ಹಿಂದೆಸರಿಸು ; ವಿಾರು : [illegible] ಮುಂದೆ ನಿಲ್ಲುವೆ (ಕನ್ನಬಾ. ೧೦೪-೨೧) ; [illegible] ತಲೆ ಮೆಟ್ಟಿದ [illegible] ಅಸಮರ್ಥನೂ ಆಗಬಹುದು (ಸಾಸಮಾ. [illegible]) [illegible]

ತಲೆಮೆರಕ (ನಾ). ಅತಿಯಾಗಿ ಜಂಭ ಕೊಚ್ಚಿಕೊಳ್ಳುವವನು ; ಅಹಂಕಾರಿ : ಆ ತಲೆಮೆರಕನ ಮಾತನ್ನು ನಂಬಬೇಡ (ರೂಢಿ). 'ತಲೆಮೆರಕತನ' ಪರಾ. [<ತಲೆಮೆರೆ + – ಕ$_3$]

ತಲೆಮೆರಕತನ (ನಾ). ಅತಿಯಾಗಿ ಜಂಭಪಡುವಿಕೆ,–ಬೀಗುವಿಕೆ,–ಅಹಂಕಾರ ಪಡುವಿಕೆ : ತಲೆಮೆರಕತನದೊಳಗೆ ನಾಲ್ಕೂರುಷ ಹಲವುತೆರ ಕೆಟ್ಟವನಿಗೀಗೇನುಲಿಯುಲರಿವನೆ ಮಂತ್ರಿ (ಬಿಜ್ಜ.ಪು. ೬೪–೨).

[ತಲೆಮೆರಕ + – ತನ]

ತಲೆಮೆರೆ 'ತಲೆಮೆಱೆ$_1$' ನೋ.

ತಲೆಮೆಱೆ$_1$, ತಲೆಮೆರೆ (ಕ್ರಿ). ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಮೇಲಾಗಿ ಮೆರೆ ; ಅತಿಯಾಗಿ ಜಂಭಪಡು ; ಅಹಂಕಾರಪಡು ; ಬೀಗು : ಇನ್ ನಿನ್ನ ಸೊರ್ಕನುರ್ಕಿನೊಳ್ ತಲೆಮೆಱೆಯ ನೀನ್ ! (ಬದ್ಧ.ಪ್ರ. ೬–೧೦೦). **ತಲೆಮೆರೆ** : ಕಿಕ್ಕಿರಿದು ನೆರೆದು ಚೆಂದದಲಿ ಹೂವು ಗರಿ ಸೆಕ್ಕಿ ತಲೆಮೆರೆದು (ಇಂಗೀತ. ೧೬–೧೨).

[ತಲೆ$_1$ + ಮೆಱೆ$_1$]

ತಲೆಮೆಱೆ$_2$ (ನಾ). ೧. ಹೊಗಳಿಕೆ ; ಪ್ರಶಂಸೆ ; ಬೀಗುವಿಕೆ : ಪೆರ್ಮನೆತನಮೇನ್, ಕಲಿತನದುರ್ಕೇನ್, ಅಳ್ಗಳ ಸಾಲೊಳ್ ತಲೆಮೆಱೆ ಸೊರ್ಕೇನ್ ? (ಅಶ್ವತ್ಥಾ. ೨೬–೫೧೧). (ಗು). ೨. ಹೆಮ್ಮೆಯ; ಬೀಗುವ; ಅಹಂಕಾರದ : ಓವೋ ತಲೆಮೆಱೆಶಾಸನವೋ, ಓವೋ ಸ್ಯೂಸನ ಅರಸಿಕೆಯೋ (ಬದ್ಧ.ಪ್ರ. ೨೨–೪೬೩). [<ತಲೆಮೆಱೆ$_1$]

ತಲೆಮೊರೆ 'ತಲೆಮೊಱೆ' ನೋ.

ತಲೆಮೊಱಡು (ನಾ). ಎತ್ತರವಾದ ಸ್ಥಳ,–ದಿಬ್ಬ,–ತಿಟ್ಟು : ಸೀಮಾನ್ತರ ಮೂಡಾಯೊಳಗೆರೆಯು ಪಾದರಿ ಎ ಅನ್ತೆ ಬಂದು ಕೆಱೆಯುಳ್ಕೂಡಿ ಪೆರ್ವಳ್ಳಮೆ ಸನ್ದು ಪಡುವಾಯ್ ನೋಡಿ ಪೆರ್ವುಣಸೆ ಎ ತೆಂಕಾಯ್ ತಲೆಮೊಱಡೆ ಬೆದಿಕೆರ ಎ (ಮೈಆರಿ. ೧೯೨೬, ೧೧೮–೪೬ : 726).

[ತಲೆ$_1$ + ಮೊಱಡು (<ಮೊರಡಿ)]

ತಲೆಮೊಱೆ, ತಲೆಮೊರೆ (ನಾ).=ತಲೆಮಾರು : ನಿನ್ನ ಸಂತಾನಂ ಆದೊಡಂ ಪದಿಮೂಱು ತಲೆಮೊಱೆಯ ಕಳೆದು (ಬದ್ಧ.ಪ್ರ. ೪೧–೮೮೯). **ತಲೆಮೊರೆ** : ಈ ತಲೆಮೊರೆಯ ಅಗ್ರಕತೆಗಾರರಾದ ಶ್ರೀ ಶ್ರೀನಿವಾಸರನ್ನಾಗಲಿ ಶ್ರೀ ಆನಂದರನ್ನಾಗಲಿ ಸರಿದೂಗುವ ಕತೆಗಾರರನ್ನು ನಾವು ಕಾಣಲಾರೆವು (ಸುವರ್ಣ. ೧೪೫) : ಹತ್ತೊಂಬತ್ತನೆಯ ಶತಮಾನದ ಕೊನೆಯ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಏಳುತ್ತಿದ್ದ ಹೊಸ ತಲೆಮೊರೆಯ ಜನದ ಅಭಿಪ್ರಾಯ ಬೇರೆಯಾಗಿತ್ತು (ದಾದಾನ. ೨೬). [ತಲೆ$_1$ + ಮೊಱೆ$_3$./ತಮಿ. ತಲೈಮುಱೈ]

ತಲೆಯರಿ (ಕ್ರಿ). ತಲೆ ಕತ್ತರಿಸಂ ; ಶಿರಚ್ಛೇದನ ಮಾಡು : ಭೃಗುಪತ್ನಿಯಾದ ದಿವ್ಯಾದೇವಿಯಂ ಪೆಣ್ಗೊಲೆಗೆ ಹೇಸದಕಟ ತಲೆಯರಿಯೆ (ಪದ್ಮರಾ. ೧೦–೧೨೬). [ತಲೆ$_1$ + ಅರಿ$_1$]

ತಲೆಯಳಿಗ (ನಾ). ೧. ತಲೆಯಂನ್ನು ನಾಶಮಾಡುವವನು ; ಕೊಲೆಗಡಿಕ. ೨. (?) : ತಲೆಯಳಿಗನ ಪೆತ್ತ ಲಲನೆಯ ತಂದೆಯ ಘಳಿಲನೆ ತೆಗೆದು ನುಂಗಿದಗೆ . . . ವಂದಿಸುವೆ (ಅಬ್ಬಲೂ. ೧–೪).

[ತಲೆ$_1$ + ಅಳಿ$_1$ (<ಅೞಿ$_1$) + – ಗ$_2$]

ತಲೆಯಾಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ತಲೆಯನ್ನು ಅಲ್ಲಾಡಿಸು : ಇವನ ಆಟ ಆಯ್ತು ಅನ್ನುವಂತೆ ತಲೆಯಾಡಿಸಿದರು (ಮುನಿಮೂ. ೫೧). ೨. ನಿಷೇಧ ಸೂಚಿಸಂ; ಇಲ್ಲವೆಂದಂ ಸೂಚಿಸು : ಅವುಗಳ ವಿಚಾರದಲ್ಲಿ ಯಾವುದೇ ನಿಶ್ಚಿತ ವಿವೇಚನೆ ಮಾಡುವುದು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ ಎಂದು ವಿದ್ವಾಂಸರು ತಲೆಯಾಡಿಸಿದ್ದೂ ಉಂಟು (ದ್ರಾವಿವಿ. ೪೬). [ತಲೆಯಾಡು + – ಇಸು$_3$]

ತಲೆಯಾಡು (ಕ್ರಿ). ೧. ತಲೆಯು ಅಲುಗು ; ತಲೆಯಂ ಅಲ್ಲಾಡು : ಸತ್ತು ತಪ್ಪೊಪ್ಪದೆನೆ ತಲೆಯಾಡುತಿಹುದು (ಕಾಲಜ್ಞಾನ. ೧೦೨–೨೦೫). ೨. ನಿಷೇಧವನ್ನು ಸೂಚಿಸು. 'ತಲೆಯಾಡಿಸು' ಪರಾ. [ತಲೆ$_1$+ಆಡು$_1$]

ತಲೆಯಾನಿಸು (ಕ್ರಿ). ತಲೆಯನ್ನು ಒಡ್ಡು,–ಇರಿಸಂ : ಬಿಸಿಲಿನ ಬೇಗೆಗೆ ತಲೆಯಾನಿಸಿ ತರುವುಂ ಶ್ರಿತರ ತಂಪಿಸುವುದಲೆ ನೆಳಲಿಂ (ಶಾಕುಂತ. ೬೩–೧೦೬).

[ತಲೆಯಾನು + – ಇಸು$_3$]

ತಲೆಯಾನು (ಕ್ರಿ). ತಲೆಯನ್ನು ಒಡ್ಡು : ಪುಣ್ಯ ಪೂರುಷರ ಪದರಜಕೆ ಮಱದೊಮ್ಮೆ ತಲೆಯಾನದೆ ತದುಕ್ತಿ ಸುಧಾಮುಕುಂದಾಭ್ಯುದಯವನು ಕಿವಿಗೇಳದವರಾಯುಷ್ಯವೇಕೆ (ನಿಘಾಗ. ೪–೧೪–೪೨).

[ತಲೆ$_1$ + ಆನು$_1$ (<ಆನ್$_1$)]

ತಲೆಯಾರ್, ತಲೆಯಾರು (ನಾ). ೧. ಸಾಲಾಗಿ ಉಳುವಾಗ ಮುಂಭಾಗದಲ್ಲಿರುವ ಎತ್ತುಗಳ ಜೊತೆ: (ಶ). ೨. ನೊಗವನ್ನು ಕಟ್ಟಿರುವ ಎತ್ತುಗಳ ಜೊತೆ : ಬಳವಱದು ಪರೆಯವಱದೆಣೆಯಱದು ಬಗೆಯೆತ್ತುಗಳನಾಯ್ದು ಹಲವು ತಲೆಯಾರ್ಗಳಂ ಹೂಡಿ (ಸಿದ್ಧರಾ. ೬–೨೫). ೩. ಎತ್ತುಗಳನ್ನು ಹೂಡಿರುವ ನೇಗಿಲು: (ಶ). **ತಲೆಯಾರು**: ೪. ಪಳಗಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಮೊದಲ ನೊಗದ ಹಿಂದೆ ಕಟ್ಟಿರುವ ಎತ್ತುಗಳ ಜೊತೆ: "ನೊಗನ ತಲೆಯಾರು ಭಂಡಿ ಎಂಬ ಇವೆಲ್ಲಂ ಹೂಡುವ ಎತ್ತುಗಳು. ಕ್ರಮದಿಂದ ಯುಗ್ಯ, ಪ್ರಾಸಂಗ್ಯ, ಶಾಕಟ ಎನಿಸುಗು "(ನಾಚಿಂರಾ. ಶ).

[ತಲೆ$_1$ + ಆರ್$_3$ ./ ತೆಲು. ತಲೇರು]

ತಲೆಯಾರು 'ತಲೆಯಾರ್' ನೋ.

ತಲೆಯಾವು (ನಾ). ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಹಸು ; ಉತ್ತಮವಾದ ಆಕಳು : "ಶ್ರೇಷ್ಠಾ, ನೈಚಿಕೀ–ಈ ೨ ತಲೆಯಾವು" (ಹಲಾಯು. ೪೫–೧೦೬) : " ನೈಚಿಕೆ ಶ್ರೇಷ್ಠೆಯೆನೆ ತಲೆಯಾವೆನಿಕ್ಕು " (ಮಂಗರಾ. ೫೪–೪).

[ತಲೆ$_1$ + ಆವು]

ತಲೆಯಾಳ್, ತಲೆಯಾಳಂ (ನಾ). ಮುಖ್ಯ ವ್ಯಕ್ತಿ ; ಮುಂದಾಳು ; ನಾಯಕ : ತಲೆಯಾಳ್ಗಳಿವರು ಎಣಿಸಲ್ಕೆ ಮಿಕ್ಕವರ್ ಮಿಕ್ಕವರ್ (ಪಾರಸಿ. ೧೪–೩೧೯). **ತಲೆಯಾಳು** : ತೇರು ಮಾಡುವಾಗ ಗಿರಿಯಯ್ಯನೇ ತಲೆಯಾಳು; ದೇವರು ಹೊರಡಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಅವನೇ ಬರಬೇಕು (ಸುವಸಂ. ೪೬) ; ರಾಜಕುಮಾರನ ನಾಮಕರಣ ಮಹೋತ್ಸವಕ್ಕೆ ನಾಡಿನ ತಲೆಯಾಳುಗಳೆಲ್ಲ ನೆರೆದರು (ಸವತಿ. ೧೪೫) ; ದನಗಾರರ ತಲೆಯಾಳು ನಗರಕ್ಕೆ ಓಡಿಬಂದು ವಿರಾಟನ ಕುಮಾರ ಉತ್ತರನನ್ನು ಕಂಡು ಮೊರೆಯಿಟ್ಟನು (ವ್ಯಾಸಜಿ. ೨೩೨);

[ತಲೆ$_1$ + ಆಳ್$_3$]

ತಲೆಯಾಳು 'ತಲೆಯಾಳ್' ನೋ.

ತಲೆಯಿಕ್ಕು (ಕ್ರಿ). ೧. ತಲೆಯನ್ನು ಇಡಂ : ಅಂತದಱ ಮೊದಲೊಳ್ ಕೆಲವು ದಿವಸಂ ತಲೆಯಿಕ್ಕಿ ಪಟ್ಟಿರ್ದುದನೊಂದು ದರ್ದುರಂ ಕಂಡು (ಪಂಚತಂ. ೨೬೯–೮). ೨. ತಲೆಯನ್ನು ತಗ್ಗಿಸು,–ಬಾಗಿಸು : ಮಿಕ್ಕು ಮಾಸುವ ಬೆಳಗು ಕೆಂಪಡರ್ದ ಮುಗಿಲು ತಲೆಯಿಕ್ಕುವಬುಜಂ . . . ನಲಿವ ಜಾರೆಯರು ಸಂಜೆಯಲಿ ರಂಜಿಸಿದರು (ಸೋಮಜ. ೨–೧೧).

[ತಲೆ$_1$ + ಇಕ್ಕು]

ತಲೆಯಿಡು (ಕ್ರಿ). ೧. ತಲೆಯನ್ನು ಇಡು,–ಚಾಚು : ಕೋಟೆಯ ತೆನೆಯೆಡೆ ಗಂಡಿಯೊಳ್ ತಲೆಯಿಟ್ಟು ನೀಟಲಿ ನೋಡುವರುಗಳ ಸೂಟಿಯ ಬಾಣಗಳಿಂದಿಟ್ಟು ಜೀವವ ದಾಟಿಸಿದರು ಯಮಪುರಿಗೆ (ಕಂನವಿ. ೧೮–೬೬) ; ಉತ್ತರ ದಿಕ್ಕಿಗೆ ತಲೆಯಿಟ್ಟು ಮಲಗಬಾರದು (ರೂಢಿ). ೨. ತಲೆದೋರು; ಬರು ; ಪ್ರವೇಶಮಾಡು : ಈ ಕಡೆಗೆ ತಲೆಯಿಡಬೇಡ (ರೂಢಿ): ಅವನು ಬಾಯಿಯಲ್ಲಿ ದೇವರ ಬಗ್ಗೆ ಭಕ್ತಿಯ ಮಾತನಾಡುತ್ತಿದ್ದರೂ ದೇವಾಲಯಕ್ಕೆ ತಲೆಯಿಡುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ (ರೂಢಿ). [ತಲೆ$_1$ + ಇಡು$_1$]

ತಲೆಯಿಣುಕು (ಕ್ರಿ). = ತಲೆಯಿಡು ೨ : ನೆರೆದೀ ಕಲಿಗಳಿದಿರ್ ನಾಣ್ಚದೆ ನಿರಾಶೆ ? ತಲೆಯಿಣುಕಲಣ್ಮದೆ ಭಯಂ ? (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೫೭೯–೧೯೩).

[ತಲೆ$_1$ + ಇಣುಕು (<ಇಣಿಕು)]

ತಲೆಯೀ (ಕ್ರಿ). ಜನ್ಮವನ್ನು ಕೊಡು ; ಜೀವಕೊಡು ; ಹುಟ್ಟಿಸು : ಪೊಲದ ಪುರುಳಿಲ್ಲಿಲ್ಲೊ ಮನೆಮನೆಯ ಕೈಮಿಂಚಿ ತಲೆಯಿತ್ತ ಕಾಲೂರನುಳಿದು ಮರೆಯಾಯ್ತು (ಕಾಲೂರ. ೧೩೦-೨೫೫).

[ತಲೆ$_1$ + ಈ$_2$]

ತಲೆಯುಡಿಗೆ (ನಾ). ತಲೆಯಲ್ಲಿ ಧರಿಸುವ ಉಡಿಗೆ; ತಲೆವಸ್ತ್ರ ; ರುಮಾಲು, ಟೋಪಿ, ಪಾಗು ಮೊದಲಾದುವು; ಶಿರೋವೇಷ್ಟನ : "ತಲೆಯುಡಿಗೆ (ಮು., ಹೆಂಗಸಿನ ಅಲಂಕಾರದ ತೊಡಿಗೆ)" (Head-dress. ಇಂಕನಿ.) : "ತಲೆಯುಡಿಗೆ, ಉಷ್ಣೀಷ; ಉಡಿಗೆ, ಉಡುಪು" (Tire. ಇಂಕನಿ.).

[ತಲೆ$_1$ + ಉಡಿಗೆ (<ಉಡುಗೆ)]

ತಲೆಯುಡೆ (ನಾ). = ತಲೆಯುಡಿಗೆ : ಒಂದೇ ಒಂದು ವ್ಯತ್ಯಾಸವೆಂದರೆ ಮದುವೆಯಾದ ಹೆಂಗಸರು ತಮ್ಮ ತಲೆಯುಡೆಯಲ್ಲಿ ಮೂರಡಿ ಉದ್ದದ ಮರದ ಕೊಂಬನ್ನು ಸಿಕ್ಕಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು (ಪ್ರವಾಇ. I, ೨೭೯).

[ತಲೆ$_1$ + ಉಡೆ$_2$]

ತಲೆಯುದ್ದ (ನಾ). ತಲೆಯವರೆಗಿನ ಎತ್ತರ ; ಆಳೆತ್ತರ : ತಲೆಯುದ್ದದ ಪೂವಿನ ಘಟ್ಟ ಕಾಮದೇವನ ಕೃತಕಾದ್ರಿಯಂತೆಸೆಯೆ (ಅಜಿಪು. ೨-೧೩) ; ಮುಂದೈಸಿ ತಲೆಯುದ್ದವಾಗಿ ತುಱುಗಿ ಬೆಳೆದೊಱಗಿ ರಾಜಿಸುವ ರಾಜಾನ್ನದ ಕುಸುಂಕುಱಗಳಗೆ (ರೀಲಾವ. ೫-೮೪).

[ತಲೆ$_1$ + ಉದ್ದ]

ತಲೆಯುರ್ಚು (ಕ್ರಿ). ೧. ತಲೆಯನ್ನು ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಳ್ಳು; ತಲೆಮರೆಸಿಕೊಳ್ಳು: ಇಂದೆ ಹಳಿಯುಂ ಗಡ ಕೂಡುವನಾತನಂ ಗೆಲಲ್ ಬಂದಪುದೇ ಬಟ್ಕಿಕ್ಕದುಮೆ ಕಾರಣಮಾಗುಟ್ ದಿರ್ದನಂಧರಾಣ್ನಂದನನಲ್ಲದುಂತು ತಲೆಯುರ್ಚುಗುಮೆ ರಣರಂಗ ಭೂಮಿಯೊಳ್ (ಪಂಪಭಾ. ೧೩-೬೫). ೨. ಒಡಂಬಡದಿರು; ವಿಮುಖನಾಗು: ಪೆರ್ಚುಗೆ ಭರತಕುಲಂ ನೆಲೆವೆರ್ಚುಗೆ ನಿಮ್ಮೆರಡು ತಂಡವೊದವಿದ ನಣ್ಪಂ ಕರ್ಚುಗೆ ಕಲುಷಂ ನೀಂ ತಲೆಯುರ್ಚದಿರೆನ್ನೆಂದ ನುಡಿಗೆ ಕುರುಕುಳತಿಳಕಾ (ಪಂಪಭಾ. ೧೩-೬೭).

[ತಲೆ$_1$ + ಉರ್ಚು]

ತಲೆಯೂರ್ 'ತಲೆಯೂಱು' ನೋ.

ತಲೆಯೂರು (ನಾ). ೧. ಮುಖ್ಯವಾದ ಊರು ; ಪ್ರಮುಖ ಪಟ್ಟಣ: ಎನ್ನ ನಾಡೊಳ್ ತಲೆಯೂರೆನಿಪ ಬೂಕನ ಕೆರೆಯಂ ಕೊಂಡು . . . ತಿರುಕುಳಿ ಪಾರ್ವಗ್ರಿತ್ತಂ (ಚಿಕವಂ. ೧೩-೧೧). ೨. "ಎಲ್ಲೆಯಲ್ಲಿರುವ ಗ್ರಾಮ, ಗಡಿ ಸರಹದ್ದಿನಲ್ಲಿರುವ ಊರು" (ಪ್ರಭಣ್ಣ). ೩. ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು : ತೆರೆಯೂರು ಕೊಯತೂರು ಕೊಂಗಳಿಯುಚ್ಚಂಗಿ ತಲೆಯೂರು ಪೊಂಬುರ್ಚ್ಚವನ್ನಾಸುರಚೌಕಬಳೆಯವಟ್ಟಣಯೆಂದಿವು ಮೊದಲಾಗನೇಕ ದುರ್ಗ್ಗತ್ರಯಂಗಳನಶ್ರಮದಿಂ ಕೊಂಡು (ಎಕ. II, ೧೩೨-೨೭ ; 1123). [ತಲೆ$_1$ + ಊರು$_3$ (<ಊರ್)]

ತಲೆಯೂಱು, ತಲೆಯೂರ್, ತಲೆವೂರಂ (ಕ್ರಿ). ೧. ತಲೆಯಂನ್ನು ಕೆಳಕ್ಕೆ ಊರಂ ; ತಲೆಕೆಳಗಾಗಿರಂ : ತಲೆಯೂಱಿ ತಪಸ್ಸಿದ್ದೊಡೆ ಅಲ್ಲಿ ಮೂರ್ತಿಯ ತೋಱುವಾತನು ನೀನೆ (ಸಮೂವ. ೮-೩೦) : ಸಿಂಪಾಸನದಿಂ ತಲೆಯೂಱಿ ಕೆಡೆದರತಿಬಳ ಭೂಪರ್ (ಜಗವಿ. ೮-೮೨); ತಲೆಯೂಱಿ ತಪಂಗೆಯ್ಗೆಮ (ಶ್ರಾವಕಾ. ೧೯೯-೪) ; ಉದ್ದನ ಮರನ ತುದಿಗೇಱಿ ತಲೆಯೂಱಿ ಬಿದ್ದು ಸತ್ತಂತೆ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೪೫೩). ೨. ತಲೆ ತಗ್ಗಿಸು ; ತಲೆಬಾಗಿಸು : ಕಾಲ ಕಾಮರ ಗೆಲುವ ಉಪಾಯವಾವುದೆಂದು ತಲೆಯೂಱಿ ನೆಲನ ಬರೆವುತಿಪ್ಪೆ (ಘನವ. ೧೩). ತಲೆಯೂರ್ : ೩. "ತಲೆಗೊಡು, ತಲೆಯನ್ನದುಮು" (ಪ್ರಭಣ್ಣ). ತಲೆವೂರು: ೪. ಮಲಗು ; ವಿಶ್ರಮಿಸು : ಬೆಳಗಿನಿಂದ ಸಂಜೆಯುತನಕ ತಲೆವೂರಲು ಪುರುಸೊತ್ತಿಲ್ಲ (ರೂಢಿ). [ತಲೆ$_1$ + ಊಱು$_1$]

ತಲೆಯೆತ್ತು (ಕ್ರಿ). ೧. ತಲೆಯನ್ನು ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತು ; ಮುಖವನ್ನು ಮೇಲೆಮಾಡಂ : ತಡಬಡಿಸುವ ನುಡಿ ತಲೆಯೆತ್ತುವ ನಬಿರಜಗಿದ ಬೆಱಗೆಸೆಯುಲು . . . ರಾಜಕುಮಾರಂ ನೋಡಿದನು (ಜಯುಕಾ. ೬-೧೪) : ತಲೆಯೆತ್ತಿ ಕೂದಲ ಸೆಳೆಕೊಳ್ವ ಮುಳ್ಳು ಮೈಯುಲುಗೆ ಸೀಳುವ ಬಲುಮುಳ್ಳು (ಕಂಸವಿ. ೧೮-೪೭) : ಉಲಿಯದೆ ಕಲಿಯದೆ ತಲೆಯೆತ್ತಿ ನೋಡದೆ ಬಲು ಬಲ್ಲತನದಿ ಇರುವವಳು ದೊರೆಯುವುದು ಸಲೆ ಗುರು ಕರುಣ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೧೭೭೮). ೨. ಉಂಟಾಗಂ ; ಹುಟ್ಟು ; ಉತ್ಪತ್ತಿಯಾಗು ; ಉದ್ಭವವಾಗು : ತಲೆವಡವಿ ನಂಬುಗೆಯಿತ್ತು ಸಂತೈಸುತಿರೆ ನಲಿವು ತಲೆಯೆತ್ತೆ[ಪಾಠಾಂ. ಯೆತ್ತಿ, ಯೊತ್ತಿ]ಪರುಷಮಂಗವನಡರೆ (ಸೋಮುಕ. ೪-೯) : ಎಲ್ಲ ದರ್ಶನಗಳೂ ಅವೈದಿಕಮತಗಳಾದ ಜೈನ, ಬೌದ್ಧ ಚಾರ್ವಾಕಾದಿಗಳನ್ನು ಖಂಡಿಸುವುದಕ್ಕೇ ತಲೆಯೆತ್ತಿದಂಥವುಗಳು (ಭಾರದ. ೧೨೨); ತಮ್ಮೊಳೊಗೆತನದೊಡಕು ತಲೆಯೆತ್ತಿದಾಗಳ್ (ಜಪ್ಪಪ್ರ. ೧೨-೨೪೩); ಮಹಮ್ಮದನು ಬೋಧಿಸುತ್ತಿದ್ದ ಮತವು ತಲೆಯೆತ್ತಿ, ಮುನ್ನೂರ ಅರವತ್ತು ವಿಗ್ರಹಗಳ ಪೂಜೆಯು ನಿಂತುಹೋದರೆ (ಪ್ರಮುಪ. ೨೩). ೩. ಸೆಟೆದು ನಿಲ್ಲು ; ಹಂಗು ಇಲ್ಲದಿರು : ಮೇರುಗಿರಿಯೊಂದು ದಿನ ಗರ್ವದಿಂ ತಲೆಯೆತ್ತಿ ಕೆಂಗದಿರ ಪೊಂಗದಿರ ಜಪ್ಪೆಯುಲಿ ನುಡಿಯಿತ್ತು (ಕವಿಸೋ. ೨೦-೧): ಸೊಕ್ಕಿನಲಿ ತಲೆಯೆತ್ತಿ ಜೊತೆಯವರ ಕೂಟದಲಿ ನಾವು ಸಮ ನಿಮಗೆಂದು ನುಡಿವ ಬಲವಿಲ್ಲ! (ಕನ್ನಡಾ. ೧೧೪-೧೧). ೪. ಪ್ರಕಟವಾಗು; ತೋರು: ಕಾದೊಳ್ಪು ತಲೆಯೆತ್ತಿ ಸೊಪರತ್ತಿ ತೋರ್ಪಂತೆ ನೋಡುತಿಹ ಬೆಳ್ಳಿಯುಂ ಕಂಡಲ್ಲೆ ನಿಂದಂ (ಕಾಲೂರ. ೧೨೭-೨೬೭). ೫. ಚೇತರಿಸಿಕೊಳ್ಳು ; ಎಚ್ಚೆತ್ತುಕೊಳ್ಳು ; ಸುಧಾರಿಸಿಕೊಳ್ಳು : ಸಲೆ ನಮೆವ ರೋಗಿ ಬೇಗಂ ತಲೆಯೆ[ಪಾಠಾಂ. ಯು]ತ್ತಲ್ (ಸಮುಕ. ೬-೭೪) ; ಅವನು ವ್ಯಾಪಾರದ ನಷ್ಟದಿಂದ ತಲೆಯೆತ್ತಲು ಆಗಲೇ ಇಲ್ಲ (ರೂಢಿ). ೬. ಪ್ರಗತಿ ಪಡೆ; ಏಳಿಗೆ ಹೊಂದು: ಕನ್ನಡ ತಲೆಯೆತ್ತುವ ಬಗೆ ಹೇಗೆ ? (ರೂಢಿ).

ತಲೆಯೆತ್ತಿ ತಿರುಗು=ಮರ್ಯಾದೆಯಿಂದ ಓಡಾಡಂ; ಧೈರ್ಯದಿಂದ ಓಡಾಡು ; ಯಾವ ಅಪವಾದವೂ ಇಲ್ಲದೆ ಇರು : ತಾನು ಶಹರಿನಲ್ಲಿ ತಲೆಯೆತ್ತಿ ತಿರುಗುವುದಕ್ಕಿಲ್ಲ (ಮುಂಗಾಮು. ೧೧). ತಲೆಯೆತ್ತಿ ನಡೆ = ತಲೆಯೆತ್ತಿ ತಿರುಗು : ಅನುಮರದೊಳಿಂದು ಶೌರಿಗೆ ವಿಮುಖನಾಗಿ ನೀಂ ಬಂದೆಯಾದೊಡೆ ಮಾವನ ಮನೆಯೊಳಾಂ ತಲೆಯೆತ್ತಿ ನಡೆವೆನೆಂತು (ಜೈಮಿಭಾ. ೧೧-೬). ತಲೆಯೆತ್ತಿ ನಿಲ್ಲು = ೧. ಹುಟ್ಟಿಕೊಳ್ಳು; ಉಂಟಾಗು: ಈ ಶೈವಧರ್ಮದ ಅಕ್ಕಪಕ್ಕದಲ್ಲಿಯೇ ಕಾಳಾಮುಖ ಸಂಪ್ರದಾಯದ ಒಂದು ಶಾಖೆಯೂ ತಲೆಯೆತ್ತಿ ನಿಂತಿತ್ತು (ಬೂನ್ನಕು. ೧). ೨. ಆತ್ಮವಿಶ್ವಾಸದಿಂದಿರು : ಗಾಳಿ, ನೀರು, ಬೆಳಕಿನಲಿ ತೂಗಿ ತಲೆಯೆತ್ತಿ ನಿಂತವರೆ ಮಾನವರು (ನೆಲಮು. ೪೭-೮). ೩. ಚೇತರಿಸಿಕೊಳ್ಳು ; ಅಭಿವೃದ್ಧಿ ಹೊಂದು: ಕತ್ತಲ ಕಣಿವೆಯಿನೆಂತೂ ಮೇಲ್ಕೆತಂದೆ ಮತ್ತೊಮ್ಮೆ ತಲೆಯೆತ್ತಿ ನಿಂದೆ (ಇಂಚಾಪ. ೧೮೪-೮). ೪. ಗೌರವದಿಂದಿರಂ : ಇಂದಲ್ಲ ನಾಳೆ ನಮ್ಮ ದೇಶ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವನ್ನು ಗಳಿಸಿ ವಿಶ್ವದಲ್ಲಿ ತಲೆಯೆತ್ತಿ ನಿಲ್ಲುತ್ತದೆ (ಕಳಪು. ೧೧೨).

[ತಲೆ$_1$ + ಎತ್ತು$_1$]

[illegible] (ನಾ). [illegible]

[illegible]

ತಲೆಯೆಜಗು (ಕ್ರಿ). ತಲೆಬಾಗು; ನಮಸ್ಕರಿಸು: ಪಲಬರೆವೊಮ್ಮೆತ್ತಿಗೆ ಬಂದು ಪೋಪರು ಮುಂದೆ ಕೆಲಬರು ದೂರದೊಳ್ಳಿಂದು ತಲೆಯೆಜಗಿದರು (ಭರತ. ೩೯-೨೦). [ತಲೆ$_1$ + ಎಜಗು$_1$]

ತಲೆಯೇಜು$_1$ (ಕ್ರಿ). ತಲೆಗೇರು; ನೆತ್ತಿಗೇರು; ಹೆಚ್ಚಾಗು: ಮಿತಿಮೀರು: ನಿರ್ವಿಕಾರ ಸ್ವರೂಪನಪ್ಪ ಪರಮಂಗೆ ಸ್ವಪ್ನೋಪಮಾಹುಮುಮುತ ತಲೆಯೇಜೆ (ಗಿರಿಕ. ೮-೪೩೮). [ತಲೆ$_1$ + ಏಜು$_1$ (<ಏಜ್$_1$)]

ತಲೆಯೇಜು$_2$ (ನಾ). ತಲೆಯಲ್ಲಿಯ ಗಾಯ,-ಹುಣ್ಣು: "ತಲೆಯಲ್ಲಿ ಘಾಯು" (ಪ್ರಭಧ್ರ). [ತಲೆ$_1$ + ಏಜು$_4$(<ಏಜ್$_4$)]

ತಲೆಯೊಡೆ (ಕ್ರಿ). ೧. ತಲೆಯನ್ನು ಒಡೆ,-ಸೀಳು: ಬಡಿವನಲ್ಲಿಯ ಮಕ್ಕಳನು ತಲೆಯೊಡೆವನರೆಬರ (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೨೦-೫೪); ತಗುಲಿದರೆ ತಲೆಯೊಡೆವ ಪೇರಾಲಿಕಲ್ಲುಗಳ್ ಪೆರಸಿ ಕರೆದುದು ಮುಸಲಧಾರೆ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೬೩೪-೧೨೯). ೨. (ಅಲಂ) ಬಗ್ಗುಬಡಿ; ದೋಚು: ಆ ಜಮೀನ್ದಾರ ಬಡವರ ತಲೆಯೊಡೆದು ಆಸ್ತಿಯನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಿದ್ದಾನೆ (ರೂಢಿ).

ತಲೆಯೊಡಕೊಳ್ಳು = ಬಹಳವಾಗಿ ಯೋಚನೆಮಾಡಿ ಅಥವಾ ಮಾತಾಡಿ ದಣಿ; ತಲೆಕೆಡಿಸಿಕೊಳ್ಳು: ಇನ್ನು ನೀವು, ನಿಮ್ಮ ಮಗ, ಮನಸಿನಿಂದ ಪ್ರೇಮದಿಂದ ಕಲಿಸುತ್ತೀರಿ. ಇತರರು ಏಕೆ ಪುಕ್ಕಟೆ ತಲೆಯೊಡಕೊಳ್ಳಬೇಕು ಹೇಳಿ (ಪ್ರೇಮಾಶ್ರ. ೨೪೭). [ತಲೆ$_1$ + ಒಡೆ$_1$]

ತಲೆಯೊಡೆತ (ನಾ). ೧. (ನರಗಳ ತುಡಿತದಿಂದ) ತಲೆಯಲ್ಲಿ ನೋವುಂಟಾಗುವಿಕೆ; ತಲೆಸಿಡಿತ; ತಲೆನೋವು: ಸೌದೆ ಸೀಳುತ್ತಿದ್ದಾಗ ತಲೆಯೊಡೆತದಿಂದ ನಿಂತುಕೊಳ್ಳಲಾರದೆ ನಿನ್ನ ತೊಡೆಯ ಮೇಲೆ ಮಲಗಿದೆ (ವಚಥಾ. ೧೭೪). ೨. (ಅಲಂ) ಬಗ್ಗು ಬಡಿಯುವಿಕೆ: ಬಡವರ ತಲೆಯೊಡೆತದಿಂದಲೇ ಅನೇಕರ ಆಸ್ತಿ ಬೆಳೆಯುತ್ತಿದೆ (ರೂಢಿ). [ತಲೆ$_1$ + ಒಡೆತ]

ತಲೆಯೊಡೆಯ (ನಾ). ರಕ್ಷಕ; ಒಡೆಯ; ಹೊಣೆಗಾರ; ಗೊತ್ತುಗಾರ: ನೀವುಂ ತಲೆಯೊಡೆಯರ್ಗೆ ತಲೆಸುತ್ತಂ ಮಾರ್ಕೊಂಡರೆನಿಸಿ ನಗೆಯಂ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳದೆ . . . ಕೂಸಂ ಕುಡುವುದು (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧೦-೪೨); ನಿನ್ನನುವ ಕಳವೆನೀಗಳೆ ಕಾಯ್ದುಕೊಂಬಡೆ ಛಳೆಯದಲಿ ಬರಹೇಳು ನಿನ್ನೀ ತಲೆಯೊಡೆಯನಹ ವಿಷ್ಣುವನು ನೀ ಬೇಡಿಕೊಳ್ಳೆಂದ (ನಿಘಾಗ. ೭-೭-೧೦). [ತಲೆ$_1$ + ಒಡೆಯ$_1$]

ತಲೆಯೊಡ್ಡು (ಕ್ರಿ). (ಹಿಂಸೆಗೆ) ಈಡಾಗು; ಗುರಿಯಾಗು: ಮುಂದಿನ ಅರ್ಧಗಂಟೆಯವರೆಗೆ ವೆಂಕಟರಮಣನ ತಡೆಯಿಲ್ಲದ ಮಾತಿನ ಪ್ರವಾಹಕ್ಕೆ ತಲೆಯೊಡ್ಡಿ ಕುಳಿತಿರಬೇಕಾಯಿತು (ಮೂರುದಾ. ೧೯೭). [ತಲೆ$_1$ + ಒಡ್ಡು$_1$]

ತಲೆಯೊತ್ತು$_1$, ತಲೆವೊತ್ತು (ಕ್ರಿ). ೧. ತಲೆಯನ್ನು ತೂರಿಸು,-ಅಮುಕು, -ಒತ್ತು: [illegible]ತಾಳಮಂ ಪಸರಿಪ ತೆ[illegible]ನ ಸರ[illegible] ಮೊಲೆಯೊಳ್ ತಲೆಯೊತ್ತೆ (ಕಬ್ಬಿಕಾ. ೩೪೩). ೨. ಹೊಡೆದಾಡು; ಎದುರಾಗಿ ನಿಲ್ಲು; ಯುದ್ಧಮಾಡು: ತಿರು ಪಜಿದೊಡೆ ದಂಡಾದಂಡಿ [illegible] ಬಿಲ್ಮುಱಿದೊಡೆ ಗೋಣ್ಮುಱಿಗೆ ತಲೆಯೊ[illegible]ದುರವಣೆಯಿಂದಾದುದಾ ಕಚಾಕಚಿ ಯುದ್ಧಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೧೨-೭೦): ಮುಳಿದೊತ್ತಿ ನೂಂಕ ಕಣೆಯಂ ಬಿಲ್ಲಂ ಬಿಸುಟ್ಟೆಕ್ಕೆಯಿಂ ಕೂರಾಳ್ಗಳ್ ತಲೆಯೊ[ಪಾಠಾಂ. ವ]ತ್ತಿ ಕಟ್ಟಿದಲಗಿಂದಂ ಕುತ್ತಿ ಪ್ಪೊಯಿಕ್ಕಿದರ್ (ಕಬ್ಬಿಕಾ. ೨೭೭); ಅವನಿಯಲಿ ನಿನ್ನೊಡನೆ ತಲೆಯೊ[ಪಾಠಾಂ. ಯೆ]ತ್ತುವ ನೃಪಾಲಕರಿಲ್ಲ (ಕುವ್ಯಾ ಉ. ೯-೮); ಮೃತ್ಯು [illegible]ನಗಾನೆನ್ನೊಡನೆ ತಲೆಯೊತ್ತಿ ನೋಪೆಂದೆನುತ ಬೊಬ್ಬಿಱಿವುತ್ತ ದೈತ್ಯನ [illegible]ಬಿವನು ಬಲವೆಲ್ಲ ಬೆಱಗಾಗೆ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೧೭-೩೧). ೩. ಕಷ್ಟಪಡು; [illegible]ಸುಬವಿ[illegible] [illegible] ತಲೆವೊತ್ತು$_2$: ೨. [illegible]

[ಪಾಠಾಂ. ವ]ತ್ತಿದುದೆನೆ ಪೊಯ್ದುದು" (ಭಾರಸಿ. ೫೦); ತಲೆವೊತ್ತೆ ತಾರಕಾವಳಿ ತಲೆಗರೆದಿದೆ ರಾಹುವದನ ಶಶಿಬಿಂಬದ ಪಿಂದಲೆಯೊಳೆನೆ ತೋರ ಮುತ್ತಿನ ತಲೆದುಡುಗೆಯಿನೆಸೆದುದಲರ ಸೋರ್ಮುಡಿ ಸತಿಯಾ (ಪುಷ್ಪಪು. ೩-೫೭): ಗೆಲ್ಲಕೆ ಹಾರದೆ ಕುತರ್ಕಕ್ಕೆ ತಲೆವೊತ್ತದೆಲ್ಲೆಡೆಯೊಳಂ ವಾಸಿಗಂ ಗಾಸಿಯಾಗದೆ (ಸಿದ್ಧೇಪು. ೨೦-೭೬). ೪. ತಲೆಯನ್ನು ಸವರು; ಸಮಾಧಾನಪಡಿಸು: ಕಲಹಕ್ಕೆ ಕಚ್ಚೆವಾಸುವ ತಲೆವೊ[ಪಾಠಾಂ. ವ]ತ್ತೆ ಕೆರಳ್ವ ಜಗಳವಾಡುವನುಂ ತಾಂ ಸಲೆ ಬೈಸಿಸಿಕೊಳ್ವಂ ನಿರ್ಮಳನಕ್ಕುಂ ಕೇಳಲೊಡನೆ ಜೈನಾಗಮಮಂ (ಸಮಪ. ೩-೫೭). [ತಲೆ$_1$ + ಒತ್ತು$_1$]

ತಲೆಯೊತ್ತು$_2$ (ನಾ). ಗುಂಪು; ಸಂದಣಿ; ಸಮೂಹ: ರಘುಗರಘುಗಿಪ ತನುರುಚಿಯ ಮಿಂಚನು ಮಿಗುವ ಖಡ್ಗಚ್ಛವಿಯ ತಲೆಯೊತ್ತುಗಳ ಚಾವಡಿಯೊಳಗೆ ಕೌರವರಾಯನೈತಂದ (ಕುವ್ಯಾ ಆ. ೭-೨೭); ಮುನಿನಿವಹ ತಲೆಯೊತ್ತುಗಳಲೆಸೆದರು (ನಿಘಾಗ. ೧೦-೯೨-೨). [ತಲೆ$_1$ + ಒತ್ತು$_2$]

ತಲೆಯೊಲೆ (ಕ್ರಿ). ೧. ತಲೆಯನ್ನು ಒಲೆದಾಡಿಸು; ತಲೆಯಾಡಿಸು: ಅವಳು ತಲೆಯೊಲೆಯುತ್ತ, ಮುಗುಳುನಗೆ ಸೂಸುತ್ತ, ಬಿರುಬಿರನೆ ಕಾವಲುಗಾತಿಯನ್ನು ಹಿಂಬಾಲಿಸುತ್ತಿದ್ದಳು (ಪುನರು. ೨೦೨). ೨. ತಲೆದೂಗು; ಮೆಚ್ಚು: ಹುಲಿಗುಲಿಯ ನಲ್ಲೂರು ನೋಡಿ ನುಡಿ ಬಿಚ್ಚುತುಂ ತಲೆಯೊಲೆದು ಪೊಗಳುತುಂ ಪೊಗಳ್ಕೆಯಂ ಪೊಸೆದುಂ (ಕಾಲೂರ. ೧೦೫-೨೦೪). [ತಲೆ$_1$+ಒಲೆ$_1$]

ತಲೆಯೊಲೆತ (ನಾ). ತಲೆದೂಗುವಿಕೆ; ತಲೆಯಾಡಿಸುವಿಕೆ: ರಿಪು ಭಯಾಕಾರಮಾ ವಿಪುಲ ವಪುವಂ ಮೆಚ್ಚಿ ನೋಡಿ, ಕುಳ್ಳಿರವೇಳ್ದು, ತಲೆಯೊಲೆತದಿಂ ಪಡಿತುಳಿಲ್ ಗೆಯ್ಯುಮಂ ಸಲಿಸಿ ತಾನುಂ ಕುಳಿತನಾ ಕುಬೇರಾರಿ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೬೨೦-೧೦೩). [ತಲೆ$_1$ + ಒಲೆತ]

ತಲೆಯೋಟೆ (ನಾ). = ತಲೆಬುರುಡೆ: ತಮ್ಮಿಂದಂ ಕೊಲೆವಡೆದ ಪಾರ್ವರ ತಲೆಯೋಟೆಯನೊರ್ಕೈಯ್ಯೊಳ್ಕಪ್ಪರೆಯಾಗಿ ಪಿಡಿದು (ಭಾರಠಾಂ. ೩೫-೨೫೦). [ತಲೆ$_1$ + ಓಟೆ$_2$]

ತಲೆಯೋಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ವಿಚಾರಮಾಡು; ಬುದ್ಧಿಯನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸು: ಅವನು ತಕ್ಷಣ ತಲೆಯೋಡಿಸಿ ಕುತ್ತಿನಿಂದ ಪಾರಾದನು (ರೂಢಿ). [ತಲೆಯೋಡು$_1$ + – ಇಸು$_3$]

ತಲೆಯೋಡು$_1$ (ಕ್ರಿ). ಬುದ್ಧಿ ಕೆಲಸಮಾಡು; ಯೋಚನೆ ಹೊಳೆ,-ಸ್ಫುರಿಸು: ಪರೀಕ್ಷೆಯಲ್ಲಿ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಬರೆಯಲು ಅವನಿಗೆ ತಲೆಯೋಡಲಿಲ್ಲ (ರೂಢಿ). [ತಲೆ$_1$ + ಓಡು$_1$]

ತಲೆಯೋಡು$_2$ (ನಾ). = ತಲೆಬುರುಡೆ: ನೋಡುವನು ಹೆಣದಿನಹಿಗಳ ಹೇರಾಳ ರಕ್ಕಸರ . . . ಬಾಡುಗರುಳಿನ ಚೀತ್ಕೃತಿಯ ತಲೆಯೋಡುಗಳ ತನಿರಕುತಪಾನದ ಶಾಕಿನೀ ಜನವ (ಕುವ್ಯಾಗ. ೩-೧೦); ಸುರಭಿವಿಲೇಪನ ಸುರುಚಿರ ರತ್ನಾಭರಣಮನತಿಗಳೆಯಿಸಿ ತಲೆಯೋಡಲುಗುರಳ ತೊವಲ್ದೊವೆ ಗಳೀಶನ ಸಾಮಿಪ್ಯಂಬಡೆವಂತೆ (ಜಯಕಾ. ೧-೧೯); ತಲೆಯೋಡುಗಳಲ್ಲಿ ರಕ್ತವ ತುಂಬಿ ಕೈಯೊಳುಚಿ ಸವಿದು ಚಪ್ಪರಿದು . . . ನಲಿದಾಡಿದುವು ಮರುಳುಗಳು (ಕಂನವಿ. ೦೫-೭೧): ಪಾಪ, ಇದಾರದೊ ತಲೆಯೋಡು (ಇಂಗೀತ. ೩೨-೧೭). [ತಲೆ$_1$+ಓಡು$_2$]

ತಲೆಯೋಲ್ 'ತಲೆವೋಲ್' ನೋ.

ತಲೆರನ್ನ (ನಾ). ೧. ತಲೆಯಲ್ಲಿ ಧರಿಸುವ ರತ್ನ; ತಲೆಮಣಿ; ಚೂಡಾಮಣಿ. ೨. (ಅಲಂ) ತಲೆಮಣಿಯಂತಿರುವವನು; ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ ವ್ಯಕ್ತಿ; ಉತ್ತಮನಾದ ಪುರುಷ: ಮೋಹರದಾರಭಟಿಯನು ಸಾಹಸಿಗಳ ತಲೆರನ್ನ ಚೆನ್ನಿಗರಾಮು ಕಾಹುರ ಮಿಗೆ ನೋಡಿದನು (ಕುಂರಾಸಾಂ. ೦೩-೭೧): ಜಿತೇಂದ್ರಿಯರ ತಲೆರನ್ನ ಚೆನ್ನಬಸವಂ ಸುಖದೊಳಿರುತಿರ್ದನು (ಚಬಪು. ೫-೬೫). [ತಲೆ$_1$ + ರನ್ನ]

ತಲೆರನ್ನೆ (ನಾ). ತಲೆಮಣಿಯಂತೆ ಇರುವವಳು ; ಶ್ರೇಷ್ಠಳಾದ ಸ್ತ್ರೀ : ಉತ್ತಮಳಾದ ಹೆಂಗಸು : ಲಲನೆಯರ ತಲೆರನ್ನೆ ಮೋಹೋತ್ಪನ್ನೆ ಶಶಿಬಿಂಬೆ (ನವಮೋ. ೫-೫) ; ಪ್ರೌಢವಣ್ಣಗಳ ತಲೆರನ್ನೆಯುನ್ನೀನಿಂತು ಕೊಂಡಾಡುವದವ್ಯಾಕೆ ಪೇಳುವಡಾನು ಶಕ್ತನೆ (ನವಮೋ. ೩೩-೪).
[ತಲೆರನ್ನ + – ಎ$_2$]

ತಲೆರಾಸಿ (ನಾ). ಉತ್ಕೃಷ್ಟವಾದ ಭೂಮಿ ; ಫಲವತ್ತಾದ ಭೂಮಿ (?) : ಕೆಂಗೂರ ಮಹಾಜನ ಮೂನೂರ್ಬ್ಬರು ಪಸುಣ್ಡಿ ಬೋವರ ದುಗ್ಗಸೆಟ್ಟಿಗೆ ತುಂಬ್ಬಿಡಿಸುವನ್ನು ಕೊಟ್ಟ ಸ್ತಿತಿ ಆವುದೆನ್ದಡೆ ಕೆಱೆಯ ಕೆಱಗೆ ತಲೆರಾಸಿಯುಲಿ ಬಿತ್ತಲಟ್ಟೆಯುಂ ಏಣ್ಣುಗ ಗಟ್ಟಿದ್ದಿಯುಂ ಕೆಱೆಗೆ ಸಲ್ಲು (ಸೌಇಇ. IX-i, ೨೭-೬ ; ಸು. 10ನೆಯ ಶತ). [ತಲೆ$_1$ + ರಾಸಿ]

ತಲೆರೋಮ (ನಾ). ತಲೆಗೂದಲು : ತಲೆರೋಮಂ ಜಿಡೆಗಟ್ಟಿ ಪೇನಿಱಿದು ಬಾಯೊಳ್ಪೀವೆ (ಸುಕುಮಾ. ೪-೫೭). [ತಲೆ$_1$ + ರೋಮ]

ತಲೆಲಕ್ಷ್ಮಿ (ನಾ). ಸುಂದರಿಯರಲ್ಲಿ ಶ್ರೇಷ್ಠಳಾದವಳು : ಧರೆಯ ಲಕ್ಷ್ಮಿಯರ ತಲೆಲಕ್ಷ್ಮಿಯಾರಾಮ, ಏಪ್ಪದಾ ಸಮ್ರಾಜ ಸಾರ್ವಭೌಮ (ಪಾರಸಿ. ೫-೧೧೧). [ತಲೆ$_1$ + ಲಕ್ಷ್ಮಿ]

ತಲೆವಡಿಕೆ (ನಾ). ಸಮ್ಮುಖವಾಗುವಿಕೆ: ಪೊಡಮಡಿಕೆ, ತಲೆವಡಿಕೆ, ಚಿಪ್ಪಡಿಕೆ, ಅಡಿಕೆ (ಶಬ್ದಾನು. ೫೭೦ ಪ್ರಯೋ). [ತಲೆವಡು + – ಇಕೆ]

ತಲೆವಡು, ತಲೆಮಡು (ಕ್ರಿ). ೧. ಅಭಿಮುಖವಾಗು ; ಎದುರಿಸು ; ಪ್ರತಿಭಟಿಸು : ಯುದ್ಧದೊಳ್ ವೃಷಧ್ವಜನುಮನಿಕ್ಕಿ ಗೆಲ್ದರಿಗನೊಳ್ ತಲೆವಟ್ಟದಿರಾಗಿ ನಿಂದು ಸೂತಜನಿಱಿವಂ ಗಡಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧೨-೪೦) ; ಪಲತೆಱದ ವಿಷಯದತ್ತಲ್ತಲೆವಟ್ಟರ್ದಿಂದ್ರಿಯಂಗಳ್ಪೆದಾಗಿರ್ದುಂ ಸಲೆ ಶತಸಹಸ್ರ ಸಂಖ್ಯೆಯ ನಲೆಯದೆ ಮಾಣ್ದಪುವೆ ಮಾಯ್ದು ಸಿರಿಯುಳ್ಳವರಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೫೫೮) ; ಚಲಮಂ ಪಿಡಿದೇಂ ಬಿಡುವೆನೆ ಸಲೆ ನುಡಿವೆಂ ನುಡಿದ ನುಡಿಯನೆಂದಾಗ್ರಹದಿಂ ತಲೆವಟ್ಟು ನುಡಿವ ನುಡಿಯಂ ತೊಲಗಿ ಕೈಕೊಂಡ ಮಿಥ್ಯದಭಿಮಾನತೆಯಂ (ಪಸಾರ. ೯೯೬). **ತಲೆಮಡು** : ೧. "ತಲೆಮಡು (ತಲೆ + ಮಡು)ಶಿರಸ್ಸಂಧಾನೇ (ತಲೆವಡು)" (ಶಮಧಾ) ; ಅಂತೆರಡುಂ ಪಡೆಯ ನಾಯಕರೊರ್ವರೊರ್ವರೊಳ್ ತಲೆಮಟ್ಟು ಕಾದುವಾಗಳ್ (ಪಂಪಭಾ. ೧೦-೧೧೪ ವ): ತಲೆಮಟ್ಟು ಪಾಯ್ದು ವೀರ್ಯಾವಲೇಪ ದಿಂದಿಱಿದು ಬಿಟ್ಟುಮೆಟ್ಟು (ಕಾವ್ಯಾವ. ೪೪೬): ತೆಗೆತೆಗೆದು ತಲೆಮಟ್ಟು ಕಱಿದರು ಬಗಿದ ಬಿಲುಗಳಲತಿರಥರು . . . ಹಯವ ತಱಿದರು ಸಾರಥಿಯ ಕೆಡಹಿ (ಕುವ್ಯಾಭೀ. ೪-೯೬) ; ದಿಟ್ಟ ಮುಷ್ಟಿಯ ಸರಿಸದಲಿ ತಲೆಮಟ್ಟು ಕವಿವರು ಭೀಮ ಫಲುಗುಣರಿಟ್ಟ ತೊಡರಿನೊಳಾರು ಸಿಲುಕರು ದಿವಿಜದನುಜರಲಿ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೧೮-೩೮). '೨. ತಲೆಬಾಗು ; ತಲೆಯೊಡ್ಡು ; ತಲೆಕೊಡು ; ಈಡಾಗು ; ಗುರಿಯಾಗು : ರಾಜ್ಯ ಸಿರಿ ತೊಲಗಿದಡೆ ಪೂರ್ವಗುಣವಕಪುದೇ ಮುನ್ನ ಭವಿನಿಳಯದೊಳು ತಲೆಮಟ್ಟು ಮುಡಿದ ಗಾವದಿಯ್ಯೆಸೆ ಭೂಪಾಲನಲ್ಲೆಂದನು (ಹಚಕಾ. ೧೧-೩೩) : ಪಾವನೆ ಯೊಂದೇ ಒಪ್ಪುಗೊಂಡೆನವಜ್ಜಿನೀ ವಿಲಗವೊಂದಕ್ಕೆ ತಲೆಮಟ್ಟೆಂ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೨೪-೨೮). ೩. ಸೇರು; ಕೂಡಿಕೊಳ್ಳು : ಸಲೆ ನಮೊವಾವಿನ ಮೆಯ್ಯೊಳ್ತ ಲೆಮಟ್ಟಂ[ಪಾಠಾಂ. ಮುಟ್ಟಂ]ತೆಂತು ನಿಂದರಾ ದೇವರ್ಕಳ್ (ಸಮಪ. ೯-೬೩). 'ತಲೆಪೊತ್ತು' ಪರಾ. [ತಲೆ$_1$ + ಮಡು$_1$]

ತಲೆವಣ (ನಾ). ಒಂದೊಂದು ತಲೆಗೆ [illegible] ಹಣ,–ಸುಂಕ ; ತಲೆದೆರಿಗೆ : [illegible] ಅರಸಿಯ ಕೆಱೆಯ ಸ್ವಯಂಭು [illegible] (ಎಕ. XI, ದಾವಣ. ೮೭-೧೮; 1264); ರಣಮಾರ್ಗದಿ ನಿಖಿಳಾಯುಧವೇಜಿನ ಬಣಗುಗಳ್ ಬಂದು ತನ್ನೊಡನೆ ಸೆಣಸಲು ಕೂರ್ಗೋಲಗಾಜಿ ಸುಂಕಕೆ ತಲೆವಣಗೊಂಡು ಬಿಟ್ಟರೆಲ್ಲರನು (ಮೋಹತ. ೩೫-೧೭). [ತಲೆ$_1$ + ಪಣ$_3$]

ತಲೆವಣಿ, [illegible] (ನಾ). ೧. [illegible] ಫಣಗಳಂ [illegible] ಮರಗಳ ಕಟ್ಟಲೆ ತಲೆಮುಟ್ಟಿಡಿದಿರೆ ಮುಂದಲೆಯೊಳ್ ಸೊಡರಿಟ್ಟು ನದಿಪ ತೆಱದಿಂ ನಡೆದರ್ (ಲೀಲಾವ. ೬-೩೦) ; ಗುರುಸುತನ ತಲೆವಣಿ [illegible] ತಂದೀವಂತೆ ಕಟ್ಟಳೆಯಿಟ್ಟು ನಿಯಮಿಸುತ (ತಿಮ್ಮಸ್ಮಿ [illegible]) ೨. (ಅಲಂ) ಶ್ರೇಷ್ಠ : ಅಗ್ರೇಸರ : ದಾನಿಗಳ ತಲೆ ವಣಿಯ (ಪದ್ಮರಾ. ೭-೪೧) ; ಸತಿಯರ ತಲೆವಣಿ ಸಮಿಯೊಡನಿ [illegible] ಸರಸತಿಯ ರೀವಿಯಲಿ (ಮೋಹತ. ೨೬-೫): [illegible] ಮೋಕ್ಷ ಸಂಪದನ ಬಣ್ಣಿಸಲೆನ್ನ ಹವಣೆ (ಭರಚ. ೧-೨೧) ; ರಾಜೇಂದ್ರ ರಾರಾಜಿಸುತಿರ್ಪ ಸನ್ಮಾರ್ಗದೋಜೆಗೆ ತಲೆವಣಿಯೆನಿಸಿ (ನಾಗಕು. ೨-೯೮). **ತಲೆಮಣಿ:** ೨. 'ಕಣ್ಣು ಕಾಣದಗಾವಿಲ' ಕಬ್ಬಿಗರು ಪವಾಡವೇ ಶರಣತತ್ವದ ತಲೆಮಣಿಯೆಂದು ದಣಿಯದೆ ಬಣ್ಣಿಸಿ ಹುಚ್ಚರಂತೆ ಹಾಡಿರಬಹುದೇ ? (ಮೋಳಿಮಾ. ೯೨, ಪ್ರಸ್ತಾವನೆ) ; ಈ ಯುಗಕ್ಕೆ ಮೊದಲಿಗನಾದ ಕುಮಾರ ವ್ಯಾಸನು ಕನ್ನಡಕ್ಕೆ ತಲೆಮಣಿಯಾದ ಕವಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬನು (ಕಸಾಚ. ೨೪೬): ಭಾರತದ ತರುಣರ ತಲೆಮಣಿ . . . ಆದರ್ಶವ್ಯಕ್ತಿ ಸುಭಾಷಚಂದ್ರರೇ ನಮಗೆ ಎದುರಾಳಂತೆ (ಪ್ರಚಸ. ೬೮). [ತಲೆ$_1$ + ಮಣಿ$_3$]

ತಲೆವತ್ತು (ಕ್ರಿ). ಮುಖಕ್ಕೆ ಮುಖವಿಡು ; ಚುಂಬಿಸು (?) : ತಲೆಗರೆಯ ದಣ್ಮ ಸತ್ತರ ತಲೆಗಳನಟ್ಟಿಯೊಳಮರ್ಚಿಕೊಂಡುಯ್ವೆಡೆಯೊಳ್ ತಲೆತಪ ವರಲಮರಿಯರೇಂ ತಲೆಯುಂ ತಲೆವಿಡಿದು ಬಿಡದೆ ತಲೆವತ್ತಿದರೋ (ಪಂಪರಾಮಾ. ೧೩-೫೭). [ತಲೆ$_1$ + ಪತ್ತು$_1$]

ತಲೆವರಿಗೆ, ತಲೆಹರಿಗೆ (ನಾ). (ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ) ತಲೆಯನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುವ ಫಲಕ; ಗುರಾಣಿ: ಕಲ್ಯಾಣವಱಿಯೆ ಕಟಕವಱಿಯೆ ಬೇಂಟೆಯನಾಡುತಿದ್ದೆ . . . ಆರು ಹಿರಿಯರು ಕಾದಿ ಗೆಲಿದು ಗುಹೇಶ್ವರಲಿಂಗದಲ್ಲಿಗೆ ತಲೆವರಿಗೆ ಯನಿಕ್ಕಿ ಬಂದೆನ್ನ [ಪಾಠಾಂ. ತಲೆವರಿಯನಿಕ್ಕಿ ಬಂದೆನೆನ್ನ, ತಲೆವರಿಯ ಬಂದೆ ಎನ್ನ, ತಲೆವರಿಗೆಯನಿಕ್ಕಿ ಬಂದೆನೆನ್ನ] ಕೈ ನೋಡಿ ಭೋ (ಅವಚಂ ೧೨೦-೫೪೭) ; ಮನದೊಳಮಾದರಿಸವೆ ತನ್ನನೆಯಿಳಿಕೆಯ್ದಿರ್ಪ ತುದಿಯ ದಿವಮನದಿರ್ಪಲ್ ಮುನಿದು ತಲೆವರಿಗೆಗೊಡ್ಡಿತನು ನಭವು ನಡದರ್ಪನೆನಿಸಿದು ಶರಲಕ್ಷ್ಮಂ (ವರ್ಧಪು. ೬-೩೯): ಮೆಟ್ಟಿ [illegible] ಬಲಹುರಿಗಟ್ಟಿ ತಲೆವರಿಗೆಯಲಿ ಪಾರ್ಥನ ಕಟ್ಟಳವಿಯಂ [illegible] ರುಬ್ಬಣದ ಮೊನೆಗಳಲಿ (ಕುವ್ಯಾಆ. ೨೦-೨೪): ತಲೆವರಿಗೆಯನಿಕ್ಕಿ ಜಯರಾಜ ಕಿತ್ತ ಕೂರಲಗುವೆರಸು ಮುಂದೆ ನೆಗೆದಾ (ಭರಚ. ೩೪-೮೦): ತಲೆವರಿಗೆಯಿಂದ ಕೆಲರಗಳ ಸರಿಸದೊಳಾಗ ತಲೆದೋಱಿದರ್ (ಚಬಪು. ೪೨-೨೬). **ತಲೆಹರಿಗೆ:** ಮುಸಲ್ಮಾನರು ತಲೆಹರಿಗೆಗಳನ್ನೊಡ್ಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತ, ಅಲಗಿನ ಗಾಯಗಳ ನ್ನೆಣಿಸದೆ ಮೇಲಕ್ಕೇರಿಬಂದು (ಕವೀರ. ೧೨೬). [ತಲೆ$_1$ + ಪರಿಗೆ$_3$]

ತಲೆವಲಗೆ (ನಾ).=ತಲೆವರಿಗೆ : ಒಲೆದು ಗಜಪಿಟ್ಟಣಿಸಿದಪ್ಪ ತಲೆವಲಗೆ [illegible] ಕಲಿಪಾಯದಳ ಪಡಿತಳಿಸಿತೊಳಹೊಕ್ಕಾಕಿದವು ಬದ್ದರದ ಬಂಡಿಗಳು (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೧೮-೪೪). [ತಲೆ$_1$ + ಪಲಗೆ]

ತಲೆವಸ್ತ್ರ (ನಾ). ತಲೆಗೆ ಸುತ್ತಿರುವ ವಸ್ತ್ರ ; ತಲೆಮುಡುಗೆ : ಹಾಗು ಒಂದು ಹೂಮಾಲೆ, ತಲೆವಸ್ತ್ರ, ಒಂದು ಕುದುರೆ ಮತ್ತು ಒಂದು [illegible] ಯನ್ನು ಬಹುಮಾನವಾಗಿ . . . ಅವರಿಗಿತ್ತನು (ತುಳುನಾ. ೧೩೪ [illegible]
[ತಲೆ$_1$ + ವಸ್ತ್ರ]

ತಲೆವಳಸು, ತಲೆಬಳಸು (ಕ್ರಿ). ತಲೆಯನ್ನು ಬಳಸು : ತಲೆಯನ್ನು ಸುತ್ತು,–ಆವರಿಸು: ತಲೆವಳಸಿ ನೆಲೆಗೊಳಿಸಿದ ಮಾಣಿಕ್ಯದ ತಲೆಮಾಲೆ [illegible] ಪರಿಸರದೊಳೆಳಲೆವಿಟ್ಟ ಕನಕವರಳೆಲೆಮಾಲೆಯು (ರಾಜಶೇ. ೬ [illegible]) **ತಲೆಬಳಸು** : ತಲೆಬಳಸಿ ಉಂಡರೂ ಬಾಯಿಗೇ ಹೋಗುವುದು [illegible]
[ತಲೆ$_1$ + ಬಳಸು$_1$]

ತಲೆವಳ್ಳಿ (ನಾ). ಮುಖ್ಯವಾದ ಹಳ್ಳಿ; ಪ್ರಧಾನವಾದ ಗ್ರಾಮ: ಆ ವಸ್ತು ವಾಹನಂಗಳಂ ದೇಗುಲಂಗಳ್ಗಂ ಪಾರ್ವರ್ಗಮಿತ್ತುಮನ್ನ ನಾಡೊಳ್ ತಲೆವಳ್ಳಿಗಳ ನಗರಂಗೆಯ್ದುಂ (ಚಿಕವಂ. ೧೨-೧೩): ಸುತ್ತಣ ತಲೆವಳ್ಳಿ ಕಾಲೂರ್ಗಳಿಂದ ಧೂರ್ತ ದುರ್ಜನರೂ ಪಂಜುಗಳ್ಳರೂ ಅವನ ಸಹಾಯಕ್ಕೆ ಬಂದು (ಚಟ್ಟಿಅ. ೧೮೯-೯). [ತಲೆ$_1$ + ಪಳ್ಳಿ$_1$]

ತಲೆವಱ$^{3}_{1}$ (ಕ್ರಿ). ತಲೆಯ ಕೂದಲನ್ನು ಕೀಳು,-ಹರಿ; ಲೋಚುಮಾಡು: ತಲೆವಱದುಟ್ಟುದಿಕ್ಕಿ ಸುರಲೋಕ ಸುಖಂಗಳನುಣ್ಬೆವೆಂಬ ಬತ್ತಲೆಗರ ಮಾತುಗೇಳದಿರು (ಆದಿಪು. ೨-೯); ಪಡಿಯಱ ದೊರಪಯ್ಯನ ಪಿರಿಯರಸಿ ಪಾಂಬಬ್ಬೆ ತಲೆವಱದು ಮೂವತ್ತುವರಿಸಂ ತಪಂಗೆಯ್ದುಯ್ದಂ ನೋನ್ತುಚ್ಚ ಮಶಾಣಮೇಱದರ್ (ಎಕ. VI, ಕಡೂರು.೧-೧೫: 971): ತಲೆವಱದುಟ್ಟುದಂ ಬಿಸುಟು ಮಿಾಯದೆ ಮೇಕದೆ ದಂತಪಂತಿಯಂ ಸುಲಿಯದೆ . . . ಏಕಭುಕ್ತಮಂ ಸಲಿಸುವ ಘೋರವೀರತಪಮಿಾ ತಪಮಾ ತಪದಿಂದಮುಗ್ಗಳಂ (ಸುಕುಮಾ. ೩-೨೯). [ತಲೆ$_1$ + ಪಱ$^{3}_{1}$]

ತಲೆವಱ$^{3}_{2}$ (ಕ್ರಿ). ಚೆನ್ನಾಗಿ ಅಲಂಕರಿಸು; ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಅಲಂಕಾರ ಮಾಡು: ಗೈರಿಕ ರಸಾರ್ದ್ರಮಂ ಸಿಂಧೂರದೆ ತಲೆವಱದುದಂ ಕರಂ ಕಂಡಾಂ ಸಂಧ್ಯಾರಾಗದೊಳಱಯದೆ ಮದವಾರಣಮಂ ಸೋಂಕಿ ಕೆಲದೊಳೊಯ್ಯನೆ ಪೋದಂ (ಕವಿರಾ. ೩-೯೩): ತಲೆವಱದೋಜೆಯ ಪಿಡಿಯ ನೇಱ ಪೆಂಡವಾಸದೊಳ್ಪೆಂಡಿರ್ ಬಳಸಿ ಬರೆ (ಪಂಪಭಾ. ೩-೪೮ ವ); ತಲೆವಱದಾನೆ ಸುತ್ತಿ ಪಲವುಂ ಬರೆ ತಳ್ತರೆ ಮೇಘಡಂಬರಂ ಲಲನೆಯರಿಕ್ಕೆ ಚಾಮರಮನಿರ್ಕೆಲದಾನೆಯ ಪುಷ್ಪಕಂಗಳೊಳ್ ನೆಲಸಿ ಕುಳಾಚಳಾಕೃತಿಯ ನೇಱ ಗಜೇಂದ್ರಮಂ (ಪಂರಾಮಾ. ೫-೧೦೮). [ತಲೆ$_1$ + ಪಱ$^{3}_{2}$]

ತಲೆವಱ$^{3}_{3}$ (ನಾ). ತಲೆಯ ಅಲಂಕಾರ; ತಲೆಯ ಅಲಂಕರಣ: ಕೆದಱ ದೀಲಿಯ ಚಲ್ಲಣದ ಸೊಕ್ಕಿದೆಕ್ಕಲನ ತಿದಿಯೆಕ್ಕವಡದ ಗರುಡನ ಗಱಯ ತಲೆವಱಯ[ಪಾಠಾಂ. ವರೆಯ, ಪುರದ]ಮದಗಜದ ಮುತ್ತಿನೇಕಾವಳಿಯ . . . [illegible]ಲದ ಚಮರದ ಗೊಂಡೆಯುದಲೆಸೆವ ಜವ್ವನದ ಶಬರಿಯರು (ಸೋಮಡ. ೩-೧೪). [ತಲೆ$_1$ + ಪಱ$^{3}_{4}$]

ತಲೆವಾಗಿಲ್, ತಲೆಬಾಗಿಲು, ತಲೆವಾಗಿಲು (ನಾ). ಮುಂಬಾಗಿಲು; ಹೊರಬಾಗಿಲು; ಪ್ರವೇಶದ್ವಾರ; ಮುಖ್ಯದ್ವಾರ: ಶೃಂಖಲಾ ಬಂಧನೆಯಂ ಮಾಡಿ ತಲೆವಾಗಿಲ ಕೆಲದ ಪುಲುಮನೆಯೊಳಿರಿಸಿ (ವರ್ಧಪು. ೧೫-೫೪ ವ). **ತಲೆಬಾಗಿಲು**: ಮೋಹಾರ್ಣವಮಗ್ನೆಯಾಗಿ ತಲೆಬಾಗಿಲ ಬಳಿ ನಿಂತುಕೊಂಡು (ಶುಕಸ. ೧೭): ಜಗತ್ತಿನ ತಲೆಬಾಗಿಲಿಗೆ ಬೇಗನೆ ಪ್ರಯಾಣಮಾಡೋಣ (ಜ್ಯೋತಿರ್ವಿ. ೮೪): ರಂಗನು ಸೋಮನಾಥನನ್ನು ತಲೆಬಾಗಿಲವರೆಗೆ ಕಳಿಸಿ ಬಂದನು (ರಂಗರೋ. ೧೬೩): ತಲೆಬಾಗಿಲಲ್ಲೇ ತಾಯಿ ನೋಡಿದ ಮೇಲೆ ಒಳಗೇನು ನೋಡುವೆ ಮಗಳ ಚಂದ (ಹುಟ್ಟಿಹ. ೧೧೪). **ತಲೆವಾಗಿಲು**: ಕಲವೆಡೆ ಕೇರಿಗಳೊಳಗೆಡೆಯಾಡುವ ಸಲೆ ಸೊಬಗರನೀಕ್ಷಿಸೆ ಯಾತುರದಿಂ ತಲೆವಾಗಿಲನೆಯ್ದುವ ನೃಪಸುತೆಯರೆಸೆದರಾವುದಯದೊಳು (ಜಯಕಾ. ೧೨-೧೭): ಪೂವಿನ ಪೊತ್ತಿನೊಳ್ತಲೆವಾಗಿಲೊಳಿಹ ಭಾವಕಿಯರ [illegible] . ಗೃಹಕೈತಂದ (ಕಂನವಿ. ೧೦-೨೩); ಜಾರೆಯರು ತಲೆವಾಗಿಲನಿಕ್ಕಿ ನೋಡುವ ಚರಿಯುಗಳ ಕಂಡು (ವೆಂಕಾರಾ. ೫-೬-೧); ತಲೆ [illegible] ಯಾರೋ ಕೂಗಿದ ಹಾಗಾಗಲು . . . ಬಾಗಿಲನ್ನು ತೆರೆದನು ([illegible]): ಮೆರವಣಿಗೆಯು ಸಂಭ್ರಮದಿಂದ ಅರಮನೆಯ ತಲೆವಾಗಿಲನ್ನು [illegible]

[illegible]

[illegible]

ತಲೆವಾಗಿಸು, ತಲೆಬಾಗಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ತಲೆಯನ್ನು ಬಗ್ಗಿಸು,-ಕೆಳಕ್ಕೆ ಬಾಗಿಸು: ನೀನಂಜವೇಡೆನಲಾಗ ಚೆಬ್ಬನೆ ಬೆಱಪ್ರತಂ ತಲೆವಾಗಿಸುತ ನಿಲುಕುತ್ತ (ಬಸಪು. ೩೮-೧೭). ೨. (ನಾಚಿಕೆ, ಸಂಕೋಚ, ಅವಮಾನ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಂದ) ತಲೆಯನ್ನು ಬಗ್ಗಿಸು,-ತಗ್ಗಿಸು: ಕುಡುವಳ್ ಕಿವಿಯಂ ಮದುಕ್ತಿಗವಲೋಕಿಸೆ ನಾನೊಡನೆ ತಲೆವಾಗಿಪಳ್ (ಶಾಕುಂತ. ೧೭-೩೧). ೩. (ನಾಚಿಕೆ, ಸಂಕೋಚಗಳಿಂದ) ತಲೆಯನ್ನು ಬಗ್ಗಿಸುವಂತೆ ಮಾಡು: ದೃಷ್ಟಿಪ್ರತ್ಯಯಂಗಳನಾಗಮೋಕ್ತದಿ ತೋಱುವೆಂ ತಲೆವಾಗಿಸುವೆನಿನಿಬರನು (ಬಸಪು.೫೧-೫೨); ನುಣ್ಗೊಡೆ ಬಾಳೆಯೋಳಿಯಂ ತಲೆವಾಗಿಸಲ್ ಸೊಗಸನೇವಣ್ಣಿಪೆಂ (ಪದ್ಮರಾ. ೩-೨೭); ನಾಗೇಂದ್ರನಂ ಬಿಡದೆ ತಲೆವಾಗಿಸಿತ್ತಮರನಾಗೇಂದ್ರನಂ ಬುದ್ಧಿದೊಱಸಿತ್ತು ಪುರಮರ್ದನಾಗೇಂದ್ರನಂ ನಿಂದು ಬೆಱಗಾಗಿಸಿತ್ತಮಲ ಧರ್ಮಜನ ಕೀರ್ತಿ (ಜೈಮಿಭಾ. ೨-೧೨). ೪. ಸೋತು ತಲೆಬಾಗುವಂತೆ ಮಾಡು; ಪರಾಜಯಂಗೊಳಿಸು: ಹೋಗಬಿಡೆ ನಿನ್ನನಿಲಜನ ತಲೆವಾಗಿಸುವೆನೆನ್ನೆನುತ ಶಕಟದ ಬಾಗಿಲಲಿ ಗಿರಿಯಂತೆ ನಿಂದನು ಸಮರಕನುವಾಗಿ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೧೩-೧೫). **ತಲೆಬಾಗಿಸು**: ೨. ಈ ಸ್ತ್ರೀಯರೂ ಲಜ್ಜೆಯಿಂದ ತಲೆಬಾಗಿಸುವಂತೆ ನೀನು ಕಲಿತಿರುವ ವಿಧೇಯತೆಯನ್ನು ಇವರಿಗೂ ಕಲಿಸು (ಕವಿಕ. ೬೫). ೫. ಸೋಲು; ಮಣಿ: ಚಳಿ ಮಳೆ ಬಿಸಿಲು ಯಾವುದಕ್ಕೂ ಆತ ತಲೆಬಾಗಿಸುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ (ಅಶ್ರುಮ. ೨).

[ತಲೆವಾಗು$_1$ + – ಇಸು$_3$]

ತಲೆವಾಗು$_1$, ತಲೆಬಾಗು (ಕ್ರಿ). ೧. ತಲೆಯನ್ನು ಬಾಗಿಸು,-ತಗ್ಗಿಸು: ಪವನಂ ಪರ್ಚಿದ ಮಹಾವೃಕ್ಷಂಗಳಂ ಕೀಳ್ವುದಲ್ಲದೆ ಮೃದುವಪ್ಪ ತೃಣಂಗಳಂ ಕೀಟದು ಅದಂತೆನೆ ನೀಚಂಗಳಾಗಿ ತಲೆವಾಗಿರ್ಪ ಕಾರಣಂ (ಪಂಚತಂ. ೪೭-೧೦): ಕೊಂಬಾಸೆಯಿಲ್ಲದೆ ನೆಲಕೆ ಪೊಱಯಾಗದೆ ಬದುಕಿ ತಲೆವಾಗಿ ಬೆಳೆದೊಂದೆಡೆಯೊಳಿರ್ದ (ಹಚಕಾ. ೩-೩೧): ತಲೆವಾಗಿ ಕಣ್ಣಿದಿಲಲರಿಕೆಯಿಂಪು ಕಳೆಯೆ ನಾಸಾನಿಲನ ಕಂಪು ಸುಳಿಯೆ (ಚಬಪು. ೧-೨). ೨. (ನಾಚಿಕೆ, ಸಂಕೋಚ, ದುಃಖ ಮೊದಲಾದ ಭಾವನೆಗಳಿಂದ) ತಲೆಯನ್ನು ತಗ್ಗಿಸು,-ಕೆಳಮುಖಮಾಡು: ಲಜ್ಜಾಮಹಾಭಾರದಿಂ ತಲೆವಾಗಿತ್ತೆನೆ ಪಕ್ವಶಾಳಿ ಕಣಿಶಾಳೀನಮ್ರಮೊಪ್ಪಿರ್ದುದೇಂ ಗೆಲೆವಂದತ್ತೊ ಸುವರ್ಣವರ್ಣದಿನಿಳಾಶ್ರೀಯುಟ್ಟ ಪೊಂಬಟ್ಟೆಪೋಲ್ (ಜಗವಿ. ೨-೫); ಉಸುರಲ್ಕೆ ನಾಣ್ಚಿ ತಲೆವಾಗಿ . . . ಈಕ್ಷಿಸಿದಳ್ ಕಟಾಕ್ಷದಿಂ (ಕುಸುಮಾ. ೩-೫೧): ಪಾರ್ವತಿ ನಿಜೇಶನನೆಯ್ದಿ ವಂದಿಸಿ ಮತಿಯೊಳತಿ ಚಿಂತಾಕುಳದಿ ತಲೆವಾ[ಪಾಠಾಂ.ಬಾ]ಗಿ ನಾಚಿರಲು (ಬಸಪು. ೭-೪೫): ಮೆಟ್ಟಿ ನೋಡಿದನಹಿತ ರಾಯರ ಥಟ್ಟುಗಳ ತೆರಳಿಕೆಯನುತ್ಸಹಗೆಟ್ಟು ಫಲುಗುಣ ಸೆಡೆದು ಮನದಲಿ ನೊಂದು ತಲೆವಾಗಿ (ಕುವ್ಯಾಭೀ. ೩-೨೬): ಅರಸನನುತಾಪದಿಂ ತಲೆವಾಗಿ ಮಾತಾಡದಿರುತಿರ್ದನನಿಲ ಸಂಚಾರವೊಂದಿನಿತಿಲ್ಲದುರಿವ ಕಡುವೇಸಗೆಯ ಬಿಸಿಲಿಂದೆ ಬಸವಳಿದ ಕೋಮಲ ರಸಾಲದಂತೆ (ಜೈಮಿಭಾ. ೨-೧೪): ಒಲೆಯುವಳು ಹಸ್ತಿನಿಯು ಮಲೆಯುವಳು ಚಿತ್ತಿನಿಯು ತಲೆವಾಗಿ ನಡೆವಳು ಶಂಖಿನಿಯು ಪದ್ಮಿನಿಯು ಸುಲಭವಾಗಿಹಳು (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೧೬೩೪). ೩. (ಅಲಂ) ನಮಸ್ಕರಿಸು; ಶರಣಾಗು; ವಿನಯವನ್ನು ತೋರು: ತಲೆವಾಗುತ್ತಿರ್ದುವೆಂಬಂತೆಱಪ ಲತೆಗಳಿಂದರ್ಚಿಸುತ್ತಿರ್ದುವೆಂಬಂತಲರ್ಗಳ್ ತಳ್ತಲ್ಲುಗುತ್ತಿರ್ದಖಿಳ ತರುನಿಕಾಯಂಗಳಿಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೨೨೨); ಆಡಿಂಗೆ ಮೆಲ್ಲನೆಱಗುಗೊ ಕೋಡುಳ್ಳಾವಿಂಗೆ ಮತ್ತೆ ತಲೆವಾಗುಗೆ (ಸಮಪ. ೯-೭೨): ಆಚಾರಲಿಂಗಪ್ರಾಣಿಯಾದೊಡೆ ಭವಿಗಳಿಗೆ ತಲೆವಾಗದಿರಬೇಕು (ಆದವ. ೭-೧೨); ನಿಜಜನನಿಯಾದ ಭೂದೇವಿಯಂ ಮನಂಬುಗೆ ಪೂಜೆಗೆಯ್ದು ತಲೆವಾಗಿ ನಿಂದನುಪೊಯೆನಿಸಿ ಖಾಳಿಗಳ್ ಮೆಱದುವು (ಪದ್ಮರಾ. ೮-೩೫); ನಗುತ ಸಾತ್ಯಕಿಯೆಂದನವಧರಿಸೈ ಗುರೋರಪಿಯೆಂದು ನೀ ಗುರುವೆಂದು ತಲೆವಾಗಿದನು ವಿನಯದಲಿ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೦೧-೭): ಕೈಮುಗಿದಾ ಪರೀಕ್ಷರಸೂನು ವರವೈದೇಹಿಯರಸನ ಸರಸಿಜಾಂಘ್ರಿದ್ವಯಕೆ ತಲೆವಾಗಿ (ತೊರರಾ. ೭-೧೦-೨೩). ೪. (ಅಲಂ) ಮೆಚ್ಚುಗೆ ಸೂಚಿಸು; ಒಪ್ಪಿಗೆಯನು ಸೂಚಿಸು; ಸಮ್ಮತಿಸು:

ತಲೆವಾಗದ ಬಾಗಿಗಳಿಲ್ಲ ತಳ್ಳು ಕುಕ್ಕುರಿಸದ ವೀರರಿಲ್ಲ ನತರಾಗದ ಬಲ್ಲಿದರಿಲ್ಲ ಕೀರ್ತಿಯುಂ ತಾಜುಗದ ಪಿಕ್ಕ್ರತಾನವಮೊಮಿಲ್ಲೆನೆ ಬಾಳ್ವ ನಗಾಧಿನಾಯಕಂ (ಗಿರಿಕ. ೨-೧೦೫) ; ಮಹಾ ಶೋಭಾಯಮಾನವಾದ . . . ನಕ್ಷತ್ರದಂದಕ್ಕೆ ಮೆಚ್ಚಿ ತಲೆವಾಗಲು ಇನ್ನು ನಾವು ಸಾವಕಾಶ ಮಾಡಲಾಗದು (ಜ್ಯೋತಿರ್ವಿ. ೪೪) ; ದಂಡಿಯ ಆ ಬೋಧನೆಗೆ ನಾವೂ ತಲೆವಾಗುತ್ತೇವೆ (ನಾಡೋಜ. ೩೬೫). ೫. (ಆಲಂ) ವಿಧೇಯವಾಗು ; ವಿನಯವನ್ನು ತೋರಿಸು ; ಸೋಲೊಪ್ಪಿಕೊಳ್ಳು ; ವಶವಾಗು : ನಿನಗೆಂದುಂ ತಲೆವಾಗದ ನಿನಗಳ್ಕದ ನಿನ್ನ ಪೇಳಿಗಾಯದ ಪಿರಿದುಂ ನಿನಗೆ ಬೆಸಕೆಯ್ಯುದ ಬಾಟದ ನಿನಗೋಡದ ಪಗೆವರಂಬರಿಲ್ಲಿಂದುವರಂ (ಕಬ್ಬಿಕಾ. ೧೪೪); ವಾದದಲಿ ತಲೆವಾಗಿ ಭಂಗಿತರಾದ ಜೈನರು ಮತ್ತೆಯುಂ ಸಂಪಾದಿಸಿದರು (ಬಸಪು. ೫೦-೭೭) : ಫಲಸಂಪದಂ ತಮಗೊದವಿದಲ್ಲಿ ಸಜ್ಜನರ್ ತಲೆವಾಗಿ ರಲ್ವೇಳ್ಕುಮಿಂತೆಂದು ತೋರ್ಪನುಪೊ ತಲೆವಾಗಿ ನಡೆವವರ್ಗೆ ತಲೆವಾಗುವರ್ ಸರ್ವರೆಂದಭಿನಯಿಸುವ ಬಗೆಯೋ . . . ಎನಲ್ ಕಳಮಾಳಿಯೆಸೆದುವಲ್ಲಲ್ಲಿ ಚೆಲ್ಲಂಗೆಯ್ಯುತುಂ ಕಾಯ್ದು ವಲ್ಲವಿಯರಿಂ (ಪದ್ಮರಾ. ೮-೧೪) ; ಅನ್ಯಾಯ, ಅನೀತಿಯೆಂದು ಮನವರಿಕೆಯಾದ ಮಾತಿಗೆ ತಲೆವಾಗದೆ (ಯಕ್ಷಪ್ರ. ೧೮೩).

ತಲೆಬಾಗು : ೩. ಅವರಿಗೆ ತಲೆಬಾಗಿ ಕೈಮುಗಿಯುತ್ತೇನೆ (ಕಾಲೂರ. ೫ ನಾಲ್ಕುಮಾತು). ೫. ಧರ್ಮಕ್ಕೆ ಸಕಲರೂ ತಲೆಬಾಗುತ್ತಿದ್ದ ಕಾಲವದು (ಶ್ರೀರಾಯ. ೮) ; ಸಮಾಜದ ಸಂಪ್ರದಾಯಗಳಿಗೂ ನೈತಿಕ ಆಚರಣೆಗಳಿಗೂ ಆವರು ತಲೆಬಾಗಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ (ಶಿಕ್ಷದ. ೬೨) ; ವೇದಗಳನ್ನು ಸ್ವತಃ ಪ್ರಮಾಣವಾಗಿ ಸ್ವೀಕರಿಸಿರುವ ವಿದ್ವಾಂಸರೆಲ್ಲರೂ ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳಿಗೆ ತಲೆಬಾಗಿದ್ದಾರೆ (ಭಾರದ. ೪೭) : ಯಾರ ಒತ್ತಾಯಕ್ಕೂ ತಲೆಬಾಗಬೇಡ (ಹಂಗೀತ. ೮೫). [ತಲೆ$_1$ + ಬಾಗು$_1$]

ತಲೆವಾಗು$_2$ (ನಾ). ತಲೆಯನ್ನು ಬಾಗಿಸುವಿಕೆ ; ಕೊರಳು ಕೊಂಕಿಸುವಿಕೆ: ಬಾಲೆಯೊರ್ವಳ್ . . . ನಸುನಗೆಯುರೆನೋಟದ ತಲೆವಾಗಿನ ವಿಲಾಸದಿಂ . . . ಬರುತುಮಿರ್ದಳ್ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೪೮-೨೮). [ತಲೆ$_1$ + ಬಾಗು$_3$]

ತಲೆವಾಗುಹ (ನಾ). ತಲೆಯನ್ನು ಬಾಗಿಸುವಿಕೆ, – ತಗ್ಗಿಸುವಿಕೆ : "ಅವಾಙ್ಮುಖಮುಪಾಚೀನಮನೆ ತಲೆವಾಗುಹಂ" (ಮಂಗರಾ. ೧೩೪-೩೩). [ತಲೆವಾಗು$_1$ + – ಹ$_2$]

ತಲೆವಾಯ್ (ಕ್ರಿ). ತಲೆಯಿಂದ ಹಾಯು,–ತಾಟಿಸು : ಪಣಪಣೆಗೆ ಕೊಂಬು ಕೊಂಬಿಗೆ ಪೆಣೆದು ತಲೆವಾಯ್ದು ಗೂಳಿಗೂಳಿಗೆ ಹಣಾಹಣಿಯಾಗು ಪೋಲಂತೆ ಹಿಂದುಗೊಂಡರೆಬಂಡೆಯೆದ್ದಿದ್ದುವಲ್ಲಲ್ಲಿ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೩೬೪-೬೫). [ತಲೆ$_1$ + ಪಾಯ್$_1$]

ತಲೆವಾರು (ನಾ). ತಲೆಯ ಹಗ್ಗ,–ಪಾಶ : ತನ್ನ ಹುಸಿ ಮಾಡಿ ಇನ್ನೊಂದ ದಿಟಮಾಡುವ ಅಣ್ಣಂಗೆ ನಂಬುಗೆ ಇನ್ನಾವುದೋ ತನ್ನೊಳಗಣ ಘನವ ತಾ ತಿಳಿಯಲಱಿಯದೆ ಪರಬ್ರಹ್ಮಕ್ಕೆ ತಲೆವಾರನಿಕ್ಕಿ ಸೆಳೆದಿಹೆನೆಂಬಣ್ಣ ಗಾವಿಲ ನೆಂದಾತನಂಬಿಗಚೌಡಯ್ಯ (ವಚಸಂ. ೮೫-೨೭) ; ಶ್ರುತಿಪೇಳಿದತ್ತ ಹರಿಹರಿದು ಬಳಲದಿರೋ ಶೂನ್ಯಕ್ಕೆ ತಲೆವಾರನಿಕ್ಕದಿರೋ ವಸ್ತುಹೃದಯದಲುಂಟೆಂದು ನೆನೆಯದಿರೋ (ಅವಧಂ. ೨೦೭-೯೨೪) : "ತಲೆಯನ್ನು ಬಂಧಿಸುವುದು ; ಕಟ್ಟುವುದು" (ಶೂನ್ಯಸಂ. ಕೋಶ). [ತಲೆ$_1$ + ಬಾರು$_1$ (<ಬಾರ್$_4$)]

ತಲೆವಾಶಿ 'ತಲವಾಸಿ' ನೋ.

ತಲೆವಿಕ್ಕು (ಕ್ರಿ). ೧. ಕೂದಲನ್ನು ಓಕ್ಕು ; ಬಾಚು ; ತಲೆಬಾಚು ; ಉಗುರ್ಗಳ ಕಾಂತಿಯಿಂದಳಕವಲ್ಲಿಗೆ ನೀರ್ದಳಿವಂತೆ ಮೆಲ್ಲ ಮೆಲ್ಲಗೆ ತಲೆವಿಕ್ಕಿ (ಶಂಧಾಮೂ. ೫-೪೩) ; ಲಳನೆಯ ಕೇಶದಲ್ಲಿಯಲರುಂ ತಳಿರುಂ ಪೊಳೆವಂದದಿಂದೆ ಕೋಮಳ ನಖಕಾಂತಿಯುಂ ಮೃದುತಳ ದ್ಯುತಿಯುಂ ನಿಮಿರ್ವನ್ನ ಮೊಯ್ಯನಾಗಳೆ ತಲೆವಿಕ್ಕಿ (ಚಂದ್ರಪು. ೬-೬೪) ; ಅರಿನೃಪರಿಂತು ತಮ್ಮ ತಲೆಯಂ ತಲೆವಿಕ್ಕರೆ (ಅನಂಪು. ೩-೧೦೦). [ತಲೆ$_1$ + ಪಿಕ್ಕು]

ತಲೆವಿಡಿ$_1$, ತಲೆಹಿಡಿ (ಕ್ರಿ). ೧. ತಲೆಯ ಬಳಿ ಇರು : ನಿನ್ನಯ ಸುಚಿ [illegible] ತಲೆ[illegible]ದು ತಾಂ ನಱುಗಂಪಿಂಗೆ ತುಂಬಿದುಱುದುಂಬಿ ಕರಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೭-೧೦೨). ೨. ತಲೆಯನ್ನು ಹಿಡಿದುಕೊಳ್ಳು : ಮಱಗೊಂಡ ಭಕ್ತಿಯು ನೊಡನೆ ತಲೆವಿಡಿದೆತ್ತುವುದ ತಲೆಯನೆತ್ತುವನು (ಬಸಪು. ೩-೩೮) : ತಲೆವಿಡಿದೆತ್ತಿ ತಕ್ಕೈಸಿ ತನ್ನಯ ತೊಡೆಯೊಳಗೆ ಕುಳ್ಳಿರಿಸಿಕೊಂಡು (ಕಂಸವಿ. ೯-೧೬೨). ೩. (ಬಲಾತ್ಕಾರದಿಂದ) ಹಿಡಿದುಕೊಳ್ಳು ; ಬಂಧಿಸು ; ಸೆರೆಹಿಡಿ : ಕೃಷ್ಣನ ಮುಂದಲೆಯುಂ ಪಿಡಿದೆಱೆವಲ್ಲಿಯೆ ತಲೆವಿಡಿದರ್ ನಮ್ಮ ಬೀರಮಂ ಕೌರವರುಂ (ಪಂಪಭಾ. ೭-೫೭) ; ಕಡೆಗಾಲದ ಸಿಡಿಲಂತಿರೆ ಕಿಡಿಯಂ ಕಾಱುತ್ತೆ ಕೇಱ ಬರೆ ಬಂಚಿಸಿ ತನ್ನೆದಗಯ್ಯಿಂ ಶಕ್ತಿ ಬಲಂಗಿಡೆ ಪಿಡಿದಿಟ್ಟವನ ಶಕ್ತಿಯಂ ತಲೆವಿಡಿದಂ (ಪಂರಾಮಾ. ೮-೯೨) ; ಕಳ್ಳನ ಕೈಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ಒಳ್ಳೆಯ ರತ್ನವ ಕಂಡಡೆ ಎಲ್ಲರೂ ಬಂದು ತಲೆವಿಡಿವರಯ್ಯ (ಸರ್ವವ. ೪೯-೨೭೩) ; ಅರಿನೃಪನ ತಲೆವಿಡಿದರಾ ದ್ವೈಪಾಯನ ಸರೋವರದ ಮಧ್ಯದಲಿ (ಕುಮ್ಯಾಗ. ೪-೫೪). ೪. ಮೀರು ; ಧಿಕ್ಕರಿಸು ; ಸೋಲಿಸು : ಕಟ್ಟಲೆಯಂ ತಲೆವಿಡಿದು ಕಾಳಮನಾಳಿಗೊಳ್ವ ತಮಾಳ ಲತೆಯ ಬಾಳ್ಪೊಂಪದ ಬಳಸು (ಅನಂಪು. ೭-೧೦ ವ). ೫. ಅನುಸರಿಸು : ಕಾಣದುದ ಕಂಡೆ ಕೇಳದುದ ಕೇಳಿದೆ ಮುಟ್ಟಬಾರದುದ ಮುಟ್ಟಿದೆ ಅಸಾಧ್ಯವ ಸಾಧಿಸಿದೆ ತಲೆಗಟ್ಟುದ ತಲೆವಿಡಿದೆ ನೆಲೆಗಟ್ಟುದ ನಿರ್ಧರಿಸಿದೆ (ಅವಧಂ. ೨೦೯-೯೪೨). ೬. (ಆಲಂ) ವ್ಯಭಿಚಾರಕ್ಕೆ ಪ್ರೇರಿಸು ; ಕೆಟ್ಟನಡತೆಗೆ ಎಳೆ. 'ತಲೆವಿಡಿಗಲಿ' ಪರಾ. **ತಲೆಹಿಡಿ :** ೬. 'ತಲೆಹಿಡಿಕ' ಪರಾ. ೭. ತಲೆಯನ್ನು ಕವಿ,–ಆವರಿಸು ; ಪರಿಣಾಮ ಬೀರು : ವಿಚಾರ ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಲೆಹಿಡಿದಿದೆ (ರೂಢಿ). [ತಲೆ$_1$ + ಪಿಡಿ$_1$]

ತಲೆವಿಡಿ$_2$ (ನಾ). ೧. ಕೂದಲನ್ನು ಹಿಡಿದು ಕಟ್ಟಿದ ಗಂಟು ; ಮುಡಿಗಂಟು. ೨. ಬಂಧನ ; ಸೆರೆ. 'ತಲೆವಿಡಿವಿಡಿ' ಪರಾ. [<ತಲೆವಿಡಿ$_1$]

ತಲೆವಿಡಿ$_3$ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸುಂಕ,–ತೆರಿಗೆ (?) : ಕ್ರಿಯೆಂಬ ಬೇಹಾರ ಮಾಱುವಾಗ ಆಚಾರವೆಂಬ ಸೆಟ್ಟಿ ಕೊಂಬಲ್ಲಿ ಆಱುವೆಂಬ ಸುಂಕ ಹುಟ್ಟಿತ್ತು ತಲೆವಿಡಿ ಕಾಳುವಿಡಿ ಬಂದಿತ್ತು (ಸುಂಕಬಂ. ೧೦) ; ಪ್ರಾಣಲಿಂಗಿ ಶರಣನಯಿಕ್ಕ ಇಂತೀ ತ್ರಿವಿಧವೊಂದೇ ಬೀಜ ತಲೆವಿಡಿಯಿಲ್ಲ (ದಾಸೋಸಂ. ೩೯) ; ತಾಳಿಡಿದ ಜ್ಞಾನದ ಸೀಮೆಗೆ ತಲೆವಿಡಿ ಕೊರಳುವಿಡಿ ಬಾರದೆ ವ್ರತವ ಘಟವಾಗಿ ಸನ್ಮಾರ್ಗವೆ ಆತ್ಮನಾಗಿ (ಏಲೇಶ್ವ. ೧೭೦) : ಏನ ಹಿಡಿದಲ್ಲಿಯೂ ತಡೆವಿಡಿಯಿಲ್ಲದೆ ಏನ ಬಿಟ್ಟಲ್ಲಿಯೂ ಕುಳವಿಡಿಯಿಲ್ಲದೆ . . . ಪರಮ ವಿರಕ್ತನಿರವು (ಸರ್ವವ. ೧೩೮-೬೫೩). [?]

ತಲೆವಿಡಿಗ (ನಾ). ಕಪಾಲಿ ; ಶಿವ (?) : ತೆಂಕಲು ಹರಿಹರಪುರದ ಗಡಿಯ ಕಲ್ಲಿನ ಒತ್ತಿನಲು ನಟ್ಟ ವಾಮನ ಮುದ್ರೆಯಕಲ್ಲು ೧ ನಯಿರುತ್ಯದಲು ತಲೆವಿಡಿಗನ ಗುಡಿಯ ತುದಿಯ ನೀರುವರಿಯುಲೂ ನಟ್ಟ ವಾಮನ ಮುದ್ರೆಯ ಕಲ್ಲು ೧ (ಎಕ. VIII, ತೀರ್ಥಹ. ೧೩೩-೧೯ ; 1404). [ತಲೆವಿಡಿ$_1$ + – ಗ$_2$]

ತಲೆವಿಡಿಗಲಿ (ನಾ). ವ್ಯಭಿಚಾರಕ್ಕೆ ಪ್ರೇರಿಸುವುದರಲ್ಲಿ ಪ್ರವೀಣನಾದವನು ; ಚತುರನಾದ ಕುಂಟಣಿಗ (?) : ತಾಱುಂತಟ್ಟುಂ ಪರಿದು ತಾಗಿ ಮೂಗೊಡೆಯೆ ಬಾಗಿವಾಗಿ ಪರಿವ ಬೆಗಡುಗಲಿಗಳುಮಂ ತೊಂಕಡಿಂ ತಡ ದಡಿಸುತ್ತಿರ್ದು ತಡವರಿಸಿ ಕಡೆಗೋಲಂ ನೆಗಪಿ ಬತ್ತಲೆ ಪರಿವ ತಲೆವಿಡಿಗಲಿಗಳುಮಂ (ಲೀಲಾವ. ೫-೧೧೪ ವ). [ತಲೆವಿಡಿ$_1$ + ಕಲಿ[illegible]]

ತಲೆವಿಡಿವಿಡಿ (ಕ್ರಿ). ೧. ಮುಡಿಗೂದಲನ್ನು ಹಿಡಿ. ೨. ಬಂಧಿಸು. ೧, ೨: ತಲೆವಿಡಿವಿಡಿವುದು ರತಿ ಕಲಹದ ಕಾವಲರೊಳ್ ಮಂಡಂ ವ[illegible] [illegible]

[ತಲೆವಿಡಿ$_2$ + ಪಿಡಿ$_1$]

ತಲೆವಿಣಿಲು (ನಾ). ಹೆಣೆದಿರುವ ತಲೆಗೂದಲು : ಬಳಿಸಲಿಸಿತ್ತೆನೂರ್ವ ರಾತನ ಬಳಿಯ ಪಂಚಚಮೂಪಸುತರುಬ್ಬಳಿಕೆವಾತಿನ ಬಿಗಿದ ಕಾಸೆಯ ಬಲಿದ ತಲೆವಿಣಿಲ (ತೊರರಾ. ೫-೫-೧೩) ; ಬಿಗಿದ ಕಾಸೆಯ ತಲೆವಿಣಿಲ ಮೊನೆದೆಗೆದ ಹೂ ಮೊಗ್ಗೆಗಳ ಪೊದಱಿನ ಹೊಗರ ಹೊಸದೇಸಿಯಲಿ ಯುದ್ಧೋನ್ಮತ್ತನನುವಾದ (ತೊರರಾ. ೬-೨೯-೨೭).

[ತಲೆ$_1$ + ಪಿಣಿಲು$_1$(<ಪಿಣಿಲ್$_2$)]

ತಲೆವಿಲ್, ತಲೆವಿಲು, ತಲೆವಿಲ್ಲು (ನಾ). ಉತ್ತಮವಾದ ಬಿಲ್ಲು ; ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಧನುಸ್ಸು : ಮುದದಿಂ ದಿನನುದಯಂಗೆಯ್ಯದೆಯುಂ ಕಟ್ಟಿಲೆಯ ನರುಣನಲೆದೊಂ ನಿನ್ನಭ್ಯುದಯದೊಳಂತರಿಸೇನೆಯನಿದಿರ್ಚಿ ತಲೆವಿಲ್ಲೆ ನೆರೆದು ತವಿಸುವ ತೇಜದಿಂ (ಶಾಂತಿಪು.೫-೯೦); ಲೋಕವಿಶ್ರುತ ಸೀಮಾಂತವನಂ ನಿರ್ಮಿಚಿದ ಸಮುದ್ರಂ ಯುದ್ಧದೊಳ್ ಬಂಧನಸ್ಥಿತನಾದಂ ತಲೆವಿಲ್ಲೊಳೆಂದೊಡೆ ನಳಂ ಗಂಡಂ ಪೆಱರ್ಗಂಡರೇ (ಪಂಪಾಪೂ. ೧೨-೩೮) ; ತಲೆವಿಲ್ಗೊಂಡುದ್ಧಮಾಸ್ತ್ರಂ ಕವಿದಿನುತೆ (ಧರ್ಮನಾ.೫-೩೭); ಸೇದಿ ಸಿಂಜಿನಿಯ ತಲೆವಿಲ್ಗೊಂಡು ಪೊಕ್ಕರ್ ಧನುರ್ಧರರ್ ಮೂದಲಿಸುತೆ (ಚಿಬಪು. ೧೭-೧೪). **ತಲೆವಿಲು** : ಖಳನಿಕರವಲ್ಲಲ್ಲಿ ತಲೆವಿಲುಗಳಲಿ ತಱುಬಿದರು ಮುಂಡಳಿಸಿ ಕುಬುಬಿಱಿದಟ್ಟಿ . . . ಹರಿಕುಲೇಶ್ವರನ (ತೊರರಾ. ೫-೪-೨೧) ; ತಲೆವಿಲುಗಳಿಂದಿಬ್ಬರೊಂದೇ ಚಳಕದಲಿ ಸರಳುಗಳಬಿಡೆ ಬಲುಗಲಹ ನಡೆದುದು (ತೊರರಾ. ೬-೫೦-೨೧). **ತಲೆವಿಲ್ಲು** : ತಲೆವರಿಗೆಯಲಿ ಕವಿವರು ಕಾಲವರಾರ್ದು ತಲೆವಿಲ್ಲುಗೊಂಡು ಬಿಲ್ಲವರು ತೊಲತೊಲಗೆನುತ ಮುಸುಕಿದರು (ಕುರಾಸಾಂ. ೧೫-೬೯).

[ತಲೆ$_1$ + ಬಿಲ್ಲು$_1$ (<ಬಿಲ್$_2$)]

ತಲೆವಿಲು 'ತಲೆವಿಲ್' ನೋ.

ತಲೆವಿಲ್ಲು 'ತಲೆವಿಲ್' ನೋ.

ತಲೆವೀಡು (ನಾ). ಶ್ರೇಷ್ಠನೆಲೆ,-ಬೀಡು : ನೆಲೆವೀಡು ರತಿಗೆ ತಿರುವಾಯ್ಪುಲೆವೀಡಂಗಜಶರಕ್ಕೆ ಕಾಮನ ಕಿಸುಗಣ್ಮಲರ್ವೀಡು ವಿಯೋಗಿಗೆ ಸಂಕಲೆವೀಡು ವಸಂತದಾತಿಗುಪನಗರವನಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೧-೧೦೩).

[ತಲೆ$_1$ + ಬೀಡು$_2$]

ತಲೆವೀದಿ (ನಾ). ೧. ಬಾಗಿಲ ಮುಂದಿನ ಭಾಗ. ೨. ಬೈತಲೆ : ಮಜ್ಜನ ಮನುಲೇಪನವುಡೆ ನಿಱಿ ಪೊಸ ಸಜ್ಜುಕ ತಲೆವೀದಿಯ ಮಣಿ ತಿಲಕಂ . . . ಮುಡಿಯಿಂ ಕೆಂಬಜ್ಜೆವರಂ ರಚಿಸಿದ ಸಿಂಗರವೊಪ್ಪಿದುವಾ ಬಾಲಿಕೆಗೆ (ಜಯುಕಾ. ೫-೨೧). ೧, ೨ : ತಂಗೆ ತಲೆವೀದಿಯುಂ ತೊಡೆಯದಿರು ಕೂಡೆ ಚಳೆಯುಂಗೆಯ್ದಲಂಕರಿಸು (ಜಡಕಾ. ೪-೨೪). [ತಲೆ$_1$ + ಬೀದಿ]

ತಲೆವೀಸು (ಕ್ರಿ). ತಲೆಯನ್ನು ಅಲ್ಲಾಡಿಸು ; ನಿರಾಕರಿಸು ; ಅಸಮ್ಮತಿ ಸೂಚಿಸು : ನೀಂ ತಲೆವೀಸದುರ್ವರಾ ಶ್ರೀಯನಿದಾಗದೆನ್ನದೊಳಕೊಳ್ ಪರಮೋತ್ಸವದಿಂ ಗುಣಾರ್ಣವಾ (ಪಂಪಭಾ. ೧೪-೧೭) ; ಸುತ ತಲೆವೀಸದೆ ಮತ್ಸಂತತಿ ಜನ್ಮಾರ್ಥಮೆ ವಧೂಪರಿಗ್ರಹಣ ಪ್ರಸ್ತುತಮನೊಡಂಬಡುವುದು (ಚಂದ್ರಪು. ೧೩ ೩೦). [ತಲೆ$_1$ + ಬೀಸು$_1$]

[illegible] 'ತಲೆಯೂಱು' ನೋ.

[illegible] (ಕ್ರಿ). (ಎಣ್ಣೆ, ಪರಿಮಳದ್ರವ್ಯ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು) ತಲೆಗೆ ಹಚ್ಚು,-ಲೇಪಿಸು : ನಿನ್ನ ಗಂಡಂಗೆ ತಲೆಪೂಸಿ [illegible]ಲಿಱಿದು (ಪಂಚತಂ. ೨೭೨ ೨೪). **ತಲೆಪೂಸು** : ಕುಂಬಾಟಿ ಬಮ್ಮಣ [illegible]

ತಲೆವೆಟ್ಟ (ನಾ). ಎತ್ತರವಾದ ಪ್ರದೇಶ (?) : ಅರುಹಣಂ[ದಿ]ಭಟ್ಟಾರಕರವರ ಶಿಷ್ಯರಾ[ದ ಆ]ರ್ಯ್ಯ ಪಂಡಿತರ್ಗ್ಗೆ ತಲೆವೆಟ್ಟವೊ[ಳ]ಗಣ ಸ್ಥಳದ ಮತ್ತರು ಮೂವತ್ತು . . . ನೂಱಿಪ್ಪ್ವದಿಮ್ಮಹಾಸದೊಳ್ ಸರ್ವ್ವಬಾಧಾಪರಿಹಾರಮಾಗ ಕಾ[ಲಂ ಕ]ರ್ಚ್ಚಿ[ಬಿಟ್ಟು]ಕೊಟ್ಟರು (ಸೌ ಇ ಇ. XI-1, ೧೧೩-೨೯ : 1074). [ತಲೆ$_1$ + ಬೆಟ್ಟ (<ಬೆಟ್ಟು$_2$)]

ತಲೆವೆಣ್ (ನಾ). ಶ್ರೇಷ್ಠಳಾದ ಹೆಂಗಸು ; ಉತ್ತಮ ಸ್ತ್ರೀ : ತಲೆಗರೆಯದೆ ಪೊಕ್ಕು ಹೊಯ್ದಾಡಿ ರಣದೊಳು ತಲೆಗೊಟ್ಟ ವೀರಭಟರನು ತಲೆದಡವುತ ಕೊಂಡೊಯ್ದರು ಸಗ್ಗದ ತಲೆವೆಣ್ಗಳು ತವಕದಲಿ (ಕುರಾಸಾಂ. ೧೨-೮೭).

[ತಲೆ$_1$ + ಪೆಣ್]

ತಲೆವೆರಸು (ಕ್ರಿ). ತಲೆಯನ್ನು ಕೂಡಿಕೊಂಡಿರು ; ಜೀವದೊಂದಿಗಿರು ; ಪ್ರಾಣಸಹಿತವಾಗಿರು : ಮಲೆತು ನೀನೆನ್ನೊಡನೆ ರಣದಲಿ ಹಳಚಿ ನೀ ತಲೆವೆರಸಿ ಮರಳಿದಡಿಳುಹುವೆನು ಕೈದುವನು ಶರಸನ್ಯಾಸ ನನಗೆಂದ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೫-೪೨) ; ಪೊಗುಪಡೆ ತಲೆವೆರಸಿ ಹೊಗಲೀಯೆನಿದಿರಾಗೆನುತ ಮೂದಲಿಸೆ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೧೪-೩). [ತಲೆ$_1$+ಬೆರಸು$_1$]

ತಲೆವೆಲೆ (ನಾ). (?) : ತಲೆವೆಲೆ ಪೂರ್ಣಭಾಗದ ಕಪ್ಪುರದ ಬೆಳ್ಳೆಲೆಗೆ ಚೂರ್ಣಾಂಕಿತಗೆಯ್ದು ಲಲನೆಯರೊಬ್ಬುಳಿಗೆಯ್ದಿತ್ತ ವೀಳ್ಯವ ಸಲೆ ಸಮರ್ಪಿಸಿದನೀಶ್ವರಗೆ (ಮೋಹತ. ೨೧-೪೨). [?]

ತಲೆವೇನೆ, ತಲೆಬೇನೆ (ನಾ). ೧. ತಲೆಯಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗುವ ವ್ಯಾಧಿ,-ನೋವು : ಉದಯಿಪ ನೇಸಱಿಂ ಕಿಡದ ಕಟ್ಟಿಲೆ ಕಿತ್ತಲಗಿಂ ಕಱುತ್ತು ಕುತ್ತದ ತಲೆವೇನೆಯಂತಕನ ಬಾರಿಗೆ ಬಾರದ ಸಾವು . . . ಪೆಱತುಂಟೆ ಲೋಕದೊಳ್ (ಲೀಲಾವ. ೪-೫೨). ೨. (ಅಲಂ) ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಉಂಟಾಗುವ ಕಷ್ಟ,-ತೊಂದರೆ,-ಬೇಸರ : ವೇದವೇದಾಂಗ ಉಪನಿಷತ್ ಶಾಸ್ತ್ರ ಪುರಾಣೇತಿಹಾಸಗಳಲ್ಲಿರುವ ಬಾಲಶಿಕ್ಷೆಯ ನೀತಿ ರೀತಿಗಳು ಅವನ್ನೆಲ್ಲಾ ಗಿಳಿಯೋದಿ ಕೇಳಿಸಿ, ನಮಗೆ ತಲೆವೇನೆಯನ್ನುಂಟುಮಾಡಿಸಿ - ಹುಚ್ಚುಹಿಡಿಯಿಸಿ ಬಿಡಬೇಕೆಂದಲ್ಲ (ಚಿಟ್ಕಿಅ. ೧೧೫-೧೨). **ತಲೆಬೇನೆ** : ೧. ಶೀತಂ ನಡುಕಂ ಬೆಮರುದ್ಭೂತಂ ತಲೆಬೇನೆ ಪಾರ್ಶ್ವವೇದನೆ ತೃಷ್ಣೋಪೇತಚ್ಛವಿ ಬತ್ತುವ ಬಾಯ್ ವಾತಜ್ವರ ಚೇಷ್ಟೆ (ಕಲ್ಯಾಕಾ.೩-೭); ಪಲಕಾಲ ಪೊಱೆ ತಲೆಬೇನೆಯಾದೊಡೆ ಶೇಷ ನೆಲಭಾರಕಾನೆ ಕೂರ್ಮಗಳ ತೊಲಗದೊಲಿರಿಸಿ (ವರ್ಧಜ. ೧೧-೧೪). ೨. ಪ್ರಕಟಿತವಾದ ಹಲಕೆಲವು ಗ್ರಂಥಗಳು ತುಂಬ ಅಶುದ್ಧವೂ ಅಸುಂದರವೂ ಆಗಿ ಓದುಗರಿಗೆ ತಲೆಬೇನೆಯನ್ನು ತರುವಂಥವುಗಳಾಗಿವೆ (ತಪನಿ. ೧೮). [ತಲೆ$_1$ + ಬೇನೆ]

ತಲೆವೇಸಱು, ತಲೆಬೇಸರ, ತಲೆಬೇಸರು$_2$ (ನಾ). ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಉಂಟಾಗುವ ಆಲಸ್ಯ,-ಜುಗುಪ್ಸೆ : ಸೀರ್ಕರಡಿಯನ್ನಳೆ ನಾದಿನಿಯೊಲ್ದುಮೊಲ್ಲದನ್ನಳೆ ಗದ ಸೂಳೆಯೆಂದೊಡಿನಿತಂ ತಲೆವೇಸಱನೆಂತು ನೀಗುವೆಂ (ಪಂಪಭಾ. ೪-೯೮). **ತಲೆಬೇಸರ** : ಸಾಮಾಜಿಕರಿಗೆ ಇಂಥ ಜೀವನನಾಟಕವು ತಲೆಬೇಸರವನ್ನುಂಟು ಮಾಡೀತು (ಸಾಹಿವಿ. ೬೪) ; ರಘುನಾಥ ಮಾಸ್ತರರಿಗೆ ತಲೆಬೇಸರವಾಯಿತು (ರಂಗರೋ. ೭೭). **ತಲೆಬೇಸರು$_2$** : ಅವರಿಗೆ ತಲೆಬೇಸರಾಗಿತ್ತು (ರಂಗರೋ. ೫೦). [ತಲೆ$_1$ + ಬೇಸಱು]

ತಲೆವೊಂದು (ಕ್ರಿ). ತಲೆಗೆ ಹೋಗು ; ತಲೆಗೆ ಸೇರು ; ಅರ್ಥವಾಗು ; ಅರಿವು ಮೂಡು : ತಾನನುಚಿತದಿ ದುರ್ಜನರುಗಳ ಪಾಲಿಸಿದ ಫಲವು ಕೈಯೊಡನಾಯ್ತು ಸಚಿವರು ಖಳನಿವನು ಬೇಡೆಂದು ನೀತಿಯ ತಿಳುಹಿದುದ ತಲೆವೊಂದಿತೆನಗೆಂದರಸನಳವಳಿದ (ಜೀವಂಡ. ೪-೭೩). [ತಲೆ$_1$ + ಪೊಂದು$_1$]

ತಲೆವೊಡೆ (ನಾ). ೧. ತಲೆಯೊಡೆತ; ತಲೆಬೇನೆ. ೨. (ಅಲಂ) ಜುಗುಪ್ಸೆ; ಬೇಸರ ; ಕಿರಿಕಿರಿ : ತನ್ನ ತಲೆವೊಡೆಯಾಗಿರ್ದ ತಪಮನೊಡೆಯಿಕ್ಕುವಂತೆ . . . ಮರುಭೂತಿಯ ತಲೆಯೊಡೆದು ನುಚ್ಚುನೂಱಾಯ್ತಾಗಳ್ (ಪಾರ್ಶ್ವಪು. ೪-೫೭). [ತಲೆ$_1$ + ಒಡೆ$_2$]

ತಲೆವೊಣೆ, ತಲೆಹೊಣೆ (ನಾ). ೧. ತಲೆಗಳನ್ನು ಬೀಳಿಸುವ ಪೊಣೆಯುಳ್ಳುದು ; ತಲೆ ಕತ್ತರಿಸುವ ಹೊಣೆಯುಳ್ಳುದು : ಉಗುಳ್ಚಿದಂಕಗಳಂ ವೈರಿಮೋಹರದಣೆ ತಲೆವೊಣೆಗಳಂ ಪಗೆಗಳೆರ್ದೆವಣೆಗಳಂ ರವಿಗೆಣೆಗಳಂ ಕ್ಷಣದೊಳು (ಜೈಮಿಭಾ. ೨೧-೧೮). **ತಲೆಹೊಣೆ :** ೨. ತಲೆಯಲ್ಲಿ ಪೊತ್ತಿರುವ ಹೊಣೆ, – ಜವಾಬ್ದಾರಿ : ತಲೆಪೊಣೆಯ ಬೆರೆಯ ತಮ್ಮರಸನಾಣೆಯುಂ ಪೊತ್ತು . . . ಸಾರುತೆ ಕಪಿಧ್ವಜಂ ತಾಂ ಮೆರೆವ ನಾಡೊಡೆಯರೆಲ್ಲರ್ಗೆ ಕಟ್ಟಾಜ್ಞೆಯುಂ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೩೪೭-೨೦೭).

[ತಲೆ$_1$ + ಪೊಣೆ$_2$]

ತಲೆವೊತ್ತು 'ತಲೆಯೊತ್ತು$_1$' ನೋ.

ತಲೆವೊಯ್, ತಲೆಹೊಯ್ (ಕ್ರಿ). ತಲೆಯನ್ನು ಹೊಡೆ,–ಕತ್ತರಿಸು : ಎನ್ನ ನುಡಿಯ ಮೀಱಿ ತಲೆವೊಯ್ದರಾದೊಡೆ ಬನ್ನವಪ್ಪುದು ನಿಮಗಿಂದು (ಪ್ರಭಂಜ. ೨-೧೫೭) : ಅಂತರಿಸದುಱುಬಿ ತಲೆವೊಯ್ವುತುಂ ಬಯ್ವುತುಂ . . . ಭ್ರಾಂತಿಬಡಿಸಿದರಾಗ (ಜಬಪು. ೨೪-೧೧) : ತಲೆವೊಯ್ದನ್ ಒಂದನ್, ತುಯ್ದೊಗೆದನ್ ಒಂದನ್ (ಅಶ್ವಶಾ. ೧೨-೨೫೭). **ತಲೆಹೊಯ್ :** 'ತಲೆಹೊಯ್ಕ' ಪರಾ. [ತಲೆ$_1$ + ಪೊಯ್$_1$]

ತಲೆವೊಯಿಸು (ಕ್ರಿ). ತಲೆಯನ್ನು ಹೊಡೆಯಿಸು ; ಕೊಲ್ಲಿಸು : ಅರಸಂ ತಲೆವೊಯಿಸಲ್ ಪಾತಕಿ ಭವಸೇನಂ ಪಿರಿದುಂ ಕೋಪಾತುರನಾಗಿಯಳಿದು (ಜಯುಕಾ. ೧೩-೨). [ತಲೆ$_1$ + ಪೊಯಿಸು (<ಪೊಯ್ಸು)]

ತಲೆವೊಯ್ಕ, ತಲೆಹೊಯ್ಕ (ನಾ). ೧. ತಲೆಯನ್ನು ಹೊಡೆಯುವವನು; ಕೊಲೆಗಾರ; ಕಟುಕ. ೨. (ಆಲಂ) ವಂಚನೆಮಾಡುವವನು ; "ತಲೆ ಹೊಡೆಯುವವನು ; ಕಟುಕ, ಘಾತಕಿ, ಮೋಸಗಾರ, ತಲೆವೋಕ" (ಪ್ರಭಣ್ಣ). **ತಲೆಹೊಯ್ಕ :** ೩. (ಆಲಂ) ಬೇಸರವುಂಟುಮಾಡುವವನು : ಎರಡನೆಯ ತಲೆಹೊಯ್ಕನು ಕತೆಗಾರನಾಗಿರುತ್ತಾನೆ (ದೇಕನ್ನ. ೧೨೧). [ತಲೆವೊಯ್ + – ಕ$_3$]

ತಲೆವೊರು 'ತಲೆವೊಱು' ನೋ.

ತಲೆವೊರೆ 'ತಲೆವೊಱೆ' ನೋ.

ತಲೆವೊಲ (ನಾ). ೧. ಎತ್ತರವಾದ ಪ್ರದೇಶ : ತಲೆವೊಲದ ನಾನಲ್ವಳ್ಳದ ದರಿಯ ಕುತ್ತುಱಿಂಗೆ ಕೊಣಕಿಡುವ ಪುಲ್ಲೆ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೭-೪). ೨. ಮುಖ್ಯವಾದ ಸ್ಥಳ,–ಪ್ರದೇಶ: ಸರಭಗಳ ಕಾಲಾಟವಾ ಕೇಸರಿ ಶರಭಗಳ ತಿಂದು ತೇಗುವ ಪಿರಿಯ ಭೇರುಂಡಗಳ ತಲೆವೊಲನೆನಿಸಿತಾ ವಿಪಿನ (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೫-೪). ೩. (?) : ಆದಿಯನಾದಿಗಳಿಲ್ಲದಂದಿನ ಕೂಗು ನಾದ ಬಿಂದುಗಳಿಲ್ಲದಂದಿನ ಕೂಗ ಕಂಡು ಕೂಗಿದೆ ಈಡಾ ಪಿಂಗಳ ಸುಷುಮ್ನನಾಳ ಮಧ್ಯದ ಕೂಗ ಕಂಡು ಕೂಗಿದೆ ಗುಹೇಶ್ವರನೆಂಬ ತಲೆವೊಲನ ದಾಂಟಿ ಅಲ್ಲಮ ಕೂಗಿದ ಕೂಗು (ಅವಚಂ. ೧೫೨-೬೯೫); ಎರಡೂರ ಬಟ್ಟೆ ಒಂದಾದ ತಲೆವೊಲದಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬ ತನ್ನ ತಲೆಯ ಕೊಯ್ದು ಮುಂದಿರಿಸಿಕೊಂಡು ಮುಂಡದಲೂಹಿನ ಕಳೆವುದ ಕಂಡೆ (ಸರ್ವವ. ೨೦೫-೯೩೦).

[ತಲೆ$_1$ + ಪೊಲ$_1$]

ತಲೆವೊಱು, ತಲೆಪೊರು, ತಲೆವೊರು (ಕ್ರಿ). ೧. ತಲೆಯ ಮೇಲೆ ಹೊರು. ೨. ಹೊಣೆಯನ್ನು ಹೊರು ; ನಾಯಕತ್ವವನ್ನು ವಹಿಸಿಕೊಳ್ಳು ; ಮುಂದಾಳುತನವನ್ನು ವಹಿಸಿಕೊಳ್ಳು : ತಲೆವೊತ್ತು ಮತ್ತೆ ನೂಕಲು ಬಲ್ಲಾಳನ ಬಲವಣ್ಣ ಭೈರವದೇವ ಒಲೆದನೊಯ್ಕನೆ ರಾಯನ ಮೇಲೆ (ಕುರಾಸಾಂ. ೧೩-೪೩). **ತಲೆಪೊರು :** ೧. ಹುಲಿಯ ಕೈಕಾಲ್ಗಳಂ ಬಿಗಿದು ದಡಿಯಂ ಕೋದು ತಲೆಪೊತ್ತರಣ್ಬರೆದೆ ಪೆಗಲ ಕಚ್ಚಿನಲಿ (ಕಾಲೂರ. ೧೧೧-೨೦೨). **ತಲೆವೊರು :** ೩. ಆಜ್ಞೆಯನ್ನು ಪಾಲಿಸು; ಶಿರಸಾವಹಿಸು: ಇರುವ ಸೈನಿಕರೂ ಕಾವಲವೀರರೂ . . . ಆರ ಆಜ್ಞೆಗಳನ್ನು ತಲೆವೊತ್ತು ಪರಿಪಾಲಿಸುತ್ತಿರುವುದು ? (ಚಟ್ಟಲ. ೭೨-೯). [ತಲೆ$_1$ + ಪೊಱು]

ತಲೆವೊಱೆ, ತಲೆಪೊಱೆ, ತಲೆವೊರೆ, ತಲೆಪೊರೆ, ತಲೆಹೊಱೆ (ನಾ). ೧. ಒಬ್ಬ ಮನುಷ್ಯ ತಲೆಯ ಮೇಲೆ ಹೊರಬಹುದಾದಷ್ಟು ಭಾರ; ತಲೆಯ ಮೇಲಿರುವ ಹೊರೆ : "ವಿವಧಂ ವಿವಂಧಮೆನೆ ತಲೆವೊಱೆ[ವಾಡಾಂ. ಮೊಟ್ಟೆ]ಯೆನಿಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೭೩-೨೭) ; ಆಯ್ದು ದಿಂಬರುಂ ಸಾಸಿರ್ವ್ವರು(ಂ) ವಿರ್ದು ಬಾಳಿಕೇಚಂಗೆ ಕೊಟ್ಟರು[ಪೂ][ಕ್ಕ]ಅಲು ಹಾಗ ತಲೆವೊಱೆಗೆ ಬೇಳೆ (ಸೌಇ. IX-1, ೭೭-೨೨ ; 991) ; ತಂಬುಲಿಗ ಸಾಸಿರ್ವ್ವರಿರ್ದ್ದು ದೇವರ್ಗ್ಗೆ ಹೇಱಿಂಗೊಂದು ವೀಸಮುಂ ಕೊಟ್ಟರು ಮತ್ತಂ ತಲೆವೊಱೆಗರೆವೀಸ (ಸೌಇ. XX, ೮೪-೫೫ ; 1123) ; ಪಾಳಯುಕೆ ಗಜಪುರದ ಮಂಕಕೆ ಕೀಲಿಸಿತು ದಂಡಿಗೆಯ ಸಂದಣಿ ಮೇಲು ಸರಕಿನ ಬಂಡಿ ತಲೆವೊಱೆಯೆತ್ತು ಕಂಬಿಗಳ (ಕುವ್ಯಾಗ. ೪-೧೮). **ತಲೆಪೊಱೆ :** ೧. 'ತಲೆಪೊಱೆಯ' ಪರಾ. **ತಲೆವೊರೆ :** ೧. ತಂಬುಲಿಗರ್ವ್ವಿರ್ಟ್ಟಿಯುಂ ಭಂಡಿಗೆಲೆ ನೂಱು ಹೇಱಿಂಗೆ ನೂಱು ತಲೆವೊರೆಗೈವತ್ತು ದೇವರ ಮುಂದಣಂಗಡಿಯುರಡು (ಎಇ. XX, ೧೨-೫೪ ; 1167). **ತಲೆಹೊರೆ :** ೧. ಅದರೆಡೆಯ ದಾರಿಯ ಪಕ್ಕಗಳಲಿ ಎರಡೆರಡರಂತೆ ತಲೆಹೊರೆಯ ಕಟ್ಟೆಗಳೂ . . . ಇರುವುವು (ಮಂತ್ರಶ. ೪೦-೮); ತಲೆಹೊರೆಯ ಬೆಡಗಿನಿಂ ಕಾಪೆಡೆಯ ತುಳಿಯುವಳ್ ಕಾಲೂರ ಚೆಲುವೆ (ಕಾಲೂರ. ೬೧-೦೦೩). ೨. ತಲೆಯ ಮೇಲೆ ಹೊರುವಿಕೆ,–ಹೊತ್ತುಕೊಳ್ಳುವಿಕೆ: ಆಹಾರ ಸಾಮಗ್ರಿಗಳನ್ನೂ ಬೆಟ್ಟವನ್ನೇರುವ ಸಲಕರಣೆಗಳನ್ನೂ ತಲೆಹೊರೆಯಿಂದ ಸಾಗಿಸಬೇಕಾಗುವುದು (ಕಪವು. ೬-೯೨). ೩. (ಆಲಂ) ಮಿತಿಮೀರಿದ ಹೊರೆ ; ಹೆಚ್ಚಿನ ಹೊರೆ : ನಮ್ಮ ಮಕ್ಕಳ ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸ ನಮಗೆ ತಲೆಹೊರೆಯಾಗಬಾರದು (ರೂಢಿ). **ತಲೆಹೊಱೆ :** ೧. "ವಿವಧಃ, ವೀವಧಃ, ಭಾರಃ, ಪರ್ಯಾಹಾರಃ– ಈ ೪ ತಲೆಹೊಱೆ" (ಪಲಾಯು. ೧೨೫-೭೩) ; ಜಕ್ಕಿಸೆಟ್ಟಿ ಮಕ್ಕಳು ಮದಿಸೆಟ್ಟಿ ಮಚಿಸೆಟ್ಟಿ ಮದಲಾದಯಿವರು ತಲೆಹೊಱೆ ಉಡಕಿತ × × × ವತ್ಸರದ ಚೈತ್ರ (ಎಕ. II, ೩೭೭-೯ ; 1120) : ಆ ಹೇಮವನಜವನಾ ವಪ್ರಮುಷ್ಟಿ ಅನುರಾಗದಿಂ ತಲೆಹೊಱೆ ಹೊತ್ತು ಬಂದಾ ಮುನಿಯ ಸನ್ನಿಧಿಯೊಳು ನಿಂದು (ನೇಮಿಸಂ. ೧೪-೬೧). ೩. ಮನದಾಂದೋಳವನು ಬಿಡಿ ಬಿಸುಡಿ ಚಿಂತಾಭರದ ತಲೆಹೊಱೆಯ (ತೊರರಾ. ೫ ೩-೧೦೨) ; ಹಲಬರ ಬರಿಸಿ ಕೊಂಡೊಸಗೆಯೊಳ್ಕೊಡವಾಸು ತಲೆಹೊಱೆಯಾಗಿ ಕೊಟ್ಟಾಗ ಬಳಿಕನ್ನ ತಂಗಿಯ ಹೆಚ್ಚುಗಾಣ್ಬನೆ ಹತ್ತಱೊಳಗೆ ಹನ್ನೊಂದಾಗಿ ಕಾಣ್ಬ (ಭರತ. ೩೮-೧೩೨). [ತಲೆ$_1$ + ಪೊಱೆ]

ತಲೆವೊಱೆಗಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ತಲೆಯ ಮೇಲೆ ಹೊರುವ ಹೊರೆಯನ್ನು ಕಟ್ಟು : ಮಟ್ಟಿಯ ಮುಟ್ಟುಗವರಳೆಯ ಸಪ್ಪೆಗೆಳನಳತೆಯೊಳ್ ಕೊಯ್ದಿರ್ಪನಾರಿಂ ತಲೆವೊಱೆಗಟ್ಟಿ ತರ್ಪ ವಟುಗಳಿಂದೆಯುಂ . . . ಬಿರಿಮುಗುಳಂ ತಿಱಿತರ್ಪ ಮುನಿಕನ್ಯೆಯರಿಂದೆಯುಂ ಪುಣ್ಯಾಶ್ರಮಂ ಮನೋಹರಮಾಯ್ತು (ರಾಮಾಶ್ವ. ೪೩-೧೭). [ತಲೆವೊಱೆ + ಕಟ್ಟು$_1$]

ತಲೆವೋಕ, ತಲೆಹೋಕ (ನಾ). ೧. ತಲೆಯನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಂಡವನು ; ತಲೆಯು ಕತ್ತರಿಸಲ್ಪಟ್ಟವನು ; ಬ್ರಹ್ಮ. ಪಂಚಮುಖನಾಗಿದ್ದ ಬ್ರಹ್ಮನ ಒಂದು ತಲೆಯನ್ನು ಶಿವನು ತೆಗೆದಂದು, ಬ್ರಹ್ಮನು ಚತುರ್ಮುಖನಾದನೆಂದು ಪೌರಾಣಿಕ ಕಥೆಯಿದೆ. ೨. ತಿಳಿವಳಿಕೆಯಿಲ್ಲದವನು; ಅವಿವೇಕಿ ; ಮೂಢ : ಅವರಂ ತೆಗಬಿದ ನಾಡುಗರು ತಾನೊಗೆಯಿಸಿದು ಬಱಿದೆ ಬಿದಿಯುದೇಂ ತಲೆವೋಕಂ (ಚಕವಿ ೧-೩೩). ೧, ೨: ಆಃ! ತಲೆವೋಕನೊಂದು ಮಾಟಮೋ!(ರಾಮಾಶ್ವ.೩೪-೧೭). **ತಲೆಹೋಕ.** ೨. ಬ್ರಹ್ಮದೇವಂ ತ್ರಿಭುವನಪತಿ ತಾನೆಂದಹಂಕಾರದಿಂದು ತಲೆಹೋಕಂ ತಾನದಾಗಿರ್ದಪಂ (ಪಾಪ್ರಾಶ. ೧೧). 'ತಲೆಹೋಕತನ' ಪರಾ. ೩. ಪುಂಡ ; ಧೂರ್ತ : "ಪ್ಪೈಗಳ್ಳನಾಗಿ ಬೀದಿ ಅಲೆಯುವವನು; ಪ್ಪೈಗಳ್ಳ, ಅಲೆಮಾರಿ, ತಲೆಹೋಕ ; ಪಗಾಕೋರ ; ರಕ್ಕ : [illegible]

ತಲೆಪೋಕನಯ್ಯ=ಬ್ರಹ್ಮನ ತಂದೆ; ವಿಷ್ಣು: ನೀ ಕುಮಾರಕನಾದೊಡಾ ತಲೆಪೋಕನಯ್ಯನ ಬಿಡು ನನಗೆ ಸಮತೂಕವೆನಿಸಿದ ಬದುಕ ನಿನಗೀವೆನು ಕಣಾ (ಪ್ರಹ್ಲಾದ. ೧೩-೫೧). [ತಲೆ$_1$ + ಪೋಕ]

ತಲೆಪೋೞ್, ತಲೆಯೋೞ್ (ನಾ). ಕತ್ತರಿಸಿದ ತಲೆಯ ಹೋಳು,-ಸೀಳು : ಮಡಿಮಡಿದುರುಳ್ವ ಕಟ್ಬಾಳ್ಗಳಿಂ ಬಾಳ್ಗಳಿಂದೊಡೆದ ತಲೆಪೋ[ಪಾಠಾಂ. ಯೊ]ಳ್ಗಳಿಂದೆ ಕಡುಭಯಂಕರಮಾಗಲು (ಜೈಮಿಭಾ. ೪-೪೬). **ತಲೆಯೋೞ್** : ಕಡಿದ ತಲೆಯೋ[ಪಾಠಾಂ. ಸೀ]ಳ್ಗಳಿಂ ತೋಳ್ಗಳಿಂ ಬಾಳ್ಗಳಿಂದಡೆಗೆಡೆದ ರುಂಡದಿಂ ಮುಂಡದಿಂ . . . ರಣಾಂಕಣಮೆಸೆದುದು (ದಬಪು. ೪೩-೪೪). [ತಲೆ$_1$ + ಪೋೞ್$_2$ (<ಪೋೞ್$_2$)]

ತಲೆಶೂಲೆ (ನಾ). ೧.=ತಲೆಬೇನೆ ೧ : ಸುರುಸುರುಕೆಯ ಸಮೂಲ ರಸವು . . . ಎಣ್ಣೆಯಲ್ಲಿ ಅಟ್ಟು ಹಿಂಗುಹಾಕಿ ನೆತ್ತಿಗೊತ್ತಲು ಕಪಾಲಶೂಲೆ ಮಾಣ್ಗುಂ, ನೆತ್ತಿಯ ಶೂಲೆ, ತಲೆಶೂಲೆ ಮಾಣ್ಗುಂ (ವಿಷ್ಣುವಿ. ೧೯೦): ಮರುದಿನ ಬಂದಿತು ಛಳಿಜ್ವರ ಮನೆಯ ಮಡದಿಗೆ ತಲೆಶೂಲೆ (ನಾಪದ. ೯೦). ೨. = ತಲೆಬೇನೆ ೨ : ಸಹನಶೀಲತೆಯಲ್ಲಿ ನಿಸ್ಸೀಮರಾದ ಅಣ್ಣಪ್ಪನವರಿಗೆ ಈ ಮಾಸ್ತರರು ತಲೆಶೂಲೆಯನ್ನೇ ಕೊಡಹತ್ತಿದರು (ರಂಗರೋ. ೫೦). [ತಲೆ$_1$ + ಶೂಲೆ]

ತಲೆಸರ (ನಾ). ತಲೆಗಳಿಂದ ಮಾಡಿದ ಸರ; ರುಂಡಮಾಲೆ: ಪಣ್ಗಂಡದಟ್ಟಿಯಂ ತಾಳ್ದ . . . ತಲೆಸರಂದಳೆದ ಶಿವ ಹರುಷದಿಂ ಪೊರೆಗೆ ನನ್ನಾ (ನಂದಿಮಾ. ೨೦-೫೨). [ತಲೆ$_1$ + ಸರ$_6$]

ತಲೆಸವರು$_1$ (ಕ್ರಿ). ೧. ಗಿಡ ಮರಗಳ ಮೇಲ್ಭಾಗವನ್ನು ಕತ್ತರಿಸು: ತೋಟಿಗ ಉದ್ಯಾನದ ಹೂಗಿಡಗಳ ತಲೆಸವರುತ್ತಿದ್ದಾನೆ(ರೂಢಿ).೨.(ಪ್ರೀತಿ, ಕನಿಕರಗಳಿಂದ) ತಲೆಯನ್ನು ನೇವರಿಸು ; ಬೋಳೈಸು; ತಲೆದಡವು: ಅದನ್ನು ಕನಿಕರದಿಂದ ತಲೆಸವರಿ (ನತಪಾ. II, ೮೯೬); ಸುಂದರಮ್ಮ ಮಗಳ ತಲೆಸವರಿ . . . ಎಂದರು (ದೂಜೆಟ್ಕ. ೨೨) : (ಅವನನ್ನು ತಲೆಸವರಿ ಸಂತೈಸುತ್ತಾ) (ಚಂದ್ರಸ. ೭-೨೪). ೩. (ಆಲಂ) ಕೃತಕವಾದ ಕನಿಕರ ತೋರಿಸು ; ತೋರಿಕೆಯ ಸಮಾಧಾನ ಹೇಳು: ಬಾಯಿಮಾತಿನಲ್ಲಿ ತಲೆಸವರಿ ಕಳುಹಿಸಿದರು (ರೂಢಿ).

ತಲೆಸವರಿ ಮಾತನಾಡು = ಹೊಗಳು: ತಲೆಸವರಿ ಮಾತನಾಡುವುದರಲ್ಲಿ ಅವನು ಬಹಳ ನಿಪುಣ (ರೂಢಿ). [ತಲೆ$_1$ + ಸವರು$_1$ (<ಸಮುಱು$_1$)]

ತಲೆಸವರು$_2$ (ನಾ). ತಲೆಯನ್ನು ಕತ್ತರಿಸುವಿಕೆ ; ಕೊಲ್ಲುವಿಕೆ: ತಂದೆಯಿಲ್ಲದ ಸುತರ ತಲೆಸವರು ನಮಗೆ ಬಹುದಪಕೀರ್ತಿ (ತುರಂಗ. ೧೩-೯).
[ತಲೆ$_1$ + ಸವರು$_2$ (<ಸಮುಱು$_2$)]

ತಲೆಸಿಂಬಿ (ನಾ). ತಲೆಗೆ ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳುವ ಸಿಂಬಿ : ಕೊಡವು ಭಾರವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ತಲೆಸಿಂಬಿಯ ಆವಶ್ಯಕತೆ ಇತ್ತು (ರೂಢಿ).
[ತಲೆ$_1$ + ಸಿಂಬಿ (<ಸಿಂಬೆ)]

ತಲೆಸುತ್ತು (ನಾ). ೧. ತಲೆಸುತ್ತುವಿಕೆ ; ತಲೆತಿರುಗು ; ಭವಳಿ: ಅವರು ತಲೆಸುತ್ತು ಬಂದು ಮಲಗಿದ್ದಾರೆ (ರೂಢಿ). ೨. ತಲೆಗೆ ಸುತ್ತುವ ವಸ್ತ್ರ, ಪಾಗು ಮೊದಲಾದುವು ; ತಲೆದುಡಿಗೆ: "ಶೀರ್ಷಕಂ ತಲೆಸುತ್ತು" (ಮಂಗರಾ. ೧೦೧-೨೮) : ತಳಿರುಡೆ ಪುಲ್ಲ ಕಂಕಣಮಶೋಕೆಯ ಬಿಲ್ ಬಿಳಿಯಂಬು ಕಾಡಪೂಗಳ ತಲೆಸುತ್ತು ಮಾಂದಳಿರ ಕೈಪೊಡೆ ರಂಜಿಸೆ (ಅರ್ಧನೇ. ೩-೬೧) : ರಾಜೀವಲೋಚನಂ ಕ್ರೀಡಿಸಿದಂ ಪೀಲಿಯ ತಲೆಸುತ್ತಿನ ಪಚ್ಚೋಲೆಯ ಪೊಂಬಟ್ಟೆಯುಡೆಯ ಚೆಲ್ವೆಸೆದಿನೆಗಂ (ಜಗವಿ. ೪-೪೭); ಹರಣ ಮುಳ್ಳೊಡೆ ಪಾಡಿಯುಣಲ್ಕೆ ಬರ್ಪುದೊಮ್ಮೆಗೆ ತಲೆಸುತ್ತುಪೋಗಿ ತಲೆಯುದುರ್ದೊಡೆ ಸಾಲ್ವುದು (ಪುಷ್ಪಪು. ೫-೪೮) : ಮತ್ಸ್ಯ ತಲೆಸುತ್ತಾಗಿ ಹರನ ಮುಡಿಯಲ್ಲಿದೇಕೋ (ಗಣಭಾ ೭೯-೪) : ತಲೆಸುತ್ತ ತೆಗೆದೊಡನೀದಾಡಲಾ ಕೇಶ ನೆಲದೊಳಿದುದು ತೆಕ್ಕೆಗಟ್ಟಿ (ಭರತ. ೭೦-೯೨): ತಣ್ಣೀರಲ್ಲಿ ಅದ್ದಿ ತಂದ ತನ್ನ ತಲೆಸುತ್ತಿನಿಂದ ಅವನ ಗಾಯವನ್ನು ಬಿಮ್ಮಾಗೆ ಸುತ್ತಿ ಹಿಡಿದು (ಹೆಪ್ಪರ. ೩೨-೫). ೩. (ಆಲಂ) ಅಹಂಕಾರ ; ದರ್ಪ ; ಒಣ ಹೆಮ್ಮೆ : ಅಧಿಕಾರದ ತಲೆಸುತ್ತು, ಕಕ್ಕಸದ ಎದೆ, ಕಿಡಿಕಣ್ಣುಗಳಿಂದ ದಡಿವಿಡಿದು ಹುಲಿಗಳಂತೆಯೇ ಬಂದುಮುದುವೆ ಮನೆಯನ್ನು ನುಗ್ಗಿದರು (ಕಾಲೂರ. ೧೫ ಕಥಾಸಾರ). [ತಲೆ$_1$ + ಸುತ್ತು$_2$]

ತಲೆಸೂಡು (ಕ್ರಿ). ತಲೆಯ ಮೇಲೆ ಹೊತ್ತುಕೊಳ್ಳು ; ವಹಿಸಿಕೊಳ್ಳು : ತಲೆಸೂಡಿ ಮುನ್ನ ಕಜ್ಜದ ಫಲಮಂ ಬೆಸಗೊಂಡುಮೆ[ೞ]ವನಲ್ಲಿಂ ಬೞಿಯಂ ತಲೆಯಂ ಕಿರಿಯಿಸಿ ದಿವಸಮನಲಸದೆ ಬೆಸಗೊಳ್ವನಂತು ಗಾವಿಲನಕ್ಕುಂ (ಕವಿರಾ. ೩-೧೪೪). [ತಲೆ$_1$ + ಸೂಡು$_1$]

ತಲೆಸೇಸೆ (ನಾ). ತಲೆಯ ಮೇಲೆ ತಳಿಯುವ ಅಕ್ಷತೆ ; ಮಂಗಳಾಕ್ಷತೆ : ವನಲಕ್ಷ್ಮಿ ಪಳುಕಿನ ಪರಿಯಾಣಂಗಳೊಳು ಬಂದುಗೆಯರಳಂ ಮಂಗಳಾರತಿಯೆತ್ತೆ ರತಿ ಜಾಜಿಯ ಸಣ್ಣನನೆಗಳಂ ತಲೆಸೇಸೆಯನಿಕ್ಕೆ (ನಂಬಿರ. ೧೦-೮೪).
[ತಲೆ$_1$ + ಸೇಸೆ]

ತಲೆಸೊಪ್ಪು (ನಾ). (ಮರ, ಗಿಡಗಳ) ತುದಿಯಲ್ಲಿರುವ ಸೊಪ್ಪು ; ಕುಡಿಯೆಲೆ : ನೋಡಿತ್ತಲಾಲಿಸಾ ತರಗೆಲೆಯ ಸಪ್ಪುಳಂ ಕಾಣಲ್ಲಿ ಮುರಿಗೊಳ್ಳುತಿದೆ ಮರದ ತಲೆಸೊಪ್ಪು (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೩೦೫-೧೦೬).
[ತಲೆ$_1$ + ಸೊಪ್ಪು$_3$]

ತಲೆಹಂಚು (ನಾ). ಹೆಂಚಿನ ಮೇಲ್ಛಾವಣಿಯ ಎರಡು ಸೂರುಗಳು ಸೇರುವ ಮೇಲ್ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಮುಗುಚಿಹಾಕುವ ದೊಡ್ಡ ಗಾತ್ರದ ಹೆಂಚು; ದಬ್ಬುಹೆಂಚು: ಅದಕ್ಕೆ ಬೆಲಗುಗಳೂ . . . ಹಂಚುಗಳೂ ತಲೆಹಂಚುಗಳೂ ಬೇಕಾಗುತ್ತವೆ (ಮುಂಬಯಿ. ೪-೧೧೬) : ಹಂಚು ಹೊಚ್ಚಿ ಬೆಂಕಟ್ಟಿನ ಮೇಲೆ ತಲೆಹಂಚು ಹಾಕುತ್ತಾರೆ (ಮುಂಬಯಿ. ೪-೧೧೮).
[ತಲೆ$_1$ + ಹಂಚು$_3$ (<ಪಂಚು$_4$)]

ತಲೆಹತ್ತು (ಕ್ರಿ). ೧. ತಲೆಗೆ ಸೇರು,-ಅಂಟು,-ಅಳವಡು : ಎಣ್ಣೆ ತಲೆ ಹತ್ತಿದೆ (ರೂಢಿ). ೨. (ಆಲಂ) ಮನಸ್ಸಿಗೆ ತೋಚು ; ಬುದ್ಧಿಗೆ ತೋರು,-ಗೋಚರವಾಗು.

ತಲೆಹತ್ತಿದ ಮಾತು = ಮನಸ್ಸಿಗೆ ತೋರಿದ ಮಾತು ; ವಿವೇಚನೆಯಿಲ್ಲದ ನುಡಿ ; ಹಿಂದು ಮುಂದು ಪರಿಶೀಲಿಸದ ಮಾತು : ಆಚೆಗೆ ನಡೆ ಎಂದು ತಲೆಹತ್ತಿದ ಮಾತುಗಳನ್ನು ಆಡಿದನು (ನೀತಿಚಂ. XI, ೦೩).
[ತಲೆ$_1$ + ಹತ್ತು$_1$ (<ಪತ್ತು$_1$)]

ತಲೆಹರಟೆ (ನಾ). ೧. ಅತಿಯಾದ ಮಾತು ; ವಿವೇಕವಿಲ್ಲದ ಮಾತು: ನೀನು ಹುಡುಗನಾದರೂ ಸಭೆಯಲ್ಲಿ ಮುದುಕರ ಹಾಗೆ ಮಾತನಾಡುವುದು ತಲೆಹರಟೆ (ವಚಭಾ. ೦೦೦): ಶ್ರೀಧರನಿಗೆ ಈ ತಲೆಹರಟೆಯೆಲ್ಲ ಬೇಡವೆಂದು ಬರಿ (ವಾತ್ಸಲ್ಯ. ೭೨) ; ನಿನ್ನ ತಲೆಹರಟೆಯನ್ನು ಕೇಳಿಕೊಳ್ಳಲು ನನಗೆ ಸಮಯವಿಲ್ಲ (ರಂಗರೋ. ೧೨೩) ; ನೀವು ಇದನ್ನು ತಲೆಹರಟೆ ಎಂದು ಏತಕ್ಕೆ ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದೀರಿ (ಝೂರಾಹ. ೦೯). ೨. ತಲೆಹರಟೆಯುಳ್ಳವನು ; ಅಧಿಕ ಪ್ರಸಂಗಿ : ಅವರು ಕುಪಿತರಾಗಿ ತಲೆಹರಟೆ, "ನೀನೂ ನನ್ನನ್ನು ಹಾಸ್ಯಮಾಡುತ್ತೀಯಾ" ಎಂದರು (ರಾಯಳ. ೫೦); "ಹೂ, ಹೋಗು, ತಲೆಹರಟೆ" ಎಂದು ಕಾಲು ಝಾಡಿಸಿದರು (ಮುಂಗಾಮು. ೧೦೨).
[ತಲೆ$_1$ + ಹರಟೆ]

ತಲೆಹರಿಗೆ 'ತಲೆವರಿಗೆ' ನೋ.

ತಲೆಹರುಕ (ನಾ). ಬುದ್ಧಿಸ್ಥೈರ್ಯವಿಲ್ಲದವನು ; ಬುದ್ಧಿಚಾಂಚಲ್ಯವುಳ್ಳವನು ; ತಿಳಿಗೇಡಿ ; ಅವಿವೇಕಿ. 'ತಲೆಹರುಕತನ' ಪರಾ.
[ತಲೆ$_1$ + ಹರುಕ (<ಪಱುಕ)]

ತಲೆಹರುಕತನ (ನಾ). ಅವಿವೇಕ : ಅವನ ಮಾತಿನಲ್ಲಿ ಯಾರನ್ನೂ ಲಕ್ಷಿಸದ ತಲೆಹರುಕುತನವಿತ್ತು (ಮರಳಿ. ೦೧). [ತಲೆಹರುಕ + – ತನ]

ತಲೆಹಾಕು (ಕ್ರಿ). ೧. ತಲೆದೂಗು ; ಒಪ್ಪಿಗೆ ಸೂಚಿಸು ; ಸಮ್ಮತಿಸು : ಬ್ರ್ಯಾಂಡಿಂಗ್ಸ್ ದಂಪತಿಗಳು "ಹೂಂ" ಎಂದು ತಲೆಹಾಕಿದ ರೀತಿಯಿಂದಲೇ ಏಜಂಟನು ಬುಟ್ಟಿಗೆ ಬಿದ್ದನು ಎಂದು . . . ಗುಣಿಸಿಕೊಂಡನು (ಯೋಧಪು. ೨೪). ೨. ಉಂಟಾಗು ; ಉದ್ಭವಿಸು ; ತಲೆದೋರು ; ಕಾಣಿಸು ; ಒದಗು : ದುರಭಿಮಾನ ನಡುವೆ ತಲೆಹಾಕಿತು (ನಿರಾತ. ೯೬); ಅವರ ದಾಂಪತ್ಯದಲ್ಲಿ ಹಣಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ವಿರಸವೇನೂ ತಲೆಹಾಕಲಿಲ್ಲ (ಒಡ್ಡು. ೧); ಇವುಗಳಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ಅವನ . . . ಜೀವನದ ಸಂಗತಿಗಳು ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ತಲೆಹಾಕಿರುವುದೂ ಅಸಂಭವವಲ್ಲ (ಕಾವ್ಯಸ.೧೦೩); ಅವರ ಇಲ್ಲಿ ಇನ್ನೊಂದು ಸಮಸ್ಯೆ ತಲೆಹಾಕುತ್ತದೆ (ದ್ಯಾವಿವಿ.೩೮). ೩. (ಅಲಂ) ಮಧ್ಯೆ ಪ್ರವೇಶಿಸು; ನಡುವೆ ಬಾಯಿಹಾಕು : ಶಿಕ್ಷಣದ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ನೀವು ಸುಮ್ಮನೆ ತಲೆ ಹಾಕತೊಡಗಿದ್ದೀರಿ (ರಂಗಗರೋ. ೮೦); ಯಾರೂ ಇದರಲ್ಲಿ ತಲೆಹಾಕಬಾರದು (ತತ್ವಪ್ರಾ. ೬೧೨) : ತಮಗೆ ಸಂಬಂಧಪಡದ ವ್ಯವಹಾರದಲ್ಲಿ ಅವರು ತಲೆ ಹಾಕಬಾರದು (ಪುನರು. ೩೩೦). ೪. (ಅಲಂ) ಯೋಚನೆಮಾಡು ; ಮನಸ್ಸನ್ನು ತೊಡಗಿಸು : ಗಿಡಮೂಲಿಕೆಯ ಔಷಧೋಪಚಾರ ಮಾಡುವದು ಮುಂತಾದವುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಅವರು ತಲೆಹಾಕಿದ್ದರು (ಗಂಗಾಸಾ. ೨೫). [ತಲೆ$_1$ + ಹಾಕು (<ಪಾಯ್ಕು$_1$)]

ತಲೆಹಾಕುತನ (ನಾ). ಮಧ್ಯೆ ಪ್ರವೇಶಿಸುವಿಕೆ; ಅನಪೇಕ್ಷಿತವಾಗಿ ಬಾಯಿ ಹಾಕುವ ಸ್ವಭಾವ; ಅಧಿಕಪ್ರಸಂಗತನ: ತನ್ನ ಆಸ್ತಿಪಾಸ್ತಿಗಳ ವಿಲೇವಾರಿ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ತನ್ನ ಭಾವಮೈದುನನ ತಲೆಹಾಕುತನ ನೆಕ್ಕಲ್ದೋವನಿಗೆ ಸರಿಬೀಳಲಿಲ್ಲ (ಪುನರು. ೪೨೭). [ತಲೆಹಾಕು + – ತನ]

ತಲೆಹಾರಿಸು (ಕ್ರಿ). ತಲೆಯನ್ನು ಕತ್ತರಿಸು ; ಕೊಲ್ಲು : ತಲೆಹಾರಿಸಿ ಬಿಡುತ್ತಾರೆ (ದಾಲತ್. ೨೭೮). [ತಲೆ$_1$ + ಹಾರಿಸು (<ಪಾಱಿಸು)]

ತಲೆಹಿಡಿ 'ತಲೆವಿಡಿ$_1$' ನೋ.

ತಲೆಹಿಡಿಕ, ತಲೆಹಿಡುಕ (ನಾ). (ವ್ಯಭಿಚಾರಕ್ಕೆ) ಜನರನ್ನು ಒದಗಿಸಿ ಕೊಡುವವನು ; ಕುಂಟಣಿಗ. 'ತಲೆಹಿಡಿಕಿ' ಪರಾ. **ತಲೆಹಿಡುಕ** : ೧. ಅಂಥವನು ತಲೆಹಿಡುಕನಾಗುವುದು ಸಾಧ್ಯವೇ ? (ನಾಪೂರಿ. ೨೫೮). 'ತಲೆಹಿಡುಕತನ' ಪರಾ. [ತಲೆ$_1$ + ಹಿಡಿಕ]

ತಲೆಹಿಡಿಕಿ (ನಾ). (ವ್ಯಭಿಚಾರಕ್ಕೆ) ಜನರನ್ನು ಒದಗಿಸುವವಳು,– ಪ್ರೋತ್ಸಾಹಿಸುವವಳು. [ತಲೆಹಿಡಿಕ + – ಇ$_2$]

ತಲೆಹಿಡುಕ 'ತಲೆಹಿಡಿಕ' ನೋ.

ತಲೆಹಿಡುಕತನ (ನಾ). (ವ್ಯಭಿಚಾರಕ್ಕೆ) ಜನರನ್ನು ಒದಗಿಸುವಿಕೆ ; ಕುಂಟಣಿತನ: (ನೀಚ ಮನೋದ್ರೇಕಗಳಿಗೆ, ದುರುದ್ದೇಶಗಳಿಗೆ) ಸಹಾಯಕನಾಗಿರು ; ಒಬ್ಬನ ಕಾಮಾಭಿಲಾಷೆ ತೀರಿಸಲು ಸಹಾಯಮಾಡು ; ತಲೆಹಿಡುಕತನ ಮಾಡು (Pander. ಇಂಕನಿ.).

[ತಲೆಹಿಡುಕ (<ತಲೆಹಿಡಿಕ) + – ತನ]

ತಲೆಹಿಡುಕಿ (ನಾ). = ತಲೆಹಿಡಿಕ : (ಕಳ್ಳೊಲುಮೆಯ ವ್ಯವಹಾರದಲ್ಲಿ) ತಲೆಹಿಡುಕ (ಕಿ). (Pander. ಇಂಕನಿ.). [ತಲೆಹಿಡುಕ(<ತಲೆಹಿಡಿಕ)+–ಇ$_3$]

ತಲೆಹುಣ್ಣು (ನಾ). ತಲೆಯಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹುಣ್ಣು: ಉಮ್ಮತ್ತದ ಬೇರು . . . ಬೆಲ್ಲ, ಗಣಿಕೆಸೊಪ್ಪಿನ ರಸ, ಇವು ಅರೆದು ಪೂಸೆ ತಲೆಹುಣ್ಣು ಮಾಣ್ಗುಂ (ವಿವೈವಿ. ೬೦).

[ತಲೆ$_1$ + ಹುಣ್ಣು (<ಪುಣ್)]

ತಲೆಹುಳಿ 'ತಲೆಹುಟಿ' ನೋ.

ತಲೆಹುಳು (ನಾ). ೧. ತಲೆಯಲ್ಲಿರುವ ಹುಳು; ಸೀರು, ಹೇನು. ೨. (ಅಲಂ) ಹುಚ್ಚುಹುಚ್ಚಾದ ವಿಚಾರ ; ತಪ್ಪುತಿಳಿವಳಿಕೆ : ನಾನು ಒಳಿತಾಗಿ ಸಿಟ್ಟುಮಾಡಿ, ಆತನ ತಲೆಹುಳುಗಳನ್ನು ಜಾಡಿಸಿದೆನು (ಮುಂಬಯಿ. ೪-೧೯೬).

ತಲೆ ಹುಳು ಕೊಡಹು = ೧. ತಲೆಯಲ್ಲಿರುವ ಹುಳುಗಳನ್ನು ಬೀಳಿಸು ; ಹೇನು ತೆಗೆ. ೨. ಗ್ರಹಚಾರ ಬಿಡಿಸು ; ತರಾಟೆಗೆ ತೆಗೆದು ಕೊಳ್ಳು : ರೇಗಿದರೆ ಅವನ ತಲೆ ಹುಳು ಕೊಡಹಿಬಿಡುತ್ತೇನೆ (ರೂಢಿ).

[ತಲೆ$_1$ + ಹುಳು$_2$ (<ಪುೞು$_1$)]

ತಲೆಹುಳುಕ (ನಾ). ೧. "ಹರಟೆ [illegible] ವರ್ತಿಸುವ, ಗಾಂಭೀರ್ಯವಿಲ್ಲದ [illegible] (Flibbertigibbet. ಇಂಕನಿ.). ೨. [illegible] ಹುಳುಕ, ಬುದ್ಧಿ ಸ್ವಾಧೀನವಿಲ್ಲ ([illegible]

[ತಲೆ$_1$ + ಹುಳುಕು (<ಪುೞುಕು) + – ಅ$_7$]

ತಲೆಹುಟಿ, ತಲೆಹುಳಿ (ಕ್ರಿ). ತಲೆಕೆಡು ; ಬುದ್ಧಿಕೇಡು ; ಹುಚ್ಚುಹಿಡಿ. **ತಲೆಹುಳಿ** : ಅವನೇಕೆ ತಲೆಹುಳಿತವನಂತೆ ಆಡುತ್ತಾನೆ ? (ರೂಢಿ).

ತಲೆಹುಟಿತನಾಯಿ, ತಲೆಹುಳಿತನಾಯಿ = ೧. ಗೊತ್ತುಗುರಿಯಿಲ್ಲದೆ ಸುತ್ತುವ ಮನುಷ್ಯ ; ಅಲೆಮಾರಿ : ತಲೆಹುಟಿತ ನಾಯಿ ಸುಂಡು (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೮-೪೨೩); ಅವನೊಬ್ಬ ತಲೆಹುಳಿತ ನಾಯಿ ; ಬೀದಿ ಅಲೆಯಲು ಹೋಗಿದ್ದಾನೆ (ರೂಢಿ). ೨. ಹುಚ್ಚು ನಾಯಿ : ಅವನು ತಲೆಹುಳಿತ ನಾಯಿಯಂತೆ ಸುತ್ತುತ್ತಿದ್ದಾನೆ (ರೂಢಿ). [ತಲೆ$_1$ + ಹುಟಿ (<ಪುಟಿ)]

ತಲೆಹೂಗಿಸು (ಕ್ರಿ). = ತಲೆಹಾಕು ೩ : ಹೊರಗಿನವನೊಬ್ಬನು ನಡುವೆ ತಲೆಹೂಗಿಸುವುದು ಸರಿಯಲ್ಲವೆಂದು ನನ್ನೆಣಿಕೆ (ಕನ್ನಇ. ೧೬೭).

[ತಲೆ$_1$ + ಹೂಗಿಸು (<ಪೂಗಿಸು)]

ತಲೆಹೊಡಕ (ನಾ). = ತಲೆವೊಯ್ಕ ೧: ಬೋರ್ನಿಯೋದ ಡಯಾಕರು ಮೊನ್ನೆಯ ತನಕ ತಲೆಹೊಡಕರಾಗಿಯೇ ಇದ್ದರು (ಬಾಲಪ್ರ.III, ೧೬೧೨). 'ತಲೆಹೊಡಕತನ' ಪರಾ. [ತಲೆ$_1$ + ಹೊಡೆ$_1$ (<ಪೊಡೆ$_1$) + – ಕ$_3$]

ತಲೆಹೊಡಕತನ (ನಾ). ತಲೆಯನ್ನು ಹೊಡೆಯುವಿಕೆ ; ಕೊಲ್ಲುವಿಕೆ: ಡಯಾಕರಲ್ಲಿ ತಲೆಹೊಡಕತನವಿದ್ದಾಗ ಅವರು, ತಾವು ಕೊಂದವರ, ಎಲುಬು, ತಲೆಗೂದಲುಗಳನ್ನು ಕೊಡುತ್ತಿದ್ದರು (ಬಾಲಪ್ರ. III, ೧೬೧೨).

[ತಲೆಹೊಡಕ + – ತನ]

ತಲೆಹೊಣೆ 'ತಲೆವೊಣೆ' ನೋ.

ತಲೆಹೊಯ್ 'ತಲೆವೊಯ್' ನೋ.

ತಲೆಹೊಯ್ಕ 'ತಲೆವೊಯ್ಕ' ನೋ.

ತಲೆಹೊರೆ 'ತಲೆವೊಱೆ' ನೋ.

ತಲೆಹೊರೆಗ (ನಾ). ೧. ತಲೆಯ ಮೇಲೆ ಹೊರೆ ಹೊರುವವನು ; ಭಾರಹೊರುವವನು. ೨. (ಅಲಂ) ಅನಪೇಕ್ಷಿತವಾಗಿ ಹೊರೆಯಾಗಿರುವವನು; ತಲೆಭಾರವಾಗಿರುವವನು : ಅವಗೆ ಬಹಳ [illegible] [ರೆಗ] ನಾಗಿರ್ದನದು ನಿಮಿತ್ತಂ ಸಾಯ ಹಾರಿದರುಮೆಂದು ಮರುಗಿ (ನವಮೋ. ೫-೧೨). [ತಲೆಹೊರೆ (<ತಲೆವೊಱೆ) + – ಗ$_6$]

ತಲೆಹೊಱೆ 'ತಲೆವೊಱೆ' ನೋ.

ತಲೆಹೋಕ 'ತಲೆವೋಕ' ನೋ.

ತಲೆಹೋಕತನ (ನಾ). ಮೂರ್ಖತನ ; ಅವಿವೇಕ : ಸಜಗು ಬಿಜಗಂ ಪಾರದೆ ತಲೆಹೋಕತನದಿಂದ ಬಂದು ಪವುಜಿಕ್ಕಿಯನಿಸಲವರಿಕೆಯಿಲ್ಲದೇ ಹೊಕ್ಕೇಱಿಯಿಱಿದನು (ಸಮ್ಮಕಾ. ೮-೪೫) ; ತಪ್ಪುಕಾರ್ಯದಿ ತನ್ನ ತಲೆಹೋಕತನದಿ ಅಪ್ಪ ನಿನ್ನನು ಕೊಂದು ಅಪಕೀರ್ತಿ ಪಡೆದೆ (ಸಾರಂಗ. ೩೪).

[ತಲೆಹೋಕ (<ತಲೆವೋಕ) + – ತನ]

ತಲೆಹೋಗಿಸು(ಕ್ರಿ). ತಲೆಯು ಹೋಗುವಂತೆ ಮಾಡು; ಪ್ರಾಣಾಪಾಯವುಂಟುಮಾಡು : ತಲೆತಿರುಗಿಸುವುದು ಸೋಮ, ತಲೆಹೋಗಿಸು [illegible] ಕಾಮ (ಅಶ್ವಮೇ. ೫೫).

[ತಲೆ$_1$ + ಹೋಗಿಸು (<ಪೋಗಿಸು)]

ತಲೋದರಿ, ತಳೋದರಿ (ನಾ). ೧. ತೆಳುವಾದ ಹೊಟ್ಟೆಯುಳ್ಳ ಹೆಂಗಸು : ಕೃಶವಾದ ಉದರವುಳ್ಳವಳು ; ಸುಂದರ ಸ್ತ್ರೀ : ಸಖಿಯುಂ ನೋಡಿ ತಲೋ[ಪಾಠಾಂ. ಳೋ]ದರಿ ಬಿಸುಸುಯ್ಯುಗ್ಗಂ ಬಯ್ಗುವಿಂತು ಮಾಡಿದ ಬಿದಿಯುಂ (ಶಮದ. ೨೨೭ ಪ್ರಯೋ) : ಆಭರಣತತಿಗೀ ತಲೋ[ಪಾಠಾಂ. ಳೋ]ದರಿಯಾಭರಣವಹುದಲ್ಲದೇ ಬಳಿಕಾಭರಣವೀ ರೂಪವತಿಗಾಭರಣವಲ್ಲಿ (ಬಸವು. ೪-೩೩) : ನೆಗೆವ ನೆಗಳೊಳು ಸಂಜ್ಞೆಗಳು ಸೂಚಿಸೆ ತಲೋ[ಪಾಠಾಂ. ಳೋ]ದರಿ ಕರೆವುತಿರೆ ಮುಂದೆಸೆಯೊಳಂದುಗೆ ಘಲಿರುಘಲಿರೆನೆ ಗೆಜ್ಜೆಗಳು ಮೊರೆಯೆ (ಬಸವು. ೨೪-೪೪). **ತಳೋದರಿ :** ೧. ವರ ತನೂಭವರಂ ಪಡೆ ನೀಂ ತಳೋದರೀ (ಪಂಪಭಾ. ೧-೧೧೮) : ಉರದವಕಲ್ಪಿನ್ನ ಕರ್ಪೂರದಾಭರಣ ಪುಷ್ಪವಾಯ್ತು ಮಾಂಗಗಿದು ತಳೋದರಿ ದರಿಯುನೆಯ್ದುವಿನವಾ ಸರೋವರಂ ಕಡಡೆ ಬೆರ್ಚಿ ದೆಸೆದೆಸೆವರಿದಳ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೮-೪೪) : ಭಸಿತವನೇಕೆವುದ್ಧೂಳಿಸೆ ತಳೋದರಿ ನೀನು (ಬಸವು. ೧೨-೧೭) : ಈತನೇ ಧರ್ಮಜನು . . . ಈ ತಳೋದರಿ ದ್ರುಪದಸುತೆಯೇ ಕೌತುಕವಲೇ ಭುವನಜನ ವಿಖ್ಯಾತರೆಲ್ಲಿಂದೆಲ್ಲಿ ಮೂಡಿದರೆನುತ ಬೆಚಗಾದ (ಕುವ್ಯಾವಿ. ೧೦-೧೫). ೨. ಗೃಹಿಣಿ : ಹೆಂಡತಿ : ವೃಕೋದರಂ ತನ್ನ ತಳೋದರಿಯ ಮುಖಮಂ ನೋಡಿ (ಪಂಪಭಾ. ೧೨-೧೫೩ ವ) ; ವೇದಪುರುಷನ ಸುತನ ಸುತನ ಸಹೋದರನ ಹೆಮ್ಮಗನ ಮಗನ ತಳೋದರಿಯು . . . ಜಠರದಿ ಜನಿಸಿದನಾದಿಮೂರುತಿ ಸಲಹೊ (ಕುವ್ಯಾಆ. ೧-೩೩). [ಸಂ. ತಲೋದರೀ(ತಲ + ಉದರ + –)]

ತಲೋದ್ವೃತ್ತ (ನಾ). [ನಾಟ್ಯ] ಮೂವತ್ತೈದು ದೇಶೀಯ ಭೌಮಚಾರಿಗಳಲ್ಲೊಂದು; ℗ ಕಾಲ್ಬೆರಳುಗಳನ್ನು ಮಡಿಸಿ ನೆಲದ ಮೇಲಿಟ್ಟು ಮುಂದಕ್ಕೆ ನಡೆದು ನಿಂತುಕೊಳ್ಳುವುದು : ಬೆರಲ್ಗಳನಿಳೆಯೊಳ್ ಮಡಿದುಂ ಮುಂದಕ್ಕೆ ಮಗುಳ್ದುಮಂತೇ ನಿಲಲುಂ ಮಡದಿ ಕೇಳ್ ತಲೋದ್ವೃತ್ತಂ (ಅಾಸ್ಕರಂ .೬-೭೨). [ಸಂ. (ತಲ + ಉದ್ವೃತ್ತ)]

ತಲ್ಪ, ತಳ್ಪ (ನಾ). ೧. ಹಾಸಿಗೆ: ಶಯ್ಯೆ; ಸುಪ್ಪತ್ತಿಗೆ. 'ತೂಲತಲ್ಪ', 'ಮೃದುತಲ್ಪ' ಪರಾ. ೨. ಹೆಂಡತಿ ; ಸತಿ ; ಪತ್ನಿ : "ಸ್ವಸ್ತ್ರೀಯುಂ ಶಯನಸ್ಥಳಂಗಳಿವು ತಲ್ಪಾ[ಪಾಠಾಂ. ಳ್ಪಾ]ಖ್ಯಾನಮುಂ" (ನಾನಾರ. ೧೧೦). ೩. ಮಾಳಿಗೆ ; ಮಹಡಿ ; ಕರುಮಾಡ. ೪. ತೆಪ್ಪ ; ದೋಣಿ. **ತಳ್ಪ :** ೧. "ತಳ್ಪಮೆನೆ ತಳಿಮಂಚನೆ ಸುಪ್ಪತ್ತಿಗೆಗಕ್ಕು ನಾಮಮುಂ" (ಮಂಗರಾ.೬೦-೧೫); ಆವೃತಾಂಭೋರಾಶಿ ಶಯ್ಯಾಸದನದೊಳುರುವೀಚೀಸಮುತ್ತುಂಗ ಮಂಚಾಗ್ರಿಮಶೇಷಾನಲ್ಪತಳ್ಪಸ್ಥಳದೊಳ್ ಅಘಹರಂ ಶ್ರೀಧರಂ ಯೋಗನಿದ್ರೋದ್ಯಮದಿಂದಿರ್ದ (ಎಕ. VII, ಶಿಕಾರಿ. ೧೨೩-೩ : 1159) : ಜಳಶಯನನವತರಿಸುವುದಂ ತಿಳಿದಲ್ಲಿಂ ಮುನ್ನ ದುಗ್ಧವಾರಿಧಿ ತಳ್ಪಚ್ಛಳದಿಂದವತರಿಸಿತ್ತಾ ನಿಳಯದೊಳೆನೆ ಧವಳತಲ್ಪಮೆಸೆದುದನಲ್ಪಂ (ಜಗವಿ. ೨-೭೪) : ಸಜ್ಜೆವನೆಯೊಳಗೆ ಮೃದುವೆನಿಪ ತಳ್ಪದ ಮೇಲೆ ಸಜ್ಜನಂ ನೆಲಸಿ (ಬಸರ ೯-೧೨೯) : ನಿನಗಿಂಬಲ್ಲದು ತಳ್ಪಮೆಂದು ತೆಗೆದಿಟ್ಟು (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೧೪-೮) : ಜಳಪಕ್ಷಿಗಳುಲಿಯಿಂದಂ ಕಳಹಂಸಂ ಕಮಳತಳ್ಪದಿಂದೇಳ್ವವೊಲ್ ಶ್ರೀಲಿಳಿಯುರಸನೆಳ್ದನಾ ಮಂಗಳಪಾಠಕರುಲಿಯಿಂ ನವಮಳತಳ್ಪಸ್ಥಳದಿಂ (ರಾಜಶೇ. ೪-೨೭): ನಿಮ್ಮಾಜ್ಞೆಯಿಂದ ಹರಿಗೆ ತಳ್ಪವಾಗಿರ್ದನು (ಭೃರಸೂ.೨೭). ೨. "ಪೆಂಡತಿಯಲ್ಲಿಯುಂ ತಳ್ಪಮೆಂಬುದು" (ಹಲಾಯು. ೧೩೫-೨೪): "ತನ್ನ ಸತಿಯಲ್ಲಿ ತಳ್ಪಮೆಂದೆಂಬುದು" (ಮಂಗರಾ. ೦೪೧-೧೩). ೪. "ತಳ್ಪಂ, ಉಡುಪಃ, ಪ್ಲವಃ – ಈ ೩ ತೆಪ್ಪಂ" (ಹಲಾಯು. ೧೧೧-೪೯). ೫. ಕೊಳ ; ಪುಷ್ಕರಿಣಿ; ಹೊಂಡ : "ವೇಶಂತಃ, ಪಲ್ವಲಂ, ತಳ್ಪಂ–ಈ ೩ ಕೊಳಹೆ" (ಹಲಾಯು. ೧೧೧-೫೩) ; "ವಿಖ್ಯಾತದಿಂ ಸರಸಿ ಕಾಸಾರ ಕೊಳನು ಮತ್ತಾ ತಳ್ಪ[ಪಾಠಾಂ. ಕಳ್ಪ, ತಲ್ಲ]ಮೆನೆ ಪಲ್ವಲಾಖ್ಯಮೆನೆ ವೇಸಂತವೆನಲು ಕೊಳಹಕ್ಕೆ ನಾಮಮುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೧೨೩-೧೪). [ಸಂ.]

ತಲ್ಪಿಸು 'ತಲಪಿಸು' ನೋ.

ತಲ್ಪ್ಪ (ನಾ). (?) : ಕಟೀದ ಭವಕ್ಕೆ ಪೇಸುವಡೆವಾಸುರ ಕರ್ಮದ ತಲ್ಪ್ಪನರ್ಥಿಸುತ್ತಟಿವೊಡನಿರ್ದೊಡಂಬಡುವ ಯೋಜಿಪ ಬಾಜಿಪ ತತ್ವಗೋಷ್ಠಿಯೊಂದುಟಿಯದೆ (ಶಾಂತಿಪು. ೯-೧೩೧).

[℗ ಇದು 'ತಳ್ಪ್ಪ' ಎಂಬುದರ ಅಪಲಿಖಿತವಿರಬಹುದು]

ತಲ್ಮಡ (ನಾ). ಯೆಹೂದಿಯರ ಪವಿತ್ರಗ್ರಂಥ; ಯೆಹೂದ್ಯರ ಧರ್ಮಗ್ರಂಥ : ಕ್ರಿಸ್ತ ಮಹಮದ ರಾಮಕೃಷ್ಣ ಜೊರಾಸ್ತ ಗೌತಮರು ದಿವ್ಯ ವೇದ ಕೊರಾನು ಬೈಬಲು ತಲ್ಮಡಾದಿಗಳು (ಅಗ್ನಿಹಂ. ೧೦-೧೮).

[←ಇಂ. Talmud]

ತಲ್ಲಿ (ನಾ). ಕೊಳ : ಪುಷ್ಕರಿಣಿ ; ಸರೋವರ : "ಸರಸಿ ಕಾಸಾರ ಕೊಳನು ಮತ್ತಾ ತಲ್ಲ[ಪಾಠಾಂ. ಕಳ್ಪ, ತಳ್ಪ]ಮೆನೆ ಪಲ್ವಲಾಖ್ಯಮೆನೆ ವೇಸಂತವೆನಲು ಕೊಳಹಕ್ಕೆ ನಾಮಮುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೧೨೩-೧೪). 'ತಳ್ಪ' ಪರಾ.

[ಸಂ.]

ತಲ್ಲಖಿನಾಮಾ 'ತಲ್ಲಾಖಿನಾಮಾ' ನೋ.

ತಲ್ಲಜ (ನಾ). ಉತ್ತಮನಾದವನು ; ಶ್ರೇಷ್ಠ : ಅಲ್ಲಿ ಸಂಪ್ರಮರಾತ್ಮದೀಪ್ತರು ತಲ್ಲಜಾಧಮಮಧ್ಯಮರು ತಂತಮ್ಮ ಕರ್ಮಗಳಿಂ (ಸೌನಂದ. ೧೧-೩೨). [ಸಂ.]

ತಲ್ಲಣ 'ತಲ್ಲಟ' ನೋ.

ತಲ್ಲಣಂಗೊಳ್ 'ತಲ್ಲಟಂಗೊಳ್' ನೋ.

ತಲ್ಲಣಗೊಳ್ 'ತಲ್ಲಟಂಗೊಳ್' ನೋ.

ತಲ್ಲಣಗೊಳ್ಳು 'ತಲ್ಲಟಂಗೊಳ್' ನೋ.

ತಲ್ಲಣದೋಱ್ (ಕ್ರಿ). ವ್ಯಥೆಯುನ್ನುಂಟುಮಾಡು ; ಚಿಂತೆಗೊಳಿಸು : ಸಲ್ಲದಪ್ಪಾ ನೀವು ನನ್ನ ಮನಸಿಗಿಷ್ಟು ತಲ್ಲಣದೋರ್ಪುದು ಚದುರೆ (ಭರತ. ೪೫.೬೫). [ತಲ್ಲಣ (<ತಲ್ಲಟ) + ತೋಱ್ (<ತೋಱು)]

ತಲ್ಲಣಿಕೆ (ನಾ). ಅಂಜಿಕೆ ; ಭಯ ; ಭೀತಿ : ನುಡಿವಳು ತರುಣಿ ತನ್ನೆದೆಯ ತಲ್ಲಣಿಕೆಯಂ (ಶ್ರೀರಾಮೂ. ೪೫೨-೨೦೧).

[ತಲ್ಲಣ (<ತಲ್ಲಟ) + – ಇಕೆ]

ತಲ್ಲಣಿಗ (ನಾ). ೧. ಭಯಗೊಂಡವನು : ತಲ್ಲಣಿಗ ಪೇಳ್ದ ಕಬ್ಬದ ಪಾಂಗಿನಂತಲ್ಲವೆಲ್ಲಿಯುಂ ವಿದ್ವತ್ಸಭಾವಳಿಯು ಮೆಚ್ಚೆ ಕೈಯ್ಯಲ್ಲಿರಿಸಿದಾಮಳಕದಂತೊರೆವೆ (ಲಿಂಗಪು. ೧-೨೨). ೨. ಭಯಪಡಿಸುವವನು ; ಭಯಂಕರನಾದವನು : ಘಲ್ಲಿಸಿದನುಬ್ಬಿಱಿದು ತಬ್ಬಿದ ತಲ್ಲಟೆಯ ತವಕಿಗರ ತೋಟಿಯ ತಲ್ಲಣಿಗ[ಪಾಠಾಂ. ಣೆಯ]ನಱಿಯುಟ್ಟ ಸದೆದನು ಸಕಲ ವಾನರರ (ತೊರರಾ. ೬-೨೭-೩೭). ೩. ಕೊಲೆಗಾರ : ಬಂದನಾ ಪರವಾದಿಮಸ್ತಕದ ಶೂಲ ಬಂದನಾ ಪರವಾದಿ ಮೇಷ ತಲ್ಲಣಿಗ (ಶರಲೀ. ೯೪-೧೦).

[ತಲ್ಲಣ (<ತಲ್ಲಟ) + – ಇಗ]

ತಲ್ಲಣಿಸು 'ತಲ್ಲಟಿಸು' ನೋ.

ತಲ್ಲಳ 'ತಲ್ಲಟ' ನೋ.

ತಲ್ಲಳಿಸು 'ತಲ್ಲಟಿಸು' ನೋ.

ತಲ್ಲಟ, ತಲ್ಲಣ, ತಲ್ಲಳ (ನಾ). ೧. ಹೆದರಿಕೆ ; ಭಯ ; ಭೀತಿ ; ಅಂಜಿಕೆ : "ತಲ್ಲಟಂ = ಭಯಂ" (ಶಮದ. ಪರಿ. ೧) : "ಭೀತಿ ತಲ್ಲಟವೆನಿಪ್ಪುದು" (ಸಂಜೀವ. ೩) : ನೆಱಿಪಾರ್ ಪೆಱಗಿಕ್ಕೆ ಕಾವರಾರಾರ್ಮನು ತ್ರೊಟಿಲ್ದಬಲುತಿರ್ಪುದೆ ನಾರಕರ್ಗಲ್ಲಿ ತಲ್ಲಟಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೭-೯೪) : ಜಳಜಮುಖಿ ನಾಡೆಯುಂ ತಲ್ಲಟದಿಂ ಭೋರೆಂದು ಸುಯ್ದು ತನ್ನಂ ದುಃಖಾನಳನಳುರೆ ತನ್ನೊಳೆಂದಳ್ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೩-೫೪) : ಕಲ್ಲಮುಟಿ ಕಱಿಯೆ ಪು[ಗ]ಲೆಡೆಯಿಲ್ಲದೆ ಕಡು ನೊಂದು ಜೀವಧನ [ಮುಂ] ಜನಮುಂ ತಲ್ಲಟದಿಂ ಕೋಳ್ಗುದಿಗೊಳ್ವಲ್ಲಿ ಕುಮಾರಂ ಭಯಸ್ಥರಾಗದಿ[ರೆಂ]ದಂ (ಬಂಹರಿ. ೬-೨೨);

ಪುಲ್ಲೆಯ ಹಿಂಡನೊಂದು ಪುಲಿ ಗೆಂಟಱಿಯೊಳೊಯ್ಯನೆ ಕಂಡು . . . ಅದರ್ಕೆ ಲಂಘಿಸಲ್ ತಲ್ಲಟದಿಂ ಕುಸುಂಗಿ ನೆಱೆ ನೀಂಟಿಸಿ ನೀಳ್ದ ಕೊರಲ್ಗೆ ಪಾಯ್ದು (ದಶಕು. ೨-೧೦೩); ಎಮ್ಮ ಜಾತಿಗೀ ಚಕಿತತೆ ಸಲ್ಲದೆಂದು ದಿಟಪೊಂದಿದೊಡಂ ಬಳೆದತ್ತು ತಲ್ಲಟಂ (ಚಕವಿ. ೭-೩೦೮). ೨. ಚಿಂತೆ ; ಮನೋವ್ಯಥೆ : ಅದುಂ ಪರದನೀಕ್ಷಿಸಿ ಚಂದನವಪ್ಪುದೆಂಬುದುಂ ಮೆಲ್ಲನೆ ಚಿತ್ರದಿಂದಱಿದದಂ ಕಡಿವೀ ಕಡುಸೇದೆಯೇಕೆ ನೀನೊಲ್ಲದೊಡೊಂದು ದೊಡ್ಡ ಪೊರೆ ಪುಳ್ಳಿಯ ನೀವೆನಿದಕ್ಕೆ ನೀನಿದ ತಲ್ಲಟವಾಗದೀವುದೆನೆ (ಧರ್ಮಪ. ೯-೯). ತಲ್ಲಣ : ೧. "ತಲ್ಲಣ [ಪಾಠಾಂ. ಳ]ಮೆನೆ ಭಯಮಕ್ಕುಂ" (ಛಾಂದ. ೨೦) ; ಅಂತನಿಬರ ಮನಕ್ಕೆ ತಲ್ಲಣಂ ಬರ್ಪಂತೆ ಬಂದು (ಶಾಂತಿಪು. ೫-೯೪ ವ) ; ಅಜನೀಕೆಯು ಸೆಳ್ಳುಗುರಿಂಗೀಯೆ ತನ್ನ ಚೆಲ್ವಂ ಓರಿದುಂ ತಲ್ಲಣದಿಂ ಕೇದಗೆಗಳ್ ಮುಳ್ಳೊಳ್ ಪೊಕ್ಕಿರ್ಪವಿನ್ನುಮತಿ ಭಯದಿಂದಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೩-೧೫೭) ; ಮೋಹಮುಮಂ ಗರ್ವಮುಮಂ ತಲ್ಲಣಮುಮಂ ತೀರ್ಗುಂ ದಿಟಂ ನಿಮ್ಮಯ ನಿಜ ಶರಣಂಗಂ (ಸಂಪಾಶ. ೪೫) : ಇನನುಟ್ಟುದಂ ಬಿಸುಡೆ ತಲ್ಲಣದಿಂ ಮದನಂ ಬಿಸುಟ್ಟನುಟ್ಟುದಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೧೩-೧೦೭) ; ಕರ್ಣನ ಸೆಣಸಿ ನಿಂದನು ಮತ್ತೆ ಸಮರಾಂಗಣದ ಚೌಪಟಮಲ್ಲನಿತ್ತನು ಪಡೆಗೆ ತಲ್ಲಣವ (ಕುಮಾ್ಯದ್ರೋ. ೦೬-೪೮). ೨. ಕೊಲೆಯಿಂದೊಂದನಸತ್ಯಮೆಂಚೆರಡಂ . . . ಅನಾಕುಳಂ ತೊಱೆದೊಡೇಂ ಹೈಲ್ಲಾಸಮೇ ದೋಷಮೇ ಮಲಮೇ ತಲ್ಲಣಮೇ ಕೃತಾಂತಭಯಮೇ ಸಂತಾಪಮೇ ಚೇವಸಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೭-೫) : ವಿಗಡ ವೀರಾನೀಕವಿದೆ ತಲ್ಲಣದೆ ತಗಹಿನಲೇಕೆ ಕಾಲಕ್ಷೇಪವೆಂದನು ಕೌರವರ ರಾಯ (ಕುಮಾ್ಯದ್ರೋ. ೧೬-೨೩). ೩. ತಾಪ ; ಸಂಕಟ ; ಕಳವಳ : ತೀವ್ರದ ತೃಷೆ ಮೊಕ್ಕಳವಾಗೆ . . . ತಲ್ಲಣದಿಂ ಬಿಸುಸುಯ್ದುಮ್ಮಳಿಸಿ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧-೦೫೫) ; ಉದಕವ ಕುಡಿದು ಬಳಿಕಾರೈವೆನಿದನೆನುತ ಲವಲವಿಸಿ ತಾಳಿಗೆಯ ತಲ್ಲಣದವನು ಹೊಕ್ಕನು ಕೊಳವನು (ಕುಮಾ್ಯಅ. ೨೩-೨೦) : ಜಗದೊಳಾವ ಭ್ಯಾಸಿಯೋ ತಾಳಿಗೆಯ ತಲ್ಲಣದೊಳಗೆ ನೆಗಹಿನ ಸುಗಮುಸಾಹಸನರರಿ ಮರ್ಘು ಭಾಪೆಂದುದುಭಯಬಲ (ಕುಮಾ್ಯದ್ರೋ. ೧೩-೦೪). ೪. ಆವೇಗ; ಉದ್ವೇಗ: ಒದವಿದ ತಲ್ಲಣಂಚೆರಸು ಚೆಚ್ಚರದಿಂ ಪಿಡಿದೆತ್ತಿ ಶಂಕೆಯಿಂ ಸುದತಿಯ ಪಾಂಗಿದೇನೆನುತಂ . . . ಮೇಲುದಟ ಸೆಜಂಗಿನಿಂ ನಯದೆ ಬೀಸಿದನಾ ಮನುಜೇಂದ್ರಚಂದ್ರಮಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೯೨೯) : ಗೂಡುಪಾಯ್ದು ಮೆಲ್ಲರ್ದೆಯ ತಲ್ಲಣಕ್ಕೆ ಚೆಜಗಾದ ತೆಱದಿನಖಿಳಾಂಗಸ್ಪಂದಮುಮಂದ ಮಾಗೆಯುಂ (ವರ್ಧಪು. ೬-೨ ವ) : ತವಕದಿನಪ್ಪಿ ತಲ್ಲಣದೆ ಚುಂಬಿಸಿ ನಿಲ್ಲದೆ ನಾಣ್ಗೆಪಾಯ್ದು ಕೂಡುವ ಬಗೆಯಿಂತುಟೆಂದುಸಿರ್ವ ಬಲ್ಮೆಯನಾನಱಿಯೆಂ (ದಶಕು. ೯-೬೪). ೫. ದಿಗ್ಭ್ರಮೆ; ಕಕ್ಕಾಬಿಕ್ಕಿ: ತಡೆಯದೆ ಮುಗಿಲೆಂದಳಿಯನ ನಡುವಂ ತಟಿಕ್ಕೈಸಿಕೊಂಡು ಹತ್ತಲ ದೆಸೆಯೊಳ್ ಬಿಡದೋಡುಪಾಕ ಶಾಣದೆ ಕೆಡೆದಳ್ತಲ್ಲಣದಿನಾಗಳೆಂಜಲಕುಟಿಯೊಳ್ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೨-೪೪) ; ಕೂಗಿದುತಿರ್ಪಟುತಿರ್ಪ ತತ್ಪುರೀಜನದ ಪೊದಟ್ದ ತಲ್ಲಣದ ಮಲ್ಲಣ ಬೀದಿಯೊಳಾದುದದ್ಭುತಂ (ವರ್ಧಪು. ೩-೫). ತಲ್ಲಳ : ೧. ಯುಧಿಷ್ಠಿರ ನಾಳ್ವ ದೇಶದೊಳ್ ಮಱೆ ಪೋಸ ವಾಸಿ ತಲ್ಲಳ ತಳೆ ವಿಯೋಗ ಮಲಸಿಕೆ ಕರ್ಕಶಂಗಳಿವು ಮೊಳೆದೋಱವೇವೇಳ್ವೆನು (ಜೈಮಿಭಾ. ೨-೫).

[ದೇ.॥ ತುಳು. ತಲ್ಲಣ ; ತೆಲು. ತಲ್ಲಡ]

ತಲ್ಲಟಂಗೊಳ್, ತಲ್ಲಣಂಗೊಳ್, ತಲ್ಲಣಗೊಳ್, ತಲ್ಲಣಗೊಳ್ಳು (ಕ್ರಿ). ೧. ಭಯಗೊಳ್ಳು ; ಭೀತಿ ಹೊಂದು ; ಅಂಜಂ ; ಗಾಬರಿಪಡು : ತಲಕಾಡು ತಲ್ಲಟಂಗೊಳೆ (ಚಕವಿ. ೨-೬೫) : ಮನದ ತಲ್ಲಟಂಗೊಂಡು ನಾಥನೆಡೆಗೆ ಪರಿತಂದು ಗೈದ ಗೈಮೆಯಂ ಬಯ್ದು ಬಯ್ದುಗಳಂ ಬಿನ್ನವಿಸಿದರ್ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೧೨-೩೦). ತಲ್ಲಣಂಗೊಳ್ : ೧. ಕಂಡು ಕಿರಾತನೊರ್ವ ನಿಭಮಸ್ತಕಮೌಕ್ತಿಕಲೋಭದಿಂದೆ ಕೋದಂಡಮನಾರ್ಪಿನಿಂ ತೆಗೆದು ಕರ್ಪಿನ ಬಾಣದಿನೆಚ್ಚೊಡುರ್ಚಿ ವೇದಂಡಲಲಾಟದಿಂ ಪೆಱಗೆ ಪೇಚಕ ಪೊಳ್ [illegible] (ಉದ್ಭಟ. ೭-೩ ವ). [illegible] ೨. ಚಿಂತೆಗೊಳ್ಳು ; [illegible] . . . ಕೊರಗುವ ಸೌಂದರವತಿಯಂ ಕಂಡೆಲ್ಲಾ [illegible] (ಉದ್ಭಟ. ೭-೩ ವ). ತಲ್ಲಣಗೊಳ್ : ೧. ಮನ್ನೆಯರು ತಲ್ಲಣಗೊಂಡು ಬಾಣನಿಗೆ ಬೇಡಿದುದಿತ್ತು ನಿಲ್ಲದೆ ಕೂಟಕ್ಕೈದಿದರು (ಕಂನವಿ. ೧೧-೬೨) : [illegible] ದನಗಸ್ತ್ಯಂ ತ್ರಿಶಂಕು ತಲ್ಲಣಗೊಂಡ (ವೆಂಕಾರಾ. ೫-೧-೨೩). ೨. [illegible] ನುಡಿವುತಿರ್ದಳದೊಂದು ತಾಣದೊಳ್ಪಲ್ಲವರ ಚಿತ್ತ [illegible] (ವೆಂಕಾರಾ. ೫-೬-೫೨). ತಲ್ಲಣಗೊಳ್ಳು : ೧. ದುರ್ಗ [illegible] . . . ತಲ್ಲಣಗೊಳ್ಳಲಾರಂಭಿಸಿದರು (ರಾವಿಜ. ೨೩) : [illegible] ಬಲಿಬೋಬನು ಒಮ್ಮೆಂದೊಮ್ಮೆ ಉತ್ಸಾಹಿತನಾದ (ಮಜಾಕ್ಕಾ. [illegible]). ೨. ಇದೇಕೆ ನನ್ನ ಹೃದಯ ತಲ್ಲಣಗೊಂಡಿದೆ ? (ವಚಭಾ. ೨೦೪) ; ಮನ್ನಣೆ ಸಿಕ್ಕದಿದ್ದರೆ ತಲ್ಲಣಗೊಳ್ಳಬಹುದೇ ? (ಗಾದ). [ತಲ್ಲಟ + ಕೊಳ್$_1$]

ತಲ್ಲಟಿಸು, ತಲ್ಲಣಿಸು, ತಲ್ಲಳಿಸು, ತಳ್ಳಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಭೀತಿಗೊಳ್ಳು ; ಭಯಗೊಳ್ಳು ; ಗಾಬರಿಹೊಂದು : ಪರಮಯೋಗಿಗೆ ಯೋಗ ನಿಯೋಗ ಘಾತಮಂ ಘಟಿಯಿಸೆ ರಂಭೆಯೆಂಬಳ ತಿಲೋತ್ತಮೆಯೆಂಬಳ ಬರ್ಪುದರ್ಕೆ ತಲ್ಲಟಿಸಿ ಭಯಾಕುಳರ್ ಪೆಱರ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೯-೨೮) ; ಸೋಲ್ವಂ ತಣಿಯದೆ ತಲ್ಲಟಿಸಿ ತಳ್ಳಂಕಗುಟ್ಟುವಳುರ್ಕೆಯುಮಿರ್ದ ರೂಪನಿರ್ದಂತಿರೆರ್ದೆಯಂ ಕುದಿಯಿಸಲ್ (ಲೀಲಾವ. ೧೧-೪೫ ವ); ವಿರಾಟಂ ತುಱುವಿನ ಕೋಳ್ಗಾಯ ನೆಯ್ದಿ ಮಿತ್ತುವಿನ ಬಾಯನೆಯ್ದಿದಂತೆ ತಲ್ಲಟಿಸಿಯುಂ (ಬಂಹರಿ. ೧೧-೪೨ ವ) : ಕಣ್ಗೆಟ್ಟಲ್ಲಿ ತಲ್ಲಟಿಸಿ ಮೂಗರಿವಟ್ಟು ಕೆಟ್ಟಂ (ಚಕವಿ. ೨-೫೦) : ಸಾವೆನಗೆ ಇಲ್ಲದಿರ್ಪಾಗಳೇತರ್ಕೆ ತಲ್ಲಟಿಸವೇಟ್ಟುಮಾನ್ ? (ಬದ್ಮಪ್ರ. ೪೯-೧೦೭೨). ೨. ತಳಮಳಗೊಳ್ಳು ; ಚಿಂತೆಗೀಡಾಗು ; ವ್ಯಾಕುಲಗೊಳ್ಳು : ತದೀಯ ದುಸ್ತರ ಸ್ಮರದಶಾವ್ಯತಿಕರಕ್ಕೆ ತಲ್ಲಟಿಸಿ (ವರ್ಧಪು. ೪-೮೪ ವ) ; ದನುಜರುಡುಗಿ ಕರಂ ತಲ್ಲಟಿಸೆ ವಿಯೋಗಿಗಳಿಂಬಂ ಘಟಿಯಿಸಲಿಂದೊಗೆದುಪೊಂದಿ ಹಿಮಕರಕಿರಣಂ (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೮-೨೫೮). ೩. ಆವೇಗಗೊಳ್ಳು ; ಉದ್ವೇಗಹೊಂದು : ಬಗೆಗಿಂದುಮ್ಮಳವಾಗೆ ತಲ್ಲಟಿ[ಪಾಠಾಂ. ಣಿ]ಸಿ ಬಾಟಂ ಸಾಧಿಸುತ್ತಿರ್ದ ಪೆರ್ಮಗನಂ ನೋಡುವೆನೆಂದು ಪೋಗಿ (ಪಂಪಾಮಾ. ೯-೪೩). ತಲ್ಲಣಿಸು : ೧. ತಲ್ಲಣಿಸದಲಸದಿದು ಮೃದುಪದಮಂ (ಕವಿರಾ. ೨-೪) : ದೇವಲೋಕಂ ಮೇಲೆ ಬಿರ್ದಪುದೆಂದು ತಲ್ಲಣಿಸಿ ಬೆಬ್ಬಳಿಸಿ ನೋಡುತಿರ್ಪುದಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೮-೩೦೪): ಬಸವರಾಜಂ ಪೊಗಳ್ತೆಗೆ ತಲ್ಲಣಿಸಿ ತಗ್ಗಿ ಮಲ್ಲಣಗೊಂಡು (ಬಸರ. ೮-೭೦) : ಪಾವಿನ ಭಯದಿಂ ತಲ್ಲಣಿಸುವಂತಿರಾಯ್ತೆನಗಿಲ್ಲಿ ವಿಪತ್ತು (ದಶಕು. ೨-೧೩೩): ಪ್ರಳಯದಿನದಲಿ ತಿವಿವ ಸಿಡಿಲವ್ವಳಿಸುವಂತಿರೆ ರೌದ್ರರವ ಘುಳುಘುಳಿಸಿ ತಲ್ಲಣಿಸಿತ್ತು ಕೌರವರಾಯ ಪರಿವಾರ (ಕುಮಾ್ಯದ್ರೋ. ೮-೪೦): ತಲ್ಲಣಿಸದಿರು ಕಂಡ್ಯಾ ತಾಳು ಮನವೆ ಎಲ್ಲರನು ಸಲಹುವನು ಇದಕೆ ಸಂಶಯವಿಲ್ಲ (ಕನಕ. ೬೧ ಪಲ್ಲವಿ): ತದ್ರುಣಾದ್ಭುತ ವಿಜೃಂಭಿತ ಗರ್ಜನೆಗೆತ್ತು ತೀವ್ರಕಂಪನಮೊರ್ದೆಗಾಗೆ ತಲ್ಲಣಿಸಿ ಮಲ್ಲಳಿಗೊಳ್ವರರಾತಿಭೂವರರ್ (ರಾಜಶೇ. ೫-೧೩) ; ತಲ್ಲಣಿಸಯೋನ್ ಸು[illegible] ಅಂತಪ್ಪ ಸುಡಿಗಳನ್ ? (ಬದ್ಮಪ್ರ. ೪೯-೧೦೭೧) ; ಇಲ್ಲದವನು [illegible]. ೨. [illegible] ಯೊಳಸ್ಮದೀಯ ಕುಶಲವಾರ್ತೆ [illegible] ಕಾರ್ಯನಿಶ್ಚಯಮನಱಿಯೆ ನುಡಿದು (ಶಾಂತಿಪು. ೨-೬೭ ವ) : ಕಾವ ವರಾರೆನುತ ತಲ್ಲಣಿಸುತಿರ್ದುದು ಪಾಂಡುಸುತಸೇನೆ (ಕುಮಾ್ಯದ್ರೋ. ೩-೫೮). ೩. ಪಲ್ಲಂ ಸುಲಿಯದೆ ವನಿತೆಯುರಂ ಪುಲಿಸದೆ ತಲ್ಲಣಿಸದಿರ್ಪುದತ್ತು ತ್ಸವದಿಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧-೧೩೪): ಇಂತಹ ಅಪನಿಂದೆಯು ನನಗ

ಬಂದಿರುವುದರಿಂದ ನನ್ನ ಮನಸ್ಸು ಬಹಳ ತಲ್ಲಣಿಸುತ್ತಿದೆ (ರಾವಿಜ. ೩). ೪. ನಡುಗು; ಕಂಪಿಸು; ತತ್ತರಿಸು: ಗಾಳಿಗೊಡ್ಡಿದ ಸೊಡರಂತೆ ನಡುಗಿ ಸೂಳೆಯು ಕೊರಳಂತೆ ಕ[ತ]ರ್ಗಿ ಪಿಡಿವೆತ್ತ ಕಳ್ಳನಂತೆ ತಲ್ಲಣಿಸಿ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧-೧೬೮); ಓಗರದಸರಂತೆ ಕುದಿಗೊಂಡವು ಸಪ್ತಸಾಗರ ಮೇರು ತಲ್ಲಣಿಸೆ ಕೂಗಿದುವಿರದೆ ದಿಗ್ಗಜ (ಮೋಹತ. ೩೫-೪೫). **ತಲ್ಲಳಿಸು:** ೧. ಪಾಣ್ಡ್ಯಂ ಭಯಗೊಣ್ಡಂ . . . ತಲ್ಲಳಿಸಿದಂ ಚೋಳಂ (ಸೌಇಇ. XX, ೪೯-೧೮: 1076 ?); ತಲ್ಲಳಿಸುವರೆ ತನುಲಯದಲಱಿವುಳ್ಳವರು (ನಿಭಾಗ. ೫-೬-೩೮). ೨. ಮಲಗಿದನು ಕಲಿಭೀಷ್ಮನೆನೆ ತಲ್ಲಳಿಸಿದನು ಕುರುರಾಯನುದರದೊಳಿಳಿದುದಾಯುಧವೆಂಬ ತೆಱದಲಿ ತಳ್ಳುವಾಱಿದನು (ಕುವ್ಯಾಭೀ. ೧೦-೧೫). **ತಳ್ಳಳಿಸು:** ೧. ತಳ್ಳಳಿಸಿ ದಶಕಂಠ ಸೇಮಿಸೆ ನಿಲ್ಲದಸುರಾನೀಕ ಕವಿದುದು (ತೊರಿರಾ. ೬೨-೭). ೨. ಪೊಡವಿಯೋರಡಿಗೊರ್ಮೆಯಿತ್ತತ್ತೊಡಸೊಡನೆ ತಳ್ಳ[ಪಾಠಾಂ. ಲ್ಲ]ಳಿಸುತಿರೆ ಕೈದುಡುಕುತಿರ್ದರು (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೨೨-೬೭). ೪. ತಳ್ಳಳಿಸಿ ಕಪಿರಾಯ ಬಿದ್ದನು ಗಲ್ಲದಲಿ ಬಿಸಿನೆತ್ತರೊಕ್ಕುದು (ತೊರಿರಾ. ೨೦-೪೮); ಧರಣೀಶನು ತಳ್ಳಳಿಸಿ ಬಾಲಸೇನಾದನೊ ಕಣಾ ರಣದೊಳಳ್ಳಿರಿಯುತಿದೆ ಕಳಕಳಂ . . . ಎಂದೆನಲು (ತುರಂಗ. ೫೦-೩೯). ೫. ತೂಗಾಡು; ಒಲೆದಾಡು: ತಳ್ಳಳಿಪ ಮಣಿಲಂಬಣದ ಮುಗಿಲಳ್ಳಿಱಿವ ಮಣಿಗಳಸಗಳ ಚೆಲುವೊಳ್ಳಿತೆನೆ ಪೊಂಬಸದಿಗಳೆ ಆ ಪೊಳಲೊಳೆಸೆದಿಹುವು (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೨-೧೫).

[ತಲ್ಲಟ + – ಇಸು$_3$]

ತಲ್ಲಾಕ್ (ನಾ). ವಿವಾಹ ವಿಚ್ಛೇದ; ಘಟಸ್ಫೋಟ (ಉಕ): ಹುಚ್ಚಿಯೆಂದು ಕಂಡಿದ್ದರಿಂದ ಅವಳಿಗೆ 'ತಲ್ಲಾಕ್' ಕೊಟ್ಟಿದ್ದ (ವಿವಾಹವಿಚ್ಛೇದ ಮಾಡಿಕೊಂಡಿದ್ದ)ನೆಂದು ಮುಬಾರಕನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ (ಬಂಕಿಮ. ೨೫೦). 'ತಲ್ಲಾಖನಾಮಾ' ಪರಾ. [←ಅರ.ಹಿಂ. ತಲಾಕ್; ಮರಾ. ತಲ್ಲಾಖ್]

ತಲ್ಲಾಖನಾಮಾ, ತಲ್ಲಖನಾಮಾ (ನಾ). ವಿವಾಹವಿಚ್ಛೇದನ ಪತ್ರ; ಸೋಡಚೀಟಿ (ಉಕ): ನಿನಗೆ ನಾನು ತಲ್ಲಾಖನಾಮಾ ಬರೆದಿಟ್ಟು ಬಲು ದಿನಗಳಾದವು (ಗಾಳಿಪ. ೧೮೬). **ತಲ್ಲಖನಾಮಾ:** ನನ್ನ ಬೀಬೀ ತಲ್ಲಖನಾಮಾ ಕಳಿಸಿದ್ರೂ ಇಷ್ಟ ಕಾಳಜಿ ಮಾಡತಿದ್ದಿಲ್ಲಾ (ದೀಪಹ. I, ೧೫೭).

[←ಮರಾ. ತಲ್ಲಾಖನಾಮಾ]

ತಲ್ಲಿ (ನಾ). ಯುವತಿ: "ತಲ್ಲಿ–ಹರೆಯದ ಹುಡಗಿ" (ಜಾನಕೋ. ೬೫).

[ಸಂ. ತಲ್ಲೀ]

ತಲ್ಲಿಯ, ತಲ್ಲೀಯಂ (ನಾ). ಮಗ್ನವಾಗಿರುವಿಕೆ; ಲೀನವಾಗಿರುವುದು; ತಲ್ಲೀನತೆ: ಇರ್ಪರು ಪದಾರ್ಥ ಪ್ರಸಾದವೆಂದಱಿಯದರು ಇಂತು ಲಿಂಗದೊಳು ತಲ್ಲಿಯವಾಗಿಪ್ಪವರು ಎಂತು ಬಲ್ಲರು ದುರ್ಗುಣವ ಸುಗುಣಂಗಳವರು ಅಂಗ ಲಿಂಗವೋ ಲಿಂಗವಂಗವೆಂದಱಿಯದರು (ದೀಕ್ಷಾಬೋ. ೧೩೭-೧೯). **ತಲ್ಲೀಯ:** ಒಳ್ಳಿಹ ಪದದಲ್ಲಿ ತಲ್ಲೀಯರಾದೆವೆಂದು ಬಲ್ಲತನವ ಮೆಚ್ಚಿ ಇರಲಾಗಿ (ಮೋಳಿಮಾ. ೪೦-೧೬೮): ಶರಣರ ಚಿತ್ತವು ಲಿಂಗದಲ್ಲಿ ತಲ್ಲೀಯವಾಗಿ ಭಕ್ತರು ನೆನೆದಂತೆ ಶಿವನು ಪೂಜೆಗೊಂಬನೆಂದು . . . ನಿರೂಪಿಸಿದನು (ಭೃಂಗಸೂ. ೧೯). [<ಸಂ. ತಲ್ಲಯ]

ತಲ್ಲೀನ (ನಾ). ಒಂದೇ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತನಾಗಿರುವವನು; ಲೀನವಾಗಿರುವವನು; ಮಗ್ನನಾಗಿರುವವನು: ಶಿವಭಕ್ತನಾದ ಈ ಕವಿಯು ಅವರ ಚರಿತ್ರೆಗಳಲ್ಲಿ ತಲ್ಲೀನನಾದುದರಿಂದ ಹಾಡುಗಳಲ್ಲಿ ಭಕ್ತಿಯ ಆವೇಶವು ತುಂಬೆಲ್ಲ ಹರಿದಿದೆ (ಕನ್ನಜಾ. ೧೯೦); ಕೆಲವರು ಒಬ್ಬರ ಮುಖವನ್ನೊಬ್ಬರು ನೋಡುತ್ತ ಪರಸ್ಪರ ಪರಿಚಯದಲ್ಲಿ ತಲ್ಲೀನರಾಗಿದ್ದರು (ಪುನರು. ೨೩). [ಸಂ.]

ತಲ್ಲೀನತೆ (ನಾ). ಒಂದೇ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಮುಳುಗಿರುವಿಕೆ; ಮಗ್ನತೆ; ತಾದಾತ್ಮ್ಯ: ದುಡಿಮೆಯ ವಿಶ್ವದಲ್ಲಿ ತಲ್ಲೀನತೆಯನ್ನು ಪಡೆಯಲು ಯಶೋದೆ ಸಮರ್ಥಳಾದಳು (ವಾತ್ಸಲ್ಯ. ೧೫೩): ರೋಹಿಣಿ . . . ಕವನವನ್ನು ತಲ್ಲೀನತೆಯಿಂದ ಹಾಡಿದಳು (ರಂಗರೋ. ೬೭); ಈ ತಲ್ಲೀನತೆಗೆ ಕಲಾಕೃತಿ ನಮ್ಮನ್ನು ಮರುಳಾಗಿಸುವುದೇ ಕಾರಣ (ಸೌಂದಸ. ೬೩).

[ಸಂ. ತಲ್ಲೀನತಾ]

ತಲ್ಲೀಯ 'ತಲ್ಲಿಯಂ' ನೋ.

ತವಂಗ, ತವಕ$_2$, ತವಗ (ನಾ). ೧. ಕಟ್ಟೆ; ಜಗಲಿ; ಅಟ್ಟಣೆ; ವೇದಿಕೆ: "ಅಮರ್ಕೆವೆತ್ತಸೆದು ತೋರ್ಪ ತವಂಗಮದಿಂದ್ರಕೋಶಕಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೪೮-೧೭): "ತವಂಗಮೆಂದು ತವಗಂ" (ಕಶಸಾ. ೩೧-೬೫೮); ಯುವರಾಜಂ ಬಂದೀಗಳ್ ತವಂಗದಲ್ಲಿರ್ದಪನೆಂದು ಪರಮೋತ್ಸವದಿಂ ತಪತವಗೆ ಪರಿದು ಪರಿಜನನಿವಹಂ ಬಿನ್ನವಿಸೆ (ಕಾದಂಉ. ೨೬೩): ಈಕ್ಷಣಸುಖಂ ಕೈಗಣ್ಮೆ ನಿಶ್ರೇಣಿಯಿಂ ಗಣಿಕಾಶ್ರೇಣಿಯುಮೇಱಿ ನಿಂದುದು ತವಂಗಶ್ರೇಣಿಯಂ ಲೀಲೆಯಿಂ (ಜಗವಿ. ೬-೪೪): ಚತುರ್ಮುಖ ದ್ವಾರೋದಾರಮುಪ್ಪುತ್ತುಂಗ ಸರ್ವಾವಸರ ತವಂಗಮನೇಱಿ (ಚಂದ್ರಪು. ೯-೩ ವ); ಮಾರನ ಚಾಪಾಗಮ ವಿಸ್ತಾರಮನೀಕ್ಷಿಪ ತವಂಗಂ . . . ಇದೆನೆ ಸೂಳೆಗೇರಿ ಮಿಗೆ ಸೊಗಯಿಸುಗುಂ (ಪಾರ್ಶ್ವಪು. ೭-೩೬). ೨. ಉನ್ನತವಾದ ಪೀಠ,–ಆಸನ: ಮರಮೇಲಿ ತಟ್ಟಿತಳೆ ಗೋಪುರವಾಳ್ವೆಱಿ ಪಡಿ ತವಂಗವಂಕದ ಕಳಸೋವರಿ ಸೀಯಬಾರಮಂತಃಪುರಮುಯ್ಯಲ್ ಕೃತಕಶಿಖರಿಯುದ್ಯಾನವನಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೬-೨೩). **ತವಕ$_2$:** ೨. ತಾವು ಕೆಲವು ಮಂದಿಯನ್ನು ಬೆಂಗಾವಲಿಗೆ ಇಟ್ಟುಕೊಂಡು ಊರೊಳಗೆ ತವಕದ ಮೇಲೆ ಇರಬೇಕು (ಚಿಕ್ಕಪಾ. ೨೪). **ತವಗ:** ೧. "ಇಂದ್ರಕೋಶಮೆನೆ ತವಗಮಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೫೭-೫): ಘುಳುಘುಳಿಸುತಿರ್ಪ ತವಗವನೊಪ್ಪದಿಂದೇಱಿ ತೊಳತೊಳಪ ಸಿಂಹಾಸನದ ಮೇಲೆ ತಾಂ ಏಱಿ ಕುಳ್ಳಿರ್ದು (ಬೊಮ್ಮರ. ೧೭೬-೧೦); ಈಗಳೆ ತವಗದಾರಾಧನೆಯ ಕೈಕೊಳಲ್ ಬೇಗಬಹುದೆಂದು ಬಿನ್ನೈಸೆ ಸಿದ್ಧೇಂದ್ರನಾ ತವಗಕ್ಕೆ ನಡೆತಂದನು (ಸಿದ್ಧರಾ. ೮-೮೨): ಉರಿಕರಿಯಾದ ಕರಿಕೊಳ್ಳಿಗಳನಜಿಸಿ ಸಿದ್ದಿಗೆಯ ನುಲಿಯ ಒತ್ತಿ ಬಿಗಿಬಿಗಿದು ಹಂಜರಿಸಿ ತವಗವನಿಕ್ಕಿ ಮತ್ತೆ ಮೇಲೊಂದು ತಲೆಗುಡಿಸಿಲಂ ಕಟ್ಟಿ ಕಾಯುತ್ತಿರ್ದಂ (ಹಚಕಾ. ೧೧-೪೩): ನೆಟ್ಟನೆ ಶೂಲದ ಮರ ಹಳೆಯ ಸಿದ್ದಿಗೆಯ ಕಟ್ಟಿ ತವಗಮಾಡಿ ಕುಳಿತ (ಹರಿಸಾಂ. ೪-೧೮). ೨. ಗಿಡುಗ ಲಂಘನದಿಂದ ತವಗವನಡರೆ ಲಂಘಿಸಿ . . . ಕಂಸನೆಡಗಾಲಂ ಪಿಡಿದು ನೆಗೆದಪ್ಪಳಿಸೆ (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೨೨-೭೬): ಸ್ಫುರಿಸುವ ಮಂಚದೊಳಂತಃಪುರನಾರಿಯರೊಳಗೆ ಮುಂಡಿಸಿದರಾ ಕಂಸಾಸುರನುನ್ನತ ಸೌಧಾಗ್ರದೊಳಿರಿಸಿದ ತವಗ[ಪಾಠಾಂ. ಕ]ದೊಳೆ ನೋಡುತುಂ ಕುಳ್ಳಿರ್ದಂ (ವಿಷ್ಣುಪು. ೫-೫-೨೯). ೩. (ಕೋಟೆಯಲ್ಲಿ ಫಿರಂಗಿ ಮೊದಲಾದವುಗಳನ್ನು ಇಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಮಾಡಿದ) ವಿಶಿಷ್ಟವಾದ ಜಗಲಿ: ತವಗ ತಳಿ ಮುಳುವೇಲಿ ಬಾಗಿಲ ಜವಳಿಗದ ಬೀಯಗದಲಿದ್ದುದು ದಿವಿಜವನವು (ಕುವ್ಯಾಅ. ೧೮-೨೭); ತಳಿ ಮುಳುವೇಲಿ ಮರದೆ ಪಿರಂಗಿಗಳಿಗಾಗಳವಟ್ಟ ತವಗ ಸುರಂಗ ಬಳಸಿಯೊಪ್ಪಿದುವಾ ಕೋಟೆಯುಗಳ ಹೊಱವಳೆಯದೊಳತಿ ಚೋದ್ಯವಾಗಿ (ಕಂನವಿ. ೧೨-೧೭): ಪುರದ್ವಾರ ಕೋಟೆ ಕೊತ್ತಳ ತವಗಂಗಳಂ ಭದ್ರಪಡಿಸಿ ಅತಿಜತನದಿಂ ಜಾಗ್ರತಾಯುಕ್ತನಾಗಿ ಇದ್ದನು (ಶುಕಸ. ೧೪೫); ಮುಗಿಲಟ್ಟಣೆ ತವಗವೊ ಮೇರುಮಂದಿರ ಅಗಳು ಅಳ್ವೇರಿ ಕೊತ್ತಳದಾ (ಸೌಂದಕಾ. ೧-೨೦): ಅಗ್ಗದ ಕೊತ್ತಳಗಳುಪಕೋಟೆ ತವಗಗಳೆದ್ದ ಮೋರ್ವೆಗಳ . . . ಈಕ್ಷಿಪರಿಗಸದಳವೆನಿಸಿತಾ ನಗರ (ಅಂಬಿಕಾ. ೮-೯): ಸುರುಚಿರದ ಕೋಟೆಯ ಸುವಲಯದೊಳ್ . . . ಅಂಬುಗಂಡಿಗಳ್ ಬೆಳಗಿದವು ಪಜ್ಜಳಿಸಿ ವರಶತಘ್ನಿಸಮಿಶ್ರದಿಂ ಶಿವನ ಶಿಖಿನಯನವೆಂಬಂತೆ ತವಗಂಗಳು (ವೆಂಕಾರಾ. ೧-೪-೬): ಫಿರಂಗಿಯ ತವಗ ಎಂದರೆ ತೋಪುಗಳನ್ನು ಇರಿಸುವುದಕ್ಕೆ ರಚಿಸಿದ ಎತ್ತರವಾದ ಪೀಠ ಎಂದರ್ಥ (ಕರ್ನಾಜ. ೩೨).

[<ಸಂ. ತಮಂಗ. / ತಮಿ. ತಮುಕ; ತೆಲು. ತಮುಕ, ತಮುಗ]

ತವಕ$_1$ (ನಾ). ೧. (ಅತಿಯಾದ) ಬಯಕೆ ; ಆತುರ ; ಉತ್ಸುಕತೆ: ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ನಿಖಿಳ ವ್ಯಾಪಾರವ[ನುಳಿದ]ರಸನ ನೋಡುವ ತವಕದೆ ವಿಂಗೆ ನಗರಲೋಕಮೆಯ್ದಿತ್ತಾಗಳ್ (ಕಾದಂಪೂ. ೪೭೫): ತನ್ನ ತವಕಕ್ಕೆ ನೆರೆವಾತನತಿಕಷ್ಟಂ (ಮದಚ. ೧೦-೬೯): ಗುಹೇಶ್ವರನ ಬೆರಸಿ ಭೇದಗೆಟ್ಟ ಬಳಿಕ ಮತ್ತೆ ಸಂಗವ ಮಾಡಿಹೆನೆಂಬ ತವಕವೇಕಯ್ಯ (ಅವಚಂ. ೯೮-೪೪೦); ತವಕದಿಂ ಸ್ತುತಿಯಿಸುತೆ ಗದಗದಿಸುವರ್ ಕೆಲರು (ಬಸರ. ೬-೯೩); ಉನ್ನತಿಯೊಳೆಯ್ದುಪ್ಪ ಬಸವಜಗನ್ನುತನನಿದಿರ್ಗೊಂಬ ತವಕದಿ . . . ಬಂದಂ (ಬಸಪು. ೫-೧೧) ; ಒಳಹೊಗಿಸಿ ಸಾತ್ಯಕಿಯು ಸಿಕ್ಕಿಸಿ ಗೆಲುವ ತವಕವ ಕಂಡು ಕೆಣಕಿದರಳವಿಯಲಿ (ಕುವ್ಯಾ.ಕ. ೪-೫): ಸೀತೆಗೆ ವೈವಾಸಸರ ಮುತ್ತೈದೆಯರನೇವೊಟ್ಟಿಂಗೆ ಕಾಣ್ಬೆನೋ ಎಂಬೊಂದು ತವಕದಿಂ ನಡೆ ಮುಂಚಿದುದು (ರಾಮಾಶ್ವ. ೩೩-೧). ೨. ಅವಸರ ; ತ್ವರೆ : ಬಡವರ ಬಿನ್ನಹವನು ತಂದವನೀಶ್ವರರಿಗೆ ಪೇಳಿ ತವಕದೆ ಕಾಣಿಸಿಯಿಪ್ಪಾರ್ಥ ಗೊಡಿಸುತಿರ್ಪವರ ಕೇರಿಗಳೊಪ್ಪುತಿಹುವು (ಕಂನವಿ. ೬-೪೭). ೩. (ವಿಯೋಗದಿಂದುಂಟಾಗುವ) ಉತ್ಕಂಠತೆ: ಸವೆದುದಿರುಳಿಂದೂಪಲಂಗಳ ನಿವಹ ಬಲಿದುದು ಚಕ್ರವಾಕದ ತವಕ ತಗ್ಗಿತು ತರಣಿಯುಡರಿವನುದಯಪರ್ವತವ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೯-೬). [ದೇ.॥ ತಮಿ. ತವಕ್ಕ ; ತೆಲು. ತಮಕ. / ಪಾರ. ತವಕುಅ ; ಅರ. ತವಕ್ಕುಅ ; ಮರಾ. ತವಕಾ]

ತವಕ$_2$ 'ತವಂಗ' ನೋ.

ತವಕಂಗೊಳ್, ತವಕಗೊಳ್, ತವಕಗೊಳಂ (ಕ್ರಿ). ೧. ಕಾತರಪಡು ; ಉತ್ಕಂಠಿತವಾಗು. 'ತವಕಂಗೊಳಿಸು' ಪರಾ. **ತವಕಗೊಳ್ :** ೨. ಬಯಸು ; ಉತ್ಸುಕವಾಗಿರು : ಎನ್ನನಿಯನ ಪಾದಸೇವೆಯಿಲ್ಲದೆ ನಾನೆನ್ನೆಗಮಿಂತಿರ್ಪೆನೆಂದು ತನ್ನೊಳು ತಾನೆ ತವಕಗೊಂಬ ಸತಿಯ ಮಹೋನ್ನತಿಗಿನ್ನೆಣೆಯುಂಟೆ (ಹದಿಬ. ೬-೨೧). **ತವಕಗೊಳು :** ೩. ಅವಸರಪಡು ; ತ್ವರೆಗೊಳ್ಳು : ಬಿಡು ಬಿಡು ಬಂದರೆನುತಲತಿ ತವಕಗೊಳಲು (ನವವೋ. ೧೭-೨೮). [ತವಕ$_1$ + ಕೊಳ್$_1$]

ತವಕಂಗೊಳಿಸು, ತವಕಗೊಳಿಸಂ (ಕ್ರಿ). ಕಾತರಗೊಳಿಸು : ಉದ್ವೇಗಗೊಳಿಸು: ಅವಲೋಕನಮಾತ್ರದಿಂ ಅಸುರವರ್ಗದ ಮನಸ್ಸುಗಳಂ ತವಕಂಗೊಳಿಸುತ್ತಾ, ಬರುತ್ತಿರುವ ನಾರಾಯಣಿಯ ಪ್ರತಿಬಿಂಬವೋ ಎಂಬಂತೆ ಇದ್ದಳು (ಮುದ್ರಾಮಂ. ೧೭೪). **ತವಕಗೊಳಿಸು :** ಜ್ಞಾಪಕವೆಂಬುದೊಂದು ಮಂತ್ರಜಾಲವಲ್ಲವೆ . . . ಮನಸ್ಸನ್ನು ಪರಾತ್ಪನೆ ಚಿಂತಾಸಮುದ್ರದಲ್ಲಿ ಮುಳುಗಿಸಿ ತವಕಗೊಳಿಸಲು ಅದಕ್ಕೆ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಗೊತ್ತುಂಟು (ಸುಂದರಿ. ೪೬). [ತವಕಂಗೊಳ್ + – ಇಸು$_3$]

ತವಕಂಬೆಱು (ಕ್ರಿ). ಆತುರಪಡು ; ಉತ್ಸುಕಗೊಳ್ಳು : (ಕ).

[ತವಕ$_1$ + ಪೆಱು$_1$]

ತವಕಕಾರ್ತಿ (ನಾ). ತವಕಗೊಂಡವಳು ; ಉತ್ಕಂಠಿತೆ : ಲಜ್ಜೆಯ ಲಂಚಗುಳಿಯ ನೋಟದ ತವಕಕಾರ್ತಿಯು ಯೌವನಂ ತೀವಿದ ಸುಖವಾಣಿಯು . . . ಮಿಸಲವುನವಂ ತನ್ನತ್ತ ಸೆಳೆದು (ನಂಬಿರ. ೧೪-೪೬).

[ತವಕಕಾಱ + – ತಿ$_1$ (<–ಇತ್ತಿ)]

ತವಕಕಾಱ (ನಾ). ತವಕಗೊಂಡವನು. 'ತವಕಕಾರ್ತಿ' ಪರಾ.

[ತವಕ$_1$ + – ಕಾಱ]

ತವಕಗೊಳ್ 'ತವಕಂಗೊಳ್' ನೋ.

ತವಕಗೊಳಿಸು 'ತವಕಂಗೊಳಿಸು' ನೋ.

ತವಕಗೊಳು 'ತವಕಂಗೊಳ್' ನೋ.

ತವಕಪಡು (ಕ್ರಿ). ಅವಸರಪಡು: ಆತುರಪಡು : ಧೃಷ್ಟದ್ಯುಮ್ನನು ತಂದೆಗೆ ತಿಳಿಸಲು ತವಕಪಡುತ್ತ ಮನೆಗೆ ಹೋದನು (ವಚಭಾ. ೫೬).

[ತವಕ$_1$ + ಪಡು$_1$]

[illegible] (ಕ್ರಿ). [illegible]

[[illegible]]

ತವಕಿ (ನಾ). [illegible] ಹುಟ್ಟಿಸುವೆನೆನುತ [illegible] (ಬಸಪು. ೪೦-೫೧) ; ಸಮರಜಯಸಾಧಕರು ಮಂತ್ರಿಭೃಮಿತರಾಯ್ತು ಪ ಜಯವಧೂವಿಭ್ರಮಕಟಾಕ್ಷದ ಘಾಯದಲಿ ಕಳವಳಿಸದವರಾರು ಸಮತೆಯಾಯಿತು ತವಕಿಗಳಿಗುದ್ಭ್ರಮಿಗಳಿಗೆ ತಿಳಿವಾಯ್ತು (ಕುವ್ಯಾ.ಕ. ೫-೧೫)

[ತವಕ$_1$ + – ಇ$_3$]

ತವಕಿಗ (ನಾ). ೧.=ತವಕಿ: ತನಿಗಳ್ಪ ತವಕಿಗಂ ಬಾಡಿನ ಬಾಕುಳನೀತನೆಂದು ಲೋಹದ ರಸಮಂ . . . ಕುಡಿಯಿಪರ್ (ಅನಂಪು. ೯-೩೫) ; ಸವಿವಾಯ ತುತ್ತಿನ ತವಕಿಗರು ಹೊಯ್ದಾಡಿದರು ಸಭೆಯಲಿ ಸುರೇಶ್ವರನ (ಕುವ್ಯಾ.ಸ. ೬-೩೯). ೨. ಉತ್ಸುಕನಾದವನು ; ಆತುರಗಾರ : ಶರಣರೆಂಬವರು ಜನನಕ್ಕೆ ತವಕಿಗರಲ್ಲ (ಚನ್ನವ. ಕ. ೫೮೩-೧೫೫) : ಅಲರ್ಗಣ್ಣಳವಿಮರ್ದಗಂ ತ್ರೊದಳ್ದುಡಿಯ ತವಕಿಗಂ (ಬಸರ. ೧-೧೪೯) ; ಮನದಿಂ ಮುಂದೆ ಹೆಜ್ಜೆಯ ತವಕಿಗರು ಬಹುದೆನ್ನ ಸಂಗಾತ (ಕುವ್ಯಾ.ಕ. ೮-೩೦) : ತಾಮಸವ ತವಕಿಗರು ತಿವಿದಾಡಿದರು ತೀವ್ರದಲಿ (ತೊರರಾ. ೬-೭-೪೦): ಸಿರಿಬಲ್ಲ ಹನೂಜಿಗದೊಳ್ತವಕಿಗರ್ ತವ್ಮೊಳ್ತಾಂ ನುಡಿವ ಸಿರಿವಾತುಗಳಂ ಕೇಳ್ದಂ (ಚಿಕವಂ. ೧೯೮-೬): ಇಂದಿಗೆಂದಣಿಗೆಯ್ದು ತವಕಿಗರಿಗೆಲ್ಲ ವೋಣ್ ನಾಳೆಯುಂ ನಿಲುಕಿ ನಿಟ್ಟೆಪರಿಗೆಲ್ಲ ಕೂಗುತಿದೆ ಕತ್ತಲೆಯ ಕಾವಲಿನ ಕೋಳಿ (೧೯ವಿಂ. ೧೧೯-೧೬). 'ರಣದವಕಿಗ' ಪರಾ. [ತವಕ$_1$ + – ಇಗ]

ತವಕಿಗತನ (ನಾ). ಆತುರ ; ಅವಸರ ; ಗಡಿಬಿಡಿ : ಓಡಿಹೋಗಿ . . . ತೂಳ್ತಂದು ತವಕಿಗತನದಿಂದ ಆ ಚೀಲಗಳನ್ನೆತ್ತಿ ತೂಗಿ ತೂಗಿ ನೋಡಿ ಬಾಯ್ಕಟ್ಟನ ದಾರಗಳನ್ನೆಳೆಯುತ್ತಿರುವರು (ಬಿಟ್ರಿಅ. ೫೪-೨೧).

[ತವಕಿಗ + – ತನ]

ತವಕಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಬಯಸು ; ಉತ್ಸುಕಗೊಳ್ಳು : ಮುನಿಯುತ್ತುಂ ಮುದ್ದಿಸುತ್ತುಂ ತೊನೆದು ತವಕಿಸುತ್ತುರ್ವುತ್ತುಂ ಗರ್ವಿಸುತ್ತುಂ (ರಶ್ಮಿಶ. ೬೫) : ಸವನಿಸೆ ಪಮ್ಮದಂ ನಡುಪ ಕಾಲ್ . . . ಇರ್ವರೊಳೊಪ್ಪೆ ನೋಡಿದರ್ ತವಕಿಪ ಕಣ್ಮಲರ್ ಸುಸಿಲನೊಪ್ಪಿಸೆ ಕಾವನುಮಿಚ್ಚೆಗಾರ್ತಿಯುಂ (ಕಬ್ಬಿಗಾ. ೩೩೨) : ತವಕಿಸಿ ಹಂಸಮಂಡಳಿ ಮೃಣಾಳದ ಕೋಮಳ ದಂಡಕಾಂಡಮಂ ಸವಿದುಜಿ ಸೊಕ್ಕಿದತ್ತು (ಜಾಧಪು. ೪-೬೭) ; ಭೂತದ ಹೆಣನ ತೀನಿಗೆ ತವಕಿಸುವ ಬೇತಾಳಸಂತತಿಯ (ಕುವ್ಯಾಗ. ೩-೧೫); ಮಂಜುಳೆಯನ್ನು ಕಾಣಬೇಕು ಎಂದು ಮನಸ್ಸು ತವಕಿಸುತ್ತಿತ್ತು (ವಾತ್ಸಲ್ಯ. ೩೫೩). ೨. ತ್ವರೆಮಾಡು ; ಆತುರಪಡು ; ಅವಸರಪಡು : ವಿವರವಿದಕ್ಕೆನ್ನೇನನಾದಡೆ ತವಕಿಸದೆ [ಪಾಠಾಂ. ಪಡೆ] ಕೇಳಿದೊಡೆಪಗೆ ಹೇಳುವೆನು (ಬಸಪು. ೫೧-೪೩) ; ದೂಸಕನ ರಕ್ತದಲಿ ನಿನ್ನಯ ಕೇಶವನು ಕಟ್ಟಿಸುವೆ ನಿನ್ನಯ ಭಾಷೆ ತನ್ನದು ತಾಯೆ ತವಕಿಸಬೇಡ ನೀನೆಂದ (ಕುವ್ಯಾ,ಅ.೩-೩೦): ಕಿವಿಗೊಟ್ಟೊಯ್ಯನೊಯ್ಯನೆ ತವಕಿಸದೆ ತಡೆತಡೆದು ತೋಱುವ [illegible] ನಾಲಿಸುತ (ತೊರರಾ. ೬-೩೭-೧೭): [illegible] ದಿವಸದಿಂ ಕಾಣಳೊ [illegible] (ಚಬಪು. ೪೮-೩೭). ೩. [illegible] ತೆಗೆವ ತವಕಿಸುವ [illegible]

[[illegible]]

ತವಕೀರ, ತವಕೀಲು (ನಾ). ಕೂವೆಹಿಟ್ಟು ; ಅರಾರೂಟು: ಮುಂಬಯಿ ೨೦ ಮಣದ ಖಂಡಗಕ್ಕೆ ಕಿಮ್ಮತ್ತು ಆಗತಕ್ಕ ಜೀನಸಗಳು ೧, ಅರಾರೂಟ (ತವಕೀರ) (ಮುಂಬವ್ಯಾ. ೧೩೦) : ಆರಾರೋಟ (ತವಕೀರ) (ಮುಂಬವ್ಯಾ. ೧೪೩). ತವಕೀಲು : ತವಕೀಲು, ಸಬ್ಬಕ್ಕಿ, ಬಟಾಟೆ . . . ಮುಂತಾದ ಪಿಷ್ಟೋತ್ಪಾದಕ ಕಂದಮೂಲಾದಿಗಳು (ಮುಂಬಯಿ. ೫-೧೬೩).

[←ಮರಾ. ತವಕೀರ್, ತವಕೀಲ್, ತವಖೀರ್, ತವಖೀಲ್, ತವಾಶೀರ್ ; ಅರ. ತಬಾಶೀರ್ : ಪಾರ. ತವಾಶೀರ್ ; ಹಿಂ. ತವಾಖೀರ್: ಗುಜ. ತವಖಾರ್. / ಸಂ. ತವಕ್ಷೀರ]

ತವಕೀಲು 'ತವಕೀರ' ನೋ.

ತವಕ್ಷೀರ (ನಾ). ೧. ಬಿದಿರನ ಗಿಣ್ಣುಗಳಲ್ಲಿ ದೊರೆಯುವ, ಔಷಧಿಗೆ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ದ್ರವ್ಯ ; ಬಿದಿರುಪ್ಪು ; ವಂಶ ಲೋಚನ : "ತುತ್ತಾ – ತವಕ್ಷೀರ, ವಂಶಲೋಚನ" (ಔಷಧಿ. ೬೧) : ಮರಿಚ ತವಕ್ಷೀರಮನಿಂತರೆದೊಪ್ಪುವ ಜೇನುತುಪ್ಪದಿಂ ನಯನಕ್ಕಂ ವಿರಚಿಸಿ ದಂಜನಮದು ಸಂಹರಿಕುಂ ಕಡವಿನ ವಿಷಂಗಳಂ (ಖಮುದ. ೧೩-೬೦) ; ತವ ಕ್ಷೀರ, ದ್ವೀಪದ್ರಾಕ್ಷಿ . . . ಚೂರ್ಣವನ್ನು ಮಾಡಿ (ಸಕವ್ಯ. ೮೪). ೨. ಗೋಧಿ, ಅಕ್ಕಿ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಂದ ತೆಗೆದ ಸತ್ತ್ವ : "ತಂದು ಲೋದ್ಭವ – ತವಕ್ಷೀರ " (ಔಷಧಿ. ೬೬). ೩. ಕೂವೆಗಿಡ ಮತ್ತು ಅದರ ಗಡ್ಡೆ : "ಶ್ರೇಷ್ಠಕಂದಃ – ತವಕ್ಷೀರ, ನೆಲಗುಂಬಳ " (ಔಷಧಿ. ೧೬೦) ; ಕೂವೆಗಿಡ, ತವಕ್ಷೀರ (ಮೈಜಿ. ೩೬-೪೯೬). [ಸಂ.]

ತವಗ 'ತವಂಗ' ನೋ.

ತವಗವಿಡು (ಕ್ರಿ). ಅಟ್ಟಣೆಯನ್ನುಕಟ್ಟು ; ವೇದಿಕೆಯನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸು : ವಸುಧೇಶ ರವಿಯನಂಬರದಿ ಕಾಣಿಸಿಕೊಂಬಡೆಸೆವ ತವಗವಿಟ್ಟ ತೆಱದಿ ಮುಸುಕಿದ ಚಿತ್ರದೊಲೊಪ್ಪುವ ಕರುಮಾಡವೆಸೆವುದು ಕಣ್ಗೆ ಕೌತುಕದಿ (ವರ್ಧಚ. ೧-೧೩೪). [ತವಗ (<ತವಂಗ) + ಇಡು$_1$]

ತವಜ್ಜೀಂ 'ತಾಜೀಂ' ನೋ.

ತವಜ್ಜುಗುಸ್ತರ (ನಾ). ಕರುಣಾಳು ; ಅನುಗ್ರಹಶಾಲಿ : ತವಜ್ಜುಗುಸ್ತರ ಮೊಕಲೀಸಾನರವರು ಸಹ (ರಾಜೇಂದ್ರ. ೧೩೬).

[←ಪಾರ. ತವಜ್ಜುಹ್ ; ಅರ. ತವಜ್ಜು ; ಹಿಂ. ತವಜ್ಜುಹ್ ; ಮರಾ. ತವಜ್ಜೋಹ್, ತವಜೋ]

ತವಡು 'ತವುಡು' ನೋ.

ತವಡುಕುಟ್ಟು, ತೌಡುಕುಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). (ಆಲಂ) ನಿಷ್ಪ್ರಯೋಜಕವಾದ ಕೆಲಸವನ್ನು ಮಾಡು; ವ್ಯರ್ಥವಾಗಿ ಕಾಲಹರಣಮಾಡು: ನಿಮ್ಮ ಈ ತವಡು ಕುಟ್ಟೋ ಮಾತು ಪೊಳ್ಳು ಬೆದರಿಕೆ ಕೇಳಲಿಕ್ಕಂತೂ ನನಗೆ ಸುತರಾಂ ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲ (ಹೊಸಂಸಾ. ೩೩). ತೌಡುಕುಟ್ಟು : ಅವರು ಬರೀ ಮಾತಿ ನಲ್ಲೇ ತೌಡುಕುಟ್ಟಿದರು (ರೂಢಿ). [ತವಡು (<ತವುಡು) + ಕುಟ್ಟು$_1$]

ತವಡೊಣೆ 'ತಪ್ಪು$_1$' ಪರಾ.

ತವತವ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ : ತವತವನುಗ[ಪಾಠಾಂ. ಸುಗ, ನುಗು]ಳು ತಪ್ಪದಿರೆ ಕಚ್ಚುವ ಮಹಾಪ್ಪಫಣೀಶ್ವರಾಂಶದ ಪವನಭಕ್ಷಣ ರಾಜ ಗಾರುಡಮಂತ್ರ ಸಂಸ್ಕಾರ (ಬಸಪು. ೪೬-೩೦).

ತವದಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಧಾನ್ಯ ; ರಾಗಿ : "ರಾಗೀ = ತವದಿ " (ಶಾಕಶ್. ೧೩೮). [←ತೆಲು. ತವಿದ, ತವ್ವಿದ, ತಮಿದ]

ತವದೊಣೆ 'ತಪ್ಪು$_1$' ಪರಾ.

ತವನ (ನಾ). ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುವುದು; ಸ್ತವನ: ಸ್ಪರ್ಶ, ಪರುಸ; ಸ್ಫಟಿಕ, ಪಟಿಕ . . . ಸ್ತವನ, ತವನ (ಶಬ್ದಾನು. ೧೫೦ ಪ್ರಯೋ).

[<ಸಂ. ಸ್ತವನ]

ತವನಿಧಿ 'ತಪ್ಪು$_1$' ಪರಾ.

ತವರ್ 'ತಮರ್' ನೋ.

ತವರ, ತಗರ$_1$, ತವರು$_2$ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಲೋಹ ; ವಂಗ ; ತ್ರಪು: "ವಂಗಂ, ಮಧುರಂ, ತ್ರಪು– ಈ ೩ ತವರಂ" (ಹಲಾಯು. ೨೮-೧೮); ಕಾಸಂಟ ಕೊಡಿಗೆಗೆ ವಿ ೫ ತವರದಡೆಗೆ ವಿ ೨॥ (ಕಇಆ. ೧೦೪-೮-೩೦ ; 1076); ಮುರಿಗಂಚು ತವರ ಹಿತ್ತಾಳೆ ತಾಮ್ರ ಇವು ಮೊದಲಾದ ಲೋಹವ ತನ್ನಿ (ಸರ್ವವ. ೧೨೬-೬೪೬) ; ಮೈಯ ತವರದ ತೊಡಿಗೆ ಎಸೆವುತಿರೆ ಬಂದು ಮಹಮನೆಯ ಗೋವಳನಲ್ಲಿ . . . ಬಸವಂಗೆ ಬಿನ್ನೈಸಿದಂ (ಬಸರ. ೯-೧೦೩); ತನ್ನ ಗುರುವ ನಿಂದೆಗೇಳಿದವನ ಕಿವಿಯೊಳೆಱೆದು ಕಾಯ್ದ ತಾಮ್ರ ಸೀಸ ತವರವಾದಿಯಾದ ರಸವನೆಱೆದು (ಸಾನಂಚ. ೬-೧೧೨ ರಗಳೆ) : ಬಲಿದ ಚಂದ್ರಿಕೆ ಕರಗಿ ಕಡುಗಿದ ತವರವಾದುದು ಕೀಚಕನ ದೆಸೆಗೆ (ಕುವ್ಯಾವಿ. ೨-೫೪) : ಹವಣಿಸಿ ಹಲವು ಕಬ್ಬುನವ ತಾಡಿವ ತನ್ನ ತವರವ ತಡಕೊಂಬುದರಿದೆ (ಮೋಹತ.೪೧-೪೯). ತಗರ$_1$: "ತಗರ–ತವುರ (ತ್ರಪು)" (ತದ್ಭಕೋ. ೧೬). ತವರು$_2$: ತಾಮ್ರ ತವರುಗಳನ್ನು ಹಾಳತವಾಗಿ ಬೆರಸುವುದರಿಂದ ಕಂಚು ಎಂಬ ಮಿಶ್ರಧಾತು ಆಗುವುದು (ಮುಂಬಯಿ. ೪-೧೩೬) : ಹಿತ್ತಾಳೆ, ಸತ್ವ, ತವರು, ಸೀಸ ಮತ್ತು ಕಂಚು (ಮುಂಬವ್ಯಾ. ೩೬ ಪ್ರಸ್ತಾವನೆ).

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ಮಲ. ತಕರ ; ತುಳು. ತಮರ್, ತವುರ, ತವರ; ತೆಲು. ತಗರ, ತಮರ, ತವರ]

ತವರಾಜ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಿಳಿಯ ಸಕ್ಕರೆ : ತವರಾಜ ಬಂಧ ದೊಳಂದಂಬೆತ್ತ ಲಡ್ಡುಗೆಗಳುಮಂ . . . ಪರಿಜನಕ್ಕೆಲ್ಲಂ ಬಡ್ಡಿಸಿದಾಗಳ್ (ಸುಕುಮಾ. ೧೧-೨೯ ವ) ; ಹಾಲ ತೊಱೆಗೆ ಬೆಲ್ಲದ ಕೆಸಱು ಸಕ್ಕರೆಯ ಮಳಲು ತವರಾಜದ ನೊರೆತೆರೆಯಂತೆ ಆವ್ಯರ ವಚನವಿರಲು (ಬಸವ. ೨೯೦) : ಸವಿವ ಪಯಂ ತವರಾಜಂ ತನಿವಣ್ಗಳು ಶಿವಾರ್ಪಿತವಲ್ಲದುದಂ ಸವಿದ ಶರಣನಂತೆ (ನಂಬಿರ. ೧೬-೧೬); ಪಿರಿದು ತವರಾಜ ಕಟ್ಟಿದಿರೊಳಾಗಳು ವಿರಲದಂ ಬಿಟ್ಟು ತೌಡಂ ಮುಕ್ಕುವನವೊಲು (ಬಸಪು. ೬೦-೪೫) : ತನಿ ವಾಲ್ಗೆ ತವರಾಜ ಸಕ್ಕರೆಯನೊಡಗಲಿಸಿ (ರೇವಣ. ೧೦೫-೬); ತವರಾಜ ಘಟ್ಟನವಾತು ಗೋಧುವೆಯ ಹಿಟ್ಟು ಖರ್ಜೂರ ದ್ರಾಕ್ಷೆವಣ್ಗಳ ಪೊಱೆ ಸಾಲಿಟ್ಟವು ಕೊಟ್ಟಿಗೆಯೊಳಗೆ (ಕುಂರಾಸಾಂ. ೪೦-೫೫). ೨. (ಆಲಂ) ಹಿತವಾದುದು ; ಪ್ರಿಯವಾದುದು : ಜವಳಿವೆಱೆ ಮನುಜರೂಪದಿನ ವನಿಯೊಳೊಗೆದಂತೆ ಕಾಂತಿ ಮೆಱೆದಪುವಿಂದಿಂತಿವರ್ಗಳ ಚೆಲ್ವಿಕೆ ಕಣ್ಗಳ ತವರಾಜಮನಿಂದು ಕಂಡನೀ ಬಾಲಕರಂ (ಜಕೋಚ. ೧-೬೧).

[ಸಂ.]

ತವರು$_1$ 'ತಮರ್' ನೋ.

ತವರು$_2$ 'ತವರ' ನೋ.

ತವರುಮನೆ 'ತಮರ್ಮನೆ' ನೋ.

ತವರೂರು 'ತಮರೂರ್' ನೋ.

ತವರೆ (ನಾ). (?) : ಹಂನ್ನೆರಡು ಕೈವದ ಮುಂತಗಿ ಸೀಮೆ ಗಳುಡಿಕೆ ಮುಂತಗಿ ತವರೆ ಮಟಿಯಗೆ × ದೊ ಕ ನಿ ಲು (ಎಕ. VII, ಶಿವಮೊ. ೧೦೮-೪೮ ; 1558). [?]

ತವರ್ತನ (ನಾ). ತವರುಮನೆಯಾಗಿರುವಿಕೆ ; ತವರುಮನೆಯ ಉಪಚಾರ ನೀಡುವಿಕೆ : ರಕ್ಷಣೆಯಾಗಿರುವಿಕೆ : ಎಮಗೆಲ್ಲರಿಗೆ ನಮ್ಮ ಭಾರತಮಿದೊಂದು ತವರು ಗಡ ! ರಾಷ್ಟ್ರೀಯ ಶಿಕ್ಷಣಮ ಬಂದು ಏಟ್ಟನ ತವರ್ತನವನೆಸಗಿನ್ನು ಮುಂದು ! (೧೯ವಿಂ. ೩೫-೨೪).

[ತವರ್ (<ತಮರ್) + – ತನ]

ತವರ್ದೆಸೆ (ನಾ). ತವರು; ಆಶ್ರಯ; ನೆಲೆ: ತಪ್ಪುಗಳ ತವರ್ದೆಸೆಯೆನಿಪ ವೇಶ್ಯಾಶ್ರಯಂ (ಚಬಪು. ೦೦-೯). [ತವರ್ (<ತಮರ್) + ದೆಸೆ]

ತವರ್ನಾಡು (ನಾ). ತಾಯಿನಾಡು ; ಆಶ್ರಯ ; ನೆಲೆ : ನಿನ್ನ ಮೆಯ್ ಏರಿಯುಸಿರ್ ಬೀಡು, ಪೆರ್ಬಗೆಯ ಪೆರ್ಮೆಗೆ ತವರ್ನಾಡು (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೭೦೭-೨೩೩). [ತವರ್ (<ತಮರ್) + ನಾಡು]

ತವರ್ಮನೆ 'ತವುರ್ಮನೆ' ನೋ.

ತವಲಾಯ 'ತವಲಾಯಿ' ನೋ.

ತವಲಾಯಿ, ತವಲಾಯ (ನಾ). ೧. ಕರ್ಪೂರದ ಹಳಕು,–ಬಿಲ್ಲೆ : "ತವಲಾಯಿಯೆಂದು ಕಪ್ಪುರವಳಿಕು" (ಕಶಸಾ. ೩೨-೬೭೨): "ತವಲಾಯಿಯೆ ಕಪ್ಪುರವಳಿಕು" (ಕವಿಕಂ. ೨೪೮). ೨. ಕರ್ಪೂರವನ್ನು ಹಾಕಿ ಇರಿಸುವ ಕರಂಡ,–ಭರಣಿ : ವರ ಜವಾಜಿಯ ಶೃಂಗಗಳ ಕರ್ಪುರದ ತವಲಾಯಿಗಳ ಸಾದಿನ ಭರಣಿಗಳ ಮೃಗನಾಭಿಗಳನಡಕಿದರು ಬಂಡಿಯುಲಿ (ಕುವ್ಯಾ.ಆ. ೧೨-೧೭): ತೆಗೆಸಿದನು ಗಜದಂತಮಯ ಪೆಟ್ಟಿಗೆಗಳನು ಕರ್ಪುರದ ತವಲಾಯಿಗಳ ಹವಳದ ಮಂಚವನು ಮಣಿಖಚಿತ ರಚನೆಗಳ (ಕುವ್ಯಾ.ಸ. ೫-೪೫) ; ಉಗಿದರೋ ಕತ್ತುರಿಯ ತವಲಾಯಿಗಳ ಮುಚ್ಚಳವೆನೆ ಕವಾಟವ ತೆಗೆಯೆ ಕವಿದರು ದಿವ್ಯಪರಿಮಳಸಾರ ಪೂರವಿಸೆ (ಕುವ್ಯಾ.ಆ. ೭-೮೯): ಕರ್ಪುರದ ತವಲಾಯಿಗಳನೊಡೆದೊಡೆದು ಭಟರಿಗೆ ಹಾಯಿಕಿದನಂಜುಳಿಗಳಲಿ ಮೊಗೆ ಮೊಗೆದು ಬೇಸಱದೆ (ಕುವ್ಯಾ.ಕ. ೮-೩೩) : ತಾಯೆನುತ ಘನಸಾರದುರು ತವಲಾಯಿಗಳ ನೂಕಿದನು ಮುದದಲಿ ಬಾಯಿತಂಬುಲವಿತ್ತು ತಮ್ಮನ ಮತ್ತೆ ತಕ್ಕೈಸಿ (ಕುವ್ಯಾ.ಕ. ೧೮-೯) ; ರಘುಗರ್ಘುಗಿವ ಹೊಂಬೆಸದ ರಂಜಣಿಗೆಗಳ ನವಕರ್ಪುರದ ತವಲಾಯಿಗಳ ತಿಂಥಿಣಿ ಮೆಱೆದುದಲ್ಲಿಯ ಸುತ್ತುವಳಯದಲಿ (ತೊರರಾ. ೧-೦೩-೯). ೩. ವೀಳೆಯ ; ತಾಂಬೂಲ : (೬). **ತವಲಾಯ :** ೩. "ತವಲಾಯಮೆನಲ್ ವೀಳೆಯ" (ಛಾರನಿ. ೨೩). [?]

ತವಸ 'ತಪಸ' ನೋ.

ತವಸಿ, ತಪಸಿ, ತಬಸಿ, ತವಸೆ (ನಾ). ೧. ತಪಸ್ಸನ್ನು ಮಾಡುವವನು; ತಪಸ್ವಿ; ಋಷಿ: "ತವಸಿ ರಿಸಿಯುಮೆನೆ ಋಷಿಯುಕ್ಕುಂ" (ಕವಿಕಂ. ೧೮೭) ; ಮುತ್ತ ಕುರುಡ ತವಸಿಗಳ ಕೈಯಂ ಪಿಡಿದುಯ್ದುವರ್ತ ಗುಹೆಗಳಂ ಪುಗಿವ ಪೂಜಿಮಡಿವ ಚಪಳ ಕಪಿಗಳುಮಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧-೧೧೫ ವ) : ಈ ಜವ್ವನಿಗ ತವಸಿ ತೊಟ್ಟಿರ್ಪ ಕರ್ಣಾವತಂಸಂ ಪೊಸತೀ ಲೋಕಕ್ಕೆ (ಕಾದಂಪೂ. ೭೭೦) ; ವತ್ವ ಲೋಪಕ್ಕೆ—ಈಶ್ವರ–ಈಸರ . . . ತಪಸ್ವಿ–ತಪಸಿ, ತವಸಿ (ಶಮುದ. ೨೮೦ ಪ್ರಯೋ) : ವಟುಜನದ ನಡುವೆ ಶೋಭಿಸಿದಂ ವಿಮಲಜ್ಞಾನಿವೆಸರ ತವಸಿ (ಜಯಕಾ. ೨-೨೫); ಆಯತಿ ಹೆಣ್ಣುಗಳೇನು ಗಹನವೆಂಬ ಬಾಯಿಬಡಿಕ ತವಸಿಗಳ ತಾಯೆ ನೀ ಕೆಡೆಮೆಟ್ಟು (ಮೋಹತ. ೨೩-೪೭). ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ ; ಇಂಗುಳದ ಮರ ; ತಾಪಸತರು : "ಪ್ರಕೀರ್ಯಃ, ಪೂತಿಕರಜಃ, ಪೂತಿಕಃ, ಕಲಿಮಾರಕಃ ಈ–೪ ತವಸಿಯ ಮರ" (ನಾಚಿರಾ. ೧೧೭) : "ಚಿರಬಿಲ್ವ–ತವಸಿ, ಹೊಂಗೆ" (ಓಷಧಿ. ೫೨) ; ತವಸಿಯ ಬೇರ ಕಷಾಯಾಂಬುವಿನೊಳಮುದ ಪಲವು ಸೂಟಿಯೊಳಂ ಭಾವಿಸಿದೋಮುದನರೆದು (ಲೋಕೋಪ. ೯-೧೨೩) : ತವಸಿಯ ತೊಪಲೊಳಗೆ ಪುನರ್ನವಿಯುಮನಾ ಕಟಿಸ್ತಿಗಿರಿಯುಮಂ ಲೊಕ್ಕಿಯುಮಂ ಸವನಾಗಿ ಕೂಡಿಕೊಳ್ವುದು ಲವಣ ಸಮೇತಂ (ಅಶ್ವಶಾ. ೭-೩೨). **ತಪಸಿ :** ೧. ನ ಕರ ಮುಂ ಸ್ಥಾನದ ತಪಸಿಯರ್ಕಳುಂ ಗಾಮುಣ್ಡುಗಳುಂ (ಸೌಇಇ. IX-I, ೧೯-೫; ೧೧ನೆಯ ಶತ) ; ಎರಡು ಗೀಜಗವಕ್ಕಿಗಳಂ ವಿಗುರ್ವಿಸೆಯಾ ತಪಸಿಯ ಗಡ್ಡದೊಳವು ಗೂಡನಿಟ್ಟಿರ್ಪುದುಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೨-೨೩೦); ಭಾಪುರೇ ಜಗದೀಶ ತಪಸಿಯ ರೂಪದಲಿ ತಲೆಗಡಿದೆ (ಕಾಶಿರಾ. ೪೩-೪೭).೨. ತಾಪತರುಃ–ತಪಸಿ, ಇಂಗುಳ" (ಓಷಧಿ. ೭೭) : "ಪ್ರಕೀರ್ಯಃ, ಪೂತಿಕರಜಃ, ಪೂತಿಕಃ, ಕಲಿಕಾರಕಃ–೪ ತಪಸೀಗಿಡದ ಹೆಸರು. ನೌಲಿಗಿಡವೆಂದು ಕೆಲವರನ್ನುವರು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೧೪) : ತಾಪಿಸುವ ತಪಸೆನಗೆಂದುಕೆಡುವುದು ತಪಸಿಯೇ ಹೇಳಾ (ಬಸಪು. ೪೫-೩೭): ತದಿಕು ತಂಡಸು ತಡಸು ತಪಸಿ ಕುರಂಜಿ ಖರ್ಜೂರ (ತೊರರಾ. ೩-೧-೨೭) ; ತಪಸಿಬೇರಿನ ಪಟ್ಟೆ . . . [illegible] ಕಟ್ಟಿಕೊಳ್ಳಲು ಛಳಿಜ್ವರ ನಿಲ್ಲುವುದು (ಸಕಪ್ರ. ೬೬) ; [illegible] ತಂಡಸಿ ತಪಸಿ (ಸಿದ್ಧಕಾ. ೬-೧೭) : ಮರಗಳು–ಹೆಸವ, ಹೆಬ್ಬಲಸು . . . ಕೂಲಿ, ತಡಸಲು, ತಪಸಿ, ನಂದಿ (ನಮ್ಮನು. ೨೬೭). **ತಬಸಿ :** ೨. ತಬಸಿಯ ಒಳನಾರು ಸೇರು ೧ (ಸಕಪ್ರ. ೧೩೫). **ತವಸೆ :** ೨. "ಪೂತಿಕರಜಃ–ತವಸೆ, ಹೊಂಗೆ" (ಓಷಧಿ. ೦೦೨) : ಚಿತ್ರಕ ಸುಗ್ಗಿ ತವಸೆಯಾರಗ್ವಧ ಕತ್ತರಿ ಬೃಹ್ಮದಂಡೆ ಬಿಲ್ವಂ (ಜಮುದ. ೮-೧೭). 'ತಪಸ' ಪರಾ. [<ಪ್ರಾ. ತವಸಿ./ಸಂ. ತಪಸ್ವಿನ್]

ತವಸಿಗ, ತಪಸಿಗ (ನಾ). ತಪಸ್ವಿ ; ಋಷಿ : ಆರಾಶ್ರಮ ? ತವಸಿಗರಾರೇ ಬಗೆಯುವರಿವರು? (ಅಹಲ್ಯ. ೬-೪). **ತಪಸಿಗ :** ಅತ್ತ ಮುನ್ನವ [illegible] ತಪಸಿಗರಿ[ಜಾತಾಂ. ೯]ತ್ತ ಕಾಂತಿಯ [illegible] (ಬಸಪು. ೪೩-೨೮). [ತವಸು + – ಇಗ]

ತವಸಿಣಿ (ನಾ). ತಪಸ್ಸನ್ನಾಚರಿಸುವವಳು ; ತಪಸ್ವಿನಿ : [illegible] ಬಜಿತ ಮಯ್ಯ ತವಸಿಣಿ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೧೨೦-೨೭). [<ಸಂ. ತಪಸ್ವಿನೀ]

ತವಸು, ತಪಸು (ನಾ). ತಪಸ್ಸು : ದೆಟ್ಟದ ಮೇಲೆ ಕೈಯೆತ್ತಿ ಪಲರುಂ ಜತಿಗಳ್ ತವಸಿಂಗೊಳಗಾಗಿ (ಕಬ್ಬಿಗಾ. ೨೨೬) : ಇನಿಯಳಂ ಬಿಟ್ಟು ತವಸ ನಾರ್ ಗೆಯ್ದುರೋ (ಸೌನಂದ. ೭-೧೩). **ತಪಸು:** ತಾಪಿಸುವ ತಪಸೆನಗೆಂದು ಕೆಡುವುದು ತಪಸಿಯೆ ಹೇಳಾ (ಬಸಪು. ೪೫-೩೭); ತಪಸಿಗೆ [illegible] ಮಾಪಾಜ ಸಾಗಿದ (ಭರಜ. ೪೩-೧೫). [<ಸಂ. ತಪಸ್]

ತವಸೆ 'ತವಸಿ' ನೋ.

ತವಾಯಿ (ನಾ). ೧. ದಂಡ ; ತಪ್ಪು : (೬). ೨. (ವ್ಯಾಪಾರದಲ್ಲಿ) ನಷ್ಟ : (೬). ೩. ಆಪತ್ತು ; ಸಂಕಟ : ನಿನ್ನ ತಮ್ಮನಿಗೆ ಒಂದು ತವಾಯಿ ಬಂದಿತ್ತು. ಅವನ ಸಾಲವನ್ನು ತೀರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ನಾನು ಹೊಣೆಯಾದೆ (ಸುಮಜ. ೧೨೪). [←ಪಾರ. ತವಾಈ ; ಮರಾ. ತವಈ, ತವಾಈ]

ತವಿ 'ತವೆ$_1$' ನೋ.

ತವಿಗೋಲ್ (ನಾ). ನಾಶಕರವಾದ ಬಾಣ (?) : ಪಯದಮನಕ್ಕಮೇ ಱಿದನ ಬಿನ್ನಣಕಂ ದೊರೆಯಾಗಿಯುಂ ನೆಗಟ್ತಿಯ ಪಣಿದಕ್ಕೆ ಮಿಕ್ಕಿಸೆವ ತಕ್ಕಿನ ಬೀರರನಟ್ಟಿ ಕೊಲ್ವಲುರ್ಕಿಯ ತವಿಗೋಲ[ಲು]ಮಿಲ್ಲದಿರೆಯುಂ ವಿಭುಗಟ್ಟಿಯ ಸೆಂಡನಾಡಲಾನೆಯ ಪರಿ ನೋಡಲೆಂದೊಲೆದು ಮಾಡಿದ ವಾಪಳಿಗಳ್ ಮನೋಹರಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೯-೧೪೪).

[<ತವಿಲ್$_2$? + ಕೋಲ್$_1$]

ತವಿಯಿಸು (ಕ್ರಿ). ಕಡಮೆ ಮಾಡು ; ಕುಂದಿಸು : ಒಡೆಯರಿಲ್ಲೆಂಬ ಪೌರರ ಮನವಿಡಿದ ತವುವ ತವಿಯಿಸುತ ನಡೆದನು (ಪ್ರಭಂಜ. [illegible]) 'ತವಿಸು' ಪರಾ. [ತವಿ (<ತವೆ$_1$) + – ಇಸು$_3$]

ತವಿಲ್$_1$ (ಕ್ರಿ). ಕುಂದು ; ಕುಗ್ಗು ; ನಷ್ಟವಾಗು : ಕನತ್ಕನಕ ಚಾಮರಂ ಧವಳ ಚಾಮರಂ ಕೆಯ್ಗಳೊಳ್ . . . ತನ್ನ ಬಿನ್ನನಿರ್ದ ಮೊಗದಿಂ ತವಿಲ್ದಿರೆ ವಿಲಾಸಮುಂ ಮುಂದೆ ಕಂಡನಲ್ಲಿ ಕಮಳಾಕ್ಷಿಯುಂ [illegible] ಲಕ್ಷ್ಮಿಯುಂ (ಗದಾಯು. ೯-೩). [<ತವು$_1$]

ತವಿಲ್$_2$, ತವಿಲು (ನಾ). ೧. ಕುಂದು : ಕೊರತೆ ; ಕ್ಷಯ: ಸಿರಿಯ ತವಿಲಿಂ ಮಕ್ಕಳ್ ಕೈಮಿಕ್ಕು ಪೇಟಿದ್ದದು ಗೆಯ್ಯದಿರ್ಪರವಂ[ವಿಂ] . . . ಚಿಂತಿಸಿ ದುಃಖದೊಳ್ ಪಿರಿದುಮಾವಲಿಂ ಕಣ್ಗೆಟ್ಟಂ (ಸುಕುಮಾ. ೨-೯): ನೇತ್ರ ಜ್ಯೋತ್ಸ್ನೆಯುಂ ರತ್ನಮಂಡನಬಾಲಾತಪಮುಂ ತಮಕ್ಕೆ ತವಿಲಂ ತರ್ಪನ್ನ ಮೆಯ್ಚಿರ್ಪಗಳಂ . . . ಕಣ್ಣೆಮೆಯಿಕ್ಕದೀಕ್ಷಿಸಿದನಾ ಸ್ತ್ರೀರತ್ನಮಂ ಲಕ್ಷ್ಮ [illegible] (ಪಂಪರಾಮಾ. ೮-೬) : ಮೊದಲೊಳ್ ಲಾವಣ್ಯಸರ್ವಸ್ವದ ತವಿಲನಾಂ ನೋಡದಾ ಕನ್ನೆಯುಂ ಮಾಡಿದಂ . . . ಪದ್ಮಸದ್ಮಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೫-೯೭) ಅನೇಕ ನವೀನ ರತ್ನಮಯದರ್ಪಣ ಕನಕಕಳಶ ವಿಚಿತ್ರಪತ್ರ ಪರಿಶೋಭಿ

ವಾಗಿ ಕವಿಗಳ ... ವಿಶ್ವಾಸ ... ಪವಿತ್ರ ... (ಗಿರಿಕ. ೪-೧೫೭ ವ). ೨. ಕೊನೆ ; ಅವಸಾನ; ನಾಶ : ಕವಿವ ನೆಳಲೊಳ ಗಾವನಿರ್ದನಾತಂಗೆ ತಾಂ ತವಿಲೆಡಱು ಬಡತನ ನಿರೋಧವಪಕೀರ್ತಿ ಪರಿಭವಭಯಂ ಹಱಿವುದು(ಹಚಕಾ. ೭-೧೦); ಕಾಯಲಿಟ್ಟೆಡೆಯೊಳ್ ಪಾಲಿರ (ಡೆ) ನೀರ ತಪ್ಪ ತವಿಲುಂ ಸಂಶುದ್ಧ ಸುಕ್ಷೇತ್ರಮುಪ್ಪೆಡೆಯೊಳ್ ಬಿತ್ತಿದ ಬೀಜದೊಂದು ತವಿಲುಂ . . . ಪೇಟ್ ತಪ್ಪುವೇ ಜೀವನೇ (ಜೀವಸಂ. ೨೨೨-೩೪) : ನವರಸಸುಖದೊಳಗೋಲಾಡಿಸುವಳ್ ತವಿಲಱಿಯದ ಕೂಟ ಮನೊಸೆದೀವಳ್ (ಉದ್ಭರ. ೧೫೭-೧೫) ; ನೆಲ್ಲಿ ಬೆಳುಹೂಲಿಗಳ ಬೇರಿಲ್ಲಣ ಮುಳುಗೊಗ್ಗಿಯುಂಬನಿತ್ತಱ ಪುಡಿಯುಂ ಚೆಲ್ಲನೆ ಮೂಗಿನೊಳೂಡಿದೊಡೆಲ್ಲಾ ಪಾವಿನ ವಿಷಕ್ಕೆ ತವಿಲದೆ ಸಾಲ್ಗುಂ (ಖಮದ. ೭-೫೩). ೩. ಖರ್ಚು ; ವ್ಯಯ: ನವಂಗಾವಗಂ ತವಿಲನೆಯ್ದ ... (... ೧೧-೯೨). ೪. ಬಡತನ; ದಾರಿದ್ರ್ಯ; ದೈನ್ಯ: "ಎಡಱೆಂದುಂ ತವಿಲೆಂದುಂ ದಾರಿದ್ರ್ಯಂ" (ಕಶಸಾ. ೭೧-೭೧೨) : "ಎಡಱೆನುತುಂ ತವಿಲೆನಲ್ಕೆ ದಾರಿದ್ರ್ಯಂ" (ಕವಿಕಂ. ೨೪೨) ; ಅವನ ಸತ್ಕರಿಪ ಸೋಂಕಿನ ದುಃಖಂ ತವಿಲಸುರ್ಬ್ಬಯಮುಮುತ್ಕಟ ಸುತ್ತ್ರಂ ಸವಿಯುಕಂ ಜಗಕೆ ಹರ್ಷದ ... ಕವಿಯಿ ... (ಸಂಸಪ. ೧೭-೧). ೫. ತೊಂದರೆ ; ವಿಪತ್ತು : (+). ೬. ಸಂಕೋಚ: 'ತವಿಲ್ತೊಡಱ್' ಪರಾ. ೭. "ಆಲಸ್ಯ; ಬೇಸರಿಕೆ" (ಪ್ರಭಣ್ಣ). ೮. (?): ಪೊಣ್ಮುವ ರೋಮಾಂಚನ ಸಾಲಿನೆತ್ತುವ ತವಿಲ್ಗ[ಪಾಠಾಂ. ಲ್ಗ್]ರ್ದ ... ಪವ್ಯೇಳಿ ... ಪಿಡಿದ ... ನೆರೆದರ್ ... ಕಾದ ಲರ್ (ಅನಂಪು. ೮-೫೦) ; (ಕಾವ್ಯಸಾ. ೭೫೯ ನೋ). ತವಿಲು : ೫. ಲೋಕದ ಅಸುಖ ... ತವಿಲು ಸಂತಾಪ ಆಧಿವ್ಯಾಧಿಗಳನ್ನು ತಗ್ಗಿಸಲು ನಿರ್ವಂಚನೆಯಿಂದ ಕಷ್ಟಪಡುತ್ತಿರುವ ಸಾತ್ತ್ವಿಕ ಸಾಧುಸಿ (ಸಂಸಶ. ೧೧೭).

ತವಿಲಾಗು = ೧. ತಗ್ಗು ; ಕೊರತೆಯಾಗು ; ಕಡಮೆಯಾಗು : ಕುಂದದ ಚಂದ್ರಲೇಖೆ ನಸುಗಂದದೆ ರಂಜಿಪ ಪುಷ್ಪಮಾಲೆ ಕುಂದೊಂದದ ಸೋಮಂಡಾವೆ ತವಿಲಾಗದ ಕೆಗೆಯನೆಮಾಟ . . . ಯನೇಕ ನಾನಾ ದೆಸೆಗುಂ ಮೃದುಬಂಧುರ ಗಂಧಶಾಲಿಗಳ್ (ದಶಕು. ೧-೨೪) : ಕ್ಷಾಮ ಮದುರ್ಜುರ್ ಧಾನ್ಯತೃಣಪತ್ರಜಲಂ ತವಿಲಾಗಲ್ (ದಶಕು. ೧೨-೬೯). ೨. ನಾಶವಾಗು; ಸಾಯು; ಅಳಿದುಹೋಗು: ನಾನಾಸೆಯಿಂದಂ ತವಿಲಾದಂ ಕೋಪದಿಂದಳ್ಕಿದಂ (ರತ್ನಾಕ. ೨೪) ; ಎತ್ತ ಲಯವಾದ ಮದೀಶ್ವರ ಎತ್ತಣ ಕ್ರಮಕ್ಕೊದವಿದ ಎತ್ತ ಸಾರ್ದ ಕಳಿದೆತ್ತಲಣಂ ತವಿಲಾದ ಮನ್ಮಥಾ (ಗಿರಿಕ. ೮-೭೪); ಎಲೆ ತಂದೆಗಳಿರ ನೀಮಿಾತನೊಳ್ ತಾಗಿ ತವಿಲಾಗಲ್ವೇಡಿಂ ಬೇಡಿಕೊಂಡಂ (ಚಾಂಶೀಕ್ಕ. ೫-೧೭೭ ವ) : ಕವಿಗಳಿಂ ತನ್ನ ಕೃತಿಯಂ ನಾಡೆ ಶಿರ್ದಿಸಿದೊಡವನಿಯೊಳ್ ಚಂದ್ರಾರ್ಕರುಳ್ಳನ್ನೆವರೆಗಮದು ತವಿಲಾಗದು (ಅರಾದ. ೧-೪೭). ೩. ಖರ್ಚಾಗು; ವ್ಯಯವಾಗು : ಆ ತವನಿಧಿಯೂ ತವಿಲಾಗಿ ಹೋಗಿದ್ದಿತು (ಶರಚ. ೫೪).

[ತವು$_2$ + – ಇಲ್$_3$./ತಮಿ. ತವಲ್]

ತವಿಲಿಲಿ (ನಾ). ನಾಶರಹಿತವಾದುದು : ಭವಿಸೂತಕಾದಿ ಕರ್ಮವನೆಸಗುವ ವನಂತೆ ಶಿವಭಕ್ತನಂ ಕಂಡನಾದೊಡವನ ತವಿಲಿಲಿ[ಪಾಠಾ. ಲಿತಿ, ಲಿಲ]ಯ ನರಕಾಗ್ನಿ ಭವನದೊಳಗೋರಂತೆ ನವೆವನೆಂದೊರೆದ ಸೌರಾದಿಯಿಂದಂ (ಸಾನಂದ. ೩-೮೮). [ತವಿಲ್$_2$ + – ಇಲಿ$_3$]

ತವಿಲು 'ತವಿಲ್$_2$' ನೋ.

ತವಿಲ್ತೊಡಱ್ (ಕ್ರಿ). ಸಂಕೋಚಪಡು ; ಹಿಂಜರಿ ; ಹೈನ್ಯಪಡು ; ... : ಕಾಂತೆಯರ್ ತಡಿಗೇರ್ದನಂತ ಭೂಷಾಂಬರಗಳಂ ತಾಳ್ದು ಭಕ್ತಿಯಿಂದಂ ತವಿಲ್ತೊಡಱದುವಾಕಾಂತನ . . . ಸಂತರ್ಪಣಂಗೈದು (ನಂದಿಮಾ. ೬-೩೫): ಎಲೆ ಮಗನೆ ನಿನ್ನ ಪ್ರಾರ್ಥವುಂ ತವಿಲ್ತೊಡಱದುಸಿರಾಲಿಸುವೆನೆಂದು ಜಗ ದಂತರಾತ್ಮಿಕೆ ನುಡಿದಳು (ನಂದಿಮಾ. ೯-೩೦). [ತವಿಲ್$_2$ + ತೊಡಱ್$_1$]

ತವಿಲ್ಪಗಲ್ (ನಾ). ಇಳಿಹೊತ್ತು; ಸಂಜೆ: ಪ್ರಿಯಂ ಮಡಿದುದು ಪ್ರಿಯನಾಸ್ತ್ಮ ನಿಯುಂ ತೊಟ್ಟುಱವಾಡಿ ಕೀಟ್ಟುಡಿಸಿದಂ ತಾನೆಂದು ಕಾಯ್ದಂತೆ ಕೆಂಪಿನ ಸೊಂಪು ತಳೆದಂ ತವಿಲ್ಪಗಲೊಳಂ ವಿಶ್ವಂಭರಾವಲ್ಲಭಂ (ಅನಂಪು. ೭-೫೭).

[ತವಿಲ್$_2$ + ಪಗಲ್]

ತವಿಸು$_1$(ಕ್ರಿ).೧.ನಾಶಮಾಡು; ಕೊಲ್ಲು: ಅಱದಱಿಪಿ ಬಱಯನುಱಯದೆ ಪಱವರುಮಂ ತವಿಸಿ ಕಱಯದುಱವಳನಾದಂ ಪಱಕೆಯ್ದು ತೊಟ್ಟನುಱ ದಂತುಱದ ಮಹಾಪುರುಷರಱಯದುಱದರೆ ಸಿರಿಯುಂ (ಕವಿರಾ. ೩-೧೭೫); ಎನ್ನೊಡಲನಾಂ ತವಿಪೆಂ ರಣರಂಗಭೂಮಿಯೊಳ್ (ಪಂಪಭಾ. ೯-೭೦) : ಇದಿರಾನ್ನರಂ ತವಿಸಿ × × × (ಎಇ. XVIII, ೩೪-೧೪ ; 1082); ತವಿಸಿದಂ ದಿವಿಜಾರಿ ವಿರೋಧಿಸೈನ್ಯಮಂ (ಜಗವಿ. ೭-೮೪) ; ಕಪ್ಪೆಗಳೊಱಲೆ ಬೋಟಿ ಗಱಲುಗಳೆಂಬ ಹೊಳೆವಳಿಯು ಮಿನ್ನಳಂ ತವಿಸುತಿಪ ಬೇಡರಂ ನೋಡಿದಂ ಭೂಪಾಲನು (ಪಡಕಾ. ೫-೬೬) ; ಅದ್ವೈತರನಪಹರಿಸಿ ತವಿಸಿ ಜಾರ್ವಾಕರ ನವನಿಯೊಳು ಶಿವನ ಭಕ್ತಿಯ ತಾಂ ಪ್ರತಿಷ್ಠಿಸಿ (ಬಸಪು. ೫೩-೧೦) ; ಉರಗಬಾಣವನಿವರು ಕಱದರು ಗರುಡಶರದಲಿ ಪಾರ್ಥ ತವಿಸಿದನು (ಕುವ್ಯಾಕ. ೯-೪೪);ಮುಪ್ಪಿಸುವೆವವನ ವೀರವನೆನುತೆ ಕವಿಸಿದರ್ ತವಿಸಿದರ್ ಸುರರದಟನು (ಜಬಪು.೪೩-೪೨); ಸಿಂಹಳಂ ...ಪೊಕ್ಕನಳ್ಕಿ ಕಡಲಿಂ ತೊಡದಿರ್ ತವಿಪಂಬಂ[ಪಾಠಾಂ.ಬಿಂ] (ರಾಜಶೇ. ೬-೧೧೧) ; ನೀನೇ ಜಗವುಂ ತವಿಪ್ಪೆ ಯೌವನಂ ಪಯೋನಿಧಿಯಾಗಿಂಟುಪ್ಪೋಲ್(ವಿಷ್ಣುಪು.೫-೨-೧೭೮): ತವಿಪಂ ಪಗೆಯಂ ಕೋಲಿಂ (ಸೌನಂದ. ೨-೨೭). ೨. ಪರಿಹರಿಸು ; ನಿವಾರಿಸು : ದಿವಿಜನೋ ಫಣಿನಾಯಕನೋ ಮನೋಭವನಿವಂ ಕರಮೊಪ್ಪಿದನೆಂಬುದಂ ಕವಿಗಳಿಟ್ಟ ವಿಶಂಕೆಯ ಪಾಟಿಯುಂ ತವಿಸಿ ನಿಲ್ಕೆ ಮನೋಹರ ಕಾವ್ಯದೊಳ್ (ಕವಿರಾ.೧ ೧೪೦) . ಉತ್ಪಲಪತ್ರದೊಳೊಲ್ದು ಬೀಸಿಯುತ್ಪುಲ್ಲಶರಾಗ್ನಿಯಂ ತವಿಸುವುಜ್ಜುಗಮಂ ತಳೆದಂ ಮನಃಪ್ರಿಯಂ (ದಶಕು. ೬-೧೦೭) ; ಭವ ಭವಾರ್ಜಿತ ದುರಿತಕೋಟಿಯ ತವಿಸುವಗ್ಗದ ನಾಮ (ತೊರರಾ. ೧-೧-೧೪); ಅಲ್ಲಿ ನಿಜಸಖಿಯರುಱ್ಲೆಯ ಚಿತ್ತದಾಸಱಂ ಮೆಲ್ಲಮೆಲ್ಲನೆ ತವಿಸಲೆಂದುಪ ಚರಿಸಲು (ಜೈಮಿಭಾ. ೩೦-೩೭) ; ವರ ಪುಣ್ಯಕಥೆವೇಳ್ದು ನಮ್ಮ ಕಿವಿ ಯಾಸಱಂ ತವಿಸೆಂದರು (ನಂದಿಮಾ. ೨-೩೭) : ಬನದ ತಪಸ್ವಿಗಳ್ಗುಪಹತಿ ಗೆಯ್ವುದಿದಂ ತವಿಪುದೆನಗೆ ಕರ್ತವ್ಯಮಕ್ಕುಂ (ಶಬಶಂ. ೪-೨೪ ವ); ಶಶಿಮೊಗದ ಪಾಣ್ಬೆಯರು . . . ಯಮುನ ಕೋಪವ ತವಿಪರು (ಬಕೋಪು. ೪-೭೦). ೩. ಕುಗ್ಗಿಸು ; ಕ್ಷೀಣಗೊಳಿಸು : "ತವಿಸು—ಕ್ಷಯೇ (ಕ್ಷೀಣವಾಗುವಂತೆ ಮಾಡು)" (ಶಮಧಾ) : ಪಿರಿದಪ್ಪ ತಪದೊಳೊಡಲಂ ಪರಧರ್ಮದೊಳರ್ಥಮೆಲ್ಲಮಂ ತವಿಸುವರಂ ಧರೆ ನಚ್ಚಿ ಮೆಚ್ಚಿ ಬಣ್ಣಿಪುದು (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೪-೨೨) : ಕುಡಿದಂಭೋಧಿಗಳೆಲ್ಲಮಂ ತವಿಪುದೇ ಗೋತ್ರಾದ್ರಿ ಸಂಘಾತಮಂ ಪಿಡಿದೆಂ ಕೀಟ್ಬುದೆ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೩೧೮). ೪. ನಾಶವಾಗು ; ಇಲ್ಲವಾಗು ; ನಿವಾರಣೆಯಾಗು : ಇಂತೆಂದನೇಕ ದೃಷ್ಟಾಂತಂಗಳಿನವನ ಸಂಶಯಂ ತವಿಸಲೊರೆಯೆ (ಪದ್ಮರಾ. ೧೨-೪೩): ಸಂದೇಹದುದಯಂಗಳೆಯ್ದೆ ತವಿಪುವು (ಅನುಸಾ. ೭-೪-೧೭). ೫. ವ್ಯಯಮಾಡು ; ಖರ್ಚುಮಾಡು ; ವಿನಿಯೋಗಿಸು: ತನ್ನೊಡಮೆಯನನವರತ ದಾನದಿ ತವಿಸಿ ಜಸಂಬಡೆದಳ್ (ಅಜಿಪು. ೧-೫೧) : ವಿಪ್ರಾವಳಿಗೆ ತವಿಸಿ ಧನಮಂ (ಜೊಂಕಶಾ. ೧೯೪೪, ಬಂಕಾಪುರ. ೨೧-೪೨; 1069) : ಪರಮಾರ್ತ್ಥಂ ವಿದ್ವದರ್ತ್ಥಂ ತವಿಸದನ ಧನಂ ವ್ಯರ್ತ್ಥಂ (ಎಕ.V, ಬೇಲೂರು. ೧೨೪-೪೪: 1133): ಸವಿ ತವದನ್ನೆಗಂ ವಾಸಿಸಿ ಪತ್ನಿಗಳ್ ತವನ್ನೆಗಂ ಪೆಱಂಗವಳೆವೊಗವನ್ನೆಗಮೊದಂಬಡು ಮೇವಮುಮಿಲ್ಲದನ್ನೆಗಂ ತವಿಪುದು ತನ್ನನೊಪ್ಪಿಸುವುದು(ಚಂದ್ರಪು.೮-೮೧). ೬. ಕಳೆ ; ಪೋಲುಮಾಡು: ಸ್ತ್ರೀದ್ಯೂತವ್ಯಸನಾದಿಗಳಿನಾ ಪೊನ್ನೆಲ್ಲಮಂ ತವಿಸಿ (ಪಾವುಂಪು. ೩೪೭-೫). ೭. ಕೃಶಗೊಳಿಸು ; ಸೊರಗಿಸು ; ಸವೆಯಿಸು : ನೋಂಪಿಗಳಿಂದಂ ಗಿಡಿಗಿಡಿಜಂತ್ರಂ ಮಿಳಿಮಿಳಿನೇತ್ರಮಾಗಿ

ತಮ್ಮ ಮೆಯ್ಯಂ ತವಿಸಿ (ವಡ್ಡಾರಾ. ೧೫೦-೨೫) : ದೇಹೋತ್ಪನ್ನ ಪರೀಷಹ ಸಂಹತಿ ತನ್ನೊಡಲಂ ನೆಱೆಯೆ ತವಿಸುತಿರ್ಪುದುಂ (ಆದಿಪು. ೨-೫೨) ; ತವಿಸುತಿರೆ ತಪದೊಳೊಡಲಂ (ಸಮಪ. ೪-೪೧); ಒಡಲೆಂತುಂ ಕಿಡಲಿರ್ದುದು ಕಿಡುವೊಡಲಂ ತವಿಸಿ ಕಿಡದ ಮುಕ್ತಿಶ್ರೀಯುಂ ಪಡೆಯಲ್ಕೆ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೪-೧೨೦) ; ತವಿಸಲ್ವೇಟ್ಟುದು ಜನ್ಮಕ್ಕವಶಿಷ್ಟಾನಿಷ್ಟಯೋಗವುಂ (ಅನಂಪು. ೬-೩೫) ; ತನಗೆ ಮಕ್ಕಳಾದುದಿಲ್ಲೆಂದು ಮೆಯ್ಯಂ ತವಿಸಿ ನೋಂಪಿಯುಂ ನೋಂತಳ್ಗಡಾ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೪೬-೩). ೮. ವಿರೂಪಗೊಳಿಸು: ತದ್ವನಿತೆಯಂ ತಂದು ಲಕ್ಷ್ಮಣನಿನವಳ ಕ್ಷಿತಿಯುಱೆಯೆ ತವಿಸಿ (ಪಾಸೋಪು. ೯-೧೫೭). ೯. ಸೋಲಿಸು : ನಿಕಳಂಕಸ್ವಾಮಿಗಳನು ತವಿಸಿದ ಬೌದ್ಧನಿಕರವ ಗೆಲ್ದು ತರ್ಕದೊಳು ಸಕಲ ವಿದ್ವಜ್ಜನ ಪೊಗಳೆ ಸಿಂಗಳಕಟ್ಟಿದಕಳಂಕ ಸ್ವಾಮಿ ಗೊಂದಿಪೆನು (ನಾಗಕು. ೦-೧೩). ೧೦. ಮುಗಿಸು ; ಪೂರೈಸು ; ಕೊನೆಗೊಳಿಸಂ: ತಲ್ಪಯಾಗಕ್ಕಿದು ಪ್ರಯೋಗಪದ್ಧತಿಯುಂತಿರ್ಪುದು ಇದಂ ತವಿಸಿ ಮುಂತಣ್ಗೆ ನಡೆಯುವೇಟ್ಟುದು (ಚಿಕವಿ. ೬-೧೩೩ ವ); ಬವಸಿ ನೊಂದು ಕಜ್ಜಮಂ ತವಿಸಿ ಬೇಸರ್ಗೆ ಕುಡಿಯುರ್ ಕಡುಸುಮ್ಮಾನದಿನೊಂದೆಡೆಯೊಳ್ ನೆರೆದು (ರಾಮಾಶ್ವ. ೨೨-೨೦). ೧೧. ನಿಲ್ಲಿಸು ; ಸಾಕುಮಾಡು : ಬಲ್ದಣಿದೆ ಇಂದು ಮೊದಲ್ಗೊಂಡು ತಪಮಂ ತವಿಸೈ (ಅದ್ಭುತ. ೨೯-೫). ೧೨. ಉಪಶಮನಗೊಳಿಸು ; ಶಾಂತಗೊಳಿಸು : ತದ್ವನದಿ ನೆಳಲುಂ ನೀರುಯಿರ್ದಪವು ಅಸುವಿನನುತಾಪಮಂ ತವಿಸವ್ವ (ನವಮೋ. ೮-೨೩) ; ತನ್ನ ಹೆಂಡಿರನು ತಾನೆ ತವಿಸದಿನ್ನಾರು ಶಮಿಸಲಹುದು (ಮೇಘದೂ. ೧೦-೩೯): ತವಿಸಲಾರದ ದುಃಖವೊಂದನ್ನು ಮರೆಯಲು ಅವನು ಸುಖವನ್ನರಸಿ ಮುಂಬಯಿಗೆ ಬಂದಿದ್ದ (ರೂಪಸ. ೬೦). ೧೩. [ಗಣಿತ] ಭಾಗಾಕಾರ ಮಾಡು; ಭಾಗಿಸು: ಭಾಗಂ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಪೆಸರು: ತವಿಸು, ಭಾಗಿಸು, ಉಗಿ, ಎತ್ತು, ಕೊಡು, ಕೊಳು (ವ್ಯವಹಾ. ೧೨-೧೨). ೧೪. (?) : ತವಿಪಂ ಮಾರಂಗಳೆಂ ಕಂಪರಂ ಪರಮೋತ್ಸಾಹದೆ ಪುಟ್ಟಿ ಸನ್ನವಿದುನ್ನೂನತ ಕಂಪರಾತ್ರಿರ್ಕೃತನಂನಾಪೊಂನಂ (ಎಕ. XIV, ಎಡತೊ. ೩೧-೪ ; ಸು. ೯೦೦). [ತವು₁ + – ಇಸು₃]

ತವಿಸು₂ (ಕ್ರಿ). ೧. ತಪಸ್ಸುಮಾಡು : ಅಲೌಕಿಕ ಚಮತ್ಕಾರ ಸಿದ್ಧಿಗಾಗಿ ತವಿಸಿ 'ಸಿದ್ಧ'ರೆನಿಸುವ ಗುರಿಯ ಯತಿಮುನಿಗಳು (ಕರ್ನಾಟ. ೬೪) ; ಚಿಂತೆಯ ಕಾಮರ್ುಗಿಲಿರುಳೊಳಗೆನ್ನದೆ ಬೆಳಕನು ಕಾಣಲು ತವಿಸಿತ್ತು (ಭಾವಗೀ. ೨೮೯). ೨. ಪರಿತಪಿಸು ; ವ್ಯಾಕುಲಪಡು ; ದುಃಖಿಸು : ಎಲೆ ಮಾರಾಯನೆ ನೀಂ ತವಿಸಬೇಡ ಆಂ ಬೇಗದಿಂ ಬರ್ಪೆಂ(ಮಿತ್ರಗೋ. ೪೨). [<ತಪಿಸು₂]

ತವು₁ (ಕ್ರಿ). ತಪ್ಪ (ಭವಿಕೃ). ೧. ಕುಗ್ಗು ; ಕಡಮೆಯಾಗು ; ಕ್ಷಯಿಸು; ಸವೆ: "ತವು–ಕ್ಷಯೇ" (ಶಮಧಾ); ನೆಗಟ್ದ ನೀಲಾಂಜನೆ ತನ್ನಾಟಮನೊಱಲ್ದು ನೋಡುವ ನೋಟಕರಂ ತವದ ಮಾಟ್ಕೆಯಿಂ ಮೋಹಿಸಿದಳ್ (ಆದಿಪು. ೯-೩೮) ; ಒಱತೆಯುಳ್ಳನ್ನೆಗಮೆನಿತಂ ತೋಡಿಕೊಂಡಡನ್ನೀರ್ತವದಂತಗಣಿತಪುಣ್ಯಮುದುಳ್ಳನ್ನೆಗಂ . . . ತವದು ಧನಮೇಗೆಯ್ದುಂ (ಸಮಪ. ೫-೧೩೭); ಬಡಬಾನಳಂ ಬಿಡದಾಗಳಂ ತಗುಳೆ ಪೀರೆಯುಮಂತದೆಳ್ಳನಿತಪ್ಪೊಡಂ ತವದಂತೆವೋಲ್ ಬಗೆದು ನೋಡೆ ಮಹಾತ್ಮರಪ್ಪವರೇಕರೂಪರದೆಲ್ಲಿಯುಂ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೭೨೩) ; ತವದ ಪೊಡರ್ಪಿನಿಂದಿಸುವ ಕೂರ್ಗಣೆ (ಜಗವಿ. ೬-೫೯) : ತಪದಾಯುಷ್ಯಮು ಮೇಟ್ಟಿಗುಂದದೊಡಲುಂ (ಅನಂಪು. ೯-೪೧); ಆತುಕೊಳ್ಳಲ್ ಕೋಲುಗಳ ಕೈಯಾ ತವದ ಕಣೆಗಳಿಗೆವುಗ್ರಭಟಾತಿಶಯುರಾರೆನುತ ತೆಗೆದಚ್ಚರು ಮಹಾರಥರು (ಕುಮಾರವ್ಯಾ. ಕರ್ಣ. ಪರಿ. ೫೯೧) : ತವದ ಕಾಮೋದ್ರೇಕದಲಿ ಕೂಡುವ ಸಮಪ್ರಣಯಿಗಳ ನೀಡುಗಣ್ಣೆವೆಗಳರೆಮುಗಿವುತಿರೆ (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೧೮-೩೭): ೨. ಅಳಿ; ಸಾಯು; ನಾಶವಾಗು: ತತ್ಸುಯೋಧನಸುತರೆನ್ನ ಬಾಣಗಣದಿಂ ತವದಿರ್ದಪರೆ (ಪಂಪಭಾ. ೧೧-೧೦೭) : ಸಂನ್ಯಸನಮಂ ಕೈಕೊಂಡ ಮಹಾಪುರುಷನ ಕರ್ಮಂ . . . ಸೊಡರಂ ಪೊರ್ದಿದ ಪತಂಗದಂತೆ ತವುಗುಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧೪-೧೦೨) : ತನು ತವುವನ್ನವೋತಗಲದಿರ್ಪ ವನೆನ್ನೊಳೆ ನೋಡದಿರ್ಪವಂ ಕನಸಿನೊಳಪ್ಪೊಡಂ [illegible] (ಧರ್ಮಾ. ೨-೮೫) : ಎತ್ತ ದವಾನಳನಟುಜಿದುದತ್ತಲೆ ಪೇರಡವಿ ತವುವ [illegible] (ಜಗವಿ. ೬-೬೭). ೩. ವ್ಯಯವಾಗು ; ತೀರಂ : ಭೋಗಿಪೆನೆನ್ನ ಜವ್ವನಮುಮೀ ಧನಮುಂ ತವುವನ್ನೆಗಂ (ಆದಿಪು. ೩-೬೩) : ತನ್ನ ದೊಣೆಯುಂಬುಗಳ್ ತವುವನ್ನೆಗಮೆಚ್ಚಂಬು ತಪ್ಪೊಡಭಿವಾದಯೆನಲ್ಕಿನ್ನೆನಗೆ ಪದನಿದೆಂದು (ಪಂಪಭಾ. ೧೩-೪೦); ಆಕೊರ್ಗಳ್ವೊಡಂ ತವದ ಕನಕರಾಶಿಗಳುಂ (ಚಾವುಂಪು. ೭೧-೧೭); ತವೆ ತೈಲಂ ದೀಪಂ ನಂದುವಂತೆ (ಪಂರಾಮಾ. ೧-೮೨): ವಾರ್ದ್ಧಿಪವ್ರಾತಮುಂ ಸುಱ್ಟನೆ ತವುವಿನೆಗಂ ಪೀರನೇ ಕೋಪದಿಂ ಪೊಯ್ಮನೆ ಬೆಟ್ಟಂ ಪಿಟ್ಟು ಪಿಟ್ಟಾಗಿರೆ ಸಮರದೊಳೀ ವೀರಪೆರ್ಮಾಡಿದೇವಂ (ಎಕ. VII, ಶಿಮೊ. ೪-೯೪; 1122): ಪನ್ನೆರಡುವರುಷದಂದಿಗೆ ಮೂವತ್ತೆರಡು ಕೋಟಿಯುಂ ನೆಱೆಯೆ ತವುವುದಮೊಂದು ದಿವಸದ ಬೀಯಕ್ಕೆ ಮನೆಯುಂ ಮಾಱೆ (ಬಂಹರಿ.೪-೩ ವ). ೪. ಮುಗಿ; ಕೊನೆಗೊಳ್ಳು; ಉಪಾದ್ರಿಯೊಳ್ ದ್ರವಿಣಮುಂ ಬಯ್ಯುದ್ದತಂ ತನ್ನುಸಿರ್ ತವೆ ಪಂಕಪ್ರಭೆಯೊಳ್ ದಶಾಬ್ಧ್ಯುಪಮೆಯಿಂ ದುಃಖಾಗ್ನಿಯೊಳ್ ಬೆಂದು (ಆದಿಪು. ೫-೪): ನುಡಿಯಿಸಿ ಕೇಳ್ಗಂ ಹರಿಗನ ಪಡೆಮಾತನೆ ಮಾತು ತಪ್ಪೊಡಂ ಮತ್ತಮದಂ ನುಡಿಯಿಸುಗುಂ ಮೊದಲಿಂದಾ ನುಡಿ ಪಱಿಪಡೆ ಮುಳಿದು ನೋಡುಗುಂ ಕೆಳದಿಯರಂ (ಪಂಪಭಾ. ೪-೫೭); ಇಸೆ ನಿಶಿತಶಸ್ತ್ರಹತಿಯಿಂ ಬಸಮಱಿದು ಶರಾಸನಾಗಮಾಚಾರ್ಯನುಮುಂದಸುವಂ ಬಿಟ್ಟಂ ವಿದ್ಯಾಪ್ರಸರತೆಯೀಗೆಯ್ವುದಾಯುಂ ತಪ್ಪೊಡೆ ಪೇಱೆಂ (ನೇಮಿಪು. ೧೨-೧೩೪) ; ಕುಸುಮದಿಂ ಮೊರೆದೇಟ್ವಳಿಜಾಲದೊಂದು ಝುಂಕಾರಮುಮೊರ್ಮೆಯುಂ ತವದು ಭಾವಿಪೊಡಲ್ಲಿಯ ನಂದನಂಗಳೊಳ್ (ಜಗವಿ. ೨-೧೧). ೫. ಮರೆಯಾಗು; ಮುಳುಗು ; ಅಸ್ತಮಿಸು: ತವುತಿರ್ದತ್ತಲ್ತೆ ತಾರಾಸಮುದಯಮಿದೊ ಪಂಪಾಸರಸ್ತೀರ ಸುಪ್ತೋತ್ಥವಿಹಂಗಧ್ವಾನಮೀ ಪೊಣ್ಮುವುದು (ಕಾದಂಬ. ೭೦೪). ೬. ಸೊರಗು; ಕೃಶವಾಗು; ಬಡವಾಗು: ಇರ್ಪತ್ತೊಂದು ದೆವಸ ಮೇಕೋತ್ತರವೃದ್ಧಿಯಿಂ ಮನಂ ತವದೆ ತನು ತವೆ ನೋನುತ್ತಿರ್ಪನಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೪-೬೭ ವ) : ಧರ್ಮಮುಂ ಗೆಯ್ದು ತಪ್ಪೊಕ್ಕಲ ಬಡತನಮಂ ತಪಂಗೆಯ್ದು ತಪ್ಪನ ಮೆಯ್ಯ ಬಡತನಮುಂ ಸನ್ಯಾಸದೊಳ್ ಸತ್ತನ ಸಾವುಮಂ ತವಿಲುಂ ಬಡತನಮುಂ ಸಾವುಮೆಂಬುದೆ (ಜೀವಸಂ. ೪೮-೧೬ ವ). ೭. ಹಿಮ್ಮೆಟ್ಟು; ಹಿಂಜರಿ: ಇವರಂತಲ್ತು ಮಹೀಶೂರವರದಟದು ಬೇಱೆ ವಿಱೆ ಪೋಪುದು ಮೋಸಂ ತವುವುದು ಲೇಸೆಂದುಱೆ ಸಾರುವ ಹನುಮನ ಮಾತನೆಣಿಸದೆಯ್ತಂದನವಂ (ಚಿಕವಿ. ೨-೧೦೧). ೮. ನಾಶಪಡಿಸು : ತವುಗೆ – ತಪ್ಪಂ, ತಪ್ಪಪಂ. ತಪ್ಪಂ ತನ್ನೊಳ್ ಪಳಂಚಿ ಕಿಡುಗುಟ್ಟಿ ತಪ್ಪುವಂಬುಗಳನವಂ (ಶಮದ. ೨೪೦ ಪ್ರಯೋ).

ತವದೊಣೆ, ತವಡೊಣೆ = ಎಷ್ಟು ಬಾಣಗಳನ್ನು ಹೊರಗೆ ತೆಗೆದರೂ ಬರಿದಾಗದ ಬತ್ತಳಿಕೆ; ಅಕ್ಷಯತೂಣೀರ : ವಿಕ್ರಾಂತತುಂಗನುತ್ತುಂಗ ಭುಜಪರಿಘದೆರಡುದೆಸೆಯೊಳಂ ತವದೊಣೆಗಳಂ ಬಿಗಿದು (ಪಂಪಭಾ. ೫-೮೪ ವ); ಬಿಗಿದ ತವದೊಣೆಗೆ ಕೆಯ್ಯಂ ನೀಡಿ ನಿಶಿತಾಸ್ತ್ರಮನೊಂದನುರ್ಚಿ ಕೊಂಡು (ಶಾಂತಿಪು. ೪-೪ ವ) ; ಪಗಲೊಳ್ ತವದೊಣೆಯುಂ ಬಿಗಿದು (ಪಂರಾಮಾ. ೯-೫೭): ತವದೊಣೆಯುಂ ತವದ ಮಂತ್ರಾಸ್ತ್ರಪ್ರಯೋಗದಿಂ ಕೈಮಿಕ್ಕು ಪ್ಯಮೆದಳೆಯುಲುಂ (ಜಗವಿ. ೧೫-೫ ವ) : ಉರುತರಪೆನಿಸಿದ ತವ[ಪಾಠಾಂ. ಪ]ದೊಣೆ[ಯುಂ] ಚಚ್ಚರಮಾಗಲ್ಪೆಗಲೊಳ್ಪಿಗಿದು ನಡೆದಂ (ಕುಮುರಾ. ೮-೪೨) : ತವಡೊ[ಪಾಠಾಂ. ದೊ]ಣೆಗಳಂ ಬಿಗಿದು ಗಾಂಡೀವಮಂ ನೇಱಿಸಿ ನೀವಿ ಜೇವೊಡೆದು (ಪಂಪಭಾ. ೭-೩೭ ವ).

ತವನಿಧಿ = ಅಕ್ಷಯುವಾದ ನಿಧಿ : ಇನ್ನು ಚತುರಂತ ಧಾತ್ರೀಕಾನ್ತೆಯನಳವಡಿಸಿ ಚಕ್ರವರ್ತ್ತಿಶ್ರೀಯುಂ ತಾಂ ತಳೆದು ಸುಖದೆ ಪಲಕಾಲನ್ನವೆ ತವನಿಧಿಗಧೀಶನಾಹವವಮಲ್ಲಂ (ಎಕ್. VII, ಶಿಕಾರಿ. ೧೩೬-೫ : 1068); ವಾಸಿದೇವ ತನ್ನ ವಸ್ತ್ರವಸಿತ್ತು ತವನಿಧಿಯ ಪ್ರಸಾದವ ಪಡೆದ (ಬಸವ. ೩೨೦) : ಒಬ್ಬ ಶಿವಶರಣ ಚೋಳದಾಸ ಉಣಲುಡಲಿತ್ತ ಕೈಯೊಡನೆ ಹೊನ್ನ ಮಳೆ ತವನಿಧಿಯ ಪಡೆದರು (ಆದವ. ೧೨-೨೨) ; ಅವನಾಗ ತವನಿಧಿಯ ಅಡಗಿಸಿದನಲ್ಲಿಯೆ (ಬಸಪು. ೨೩-೯) ; ಚೆದಱು ತ ವ ನಿ ಧಿ ಯಾ ಯ್ತು ಪಟುಭಟರದೆಗಳಿಬ್ಬಗಿಯಾಯ್ತು (ಕುವ್ಯಾಭೀ. ೧೦-೧೩) ; ಸವಿದು ಸವೆಯದ ಸವಿಯ ಸಾರಿನ ತವನಿಧಿಗಳಹ ತನ್ನದೊಂದೊಂದವಯವದ ಲಾವಣ್ಯ ರಸಪೀಯೂಷಪಾನದಲಿ (ನಿಧಾಗ. ೩-೧೩-೪೨); ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯದ ತವನಿಧಿಗಳಲ್ಲಿ ದಾಸಸಾಹಿತ್ಯವು ಒಂದು (ಕಸಾಡ. ೨೯೬).

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ತವು, ತವ್ವು, ತವ್ವು, ತಾವು]

ತವ್ರು₂ (ನಾ). ೧. ಕಡಮೆಯಾಗುವಿಕೆ; ತಗ್ಗುವಿಕೆ: (೩). ೨. ಅಳಿವು ; ನಾಶ ; ಕ್ಷಯ : "ತವು ಕ್ಷಯುವುಕ್ಕುಂ" (ಕವಿಕಂ. ೨೨೩).

[<ತವು₁./ ತಮಿ. ತವ್ವು, ತಾವು ; ತುಳು. ತಾವು]

ತವುಂಕಲ್, ತವುಕಲ್, ತೌಂಕಲ್, ತೌಕಲ್ (ನಾ). ೧. ಕುಗ್ಗುವುದು ; ಕಡಮೆಯಾಗುವುದು ; ಕ್ಷಯ : "ತವುಂ[ಪಾಠಾಂ. ತೌಂ]ಕಲ್ ಕ್ಷಯ" (ಶಬ್ದಮಂ. ೬೫): ಔಕಾರಕ್ಕೆ – ಕವುಂಗು, ಕೌಂಗು . . . ತವುಂಕಲ್, ತೌಂಕಲ್ (ಶಮದ. ೧೫೬ ಪ್ರಯೋ). ೨. "ಅರೆಮಿದಿದ ಬತ್ತ" (ಶಮದ. ನ. ೧೬೮ ಪ್ರಯೋ. ಅಡಿಟಿ). **ತವುಕಲ್** : ೧. ರಥದೊಳಗುಳ್ಳಾಯುಧಂಗಳೆಲ್ಲಂ ತವುಕಲಾಗೆ ಮಾಣ್ದು ಮಾಣ್ದೆಸುವುದು ಸ್ಯೆಂಧವಂ ಕಂಡು (ಬಂಪಠಿ. ೧೨-೨೩ ವ). ೩. ಮುಗಿಯುವಿಕೆ; ಕೊನೆ: ಅಗ್ರಜಾತ ಪಾದಪಯೋಜಾತಂಗಳ್ಗೆಱಗಿ ಕತಿಪಯಾವಶೇಷವಾದ ತವುಕಲ ಕಲಹನುನೆನಗೆ ದಯೆಗೆಯ್ವುದೆಂದು ಬೇಡಿಕೊಳ್ವುದುಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೪-೩೨ ವ). **ತೌಂಕಲ್** : ೧. 'ತವುಂಕಲ್' ಉಲ್ಲೇಖದ 'ಶಮದ' ಪ್ರಯೋಗವನ್ನು ನೋಡಿ. **ತೌಕಲ್** : ೩. ಎಣ್ಬತ್ತೊಂದುಲಕ್ಕಬರಿಸಂ ಬಟ್ಟಾ ಪರವಾಯುವ ತೌಕಲೊಳರ್ಧರಾತ್ರುದೊಳ್ ಕಱಿದು ಸ ಪ್ತ ಮಾ ವ ನಿ ಗಿ ೞ ದೊಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೫-೭೦). [ತವು₁ + – ಕಲ್₄]

ತವುಕಲ್ 'ತವುಂಕಲ್' ನೋ.

ತವುಕುರಿ(ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ತೆರಿಗೆ: ದಣ್ಡದೋಷಂ ತವುಕುರಿ ತವುದಾಯ ಸುಬೂದಗೂಳ ಪ್ರಾ[ಯ]ಶ್ಚಿತ್ತಂ ತಿಪ್ಪೆಸು[ಙ್ಕ]ಂ ಗಾಡಿಯ ಸುಙ್ಕಂ (ಎಕ್. XI, ದಾವಡ. ೧೩೯-೫೦ ; 1106). [?]

ತವುಗೆ, ತೌಗೆ (ನಾ). ಕೊನೆ ; ಅವಸಾನ : (೩). **ತೌಗೆ** : ತಳೆದ ಸುಮನೋದಾಮು ನೀ ರೋ ಢಿ ಬಾಡಿದುದು . . . ತಂದ್ರುತ ಚಿತ್ರಮುಂ ಬಳಸಿದುದು ಪೇಟಾವೊಂಗೇನಾಗದಾಯುವ ತೌಗೆಯೊಳ್ (ಚಂದ್ರಪು. ೪-೭೭). [ತವು₁ + – ಗೆ]

ತವುಟ 'ತವುಟೆ' ನೋ.

ತವುಟೆ, ತವುಟ (ನಾ). ಒಂದು ಜಗೆಯ ಗಿಡ ; ಬೆಟ್ಟದ ನೆಲ್ಲಿಗಿಡ : (೩). **ತವುಟ** : ಗುಡ್ಡದ ನೆಲ್ಲಿ, ತವುಟ (ಪ್ರಜಿಗಿ. ೭೭-೧೩೪೮).

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ತವಿಟ್ಟು]

ತವುಡಂಗಿ 'ಚವುಡಂಗಿ' ನೋ.

ತವುಡಿ₁, ತ ವು ಡೆ. ತೌ ಡಿ, ತೌ ವು ಡಿ (ನಾ). ಒಂ ದ ಂ ಬ ಗೆ ಯ ತೆರಿಗೆ : ಸಲುವುದು ಪಟ್ಟಣಕೇರಿಯಲಿ ತಪ್ಪ [illegible] ಗಿಗೆ (ಎಕ್. IX, ಬೆಂಗಳೂ. ೬೧-೨೦ ; 1332). **ತವುಡೆ** : ಆಯದೆಱೆ ಪಡುವರ ಜೀರವಣ . . . ದಣ್ಡಾಯ ತವುಡೆಯೊಳಗಾದ ಸಮಸ್ತ ಕಿಱುಕುಡವೆಲ್ಲವಂ (ಎಕ್. V, ಬೇಲೂರು. ೫೯-೮೭ ; 1117) : ಅಳಿವು ಅಂನ್ಯಾಯ ತಪ್ಪು ತವುಡೆ . . . ಸಲುವುದು (ಮೈಆರಿ. ೧೯೪೦, ೧೪-೧೭ ; 12ನೆಯ ಶತ). **ತೌಡಿ** : ಅಳಿವು ಅಂನ್ಯಾಯ ಕಿಱುಕುಳ ತಪ್ಪು ತೌಡಿವೊಳಗಾದ ಸಮಸ್ತ ಬಳಿಸಹಿತಂ . . . ಪುತ್ರ ಪೌತ್ರಾದಿಗಳಿಗೆ ಸಲುಉದು (ಎಕ್. XI, ಹಿರಿಯೂ. ೮೭-೨೦ ; 1313) : ಅಳಿವು ಅನ್ಯಾಯ ಕಿಱುಕುಳ ತಪ್ಪು ತೌಡಿವೊಳಗಾದ ಸಮಸ್ತ ಬಳಿ ಸಹಿತವಾಗಿ . . . ಪುತ್ರ ಪೌತ್ರಾದಿಗಳಿಗೆ ಸಲ್ವುದು (ಎಕ್. XVI, ಚಿಕ್ಕನಾ. ೬೮-೨೪ ; 1319) ; ಪೂರ್ಬ್ಬಾಯ ಅಪೂರ್ಬ್ಬಾಯ ತಪ್ಪೆ ತೌಡಿ ಕಿಱುಕುಱ ಸ್ಥಾನಮಾಂನ್ಯವೊಳಗಾಗಿ ಸಮಸ್ತಬಳಿಸಹಿತವಾಗಿ (ಎಕ್. XII, ಗುಬ್ಬಿ. ೩೦-೬೫ ; 1331). **ತೌವುಡಿ** ; ಅಳಿವನ್ಯಾಯ ಸುಂಕ ಹಟ್ಟ[ದರೆ] ತಪ್ಪು ತೌವುಡಿ (ಎಕ್. XI, ಚಿತ್ರದು. ೨-೨೨ ; 1365). [?]

ತವುಡಿ₂ (ನಾ). ತೆರವು ; ಖಾಲಿ ; ವಾರಸುದಾರರು ಇಲ್ಲದಿರುವ ಸ್ಥಿತಿ (?) : ನಿರುಗುಂದದ ಸಿದ್ಧನಾಥದೇವರ ಸ್ಥಾನಿಕ ನಲ್ಲಜೀಯನ ಮಗ ಸಿದ್ಧಜೀಯನು ಸ್ವರ್ಗ್ಗಸ್ತನಾಗಲು ಆ ಸ್ಥಾನ ತವುಡಿ ಆಗಲು ಪಟ್ಟಮಹದೇವಿಯರ ಮಗ ಚೋಳಯ್ಯಂಗೆವುಂ . . . ಸಲುವಂತಾಗಿ (ಎಕ್. XI, ಹೊಳಲ್ಕೆ. ೧೨೨-೨ ; 1268 ?). [?]

ತವುಡು, ತವಡು, ತಿವುಡು₂, ತೌಡು (ನಾ). ೧. ಬತ್ತ ಮುಂತಾದ ಧಾನ್ಯದ ಹೊಟ್ಟು ; ಉಮಿ : "ಶಮಿಾ, ಶಂಬಾ – ೨ ಕಾಯ ಧಾನ್ಯವನ್ನು ಒಡೆಯಿಕ್ಕಿದ ಹೊಟ್ಟು, ಸಿಪ್ಪೆ ತವುಡಿ[ಪಾಠಾಂ. ತೌಡಿ]ಗೂ ಹೆಸರು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೨೪೧) ; ಸತುಪಾಭ್ಯವಹಾರೀ ಚೇತಿ = ತವುಡುವೆರಸಿಯುಂಬ [ಸುಂಬ]ನಂತೊಳ್ಳಿತುಂ ಪೊಲ್ಲದುಮಂ ಪೇಟ್ವರುಮೊಂದಿಂತು (ನೀತಿವಾ. ೩೧-೭): ತವುಡಂ ತಿಂದು ತುಯ್ಯಲನುಂಡನೆಂಬಂತೆ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೦೩-೧೮೦): ತವುಡಂ ತಂಡುಲಾಪೇಕ್ಷೆಯಿಂ ಕುಟ್ಟುತ್ತುವಿರ್ಪಂತು (ಮಹಾನೇ.೧೭-೭೧ ವ): ಕೆಂದೇಟ್ ಮಿಡಿದೊಡೆ ತವುಡಂ ತಂದಿಕ್ಕಿದ ಧೂಪದಿಂದೆ ತದ್ವಿಷ ಮಱಗುಂ (ಖಮದ. ೧೧-೪೧); ಘನದರಿದ್ರತೆಯಾದುದಯ್ಯೋ ಮನೆಯೊಳಗೆ ನೋಡಲು ತವುಡು ನೊಣವಿಂಗೆಱಗಲಿಲ್ಲ (ಬಸಪು. ೨೩-೬) ; ಪೊತ್ತುವುದು ಸಱಯುಹುದು ನನೆಗುದಿಯುಹುದು ತವುಡು [ಪಾಠಾಂ. ತಡಹು]ಹತ್ತಿಹುದು . . . ಒಣಗಿಹುದು ದೋಷವಶನಕ್ಕೆಂಟು ತೆಱನಪ್ಪುದು (ಸೂಪಶಾ. ೩-೧). ೨. ಪುಡಿ ; ಧೂಳು : ಬಲದ ಪದಹತಿಗೆ ತವುಡಾಯ್ತು ಗಿರಿಸಂಕುಲಂ (ಚಬಪು. ೪೮-೨೨) ; ಭತ್ತದ ಉಮಿ ಅಥವಾ ಪೊರಕವಚವನ್ನು ತೆಗೆದರೆ ಬರುವ ಅಕ್ಕಿಯಲ್ಲಿ ಮೇಲ್ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಭ್ರೂಣ, ಕಂದುಬಣ್ಣದ ಪೊರಕವಚ, ಅನಂತರ ತವುಡು ಮತ್ತು ಒಳಗೆ ಪಿಷ್ಟದ ಭಾಗ ಇರುತ್ತವೆ (ಅಡುಸಾ. ೬೨). ೩. (?): ತದ್ವೃಕ್ಷಕುಲ ಮಹಾತ್ಮ್ಯಗ್ಯಸ್ಯ ನಿಕರದಿಂದುದ್ವರ್ತನಂ ಮಾಡಿ ದಾಮ್ನ ಮಧುರಂಗಳಿಂ ಸದ್ವಿಚಾರದ ತುಱುವೆ ತವುಡು ಸುಣ್ಣಂಗಳಿಂ . . . ಗೋಧೂಮ ತಿಲ ಮಾಷ ಸಂಪದ್ವಿಮಲ ಪಕ್ವಾನ್ನಮುಂ ವ್ಯಂಜನಂಗಳಂ ಪರವೆಯರು ಗಡಣಿಸಿದರು (ಚೀರವು. ೧೦-೨೭). **ತವಡು** : ೧. ತವಡು ತಿಂಬುವವನಿಗೆ ಒಯ್ಯಾರವೇಕೆ? (ಗಾದೆ). **ತಿವುಡು₂** : ೧. 'ತಿವುಡುಗಳೆ' ಪರಾ. ೪. ಹಣ್ಣು ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಸಿಪ್ಪೆ : ಬಾಱೆಯ ಪಣ್ಣೀಱಲ ತಿವುಡಾಳೋಚಿಸೆ ಮೇಣದುಕ್ಕಿನುದಕಂ ಮೇಣ್ ಸಿತಬಾಳಂ ತೋಯಸಮೇತಮುದೇಱಲಮೇನಿಟ್ಟಿಯೆಸೆವ ವಿಷಮಂ ಕಳೆಗುಂ (ಖಮದ. ೨-೪೬). **ತೌಡು** : ೧. ಒಪ್ಪುವ ಮಾಣಿಕಮುಂ ತೌಡಿಂಗವಯವದಿಂ ಮಾಱುಗುಡುವ ಮರುಳಂ ಪೋಲ್ಗುಂ (ಶಾಂತಿಪು ೧೧-೯೦) ; ಆರಾನುಂ ಭರಂಗೆಯ್ದು ಕಬ್ಬುಗಳಂ ಜೋಳವನಕ್ಕಿಯುಂ ಕಡಲೆಯುಂ ತೌಡುಂ ಮುಸಂ ಪೆರ್ಚಿ ಪಿಂಡಿಗಳಂ ಪುಳ್ಗಳಸಿಕ್ಕಿ ಮೇದು (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧೨-೧೧೬): ತೌ[ಪಾಠಾಂ. ತವು]ಡಿನ ಮಾಱಿೞೊಳ್ ಮಾಣಿಕಂ ದೊರೆಕೊಂಡೊಡಂ ಕೆವ್ವಗೆ ಸಾರ್ದು ಬಂದ ನಿಧಿಯೆನ್ನದೆ ಮಾಱಿಂದು ಬಗೆವಾ (ಜೀವಸಂ. ೨೦೪-೩ ವ): ಮುತ್ತನೊಗುವರೆ ಮೊಱನ ತೌಡಿಗೆ (ಕೌಶಿರಾ. ೨೩-೩೦). ೫. (ಅಲಂ) ನಿಷ್ಪ್ರಯೋಜಕವಾದುದುಂ ;

ನಿಸ್ಸಾರವಾದುದು : ವೇದಶಾಸ್ತ್ರಾಗಮಪುರಾಣಂಗಳೆಂಬುವ ಕೊಟ್ಟಣವ ಕುಟ್ಟುತ್ತ ನುಚ್ಚು ತೌಡು ಕಾಣ ಭೋ (ಮಹಾದೇ. ಬ. ೪೬-೧೦೭).
[ದೇ.॥ ತಮಿ. ತವುಟು, ತವಿಡು; ಮಲ. ತವಿಡು; ತುಳು. ತವುಡು, ತೌಡು ; ಕೊಡ. ತವ್ಡಿ ; ತೆಲು. ತವುಡು. ತೌಡು]

ತವುಡೆ 'ತವುಡಿ$_1$' ನೋ.

ತವುತರ್, ತೌತರ್ (ಕ್ರಿ). ೧. ಕಡಮೆಯಾಗು ; ಕುಗ್ಗು ; ಕುಂದು ; ಕ್ಷೀಣಿಸು : ಅಪನೋದುವನಿತು ಶಕ್ತಿಯೆ ತವುತಂದೊಡೆ ಪಂಚಪದದ ನಾಮಾಕ್ಷರಮಂ ಧ್ರುವಮೋದುವುದು (ಆದಿಪು. ೩-೫೫); ಆಗಳೋಡುವಾತನ ಭಯಮುಟ್ಟುವಾತನ ಚಲಂ ತವುತಂದುವು ತತ್ಸಮಿಾಪದೊಳ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೬-೪೦) ; ಅಮರಲೋಕಸುಖಾಮೃತಸೇವೆಯಿಂದ ತಣ್ಣನೆ ತಣಿದಾಯುರಬ್ಧಿಗಳನುಕ್ರಮದಿಂದಯುನಾಪಶೇಷಮುಂಟೆನೆ ತವುತರ್ಪುದುಂ ತನುವಳಂಕರಣಾಂಬರಪುಷ್ಪಮಾಲಿಕಾಜನಿತ ವಿವರ್ಣದಿಂದನಿಬರುಂ ತಿಳಿದಾಯುವಿನಂತ್ಯಚಿಹ್ನಮಂ (ಮಹಾನೇ. ೩-೫೪). ೨. ಸಾಯು ; ಅಳಿ; ನಾಶವಾಗು ; ಇಲ್ಲದಂತಾಗು : ಜವನೆರ್ದೆ ಬಿರ್ಚುವ ತೆಱದಿಂ ತವುತರ್ಪುದುಮುಭಯಬಲಧನುರ್ಧರಸೈನ್ಯಂ ಜವನೆಪುರ್ವೋಱಿಗಳ್ ತಗುವಂತೆ ತಾಗಿದರರದುತರ್ಪ ಕಡಿತಲೆಕಾಱರ್ (ಪಂರಾಮಾ. ೧೩-೫೩) ; ದೂರದೊಳೆ ಕಂಡು ವನಾಂತರದೊಳ್ ನಿಪಾನಪಂಕಾವಿಳವಾರಿಯಂ ಹರಿಣಿಯೊಂದು . . . ಉಷ್ಣತೃಷ್ಣಾವಶಮುಂದಮುಂದಗತಿ ಬರ್ಪನಿತರ್ಕಿನ ತಾಪದಿಂದೆ ತಜ್ಜೀವನಮುಂ ಮೃಗಾಂಗನೆಯ ಜೀವನಮುಂ ತವುತಂದು ಪೋರ್ದುದಲ್ (ಚಂದ್ರಪು. ೯-೭೮). ೩. ಬರಿದಾಗು ; ಖರ್ಚಾಗು ; ವ್ಯಯವಾಗು; ಕೊನೆಗಾಣು : ಕುಡೆ ತವುತಪ್ಪುದಲ್ತು ಪಡೆದಂಗೆಡಱಿಲ್ಲ ದರಿದ್ರನಪ್ಪನುಂ ಪಡೆಗುವುದಕ್ಕೆ ಬೇಱೆ ಬೆಲೆ ಬೇಡ . . . ಕೂಡೆ ಪುಂಜಿಸಿದ ವಾಙ್ಮಯರತ್ನಚಯಂ ಜಿನೇಶನಾ (ಸಮುಪ. ೨-೩೦) : ಅನುಪಮ ವಸಂತತಿಳಕೆಯೊಳನುನಯದಿಂದಂತು ಚಾರುದತ್ತನಿರಲ್ ತದ್ಧನಮುಂ ತವುತಂದುದು (ನೇಮಿಪು. ೪-೫೭) : ಕೆಱೆ ನೆಱೆ ನೀರ್ ತವುತರೆ ಬಱಿಗೆಱೆಯಾದುವು (ಜಗವಿ. ೧೭-೬೪). ೪. ಕಡಮೆಮಾಡು; ಕುಗ್ಗಿಸಂ : (ಸ). **ತೌತರ್** : ೨. ವಿಳಯೋಗ್ರಾಂತಕನಂತೆ ಮುಂತಣ ಬಲಂ ತೌತಂದುದಂ ಕಂಡು ದೋರ್ವಳವಿಖ್ಯಾತನಗುರ್ವಿನಂಕದ ಕಲಿ ಶ್ವೇತಂ ಧನುರ್ಜ್ಯಾರವಂ ಬಳೆಯಲ್ ಜೇವೊಡೆ ಗೆಯ್ದು (ನೇಮಿಪು. ೧೨-೮).
[ತವು$_1$ + ತರ್]

ತವುದಟ್ಟಿಗೆ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು: ಗಾವುಂಡಯ್ಯ ನಾಟ್ಗಿವ[ಡು]ಗೆಯ್ಯೆ ತವುದಟ್ಟಿಗೆ ನಱಿಬ್ಬೆಗವುಣ್ಡಯ ಮಗ ಅಮ್ಮಣ್ಣಗವುಣ್ಡ ತನ್ನೂರಟಿವ ಕಣ್ಡು (ಎಕ. VIII, ಸೊರಬ. ೩೩೪-೯ : 999). [?]

ತವುದಲೆ, ತೌದಲೆ (ನಾ). ಮುಂಗಿವು; ಮುಕ್ತಾಯ; ಕೊನೆ; ಅಂತ್ಯ: ಜೂದಾಡಿ ಸೋಲ್ತು ನನ್ನಿಗೆ ಮೇದಿನಿಯಂ ಕೊಟ್ಟು ಪಾಂಡುನಂದನರೀಗಳ್ ಪೋದೊಡಮೇನ್ ತಿಣುಕಾಗದೆ ಪೋದಪುದೇ ನಮ್ಮ ನೃಪತಿಗವು ತವುದಲೆಯೊಳ್ (ಪಂಪಭಾ. ೭-೧೮) : ಅಪರನುಭವಿಸುವರಾಯುವ ತವುದಲೆವರ ಮಧಿಕದುಃಖಮಂ (ಅಜಪು. ೧೧-೧೧) ; ಕವುಂಗು, ಕೌಂಗು ; ತವುದಲೆ, ತೌದಲೆ[ಪಾಠಾಂ. ಕವದಲೆ, ಕೌದಲೆ] (ಭಾಷಾಭೂ. ೧೩೩ ಉದಾ) : ಶಿಶಿರದ ತವುದಲೆಯುಂ ನವವಸಂತಸಮಯಪ್ರವೇಶಮುಂ ತಮ್ಮೊಳ್ ಸಂದಿಸೆ ಬಣ್ಣಿಸಲರಿದು (ಗಿರಿಕ. ೭-೩೫). **ತೌದಲೆ** : ಅರಮನೆಗಿಂಬುವೆತ್ತ ರಣಮಂಡಳಮಾ ರಣಮಂಡಳಕ್ಕೆ ಬಿತ್ತರಿಸಿದ ಬೀದಿ ವೀಧಿಗಳ ತೌದಲೆ[ಪಾಠಾಂ. ಕಾದಲೆ, ಕಾಲ್ಗೆಲೆ]ಗೊಪ್ಪುವ ಮಂಡಪಂ ಮನೋಹರತರ ಮಂಡಪಕ್ಕೆ ಕರುವಿಟ್ಟವೊಲಿರ್ಪ ಸುಧಾಗೃಹಂಗಳಚ್ಚರಿಯೆನೆ ಚೈತ್ರಚಂದ್ರಮರೆ ಚಿತ್ರಿಸಿದಂತೆಸೆದಿರ್ಪುದಾ ಪುರಂ (ಅನಂಪು. ೧೧-೧೩) ; (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೪-೧೪೭ ನೋ.).
[ತವು$_1$ + – ದಲೆ]

ತವುದಲೆಗಾಣಿಸು, ತೌದಲೆಗಾಣಿಸು (ಕ್ರಿ). ಕೊನೆಯಾಗ್ನು ಕಾಣಿಸು ; ಕೊಲ್ಲು ; ನಾಶಪಡಿಸು : ತೊಲಗದೆ ನಿಂದ ವೀರನಂ ತಲೆಗಱಿದುರುಳ್ಚುವ ಮೂದಲಿಪ ವೀರನಂ ತವ[ಪಾಠಾಂ. ತೌ]ದಲೆಗಾಣಿಪ (ರಾಜಶೇ. ೬-೧೧ ವ). **ತೌದಲೆಗಾಣಿಸು** : ಮೇಲಿನ ಪ್ರಯೋಗದ ಪಾಠಾಂತರವನ್ನು ನೋಡಿ. [ತವುದಲೆ + ಕಾಣಿಸು]

ತವುದಾಯ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸುಂಕ : ದಣ್ಣದೋಷಂ ತವುಕುಲಿ ತವುದಾಯ ಸುಬೂದಗೂಳ ಪ್ರಾ[ಯ]ಶ್ಚಿತ್ತಂ ತಿಪ್ಪೆಸು[ಙ್ಕ]ಂ ಗಾಡಿಯ ಸುಙ್ಕಂ (ಎಕ. XI, ದಾವಣ. ೧೩೯-೫೧ ; 1108). [?]

ತವುರು 'ತಮುರ್' ನೋ.

ತವುಳಿ 'ಟವಳಿ' ನೋ.

ತವೆ$_1$, ತವಿ (ಕ್ರಿ). ೧. ಕುಂದು ; ಕಡಮೆಯಾಗು : "ತವೆದುದು ತೀರ್ದುದು ಬೀತುದು ಸವೆದುದೆನಲ್ ಕ್ಷಯಮನೈದಿತೆಂದಱಿಗೆ ಬುಧರ್" (ಛಂದೋಂ. ೪೩) ; ಚಕೋರಚಿತ್ತದೊಳ್ ನೆಲಸಿದ ಸನ್ಮುದಂ ತವೆದು ತೊಟ್ಟನೆ ಪೋಯ್ತು . . . ನೆಱೆ ನಿಷ್ಕಳನಾಗೆ ಕರಂ ನಿಶಾಕರಂ (ಕುಸುಮಾ. ೪-೬೮): ತವೆಯದ ಸೊಬಗಿಂ ನೀರಾಟವನಾಡುವ ಕಾಂತೆಯರ್ಕಳೊಳ್ಜನನಾಥಂ . . . ಜಲಕೇಳಿಯಂ ನೆಗಟ್ಚಿ ತಮೆಸೆದಂ (ಉದ್ಭಟ. ೯-೯೬): ಗೃಹಗುಪ್ತಂ ವಣಿಙ್ಮುಖ್ಯನಿರ್ಪಂ ಮುದದಿಂ ಕಲ್ಯಾಣದಿಂದಂ ತವೆಯದ ನವರತ್ನಂಗಳಿಂ (ಧರ್ಮಾ. ೧೩-೧೬೩) : ಲತೆಗೆಸೆವಾಲಿಂಗನದಿಂ . . . ಅತಿರಂಜಿಸುವಮುಳ್ಗುಬ್ಬಿಗೆ ತವೆಯದ ರತಿಯ ಪರಿಣತೆಯಿನಾ ಮೋಹಿಪ ದಂಪತಿಗಳ್ ಮುಂ ಗುರುವಾಗಿ ಕರಂ ಕ್ರೀಡಿಸದರ್ ವನದೊಳಗೆ (ಜಯನೃ. ೧೩-೬೬): ತವಕಂ ತವೆಯದವೊಲ್ . . . ಅಣ್ಮಂಗೊಲವೀವಳ್(ಉದ್ಭಟ. ೨-೬೩). ೨. ಮುಗಿ ; ತೀರು : ಅಲ್ಲಿಯ ಸಾರಮಪ್ಪ ಬೆಳಸಂ ಸಲೆ ಕೊಯ್ದುದಱೆ ತೀರ್ಚಲಾಱರಂತಲ್ಲದೆ ಕೊಯ್ದೊಡಂ ತವೆಯಲೊಕ್ಕಿ ಸುರಾಶಿಗಳಂ ವಿನಿರ್ಮಿಸಲ್ ಸಲ್ಲರ್ (ಬಾಧಪು. ೪-೧೮). **ತವಿ** : ೩. ಸೊರಗು ; ಬಡವಾಗು; ಕೃಶವಾಗು : ಅನುದಿನಂ ನೊಂತು ನೊಂತು ತನು ತವಿಯೆ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೭೭-೧೮). ಸವೆ, ಸವೆ, ತವಿ(ತವು), ಸೊರಗು, ಕೊರಗು, ನೆಳ್ಗು (ನೆಗ್ಗು) (ಕಂನುಡು. ೮೬). [<ತವು$_1$./ತಮಿ. ತವ]

ತವೆ$_2$ (ಅ). ಅತಿಶಯವಾಗಿ, ಹೆಚ್ಚಾಗಿ, ಪೂರ್ತಿಯಾಗಿ, ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ, ಚೆನ್ನಾಗಿ, ಸರಿಯಾಗಿ, ಮುಗಿಯುವಂತೆ ಎಂಬೀ ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಪಾದಪೂರಣಕ್ಕಾಗಿ ಬರುವ ಶಬ್ದ : "ನೆಱೆ ಸಲೆ ತವೆ ಮಿಗೆಯೊಗು ಮಿಗೆಯುಱೆಯೆಂಬಿವು ಪಾದಪೂರಣಾರ್ಥಂ"(ಛಂನಿ. ೩೪): ದುಷ್ಟನೊರ್ವ ನದಱ ಫಲಮಂ ತವೆ ತಿಂಬವಂ . . . ಕುಷ್ಟವಿಟ್ಟ ಬಿದಿರನ್ತೆ ಕುಲಕ್ಷಯವಾಗುಗುಂ (ಎಕ. VIII, ನಗರ. ೬೦-೧೩ ; 897) : ಭುಜಬಲಿ ಕಣ್ಗೊಳೆ ತವೆ ಪೀರ್ವವೊಲೇ ನಿಶ್ಚಳ ತನು ಸಡೆ ನೋಡೆ ಭರತರಾಜಂ ಸೋಲ್ತಂ (ಆದಿಪು. ೧೪-೧೦೫) : ಪೊಸ ಪೂಮಾಲೆಯಿದಿರ್ಪುದೇನು ತವೆ ಮುಡಿವರಿಲ್ಲದೊಡೆ (ಪಪಕಾ. ೧-೩೫) : ತಿಮಿಯುಂ ತಿಮಿಂಗಿಳನಡಂಗುವಿನಂ ತವೆ ನುಂಗೆ (ಕಾವ್ಯಸಾ. ೭೬); ನವರತ್ನದ ಗಿಂಡಿಯ ಪನ್ನೀರಲಿ ತವೆ ಕೈಕಾಲ್ತೊಗದೊಳೆದು (ಕಂನವಿ. ೧೦-೫೩). [<ತವು$_1$]

ತವೆ$_3$ (ನಾ). ೧. ರೊಟ್ಟಿ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ಬೇಯಿಸಲು ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಕಬ್ಬಿಣದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಾಧನ; ಕಾವಲಿ: ಹಂಚು: ಅಡುಗೆ ಮಾಡಲು ಅವರಲ್ಲಿ ಗಡಿಗೆ–ಮಡಕೆಗಳೂ ತಪ್ಪೇಲಿ ತವೆಗಳೂ ಇದ್ದಿಲ್ಲ (ಮತಂಪ. ೨೫): ಇನ್ನು ಧಾರವಾಡದಲ್ಲಿರುವುದೆಂದರೆ ಕಾಯ [illegible] ಮೇಲೆ ತಲೆಯಿಟ್ಟು ಮಲಗಿದಂತೆ (ಮುಕ್ತಿ. ೨೦೧): ರೊಟ್ಟಿಗಳನ್ನು [illegible] ಅತ ತವೆ ಹಚ್ಚಿದ (ಧೂಮಮ. ೯೮). ೨. ಅಡುಗೆಯ ಪಾತ್ರೆಗಳ ಮೇಲೆ ಮುಚ್ಚುವ ತಾಮ್ರ, ಹಿತ್ತಾಳೆ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಂದ ಮಾಡಿದ [illegible] (ಸ) [←ಹಿಂ. ಮರಾ. ತವಾ]

ತಶಬೀರು 'ತಸಬೀರು' ನೋ.

ತಶಬೀರುಯಂತ್ರ (ನಾ). ಚಿತ್ರವನ್ನು ತೆಗೆಯುವ ಯಂತ್ರ; ಛಾಯಾ ಗ್ರಹಣ ಯಂತ್ರ: ನಾಟಕಕಾರರು ತಮ್ಮ ಮನಸ್ಸೆಂಬ ತಶಬೀರುಯಂತ್ರ (Camera) ದಿಂದ, ನಮ್ಮ ಹಳ್ಳಿಯ ಸಮಾಜದ ಕೆಲವು ದೃಶ್ಯಗಳನ್ನು ಮೂಡಿಸಲು ಯತ್ನಿಸಿದ್ದಾರೆ (ತಿರುಗು. ೪, ೩೬೦೫).
[ತಶಬೀರು (<ತಸಬೀರು) + ಯಂತ್ರ]

ತಷ್ಟ (ಗು). ಕೆತ್ತಿದ; ಹೆರೆದು ತೆಳುವಾಗಿ ಮಾಡಿದ. [ಸಂ.]

ತಷ್ಟಿ (ನಾ). ತೊಂದರೆ; ಕಷ್ಟ: ಸೃಷ್ಟಿಸುವ ರಕ್ಷಿಸುವ ಕೆಡಿಸುವ ತಷ್ಟಿಯಿಲ್ಲದವಂ ಸವಿಗಳಿಂ ದೃಷ್ಟವಾಗದವಂ (ಬಸಪು. ೫೧-೪೯). "ಉಸಾಬರಿ" (ಬಸಪು. ಕೋಶ). [?]

ತಷ್ಟೃ (ನಾ). ಬಡಗಿ; ಮರಗೆಲಸದವನು. [ಸಂ.]

ತಸಕ್ 'ತಸಕು₂' ನೋ.

ತಸಕಲು (ನಾ). ಮೋಸ; ವಂಚನೆ; ಠಕ್ಕು: (ಶಿ).
[ತಸಕು₁ (<ತಸುಕು) + -ಅಲು (<-ಅಲ್₂)]

ತಸಕು₁ 'ತಸುಕು' ನೋ.

ತಸಕು₂, ತಸಕ್ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ. **ತಸಕ್**: 'ತಸಕ್ಕನೆ' ಪರಾ.

ತಸಕ್ಕನೆ (ಅ). ತಸಕ್ ಎಂದು ಶಬ್ದವಾಗುವಂತೆ: (ಶಿ).
[ತಸಕ್ (<ತಸಕು₂) + -ಅನೆ₁]

ತಸದೀಕು, ತಸ್ತಿಕು, ತಸ್ತೀಕು (ನಾ). ೧. ದೇವಸ್ಥಾನ, ಮಸೀದಿ, ಛತ್ರ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಂದ ವಶಪಡಿಸಿಕೊಂಡಿರುವ ಭೂಮಿಗೆ ಪರಿಹಾರವಾಗಿ, ಸರಕಾರವು ಕೊಡುವ ನಿಗದಿಯಾದ ಹಣ: ಚತ್ರದ ತಸದೀಕಿನ ಐವಜಿನಲ್ಲಿ ಶ್ರೀಮಠಕ್ಕೆ ಸಲ್ಲುತ್ತಾಯಿದದ್ದನ್ನು ಮವಕುಫ್ ಮಾಡ್ಸಿ (ಮೈಆರಿ. ೧೦೩೮, ೨೬-೯; 1830). ೨. ಸರ್ಕಾರವು ಕೊಡುವ ವರ್ಷಾಶನ; ಉಂಬಳಿ: ನಿತ್ಯನೈಮಿತ್ತಿಕ ಪೂಜಾ ನಡೆಯೂ ಬಗ್ಗೆ ತಸದೀಕು ದಾಖಿಲೆಯ ಮಾಡಿಸಿ ತಸದೀಕಿಗೆ ದಸಕತ್ತು, ಮೊಹರು ಮಾಡಿಸಿರುವ ಪ್ರಕಾರ ಖುಲ್ಲ ತಸದೀಕು ಕಂ ೨೨ (ಎಕ. III, ತಿರುಮ. ೫೬-೫೦; 1855); ಮಾಜಿ ಅಮಿಲಾಲರು ಕಾಗದಪತ್ರ, ತಸದೀಕು, ಜಿನಸಿ ಮುಂತಾದುದನ್ನು ವಹಿಸಿಕೊಡುವುದು (ಮಹಾವಂ. II, ೫೬); ಪ್ರಾಕಿನಿಂದ ಹತ್ತೋ ಇಪ್ಪತ್ತೋ ರೂಪಾಯಿ ತಸದೀಕು ಸಿಗುತ್ತದೆಯಂತೆ (ಹಹಸ. ೧); ಅರ್ಚಕ ವೃತ್ತಿಗೆ ಪ್ರತಿಫಲವಾಗಿ ಹದಿನಾರು ರೂಪಾಯಿ ತಸದೀಕು ಕೊಡುತ್ತಾರೆ (ಅನಾಥ. ೯). **ತಸ್ತಿಕು**: ೨. ಸರಕಾರದಯಿಂದಾ ಯೆನಾದರ್ರು ತಸ್ತಿಕು ಅಪ್ಪಣೆ ಆಗಬೇಕೆಂಬದಾಗಿ (ಮೈಆರಿ. ೯೯೪೩, ೩೯-೧೫; 1813). **ತಸ್ತೀಕು**: ೧. ಮುನ್ನೂರು ತೊಂಬತ್ತಮೂರು ವರಹಾವು ಐದುಹಣ ತಸ್ತೀಕು ನಡಶಿಕೊಂಡು ಬರುವಂತೆ (ಎಕ. III, ಮೈಸೂರು. ೧-೨೦; 1822); ತಸ್ತೀಕು ನಿರೂಪಕ್ಕೆ ಅಪ್ಪಣೆ(ಎಕ. II, ೧೬-೨೫; 1830); ಈ ದೇವರಿಗೆಲ್ಲಾ ನಿತ್ಯ ಕಟ್ಟಲೆ ಪಡಿತರ ದೀಪಾರಾಧನೆ ರಥೋತ್ಸವ ಮೊದಲಾದ ಉತ್ಸವಗಳು ನಡೆಯುವದಕ್ಕೆ ತಸ್ತೀಕುಗಳನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡಿ ಗ್ರಾಮ ಭೂಮಿಗಳನ್ನು ಕೊಡಿಸಿದನು (ಚಾಮವಂ. ೫೬); ಛತ್ರದ ತಸ್ತೀಕು ಹೆಚ್ಚಿಸುವ ವಿಚಾರ ಅರಿಕೆಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಲು ಬಂದೆ (ಬೆಂಗಾಳ್ಯ. ೫೩೬).
[←ಅರ. ತಸದ್ದುಕ್; ಮರಾ. ತಸ್‌ದೂಕ್, ತಸ್ದೀಕ್]

ತಸಬೀರ 'ತಸಬೀರು' ನೋ.

ತಸಬೀರು, ತಶಬೀರಂ, ತಸಬೀರ, ತಸವೀರು, ತಸ್ವೀರು (ನಾ). ಚಿತ್ರ; ಭಾವಚಿತ್ರ: ನಮ್ಮ ತಸಬೀರು ಬರೆಯುವೆಯಾ ಎಂದು ಹೋಳಕರನು ಕೇಳಲು (ಮುಂಬಯಿ. ೩-೪೯); ಮೊಗಲ ಅರಸರು ತಸಬೀರು (Portrait) ಪ್ರಿಯರು (ಬಾಲಪ್ರ. I, ೩೨೧); ಅದು ನನ್ನ ತಂದೆಯ ತಸಬೀರು (ನಿಪ್ಪಾಮ. ೭೫). **ತಶಬೀರು**: ಒಂದು ಚಿತ್ರ ಅಥವಾ ತಶಬೀರು(ತಿರುಗು ೩೧). **ತಸಬೀರ**: ದೊಡ್ಡ ದೊಡ್ಡ ಚೌಕಟ ಸಹ ಕನ್ನಡಿಗಳೂ ತಸಬೀರಗಳೂ . . . ಹೇಳಿ ತಯಾರಮಾಡಿಸಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ (ಮುಂಬಪ್ರಾ. ೨೮೧). **ತಸವೀರು**: ಮನೆಯ ತಸವೀರುಗಳನ್ನೂ ಮಾರಿದೆಯಾ (ದೇವದಾ. ೯೩); ಅದರಿಂದಲೇ ಅವರಲ್ಲಿ, ತಸವೀರನ್ನು (Portrait) ಬರೆಯುವ ಪದ್ಧತಿಯು ಬೆಳೆದುದು (ಭಾಚಿತ್ರ. ೩೦). **ತಸ್ವೀರು**: ತಸ್ವೀರು ಬರೆಯುವಂಥ ನಸ್ಸಾಪೇಬರವರು ಮಡಿಕೇರಿಗೆ ಬಂದು ಇದ್ದಲ್ಲಿ (ರಾಜೇಂದ್ರ. ೧೪೭).
[←ಅರ. ತಸ್ವೀರ್; ಹಿಂ. ತಸ್ವೀರ್; ಮರಾ. ತಸ್‌ಬೀರ್; ತಸ್‌ವೀರ್]

ತಸರೀಫ್, ತಸ್ಲೀಪು (ನಾ). ಗೌರವಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಕೊಟ್ಟ ಕಾಣಿಕೆ,-ಉಡುಗೊರೆ: ವಿಲಾಯಿತಿಯಿಂದ ಬಂದ ತಸರೀಫ್ ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು . . . ಆನೆಯ ಮೇಲೆ ಅಂಬಾರಿಯಲ್ಲಿಟ್ಟು ಸಕಲ ಮರ್ಯಾದೆಗಳೊಡನೆ ಮೆರೆವಣಿಗೆ ಮಾಡಿಸಿಕೊಂಡು (ಮಹಾವಂ. II, ೧೧೮). **ತಸ್ಲೀಪು**: ಅರಸರು ಅವನನ್ನು ಸಮಾಧಾನ ಪಡಿಸಿ ಅನೇಕ ತಸ್ಲೀಪು ತಾಂಬೂಲಗಳನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಮರ್ಯಾದೆ ಮಾಡಿ ಕುಳ್ಳಿರಿಸಿದರು (ಬಜ್ಜೆರು. ೩).
[←ಅರ. ಹಿಂ. ತಶ್‌ರೀಫ್; ಮರಾ. ತಶ್‌ರೀಫ್, ತಸ್‌ರೀಫ್]

ತಸವೀರು 'ತಸಬೀರು' ನೋ.

ತಸುಕು, ತಸಕು₁ (ನಾ). ಮೋಸ; ವಂಚನೆ; ಠಕ್ಕು: ನಾಗರಿಕತೆಯೆಂದೆನಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಲೋಕಾಚಾರದ ತಸುಕುಗಳನ್ನೂ ಮರೆಯುವಂತೆ ಮಾಡುವೆಯಲ್ಲವೆ ನೀನು (ಜ್ಯೋತಿರ್ವಿ. ೧೮). **ತಸಕು₁**: ಇನ್ನೂ ನಿಮ್ಮ ತಸಕು ಬಿಡುವದಿಲ್ಲವಷ್ಟೆ? (ವಾಗ್ಜೀವಿ. ೧೪೯). [ದೇ.॥ ತೆಲು. ತಸುಕು]

ತಸ್ಕರ (ನಾ). ಕಳ್ಳ; ಚೋರ: "ಐಕಾಗಾರಿಕಃ, ತಸ್ಕರಃ, ದಸ್ಯುಃ . . . ಸ್ತೇನಃ-ಈ ೧೦ ಕಳ್ಳಂ" (ಹಲಾಯು. ೫೬-೧೮೩); ತಸ್ಕರ ನನಧನನಂ ನೀಡಜಿಂ ನೋಡಿ ಕಂಡಳ್ (ಸುಕುಮಾ. ೭-೧೮); ದುರ್ಜನಂ ದುರ್ಮದಂ ತಸ್ಕರರೆಂಬೀ ಕಂಟಕಸ್ತೋಮದ ನಡುವೊಡಲಿರ್ಪಂದಮೇಂ ಸೋಜಿಗಂ (ರಕ್ಷಾಶ. ೨೯); ಪುಂಡಾಟವ ಕಲಿತ ಮಗನು ತಸ್ಕರ ಭೃತ್ಯಂ ಚಂಡಿಯ ಮಾಡುವ ಸೊಸೆ ಹಗೆ ಕಂಡಾ (ಪಂಚಶ. ೩೦-೪೮); ನಾನು ತಸ್ಕರನಾಗಿ . . . ಗುಲಾಬಳ ಮಂದಿರವನ್ನು ಹೊಕ್ಕೆನು (ಎಳೆಕ.೫೫). [ಸಂ.]

ತಸ್ಕರಶಾಸ್ತ್ರ (ನಾ). ಚೋರವಿದ್ಯೆ; ಕಳತನದ ಉಪಾಯ ಮೊದಲಾದುವುಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಶಾಸ್ತ್ರ: ಆ ಕಳ್ಳನು ಬಗೆಬಗೆಯ ತಸ್ಕರಶಾಸ್ತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಬಹು ಕುಶಲನಾದವನು (ಕಸಾಚಿ. ೧). [ತಸ್ಕರ + ಶಾಸ್ತ್ರ]

ತಸ್ಕರಿಸು (ಕ್ರಿ). ಕಳವುಮಾಡು; ಕದಿ; ಅಪಹರಿಸು: ಶಿವಭಕ್ತರು . . . ಅನ್ಯದ್ರವ್ಯವ ತಸ್ಕರಿಸಿಕೊಳ್ಳಲಾಗದೆಂಬುದಂ . . . ನುಡಿದರ್ ಮಹಾಪುರಾತನರು (ಗಣಭಾ. ೦೬೭); ಪರಮವೇದಂಗಳ ತಸ್ಕರಿಸಿದ ತಮಾಸುರ ಗುಪ್ತದೊಳಡಗಿರಲು (ಮೋಹತ. ೩೭-೨೨); ರಾವಣ ನಿಮ್ಮನ್ನು ದುರುಳ ಬುದ್ಧಿಯಲ್ಲಿ ತಸ್ಕರಿಸಿಕೊಂಡಿತ್ತ ಬರಲು (ಹನುಮ. ೩೩); ತಮ್ಮ ವಸ್ತುವನ್ನು . . . ಇತರರು ತಸ್ಕರಿಸಿಕೊಂಡು ಹೋಗಲು ಅವಕಾಶ ಕೊಟ್ಟು (ರಾವಿಜ. ೮೧). [ತಸ್ಕರ + -ಇಸು₃]

ತಸ್ಕರೆ (ನಾ). ಅಪಹರಿಸುವವಳು; ಕಳ್ಳಿ: ತಪಿತೆ ತಸ್ಕರೆ ತವಕಿ ತವೆ ತಂದ್ರಿ ತಾಮಸಿಯೆನಿಪ ವನಿತೆಯರ ನಿಜಕೆ ನಿಲಿಸಿ ನಿಶ್ಚೈಸಿದೊಡೆ ಬಳಿಕ ಬಳಲಿಕೆ ಬಾರದೆ (ಜೈಮಿಭಾ. ೫-೭೧). [ಸಂ. ತಸ್ಕರಾ]

ತಸ್ಕಾನ (ನಾ). ಮಲ; ಹೇಲು: ಆ ವಿಷಯ ತೀರಿದ ಬಳಿಕ ಆ ಯೋನಿ ತಸ್ಕಾನದ ಕುಣಿಗಿಂದ ಕಡೆಯಾಗಿಪ್ಪುದು ನೋಡಾ (ಸಿದ್ದೇವ. ೪೧-೦೦೨); ಲಲನೆಯರ ನಂಬಿ ಶಿವಸುಖವನಜಿಯದಿಪ ಮಲದೇಹಿಗೆತ್ತಣದು ನಿತ್ಯಾ ತಸ್ಕಾನದಾ ಕುಳಿಯ ವಿಸ್ತರಿಸಲೇತಕೆಲೊ ವಿಸ್ತರಿಸಿ ಹೋದಳಡ್ಡವಾಗ ಹುದು ನರಕವದು ಒತ್ತರಿಸಿ ಕಳದಡವ ಮುಕ್ತಾ (ಗುರುಬೋ. ೧೧-೦೦೭).
[←ಪಾರ. ಮರಾ. ದಸ್ತ್]

ತಸ್ತ 'ತಸ್ತು' ನೋ.

ತಸ್ಸಿಕು 'ತಸದೀಕು' ನೋ.

ತಸ್ಸೀಕು 'ತಸದೀಕು' ನೋ.

ತಸ್ತು, ತಸ್ತ (ನಾ). ಅಗಲವಾದ ಬಾಯುಳ್ಳ ಹಿತ್ತಾಳೆ ಅಥವಾ ತಾಮ್ರದ ನೀರಿನ ಪಾತ್ರೆ: (ಶ). **ತಸ್ತ:** ಟಂಕಸಾಲೆಯಲ್ಲಿ ೧೨೫೦ ರೂಪಾಯಿ ತೂಕ ಬೆಳ್ಳಿಯನ್ನು ತಸ್ತದಂಥದ್ದೊಂದು ಮುಶಿಯೊಳಗೆ . . . ಕರಗಿಸುವರು (ಕಥಾಗ. ೨೮೨). [←ಪಾರ. ಹಿಂ. ತಷ್ತ್ ; ಮರಾ. ತಸ್ತ್]

ತಸ್ಥಿವಾಂಸಕೆ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ಶ್ರುತಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ರೇಣುಕಿ, ಲಲಿತೆ, ತಸ್ಥಿವಾಂಸಕೆ[ಪಾಠಾಂ. ತಸ್ತುವಾಂಸೆ, ಸ್ವರವಾಂಸೆ]ಯೆಂಬ ನಾಲ್ಕು ಶ್ರುತಿಗಳೇ ಪಂಚಮಸ್ವರದಿಂದೊಗೆದವು (ವಿವೇಕ. ೨೩೨). [?]

ತಸ್ಲೀಫು 'ತಸರೀಫ್' ನೋ.

ತಸ್ಲೀಮು (ನಾ). ಸಲಾಮು; ವಂದನೆ: ಆತನು ಮೂರು ಸಾರೆ ತಸ್ಲೀಮು ಮಾಡಿ ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಸರಿಯಲು . . . ಮಂತ್ರಿಯು ತಸ್ಲೀಮು ಮಾಡಹತ್ತಿದನು (ಸತ್ಯಸಾ. ೪೬). [←ಅರ. ಹಿಂ. ಮರಾ. ತಸ್ಲೀಮ್]

ತಸ್ವೀರು 'ತಸಬೀರು' ನೋ.

ತಹ₁ 'ತರ್' ಪರಾ.

ತಹ₂ (ನಾ). ಸಂಧಾನ ; ಒಪ್ಪಂದ. 'ತಹಪತ್ರ' ಪರಾ.

ತಹಮಾಡು = ಸಂಧಾನಮಾಡು : ಮುಂದಹ ಕಾರ್ಯಗಳ ತಹಮಾಡಿ ನಿರ್ಧರಿಸೆನಲು ಜಾಂಬವ ಮುಖ್ಯಮಂತ್ರಿಗಳ ಕೂಡಿ ಯೋಚಿಸಿದನು (ಅನಂರಾ. ೪-೨-೨೮). [←ಪಾರ. ಮರಾ. ತಹ್]

ತಹಕ (ನಾ). ತವಕ ; ಕಾಳಜಿ; ಚಿಂತೆ ; ಗೊಡವೆ (?) : ಮಲುತಿರಲು ಬೇವನು ಸಹಜದಿಂ ಬೇಡೆನಲು ಬಿಡುವನೆ ತನಗೆ ವಿಷವೇರಿ ಅಹಿತವಾದರೆ ತಾನೆ ಬಿಡುವನು ತಹಕ ನಮಗೇಕದಕ (ಜನಥಾ. ೨೦-೬೪); ಅಹಿತ ಬಂದಿಹುದೀಗ ಮುಂದವರಿಹರು ಅನ್ಯೋನ್ಯದಲಿ ಯಿಂತಿದಕೇನು ಸಂಗಟದಾ ತಹಕ ನಮಗೇಕಾನು ನೀ ನೆರವಹುದು ಅವರವರಿಂಗೆ ಸರಿಯಂತಿಹುದೊ ಅದಕೇನೆಮಗೆ (ಜನಥಾ. ೪೭-೪೨) ; ಇಹುದು ಸಂತಸದಲ್ಲಿ ಕಾರ್ಯದ ತಹಕವರಿದ್ಯದಿಸುವೆನೆಂದತಿಗಹಕದಲಿ ಮತ್ಸ್ಯೇಂದ್ರ ಸಹಿತೊಲವಿಂದ ಬೀಳ್ಕೊಟ್ಟ (ಜನಥಾ. ೬೨-೮). [<ತವಕ?]

ತಹಕೀಕು (ನಾ). ೧. ಶೋಧನೆಯಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾದುದು ; ಸತ್ಯಸಂಗತಿ; ನಿಶ್ಚಿತವಾದುದು : (ಶ). ೨. ಒಂದು ವಿಷಯ ಅಥವಾ ಘಟನೆಯ ಮುಖ್ಯ ಅಂಶಗಳನ್ನು ಕಂಡುಹಿಡಿಯುವುದು ; ಶೋಧನೆ ; ವಿಚಾರಣೆ; ತನಿಖೆ : ಆಗ ತಕರಾರು ಸಲ್ಲಾ ಅದ ಪ್ರಕಾರ ತಹಕೀಕು ಮಾಡಲಾದೀತು (ರಾಜೇಂದ್ರ. ೫೦). [←ಅರ. ಹಿಂ. ಮರಾ. ತಹಕೀಕ್]

ತಹಕೂಫ್ 'ತಹಕೂಬ' ನೋ.

ತಹಕೂಬ, ತಹಕೂಫ್ (ನಾ). ಕೆಲಕಾಲದವರೆಗೆ ತಡೆಹಿಡಿಯುವಿಕೆ ; ಸಮಯವನ್ನು ಮುಂದೂಡುವುದು: ಈ ಮೂರೂ ತಾಲೂಕಿನ ರೈತರು ಸರಕಾರದವರಿಗೆ ಮೊರೆ ಇಟ್ಟು ಕಂದಾಯ ವಸೂಲಿ ತಹಕೂಬ ಇಡಲು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದರು (ಕರವೀ. ೬೩) ; ತಮ್ಮ ಚಟುವಟಿಕೆಗಳನ್ನು ದಯವಿಟ್ಟು ಸದ್ಯಕ್ಕೆ ತಹಕೂಬ ಇಡಬೇಕು (ಗಂಮಾಯಿ. ೯೮). **ತಹಕೂಫ್ :** ಅರಸನು ಪಾರ್ಲಿಮೆಂಟ ಸಭೆಯನ್ನು ಒಂದು ಸಭಾಕಾರ್ಯ ಕಾಲದಿಂದ ಮತ್ತೊಂದು ಸಭಾಕಾರ್ಯ ಕಾಲದವರೆಗೆ ತಹಕೂಫ್ ಮಾಡಬಹುದು (ಮುಂಬಯಿ. ೬-೧೩೬).

[←ಮರಾ. ತಹಕೂಬ್, ತಕೂಬ್ ; ಅರ. ತವಕ್ಕುಫ್]

ತಹತಹ (ನಾ). ೧. ಆತುರ ; ತವಕ. 'ತಹತಹಪಡು' ಪರಾ. ೨. ಕಳವಳ ; ಚಿಂತೆ : ಯಾತಕೀ ಪರಿತಾಪ ಲಕ್ಷ್ಮಣ ಚೇತರಿಪನಿನಕುಲನ ಬಾಣದಿ ಯಾತುಧಾನರು ಮಡಿವರೀ ನುಡಿಗಿಲ್ಲ ಸಂದೇಹ . . . ತಹತಹವೇಕೆ ನಿನಗೆಂದ (ಅನಂರಾ. ೬-೧೪-೫೦): 'ಯಾವ ಮಹಾರಾಯ ಮಾಡಿದನೊ ತಾಸಿಗೆ ಅರವತ್ತು ನಿಮಿಷ' ಎಂದು ಶಾಮಿಗೆ ತಹತಹ (ಕರಿಶಂ. ೨೫).

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ತಹೈಪು ; ತೆಲು. ತಹತಹ]

ತಹತಹಪಡು (ಕ್ರಿ). ೧. ಆತುರಪಡು ; ತವಕಪಡು : ಅನುವಿನ ವಿಷಯ ತಿಳಿಯಬೇಕೆಂದು ಆನಂದನ ಮನಸ್ಸು ತಹತಹಪಡುತ್ತಿತ್ತು (ಮುರುಕು. ೯೯) ; ಅವರ ಒಡವೆಗಳ ಚಿನ್ನವನ್ನು ಎಷ್ಟು ಹೊತ್ತಿಗೆ ಬೆಂಬೂದಿಯಿಂದ ಬಾಚಿಕೊಳ್ಳುವೆವೋ ಎಂಬುದಾಗಿ ಪುರೋಹಿತರು ತಹತಹಪಡುತ್ತ ನಿಂತಿದ್ದರು (ಭಾರವೀ. ೯). ೨. ಕಳವಳಪಡು ; ಸಂಕಟಪಡು : ಎಚ್ಚರ ವೇನೂ ಬರಲಿಲ್ಲ . . . ಏನು ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ತೋರದೆ ತಹತಹಪಡುತ್ತ ನಿಂತಿದ್ದನು ಅಮರ (ಸಿಡಿಲು. ೮೪) : ಎರಡು ಹೊತ್ತು ಸರಿಯಾದ ಊಟ ಕಂಡರೆ ಸಾಕಲ್ಲಾ ಎಂದವನು ತಹತಹಪಡುತ್ತಿದ್ದ (ಶನಿಸಂ. ೬೫).

[ತಹತಹ + ಪಡು₁]

ತಹತಹಿಸು (ಕ್ರಿ). ಆತುರಪಡು ; ತವಕಿಸು : ಮಿಂಚಿನ ಕಂಚುರಿನಾಲಗೆ ನಮ್ಮನೆ ನೋಡೆವಂತೆ ತಹತಹಿಸಿದೆ, ಗುಡುಗಾಗಿದೆ, ನಮ್ಮನೆ ನಗುವಂತೆ (ಅಹಲ್ಯ. ೨೧-೧೧). [ತಹತಹ + – ಇಸು₃]

ತಹನಾಮೆ, ತಹಾನಾಮೆ (ನಾ). ಲಿಖಿತವಾದ ಒಪ್ಪಂದ; ಕರಾರುಪತ್ರ: ಮಹೀಶೂರದೇಶವನ್ನು ವಿಭಾಗ ಮಾಡಿಕೊಡುವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಇಂಗ್ಲಿಷ್‌ನವರಿಗೂ ನಿಜಾಮರವರಿಗೂ . . . ಒಂದು ತಹನಾಮೆಯು ನಡೆಯಿತು (ಜಾಮವಂ. ೨೬೧) : ಆ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಇಂಗ್ಲಿಷ್ ಸರ್ಕಾರದವರಿಗೂ ಮೈಸೂರು ಮಹಾರಾಜರವರ ಕಡೆ ಮಹಾಮಾತ್ಯಶ್ರೀ ಲಕ್ಷ್ಮಮ್ಮಣ್ಣಿಯವರಿಗೂ ನಡೆದ ತಹನಾಮೆಯ ಪ್ರಕಾರ (ಮಹಾವಂ. II, ೩) ; ರಾಬರ್ಟ್ ಟೈಲರ್ ಸಾಹೇಬರ ಮಾರಿಪತ್ತಿನಿಂದ ತಹನಾಮೆಯನ್ನು ಬರೆಸಿ, ತಲಚೇರಿ ಸರಕಾರದ ದಫ್ತರದಲ್ಲು ಮಡಗಿ ಇದೆ (ರಾಜೇಂದ್ರ. ೫೩). **ತಹಾನಾಮೆ :** ತಹಾನಾಮೆ ಬರದು ಇಡುವಾಗ್ಯೆ (ರಾಜೇಂದ್ರ. ೩೦). [←ಮರಾ. ತಹನಾಮಾ]

ತಹಪತ್ರ (ನಾ). = ತಹನಾಮೆ : ಅದೇ ರೀತಿ ತಹಪತ್ರ ಮಾಡಿ ವಕೀಲರ ಕೈಯಲ್ಲಿ ಕೊಡುವಂತೆ ನಿಶ್ಚಯವಾಯಿತು (ಹಸಿವು. ೬೦).

[ತಹ₂ + ಪತ್ರ]

ತಹಬಂದು (ನಾ). ೧. ನಿಯಮ ; ನಿರ್ಬಂಧ : ಮುನ್ನಂ ಮಾಡಿದ ತಹಬಂದು ಕಟ್ಟುಗಳ್ ಮುರಿದುವೆಂಬ ಭಾವಮಂ ಮಾಡಿ (ಕಳನ್ನ. ೧೧-೩೮). ೨. ಹತೋಟಿ ; ಹಿಡಿತ ; ವಶ : ಸಾವಿತ್ರಿಯು ಮನಸ್ಸನ್ನು ತಹಬಂದಿಗೆ ಹೇಗೆ ತರುವುದೆಂದು ಯೋಚಿಸುತ್ತ ಕುಳಿತ (ತಾಯಿಕ. ೬೨) : ಅವಳು ಆ ಯೋಚನೆಯನ್ನು ತಹಬಂದಿಗೆ ತೆಗೆದುಕೊಂಡಳು(ಧೂಮಕೇ. ೬೪).

ತಹಬಂದಿಗೆ ತರು = ಅಳವಿಗೆ ತರು ; ಹತೋಟಿಗೆ ಒಳಪಡಿಸು : ಈ ಸೀಮೆಯನ್ನು ತಹಬಂದಿಗೆ ತರುವುದಕ್ಕೆ ಪೂರ್ಣಯ್ಯನವರಿಗೆ ತುಂಬಾ ಸಹಾಯಮಾಡಿದರು (ಮಹಾವಂ. II, ೩) : ತುಳಸಾಬಾಯಿಯವರು ಫಾಜರಿಯನ್ನು ಸ್ವಲ್ಪ ತಹಬಂದಿಗೆ ತಂದುಕೊಂಡು (ನಡದಾ. I, ೮೫೩). **ತಹಬಂದಿಗೆ ಬರು** = ಹತೋಟಿಗೆ ಬರು ; ಸಮಸ್ಥಿತಿಗೆ ಬರು : ತರಗತಿ ತಹಬಂದಿಗೆ ಬಂತು (ಸ್ವಾಮಿಸ್ನೇ. ೪೭) ; ಏಮುಸಿರು ಇನ್ನೂ ತಹಬಂದಿಗೆ ಬಂದಿರಲಿಲ್ಲ (ವಂಶವೃ. ೨೮೨) ; ಚಿಕಿತ್ಸೆಯನ್ನು ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿದ ೨೪ ಗಂಟೆಗಳೊಳಗೆ ರೋಗ ತಹಬಂದಿಗೆ ಬಾರದೆ ಹೋದಲ್ಲಿ (ಕಲರೋ. ೨೫) : ವೈದ್ಯರು ಎಷ್ಟು ಪ್ರಯತ್ನ ಪಟ್ಟರೂ ರೋಗ ಇನ್ನೂ ತಹಬಂದಿಗೆ ಬಂದಿಲ್ಲ (ರೂಢಿ). [?]

ತಹರೀರು (ನಾ). ಸಾರ್ವಜನಿಕ ಕೆಲಸಗಳ ಮೇಲ್ವಿಚಾರಕರಿಗೆ ಕೊಡುವ ಸಂಭಾವನೆ,–ಭತ್ಯ : (ಶ).

[←ಅರ. ಮರಾ. ತಹರೀರ್ = ಲೇಖನಕ್ಕಾಗಿ ಕೊಡುವ ಸಂಭಾವನೆ]

ತಹಲ್ 'ತಹಲು' ನೋ.

ತಹಲು, ತಹಲ್ (ನಾ). ಸದ್ಯ ; ಪ್ರಕೃತಕಾಲ: ಡೆಪ್ಯೂಟಿಕಮಿಾಷನ್ನರೋ ಸಬ್‌ಡಿವಿಜನ್ ಆಫೀಸರೋ ತಾಲ್ಲೂಕಿನಲ್ಲಿ ತಯಾರಿಸಿ ತಹಲಿಗೆ ತರಲ್ಪಟ್ಟ ಲೆಖ್ಖಗಳನ್ನು . . . ಖಾಯಂ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ (ಕಲನಿ. ೧೫೭). **ತಹಲ್ :** ಇಬ್ಬರನ್ನೂ ನಾನು ತಹಲ್‌ವರೆಗೂ ಒಂದು ಏಟು ಕೈಎತ್ತಿ ಹೊಡೆದಿಲ್ಲ (ಡಂಗೂರ. ೧೨೭). [?]

ತಹಶೀಲದಾರ 'ತಹಸೀಲುದಾರ' ನೋ.

ತಹಶೀಲುದಾರ 'ತಹಸೀಲುದಾರ' ನೋ.

ತಹಶೀಲ್ದಾರ 'ತಹಸೀಲುದಾರ' ನೋ.

ತಹಸಿಲದಾರ 'ತಹಸೀಲುದಾರ' ನೋ.

ತಹಸೀಲಿ 'ತಹಸೀಲು' ನೋ.

ತಹಸೀಲು, ತಹಸೀಲಿ, ತಹಸೀಲೆ, ತಾಸೀಲು (ನಾ). ೧. ಕಂದಾಯದ ವಸೂಲಿ: (*). ೨. ಕಂದಾಯದ ವಸೂಲಿಗಾಗಿ ಮಾಡಿದ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಭಾಗ ; ತಾಲ್ಲೂಕು : ಖಾಂಡ್ವಾ ತಹಸೀಲಿನಲ್ಲಿರುವ ಈಗಿನ ಮಾಂಧಾತ ವೆಂದೂ...ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ(ಕರ್ನಾಅ. ೨): ತಹಸೀಲುಗಳಿಗೆಲ್ಲಾ ಈ ಸಮಾಚಾರ ವನ್ನು ತಿಳಿಯಪಡಿಸಿ ಆಂಗ್ಲೇಯ ಸರ್ಕಾರವನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸಿದರು (ಧೂಂಡಿ. ೧೫೦). **ತಹಸೀಲಿ :** ೨. ರಾಜಾನುಗ್ರಹಕ್ಕೆ ಸಂಪೂರ್ಣ ಪಾತ್ರನಾಗಿ ಆದವಾನಿಯ ತಹಸೀಲಿಯಲ್ಲಿದ್ದನು (ಕಥಾ. II, ೨). **ತಹಸೀಲೆ :** ೨. ಸರಕಾರದಲ್ಲಿ ನೌಕರಿಗೆ ಸೇರಿದ್ದರೂ ಬಹುಕಾಲ ತಹಸೀಲೆಯ ವರ್ಗದಲ್ಲಿ ತಾಲೂಕುಗಳನ್ನು ಆಳಿ . . . ನಿವೃತ್ತರಾಗಿದ್ದರು (ದಾಸಕೂ. ೭): ರಂಗನಾಥರಾಯರ ತಹಸೀಲೆಯ ಆಳಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಅವರು ತಾಲೋಕು . . . ಕ್ಷಾಮಕ್ಕೆ ಈಡಾಯಿತು (ದಾಸಕೂ. ೮). **ತಾಸೀಲು :** (*). [←ಅರ. ಹಿಂ. ತಹಸೀಲ್; ಮರಾ. ತಹಸೀಲ್; ತಹಶೀಲ್]

ತಹಸೀಲುದಾರ, ತಹಶೀಲದಾರ, ತಹಶೀಲುದಾರ, ತಹಶೀಲ್ದಾರ, ತಹಸಿಲದಾರ, ತಹಸೀಲ್ದಾರ, ತಾಶೀಲ್ದಾರ, ತಾಸಿಲ್ದಾರ, ತಾಸೀಲುದಾರ (ನಾ). ತಾಲ್ಲೂಕಿನ ಕಂದಾಯವನ್ನು ವಸೂಲು ಮಾಡುವ ಅಧಿಕಾರಿ ; ಮಾಮಲೇದಾರ(ಉಕ) ; ತಾಲೂಕಿನ ಮುಖ್ಯಾಧಿಕಾರಿ: (*). **ತಹಶೀಲದಾರ:** ಕನ್ನೆಯ ತಂದೆಯು ದೊಡ್ಡದೊಂದು ತಾಲೂಕಿನ ತಹಶೀಲದಾರನಾಗಿದ್ದನು (ತೋಳಮು. ೨೦೪). **ತಹಶೀಲುದಾರ :** ಆ ತಾಲೂಕಿನಲ್ಲು ಇರುತ್ತಿದ್ದ ತಹಶೀಲುದಾರ ಮುಂತಾ ದವರಿಗೆ ತಾಕೀತಿ ಸಹ ಬರೆಸಿ (ರಾಜೇಂದ್ರ. ೧೨೩). **ತಹಶೀಲ್ದಾರ:** ಮದರಾಸ್ ಕಲ್ಕತ್ತಾ ಮಧ್ಯಪ್ರಾಂತ್ಯ ಬೊಂಬೈ ಜಿಲ್ಲಾದಲ್ಲಿ ತಹಶೀಲ್ದಾ ರರುಗಳ ಹಾಜರಾತಿ ಹುಕುಂನಲ್ಲಿರತಕ್ಕದ್ದು (ಗ್ರಾಮಾಕ. ೪). **ತಹಸಿಲ ದಾರ :** ಅದು ಆ ಪ್ರಾಂತದ ಸಬ್‌ರಿಜಿಸ್ಟ್ರಾರರಿಂದ ಹಿಡಿದು, ತಹಸಿಲದಾರ ರನ್ನು . . . ಕಲೆಕ್ಟರ ದೊರೆಗಳವರೆಗೂ ತಿಳಿದ ವಿಷಯ (ಹಸಿವು. ೨೯). **ತಹಸೀಲ್ದಾರ :** ಸೀತಾರಾಮನು ಬಾಕಿದಾರರನ್ನೂ ತಹಸೀಲ್ದಾರರನ್ನೂ ಸೆರೆಯಲ್ಲಿಡಿಸಿದನು (ಬಂಕಿಮು. ೩೦೪). **ತಾಸಿಲ್ದಾರ :** ನಾವಿಬ್ಬರೂ ಪೂಂಗಾಪೂರು ತಾಲೂಕಿನ ತಾಸಿಲ್ದಾರರ ಸೇವಕರು (ಪ್ರತಾಪ. ೩೪). **ತಾಸೀಲುದಾರ :** (*). [←ಅರ. ಪಾರ. ಹಿಂ. ತಹಸೀಲ್‌ದಾರ್ ; ಮರಾ. ತಹಸೀಲ್ದಾರ್ ; ತಹಶೀಲ್ದಾರ್]

ತಹಸೀಲೆ 'ತಹಸೀಲು' ನೋ.

ತಹಸೀಲ್ದಾರ 'ತಹಸೀಲುದಾರ' ನೋ.

ತಹಾನಾಮೆ 'ತಹನಾಮೆ' ನೋ.

ತಹಿ (ನಾ). ಒಡನಾಟ ; ಜೊತೆ ; "ಸ್ನೇಹ" (ಪ್ರಶಬ್ದ) : "ತಹಿ (?) ಯುಂತದು[ಪಾಠಾಂ. ತಹೆಯೊಂದುಂ]ಜ[ಪಾಠಾಂ. ಜೊ]ತ್ತು" (ಚತುನಿ. ೬೨) ; ಉಂಟುಂಟು ತಹಿಯಾಗಿ ನಿಮ್ಮೊಳಗೆ ನೀವು ಪಳಿನಂಟುಗಳ ಬೆದಕಬೇಡ (ಸೌಂದಪು. ೫-೮). 'ತಹಿಕಾಜಿ' ಪರಾ. [?]

ತಹಿಕಾಜಿ (ನಾ). ಜೊತೆಗಾರ ; ಸ್ನೇಹಿತ : ಕನ್ನದ ಬೊಮ್ಮಿದೇವಯ್ಯನ ನೊಲವಿನೊಡಗೊಂಡು ಬರುತಾ ಗಳಿಹಮಂ ಕೊಂಡು ಮನಪೊಸೆದು ತಹಿಕಾಜನವೊಲರಮನೆಯನಂಜದೆ ಪೊಕ್ಕು (ಬಸವು. ೩೧-೧೧).

[ತಹಿ + – ಕಾಜಿ]

ತಳ್$_1$ 'ತಱ್$_1$' ನೋ.

ತಳ್$_2$, ತಱ್$_2$ (ಕ್ರಿ). ತತ್ತ$_2$, ತಳ್ತ$_1$ (ಭೂತಕೃ). ತಳ್ತು$_2$ (ಭೂತನ್ಯೂ). ೧. ಎದುರಿಸು; ಪ್ರತಿಭಟಿಸು; ಆಕ್ರಮಣ ಮಾಡು: ಕಿಡಱ ಚತುರ್ಬಲಂ ಬೆದಱ ತಳ್ತ ದಳಂ . . . ಗುಣಾರ್ಣವನಂದು ಲಕ್ಕಲೆಕ್ಕದೆ ಕೊಳೆ (ಪಂಪಭಾ. ೮-೨೦) ; ಸಿಡಿಲೊಳೆ ತಳ್ತು ಪೋರ್ವ ಸಿಡಿಲಂತಿರೆ ಬಾಳೊಳ್ ಬಾಳ್ ಪಳಂಚಿ ಮಾರ್ಕಿಡಿವಿಡೆ (ಪಂಪಭಾ. ೧೧-೪೨): ರಣದೊಳರಾತಿಭೂಭುಜಬಲಂಗಳನುಗ್ರಭುಜಾಸಿಯೊಳ್ ಖಿಲಲ್ ಖಿಲಲೆನೆ ತಳ್ತು ಪೊಯಿದು ಪಡಲಿಟ್ಟಪೊಲಾಗಿರೆ ಮಾಡಿ (ಎಕ. VIII, ಸಾಗರ. ೧೦೯-೩೨ ; 1042) ; ಪರಿವೆಯ್ದಿ ತಾಗಿ ಧುರದೊಳಿದಿರ್ಚ್ದ ವೀರಭಟರಂ ಅದಟಿನ ಕಾಳಿಗನಿರದೆಯ್ದಿ ತಾಗಿ ತಳುರ್ತ್ತಿಸುಳುದು (ಎಕ. VIII, ಸೊರಬ. ೬-೯ : 1165) ; ℙ ಇದು ತಳ್ತು ಎಂಬುದರ ಅಪಲಿಖಿತವಿರಬಹುದು. ತತ್ತರೆ ಭೂತನಾಥನ ತಡೆವನೆಂದನು ದನುಜ ರಘುಪತಿಗೆ(ಕಾಶಿರಾ. ೩೬-೨೦); ಕನಸು ಮನಸಿನೊಳಾಗಳೆನ್ನಯ ತನುವಿನಲಿ ನೀ ಸುಳಿದು ಮುಚ್ಚಿಸಿಯಿನಿತು ಧಾವತಿಗೊಳಿಸಿ ನಿಷ್ಕರುಣದಲಿ ನೀನೆನ್ನ ಕನಲಿ ನುಡಿದೊಡೆ ನಾನು ಬಿಡುವೆನೆ ತನಗೆ ತತ್ತಡೆ ಭಾವಿಸಲು ಸಾವನಿತು ಬಂದೊಡೆ ಬರಲಿ ಬಿಡೆ ನಾನೆಂದಳಾ ಮಾಯೆ (ಪ್ರಭುಲೀ. ೭-೪೦); ಈ ಬಲವನು ತತ್ತೊಡರಿದೋಡಿಸುವೊಡಸುರಂಗೆ ವಶವೆ (ಚಬಪು. ೩೮-೨೪). ೨. ತಡೆ ; ಅಡ್ಡಿಪಡಿಸು : 'ತಳ್ಪೊಯ್$_2$', 'ತಳ್ವು$_1$' ಪರಾ. △**ತಱ್$_2$:** ಬಾಳ್ ಕಿಟ್ಟು ಇದಿರೆ ನಡದು ಕಱ್ತ್ತಪೋಗಿ ತಱ್ತು ಸತ್ತ (ಸೌಇಇ. IX-I, ೬-೧೧ ; 9ನೆಯ ಶತ).

ತತ್ತಾಳು = ಎದುರಿಸಿದ ಸೈನಿಕ : ಕೆಟ್ಟು ಬಂದವರಲ್ಲ ರಿಪುಶಿರದಿಂ ಸೇತುಗಟ್ಟಿ ಬಂದೆವು ಜೀಯ ತೊರೆಗೆ ಕುಟ್ಟುತ್ತ ಬಂದೆವು ತತ್ತಾಳೆನೆಂದನು ದಿಟ್ಟ ಕನ್ನಡಿಗ ಮಾಚಯ್ಯ (ನಾಗಕು. ೦೭-೦೨). **ತಳ್ತಿಕ್ಕು**=ಮೇಲೆ ಬಿದ್ದು ಹೊಡೆ; ಎದುರಿಸಿ ಕೊಲ್ಲು: ಕಂಚನೆಂಬೋನಿಳಾಮುಹಿತಂ ವೀರನರ್ಕ್ಕಸುತ ನಿನುವಾರ[ಂ] ಪಿಡಿದಡಸಿ ನವಿಲ ಕೊನ್ದಡಿಗ[ಡೆ] ತಳ್ತಿಕ್ಕಿ ಬೇಡವಡೆಯಂ ಬಲ್ಲಾಳ್ಪಡೆದಂ ಬೆಳ್ಳಲಮಂ (ಸೌಇಇ. XI-I, ೪೫-೩ : 980). **ತಳ್ತಱ$_1$,** ತಳುತಿಱ, ತಳುತ್ತಿಱ, ತಳ್ತಿರಿ, △ತಱ್ತಿಱ = ತಳ್ತಿಕ್ಕು : ದುಗ್ಗಯ್ಯ ಸಾನ್ತನೂರ ತೊಱುಗೊಳ್ಳ ಧಾಳಿ ಕಳ್ಳರೊಳ್ತಳ್ತಿಱದು ಆಟ್ಸಿ ಸತ್ತ (ಎಕ. IX(8), ಕಾನಕಾ. ೪೮-೦೭ : ಸು. 900) ; ಆತಂಗೆ ಚಕ್ರಿವೇಟ್ಟುಮ ಪೋ ತಳ್ತಿಱದಾಮ ಗೆಲ್ವಂ (ಆದಿಪು. ೧೪-೬) ; ಪೊಜಗಣರಿವರ್ಗಮಂ ತಳ್ತಿಱದು ಗೆಲಲ್ಬರ್ಕುವೊಳಗಣರಿಷಡ್ವರ್ಗಂ ನೆರೆದಿರೆ ಬಾರದು (ಶಾಂತಿಪು. ೨-೦೭) ; ಪೊಯ್ಯಲೋಡಿ ಪೋಗುವುದಿಲ್ಲದೆ ತಾಗಿ ತಳ್ತಿಱಯಲಱಯೆವು (ಪಂಚತಂ. ೨೦೭-೫); ಸಾರಥಿಗಳ್ ಸಾರಥಿಗಳೊಡನೆ ತಳ್ತಿಱಯೆ (ಪಂರಾಮಾ. ೧೩-೬೮) ; ನೆರೆದಿಂತೀಗಳೆ ಪೋಗಿ ತಳ್ತಿಱವೆನೆಂಬಾ ಮಾತದಂತಿರ್ಕೆ (ಕಬ್ಬಿಕಾ. ೧೫೯) ; ಪೆಱಮೆಟ್ಟ ತುಱುಗಿ ಮಿಗೆ ತಳ್ತಿಱದಪ್ಪುವೊಡನೊಡನೆ ತಮ್ಮೊಳೀ ಕಾಂತೆಯ ನುಣ್ದುಱುಗಿವೆಗ[ಣ್ಗ]ಳ್ಕೀಗಿನ ಕೊಱತೆಗೆ ದಲ್ಪಾಱುಗಣ್ಣ ಬಟ್ಟಗದು ಸಹಜಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೩-೫೦) ; ಮುಂಡಮುಂಡ ಗಳೆದ್ದು ಜವದಿ ತಳ್ತಿಱದು ಗೆಲಗೊಂಡುದು (ಲಶಿಚಂ. ೧೭-೧೭); ಸಿರಿವುರದ ಬೀರಣ್ಣನುಭಯ ಬಲಂ ನೋಡಲು ತಳುತಿಱದು ಸುರಲೋಕ ಪ್ರಾಪ್ತನಾದಂ (ಕಇ. V, ೯-೨೪: 1072); ತಾಗಿ ತಳುತಿಱದು ಸ್ವರ್ಗಲೋಕ ಪ್ರಾಪ್ತನಾದ (ಎಕ. VII, ಶಿವಮೊ. ೧೧೯-೭ : 1188 ?) ; ಗೊರವರ ಪೊನ್ನಯ್ಯಂ ತುಱುಮಂ ಪಿಂತಿಕ್ಕಿ ಪಲರುಂ ಕೊಂದು ತಳುತ್ತಿಱದು

ದೇವಲೋಕಕ್ಕೆ ಸನ್ದೊಂ (ಎಕ. VIII, ಸೊರಬ. ೭೪-೧೧; 1032): ಒತ್ತೊತ್ತಿ ಬರುವ ಸೈನ್ಯಕ್ಕೆ ಆವನು ಇದಿರಾಗಿ ತಾಗಿ ತಳ್ತಿರಿದು ಕೊಂದನು (ಕವೀರ. ೨೬): ಎಡೆಯೊಳ್ತಾಗಿ ತ[ಟ್ಟಿ]ಱಿದು ಸಗ್ಗಮೇಱಿದಂ (ಸೌಇಇ.IX-I, ೪-೯; ಸು. ೨ನೆಯ ಶತ). ತಳ್ತಿಱಿಯಿಸು=ಒಬ್ಬರನ್ನೊಬ್ಬರು ಆಕ್ರಮಿಸಿ ಕಾದಾಡುವಂತೆ ಮಾಡು; ಕೊಲ್ಲಿಸು: ಇಱಿಯಿಸುವ್ಯೆ ಸೋದರರ್ಕಳಂ ತಮ್ಮೊಳ್ತಳ್ತ[ತ್ತಿ]ಱಿಯಿಸುವ್ಯೆ ಗುರುಶಿಷ್ಯರನಱಿಗುಲಿ ನಿನ್ನಿಂ ನಿಕೃಷ್ಟರಾರದರುಮೊಳರೇ (ಗದಾಯು. ೯-೭). [ದೇ.॥ ತಮಿ. ತಳ್]

ತಳ್$_3$ (ಕ್ರಿ). ತತ್ತು$_3$, ತಳಿತ$_2$, ತಳ್ತ$_2$ (ಭೂತಕೃ). ತತ್ತು$_5$, ತಳ್ತು$_3$ (ಭೂತನ್ಯೂ). ೧. ತಳೆ; ಧರಿಸು; ಹೊಂದು: ಧ್ಯಾನದೊಳಭವಂ ನೆಱೆದಿನಿಸಾನುಮನರಮುಚ್ಚಿ ಕಣ್ಗಳಂ ನಿಶ್ಚಳಿತಂ ತಾನಿರ್ದು ಮಱಿದು ಕೆಂದಿದ ಮಿನಂ ತಳ್ತಾ[ಪಾಠಾಂ. ಳ್ತಾ]ದದಿರ್ದ ಮಡುವಂ ಪೋಲ್ತಂ (ಪಂಪಭಾ. ೮-೧೩): ತಚ್ಚಂದ್ರಿಕಾನವ್ಯಸಂಗಮದಿಂ ಸಂಭವಿಸಿ ಪರ್ಸಿಪರ್ಪನಿಗಳಂ ತಳ್ತಲ್ಲಿ ವಿಸ್ತಾರಮಪ್ಪಮಳೇಂದೂಪಲದೊಂದು ಪಾಸಱಿಕರಂ ಶುಭ್ರದ್ಯುತಿಪ್ರಾತನಿಂದಮೆ ವಿಭ್ರಾಜಿಸುತಿರ್ದುದು (ಕುಸುಮಾ. ೧೧-೬೪). ೨. ಹರಡು; ವ್ಯಾಪಿಸು; ಕವಿ; ಆವರಿಸು: ಚೆಲ್ವಾದ ಲತಾಂತಂ ತಳ್ತ ಶಯ್ಯಾಶ್ರಿತ ಸಿತಮೃದುಳ ಪ್ರಚ್ಛದಚ್ಛನ್ನ ಶಯ್ಯಾತಲದೊಳ್ . . . ಶೂದ್ರುಕನೃಪತಿ ಸುಖಾಸೀನನಾಗಿರ್ದನಾಗಳ್ (ಕಾದಂಪೂ. ೮೧): ಧರಣೀನ್ದ್ವಂಬರಮೆಯ್ದೆ ಸಪ್ತತಳಮಂ ತಳ್ತತ್ತು . . . ಅಜಾಣ್ಡತಟದೊಳ್ಕೀರ್ತ್ತಿರ್ಲತಾವಲ್ಲಿ (ಸೌಇಇ. IX-I, ೧೦೨-೩೭; 1046): ತಡಿವಿಡಿದು ಪವಳದ ಬಳ್ಳಿ ತಳ್ತ ಪಾಲ್ಗಡಲ ಚೆಲ್ವುಮಂ ನಿಜಾಂಗಪ್ರಭೆ ನಿರಾಕರಿಸುತ್ತುಮಿರೆ (ವರ್ಧಪು. ೧೦-೨೪ ವ): ಪಟುಂ ಕಡಲಂ ಕಡಂಗಿ ಕುಡಿವೆಂ ತಳ್ತಾಱಿಲಂ ಪೊಯ್ದು ತೂಱುವೆನ್ಸೆದುಂ ಮೊಗಮುಳ್ಳನಂ ಕೆಡಪುವೆಂ (ಕಬ್ಬಿಗಕಾ. ೧೩೪); ತಳಿತ ಹೋಮದ ಹೊಗೆಗಳಲಿ ದಿನಬಲದೊಳಾಯುಷ್ಯಾಭಿವೃದ್ಧಿಯ ಬೆಳವಿಗೆಗಳಹವರಸ (ಕುವ್ಯಾಉ. ೬-೩೫): ತಳಿತ ಮೇಘದಿ ಹೊಳೆವ ಮಿಂಚಿನ ಬಳಗವೆನೆ ಹಂಸಗಳು ನಭದಿಂದಿಳಿಗಿಳಿದ ಸತಿಯರ ಸಭಾಮಂಡಲದಿ ಕುಳ್ಳಿರಲು (ನಳಚ. ೨-೩೨). ೩. ಸೂಸು; ಚೆಲ್ಲು: ಕರುಳಿನ ಜೊಂಡು ಮಸಗಿತು ಕಡಿದ ಖಂಡದ ದಿಂಡು ತಳಿತುದು (ಕುವ್ಯಾಭೀ. ೯-೧೩) ೪. ಉಂಟಾಗು; ಆಗು; ಸಂಭವಿಸು: ಬೀತ ಸೊಂಟಿನ ತಳಿತ ಬೆಡಗಿನ ಪಾತಕದ ಪರುಠವದ ಮುಖದ ಮಹೀತಳಾಧಿಪ ಸುಯ್ದು ನೊಂದನು ಶಿವಶಿವಾಯೆನುತ (ಕುವ್ಯಾಆ. ೪ ೧೬): ಪೂಜೆಗಂಧಕಾಸುರಂಗಂ ನಾಡೆ ವಿಗಡವೀರೇಶಂಗೆ ಕಾಳಿಗಂ ತಳ್ತುದು (ಚಬಪು. ೫೦-೩೧); ತನಗವರೊಳು ತ[ಪಾಠಾಂ. ತೆ]ತ್ತುದಾಹವಮೆಂದು ನಿಜಸುತಂ ಬಿನ್ನೈಸೆ (ಜೈಮಿಭಾ. ೨೫-೩೮): ಕಾಳೆಗ ತತ್ತುದವರಿಬ್ಬರಿಗೆ (ಕೋಗಯು. ೧೦-೩೮). ೫. ಮೂಡು; ಹುಟ್ಟು; ಗೋಚರಿಸು: ತಳಿರ್ ಪುದಿದಾವ್ರುದಂತೆ ತೇಜೋನಿಧಿಯಪ್ಪ ಬಾಲರವಿ ತಳ್ತ ವಿಯತ್ತಳದಂತೆ ವಿಶ್ವಧಾತ್ರೀನುತ ಕೌಸ್ತುಭಾಭರಣನಚ್ಯುತನೀಗೆಮಗೊಲ್ದು ರಾಗಮಂ (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೧-೧). ೬. ಚಿಗುರು; ಮೊಳಕೆಯೊಡೆ; ಪಲ್ಲವಿಸು: ಸೊಗಯಿಸಿ ಬಂದ ಮಾಮರನೆ ತಳ್ತಲೆವಳ್ಳಿಯೆ ಪೂತ ಜಾತಿಸಂಪಗೆಯೆ . . . ನೋಟಿಪ್ಪೊಡಾವ ಬೆಟ್ಟುಗಳೊಳಮಾವ ನಂದನವನಂಗಳೊಳಂ ಬನವಾಸಿದೇಶದೊಳ್ (ಪಂಪಭಾ. ೪-೨೮); ಪವಳದ ಬಳ್ಳಿಯ ತುಱುಗಲ್ಪವಣೆಲ್ಲದೆ ತಳ್ತು ಬೆಳೆದು ಕುಡಿವಿಟ್ಟಪರಾರ್ಣವ ತಟದೊಳ್ಪಱೆದಪುದೆಂಬವೊಲಿರದೆಸೆದತ್ತು ಸಾಂದ್ರ ಸಂಧ್ಯಾರಾಗಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೨೭೭). 'ತಳಿ$_1$' ಪರಾ.

ತತ್ಕಲಹ = ಉಂಟಾದ ಜಗಳ; ಒದಗಿದ ಕಾದಾಟ: ಸೇದಿರಾಜಂ ತತ್ಕಲಹದೊಳ್ ಕಪಟಜಂಗಮವಿಜಿಯೆ ಶಿವನೆಂದು ಕಾದುತೆ (ಚಬಪು. ೫೫-೩೮). **ತತ್ಕಾರಿಯ** = ತೊಡಗಿದ ಕೆಲಸ; ಉದ್ದೇಶಿಸಿದ ಕಾರ್ಯ; "ಹಿಡಿದ ಕೆಲಸ" (ಲಶಿಬಂ.ಕೋಶ): ಭೂತಳದೊಳುದಿಸಿದ ನಂದಿಕೇಶ್ವರಂ ಯುಕ್ತಿಯಿಂ ನೋಳ್ಪಡೀಶ್ವರ ತಾನೆಯೆಂದೆಸಿಪ ಯೋಗಪರಮಾನಂದನು ತತ್ಕಾರಿಯುಮೇ[ಪಾಠಾಂ. ಯಾರ್ಯವದೇ]ನು (ಲಶಿಬಂ. ೨೯-೧). **ತತ್ಕಾರ್ಯ**=ತತ್ಕಾರಿಯ: ಆದು ಮಾಣಲೀಗ ನಿನಗಂ ತತ್ಕಾರ್ಯಮಂ [ಪಾಠಾಂ. ಕಾರಣಂ ನಾನು ನಿನಗೇನ ಮಾಡಲೆಂ]ಬುದನುಸುರು ಸುರಪ (ಲಶಿಬಂ. ೦೪-೩೭). **ತತ್ಕಾಳೆಗ** = ತೊಡಗಿದ ಯುದ್ಧ: [illegible] (ಕುವ್ಯಾಭೀ. ೩-೩೪). **ತತ್ತವಸರ** = ಒದಗಿದ ಅಗತ್ಯದ ಸಂದರ್ಭ,- ಆವಶ್ಯಕತೆ: ಬಿಜಯಂಗೆಯ್ವುದೆಂಬಳಕಡೆಗೆಂದೊಡೆಮಗೊಳಗಾವ ತತ್ತವಸರವು ನಮಗೇಕರಸುಮನೆಗಳಲಿ ಭಾವಿಸಲು ಸಂಚಾರ (ಪ್ರಭುಲೀ. ೦೪-೧೭); "ಇರುವ ಕೆಲಸ" (ಪ್ರಭುಲೀ. ಕೋಶ). **ತತ್ತವೇಳೆ** = ಒದಗಿದ ಸಮಯ,-ಸಂದರ್ಭ: ತೆತ್ತಿಗರು ತಾವಾದ ಕಾರಣ ತತ್ತವೇಳೆಯು ಲಾದಿರ್ಪ ದಿಟ ಪೆತ್ತ ತಂದೆಗಳಹುದು ಮಡಿವಳ ಚನ್ನಬಸವಗಳು (ಪ್ರಭುಲೀ. ೨೩-೪೭). **ತತ್ತಹೊತ್ತು** = ತತ್ತವೇಳೆ: ಎಲೆಲೆ ಬಾಣಸಿ ತತ್ತಹೊತ್ತಿನ ಚಲವ [illegible] (ಕುವ್ಯಾವಿ. ಒಶಿಇ. ೪-೬೩): [illegible] ತತ್ತಹೊತ್ತಿನೊಳಾತುಕೊಂಬವ[illegible] (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೪-೧೧). **ತಳ್ತಱಿ**= ೧. ಮುತ್ತು; ಕವಿ; ಆವರಿಸು: ಮಿಱಿದ ಬೇದಮುಂ ಮುದಮುಮೊರ್ಮೆಯೆ ಕೋಕ ಚಕೋರ ಕೋಟಿಗಿಂತೇಱಿದುದು . . . ವಿಯೋಗಿಗೆ ಪಯೋನಿಧಿಗೊರ್ಮೆಯೆ ಕಿಚ್ಚ ಪೆರ್ಚೆ ತಳ್ತಱಿಯುದಾಗಳಂತಮಂ ದಿಕ್ಕುಧರೇಂದ್ರಮನೇಱಿ ಚಂದ್ರಮಂ (ಕುಸುಮಾ. ೧೦-೧೧). ೨. ಆಲಿಂಗಿಸು; ಚಲಿಸು: [ದೆಯ್ಯಂ ತಗುತ್ತುಂ] ಉನ್ಮತ್ತಚೇಷ್ಟೆಯಿಂದೆರೆಯುಂ ತಿಂದ ಮಿನಂತೆ ಪೊಳೆಯುತ್ತುಂ ಪೊಲ್ಲಮನನಾಗಿ ಕಯ್ಯಂ ತಳ್ತಱಿದು ಪೆಱಗಂಜಿ . . . ಪರವಶಮಾದರಂತೆ ಜಡನಾಗುತ್ತುಂ ಮಿಱಲಾಗದೆಂಬೀ ಮೂಱವತ್ತೆರಡು ದೋಷಂಗಳಂ ಹಿಂಗಿ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೫-೧೩೭). **ತಳ್ತುನೋಡು**=ಚೆನ್ನಾಗಿ ನೋಡು; ಮನಸ್ಸಿಟ್ಟು ನೋಡು: ಎಳವರೆಯುದೊಳೆಳೆಯರ್ಕಳನೆಳಸುತೆ ನೆಳನೊಳ್ಗೆಂದೆ ಬಿಗಿದಪ್ಪಿ ಮನಂಗೊಳೆ ತಳ್ತುನೋಡಿ ಮುದ್ದಿಪ ವಿಳಾಸದೊಂದಕ್ಕೆ ನೋಂತುದಿಲ್ಲಂ ಕೆಳದೀ (ರಾಜಶೇ. ೩-೪೭). **ತಳ್ತೊಗೆ**=ಅಂದವಾಗಿ ಉದಯಿಸು,-ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳು: ಇರುಳೆಂಬ ಕಂಥಿನಿ ಹಿಮಕರನಾನು ಕಳಿಸು ತಳಿಸಿ ತಟಸ್ಥ[ತ್ತೊ]ಗೆಯೆ ಸುಧಾಕಿರಣ ಮಿಱುಮ್ಸಿ ಪರಿದಾ[illegible] ಪೆಣಜುತ್ತುಂ (ಅಜಪು. ೭-೪೩).

ತಳ್$_4$ (ನಾ). ಅಡ್ಡಿ; ಅಡಚಣೆ; ತಡೆ: (೬). [<ತಳ್$_2$]

ತಳ 'ತಲ' ನೋ.

ತಳಂಕು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ: ತವಕಿನ ತಾಳ ತೆಂಗಿನ ತಳಂಕಿ[ಪಾಠಾಂ. ಗಿ]ನ ತುಂಬುರ ಚಿಲ್ಲ ಬೆಲ್ಲವತ್ತದ ಬಿಳಿಯತ್ತಿಯುಪ್ಪೆಯ ಮರಂಗಳ . . . ಕಾನನವೆತ್ತ ನೋಟಿಪ್ಪೊಡಂ (ಲೀಲಾವ. ೬-೨೭). [?]

ತಳಂಗು (ಕ್ರಿ). ಗರ್ಜಿಸು; ಗರ್ಜನೆಮಾಡು: ಕಟ್ಟಳ ತಾಗಿ ತಳಂಗೆ ಕಟ್ಟದಲಗಂ ತಳ್ತಱಿದು ಮೆರೆವ ಹಡಪಳ ಸುಬ್ಬ (ಎಕ. VIII, ಸಾಗರ. ೯೫-೧೪; 1189). [←ತಮಿ. ತಟಙ್ಕು]

ತಳಂಗೆಡು (ಕ್ರಿ). ಆಧಾರ ತಪ್ಪು; ನೆಲೆಯಿಲ್ಲದಾಗು: ಭರತನಳ್ಕರೆಯೊಂದ ಪಿರಿಯ ನೆಮ್ಮಾಗಿರ್ದ ಕುಬ್ಜೆಯಾತ್ಮಂ ತಳಂಗೆಟ್ಟುರುಳ್ದುದು (ಕ್ರೀರಾಮಾ. ೧೧೪-೭೭). [ತಳ (= ತಲ) + ಕೆಡು$_1$]

ತಳಂಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ಕೈಯಲ್ಲಿ ಹಿಡಿ: ಚಾಮರಂ ಧವಳಚಂಚತ್ತಾಳವೃಂತಂ ಸಮಂತು ತಳಂಗೊಂಡೊಡನೆಟ್ಟರಲ್ ಮದನರಾಜ್ಯಶ್ರೀಲಸನ್ಮೂರ್ತಿವೆತ್ತಿ ತೆನಲ್ ಭೀಮಸುತನೂಜೆ ಪೊಕ್ಕಳೊಲವಿಂದುದ್ಯಾನಗೇಹಾಂತಮಂ (ನಳಚಂ. ೩೩೦). [ತಳ(= ತಲ) + ಕೊಳ್$_1$]

ತಳಂಬಿಗೂಲಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ತೆರಿಗೆ : ಮಹಾಜನಂ ಮಹಾದೇವಯ್ಯಂಗೆ ನಾವಿದವಾರಿಯುಂ ತಳಂಬಿಗೂಲಿಯುಮನಾವಕಾಲಮುಂ ಪರಿಹಾರಂ ಮಾಡಿದರ್ (ಸೌಇಇ. IX-1, ೧೩೨-೨೭ ; 1068).

[ತಳಂಬಿ? + ಕೂಲಿ$_1$]

ತಳಕ್(ನಾ). ಮಿಂಚಿನ ವೇಗವನ್ನು ಅಥವಾ ಮಿಂಚಿನಂತೆ ಹೊಳೆಯುವುದನ್ನು ಅನುಕರಿಸುವ ಶಬ್ದ. 'ತಳಕ್ಕನೆ' ಪರಾ.

ತಳಕ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧಿ ಮೂಲಿಕೆ : ಈಶ್ವರಿ ನೆಲಅಣಬೆ ಚಿತ್ರಮೂಲ ತಳಕ ಜೋತಿಕಾಷ್ಠ . . . ಯಿವ ಸಮಾನಂಗೊಂಡು ಲೇಪವಂ ಮಾಡಲು ಮಾಣ್ಗು (ವಾಶಾಟಿ. ೦೩-೧). [?]

ತಳಕಂಭ 'ತಳಗಂಬ' ನೋ.

ತಳಕಟ್ಟು 'ತಳಗಟ್ಟು' ನೋ.

ತಳಕಾಡು 'ತಲಕ್ಕಾಡು' ನೋ.

ತಳಕಿತ್ತು (ಕ್ರಿ). ಜಾಗಬಿಡು ; ಊರು ಬಿಟ್ಟುಹೋಗು ; ಓಡಿಹೋಗು ; ದೂರವಾಗು: ಇಲ್ಲಿಂದ ತಳಕಿತ್ತಬೇಕೆಂದು ಪ್ರಸ್ತಾಪ ತೆಗೆದ ಕೂಡಲೇ ವಾಂಗಾನು ಈದ ಹುಲಿಯಂತೆ ಮೈಮೇಲೆ ಬಂದನು (ಮೇದಿಮು. ೦೫೬): ಹಾನಗಲ್ಲು ಬನವಾಸಿಸೀಮೆಗಳಿಂದ ಹೊಯ್ಸಳರು ತಳಕಿತ್ತುವಂತೆ ಮಾಡುವುದು (ಕವನಿ. ೧೪೩): ತಂದೆಗೆ ಜಡ್ಡಾಗಿದೆಯೆಂದು ತಾರು ಕೊಟ್ಟರೂ . . . ಅಲ್ಲಿಂದ ತಳಕಿತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ (ಬಟ್ಟಹೊ. ೧೫) ; ತಳಕಿತ್ತಿ ಓಡಲೆ ; ತಳವೂರಿದ ಚಿಂತಿ (ಸಬೀಗೀ. ೪೮-೨) : ಈ ಮಾತು ನೆನಪಾಗುತ್ತಲೇ ಅವಳ ಸಮಾಧಾನವು ತಳಕಿತ್ತತೊಡಗಿತು (ಮುಕ್ತ್ಯದ. ೯೯).

[ತಳ (=ತಲ) + ಕಿತ್ತು$_1$]

ತಳಕೀಳು (ಕ್ರಿ). = ತಳಕಿತ್ತು : ಒಂದೆರಡು ವಾರದೊಳಗೆ ತಳಕೀಳಬೇಕು (ಬಾಬಲ. ೫೭) : ಮುದ್ರಣದ ಕರಡು ಕಾಗದದೊಳಗಿನ ಕಾಟುಹಾಕಿದ ಅಂಶದ ಹಾಗೆ, ತಾವು ತಳಕೀಳತಕ್ಕದ್ದು (ಇಪ್ರಕ. ೪೮೪).

[ತಳ (= ತಲ) + ಕೀಳು$_1$ (<ಕೀಟ್$_1$)]

ತಳಕು$_1$, ತಳ್ಕು$_1$ (ಕ್ರಿ). ೧. ಹೊಳೆ ; ಮಿನುಗು : ಕಿವಿಗಳಲ್ಲಿ ತಳಕುವ ಭಂಗಾರದ ಕರ್ಣಭೂಷಣಗಳು ತೂಗಾಡುತ್ತಿದ್ದುವು (ಕಪಾಕುಂ. ೯೪). **ತಳ್ಕು$_1$:** ೨. ಲೇಪಿಸು ; ಬಳಿ ; ಸವರು : "ತಳ್ಕು – ಅನುಲೇಪನೇ, ತದ್ಭಾವೇ ಚ (ಪ್ರಕಾಶ)" (ಶಮುಧಾ).

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ತಳುಕ್ಕು]

ತಳಕು$_2$, ತಳುಕ್ಕು$_4$, ತಳ್ಕು$_4$, ಥಳಕು, ಥಳುಕು (ನಾ). ೧. ಹೊಳಪು ; ಮಿನುಗು ; ಕಾಂತಿ : ಮುಗಿಲಲ್ಲಿ ನೆರೆದ ಚಿಕ್ಕೆಯ ಜಾತ್ರೆಗೆ – ಇರುಳ ತಳಕಿಗೆ (ಉಯ್ಯಾಲೆ. ೧೦೫-೪): ಅವಿಭಾಜ್ಯವಾಗಿಯೂ ನೆನೆವವರ ಹಿತವರಿತು ರೂಪಿನುಪದೆಯ ಭೂಮೆ ಪತಿಕರಿಪ ತಳಕೋ (ಮಲೆದೇ. ೨೮-೪). ೨. ಒನಪು ; ಒಯ್ಯಾರ ; ಬೆಡಗು : ಈ ಹುಡುಗಿ ಬಹಳ ತಳಕು ಮಾಡುತ್ತಾಳೆ (ರೂಢಿ). **ತಳುಕು$_4$:** ೧. ಬಲುಸರಳ ಸರಿವಳೆಯ ಮಿದುಳೊಡೆಗಲಸುಗಳಡಾಯುಧದ ತಳುಕಿನ ಕೊಳುಗುಳದ ಜಯಸಿರಿಯ ಕಾಹಿನೊಳಾರು ನೀನೆಂದ (ಕುವ್ಯಾಸ. ೨-೭೮). ೨. ಅಳಿಯನು ತಂಗಿಯ ಮಕ್ಕಳು ತಳುಕಿನ ಪೆಂಡತಿಯುಂ ಬಂಧುಜನ ಸಂತತಿಯುಂ ತಳಿಯೊಳಗತ್ತೆಯುಂ ಮಾವನು ತಿಳಿಯದವ್ರೋಲೊಳಗೆ ತಿಂಬ ಮೂಷಕತತಿಗಳ್ (ನೀತಿಸಾ. ೮೪೪). ೩. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕಿವಿಯ ಆಭರಣ : ಕರ್ಣತಾಟಂಕ ಜಡಿಯೆ ತಳುಕು ದುವ್ವಾಳಿಸಲು . . . ನೂಪುರರವವಡಿಗಡಿಗೆ ಬಡದುಲಿಯೆ (ಕೃಷ್ಣಗೋ. ೧-೧೧೧) : ಒರಿಯ ತಳುಕು ಬಾವುಲಿಗಳಂ ಕಿವಿಗಳೊಳಿಟ್ಟು (ಸೌಗಂಧಿ. ೨೨೯-೬). ೪. ಗಾಂಭೀರ್ಯ ; ಬಿಗುಮಾನ : ತಳುಕನುಗಿದೀಡಾಡಿ ಪರಿಣತ ಪುಳಕದಲಿ ನನೆನನೆದು ಹರುಷದ ಜಲಧಿಯಲಿ ಮನ ಮುಳುಗಿ (ಕುವ್ಯಾಉ. ೯-೬೩). **ತಳ್ಕು$_4$:** ೨. 'ತಳ್ಕಿಕ್ಕು' ಪರಾ. ೫. ಅನುಲೇಪನ; ಕದಡು; ಕಲ್ಕ: ಇಂದೊಳದಿನುನ್ಮದಷಟ್ಪದವೃಂದವಿರಾಗಳೀಗಳೆ ಮೊರೆದತ್ತು ಚಂದನದ ತಳ್ಕ[ಪಾಠಾಂ. ತ್ಕ]ಬಲಾನಿಕರಕ್ಕದೀಗಳೀಗಳೆ ನೆಗಟ್ಟತ್ತಲೇ ಪುಗಿಲಿದಾಗಡೆ ವೇಡ ವಸಂತರಾಜನಾ (ಆದಿಪು. ೧೩-೫); ಒತ್ತಿದ ತಳ್ಕಿತ್ತಿದ ತಟಿ ಮುತ್ತಿನ ಪೊಸದುಡುಗೆ ತಳಿರ ಸೋಮರ್ಗುಡಿ ಮನಮಂ ಪತ್ತಿಸಿ ಜೊತ್ತಿಸೆ . . . ಬಂದರರಸಿಯರರೆಬರ್ (ಪಂಪಭಾ. ೫-೫೯) ; ಬೆಳಗುವ ಚಂದನದಣ್ಪಂ ತೊಳಗುವ ಕುಂಕುಮದ ತಳ್ಕಿನಿಂ ಕರಮೆಸೆದಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೨೯). **ಥಳಕು :** ೧. ಇದನ್ನೇ ಥಳಕು ಎಂದು ಕರೆಯುವುದು (ನನ್ನಪ. ೨೯). ೩. ಪದಕ ಕಂಠಿಯು ಥಳಕು ಚಿಂತಾಕು ಸರಿಗೆಗಳು (ಬಾಡಾಕ. ೧೧). **ಥಳುಕು :** ೨. ಸೋಮು ಥಳುಕಿನ ಜೀವನಕ್ಕೆ ಮಾರುಹೋಗಿದ್ದ (ಅನಾಮಿ. ೫೨) ; ಕಾಲೇಜಿನ ಹುಡುಗಿಯಾದರೂ ಶ್ರೀಮಂತನ ಮಗಳಾದರೂ ಥಳುಕಿನ ಶೃಂಗಾರವಿಲ್ಲ (ನಿಕಉ. ೫೬).

ಥಳಕು ಪಳಕು, ಥಳಕು ಬೆಳಕು (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ) : ಥಳಕು ಪಳಕುಗಳೇನೆ ಇರಲಿ, ಯಾರು ಸಾಜ, ಅವನೆ ರಾಜ (ಇಂಗೀತ. ೩೭-೧೪) ; ಆ ಹೊಸ ಸೊಸೆಯು ಥಳಕು ಬೆಳಕುಗಳಿಂದ ರಾಯರಂತಹ ದೊಡ್ಡಮನುಷ್ಯರು ತಮ್ಮ ಮನೆಗೆ ಬಂದಿರುವಾಗ (ರಾಯುಕ. ೧೦೦).

[<ತಳಕು$_1$. / ತಮಿ. ತಳುಕು ; ತೆಲು. ತಳುಕು, ತಳ್ಕು]

ತಳಕು$_3$ 'ತಟ್ಕು' ನೋ.

ತಳಕುಮಲಕು, ತಳಕುಮಳಕು (ನಾ). ಗಂಟುಹಾಕುವುದು; ಜೋಡಣೆ: ಇಷ್ಟೆಲ್ಲಾ ತಳಕುಮಲಕುಗಳನ್ನು ಹಾಕಿ ಪುನಃ ಬಿಡಿಸಿ ಎಲ್ಲರನ್ನೂ ಆನಂದಾಂಬುಧಿಯಲ್ಲಿ ನಲಿದಾಡಿಸಿ ನೋಡಿದ ಆ ಪರಮೇಶ್ವರನ ಲೀಲೆಯೆಂಥಾದ್ದು (ಛದ್ಮಾಯು. ೫೬). **ತಳಕುಮಳಕು :** ಪ್ರೇಮಕ್ಕೆ ಇದಕ್ಕೆ ತಳಕುಮಳಕು ಹಾಕುವ ಅವನ ಗುರಿ ತಿಳಿಯಲಿಲ್ಲ (ಬಾಬಲ. ೭೯).

[ತಳಕು$_3$ (<ತಟ್ಕು) + ಮಲಕು$_2$]

ತಳಕುಮಳಕು 'ತಳಕುಮಲಕು' ನೋ.

ತಳಕ್ಕನೆ (ಅ). ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾಗಿ ; ಜಗ್ಗನೆ : ಗಳಗಳನೆ ಮುಕ್ಕುಳಿಸಿ ನೀರನುಗುಳೆ ತಳಕ್ಕನೆ[ಪಾಠಾಂ. ಪಳಲ್ಕನೆ, ದಳಕ್ಕನೆ, ಪಳಚ್ಚನೆ] ಮಿಂಚಲು (ಬಸವು. ೪೨-೩೦). [ತಳಕ್ + – ಅನೆ$_1$]

ತಳಗಂಬ, ತಳಕಂಭ (ನಾ). ಆಧಾರಸ್ತಂಭ : ಧಾತ್ರೀಧರಮನಿತುಮಂ ಗುಂಡುಗಲ್ಲಿಕ್ಕಿ ದಿಗ್ದಂತಿ ಸಮೂಹೋತ್ತುಂಗ ಗಾತ್ರಾಪರಮವೆ ತಳಗಂಬಂಗಳಾಗಲ್ಕಿದೇಂ ಮಾಡಿಸಿದಂ ಹಿಮಾದ್ರಿಯಂ ದೇಗುಲಮನೆನೆ ಮಹಾದೇವ ದಂಡಾಧಿನಾತಂ (ಎಇ. XIII, ೪೬-೫೭ ;1112) ; ಧರೆ ರಂಗಂ ಕುಳಪರ್ವತಾಳಿ ತಳಗಂಬಂಗಳು ದಿಶಾಭಿತ್ತಿ ಭಿತ್ತಿ ರಸಾಲಂಕೃತ ಚಿತ್ರಪುತ್ರಿಕೆಯರಾ ದಿಗ್ದೇವಿಯರ್ (ಎಇ. XIII, ೪೬-೫೮; 1112) ; ದೇವಸ್ಥಾನದ ಭಾರವನ್ನು ಹೊರುವ ಕಂಬಗಳನ್ನು 'ತಳಗಂಬ'ಗಳೆಂದು ಕರೆದಿದೆ (ಕಶಾಅ. ೯೬೩). **ತಳಕಂಭ :** ಪೃಥ್ವಿಕುಳ ಮಂಟಪದ ಮೇಲೆ ಪದಶಿಲೆ ಬಿಗಿದು ತಳಕಂಭ [ಪಾಠಾ. ಬ]ಕಳಶದ ಮೇಲೆ ಕೆಸಟುಗಲ್ಲು (ಅಪದಂ. ೨೭-೧೧೨).

[ತಳ (= ತಲ) + ಕಂಬ$_1$ (<ಕಂಭ)]

ತಳಗಟ್ಟು, ತಳಕಟ್ಟು (ನಾ). ೧. ಆಧಾರವಾದ ಚೌಕಟ್ಟು,–ರಚನೆ : ರಾಕೆಟ್ಟಿನ ತಳಗಟ್ಟು ಸುಮಾರು ೭೦ ಅಂಗುಲಗಳ ಅಡ್ಡಳತೆ ಇದ್ದಿತು (ಅಕಾಶ. ೪೭). ೨. (ಆಲಂ) ಮೂಲತತ್ತ್ವ, – ನಿಯಮ: ಆತ್ಮವಿಶ್ವಾಸವೇ ಅವರ ಹೆದ್ದಾರಿ ; ಸ್ವಾರ್ಥತ್ಯಾಗವೇ ಆ ಮಾರ್ಗದ ತಳಗಟ್ಟು (ರಾಜವ. ೧೫). **ತಳಕಟ್ಟು :** ೧. 'ಕಾಣಿಕೆ' ಯ "ನುಡಿ"ಯನ್ನೇ ನೋಡಿ. ಇದರ ತಳಕಟ್ಟು ಹಿಂದಿನ ಭೋಗಪಟ್ಟದಿ (ಸಮಾಲೋ. ೧೯) : ಗಾಡಿಯ ಚಕ್ರಗಳ ಚೌಕಟ್ಟು ; ಗಾಡಿಯ ತಳಕಟ್ಟು (Carriage. ಇಂಕನಿ.). [ತಳ (= ತಲ) + ಕಟ್ಟು$_2$]

ತಳಗಡಿ (ನಾ). ದಡದ ಕೆಳಭಾಗವನ್ನು ಕೊರೆಯಂಬಿಕೆ : ತಳುವುಡಿಯ ಮಳಲಿಡಿಯುಲಿತ್ತಡಿಯ ತಳಗಡಿಯ ಪೊಳೆ (ಜ್ಞಮಿಥಾ. ೯-೨೪).
[ತಳ (= ತಲ) + ಕಡಿ$_3$]

ತಳಗಡೆ (ನಾ) ಕೆಳಭಾಗ ; ಕೆಳಗಿನ ಹಂತ . 'ತಳಗಡೆಕಾಲು' ಪರಾ.
[ತಳ (= ತಲ) + ಕಡೆ$_3$]

ತಳಗಡೆಕಾಲು (ನಾ). ಏಣಿ ಅಥವಾ ನಿಚ್ಚಣಿಕೆಯ ತೀರ ಕೆಳಗಿನ ಮೆಟ್ಟಲು ; ಪಟ್ಟಿ ; ತಳದ ಹಲ್ಲಂ : (ಕ).
[ತಳಗಡೆ + ಕಾಲು$_1$ (<ಕಾಲ್$_1$)]

ತಳಗಲ್ಲು (ನಾ). ಅಡಿಗಲ್ಲು; ತಳಹದಿಯ ಕಲ್ಲು ; ಅಸ್ತಿಭಾರಶಿಲೆ: ಆಯುರ್ವೇದದ ಆದರ್ಶಶಾಲೆಗೆ ತಳಗಲ್ಲು ಹಾಕಿ ಹತ್ತುವರ್ಷವಾಯಿತು (ಕಗದ್ಯ. ೧೨೦). [ತಳ (= ತಲ) + ಕಲ್ಲು (<ಕಲ್$_3$)]

ತಳಗು$_1$ 'ತಳ್ಗು$_1$' ನೋ.

ತಳಗು$_2$ (ನಾ). ಕೆಳಭಾಗ ; ಬುಡ: ಮೇಲಿಲ್ಲ ತಳಗಿಲ್ಲ ನಡುವಿಲ್ಲ ರೂಪಿಲ್ಲ (ವೀಶೈಪು. ೧-೨-೪).

ತಳತಳಗು (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ) : ಸರಸರಗು, ಬೆಳಬೆಳಗು, ತಳತಳಗು, ಮೇಮೇಗು, ಮೂಮೂಗು (ಶಬ್ದಾನು. ೩೯೨ ಪ್ರಯೋ). [<ತಳ]

ತಳಗು$_3$ (ನಾ). (?) : ತಳಗು ಕಲೆ ಕಚರಿ ಜರ್ಝರೆ ಪುಳಕಂ ತಿಳಿಗಾರೆ ತಿರವಿ ವರ್ಣಮಣಂ ಸಂಗಳಿಸದೆ ಪಳುಕಿನ ಕುಟ್ಟಿಮತಳಮದು ತಳತಳಿಸಿ ತೊಳಗುವುದು ತನಿವೆಳಗಿಂ (ಕುಸುಮಾ. ೦-೧೧೩). [?]

ತಳಚಪ್ಪಟೆ (ನಾ). ನೆಲೆಗಟ್ಟು ; ಕುಟ್ಟಿಮ : ಆ ಬಾಗಿಲವಾಡಗಳು ಅಡಿಗೆ ಮನೆ ಆ ಮುಂದಣ ಚಪ್ಪರವೋಲಗದ ಘಾಳಿಮಂಟ್ಟಪ ಸುತ್ತಣ ತಳಚಪ್ಪಟೆ (ಸೌಇಇ. IX-II, ೩೮೩-೧೪ : 1538).
[ತಳ (= ತಲ) + ಚಪ್ಪಟೆ]

ತಳಚಿಪ್ಪೆ (ನಾ). = ತಳಚಪ್ಪಟೆ : ರಘುಪತಿರಾಜವೊಡೆಯರು ಮಾಡಿಸಿದ ತಳಚಿಪ್ಪೆಯ ಸೇವೆ (ಮೈಆರಿ. ೧೯೩೮, ೧೨-೪ : ಸು. 1538).
[ತಳ (= ತಲ) + ಚಿಪ್ಪೆ (<ಚಪ್ಪೆ$_1$)]

ತಳಚ್ಛಂದ (ನಾ). ತಳದ ವಿನ್ಯಾಸ : ಆ ನಾಲ್ದೆಸೆಯ ಮಾನಸ್ತಂಭಂಗಳೆಡೆಯೆಡೆಯೊಳರ್ಧಯೋಜನವ್ಯಾಸಮನಪ್ಪುಕೆಯ್ದು ಸಮಚತುರಶ್ರಂ ಪಾದಾಧಿಕ ಚತುರಶ್ರಂ ವೃತ್ತಮಾಯತವೃತ್ತಮಪ್ಪಾಶ್ರಂಗಳೆಂಬ ತಳಚ್ಛಂದಂಗಳಿಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೧೫-೨೨ ವ). [ಸಂ. ತಲಚ್ಛಂದ]

ತಳಚ್ಛವಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಣ್ಣ ; ಬಿಳುಪು ಮತ್ತು ಕಪ್ಪು ಬಣ್ಣದ ಮಿಶ್ರಣ : ರೋಮುವೊಡೆಗು ಕರಂ ಕಡುರೋಮಂಗಕ್ಕಂ ತಳಚ್ಛವಿ ಪ್ರಕಟನದಿಂ ತಾಮಸ ಹರಿಸಮನೋಡುಗುಮಾ ಮಾರುತರುಚಿ ಹಯಂಗಳೊಳ್ ಕರಮಶುಭಂ (ಅಶ್ವಶಾ. ೩-೫೦). [ಸಂ. ತಲಚ್ಛವಿ]

ತಳಝಾಡಿಸು (ಕ್ರಿ). (ಚೀಲ ಮೊದಲಾದುವುಗಳನ್ನು) ತಳ ಬರಿದಾಗುವಂತೆ ಕೊಡಹು ; ಒದರು ; ಖಾಲಿಮಾಡು : ಮನೆಯಲ್ಲಿಯ ಕಾಳುಕಡಿಗಳೆಲ್ಲ 'ತಳಝಾಡಿಸಿ' ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಒಕ್ಕಲುಕುಟುಂಬವೂ ಹಪಹಪಿಸಿತು (ಬರಹಾ. ೫೪).
[ತಳ (= ತಲ) + ಝಾಡಿಸು (<ಜಾಡಿಸು)]

ತಳತಂತ್ರ (ನಾ). ೧. ಕಾಲಾಳುಗಳ ಪಡೆ; ಪದಾತಿಸೈನ್ಯ : ಜಾಳಾಂದ್ರದೇಶದ ಅರಸು . . . ತಳತಂತ್ರ ಮಾರ್ಬಲ ಸಹಿತ ರಾಜಬೀದಿಯೊಳು ಬರುತ್ತಿರಲು ಹಜ್ಜೆಗಾಣದೆ ತಳಿತ ಕಾರೆಯ ಮೆಳೆಯೊಳಗಿಪ್ಪ ಬಿಜ್ಜು ಅರಸು ಆನೆ ಮೊದಲಾದ ತಳತಂತ್ರ ಮಾರ್ಬಲವ ನುಂಗಿತ್ತ ಕಂಡೆ (ಸರ್ವವ. ೨೦೫-೯೩೦) ; ಮುಂದಣ ತನ್ನ ತಳತಂತ್ರಮಂ ಕೆಲಕ್ಕೆ ತೊಲಗವೇಟ್ಟು . . . ವನಕೇಳೀವಾರಣಮನಣೆದು ನೂಂಕಿ (ಚಂದ್ರಪು. ೧೦-೯೪ ವ) ; ಲಲಿತಾಂತಃಪುರಕೋಟಿ ಬಿಂದೆ ತಳತಂತ್ರಂ ಮುಂದೆ (ಪುಷ್ಪಪು. ೮-೨೬) ; ವ್ಯೂಹವನು ರಚಿಸುವಸು ನಾಳಿನೊಳಾಹವಕೆ ತಳತಂತ್ರವೊಂದೇ ವೋಹರಕೆ ನಡೆತರಲಿ ಪಡುರಥರಾದಿಯಾದವರು (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೮-೬೬) ; ತಳತಂತ್ರದಗಲವ ದಾಟಲಾಜಿದ ಮೇಲೆ ಚಲಪಕ್ಷಿಗಳಾಗ ಬಳಲಿ ಇಳಿಯೊಳುದಿರಿದುವು (ಕಂಸವಿ. ೧೦-೨೭); ತಳತಂತ್ರವೀರರ ಜೀವಿತವ ಒಡಿಯದಿರು (ಶಂಕದಾ. ೧೩-೬). ೨. ಸೈನ್ಯ : (ಕ). ೩. (ಆಲಂ) ಕೈಚಳಕ; ಮೋಸಗಾರಿಕೆ; ಏನೋ ತಳತಂತ್ರದಮಾಡಿ ಕೆಲಸ ಸಾಧಿಸಿಬಿಟ್ಟ (ರೂಢಿ). [ತಳ (= ತಲ) + ತಂತ್ರ]

ತಳತಂತ್ರಗೂಡು (ಕ್ರಿ). ಕಾಲಾಳಿನ ಪಡೆಯನ್ನು ಜೊತೆಗೂಡು ; ಪದಾತಿಸೈನ್ಯವನ್ನು ಒಡಗೊಂಡಿರು : ನರಸಿಂಹಪುರ ಬೇಲೂರ ದೊರೆಗಳಾಗ ಹರುಷದೆ ತಳತಂತ್ರಗೂಡಿ . . . ಭರದಲಿ ಬಂದರೇನೆಂಬೆ (ಕಂಸವಿ. ೩-೨೪) ; ತಳುವದೆ ತಳತಂತ್ರಗೂಡಿ ಸನ್ನಾಹದೊಳಳವಟ್ಟು ನಡೆದ ನುಬ್ಬಿನಲಿ (ಕಂಸವಿ. ೧೦-೧೦). [ತಳತಂತ್ರ + ಕೂಡು$_1$]

ತಳತಳ 'ತಟತಟ' ನೋ.

ತಳತಳಗುಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ತಳತಳಿಸು ; ಹೊಳೆ ; ಮಿಂಚು : (ಕ).
[ತಳತಳ (<ತಟತಟ) + ಕುಟ್ಟು$_1$]

ತಳತಳನೆ 'ತಟತಟನೆ' ನೋ.

ತಳತಳಿಕೆ (ನಾ). ತಳತಳಿಸುವುದು ; ಹೊಳಪು ; ಪ್ರಕಾಶ : "ಜ್ವಲ–ದೀಪ್ತೌ, ತಳತಳಿಕೆಯೊಳ್" (ಧಾಕಕ. ೧೪೫).
[ತಳತಳ (<ತಟತಟ) + – ಇಕೆ]

ತಳತಳಿಸು 'ತಟತಟಿಸು' ನೋ.

ತಳತಾಳ (ನಾ). ಕೈಯಿಂದ ಹಾಕುವ ತಾಳ : ತಾಳತರುವಿತತಿಯೊಳ್ ಬೇತಾಳಂಗಳ್ ವೊಜೆದು ತಜೆದು ಬಾಯ್ಗಳನಾ ಪಾತಾಳಬಿಲಂಗಳ ಪೋಲ್ ತಳತಾಳಲಯಕ್ರಮದೆ ಕುಣಿಯೆ ಭಯಮನನಾದಂ (ಕವಿರಾ. ೩-೧೯೩). [ತಳ (= ತಲ) + ತಾಳ$_2$ (= ತಾಲ)]

ತಳತ್ತಳಿಸು 'ತಟತಟಿಸು' ನೋ.

ತಳಥಳ 'ತಟತಟ' ನೋ.

ತಳಥಳಿಸು 'ತಟತಟಿಸು' ನೋ.

ತಳದಳಿಸು 'ತಟತಟಿಸು' ನೋ.

ತಳಧಾರಣೆ (ನಾ). ಸ್ಥಳದ ಧಾರಣೆ ; ಸ್ಥಳೀಯ ಬೆಲೆ ; "ಮೂಲ ಬೆಲೆ" (ಜಾನಕೋ. ೬೫). [ತಳ (= ತಲ) + ಧಾರಣೆ]

ತಳಪ$_1$ (ನಾ). ೧. ಹೊಳಪು ; ಕಾಂತಿ ; ಪ್ರಕಾಶ : "ತೊಳಗು, ಬೆಳಗು, ಮಿನುಗು . . . ಮಿಂಚು, ಡಾಳಂ, ಪೊಗರ್, ತ[ಪಾಠಾಂ. ತೊ]ಳಪಂ, ಮಸೆ–ಈ ೧೪ ಕಾಂತಿ" (ಕಶಸಾ. ೦೦-೨೦೨) : "ಮಸೆಯೆಂದು ತಳಪ [ಪಾಠಾಂ. ತೊಳಪ]" (ಕಬ್ಬಿಕ್ಕ. ೫೩) ; "ತೊಳಗೆನೆ ಮಿನುಗೆನೆ . . . ಕಳಿಪೊಳಪು ಪೊಣಜು ಮಸೆಯೆನೆ ತಳಪಮನಲ್ ಕವಿಗಳಿಂದೆ ಕಾಂತಿಯೆನಿಕ್ಕುಂ" (ಕವಿಕಂ. ೧೦೦) ; ಝಳಪದಲಿ ಬೊಬ್ಬಿಡುವಡಾಯುಧ ಹೊಳಪುಗಳ ದೊಂಕಣೆಯ ತಳಪದ ಬೆಳಗುಗಳ (ಕುವ್ಯಾಭೀ. ೨-೬) ; ತಳಿತ ಹೊಗರಿನ ಬಾಯಿಧಾರೆಯ ಹೊಳಹುಗಳ ಹೊಸಮಸೆಯ ತಳ[ಪಾಠಾಂ. ಳಿ]ಪದ ಬೆಳಗುಗಳ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೫-೦೩) ; ಹೊಂಬರಹದ ಸುರೇಖೆಯ ತಳಪದಸ್ತ್ರದಲವಳ ಹಸ್ತವ ಕಳಚಲೆಚ್ಚನು (ತೊರಾ. ೧-೧೦-೦೩) ; ತೆರೆಯ ಹರಿಗೆ ತಳಪದ ಕತ್ತಿ ಮೆಯ್ಜೋಡು . . . ಬಿಗಿದುಟ್ಟ ದಟ್ಟಿಯ ಹರಿಗೆಯವರು ತಜುಬಿದರು (ಕುರಾಸಾಂ. ೧೧-೭೦) : ಚುಚ್ಚಿದಳು ಶೂಲದಲಿ ಕವಚವ ಬಿಚ್ಚಿದಳು ಖಡ್ಗದಲಿ ದೈತ್ಯನ ಮುಚ್ಚಿದಳು ಹೊಂಗರಿಯ ಹೊದರಿನ ತಳಪದಸ್ತ್ರದಲಿ (ಅಂಬಿಕಾ. ೧೮-೬೪) ೨. ತಲೆಗೂದಲು ಹೊಳೆಯುವಂತೆ ಹಚ್ಚುವ ಕಪ್ಪು : ತಲೆಗೂದಲನು ಸಿಂಗರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಹಚ್ಚುವ ಲೇಪನ ; "ನರೆಗೆ

"ಇಡುವ ಕಪ್ಪು" (ಚತುನಿ. ೬ I, ೭೮). 'ಪಚಿಪು' ಪರಾ. ೩. (ಸುಗಂಧ ದ್ರವ್ಯಗಳ) ಲೇಪನ: ಪೊನ್ನಬಟ್ಟಲಲಿ ಕುಂಕುಮ ಗಂಧ ಸಲಿಲ ಬಾವನ್ನ ಕಸ್ತೂರಿ ಕಪ್ಪುರವ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಹದಮಾಡಿ ಲೇಪಿಸಿ ಪೆಣ್ದಲೆರನ್ನಗೆ ತಳಪನಿಕ್ಕಿದರು (ಮೋಹತ. ೩೧-೫). [<ತಳಪು$_1$]

ತಳಪ$_2$ (ನಾ). ಹಾಸುಗೆ ; ತಲ್ಪ. 'ಅಹಿಪತಿತಳಪ' ಪರಾ. [<ಸಂ. ತಲ್ಪ]

ತಳಪಗಣ್ಣು (ನಾ). ಹೊಳಪುಗಣ್ಣು ; ಥಳಥಳಿಸುವ ಕಣ್ಣು : ಎಳೆನಗೆ ಗಣ್ಣೆಸಳ್ಗಣ್ಣು ತಾವರೆಗಣ್ಣು ತಳಪಗಣ್ಣು [ಪಾಠಾಂ. ಪೊಳಪೆಳೆವಾಳೆಗಣ್ಣು] . . . ಬಾಲೆಯರು (ಕುರಾಸಾಂ. ೨೧-೪೪). [ತಳಪ$_1$ + ಕಣ್ಣು (<ಕಣ್)]

ತಳಪಟ (ನಾ). ೧. ಸಮತಲವಾದ ಪ್ರದೇಶ ; ಬಯಲು ; ಮೈದಾನ: "ತಳಪಟವೆಂದೊಡೆ ಬಯಲು" (ಭಾರನಿ. ೩೮) ; ಇಚಿುಬಿನಲಿ ಸಿಕ್ಕಿರ್ದ ಪುಲಿಯನು ಮುಚಿದು ಕಳೆಯದೆ ತಳಪಟಕೆ ಬಿಟ್ಟೆಬಿಯಬಹುದೇ ಕೊಂದು ಕೂಗದೆ ಬಿಡುವುದೇ ಬಳಿಕ (ಕುವ್ಯಾ.ಅ. ೮-೨೧); ಹೊಲಬುದಪ್ಪಿದ ತಳಪಟದ ಹೆಬ್ಬುಲಿಯವೊಲು ನಿನ್ನಾತ ಸಿಲುಕಿದ ನಿಲುಕಿ ನೋಡಿದನೆಲ್ಲಿ ತೋಜಜರ್ಜುನನನೆನಗೆನುತ (ಕುವ್ಯಾ.ದ್ರೋ. ೧೪-೩೭) ; ತೋಚಿದನು ತಾ ಬಳಿಕವಗೆ . . . ತಳಪಟದೊಳಗೆ ಹಾರಕ ಹಾಚುವಭಿನವ ಭಾವ ಭಂಗಿಯ ಬಹಳ ಕೌತುಕವ (ತೊರರಾ. ೩-೮-೧೪) . ೨. ರಣರಂಗ ; ಯುದ್ಧಭೂಮಿ : ಪೊಳೆಪೊಳೆದು ಹೊಂದೇರು ಹರಿದವು ತಳಪಟಕೆ (ಕುವ್ಯಾ.ಭೀ.೮-೨); ತಳಪಟವ ತುಂಬಿತ್ತು ಪಯದಳವು(ಕುವ್ಯಾ.ದ್ರೋ. ೧೨-೮).

ತಳಪಟವ ಮಾಡು= ೧. ನೆಲವನ್ನು ಸಮತಲವಾಗಿ ಮಾಡು; ಮಟ್ಟ ಮಾಡು : ಕುಳಿ ತೆವರ ತಳಪಟವ ಮಾಡುವ ಪದಾಗ್ರದ ಸಲಿಕೆ ಗುದ್ದಲಿ ಹಾರೆಗಳ ಬಲುಗೆಲಸದೊಡ್ಡರ ಕಳಕಳದಿ ಬರುತಿರ್ದುದಸುರ ರಥ (ತೊರರಾ. ೫-೭-೧೨). ೨. ನೆಲಸಮ ಮಾಡು; ನಾಶ ಮಾಡು: ತಳಪಟವ ಮಾಡಿದನು ಭಾಷೆಯ ಬಳಿಗೆ ಕೊಂದನು ಹತ್ತುಸಾವಿರ ನೆಲನ ವಲ್ಲಭರನು (ಕುವ್ಯಾ.ಭೀ. ೭-೭) ; ಕೊಲುತ ಕಯ್ಯಲಿ ನೆರೆದ ಸೇನೆಯ ತಳಪಟವ ಮಾಡಿದನು (ಶಾಶಿರಾ. ೨೫-೩೬); ರಥಿಕರ ತಳಪಟವ ಮಾಡಿದನು ನಿಮಿಷಾರ್ಧದಲಿ ಕಲಿಹನುಮ (ತೊರರಾ. ೭-೩೧-೬) : ಕದಳಿವೃಂದಂಗಳಂ ತಳಪಟವ ಮಾಡುವ ಮದೇಭಪೋಲ್ ಕೋಪಮಂ ಧರಿಸಿದಂ ಕಲಿಭೀಮನು (ತುರಂಗ. ೫೫-೩೪). **ತಳಪಟವಾಗು** =೧. ನೆಲ ಸಮತಟ್ಟಾಗು : ಲಂಕಾಪೊಡವಿ ತಳಪಟವಾಯ್ತು ಕಪಿವಾಹಿನಿಯ ಕಾಲ್ದುಳಿಗೆ (ತೊರರಾ. ೭-೭-೨೨). ೨. ನೆಲಸಮವಾಗು ; ನಾಶವಾಗು : ತೇರು ತಳಪಟವಾಗಿ ಬಿದ್ದುದು (ಶಾಶಿರಾ. ೩೩-೩೦) ; ಅಟವಿ ತಳಪಟವಾ [ಪಾಠಾಂ. ಕೆಳಕಾ]ಗೆ ನಡೆದುಗ್ಗಟದ ಮಳೆಯಾದ್ರಿಯಲಿ ಬಿಟ್ಟುದು ಪಟುಪರಾಕ್ರಮಿ ನೀಲನಾಜ್ಞೆಯಲಾ ಮಹಾಸೇನೆ (ತೊರರಾ. ೭-೧-೧೫) : ಕೂಡೆ ತಳಪಟವಾಯ್ತು ಗದೆಯ ಬಿರುಹೊಯ್ಲಿನೊಳ್ ಗಜವೃಂದವು (ತುರಂಗ. ೭೧-೩೩).
[←ಮರಾ. ತಳವಟ್, ತಳಪಟ್ = ಕುಲಕ್ಷಯ. ಸರ್ವನಾಶ; ಹಿಂ. ತಲಪಟ್ = ನಾಶ]

ತಳಪಟಂಮಾಡು, ತಳಪಟಮಾಡು(ಕ್ರಿ). ನೆಲಸಮಮಾಡು;ಧೂಳೀಪಟ ಮಾಡು ; ಪೂರ್ತಿ ಹಾಳುಮಾಡು : ನಿರ್ನಾಮಗೊಳಿಸು : ಮೊಳೆವ [illegible] . . . ಉಳಿದ ಬೆಳೆಯಂ ನಕುಲ ಪೆಗ್ಗಣಂ [illegible] ಬಳವಂತರೆಲ್ಲರಂ ಸರ್ಪಸಂತತಿ ತಿಂದು ತಳಪಟಂಮಾಡಿ ನಾಡೆಲ್ಲಮಂ ಗೋಳಿಡಿಸುತಿರ್ದುವು (ಹದಶಾ. ೩-೭೩). **ತಳಪಟಮಾಡು** : [illegible] ದ್ರೋಣ (ಕುವ್ಯಾ.ದ್ರೋ.೧೮-೪೭): ಸಾಲಸಂದಣ ಪುರನಗಲಕೆ ತೂಳಿ ತಳಪಟಮಾಡಿದನು ಬನದಗಲದಲಿ [illegible] [ತಳಪಟ + ಮಾಡು$_1$]

ತಳಪಟಗಾಜಿ (ನಾ). ಸಮತಳ ಮಾಡುವವನು : ಅಳಿದುಕೊಂಬುದು ಧರೆಯನಾವ ಸ್ಥಳದಲಭಿಮತವೆಂದು ಬಲಿ ಕೈಗಳ ಮುಗಿಯಲಸುರಾಂತಕನು ತನ್ನೊಳಗೆ ನಸುನಗುತ ಕಳೆವರವ ನಿಗುಚಿದನು ರವಿಮಂಡಲ ವನಂಢಲೆವುತ್ತಲಂಬರತಳದ ತಳಪಟಗಾಜಿ ಕೈಕೊಂಡನು ತ್ರಿವಿಕ್ರಮವ (ನಿಭಾಗ. ೮-೧೭-೪). [ತಳಪಟ + – ಕಾಜಿ]

ತಳಪಟಮಾಡು 'ತಳಪಟಂಮಾಡು' ನೋ.

ತಳಪಟವರಿಗೆ (ನಾ). ಸಮಂತಲವಾದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗುರಾಣಿ,–ಢಾಲು : ಇಡಿದ ತಳಪಟವರಿಗೆ ಪೊಜಿಸುತ್ತಡಸಿ ಕವಿವಾ ಬಿಲ್ಲು ಬಿಲ್ಲಿನ ಬಿಡೆಹೊಳೌಕಿದ ಮುಸುಂಡಿ ಸಲ್ಲಹ ಶಕುತಿ ಸಬಳದಲಿ (ಕುವ್ಯಾ.ದ್ರೋ. ೬ರಿ೩. ಪರಿ. ೨೭೫). [ತಳಪಟ + ಪರಿಗೆ$_3$]

ತಳಪಟ್ಟು (ನಾ). ೧. ಕೆಳಗಿನಿಂದ ಹಿಡಿಯುವ ಪಟ್ಟು,–ಹಿಡಿತ. ೨. ಕುಸ್ತಿಯ ಒಂದು ಪಟ್ಟು. ೧, ೨ : ಜಡೆಯೆಂಬುದು ಗೊರವಂಗೆ ತಟ್ಟೆಂಬುದು ಸವಣಂಗೆ ತಳಪಟ್ಟೆಂಬುದು ಪೊಲ್ವಂಗಲ್ಲದೆ ಕೊಲ್ವ ಗೆಲ್ವ ಕಲಿಗಂ ಬಿರುದಂಗಮೇವುದು (ಅನಂಪು. ೩-೨೮ ವ). [ತಳ (= ತಲ) + ಪಟ್ಟು$_1$]

ತಳಪವೆಜು (ಕ್ರಿ). ಹೊಳಪಿನಿಂದ ಕೂಡಿರು; ತಳತಳಿಸು ; ಪ್ರಕಾಶಿಸು: ಪಜ್ಜಳಿಪ ದಾಡೆಯ ಮುರಿದ ಕವಿಮ್ಮಾಸೆಗಳ ಕೆಂಗಣ್ಣ ತಳಪವೆತ್ತಿಹ ಖಡ್ಗಹಸ್ತದ . . . ಭೈರವಂ (ಶಂಕದಾ. ೧೫-೩೪). [ತಳಪ$_1$ + ಪೆಜು$_1$]

ತಳಪಳನೆ (ಅ). (ಕಂದಿಯುವುದನ್ನು ಹೇಳುವಾಗ) ತೀವ್ರವಾಗಿ ; ಸಳವಂಳನೆ: ಛಿಳಛಿಳಿಲ್ ಛಿಳಿಲೆಂದು ಚಿಮ್ಮಿತು ಜಲಜಜಾಂಡದ ಚಿಪ್ಪು ಕುದಿದುದು ತಳಪಳನೆ ತತ್ಕಮಲಜಾಂಡಾವರಣ ಜಲರಾಶಿ (ತೊರರಾ. ೫-೮-೭೦) : ತಳಪಳನೆ ಕುದಿವೆಣ್ಣೆಗೊಪ್ಪರಿಗೆ ಕಾಯ್ವಲ್ಲಿಗೆಳತರಿಸಿ (ಜೈಮಿಭಾ. ೧೦-೩೧). [ತಳಪಳ$_0$ + – ಅನೆ$_1$]

ತಳಪಾಯ (ನಾ). ೧. ಅಡಿಪಾಯ ; ತಳಹದಿ ; ಬುನಾದಿ : ಈಗೇನಿದೆ . . . ಮಣ್ಣಿನಲ್ಲಿ ಹುದುಗಿ ನಿದ್ರಿಸಿದ ಮನೆಮಠಗಳ ತಳಪಾಯಗಳು ಮಾತ್ರವೇ (ಆಳನಿ. ೦೪೭) : ಬಿಡುಗಡೆಯ ತಳಪಾಯದ ಮೇಲೆ ನಾನು ನನ್ನ 'ಕನಸಿನ ಮನೆ'ಯನ್ನು ಕಟ್ಟಿದೆ (ಕಮನೆ. ೨೩೪). ೨. ಮೂಲವಾದ ಅಂಶ,– ಆಧಾರ : ಇವೆಲ್ಲವಕ್ಕೂ ಬೇಕಾಗುವ ತಳಪಾಯ ನಮ್ಮ ಯಕ್ಷಗಾನನೃತ್ಯದಲ್ಲಿದ್ದೇ ಇದೆ (ಯಕ್ಷಬ. ೧೦೭). [ತಳ (= ತಲ) + ಪಾಯ$_3$]

ತಳಪು$_1$, ತಳ್ಪು$_1$, ಥಳಪು (ನಾ). ಹೊಳಪು ; ಕಾಂತಿ ; ಮಿನುಗು : "ಪೊಗರ್ತೊಳಗು ಬೆಳಗಾವಗಂ ಮಿನುಗು ತ[ಪಾಠಾಂ. ತೊ]ಳಪುಂ ಮಿಜುಗು . . . ಮಿಂಚು ಡಾಳಂ ತಾವೆನಲ್ಕಾಂತಿಗೆ ಪೆಸರ್" (ಕಬ್ಬಿಕೈ. ೨೪) : "ತಳಪು ಕಾಂತಿ" (ಕಶರ. ೪೩); ನೀರಧರನಿಚಯ ಚತುರಂಗ ಬಲದಂಗ ತರವಾರಿಗಳ ತಳಪ ತಳಪಿಂದ್ರಧನುರುಚಿತ ರುಚಿರಭೂರಿ ಭೇರಿ ಪ್ರಣಾದಂ ಮೊಳಗು (ಮದೇಪು. ೧೩-೨೦) ; ಜಾತಿಮುತ್ತಿನಯಳೆಯು ಜಾಣೆ ಬೈತಲೆ ತಳಪಿಗಾತುಹಾಕಿದಳು ಇಮ್ಮಡಿಕೆಯಲಿ ಸಂಪಿನಲಿ ದೂತಿಯರು ಚಂದ್ರ ಸೂರ್ಯರ ಮುಂದಲೆಗೆ ಸಾರ್ಚೆ ನೂತನೊಪ್ರದ ಬಟ್ಟು ನೊಸಲಿಲೊಲು ವಂತೆ (ಶ್ರೀಕೃಪಾ. ೧೧). 'ತಳಪೆತ್ತು' ಪರಾ. **ತಳ್ಪು$_1$** : ಪೊಳೆವುತ್ತಾತಾಸಿಜಾಳಂಗಳ ಸಕಲುಷಸಾದೀಕ್ಷಣೋದಂಶುಜಾಳಂಗಳ ತಳ್ಪಂ ತಾಳ್ದಿ ಚಂಚಚ್ಚಪಲಶಫರಸಂದೋಹದಿಂದಂ ಪ್ರವಾಳಾವಳಿಯಿಂದಂ ತಳ್ತ ವೀಚೀಚಯಮಿದೆನಿಸಿ ಸೈನ್ಯಾಬ್ಧಿಯಿಂ ಬರ್ಪ ವಾಹಂಗಳನೌರ್ವಜ್ವಾಲೆಯಂತಚ್ಯುತನ ಕಣೆಗಳಟ್ಟಾಡಿಸುತ್ತಿರ್ದುವೆತ್ತಂ (ಜಗವಿ. ೧೨-೧೮). **ಥಳಪು** : ಸಕ್ಕರೆ ತುಟಿ ಕೂರ್ಪು ಕದಪು–ಕಣ್ಣೆ ಗಿಕ್ಕಿದ ಸೊಬಗಿನ ಕಪ್ಪು–ತಲೆ ಹಿಕ್ಕಿ ಬಾಚಿದ ಕೇಶ ಥಳಪು-ಸರ್ವ ದಿಕ್ಕು ಮೋಹಿಸುವಂಥ ವಲಪು (ವಿದಾಕೈ. ೧೦೩-೧೧). [ದೇ.॥ ತಮಿ. ತಳತಳಪ್ಪು]

ತಳಪ್ಪು₂ 'ತಟ್ಟು₂' ನೋ.

ತಳಪುಗಣ್ (ನಾ). ಹೊಳಪುಗಣ್ಣು: ತಳಪುಗಂಗಳ ಮುಚ್ಚಿ ತೆಟ³ವಳನುಳ ವುದದು ಶಿವನಂಶಕಲ್ಲದೆ ನರರಿಗೆಂತಹುದು (ಸುಸಾರ. ೯೯-೨).

[ತಳಪು₁ + ಕಣ್]

ತಳಪೆತ್ತಿಸು (ಕ್ರಿ). ಹೊಳಪನ್ನುಂಟುಮಾಡು: ವಸಂತನೆಂಬೆಸೆದ ಕಮ್ಮಾರಂ ಶಶಿಬಿಂಬಶಾಣದೊಳ್ ಮಸೆದು ತಳಪೆತ್ತಿಸಿದ ಕುಸುಮಶರನ ಕೂರಸಿಯಂ ಕೇರ್‍ಸಿದ ಮುತ್ತಿನ ಮುಗ್ಧೆಯರುಂ (ಶಾಂತೀಶ್ವ. ೭-೯೩ ವ).

[ತಳಪೆತ್ತು₁ + – ಇಸು₁]

ತಳಪೆತ್ತು₁ (ಕ್ರಿ). ಹೊಳಪು ಕೊಡು ; ಕಾಂತಿಗೊಳಿಸು : ಎಸೆವಮೃತಾಂಶು ಬಿಂಬ ಮಣಿಶಾಣದೊಳಿಂತು ಬಸಂತಗಮ್ಮಾರಂ ಮಸೆದು ಪಳಚ್ಚನಾಗಿ ತಳಪೆತ್ತಿದ ಕಾಮನ ಖಡ್ಗದಂತೆ ಮೋಹಿಸಿತೆನಸುಂ ಸ್ವಯಂಪ್ರಭೆಯ ರೂಪವಿಲಾಸದ ಪಾಟಿ (ಶಾಂತೀಶ್ವ. ೨-೨೦). [ತಳಪು₁ + ಎತ್ತು₁]

ತಳಪ್ರಹಾರಿ (ಗು). ೧. (ವೈರಿಗಳನ್ನು) ಕೆಳಕ್ಕುರುಳುವಂತೆ ಹೊಡೆಯುವ,– ಇಕ್ಕಿ ಮೆಟ್ಟುವ. (ನಾ). ೨. ಅಂಗೈಯಿಂದ ಹೊಡೆಯುವವನು. ೩. ಇಕ್ಕಿ ಮೆಟ್ಟುವ ವ್ಯಕ್ತಿ : ಸುಲಿಪಲ್ ತಟ್ಟಲ ತಾರಕಾವಯವಮುಂ ಪೀನಂ ಲಲಾಟಾಗ್ರದೊಳ್ ನೆಲೆಗೊಂಡೊಪ್ಪುವ ವೀರಪಟ್ಟಮುದಯುಂಗೆಯ್ವಿಂದುವಂ ತೋರ್ಪ ತೋಂಗಲೆ ಜಂಬೂವಿಟಪ ಪ್ರಹಾರ[ವಾಲ]ರುಚಿಯುಂ ವಕ್ತ್ರಾರುಣಂ ಸಂಜೆಯುಂ ಗೆಲೆ ಪೋಲ್ತತ್ತು ತಳಪ್ರಹಾರಿಯ ಶಿರಂ ಹೇಮಾದ್ರಿಯಾಕಾರಮಂ (ಕಾವ್ಯಸಾ. ೫೨೫ ಶೂದ್ರಕ): ಸರಸಿರುಹದಲರ ನಡುವಣ ಸಿರಿಯಪೊಲತ್ಯಂತಮಪ್ಪ ತೇಜದಿನಂತಃ ಪುರಮನಲಂಕರಿಪುದಱಿಂ ಧಳಿಸವತಿತಳಪ್ರಹಾರಿಯೆನೆ ಸಲೆ ನೆಗಟ್ದಳ್ (ಎಇ. XV, ೩೩೦-೦೩ : 1028) : ಮಣಲರಭೀಮಂ ಅರಿಮನ್ನೆಯ ತಳಪ್ರಹಾರಿ (ಎಇ. XVI, ೩೩೫-೨೨: 1038) ; ರಿಪುಮಂಡಳಿಕ ತಳಪ್ರಹಾರಿ (ಮುಂಬಇಶಾ. XI, ೨೪೭-೧೧ : 1121). [ಸಂ. ತಲಪ್ರಹಾರಿನ್]

ತಳಬೋಗಿ (ನಾ). ತಳಭೋಗದ ಸುಂಕವನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವವನು : ಸಮಸ್ತಗುಣಸಂಪನ್ನರಪ್ಪ ಸುಂಕವೆರ್ಗ್ಗಡೆ ಬಮ್ಮರ್ಣ್ಣ ಅಯ್ಚಿಮಯ್ಯ ತಳಬೋಗಿ ದಾಸಿಯಣ್ಣಂ ಸಮಸ್ತ ಸುಂಕಿಗ (ಎಇ. XVI, ೩೩೦-೧೭ : 1077). [<ಸಂ. ತಲಭೋಗಿನ್]

ತಳಭಂಡ (ನಾ). ವ್ಯಾಪಾರದ ಸರಕು ಮತ್ತು ಆ ಸರಕಿನ ಮೇಲೆ ಕೊಡಬೇಕಾದ ಸುಂಕ (?) :

ತಳಭಂಡದ ಸುಂಕ = ಸ್ಥಳದ ಸರಕಿನ ಮೇಲಣ ಸುಂಕ (?) ; "ವ್ಯಾಪಾರಸಾಮುಗ್ರಿಗಳ ಮೇಲಿನ ಸುಂಕ" (ಶಶಾಅ. ೩೯೯) : ಆ ಯೆರಡೂರ ತಳಭಣ್ಡದ ಸುಂಕವೊಳಗಾಗಿ ಯಿನ್ನಿನಿತುಮಂ ಭುಜಬಳ ಗಂಗಪೆರ್ಮ್ಮಾಡಿದೇವರುಂ ಗಂಗಮಹಾದೇವಿಯರುಂ . . . ದೇವರ ಶ್ರೀಪಾದಪದ್ಮಮೂಳದೊಳ್ ಧಾರಾಪೂರ್ವ್ವಕಂಮಾಡಿ ಬಿಟ್ಟರು (ಎಕ. VII, ಶಿವಮೊ. ೯೭-೪೭ ; 1113). [ತಳ (=ತಲ) + ಭಂಡ₁ (<ಬಂಡ₁)]

ತಳಭಿತ್ತರಿ (ನಾ). ಖಡ್ಗಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಒಂದು ವರಸೆ: ಕೆಳಗಡೆಯಲ್ಲಿ ಇದಿರಾದವನ ಬಂಡಿಕೋಲನ್ನು ಮುಟ್ಟಿಸಿ ಆಮೇಲೆ ಒಳಗೆ ತಿರುಹುವುದು ಮುಂತಾಗಿ ಪಾದಗಳಲ್ಲಿ ಏಟು ಆವದು ಅದು ತಳಭೇದನವೂ ತಳಭಿತ್ತರಿ ಯೆಂದು ತಿಳಿಯಲ್ಪಟ್ಟಿತು (ಖಡ್ಗಲೀ. ೫-೬೮).

[ತಳ (=ತಲ) + ಭಿತ್ತರಿ]

ತಳಭೇದನ (ನಾ). ಖಡ್ಗಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಒಂದು ವರಸೆ ; ಕಾಲುಗಳಿಗೆ ಹೊಡೆಯುವ ಹೊಡೆತ: ಕೆಳಗಡೆಯಲ್ಲಿ ಇದಿರಾದವನ ಬಂಡಿಕೋಲನ್ನು ಮುಟ್ಟಿಸಿ ಆಮೇಲೆ ಒಳಗೆ ತಿರುಹುವುದು ಮುಂತಾಗಿ ಪಾದಗಳಲ್ಲಿ ಏಟು ಆವದು ಅದು ತಳಭೇದನವೂ ತಳಭಿತ್ತರಿಯೆಂದು ತಿಳಿಯಲ್ಪಟ್ಟಿತು (ಖಡ್ಗಲೀ. ೫-೬೮). [ತಳ (=ತಲ) + ಭೇದನ]

ತಳಭೋಗ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ [illegible] ಕೋಂಟಕ್ಕೆ ಕರವಂಟ ತಳಭೋಗಮುಸತು ಮೊದಲಾಗೆ ಸರ್ವ್ವಬಾ[illegible] (ಸೌಇ. XI-1, ೫೩-೬೪ : 1007) ; ಸೂಯ್ಗ[illegible] ಪೊಂಗೆರೆಡುವರೆ ವೀಸವಮುಂ [illegible] (ಸೌಇ. XI-1, ೧೦೭-೧೫ : 1076) ; ತಕ್ಕಿಲ ೩ ಮತ್ತರ್ಕ್ಕೆಯುಮಂ ಕರವಡ ತಳಭೋಗ ತಳಾಜರಾಯಮೊಳಗಾಗಿ ಸರ್ವ್ವಬಾಧಾಪರಿಹಾರವಾಗಿ ಬಿಟ್ಟರು (ಕಇ. II, ೧೦-೩೦ ; 1080). [ತಳ (=ತಲ) + ಭೋಗ]

ತಳಮುಗುಚು (ಕ್ರಿ). ೧. ಬುಡಮೇಲು ಮಾಡು ; ತಲೆಕೆಳಗುಮಾಡು ; ಕಿತ್ತುಹಾಕು : ನಾಶಮಾಡು : ಬಿಗಿದ ಬಾಣದ ದಡ್ಡಿಯ ನ ತಳಮುಗುಚಿದನು ನೂಱುಬಿನಲಿ (ಕುಪ್ಪಾಕ. ೪-೧೩) : ಬಳಿಕವ ಗೋ[illegible]ದನು ಗುಡಿಯುಱಿದು ಬಾಲದ ಗೋರಿಯಲಿ ತಳಮುಗುಚಿದನು ತೋ[illegible] ಸಾಲುಗಳ (ತೊರಶಾ. ೫-೭-೦೬). ೨. ತಳವನ್ನು ಕಲಕು,-ಕದಡು; ಕ್ಷೋಭೆ ಗೊಳಿಸು (?) : ಸೊಗಸು ತಳಿತುದು ತರಳಮನ ತಳಮುಗುಚಿದಂತಾಯ್ತು ವರೊಲವು ಕಾಡಿಗೆಯ ಕೆಸಱೊಳಗದ್ದ ನೀಲದ ಸರಿಗೆ ಸರಿಯಾಯ್ತು (ಕುಪ್ಪಾಅ. ೧೭-೧೮) : ಸಿಡಿಲ ಪಳಗಿಸುವರಿವು, ರವಿಯು ಸೆರೆಹಿಡಿವರಿವು, ಸಾಗರದ ತಳಮುಗುಚಿ ಸೂರೆಗೈವರಿವು (ಮಲೆದೇ. ೪೮-೨).

[ತಳ (= ತಲ) + ಮುಗುಚು (<ಮುಗುಚ್ಚು)]

ತಳಮಳ, ತಳವಳ, ತಳ್ಳಮಳ (ನಾ). ೧. ದಿಗಿಲು ; ಕಕ್ಕಾಬಿಕ್ಕಿ ; ಬೆರಗು: "ತಳಮಳಂ ಬೆಳ[ಱ]ಗಾಗಿಪ ಪೇಳಿಯೊಳ್ ಕರಂ"(ಕರ್ಣಾನಿ.೩೩); "ತಲ್ಲಣಂ ತಳವಳಗು ಬಕ್ಕುಡಿ ಬೆಗಡಳುರ್ವು ಮಲ್ಲಳಿ ಬಿಗುರ್ಬೆಬ್ಬಳಂ ತಳಮಳವೆನಲ್ಕೆ ಸೊಲ್ಲಿಪ್ಪುದು ಬೆಱಗಪ್ಪ ಭಾವದೊಳು" (ಶಬ್ದಮಂ. ೫೦). 'ತಳಮಳಂಗೊಳ್', 'ತಳಮಳಗು₂' ಪರಾ. ೨. ಕಳವಳ ; ಸಂಕಟ : ಚಿತ್ತಕ್ಷೋಭೆ : ತಮಾಷೆಯ ಮಾತು ತಳಮಳಕ್ಕೆ ಹೇಗೆ ದಾರಿಮಾಡುತ್ತದೆ (ಮಹಾಗ. IV, ಮುನ್ನುಡಿ) : ನಲ್ಲೆಯ ಬಗೆಯಾಳದಾ ತಳಮಳವಿಂದು ಮತ್ತೊಮ್ಮೆಯುಕ್ಕಿತು ಕುದಿದು (ಇಂಪಾಪ. ೫೦-೪೪) : ರೈತರ ತಳಮಳದ ಬೆಂಕಿ ಜಮೀನುದಾರರನ್ನು ಒಂದಿಲ್ಲ ಒಂದು ದಿನ ಸುಡದೇ ಬಿಡುವುದಿಲ್ಲ (ಮಣ್ಣಮ. ೧೦೧). ತಳವಳ : ೧. "ತಳವಳವೆ [ಪಾಠಾಂ. ಮಳಗ]ನಲ್ಕೆ [illegible]ಂ ಬೆಱಗಾಗುಹುಂ" (ಶಬ್ದಕೈ. ೮೦). ೨. '[illegible]' ಪರಾ. ತಳ್ಳಮಳ : ೩. ತೀವ್ರವಾಗಿ ಕುದಿಯುವುದು: '[illegible]' ಪರಾ.

ತಳಮಳಮಾಗು = ಕಲಕು ; ಕದಡು; ಅಲ್ಲೋ[illegible] ಸೀರ್ಪನಿ ಸಿಡಿಯೆ ತೆರೆಮಸಗೆ ಕೊಳಂ [illegible] ಮಯ್ಗ್ಗರೆಯ ದಟಿಂಬಟನೆ ಕೈಕಾಲ್ಗಳೊಳೀಸುವ ಕಾವನ [illegible] ಬೋಲಾಡಿದರ್ ಬಾಲೆಯರ್ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೧೨೩-೨೪).

[ದೇ.॥ ತುಳು. ತಳಮಳ, ತಳಬಳ]

ತಳಮಳಂಗೆಯ್ (ಕ್ರಿ). ಕ್ಷೋಭೆಗೊಳಿಸು ; ಅಲ್ಲೋಲಕಲ್ಲೋಲ ಗೊಳಿಸು : ದಿವಿಜ ದನುಜ ಮನುಜರೊಳಂ ಮೊಸೆಯೊಳ್ಕದ ಬಳ್ಕದತಿ ಕಾಯನಂ ಹತಕಾಯನಂಗೆಯ್ದಂಗೆ ತನ್ನೊಂದಟ್ಕೆಯಿಂ [illegible] ತಳಮಳಂಗೆಯ್ದಂ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೧೬೦-೨೫). [ತಳಮಳ + ಕೆಯ್₁]

ತಳಮಳಂಗೊಳ್, ತಳಮಳಗೊಳ್, ತಳಮಳಗೊಳು, ತಳಮಳ ಗೊಳ್ಳು (ಕ್ರಿ). ೧. ದಿಗಿಲುಗೊಳ್ಳು ; ಕಕ್ಕಾವಿಕ್ಕಿಯಾಗು: ಮೊಳಗಿದುವು ಬಹುವಾದ್ಯತತಿ ಪೆಕ್ಕಳಿಸಿ ರಿಪುಬಲ ತಳಮಳಂಗೊಳಲ್(ಕೋಗಯ. ೧೮-೬೮). ತಳಮಳಗೊಳ್ : ೧. ಬಲಮಲ್ಲಂ ಬೆನ್ನೀರ್ಪೊನಲಿಪ್ಪುದ ಬಿಲದೊಳಗಣ ಬೆಳ್ಳಿಲಿ ವಿಂಡಿನ ಪೋಲ್ ತಳಮಳ[ಪಾಠಾಂ. ತೆವಪೊಳ]ಗೊಂಡತ್ತು (ಜಯುಕಾ. ೭-೫೫). ತಳಮಳಗೊಳು : ೨. ಕಳವಳಗೊಳ್ಳು, ಸಂಕಟ ಪಡು; ಚಿಂತೆಗೊಳಗಾಗು; ಕ್ಷೋಭೆಗೊಳ್ಳು: ತನೂಭವನುಳ್ಳೊಡಾಗಲ

ನಿಲಿಸಿದಡೆ ನಿಂದಪೆವೆನುತ ಮಲಧಾರಿ ಮುನಿಪಂಸ ಸಲೆ ಪರಸಿ ಬಿಜಯಂಗೆಯ್ದುಲು ತಳಮಳಗೊಳುತೆ ದಾನಾಂತರಾಯವು ಪಳಿಯಿಸಿತ್ತೆನೆ ಪುತ್ರಲಾಭವು ನಿನಗೆ ಸಮನಿಪುದೇ (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೩-೭) : ವ್ಯಸನಾಭಿಭೂತರು ಉತ್ಸಾಹಹೀನರು ದೀನರು ನಷ್ಟಚೇತನರು . . . ತಳಮಳಗೊಳುವರು ಬರಿದೆ (ಇಂಚಾಪ. ೧೩೭-೭೩). **ತಳಮಳಗೊಳ್ಳು**: ೨. ಶಾಂತಲೆಯ ಮನಸ್ಸು ತಳಮಳಗೊಂಡಿತು (ಶಾಂತಲಾ. ೬೫) : ಅವನ ಮನಸ್ಸು ತಳಮಳ ಗೊಳ್ಳುತ್ತಿತ್ತು (ರಾವಿಜ. ೫೩). [ತಳಮಳ + ಕೊಳ್$_1$]

ತಳಮಳಕು (ನಾ). ಹೊಳಪು (?) : ಚಿಲಕತ್ತು ಒಲೆಗತ್ತಿ ತಳಮಳಕಿನ ಸಾಲುಬಂಟರ ಸಾಲು ಐನೂರು . . . ಹಿರಿದು ಬಯಲಾಗ ನಿಂತಾಗ (ಕೋಳಗೀ. ३३೭). [?]

ತಳಮಳಗು$_1$ (ಕ್ರಿ). ದಿಗಿಲುಗೊಳ್ಳು ; ಕಂಗೆಡು; "ಹೆದರು, ತಲ್ಲಣಿಸು" (ಪ್ರಥಮ) : ತಳಮಳಗು[ಪಾಠಾಂ. ಗೊ]ತ್ತುಂ ಜನಿತ ನಿಜಭೀತಿ ಮನಂಗೊಳೆ ಕಳವಳಿಸಿ ಚಲಿತ ನಿಲಲಣ್ಮದೆ ಮಕ್ಕಳವೊಳಗೆ ಸುಟಿದರರಸಂ ಮನದೊಳ್ಳುಳಿದಸಿಯನೆ ನೋಡಿ ಪರಿವಾರದವರ್ (ಕವಿರಾ. ೨-೧೪೯) : ತಳಮಳ[ಪಾಠಾಂ. ಳು]ಗುತ್ತೆಱಗುವುದುಂ ವಿಳಸನ್ಮಾಗಧ ಕಿರೀಟ ರತ್ನಾಂಶು ಗಣಂ ಗಟಿಯಿಸಿದುದವನ ಗರ್ವಮ ಗಟಿಯಿಸುವಂತಿರೆ ನೃಪೇಂದ್ರ ಪದಸರಸಿಜದೊಳ್ (ಆದಿಪು. ೧೨-೧೦೨) : ಒಳಕೊಳ್ ಮುಂ ನಿನಗಿಲ್ಲದ ಮುಳಿಸಂ ಕಾಲ್ಗೆಱಗಿದೋಪನಂ ತೋಱಿ ದಯೆಯಿಂ ತಳಮಳಗು[ಪಾಠಾಂ. ಮಳುಕು]ತ್ತನುನಯದಿಂ ತಿಳಿಪಲ್ಕೆಂದೆಱಗದನ್ನರುಮುಟಿಗುಂ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೪೫೭) ; ಮುಳಿದಿರೆ ನಿಜವಲ್ಲಭೆಯುಂ ತಿಳಿಪಲ್ ಕಾಲ್ಗೆಱಗಲಿನಿಯನಿರ್ಪವಸರ ದೊಳ್ ಜಳಧರನಿನದಂ ನೆಗೆದುದು ತಳಮಳಗುತ್ತಾಕೆ [ಪಾಠಾಂ. ಗಾದಾಕೆ, ಗಾಗಾಕೆ]ತಾನೆ ಬಿಗಿಯಪ್ಪುವಿನಂ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೭೫೪).

ತಳಮಳಗು$_2$, ತಳವಳಗು (ನಾ). ಬೆರಗು ; ವಿಸ್ಮಯ : "ತಳಮಳಗು = ಬೆಱಗಾಗುಹಂ" (ಶಮದ. ಪರಿ. ೨). **ತಳವಳಗು** : "ತಳವಳಗೆಂದು ನಿಬ್ಬೆಱಗು" (ಕಕಸಾ. ೩೦-೬೨೮).

ತಳಮಳಗಾಗು = ೧. ದಿಗಿಲುಗೊಳ್ಳು ; ಕಕ್ಕಾಬಿಕ್ಕಿಯಾಗು ; ಅಂಜು : ಒಳಗಟಿಯದೆ ಪಚ್ಚೆಯ ಸಿಲೆಗಳನಂಚೆಯು ಪಿಂಡು ಕಂಡು ಪಾವಸೆಗೆತ್ತವ್ವಳಿಸಿ ಕರ್ದುಕುತ್ತುಮೇಂ ತಳಮಳಗಪ್ಪುವೊ ನಗೆ ಖಗೇಂದ್ರ ಮಿಥುನಚಯಂಗಳ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೨-೪೮). ೨. ಕಳವಳಗೊಳ್ಳು; ಸಂಕಟಪಡು ; ಕ್ಷೋಭೆಗೊಳ್ಳು : ಇರ್ಮಡಿಸಿದ ಶೋಕದಾವಾನಲ ಸೆರ್ದೆಯೊಳ್ ಪೊಟ್ಟರದ ಕಿರ್ಚಿನಂತಳುರೆ ತಳಮಳಗಾಗಿ ಸ್ವರಣೆಗೆಟ್ಟು ಬಾಯಟಿದಟುತುಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೧-೯೪ ವ). [<ತಳಮಳಗು$_1$]

ತಳಮಳಗುಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ತಳಮಳಿಸು ; ಕಳವಳಪಡು ; ಕ್ಷೋಭೆಗೊಳ್ಳು: ಆ ಅಸ್ತ್ರವನ್ನು ಬಿಟ್ಟನು . . . ಅವುಗಳ ಜ್ವಾಲೆಯಲ್ಲಿ ಲೋಕವೇ ಬೆಂದು ಹೋಗುವಂತೆ ತಳಮಳಗುಟ್ಟಲು (ವಚಭಾ. ೩೦೯).

[ತಳಮಳ + ಕುಟ್ಟು$_1$]

ತಳಮಳಗುಡು (ಕ್ರಿ). = ತಳಮಳಗುಟ್ಟು : ಜಳವಿಹಗಂಗಳ್ ಮುಲರೊಳ ಗುಲಿವಳಿಗಳುಮಳವುಗಟಿಯೆ ತಳಮಳಗುಡೆ ಗೊಂದಳಗಳ ರವದಿಂದು ಲಿದವು ಕೊಳನೊಳಕೊಳಲಂಜಿ ಪುಯ್ಯಲಿಡುವಂತಾಗಳ್ (ಬಂಹರಿ. ೦೨-೪೪).

[ತಳಮಳ + ಕುಡು$_1$ (<ಕೊಡು$_1$)]

ತಳಮಳಗೊಳ್ 'ತಳಮಳಂಗೊಳ್' ನೋ.

ತಳಮಳಗೊಳಿಸು, ತಳ್ಳಮಳಗೊಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಕಳವಳಗೊಳಿಸು ; ಕಲಕು ; ಕ್ಷೋಭೆಗೊಳಿಸು : ಬಹಿರಂತರುಪವನಂಗಳೊಳಹರಹಮಾ ವರಭೃತಂಗಳುಲಿವ ರವಂಗಳ್ ಸಹಸಾ ತಳಮಳಗೊಳಿಸಿದವಹೋ ಮನಂಗಳನಿತಸ್ತತಂ ವಿರಹಿಗಳಾ (ಕವಿರಾ. ೧-೫೩). **ತಳ್ಳಮಳಗೊಳಿಸು** : ೨. ತೀವ್ರವಾಗಿ ಕುದಿ ; ಕತಕತನೆ ಕುದಿ : ಎಲ್ಲಿಯೆಲ್ಲೆಲ್ಲಾಪ ಸಮುಯು ದೊಳಿಲ್ಲ ಮಾರುತಿ ಪಾರ್ಥನಾ ಗುಣದಲ್ಲಿ ಮನಸೋತಾಡುತಿಹರಾ ನುಡಿಗಳೈತಂದೂ ತಳ್ಳಮಳಗೊಳಿಪಾಜ್ಯದೊಳು ಜಲ ಚಲ್ಲಿದಂತಾ ಕೌರವನ ಮನದಲ್ಲಿ ಬುದ್ಬುದ ಕೋಪ ಮಸಗಿದುದು (ಜನಭಾ. ೧೨-೧೭).

[ತಳಮಳಗೊಳ್ (<ತಳಮಳಂಗೊಳ್) + – ಇಸು$_3$]

ತಳಮಳಗೊಳು 'ತಳಮಳಂಗೊಳ್' ನೋ.

ತಳಮಳಗೊಳ್ಳು 'ತಳಮಳಂಗೊಳ್' ನೋ.

ತಳಮಳಲ್ (ನಾ). (ಕೊಳ, ಸಮುದ್ರ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ) ತಳದಲ್ಲಿರುವ ಮರಳು,-ಮಳಲು : ತಳಮಳಲ ಮೊಗೆಮೊಗೆದು ಕದಡಿತು ಕೊಳನ ಜಲಚರನಿಚಯಮೀ ಬೊಬ್ಬುಳಿಕೆ ಮಿಗಲೊಬ್ಬುಳಿಕೆ ನೆಗೆದವು ವಿಗತವೈರದಲಿ (ಕುವ್ಯಾಗ. ೫-೨) : ಸಮುದ್ರಂ ಕುದಿದು ತಳಮಳಲನುಗುಳುತಿರ್ದುದು (ಚಬಪು. ೪೦-೨೦): ಕಡಲು ಕುದಿದುಕ್ಕಿದುದು ತಳಮಳಲ ಮಾಣಿಕ್ಯ ಸಿಡಿಗೊಂಡವು ಬತ್ತಿದುದು ಕೆರೆ ಭಾವಿ ಹರಿ ಚಕ್ರವಂ ತುಡುಕಲು (ತುರಂಗ. ೨೨-೪೦).

ತಳಮಳಲಾಗು=ತಳದ ಮರಳು ಕಲಕು,-ಕವಡು; ಪ್ರಕ್ಷುಬ್ಧವಾಗು: ನೆಲ ಬಿರಿವಂತೆ ನಾನಾವಾದ್ಯರಭಸದಿ ಕುಲಗಿರಿ ನಡನಡುಗಿದವು ಜಲನಿಧಿ ತಳಮಳಲಪ್ಪವೊಲನಿರುದ್ಧ ಬಲಗೂಡಿ ಬಂದ ಪಟ್ಟಣಕೆ(ಮೋಹತ. ೧೯-೮೭).

[ತಳ (= ತಲ) + ಮಳಲ್ (<ಮಣಲ್)]

ತಳಮಳಲೇಳು (ಕ್ರಿ). ತಳದ ಮರಳಂ ಮೇಲಕ್ಕೇಳು ; ಅಲ್ಲೋಲ ಕಲ್ಲೋಲವಾಗು : ಇಳೆಯದಿರಲು ತಾರಗೆಯುದಿರಲು ತಳಮಳಲೇ [ಪಾಠಾಂ. ಗೊ]ಳಲು ಮುನ್ನೀರು (ಕುರಾಸಾಂ. ೦೨-೪೫) ; ನಡನಡುಗಿದುವು ಪರ್ವತ ತಳಮಳಲೆದ್ದು ಕಡಲೇಳು ಮೇರೆದಪ್ಪಿದುವು (ಮೋಹತ. ೩೭-೨೭).

[ತಳಮಳಲ್ + ಎಳು$_1$ (<ಎೞು$_1$)]

ತಳಮಳವೇಳು (ಕ್ರಿ). ತಳಮಳ ಉಂಟಾಗು ; ಕಳವಳವಾಗು : ಅವರ ಅಂತರಾಳದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ತಳಮಳವೆದ್ದಿತು (ಹಬ್ಬಿಲ. ೧೦೪).

[ತಳಮಳ + ಎಳು$_1$ (<ಎೞು$_1$)]

ತಳಮಳಿಸು, ತಳವಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ಕಳವಳಿಸು ; ಸಂಕಟಪಡು ; ಕ್ಷೋಭೆಗೊಳ್ಳು: ಆಗುಳಿಸುವ ತಳಮಳಿಸುವ . . . ತೇಂಕುವ ತೇಗುವ ಕಂಟಳಿಸು ವಖಿಳ ವಿಕೃತಿಗೆ ಸಲ್ಲಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೧೨-೮೪) : ಅವನ ಹೃದಯ ಏಕೋ ತಳಮಳಿಸುತ್ತಿತ್ತು (ದಕ್ಷಿನ. ೭೩) : ಅವಳ ಪ್ರಗತಿಯನ್ನು ಕಂಡು ಒಳ ಗೊಳಗೇ ತಳಮಳಿಸುತ್ತಿದ್ದ (ಅಶ್ರಮು. ೫೯). **ತಳವಳಿಸು** : ಕಳವಳಿಸಂ ಕನಲನೊನಲನಳ್ಕಂ ಬಳ್ಕಂ ಚಳವಳಿಸಂ ಚಪ್ಪರಿಸಂ ತಳವಳಿಸಂ ಬೇಸಟಿಯ್ದಿ ಬೆಳ್ಳೊಗದಿನಿರಂ (ಅಜಿಪು. ೫-೯೦) : ನೀಂ ತಳವ[ಪಾಠಾಂ. ಮ]ಳಿಸದಿರೆಂದಿ ನಿಯಳಂ ಸಂತೈಸಿ (ಜೈಮಿಭಾ. ೧೧-೧೨) ; ವ್ಯಾಕುಲದಿ ಕಳವಳಿಸಿ ಹಳವಳಿಸಿ ತಳವಳಿಸಿ ಹೀಕರಿಸಿ ಭೀಕರಿಸಿ (ಜನಮು. ೨೪-೨೩) : ಈ ಪರಿ ಬೆಳತನಕ ತಳವಳಿಸಿದರಿಂದ ಮುಖವು ಕಳೆಗುಂದಿ (ಕಗದ್ಯ. ೦೯).

[ತಳಮಳ + – ಇಸು$_3$]

ತಳಮಿತಮಧ್ಯೆ(ನಾ).ಒಂದು ಹಿಡಿ ಅಳತೆಯ ನಡುವುಳ್ಳವಳು;ತೆಳ್ಳನೆಯ ಸೊಂಟವುಳ್ಳವಳು ; ಸೂಕ್ಷ್ಮಮಧ್ಯೆ: ತಳಮಿತಮಧ್ಯೆಯನಾಯತ ವಿಲೋಳಲೋಚನೆಯನುನ್ನತಸ್ತನಯುಗೆಯಂ . . . ಉಬಿದಂ (ಕವಿರಾ. ೩-೧೧). [ಸಂ. ತಲಮಿತಮಧ್ಯಾ (ತಲ + ಮಿತ + ಮಧ್ಯ + –)]

ತಳಮೀನು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮೀನು : "ನೀರಿನ ತಳದಲ್ಲಿ ವಾಸ ವಾಗಿರುವ ಮೀನು ; ತಳಮೀನು" (Ground-fish. ಇಂಕನಿ.).

[ತಳ (=ತಲ) + ಮೀನು$_2$ (<ಮೀನ್$_3$)]

ತಳಮುಟ್ಟ (ಅ). ತಳದವರೆಗೂ ; ಬುಡದವರೆಗೂ : ಅಗೆ ತಳಮುಟ್ಟ [ಟ್ಟ]ಕೋಟೆಯ ದ್ವಾರಗಳ ಮಾಡಿ ಹೊಗುವಡ್ಡಲಾದರಿಭಟರ ಮಿಗೆ ಬೀಳಲಿಱಿ (ಕಂನವಿ. ೧೪-೮). [ತಳ(= ತಲ) + ಮುಟ್ಟ$_2$ (< ಮುಟ್ಟಂ)]

ತಳಮುಟ್ಟಿಸು (ಕ್ರಿ). (ಆಲಂ) ಕುಗ್ಗಿಸು; ಎದೆಗುಂದಿಸು: ಇನ್ನೂ ಮಾಡ ಬೇಕಾಗಿರೋ ಕೆಲಸ, ಈಗಾಗಲೇ ನನ್ನನ್ನು ತಳಮುಟ್ಟಿಸಿ ಬಿಟ್ಟಿದೆ (ವೀರಯೋ. ೧೪). [ತಳ (= ತಲ) + ಮುಟ್ಟಿಸು]

ತಳಮೇಲು (ನಾ). ೧. ಅಡಿಮೇಲು ; ತಲೆಕೆಳಗು. ೨. ವ್ಯತ್ಯಸ್ತವಾದುದು; ವಿಪರೀತವಾದುದು. ೩. ಮಲ್ಲಯುದ್ಧದ ಒಂದು ಪಟ್ಟು,-ವರಸೆ: ಹೊಕ್ಕರಿಬ್ಬರು ಬಿಸುಟು ಮರಗಳ ಡೊಕ್ಕರಕೆ ಫಣರಾಜನೆದೆ ನೆಳನಿಕ್ಕೆನಲು ತಳಮೇಲು ತಳಬಲ ಸಂಧಿ ಬಂಧದಲಿ (ತೊರರಾ. ೪-೪-೨೭): ಗಳಹತ್ತ ಡೊಕ್ಕರ ತಳಮೇಲು ವೈಸರ ಸುಳಿವು ಪಂಚನೆ ಪತನದಲಿ ಅಳವಟ್ಟ ಗಾಯ ಗಾಯಕೆ ಕನ್ನೀರ್ಗಳು ತುಳುಕೆ ಹೋರಿದರೇನೆಂಬೆ (ಕಂನವಿ. ೨೦-೯೨).

ತಳಮೇಲಕಿಕ್ಕು = ಕೆಳಗು ಮೇಲಾಗು ; ಕೆಳಭಾಗ ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹೋಗು : ನಿನ್ನೆ ಮೊದಲಾಗಿ ಕೂಳಿಲ್ಲದೇ ಓರಿದಾಗಿ ಹಸಿದ ಕಾರಣದಿ ಬೆಂಬತ್ತಿದೊಡಲಿರದೆ ತಳಮೇಲಕಿಕ್ಕುವ ದಿಟ್ಟಿ ಹೂಳಿದಂಗುಳು ಸಾರವಱತ ಬಾಯಿ (ಸಮ್ಯಕೌ. ೧೦-೪೯). **ತಳಮೇಲಾಗು** = ಸತ್ತ್ವವನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಳ್ಳು : ವಿಷವೀರ್ಯ ದುಸ್ಸಹವಾದ ಕಂಗಳ ಸುಯ್ಯ ಹೊಗೆಗಳ ಭೀಕರಾನನದ ಹಾದಿಯನು ಪತ್ತಿಸುತ ಬಹ ಕಾಳೋದರುರಗನ ಕಡುಹು ತಳಮೇಲಾದುದೆಯ್ದಲು ನೆಱೆಯದಾ ವೇದಾಂತವಿಶ್ರುತನ (ನಿಘಾಗ. ೧೦-೧೭-೩೭). **ತಳಮೇಲುಮಾಡು**=೧. ಬುಡಮೇಲುಮಾಡು ; ಹಾಳುಮಾಡು ; ನಾಶಪಡಿಸು : ಕೊಲೆಯೆಂಬ ಕೋಟೆಯು ಬಲಯುತವಹ ಮೂಱು ಪೊಳಲನು ಬಳಸಿರುತಿರಲು ತೊಲಗದ ಹಿಂಸೆಯೆನಿಪ ವಜ್ರಹಾರೆಯಿಂ ತಳಮೇಲು ಮಾಡಿದರಂದು (ಶ್ರೀಪುಸಾಂ. ೨೨-೨೫೪). ೨. ವ್ಯತ್ಯಸ್ತಗೊಳಿಸು : ಭಾರತದಲ್ಲಿ ನಮ್ಮ (ಕ್ರಿಸ್ತ)ಮತದ ಬೇರು ಎಂದಿಗೂ ಊರಲಾರದು . . . ಅದಕ್ಕೆ ಬದಲಾಗಿ ಭಾರತದ ಜ್ಞಾನಧಾರೆಯು ಯೂರೋಪಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರವಹಿಸಿ ನಮ್ಮ ವಿಚಾರಗಳನ್ನು ತಳಮೇಲುಮಾಡುವುದು (ಭಾರದ. ೪೭). ೩. ತಳದಲ್ಲಿರುವುದನ್ನು ಮೇಲೆ ತರು ; ಕೈಯಾಡಿಸು ; ತೊಳಸು : ತೆಂಗಿನಕಾಯ ಹೂದಿಕ್ಕಿ ತಳಿದು ಬೇಯದ ತೆಱದಿನಡುವಿವಾಗಲದಱೆಸರು ಹೆಚ್ಚಿದರೆ ತೆಗೆದು ಹಾಕಿ ಒಳಗುಳ್ಳ ಚಟ್ಟಿಯೊಳು ಹೊಸತುಪ್ಪವೆಱೆದದಂ ತಳಮೇಲು ಮಾಡಿ ಬೇಯಿಸಿಕೊಂಡು (ಸೂಪಶಾ. ೪-೫೮). **ತಳಮೇಲೊಡರ್ಚು** = ತಳಮೇಲುಮಾಡು ೨ : ಮುನಿಸಿಂ ಲೆಕ್ಕಕೆ ಬಾರದಂತೆ ಮದನಾ ನೀನೆಚ್ಚು ಬಾಣಂಗಳಂ . . . ಕಾವಂಗೈದು ಕೋಲಂತವರ್ಕೆನಿತೋ ಏನ್ನವೊಲಿರ್ಪವಂ ಗುಱೆಯೆನುತ್ತುಂ ಲೋಗರೊಲ್ದಾಡುವೀಯುನು ವಾತಂ ತಳಮೇಲೊಡರ್ಚಿದೆ ಗಡಾ (ಮಿತ್ರಗೋ. ೩೯-೫೯).

[ತಳ (=ತಲ) + ಮೇಲು (<ಮೇಲ್)]

ತಳರ್, ತಳರು (ಕ್ರಿ). ೧. ಚಲಿಸು ; ಕದಲು ; ಅಲ್ಲಾಡು : "ತಳರ್-ಚಲನೇ" (ಶಮದ): ನೀಮೊಂದು ಕೆಲದೊಳ್ ಮುಗುಱದೆ ತಳರದ [ಪಾಠಾಂ. ಮುಸಗದೆ]ಕೈಯುಂ ಕಾಲ್ಗಳುಮನುಡುಗದೆ ನೀಡದೆ ಬಾಟ್ಟನ್ನೆಗಂ ಪಟ್ಟಿರ್ದು ಪಂಚನಮಸ್ಕಾರಮಂ ಮನದೊಳ್ ಓದುತ್ತಿರಿಂ (ವಡ್ಡಾರಾ. ೮೨-೨೮) ; ಓಡಿದಾರ್ಪ ಭರದಿನೆತ್ತಲ್ಕೊಡರಿಸಿದೊಡೆ ನೆಲದಿನಣಮೆ ತಳರದೆ ಬಿಲ್ ನಿಲ್ವೊಡೆ (ಪಂಪಭಾ. ೩-೫೯): ಪ್ರಳಯಾನಿಳನಿಂ ಕನಕಾಚಳಮೆಂತುಂ ತಳರ[ಪಾಠಾಂ. ರಳ]ದಂತೆ ದರ್ಶನಶುದ್ಧಂ ಚಳಿಯಿಸಲಱಿಯಂ (ಸಮುಪ. ೪-೧೩೩); ಬಾಹುಬಲಿಯಂತೆ ನಿಂದೆಡೆಯಿಂ ತಳರದೆ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೭-೨೬೨): ಜಳನಿಧಿ ಮೇರೆಯ ದಾಂಟುಗು ತಳರುಗು ಕನಕಾದ್ರಿ (ಸೌಇಇ. XX, ೩೦೪-೭; 12ನೆಯ ಶತ) ; ಸಂಕಿಲಿನಾಚಿಯರ ನೋಟದೊಡನೆ ತನ್ನ ನೋಟಂ ಘಳಿಲನೆ ಸಂದಿಸೆ . . . ನಡೆಗೆಟ್ಟು ಕಂಪಿಸಿ ನಸು ಬೆಮರ್ತು ಹೊಸನೋಟಂ ಪೋರಟೆಗುಟ್ಟಿ ತೈತಿಕ್ಕಿ ತಳರದೆ [ಪಾಠಾಂ. ತರಳದೆ, ತರಳರದೆ, ತೆರಳದೆ] ತಂತವಮ್ಮೊಳಪೊಕ್ಕ ರೂಪ್ರ ಮುಗುಳಲಾಱದೆ ನಟ್ಟು ನೋಡುತ್ತಿರಲ್ (ನಂಬಿರ. ೧೨-೫೩): ಬಪಪಂ ಕೈಕೊಂಡುಮರ್ಪಿಸಿತಳಮಿದು ನೆಱೆ ಜೋಗಿರ್ದು ಮೆಟ್ಟಲ್ಕೆ ಬಲ್ಪೊಂದೆಡೆಯುಲ್ಲಂಬಾತ ಪಂಕಂ ಮಸಗೆ . . . ತಳರದಲ್ಲಲ್ಲಿ ತಮ್ಮೊಳ್ಳ ಕಾಲಿಂ ಬಿಡೆ ಕೀಬಲ್ಕಾಱದಿರ್ದಂತಿರೆ ಮೃಗನಿಕರಂ ಕೋಡುತುಂ ಕೂಡೆ ಕಾಡೊಳ್ (ಕುಸುಮಾ. ೭-೩೫): ಮುಸಿದ್ಯೆನಾಱುಂ ಕುನ್ನಿಗಳನಿತುಮನೊರ್ಮೊದಲೆ ತೋಱೆ ಕುಕ್ಕುಱಿಸಿ ಮುಹಾಮುನಿ ತಳರದ ಮೇರುವೊಲಿರೆ (ಯುಶೋದ.೪-೪೩): ತಳರ್ವ ವಿಮಾನಕೋಟಿ ನಡೆದೊಪ್ಪುವ ವಾರಣಕೋಟಿ ಬಾಜಿವಗ್ಗಳಿಕೆಯ ತೂರ್ಯಕೋಟಿ . . . ಬಗೆಗೊಂಡುದು (ಪುಷ್ಪಪು. ೦೦-೩೧) ; ಕಾಳಮೇಘಾಳಿ ನಡೆದವುವೊ ಕೈಕಾಲ್ ಮೂಡಿ ನೀಲಾದ್ರಿಗಳ್ ತಳರ್ದವುವೊ . . . ಪೇಳೆನಲ್ಕೆ (ಜಬಪು. ೩೨-೩೩). ೨. ಅದಿರು; ನಡುಗು; ಕಂಪಿಸು: ಅಂತು ಪುಗವೇಟ್ಟುದುಂ ದಿಗ್ದಂತಿಗಳುಂ ಕುಲನಗಂಗಳುಂ ಗಡಣಂಗೊಂಡೆಂತು ಕವಿತರ್ಕುವಂತೆ ನೆಲಂ ತಳರ್ವಿನೆಗಂ ಪ್ರಚಂಡ ಕೋದಂಡಧರರ್ . . . ಬಂದು (ಪಂಪಭಾ. ೨-೭೦) ; ತಳರೆ ತಳೆಚ್ಚುರ್ವಂಗೆ ಕನಕಾಚಳವೊತ್ತುವಂಗೆಲೇ ವಿಯತ್ತಳಂ . . . ಚಟ್ಟಿವಮನೆಂಬ ಜೆಟ್ಟಿಗಂ (ಎಕ. XI, ದಾವಣ. ೪೩-೪೭ ; 1164) ; ಕಿಡುತಂದುದು ಮನದಱೆಯುಮೆ ನುಡಿಯ ತೊವಲ್ ಒಂಗಿ ಪೋಯ್ತು ತಳರ್ವಡಿಯೊಳ್ ಬಲ್ಪಡರ್ದುದು . . . ನಾಡೆ ಶೈಶವಾತಿಕ್ರಮದೊಳ್ (ಚಂದ್ರಪು. ೪-೨) : ಚೌರಿಯ ಗಾಳಿಯ ಕೋಟಿಗೆ ಬೆಟ್ಟುಗಳ್ ತಳರೆ (ಕಬ್ಬಿಕಾ. ೨೦೪). ೩. ಹೊರಡು ; ಪ್ರಯಾಣ ಮಾಡು ; ಮುಂಬರಿ ; ಸಾಗು : "ಪೊಱಮಟ್ಟಂ ತಳರ್ದನಕ್ಕುಂ" (ಕವಿಕಂ. ೨೭೭) : ತೆಱಪನೆ ಪಾರ್ದಿಪಂ ಮಾಯ್ದುಱುಗುಲಿ ಜವನದಱೆ ನಿನಿಸು ಪೊಟ್ಟುಂ ತನ್ನಂ ಮಱೆ ದಿರಲಕ್ಕುಮೆ ತಳರದೆ ತಱೆಸಲದಿನ್ನೆಱೆದುಮಱೆದುವಿರ್ಪುದೆ ಚದುರಂ (ಆದಿಪು. ೪-೭೭) ; ಅಪರಾಚಲಶಿಖರದತ್ತಲೊಯ್ಯನೆ ತಳರ್ದಂ ರಾಜೀವ ಜೀವಿತೇಶ್ವರನಾಗಳ್ (ಕಾದಂಬ. ೧೩೮) ; ಬನದಿಂದರಗಿಳಿ ತಳರ್ವುವು ದೇಶಾಂತರಕ್ಕೆ (ಅಜಪು. ೨-೯): ಆಲಿಂಗನೇಚ್ಛೆಯೊಳ್ ನಿಮಿರ್ವ ಗಾತ್ರಮಂ ತಳರಲೀಯದೆ ತಱುಂಬುವಂತಿರಗ್ಗಳಿಸಿದುತ್ಕಟಸ್ತಬ್ಧಭಾವಮುಂ (ವರ್ಧಪು. ೬-೧೨ ವ) : ಅಲ್ಲಿಂ ತಳರ್ದು ಮೋನದಿಂ ಸಾಧುಬ್ರಾಹ್ಮಣನಂತೆ ಚಪ್ಪರದಿಂ ಪೊಱಮಟ್ಟು (ನಂಬಿರ. ೭-೮೩): ಅಲ್ಲಿಂ ತಳರ್ದು ಮನೆಗೆಯುಂಬ್ಬೆಗಮೆಱೆದು ಯ್ದಂಪದೆ ಬಂದು (ಯುಶೋದ. ೩-೨೯) ; ಇಳಿದಂದಳವನು ತತ್ಪುರದ ಮುಂದಲ್ಲಿಂದ ತಳರ್ದು ಕಾಲ್ನಡೆಯಿಂದ ಪೊಱಪೊಳಲ ದಾಟಿ (ಸೌಂದಪು. ೫-೯೫): ನಲಿದು ನರ್ತಿಸುತಮರನಗರಿಗೆ ತಳರ್ದನಮರವಿಮಾನದಲಿ (ತೊರರಾ. ೨-೭-೧೭) ; ದಿನಪನುದಯಕ್ಕರಸು ನೀರಾಟಕಂ ಪೋಪ ವಿನಯದಿಂ ಪುರುಷರೆಲ್ಲರು ತಳರ್ವುದೆಂದು ಮಿಗೆ ಮನೆಮನೆಗೆ ಡಂಗುರವ ಸಾಱೆಸೆ(ಪ್ರಾಭರಾ. ೨-೩೯); ತುಂಗಭದ್ರೆಯನಾಗ ಗಿರಿಸುತೆಗೆ ತೋಱೆಸುತ ತುಂಗ ಸಂತೋಷದಿಂದು ತಳರೆ (ಚಬಪು. ೩೪-೨೨) ; ಮಾನಸಸರದತ್ತ ತಳರ್ದುದಾ ಕಳಹಂಸಂ (ದಮಸ್ಕ. ೨-೪೭). ೪. ದಾಟು ; ಮೀರು : ಪುರದ್ವಾರಮಂ ತಳರ್ದು ಗಂಭೀರವಾದ್ಯಂಗಳ ಮುಹಾರವಂಗಳು ಪೊಣ್ಮಲೋರಂತೆ ನಡೆದು ಬಂದು ಸಾರತರವೈಹಾಳಿಯಾ ರಮ್ಯಸುಸ್ಥಲವ ಸೇರಲು (ಭಾವಚಿಂ. ೮-೯). ೫. ವೇಗವಾಗಿ ಹೋಗು ; [illegible] ಸರಳ ಪೊದಟ್ಟ ಬಲ್ಸರಿಯ ಕೋಳ್ಗಿರಲಾಱದ [illegible] [ಹಯು]ಮುಟ್ಟಿ . . . [illegible] ತಳರ್ [illegible] ನರ್ವದೊಂದು [illegible] ಕುದುರೆಗಳಿಂಗಾಗಿಪುದದು ತಾಗುದಾಣ (ಕುರಾಸಾಂ. ೪-೧೭) ; ಸಿಂಗರಿಸಿರ್ದ ಧಳಧಳಿಪ ಮಣಿರಥಾವಳಿಗಳು ಪಳಂಚಿದವು ಜೋಡಿಸುವ ಸಾರಥಿಗಳಿಂ ತಳ[ಪಾಠಾಂ. ೪]ರ್ವ ಹಯುಚಯುದಿಂದೆ (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೨೩-೧೭) : [illegible]

ಶಂಖ ಸಮುದಯಂ ನೆಗೆದು ಪೋಪಂತೆ ಬೆಗಡುಗೊಂಡು ತಳರ್ವ ತರುಣ ಮರಾಳಂಗಳಿಂ (ರಾಜಶೇ. ೧-೧೦೩ ವ). ೬. ದಂಡೆತ್ತಿ ಬರು ; ಆಕ್ರಮಣ ಮಾಡು : ಜಳಧಿತರಂಗತಾಟಿತ ಧರಾತಳಭಾರಮಿದೆತ್ತ ಬಾಳನೆತ್ತಳವಿನಿ ತುಂಟೆ ತಾಳ್ದಲಿದನೊಟ್ಟಜೆಯಿಂ ಕೊಳಲೆಂದು ವೈರಿಗಳ್ ತಳರ್ದಪರೆಂತು ತನ್ನ ಬಲಮಿಲ್ಲದೆ ತಾಳ್ದುವೆಂ (ಆದಿಪು. ೪-೮೪). ೭. ಹಬ್ಬು ; ಹರಡು ; ಪ್ರಸರಿಸು : ಬೆಳಗುಗಳ ಬಳಿದ ಬಳಗದ ಬಳಸುಗಳೊಳಗೊಳಗೆ ತೊಳಗಿ ಪೊಳೆಪೊಳೆದೊಳಗುಬ್ಬಳಿಸಿ ತಳತಳಿಸಿ ದೆಸೆಗಳನಳುರ್ದುಸಿರೊಳ್ ಕೆಳರ್ದು ಮಿಳಿರ್ದು ತಳರ್ದತ್ತಾಗಳ್ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೨೩). 'ತಳರ್ಪು' ಪರಾ. ೮. ಹಿಂಜರಿ ; ಹಿಮ್ಮೆಟ್ಟು ; ಅಳುಕು : ಚಳುಕ್ಯಕುಳತಿಳಕನಪ್ಪ ವಿಜಯಾದಿತ್ಯಂಗೆ ಗೋವಿಂದರಾಜಂ ಮುಳಿಯೆ ತಳರದೆ ಪೆಱಗಿಕ್ಕಿ ಕಾದ ಶರಣಾಗತ ಜಳನಿಧಿಯ ಪೆಂಪುಮಂ (ಪಂಪಭಾ. ೯-೫೩ ವ) : "ಚಲಿಸದೆ" (ಪಂಪದೀ. ೩೨೧) : ಸುರವಾರಣಮಿಾ ವಾರಣದೊರಗಂ ಬರಲಱಯದೆಂತುಮಿಾ ವಸುಮತಿಯೊಳ್ ಪರಿಕಿಸುವೊಡಮಳವಲ್ಲಂ ಧುರಕದಲ್ಲಿರ್ದಾಸೆಯಿಂದೆ ತಳರದದೆಂದುಂ (ನೇಮಿಪು. ೧೧-೫೩) : ಕುಱುಗೋಡ ತಳದೊಳಗೆ ತಳರದ ಯ್ದೂರ್ವ್ವರುಂ ನೆಱೆ ನೋರ್ಪ್ಪಡವರೊಳಗೆ ಪಗೆಗಂಜರೊರ್ವರುಂ (ಸೌಇಇ. IX-I, ೨೯೭-೨೫ ; 1176). ೯. ಸಡಿಲಬೀಳು ; ಕಳಚಿಬೀಳು ; ಉದುರು: ಬೀಸುವ ಚಾಮರದ ಗಾಳಿಯಲಂಪಿನೊಳಲ್ಲುಗುವ ಬಂಬಲ್ಗುರುಳ್ಗಳ ಬಂಬಲಿಂದಂ ತಳರ್ವ ಚಿನ್ನಪೂಗಳನವಯವದೊಳ ಸಯ್ತುಮಾಡುವ ಕೆಯ್ತುಮುಮಂ (ಆದಿಪು. ೪-೯ ವ). ೧೦. ಆಗು; ಉಂಟಾಗು: ತನುವಿಂದೊಂದು ಗುಣಗಳಿಂದೆರಡು ಸಾಹಿತ್ಯಂಗಳಿಂ ಮೂಱು ಸನ್ಮನದಿಂ ನಾಲ್ಕು . . . ಸುತತ್ವದಿಂದೆ ತಳರ್ದಂಟಂಗಂ ಭುಜದ್ವಂದ್ವದೊಳ್ ತನಗಿನ್ನಾರ್ ಸರಿ ನಾಗವರ್ಮ ಕೃತಿಗೆಂದಂ ಕಾಳಿದಾಸಂ ಬರಂ (ಛಂದೋಂಬು. ೧-೨೫). **ತಳರು :** ೩. ಆತನ ಮನಸಿನ ಬಗೆಯಱಯದೆ ನಾರಿ ಸೋತಳು ನೀ ತಳರೆಂದು ಕಾತರಿಸಿಯೆ ಕರೆದೊಡೆ ಪರಿಹಾಸ್ಯದ ಮಾತಲ್ಲದೆ ಸೊಗಸಲ್ಲ (ಕಂನವಿ. ೯-೧೪೦); ನೋಟವ ಮಿಂಚಿಸಿ ಮೊಗವನು ಹೊಂಚಿಸಿ ತಳುವದೆ ಹೊನ್ನಿಯು ತಳರಿವಳು (ನರ್ಕ್ಕ. ೧೧-೨೪); ಎಳಹರೆಯವೆಂಬ ಸಂತಸದ ಹೊನಲಡಗುತಿರೆ . . . ಕಡೆಯುಡುಗಿ ಹಡಿಲಾಗಿ ಬಗೆಅಳಲ ಮಡಿಲಾಗಿ ತಳರುತಿದೆ ಮೃತ್ಯುವಿನ ತಡಿಗೆ (ಧಾರಂಗ. ೭-೮). ೫. ಕಿಡಿಗಣ್ಣಿನಿಂದಳಿದುಳಿದ ದೇಹವನಿನ್ನು ಸುಡಿಸದೆ ತಳರೆಂದ ನಗುತೆ (ಮೋಹತ. ೩೮-೮) ; ರಕ್ಕಸವಗೆ ಖಗರಾಜಂಗೆ ಪೇಳ್ದ ಪೆಣ್ಮಕ್ಕಳು ಭೀತಿಸದಂತೆ ಚೊಕ್ಕಟವಾಗಿ ನೀ ತಳರೆಂದು ಬಳಿಕವೆ ಪಕ್ಕಿಯ ಪರುರವಿಸಿದನು (ಮೋಹತ. ೪೩-೭). ೯. ಕಿವಿಗಳಿಗಮರ್ದಿನ ಸರಿಯುಪೊಲಿನಿದಪ್ಪ ಸವಿನುಡಿ ತಳರಿತು ಬಿನದ ತವೆದುದೊಡನೆ ಹೆಱಸಾರಿತವಳ ಲವಲವಿಕೆ (ಚಂಪ್ರಸಾಂ.೧೦-೩೩). 'ತೆರಳ್' ಪರಾ. ೧೧. "ಹೊಡೆದಟ್ಟು" (ಗುರುಚಾ. ಕೋಶ) : ಬಸವರಾಯ ನಮ್ಮಯ ಮನೆಯ ಸತಿಸುತರ ತೆಕ್ಕೊಂಡು ನಾಯ ತಳರುವ ತೆಱದೊಳೆನ್ನೋರ್ವನಂ ನೂಂಕಿ ಜಂಗಮುಕ್ಕಿತ್ತನಕಟ (ಗುರುಚಾ. ೮-೪೯). ೧೨. ನಿಧಾನವಾಗು. ೧೩. ಬಳಲು ; ಆಯಾಸಗೊಳ್ಳು. ೧೪. ಜೋಲುಬೀಳು. 'ತಳರ್ನಾಲಗೆ' ಪರಾ.

[ದೇ.೫ ತಮಿ. ತಳರ್ ; ಮಲ. ತಳರು ; ಕೊಡ. ತಳರ್ ; ತೆಲು. ತರಲು, ತಲರು, ತಱಲು]

ತಳರ 'ತಳವಱ' ನೋ.

ತಳರಡಿ (ನಾ). ತತ್ತರಿಸುವ ಹೆಜ್ಜೆ ; ತಪ್ಪುಹೆಜ್ಜೆ ; ದಟ್ಟಡಿ : ತಳರಡಿಯಿಡುತಂ ಕುಟ್ಟಿಮತಳದೊಳ್ಮಾರ್ಪೊಳೆಯುತಿರೆ ನಿಜಪ್ರತಿಬಿಂಬಂಗಳ ನೀಕಿಸುತಿರೆ ಕೌತುಕಚಳನಯನದೆ ತನಯನೆಂದು ಬೞಸಂದಪನೋ (ಕಾದಂಪೂ. ೩೭೦) : ತಳರಡಿಯಿಡುವತ್ತಲೆ ಪರಿದೆಳಸುವ ಜನನಿಯರ ದಿಟ್ಟಿ ಮಣಿಕುಟ್ಟಿಮಮಂ ಬಳಸೆ ಪೊಸತಲರ್ದ ನೆಯ್ದಿಲ್ಗೊಳದೊಳಗಣ ರಾಜಹಂಸನಂ ನೆಸೆಯಿಸಿದರ್ (ಪಂರಾಮಾ. ೩-೧೪೦) : ಎಳವಸಲೆಯ ಮೇಲೊಯ್ಯನೆ ತಳದಾಡುವ ರಾಜಹಂಸ ಬಾಳಕನೆಂಬೊಂದಳತಗೆವಂದು ಮರಕತತಳದೊಳ್ ತಳರಡಿಯನಿಡುವ ತನ್ನೃಪತನಯಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೧೩-೩). [ತಳರ್ + ಅಡಿ$_1$]

ತಳರಾಸಿ (ನಾ). ರಾಶಿಯನ್ನು ತುಂಬಿಕೊಂಡಾಗ ಕೆಳಗೆ ಉಳಿಯುವ ಉಳಿಕೆಕಾಳಿನ ರಾಶಿ,–ಸಣ್ಣ ರಾಶಿ (?) : ಗೇಣಿದಾರರು ಗೇಣಿಯನ್ನು ಕೊಡುವುದರ ಜೊತೆಗೆ ತರಕಾರಿ, ತರಪಡಿ, ತಳರಾಸಿ, ಮೇಲ್ಗೊಳಗ, ಲಾಭಸೆರೆ ಮುಂತಾದ ಮರ್ಯಾದೆಗಳನ್ನೂ ಭೂಮಾಲೀಕರಿಗೆ ಕೊಡಬೇಕಾಗಿತ್ತು (ಪಂಜಪಂ. ೧೦). [ತಳ (= ತಲ) + ರಾಸಿ$_2$]

ತಳರಿಕೆ (ನಾ). ಚಲನೆ (?) : ಮಿಸುಪ ಪೊಸದಳಿರ್ಗಳೊಳಂ ತಳಿರ್ವರಲ ತಳರಿಕೆ[ಪಾಠಾಂ. ತರತರಕೆ]ಯ ತುಂಬಿಯ ತಳರ್ವಕ್ಕಿಯ ಕುಸುಂಕುಱುಗೊಂಡೆಸಟ ಚಾಟ್ವೀಲಿಯ ಕೇಸರದ ಕಕ್ಕುಂಪಱಯ ಕಾಪಿನ ಕಂಪಿನ ಕೋಶಮಿರ್ಪಂತೆ ಪೊಸವಾಸಿಗಮನೆತ್ತಿದಂ[ಪಾಠಾಂ. ತ್ತುವಂ]ತೆಯುಮಿರ್ಪ ಗೊಂಚಲ್ಗಳೊಳಂ (ಲೀಲಾವ. ೮-೫೧ ವ). [ತಳರ್ + – ಇಕೆ]

ತಳರಿಸು (ಕ್ರಿ). ಕಳುಹಿಸು ; ಕಳಿಸು ; ಸಾಗಿಸು : ತಳುಮಾಡದೀ ಬಳ್ದ ಬಂಧುಗಳನೆಚ್ಚಱಸಿ ನಮ್ಮ ನಿಜಪುರವರಕ್ಕೆ ತಳರಿಸೆನಲ್ (ಸಮ್ಯಕ್ತ್ವ. ೧೦-೫೩). [ತಳರ್ + – ಇಸು$_3$]

ತಳರು 'ತಳರ್' ನೋ.

ತಳರುಜೆ (ನಾ). ಕುದುರೆಯ ಗೊರಸಿನ ಒಂದು ಬಗೆಯ ರೋಗ: ಅರಿದಾಳಂ ಬೆಲ್ಲಂ ಸಜ್ಜರಸಂ ಕಾಸೀಸಮರಗು ಕೇಮರ್ಣಶಿವನೊಂದಿರೆ ತಿಲತೈಲದೊಳಟ್ಟಂತೊರಸುಗೆ ತುರಗಕ್ಕೆ ಪಿಂಗುಗುಂ ತಳರುಜೆಯುಂ (ಲೋಕೋಪ. ೯-೨೪೪) : "ತಳರೋಗ" (ಲೋಕೋಪ. ಟೀಕು).

[ತಳ (= ತಲ) + ರುಜೆ]

ತಳರೋಗ (ನಾ). = ತಳರುಜೆ : ಕಿಱುಗಲ್ಗಳ್ ಕೆಸಱೊಳ್ ಮೊಳೆ ಕೊಱಡುಗಳೊಳ್ ಮುಳ್ಳೊಳಿಡುಕುಱಡೆಗಳೊಳಂ ಪಾಯ್ದುಱದೆ ಕೊಳಗುಗಳ್ ಸಲೆ ಕುತ್ತಿಱದೊಡೆ ಕುತ್ತಡಿಯನಿಡುವೊಡದು ತಳರೋಗಂ (ಅಶ್ವಶಾ. ೧೫-೧); ಮತ್ತೊಂದುಪಾಯುವುಂಟೆಲ್ಲ ತೆಱದ ತಳರೋಗಂಗಳ್ಗೆ ಪಶಮುಮಂ ಪುಟ್ಟಿಸುಗುಂ ತ್ರಿಫಲೆಯುಮೆಳ್ಳೆಣ್ಣೆಯೂಡೆ ತಳರೋಗ ಹರಂ (ಅಶ್ವಶಾ. ೧೫-೭). [ತಳ (= ತಲ) + ರೋಗ]

ತಳರ್ಚು (ಕ್ರಿ). ೧. (ಸ್ಥಾನದಿಂದ) ಕದಲಿಸು ; ಸರಿಸು ; ಅಲ್ಲಾಡಿಸು : ಚಲಿಸುವಂತೆ ಮಾಡು : "ತಳರ್ಚು – ಸ್ಥಾನಾಪಗಮನೇ" (ಶಮದಾ) : ಎಣ್ಬರಿಂದಂ ತಳರ್ಚಲಾಱದಂತಪ್ಪ ಪಿರಿದೊಂದು ಸಿಲೆಯಂ ತಂದು ತಲೆಯತ್ತಿಟ್ಟು ಪಟ್ಟಿರ್ದುದಂ . . . ಕಂಡು (ವಡ್ಡಾರಾ. ೭೭-೨೭); ಪದಘಾತಕ್ಕೆ ಧರಿತ್ರಿ ಬಾಯ್ಬಿಡೆ ಭುಜಾದಂಡಂಗಳಂ ಸಾರ್ಚಿ ಬಿರ್ಚಿದಿಳಾಸಂಧಿಗೆ ಮೆಯ್ಯೊಣರ್ಚಿ ನೆಲೆಯಿಂದಕ್ಷೂಣಸತ್ವಂ ತಳರ್ಚಿ ದಶಗ್ರೀವನ ಕಂಠಕಂದಳದ ಬೇರಂ ಕೀಳ್ವವೋಲ್ ಕಿೞ್ತಂ . . . ಸಿದ್ಧಶೈಲೇಂದ್ರಮಂ (ಪಂರಾಮಾ. ೧೧-೯) : ನೋಡಿ ಮಹೋಗ್ರಚಾಪಮನದಂ ಕೆಲರಾಗಳೆ ಪಿಂಗಿ ಪೋದರ್ . . . ಉದ್ಧತಿಕೆಯಿಂ ಕೆಲರೆಯ್ದಿ ತಳರ್ಚಿ ಬಿಟ್ಟು ನಾಡಾಡಿಯುದಲ್ಲದೆಂದು ಪುಡಿಯಂ ಬಿದಿರ್ದಂದವರೆಟ್ಟಿ ಪೋಪುದುಂ (ನೇಮಿಪು. ೯-೯೭) ; ತಳರೆ ತಳರ್ಚ್ಚುವಂಗೆ ಕನಕಾಚಳಮೊತ್ತುವಂಗೆಲೇ ವಿಯತ್ತಳಂ . . . ಚಟ್ಟವನೆಂಬ ಚೆಟ್ಟಿಗಂ (ಎಕ. XI, ದಾವಣ. ೪೩-೪೭ : 1164) ; ಎಂದುಂ ಕಾಲಕ್ಕೆ ಚಲಂ ಸಂದುದು ಮೂಜಗದೊಳಚಲಮೆಂದೊಡೆ ನಗುತುಂ ಬಂದು ತಳರ್ಚುಗುಂ (ಅರ್ಧನೇ. ೪-೧೯) ; ಪದತಳಮಂ ತಳರ್ಚಲಿನಿಸಿಲ್ಲೆನೆ ಧಾರಿಣಿ ಮಾಯವಾದುದೋ . . . ತನುವಿಂಗೆ ಸಾರಲಿನಿಸಿಲ್ಲೆನೆ ನಾಲ್ದೆಸೆ ತಾಪಿಸಿತ್ತೋ ಪೇೞದು ವಿಪರೀತಮೆಂದು ಸುಱವರ್ ನೆಲೆ ಕಟ್ಟಲೆ ಪೆತ್ತುದೇೞಱ್ಗೆಯಂ (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೮-೭೧). ೨. ಸ್ಥಳ ಬಿಟ್ಟುಹೋಗು ;

ಹೊರಡು : (ಕ). ೩. ಹಿಂಜರಿ ; ಅಳುಕು ; ಹೇಸು : ನಿಷ್ಠುರ ಗಜರಾಜಿಯಿಂ ತುಬಿಸಿಕೊಳ್ವುದು ಪೆರ್ಗಡಲಲ್ಲಿ ಗಂಟಲಂ ಮುಱಿದು ತಳರ್ಚದಿಕ್ಕುವುದು ಲೇಸು ಕುದೃಷ್ಟಿಗೆ ಸೋಲು ಕೂಸನಾದರದೊಳಿ ಬೇಗಮಿಾವುದಱಿಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧೦-೪೯). ೪. ಚೆದರಿಸು ; ಚೆಲ್ಲಾಪಿಲ್ಲಿಗೊಳಿಸು : ಅಲರ್ದ ಪೊಸಸಿಂದುರಂಗಳನಲೆವಳಿಕುಳಮಂ ತಳರ್ಚಿ ತಣ್ಮಲೆವೆಲರೀಯಲೆಯುದಪುದೆವ್ಮಂತಃಪುರಲಲನೆಯುರಂ(ಆದಿಪು. ೧೧-೯೦) : ದೋಷಮಂ ತಳರ್ಚುವ ಗುಣಮುಂ ಕಟಿಲ್ವುವಮರ್ದಿಂಪನೊಡರ್ಚುವ . . . ಕಾವ್ಯಸತ್ಕಳಾರ್ಣವ ಮೃಗಲಕ್ಷ್ಮಲಕ್ಷಣವಚೋವಧುವಂ ಬುಧರೊಲ್ದು ವರ್ಣಿಕುಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೧೪-೫೭) ; ಮಹಾಡ್ರೂಂಕಾರದಿಂದಂ ತಳರ್ಚಿ ಕೆಲವರನೊಡನೆ ವಾಲಾಗ್ರದಿಂದಿರದೆ ಬಾರ್ಚಿ ಕೆಲಬರನಿಂತು ಪುಂಗವಂ ಭಂಗವಂ ಮಾಡುತ್ತೈತರುತಿರ್ದನು (ಚಲಪು. ೪೪-೧೯).

[ತಳರ್ + – ಚು$_1$]

ತಳರ್ನಡೆ (ನಾ). ದಟ್ಟಡಿ ; ಅಸ್ಥಿರವಾದ ಹೆಜ್ಜೆ ; ತಪ್ಪುಹೆಜ್ಜೆ : ನಡೆವ ತಳರ್ನಡೆಯೊಳ್ ಪುಡಿಪುಡಿಯಾದುವು ಶಿಲೆಗಳೊಡದು (ಪಂಪಭಾ. ೨ ೫) : ಕಿವಿಗಿನಿದೆನಿಪ್ಪ ವೀಣಾರವದೊಳನಾದರಮನುಂಟುಮಾಡಿತ್ತು ತನೂಭವನ ತಳರ್ನಡೆಯೊಳ್ ಪೊಣ್ಮುವ ಮೃದುಪದಕನಕಕಿಂಕಿಣೀಝಣಝಣಿತಂ (ಪಂರಾಮಾ. ೩-೧೨೭) ; ಈ ನಡೆದುದೆ ತಾಯ ಬೆನ್ನೊಳೆ ತಳರ್ನಡೆಯಿಂ ಕಳಹಂಸಪೋತಕಂ(ಅರ್ಧನೇ.೧-೯೪); ಕಂಪಿಕುಂ ಧರೆ ತಳರ್ನಡೆವಂಘ್ರಿಭರಕ್ಕೆ ಕೃಷ್ಣನಾ (ಜಗವಿ. ೩-೪೩) : ಪೊರಳ್ದುರುಳ್ದಂಬೆಗಾಲಿಕ್ಕಿ ದಟ್ಟಡಿಯನಿಟ್ಟರದ ತಳರ್ನಡೆ ನಡೆದು (ಕುರಾಸಾಂ. ೭-೬೭) ; ತೊದಲ್ನುಡಿಯ ಸೊಗಸು ತಳರ್ನಡೆಯ ಗಾಡಿ ಮನಂಬುಗೆ ಕಣ್ಗಂಬಾದರಾಲಂಬಾಲಕರ್ ಬಾಲಕರ್ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೧೫೦-೨೮). [ತಳರ್ + ನಡೆ$_2$]

ತಳರ್ನಾಲಗೆ (ನಾ). ಜೋಲಾಡುವ ನಾಲಗೆ ; ಚಾಚಿದ ನಾಲಗೆ : ಸೋಱುವ ಜೊಲ್ಲಸರಬಿಯ ವೊದಲಾಗೆ, ಱೊಬ್ಬೆಯು ನೀಟದ ತಳರ್ನಾಲಗೆ ಕೀಟಿಲಾಗೆ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೧೧೧-೨೯). [ತಳರ್ + ನಾಲಗೆ]

ತಳರ್ನುಡಿ (ನಾ). ೧. ತೊದಲುಮಾತು ; ತಡವರಿಸುತ್ತ ಆಡುವ ಮಾತು : ದಡದಡಿಪಡಿ ಪಡಿಮಾತಂ ಪಡೆಯಲೊಡರ್ಚುವ ಮನಂ ತಡಂಬಡಿಪ ತಳರ್ನುಡಿಯುಗಡಿಗೊಡನೊಡನಿಟ್ಟೆಡೆಗೊಂಡಿರೆ ನುಡಿದ ನಾಗಳಾ ಚರಮುಖ್ಯಂ (ರಾಜಶೇ. ೭-೩೩). ೨. ನಡುಗುವ ದನಿ ; ಕಂಪಿಸುವ ಸ್ವರ : (ಕ). [ತಳರ್ + ನುಡಿ$_2$]

ತಳರ್ನೋಟ (ನಾ). ಚಂಚಲವಾದ ದೃಷ್ಟಿ : ಕೊಡಕೆ ನಿಮಿರೆ ನವಿಕೋರ್ಕ್ಕರಿಸೆ ತಳರ್ನೋಟದಿಂ ನೋಟ್ಪ ಹರಿಣಸಂದೋಹದಿಂದೆಯುಂ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೩-೨೮). [ತಳರ್ + ನೋಟ]

ತಳರ್ಪು (ನಾ). ವಿಸ್ತಾರ ; ಹರಹು : ತನ್ನ ಜಸದಂತೆ ಪಸರಿಸಿದಚ್ಚವೆಳ್ದಿಂಗಳನಾಕೆಯು ಕಣ್ಗಳ ಬೆಳ್ಪಿನ ತಳರ್ಪನುತ್ತುಂ ಪೆಳ್ಪಳಿಸಿ ಚಂದ್ರನಂ ನೋಡಿ (ಪಂಪಭಾ. ೪-೭೯ ವ). [ತಳರ್ + – ಪು$_1$]

ತಳರ್ವಕ್ಕಿ(ನಾ). (ಚೆಲುವಾಗಿ)ನಡೆಯುವ ಪಕ್ಷಿ; "ನಡೆವಕ್ಕಿ, ಹಂಸಪಕ್ಷಿ" (ಪ್ರಭಂ) : ತಳಿರ್ವೆರಲ ತರತರಕೆಯ ತುಂಬಿಯ ತಳರ್ವಕ್ಕಿಯ ಕುಸುಂಕುಱುಗೊಂಡೆಸಟ ಬಾಟ್ಸೇಲಿಯ ಕೇಸರದ ಕಕ್ಕುಂದರಿಯ ಕಾಪಿನ ಕಂಪಿನ ಕೋಶಮಿರ್ಪಂತೆ (ಲೀಲಾವ. ೮-೫೧ ವ). [ತಳರ್ + ಪಕ್ಕಿ$_1$]

ತಳರ್ವಜ್ಜೆ (ನಾ). ಚುರುಕಾಗಿ ಇಡುವ ಹೆಜ್ಜೆ : ತಳರ್ವಜ್ಜೆ ತಟಪುಟ ನಿಡುವಾಗ ವಿಟರೆದೆ ತಳಹೊಳಗೊಳುತಿಹುದೊಡನೆ (ಭರತ. ೧೨-೭೮).

[P ಇದು 'ತಳಿರ್ವಜ್ಜೆ'ಯ ಅಪಲಿಖಿತವಿರಬಹುದು]

ತಳರ್$_1$, ತಳಲು$_1$ (ಕ್ರಿ). ಹೋಗು ; ತೆರಳು : ಕಾಂಚಿಯೊಳ್ ವಿರಾಜಿಸಲೊಸಗೆಯಿಂದ ಸಂದರುಶನಂಗೆಯ್ದು ತಳಲ್ದಿರ್ದನೆಂದು ಕೂಷ್ಮಾಂಡ ಗಣನಾಥಂ ಪೇಳ್ದನು (ನಂದಿಮಾ. ೧೦-೫೩). **ತಳಲು$_1$** : ಕಲುಷಯುತ ಚಂಡಾಲನೊಂದುದಿನ ಶಿವಭಕ್ತರಲಘುತರದುಪಕರಣಮಂ ಕದ್ದು ಕೊಂಡವಂ ತಳಲುತಿರೆ ಬೆಂಬತ್ತಿ ಬರಲೋಡಿ ಬಂದು ಮಸಣದೊಳು ಕೆಡೆದಸುವ ಬಿಡಲು (ಪಾಸೋಪು. ೩-೮೭). 'ತೆರಳ್' ಪರಾ. [<ತಳರ್ ?]

ತಳಲ್$_2$, ತಳಲು$_2$ (ಕ್ರಿ). ಚಿಗುರು; ಪಲ್ಲವಿಸು: "ಎಳೆ[ಪಾಠಾಂ. ಲೆ]ತಳಲ್ – ಪಲ್ಲವ ಪ್ರಾಪ್ತೌ (ಎಲೆ ಚಿಗುರು)" (ಶಮದ); " ತಳಲ್ – ಶಾಖಾಮುಖೇ (ಚಿಗುರು) " (ಶಮಧಾ). **ತಳಲು$_2$** : 'ತಳಲುಗಾವಿ', 'ತಳಿರ್$_1$' ಪರಾ. [?]

ತಳಲು$_1$ 'ತಳಲ್$_1$' ನೋ.

ತಳಲು$_2$ 'ತಳಲ್$_2$' ನೋ.

ತಳಲು$_3$ 'ತಟಿಲ್' ನೋ.

ತಳಲು$_4$, ತಳಿಲು$_3$ (ನಾ). ನಿಗಿನಿಗಿಯಾದುದು ; ಪ್ರಖರವಾದುದು. 'ತಳಲುಗೆಂಡ', 'ತಳಲುರಿ' ಪರಾ. **ತಳಿಲು$_3$** : ಮೂಳೆಯ ಮಾಂಸ ತಳಿಲು ಸುಡುಗೊಳ್ಳಿಯು ನೀಳದ ಹುರಿಯ ಬಾರುಗಳು ತಾಳಿಸಿ ತಿಂಬ ಸೀಗುಡಿ ಕರಿಮಿಾನಿನ ಗೂಳೆಯವನು ಕಂಡ ರಾಯ (ಹರಿಸಾಂ. ೪-೨). [ದೇ.॥ ತಮಿ. ತಟಲ್, ತಣಲ್, ಅಟಲ್ ; ಮಲ. ಅಟಲ್, ಅಟಲು]

ತಳಲುಂಬಳಲುಂ, ತಳಲುಮಳಲು (ಅ). ನುಗ್ಗುನುರಿಯಾಗಿ; ನುಗ್ಗುನುಗ್ಗಾಗುವಂತೆ. 'ತಳಲುಂಬಳಲುಂಗುಟ್ಟು' ಪರಾ. **ತಳಲುಮಳಲು**: 'ತಳಲುಮಳಲುಗುಟ್ಟು' ಪರಾ. [?]

ತಳಲುಂಬಳಲುಂಗುಟ್ಟು, ತಳಲುಮಳಲುಗುಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ನುಗ್ಗುನುರಿಯಾಗುವಂತೆ ಕುಟ್ಟು ; ನುಗ್ಗುನುಗ್ಗಾಗುವಂತೆ ಹೊಡೆ ; ಅಜಗಿಜಿಯಾಗುವಂತೆ ಚಚ್ಚು : ಮುಳಿದು ಗಜೆಗೊಂಡು ಕೌರವಕುಳವಿಳಯಂ ಕೌರವಾನುಜರ್ಕಳನಾಗಳ್ ತಳಲುಂಬಳಲುಂಗುಟ್ಟಿದನೆಳೆಯೊಳ್ ಪಡಲಿಟ್ಟು ಸೊಪ್ಪುಸೊವಡಪ್ಪಿನೆಗಂ (ನೇಮಿಪು. ೧೨-೮೩). **ತಳಲುಮಳಲುಗುಟ್ಟು**: ಕೌರವಾನುಜರ ತಳಲುಮಳಲುಗುಟ್ಟಿ ಪಡಲಿಟ್ಟಂದದಿನಿಳೆಯೊಳು ನೆರಪಿದನು (ನೇಮಿಸಂ. ೨೯-೩೮). [ತಳಲುಂಬಳಲುಂ + ಕುಟ್ಟು$_1$]

ತಳಲುಗಾವಿ(ನಾ).=ತಳಿರ್ಗಾವಿ ೨: ಹಲವಾಭರಣ ತಳಲುಗಾವಿ ಪೊಂಬಟ್ಟು ಸೆಳೆಗೋಲು ಕೈಯ ಕೊಳಲ ಧ್ವನಿಗೈಸುತ್ತಾಕಳ ಕಾಯಿದನೀತ (ವಿಸೋಸು. ೫೯-೦). [ತಳಲು$_2$ (<ತಳಲ್$_2$) + ಕಾವಿ]

ತಳಲುಗೆಂಡ (ನಾ). ಚೆನ್ನಾಗಿ ಉರಿಯುವ ಕೆಂಡ ; ನಿಗಿನಿಗಿ ಕೆಂಡ ; ತನಿಗೆಂಡ : ಬಳಿಕವಾ ಗೂಡ ಬಿಸಿಮಾಡಿ ಮತ್ತದಱೊಳಗೆ ತಳಲುಗೆಂ[ಪಾಠಾಂ. ಕೆಂ]ಡವ ಹಾಕಿ ಅದಱ ಮಧ್ಯದೊಳೊಂದು ಕಳಸಿಗೆಯನಿರಿಸಿ (ಸೂಪಶಾ. ೫-೨೭) : ತಳಲುಗೆಂಡದ ರಾಸಿಯ ಮೇಲೆಯಿಱುಪೆಯ ಬಳಗ ಮುಸುಕಿ ಸಾವಂತೆ (ರಾಮವಿ. ೧೮-೧೧೪). [ತಳಲು$_4$ + ಕೆಂಡ]

ತಳಲುಪಂಚಮಿ (ನಾ). ಹೊಲದಲ್ಲಿ ಬೆಳೆ ಪಕ್ವವಾದಾಗ ಮಾಡುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹಬ್ಬ : ಹೂವುಪಂಚಮಿ, ಕಾಯಿಪಂಚಮಿ, ತಳಲುಪಂಚಮಿ ಎಂದು ಹುತ್ತದ ಹತ್ತಿರ ಪೂಜೆ ಊಟಗಳು ನೆರವೇರುತ್ತಿದ್ದವು (ಹುಟ್ಟಿದ. ೬೫). [ತಳಲು$_3$ (<ತಟಲ್) + ಪಂಚಮಿ]

ತಳಲುಮಳಲು 'ತಳಲುಂಬಳಲುಂ' ನೋ.

ತಳಲುಮಳಲುಗುಟ್ಟು 'ತಳಲುಂಬಳಲುಂಗುಟ್ಟು' ನೋ.

ತಳಲುರಿ (ನಾ). ಧಗಧಗಿಸುತ್ತಿರುವ ಉರಿ : ತಱಿಗೆಂಡದ ತಳಲುರಿಯೊಳು ಮಧುರ ಬೊಬ್ಬೆಱಿದು ಧೀಂಕಿಟ್ಟನಂದು (ಸೊಬಗೋ. ೯-೭೨).

[ತಳಲು$_4$ + ಉರಿ$_2$]

ತಳಲುಶ್ರಮ (ನಾ). ಮಾರ್ಗಾಯಾಸ : ವಿಳಸಿತವೆನಿಪ್ಪ ಪೊಱವಳಲು ಪಾಂಥಾವಳಿಗೆ ನೆಳಲು ಜೇವೊಸ್ಮೃಪಿದ ತಳಲುಶ್ರಮದ ಬೇರ ಕಿಳಲು ಮನವಂ ಸೂಱೆಗೊಳಲು ಸಾಕೆಂದು ಹೊಗಳುತ್ತಲ್ಲಿಯುಱುವಟಿಗೆಯ . . ಈಕ್ಷಿಸಿ (ಸೋಮದ. ೧-೧೧೪). [ತಳಲು$_1$ (<ತಳಲ್$_1$) + ಶ್ರಮ]

ತಳಲೆ 'ತಾಳೋಲೆ' ನೋ.

ತಳಲೋಕ (ನಾ). ಕೆಳಗಿನ ಲೋಕ; ಅಧೋಲೋಕ; ಪಾತಾಳ: ಚೆಲುವಿಕೆಗವನ ಶೃಂಗಾರಕೆ ಜಾಣ್ಮೆಗೆ ವಿಲಸಿತಗಂಭೀರಗುಣಕೆ ತಳಲೋಕ ನರಲೋಕ ಸುರಲೋಕದೊಳು ಮೆಚ್ಚೆ ತಲೆದೂಗದವರೊಬ್ಬರಿಲ್ಲ (ಭರತೇ. ೭೬-೫). [ತಳ (=ತಲ) + ಲೋಕ]

ತಳವಕಾರ 'ತಲವಕಾರ' ನೋ.

ತಳವಗಲ್ (ಕ್ರಿ). ನೆಲೆದಪ್ಪು; ಆಶ್ರಯತಪ್ಪಿ ಉರುಳು (?): ಆರ ವ್ಯದೂಕ್ತಿಯುಂ ಬಯಸಿ ಕೇಳ್ದು ತನೂಜ ಮದೀಯ ಕರ್ಣದೊಳ್ ಪೂರಿಪೆನಿಂ ರಸಾಯನಮನಾರ ಮುಖೇಂದುವನೊಲ್ದು ನೋಡಿ ವಿಸ್ತಾರಿಪೆನೀ ಮದಕ್ಷಿಗೆ ಸುಧಾರಸಪೂರಮನೆಂದು ತಾರಹಾರಾ[ಹಾ]ರವದಿಂದವಳ್ ತಳವಗಲ್ದಳೊಱಲ್ದನಿಳಾತಳಾಧಿಪಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೫-೧೭).

[ತಳ (=ತಲ) + ಅಗಲ್$_1$]

ತಳವಗ್ಗ (ನಾ). = ತಳವರ್ಗ (?): ಗಜವದ ನಿಸನ್ದ ತಳವಗ್ಗ ಮಾದಿಯರ ವಿದ್ಯಾದರ ಪ್ರಿತುವೀ ಗಂಗದೇಸ (ಮೈಆರಿ. ೧೯೨೦, ೯-೨೫; 267 ಕ್ರಿಶ).

[?]

ತಳವಟಗೊಳ್ಳು (ಕ್ರಿ). ತಳಮುಳಗೊಳ್ಳು (?): ಅರಮನೆಯೊಳಿಹರೆಲ್ಲ ಹಾಯೆಂದಜಚ ಕಂಬನಿಯೊಸರಿ ಶೋಕದ ಭರದಿ ತಳವಟಗೊಂಡು ಸುಮ್ಮನಿರಲ್ಕೆ (ತಿಮ್ಮಸ್ಕಿ. ೧-೧೫): "ಮುಳುಗಿಹೋಗು" (ಪಟ್ಟನಿ).

[ತಳವಟ್$_0$ (<ತಳವಟ) + ಕೊಳ್ಳು$_1$ (<ಕೊಳ್$_1$)]

ತಳವಡು (ಕ್ರಿ). ಕಂಳಿತಂಕೊಳ್ಳು; ಆಸೀನನಾಗು: ತಡೆ ನಿಲ್ಲಾಜ್ಞಾಬಲ್ದೆ ತಳವಡು ಮಿಡುಕಿನ್ನೇಕೆ ಸಾರ್ (ಚಕವಿ. ೭-೧೭೪).

[ತಳ (=ತಲ) + ಪಡು$_1$]

ತಳವನ (ನಾ). = ತಟಿಕ್ಕಾಡು: ಮಲೆಯುಂ ಸಾಧಿಸಿ ಮಾಣ್ದನೇ ತಳವನಂ ಕಾಂಚೀಪುರಂ ಕೋಯತೂರ್ಮ್ಮಲೆನಾಡಾ ತುಳುನಾಡು . . . ಇವೆಲ್ಲಂ ಭುಜಾಬಲದಿಂ ಲೀಲೆಯೆ ಸಾಧ್ಯವಾದುದೆಯಾವ್ವಿಷ್ಣು ಕ್ಷಮಾಪಾಳನೊಳ್ (ಎಕ. V, ಅರಸೀ. ೧-೧; 1168). P ಇದು 'ತಲಕಾಡು' ಎಂಬುದರ ಸಂಸ್ಕೃತೀಕರಣ. [ತಳ (=ತಲ) + ವನ]

ತಳವನಪುರ (ನಾ). = ತಟಿಕ್ಕಾಡಂ: ತಳವನಪುರದೊಳ್ತಳವಿತ್ತಿಯ ಮಣ್ (ಎಕ. I, ೧-೨೦; 466); ತಳವನಪುರದೊಳಿಟ್ಟು (ಮೈಆರಿ. ೧೯೩೩, ೩೮-೪; 801); ಎಳೆಗೆಸೆವ ಕೋಯತೂರ್ತ್ತಳವನಪುರಮಂತೆ ರಾಯರಾಯಪುರಂ (ಎಕ. VII, ಶಿವಮೊ. ೭೪-೧೭; 1112). 'ತಲವನನಗರ' ಪರಾ.

[ತಳವನ + ಪುರ$_3$]

ತಳವರ 'ತಳವಟಿ' ನೋ.

ತಳವರ್ಗ (ನಾ). ಅಂಗರಕ್ಷಕ ದಳ (?): ಅನೇಕ ಪ್ರಜೆ ಪರಿವಾರ ಬಂಧುವರ್ಗ್ಗಮುಂ ತಳವರ್ಗ್ಗಮುಂ ಕುಲಸ್ತ್ರೀ ಚಿಕ್ಕಲದೇವಿಯುಂ ಬೆಸಕೆಯ್ಯೆ (ಎಕ. IX, ಕೊಡಗು. ೫೭-೩೯; 1095): ದೂರೀಕೃತಾರಿ ಷಡ್ವರ್ಗನುಂ ಸಮಾಕೃತ ತ್ರಿವರ್ಗನುಂ ದೃಢೀಕೃತ ತಳವರ್ಗನುಂ ಸಮಾಶ್ರಿತ ಕಾಮುಕವರ್ಗನುಮಪ್ಪಾಗಿ (ಚಂದ್ರಪು. ೪-೨೮ ವ): ಪದ್ಮನಾಭ ನರನಾಥನಾತನ ಮನಮುಮಂ ಪತ್ತೆಸಾರ್ವ ತಳವರ್ಗದ ನಿಗ್ರಹ ವ್ಯಕ್ತಿಯುಮಂ ಕಂಡಿದು ಮದೀಯ ವಿಕ್ರಾಂತ ದರ್ಶನಾರ್ಥಮೆಂದು (ಚಂದ್ರಪು. ೧೧-೯೪ ವ). 'ತಳತಂತ್ರ' ಪರಾ. [ತಳ (=ತಲ) + ವರ್ಗ]

ತಳವಳ 'ತಳಮಳ' ನೋ.

ತಳವಳಗು 'ತಳಮಳಗು$_2$' ನೋ.

ತಳವಳಿಸು 'ತಳಮಳಿಸು' ನೋ.

ತಳವಜ, ತಳರ, ತಳವರ, ತಳವಾರ$_1$, ತಳವಾಜ, ತಳಜ, ತಳಾರ$_1$, ತಳಾರಿ, ತಳಾಜ, ತಜವಳ, ತಜವಾಳ, ತಾಳವಾರ$_2$ (ನಾ). ಕಾವಲುಗಾರ: ಗ್ರಾಮರಕ್ಷಕ; ನಗರರಕ್ಷಕ: ಮಂತ್ರಿ ಪುರೋಹಿತ ತಳವಜಾದಿಗಳ್ಗಿಂತೆಂದೋಲೆಯನಟ್ಟಿದೊಂ (ವಡ್ಡಾರಾ. ೭೫-೧೪); ಸೇನಾಪತಿ ತಳವಜ ದಂಡನಾಯಕ ಪ್ರಭೃತಿಗಳುಂ (ಅಜಿಪು. ೧೦-೨ ವ); ತಳವಜರ್ . . . ದುರಾತ್ಮಂ ಸಿಲ್ಕಿದನೆಂದಾತನಂ ಪಿಡಿದು (ದಶಕು. ೧೨-೯೭ ವ); ದುಃಖಂಗಳನನುಭವಿಸುತ್ತಿರ್ಪರ್ ತಳವಜರ ವಶಕ್ಕೆ ಸಂದ ಕಳ್ಳರ ತೆಜದಿಂ (ಪಾರಪು. ೫-೪): ಬಲ ಮಹಾಂಬುಧಿಯೊಳಗಿರುಳ ಮೇಲ್ತಳವಜನು ಹೈಡುಂಬ[ಪಾಠಾಂ. ತಜವಳಿಕೆ ಹೈಡಿಂಬಂಗೆ] (ಕುವ್ಯಾಉ. ೧೦-೪೯): ಹೊಳೆವ ಕಠಾರಿ ಕೈಗತ್ತಿ ತೋಮರ ಬಿಲ್ಲು ಬಲುದಡಿ ಪಿಡಿಚಕ್ರದಲಿ . . . ತಳವಜರೂರ ಕಾದಿಹರು (ಮೋಹತ. ೧೮-೧೦೩); ತುಂಬಿಗಳೆಂಬದಿರ್ಗೋಲನಾಂತೆಲರ್ ತಳವಜನಂತೆ ಸಾಜುತನುಗೆಯ್ದುದು ದರ್ಪಕವೀರಸೇನೆಯುಂ (ಚಕವಿ. ೬-೩೬). ತಳರ: ಅರಟ್ಟಿಗ ತಳರ ಕೂಡಲೂರ ವೃತ್ತಿ ನೊಕ್ಕಿಉೂರೊಳೆ . . . ಕೊಟ್ಟ ನೆಲ (ಮೈಆರಿ. ೧೯೧೭, ೦೩-೬; 8ನೆಯ ಶತ): ಬಮ್ಮಂದಳರಂ [ಕೊ]ಣ್ಡು ಬಿಟ್ಟ ಸರಣ ವ್ರಿತ್ತಿ (ಮೈಆರಿ. ೧೯೩೦, ೭೫-೩೯; 1082). ತಳವರ: ಕಾವಲು ನಿಂತಿಹ ತಳವರರಂದದ ತೆಂಗಿನ ಕೌಂಗಿನ ಸಾಲಲ್ಲಿ (ನರ್ಕ. ೩-೨). ತಳವಾರ$_1$: ಜತ್ತ ತಳವಾರ ಪೊಗುಣ್ದ ಕಾಳೆಗದುಳ ಎಜಿದು ಸತ್ತ (ಎಕ. IX, ನೆಲಮಂ. ೩೪-೩; ಸು. 750 ?); ಬಟ್ಟೆಗಾರಕದ ತೆರನು ತಳವಾರ ಮುಖಾಂತ್ರ (ಎಕ. VII, ಶಿವಮೊ. ೩-೨೫; 1671); ಕಳವು ಮಾಡದಿದ್ದರೂ ಕಳ್ಳನೆಂಬ ಶಂಕೆಯಿಂದ ತಳವಾರರು ಶೂಲಕ್ಕೆ ಹಾಕಲು (ಕೃವಾಅ. ೧೦೨); ನಲಿಯುತ ಕಾಲಚಕ್ರನು ತಾನೆಂಬುವ ತಳವಾರನಿರುವನಾ ನೃಪಗೆ (ಸೌಗಂಪ. ೧-೨೨); ಊರಿನ ತಳವಾರ ತಾಸಿಗೊಮ್ಮೊಮ್ಮೆ ಗಂಟೆ ಬಾರಿಸುವುದನ್ನು ಕೇಳಿ (ಧರ್ಮಸಾ. ೬೩); ಗ್ರಾಮಶಾಂತಿಗೆ ತಳವಾರ ತಲೆ ಬೋಳಿಸಿಕೊಂಡ (ಗಾದೆ). ತಳವಾಜ: ಹಾಹಾಕ್ರಂದನರವದಿಂ ಪುಯ್ಯಲಿಡುವ ಕರುಣಾರವಮಂ ತಳವಾಜಂ ಕೇಳ್ದು (ಪಂಚತಂ. ೭೯-೧): ನೆಲ ತಳವಾಜನಾದಡೆ ಕಳ್ಳಂಗೆ ಹೋಗಲೆಡೆಯುಂಟೇ (ಮೋಳಿಮಾ. ೭೮-೨೭೩); ಆ ಕಾಂತಕನೆಂಬ ತಳವಾಜ ನಾಯಕಂ ಅರಸನೋಲಗದಿಂ . . . ಪೋಗುತ್ತಿರೆ (ದಶಕು. ೮-೨೭೪ ವ); ಐಸಜಿಯೊಳೀಕ್ಷಿಸುತ ತಳವಾಜರದೆಯದೆ ಪೋದನೆಂದೆನುತ (ಬಸಪು. ೫೬-೪೮); ತಳವಾಜವರಿ ಮುಂತಾಗಿ ಯೆಲಾಉ ಸರ್ವಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಬಿಟ್ಟು (ಎಕ. X (S), ಮುಳಬಾ. ೫-೨; 15ನೆಯ ಶತ): ಜಡಿವ ದನಿಗಳಿಂದ ತಳವಾಜರುಗಳ ಪಡೆ ತಿರುಗುವುದು ದುರ್ಗದಲಿ (ಕಂಸವಿ. ೧೧-೧೪೦). ತಳಜ: ಅಮಾವಾಸ್ಯೆಯುಂದು ತಳಜಙ್ಗೆ ಆವಣದೊಳೊರ್ವ್ವಳ್ಳ ಜೋಳಂ (ಕಇಆ. ೮೭-೧೮-೪೨; 932); ಇನ್ನೆನಿಸಿ ನೆಗಬ್ದ ನ್ರಿಪತಿಗೆ ಸನ್ಮಂ ಜಯಲಕ್ಷ್ಮಿಯುಂ ಭುಜಾಸಿಯೊಳಿರಿಸಲ್ಕಿನ್ನಿವನೆಸೆಟಿವನೆನಿಸುವನೆನ್ನುಂ ಶ್ರೀ ತಳಜ ನಾಗವರ್ಮ್ಮಂ ಧರೆಯೊಳ್ (ಸೌಇಇ. XX, ೫೫-೨೫; 1082). 'ತಳಜಸುಂಕ' ಪರಾ. ತಳಾರ$_1$: 'ತಳಾರ, ತಳವಾರ – ತಲಾರೋ ನಗರಾರಕ್ಷಕಃ' ಸಂ – ಸ್ಥಲವಾರಃ (ಕಸಾಪ. II, ೧೮೨): ಆ ಪಟ್ಟಣದಲ್ಲಿ ಯಮದಂಡನೆಂಬವನೊಬ್ಬ ತಳಾರ (ಕಸಾಚ. ೧); ಆಗಿನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಈ ತಳಾರನು, ಈಗಿನ ಪೋಲೀಸರಂತೆ ಹಳ್ಳಿಗಳಲ್ಲಿರುತ್ತಿದ್ದನೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು (ಕನ್ನಜಾ. ೦೪೨). ತಳಾರಿ: (ರೈಸಗೆ. II, ೫೬೨); ಒಕ್ಕಲಿಗನು ಮುಂದೆ ತೋಟಿ ತಳಾರಿಗಳು ಹಿಂದೆ (ಕಥಾಮಂ. IV, ೨೦); ಪಟೇಲಿ, ಶಾನುಭೋಗಿ, ನೀರಗಂಟಿ, ತೋಟಿ ಅಥವಾ ತಳಾರಿ ನೌಕರಿಯು ಖಾಲಿಯಾದಾಗ (ಗ್ರಾಮಾಕ. ೯೦). ತಳಾಜ: ತಳಾಜಂಗೆ ಇಪ್ಪತ್ತನಾಲ್ಕು ದ್ರಮ್ಮ (ಹೈಆರಿ. ೧೯೩೭, ೨೭-೨೮; 572); ತಳಾಜಂಗೆ ಕಳ್ಳನೀತನಲ್ಲೆಂಬುದೊಂದು ನಂಬುಗೆಯಾಗಿ (ವಡ್ಡಾರಾ. ೨೨೪-೨೩); ತಳಾಜನಂತೆ ನಿದ್ರೆಗೆಟ್ಟು (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧-೦೭೮); ತಳಾಜನ ಕೆಯ್ಯಂ ಬಡಗಲು (ನಾಂದೇಡ್. ೩೧-೧೯; 1134): ಅಂಧತಮಮುಮನೋಡಿಸಿ ದೋಷಾಕರನಂ ಕಳೆಗುಂದಿಸಿ

ಪರಿವರಿದುವು ತರಣಿಯ ತಳಾಜರಂತಿರೆ ಕಿರಣಂ (ಗಿರಿಕ. ೫-೭); ಸಂದಣಿಸಿ ಚೋರರೊಡವೆಗಳ ಕೊಂಡೊಯ್ಯುತಿರಲಂದು ಕಾಣುತ್ತಂ ತಳಾಜರಟ್ಟಿ ಬರಲ್ಕೆ (ಪಾಸೋಕು. ೧೩-೧೦). **ತಜವಳ**: ಕಲುಕುಟಿಗರಂ ಬಡಗಿಯರನಾ ಬಳಗೆಲಸಮಂ ಮಾಳ್ಪರಂ ತರ[ಜ]ವಳರ[ಪಾಠಾಂ. ಮಾಳ್ಪವರುಗಳ ತಳುವದಿಜ]ನಟ್ಟಾಳುಗಳಂ . . . ಸುಯಿಧಾನರಂ ಹಲವಾಳುಗಳನಾಯ್ದು (ಬಸವು. ೧೭-೧೩): ತಜವಳರಾ ರನ್ನವೊಳಲ್ಗೇರಿಗೇರಿಯೊಳೊಜಲಿಸಿದರು ಸಂಗುರವನು (ಸೊಬಸೋ. ೨೦-೩೧): ತಜವಳರ ತೂಳಲಿಕೆಯ ಮೇಲೆಚ್ಚಜಿಕೆ ಮಸುಳಿಸೆ ಮಧ್ಯರಾತ್ರಿಯೊಳಜಿತದಂಘವಣೆಯಲಿ ಪರುರವಿಸಿದನು ಗುರುಸೂನು (ಕುವ್ಯಾಗ. ೯-೧೪). **ತಜವಾಳ**: ಬನವಾಸಿಯೆಂಬ ಪಟ್ಟಣದಲ್ಲಿ ಕನಕರತಿಯೆಂಬ ಅರಸು ಮನಸಿಜನೆಂಬ ಪ್ರಧಾನ ಕನಸ ಕಂಡಡೆ ಅಜಿವ ತಮಸೂನು ತಜವಾಳ[ಪಾಠಾಂ. ತಳವಾಜ] (ಕೋಲಬಾಂ. ೨೧-೭); ಮೋಜಿಯಿಟ್ಟು ಸುಯ್ಯಲಿಡುತಲಾ ಪೊಳಲಿನ ತಜವಾಳಗಜುವೆ ಕೇಳ್ದವನು (ರಾಮವಿ. ೧೬-೭೩). **ತಾಳವಾರ$_2$**: ತಾಳವಾರನುಂ ಕಾಕಂಬಾಟಿ ಕಂಬಯ್ಯನುಂ ಅಸಗಗೋಡ ಸಿರಿಯಮ್ಮನುಂ (ಎಕ. XI. ಚಿತ್ರದು. ೭೫-೨೨; 941).

[<ಪ್ರಾ. ತಲವರ, ತಲಾರ./ಸಂ. ತಲವರ, ತಲಾರಕ್ಷ. / ತುಳು. ತಳವಾರೆ; ತೆಲು. ತಲವರಿ, ತಲವಾರಿ, ತಲಾರಿ]

ತಳವಜಗಾಹು (ನಾ). ನಗರರಕ್ಷಣೆ; ಪಹರೆ; ಕಾವಲು: ಆಹವಕೆ ನಿನ್ನೂರ ತಳವಜಗಾಹಿನವರನು ಕಳುಹುವುದು (ಕುವ್ಯಾಭೀ. ೧-೧೧).

[ತಳವಜ + ಕಾಹು$_1$ (<ಕಾಪು)]

ತಳವಜಗೇರಿ (ನಾ). ತಳವಾರರು ವಾಸಿಸುವ ಕೇರಿ,-ಓಣಿ: ಚೋರರಂಗದ ಮಾತು ತಳವಜಗೇರಿಯಲಿ ಭೂಷಣವೆ (ತೊರರಾ. ೭-೨೨-೭).

[ತಳವಜ + ಕೇರಿ]

ತಳವಜಿಕೆ, ತಲಾರಿಕೆ, ತಳವಾರಿಕೆ, ತಳವಾಜಿಕೆ, ತಳಾರಿಕೆ, ತಳಾಜಿಕೆ, ತಜವಳಿಕೆ, ತಜವಾಳಿಕೆ (ನಾ). ೧. ತಳವಾರನ ವೃತ್ತಿ,-ಕೆಲಸ; ಕಾವಲು; ರಕ್ಷಣೆ; ಮೇಲ್ವಿಚಾರಣೆ: ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಜಾವಮುಕ್ಕಡೆ (ಗ)ರವಟಿಗೆ ತಳವ(ಜಿಕೆ)ಯು(ಮ)ಕ್ಕಿಕ್ಕೆಯೊಳಂ ಠಾಣಾಂತರಮಂ ನಿರವಿಸೆಯುಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೭-೭೯ ವ). ೨. ಕಾವಲು ಅಥವಾ ಪಹರೆಯ ವ್ಯವಸ್ಥೆಗಾಗಿ ಕೊಡಬೇಕಾದ ಸುಂಕ: ಬಂಕದೆಜಿ ಸಿದ್ದಾಯ ಬಿಟ್ಟ ಕೊಟ್ಟಣವನುಪ ಸುಂಕ ಮಲವದಿಕೆ ಸೊಲ್ಲಗೆ ಕವಣ ಕಡ್ಡಾಯದಂಕ ತಳವಜಿಕೆ ಕೋರಾಯ ಗುತ್ತಿಗೆ ಅಪುತ್ರಿಕೆ ದಂಡವುಂಡಿಗೆಗಳು (ಸಿಂಗಿರಾ. ೨೨-೨೭).**ತಲಾರಿಕೆ:** ೧. ಸುಂಕವ ಕೊಂಡವನು ತನ್ನ × × × ತಲಾರಿಕೆಗೆಉ ಮದುವೆ × × ಮದವಣಿಗೆ ಕೊಟ್ಟವನುಯೆಂದು ಹಾಕಿದ ಶಾಸನ (ಸೌಇಇ. IX-ii, ೪೮೦-೧೩; 1510). **ತಳವಾರಿಕೆ:** ೧. ಹರುಪದಿ ತಳವಾರಿಕೆ ನಿನಗೆಂದಾಗ ಕರದು ಕೊಟ್ಟನು ವೀಳೆಯವ (ಜಿನರಾ. ೭-೪೭); ಅಪ್ಪನ ತಳವಾರಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಮಗಳ ಸೂಳೆಗಾರಿಕೆ ಚಂದ (ಗಾದೆ). ೨. ಏನುಳ್ಳ ಸುಂಕ ತಳವಾರಿಕೆಗಳು ಸಲುವ ಅಂಬಲಿ ಪುದುಗೊರೆ ಗೌದುಂಬಳಿ ಸಹವಾಗಿ (ಎಕ. VII, ಶಿವಮೊ. ೭೦-೩೦; 1431); ಸೀಮೊಗ್ಗೆ ತಳವಾರಿಕೆಯಿಂದ ಗಾಜನೂರು ಯುಡತ್ತೂರೆ ಸೀಮೆಯಲ್ಲೂ ಯಿ ಮಠಕ್ಕೆ ಉತ್ತಾರವಾದ ಗ್ರಾಮದವರು . . . ತೈಗೆದುಕೊಂಡು ಹೋಹಂಥಾದಕ್ಕೆ (ಎಕ. VIII, ತೀರ್ಥಹ. ೯೦-೭೭; 1709); ಭೈರನಾಯಕನು ಕೊಟ್ಟ ಭೈರಾಪುರಕ್ಕೆ ಜೋಡಿ ಬೇಡಿಗೆ ತಳವಾರಿಕೆ ವಿರಹಿತ (ಮೈಆರಿ. ೧೯೨೭, ೪೫-೭; ?). **ತಳವಾಜಿಕೆ:** ೧. ಮಂದಾನಿಲಗೆ ಚೈತ್ರ ತಳವಾಜಿಕೆಯನಿತ್ತಂದದೊಳೆಸೆದನೇವೇಳ್ವೆ (ಕಂಸವಿ. ೯-೧೧). ೨. ಸುಂಕ ಮಗ್ಗಮೆ ತಳವಾಜಿಕೆ ಕಾಣಿಕೆ ಕಡ್ಡಾಯ (ಎಕ. X, ಮುಳಬಾ. ೨೦-೨; 1468): ಅಂಕ ಸುಂಕ ಟಂಕಸಾಲೆ ತಳವಾಜಿಕೆ ನಿಧಿ ನಿಕ್ಷೇಪ (ಎಕ. VIII, ಸಾಗರ. ೧೬೩-೨೩; 1488). **ತಳಾರಿಕೆ:** ೨. ದಂಡ ದೋಷ ತಳಾರಿಕೆ . . . ಕಳ್ಳರ ಬಾಧೆ ಆ ಆಸ್ಥಳದ ಮಹಾಜನಂಗಳವಲ್ಲದೆ ಮೂನೂರ್ವ್ವರ ಕಾರಣವಿಲ್ಲ (ಎಕ. VI, ಕಡೂ. ೫೫-೨೪; 1291 ?). **ತಳಾಜಿಕೆ:** ೧. ಯಮದುಡಂಗಂ ಪೊಬಲ ತಳಾಜಿಕೆಯುಂ ಕೊಟ್ಟು (ಪದ್ಮರಾ. ೧೩೩-೧೭); ಪಡವಳರವರಿಗೆ ತಳಾಜಿಕೆಗೆ ಯಿಕ್ಕಿದ ಮತ್ತರಾಜು (ಸೌಇಇ. XV, ೧೨೨-೬೮; 1173); ಬಸಂತನ ಕಾಪು ಕಾಮದೇವನ ರತಿಯಾಜ್ಞೆ ಚಂದ್ರನ ತಳಾಜಿಕೆ ತಂಬೆಲರೊಂದು ಬೆಂಬಲಂ (ಅನಂಪು. ೧-೮೭); ಬಂದ ಬಸಂತನ ಬೀಡು ಮಂದಮಾರುತನ ತಳಾಜಿಕೆ ಯೊರ್ಗಳೆಬಂದದೊಳಾ ವನಮಿಹುದು (ಶ್ರೀಪಾಲ. ೧-೭೩). ೨. ಪೊಜವೆಚ್ಚವೊಳವೆಚ್ಚಮಂತೆ ಸುಂಕಂ ತಳಾಜಿಕೆ ಚರಾದಾಯಮೆಂಬಿಂತೆಲ್ಲವಂ ಪರಿಕಿಸಿ (ಪದ್ಮರಾ. ೪-೨೪). **ತಜವಳಿಕೆ:** ೧. ಅಜಿಯೆ ನೀನೆಲೆ ಮಾರುಳೆ ಗರುಡನ ತಜವಳ[ಪಾಠಾಂ. ೦]ಕೆಯೊಳು ಹಾವು ಕನ್ನವ ಕೊಜೆದು ಬದುಕುವುದೇ (ಕುವ್ಯಾವಿ. ೮-೭೩). ೨. ಹಗಿಲುವಣಂ ಇದು ತಜವಳಿಕೆಗೆ ಕೊಟ್ಟುದು (ಕಇ. IV, ೧೬-೨; ?). **ತಜವಾಳಿಕೆ:** ೧. ತೋಟಂಗಳ ತಜವಾಳಿಕೆ ಊರ ತಜವಾಳಿಕೆ ಸೇನಬೋವಿಕೆ ಇಂತಿವೆಲ್ಲವಕ್ಕೆವೂ ಹತ್ತುವ ಹೊನ್ನಿಂಗೆ (ಎಕ. XII, ಚಿಕ್ಕನಾ.೨-೭೭; 1261). ೨. ಸುಂಕಕಾರುಕದಿಂದಿರುಪ್ಪ ತಜವಾಳಿಕೆಕ್ಕ ಅಂತು ೧೨ ॥ ೧ (ಮೈಆರಿ. ೧೯೩೪, ೫೩-೧೩; 1405). 'ತಳಜಸುಂಕ' ಪರಾ. [ತಳವಜ + - ಇಕೆ]

ತಳವಜಿತಿ (ನಾ). ತಳವಾರನ ಹೆಂಡತಿ: ಅರಸನ ಪೆಂಡತಿ, ಅರಸಿತಿ, ಏವಂ ಪ್ರಧಾನಿತಿ, ತಳವಜಿತಿ, ಸುಂಕಿಗಿತಿ, ತೋಟಿಗಿತಿ (ಶಬ್ದಾನು. ೧೯೧ ಪ್ರಯೋ).

[ತಳವಜ + - ಇತಿ$_1$ (< - ಇತ್ತಿ)]

ತಳವಾರ$_1$ 'ತಳವಜ' ನೋ.

ತಳವಾರ$_2$ 'ತರವಾರ' ನೋ.

ತಳವಾರಗಟ್ಟೆ (ನಾ). ತಳವಾರನಂ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ನಿರ್ವಹಿಸುವ ಸ್ಥಳ; ಕೊತವಾಲನ ಚಾವಡಿ: ಪುರ ಪೇಟೆ ತಳವಾರಗಟ್ಟೆ ಮುಂತಾದುವಂ ರಚನೆಗೈಸಿ (ಕಳನ್ನ. ೧-೧೦೫). [ತಳವಾರ$_1$ (<ತಳವಜ) + ಕಟ್ಟೆ$_1$]

ತಳವಾರನಬಳ್ಳಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಳ್ಳಿ: ಹುಳಿಮಂಗರವಳ್ಳಿ, ತಳವಾರನ ಬಳ್ಳಿ (ಮೈಜಿಗಿ. ೨೨-೩೯೯); ಜುಟ್ಟುವೆಬಳ್ಳಿ, ತಳವಾರನ ಬಳ್ಳಿ . . . ಕುಂಟಗ (ಮೈಜಿಗಿ. ೬೦-೧೨೦೫).

ತಳವಾರಸರಕಾರ (ನಾ). ದೇಶದ ಸಂರಕ್ಷಣೆಯನ್ನಷ್ಟೇ ನೋಡಿಕೊಳ್ಳುವ ಸರಕಾರ: ಶಿಪಾಯಿ, ಮ್ಯಾಜಿಸ್ಟ್ರೇಟು, ಪೋಲೀಸು . . . ಇವರಿಂದ ಆಗುವಂಥ ಪ್ರಜಾಸಂರಕ್ಷಣೆಯೇ ಬಹುಪುರಾತನವಾದ ರಾಜ್ಯಕರ್ತವ್ಯ. ಇಂಥಾ ಸರಕಾರವನ್ನು ಸಂಕ್ಷೇಪವಾಗಿ "ತಳವಾರ ಸರಕಾರ" ಎಂದು ಕರೆಯಬಹುದು (ರಾಜ್ಯಶಾ. ೧೬೦). P ಇದು 'police state' ಎಂಬುದರ ಕನ್ನಡ ಅನುವಾದ. [ತಳವಾರ$_1$ (<ತಳವಜ) + ಸರಕಾರ]

ತಳವಾರಿಕೆ 'ತಳವಜಿಕೆ' ನೋ.

ತಳವಾಸುಗೆ (ನಾ). ನೆಲಗಟ್ಟು: ತಳವಾಸುಗೆಯು [ಪಾಠಾಂ. ವಾಸಿಗೆಯು] ಪಚ್ಚೆ ಪಳಿಕೆಸೆವ ಪಾಗರಂ ಪೊಳೆವ ವಜ್ರಸ್ತಂಭ (ಮನೋವಿ. ೧-೨೩).

[ತಳ (= ತಲ) + ಪಾಸುಗೆ]

ತಳವಾಜ 'ತಳವಜ' ನೋ.

ತಳವಾಜವರಿ (ನಾ). = ತಳಜಸುಂಕ: ತಳವಾಜವರಿ ಮುಂತಾಗಿ ಯೆಲಾಉ ಸರ್ವಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಬಿಟ್ಟು (ಎಕ. X (S), ಮುಳಬಾ. ೫-೨; 15ನೆಯ ಶತ). [ತಳವಾಜ (<ತಳವಜ) + ವರಿ$_1$]

ತಳವಾಜಿಕೆ 'ತಳವಜಿಕೆ' ನೋ.

ತಳವಿಘಾತಿ (ನಾ). ಹೆಜ್ಜೆಯ ಹೊಡೆತ; ಪದಾಘಾತ: ಉಗ್ರೋರುಸೋಂಕಿನಲಜುಜಜಾಂಡದ ಬಿಗುಹು ಬಿಡುವುದು ತಳವಿಘಾತಿಗೆ ಜಗತಿ ಜರಿವುದು (ತೊರರಾ. ೬-೮-೧೧). [ತಳ (= ತಲ) + ವಿಘಾತಿ]

ತಳವಿಡಿ (ಕ್ರಿ). ಕೈಯನ್ನು ಹಿಡಿ ; ಹಸ್ತಲಾಘವ ಕೊಡು : ಯುವರಾಜನನ್ನು ತಳವಿಡಿದುಯ್ದು ನಿವಿಷ್ಟಮಾಡಿ (ಬಟ್ಕಳ. ೪೮-೨೫).

[ತಳ (=ತಲ) + ಪಿಡಿ$_1$]

ತಳವಿತ್ತಿ, ತಳವಿರ್ತಿ, ತಳವ್ರಿತಿ (ನಾ). = ತಳವೃತ್ತಿ : ಅಮ್ಮಲಿಮಣ್ಣಿಂ ತಳವನಪುರದೊಳ್ತಳವಿತ್ತಿಯ ಮಣ್ಣ್ಪಗರಿಗೆಱೆಯೊಳ್ಪನ್ನಿರ್ಕಣ್ಡುಗಂ ಪಿರಿಕೆಱೆಯೊಳಂ . . . ಪನ್ನಿರ್ಕಣ್ಡುಗಂ ಮನೋಹರಂ ದತ್ತಂ (ಎಕ. I, ೧-೨೦ : 466) : ಅಂಗಭೋಗ ರಂಗಭೋಗ ಜೀರ್ಣೋದ್ಧಾರಕ್ಕಂ ಪಾರಣೆಯ ಜಂಗಮಾರಾಧನೆಗಂ ಕೊತ್ತ್ರಸಿ ಕುಱುವನಿಗೆ ತಳವಿತ್ತಿ ಅಂಕವಲ ಕೂಂಡಿನಾಡೊಳು ಸಲುವಂತೆ (ಎಇ. XXI, ೨-೬೧ : 1260). ತಳವಿರ್ತಿ: ಮಹಾದೇವರಿಗೆ ಅಂಕನಾಥವೆಸರಿಂ ಅಂಕವಲತಳವಿರ್ತಿ ಕೊತ್ತ್ರಸಿ ಕುಱುವನಿಗೆ ಈ ಹಳ್ಳಿ ಮಾಂಧಾತ ಚಕ್ರವರ್ತ್ತಿ ಬಿಟ್ಟ ಧರ್ಮ್ಮ (ಎಇ. XXI, ೨-೫೫ ; 1260). ತಳವ್ರಿತಿ : ಶ್ರೀ ಸ್ವಯಂಭುದಕ್ಷಿಳ ಸೋಮನಾಥ ದೇವರ ಅಂಗಭೋಗ [ಕ್ಕಂ] ಶ್ರೀಗಂನ್ದಕ್ಕ ತಳವ್ರಿತಿಯ ಸೂಳೆವೊಲದ ದಸವನ್ದದ ತಮಗೆ ನಡೆವ ಎಂಟ್ಟು ಗದ್ಯಾಣ ಹೊನ್ನುಮಂ . . . ಬಿಟ್ಟರು (ಸೌಇಇ. XX, ೨೨-೪೪ ; 1153). [<ತಳವೃತ್ತಿ]

ತಳವಿರ್ತಿ 'ತಳವಿತ್ತಿ' ನೋ.

ತಳವುಕಾರ (ನಾ). ೧. ಸಾಮವೇದದ ತಲವಕಾರ ಶಾಖೆ. ೨. ಆ ಶಾಖೆಗೆ ಸೇರಿದವನು : ದೇವರಂಗಭೋಗ ಉಪಹಾರಕ್ಕೆಂದು ಆದನೂರ ತಳವುಕಾರ ಇರುಳುನೀಕ್ಕಿಯಾಂಡರು ಬಿಟ್ಟ ತೋಟಸ್ಥಳ (ಸೌಇಇ. IX-1, ೧೪೧-೪೫ ; 1174). [<ಸಂ. ತಲವಕಾರ]

ತಳವೂರು (ಕ್ರಿ). ೧. ನೆಲೆಯಾಗಿ ನಿಲ್ಲು ; ನೆಲಸು ; ತಂಗು : ಭದ್ರವಾಗಿ ತಿಂಗಳ ದಿನ ತಳವೂರಿ ಬಿಡ್ತೇನಿ (ಮರಳಿ. ೧೪೭); ಅಮೆರಿಕೆಗೆ ತೆರಳಿ ಅಲ್ಲಿಯೇ ತಳವೂರಿದನು (ಪ್ರಬಂಧ. ೧೦೧); ಬಹಳ ಜನ ಪ್ರವಾಸಿಗಳು ಪಶ್ಚಿಮ ಕರಾವಳಿಯಲ್ಲೇ ಮೊದಲು ತಳವೂರಿದ್ದು (ಪ್ರವಾಇ. II, X ಪ್ರಸ್ತಾವನೆ) : ಅಂದು ಅವನ ಮುಖದ ಮೇಲೆ ಅಪೂರ್ವಕಳೆ ತಳವೂರಿರಬೇಕು (ಸುವಸಂ. ೫೨) : ಎಳೆಯ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಆರಂಭವಾದ ಗುರುತುಗಳು ಅವರಲ್ಲಿ ಭದ್ರವಾಗಿ ತಳವೂರುತ್ತವೆ (ಶಿಕ್ಷದ. ೨೦೩). ೨. ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳು ; ಟಿಕಾಣಿ ಹಾಕು : ವರನ ಕಡೆಯ ದಿಬ್ಬಣ ಆಗಲೇ ಬಂದು . . . ಅಶ್ವತ್ಥ ಕಟ್ಟೆಯ ಮೇಲೆ ತಳವೂರಿದೆ (ಮೂರುದಾ. ೨೦೫) : ಕಂಪನಿಯೊಂದು ಅಲ್ಲಿಗೆ ಬಂದು ತಳವೂರಿತು (ನಾಪೂಲೀ. ೧೬೦).

[ತಳ (=ತಲ) + ಊರು$_1$ (<ಊಱು$_1$)]

ತಳವೃತ್ತಿ (ನಾ). ದೇವಾಲಯ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಸಂರಕ್ಷಣೆಗಾಗಿ ಬಿಟ್ಟು ಕೊಟ್ಟ ದತ್ತಿ : ಶ್ರೀಮತ್ ಶಂಕರಗಣ್ಡರಸಂ ಕುಪಣದೊಳ್ತನ್ನ ಮಾಡಿಸಿದ ಜಯಧೀರ ಜಿನಾಲಯದ ತಳವೃತ್ತಿಗೆ ಪೊಲನಂ ಬೇಡಿದೊಡೆ (ದಾಸಪ. ೫-೧೨ : 965) : ಬಸದಿಗೆ ತಳವೃತ್ತಿ ಸಾಯಿರ ಮತ್ತರು(ಂ) ಮಿಪ್ಪತ್ತುನಾಲ್ಕುಮತ್ತರು ಗಟ್ಟಿದ್ದಿಯುಂ (ಸೌಇಇ. IX-1, ೭೭-೩೦ : 992) ; ಶ್ರೀಲೊಕ್ಕಿಗುಣ್ಡಿಯೊಳ್ಬಸದಿಯಂ ಮಾಡಿಸೆಯುದಕ್ಕ ತಳವೃತ್ತಿಯೆಂದು ಕೊಟ್ಟ ಸುಱುಕಿಯ ಸೀಮಾಮರ್ಯ್ಯಾದೆ (ಸೌಇಇ. XI-1, ೫೨-೫೬ : 1007) ; ದುರ್ಜ್ಜಯ ವೈರಿಮದೇಭಸಿಂಹನುಂಮೆನೆ ನೆಗೞ್ದಂ ಜಯಲಕ್ಷ್ಮೀಪತಿ ತಳವೃತ್ತಿಯ ಹೆಗ್ಗಡೆ ಮಲಿದೇವನೆನೆ ಪೊಗಳದರಾರು (ಕೊಲ್ಲಾಶಾ. ೧೦-೧೯ : 1161). [ತಳ (=ತಲ) + ವೃತ್ತಿ$_2$]

ತಳವೆಳಗಾಗಿಸು (ಕ್ರಿ). ದಿಗಿಲುಗೊಳಿಸು ; ಗಾಬರಿಗೊಳಿಸು : ತಳಕಾಡಂ ತಳವೆಳಗಾಗಿಸಿ ಅಮ್ಮಚವಾಡಿಯಂ ಮುಟ್ಟಱೆವುಗಿಸಿ (ಚಕವಿ. ೨-೩೯).

[ತಳವೆಳಗಾಗು + -ಇಸು$_3$]

ತಳವೆಳಗಾಗು (ಕ್ರಿ). ೧. ದಿಗಿಲುಗೊಳ್ಳು ; ಗಾಬರಿಯಾಗು ; ದಿಕ್ಕುತೋಚದಂತಾಗು : ಉಮ್ಮಳಿಸಿ ಕಳವಳಿಸಿ ವಿರಹಾಕುಳನವೊಲಾ ಖಚರನಿಂತು ತಳವೆಳಗಾದಂ (ಆದಿಪು. ೨-೧೪): ಬೆಳಗಿ ಸಮಸ್ತ ಭೂವಳಯಮಂ ನಿಜತೇಜದಿನಾಂತ ದೈತ್ಯರಂ ತಳವೆಳಗಾಗೆ ಕಾದಿ (ಪಂಪಭಾ. ೧೩-೭೪) ; ಅತ್ತ ಪುಲಿಯಿತ್ತ ದರಿಯೆಂದತ್ತಿತ್ತಡಿಯಿಡದೆ ಲಕ್ಷ್ಮೀ ತಳವೆಳಗಾದಳ್ (ಗದಾಯು. ೯-೧೭) : ನಿದ್ರೆಗೆಟ್ಟಿರ್ದ ಯಶೋಭದ್ರೆಗಱಿಪಿದೊಡೆ ತಳವೆಳಗಾಗಿಯೆೞ್ದು ಬಂದು ತಾನುಮಾಕೆಗಳುಂ ಮಾಡದೊಳಗೆಲ್ಲಂ ನೋಡಿ ಮಗನಂ ಕಾಣದೆ (ಜೀವಸಂ. ೧೧೩. ೪೫ ವ) : ಅದು ಜಾತಿಸ್ಮರನಾಗಿ ಬೆನ್ನಬೆನ್ನನೆ ಪರಿದೆಯ್ತರೆ ಪರದಿ ಬೆಚ್ಚಿ ತಳವೆಳಗಾದಳ್ (ಪುಣ್ಯಾಸ್ರ. ೧-೫೪); ಕಪಿರೋಮಾಳಿ ಸೋಂಕಿನಲಂಜಿ ತಳವೆಳಗಾದುದಖಿಳಜನ (ತೊರರಾ. ೬-೧೦-೨೬). ೨. ಬೆರಗಾಗು ; ಆಶ್ಚರ್ಯಚಕಿತವಾಗು ; ವಿಸ್ಮಯಪಡು : ಬೆಳಗುಗಳೆಲ್ಲಮೊಂದುರುಳಿಯಾಗಿ ನಭಸ್ಥಳದಿಂದಮಾ ಮಹೀತಳಕಿೞಿತರ್ಪುದೆಂದು ಮನುಜಾಕೃತಿಯೆಂದು ಮುನೀಂದ್ರನೆಂದು . . . ಕಮಳಸಂಭವನಂದನನೆಂದು ನೋಟಕರ್ ತಳವೆಳಗಾಗೆ ಸಾರೆವರೆ ನೀರದಮಾರ್ಗದಿನಂದು ನಾರದಂ (ಪಂಪಭಾ. ೬-೬) ; ತರುಣರು ತಳ[ಪಾಠಾಂ. ಳೆ]ವೆಳಗಾಗೆ . . . ವಿರಹಾಗ್ನಿಯಿಂ ವಿಕಳತೆಗೊಳೆ ವಿಟರಾ ಸರಸಿಜನೇತ್ರೆಯೆಯ್ದಿದಳು (ಕುರಾಸಾಂ. ೬-೮೧). ೩. ಕಳವಳಿಸು ; ತಲ್ಲಣಿಸು ; ವ್ಯಾಕುಲಗೊಳ್ಳು; ಪರಿತಪಿಸು : ತಿಳಿದಿರ್ದ ಕೊಳದ ಜಲದೊಳ್ ಪಳಚ್ಚಸೆಸೆದಿರ್ದ ತನ್ನ ನೆಟಲಂ ತನ್ನೋಪಳೆ ಗೆತ್ತು ಮುಱುಗಿ ಕಾಣದೆ ತಳವೆಳಗಾಗಿರ್ದು ವಿರುಳ ವಿರಹ ವಿಹಂಗಂ (ಅಜಪು. ೬-೬೨) : ಸಾಸವೆಗುಡಿದಂತಿರೆ ಕರಮಱುಗಿ ತಳವೆಳಗಾದಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧-೧೪೩) : ಮೂರ್ಛೆವಿಳಿದುಂ ಮೋಹಮೂರ್ಛೆ ತಿಳಿಯದಿರೆ ತಳವೆಳಗಾಗಿ ತನ್ನೊಳ್ತಾನೆ ಬಗೆದು (ಅರ್ಧನೇ. ೨-೪೮ ವ) : ಬಳಿಸಂದು ತಿರುಗಿ ತಳವೆಳಗಾಗಿ ಅಳವಳಿಯುತಲ್ಲಿಯುಂ ಪಡೆಯದಾತುರನಾಗಿ (ಬಂದೋರ. ಹ. ೫೦೫-೩) ; ಖಳನಿವನೆಂದಿಗಳವನೆನುತ್ತ ತಳವೆಳಗಾಯ್ತು ಸುರಕಟಕ (ತೊರರಾ. ೬-೨೬-೪೨). ೪. ಭಾವೋದ್ವೇಗಕ್ಕೊಳಗಾಗು ; ಉದ್ರಿಕ್ತವಾಗು ; ಉತ್ತೇಜಿತವಾಗು : ಎನಿತಂತರದೊಳ್ಕಂಡಿರೆಲ್ಲಿದಂ ಬಂದನೆ ಭೂಕಾಂತನೆನುತ್ತಂ ಬೆಸಗೊಳುತಂ ತಳವೆಳಗಾಗಿ (ಕಾದಂಉ. ೫೧೫) : ತಳವೆಳಗಾದಂ ವನಿತಾತಿಳಕದ ಪೆಱನೊಸಲ ರೋಚನಾತಿಲಕದ ಚೆಲ್ವೞಿಕುಳಿಗೊಳೆ ಸಮ್ಮೋಹನತಿಳಕದವೋಲ್ ಮನಮನವನಿಪಾಲಕತಿಲಕಂ (ಪಂರಾಮಾ. ೫-೬೧) : ಆನೊಂದ ಕನಸ ಕಂಡೆ . . . ಆತನನಪ್ಪಿಕೊಂಡು ತಳವೆಳಗಾದೆನೆಲಗೇ ಚೆನ್ನಮಲ್ಲಿಕಾರ್ಜುನನ ಕೂಡಿ ಕಣ್ಮುಚ್ಚಿ ತೆಱೆದು ತಳವೆಳಗಾದೆನೆಲಗೇ (ಮಹಾದೇ. ಬ. ೪೧-೯೦); ಎನ್ನ ಮಹಾಘನದ ನಿಲವಿನ ಪ್ರಭೆಯನುಟ್ಟು ತಳವೆಳಗಾಗಿ ಸ್ವಯಜ್ಞಾನಿ ಕೂಡಲಸಂಗಯ್ಯನಲ್ಲಿ ಮಹಾದೇವಿಯಕ್ಕಗಳ ನಿಲವ ಮಡಿವಾಳನಿಂದಱಿದು ಬದುಕಿದೆನಯ್ಯಾ (ಬಸಹ. ೮೨-೨೪೭) : ಚಿಂತಾಪರವಶತೆಯಿನಿನಿಸಂ ತಡೆದಿದಿರೇಱದಾತ್ಮಪರ್ಯಂಕದೊಳಾ ಕಾಂತಂ ಕುಳ್ಳಿರೆ ಕಂಡು ಕರಂ ತಳವೆಳಗಾಗಿ ಸಖಿಯನೇಂ ನೋಡಿದಳೋ (ಪುಷ್ಪಪು. ೩-೬೬); ಬಳಿಕಲ್ಲಿ ನೆರೆದಿರ್ದ ಪಾರ್ಥಿವರೆದೆ ತಳವೆಳಗಾಗೆ ರಾಯನ ಕುಮರಿ . . . ಐದಿದಳಾ ಸಭೆಗೆ (ಕರ್ಣವ್ಯ. ೫-೧೨). ೫. ಭ್ರಾಂತಿಗೊಳಗಾಗು ; ಭ್ರಮಿಸು : ತಳತಳಿಸಿ ಪೊಳೆವ ಮಾವಿನ ತಳಿರ್ಗಳಶೋಕೆಗಳ ಮಿಸುಪ ಲತೆಗಳ ನೆಲೆ ಬಳ್ವಳ ಬಳೆದ ಬೇಟದುರುಳಿಯ ಬಳಗಮಿದೆಂದೆಳೆಯುಳಿಸಿ ತಳವೆಳಗಾದಳ್ (ಪಂಪಭಾ. ೫-೩) ; ಗಳಿಲನೆ ಕಾಂತೆ ಚಿತ್ರಪಟದೊಪ್ಪುವ ನೀಕ್ಷಿಸಿಯಾಗಳೊರ್ಮೊದಲ್ ಪುಳಕಿತೆಯಾಗಿ ಕಂಪಿಸಿ ಬೆಮರ್ತಧರಂ ನಸುಗೆತ್ತು ಲಜ್ಜೆ ಕೈಗಳಿದು ಕಳಾಪಮೊಯ್ಯನೆ ಸಿಡಿಲ್ದು ಕರಂ ಮಱವಟ್ಟು ಚಿತ್ರದೊಳ್ ತಳವೆಳಗಾಗಿ ಮೆಯ್ಮಱೆದಳಿಂತುಟೆನಲ್ ನಿಜಚಿತ್ರವಿಭ್ರಮಂ (ದಶಕು. ೧೦-೫೧). ೬. ಬುಡ ಮೇಲಾಗು ; ಅಸ್ತವ್ಯಸ್ತವಾಗು : ಏಳಣ್ಣ ಬೆಳಗಾಯ್ತು : ತಮವು ತಳವೆಳಗಾಯ್ತು (ಮುಕ್ತಕಂ. ೩೦-೧).

[ತಳವೆಳಗು$_1$ + ಆಗು$_1$]

ತಳವೆಳಗು₁ (ನಾ). ೧. ಭಯ ; ದಿಗಿಲು ; ದಿಗ್ಭ್ರಾಂತಿ : ಸುಯ್ಗಳ ಬಿಸುಪಲ್ಲದಿಲ್ಲುಸಿರ್ಗಳಂಗಭವಜ್ವರಮಲ್ಲದಿಲ್ಲ ಮೆಯ್ತಳವೆಳಗಲ್ಲದಿಲ್ಲಱಿವುಮಿಲ್ಲೆರ್ದೆತಲ್ಲಟಮಲ್ಲದಿಲ್ಲ ಕೋಮಳೆಗೆ (ಅನಂಪು. ೮-೩೯) ; ಕೊಲಲು ಬಂದನಲಾಯೆನುತ ತಳ[ಪಾಠಾಂ. ಕಳ, ತಲೆ]ವೆಳಗಿನಲಿ ತಲೆಮುಸುಕಿನಲಿ . . . ರಾಮರಾಮೆನುತಿರ್ದಳಬುಜಾಕ್ಷಿ (ತೊರರಾ. ೬-೪೫-೩೦) : ಕೊಳುಗುಳದೊಳದಟರೆರ್ದೆಗುಮ್ಮಳಮಂ ತಳವೆಳಗನುಂಟುಮಾಡುವ ಕಲಿಗೆ (ನೀತಿಮಂ. I, ೩೬೨). ೨. ಬೆರಗು ; ಆಶ್ಚರ್ಯ ; ವಿಸ್ಮಯ : "ತಲ್ಲಣಂ ತಳವೆಳಗು ಬಕ್ಕುಡಿ ಬೆಗಡಳುರ್ಕೆ . . . ಬಿಗುರ್ ಬೆಬ್ಬಳಂ ತಳಮಳವೆನಲ್ಕೆ ಸೊಲ್ಲಿಪುದು ಬೆಱಗಪ್ಪ ಭಾವದೊಳು" (ಶಬ್ಧಮಂ. ೫೦) : "ತಳವೆಳಗೆನಲ್ ಬೆರಗೆನಿಕ್ಕು" (ಕಶರ. ೧೨೪): ನೋಡಲ್ಕಮ್ಮದೆ ಕಣ್ಮುಚ್ಚಿ ತಳವೆಳಗಾಗುತೆ ನೋಡಿದಳ್ (ಉದ್ಭದೇ. ೩-೯). ೩. ಭಾವೋದ್ವೇಗ ; ಉದ್ರೇಕ : "ತಳವೆಳಗೆಂದೆನ್ನಲದುವೆ ನಿಬ್ಬರಮುಕ್ಕುಂ" (ಕವಿಕಂ. ೨೪೩) : ಕಳಭಾಷಿಣಿ ನಿನಗಾಂ ನೆಱೆ ತಿಳಿವಂತಿರಲೇನನುಸಿರ್ವೆನಾತನ ಕೆಯ್ತುಂಗಳನವನೆನುತುಂ ಜಾನಿಸಿ ತಳವೆಳಗಿಂ ಜರಿಯುತಿರ್ದು ಮತ್ತಿಂತೆಂದಳ್ (ಕುಸುಮಾ. ೧೨-೧೫೨). ೪. ಕಳವಳ ; ಚಿಂತೆ ; ವ್ಯಾಕುಲತೆ. 'ತಳವೆಳಗಾಗು' ಪರಾ. ೫. ಭ್ರಮೆ ; ಭ್ರಾಂತಿ. 'ತಳವೆಳಗಾಗು' ಪರಾ. ೬. ತಲೆಕೆಳಗು ; ಅಸ್ತವ್ಯಸ್ತತೆ : ಮೂಗಿನ ಕಪ್ಪುಪಣೆತೆಯ ಕತ್ತಲೆ ಜ್ಯೋತಿಯೆಂಬರು . . . ಮಾಣಿಕ್ಯ ಸ್ವಯಂಜ್ಯೋತಿ ಜ್ಞಾನದ ಪ್ರಭೆ ಮಹಾಲಿಂಗ ಗಜೇಶ್ವರನ ನೆನೆವ ಮನವು ಕಾಪಳ ತಳವೆಳಗು ಭೋ (ಸರ್ವವ. ೬೫-೩೯೭); "ಬುಡಮೇಲು, ತಳವೆಳಗು, ಅಡಿಮೇಗು, ತಲೆಕೆಳಗು, ತಿರುವು ಮುರುವು, ಅದಲುಬದಲು" (ಕಂನುಹು. ೮೮). [<ತಳಮಳಗು₁]

ತಳವೆಳಗು₂ (ನಾ). ಸಂತ್ತಲಿನ ಪ್ರಕಾಶ (?) : ಒಳಗೆ ಶೋಧಿಸಿ ಹೊಱಗೆ ಶುದ್ಧವಿಸಿ ಒಳಹೊಱಗೆಂಬ ಉಭಯಶಂಕೆಯು ಕಳೆದು ಸ್ಫಟಿಕದ ಶಲಾಕೆಯಂತೆ ತಳವೆಳಗುಮಾಡಿ (ಮಹಾದೇ. ಬ. ೨೧-೩೭). [ತಳ ? + ಬೆಳಗು₂]

ತಳವೆಳಗುಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ೧. ದಿಗಿಲಂಗೊಳ್ಳು ; ಬೆದರು : ಬಾಣವೃಷ್ಟಿಯ ಬಹಳತೆಯು ಸರಿ ಕಾಣಿಸಿತು ಕಪಿಯೂಥನಾಥರ ತಾಣದಲಿ ತಳವೆಳಗುಗೊಳೆ ತರಣಿಜ ಸವಿರಾರಜರು (ತೊರರಾ. ೬-೩೮-೪). ೨. ಬೆರಗಾಗು; ಆಶ್ಚರ್ಯಪಡು; ವಿಸ್ಮಿತನಾಗು : ಅದು ಬಳಿಕ . . . ಮೃದು ಕರಾಂಜಲಿಯರ್ಘ್ಯದುದಕವ ಮಧ್ಯದೊಳೆ ಬೀಳೆ ಕೆದರಿ ಹರಿ ಕೋಪಿಸುತ ಲಂಬರಸದನವನು ಮಿಗೆ ನೋಡಿ ಕಾಣದೆ ಹೃದಯದೊಳ್ ತಳವೆಳಗುಗೊಂಡಾಶ್ಚರ್ಯಮನನಾದ (ಕೋಗಯು. ೫-೮). [ತಳವೆಳಗು₁ + ಕೊಳ್₁]

ತಳವೃತಿ 'ತಳವಿತ್ತಿ' ನೋ.

ತಳಸಂಕಲೆ (ನಾ). =ತಳಹಗ್ಗ : ಬಲವೊರಜೆ ಎಡವೊರಜೆ ಬೆನ್ನಿನ ಮಿಳಿಯ ಜಾಳಿಗೆವೊರಜೆ ತಳಸಂಕಲೆಯ ತೊಡರಂಕಣಿಯ ಕೊಂಡೆಯ ಪಕ್ಕಗಂಟೆಗಳ . . . ಬಿಗಿದರು (ಕುಮ್ಯಾದ್ರೋ. ೩-೨) : ಬೆಳಗುವ ದಂತ ಪೊಂಬೊರಜೆ ತಳಸಂಕಲೆ ತೊಡರುಲಿವ ಪೊಕ್ಕಳಗಂಟೆಯೆಳಸಲೆಯ್ತಂದುದಾ ಹಸ್ತಿ (ಕುರಾಸಾಂ. ೭-೮೯) ; ಬಿಗಿದು ಗುಳವನು ತಳಸಂಕಲೆಯನಳವಡಿಸಿ ಕರಿಯುನೇಱೆ ಕಲಿಜೋದರೆಳ್ತಂದರಂದು (ಕುರಾಸಾಂ. ೧೧-೨೫).

[ತಳ (= ತಲ) + ಸಂಕಲೆ]

ತಳಸಂಚ 'ತಳಸಂಚು' ನೋ.

ತಳಸಂಚು, ತಳಸಂಚ (ನಾ). ೧. ಖಡ್ಗಯುದ್ಧದ ಒಂದು ವರಸೆ ; ಕೆಳಮಟ್ಟದಲ್ಲಿ ಕತ್ತಿಯನ್ನು ಬೀಸುವುದು : ತಳಸಂಚು ಮೇಲ್ಸಂಚು ಓಂಕೋರೆ ಮುಂಕೋರೆ ಬಲಸನ್ನೆಯೆಡದ ಸನ್ನೆಯೊಳು ಅಲಗ ನೀಡಿದರಲಗಿನೊಳಾಂತು ನೆಗೆದು ವ್ಯೆ ಹೊಳೆದು ತಪ್ಪಿಸಿದವೆಲ್ಲವನು (ಭರಚ. ೬೩-೨೭). ೨. [ಸಂಗೀತ] ವಾದ್ಯವನ್ನು ನುಡಿಸುವುದರಲ್ಲಿ ಒಂದು ಗತ್ತು ; ಮಂದ್ರದಲ್ಲಿ ತೋರಿಸುವ ಚಮತ್ಕಾರ: ತಳಸಂಚು ಮಧ್ಯಸಂಚುಪ್ಪರದ ಸಂಚುಗಳನಳವಡಿಸಿ ಸಂಯೋಗ ವಿಪ್ರಯೋಗಾಕ್ರ[illegible] ಸ್ವರ ಸ್ವರ ಜನಿತವಾದ ವಿವಿಧ ವಿಧ ಪಾರಂಗಳಂ ([illegible]). ೩. [ನಾಟ್ಯ] ನೃತ್ಯದ ಒಂದು ಗತಿ : ತಳಸಂಚು ಮಧ್ಯ[illegible] ಮಂಜುಳವಾಗೆ ನಿಡುಗಣ್ಣ ಥಾಳವಾಳವನಾಡಲೆಳೆಮಿಂಚುವೋರಣದಿ ಳಾಯದ ವಿಡಾಯಿಯಂದಂಬಡೆಯೆ . . . ದೇಶಿಯನಾಡಿದಳು ಪರವೆನಾಚಿ (ಸೌಂದಪು. ೮-೧೦) : "ನಾಟ್ಯದ ತಾಳದಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯ ಕಾಲ" (ಪಟ್ಟನಿ). **ತಳಸಂಚ :** ೧. ವಿಾಱೆ ತಳಸಂಚದೊಳು ಮೊನೆಯನು ತೋಱೆ ತಿರುಪಿನೊಳಡಿದು ಕಳಚುವರೇಱುಗಾಣದೆ ಮಧ್ಯಸಂಚಕೆ ಸಿಲುಕಿ ಕೈಮಾಡಿ . . . ದಂಡೆಯನ್ನೆತ್ತಿ ಕಾದಿತು ಸುರಗಿಯತಿಬಲರು (ಕುಮ್ಯಾಭೀ. ೪-೨೨). ೪. (?): ಭರದ ಮುಷ್ಟಿಯ ಬಿಲ್ಲೊಳಡಗಿತೊ ಶರೀರವೆನೆ ತಳಸಂಚದೊರ್ಮೆಯ್ಯರವಿನಿಂ ನೆಱೆ ನಿಂದು ಕೂರ್ಗಣೆವಿಳುಕನಾಯತದೀ ತಿರುವಿನೆಡೆಯೊಳು ತೊಡಚಿ (ಜಾಳ್ಯಭಾ. ೫-೨೭).

[ತಳ (=ತಲ) + ಸಂಚು]

ತಳಸಮಸ್ತ (ನಾ). ಊರಿನ ಪ್ರಮುಖ ಜನ ; ಎಲ್ಲ ಸಮಸ್ತರು : ಹತ್ತಿಯ ಸೋಬಿಸೆಟ್ಟಿ ಮಗಂ × × × ಱೆ ಬೀರಿಸೆಟ್ಟಿ ಇನ್ತಿವರ್ಮುಖ್ಯಮಾಗಿ ತಳಸಮಸ್ತವಿರ್ದ್ದು (ಸೌಇಇ. XI-II, ೧೯೮-೯ ; 1123).

[ತಳ (=ತಲ) + ಸಮಸ್ತ]

ತಳಸಾರ್ (ಕ್ರಿ). ತಳವನ್ನು ಸೇರು ; ತಳಮುಟ್ಟು : ತಳಸಾರ್ದುದು ಪಾಲ್ಗಡಲೀ ಮಳರಹಿತನ ಮಜ್ಜನಕ್ಕೆ ಸಲಿಲಂ ಕಲಿಲಂಗಳಿವಾದುವೆಂದು ದೇವರ್ಕಳನಿಂದ್ರಂ ಹಸ್ತಸಂಜ್ಞೆಯಿಂ ಬಾರಿಸಿದಂ (ಅನಂಪು. ೫-೭೨).

[ತಳ (= ತಲ) + ಸಾರ್₁]

ತಳಸಾರಿಕೆ 'ತಳಸಾರಿಗೆ' ನೋ.

ತಳಸಾರಿಗೆ, ತಳಸಾರಿಕೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ತೆರಿಗೆ; ಸ್ಥಳದ ತೆರಿಗೆ : ಬಡಗಿಕೂಂಟೆಯ ಮನೆದೆಱೆ ಹೊಲದೆಱೆ ಸಾದಂ ಬಣ್ಣಿಗೆ ಬಳಂಚೆಯ ತೆಱೆ ತಳಸಾರಿಗೆ ಕಾಣಿಕೆ ಕವಣಾಯ ದಣ್ಣದಾಯವಿನ್ತಿನಿತುಮಂ . . . ಕೊಟ್ಟರ್ (ಸೌಇಇ. IX-I, ೧೭೨-೧೮ : 1106) : ಅಂಗಡಿ ೧ ಅದಕ್ಕೆ ತಳಸಾರಿಗೆ ದನಬಳ ಕೊಟ ಹ[೧] ಸವಮಳೆ[ಗ](ಸೌಇಇ. XV, ೨೩೨-೧೦ : 1206); ಯಿಬ್ಬಡಗ ೬ ಕಯ್ಯನೀಳದ ಅಂಗಡಿ ೧ ಅದರ ತಳಸಾರಿಗೆಗೆ ಸ × × ಕೊಟ ಹ ೧(ಕಇ. V, ೬೭-೧೦ : 1206) ; ಸುಂಕಾಧಿಕಾರಿ ಭಿಲ್ಲವನಾಯಕಂ ಮಲ್ಲಿಕಾರ್ಜುನ ದೇವರಿಗೆ ಧೂಪದೀಪಕ್ಕೆ ಮೊಲದ ಕಲ್ಲೊಳು ಸುಂಕ ತಳಸಾರಿಗೆ . . . ಧಾರಾಪೂರ್ವ್ವಕವಾಗಿ ಮಾಡಿದರು (ಸೌಇಇ. IX-I, ೩೭೪-೨೦ ; 1210). **ತಳಸಾರಿಕೆ :** ಒಳವಾಱು ಹೊಱವಾಱು ತಳಸಾರಿಕೆ ಅಲೆದೆರೆ ತೋಟದೆರೆ ಯೇನುಳ್ಳದನೂ . . . ಕೊಟ್ಟೆವಾಗಿ (ಎಕ. VIII, ತೀರ್ಥಹ. ೧೩೦-೪೪; 1404). [ತಳ (= ತಲ) + ಸಾರಿಗೆ₁]

ತಳಸಿಂಗ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧಿ ಮೂಲಿಕೆ (?) : ದೇವದಾರಿ ಬೇರು, ಭೂದೇವಿಬೇರು, ತೀಟಕೋಗಿಲಬೇರು, ತಳಸಿಂಗ, ಈಪತ್ರೆ ಇವು ಒಂದೊಂದೂ ೫ ಗ ತೂಕ (ಸಕವ್ಯ. ಪು. ೪೫೨). [?]

ತಳಸುಂಕ (ನಾ). ಭೂಮಿಕಂದಾಯ : ಸಂತೆಯ ತಳಸುಂಕ ವಸೂಲಿ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ (ರೂ). [ತಳ (= ತಲ) + ಸುಂಕ]

ತಳಸೋಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಬಾವಿ, ಕೊಳ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ತಳದ ಹೂಳನ್ನು ತೆಗೆ. ೨. ತಳದವರೆಗೂ ಬೆದಕಿ ಶೋಧನೆ ಮಾಡು ; ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ನೋಡು ; ಶೋಧಿಸು : [illegible] ಸಂಸ್ಕೃತಿಯು ದ್ರಾವಿಡರದಿದ್ದಪ್ಪಾದರೆ ಕನ್ನಡವನ್ನು ಇನ್ನೂ ತಳಸೋಸಿ ನೋಡುವ ಅಗತ್ಯವು ಬಹಳೇ ಇದೆ (ಸಾಹಿಸಂ. ೧೪೩) : ತಮವನೆಲ್ಲ ತಳಸೋಸಿ ಮಾಡು ಸ್ಥಿರಶಾಂತಿ ಕಾಂತಿಯಾಗಿ (ಹೃದಸ. ೬೨-೯).

[ತಳ (= ತಲ) + ಸೋಸು]

ತಳಹಗ್ಗ (ನಾ). ಆನೆಗೆ ಕಟ್ಟುವ ಹಗ್ಗ,-ಸರಪಳಿ : ತಳಕ್ಕೆ-ಕರತಳ, ಕೆಂವಳ, ತಟ್ಟತಳ, ತಳಹಗ್ಗ, ಧರಣೀತಳ-ಎಂಬಂತೆ (ಶಮದ. ೨೯೮ ಪ್ರಯೋ); ತಳಹಗ್ಗಮೆಂದು ಕರತಳ ಪಾದತಳಮುಮೆಂದು . . . ತತ್ಸಮಕ ಕನ್ನಡ ಸಕ್ಕದಂಗಳಲಿ ಕ್ರಮದಿಂದ ತೋರ್ಪುದಾಹರಣೆಯಕ್ಕುಂ (ಕಬ್ಬಿಕೈ. ೯೭). 'ತಳಸಂಕಲೆ' ಪರಾ. [ತಳ (=ತಲ) + ಹಗ್ಗ]

ತಳಹಚ್ಚು (ಕ್ರಿ). ತಳಕ್ಕೆ ಇಳಿಸು ; ತಳಕಾಣುವಂತೆ ಮಾಡು ; ಬರಿದು ಮಾಡು: ಅನ್ನ-ರಘುಣಕ ಮಾಡಿದೆ. ಮೂವರೂ ಅದನ್ನು ತಳಹಚ್ಚಿ ಮುಗಿಸಿದವು (ಸ್ವತಿಚಿ. ೨೫೭). [ತಳ (=ತಲ) + ಹಚ್ಚು$_1$]

ತಳಹತ್ತ, ತಳಹತ್ತು$_2$ (ನಾ). ಮಲ್ಲಯುದ್ಧದ ಒಂದು ಪಟ್ಟು : ಕರವಳಯ ತಳಹತ್ತ ಡೊಕ್ಕರ ಶಿರವ ಧಣುಧಣುವಟ್ಟತಳ ಪೊಪ್ಪರ ಮುವಂಗುಲ ಕಂದ ಡೊಕ್ಕರ ತೋರಪತ್ತದಲಿ . . . ತೋಱಿದರು ಕೌಶಲವ (ಕುವ್ಯಾಅ. ೬-೨೯) : ಕರವಲಯಕೋರೊರ್ವ್ವ ತಳಹತ್ತಕೋರೊರ್ವ್ವ ಸರಿಸ ಮುಂಕಡಕೊರ್ವ್ವ . . . ಹರಿ ಕಮಲಭವರೊದಗಿದರ್ (ಡಬಪು. ೧೬-೩೯) ; ತಳಹತ್ತ ಡೊಕ್ಕರ ಲವಣ ಲಾಗು ಕರವಳಯದಿಂದ (ಶರ್ಕಕಾ. ೪-೩೪). **ತಳಹತ್ತು$_2$** : ಅಂತರಿಪ ನರಸಿಂಗ ಪಟ್ಟಸುಮಂತಡರೆ ತಳಹತ್ತು [ಪಾಠಾಂ. ತ್ರ] ಗಳಹತ್ತಂ ತುಳಿಲವಿಂದಾಣದಲಿ ಹರಿ ಕಾದಿ ಬಳಲಿಸಿದಾ (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೨೨-೬೨). 'ಗಳಹತ್ತ', 'ತೋರಹತ್ತ' ಪರಾ.

[< ಸಂ. ತಲಹಸ್ತ ?]

ತಳಹತ್ತು$_1$ (ಕ್ರಿ). ೧. ಕೆಳಮಟ್ಟಕ್ಕೆ ಇಳಿ ; ತಗ್ಗು : ಗಂಗಾಪ್ರವಾಹದಂಥ ಆಕೆಯ ವಾಗ್ಧೋರಣೆಯಲ್ಲಿ ಮಿಕ್ಕವರ ಪ್ರಸಂಗವು ತಳಹತ್ತಿ ಹೋಗುತ್ತಿದ್ದಿತು (ಲಕ್ಷ್ಮೀಪ್ರ. ೧೨). ೨. ನೆಲಸು; ಇರು : ಅವನು ಎಲ್ಲೂ ತಳಹತ್ತಲಿಲ್ಲ (ರೂಢಿ). ೩. ತಳಕಾಣು ; ನೆಲೆಯನ್ನು ತಿಳಿ : ಎಷ್ಟೇ ಆದರೂ ಅವನ ಗುಟ್ಟು ತಳಹತ್ತುವುದು ಕಷ್ಟ (ರೂಢಿ). ೪. (ಬೇಯಿಸುವಾಗ) ತಳಕ್ಕೆ ಅಂಟಿಕೊಳ್ಳು ; ತಳಹಿಡಿ ; ಸೀಯು : ಕಷಾಯದಲ್ಲಿ ಕದಡಿ ಶೋಧಿಸಿ ೩೦ ಹಲ ಬೆಲ್ಲ, ತುಪ್ಪ ೨೦ ಪಲ ಸಹ ಹನಿಸಿ ತಳಹತ್ತದ ಹಾಗ ಸಟ್ಟುಗದಿಂ ತೊಳಸಿ ಲೇಹ್ಯಪಕ್ವದಿಂದಿಳುಹಿ (ಸಕವೈ. ೨೯೭).

[ತಳ (= ತಲ) + ಹತ್ತು$_1$ (< ಪತ್ತು$_1$)]

ತಳಹತ್ತು$_2$ 'ತಳಹತ್ತ' ನೋ.

ತಳಹದಿ (ನಾ). ತಳಪಾಯ ; ಅಸ್ತಿವಾರ ; ಬುನಾದಿ : ಗೋಡೆಯನ್ನು ಕಟ್ಟುವ ಮೊದಲು ತಳಹದಿಯು ಬೇಕಲ್ಲವೆ (ಹೂಬಿಸಿ. ೬೩) : ಕಟ್ಟಲಿರುವ ಗಾನಮಂದಿರಕ್ಕೆ ಈ ಆಲಾಪವೇ ತಳಹದಿ (ಅಬೋಲೀ. ೧೬೫) ; ಜಗತ್ತೆಲ್ಲ ಈಶ್ವರಾಂಶ ಎಂಬ ತತ್ವಜ್ಞಾನ ಮಾತ್ರ ನಿಜವಾದ ವಿಶ್ವಪ್ರೇಮಕ್ಕೆ ತಳಹದಿಯಾಗಬಲ್ಲುದು (ಪುಕ್ವಾರ. ೪೬ ಜೀರಿಕೆ). [ತಳ (= ತಲ) + ಹದಿ$_2$]

ತಳಹರಿ (ಕ್ರಿ). ಕೆಳಕ್ಕೆ ಹರಿ (?) : ಎಡೆವಿಡದೆಯೆಡೆಯಾಡುತಿರ್ಪರ ತೊಡಿಗೆಗಳ್ಪಾಟ್ಯಾಡಿಯುದಿರ್ದರಲುಡಿ ಸುರತ್ನಾವಳಿ ಕನಕನಗರೋಹಣಾದ್ರಿಗಳ ನಡುವೆ ಸುರಿದುರುವಳಿಯ ಬಿರುಪೊನಲ್ಗೊಡೆದು ಪರಿದೇಳ್ವಂದು ತಳಹರ [ರಿ]ದೆಡೆಯು ಪುಳಿನ ಪರಳ್ಗಳೆನಿಸಿಹವಾ ಪ್ರಜೂಳಿಯಲಿ (ಮದೇಪು. ೨-೪೦). [ತಳ (= ತಲ) + ಹರಿ$_2$ (< ಪರಿ$_2$)]

ತಳಹಸಿ (ನಾ). ನೆಲದ ಕೆಳ ಪದರದಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗಿರುವ ತೇವ ; ತಳದವರೆಗೂ ಇರುವ ಹಸಿ : ಮಳೆಯಾಗಿ ಸಾಲಿನಲ್ಲಿ ನೀರು ನಿಂತು ತಂಪಾದರೆ ಹೊಲವು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಹಸಿಯಾಗಿ ತಳಹಸಿ ಕೂಡುವುದು (ಕೃಟಿಪ್ರ. ೯೩). [ತಲ (= ತಳ) + ಹಸಿ$_2$ (< ಪಸಿ$_3$)]

ತಳಹಳ, ತಳಹೊಳ (ನಾ). ೧. ದಿಗಿಲು; ದಿಗ್ಭ್ರಮೆ. 'ತಳಹಳಂಗೊಳ್' ಪರಾ. ೨. ತಳಮಳ ; ಕಳವಳ ; ವ್ಯಾಕುಲತೆ. 'ತಳಹಳಗೊಳ್' ಪರಾ. **ತಳಹೊಳ** : ೨. "ಕ್ಲದ – ವೈಕಲ್ಯೇ, ತಳಹೊಳದೊಳ್" (ಕಾಶಕ್ಕ. ೧೬೬). 'ತಳಹೊಳಗೊಳ್' ಪರಾ.

ತಳಹಳಂಗೊಳ್, ತಳಹಳಗೊಳ್, ತಳಹೊಳಂಗೊಳ್, ತಳಹೊಳಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ೧. ಬೆಗಡುಗೊಳ್ಳು ; ದಿಗಿಲುಗೊಳ್ಳು ; ದಿಕ್ಕುತೋಚದಂತಾಗು : ನಿಜಪುರಕೆ ಪೋಪ ದಾರಿ ಆವ ಕಡೆಯೆಂದು ಕಾಣದೆ ತಳಹ[ಪಾಠಾಂ.ಹೊ]ಳಂಗೊಳುತ್ತಾ ವನಾಂತದೊಳು ಮದ್ದಳೆಯ ಹೊಕ್ಕಿಲಿಯಂತೆ . . . ವೈಶ್ಯನಿಕುರುಂಬಮೆಲ್ಲವುಂ ತಬ್ಬಿಬ್ಬುಗೊಂಡುದಾಗ (ಸಮ್ಯಕೌ. ೧೦-೪೦). **ತಳಹಳಗೊಳ್** : ೧. ಕೊಳದೊಳಲರ್ದಬ್ಬದಲರಂ ನಳಿನೇಕ್ಷಣೆ ಮುಱಿವೆನೆಂದು ಪುಗೆ ತೆರೆಪೊಯ್ಲಿಂ ಮುಳುಗುತ್ತೇಳುತೆ ಭಯದಿಂ ತಳಹಳಗೊಳ್ವಂತೆ[ಪಾಠಾಂ. ತಳಮಳಗಾದಂತೆ, ತಳಹೊಳಗೊಳ್ವಂತೆ]ಕಣ್ಗಾದೇಂ ರಂಜಿಸಿತೋ (ರಾಜಶೇ. ೧೦-೪೭). ೨. ತಳಮಳಿಸು; ವ್ಯಾಕುಲಗೊಳ್ಳು : ಅಳಲುತ ಬಳಲುತಂಜುತ ಚಿಂತೆಯಾಂತಳ ತಳಹಳಗೊಳುತ ತಲ್ಲಣಿಸಿ ಕಳವಳಿಸುತ ಕಂಗೆಟ್ಟು ರಂಗಾಯೆಂಬೆಳೆಯಳನು (ಶತಸಾಂ. ೩೪-೮೦). **ತಳಹೊಳಂಗೊಳ್** : ೧. ಮೇಲಿನ 'ತಳಹಳಂಗೊಳ್' ಉಲ್ಲೇಖಕ್ಕೆ ಕೊಟ್ಟಿರುವ 'ಸಮ್ಯಕೌ' ಪ್ರಯೋಗದ ಪಾಠಾಂತರವನ್ನು ನೋಡಿ. **ತಳಹೊಳಗೊಳ್**: ೧. ಜಲಧಿ ಮೇರೆಯ ಮಿಱಿ ಪೆರ್ಚಿ ತಳಹೊಳಗೊಳೆ[ಪಾಠಾಂ. ತಳವಳಗೊಳೆ, ತಳಹೊಳಗಾಗಿ] ತಾರಾಲೋಕ ಭೇರೀಕುಳ ಮೊಳಗಿದುದು ಬೇಗದೊಳು (ಕುರಾಸಾಂ.೧೬-೧೮); ದಳವಾಯಿ ನಂಜರಾಜೇಂದ್ರನ ದಾಳಿನ ಪೊಳಹು ಡವಮಾಮಿಯಬ್ಬರದ ಸುಳಿವ ಕಂಡಾಕ್ಷಣ ಹತ್ತು ಪೌಜೊಂದಾಗಿ ತಳಹೊಳಗೊಂಡುದೇವೇಳ್ಕೆ (ಕಂನವಿ. ೧೬-೫೧). ೨. ಅಳುರ್ವಂಗಜಾಗ್ನಿಯು ತಾಳಲಾಱದೆ ತಳಹೊಳಗೊಳುತಾ ತರಳಾಕ್ಷಿ ತಳುವದಲ್ಲಿಂದೆಳ್ದು . . . ತೊಳಲಿದಳರಮನೆಯೊಳಗೆ (ಕುರಾಸಾಂ. ೨೫-೨೨): ತಳರ್ವಜ್ಜೆ ತಟಪುಟನಿಡುವಾಗ ವಿಟರೆದೆ ತಳಹೊಳಗೊಳುತಿಹುದೊಡನೆ (ಭರಪ. ೧೨-೬೮); ಇಳಿವ ಕಣ್ಣೀರು ಬಾಯ್ಮುದ್ರೆ ತಲೆಗಿಟ್ಟ ಮುಸುಕಿಂದ ಬೀದಿಯೊಳ್ಬರೆ ಕಂಡು ತಳಹೊಳಗೊಂಡಿತು ನಗರ (ಭರಪ. ೭೧-೬). [ತಳಹಳ + ಕೊಳ್$_1$]

ತಳಹಳಗೊಳ್ 'ತಳಹಳಂಗೊಳ್' ನೋ.

ತಳಹಿಡಿ (ಕ್ರಿ). ೧. = ತಳಹತ್ತು ೧ : ಅನ್ನ ತಳಹಿಡಿದಿದೆ (ರೂಢಿ). ೨. (ಜಟ್ಟಿಕಾಳಗದಲ್ಲಿ) ನೆಲಕಚ್ಚು : ನಮ್ಮೂರ ಪೈಲ್ವಾನ ಜದ್ದಿನ ಕುಸ್ತಿಯಲ್ಲಿ ತಳಹಿಡಿದು ಕುಸ್ತಿಯನ್ನು ಸಮಮಾಡಿದ (ರೂಢಿ).

[ತಳ (= ತಲ) + ಹಿಡಿ$_1$ (< ಪಿಡಿ$_1$)]

ತಳಹೊಳ 'ತಳಹಳ' ನೋ.

ತಳಹೊಳಂಗೊಳ್ 'ತಳಹಳಂಗೊಳ್' ನೋ.

ತಳಹೊಳಗ (ನಾ). ದುಃಖಿಸುವವನು ; ಅಳುವವನು ; ವ್ಯಾಕುಲಪಡುವವನು : "ಕ್ರುಂದಕಃ, ಕ್ರುಂದಮಾನಃ, ಈ ೨ ತಳಹೊಳಗು" (ಕಾಶಕ್ಕ. ೧೪೭). [ತಳಹೊಳ (<ತಳಹಳ) + – ಗ$_2$]

ತಳಹೊಳಗೊಳ್ 'ತಳಹಳಂಗೊಳ್' ನೋ.

ತಳಹೊಳಗೊಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ದಿಗಿಲುಗೊಳಿಸು ; ದಿಗ್ಭ್ರಮೆಗೊಳಿಸು: ಬಳಿಕ ಸಂಗಮದೇವನಿಡೆ ಕಂತುಕ ಕೈದಳಕೆ ಸಿಕ್ಕದೆ ರಿಪುಭಟರ ತಳಹೊಳಗೊಳಿಸಿ ತಳುವದೆಯ್ದಿ ಲಗ್ಗೆಯ ಕಳಕುಳವನು ಮಾಡಿದುದು (ಕುರಾಸಾಂ. ೩೦-೮೫). ೨. ಕ್ಷೋಭೆಗೊಳಗುಮಾಡು: ಪ್ರಳಯಪವನನಂದದಿನೊಂದು ಸುಂಟುರ ಸುಳಿವಾ ಭೈತ್ರವನಿರದೆ ತಳಹೊಳಗೊಳಿಸಿ ಮತ್ತಾ ಕೂಪಕಂಬಮನುಳಿಯದೆ ಮುಱಿದು ಹಾಕಿದುದು (ನೇಮಿಸಂ. ೧೦-೧೮೦).

[ತಳಹೊಳಗೊಳ್ (<ತಳಹಳಂಗೊಳ್) + – ಇಸು$_3$]

ತಳಹೊಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ತಳಮಳಿಸಂ; ದುಃಖಿಸು; ಅಳು; ವ್ಯಾಕುಲಪಡು: "ಕ್ರುಂದತೇ, ಕ್ರುಂದಯತಿ = ತಳಹೊಳಿಸಿದಪಂ" (ಕಾಶಕ್ಕ. ೧೪೭).

[ತಳಹೊಳ (<ತಳಹಳ) + – ಇಸು$_3$]

ತಳಱ 'ತಳವಱ' ನೋ.

ತಳಱಸುಂಕ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸುಂಕ : ತಳವಾರನಿಗೆ ಸಲ್ಲುವ ತೆರಿಗೆ : ಖಂಡಸ್ಫುಟಿತ ಜೀರ್ಣ್ಣೋದ್ಧಾರಕ್ಕೆ ಮತ್ತರೆಂಟು ಪೂದೋಂಟಂ ನಾಲ್ಕು . . . ವಡ್ಡರಾವುಳ ವಡ್ಡಾರ್ದಾನ ತಳಱಸುಂಕಂ ಮೂಂನ್ನಂ (ಎಕ. VII, ಶಿಕಾರಿ. ೧೩೭–೫೪ ; 1114).

[ತಳಱ (<ತಳವಱ) + ಸುಂಕ]

ತಳಾತಳ 'ತಲಾತಲ' ನೋ.

ತಳಾತಳಲೋಕ (ನಾ). = ತಲಾತಲ ೧ : ಜಾನುವಿನಲ್ಲಿ ಮಹಾತಳಲೋಕ ಉರುವಿನಲ್ಲಿ ತಳಾತಳಲೋಕ (ಅಖಂಡೇ. ೧೪೧–೧೫೪); ಕಟಿ–ಕಟಿಪ್ರದೇಶವು, ತಳಾತಳಂ–ತಳಾತಳಲೋಕವೆಂದು, ಪ್ರೋಕ್ತಂ–ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತು (ಉತ್ತ.ಟೀ. ४೧–೫). [ತಳಾತಳ (= ತಲಾತಲ) + ಲೋಕ]

ತಳಾಮಳಕ 'ತಲಾಮಲಕ' ನೋ.

ತಳಾಯ(ನಾ). ಮಲ್ಲಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಭಂಗಿ,–ವರಸೆ (?): ತಱಹು ಗೊಂಡು ತಳಾಯದಲಿ[ಪಾಠಾಂ. ಹಕೊಂಡು ತಳಾಯುಧದಿ, ಹುಗೊಂಡು ತಳಾಯತದಿ]ಬೊಬ್ಬಿಱಿದು ಬಾಹುವ್ವಳಿಸಿ ನಿಂದಿದರಱಿಚಿ ನೆಲಕುಕ್ಕುರಿಸೆ ಕರಿ ಕಮರಾಹಿನಾಯಕರು (ಕೊರರಾ. ೬-೧೭–೩೭).

[ತಳ (= ತಲ) + ಆಯ₇]

ತಳಾರ₁ 'ತಳವಱ' ನೋ.

ತಳಾರ₂ (ನಾ). ೧. ತಡ ; ನಿಧಾನ ; ವಿಳಂಬ : ಇದಕ್ಕಿಂತ ಮುಂಚೆ ಬಂದು ಏನು ಮಾಡಬೇಕಾಗಿತ್ತಿಲ್ಲಿ ಎಂದು ತಳಾರದಲ್ಲಿಯೇ ಬಂದೋ (ಜಂಗಾಳ್ಕೆ. ೨೯೮) ; ನೋಡಿಕೊಂಡು ಬನ್ನಿ ತಳಾರದಲ್ಲಿ ಎಂದು ಉತ್ತರವಿತ್ತ (ದಾಗಿಡ. ೨೦೩) ; ತಳಾರ ಮಾಡಬಾರ್ದು ಬುದ್ದಿ (ಶಕಾರ. ೧೫೧). ೨. ವಿರಾಮ : ಒಂದಿನ ಆ ಸೊಗಸು, ಆ ತಳಾರ, ಆ ಹಾಸ್ಯ, ಗೇಲಿ, ಇನ್ನೊಬ್ಬನ ಮನೆಯ ಮದುವೆ ತನ್ನ ಮನೆಯ ಮದುವೆ ಎಂಬ ಭಾವನೆ ಇಲ್ಲವೇ ಇಲ್ಲ (ನನ್ನೂರು. ೩೧೭). [<ತಳರ್]

ತಳಾರಗೋಲ್ (ನಾ). ತಳವಾರನು ಗಸ್ತು ತಿರುಗುವಾಗ ನೆಲಕ್ಕೆ ಕುಟ್ಟುವ ಕೋಲು : ಸಬಳಗೆಜ್ಜೆಗಳ ತಳಾರಗೋಲ ಗಗ್ಗರಿಗಳ ಬಾಜನೆ (ಮಂತ್ರಶೆ. ३೦–೬). [ತಳಾರ₁ (<ತಳವಱ) + ಕೋಲ್₁]

ತಳಾರಿ 'ತಳವಱ' ನೋ.

ತಳಾರಿಕೆ 'ತಳವಱಿಕೆ' ನೋ.

ತಳಾರಿಸು (ಕ್ರಿ). ವಿರಮಿಸು; ವಿಶ್ರಾಂತಿ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳು : ಅವಳೀಗಾಪ್ಲೂ ತಳಾರಿಸಿಕೋತಾಳೆ ಅಂತೀರ. ಇಲ್ಲ. ಆವಾಗಲೆ ಕಣಜದ ಕಡೆಗೆ ಹೋಗ್ತಾಳೆ (ಪುನರು. ४೭೭). [ತಳಾರ₂ + – ಇಸು₃]

ತಳಾಲೆ 'ತಾಳೋಲೆ' ನೋ.

ತಳಾಱ 'ತಳವಱ' ನೋ.

ತಳಾಱಗೂಲಿ (ನಾ). = ತಳಱಸುಂಕ : ಸೋವಗಾವುಣ್ಡಂ ವೆರ್ಗ್ಗಡೆ ಸೋವಯ್ಯ[ನ]ೃಱುವಗರ್ಗ್ಗವುಣ್ಡುಗಳ್ಗೆಟ್ಟು ಮನೆಯ ಸಾಮ್ಯದೊಳ್ ಬಿಟ್ಟ ಮರ್ನ್ನಣೆಯೆನ್ತೆನ್ದೊಡೆ ಮಸ್ಸೆಯದೆಱೆ ಅವಸರದಾಯ ಪೊ[ಗೆ] ಪೊಗೆ ತಳಾಱಗೂಲಿ (ಸೌಇಇ. XI-i, ೭೫-೨೧ : 1042) ; ಬೆಳಗೊಡೆ ಬಾಗಿಲು ಜೋಳ ತಳಾಱಗೂಲಿ ಅಸತನ್ನಾಯ (ದೊಂಕಶಾ. ೧೯३೦, ದಾಗವಾಡಿ. ೧೦३–४४ ; 1165).

[ತಳಾಱ (<ತಳವಱ) + ಕೂಲಿ₁]

ತಳಾಱಗೆಯಿ (ನಾ). ತಳವಾರನ ಜೀವಿತಕ್ಕಾಗಿ ಕೊಟ್ಟ ಗದ್ದೆ : ಅಂಜಗ ಗೆಯಿ ಮತ್ತ ೮ ತಳಾಱಗೆಯಿ ಮತ್ತ ೧೨ ಅಂತಿನಿತುಮಂ ಸ್ವಧರ್ಮದಿಂ ಪ್ರತಿಪಾಳಿಪ್ಪರ್ (ಸೌಇಇ. IX-i, ೭४–೮ ; 981).

[ತಳಾಱ (<ತಳವಱ) + ಕೆಯಿ (<ಕೆಯ್₄)]

ತಳಾಱಿಕೆ 'ತಳವಱಿಕೆ' ನೋ.

ತಳಾಱಿಕೆದಾಯ (ನಾ). [illegible] ಶ್ರೀಮತು ಹಟ್ಟಗಾಱ ಕಡುಂಬರ ಕಾಡೆಯನಾಯಕನುಮಾವರ ಮಾಮ ಸೋವೆಯನಾಯಕನುಂ ತಳಾಱಿಕೆಯಾಯದಲ್ಲಿ ಶ್ರೀಮರುಳೇಶದೇವರ ನನ್ದಾದೀವಿಗೆಗೆ ಡೊಂಕಿವಣ ಮಾನೆಣ್ಣೆ ಸಹಿತಂ ಬಿಟ್ಟ ಗಾಣವೊಂದು. . . ತಳಾಱಿಕೆಯಾಯದೊಳಗೆ ಕೊಟ್ಟು ಸಧರ್ಮ್ಮದಿಂ ಪ್ರತಿಪಾಳಿಸಿ ನಡಸುವರು (ಕಇ. II, ೧೦–೩೭ ; 1181). [ತಳಾಱಿಕೆ (<ತಳವಱಿಕೆ) + ಆಯ₇]

ತಳಾಱು (ನಾ). ೧. [illegible] ಮಹಾರಾಜಙ್ಗೆ ಚಾತೆಯಪರಸಿನ × × ಕಣ್ಡ ಕೊಟ್ಟ ಱಾಮಡಿಯ ತಳಾಱು ಮಿಣ್ಡಪೋದಿಯ ಬಿಳ್ಳಯ ತಲೆದ × × ಗಾರವುಂವರ್ × × (ಎಕ. X, ಗೌರಿಬಿ. ೭३-४ ; 900). ೨. ತಳವಾರನ ವೃತ್ತಿ,–ಕೆಲಸ : 'ತಳಾಱುಗೆಯ್' ಪರಾ. ३. = ತಳಱಸುಂಕ (?): ಉಗುರವೂರ [illegible] ಬಿಟ್ಟರ್ ತಳಾಱಿನೊಳು ದೇವರ್ಗ್ಗೆ ಬಿಟ್ಟ ಗದ್ಯಾ ೧ (ಸೌಇಇ. XI-ii, ೧४೫–३ ; 1198). [ತಳಾಱ (<ತಳವಱ)₊ – ಉ₄]

ತಳಾಱುಗೆಯ್ (ಕ್ರಿ). ತಳವಾರನ ಕೆಲಸವನ್ನು ಮಾಡು ; ಕಾವಲು ಮಾಡು : ಮಗನೆ ನೀನೆನ್ನ ತಳಾಱು[ಪಾಠಾಂ. ನಿನ್ನನೆನ್ನ ತಳಾಱಿಕೆ] ಗೆಯ್ವುದು ಕಳ್ದೊಡೆ ನಿನ್ನಂ . . . ದಂಡಿಸದಾಗಳೇನಾಯ್ತು (ವಡ್ಡಾರಾ. ೧३೯–೯) ; ಆನುಮಿಾ ಪೊಟಲೊಳ್ ತಳಾಱುಗೆಯ್ವೆಂ [ಪಾಠಾಂ. ಱಸೆಂ] (ವಡ್ಡಾರಾ. ೧३೯–೧೮). [ತಳಾಱು + ಕೆಯ್₁]

ತಳಿ₁, ತಳ್ಕೆ₂ (ಕ್ರಿ). ೧. (ನೀರನ್ನು) ಚಿಮುಕಿಸು ; [illegible] ; [illegible] ; ಸೇಚನಮಾಡು : "ತಳಿ–ಸೇಚನೇ(ಚಿಮುಕಿಸು), ಸೇತ್ರ್ ಚ (ಸತ್ರ) ಸ್ಥೂಲದಾರೌ ಱಟಿಂ(ತಟಿ)" (ಶಮುಧಾ); ನಾನಾಪ್ರಕಾರದ ಯಂತ್ರಂಗಳಿಂದಂ ಜೀರ್ಣಟಿಗಳಿಂದಂ ತಳಿಯುತ್ತುಂ [illegible] . . . ಆಡುತ್ತಿರ್ಪನ್ನೆಗಂ (ವಡ್ಡಾರಾ. ೧३೭–३) ; ಪದನಱಿದು ತಳಿದ [illegible] (ಆದಿಪು. ४–४೧೮); ಬಟಿಲ್ದರ ಮೊಗದೊಳ್ ನೀರಂ ತಳಿದು ಬೀಸಿ ಚೇತರಿಸಿದಾಗಳ್ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧೦–೮೭) ; ಯುವತಿಯರು ತಳಿವ ಪನ್ನೀರ ಮಂಜಿಂಗೆ (ಹದಕಾ. ३–೬३) ; ಅಡಿಗಡಿಗುತ್ಸವದೆ ತಳಿವ ಪಟವಾಸಚಯಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೦३–೧೮) ; [illegible] (ಕುವ್ಯಾಕ. ೧–೧೧) ; ಬಗೆಯೊಳೊಗೆದ ಜೇಟವಗೆಗೆ [illegible]ವಂತೆ ಮೃಗನೇತ್ರೆಯರು ಪಥಿಕರ್ಗೆ ನಗುತ ನೀಱಿರೆವುತಿಹರು (ಕುರಾಸಾಂ. ೨–४೭). ೨. ಎರಚು ; ಚೆಲ್ಲು ; ಉದುರಿಸು : ಅತಿಸಿತಸರ್ಷಪ ಶೇಷಾಕ್ಷತಂಗಳಂ . . . ಪರಸಿ ತಳಿದರ್ (ಸುಕುಮಾ. ೧೧-೬) ; ಡಕ್ಕೆಯ ಮೇಲೆ ತಕ್ಕೆಯ ತಳಿದನು (ಬಸವ. ೭೫೦), [illegible] ಇತ್ತನಟ್ಟಿಯಿಂ (ಲೀಲಾವ. ೫–೭೦) : ನಿಷ್ಪೆ ನೇವಂಗಳ ಜೀರಗೆ ಬೆಲ್ಲಂಗಳಂ ತಳಿದು (ಬಸರ. ४–೧೦४) ; ಚಾರು ಚಂದ್ರಿಕೆಯ ಬೀಜಂಗಳೋ ಚಂದ್ರಂ ಚಕೋರಾವಳಿಗೆ ತಳಿದ ಕುಟುಕುಗಳೊ (ಹದಕಾ. ३–೭೯) ; ಕಚಾವಳಿಗಳಂ ಬಗಿಬಗಿದು ಪುಡಿಗತ್ತುರಿಯನೆಯ್ದೆ ತಳಿದೋರಣಂಗೊಳಿಸಿ [illegible] ಯೊಲಾ (ಕುವ್ಯಾಕ. ೧४–೧೯) ; ಸುರಸತಿಯರಕ್ಷತೆಯ ತಳಿದರು ನರಕ ನಳನೃಪಗೆ (ನಳಚ. ೯–೭४) ; ಏನೇನೋ ಬೋಧಿಸಿ ಮಂಕುಬೂದಿಯನ್ನು ತಳಿದು ಮಾನಸನಂ . . . ಕೊಂಡು ಪೋದಳೆಂದು ರೋದನಂಗೈಯುತ್ತ (ಅರ್ಜಾವಿ. ೨೯–೫). ३. (ಬೀಜವನ್ನು) ಊರು : ಬಿತ್ತು : ನೆಡು :

ಬಗಯೊಳ್ಪೇಟವ ಬೀಜವಮಂ ತಳಿದು ನೀರ್ವೊಯ್ವಂದದಿಂ . . . ಎತ್ತಿ ತಣ್ಗಳಸಮಂ ನೀರ್ವೊಯ್ವುದುಂ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೨-೨೯) ; ಪೃಥ್ವಿಯಲ್ಲಿ ಅಪ್ಪು ಸಾರವಿಲ್ಲದಿರೆ ಬೀಜವ ತಳಿಯಲಾಗಿ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ ಅಂಕುರ ದೃಷ್ಟವಪ್ಪುದೇ (ಸರ್ವವ. ೧೩೭-೭೮೦) ; ಆ ನೆಲದೊಳುಳ್ಳುದೊಮ್ಮನ ಬೀಜವಂ ತಳಿದು (ಇಳರ. ದೇ. ೫೦-೧೧). ೪. ಹರಡು ; ಕೆದರು : ತಲೆಗಳೊಟ್ಟಲ ತೋಳ ಕಡಿಗಳ ತಳಿದ ಖಂಡದ ಕುಣಿವ ಮುಂಡದ ಸುಳಿಯು ರಕುತದ ಕಡಲ ರೌಕುಳವಾಯ್ತು ನಿಮಿಷದಲಿ (ಕುವ್ಯಾಕ. ೧೩-೨೭). ೫. ಥಳಿಸು; ಕುಟ್ಟು; ಹೊಡೆ. 'ಅಕ್ಕಿದಳಿ', 'ತಳಿಸು$_1$' ಪರಾ. ತಳಿ$_2$: ೧. ಜಳಧಿಗೆ ಜಳಧಿಯ ಜಳಮಂ ತಳೆದಂಜುಳಿಯಿಂದಮರ್ಘ್ಯಮಿೂವಂತೆ (ವರ್ಧಪು. ೦೪-೯೭); ಉದಕವನು ತಳಿಯಲಸವಸದಿಂದ ಅಡಪಚ್ಚೆಯೆಂದೇಳೆ (ಪ್ರಾಭರಾ. ೨-೨೯).

ತಳಿಯುಪಡು=ಚಿಮುಕಿಸಲ್ಪಡು ; ಸುರಿಯಲ್ಪಡು : ಸಂಸಿತ್ರೋ-ತಳಿಯುಪಟ್ರೊನಾಗಿ (ಪದ್ಮಾರಾ. ೦೦೬-೭).

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ಮಲ. ತಳಿ ; ತುಳು. ತಳಿಪು, ತಲಿಪು; ಕೊಡ. ತಳಿ]

ತಳಿ$_2$, ಚಳಿ$_3$, ಚಳೆ$_1$, ಥಳಿ, ದಳಿ$_1$ (ನಾ). ಸಿಂಪಡಿಸಂವುದಂ ; ನೆಲ ಗುಡಿಸಿದ ನಂತರ ನೀರನ್ನು ಚೆಲ್ಲುವುದು ; ಚಳೆಯು ; ಸೇಚನ : ಕಲ್ಯಾಣಿಯು ಅದೇ ಸಮಯಕ್ಕೆ ಎದ್ದು ಹೊಸತಿಲು ಸಾರಿಸಿ, ಬಾಗಿಲ ಮುಂದೆ ತಳಿ ಹಾಕಿ . . . ಒಳಗೆ ಹೋದಳೆಂದರೆ ಹೊರಗೆ ಬರುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ (ಅಪವಾ. ೩೦). ಚಳಿ$_3$: ಹಾದಿಯ ಉಡುಗಿಸಿ ಹಾಲ ಚಳಿಯು ಕೊಟ್ಟು (ಲೋಕಗೀ. ೩೫). 'ಚಳಿಕೊಡು' ಪರಾ. ಚಳೆ$_1$: ಪನ್ನೀರ ಚಳೆಯಿಂ ಕತ್ತುರಿಯ ಸಾರಣೆಯಿಂ (ಹಮ್ಮೀರ. ೨-೫೫ ವ) ; ಚಳೆಯನುರೆ ಚಲ್ಲುವವು ಬಗ್ಗವುರಿಗಳು (ನವಮೋ. ೬-೧೦) ; ಭೋಗಿಗಳು ಪನ್ನೀರಿನ ಚಳೆಯನ್ನು ಬಯಸಿದರು (ಕಗದ್ಯ. ೯೭). ಥಳಿ : ಮಾತಲ್ಲ ಮುತ್ತಿನ ಎಳಿ ಜೇನಿನ ಥಳಿ (ಮೂರ್ತಿಶಾ. ೫೧-೯) ; ಅಣ್ಣ ಬರತಾನಂತ ಅಂಗಳಕೆ ಥಳಿಕೊಟ್ಟು (ಹಳ್ಳಿಯು. ೧೧೦). ದಳಿ$_1$: ಶಿವನ ದಾಸೋಹದ ಶಿಶುವೆಂದು ಕಸಕಿಲಂ ಪಿಡಿದು ಬಯಲನುಡುಗಿ ಹೊತ್ತ ನೀರಲ್ಲಿ ದಳಿಯ [ಪಾಠಾಂ. ಪುತ್ಥಳಿಯ, ಪೃಥ್ವಿಯ] ಸೌಖ್ಯವ ಮಾಡಿ (ಬಸವ. ಕ. ೨೩೨-೫೦೭).

ತಳಿಹಾಕು, ಥಳಿಹಾಕು =ನೆಲವನ್ನು ಗುಡಿಸಿ ನೀರನ್ನು ಚಿಮುಕಿಸು : ನಗರ ಸಭೆಯು ಕಟ್ಟಡದ ಸುತ್ತಲೂ ತಳಿಹಾಕಿ (ಭಾರಥಿ. ೮೮) : ಮನೆ ಮುಂದೆ ಥಳಿಹಾಕಿ ರಂಗೋಲಿ ಹಾಕುತ್ತಿದ್ದಾಳೆ (ರೂಢಿ). ತಳಿಹೊಡೆ = ತಳಿ ಹಾಕು : ಈ ನನ್ನಯಂತರಂಗದ ಸಭಾಮಂಟಪವ ನಾನೆನ್ನ ಕಣ್ಣೀರಿನಿಂದ ತಳಿಹೊಡೆದೆನ್ನೆ (ಸಖೀಗೀ. ೬೭-೧೦) ; ತುಳಸಿಯ ಕಟ್ಟೆಯ ಸುತ್ತು ತಳಿ ಹೊಡೆದು ರಂಗವಲ್ಲಿಯನ್ನು ಬರೆದಳು (ಜಯಂತ. ೧).

[<ತಳಿ$_1$./ತಮಿ. ತಳಿ]

ತಳಿ$_3$ (ನಾ). ಛತ್ರ ; ಅನ್ನಸತ್ರ : "ತಳಿ–ಸೇಚನೇ (ಚಿಮುಕಿಸು), ಸತ್ರೇಚ (ಸತ್ರ) ಸ್ಥೂಲದಾರೌ ಜಟಂ (ತಟಿ)" (ಶಮಧಾ) : ಆರೋಗ್ಯಶಾಲೆಗಳುಂ ತಳಿಗಳುಮಣಿಪಟಗೆಗಳುಂ . . . ಪ್ರಾಣಿಗಳ್ಗಾರ್ಮಮಪ್ಪುದುಂ (ಪಸಾರ. ೯೨-೧) : ತಳಿಯು ಕೂಟಿದಿರೊಳ್ ಪಣ್ಣಾರವೆ (ಶಮದ. ಮ. ೨೭ ವೃತ್ತಿ) : ಬಗೆಯಿಾ ಜಗಂ ಗಡಾ ಮುರುಕು ತಳಿಯಂತೆ (ಗಿಳಿವಿಂ. ೦೧೮-೧೧).

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ಮಲ. ತಳಿ]

ತಳಿ$_4$ 'ತಟಿ' ನೋ.

ತಳಿ$_5$ (ನಾ). ೧. ವಂಶ ; ಮನೆತನ: "ಸೇಚನ ವಂಶ ಸ್ಥೂಲದಾರುಗಳೊಳು ತಳಿ" (ಶಬ್ದಮಂ. ೧೦೪) ; ಈ ಕಾಳು ತಿನ್ನುವ ತಳಿಯವರು ಕಂಡ ತಿನ್ನುವ ನಮ್ಮ ತಳಿಯವರನ್ನು ನುಂಗಿ ನೀರು ಕುಡಿಯುವವರು (ಮುಂಬಯಿ. ೬-೨೮೮). ೨. ಆನುವಂಶಿಕವಾದ ಗುಣ : ತಳಿ ಅಪ್ಪನದು ಮಾತ್ರ ಅಲ್ಲ ತಕರೆ, ಅಮ್ಮನದೂ ಹೌದು. ಮಗಳ ತಳಿ ಅಪ್ಪನಿಗಿನ್ನ ಅಮ್ಮನದೇ ಹೆಚ್ಚು (ಚಕರಾ. ೫೦೧). ೩. ಪಶು ಅಥವಾ ಧಾನ್ಯಗಳ ಪೀಳಿಗೆ : "ತಳಿಯೆನಲ್ಗೋವುಗಳ ವಂಶದೊಳ್ ಸತ್ರದೊಳ್ ಕುಳನದು" (ಸಂಜೀವ. ೨೪) : ಒಣಿಗಿರ್ದುವು ತಳಿಯ ನಾಯ್ಗಳೋರೊಂದೆಡೆಯೊಳ್ (ಲೀಲಾವ. ೬-೧೩); ಉತ್ತಮ ತಳಿಯ ಕುದುರೆ ಕಟ್ಟಿದ್ದ ರಬ್ಬರ್ ಪಟ್ಟಿಯ ಸಣ್ಣ ಬಂಡಿ (ಪುನರು. ೧೮೪) ; ಹೊಸ ತಳಿಯ ಬೀಜಗಳನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸಿದಲ್ಲಿ ಹತ್ತಿಯ ಉತ್ಪತ್ತಿಯು ಹೆಚ್ಚಾಗುತ್ತದೆ (ವ್ಯವಮ. ೪೩).

[←ಮರಾ. ಥಳ್, ಥಳೀ]

ತಳಿಕೀರೇಸೊಪ್ಪು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸೊಪ್ಪು: (ಮೈಜಿಗಿ. ೪೭-೯೦೫).

[ತಳಿಕೀರೆ$_0$ + ಸೊಪ್ಪು$_3$]

ತಳಿಕುದುರೆ (ನಾ). ಜಾತಿ ಕುದುರೆ ; ಜಾತ್ಯಶ್ವ : ನಾಡ ಕುಳತಿಳಕಮಪ್ಪ ಮುಕ್ಕಡರ ಸೋವಿಸೆಟಿಯ ಮಗಂ ಕಾಳೆಯನಾಯಕ ತಳಿಕುದುರೆಯಂ ನಿಱಿದು ಪಲರಂ ಕೊಂದು ತುಱುವಂ ಮಗುಳ್ಚಿ ಸುರಲೋಕಪ್ರಾಪ್ತನಾದ (ಎಕ. VII, ಶಿಕಾರಿ. ೧೮೧-೭ : 1170 ?). [ತಳಿ$_5$ + ಕುದುರೆ]

ತಳಿಕೆ$_1$ 'ತಟಿಕ್ಕ' ನೋ.

ತಳಿಕೆ$_2$ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧಿ ಸಸ್ಯ : "ಮಹಾತ್ವಕ್ಕಃ – ತಳಿಕ" (ಓಷಧಿ.೧೧೮). [?]

ತಳಿಕೆಬೀಳು 'ತಕ್ಕೆಬೀಳು' ನೋ.

ತಳಿಗು 'ತಳ್ವು$_1$' ನೋ.

ತಳಿಗೂಳು (ನಾ). ಬೆರಳಿನಿಂದ ಸಿಡಿಸಿದ ಅನ್ನ ; ತೀರ ಅಲ್ಪವಾದ ಆಹಾರ : ಜಂಗಮಕ್ಕೆ ತಳಿಗೂಳ ತಳಿದು ತಾ ಗಂಗಳ ತುಂಬಿ ಒಟ್ಟಿಸಿಕೊಂಡು ಕೊಂಬನೇ ಪ್ರಸಾದಿ (ಸಿದ್ಧೇವ. ೯೮-೩೦೨).

[ತಳಿ$_1$ + ಕೂಳು$_2$ (<ಕೂಟ್$_1$)]

ತಳಿಗೆ, ತಣಿಗೆ (ನಾ). ತಟ್ಟೆ ; ತಾಟು : "ಅಮತ್ರಂ, ಭಾಜನಂ, ಪಾತ್ರಂ, ಸ್ಥಾಲಂ – ಈ ೪ ತಳಿಗೆ" (ಹಲಾಯು. ೫೪-೧೭೨) : ಪೊನ್ನ ತಳಿಗೆಯೊಳ್ ನಾಯ್ ತುಯ್ಯಲುಣ್ಬುದುಮಂ (ಪದ್ಮಾರಾ. ೮೫-೨೮) ; ಮುಳಿದು ತನಗರ್ಘ್ಯಮೆತ್ತಿದ ತಳಿಗೆಯೊಳಿಡೆ ತಿಱಿದ ತೆಜದೆ ತಲೆ ಪಱಿದಾಗಳ್ ಕಳಕಳಿಸಿ ನಗುತುಮಿರ್ದುದು ತಳಿಗೆಯ ಮೇಲಸುರನದಟಿದೇನಚ್ಚರಿಯೋ (ಪಂಪಭಾ. ೬-೬೪) ; ಅಡ್ಡಣಿಗೆಯುಂ ತಳಿಗೆಯುಂ (ಎಕ. XI, ಚಿತ್ರದು. ೭೫-೧೪; 941): ಕಯ್ಯಲುಂಬುದರಿದೋ ತಳಿಗೆಯಲುಂಬುದರಿದೋ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೭-೮೧) : ನಮ್ಮ ಕುನ್ನಿಗೆ ಕೂಸ ಕೊಡಬೇಡ ನಮ್ಮ ಸೊಣಗಂಗೆ ತಳಿಗೆಯನಿಕ್ಕಬೇಡ (ಬಸವ. ೭೫೨) ; ನೂಕಿದವು ರತುನಾರತಿಯ ತಳಿಗೆಗಳು ಪರಕಾಂತಾಕದಂಬದಲಿ (ಕುವ್ಯಾಕ. ೦೮-೧೨) ; ತಳಿಗೆ ತಂಬಿಗೆ ಗಿಂಡಿ ಹರಿವಾಣ ಪಡಿಗ ಬಟ್ಟಲು ಮೊದಲಾಗಿ ಭೋಜನಕೆ . . . ಅನುಗೊಳಿಸಿದರು (ಭರತ. ೪-೫೮) ; ಕೊಡಲಿ ಗುದ್ದಲಿ ಮಚ್ಚು ತಳಿಗೆಯಿಲ್ಲವೆಯೆಂದು ನುಡಿಯೆ ಶ್ರೀಪೂಜ್ಯಪಾದೇಂದ್ರಾ ತಡಕಿ . . . ಹುಡುಗ ನುಣ್ಣುವ ಬಟ್ಟಲೀಯೆ (ಪೂಜ್ಯಚ. ೧೨-೯೫). 'ತಳಿಗೆದೋರಣ' ಪರಾ. ತಣಿಗೆ : ತೇರಣವ ಬೀಜವಂ ಮೊಸರ ನೀರಿಂದ ತೇದು ತಣಿಗೆಗೆ ಮೆತ್ತಿ (ವಿವ್ಯವಿ. ೩೩) ; ಒಣಗಿದ ಮರ ಚಿಗಿತು ಬಣಲು ಬಡುವದ ಕಂಡೆ ತಣಿಗೆಯ ತಾಣಕೆದು ಬಹುದು (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೨೦೬೧) ; ಚಂದ್ರನ ಮರಿಯಂತಿರುವ ಕಂಚಿನ ತಣಿಗೆಯಿಟ್ಟರು (ಹುಟ್ಟಿದ. ೧೧) ; ತಣಿಗೆ ಅನ್ನ ಉಂಡದ್ದು ಸುಳ್ಳೆ (ಚಕರಾ. ೧೬೧).

ತಳಿಗೆ ತುಂಬು = ನೈವೇದ್ಯಕ್ಕೆ ಎಡೆತುಂಬು.

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ತಳಿಕ್ಕೈ; ಮಲ. ತಳಿಕ; ತೆಲು. ತಳಿಗ, ತಲಿಗ]

ತಳಿಗೆಗಾರ್ತಿ (ನಾ). ಆರತಿಯ ತಟ್ಟೆಯನ್ನು ಹಿಡಿದಿರುವವಳು : ಸೊಲ್ಲಿಸಿದರು ಜಾಗು ಬೊಲ್ಲು ಶಬ್ದವ ಕೆಂಬಲ್ಲ ತಳಿಗೆಗಾರ್ತಿಯರು (ಮೋಹತ. ೦೫-೩೭). [ತಳಿಗೆ + – ಕಾಱ + – ತಿ$_1$ (< – ಇತ್ತಿ)]

ತಳಿಗೆಗುಡು (ಕ್ರಿ). ತಟ್ಟೆಯನ್ನು ಕೊಡು: ಬೇಗದಿಂದಂ ವಣಿಜರೆಲ್ಲ ತಮ್ಮಂಗಳದ ಬಾಗಿಲುಗಳಿಕ್ಕಿ ಜರಹಾಯ್ದವನ ಸದನಕ್ಕೆ ಯೇಗೆಯ್ಯಲುಂ ತಳಿಗೆಗುಡಲಾಗದುಜದೆ ಪಾತ್ರದ ಬೆಂಬಳಿಯೊಳು ಬಹುದು (ಸಿದ್ಧೇಪು. ೧೪-೧೭). [ತಳಿಗೆ + ಕುಡು$_1$ (<ಕೊಡು$_1$)]

ತಳಿಗೆತಂಬುಲ 'ತಳಿಗೆದಂಬುಲ' ನೋ.

ತಳಿಗೆತೋರಣ 'ತಳಿಗೆದೋರಣ' ನೋ.

ತಳಿಗೆದಂಬುಲ, ತಳಿಗೆತಂಬುಲ (ನಾ). (ಇದಿರುಗೊಳ್ಳುವ ಇಲ್ಲವೆ ಬೀಳ್ಕೊಡುವ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ) ತಟ್ಟೆಯಲ್ಲಿಟ್ಟ ವೀಳೆಯ,-ತಾಂಬೂಲ: ತಳಿಗೆದಂಬುಲದಾರತಿಯ ಮಂಗಳತ ರಭಸದೊಳಖಿಳ ರಾಜವಾಳಿಗಳೊಸಗೆಯೊಳಿವರು ಹೊಕ್ಕರು ರಾಜಮಂದಿರವ (ಕುವ್ಯಾಸ. ೧-೪): ನಾಲ್ವರಿಗೆ ಕೊಟ್ಟನು ವೀಳೆಯವ ಹಿರಿಯರಸಿ ತಂದಳು ತಳಿಗೆ ದಂ[ಪಾಠಾಂ. ತಂ]ಬುಲ ಮಂಗಳಾರುತಿಯ (ಕುವ್ಯಾಸ. ೩-೧೩). **ತಳಿಗೆತಂಬುಲ**: ಬಳಿಕ ಸುಮುಹೂರ್ತದಲಿ ಹೊಜಗುಡಿ ಬಳಸಿ ಹೊಯ್ದುವು ರಾಣಿವಾಸದ ನಿಳಯನಿಳಯದ ತಳಿಗೆತಂಬುಲ ಮಂಗಳಾರ್ತಿಗಳ (ಕುವ್ಯಾಅ. ಓರಿಇ. ೩೫-೭). [ತಳಿಗೆ + ತಂಬುಲ]

ತಳಿಗೆದೋರಣ, ತಳಿಗೆತೋರಣ (ನಾ). ತಟ್ಟೆಯಾಕಾರದ ಬಿಲ್ಲೆಗಳಿಂದ ಮಾಡಿದ ಕಂಚಿನ ತೋರಣ: ತಳಿಗೆದೋ[ಪಾಠಾಂ. ರತೋ]ರಣದಿಂದ ತಳಿತ ಕುಸುಮದಿಂದ ತಳಿರ ಬಾಗಿಲ್ವಾಡದಿಂದ . . . ಪೊಳಲು ಕಂಗೆಸೆದುದು (ಕುರಾಸಾಂ. ೪೦-೬೭); ಚೆಂದಳಿರ್ದೋರಣ ತಳಿಗೆದೋರಣ ಹೇಮದಿಂದಾದ ಅಂದವಡೆದ ರತ್ನದೋರಣದೊಳು ರಾಯ ಬಂದನೊಂದೆರಡು ಪಯಣವ ಪುಷ್ಪದೋರಣದಿ (ಭರತ. ೩೭-೨೭). **ತಳಿಗೆತೋರಣ**: ನಳಿನನಾರಿ ಕೋಟಿ ರೂಪನು ತಾಳಿ ಭೂತಳಕಿಳಿದು ಕಂಠೀರವೇಶ್ವರನ ಹೋಳಿಯುವೋಲಗ ಶಾಲೆಯ ನಿಟ್ಟೆವಂದದೆ ತಳಿಗೆತೋರಣಗಳೊಪ್ಪಿದುವು (ಕಂನವಿ. ೨೦-೨೪); ತಳಿಗೆತೋರಣ ಕಟ್ಟಿ ಪರಮ ಮಂಗಳವಾಗಿ ಸುಳಿದಿದೆ ಬಲು ಕಾಂತಿ ಗಗನವ ಮುಟ್ಟಿ (ತೀರ್ಥಮು. ೨೯). [ತಳಿಗೆ + ತೋರಣ]

ತಳಿಗೆಹಸಾದ (ನಾ). ತಳಿಗೆಯಿಂದ ತೆಗೆದುಕೊಡುವ ಪ್ರಸಾದ; "ತಾನು ಊಟಮಾಡುವ ಎಡೆಯನ್ನೇ ಪ್ರೀತಿಯಿಂದ ಇನ್ನೊಬ್ಬರಿಗೆ ಕೊಡುವುದಂ" (ಪ್ರಭಲ್ಲ): ತಡೆಯದಂಗವಿಸುತೆ ತಳಿಗೆಹಸಾದಕ್ಕೆ ಪಡೆವುದು ಭಕ್ತಿಭಾವದೊಳು (ಚಕವಿ. ೭-೦೫೭ ಸಾಂಗತ್ಯ). [ತಳಿಗೆ + ಹಸಾದ]

ತಳಿತ$_1$ 'ತಳ್^{1}' ಪರಾ.

ತಳಿತ$_2$ 'ತಳ್$_3$' ಪರಾ.

ತಳಿತ$_3$ 'ತಳಿರ್$_1$' ಪರಾ.

ತಳಿತು 'ತಳಿರ್$_1$' ಪರಾ.

ತಳಿನ 'ತಲಿನ' ನೋ.

ತಳಿಪ (ನಾ). ತಳಿಯುವಿಕೆ; ಚಳೆಯ; ಸಿಂಪಡಿಸುವಿಕೆ; ಸೇಚನ: ಗಿಳಿಗಳ ಗೂಡಿಂದುದಿರ್ದ ದಾಳಿಂಬದ ಬಿತ್ತುಗಳಿನೊಸರ್ದ ತನಿರಸದಳಿಪ ದೊಳಂ (ಕಾದಂಪೂ.೯೭): ವಿಷ ನಿಷೇಕ ಇವ=ವಿಷದ ತಳಿಪದಂತೆ (ನೀತಿವಾ. ೯-೭): ಕೀರ ಚಿತ್ರದಂತೆ ಪೂವಿನ ಬಣ್ಣದಂತೆ ತಳಿಪದ ಚೆಲ್ವಿನಂತೆ ಮರುಳ ಮನ್ನಣೆಯಂತೆ . . . ಕಡೆಯೊಳ್ ಪೇಸುಪಥಮುಮಶೋಭೆಯುಮಾಗದೆ ಪೋಗದು (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೭-೧೨೨): ಮೃಗಮದದ ಯಕ್ಷಕರ್ದಮದಗರುವ ಕುಂಕುಮದ ಕದಡುನೀರ್ದಳಿಪದಿನೊಲಗಿಸಿದುವು ಸುಬಿವ ತಂಗಾಳಿಗೆ ನೃಪಗೃಹವೀಥಿ ಬೆರಕೆಗಂಪಿನ ಸೊಂಪಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೪-೩೩).

[ತಳಿ1 + – ಪ್ಪ]

ತಳಿಪು (ನಾ).=ತಳಿಪ: ಕೊಟಿಯುಂ ಬಣ್ಣಂ ಲೋಳೆಯುಮಳವಲ್ಲದ ವಜ್ರಲೇಪದಂತಿರೆ ಧಾತ್ರೀತಳಪತಿಯ ಮೆಯ್ಯೊಳೆಲ್ಲಂ ತಳಿಪಂ ತಳಿದಂತೆ ಕೂಡಿ ಪತ್ರಿತ್ರಾಗಳ್ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೪-೧೬೭). [ತಳಿ$_1$ + – ಪ್ಪು]

ತಳಿಮ (ನಾ). ಹಾಸಿಗೆ; ಹಾಸು: "ತಳ್ಪಂ, ತಳಿಮಂ–ಈ ೨ ಪಾ(ಹಾ)ಸು" (ಹಲಾಯು. ೫೦-೧೫೨). [ಸಂ. ತಲಿಮ]

ತಳಿಮಳೆ (ನಾ). ತುಂತುರು ಮಳೆ; ಸೋನೆ: ಪಳವಾನೇ! ಪೊಸ ಎಲರೇ! ತಳಿಮಳೆಯೇ! ಚೆಲ್ವು ಬೆಳೆಯೆ! (ಪೊಂಗಳು. ೪೫-೦೭).

[ತಳಿ1 + ಮಳೆ (<ಮಬೆ)]

ತಳಿಯಲಾರ, ತಳ್ಳಿಯ (ನಾ). ದೇವಾಲಯದಲ್ಲಿ ನರ್ತನದ ಸೇವೆ ಮಾಡುವವಳು: 'ತಳಿಯಲಾರಕುಲ' ಪರಾ. ತಳ್ಳಿಯ: ಕೆತ್ತುವ ಹತ್ತುವ ದೇವರಡಿಯರಿಂ ಮುತ್ತುವ ಮಣಿಮಾಡುವ ತಳ್ಳಿಯರಿಂ[ಪಾಠಾಂ. ಪಡಿಯರಿಂ] . . . ಪೊನ್ನಾಂಬಲದಧಿಪತಿಯೊಪ್ಪಿರ್ದಂ (ತಿರುನಾ. ದೀ. ೨೨೭-೮). [←ತಮಿ. ತಳಿಯಲಾರ್]

ತಳಿಯಲಾರಕುಲ (ನಾ). ನಟ್ಟುವರ ಕುಲ: ಪೆರುಮಾಳಿಯನೋಲ್ಪೆಪ ತಳಿಯಲಾರ [ಪಾಠಾಂ. ತಳಿಲಾರ, ಕಳಿಲಾರ, ತಳಿಯರಾಲದ]ಕುಲದ ಪರಮಯೌವನೆಯುಪ್ಪ ಪರವೆನಾಚಿಯರೆಂಬ ಕನ್ಯಾಕನಕಲತೆಯಿರ್ದಪುದು (ನಂಬಿರ. ೧೦-೧೩): ಆಕೆಯ ಕುಲಂ . . . ಶಿವನೋಲಗದ ತೊತ್ತುತನಂ ತಳೆರ್ದ ತಳಿಯಲಾರಕುಲಂ (ನಂಬಿರ. ೦೦-೧೩). [ತಳಿಯಲಾರ + ಕುಲ]

ತಳಿಯಿಸು, ತಳಿಸು$_2$ (ಕ್ರಿ). ೧. ಸಿಂಪಡಿಸು; ಚಿಮುಕಿಸು; ಚಳೆಯ ಕೊಡು; ಸೇಚನಮಾಡು: ಪೊಬಲ ಬೀದಿಗಳೊಳೆಲ್ಲಂ ಗಂಧೋದಕ ಪಂಚಗವ್ಯಂಗಳಂ ತಳಿಯಿಸಿ (ಪಂಪಭಾ. ೪-೫ ವ): ಪೊಬಲ ವೀಥಿಗಳೊಳೆಲ್ಲಂ ನೀರಂ ತಳಿಯಿಸಿ ಫಲಪುಷ್ಪಂಗಳಂ ಕೆದಱಿಸಿದೊಡೆ (ಜಾವುಂಪು. ೩೫-೨೩). **ತಳಿಸು$_2$**: ೨. ತಳಿಯುವಂತೆ ಮಾಡು; ಎರಚಿಸು; ಚೆಲ್ಲಿಸು: ಕಟವೆಯ ಬಿತ್ತಂ ತರಿಸಿ ಮನೆಯ ಮುಂದಣೆಡೆಯೊಳ್ತಳಿಸೆ ಪೊಕ್ಕು ಬಿತ್ತಂ ಪಿಡಿದು ನಿಂದು (ಬಂಹರಿ. ೯-೩೨ ವ). [ತಳಿ1 + – ಇಸು$_3$]

ತಳಿಯೂರ್ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು: ವಿನೋದಿ ಮಣಲಿಯರ ತಳಿಯೂರಾಳ್ವ ತಿ× (ಎಕ. IV. ಗುಂಡ್ಲುಪೇ. ೮೭-೧೧; ಸು. 750).

[ತಳಿ? + ಊರ್]

ತಳಿರ್$_1$, ತಳಿರು$_1$, ತಳಂರ್ (ಕ್ರಿ). ತಳಿತ$_3$, ತಳಿರ್ದ (ಭೂತಕೃ); ತಳಿತು, ತಳಿರ್ತು (ಭೂತನ್ಯೂ), ೧. ಚಿಗಿ; ಚಿಗುರು; ಪಲ್ಲವಿಸು: "ತಳಿರ್– ಪಲ್ಲವೋತ್ಪತ್ತೌ" (ಶಮಧಾ); "ತಳಿರ್ತುದೆಂದುಂ ತಳಿರೇಱಿಮುದೆಂದುಂ ತಳಿರಿಡಿದುದು" (ಕಶಸಾ. ೧೦-೧೯೦); ತಳವ ಕಡುಗೆಂಪು ಪುದಿದವ್ವಳಿಸಿರೆ ಸುರಯುವತಿ ಮಧುರ ತಂತ್ರೀನಾದಂ ಕೊಳೆ ಬೀಣೆಯ ದಂಡಿಗೆಯುಂ ತಳಿರ್ತುದೆಂಬೊಂದು ಶಂಕೆಯಂ ಪುಟ್ಟಿಸಿದಳ್ (ಆದಿಪು. ೭-೨೦); ಮಾಮರ ತಳಿತಲ್ಲದೆ ಸ್ವರಗೈವುದೆ ಕೋಗಿಲೆ (ಮಹಾದೇ. ಬ. ೧೩೯-೩೦೫): ನವಚೂತಂ ತಳಿರ್ವಂದದಿಂ ತಳಿರ್ಗುಮೇ ಸ್ಥಾಣೂತ್ಕರಂ ಚೈತ್ರದೊಳ್ (ಜಗವಿ. ೧-೧೩); ಬರ್ದುಂಕಿದೆಂ ಬರ್ದುಂಕಿದೆನೆನ್ನ ಭಾಗ್ಯದ ಬೆಳೆ ತಳಿರ್ತುದು (ಗಿರಿಕ. ೧೦-೨೭ ವ); ತಳಿತ ಚೂತದ ಸಸಿಗಳವನಿಗೆ ಮುಲುಗುವಂತಿರೆ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೫-೬೯): ದುಡಿಗೆ ತಳಿತುದೋಯೆನಿಸಿದುದು ಕೆಂದಳ ದೊಂದು ಕೆಂಪಿನಲಿ (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೩೨-೩೮): ತಳಿತು ಹೂವ ತಳೆದು ಬೇಗ ಫಲಗಳಿತ್ತಿತು (ವಿಸೀಗೀ. ೬೨-೧೨). ೨. ಅರಳು; ವಿಕಸಿಸು: ತಿಳಿವ ತಿಳಿಗೊಳದ ತಳಿತ ತಾವರೆಯರಳ ತಂದುಲದ ರುಚಿಯು ಕಳಹಂಸೆ ಬರುಸು ಮಂತೆ (ಅದವ. ೧೬-೩೭); ಪೊಳೆತು ಪೊಳೆ ದಳವೇಱಿ ನಿರ್ಮಿರ್ದಮರ್ದಳರ್ದು ಹಸ್ತಾಂಭೋರುಹಂಗಳು ತಳಿತು ನಳನಳಿಸಿದವು ಆಮಹಾ ವೀರ ದಸರಯನ (ಬಸವು. ೩೮-೩೯): ಶಿವಲಿಂಗಪ್ರಸಾದದ ತಳಿತ ಹೂವಿನ ದಂಡೆಯನು ಕೋಮಲೆಗೆ ಕೊಟ್ಟನು ಪರಸುತಲಿ (ಪ್ರಭುಲೀ. ೪-೬೨); ಗುರುಸುತನ ತನುವೋ ಪೂತ ಮುತ್ತುಗವೋ ತಳಿತೆಸೆವ ಕೆಂದಾವರೆಯ ಬನವೋ (ಕುವ್ಯಾಕ. ೩-೨೫). ೩. (?): ಎಳನೆಂಬೆನೆ ನೀ ಸವಮಸ್ತ ಕಳಾನಿಪುಣನ ಬಾಲನೆಂಬೆನೆ ಮೇಲೆ ಪಲಿತದ ಬೀಡು ಬಿಟ್ಟಿದೆ ತಳಿತ ತನುವಿನಲಿ (ಕುವ್ಯಾ.ಕ.

೫-೨೧): ನೊರೆ ರಕುತ ಸುಳಿ ಮಸಗಿ . . . ಕರುಳ ಬಂಬಲು ಖಂಡ ದಿಂಡೆಯು ತುಱುಗಿದೆಲುವಿನ ತಳಿತ ಚರ್ಮದ ಶಿರದ ತಡಿಗಳಲಡಸಿ ಹರಿ ದುದು ವೈರಿಸೇನೆಯಲಿ (ಉತ್ತ್ಕದ್ರೋ. ೨-೫೭). ℙ 'ಕಳಿತ' ಇರ ಬಹುದು. **ತಳಿರು$_1$**: ೧. ತಳಿರಿದುದು ಮುಂಬೆಳಗಿಂದ್ರುದಿಕ್ತಟದಿ (ಶ್ರೀರಾಮಪ.೪೫-೪೮೭). **ತಳುರ್**: ೪. (?) ಬಗ್ಗಿಸುವ ಕೋಗಿಲೆ ತಳ್ತಲೆವಳ್ಳಿ ಸುತ್ತಲುಂ ತುಱುಗಿ ತಳುತ್ತರ್ ಮಾಮರನಿಕಾಯಮುಂ (ಇಆ. XII, ೯೭-೧೬; 1197); ತುಱುಗಿ ತಳುತ್ತರ್ ಮಾಮರದ ನಿಂಬೆ ಕದಂಬಕ ದ್ರಾಕ್ಷಪಣ್ಣಳಿಂ (ಕಇ.I,೩೧-೬; 12ನೆಯ ಶತ).

ತತ್ತಳಿರ್ (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ): ಮಧುಋತುವಿನಲ್ಲಿ ಆ ವೃಕ್ಷವಲ್ಲಿ ತತ್ತಳಿತು ಹೂವ ಬಿಟ್ಟು ದಿಗ್ದೇಶವಲ್ಲಿ ಹೊರಚೆಲ್ಲಿ ಬಹವು (ಮುಕ್ತಾಕಂ. ೦೬-೧).

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ಮಲ. ತಳಿರ್, ತುಳಿರ್; ತೆಲು. ತಲರು]

ತಳಿರ್$_2$, ತಣಿರು, ತಳಿರು$_2$ (ನಾ). ೧. ಚಿಗುರು ; ಪಲ್ಲವ : "ಪಲ್ಲವಂ ಕಿಸಲಯಂ–ಈ ೨ ಮರದ ತಳಿರ್" (ಹಲಾಯು. ೩೧-೩೧); ವನರುಹದಂತೆ ಮುಖಂ . . . ತಳಂ ತಳಿರಂತೆ (ಕವಿರಾ. ೩-೬೦) ; ತಳಿರೊಳ್ ನೀನೆ ಬೆಡಂಗನ್ಯೆ ನನೆಗಳೊಳ್ ನೀಂ ನೀಜನ್ಯೆ ಪುಷ್ಪಸಂಕುಳದೊಳ್ ನೀನೆ ವಿಳಾಸಿಯ್ಯೆ . . . ಭೃಂಗಕೋಕಿಳಕೀರಪ್ರಿಯ ಚೂತರಾಜ ತರುಗಳ್ ನಿನ್ನಂತೆ ಚೆನ್ನಂಗಳೇ (ಆದಿಪು. ೧೧-೯೮) ; ತಳಿರ್ಗಳಿಱುಂಬಿನಲ್ಲಿ ತುದಿಗೋಡ ಮೊದಲ್ಗಳ ತಾಣದಲ್ಲಿ . . . ಸುತ್ತಲುಂ ಗಿಳಿಗಳ ಹಿಂಡುಗಳ್ ನೆರೆದು ಕೂಡಿ (ಕಾದಂಪೂ. ೧೨೭) : ಪಬ್ಬಕ್ಕೆ ತಂದ ಹರಕೆಯ ಕುಱು ತೋರಣಕ್ಕೆ ತಂದ ತಳಿರ ಮೇಯಿತ್ತು (ಬಸವ. ೦೨೯, ; ತನುಲತೆಗಂಕುರಂ ತಳಿರಲರ್ ಮಧುಸಂಗದೊಳಾಯ್ತು ಚೋದ್ಯಮೆಂದೆನೆ ಮಧುಪಾನಜಾತಪುಳಕೇಕ್ಷಣ ಶೋಣಿಮಘರ್ಮಬಿಂದುಗಳ್ ತನಗೆಸೆಯಲ್ (ಜಗವಿ. ೦೬-೧೧೭) : ತೋರಣದ ತಳಿರಂ ಪಱಿದು ಶಿವದಿಡುತ್ತಿರಲ್ (ನಂಬಿರ. ೬-೫೮); ಬಿಸಿಲೊಳು ಬಿಸುಟ ತಳಿರಂತೆ (ಹದಬಾ. ೮-೭೨) ; ಬಗ್ಗಿಸೆಲೆ ಕೋಗಿಲೆ . . . ತಳಿರಿಲ್ಲ ಮೆಂಬೆಯು (ರಾಮಾಶ್ವ. ೨-೩). ೨. "ಕಿರಣ, ಮಯೂಖ"(ಪ್ರಭ್ರ): ಬಾಳ ತೃಣಂಗಳೆಂದೆಳಸುಗುಂ ಪಸುರ್ಗಲ್ಗಳ ಕಾಂತಿಯಂ ಮೃಗೀಬಾಳಕನಲ್ಲಿ ಕೆಂಬರಲ ಕೆಂದಳಿರಂ ಬಿಸಿಲೆಂದು ನಟ್ಟಿರುಳ್ ಮೇಳಿಸುಗುಂ ರಥಾಂಗಂ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೨-೭೭). **ತಣಿರು**: ೧. ಅಣುಗರ ಕರವಿಡಿದು ನಗುತ ದಣಿದರ್ಭಕ ರಂತೆ ತಣಿರ ಮರದ ನೆಳಲಿಗೈದಿ ಘನಶ್ಯಾಮಲ ಕೃಷ್ಣ (ಪ್ರಸಭಾ ೨೯-೧೨). **ತಳಿರು$_2$**: ೧. ಚಿಗುರು ತಳಿರು ಪತ್ರ ಮೊದಲಾದವಱಲ್ಲಿಯು ಗಂಧವ ನಱಿವುದು (ಆದಪ. ೫-೧೨) ; ತಳಿರುಗಳ್ ಪೂವಣ್ಣು ವಿಪ್ರದ್ವಯಂ ಮುಕುರಂ ಮಾಂಸವು . . . ಆರ್ ಕಂಡೊಡಂ ಶಕುನಂ ಶೋಭನಕಾಸ್ಪದಂ (ಸೋಮೇಶ. ೭೭) : ಓಡಿದೊನಕೆಯಲ್ಲಿ ತಳಿರನಲರಿಸಿ (ಬಸಪು. ೪೨-೨) ; ತಳಿರು ಪೊಂಬಾಳೆ . . . ನಂದನದೊಳೊಪ್ಪಿದುವು (ಕಂನವಿ. ೨೪-೮೦).

[<ತಳಿರ್$_1$./ತಮಿ. ಮಲ. ತಳಿರ್, ತುಳಿರ್ ; ತುಳು. ತಳಿರ್]

ತಳಿರಂಬು (ನಾ). (ಚಿಗುರಿನಂತೆ) ಕೋಮಲವಾದ ಬಾಣ : ಮರಲಂಬು ತಳಿರಂಬುಗಳ್ಗೆ ರನ್ನದಣಸಂ ಬಂಧಿಪಂತಂಗುಲಿಗಳೊಳ್ ರನ್ನದುಂಗುರಂಗಳಂ ಸಂಗಳಿಸಿಯುಂ (ವೃಷವಿ. ೫-೧೪ ವ). [ತಳಿರ್$_2$ + ಅಂಬು$_2$]

ತಳಿರಡಿ (ನಾ). ಚಿಗುರಿನಂತೆ ಕೋಮಲವಾದ ಪಾದ: [illegible] ನಡೆತಂದರ್ ಕೆಸಡಿ ತಳಿರಡಿಗಳ ಮೆಲ್ಲಡಿಗಳತನುಶರಸನ್ನಿಭ [illegible] ೪-೧೧೯): ತಳಿರಡಿಯ ಮೆಲ್ಲಡಿಯ ತಾವರೆಗಳಡಿಯ ಥಳಥಳಿಪ ಚೆನ್ನಡಿ ಗಳಸಿಯಡಿಯ ಲಲಿತಾಂಗಿಯರ್ (ಚಬಪು. ೩೭-೪೧). [ತಳಿರ್$_2$ + ಅಡಿ$_1$]

ತಳಿರಡಿದಳೆ (ಕ್ರಿ). ಚಿಗುರಿನಂತೆ ಕೋಮಲವಾದ ಪಾದಗಳನ್ನು ಹೊಂದು,– ಪಡೆ : ಓಮರುಚಿಕಾಂತ ತಕ್ಕ್ರೀಡಾಕುಳಿಗೆ ಕುಂಕುಮ ದಲರ್ದಳದೆಡೆಗಲಸಿ [illegible] ರಮಣೀಯವಾಯಿತ್ತು ಕೆಸ್ರೀರು (ಮೋಹತ. ೧೪-೩೭). [illegible]

ತಳಿರಲರ್ವಿಜ್ಜಳ (ನಾ). ಚಿಗುರೆಲೆಗಳಿಂದ ಹಾಗು ಹೂವುಗಳಿಂದ ಮಾಡಿದ ಬೀಸಣಿಗೆ: ತಳಿರಲರ್ವಿಜ್ಜಳದಿಂ ಬೀಸಿಕೊಳುತ ವಿರಹ ದೊಳಗಿರಲು (ಪ್ರಭಂಜ. ೪-೧೩).

[ತಳಿರ್$_2$ + ಅಲರ್$_2$ + ಬಿಜ್ಜಳ (<ಬಿಜ್ಜಣ)]

ತಳಿರಿಡಿ (ಕ್ರಿ). ಚಿಗುರು ; ಪಲ್ಲವಿಸು ; ಚಿಗುರೆಲೆಗಳಿಂದ ತುಂಬಿರು : "ತಳತರ್ಗದೆನೆ ತಳಿರಿಡಿದುದು" (ಶಬ್ದಮಂ. ೨೨) ; "ತಳತರ್ಗದೆನಲ್ಕೆ ತಳಿರಿಡಿವುದಕ್ಕೆ ಪೆಸರಕ್ಕು" (ಶಬ್ದಕೌ. ೦೯); ತಳಿರಿಡಿವ ತೋರಣದ ಚೆಲ್ವನಾಂ ತೋರಣದ . . . ಚಲಿತಲೀಲಾಸ್ಪದ ಪತಾಕೆಗಳ (ಜೈಮಿಭಾ. ೩-೧೭).

[ತಳಿರ್$_2$ + ಇಡಿ$_2$]

ತಳಿರಿಡು (ಕ್ರಿ). = ತಳಿರಿಡಿ : ಆ ಸಂಜೆವಳ್ಳಿ ತಳಿರಿಟ್ಟು ಪೂತುದೋ . . . ಎನಲ್ಕಾ ಸಮಯದೊಳ್ತಳಿತ ತಾರಾಳಿ ಕಂಗೆ ಮಂಗಳವಾಗಿ ರಾಜಿಸಿದವು (ಮದೇಪು. ೧೫-೫). [ತಳಿರ್$_2$ + ಇಡು$_1$]

ತಳಿರಿಸು (ಕ್ರಿ). ಚಿಗುರಿಸು; ಪಲ್ಲವಿಸುವಂತೆ ಮಾಡು: ಕಳುಹಿದೊಡೊಳ ಹೊಕ್ಕು ವೃಕ್ಷಂಗಳ ನೆಱೆ ತಳಿರಿಸಿದನು ಚೈತ್ರ ಬಿಡದೆ (ಮೋಹತ. ೭-೯) : ಬಿತ್ತಿ ಬೆಳೆಯಿಸಿ ಪಬ್ಬಿಸಿ ತಳಿರಿಸಿ ಅರಲ್ಚಿ ಮಿಡಿಮಾಡಿ (ಮಂತ್ರಶ. ೮೩-೨೪).

[ತಳಿರ್$_1$ + – ಇಸು$_3$]

ತಳಿರು$_1$ 'ತಳಿರ್$_1$' ನೋ.

ತಳಿರು$_2$ 'ತಳಿರ್$_2$' ನೋ.

ತಳಿರುಗಾವಿ 'ತಳಿರ್ಗಾವಿ' ನೋ.

ತಳಿರುಗಾಸೆ 'ತಳಿರ್ಗಾಸೆ' ನೋ.

ತಳಿರುಗೆಂಪು 'ತಳಿರ್ಗೆಂಪು' ನೋ.

ತಳಿರುಡೆ (ನಾ). ಚಿಗುರುಗಳಿಂದ ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿದ ಉಡುಪು : ಮದನ ಮಂದಿರದ ಬಾಗಿಲಿಗೆ ತೋರಣವ ಕಟ್ಟಿದವೊಲು ತಳಿರುಡೆ ಮೆಱೆಯೆ (ಮೋಹತ. ೦೯-೬೩) ; ಕೆದಱುದಲೆ . . . ಪುದಿದ ತಳಿರುಡೆ ಸುರಗಿ ಪುಲಿ ವಾಲದಲಿ ವಿರಚಿಸಿದ ಹದುರುಗಂಕಣ (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೫-೭) ; ತಳಿರುಡೆ ಸಂಜೆ ಗೆಂಪು ಪೊಸಮುತ್ತಿನ ಹಾರಮ ತಾರಕಾಳಿ (ಶಬಶಂ. ೩-೬).

[ತಳಿರ್$_2$ + ಉಡೆ$_2$]

ತಳಿರುತೊಂಗಲು 'ತಳಿದೊರ್ಂಗಲ್' ನೋ.

ತಳಿರುತೋರಣ 'ತಳಿದೋರ್ರಣ' ನೋ.

ತಳಿರುದೋಱು (ಕ್ರಿ). ಚಿಗುರು ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳು; ಪಲ್ಲವಿಸು: ಕಳಿದರಧ್ವ ಶ್ರಮವನಾ ತಿಳಿಗೊಳನ ತೀರದ ತಳಿರುದೋಱಿದ ನಳನಳಿಪ ಮಾಮರನ ನೆಳಲಲಿ (ತೊರರಾ. ೨-೪-೨೨). [ತಳಿರು$_2$ (<ತಳಿರ್$_2$) + ತೋಱು]

ತಳಿರುಯ್ಯಲ್ (ನಾ). ಚಿಗುರಿನಿಂದ ಕೂಡಿದ ಉಯ್ಯಾಲೆ,–ಜೋಕಾಲಿ: ತಳಿರುಯ್ಯಲ್ ಶ್ರುತಿಯಿಂದಮೊಂದೆ ಕೊರಲೊಳ್ ಜೇಯೆಂಬಿನಂ ಪಾಡುವಿಂದೊಳಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೮-೭೫) ; ಎಳಮಾವೇ ತಳಿರುಯ್ಯಲೇ ಕೊಳೆ ತಗುಳ್ದಿಂದೋಳಮೋ ಕೋಗಿಲೇ ಗಿಳಿಯೇ . . . ನೀಮೆಲ್ಲರುಮೆನ್ನ ಬರ್ದುಗೆಯನಾನಲ್ಲಂಗೆ ಪೇಱಿಂ ಗಡಿಂ (ಕಾವ್ಯಾಷ ೧೨೯) ; ಮೃಗಲಕ್ಷ್ಮೀ ಮೃಗಕ್ಕೆ ಗೋರಿಯುಂ ಪಾಡುವ ಮಾಟ್ಕೆಯುಂ ಬಳೆಯೆ ಗೀತರವಂ ತಳಿರುಯ್ಯಲಾಡಿದಳ್ (ಚಂದ್ರಪು. ೮-೪೮).

[ತಳಿರ್$_2$ + ಉಯ್ಯಲ್]

ತಳಿರುವಾಡ (ನಾ). ತಳಿರಿನ ಮನೆ; ಎಲೆವನೆ: ಶುಕಸಮೂಹವು ಪೆಮ್ಮರ ಗಳ ತಳಿರುವಾಡಗಳಲ್ಲಿ ಕುಳಿತು . . . ಹಾಡುತ್ತಿದ್ದುವು (ಶ್ರೀರಾಪ. ೬೮).

[ತಳಿರು$_2$ (<ತಳಿರ್$_2$) + ಮಾಡ$_1$]

ತಳಿರುಳಿ (ನಾ). = ತಳಿರಂಬು : ಇಮ್ಮಾವಿನ ತಳಿರುಳಿ ಮುರಿದಾ ಕಂತು ಕಪ್ಪುದನಪ್ಪ ಬಿಲ್ಗೊಂಡು ಸುಮ್ಮಾನದಿಂದೆಸುವನು ವಿರಹಿಗಳನು (ಶ್ರೀಪಾಲ. ೧೨-೫). [ತಳಿರ್$_2$ + ಉಳಿ$_5$]

ತಳಿರೆಲೆ (ನಾ). ಚಿಗುರೆಲೆ; ಎಳೆಯ ಎಲೆ: ಅಲ್ಲಲ್ಲಿಗೆಳವಾಱೆಯ ತಿರುಳೆಲೆಗಳೊಳಂ ತಾವರೆಯ ತಳಿರೆಲೆಗಳೊಳಂ . . . ಸಮೆದ ಬಿಜ್ಜಣಿಗೆಗಳುಮಂ (ಕಾದಂಉ. ೨೧೬): ತಣ್ಣಾಳಿಯಲಪಿನೊಳುಲಿವ ತಳಿರೆಲೆಯುದನಿಗೆ ಬೆರ್ಚುವ ಶಿಶುವಂ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೩-೧೦೫): ಕರತಳದ ತಳಿರೆಲೆಯ ಕಡಿದೊಳುಗಳ ಕೊಂಬುಗಳ . . . ರಣವನವೆಸೆದುದೀತನ ಖಡ್ಗಚೈತ್ರವಲಿ (ಕುಮ್ಮಾರಶ್ರೀ. ೬-೪೨). [ತಳಿರ್$_2$ + ಎಲೆ$_1$]

ತಳಿರೊಡೆ (ಕ್ರಿ). ಚಿಗುರೊಡೆ; ಅಂಕುರಿಸು; ಕುಡಿಯಿಡು: ಕರಗಿ ಖಂಡನವರುಣವಾರಿಯುಲಿ ಗಿಡು ಲತಾಳಿ ವಸಂತದಲಿ ತಳಿರೊಡೆದ[ಪಾಠಾಂ. ತ್ರೊಡದ, ತೊಡದ, ರೊಡದ]ಶೋಕೆಯ ಧಾತನಗಲಿಕೆ ಪಡೆದವಮರ ವಿಮಾನತತಿ ಕೆಂಪಾದವಭ್ರದಲಿ(ತೊರಜಾ. ೧-೧೦-೧೪). [ತಳಿರ್$_2$ + ಒಡೆ$_1$]

ತಳಿರೋವರಿ (ನಾ). ಚಿಗುರೆಲೆಗಳಿಂದ ಮಾಡಿದ ಕೋಣೆ; ಎಲೆಮಂನೆ; ಲತಾಕುಂಜ: ತರಳೆ ಮಿಗೆ ತಲ್ಲಣಿಸಿ ತಳಿರೋವರಿಯ ಹೊಗುತಿರಲು (ಕುಮ್ಮಾಅ. ೨೨-೧೯). [ತಳಿರ್$_2$ + ಓವರಿ]

ತಳಿರೋಳಿ (ನಾ). ಚಿಗುರೆಲೆಗಳ ಸಮೂಹ: ತಳಿರೋಳಿ ತಗುಳ್ದು ತಳ್ತ ಕೇತನತತಿ ಚಾಮರೋತ್ಕರದೆಲರ್ ಮಲಯಾನಿಲನಾಗೆ ರಾಜರಾಜನ ಪಡೆ ಚೆಲ್ವನೇನೆಱದುಕೊಂಡುದೊ ಬಂದ ಬಸಂತರಾಜನಾ (ಆದಿಪು. ೧೩-೬). [ತಳಿರ್$_2$ + ಓಳಿ]

ತಳಿರ್ಗಯ್, ತಳಿರ್ಗೈ (ನಾ). ಚಿಗುರಿನಂತೆ ಕೋಮಲವಾದ ಕೈ: ತಳಿರ್ಗಯ್ಯೊಳರರೆ ರಂಜಿಸುವ ಪೂಚೆಂಡಿನಿಂ (ಪದ್ಮರಾ. ೫-೪೨): ತಳಿರ್ಗಯ್ಯ ತೆಳ್ವಸುಱ ಸುಳಿಗುರುಳ ಸೆಳೆನಡುವಿನೆಳಜವ್ವನದ ಮುದ್ದುಮೊಗದ . . . ಮಹಾಪಾತಿವ್ರತಾಜನಂ (ಚಬಪು. ೨೦-೧೫). **ತಳಿರ್ಗೈ**: ತಳಿರ್ಗೈಯೊಳ್ ಪಿಡಿದಪರಂಜಿಯ ಸೆಳೆಯುಲರ್ವಿಲ್ಲನ ಪಡಿಯುಚಿತಿಯ ಕೈಯೊಳಗೊಪ್ಪುವ ಸೆಳೆಯಂತೆ ವಿರಾಜಿಸಿತು (ಜಯಕಾ. ೨-೪೭); ತಳಿರ್ಗೈಯ ತಂಪಿಗ ವಿರಹಮಂ ತವಿಸಿ ನೆರೆಯೊ (ಚಬಪು. ೧೯-೩೭).

[ತಳಿರ್$_2$ + ಕಯ್$_2$ (<ಕೆಯ್$_2$)]

ತಳಿರ್ಗಳಸ(ನಾ). (ಮಂಗಳಕಾರ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಪೂಜಿಸುವ)ಚಿಗುರೆಲೆಗಳನ್ನು ಇಟ್ಟಿರುವ ಕಳಶ: ತಳಿರ್ಗಳಸಂ ಮುಕುಂದರವಮೌತ್ತಿದ ಮುತ್ತಿನ ಮಂಟಪಂ ಮನಂಗೊಳಿಪ ವಿತಾನಪಙ್ಕ್ತಿ (ಪಂಪಭಾ. ೧-೧೦೭): ನಳನಳಿಪ ಜಾಗದೊಪ್ಪುವ ತಳಿರ್ಗಳಸದ ಬೆಳಪ ರತ್ನದೀಪದ (ಚಂದ್ರಪು. ೦೩-೩೯): ನಿಂದು ತಳಿರ್ಗಳಸ[ಪಾಠಾಂ. ಶ]ದಿಂ ಮೆಱೆವ ವನಿತೆಯರೊಳಗೆ (ನಂದಿರ. ೫-೮೭). [ತಳಿರ್$_2$ + ಕಳಸ$_1$ (<ಕಲಸ)]

ತಳಿರ್ಗಾಲ್ (ನಾ). ಚಿಗುರಿನಂತೆ ಕೋಮಲವಾದ ಪಾದ: ತಳಿರ್ಗಾಲ್ಗಳ ತಾರಾಪಥಮಧ್ಯದ ಹಸುಳೆವೆಱೆಯ ಪಣೆಯ . . . ಲಲನೆಯರ ವಿಲಾಸಂ ನೃಪನಱೆತಮನೆಳಕುಳಿಗೊಳಿಸಿದುದು(ಜಯಕಾ.೨-೩). [ತಳಿರ್$_2$ + ಕಾಲ್$_1$]

ತಳಿರ್ಗಾಲ (ನಾ). ಚಿಗುರು ಬಿಡುವ ಕಾಲ; ವಸಂತಋತು: ಮಳೆಗಾಲ ಹಿಮಗಾಲ ಚಳಿಗಾಲ ಪೋಗಿಹವು ತಳಿರ್ಗಾಲ ಬೆಳೆಗಾಲ ಫಲಗಾಲ ಬಹವು (ವಿಸೀಗೀ. ೨೮-೬). [ತಳಿರ್$_1$ + ಕಾಲ]

ತಳಿರ್ಗಾವಿ, ತಳಿರುಗಾವಿ (ನಾ). ೧. ಚಿಗುರಿನಂತಿರುವ ಕಾವಿಬಣ್ಣ; ಎಳಗೆಂಪು: ಅತ್ರಿಕುಮಾರಂ . . . ಪೊಸಗಾವಿಯುಡೆಯುನಟ್ಟಿದುದಱಿಂ ಕಿಱುಗಂಪಾದ ವೇದಪುಷ್ಕರಣಿಯುದಕದಿಂ ರಾಮಾನುಜಾಚಾರ್ಯರ ದುಗುಲಮುಂ ತಳಿರ್ಗಾವಿಗೆಯ್ಯುದೆಂದುಂ (ಚಿಕವಂ. ೧೮೯-೧೨). **ತಳಿರುಗಾವಿ**: ೨. ಚಿಗುರಿನ ಬಣ್ಣದ ಅಂಚಿನ ಬಟ್ಟೆ: ಪಟ್ಟಾವಳಿ ದೋತ್ರ ಬಹಿರ್ವಾಸದಳೆದು ತಳಿರುಗಾವಿಯನುಟ್ಟು ಜಪದ ಮಂಟಪದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತರು ಬುಧರು ಸಂದಣಿಸಿ (ಮೋಹತ. ೩-೪೪): ಬಿಳಿಗಾವಿ ಗಾವಿ ಎಳೆಗಾವಿ ಹೆಗಾವಿ ತಳಿರುಗಾವಿಗಳ ಪೊಳೆವ ನಾನಾ ಬಣ್ಣಗಳೊಪ್ಪಿ ಮೆರೆವ (ಹನುಮ. ೮೨). [ತಳಿರ್$_2$ + ಕಾವಿ]

ತಳಿರ್ಗಾಸೆ, ತಳಿರುಗಾಸೆ (ನಾ).=ತಳಿರ್ಗಾವಿ ೨: ಮುನಿಜನಂಗಳಿಂಗೆದಾಜಲಿಕ್ಕಿದ ತಳಿರ್ಗಾಸೆಗಳ ಸೋರ್ದ ಬಣ್ಣದಿಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೧೧೭): ಪೊದೆದ ಧವಳೋತ್ತರೀಯದ ಉಟ್ಟ ತಳಿರ್ಗಾಸೆಯ[ಪಾಠಾಂ. ದೊರ್ತ್ರದ]ಇಕ್ಕಿದ ಯಜ್ಞೋಪವೀತದ (ನಂದಿರ. ೧೬-೧೦೪); ಉಟ್ಟ ತಳಿರ್ಗಾಸೆಗಳನಳವಡಿಸಿ ಕೊಂಡು (ವೀಛ್ಕಪು. ೨-೧೨-೨೨); ಒಡಲ ಭಸಿತೋದ್ಧೂಳನದ ಕಂಜೆದೆಯ ರುದ್ರಾಕ್ಷಾವಿಕಲ್ಪದ ಜಡಿವ ಮಣಿಕುಂಡಲದ ನಿಡುಗಡ್ಡದ ತಳಿರ್ಗಾಸೆ ಉಡಿಗೆ ಬಹಿರ್ವಾಸದ . . . ಗಣೇಶನಂ ಕಂಡ (ಶಂಕದಾ. ೧೦-೭೩). **ತಳಿರುಗಾಸೆ**: ಎಲವೊ ಮಟ್ಟಿಯ ಮದನ ದರ್ಪಣಿಯ ತಿಲದ ಮನ್ಮಥ ವಿಮಲ ಧೋತ್ರದ ತಳಿರುಗಾಸೆಯ ಕಾಮ ಕೃಷ್ಣಾಜಿನದ ಕಂದರ್ಪ (ಕುಮ್ಮಾಅ. ೦೫-೨೦); ಬೆರಲೊಳೊಪ್ಪುವ ಪವಿತ್ರದ ತಿರುಪುತಿರ್ವ ಜಪಸರದ ಸಿಱಿವಿಡಿದುಟ್ಟ ತಳಿರುಗಾಸೆಯ (ಸೌಂದಪು. ೧-೩೩); ತಳಿರುಗಾಸೆಯ ಧೋತ್ರ ಬಹಿರ್ವಾಸ ಮೂಗಿನಿಂದಿಳಿದ ನಾಮಗಳ ವೈಷ್ಣವರು (ಮೋಹತ. ೦೭-೩೦). [ತಳಿರ್$_2$ + ಕಾಸೆ$_2$]

ತಳಿರ್ಗೆಂಪು, ತಳಿರುಗೆಂಪು (ನಾ). ಚಿಗುರೆಲೆಯ ಕೆಂಬಣ್ಣ: ಕುರುಳ ಕಾಳಿಕೆ ಮೈಕಾಂತಿ ಕೈ ತಳಿರ್ಗೆಂಪು ಪಿರಿದಾದ ಬಾಯ್ದೆಱೆ ಬೆಳ್ಪು (ಶಂಸವಿ. ೫-೬೫). **ತಳಿರುಗೆಂಪು**: ಸಂಜೆಗೆಂಪ ತಳಿರುಗೆಂಪ ತುಟಿಯ ಕೆಂಪು ಮೀರಲು (ಕವಿಸೂ. ೨೨-೯). [ತಳಿರ್$_2$ + ಕೆಂಪು$_1$]

ತಳಿರ್ಗೈ 'ತಳಿರ್ಗಯ್' ನೋ.

ತಳಿರ್ಗೊಂಚಲ್ (ನಾ). ಚಿಗುರಿನ ಗೊಂಚಲು; ಪಲ್ಲವಗುಚ್ಛ: ತಳಿರ್ಗೊಂಚಲ ತಳ್ತ ಕೆಂಪಿನಿಂ ಪುದಿದಮರಾವನೀರುಹಮೊ ಪೇಱೆನೆ ಬಾಲಕನಾದವೊಪ್ಪಿದಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೪೧೪). [ತಳಿರ್$_2$ + ಗೊಂಚಲ್]

ತಳಿರ್ಗೊಂಬು (ನಾ). ಚಿಗುರೆಲೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಕೊಂಬೆ: ಇರ್ತಡಿವಿಡಿದು ನಟ್ಟ ತಮಾಲದ ತಳಿರ್ಗೊಂಬುಗಳಿಂ (ಕಾದಂಉ. ೨೦೪); ಬಂದು ಮಾಮರದ ತಳಿರ್ಗೊಂಬನುಯ್ಯಲಾಡಿ (ಪುಷ್ಪಪು. ೨-೪೪); ಕಮಲಕೆಱಗು ವಳಿಕುಲಮೋ ತಳಿರ್ಗೊಂಬಡರ್ದ ಬರ್ಹಿಯೋ (ಜೈಮಿಭಾ. ೫-೦೫).

[ತಳಿರ್$_2$ + ಕೊಂಬು$_1$]

ತಳಿರ್ಚು (ಕ್ರಿ). ಚಿಗುರಿಸು; ಪಲ್ಲವಿಸುವಂತೆ ಮಾಡು: ಮರಗಳೆಡೆಯೆಡೆಯ ನೆಲನಂ ಚರಣಾಂಶುವಿನಿಂ ತಳಿರ್ಚು ಬಯಲಂ ನಿಜಕೇಕರ ರುಚಿಯಿನಲರ್ಚೇಟ್ಟಿಂಪರಸಿ ಬನಕ್ಕಂ ಬೞಿಕ್ಕೆ ಸಿರಿ ಪರಿಪೂರ್ಣಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೭-೭೨). [ತಳಿರ್$_1$ + – ಚು$_1$]

ತಳಿರ್ಜೊಂಪ (ನಾ). = ತಳಿರ್ಗೊಂಚಲ್: ತಳಿರ್ಜೊಂಪದೋವರಿಯ ತಣ್ಪುಳಿಲೆಡೆಯೊಳ್ಮಿಸುಪ ಚಂದ್ರಕಾಂತದ ಘಟದೊಳ್ಕುಳಿರ್ವಾಲಿನೀರ ನಬಳಾವಳಿ ತಣ್ಗರಗದೊಳೆ ತೀವಿ ಪಥಿಕರ್ಗೆಱೆಗುಂ (ವೃಷವಿ. ೪-೨೬).

[ತಳಿರ್$_2$ + ಜೊಂಪ$_1$]

ತಳಿರ್ತ 'ತಳಿರ್$_1$' ಪರಾ.

ತಳಿರ್ತು 'ತಳಿರ್$_1$' ಪರಾ.

ತಳಿದುಟಿ (ನಾ). ಚಿಗುರಿನಂತೆ ಇರುವ ತುಟಿ; ಪಲ್ಲವಾಧರ: ತಳಿದುಟಿಯೆನಲು ಚುಂಬಿಸಿದಂತೆ ನಲಿವರುಂಟೊಲಿವರಾರಧ್ಯಾತ್ಮರಸಕೆ (ಭರತ. ೨-೫೧); ಅಳಿಚಳಾಳಕಂ ತಳಿದುಟಿ ಕೋಮಳ ತನುಲತೆ . . . ಕಳಹಂಸ ಗಮನಮೆಳೆಯುಳ್ಗಿಸೆಗುಂ (ರಾಜಶೇ. ೭-೧೦೨). [ತಳಿರ್$_2$ + ತುಟಿ$_2$]

ತಳಿದೊರ್ಂಗಲ್. ತಳಿರುತೊಂಗಲು (ನಾ).=ತಳಿರ್ಗೊಂಚಲ್: ಸು[illegible] ದಳಿರಾ[illegible] ಪೂಗಣೆಗೆ ಕಂಗಱಿ ಕೈಪೊಡೆಯಾಯ್ತು, ನುಣ[illegible] ದೆ[illegible] ಮಿಕ್ಕ ತಳಿರ್ವಿಡಿಯೋಗಿಯುಂ ಕಳಕುಳಮಾಗೆ ಮಾಱೆಪ್ಪಿದೆಗರೆೋಕೆಯ ಕೆಂಪಿ ರೆ[illegible] (ಮಲ್ಲಿಪು. ೫-೨೦): ನಿಱಿದಳ[ರ್]ದೊಂಗಲುಂ ತಳಿರ[illegible] 11, ದಾವಣ. ೩೫-೩೭: 1160): ಇರೆ ನವಪದ್ಮರಾಗಚಷಕ

ನಿಜಹಸ್ತತಳಾಗ್ರದೊಳ್ ಮನೋಹರಿ ತಳಿರ್ದೊಂಗಲಿಂ ತಳೆದ ಕೋಮಲ ವಲ್ಲರಿಯಂತೆ . . . ಎಸೆದಳ್ (ಜಗವಿ. ೧೬-೧೧೫); ಪಸುರ್ದಳಿರ್ದೊಂಗಲಿಂ ಪುದಿದ ಬಲ್ಲನೆಯಿಂ ಮುಗುಳಿಂದಲರ್ಗಳಿಂ. . .ಎಸೆವುದೊಂದು ಬಿಲ್ವಕುಜಂ (ವಠಕು. ೮-೬) ; ಚೆಂಬೊಳಪಾಂತ ಜಡೆಗಳೆಳದಳಿರ್ದೊಂಗಲಾಗೆ (ನಂದಿಪು. ೨-೨೪). **ತಳಿರುತೊಂಗಲು :** ಮಂಜಕ್ಕ ಮನೆಯನ್ನು ತಳಿರುತೊಂಗಲುಗಳಿಂದ ಅಲಂಕರಿಸಿದಳು (ಹಾಹುತ್ತ. ೮೮). [ತಳಿರ್$_2$ + ತೊಂಗಲ್]

ತಳಿರ್ದೊಂಬೆ (ನಾ). = ತಳಿರ್ಗೊಂಚಲ್ : ಸೋಗೆ ಮಾವು ಮೊದಲಾದ ತಳಿರ್ದೊಂಬೆಗಳಿಂ (ಚಿಕವಂ. ೮೫-೪) ; ಗುಂಡುಗೋಗಿಲೆಗಳ್ ಮೆಲ್ದಳಿರ್ದೊಂಬೆಯೊಳ್ ಗಿಳಿಗಳಿವ್ಮಾವಣ್ಗಳೊಳ್ . . . ಎಂದಿಗಂ ತಣಿಯದಂತೆ (ಚಿಕವಿ. ೧-೯೧). [ತಳಿರ್$_2$ + ತೊಂಬೆ$_1$]

ತಳಿರ್ದೋರಣ, ತಳಿರುತೋರಣ (ನಾ). ಚಿಗುರೆಲೆಗಳಿಂದ ರಚಿಸಿದ ತೋರಣ : ಸುರಥನು ತಳಿರ್ದೋರಣವಾಲಿ ರಂಗವಲಿ ಬದ್ಧವಣಂ ಜಳದರವಮಾಗೆ ಜಯಮಂಗಳಸೂಚಕಮಾದುದತನುಗಾ ಘನಸವಮಯಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೪-೪೨) ; ತಳಿರ್ದೋರಣಂ ಅಲರ್ದೋರಣಂ (ಶಮದ. ೪೩ ಪ್ರಯೋ) : ಮಿಱುಗುವ ತಳಿರ್ದೋರಣಂಗಳಂ ಕಟ್ಟಿಸುತ (ಜ್ಞಮಿಭಾ. ೮-೩). **ತಳಿರುತೋರಣ :** ತಳಿರುತೋರಣ ಮಾವಿನಸೊಪ್ಪು ಮುಂತಾದವುಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟುವದಕ್ಕೋಸ್ಕರ ಬಾಗಿಲ ಹೊರಗಡೆ ಕಾಣುವಂತೆ ೨ ಕಂಭಗಳಿಂದ ಕಟ್ಟಲ್ಪಟ್ಟ ದ್ವಾರಬಂಧನದ ಚೌಕಟ್ಟು ಮನೆಯ ಹೊರಬಾಗಿಲು (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೯೨) ; ಬಾಗಿಲಿಗೂ ರಂಗಮಂಟಪಕ್ಕೂ ತಳಿರುತೋರಣಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟಿದರು (ಕಪಪು. ೩-೪೦). [ತಳಿರ್$_2$ + ತೋರಣ]

ತಳಿರ್ವಟ (ನಾ). ಚಿಗುರೆಲೆಗಳಿಂದ ಮಾಡಿದ ಕೊಡೆ (?) : "ತಳಿ [ಹಾಂಾಂ. ಳ]ರ್ವಟ ಸತ್ತಿಗೆಯುಕ್ಕುಂ" (ಭಾರನಿ. ೪೦). [ತಳಿರ್$_2$ + ಪಟ$_3$]

ತಳಿರ್ಮಂಟಪ (ನಾ). ಚಿಗುರೆಲೆಗಳಿಂದಾದ ಮಂಟಪ; ಬಳ್ಳಿ ಮಂಟಪ: ಕಂಠಗತಪ್ರಾಣದ ಕುವರಿಯ ತಳಿರ್ಮಂಟಪದೆಡೆಗೆ ಸಾರ್ಚಿದರು (ಮೋಹತ. ೨೮-೧೨). [ತಳಿರ್$_2$ + ಮಂಟಪ]

ತಳಿರ್ವಂದರ್ (ನಾ). ಚಿಗುರೆಲೆಗಳ ಚಪ್ಪರ,–ಮಂಟಪ : ಕನಕನಗದ ನಂದನಮಧ್ಯದ ಮಂದಾರತರುಗಳ ತಳದ ತಣ್ಣೆಳಲ ತಳಿರ್ವಂದರ ಮಲ್ಲಿಕಾಕುಸುಮಮಾಲಿಕಾಲಂಕೃತ ಕುಸುಮಮಂಟಪದೊಳ್ (ರಾಜಶೇ. ೧-೧೩೫ ವ). [ತಳಿರ್$_2$ + ಪಂದರ್]

ತಳಿರ್ವಜ್ಜೆ (ನಾ) = ತಳಿರಡಿ : ತಳಿರ್ವಜ್ಜೆಯ ತರುಣಲತಾಮಧ್ಯದ . . . ಲಸದ್ಬಿಂಬಾಧರದೆಳಜವ್ವನೆ (ಜಯುಕಾ. ೧೧-೧೮) ; ತಳಿರ್ವಜ್ಜೆಗಳ ತಾವರೆ ಪಜ್ಜೆಗಳ ತಳತಳಿಸುವ ರನ್ನವಜ್ಜೆಗಳ ನಳಿನನೇತ್ರೆಯರು (ಕುರಾಸಾಂ. ೨೧-೪೩). [ತಳಿರ್$_2$ + ಪಜ್ಜೆ]

ತಳಿರ್ವಟ್ಟೆ (ನಾ). ೧. = ತಳಿರುಡೆ : (೩). ೨. ಚಿಗುರಿನ ಬಣ್ಣದ ಬಟ್ಟೆ ; ಕೆಂಬಣ್ಣದ ಬಟ್ಟೆ : ನನೆಯುಂಬನುಟ್ಟ ತಳಿರ್ವಟ್ಟೆಯನಾಗಳೆ ಮೆಚ್ಚುಗೊಟ್ಟು ಮೆಲ್ಲನೆ ನಡೆತಂದು (ಕಬ್ಬಿಗಾ. ೯೨) : ನೆಲೆಗೊಳಿಸಿ ಕಟ್ಟಿದ ಪೊಂಬಟ್ಟೆಯ ವಿತಾನದ ಪರಿಸರದೊಳ್ನಿಱಿವಿಡಿದೆಳಲೆವಿಟ್ಟ ತಳಿರ್ವಟ್ಟೆಯ ಚಿತ್ರಾವಳಿಯ ಮೇಲ್ಕಟ್ಟು (ರಾಜಶೇ. ೮-೫ ವ). [ತಳಿರ್$_2$ + ಬಟ್ಟೆ$_2$]

ತಳಿರ್ವಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ಚಿಗುರಿಸು ; ಪಲ್ಲವಿಸುವಂತೆ ಮಾಡು: ಕತಿಪಯ ಪದಗತಿಯಿಂ ಶೀತಕರೋಪಲ ಕುಟ್ಟಿಮತಳಮಂ ತಳಿರ್ವಡಿಸಿ (ಶಾಂತೀಶ್ವ. ೧೫-೭೨ ವ). [ತಳಿರ್$_2$ + ಪಡು$_1$ + – ಇಸು$_3$]

ತಳಿರ್ವಡೆ (ಕ್ರಿ). = ತಳಿರಿಡಿ: ಇತ್ತರದಲಿ ತಳಿರ್ವಡೆದಿರ್ದ ಮಾಮರ ಮಂತ್ರೇಭ ಗಿಳಿ ತೇಜಿವಿಂಡು (ಮೋಹತ. ೬-೧೯). [ತಳಿರ್$_2$ + ಪಡೆ$_1$]

ತಳಿರ್ವಣ್ಣ (ನಾ). ಚಿಗುರಿನ ಬಣ್ಣ ; ಕೆಂಬಣ್ಣ : ಹಸುರುಗುಪ್ಪಸ ನವಿಲ ಗಱಿವೆರೆದ ಸಿಜಗಿನಿಂದೆಸೆವ ತಳಿರ್ವಣ್ಣದ ಸುರಿಯ ಸೀಲೆ (ರಾಘವ ೧೭-೬೫). [ತಳಿರ್$_2$ + ಬಣ್ಣ]

ತಳಿರ್ವನೆ (ನಾ). = ತಳಿರೋವರಿ : ತಳಿರ್ವನೆಯೊಳ್ ನಲ್ಲನಂ ನೆಸೆದು ದೂಱಿಸುತಿರ್ಪಿಚ್ಚೆಗಾರ್ತಿಗಾ ತೆಱನೆಲ್ಲಮಂ ಬಿನ್ನಪಂಗೆಯ್ವುದು (ಕಬ್ಬಿಗಾ. ೩೨೧) : ಪಟ್ಟಣದ ಪೂಜಿವಳೆಯಮೊಳ್ ಲತಾಸಂತತಿಗಳಿಂ ಕುಸುಮ ಶೋಭೆಯಿಂ . . . ಫಲಾನೀಕದಿಂ ತಳಿರ್ವನೆಗಳಿಂ (ಚಬಪು. ೧೧-೨೦) : ತಳಿರ್ವನೆ ಪುಷ್ಪಮಂಟಪ ದಿವ್ಯ ಪುಳಿನಸ್ಥಳಗಳಿಗಿನಿಯರನೊಯ್ವುದು (ಕಂಸವಿ. ೫-೧೧೦). [ತಳಿರ್$_2$ + ಮನೆ]

ತಳಿರ್ವಸೆ (ನಾ). = ತಳಿರ್ವಾಸು : ನಿನ್ನಯ ವಿರಹೋದ್ರೇಕದಿನಿನ್ನುಂ ತಳಿರ್ವಸೆಯ ಮೇಲೆ ಪೊರಳುತ್ತಿರ್ದಾ ಕನ್ನೆಯ ರೂಪಿನ್ನಿದಿರೊಳ್ ಸನ್ನಿದಮಾದಂತೆ ತೋಱುತ್ತಿರ್ದಪುದೀಗಳ್ (ಕಾದಂಉ. ೩೨೫) ; ಸಿರಿಖಂಡದ ಬಂಡಿನೊಳಲಂಬಿ ತಳಿರ್ವಸೆಯ ಪಕ್ಕದೊಳ್ ನೇಱಿದ ನವೀನ ಚಮರಜಂಗಳುಂ (ವರ್ಧಪು. ೫-೬೩ ವ) : ತಳಿರ್ವಸೆಯು ತಾಣದೊಳ್ಮಲಯಜದ ಮಾಡದೊಳ್ . . . ನಿಲಲಱಿಯದುಪ್ಪರಿಗೆದುದಿನೆಲೆಯು ಚಂದ್ರಶಾಲೆಗೆ ಬಂದಳಂಬುಜಾಕ್ಷಿ (ಜ್ಞಮಿಭಾ. ೩೦-೩೬). [ತಳಿರ್$_2$ + ಪಸೆ$_3$]

ತಳಿರ್ವಾಯ್ (ನಾ). ಚಿಗುರಿನಂತೆ ಕೋಮಲವಾದ ಬಾಯಿ; ಕೆಂಪಾದ ಬಾಯಿ : ಬಂದರ್ ಪವಳವಾಯ ತಳಿರ್ವಾಯ ತೊಂಡೆವಾಯೊಳ್ವೆಂಡಿರ್ (ಜಗವಿ. ೪-೧೨೨) ; ತೀವಿದ ಪಾಲ್ಗೊಲೆಯಂ ತಳಿರ್ವಾಯಿಂ ಡಾವರಿಸುತ ಕರ್ಚುವ ಕಂದನ (ಜಯುಕಾ. ೨-೩೭). [ತಳಿರ್$_2$ + ಬಾಯ್]

ತಳಿರ್ವಾಸಿಕೆ (ನಾ). = ತಳಿರ್ವಾಸು : ತಳಿರ್ವಾಸಿಕೆಯೊಳು ಮಲಗಿ ಪನ್ನೀರ್ಗಳ ತಳಿದಲರ್ವಿಜ್ಜಣಿಗೆಯಲಿ . . . ಬೀಸಿಕೊಳುತಲಿ (ಸಾಂದಕಾ. ೪-೬೫). [ತಳಿರ್$_2$ + ಪಾಸಿಕೆ]

ತಳಿರ್ವಾಸಿಗೆ(ನಾ).=ತಳಿರ್ವಾಸು:ಚಿಗುರ್ದ ಮಾಮರನೆಳಲಿನಿಂ ತಳಿರ್ವಾಸಿಗೆಯ ಗೆಯ್ವುದು ಕುಳ್ಳಿರಿಸುತ್ತ (ನವಮೋ. ೧೬-೩೪). [ತಳಿರ್$_2$ + ಪಾಸಿಗೆ]

ತಳಿರ್ವಾಸು (ನಾ). ಚಿಗುರೆಲೆಗಳಿಂದ ಮಾಡಿದ ಹಾಸಿಗೆ,–ಹಾಸು : ಇನಿಯನಗಲ್ದು ಪೋಗಿ ಪರದೇಶದೊಳಿರ್ದಪನಾನುಮಿಲ್ಲಿ ಮಾವಿನ ತಳಿರ್ವಾಸಿನೊಳ್ ಪೊರಳುತಿರ್ದಪೆನಾಗಳುಂ (ಆದಿಪು. ೧೨-೪೨) : ತರುಣಿಯ ವಿಯೋಗತಾಪಕ್ಕೆ ರಜನಿಯುಂ ಕೆಳದಿಯಂತೆ ತಳಿರ್ವಾಸಂ ಬಿತ್ತರಿಸುತ್ತಮಿರ್ದಳೆಂಬಂತಿರೆ ಬಿತ್ತರಿಸಿತ್ತು ಸಾಂದ್ರ ಸಂಧ್ಯಾರಾಗಂ (ಕಾದಂಉ. ೩೨೦) : ಅಡೆವೊತ್ತಿನ ತಳಿರ್ವಾಸಿನ ಪಿಡಿದಿರ್ದಂಬುಜದ ನಡುವೆ . . . ಪುಟಪಾಕಂಗುದ ಸುಡುವಂತಿರ್ಪುವಲ್ಲಿ ವಿರಹಿಜನಂಗಳ್ (ಅಜಪು. ೨-೧೧) : ತಳಿರ್ವಾಸಿನಿಂದ ಸೆಜ್ಜೆಗೆ ಕೆಳದಿಯರೆಂತರ್ಕೆ ಕೊಂಡುಪೋದರ್ ವಿರಹಾಕುಲೆಯಂ (ಶಮದ. ೧೧೮ ಪ್ರಯೋ). [ತಳಿರ್$_2$ + ಪಾಸು$_2$]

ತಳಿರ್ವೇಱಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಚಿಗುರನ್ನು ತಳೆಯುವಂತೆ ಮಾಡು; ಚಿಗುರಿಸು : ಮೃದುಪದಘಾತದಿಂದಸುಕೆಯಂ ತಳಿರ್ವೇಱಿಸಿ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೬-೫೩) : ಅರುಣತಲದ್ಯುತಿತತಿಯೆಡೆದೆಱಪುಗಳಿಂದುಣ್ಮುವುದದಿಂ ಕಂಬೆರಲುಂಗುರದಿನೊಗೆವರುಣರುಚಿಮಂಜರಿ ತಳಿರ್ವೇಱಿಸಿದುದ್ದೈದೆ ಕರಶಾಖೆಗಳಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೬-೭೧). ೨. ಚಿಗುರಿಟ್ಟಂತೆ ಕೆಂಪಾಗಿಸು : ಪಸರಿಪ ಪಾದರಾಗವಿಳಿಯಂ ತಳಿರ್ವೇಱಿಸೆ . . . ನಡೆತಂದುದು ಸೌಂದರೀಜನಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೬-೯೫). [ತಳಿರ್ವೇಱು + – ಇಸು$_3$]

ತಳಿರ್ವೇಱು (ಕ್ರಿ). ಚಿಗುರನ್ನು ತಳೆ ; ಚಿಗುರಂ ; ಪಲ್ಲವಿಸು : ರಥಂ ರಥದೊಳಾರ್ದು ಪಳಂಚೆ ನಭಂ ದಿಶಾತಟಂ ಧರೆ ಕಡುಗೆಂಪದಾಯ್ತೊಗೆವ ಶೋಣಿತದಿಂದೆ ಜಗಂ ಮಹಾವನಾಂತರಮೆ ಪೊದಟ್ಟ ರೌದ್ರರಸಸೇಚನದಿಂ ತಳಿರ್ವೇಱಿತೆಂಬಿನಂ (ಜಗವಿ. ೭-೫೨). [ತಳಿರ್$_2$ + ಪೇಱು$_1$]

ತಳಿರ್ವೊದಱ್(ನಾ). ಚಿಗುರೆಲೆಗಳಿಂದ ತುಂಬಿದ ಪೊದರು;ಚಿಗುರೆಲೆಗಳ ದಟ್ಟಣೆ : ದಾವಾಗ್ನಿ ನಿಡುವುರಿಯ ಸಾಲಗೆಗಳೆನೆ ಕೆಂಪುದೀವಿದಟ್ಟಯಿಸಿರ್ದ ತಳಿರ್ವೊದರ್ಗಳ ಕೆಳಗನಾವರಿಸುತೆಳಲ್ವ ತಳಿರಿಂದಶೋಕ ದ್ರುಮಂಗಳ್ ಕರಂ ಮೆಱೆದುವಂದು (ಚಬಪು. ೪೫-೧೯). [ತಳಿರ್$_2$ + ಪೊದಱ್]

ತಳಿರ್ವೊಱೆ (ನಾ). ಚಿಗುರೆಲೆಗಳ ಹೊರೆ: ತಳಿರ್ವೊಱೆವೊತ್ತುದಲ್ಲದಲರಂ ಸಲೆ ತಾಳ್ದುವ ಸೈಪುವೆತ್ತುದೇ ಮಳಯಜಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೭-೯೨).
[ತಳಿರ್₂ + ಪೊಱೆ]

ತಳಿರ್ವೋಗು (ಕ್ರಿ). ಚಿಗುರಿಡು ; ಪಲ್ಲವಿಸು : ಪೊಸತಲರ್ದ ಕೊಸಗು ತಳಿರ್ವೋದಸುಗೆ ಪಸುರ್ನನೆಯೊಳಿಡಿದ ಮಲ್ಲಿಗೆ (ಆದಿಪು. ೧೧-೮೫). 'ಅಲರ್ವೋಗು' ಪರಾ. [ತಳಿರ್₂ + ಪೋಗು₁]

ತಳಿಲು₁ 'ತಟಲ್' ನೋ.

ತಳಿಲು₂ 'ತಾಳಿಲು' ನೋ.

ತಳಿಲು₃ 'ತಳಲು₃' ನೋ.

ತಳಿವರ (ನಾ). ಮರದ ದಿಮ್ಮಿ ; ಸ್ಥೂಲದಾರು : ತಳಿವರ ನೂಲ ಹಂಗಿಗೆ ಕಬ್ಬುನದ ಬಲ್ವಲಗೆ . . . ಮಕರದಿಬ್ಬ ಸಲೆ ಮೆಱೆದವು ದುರ್ಗದೊಳಗೆ (ಕುರಾಸಾಂ. ೩೭-೫೭). [ತಳಿ₄ (<ತಟ್) + ಮರ₁]

ತಳಿವು (ನಾ). ತಳಿಯುವಿಕೆ ; ಸೇಚನ : "ಘರತಿ-ಚಿಮುಕಿಸಿದಪುದು . . . ಘರ್ತವ್ಯಂ, ಘರಣೀಯಂ, ಘಾರ್ಯಂ ಈ ೩ ತಳಿವು" (ಕಾಶಕ್ರ. ೭೫).
[ತಳಿ₁ + -ವು]

ತಳಿಶಾಸ್ತ್ರ (ನಾ). "(ಜನನಕ್ರಿಯೆಗೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ ಶರೀರವಿಜ್ಞಾನವನ್ನೂ, ತಳಿಯೆಬ್ಬಿಸುವ ಕುಶಲವಿದ್ಯೆಯನ್ನೂ ಒಳಕೊಂಡ) ಅನುವಂಶೀಯದ ಮತ್ತು ಜೀವಿವ್ಯಾದರಿಗಳ ರೂಪಸ್ಥಿತಿ ವ್ಯತ್ಯಯದ ವಿಚಾರ : ತಳಿಶಾಸ್ತ್ರ" (Genetics. ಇಂಕಲಿ.). [ತಳಿ₅ + ಶಾಸ್ತ್ರ]

ತಳಿಸಾರಿ (ನಾ). ಎಸೆದ ಲೆತ್ತದ ಕಾಯಿ : ದುಗನ ಹಾಯಿಕು ತನಗೆ ಹಾಯ್ಕಿತ್ತಿಗನವೆಂಬಬ್ಬರದ ಹಾಸಂಗಿಗಳ ಚೊಬ್ಬೆಯ ಸಾರಿಗಳ ಮಣಿ ಖಟಿಲನಿಸ್ವನವ . . . ಬೀದಿಗಳ ತಳಿಸಾರಿಗಳ ಧಾಳಾಧೂಳಿ ಮಸಗಿತು (ಕುವ್ಯಾಸ. ೦೩-೫೦). [ತಳಿ₁ + ಸಾರಿ₃]

ತಳಿಸು₁, ಚಳಿಸು₁, ಛಳಿಸು₁, ತೊಳಸು₁, ತೊಳಿಸು, ಥಳಿಸು₁ (ಕ್ರಿ). ೧. (ಬತ್ತ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು) ಕುಟ್ಟು: ಕೇಸಕ್ಕಿಯಂತೆ ತಳಿಸಿದಕ್ಕಿಯಂತೆ ಕರ್ಚಿದಕ್ಕಿಯಂತೆ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧೨-೨೪) : ಘನವ ಕಾಂಬುದಕ್ಕೆ ಮನ ವೆಂತಾಗಬೇಕೆಂದರೆ ಅಕ್ಕಿಯ ತ[ಪಾಠಾಂ. ಥ]ಳಿಸಿದಂತೆ ಹಲ್ಲ ಸುಲಿದಂತೆ ಕನ್ನಡಿಯ ನೋಡಿದಂತೆ ಮನ ನಿರ್ಮಲವಾದಲ್ಲದೆ ಘನವ ಕಾಣಬಾರದು (ಲಿಂಗವ. ೧೨-೪೭) ; ಶಶಿಕಾಂತದಿಂ ಸಮೆದೊರಲ್ಗಳೊಳಂ ಬಿದಿರಕ್ಕಿಯಿಕ್ಕಿ . . . ಸುವ್ವಿ ಸುವ್ವಿಯೆಂದಳವಡೆ ರಾಗದಿಂ ತಳಿಸಿದರ್ ವನದಲ್ಲಿ ಪುಳಿಂದಕಾಂತೆಯರ್ (೧೦ಕ. ೧-೦೨೩) : ತ[ಪಾಠಾಂ. ಚ]ಳಿಸಿ ರಾಜಾನ್ನದಕ್ಕಿಯನ್ನು ನಾಲ್ಕೈದು ಸೂಳ್ ತೊಳೆದು (ಸೂಪಶಾ. ೩-೨) ; ಉಯ್ಯಕ್ಕಿ ಮುನ್ನೊತ್ತಿ ಕೇಸಕ್ಕಿಯ ತಳಿಸುವರುಯ್ಯಿದ್ದು ಬಿಳಿಯಕ್ಕಿ ಬಿಳುಪು (ಭರತೇ. ೫೪-೨೨). ೨. ಹೊಡೆ ; ಚಚ್ಚು : ಸಿಟ್ಟಿಗೆದ್ದು ಕೈಯೊಳಗಣ ಕೋಲಿನಿಂದ ಸಂಗನನ್ನು ಒಳಿತಾಗಿ ತಳಿಸಿದನು (ಮುಂಬಯಿ. ೨-೩೯) ; ಅವರು ಇವನನ್ನು ಒಳಿತಾಗಿ ತಳಿಸಿದರು(ಮಂದಾಕಿ. ೦೫೪). **ಚಳಿಸು₁ :** ೧. ಪುಳಿಂದಿಯರು ಪಾಡಿ ಚಳಿಸಿದರು ಬಿದಿರಕ್ಕಿಗಳನು (ಹದಶಾ. ೫-೩೩): ಬಿದಿರಕ್ಕಿಗಳಂ ಚಳಿಸುತ್ತೆ ಪಾಡಿದರ್ ಮದವತಿಯರ್ ಕಿರಾತಸತಿಯರ್ ಪ್ರಭುಮೇರುವ ಲೀಲೆಯೇಟಿಗ್ಗಿಯಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೫-೯೨) : ಚಿಲ್ವೆತ್ತಕ್ಕಿಗಳ ಶಿವನಿವೇದನಕೆ ಯೋಗ್ಯವೆಂದುಱೆ ಶೋಧಿಸುತ್ತ ಚಳಿಸಿ (ವೀಶೈಪು. ೭-೧೦-೭೭) ; ಯವೆಯನ್ನು ಚಳಿಸಿ ಅಕ್ಕಿ ಮಾಡಿ ಕುದುರೆಗೆ ತಿನ್ನಿಸುವುದು(ಅಶ್ವಚೀ. ೫೨-೧): ಗೋದಿಯ ಚಳಿಸಿ ಅಕ್ಕಿಯ ಪಾಯಸನಡುವ ಹಾಗೆ ಅಡುವುದು (ಭೀಮಸೂ. ೨೫). **ಛಳಿಸು₁ :** ೧. ಚಿತ್ತ ಸಾಳಿವನವೆಂಬ ತಂಡುಲ ತೊಳಿಯದೆ ಛಳಿಸದೆ ಕುಂಭದೊಳಗೆ ಹಾಕಿ (ನಗಮಾ. ೮೭): ಇಂದುಮುಖಿಯರಿಂದುಕಾಂತದೊರಳನಿಕ್ಕಿ ಚಂದನದೊನಕೆಯ ಪಿಡಿದು ಛಂದದದೆ ಬಿದಿರಕ್ಕಿಯ ಛಳಿಸುತ (ಅಂಜಚ. ೨-೬೩) ; ಸುವ್ವಿಯೆಂದಾ ವನವನಿತೆಯರ್ ಬಿದಿರಕ್ಕಿ ಛ[ಪಾಠಾಂ. ಚ, ತ]ಳಿಪರು (ಸೂಬಸೂ. ೧೪-೬೩) : ಅಕ್ಕಿಯನು ಛಳಿಸಲು ಕೈಯ ಬಳೆಯುಲಿಯೆ (ನಿಘಾಗ. ೧೦-೧೭-೧೨) ; ಶಶಿಕಾಂತದೊರಳೊಳ್ಬಿದುರಕ್ಕಿಯಂ ಪೊಯ್ದು . . . ಗಾನರಸ ಬಿಸಿವ ರಾಗಂಗಳಿಂದೆ ಬಿಸಜಗಣ್ಣೇಱೆಯರ್ವಾಡಿ ಛಳಿಸಲ್ (ಜಕೋಪ. ೧೦-೪೪). ೨. ಛಲವೆತ್ತು ಛದ್ಮನೆಯಿಂ ತುಚ್ಛಭೂಪರು ಛಳಿಪ ಕರ್ಗಣೆ ಗಡೆಯಾಗೆ ಛಳಿಗಂಡವೊಲು ಮೂರ್ಛೆಗೈಸಿ (ಕಶಸಾಂ. ೬೯-೪೯). **ತೊಳಸು₁ :** ೧. ವನಿತೆ ಸೌಟನೊಳಕ್ಕಿಯ ತೊಳಸಿ ಒನಕೇಲಿ ಒಗರ ಹದ ನೋಡಿ (ಪುರಂದ. ೧-೧೧೧-೩) : ತೊಳ[ಪಾಠಾಂ. ತಳಿ, ಚಳಿ]ಸಿದಕ್ಕಿಯ ನನೆಹಿ ಕುಟ್ಟಿ ಸೋದಿಸಿಕೊಂಡು (ಸೂಪಶಾ. ೧-೬೩) ; ತೊಳಸದಕ್ಕಿಯ ತಿಂಬ ಕಿಲುಬು ತಳಿಗೆಯಲುಂಬ ಕೊಳಗದಲಿ ಹಣಗಳನು ಅಳೆದುಕೊಂಡು (ವಿದ್ಯಾಕ್ರ. ೪೧-೧). **ತೊಳಿಸು :** ೧. ಕೇರಿಯೆ ಪಸನಾಗಿ ತೊಳಿಸಿದಕ್ಕಿಯನೀಗ ಎಸರೀಗೆ ನಾ ಹೊಯ್ದೆ (ಜಪಾವ. ೭೮-೭). **ಥಳಿಸು₁ :** ೧. ನೀರ ಒರಳ ಮಾಡಿ ನೆಳಲನೊನಕೆಯಮಾಡಿ ಆಕಾರವಿಲ್ಲದಕ್ಕಿಯ ಥ[ಪಾಠಾಂ. ತ]ಳಿಸುತ್ತಿರಲು (ಬಸಹೆ. ೧೧೧-೩೦೨) : ಚಂದನದೊನಕೆಗಳನು ಪಿಡಿದು ವನದೇಱೆಯರ ಪಾಡುತಾ ಬಿದಿರಕ್ಕಿಗಳನು ಥಳಿಪರು (ಜೀವಂಸಾಂ. ೨೦-೧೪) ; ಮುದದೀನ ಎಬ್ಬಿಸಿದರ ಅರನಿದ್ದಿನಾದಾವ ಎರದೊಬ್ಬಿ ಮಾಡಿ ಥಳಿಸವ್ವ (ಮಲ್ಲಿಗೆ. ೯೨). ೨. ನನ್ನನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಥಳಿಸಿ ರೂಪಾಯಿಗಳನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಹೋದನು (ಕುಂಕುಮ. ೮೮) ; ಅಪ್ಪ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಒಂದು ಹುಣಸೆಯ ಟೊಂಗೆಯಿಂದ ಥಳಿಸಿದ್ದರು (ವಾತ್ಸಲ್ಯ. ೩೨). [ತಳಿ₁ + -ಸು₁]

ತಳಿಸು₂ 'ತಳಿಯಿಸಂ' ನೋ.

ತಳಿಸು₃, ತೊಳಸು₅, ಥಳಿಸು₂ (ಕ್ರಿ). ೧. ಹೊಳೆ ; ತಳತಳಿಸು ; ಪ್ರಕಾಶಿಸು: ರಾಜಿಸಿತು ಸರಯೂ ನದಿಯ ಪಕ್ಷವೋಕುಳಿಯ ಕಾಂತಿಯಿಂ ತಳಿಸಿ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೩೦-೦೧೫). ೨. ಹೊಳಪುಕೊಡು ; ಮಸೆ ; ಹರಿತಗೊಳಿಸು : ಎಳಗೊನೆಯ ಚಿವುಟುವೊಡೆ ಕೊಡಲಿಯ ತಳಿ[ಪಾಠಾಂ. ರಿ]ಸುವರೆ ಕೇಳಲವೊ ಕಪಿ ನಿನ್ನೊಳಗೆ ಕಾದುವಡೇಕೆ ಕೈದುಗಳಸ್ತ್ರಹೀನನಲೆ (ತೊರರಾ. ೬-೩೩-೧೦) ; ತಳಿಸಿದ ಕೊಡಲಿಯೊಲ್ ಸಂದು ಸಂದುಗಳಂ ಕರ್ತರಿಪುದುಂ (ಚಕಬ. ೧೮). **ತೊಳಸು₅ :** ೨. ಆಯುಧಗಳನ್ನು ತೊಳಸುವ ವೃತ್ತಿ ನಮ್ಮೂರ ಕಮ್ಮಾರನದು (ರೂಢಿ). **ಥಳಿಸು₂ :** ೨. ಕುಡುಗೋಲು ಥಳಿಸಿ, ಹಲ್ಲು ಹೊಯ್ಸಿ, ಹೊಲಕೊಯ್ಯಲು ಸಿದ್ಧರಾಗುತ್ತಾರೆ (ನನ್ನೂರು. ೪೩). [<ತಳತಳ + -ಇಸು₃]

ತಳಿಸು₄ (ಕ್ರಿ). ಒಂದಕ್ಕೊಂದು ತಾಗು,-ಸೇರು: ಪರಸ್ಪರ ಕಲಿತ ಕರಜಾನೂರುಪಾದದ್ವಿತಯಬದ್ಧದಲಿ ತಳಿಸಿ ತೊಡರುವ ಬೀಸಿ ಬಿಸುಡುವ ನಿಲುವಿನಿಂದಡಿಯಿಂದ ಚಲಿಸುವ ಹಲವು ಪರಿವಿಡಿಯಿಂದ ಹಳಚಿದರಂದು ಭಯ ಭಟರು (ನಿಘಾಗ. ೧೦-೩೯-೮). [ತಳ್₁ (<ತಟ್) + -ಇಸು₃]

ತಳಿಹ (ನಾ). (?) : ತಳಿಹದ ಪಚ್ಚೆಯುಂಗಿ ತಲೆಸುತ್ತಿದ ಕತ್ತರಿವೀಲಿ ಪೊಂಕದೊಳ್ ತಳೆದಸಿಧೇನು . . . ಕರಂಗಿ ಕತ್ತಲಿಸುವ ಮಯ್ಯು ಕಾಡೊಡೆಯರ್ಕೃತರೆ ನೋಟ್ಪವರ್ಗಾಯ್ತು ಕೌತುಕಂ (ಪುಣ್ಯಾಸ್ರ. ೨-೬೨) ; ಹೊಗರಿನ ಪೊಳಹು ಗಗನವನುಗುಳೆ ಧಾರೆಯ ಬಲುಗಿಡಿಗಳುರಿ ಮಸಗೆ ತ[ಪಾಠಾಂ. ಬ, ತೊ]ಳಿಹದ ಬಣ್ಣ ಗಜಗಜಿಸೆ . . . ಕವಲಂಬುಲಗಿ ನಂಬೀಸಾಡಿದವು ಪರಸೈನ್ಯಸಾಗರವ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೧೦-೪). [?]

ತಳಿಹೋರಿ (ನಾ). ತಳಿಮಾಡಲು ಸಾಕಿದ ಹೋರಿ ; ಬೀಜದ ಹೋರಿ: ಹೆಸರಾಂತ ೩೦೦೦ ತಳಿಹೋರಿಗಳನ್ನೂ ಕಳುಹಿಸಿದನು (ಪ್ರವಾಇ. I, ೬೦ ಅಡಿಟಿ). [ತಳಿ₅ + ಹೋರಿ (<ಪೋರಿ₁)]

ತಳು (ನಾ). ಅಂಗೈ ; ಕರತಳ (?) : ಪಿಡಿದ [illegible] ಕೊಡುತ ಪುಷ್ಕರಣಿಕ್ಕೆ ತಳುವನು ತೊಡರ್ಮ [illegible] ಗಳೆಡೆಯಲೆಲರಂತೇ (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೭ ೧೪).
[Pಇದು 'ತಳ' ಎಂಬುದರ ಅಪಲಿಖಿತವಿರಬಹುದೆ ?]

ತಳುಂಕಿಕ್ಕು 'ತಟ್ಕಿಕ್ಕು' ನೋ.

ತಳುಂಕು$_1$ 'ತಳ್ಕು$_2$' ನೋ.

ತಳುಂಕು$_2$ 'ತಳ್ಕು$_3$' ನೋ.

ತಳುಂಕು$_3$ 'ತಱ್ಕು' ನೋ.

ತಳುಂಕು$_4$ 'ತಳಕು$_2$' ನೋ.

ತಳುಗು 'ತಳ್ವು$_1$' ನೋ.

ತಳುತು 'ತಟ್$_1$' ಪರಾ.

ತಳುಂಪು (ಕ್ರಿ). (?) : ನಾಲು ತುಬರಲು ಹಾಡಿಯು ಕಟ್ಟಿ ತಳುಪೆವು ನೀಉ ಅಂವೊಂಬಳದಲು (ಸೌಇಎ. ೧೯೩೧. ಮಂಗಳೂರು. ೩೩೭-೯ : 1450). [?]

ತಳುರ್ 'ತಳಿರ್$_1$' ನೋ.

ತಳುವಿಕ್ಕು$_1$ (ಕ್ರಿ). ಆಧಾರ ಕೊಡು ; ಅವಲಂಬನ ನೀಡು : ಭೀಮ ಬೇಗದಲಿ ಕರಗಳನು ತಳುವಿಕ್ಕಿ ಭವನವ ಜರಿಯಲೀಯದೆ ಕೆಲಕೆ ತೆಗೆದವನು (ಕುವ್ಯಾಆ. ೬೦೩. ೨೩-೩). [ತಳುವು$_2$ (<ತಳ್ವು$_2$) + ಇಕ್ಕು]

ತಳುವಿಕ್ಕು$_2$ (ಕ್ರಿ). ಹೊಳಪು ಕೊಡು ; ಮಸೆ : ಹರಿತಗೊಳಿಸು : ಪದಮಾಡಿ ತಳುವಿಕ್ಕಿ ಪೊಳೆವ ಬತ್ತೀಸಾಯುಧವಿಡಿದಭ್ಯಾಸಿಗಳ (ಮೋದತ. ೧೭-೮೩). [ತಳುವು$_0$ (<ತಳವು$_1$) + ಇಕ್ಕು]

ತಳುವು$_1$ 'ತಳ್ವು$_1$' ನೋ.

ತಳುವು$_2$ 'ತಳ್ವು$_2$' ನೋ.

ತಳುಹು$_1$ 'ತಳ್ವು$_1$' ನೋ.

ತಳುಹು$_2$ 'ತಳ್ವು$_2$' ನೋ.

ತಳೆ$_1$ (ಕ್ರಿ). ೧. ಧರಿಸು; ತೊಡು; ತೊಟ್ಟುಕೊಳ್ಳು : " ತಳೆ – ಧಾರಣೇ, ಆತಪತ್ರ ಭೇದೇ ಜಟು (ತಟ^3) " (ಶಮಧಾ) : " ತಳೆದುದೆಂದುಂ ಆಂತು ದೆಂದುಂ ತಾಳ್ದುದೆಂದುಂ ಪೊತ್ತುದೆಂದುಂ ಧರಿಸಿದುದರ್ಕೆ ಪೆಸರ್ " (ಶಶಸಾ. ೧೫-೨೮೯) : ಪೊಳೆವಳೆವೆಱ^{3}ಯುಂ ತನ್ನೊಳ್ತಳೆಯದ ಕಾರಿರುಳ ತೆಱದೆ ಕುಸುಮಾವಳಿಯುಂ ತಳೆಯದ ನಿನ್ನ ಬಟಿಲ್ಮುಡಿ (ಕಾದಂಪೂ. ೩೩೮) ; ನಂದನವನಲಕ್ಷ್ಮಿ ಕೀರರವದಿಂ ಪೊಗಟ್ದಿತ್ತ ಪಸಾಯುದಚ್ಚಮುತ್ತಿನ ಪೊಸ ಪಚ್ಚವುಂ ತಳೆದವೊಲದಿರ್ಮುತ್ತೆ ಮುಗುಳ್ತುದೆತ್ತಲುಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೭-೪೧) ; ತಳೆವಂತೆ ಮಣಿತ್ರಯಮುಯ ವಿಳಸತ್ಕೇಯೂರವಳಯವುಂ ತದ್ರೂಪಂ ತಳೆದು ತ್ರಿಖಂಡಮುಯ ಭೂವಳಯಮನಾತ್ಮೀಯ ಭೂರಿಭುಜ ಮಂಡಲದೊಳ್ (ವರ್ಧಪು. ೮. ೭೫). ೨. ಪಡೆ; ಹೊಂದು ; ತಾಳು : ವಿರೋಧಿಗಳಂ ಸಾಧಿಸಿ ವೀರಮಂ ತಳೆದರ್ (ಎಇ. XIII, ೩೨೯-೨; 920) : ಉಂತೆ ತೊದಳಿಸುವ ನುಡಿವ ನುಡಿಗಳ್ಗೆ ತೊದಳುಮನೆಕ್ಕೆಯಿಂ ತಳೆಯೆ ನೆಱ^{3}ಯೆ ಕೆಯ್ಗೆಯ್ದು (ಪಂಪಭಾ. ೭-೮೧ ವ) ; ಪರಮಶ್ರೀಯುಂ ತಳೆದೊಗೆದೆರೆಯೊಂ ಪರಮೋಪಕಾರಿ ಧರ್ಮಜ್ಞಂ (ಎಕ. III, ತಿರುಮ. ೬೯-೧ ; 980) : ತಳೆದಳ್ ಪಟ್ಟಮನೆಸೆದಿರೆ ಗಂಗನ ಪಟ್ಟಮಹಾದೇವಿ (ಎಕ. VII, ಶಿವಮೊ. ೯೭-೧೨ ; 1113) ; ಪ್ರಾಣಲಿಂಗವಾದರೆ ಪ್ರಕೃತಿಯ ತಳೆವುದೆ (ಆದವ. ೩೨-೯೨); ಆ ವನಿತೆಯೊಪ್ಪಿದಳಿಂದುಮ ತಳೆದ ರಾತ್ರಿಯಂತೆ (ಸಿದ್ಧರಾ. ೦-೪೮) : ಪೊನ್ನ ಬೆಟ್ಟು ಕೈಯುಂ ಕಾಲಂ ತಳೆದಿರ್ದುದೆಂಬಿನಂ ಕಣ್ಗೊಳಿಸಿದನಂತವರ ಪಕ್ಕದೊಳ್ ಪಲಗಣ್ಣಂ (ಕಬ್ಬಿಕಾ. ೧೬೩) : ತಳೆದನುನ್ನತಿಯು ತೊಳೆದನಘಮಲಪಂಕಮಂ . . . ಬಸವ ಕುಂಜರನು (ಬಸಪು. ೫೯-೫೪) : ಖಾತಿಯು ತಳೆದು ಕೂರಂಬಿನಲಿ ಹೊಳಿದನು (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೩-೫೧) : ಪೆಂಡಿರೊಳೆಣೆಯಿಲ್ಲದ ಕೀರ್ತಿಯು ತಳೆದೆಸೆದಳು ದಮಯಂತಿ (ಹದಿಬ. ೩-೪೬). ೩. ಹಿಡಿ ; ಹಿಡಿದುಕೊಳ್ಳು : ಕಂಡು ಗೆಂಟಱ^3ೊಳೆ ಪೊಡೆಪಟ್ಟು ಮೆಲ್ಲನೆ ನೀಡೆ ಲೇಸುಗೆಯ್ದುಯೆಂದೆನ್ನಂ ಕರತಲ ದೊಳ್ ತಳೆದು (ಕಾದಂಉ. ೭೫೦) : ಉಱ^{3}ದ ರಾಯರ ಕೊಡೆಗಳ್ ಗಡಣದೊಳೆ ತಳೆದಣಂಬೆ[ಪಾಠಾಂ. ಮೆಱ^{3}ವಣಂಬೆ]ಯ ಕೊಡೆವೋಲ್ ಬೆಳ್ಗೊಡೆಗಳಾದುವು (ಕಬ್ಬಿಕಾ. ೫೦) ; ಥಳಥಳಿಸುವ ಖಡ್ಗವಿಡಿದೆಡಗೈಯೊಳು ತಳೆದಡ್ಡಣೆಗಳ ಭಟರು (ಜೀವಂಸಾಂ. ೮-೩೫). ೪. ಕೈಕೊಳ್ಳು ; ಅಂಗೀಕರಿಸು ; ಸ್ವೀಕರಿಸು : ನಾಲ್ಕುಮಂ ತಳೆದು ಮಗಳೆ ತೋಱ^3 ನೀಂ ಪೆಱಮಂ (ಸುಕುಮಾ. ೭-೩೪); ಆ ನಾಚಿದಣ್ಣಾನಾಥನನೂನಗುಣಂ ಚಕ್ರವರ್ತ್ತಿದಯೆಯಿಂ ಬೆಸಸಲು . . . ನಿಖಿಳ ಮಂತ್ರಿಪದಮಂ ತಳೆದ (ಎಇ. XXVIII, ೫-೨೯ : 1082) ; ಮಗನೆ ಮದೀಯ ರಾಜ್ಯಪದಮಂ ತಳೆದೆನ್ನನಶೇಷಧಾತ್ರಿಯಿಂ ಪೊಗಟಿಪುದು (ನೇಮಿಪು. ೧-೯೨). ೫. ಹೊರು ; ವಹಿಸು ; ತಳೆದೇನಿರ್ದರೋ ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ತಲೆಯೊಳಾೃಜಾಜ್ಞೆಯುಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೨೩); ವಿಶ್ವಮ್ಯಗಾವಳಿಯಾಧಿಪತ್ಯಮಂ ತಳೆದು (ಪಂಚತಂ. ೫೦-೧) ; ಶಿವನಾಜ್ಞೆಯುಂ ಚಿತ್ತದೊಳ್ ತಳೆವುತಂ (ತಿರುರ. ದೀ. ೮-೧೯) ; ಎನ್ನ ನೀನಲ್ಲದೆ ತಳೆವರಾರೆನುತ್ತದಂ ಮನ್ನಿಸುತ ವಾಹನಂಗೆಯ್ದಂ (ಪದ್ಮರಾ. ೧೧-೧೭) ; ಇಳೆಯನೆಮ್ಮಯ್ಯ ಶಶಿವೇಗನು ತಳೆದನಜ್ಜನು ಜ್ವಲನವೇಗನು ತಳೆದನಾ ಜನರೂಪನ (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೧೬-೨೭). ೬. ಕಟ್ಟು ; ಬಂಧಿಸು : ನುಡಿಗಳೊಳಾಸೆಯುಂಟೆನಲೊಡಂ ತಳೆದಂತಿರೆ ನಿಲ್ವುದೆಂತುಮಾವೆಡೆಯೊಳಮಾಸೆಗಾಣೆನೆನೆ ತೊಟ್ಟನೆ ಪೋಪುವು ನಲ್ಲರಿರ್ವರೀರೊಡಲೊಳಗಿರ್ಪ ಜೀವಂ (ಪಂಪಭಾ. ೪-೧೦೪). 'ತಾಳ್$_1$' ಪರಾ.

ತಳೆ$_2$ 'ತಳಿ$_1$' ನೋ.

ತಳೆ$_3$, ದಳೆ$_3$ (ನಾ). ೧. (ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಕಾಲುಗಳಿಗೆ ಕಟ್ಟುವ) ಹಗ್ಗ : ಸಂಕೋಲೆ : "ತಟ^3 = ಆತಪತ್ರಂ ; ತಳೆಯೆಂಬ ಕ್ರಿಯೆಯೊಳಂ ಪಶುವಿನ ತಳೆಯೊಳಂ ಕುಳಂ" (ಶಮದ. ಪರಿ. ೧) : " ತಳೆಯೆಂದುಂ [ಪಾಠಾಂ. ತಳ್ಳೆಂದುಂ] ದಾಮೆಂದುಂ, ಅಗ್ಗರಣೆಯೆಂದುಂ ರಜ್ಜು " (ಶಶಸಾ. ೩೧-೬೫೧); ತಳೆಯಿಂದ ಬಿಗಿದೊಡನೆ ತಿಳಿಯುಗುಂ ಬೋಳನಂ ಕೆಳನೂಂಕಿ ಕಮ್ಮರಿಗೆ, ಬಡಿವೆ, ಕೊಲಮುಳಿವೆ (ಕಾಲೂರ. ೧೬೩-೩೬೧). 'ತಳೆಯಿಂಕ್ಕು' ಪರಾ. ೨. ಸೆರೆ ; ಬಂಧನ : ಅಳಿವು ಪಳಿವನ್ಯಾಯ ಮಱ^3 ಮೋಸ ಮಾಸಿ ತಲ್ಲಳ ತಳೆ ವಿಯೋಗಮುಲಸಿಕೆ ಕರ್ಕಶಂಗಳಿವು ಮೊಳೆದೋಱವು (ಜೈಮಿಭಾ. ೨-೫). ೩. (ಅಡಕೆ, ತೆಂಗು ಮೊದಲಾದ) ಮರಗಳನ್ನು ಹತ್ತುವಾಗ ಕಾಲುಗಳಿಗೆ ಹಾಕಿಕೊಳ್ಳುವ ಗುದಿ : ಒಬ್ಬೊಬ್ಬರು ತಳೆಯಿಲ್ಲದೆ ಬರಿಗಾಲಿ ನಿಂದಲೂ ಮರ ಹತ್ತುತ್ತಾರೆ (ರೂಢಿ). ದಳೆ$_3$: ೧. 'ದಳೆಯಿಕ್ಕು' ಪರಾ.

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ತಳ್ೈ ; ಮಲ. ತಳ; ತುಳು. ತಳೆ, ತಲೆ ; ಕೊಡ. ತಳೆ, ದಳೆ ; ತೆಲು. ತಲಗು]

ತಳೆ$_4$ 'ತಱ^3' ನೋ.

ತಳೆಕಾಡು 'ತಱ^{3}ಕ್ಕಾಡು' ನೋ.

ತಳೆತ$_1$ (ನಾ). ತಾಳುವಿಕೆ ; ಧರಿಸುವಿಕೆ ; ಧಾರಣೆ : " ಮಲ, ಮಲ್ಲ, ಕಲ, ಕಲ್ಲ–ಧಾರಣೇ, ತಳೆತದೊಳ್ " (ಕಾಶಕ್ಕ. ೪೫) : "ಕಕ್ಷ – ಧಾರಣೇ, ತಳೆತದೊಳ್ . . . ಕಕ್ಷಣಂ, ಕಕ್ಷಣೀಯುಂ, ಈ ೨ ತಳೆತಂ" (ಕಾಶಕ್ಕ. ೧೧೮); " ಭ, ಭು . . . ಭಾವ್ಯಂ ಈ ೮ ತಳೆತಂ " (ಕಾಶಕ್ಕ. ೧೨೮).

[ತಳೆ$_1$ + – ತ$_2$]

ತಳೆತ$_2$ (ನಾ). ತಳಿಯುವಿಕೆ ; ಸಿಂಪಡಿಸುವಿಕೆ ; ಸೇಚನ : " ವಟ್ಟ– ಸೇಚನೇ, ತಳೆತದೊಳ್ " (ಕಾಶಕ್ಕ. ೨೦) : " ಮುದ್ದ–ಸೇಚನೇ, ತಳೆತ ದೊಳ್ " (ಕಾಶಕ್ಕ. ೨೪). [ತಳೆ$_2$ (<ತಳಿ$_1$) + – ತ$_2$]

ತಳೆಯಿಕ್ಕು, ದಳೆಯಿಂಕ್ಕು (ಕ್ರಿ). (ದನಗಳ ಕಾಲುಗಳಿಗೆ) ಹಗ್ಗವನ್ನು ಕಟ್ಟು ; ಗುದಿಕಟ್ಟು : ಎಳಮಿಂಚು ತಳೆ[ಪಾಠಾಂ. ಟಿ^{3}]ಯಿಕ್ಕಿ ಚಾದಗೆಗಳಂ ಬಿಟ್ಟೋಡಿ ಬಳ್ಳೆಚ್ಚಲಿಟ್ಟಳಿ ನೀಳಾಂಬುದದಿಂ ಬಟಿಲ್ವ ಗಗನಶ್ರೀಧೇನುವಂ ಕೋಮಳಾಮಳ ದೀರ್ಘಾಮೃತ ಧಾರೆಗಳ್ಸುರಿಯೆ ಭೋರ್ಭೋರೆಂಬಿನಂ ಶಕ್ರಚಾಪಳತಾದಾಮಕದಿಂದೆ ಕಟ್ಟಿ ಕಱ^{3}ದಂ ಕಾರೆಂಬ ಗೋಪಾಳಕಂ (ಅರ್ಧನೇ. ೮-೩) : ಕಱುವಂ ಬಿಡು . . . ತಗುಳ್ದೊದೆವಾವಂ ತುಱ^{3}ಸು

ತಳಿಯಿಕ್ಕು ತಡೆಯದೆ ಮುಱುಪಂ ಸುರಿಯೆಂಬ ಸರಮೆ ತುಱುಗಾರ್ತಿಯರೊಳ್ (ಲೀಲಾವ. ೫-೧೨೦). **ದಳೆಯಿಕ್ಕು** : ಬಲಿದು ಗೂಂಟಗಳನೆತ್ತಾನೆ ಕುದುರೆಗಳ ನೀಂ ದ[ಪಾಠಾಂ. ನಿ]ಳೆಯಿಕ್ಕು . . . ಎಂದೆಂಬ ದನಿಯುಭಯಕಟಕದೊಳೆಸೆದುದು (ಜಬಪು.೪೮-೩೦). 'ದಳೆಯಿಕ್ಕಿಸು' ಪರಾ.

[ತಳ್ಕೆ$_3$ + ಇಕ್ಕು]

ತಳಿವಿಡಿ 'ತಟಿವಿಡಿ' ನೋ.

ತಳೋದಕಪ್ರವಾಹ (ನಾ). (ಸಮುದ್ರದ) ತಳಭಾಗದಿಂದ ಹೊರಡುವ ನೀರಿನ ಪ್ರವಾಹ : ಮೇರುಗಳಿಂದ ಸಮಭಾಜಕವೃತ್ತದ ಕಡೆಗೆ ತಣ್ಣಗಿರುವ ನೀರು ಒಳಗೆಯೆ ಚಲಿಸಿ ಈ ಉಪ್ಣೋದಕದ ಸ್ಥಾನವನ್ನು ಕ್ರಮಿಸಲು ಹೊರಡುವುದಕ್ಕೆ ತಳೋದಕಪ್ರವಾಹಗಳು ಎಂದೂ ಹೆಸರು. ಅತ್ಯುಷ್ಣಪ್ರದೇಶಗಳಲ್ಲಿ ನೀರು ಆವಿಯಾಗಿ ಹೋಗುವುದು ಹೆಚ್ಚಾದುದರಿಂದ ತಳಭಾಗದಿಂದ ತಣ್ಣೀರಿನ ತಳೋದಕಪ್ರವಾಹಗಳು ಹೊರಟು ನಷ್ಟವಾದ ನೀರನ್ನು ತುಂಬುತ್ತವೆ (ಭೂವಿವ. ೯೧).

[ತಳ (= ತಲ) + ಉದಕ$_2$ + ಪ್ರವಾಹ]

ತಳೋದರಿ 'ತಲೋದರಿ' ನೋ.

ತಳೋಪಲಾತ(ನಾ). ೧. ಕೆಳಭಾಗದಲ್ಲಿ ಕಲ್ಲುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿಕೊಂಡುದು. ೨. [ಸಂಗೀತ] ಒಂದು ತಾಳಭೇದದಿಂದ ಕೂಡಿರುವುದು. ೧, ೨ : ಆ ಮಹಾವನಂ . . . ಸನ್ನದ್ಧಸಪ್ತಿಯುತೆ ಖಲೀನಶಾಖಾಮುಖಮುಂ ಉಪಕಂಠ ಚಳಚ್ಚಾಮರಮುಂ ತಾಳಪಾತವಿಧಿಯಂತ ಶಮ್ಯಾರಮ್ಯಮುಂ ತಳೋಪಲಾತಮುಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೫-೫೨ ವ).

[ಸಂ. (ತಲ + ಉಪಲ + ಆತ ; ತಲ + ಉಪಲಾತ)]

ತಳ್ಕಯ್ಸು 'ತಟ್ಕೈಸು' ನೋ.

ತಳ್ಕರಿಸು 'ತಟ್ಕಿಸು' ನೋ.

ತಳ್ಕವಿಸು 'ತಟ್ಕೈಸು' ನೋ.

ತಳ್ಕಿಕ್ಕು (ಕ್ರಿ). ಒನಪು ಹೊಂದು ; ವಿಲಾಸಗೊಳ್ಳು : ಗುಣವತಿಯ ನಡೆ ತಳುವಿ ತಳ್ಕಿಕ್ಕಿ ಕೂಡೆ ಭಾವಂಗಳಿಂ ನುಡಿ ಬಳಲ್ದೊಪ್ಪುತಿರೆ ಮಲ್ಲಿನ ಗುಣಂಗಳಿಂ (ಬಸರ. ೦-೧೦೩).

[ತಳ್ಕು$_4$ (<ತಳಕು$_2$) + ಇಕ್ಕು]

ತಳ್ಕಿಡಿ (ಕ್ರಿ). ಆವರಿಸು ; ಕವಿ ; ವ್ಯಾಪಿಸು : ಕಮಳಿನಿಯಿನಿಯನಸ್ತಮಿಸಿ ದಳಲುರಿಯಲೊದವಿ ಮುಂಗುಡಿವರಿದು ಗಗನಮುಂ ತಳ್ಕಿಡಿದು ಬೆಂದ ಕಾಬೋರ್ಗೆಯೋ . . . ಪೇಳೆನೆ ರಾತ್ರಿ ಕಣ್ಗೆಸೆದುದು (ಸೋಮಚ. ೨-೮).

[ತಳ್ಕು$_5$ (<ತಟ್ಕು) + ಇಡಿ$_2$]

ತಳ್ಕಿಸು 'ತಟ್ಕಿಸು' ನೋ.

ತಳ್ಕಿಱ್ (ಕ್ರಿ). (ಪಿಸ್ಕಾರವಾಗಿ) [illegible] ಚಂದನರಸಮನೆರ್ದೆಯೊಳಂ ಮೆಯ್ಯೊಳಂ ತಳ್ಕಿಱಿದು [illegible] ತಾನುಂ ಹಿಡಿಂಬೆಯುಮವನ ಬರಿಯು ನರವಿನಡಗಿನಿಡುವಿನೆಡೆಯು ಕೆನ್ನೆತ್ತರೊಳೊರ್ವರೊರ್ವರಂ ತಳ್ಕಿಱಿದುಂ ಬೊಬ್ಬಿಱಿದುಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧೨-೧೫೮ ವ). [ತಳ್ಕು$_4$ (<ತಳಕು$_2$) + ಇಱ್$_2$]

ತಳ್ಕು$_1$ 'ತಳಕು$_1$' ನೋ.

ತಳ್ಕು$_2$, ತಳುಕು$_1$ (ಕ್ರಿ). ೧. ತಬ್ಬು ; ಅಪ್ಪು : ಆತಂಗೆ ಸುತರಿಲ್ಲದವನಳಿಯೆ ಭದ್ರೆಯುಂ ಭೂತಳಾಧೀಶನ ಕಳೇವರವ ಕೆಡದಂತೆ ತಾ ತಳ್ಕಿ ಸಹಗಮನವುಂ ಮಾಳ್ಪೆನೆಂಬನಿತರೊಳ್ ಖಚರವಾಣಿಯಾಗೆ (ಲಕ್ಷ್ಮಭಾ. ೨೫-೨೫). ತಳುಕು$_1$: ೨. ಸೇರಿಸು ; ತಳುಕುಹಾಕು : ಸೆಳೆದು ಬಿಗಿಯಪ್ಪಿದನು ಕರದಲಿ ತ[ಪಾಠಾಂ. ಕ, ತು]ಳುಕಿ ಕರವನು ತಂದು ತನ್ನಯ ಕೆಲದೊಳಗೆ ಕುಳ್ಳಿರಿಸಿದನು ಸಿಂಹಾಸನಾರ್ಧದಲಿ (ಕುವ್ಯಾ.ಆ. ೯-೮೩). 'ತಟ್ಕು' ಪರಾ.

[<ತಟ್$_1$]

ತಳ್ಕು$_3$, ತಳುಕು$_2$ (ಕ್ರಿ). ೧. ಹೆದರು ; ಕುಗ್ಗು ; ಹೊಜರು : ಅಳ್ಕದೆ ಕುಳ್ಕದೆ ಮುಳ್ಕದೆ ಮಾತಿಗೆಟ್ಟು ತಳ್ಕದೆ ತಲ್ಲಣಗೊಂಡೆ (ಶಕಸಾಂ. ೧೫-೮೫). ೨. ಚಲಿಸು ; ಅಲ್ಲಾಡು ; ಒಲೆ : ಕೆಲಕೆಲರ್ ತಜ್ಜಲದಸೀಸುತುಂ ಸೂಸುತುಂ ಕೆಲಕೆಲರ್ ಕುಚಭರದೆ ಬಳ್ಕುತುಂ ತಳ್ಕುತುಂ ಕೆಲಕೆಲರ್ ಬೆಂಬತ್ತಿ ಬಯ್ಯುತುಂ ಪೊಯ್ಯುತುಂ ಪೊನ್ನಂಡೆಗಳನೆ ಒಡೆದು ಕಣ್ಗೆಸೆದರಾ ಕೊಳದೊಳು (ಜಬಪು. ೩೭-೬೮). **ತಳುಕು$_2$** : ೧. ಪುರಿಯೋಳ್ ಜಳುಕದೆ ತಳುಕದೆ ವಳಕಿಸಿ ಬೆದರದೆ ದಳನೇತ್ರ ಹರುಷದಿ ಪೊರಟು (ಹಮಚ. ೭೦). ೨. ಉಭಯ ದಿಟ್ಟಿಗಳ ನಾಸಾಗ್ರದಲಿ ನೆಲೆಗೊಳಿಸಿ ಬಳಿಕ ತೊಳಲುವೀ ಮರುತನುಂ ಸ್ತಂಭಿಸುವನದರಿಂದ ತಳುಕದಲೆ ಮನ ನಿಲುವುದೈಸೆ (ವೇಶಾಲಿ. ೨-೧೧-೨೨). [?]

ತಳ್ಕು$_4$ 'ತಳಕು$_2$' ನೋ.

ತಳ್ಕು$_5$ 'ತಟ್ಕು' ನೋ.

ತಳ್ಕೆ 'ತಟ್ಕೆ' ನೋ.

ತಳ್ಕೆಗೆಯ್ 'ತಟ್ಕೆಗೆಯ್' ನೋ.

ತಳ್ಕೈಸು 'ತಟ್ಕೈಸು' ನೋ.

ತಳ್ಗಿಸು 'ತಟ್ಗಿಸು' ನೋ.

ತಳ್ಗು 'ತಟ್ಗು' ನೋ.

ತಳ್ತ$_1$ 'ತಳ್$_2$' ಪರಾ.

ತಳ್ತ$_2$ 'ತಳ್$_3$' ಪರಾ.

ತಳ್ತಳ 'ತಟತಟ' ನೋ.

ತಳ್ತಳಗುದಿ 'ತಟತಟಗುದಿ' ನೋ.

ತಳ್ತಳನೆ 'ತಟತಟನೆ' ನೋ.

ತಳ್ತಳಿಸು 'ತಟತಟಿಸು' ನೋ.

ತಳ್ತಱದಱ್ 'ತತ್ತಱಂದಱ್' ನೋ.

ತಳ್ತಿಱ್$_1$ 'ತಳ್$_2$' ಪರಾ.

ತಳ್ತಿಱ್$_2$ 'ತಳ್$_3$' ಪರಾ.

ತಳ್ತು$_1$ 'ತಟ್$_1$' ಪರಾ.

ತಳ್ತು$_2$ 'ತಳ್$_2$' ಪರಾ.

ತಳ್ತು$_3$ 'ತಳ್$_3$' ಪರಾ.

ತಳ್ಪ 'ತಲ್ಪ' ನೋ.

ತಳ್ಪಲ್ 'ತಟ್ಪಲ್' ನೋ.

ತಳ್ಪು$_1$ 'ತಳಪು$_1$' ನೋ.

ತಳ್ಪು$_2$ (ನಾ). ತಳೆದಿರುವಿಕೆ ; ಹೊಂದಿರುವಿಕೆ : ವಧೂಕಾಂತರ್ ಪಾಣಿ [illegible] ಪ್ರದಾನಾನಂಗೇಭಂ ಬೆದಱಿ ನೆರೆದಿರ್ದಂ ಮದುವೆಯೊಳ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೬-೧೩) ; ಕುಳಶೈಲವ್ರಾತದಿಂದಂ ಬಳಸಿದ ಕನಕಾದ್ರೀಂದ್ರಮೆಂಬಂತೆ ಭೂಭೃತ್ಕುಳಮೆತ್ತಂ ಸುತ್ತೆ ರತ್ನಾಭರಣಕಿರಣಜಾಲಗಳಿಂದಿಂದ್ರಚಾಪಂಗಳ ತಳ್ಪಿಂದೊಪ್ಪಮುಂ ತಾಳ್ದಿದ ಘನಸಮಯಂ ತಾನಿದೆಂಬಂದದಿಂ ಕಣ್ಗೊಳಿಸಿರ್ದಂ ಪಾದಪೀಠಾಂಕಿತ ಮಣಿಮಯ ಪರ್ಯಂಕದೊಳ್ ಕೃಷ್ಣಾಂಕಂ (ಶಾದಂಪೂ. ೨೬) ; ಕಟಿದ ಮನಃಪ್ರಿಯವಿರಹದಿನಬಲ್ಲು ಬಸವಱಿದು ಪೋದೆ ತನ್ನುರದೊಳ್ ಬಾಸುಬ ತಳ್ಪು ಪೋಕಶಿಖಿಯಂ ಕಟಲ್ಚಲೆಂದೊಟ್ಟಿದಸುಗೆದಳಿರಂ ಪೋಲ್ಕುಂ (ಶಾವ್ಯಾವ. ೨೦೧) : ತೂರು ನೊರೆ, ಕುದಿವ ನೊರೆ, ಬೆಳ್ಳಿನೊಳ್ ಬೆಳ್ಪು ! ನೀರ್ಬೀಳ ಬೆಳ್ನೊರೆಯ ಬಿಸಿಲ ಬೆಳ್ಪುಗಳಾ ಮಳೆಬಿಲ್ಲ ತಳ್ಪು (ದೋಣಗಿಉ. ೧೬-೮).

ತಳ್ಪಾಗು=ಹೊಂದಿಕೊಳ್ಳು ; ಸಮಾನವಾಗು (?) : ತರುಣಾರ್ಕಂ ನೆಲಸಿರ್ದ ಪೂರ್ವಗಿರಿನಾಥಂ ಪೊಂತಶೀತಪ್ರಭಾಕರನೊಪ್ಪಿರ್ದವೃತಾಬ್ಧಿ ದಾರಕನಮೇರು ಪ್ರೀತಿ ಚೆಲ್ವಾದ ಚೈತ್ರರಥಂ ತಾನೆನೆ ಸೂನು ಮೇಘ ರಥನಿಂ ತಳ್ಪಾದನು [ನ]ಣ್ಪಂಗೆ ಪದ್ಮರಥಂ ತುಂಗಭುಜಂ ಗಭೀರವಿಭವಂ ಸಂಸಾರಸಾರೋದಯಂ (ಅನಂಪು. ೩-೨೭). [ತಳ್$_3$ + – ಪು$_2$]

ತಳ್ಪೊಯ್$_1$ 'ತಟಿಪ್ಪೊಯ್' ನೋ.

ತಳ್ಪೊಯ್$_2$ (ಕ್ರಿ). ೧. ತಡೆ ; ಅಡ್ಡಿಪಡಿಸು : " ತಳ್ಪೊಯ್ (ತಳ್ + ಪೊಯ್) ಪ್ರತಿಹತೇ (ತಡೆದು ನೂಕು) " (ಶಮದಾ). ೨. (ಅಲೆಯಾಗಿ) ಅಪ್ಪಳಿಸಂ; ಘಟ್ಟಿಸು; ಬಡಿ : ಪಟುಪಟಹ ಶಂಖರುತಿ ದಿಕ್ತಟವಂ ತಳ್ಪೊಯ್ಯೆ (ಪಂರಾಮಾ. ೨-೧೦) : ಇನಿಯವಳಂ ಮುನ್ನುರ್ಚಿದ ನನೆಗಣೆ ತಳ್ಪೊಯ್ದುದಿರ್ದೆಯನೆಂಬುತ್ಸವದಿಂ ತನಗೆ ಹಿತಕಾರಿಯಾಗಿರೆ ಮನೋಜನಂ ನೃಪತಿ ಬಗೆದನಾರ್ದಿಸುತಿರೆಯುಂ (ವರ್ಧಪು. ೪-೧೪); ಚರು ಚಾರುಗಂಧಮಂ ಕವರ್ವನೆಂಬೊಂದು ಪುರುಡಿಂ . . . ಕಿನಿಸಿಂ ಕಿಚ್ಚಂ ತಳ್ಪೊಯ್ದುಂ ಧೂಮಧ್ವಜಮಂ ಮುಚಿದುಂ . . . ಪಾವನಪವನಂ ತೀಡ (ರಾಮಾಕ್ತ. ೪೩-೩). ೩. ತಿರಸ್ಕರಿಸು; ಮೀರು: ವಾರಾಶಿ ಧೀರಸ್ವರಮಂ ತಳ್ಪೊಯ್ವ[ಪಾಠಾಂ. ಯ್ದ]ಜೇಂದ್ರಾದ್ಯಮರ ಜಯಜಯಧ್ವಾನದಿಂದಾಗಳೆಟ್ಟಾದರದಿಂ ಕುಳ್ಳಿರ್ದನಾಲೋಕನಕೃತವಿಭುಧಾನಂದಕಂದಂ ಮುಕುಂದಂ (ಜಗವಿ. ೧-೫೩). ೪. ಅಪ್ಪಳಿಸಲ್ಪಡು; ಹೊಡೆಯಲ್ಪಡು: ಚಿತ್ರರಥನಂದನೆಯು ಮದನಾನಲಂ ದಿನಕರೋದಯಂ ಪೊದಲ್ದೊಂಡು ಸೂರ್ಯಕಾಂತೋಪಲಾನಲನಂತೆ ಗಾಳಿಯಿಲ್ಲದುರಿಯುತಂ . . . ಧಾರಾ ಗೃಹಂಗಳಿನುಪಶಮಿಸದೆಂತೆಂತು ವಿಚಲಿತ ಜಲಯಂತ್ರ ವಿನಿರ್ಗಳಿತಂಗಳಪ್ಪ ಶಿಶಿರಶೀಕರನಿಕರ ತಾರಕಿತ ವಾರಿಧಾರೆಗಳಿಂ ತಳ್ಪೊಯ್ವುದಂತಂತೆ ಸಿಡಿಲ ಕಿಚ್ಚಿನವೊಲಗ್ಗಳವುರಿವುದು (ಕಾದಂಉ. ೩೨೭). [ತಳ್$_2$ + ಪೊಯ್$_1$]

ತಳ್ಪೊಯ್$_3$ (ಕ್ರಿ). ೧. ತುಂಬು ; ಕವಿ ; ಹಬ್ಬು ; ವ್ಯಾಪಿಸು : ದಿವಾಪ್ಸರೋವೃಂದಮಿಾ ಕ್ಷಿತಿಗೇನಿಂದ್ರನ ಶಾಪದಿಂದಿಳಿದುದೋ ಪೇಟಿಂಬ ಶಂಕಾಂತರಂ ಮತಿಗಂ ಪುಟ್ಟುವಿನಂ ಕರಂ ಪರಕೆಗಳ್ ತಳ್ಪೊಯ್ಯೆ ಸೇಸಿಕ್ಕಿತಿಂದ್ರುತನೂಜಂಗಿದಿರ್ವಂದು ಪೊಡದಶ ಸಹಸ್ರಾಂತಃಪುರಂ ಕೃಷ್ಣನಾ (ಪಂಪಭಾ. ೪-೩೯) : ಅಲ್ಲಿರ್ದರೆಲ್ಲಮಿದೇನೋ ಕವಿತರ್ಪುದೀಗಳೆನುತಂ ತಳ್ಪೊಯ್ವ ತಣ್ಪಂದಮೆಯ್ದೆ ಮುಬುಂಗುತ್ತಿರಲುಣ್ಮಿತೊಮೋದಲೊಳ್ . . . ಹೈಮಪ್ರಭಾಮಂಡಲಂ(ಕಾದಂಉ.೭೦೨); ತಳ್ಪೊಯ್ದು ತರಳನಯನದ ಬೆಳ್ಪು ತಳತ್ತಳಿಸಿ ಮಿಳಿರ್ದು ಪೊಳೆಯೆ ಗವಾಕ್ಷಂಗಳ್ಪಜ್ಜಳಿಪಿನಂ (ಸುಕುಮಾ. ೧೧-೧೪) : ಬಲವದ್ವೈರಿ [ವ್ರ]ಜಂ ತಂನಡಿಗೆಱಗುವಿನಂ ತಂನ ತೇಜಂ ದಿಶಾಮುಂಡಳದೊಳ್ತಳ್ಪೊಯ್ವಿನಂ (ಸೌಇಇ. IX-1, ೧೬೦-೭: 1091) ; ನತನಾನಾಮರ ಮೌಳಿರತ್ನಕಿರಣಂ ನಾನಾಪ್ಸರಃ ಕೇಕರದ್ಯುತಿ ನಾನಾ ಚಮರೀಜವಾಯು ಸಭೆಯಂ ತಳ್ಪೊಯ್ಯಲಿರ್ದಂ ಜಗತ್ಪತಿಯೊಡ್ಡೋಲಗದೊಳ್ (ಜಗವಿ. ೦-೨೭) ; ದೆಸೆಯಂ ಬಾಲಾತಪಂ ಬಾಸಣಿಮುದನೆ ತಳ್ಪೊಯ್ಯೆ ದೇಹಾಂಶು . . . ಬಂದಂ ಚಾರಣಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೫-೨೦) ; ನಾದೇಯವಾಗಿ ದಿವ್ಯಾಮೋದಂ ತಳ್ಪೊಯ್ದು ಪೊಂಗೆ ಕಂಪಾಯ್ತೆಂಬಂತಾದುದು ಸುವರ್ಣಗಿರಿ ಗಂಧೋದಕದಿಂ ತ್ರಿಭುವನೈಕಚೂಡಾಮಣಿಯಾ (ಅನಂಪು. ೫-೭೯). ೨. ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳು ; ಗೋಚರಿಸು : ಬಿಸಿಲಂ ಬೆಳ್ದಿಂಗಳೊಟ್ಟೈಸಿದುದೊ ಪಗಲೊಳಂ ಚೋದ್ಯಮೆಂಬಂತು ಚೆಲ್ವಾಗಸದಿಂ ತಳ್ಪೊಯ್ದುದುಂ ಕಂಡಿದು ಖಚರದುಕೂಲಾಂಬರದ್ಯೋತಮೋ . . . ದಿಗಿಭದಂತಾವಳೀಚ್ಛಾಯೆಯೋ ಭಾವಿಸಲೆಂದಾ ವೇಗದೊಳ್ ವಿಸ್ಮಯರಸವಿಸರಸ್ಯಂದಿಯಾದಂ ಮುಕುಂದಂ (ಜಗವಿ. ೧೦-೪). ೩. ಪ್ರತಿಬಿಂಬಿಸು ; ಪ್ರತಿಫಲಿಸಂ : ಕುರುಳ ನೆಱಲ್ಗಳ್ ತನ್ನೊಳೆ ತಳ್ಪೊಯ್ದು ನೆಗಟ್ದ ಕಱಿಯನೆ ಪೋಲ್ತುಂ ನುಣ್ಣಂ ಸೊಗಯಿಸುತಿರೆ ಸಿರಿಗನ್ನಡಿ ಕನ್ನಡಿಪುದಾದುದಿಂದುಶ್ರೀಯಂ(ಆದಿಪು.೭-೧೧); ಆಗುವುರ್ವರ್ವೆ ಕೆಯ್ಮಿಕ್ಕು ಕಾದಲ್ಕಡೆತರ್ಪಾವೇಗದೊಳ್ಮುಮ್ಮಳಿಸಿದ ಪಲವುಂ ರಾಜಚಿಹ್ನಂಗಳಂ ಬೆಳ್ಗೊಡೆಗಳ್ತಳ್ಪೊಯ್ದುದೇಂ ಕಣ್ಗೊಳಿಸಿದುದೊ ವಿನಕ್ಷತ್ರಕಚ್ಛತ್ರ ಪಿಂಡಂ [ಪಾಠಾಂ. ಕನಚ್ಛತ್ರ ಕಚ್ಛತ್ರ ಸಿಂಧು] (ಪಂಪಭಾ. ೧೩-೩೮). ೪. ತೊಡಗಂ (?) : ಅವರೊಂದೊರ್ವರೊಳಿಕ್ಕೆಯಿಂ ಸೆಣಸಿ ಕೊಳ್ಕೊಳ್ಳೆಂದು ಕೆಯ್ಗಿಯ್ಕೊಳೊಪ್ಪುವ ಹಾರಂ ಮೊಲೆಯೊಳ್ ತೊಡಂಕೆ ವಳಯಂ ಕರ್ಣಾಂತಮಂ ತಾಳ್ದೆ ಸಾರ್ದವತಂಸಂ ಕದಪಂ ಪಳಂಚೆ ಬೆಸದೊಳ್ ತಳ್ಪೊಯ್ದುದರಾ ದೇವಿಯುದ್ಯವಮುಂ ವಿಭ್ರಮಲೀಲೆಯುಂ ನಗುವಿನಂ ಸ್ತ್ರೀರಾಜ್ಯ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯಮಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೯-೧೯೯). [ತಳ್$_3$ + ಪೊಯ್$_1$]

ತಳ್ಪೊಯ್$_4$ (ನಾ). ಅಡ್ಡಿ ; ಪ್ರತಿಹತ : " ತಳ್ಪೊಯ್, ತಡಂಬರಿ . . . ತಡಂಬೊಯ್–ಈ ೨೫ ಪ್ರತಿಹತಕ್ಕೆ ಪೆಸರ್ " (ಕರಸಾ. ೦೫-೨೯೭): " ತೊಡರ್ದುದು ಮಾರ್ಕೊಂಡುದು ಪರಿವಿಡಿಯಿಟ್ಟಿಸಿದುದೆಯ್ದೆ ನೂಂಕಿದುದು. . . ಕಡೆಗಣಿಸಿದುದಕ್ಕು ಪೋರ್ಕುಳಿಯು ತಳ್ಪೊಯ್ಯುಂ " (ಕವಿಕಂ. ೧೩೮). [ತಳ್$_2$ + ಪೊಯ್$_3$]

ತಳ್ವಿಸು (ಕ್ರಿ). ತಡವಮಾಡಿಸು ; ವಿಳಂಬಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾಗು : ನಾವೇನು ಲೇಸುಗೈದವು ಸ್ವಾಮಿ ನಿನಗಿದಿರಾವುದುಂಟದಕಲ್ಲ ನಿನ್ನ ಸೇವೆಯ ವ್ಯಂತರರೊಳು ಪೂಜ್ಯರೆಂಬೊಂದು ಭಾವ ತಳ್ವಿಸಿತೆಂದರವರು (ಭರತೇ. ೩೫-೪೦). [ತಳ್ವು$_1$ + – ಇಸು$_3$]

ತಳ್ವು$_1$, ತಳಗು$_1$, ತಳಿಗು, ತಳುಗು, ತಳುವು$_1$, ತಳುಹು$_1$ (ಕ್ರಿ). ೧. ತಡಮಾಡು; ನಿಧಾನಮಾಡು; ವಿಳಂಬಮಾಡು: "ತಳ್ವು–ಕಾಲಕ್ಷೇಪೇ (ಕಾಲ ಕಳೆಯು)" (ಶಮದಾ); ತಳ್ವದೆಯ್ದಿ ನಾಂ ತುಱುವನೆ ಕೊಳ್ವಮಂತು ತುಱುಗೊಂಡೊಡೆ ಪಾಂಡವರಿರ್ಪ ಗಂಡರೇ (ಪಂಪಭಾ. ೮-೮೯) ; ಒಂದು ದಿನಂ ನೀಂ ತಳ್ವಿದೊಡಂದಸುವಿಂಗುಪಟಳಂ ಮನಃಪ್ರಿಯ ಕೇಳ್ (ಉದ್ಭಟ. ೧೦-೬೫) : ತಳ್ವಿದಂ ಸಲ್ಲನೆನುತ್ತಮೊರ್ವಳೆಳೆವೆಣ್ ಸುರಿದಳ್ ಮಿಗೆ ಕಣ್ಣನೀರ್ಗಳಂ (ಕಬ್ಬಿಕಾ. ೭೩) ; ಅಱುದಿಂಗಳಂ ತಳ್ವಿದಂ (ಶಮದ. ೦೨೮ ಪ್ರಯೋ) ; ಏತಱಿಂದವನಾ ಒರ್ವಳ್ನೆರೆಯಲ್ಬಾರದೆನುತ ರತಿ ತಳ್ವದೆ ಬಹುರೂಪಂ ತಾಳಿದಳೆನೆ ಸರ್ವರನನುಕರಿಸುವ ವಾರಸ್ತ್ರೀನಿವಹವೆಸೆದುದಲ್ಲಿ (ಜಯುಕಾ.೧-೬೩); ಬರವೇಳಂಬುದುಮುವಂ ಪೋಗಿ ತಳ್ವದಾ ಕ್ರವ್ಯಾದನಾಮ ವ್ಯಾಧನಂ ಪುಗಿಸಿದಾಗಳ್ (ರಾಜಶೇ. ೫-೨೩ ವ). ೨. ನೂಕು ; ತಳ್ಳು : ಆಳ್ವರನೆಂದೊಡಾಳ್ವರನಾಳ್ವಿ ಸಗೆಯ್ಸಿದನಂನ್ಯಭೂಮಿಪರಂ ಬಾಳ್ವರಸೆಯ್ದೆ ಬಾಳ್ವರಸು ಬಾಳ್ದಲೆಗೊಂಡನದಿನ್ನುಮಾನ್ತಡೆ ತಳ್ವೆ ನಿಜಪ್ರತಾಪದಹನಂ ಕಡುತಳ್ವೆ ವಿರೋಧಿಗಳ್ ಚಲಂಗೊಳ್ವರ್ × × ಒಯ್ದುಗೊಳ್ವ ಪೆಱರ್ಪ್ಪಗೆ ಗೊಳ್ವರೆ ಕುನ್ತಳೇಶನೊಳ್ (ಎಕ. XI, ದಾವಣ. ೩-೭ : 1121).

ತಳಗು$_1$: ೩. ತಂಗು ; ನಿಲ್ಲು : ಮಳೆ ಬೆಳೆಯಲಿ ಸಂತುಷ್ಟಿವಡೆದು ಜನ ತಳಗಿದುದತಿಹರುಷದಲಿ (ಕಂನವಿ. ೩-೧೦೦) ; ಎಲೆ ಬಾಲೆ ಚಾಮುಂಡಿ ತಾವು ಕೊಟ್ಟರೆ ತಳಗೇವು (ಹಳ್ಳಿಬಾ.೨೫); ರಂಗದೇವರು, ಪ್ರತಿದಿನವೂ ಒಂದೊಂದು ಹಳ್ಳಿಗೆ ಹೋಗಿ, ಆ ರಾತ್ರಿ ಅಲ್ಲಿ ತಳಗಿ, ಭಕ್ತಾದಿಗಳಿಂದ ಪೂಜೆಗೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ (ಹೇಮಾತೀ. ೨೮). **ತಳಿಗು** : ೩. ನೃತ್ಯ ಗೀತವಾದ್ಯಾದಿಗಳು ರಚಿಸುತ ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ತಳಿಗಿರುವ ಕಿನ್ನರ ಕಿಂಪುರುಷಾದಿ ದೇವರ್ಕಳ ಸಮೂಹಂಗಳಿಂದಲೂ (ಪುರುಷ. ೧೨೦) ; ತಮ್ಮನ ದಂಡು ಬೆಂಗ್ಳೂರಿಗೋಗಿ ತಳಿಗ್ಯಾವೆ (ನಾಪದ. ೧೭). **ತಳುಗು** : ೩. ಮೊಳಗಿದ್ದೈ ನಿಜತತ್ತ್ವರವದಲಿ . . . ತಳುಗಿದ್ದೈ ಶ್ರೀ ಸಮವಸರಣದಿ ದೇವ ಸಲಹೆಂದ (ಸನತ್ಕು. ೧-೪೦) : ಮೈಸೂರಿನ ಅಂಗಡಿ ಬೀದಿಯು ಹದಿನೈದು ದಿನ ಇಲ್ಲೆ ತಳುಗುತ್ತಿತ್ತು (ಹುಟ್ಟಿಹ. ೭೫); ಹೂಹೂಗಲೆಯುವ ದುಂಬಿಯ ಜೊದದೆ ಕಂಗಳ ಮುಟ್ಟುತ ಲರೆಚಣ ತಳುಗದೆ (ಗೋಕುನಿ. ೫೯-೪). **ತಳುವು$_1$** : ೧. ಎನಗೆ ಪರಸೇವೆ ಪರಾಙ್ಮುಖವೆಂದು ಒಡೆಯರಿಗೆ ಎಡೆಮಾಡೆಂದು ಎನಗೆ ತಳುವೆಂದಡೆ ಒಪ್ಪುವರೇ ನಿಜ ಶರಣರು (ಮೋಳಿಮಾ. ೨೦-೮೪) : ಬರವನೆಳಸಿರ್ದಯ್ಯ

ದೇವ ತಳುವಿದೆನೆಂದು ಉರವಣಿಸಿ ಬರುತಿರ್ದೆ ತಂದೆ ಮುಳಿಯದಿರೆಂದು (ಬಸರ. ೩-೪೩) : ತನಯನೆಂದುಂ ಬಪ್ಪ ಹೊತ್ತಿಂಗೆ ಬಾರದಿರೆ ಮನ ನೊಂದಿದೇಕೆ ತಳುವಿದನೆನ್ನ ಕಂದನೆಂದೆನುತ (ಹಡಕಾ. ೧೨-೧೧) ; ಅವ್ವೆಯುಂ ತಳುವಿದಡೆ ಭರವಸದಿ ಬಂದೂಡುವನು ತಾನೇ (ಬಸಪು. ೪೭-೪೦) ; ಗಳಿಗೆ ತಳುವಿದೊಡಗ್ನಿಯೊಳಗಪೆನೆಂದ ರಘುನಾಥ (ಜೌಶಿರಾ. ೯-೩೦) : ಬಳಿಕ ನಂಬುಗೆಗೊಂಡು ಜೋದಾವಳಿ ಬೇಗ ತಳುವದೋಡಿತು ದೆಸೆದೆಸೆಗೆ (ಕಂನವಿ. ೧೫-೧೦೦). ೩. ಎಲ್ಲಿ ಪಕ್ಕಿ ಗಿಡಗಿಡದಲಿ ತಳುವಿ, ತಳುವಿ ಎದೆಗಡಲಲಿ ನೆಗೆವ ಭಾವವೀಚಿಗಳನು ಮೊಗೆಯುತಿರುವುದೊ (ನತಬಂ. ೫೦-೧೦). ೪. ಸಾವಕಾಶವಾಗು ; ನಿಧಾನವಾಗಂ : ಗುಣವತಿಯ ನಡೆ ತಳುವಿ ತಳ್ಕಿಕ್ಕೆ ಕೂಡೆ ಭಾವಂಗಳಿಂ ನುಡಿ ಬಳಲ್ದೊಪ್ಪುತಿರೆ ಮೆಲ್ಪಿನ ಗುಣಂಗಳಿಂ (ಬಸರ. ೧-೧೧೦). **ತಳುಹು₁ :** ೧. ಕ್ಷಣಕ್ಕೆ ಕ್ಷಣಕ್ಕೆ ತಿಳಿ ನೀ ಎಂದರೆ ತಳುಹದೆ ತನ್ನ ನಿಜವ ಕೊಡನೆ ಕಪಿಲಸಿದ್ಧಮಲ್ಲೇಂದ್ರ (ಸಿದ್ಧವ. ೧೦-೫೯) ; ಎನ್ನ ಒಯಿದು ಬೀಳಿಸುವರಗ್ನಿಯೊಳಗೀಗ ನೀವು ಕೇಳಿ ತಳುಹದೆ ಬನ್ನಿ ಬೇಗ (ಪಾಂಡಚ. ೪೫-೧೩) ; ಇನ್ನು ಬಾರನೇತಕವನು ? ಫಲ್ಗೆಗಡಲ ನಳಿಯಲೆಂದು ಬರಿದೆ ತಳುಹುತಿರುವನೆ ? (ಕವಿಕಾ. ೩೫-೫). ೨. ನಾಳೆ ತಾನಿರೆನೇಕೆ ತಳುಹುವೆ ಕಾಲವನು ಕರುಣಾಳುವೆಂಬೀ ಘಾಳಿಮಾತಂತಿರಲಿ ತೋಱಿಸೆನುತ್ತ ಹಲುಬಿದಳು (ನಿಭಾಗ. ೪-೫-೩೧). ೩. ಶಾಂತಕೂಲ ತಲ್ಪದಲ್ಲಿ ನಾವೆಯೊಂದು ತಳುಹಿದಾಗ ಗಾಳಿಯಂತೆ ಸುಳಿದು ಸೋಂಕಿ ಹಾಯನೇಕೆ ತೂರಿದೆ ? (ಕವಿಕಾ. ೮೭-೧೪). ೫. ಹಿಂದೇಟು ಹಾಕು ; ಹಿಂಜರಿ ; ಅಳುಕು : ಎನಿತೋ ಕೋಗಿಲೆಗಳ ನುಣ್ದೊರಳನು ಹಿಸುಕಲು ತಳುಹದ ಕಲಿಭಟನಿವನು (ಕವಿಕಾ. ೪೨-೧೪). [ತಳ್₂ + – ವು]

ತಳ್ವು₂, ತಳುವು₂, ತಳುಹು₂ (ನಾ). ೧. ತಡ ; ವಿಳಂಬ ; ನಿಧಾನ : ಬಾಡಿದುದೇಕೆ ನಿನ್ನ ತನುವಲ್ಲರಿ . . . ನಿನ್ನಳಕಸಂತತಿ ನೀಟಿಸ್ದಿರಲೇಕೆ ತಳ್ವುಮಂ ಮಾಡದೆ [ಪಾಠಾಂ. ತಳ್ಮಾಡದೆ] ಪೇಟ್ನೆಗೆ (ಪುಣ್ಯಾಸ್ರ. ೧-೭೩). 'ತಳ್ವುಗೆಯ್' ಪರಾ. ೨. ಆಧಾರ ; ಅವಲಂಬನ : ದಾನಪರನಂ ನಿಜೋನ್ನತಮಾನನನಾರೂಢ ವಿಪುಳ ವಂಶನನಂತೊಂದಾನೆಯನಪಾಯಪಂಕದೊಳೇನುಂ ತಳ್ವಿ[ಪಾಠಾಂ. ಳ್ಪಿ]ಲ್ಲ ದಿರ್ದುದಂ ಕಾಣಿಸಿದಂ (ಕವಿರಾ. ೩-೧೨೯). **ತಳುವು₂ :** ೧. ಎಲ್ಲರ ಮೆಚ್ಚುಗಳೊಳಂ ತಳುವಿಲ್ಲದೆ ಬಾಸುಬ್ಗಳೊಗೆಯೆ . . . ಸೆತ್ತರನೆ ಕಾಱಿ ಕೆಡೆದರ್ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೩-೨೦೩) : ಮುಳಿದು ವಿಯುಕ್ತ ವಲ್ಲಭಜನಂ ತಳುವಿಲ್ಲದೆ ತಟ್ಕೆಗೊಂಡುದು . . . ಏನಳವಿಗಳುಂಬಮೋ ಪುದಿದ ಮಾಗಿಯ ಶೀತವಿಜೃಂಭಪಾತನಂ (ಕುಸುಮಾ. ೭-೨೦) : ಖುಲ್ಲರಿವದಿರ ಬಿಡಿಸಿದೊಡೆ ತಳುವಿಲ್ಲದಪುದಪಘಾತ (ಕುಮ್ಮಾಲ. ೨೦-೨); ತಳುವ ಮಾಡದೆ ಹೇಳೆನುತ ಹನುಮಂತ ಘರ್ಜಿಸಿದ (ತೊರರಾ. ೭-೨೩-೯). ೨. 'ತಳುವಿಕ್ಕು₁' ಪರಾ. ೩. ಅವಕಾಶ (?) : ಅವನೊಳಗಾಗುವಂತೆ ಮಾತುಗಳ ತಿಳಿದು ನುಡಿಯಬೇಕು ತರಬೇಕವನನು ತಳುವುಂಟು ತವಕಿಸಬೇಡ (ಕುರಾಸಾಂ. ೨೪-೧೮). **ತಳುಹು₂ :** ೧. ಅಲ್ಲಿ ತಡೆಹಡೆದು ತಾಂ ತಳುಹಿಲ್ಲದೆ ನಿಜದೇಶಕೆಯ್ದೆವಂದು (ಧರ್ಮಪ. ೨-೩೯); ಇಳೆಯ ಪಾಲನ ನೀನು ತಳುಹ ಮಾಡದೆಯಾಗ ಕಳುಹುಯೆಂದೊರೆಯೆ (ಹಮಚ. ೫೭) : ನಳಿನಮಿತ್ರನ ಸುತನಳಿಯನ ಪೆತ್ತನ ಗೆಳೆಯನ ಬಾಯಿಗಾಹುತಿಯ ತಳುಹ ಮಾಡದೆಯಿತ್ತನ (ಅಬ್ಬಲಾ. ೨-೩).

ತಳುಮಾಡು, ತಳುವುಮಾಡು = ೧. ತಡಮಾಡು ; ವಿಳಂಬಮಾಡಂ: ಕಾಳಿಗಮನೆನ್ನೊಳು ತಳುಮಾಡದೆ ಮಾಡಲೆನ್ನ ಭುಜಬಲಮಂ ನಿನಗೆ ತೋರ್ಪೆಂ (ಪುಣ್ಯಾಸ್ರ. ೫-೩೨ ವ) : ಮಾಡಿಂದಿಳಿದು ಮೇಲ್ಮಾಳಿಗೆಯೊಳು ತಳುಮಾಡದಿಳಿದು (ಭರತ. ೧೨-೭) : ಎಲೆಲೆ ವೃಷಭ ಪೊಱಮಡು ತಳುವುಮಾಡದಿರಿನ್ನೆನುತ (ಬಸಪು. ೩೨-೩೪). ೨. ತಂಗು ; ಉಳಿ : ಆತನ ಪೊಳಲೊಳು ನಾಲ್ಕಯ್ದು ಮಾಸ ತಳುಮಾಡಿದನು ಪ್ರಭುಜನ ಪೃಥಿವೀಲಲನಾಧಿಪನು (ಪ್ರಭುಜ. ೨-೨೭). **ತಳುವಾಗು** = ತಪ್ಪಾಗು : ಒಲ್ಲೆ ಎನ್ನೋ ಕಹಳೆಕಾಱಿ ಬಂದವ ಪಱಿದು ನಿಂದು ಪಾಡಿರೊ ಚಿಣತಿಯರಿರಾ ತಾಳವಿಲಿ[ಲ್ಲಿ]ತಳುವಾಯಿತ್ತಲ್ಲಾ (ಸರ್ವವ. ೪೮-೨೫೫). **ತಳ್ವಿಲ್ಲದೆ** = ತಡವಿಲ್ಲದೆ ; ಕೂಡಲೆ ; ಬೇಗನೆ : ಖಾಂಡವಮನಾಂ ತಳ್ವಿಲ್ಲದಿಂದೂಡುವೆಂ (ಪಂಪಭಾ. ೫-೭೪) ; ಪೂಜಿಪ ಭಕ್ತಿ(ಕ್ತ)ಜನಕ್ಕೆ ಮುಕ್ತಿ ತಳ್ವಿಲ್ಲದೆ ಕೂಡುಗೆಂದು ಪೊಗರ್ದ್ದ(ಟ್ದ)ಂ (ಎಇ. XVI, ೩-೯ : 950) ; ನೀನೀಗಳ್ತಳ್ವಿಲ್ಲದೆ ಬೆಸಸೆನ್ನಂ ಭೂವಲ್ಲಭನುಮನಿಂದೆ ತಂದಪೆಂ ಚಂದ್ರಮುಖೀ (ಕಾದಂಉ. ೩೦೩) ; ಪೋಪೆನೀಗಳ್ ತಪಂಬಡಲೆಂದುತ್ತಮ ಸತ್ವನೂರ್ಜಿತಗುಣಾ ಸಿಂಹಾಸನಂ ಘೇರಿ ಬೆಳ್ಗೊಡೆಯಿಂತೆಲ್ಲಮನೊಲ್ಲ[illegible] ನರಸಂ ತಳ್ವಿಲ್ಲದಾಸ್ಥಾನದಿಂ (ಅಜಿಪು. ೧೦-೫೪); ಎಲೆ ತೀಡುವ ತೆಂಗಾಳಿಯ . . . ತಳ್ವಿಲದೆ ಕಾದಲನಂ ತಂದೊಡೆ ನಱುಸುಯ್ಯೆಲರಿಂದಂ ನಿನ್ನನಾಗಳುಂ ನೆಱೆ ಪೊರೆವೆಂ (ಕಬ್ಬಿಕಾ. ೭೦). [<ತಳ್ವು₁]

ತಳ್ವುಗೆಯ್ (ಕ್ರಿ). ತಡಮಾಡು ; ವಿಳಂಬಮಾಡು: ಪ್ರೌಢಭಕ್ತರಸುವರ್ಣ ಭವಂ ಕುಡದೀಗಳ್ತಳ್ವುಗೆಯ್ದನಾಂ ಸೈರಿಪೆನಲ್ತು (ವೃಷವಿ. ೨೫-೨೯).
[ತಳ್ವು₂ + ಕೆಯ್₁]

ತಳ್ಳಂಕ, ತಳ್ಳಂಕು (ನಾ). ೧. ಚಿಂತೆ ; ಕಳವಳ ; ಕಾತರ : "ಸಿಡಿಮಿಡಿಯೆನಲ್ತಳ್ಳಂಕಮುಕ್ಕು" (ಕಬ್ಬಿಕೈ. ೭೭): "ಸಿಡಿಮಿಡಿ ಕಾತಳವೆಂ[illegible] ತಳ್ಳಂಕ" (ಅಬ್ಬಮಂ. ೫೦) ; ತಂದು ಪೂಮಾಲೆಯಂ ಸಾದರದಿಂದಾವಂಗೆ ತಾನಿಕ್ಕುವಳೊ ತಡೆಯದಿಂದಿಂತು ತಳ್ಳಂಕದಿಂದೊಂದಿರುತಿರ್ದಂತೆಯೆ ವೀಕ್ಷಾತುರಮಯ ನಯನಾನೀಕಮಾ ರಾಜಲೋಕಂ (ಶಾಂತೀಶ್ವ. ೪-೨೫೭) : ನೀವೇನೆಂದಿರ್ದೈ ನಿಮ್ಮಣ್ಣ ದೇವನ ಮುಂದೆ ಭಾಷೆಗಳ ತಂದಿರ್ದೈ ತಳ್ಳಂಕವನು ಸಮಗೆಂದು ಕೊಡುವಿರಿ ಕೌರವನ ತಮ್ಮಂದಿರ್ದೈ ನೀವೆನುತ ಸುಳಿದನು ಸಿಂಹನಾದದಲಿ (ಕುಮ್ಮಾಕ. ೧೯-೨೨) : ಪಳ್ಳಿಗರಾ ನೀರೆಱೆವ ನೀಱೆಯರ ಪೊಂಬಳ್ಳಿ ಮೆಯ್ಗಂಡು ವಿರಹದ ತಳ್ಳಂಕದಿಂ ಮೆಯ್ಮಱೆದು ಬಳ್ದು ನೋಳ್ಪರ ಘೊಳ್ಳೆಂದು ನಗಿಸುವರಲ್ಲಿ (ಕುರಾಸಾಂ. ೨-೪೪). ೨. ಹೆದರಿಕೆ ; ಭಯ ; ತಲ್ಲಣ : "ಡಿಳ್ಳಮೆನಲ್ ತಲ್ಲಣಮದು ತಳ್ಳಂಕಮೆ ಭೀತಿಯುಕ್ಕುಂ" (ಧಾರನಿ. ೫೭) : ಕುಳ್ಳಿರ್ದು ಕಂಪಿಸುವ ಭಕ್ತನಂ ಸೈತಿಡುತ ತಳ್ಳಂಕದಿಂದೆ ಬೆಬ್ಬಳಿಪನಂ ಮಾಣಿಸುತ (ಸೀಪರ. ದೀ. ೬೫-೨) : ತವತವಗೆ ತಳ್ಳಂಕದಲಿ ಪಾಂಡವರು ನಡುಗಿತು ಪಾರ್ಥ ಬಲು ಗರವಮಚಿದಂತಿರೆ ಮೂಕನಾದನು ಬೆರಳ ಮೂಗಿನಲಿ (ಕುಮ್ಮಾಭೀ. ೬-೩೭) : ನೀರಾಡುವಾ ಮೊಗ ನಿಡುಸುಯ್ದು ನಾಸಿಕ ತೇರೈಸುವಾ ತಳ್ಳಂಕ (ಶ್ರೀಪಾಲ. ೪-೯೫). ೩. ಅಲುಗಾಟ ; ಹೊಯ್ದಾಟ ; ಚಲನೆ : ತಗ್ಗಿದುದು ಧಾತ್ರೀತಳಂ ಕುಲಾಚಲಚಯಂ ನೆಗ್ಗಿದುದುಸಿರ್ಪೊಯ್ದು ಬಸಿಱ ತಳ್ಳಂಕದಿಂ ಮುಗ್ಗಿದುದು ದಿಕ್ಕರಿಕುಲಂ . . . ಆ ಬಲದ ಭಾರದಗ್ಗಳಿಕೆಯಿಂತೊ (ಚಬಪು. ೪೮-೫). 'ತಳ್ಳಂಕಂಗುಟ್ಟು' ಪರಾ. ೪. ತೊಂದರೆ ; ಕಷ್ಟ : ಅಳ್ಳೆಯುಂ ಕೊಳ್ಳೆಯುಂದಿರಿವಪ್ಪೋಲ್ ಪೇಳದರ್ ತಳ್ಳಂಕಮಂ ತಿಳಿಯದೆ ಪೊಳ್ತಿನಿರವಂ (ಕಾಲೂರ. ೧೫೯-೩೫೦). **ತಳ್ಳಂಕು:** ೩. 'ತಳ್ಳಂಕುಗುಟ್ಟು'. 'ತಳ್ಳಂಕುಗೆಡೆ' ಪರಾ.

ತಳ್ಳಂಕಂಗುಟ್ಟು, ತಳ್ಳಂಕಗುಟ್ಟು, [illegible] (ಕ್ರಿ) ೧. [illegible] ಕಾತರ : [illegible] ನಿರ್ಘಾತದಿಂದಮುಳ್ಳಾದಿ ತಳ್ಳಂಕಂಗುಟ್ಟಿ [illegible] ೧೨-೬೫ ವ). **ತಳ್ಳಂಕಗುಟ್ಟು :** ೧. [illegible] ದೋಳದಿಂದಂ ಸುರಮಂದಿಸ್ತೋತ್ರದಿಂದು [illegible] [ಪಾಠಾಂ. ಕು]ಗುಟ್ಟು [illegible]

ಬೇಱೊಂದು ಲಾವಣ್ಯಮುಂ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೪-೯೮) : ತಳ್ಳಂಕಗುಟ್ಟುತ್ತು ತೀರ್ದುದು ದುಗ್ಧಾಂಬುಧಿ ಮೇರುಪೀಠಮೆನೆ ಮಿಂದಂ ಚಿಣ್ಣಂ (ಅನಂಪು. ೫-೯೯). ೨. ತುಳುಂಕಿಸು ; ಅಲ್ಲೋಲಕಲ್ಲೋಲಗೊಳಿಸು : ಜಗುನೆಯು ಮಡುವಂ ತಮ್ಮರಸಿಯರ ವಿಕಟ ನಿತಂಬಬಿಂಬಂಗಳ ಘಟ್ಟಣೆಯೊಳಮುರೆ ಬಿಗಿದೊಗೆದ ಮೊಲೆಗಳಳ್ಳೇಱಿನೊಳಳ್ಳಾಡಿ ತಳ್ಳಂಕ [ಪಾಠಾಂ. ಕು] ಗುಟ್ಟೆ ನೀರಾಟಮಾಡುವಾಗಳ್ (ಪಂಪಭಾ. ೫-೬೩ ವ) : "ನೀರನ್ನು ಟುಮುಕಿ ಹೊಡೆ, ಎರಡು ಬಾಹುಗಳಿಂದಲೂ ಅಪ್ಪಳಿಸು" (ಪ್ರಶಣ್ಣ). **ತಳ್ಳಂಕುಗುಟ್ಟು** : ೧. ಲಾವಣ್ಯರಸಂ ತಳ್ಳಂಕುಗುಟ್ಟೆ ಮಿಳ್ಳಿಸಿ ದಳ್ಳಿಱಿ ದಾಡುವ ಜಿನೇಂದ್ರಶಿಶುವಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೦-೮) : ನಾನಾವಿನೋದಂಗಳಂ ಚಿತ್ರರತಕ್ರೀಡಾವಿನೋದಂಗಳೊಳೆ ಮೆಱೆವ ಕೂಟಂಗಳಿಂ ಕೂಡಿ ಲಾವಣ್ಯರಸಂ ತಳ್ಳಂಕುಗುಟ್ಟುತ್ತಿರೆ ಕರಮೆಸೆಗುಂ ವಾರನಾರೀಕದಂಬಂ (ಸುಕುಮಾ. ೯-೬೩). ೩. ಕಳವಳಿಸು ; ಕಾತರಿಸು : ಓರೊರ್ವರನೊಡಲೊಳಡಸಿಕೊಳಲ್ ಕಡಂಗಿಸುವ ಕಡ್ಡವಣೆಯುಂ . . . ಮೇಲ್ವಾಯಲ್ ಮಸಗಿಸುವಸವಸಮುಮೆನುತ್ತೆ ಸೋಲ್ತುಂ ತಣಿಯದೆ ತಲ್ಲಟಿಸಿ ತಳ್ಳಂಕುಗುಟ್ಟುವಳುರ್ಕೆಯುಂ (ಲೀಲಾವ. ೧೦-೪೫ ವ). [ತಳ್ಳಂಕ + ಕುಟ್ಟು₁]

ತಳ್ಳಂಕಂಗೊಳ್, ತಳ್ಳಂಕಗೊಳ್, ತಳ್ಳಂಕಗೊಳು, ತಳ್ಳಂಕಗೊಳ್ಳು, ತಳ್ಳಂಕುಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ೧. ಹೆದರಂ; ದಿಗಿಲುಬೀಳು ; ಭಯಪಡು: ಕರಿಕರಾಗ್ರದಿಂ ಮುಱಿದ ತಳಿರ ತಮುಕಿನ ಮರದ ನಿಡುಗೋಡೊಳಱಿಯದೆಱಗಿ ಮಱಿವೆರಸಿ ಕುಳ್ಳಿರ್ದು ಪಸಿಯು ಪಗಿನದೊಳ್ ಕಾಲ್ ಜಗಿಲ್ದು ತಳ್ಳಂಕಂಗೊಳ್ವ ಸಮಯದೊಳ್ (ರಾಜಶೇ ೫-೫೫ ವ) ; ಬಳ್ಳಿವರಿವ ಮಿಂಚಂ ಕಂಡು ತಳ್ಳಂಕಂಗೊಂಡು ಕೀಱಿ ಮೃಗರೆದು ಜೋಡಿಗನ ಬರವನೆ ಪಾರ್ವ ಪೆಣ್ಬಕ್ಕಿಗಳ ತಂಡದಿಂದೆಯುಂ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೪-೨) ; ಪಿರಿಯರ್ ತಳ್ಳಂಕಂಗೊಳ್ವರಲ್ಪರೊಳ್ ಬೆರೆಯಲ್ (ನೀತಿಮಂ. II, ೩೦೧). **ತಳ್ಳಂಕಗೊಳ್** : ೧. ತರ್ಕಿಗಳ್ತಳ್ಳಂಕಗೊಳೆ ವ್ಯಾಕರಣಿಗಳ್ ವಿಹ್ವಲರಾಗೆ (ಉದ್ಭಟ. ೪-೬೩ ವ) ; ಕೇಣವಿಲ್ಲದೆ ಮಣಿದು ತಳ್ಳಂಕಗೊಳ್ವ ಬಿಜ್ಜಳಗೆ ಬಸವೇಶನೆಂದಂ (ಪ್ರಭುಪು. ೭-೮೬). ೨. ಅಲ್ಲೋಲಕಲ್ಲೋಲವಾಗು ; ಕ್ಷೋಭೆಗೊಳ್ಳು : ಪದಘಾತಕ್ಕವನೀತಳಂ ಕಟಿಲೆ ಪಾತಾಳಾಬ್ಧಿ ತಳ್ಳಂಕಗೊಂಡುದು (ಗದಾಯು. ೮-೧೧); ವನಧಿಗಳು ತುಳುಕಾಡೆ ತಾರಕಿ ತನಿಗೆದಱೆ ತಳ್ಳಂಕಗೊಳೆ ಮೇದಿನಿ ಸುರಾಚಲವಲುಗೆ ಬೊಬ್ಬಿಱಿದುಬ್ಬಿದನು ರಘುಜ (ತೊರರಾ. ೩-೬-೭). **ತಳ್ಳಂಕಗೊಳು** : ೧. ಪರಶುಧರನವಟನನುಭವಿಸಿ ತಳ್ಳಂಕಗೊಳುತಿರುತಿರ್ದನು (ವೆಂಕಾರಾ. ೫-೧-೧೬). **ತಳ್ಳಂಕಗೊಳ್ಳು** : ೧. ತಬ್ಬಿಬ್ಬಿಯಾಗದೆ ತಳ್ಳಂಕಗೊಳ್ಳದೆ ಬೊಬ್ಬೆಯಿಕ್ಕದೆ ಜೋಕೆಯುಱಿದು . . . ಒಂದೊಂದು ಕಲೆಯ ಮೈಯುಬ್ಬುವೊಲು ಕೇಳಿಸಿದರು (ಭರಜ. ೧-೭೧) : ತಳ್ಳಂಕಗೊಂಡು ನಾ ಪಟ್ಟ ಕಷ್ಟಕ್ಕೆ ಅಪಸಿಟ್ಟ ಫಲವಿಷ್ಟೆ? (ಕಗದ್ಯ. ೭೮) : ಯಾವ ಕಡೆ ಓಡೋಣ? ಎಂದು ಪೌರರು ಕುದಿದು, ಅದಿರಿ, ಅಳ್ಳಾಡಿ ತಳ್ಳಂಕಗೊಂಡರು (ಕಲ್ಲಕಾ. ೧೩೫). **ತಳ್ಳಂಕುಗೊಳ್** : ೧. ಟಂಕಾರರವಂ ಕಿವಿಯುಂ ಭೋಂಕನೆ ಮಿಗೆ ತೀವೆ ಪುಗಲ್ ದೆಸೆಗಾಣದೆ ತಳ್ಳಂಕು [ಪಾಠಾಂ. ಕಂ] ಗೊಳುತಿರ್ಪ ವನಮೃಗಮುಂ ಕವಿತಂದೆಚ್ಚುದಾಗ ವನಚರನಿಕರಂ (ಪಾರ್ಶ್ವಪು. ೧೨-೭೬). [ತಳ್ಳಂಕ + ಕೊಳ್₁]

ತಳ್ಳಂಕಗುಟ್ಟಿಸು (ಕ್ರಿ). ಕಳವಳಗೊಳ್ಳುವಂತೆ ಮಾಡು ; ಕ್ಷೋಭೆಗೊಳಿಸು: ಕಡಲಂ ಕೈಗಾದು ತಳ್ಳಂಕಗುಟ್ಟಿಸಿ ವಿದ್ವಿಣ್ಣೃಪಕಾಂತೆಯು ರ್ಕೆಳಿರ್ದಗಳ್ ರಘುಲ್ಲಂಬಿನಂ ಪೂಣ್ದೆ ದಳ್ಳಸುಗುಂ ದಕ್ಷಿಣ ಚಕ್ರವರ್ತಿಯ ಜಯಪ್ರಸ್ಥಾನಭೇರೀರವಂ (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೧೮-೧೨).

[ತಳ್ಳಂಕಗುಟ್ಟು (<ತಳ್ಳಂಕಂಗುಟ್ಟು) + – ಇಸು₃]

ತಳ್ಳಂಕಗುಟ್ಟು 'ತಳ್ಳಂಕಗುಟ್ಟು' ನೋ.

ತಳ್ಳಂಕಗೊಳ್ 'ತಳ್ಳಂಕಂಗೊಳ್' ನೋ.

ತಳ್ಳಂಕಗೊಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ಹೆದರಿಸು; ಭಯಪಡಿಸು; ತಬ್ಬಿಬ್ಬುಗೊಳಿಸು: "ತಡಮಾಡಿದಂ–ತಳ್ಳಂಕಗೊಳಿಸಿದಂ" (ಶಮದ. ಪರಿ. ೩).

[ತಳ್ಳಂಕಗೊಳ್ (<ತಳ್ಳಂಕಂಗೊಳ್) + – ಇಸು₃]

ತಳ್ಳಂಕಗೊಳು 'ತಳ್ಳಂಕಂಗೊಳ್' ನೋ.

ತಳ್ಳಂಕಗೊಳ್ಳು 'ತಳ್ಳಂಕಂಗೊಳ್' ನೋ.

ತಳ್ಳಂಕಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. = ತಳ್ಳಂಕಗೊಳಿಸು : ವಿಲಯವಿರೂಪನಯನನ ಭಾಳಲೋಚನದಗ್ನಿಕಣದಂತೆ ತಾಪಿಸಿದವು ಜಗತ್ರಯವನುರಿತಾಪದಲಿ ತಳ್ಳಂಕಿಸಿತು [ಪಾಠಾಂ. ಸುತ] ಮೇಲಾ ಪುರಂದರ ಧನದ ಯಮ ವರುಣಾದಿ ನಿರ್ಜರರ (ತೊರರಾ. ೬-೨೪-೧೪). ೨. ಕ್ಷೋಭೆಗೊಳ್ಳು ; ಅಲ್ಲೋಲಕಲ್ಲೋಲವಾಗು : ಕೂಡೆಕೂಡೊಗೆವ ಬಿಸುಸುಯ್ ಬಳಲ್ವ ಕಣ್ ತಳ್ಳಂಕಿಪೆರ್ದೆ ದೈನ್ಯವಚನಮಿನಿತುಂ ಕೂಡಿ ಬೇಱೊಂದು ಸೊಗಸಂ ಸೂಸೆ . . . ಪಾಡಳಿವ ವಿರಹಿಣಿಯರೇಂ ಬಂದರೋ ಶಾಂತಿಮಯನನೀಕ್ಷಿಸುವಾಸೆಯಿಂ (ಪದ್ಮರಾ. ೩-೭೧). [ತಳ್ಳಂಕ + – ಇಸು₃]

ತಳ್ಳಂಕು 'ತಳ್ಳಂಕ' ನೋ.

ತಳ್ಳಂಕುಗುಟ್ಟು 'ತಳ್ಳಂಕಂಗುಟ್ಟು' ನೋ.

ತಳ್ಳಂಕುಗೆಡೆ (ಕ್ರಿ). ಭಯದಿಂದ ಕುಸಿ,–ಉರುಳು,–ಬೀಳು : ಮೆಟ್ಟಿದ ಭರಕ್ಕೆ ಧರಣಿಯೆರ್ಗುಡಿಸೆ ಚತುರಂಗಬಲಮನಿತುಂ ಚಿತ್ರದ ಪಲಗೆಯಂ ತೊಡಗೆಡಪಿದಂತಳ್ಳಾಡಿ ತಳ್ಳಂಕುಗೆಡೆಯೆಯುಂ (ಅನಂಪು. ೧೪-೬ ವ).

[ತಳ್ಳಂಕು (<ತಳ್ಳಂಕ) + ಕೆಡೆ₁]

ತಳ್ಳಂಕುಗೊಳ್ 'ತಳ್ಳಂಕಂಗೊಳ್' ನೋ.

ತಳ್ಳಬಾಱು₁ 'ತಳ್ಳವಾಱು₁' ನೋ.

ತಳ್ಳಬಾಱು₂ 'ತಳ್ಳವಾಱು₂' ನೋ.

ತಳ್ಳಮಳ 'ತಳಮಳ' ನೋ.

ತಳ್ಳಮಳಗೊಳಿಸು 'ತಳಮಳಗೊಳಿಸು' ನೋ.

ತಳ್ಳವಾರಿಕೆ (ನಾ). = ತಳ್ಳವಾಱು₂ : ನಿಬ್ಬರದಿ ಬೆಂಡಾಗಿ ಭೂಪತಿ ದುಬ್ಬುದುಡುಕೆಂದುಸುರು ಬಸುರಿನ ತಳ್ಳವಾರಿಕೆಯು ಉಬ್ಬಸದೊಳುರಿ ಮಸಗಿ ಮುರುಗಿದರಿಬ್ಬರಂಗದ ನೋವನೀಕ್ಷಿಸಿ ತಬ್ಬಿದನು (ಕೃಷ್ಣಕ. ೯-೧೩).

[ತಳ್ಳವಾರು (<ತಳ್ಳವಾಱು₁) + – ಇಕೆ]

ತಳ್ಳವಾರು 'ತಳ್ಳವಾಱು₁' ನೋ.

ತಳ್ಳವಾಱು₁, ತಳ್ಳಬಾಱು₁, ತಳ್ಳವಾರು, ತಳ್ಳುವಾಱು, ದಳ್ಳುಬಾಱು (ಕ್ರಿ). ಕಂಪಿಸು ; ತತ್ತರಿಸು ; ತಲ್ಲಣಿಸಂ ; ಧೈರ್ಯಗುಂದು : ಹುರಿದ ಧೈರ್ಯದ ತಳ್ಳವಾಱುವ ತರಳಹೃದಯದ ದೇವರಿಂದ್ರನನಱಿಸಿ ಕಂಡರು ತಮ್ಮೊಳಾಳೋಚನೆಯ ಮಾಡಿದರು (ಕುವ್ಯಾಕ. ೬-೧೨). **ತಳ್ಳಬಾಱು₁** : ಕುಂದಿದರು ಕಾತರಿಸಿ ಕಳವಳಿಸಿ ಮಱುಗಿದರು ಮನಗುಂದಿದರು ಮೈಮಱೆದರದ್ದರು ಶೋಕಜಲಧಿಯೊಳಱಲುಗೊಂಡರು ತಳ್ಳಬಾಱಿದರವರು ನಿಮಿಷದಲಿ (ಕುವ್ಯಾಗ. ೮-೫೭); ಸತ್ಯವಿಲ್ಲದ ಮಲಜನಿತ ದೇಹದಲಿ ಯಾನೆಂದಲಸದೇ ಬಗೆದಂಜಿ ಕಾಂತ ತಳ್ಳಬಾಱುವರೆ (ನಿಘಾಗ. ೧೧-೨-೩೮). **ತಳ್ಳವಾರು** : ತಳ್ಳವಾರಿತು ವೈರಿಸೇನೆಗಳ್ ಬಾಯ್ಬಿಡುತಲಳ್ಳಿವೊಯ್ಯುತಲಿರಲ್ (ತುರಂಗ. ೫೧-೩೯); ತಳ್ಳವಾರಿತು ನಿಲ್ವಡರಿದೆನುತ ಜಲಜಲಧಿ ಚಲ್ಲುತಿರ್ದುದು ನಿಮ್ಮ ರಾಯ ನಾಯಕರು ನೆರದಳ್ಳಿವೊಯ್ಯುತ . . . ನಿಂದಿರ್ದರಾ ಕಲ್ಲು ಮರಗಳಂತೆ (ತುರಂಗ. ೬೯-೩೧). **ತಳ್ಳುವಾಱು** : ಮಲಗಿದನು ಕಲಿಭೀಷ್ಮನೆನೆ ತಲ್ಲಳಿಸಿದನು ಕುರುರಾಯನುದರದೊಳಿಳಿದು ದಾಯುಧಪಂಬ ತೆಱವಲಿ ತಳ್ಳುವಾ[ಪಾಠಾಂ. ಬಾ]ಱಿದನು (ಕುವ್ಯಾಭೀ. ೧೧-೧೫). **ದಳ್ಳುಬಾಱು** : ರಣಕೆ ತವಕಿಸಿ ಬಳಿಕ ತಾಗುವ ಕಣೆಯ ದಾಳಿಗೆ ದಳ್ಳುಬಾಱು[ಪಾಠಾಂ.ತಳ್ಳುವಾಱು]ವ (ಕುವ್ಯಾಭೀ. ೮-೩೪). 'ಅಳ್ಳೆಬಾಱು' ಪರಾ. [ದೇ.॥ ತಮಿ. ತಳ್ಳವ್ವಾಱು, ತಳ್ಳವಾಱು]

ತಳ್ಳವಾಜು$_2$, ತಳ್ಳಬಾಜು$_2$, ತಳ್ಳ್ಯಬಾಜುಂ(ನಾ). ಹೃದಯದ ವೇಗವಾದ ತುಡಿತ; ಅಳ್ಳೆಗಳು ಹೊಡೆದುಕೊಳ್ಳುವಿಕೆ; ಧೈರ್ಯಗುಂದುವಿಕೆ; ಹೌಹಾರುವಿಕೆ: ಮರಳಿ ಮರಳೀಕ್ಷಿಸಿ ನಿಜಾಂತಃಕರಣದತುಳ ವ್ಯಥೆಯು ಸುಯ್ಲಿನ ಶಿರದ ತೂಗಿನ ತಳ್ಳವಾ[ಪಾಠಾಂ. ಳ್ಳ್ಯಬಾ]ಜಿನಲಳಲಿದಳು ಕಾಂತೆ (ತೊರರಾ. ೨-೩-೪೦). **ತಳ್ಳಬಾಜು$_2$:** ಬದುಕಿತೇ ತಲೆಯೆನುತ ಬಳಲುವ ವದನದುಸುರಿನ ತಳ್ಳಬಾಜಿನ ಕೆದಜುಮಂಡೆಯು ಕಲಿತ ಭಯದ ಸುಮಾಲಿ ಹರಿತಂದು . . . ಹಾಯ್ಕಿದನು ಬಲು ಬೆದಜಿಕೆಯ (ತೊ ರ ರಾ. ೫-೫-೩). **ತಳ್ಳ್ಯಬಾಜು:** ಮೇಲಿನ 'ತಳ್ಳವಾಜು' ಉಲ್ಲೇಖದ 'ತೊರರಾ' ಪ್ರಯೋಗದ ಪಾಠಾಂತರವನ್ನು ನೋಡಿ.

[< ತಳ್ಳವಾಜು$_1$]

ತಳ್ಳಸು (?) (ಕ್ರಿ). ತಲ್ಲಣಿಸು; ಭಯಪಡು (?): ಸೆಡೆದಂ ಚೋಳಂ ಕಳಿಂಗಂ ಸುಗಿದನಗಿದನಾ ಗೂರ್ಜರ × × × ನಾಥಂ ವಲಪಂ ತಳ್ಳಸಿದ ನಿರದಟ್ಟೋಡಿದಂ ಮಾಳವ × × ×ನಾಲಿಂ ಶರಣವೇಳೆನೆ ನಗುತಿರ್ದನಾಂಧ್ರಂ (ಎಕ. VIII (S), ಸೊರಬ. ೫೮೬-೨೩; 1201).

[ℙ ಇದು 'ತಳ್ಳಳಿಸು' ಎಂಬುದರ ಅಪಲಿಖಿತವಿರಬಹುದು]

ತಳ್ಳಳಿಸು 'ತಲ್ಲಟಿಸು' ನೋ.

ತಳ್ಳ್ಯಗತಿಗೆಜು^{3} (ನಾ). ಒಂದು ಕೆರೆಯ ಹೆಸರು: ತಳ್ಳ್ಯಗತಿಗೆಜು^{3}ಯಾ ಪಳ್ಳಮ್‌ಎಂಬದಜಾ ಪಡೇಯುಮ್ ಬೆಸದವಂಗೆ ಅರೆ ಆಳ್ ತೆಜುವೊದು ಶ್ರೀ (ಮ್ಯಆರಿ. ೧೯೩೪, ೮೦-೧೧೨; 799). [ತಳ್ಳ್ಯಗತಿ$_1$ + ಕೆಜು^{3}]

ತಳ್ಳಿ (ನಾ). ೧. ಸಂಬಂಧ; ಸಂಗ; ಒಡನಾಟ; ಸಹವಾಸ: ಇವಗೀ ಪದುಮನಾಭನ ತಳ್ಳಿಯೆಲ್ಲಿಂದೆಲ್ಲಿ ಬಂತೆನುತ (ಕೃಹಾ್ಲದ. ೬-೧೧): ಜನನ ಮರಣವಿಲ್ಲ ಜಾತಿ ಸಂಕರವಿಲ್ಲ ತನುವಿನ ತಳ್ಳಿ ತಾನಿಲ್ಲ ಎನಿಪುದು ನಿನ್ನಲ್ಲಿ ಮುಕ್ತಿವಡೆದರಿಗೀಯನಕ ಪಾಲಿಸೊ ರಂಗಧಾಮ (ಶತಸಾಂ. ೧೭-೯೭); ಹಳ್ಳಿಗರಿಗರಿವಡದು ಭಕ್ತವತ್ಸಲ ನಿಮ್ಮ ತಳ್ಳಿ ಇಲ್ಲದ ಜಾವಳಗ್ಗೆ ತೋರದು ಕಲ್ಪ (ಲಿಂಗಪು. ೭-೪). ೨. ಕಟ್ಟು; ಬಂಧನ: ಬಲ್ಲವರ ಸಂಗದಿಂದ ನಿಂದ ಸಂಸಾರದ ತಳ್ಳಿಯು ಹಜಿಯಬೇಕು (ಮೋಳಿಮಾ. ೬೦-೩೪೭); ಆ ಜಂಗಮ ಬಂದು ಎನ್ನ ಹುಳ್ಳಿಯುಂ ಬಿಡಿಸಿ ತಳ್ಳಿಯಂ ಹಜಿದು (ಮೋಳಿಮಾ. ೨೧೯-೭೭೨): ನಂಬದಿರು ಮನೆಯನು ನಂಟರನು ಲಿಂಗವೆ ತಂಬಿಗೆಯು ವಡವೆ ಪಶುವು ತಳ್ಳಿ ಕಾಣೊ ಲಿಂಗವೆ (ಚಿದಾಕೋ. ೮೯-೧). ೩. ಗೊಡವೆ; ತಂಟೆ; ಗೋಜು: ಒಳ್ಳೆಯ ಠಾವಲಿ ಪುಟ್ಟದೆ ಮಜುಪುಟ್ಟ ತಳ್ಳಿಯ ತೊಡಕು ಬೇಡೆನುತ ಬೆಳ್ಳಿಯ ಪಿಡಿಯ ಕತ್ತಿಯ ತಂದು ಹೊಕ್ಕಳ ಬಳ್ಳಿಯ ಕೊಯ್ದರರ್ಭಕನ (ಮೋಹತ. ೧೭-೨೧); ಪರಿಚರ್ಯೆ ಮನೆವಾಳ್ತಿಯೆಂದೆಂಬ ತಳ್ಳಿಯವಳಲ್ಲ (ಜೈಮಿಭಾ. ೧೦-೨೪); ಪೊಣರ್ದು ಪೊಣರ್ದಾ ಮರಾಟರ್ ತಣಿದಾ ತಳ್ಳಿಯನೆ ಬಿಟ್ಟು ತಟ್ಟನೆ ತೆಳರ್ದರ್ (ಅಪ್ರತಿ. ೬೦-೫೭): ಎಲ್ಲಿ ನೋಡಿದಡಲ್ಲಿ ಟೊಳ್ಳುಜಾಲಿಯ ಮುಳ್ಳು . . . ಬಡಗಲ ತಳ್ಳಿ ಬೇಡೆಂದ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೧೬೧೦): ಇದರ ತಳ್ಳಿಗೆ ಬರಬೇಡ (ರಾಜೇಂದ್ರ. ೪೭); ದೊಡ್ಡವರ ತಳ್ಳಿ ಬೇಡ (ಆಳನಿ. ೫೯). ೪. ಹೋರಾಟ; "ಬಂಡಾಯ" (ಗಂಗಾಪು. ೧೫೦): ಸಂಗೊಳ್ಳಿಯ ರಾಯಪ್ಪನು ತಳ್ಳಿಯ ಆರಂಭದಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲಿಯ ಮಾಮಲೇದಾರ ಕಚೇರಿಯನ್ನು ಸುಟ್ಟನು (ಕಭಾಗ. ೪೯೨). ೫. ನಿಂದೆ; ಅಪವಾದ: ಹುಸಿ ಕಳವು ಡಂಭಕವು ನುಸುಳು ಆಜಿಡಿ ತಳ್ಳಿ ಒಸುಣ ಹೀನಾದಯದ ಶಬ್ದಗಾರ (ಸುಗಾರ. ೬); ಎಲ್ಲಿ ನೋಡಿದರಲ್ಲಿ ಕೊಲೆ ಕುಟ್ಟು ಕಳವುಗಳ್ ತಳ್ಳಿಗಳ್ ಜಾತಿಸಂಕರ ಠಕ್ಕು (ತುರಂಗ. ೯೧-೭). ೬. ದೂರು; ಆಕ್ಷೇಪಣೆ: ನಮ್ಮ ಹಿರಿಯರು ಗಳಿಸಿದ ಮರಮಾನ್ಯವೆಂದು ಹೋರಾಡಿ ತಳ್ಳಿ ತಗಾದಿ ಮಾಡಿ ಸರಕಾರಕ್ಕೆ ಹೊನ್ನ ಕೊಟ್ಟವರು ಮಹೇಶ್ವರರಲ್ಲ (ವಚಶಾ. I, ೩೩೧); ತಾನೆ ಚಿದಾನಂದ ತಾನಾದ ಬಳಿಕ ತಳ್ಳಿ ತಗಾದಿಗಳಿಲ್ಲ (ಚಿದಾಕೋ. ೧೦೧-೨): ಇದೆಲ್ಲಾ ಸನ್ನಿಧಾನಕ್ಕೆ ತಳ್ಳಿರೂಪವಾಗಿ ಬರೆದು ಇರುವದಾಗಿ ಅಪಿಶ್ವಾಸದಿಂದ ತಿರಸ್ಕರಿಸಿದರೆ ದರಬಾರಿನ ತೇಜವೇ ಕುಂದಿಹೋದೀತು . . . ಈ ತಳ್ಳಿಯು ಅಂಚೆಯ ಮೂಲಕ ಕಳುಹಿಸೋಣ ಅದು ವಿಳಂಬವಿಲ್ಲದೆ ಅರಮನೆಯ ಬಕ್ಷಿಯ ಕೈಗೆ ಬಂತು (ವಾಗ್ಮೀವಿ. ೨೨೭). 'ತರಳೆ$_1$' ಪರಾ. ೭. (ಉಕ) ಕಣದಲ್ಲಿ ತೆನೆ ತುಳಿಸಲು ಎತ್ತುಗಳನ್ನು ಸಾಲಾಗಿ ಕಟ್ಟುವುದು: ತೆನೆಯ ಮೇಲೆ ಇಂದು ತಳ್ಳಿ ಕಟ್ಟಿದ್ದೇವೆ (ರೂಢಿ).

ತಳ್ಳಿಬಳ್ಳಿ, ತಳ್ಳುಬಳ್ಳಿ = ೧. ಬಂಧನ; ಕಟ್ಟು: ತನುವ ಗುರುವಿಗಿತ್ತು ಮನವ ಲಿಂಗಕ್ಕಿತ್ತು ಧನವ ಜಂಗಮಕ್ಕಿತ್ತು . . . ತಳ್ಳಿಬಳ್ಳಿಯನೆ ಹಜಿದು ನಿಮ್ಮಲ್ಲಿ ನೆಲೆಗೊಂಡ ಕಾರಣ ಚನ್ನಮಲ್ಲೇಶ್ವರನ ಪಾದದಲ್ಲಿ ನಿರ್ಮುಕ್ತಳಾದೆನಯ್ಯಾ (ಲಿಂಗವ. ೮೧-೯೦): ನಂದನಕೆ ನಲ್ಲಳಿರ್ದೆಡೆಗೆಯ್ದಲೆಳಸುವವೆ ಇಂದಿಳಾಧೀಶನಿಂ ತಳ್ಳುಬಳ್ಳಿಯದಹುದಜಿಂದಿಲ್ಲಿ ಜೀವಿಸುವೆವೆಂಬೆವೇ ಕಾವನಬ್ಬರಂ ಪಿರಿದಾಗಿರ್ಪುದು (ಸಮ್ಯಕೌ. ೩-೨೦). ೨. ಗೊಡವೆ; ಗೋಜು: ಕಾತರಗೀತರವನು ನೀವು ನಿಮ್ಮಂಬುಜಾತಾಕ್ಷಿಯರು ಬಲ್ಲಿರೈಸೆ ಆ ತಳ್ಳಿಬಳ್ಳಿಯ ನಾವೇನ ಬಲ್ಲೆವು (ಭರತ. ೯-೨೬); ಎಲ್ಲರ್ಗೆ ತಂದೆತಾಯೆಂದಿಬ್ಬರುಂಟೆಮಗಿಲ್ಲವಿಬ್ಬರ ತಳ್ಳಿಬಳ್ಳಿ (ಭರತ. ೫೯-೧೧೬). [ದೇ.॥ ತುಳು. ತಳ್ಳಿ]

ತಳ್ಳಿಅರ್ಜಿ 'ತಳ್ಳಿಯರ್ಜಿ' ನೋ.

ತಳ್ಳಿಕಾರ 'ತಳ್ಳಿಕಾಜ' ನೋ.

ತಳ್ಳಿಕಾರಿಕೆ (ನಾ). ದೂರುವ ಸ್ವಭಾವ; ಚಾಡಿಕೋರತನ: ಸುಳ್ಳುಗಳಾಡೋದು ಎಷ್ಟು ತಳ್ಳಿಕಾರಿಕೆ ಬೆಟ್ಟದಷ್ಟು (ಚಿದಾವ. ೩೨-೨).

[ತಳ್ಳಿಕಾರ (<ತಳ್ಳಿಕಾಜ) + – ಇಕೆ]

ತಳ್ಳಿಕಾಜ, ತಳ್ಳಿಕಾರ (ನಾ). ದೂರು ಹೇಳುವವನು; ಚಾಡಿಕೋರ: ತಳ್ಳಿಕಾಜರ ನ್ಯಾಯ ಪಟ್ಟಣಕೆ ಹರವುದು ಸುಳ್ಳೊ ದಿಟವೊ ಹೇಳು ಬಸವ (ಬಿಜ್ಜರಾ. ೧೦-೧೩೨). **ತಳ್ಳಿಕಾರ:** 'ತಳ್ಳಿಕಾರಿಕೆ' ಪರಾ.

[ತಳ್ಳಿ + – ಕಾಜ]

ತಳ್ಳಿಕೋರ (ನಾ). ತುಂಟಕೋರ; ಜಗಳಗಂಟಿ: ಹಳ್ಳಿ ಪಟ್ಟಣವಾಗಿ ಡಿಳ್ಳಿಯಲಿ ಕೊಲೆಯಾಗಿ ತಳ್ಳಿಕೋರರಾರು ಹೆಚ್ಚುತ್ತ ಜಗದೊಳಗೆ ಒಳ್ಳೆತನವಿಲ್ಲ (ಕಾಲಸಂ. ೫೬-೨೧). [ತಳ್ಳಿ + – ಕೋರ$_3$].

ತಳ್ಳಿಮಾತು (ನಾ). ಆಕ್ಷೇಪಣೆಯ ಮಾತು: ನಿನ್ನ ಗೃಹಕೃತ್ಯವನ್ನು ನೋಡಲು ನಾನು ನಿನ್ನ ಆಳಲ್ಲ; ಈ ತಳ್ಳೀಮಾತುಗಳನ್ನು ನನಗೆ ಹೇಳಬೇಡ ಎಂದಳು (ನೀತಿಚಿಂ. IX, ೨೩). [ತಳ್ಳಿ + ಮಾತು$_1$]

ತಳ್ಳಿಯ 'ತಳಿಯಲಾರ' ನೋ.

ತಳ್ಳಿಯರ್ಜಿ, ತಳ್ಳಿಅರ್ಜಿ (ನಾ). ಮೇಲಧಿಕಾರಿಗಳಿಗೆ ದೂರನ್ನು ಕೊಂಡೊಯ್ಯುವ ಅನಾಮಿಕ ಪತ್ರ; ಮೂಗರ್ಜಿ: (ಕ). **ತಳ್ಳಿಅರ್ಜಿ:** ಯಾರೂ ತಳ್ಳಿಅರ್ಜಿ ಗಿಳ್ಳಿಅರ್ಜಿಗಳನ್ನು ಹಾಕಿ ಕೆಸರೆಬ್ಬಿಸುವ ಉದ್ಯಮಕ್ಕೆ ಹೋಗಲಿಲ್ಲ (ಕಾನೂರು. ೪೮೩): ಇವರು ಕದ್ದು ಸಾರಾಯಿ ತಯಾರಿಸಿ ಕುಡಿಯುತ್ತಿರುವರೆಂದು ತಳ್ಳಿಅರ್ಜಿ ಅಬ್ಕಾರಿಇಲಾಖೆಗೆ ತಲಪಿತು (ಭ್ರಾಂತಿಸು. ೭೧). [ತಳ್ಳಿ + ಅರ್ಜಿ$_2$]

ತಳ್ಳಿವರಿ (ಕ್ರಿ). ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಹೊಂದು: ಇಲ್ಲದುದ ನೀನುಸುರೆ ಹೆಂಗಳಿಗುಳ್ಳುದೈ ಸತಿ ಕಾಮಮೋಹದಿ ತಳ್ಳಿವರಿವಾ ಬೇಟಮಾತುರವಾ ದಡದರೇನೂ (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೨೯-೬). [ತಳ್ಳಿ + ವರಿ$_2$]

ತಳ್ಳಿವಲೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಲೆ: ಕೊಡತಿವಲೆ [illegible] ಬಳ್ಳಿವಲೆ . . . ಮಂದಸಿನವಲೆಯ ಮೊಜಿಗಳ ಬೇಡನ [illegible] (ಪಪಶಾ. ೫-೮); [illegible] ಹೆಬ್ಬುಲಿ ತಳ್ಳಿವಲೆ ಬಿದ್ದಂತೆ ಸಿಂಗ [illegible]

[ತಳ್ಳಿ ? + ಬಲೆ$_1$]

ತಳ್ಳಿವೊನಲು (ನಾ). ಅನೇಕ ತೊರೆಗಳು ಸೇರಿದ ನದಿಯ ಪ್ರವಾಹ: ಘುಳುಘುಳಿಸಿ ಕವಿವ ತೆರೆಗಳು ಪಳಚಿ . . . ಮುಂದಿಳಿವ ಪೊಳೆವ ಸುಳಿಗಳ ಬಳಗವುಂ ಬಳಸಿ ಭೋರ್ಗರೆದು ಬೊಬ್ಬಿಡುವ ತಳ್ಳಿವೊನಲು (ಹದೕಳಾ. ೧೦–೨೯). [ತಳ್ಳಿ + ಪೊನಲು (<ಪೊನಲ್)]

ತಳ್ಳಿಸು$_1$ (ಕ್ರಿ). ನೂಕಿಸು ; ದಬ್ಬಿಸು ; ದೂಡಿಸು : ಸ್ವಾಮಿಗಹಿತವ ಮಾಳ್ಪ ಮನುಜರ ಭೂಮಿಯಲಿ ನಿಜಸಭೆಯ ದೆಸೆಯಿಂ ಭೂಮಿಯೊಡೆಯರು ಪೊರಗೆ ತಳ್ಳಿಸುವಂತೆ (ಅರ್ಜಾವಿ. ೨೦–೧೬) : ಜನಗಳನ್ನು ಆ ಕಡೆ ಈ ಕಡೆ ತಳ್ಳಿಸಿ ದಾರಿಮಾಡಿಸಿಕೊಂಡು (ಕಂಗಾಳ್ಳ. ೬೦೬) : ಬೆಟ್ಟದ ಮೇಲಿನಿಂದ ತಳ್ಳಿಸಿದನು (ನೀತಿಚಿಂ. I, ೮). [ತಳ್ಳು + – ಇಸು$_3$]

ತಳ್ಳಿಸು$_2$ (ಕ್ರಿ). ಮೂದಲಿಸು ; ನಿಂದಿಸು : ನಿಲ್ಲು ನಿಲ್ಲೆಲೊ ಮೂಢ ಮೂಲಕ ಕೊಲ್ಲದಿರು ಕೋಡಗಗಳನು ತಳ್ಳಿಸದಿದಿರಾಗು ಮೈದೋಱುತ್ತ ಕೈದೋಱು (ಮೂಲರಾ. ೩–೧೭). [ತಳ್ಳಿ + – ಇಸು$_3$]

ತಳ್ಳು (ಕ್ರಿ). ೧. ನೂಕು ; ದಬ್ಬು ; ದೂಡು ; ಸರಿಸು : ಹುಲ್ಲಾದರೂ ತಳ್ಳಿ ಹೋಪ ಜಲವ ತಡೆವುದು (ಸರ್ವವ. ೦೮–೯೦) : ಮೆಲ್ಲಮೆಲ್ಲನೆಯದ್ದು ಓಂದಕೆ ತಳ್ಳಿದನು (ಕುವ್ಯಾಳ. ಓ೭ಇ. ೩೦–೨೪) : ದೇಸಾಯರ ಮನೆಗೆ ಹೋಗಿ ಬಾಗಿಲ ತಳ್ಳಿದನು (ಗಂಮೂಯಿ. ೦೦೧) ; ಕರುಣಾಹೀನಗೆ ಕರುಣವ ತೋರದೆ ತಳ್ಳದಿರೆನ್ನನು ದುಸ್ಸಹ ನರಕಕೆ ದಳ್ಳುರಿ ವ್ಯಥವ್ಯಕೆಯನ್ನು (ಕವಿಸೋ. ೫೭–೫). ೨. (ಜೋರಾಗಿ) ಹೊಡೆದುಕೊಳ್ಳು ; ಬಡಿದುಕೊಳ್ಳು : ಪ್ರಕಟಿಸಿದ ಕಟಿ ತಳ್ಳುವಳ್ಳಿ ಚೆಂಡಾದ ಮೈ . . . ಸೊಪ್ಪಾದ ಧರವೊಪ್ಪಿತಾ ಕಾಂತೆಗೆ (ಜೈಮಿಥಾ. ೧೧–೨೫). ೩. ಕಳೆ ; ಸಾಗಿಹೋಗು ; ವ್ಯತೀತವಾಗು : ಕೆಲವು ಕಾಲ ತಳ್ಳಿತು (ದೇವೀದಾ. ೫೮).

ತಳ್ಳಿಬಿಡು=ಕಡೆಗಣಿಸು ; ನಿರಾಕರಿಸು : ನೂತನ ಪರೀಕ್ಷಾಕ್ರಮವನ್ನು ತಳ್ಳಿಬಿಡುವುದು ಉಚಿತವಲ್ಲ (ಶಿಕ್ಷದ. ೩೫೯) : ಅವಳ ಅಪ್ಪ ಅಮ್ಮ ಒಪ್ಪುವರೇ ಎನ್ನುವ ಪ್ರಶ್ನೆಯನ್ನು ಅಸಡ್ಡೆಯಿಂದ ಬದಿಗೆ ತಳ್ಳಿಬಿಟ್ಟೆ (ಅಲಹೂ. ೩೯). **ತಳ್ಳಿಹಾಕು** = ತಳ್ಳಿಬಿಡು : ಇಷ್ಟು ಮುಂದಿಯ ಸಾಕ್ಷ್ಯವನ್ನು ತಳ್ಳಿಹಾಕಿರುವುದು ಎಷ್ಟು ಅವಮಾನಕರ (ಪ್ರಕಾಪ. ೬೨) ; ನಿನ್ನನ್ನೂ ಭೀಷ್ಮನನ್ನೂ ತಳ್ಳಿಹಾಕಿ ಯುಧಿಷ್ಠಿರನನ್ನು ದೊರೆಯಾಗಿ ಮಾಡಬೇಕಂತೆ (ವದಥಾ. ೨೮). [ದೇ.॥ ತಮಿ. ಮಲ. ತಳ್ಳು ; ತುಳು. ತಳ್ಳು, ತಲ್ಲು]

ತಳ್ಳುಗಾಡಿ (ನಾ). ನೂಕಿಕೊಂಡು ಹೋಗುವ ಬಂಡಿ ; ತಳ್ಳುವ ಬಂಡಿ : ತಳ್ಳುಗಾಡಿಯ ತುಂಬ ಚಂದ್ರಹಾಸ (ಶಿಲಾಲ. ೬೯–೧೦). [ತಳ್ಳು+ಗಾಡಿ$_3$]

ತಳ್ಳುತಳ್ಳಂ (ಅ). ತಳತಳನೆ (?) : ಕಾಂಚನಾದ್ರಿಯ ಶಿಖರದೊಳು ಮಹಮಿಂಚು ತೋರಲು ತಳ್ಳುತಳ್ಳಂ ಚುಚಿಗೆಯ ಮಹಮಂತ್ರದ ಮಿಂಚಿನ ಗೊಂಚಲಂದದಲಿ (ಕೃಷ್ಣಾಕ. ೧–೧೨.). [?]

ತಳ್ಳುಪಡಿ (ನಾ). ೧. ತಳ್ಳಿಹಾಕುವುದು; ವಜಾ ಮಾಡುವುದು; ತೆಗೆದುಹಾಕುವುದು : ೨೧ನೇ ಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿ ನಮೂದಿಸಿರುವ ನಿಯಮಗಳಿಗೆ ಒಳಪಟ್ಟು ಡಿಸ್ಮಿಸ್ ಯಾ ತಳ್ಳುಪಡಿ ಮಾಡಲ್ಪಡತಕ್ಕದ್ದು (ಗ್ರಾಪಕಾಕ. ೯೯). ೨. "ಕೂಡಲೆ ಅಥವಾ ಮುಂಗಡವಾಗಿ ಪೊಬಲಗು ಕೊಟ್ಟದ್ದಕ್ಕಾಗಿ ನಿಯತವಾದ (ಬೆಲೆಯ)ವೊತ್ತದಿಂದ ಕಡಮೆ ಮಾಡಿದ ಪೊಬಲಗು; ವಟ್ಟ ; ತಳ್ಳುಪಡಿ ; ಸೋಡಿ" (Discount. ಇಂಕಸಿ.).

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ತಳ್ಳುಪಟಿ]

ತಳ್ಳುಬಂಡಿ (ನಾ). ೧. "ಮಕ್ಕಳಿಗೆ ನಡಗೆ ಕಲಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಮಾಡಿರುವ ನಡೆಗಾಡಿ ; ಮಕ್ಕಳ ತಳ್ಳುಬಂಡಿ ; ಕೈಬಂಡಿ" (Go-Cart. ಇಂಕಸಿ.). ೨. ನಡೆಯಲು ಬಾರದ ಮಕ್ಕಳನ್ನು ಕೂಡಿಸಿ ತಳ್ಳಿಕೊಂಡು ಹೋಗುವ ಬಂಡಿ : (ಮೂರು ಅಥವಾ ನಾಲ್ಕು ಚಕ್ರಗಳಿದ್ದು, ಹಿಂದಿನಿಂದ ತಳ್ಳಿ ನಡಸುವ) ಮಕ್ಕಳ ತಳ್ಳುಬಂಡಿ (Perambulator. ಇಂಕಸಿ.). ೩. = ತಳ್ಳುಗಾಡಿ. [ತಳ್ಳು + ಬಂಡಿ]

ತಳ್ಳುಬಾಱು 'ತಳ್ಳವಾಱು$_2$' ನೋ.

ತಳ್ಳುವಾಱು 'ತಳ್ಳವಾಱು$_1$' ನೋ.

ತಳ್ಳೊಳ (ನಾ). (?) : ನಡುವಗಲ (ಕಂಜ) ಕುಮುದವನದ ವಿಳಾಸಕ್ರಮವಿಕಾಸಕ್ಕಂ ನೆಲೆಯಾದುಭಯ ಪಕ್ಷರಾಜಲೋಕದನುಜೀವಿಲೋಕದ ಪುರನಾರೀಜನಂಗಳೊಳೀ ತಳ್ಳೊಳಂ ಮಾಣ್ಬುದುಂ ಪುಂಚಸ್ಥರಾಜನ್ಯಕಮುಂ ಶ್ರೀವಿಜಯಂ ವಿಸರ್ಜಿಸೆ . . . ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಶಿಬಿರ ನಿವೇಶಂಗಳ್ಗೆ ಪರೆದು (ಶಾಂತಿಪು. ೬–೩ ವ). 'ತಳಹೊಳ' ಪರಾ. [?]

ತಱ 'ತೆಱ$_1$' ನೋ.

ತಱಂಗು 'ತಱಗು' ನೋ.

ತಱಿಂಟು, ತರಂಟು, ತರಟು, ತಱಟಿ$_1$, ತಱಟು (ನಾ). ೧. ಕೂದಲು ಉದುರಿದ ಸ್ಥಿತಿ,–ಉದುರಿಹೋಗಿರುವಿಕೆ . 'ತಱಿಂಟುದಲೆ' ಪರಾ. **ತರಂಟು. ತರಟು**$_1$: ೧. 'ತರಟುದಲೆ' ಪರಾ. **ತಱಟಿ**$_1$: ೧. 'ತಱಟಿದಲೆ' ಪರಾ. **ತಱಟು** : ೧. ತಲೆತ[ಪಾಠಾಂ. ದ]ಱಟಪ್ಪಿನಮಡಕಿದರಲಸದೆ ದೇವಂಗೆ ದೇವಿಯರ್ ಪುಷ್ಪ ಫಲಾವಳಿಯಂ (ಆದಿಪು. ೬–೧೦೦): ಕನ್ನೆಯ ಪುರ್ವುಂ ನೊಸಲುಮಂ ಸಮಱದಾಗಳ್ ಆ ಪುರ್ವುಂ ಬೋಳಪುರ್ವಾಗೆ ನೊಸಲುಂ ತಱಟನಂತಾಗೆ (ಬಂಹರಿ. ೯–೭ ವ) : ಕಱದೆಡೆಯ ಯಶದ ಭವದಿಂ ತಱ[ಪಾಠಾಂ. ಕರ]ಟಾದಪೊಲಱಯೆ ಬುಗುಟು ನೆಗೆದೊಡೆ ಶಿರದೊಳ್ (ಪಾರ್ಶ್ವಪು. ೪–೨೬). 'ತಱು$_1$' ಪರಾ. ೨. ಬೋಳುತಲೆ : ತಱಟಿನ ವಿಡಂಗರುಂ ಮಿಂಚುದಲೆ ಜಣಕರುಂ ನಿಡುಗಯ್ಯ ದಡಿಗರುಂ . . . ಸುತ್ತ ಮುತ್ತಿರಲು (ವಾಗೀರ. ದೇ. ೨೫೪–೨೦).

ತಱಿಂಟಾಗು, **ತರಂಟಾಗು**, **ತಱಟಾಗು** = ೧. ಕೂದಲು ಇಲ್ಲದಂತಾಗು,-ಉದುರಿಹೋಗು: ಪುಣ್ಯಮಿಲ್ಲದೆ ಬೆವಸಾಯದಿಂ ಸಿರಿಯುಕ್ಕುಮೆಂದೆಯುಪ್ಪೊಡೆ ನೆತ್ತಿ ತಱಿಂಟಾಗೆ ಪುಳ್ಳಿಯುನಡಕುವ ಬಡವರ್ಗಂ ಬಟ್ಟೆಗಟ್ಟಿಬಡಿವ ಬೇಡರ್ಗಂ ಪಿಡಿಯೇಕಾಗದು (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೬–೧೩೩): ಪೂವಂ ದೇ ವ ಂ ಗು ದ ರ ದಿ ನ ಡ ಕಿ ತಲೆ ತಱಟಾದುವು (ಆದಿಪು. ೫–೭೫). ೨. ಬೋಳಾಗು ; ಬರಿದಾಗು : ತಱಿಂಟಾದ ಬಱುಗೊಂಬುಗಳಂ ಕಂಡು (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೦೧–೭೮) : ದಿಂಡುರುಳಿ ಪರಿದೆಲೆ ತರಂಟಾಗಿ ನಿಡುಜಾಚಿಕೆಡೆದಿರ್ದ ಬಳ್ಳಿತೋಳಿನ ಬೆರ್ಚುಸಾಕ್ಷಿಯುಂ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೨೫೨–೬೪೫).

[ದೇ. ॥ ಕೊತ. ತರ್ಡ್, ತರ್ವ್ ; ತೊದ. ತಱ್, ತರ್ಟ್, ತರ್ಫ್, ತಱ್ಮಡ್./ಮರಾ. ತರಟೀ, ತರಟೇ]

ತಱಿಂಟುದಲೆ, ತರಟುತಲೆ, ತರಟುದಲೆ, ತಱಟಿದಲೆ, ತಱಟುದಲೆ (ನಾ). ೧. ಕೂದಲು ಉದುರಿಹೋದ ತಲೆ; ಬೋಳುತಲೆ : ಎನಿಸು ಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳೊಡಮೌಷಧಂ ತಱಿಂಟುದಲೆಯೊಳ್ ರೋಮಮುಂ ಪುಟ್ಟಿಸಲಾಱದು (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೭–೬೬): ತಱಿಂಟುದಲೆ ಜೋಲ್ದಿಹ ಮೈ ತೊವಲರ್ದಪೊಟ್ಟೆಮೂಗಿನ ಪರ್ಬಿರ್ದ ಪುರ್ಬು ತೆರೆಗೊಂಡ ಮೊಗಂ (ಪುಣ್ಯಾಸ್ರ. ೩–೮೩). **ತರಟುತಲೆ** : ೨. ಬೋಳುತಲೆಯವನು ; ಭಿಕ್ಷು : ನಿತ್ಯವೂ ತರಟುತಲೆಯನ್ನು ಕಂಡಲ್ಲದೆ ಊಟಮಾಡಬೇಡ ಎಂದರು (ಕಸಾಚ. ೧೧೩). **ತರಟುದಲೆ** : ೧. "ಖಲತಿ – ತರಟುದಲೆ" (ಅಕಾನಿ. ೮–೨೬) ; ತರಟುದಲೆ ಬಿರಿತ ಮೈ ಸೊರಟು ಮೂಗಿನ ಜಾಣೆ (ಶರಂ. ೩೬೩–೨). **ತಱಟಿದಲೆ** : ೧. 'ತಱಟಿದಲೆಯ' ಪರಾ. **ತಱಟುದಲೆ** : ೧. "ಖಲತಿಃ, ಇಂದ್ರಲುಪ್ತಕಃ ಈ ೨ ತಱಟುದಲೆಯವನು" (ನಾಚಿರಾ. ೧೧೯) : ನೀತಿಯುಲ್ಲದ ಮಣ್ಣನಿಟ್ಟರುಂ ಕೆಟ್ಟರುಂ ತಱಟುದಲೆ ಪರಟು ಜನರು (ಷಡಿಲ. ೩–೧೧).

[ತಱಿಂಟು + ತಲೆ$_1$]

ತಱಿಂಟುವುರ್ಖ (ನಾ). ಬೋಳಾದ ಹುಂಬು : ಕಱವಿಡಿದಿರ್ದ ಪೇರೊಡಲ . . ತಱಿಂಟುವುರ್ಖ ತಾವೆಱದಿರೆ ಬೆನ್ನನೆಯ್ದುವ ಕುದಾನವನಂ ಹರಿ ಕಂಡು ಬೆರ್ಚಿತು (ಹಾಲಾಸ್ಯ. ೧–೨–೬೬). [ತಱಿಂಟು + ಪುರ್ಖ]

ತಱಂಬೆ 'ತಱುಂಬು₂' ನೋ.

ತಱಕಟ, ತರಕಟ (ನಾ). ೧. ಅಧಿಕವಾದ ಬಾಧೆ; ಅತಿಯಾದ ತೊಂದರೆ. 'ತಱಕಟಗಾಡು' ಪರಾ. ತರಕಟ: ೨. "ಕಠೋರೇತನ, ನಿಷ್ಠುರತೆ" (ಪ್ರಥಙ್). 'ಕಱಕಟ' ಪರಾ. [?]

ತಱಕಟಕಾಡು 'ತಱಕಟಗಾಡು' ನೋ.

ತಱಕಟಗಾಡು, ತಱಕಟಕಾಡು (ಕ್ರಿ). ಅತಿಯಾಗಿ ತೊಂದರೆಕೊಡು,-ಕಾಡಿಸು,-ಬಾಧಿಸು,-ನೋಯಿಸು : ಅಕಟಕಟಾ ಶಬ್ದದ ಲಜ್ಜೆಯು ನೋಡಾ ಗುಹೇಶ್ವರನನಱಿಯದ ಅನುಭಾವಿಗಳೆಲ್ಲರ ತಱ[ಪಾಠಾಂ. ಕಟ, ತರ]ಕಟಗಾಡಿತ್ತು (ಅವಚಂ. ೬೦-೨೬೪) : ದೇವನೊಳ್ಳಿದನೆಂದು ಮುಯ್ಯಾನಲು ಬೇಡಾ ತ[ಪಾಠಾಂ. ಕ]ಱಕಟಗಾಡಿದ[ಪಾಠಾಂ. ಕಾಡಿದ, ಕಾಡಿಪ, ಕಾಡುವ]ನೊಳ್ಳಿದನೆ (ಬಸವ. ೧೪೮) ; ತಱಕಟಗಾಡಲ್ಸೈರಿಸಿ . . . ನೇಹದ ಮಗನಂ ತಱಿದಿಕ್ಕಿದುದಕ್ಕೊಲವಿಂ ಕಱಿಗೊರಲಂ ಮೆಚ್ಚಿ ರೂಪುದೋಱಿದಂ (ತ್ರಿಪುವಿ. ೧೦-೮೧) : ಪರಸತಿಯರುಗಳುವರ ಕಂಡವರ ತಱಕಟಗಾಡಿ ಬೇಡುತಿಹ ಜೋಡಗರ ಸತ್ಪುರುಷರಂ ನಿಂದಿಪ (ಷಕಿಲ. ೧೩-೨೯). **ತಱಕಟಕಾಡು:** ಕರುಣವಾರಿಧಿ ಶಿವನು ಎನುತಲಿ ಅಱಿದ ಮರುಳರು ಕವಿಗಳೆಂಬರು ಬರಿಯ ತಱಕಟಕಾಡುವಾತನು ಕರುಣಿಯೆಂತಹನು (ಸುಸಾರ. ೫೪ ಪಲ್ಲವಿ). [ತಱಕಟ + ಕಾಡು₁]

ತಱಗು, ತರಗ, ತರಗು₁, ತಱಂಗು, ದರಗು₁ (ನಾ). ೧. ಒಣಗಿದುದು; ಒಣಗಿದ ವಸ್ತು,-ಪದಾರ್ಥ. 'ತಱಗೇಳ್' ಪರಾ. ೨. ಒಣಗಿದ ಎಲೆ,-ಗರಿ : ಅಪ್ಪು ಕೂಡಿದ ಎಲೆ ನಾಮರೂಪಾದಂತೆ ಅಪ್ಪುವಡಗೆ ಅಚೇತನದ ತಱಗಾಯಿತ್ತು (ಮೋಳಿಮೂ. ೬೩-೨೮೯) : ಭಿನ್ನರುಚಿವಡೆದ ಸಂಭಾರವಂ ಕಲಸಿಯೊಗ್ಗರಿಸಿ ಬಾಳೆಯ ತಱಗಿನೊಳಗಿಡುವುದು (ಸೂಪಶಾ. ೪-೬೫) ; ಪೂಸಿ ಪನ್ನೀರನುಱಿ . . . ಬೇಸಗೆಯ ತಱಗಿನಿಸಿ ಬಿಸುಸುಯ್ಯುಳುರಿ ಮಸಗಿ (ಚಕಸ. ೨೪). ೩. ಎಣ್ಣೆಯಲ್ಲಿ ಕರಿದು ಮಾಡುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಖಾದ್ಯ,-ಭಕ್ಷ್ಯ : ಹೋಳಿಗೆ ಮಂಡಗೆ ತಱಗು ನಾಡೆ ರುಚಿವೆರಸಿದ ಲಡ್ಡುಗೆ . . . ಮೊದಲಾಗಿರ್ದ ಪಲವು ಭಕ್ಷ್ಯಮನಾಗಳ್ ಆಸ್ವಯುತಮಪ್ಪುವಂ ಮೆಲ್ದು (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧-೧೪೭) : ಹಾಲ ಮಂಡಿಗೆಗಳನಟ್ಟು ಮೇಲೆನಿಪ್ಪ ತಱಗ ಪೂಪಣಂಬುಮಂ ತೆರಳ್ಕೆ ಇಟ್ಟು (ವೈಜಿರ. ಹ. ೨೬೬-೨): ತಱಗು ಚಕ್ಕುಲಿ ಹೂಸಣಂಬ ಹೂರಿಗೆಗಳಂ . . . ತೆಱಹಿಲ್ಲೆನಿಸಿ ಗಡಣಸುತ್ತ (ಸಿದ್ಧರಾ. ೮-೮೫) ; ಮಂಡಗೆ ತಱಗುವಿಡ್ಡಲಿಗೆಯುಂ . . . ಬೊಂಬೆದೊಟ್ಟಲು ಮೊದಲಿವೆಲ್ಲವನು ತಂದು ಕೊಡುವರು (ಬಸಪು. ೧೪-೧೫) ; ಚಕ್ಕುಲಿ ಗಾರಿಗೆ ವಡೆ ದೋಸೆಯಿಡ್ಡಲಿಗೆ ತಱಗವುಗಂ . . . ನಾರೀತತಿ ಮುನಿಜನಕ್ಕೆ ಬಡಿಸಿದುದಾಗಳ್ (ತ್ರಿಪುವಿ. ೧೦-೩೪) : ಪುರಿಗಡುಬು ತಱಗು ಚಕ್ಕುಲಿ ಕರಂಜಿಗಾಯುತಿರಸಂ . . . ನೀಂ ಬಯಸೆ ಪೋಗಿ ತಂದಪೆನೀಗಳ್ (ವೃಷವಿ. ೯-೭೮). **ತರಗ:** ೪. ಗಾಯ, ಮಣ್ಣು ಮೊದಲಾದುವು ಒಣಗಿ ಮೇಲೆದ್ದುದು ; ಹೆಕ್ಕಳೆ: ಬೇಸಿಗೆಯಲ್ಲಿ ಅದರೊಳಗಿನ ನೀರು ಬತ್ತಿಹೋಗಿ, ಬರಿ ಉಪ್ಪಿನ ತರಗಗಳು ತಳಕ್ಕೆ ಉಳಿಯುತ್ತವೆ (ಮುಂಬಯಿ. ೪-೨೦೦). **ತರಗು₁:** ೧. ಚೇತನವಲ್ಲ ಬೆಂಡಾಗಿ ಹೋಗಿಹುದು ಒಣಗಿ ತರಗಾಗಿಹುದು (ಜುಬೋಧ. ೧೧) : ತಮ್ಮ ಮಾಮೂಲಿನಂತೆ ಕಬ್ಬಿನ ತರಗು, ಈಚಲ ಒಣಗರಿ, ಸೋಗೆ ಇವುಗಳಿಂದ ಬೆಳಕು ಮೂಡೇ ತೀರಬೇಕು (ಹುಟ್ಟಿಹ. ೨೮). ೨. ತರಗು ಮೊದಲಾದ ಆಹಾರದಿಂದುದರಭರಣವಂ ಮಾಡುವ ಅಶ್ವಗಳು (ಸೌಗಂಧಿ. ೩೧೯-೧೨) : ತರಗು ಕಂಡರೆ ಚಿಗುರಿಗೆ ಹಾಸ್ಯ ಎಂದನು(ಚಕರಾ.೨೬೩);ತರಗು ತಿಂಬುವುದೇ ಪರಮಸುಖ (ಗಾದೆ) : ತರಗು ತಿನ್ನುವವನ ಮನೆಗೆ ಹಪ್ಪಳಕ್ಕೆ ಹೋದರು (ಗಾದೆ). ೩. ತರಗು, ಚಕ್ಕುಲಿ . . . ಇವೆಲ್ಲಾ ಇವೆ ನಮ್ಮ ಮನೆಯಲ್ಲಿ (ಕಸಾಚ.೧೧೭). **ತಱಂಗು:** ೩. ಪಾಲುಂಡೆ ಮಂಡಗೆ ಎಣ್ಣೂರಿಗೆ ಬಿಸುಪೂರಿಗೆ ತಱಂಗೆಳ್ಳುಂಡೆ . . . ಭಕ್ಷ್ಯಚಯಮಂ ತಂದಿಕ್ಕಿದರ್ಕಾಂತೆಯರ್ (ಧರ್ಮಪ. ೨-೫೫). **ದರಗು₁:** ೨. ದರಗನುರಿಯೊಳಗೆ [illegible] ರಾಹಿದೇದದಿಂ ಮಹಾಪಾತಕಂ ಪೋಗಿ (ತುರಂಗ.೧-೧೯): ಕಾಲಿಟ್ಟು [illegible] ಮಂಡಿಯುದ್ದದ ದರಗು ಅದರ ಝುರಝುರ ಶಬ್ದ (ಮಧುಸ. [illegible]).

ತರಗಗುಡಿಸು, ತರಗಘುಡಿಸು=ಭೂಶುದ್ಧಿಮಾಡು : [illegible] ಮುಂಚೆ ನಿವೇಶನದ ತರಗ ಗುಡಿಸಬೇಕು (ರೂಢಿ): ಮಾಳಿಯ ಮಾಡಿಗೊಂಡ ಗೌಡಾರು ತರಗ ಘುಡಿಸಿ ಕಟಿದರು (ಎಕ. XI, ಹೊಳಲ್ಕೆ. ೬೬-೮; ?). ತಱಗನುಡುಗು = ತರಗಗುಡಿಸು : ಬ್ರಹ್ಮಸಮುದ್ರದ ಅಶೇಷ ಮಹಾಜನಂಗಳು ಈ ಪೂರ ತಱಗನುಡಿಗಿ ಮಾಡಿದ ಗವುಡುಗಳಿಗೆ . . . ಕೊಟ್ಟ ಸಾಸನ (ಎಕ. VI, ಕಡೂರು. ೫೪-೬ ; 1261).

[ದೇ.‖ ತಮಿ. ಚರುಕು]

ತಱಗೆಲೆ, ತರಗೆಲೆ (ನಾ). ಒಣಗಿದ ಎಲೆ: ತಱಗೆಲೆಗಳಂ ಮೇದು ಗಜಯೂಥ ಮುಂದು ಪೋದ ಬೞಿಕ್ಕೆ ಕದಡಿದ ನೀರ್ಗಳನುಂಡಿಂತು ಪಲಕಾಲಂ ಸಂಯಮಮೆಂಬ ಬ್ರತಮಂ ಸಲಿಸುತ್ತಂ (ವಡ್ಡಾರಾ. ೦೫೬-೨೪) ; ಇರ್ವರ ರಥಂಗಳುಂ ಸುಟ್ಟುರೆಯೊಳಗಣ ತಱಗೆಲೆಯಂತೆ ತಿಱ್ಱನೆ ತಿರಿಯೆ (ಪಂಪಭಾ. ೧೨-೬೫ ವ) ; ತಱಗೆಲೆ ಗಿಱಕೆನೆ ಬೇಡಂ ಪೊಱೆಗೆಯ್ದುದನೆಂದು ಭಯದೆ ಮಱುಗಿದೆನಾಗಳ್ (ಕಾದಂಪೂ. ೧೯೦) : ಮರುಳ ಪಯಣಕ್ಕೆ ತಱಗೆಲೆಯೆ ಸಂಗಡಿಗನೆಂಬಂತೆ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧-೧೯೫) ; ತಱಗೆಲೆ ಗಿಱಕೆಂದೊಡೆ ಪೊಱಗ ನಾಲಿಸುವೆ (ಬಸವ. ೩೭೪): ಉರಿವಗ್ನಿಯೆಡೆಗೆ ತಱಗೆಲೆ ಮುನಿದು ಬಪ್ಪಂದದಿ (ಸಿದ್ಧರಾ. ೭-೨೭) ; ಪಿಂತೆ ಪಿನಾಕಿ ಪಯೋಜೋದರ ವಿಧಿ ಮುಂತಾದವರೆಲ್ಲವರಂ ತಱಗೆಲೆಯಂತತಿಲಘುಮಾಡಿದ ದರ್ಪಕನೇಂ ಬಡವನೆ (ಜಯಿಕಾ. ೮-೮). **ತರಗೆಲೆ:** ವನದೊಳಗೆ ತರಗೆಲೆಯ ಭುಂಜಿಸಿ ದಿನವ ಕಳೆಯುತಲಿರ್ದರು (ದೇವೀಮ. ೧-೫೩) : ಜೀವಿಗಳನ್ನು ತರಗೆಲೆಯಂತೆ ಸುಳಿ ಸುತ್ತಿಸಿ (ಕಾವ್ಯಸ. ೩೮) : ಕೆಲಸವಂ ಬಿಟ್ಟನಿಸು ತರಗೆಲೆಗೆ ಕಿಚ್ಚೊಟ್ಟ (ಕಾಲೂರ. ೭೭-೧೯೩) ; ಬಿರುಗಾಳಿ ಬಂದಾಗ ತರಗೆಲೆಯಾದರು ಹಾರುವುದಾಕಾಶದತ್ತ (ಇಂಚಾಪ. ೧೪೭-೨೩). [ತಱಗು + ಎಲೆ₁]

ತಱಗೇಳ್ (ಕ್ರಿ). ಒಣಗಿ ಹೋಗು; ತರಗಾಗು: ಸಂಚಾರದಿಂದ ತಱಗೆದ್ದು ತನ್ನಂಗದ ಸಂಚಿತವ ಬಿಟ್ಟು ವಾಯುವಿನ ಸಂಚಾರದಲ್ಲಿ ಎದ್ದು (ಮಾದೂಳ. ೪೭೦-೬೮). [ತಱಗು + ಏಳ್₁ (<ಎೞ್₁)]

ತಱಚು, ತರಚು₁ (ಕ್ರಿ). ಕೀಳು ; ಸುಲಿ ; ಗೀರಾಗು : ತಲೆಯು ಕೂದಲ ತಱಚನೇ (ಪ್ರಭುಪು. ೭-೯೦). **ತರಚು₁:** ಗದ್ದಗದ್ದೆಗೂ ನೆಲ್ಲು ತರಚಿರುವ ಬರೀ ಹುಲ್ಲನ್ನು ಕಂಡನು (ಕಥಾಮಂ. IV, ೩೧). [<ತಱ₁]

ತಱಟಿ₁ 'ತಱಂಟು' ನೋ.

ತಱಟಿ₂ (ನಾ). ಬೋಳುತಲೆಯುಳ್ಳವನು : ಪಾಪಗ್ರಹಮುದಯದೊಳಿರೆ ಪಾಪೇಕ್ಷಣವಾಗೆ ತಱಟಿಯಕ್ಕುಂ (ಜಾತತಿ. ೨೦-೩೦).

[ತಱಟು (<ತಱಂಟು) + -ಇ₃]

ತಱಟಿ₃, ತರಟೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : "ಖಬುರಾ-ತಱಟಿ" (ಒಷಧಿ. ೪೩) : "ತೀವ್ರಃ-ತಱಟಿ" (ಒಷಧಿ. ೭೦). **ತರಟೆ:** "ತಾರಟೀ-ತರಟೆ" (ಒಷಧಿ. ೬೭). [?]

ತಱಟಿದಲೆ 'ತಱಂಟುದಲೆ' ನೋ.

ತಱಟಿದಲೆಯ (ನಾ). ಕೂದಲು ಉದುರಿಹೋದ ತಲೆಯುಳ್ಳವನು : ಬೋಳುತಲೆಯವನು : "ಖಲತಿಃ, ಶಿಪಿವಿಷ್ಟಃ, ಇಂದ್ರಲುಪ್ತಕಃ-ಈ ೩ ತಱಟಿದಲೆ(ಯಂ)" (ಹಲಾಯು. ೯೯-೪೫೪).

[ತಱಟಿದಲೆ (<ತಱಂಟುದಲೆ) + -ಅ₇]

ತಱಟು 'ತಱಂಟು' ನೋ.

ತಱಟುದಲೆ 'ತಱಂಟುದಲೆ' ನೋ.

ತಱಟುಮಂಡೆ (ನಾ). ಕೂದಲು ಉದುರಿದ ತಲೆ; ಬೋಳುತಲೆ: ಖಲತಿ. ಶಿ॥ ವಿಷ್ಟಃ–ತಱಟುಮಂಡೆಯುವನು (ನಾಚಿರಾ. ೬) ; ಬೆಱತ ಮೋಱೆಯು ಗಂಟುಪುರ್ಬಿನ ತಱಟುಮಂಡೆಯು ದೊಡ್ಡಮೂಗಿನ . . . ಕುಱುಬನು (ಬಸವು. ೨೦-೧೨). [ತಱಟು (< ತಱಂಟು) + ಮಂಡೆ$_1$]

ತಱತಱ (ನಾ). ೧. ಅಸ್ತವ್ಯಸ್ತತೆ. 'ತಱತಱನೆ' ಪರಾ. ೨. ಒಣಗಿರುವಿಕೆ; ಬಾಡಿರುವಿಕೆ: ನೆಱೆ ಕಾಯ್ದ್ವ ಬಲ್ವಿಸಿಲೊಳು ಕೋಮಲತನು ತಱತಱ ನಾಗಲಂದಲ್ಲಿ (ಶ್ರೀಪಾಲ. ೪-೫೯). ೩. ದಿಕ್ಕುತೋಚದಂತಾಗುವಿಕೆ; ತಬ್ಬಿಬ್ಬಾಗುವಿಕೆ. 'ತಱತಱಿಸು', 'ತತ್ತರ' ಪರಾ.

ತಱತಱಾಗು = ಅಸ್ತವ್ಯಸ್ತವಾಗು ; ತಾರುಮಾರಾಗು ; ಕೆದರಿಹೋಗು: ತಱತಱಾಗಿರ್ದ ಕುಂಕುಮದ ನಿಜವದನಮಂ ತೆಱೆದ ಕಣ್ಗಳೊಳ್ ಧವಳಿಸಿದ ನಿಜವದನಮಂ (ಆದಿಪು. ೭-೨೭ ರಗಳೆ) : ಮುತ್ತಮೊರ್ವಳ್ ಕಂಠಿಂಗೆ ಪಾಯ್ದು ಪಱಮೆಯು ಗಱಿ ತಾಗೆ ತಱತುಱ[ತಱತಱಾ]ಗೆ ಪರೆದ ರೇಖೆಯುಂ ನಖಾಗ್ರದಿಂ ತೊಡೆದು ತಿರ್ದಿ ಜಗಮಂ ಕಡೆಗಣಿಸಿ ಗೆಲ್ದ ಕಡೆಗಣ್ಗಳ ಗೆಲ್ಲಮಂ ಶಾಸನಂ ಬರೆವಂತೆ ಬರೆಯೆ (ಲೀಲಾವ. ೧೨-೭೧ ವ).

[ದೇ.॥ ತೆಲು. ತಱತಱ]

ತಱತಱಂ (ಅ). ಅಸಂಬದ್ಧವಾಗಿ; ಅಸ್ತವ್ಯಸ್ತವಾಗಿ: ಅರೆಪೊರಕನುಮೆನಿಸಿ ತಱತಱಂ ನುಡಿದು ಸಭಾಂತರದೊಳ್ ರಂಜಿಪುದೆ (ಅಜಿತು. ೧-೪೯).

[< ತಱತಱ]

ತಱತಱನೆ (ಅ). ಅಸ್ತವ್ಯಸ್ತವಾಗಿ ; ಸಿಕ್ಕಾಪಟ್ಟೆ : ಮಹಾಮಹೀಜದೊಳ್ ತಱತಱನಾಗಿ ಮಾಱೊರಸುತುಂ ಮಲೆಯುತ್ತೊಲೆಯುತ್ತೆ ಸುತ್ತಿ ಕೈ ಪಱಿದ ಗಜೇಂದ್ರನಂತೆ ಬರುತಿರ್ದುದು ಭೀಕರನೊಂದು ಸೂಕರಂ (ಕಾವ್ಯಸಾ. ೧೦೧೨). [ತಱತಱ + – ಅನೆ$_1$]

ತಱತಱಿಸು (ಕ್ರಿ). ಒದ್ದಾಡು ; ಕಳವಳಿಸು : ಕಿಱುಪೊಗೆಗಳೊಗೆಯೆ ದಳ್ಳುರಿ ತುಱುಗೆ ನಭಂಬರೆಗಮಳುರ್ವ ನಿಜಶಿಖಿಯಿಂದಂ ಬಱುವರಿಯ ಶಿಖಿಗೆ ತಾರಗೆ ತಱತಱಿಸುತಮಿರ್ದುವು (ಬಂಹರಿ. ೧೨-೪೦) ; ಜಗವಿದು ತಱತಱಿಸುತಿಹುದಘದೊಳಗೆ (ಸ್ವರೂಪಾ. ೨-೧೯); ಮಱದಂತಿಹ ಬೆದಱುವ ಬೀಗುತ್ತಿಹ ತಱತಱಿಸುವ ಬೆಱತುತಿಹ ಮೈಯುಂ (ಯೋಗಾಂವಿ. ೨-೩೭).

[ತಱತಱ + – ಇಸು$_3$]

ತಱಬಱಿಕ 'ತಾಱುಗಬೀಱುಗ' ನೋ.

ತಱವಳ 'ತಳವಱ' ನೋ.

ತಱವಳಿಕೆ 'ತಳವಱಿಕೆ' ನೋ.

ತಱವಾಳ 'ತಳವಱ' ನೋ.

ತಱವಾಳಿಕೆ 'ತಳವಱಿಕೆ' ನೋ.

ತಱಿ$_1$, ತರಿ$_1$, ತರೆ, ತಱೆ (ಕ್ರಿ). ೧. ಕತ್ತರಿಸು ; ಛೇದಿಸು ; ಸೀಳು ; ತುಂಡುಮಾಡು : "ತಱಿ – ಛೇದೇ (ಕತ್ತರಿಸು), ಖದಿರೇ ಚ (ಕಗ್ಗಲಿ ಮರ)" (ಶಮದ) : ಬಡಿ ಕೊಲೆ ಕಟ್ಟಿಱಿ ಮುಱಿ ತಱಿ[ಪಾಠಾಂ. ಕಡಿ] ನಡುವಂ ಕೊಱೆ . . . ಮೊಗಮುಂ ಸುಡು (ಪದ್ಮರಾ. ೧೨೭-೯) ; ದಾವಶಿಖಿ ಶಿಖೆಯುನಿಱಿಪುದಿದಾವ ಸರಲ್ ಪೇೞಿಮೆನಿಪ ಸರಲಿಂ ತಱಿದಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧೬-೬೧). ...ಯುಗಳಮಂ ತಱಿವಂತೊಂದಿನಿಲ್ಲದಿಂದೆ(ದಲ್) ... (ಶಾಂತಿಪು. ೩-೭೭ ವ) ; ಶ್ರೀಗಂಧವ ಕೊಱೆದಡೆ ... ತೇದಡೆ . . . ಪರಿಮಳ ಘನವಾಗಿಪ್ಪುದಲ್ಲದೆ ದುರ್ಗಂಧವಾಗದು (ಚನ್ನಬ. ೯ ೧೨೪-೨೪೭) ; ಸವಿತ್ಕಾಂಡಮನಟ್ಟಿಯಿಂ ತಱಿವವೋಲ್ ... ಪರಿಪ್ರದು ಮನಪೇದವನು ತಱಿಪುದು ... ಗಿರಿಯ ತಱಿವರೆ ಶಕ್ರನಲ್ಲದೆ ... ಘರವಶಿಕೆ ತಾನೇನು (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ... ಗಳೆಲ್ಲವ ತಱಿದು ಬಿಸುಟನು (ಕಾಶಿರಾ. ೪೩-೨): ಅರಿಯು ಬಂದಾಗ ತಱಿಯದ ಸುರಿಗೆಯನು ಅರೆದು ಕುಡಿಯೊಂದ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೭೫೪). ೨. (ಹೂವು ಮೊದಲಾದುವನ್ನು) ಕೀಳು ; ಕೊಯ್ಯು : ಕುಸುಮವ ತಱಿದು ತಂದು ಶಿವಾಗಮದಿ ವಿಸ್ತರಿಸಿ ಸಿತಿಕಂಠನ ಪದಾಂಬುಜಕೆಱಗಿ ಬೀಳ್ಕೊಂಡ (ಕುವ್ಯಾಸ. ಒರಿಇ. ೭-೩೨) : ಇರವಳಿದಾತನ ಪೆಸರಾಂತು ವನದೊಳಗಿರಲಿರಮಂತಿಗೆ ತಱಿದು ಪರತಪಧ್ವಂಸಿಯ ಮಟ್ಟಾಯುಧವೆಂದು ಸುರಗಿಯ ಮುಱಿದಿಕ್ಕಿದಳು (ಮೋದತ. ೨೪-೭೭) ; ತಱಿದ ನೈದಿಲಪೂಗಳಂತೆಸೆವ ಕಣ್ಗಳಿಂ (ಚಬಪು. ೧೯-೪೪). ೩. ನಾಶಮಾಡು ; ಧ್ವಂಸಮಾಡಂ : ಧರಣಿಯುಲ್ಲೀ ನೃಪನ ವಂಶವ ತಱಿವೆನಿಪ್ಪತ್ತೊಂದು ಭಾರಿಯು (ಕುವ್ಯಾಆ. ಒರಿಇ. ೨೭-೨೪) : ದುರಿತಗಳೆಲ್ಲವ ತಱಿದು ಸಿರಿ ಪುರಂದರವಿಠಲ ಎನ್ನನು ಪೊರೆದು (ಪುರಂದ. ೧-೯-೩) ; ಬಾಲೆಯೊಡಲ ಸಂತಾಪವ ತಟ್ಟನೆ ತಱಿದು (ಮೋಹತ. ೧೦-೧೮) ; ಎಱಗಿದ ಭಕ್ತರೊಳಘವ ತಱಿದು (ಕೇನವಿ. ೭-೯೮). ೪. ತರಚು ; ಗೀರು ; ಗಾಯಮಾಗು : ತಱಿದು ಕೊಳೆ ದೋಣಪೋರ್ಗಿರ್ದ ಪೆರ್ಬುಣ್ಗಳಿಂ (ಕಾದಂಉ. ೨೭೧ ರಗಳೆ). ೫. (ಕೂದಲು) ಉದುರು ; ಬೋಳಾಗು ; ತರಟಾಗು : ತಲೆ ಮಂಶತ್ಕಬ್ದದಿಂದಿತ್ತೊಳಗೆ ತಱಿತೊಡಂ . . . ಅಂತಾತ ನಲ್ಪಾಯುಮಕ್ಕುಂ (ಲೋಕೋಪ. ೧೧-೨೭). 'ತಱಂಟು' ಪರಾ. **ತರಿ$_1$** : ೧. ಅರಿಭೂಪಾಳರನಾಜಿಯೊಳು ತರಿದು ಕೊಲ್ವೇಕಾಂಗವೀರಂ (ಸೌಇಇ. XI-1, ೮೭-೧೭ ; 1050) ; ಗಂಡುಗಲಿಗಳ ಮಾರಿ ರುಂಡವ ತರಿವಳು (ಕನ್ನಜಾ. ೯೭). ೩. ತರಿದು ಸಮಸ್ತ ವಿಘ್ನಂಗಳ ಲೋಕವ ಪೊರೆದು . . . ಬಿತ್ತರಿಸು ನೀ ಶುಭತತಿಯನ್ನು (ಸೌಗಂಪ. ೧-೩) : ಕಾನನವ ಪೊಕ್ಕು ಕಿಮ್ಮೀರಾದಿಗಳ ತರಿದು ಮಾನಿನಿಗೆ ಸೌಗಂಧಿಕವನೆ ತಂದ (ಕಭವಿ. ೪೪) ; ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಪರಶುರಾಮ ರಾಜರನ್ನೆಲ್ಲ ತರಿದು ಸವರಿ ನೆಲವನ್ನು ಈಯಲಿಲ್ಲವೆ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಿಗೆ (ಬಿದುರಿ. ೫) : ಮಲೆಯ ಬನ ಬನವ ತರಿವ ಮೂಡಲಗಾಳಿ (ಉಯ್ಯಾಲೆ. ೧೫-೫) ; ತರಿದುಬಿಡು, ತೂರೆದುಬಿಡು, ತೊಡೆದುಬಿಡು ನೆನೆ ಹಿಂದ ಕರೆಕರೆಯ ಬೇರುಗಳ (ಮಂಕುಕ. ೭೪೮). ೬. ಹೊಡೆ ; ಬಡಿ ; ಥಳಿಸು: ತರಿದು ಲಂಕಿಣಿಯ ಲಂಕಾನಗರದೊಳಗೆಲ್ಲ ಚರಿಸಿ (ವಂಕಾರಾ. ೫-೩ ಸೂಚನೆ) ; ಅವಳು ಆ ಮಗುವಿಗೆ ಬಿಡುವಿಲ್ಲದಂತೆ ಕೆಲಸ ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದಳು ; ಕೋಪ ಬಂದಾಗ ಹಿಡಿದುಕೊಂಡು ತರಿಯುತ್ತಿದ್ದಳು (ಪುನರು. ೭) : ಇದೇನು ದನ ತರಿದ ಹಾಗೆ ಹೊಡೆಯೋದು (ಭೀಮಕಾ. ೧೭). **ತರೆ** : ೧. "ಕೊಯ್ಯು, ಕೆತ್ತು, ಕೊತ್ತು, ಕಡಿ, ಕತ್ತರಿಸು, ಸವರು, ತರೆ" (ಕಂನುಹು. ೮೨). ೨. ಹುಡುಗರು ಗಿಡದ ಹೂವನ್ನೆಲ್ಲಾ ತರೆದಿದ್ದಾರೆ (ರೂಢಿ).. ೪. ಅವನ ವಾರದ ಗಡ್ಡ ಅದರ ಮಿಮುಕೆನ್ನೆಯನ್ನು ತರೆದಿರಬೇಕು (ಒಳಜೀ. ೧೩೦). **ತಱೆ** : ೧. ಮುನಿಗಳ ಗಡ್ಡಂಗಳಂ ಜಟಾಳಿಯನುಱೆ ನೆಟ್ಟನೆ ತಱೆದುಟ್ಟುವನೆಳೆಯಲ್ (ವೀರವಿ. ೧೨-೬೫). ೪. ತಂತಮ್ಮ ಮಕ್ಕಳ ತಱೆ[ಪಾಠಾಂ. ಱಿ]ದ ಮೊಯ್ಯುಮಂ ಮುಱಿದ ಕಯ್ಯುಮಂ ಪಱಿದ ಕಿವಿಯುಮಂ . . . ಯಶೋದೆಗೆ ತೋಱಿ ದೂಱೆ (ಅರ್ಧನೇ. ೭-೮೫ ವ) ; ತುಱುತುಱುನೆ ತಿಂಬ ತನುಮಂ ನೆಱೆ ಪಂದಿಗಳೂಱಿಸಿಕೊಂಡ ಭರದಿಂದೆತ್ತಂ ತಱೆಯದ ಕೋಡುಂಗಲ್ಲುಂ ಮುಱಿಯದ ಪೆರ್ಮರನುಮಿಲ್ಲಮಂತಾ ಕಾಡೊಳ್ (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೩-೯೨). ೭. ತೆಗೆದುಹಾಕು ; ಮಾಫಿ ಮಾಡು ; ಬಿಟ್ಟುಬಿಡು : ನಂಮ ಅರಮನೆಗೆ ಸಲುವ ಮದುವೆಯ ಸುಂಕವನು ಕುಳವ ತಱೆದು ಬಿಟವಾಗಿ (ಎಕ. XII, ತಿಪಟೂ. ೧೨೯-೧೭ : 1548).

ತಱಿತಱಿ, ತರಿತರಿ$_1$ (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ) : ಪೊಡೆಪೊಡೆ ಕಡಿಕಡಿ ತಱಿತಱಿ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೭-೧೯೨) : ಬಿಡದೆ ದೊಣ್ಣೆಗಳಲಿ ರುಧಿರಮಂ ಹಿಡಿದಲುಗಳಂ ತಱಿತಱಿದು (ಬಸವು. ೩೮-೩೩) : ತೆಗೆದು ದಾರಿಗೆ ಹೆಜ್ಜೆಹೆಜ್ಜೆಗೆ ಚಿಗುರು ದೋಱಿದ ತಳಿರ ತಱಿತಱಿ[ಪಾಠಾಂ. ಪಱಿಪಱಿ]ವಗಲದಲಿ ಪಸರಿಸುತ (ತೊರರಾ. ೨-೪-೧೯) ; ತಱಿತಱಿದು ಕತ್ತರಿಸಿ ಚುಚ್ಚಿ ನಟ್ಟುಬ್ಬೆಳಿಸಿ

(ಚ್ರಮಿಥಾ. ೪-೪೪): ನಿರಿ ಬಿಗಿದು ಕರೆಕರೆದು ತರಿತರಿದು . . . ಉರುವಲಂ ತುರುಗಲಿಂ ಪೊರೆಗಾಯ್ದುರಾವೆಣ್ಗಳು (ಕಾಲೂರ. ೧೨೫-೨೬೪).

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ಮಲ. ತಱಿ ; ತುಳು. ತರಿಪು; ತೆಲು. ತರುಗು, ತರುವು, ತಱುಗು, ತಱುವು , ತರ್ಗು, ತರ್ವು ; ಕೊಲಾ. ನಾಯ್ಕಿ. ತರ್ಗ್ ; ಕುರುಖ್. ತಾರ್ನಾ ; ಮಾಲ್ತೊ. ತರೆ ; ಬ್ರಾಹುಈ. ತಱಿಂಗ್]

ತಱಿ$_2$, ತರಿ$_2$ (ನಾ). ೧. ಕತ್ತರಿಸುವಿಕೆ. ೨. ಕಗ್ಗೊಲೆ. 'ಕುಱಿದಱು$_2$' ಪರಾ. ೩. ಅಕ್ಕಿ, ಗೋಧಿ ಮೊದಲಾದ ಧಾನ್ಯಗಳ ಸಣ್ಣ ನುಚ್ಚು ; ರವೆ : ತಱಿಯಾದ ಸೊಜ್ಜಿಗೆಯ ಹಿಟ್ಟನೊಳು ಬೆಣ್ಣೆ ಸಕ್ಕರೆಯಿಕ್ಕಿ ಬಟ್ಟಲೊಳಗು ಬಲಿಯು ತೆಱದಿ ಬೆರಸಿ (ಸೂಪಶಾ. ೧-೨೦). ೪. ಒರಟಾದುದು; ಬಿರುಸಾದುದು. 'ತಱಿಗಲ್ಲು' ಪರಾ. ೫. ಹರಿತವಾದ ಬೆಣೆ; ಚೂಪಾದ ದಸಿ : "ಕೂರದಸಿ [ಪಾಠಾಂ. ಮಸಿ, ಸಸಿ] ಖಂಡನಗಳೊಳ್ ತಱಿ" (ಶಬ್ದಮಂ. ೧೧೭). ೬. ಮಗ್ಗ. 'ತಱಿಕಡಮೆ' ಪರಾ. **ತರಿ$_2$:** ೩. ಹಿಟ್ಟು ಬೀಸು ಅಂದರೆ ಶುದ್ಧ ತರಿ ಮಾಡಿಡುವಳು (ದೇಶಾಂಕ. ೧೧). ೫. ಬೆಟ್ಟನ ಕಲ್ಲೊಳ್ ತರಿಯುಂ ಬೆಟ್ಟಲೊಡಂ ಮೊನೆಪಿಡುತ್ತಮೊಳವುಗದೆಂದುಂ (ನೀತಿಮಂ. I, ೨೮೨): ಅತ್ತಿತ್ತ ತರಿಯುರಿತ ಕೂರುಗುರ್ಗಳ ಕೊರೆತ (ಕಾಲೂರ. ೯೭-೧೯೦) ; ಮಸೆದ ಬಯಕೆಯು ತರಿಯುನೊರೆಯೊಳಡಗಿಸಿವಂ (ಕಾಲೂರ. ೧೨೭-೨೭೮). ೭. ಕಲ್ಲು, ಮರಳುಗಳ ಸಣ್ಣ ಕಣ : (ಕ).

ತರಿತರಿ$_2$ (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ) : ಸೂರ್ಯನನ್ನು . . . ಪರೀಕ್ಷೆ ಮಾಡಿದರೆ, ಆತನ ಮೇಲ್ಮೈ . . . ತರಿತರಿಯಾಗಿ ಕಾಣುತ್ತದೆ (ಜ್ಯೋತಿವಿ. ೮೭) ; ಒಳವಲಯದಲ್ಲಿ ತರಿತರಿಯಾಗಿರುವ ದ್ರವರೂಪದ ವಸ್ತುವಿರುತ್ತದೆ (ಪ್ರಾಣಿಶಾ. ೪೪). [<ತಱಿ$_1$./ತಮಿ. ತಱಿ, ತಱಿಕ್ಕೈ; ಮಲ. ತಱಿ, ತರಿ]

ತಱಿ$_3$, ತರಿ$_3$, ತರೆಯು, ತಱುಯು, ತಱಿಯು$_1$ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಪೊದೆ: (ಕ). ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ; ಕಗ್ಗಲಿ ಮರ; ಖದಿರವೃಕ್ಷ: "ತಱಿ—ಭೇದೇ (ಕತ್ತರಿಸು), ಖದಿರೇ ಚ (ಕಗ್ಗಲಿಮರ)" (ಶಮಧಾ) : ತಱಿ ತಾಱಿ ಹೊನ್ನೆ ಕುಟಜಂ (ಕಾವ್ಯಸಾ. ೧೨೪೦ ಶೂದ್ರಕ) ; ತಱಿಯ ಪುಳ್ಳಿಗಳಂ ಕಡಿದೊಟ್ಟಿ ಕಿಚ್ಚನಿಕ್ಕಿ ಸುಟ್ಟು (ವಡ್ಡಾರಾ. ೧೧೪-೧೨) ; ಅಲ್ಲಿಯ ಮರಂಗಳೆಲ್ಲಂ ತಱಿಯ ಮರಂಗಳೆ ಕಲ್ಗಳೆಲ್ಲಂ ಮೊನೆಕಲ್ಗಳೆ (ಬಂಹರಿ. ೮-೧೩ ವ) ; ತಱಿ ತಾಱಿಯುತ್ತಿ ಮುತ್ತುಗ ಬೆತ್ತಂ (ಮಹಾನೇ. ೪-೭೨) ; ತಾಱಿ ತೇಗು ತಱಿ ತಂಡಸು ಬೊಬ್ಬುಲಿಯಿಪ್ಪೆ . . . ಆದಿಯಾದ ಪೆರ್ಮರಗಳ ಕಾಡೊಳ್ಕೈತರುತಮಿರ್ದರ್ (ಪುಣ್ಯಾಸ್ರ. ೩-೭೪) ; ತಱಿ ತಾಱಿ ಕಡವ ಕನ್ನೆಲ್ಲಿ . . . ತುಂಬುರವರಗಳಿಂ ನಿಲ್ಲದೆ ಮೆಱೆದುದಾ ವಿಪಿನ (ಕುರಾಸಾಂ. ೨೭-೫೫). **ತರಿ$_3$:** ೧. 'ಎಡತರಿ' ಪರಾ. **ತರೆಯು :** ೨. "ಗಾಯತ್ರೀ . . . ದಂತಧಾವನಃ — ೪ ತರೆಯುದ ಮರದ ಹೆಸರು, ಕಗ್ಗಲೀಮರ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೦೮). **ತಱಿಯು :** ೨. "ದಂತಧಾವನಃ, ಖದಿರ, ಗಾಯತ್ರೀ = ತಱಿಯುದ ಮರ" (ನಾಚರಾ. ೬) : "ತಱಿಯುವದು ಖದಿರ ಮೆನಿಸಿಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೩೭-೧೭) ; ಪುತ್ತಿಸಂತೆ ತಪದೊಳ್ಮೇಲಸಿಯುನಾಗದೆ ತಱಿಯುದ ಮರನಂತೆ ವಕ್ರವಾಗದೆ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೫-೯೯) ; ತಱಿಯುವೆ ಕರೆವುತಿರಲಿಂತಱಿಯುದಿಹರೆ ಮತ್ತಿಯೋ ಹೇಳೆನ್ನ ದುಃಖಕೆ ಮತ್ತೆ ಪರಿಹಾರವಾವುದೋ (ಬಸಪು. ೪೫-೬೮) : ಮರವಿಪಕೆ. ತಱಿಯು ಹೊನ್ನೆಗಳು ಬಾಗೇ (ವೀಶ್ವಪು. ೭-೫-೫೦). **ತಱಿಯು$_1$:** ೨. ಚಂದನದ ಸನ್ನಿಧಿಯಲಿ ಪರಿಮಳ ತಾಗಿ ಬೇವು ಬೊಬ್ಬುಳಿ ತಱಿಯು ಗಂಧಂಗಳಾಗವೆ (ಬಸವ. ೧೪೧): ತಡಸು ಕಕ್ಕೆಯುಂಕೋಲೆ ತಱಿಯುಂ ಹಲಸು ಹೇಸವಂ . . . ಮೊದಲಾದ ವೃಕ್ಷಂಗಳಿಂ ವನಮೆಸೆದುದು (ಚಬಪು. ೫೩-೧೮).

ತಱಿ$_4$ (ನಾ). ೧. ಜೋಡಿಸಿರುವುದು ; ಕೂಡಿಸಿರುವುದು ; ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟಿರುವಿಕೆ : (ಕ). ೨. ನಿಶ್ಚಯಿಸಿದುದು; ನಿರ್ಣಯಿಸಿದುದು. 'ತಱಿಸಲ್' ಪರಾ. [ದೇ.॥ ಮಲ. ತಱಿ]

ತಱಿಕ (ನಾ). ಕತ್ತರಿಸುವವನು ; ಕಡಿಯುವವನು ; ಕಟುಕ : ತಾಯು ಕೊರಳ ತಱಿಕನೆಂದದು ನಿನ್ನ ನಾ ಬಿಡೆನೋ (ಪುರಂದ. ೧-೨೭-೨).

[ತಱಿ$_1$ + – ಕ$_3$]

ತಱಿಕಡಮೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ತೆರಿಗೆ ; ಮಗ್ಗದ ಮೇಲಿನ ತೆರಿಗೆಯಿಾ ಗ್ರಾಮದ ಚತುಸ್ಸೀಮೆಗೆ [illegible] ತಱಿಕಡಮೆ ಆಸುವಪ್ಪದು ಮಕಳ ಕಡಿಮೆ . . . ಹಲ ಉಪಾಧಿಗಳೂ ಸಹ ಸೇರ್ಸಿ ಕೊಟ್ಟೆವಾಗಿ (ಸೌಇಇ. IX-II, ೪೭೩-೮ : 1470) ; ತಱಿಕಡಮೆ ಮಾವಡೆ ಮರಪಡೆ ಕಳುವಡೆ . . . ಅಕ್ಷೀಣಿ ಆಗಾಮಿ ಸಿದ್ಧ ಸಾಧ್ಯವೆಂಬ ಅಷ್ಟಭೋಗ ತೇಜಸಾಮ್ಯಗಳನು (ಸೌಇಇ. IX-II, ೪೭೭-೭ ; 1472).

[←ತಮಿ. ತಱಿಕ್ಕಟಮ್ಮೈ]

ತಱಿಕೇರಿ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು ; P ಚಿಕ್ಕಮಗಳೂರು ಜಿಲ್ಲೆಯ ಈಗಿನ ತರೀಕೆರೆ: ಅಱಿಯೂರು ಪಱಿಗೆ ಕಡಪೂರು ಸೀಮೊಗೆ ತಱಿಕೇರಿ ಹೆನ್ನವುರದ ಗಾವುಣ್ಡವೃತ್ತಿಯುಮನಿಪ್ಪರ್ತ್ತು ಕುಮರಗವಯುಣ್ಣರಾಳ್ಗಳನಿತ್ತು (ಎಕ. VII, ಶಿಮೊ. ೧೦-೫೧ : 1085 ?).

[ತಱಿ$_3$? + ಕೇರಿ]

ತಱಿಗಲ್ಲು (ನಾ). ಒರಟುಗಲ್ಲು ; ಬಿರುಸಾದ ಕಲ್ಲು : ಮೊರಡಿಗಳೊಡೆದ ತಱಿಗಲ್ಗಳ [illegible] ಕೊಲ್ಲಿಯ ಕುಮ್ಮರಿಯ ಮೇಲೆ . . . [illegible] ಮಹಾಪಾತಕನನು (ಪ್ರಜ್ಞಾಚ. ೯-೩೯).

[ತಱಿ$_2$ + ಕಲ್ಲು (<ಕಲ್$_3$)]

ತಱಿಗೆಂಡ, ತರಿಗೆಂಡ (ನಾ). ಉರಿಯುವ ಕೆಂಡ ; ನಿಗಿನಿಗಿಯಾದ ಕೆಂಡ : ಮಱದೆನೊಡಲನರೆಗಳಗೆ ನಾನೇನೆಂದಱಿಯದೆ ಮರನಾದೆನು ಮೇಲೆ ತಱಿಗೆಂಡವನೊಡಲೊಳು ಹೊಯಿದುರುಹಿದ ತೆಱನಾದುದು (ಸೊಬಸೋ. ೭-೫೧) ; ಬಳಿಕ ಬೇವಾಗ ಗಂಜಿಯು ಬಸಿದುಕೊಂಡು ಮುಚ್ಚಳನಿಕ್ಕಿ ಘಟ್ಟಿ ಪಾವಡೆಗಟ್ಟಿ ತಱಿಗೆಂಡದೊಳಗೆ ಪೊಂಗಿಸಿಕೊಂಡು (ಸೂಪಶಾ. ೩-೨) ; ತಱಿಗೆಂಡ ಕಾದೆಣ್ಣೆಯುಂಬಲಿ ಮಳೆಯುನು ಕಱದಾಳ್ವರಿಗಿಳೆವರನು ಬಱಿಕೆಯ್ದು ನಿಂದಿಱಿದಾಡಿದರು (ಕುರಾಸಾಂ. ೪೫-೭); ತಱಿಗೆಂಡಕೆ ಬಂದು ಮುಗ್ಗಿ ಮುತ್ತುವ ಬಲುವೊಱಲೆಯ ಬಳಗದಂದದೊಳು ನೆಱಗಲಿರಾಯರಾವುತರು ಮೂದಲಿಸುತ ತಱುಬಿದರು (ರಾಮವಿ. ೧೮-೪೪) ; ತಱಿಗೆಂಡದೊಲು ದುರ್ಜನರವರ ನೀ ಕಂಡು ನುಡಿಸದಿರು (ಶಂಕರಾ. ೧೭-೪೭). **ತರಿಗೆಂಡ :** ತರಿಗೆಂಡದ ಮೇಲೆ ಸುಟ್ಟ ರೊಟ್ಟಿಯ ವಾಸನೆ ಅಡುಗೆಮನೆಯಲ್ಲಿ ತುಂಬಿತ್ತು (ರೂಢಿ). 'ತನಿಗೆಂಡ' ಪರಾ. [ತಱಿ ? + ಕೆಂಡ]

ತಱಿಗೊಱಡು (ನಾ). ನಿಗಿನಿಗಿ ಕೆಂಡಗಳನ್ನು ಚೆಲ್ಲುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಾಧನ : ಪುರಿವ ಮಳಲ ರಾಸಿ . . . ಉರಿವ ಪುಲ್ಗಳ ದೊಂದೆ ಸುರಿವ ಕೆಂಡದ ತಱಿಗೊರಡೆ[ಪಾಠಾಂ. ಕರಮು]ಸೆದುದು ದುರ್ಗದೊಳಗೆ (ಕುರಾಸಾಂ. ೩೭-೫೫). [ತಱಿ ? + ಕೊಱಡು (<ಕೊಱಂಡು)]

ತಱಿಚು, ತರಚು$_2$, ತರಿಚು (ನಾ). ೧. [illegible] ನಿಂದೆ ; ಮೂದಲಿಕೆ : ದೂರದಿಂದಿಡುವ [illegible] ಹುಬ್ಬಿಱಿದು ಹಣುಗುತ ಹರಿಬದಾಱಿಯ ಪೊಱಗೆವಾಳರ [illegible] ತಿರ್ದನಾ ಹನುಮ (ತೊರರಾ. ೫-೫-೨). '[illegible]' [illegible] **ತರಚು$_2$:** ೨. ವಿರೋಧ ; ಪ್ರತಿಘಟನೆ ; ತಿಕ್ಕಾಟ : ಇನಿತು ಮಾತ್ರಕೆ ತರಚಿನಾಳೋಚನೆಗಳೇತಕೆ (ಕೋಗಯು. ೧೭-೫೭) ; ಅರಿತು ಸರಿಯಲ್ಲಿ[illegible] ಕೂಡಣ ತರಚು ಲೇಸಲ್ಲೆಂಬ ಗಾದೆಯ ಮರೆದು ತಾನೇಕಿವನ ಕೆಣಕಿದೆನೆಂದನಸುರಾರಿ (ಕೋಗಯು. ೨೭-೩). **ತರಿಚು :** ೧. 'ತರಿಚುಗೆಡೆ' ಪರಾ.

[<ತಱಿ$_1$]

ತಱಿಚುಗೆಡೆ, ತರಿಚುಗೆಡೆ (ಕ್ರಿ). ಹೀಯಾಳಿಸು : ನಿಂದಿಸು : ಅಗಲೇಱಿ[illegible] ನುಡಿದ ನುಡಿ ತಾಸೀಗಳೇನಾಯಿತ್ತು, ನುಡಿಗಳ [illegible]

ಗೆಡೆವರೆ ಗರುವರಾದವರು (ಕುಮ್ಮಾವಿ. ೮-೧೫): ಅಳ್ಳೆದೆಯ ಮನ್ನೆಯರ ನೊಗ್ಗಿನ ಡೊಳ್ಳುಗರ ಕಟವಾಯ ಕೊಯ್ ತಲೆಗಳ್ಳರಿವದಿರು ತಱಿಚು ಗೆಡೆವರ ಪೋಗ ಪೇಳು (ಕುಮ್ಮಾದ್ರೋ. ೩-೨೦); ತಱಿಚುಗೆಡೆವುದ ಬಲ್ಲೆ ನೀ ಹುಲು ಪಱಿಯ ಕಪಿ ನೀ ಕೆಣಕಿ ಸಾಯುವೆ ಕೆಲಕೆ ಸಾರೆಂದ (ತೊರರಾ. ೬-೩೩-೬). **ತರಿಚುಗೆಡೆ:** ಅರಿಯುದಜ್ಞಾನದಲಿ ದೇವರ ಚರಣಕಮಲವ ಸೇರಿ ಬದುಕದೆ ತರಿಚುಗೆಡೆದರು ನರಕ ಪೌಂಡ್ರಕ ಮ ಗ ಧ ರೆಂ ಬ ವ ರು (ಕೋಗಯು. ೩-೪೨). [ತಱಿಚು + ಕೆಡ್$_2$]

ತಱಿತ (ನಾ). ಕತ್ತರಿಸುವಿಕೆ; ನಾಶಮಾಡುವಿಕೆ. 'ಕುಮ್ಮರಿದಱಿತ' ಪರಾ. [ತಱಿ$_1$ + – ತ$_2$]

ತಱಿಪಾಟ್(ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು: ಬೆಳ್ಳಂದ ಗುಡ್ಡನೂರ್ತ್ತಱಿಪಾಟಿತಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧಾಗ್ರಾಮಾಃ (ಇಆ. XII, ೧೬-೯ : 735). [ತಱಿ? + ಪಾಟ್]

ತಱಿವಿಂಡಿ 'ತುಱುವಿಂಡಿ' ನೋ.

ತಱಿವೊರಬು (ನಾ). (?): ಕಾಯಾನಳನಳುರ್ದು ಕಳೆವಂತಳುರೆ ಬಟಿಲ್ದ ಬಟ್ಟುಂ ಧೃತಿಯನವಳಂಬಿಸಿ ಬಿಸಿಲಂ ಬೆನ್ನೊಳಿಕ್ಕಿ ನೀರ್ನೆಟಿಲನಱಿಸಿ ಗುಗ್ಗರಿಗಲ್ಲ ಪರಿವರಲ ತಱಿವೊರಬಿನ ನುಚ್ಚುಪಣಲ ನೀರಱಿದು ಪರಿದು ದಿಂಟೆಯ ದರಿಯ ಕುಱಿಯ ಕುತ್ತುಱ ಕುಱಿವಳ್ಳಮಂ ಕಂಡದಱ ಬಟಿ ವಿಡಿದು ಬೆಳೆದ ಬಳ್ಳಿಯ ಪಸಿಯ ಪುಲ್ಲ ಪೂಲಿಯ ನಾನಲನಱಿದು ನಡೆವಾಗಳ್ (ಲೀಲಾವ. ೬-೪೯).

[☞ ಇದು 'ತಱಿವೊರಡಿ' ಎಂಬುದರ ಅಪಲಿಖಿತವಿರಬಹುದು ?]

ತಱಿಯ 'ತಱು$_3$' ನೋ.

ತಱಿಯಿಸು, ತಱಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಕತ್ತರಿಸಂ; ಸೀಳು; ಛೇದಿಸು: ಕ[ರು]ಳ ಬೋ[ನಿಡಿ]ಗಲ್ಲೊಳಿಕ್ಕಿ ಎಟ್ಟ[ಯ]ಮಗೆ ಪಲ[ರ್ಮ್ಮ]ಡಿ ಆದಿತ್ಯಂಗೆತ್ತಿ ಇತ್ತಕೈಮಳ್ಗಿಲ್ಲ ತೋಱ ಬೇರನ್ದಱಿಯಿಸಿ × × ತೊಟ್ಟರ್ದು ತಂಱು (ಸೌಇಇ. XI-I, ೧೧-೨೩ ; 865). **ತಱಿಸು:** ೨. ಕತ್ತರಿಸುವಂತೆ ಮಾಡು. 'ದಿಂಡುದಱಿಸು' ಪರಾ.

ತಱಿಸಿಕೊಳ್ = ಕೊಯ್ಯಿಸಿಕೊಳ್ಳು; ಕ ತ್ತ ರಿ ಸಿ ಕೊ ಳ್ಳು: ತಱಿ[ಪಾಠಾಂ. ತರಹರಿ]ಸಿಕೊಂಡು ಭಕ್ತರಾದರೆಮ್ಮವರು ಕೊಱಿಯಿಸಿಕೊಂಡು ಭಕ್ತರಾದರೆಮ್ಮವರು (ಬಸವ. ೨೫೫): ಇರುಳುಗಳ್ಳನ ಕೂಡೆ ಸೇರಿದ ಮರುಳಿನಂತಿರೆ ನೀವು ರಣದಲ್ಲಿ ತಱಿಸಿಕೊಂಬಿರಿ (ಕುಮ್ಮಾದ್ರೋ. ೧೬-೩೨). [ತಱಿ$_1$ + – ಇಸು$_3$]

ತಱಿವಣಲ್ (ನಾ). ತರಿತರಿಯಾಗಿರುವ ಮರಳು: ಕಿಸುಗಾಡುಮಂ ನೆಗ್ಗಿಲ್ಗಾಡುಮಂ ನಿಡುವುಲ್ಲುಮಂ ಮಣಲುಮಂ ಮಣ್ಮಣಲುಮಂ ತಱಿವಣಲುಮಂ . . . ಬಳ್ಳಿಯುಮಂ ಕ ಳ್ಳಿ ಯು ಮ ಂ ಕಳೆದು ಪೋಗಿ (ಲೀಲಾವ. ೬-೨೦). [ತಱಿ$_2$ + ಮಣಲ್]

ತಱಿಸಲ್, ತರಿಸಲ್ (ಕ್ರಿ). ೧. ನಿಶ್ಚಯಿಸು; ನಿರ್ಧಾರ ಮಾಡು; ಗಟ್ಟಿಮನಸ್ಸು ಮಾಡು; ದೃಢಸಂಕಲ್ಪ ಮಾಡು: " ತಱಿಸಲ್–ನಿಶ್ಚಯೇ " (ಶಮಧಾ): "ತಱಿಸಂದುದು ನಿಶ್ಚಯಾರ್ಥಂ" (ಚತುನಿ. ೪೫): ದೋಸಮಿನಿತೆಂದು ಬಗೆದುದ್ವಾಸಿಸಿ ತಱಿಸಂದು ಕನ್ನಡಂಗಳೊಳೆಂದುಂ ವಾಸುಗಿಯುಮಱಿಯಲಾಱದ ಬೇಸಱುಗುಂ ದೇಶಿ ಬೇಱ ಬೇಱಪ್ಪುದಱಿಂ (ಕವಿರಾ. ೧-೪೬); ಅವರಂ ಪೆಱಗಿಕ್ಕಿ ಕಡಂಗಿ ಕಾದಿ ನಿತ್ತರಿಸುವೆನೆಂದು . . . ತಱಿಸಂದು ತಾಗಿದಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧೧-೩೭); ಚಕ್ರಮನಾಕ್ರಮಿಸಲೆಂದು ತ ಱಿ ಸಂ ದಿ ರ್ದ೯ಂ (ಪಂಪಾಮಾ. ೧೪-೧೮೧): ಏವಂದರೇವೋದರನ್ನದೆ ಕಾಪಲ್ಲುಱಿಸಲ್ಪಮೆಂದು [ಪಾಠಾಂ. ಕಾಲ್ಪುಱಿಸಲ್ಪಮೆಂದು, ಕಾಲ್ಪುಱಿಸಂದು] (ಶಮದ. ನ. ೧೪೮ ಪ್ರಯೋ); ತಿಳಿದನೆ ಶಂಭುವೆಂದು ತಱಿಸಂದು ಮಹೋಜ್ವಲ ಶೈವಶಕ್ತಿಯಗ್ಗಳಿಕೆಯ ಕಂಡು (ಶಬಶಂ. ೪-೯೮);

ಅಱಿಯದ ವೆಣ್ಣನಾದರಿಸಿ ಅಂಜಿಕೆಗಳ ಪಱಿವುಗ್ಗೆಯದೆ ಬಲ್ಮೆದೋಱಿ ತಱಿಸಂದು ಮಳೆಗೆ ಬಾಯ್ದೆಱೆವ ಚಾದಗೆಯೊಳು ಬಱಸಿಡಿಲಱಿಗಿತೆಂಬಂತೆ (ಹರಿಬ. ೬-೨೬). ೨. ನಿಶ್ಚಿತವಾಗು; ಖಚಿತವಾಗು; ದೃಢವಾಗು; ಬೇರೂರು: ಪಾಡುಗಳಿಂದಂ ತಱಿಸಲೆ ಮಾಡಿದುದಂ ಪಾಡುಗಬ್ಬಮೆಂದು ಬುಧರ್ ಕೊಂಡಾಡುವರ್ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೯೫೪); ಸಂಧಿಯಾನವು ತಱಿಸಂದಿದಿರೊಳ್ ಸ್ವರಂಗಳಾವುವು ನಿಲೆಯುಂ (ಶಮದ. ೫೮); ಬೀತುದು ಬಿಂಕವೋಡಿದುದು ಮೂಢತೆ ಮೂಡಿದುದಶ್ರು ಕಣ್ಗಳೊಳ್ ಕಾತುದು ಭೀತಿವಲ್ಲರಿ ಮನೋಗದಮುಂ ತಱಿಸಂದು ನಿಂದುದು (ಶಬಶಂ. ೪-೧೧೩); ತನ್ನೊಳ್ ತಱಿಸಂದ ನಿಚ್ಚಟದ ಬಕುತಿಯಿಂ ನೆನೆನೆನೆದು ಜಗದೊಡೆಯಂಗೆ ಗೆಲವಕ್ಕೆ . . . ಎನುತೆ ಕನವರಿಸುತುಂ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೯೮-೧೪). **ತರಿಸಲ್:** ೧. ಮೊದಲೀ ವಿಘ್ನಮಂ ಪರಿಹರಿಸಿ ಮುಂತೆ ಮುಂದಣ ಬಟ್ಟೆಯಂ ತರಿಸಲ್ವೆನ್ (ಚಂದ್ರಸ. ೬೧). [ತರಿ$_4$ + ಸಲ್$_1$]

ತಱಿಸಲ, ತರಿಸಲ, ತಱಿಸಲು (ನಾ). ನಿರ್ಣಯಂ; ದೃಢನಿಶ್ಚಯ; ದೃಢಸಂಕಲ್ಪ: " ತಱಿಸಲಂ ನಿರ್ಣಯಂ " (ಶಮದ. ಪರಿ. ೨); ಸೆಱಿಮನಸೆಯೊಳಿರ್ದ ಮನುಜಂ ಸೆಱಿಬಿಟ್ಟು ಬಟಿಕ್ಕ ನಿಲ್ಲದೋಡುವ ತೆಱದಿಂ ಪೆಱಿಪಿಂಗಿ ಸಡೆದು ನಿಲ್ಲದೆ ತಱಿಸಲದಿ ಬಿಟ್ಟು ಸಕಲರಾಜ್ಯಶ್ರೀಯಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧೧-೦೫೮); ಇದೆ ದೆಯ್ವಂ ಧರ್ಮಂ ತಾನಿದೆ ಪೆಱತಿಲ್ಲೆಂಬ ಮನದ ತಱಿಸಲಮಖಿಳಾಭ್ಯುದಯ ಸುಖಹೇತು ಮುಕ್ತಿಪ್ರದಮಿದು ಸಮ್ಯಕ್ತ್ವಮೆಂಬ ಪೆಸರಂ ಪಡೆಗುಂ (ಪಸಾರ. ೯೧೮-೧೩): ಪೆಂಪೀವ ಸಿರಿವೆಱುಪೊಡಂ ಪೆಱಗ್ರಹಿತಮುಂಗೆಯ್ಯಮೆ ಮಾಸಱತವರ ತಱಿಸಲಂ (ಕುಱಿಳ್. ೦-೩೨-೧). **ತರಿಸಲ:** 'ತರಿಸಲಂಗೆಯ್' ಪರಾ. **ತಱಿಸಲು:** 'ತಱಿಸಲುವೋಗು' ಪರಾ. [ತಱಿಸಲ್ + – ಅ$_6$]

ತಱಿಸಲವು (ನಾ). = ತಱಿಸಲ: "ತಱಿಸಲವೆಂದು ನಿರ್ಣಯಂ" (ಕರ್ಣಾನಿ. ೫೯); "ತಱಿ[ಪಾಠಾಂ. ಉ]ಸಲವು ನಿರ್ಣಯಂ" (ಕಬ್ಬಿಕೈ. ೭೯); ಎರಡಱಿಯದ ತಱಿಸಲವಮರ್ದಿರೆ ಸುಧರ್ಮಮುನಿಪದಪದ್ಮಕ್ಕೆಱಗಿ . . . ಅಘ ಬಲಮನಲೆದು ಶಿಲೆಯೊಳ್ ಪೊಯ್ದಂ (ಆದಿಪು. ೩-೫೦); ಕೇಳ್ದಿರೆ ಪಾಂಡು ಸುತರ ಮುನಿಸಿನ ತಱಿಸಲವಿನ ಚಲದ ಬಲದ ಕಲಿತನದಳವಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧೧-೨); ಧರೆಗತ್ಯಾಶ್ಚರ್ಯಮಿಾ ಯೋಗ್ಯತೆ ತಱಿಸಲವಂ ಕಂಡು ಚಾಲುಕ್ಯ ಚಕ್ರೇಶ್ವರನಾ (ಹೈಆಸಿ. V, ೬-೯ ; 1089); ಆಗಳಾತನ ಮನದ ತಱಿಸಲವಂ ಕಂಡು (ಪಂಪಾಮಾ. ೨-೨೦ ವ); ಕಂದ, ಅಶ್ವತ್ಥಾಮ, ಏನ್ ನಿನ್ನ ತಱಿಸಲವು? (ಅಶ್ವತ್ಥಾ. ೨೪-೪೬೩); ಕಡೆಗೆ ತಾನಿದುವೆ ತಱಿಸಲವಾಯ್ತು (ಅಂತಿಗೊ. ೦೩-೨೫೬). [ತಱಿಸಲ್ + – ವು]

ತಱಿಸಲಿಸು(ಕ್ರಿ).ನಿರ್ಣಯಂಮಾಡಿಸು: ನಿರ್ಣಯವನ್ನು ಕೈಗೊಳ್ಳುವಂತೆ ಮಾಡಂ: ಕುಱಿಗೊಂಡು ನೆಗಟ್ದನಿಚ್ಚೆಯನಱಿಯದೆ ತನ್ನಿಚ್ಛೆಯಿಂದೆ ಕಜ್ಜಂಬೇಟ್ಪಂ ತ[ಪಾಠಾಂ. ದ]ಱಿಸಲಿಸಲಾಱನಾರ್ತನ ತೆಱನಱಿಯದೆ ಮರ್ಮವೇಟ್ಪ ಬೆಪ್ಪನ ತೆಱದಿಂ (ಕವಿರಾ. ೩-೧೫೨). [ತಱಿಸಲ್ + – ಇಸು$_3$]

ತಱಿಸಲು 'ತಱಿಸಲ' ನೋ.

ತಱಿಸಲುವೋಗು (ಕ್ರಿ). ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಒಳಗಾಗು; ದೃಢವಾಗಿ ಗುರಿಯಾಗು; ಈಡಾಗಂ: ಮನದ ಮರ್ಕಟತನವೆಂತು ಮಾಣ್ಬುದೆನ್ನಾ ಹೃದಯದ ಕಲ್ಮಷವೆಂತು ಮಾಣ್ಬುದೆನ್ನಾ ಕಾಯವಿಕಾರಕ್ಕೆ ತಱಿಸಲುವೋದೆನು ಎನಗಿದು ವಿಧಿಯೆ ಕೂಡಲಸಂಗಮದೇವಾ (ಬಸವ. ೪೧). [ತಱಿಸಲು (<ತಱಿಸಲ) + ಪೋಗು$_1$]

ತಱಿಸು 'ತಱಿಯಿಸು' ನೋ.

ತಱಿಹ (ನಾ). ಕತ್ತರಿಸುವಿಕೆ; ತರಿದುಹಾಕುವಿಕೆ. 'ಕುಱಿದಱಿಹ' ಪರಾ. [ತಱಿ$_1$ + – ಹ$_2$]

ತಱುಂಪು 'ತಱುಂಬು₁' ನೋ.

ತಱುಂಬು₁, ತರುಂಬು₁, ತರುಬು, ತರುಮು, ತರ್ಬು₂, ತರ್ಮು, ತಱುಂಪು, ತಱುಬು₁ (ಕ್ರಿ). ೧. ತಡೆ ; ನಿಲ್ಲಿಸು ; ಮುಂದೆಹೋಗ ದಂತೆ ಮಾಡು : "ತಱುಂಬು – ಗತಿಸ್ತಂಭೇ(ಅಡ್ಡಗಟ್ಟು)ಶಿಲೋದ್ವಹನ ದಾರೌ ಚ (ಸನ್ನೆಯ ಕೋಲು)" (ಶಮಧಾ) ; ಎನಸುಂ ಮೈ ಬಿಸುಪೇಱಿ ವಾಸಗೃಹಮಂ ತೀವಿತ್ತು ಸುಯ್ಯಾಗಳಿ . . . ವಿಗಳದ್ಬಾಷ್ಪಾಂಬುಧಾರಾಳಿ ತದ್ವನಭೂಜಾವಳಿಗಾಲವಾಲಜಲವಾಯ್ತುಬ್ಬಾಕ್ಷ ನಿನ್ನಂದಮಂ ನೆನೆಯುತ್ತಿರ್ಪ ಮನಂ ತಱುಂಬುತಿರೆ ಜೀವಂ ನಿಂದುದಾ ತನ್ವಿಯಾ (ಜಗವಿ. ೧೧-೩೯) ; ಆಲಿಂಗನೇಚ್ಛೆಯೊಳ್ ನಿಮಿರ್ವ ಗಾತ್ರಮಂ ತಳರಲೀಯದೆ ತಱುಂಬುವಂತಿರಗ್ಗಳಿಸಿದುತ್ಕಟ ಸ್ತಬ್ಧಭಾವಮುಂ (ವರ್ಧಪು. ೬-೧೩ ವ). ೨. ಎದುರಿಸು ; ಪ್ರತಿಭಟಿಸು : ಒತ್ತಿ ತಱುಂಬಿ ನಿಂದ ರಿಪುಭೂಜಸಮಾಜದ ಬೇರ್ಗಳಂ ನಭಕ್ಕೆತ್ತದೆ ಬಂದು ತನ್ನ ಮಱೆವೊಕ್ಕೊಡೆ ಕಾಯದೆ . . . ಮಾಣ್ದು ಬಾಟ್ವ ಪುಟುವಾಸಸನಂಬನಜಾಂಡಮೆಂಬುದೊಂದತ್ತಿಯ ಪಣ್ಣೊಳಿರ್ಪ ಪುಟುವಲ್ಲದೆ ಮಾನಸನೇ ಮುರಾಂತಕಾ (ಪಂಪಭಾ. ೫-೭೫) ; ಅಭ್ರಮನಿರದೆ ತಱುಂಬುವ ತೆಱದಿಂದಮೆತ್ತಿ ಪೊತ್ತಂಸದೊಳಭ್ರಂಬರಗೆಮೊಗೆಯೆ ನೋಟಕ್ಕಿಂಬಾದುದು ಮೇಘರಥ ವಿಯತ್ಪಥಗಮನಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೯-೭೩) ; ಎಂತೊಡದಱುವರೆಂತು ಪಾಯಿಸುವರೆಂತು ತಱುಂಬುವರೆನ್ನುತ್ತ ನಿಲ್ವರೆಂತೊದವುವರೆಂತು ಲಕ್ಷ್ಮಣನೊಳಾಂತು ಬರ್ದುಂಕುವರನ್ಯಭೂಭುಜರ್ (ಎಕ. VII, ಶಿಕಾರಿ. ೧೩೬-೩೯ ; 1068) ; ವಿನಮಿತನಾಗಿ ನಿಂದು ನಿಜ ನಿಶ್ವಸಿತೋಚ್ಚತೆಯಂ ತಱುಂಬಿ ಮೆಲ್ಲನೆ ನಿಟಿಲಾಗ್ರಘರ್ಮ ಜಲಮಂ ಬೆರಲಿಂ ಬಟಿಯುತ್ತುಂ (ಕುಸುಮಾ. ೧೧-೯) ; ಮುಟ್ಟಿ ಮೂದಲಿಸಿ ಕಟ್ಟಿದಿರ್ಗವಂದು ಮೆಟ್ಟಿ ತಱುಂಬಿದ ಸಿಂಹಚೂಡನಂ . . . ಕಂಡು (ಅನಂಪು. ೧೧-೪೯ ವ). ೩. ತಾಗು ; ತಗಲು : ಗಗನತಳಮಂ ತಱುಂಬುವಂತಿರ್ದ ಶಿಖರಿ ಶಿಖರಂಗಳಿಂದಂ . . . ಭಯಂಕರಾಕಾರಮಪ್ಪ ದ್ವೈತವನಕ್ಕೆ ಬಂದು (ಪಂಪಭಾ. ೭-೩೯ ವ); ಅಸುರಮಾಗ ದಾಡೆಗಳೊಡಲ್ಪಳಿದಂಬರಮಂ ತಱುಂಬೆ (ಪಂರಾಮಾ. ೧೧-೧೦೭) ; ತನು ತನುಮಂ ತಱುಂಬೆ ಮಿಗೆ ಕೂರಸಿ ಕೂರಸಿಯಂ ಪಳಂಚೆ (ಎಕ. VII, ಶಿಕಾರಿ. ೨೪೨-೨೩ ; 1163). ೪. ಮುಂದುವರಿಯಂದಿರು ; ನಿಲ್ಲು ; ಸ್ಥಗಿತವಾಗು : ಚಕ್ರರತ್ನಮಯೋಧ್ಯಾಪುರಮಂ ಪುಗದೆ ತಱುಂಬಿ ನಿಂದುದಂ ಕಂಡುಂ (ಆದಿಪು. ೧೪-೩ ವ); ಒಳಗೆ ಸಮಸ್ತ ಭೂಭೃದಧಿಕಂ ಪ್ರಬಳಂ ಮನುಜೇಂದ್ರ ಮಂದರಂ ಬಳೆಯೆ ತಱುಂಬಿ ಸಂಚಳಿಸದಿರ್ದಪುದೀ ನಡು (ಪುಷ್ಪಪು. ೪-೪). ೫. ಪರವಾಗು ; ಮುಂದೆ ಬರು: ಪ್ರತಿಷೇಧದ ಧಾತುಗೆ ಮುಂದೆ ತಱುಂಬೆ ವಿಭಕ್ತಿ ಪೂರ್ವ ಕಾಲಕ್ರಿಯೆಯೊಳ್ ಪ್ರತಿಷೇಧವದೆಂಬುದು ಮುಂದೆ ತೋಱೆ ಮೇಣ್ ದ್ವಿತ್ವವೃತ್ತಿ ನಿತ್ಯಮೆನಿಕ್ಕುಂ (ಶಮದ. ೭೧). ೬. ಮೀಱಿಸು ; ಸೋಲಿಸು ; ಗೆಲ್ಲು : ಮೇನಕೆ ರಂಭೆಯೂರ್ವಶಿ ಸುಕೇಶಿ ತಿಲೋತ್ತಮೆ ಮಂಜುಘೋಷೆಯೆಂಬೀ ನೆಗಟ್ದಗ್ಗದಚ್ಚರಿಯರಚ್ಚರಿಯಪ್ಪ ವಿಳಾಸಮಂ ನಿಜಭ್ರೂನಟನೈಕದೇಶಮೆ ತಱುಂಬಿದುದೆಂಬ ಸುರೂಪ ವಿಭ್ರಮಶ್ರೀ ನಿಜಮಾಗೆ ರಂಜಿಸುವ ರಲ್ಲಿಯ ರೂಢಿಯ ಗಾಡಿಗಾರ್ತಿಯರ್ (ಪುಷ್ಪಪು. ೨-೬೭). ೭. ಎತ್ತು ; ಆಕ್ರಮಿಸು; ಹಿಡಿ; ಸುತ್ತುಗಟ್ಟು: ಪದದಿನಿಸಂ ತಳರ್ಚುವ ತಳರ್ಚಿದುದಂ ಮೊಟಕಾಲ್ಗೆ ತರ್ಪ ತಂದುದನುರದಿಂ ತಱುಂಬುವ ತಱುಂಬಿದುದಂ ಪೆಗಲಲ್ಲಿ ಗೆತ್ತುವೆತ್ತಿದುದನೆ ನೆತ್ತಿಯೊಳ್ ತಳೆದು ಪೊಂಗಳ ಭಾರಮನುಯ್ಯ ವಿಪ್ರವೃಂದದ ಪಡಿಮಾತೆ ಪೇಟದೆ ಯುಧಿಷ್ಠಿರ ರಾಜನ ಬಾಗಣೇಟ್ಗೆಯಂ (ಜಗವಿ. ೧೭-೧೪) ; ಪರನೃಪನೆನ್ನ ಮಿತ್ರಪುರಮಂ ತವೆ ಮುತ್ತಿದನೆಂದು ಕೇಳ್ದು ಚೆಚ್ಚರಮಿದೆ ಬಂದೆನಿತ್ತಲವನತ್ತ ಮದೀಯ ಪುರಪ್ರಭಾಗಮಂ ಭರದೆ ತಱುಂಬಿದಂ ಗಡವನಂ ತಗುಳ್ದಟ್ಟುವೆಂ (ರಸರ. ೧-೭೦). **ತರುಂಬು₁** : ೨. 'ತರುಂಬುವಡಂ' ಪರಾ. **ತರುಬು** : ೧. ಜಕಾತಿ ಕಟ್ಟೆಯನ್ನು ದಾಟಿ ಮುಂದೆ ಇರುವ ಗಿಡದ ಕೆಳಗೆ ಗಾಡಿಯನ್ನು ಯುಲ್ಲನು ತರುಬಿದನು (ರಕ್ಕ್ಷಧ. ೧೩); ಅನಂತ ಪಾರವಾದ ಒಂದು ಕುರಿಯ ಹಿಂಡನ್ನು ಕಣ್ಣೆದುರಿಗೆ ತರುಬಿಕೊಂಡು ಅವುಗಳನ್ನು ಒಂದೊಂದಾಗಿ ಎಣಿಸಲು ನನಗೆ ಹೇಳಲಾಯಿತು (ಗಾಳಿಪ. ೧೨೧) ; ಹುಲ್ಲನ್ನು ಮೇಯಿಸಲೆಂದು ತಮ್ಮ ಎಮ್ಮೆಗಳನ್ನು ತರುಬಿ ನಿಂತಿದ್ದಳು (ನಡದಾ. II, ೧೨೬೨). ೨. ತರುಬುವವನು ಬಹು ವಿಘ್ನದಲಿ ವಿಧಿ ತರುಬಲಾರದೆ ನಿಲಲು ಕೆಲಕಡೆಗುರುಬಬೇಕೈ ಮುಂದಣಾ ಮಾರ್ಗವನು ತಾ ಹತ್ತಿ (ಜ್ಞಾನಸಿಂ. ೧೩-೪೦); ತಾಯಿಯ ಧನಿಯು ತಾರಕ್ಕೆ ಮುಟ್ಟಲು ಶಂಕರರಾಯರು ಅದನ್ನು ತರುಬಿ ಎಂದರು (ಕನಕೆ. ೩೯). ೪. ಹೋಗು ನಿನದಾರಿ ಬಲುದೂರ ಆಪೂರ ತೇರು ನಿನಗಾಗಿ ತರುಬಯ್ತೊ (ಹಳ್ಳಿಯು. ೩೧). ೮. ಅಟ್ಟು ; ಓಡಿಸು ; ಪ್ರೇರಿಸು : ಮನಸ್ಸು ಮುಂದು ಗಡೆಯಲ್ಲಿ ಎಳೆವಂತೆ ಇರುವುದು ; ಮನ್ಮಥನು ಹಿಂಭಾಗದಲ್ಲಿ ತರುಬುವಂತೆ ಇರುವನು (ವಡಕಾ. ೧೭) ; ಕಿನ್ನರನು ಓಡಿ ಹೋಗಿದ್ದ ಬೀಮಣ ತ್ರಿಶಂಕು ಶನಿಯರನ್ನು ಅಲ್ಲಿಗೆ ತರುಬಿಕೊಂಡು ಬರುವನು (ಬಿಗಾಳಿ. ೯) : ಉರುಬಿ ನಿಂದಾ ಬರುವ ಕರಿಗಳು ಎರಗಿ ಬರುತಿಪ ಗಂಡು ಮೃಗಗಳು ತರುಬಿ ಬರುತಿಪ ಮಲೆಯ ಹೋರಿಯು ಬಳಸೆ ಮೆರದವರಣ್ಣದಿ (ಗೋಪಾರು. ೧೫). **ತರುಮು** : ೧. ಓಡುವವನೂ ಬೆತ್ತಲೆ ತರುಮುವವನೂ ಬೆತ್ತಲೆ (ಕಥಾಮಂ. IV, ೨೦). **ತರ್ಬು₂** : ೧. ಕುಶನೊಂದಿ ಪೊಂದೇರ ಶರದರ್ಬುವ ನೋಡುದು ಬೆಂಬಲದ ವಾಹಿನಿಯ ತರ್ಬಿದಂ ಸರ್ಬ ಸನ್ನಾಹದಸ್ತ್ರಂಗಳಂ ಚಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲಾ ದೇಶಕೆ (ಜನಮು. ೩೮-೮). **ತರ್ಮು** : ೯. ತಗ್ಗಿಸು ; ಕಡಿಮೆ ಮಾಡು : ಈ ಸತಿಯುಮ್ಮಳವನೆಣಿಸದಲೆ ಮನವನು ನೆಮ್ಮದಿಯೊಳಿಡಿರೆಂದು ಪೇಳುವಿರಕಟ ಶೋಕವನು ತರ್ಮುದಿರಲಾ ನಾಮು ಸಲುವುದೆ (ಜನಥಾ. ೪೮-೫೦). ೧೦. ತಾಗುವಂತೆ ಮಾಡು ; ಮುಟ್ಟಿಸು : ನಮ್ಮ ವಿದ್ಯಾನಾಡಿನೊಳು ದುಷ್ಕರ್ಮನಿವನಾರಾರಿಗುವಟಳ ತರ್ಮುವನು (ಜನಥಾ. ೪೫-೪). **ತಱುಂಪು** : ೨. ಅನನ್ಯಪಾಳನಾಗಳೆ × × ಕೆಯ್ಯುಗ್ಗಿಮಾಗಳೆ ಕಡಂಗುಗುಮಾಗಳೆ ನಟ್ಟು ನಿಲ್ಕುಮಾಗಳೆ ತಱಿಸಲ್ಗುಮಾಗಳೆ ತಱುಂಪುಗುಮಾಗಳೆ ಪೊಟ್ಟುವಾಯ್ಗುಂ . . . ಆಗಳೆ ಕೊಂದು ಕೂಗುಗು (ಕಇ. V, ೧೪-೭ ; 1099). **ತಱುಬು₁** : ೧. "ತಱುಬೆಂದೆನೆ ತಡೆಯಲ್ಕೆ" (ಕವಿಕಂ. ೧೯೯). ೨.ಸದಾಶಿವನ ಪೂಜಿಸುವೆನೆಂದು ಪೋದಡೆ ತಱುಬಿ[ಪಾಠಾಂ. ಕದುಬಿ] ಹಿಡಿವವಯ್ಯಾ ಸಕಲ ವಿಪತ್ತುಗಳು (ವಸ್ತವ. ಕ. ೨೨೧-೪೯೨) ; ಮುಱಿದು ಬಹ ನಿಜಸೇನೆಗಭಯದ ಸೆಱಗ ಬೀಸುತ ಭೀಮಸೇನನ ತಱುಬಿ ನಿಂದನು ಭೀಷ್ಮ (ಕುಪ್ಪಾಭೀ. ೭-೫) ; ತಱುಬಿ ಕಾದುವ ಕಲಿಗಳೆಲುಗಳ ಮುಱಿದು ರಕುತವ ಹಿಂಡಿ ನೆತ್ತರ ತೊಱೆಯ ಹರಿಸಿದರೂರೊಳಗಲದಲಸುರಭಟ ನಿಕರ (ಕೂರಂ. ೬-೩೭-೧೪) ; ಪೆಱನೊಸಲಿನ . . . ಪೆಣ್ಣಳ ತಂಡ ತಱುಬಿದುದಾರತಿವಿಡಿದು (ಕುರಾಸಾಂ. ೩೪-೧೩) ; ಬಿರುದಿನ ಪೊಣಕೆಯ ಪೊಂತಕಾರಿಗಳಾಗ ತಱುಬಿದರರಿವಾಹಿನಿಯ (ಕಂನವಿ. ೧೫-೨೫) ; ಸರಥಂ ಸುರಥಂ ದಂಡಂಗೊಂಡು ದಾಟಿಡುವ ದೆಬ್ಬಾಳದ ದಕ್ಕಡಿಗರಂ ತಱುಬಿ ನಿಂದಂ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೧೪೩-೨೨) : ಎನ್ನೊಡೆಯ, ತಱಿಸಂದು ತುಱುಗಳನ್ ಕೊಲ್ವೆಯಾ? ಮೂಗುಸಿರ್ಗಳನ್ ತಱುಬಿ, ಮಂದೆಗಳನಿಡಿದು (ಅಶ್ವತ್ಥಾ. ೮-೧೫೮). ೩. ತಾಯಿಮಳಲನು ತಱುಬಿದಬುಧಿಯ ದಾಯಿಗರು ತಾವಿವರೆನಲು ಬಿಡೆ ನೋಯ ಬೆರಸಿದುದುಭಯಬಲ ಬಲುಖತಿಯ ಬಿಂಕದಲಿ (ಕುಪ್ಪಾಶ. ೨-೧೨). ೪. ಎಲೆ ಧನಂಜಯ ಹಗೆಯ ಪೆಚ್ಚಿದ ಹಳುವವಿದೆಲಾ ವಜ್ರಿಸುತ ನಿನ್ನಳವಿಯಲಿ ತಱುಬಿದೆ ಸುಯೋಧನ ಸೈನ್ಯಗಿರಿನಿಕರ(ಕುಪ್ಪಾಭೀ. ೩-೨೫) : ಇರದೊಂದು ಪೆರ್ಗುಂಡನು ಕಟ್ಟಿ ಕೊರಳಲಿ ಪುರದ ಬಾಗಿಲೊಳ್ ನಿಂದಿರಲ್ ಬಟ್ಟೆಯಿಲ್ಲದೆ ಸರ್ವರುಂ ತಱುಬಿ ನಿಲೆ (ಜಬವು. ೬-೩೭) ೧೧. ಕಳಿಸು ; ತಳ್ಳು ; ನೂಕಂ (?) : ಪೆಣ್ಬಾಂಬಿಗಳ ಸರಮನೆತ್ತಿ ತಱುಂಬುತ್ತುಂ ಬಂದುದಾ ಪ್ರಭಾತ ಸಮಿಾರಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧೨-೧೦೫) :

ರಾಜಗೃಹಕ್ಕೆ ಮಿಕ್ಕ ಗಜದಂತಚಯಂಗಳುಮಂ ಚಮೂರ ಕೃಷ್ಣಾಜಿನವನ್ನವಸ್ತುಚಯಮುಂ ಬದಿರಕ್ಕೆಯುಮಂ ತಱುಂಬಿ . . . ತದ್ವೃಷಭದತ್ತನ ಗೇಹದೊಳಂದು ಕಂಡೆ ನಾನೀ ಜನಸಂಸ್ತುತ ಪ್ರತಿಯುಗಂಗಳನರ್ಚಿಪ ಸಜ್ಜನಂಗಳಂ (ನೇಮಿಪು. ೧-೭೬): ಕೆಲವು ದಿವಸಕ್ಕೆ ಭವದೇವಂ ಬಂದು ಸುಕಾಂತನಂ ಕೊಲ್ವೆನೆಂದು ತಾನುಪಾರ್ಜಿಸಿ ತಂದ ಧನವೆಲ್ಲಮಂ ಕೊಟ್ಟು ಭೃತ್ಯರಂ ತಱುಬಲದಂ ಸುಕಾಂತಂ ಕೇಳ್ದು ಭವದೇವನಂಜಿಕೆಗೆ ಪುರಮಂ ಬಿಟ್ಟು (ಪುಣ್ಯಾಸ್ರ. ೬-೯೩ ವ); ಸುಕಾಂತನಂ ಕೊಲ್ವೆನೆಂದು ತಾನಾರ್ಜಿಸಿ ತಂದ ದ್ರವ್ಯದಿಂ ಪಲಂಬರ್ವೀರ ಭಟರಂ ತಱುಬಿ ರಾತ್ರಿಯೊಳು ಸುಕಾಂತಂ ತನ್ನಿರ್ದ ಮನೆಯಂ ಮುತ್ತೆ (ಪುಣ್ಯಾಸ್ರ. ೧೧-೫ವ)
[ದೇ.॥ ತಮಿ. ತಱುಗು = ತಡೆಯಲ್ಪಡು ; ತೆಲು. ತಱುಮು, ತಱುವು]

ತಱುಂಬು$_2$, ತರುಂಬು$_2$, ತರುಬು$_2$, ತಱುಂಬೆ, ತಱುಪು$_1$, ತಱುಬು$_2$(ನಾ). ೧. ತಡೆಯುವಿಕೆ; ಪ್ರತಿಭಟನೆ: "ತಱುಂಬೆಂದು ತಡೆವುದು" (ಕಕಸಾ ೨೩-೪೮೦). ೨. ಭಾರವಾದ ಕಲ್ಲುಗಳನ್ನು ಎತ್ತಲು ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಕೋಲು ; ಸನ್ನೆಕೋಲು : "ತಱುಂಬು–ಗತಿಸ್ತಂಭೇ (ಅಡ್ಡಗಟ್ಟು) ಶಿಲೋದ್ವಹನ ದಾರೌ ಚ (ಸನ್ನೆಯ ಕೋಲು)" (ಶಮದಾ): "ಗತಿಸ್ತಂಭದೊಳ್ ಸಿಲೆಯನೆತ್ತುವ ಮರದೊಳುಂ ತಱುಂಬಕ್ಕು" (ಶಬ್ದಮಂ. ೧೦೨). ೩. (ನದಿಯ ನೀರು ತಂದು ನೂಕಿರುವ) ಮರಳುರಾಶಿ: ಕಾಡಾನೆಗಳ ಕೋಡೇಱಿಂದಿಡಿದು ಕಳೆದ ಖರ್ಜೂರದ ಕಡಿಗಳಂತೆ ತಡಿದಡಿಯ ತಱುಂ[ಪಾಠಾಂ. ಱುಂ]ಬಿನೊಳ್ ಬಿಸಿಲಂ ಕಾಯ್ವ ಮೊಸಳೆವಿಂಡಿನ ಪಸರಂಗಳೊಳಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೫-೪೦ ವ): ತಱುಂಬಿನೊಳ್ ಬಿಟ್ಟ ಮೀನಂತೆ ಮಿಡಮಿಡ ಮಿಡುಕಿ (ಜೀವಸಂ. ೧೧೩-೯೬ ವ). **ತರುಂಬು$_2$:** ೪. ಅಡ್ಡಿ ; ತೊಂದರೆ. 'ತರುಂಬುವಡು' ಪರಾ. **ತರುಬು$_2$:** ೨. ತರುಬಿಲ್ಲದ ಒಡ್ಡನು, ಬಿರಿಸಿಲ್ಲದ ಹುರಿಯು (ಗಾದ). **ತಱುಂಬೆ :** ೩. ತಪೋಧನರಾಹಾರದಾನಕ್ಕಮ್ಮಾಟಕೂಟಕ್ಕಂ ತಱುಂಬೆಯ ಪೊಲದ ಹಗರಣಿಗನ ಬಾಗಿಂ ಪಡುವಣ ದೆಸೆಯಲಿ ದಿನಗುಣಿಗನ ಮೂಱು ಮತ್ತರು (ಸೌಇಇ. IX-1, ೧೬೫-೪೨ ; 1099). **ತಱುಪು$_1$:** ೩. ವಿಳಸಲ್ಲತಿಕಾಗೃಹಮಾಳೆ ಮಂಗಳಾಸ್ಪದ ಪುಲಿನಸ್ಥಲಂ ಪುದಿದ ಕೆಂಪಿನ ಶಾಲಿಯ ಕೆಯ್ವೊಲಂಗಳಿಲ್ಲದ ತಱುಪುಂ ತಱುಂಬುನೆಲನುಂ ಪರಿಭಾವಿಪೊಡಿಲ್ಲದೆಲ್ಲಿಯುಂ (ಶಾಂತೀಶ್ವ. ೧-೧೧೧). **ತಱುಬು$_2$:** ೨. ರಕ್ಕಸಕಿಂಕರರು ಬೊಬ್ಬಿಱಿದು ಬಲುಸನ್ನೆಗಳಲುಕ್ಕಿನ ತಱುಬುಗಳಲೆತ್ತಿದರು ತೇರಿಗೆ ತಗ್ಗಲವನಿತಳ (ತೊರರಾ. ೫-೭-೬). [< ತಱುಂಬು$_1$]

ತಱುಂಬುನೆಲ (ನಾ). ಮರಳಂ ಭೂಮಿ ; ಉಸುಕು ನೆಲ (?): ಮದನವಿಹಾರ ಭೂಮಿಯೆನಿಸಿರ್ಪ ವನಾವಳಿ ವಾರಿಜಾಕರಂ ವಿದಳಿತ ಪುಷ್ಪರಾಜಿ . . . ಪುದಿದ ಕೆಂಪಿನ ಶಾಲಿಯ ಕೆಯ್ವೊಲಂಗಳಿಲ್ಲದ ತಱುಪುಂ ತಱುಂಬುನೆಲನುಂ ಪರಿಭಾವಿಪೊಡಿಲ್ಲದೆಲ್ಲಿಯುಂ (ಶಾಂತೀಶ್ವ. ೧-೧೧೧).
[ತಱುಂಬು$_2$ + ನೆಲ$_1$]

ತಱುಪು$_1$ 'ತಱುಂಬು$_2$' ನೋ.

ತಱುಪು$_2$ (ನಾ). ಕಡೆಗಂದಿಯಾದ ಹಸು ಅಥವಾ ಎಮ್ಮೆ. 'ತಱುಪೆರ್ಮೆ' ಪರಾ. [?. /ತಮಿ. ತಱುವು=ಕಡಮೆಯಾಗು]

ತಱುಪೆರ್ಮೆ (ನಾ). ಕಡೆಗಂದಿ ಎಮ್ಮೆ : ನೆಱಿಪೊರಸುಗೆ ಕಾವಲಿಯಂ ಕಿಱುಕುಸಲೆಯ ಬೇರೊಳಕ್ಕೆ ಕೊಳಗುಳಿಕೆಲೆಯೊಳ್ ತಱುಪೆರ್ಮೆಯ ಪಾಲಂ ಬಟಿಕೆರೆದಟ್ಟೊಡೆ ಮೃದುವೆನಿಪ್ಪ ಪಾಲವುಗಕ್ಕುಂ (ಲೋಕೋಪ. ೮-೯): ತುಱುವೆಯ ಬೇರನಿಕ್ಕಿ ತಱುಪೆರ್ಮೆಯ ಪಾಲುಮಮರ್ಧಮಪ್ಪಿನಂ ಮಱುಗಿಸಿ . . . ಮಾಳ್ಪುದು ಕ್ಷೀರದುಂಡೆಯಂ (ಲೋಕೋಪ. ೮-೧೦) ;
[ತಱುಪು$_2$ + ಎರ್ಮೆ]

ತಱುಬಿಸು (ಕ್ರಿ). (?) : ಆಟಲಪಡಿಯ ಜ ೧ ತಱುಬಿಸಿಕೊಂಡು ಉಂಬ (ಬೊಂಕಶಾ. ೧೯೪೮, ಶಾಮಟ. ೧೧೧-೬ ; ?). [?]

ತಱುಬು$_1$ 'ತಱುಂಬು$_1$' ನೋ.

ತಱುಬು$_2$ 'ತಱುಂಬು$_2$' ನೋ.

ತಱುಬುಲ್ಲು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹುಲ್ಲು; "ಕುಡುಂಗಕ"(ನಾಚಿರಾ. ೬).
[? + ಪುಲ್ಲು (<ಪುಲ್)]

ತಱುವಿಂಡಿ 'ತುಱುವಿಂಡಿ' ನೋ.

ತಱುವಾಳ (?). (?) : ಧುರದೊಳ್ ಗುಂಡವಮಾತ್ಯಂ ನರಮೋಧವ ಮಾಡದುಳಪನೆಂದೆನಲಾ ಭೀತರು ಮರನನೇಱಿ ಹೂವಿನ ತಱುವಾಳ ತಱುವಾಳ ಎನುತ್ತಮಿರ್ದ್ದರದೇನೋ (ಎಕ. V, ಬೇಲೂರು. ೩-೯೦ ; 1397 ?). [?]

ತಱುವಾಯ್, ತರುವಾಯು$_1$, ತರುವಾಯಿ, ತರ್ವಾಯು$_1$, ತರ್ವಾಯಿ, ತಱುವಾಯು$_1$, ತಱುವಾಯಿ, ತಱುವಾಯು (ನಾ). ೧. ಕ್ರಮ ; ಪರಿವಿಡಿ : "ತಱುವಾಯೆಂದುಂ, ಪಾಟಿಯೆಂದುಂ ಕ್ರಮಂ" (ಕಕಸಾ. ೨೫-೫೦೧): ತಱುವಾಯಿಂದಾ ಯುಗಳಂಗಳೊಳ್ ಹ್ರಸ್ವಕ್ಕೆ ಹ್ರಸ್ವಂ ಪರಮಾದೊಡಂ ದೀರ್ಘಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘಂ ಪರಮಾದೊಡಂ . . . ಸವರ್ಣಸಂಜ್ಞೆ ವರ್ತಿಸುಗುಂ (ಶಮದ. ೭ ವೃತ್ತಿ): ತಱುವಾಯಿಂ ಗುರುವುಂ ದೀರ್ಘಮುಂ ಗೂಢಸಂಧಿಯುಮಾಗಿ ಸ್ವಭಾವದಿಂದೇಕಾರಂ ಮೊದಲಾದ ಸಂಧ್ಯಕ್ಷರಂಗಳಪ್ಪುವು (ಶಮದ. ೧೦ ವೃತ್ತಿ): ಕ್ರಮದೆ – ತಱುವಾಯಿಂದೆ (ಶಮದ. ೧೦ ಟೀಕೆ). ೨. ಅನಂತರದ ಸಮಯಂ ; ಮುಂದಿನ ಸರದಿ : ಆ ತಱುವಾಯಲಿ [ಪಾಠಾಂ. ಅನಂತರಂ] . . . ವನಪ್ರತೋಳಿಕಾದ್ವಾರಮಂ ಪೊಕ್ಕು (ಚಂದ್ರಪು. ೬-೮೩ ವ); ರಾಯಕಟಕಪಿತಾಮಹನ ತಱುವಾಯಲಭಿಷೇಕವನು ಕೌರವರಾಯ ಮಾಡಿಸಿ ಪತಿಕರಿಸಿದನು ಕುಂಭಸಂಭವನ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೧ ಸೂಚನೆ); ನೀವು ಕಟಕಾಚಾರ್ಯ ಪುತ್ರರು ನೀವಿರಲು ಕೃಪನಿರಲು ದಳವಾಯ್ ನಾವಹೆವೆ ನೀವಿಂದು ತೇಜೋದ್ವಯದಲಧಿಕರಲೆ ನಾವು ತಱುವಾಯುವರು (ಕುವ್ಯಾಶ. ೧-೨೦); ಇಳೆಯ ಮೇಲೆ ಕೌಂತೇಯನ ಮಹಾಧ್ವರದ ವಾಜಿಗಳ್ಳಿರುಗಿ ತಱುವಾಯೊಳಿಲ್ಲಿಗೆ ಬಂದೊಡಾವು ಕಟ್ಟಿದೆವು (ಜೈಮಿಭಾ. ೩೨-೩): ಕೃಷ್ಣಾಚ್ಯುತರೆಂಬ ರಾಯರ್ಯ್ವರ ತಱುವಾಯಿಂ ಮುದದೊಳಿಳೆಯಂ ಪೊಱೆದ ಸದಾಶಿವರಾಯಂಗೆ (ಚಿಕವಂ. ೨-೧). ೩. ಸಮಯ ; ಅವಕಾಶ ; ಪ್ರಸಂಗ : ನಿಲ್ಲಿ ಭಯ ಬೇಡಾವ ರಣವಿದು ತಲ್ಲಣಕೆ ತಱುವಾಯೆ ದೀವಿಗೆ ಪಲ್ಲವಿಸಿದರೆ ತಳಿತುದೇ ಭುಜಶೌರ್ಯ ಕುರುಬಲಕೆ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೧೫-೫೯). **ತರುವಾಯು$_1$:** ೧. "ಕ್ರಮಃ – ತರುವಾಯಂ" (ಶಾಶಕ್ಕ. ೪೦). **ತರುವಾಯಿ :** ೧. "ತರುವಾಯಿಯೆನಲು ತರ ಪರಿವಿಡಿಯೆನಲ್ಕಿವು ವುಪರಿಯರ್ಥದೊಳ್" (ಕಕರ.೯೯). **ತರ್ವಾಯು$_1$:** ೨. ಉದಿತ ಧರ್ಮದ ನೆಲೆಯನುರ್ವೀಶ ನೀತಿಗಳ ನಿಶ್ಚಯವನೈದ ಸಾಂಗೋಪಾಂಗವಾಗಿ ಬರಿಸಿ ತರ್ವಾಯೊಳಾ ಕುಮಾರರ್ಗೆ ಮುನಿನಾಥಂ ಧನುರ್ವೇದಮಂ ಶಿಕ್ಷೆಗೈದು (ಜೈಮಿಭಾ. ೧೯-೫೪): ಧರ್ಮದಿಂದಮೆ ರಾಜ್ಯಪರಿಪಾಲನಂಗೆಯ್ದು ವೈಕುಂಠಯಾತ್ರೆಯಂ ಮಾಡಿದನಾ ತರ್ವಾಯದೊಳ್ (ದಿವ್ಯಚ. ೬-೨೮ ವ): ಆ ತರ್ವಾಯದ ಹಾಡೇ ನಿಜವಾದ ಲಾವಣಿ (ಸುವರ್ಣ. ೯೩). ೪. (ಹೇಳಿದ ಪಾಠವನ್ನೇ) ಪುನಃ ಪುನಃ ಹೇಳುವುದು; ಸಂತೆ ಹೇಳುವುದು ; ಪುನಃ ಪುನಃ ಪಠಿಸುವುದಂ : ತರ್ವಾಯಕ್ಕೆ ಸಿಕ್ಕಿದಲ್ಲಿ ವೇದಾಂತಿಯಾದ ಆಗುಚೇಗೆಯನಾಡಿಹೆನೆಂದು ಆಗಮಿಕನಾದ (ಶಿವಮಂ. ೯೯) ; ಕೇಳುವ ಕೆಲವು ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳಿಗೆ ವಸ್ತ್ರ ಕೂಳು ವೀಳೆಯವಿತ್ತು ಮುದದಿ ಆಳುಗೊಳಿಸಿ ಪ್ರತಿದಿವಸದಿ ತರ್ವಾಯ ಹೇಳುವ ವಿಬುಧರೊಪ್ಪಿದರು (ಮೋಹತ. ೩-೩೭) : ಯಜುಃಶಾಖೆ ಅಧ್ಯಯನಕೆ . . . ಗ ೧೨ ಆ ತರ್ವಾಯ ಕೌಶಿಕಗೋ ಆಪಸ್ತಂಭ × × × ಭಟ್ಟರಿಗೆ . . . ಗ ೧೨ (ಎಕ. VIII, ತೀರ್ಥಹ. ೧೯-೧೧೧ ; 1673). ೫. ಪುನಃ ಅದನ್ನೇ ಮಾಡುವುದು; ಪುನರಾವೃತ್ತಿ : ಸರ್ವರೊಳಗೆ ಮುತ್ತೈದೆಯಾಗಿರ್ದ

ವ್ಯರ್ಥವ್ಯವನಾಂತು ಬಾಳುವೆನೆ ಗರ್ವದ ನುಡಿಯುಲ್ಲ ತನಗೆ ತನ್ನಾಳ್ದನ ತರ್ವಾಯ ಮಾಡೆಂದಳಳುತ (ಮೋಹತ. ೮-೩೭). **ತರ್ವಾಯಿ :** ೪. ಆ ಗೋತ್ರದ ಆ ಗ್ರಾಮದ ತಿರುಮಲಭಟ್ಟರ ಪುರುಷೋತ್ತಮ ಭಟ್ಟರಿಗೆ ಶಾಸ್ತ್ರದ ತರ್ವಾಯಿಗೆ ಕಾರಗಡೀಲಿ ಗ ೧೮ (ಎಕ. VIII, ತೀರ್ಥಹ. ೧೯-೧೦೪ : 1573). **ತಜುವಾಯ್ತು$_1$:** ೧. 'ತಜುವಾಯುಗೊಳ್' ಪರಾ. **ತಜುವಾಯಿ :** ೧. "ಪಾಟಿ ತಜುವಾಯಿ ಕ್ರಮುಮದು" (ಕವಿಕಂ. ೨೦೮). 'ತಜುವಾಯಿಗೊಳ್' ಪರಾ. **ತಜುವಾಯು :** ೧. "ಪರ್ಯಾಯ" (ನಾಚಿರಾ. ೬).

[ದೇ.॥ತಮಿ. ತಜುವಾಯ್,ತರುವಾಯ್; ತೆಲು. ತರುವಾಯಿ,ತರುವಾತ]

ತಜುವಾಯು$_1$ 'ತಜುವಾಯ್' ನೋ.

ತಜುವಾಯು$_2$, ತರುವಾಯು$_2$, ತರುವಾಯೆ, ತರ್ವಾಯು$_2$ (ಅ). ಆಮೇಲೆ ; ಆ ಬಳಿಕ : ರಾಯ ಕಟಕಾಚಾರ್ಯನಾ ತಜುವಾಯ ಸೇನಾ ಪಟ್ಟವನು ರಾಧೇಯನಲಿ ರಚಿಸಿದನು ಮುದದಲಿ ಕೌರವರ ರಾಯ (ಕುವ್ಯಾಕ. ೧ ಸೂಚನೆ) : ಸಮರದಲಿ ಗುರು ಗಾಂಗೇಯ ಕರ್ಣ ದ್ರೌಣಿಗಳ ತಜುವಾಯ ಲೆಕ್ಕಕೆ ಸಂದನೈ ಮಝು ಪೂತು ಪಾಯ್ಕೆನುತ (ಕುವ್ಯಾಕ. ೨೦-೩೫). **ತರುವಾಯು$_2$:** ತರುವಾಯ ಹೇಳ್ವ (ಜ್ಞಾನಸಿಂ. ೧-೧೭) ; ಕಾಯಿಗಳನ್ನು ಒಣಗುವ ತನಕ ಗಿಡದ ಮೇಲೆ ಬಿಡುತ್ತಾರೆ. ತರುವಾಯ ಅವನ್ನು ಕೊಯ್ದು . . . ಮಾರಾಟಕ್ಕೆ ಕಳುಹಿಸುತ್ತಾರೆ (ಮುಂಬಯಿ. ೪-೪೦). **ತರುವಾಯೆ :** ಶ್ರೀಮಂತರು ನಿವೃತ್ತರಾದ ತರುವಾಯೆ-ದಳವಾಯಿ ತನವಂ ಕೊಡಿಸಬೇಕೆಂದೂ (ಬಟ್ಯಅ. ೨೨-೬). **ತರ್ವಾಯು$_2$:** ಆ ತರ್ವಾಯ ವೈಶ್ವದೇವವಂ ಮಾಡಿ (ಶುಕಸ. ४೧) ; ಯೋಗ್ಯೋಪಚಾರಂಗೈದು ತರ್ವಾಯಯಾಸನವನಿತ್ತು ಕುಳ್ಳಿರಿಸಿ (ಜೋರಬ. ೧-೩೨).

[<ತಜುವಾಯು$_1$]

ತಜುವಾಯುಗೊಳ್, ತರ್ವಾಯುಗೊಳ್, ತಜುವಾಯಿಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ಕ್ರಮವಾಗಿರು ; ಸಾಲಾಗಿರು : ತಜುವಾಯ[ಪಾಠಾಂ. ಯಿ]ಗೊಂಡು ಕುಳ್ಳಿಹಲ್ಲಿ ಸಂಸ್ತ್ಯಯು ಎನಿಸುಗು (ನಾಚಿರಾ. ೬). **ತರ್ವಾಯುಗೊಳ್ :** ಗೀರ್ವಾಣ ಯಕ್ಷ ಗುಹ್ಯಕ ಸಿದ್ಧ ಸಾಧ್ಯ ಗಂಧರ್ವ ಕಿಂಪುರುಷ ಕಿನ್ನರರ ತರ್ವಾಯುಗೊಂಡು ಮೇಲೇಳುಲೋಕದೊಳಿಪ್ಪ ಸರ್ವರ ರೂಹ ತೋಱಿದಳು (ಮೋಹತ. ೩೦-೧೦). **ತಜುವಾಯಿಗೊಳ್ :** ಮೇಲಿನ 'ನಾಚಿರಾ' ಪ್ರಯೋಗದ ಪಾಠಾಂತರವನ್ನು ನೋಡಿ.

[ತಜುವಾಯು$_1$ (<ತಜುವಾಯ್) + ಕೊಳ್$_1$]

ತಜುವಾಯಿ 'ತಜುವಾಯ್' ನೋ.

ತಜುವಾಯಿಗೊಳ್ 'ತಜುವಾಯುಗೊಳ್' ನೋ.

ತಜುವಾಯು 'ತಜುವಾಯ್' ನೋ.

ತಱಿ 'ತಱ$_1$' ನೋ.

ತಱಿಕಾಡು 'ತಟಿಕ್ಕಾಡು' ನೋ

ತಱಿಯು$_1$ 'ತಱ$_3$' ನೋ.

ತಱಿಯು$_2$ (ನಾ). ತರಿಭೂಮಿ (?) : ಸಂಭು ಮೇಳೇಶ್ವರದೇವರಿಗೆ ಹೊಲಸ್ಥಳಕಂ ೩೦ ಗದ್ದೆ ಸ್ತ ಹೊಲಮೇರಿಯ ಕಯಿ ಕೊ ೬ ತಱಿಯದ ಹಾಳಕಯಿ ಕೊ ೧೪ ಕಂಬಹಾಳ ಕಯಿ ಕೊ ೬ ಹತ್ತಿಯಹಾಳ ಕಯಿ ಕೊ ೪ (ಮ್ಯಆರಿ. ೧೯೨೮, ೧೭-೫೪ : ಸು. 1200). 'ತರಿ$_5$' ಪರಾ.

[?]

ತಱೌದಾರಿ (ನಾ). (?) : ತಲ್ಲಿಗ ಸೋಯಿ ಸೆಟ್ಟಿ ತಾನೂರಕಯ್ಯಲು ಆಱು ಹೊಂಗೆ ಬ್ಯವಹಾರವಾಗಿ[ಮಾಡಿದ]ಗುಗುವಿನ ದಶಕದ ತಱೌದಾರಿಯಿಂದ × × × ವಟುಕಂ ಗಿರ ೧೦೦ವುಂ ತೋಟಕ್ಕೆ ಕೊಟ್ಟನ್ (ಕಇ. I, ೩೩-೩೨ : 1246). [?]

ತಟ್$_1$, ತಳ್$_1$ (ಕ್ರಿ). ತಳೆದ$_1$, ತಟ್ಟ$_1$, ತಟ್ಟಿ (ಭೂಕೃ). ತಳುತ್ತು, ತಳ್ತು$_1$, ತಟ್ಟು (ಭೂಕೃ). ೧. ಸೇರು ; ಕೂಡು; ಒಡಗೂಡು : ಶ್ರೀತಟ್ಟುರದೊಳ್ ಕೌಸ್ತುಭಜಾತದ್ಯುತಿ ಬಳಸಿ ಕಾಂಡಪಟದಂತಿರೆ ಸಂಪ್ರೀತಿಯಿನಾವನನಗಲಳ್ ನೀತಿನಿರಂತರನುದಾರನಾ ನೃಪತುಂಗಂ (ಕವಿರಾ. ೧-೧) : ಪಸರಿಸಿ ನೀಳ್ದ ತನ್ನ ಜಸದೊಳ್ ಮೆಜಸೊರ್ವನ ಕೀರ್ತಿ ತಟ್ಟು ರಂಜಿಸೆ (ಪಂಪಭಾ. ೧೪-೩೯) : ಎರಡುಂ ವಿದ್ಯಾಧರಶ್ರೇಣಿಯೊಳೆಡೆಯೆಡೆಯೊಳ್ ಜೈನ ಚೈತ್ಯಾಳಿ ತಟ್ಟಂಬರಮಂ ತಟ್ಕೈಸಿ ನಾನಾ ಮಣಿಕಿರಣಗಣ ಜ್ಯೋತಿಗಳ್ . . . ಬೆಳಗೆ (ಶಾಂತಿಪು. ೨-೧೧೭) : ವಿಸರುಹದಂತೆ ಕೇಸರಮನಾಂತುದು . . . ಚಂದ್ರಮನಂತೆ ಸುಪಕ್ಷದಿಂದೆ ರಂಜಿಸಿದುದು ಪುಂಜನಗ್ಗದ ಸುವಸ್ತುವಿಸಂತಿರೆ ತಟ್ಟು ಹೇಂಟೆಯೊಳ್ (ಯಶೋಧ. ೩-೭೮): ಪೂಗಳ ಪೊಸಗಂಪಿನೊಳ್ ಪೊರೆದು ತುಂಬಿಗಳಿಂಚರದಲ್ಲಿ ತಟ್ಟು . . . ಎಲರಲ್ಲಿ ತೀಡುವುದು ಮೆಲ್ಲನೆ ಮೆಲ್ಲನೆ ರಯ್ಯಮೆಂಬಿನಂ (ಕಬ್ಬಿಗಾ. ೩೩). ೨. ಬಿಗಿ ; ಬಂಧಿಸು ; ಅಪ್ಪು : ನಾಗಶಯ್ಯೆಯೊಳ್ ನಾಗಿಣಿ ನಾಗಬಂಧದೊಳ್ ತಟ್ಟು ಗುಣಾರ್ಣವನಂ ಮಱುಳ್ಚಿದಳ್ (ಪಂಪಭಾ. ४-೧೭) ; ಬಲದೇವಂ . . . ತಮ್ಮಂ ಸಯೆ ಬಳ್ಳಿಯುಂ ನಿಗಳಮುಂ ತಟ್ಟಿಂದುವುಂ ಬಳ್ಳಿಸಂಕಲೆಯುಂ ಪೋದ ಗಜಂ ಬನಕ್ಕೆ ತಳರ್ವಂತುದ್ವೇಗದಿಂ ಮೋಹಶೃಂಖಲೆ ಪಾಱೀಟೆ ತಪೋವನಕ್ಕೆ ತಳರ್ದು (ಶಾಂತಿಪು. ४-೦೦೮). ೩. ಹೊಂದಿಕೊಳ್ಳು ; ಹೊಂದಿಕೆಯಾಗಿರು ; ಅನುರೂಪವಾಗಿರು : ಸಮಸಂಸ್ಕೃತಂಗಳೊಳ್ ತಟ್ಟ[ಪಾಠಾಂ. ಸಯ್ತು]ಮರ್ದಿರೆ ಕನ್ನಡಮುನಱಿದು ಪೇಟ್ಗೆ (ಕವಿರಾ. ೧-೫೧) ; ಬಗೆ ಪೊಸತಪ್ಪುದಾಗಿ ಮೃದುಬಂಧದೊಳೊಂದುವುದೊಂದಿ ದೇಸಿಯೊಳ್ ಪುಗುವುದು ಪೊಕ್ಕು ಮಾರ್ಗದೊಳೆ ತಟ್ವುದು ತಟ್ತೊಡೆ ಕಾವ್ಯಬಂಧಮೊಪ್ಪುಗುಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧-೮) : ತ್ರಿದಶ ಮರುದಿಂದ್ರ ಪುರಚಂದ್ರಸಲಿಲಂಗಳ್ ತುದಿಯೊಳಿರೆ ತಟ್ಟು ಹರರಲ್ಲಿ ಯತಿ ನಿಲ್ಕುಂ (ಛಂದೋಂಬು. ೨-೦೫೮). ೪. ದಟ್ಟೈಸು ; ಇಟ್ಟಣಿಸು ; ಸಾಂದ್ರವಾಗು ; ಗಾಢವಾಗು : ಕೊಂಕಿದ ಕೊಂಕು ತದ್ವಿಷಯ ಕಾಂತೆಯ ಪುರ್ವಿನ ಕೊಂಕಿನಂತೆ ಚೆಲ್ವಂ ಕುಡೆ ತಟ್ಟಿರಟ್ಟಡಿಯ ಪೂಮರದಿಂ ಕಱಿವೂಗಳತ್ತಮಿತ್ತಂ ಕವಿದಲ್ಲಿ ಮೆಲ್ಲನುಗೆ (ಆದಿಪು. ೧-೭೧). ೫. ಅಂಟು ; ತಗುಲು ; ಹತ್ತು : ನೆತ್ತರ್ ತಟ್ಟ ಬಲ್ದಲೆಯ . . . ಸಾಧಕಿ ಬತ್ತಲೆ ಬರ್ಪಳೊಪ್ಪಿದಳ್ (ಕಾವ್ಯಸಾ. ೫೩೩ ಶೂದ್ರಕ): ಕ್ಷತ್ರತೇಜಂ ಹಿಮಮಳುರ್ವಪೊಲಬ್ಜಂಗಳಂ ಗರ್ವಮದ್ಯಾಮಿಪರಂ ತಟ್ಟಳ್ವ ಕೊಂಡತ್ತದು (ಶಾಂತಿಪು. ೧೦-೧೧೦). **ತಳ್$_1$:** ೧. ಮಲೆತೆನ್ನನೊಲಿದಂತೆ ನಿಂದಿಸಲ್ಕೆನ್ನ ಸತ್ಕುಲದ ಕುಂದಂ ನೋಡ ನಿನಗಲ್ಲ ಮದನಹರ ಜಲಜ ಸಂಭವಗರಿದು ತತ್ತಡೆಲೆ ಮುನಿಪ ಕೇಳೆಂದನು ಹರಿಶ್ಚಂದ್ರನು (ಹರಿಶಾ. ೮-೩೮) ; ಮಡುವಿನಲಿ ತಳುತಿರಲಿಕಿಂದಿರನಡಿಗೆಱಗಿ ಶ್ರೀ ಗರುಡದೇವರ ಝುಡಿತೆಯಲಿ ಕಳುಹಿದನು ಬಂದನು ಕದ್ರುವಿನ ಮನೆಗೆ (ಸಂಭಪು. ೫-೫೮) : ರುಧಿರಾಂಭೋನಿಧಿಯೊಳಂಭೋಧಿ ತಳ್ತುದು (ಉತ್ತರಾ. ೫-೨೨); ಸಹಜಾತರಾದ ನಿಮ್ಮೈವರೊಳ್ ತಾ ತಳ್ತಿರದೆ ವಿರೋಧಿಸಿದನೆಮ್ಮಯ್ಯಂ (ಜೈಮಿಭಾ. ೨-೩೯). ೪. ರವಿಕರ ಕೆಡಗುಡದಿಡಿದಿಡಿದು ಸುತ್ತಿ ಮುತ್ತಿ ಕವಲಿಱಿದು ಕವಿವ ಲತಾಂತಜಾಳದ ತಳ್ತ ನೆಳಲಿಂ ಕಳ್ತಲಿಸುವ ಓಲಗಸಾಲೆಯೊಳ್ (ಗಿರಿಶ. ೭-೧೧ ವ) : ಬಾಲಳಿಗುರುಳವರು ಸುಣ್ಣಗ್ರುಳ ತಳೆತ ನೀಲದ ಕುರುಳವರಾ ಕುವರಿಯ ಬಳಿವಿಡಿದೈದಿತೊಗ್ಗಿನಲಿ (ಮೋಹತ. ೨४-೧೧). ೬. ನೆಡು ; ನಾಟು : ಸರಸ ಕುದುರೆಯ ಮೇಲೆ ಸಿಂಧವ ಹರಿಯ ತನುವಿನ ಮೇಲೆ ತಳೆತವು ಶರನಿಕರ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೩-೫೦) : ಎಸಲು ಕಣೆ ಮುಕ್ಕುರುಕಿದವು ಹೊಸ ಮಸೆಯ ಧಾರೆಯ ತೋರಕಿಡಿಯಲಿ ಮುಸುಕಿತರಸನ ತೇರು ತಳೆತವು ಮೆಯ್ಯೊಳಂಬುಗಳು (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೫-೨೧).

ತಟ್ಟಪ್ಪು, ತಳ್ತಪ್ಪು = ಗಾಢವಾಗಿ ಆಲಿಂಗಿಸು: ಸರ್ವಾಂಗವನೆನ್ನಂಗಂಗಳೊಳ್ ಮಯ್ಗರೆದುವೆನಿಸಿ ಮೆಯ್ಯಾರೆ ತಟ್ಟಪ್ಪಿ (ಕಾದಂಉ. ೫೨೩): ಶಾಂತಲಾದೇವಿ ಬಮ್ಮಲದೇವಿಯನ್ನು ತನ್ನ ಎರಡೂ ತೋಳುಗಳಿಂದ ತಳ್ತಪ್ಪಿ ಕರೆದುಕೊಂಡಳು (ಸವತಿ. ೧೦೦). ತಟ್ತಿಡಿ = ದಟ್ಟವಾಗಿ ಕವಿ ; ಗಾಢವಾಗಿ ಆವರಿಸು : ತಮಾಲವನಂಗಳ ಮರ್ವು ಪರ್ವಿ ಕರ್ಮುಡುಗಳೊಳೆಯ್ದೆ ಮಾತರ್ಗಳಗೆ ನೀಲಸರೋಜವನಂಗಳಲ್ಲಿ ತಟ್ತಿಡಿದಿರೆ ಕಾಳಗತ್ತಲೆ ತಗುಳ್ದಿರುಳಾದುದೆ ಗೆತ್ತು (ಕಾದಂಪೂ. ೬೩೯). ತಟ್ತಿಡು = ಒಂದಕ್ಕೊಂದು ಹೆಣೆ ; ತಳಕುಹಾಕು : ಎರಡು ಕೆಯ್ಯಂ ತಟ್ತಿಟ್ಟು ಮಾಟ್ಪುದುಂ . . . ಎಂದಿವು ಮೂವತ್ತೆರಡು ದೋಷಂಗಳಪ್ಪುವು (ಪಸಾರ. ೬೮೬-೧೬). ತಟ್ತಿರು = ೧. ಕೂಡಿರು ; ಹೊಂದಿರು : ತಳಿರಿಂ ತಟ್ತಿತ್ತ ಶೋಕದ್ರುಮವೆಳಗೊನರಿಂದೊಂದಿತಿಮ್ಮಾವು (ಕಾದಂಉ. ೭೮೦) : ಪರಮಾಳೋಚನದೊಳ್ . . . ನಿಬಿಡಕಾಯೋತ್ಸರ್ಗದೊಳ್ ಶುದ್ಧಿ ತಟ್ತಿರೆ (ಸುಕುಮಾ. ೪-೧೫). ೨. ತಟ್ಟಿರು ; ತಾಗಿರು ; ತಗುಲು : ಮದನದಾವದಹನಂ ತಟ್ತಿರ್ದಪುದಿಲ್ಲ ನಿನ್ನನದಱಿಂದುಪದೇಶಂಗೆಯ್ಯುತಿರ್ಪುದಿದು ಸುಖಮಲ್ತೆ (ಕಾದಂಪೂ. ೮೪೯): ೩. ಬೆರೆತಿರಂ ; ಲೀನವಾಗಿರು: ಅಕ್ಷಯಸುಖದೊಳ್ ತಟ್ತಿರು ನೀಂ ಸುರುಳ್ದಿರ್ಪ ಮರುಳ್ತನಮಿನ್ನೇಕೆ ದೇವ ಜನ್ಮಾಟವಿಯೊಳ್ (ಅಜಿಪು. ೬-೭೮) : ಜಿನಪಾದಾಂಭೋಜದೊಳ್ತಟ್ತಿರೆ ಮತಿ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧-೫); ತಟ್ತಿರ್ದನಿಂದ್ರಪ್ರತಿಮಂ ಲೀಲಾವತೀದೇವಿಯ ಹೃದಯದೊಳ್ (ಲೀಲಾವ.೧೪-೯೭). ತಟ್ತಿಮೆ, ತಳಿತವೆ=ದಟ್ಟವಾದ ರೆಪ್ಪೆಗೂದಲು,–ಕಣ್ಣೆವೆ : ಬಳ್ವಳ ನೀಳ್ದ ಕಣ್ಮಲರ ತಟ್ತಿಮೆಯಿಂ ಕರೆಗಣ್ಮೆ . . . ಬಾಷ್ಪಜಳಮಂ ಕಳೆದು (ಪಂಪಭಾ. ೭-೬೮): ತಟ್ತಿಮೆದುಱುಗಲಿ ನಿಱಿದುವು ಮಿಗೆ ಬಾಷ್ಪವಾರಿ ಧಾರಾಪೂರಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೮೩೦) ; ಅಳಕನಿಚಯದ ಕುಂಭಿನೊಸಲಿನ ತಳಿತವೆಯ ನಿಡುಹುಬ್ಬುಗಳ (ಕುವ್ಯಾಭೀ. ೩-೭೭). [ದೇ.॥ ತಮಿ. ತಟುವಲ್, ತಟು=ಅಪ್ಪಿಕೊಳ್ಳುವಿಕೆ]

△ತಟ್ₑ₂ 'ತಳ್₂ ನೋ.

ತಟತಟ, ತತ್ತಳ₁, ತತ್ತಟ, ತಳತಳ, ತಳಥಳ, ತಳ್ತಳ, ತಟ್ಟಟ (ನಾ). ೧. ತೀವ್ರವಾಗಿ ಕುದಿಯುವುದನ್ನು ಅನುಕರಿಸುವ ಶಬ್ದ. 'ತಟತಟಗುದಿ' ಪರಾ. ೨. ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಪ್ರಕಾಶಿಸುವುದನ್ನು ಅನುಕರಿಸುವ ಶಬ್ದ : ಗಟಗಟ, ಕವಕವ, ಛಟಿಲ್, ಛಟಲ್, ತಟತಟ . . . ಖಟಿಲನೆ, ದುಢುಮ್ಮನೆ ಇತ್ಯಾದಿ (ಶ್ರಬಿ. ೫೨). 'ತಟತಟನೆ', 'ತಟತಟಿಸು' ಪರಾ. ತತ್ತಳ₁ : ೨. ತತ್ತಳ ಸೀರೆಯನುಟ್ಟು ಮುತ್ತುರತ್ನ ಮಾಣಿಕವ ತೊಟ್ಟು (ಎಬಿಕಾ. ೧೩೭-೭). ೩. ಕಕ್ಕಾಬಿಕ್ಕಿ ; ತಬ್ಬಿಬ್ಬು; ಗಾಬರಿ; ಗೊಂದಲ ; ದಿಗ್ಭ್ರಮೆ: ಬಿತ್ತಿದರು ಕುರುಪತಿಗೆ ಭಯವನು ತತ್ತಳದ ತವಕದಲಿ ರಾಯನ ಮೊತ್ತದಕ್ಷೋಹಿಣಿಯ ಮಾರ್ಬಲ ಸಹಿತ ಹೊಱವಂಟ (ಕುವ್ಯಾಅ. ಓರಿ೩. ೨೫-೫) : ತತ್ತಳದ ಬೇಟದೊಳ್ಪೆಂಡಾಗಿ ವಿಷಯ ನಿಂದಿರ್ದಳಾತನ ಪೊರೆಯೊಳು (ಜೈಮಿಭಾ. ೩೦-೨೩) : ಸುತ್ತದೆ ಪಲಬಗೆಯ ತೀರ್ಥಯಾತ್ರಾದಿಗಳಂ ಗೊತ್ತಿನ ಹಾಲಾಸ್ಯದೊಳಂ ತತ್ತಳಮಂ ಬಿಟ್ಟು ಮುಕ್ತಿಯ ಪಡೆದನವಂ (ಹಾಲಾಸ್ಯ. ೧-೧-೭೧). ತತ್ತಟ: ೧. 'ತತ್ತಟಗುದಿ' ಪರಾ. ತಳತಳ: ೧. 'ತಳತಳನೆ' ಪರಾ. ೨. ರಕ್ತಾಶೋಕಪಲ್ಲವದಂತೆ ತಳತಳ ತೊಳಗುವ [ಪಾಠಾಂ. ತೊಳತೊಳಗುವ]ಕರತಳ ಪಲ್ಲವಂಗಳ್ (ಪಂಪಭಾ. ೨-೩೯ ವ). 'ತಳತಳಿಸು' ಪರಾ. ೪. ತೊಳಲುವುದನ್ನು ಅಥವಾ ಸಂಕಟಪಡುವುದನ್ನು [illegible] ಶಬ್ದ : ಬಡವನನ್ನು ಯಾಕೆ ಸುಮ್ಮನೆ ತಳತಳ [illegible] ? [illegible]. ೫. [illegible]ದಯಂ; "ಉದಯ" (ಚಕುನಿ. [illegible]). ತಳಥಳ: ೨. '[illegible]' ಪರಾ. ತಳ್ತಳ: ೨. 'ತಳ್ತಳ [illegible]' ಪರಾ. ತಟ್ಟಟ: ೧. '[illegible]' ಪರಾ.

ತತ್ತಳಮಾಡು = ಗಾಬರಿಯಿಂದ ಮಾಡು ; ಗಡಿಬಿಡಿಯಿಂದ ಮಾಡು (?) : ನಿತ್ಯಕರ್ಮವ ಮಱೆದರು ದೇವಪೂಜೆಯ ತತ್ತಳ ಮಾಳ್ಪರು ತಪದ ಚಿತ್ತಪನೊಡೆದರು ಸನ್ಮುನಿವರರು ದಂಡೆತ್ತಿ ಮನ್ಮಥ ಬಹ ಭರಕೆ (ಮೋಹತ. ೬-೨೮). ತತ್ತಳವಾಗು = ತಳಮಳಗೊಳ್ಳು; ಕಾತರಗೊಳ್ಳು : ಗಳರವಗಳ ಮಾಳ್ಪ ಬಗೆದರೆ ಪಲುಬುವ ಕೋಳರ್ವಕ್ಕಿ ಕೆಲವು ಲಾವುಗೆಯ ಬಳಸದ ದನಿಗೇಳ್ದ ಮುನಿಗಳ ಚಿತ್ತ ತತ್ತಳವಾದುದೇನ ಹೇಳುವೆನು (ಮೋಹತ. ೭-೧೬).

ತಟತಟಗುದಿ, ತತ್ತಟಗುದಿ, ತಳ್ತಳಗುದಿ, ತಟ್ಟಟಗುದಿ (ಕ್ರಿ). ತೀವ್ರವಾಗಿ ಕುದಿ; ಜೋರಾಗಿ ಮರಳು; ಕತಕತನೆ ಕುದಿ: "ತಟತಟಗುದಿ, ತಟ್ಟಟಗುದಿ–ಎಂಬಿವು ಕಾಸುವ ರಸದ್ರವ್ಯಾನುಕರಣಂಗಳ್" (ಶಮದ. ಪರಿ. ೧). **ತತ್ತಟಗುದಿ :** ಮೇಗೆ ಸಿಡಿಲ್ದಗುಳಂತೆ ಕೂಡೆ ತತ್ತಟಗುದಿಯುತ್ತುಮಿರ್ಪ ಕುದಿಯೊಳ್ ಸಿಡಿದಲ್ಲಿಯ ಮುತ್ತುಗಳ್ (ಪಂಪಭಾ. ೧೦-೧೫೩) ; ತತ್ತಟಗುದಿದುವು ಭವನ ದೀರ್ಘಿಕಾಚ್ಛಜಲಂಗಳ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೩-೧೦೬) : ತತ್ತಟಗುದಿದು ಕಾಯ್ದು ಕಾಯ್ಗೊಡದೆಣ್ಣೆಯೊಳರ್ದಿ (ಅಜಿಪು.೧೧-೧೦ ವ). **ತಳ್ತಳಗುದಿ :** ತಳ್ತಳಗುದಿದೆಣ್ಣೆಯೊಳ್ ಬಟಿಲೆ ತೆಗೆವುದುಂ (ಸುಕುಮಾ. ೧೧-೪೭ ವ). **ತಟ್ಟಟಗುದಿ :** ಮೇಲಿನ 'ಶಮದ' ಪ್ರಯೋಗವನ್ನು ನೋಡಿ. [ತಟತಟ + ಕುದಿ₁]

ತಟತಟನೆ, ತಳತಳನೆ, ತಳ್ತಳನೆ (ಅ). ೧. ಹೆಚ್ಚಾದ ಕಾಂತಿಯಿಂದ ಕೂಡಿ ; ತಳತಳಿಸುತ್ತ ; ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾಗಿ : ಪಂಚಪಾಂಡವರ ತಲೆಗಳಂ ಕೊಂಡು ತಟತಟನೆ ನೇಸರ್ಮೂಡುವಾಗಳ್ ಬಂದು (ಗದಾಯು. ೯-೩೨ ವ) : ತಟತಟನೆ ನೇಸರ್ಮೂಡಿದುದು ಮಿಟ್ಟು ಮೂಡುವ ತೆಱದಿಂ (ಶಮದ. ೧೯೩ ಪ್ರಯೋ). **ತಳತಳನೆ :** ೧. ತಳತಳ[ಪಾಠಾಂ. ಥಳಥಳ]ನೆ ಕಾಹೇಱಿದದಱಿಲಿ ನಲಿದು ಬತ್ತೀಸಾಯುಧಂಗಳಿನಲಘುಮತಿಯಲಿ ವೀರಗೆಲಸವನಾಚರಿಸಿ (ಬಸಪು. ೫೩-೫೩); ತಳತಳನೆ ತೊಳಪ ರದನದ ಬೆಳಗಂತಃಸ್ಥಿತ ಕೃಪಾಸುಧಾಂಭೋನಿಧಿಯಗ್ಗಳಿಸಿ ತೆರೆಮಸಗಿದಂತಿರೆ ಜಳರುಹರಿಪುಮೌಳಿ ತಾಪಸಂಗಿಂತೆಂದಂ (ಶಬಶಂ. ೨-೧೧೪). ೨. ಕೊತಕೊತನೆ ; ಕತಕತನೆ ; ತೀವ್ರವಾಗಿ : (ಕ). **ತಳ್ತಳನೆ :** ೨. ತಳ್ತಳನೆ ಕುದಿವ ಕರ್ಬೊನ್ನ ಕಾಯ್ಗೊಂದೆಣ್ಣೆಯೊಳ್ ಬಟಿಲೆ ತೆಗವುವರುಂ (ಆದಿಪು. ೫-೮೫ ವ). [ತಟತಟ + – ಅನೆ₁]

ತಟತಟಿಸು, ತಂಥಳಿಸು, ತತ್ತಳಿಸು, ತತ್ದಳಿಸು, ತಳತಳಿಸು, ತಳತ್ತಳಿಸು, ತಳಥಳಿಸು, ತಳದಳಿಸು, ತಳ್ತಳಿಸು, ತಟತ್ತಟಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಹೊಳೆ,–ಪ್ರಕಾಶಿಸು; ತೇಜೋಮಯವಾಗಿರು: ಉರಿಯುರುಳಿಯಂತಪ್ಪ ಕಣ್ಣಿಂ ಕೃತಾಂತನಂತಾಕಾರಮಾಗಿ ತಟತಟಿಸಿ ಪೊಳೆವ ಕತ್ತಿಗೆಯುಂಬೆರಸು ಪೊಱಮಟ್ಟು ಕೀರ್ತಿಗೆಯೆಂಬುಗ್ರ ದೇವತೆ . . .ಬೆಸನಂ ಬೇಡೆ (ಪಂಪಭಾ. ೮-೪೨ ವ); ಸಿಡಿಲ ಬಳಗಮನೊಳಕೊಂಡಂತೆ ತಟತಟಿಸಿ ಪೊಳೆವ ಕೆಯ್ದುಗಳ್ ತೀವಿದ. . .ಪಸುರ್ಪೊನ್ನ ರಥಮನೇಱಿ (ಪಂಪಭಾ. ೧೨-೫೩ ವ) : ಪೂಜಿಗಣೊಳಗಣೆರಡುಂ ಲೇಶ್ಯಾಶುದ್ಧಿಯಂ ತಾಳ್ದಿ ತಟತಟಿಸಿ . . . ಮಣಿಕುಟ್ಟಿಮಭೂಮಿಭಾಗದೊಳಮಮಿತವಿಕ್ರಮದೇವನ ದಿವ್ಯಚ್ಛಾಯೆ ಪ್ರತಿಬಿಂಬಿಸೆ (ಶಾಂತಿಪು. ೯-೩೩ ವ). **ತಂಥಳಿಸು :** ೧. ಮೊಳಗಿದುದು ರಣಭೇರಿ ಗಾರ್ದಭಕಲಿತ ಘೋರ ವರೂಥವೇರಿದ ಹೊಳೆಹೊಳೆದು ಚಲಿಸುವ ಮಯೂರಧ್ವಜನ ಟೆಕ್ಕೆನಲಿ ಛಲಪಪದ ಚತುರಂಗಬಲ ತಂಥಳಿಸಿ ನಡೆದುದು (ಅನಂರಾ. ೬-೫-೩). **ತತ್ತಳಿಸು :** ೧. ಗಂಧಾದಿ ಪಂಚ ತನ್ಮಾತ್ರೆಗಳು ನಿತ್ಯಮೊಂದೊಂದಕ್ಕೆ ನಾನಾಪ್ರಭೇದದಿಂ ಬೇಱೆ ಬೇಱಿರುತಿಪ್ಪವು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಮೆನಿಸಿತೋಂದೊಂದಱೊಳವೆಲ್ಲವುಂ ತತ್ತಳಿಸಿದೊಂದೆ ರೂಪಿನೊಳಿರುತಿಪ್ಪವು (ಲಶಿಚಂ.೫೩-೪೬). ೨. ಗಾಬರಿಗೊಳ್ಳು; ಹೆದರು; ನಡುಗು : ಬೆದಱಿದಳು ಮಾಯೆಯುಪ

ಮೃತ್ಯು ತತ್ತಳಿಸಿತ್ತು ಕದಲಿದಂ ಕಾಲಂ (ಲಶಿಚಂ. ೩೦-೧೨). **ತತ್ಥಳಿಸು :** ೧. ಮುತ್ತಿನಾ ತುರಾಯಿ ಅಂಗಿ ಮುಂಡಾಸು ತತ್ಥಳಿಪ ತಾಳಿ ವಜ್ರತಾಳಿ ಚೌಕುಲಿ ಮುತ್ತಿನ ಕುಂಡಲವಿಟ್ಟು (ವಾದಿಕೀ. ४೦-४). **ತಳತಳಿಸು :** ೧. ತಳತಳಿಸಿ ತೊಳಗಿ ಬೆಳಗುವ ಪಳಿಕಿನ ಸಱಿಯೊಂದು ಮಱಿಯೊಳಿರ್ದರಲೆ ಮಹೋಜ್ವಳ ತುಹಿನಕಿರಣಮಂಡಲದೊಳಗಣ ಹರಿಣಂಬೊಲೊಪ್ಪಿ ತೋಱುತ್ತಾಗಳ್ (ಕಾವ್ಯಸಾ. ೧೦೩೦ ಉದ್ಧೃತ); ಬೆಳಗುವ ಮಂಗಳ ದೀಪಾವಳಿಗಳ ಬೆಳಗತ್ತಮಿತ್ತಮುಚ್ಚೊತ್ತಿದಪೋಲ್ ತಳತಳಿಸಿ ಬೆಳಗೆ ಬೆಳಗನೆ ಪೊಳೆತಂತೊಪ್ಪಿದುದು ತೊಳಪ ರನ್ನದ ಕೇಗ೯ಳ್ (ಆದಿಪು. ४-೩४); ನವಯವ್ವನರಾಗರಸಾರ್ಣವದೊಳ್ ತಳತಳಿಸಿ ಪೊಳೆವುತಿರ್ದಪು ಮುತ್ತುಂ ಪವಳಮುಮೆನೆ ಕಣ್ಗೊಳಿಪುವು ಯುವತಿಯ ಸುಲಿಪಲ್ಲುಮ ಸೆವ ಬಿಂಬಾಧರಮುಂ (ಕಾದಂಬ. ೧೫); ತಳತಳಿಪ[ಪಾಠಾಂ. ಕಳಕಳಿಪ]ರನ್ನದೆನೆ ಶತಯೋಜನಂಗಳಿಂಬಳತೆ (ಚಬಪು. ३೯-೯). ೩. ತೀವ್ರವಾಗಿ ಕುದಿ,-ಮರಳು : ಶ್ರವಣವಿವರಕ್ಕೆ ಲೋಹದ್ರವಮಂ ತಳತಳಿಸಿ ಕಾಯ್ದುದಂ ಬಟ್ಟಂತಾ ಯುವತಿ ಕಡುನೊಂದು (ಮಹಾನೀ. ೧೬-೨೨). **ತಳತ್ತಳಿಸು:** ೧. ಪೊಟಲೊಳಗೊಪ್ಪೆ ಕನ್ನಡಿಯ ಕಂಚಿನ ತೋರಣದೋಳಿಗಳ್ ತಳತ್ತಳಿಸೆ ವಿಚಿತ್ರಕೇತುತತಿಗಳ್ ಮಿಳಿರ್ದಾಡೆ (ಪಂಪಭಾ. ೩-೭४); ಪೊಳೆದೆಸೆವ ರತ್ನದ ರ್ಪಣದೊಳಗೆ ತಳತ್ತಳಿಪ ತರಣಿಕಿರಣಾವಳಿವೊಲ್ (ಕಾದಂಪೂ. ४३४); ತಳ್ಪೊಯ್ದು ತರಳನಯನದ ಬೆಳ್ಪು ತಳತ್ತಳಿಸಿ ಮಿಳಿರ್ದು ಪೊಳೆಯೆ (ಸುಕುಮಾ.೧೧-೧४); ಕಲ್ಪಲತೆಗೆ ಪಾಸಟಿಯಾದಳ್ ನಳನಳಿಸುವ ಜನಶಿಶುಪಂ ತಳೆದು ತಳತ್ತಳಿಪ ಹರಿಯ ವರವಧುವಾಗಳ್ (ವರ್ಧಪು. ೧೩-೯೭). **ತಳಥಳಿಸು :** ೧. ತಳಥಳಿಪ ಪದಾರ್ಥಮನೇಂ ಕಾಣ್ಬನೆ ದೋಷದೃಷ್ಟಿ ದುರ್ಮತಿ (ಶಬ್ದಾನು. ೧४೦ ಪ್ರಯೋ). **ತಳದಳಿಸು :** ೧. ಪುರು ಪರಮೇಶ್ವರನ ದೂತನಂ ಕಾಣ್ಬವೊಲಾ ಭರತಂ ಕಂಡಂ ಕನ್ನೆಯ ನರೆಯಂ ತಳದಳಿಸಿ ಪೊಳೆವ ಮಣಿದರ್ಪಣದೊಳ್ (ಆದಿಪು. ೧೭-೭೧); ತಳದಳಿಸಿ ತೊಳಗಿ ಬೆಳಗುವ ವಿಳಸನ್ಮಣಿಕಿರಣಶಿಖಿಯ ಬಳಗದ ಬೆಳಗಂ ತಳೆದೆಸೆವ ತಾಣದೀವಿಗೆಗಳಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೭-೧೦೭); ತಳದ[ಪಾಠಾಂ. ತ, ಥ]ಳಿಸಿ ಪೊಳೆಯೆ ಸೀತೆಯ ಚಳನಯನಂ ಖಚರ ಚಕ್ರವರ್ತಿಯ ಚಿತ್ತಂ ಕೊಳದೊಳಗೆಳವಾಟಿ ತೆಱಂಬೊಳೆವಂತೆ ಕಲಂಕಿ ಕದಡಿದತ್ತಾಕ್ಷಣದೊಳ್ (ಪಂರಾಮಾ. ೯-೭೯). **ತಳ್ತಳಿಸು :** ೩. ಎಟಿವರ್ ತಳ್ತಳಿಸಿ ಕುದಿವ ಲೋಹದ್ರವಮಂ (ವರ್ಧಪು. ೧೧-೨೧). **ತಟಿತ್ತಟಿಸು :** ೧. ತಟಿತ್ತಟಿಸಿ ಬೆಳಗೆ ಕೆಯ್ದಾವಿಗೆಗಳ್ (ಪಂಪಭಾ. ४-೫೩); ಬೆಳಗುವ ಸೊರ್ಡಗಳ ಬೆಳಗುಮನಿಳಿಸಿ ತಟಿತ್ತಟಿಸಿ ಪೊಳೆಯೆ ತಮ್ಮಯ ಬೆಳಗಗ್ಗಳಿಸಿ ತಟತ್ತಟಿಸಿ ವಿದ್ಯುದ್ವಿಳಸಿತಮೆನಿಸಿದುವು ನರನ ದಿವ್ಯಾಸ್ತ್ರಂಗಳ್ (ಪಂಪಭಾ. ೧೦-४೭). 'ಥಳಥಳಿಸು' ಪರಾ. [ತಟತಟ + – ಇಸು$_3$]

ತಟಿತ್ತಟಿಸು 'ತಟಿತಟಿಸು' ನೋ.

ತಟಪಟ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ. 'ತಟಪಟನೆ' ಪರಾ.

ತಟಪಟನೆ (ಅ). ತೀವ್ರವಾಗಿ ; ಕತಕತನೆ : ಪಟುಗಟಿದ ಪಾಪಮಂ ಕೈಗಟಿದ ತಪೋನಳನೆ ಸುಡುಗುಮೊಟ್ಟದ ಕಿಚ್ಚಿಂ ತಟಪಟನೆ ಪುಳ್ಳಿಯೊಳಗಣ ಪುಟು ಬೇಗಂ ಬೇಗುಮೆಗ್ಗ ಬೇಗುಮೆ ದುರಿತಂ (ಅರ್ಧನೇ. ४-೧೨೯). [ತಟಪಟ + – ಅನೆ$_1$]

ತಟಲ್, ತಳಲು$_3$, ತಳಿಲು$_1$ (ನಾ). ಬಲಿತ ಕಾಯಿ ; ಒಣಗಿದ ಕಾಯಿ : "ತಟಲ್=ಮುತ್ತ ಕಾಯ್" (ಶಮದ. ಪರಿ. ೧) ; "ತಟಲೆಂದು ಮುತ್ತ ಕಾಯ್" (ಕಶಸಾ. ೫-೭೯) : ಪಂಚಾಕ್ಷರೋಚ್ಚಾರಣ ಕಾಲ ಪರ್ಯಂತಂ ತಟಲೊಳಗಣ ಬೀಜದಂತೆ ದ್ರವ್ಯಮನೋವಾಕ್ಕಾಯದೊಳೊಂದದೆ (ಪುಷ್ಪಪು. ೧४-೫೦ ವ). **ತಳಲು$_3$:** ಪೊಲದವರೆಯ ನೆಟ್ಟು ಸೊಡಗೆಯು ಸುಲಿದಲ್ಲಿ ತಳಲು ಬಲಿದು ಒಡೆದುದಿಲ್ಲ (ಮೋಳಿಮಾ. ३೬೫-೮೦೭) : ಆ ದಾರಿಯಲ್ಲಿ ಉದ್ದಕ್ಕೂ ಹತ್ತುಮಾರು ಇಪ್ಪತ್ತುಮಾರಿಗೊಂದರಂತೆ ಕೊಬ್ಬರಿ ತಳಲುಗಳು ಬಿದ್ದಿರುತ್ತಿದ್ದುವು ([illegible]) ಹೊಲಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ ಅವರೆ ತಳಲು ಆಯ್ದುಕೊಂಡು ಬಂದಳು (ಅನಾಮಿ. ೩೧).

ತಟಿ, ತಳಿ$_1$ (ನಾ). ೧. ಮರದ ದಿಮ್ಮಿ ; ಕೊರಡು ; ದಪ್ಪನಾದ ಮರದ ತುಂಡು : "ತಟಿ=ಸ್ಥೂಲ ದಾರು ; (ಸತ್ಯಾರ್ಥದೊಳ್ ಕುಳಂ)" (ಶಮದ. ಪರಿ. ೧) ; ಗಿಡುಮಂ ಪಿತ್ತಿಲನೋಣಿಗೇರಿಡುಕುಱಂ ಪ್ರಾಕಾರಮಂ ನುರ್ಗಿದಂಗಡಿಯಂ ಬೇಲಿಯನಿಕ್ಕಿಸಿರ್ದ ತಳಿ[ಟಿ]ಯುಂ ನೀರ್ದಾಣಮಂ . . . ಆಟಿದೇಗುಲಂಗಳೆಡೆಯಂ ಕಾದಿರ್ದ ಪಾಣ್ಬರ್ಕಳುಂ (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೮-೧೩೫). 'ನೂಂಕುದಟಿ' ಪರಾ. ೨. ಆನೆಗಳು ಹೋರಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಸುತ್ತಲೂ ಮರದ ದಿಮ್ಮಿಗಳನ್ನು ನೆಟ್ಟು ಹಾಕಿದ ಬೇಲಿ ; "ಆನೆಗಳನ್ನು ಗುದ್ದಾಡಲಿಕ್ಕೆ ಬಿಡುವ ಸ್ಥಳ" (ಪ್ರಥಮ) : ತನ್ನ ಮನೆಯಂಗಣದೊಳ್ ಸೆಂಡಾಡುವ ತಟಿಯುಮಾನೆಯ ನೇಱುವ ವಿನೋದಂ ವೈಹಾಳಿ ಮೊದಲಾಗೊಡೆಯ ವಿನೋದಸ್ಥಾನಂಗಳೆಲ್ಲಮಂ ಮಾಡಿಸಿ (ವಡ್ಡಾರಾ. ४೫-೨೦) : ತೋರದೆರೆ ಮುಱಿಯೆ ಮುಱುವ ವಾರಣಮಂ ಪೋಲ್ತುದಡಸಿ ನಿಡುಗಯ್ಯಂ ಭಂಡಾರಿಸಿ ಮೆಡಱಿದ ತಟಿಯುಂ ಬಾರಿಯುಮಂ ಮುಱಿಯೆ ಪೊಯ್ದು ಪೊಱಮಡು ವಿಭವಮಂ (ಅರ್ಧನೇ. ೫-೧೧೩) ; ಸ್ತಂಬೇರಮನೆಂಟುಮನೊತ್ತಂಬದ ದಿಗಧಿಪರೊಳೀಟ್ಟುಕೊಂಡವನದಟಂ ಕಂಬಕ್ಕಂ ತಟಿಗಂ ತೊಡೆಗಂ ಬೀದಿಗಮುಳವಡಲ್ ಖಳಂ ಶಿಕ್ಷಿಸಿದಂ (ಜಗವಿ. ೧೧-೮३) ; ಜಗಜಟ್ಟಿಗಳಪ್ಪಿಡಂಗಳೊಳ್ ಮರಳದೆ ಪಾರ್ವಶಕ್ತಿ ತಟಿ[ಪಾಠಾಂ. ಳೆ, ಲೆ]ಯೊಳ್ ನಡೆಪೋರ್ವ ಮದದ್ವಿಪಂಗಳೊಳ್ ಪುರುಡಿಸೆ ಸುತ್ತಲುಂ ಪೊಜ ಪೊಟಲ್ಮೆಱೆಗುಂ ವಿಜಯೋತ್ಸವಂಗಳಂ (ಅನಂಪು. ೧-೯೯) ; (ಸೂಕ್ತಿಸು. ४-೮೫ ನೋ) ; ತಟಿಯೊಳ್ ಚೌದಂತನನ್ನಾನೆಗೆ ಮಲೆದೊಡೆ ವೈಹಾಳಿಯೊಳ್ ದಿಗ್ಗಜಂ ಬೆಂಬಟಿಯೊಳ್ ಕಾಲ್ಗೋದೊಡೆ (ಅನಂಪು. ३-३೦). "ಆನೆ ಹೋರಲಿಕ್ಕಿದ ಸ್ಥಳಂ" (ಪದ್ಮಸಾ. II, ೧೫४ ಟಿಪ್ಪಣಿ) ; ಗರುಡಿಯ ಬಳಸಿಂ ಬಿಜ್ಜೋದರಗಳದಿಂದಾನೆ ಹೋರಲಿಕ್ಕಿದ ತಟಿಯಿಂ (ಶಮದ. ೧೦೭ ಪ್ರಯೋ) ; ತ[ಪಾಠಾಂ. ಕ]ಟಿಯೊಳ್ ಪೋರ್ವ ಮದಾಂಧ ಸಿಂಧುರ ಚಯಂ ವಾಹ್ಯಾಳಿಗೈತರ್ಪ ಶಾಕಳ ವಾಹಾವಳಿ . . . ಮನಂಗೊಳಿಕುಂ ತನ್ನಗರೀಬಹಿಃಪುರವನಪ್ರಾಂತಪ್ರದೇಶಂಗಳೊಳ್ (ಧರ್ಮನಾ. ३-४४). ೩. ಶತ್ರುಗಳು ಕೋಟೆಯನ್ನು ಮುತ್ತದಂತೆ ಸುತ್ತಲೂ ಮರದ ದಿಮ್ಮಿಗಳನ್ನು ನೆಟ್ಟು ಹಾಕುವ ಬೇಲಿ: ಪರವೇಲಿ ತಟ್ಟಿ ತಟಿ ಗೋಪುರ ಪಾಳ್ವಱ ಪಡಿ ತವಂಗವಂಕದ ತಳನೋವರಿ ಸೀಯಬಾರವಂತಃಪುರ ಮುಯ್ಯಲ್ ಕೃತಕ ಶಿಬಿರಿಯುದ್ಯಾನವನಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೬-३३). **ತಳಿ$_1$:** ೧. ಕಳನ ಚೌಕದ ಸುತ್ತಲೊಟ್ಟಿಸಿ ತಳಿಗಳನು ಬಹಳಾಗ್ನಿಯನು ಕೈಕೊಳಿಸಿದರು ದಹಿಸಿದರು ಬಹಳಾಕ್ಷೋಹಿಣೀಭಟರ (ಕುಮ್ಯಾಗ. ೦३-३३) : ತೊಲೆ ತಳಿ ವರನೂಲ ಹರಿಗೆ ಬದ್ದರ ಬಂಡಿ ಬಲೆ ಹೆಗ್ಗ ಮುರುಳ ಕೈ ಕವಣೆ ಹಲಗೆ ಸಬಳ ದಸಿ ಹಾವಿನ ಹೇಳಿಗೆ ಸಲೆ ಮೆಱೆದವು ದುರ್ಗದೊಳಗೆ (ಕುರಾಸಾಂ. ४३-३೭) ; ಪಾಳೆಯಗಳ ಸಂರಕ್ಷಣೆಗಾಗಿ ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ದೊಡ್ಡ ದೊಡ್ಡ ತಳಿ(ಮರದ ದಿಮ್ಮಿ)ಗಳನ್ನು ಸುತ್ತಲೂ ನಿಲ್ಲಿಸಿ ಅವುಗಳಿಗೆ 'ಮುಳುವೇಲಿ'ಗಳನ್ನು ಬಿಗಿಯುತ್ತಿದ್ದರು (ಕರ್ನಾಜ. ೫೮). ೨. ತಳಿಯ ದಾಟುವ ಕರಿಯಂ ಘಳಿಲನೆವಿಡಿದುಗಿಯೆ (ಎಕ. VIII, ನಗರ. ೩೫-४४ : 1077). ೩. ಜಕ್ಕೆಯ ನಾಯಕಂ ಮೊನೆಯೆಟ್ಟಿಗೊಂಡನಾಯಾಣ ಮೇಲೆವಾಯಲು ತಳಿಯ ಮಱಿವಿಡಿದು ಹಡಿಕಟ್ಟಿದಾಳ್ಗಟ್ಟು ಗೂಡಂಬುಗೊಂಡು ಕಡಹಲ್ (ಮ್ಯಾಆರಿ. ೧४४೦, ४೭-೧ : 13ನೆಯ ಶತ) : ಥಗೆಯ ತಳಿ ಮುಱಿದುದು ಮನೋರಥದಗಳು ತುಂಡಿತು ನರನ [illegible] ಬುದ್ಧಿಗಳು ನೆಱೆ ಸಿಲುಕಿತ್ತು ಪರುಷೋತ್ಸವದ ದಾಳಿಯಲಿ (ಕುಮ್ಯಾ.

೬-೧೦೦) ; ತಳಿ ನಡೆಚಪ್ಪರ ಡಗ್ಗೆ ಬದ್ದರಗಳ ಬಳಿಸಂದು ಭಟರು ಸಂದಣಿಸಿ ಬಳಸಿ ಕೋಟೆಯ ಲಗ್ಗೆಯೊಳು ಹತ್ತಿದರು ಕಳಕಳರವ ಮಸಗೆ ಬಲದೊಳು (ಕುರಾಸಾಂ. ೪೫-೨) ; ತಳಿ ಬೇಲಿ ಬದ್ದರಗಳಂ ಮುಱಿದು ಕೊಂಡೊಯ್ಯ ನೊಳಪೊಕ್ಕು (ಚಬಪು. ೫೦-೧೨). ೪. ಬೆಂಕಿ ; ಕೆಂಡ : ತಳಿರ ತಗಡಿನ ಮನೆಗಳಲಿ ತಳಿಗಳ ಶಿಖಾಸೇವೆಯಲಿ ನೆನೆದನು ಬಳಿಕ ಭರತನೃಪಾಲನಾ ಭಾಸ್ಕರಕುಲೋತ್ತಮನ (ತೊರರಾ. ೩-೨-೫). ೫. ಬೇಲಿ: ಕೆಲದೊಳ್ಳೆ ಗಾವುದದೊಳಿಕ್ಕಿದ ತಳಿಯ ಮಧ್ಯದೊಳಖಿಳ ವಸ್ತ್ರಾವಳಿಯನೊಟ್ಟಿದರು (ಕುವ್ಯಾಸ. ೬-೧೪) ; ತಳಿಯ ಮುಱಿದು ಕರಿಪತಿ ಕದಳೀವನದೊಳಗೆ ಪೋಗಲು ಕಲಭಗಳು ಬಳಿಸಲುವಂತಾ ರಾಮನಿಱಿದ ಬಲದೊಳಪೊಕ್ಕುದಾ ಪರಿವಾರ (ಕುರಾಸಾಂ. ೪೦-೩೬).

ತೞಿಕಿಕ್ಕು 'ತೞ್ಕಿಕ್ಕು' ನೋ.

ತೞಿಕು 'ತೞ್ಕು' ನೋ.

ತೞಿಗೋಂಟೆ (ನಾ). ಒಂದಂ ಬಗೆಯ ಕೋಟೆ ; ಮರದ ದಿಮ್ಮಿಗಳಿಂದ ಮಾಡಿದ ಕೋಟೆ (?) : ನಿಶಿತ ಶರಕೋಟಿಯೊಳ್ ತಳಿ[ೞ]ಗೋಂಟೆಯನಿಕ್ಕಿ (ಪಂಪಭಾ. ೧೨-೧೮ ವ) ; ಕೋಂಟೆಗೆ – ತೞಿಗೋಂಟೆ, ಧೂಳಿಕೋಂಟೆ, ಹತ್ತುಗೋಂಟೆ, ಹೆಡಗೆಗೋಂಟೆ (ಶಮದ. ೨೯೮ ಪ್ರಯೋ).

[ತೞ + ಕೋಂಟೆ]

ತೞುಂದಾೞ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಪೊದೆ; ಅಗ್ನಿಮಂಥ; ನರುವಲು: ನಂದಪ್ಪೊಲಯನೇರಿನಂದಪೊಲೆಯನೇರಿಯಿ[ಂ]ಮೇಲಯೇರಿ ತೞುಂದಾೞ [ತ]ೞುಂದಾೞ ಅಡುಂಬು ಅಡು[ಂ]ಬಿನಿಂದಂ ವಾಯುವ್ಯ[ದ] ಕೋಣ ಪಿರೆಯ ಉೞಿಂದಿ(ಎಇ.X, ೬೬-೬೬; ಸು. 892). [←ತಮಿ. ತೞುತಾೞೈ]

ತೞ, **ಚಳೆ₄**, **ಚಳೆಯು₃**, **ತಳೆ₄** (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕೊಡೆ,–ಛತ್ರಿ,–ಸತ್ತಿಗೆ : "ತಳೆ–ಧಾರಣೇ ; ಆತಪತ್ರ ಭೇದೇ ಱಟಂ (ತೞ)" (ಶಮಧಾ) ; ಕೊಡೆ ತೞ ತಳ್ತ ಸೀಗುರಿ ಕರೀಂದ್ರ ಘಟಾಳಿ ತುರಗಂ ಸೈನ್ಯಮುಕ್ಕುಡುಗದೆ ಬರ್ಪ ನಾಯಕ ಬಲಂ (ಆದಿಪು. ೪-೯೨) ; ಒತ್ತಿದ ತಳ್ಕೆತ್ತಿದ ತೞ ಮುತ್ತಿನ ಪೊಸದುಡುಗೆ ತಳಿರ ಸೋರ್ಮುಡಿ ಮನಮಂ ಪತ್ತಿಸಿ ಜೊತ್ತಿಸೆ . . . ಬಂದರರಸಿಯರರೆಬರ್ (ಪಂಪಭಾ. ೫-೫೯) ; ಸುೞಿಗಳ್ನೀರ್ದಿಗುರಿಯವೋಲ್ಸುಳಿದುವು ತರೆ ತರೆಯನಟ್ಟಿದುವು ಬೆಟ್ಟದ ಬೆಂಬೞಿಯಂ ಬೆಟ್ಟಟ್ಟುವವೋಲ್ತೞ ತಳ್ತಪೊಲಿರ್ದುಪೊಗೆದ ಮಣಿಕಿರಣಂಗಳ್ (ಪಂರಾಮಾ. ೧೨-೯೦); ಕೊಡೆಯ ತೞಿಯ ಸೀಗುರಿಯ ಚೌಕಸತ್ತಿಗೆಯ ಮುತ್ತಿನ ಝಲ್ಲರಿಯ ಮೊತ್ತಮಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೧೨-೮೩ ವ) ; ತಳಿತ ತೞಿಯ ನೆೞಲೊಳು ಬಂದು ತನ್ನಯ ನಿಳಯುವನೊಳಪೊಗುತಿರಲು (ಅಂಜಚ. ೧೦-೨೩೫). 'ಪೀಲಿದೞ' ಪರಾ. **ಚಳೆ₄** : ೨. ಮದುವೆ ಮುಂತಾದ ಮಂಗಳಕಾರ್ಯಗಳ ಮೆರವಣಿಗೆಯಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕು ಮೂಲೆಗೂ ನಾಲ್ಕು ಜನ ಹಿಡಿದುಕೊಂಡುಹೋಗುವ ಬಿಳಿಯ ಬಟ್ಟೆಯ ವಿತಾನ; (ಎಸವ್ಯ. I, ೧೦). **ಚಳೆಯು₃** : ೧. ಎತ್ತಿದ ಚಳ[ಳೆ]ಯ ವೃತ್ತತೆಯ ನೋಳ್ಪೊಡೆ ಕಣ್ಣ ಕುತ್ತಿದುವೇನ ಬಣ್ಣಸುವೆ ಲಾಗಿಸಿ ನಭಕುಪ್ಪರಿಸುವ ಬಂದಿದಿರಾಗಿ ನಿಲ್ಲುವ ಭೂತದಂತೆ (ಮೋಹತ. ೧೧-೬೬). ೨. ಧಾರೆಗೆ ಹೊತ್ತಾಯಿತು ಚಳೆಯ ಹಿಡಿದು ವರನನ್ನು ಕರೆತನ್ನಿ (ರೂ೦). **ತಳೆ₄** : ೧. "ಸಿತಚ್ಛತ್ರದೊಳ್ ತಳೆಯಕ್ಕು" (ಕಶರ. ೪೩) : ಮದನಮದಮರ್ದನನ ಬರವಿಂಗೆ ಕೂಡೆ ನೆಗೞದ ತಳೆಗ[ಪಾಠಾಂ. ಳರ್ಗ]ಳೆನಿಸಿರ್ದವಾ ಮೇಘ (ಸಿದ್ಧರಾ. ೩-೩೨): ಕರಿಣಗಳು ತಳೆ ಮಾಡಿ ಪಲ್ಲವವಿಡಿವವಾತಪಜಾಲ ಬಳಸಿದುದೆಂದು ಕೇಸರಿಗೆ (ವರ್ಧಚ. ೯-೨೮): ಮಾರುತ ಪರಿಮಳದಾಲವಟ್ಟವನಿಕ್ಕೆ ಆರವೆ ತಳೆ ಛತ್ರವಿಡಿಯೆ (ಅಮುಸಾಂ. ೫-೫೫).

ತೞಿಯುವರ್=ಛತ್ರಿಹಿಡಿಯುವವರು ; ಸೇವಕರು : ಪ್ರಸಾದಮೆನ್ನು ಇಜ್ಜಣಮುೞಿಯೆ ನರಗನಿಱಿಯೆ ತನ್ನೞಿಯುಮುಂ ತನ್ನ ಮಕ್ಕಳುಂ ತನ್ನೊಕ್ಕಲುಂ ಪ್ರಜೆಯುಂ ತೞಿಯುವರುಂ ಪೆರ್ಮ್ಮಾಡಿಯ ಬೆಸದೊಳಱಿದು ನರಗನೊಳಿಱಿದು ಕಾದಿ ಸತ್ತರ್ (ಎಕ. VI, ಕಡೂರು. ೧೪೬-೭ : 972). [ದೇ.॥ ತಮಿ. ತೞೈ ; ಮಲ. ತೞ]

ತೞಿಕಾಡು 'ತೞಿಕ್ಕಾಡು' ನೋ.

ತೞಿಕ್ಕಾಡು, ತಲಕಾಡು, ತಳಕಾಡು, ತಳೆಕಾಡು, ತಱಿಕಾಡು, ತೞಿಕಾಡು (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು ; ₽ ಈಗಿನ ಮೈಸೂರು ಜಿಲ್ಲೆಯ ತಲಕಾಡು : ಕಾರ್ತ್ತಿಗೆ ಪುಣ್ಣಮೆ ಅನ್ದು ತೞಿಕ್ಕಾಡು ಇರ್ಪ್ಪತ್ತಯ್ವರ್ಕಂ ಸಿನ್ದರಸರುಂ ದೇವಸತ್ತಿ ಅರಸರುಂ (ಎಕ. III, ತಿರುಮ. ೧-೪: 726). **ತಲಕಾಡು**: ತಲಕಾಡ ಹನ್ನ × × ವರು ಮದ್ದೂರ ಗಣಿಯುರುಂ (ಎಕ III, ನಂಜನ. ೧೨೨-೨೭ : ? ಕ್ರಿಶ) : ಶ್ರೀ ಸಾಕ್ಷಿನಾಂ ತಲಕಾಡು ಹನುವನು (ಇಆ. VIII, ೧-೩ : ? ಕ್ರಿಶ). **ತಳಕಾಡು** : ಮತ್ತಂ ಚಕ್ರಗೊಟ್ಟ ತಳಕಾಡು ನೀಲಗಿರಿ ಕೊಂಗು ನಂಗಲಿ ಕೋಳಾಲಂ ತೆರೆಯೂರು ಕೊಯತೂರು (ಎಕ. II, ೧೬೨-೨೬ : 1123) ; ತಳಕಾಡು ಗಂಗವಾಡಿ ನೊಳಂಬವಾಡಿ ಕೊಂಗು ನಂಗಲಿ ಬನವಸೆ . . . ಇಂತೀ ಸಮಸ್ತ ದುರ್ಗ್ಗಂಗಳಂ (ಎಕ. VII, ಶಿವಮೊ. ೪೦-೫೩ : 1180). **ತಳೆಕಾಡು**: ಹೊಯ್ಸಳದೇವರಾಜ್ಯಂ ತಳೆಕಾಡ ಪಟ್ಟಣಮ್ ಆ ಪುರದಱುಸಾಯಿರಮುಮ್ . . . ನಗರೀಶ್ವರ ದೇವರ್ಗೆ ಕೊಟ್ಟ ಧರ್ಮಮ್ (ಮೈಆರಿ. ೧೯೧೫, ೨೦-೭ : 1147) ;ತಳೆಕಾಡು ನಾಡು ಕೊಂಡ ಭುಜಬಳವೀರ ಗಂಗಂ (ಮೈಆರಿ. ೧೯೨೬, ೪೧-೨೧ ; 1173). **ತಱಿಕಾಡು** : ಶ್ರೀ ಕಾಲಾವಿರ್ಗ್ಗರವಡಿಗಳ ಶಿಷ್ಯರ್ ತಱಿಕಾಡ ಪೆಱ್ಪಡಿಯ ಮೊದೆಯ ಕಲಾಪಕದ ಗುರವಡಿಗಳ್ಪಿರ್ಪ್ಪತ್ತೊನ್ದು ದಿವಸಂ ಸನ್ಯಾಸನಂ ನೋನ್ತು ಮುಡಿಪ್ಪಿದಾರ್ (ಎಕ. II, ೩೩-೨ ; ಸು. 700). **ತೞಿಕಾಡು** : ತೞಿಕಾಡಾ ಮೇಗೆಟ್ಟನ್ದು ಪೆರ್ಮ್ಮಾನಡಿಗಳಾ ಬೆಸದೆ ಮಹಾರಾಜಪ್ಪ್ರಲಿನಾಡಾ ನೆಱಿಯಲ್ವೇೞಿಪ್ಪೊಡೆ (ಸೌಇಇ. IX-I, ೨೦-೪ : 9ನೆಯ ಶತ) ; ತೞಿಕಾಡ ಮಹಾನಗರಮುಂ ಪಟ್ಟಣವಸನ್ತರ ಮಞ್ಚಯ್ಯನು ಇಪ್ಪತ್ತು ಅಯ್ವರು (ಎಕ. XIV, ತಿರುಮ. ೨೦೪-೬ ; ಸು. 933). [?]

ತೞಿದುಱುಗಲ್ (ನಾ). ಕೊಡೆಗಳ ನೆರವಿ ; ಸತ್ತಿಗೆಗಳ ಸಂದಣಿ : ಸಿವಿಗೆ ತೞದುಱುಗಲೊಡನಿಕ್ಕುವ ಕುಂಚಂ ಲೀಲೆವಡೆಯೆ ಚೆಲ್ವೆಸೆದುದು ಷಣ್ಣವತಿ ಸಹಸ್ರಾಂತಃಪುರಮುಪಯುವದೊಳೆ ಭರತ ಚಕ್ರವರ್ತಿಯ ಕೆಲದೊಳ್ (ಆದಿಪು. ೧೧-೩೯) : ಕಿಕ್ಕಿಱಿಗಿಱಿದ ತೞದುಱುಗಲ ನಡುವೆ ಪೊನ್ನರಥಮನೇಱಿ ನಿಂದಂ ಭೂರಿಶ್ರವಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧೦-೫೭ ವ).

[ತೞ + ತುಱುಗಲ್ (<ತುಱುಂಗಲ್)]

ತೞವಿಡಿ, ತಳೆವಿಡಿ (ಕ್ರಿ). ಬಿಳಿಯ ಕೊಡೆ ಹಿಡಿ ; ಛತ್ರಿಯನ್ನು ಹಿಡಿ : ಗೞಿಯಿಸುವ ತಮಂ ಮೂಡಲ್ ಪೊೞಗಟ್ಟುವ ಸಂಜೆಗೆಂಪು ಪಡುವಲ್ ಕೈಕೊಂಡೆಬಿಲೆ ಧರೆಗರ್ಧನಾರಿಯ ತೞವಿಡಿದಂತಾಯ್ತು ಗಗನಮಂಡಲಮಿನಿಸುಂ (ಅನಂಪು. ೭-೭೨). **ತಳೆವಿಡಿ** : ಮಳೆ ಕೊಡುವ ಬೆಟ್ಟಗಳ ಮೊಲೆಯುಂಡು ಹಸುರೆಲೆಯ ತಳೆವಿಡಿದು ನೆಲದ ದಾರಿಯ ನೋಳ್ಪ ಚೆಲುವೆ (ಕಾಲೂರ. ೨೩-೭). [ತೞ + ಪಿಡಿ₁]

ತೞ್ಕಯಿಸು 'ತೞ್ಕೈಸು' ನೋ.

ತೞ್ಕಯ್ಸು 'ತೞ್ಕೈಸು' ನೋ.

ತೞ್ಕಿಕ್ಕು, ತಳುಕಿಕ್ಕು, ತೞಿಕಿಕ್ಕು (ಕ್ರಿ). ತಳಕುಹಾಕು ; ಜೋಡಿಸು; ಹೊಂದಿಸು ; ಅಳವಡಿಸು : ಆಕೆಯ ರೂಪಾತಿಶಯಮಂ ಪೇೞ್ವಡೆ . . . ನಖನಿಕಾಯಂಗಳ್ಗೆ ತಾರಾವಳಿಗಳ ತೋರವೆಳಗುಗಳಂ ತೞ್ಕಿಕ್ಕಿದಂತೆ (ಪುಣ್ಯಾಸ್ರ. ೨-೩೨ ವ). **ತಳುಕಿಕ್ಕು** : ಬೆಳಗು ಬೆಳಗಂ ಹಳಚಿದಂತಾಯ್ತು ಭಯಜಜ್ಞಾನ ತಳು[ಪಾಠಾಂ. ಳ]ಕಿಕ್ಕಿ ಕಳೆಯಲಳವಟ್ಟುದುಭಯಜಜ್ಞಾನ (ದೀಕ್ಷಾಬೋ. ೧೪೩-೧೮); ಪದಕೆಱಗಲಂದು ಬಿಗಿಯಪ್ಪಿ ಕರದಿಂ ಕರವ

ತಳುಕಿಕ್ಕಿ ಇಂದುಧರ ನಡೆತಂದನರಮನೆಗೆ (ಲಶಿಚಂ. ೯-೨೯): ಮತ್ತೆ ಹೂವಿನ ಮಳೆಗಳಾತನ ನೆತ್ತಿಯಲಿ ಸುರಿದವು ಮುರಾಂತಕನತ್ತ ತಿರುಗಿದನವನಿಪನ ಕರತಳವ ತಳುಕಿಕ್ಕಿ (ಕುವ್ಯಾಗ. ೮-೪೨) : ಮತ್ಕರತಳ ದೊಡನೆಯಂತಕನು ನಿಜ ಕರತಳವ ತಳುಕಿಕ್ಕಿ(ಶಿವ್ಯಾಆ. ೬-೭೦). **ತಟಿಕಿಕ್ಕು:** ಪೊಡರ್ಪ ದಾಡೆಗಳ್ ಪಿರಿದಳವಟ್ಟ ಮಿಾಸೆ ತಟಿಕಿಕ್ಕಿದ ಪುರ್ವುಡಿದಿರ್ದ ಮೆಯ್(ಪುಚ್ಯಾಸ್ರ. ೮-೧೦).

[ತಟ್ಕು + ಇಕ್ಕು]

ತಟ್ಕಿಸು, ಠೆಕ್ಕಿಸು, ತಕ್ಕಿಸು$_2$, ತರ್ಕಿಸು$_1$, ತಳ್ಕರಿಸು, ತಳ್ಕಿಸು, ತೆಕ್ಕಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಅಪ್ಪು ; ಆಲಿಂಗಿಸು : ಪಡಗೊಡೆಯ ಪಲಗೆಯೊಂದು ಪಿಡಿದಬಲೆಯನೆನ್ನ ಕೌಂಕುಟಿೞೊಳ್ ತಟ್ಕಿಸಿಕೊಂಡಡೆವಿಡದೆ ಪುಣ್ಯದಿಂದಂ ತಡಿಗೆಯ್ದಿದಂ (ದಶಕು. ೨-೮೪) : ಎನ್ನಂ ತನ್ನಿರ್ಕೆಯ್ಯಿಂ ಕರಂ ತಟ್ಕಿಸಿ (ದಶಕು. ೧೩-೬೨). **ಠೆಕ್ಕಿಸು:** ೨. ಒಡ್ಡು ; ಅಡ್ಡವಾಗಿ ಹಿಡಿ; ಮುಂದಕ್ಕೆ ಚಾಚು : ತೊಲತೊಲಗೆನುತುಂ ಹರಿಗೆಯ ಠೆಕ್ಕಿಸಿ ಸಲೆ ಕೂರಸಿಯಂ ಚಿಮ್ಮುತ್ತಂ ಬಂದು (ಕುಮುರಾ. ೮-೪೫). **ತಕ್ಕಿಸು$_2$:** ೧. ಬಿಸುಡದಿರು ಬಿಸುಡದಿರು ಬೇಡಬೇಡಕಟಕಟ ಹಸುಳೆ ನೊಂದಹನೆಂದು ಬೀಳ್ವವನನೆತ್ತಿ ತಕ್ಕಿಸಿಕೊಂಡು (ಹಚಕಾ. ೧೨-೩೭); ನೊಸಲೆಡೆಯನು ಚುಂಬಿಸಿ ತಕ್ಕಿಸುತ ಪರವಶೆಯಾದಳೀನ ಬಣ್ಣಿಸುವೆ (ಕಂನವಿ. ೯-೧೭೭): ತಕ್ಕಿಸಿದನೈವರಂ (ಕುರಂಗ. ೨೬-೧೫). ೩. ನೆಡು ; ನಾಟಿಂ ; ಚುಚ್ಚು : ತರಣಿಜಂ ಕಡು ಮುಳಿದು ಖಾತಿಯಿಂದ ಮಕ್ಕಳ ಶಿರೋಮಣಿಗೆ ತೆಗೆದೆಸಲ್ಕಣೆ ಶಿಶುವ ತಕ್ಕಿಸಿತು (ಕುರಂಗ ೫೦-೩೩). **ತರ್ಕಿಸು$_1$:** ೪. ತಾಕು ; ತಗುಲು : ಮುಟ್ಟು : ನೆಗೆದುರಿ ಭುಘುಗಿಲ್‌ಭುಗಿಲೆನುತುಮುಗುರ್ವಿಸಿ ಪರ್ವೆ ನೀಳ್ದ ನಾಲಗೆಗಳ ತಕ್ಕೆ ತರ್ಕಿಸೆ ನಭಸ್ಥಲಮಂ (ಮಹಾನೀ. ೦೬-೨೯). ೫. **ಜೋಡಿಸು; ಜೊತೆ ಮಾಡು; ಸೇರಿಸು :** ತನ್ನ ಪುತ್ರಂಗೆ ತಾನೆ ಗುರು ವಾದೆನೆಂಬ ಗುರುದ್ರೋಹಿಯ ಮಾತು ಕೇಳಲಾಗದು ಎನ್ನ ತಂದೆಯೇ ಎನಗೆ ಗುರುವೆನ್ನುವ ಗುರುದ್ರೋಹಿಯು ಮುಖವ ನೋಡಲಾಗದು ಅವರಿಬ್ಬರೊಳಗೆ ಗುರುಶಿಷ್ಯ ಸಂಬಂಧವನಾಚರಿಸಿದೊಡೆ ಅವರಿಬ್ಬರ ತರ್ಕಿಸಿ ಕಟ್ಟಿ ಹೊತ್ತಿಸಿ ನೊಂದಿಸಿ ಸುಡುವ ನಮ್ಮ ಕೂಡಲ ಚನ್ನ ಸಂಗಮದೇವಾ (ಚನ್ನವ. ೨೫-೩). **ತಳ್ಕರಿಸು :** ೧. ಕರುಮ ಬಂದಿದಿರ ಹುದು ಮೋಹನದ ರೂಪಿನಲಿ . . . ಕರೆದು ತಳ್ಕುವ, ತಳ್ಕರಿಸುತೊಳಗೆ ಕಿಚ್ಚಿಡುವ ತರಳತೆಯದೇಂ ತಂತ್ರ ? (ಮಂಕುಕ. ೧೭೯). **ತಳ್ಕಿಸು :** ೧. ನಗುತ ಸಾಕೇಳೆಂದು ರಾಯನ ತೆಗೆದು ತಳ್ಕಿಸಿ ಕೈಯ ತಳುಕಿನೊಳಗಧರನು ನೃಪಸಭೆಗೆ ಬಿಜಯಂಗೈದನೊಲವಿನಲಿ (ಕುವ್ಯಾಸ. ೬-೨೨) ; ತಳ್ಕಿಸುವ ಪ್ರೀತಿಯಿಂ ತವಕಿಸಿ ನಿಗುರ್ವ ತೋಳ್ (ಚಬಪು. ೦೯-೩೨). **ತೆಕ್ಕಿಸು :** ೧. ಕುಡಿಯಲ್ಕಣಮಾಱದೊಡಂ ಕುಡಿಸಿದನೊಡನುಂಡಮಂಗವಂ ತೆಕ್ಕಿಸಿ ಕೊಂಡಡಮವನ ವಿಷಮುದಿಟಿಗುಂ (ಖಮದ. ೫-೫೪) ; ಒಬ್ಬಳನು ಮುದ್ದಿಡುತ ಒಬ್ಬಳನು ತೆಕ್ಕಿಸುತ ಮತ್ತೊಬ್ಬಳನು ಬಳಸುತಾ (ನನಲ್ಲ. ೩೫-೫). [ತಟ್ಕು + - ಇಸು$_3$]

ತಟ್ಕಿಱ (ನಾ). ತಾಗಿ ಇರಿಯುವಿಕೆ; ಸಂಘಟ್ಟನ (?): ತಕ್ಕುಂ ತಗುಳ್ದು ಕಾಯ್ದೊಪ್ಪದವೆ ಕೋಟ್ಕಳ ತಳ್ಕಿ [ಟ್ಕಿ] ಱಯಿಂದೆ ಕೆಂಡಮುಲ್ಲೊಕ್ಕರೆ ತೇನತೇನಮುವತಂ ಬಿಗುಣಂ ತಿಗುಣಂಗೊಳಲ್ ಮೊಗಂಬೊಕ್ಕ ಗಜಂಗಳಂ ನಿಜ ಭುಜಾರ್ಗಳಮುಗ್ಗಳೆಯಾಗಿ ಸಾರ್ಚೆ ಕೈಯಿಕ್ಕಿಸಿ ಪಿಂಗಿಪಂ ಪಿಡಿದು ಪಿಂಗಿಸುವಂತಿರೆ ಜಂತ್ರದಾನೆಯಂ (ಅನಂಪು. ೬-೧೨).

[ತಟ್ಕು + ಇಱ$_4$]

ತಟ್ಕು, ತಕ್ಕು$_4$, ತಳಕು$_3$, ತಳುಕು$_3$, ತಳ್ಕು$_6$, ತಟೀಕು (ನಾ). ೧. ಒಂದಕ್ಕೊಂದು ತಳುಕು ಹಾಕಿಕೊಂಡಿರುವುದು; ಹೆಣೆದುಕೊಂಡಿರುವಿಕೆ ; ಹೆಣಿಕೆ ; ಜೋಡಣೆ : ಎಲೆವಳ್ಳಿಯ ತಟ್ಕಿನಿಂ ಮನಂಗೊಳಿಪ ಕೌಂಗಿನ ಮರಂಗಳೊಳಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೯೭). ೨. ಅಪ್ಪುಗೆ ; ಆಲಿಂಗನ : ತೊಳಗುವ [illegible] ವಳಿಯಂ ಕೊರಲೊಳ್ತಳೆವಾಂ ತಳೆ[illegible] ಸುಖಮಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೭೭೧): ಕಡಲೊಳ್ ನೆ[illegible] ನುಗ್ಗೊರ್ಮತ್ತಲುಂ ಕೊಂಕಿ ಥೀಳಿಡೆ ತ[illegible] . . . ಬಗೆದನಾಗಳ್ ದಪ್ಪದಿಂ ದಪ್ಪಗಂ (ಕದ್ಯ[illegible]). [illegible] ೩. ಗಜಾರೋಹಣದ ಒಂದು ರೀತಿ (?) : ತಪ್ಪ [illegible] ತಕ್ಕುಗಳುಮನಡರಿಯುಂ ತೊಡರಿಯುಂ ನುಡಿದಂತೆ [illegible] ಮುಮಂ ಬಿನ್ನಣಮುಮಂ ಮೆಱದು (ಶಾಂತಿಪು. ೩-೨೭ ವ): [illegible] ತಗುಳ್ದು ಕಾಯ್ದೊಪ್ಪದವೆ . . . ಮೊಗಂಬೊಕ್ಕ ಗಜಂಗಳಂ ನಿಜಭುಜಾರ್ಗಳ ಮುಗ್ಗಳೆಯಾಗೆ ಸಾರ್ಚೆ (ಅನಂಪು. ೬-೧೨). **ತಳಕು$_3$:** ೧. ಅದು ಕೇವಲ ಒಂದೆರಡು ದಿನಗಳ ಜೋಡಲ್ಲ; ದೇಹಗಳೆರಡರಲ್ಲಿಯೂ ಜೀವವಿರುವ ತನಕ ಒಂದಾಗಿರುವ ತಳಕನ್ನು ಹಾಕಬೇಕಾಗಿತ್ತು (ಚಂದುಟ. ೪೫). ೪. ಪರಸ್ಪರ ಸಂಬಂಧ : ಕೌಟುಂಬಿಕ ಸಂಬಂಧಗಳಿಗೂ ಕೌಟುಂಬಿಕ ಸುಖದುಃಖಗಳಿಗೂ ತಳಕು ಇರುವುದರಿಂದ (ಕುಟುಂಬ. ೧೫); ಇಂತಹ ಕ್ಷುದ್ರ ಜೀವನಕ್ಕೆ ಮತ್ತೆ ಎಂತೆಂತಹ ಆಶೆಗಳ ತಳಕನ್ನು ಹಾಕಿರುವೆ (ಅಂಕಣ. ೪೦). ೫. ಸ್ಪರ್ಧಿಗಳ ಜೋಡು,-ಜೊತೆ : ಎಂಟು ಹತ್ತು ತಳಕುಗಳ ಕುಸ್ತಿ ಮುಗಿಯಿತು (ಗ್ರಾಮಾಯ. ೨೭೧). ೬. "ಕೂಡಿಸುವುದು ; ಪೋಣಿಸಿ ಕಟ್ಟುವುದು" (ಜಾನಕೋ. ೬೫). **ತಳುಕು$_3$:** ೧. ನಗುತ ಸಾಕೇಳೆಂದು ರಾಯನ ತೆಗೆದು ತಳ್ಕಿಸಿ ಕೈಯ ತಳುಕಿನೊಳಗಧರನು ನೃಪಸಭೆಗೆ ಬಿಜಯಂಗೈದನೊಲವಿನಲಿ (ಕುವ್ಯಾಸ. ೬-೨೨); ಕಂಡು ಬಿಗಿಯಪ್ಪಿ ಕರದಿಂ ತಳುಕನಿಕ್ಕಿ (ಸೌಂದಪು. ೫-೫೦): ತಳುಕಿನ ಕನಕಲತೆಗಳಂತೆ ತೋಳ್ತೊಡೆ ಬಳಿಕೊಂದಱೊಂದಱೊಳ್ ತಳೆದು ಪುಳಕಿತಮಪ್ಪಂತೆ (ಮೋಹತ. ೨೭-೪೩). ೭. ಸಿಕ್ಕು ; ತೊಡಕು : ನಕಲಿಯಿದು ನಿಜವೆಂದು ಮೋಸ ಹೋದೀರಯ್ಯ ನೀವಿವರ ಬಲೆಯ ತಳುಕಿಗೆ ಬೀಳದಿರಿ (ಕೋಗಿಲ. ೭೧-೩೯). ೮. ಹೆಣಿಕೆಯ ತೋರಣ : ವರಚಿತ್ರಪತ್ರಂಗಳೆಸೆವ ಮಣಿಮಾಲೆಗಳು ತರದಿಂದ ಕ[ತ]ಳುಕು ದಂಡಾವಳಿಗಳಿಂತಿವೇ ಸ್ಫುರಿಸಿಯೊಪ್ಪುತ್ತಿರ್ದವಾ ಮರುಳಕಂಕಣ ಮುಖಿರ್ದಲ್ಲಿ ಮಱು ಸುತ್ತು (ವೀಕೃಪು. ೮-೨೦-೪೭) ; ಸತ್ಕರಿಪ ಸದನಗಳು ಭಿತ್ತಿಯಿಲ್ಲವು ಪರುಪ ಮುತ್ತು ಬಿಗಿದಿಪ ತಳುಕು ಸುತ್ತಲೆಸೆದಿಹವು (ಶರರೀ. ३೦-३). ೯. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸರ,-ಹಾರ : ತಳುಕು ಕಡಗ ಕಂಕಣ ಝಣಝಣಿಸಲು ತುಳುಕಿದರ್ ಗಂಧೋದಕವ (ಮೋಹತ. ೧೪-೫೦). **ತಳ್ಕು$_6$:** ೧. ಅಲರ್ಗಳ ಗೊಂಚಲೆಱಗಿಸದ ಲತೆಲತೆಗಳಡರದ ತಳ್ಕಿನಿಂ ಚಿಗುರದಿಪ್ಪಾವು (ಚ್ಯಮಿಥಾ. ३-३). ೮. ಸಸಿಗಲ್ಲ ಕೊತ್ತಳಗಳ ಗಣಿತದ ವೈಡೂರ್ಯದೆಸಕಮಾಂತಿರುವ ಕಿಱುವಾಗಿಲುಗಳಡಿಗಡಿಗೆ ವಸುರನ್ನ ತಿಂತಿಣಿಗಳಾಂತಿರುವ ತಳ್ಕುಗಳಲೆಸೆದುವಾ ವಾಲಕಗಳು (ವೆಂಕಾರಾ. ೫-೨-೪). **ತಟೀಕು :** ೧. 'ತಟೀಕಿಕ್ಕು' ಪರಾ.

ತಳಕುಹಾಕು, ತಳುಕುಹಾಕು = ೧. ಸೇರಿಸಿ ಕಟ್ಟು: ಉಳಿದ ನಾಲ್ಕೆಂಟು ಕುದುರೆಗಳನ್ನು ತಳಕುಹಾಕಿ ಮುಂದೆ ಬಿಟ್ಟರು (ಮೇದಿಮ. ೧೨೭). ೨. ಒಂದಕ್ಕೊಂದು ಗಂಟುಹಾಕು ; ಸಂಬಂಧ ಕಲ್ಪಿಸು : ಕುಮಾರವ್ಯಾಸನ ಕಾಲದೊಡನೆ ಇವನ ಕಾಲವನ್ನು ತಳಕುಹಾಕಬೇಕಾಗಿಲ್ಲ (ಕಸಾಚ. ೨೩೮); ವಿಶ್ವಾಸಕ್ಕೂ ವ್ಯವಹಾರಕ್ಕೂ ತಳಕುಹಾಕಲು ಮನಸ್ಸಾಗಲಿಲ್ಲ (ಹಂಗೀತ. ೧೫೧) ; ನಿನ್ನ ಲಗ್ನಾನೂ ಅದನ್ನೂ [illegible] ಅವರು (ಸಮಜೀ. ೨೪೭) : ಆ ಗುಣವನ್ನಿಲ್ಲಿ ತಳುಕುಹಾಕಿ ಸಮಾಧಾನ[illegible] ಬರುವುದು (ನನ್ನಜೊ. ३೧). ತಳುಕಾಗಿ ನಿಲ್ಲು=ಒಗ್ಗ[illegible] ಕೊಂಡು ನಿಲ್ಲು ; ಒತ್ತಾಸೆಯಾಗಿ ನಿಲ್ಲು (?) : [illegible] ಜನಂಗಳು ಓರಿಯ ಮಹಾ × × × ಲು ತಂಮೊಳಡಂಬಟ್ಟುಯೊಂದಿಂಗೆವೂ ತಳುಕಾಗಿ ನಿಂದರು (ಎಕ. VI, ಕರೀಕೆ. ೫೫-३೦ · 1291). ತಳುಕಿನ [illegible]

ತಳಕಿನ ಸರ = ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸರ : ಅವಳು ಹೊಸದಾಗಿ ಮಾಡಿಸಿದ ತಳುಕಿನ ಸರ ಚೆನ್ನಾಗಿದೆ (ರೂಢಿ); ತಳಕಿನ ಸರ, ಮುತ್ತಿನ ಸರ, ಅಡ್ಡಳಿಸರ ಮೊದಲಾದ ಹಾರಗಳನ್ನು . . . ಆ ವನದಲ್ಲಿರುವ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಿಗೆ ಕೊಟ್ಟು (ಕೃವಾಅ. ೨೧೧). [ದೇ.॥ ತಮಿ. ತೞುವು = ಅಪ್ಪಿಕೊಳ್ಳು]

ತೞ್ಕೈ, **ತಕ್ಕೈ$_1$**, **ತರ್ಕೆ**, **ತಳಿಕೆ$_1$**, **ತಳ್ಕೈ**, **ತೆಕ್ಕೆ$_1$**, **ತೆರ್ಕೆ** (ನಾ). ೧. ಅಪ್ಪುಗೆ; ಆಲಿಂಗನ : "ತೞ್ಕೈಯೊಂದಾಲಿಂಗನಂ" (ಕಶಸಾ. ೨೧-೪೧೮) : "ಅಪ್ಪುಗೆ ತೞ್ಕೈಗಂ ಪೆಸರು" (ಶಬ್ದಮಂ. ೭೭) ; ಕೂಟದೊಳುಣ್ಮಿದ ಬೆಚ್ಚ ತೞ್ಕೈಯೊಳ್ ಕೂಟ ಸುಖಂಗಳಂ ಪಡೆದನೇಂ ಚದುರಂ ಗಳ ಬದ್ದದಲ್ಲಟಂ (ಪಂಪಭಾ. ೩-೮೨) : ನಾನೊಲ್ದ ತಂಗೆ ಕೆಡೆದೊಲ್ದಣ್ಣನೊಲ್ಮೆಯಾ ತೞ್ಕೈಯೊಳ್ ಪಟ್ಟು (ಅಂತಿಗೂ. ೪-೫೯). 'ತೞ್ಕೈಗೆಯ್', ತೞ್ಕೈಗೊಳ್' ಪರಾ. **ತಕ್ಕೈ$_1$** : ೧. ಚೆನ್ನಮಲ್ಲಿಕಾರ್ಜುನ ಒಂದಿರುಳಗಲಿದಡೆ ತ[ಪಾಠಾಂ. ತೆ]ಕ್ಕೆ ಸಡಿಲಿದ ಜಕ್ಕವಕ್ಕಿಯಂತಾದೆನವ್ವಾ (ಮಹಾದೇ. ಬ. ೧೪೨-೩೨೩): ಜಕ್ಕವಕ್ಕಿಗಳೆಲ್ಲ ತಕ್ಕೆಯನುಳಿದು . . . ಪೋದವು ದಿಕ್ಕುದಿಕ್ಕಿಗೆ ತಮತಮಗಾಗ (ಅಂಜಚ. ೭-೧೪೩) : ಆ ಮಹಾವಜ್ರಾಯುತ ಪ್ರೋದ್ದಾಮದಾಯಸ ಭೀಮತನು ನಿರ್ನಾಮವೆನೆ ನುಗ್ಗಾಗಿ ಬಿದ್ದುದು ನೃಪನ ತ[ಪಾಠಾಂ. ತೆ]ಕ್ಕೆಯಲಿ (ಕುವ್ಯಾಗ. ೧೧-೩೯): ಚುಂಬನಕೇನಿಚ್ಚೆ ತಕ್ಕೆಗಾವುದು ಸವಿದಂಬುಲ ವೇನವಮಾಡುವುದು (ಭರಜ. ೧೦-೨೮) ; ಚೂತಮಾ ಮಲ್ಲಿಗೆಯನಪ್ಪಿದುದು ಬೇಗದೊಳ್ ಕುರುವಕಂ ಮಾಧವಿಯ ತಕ್ಕೆಗೊಳಗಾದುದು (ಜಬಪು. ೧೧-೨೩) : ಸೊಕ್ಕು ಜವ್ವನೆಯ ತಕ್ಕೆಯ ಸವಿಯಂದದೆ ಸಕ್ಕರೆ ಚಿಲುಪಾಲಿನಂತೆ ಅಕ್ಕಱಿಂದಲಿ ಕೇಳುವರಿಗತಿ ಹರುಷವ ಮಿಕ್ಕೆಸಗುವುದೀ ಕಾವ್ಯ (ಕಂನವಿ. ೦-೧೬). ೨. ಎರಡು ತೋಳುಗಳ ಹಿಡಿತ: ಇಕ್ಕಿದ ಹೆಜ್ಜೆಯ ತೆಗೆಯದು ಮೊನೆಗೆ ನಿಲ್ಲದು ತಕ್ಕೆಗೆ ಬಾರದು (ಸರ್ವವ. ೨೦೩-೯೨೪); ತಕ್ಕೆಗೆ ಸಿಕ್ಕಿದ ಚಾವಡಿಗಂಬ . . . ಎಂತಹ ಗರ್ವಿಷ್ಠನಾದರೂ ಬಗ್ಗಿ ಹೋಗಬೇಕಾದ ತಗ್ಗಿನ ಬಾಗಿಲು (ಪಳಮು. ೧). ೩. ಗುಂಪು ; ಸಮೂಹ: ಉನ್ನತ ಮಣಿರಥಪ್ರತತಿಯ ತಕ್ಕೆಗಳ್ಗವಧಿ ಮುನ್ನಿಲ್ಲ (ಜಬಪು. ೨೬-೭). ೪. ಒಂದೆಡೆ ಸೇರುವಿಕೆ ; ಸೇರುವೆ (?) : ಒತ್ತುವ ಕೋಡ ಕಾಳೆ ಕುಣಿಪೋಜೆಗೆ ಬಾಜಿಪ ಱುಂಜೆ . . . ಕಿಱುನಾಯ್ಗಳ ಪಿಂಡ ತಕ್ಕೆ ಮತ್ತೊತ್ತುವ ಗರ್ಜಿತಂ ಮೆಱೆವ ಬೆಟ್ಟದ ಬೇಡರ ಪಳ್ಳಿಪಳ್ಳಿಯೊಳ್ (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೩. ೨೦೧). **ತರ್ಕೆ** : ೧. ರಂಭೆಯೂರ್ವಸಿ ತಿಲೋತ್ತಮೆ ಮೇನಕಾಸ್ತ್ರೀಯರುಂ ಬಿಡದೆಯೋಲೈಸೆ ಸಕಲ ವೈಭವಗಳೊಳು ಕುಂಭಕುಚೆಯರ ತರ್ಕೆಯಿಂದ ಕೈಲಾಸದೊಳು ಸ್ಥಿತಿರ್ಪನೆಂದನಾರ್ಯಂ (ಗುರುಚಾ. ೭-೭೧). **ತಳಿಕೆ$_1$** : ೧. 'ತಳಿಕೆಬೀಳು' ಪರಾ. **ತಳ್ಕೈ** : ೧. "ಆಲಿಂಗನಂ ತಳ್ಕೆಯೆನಿಪುದು" (ಕಶರ. ೪೩) : ನೆನೆಪೊಡೆ ನಿಳ್ಕದ ಈಕ್ಷಿಪೊಡೆ ಸಿಲ್ಕದ ಕೀರ್ತಿಪೊಡೊಲ್ದು ಶಕ್ಯಮೆಂದೆನಿಸದ ಕೂಡಲುಜ್ಜುಗಿಸೆ ತಳ್ಕೆಗೆ ಸಲ್ಲದ ದಿವ್ಯಲಿಂಗಮಂ (ವೃಷವಿ. ೨೩-೨೬) ; ಪ್ರಾಣಕಾಂತರ ತಳ್ಕೆ ಸಡಿಲಿ (ವಚಕಾ. ೭೩) ; ನೆಲಬಾನ ತಳ್ಕೆಯಲಿ ನೇಸರನು ಬಿಡುಗಣ್ಣನಾಗುತಿರಲು (ಭಾವಜೀ. ೧-೫) : ಇರುತಿಹುದು ಬರಿ ಮೂರು ದಿನದ ಬಾಳ್ಕೆ . . . ಮತ್ತೆ ಕಾದಿಪುದದೋ ! — ಚಿತೆಯ ತಳ್ಕೆ! (ಕವಿಕಾ. ೫೪-೬). **ತೆಕ್ಕೆ$_1$** : ೧. ಫಲಿತ ಶಾಳೀವನದ ಮುತ್ತಿನ ಗಿಳಿಗಳೋ ತಾವರೆಯ ತೆಕ್ಕೆಯೊಳಿಳಿದ ಮುಱಿದುಂಬಿಗಳೊ ವೃಷಸೇನನ ಶರಾವಳಿಯೊ (ಕುವ್ಯಾಕ. ೨೦-೧೦): ಹರುಷದಲಿ ಮುಂಡಾಡಿ ತೆಕ್ಕೆಯಲಿರಿಸಿ ಮುದ್ದಿಪ ವರ ಜನನಿ ಜನಕರಿಗೆ . . . ಪರಮಾನಂದಗೊಡುತಿಹನು (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೩೩-೧೧೪) : ತಮ್ಮಿನಿಯರ ತೊಡರ್ದ ತೆಕ್ಕೆಯನೊದ್ದು . . . ಐತರಲು (ಜಬಪು. ೧೯-೮). ೨. ಕರ್ಮಕಾಂಡ ಯೋಗಂಗಳೆಲ್ಲವೂ ಭವದ ತೆಕ್ಕೆಗೆ ಒಳಗು (ಅವಚಂ. ೨೭೫ ೧೨೦೩) : ಬಿಡದೆ ತೆಕ್ಕೆಯೊಳಲ್ಲಮನ ಬಯಲೊಡಲ ಬಂಧಿಸಲೆಂದು ಬಿಗಿಯಲು ಹಿಡಿಹಿಗಿಲ್ಲದೊಡವರು ಬೆಱಗಾಗಿರ್ದರದ ಕಂಡು(ಪ್ರಭುಲಿ. ೧೩-೦೪) : ಅರರೆ ಸಿಂಹದ ತೋಳ ತೆಕ್ಕೆಯ ಕರಿಯ ಸೆಳೆವಂದದಲಿ . . . ಧರಣೀಪಾಲನ ತೆಗೆದು ಭೀಮನ ಬರಿಯನೆಚ್ಚನು (ಕುವ್ಯಾಕ. ೧೪-೨) ; ಅವನ ತೆಕ್ಕೆಯಲಱಿಯದಕಟಾ ರವಿಕುಲೇಶನು ಸಿಲುಕೆ (ಕಾಶಿರಾ. ೬-೬೨) : ನೆಲದ ಆಧಾರದಲಿ ನಿಂತು ಹರಿಯುವ ನೀರು ನೆಲದೊಡಲ ಕೊರೆದು ಮುಕ್ಕಿತು ಒಂದೆ ತೆಕ್ಕೆಯಲಿ ಇಕ್ಕೆಲದ ಬಾಳು–ಬದುಕು (ನೆಲಮು. ೧೪-೧೪). ೩. ಬರಸಿಡಿಲ ಬಳಗದಂತೆ ಕುಳಿಕಾಹಿಯ ಕಡುಪಿನಂತೆ ನೆಲಮುಕ್ಕನ ತೆಕ್ಕೆಯಂತೆ ಇರ್ದ ಅಸಂಖ್ಯಾತ ದೈತ್ಯನಾಯಕರ (ಜಗವಿ. ೧೫-೧೫ ವ) ; ನಿಪ್ಪಸರ ಕವಿಗಳ ತೆಕ್ಕೆಗಳಿಂ ತಿಱುಪಾಡೋದುತೆ (ತಿರುನಾ. ದೀ. ೧೧೧-೨೧): ವಾರಣಾವಳಿಗಳ ಪದಾತಿಯ ತೇರ ತೆಕ್ಕೆಯನಿಕ್ಕಿದನು ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಸಾವಿರವ(ಕುವ್ಯಾಶ. ೩-೫೭): ಮಿಕ್ಕು ಶತಸಾವಿರದ ಕಂಬದ ತೆಕ್ಕೆಗಳ ತನಿವೆಳಗಿನಲಿ ಕಣ್ಣೆಕ್ಕಲಸದಳವೆಂಬವೊಲು (ತೊರರಾ. ೫-೨-೭೧) ; ಎಷ್ಟು ಸಸಿಗಳನ್ನು ಬೆಳಸುತ್ತೀರೋ ಅಷ್ಟೆಲ್ಲಕ್ಕೂ ಒಂದೊಂದು ತೆಕ್ಕೆ ಕೆಲಸ ನಿಮಗೆ ಬೀಳುತ್ತದೆ (ಗಾಳಿಪ. ೧೦೫). ೫. ಸುತ್ತಿಕೊಂಡಿರುವಿಕೆ ; ಸಂರಳಿಯಾಗಿರುವಿಕೆ : ಭೀಮನ ಕಳಕಳಕೆ ಕಿವಿಯೊಡೆದು ತಿಳಿದುದು ನಿದ್ರೆ ಮುಱಿದಿಕ್ಕೆಯ ಮಹೋರಗನ ತೆಕ್ಕೆ ಸಡಲಿತು (ಕುವ್ಯಾಅ. ೧೩-೩೩). ೬. (?) : ತನ್ನನ್ನು ಮಿಕ್ಕು ಬದುಕುವೆನೆಂಬ ಕಾಲನ ತೆಕ್ಕೆ ಕಂಟಕ ತನ್ನ ಧನುವಿಗೆನುತ್ತ ಬೊಬ್ಬಿಱಿವ (ನಿಥಾಗ. ೪-೧೨-೧೩). **ತೆರ್ಕೆ** : ೩. ವಾಜಿರಾಜಿಗಳ್ ತೆರೆಗಳ ತೆರ್ಕೆಯಂತೆ ಕವಿತಂದುವು (ಪಂರಾಮಾ. ೪-೫೫) : "ಪರಂಪರೆ" (ಪಂರಾಮಾ. ಕೋಶ). ೭. (ಒಂದರೊಡನೊಂದು) ಸೇರಿರುವಿಕೆ,–ಕೂಡಿರುವಿಕೆ : ಬಱಿದೆ ಬೆಱಗಾಗಿ ತುಱುಗೆಮೆಯ ತೆರ್ಕೆಯೊಳ್ ಬಂಬಳಿಪ ಕಣ್ಬನಿಗಳೊಸಱೆ ಮಸುಳನಾದ-ದಿಟ್ಟಿಯುಂ ಬಲ್ಪಿನಿಂ ನಿಲಿಸಿ (ವರ್ಧಪು. ೪-೬೨ ವ).

ತೆಕ್ಕೆತೆಕ್ಕೆ (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ) : ಇರ್ವರುಮೋರೋರ್ವರೊಳ್ ತೆಕ್ಕೆತೆಕ್ಕೆಯಿಂ ಬಾಹ್ಯಾಭ್ಯಂತರ ಪರಿಗ್ರಹಂಗಳಂ ಪರಿಚ್ಛೇದದಿಂ ತೊಱೆದು (ಶಾಂತಿಪು. ೭-೭೦ ವ) ; ಅವನೀಶನಾಜ್ಞೆಯಿಂದಾ ನಂದನಕೆ ಹೋದ ಯುವತಿಯರ ವಿರಹದಿಂದಾ ತಂತಮ್ಮ ಭವನದಂಗಣದಗ್ರಶಾಲೆಯೊಳ್ತೆಕ್ಕೆತೆಕ್ಕೆ [ಪಾಠಾಂ. ತೆಟ್ಟೆತೆಟ್ಟೆ] ಯೊಳು ನಿಂದು (ಸಮ್ಯಕ್ತಾ. ೩-೨): ದಿಕ್ಕುದಿಕ್ಕಿನೊಳು ನಿಲಿಸಿದಳು ಖಾನರ ತೆಕ್ಕೆತೆಕ್ಕೆಯ ಪೌಜುಗಳನು (ಕುರಾಸಾಂ. ೪೩-೩೭). ತೆಕ್ಕೆಗೊಂದಿಸು = ಅಪ್ಪುಗೆಗೆ ಅಳವಡಿಸು ; ಅಪ್ಪಿಕೊಳ್ಳು : ಗಗನವುಂ ತೆಕ್ಕೆಗೊಂದಿಸಿದರುಂಟೆ (ಜೈಮಿಭಾ. ೨೬-೨೧). ತೆಕ್ಕೆಪಾಕು, ತೆಕ್ಕೆಹಾಕು = ೧. ಆಗಡು ಪ್ರಾಣಿಯನ್ನು, ಪಳಗಿಸಿದ ಅಥವಾ ಸಾಧುವಾದ ಪ್ರಾಣಿಯೊಂದಿಗೆ ಕಟ್ಟು : (ಕ). ೨. (ಪ್ರಾಣಿಗಳ) ಹಗ್ಗಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಕಟ್ಟು : ಅವೆರಡಕ್ಕೂ ತೆಕ್ಕೆಹಾಕಿ ಕಟ್ಟಿದ್ದಿದ್ದರಿಂದ ಅವು ಒಂಟೆಗೆ ಒಂದೊಂದು ಪಕ್ಕದಲ್ಲಿ . . . ನೇತಾಡುತಿದ್ದವು (ವಚಥಾ. ೩೪೭). ೩. (ಹಾವುಗಳು) ಒಂದಕ್ಕೊಂದು ಕೂಡಿರು ; ಅಪ್ಪಿಕೊಂಡಿರು : ಹಾವುಗಳು ತೆಕ್ಕೆಹಾಕಿಕೊಂಡಿವೆ (ರೂಢಿ). [<ತೞ್ಕೈ]

ತೞ್ಕೈಗೆಯ್, **ತಳ್ಕೆಗೆಯ್**, **ತೆಕ್ಕೆಗೆಯ್**, **ತೆಕ್ಕೆಗೈ**(ಕ್ರಿ). ೧. ಅಪ್ಪಿಕೊಳ್ಳು; ತಬ್ಬಿಕೊಳ್ಳು ; ಆಲಿಂಗಿಸು : ತನ್ನ ಮನದೆಱಕದಿನಿಯಳಂ ಕಂಡು ನಸುನಕ್ಕು ಮುಟ್ಟೆ ಸಾರ್ದು ತೞ್ಕೈಗೆಯ್ದು ನುಣ್ಗಲ್ಲಮನಲುಗಿ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೪೯-೧). **ತಳ್ಕೆಗೆಯ್** : ತವಕದಿಂದಂ ತಳ್ಕೆಗೆಯ್ಯೆ ಬಿಗಿಕೆಯ್ಯೆ ತೋಳ್ಗಳ ನೀಱ (ಜಬಪು. ೧೯-೩೭). ೨. ತೋಳುಗಳಲ್ಲಿ ಬಲವಾಗಿ ಹಿಡಿ; ತಬ್ಬಿಹಿಡಿ : ಪಿಡಿಯೆ ಕರಾಗ್ರಮಂ ಬಿಡಿಸುತೌಂಕೆ ಬಿದಿರ್ಚುವ ತೞ್ಕೈಗೆಯ್ಯೆ ಮೆಯ್ಗೊಡಪಿ ತೆರಳ್ಚುವ . . . ಬಿನ್ನಣಮೊಪ್ಪೆ ಕಡಂಗಿ ಕಾದಿದರ್ (ಶಬಶಂ. ೪-೭೩). **ತೆಕ್ಕೆಗೆಯ್** : ೧. ಚೆಂದುಟಿವಾಯನೀಂಟಿ ನಳಿತೋಳೆಡೆಯೊಳ್ ಸಲೆ ತೆಕ್ಕೆಗೆಯ್ದು (ಕಾವ್ಯಸಾ. ೫೭೪) : ಕಲೆವಂತರಪಹರಿಸಿದರುಮಾಗಿಯ ಬಟ್ಟಮೊಲೆವೆಣ್ಗಳ ತೆಕ್ಕೆಗೆಯ್ದು (ಮೋಹತ. ೪-೪೭). **ತೆಕ್ಕೆಗೈ** : 'ತೆಕ್ಕೆಗೈಸು' ಪರಾ. [ತೞ್ಕೈ + ಕೆಯ್$_1$]

ತಟಿಕ್ಕಿಗೊಳ್, **ತಕ್ಕಿಗೊಳ್**, **ತೆಕ್ಕಿಗೊಳ್**, **ತೆಕ್ಕಿಗೊಳ್ಳು**, **ತೆರ್ಕಿಗೊಳ್** (ಕ್ರಿ). ೧=ತಟಿಕ್ಕಿಗೆಯ್ ೧: ಮುಳಿದು ವಿಮುಕ್ತ ವಲ್ಲಭಜನಂ ತಳುವಿಲ್ಲದ ತಟಿಕ್ಕಿಗೊಂಡುದು . . . ಏನಳವಿಗಳುಂಬಮೋ ಪುದಿದ ಮಾಗೆಯ ಶೀತ ವಿಜೃಂಭಪಾತನಂ (ಕುಸುಮಾ. ೭-೨೦). ೨. ಹಿಡಿ : ಇದಿರ್ವಂದರಸಿಯ ಸರಸಿಜ ಮೃದುಕರಮಂ ತಟಿಕ್ಕಿಗೊಂಡು ಪಕ್ಕಿಗೆ ವಂದು (ಚಕವಿ. ೩-೧೧೭). ೩. ಸೇರಿರಿಂ; ಜೋಡಣೆಯಾಗಿರಿಂ: ಫಣಿಗಣ ವಿವಿಧಾಲಂಕೃತಂ ತಟಿಕ್ಕಿಗೊಂಡಿರ್ದ ಪತತ್ರಂ ತನ್ನೊಳೊಪ್ಪಿರ್ಪಹಿಕುಲರಿಪುವಂ ಸಂತತಂ ಸದ್ವಿಹಂಗಾಧಿಪನಂ ಮಚ್ಚಿತ್ತದೊಳ್ ಭಾವಿಸಿದೆಂ (ದಶಕು. ೯-೮೯). **ತಕ್ಕಿಗೊಳ್**: ೧. ತಕ್ಕಿಗೊಂಡೆನ್ನ ಪೀಡಿಸಬೇಡ ಕಡು ಶೈತ್ಯವಕ್ಕಿಯೊಳಿರಿಸು (ಮೋಹತ. ೨೭-೫೯) ; ಕುವರ ಕಂಗೆಟ್ಟು ಬಿದ್ದವನೆಂದು ತಕ್ಕಿಗೊಂಡವಳ ನುಣ್ದೊಲೆಯ ಬಲ್ಪಿಡಿದ (ಮೋಹತ. ೩೧-೨೭). **ತೆಕ್ಕಿಗೊಳ್** : ೧. ರಾಹು ತೆಕ್ಕಿಗೊಂಡವೊಲಳವಟ್ಟು ರಂಜಿಪುದು ಕೇಳ್ ಮುಡಿ ಪಂಕರುಹಾಕ್ಷಿ ಯೊರ್ವಳಾ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೭-೨೦೨) : ಜಗವ ಮೋಹಿಸುತಿಹ ಕಾಮನ ತೆಕ್ಕಿಗೊಂಡಿರ್ದ ಕೋಮಲತರ ಬಾಹುಗಳಿಂದೆ (ಮೋಹತ. ೧೧-೨೬). **ತೆಕ್ಕಿಗೊಳ್ಳು** : ೧. ಪ್ರೇಮ ಪರವಶರಾಗಿ . . . ಪತಿಗಳನ್ನು ಮೇಲೆ ಮೇಲೆ ತೆಕ್ಕಿಗೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದಾರೆ (ಶ್ರೀರಾಮ. ೯). ೪. ಇಟ್ಟಣಿಸು ; ಸಂದಣಿಸು:ಗುಜುಗುಜುಗುಟ್ಟುತಂ ಬೀದಿಬೀದಿಯೊಳ್ ಮನೆಮನೆಯೊಳಂ ತೆಕ್ಕತೆಕ್ಕಿಗೊಂಡೆಲ್ಲರುಂ ಘನತರದೆ ವಿಹ್ವಲಾನ್ವಿತರಾಗಿರಲ್ಕೆ (ಪಾಸೋಪು. ೪-೧೬೮) ; ಮುಂಚಣಿಯ ಒಂದೊಂದು ಗಾಡಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಆರಾರು ಜನ ರುಗ್ಣ ಕೈದಿಗಳು ಇರುಕಿರುಕಿ ತೆಕ್ಕಿಗೊಂಡಿದ್ದರು (ಪುನರು. ೫೫೫). **ತೆರ್ಕಿಗೊಳ್** : ೪. ಅಗೆ ಮೂಡುವಂದದಿಂ ತೆರ್ಕಿಗೊಂಡು ಕಿಱುಮನೆಯ ಸೆಲೆಗಳಿಡಿಕಿಱಿದಿರೆ (ವರ್ಧಪು. ೧೧-೩). [ತಟಿಕ್ಕಿ + ಕೊಳ್$_1$]

ತಟಿಕ್ಕಿಯ್ಸು 'ತಟಿಕ್ಕೈಸು' ನೋ.

ತಟಿಕ್ಕೈಸು, **ತಕ್ಕಯಿಂಸು**, **ತಕ್ಕವಿಸು**, **ತಕ್ಕೆಯ್ಸು**, **ತಕ್ಕೈಸು**, **ತರ್ಕಯಿಂಸು**, **ತರ್ಕವಿಸು**, **ತರ್ಕೆಯ್ಸು**, **ತರ್ಕೈಸು**, **ತಳ್ಕಯ್ಸು**, **ತಳ್ಕವಿಸು**, **ತಳ್ಕೈಸು**, **ತಟ್ಕಯಿಸು**, **ತಟ್ಕಯ್ಸು**, **ತಟಿಕ್ಕಿಯ್ಸು**, **ತೆಕ್ಕಯಿಸು**, **ತೆಕ್ಕೆಯ್ಸು**, **ತೆರ್ಕಯ್ಸು** (ಕ್ರಿ). ೧. ಕೂಡಿಕೊಂಡಿರಿಂ ; ಒಳಗೊಳ್ಳು: ಆಯತ ಯದುವಂಶ ಕುಲಶ್ರೀಯುಂ ತಟಿಕ್ಕೈಸಿದದಟರತಿರಥರವರತ್ಯಾಯತ ಭುಜಪರಿಘರ್ನಾರಾಯಣಬಲದೇವರೆಂಬರಂಬುಜವದನೇ (ಪಂಪಭಾ.೩-೫೭): ಬಾಳುಮುತ್ತುಪರಂ ಬೆರಸು ಮಿಂಚಂ ತಟಿಕ್ಕೈಸಿದ ಕಾರ ಕಾರ್ಮುಗಿ ಲಂತೆ ತಿಜ್ಞನೆಯ್ದುರ್ಪ ದವಿತಾರಿಯಂ ನೋಡಿ (ಶಾಂತಿಪು. ೪-೫೩ ವ) ; ಪದೆಪಂ ಕೆಯ್ದುದೊಳುಂಟು ಮಾಡಿ ನಯಮಂ ವಾಗ್ವಲ್ಲಿಪ್ರಿಯೊಳ್ ತೋಱಿ . . . ಎಸಕದೊಳ್ ಮೆಲ್ಪಂ ಪಳಂಚಲ್ವಿ ಕಣ್ಬದಿರೊಳ್ ಕಾಮಿನಿ ಕಾಮ ರಾಗರಸಮಂ ತಟಿಕ್ಕೈಸಿ ತಳ್ಪೊಯ್ದು ಮೇಳದೊಳಂ ಪೊಕ್ಕೆನಸುಂ ಮನಂ ಗೊಳಿಸಿದೊಳ್ ನಾನಾ ಪ್ರಕಾರಂಗಳಿಂ (ಸುಕುಮಾ. ೭-೧೧). ೨. ಅಪ್ಪು ; ಆಲಿಂಗಿಸು : ಎರಡು ಕೊಂಬುಗಳುಮಂ ತಟಿಕ್ಕೈಸಿಯಾದಮಾನುಂ ಬಿಗಿದಪ್ಪಿಕೊಂಡು ಸತ್ತಳ್ (ವಡ್ಡಾರಾ. ೩೫-೧೭) ; ಕೊಂತಿ ಬಂದು ಕರ್ಣನ ಕಳೇವರಮಂ ತಟಿಕ್ಕೈಸಿಕೊಂಡು ಪಾಂಡವರಯ್ವರುಮನಲ್ಲಿಗೆ ಬರಿಸಿ (ಪಂಪಭಾ. ೧೪-೮ ವ) ; ಕಾಲ ಮೇಲೆ ಮುಱಿಗ್ದ ವಿನಯಾಭಿರಾಮನಂ ತೆಗೆದು ತಟಿಕ್ಕೈಸಿ ಪರಸಿ (ಕಾದಂಬು. ೨೭೫): ಜನಾರ್ದನನಾ ಮಂದರಮಂ ತಟಿಕ್ಕೈಸಿದ ಭುಜಪರಿಘಂಗಳಿನೆನ್ನನೊಲ್ದು ತಟಿಕ್ಕೈಸುಗುಮೇ (ಜಗವಿ. ೫-೭೨); ಪಟಿಕ್ಕಿ ತಟಿಕ್ಕೈಸಿದಂ[ಪಾಠಾಂ. ಬಳ್ಕಿ ತಟಿಕ್ಕೈಸಿದಂ, ಪಟಿಕ್ಕೈಸಿದಂ]= ತಡಕೆಯ್ಕಂ ಮಾಡಿದಂ (ಶಮದ. ಪರಿ. ೧) : ಪುಪ್ಪಕದಿಂ ನೆಲಕ್ಕಿಟಿದು ತನ್ನಿಪ್ಪತ್ತು ತೋಳ್ಗಳಿಂದಾ ಗಿರಿಯುಂ ತಟಿಕ್ಕೈಸಿ ಅಳ್ಳಾಡಿಸೆ (ಧರ್ಮಪ. ೯-೩೮ ವ); ಗಟ್ಟಿನಟ್ಟಿಱಿಂ ಬಿಗಿಬಿಗಿದು ತಟಿಕ್ಕೈಸುತುಂ(ಚಕವಿ. ೭-೧೫೭ ವ). ೩. ತಬ್ಬಿ ಹಿಡಿ ; ಇರುಕು : ಕರಿದಂತಂಗಳನಾಂತು ಪೀಲಿವೊಱೆಯಂ ತಟಿಕ್ಕೈಸಿ ಗಂಧೇಭ ಬಂಧುರ ಮುಕ್ತಾಫಳಭಾರಮಂ ತಳೆದು . . . ಬಂದರನೇಕರ್ ಬಱಿಸಂದು ಕಾಡೊಡೆಯನಂ ಕಾಂತಾರದೊಳ್ ಲುಬ್ಧಕರ್ (ಕಾದಂಪೂ. ೧೭೯). ೪. ತಾಕು ; ತಗುಲು ; ಮುಟ್ಟು : ಎರಡುಂ ವಿದ್ಯಾಧರ ಶ್ರೇಣಿಯೊಳೆಡೆಯೆಡೆಯೊಳ್ ಜೈನ ಚೈತ್ಯಾಳಿ ತಳ್ತಂಬರಮಂ ತಟಿಕ್ಕೈಸಿ ನಾನಾಮಣಿಕಿರಣಗಣಜ್ಯೋತಿಗಳ್ . . . ಬೆಳಗೆ (ಶಾಂತಿಪು. ೨-೧೧೭). ೫. ಅರಳಿಸು; ವಿಕಾಸಗೊಳ್ಳುವಂತೆ ಮಾಡು: ತ್ರಿಲೋಕೀ ದೀಪಂ ತಟಿಕ್ಕೈಸುಗಸ್ಮೃತಿ ಕುಮುದಿನಿಯಂ ನೇಮಿಚಂದ್ರಂ [illegible] (ಲೀಲಾವ. ೧-೧). ೬. ಮಡಿಸು ; ಬಾಗಿಸು : ಗೆಂಟಾದುದೆ ಪೋದಪ್ಪುದಿ ನ್ನೆಚ್ಚಪೆನೆನುತೆ ನೃಪಂ ತೀವಿ ತೊಟ್ಟಾರೆ ತಟಿಕ್ಕೈಸಿದ ಮುಂಗಾಲ್ ಪೊಕ್ಕ ಪಿಂಗಾಲ್ ನೆಗೆದುಪುಗಿದೊಡಲ್ ಬಿಟ್ಟ ಕಣ್ ನೆಟ್ಟ ಕರ್ಣಂ ಪದವಿಟ್ಟೆಲ್ಲ ದಾಜಿನೇಱು ಸರಳಿಸಿದುದು ಭೀತಾಂತರಂಗಂ ಕುರಂಗಂ (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೩-೧೨೯). ೭.ಸಂತೈಸು; ಶಮನಗೊಳಿಸು; ಸಮಾಧಾನಪಡಿಸು; ತಲೆ ನೇವರಿಸು: ಅಟಿಲನೆರ್ದೆಯೊಳ್ ತಿಣ್ಣಂ ತಟಿಕ್ಕೈಸಿ ಪುತ್ರವಿಮೋಹದಿಂದೆಟುವಿ ತನುವಂ . . . ಅಟುತುಂ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೮೧೫). **ತಕ್ಕಯಿಸು** : ೨. ಮುಂದಿರ್ದ ವಾಗೀಶನಂ ತಕ್ಕಯಿಸಿ ನಲಿದು (ವಾಗೀರ. ದೇ. ೨೭೫-೧೪): ನಕ್ಕು ಮಾಸುಗಿ ಭೀಮಸೇನನ ತಕ್ಕಯಿಸಿ ಕೈದಣಿಯೆ . . . ಮನೆಗೆ ನಡೆಯೆಂದು (ಸಂಭಪ. ೧೭-೨೩). **ತಕ್ಕವಿಸು**: ೨. ಪವನಸುತನೇ ಬಾ ಎನುತ ತಕ್ಕವಿಸಿದನು (ಕುಮ್ಯಾಗ. ೧೧-೪೨). **ತಕ್ಕೆಯ್ಸು**: ೨. ಸಕ್ಕರೆಯ ಕೊಡನ ತುಂಬಿ ಹೊಱಗೆ ಸವಿದರೆ ರುಚಿಯುಂಟೆ ತಕ್ಕೆಯ್ಸು[ಪಾಠಾಂ.ಕೈಸಿ]ಭುಜ ತುಂಬಿ ಲಿಂಗಸ್ಪರ್ಶನವ ಮಾಡದೆ ಅಕ್ಕಟಾ ಸಂಸಾರ ವೃಥಾ ಹೋಯಿತ್ತಲ್ಲಾ (ಬಸವ. ೫೦೮) : ಪೊಡಮಡುತ ತಕ್ಕೆಯ್ಸು[ಪಾಠಾಂ. ತಕ್ಕೈಸು, ತರ್ಕೈಸು]ತಂ ಕೈವಿಡಿದು ಕುಣಿವುತ ತಣಿವುತಂ (ಬಸಪು.೫೯-೨೪); ತವಕದಿಂದಿದಿರೆದ್ದು ಜನಕನನವನಿಪತಿ ತಕ್ಕೆಯ್ಸಿ[ಪಾಠಾಂ. ಕ್ಕೈಸಿ] . . . ನಿಲಿಸಿದನು ಸಿಂಹಾಸನಾರ್ಧದಲಿ (ತೊರರಾ. ೧-೧೭-೧೭). **ತಕ್ಕೈಸು** : ೨. ಪರಸಿ ತಕ್ಕೈಸಿಕೊಂಡು ಮಹಾವಿಭೂತಿಯಿಂದರಮನೆಗೊಡಗೊಂಡು ಬಂದು (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೦೩-೦೭೦) : ತತ್ಪಿತೃವ್ಯಂ ಧರಾಧೀಶ್ವರನಾಶೀರ್ವಾಕ್ಸಮೇತಂ ತೆಗೆದು ಬಿಗಿದು ತಕ್ಕೈಸಿದಂ ಪ್ರೀತಿಯಿಂದಂ (ವರ್ಧಪು. ೧-೪೧) : ತಕ್ಕೈಸಿ ಮುಂಡಾಡಿ ಸೊಕ್ಕೇಱಿ ನೋಡುತಂ (ಮಟ್ಟರ. ದೇ. ೭೩-೫) ತೆಗೆವಾತನನು ತಕ್ಕೈಸಿದನು ಕಾರುಣ್ಯನಿಧಿ ನಗುತ (ಕುಮ್ಯಾದ್ರೋ. ೧೫-೨). ೭. "ಅದೆಲ್ಲಾ ಅರ್ಧದಿನದಲ್ಲಿ ಸರಿಹೋಗೋದಲ್ಲ ಪುಟ್ರಂಗು–ಕಾಲಬೇಕು–ತಾಳಬೇಕು, ತಾಳ್ಮೆಬೇಕು" ಎಂದು ತಕ್ಕೈಸಿದೆ (ವೃದ್ಧವಿ. ೫೭) ; ಬಾಗಿ ಬಿನ್ನೈಸುತಿಹ ಪಣ್ಗೊನೆಗಳು! ತೂಗಿ ತಕ್ಕೈಸುತಿರಲುಯ್ಯಲೆಗಳು! (ಕವಿಲಾ. ೪೭-೭). ೮. ಅಪ್ಪಿಕೊಳ್ಳುವಂತೆ ಮಾಡು : ಪರನಾರಿಯರ ಸಂಗವಿಲ್ಲಿ ಉಕ್ಕು ಎಱಿದ ಸತಿಯರ ತಕ್ಕೈಸುವರಲ್ಲಿ (ಪುರಂದ. ೨-೫೯-೧): ನಡುಗುವರ್ಜುನದೇವನನು ತೆಗೆದ[illegible] ಗಡಿಗೆ ತಕ್ಕೈಸಿ ಭೀತಿಯ ಬಿಡಿಸಿ . . . ನಡಸಿದನು ಕಾಳೆಗಕೆ (ಕುಮ್ಯಾಭೀ. ೬-೪೮). **ತರ್ಕಯಿಸು** : ೨. ಅರ್ಕೇಂದು ಸಂಪದಂಗಳನಿರ್ಕೊಳ್ವ ಕರಂಗಳಿಂ ನಭೋವಲ್ಲಭೆಯಂ ತರ್ಕಯಿಸಿ ನಾಲ್ಕುದೆಸೆಯೊಳಮಿರ್ಕುಂ ವಿಂಶತಿ ಸಹಸ್ರ ಸೋಪಾನಂಗಳ್ (ಮಲ್ಲಿಪು.೧೪-೧೦೮); ಸೋಲಕಾರ್ತಿಯರ್ ಕಪ್ಪೋಲಮಂ ಕಾಣ್ಕೆಗೊಟ್ಟು . . . ರಾಗರಸದೊಳ್ಮುಟುಗುತ್ತಂ ತೇಪೆಕಾರ್ತಿಯರ್ ತೆಪ್ಪಂಬಿಡಿವಂತೆ ತಾಪದಿಂ ಮೃಣಾಳನಾಳದ ಪೊರಳಿಯುಂ ಪೊರಳ್ದು [illegible] ಯಿಸಿಯುಂ (ಅರ್ಧನೇ. ೫-೨ ವ). **ತರ್ಕವಿಸು**: ೨. ತಲೆವಿಡಿದು ತರ್ಕವಿಸಿ ತಂಬುಲಮಂ ಬಾಯ್ಗುಂಬಲಿಕ್ಕಿಯುಂಜದಿರೆಂದು (ಶಂಕರಾಂ. ೭೧). ೭. ಇತ್ತಲು ರಾಮನಾ ಕುಂತಳಂಗಳಂ ತರ್ಕವಿಸಿ ಸಂತಾಪಮನಪ್ಪುಕೆಯ್ದು ಹಮ್ಮುದುಂಬೋಗೆ (ಪುಣ್ಯಾಸ್ರ. ೭-೭೦ ವ). **ತರ್ಕೆಯ್ಸು** : ೨. ಪೊದೆವಟ್ಟ ನಿಜತನೂಜೆಯಂ ಕಲ್ಯಾಣಭೋಗಭಾಗಿಯಾಗೆಂದು ಪರಸಿ ತರ್ಕೆಯ್ಸಿ [ಪಾಠಾಂ. ಕೈಸಿ]ಕೊಂಡು (ಆದಿಪು. ೩-೪೭ ವ) : ಅರಸ[illegible]

ಪುರಸ್ಸರಂ ದೇವ ಬನ್ನಿಮೆಂದೊಲವಿಂದೊಡ್ಡಿರೆ ಕೈಯನೊಲ್ಲದೆನ್ನಯ ಕೊರಲಂ ತರ್ಕೈಯ್ಸು[ಪಾಠಾಂ. ತಟ್[3]ಕ್ಯವ] ತನಯನೆಂದಾದಪನೋ (ಚಂದ್ರಪು. ೩-೪೭) : ಮೃದುಮಧುರಾಂಚಿತೋಕ್ತಿಗಳಿಂದ ಬೋಧಿಸಿ ತರ್ಕೈಯ್ಸಿ [ಪಾಠಾಂ. ತರ್ಕವಿಸಿ, ತಳ್ಕ್ಯಸಿ] ತಾಂ ಕಂದನಂ ಹೊಡವಡಿಸಿ ಕೊಂಡು (ಬಸಪು. ೪-೭೮). **ತರ್ಕೈಸು :** ೨. ಅಂಭಶ್ಶೀಕರಂಗಳ್ಪ್ರಸರಿಸೆ ವಿಚಲದ್ವೀಚಿಹಸ್ತಂಗಳಿಂ ಮೆಲ್ಲಗೆ ತರ್ಕೈಸಿತ್ತು ಪೂರ್ವಾಬ್ಧಿಯನಖಿಳ ನದೀ ಖ್ಯಾತ ಸೀತಾಪ್ರವಾಹಂ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೨-೧೦) ; ಗೆಜ್ಜೆಗಳುಲಿಗೊದವಿದ ಕಂಕಣದುಲಿಗಳೆಸೆಯೆ ಬರ್ಪಾತ್ಮಜನಂ ಮುದಧಿಪನೆನ್ನಂ ತರ್ಕೈಸಿದ ತೋಳಂ ತೆಗೆದದೆಂದು ತಟ್[3]ಕ್ಯಸುಗುಮೋ (ಅರ್ಧನೇ. ೧-೧೦೩); ಚಕ್ರಪಕ್ಷಿಯುಗಂಗಳ್ ತರ್ಕೈಸಲ್ ತಮವಾಗಳ್ ಬರ್ಕಟಬಯಲಾದುದು (ಗಿರಿಕ. ೫-೫) : ಇಲ್ಲೀಗ ಕಂಡೆನಾದಡೆ ಚರಣದಲ್ಲಿ ದೊಪ್ಪನೆ ಬಿದ್ದು ಬಗಿದು ತರ್ಕೈಸಿ ಬಸಿಱಂ ಬಗಿದು ಹೊಕ್ಕು ಬೆರಸಿ ತಲ್ಲೀಯವಪ್ಪೆನು (ಸಿದ್ಧರಾ. ೨-೫೫). ೪. ಪಟುಪಟಹರಟನಮಾಶಾತಟಮಂ ತರ್ಕೈಸೆ . . . ವಿಶಾಲ ಸ್ಫಟಿಕ ಶಿಳಾತಳಕೆ ವಿಜಯಿ ಬಿಜಯಂಗೆಯ್ದಂ (ವರ್ಧಪು. ೧೫-೭). ೯. ಗುಂಪುಗೊಳ್ಳು; ಸಂದಣಿಸಂ: ತರ್ಕೈಸಿ ಸುರಿವ ತೆಱದಿಂದುರ್ಕಂಬುಗಳೆಱಗಿ ರೋಮರೋಮಕ್ಕೆ ... ನಾಂಟಿದುವರಾತಿಭಟರವಯವಂ (ಜಗವಿ.೭-೮೧). **ತಳ್ಕಯ್ಸು :** ೧. ಪರಿಪೂರ್ಣೇಂದು ಪ್ರಭಾ ವಿಭ್ರಮದೊಳಮುರ್ದ್ವ ಗಂಗಾಪಗಾಸ್ಫಾರ ರುಗುವಿಸ್ತರಮಂ ತಳ್ಕಯ್ಸಿ ದುಗ್ಧಾರ್ಣವ ನವರುಚಿಯಂ ತಾಳ್ದಿ ನೀಳ್ದಪ್ಪುದಾದು . . . ವಿಯನ್ಮಂಡಪಾಗ್ರಂಬರೆಗಂ ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣುದಂಡಾಧಿಪ ವಿಪುಳಯಶಃಕಲ್ಪವಲ್ಲೀವಿಳಾಸಂ (ಎಕ. V. ಬೇಲೂರು. ೧೭-೩೦ ; 1136). **ತಳ್ಕವಿಸು :** ೨. ತೆಗೆದು ತಳ್ಕವಿಸಿದ ರಾಗಳಾತನಂ ರಘೂದ್ವಹಂ ಪಸರಿಸಿದಂ ಸ್ವಭಾವಹಂ (ಕುಮುರಾ. ೪-೯೮ ರಗಳೆ). **ತಳ್ಕೈಸು:** ೨. ಬಂಡಿಯೊಳು ಬರ್ದುಕಿ ಕುಳ್ಳಿರ್ದ ಮಗನಂ ಕಂಡೆತ್ತಿ ತಳ್ಕೈಸಿ (ನಂಬಿರ. ೨-೫೭) ; ಅಳ್ಕಿ ಪುಳಿಂದಂ ಕಾಣುತೆ ತಳ್ಕೈಸಿಯೆ ಕೊಂಡು ಶುನಕನೆರಡುಂ ಕಡಿಯಂ ಕಾಳ್ಕಿರ್ಚು ತಗುಳ್ದ ತೆಱದಿಂ . . . ನೊಂದು ಬೆಂದು ಬಳಲುತ್ತಿಂದಂ (ಗಿರಿಕ. ೧-೧೦೭) ; ಅಖಂಡಹರ್ಷದಿನೆತ್ತಿ ತಳ್ಕೈಸಿ ಮೊಲೆಯೂಡೆ (ಪದ್ಮರಾ. ೧-೯). ೬. ಸುಜನನುತ ಚರಿತ್ರಂ ಭವಾಂಬುಧಿ ವಹಿತ್ರನೆಂದೆನಿಪ ಗೌರಾರ್ಯ ಚಿಚ್ಚಂದ್ರಮಂ ತಳ್ಕೈಸುಗೆಮ್ಮ ಮತ್ಕೃತ್ಪಲಿನಿಯಂ (ಪದ್ಮರಾ. ೧-೨೪). **ತಟ್ಕಯಿಸು:** ೨.ಬೀಯಗನನಟ್ಕಱಿಂ ತಟ್ಕಯಿ[ಪಾಠಾಂ. ಟ್[3]ಕ್ಯ]ಸಿ ತತ್ಕರ ಪ್ರಸಭಾಕೃಷ್ಟ ನಿಕಟ ವಿಷ್ಟರೋಪವಿಷ್ಟಂ (ವರ್ಧಪು. ೫-೪೫ ವ). **ತಟ್ಕಯ್ಸು :** ೨. ನಿಜಾವರಜನ ಕಳೇವರಮಂ ತಟ್ಕಯ್ಸಿ[ಪಾಠಾಂ. ಕೈಸಿ]ಕೊಂಡು (ನೇಮಿಪು. ೧೪-೯೮ ವ). **ತಟ್[3]ಕಯ್ಸು :** ೨. ಆಭರಣಕ್ಕಾಭರಣಂ ಜಿತಸ್ಮರನ ರೂಪೆಂದೀಕ್ಷಿಸಲ್ ತನ್ನ ಸಾಸಿರ ಕಣ್ಣೆಯ್ದದೆ ಕೋಟಿ ಕಣ್ಗೆ ಬಯಸುತ್ತಟ್ಕರ್ತು ತಟ್[3]ಕಯ್ಸುತುದ್ಧರಿಸಿರ್ದಂ ಹರಿ ಕಾಂಕ್ಷಿಸುತ್ತೊಲವಿನಿಂ ಶ್ರೀಭವ್ಯರತ್ನಾಕರಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೧೧-೭೫). **ತೆಕ್ಕೆಯಿಸು :** ೯. ಎಕ್ಕೆ ಎಲಚಿಯು ಲಕ್ಕಿಗಿಡಗಳು ಸೊಕ್ಕಿ ಮೆರೆವಾಸೀಗೆ ಮರಗಳು . . . ತೆಕ್ಕೆಯಿಸಿತಾರಣ್ಯದಿ (ಗೋಹಾಡು. ೬). **ತೆಕ್ಕೆಯ್ಸು:** ೪. ಬಳಸುತ್ತುಂ ಕೀರ್ತಿಸುತ್ತುಂ ಸುಳಿದು ಸುಳಿದು ತೆಕ್ಕೆಯ್ಸಿರಲ್ (ಮೈಆರಿ. ೧೯೩೭, ೨೮-೨೭ ; 1148). **ತೆರ್ಕಯ್ಸು :** ೪. ಬಳಸುತ್ತುಂ ಕೀರ್ತಿಸುತ್ತುಂ ಸುಳಿದು ಸುಳಿದು ತೆರ್ಕೈಯ್ಸುತಲ್ ಕಾಣೆ ಲೀಪೋಜ್ಜ್ವಲ ಕಾಯಂ ತೀವಿದಾ ಪೇಳಿಗೆವೊಲಿರೆ ಸರೋಜಾತಜಾಂಡಂ . . . ವಿಷ್ಣು ಪೆತ್ತಂ ಬೆಡಂಗಂ (ಎಕ. V. ಹಾಸನ. ೫೩-೧೫ ; 1170). [ತಟ್[3]ಕ್ + – ಇಸು$_3$]

ತಟ್ಗಿಯೂರ್ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು : ಶ್ರೀ ಪುರುಷ ಪ್ರಿಥಿವೀ ರಾಜ್ಯಗೆಯೆ ಮ್ಯಾಳಕಟ್ಟುನಾಡರ ತಟ್ಗಿಯೂರಾಳ . . . ಪಣುಪುಲ್ಲು ಇದಕೆ ಸಾಕ್ಷಿ (ಎಕ. IV. ಗುಂಡ್ಲುಪೇ. ೮೭-೨ ; ಸು. 750).

[ತಟ್$_0$ + ಊರ್]

ತಟ್ಗಿಸು, ತಗಿಸು, ತಗ್ಗಿಸು, ತರ್ಗಿಸು, ತಳ್ಗಿಸು. ಸಗ್ಗಿಸಂ (ಕ್ರಿ). ೧. ತಗ್ಗುವಂತೆ ಮಾಡು ; ಕುಸಿಯಿಸು : ತಾಳಲಾಗದ ತೀವ್ರತರ ಕಷ್ಟಂಗಳಿರದೆ ತಟ್ಗುಪುದು ತಾನವನ ಕೊರಲನ್ (ಬಧ್ರಪ್ರ. ೪೯-೧೦೭೦). ೨. ಕೀಳು ಮಾಡು : ನಿಱಿವಿಡಿದುಟ್ಟ ಪಟ್ಟುಡೆಯಿಂದಿನ ತ್ರಿವಿಕ್ರಮ ಮೂರ್ತಿಯ ತೆಳ್ವಿನ ಪೊಗರ ನಿಗರದೊಳ್ಪುಡೆಯಂ ತಟ್ಗಿಸಿ ಕಟ್ಗಿಸಿ ಮುಟ್ಗಿಸೆ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೧೪೯-೧೪). ೩. ದಮನ ಮಾಡು ; ಹತ್ತಿಕ್ಕು ; ಶಮನಗೊಳಿಸು : ತನುಗುಣರಾಜಿಯಂ ಬಿಡದೆ ತಟ್ಗಿಸಿ ಪೆರ್ಚಿಸಿ ಸದ್ವಿವೇಕಮಂ ಘನಮೆನೆ ಪೂರ್ಣಸೌಖ್ಯದಿರವಂ ಪಡೆವಂತೆ . . . ಧರಣೀಶನೊಪ್ಪಿದಂ (ಉದ್ಭಟ. ೧೧-೨೦). **ತಗಿಸು :** ೧. ಈ ಸಮರವನ್ನು ಮುಗಿಸು ಸೊಕ್ಕಿದವರನು ತಗಿಸು (ಗೀವಿಂ. ೨೦-೧೨). **ತಗ್ಗಿಸು :** ೧. ಕವಿತಪ್ಪ ತುರಗದುರವಣೆಯನಂದೀಕ್ಷಿಸುತೆ . . . ತಿರುಗಿ ಛಟಲನೆ ಹೊಡೆದು ತಗ್ಗಿಸುತೆ ನುಗ್ಗಿಸುತೆ (ಇಹರ. ದೇ. ೪೨-೧೮) : ಚರ್ಮರತ್ನದ ಬಲಮಂ ತಗ್ಗಿಸುವೆನೊಂದಿರುಳ್ ನಿದ್ರೆಯ ಪಂಬಲನೊಲ್ಲದಿರ್ದೊಡೆನುತಗ್ಗಲಿಸಿ ದುರುಕ್ತಿಯುನುಸಿರ್ದಂ (ದಶಕು. ೮-೧೮೨) ; ಕೆರಳಿದನು ಕಲಿಭೀಷ್ಮನರ್ಜುನನುರವಣೆಯ ಗೆಲುವರೆ ಮುರಾರಿಯ ಭರವಸವ ತಗ್ಗಿಸಿದಡಲ್ಲದೆ ಕಾದಲರಿದೆನುತ (ಕುವ್ಯಾಭೀ.೬-೨೩); ಮುರಿದೇಳ್ವ ಕೆಂದೂಳ್ಗಳಾಗ ತರಣಿ ಮಂಡಲವ ಮುಂಬಲಿದು ಮುಂಕೊಳುತಂದು ಕಿರಣದೇಳಿಗೆಯ ತಗ್ಗಿಸಿತು (ಕಂಸವಿ. ೧೭-೨೮) ; ಕ್ಷಣಕಾಲ ತಲೆ ತಗ್ಗಿಸಿಕೊಂಡೇ ಇದ್ದನು (ಬೆಂಗಾಳ್ಯ. ೬೮). ೩. ತಕ್ಷಣದೊಳ್ ಮಸಗಿದ ಶೂಲೆಯನವ ತಗ್ಗಿಸುಗುಂ ಮುಟ್ಗಿಸುವ ತೆಱದಿನುದಕಂ ಶಿಖಿಯಂ (ಲೋಕೋಪ. ೯-೮); ರೂಪಿನಲಿ ಸೊಬಗಿನಲಿ ಶೌರ್ಯಾಟೋಪದಲಿ ಕುಂದಿಲ್ಲ ಮನ್ಮಥತಾಪವನು ತಗ್ಗಿಸಲು ತಕ್ಕವನಹನು (ತೊರರಾ. ೩-೪-೧೭) ; ಇನ್ನು ಮೇಲೆ ರೈತರಿಗೆ ಸರಾಗ ಮಾಡಿಕೊಟ್ಟರೆ ಅರಮನೆಯ ಕೆಲಸ ಕೆಟ್ಟು ಹೋಗುವದೆಂದು ಪರ್ಯಾಲೋಚನೆ ಮಾಡಿ ರೈತರನ್ನು ತಗ್ಗಿಸುವ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿಯೂ (ಚಾಮುವಂ. ೦೨೨). ೪. ಕಡಮೆ ಮಾಡು; ಕುಂದಿಸು: ತರತರದೆ ಓಂಛಾತಪತ್ರಂ ಓರಿದು ತಮಮಂ ಮಾಡೆ ಶಸ್ತ್ರೋತ್ಕರ ಕಳಿತ ತೀವ್ರಾಂಶು ತಗ್ಗಿಸೆ ರವಿನಿವಹದಂತೆ . . . ತೋಱಿತ್ತು ಚತುರಂಗಂ (ಕುಮುರಾ. ೩-೨೮). **ತರ್ಗಿಸು :** ೩. ಸಿಡಿಲಂ ಜೇಱೀಳೆ ಹೊಯ್ವಂ ಬಿಡೆ ಬೆದರಿಸುವಂ ಸಿಂಗಮಂ ಕಾಳನಂ ಕಣ್ಗಿಡೆ ಬಾಹಾಗರ್ವದಿಂ ತಗ್ಗಿಸುವಂ . . . ಎಕ್ಕಲ ಕ್ಷೋಣಿಪಾಳಂ (ಎಕ. VIII. ಸೊರಬ. ೧೩೮-೩೦: 1145); ಆ ಕೊರ್ಬಂ ತರ್ಗಿಸುವೆನವರ್ಗಳಂ ಕರೆಯೆಂದಂ (ದಶಕು.೧೦-೧೨೨). **ತಳ್ಗಿಸು :** ೩. ದಿಗಧೀಶರ ಗಂಟಲನೊತ್ತಿ ಮೆಟ್ಟಿ ಭೀಕರ ಫಣಿಲೋಕಮಂ ಓಳಿದು ನಾಕಮನೋಡಿಸಿ ನಿಂದ ವೀರರಂ ಧುರದೊಳೆ ತತ್ತಱಂದಱಿದು ತಳ್ಗಿಸುತಪ್ರತಿಮಪ್ರತಾಪಭಂಗುರಭುವನತ್ರಯಂ . . . ಜಿತಾರಿ ತಾರಕಂ (ಗಿರಿಕ. ೬-೫). **ಸಗ್ಗಿಸು :** ೫. ಸೋಲಿಸು ; ಮಣಿಯುವಂತೆ ಮಾಡು: ರಾಜಕುಮಾರನನ್ನು ಮೂರು ದಿನದಲ್ಲಿ ಹಾಕಿದ್ದನ್ನು ತಿನ್ನುವ ಸ್ಥಿತಿಗೆ ಸಗ್ಗಿಸಿದನು (ಸಣ್ಣಕ. VIII, ೮೭).

ತಟ್ಗಿಸಿಕೊಳ್ = ಹತ್ತಿಕ್ಕಿಕೊಳ್ಳು ; ಉಪಶಮನ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳು : ಅಂತಸ್ತಾಪದಿಂದಾದ ಕೋಪಮಂ ತಟ್ಗಿಸಿಕೊಂಡು (ದಶಕು. ೪-೧೭ ವ).

[ತಟ್ಗು + – ಇಸು$_3$]

ತಟ್ಗು, ತಗ್ಗು$_1$, ತಗ್ರ್$_1$, ತಳ್ಗು, ತೆಗ್ಗು$_1$, ಸಗ್ಗು (ಕ್ರಿ). ೧. ಕುಗ್ಗು : ಕುಸಿ ; ಕ್ಷೀಣವಾಗು : "ತಟ್ಗು – ಕ್ಷೀಣತ್ವೇ" (ಶಮಧಾ): "ತಟ್ಗುಬಟ್ಗನೆ ಕುಸಿವುದು" (ಸಂಜೀವ. ೬) ; ಉಡಿದಿರ್ದಚ್ಚಟಿದೀಸು ತಟ್ಗಿದ ನೊಗಂ ಜೀಱಿಟ್ಟ ಚಕ್ರಂ ಸಿಡಿಲ್ ಪೊಡೆದಂತೊರ್ಮೆಯೆ ಸೂಸಿ ಪಾಱಿದ ಮಡಂ ನುಗ್ಗಾದ ಕೀಲ್ . . . ಕಡಲಂ ಮುಟ್ಟೆ ತೆರಳ್ವ ನೆತ್ತರ ಪೊನಲ್ ಕಣ್ಗೊಂಡುದುಗ್ರಾಜಿಯೊಳ್ (ಪಂಪಭಾ. ೧೦-೯೧) : ಅಂತಾ ಸಂಗ್ರಾಮದೊಳ್ ತನ್ನನುಜತನುಜಜಾಮಾತೃವರ್ಗಂ

ಪಡಲ್ಪಟ್ಟಂತಾಗಳ್ ಮೊಟ್ಟಿಗ್ಗ ತಟ್ಟಿಗ್ಗಿರ್ಪುದುಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೫-೫೮); ಬಲ್ಲಿತು ಸುರಗುರುವಿಂ ಸುಂದರಂ ಶುಕ್ರನಿಂ ತಟ್ಟಿಗ್ಗಿದುದಕ್ಕುಂ ಮಂದನಿಂ ಮಂದಿರ ಮತಿಬಳರಾದಂದವರ್ (ಜಾತತಿ. ೪-೧೨) : ಜೀವದಯಾಪರಂ ಪರಮದೀಕ್ಷೆಯುದಂ ತಳೆಯಲ್ಕೆ ನೀವಿದಂ ದೇವಿಳೆಯುಂ ಸಮಂತಿಟೆಯವಿಟ್ಟೊಡೆ ಶೇಷ ಫಣೌಘವಾತ್ಮಕಂಠಾವಧಿಯಾಗೆ ತಟ್ಟಿಗ್ಗಿದಪುದಾ ಕಮಠಾಧಿಪ ಖರ್ಪರಂ ಸ್ವರಕ್ಷೇವಧಿಯಾಗೆ ಮಟ್ಟಿಗ್ಗಿದಪುದೇನಿದು ಸಚ್ಚರಿತಾನುರೂಪಮೋ (ಚಂದ್ರಪು. ೨-೫೩). ೨. ಬಾಗಂ; ಬಗ್ಗು : ನೀಡಿ ಕರಾಗ್ರದೊಂದಳವಿಗೊಯ್ಯನೆ ಬಾರದೆ ಪೂದುಱುಂಗಲಿಂ ನಾಡೆ ವಿರಾಜಿಸಿರ್ಪ ಸೆಳೆಗೊಂಬೆಲರಿಂ ತೊನೆದೆಟ್ಟು ತಟ್ಟಿಗ್ಗಿ ತೂಗಾಡಿದೊಡಂತದಂ ಪಿಡಿದುಕೊಂಡಲರಂ ನೆಱೆ ಕೊಯ್ದು ಕಾಂತೆ ಕೈಗೂಡಿಸಿತೆನ್ನ ವಾಂಛಿತಮನೀ ಮಳಯಾನಿಳನೆಂದು ಪೆರ್ಚಿದಳ್ (ಕುಸುಮಾ. ೫-೧೧೧). **ತಗ್ಗು**$_1$: ೧. ತನ್ನ ನಿಶಿತನಾರಾಚ ಪರಂಪರಾಭಿಘಾತದೊಳ್ ತಗ್ಗಿ ನುಗ್ಗುನುಱಿಯಾಗಿ ಕೆಡೆದ ತೇರ ಪಲಗೆಗಳೊಳ್ ಮೆಯ್ಗರೆದನೆಗೆತ್ತು ಬೆದಂಕಿ ನೋಡಿಯುಂ (ಗದಾಯು. ೬-೨೮ ವ): ಕಡಂಗಿ ಘಟಾವಳಿ ತಾಗಿ ಮತ್ತೆ ನಿತ್ತರಿಸದೆ ಭೀತಿಯಿಂ ಪೆಳಱಿ ಬಾಯಿವಿಡೆ ಕಿಂಕರಯೂಥಮುಗ್ಗಿ ತಗ್ಗಿರೆ . . . ಸಂಗರ ರಂಗಭೂಮಿಯೊಳ್ಪರಿದುದು ಭಾಪ್ಪು ಭಾಪ್ಪು ಮರುಝು ಭಾಪ್ಪೆನಲಂಣನ ಗಂಧವಾರಣಂ (ಎಕ. VIII, ಸಾಗರ. ೧೦೯-೨೬ : 1042) : ಕೋಪಗಿಚ್ಚು ಭುಗಿಲೆಂದು ಜಪ ಜಾಱಿ ತಪ ತಗ್ಗಿ ಮತಿ ಗತವಾಗಿ (ಹಚಕಾ. ೭-೧); ವೀರಸೇನಾಪತಿಯ ಸನ್ನೆಗೆ ಭೂರಿಬಲ ಹಬ್ಬಿದುದು ದಿಕ್ಕುಗಳೊರೆ ಹಿಗ್ಗಿದವಮುಪ ತಗ್ಗಿದರಹಿಪ ಕೂರುಮರು (ಕುವ್ಯಾಭೀ. ೮-೧೧) ; ವಾಮನನೇಱಿಲುದಯಮಹಾದ್ರಿ ತಗ್ಗಿದುದಿಲ್ಲ ಪೂರ್ವದಲಿ (ತೊರರಾ. ೪-೧೨-೨೫) ; ಮಾಯದ ಸಂಸಾರ ಮಮಕಾರ ತಗ್ಗಿತು ಇನ್ನೇನಿನ್ನೇನೂ (ಪುರಂದ. ೨-೬೯-೧) ; ಆತನ ಕಾಂತಿಯು ಥಟಕ್ಕನೆ ತಗ್ಗುತ್ತಿದೆ (ಜ್ಯೋತಿರ್ವಿ. ೭೦). ೨. ತುಱುಗಿದ ಕಾಯ್ಗಳ ಭರದಿಂ ನೆಱೆ ತಗ್ಗಿ ವಿಲಂಬಿಸಿರ್ದ ಮಾದಲಂ (ಪಾಥಪು. ೧-೧೦೮) : ಕವಿಯ್ಯಲೌಕುವರೌಕಿದರೆ ತಗ್ಗುವರು ತಗ್ಗಿದರೊಡನೊಡನೆ ಜಾಱುವರು ಜುಣುಗುವರ್ಬೈದೆ ತಿವಿದಾಡಿದರು ಸಬಳಿಗರು (ಕುವ್ಯಾಭೀ ೪-೪೩). ೩. ನೆಗ್ಗು ; ನಗ್ಗು : ಘನಮಪ್ಪಾಸರೆ ಮೇಲೀ ಮುನಿಯುಂ ಕೊಂಡುಯ್ದು ನೆಟ್ಟನಪ್ಪಳಿಸುವೆನೋ ತನು ನೆಱೆ ತಗ್ಗಿಯುಂ ನುರ್ಗಪ್ಪಿನೆಗಂ ವೇಗಣ್ಗೆ ನೆಗಪಿ ನೆಲಕಿಕ್ಕುವೆನೋ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೮-೧೧೭) ; ಕಮಠನಪರಾಂಗಂ ತಗ್ಗೆ (ರೇವಣ. ೧೦-೫). ೪. ಶಾತಂಪಾಗು ; ಉಪಶಮಂನವಾಗು ; ವಾಸಿಯಾಗು ; ಗುಣವಾಗು : ಮದೀಶ್ವರನ ದೇಹಕ್ಕೆ ಸಂಕಟವಾಯ್ತಲಾ ಈ ಹುಗುಳುಗಳು ನೆಗೆದು ಎಂದು ತಗ್ಗುವವಿವು (ಬಸಪು. ೧೩-೨೪) : ಶಂಕರನ ಹೂಂಕರಣೆಯಲಿ ತಳಿತುರಿ ತಗ್ಗಿತಲ್ಲಲ್ಲಿ (ಕುವ್ಯಾಕ. ೭-೪೬) : ಮಸದ ಮೊಕ್ಕಳವಾದ ಮುನಿಸು ನಸು ತಗ್ಗದೆ . . . ರಣಕ್ಕುಜ್ಜುಗವನೆ ಮಾಡಿಸಿದಂ (ಜಯುಕಾ. ೬-೧೧) : ಬೆಳ್ಳಿಯು ಜ್ವರವು ತಗ್ಗಿ ಎದ್ದು ಓಡಾಡತೊಡಗಿದಳು (ಕಾಲೂರ. ೧೨ ಕಥಾಸಾರ). ೫. ಸೊರಗು; ಖಿನ್ನನಾಗು; ನಿರುತ್ಸಾಹಗೊಳ್ಳು: ಹಿಗ್ಗುವ ತಗ್ಗುವ ಮುಗ್ಗುವ ಕುಗ್ಗುವ ಅಗ್ನಿಯೊಳಗೆ ಬಿದ್ದು ದಗ್ಧವಾಗುವ ದೇಹಕ್ಕೆ (ಪುರಂದ. ೧-೧೨೨ ಅನುಪಲ್ಲವಿ): ಸಿರಿಗುಬ್ಬನೆಡಱಿಗೆ ತಗ್ಗನಾತ್ಮಜಗ್ಲಾನಿ (ಭರಚ. ೭-೨೭) : ಸುರಪತಿಗೆ ಸಕಲಸಿರಿಯಿತ್ತು ಗಿರಿಜೆಯು ತಮ್ಮನಂ ಕಾಯ್ದೆನೆನುತ ಲುಬ್ಬಿ ವರಮುನೀಶಾ ದಾಶರಥಿ ಜಾಮದಗ್ನಿಯರೊಳಿರದೆ ಕಡುನೊಂದು ವಡಬಾಗ್ನಿಯಿಂದಳ್ಕುತಂ ಪಿರಿದು ಭಂಗವನಾಂತೆನೆನುತಬ್ಧಿ ತಗ್ಗಿ ತಾಂ ಹೆಚ್ಚು ಕುಂದಿನೊಳೆಸೆದುದು (ಚಬಪು. ೨-೫). ೬. ದೈನ್ಯವನ್ನು ತಾಳು ; ವಿನಮ್ರನಾಗಂ : ಪಲ್ಗಿರಿದು ತಗ್ಗಿ ತಲೆಗರೆದು ಬೆರಳಂ ಕಚ್ಚಿ ಕಾಲ್ಗೆಱಗಿ ಕುಗ್ಗಿ ಕಿಂಕರತೆಯಿಂ ನೆಱೆ ಪೆಚ್ಚಿ (ಬಸರ. ೭-೨೭). ೭. ಮಣಿ ; ಸೋಲಂ; ವಶವರ್ತಿಯಾಗಂ : ಕಲ್ಲಿನಾಥನ ಭದ್ರಮದಕರಿ ಖುಲ್ಲ ಹುಲುಮಂಡಳಿಕನಾನೆಗದೇಕೆ ತಗ್ಗು[ಪಾಠಾಂ. ಕ್ಕು]ವುದು (ಬಸಪು. ೨೧-೪೦) : ಈ ಬಾಣಗಳಿಂದ ಇವರು ತಗ್ಗುವರಲ್ಲ (ಸೌಗಂಧಿ. ೩೪೯-೨). **ತರ್ಗು**$_1$: ೧. "ತರ್ಗು[ಪಾಠಾಂ. ಕುಗ್ಗು] ಆಕುಂಚನೇ" (ಶಮದಾ. ಮ.) : ನೆಲಂ ಮೊಱಗೆ ಕಂಪಿಸೆ ಬಾಯ್ವಿಡೆ ಬೆಟ್ಟು ಬೀಱೆ ಮಂದಿರಮುಡಿದಟ್ಟಿಗ್ಗ ತರ್ಗೆ ನದಿಯುಂ ಸ್ರವಣಂ ಪೊಱಪೊಣ್ಮೆ . . . ಘನಾಗಮದೊಳ್ ವಿನಿಂದಿತಂ (ಲೋಕೋಪ ೪-೭೪) : ಕುಸಿದು ಕುಸಿದಡಿ ಮಿಡುಕದೆ ಸುಗಿದಗಿದು ಮುರ್ಗಿ ತರ್ಗುವ ಪದದೊಳ್ (ಸುಕುಮಾ. ೫-೧೪); ಪಾಳಾಸಂ ಪಱೆಯೆ ಪೊಱಮಟ್ಟು ನೆರವಿಯಸುರವಣಿಸಿ ಪಾಯ್ದು ಬೀದಿವರಿದಾಱಿಗೊಂಡು ಸಿಕ್ಕಿದ ರೂಪಿನ ತಲೆಯೊಳ್ ನಿಳಿಲ್ ನಿಕ್ಕಿಂದು ತರ್ಗಿ ನುರ್ಗಿ ಕರ್ಬೆ ಕೂಡಹುವ ನಚ್ಚಿನಗೋವಂ ದನಿದೋಱೆ (ಗಿರಿಕ. ೨-೧೦೫ ವ) : ಧನುವಂ ಕೊಡೆತ್ತಿ ತನ್ಮೌರ್ವಿಯನಟನಿಗೆ ಹಸ್ತಾಗ್ರದಿಂದೆತ್ತಿ ಭೂಭೃತ್ತನಯುಂ ಕಾಯ್ದಾನದಾರ್ದೇಱಿಸುವ ಸರಭಸಕ್ಕುರ್ವಿ ತರ್ಗಿತ್ತು (ಶಾಂತೀಶ್ವ. ೩-೯೫) : ನಡೆವಾಗಳ್ ಧಾತ್ರಿ ತರ್ಗ[ಪಾಠಾಂ.ಗ್ಗ]ಲ್ ಕಡುಮುಳಿದಧಟಿಂ ಕೋಡಿಡಲ್ಬೆಟ್ಟು ಪಿಟ್ಟಾಗೊಡೆಯಲ್ . . . ರೊಂಕಿಡುತಂ ಕಾಡೆಮ್ಮೆವಿಂದೊಳ್ ಮೆಱೆದುದು ಕಡುಪಿಂ ಸ್ಥೂಲಕಾಯಂ ಲುಲಾಯುಂ (ಕೃಪುವಿ. ೨೭-೭೪) : ಕುಲಗಿರಿಗಳೊಲ್ ದಿಶಾಕರಿಗಳೊಲ್ ಬರ್ಪ ಭರಕೆಳೆ ತರ್ಗೆ . . . ನಡೆತಂದತ್ತು ಶುಂಡಾಲಸೈನ್ಯಂ (ಚಬಪು. ೪೭-೩೪). ೨. ಫಲಭರದೆ ತರ್ಗುಗುಂ ತರು (ಶಾಕುಂತ. ೭೪-೧೧೨). ೪. ಕಱ್ಚನೆ ಕಂದಿತ್ತತ್ತವಿತ್ತಂ ಮಿಗೆ ಮಸಗುವ ಕೋಪಂ ಕರಂ ತರ್ಗಿ ಕುರ್ಗಿತ್ತೆನಿಪಂದಂ ಮಾಡಿ ಪಂಪಾಪುರದರಸ ವಿರೂಪಾಕ್ಷ ರಕ್ಷಿಪ್ಪುದೆನ್ನಂ (ರಕ್ಷಾಶ. ೬೨) : ತವೆ ದುಶ್ಶಾಸನಭೀತಿ ತರ್ಗೆ ಭರದಿಂದಂ ಭೀಷ್ಮಕರ್ಣೋದಯಂ ನವೆದಾಟಂಬುಗೆ . . . ಮಾಧವ ನಿಂದಿರ್ಮಡಿರಾಜನೇಂ ಮೆಱೆದನೋ ತಾಂ ಧರ್ಮರಾಜ ಖ್ಯಾತಿಯಂ (ಚಕವಿ. ೨-೮೬). **ತಳ್ಗು** : ೫. ಇರದಿಱಿಯೆ ಕಣ್ಗೆಟ್ಟು ತಳ್ಗುವರ್ ಮುಳ್ಗುವರ್ ಭರಿಕ್ಕೆಯ ಪೆಟ್ಟನಿಂದಳ್ಕುವರ್ ಬಳ್ಕುವರ್ (ಚಬಪು.೨೮-೨೬). **ತೆಗ್ಗು**$_1$: ೧. ಅವನ ಸೊಕ್ಕು ತೆಗ್ಗಿತು (ಊಧ). **ಸಗ್ಗು** : ೧. ಕಾಲಿಟ್ಟ ಒತ್ತಡಕ್ಕೆ ನೆಲ ಸಗ್ಗಿದ ಅನುಭವದ ಜೊತೆಗೆ ಕೆಳಗಣ ಮಂಜು ಬಿರಿದ ಸದ್ದು ಕೇಳಿ ಬಂದಿತ್ತು (ಬಳಜೀ. ೯೨). ೭. ಸಸಿನೆ ಸಗ್ಗದ ಸೌಧಮುಕ್ತಾಕಲಶವಿದುವೊ . . . ರಸಿಕರಾಮೋದಗೊಳುವಮೃತಕಲಶವೊಯೆನಲ್ಮೆರೆದುದ್ಯೆಂದವ ಬಿಂಬವು (ವೆಂಕಾರಾ. ೫-೬-೧೪) : ಮೆದುಮಾತಿಗೆ ಸಗ್ಗಲಿಲ್ಲ, ಬಿರುಸು ಮಾತನೇ ಆಡೋಣಂತೆ (ಚಕರಾ. ೩೬೮).

ತಟ್ಟಿಗ್ಗನಡೆ, ತಗ್ಗಿನಡೆ=ಬಾಗಿ ನಡೆ; ವಿನಯದಿಂದ ವರ್ತಿಸು : ತಟ್ಟಿಗ್ಗ ನಡೆದೊಡೆ ರುದ್ರನ್ ಒಲ್ಲದೆಯೆ ಮಾಣನ್ (ಅಶ್ವಕಾ. ೫೦-೯೯೯) : ತಟ್ಟಿಗ್ಗ ನಡೆವುದನ್ ಕಲ್ತಿಲ್ಲ ನೀನ್ (ಬದ್ವಪ್ರ. ೧೮-೩೭೪) : ಆದರೆ ತಗ್ಗಿ ನಡೆಯಬೇಕು (ಝೂರಾಣಿ. ೩೪).

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ತಾಟ್ ; ಮಲ. ತಾಟು, ತಾಟ್ಕ, ತಾಕ್ಕ, ತಾಕ್ಕು : ತುಳು. ತಗ್ಗು ; ಕೊಡ. ತಾರ್ ; ತೆಲು. ತಗ್ಗು, ಸಗ್ಗು, ಸ್ರಗ್ಗು]

ತಟ್ಟಿ 'ತಟ್$_1$' ಪರಾ.

ತಟ್ಟಿಟ 'ತಟಿತಟಿ' ನೋ.

ತಟ್ಟಿಟಿಗುದಿ 'ತಟಿತಟಿಗುದಿ' ನೋ.

ತಟ್ಟು 'ತಟ್$_1$' ಪರಾ.

ತಟ್ಟಿಲ್, **ತಪ್ಪಲ್**$_2$, **ತಪ್ಪಲು**$_1$, **ತರ್ಪಲ್**, **ತಳ್ಪಲ್** (ನಾ). ಬೆಟ್ಟದ ಮಗ್ಗುಲು ; ಪರ್ವತದ ಕಿಬ್ಬಿ ; ಸಾನು ; ಪ್ರಸ್ಥ : " ಆ ನಗಕಟಕಂ ಪ್ರಸ್ಥಂ ಸಾನು ತಟಂ ಭೃಗು ನಿತಂಬಮುಂತದು ತಟ್ಟಿಲ್ " (... ೨೮-೨) : " ತಟ್ಟಿಲೆಂದು ಸಾನು " (ಕಶಸಾ. ೫-೬೮) ; ಸುಲಿಪಲ್ ತಟ್ಟಿಲ ತಾರಕಾವಯುವಮುಂ . . . ಪೋಲ್ತತ್ತು ತಳಪ್ರಹಾರಿಯ ಶಿರ... ದ್ರಿಯಾಕಾರಮುಂ (ಕಾವ್ಯಸಾ. ೫೨೫ ...) ... ಪ್ಪ]ಲೊಳಾದಮಾನುಂ ಗುಂಡಿತಪ್ಪ ರಸ...

ಕಂಡು (ವಡ್ಡಾರಾ. ೧೮೭-೭) : ಕಸವರವಮಂ ಕಯ್ಗೆ ಮಾಡಿ ಮೇರು ಪರ್ವತದ ತೆಂಕಣ ತಪ್ಪಲೊಳ್ . . . ಜಂಬೂವೃಕ್ಷದ ಕೆಲದೊಳಡಸಿ (ಪಂಪಭಾ. ೬-೩೦ ವ) : ತಪ್ಪಲ ಫಲಾರುಣದರ್ಭ ತಟಾಕ ಸಂಕುಳಂ ತಿಂಗಳ ತೋಂಟದಂತೆ ಬಳೆದೊಪ್ಪುವ ನೇರೆಯ ಕೆಯ್ಗಳಚ್ಚವೆಳ್ದಿಂಗಳ ಕೆಯ್ಗಳಂತೆ ನಡೆ ನೋಟ್ಪರ ಕಣ್ಗೆ ಕರಂ ಮನೋಹರಂ (ಅರ್ಧನೇ. ೨-೭೦): ಮಂಜುವೆಟ್ಟ ನೆಯ್ದಿ ತಪ್ಪಲ ಬನದ ಚೆಲ್ವಂ ನೋಡಿ (ಕಬ್ಬಿಗಕಾ. ೧೬೦) : ಸಿಂಧೂರವಿಲಿಪ್ತ ಮದಸಿಂಧುರಗಂಡಮಂಡಲದೊಂದು ಪಾಂಗಿನಿಂ ತೋರ್ಪ ತಪ್ಪಲಿಂ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೬೨-೨೨). **ತಪ್ಪಲ್2** : ಆ ಚಂದ್ರಿಕೆಯೊಳ್ ನೃಪರೂಪ ಚೆಂದ್ರಂ ಕೇಳೀಶೈಲದ ತಪ್ಪಲೊಳ್ನಡಪಾಡುತಿರ್ಪುದುಂ (ಕಾದಂಬ. ೦೪೭) : ಉತ್ತುಂಗ ಶಿಖರಿಯ ತಪ್ಪಲೊಳ್ ಬರ್ಪುದನಾ ವ್ಯಾಘ್ರಂ ಕಂಡು (ಪಂಚತಂ. ೧೧೦-೪) : ತೊರೆಗಳ ತೀರದೊಳ್ಗಿರಿಯ ತಪ್ಪಲೊಳಗ್ಗಳಮಪ್ಪ ಕೊಳ್ಳದೊಳ್ . . . ಮಾವಿನ ಫಲಂಗಳನಂದಣಿಸುತ್ತುಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೮-೨೦) : ಅಬುಜಬಾಂಧವನಿಳಿದನಸ್ತಾಚಲದ ತಪ್ಪಲ ತಾವರೆಯ ಬನಕೆ (ಕುಮಾವ್ಯಾವಿ. ೩-೭೮) : ಹಿಪ್ಪೆಯಿಂಗುಳ ಮೊದಲಾದ ನಾನಾ ತರು ತಪ್ಪಲೊಳೆಸೆವುವಾ ಗಿರಿಯ (ಕಂಸವಿ. ೨-೩೨). **ತಪ್ಪಲು1** : "ನಿತಂಬಃ, ಸ್ನುಃ, ಪ್ರಸ್ಥಃ, ಸಾನುಃ ಈ ೪ ಬೆಟ್ಟದ ತಪ್ಪಲಿನ ಪೆಸರು" (ನಾಚಿರಾ. ೧೧೪): ಅರಸ ಬಂದನು ಗಂಧಮಾದನ ಗಿರಿಯ ತಪ್ಪಲಿಗಗ್ನಿಹೋತ್ರದ ಪರಮಋಷಿಗಳು ಮಡದಿ ಸಕಲನಿಯೋಗಿಜನ ಸಹಿತ (ಕುಮಾವ್ಯಾಅ. ೯-೨೦) : ಬೆಟ್ಟದ ತುದಿಯಿಂದ ತಪ್ಪಲಿಗೆ ಉರುಳುವ ಹೆಬ್ಬಂಡೆಯಂತೆ (ಬಿಳಿಜೀ. ೨) : ದನಕರುಗಳು ಯಾವಾಗಲೂ ಮೇಯುತ್ತಿದ್ದ ತಪ್ಪಲಿಗೆ ಬಂದುವು (ರಕ್ತರೂ. ೪) : ಹಿಮಾಲಯ ಪರ್ವತದ ತಪ್ಪಲಿನಲ್ಲಿ ನಿಡಿದುಗಾಲ ಕಠಿನ ತಪಸ್ಸು ಮಾಡಿದನು (ವ್ಯಾಸಜಿ. ೧೪೭). **ತರ್ಪಲ್** : ಬೆಟ್ಟದ ತರ್ಪಲ ಕಣಿಯ ಬಟ್ಟೆಯಿಂ ಮೂಡ (ಸೌಇಇ. XI-I, ೬೫-೪೭ ; 1029) : ಬೆಟ್ಟದ ತರ್ಪಲಿಂದುಲಿವ ಕೋಗಿಲೆಯುಂ (ಸೌಇಇ. XI-II, ೦೭೮-೭ ; 1127). **ತಳ್ಪಲ್** : ಪರಿಪೂಸಲಿಂ ಬಿಲಂಗಳನರಣ್ಯದಿನಲ್ಲಿಯ ತಳ್ಪಲೊಪ್ಪುಗುಂ (ಗಿರಿಕ. ೧-೭೦) : ಬೆಟ್ಟದ ತಳ್ಪಲ ಹಿಮದೊಳೆಸೆಯೆ ಮಾಳ್ಪುದು ತಪಮಂ (ಗಿರಿಕ. ೯-೬೫).

ತಪ್ಪತಪ್ಪಲ್ (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ): ತಪ್ಪತಪ್ಪಲೊಳಲ್ಲಿಗಲ್ಲಿ ಮಂಜುಗಳೆಸೆವ ಕಪ್ಪ ಕಪ್ಪನೆಯ ಗಿರಿಗಳ ಪರ್ಬುಗೆಗಳಂತೆ (ಜೈಮಿಭಾ. ೨೮-೪೧). ತಪ್ಪಲಸೀಮೆ= ಪ್ರಸ್ಥಭೂಮಿ : (ಕ).

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ತಾಬ್ಬು ; ಮಲ. ತಾಬ್ಬು, ತಾಬ್ಬಾರಮ್ = ಇಳಿಜಾರು]

ತಬ್ಬು1, ತಬ್ಪು1, ತರ್ಬು1, ತಬ್ಬು1 (ಕ್ರಿ). ೧. ಅಪ್ಪು ; ಆಲಿಂಗಿಸು ; ಅಪ್ಪಿಕೊಳ್ಳು ; ಬಿಗಿಯಾಗಿ ಹಿಡಿ : ತಂದು ಕೂಡಾತನನಾತಂಗೀವ ಮುಯ್ಯಂ ನಿನಗೆ ಕೊಡುವೆನೇಟಕ್ಕ ಪೋಗೆಂಬುದುಂ ಭೋಂಕನೆ ಬಂದಂ ತಬ್ಬಿದಂ [ಪಾಠಾಂ. ದಂತಪ್ಪಿದಂ] ಚುಂಬಿಸಿದನೊಲಿದು ಕೇಳುತ್ತಲಿರ್ದಾತ್ಮನಾಥಂ (ಅನಂಪು. ೮-೧೩) : ಪಾರಿವಮಂಚೆ ಕೊಂಚೆ ಗಿಳಿ ಸೋಗೆ ಕುಕಿಲ್ ತೊಡೆವಕ್ಕಿ ತಮ್ಮತಮ್ಮೋರಗೆ ತಬ್ಬಲುಂಬಿ[ಚ]ದನಿಗೆಯ್ವುವೆಂದೊಡ ನೆಬ್ಬ ಸುತ್ತಲುಂ ಭೋರೆನೆ ಕೂಡಿಕೊಂಡು ವಿಟತಾಡನ ತಾಳಲಯಕ್ಕೆ ಬರ್ಹಿನಂ ಚಾರುಚಕೋರನೇತ್ರ ಗಳನಿಸ್ವನಮಂ ಮೆರೆದೊಲ್ದು ಕೂಡಿದಳ್ (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೧೪-೫೦). **ತಬ್ಬು1** : ೧. ಉಬ್ಬಿದನು ನಿನ್ನಾತನಾತನ ತಬ್ಬಿದನು [ಪಾಠಾಂ. ತುಬ್ಬಿನಲಿ] ಕುರುಬಲದ ಹರುಪದ ಜಬ್ಬುರಿಯ ಹುರಿಗೂಡಿ ತೋರಿತು ಚಾರುಚತುರಂಗ (ಕುಮಾವ್ಯಾಕ. ೨೭-೫೦) : ತಬ್ಬಿಬ್ಬುಗೊಂಡು ತಪ್ಪೊಳ್ ತಾವೆ ಸಿಲ್ಕಿದಂ ತಬ್ಬಿಹಿಡಿ ಹೋಯ್ ಹೊಯ್ಕೆನುತ್ತೆ (ಚಬಪು. ೫೦-೧೫) : ಅತನು ಪೂಸರಂಗಳನಿಸಲಾ ಉಬ್ಬೆಗೆ ಕೊಬ್ಬಿದ ಪೆಣ್ಣಂ ತಬ್ಬಿದೊಡದಜಬ್ಬು ಸಿಲ್ಕುಮಿಂತಿದು ಸುಖಮೇ (ಶಬ್ದಾನು. ೫೦ ಪ್ರಯೋ) ; ತಬ್ಬಿ ಅವಳ ಮುಂಗುರುಳನ್ನು ನೇವರಿಸಿದ (ಕರಾಜ್ಯೋ. ೧೦೬). ೨. (ಹುಲ್ಲಿನ ಹೊರೆ ಸೌದೆ ಮೊದಲಾದಂಪುಗಳನ್ನು) ತಕ್ಕೆಯಲ್ಲಿ ಹಿಡಿ : ತಬ್ಬಿ ತಂದಡುಗಬ್ಬುಗಳಿಗುರಿ ಹಬ್ಬಿಸುತ (ಬಸಪು. ೧೭-೨೦). ೩. ಮುತ್ತು ; ಸುತ್ತುಗಟ್ಟು ; ಕವಿ ; ಆವರಿಸು ; ಆಕ್ರಮಣಮಾಡು : ಕಿದಜಿದವು ಕೆಂಗಿಡಿಗಳುರಿಯುಬ್ಬಿದುದು ಘುಳುಘುಳು ರಭಸ ಮಿಗೆ ಹೆಚ್ಚಿದುದು ತಬ್ಬಿದುದೀತನನು ತಡವರಿಸಿ ಗಗನದಲಿ (ಕುಮಾವ್ಯಾಅ. ೨೦-೬೨) : ಬಂದ ಪಗೆ ಪೌಜ ತಬ್ಬುವದೆಂದು ಬಿನ್ನಪವನಿಂದುಶೇಖರಗೆ ಕಳುಹಲು (ನವಮೋ. ೩೦-೫೫). ೪. ಮುಚ್ಚಿ ಹಿಡಿ ; ಬಿಗಿದಿಡು : ಇಬ್ಬರೂ ನಿಂತುಬಿಟ್ಟರು. ಬಾಯಿ ತಬ್ಬಿದಂತಾಗಿತ್ತು (ಕಮನೆ.೩೪). ೫. ಸಂಭೋಗಿಸು ; "ಒರಗು" (ಜಾನಕೋ. ೬೫) ; ಕೆಟ್ಟವಳು ಕೆಟ್ಟೆ ಬಮ್ಮನೆ ತಬ್ಬಕೊ (ಗಾದೆ). **ತರ್ಬು1**: ೧. "ತರ್ಬು–ಆಶ್ಲೇಷೇ (ಆಲಿಂಗಿಸು)" (ಶಮಧಾ). **ತಬ್ಬು1** : ೧. ಆನೆಯೊಂದನ್ ತಬ್ಬಿ ಭೀಮಸೇನಂಗೆತ್ತು . . . ಬಿಟ್ಟ ಚಕ್ರವರ್ತಿಯ ಮುಡಿಯನೊದೆದ ಕಾಲೆಲ್ಲಿ? ಎಲ್ಲಿ ತೋಳಿಂದದಟ ಕಾಲ್ಮುರಿದು (ಅಶ್ವತ್ಥಾ. ೪-೫೦). [ದೇ.॥ ತಮಿ. ತಟುವು]

ತಬ್ಬು2, ತಬ್ಪು2, ತರ್ಬು3, ತಳಪ್ಪು2 (ನಾ). ೧. ಒಂದಕ್ಕೊಂದು ಒತ್ತಾಗಿ ಹೆಣೆದುಕೊಂಡಿರುವಿಕೆ,–ಕೂಡಿಕೊಂಡಿರುವಿಕೆ:ಪುದಿದ ತಾವರೆವಳ್ಳಿಯ ತಬ್ಪಿನಿಂ ಪಸುರ್ವಾಗೆ ನಿರಂತರಂ ಸೊಗಯಿಸಿರ್ಪುವು ಪೆರ್ಗೆರೆಗಳ್ನಿರಂತರಂ (ಮಲ್ಲಿಪು.೨-೪೫): ತಳಿರ್ಗಳ ಕಂಪು . . . ಪೂತ ಪೂಗೊಳಗಳ ತೆಳ್ಪು ತೆಂಕಣೆಲರೊಳ್ಪು ಲತಾಳಿಯ ತಬ್ಪು ಕಾಮುಕರ್ಕಳಿಗಭಿಮಂದನಂ ಬಗೆದು ನೋಡಲು ಮಿಂತು ಮನೋನುಬಂಧನಂ (ಬಂಹರಿ. ೨-೫). ೨. ಅಪ್ಪುಗೆ; ತಬ್ಬಿಕೊಳ್ಳುವಿಕೆ; ಆಲಿಂಗನ: "ತಬ್ಪಿ[ಪಾಠಾಂ. ತಾಳ್ಪಿ]ನಲಳ್ಪಿಂಗೆ ನಾಮುಂ" (ಚಕುನಿ. ೫೭): ಭರತ ತ್ರಿಖಂಡದೊಳ್ಪಸರಿಸು ನಿನ್ನ ಗೋಸಣೆಯನಾಣೆಯನೀ ಖಚರೇಂದ್ರವಕ್ಷದೊಳ್ ವಸಿಯಿಸು ಲಕ್ಷ್ಮಿಯೊಲ್ ವಿಜಯಲಕ್ಷ್ಮಿ ಯೊಲೀತನ ತೋಳ ತಬ್ಪಿನೊಳ್ ಪೊಸಯಿಸು ನಲ್ಮೆಯಂ ದಿವಸಲಕ್ಷ್ಮಿಯ ನೇಕೆಯೊ ಬಂಜೆ ಮಾಡುವಯ್ (ಪಂರಾಮಾ. ೯-೧೭೭): ಪದಯಿಸೆ ಸೋಂಕಿ ಸಂಕೆಗಿಡೆ ಮೇಳಿಸಿ ಮೆಯ್ವಿಡೆ ತಳ್ತು ತೋಳ ತಬ್ಪಿದಿರ್ಗೊಳೆ ಮೆಲ್ಲನಪ್ಪಿ . . .ಅಲಂಪಿನುಬ್ಬದಿಗಮನಾ ಲತಾಂಗಿಗೆ ನೃಪಂ ಪಡೆದಂ ನವಸಂಪ್ರಯೋಗದೊಳ್ (ಕಾವ್ಯಾವ.೮೦೦): ನಡು ನಸು ಪೊಂಗಿ ಸುತ್ತಿರಿದು ಪತ್ತಿದೆಸಟಿಬ್ಬೊನೆ ಬಿರ್ಚೆ ತಣ್ಣೆರಲ್ಗೆಡೆದಿಬಾಗೆ ಪೊಕ್ಕು ಸುಟಿಯುತ್ತಿರೆ ತಬ್ಪು ಸಡಿಲ್ದಗಲ್ದರಲ್ವಿಡಿದುಡುಗಿರ್ದ ಕೇಸರದ ನುಣ್ಮೊನೆ ಸೂಸೆ ಮರಲ್ದು ಚೆಲ್ವಿನೊಳ್ ಗಪಣಿಸಿದತ್ತು ಮುಂಬಗಲೊಳಂಬುರುಹಂ ಸರಸೀಸಮೂಹದೊಳ್ (ಚಂದ್ರಪು. ೮-೧೦೩). **ತಬ್ಬು2**: ೩.(ಹುಲ್ಲಿನ ಹೊರೆ, ಸೌದೆ ಮೊದಲಾದುವುಗಳನ್ನು ತೆಕ್ಕೆಯಲ್ಲಿ ಹಿಡಿಯುವ) ಒಂದು ಹಿಡಿತ ; ತಕ್ಕೆ : ಅವಳು ಒಂದು ತಬ್ಬು ಸೌದೆಯನ್ನು ತಂದು ಒಲೆಯ ಮುಂದೆ ಹಾಕಿದಳು (ಮಲೆನಾ. ೯೫). **ತರ್ಬು3**: ೧. "ಪುಟ, ಲುರ – ಸಂಶ್ಲೇಷಣೇ, ತರ್ಬಿನೊಳ್" (ಶಾಶಕ್ರ. ೨೨೭). **ತಳಪ್ಪು2**: ೧. ಒಂದೊಂದು ಭಾವವಳವಡಲು ಸತಿಜನಕಂದು ಕೆಂದಾವರೆಯ ತಳಪುಗಳ ಸಾರರಸ ಸೂಸೆ ಮಂದ ಮಾರುತನು ಸೌಗಂಧಬಂಧುರವಿಡಿದು ಸಿಂಧುರಾಕೃತಿ ಗಮನದಿ (ಮರುಡ. ೪-೭೯).

ತಬ್ಬುಹಾಕು =ಅಪ್ಪಿಕೊಳ್ಳು; ತೆಕ್ಕೆಬೀಳಂ: ಚಿನ್ನಮ್ಮ ನಾಗಕ್ಕನನ್ನು ತೆಕ್ಕನೆ ತಬ್ಬುಹಾಕಿ ತನ್ನ ಮುಖವನ್ನು ಅವಳ ಎದೆಗೆ ಒತ್ತಿ, ಬಿಕ್ಕಿ ಬಿಕ್ಕಿ ಅಳತೊಡಗಿದಳು (ಮಲಿಮ. ೬೩೩). [<ತಬ್ಬು1]

ತಟಿಬ್ಬೊಯ್, ತಳ್ಬೊಯ್1 (ಕ್ರಿ). ೧. ಅಂಟಿಕೊಳ್ಳು ; ಅಂಟು ; ಹತ್ತಿರು : ನೆತ್ತರ ಪೊನಲೊಳ್ ನಾಂದು ನನೆದ ಮೆಯ್ಯುಮಂ ತೊಯ್ದು ತಟಿಬ್ಬೊಯ್ದ ಜಡೆಯುಮಂ ಕಂಡು (ಪಂಪಭಾ. ೧-೧೦೫ ವ) ; ಎಳದಳಿರ ತುಱುಗಲೊಳ್ ನೆಱೆ ದಳದಳಿಪೆಳಮಾವಿನಳ್ಳಿಗೊಂಬಂ ತಟಿಬ್ಬೊಯ್ದೆಳಸಿ [ಬಲಿ]ದ ವಸಂತದೂತಿಯ ಮಿಳಿರ್ಪುಯ್ಯಲನಾಡುವಬಲೆ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೨೪೨) ; ಚರಣಾಲಕ್ತಕಲಾಂಛನಂ ನಿಟಿಲದೊಳ್ . . . ಪುಷ್ಪರಜಃಪುಲೇಪ ಮುರದೊಳ್ ತಟಿಬ್ಬೊಯ್ಯೆ(ಕಾವ್ಯಸಾ. ೬೫೫). ೨. ಒಂದರೊಡನೊಂದಂ

ಸೇರು ; ಬೆರೆ: ಭೀಕರ ಶಾರ್ದೂಲ ಕುಲಂ ಕುರಂಗಕುಲದೊಳ್ ತಟ್ಪೊಯ್ದು ಬಂದಾಡೆ (ಆದಿಪು. ೯-೯೬); ಎಳನೀರುಂ ಶಶಿಕಾಂತ ಕಾಂತ ಜಲಮುಂ ತಟ್ಪೊಯ್ದು ಕೇಳೀವನಾವಳಿಗಂ ಶಾಳಿವನಾಳಿಗಂ ಪರಿಯೆ (ಶಾಂತಿಪು. ೨-೯೧); ಗುಣಮುಂ ರೂಪುಂ ವಿದ್ಯಾಗುಣಮುಂ ತಟ್ಪೊಯ್ದು ತನ್ನೊಳೆಸೆಯಲ್ (ಕಾದಂಪೂ. ೪೩೯). ತಳ್ಪೊಯ್$_1$: ೧. ಪುಳ್ಳನನೆಸೆವ ಜಿನೇಂದ್ರಾಂಘ್ರಿ ಪಂಕೇಜ ಪೂಜೋತ್ಕರದೊಳ್ ತಳ್ಪೊಯ್ದಲಂಪುಳ್ಳನನು ಕರಿಸಲ್ಮರ್ತ್ಯನಾವೊಂ ಸಮರ್ತ್ಥಂ (ಎಕ. II, ೩೪೫-೩೨ ; 1159).

[ತಟ್$_1$ + ಪೊಯ್$_1$]

ತಟ್ಬು 'ತಟ್ಬು$_1$' ನೋ.

ತಾ$_1$ 'ತರ್' ಪರಾ.

ತಾ$_2$ 'ತಾನ್' ನೋ.

ತಾಂ 'ತಾನ್' ನೋ.

ತಾಂಕು$_1$, ತಾಂಗು$_1$, ತಾಕು$_1$, ತಾಗು$_1$ (ಕ್ರಿ). ತಾಪ$_1$ (ಭವಿಕೃ). ೧. ಎದುರಿಸು ; ಮೇಲೆ ಬೀಳು ; ಆಕ್ರಮಣ ಮಾಡು : ನೂಂಕುವರ್ ತಾಂಕುವರ್ ಕುಱಿದಱಿಯ ಮಾಡಿ ಪೊಯ್ದಾಡುವರ್ . . . ಉಭಯ ಭಟರು (ಚಿಬಪು. ೨೪-೬). ೨. ಅಪ್ಪಳಿಸು ; ಹೊಡೆ ; ಬಡಿ ; ಡಿಕ್ಕಿ ಕೊಡು : ರಸೆಯುಂ ತಾಂ ತಾಂಕಿ ಕಲ್ಪಾಂತದ ಬಱಸಿಡಿಲೆಯ್ತಂದು ಪೊಯ್ಕಲ್ ನೆಲಂ ಕಂಪಿಸುವಂತೆ (ಕಾದಂಪೂ. ೭೦೦). ತಾಂಗು$_1$: ೧. ಮತ್ಕರಿ ತಾಂಗಲ್ ತಾನೆ ಸಾಲ್ಗುಂ . . . ಎಂಬೊಂದು ರಣೋತ್ಸಾಹಂ ಮನಕ್ಕುಬ್ಬರಿಸೆ (ಆದಿಪು. ೧೪-೯೧) ; ಬಿಡು ತಂದುಗ್ರದ್ವಿಪಂ ಬಂದು ತಾಂಗುವುದೆಂಬಂದೆಳಮಾವಿನೊಳ್ ದ್ವಿಪಮೆ ಗೆತ್ತೇಂ ಸೊರ್ಕು ಸೈತಿರ್ಕುಮೋ (ಶಾಂತಿಪು. ೯-೧೪೨) ; ಕಟ್ಟಾಳ್ಗಳೆಟ್ಟಂದು ತೊಟ್ಟನೆ ತಾಂಗಲವರಂ ಕಂಡು (ನೇಮಿಪು. ೧೪-೮೪ ವ) : ವಿಭೀಷಣನ ರಕ್ಕಸವಡೆಯದು ಪಗೆವಡೆಯಂ ಮುಂಗಡೆಯೊಳ್ ತಾಂಗೆ (ಅದ್ಭುತ. ೪೫-೬). ೨. " ತಾಂಗು—ಧಾರಣ, ಸಂಘಟ್ಟನಯೋಃ " (ಶಮಧಾ). ೩. ತಡೆದಂ ನಿಲ್ಲಿಸಂ ; ತಡೆಹಾಕಂ ; ತಡೆಹಿಡಿ : ನೀನೆನ್ನೊಡನಿರೆತ್ತಲುಂ ಪೋಗದಿರೆಂದು ತಾಂಗಿ (ವಡ್ಡಾರಾ. ೬೬-೩) ; ಅಂಗಪತಿ ನುಡಿದು ಕೊಲ್ಲದೆ ತಾಂ [ಪಾಠಾಂ. ಪಿಂ] ಗಿದನಂಬಿಕೆಗೆ ನುಡಿದ ನುಡಿ ನಿಲೆ ಮನದೊಳ್ (ಪಂಪಭಾ. ೧೧-೧೪೪): ಎಂದುದನೆಂದು ಕಾಲ್ವಿಡಿದಗಲ್ಕೆಗೆ ಬೆರ್ಚಿ ಲತಾಂಗಿ ತಾಂಗೆ ಮತ್ತೊಂದಿರುಳುಂ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೩-೪೫) : ಬಾಷ್ಪಜಲವೊತ್ತರಿಸೆ ಮೊದಲ್ ನಾಂದು ಬಣ್ಬುವೆತ್ತೆಮೆ ದೊಱೆಯುಂ ಭರದಿಂ ತಾಂಗಿ (ವರ್ಧಪು. ೭-೮೫). ೪. ತಗುಲು; ಮುಟ್ಟು; ಸೋಕಂ;ಹಿಡಿ:ಆ ಬಾಳ್ ನಾಗವೇದಿಕೆಯುಂ ತಾಂಗಿ ತೆತ್ತಿಸೆ ಮೇಗಂ ನೋಡಿ (ಪಂಚತಂ. ೧೯೫-೧೦) : ಬಹು ರತ್ನಕಾಂತಿಗಳ್ ಪುದಿಯೆ ಲತಾಂಗಿ ತಾಂಗಿ ಲಲಿತಾಂಗುಳಿಯೊಳ್ ನಡೆ ನೋಡಿ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೪-೬೪): ಪೆಗಲೊಳ್ ದಕ್ಷಿಣ ಹಸ್ತವೊಪ್ಪೆ ಸಸಿಸಂ ವಾಮಂ ಕರಂ ತಾಂಗೆ[ಪಾಠಾಂ. ತಾಗೆ]ಗುಂಡಿಗೆಯಂ (ಅರ್ಧನೇ. ೧-೮೧). ೫. ಚುಚ್ಚು ; ನಾಟು ; ತಿವಿ: ಓವದೆ ತಾಂಗಿದ ನನೆಯ ಶರಂಗಳ ಗಱಿಗಳಿವೋ (ಜಯುಕಾ. ೪-೧೫).೬. ಸಹಿಸಂ ; ಸೈರಿಸು; ತಡೆದುಕೊಳ್ಳು; ತಾಳಿಕೊಳ್ಳು: "ತಾಂಗು–ಧಾರಣ, ಸಂಘಟ್ಟನಯೋಃ" (ಶಮಧಾ). ೭. ತಾಳಂ; ಹೊಂದು: ಕಱಂಗದು ಮೇಣ್ಪಾಸೆ ಮೊಲೆಯ ಮೊಗಮೆಳಗರ್ಪಂ ತಾಂಗದು ತೆಳ್ವಸಿಱಿನಿಸಂ ಪೊಂಗದು (ಅನಂಪು. ೪-೧೩೧). ೮. ಗಮನಿಸು; ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳು; ಗ್ರಹಿಸು: ವಿವಿಧಾತೋದ್ಯಲಯಾನುಬಂಧ ವಿಳಸಲ್ಲಾಸ್ಯಂ ತಗುಳ್ದಲ್ಲಿ ನಾಟ್ಯವಿದರ್ ತಾಂಗೆಯುಂ . . . ಇರ್ಮಡಿಸಿದಳ್ ನೃತ್ಯಶ್ರಮಸ್ವೇದಮಂ (ಆದಿಪು. ೧೧-೧೯). ೯. ಆಧಾರ ಕೊಡಂ; ರಕ್ಷಿಸಂ; ಕಾಪಾಡಂ: ಮುನಿದು ಪೊಡವಿ ನುಂಗುವೊಡೆ ಮನೆ ತಾಂಗು[ಪಾಠಾಂ. ತಾಗು]ವುದೆ (ಹಚಕಾ. ೨-೩೧); ಅಂತು ದಾರ್ಶನಿಕರ್ ಮೆಯ್ಯುಂ ತಾಂಗುಗುಂ ಸಾಧನಂಗಳಿಂ ಮಱಿದುಯ್ಲಂ ದಾಂಟಲೆಂದೇ ಸ್ನೇಪದಿಂದಮಲ್ಲಮಂತದು (ಸೌನಂದ. ೧೪-೧೬): ತತ್ತರಿಸಿ ಬಿ ತಾಂಗದಿರೆ ಸೌಮಿತ್ರಿ ಚರಣಘಾತಕೆ ಚಿರಂ ಪೊರ್ದುತಿರ್ದನೋ ಏಸೋ ಪಂಚತ್ವಮಂ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೭೦೮-೧೮೭). ೧೦. ತಂಗುವಂ ಮಾಡು ; (ಮೇಯಲು) ಬಿಡು : ಪಸುವೃಂದಲ್ಗಳ್ ತಾಂಗಿ ಕಾಳಿಂದಿಯೊಳ್ ತಿಳಿನೀರೂಡಿ ಮುರಾರಿ ವತ್ಸಕುಲಮಂ ಕಾದು (ಜಗಪಿ. ೩-೭೦). ತಾಕು$_1$: ೧. ಕಱತೊಱಿಯು ತಡಿಯುಲಿ ವಿಪರಿಸುವ ಜೈನಮುನಿ ಕುಲವ ನೆಱೆ ತಾಕುತಿರೆ ಹೊಯ್ಲಿನ ಬಿಱುಸಿನಲಿ (ಬಸವು. ೫೨-೧೧) : ಏಕೆ ನಿಮಗೀ ಚಿಂತೆ ವೈರಿಯು ತಾಕುವೆಸು ಕೊಡು ವೀಳೆಯವ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೭೦೩. ಪರಿ. ೨೭೭) : ಇವನ ಸಮೀಪ ತಾಕುವ ಭಟರ ನಿನ್ನಲಿ ಕಾಣೆ (ತೊರರಾ. ೭-೮-೯). ೪. ಹೊಗರು ಮೊಗಕೆ ಪೆಣ್ಗಳ ದಿಟ್ಟಿ ತಾಕದೊಲ್ತೆಗೆದ ಕತ್ತುರಿರೇಖೆಯಂತೆ (ಕಂಸವಿ. ೯-೧೦೪) ; ಹಾಯುವವಂಗೆ ಆ ಕಿಚ್ಚಿನ ಜಳವು ಸಹ ತಾಕುವುದಿಲ್ಲ (ಕನ್ನಜಾ. ೧೦). ೫. ಎಲವೊ ನಿನ್ನಂಬು ತಾಕಿದ ರಳುಕುವೆನೆ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೫-೫೭) ; ಕಾಲೊಳು ಮೂಡಿದ ದಸಿಮುಳ್ಳುಗಳು ತಾಕಿ ಸೀಳಿದ ವ್ಯಗಾಯದಿಂದ (ಕಂಸವಿ. ೧೧-೫೦). ೧೧. ಬಾಧಿಸು; ನೋಯಿಸು ; ಹಿಂಸೆಮಾಡು : ಕಾಮನ ಬಲ್ಲಹದ ಬಲುಗಾಯ ತಾಕಿತು [ಪಾಠಾಂ. ತಾಗಿತು]ಬಲ್ಲ ನೀನೌಷಧಿಯ (ಕುವ್ಯಾವಿ. ೨-೧೯). ೧೨. ಸೇರಂ ; ಕೂಡು : ವಸುದೇವನ ರೂಪಿನ ಗಾಡಿಗೆಳಸಿ ತತ್ಕಾಮಿನಿಯರ್ ತಾಂಗಲ್ಕೆ ನೆರೆಯದಿರೆ (ಮಹಾನೇ. ೪-೫೨). ತಾಗು$_1$: ೧. ಪರಿದೆಯ್ದೆ ತಾಗಿದಂ ಭಾಸುರತರ ರಘುಕುಲಲಲಾಮ ಲಕ್ಷ್ಮೀಧರನೊಳ್(ಕವಿರಾ.೨-೯೧): ಎಮ್ಮೂರ ಮಿನುಕಿ ಎಡೆಯೊಳ್ಪಾಗಿ ತ[ಬ್ಬಿ]ಱಿದು ಸಗ್ಗಮೇಱಿದಂ (ಸೌಇಇ. IX-i, ೪-೮ : 9ನೆಯ ಶತ); ತನ್ನ ಮಕ್ಕಳ ನೆಗಟ್ದಾ ಸಂಗ್ರಾಮದೊಳ್ ಸತ್ತುದುಮೆನೆ ಮನದೊಳ್ ತಾಳ್ದಿ ತಾಪಾಗಳ್ [ಪಾಠಾಂ. ಕಾಯ್ವಾಗಳ್] (ಪಂಪಭಾ.೧೨-೧೮) : ಪೊಯ್ಕಲೋಡಿಪೋಗುವುದಲ್ಲದೆ ತಾಗಿ ತಳ್ತಿಱಿಯಲಱಿಯೆವು (ಪಂಚತಂ. ೨೦೭-೫). ೨. " ತಾ[ಪಾಠಾಂ. ತಾಂ]ಗೆಂದು ಸಂಘಟ್ಟನಾರ್ಥ " (ಶಬ್ದಕೈ. ೫೭): ಕಲಿ ಮಾರ್ಕೊಳ್ಳದೆ ಕೊಟ್ಟು ಮೆಯ್ಯೊಳ್ ಸಿಡಿಲ್ ತಾಪಂತೆವೋಲ್ ತಾಗೆ (ಪಂಪಭಾ. ೧೦-೭೬): ಪೆಣ್ದುಂಬಿಗಳ ಬಳಗಮ ನೊಳಕೊಂಡ ಲತಾಮಂಟಪಂಗಳೊಳಂ ತಳರೆ ತಾಗುವ ತೆರೆದುಱುಗಲೆಪದಿಂ ಸೂಸಿ (ಕಾದಂಉ. ೫೨೭); ಗರ್ವಪರ್ವತಾರೂಢನಾಗಿ ಪರ್ವತಮಂ ತಾಗೆ (ಪಂಚತಂ. ೪೭-೧೦) ;ಕಲ್ಲಂ ತಾಗಿದ ಪುಳ್ಳಿಯಂತೆ ನುಚ್ಚುನುಱಿ ಮಾಡಿ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೭-೯೫) ; ಸಂಗನ ಶರಣರ ಕಂಡು ಉದಾಸೀನವ ಮಾಡಿದಡೆ ಕಲ್ಲ ತಾಗಿದ ಮಿಟ್ಟೆಯಂತಪ್ಪರಯ್ಯಾ (ಬಸವ. ೧೯೪) : ಅಗರದೊಳು ರಸದಾಳಿ ತೆಂಗಾಳಿಯಿಂ ತಾಗಲೊಂದಱೊಳೊಂದು ಹಳಚಿ ಮೇಗೊಲ್ಗಳೊಡೆದಿನಿರಸದ ಪರಿಯೊಳಿಕ್ಷುಸಾಗರ ತುಂಬಿದಂತಾಯ್ತು (ಮೋಹತ. ೨-೪೮). ೩. "ತಾಗಿದಂ ತಡೆದನೆನಲ್ಕೆ" (ಕರ್ಣಾನಿ. ೭೭) : ಅಡವಿಯೊಳ್ ಕಳ್ಳರ್ ಬಟ್ಟೆಗಟ್ಟಿ ಹಾದಿಯನಿರುಳು ತಾಗಿದೊಡೆ (ವಡ್ಡಾರಾ. ೬೬-೦೩) ; ಪುಳಕಪ್ರೋದ್ಭೇದ ಘರ್ಮೋದಕ ವಿಸರಮನೊತ್ತಂಬದಿಂ ತಾಗೆಯುಂ (ಆದಿಪು. ೪-೨೧): ಪೋಗದಿರೆಂದು ತಾಗಿ ರಥಮಂ ಸೆಡೆದುಳ್ಕದೆ ಪತ್ತಿ ಮುತ್ತಿ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧೩-೧೪೭). ೪. ಪರಸ್ತ್ರೀಯರಂ ಕೊಳಿಪಂ ಕೊಳ್ವನೆನಿಪ್ಪ ಪಾಪಿಯುಮತಿ ಕ್ರೂರಾತ್ಮನುಂ ಸಾಧುಸಂಕುಳಮಂ ಕಂಡೊಡೆ ಕಾಯ್ವನುಂ ಪಱಿವನುಂ . . . ಘುಳುಮ್ಮನಿಱಿಗುಂ ಶ್ವಭ್ರಾಂತಮಂ ತಾಪಿನಂ (ಆದಿಪು. ೫-೮೧); ಕೀರ್ತ್ಯಂಗನೆ . . . ಅನಿಲ ಮಾರ್ಗಾಂಬರಂ ಪರ್ಬಿದಳ್ ದಿಗ್ವನಿತಾ ಸಂದೋಹಮಂ ತಾಪಿನಮಡಿಯಿಡುವಳ್(ಗದಾಯು.೧೦-೧೧);ನಿರ್ದಯದಿಂ ಪೀಡಿಸಿ ಬಳ್ಕುಪೋಪಿನೆಗಮೆಲ್ವಂ ತಾಪಿನಂ ಮೇಗೆ ಮೂಗಿಯ ಮೂಗಂ ತಲೆವಾರ ಕೊಯ್ದು (ಸುಕುಮಾ. ೭-೨೯) : ಅಡಿ ನೆಲನಂ ತಾಗದಂತೋವಿ ನಡೆನಡೆದು (ಸಿದ್ಧರಾ. ೧ ೩೭) : ಪತಿ ಬಿಱಿಸಿನಲಿ ಹೊಯ್ದು ಪೊಡೆಗಳ ಸತಿಯ ಮೇಲಣುಮಾತ್ರದನಿತುಂ ತಾಗವೆಂತೆನಲು (ಬಸವು. ೫೨-೯).

ವಸುಧೆಯುಮರರ ಶಾಪ ತಾಗಿರೆ (ಸಂಭಪ. ೫-೬೦). ೫. ಪಾಯ್ವ ಕೂರಂಬುಗಳಿಲ್ಲಿರೆ ತಾಗುಗುಮೆಂದು . . . ಅಡಂಗಿದುವು ತಾರಗೆಗಳ್ (ವರ್ಧಪು. ೮-೩೬) ; ಕೊರ್ಬಿ ಬೆಳೆದ ಪೆರ್ಬಿದಿರ ತುದಿ ತಾಗಿ ಪಱಿದ ಕಿಱು ಮುಗಿಲ್ಗಳಿಂದ (ಗಿರಿಕ. ೧-೧೩೮ ವ) ; ತಾಗಿದೆಳೆಮುಳ್ಳಿನಲಿ ಮದಗಜ ಸೀಗುರಿಸುವುದೇ (ಕುವ್ಯಾಅ. ೧೦-೫೦) ; ಕೂರಲಗು ಬಿಡದೊಡಲ ತಾಗಿತು ಬಿದ್ದುದುರದಲಿ ವೈಶ್ಯ ಮುನಿವರನ (ತೊರರಾ. ೩-೫-೧೩); ಬಾಣ ತಾಗಿದ ಹರಿಣಗಳೆಂಬವೊಲು ಪಂಚ ಬಾಣ ಥಟ್ಟುಗಿದು ಬಿದ್ದಿಹರು (ಮೋಹತ. ೩೪-೩೧). ೧೧. ಮಡದಿಮಕ್ಕಳ ಕಣ್ಣ ನೀರಿನ್ನಾರ ತಾಗುವುದು (ಕುವ್ಯಾಸ. ೭೦೩. ೧-೧೦೪). ೧೩. ಪೆಟ್ಟು ಹೊಂದು ; ಏಟು ತಿನ್ನು : ತಾಗಿದ ಮತ್ತೆ ಬಾಗುವರೆಂಬುದನೆಲ್ಲರೂ ಬಲ್ಲರು (ಮೋಳಿಮಾ. ೬೭-೩೭೧) : ತಲೆ ತಾಗಿದಲ್ಲದೆ ಬುದ್ಧಿ ಬಾರದು (ಗಾದೆ). ೧೪. ಹೊಯ್ದಾಡು ; ಜೋಲಿಹೊಡೆ ; ಮುಗ್ಗರಿಸು: ಕಣ್ಣೀರ ಪೂರದಗುರ್ವಿಂ ದೆಸೆಗಾಣದಂದೆಡಪುತಂ ತಾಗುತ್ತಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೯೦೪) : ಮುಂಗಾಣದೆಡಹುತ್ತ ತಾಗುತ್ತ ಬೀಳುತೇಳುತ್ತೊಱಲುತೊಡವರ್ಪ ಪರಿವಾರಮುಂ ಕಂಡು (ಹದಕಾ. ೯-೩೦). ೧೫. ದಟ್ಟವಾಗು ; ಸಂದಣಿಸು : ಬನ್ನಿ ಪಾದ್ರಿಯು ಬಾನೆ ತಿಂತ್ರಿಣಿ ಮತ್ತೆ ಬಿಲ್ವ ತಾಗಿ ಮೆರೆದವರಣ್ಯದಿ (ಗೋಹಾಡು. ೧-೪). ೧೬. ಉಂಟಾಗು; ಒದಗು: ತಾಗುವ ದಾಯಮುಂ ತಡೆವ (ದಶಕು. ೮-೮೮) ; ರಾಜನ ದೂತರಿಗೂ ಅವನಿಗೂ ಯಾವುದೋ ಒಂದು ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಜಗಳ ತಾಗಿಬಂದಿತು (ದಕಜ. ೧೭). ೧೭. ಇಳಿದುಕೊಳ್ಳು ; ತಂಗು : ಜಗವಿದ್ದಲ್ಲಿ ತಾಗಬೇಕು (ಗಾದೆ).

ತಾಕಗೊಡು = ಮುಟ್ಟಗೊಡಂ ; ಸ್ಪರ್ಶಿಸಲು ಬಿಡು : (ಕ). **ತಾಕಲಾಟ=ಘರ್ಷಣೆ:** ತಿಕ್ಕಾಟ ತಾಕಲಾಟ ಮನುಷ್ಯನ ಜೀವನದುದ್ದಕ್ಕೂ ಸಾಗಬೇಕಾದುದೆ (ಗಾಳಿಗು. ೬೩) : ಜೀವನವನ್ನು ಶಾಂತಿಯಿಂದ ಸಾಗಿಸುವ ಇಚ್ಛೆಯಿಂದ ಈ ತಾಕಲಾಟವನ್ನು ಕಂಡೂ ಕಾಣದಂತೆ ಉದಾಸೀನ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ (ಶಿಪ್ರಕ್ಕೆ. IV ಮುನ್ನುಡಿ) : ತಲೆ ತುಂಬ ಭಾವನೆಗಳ ತಾಕಲಾಟ (ತೀಮೋದ. ೯೫) : ಇಂಥ ಹುಟ್ಟುಗೊಂದಲದ ಮನಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿ ಎರಡು ವಿರುದ್ಧ ಭಾವನೆಗಳ ತೀಕ್ಷ್ಣ ತಾಕಲಾಟ ಸುರುವಾಗಿತ್ತು (ಮುಕ್ತಿ. ೩೯). **ತಾಕಲಾಡು** = ೧. ಒಂದರೊಡನೊಂದು ಘರ್ಷಿಸು ; ಒಂದುಕ್ಕೊಂದು ತಿಕ್ಕಾಡು : 'ದಾಹ'ದ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಸಂಕಲ್ಪ – ವಿಕಲ್ಪ ತಾಕಲಾಡಿವೆ (ನಲಮು. VIII ನಾಲ್ಕುಮಾತು) : ಬಿರುಗಾಳಿಯ ವೇಗಕ್ಕೆ ಮೋಡಗಳು ತಾಕಲಾಡಿ ಮಾಡುವ ಗುಡುಗಿನ ಆರ್ಭಟವು ಆಟಂಬಾಂಬದ ಸಪ್ಪಳಕ್ಕಿಂತ ಸಾಸಿರಾರುಪಟ್ಟು ಮಿಗಿಲಾಗಿತ್ತು (ಜೀವಪ್ರ. ೧); ಕೌಟುಂಬಿಕ ಪ್ರೀತಿಯು ಅವನ ಈ ನವೀನ ವೃತ್ತಿಯೊಡನೆ ತಾಕಲಾಡಿತು (ಸಮಜೀ. ೬೬೪). ೨. ಹೊಯ್ದಾಡು : ಇದೇ ಚಿಂತೆಯಲ್ಲಿ ತಾಕಲಾಡುತ್ತಾ ಎದ್ದು ಹೊರಟ (ಮುರುಕು. ೧೫). **ತಾಗಲಿಕ್ಕು**=ನೋಯುವಂತೆ ಹೊಡೆ,-ಬಡಿ: ಪೂಸರಳಿಂದೆ ಶಿವನ ತಟ್ಟನೆ ತಾಗಲಿಕ್ಕುವೆನೆಂದು ಬಾಸೆಯ ಕೊಟ್ಟ ಮನ್ಮಥ (ಮೋಹತ. ೫-೬೦). **ತಾಗಿಬಾಗು**=ಪೆಟ್ಟುತಿಂದು ಬಾಗು; ಅನುಭವದಿಂದ ಪಾಠಕಲಿ: ಅಂತು ತಾಗಿಬಾಗಿದಂತಾಗಿ ಗಂಧರ್ವಂ ಕೊಂತಿವೆರಸಱುವರುಮಂ ತನ್ನ ಬೀಡಿಂಗೊಡಗೊಂಡೊಯ್ದುತಿಪ್ರೀತಿಯಿಂ ಬಿರ್ದನಿಕ್ಕೆ (ಪಂಪಭಾ. ೩-೩೪ ವ) : ವಿನೀತನಾಗಿಯುಂ ತಾಗಿಬಾಗಿಯುಂ ನೋಡಿದೊಡರಸಂ ಕರುಣಿಸಿ (ಶಾಂತಿಪು. ೯-೮೩ ವ) ; ವಸುಭೂತಿ ಕೇಳ್ದು ತಾಗಿಬಾಗಿದನಂತೆ ಮುನ್ನಿನ ದರ್ಪಂಗೆಟ್ಟು . . . ಮನದೊಳ್ ನಿರ್ಮಳನಾಗಿ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧-೨೦೬) ; ಹೋಗಲಿನ್ನಾ ಮಾತು ಖೂಳರು ತಾಗಿಬಾಗರು (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೦-೧೦). [ದೇ.॥ ತಮಿ. ತಾಙ್ಕು, ತಾಕ್ಕು; ಮಲ. ತಾಕ್ಕು; ತುಳು. ತಾಕು, ತಾಗು ; ತೆಲು. ತಾಕು]

ತಾಂಕು$_2$, ತಾಂಗು$_2$. ತಾಕು$_2$, ತಾಗು$_3$ (ನಾ). ೧. ಮುಟ್ಟುವಿಕೆ ; ಸ್ಪರ್ಶ : ಸೊಗಸಿನ ಗೋಪುರಂಗಳು ಕಾಲುಗುರುದಾಂಕಿ[ಪಾಠಾಂ. ಕಾಲುಗರದಾಗಿ]ನಲಿ ಸಿಡಿಲೊಡದದ್ರಿಯುಂದದಲಿ ಧೂಳಿಗೆದಱಿದವು (ತೊರರಾ. ೬-೧೦-೨೬). **ತಾಂಗು$_2$** : ೧. ಸೂಟ್ವಡೆದ ಕೂಟಂ ಪಲ್ಲಟಂ ಬಾಯ್ವ ಬಾಯ್ಮುಱುಕಂ ತಾಂಗಿಗೆಟಿಲ್ವ ನಾಣಿಲಿತನಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೮-೬೮). ೨. ನೆಲೆ; ಆಧಾರ ; ಆಸರೆ : ಬೆಳಗುವ ಮಣಿಮುಕುರಂಗಳುಂ ಅವಕ್ಕೆ ತಾಂಗಾಗಿ [ಪಾಠಾಂ. ಪಾಂಗಾಗಿ]ಪಚ್ಚೆಯ . . . ನೆಲವಡಲಗೆಯ ಜಾಗಂಗಳುಂ (ಆದಿಪು. ೮-೧೫ ವ) ; ಪಂಪನದೇ ಆದ ಈ ಭಾವನೆಯ ತಾಂಗನ್ನು ಹಿಡಿದುಕೊಳ್ಳಬೇಕು (ನಾಡೋಜ. ೧೩೮). 'ಕೈತಾಂಗು' ಪರಾ. **ತಾಕು$_2$**: ೩. ಜಮೀನಿನ ಭಾಗ,–ತುಂಡು ; ಭೂಮಿಯ ಸೀಳು : ಹೆಗ್ಗಡೆ ಹಳಿಯ ತಾಕಿನ ಗದ್ದೆ ಹಂನ್ನೊಂದ ಖಂಡುಗ (ಎಕ. XIV, ಗುಂಡ್ಲುಪೇ. ೧೩೮-೮೦ ; 1410) ; ಅವರ ಒಂದು ತಾಕು ಗದ್ದೆ ಸ್ವಲ್ಪ ಹಳ್ಳದಲ್ಲಿದೆ (ನಮ್ಮೂರ. ೧೮) ; ಕೆರೆ ಹಿಂದೆ ನಿನ್ನದು ಭತ್ತದ ತಾಕು ಇದೆಯಲ್ಲ (ಚಂದತೋ. ೩೯) ; ಆರಿಸಿಕೊಂಡ ಜಮೀನನ್ನು ತಾಕುಗಳಾಗಿ ವಿಭಾಗಿಸಬೇಕು (ತರಜ. ೩). 'ಅಡ್ಡತಾಕು$_2$' ಪರಾ. ೪. ಗುರಿ: ಮನ್ಮಥನು ಆ ಕಮಲಾಕ್ಷಿಯೆರ್ದೆಯನೆಸುವಾಟಕೆ ತಾಕು ಮಾಡಿದನು (ಕುರಾಸಾಂ. ೨೩-೭) : ರಾಜೇಂದುಮುಖಿಯುರೊತ್ತುವ ಯಂತ್ರವಾರಿಗೆ ತಾಕುಮಾಳ್ಪನು ತನ್ನ ತನುವ (ಚಂಪ್ರಸಾಂ. ೩೦-೧೬). ೫. ಜಗಳ ; ಕಾದಾಟ : ಏಕಪತ್ನೀವ್ರತವಾದರೆ ಇಂದಿಗೆ ನೀರೆ ತಾಕು ಹೋರ್ಯಾಟ ತೋರೆ (ಶ್ರೀಕೃಪಾ. ೮೩). ೬. ತಾಕಲಾಟ: ನಸುಜೋಲ್ದಳಗಿವಿಯನಲೆವ ಪಚ್ಚೆಯ ಮಾಂಗಾಯ ತಾಕಿನೊಳ್ ಮಸುಳಿಸುವರಡುಂ ಮೆಲ್ಗದಂಪುಗಳೊಳಿಟ್ಟ ಕತ್ತುರಿಯ ದಿಟ್ಟಬೊಟ್ಟುಂ (ಚಕವಂ. ೬೫). ೭. ಹೊಡೆತ ; ಪೆಟ್ಟು : ಭಾಕರತುರಗಖುರಂಗಳ ತಾಕಿನೊಳೊಡನೆಳ್ದ ಸಾಲಧೂಳಿವೊಲೆಸಗುಂ (ಚಂದ್ರಛ್ಛ. ೨-೮೩). ೮. ಸೇರಿಕೊಂಡುದು ; ಲೀನವಾದುದು: ತಾಕು ಆದೆನು ಬೆಳಗಿದಡವಿಲಿ ಮೂಕತನ ಹೊಂದಿದುದು ಧೈರ್ಯಕೆ (ಜ್ಞಾನಸಿಂ. ೪೫-೩೮). ೯. [ಸಂಗೀತ] ಸ್ವರಮೇಳ: ನಂದಿ ಷಣ್ಮುಖರು ವಾದ್ಯಳೆ ಬಾರಿಸಿ . . . ಸಿದ್ಧಾದೇವಿ ತಾಕ ಕೇಳಿಸಿ . . . ಶಿವನನ್ನು ಒಲಿಸಿದರು (ಶರಪ. ೭೩). **ತಾಗು$_3$** : ೭. ನಡೆವಾಗ ನುಡಿವಾಗ ಲಸಿಕೆಗಳಲಿ ತಾಗುಗಳಲೆಡಹುಗಳಲೆಚ್ಚಱಿಕೆಯಲಿ . . . ರಘುಕುಲಸಾಗರನ ನೆನಹಲ್ಲದಿಲ್ಲನ್ಯತ್ರವೀ ಸತಿಗೆ (ತೊರರಾ. ೫-೩-೪೪). ೧೦. ಸಹವಾಸ ; ಜೊತೆ ; ಸಂಪರ್ಕ : ಅಂಕೆಗೆ ರಘುಂಕೆಗೆ ತಾಗುತೆಱಹಿಲ್ಲದಹಂಕಾರ ಮಮಕಾರಕೆಡೆಗೊಡದ (ಶಿವಗೀ. ೬೧೧) ; ಕಾಗೆಯ ಗುಂಪಿನೊಳ್ ಕೋಗಿಲೆ ಸಿಲುಕಿರ್ದ ಹಾಗೆ ದನುಜಸ್ತ್ರೀರ ತಾಗಿಲಿ ನೀಗಿಹಳು (ಹನುಮ. ೫೩-೪). ೧೧. ದೋಷ ; ಅಪರಾಧ : ಅಕ್ಕಱಿಂದಂ ಸಾಕಲಾಗಿ . . . ಮೇಲುತಾಗಂ ನೋಡದುಕ್ಕುಸೊಕ್ಕಿಂ ಬೆಳೆದು ಜವ್ವನಂಬಡೆದು ಪೂದುಂಗಾಱನಾದೆಯಲ್ಲ (ಸಮ್ಯಕೌ. ೧೦-೮) : ತಪ್ಪಿಲ್ಲ ತಾಗಿಲ್ಲ ಜನಶರಣೇ ಕಾವ್ಯವೊಪ್ಪುತಿರಲಿ ಸರ್ವಕಾಲ (ಭರತ. ೭-೬೬) ; ತಾಗಿಲ್ಲ ತಪ್ಪುತಡೆಯಿಲ್ಲ ಲಿಂಗಕ್ಕೆ ದೇಗುಲವೆ ಇಲ್ಲ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೧೫೭) ; ಅಪ್ಪ ನಮ್ಮವ್ವನ ತಪ್ಪೇನು ತಾಗೇನು ತಪ್ಪಿಲದವಳ ಹೊಡಿಬ್ಯಾಡಿ (ಜಗೀತ. ೧೧೦). ೧೨. ಅಡ್ಡಿ ; ಆತಂಕ : ತಾಗು ನಿರೋಧದ ಆಗುಹೋಗನಱಿಯದ ಶರಣನ ಚರಿತ್ರವ ನೋಡಿ ಬೆಱಗಾದೆನಯ್ಯಾ (ಬಸವ. ೯೦೩) : ಆಗುಹೋಗಿಲ್ಲದನ ರಾಗಭೋಗಕೆ ತಂದು ತಾಗು ನಿರೋಧಕ್ಕೆ ಗುರಿಯ ಮಾಡಿ (ಶಿವಗೀ. ೬೩೮); ತಾಗು ನಿರೋಧ ಬಂದಲ್ಲಿ ಕಂದದೆ ಕುಂದದೆ ಎಂದಿನಂತಿರ್ದಲ್ಲಿ ಶಿವಲಿಂಗಪೂಜೆ (ಸರ್ವವ. ೬೨-೩೨೯). ೧೩. ಬಾಗುವಿಕೆ ; ಮಣಿಯುವಿಕೆ ; ನಮ್ರತೆ : (ಕ).

ತಾಕುತಾಕು (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ) : ಬಿಂದಿಯ ತೆಗೆದು ಕೌಂಕುಳೊಳಿಟ್ಟು ನಿಟಿಲದೊಳೊಂದಿದ ತ್ರ್ಯಪುಂಡ್ರ ದ್ವಿಜರು ಬಂದಿದೆ ತಾಕುತಾಕಲಿ ತಿದ್ದಿ ಕಳುಹುವೊಡೆಂದಿಗುಂ ತೀರದೆಂಬಂತೆ (ಮೋಹತ. ೨೨-೫೦) ; ರಾಜಕಾರ್ಯದ ಸುದ್ದಿ ತಾಕುತಾಕಿನಲಿ ಮಹಾರಾಜ ನಿಮ್ಮಡಿಗೆ ಬಿನ್ನೈಪೆ (ಸೌಂದಕಾ. ೪-೧೧).

ತಾಗುತದ = ಅಡ್ಡಿ ; ತೊಂದರೆ : ಯಿ ತಾವಿಗೆ ಒಳಗೆ ಬಂದು ಹೊರಗನ್ನರು ತಾಗು ತ[ಡ]ವ ಮಾಡದರೆ ನಾವು ಪರಿಹರಿಸಿ ಬಾಳಿಸಿ ಕೊಡುವೆವು (ಸೌಇಇ. IX-ii, ೪೯೦-೨೩ : 1465). **ತಾಗುಬಾಗು** = ೧. ವಿನೋದ ಮತ್ತು ವಿನಯ (?) : ತಾಗುಬಾಗಿನ ಹವಣನಾತನ ಲಾಗ ನೋಡುವೆವೆನಲು ಕುರುಕುಲಸಾಗರಾಗ್ನಿಯು ಮನೆಗೆ ಬಂದನು ವಿದುರ ಹರಿ ಬೆಸಸೆ (ಕುವ್ಯಾ,ಉ. ೮-೨೫); ಆಗುಹೋಗೆಂಬುದನು ತನುವಿನ ತಾಗುಬಾಗೆಂಬುದನು ಕಾಣದ . . . ಸಾಕ್ಷಿಯೊಲಿರ್ದಂ (ನಿಘಾಗ. ೫-೪-೩೩). ೨. ಆಗುಹೋಗು (?): ಈಗ ಕಲಿಯೊಳು ಬಂದು ಕಟ್ಟುವ ತಾಗುಬಾಗನು ತಿಳುಹಿ ಪೋಪೆವು (ಕಾಲಸಂ. ೩೮-೧೯) ; ಒಸೆದು ಮುಂದಣ ತಾಗುಬಾಗಿನ ಸಸಿನವನು ಹೇಳಿದನು (ತೊರರಾ. ೩-೨-೪೯) : ರಾಗಲೋಭದಿ ಮುಣುಗಿ ಮುಂದಣ ತಾಗುಬಾಗುಗಳನಱಿಯೆ (ಹರಿಸಾಂ. ೫೫). [<ತಾಂಕು$_1$]

ತಾಂಗು$_1$ 'ತಾಂಕು$_1$' ನೋ.

ತಾಂಗು$_2$ 'ತಾಂಕು$_2$' ನೋ.

ತಾಂಗುಕಂಭ (ನಾ). ಊರೆಗಂಬ; ಆಧಾರಸ್ತಂಭ: ಬಲ್ಪಿಲ್ಲದಾದ ಬೀಳ್ವಲ್ಗೆ ತಾಂಗುಕಂಭಂಬೊಲ್ (ಸೌನಂದ. ೧೪-೧೫).

[ತಾಂಗು$_2$ (<ತಾಂಕು$_2$) + ಕಂಭ]

ತಾಂಟಿಸು, ತಾಟಿಸು, ದಾಂಟಿಸು$_2$ (ಕ್ರಿ). ೧. ಎಳೆ ; ಸೆಳೆ; ಮಿಡಿ : ಬಿಲ್ಲನಾರಿಯಂ ತಾಂಟಿಸಿ ನೋಳ್ಪ ಬೇವಸದೊಳಿರ್ದುದು ಪಳ್ಳಿಯ ಭಿಲ್ಲಸಂಕುಳಂ (ದಶಕು. ೨-೧೨೧). ೨. ಗುಣಿಸು; ಗುಣಾಕಾರಮಾಡು: ತೀವಿ ಪೊಯ್, ಪೆರ್ಚಿಸು . . . ತಾಂಟಿಸು . . . ಬೆಳಸೆಂದು ಇಂತಿನಿತುಂ ಗುಣಿಸೋದಕ್ಕೆ ಹೆಸರು (ವ್ಯವಹಾ. ೧೧-೯). **ತಾಟಿಸು** : ೨. ಇಱಿ, ತಿವಿ, ತಾಟಿಸು (ವ್ಯವಹಾ. ಗುಣಿಸುವ ಭಾಷೆಗಳು). ೩. ಅಪ್ಪಳಿಸು; ಘಟ್ಟಿಸು: ಶಿಲೆಯೊಳ್ ತಾಟಿಸಿ ತನ್ನಯ ತಲೆಯಂ (ಆದಿಪು. ೫-೧೭); ಶಿಲೆಯೊಳ್ ತಲೆಯ ತಾಟಿಸಿ ಸತ್ತು ವರಾಹನಾದೊಂ (ಚಾವುಂಪು. ೩೭-೨೧): ಜಾತಿಸ್ಮರನಾಗಿ ಪಶ್ಚಾತ್ತಾಪದಿಂ ಪಿರಿದಪ್ಪ ಸಿಲೆಯಿಂ ತಲೆಯಂ ತಾಟಿಸಿ (ಪುಣ್ಯಾಸ್ರ. ೬-೬೩ ವ). ೪. ಹೊಡೆ ; ಬಡಿ ; ಬಾರಿಸು : ಭರದಿಂದಂ ದಂಡದೊಳ್ ತಾಟಿಸಿದೊಡೆ ವಿಜಯಾರ್ಧಾಚಳಂ ತೊಟ್ಟನಾಗಳ್ ಬಿರಿದತ್ತೆಂಬಂತುಂ (ಆದಿಪು. ೧೩-೫೭) ; ಪಲತೆಱದ ಪಜಿಗೆಗಳಂ ಪೊಯ್ಸಿಯುಂ ಶಂಖಂಗಳಂ ಪೂರೈಸಿಯುಂ ಭೇರಿಗಳಂ ತಾಟಿಸಿಯುಂ (ಗದಾಯು. ೭-೧ ವ): ಕರಯುಗದಿ ನೆರದು ಕಲ್ಲಂ ಪಿಡಿದೊಯ್ಕನೆ ಕಾ[-ತಾ-]ಟಿಸಿ ನೋಡಲೊಡಂ (ಸಮಪ. ೧ ಅನುಬಂಧ. ೩೫೮-೭) : ಸೂಟ್ಕೈಸುವ ನಿಸ್ಸಾಳದ ತಾಟಿಸುವ ತಂಬಟದ (ಕಬ್ಬಿಕಾ. ೨೫೦) ; ಪಿರಿದೊಱಲುತಳುತುಂ ತಲೆಗಳಂ ತಾಟಿಸಿಕೊಳುತ (ಬಸಪು. ೫೮-೧೫) ; ತಾಟಿಸಿದರೊಡನೊಡನೆ ಕುಲಗಿರಿ ದೂಟಿ ಬಿದ್ದವು (ಕುವ್ಯಾ,ಭೀ. ೪-೨೫) : ತಿಳಿವಿಂದಳಿಯದೀ ಯೋಗಾಂಗವಿಧಿಯಿಂ ತಲೆಯ ತಾಟಿಸಿಕೊಂಡರಹುದೇ (ಸದ್ಗುರು. ೭-೧೨) ; ಕೈಕಾಲ್ಗಳುಂ ಸರಿನಿಲ್ವಿಂ ನಿಲಲಾರದಂತೆ ನಡುಗಲ್ಕೋಪ್ಪಾಧರಂ ತಾಟಿಸಲ್ (ಮ್ಯಸೂಮ. ೫-೧೮೨). ೫. ತಾಕಿಸು ; ಮುಟ್ಟಿಸು ; ಸೋಕಿಸು : ನವಕೋಟಿ ಮುನಿಗಳ ಮೆಲ್ಲಡಿಗೆ ತಾಟಿಸಿ ಹಣೆಯ (ನೇಮಿಸಂ. ೦-೨೧). ೬. ಹೊಡೆಯಿಸು ; ಬಡಿಯಿಸು : ಶರಧಿಯೇಳಂ ಕುಡಿವರಾಕಾಶಮಂ ಭೂಮಿಯಂ ಪಿಡಿದು ತಾಟಿಸುವರು (ಗುರುಚಾ. ೨-೭೧) : ಪ್ರಾಣವಿದ್ದವನ ಸಂಗಡ ಹೋಗಿ ತಾಟಿಸಿಕೊಂಡ (ಗಾದೆ). ೭. ತಗುಲು ; ಮುಟ್ಟು : ಕಾಂತೆಯ ಸುಯ್ಯ ಗಂಧಕಿಂಪಿಡಿದಲರ್ಜೊಂಪ ತಾಟಿವಳಿಮಾಲೆ (ಉದ್ಭಟ. ೯-೬೪). **ದಾಂಟಿಸು$_2$**: ೨. ಗುಣಿಸುತುಹದಿಂ ದಾಂಟಿಸು . . . ಬೆಳಸೆಂದು ಇಂತಿನಿತುಂ ಗುಣಿಸೋದಕ್ಕೆ ಹೆಸರು (ವ್ಯವಹಾ. ೧೧-೯). [ತಾಂಟು + – ಇಸು$_3$]

ತಾಂಟು, ತಾಟು$_1$, ದಾಂಟು$_2$ (ಕ್ರಿ). ೧. ತಾಗು ; ಬಡಿ : ರಘುರಾಮನ ಬಂಟರೆಂ ತಾಂಟಲ್ ಬಗೆವ ದಿಟ್ಟೆಯರಂ ಪುಟ್ಟಿಸಿದ ಗಾಂಪಿನ ಬದಿಯೆ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೧೨೧-೨೨). ೨. [ಗಣಿತ] ಗುಣಾಕಾರ ಮಾ[illegible] 'ತಾಂಟಿಸು' ಪರಾ. **ತಾಟು$_1$** : ೧. "ತಾಟು = ಸಂಘಟ್ಟನೇ" (ಶಮದ): ತಾಟಲಾಟಿಸುತೆಂತುರ್ಕಿಂ ಪಿಂಚುಗುಂ ತಗರಂತೆ ನೀಂ ಕಾಮಭೋಗಕ್ಕಾಟಿಸುತಂ ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯಮನಾಂತಪಯ್ (ಸೌನಂದ. ೧೦-೨೫). ೩. ತಗುಲು; ಸೋಕು : ಆದಿಗರ್ಣಂತಿಯಂ ತಾಟಿ ಮಾಲತಿಯುಂ ಮುಟ್ಟ . . . [illegible] ತಣ್ಣನೆ ತೀಡುಗುಂ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೫೪-೧). ೪. ತ[illegible] ಕುಂಠಿತವಾಗು: ತಾಟಿತಸು ಕಂಠದಲುಸುರ ಪರಿಪಾಟಿ ತಪ್ಪಿತು (ಕುವ್ಯಾ,ಗ. ೭-೧೨). **ದಾಂಟು$_2$** : ೨. ಬಳಸೊತ್ತು, ಪತಂ ತೀವಿ ನೂಂಕು ಕೂಂಕು ದಾಂಟರು ಮತ್ತಾದರದೆ ಪೊಯು ಗುಣಿಸು ಪೆರ್ಚಿಸೆನಲಿವು ಗುಣಾಕಾರ ಭಾಷೆಗಳ್ (ವ್ಯವಹಾ. ೧೧-೧೨). [ದೇ. ॥ ತುಳು. ತಾಂಟು]

ತಾಂಡ (ನಾ). ಗುಂಪು ; ಸಮೂಹ : ಮುರಾರಿ ಮಾರನಾಗಿ ಗುದುರೆಯ ಪಾಯಿಸಿ ತಾಣ್ಡಯನಿಱಿದು (ಎಕ. III, ನಂಜನ. ೧೨೨-೧೫ : 266 ? ಕೃಶಾ): ತಲೆಯಿಲ್ಲದ ಮೋಟನಾದ ಬ್ರಹ್ಮನ ಸತಿ ಮೂಕೊರತಿಯಾದಳೆಂದು ಮರುಳು ತಾಂಡಗಳು ನೋಡಿ ನಗುತ (ಭೈರಸೂ. ೩೮೯).

[<ತಂಡ]

ತಾಂಡವ (ನಾ). ೧. [ನಾಟ್ಯ] ಶಿವನ (ಮತ್ತು ಆವನ ಗಣಗಳ) ಉಗ್ರವಾದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ನೃತ್ಯ : ತಾಂಡವಂ ಕುಣಿವ ಭೈರವ ಭುಜಾದಂಡಸಮ ಬಾಹುಶಾಖೆಯ ತಳಿರಿನುಯ್ಯಾಲೆಯಂ ಏರಿ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೨೫೮-೭೯೯). ೨. [ನಾಟ್ಯ] ಶಿವನ ತಾಂಡವದ ಅಭಿನಯದ ರೀತಿಯನ್ನು ಅನುಕರಿಸುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ನೃತ್ಯ: "ಚತುರಂ ತಾಳವಿಭೇದ ತಾಂಡವ . . . ರೂಪಕಮೆನಿಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೨೪-೬) : ತಾಂಡವಮನಾಡಲುದ್ಯೋಗಂಗೆಯ್ದು (ಆದಿಪು. ೭-೧೦೪ ವ): ಪದವಿನ್ಯಾಸದಿನೆಯ್ದೆ ಕಂಪಿಸೆ . . . ಅಂಭೋಧಿ ಕಲಂಕಿದತ್ತೆನಿಸಿತ್ತೇನುಚ್ಚಂಡಮೋ ತಾಂಡವಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೧೨-೩೬). ೩. (ಅಲಂ) ದಿಕ್ಕೆಟ್ಟ ಕುಣಿತ : ನಾಳೆಯೆ ರಣಾಂಗಣದೊಳ್ ನಾಡೆ ನೋಡುವಿರ್ ಮರುಳ್ಪಡೆಯೊಡಗೂಡೆ ತಾಂಡವಮನಾಡುವ ರಾವಣನಟ್ಟೆಯಾಟಮಂ (ಶಂರಾಮಾ. ೧೦-೨೩೩) : ೪. ಒಬ್ಬ ಮುನಿಯ ಹೆಸರು : ನಿಮ್ಮಯ್ಯಂ ತಾಂಡವನನೇನೆಂದು ಕೊಂದನೊ ! (ರಾಮಾಶ್ವ. ೪೭-೨೭). [ಸಂ.]

ತಾಂಡವಗೈ (ಕ್ರಿ). ತಾಂಡವನೃತ್ಯವನ್ನು ಮಾಡು : ತಾಂಡವಗೈಯುವ ಭೈರವ ನಾನು . . . ವಿಲಯದ ವಿಪ್ಲವ ಮೂರ್ತಿಯು ನಾನು (ಪಾಂಚಜ. ೧೮-೧೫). [ತಾಂಡವ + ಗೈ (<ಕೆಯ್$_1$)]

ತಾಂಡವನೃತ್ಯ (ನಾ). = ತಾಂಡವ ೧ : ಶಿವನ ತಾಂಡವನೃತ್ಯದಲ್ಲಿ ವಿಶ್ವತಾಂಡವವನ್ನು ಕಾಣುತ್ತಾರೆ (ಭಾರರ. ೫೪೯) ; ಗಜಾನನನು ತಾಂಡವ ನೃತ್ಯಕ್ಕೆ ಮೊದಲಿಟ್ಟನು (ರಾಂತಲಾ. ೨೫೪).

[ತಾಂಡವ + ನೃತ್ಯ]

ತಾಂಡವಪ್ರೌಢಿ (ನಾ). ತಾಂಡವನೃತ್ಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾವೀಣ್ಯ,-ಪ್ರೌಢಿಮೆ : ದಿವಿಜರಾಜಂ ಸೂಸಿದಂ ಕಲ್ಪವಲ್ಲೀಪುಷ್ಪಾಂಜಳಿಯಂ ಸಭಾಸದರ್ಗೆ ತೋಱಿದಲ್ ತಾಂಡವಪ್ರೌಢಿಯಂ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೧೩-೩೪).

[ತಾಂಡವ+ಪ್ರೌಢಿ]

ತಾಂಡವವಾಡು (ಕ್ರಿ). ೧. ತಾಂಡವನೃತ್ಯವನ್ನು ಮಾಡು: ಶಿವನು . . . ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಶಾಂತಿ ಸ್ಥಾಪಿಸಲು ತಾಂಡವವಾಡುತ್ತಾನೆ (ಭಾರರ. ೫೪೯). ೨. (ಅಲಂ) ಸ್ವಚ್ಛಂದವಾಗಿ ನಡೆ,- ಕಾಣು : ದೇಶದಲ್ಲಿ ಅರಾಜಕತೆ ಅಶಾಂತಿಗಳು ತಾಂಡವವಾಡತೊಡಗಿದವು (ಕೃದೇವ. ೬) : ಸಾರ್ವಜನಿಕ ಕರ್ತವ್ಯವೊಂದನ್ನು ನೆರವೇರಿಸುತ್ತಿದ್ದೇವೆಂಬ ತೃಪ್ತಿಯ ಮನೋಭಾವನೆ ಅವರ ಮುಖದ ಮೇಲೆ ತಾಂಡವವಾಡುತ್ತಿತ್ತು (ಪುನರು. ೨೪). [ತಾಂಡವ + ಆಡು$_1$]

ತಾಂಡವಾಡು (ಕ್ರಿ). = ತಾಂಡವವಾಡು ೨: ಪ್ರಕೃತಿಯ ರಮ್ಯತೆಯು ತಾಂಡವಾಡುತ್ತಿರುವ ಈ ಪ್ರದೇಶವು ಸಂನ್ಯಾಸಿಗಳ ಏಕಾಗ್ರಚಿತ್ತತೆಗೂ, ಅಧ್ಯಯನಕ್ಕೂ ಬಹು ಪ್ರಶಸ್ತವಾಗಿತ್ತು (ಭಾರದ. ೪೯೬): ದಾರಿದ್ರ್ಯದೇವತೆ ಆ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ತಾಂಡವಾಡಹತ್ತಿದಳು (ಮುಗಿಮ. ೬).

[< ತಾಂಡವವಾಡು]

ತಾಂಡವಾಳ ' ತಂಡವಾಳ' ನೋ.

ತಾಂಡವಿಸು (ಕ್ರಿ). ನರ್ತಿಸು ; ಕುಣಿ ; ತೊನೆ : ದಂಡೆಯಲ್ಲಿ ಮಂಡಿಸಿರುವ ಪತ್ರಮುಂ ಕಂಡೋದಿಕೊಂಡು ಮಂಡೆಯಂ ಬಾಗಿ ಮಹೋಲ್ಲಾಸದಿಂ ತಾಂಡವಿಸುತ್ತಿರಲಾ ಸಮಯದೊಳ್ (ಸೌಗಂಧಿ. ೧೨೩-೯): ದರ್ಪದಿಂದ ಹೆಡೆ ಸೆಡೆಯುತ ತಾಂಡವಿಸಿತು ಸರ್ಪ (ಸೂರ್ಯಪಾ. ೨೯-೨೦).

[ತಾಂಡವ + – ಇಸು$_3$]

ತಾಂಡವೇಶ್ವರ (ನಾ). ನೃತ್ಯವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿರುವ ಶಿವ ; ನಟರಾಜ : ಜಾಲಂದ್ರ ಬಾಗಿಲೂ ಅದರ ಮೇಲೆ ಗಜಲಕ್ಷ್ಮಿ, ತಾಂಡವೇಶ್ವರ, ಬ್ರಹ್ಮ, ವಿಷ್ಣುಗಳೂ ಅದರ ಮೇಲಿನ ತೊಲೆಯಲ್ಲಿ ಮಾಣಿಕಣ್ಣನ ಶಾಸನವೂ ಕಂಡು ಬರುತ್ತವೆ (ಹೊಯ್ಸಪಾ. ೭೪). [ತಾಂಡವ + ಈಶ್ವರ]

ತಾಂಡಸ 'ತಂಡಸ್ಸ' ನೋ.

ತಾಂಡೀರ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ: " ಉಗ್ರಕಾಂತಾ – ತಾಂಡೀರ " (ಒಷಧಿ. ೧೬). [?]

ತಾಂಡೆ (ನಾ). ೧. ಹಟ್ಟಿ ; ಸಣ್ಣ ಹಳ್ಳಿ ; ಪಾಳ್ಯ : ಕಯಿವಣ ತಾಂಡೆಯ ಮಕ್ಕಿಯುಲಿ ಮಾಡಿದ ಧರ್ಮದೊಳಗೆ (ಸೌಇಇ. IX-11, ೪೧೯-೧೦; 1380); ಆ ದಿನ ರಾತ್ರಿ ಹವ್ಯಾರ ಸರೋವರದ ಹತ್ತಿರ ವಸತಿ ಹಾಕಿದೆವು. ಅದೊಂದು ಸಣ್ಣ ತಾಂಡೆ (ಮೇದಿಮ. ೧೪೬): ದಾರಿಯಲ್ಲಿ ಗಿರಿಜನರ ತಾಂಡೆಗಳು (ಸ್ಮೃತಿಚಿ. ೪೧) ; ಯಾರಿದ್ದಾರೆ ಈ ತಾಂಡೇದಾಗ (ಬಾಬಲ. ೧೧೯). ೨. ಲಂಬಾಣಿಗಳ ವಾಸಸ್ಥಾನ : ತಾಂಡೆಯಿಂದಲಿ ಬರುವ ಲಂಬಾಣಿ ಹೆಂಗಸರ . . . ಉಡುಪುತೊಡಪೇನು (ಭಾವಜೀ. ೩೦).

[← ಮರಾ. ತಾಂಡಾ]

ತಾಂತ$_1$ (ಗು). ೧. ಆಯಾಸ ಹೊಂದಿದ ; ದಣಿದ. ೨. ಚಟುವಟಿಕೆ ಯಿಲ್ಲದ ; ಬಳಲಿಕೆಯಿಂದ ಬಲಹೀನವಾದ. ೩. ಸೊರಗಿರುವ ; ಬಾಡಿಹೋಗಿರುವ. [ಸಂ.]

ತಾಂತ$_2$ (ನಾ). ತಕಾರದಿಂದ ಮುಗಿಯುವ ಶಬ್ದ : ತಾಂತಕ್ಕೆ . . . ಒತ್ತು (ಶಮಧಾ). [ತ$_1$ + ಅಂತ$_2$]

ತಾಂತ್ರಿಕ (ಗು). ೧. ತಂತ್ರಶಾಸ್ತ್ರಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ : ತಾಂತ್ರಿಕ, ವೈದಿಕ ವೆಂಬೆರಡು ಪೂಜಾಭೇದಂಗಳಂ (ವಿವೇಕ. ೦೦೩). ೨. ವೈಜ್ಞಾನಿಕ ಪ್ರಯೋಗಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ; ಯಾವುದಾದರೂ ಕಲೆ, ವಿಜ್ಞಾನ, ಕೈಗಾರಿಕೆ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ : ಜೀವನದ ಎಲ್ಲ ಕ್ಷೇತ್ರಗಳಲ್ಲೂ ವಿಜ್ಞಾನದ ಪ್ರಭಾವ ಬಿದ್ದು ಬಾಳು ತಾಂತ್ರಿಕ ತಳಹದಿಯ ಮೇಲೆ ಸಾಗುತ್ತಿದೆ (ಶಿಕ್ಷದ. ೪೬೮) : ವ್ಯಕ್ತಿ ಕೊಡುವ ವಿವರಣೆಯಿಂದ ಆ ಅಂಶಗಳನ್ನು ನಿರ್ಧರಿಸುವುದು ಬಹು ಸಂಕೀರ್ಣವೂ ತಾಂತ್ರಿಕವೂ ಆದ ಕೌಶಲ್ಯ (ಶಿಕ್ಷದ. ೬೩೮). ೩. ಪಾರಿಭಾಷಿಕ ; ಯಾವುದಾದರೂ ಕ್ರಮ ನಿಯಮಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ. (ನಾ). ೪. ತಂತ್ರಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ಬಲ್ಲವನು ; ತಂತ್ರಶಾಸ್ತ್ರಜ್ಞ : ಗಾರುಡವಾದಿ ತಾಂತ್ರಿಕರೂ ತವೆ ನಿವೃತ್ತ್ಯಾದಿಗಳ ತತ್ತ್ವಂಗಳಲಿ ತಾವಿರುತಿಹರು ಶಾಕ್ತರು (ಗಗತಾ. ೮-೬೬) : ತಾಂತ್ರಿಕರು, ಮಾಂತ್ರಿಕರು, ಜ್ಯೋತಿಷಿಗಳನ್ನು ಮತ್ತೆ ಮತ್ತೆ ಬರಮಾಡಿ [illegible] ಚರ್ಚಿಸುತ್ತಿದ್ದಳು (ಆಶ್ರಮ. ೬೭) : ವೈದಿಕ, ಆಗಮ, [illegible] 'ತಾಂತ್ರಿಕ'ನು (ತುಳುನಾ. ೧೪೩). ೫. ವಿದ್ವಾಂಸ; [illegible] [ಸಂ.]

ತಾಂತ್ರಿಕಬೌದ್ಧಧರ್ಮ (ನಾ). ಬೌದ್ಧಧರ್ಮದ ಒಂದು ಉಪಶಾಖೆ : ತಾಂತ್ರಿಕಬೌದ್ಧಧರ್ಮ ಪ್ರಚಾರಕ್ಕೆ ಬಂದುದೂ, ಪ್ರತಿಯೊಬ್ಬ ಬೋಧಿ ಸತ್ವನಿಗೂ ಹೆಂಡತಿಯುಂಟಾದುದು ಶಕ್ತಿಪಂಥದ ಪ್ರಭಾವದಿಂದಲೇ (ಭಾರದ. ೩೦೫). [ತಾಂತ್ರಿಕ + ಬೌದ್ಧಧರ್ಮ]

ತಾಂತ್ರಿಕಮತ (ನಾ). ತಂತ್ರಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ಅನುಸರಿಸುವ ಮತ : ಪ್ರಾಚೀನಭಾರತದಲ್ಲಿ ಮೂರ್ತಿಶಿಲ್ಪವು ಬೆಳೆದು ಬರಲು ಅನೇಕ ಕಾರಣ ಗಳಿದ್ದುವು . . . ತಾಂತ್ರಿಕಮತದ ಬೆಳವಣಿಗೆ ; ಧನಿಕರೂ ರಾಜರುಗಳೂ ಪ್ರತಿಮಾನಿರ್ಮಾಣಕ್ಕೆ ಇತ್ತ ಬೆಂಬಲ (ಭಾರದ. ೫೦೧).

[ತಾಂತ್ರಿಕ + ಮತ]

ತಾಂತ್ರಿಕವಿಗ್ರಹ (ನಾ). ತಾಂತ್ರಿಕ ಸಂಪ್ರದಾಯದಂತೆ ನಿರ್ಮಿಸಿದ ಪ್ರತಿಮೆ: ನೃತ್ಯಗಣಪತಿ, ಕುಬೇರನ ಪ್ರತಿಮೆಗಳಲ್ಲಿ ಹಾಸ್ಯವನ್ನೂ ತಾಂತ್ರಿಕ ವಿಗ್ರಹಗಳಲ್ಲಿ ವೀರವನ್ನೂ . . . ಶಿಲ್ಪಿ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತಾನೆ (ಭಾರದ. ೫೨೦). [ತಾಂತ್ರಿಕ + ವಿಗ್ರಹ]

ತಾಂತ್ರಿಕವಿಜ್ಞಾನ (ನಾ). ಯಂತ್ರಶಾಸ್ತ್ರ ; ಔದ್ಯೋಗಿಕ ವಿಜ್ಞಾನ : ದ್ವಿಬಿಂದು ವರ್ಗೀಕರಣ ಪದ್ಧತಿಯಂತೆ . . . ಅನುವರ್ಗಸೂಚಿಯ ಶೀರ್ಷಿಕೆಗಳು ಮತ್ತು ಸಂಕೇತಲಿಪಿ ಇಂತಿದೆ: ೨ ಗ್ರಂಥಾಲಯ ವಿಜ್ಞಾನ . . . ತಾಂತ್ರಿಕವಿಜ್ಞಾನ (ಗ್ರಂಥಾಲ. ೩೦).

[ತಾಂತ್ರಿಕ + ವಿಜ್ಞಾನ]

ತಾಂತ್ರಿಕಶಿಕ್ಷಣ (ನಾ). (ಒಂದು ವೃತ್ತಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ) ವಿಶಿಷ್ಟ ತಂತ್ರ ಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಶಿಕ್ಷಣ : "ತಾಂತ್ರಿಕ ಶಿಕ್ಷಣ; ಔದ್ಯೋಗಿಕ ಶಿಕ್ಷಣ" (Technical education. ಪತ್ರಿನಿ. ೮೧).

[ತಾಂತ್ರಿಕ + ಶಿಕ್ಷಣ]

ತಾಂತ್ರಿಕಾಗಮ (ನಾ). ಶೈವಾಗಮದ ಒಂದು ಪ್ರಭೇದ : ಶೈವಾಗಮದಲ್ಲಿ . . . ವಾತುಳಾಗಮ ಅಥವಾ ತಾಂತ್ರಿಕಾಗಮ ಮತ್ತು 'ವೀರಶೈವಾಗಮ' ಎಂದು ನಾಲ್ಕು ಒಳಭೇದಗಳಿವೆ (ಭಾರದ. ೭೪).

[ತಾಂತ್ರಿಕ + ಆಗಮ]

ತಾಂದನಿತಾನೊ 'ತಂದಾನತಾನ' ನೋ.

ತಾಂದಿಕಲ್ (ನಾ). ಒಂದು ಸ್ಥಳದ ಹೆಸರು: ತಾನ್ದಿಕಲ್ಲ ತೊಱುಗೊಳೆ ತೊಱುವನಿಕ್ಕಿಸಿ ಸತ್ತ (ಎಕ. X, ಮುಳಬಾ. ೨೬೨-೧ ; 852?). 'ತನದೆ ಕಲ್' ಪರಾ. [?]

ತಾಂದ್ರಿಕಸನ್ನಿಪಾತ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸನ್ನಿಪಾತ : ಬಹಳವಾದ ತೂಕಡಿಕೆಯುಂಟಾಗಿ ಅಧಿಕವಾದ ಬಳಲಿಕೆಯಾಗಿ ವಿಶೇಷಜ್ವರವೂ ಉಂಟಾಗಿ ಕೆಮ್ಮು, ಬಾಯಾರಿಕೆಯು, ಮೈನೋವು, ನಾಲಗೆಯು ಕಪ್ಪಾಗಿ ಬಿರುಸುದೋರಿ ಮುಳ್ಳುಮುಳ್ಳಾಗಿಹುದು, ಅತಿಸಾರ, ಶ್ವಾಸ . . . ಉಂಟಾಗಿ ಕಿವಿ ಕೇಳಿಸದೆ ಕೊರಳಲ್ಲಿ ನೋವು ಮೈಯಲ್ಲಿ ತೀಟೆ ಮುಂತಾದ ಲಕ್ಷಣಗಳುಳ್ಳುದೆ ತಾಂದ್ರಿಕಸನ್ನಿಪಾತವೆಂದರಿವುದು (ಸಕವ್ಯ. ೧೫೭).

[ಸಂ. (ತಾಂದ್ರಿಕ + ಸನ್ನಿಪಾತ)]

ತಾಂಪೆ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು (?): ಕುನ್ದತೂರ ತುಱುಗೊಳೊ ಳಾನ್ನಿಱಿದು ಸತ್ತೊ ತಾಂಪೆಯ ಪಿಗಳಂ (ಎಕ.X, ಮುಳಬಾ. ೨೪೪-೪; ಸು. 890). [?]

ತಾಂಬಟಗಾರ(ನಾ). ಕಂಚುಗಾರ: ಪಾತ್ರೆಗಳನ್ನು ಮಾರುವವರಿಗೆ ತಾಂಬಟ ಗಾರರೆನ್ನುವರು (ಕಭಾಗ. ೯೯). 'ತಂಬಟಿಗ' ಪರಾ.

[←ಮರಾ. ತಾಂಬಟಕರ್]

ತಾಂಬರ 'ತಾಂಬ್ರ' ನೋ.

ತಾಂಬಸಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ ; ಚಿತ್ತೊಣಿ ಮರ ; ಉದುರೆ ಮರ : (೬). [?]

ತಾಂಬಾಣ, ತಂಬಾಳ, ತಂಬಾಳೆ, ತಾಂಬಾಳ, ತಾಂಬಾಳೆ, ತಾಬಂಡಿ, ತಾಬಾಣ (ನಾ). ಹಿತ್ತಾಳೆ ಮೊದಲಾದ ಲೋಹದಿಂದ ತಯಾರಿಸಿದ ತಟ್ಟೆ : ಗೌಡ ಎಲೆ ಅಡಿಕೆಯ ತಾಂಬಾಣ ನನ್ನ ಮುಂದಿರಿಸಿದ (ಮ್ಯಂಮಾ. ೨೭). **ತಂಬಾಳ :** ಅರಮನೆಯ ಮರ್ಯಾದೆಯ ತಂಬಾಳ ಬಂದಿತು (ಸವತಿ. ೩೩). **ತಂಬಾಳೆ :** ಮನೆಯ ಅನೇಕ ಭಾಗಗಳಲ್ಲಿ ನೀರು ಸೋರಿ ಸೋರಿ, ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ತಂಬಾಳೆ ಬೋಗುಣಿ ಮಡಿಕೆಗಳನ್ನಿಟ್ಟು ನೀರು ಹಿಡಿದು, ಅದು ಹರಿಯದಂತೆ ಮಾಡಬೇಕಾಗಿ ಬಂದಿತ್ತು (ಮಲಮ.೬೪೪). **ತಾಂಬಾಳ :** ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣ ತುಂಬ ಗೌರವದಿಂದ ಹೊನ್ನ ತಾಂಬಾಳದಲಿ ನಾರದರ ಪಾದಗಳ ತನ್ನ ಕೈಯಿಂದಲೇ ತೊಳೆದು (ನವಠಾ. III, ೨೯-೪): ಎರಡು ತಾಂಬಾಳದಲ್ಲಿ ಸುತ್ತುವೀಳ್ಯ . . . ಬೇಗನೆ ಅಣಿಮಾಡು (ಚಕರಾ. ೧೩೯). **ತಾಂಬಾಳೆ :** ಅಮ್ಮಯ್ಯನು ಬಿಸಿನೀರನ್ನೂ ಒಂದು ಅಗಲವಾದ ತಾಂಬಾಳೆಯನ್ನೂ ತಂದರು (ಚಂಗಾಳ್ಯ. ೧೨೩). **ತಾಬಂಡಿ :** ಪಕ್ಕದ ತಾಬಂಡಿಯಲ್ಲಿ ಅವಳು ಮಾಡಿದ ಬಿಸಿರೊಟ್ಟಿಗಳ ಸಾಲು (ಗಂಗಾಗ್. ೧೨೧) : "ಸಜ್ಜಕ – ಬಾನಿಗೆ" ಹಾಲು ಇಲ್ಲದ ಊಟದ ತಾಬಂಡಿಯನ್ನು ಬಸವಂತಿಯ ಮುಂದೆ ಇಡುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲವೆಂದು ಗೋವಿಂದಭಟ್ಟನ ವರದಿ (ದೀಪಹ. II, ೧೪೬). **ತಾಬಾಣ :** ಸಳೆಮಂಚ ಸುಪ್ಪತ್ತಿಗಿ, ಗಿಂಡಿಬಟ್ಟಲು ತಳಗಿ ತಾಬಾಣ ತಂಗಿಗಿತ್ತ (ಕರ್ನಾಕ. ೨೮೨) : ಸಂಧ್ಯಾವಂದನೆಗೆಂದು ಇರಿಸಿದ ತಾಬಾಣದಲ್ಲಿ ನೀರು ಸುರುವಿಬಿಡುತ್ತಾರೆ (ಸ್ಮೃತಿಚಿ. ೨೮) : ಆಕೆ ಮೊದಲೇ ತಾಬಾಣದಲ್ಲಿ ತೆಗೆದಿಟ್ಟವುಗಳನ್ನು ಗಂಡನ ಎದುರಿಗಿಟ್ಟು ಒಳಗೆ ನಡೆದಳು (ಗುರುಪ್ರ. ೬೩).

[←ಮರಾ. ತಾಮುವಾಣ, ತಾಮ್ಹಣ, ತಾಮ್ಹನ]

ತಾಂಬಾಳ 'ತಾಂಬಾಣ' ನೋ.

ತಾಂಬಾಳೆ 'ತಾಂಬಾಣ' ನೋ.

ತಾಂಬುಲ 'ತಂಬುಲ' ನೋ.

ತಾಂಬುಳ 'ತಂಬುಲ' ನೋ.

ತಾಂಬೂಲ, ತಾಂಬೂಳ (ನಾ). ೧. ಅಡಕೆ : "ತಾಂಬೂಲಂ, ಕ್ರಮುಕಂ – ಈ ೨ ತಂಬುಲಂ" (ಹಲಾಯು. ೯೦-೩೯೧). ೨. ವೀಳೆಯದೆಲೆ. 'ತಾಂಬೂಲವಲ್ಲಿ' ಪರಾ. ೩. ಅಡಕೆ, ಸುಣ್ಣ ಮುಂತಾದಂವುಗಳ ಸಹಿತವಾದ ವೀಳೆಯದೆಲೆ : ವೀಳೆಯ : ಬಿಟ್ಟಿಪ್ಪನರಸ ಕೈಗುಡು ನೀಂ ಬೇಗಮೆನಿಪ್ಪ ತೆಱದೆ ತಾಂಬೂಲಮಿಳಿತಮುಂ ಕಾಂತೆ ನೀಡಿದಳ್ನಿಜ ಕರಮಂ (ಕಾದಂಉ. ೫೭) : ಕೆಲರ್ವರ್ಕರುಳದಿಂ ತಾಂಬೂಲದಿಂದಂ ಕೆಲರ್ ಕೆಲರೊಟ್ಟಿರ್ದ ಸುವರ್ಣಪುಷ್ಪಚಯದಿಂ . . . ಪೂಜಿಸಿ ಜಿನಾಧೀಶಾಂಘ್ರಿ ಪದ್ಮಂಗಳಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೫-೨೩೨) ; ತ್ರಿಕರಣಶುದ್ಧವಿಲ್ಲದವರಲ್ಲಿ ತಾಂಬೂಲವನೊಲ್ಲೆಯಯ್ಯ ನೀನು (ಮಹಾದೇ. ಬ. ೧೨-೯) : ಈ ದೇವಿಯ ಬಾಯ ಮಿಸುಪ ತಾಂಬೂಲದ ಕಂಪಂ ಕೊಡಿಸುವೆನು (ಜಯುಕಾ. ೨-೧೬); ಊಟ ತೀರಿಸಿ, ತಾಂಬೂಲದ ತಟ್ಟೆಗೆ ಕೈಹಾಕುತ್ತೇವೆ (ರೂಪಸಂ. ೧೩). ೪. ತಾಂಬೂಲವನ್ನು ಸಿದ್ಧಪಡಿಸುವವನು : ಚಿನ್ನಾಗಿ ಹೊಲಿವೃತಿಪ ಚಿಪ್ಪಿಗರು ಚಿತ್ರಕರು ತೇಲಿಗರು ತಾಂಬೂಲರು (ನಮೋ. ೨-೪೭). **ತಾಂಬೂಳ :** ೩. ಅಗುರು ಧೂಪಾಮೋದದಿಂ ಸಾರತಾಂಬೂಳಾಸ್ವಾದದಿಂ . . . ರಯ್ಯಮೆನಿಸಿತ್ತುರ್ವೀಶಶಯ್ಯಾಗೃಹಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೯-೯೭).

ತಾಂಬೂಲ ಕೊಡು = ೧. ತಾಂಬೂಲವನ್ನು ನೀಡು : ಊಟವಾದ ಮೇಲೆ ತಾಂಬೂಲ ಕೊಟ್ಟರು (ರೂ೦). ೨. ಮರ್ಯಾದೆ ತೋರಿಸು : ಮನೆಗೆ ಹಿರಿಯರು ಬಂದರೆ ತಾಂಬೂಲ ಕೊಡುವುದು ಪದ್ಧತಿ (ರೂ೦). **ತಾಂಬೂಲ ಮಾಡು** = ವೀಳೆಯವನ್ನು ಸೇವಿಸು : ತಾಂಬೂಲವನ್ನು ಹಾಕಿಕೊಳ್ಳು: ದೊರೆಗಳ ಸಭೆಯಲ್ಲಿಯೂ, ವಿದ್ವಜ್ಜನ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ ತಾಂಬೂಲಮಾಡದೇ ಇರುವವನೇ ಎರಡುಕಾಲಿನ ಪಶುವೆನಿಸಿಕೊಂಬನು (ಸಕವ್ಯ. ೫೨). [ಸಂ.]

ತಾಂಬೂಲಕರಂಕ (ನಾ). ತಾಂಬೂಲವನ್ನು ಹಾಕಿಡುವ ಕರಂಡ,-ಸಂಪುಟ: ವಿರಾಮಸಮಯದೊಳ್ ತಾಂಬೂಲಕರಂಕವಾಹಿಕಾದ್ವಿತೀಯ ನುತ್ತುಂಗಸೌಧಶಿಖರನಿರ್ಯೂಹಪರ್ಯಂಕದೊಳ್ ಕುಳ್ಳಿರ್ದು (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೨-೩೬ ವ). [ತಾಂಬೂಲ + ಕರಂಕ]

ತಾಂಬೂಲಕರಂಕವಾಹಕ (ನಾ). ತಾಂಬೂಲದ ಕರಂಡವನ್ನು ಹಿಡಿದಿರುವ ಸೇವಕ ; ತಂಬುಲಿಗ : ತಾಂಬೂಲಕರಂಕವಾಹಕಪ್ರದೀಯಮಾನ ವೀಟಿಕಾಗ್ರಹಣಲೀಲಾಸಕ್ತತ್ವರಾವಿತ ವಾಮಪಾಣಿಪಲ್ಲವನುಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೮-೮೨ ವ). [ತಾಂಬೂಲಕರಂಕ + ವಾಹಕ]

ತಾಂಬೂಲಕರಂಕವಾಹಿನಿ (ನಾ). ತಾಂಬೂಲದ ಕರಂಡವನ್ನು ಹಿಡಿದಿರುವ ದಾಸಿ : ಆಕೆಯ ಶೀಲಾಚಾರವಿನಯಮಂ ಕಂಡು ತಾಂಬೂಲ ಕರಂಕವಾಹಿನಿಯಂ ಮಾಡಿ (ಕಾದಂಪೂ. ೫೨೪).

[ಸಂ. ತಾಂಬೂಲಕರಂಕವಾಹಿನೀ]

ತಾಂಬೂಲದಾನ (ನಾ). ತಾಂಬೂಲವನ್ನು ನೀಡುವುದು : ಸ್ವಹಸ್ತ ತಾಂಬೂಲದಾನದಿಂದಂ ಫಲಿತಮುಮಂ ಮಾಡಿ ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಬೀಡುಗಳ್ಗವರಂ ಪೋಗಲ್ವೇಳ್ದು (ಆದಿಪು. ೩-೩೨ ವ) : ಸುಶ್ರುತನಂ ತಾಂಬೂಲದಾನ ಪುರಸ್ಸರಂ ವಿಸರ್ಜಿಸಿ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೩-೩೮ ವ). [ತಾಂಬೂಲ + ದಾನ]

ತಾಂಬೂಲಧಾರಕ (ನಾ). ತಾಂಬೂಲವನ್ನು ಸೇವಿಸುವವನು: ತತ್ಕಾಲದಲಿ ಭೋಗಿಸುವಂದವನು ಚಿತ್ಯೈಸುವುದು ತಾಂಬೂಲಧಾರಕರು (ಕುವ್ಯಾಉ. ೩-೫೮). [ತಾಂಬೂಲ + ಧಾರಕ]

ತಾಂಬೂಲರಾಗ (ನಾ). ತಾಂಬೂಲಸೇವನೆಯಿಂದ ಉಂಟಾದ ಕೆಂಬಣ್ಣ : ಕಜ್ಜಲರೇಖೆ ತನ್ನಧರದೊಳ್ ತಾಂಬೂಲರಾಗಂ ದೃಗಂತರದೊಳ್ . . . ತಳ್ತೊಪ್ಪಯ್ಯೆ . . . ಭಾವಗಮ್ಯಮೆನಿಕುಂ ಶ್ರೀರೂಪಕಂದರ್ಪನಾ (ಕಾವ್ಯಸಾ. ೬೫೫) : ಸುಕರ್ಪೂರ ಪೂಗಸಂಭಾಗ ತಾಂಬೂಲರಾಗಪೂರಿತ ಗಂಧ ಕುಸುಮಂಗಳಿಂದಲ್ಲಿ ಭೋಗವೀಪರು ಪಾರ್ವರಿಗೆ (ಮೋಹತ. ೨-೩೪).

[ತಾಂಬೂಲ + ರಾಗ]

ತಾಂಬೂಲವಲ್ಲಿ (ನಾ). ವೀಳೆಯದೆಲೆಯ ಬಳ್ಳಿ: "ತಾಂಬೂಲವಲ್ಲೀ–ತಾಂಬೂಲೀ, ನಾಗವಲ್ಲೀ ವೀಳ್ಯದೆಲೇ ಬಳ್ಳೀ ಹೆಸರು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೪೦).

[ತಾಂಬೂಲ + ವಲ್ಲಿ₂]

ತಾಂಬೂಲಸಂಗ್ರಹ (ನಾ). ವೀಳೆಯವನ್ನು ಶೇಖರಿಸಿಡುವ ಚೀಲ ; ಹಡಪ : ಸಂಚಿ : "ಬಿತ್ತರದ ತಾಂಬೂಲಸಂಗ್ರಹಂ ಹಡಪಮುಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೭೮-೪). [ತಾಂಬೂಲ + ಸಂಗ್ರಹ]

ತಾಂಬೂಲಿ₁ (ನಾ). ವೀಳೆಯದೆಲೆ ಮತ್ತು ಅವರ ಬಳ್ಳಿ : "ತಾಂಬೂಲಿಯೆನೆ ನಾಗಲತೆಯಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೩೭-೨೧).

[ಸಂ. ತಾಂಬೂಲೀ]

ತಾಂಬೂಲಿ₂ (ನಾ). ೧. ತಾಂಬೂಲವನ್ನು ಸಿದ್ಧಪಡಿಸುವ ಸೇವಕ. ೨. ವೀಳೆಯವನ್ನು ಮಾರುವವನು. [ಸಂ. ತಾಂಬೂಲಿನ್]

ತಾಂಬೂಲಿಕ (ನಾ). ೧. ತಾಂಬೂಲವನ್ನು ತಯಾರಿಸಿಕೊಡುವವನು,-ಸಜ್ಜುಗೊಳಿಸುವವನು. ೨. ವೀಳೆಯವನ್ನು ಮಾರುವವನು: ತಂಬುಲಿಗ. [ಸಂ.]

ತಾಂಬೂಲಿಕಾನಿಕೇತನ (ನಾ). ವೀಳೆಯವನ್ನು ಮಾರುವ [illegible] ತಾಂಬೂಲವನ್ನು ವಿಕ್ರಯಿಸುವ ಗೃಹ: ಅತಿ ಮಧುರಪೂಗಫಲಂಗಳೊಳಂ ಸರಸನಾಗವಲ್ಲೀದಳಂಗಳೊಳಮೆಸೆವ ತಾಂಬೂಲಿಕಾನಿಕೇತನಂಗಳೊಳ್ (ಪುಷ್ಪಪು. ೨-೮೦ ವ). [ಸಂ. (ತಾಂಬೂಲಿಕಾ + ನಿಕೇತನ)]

ತಾಂಬೂಲಿಗ (ನಾ). = ತಾಂಬೂಲಿಕ ೧ : ಗಂಧಿಗರ್ [illegible] ತಾಂಬೂಲಿಗರ್ . . ಮುಖ್ಯರೊದಗಿ ಬರುತಿರ್ದಾರೇಂ [illegible] (ಚಬಪು. ४೭-४೧). [ತಾಂಬೂಲ + – ಇಗ]

ತಾಂಬೂಳ 'ತಾಂಬೂಲ' ನೋ.

△**ತಾಂಬೂಟ** 'ತಂಬುಲ' ನೋ.

ತಾಂಬೇಲಿ 'ತಾಂಬೇಲು' ನೋ.

ತಾಂಬೇಲು, ತಾಂಬೇಲಿ, ತಾಬಿಲೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಮೆ: (೬). **ತಾಂಬೇಲಿ :** ರಕ್ಕೆಗಳಿರುವ ತಾಂಬೇಲಿ ಎಂದು ಅವನು ತಿಳುಕೊಂಡ ನೇನೋ ಅಂದನು (ಕಥಾಮಂ. IV. ೧೫). **ತಾಬಿಲೆ :** ಹಾಲಾಮೆ, ಮುರಿಕಿ ಆಮೆ, ತಾಬಿಲೆ (ನಮ್ಮನು. ೨೪೦).
[ದೇ.॥ ತೆಲು. ತಾಬೇಲು, ತಾಮೇಲು ; ಕುವಿ. ತಾಂಬೇಲಿ]

ತಾಂಬೋಳಿ (ನಾ). ವೀಳೆಯವನ್ನು ಮಾರುವವನು : ತಾಂಬೋಳಿಗಳು ಅಂದರೆ ಯೆಲೆಗಾರರು—ಇವರು . . . ವೀಳ್ಯದೆಲೆ, ಅಡಿಕೆ, ತಂಬಾಕ ಕೊಂಡು ಮಾರುತ್ತಾರೆ (ಕಥಾಗಿ. ೨೪೩).
[←ಮರಾ. ತಾಂಬೋಳೀ./ ಪ್ರಾ. ತಾಂಬೋಲಿಅ./ ಸಂ. ತಾಂಬೂಲಿಕ]

ತಾಂಬ್ರ, ತಾಂಬರ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಲೋಹ ; ತಾಮ್ರ : ಮೂರುಸುತ್ತಿನ ಪರಿಧಿ ತಾಂಬ್ರದಿ ತೋರೆ (ಬಿಜ್ಜಪು. ೨೦-೨೦) : ತಾಂಬ್ರ, ಹಿತ್ತಾಳಿ, ಸತ್ವ, ತವರು, ಸೀಸ ಮತ್ತು ಕಂಚು ಈ ಮಾಲಿನ . . . ಹಾಂಗು ತಾಂಬ್ರ ಹಿತ್ತಾಳೆಗಳ ತಗಡುಗಳನ್ನು ಮಡಕಿ ಹಾಕಿಸುವ ಕೂಲಿ (ಮುಂಬವ್ಯಾ. ೬೭ ಪ್ರಸ್ತಾವನೆ). ೨. ಕೆಂಪುಬಣ್ಣ ; ತಾಮ್ರದ ಬಣ್ಣ : ಅಂಬರವು ತಾಂಬ್ರಮಯವಾಗೆ (ವಿದಾಕ್ಕೆ. ೯೩-೧). **ತಾಂಬರ :** ೧. "ತಾಂಬರ (ತಾಂಬ್ರ) – ತಾಮ್ರ" (ತದ್ಭಕೋ. ೧೭) ; ವರರತ್ನ ತವರ ತಾಂಬರ ಸೀಸ ಪೊನ್ ಬೆಳ್ಳಿ (ಸಾನಂಕ. ೩-೩೪). [<ಸಂ. ತಾಮ್ರ]

ತಾಂಬ್ರಚೂಡ (ನಾ). = ತಾಮ್ರಚೂಡ ೧ : ಅಂಬುಜದಳಕ್ಕೆ ಮರಿ ದುಂಬಿಗಳು ಎರಗಿದವು ತಾಂಬ್ರಚೂಡವು ಧ್ವನಿಮಾಡಿ ಕೂಗಿತು (ವಿದಾಕ್ಕೆ. ೯೩-೧) ; ಸೊಕ್ಕಿನ ತಗರು ತಾಂಬ್ರಚೂಡಂಗಳನು ಪಂಥದಿಂ ಕಾದಾಡಿಸುವರು (ನವಮೋ. ೨-೪೯). [<ಸಂ. ತಾಮ್ರಚೂಡ]

ತಾಂಬ್ರಪರ್ಣಿ (ನಾ). =ತಾಮ್ರಪರ್ಣಿ ೧: ಪ್ರವಿಮಳ ಮುಕ್ತಾಫಳಮೆಸೆವ ವಾರ್ಧಿಗಂ ತಾಂಬ್ರಪರ್ಣ್ಣಿಗಂ ಪುಟ್ಟುವವೊಲ್ (ಎಇ. XIII, ೧೮-೬; 1204): ಮೆರೆವ ಪೂಪಾನಾಡಿ ಇದು ತಾ ಪರಿಯುತಿರುವಾ ತಾಂಬ್ರಪರ್ಣಿಯು (ಗಗಶಾ. ೯-೪೨). [< ಸಂ. ತಾಮ್ರಪರ್ಣೀ]

ತಾಂಬ್ರಶಾಸನ (ನಾ). ತಾಮ್ರಪಟಗಳ ಮೇಲೆ ಕೊರೆದಿರುವ ಶಾಸನ ; ತಾಮ್ರಶಾಸನ: ತಮ್ಮ ಸ್ವರುಚಿಯಿಂದ ಗುರುಭಕ್ತಿಯಿಂದ ಪೊಡಂಬಟ್ಟು ಬರೆಸ್ಸಿಕೊಟ್ಟ ತಾಂಬ್ರಶಾಸನ (ಎಇ. XX, ೯೪-೫೭ : 1556) ; ತಳವಾರ ಚಿಣಗೆ ಸಹ ತಾಕಿತಿ ಮಾಡಿಸಿ ದಯಮಾಡಿ ಬರಸಿಕೊಟ್ಟ ತಾಂಬ್ರಶಾಸನಾ (ಮೈಆರಿ. ೧೯೨೯, ೭-೨೫ : 1673). [ತಾಂಬ್ರ + ಶಾಸನ]

ತಾಕತು 'ತಾಕತ್ತು' ನೋ.

ತಾಕತ್ತು, ತಾಕತು, ತಾಖತು, ತಾಖಿತ್ತು (ನಾ). ಬಲ; ಶಕ್ತಿ; ಸಾಮರ್ಥ್ಯ : ಆ ಪ್ರತಾಪ ನಿನಗಿಲ್ಲ ಬರಿಯ ತೂಕದಲ್ಲಿಲ್ಲ ತಾಕತ್ತು (ನೆಲಮು. ೭೫-೧೨) ; ಅವಳನ್ನು ನನ್ನ ಸೆರಗಿನಲ್ಲಿ ಮುಚ್ಚಿಕೊಂಡು ಅನ್ನ ಬಟ್ಟೆ ಕೊಡುವ ತಾಕತ್ತು ನನಗಿಲ್ಲ (ಮಸಕೂ. ೦೦) : ಅವಳ ಸಹವಾಸದಲ್ಲಿದ್ದಾಗ ತಲೆ ವಿಚಾರಮಾಡುವ ತಾಕತ್ತನ್ನೇ ಕಳೆದುಕೊಳ್ಳುತ್ತಿತ್ತು (ಮೂರುದಾ. ೨೮೨). **ತಾಕತು :** ಕಾಕುತಿ ದೊರೆಗಳ ತಾಕತು ಸಿರಿವಘಳು (ಲೋಕಗೀ. ೨೦೯). **ತಾಖತು;** ನಾರಪ್ಪನ ತಾಖತು ಗೊತ್ತಿಲ್ಲೇನು ನಿನಗೆ? (ಕನಕ. ೨೪). **ತಾಖಿತ್ತು:** ಅಮಾತ್ಯರಾಕ್ಷಸನು . . . ಜೀವಂತನಾಗಿರುವವರೆಗೂ ಈ ಪಟ್ಟಣಕ್ಕೆ ಯಾರನ್ನೂ ಬರಗೊಡಿಸನು. ಇದರಲ್ಲಿ ತಾಖತ್ತೇನಿದೆ (ಮುದ್ರಾಮಂ. ೧೧೪) : ತತಾಸ್ತು ಎನ್ನುವ ತಾಖಿತ್ತು ಆಕೆಯ ದೇವನಿಗೆ ಬರಲಿಲ್ಲ (ಬೆಂಗಬ. ೧೬೦).
[←ಅರ. ಹಿಂ. [illegible]]

ತಾಕಲಾಟ 'ತಾಂಕು₁' ಪರಾ.

ತಾಕಲಾಡು 'ತಾಂಕು₁' ಪರಾ.

ತಾಕಿತಿ 'ತಾಕೀತು' ನೋ.

ತಾಕಿತ್ತು 'ತಾಕೀತು' ನೋ.

ತಾಕಿಸು, ತಾಗಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ತಾಗು; ಬಡಿ; ಸಂಘಟ್ಟಿಸು; ತಾಕಲಾಡಿಸು: ನೂಕಿಟೆದೊಬೊಬ್ಬರರ್ತಿಗೆ ಹರಿಗೆಯ ತಾಕಿಸುವರು ತಗರಂತೆ (ಭರತ. ೨೩-೨೦). **ತಾಗಿಸು:** ೧. ಸಂಧಿಸುವ ಜೇವಡೆವ ಹೂಡುವ ತಾಗಿಸುವ . . . ಭೇದಿಸುವ ಸಮ ಚಾಪಳವ ನುಡಿವ ಕವಿ ಯಾರ್ರ (ಕುವ್ಯಾಸ. ೧೦-೬೪) ; ದಂತಿಶಿರವ ವಿಭಾಗಿಸಿ ಕೂರ್ಗಣೆಯಿಂದೆ ತಾಗಿಸಿ ಜೋದರ ತಲೆಯ ನಾಗಸಕಾಗಿ ಸಾಗಿಸಿದನು (ವೀರಹತ. ೩೪-೭). ೨. ಮುಟ್ಟಿಸು; ತಲುಪಿಸು: ಚೂರಿಗೆ ನೀರು ತಾಗಿಸಿಕೊಂಡು, ಚೌಕಾಕಾರದಲ್ಲಿ ಸಣ್ಣ ಸಣ್ಣ ತುಂಡುಗಳಾಗಿ ಮಾಡಬೇಕು (ಅಡುಶಾ. ೧೧೧) ; ನಾಗಪಂಚಮಿಯಾ ದಿನ . . . ಬಹಳ ಸಂತೋಷಗೊಂಡವನಾಗಿ, ರಂಗದಲ್ಲೇ ಅವನನ್ನು ಹೋಗಿ ಅಪ್ಪಿ, ಐದು ರೂಪಾಯಿಯ ಬಹುಮಾನ ತಾಗಿಸಿದ್ದನು (೪ಲಕ. ೪೪). ೩. ಸೇರಿಸು; ಕೂಡಿಸು: ಜಡಜಡವನೆಳದಾಡಿ ಮನಮನವ ತಾಗಿಸುತ (ಮಲದೇ. ೪೭-೧).
[ತಾಕು₁ (<ತಾಂಕು₁) + –ಇಸು₃]

ತಾಕೀಜು 'ತಾಕೀತು' ನೋ.

ತಾಕೀತಿ 'ತಾಕೀತು' ನೋ.

ತಾಕೀತು, ತಾಕಿತಿ, ತಾಕಿತ್ತು, ತಾಕೀಜು, ತಾಕೀತಿ, ತಾಕೀದ್, ತಾಕೀದಿ, ತಾಕೀದು (ನಾ). ೧. (ಅಧಿಕಾರಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಕೊಟ್ಟ) ಎಚ್ಚರಿಕೆ ; ಕಟ್ಟಳೆ ; ಕಟ್ಟಪ್ಪಣೆ ; ಸೂಚನೆ: ಬಾಗಿಲಾಳಿಗರಿಂಗೆ ತಾಕೀತಾಗಿ ಬಂತಾಸುತಗೆ ಲಿಂಗವನೀಗ ಕಟ್ಟಿದ ದಿವಸದಿಂದೋರ್ವರನು ಬಿಡದಂತೆ (ಬಿಜ್ಜಪು. ೮-೩೭) ; ಮನೆ ಹೊರ ಅಂಗಣದ ಹೂವು ಮುಟ್ಟಬೇಡಿ ಎಂದು ತಾಕೀತು ಮಾಡಿದ (೧೧ಬಾ. ೭೫); 'ಮಾಸ್ತರರು' ಎಲ್ಲಾ ಮಕ್ಕಳಿಗೂ ಪತಂಗಗಳನ್ನು ಹಿಡಿದು ತರಲಿಕ್ಕೆ 'ತಾಕೀತು' ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರು (೪ಲಕ. ೨೩) : ಇವಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ನೀನು ಕದಲಬೇಡ ಎಂದು ತಾಕೀತು ಕೊಟ್ಟು ಹೋಗಿಬಿಟ್ಟಳು (ಎಡಹ. ೧೨೭). **ತಾಕಿತಿ :** ೧. ತಳವಾರ ಚಿಣಗೆ ಸಹ ತಾಕಿತಿ ಮಾಡಿಸಿ ದಯಮಾಡಿ ಬರಸಿಕೊಟ್ಟ ತಾಂಬ್ರಶಾಸನಾ (ಮೈಆರಿ. ೧೯೨೯, ೭-೨೫ : 1673): ತಾಕಿತಿ ಮಾಡಿಸಿ ಯಿ ನಿರೂಪವನ್ನು ಶಾನಭಾಗರ ಕಡಿತಕ್ಕೆ ಬರಸಿ (ಮೈಆರಿ. ೧೯೩೦, ೪೪-೮ : 1768). **ತಾಕಿತ್ತು :** ೧. ಅಮಲುದಾರು ಹರಕತ್ತು ಮಾಡಿದ್ದಕ್ಕೆ ದಿವಾನ ಪೂರ್ಣಯ್ಯನವರ ತಾಕಿತ್ತುತ್ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಹೋಗಿ ಕೊಟ್ಟಲ್ಲಿ (ಎಕ. VII (S), ಪನ್ನಗಿ. ೮೫-೯ ; 1821) ; ಶ್ಯಾಮರಾಯ ತನ್ನನ್ನು ಕಂಡು ಹೋಗಲಿಕ್ಕೆ ತಾಕಿತ್ತು ಮಾಡಿದ (ದೀಪಹ. II, ೧೦). **ತಾಕೀಜು :** ೧. ಮತ್ತ ಕಳ್ಳರು ಕಾಕರು ಆಗಬಾರದಂತ ತಾಕೀಜು ಬ್ಯಾರೆ ಮಾಡ್ಯಾರ ನಾಯಕರು (ಜನನಾ. ೨೪). **ತಾಕೀತಿ :** ೧. ದೇವರುಗಳಿಗೆ ಪೂಜೆಯುಂನು ಸಾಂಗವಾಗಿ ನಡಸಿ ಬಾಹಂಗೆ ತ್ರಾಕೀತಿ ಮಾಡುವದು (ಎಕ. IX (S), ಬೆಂಗಳೂ. ೧೫೦-೫: 1700); ತಾಕೀತಿಯನ್ನು ಬರೆಸಿಕೊಟ್ಟು ಸರಾಗವಾಗಿ ನಡಸಿಕೊಂಡು ಬರುವುದು (ಮೈಆರಿ. ೧೯೩೮, ೧೭-೨೦: 1762); ತನ್ನ ಕಡೆಗೆ ಕೊಡುವಂತೆ ತಾಕೀತಿಗಳನ್ನು ಬರಸಿಕೊಂಡು (ಹೈದರ. ೭೪). ೨. ಅಧಿಕಾರಿಗೆ ಸರ್ಕಾರದಿಂದ ಬಂದ ಅಜ್ಞಾಪತ್ರ : ಆ ಗ್ರಾಮುಗಳ ನಿರ್ಬಂಧಕವಾಗಿ ನಡೆಸುವ ಹಾಗೆ ತಾಕೀತಿ ಕಾಗದವ ಬರ್ರಿ ಕಳುಹಬೇಕೆಂದು ಬರೆಸಿ (ಮೈಆರಿ. ೧೯೩೪, ೩೩-೭; ಸು. 1640). **ತಾಕೀದ್ :** ೧. ಆತ್ಮರಕ್ಷಣೆಯಲ್ಲಿ ನ್ಯಾಯಗಳಾದ ಹಕ್ಕುಗಳನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸುವಂತೆ ತಾಕೀದ್ ಮಾಡುವದು (ಗ್ರಾಮಾಕ. ೪ ಪೀಠಿಕೆ). **ತಾಕೀದಿ :** ೧. ಯಾವ ಕಡೆಲಾದರೂ ಯಿ ಕಳವು ಹಿಡಿದು ಹವುದು ಮಾಡಿರಿಯೆಂದು ರಾಜೇಶ್ರೀ ದಣಿಗಳು ತಾಕೀದಿ ಮಾಡಿ ಹೇಳಲಾಗಿ (ಎಕ. XI, ಮೊಳಕಾ. ೨೫-೯೪; 1665).

ತಾಕೀದು : ೧. ಹುಷಾರಿಯಿಂದ ಗಾಡಿ ಹೊಡೆಯಬೇಕೆಂದು ಆ ಆಳಿಗೆ ತಾಕೀದುಮಾಡಿ ಕೊನ್ಹೇರರಾಯರು ಕುಳಿತುಕೊಂಡರು (ಅನಂತ. ೬) : ಆದರೆ ಆ ದೀಪ (ನಂದಾದೀಪ) ಹೋದದ್ದುಂಟಾದರೆ ನಿನ್ನ ತಲೆ ಹೊಡಿಸೇನೆಂದು ಕುರುಬನಿಗೆ ತಾಕೀದು ಮಾಡಿ (ಮುಂಬಯಿ. ೫-೧೬೫); ಮುನಷಿಯು ಅದರ ಮೇಲೊಂದು ತಾಕೀದು ಬರೆದು ವಿಮರ್ಶಾಧಿಕಾರಿಯ ಬಳಿಗೆ ಕಳುಹಿಸಿಕೊಟ್ಟನು (ವಾಗ್ಭೂಷಿ. ೧೯೫). ೨. ಮೂರು ಸಾರೆ ದುಂಡವಾಗಿತ್ತು. ಹುಕುಮು ತಾಕೀದಿಗಳಂತು ವಾರಕ್ಕೊಂದಾದರೂ ಇದ್ದೇ ಇರುತ್ತಿದ್ದವು (ಸ್ವೋಲವಿ. ೬೦). [←ಮರಾ. ತಾಕೀತ್, ತಾಕೀದ್ ; ಅರ. ಹಿಂ. ತಾಕೀದ್]

ತಾಕೀದ್ 'ತಾಕೀತು' ನೋ.

ತಾಕೀದಿ 'ತಾಕೀತು' ನೋ.

ತಾಕೀದು 'ತಾಕೀತು' ನೋ.

ತಾಕು$_{1}$ 'ತಾಂಕು$_{1}$' ನೋ.

ತಾಕು$_{2}$ 'ತಾಂಕು$_{2}$' ನೋ.

ತಾಕುಮೇಕು (ನಾ). ಅಹಂಕಾರ; ದೊಡ್ಡಸ್ತಿಕೆ; ಮಾತ್ಸರ್ಯ (?): ತರುವಾಯ ಚಿತ್ರಹಳ್ಳಿ ನೀಲಯ್ಯನೆಂಬ ಗ್ರಾಮದ ಗೌಡನು, ತಾಕುಮೇಕಿನಿಂದ ಹೆಮ್ಮೆ ಮಾತನಾಡಲಾಗಿ (ಚಿತ್ರಪಾ. ೧೯).

[ತಾಕು$_{2}$ (<ತಾಂಕು$_{2}$) + ಮೇಕು$_{1}$]

ತಾಕೋಟೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : ತಗಚೆ, ತಾಕೋಟೆ (ಮೈಶಿಗ. ೫೪-೧೯೫). [?]

ತಾಖತು 'ತಾಕತ್ತು' ನೋ.

ತಾಖತ್ತು 'ತಾಕತ್ತು' ನೋ.

ತಾಗರಚೆ 'ತಾಗರತ್ತೆ' ನೋ.

ತಾಗರತಿ 'ತಾಗರತ್ತೆ' ನೋ.

ತಾಗರತ್ತೆ, ತಾಗರಚೆ, ತಾಗರತಿ (ನಾ). ಒಂದು ಸ್ಥಳದ ಹೆಸರು: ತಾಗರತ್ತೆ ಆ ಮಹಾಜನಕ್ಕೆ ಸಾಲೆ ಆಚನ್ದ್ರತಾರಕಂ (ಎಕ. VII, ಶಿಕಾರಿ. ೪೫-೧೨: 890). **ತಾಗರಚೆ :** ತಾಗರಚೆಯ ಪೂರೊಡೆಯ ಅರಸಿಮಯ್ಯನ ಮಗಂ (ಎಕ. VII, ಶಿಕಾರಿ. ೫೩-೨೦ ; 1027). **ತಾಗರತಿ :** ಕಯ್ದೋಗೆ ವಡೆಯ ಬೆಳ್ಳಜ್ಜರ ದಸವರ್ಮ್ಮ ಗಾಯಿಗ ತಾಗರತಿಯ ಮಹಾಜನಕ್ಕೆ ಸುವರ್ಣ್ನದನಮುಂಜಿಸ್ಕೊಟ್ಟು (ಎಕ. VIII, ಸೊರಬ. ೫೬೦-೧೧ ;951). 'ತಗರ್ತಿ' ಪಠಾ. [?]

ತಾಗಿಸು 'ತಾಕಿಸು' ನೋ.

ತಾಗು$_{1}$ 'ತಾಂಕು$_{1}$' ನೋ.

ತಾಗು$_{2}$ (ಕ್ರಿ). ನೆಗೆ ; ಹಾರು ; ನೆಗೆದು ಆಚೆಗೆ ಹೋಗು : (ಕಿ).

[ದೇ.೫ ತಮಿ. ಮಲ. ತಾವು]

ತಾಗು$_{3}$ 'ತಾಂಕು$_{2}$' ನೋ.

ತಾಗುಡಿ (ನಾ). ಅಡಗಿಕೊಳ್ಳುವ ಸ್ಥಳ; ಅವಿತುಕೊಳ್ಳುವ ಜಾಗ: (ಕಿ).

[?]

ತಾಗುಥಟ್ಟು$_{1}$ (ನಾ). ತಾಗುವ ಸೈನ್ಯ ; ಎದುರಿಸುವ ಸೈನ್ಯ: ಆಗಲೀ ವೈಷ್ಣವಕೆ ನಮ್ಮಯ ತಾಗುಥಟ್ಟಿನ ರಕ್ಷೆ (ಕುವ್ಯಾಆ. ೦೪-೦೦); ತಾಗಿ ಮುಱಿದನೆ ಭೀಮನೀ ಮೇಲ್ದೋಗಿನಾಹವವೇನು ರಾಯನ ತಾಗುಥಟ್ಟೇನಾಯ್ತು (ಕುವ್ಯಾಗ. ೪-೨೧).

[ತಾಗು$_{3}$ (<ತಾಂಕು$_{2}$) + ಥಟ್ಟು$_{2}$]

ತಾಗುಥಟ್ಟು$_{2}$ (ನಾ). ನಾಡಾಡಿತನ (?) : ತಾಗುಥಟ್ಟಿನ ಬಱಿಯ ಮಾತಿನ ಯೋಗಿಗಳೆ (ನಿಭಾಗ. ೩-೬-೧೬); ತೂಗಲೇಕಿನ್ನುಳಿದ ಮರ್ತ್ಯರ ತಾಗುಥಟ್ಟಿನ ಸುಖಗಳನು (ನಿಭಾಗ. ೪-೧೬-೨೪). [ತಾಗು$_{3}$ (<ತಾಂಕು$_{2}$) + ಥಟ್ಟು ?]

ತಾಗುದಾಣ (ನಾ). ತಂಗುವ ಸ್ಥಳ : ಅಂಬರವ ತಾಗುತ ತೆರೆರ್ವ ತುರಗಂ ಕುದುರೆಗಳಿಂಗಾಗಿಹುದದು ತಾಗುದಾ[ಪಾಠಾಂ. ತಾ]ಣ (ಕುರಾಸಾಂ. ೪-೧೩).

[ತಾಗು$_{3}$ (<ತಾಂಕು$_{2}$) + ತಾಣ]

ತಾಗುವಾಯ್ (ನಾ). (ಮುಂಚೂಣಿಯ) ಕೈ ಕೈ ಯುದ್ಧ : ಚತುರಂಗ ಸೇನಾಸಮೇತಂ ತಾಗೆ ಶಾಗುವಾಯೊಳಾ ಬಳಂಗಳುಂ . . . ಮನ್ನಾಟಿಯಾಗೆ (ನೇಮಿಪು. ೧೨-೬೬ ವ). [ತಾಗು$_{3}$ (<ತಾಂಕು$_{2}$) + ಪಾಯ್$_{1}$]

ತಾಚಿ 'ಚಾಚಿ' ನೋ.

ತಾಚ್ಚ (ನಾ).ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಸ್ವಸ್ತಿ ಶ್ರೀಪುರುಷ ತಾಚ್ಚನ್ (ಎಕ. X(S), ಬೌರಿಂಗ್. ೮೬-೧೭ : ಸು. 820). [?]

ತಾಜ 'ತಾಜಾ' ನೋ.

ತಾಜಾ, ತಾಜ (ಗು). ೧. ಹೊಚ್ಚ ಹೊಸದಾದ; ಈಗತಾನೆ ಮಾಡಿದ,-ನಡೆದ : ಮೈಸೂರಿನ ಒಡೆಯನನ್ನು ನಾಶ ಮಾಡುವುದಾಗಿ ಸಂಕಲ್ಪ ಮಾಡಿದ್ದಾಳೆಂದೂ ನಮಗೆ ತಾಜಾ ವರ್ತಮಾನವು ಬಂದಿದ (ಶ್ರೀರಾಮ. ೧೫೦) ; ಮಸಾಲೆಗಳಿಲ್ಲದ ತಾಜಾ, ಸಾದಾ ಮತ್ತು ಅಲ್ಪ ಆಹಾರವನ್ನೇ ಸೇವಿಸಬೇಕು (ಬ್ರಹ್ಮಜೀ. ೧೨೯). ೨. ಸೊಗಸಾದ; ರುಚಿಕರವಾದ: ಅಡಿಗೆಮನೆಯ ತುಂಬ ಕಾಫಿ, ತಾಜಾ ಬಿಸ್ಕತ್ತು, ತಿಂಡಿಯ ವಾಸನೆ ತುಂಬಿಕೊಂಡಿತ್ತು (ಮುಹಾತ್ಮ. ೯). **ತಾಜ :** ೧. ಸಿಂಧುಮಥನದಲು ದಿಸಿದೀ ಕುದುರೆ ತಾಜ ಬೆಳ್ದಂದೆನಲು (ತುರಂಗ. ೩-೨೦). (ನಾ). ೩. ಸೊಗಸಾದುದು: ಹುಗಿಲ್ಲದ ಬಾಳ್ಕೆಯು ಬಲು ತಾಜ (ಕವಿಸೋ. ೮-೨).

ತಾಜಾ ಮಾಡು = ಉಬ್ಬಿಸು ; ಪುಸಲಾಯಿಸು: ಈ ದಪೇದಾರನ್ನೇ ತಾಜಾಮಾಡಿ ಮಡಕ್ಕೋಬೇಕು (ಬಂಗಲ. ೨೫): ಬಹಳ ಅಕ್ಕರೆಯಿಂದ ಕಾಣಾವಂತ ತಾಜಾಮಾಡಿ ಹ್ಯಾಗೋ ನನ್ನನ್ನು ಹಾಸಿಗೆಯಿಂದ ಎಬ್ಬಿಸಿ ಬಿಡುವಳು (ಸುಂದರಿ. ೯೫). [←ಪಾರ. ಹಿಂ. ಮರಾ. ತಾಜಾ]

ತಾಜಾಕಲಂ, ತಾಜಾಕಲಮು (ನಾ). ಹೊಸವಿಷಯ; ಬಳಿಕ ಬರೆದುದು; "ಬರೆದವನು ಸಹಿ ಹಾಕಿದ ಮೇಲೆ ಕಾಗದ ಪತ್ರದ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಮತ್ತೆ ಸೇರಿಸಿದ ಪ್ರಕರಣ" (Post-script. ಇಂಕನಿ.). : ಕೆಳಗೆ 'ತಾಜಾಕಲಂ' ಎಂದು ಸುಂದರಮ್ಮನ ಪರವಾಗಿ ಇನ್ನೊಂದು ವಾಕ್ಯವಿತ್ತು (ಬನಶಂ. ೨೨೮) ; ರಾಬರ್ಟ್‌ಅಬಕ್ರಂಬಿಸ್ಸೆ ತಾಜಾಕಲಂ (ರಾಜೇಂದ್ರ. ೫೪).

ತಾಜಾಕಲಮು : ತಾಜಾಕಲಮು ಹಾಕಿ ಚಾಣಕ್ಯನು ಪತ್ರದಲ್ಲಿ ಬರೆಸಿದ್ದನು (ವೃಥವ. ೬೬). [ತಾಜಾ + ಕಲಂ$_{2}$]

ತಾಜಾಕಲಮು 'ತಾಜಾಕಲಂ' ನೋ.

ತಾಜಾಮಾಲು (ನಾ). ಹೊಚ್ಚಹೊಸದಾದ ಮಾಲು,- ವಸ್ತು : ಹಿಂಹತ್ತಿ ಗಂಟ್ಲದೊಳಗೆ ಚರಕಿ ಹತ್ತಲಿಲ್ಲದಾಗ ತಾಜಾಮಾಲೆಂದು ತಿಳಿಯುವರು (ಮುಂಬಯ್ಯಾ. ೩೭). [ತಾಜಾ + ಮಾಲು$_{1}$]

ತಾಜಾಸನದು, ತಾಜಾಸನ್ನದು (ನಾ). ಹೊಸ ಆಜ್ಞಾಪತ್ರ,-ಶಾಸನ : ವರುಷಂಪ್ರತಿಯಲ್ಲೂ ತಾಜಾಸನದಿನ ಉಜೂರಪಾದವ ಈ ಸನದಿನ ನಕಲ ಲೆಖಿಕ್ಕೆ ಬರಶಿ ಅಸಲಸನದ ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಕೊಡುವದು (ಮ್ಯಾಆರಿ. ೧೯೨೯, ೯೪-೪೦ : 1813). **ತಾಜಾಸನ್ನದು :** ಹರಸಾಲು ತಾಜಾಸನ್ನದು ಉಜುರು ಯಿಡದೆ . . . ಸದ್ರೀ ದೇವಸ್ಥಾನಗಳು ಬ್ರಾಂಹರ ಉಪಜೀವನಕೆ ನಡೆಸಿಕೊಂಡು ಬರುವದು (ಎಕ. VI, ಕೊಪ್ಪ. ೪೮-೪೮ : 1811).

[ತಾಜಾ + ಸನದು]

ತಾಜಾಸನ್ನದು 'ತಾಜಾಸನದು' ನೋ.

ತಾಜಿಕ್ (ನಾ). ಇರಾನದೇಶದ ಒಂದು ಗುಂಪು ಮತ್ತು ಆ ಗುಂಪಿಗೆ ಸೇರಿದವನು : [illegible] ಸ್ವಾಧೀನಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕೆಂದು ಬಂದಿದ್ದ ತಾಜಿಕ್(ಅರಬ್)ರನ್ನು ಬಗ್ಗುಬಡಿದು ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಅಟ್ಟಿದನು [illegible] [←ಪಾರ. ಹಿಂ. [illegible]]

ತಾಜೀಂ, [illegible] (ನಾ). ಗೌರವ; ಸನ್ಮಾನ; ಆದರಣೆ; [illegible] : [illegible] ತಾಜೀಂ ತವಜ್ಜೀಂ ಪ್ರತಿಸಲಾಮ್ [illegible] (ಹಾನಾ. ೧೬೬). ತವಜ್ಜೀಂ : ಪಾಂಡವರಾಳುತ್ತಿದ್ದ [illegible] ಮೇಲೆ ಆಕ್ರಮಣ ಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಒಬ್ಬರಿಗೂ ತಾಜೀಂ, [illegible] ಪ್ರತಿಸಲಾಂ ಮಾಡ ಕೆಲಸವಿಲ್ಲ (ಮುಹಾಮಂ. I, ೧೪೪). ತಾಜೀಮು : [illegible] ನಂಜರಾಜಯ್ಯ ಅರಸಿನವರು ತಾಜೀಮು ಸಹಾ [illegible] ಮಾಡಿದರು (ಪ್ರದರ. ೧೦೧).

[←ಮರಾ. [illegible] : ಅರ. ತಅಝೀಮ್]

ತಾಜೀಮು 'ತಾಜೀಂ' ನೋ.

ತಾಟಂಕ (ನಾ). ಕಿವಿಯ ಆಭರಣ : ಓಲೆ : ಕೋಟೀರ ರತ್ನಾಂಶು ಶಿಖಾಕಿಮ್ಮಾರಿತೋದ್ಯಚ್ಚಮರಜಪವನಾಂದೋಲ ತಾಟಂಕನಾಗಿರ್ದ ಶಚೀ ಸಂಯುಕ್ತಂ (ಜಗವಿ. ೧೩-೭೭) ; ತಾಟಂಕಗಳ್ಕಪೋಲಸ್ಥಲಮನಲೆಯೆ (ಉದ್ಭಟ. ೮-೧೫) : ಸುಗುಣೆ ಕೇಳ್ ತಾಟಂಕ ಸೂಡಿದ ತವ ಕಿವಿಗೊಳನ ಕೋಡಿ ಬೀಳ್ವಂತೆ ತುಂಬಿಸುವೆನು (ಮೋಹತ. ೭-೨) ; ನೊಸಲಕ್ಷಿಯು ನುಜ್ವಲವಾದ ರತ್ನತಾಟಂಕದೆ ಸರ್ಪಕುಂಡಲದಿನೊಪ್ಪುವ (ಉಮಾಶ. ೧೧). 'ಕರ್ಣತಾಟಂಕ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ತಾಟಕ (ನಾ). ಜನರನ್ನು ಹಿಂಸಿಸುವವನು ; ಧೂರ್ತ ; ಕಪಟಿ : ಹಸುವುಗು ನೋಡಿದರೆ ತಾಟಕನಿವ (ಕನಕ. ೮೨-೭) ; ಆಟಪಾಟಗಳಿಗೆ ತಾಟಕಾರ್ಭಕರೊಳಗೆ ವೀಟನಿಂ ಪೋಗದಲೆ ಬೋಟು ಕೆಲಸಗಳ ಮುಂದಿರದಿ ಮಾಡುತಲಿ ಚಂದದೊಳಗಿರುತಿಪೆನು (ಪಮುಜ. ೧೦೩) ; ತಾಟಕ ತಲೇ ಹತ್ತಲಿಲ್ಲ, ನಾಯಿಗೆ ಮದುವೆ ಆಗಲಿಲ್ಲ (ಗಾದ). [ಸಂ.]

ತಾಟಕಿ, ತಾಟಕೆ, ತ್ರಾಟಕಿ, ತ್ರಾಟಕೆ (ನಾ). ೧. ರಾಮನಿಂದ ಹತಳಾದ ಒಬ್ಬ ರಾಕ್ಷಸಿ : ತುಂಗಭುಜಬಲಸಹಿತಮದಮಾತಂಗಕಂಠೀರವನು ರಾಮನ ಭಂಗದಲಿ ತಾಟಕಿಯು ಗೆಲಿದೊಲಿಸಿದನು ಜಯುವಧುವ (ತೊರರಾ. ೧-೧೦ ಸೂಚನೆ) : ತಾಟಕಿ[ಪಾಠಾಂ. ಕೆ]ಯನೊರಸಿ ಮುನಿಸತಿಯಘವನು ಕಳೆದು . . . ರಾಘವಂ ಬಂದನು (ಜೈಮಿಭಾ. ೧೮-೨). ೨. (ಅಲಂ) ಗಯ್ಯಾಳಿ; ತಾಟಗಿತ್ತಿ ; ಜಗಳಗಂಟಿ ; ಧೂರ್ತೆ : ಕರಗಮುಮಂ ಮೊಜಿನಂ ತಾನಿರದೀವರ್ಗಾರಿಗೆಂದು ಸಲೆ ತಾಟಕಿಯರ್ (ಸಮುಪ.೫-೧೧೧); ಈಗಿನ ಕಾಲದ ತಾಟಕಿಯರು. ಇವರ ಮುಖಕ್ಕೆ ವಿದ್ಯೆ ಬೇರೆ (ಮುಹಾಗ.೭). ತಾಟಕೆ : ೨. ಕೌಂಕುಟ ಮೇಲೆ ತ್ರಿಶೂಲಾಕೃತಿ ಘಟಿಯಿಸಿ ನಿಲೆ ಕಳ್ಳಿಯವಳೆ ತಾಟ[ಪಾಠಾಂ. ಟ]ಕೆಯುಕ್ಕುಂ (ರಜಾಕೋಶ. ೧೧-೫೭). ತ್ರಾಟಕಿ : ೨. ಒಬ್ಬ ತ್ರಾಟಕಿಯ ಹಾಗೆ (ಇಕಿಶ್ರೀ. ೧೪). ತ್ರಾಟಕೆ : ೨. ಅವಳು ನನಗೆ ತ್ರಾಟಕೆಯಂತೆ ಉಪದ್ರವ ಕೊಡುತ್ತಾಳೆ (ಮೋಹಿನೀ. ೧೫).

[<ಸಂ. ತಾಟಕಾ]

ತಾಟಕಿತನ (ನಾ). ಜಗಳಗಂಟಿತನ ; ತಾಟಕಿಯ ಸ್ವಭಾವ : ತಿಟನಂ ಕಾಣದ ತಾಣ ತಾಟಕಿತನಂ ತಾಂ[ಪಾಠಾಂ. ದಲ್ಲಿ ಕಪಟಂಗಳ್]ಮಾಟ್ಬರಿರ್ಪಲ್ಲಿ . . . ಇದೆರ್ಪಡೆ ಹಾನಿಯೈ (ಸೋದುಶ. ೨೫). [ತಾಟಕಿ + – ತನ]

ತಾಟಕೆ (ನಾ). ೧. ರಾಮನಿಂದ ಕೊಲ್ಲಲ್ಪಟ್ಟ ಒಬ್ಬ ರಾಕ್ಷಸಿ ; ತಾಟಕಿ. ೨. (ಅಲಂ) ಬಜಾರಿ ; ಜಗಳಗಂಟಿ : ಕೌಂಕುಟ ಮೇಲೆ ತ್ರಿಶೂಲಾಕೃತಿ ಘಟಿಯಿಸಿ ನಿಲೆ ಕಳ್ಳಿಯವಳೆ ತಾಟ[ಪಾಠಾಂ. ಟಿ]ಕೆಯುಕ್ಕುಂ (ರಜಾಕೋಶ. ೧೧-೫೭) ; ತಾಟಕೆಯಂತೆ ವರ್ತಿಸುವ ಧೂಮಿನಿ (ದಕಶು. ೧೨-೮೪).

[ಸಂ. ತಾಟಕಾ]

ತಾಟಗಿತ್ತಿ (ನಾ). ಜಗಳಗಂಟಿ ; ಬಜಾರಿ : "ಬೈಗುಳದ ಹೆಂಗಸು ; ಗಯ್ಯಾಳಿ, ಚಂಡಿ" (Shruw: ಇಂಕನಿ.) ; ನಮ್ಮಾ ಮ್ರತಂಗೆಡಿಸಿದೀ ತಾಟ[ಪಾಠಾಂ. ಟಿ]ಗಿತ್ತಿಗೆ ತಕ್ಕುದಂ ಮಾಡಿಸದೊಡೆ ನಾವೇತಜವರು (ನಮ್ಮಶಾ. ೯-೩೮) : ತಾಟಗಿತ್ತಿಯು ನೆರೆ ಹೊಲ್ಲ ಕಜ್ಜಿಯು ಕಾಟವೆ ಹೊಲ್ಲ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೧೧೫೪) ; ದುಂಡಿಸಿ ಕೇಳಿಯಾ ತಾಟಗಿತ್ತಿಯನು (ಸಾರಂಗ. ೧೯) ; ತಾಟಗಿತ್ತಿಯು ಹೋಗಹೋಗುವಾಗ್ಗೆ . . . ನನ್ನನ್ನು ಹಂಗಿಸಿ ನಕ್ಕಳು (ಮೋಹಿನೀ. ೫೧) ; ಆ ತಾಟಗಿತ್ತಿಯ ರಂಪಗಳೇ ಇವೆಲ್ಲ (ಘಾಟೀಮು. ೧೩).

[<ತಾಟಕಿ]

ತಾಟಗಿತ್ತಿತನ (ನಾ). ಗಯ್ಯಾಳಿಯ ಸ್ವಭಾವ,– ನಡೆವಳಿಕೆ : (ಶಿ).

[ತಾಟಗಿತ್ತಿ + – ತನ]

ತಾಟಡಿಕೆ (ನಾ). ತಾಟಾಡಿಸುವ ದೊಡ್ಡ ಜಾತಿಯ ಅಡಕೆ (?): ಧರೆ ನಭಂಗಳನುಗಿದು ತಾಟಡಿಕೆಯೊಂದಾಡಲೆಳಸುವ ಸುಕುಮಾರನು (ಚಬಪು. ೩೮-೧೭). [ತಾಟು$_1$ (<ತಾಂಟು) + ಅಡಿಕೆ (<ಅಡಕೆ$_1$)]

ತಾಟತೂಟಕ (ನಾ). ನಟನೆ ; ಸೋಗು ; ತೋರಿಕೆ (?) : ಕೋಟಿಗಾದರು ಕೇಳು ಅಪರೋಕ್ಷಿಗಾದರೂ ಕೋಟಲೆಯೊಳಿರದೆ ಗತಿಯಿಲ್ಲ ತಾಟತೂಟಕ ಮಾಡಿ ಅವರಂತೆ ನುಡಿದು ಭವ ದಾಟಬೇಕೋ (ವಿದಾಕ್ಯ. ೪೮-೧೪).

[?]

ತಾಟಸ್ಥ್ಯ (ನಾ). ೧. (ಹರಿಯುವ ನೀರಿಗೆ ಬೀಳದೆ) ದಡದ ಮೇಲೆ ನಿಂತಿರುವುದು ; ದಂಡೆಯ ಮೇಲಿರುವುದು. ೨. ಯಾವ ಪಕ್ಷಕ್ಕೂ ಸೇರದಿರುವಿಕೆ ; ತಟಸ್ಥವಾಗಿರುವುದು ; ಉದಾಸೀನತೆ ; ಉಪೇಕ್ಷೆ : ಆಸ್ಥೆಯನು ಕುಂದಿಸದ ತಾಟಸ್ಥ್ಯವೊಂದು ನಷ್ಟ ಲಾಭಂಗಳಲಿ ಲಘು ಹಾಸ್ಯ ನಯವೊಂದು ಸ್ವಸ್ಥ್ಯಗಾವಶ್ಯಕವೊ (ಮಂಕುಕ. ೭೨೩). [ಸಂ.]

ತಾಟಾಟ (ನಾ). ೧. ಕಷ್ಟ ; ತೊಂದರೆ. ೨. ಕಷ್ಟದಲ್ಲಿ ಅಲೆದಾಡುವಿಕೆ : (ಶಿ). [<ತಾಟಾಡು]

ತಾಟಾಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ತಾಕಲಾಡಿಸು: ಡಿಕ್ಕಿಹೊಡೆಸು : ಮೇರುಶೈಲಮು ದೂಟಾಡಿಸಿತು ರಾಶಿ ತಾರಾಗ್ರಹಂಗಳಂ ತಾಟಾಡಿಸಿತು ಹನುಮನಬ್ಬರಣೆ (ಜೈಮಿಭಾ. ೧೩-೪೩) : ಅಡಕೆಯ ಬಾಗಿಸಿ, ಪನೆ ಇಬ್ಬಾಗಿಸಿ, ಬುಡ ದೂಟಾಡಿಸಿ, ತಲೆ ತಾಟಾಡಿಸಿ . . . ಬಂತ್ಯೆ! ಬಂತ್ಯೆ! (ಕಎಪು. ೨೮-೫) ; ಭಾರತದಲ್ಲಿ ಬ್ರಿಟಿಷರು ಆಳರಸರ ತಲೆತಲೆ ತಾಟಾಡಿಸಿ, ಮಧ್ಯೆ ಪ್ರವೇಶಿಸಿ ಸಂಸ್ಥಾನಗಳನ್ನು ನುಂಗುತ್ತಿದ್ದರಂತೆ (ಒಡ್ಡಉ. ೦೦೩). ೨. ಅತ್ತಿತ್ತ ಚಲಿಸುವಂತೆ ಮಾಡು : (ಶಿ). [ತಾಟಾಡು + – ಇಸು$_3$]

ತಾಟಾಡು (ಕ್ರಿ). ೧. ಒಂದಕ್ಕೊಂದು ತಗುಲು ; ಘರ್ಷಿಸು : ಪ್ರಭಂಜನಂ ತೀಡಿದುದು ತೀಡಲ್ಕನ್ನಳಿನ ನಳಿನ ಪುಂಜದೊಳ್ತಾಟಾಡೆ ತುಪ್ಪುಳೆ ಜುಂಜುಜಿಸಿದುವು (ಮದೀಪು. ೭-೩೭) ; ತಂಡ ತಂಡದೆ ಕೃಷ್ಣನಗರಿಯೊಳ್ ಚಲಿಸುವ ಮಂಡಳಿಕರ ಕಾಲ ಕಡಗ ಪೆಂಡೆಯ ತಾಟಾಡಿ ಸಿಡಿದ ರತ್ನಗಳ್ ಕೈದಂಡೆಯೊಳ್ ಸಿಕ್ಕಿ ಬಾಚುವರು (ಮೋದತ. ೩-೭೧) ; ಪರ್ವತದೊಡನೆ ಪರ್ವತವು ತಾಟಾಡಿದಂತೆ (ಸೌಗಂಧಿ. ೩೫೨-೫). ೨. ಅತ್ತಿತ್ತ ಚಲಿಸು ; ಹೊಯ್ದಾಡು : ಓಗಾಡಿ ಹಾಗಾಡಿ ಈ ಕಡೆ ಆ ಕಡೆ ತಾಟಾಡಿ ಆ ನಾವೆಯು ಒಂದು ಎಡತಿಟ್ಟಿನ ತಡಿಗೆ ಬಂತು (ಪಿಟಿಮಾ. ೩೩).

[ತಾಟು$_1$ (<ತಾಂಟು) + ಆಡು$_1$]

ತಾಟಾಪೋಟಿ 'ತಾಟುಪೋಟು' ನೋ.

ತಾಟಿ$_1$ (ನಾ). ೧. ಚರ್ಮ : ರೋಮವೆಂದಡೆ ಕಾಯಿದ ಕರುಣದ ತೃಣದಂತಿಪ್ಪುದು ತ್ವಚವೆಂದಡೆ ಬಾಲ್ಯದ ತಾಟಿಯಂತಿಪ್ಪುದು ಮಾಂಸವೆಂದಡೆ ಕಾಮಿಬಿಣಿಯಂತಿಪ್ಪುದು (ಉದ್ಯೋಪ್ರ. ೫-೨೩-೧೫). ೨. ಸಿಪ್ಪೆ ; ತೊಗಟೆ: "ವಲ್ಕ, ವಲ್ಕಲ=ತಾಟಿ, ನಾರು" (ಗಂಗಾಮು. ೨೮೩). 'ತೊಟೆ' ಪರಾ.

[← ತೆಲು. ತಾಟ]

ತಾಟಿ$_2$ 'ತಾಳ್$_3$' ನೋ.

ತಾಟಿ$_3$ (ನಾ). ಖಡ್ಗಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಒಂದು ವರಸೆ: ನಿಂತುಕೊಂಡು ಪಾದಗಳ ಪಾರ್ಶ್ವಗಳ ಕೂಡುವುದರಿಂದ ತಾಟಿಯೆಂಬುದು (ಖಡ್ಗಟೀ. ೪-೩೯). [?]

ತಾಟಿಕೆ 'ತಾಟಕಿ' ನೋ.

ತಾಟಿತ (ಗು). ಬಡಿಯಲ್ಪಟ್ಟ ; ಬಡಿದ : ಜಲಧಿತರಂಗತಾಟಿತ ಧರಾತಳ ಭಾರವಿದೆತ್ತ (ಆದಿಪು. ೪-೮೪) ; ಜಳಧಿತರಂಗತಾಟಿತ ಮಹೀಪತಿ ಚಕ್ರಧರಂ ತವಂಬಡಲ್ (ಅಜಿಪು. ೧೧-೦) ; ದೆಸೆಯಂ ತೆರ್ಕನೆ ತೀವೆ ತಾಟಿತ ಮಹಾ ಭೇರೀರವಂ (ಗದಾಯು. ೧೦-೨೨); ಅಪ್ರಮಿತ ಸುರಾಸುರೋರಗವಿಯಚ್ಚರ ರಾಜಕಿರೀಟತಾಟಿತಕ್ರಮಕಮಲದ್ವಯಾನತಮಧುಬ್ರತನೆಯ್ದಿದಂ(ಸುಕುಮಾ. ೪-೫೫) ; ಬಾಜಿಸುವ ಮುರಜಮನ ತಾಟಿತಕಟಿಸ್ಪನಂ ಪೊಣ್ಮೆ (ಚಲಪು. ೧೦-೬೧). [ಸಂ.]

ತಾಟಿನುಂಗು (ನಾ). ತಾಳೆಯ ಜಾತಿಗೆ ಸೇರಿದ ಒಂದಂ ಬಗೆಯ ಮರ : ತಾಟಿನುಂಗು ಮರ, ತಾಳೆಮರ (ಮೈಜಿಗ. ೧೩-೨೩೪) : ಬೇಸಿಗೆಯಲ್ಲಿ ಮದರಾಸಿನಿಂದ ಬೆಂಗಳೂರಿಗೆ ಹೇರಳವಾಗಿ ತಾಟಿನುಂಗು ಬರುತ್ತವೆ (ರೂಧಿ). [←ತೆಲು. ತಾಟಿನುಂಗು]

ತಾಟಿಪೋಟಿ 'ತಾಟುಪೋಟು' ನೋ.

ತಾಟಿಬೆಲ್ಲ 'ತಾಳೆಬೆಲ್ಲ' ನೋ.

ತಾಟಿಮರ 'ತಾಳೆಮರ' ನೋ.

ತಾಟಿಲ್ (ನಾ). ತಾಳೆಗರಿ ಹೊದಿಸಿದ ಗುಡಿಸಲು : ತತ್ಕೇಲಾಲ ಕ್ರೀಡೆಯಿಂದೀಡಿಜಿದು ನಿಲಿಸಿ ತಾಟಿಲ್ಗಳಂ ಕಟ್ಟಿದತ್ತಂ ತೂಲಂಬೊಲ್ ಪಾಜಲೂದಿತ್ತು (ನಳಚಂ. ೫೬೧).

[ತಾಟ$_2$ (<ತಾಳ್$_3$) + ಇಲ್$_2$./ತೆಲು. ತಾಟಿಲ್ಲು]

ತಾಟಿಸು 'ತಾಂಟಿಸು' ನೋ.

ತಾಟು$_1$ 'ತಾಂಟು' ನೋ.

ತಾಟು$_2$ (ನಾ). ತಟ್ಟೆ; ಗಂಗಾಳ: ಬಟ್ಟಲು ತಾಟುಗಳೆರಡರ ತಿನಿಸನು ತಿಂದಿತು ಬಳಿ ಬಂದು ಕಾಕೆ (ಗಾಥಾಸ. ೨-೬೨) ; ಕಾಣಿಕೆಯೊಂದು ಹಣ ತುಂಬಿದ ತಾಟನ್ನು ಎದುರಿಗಿರಿಸಿದಾಗ (ಕರಚ. ೮೨೮) : ತಾಟಿನಲ್ಲಿದ್ದ ಪೂರಿಯನ್ನು ಅಧಿಕಾರಿಗಳ ಎಲೆಯಲ್ಲಿ ಹಾಕಹೋದಳು (ಕಾವೇರಿ. ೧೨೩) : ತಾಟು – ತಂಬಿಗೆ – ಥಾಲಿಗಳನ್ನು ಅಣಿಮಾಡಿದಳು (ಪ್ರೇಮತ. ೩).

[<ತಟ್ಟೆ./ಮರಾ. ತಾಟ್]

ತಾಟು$_3$ (ನಾ). ಭಾಗ ; ತಾಕು : ಭಟರಾಶಂಣರ ಗಡಿಂ × ತೆಂ × ತೆಂಕ ತಾಟಿನ ಚ × × ಮೂಕೆಜ^{3}ಯ ಮೂಡಣ ಬೇಲಿಂ (ಸಾಇಇ. IX-II, ೪೪೬-೩೬ : 1436). [<ತಟ್ಟು$_4$]

ತಾಟು$_4$ (ನಾ). ಇಳಿಜಾರಾದ ಚಾವಣಿಯ ಚೌಕಟ್ಟು : ಮಲ್ಲಾಡಿನಲ್ಲಿ ಮನೆಯ ಮೇಲೆ ಹಂಚಿನ ತಾಟು ಮಾಡುವರು (ಮುಂಬಯಿ. ೪-೧೧೬).

[← ಮರಾ. ತಾಟೀ, ಥಾಟ್]

ತಾಟು$_5$ 'ಥಾಟು' ನೋ.

ತಾಟು$_6$ 'ತಟ್ಟು$_7$' ನೋ.

ತಾಟುಪೋಟು,ತಟವಟ,ತಾಟಾಪೋಟಿ, ತಾಟಿಪೋಟಿ, ತಾಟುಹೋಟು, ತಾಟೊಟು (ನಾ). ಕಪಟ ; ಮೋಸ ; ಮಾಯೆ : ತಾಟುಪೋಟಿನ ಕೌಳಿಮಾತಿನ ಪಾಟಿಮಾಡುವ ಪರಮಪಾತಕರೇಟುಗಾಯಿಗಳರಿವರೆ ಶಿವ ಶರಣರಿಂಗಿತವ (ಶರಲೀ. ೬೦೦-೧೬) **ತಟವಟ** : ಟಕ್ಕುಟವಳಿ ತಟವಟ ವಟಮಟವ ಬಿಟ್ಟು (ಕತಸಾಂ. ೬೦-೫೩): ಮುಂ ತಮ್ಮಬ್ಬೆಯುರಂ ತಾಮುಂ ತಟವಟದಿಂದೆ ತಿಂದು ತೇಗಿದ ಕತದಿಂದಂ (ಚಿಕವಿ. ೬-೯೮) : ಆ ರೈತರಿಗೆ ಸಲುವಂತ ಕೆಲವು ಹಣ ದವಸ ಧಾನ್ಯ ತಟವಟಮಾಡಿ ತಿಂದದರಿಂದ (ರಾಜೇಂದ್ರ. ೦೬) : ದೇವರ ಕೋರ್ಟಿನಲ್ಲಿ ಈ ಸುಳ್ಳು ತಟವಟ ನಡೆಯಲಾರದು (ಸಣ್ಣಕ. VI, ೮).'ಆಟಮಟ'ಪರಾ. **ತಾಟಾಪೋಟಿ** : ನಮ್ಮ ದಿನಗಳು, ಚಿತ್ತು ಪತ್ತು ಚಿಂದಿ ಪಂದಿ ತಾಟಾಪೋಟಿಗಳಿಂದ ತುಂಬಿವೆಯಲ್ಲಾ (ನಿಬಂಧ. II, ೧೩೩). **ತಾಟಿಪೋಟಿ** : ಇವರಿಬ್ಬರೂ ಸೇರಿ ಏನೋನೋ ತಾಟಿಪೋಟಿ ಮಾಡಿದರೆ ನಂಬದಿರಲು ಸಾಧ್ಯವೇ (ವಿಕಾಸ. ೨೮). **ತಾಟುಹೋಟು** : ತಾಟುಹೋಟಿನ ಒಳಿಯು ನೀನಲಾ (ಪೀಠ್ಯ ೪-೧೨-೩೬). **ತಾಟೊಟು** : ತಾಟೊಟು ತಗರುಜೊಗರು ಟಕ್ಕು ಟೊಣೆಯಿಸ ಗುವ ಕೋಟಲೆ ಸಾಕು (ಗೀತಗೂ. ೨೬-೪೬).

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ತಾಟ್ಪೋಟ್ಟು, ತಾಟೋಟ್ಟು; ತೆಲು. ತಾಟೋಟು, ಟಾಟೋಟು, ತಟಮಟ, ತಟವಟ]

ತಾಟುಹೋಟು 'ತಾಟುಪೋಟು' ನೋ.

ತಾಟೊಟು 'ತಾಟುಪೋಟು' ನೋ.

ತಾಡ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹುಲ್ಲು. 'ದೇವತಾಡ' ಪರಾ. ೨. ತಾಲವೃಕ್ಷ. ೩. ಹೊಡೆತ ; ಬಡಿತ ; ಪೆಟ್ಟು. ೪. ಶಬ್ದ; ಧ್ವನಿ : "ರವಂ ತಾ[ಪಾಠಾಂ. ತ್ರಾ]ಡಮುಕ್ಕು " (ಮಂಗರಾ. ೯೬-೧೬). [ಸಂ.]

ತಾಡಂಕ (ನಾ). = ತಾಟಂಕ. [ಸಂ.]

ತಾಡಕ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹುಲ್ಲು; ದೇವದಾಳಿ : " ದೇವದಾಳಿ ತಾಡಕಮುಕ್ಕು " (ಮಂಗರಾ. ೪೦-೩೦). ೨. ಚಾಟಿ ; ಚಬುಕ : " ಚಬುಕಃ- ತಾಡಕಂ " (ಕಾಶಕ್ಕ. ೩೨). ೩. ಹೊಡೆಯುವವನು. [ಸಂ.]

ತಾಡಕಾಲು (ನಾ). ಖಡ್ಗಯುದ್ಧದ ಒಂದು ವರಸೆ : ಭ್ರಮಣದಲ್ಲಿ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಹಾರಿ ಎರಡು ಕಾಲ್ಗಳನ್ನು ತಾಡಿಸುವದೂ ಅವುದು ಅದರ ಹೆಸರು ತಾಡಕಾಲು ಎಂದು ನುಡಿಯಲ್ಪಡುವುದು (ಖಡ್ಗಟೀ. ೪-೨೯).

[ತಾಡ + ಕಾಲು$_1$ (<ಕಾಲ್$_1$)]

ತಾಡಣ (ನಾ). = ತಾಡನ ೨ : ಪಾದತಾಡಣದಿಂ ಮುಖಮಾರುತದಿಂ ಪುಟ್ಟಿಸುವ ಫಲಿಸುವ ತರುಗಳು (ಸೌಗಂಧಿ. ೧೨-೦೮).

[<ಪ್ರಾ. ತಾಡಣ./ಸಂ. ತಾಡನ]

ತಾಡನ (ನಾ). ತಟ್ಟುವುದು ; ಹೊಡೆಯುವುದು : ಅರಸಂ ಕರತಳ ತಾಡನ ಪುರಸ್ಸರಂ ದೇವ ಬನ್ನಿಮೆಂದೊಲವಿಂದೆಡ್ಡಿರೆ ಕೈಯುಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೩-೪೬); ಮಹಾಬಂಧದಲ್ಲಿರ್ದ ಯೋಗೀಶ್ವರಂ ಸುಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಸಮವಾದ ಹಸ್ತದಲ್ಲಿರ್ದು ಮೆಲ್ಲನೆ ತಾಡನಂ ಮಾಡೂದು (ಶಿವಪ್ರ. ೫-೧೦): ದುಂಬಿಯೆ . . . ನಿನ್ನ ತಾಡನಗಳನಾನುವ ಪೂವಿವೆ ಬೇರೆದೆ ಸಾರವುಗಳನು (ಇಂಚಾಪ. ೧೬೮-೨೯). [ಸಂ.]

ತಾಡನಗೈ (ಕ್ರಿ). ತಟ್ಟು ; ಬಡಿ : ಕಲೆಯ ತಾಣಗಳ ತುಡುಕಿ ತಾಡನಗೈದು ಜುಮ್ಮುದಟ್ಟಿಸಿ (ಕಂನವಿ. ೧೦-೪೫). [ತಾಡನ + ಗೈ (<ಕೆಯ್$_1$)]

ತಾಡನಿ (ನಾ). (ಕುದುರೆ, ಎತ್ತು ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ಹೊಡೆಯುವ) ಚಬುಕ ; ಚಾವಟಿ. [ಸಂ. ತಾಡನೀ]

ತಾಡನೆ (ನಾ). ತಟ್ಟುವುದು. 'ತಾಡನೆಗೈ' ಪರಾ. [ಸಂ. ತಾಡನ]

ತಾಡನೆಗೈ (ಕ್ರಿ). = ತಾಡನಗೈ : ತೊಳಲ ಕಂಕಣದ ಕೈಯಿಂದ ಫಲಿರೆನಿಸುತ ಚಿನ್ನ ನಸು ತಾಡನೆಗೈವ (ಕಂನವಿ. ೯-೧೨೪).

[ತಾಡನೆ + ಗೈ (<ಕೆಯ್$_1$)]

ತಾಡಪತ್ರ (ನಾ). ತಾಳೆಮರದ ಎಲೆ ; ತಾಳೆಗರಿ : ಬಹು ಪ್ರಾಚೀನಕಾಲದಿಂದಲೂ ಇರತಕ್ಕಂಥ ತಾಮ್ರಪತ್ರ . . . ತಾಡಪತ್ರ ಹಾಗೂ ಇತರ ದಾನಪತ್ರಗಳ ಮೇಲಿಂದಲೂ (ಗುರುದ. ೪೧); ನಿನ್ನ ಚರ್ಮವೆ ತಾಡಪತ್ರವು ನಿನ್ನ ಅಸ್ಥಿಯು ಕಂಠಪತ್ರವು (ಕರುಣ್ಯಾ. ೮೬-೧). [ತಾಡ + ಪತ್ರ]

ತಾಡಪತ್ರಿ (ನಾ). ನೀರಿಳಿಯದಂತೆ ಟಾರು ಬಳಿದಂ ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿದ ಬಟ್ಟೆ; ಟಾರ್ಪಾಲು: ಬಾಲ್ಕನಿಯನ್ನು ಮುಚ್ಚಿದ್ದ ತಾಡಪತ್ರಿಯ ಪರದೆ . . . ಪಟಪಟನೆ ಹೊಡೆದುಕೊಳ್ಳುತ್ತಿತ್ತು(ವಾತ್ಸಲ್ಯ. ೧). [←ಮರಾ.ತಾಡಪತ್ರೀ]

ತಾಡವನ (ನಾ). ತಾಲವೃಕ್ಷಗಳ ಗುಂಪು ; ತಾಳೆಮರಗಳ ಕಾಡು : ಇಲ್ಲಿಂದ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿಯೇ ಒಂದು ತಾಡವನವಿದ್ದು. ಅಲ್ಲಿ ತಾಡದ ಹಣ್ಣುಗಳೂ, ಬೇರೆ ರುಚಿಕರ ಫಲಗಳೂ ಬಹಳ ಆಗುವವು (ರಾಮ್ನು ೩೦೬). [ತಾಡ + ವನ

ತಾಡವಾಲೆ 'ತಾಡವೋಲೆ' ನೋ.

ತಾಡವೋಲೆ, ತಾಡವಾಲೆ, ತಾಡೋಲೆ (ನಾ). (ಬರೆಯಲು ಉಪಯೋಗಿಸುತ್ತಿದ್ದ) ತಾಳೆಯ ಮರದ ಗರಿ,-ಎಲೆ : ಅವರು ತೀರ ಪ್ರಾಚೀನಕಾಲದ ಹಸ್ತಲಿಖಿತ ತಾಡವೋಲೆಗಳನ್ನು ಸಂಗ್ರಹಿಸಿದ್ದಾರೆ (ರತ್ನಗೋ. ೨೫) ; ಹಳೆಯ ತಾಡವೋಲೆಯ ಗ್ರಂಥಗಳು ಕೈಬರೆಹದ ಪುಸ್ತಕಗಳು ಇವೇ ಮೊದಲಾದ ವಾಙ್ಮಯ ಸಾಮಗ್ರಿಗಳನ್ನೂ ಸಂಗ್ರಹಿಸಿ (ಮೂರುಉ. ೩ ಮುನ್ನುಡಿ). **ತಾಡವಾಲೆ** : ಅದರ ಬಳಿಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ತಾಡವಾಲೆಯ ಪುಸ್ತಕವು ಉಚ್ಚಿ ಇಟ್ಟಿತ್ತು (ಮಾಧವ. I, ೧೫) : ಅದರ ಚರಿತ್ರ, ಸಾಹಿತ್ಯಗಳ ಪರಿಚಯಕ್ಕಾಗಿ ಹಳೆಯ ತಾಡವಾಲೆಗಳನ್ನು ಹುಡುಕಿ ಅರೆದಾಡಬೇಕಾಯಿತು (ಯಕ್ಷಲ. III ಮುನ್ನುಡಿ). **ತಾಡೋಲೆ:** ಧರೆಯ ತಾಡೋಲೆಯು ಮರಗಳ ಲೆಕ್ಕಣಿಕೆ ಹರಿಯುವ ನೀರ ಮಸಿಮಾಡಿ (ಸಿದ್ಧ ಪು. ೩-೪೫) : ಅವನು ನನ್ನ ಮುಂದೆ ಒಗೆದು ಪ್ರದರ್ಶಿಸಿದ ತಾಡೋಲೆಯ ಗ್ರಂಥಗಳ ಸತ್ಕಾರ ಹೆಚ್ಚಿನದ್ದಾಗಿತ್ತು (ಕಂಬಹು. ೩೮) : ತಾಡೋಲೆಗಳ ರಾಶಿಯು ಈ ಮರಗಳಲ್ಲಿ ಈಗಲೂ ದೊರೆಯುವುದು (ಕನ್ನಜಾ. ೧೮೨).

[ತಾಡ + ಓಲೆ]

ತಾಡಾಸನ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಯೋಗಾಸನ : ಮುಖ್ಯವಾದ ಕೆಲವು ಆಸನಗಳು ಅಷ್ಟ ವಿನ್ಯಾಸಗಳು ೧. ಉತ್ತಾನಾಸನ . . . ೭೩. ತಾಡಾಸನ . . . ೭೯. ಭೈರವಾಸನ ಇತ್ಯಾದಿಗಳನೇಕವಿವೆ (ಧಾರದ. ೧೬೭).

[ತಾಡ$_{0}$ + ಆಸನ]

ತಾಡಿ 'ತಾಳ್$_{3}$' ನೋ.

ತಾಡಿಕವಡೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : " ಅಕ್ಷಃ – ತಾಡಿಕವಡೆ, ಚೆಂಡುಗ, ದೇವಸಾಸಿವೆ " (ಒಷಧಿ. ೧). [?]

ತಾಡಿತ (ಗು). ೧. ಹೊಡೆದ ; ಬಡಿದ : ಉತ್ಸುಕ ಭೂಪಾಲ ಭುಜಂಗ ತಾಡಿತ ಹಟಧ್ವಂಟಾರವಾವಿಷ್ಕೃತಾಧಿಕಸೌಭಾಗ್ಯಮದೇಂ ಬೆಡಂಗ ಮರ್ದುದೋ ಗಾಣಿಕ್ಯಸೌಧೋತ್ಕರಂ (ಚಂದ್ರ ಪು. ೧-೧೩೪) ; ಉದ್ಭಟ ಹೂಂಕೃತಿಯಂತೆ ತಾಡಿತ ಜ್ಯಾಲತೆಯೊಂದು ಠಂಕೃತಿ ವಿಜೃಂಭಿಸೆ (ರಾಜಶೇ. ೬-೩೭). (ನಾ). ೨. (ಮಲ್ಲಯುದ್ಧದ) ಒಂದು ವರಸೆ (?) : ಹೊಡೆತ ತಾಡಿತವು ಸಂಧಿತವು ಸಹ ಇವು ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಕೋಂಬುಗಳ ಯುದ್ಧದ ಭೇದಗಳು (ಸೌಗಂಧಿ. ೨೭೮.೫). [ಸಂ.]

ತಾಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ಹೊಡೆ ; ಬಡಿ ; ಬಾರಿಸು : ಶಂಖಂಗಳಂ ಪೂರಿಸಿಯುಂ ಭೇರಿಯಂ ತಾಡಿಸಿಯುಂಪೋಗೆಯ್ದಂ ಪೊಜಮಡದಿರೆ (ಪಂಪಭಾ. ೦೩-೭೭ವ) : ಕುಲಿಶದಿಂ ತಾಡಿಸಿದ ಗಿರಿಯಂತುರುದಂ (ವೀರ್ಶಪು. ೩-೨೦-೦೦) : ತಾಡಿಸುವ ಬಹು ವಿಧದ ವಾದ್ಯದ ಜೋಡಣೆಯ ಮಂಗಳತ ಮೆರೆಯಲು (ನಿಧಾಗ. ೧೦-೨೩-೪೦) ; ಬುದ್ಧಿಗಲಿಸಿ ಕೇಳದಿರಲು ಗದ್ದಿಸಿ ತೆರೆಗೆಯ್ಗಳಿಂದೆ ತಾಡಿಸುವಂತೆ ಗುದ್ದಿದರು ಜಲನಿಧಿ ತಟವ (ಮೋಹಕ. ೨-೮) : ಗುಲಾಮಳಂತೆ ಕಂಡು ತಾಡಿಸುವುದನ್ನು ಬಿಟ್ಟುಬಿಡು (ಪೃಗಂಬ. ೧೫೬).

[ತಾಡನ + – ಇಸು$_{3}$]

ತಾಡು (ನಾ). ಹಗ್ಗ. [← ತೆಲು. ತಾಡು, ತ್ರಾಡು]

ತಾಡೆ$_{1}$ 'ತಾಳ್$_{3}$' ನೋ.

ತಾಡೆ$_{2}$ (ನಾ). ಸಮಾನ ; ಸಾಟಿ ; ಸಾದೃಶ್ಯ : ಉಳಿದ ಮಾವು, ಸಂಪಿಗೆಗಳ 'ತಾಡೆ'ಗೆ ಇದು ಬರಲಿಕ್ಕಿಲ್ಲ ಸೌಂದರ್ಯಮಾನದಿಂದ (ಸುತುತ್ತಮು. ೩೫).

[← ಪಾರ. ಮರಾ. ತಾಡಾ]

ತಾಡೋಲೆ 'ತಾಡವೋಲೆ' ನೋ.

ತಾಣ, ಟಾಣ, ಠಾಣ, ಠಾಣಾ, ಠಾಣೆ, ಠಾನೆ, ತಾನ$_{1}$ (ನಾ). ೧. ನೆಲೆ ; ಬೀಡು ; ಇಂಬು ; ಆಶ್ರಯ ; ಸ್ಥಳ : "ಇಕ್ಕೆ. ಇಂಬು, ಗೊತ್ತು, ನೆಲೆ, ತಾಣಂ . . . ಈ ೧೫ ಆಶ್ರಯಕ್ಕೆ ಪೆಸರ್" (ಕಕಸಾ. ೧೫-೨೯೦) ; "ತಾಣಮೆ ತಾಂ ಸ್ಥಾನಮಕ್ಕುಂ" (ಕವಿಕಂ. ೦೨೮) ; ಅರಮನೆ ತಾಣದ ಭಾಗಮುಮನ್ ಅಚ್ಚಕವೃತ್ತಿಯಕಿ ಕೊಟ್ಟಾರ್ಸೇನವರಸರುಂ (ಎಕ. VI, ಕೊಪ್ಪ. ೩೭-೯ ; ಸು. 675) ; ಪ್ರಣುತ ಪದಾಂತರೀಕರಣಮಂತದೆ ತಾಣದೊಳಾದೊಡಂ (ಕವಿರಾ. ೧-೧೨೨) ; ತಾನುಮಂತಃಪುರಪರಿವಾರಂ ಬೆರಸು ಬೇಂಟೆಗೆ ಪೊಱಮಟ್ಟು ಪರಿಯ ತಾಣಕ್ಕೆ ವಂದು (ಪಂಪಭಾ. ೫-೪೭ ವ) ; ಸರ್ವಸಿದ್ಧಿಗಳ ತಾಣಂ (ಹಡಕಾ. ೧-೭) : ಸೌಖ್ಯದ ಗರುಡಿ ಸೊಂಪಿನ ಪದವಿ ಲೀಲೆಯ ತಾಣ (ಕುವ್ಯಾಅ. ೧೨-೪). **ಟಾಣ:** ೧. 'ಟಾಣದೀವಿಗೆ' ಪರಾ. ೨. ಒಂದು ಜಿಲ್ಲೆಯ ಮುಖ್ಯಸ್ಥಳ,– ಕೇಂದ್ರಸ್ಥಾನ : (೬). **ಠಾಣ:** ೧. ವರ್ಗದ್ವಿತೀಯಾಕ್ಷರಂಗಳ್ಗೆ . . . ಠಾವು, ಠಾಣಂ, ಠಕ್ಕಿಸಿದಂ (ಠಕ್ಕಿಸಿದಂ) (ಶಮದ. ೧೫ ಪ್ರಯೋ) ; ಪೊಡೆವಟ್ಟು ಬೇಡಿಕೊಂಡೆದ್ದು ಸಾಧನೆಗೆಯ್ಯ ತೊಡಗಿದ ಜಗಜಟ್ಟಿದೈತ್ಯ ಜಡಜಸಂಭವ ಮುಖ್ಯ ಸುರರಿಂಗೆ ಭೇದವ ಕೊಡದ ಮಾಯಾವಿ ಠಾಣವನು (ಮೋದಕ. ೧೦-೬೫) ; ಅದರ ಅರಮನೆ ಕಿವಿಯಾದರೆ ಮೂಗು ಮೊದಲಾದುವುಗಳೆಲ್ಲ ಸಾಮಂತ ಮನ್ನೆಯರ ಠಾಣಗಳಂತೆ (ನಡದಾ. I. ೪೩೮). ೩. (ಕೋಟೆ, ಕಿಲ್ಲೆ, ಪಟ್ಟಣ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಲ್ಲಿ ಅವುಗಳ) ರಕ್ಷಣೆಗಾಗಿ ಇಟ್ಟಿರುವ ಸೈನ್ಯ ; ಕಾವಲುದಂಡು : 'ಠಾಣವಿಕ್ಕು' ಪರಾ. **ಠಾಣಾ:** ೪. ಸೇನಾಶಿಬಿರ ; ಪಾಳೆಯ : (೬). ೫. ಪೋಲೀಸು ದಳದ ಕಚೇರಿ ; ನಗರ ರಕ್ಷಕರ ನೆಲೆ ; ಕೊತ್ವಾಲರ ಚಾವಡಿ : ಅವನ ಗೆಳೆಯ ಗುಣೇಂದ್ರ ಮುಂಬಯಿ ಟೌನಿನ ಠಾಣಾಇನಸ್ಪೆಕ್ಟರನಾಗಿ – ಬಂದ (ಪ್ರಆಸ. ೨೩) ; ಫೌಜದಾರರು ಇವನನ್ನು ಕಚೇರಿಯಲ್ಲಿ ಠಾಣಾ ಅಮಲ್ದಾರನೆಂದು ನಿಯಮಿಸಿದ್ದರು (ನಾಪೂಲೀ. ೧೫೧). ೬. ಪೌರಾಡಳಿತಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಕಚೇರಿ : (೬). **ಠಾಣೆ:** ೧. ಅಂತು ಅವಳಿಗಾದರೂ ಆ ಠಾಣೆಯನ್ನು ತತ್ಕಾಲಕ್ಕೆ ಬಿಡುವ ಮನಸ್ಸು ಬರಲಿಲ್ಲ (ಕನ್ಯಾಬ. ೫೭). ೪. ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಠಾಣೆಗಳೊಳಡಗಿರ್ದ ಯಾತು ಭಟರು ಪುಲಿಗಳಂತಿದಿರಾಂತು ಪೊಣರಲ್ (ಕೇಷರಾ. ೧೪-೨೨). ೫. ನಿನ್ನೆ ರಾತ್ರಿ ಕಳ್ಳರನ್ನು ಹಿಡಿಯುವುದಕ್ಕೆ ಹೋಗಿದ್ದ ಠಾಣೇದ ಗುರಿಕಾರನು ಊರಲ್ಲಿ ಕೋಟುಗಸ್ತಿ ತಿರುಗುತಿರುವಾಗ್ಗೆ (ಪೀಟಮಾ. ೪೪). ೭. ಊರಗಡಿಗಳಲ್ಲಿರುವ ಸುಂಕದ ಕಟ್ಟೆ : ಯಾ ಠಾಣೆಗಳಲ್ಲಿ ಯೆತ್ತುಗಳ ವರ್ನ ವಯಸ ಬರಸಿ (ಎಕ. VII, ಶಿವಮೊ. ೨೮-೧೯ ; 1670). **ಠಾನೆ:** ೫. ಹರಿ ಠಾನೆಗೆ ಹೋಗಿ ಅದೇ ಕುಳಿತುಕೊಂಡಿದ್ದ (ಕೊತಕಾ. ೧೬). **ತಾನ$_{1}$** : ೧. "ತಾಣ (ತಾನ, ಠಾಣ) – ಸ್ಥಾನ = ಜಾಗ " (ಶದ್ಕೋ. ೦೭). [<ಪ್ರಾ. ಥಾಣ, ಠಾಣ./ಸಂ. ಸ್ಥಾನ]

ತಾಣಂದರ 'ತಾಣಾಂತರ' ನೋ.

ತಾಣಕ 'ತಾನಕ' ನೋ.

ತಾಣಗುಂದೂರ್, ತಾನಗುಂದೂರ್ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು : ಶ್ರೀಮತ್ ಪೆಗ್ಗಡೆ ಪುಳಿಯ್ಯಮ್ಮ ತಾಣಗುನ್ದೂರ್ಕೆರೆಯಂ ಕಟ್ಟಿಸಿ (ಎಕ. VII, ಶಿಕಾರಿ. ೧೯೪-೦೦ ; 935) : ಅಯ್ಚಯ್ಯ ತಾಣಗುನ್ದೂರ ಮಹ (ಮ್ಯಆರಿ. ೧೯೪೨, ೬೧-೭ ; 1002) ; ಶ್ರೀಮತು ತಾಣಗುಂದೂರ ಮುವತ್ತಿಚ್ಛಾಸಿರದ ಮಗಂ ಸುರಲೋಕಪ್ರಾಪ್ತನಾದ (ಎಕ. VII(8), ಶಿಕಾರಿ. ೩೩೧-೩ : 1075). **ತಾನಗುಂದೂರ್** : ತಾನಗುನ್ದೂರ್ನ್ನಾಮ ಗ್ರಾಮಂ ಶ್ರೀಧರ ಚೌವೇರ ಪುತ್ರಸ್ಯ (ಇಅ. XVIII, ೩೬೭-೧೭ : 8ನೆಯ ಶತ). 'ಟಾಣಗುಂದೂರ್' ಪರಾ. [? + ಊರ್]

ತಾಣದೀವಿಗೆ, ಟಾಣದೀವಿಗೆ, ಟಾಣಾದೀವಿಗೆ, ಠಾಣದೀವಿಗೆ, ತಾಣಾದೀವಿಗೆ (ನಾ). ಒಂದು ಸ್ಥಳದಲ್ಲೇ ಇಟ್ಟಿರುವ ದೀಪ,–ದೀಪದ ಕಂಬ : ತಾಣದೀವಿಗೆಗಳನವರ್ಗೀಗುಂ ಪ್ರದೀಪ ದೀಪಾಂಗರುಜಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೬-೦೧೭) : ಜಲಜಲಿಸಿ ತೊಳಪ ತಾಣದೀವಿಗೆ[ಪಾಠಾಂ. ಆಸ್ಥಾನದೀಪಿಕೆ]ಗಳಿಂ ಕರಮೆಸೆವ ಕರುಮಾಡಮಂ ಪೊಕ್ಕು (ಲೀಲಾವ. ೬-೫೫ ವ) ;

ಸ್ಥಾನದೀಪಿಕಾ–ತಾಣದೀವಿಗೆ (ಶಮದ. ೨೮೯ ಪ್ರಯೋ) ; ಇಟಿನೇಹಂ ತಾಣದೀವಿಗೆಯೊಳ್ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೬-೨೫) : ತನ್ನ ತಾಣದೀವಿಗೆ ತುಂಬ್ಯಾಳ (ಲೋಕಗೀ. ೩೫) ; ಮನೆಯೊಳಗೆ ತಾಣದೀವಿಗೆಯು ಕಾಯಕಕೆ (ಕನ್ನಜಾ ೨೯೮). **ಟಾಣದೀವಿಗೆ :** ಟಾ[ಪಾಠಾಂ. ರಾ]ಣದೀವಿಗೆ ಮಂಗಳಾರತಿ ಸಾಣೆಕಲ್ಲನುಲೇಪನದ . . . ಉಚಿತವಸ್ತುಶ್ರೇಣಿಯಿಂದೊಪ್ಪಿದುದು ವಾರವಿಲಾಸಿನೀಸದನ (ಬಸಪು. ೧೨-೧೦೧) : ಜಾಣೆ ಕೊಂಡಳು ವೀಳಯವನು ಟಾಣದೀವಿಗೆ ಬೆಳಗಿರೆ ಬಂದು (ಧನ್ಯದ. ೧೧೨). **ಟಾಣಾದೀವಿಗೆ :** ನಾಲ್ದೆಸೆಯೊಳುರೆ ಬೆಳಗುವ ವಸುಮಯದ ಟಾಣಾದೀವಿಗೆಗಳನು ತಂದಿರಿಸಿ (ನವಮೋ. ೧೪-೧೬). **ರಾಣದೀವಿಗೆ :** ಇಂದ್ರಮಾಣಿಕಮಯ ಮಂಟಪದಿ ಚೆಂದಚೆಂದದ ರಾಣದೀವಿಗೆ ಹೊಳೆಯುತ್ತ (ಪುರಂದ. ೩-೧೩೧-೧). **ತಾಣಾದೀವಿಗೆ:** ಶ್ರೀಸಿಕೇಸ್ವರದೇವರಿಗೆ ತಾಣಾದೀವಿಗೆ ಸಹಿತವಾಗಿ ಚಂದ್ರಾರ್ಕ್ಕವಖಂಡಿತ ದೀಪಂ ನಡವಂತಾಗಿ . . . ತಾಣಾದೀವಿಗೆ ಸಹಿತ ಮಾಡಿದ ಧರ್ಮ್ಮ (ಎಕ. XIV, ಶ್ರೀರಂಗ. ೨೫-೬ : ?). [ತಾಣ + ದೀವಿಗೆ]

ತಾಣಬಟ್ಟು (ಗು). ೧. ಇದ್ದ ಜಾಗದಿಂದ ಹೊರದೂಡಿದ ; ಪದಚ್ಯುತಗೊಳಿಸಿದ : "ತಾಣಬಟ್ಟು (ತಾಣವಟ್ಟು)–ಸ್ಥಾನಭ್ರಷ್ಟ" (ತದ್ಭಕೋ. ೧೬); ಎರಡು ಪದಂಗಳಪಭ್ರಂಶಕ್ಕೆ . . . ಸ್ಥಾನಭ್ರಷ್ಟ–ತಾಣಬಟ್ಟು (ಶಮದ. ೨೮೯ ಪ್ರಯೋ).(ನಾ). ೨. ಜಾಗದಿಂದ ತಳ್ಳಿಸಿಕೊಂಡವನು; ಪದಚ್ಯುತಗೊಂಡವನು : ನೆಱೆ ಕೈವೀಸುತ ದೆಸೆದೆಸೆಯೆಱೆಯರನಾ ತಾಣಬಟ್ಟರಂ ಮಾಡುತ . . . ಬೊಬ್ಬಿಱೆವುತ್ತಿರ್ದಂ ರಣಾಗ್ರದೊಳ್ಗದನುಜಂ (ವೀರವಿ. ೫-೩೮). [<ಸಂ. ಸ್ಥಾನಭ್ರಷ್ಟ]

ತಾಣಬೀಡು (ನಾ). ಸೈನ್ಯದ ದಳಗಳು ಬಿಡಾರ ಹೂಡಿರುವ ಸ್ಥಳ : ತುಂಗಭದ್ರೆಯಾ ತಡಿಯೊಳ್ ತಾಣಬೀಡುಗಳಿಟ್ಟು (ಇಆ. XI, ೧೨೬-೮ ; 804). [ತಾಣ + ಬೀಡು$_2$]

ತಾಣವಿಡಿ (ಕ್ರಿ). ಸ್ಥಾನವನ್ನು ಹಿಡಿ; ಸ್ಥಳವನ್ನು ಹಿಡಿ : ಶ್ರೀಪತಿಗೊಪ್ಪುವ ತಾಣವಿಡಿದು ಪುಷ್ಪಚಾಪನೋಲಗಶಾಲೆಯಂತೆ ರೂಪುವಿಡಿದ ಹೊನ್ನ ಪುತ್ಥಳಿಗಳ ಕಾಂತಿ ವ್ಯಾಪಿಸಿದುವು (ಕಂನವಿ. ೨೦-೨೫). [ತಾಣ + ಪಿಡಿ$_1$]

ತಾಣಾಂತರ, ಟಾಣಾಂತರ, ರಾಣಾಂತರ, ರಾಣಾಂದರ, ತಾಣಂದರ (ನಾ). ೧. ಪಾಳೆಯಂ ; ರಾಣ್ಯ : ಪೆಂಡತಿಯುಮಂ ಪಿಡಿದೊಡಗೊಂಡು ಪೋಗಿ ಧರ್ಮಾಧಿಕರಣದ ತಾಣಾಂತರದೊಳಿರಿಸಿದಂ (ವಂಡಕಂ. ೬೯-೨). **ಟಾಣಾಂತರ:** ೧. ಕಲ್ಕೆಱೆಯ ಟಾಣಾಂತರಕ್ಕ ನಡವ [ಪೆ]ರ್ಗ್ಗಡೆ ವಾಸುದೇವಯ್ಯನುಂ . . . ಕೊಟ್ಟದ್ದು (ಸೌಇಇ. XX, ೬೦-೧೯ ; 1088) ; ನೂಲಂಗೇರಿಯಿಂ ಟಾಣಾಂತರದ ಸುಂಕದ ಪೊಮ್ಮಣಯ್ಯನಾಯಕರು . . . ವರ್ಷಂಪ್ರತಿಗೆ ಬಿಟ್ಟ ಧರ್ಮ (ಎಕ. VII, ಶಿಕಾರಿ. ೨೬೬-೩೨ : 1147). **ರಾಣಾಂತರ:** ೧. ತಮ್ಮ ಬೆಸದಿಂ ತಂತಮ್ಮ ರಾಣಾಂತರಂಗಳೊಳಿರ್ದಂಗಜತಂತ್ರದಂತೆಸೆವಿನಂ ಚೆಲ್ವಾದುವಿಮ್ಮಾವುಗಳ್ (ಆದಿಪು. ೧೧-೯೬) ; ವಿಮ್ಮಾಜ್ಞೆಯುಂ ವಿಜಿಱ ದೇವರ ರಾಣಾಂತರಮಂ ತಿರಸ್ಕರಿಸಿ ನಾಡುವಜ್ರವೀರಂ ಧುರೋದ್ಧುರಶೌರ್ಯಂ ಬಿಡೆ ಕಾಡಿ ಗೋಟಿಡಿಸಿದಂ (ಪಾರ್ಶ್ವಪು. ೨-೧೧) : ಅಟವೀಮಧ್ಯದ ಸರೋವರದೊಳು ರಾಣಾಂತರ ಮನಿರಿಸೆ (ಪುಣ್ಯಾಸ್ರ. ೧೧-೮ವ). ೨. ಸ್ಥಳದಿಂದ ಸ್ಥಳಕ್ಕೆ ಬದಲಾಯಿಸುವಿಕೆ ; ಸ್ಥಳಪಲ್ಲಟ : ಪೋಹ ಬಟ್ಟೆಯಲೊಂದು ಮಾಯೆಯಿದ್ದುದ ಕಂಡೆ ರಾಣಾಂತರ ಹೇಳಿತ್ತು ರಾಣಾಂತರ ಹೇಳಿತ್ತು (ಅವದಂ. ೫೬-೨೩೯). **ರಾಣಾಂದರ:** ೧. ಶ್ರೀಮತು ಕೂಂಟಿಗೆ ಮುವತ್ತರ ರಾಣಾಂ[ದ]ರದ ಸುಂಖವೆಗ್ಗಡೆ ವೆಂಕಪ್ಪೆಯ (ಸೌಇಇ. XI-I, ೦೦೨-೨೨ ; 1072). **ತಾಣಂದರ:** ೨. "ತಾಣಂದರ–ಸ್ಥಾನಾಂತರ"(ತದ್ಭಕೋ. ೦೬): ಪಲವೆಡೆಯ ಕಡೆಯ ಬಾಡಗಳ ಬನಂಗಳೊಳ್ ತಾಣಂದರವಮಾಗಿರ್ಪ ಕೆಂಗಣ್ಣಕ್ಕಿ (ಕಬ್ಬಿಕಾ. ೧೯೬). [<ಸಂ. ಸ್ಥಾನಾಂತರ]

ತಾಣಾದೀವಿಗೆ 'ತಾಣದೀವಿಗೆ' ನೋ.

ತಾಣಿಕ (ನಾ). ೧. ಸ್ಥಾನಿಕ. ೨. ಸ್ಥಾನಿಕನ ಅಧಿಕಾರ : ಈ ದೇವಾಲಯಕ ತಾಣಿಕದ ಹೊನ್ನು ಸಮ್ಮಭಾಗ ಈ ದೇವಾಲಯಕ ಬಿಡಿಸುವಂ[ತು] ಧಾರಾಪೂರ್ವ್ವಕಂ ಮಾಡಿಬಿಟ್ಟ ಧರ್ಮ್ಮ (ಮೈಆರಿ. ೧೯೨೯, ೫೦-೦೦ : 1198). [<ಸಂ. ಸ್ಥಾನಿಕ]

ತಾಣು (ನಾ). ೧. ಶಿವ : ಕ್ಷೋಣಿಯೊಳು ನಿರಾರೂಪಧಾರಣ ತಾಣು[ಪಾಠಾಂ. ಸ್ಥಾಣು]ವಲ್ಲಾ ನೀವೆಮುತ (ಬಸಪು. ೩೬-೬೦). ೨. ಗೂಟ : "ತಾಣು–ಸ್ಥಾಣು=ಶಿವ, ಗೂಟ" (ತದ್ಭಕೋ. ೧೬). [<ಸಂ. ಸ್ಥಾಣು]

ತಾಣ್ಯ 'ಟಾಣಯ' ನೋ.

ತಾತ (ನಾ). ೧. ತಂದೆ ; ಜನಕ : "ತಾತನೆನೆ ತಂದೆ" (ಮಂಗರಾ. ೯೦-೯); ಎಜರೆಗಳಿಂದ ಮುಚ್ಚಿ ಮೋಪದೆ ತಾತಂ ಮಜುಗುತ್ತಿರ್ಪನಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೦೯೩) ; ಕಂಡರಂದುನ್ಮಿಪ್ಪಾಸ್ತ್ಯಯರೆಂಬ ಕಂಸಸತಿಯರ್ ವಿಖ್ಯಾತನಂ ತಾತನಂ (ಜಗವಿ. ೬-೩೪) ; ಓತು ತಾತಂ ಜಾತಸೂತಕಾತೀತಂಗೆ ಜಾತಕರ್ಮವನೊದವಿ (ಸಿದ್ಧರಾ. ೨-೯) : ಭೂತಳದ ಮೇಲಾ ವಿರಿಂಚಿಯು ತಾತಸುಟ್ಟಿದ ಮಾಡಿ ನೆರಹಿದ ಪುಣ್ಯಫಲದಿಂದ (ಕುಪ್ಪಾಳ. ೭೦೩. ೨೬-೮) ; ಎನ್ನ ತಾತನೆ ಎನ್ನ ಪೊರೆವನೆ ಎನ್ನಯ್ಯ (ಜೀವಂಸಾಂ. ೧೪-೬೦). ೨. ತಂದೆಯ ಅಥವಾ ತಂದೆ ತಾಯಿಯ ತಂದೆ; ಅಜ್ಜ ; ಪಿತಾಮಹ, ಅಥವಾ ಮಾತಾಮಹ : ನರಸನಾಯಕನ ತಾತನಾದ ತಿಮ್ಮನೆಂಬಾತನು ತುಳುವ ದಂಡನಾಯಕರ ಪೈಕಿ ಬಹಳ ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾಗಿದ್ದವನು (ಕೃದೇವ.೩); ಫಲಿತ ಶಿರದ ತಾತ, ರಾಯರು (ರಾಮೂನೆ. ೯೬). ೩. ಮುದುಕ; ವೃದ್ಧ : ಏತ ತಲೆ ತೂಗಿದರೆ ನೀರು ಬಂತು, ತಾತ ತಲೆತೂಗಿದರೆ ಪಗಡಿ ಬಿತ್ತು (ಗಾದೆ). ೪. ವಯೋವೃದ್ಧರ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಗೌರವದಿಂದ ಬಳಸುವ ಮಾತು : ಆ ಮನೆ ತಾತ ಬಹಳ ಒಳ್ಳೆಯವರು (ರೂಢಿ). [ಸಂ.]

ತಾತಪಾದ(ನಾ). ಗೌರವದಿಂದ ತಂದೆಗೆ ಹೇಳುವ ಮಾತು; ಚರಿಸಲಮ್ಮನು ತಾತಪಾದ ರವಿಚಂದ್ರಮರ ಕಿರಣಗಳ್ಪುಗಸಲ್ಲವೆಂತೆನುತ (ವಂಕಾರಾ. ೫-೩-೫೨). [ತಾತ + ಪಾದ]

ತಾತಾನಿರಾ (ನಾ). (?) : ಮುರಾರಿರಾಯನು ತಾತಾನಿರಾ ಮಾಡಲಾಗಿ (ಹೈದರ. ೬೦). [?]

ತಾತಿ$_1$ (ನಾ). ಮಗ : ಅರ್ಕನಿರೆ ವೃಶ್ಚಿಕದೊಳ್ ತಾತಿ (?) ಧನು ನೋಡೆ ಭಾವಿಪುದೀ ತೆಱನೆಂದು ಪೇಳ್ದಂ (ಜಲ್ಪಮು. ೮-೧೯೩). [ಸಂ.]

ತಾತಿ$_2$ 'ತಾಯಿತಿ' ನೋ.

ತಾತಿಗಿಡ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : ದೊಡ್ಡ ಮರಗಳ ಕೊಂಬೆಗಳನ್ನು ಫರನ್ಸ್ ಎಂಬ ಕ್ರಕಚ ಪತ್ರಗಳಿರುವ ತಾತೀಗಿಡಗಳು ಮುಚ್ಚಿಕೊಂಡಿರುತ್ತವೆ (ಭೂವಿವ. ೧೪೯). [ತಾತಿ? + ಗಿಡ (<ಗಿಡು)]

ತಾತಿಭೂತ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಪಿಶಾಚಿ (?) : ಅವರು ಹೇಳಿದ ತಾತಿ[ಪಾಠಾಂ. ತು]ಭೂತದ ಕೋಟಲೆಗೊಳಗಾಗಿ (ಮುದಿಮಾ. ೩೪). [ತಾತಿ? + ಭೂತ]

ತಾತಿವರ (ನಾ). ಭೂತನಾಥ ; ಶಿವ : ಶ್ರೀರಮಣಂ ಪಯೋಜಭವ ತಾತಿವರಂ ನೆಱೆ ಕಾಣ್ಬೆವೆಂದೊಡಂ ದಾರಿಗೆ ರೂಪುದೋಱದಿರುತಿರ್ಪ ಮಹಾಪರಬೊಮ್ಮ (ಸಂಕರ. ೬೫-೧). [ತಾತಿ ? + ವರ$_3$]

ತಾತ್ಕಾಲಿಕ (ಗು). ೧. ಆ ಕಾಲಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ; ತತ್ಕಾಲೀನ; ಕೂಡಲೆ ಜರುಗುವ; ತಡವಾಗದೆ ಸಂಭವಿಸುವ. ೨. ಅಲ್ಪಕಾಲಿಕ; ಹಂಗಾಮಿಯಾದ ; ಬಾಯಿಯಂ ಅಳಿದ: ದಕ್ಷತೆ ಕುಂದಿದಾಗ ಆಗುವ ಪರಿಣಾಮ ತಾತ್ಕಾಲಿಕವಾಗಿರುತ್ತದೆ (ಶಿಕ್ಷದ.೬೬೩): ಆಂಗ್ಲೇಯ ವೈದ್ಯರು ಕೂಡ ಚಿಕಿತ್ಸೆ ನಡೆಸಿದರು. ಅದರಿಂದ ತಾತ್ಕಾಲಿಕ ಗುಣವಾಯಿತು (ಪ್ರಕಾಪ. ೧೬):

(ನಾ). ೩. ಪ್ರಕೃತಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದುದು : ಶಿಲಾಶಾಸನಗಳ ಲಿಪಿಯೇ ತಾತ್ಕಾಲಿಕವಾಗಿ ಲಿಪಿಶಾಸ್ತ್ರಕಾರರಿಗೆ ಅರ್ಥವಾಗಿರುವ ಪ್ರಾಚೀನ ಲಿಪಿ (ದ್ರಾವಿವಿ. ೪೫). ೪. ಮಾಧುಕರ, ಅಸಂಕ್ಲೃಪ್ತ, ಪ್ರಾಕ್ಪ್ರಣೀತ, ಅಯಾಚಿತ ಮತ್ತು ತಾತ್ಕಾಲಿಕವೆಂಬ ಐದು ವಿಧವಾದ ಭಿಕ್ಷೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು: ಮಾಧೂ[ಧು]ಕರ . . . ಅಯಾಚಿತ ತಾತ್ಕಾಲಿಕವೆಂಬ ಪಂಚವಿಧ ಭಿಕ್ಷಗಳನಾದೊಡಂ . . . ಭೋಜನಂಗೈದು (ವಿವೇಕ. ೧೪೭). [ಸಂ.]

ತಾತ್ತ್ವಿಕ(ಗು). ೧. ತತ್ತ್ವಶಾಸ್ತ್ರಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ: ವಿಚಾರಪರ, ತಾತ್ತ್ವಿಕ, ಧಾರ್ಮಿಕ ಗ್ರಂಥಗಳು ರವೀಂದ್ರರನ್ನು ಸಾಹಿತ್ಯಲೋಕದ 'ಗುರುದೇವ' ನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿವೆ (ಧರ್ಮಸಾ. ೮೧); ನೀವಂದು ಇಂಥ ತಾತ್ತ್ವಿಕ ವಿಚಾರಗಳನ್ನು ಚರ್ಚಿಸಬಹುದು (ಪುನರು. ೩೧೫): ಇಲ್ಲಿಯೇ ವೈದಿಕ ಹಾಗೂ ಜೈನಧರ್ಮದ ತಾತ್ತ್ವಿಕ ದೃಷ್ಟಿಯ ತಾರತಮ್ಯವು ಕಂಡು ಬರುವುದು (ಸಾಹಿಸ. ೧೪೪). ೨. ನಿಜವಾದ; ಸತ್ಯವಾದ. [ಸಂ.]

ತಾತ್ಪರಿಯ (ನಾ). ೧. ಗುರಿ; ಉದ್ದೇಶ: ಸಮರ ತಾತ್ಪರಿಯದಿಂ ನೆಗೆದಾಡಬಹುದು ತುರಿಯದ ಕೈದ ಕೊಳ್ಳೆನುತಲೀಶ್ವರ ಮುಂಮುವರಿದೆಚ್ಚನು (ಬೋಧಚ. ೩೯-೨೭): ಅರೆವೆರೆಯನಂ ಜೋಲ್ವ ಸಿರಿಬಾಳಮುಮನು ತಾತ್ಪರಿಯದಿಂ ಪಿಡಿದೆತ್ತಿ (ನವಮೋ. ೧೩-೨೪). ೨. ಇಚ್ಛೆ; ಅಪೇಕ್ಷೆ: ಜನಮತದೊಳ್ ಕರಂ ನಿನಗೆ ತಾತ್ಪರಿಯಂ [ಪಾಠಾಂ. ತಾತ್ಪರ್ಯಂ] ಮಿಗೆ (ನೇಮಿಪು. ೩-೫೨). [<ಸಂ. ತಾತ್ಪರ್ಯ]

ತಾತ್ಪರಿಯುಪೆಱು (ಕ್ರಿ). ಆಶಯುವನ್ನು ತಿಳಿ; ಉದ್ದಿಷ್ಟ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ತಿಳಿ: ಹೇಳು ಹಿರಣ್ಯಾಂಬರನ ತಾತ್ಪರಿಯವೆತ್ತಾಳುಗಳಡಿದಾವರೆಗೆ ಬೀಳುವ ಪುರುಷ ಷಟ್ಪದ ನಿನ್ನ ವಚನವ ಕೇಳುವೆ ಪರಮಸಂತಸದಿ (ಬೋಧಚ. ೦-೩೨). [ತಾತ್ಪರಿಯ + ಪೆಱು$_1$]

ತಾತ್ಪರಿಸು (ಕ್ರಿ). ಅಭಿಪ್ರಾಯವಾಗು; ತಿಳಿ: ನೀನೆನ್ನೊಳಿಂತು ಕರುಣದಿಂ ದೊರೆಯೆ ತಾತ್ಪರಿಸಿತದು (ಮನೋವಿ. ೨-೪). [<ತಾತ್ಪರ್ಯ+ -ಇಸು$_3$]

ತಾತ್ಪರ್ಯ (ನಾ). ೧. ಆಶಯ; ಅಭಿಪ್ರಾಯ: ಮುಕ್ತಿಪದಮನೆಯ್ದುವಿನಂ ತಾತ್ಪರ್ಯವಿದೆ ವರ್ಧಮಾನಾಚಾರ್ಯ . . . ಚರಣಂ ಶರಣಂ (ಸುಕುಮಾ. ೦-೨೭): ಇಂತು ತಾತ್ಪರ್ಯದಿಂದಂ ತತ್ತ್ವಜ್ಞರ್ ವಿಸ್ತರಿಸೆ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೭೫೪): ಅತಿ ಖೂಳರಪ್ಪ ಮಹೀಸುರಾಳಿಗೆ ಹೋಲುವುದ ಪೊಂದುವುದೆ ಸಜ್ಜನ ಭಕ್ತಿ ತಾತ್ಪರ್ಯ (ಬಸಪು. ೩-೭೭); ಇಲ್ಲಿ ಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ತಾತ್ಪರ್ಯವಿರುವುದಿಲ್ಲ (ಬೃಹ್ಯಭಾ. ೧೭); ಚಿಕ್ಕಂದಿನಲ್ಲಿ ಮಗುವಿನ ಮನಸ್ಸು ಸಂಸ್ಕಾರಕ್ಕೆ ತಕ್ಕದ್ದಾಗಿರುತ್ತದೆಂಬುದೇ ಇದರ ತಾತ್ಪರ್ಯವೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು (ಬ್ಯಾಪುಶಾ. ೩): ತಾತ್ಪರ್ಯವೆಂದರೆ ವಾಕ್ಯವನ್ನು ಹೇಳಿದವನ ಅಭಿಪ್ರಾಯ (ಹಿಂದಸಾ. ೧೪೫). ೨. ಗುರಿ; ಉದ್ದೇಶ: ದಕ್ಷಿಣಾಪಥದಿನೊರ್ವಳ್ಕನ್ನೆ ಚಂಡಾಲೆ ದರ್ಶನ ತಾತ್ಪರ್ಯದೆ ರಾಜಕೀರ ಸಹಿತಂ ಬಂದಿರ್ದಪಳ್ (ಕಾದಂಪೂ. ೨೪): ತಾನಾಗಿ ತಾತ್ಪರ್ಯದಿನೆಮಗಿದಿರಂ ಬಂದಪಂ ನಿರ್ವಿಕಲ್ಪಂ (ಸುಕುಮಾ. ೩-೯); ನಿನ್ನಯ ಮನದ ಹವಣರಿಯಲೆಂದು ನುಡಿಯಿತ್ತಿಲ್ಲ ತಾತ್ಪರ್ಯವಾಗಿ ನುಡಿದೆವು (ಪದಕಾ. ೮-೨೫): ಕುಮತಿ ತಿಮಿರ ತಂಡವನು ಪರಿಹರಿಪುದೆಂದು ಬಾಣಾಖ್ಯ ತಾತ್ಪರ್ಯದಿಂದ ಬಿನ್ನವಿಸಲು (ನವಮೋ. ೨೮-೫೭). ೩. ಒಲವು; ಆಸಕ್ತಿ; ತತ್ಪರತೆ: ಶೌಚದೊಳಾಚಮನದೊಳು ತಾತ್ಪರ್ಯಮನುಳ್ಳಂ (ಪ್ರತಿಪಾ. ೧-೨೧): ಧರ್ಮ್ಮಕಾರ್ಯ್ಯ ತಾತ್ಪರ್ಯ್ಯದೊಳಗ್ರಣಿಯೆಂಬುದು . . . ಮಾಚಬೋವನಂ ಭೂಭುಪನಂ (ಎಕ. VI, ಚಿಕ್ಕಮ. ೧೬೭-೯೯: 1130): ಬಲ್ಲಾಳದೇವಂಗೆ ಸಂಗಡವೆಂತಪ್ಪೆಡೆಯಲ್ಲಿಯುಂ ಕುವರ ಲಕ್ಷ್ಮಂ ತಾನೆ ತಾತ್ಪರ್ಯದಿಂ ತೊಡರೆ (ಎಕ. V, ಬೇಲೂರು. ೧೦೨-೭೧: ಸು. 1220); ಶ್ರೀನಿವಾಸರಾಯರಲ್ಲಿ ಶಿವಣ್ಣನಿಗೆ ಬಹಳ ತಾತ್ಪರ್ಯವೆಂದು ಒಂದೆರಡೇ ಹೇಳಿದೆ (ದೇವಮ. ೭೮). [ಸಂ.]

ತಾತ್ಪರ್ಯಕಾರ್ಯ (ನಾ). ಉದ್ದಿಷ್ಟವಾದ ಕಾರ್ಯ; ಇಚ್ಛಿಸಿದ ಕೆಲಸ: ಮಗನೆ ತಾತ್ಪರ್ಯಕಾರ್ಯಸಿದ್ಧಿಯಪ್ಪಂತು ರಾಜ್ಯದೊಳ್ಸಿಂದು . . . ಸುಖಮನನುಭವಿಸು (ಮಲ್ಲಿಪು. ೯-೯೦). [ತಾತ್ಪರ್ಯ + ಕಾರ್ಯ]

ತಾತ್ಪರ್ಯಗೊಳ್ಳು (ಕ್ರಿ). ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಹೊಂದು: ಈ ತಾತ್ಪರ್ಯಗೊಂಡ ವೇದಭಾಗಗಳು ಋಗಾದಿ ನಾಲ್ಕು ವೇದಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಪಠಿತವಾಗಿರುವುವು (ಭಾರದ. ೨೨೯).

[ತಾತ್ಪರ್ಯ + ಕೊಳ್ಳು$_1$ (<ಕೊಳ್$_1$)]

ತಾತ್ಪರ್ಯಜ್ಞಾನ (ನಾ). ಪದ ಪ್ರಯೋಗ ಮಾಡಿದವನ ಇಚ್ಛೆಯನ್ನು ತಿಳಿಯುವಿಕೆ; ಇಂಗಿತ ಜ್ಞಾನ: ಶಾಬ್ದಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಕಾರಣಗಳು ಅನೇಕ. ಇವು ಆಸಕ್ತಿ, ಯೋಗ್ಯತೆ, ಆಕಾಂಕ್ಷೆ ಮತ್ತು ತಾತ್ಪರ್ಯಜ್ಞಾನ ಎಂಬುವು (ಭಾತತ್ತ್ವ. ೨೮೨). [ತಾತ್ಪರ್ಯ + ಜ್ಞಾನ]

ತಾತ್ಪರ್ಯನಿರ್ಣಯ (ನಾ). ಮುಖ್ಯಾಭಿಪ್ರಾಯದ ತೀರ್ಮಾನ,- ಸಿದ್ಧಾಂತ: ಐದು ಯೋಗದ ಸಾರಮಂ ಸಂಕ್ಷೇಪದಿಂದವೆ ಬೇರೆ ಬೇರಾಗುಸುರುವೆವು ತಾತ್ಪರ್ಯನಿರ್ಣಯವ (ಗಗತಾ. ೧೦-೧೯).

[ತಾತ್ಪರ್ಯ + ನಿರ್ಣಯ]

ತಾತ್ಪರ್ಯಾರ್ಥ(ನಾ). ಉದ್ದಿಷ್ಟವಾದ ಅರ್ಥ,-ಆಶಯ; ಮುಖ್ಯಾರ್ಥ: ಅವಱವಱ ಬಱಿಯೊಳ್ ವೃತ್ತಿಯ ವಿಸ್ತರಂ ವ್ಯಾಕುಲಮಾದಪುದೆಂದಾ ಸೂತ್ರಕ್ಕೆ ತಾತ್ಪರ್ಯಾರ್ಥಂ ಪ್ರವರ್ತಿಸುತ್ತಮಿರೆ ವೃತ್ತಿಯುಂ ಬರೆದಂ (ಶಮದ. ೬ ವೃತ್ತಿ). [ತಾತ್ಪರ್ಯ + ಅರ್ಥ]

ತಾತ್ಪೂರ್ತಿಕ (ಗು). ತಾತ್ಕಾಲಿಕ; ಸದ್ಯಕ್ಕೆ ಬೇಕಾದ; ಆ ಕಾಲಕ್ಕೆ ಸೀಮಿತವಾದ: ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕ ಸತ್ಯವೆಂಬುದು ಕೇವಲ ತಾತ್ಪೂರ್ತಿಕವಾಗಿ ಆಕಲನ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಅನುಭವಿಸತಕ್ಕ . . . ವಿಷಯವಾಗಿರದೆ (ಮಹಾಯೋ. ೧೭೩); ತಾತ್ಪೂರ್ತಿಕ ಮಂತ್ರ ತಂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಅವನಿಗೆ ಗತಿಯಿತ್ತು (ಸಮಜೀ. ೧೨); ತಾತ್ಪೂರ್ತಿಕವಾಗಿ ನಾವು ಕವಿಚರಿತೆಯ ಗ್ರಹಿಕೆಯನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿದ್ದೇವೆ (ಕಸಾಇ. ೪೭); ನನಗೆ ಕೇವಲ ಅಡಚಣೆಯ ಬಗ್ಗೆ ತಾತ್ಪೂರ್ತಿಕವಾಗಿ ಅವರಿಂದ ನೆರವು ಬೇಕಾಗಿದ್ದಿತು (ಹೇಮಂತ. ೧೮೭); ನಾನು ಒಪ್ಪಿಸುವ ಕೆಲಸ ತಾತ್ಪೂರ್ತಿಕವಾದುದು (ಜಯಂತ. ೩೪೭). [?]

ತಾತ್ವಿಕ (ಗು). = ತಾತ್ತ್ವಿಕ ೧: ಆದಿಭೌತಿಕ, ಪ್ರಾರಂಭಿಕ, ತಾತ್ವಿಕ (Elementary. ಪಾರಿನಿ. ೩೭). [ಸಂ. ತಾತ್ತ್ವಿಕ]

ತಾತ್ಸಾರ (ನಾ). ತಿರಸ್ಕಾರ; ಉದಾಸೀನತೆ; ಅಗೌರವ: ತಾತ್ಸಾರದಿ ನುಡಿದಳು ನಿನ್ನ ಮರುಕವಾರಿಗೆ ಬೇಕು (ಗಹೇಲ. ೫೧-೧): ಆ ಮುದುಕನಿಗೆ ಮನುಷ್ಯರ ಮೇಲೆ ಅಷ್ಟೊಂದು ತಾತ್ಸಾರವೇ (ಕಂಬಹು. ೧೫): ಜಯೆ ಮಾತ್ರ ಮೊದಲಿನಿಂದಲೂ ತಾತ್ಸಾರದಿಂದಲೇ ಬೆಳೆಸಲ್ಪಟ್ಟವಳು (ದಕ್ಷಿನ.೬೩).

ತಾತ್ಸಾರ ಮಾಡು=ಕಡೆಗಣಿಸು; ಅಲಕ್ಷಿಸು; ಉದಾಸೀನ ಮಾಡು: ತಾತ್ಸಾರ ಮಾಡುವೆನೊ ಎನಗಿಂದ ನೀಚರಲಿ ಮತ್ಸರಿಪೆಯೆನ್ನ ಸಮಾನಿಕರ ಕೂಡ (ವಿದಾಕ್ಕ. ೪೦-೧): ಎಷ್ಟು ಮಾತ್ರವೂ ತಾತ್ಸಾರಮಾಡಬೇಡ (ಮುಂಬಯಿ. ೪-೩೯); ಅವರ ವಿಶ್ವಾಸವನ್ನು ನೀನು ತಾತ್ಸಾರಮಾಡಬಾರದು (ವೀರಯೋ. ೩೮); ಇಷ್ಟು ದಿನ ತಾತ್ಸಾರ ಮಾಡಿ, ಅದನ್ನು ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಸಾಕಿಕೊಂಡಿದ್ದಾಯಿತು (ಬೆತಂಬಾ. ೨೬).

[?./ತೆಲು. ತಾತ್ಸರ್ಯ, ತಾತ್ಸಾರ್ಯ]

ತಾತ್ಸಾರಭಾವ (ನಾ). ತಿರಸ್ಕಾರದ ಭಾವನೆ: ಅವನ ಮುಖದಲ್ಲಿ ಒಂದು ರೀತಿಯ ತಾತ್ಸಾರಭಾವ ಮೂಡಿದ್ದಿತು (ಅನಾಮಿ. ೫೨).

[ತಾತ್ಸಾರ + ಭಾವ$_2$]

ತಾದರ್ಥ್ಯ (ನಾ). ೧. ಅದೇ ಗುರಿಯಾಗಿರುವಿಕೆ,- ಉದ್ದೇಶವಾಗಿರುವಿಕೆ: ಅದಕ್ಕೋಸುಗರ (ತಾದರ್ಥ್ಯ, ಅಂತರ) (ನಾಚರಾ. ೬). ೨. ಅದೇ ಅರ್ಥವಾಗಿರುವಿಕೆ; ಸಮಾನವಾದ ಅರ್ಥವಾಗಿರುವಿಕೆ. [ಸಂ.]

ತಾದಾತ್ಮ್ಯ (ನಾ). ೧. ಅದೇ ಆಗಿರುವಿಕೆ ; ಅಭೇದ; ಅಭಿನ್ನತೆ : ಇಂತು ತಾದಾತ್ಮ್ಯ ಮನೋಹರಂಗಳುಮಾಯತ್ತ ವಿರುದ್ಧಂಗಳುಮಪ್ಪ ವಿನೋದ ಪರಂಪರೆಗಳಿಂ ಕಾಲಮಂ ಸಲಿಸುತ್ತುಮಿರೆ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೨-೧೭) : ತೆರೆಗೆ ಬರಲಿ ತಾದಾತ್ಮ್ಯ ಹೊಂದಿ ನಟ–ನಾಟ್ಯ ಜೀವಪಾಕ (ನೆಲಮು. ೪೯-೬) : ಜೀವ ಬ್ರಹ್ಮರ ಸಂಬಂಧದಲ್ಲಿ "ತಾದಾತ್ಮ್ಯ" ಸಂಬಂಧವಿದೆಯೆಂಬ ಒಂದು ವಾದವಿದೆ (ಜೀವಾತ್ಮ. ೨೯೭). ೨. ಮಗ್ನತೆ ; ತಲ್ಲೀನತೆ : ಆ ಸನ್ನಿವೇಶ ದೊಡನೆ ವಿಷ್ಣು ಇದೊಂದು ತಾದಾತ್ಮ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದ (ಸಮಜೀ. ೧೧೭೪) : ನನ್ನ ಲೋಕದಲ್ಲಿ ನನ್ನಷ್ಟೇ ತಾದಾತ್ಮ್ಯದಿಂದ ಬದುಕಬಲ್ಲ ವ್ಯಕ್ತಿಯಲ್ಲದಿದ್ದರೆ . . . ನನಗೆ ತಕ್ಕ ಸಹಚಾರಿಣಿ ಹೇಗಾಗಬಲ್ಲಳು (ತೂರಸ. ೭೨). [ಸಂ.]

ತಾದಾತ್ಮ್ಯಭಾವ (ನಾ).=ತಾದಾತ್ಮ್ಯ ೧: ಚಿತ್‌ಶಕ್ತಿಯು ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ತಾದಾತ್ಮ್ಯ ಭಾವದಿಂದ ಅಡಗಿದ್ದರೆ, ಮಾಯಾಶಕ್ತಿ . . . ಭೇದಬುದ್ಧಿಯನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸುತ್ತಲಿರುವುದು (ಶಕ್ತಿವಿ. ೨೭). [ತಾದಾತ್ಮ್ಯ + ಭಾವ]

ತಾದೃಶ (ಗು). ಅಂತಹ; ಆ ರೀತಿಯ; ಆ ವಿಧವಾದ. [ಸಂ.]

ತಾದ್ಧರ್ಮ್ಯ (ನಾ). ಅದೇ ಧರ್ಮವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವಿಕೆ : ಅದೇ ಸ್ವಭಾವವಾಗಿರುವಿಕೆ ; ಸಮಾನತೆ ; ಸಾಮ್ಯ. [ಸಂ.]

ತಾದ್ರೂಪ್ಯ (ನಾ). ಅದೇ ರೂಪ ; ಸಮಾನಧರ್ಮ : ಕೆಲವು ಕಡೆ ತಾದ್ರೂಪ್ಯವು (ಅದರಂತಿರುವುದು) ಇರುತ್ತದೆ (ಕ್ಕಬಿಡಿ. ೨೬೩). 'ತಾದ್ರೂಪ್ಯರೂಪಕ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ತಾದ್ರೂಪ್ಯರೂಪಕ (ನಾ). [ಕಾವ್ಯಮೀ] ಒಂದು ಬಗೆಯ ರೂಪಕಾಲಂಕಾರ : ಉಪಮಾನೋಪಮೇಯಂಗಳನೊಂದುಗೊಳಿಸಿ ಪೇೞ್ವುದು ತಾದ್ರೂಪ್ಯರೂಪಕಂ (ಅಪ್ರತಿ. ೪೨-೩) ; ಕಿಡಿಸಲ್ ಪಂಕಜ ಮರ್ಕನೇಂ ನೆರೆಯದೋ ನೇತ್ರೋತ್ಪಲಾನಂದಮಂ ಪಡೆಯಲ್ ಸಾಲದೊ ಮನ್ಮಥಂಗೆ ಜಯಮಂ ಮೇಣೇಯದೋ ಸಾಲದೇಂ ಗಡಮೀ ಕಾಂತೆಯ ವಕ್ತ್ರಚಂದ್ರನೆಲೆ ತಾನೇನೆಂದು ಚಂದ್ರಂ ನಭಕ್ಕಡರ್ವಂ ಗೆಲ್ಲದೆ ತನ್ನೊಳುಳ್ಳಮೃತಮಂ ಬಿಂಬಾಧರಸ್ಥಾಮೃತಂ. ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಚಂದ್ರನಿಂದ ಆಗತಕ್ಕ ಕಾರ್ಯವೆಲ್ಲವೂ ತದ್ರೂಪನಾದ ವಕ್ತ್ರಚಂದ್ರನಿಂದ ಆಗುವುದೆಂದು ವರ್ಣಿತವಾಗಿರುವದರಿಂದ ಇದು ತಾದ್ರೂಪ್ಯರೂಪಕ (ಕ್ಕಬಿಡಿ. ೨೬೩). [ತಾದ್ರೂಪ್ಯ + ರೂಪಕ]

ತಾನ್,ತಾ,ತಾಂ,ತಾನುಂ (ಸ). ಪ್ರಥಮ ಪುರುಷ ಏಕವಚನ ಆತ್ಮಾರ್ಥಕ ಸರ್ವನಾಮ. **P** ಕ್ರಮವಾಗಿ ಏಳು ವಿಭಕ್ತಿಗಳು– ತಾನ್, ತನ್ನಂ, ತನ್ನಿಂ, ತನಗೆ, ತನ್ನತ್ತಣಿಂ,ತನ್ನ, ತನ್ನೊಳ್; (ಬಹುವ) ತಾಮ್, ತಮ್ಮಂ, ತಮ್ಮಿಂ, ತಮಗೆ, ತಮಗೆ, ತಮ್ಮತ್ತಣಿಂ, ತಮ್ಮ, ತಮ್ಮೊಳ್ : ತಾನಿನ್ನೆನ್ನು ಕಟ್ಟಿಪ್ಪಿನುಳ್ ತೋಱದಾರಾಧನೆ ನೋನ್ತು . . . ಸ್ವರ್ಗಾಲಯಕ್ಕೇಱಿದಾರ್ (ಎಕ. II, ೭೭-೩ ; ಸು. 700) ; ಸಾಱುಗಾನೆಯವರೆಲ್ಲರುಮಂ ನೃಪ[ತಾ] ನೆ ಮತ್ತೇಱು[ವಂ] ಪಣೆದೊಡಾ ನೆಯುಂ (ಕವಿರಾ. ೧-೧೩೩) ; ಮೆಚ್ಚಿ ವಿನಾಯಕಂ ತಾನ್ನಿಮಿರ್ಚುಗೆ ಕಬ್ಬಮಂ ನಯದಿಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧-೭) ; ನಿ(ನೃ)ಪಾಲಕ ಪುಳಿ(ಳ)ಯ ಸಂಪಾದಕ್ಷ ಮೋಟ್ಟಣ್ಣಭೈರವಿ ತಾನಾಗಿಯುಂ (ಇಆ. XVIII, ೨೭೩-೧೫ : 1072) ; ತಾನೇನ ಬೇಡಿದೊಡಂ ಬೇಡಿದುದಂ ಕುಡುವುದು (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧-೧೨೭). **ತಾ :** ಶೋಕಾಕ್ರಾಂತದಿಂದಂ ತನ್ನ ತಾ ಮಱೆದು (ಬಸವು. ೪೫-೭) ; ತಾ ಬಲ್ಲನು ಮಹಾಹವದೊಳಗೆ ಪದ್ಮವ್ಯೂಹ ಭೇದನವ (ಕುಮಾ.ದ್ರೋ. ೪-೩೫) ; ತಾ ಪಡೆದು ಬಂದುದಕೆ ಉಪಾಯವೇನು (ಪುರಂದ. ೪-೫೪ ಪಲ್ಲವಿ) ; ಅಲರು ತಾ ಹಾರೈಸಿ ಪೋಪುದೆ ತುಂಬಿಯಿದ್ದೆಡೆಗೆ (ನಳಚ. ೩-೩೨) : ತಾ ಕಳ್ಳ ಪರರ ನಂಬ (ಗಾದೆ) ; ತಾ ಬಲ ಜಗ ಬಲ (ಗಾದೆ). **ತಾಂ :** ತಾಂ ಸ್ಥಿರದರಳಿಸನ್ತು ಪೇಗುರಮ ಸುರಲೋಕ ವಿಭೂತಿ ಎಯ್ದಿದಾರ್ (ಎಕ. II, ೭೭-೨ : 700) ; ಪೂರ್ವಕಾವ್ಯರಚನೆಗಳಿಂ ತಾಂ ಮೆಱಪ . . . ಕಲ್ತಂಗಲ್ಲದೆ ಪದದೊಳ್ ಜಾಣಾಂ ಬೆಡಂಗುಮಕ್ಕುಮೆ ಕೃತಿಯೊಳ್ (ಕವಿರಾ. ೧-೯) : ಕುರುಡಂ ಕಣ್ಬೆತ್ತಪೋಲ್ ರಾಗದಿಂದೊಡೆಯು[ಂ ತಾಂ] ಬಗೆದುಳ್ಳ ಸಾರಥನಮಂ ಮುಂದಿಟ್ಟಿಕಿಪ್ರೀತಿಯಂ ಪಡೆದಂ (ಪಂಪಭಾ. ೯-೫) ; ರಸೆಯಂ ತಾಂ ತಾಂಕಿ ಕಲ್ಪಾಂತದ ಬಱಸಿಡಿಲೆಯ್ದುದು ಪೊಯ್ಮಲ್ (ಕಾದಂಪೂ. ೭೦೦) ; ತಾಂ ಗಡ ಮಧ್ಯಸ್ಥಂ ನುಡಿವಂ ಗಡ (ಗದಾಯು. ೭-೪೯) ; ಶ್ರೀಕಾಂತೆಯುಂ ಬಂದು ತಾಂ ಪರಮಾನಂದದೆ ಸೇಸೆಯಿಂ ಪರ . . . ತಾನಪ್ಪಂತುಕೊಂಡು (ಗದಾಯು. ೯-೩೯) ; ತಾಂ ಗಪ ಬಿಟ್ಟೊಡೆ . . . ಪಿಂಗದು ಡೊಂಕೆಂಬ ನಾಯ ಬಾಲದ ತೆಱದಿಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೨-೯೨). **ತಾನು :** ತನ್ನ ತಾನಱಿದೊಡೆ ನುಡಿಯಲ್ಲಿ ತತ್ತ್ವ ನೋಡಾ (ಅಪಚ. ೨೧೧-೯೫೨) ; ಎತ್ತಲೊಲೆವುದು ಧರ್ಮಬಲ ತಾನತ್ತಲೊಲೆವುದು ದೈವ (ಕುಮಾ.ದ್ರೋ. ೪-೨) ; ತಾನು ಕೋಡಗ ಪರರನ್ನು ಅಣಕಿಸಿತು (ಗಾದೆ). **ತಾಮ್, ತಾವು** (ಬಹುವ) : ನವಿಲೂರ ಸಂಘದ ಮಹಾನನ್ದಾಮತೀ ಖಿನ್ತಿಯಾರ್ . . . ಸುರಲೋಕಸೌಖ್ಯದೆಡೆಯಾನ್ತಾಮೆಯ್ದಿ (ಎಕ. II, ೯೮-೪ ; ಸು. 700) ; ತಾಮುಂ ಮನದುತ್ಸವದಿಂ ಕುಣಿವಂತನಿಲಾಹತ ಕೇತನಾಳಿ ನೊಗಯಿಸಿ ತೋರ್ಕುಂ (ಕವಿರಾ. ೧-೯೭) ; ತಾಮು ಕನ್ನಡಿಸಿ [ಪಾಠಾಂ. ಕಾಮುಮುಂನ್ನಡಿಸಿ]ದಪ್ಪುವು ಕನ್ನೆಯ ಕನ್ನೆವೇಟಮಂ (ಪಂಪಭಾ. ೪-೭೧) ; ಜಾಬಬ್ಬೆಗೆ ತಾಮಾದರ್ ತನಯರ್ (ಎಕ. II, ೧೩೯-೪ : 950) ; ಅರ್ಕನಂದನನೊಡನಿಲ್ಲದೆ ತಾಮ ಬೇಱೆ ಕೂರಿದರೊಳರೇ (ಗದಾಯು. ೩-೭೫) ; ತಾಮ ಜಗಕ್ಕಲ್ಲಂ ದೇವರೆಂಬಂತೆ ತೀವುಗುಮುತ್ತಾನಿತದಿಕ್ಷು ಯಂತ್ರ ನಿನದಂ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೨-೪೪) ; ಮತ್ತಂ ತಾವು ಕೊಂಡುಪವಾಸಮಂ ಗುರುಗಳ್ಗೆ ಪ್ರಕಟಿಸಿದರ್ (ವಡ್ಡಾ. ರಾ. ೭೯-೨೯) ; ಗುಣದೋಷಮಂ ನಿಕಷಮಿಟ್ಟು ಪರೀಕ್ಷಿಸಿ ನೋಡೆ ತಾವೆ ಪೇೞವ ಬುಧರಿರ್ದು ನೋೞ್ವುದು ಪುರಾತನ ನೂತನ ಕಾವ್ಯರೇಖೆಯಂ (ಗದಾಯು. ೧-೪೭) ; ಇದಿರ ಗುಣವ ಬಲ್ಲೆವೆಂಬರು ತಮ್ಮ ಗುಣವ ತಾವಱಿಯರು (ಬಸವ. ೧೨೩) ; ನಾಗರಸರೂ ತಾವು ಏಕಸ್ಥರಾಗಿ ಕವಿಳಾಸಪುರದೊಳಗೆ (ಎಚ. XXI, ೧೪-೫೮ : 1260) ; ಭಕ್ತರು ತಾವು ಸರ್ವರು ಸಂದಣಿಸಿ ನೋಡಲ್ಕೆ ಕೇಳಲ್ಕೆ (ಬಸವು. ೩೭-೨೨) ; ತಾವು ಷಡುರಥರೊಬ್ಬ ಹಸುಳೆಯ ಹೇವವಿಲ್ಲದೆ ಕೊಂದರೋ ಸುಡಲೀಪ ವೀರರು ಕೌರವಾದಿಗಳೆಂದುದಮರಗಣ (ಕುಮಾ.ದ್ರೋ. ೭-೭೩).

ತಮ್ಮತಮ್ಮ, ತಂತಮ್ಮ, ತಮತಮ, ತಮತಮ್ಮ (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ) : ತಳದೇ ನಿರ್ದರೋ ತಮ್ಮತಮ್ಮ ತಲೆಯೊಳ್ಪಾಜಾಜ್ಞೆಯಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೭೭) ; ತಮ್ಮತಮ್ಮಲ್ಲಿ ಆಲೋಚಿಸಿ . . . ಅವರೊಡನೆ ಹೊರಟರು (ವಡ್ಡಾ. ೧೫) ; ತಂತಮ್ಮ ನುಡಿಸಮುದಾಯಂ ಬೆರಸು ಸಿಂಧುವಿಷಯಕ್ಕೆ ಪೋದರ್ (ವಡ್ಡಾ.ರಾ. ೮೮-೧೫) ; ಸಂತಸಂಬಡಿಸಿ ತಂತಮ್ಮ ನೆಲೆಗಳ್ಗೆ ಪೋಗಲ್‌ವೇೞ್ಪಂ (ಆದಿಪು. ೧೩-೪೦ ವ) ; ತಂತಮ್ಮ ಕಂಬನಿಯಮಲೆಲ್ಲರೂ ಮುಳುಗಿದರೆ ಕೆಳೆಯ ಬೇಡುವ ಎದೆಗೆ ಯಾರು ಜೋಡು ? (ಉಜ್ಜ್ವಲೆ. ೩೭-೩) ; ಕೆಲಸವ ಮಾಳ್ಪಾಳು ತಮತಮ ಕೆಲಸಗಳಿಗೇ ಕರ್ತರಲ್ಲದೆ ಫಲದ ಕರ್ತರೆ (ಬಸವು. ೫೪-೧೯) ; ದುಗುಡದ ಮುಸುಡುಗಳುಮರೆಸುತ್ತಿದರು ತಮತಮ ಮನೆಗಳಿಗೆ (ಬಸವು. ೩-೭೫). **ತಂತಾನೆ** = ತನ್ನ ಷ್ಟಕ್ಕೆ ತಾನೆ : ಹೊರಗಿನ ಪ್ರೇರಣೆಯಿಲ್ಲದೆ : ತಂತಾನೆ ನೆಲದಾಳದಲ್ಲಿ ಪವಗೊಂಡ ಬೀಜದ ಮೊಳಕೆ ಮಣ್ಣು ಬಿರಿದೇಳುವುದು (ನೆಲಮು. ೭೮-೭) ; ಅವರೇ ಮಾತಾಡದಿರುವಾಗ ಮನೆಯುವರೆಲ್ಲರೂ ತಂತಾನೆ ಮ . . . (ಕ್ಕಶಿಟಿ ೨೪೫). **ತನಗೆ ಮಾಡು** = ತನ್ನ ಕಡೆಗೆ ಸೇರಿಸಿಕೊಳ್ಳು : ತನ್ನ ಪಕ್ಷಕ್ಕೆ ಬರುವಂತೆ ಮಾಡು : ದುರ್ಯೋಧನಂ ಕೃಷ್ಣನಂ ತನಗೆ ಮಾಡದನ್ನೆಗಂ ಮುನ್ನಮೆ ಪನ್ನಗಶಯನನಂ ನಮಗೆ ಮಾಡುವುದುತ್ತಮ ಪಕ್ಷಂ (ಪಂಪಭಾ. ೯-೧೦ ವ). **ತನತನಗೆ** = ೧. ತನ್ನಷ್ಟಕ್ಕೆ : ಅವನು ತನತನಗೆ

ಮಾತನಾಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದ (ರೂಢಿ). ೨. ತಮುತಮಗೆ; ತಮ್ಮಷ್ಟಕ್ಕೆ: ಬೆವಱ ಪುಲಿ ಬಾವಿಯೊಳು ಬಿರ್ದುದನಱಿದೊಡೆ . . . ಒಡಿದು ತೆಗೆವರಾರೆಂಬುದನೆನಿಸಿ ಜನಂ ತಗುಳ್ದು ತನತನಗೆಂಗುಂ (ಸುಕುಮಾ. ೭-೩೭); ಚೋದ್ಯಂಬಟ್ಟರಲ್ಲಲ್ಲಿ ತನತನಗೆ ಹರಿಪರಿದು ನೆರೆನೆರೆದು ನುಡಿನುಡಿದರು (ಸಿದ್ಧರಾ. ೨-೮): ಕಣ್ಣಪ್ಪನುಂ ಶಿವನುಂ ತನತನಗೆ ತಾವೊಬ್ಬರೊಬ್ಬರು . . . ನೋಡುತ್ತಿರ್ಪ ಸಮಯದಲಿ (ಬಸಪು. ೧೮-೮೨); ಸುಭಟರು ತನತನಗೆ ತೊಲಗಿದರು (ಕುವ್ಯಾಭೀ. ೨-೨೯). ತನ್ನತನ=ತನ್ನದೇ ಆದುದು; ಸ್ವಂತಿಕೆ: ನನ್ನ ಮನಸಿದು ತನ್ನತನವ ಕಾಣೆನಲ್ಲ ಎನುತಲಿರುವುದು (ವಿಜದ. ೧೮-೩); ತಾನೆಲ್ಲಿ ತನ್ನತನವೆಂಬುದಾದರೂ ಎಲ್ಲಿ (ವೀರಬಂ. ೫೮). ತನ್ನತಾನು = ತನ್ನಷ್ಟಕ್ಕೆ ತಾನು: ಉನ್ನತಮಪ್ಪಾ ಗಜರತ್ನವೆಯ್ದಿತು ತನ್ನತಾನಾ ನೃಪನೆಡೆಗೆ (ಶ್ರೀಪಾಲ. ೧೩-೯); ಅದನು ಆನಂದರಸದ ಸುಧ್ಯಾನದೊಳಿಡೆ ತನ್ನತಾನೆ ಮೂಜಗವ ಹಬ್ಬುವುದು (ಭರಡ. ೭೯-೧೦೯). ತನ್ನಳ್ = ತನ್ನವಳು: ಭೃಂಗಾಳಿಯಂ ಕಂಡು ತನ್ನಳ ನೀಲಾಳಕಮೆಂದು ನೇವರಿಸಲೊಲ್ವಂ (ವೃಷವಿ. ೨೯-೨೮). ತಮುತಮಗೆ, ತವತವಗೆ = ೧. ತಮ್ಮಷ್ಟಕ್ಕೆ ತಾವು: ಜೀರ್ಕೊಳವೆಗಳಂ ತಮುತಮಗೆ ತಳೆದುಕೊಂಡು ವಿವಿಧ ಗಂಧಜಲಂಗಳಿಂದೋರೋರ್ವರಂ ಸಿಂಪಿಸುವಾಗಳ್ (ಚಂದ್ರಪು. ೭-೧೨೯); ಲೋಕಂ ತಮುತಮಗೆ ಪಲವಂದದಿಂ ಕೀರ್ತಿಸುತಿರಲು (ಬಸಪು. ೫೩-೭): ಹೊಡಿದರು ಹೊಗರಂಬುಗಳನುಚ್ಚೆದ್ದು ತಮುತಮಗೆ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೧-೬೮); ತವತವಗೆ ಸಿದ್ಧಕನ್ಯಾನಿವಹಂ ಸಂಧ್ಯಾರ್ಚನಕ್ಕೆ ಸೂಸಿದ ಕುಸುಮಾಳಿಪೊಲೆಸೆಯೆ (ಕಾದಂಪೂ. ೨೬೬); ಕರ್ಮವೆಂದು ಮಾತಿಂ ಮುನ್ನಂ ತವತವಗೆ ನುಡಿವರ್ (ಸಮಚ. ೨-೪): ಅನಿಬರು ತವತವಗೆ ನಾಚಿದರು ಕೋಳಾಹಳಕೆ ಪವನಜನ (ಕುವ್ಯಾಕ. ೨೦-೧). ೨. ತಾವೇ; ಸ್ವತಃ: ಅಮರಾಂಗನೆಯರ್ ತಮುತಮಗೆ ಗರ್ಭಶೋಧನಾ ವಿಧಿಯಂ ಮಾಡಿ ವಿವಿಧ ವಿನೋದಂಗಳಂ ಮೆಱೆಯುತಿರ್ಪನ್ನೆಗಂ (ಅಜಿಪು. ೩-೧೧ ವ). ತಮ್ಮತನ = ಸ್ವಂತಿಕೆ: "ತಮ್ಮತನ"ವನ್ನು ಮರೆತ ಕನ್ನಡಿತಿಯರು ನಿರುಪಯೋಗಿಗಳಾಗುತ್ತಾರೆ (ಕನ್ನನು. I, ೧೮). ತಮ್ಮತಾವೆ=ತಮ್ಮಷ್ಟಕ್ಕೆ ತಾವು: ಸ್ವರ್ಗಂಗಳೊಳ್ ಘಂಟಾಧ್ವನಿಗಳ್ ತಮ್ಮ ತಾವೆಯಾಗುವುದುಂ (ಪೂರ್ವಪು. ೪೨): ಜಯಜಯಯೆಂದು ಘೋಷವ ಮಾಡಿದರು ತಮ್ಮತಾವೆ (ಭರಡ. ೫೬-೧೦). ತಾನಾಗಿ = ಸ್ವತಃ: ಈ ಕಟ್ಟುಪಾಡಿನಿಂದ ಅವನು ತಾನಾಗಿಯೇ ದಾರಿಗೆ ಬರುತ್ತಾನೆ (ರೂಢಿ). ತಾನೆ = ೧. ಸ್ವತಃ: ಮಹೀಕಾಂತೆಯುಂ ರಕ್ಷಿಸಲ್ ತಾಂ ಜಲಜಾಕ್ಷಂ ತಾನೆ ಬಂದಂತೆ (ಎಕ. VII, ಶಿಕಾರಿ. ೫-೧೦; 1218). ೨. ಅಲ್ಲವೆ ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಬರುವ ಅವಧಾರಣೆ: ನೀನು ನಮ್ಮೂರಿಗೆ ಬರುವೆ ತಾನೆ? (ರೂಢಿ). ತಾವಾಗಿ=ಸ್ವತಃ: ತಾವಾಗಿ ಮೆರೆವುವು ಸುಜನರ ಗುಣಗಳು ಅದಕೆ ಜಾಹೀರಾತು ಬೇಕೆ (ಇಂದಾಪ. ೨೦೯-೮೩). [ದೇ.॥ ತಮಿ. ಮಲ. ತಾನ್; ತುಳು. ತೆಲು. ತಾನು; ಗೊಂಡಿ. ತನಾ; ಮಲ್ತೊ. ತನ್, ತನಿ; ಬ್ರಾಹೂಈ. ತೇನ್]

ತಾನ$_1$ 'ತಾಣ' ನೋ.

ತಾನ$_2$ (ನಾ). ೧. ದಾರ; ಎಳೆ; ಸೂತ್ರ; ತಂತು. ೨. [ಸಂಗೀತ] ರಾಗಗಳನ್ನು ವಿಸ್ತಾರಗೊಳಿಸುವ ಕ್ರಮ; ಅಲೆಅಲೆಯಾಗಿ ಸ್ವರಗಳನ್ನು ನುಡಿಸುವಿಕೆ: ಅನುಕೃತ ಮಯೂರಕೇಕಾನಿನಾದ ಮೃದುಗಾನ ತಾನನಿಪುಣರ್ (ಜಗವಿ. ೩-೬೬); ಪಕ್ಕಾದ ನವೀನತಾನತತಿಯೊಪ್ಪಲ್ ಪಾಡಿದರ್ (ಉದ್ಭಟ. ೬-೩); ಬಂದ ತಾನವ ಬರಲೀಸದೆ ಹೊಸಹೊಸ ತೊಂದು ಪರಿಯ ತಾನಗಳ ತಂದು ತಂದು (ಭರಡ. ೧೧-೦೮): ಶೋಭಿಸುವ ತಾನಂಗಳೊಳ್ ಸಕಲರಾಗಂಗಳಿಂದೊಸೆದು ತುಂಬುರ ನಾರದರ್ ಪಾಡುತಿರ್ದರ್ (ಚಬಪು. ೨-೨); ಮರ್ದಳೆಯ ತಾಳದ ಲಯಂ ಜತಿಗುಡೆ, ತಾನದೋಜೆಯೊಳ್ ತಾರ ಮಂದ್ರ ವಿಭೇದದಿಂ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೨೩-೧೦): ತಾನ ಎಂದರೆ ನಾದತರಂಗ; ಅಲೆಗಳೋಪಾದಿಯಲ್ಲಿ ಸ್ವರಗಳು ರಂಜನೆಯುಂಟು ಮಾಡುವಂತೆ ನಾನಾ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಮೇಳೈಸುವುದು (ಸಂಗೀಚಂ. ೮೮). ೩. (ಅಲಂ) ಬೇಸರ ತರುವ ಒಂದೇ ವಿಧವಾದ ಸ್ವರ; ಕೀಸರು. [ಸಂ.]

ತಾನಕ, ತಾಣಕ (ನಾ). ಶಸ್ತ್ರವಿದ್ಯೆಯ ಒಂದು ಪ್ರಭೇದ: "ತಾನಕಂ = ಶಸ್ತ್ರಸಾಧಕ ಸಂಧಾನಂ" (ಕಾಶಕೃ. ೨೯೬): P ಕಾಶಕೃತ್ಸ್ನ ವ್ಯಾಕರಣದ ಪ್ರಕಾರ ಇದು ಸಂಸ್ಕೃತ ಪದ: ಮಲ್ಲತನವೊಲ್ಲದೆ ತಾ[ಪಾಠಾಂ. ದಾ]ನಕದೊಳ್ತೊರಳ್ದೊ[ಪಾಠಾಂ. ದಟ್ಟ್ರೊ]ಡಂ (ಅನಂಪು. ೨-೨೭): ರಾಯ ಕರವಾಳುಬುವದೊಂದಿಗಳೆಂಬ ತಾನಕದಿಂದ ಕಾದಿದರು (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೨೨-೭೧): ಇಬ್ಬರು ತಾನಕವಳಿಯದೆ ಕತ್ತಿಯೊಳೊಬ್ಬುದ್ದಿಗೊಂಡಡಗಿದರು (ನಾಗಕು. ೨೦-೧೨೭). ತಾಣಕ: ಮುಸುಂಕಿನೊಳ್ ಮಿಸುಗುವ ಸೊಗಸಂ ತಾಣಕದೊಳ್ಪಿಂದ ನೆಲೆಯಂದಮುಂ (ಚಕಸ. ೩೪): ಮಲೆತಿದಿರಾಂತು ನಿಲ್ವ ಚಿಕದೇವನ ಚಿಲ್ಪಿಕೆಗೊಂಡ ತಾಣಕಂ (ಚಕವಿ. ೪-೧೩೮). [<ಸಂ. ಸ್ಥಾನಕ]

ತಾನಗುಂದೂರ್ 'ತಾಣಗುಂದೂರ್' ನೋ.

ತಾನಪತಿ (ನಾ). ಸ್ಥಾನದ ಒಡೆಯ; ಸ್ಥಾನಿಕ: ಗ್ರಾಮದ ೨೮ ಜನರಿಗೆ ತಾನಪತಿ (ಸ್ಥಾನಿಕ) ಗಳ ಕರ್ತವ್ಯಗಳನ್ನು ಕೊಟ್ಟನು (ತುಳುನಾ. ೧೨೮). [ತಾನ$_1$ (<ತಾಣ) + ಪತಿ$_2$]

ತಾನಬಾಜಿ (ನಾ). ರೇಗುವುದು; ಗದರಿಸುವುದು: ಈಗ ನನ್ನ ಮೇಲೆಯೇ ಎಲ್ಲರೂ ತಾನಬಾಜಿಗೆ ಹೊರಟರು (ಮಾಮರ. ೧೯೬). [←ಮರಾ. ತಾನಬಾಜೀ]

ತಾನಮಾನ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ಸ್ವರವಿಸ್ತಾರ: ತಾನಮಾನದಿಂಪನು ಲಾಲಿಸುತ್ತ (ಸೌಂದಪು. ೪-೧೦); ನವ ಭಾಗವತರೆ ಬಲ್ಲವರು ಅದರ ಆ ವಿಷಮ ತಾನಮಾನ (ಸೂರ್ಯಪಾ. ೫೨-೬). [ತಾನ$_2$ + ಮಾನ]

ತಾನವರ್ಣ (ನಾ). "ರಾಗದ ಪೂರ್ಣಚಿತ್ರವನ್ನು ತಾಳದ ಚೌಕಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ಸಾಹಿತ್ಯದೊಂದಿಗೆ ತಾನ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ತೋರಿಸುವ ರಚನೆಗೆ ತಾನವರ್ಣ ಎಂದು ಹೆಸರು" (ಸಂಗೀಚಂ. ೭೧): ಪಟ್ಟಣಂ ಸುಬ್ರಮ್ಹಣ್ಯ ಅಯ್ಯರ್ ಅವರು ಕೊಂಚ ವಯಸ್ಸಾದ ಮೇಲೆಯೇ ತಮ್ಮ ಕೀರ್ತನೆಗಳು, ತಾನವರ್ಣಗಳು . . . ಜಾವಳಿಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿದರು (ಸಂಗೀತ. ೨೮). [ತಾನ$_2$ + ವರ್ಣ]

ತಾನವಿತಾನ (ನಾ). = ತಾನಮಾನ: ಆಗಳ್ ವಾಲ್ಮೀಕಿ ತಾನವಿತಾನವಿನಿದಂ ಕಱೆಯೆ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೧೬೨-೨೭); ರೂಢಿಗೊಂಡ ಛಂದಸ್ಸಿನ ತಾನವಿತಾನಗಳಲ್ಲಿ ಸಹ ಅವರು ನವೀನ ಲಹರಿಗಳನ್ನೂ . . . ಗುರುತಿಸಿ (ನವ್ಯಕಾ. ೩೮). [ತಾನ$_2$ + ವಿತಾನ]

ತಾನು 'ತಾನ್' ನೋ.

ತಾನೆ 'ತಾನ್' ಪರಾ.

ತಾನ್ಮೆ (ನಾ). ಜಂಭ; ಅಹಂಕಾರ: ತಾನ್ಮೆಯಿಂದಳಿವೆಂದು ಬಲ್ಲ ನಿನಗಳಿವೆ (ಗಿರಿವಿಂ. ೩೦-೯೩). [ತಾನ್ + -ಮೆ$_1$]

ತಾಪ$_1$ 'ತ್ರಾಂಕು$_1$' ಪರಾ.

ತಾಪ$_2$ (ನಾ). ೧. ಬಿಸಿ; ಶಾಖ; ಕಾವು; ಉಷ್ಣತೆ: ಬಹು ತಾಪಕ್ಕೆ ಬಿಗುತರ್ಪ ವಿಷ್ಣು ಪಡೆವಂ ಮತ್ಸ್ಯಾವತಾರಕ್ಕೆ (ಪಂಚಮಾ. ೭-೯೮); ಆದುದರಿಂದ ನಾವು ತಾಪ (temperature) . . . ಮುಂತಾದ ಪದಗಳನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸಿರುವುದು ಸರ್ವಗ್ರಾಹ್ಯವಾದೀತೆಂದು ನಂಬಿದ್ದೇವೆ (ಭೌತವಿ. ೨೩೮). ೨. ಸಂಕಟ; ಕಷ್ಟ; ಕಾಟ: ತನಗಾದ ಮಾತಿನ ತಾಪವನ್ನು ನೋಡಿ . . . ಶಾಪವನ್ನು ಕೊಡುವಳು (ಕನ್ನಜಾ. ೧೦೨); ಕಂಡರೆ ಕೋಪ, ಕಾಣದಿದ್ದರೆ ತಾಪ (ಗಾದೆ). 'ತಾಪತ್ರಯ' ಪರಾ. ೩. ಕಾವಿನಿಂದಾಗುವ ಬೇನೆ,- ಸಂತಾಪ. [ಸಂ.]

ತಾಪಕ (ಗು). ೧. ತಾಪವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ. ೨. ಕಷ್ಟವನ್ನು ಕೊಡುವ; ನೋಯಿಸುವ. (ನಾ). ೩. ಕಾಯಿಸುವ ಸಾಧನ ; ಬಿಸಿ ಮಾಡುವ ಸಲಕರಣೆ : ನೀರು ಕಾಯಿಸಲು ೫೦೦ ರಿಂದ ೧೦೦೦ ವಾಟ್‌ಗಳ ವರೆಗೆ ಶಕ್ತಿ ವ್ಯಯಮಾಡುವ ತಾಪಕಗಳು (Heaters) ಸಿಕ್ಕುತ್ತವೆ (ಭೌತವಿ. ४೪೫). ೪. ಜ್ವರ. [ಸಂ.]

ತಾಪಕಾರಿ (ನಾ). ೧. ಬಿಸಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವುದಂ : ಬೇಸಗೆಯಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯ ಇಲ್ಲಿ ಅಷ್ಟು ತಾಪಕಾರಿಯಾಗಿಲ್ಲದಿರುವುದೂ . . . ಇದಕ್ಕೆ ಕಾರಣ (ಭೂವಿವ. ೧೬೨). ೨. ಸಂಕಟಗೊಳಿಸುವವನು : ದುಡಧರನಂತೆ ಕುಜನ ತಾಪಕಾರಿಯುಂ (ರಾಜಶೇ. ೩-೯ ವ). [ಸಂ. ತಾಪಕಾರಿನ್]

ತಾಪಗೊಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ಸಂಕಟಪಡಿಸು ; ದುಃಖವನ್ನುಂಟುಮಾಡು : ರಾವಣ ಲೋಕವೆಲ್ಲವನು ತಾಪಗೊಳಿಸಲು (ಕೌಶಿರಾ. ೪೩-೪೭).

[ತಾಪ$_{2}$ + ಕೊಳ್$_{1}$ + – ಇಸು$_{3}$]

ತಾಪಜ್ವರ (ನಾ). ಉಷ್ಣದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಜ್ವರ : ಈ ಬೀಜದ ಒಳಗಿನ ತಿರುಳಂ ಅರೆದು . . . ನುಂಗಲು ಛಳಿ, ತಾಪಜ್ವರ ಸಹ ಮಾಣ್ಗುಂ (ವಿವ್ಯವಿ. ೧); ನೆಲ ಕೊಳವಳಿಕೆ ಸಹಮೂಲ, ಅತ್ತಿಕಾಯಿ ಈ ಎರಡರಲ್ಲಿಯೂ ರಸವನ್ನು ತೆಗೆದು . . . ಕಲ್ಲುಸಕ್ಕರೆ ಒಂದು ತೂಕ ಅರೆದು ಪುಡಿಮಾಡಿ ಪಾಕಿ ತೆಗೆದುಕೊಂಡಲ್ಲಿ ತಾಪಜ್ವರ ಮಾಣುವುದು (ಸಕವ್ಯ. ೮೨).

[ತಾಪ$_{2}$ + ಜ್ವರ]

ತಾಪಣೆ, ಥಾಪನೆ (ನಾ). ೧. ಸ್ಥಾಪಿಸು , ನೆಲಗೊಳಿಸುವುದು ; ಸ್ಥಾಪನೆ : ಸ್ಥಾಪನ – ತಾಪಣೆ (ಶಮದ. ೨೫೭ ಪ್ರಯೋ) : ಪಲ್ಲಣದ ಬಿಗುಹುಗಳ ತಾಪಣೆಯ ಲೇವೆಗಳನಳವಡಿಸಿ (ಹಬಪು. ೪೮-೩೦). **ಥಾಪನೆ:** ೨. (?) : ವಾಮರಾಜಪ್ರಿಯ ತನೂಜಾತ ರೂಪುರೇಖೆ ಥಾಪನೆ ಬಯ್ಸಕೆ ತೊಡೆಮುಡ ಕಯ್ದುನಿಯೆಂಬ ಚಡಾಯತಿಕೆ ಗಾಯತಿಕೆವಡೆದಾರೂಢ ವಿದ್ಯಾವಿಳಾಸ(ಸೌಇಇ. IX-1, ೩೪೩-೨೦; 1226):ವರ್ಗ ದ್ವಿತೀಯಾಕ್ಷರಂಗಳ್ಗೆ – ವಖ್ಯಾಣಂ . . . ಘಟ್ಟ, ಥಾಪನೆ, ಸತ್ಥಣೆ (ಶಮದ. ೧೫ ಪ್ರಯೋ).

[<ಸಂ. ಸ್ಥಾಪನ]

ತಾಪಣೆಗೂಡು (ಕ್ರಿ). ಹೊಂದಿಸು ; ನೆಲೆಗೊಳಿಸು : ಜೋಡು ಹಕ್ಕರಿಕೆ ಹಲ್ಲಣಮುರತಾಪಣೆಗೂಡಿದ ಕವಿಯ ಕೀಲುಗಳ ಜೋಡಿಸಿ ತುರಗವನೇಜಿ ರಾವುತರೊಡಗೂಡಿ ಬಂದರು (ಅಂಜಚ. ೬-೮೦).

[ತಾಪಣೆ + ಕೂಡು$_{1}$]

ತಾಪತಿ, ತಾಪತ್ತಿ, ತಾಪ್ತಿ, ತಾಬುತಿ, ತಾಬೂತು$_{1}$ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ರೇಷ್ಮೆಬಟ್ಟೆ : ಕಾಶ್ಮೀರದಿಂ ನೂಂಪ್ರವೆತ್ತ ತನು ತಾಪತಿಯ ಚಲ್ಲಣಂ ಪೊಂಬರಹ ಬಟ್ಟೆಯೊಲ್ಲಿ (ರಾಘಪ. ೬-೧೨) : ಮೆಜೆವ ಹಸರು ಬುರುಸಾಲ ಲೋವೆಗೆ ಮುಚ್ಚಿ ಕರ ಚೆಲುವಾದ ತಾಪತಿಯ ಭರದಿಂದ ಮುಚ್ಚಿಸಿ (ಜ್ಞಾನಪ. ೧೧-೫೨) : ತಾಪತಿಯ ಚಲ್ಲಣಮನುಟ್ಟು (ನವಮೋ. ೨೯-೧೭). **ತಾಪತ್ತಿ :** ಹಸರು ತಾಪತ್ತಿ ಸಕಲಾತಿಯ ಮಾಜುವ ರಸಿಕರೊಪ್ಪಿದರಂಗಡಿಯೊಳು (ಬಸಪ. ೧-೪೮). **ತಾಪ್ತಿ :** ಪಸುರು ತಾಪ್ತಿಯ ಹಲ್ಲಣಗಳಟ್ಟು ರಾಜಿಪವು ದಶಲಕ್ಷ ತುರಗಂ (ಪ್ರಭುಪು. ೬-೧೨೩). **ತಾಬುತಿ :** ಬಸುರಾದರ ತೊಡಬೇಕ ಹಸರ ತಾಬುತಿ ಕುಬಸ (ಗರಶಿ. ೧೭). **ತಾಬೂತು$_{1}$:** "ತಾಬೂತು–ಕುತನಿ . . . ರೇಶಿಮೆಬಟ್ಟೆ" (ಜಾನಕೋ. ೬೭).

[←ಪಾರ. ತಾಫ್ತಾ ; ಮರಾ. ತಾಪತಾ. / ಇಂ. Taffeta]

ತಾಪತ್ತಿ 'ತಾಪತಿ' ನೋ.

ತಾಪತ್ರಯ (ನಾ). ೧. ಆಧಿದೈವಿಕ, ಆಧಿಭೌತಿಕ, ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕ ಎಂಬ ಮೂರು ಬಗೆಯ ತೊಂದರೆಗಳು,–ದುಃಖಗಳು : ತಾಪತ್ರಯುವ ಕಳೆದು ಪೂಜಿಸಿ ತಾಪತ್ರಯುವ ಲಿಂಗನೊಲ್ಲ (ಬಸವ. ೧೮೪) : ತಾಪತ್ರಯದ ಬೇಗೆ ಒರಿದಲ್ಲಿ (ಬಶರ. ೧-೭೦) : ತನು ತಾಪತ್ರಯಕೆ ಗುರುಭಕ್ತಿಯುಕ್ತಿ ವಿಚಿತ್ರಮುಪವಿಸಲಸಘರಾಗತ ಕಾರಣಂ (ಬಸಪ್ಪ. ೩೯-೨೨) : ಬಳಿದ ತಾಪತ್ರಯದ ಭವಗೋಟಲೆಯ ಜೀವಿಗೆ ಸುಪ್ರಬೋಧದ ಸುಳುಹಿನಂತಿರ (ಕುವ್ಯಾದಶ್ರೀ. ೩-೪೭). ೨. (ಆಲಂ) ತೊಂದರೆ ; [illegible] ಸಂಸಾರ ಅಂದ್ಮೇಲೆ ತರಲೆ ತಾಪತ್ರಯ ಇದ್ದೇ ಇರುತ್ತೆ (ಹೊಸಕ್ಟ. ೯೩) : ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಒಂದಲ್ಲ ಒಂದು ತಾಪತ್ರಯವಂತೆ (ಪದ್ಮಸ. ೦೧೭) : ನಮ್ಮ ತಾಪತ್ರಯ ಇಷ್ಟಕ್ಕೇ ಮುಗಿದರೆ ನಮ್ಮ ಪುಣ್ಯ (ನಾಡಿಗೇ. ೮೨) : ನಿನ್ನಂಥ ಉದಾರ ಮನಸ್ಸಿನವರಿಗೆ ಅನ್ನದ ತಾಪತ್ರಯ ಉಂಟಾಗಲಿಕ್ಕಿಲ್ಲ (ಮುಂಬಯಿ. ४-೭೭). [ತಾಪ$_{2}$ + ತ್ರಯ]

ತಾಪನ (ನಾ). ೧. ಕಾಯಿಸುವಿಕೆ ; ಬಿಸಿಮಾಡುವಿಕೆ. ೨. ಸೂರ್ಯ. ೩. [ಜೈನ] ನರಕ ಬಿಲಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ತಪ್ತ, ತಪಿತ, [illegible] . . . ಪ್ರಕೀರ್ಣಕ ವಿಕಲ್ಪದಿಂ ಪಂಚದಶಲಕ್ಷ ಬಿಲಂಗಳಪ್ಪುವು (ತತ್ತ್ವಪ್ರ. ೧೨೦). ೪. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕಲೆ ; ರಸವಿದ್ಯೆ (?) : ನದೀತರಣಂ ತಾಪನಮಿಂದ್ರಜಾಲಮೆಂಟಕಂ ಲೆಪ್ಪಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ४-೫೯). [ಸಂ.]

ತಾಪನಕ್ರಿಯೆ (ನಾ). ಕಾಯಿಸುವಿಕೆ : ಒಂಡೀಬದ್ಧದಹನ ತಾಪನ[ಪಾಠಾಂ. ತಾಪನ ತಾಡನ]ಕ್ರಿಯೆಗಳಿಂ ಶುದ್ಧ ಲೋಹಮಕ್ಕುಂ (ಜೀವಸಂ. ४-೯ ವ).

[ತಾಪನ + ಕ್ರಿಯೆ]

ತಾಪಪಡು (ಕ್ರಿ). ಕಷ್ಟಪಡು ; ತೊಂದರೆಗೊಳಗಾಗು : ಹಾರಾಡಿ ರಾಮುನಂಥವರು ಹಗಲಿನಲ್ಲಿ ನನಗಾಗಿ ವೇಷ ತೊಟ್ಟು, ಬಣ್ಣ ಬಳಿದು ಕೊಂಡು ತಾಪಪಟ್ಟುದುಂಟು (ಯಕ್ಷಬ. III ಮುನ್ನುಡಿ).

[ತಾಪ$_{2}$ + ಪಡು$_{1}$]

ತಾಪಮಾನ (ನಾ). ಕಾಖದ ಮಟ್ಟ : ಜ್ವರ ಬಂದಾಗ ತಂದೆಯವರು ತಾಪಮಾನ ನೋಡಲು ಎದೆಯ ಮೇಲೆ ಕೈಯಾಡಿಸಿದ್ದರು (ಎಹಚ. ೫೧).

[ತಾಪ$_{2}$ + ಮಾನ]

ತಾಪಮಾಪಕ (ನಾ). ಕಾಖದ ಮಟ್ಟವನ್ನು ಅಳೆಯುವ ಯಂತ್ರ,– ಸಾಧನ ; ಉಷ್ಣಮಾಪಕ : ಆದುದರಿಂದ ನಾವು . . . ತಾಪಮಾಪಕ (Thermometer) ಮುಂತಾದ ಪದಗಳನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸಿರುವುದು (ಭೌತವಿ. ೨೩೮). [ತಾಪ$_{2}$ + ಮಾಪಕ]

ತಾಪರಿಗೋಡೆ (ನಾ). ತೆಳುವಾದ ಗೋಡೆ (?) : ನಮ್ಮ ಅವರ ಕೋಣೆಯ ನಡುವಿರುವ ಹಲಗೆಯ ತಾಪರಿಗೋಡೆಯನ್ನು ಟಪಟಪ ಬಡಿಯುವನು (ಜೀನಡಾ. ೩೦೦). [ತಾಪರಿ$_{0}$ + ಗೋಡೆ]

ತಾಪವಡೆ (ಕ್ರಿ). ದುಃಖ ಹೊಂದು : ಕಷ್ಟಪಡು : ನಳನು ಕಾಡನು ಸೇರಿ ಕಡು ತಾಪವಡೆದರು ಪಡೆದನು ಘುರಳಿ ರಾಜ್ಯವನು (ಇಂದಾವ. ೦೦೯-೮೫).

[ತಾಪ$_{2}$ + ಪಡೆ$_{1}$]

ತಾಪಶಕ್ತಿ (ನಾ). ಉಷ್ಣಶಕ್ತಿ ; ಸುಡುವ ಶಕ್ತಿ : ತಾಪಶಕ್ತಿಯಿಂದ ಈ ಕೀಟಾಣುಗಳನ್ನು ನಾಶಪಡಿಸಿದರೆ ಕೊಳೆಯುವುದು ನಿಂತು ಹೋಗುತ್ತದೆ (ಜೀವಾತ್ಮ. ೦೨೩). [ತಾಪ$_{2}$ + ಶಕ್ತಿ]

ತಾಪಸ (ಗು). ೧. ತಪಸ್ಸಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ; ತಪಸ್ಸುಮಾಡುವ. (ನಾ). ೨. ತಪಸ್ಸನ್ನು ಆಚರಿಸುವವನು ; ತಪಸ್ವಿ ; ಮುನಿ : "ಪರಾಶರಿಃ . . . ತಪಸ್ವೀ, ಕರ್ಮಂದೀ, ತಾಪಸಃ–ಈ ೯ ತಪಸ್ವಿ" (ಹಲಾಯು. ೬೮-೨೫೫) : ತಾಪಸನ ಶಾಪಮೆಂಬುದು ಪಾಪದ ರೂಪಜೀತುಮಜೀಯ ದಂತೇಕೆ ಮನಂಗಾಪಟೀದು ಬಂದು ಮುಟ್ಟಿದೆ (ಶಂಪಘಾ. ೨-೨೦) : ಕೋಟಿಗಳಲ್ತೆ ತಾಪಸರ್ (ರಾದಂಪೂ. ೬೫೨) : ಸಹಸ್ರಜಟಿಯೆಂಬ ತಾಪಸಂ ತೋಜೆ (ಧರ್ಮಾಮ್ಮ. ೨-೨೧೩) : ನನೆಗೋಲನುಪಟಳದಲಿ ಭ್ರಾಂತಿ ಗೊಂಡಿರ್ದ . . . ತಾಪಸರೆಲೆವನೆಗಾತಿಯುರನಪ್ಪಿದರು (ಪೋದಶ. ೬-೦೫) ಏಳೆಹುಲ ಸವಿದು ನೀರ್ಗುಡಿದ ತಾಪಸನನಂದಲರಂಬಿಗೆ ಗುರಿಮಾಡಿ [illegible]

ತಾಪಸಕುಮಾರ (ನಾ). ತಪಸ್ವಿಯ ಮಗ; ಮುನಿಪುತ್ರ: ಇವರ್ಗಂ ಪುಟ್ಟಿದೊಂ ಮೃಗಶೃಂಗನೆಂಬೊಂ ತಾಪಸಕುಮಾರಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೭-೪೩ ವ). [ತಾಪಸ + ಕುಮಾರ]

ತಾಪಸತರು (ನಾ). ಇಂಗುದೀ ಮರ; ಗಾರೆಗಿಡ: "ಇಂಗುದೀ. ತಾಪಸತರುಃ–ಗಾರೇಗಿಡ, ಇಂಗಳದ ಗಿಡ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೦೭). [ತಾಪಸ + ತರು$_{2}$]

ತಾಪಸನಿಕಾಯ (ನಾ). ಮುನಿಗಳ ಸಮೂಹ; ಋಷಿಗಳ ಗುಂಪು: ತಾಪಸಾಶ್ರಮದೊಳ್ ಮಿಥ್ಯಾತಪಶ್ಚರಣ ಪರಿಣತತಾಪಸನಿಕಾಯದೊಳ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೭-೪೨ ವ). [ತಾಪಸ + ನಿಕಾಯ]

ತಾಪಸಭೂಜ (ನಾ). = ತಾಪಸತರು: "ಇಂಗುದಿ ತಾಪಸಭೂಜಮು ದಿಂಗಳುಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೩೫-೧೭). [ತಾಪಸ + ಭೂಜ]

ತಾಪಸರೂಪ (ನಾ). = ತಾಪಸವೇಷ: ತಾಪಸರೂಪಂ ವಿಗತಾಲಾಪಂ . . . ಜಟಾಧರಂ ದಂಡಧರಂ (ಪಂಪಾಪು. ೮-೫೭). [ತಾಪಸ + ರೂಪ]

ತಾಪಸವೃಂದ (ನಾ). = ತಾಪಸನಿಕಾಯ: ಬಳಿಕ ತಾಪಸವೃಂದವನು ಕಾರುಣ್ಯನಿಧಿ ಕಳುಹಿದ ತಪೋವನಕೆ (ಕುಮಾವ್ಯಾಸ. ೯-೮೦). [ತಾಪಸ + ವೃಂದ]

ತಾಪಸವೇಷ (ನಾ). ಮುನಿಯ ವೇಷ; ಋಷಿಯ ರೂಪ: ಅಡಗಿಸೀ ರಾಕ್ಷಸ ಕಳೇವರವ ಐದು ತಾಪಸವೇಷವನು (ತೊರರಾ. ೩-೮-೧೩); ಕಾನನಕೆ ತಾಪಸವೇಷದಿ ಪೋದರಾಗ (ಕಬೀರಂ. ೧೩). [ತಾಪಸ + ವೇಷ]

ತಾಪಸಾಚರಣ (ನಾ). ತಪಸ್ವಿಗಳ ಆಚರಣೆ; ತಪಸ್ಸು: ಬಾಲಕಾಲ ಪರಿಗೃಹೀತ ತಾಪಸಾಚರಣಂ ಮಿಥ್ಯಾಂಧಕಾರಾವಕುಂಠಿತ ಸಮ್ಯಗ್ದರ್ಶನನಾಗೆ (ಶಾಂತಿಪು. ೭-೪೩ ವ). [ತಾಪಸ + ಆಚರಣ]

ತಾಪಸಾರಿ (ನಾ). ತಪಸ್ವಿಗಳ ಹಗೆ; ಋಷಿಗಳ ವೈರಿ; ಕಾಮ: 'ತಾಪಸಾರಿವಿಜಯ' ನೋಡಿ. [ತಾಪಸ + ಅರಿ$_{6}$]

ತಾಪಸಾರಿವಿಜಯ (ನಾ). ಕಾಮನನ್ನು ಜಯಿಸಿದವನು; ಕಾಮಾರಿ; ಶಿವ: ಶೃಂಗಾರಾಜಿತ ತಾಪಸಾರಿವಿಜಯಂ ಭೂಧಾರ ಚಕ್ರೇಶ್ವರಂ (ಪಮ್ಮರ. ೧-೪೫). [ತಾಪಸಾರಿ + ವಿಜಯ]

ತಾಪಸಾಶ್ರಮ (ನಾ). ಋಷಿಗಳ ವಾಸಸ್ಥಾನ; ತಪೋವನ: ಐರಾವತೀ ತೀರದ ತಾಪಸಾಶ್ರಮದೊಳ್ ಮಿಥ್ಯಾತಪಶ್ಚರಣಪರಿಣತ ತಾಪಸನಿಕಾಯದೊಳ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೭-೪೨ ವ). [ತಾಪಸ + ಆಶ್ರಮ]

ತಾಪಸಿ (ನಾ). ತಪಸ್ವಿನಿ: ಸಿಂಹದ ಮರಿಯನ್ನು ಎಳೆದಾಡುತ್ತಾ ಬಾಲಕನು ತಾಪಸಿಗಳೊಡನೆ ಬರುವನು (ಶಾಕುಂತ. ೧೦೪) [ಸಂ. ತಾಪಸೀ]

ತಾಪಸಿಗ (ನಾ). ತಪಸ್ವಿ; ಋಷಿ; ಮುನಿ: ಹಸನಾದ ನೆಲವ ಕಾಣಿಸದೆ ಇರಲು ತಾಪಸಿಗನು ಬಂದಿಲ್ಲಿ . . . ರಚಿಸಿದನು ತಪವನು (ತೀರ್ಥಮ. ೨೭೩). [ತಾಪಸ + –ಇಗ]

ತಾಪಸೇಂದ್ರ (ನಾ). ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ ತಪಸ್ವಿ; ಮಹರ್ಷಿ: ತಾಪಸೇಂದ್ರನ ಶವವನೀಕ್ಷಿಸಿ ತಾಪಸೇಂದ್ರನು ಕೊಡುವ ಹರಕೆಯನೇಪರಿಯೊಳಾನೀಸಿ ಕೊಳ್ಳದೆ ಹೋಹುದನುಚಿತವು . . . ಎನುತ (ಬಸವು. ೩೨-೧೩). [ತಾಪಸ + ಇಂದ್ರ]

ತಾಪಸೋತ್ತಮ (ನಾ). = ತಾಪಸೇಂದ್ರ: ನಯದೊಳಾ ತಾಪಸೋತ್ತಮ ನೊಡಂಬಡಿಸಿ (ಪ್ರಮಿಥಾ. ೨-೪೪): [illegible] ತಾಪಸೋತ್ತಮರು . . . ಹಣೆಯೊಳು [illegible] (ಇಂಜಾಪ. ೧೪೫-೧೨). [ತಾಪಸ + ಉತ್ತಮ]

ತಾಪಹರ (ನಾ). ೧. ತಾಪನಿವಾರಣೆ: ತಾಪಹರಕ್ಕೆ ಮಾಟ್ಟ ಶಿಶಿರಕ್ರಿಯೆಗಳ್ (ಶಾಂತೀಶ್ವ. ೧೧-೭೦). ೨. ತಾಪವನ್ನು ನಿವಾರಣೆ ಮಾಡುವವನು. [ತಾಪ$_{2}$ + ಹರ$_{2}$]

ತಾಪಾಳ 'ತಾಪಾಳು' ನೋ.

ತಾಪಾಳು, ತಾಪಾಳ (ನಾ). ಬಾಗಿಲಿನ ಅಗುಳಿ; ತಾಳು: ಕಿಮ್ಮಿ ತಾಪಾಳ ಹಾಕಿ, ಹಣತೆ ತುಂಬಿಸಿದಳು (ನನ್ನೂರು. ೨೨೪). **ತಾಪಾಳ:** ಆ ಹೆಂಗಸು ಘಟಕ್ಕಂತ ಮನೆಯೊಳಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ ದಡಾರ್ರಂತ ಕದ ಹಾಕಿ ತಾಪಾಳ ಹಾಕಿಕೊಂಡು ಬಿಟ್ಟಳು (ಕಲಸಿ. ೧೨೦). [ದೇ.॥ ತಮಿ. ತಾಟ್ಪ್ಪಾಳ್]

ತಾಪಾಳುಮರ (ನಾ). ಬಾಗಿಲನ್ನು ತೆರೆಯದಂತೆ ತಡೆ ಹಾಕುವ ಅಗುಳಿ: ತಾಪಾಳು ಮರದ ಮೇಲೆ ಗೋಪಾಳದ ದಾಸಯ್ಯ ಕೂತಿದ್ದಾನೆ (ಗಾದ). [ತಾಪಾಳು + ಮರ$_{1}$]

ತಾಪಿ (ಗು). ೧. ಉಷ್ಣತೆಯ ತಾಪದಿಂದ ಬಳಲುತ್ತಿರುವ. ೨. ದೈಹಿಕ ಅಥವಾ ಮಾನಸಿಕ ರೋಗದಿಂದ ನರಳುತ್ತಿರುವ. ೩. ತಾಪವನ್ನುಂಟು ಮಾಡುವ. [ಸಂ. ತಾಪಿನ್]

ತಾಪಿಂಛ (ನಾ). ಹೊಂಗೆಮರ; ತಮಾಲವೃಕ್ಷ: "ಕಾಲಸ್ಕಂಧಃ, ತಮಾಲಃ, ತಾಪಿಂಛಃ – ೩ ತಮಾಲವೃಕ್ಷದ ಹೆಸರುಗಳು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೧೧). [ಸಂ.]

ತಾಪಿಚ್ಛ (ನಾ). ೧.=ತಾಪಿಂಛ: "ಕಾಳಸ್ಕಂಧಂ ತಮಾಳಮೆನೆ ತಾಪಿಚ್ಛಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೩೪-೮). ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ; ಕಾಗದೊಂಡೆ: "ತಾಪಿಚ್ಛಃ, ಕಾಕತುಂಡಿಕಾ–ಈ ೨ ಕಾಗದೊಂಡೆ" (ಪಶಾಜು. ೩೪-೫೦). [ಸಂ.]

ತಾಪಿತ (ಗು). ೧. ಬಿಸಿ ಮಾಡಿದ; ಕಾಯಿಸಿದ. ೨. ತೊಂದರೆಗೊಳಗಾದ; ಸಂಕಟಕ್ಕೆ ಈಡಾದ. [ಸಂ.]

ತಾಪಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಸುಡು; ಬಿಸಿಯಾಗುವಂತೆ ಮಾಡು: ಗಿರಿಗಳ ತಾಪಿಸುವ ಬಿಸಿಲಾದಡೇಜ ಪರೋಪಕಾರದಿ ಚಂದ್ರಿಕೆಯನೊಂದಿಸುವ ಶಾಪೆಗಳ (ಬಸವು. ೨೦-೫೦): ತಾಪಿಸುತೆ ತಣಿಯಿಸುತೆ ಕುಲುಕಿಸುತೆ ಋತುವೈದ್ಯ ಭೂಪಟದಿ ಜೀವರಸಗಳ ಪಚಿಸುವಂತೆ (ಮಂಕುತ.೧೫೯). ೨. ಸಂಕಟ ಪಡು; ತಾಪಕ್ಕೆ ಗುರಿಯಾಗು; ವ್ಯಥೆಪಡು: ನೇಹವಿರ್ಮಡಿಸಿ ಕಿವಿವೇಟವಗ್ಗಳಿಸಿ ವಿರಹಿಣಿಯಾಗಿ ತಾಪಿಸುತ್ತೆ (ಪದ್ಮರಾ. ೫-೨೭): ಒಪ ತುಷ್ಟಿಯ ಮಾಡಲಟಿವಳು ತಾಪಿಸುವ ಜನನಿಕರಕಾಗಳು (ಕುಮಾವ್ಯಾಸ. ಚಿರಿತ. ೩೩-೧೭): ಅಡಿಗಡಿಗೆ ಸುಯ್ದು ಜ್ವರಮಿಡಿದು ತಾಪಿಸುವ. . .ಮಿಡುಕುತಿಪ ಗಳಗತ ಪ್ರಾಣೆಯರ್ (ಚಬಪು. ೧೯-೩೧): ಮೈಗೆ ಬಿಸಿಮರಿಯ ಪೊಜಮುಟ್ಟು ತಾಪಿಸುತಿರ್ದುದಾ ಚಕ್ರವಾಕ (ನಂದಿಮಾ. ೧೮-೨೫): ರತಿದೇವಿ ತಾಪಿಸುತೆ ಬರವರಲು (ನವಮೊ. ೮-೨೦). ೩. ಸಂಕಟಪಡುವಂತೆ ಮಾಡು; ಬಾಧಿಸು: ತಾಪಿಸುವ ತಪಸೆನಗೆಂದು ಕೆಡುವುದು ತಪಸಿಯೇ ಹೇಳಾ (ಬಸವು. ೪೫-೩೭); ಕಲಿಭೀಮ ಬಿಲ್ಗೊಂಡು ರಿಪುಬಲವ ತಾಪಿಸುತ ಪೊಕ್ಕು ಸಂಹರಿಸುತಿರೆ (ತುರಂಗ. ೪೯-೪೦). ೪. ಸಿಟ್ಟಾಗು; ರೇಗು; ಉದ್ವೇಗಗೊಳ್ಳು: ಕೋಪಿಸುತೆ ಕೊಲುವೆನೀ ವೃದ್ಧಪಾರ್ವನನೆನುತೆ ತಾಪಿಸುತೆ ತೋಟಲಗನೆನುತೆ ಹತ್ತಿರೆ ಬರುತೆ (ನಂಬಿರ. ೭-೧೦೭). ೫. ರೇಗಿಸು; ಕೆರಳಿಸು; ಮನಸ್ಸಿಗೆ ತಾಪವನ್ನುಂಟುಮಾಡು: ಎಲೆ ಪಾಪಿ . . . ಜಲವ ಬಿಟ್ಟು ಬಾರೆಂದೆನುತ ತಾಪಿಸಿದರು (ತುರಂಗ. ೭೫-೫). [ತಾಪನ+–ಇಸು$_{3}$]

ತಾಪು, ತಾಪೆ$_{2}$, ತಾಹಿ, ತಾಹೆ (ನಾ). ೧.ಕುಂಟಣಿಯ ಮನೆ; ಹಾದರಗಿತ್ತಿಯ ಮನೆ: (ಕ). ೨. ಗೊತ್ತಾದ ಸ್ಥಾನ; ಸಂಕೇತಸ್ಥಳ: "ತಾಪು. ಕುಱುಹುದಾಣ" (ಕಬ್ಬಿಕ್ಕ. ಕ. ೫೭.). **ತಾಪೆ$_{2}$:** ೧. "ತಾಹೆಯೆಂದುಂ, ತಾಪೆಯೆಂದುಂ ಕುಂಟಣಿಮನೆ" (ಕಶಸಾ. ೨೫-೫೦೭). ೨. "ಕುರುಹುದಾಣ, ಸಂಕೇತಸ್ಥಲ" (ಶ್ರುಭಾ). **ತಾಹಿ:** (ಕ). **ತಾಹೆ:** ೧. ಮೇಲಿನ 'ತಾಪೆ$_{2}$' ಉಲ್ಲೇಖಕ್ಕೆ ಕೊಟ್ಟಿರುವ 'ಕಶಸಾ' ಪ್ರಯೋಗವನ್ನು ನೋಡಿ. ೨. "ತಾಹೆಯ ಸಮ್ಮುದದೊಳಿರದೆ ಸಂಕೇತದ ಸದ್ಗೇಹಕ್ಕೆ ನಾಮ" (ಕವಿಕಂ. ೨೦೭). [ದೇ.॥ ತಮಿ. ಮಲ. ತಾಪ್ಪು; ತೆಲು. ತಾಪಿ]

ತಾಪೆ$_1$, ತಾಫೆ (ನಾ). ೧. (ಸಂಗೀತಗಾರರ ಅಥವಾ ನರ್ತಕಿಯರ) ಗುಂಪು,-ಕೂಟ. 'ತಾಪೆಕಟ್ಟು' ಪರಾ. ೨. ಕುಣಿತ ; ನೃತ್ಯ : ತಾಪ ತ್ರಯದವನಿಗೆ ತಾಪೆ ಯಾಕೆ ? (ಗಾದೆ). **ತಾಫೆ :** ೧. ತಂಜಾವೂರಿನ ತಾಫೆ ಯವರು (ಕಾವಿಕಾಂ. ೨೪೮). 'ತಾಫೆಕಟ್ಟು' ಪರಾ. ೨. "ಸೂಳೆಯರ ಕುಣಿತ – ತಾಫೆ" (Nautch. ಇಂಕನಿ.) ; ಸಂಗೀತ ತಾಫೆಯ ಅವಯವ – ಮಾತ್ರ ಅವಕಾಶ ಅಷ್ಟೆ (ಕಲನಿ. ೨೦೦).

[←ಮರಾ. ತಾಫಾ ; ಅರ. ತಾಇಫಾ.]

ತಾಪೆ$_2$ 'ತಾಪು' ನೋ.

ತಾಪೆಕಟ್ಟು, ತಾಫೆಕಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ಕುಣಿ; ನರ್ತಿಸು: ಸಾಕುಬಿಡು, ನೀನೇನು ತಾಪೆಕಟ್ಟಬೇಕಾಗಿದೆಯೇ (ಕೀಲುಗೂಂ. ೭೭). **ತಾಫೆಕಟ್ಟು:** ನೀಲಾಸಾನಿಯ ಮಗಳು ಕಮಲಾಸಾನಿಯು 'ತಾಫೆ'ಕಟ್ಟಿದಳು (ಮುದ್ರಾರಾಕ್ಷ. ೨೧೧) ; ಎಲ್ಲಿ ತಾಫೆಕಟ್ಟಬೇಕೋ ಪಾಪ (ಕಲಾಸಾ. ೭). [ತಾಪೆ$_1$ + ಕಟ್ಟು$_1$]

ತಾಪೇದಾರ 'ತಾಬೇದಾರ' ನೋ.

ತಾಪೇದಾರಿ 'ತಾಬೇದಾರಿ' ನೋ.

ತಾಪ್ತಿ 'ತಾಪತಿ' ನೋ.

ತಾಫೆ 'ತಾಪೆ$_1$' ನೋ.

ತಾಫೆಕಟ್ಟು 'ತಾಪೆಕಟ್ಟು' ನೋ.

ತಾಫೇದಾರಿ 'ತಾಬೇದಾರಿ' ನೋ.

ತಾಬ 'ತಾಬೆ' ನೋ.

ತಾಬಂಡಿ 'ತಾಂಬಾಣ' ನೋ.

ತಾಬಡತೋಬ, ತಾಬಡತೋಬಡ (ಅ). ಕೂಡಲೇ ; ಆಗಿಂದಾಗ : ತಕ್ಷಣ : ತಾಬಡತೋಬ (ಕೂಡಲೆ) ತಾಬಡತೋಬ ಕಳಿಸು (ಕೂಡಲೆ ಕಳಿಸು) (ಸುವರ್ಣ. ೩೨೮); ರತ್ನಾಳ ಕರಕೊಂಡು ಹೋಗಲಾಕ ತಾಬಡತೋಬ ಬರ್ರಿ (ಗ್ರಾಮಾಯ. ೭೨). **ತಾಬಡತೋಬಡ :** ತಾಬಡತೋಬಡ ಕೇಸು ಹಾಕಿಬಿಡುತ್ತಿದ್ದೆ (ಗಂಗಾಸಾ. ೧೩೨).

[←ಮರಾ. ತಾಬಡತೋಬ್ ; ಹಿಂ. ತಾಬಡ್‌ತೋಡ್]

ತಾಬಡತೋಬಡ 'ತಾಬಡತೋಬ' ನೋ.

ತಾಬಾ 'ತಾಬೆ' ನೋ.

ತಾಬಾಣ 'ತಾಂಬಾಣ' ನೋ.

ತಾಬಿಲೆ 'ತಾಂಬೇಲು' ನೋ.

ತಾಬುತಿ 'ತಾಪತಿ' ನೋ.

ತಾಬುಲ್‌ಬಳೆ (ನಾ). (ಸಾಣೆಹಿಡಿದು) ಹೊಳಪುಕೊಟ್ಟ ಬಳೆ: ಆದರೂ ನರ್ಸಿಯ ಕೈಯ್ಯಲ್ಲಿ ಎರಡೆರಡು ಚಿನ್ನದ ತಾಬುಲ್ ಬಳೆ – ಹೇಗೆ ಬಂದವು (ಒಡ್ಡಿಉ. ೪೭). [<ತಾಬೂಲು + ಬಳೆ$_3$]

ತಾಬೂತ್, ತಾಬೂತು$_2$ (ನಾ). (ಮೊಹರಂ ಹಬ್ಬದಲ್ಲಿ ಮೆರವಣಿಗೆ ಬರುವ) ಅಲಂಕೃತವಾದ ಪೆಟ್ಟಿಗೆ: ಮುಸಲ್ಮಾನ್ ಕುಶಲರು ಚಾಬ್ಬಿಯನ ಹಬ್ಬದಲ್ಲಿ ಮೆರವಣಿಗೆಗೆ ತಯಾರ್ಮಾಡುವಂಥ 'ತಾಬೂತ್' ತರಹದ ಸುಂದರವಾದ ಒಳಗೂಡು (ಕಲನಿ. ೧೯೪). **ತಾಬೂತು$_2$:** (೬).

[←ಅರ. ಹಿಂ. ಮರಾ. ತಾಬೂತ್]

ತಾಬೂತು$_1$ 'ತಾಪತಿ' ನೋ.

ತಾಬೂತು$_2$ 'ತಾಬೂತ್' ನೋ.

ತಾಬೂಲು (ನಾ). (ಸಾಣೆ ಹಿಡಿದು) ಹೊಳಪು ಕೊಡುವಿಕೆ ; ಕಾಂತಿ ಕೂಡಿಸುವಿಕೆ : ಮೋಹನ ರಾಯ ಬಂದು ಈ ರತ್ನವನ್ನು ಮೆಲ್ಲನೆ ಕಿಸರಿನಿಂದೆತ್ತಿ ತೊಳೆದು, ಹಿಡಿದು, ತಾಬೂಲು ಕಡಿದು, ಲೋಕದ ಮುಂದೆ ಥಳಥಳಗೊಳಿಸಲು ಪೇಚಾಡುತ್ತಿದ್ದಾನೆ (ಹಿಂಕತೆ. ೪೭).

[←ತುಳು. ತಾಬುಲು]

ತಾಬೆ, ತಾಬ, ತಾಬಾ (ನಾ). ಅಧೀನ ; ವಶ : ಸ್ವಾಧೀನ : ಅರಿವಾಳ ಫೌಜನ್ನು ನಿಮ್ಮ ತಾಬೆಗೆ ಕೊಡುತ್ತೇವೆ (ರಾಜೇಂದ್ರ. ೨೬) ; ನಿಮ್ಮ ತಾಬೆ ಯಲ್ಲಿ ಯಾರಿದ್ದಾರೆ ? ಒಳಗುತ್ತಿಗೆಗಾದರೂ ಸರಿಯೆ (ಜಾರುದಾ. ೩೧೭ ಜವಿಾನುಗಳನ್ನು ತಾಬೇದಲ್ಲಿ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಸ್ವಂತ ಸಾಗುವಳಿ ನಡೆಸಿದ್ದು ನಂತೆ (ದೀಪಹ. II, ೧೦೩). **ತಾಬ:** ಮೋರಾಡಿಯ ಒಳಗೆ ತುಳುವ ಹೆಗ್ಗಡೆಕ ತಾಬದ ಮೂಲದ ಬಾಳಿನ ವಿವರ (ಸೌಇಇ. IX-ii, ೪೨೪-೨೯ ; 1401 **ತಾಬಾ :** ಹೊಸ ಫೋನೊ ಅವರ ತಾಬಾಕ್ಕೇ ಕೊಟ್ಟು ಬಿಟ್ಟಿತ್ತು (ವ್ಯನಿ. ೧೯೩) ; ಆಸ್ತಿಯನ್ನು ನಿಮ್ಮ ತಾಬಾಕ್ಕೆ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಬೇಕೋ ಬೇಡವೋ (ಜೀಜನಾ. ೩೮); ಅವರ ಸಂಸ್ಥಾನ ಸರಕಾರದ ತಾಬಾ ಆಗಿ ಐದೇ ವರ್ಷ ಆತು (ಭಾಗ್ಯಶ್ರೀ. ೭೦). [←ಹಿಂ. ತಾಬೇ ; ಅರ. ತಾಬಿಅ]

ತಾಬೆದಾರ 'ತಾಬೇದಾರ' ನೋ.

ತಾಬೆದಾರಿ 'ತಾಬೇದಾರಿ' ನೋ.

ತಾಬೇದಾರ, ತಾಪೇದಾರ, ತಾಬೆದಾರ (ನಾ). ಯಾರನ್ನಾದರೂ ಅವಲಂಬಿಸಿದವನು ; ಅಧೀನನಾದವನು; ಕೈಕೆಳಗಿನವನು ; ಸೇವಕ: "ಕೈಕೆಳಗಿನವನು, ತಾಬೇದಾರ" (Subordinate. ಇಂಕನಿ.); ಪೈದಿ ಅವರಿಗೆ ಬಹಳ ಸತಾಯಿಸಿ ಅವರ ತಾಬೇದಾರರ ರೂಬುರೂಬು ಬಹಳ ಅವಮಾನ ಕರವಾಗಿ ಹೀಯಾಳಿಸಿರಬೇಕು (ಕಲನಿ. ೧೦೫) ; ನಿಮ್ಮ ತಾಬೇದಾರ್ರೆಲ್ಲಾ ಇಲ್ಲೇ ಕಾಫೀ ಕುಡಿಯಬೇಕು (ನವನೀ. ೪೦). **ತಾಪೇದಾರ :** ಸ್ವಾಮಿ ಯವರ ಸೇವಕ! ತಾಪೇದಾರ! ಬಡವ! ಆದರೆ ಸುಳ್ಳು ಹೇಳೋ ಮನುಷ್ಯ ಅಲ್ಲ (ರಂಗಕ. ೫೦); ಶ್ರೀರಂಗರಾಯರು ದೊಡ್ಡ ಅಧಿಕಾರಿಗಳಾಗಿ, ನೂರಾರು ಜನ 'ತಾಪೇದಾರ'ರನ್ನು ಬೆದರಿಸಿ ಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದರು (ಕನಿಸಂ. ೨೫೩). **ತಾಬೆದಾರ :** [illegible] ಅವರುಗಳಿಂದ ದಾಖಿಲ್ ಮಾಡಲ್ಪಡುವುದು (ಗ್ರಾಮಾಕ. ೪೭).

[←ಅರ. ಹಿಂ. ತಾಬೇದಾರ್]

ತಾಬೇದಾರಿ, ತಾಪೇದಾರಿ, ತಾಫೇದಾರಿ, ತಾಬೆದಾರಿ (ನಾ). ಸೇವೆ : ಚಾಕರಿ : ನೀವು ಪೂರ್ವದಿಂದಲೂ ನಮ್ಮ ತಾಬೇದಾರಿಯಲ್ಲಿಯೇ ಇದ್ದಿರಿ (ಚಾಮುವಂ. ೧೭೯) ; ನೀನು ದಳವಾಯಿ ಆದಾಗ ನಿನ್ನ ತಾಬೇದಾರಿಗೆ ನನ್ನ ಸೇರಿಸಿಕೊ (ಹಂಗಾಳ್ಯ. ೩೨೫). **ತಾಪೇದಾರಿ:** ನಾನು ತಾಪೇದಾರಿ ಮಾಡಿದ ಎಲ್ಲಾ ಅಮಲ್ದಾರರೂ . . . ಹಿಂದಿರುಗುತ್ತಿದ್ದರು (ಗರುಡಾ. ೮೯) ; ನಾನು ನೌಕರಿದ್ದೀನಿ ತಾಪೇದಾರಿ ಮಾಡೋವ (ಮೂಮನೆ. ೧೮೫). **ತಾಫೇದಾರಿ :** [illegible] ಹಣಕ್ಕೆ ಸರಿತೂಗುವಷ್ಟಾದರೂ ಕೆಲಸ ಮಾಡದಿದ್ದರೆ ಹೇಗೆ (ಜೀವ್ನ. ೧೭೦). **ತಾಬೆದಾರಿ :** (ಮ್ಯಗಜ. IV, ೭೮೬).

[←ಫಾರ. ಹಿಂ. ತಾಬೇದಾರೀ]

ತಾಮ್ 'ತಾನ್' ಪರಾ.

ತಾಮರಮುಗೆ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು : [illegible] ದಕ್ಷಿಣ ತಟೀ ತಾಮರಮುಗೆ ಹಾನುಜ್ಜುಲ್ಲಿಜುವಳ್ [illegible] ೬೩-೬೮ ; 757). [?]

ತಾಮರಸ (ನಾ). ೧. ತಾವರೆ: ಕಮಲ : "ಸಹಸ್ರಪತ್ರಂ, ಶತಪತ್ರಂ ತಾಮರಸಂ . . . ಪಂಕಜಂ–ಈ ೧೭ ತಾವರೆ" (ಹಲಾಯು. ೧೧೨-೫೩) ಮೋಳದವರಂತಿರೆ ಸಾರಿಕೆ ರಾಜಗೇಹದಂತಿರೆ ಕೊಳನಲ್ಲಿ ತಾಮರಸಂರಂತಿರೆ ತಾಮರಸಂಗಳೊಪ್ಪುಗುಂ (ಪಂಪಭಾ. ೫-೫೮) ; ಆ ಕುಂಡಮಾನೆ ಪದ್ಮ ಮಾಡಿಯಲ್ಲಿ ಸಹಸ್ರದಳ ಸುವರ್ಣ ತಾಮರಸಮುಮನವಜ ಕರ್ಣಿಕೆಯ ಮೇಲೆ ಸಿಂಹಾಸನಮುಮಂ ವಿಗುರ್ವಿಸಿ (ಪಂಪಾಮಾ. ೧೭-೨೯ ವ) ; ಶ್ರೀ ಮಹೀಶಾನನ ಮಂಜುಳ ತಾಮರಸ ಪತಂಗ (ವಿಷ್ಣುಪು. ೪-೧). ೨. ಚಿನ್ನ ಬಂಗಾರ. ೩. ತಾಮ್ರ. [ಸಂ.]

ತಾಮರಸನೇತ್ರ (ನಾ). ಕಮಲದಂತೆ ಕಣ್ಣುಗಳುಳ್ಳವನು : ವಿಷ್ಣು : ಗೋಕುಲಕೆ ಪೋಗಿ ನೀಲೋತ್ಪಲದಳಶ್ಯಾಮನಪ್ಪ ತಾಮರಸನೇತ್ರನಂ ನೋಡಿ (ಜಗವಿ. ೩-೨೩ ವ). [ತಾಮರಸ + ನೇತ್ರ]

ತಾಮರಸಪ್ರಿಯ (ನಾ).=ತಾಮರಸಬಾಂಧವ: ತಾಮರಸಪ್ರಿಯ ರವಿಸುತ ಸೋಮರ್ ಮೃತ್ಯುವಿನೊಳಕ್ಕ ಷಷ್ಠದೊಳಿರೆ ಸದ್ಯೋಮರಣಂ ಶಿಶುವಿಂಗೆ (ಜಾತತಿ. ೭-೩). [ತಾಮರಸ + ಪ್ರಿಯ]

ತಾಮರಸಬಾಂಧವ (ನಾ). ತಾವರೆ ಹೂವಿಗೆ ಪ್ರಿಯನಾದವನು.; ಸೂರ್ಯ : ತನುವಿದು ತಾಮರಸಬಾಂಧವನ ಬಾಳಿಕೆತನಕ[ಪಾಠಾಂ. ಗಕಟ]ಶಾಶ್ವತವೆ (ತೊರರಾ. ೩-೭-೫೪). [ತಾಮರಸ + ಬಾಂಧವ]

ತಾಮರಸಮುಖಿ (ನಾ). ಕಮಲದಂತೆ ಮುಖವುಳ್ಳವಳು : ತಾಮರಸ ಮುಖಿಯ ನಳಿತೋಳ್ . . . ಮಕರಧ್ವಜನ ಪಾಶಮೆನೆ ಸೊಗಯಿಸುಗುಂ (ಜಗವಿ. ೧೦-೩೨). [ಸಂ. ತಾಮರಸಮುಖೀ (ತಾಮರಸ + ಮುಖ + –)]

ತಾಮರಸಸಖಿ (ನಾ). = ತಾಮರಸಬಾಂಧವ : ತಿಮಿರವೆತ್ತಲು ತಾಮರಸ ಸಖನೆತ್ತಲು (ಪ್ರಭುಲೀ. ೭-೮೦). [ಸಂ. (ತಾಮರಸ + ಸಖಿ + –)]

ತಾಮರಸೋದ್ಭೂತ (ನಾ). ಕಮಲದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನು ; ಬ್ರಹ್ಮ : ಪರಮಾರ್ಥಂ ನಿಮ್ಮ ಸಮ್ಯಕ್‌ಪರತರ ನಿಜಮಂ ಭಾವಿಸಲ್ ಬಣ್ಣಿಸಲ್ ತಾಮರಸೋದ್ಭೂತಂಗೆ ಶಕ್ರಂಗಸುರರಿಪುಗೆ ವೇದಕತರ್ಕ್ಕಂ (ರಕ್ಷಾಶ. ೮೨). [ತಾಮರಸ + ಉದ್ಭೂತ]

ತಾಮರೆ, ತಾವರೆ (ನಾ). ೧. = ತಾಮರಸ ೧ : “ಕೆಸರ್ಮಲ್ಲಿಗೆ, ಸಿರಿಯ ಕರುಮಾಡಂ, ತಾಮರೆ[ಪಾಠಾಂ. ತಾವರೆ]ನೀರ್ವೂ – ಈ ೪ ಕಮಲಕ್ಕೆ ಪೆಸರ್” (ಕಶಸಾ. ೮-೧೬೫) : ಕೋಡಗವೇಱಿರ್ದ ಸೊರ್ಕಾನೆಯುಮಂ ಕಸಕುಪ್ಪೆಯೊಳ್ ತಾಮರೆ ಮೂಡಿದುದಂ . . . ಇಂತೀ ಪದಿನಾಱುಂ . . . ಕನಸುಗಳಂ ಕಂಡೆನೆಂದಂಜಿ (ವಡ್ಡಾರಾ. ೮೫-೨೯) : ತಾಮರೆಗಂ ಚಂದ್ರಗಂ ತಾಮಸಮಂ ಕಳೆದು ಕಾಣ್ಕೆ ಮಾಟ್ಪಂತೆ (ಆದಿಪು. ೭-೯) : ಶ್ರೀವನಿತೇಶನ ಪೊಕ್ಕುಳ ತಾಮರೆಯೊಳು ಪುಟ್ಟಿದಜನಿನೆಡವಱಿಯದೆ ಬಂದೀ ವಸುಧೆಯೊಳೇನೆಸೆದುದೋ ಪಾವನ ಚಾಳುಕ್ಯ ವಂಶಂ (ನಾಂದೇಡ್. ೩-೨ : 1047). ೨. ತಾವರೆಯ ಎಲೆಯ ಆಕಾರದಲ್ಲಿ ಚರ್ಮದ ಮೇಲೆ ಹರಡುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಚರ್ಮರೋಗ ; ಹುಳುಕಡ್ಡಿ : (೬). ತಾವರೆ: ೧. “ಸಹಸ್ರಪತ್ರಂ, ಶತಪತ್ರಂ, ಅಂಬುಜಂ . . . ಪಂಕಜಂ–ಈ ೧೭ ತಾವರೆ” (ಹಲಾಯು. ೧೧೨-೫೭); ಮೊಗಮಂ ತಾವರೆ ಕಣ್ಣನುತ್ಪಳದಳಂ ಧಮ್ಮಿಲ್ಲಮಂ ಸೋಗೆ ಸೆಳ್ಳುಗುರಂ ಕೇದಗೆ . . . ಪೋಲ್ತುವು (ಆದಿಪು. ೬-೮೫) : ಅರೆ ಸೀದುವು ತಾವರೆ ಖಗಮರೆಬೆಂದುವು ಭೀಮ ಕೋಪಶಿಖಿ ಮುಟ್ಟೆ (ಗದಾಯು. ೭-೧೪) : ಗಜದ ದಂತದಂತೆ ಬೆಂಕಿಯುಷ್ಣದಂತೆ ತಾವರೆಯ ಸೂರ್ಯನಂತೆ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೫-೧೩೫); ಸೂರ್ಯನುದಯ ತಾವರೆಗೆ ಜೀವಾಳ (ಬಸವ. ೩೭೭): ತಿಳಿನೀರಿಂ ತಾವರೆಯಿಂ ಕಳಹಂಸೆಯಿನೆಸೆವುದಲ್ಲಿ ಸರಸೀಷಂಡಂ (೧೦ಕ. ೨-೪೪) : ಶ್ರೀ ನೆಲಸಿರ್ಪ ತಾವರೆಯನಾಂತ ಸರೋವರದಂತೆ (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೧-೧): ಪಂಕದೊಳಿದ್ದ ತಾವರೆಯಂದದಲಿ (ಬಸಪು. ೪೯-೩೦) : ಪಲತಾವರೆಯ ಪೂಗಳನಾಯ್ದುಕೊಂಡಾ ಪರಮ ಜಿನಭವನವನು ಪೊಕ್ಕನು (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೧೬-೪೧).

ತಾವರೆಯ ಕಣ್ಣ = ತಾವರೆಗಣ್ಣ : “ತಾವರೆಯ ಕಣ್ಣನೆಂದೊಡ ಮುಪೇಂದ್ರನ ನಾಮವು” (ಕಬ್ಬಿಕ್ಕಿ. ೭). **ತಾವರೆಯಣುಗ** = ತಾವರೆಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನು ; ಬ್ರಹ್ಮ : “ಬಿದಿಯಲರಿಚು . . . ತಾವರೆಯಣುಗ ನಂಚೆದೇರನೆಂಬಿವು ಬ್ರಹ್ಮಗೆ ಒದವಿರ್ಪ ನಾಮ” (ಶಬ್ದಮಂ. ೯) : “ವಾರಿಜ ಭವಂಗೆ ತಾವರೆಯಣುಗನೆಂದಕ್ಕುಂ” (ಕಶರ. ೪೫). **ತಾವರೆಯ ತನಯ** = ತಾವರೆಯಣುಗ : ಬಿರುದರ ವಿಗಡ ಮೂದಲೆಗಳ ಮಹಾಧ್ವನಿ ಬಗಿದುದ್ಯೆ ನ್ನಿನಾ ತನಯನ ಕರ್ಣಕೋಟರವ (ಕುವ್ಯಾಭೀ. ೨-೪). **ತಾವರೆಯ ನಂಟ** = ಕಮಲದ ಮಿತ್ರ ; ಸೂರ್ಯ : ತಾವರೆಯ ನಂಟನಿರದೇ ವರುಣದಿಗುವಾರ್ಧಿಯೊಳು ನೆರೆದನು (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೨೯-೪೦). **ತಾವರೆಯ ಪೊಕ್ಕುಳಿಗ**=ಹೊಕ್ಕುಳಲ್ಲಿ ತಾವರೆ ಉಳ್ಳವನು; ಪದ್ಮನಾಭ; ವಿಷ್ಣು : ಮಿಕ್ಕಮಾತೇನೆರಳೆರಳ್ಮೊಗಂ ತಾವರೆಯ ಪೊಕ್ಕುಳಿಗನುಂ ಪೊಣ್ಮಿದರ್ಪೊಣ್ಮ ವೆನ್ನಂಗದುಕ್ಕುವ [ವೆ] ವರಿಂದೆಂದನೀಶಂ (ಮದೀಪು. ೧೧-೩೦). **ತಾವರೆಯ ಮಿತ್ರ** = ತಾವರೆಯ ನಂಟ : ತಾವರೆಯ ಮಿತ್ರನ ಕರಗಿ ಕರುವಿನೊಳಿರೆದರೆಂದೆನೆ ಥಳಥಳಿಸಿ ತೊಳಗುವ ತನುಚ್ಛವಿಯು (ಕುವ್ಯಾಆ. ೩-೩೦) ; ನೈದಿಲ ತಾವರೆಯ ಮಿತ್ರರಿಗೆ ಮಂಡೆಯೊಳಿಟ್ಟನಂಜುಳಿಯ (ಕುವ್ಯಾಸ. ೧೫-೩೮). **ತಾವರೆವನೆಯುಳ್** = ತಾವರೆಯನ್ನು ವಾಸಸ್ಥಾನವಾಗಿ ಉಳ್ಳವಳು ; ಲಕ್ಷ್ಮಿ : “ಸಿರಿಯುರಸಿಯಕ್ಕು ತಾವರೆವನೆಯುಳೆಂದು” (ಕಶರ. ೪೪). [ದೇ.॥ ತಮಿ. ತಾಮರೈ ; ಮಲ. ತಾಮರ ; **ಕೊಡ:** ತಾವರೆ ; ತುಳು. ತಾಮರೆ ; ತೆಲು. ತಾಮರ, ಪರ್ಜಿ. ತಾಮರ್ ; ಕುವಿ. ತಂಬೆರಿ./ಸಂ. ತಾಮರಸ]

ತಾಮರೆಕಟ್ಟು (ನಾ). ಒಂದು ಸ್ಥಳದ ಹೆಸರು : ಪಾಲ್ಪಡುವಿನುಳ್ಪಡುವಣ ಕೆಱೆಯುಳ್ ತಾಮರೆಕಟ್ಟನ್ಕೆಟಗೆ ಮೂವತ್ತುಗೊಳಂ ಕಟನಿ ಕಲ್ನಾಡು ಸರ್ವ್ವಪರಿಹಾರ ಪ್ರಸಾದಂ ಗೆಯ್ದಾರ್ (ಎಕ. X, ಬೌರಿಂಗ್. ೧೩-೫ ; ಸು. 890). [ತಾಮರೆ + ಕಟ್ಟು ?]

ತಾಮರೆಕೊಳ ‘ತಾವರೆಗೊಳ’ ನೋ.

ತಾಮರೆಗಣ್, ತಾವರೆಗಣ್, ತಾವರೆಗಣ್ಣು (ನಾ). ಕಮಲದಂಥ ಕಣ್ಣು : ತಾಮರೆಗಣ್ ಮುಚ್ಚಿದೆಯಾ ? (ಮುಕ್ತಕಂ. ೫೮-೩). **ತಾವರೆಗಣ್ :** ತಾವರೆಗಣ್ಣ ನಗೆಗಣ್ಣ ಬೆಟ್ಟೆರಳೆಗಣ್ಣ . . . ಬಲ್ಮೊಗಸೆಗಣ್ಣಬಲೆಯರ್ (ಚಿಬಪು. ೩೭-೪೪) : ತಾವರೆಗಣ್ಣಂ ತವಕದಿನೀಕ್ಷಿಸಿ ಭಾವೋದ್ಭವರೂಪನ ಕಡುಚೆಲ್ವಂ ಭಾವಕಿ ಪಿರಿದುಂ ಭಾವಿಸಿ (ಜಯಶಾ. ೪-೨೩). **ತಾವರೆಗಣ್ಣು .** ಚೆನ್ನಾಗಿ ಮಱೆದಿಹ ತಾವರೆಗಣ್ಣಿನ ಹಣ್ಣುಗಳೈದಿತೊಗ್ಗಿನಲಿ (ಕಂನವಿ. ೯-೮೨). [ತಾಮರೆ + ಕಣ್]

ತಾಮರೆಗೆಱೆ[3], ತಾವರೆಕೆಱೆ[3], ತಾವರೆಗೆಱೆ[3](ನಾ). ೧. ತಾವರೆ ಹೂಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ಕೆರೆ : ಆದಿತ್ಯಂಗಿದಿರಂ ನೀರಂ ಸೂಸುವಾಗಳ್ ಬೆರಲಿಂದ ಸುರ್ಚಿ ನೀರ್ವರಸು ಸೂಸಿ ತಾಮರೆಗೆಱೆ[3][ಪಾಠಾಂ.ತಾಮರೆ]ಯೊಳುಂಗುರಂ ಬಿದ್ದತ್ತು (ವಡ್ಡಾರಾ. ೫-೪). **ತಾವರೆಕೆಱೆ[3]:** ೨. ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು : ತಾವರೆಕೆಱೆ[3]ಯೊಳಗೆ ವಾಟಿಕೆ (?) ದೇವ ಭೋಗವು್ (ಮೈಆರಿ. ೧೯೨೪, ೭೦-೫ ; ?). **ತಾವರೆಗೆಱೆ[3]:** ೧. ಕಿಱಿದಂತರಂ ಬಂದೊಂದು ತಾವರೆಗೆಱೆ[3]ಯ ಮೊದಲೊಳ್ ನಿಂದು (ಪಂಪಭಾ. ೨-೯೫ ವ); ಭಾವಕಿಯರ್ ತೊಡಗಿದರ್ . . . ಜಳಕೇಳಿಗೆ ಮಿಗೆ ತಾವರೆಗೆಱೆ[3]ಯಚ್ಚ ತಿಳಿದ ತೀರದ ಜಲದೋಳ್ (ಹಮ್ಮಿರ. ೪-೨೨) : ಅಲರ್ದ ತಾವರೆಗೆಱೆ[3]ಗಳಿಂ . . . ಪೂದೋಂಟಂಗಳಿಂ . . . ಸೊಗಯಿಸುವುದಾ ವಿಷಯ (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೦-೫೭) : ೨. ದಕ್ಷಿಣ ದಿಶಾಭಾಗದ ತಾವರೆಗೆಱೆ[3]ಯ ನಖರೇಶ್ವರ ದೇವರಾಚಾರ್ಯರ್ (ಇಆ. V, ೩೪೩-೨೭ : 1093). [ತಾಮರೆ + ಕೆಱೆ[3]]

ತಾಮರೆಗೈ, ತಾವರೆಗೈ (ನಾ). ತಾವರೆಯನ್ನು ಹೋಲುವ ಕೈ : ಜವನ ಪಟುಭಟರ ಹುಂಕೃತಿ ತವುವಿನೆಗಂ ತಡೆದು ತೋರ ತಾಮರೆಗೈಯಂ (ವಸ್ತುವಂ. ೧೫-೧೧೫). **ತಾವರೆಗೈ:** ತಾವರೆಗೈಗಳಿಂದಿಂದುಮಂಡಲ ಚೆಂಡ ಭಾವಜ ಪಿಡಿದಾಡುವಂತೆ (ಕಂನವಿ. ೧೦-೪೨).

[ತಾಮರೆ + ಕೈ$_{2}$ (<ಕಯ್$_{2}$)]

ತಾಮರೆಗೊಳ, ತಾಮರೆಕೊಳ, ತಾವರೆಕೊಳ, ತಾವರೆಗೊಳ (ನಾ). ೧. ತಾವರೆ ಹೂಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಸರೋವರ; ಕಮಲ ಸರೋವರ; ಪದ್ಮಾಕರ: ತಾಮರೆಗೊಳದ ತಡಿಯ ಮಱೆಯೊಳಿರ್ದರುಂ ಮಾಸೋಪವಾಸಂಗೆಯ್ದು (ವಡ್ಡಾರಾ. ೧೦೩-೧೮) : ಸೊಗಯಿಪ ತಾಮರೆಗೊಳನಂ

ಪ್ರುತ್ಯೂಪದೊಳ್ ಜಿನಾಂಬಿಕೆ ಕಂಡಳ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೯-೨೦೫). **ತಾಮರೆಕೊಳ**: ೨. ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು: ಮಣಲಯ ಕೊಂಗೂಣಿ ಗಾವುಣ್ಡಂ ಮೂನೂಱು ಮಾನಿಸರವರಸಿ ತಾಮರೆಕೊಳಾನ ಕೂಡಿ ಇಱಿಯ ಬನ್ದಡೆ (ಎಕ. IV, ಹೆಗ್ಗಡ. ೭೩-೧೨ ; 1007 ?). **ತಾವರೆಕೊಳ**: ೧. ತಾವರೆ ಕೊ[ಪಾಠಾಂ.ಗೊ]ಳದ ತೋಟಿಯ ಹದಕೆ ಕಂಪಿಸಿ (ಕುವ್ಯಾಅ. ೧೧-೫): ಭಾವ ಬಾರೆಂದು ತಾವರೆಕೊಳಕಿಳಿದಳು (ಗುರುಭ. ೧-೧೧). **ತಾವರೆಗೊಳ**: ೧. ಯೂಥಪತಿ ಸಮನ್ವಿತಯೂಥಂ ಸೊಗಯಿಪ ತಾವರೆಗೊಳನಂ ಪುಗುವಂತಿರೆ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೧-೮೩); ಕೇಳೀಶೈಲದ ತಾವರೆಗೊಳದ ಹಿಮಗೃಹದೊಳಿರ್ದಪಳೆಂದು ಬಿನ್ನವಿಸೆ (ಕಾದಂಸಂ. ೨೦೯) ; ತದನಂತರಂ ವನಮಹತ್ತರನರಿ ಬರಿಸಿ ಮಾವಿಂಗಿದು ಮಲ್ಲಿಗೆಗಿದು ತಾವರೆಗೊಳಕಿದು ವಲೆಂದು ಪೆಸರ್ವೆಸರಿಂ ಭೂಪಾಪಸನ ಕನಕಚಯಮನಿಳಾವಲ್ಲಭಸಿತ್ತಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೭-೧೫೧): ಪೆಂಪೊಗುವ ತಾವರೆಗೊಳಂಗಳ ತಂಪಿನೊದವಿನ ವನದ ಸೊಗಸಿನ ಸೊಂಪು ಸೆಳೆದುದು (ಕುವ್ಯಾಅ. ೪-೩೭) ; ತಾವರೆಯುಂಡದ ಹಸ್ತಪಾದಗಳಿಂದ . . . ತಾವರೆಗೊಳನೆದ್ದು ನರ್ತಿಸುವಂದದೊಳಾ ವಧುಗಳು ನಟಿಸಿದರು (ಭರಚ. ೦೩-೧೦೭) : ಲಾವಣ್ಯಲಕ್ಷ್ಮಿ ಸಲಿದು ಕ್ರೀಡಿಸುತಿಹ ತಾವರೆಗೊಳದಂದದಲಿ (ಕಂನವಿ. ೯-೧೦೯).

[ತಾಮರೆ + ಕೊಳ$_2$]

ತಾಮಲಕಿ (ನಾ). ನೆಲನೆಲ್ಲಿಗಿಡ : "ತಾಮಲಕಿ=ಭೂನೆಲ್ಲೀಗಿಡ" (ಗಂಗಾಮು. ೧೫೦). [ಸಂ. ತಾಮಲಕೀ]

ತಾಮಸ (ಗು). ೧. ಕತ್ತಲೆಗೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ ; ಕತ್ತಲಿನಿಂದ ಕೂಡಿದ. ೨. ತಮೋಗುಣದಿಂದ ಕೂಡಿದ ; ತಮೋಗುಣ ಪ್ರಧಾನವಾದ: ನೀಲೋತ್ಪಲ ತಮಾಲ ನೀಲೋನ್ಮತ್ತಾದಿ ತಾಮಸಮಾದ . . . ನಾನಾವಿಧ ಪುಷ್ಪಂಗಳ (ವಿವೇಕ. ೦೦೫). (ನಾ). ೩. ಕತ್ತಲೆ : ಸಿರಿಯ ಮದ ವೆಂಬಧಿಕ ತಾಮಸ ದೊರಕಿದಕ್ಕಿಗೆ ನೀತಿಕಾಜಿರ ಪರಮ ವಚನಾಂಜನದಿ ಪುಜ್ವಲಿಸುವುದು ನಯವೆಂದು (ಕುವ್ಯಾಉ. ೯-೩). ೪. ಅಜ್ಞಾನ : ಮನದ ತಾಮಸ ಬಿಡದು ಮನದ ಕವಟ ಬಿಡದಯ್ಯ (ಬಸವ. ೨೮೧). ೫. ಅಜ್ಞಾನದಿಂದ ಕೂಡಿದುದು : ಶಿವನಂ ಪಾವಕನಂ ಪ್ರಶಂಸಿಪ ಪುರಾಣಂ ತಾಮಸಂ (ಸಾತ್ವಿವಿ. ೦೪). ೬. ಜಾಡ್ಯ ; ಜಡತೆ: ಜ್ವರದ ತಾಮಸಕ್ಕೆ ಕಣ್ಣನ್ನೇ ತೆರೆಯಲಿಲ್ಲ (ಮೀಧಿಪಾ. ೧೪೪). ೭. ಹದಿನಾಲ್ಕು ಮನುಗಳಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕನೆಯವನು : ಸ್ವಾಯಂಭುವ . . . ತಾಮಸ . . . ಇಂದ್ರಸಾವರ್ಣಿಕರೆಂಬ ಹದಿನಾಲ್ಕು ಮನುಗಳೊಳಗೆ (ವಿವೇಕ. ೨೦೪). ೮. ತಡ ; ವಿಳಂಬ : ತಾಮಸಂ ಮಾಡಿದನು ಬಸವನು (ಬಸಪು. ೩೭-೧೭): ಆ ಮಂತ್ರಿಗಳ ಶಿರೋಮಣಿ ರಚಿಸಿದನಂದಾ ಮಂಟಪದ ರಚನೆಯೊಳು ಆ ಮಹೀಪತಿ ಪೇಳ್ದುದಕೆ ನೂರ್ಮಡಿಯಾಗಿ ತಾಮಸವಿಲ್ಲದಂದಿಂತು (ರಾಮವಿ. ೭-೨೦) : ತಾಮಸವಿದೇಕೆ ನಾ ಬಂದನೋರ್ವನೆ . . . ಎಂದನಿಲಜಂ ಚೀರ್ದನು (ಕೃಮಿಭಾ. ೭-೫೩) : ಇನ್ನು ಮೇಲೆ ತಾಮಸಮಾಡದೆ ನನ್ನನ್ನು ಸಂಹರಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಯತ್ನಮಾಡಿರಿ (ಕೃವಾಭೀ. ೦೭೯). ೯. ಆಸೆ; ಬಯಕೆ: "ತಮಸಂ, ತಮನೀಯಂ . . . ತಾಮಸಂ ಈ ೫ ಬಯಕೆ" (ಕಾಶಕ್ಕ. ೦೯೦). ೧೦. ತಮೋಗುಣದಿಂದ ಕೂಡಿದವನು; ಅಜ್ಞಾನಿ: ರಕ್ಕಸನೆನಿತು ಮೂರ್ಖನೊ ಶಿವ ಮಹಾದೇವನಿತು ತಾಮಸನೊ (ಕೌಶಿರಾ. ೧೪-೨೪): ತಮಸಿನೊಡನೆ ಕೂಡಿದಾತನು ಆವಾಸನೊಬ್ಬನುಂಟು ಆತನು ತಾಮಸನೆಂದು ನೆನೆಯಲ್ಪಟ್ಟನು (ಕೃವಟೀ. ೨೮) ; ಜೀವರಾಶಿಗಳು . . . ಸಾತ್ವಿಕರು, ರಾಜಸರು, ತಾಮಸರೆಂಬ ಮೂರು ವಿಧರಾಗಿ ಭಾಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವರು (ಹಸಾರ. ೧-೪ ಟೀಕು) ; ಮುಮ್ಮೆಯ್ಯ ದೋಸದೆಸಕದುಪಟಳದ ತಾಮಸರ್ ಲೋಕಕಂಟಕರಾಗೆ ರಕ್ಕಸರೆನಿಸಿ . . . ತಿರೆಗೆ ಪೊಱೆಯಾದರ್ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೧೦೯-೨೩) ; ಜೀವನು ತನ್ನನ್ನು ಸಾತ್ತ್ವಿಕ, ರಾಜಸ, ತಾಮಸನೆಂದು [illegible]

[illegible]

[ಸಂ.]

ತಾಮಸಗಾರ (ನಾ). ಅಲಸಿ : ಜಡಸ್ವಭಾವದವನು: ಸೋಮಾರಿ: (+)

[ತಾಮಸ + - ಗಾರ (< - ಕಾರ)]

ತಾಮಸಗಾರ್ತಿ (ನಾ). ಅಲಸಿಯಾದವಳು; ಜಡಸ್ವಭಾವದವಳು: (+)

[ತಾಮಸಗಾರ + - ತಿ$_1$ (< - ಇತ್ತಿ)]

ತಾಮಸಗುಣ (ನಾ). ತಮೋಗುಣ: ಅಪಲಾಪ ಅನೃತ . . . ಮುಂತಾದ ತಾಮಸಗುಣಗಳಿಂದಧೋಲೋಕವನಾಶ್ರಯಿಸಿ (ವಿವೇಕ. ೨೪೭) : [illegible] ವಿಲ್ಲದ ಅಶನಮಾಡುವ ಸ್ವಾಮಿದ್ರೋಹಿಕೆ ಚೋರಹಂಕರ [illegible] [illegible] (ಜ್ಞಾನಸಿಂ. ೩೦-೭).

[ತಾಮಸ+ ಗುಣ]

ತಾಮಸದಾನ (ನಾ). ಯೋಗ್ಯನಲ್ಲದವನಿಗೆ ಕೊಡುವ ದಾನ; ಅಪಾತ್ರದಾನ : ತವಕವೆಂದೇಕಾಗಿ ಬಳಗದ ರವಣೆಯೆನಿಸುವ ಕಂಡ ನರರಿಗೆ ಕವರಿ ಕೊಡುವ ದಾನವದು ತಾಮಸದಾನ (ಜ್ಞಾನಸಿಂ. ೩೦-೩೪).

[ತಾಮಸ + ದಾನ]

ತಾಮಸಪೂಜೆ (ನಾ). ಪ್ರತಿಮೆಗಳನ್ನಿಟ್ಟು ಮಾಡುವ ಪೂಜೆ: ಲೋಹಾದಿ ಪ್ರತಿಮೆಗಳಾ ಫಣವೇಣ ಭಕ್ತಿಯೊಳರ್ಚಿಸಿ ಭಜಿಪುದು ವಿ ಸು ತ ತಾಮಸಪೂಜೆಯೆನಿಪುದೂ (ವೇದಾಂಪ. ೩ ೭). [ತಾಮಸ + ಪೂಜೆ$_2$]

ತಾಮಸಯಜ್ಞ (ನಾ). ಭಕ್ತಿಯಿಲ್ಲದೆ ನಡೆಸುವ ದೇವತಾಕಾರ್ಯ,-ಪೂಜೆ : ಚಿಂತೆ ಕರಕರೆ ಬಹಳವಾಗಿಯೆ ಇಂತು ಮಾತ್ರವು ಭಕ್ತಿಯಿಲ್ಲಿರೆ ಅಂತದಕೆ ನಾಮವದು ತಾಮಸಯಜ್ಞವದುಯೆಂದ (ಜ್ಞಾನಸಿಂ. ೩೦-೪೩).

[ತಾಮಸ + ಯಜ್ಞ]

ತಾಮಸವೃತ್ತಿ (ನಾ). ತಮೋಗುಣದಿಂದ ಕೂಡಿದ ವರ್ತನೆ : ಅವರ ವೇಷಭೂಷಣಗಳು, ದುಡುಕಿನ ಮಾತುಗಳು ಮತ್ತು ತಾಮಸವೃತ್ತಿಯು . . . ಅವರದಾಗಿತ್ತು (ಹೇಮಂತ. ೩೫೪). [ತಾಮಸ + ವೃತ್ತಿ$_2$]

ತಾಮಸಾರಿ (ನಾ). ಕತ್ತಲೆಯ ಶತ್ರು ; ಸೂರ್ಯ : ಶ್ರೀಧರ್ಮನಾಥಗೆ ತಾಮಸಾರಿಯ ಪೀಠಶೋಭಿತ ಶಾಂತಿ ಜನಪತಿಗೆ (ಬಿಜ್ಜಪು. ೧೦೪-೧೦೫).

[ತಾಮಸ + ಅರಿ$_6$]

ತಾಮಸಿ$_1$ (ನಾ). ತಾಮಸ ಗುಣವುಳ್ಳವನು; ಅಜ್ಞಾನಿ: ವರ ನೀಡಿ ಮ್ಯಾಮ ಕಾಂಬೊಡೆ ನಿನಗೆ ಸಂಸ್ಕಾರವಿರಬೇಕು ತಾಮಸಿಗೆ ವರವಲ್ಲಿ (ಮಂಕುತ. ೭೭೭). [ಸಂ. ತಾಮಸಿನ್]

ತಾಮಸಿ$_2$ (ನಾ). ಇರುಳು ; ರಾತ್ರಿ : ತಾಮಸಿಯ ಕಾಳೆದೆಯೊಳಸುರಾಗವ ದಿಸಿದೊಲು ತಿಂಗಳಿನ ಬೆಳಕಾಯ್ತು (ಗೋಕುನಿ. ೧-೧೦).

[ಸಂ. ತಾಮಸೀ]

ತಾಮಸಿಕ (ಗು). ೧. ತಮಸ್ಸಿಗೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ. (ನಾ). ೨. [illegible] ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟುದು : ತಾಮಸಿಕವೂ ಅನುಚಿತವೂ [illegible] ಹಿಡಿದಿದ್ದ ಗೋರಕ್ಷ (ಕೂನ್ನಕು. ೦೩೧) : ಅದರಲಿ [illegible] ಸಾತ್ವಿಕ ಮತ್ತ ಹಲವು ಪ್ರಧಾನವಾಗಿ ರಾಜಸಿಕ [illegible] (ಸೌಂದಸ. ೧೧೧) : ನಿಮಿಾಲಿತ-ಅರ್ಧ ತೆರೆದಿರುವ [illegible] ಸಲು (ಅಭಾನ್ಯ. ೯೨). [ಸಂ.]

ತಾಮಸಿಕೆ (ನಾ). ದುಷ್ಟತನ ; ಕ್ರೌರ್ಯ: ದಂತಿಯು ತಾಮಸಿಕೆ ಘನ ತೆಗೆಯಿ ತಮ್ಮನನೆನುತ ಕಳವಳಿಸೆ (ಕುವ್ಯಾದ್ಯೂ. ೩-೩೮). [ತಾಮಸ + – ಇಕೆ]

ತಾಮಿಸು (ಕ್ರಿ). (?) : ಇಷ್ಟು ತಾಮಸವಾದದ್ದು ದೋಸ್ತಾರರಾದಂಥವರು ಫೌಜುಗಳ ಕೂಡಿಸಿಕೊಂಡು ಪ್ರಯತ್ನ ಮಾಡಿದರೆ ಆಗುವಂಥಾ ಅನುಭವದ ... ಹಲವು ತಾಮಸದಿಂದ ಬಾರದೆ ಇರಿಸುವದಕ್ಕಾಗಿ ತಾಮಿಸಬೇಕು ಯುಂಬದಾಗಿ ಅಲ್ಲದೆ ಮತ್ತೊಂದು ಬೇಕಾಗಿ ಅಲ್ಲವಷ್ಟೆ (ರಾಜೇಂದ್ರ. ೮೩).
[?]

ತಾಮಿಸ್ರ (ನಾ). ೧. ತಮಸ್ಸು ; ಅಜ್ಞಾನ: ತಾಮಸರ ಶಬ್ದಾದಿ ಮಾತ್ರಾ ಗುಣಗಳಿಗೆ ವಿಷಯೀಭೂತವಾದ ತಾಮಿಸ್ರ, ಅಂಧತಾಮಿಸ್ರ . . . ತಮಸ್ ಎಂಬ ಅಜ್ಞಾನವೃತ್ತಿಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರೇರಿಸುವನು (ಹಸಾರ. ೬-೧೧ ಟೀಕು) : ಅಜ್ಞಾನವು ತಮಸ್ಸು, ಮೋಹ, ಮಹಾಮೋಹ, ತಾಮಿಸ್ರ, ಅಂಧತಾಮಿಸ್ರ ಎಂದು ಐದು ವಿಧ (ಭಾತತ್ತ್ವ. ೩೨೮). ೨. ಕತ್ತಲೆ : "ಧ್ವಾಂತಂ, ಅಂಧಕಾರಂ . . . ತಾಮಿಸ್ರಂ, ತಮಿಸ್ರಂ, ಭೂಚ್ಛಾಯಂ – ಈ ೭ ಕತ್ತಲೆ" (ಹಲಾಯು. ೧೮-೧೧೦). ೩. ಕೃಷ್ಣಪಕ್ಷ. ೪. ಒಂದು ನರಕದ ಹೆಸರು : ತಾಮಿಸ್ರ . . . ಮಹಾಪದಾನುಗವೀಚಿಗಳೆಂಬೆಂಟು ರಾಜರಾಜನರಕಂಗಳು (ವಿವೇಕ. ೧೭೯). [ಸಂ.]

ತಾಮ್ರ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕೆಂಪುಬಣ್ಣದ ಲೋಹ: "ತಾಮ್ರಂ, ಶುಲ್ಬಂ, ಉದುಂಬರಂ–ಈ ೩ ಕಿಸು" (ಹಲಾಯು. ೨೮-೧೬) ; ಪೊಲೆಯುಂ ಪಡೆದ ಸುವರ್ಣಂ ಕಿಲುಂಬುಗೊಂಡಿರ್ದು ತಾಮ್ರ[ಪಾಠಾಂ. ತಾಂಬ್ರ] ಮಕ್ಕುಮೆ (ಸಮಪ. ೧೫-೧೦) ; ತಾಮ್ರದಿಂ ವಿರಚಿಸಿದ ಕುಂಭಂಗಳಂ (ಅಪಾಡ. ೬-೨೧) ; ತಾಮ್ರದ ಬಣ್ಣವು ನಸುಗೆಂಪು (ಮುಂಬಯಿ. ೪-೧೩೬). ೨. ಕೆಂಪುಬಣ್ಣ ; ತಾಮ್ರವರ್ಣ: "ಅರುಣಃ . . . ತಾಮ್ರಃ, ಲೋಹಿತಃ – ಈ ೭ ಕೆಂಪು" (ಹಲಾಯು. ೧೨೧-೪೮) ; "ಪಾಟಳಂ ಲೋಹಿತಂ ಶೋಣ ಮರುಣಂ ತಾಮ್ರಮೆನೆ ರಕ್ತಕಾಂತಿ" (ಮಂಗರಾ. ೧೩೧-೨೦). ೩. (ಕೆಂಪು ಕಲೆಗಳನ್ನುಳ್ಳ) ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕುಷ್ಠರೋಗ. [ಸಂ.]

ತಾಮ್ರಕ (ನಾ). =ತಾಮ್ರ ೧. [ಸಂ.]

ತಾಮ್ರಕರ್ಣಿ (ನಾ). ಅಂಜನವೆಂಬ ಪಶ್ಚಿಮದಿಕ್ಕಿನ ದಿಗ್ಗಜದ ಹೆಂಡತಿ: "ಕಪಿಲೆ ಪಿಂಗಳೆ ಸುತಾಮ್ರಕರ್ಣಿ [ಪಾಠಾಂ. ಪರ್ಣಿ] ಪ್ರರದಂತಿಯುದು" (ಮಂಗರಾ. ೧೮-೨೦). 'ತಾಮ್ರಪರ್ಣಿ' ಪಠಾ. [ಸಂ. ತಾಮ್ರಕರ್ಣೀ]

ತಾಮ್ರಕಾರ (ನಾ). "ತಾಮ್ರದ ಕೆಲಸದವನು ; ತಾಮ್ರಕಾರ" (Coppersmith. ಇಂಕನಿ.). [ಸಂ.]

ತಾಮ್ರಕುಟ್ಟಕ (ನಾ). = ತಾಮ್ರಕಾರ : (ಕಿ). [ತಾಮ್ರ + ಕುಟ್ಟಕ]

ತಾಮ್ರಚೂಡ (ನಾ). ೧. ಕೆಂಪುಬಣ್ಣದ ಕೊಟ್ಟನ್ನುಳ್ಳುದು ; ಹುಂಜ : "ಕೃಕವಾಕುಃ, ತಾಮ್ರಚೂಡಃ, ಕುಕ್ಕುಟಃ, ಚರಣಾಯುಧಃ-ಈ ೪ ಕೋಳಿ" (ಹಲಾಯು. ೪೧-೯೪): ವೇಳೆಯನರಿದು ಧ್ವನಿದೋರುವ ತಾಮ್ರಚೂಡಂಗೆ ಅದಾವ ಜ್ಞಾನ (ಸರ್ವವ. ೧೩೪-೬೭೯) ; ಕೂಗಿದುದೇಕೀ ಕೃತಕ ತಾಮ್ರ ಚೂಡನಿದೇಕೆಂದಾರರಿವರಯ್ಯ ವಿಧಿವಿಳಸನಮಂ (ಯಕೋಶ. ೩-೨೫) : ಕುಕೂಕೂಯೆಂದು ಭೂತಳದ ಜನರನೆಚ್ಚರಿಪಂತೆ ತಾಮ್ರಚೂಡಂ ಕೂಗಿದಂ ಮುಂದದೊಳು (ಪ್ರಾಥರಾ. ೬ ೩೨): ಒದೆದುದದ್ಗೇಹ ಪಾರಾವತದ್ಯ ಸಿನವಮಂ ತಾಮ್ರಚೂಡವ್ರಜೋನ್ಮಾದದ ಪೆರ್ಚಂ ಪೊಯ್ಕಳಿಧ್ವಾನಮನೆ ತಳೆದು . . . ಸುತ್ತುತ್ತಿರ್ದತ್ತಭವಭವನಸಂಪೂರಿತಂ ಶಂಖನಾದಂ (ರಾಜಶೇ. ೧೨-೩). ೨. [ನಾಟ್ಯ] ಅಸಂಯುತ ಹಸ್ತಭೇದಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು: ನಾಟ್ಯಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಅಸಂಯುತ ಹಸ್ತಗಳು ಯಾವುವೆಂದರೆ – ೧ ಪತಾಕ . . . ೨೪ ತಾಮ್ರಚೂಡ (ಅಭಾನ್ಮ. ೪೮). ೧, ೨ : ಅಸಂಯುತ ಹಸ್ತಸಮುದಯದಂತೆ ಅತ್ರಕಪಿತ್ಥಮುಂ ತಾಮ್ರಚೂಡಾವಲೀಢಮುಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೫-೫೨ ವ). [ಸಂ.]

ತಾಮ್ರಚೂಳ (ನಾ). = ತಾಮ್ರಚೂಡ ೧: ಈ ತಾಮ್ರಚೂಳಂಗಳಿನಿತುಂ ಪೋರ್ದೊಡಮಿವರ್ಕೆ ಶ್ರಮಮಾಗದು (ಶಾಂತಿಪು. ೯-೫೫ ವ).
[ಸಂ. ತಾಮ್ರಚೂಲ]

ತಾಮ್ರತುಂಡ (ನಾ). ೧. ಕೆಂಪುಬಣ್ಣದ ಕೊಕ್ಕು, – ಚುಂಚು : ತಿರಿದು ಕೊಳಲ್ಕೆ ಬಂದಪುವು ಕೆಂದಳಿರಂ ಗಿಳಿ ತಾಮ್ರತುಂಡದಿಂದಿರದಪುದಾಮ್ರ ದೊಳ್ಮಿಡಿಗಳಂ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೫-೩೩). ೨. ಗಿಣಿ ; ಶುಕ : ತೆಟ್ಟುಂದೆರೆಯಿ ಗಳಪಿದತ್ತಾಮ್ರದೊಳ್ ತಾಮ್ರತುಂಡಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೭-೮೭) ; ಪಸುರ್ವರಲ ಪಂಜರಂಗಳೊಳ್ಪೊರ್ಳಿವ ನಿಜ ತುಂಡ ಪ್ರತಿಬಿಂಬಮುಂ ಬಿಂಬಫಳಂಗೆತ್ತು ತುಡುಂಕುವ ತಾಮ್ರತುಂಡಗಳುಂ (ರಾಜಶೇ. ೨-೧೩೬ ವ); ಇತ್ತಲಿದೆ ಕೊಳ್ ತಾಮ್ರತುಂಡನೇನನೋ ಗೊಣಗುತಿರ್ಕುಂ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೨-೬). ೩. ಕೆಂಪು ಮುಖವುಳ್ಳವನು: ತಾಮ್ರತುಂಡಾಗ್ರೇಸರನಪ್ಪ ಅಮದಾನಗರದ ಭೈರೀ ನಿಜಾಮ ಪಾತುಶಾಹನನುಮತಿಯಿಂ . . . ತೆರಳ್ದೈತಂದು (ಕೆಳನ್ನ. ೨-೮). ೪. ಕೋತಿ ; ಕಪಿ. [ತಾಮ್ರ + ತುಂಡ$_2$]

ತಾಮ್ರಪಟ (ನಾ). (ಅಕ್ಷರ, ಚಿತ್ರ ಮೊದಲಾದುವುಗಳನ್ನು ಕೊರೆಯಲು ಬಳಸುವ) ತಾಮ್ರದ ತಗಡು, –ಫಲಕ; ತಾಮ್ರಶಾಸನ: ಪ್ರತಿಯೊಬ್ಬ ಕನ್ನಡಿಗನೂ ಕನ್ನಡ ಸಂಶೋಧನ ಸಂಸ್ಥೆಗೆ ತನ್ನಲ್ಲಿದ್ದ ಹಳೆಯ . . . ತಾಮ್ರಪಟ ಮುಂತಾದುವುಗಳನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ನೆರವಾಗಬೇಕು (ಮೂರುಬ. ೪ ಟೀಕೆ) ; ಅದರ ನಿಯಮಗಳನ್ನು ಮುಂದಿನ ರಾಜರ ತಿಳುವಳಿಕೆಗಾಗಿ ವಸ್ತ್ರಪಟದ ಮೇಲಾಗಲಿ ತಾಮ್ರಪಟದ ಮೇಲಾಗಲಿ ಬರೆಯಿಸಬೇಕು (ಕೌಟಿಅ. ೧೪). [ತಾಮ್ರ + ಪಟ$_3$]

ತಾಮ್ರಪಟ್ಟ (ನಾ). = ತಾಮ್ರಪಟ : ಕೊರೆದ ಬರಹವಿರುವ ತಾಮ್ರ ಪಟ್ಟಗಳೂ ಸಿಕ್ಕಿವೆ (ಭಾರಪ. ೯): ಸಂಗೀತ ಕೃತಿಗಳು ತಾಮ್ರಪಟ್ಟಗಳ ಮೇಲೆ ಲಿಖಿತವಾಗಿದ್ದು . . . ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ (ಕನ್ನಸಂ. ೩೪).
[ತಾಮ್ರ + ಪಟ್ಟ]

ತಾಮ್ರಪಟ್ಟಿಕೆ (ನಾ).=ತಾಮ್ರಪಟ: ಇವರ ತಾಮ್ರಪಟ್ಟಿಕೆಗಳ ಮೊಹರುಗಳ ಮೇಲೆ ಸಿಂಹಲಾಂಛನವಿರುತ್ತದೆ (ಕರ್ನಾಅ. ೮); ಶ್ರೀ ವಿಹಾರದಲ್ಲಿ ದೊರೆತ ತಾಮ್ರಪಟ್ಟಿಕೆ ಕ್ರಿ. ಪೂ. ೪೬ಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ್ದು. ಅತಿ ಪ್ರಾಚೀನವಾದುದಾಗಿದೆ (ಕನ್ನಸಂ. ೩೪). [ತಾಮ್ರ + ಪಟ್ಟಿಕೆ]

ತಾಮ್ರಪತ್ರ (ನಾ). = ತಾಮ್ರಪಟ : ಹಿರೇ ಹಡಗಲಿಯಲ್ಲಿ ದೊರೆತ ತಾಮ್ರಪತ್ರಗಳಿಂದ ಆ ಭಾಗಕ್ಕೆ ಸಾತಾಹನಿರಟ ಎಂಬ ಹೆಸರಿತ್ತೆಂದು ತಿಳಿದು ಬರುತ್ತದೆ (ಕರ್ನಾಅ. ೩). [ತಾಮ್ರ + ಪತ್ರ]

ತಾಮ್ರಪರ್ಣಿ (ನಾ). ೧. ಮಲಯ ಪರ್ವತದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಲಾಗಿದೆ ಎಂದು ಹೇಳಲಾದ (ಮುತ್ತುಗಳಿಗೆ ಹೆಸರಾದ) ಒಂದು ನದಿ : ಸಾರತರ ತಾಮ್ರಪರ್ಣಿಯ ವಾರಿಯೊಳೆಳದಳಿಸಿ ಬಳೆದ ಶುಕ್ತಿಯ ಮುಕ್ತಾಸಾರ ಮನೀವ ಪಯೋನಿಧಿ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೧-೧೩) ; ನೂತನ ಶುಕ್ತಿಜಕ್ಕೆ ತಾಯ್ವನೆ ಯೆನಿಸಲ್ ದೊರೆ ತಾಮ್ರಪರ್ಣಿ ಟಾನೊಂದೆ ವಲಂ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೮೮೭) ; ಕೃತಮಾಲಿನಿ ತಾಮ್ರಪರ್ಣಿಗಳೆಂಬೆರಡು ನದಿಗಳೀ ಮಲಯ ಪರ್ವತದಲ್ಲಿ ಪುಟ್ಟಿದವು (ವಿವೇಕ. ೧೯೩); ವಿಜಾಪ ತಾಮ್ರಪರ್ಣಿಯ ಸಿಂಪಿನಿಂ ಮುತ್ತು ಪೂರ್ವಾದ್ರಿಯಿಂ ರಘುಗರ್ಭುಗಿವ ಬಾಲಾರ್ಕನುದಯಿಸಿದನೆಂದೆಂಬ ಬಗೆ ಬೇಡ (ಭಾವಚಿಂ. ೩-೫೭). ೨.=ತಾಮ್ರಕರ್ಣಿ: "ದ್ವಿಪೆಗಳಭ್ರಮು ಕಪಿಲೆ ಪಿಂಗಳೆ ಸುತಾಮ್ರಪರ್ಣಿ[ಪಾಠಾಂ. ತಾಮ್ರಕರ್ಣಿ]ಪ್ರರದಂತಿಯುದಂಜನಾಂಜನಾವತಿ ಸಿತದ್ವಿಪೆಯೆನಲು ಕ್ರಮದಿ ತಾಕನ್ನು" (ಮಂಗರಾ. ೧೮-೨೦).; ದಿಗ್ಗಜಗಳೆಂಟು . . . ಅನುಪಮೆ, ತಾಮ್ರಪರ್ಣಿಸುದಂತಿ . . . ಎಂಬ ತಮ್ಮತಮ್ಮ ಸ್ತ್ರೀ ಗಜಗಳೊಡಗೂಡಿ (ವಿವೇಕ. ೧೭೭). [ಸಂ. ತಾಮ್ರಪರ್ಣೀ]

ತಾಮ್ರಪುಷ್ಪಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : (ಮೃಜಿಗಿ. ೭೮-೧೬೧೨).
[ಸಂ. ತಾಮ್ರಪುಷ್ಪೀ]

ತಾಮ್ರಫಲಕ (ನಾ). = ತಾಮ್ರಪಟ : ಇವುಗಳಿಗಿಂತಲೂ ಹೆಚ್ಚಿನ ಸಂಖ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ದೊರೆತವೆಂದರೆ ತಾಮ್ರಫಲಕಗಳು (ಭಾರಪ. ೧೬).
[ತಾಮ್ರ + ಫಲಕ]

ತಾಮ್ರಭಸ್ಮ (ನಾ). ತಾಮ್ರದೊಡನೆ ಇತರ ಕೆಲವು ದ್ರವ್ಯಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ತಯಾರಿಸಿದ ಬೂದಿ ; ತಾಮ್ರದ ಭಸ್ಮ : ಹಿಪ್ಪಲಿ ೧ ತೂಕ, ತಾಮ್ರಭಸ್ಮ ಗ ೨ ತೂಕ ಸಹ ಪ್ರತಿಪಾಕವಿಕ್ಕಿ ಸೇವಿಸೆ ಅಸ್ಥಿಗತಜ್ವರ ಮಂದಾಗ್ನಿ ಸಹ ಕೆಡುಗುಂ (ಸಕವೈ. ೧೦೮). [ತಾಮ್ರ + ಭಸ್ಮ]

ತಾಮ್ರಮಯ (ಗು). ತಾಮ್ರದಿಂದ ಮಾಡಿದ; ತಾಮ್ರದಿಂದ ತುಂಬಿದ: ಅಂತು ತಾಮ್ರಮಯ ಗುಹ್ಯಕ ಪ್ರತಿರೂಪಂ ಕಿಚ್ಚಿಂಗೆ ತೋಱಿದರಗು ಕರಗುವಂತೆ ಕರಗಿ ಪೊನಲ್ಪರಿಯೆ (ಶಾಂತಿಪು. ೬-೨೯ ವ). [ಸಂ.]

ತಾಮ್ರಮರ್ದಕ (ನಾ). = ತಾಮ್ರಕಾರ : ಗಂದಿಗರು . . . ತಾಮ್ರಮರ್ದಕರು ಮಲ್ಲರು ಜಾಲಗಾರರು ಮೊದಲಾದ ಜಾತಿಯವರೂ ಅಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸುತ್ತಿದ್ದರು (ಕರ್ನಾಜ. ೧೫೭). [ತಾಮ್ರ + ಮರ್ದಕ]

ತಾಮ್ರಮರ್ದನ (ನಾ).=ತಾಮ್ರಕಾರ : ವಸುವಿಭೇದಕ ತಾಮ್ರಮರ್ದನ ಮಸಗ ಮುಟ್ಟಿಗ . . . ಹರದರ ಕೇರಿ (ತೊರರಾ. ೫-೮-೫೨).
[ತಾಮ್ರ + ಮರ್ದನ]

ತಾಮ್ರಮುಖ(ನಾ).೧. ಕೆಂಪುಮೂತಿಯುಳ್ಳುದು;ಗಿಣಿ; ಶುಕ: ಶೀತೋಪಚಾರಮಂ ಕರಮಾ ತಾಮ್ರಮುಖಂಗೆ ಮಾಡುತುಂ ರಂಜಿಸಿದಂ (ಉದ್ಭಟ. ೫-೧). ೨. ಕೆಂಪು ಮುಖದವನು; ಪರಂಗಿಯವನು: ತಾಮ್ರಮುಖ ಕರ್ಟ್ಟಿಕೊಂಡ ಇಕ್ಕೇರಿ ಸೊರಬ . . . ಮುಂತಾದ ಕೋಂಟೆಗಳಂ ಸಾಧಿಸಿ (ಕೆಳನೃ. ೭-೦೩). 'ತಾಮ್ರತುಂಡ' ಪರಾ. [ತಾಮ್ರ + ಮುಖ]

ತಾಮ್ರಮುಖಿ (ನಾ). ಕೆಂಬಣ್ಣದ ಮುಖವುಳ್ಳವನು; ಪರಂಗಿಯವನು: ಈ ತಾಮ್ರಮುಖಿಗಳ ಅಧಿಕಾರಿಗಳ ದುರ್ಮಾರ್ಗತನಗಳು ಅವರಲ್ಲಿಯೇ ಹುಟ್ಟಿ . . . ಅವರಲ್ಲಿಯೇ ಅಡಗಿ ಹೋಗುತ್ತಿದ್ದರೆ (ಅದೂಟ. ೭೩): ಸುರಪುರ ರಾಜ್ಯವು ಬ್ರಿಟಿಷರ ಪಾಲಾಗಿ ತಾಮ್ರಮುಖಿಯೋರ್ವನ ವಿಚಾರಣೆಗೊಳಪಟ್ಟಿತು (ಕಭವಿ. II, ೩೪೦). [ಸಂ. ತಾಮ್ರಮುಖಿನ್]

ತಾಮ್ರಲೋಚನ (ನಾ). ೧. ಕೆಂಪಾದ ಕಣ್ಣು. ೨. ಕಣ್ಣು ಕೆಂಪಾದವನು; ಕೋಪಗೊಂಡವನು : ಕೌರವ ಕುಳಾಂತಕಂ ತರಳತಾಮ್ರಲೋಚನನಾದಂ (ಗದಾಯು. ೮-೫) ; ದೋಃಕಂಡೂಯನಮಂ ಕಟಲ್ಚಲಿಡೆಯಾಯ್ತೆನುತ್ತುಮುತ್ತರಳತಾಮ್ರಲೋಚನನಾದಂ (ಪಂರಾಮಾ. ೧೩-೩).
[ತಾಮ್ರ + ಲೋಚನ]

ತಾಮ್ರವಲ್ಲಿ (ನಾ). ನೆಲನೆಲ್ಲಿ; ತಮಾಲಿಕೆ: "ತಮಾಲೀ, ಕಿಱುನೆಲ್ಲಿ, ತಾಮ್ರ(ಅಭ್ರ)ವಲ್ಲಿ" (ಒಷಧಿ. ೬೫). [ಸಂ. ತಾಮ್ರವಲ್ಲೀ]

ತಾಮ್ರಶಾಸನ (ನಾ). ತಾಮ್ರಪಟಗಳ ಮೇಲೆ ಕೊರೆದಿರುವ ಶಾಸನ : ಶ್ರೀವೀರಣ ಮಹಾಚಾರ್ಯೊರ್ಗೀ ವ್ಯಲಿಖತ್ತಾಮ್ರಶಾಸನಂ (ಎಕ. XII, ಚಿಕ್ಕನಾ. ೩೯-೨೭೭; 1539); ತಾಮ್ರಶಾಸನಗಳೆಲ್ಲ ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ದಾನಶಾಸನಗಳು (ಕಶಾಅ. ೪೦). 'ಶಿಲಾಶಾಸನ' ಪರಾ. [ತಾಮ್ರ + ಶಾಸನ]

ತಾಮ್ರಶಿಖಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : (ವೃಜಿಗಿ. ೩-೪೦). [?]

ತಾಮ್ರಶಿರ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹಾವು : ಆ ದೇಶದಲ್ಲಿ ತಾಮ್ರಶಿರ (Copper-head) ಎಂಬ ಇನ್ನೊಂದು ವಿಷವಿರುವ ಹಾವಿದೆ(ಬಾಲಪ್ರ. I,೧೮).
[ತಾಮ್ರ + ಶಿರ]

ತಾಮ್ರಾಕ್ಷ (ನಾ). ೧. ಕೆಂಪು ಕಣ್ಣುಳ್ಳುದು ; ಕೋಗಿಲೆ. ೨. ಕಾಗೆ. ೩. ಕೆಂಪು ಕಣ್ಣುಳ್ಳವನು. [ಸಂ. (ತಾಮ್ರ + ಅಕ್ಷಿ + –)]

ತಾಮ್ರಾಧರೆ (ನಾ). ಕೆಂಪು ಬಣ್ಣದ ತುಟಿಯುಳ್ಳವಳು ; ಸುಂದರಿ : ವಿರಾಜಿಸುತಿರ್ಪ ತಾಮ್ರಾಧರೆಯರ ಸೀಮಂತಮಣಿ ಸೀತಾರಮಣ (ಬ್ರಿಮಿಭಾ. ೧೮ ಸೂಚನೆ). [ಸಂ. ತಾಮ್ರಾಧರಾ (ತಾಮ್ರ + ಅಧರ + –)]

ತಾಮ್ರಾಸ್ಯ (ನಾ). = ತಾಮ್ರತುಂಡ ೨ : ನವಕಂಜಚ್ಛದ ತಳ್ಪದೊಳ್ಪಡಿದ ತತ್ತಾಮ್ರಾಸ್ಯನಂ . . . ಪಟ್ಟಿರಿಸಿ (ಉದ್ಭಟ. ೫-೨).
[[illegible]]

ತಾಯ್, ತಾಯಿ (ನಾ). ೧. ಹಡೆದವಳು; ಮಾತೆ ; ಜನನಿ: "ಜನನಿ ಸವಿತ್ರಿ ಮಾತೃ ಸುಪು ತಾಯ್" (ವಸ್ತುಕೋ. ೫೪-೧೬) ; ತನ್ನ [illegible] ತಾಯ್ವಿರಾ ಸನ್ನಾನಮ(ಂ)ನುಳಿದು ಬಿಸುಟೋಂ ಮಱುವಾತ್ತೆ೯ಗೊಳ್ಳ[ನ್] (ಸೌಇಇ. XI-1, ೧೧-೫ ; 865) : ವೈರಾಗ್ಯಪರಾಯಣನಾಗಿ [illegible] ತಂದೆಯುಮಂ ನಂಟರುಮಂ ಬಿಡಿಸಿ (ವಡ್ಡಾರಾ. ೭೨-೭) ; [illegible] ತಾಯುಂ ತಂದೆಯುಮೊಡಲಂ ಪ್ರಾಣಮುಮಂ (ಪಂಪಭಾ. ೯-೮೧) : ಪರಸ್ತ್ರೀಯರಂ ತಾಯುಂ ಕಾಣ್ಬಂತೆ ಕಾಣ್ಬುದು (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೬-೦೪೩) : ನೆಲದಲಿ ಮೂಡಿದ ಸ್ವಯಂಭುಲಿಂಗಕ್ಕೆ ನೆಲಂ ತಾಯಾಗಲಱಿಯದೆಂಬಂತೆ (ಬಸರ. ೨-೩) ; ಪೆತ್ತ ತಾಯುಂ ಮಾಱಿ ತೊತ್ತ ಕೊಂಬರೆ (ಹಚಶಾ. ೮-೭೬) : ಸಂಹರಿಸು ದೈತ್ಯನನೆಂದು ತಾಯ್ ಪರಸಿದಳು ನಂದನನ (ಕುವ್ಯಾಅ. ೧೧-೨೬) ; ಅಮಲಸುಮತಿಯಂ ತಾಯೆನಗೆ ತಾಯೆ (ಜೈಮಿಭಾ. ೧-೪) : ತಾವ್ ಮೊದಲು ಬದುಕಿ ತಾಯ್ ಮೊದಲು ಬದುಕಿ (ಜೋಂಗಳು. ೧೮-೭). ೨. ಸ್ತ್ರೀಯರನ್ನು ಗೌರವದಿಂದ ಸಂಬೋಧಿಸುವ ಒಂದು ಪದ : ಉಪಾಯವಾವುದೋ ಹೇಳಕಟ ತಾಯೆ (ಬಸಪು. ೪೫-೯); ನೀ ಮೈದುನಂಗೆ ಪೇಳ್ದನ್ನ ಬಿಡಿಸೌ ತಾಯೆ (ತುರಂಗ. ೨೪-೨೪); ಯಾರು ನಿಂದವರಲ್ಲಿ ತಾಯೆ (ಗರ. ೩೪-೧). ೩. ಹೆಣ್ಣುಮಕ್ಕಳನ್ನು ವಾತ್ಸಲ್ಯದಿಂದ ಸಂಬೋಧಿಸುವ ಒಂದು ಪದ : ಮನೆಯಿಂದಗಲದಿರು ತರುವಲಿಗಳೊಡನಾಡದಿರು ತಾಯೆ (ಬಸಪು. ೦೪-೨). **ತಾಯಿ:** ೧. "ಜನಯಿತ್ರೀ, ಪ್ರಸೂಃ, ಮಾತಾ, ಜನನೀ ಈ ೪ ತಾಯಿ" (ನಾಚಿರಾ. ೧೧೮) ; ಶ್ರೀ ಮಹಾದೇವಿಅರಸಿ ಪೆರ್ಮಾನಡಿಗಳ ಅರಸಿಯರ ತಾಯಿ (ಎಕ. XI, ಚಳ್ಳಕೆ. ೩೩-೫ ; 815) : ತಂದೆ ನೀನು ತಾಯಿ ನೀನು ಬಂಧು ನೀನು ಬಳಗ ನೀನು ನೀನಲ್ಲದೆ ಮತ್ತಾರು ಇಲ್ಲವಯ್ಯಾ (ಬಸವ. ೪೭೯) : ತಾಯಿಯುಳ್ಳೊಡೆ ದುರುಳಗರಳವನೇಕೆ ಸುತನಂ ಕುಡಿಯಲೀಸುವಳು (ಬಸಪು. ೦೩-೮) : ತಾಯಿ ಕಱುಗಳ ಬಿಡದವೊಲು ನಿರ್ದಾಯದಲಿ ನಿಜಭಕ್ತಸಂಗದ ಮಾಯೆ ಬಿಡದೈ ನಿನ್ನನು (ಕುವ್ಯಾಅ. ೦೪-೦೪) ; ಸತ್ಯವೇ ನಮ್ಮ ತಾಯಿ ತಂದೆ (ಗೋಹಾಡು. ೭೨): ತಾಯಿಗಿಂತ ಬಂಧುವಿಲ್ಲ, ಉಪ್ಪಿಗಿಂತ ರುಚಿಯಿಲ್ಲ (ಗಾದೆ). ೨. ತಾಯಿಯೆಂದಾನು ನುಡಿದೇನು ಪರಸ್ತ್ರೀಯ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೦೫) ; ಯಾರವ್ವ ನೀ ತಾಯಿ ? ಏತಕಿಂತೊಬ್ಬಳೇ ಕುಳಿತೆ ಕಾಡಿನಲಿ ? (ಜೋಂಗಳು. ೦೭-೦೩).

ತಾಯಿಗಂಡ, ತಾಯಿಗ್ಗಂಡ = ತಾಯಿಗೆ ದ್ರೋಹ ಬಗೆಯುವವನು ; ಮಾತೃದ್ರೋಹಿ ; ಪಾಪಿ : ಶಿವನೇಸ್ಟೇಗಾದ್ಯೋ ತಾಯಿಗಂಡ ಹರ ನೀ ಹೇಗಾದ್ಯೋ (ಪುರಂದ. ೧-೦೮೭ ಪಲ್ಲವಿ) : ಅವನೂ ಆಯಿತು; ಅವನಪ್ಪನೂ ಆಯಿತು . . . ತಾಯಿಗಂಡರು (ಸ್ವಪ್ನದೊ. ೦೨೩) : ಪಾತಾಳ ಕಂಡರು ಕೆಲ ತಾಯಿಗ್ಗಂಡರು (ನಾದಲೀ. ೪೧-೫); ಆ ತಾಯಿಗ್ಗಂಡ ಗುತ್ತಿ, ನಮ್ಮ ಮನೇ ಮೇಲೆ ಯಾವಾಗಲೂ ಕತ್ತಿ ಕಟ್ತ್ಯೋಕೆ [illegible] ಕಾಯತ್ತಾ ಇರ್ತಾನಲ್ಲಾ (ಮಲೆಮ. ೫೩೦). **ತಾಯ್ನಾಡ್** = [illegible] ನಾಡು ; ಜನ್ಮಭೂಮಿ : [illegible]
[[illegible]]

ತಾಯುಂಡೆ (ನಾ). [illegible]

ತಾಯುಂದೆಕೆಜ್ಜ (ನಾ). [illegible] ತಾಯುಂದೆಕೆಜ್ಜಿಯ (ಮ್ಯಆರ್. ೦೯೧೪. ೦೩-೬೫ ; 806).
[ತಾಯುಂದೆ? + ಕೆಜ್ಜ]

ತಾಯಚ್ಚು, ತಾಯಿಅಚ್ಚು (ನಾ). ಮೊದಲನೆಯ ಅಚ್ಚು; ಮೂಲ ಅಚ್ಚು : ತಾಯಚ್ಚೊಂದನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಯಾರು ಮಾಡಿದರೆ ಎಷ್ಟು ಸುಂದರಮೂರ್ತಿಗಳನ್ನಾದರೂ ಅಚ್ಚು ಮಾಡಬಹುದು (ಋಾ). **ತಾಯಿಅಚ್ಚು** : ಎರಡನೆಯ ಅಚ್ಚು ಮೂಲಪ್ರತಿಯಾದ ಮಯಣದ ಅಚ್ಚಿನಂತೆಯೇ ಇರುವುದು ಇದಕ್ಕೆ 'ತಾಯಿ' (Mother) ಅಚ್ಚು ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ (ಬಾಲಪ್ರ. III, ೦೪೦೬). [ತಾಯಿ (<ತಾಯ್) + ಅಚ್ಚು$_3$]

ತಾಯತ 'ತಾಯಿತಿ' ನೋ.

ತಾಯತಿ 'ತಾಯಿತಿ' ನೋ.

ತಾಯಾಳಿಕೆ (ನಾ). "ಒಂದು ಕುಟುಂಬದಲ್ಲಿ ತಾಯಿಯೇ ಯಜಮಾನಿಕೆ ನಡೆಸುವ ಸಮಾಜ ಪದ್ಧತಿ; ತಾಯಾಳಿಕೆ ; ಮಾತೃಯಾಜಮಾನ್ಯ" (Matriarchy. ಇಂಕನಿ.): ದಕ್ಷಿಣ ಭಾರತದಲ್ಲಿ ತಾಯಾಳಿಕೆ (Matriarchy) ಅನುಷ್ಠಾನದಲ್ಲಿರುವುದು ಎಲ್ಲರಿಗೂ ತಿಳಿದ ವಿಷಯ (ಪ್ರವಾಇ. I, ೪೬ ಅಡಿಟಿ). [ತಾಯ್ + ಆಳಿಕೆ (<ಆಳ್ಕೆ)]

ತಾಯಿ 'ತಾಯ್' ನೋ.

ತಾಯಿಅಚ್ಚು 'ತಾಯಚ್ಚು' ನೋ.

ತಾಯಿಗಂಪು (ನಾ). ಮೂಲತಃ ಇರುವ ಸುವಾಸನೆ; ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಸುವಾಸನೆ : ಸೀಯನುಣ್ಬುವ ಕಬ್ಬು ವಣ್ಗಳ ತಾಯಿಗಂಪಿನ್ನ ಮರುಗ ಹುಗಳ ತಳಿದ ತೆಜಿನಾಯ್ತು (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೩-೨೨). [ತಾಯಿ (<ತಾಯ್) + ಕಂಪು]

ತಾಯಿಗ್ರಾಮ (ನಾ). ಮುಖ್ಯವಾದ ಹಳ್ಳಿ,–ಗ್ರಾಮ : ಈ ತಾಯಿ ಗ್ರಾಮಗಳಿಗೆ ಸಲುವ ಉಪಗ್ರಾಮಗಳು ಹೊನ್ನಲಗೆರೆಯ ಉಪಗ್ರಾಮ (ಎಕ. XIV, ಮಂಡ್ಯ. ೦೩೩-೧೯ : 1622). [ತಾಯಿ (<ತಾಯ್) + ಗ್ರಾಮ]

ತಾಯಿತ 'ತಾಯಿತಿ' ನೋ.

ತಾಯಿತನ 'ತಾಯ್ತನ' ನೋ.

ತಾಯಿತಿ, ತಾತಿ$_2$, ತಾಯತ, ತಾಯತಿ, ತಾಯಿತ, ತಾಯಿತು, ತಾಯಿತ್ತು, ತಾಯ್ತು (ನಾ). ೧. ಕೈಗಾಗಲಿ, ಕೊರಳಿಗಾಗಲಿ ಕಟ್ಟಿಕೊಳ್ಳುವ ರಕ್ಷಾಮಂತ್ರವನ್ನು ಒಳಗೊಂಡ ತಾಮ್ರ ಅಥವಾ ಬೆಳ್ಳಿಯ ತೆಳುವಾದ ತಗಡಿನ ಸುರುಳಿ : ಮೈಮೇಲೆ ಧರಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ತಾಯಿತಿ, ಕಾಪು, ರಕ್ಷೆ, ಯಂತ್ರ" (Periapt. ಇಂಕನಿ.); ಮಹಾ ತೈಲಂಗಳು ತಾಯಿತಿಗಳು (ಸೌಗಂಧಿ. ೩೯-೩) : ಚಿನ್ಹೆಗಳನ್ನು ಜನ ತಾಯಿತಿಗಳಾಗಿ ಕಟ್ಟುತ್ತಿದ್ದರು (ಶಾಶಾಪ್ರ. ೦೪೭) ; ಈ ಬರೆಹಗಳು ತಾಯಿತಿಗಳ ಮೇಲಿನ ಲಿಪಿಯನ್ನು ಹೋಲುತ್ತವೆ (ಭಾರಪ. ೦೦). **ತಾತಿ$_2$** : ೧. ತಾಮ್ರದ ತಾತ್ಯೊಂಟು ನನ್ನ ತೋಳಲ್ಲಿ (ಹಳ್ಳಿಬಾ. ೦೨). ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಭರಣ ; ಪದಕದ ಸರ : ಝಣಝಣತ್ಕಾರಮಂ ಮಾಳ್ಪ ಕಿಂಕಿಣಿಗಳಂ ಘಂಟೆಗಳನೋರಂತೆ ತಾತಿ ಮೊದಲಾದವಂ ಕಟ್ಟಿ (ಪದ್ಮರಾ. ೩-೪೩) : ಕಿಂಕಿಣಿಯ ಕಂಕಣದ ತಾತಿಯ ಘಂಟೆಗಳ ಝಣಝಣ ನಿನದವೆಸೆಯಲು (ಕುರಾಸಾಂ. ೭-೧೦೦) ; ಥಳಥಳಿಸುವ ಬಾಹುಲಿ ವಜ್ರವೈಡೂರ್ಯದಳೆದಿಹ ಪವಿತ್ರಾರ ತಾತಿ (ಕಂಸವಿ. ೨೩-೩೯) ; ಕಟ್ಟಿದನು ಮಣಿ ತಾತಿಯುಂಗುಲಕಟ್ಟ ಮುದ್ರಿಕೆಯ (ಶರರೀ. ೨೨೯-೨) ; **ತಾಯತ** : ೧. ರೋಗರುಜನದ ಕಾರಣ ಮೇಳುವುದು ಮಂತ್ರ ತಾಯತ ಕೊಡುವುದು (ಕರ್ನಾಟ. ೨೩) ; ಒಂದು ತಾಯತ ನಿನ್ನ ಹತ್ತಿರ ಇದೆಯ (ಮಲಿನಾ. ೯೦). ೨. ಚರಣ ಪೆಂಡೆಯವಿಟ್ಟು ಮೆರೆವ ತಾಯತವಿಟ್ಟು (ಶರರೀ. ೦೩೪-೩) ; ಹವಳ ಚಿಂಬಳ ಸರ ಮ್ಯಾಲೆ ಮುತ್ತಿನ ಸರ ತಾಯತ ನಡುವ ನ್ಯಾವಳ (ಲೋಕಗೀ. ೨೯). **ತಾಯತಿ** : ೧. ಯಂತ್ರದ ತಾಯತಿಗಳಂ ಮಡಗಿ (ಸೌಗಂಧಿ. ೦೬೬-೧೧) : ಆ ಗುಪ್ತನಿಧಿ ಇರುವ ಸ್ಥಳವನ್ನು ತಿಳಿಸಲು ಒಂದು ನಕ್ಷೆ ಬರೆದು, ಈ ತಾಯತಿಯಲ್ಲಿ ಇರಿಸಿದ್ದೇನೆ (ರಾಜೂ ೬ದ. ೯೦): ಆದುದರಿಂದ ಈ ಮುದ್ರಿಕೆಗಳು 'ತಾಯತಿ' ಅಥವಾ 'ಯಂತ್ರ' (ಆಮ್ಯುಲೆಟ್ಸ್) ಎಂದು ನಿರ್ಧರಿಸಬೇಕಾಗಿದೆ (ಭಾರದ. ೦೬). **ತಾಯಿತ** : ೧. ಯಂತ್ರ ತಂತ್ರ ಮಂತ್ರ ತಾಯಿತ ಆಯ್ಕೊ, ಏನು ಮಾಡಿದರೂ 'ಬೆನ್ನ ಬಿಡುವಳೆ ಮೃತ್ಯು ವ್ಯರ್ಥ ಜೀವಾತ್ಮಾ!' (ಶರಜ. ೭೯೦) : ಭಸ್ಮ, ಚೀಟು, ತಾಯಿತಗಳನ್ನೂ ಕೂಡ ಮಂತ್ರಿಸಿ ದೋಷಪರಿಹಾರಕ್ಕೆ ಕೊಡಬೇಕು (ರಕ್ತರೂ. ೦೯) ; 'ಶಿಲ್ಪಿ'ನ ಮೇಲೆ ಧೂಳಿ ಮುಸುಕಿದ ಬಾಟಲಿಗಳು ಮತ್ತು ಶೂನ್ಯಗರ್ಭ ತಾಯಿತಗಳು (ಕುರಿಹಿಂ. ೦೪೮). ೨. ಸರ ಮತ್ತು ಚಿಂತಾಕ ಸರಿಗೆ ತಾಯಿತ ಮುತ್ತು ಮೆರೆವ ಏಕಾವಳಿಯು (ಶ್ರೀಕೃಪಾ. ೦೨). **ತಾಯಿತು** : ೨. ಥಳಥಳಿಸುವ ಕೊರಳೊಳು ತ್ರಿವಳಿ ನ್ಯಾವಳಿ ತಾಯಿತು (ವಿದಾಕ್ಕ. ೭೧-೨). **ತಾಯಿತ್ತು** : ೨. ವೈರಾಗ್ಯವೆಂಬ ಒಪ್ಪುವ ಮೂಗುತಿ ತಾರತಮ್ಯ ಜ್ಞಾನ ತಾಯಿತ್ತು ಮುತ್ತು ಸರ ಕರುಣರಸವೆಂಬಂಥ ಕಟ್ಟಾಣಿ ಕಟ್ಟಿಕೊಂಡು (ಪುರಂದ. ೦-೩೪-೪). **ತಾಯ್ತು** : ೨. ಕೊರಳ ಸರಪಣಿ ತಾಯ್ತು ಬೆರಳ ಉಂಗುರ ಹೊನ್ನ ಉಡಿದಾರವಿಟ್ಟು (ಶರರೀ. ೩೯೦-೪). [←ಹಿಂ. ಮರಾ. ತಾಈತ್ ; ಪಾರ. ಅರ. ತಾವೀಜ್]

ತಾಯಿತು 'ತಾಯಿತಿ' ನೋ.

ತಾಯಿತ್ತು 'ತಾಯಿತಿ' ನೋ.

ತಾಯಿನಾಡು 'ತಾಯ್ನಾಡು' ನೋ.

ತಾಯಿನುಡಿ 'ತಾಯ್ನುಡಿ' ನೋ.

ತಾಯಿಬೇರು 'ತಾಯ್ವೇರ್' ನೋ.

ತಾಯಿಭಂಡ (ನಾ). ಮೂಲಧನ : ದ್ವಾವತಿಯ ಭಂಡಮ ತಾಯಿ[ಭ]ಂಡ ಮಾಗೆಯುಂ ಐಸಂಬರಮ ಅಮೌಲ್ಯವಸುಗಳಾಗೆಯುಂ ನಡೆದುಂ ನುಡಿದುಂ (ಕಇ. IV, ೩೩-೦೪; 1000?). [ತಾಯಿ (<ತಾಯ್)+ಭಂಡ$_1$ (<ಬಂಡ$_1$)]

ತಾಯಿಮನೆ 'ತಾಯ್ಮನೆ' ನೋ.

ತಾಯಿಮಳಲು 'ತಾಯ್ಮಣಲ್' ನೋ.

ತಾಯಿಮಾತು (ನಾ). ಮಾತೃಭಾಷೆ: ನಿಮ್ಮ ತಾಯಿಮಾತಿನಲ್ಲಿ ನಿಮಗೆ ಅಕ್ಕರೆಯೇ ಇಲ್ಲವಲ್ಲ (ಕಬಸಾ. ೬). [ತಾಯಿ (<ತಾಯ್) + ಮಾತು$_1$]

ತಾಯಿರೆಕ್ಕೆ (ನಾ). ಗಿಡಮರಗಳ ಮೊದಲ ಟಿಸಿಲು,–ಕವಲು : ತಾಯಿ ರೆಕ್ಕೆ ಕಡಿಯ ಬೇಡ(ಋಾ). [ತಾಯಿ (<ತಾಯ್) + ರೆಕ್ಕೆ (<ಎಱಂಕೆ)]

ತಾಯಿಲಿ (ನಾ). ತಾಯಿ ಇಲ್ಲದ ವ್ಯಕ್ತಿ ; ತಬ್ಬಲಿ : " ತಾಯಿಲಿ, ತಬ್ಬಲಿ, ದೇಸಿಗ, ದಿಕ್ಕೇಡಿ " (ಕಂನುಹು. ೮೩) : ಅವರ್ತಂ [ತಾಂ] ಗಳಿಬ್ಬಗಿಯಾಗೆ ತಾಯಿಲಿ (ಲೋಕೋಪ. ೦೦-೨೩). [ತಾಯ್ + – ಇಲಿ$_3$]

ತಾಯಿವನೆ 'ತಾಯ್ವನೆ' ನೋ.

ತಾಯಿವಳ 'ತಾಯ್ವಳ್ಳ' ನೋ.

ತಾಯಿವಳ್ಳ 'ತಾಯ್ವಳ್ಳ' ನೋ.

ತಾಯಿವೇರು 'ತಾಯ್ವೇರ್' ನೋ.

ತಾಯಿಳೆ (ನಾ). = ತಾಯ್ನಾಡು : ಐಕ್ಯಮತ್ಯದಿಂ ಬಾಳುವುದೆ ತಾಯಿಳೆಯ ಹೆಬ್ಬಾಳಿಕೆಯ ಮರ್ಮ (ಹಚ್ಚರ. ೪೨-೮). [ತಾಯ್ + ಇಳೆ]

ತಾಯಿೀಚಲು (ನಾ). "(ಜೇನಂಹುಳಂ, ಮೊ. ಗಳಲ್ಲಿ) ಪೂರ್ಣ ವಿಕಾಸ ಹೊಂದಿದ, ಮರಿ ಹಾಕುವ ಹೆಣ್ಣು ; ತಾಯಿೀಚಲು" (Queen-Bee ಇಂಕನಿ.). [ತಾಯ್ + ಈಚಲು$_2$ (<ಈಚಲ್$_2$)]

ತಾಯೂರ್ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು : ತಾಯೂರ ಪಟಿಕೆಟಿ ಬಸವಯ್ಯ (ಎಕ. III, ನಂಜನ. ೯೭-೩ : 898 ?) ; ತಾಯೂರ ಪಡುವಣ ದೆಸೆಯ ಕೊರಕೊರೆಯ ಪಳ್ಳ (ಎಕ. III, ನಂಜನ. ೦೩೯-೦೨ : 916 ?) ; ಮೂಗೂರ ಸೀಮೆಯ ತಾಯೂರ ಸ್ಥಳದ ತಾಯೂರಗ್ರಾಮ (ಎಕ. III, ನಂಜನ. ೦೪೧-೧೦ : 1586). [ತಾಯ್ + ಊರ್]

ತಾಯೆಳೆ (ನಾ). = ತಾಯಿಳೆ : ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನದ ಠಾಯ ತಾಯೆಳೆಯು ಧರ್ಮಗ್ಲಾನಿಯಿಂ ಹಾನಿಯಿಂ (೧೯ವಿಂ. ೫೨-೯). [ತಾಯ್ + ಎಳೆ₆]

ತಾಯ್ಗಂಡಿ (ನಾ). ಮುಖ್ಯವಾದ ತೂಬಂ : ಸಾಯ್ಮಣಿಗೆಱೆಯ ತಾಯ್ಗಣ್ಡಿ ಮುಕೂಡಲ್ (ಇಳ. XII, ೧೬-೪ ;739) ; ಅನ್ತೆ ಸಯ್ಮನೆ ಪೋವಿ ನಾಯ್ಮಣಿಗೆಱೆಯ ತಾಯ್ಗಂಡಿ (ಎಕ. XII, ಗುಬ್ಬಿ. ೬೦-೯೩; 812). [ತಾಯ್ + ಕಂಡಿ$_1$]

ತಾಯ್ಗಣ (ನಾ). ಕಣದ ಮಧ್ಯಭಾಗ ; ಮೇಟಿಯ ಸುತ್ತಣ ಭಾಗ : ತಾಯ್ಗಣದ ತುಂಬ ರಾಶಿಯಿದೆ (ರೂಢಿ). [ತಾಯ್ + ಕಣ$_1$ (<ಕಳ$_3$)]

ತಾಯ್ಗನಿ (ನಾ). ಜನ್ಮಸ್ಥಳ ; ಆಕರ : ನಿನ್ನ ತಾಯ್ಗನಿ ಎಲ್ಲಿ? ಅಗೆದ ಗುದ್ದಲಿ ಎಲ್ಲಿ? (೧೯ವಿಂ. ೩೦-೬೩). [ತಾಯ್ + ಗನಿ (<ಕಣ್ಣಿ$_6$)]

ತಾಯ್ಗರು (ನಾ). ೧. ನೆಲೆ ; ಮೂಲಸ್ಥಾನ ; ತಾಯ್ವನೆ : ನೆಟ್ಟನೆ ಪುನರ್ಜಾತಕ್ಷಯ ಶ್ರೀಗೆ ತಾ[ಯ್ಗ] [ಪಾಠಾಂ. ಯು]ರು ರತ್ನತ್ರಿತಯಾವಭಾಸಿ ಬಹು ಬಂಧಚ್ಛೇದಿ ಸಂಸಾರ ಸಂಹರಣಂ (ಸುಕುಮಾ. ೧-೬) : ಪುರುಷಕಾರದ ತಾಯ್ಗರು ಪೆಂಪಿನಾಗರಂ ಚಲದ ವಿನಾಯಕಂ (ಕಇ. IV, ೧೦-೩೫: 1121); ಸುರೇಶ್ವರಭವನಕ್ಕೆ ತಾನೆ ಪಡಿಚಂದಮಿದೆಂಬಿನಮುಚ್ಚರಕ್ಕೆ ತಾಯ್ಗರು ಕರುಮಾಡಮೊಪ್ಪುವುದಳಂಕೃತ ಸಪ್ತತಳಂ ನಿರಾಕುಳಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೨-೯೨). ೨. ಆಕರ : ಸೊಗಯಿಸುವಚ್ಚ ಬೆಳ್ನಗೆಯ ತಾಯ್ಗಱು [ರು] ಕಾಮನ ಕೀರ್ತಿ (ಲೀಲಾವ. ೭-೫೫) : ಉತ್ತಮಗುಣ ತಾಯ್ಗರು ಕಡುಚೆಲುವಿನ ಚಿತ್ತರಸಲೆ ಸುಭಗತೆಯ ಪುತ್ಥಳಿ (ಶ್ರೀಪಾಲ. ೨-೬): ವಾದ್ಯರಭಸಂ ಲಯಾಂಬುದದ ಸಿಡಿಲ ನಿನದಕ್ಕೆ ತಾಯ್ಗರು[ಪಾಠಾ. ರ]ವೆನಿಸಿತೆನೆ (ಚಬಸು. ೩೮-೩೦). [ತಾಯ್ + ಕರು$_3$]

ತಾಯ್ಗರುಳು (ನಾ). ತಾಯಿಯ ಅಂತಃಕರಣ,-ಮಮತೆ : ಅತ್ತಿಮಬ್ಬೆಯ ತಾಯ್ಗರುಳು ಕುದಿಯಿತು (ದಾನಚಿಂ. ೧೫೬). [ತಾಯ್ + ಕರುಳು (<ಕರುಳ್)]

ತಾಯ್ಗಾಡು (ನಾ). ರಕ್ಷಣೆಯ ಸ್ಥಾನವಾದ ಕಾಡು; ಮೂಲಸ್ಥಾನವಾದ ಕಾಡು : ಮನಸಿಜನೆಂಬಾನೆಗೆ ತಾಯ್ಗಾಡೆನಿಪ್ಪ ಚೆಲ್ವಂ ತಳೆದುದ್ಯಾನವನದೊಳಗೆ ಪೊಕ್ಕಂ(ಮಲ್ಲಿಪು. ೬-೦) : ಕುಸುಮೇಷುಗೆ ಬೀಡು ವೃಷದ್ವಿಪಕ್ಕೆ ತಾಯ್ಗಾಡು (ಪುಷ್ಪಪು. ೯-೦೮). [ತಾಯ್ + ಕಾಡು$_2$]

ತಾಯ್ಗಿರಿ (ನಾ). ಬೆಟ್ಟಗಳಿಗೆ ತಾಯಿಯಂತೆ ಇರುವುದು ; ದೊಡ್ಡ ಬೆಟ್ಟ ; ಪ್ರಮುಖವಾದ ಪರ್ವತ: ಕುಳನಗಂಗಳ ಕುಲದೈವಮಧಿರಾಜಂ ತಾಯ್ಗಿರಿ ಮೇರು ಮಹೀಧರೇಂದ್ರಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೦೦-೬೬). [ತಾಯ್ + ಗಿರಿ$_1$]

ತಾಯ್ಗುಟಿ (ನಾ). ಬುಡದ ಸುತ್ತಣ ಪಾತಿ : ಪೊಡೆವೂಗಾವಿನ ನೆವದಿಂ ಕುಡಿವರಿದು ಕೊನರ್ತು ಪರ್ಬುವ ಜಗತೀಲತೆಯ ದಾಂಗುಡಿಯ ತಾಯ್ಗುಟಿಯೆನಿಪ್ಪ ಸುಟಿವೊರ್ಕುಟಿಂ (ಚಿಕವಂ. ೩೪-೧೪). [ತಾಯ್ + ಕುಟಿ$_2$]

ತಾಯ್ತಿ 'ತಾಯಿತಿ' ನೋ.

ತಾಯ್ತನ, ತಾಯಿತನ (ನಾ). ತಾಯಿಯಾಗಿರುವಿಕೆ ; ಮಾತೃತ್ವ : ಅವರಿಗೆ ತಾಯ್ತನ ಮತ್ತು ಮಕ್ಕಳ ಪೋಷಣೆ ವಿಚಾರವಾಗಿ ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾದ ತಿಳುವಳಿಕೆ ಬೇಕು (ಗೃಹವಿ. ೯೬): ನಿಮ್ಮ ತಾಯ್ತನದ ತಂಪು ನಮ್ಮನ್ನು . . . ಅಲ್ಲಿಯೂ ಕಾಯುತ್ತಿರುತ್ತದೆ (ಸವತಿ. ೧೪೪). **ತಾಯಿತನ** : ಎನ್ನ ದೇವ ಚೆನ್ನಮಲ್ಲಿಕಾರ್ಜುನಯ್ಯಾಗೊಲಿದು ಸಲೆ ಮಾಱುವೋದೆನು ನಿನ್ನ ತಾಯಿತನವನೊಲ್ಲೆ ಹೋಗೇ (ಮಹಾದೇ. ಬ. ೪೪-೧೦೨) ; ಕೂಸಿಗೆ ಹಾಲುಹಣ್ಣುಗಳಿಲ್ಲವೆಂದು ಅವಳ ತಾಯಿತನ ವೇದನೆಯನ್ನು ಅನುಭವಿಸಿ (ರಂಗರೋ. ೧೦೧). [ತಾಯ್ + – ತನ]

ತಾಯ್ದೊಟ್ಟಿಲ್ (ನಾ). ಮುಖ್ಯವಾದ ಆಧಾರ,-ಆಶ್ರಯ : ಜಗಕ್ಕೆ ತನ್ನುಂಗುಟವೇ ತಾಯ್ದೊಟ್ಟಿಲಾದ ಗಿರಿಸುತೆಯುಂ . . . ರನ್ನದೊಟ್ಟಿಲೊಳಗಿರಿಸುತ್ತುಂ (ಗಿರಿಕ. ೩-೬೬). [ತಾಯ್ + ತೊಟ್ಟಿಲ್$_1$]

ತಾಯ್ನಾಡು, ತಾಯಿನಾಡು (ನಾ). ಹುಟ್ಟಿದ ದೇಶ ; ಮಾತೃಭೂಮಿ: ಒಸಗೆಯ ತನ್ನಿರಿ ತಾಯ್ನಾಡಿರವಿಗೆ (ಕನ್ನಡಾ. ೦೦೪-೧೬). **ತಾಯಿನಾಡು** : ತಾಯಿನಾಡಿಗೆ ಜಯವನ್ನಿ (ರೂಢಿ). [ತಾಯ್ + ನಾಡು]

ತಾಯ್ನುಡಿ, ತಾಯಿನುಡಿ (ನಾ). ತಾಯಿಯಿಂದ ಕಲಿಯುವ ನುಡಿ ; ಮಾತೃಭಾಷೆ : ತಾಯ್ನುಡಿಗೆ ದುಡಿದು ಮಡಿ ಇಹಪರಗಳೇಳ್ಗೆ (ಕಪಪು. ೬-೧೯೩): ಐಕ್ಯದ ನಿಜಬೀಜ ತಾಯ್ನುಡಿಯೊಲವಿನೊಳಿಲ್ಲೇನು (ಕನ್ನಡಾ. ೯೪). **ತಾಯಿನುಡಿ**: ಮೊಲೆವಾಲಿನೊಡಗೂಡಿ ಬಂದ ನುಡಿ ತಾಯಿನುಡಿ (ಕೋಗಿಲೆ. ೪೦-೯). [ತಾಯ್ + ನುಡಿ$_2$]

ತಾಯ್ನೆಲ (ನಾ). ಹುಟ್ಟಿದ ಭೂಮಿ ; ಜನ್ಮಭೂಮಿ : ಸುಗಿವ ಮಳೆ ಹಳೆಯುಗೆಯೊಳಡಗಿರ್ಪ ಬೇರ್ಗಳಿಂ ಚಿಗುರಿಸಿತು ತಾಯ್ನೆಲದ ಹಸುರುಡುಗೆಯೊಡಲಂ (ಕಾಲೂರ. ४೫-೬೩). [ತಾಯ್ + ನೆಲ$_1$]

ತಾಯ್ಬೇರು 'ತಾಯ್ವೇರ್' ನೋ.

ತಾಯ್ಮಣಲ್, ತಾಯಿಮಳಲು, ತಾಯ್ಮಳಲ್, ತಾಯ್ಮಳಲು, ತಾಯ್ಮಟಲ್ (ನಾ). (ಜಲಾಶಯಗಳ) ತಳದಲ್ಲಿರುವ ಮರಳು ; ಅಡಿಮಳಲು : ಇಂಗಡಲ ತಾಯ್ಮಣಲ್ ಬೆಳ್ದಿಂಗಳ ಬಯಲಂತೆ ವಿಶದಮಾಗೆ (ವರ್ಧಪು. ೦೪-೩೩). **ತಾಯಿಮಳಲು** : ತಾಯಿಮಳಲನು ತಱುಬಿದಬುಧಿಯ ದಾಯಿಗರು ತಾವಿವರೆನಲು (ಕುವ್ಯಾಸ. ೨-೧೩) ; ಪಡೆಯ ನಡೆಸುವೆ ತಾಯಿಮಳಲೊಳಗೆ (ಕಾಶಿರಾ. ೧೫-೪೨). **ತಾಯ್ಮಳಲ್** : ತಾಯ್ಮಳಲ್ವರೆಗಂ ತುಳುಂಕುವಂ (ಮಹಾನೀ. ೭-೯೧) : ಬಲವಾರಾಸಿಯಲಿ ತಾಯ್ಮಳಲ ಮೊಗೆದವು ಭೀಷ್ಮನಂಬುಗಳು (ಕುವ್ಯಾಭೀ. ೯-೦೦) ; ತಾಯ್ಮಳಲು ಬ್ಬುಕಿ ದುರ್ಗದು ಶರಧಿಯಲಿ (ಕೂರರಾ. ४-೩-೯) ; ಅಬ್ಧಿಯಂತಿಂತಾಗಿ ತಾಯ್ಮಳಲ್ಗಡಿಗಾಣಲು (ಚಬಸು. ೨೦-೫). **ತಾಯ್ಮಳಲು**: ದೆಸೆದೆಸೆಗೆ ಶರನಿಧಿಯ ತಾಯ್ಮಳಲು ಸೂಸಿತು (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೨೫-೮). 'ತಾಯ್ಮಳಲುಗಾಣಿಸು' ಪರಾ. △ **ತಾಯ್ಮಟಲ್**: 'ತಾಯ್ಮಟಲ್ದೆಱೆ', 'ತಾಯ್ಮಟಲ್ತೋಱು' ಪರಾ. [ತಾಯ್ + ಮಣಲ್]

ತಾಯ್ಮನೆ 'ತಾಯ್ವನೆ' ನೋ.

ತಾಯ್ಮಳಲ್ 'ತಾಯ್ಮಣಲ್' ನೋ.

ತಾಯ್ಮಳಲು 'ತಾಯ್ಮಣಲ್' ನೋ.

ತಾಯ್ಮಳಲುಗಾಣಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. (ನದಿ ಮೊದಲಾದವುಗಳಲ್ಲಿ) ಅಡಿಯಲ್ಲಿರುವ ಮರಳು ಕಾಣುವಂತೆ ಮಾಡು ; ತಳದ ಮರಳನ್ನು ಕಾಣಿಸು : ಚವುಡಯ್ಯಗಂಜಿ ಜಲಂ ಮುರಿದು ವಿತಳಕ್ಕಿಳಿಯಿತೆನೆ ಬಿಮ್ಮಳಿದು ನೆಱೆ ಸರಿಯಲದು ತಾಯ್ಮಳಲುಗಾಣಿಸಲು (ಬಸಪು. ೩೫-೩೬). ೨. (ನದಿ ಮೊದಲಾದವುಗಳಲ್ಲಿ) ತಳ ಕಾಣು ; ಬತ್ತಿಹೋಗು : ಬಳಿಕ ಮೂಱು ದಿನಕ್ಕೆ ತೊಱೆ ತಾಯ್ಮಳಲುಗಾಣಿಸಲು (ಬಸಪು. ೫೦-೬೬). [ತಾಯ್ಮಳಲು (<ತಾಯ್ಮಣಲ್) + ಕಾಣಿಸು]

△ **ತಾಯ್ಮಟಲ್** 'ತಾಯ್ಮಣಲ್' ನೋ.

ತಾಯ್ಮಟಲ್ದೆಱೆ (ಕ್ರಿ). = ತಾಯ್ಮಳಲುಗಾಣಿಸು : ವಾರಾಸಿಯುಂ ತಾಯ್ಮಟಲ್ದೆಱೆವಂತೀಂಟುವನೋ (ಜಗವಿ. ೬-೩೫). [ತಾಯ್ಮಟಲ್ (<ತಾಯ್ಮಣಲ್) + ತೆಱೆ$_1$]

ತಾಯ್ಮಟಲ್ತೋಱು (ಕ್ರಿ). = ತಾಯ್ಮಳಲುಗಾಣಿಸು : ಕಾಲಾಗ್ನಿಯಬ್ಬರಕ್ಕೆ ತಾಯ್ಮಟಲ್ತೋಱೆ ಮೇರೆದಪ್ಪಿದ ಮುನ್ನೀರೊಳ್ (ಕಬ್ಬಿಗಕಾ. ೫೮೮). [ತಾಯ್ಮಟಲ್ (<ತಾಯ್ಮಣಲ್) + ತೋಱು]

ತಾಯ್ವನೆ, ತಾಯಿವಂನೆ, ತಾಯಿವನೆ, ತಾಯ್ಮನೆ (ನಾ). ೧. ತಾಯಿಯಂ ಮನೆ ; ತವರುಮನೆ : ಕಳುಹುವುದು ಸೌಭದ್ರೆಯುನು ನಿಜಲಲನೆಯರ ನ ವ ರ ವ ರ ತಾಯ್ವನೆಗಳಿಗೆ (ಕುವ್ಯಾಅ. ೨-೩೨) : ಅಂಗಭವನೇ ತನ್ನ ತಾಯ್ವನೆಗೆ ಕೇಡನೆಣಿಸುವನೆರ್ದೆಯೊಳು (ಜಬಪು. ೪೫-೧೪). ೨. ಆಶ್ರಯ; ನೆಲೆ; ಮೂಲಸ್ಥಾನ : "ಇಕ್ಕೆ, ಇಂಬು, ಗೊತ್ತು, ನೆಲೆ, ತಾಣಂ, ತಾಯ್ವನೆ . . . ಈ ೧೫ ಆಶ್ರಯಕ್ಕೆ ಪೆಸರ್" (ಕಶಸಾ. ೦೫-೨೯೦) ; ವಿನಯದ ನೆಲೆ ಧರ್ಮದ ತಾಯ್ವನೆ ಸತ್ಯದ ಜನ್ಮಭೂಮಿ (ಸೌಇಇ. IX-1, ೧೭೦-೧೯; 1091): ಸಿರಿಯ ತಾಯ್ವನೆ ರಾಮನ ಪೇರುರಂ (ಪಂರಾಮಾ. ೩-೧೫೪) ; ಬಗೆದಂತೆ ಮಾಬ್ಬ ಮೈಮೆಗೆ ಜಗದೊಳ್ ಜಿನಭಕ್ತಿ ತಾನೆ ತಾಯ್ವನೆಯಲ್ತೇ (ವರ್ಧಪು. ೦೨-೧೭) : ತ್ಯಾಗಗುಣಕ್ಕೆ ತಾಯ್ವನೆ (ಎಇ. XXI, ೧೩-೩೨ ; 1260). **ತಾಯಿಮನೆ** : ೧. ನಂಬಿ ನೆನೆವರ ತಾಯಿಮನೆಯನು ನೆನೆದು ಸುಖಿಸುತ್ತ (ನಿಘಾಗ. ೪-೧೧೦-೧೫) : ತಾಯಿಮನೆಯಿಂದ ಅತ್ತೆಯ ಮನೆಗೆ ಕಳುಹಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಹೆಣ್ಣಿನಂತೆ (ಸೌಗಂಧಿ. ೫೭೭-೭) : ಮಲೆಯ ನಾಡನಗೆ ತಾಯಿಮನೆ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೦೨೫-೮). ೨. ಸಾಯಕವ ಹಿಡಿ ಸಾಕು ಸೋಲದ ತಾಯಿಮನೆ ನಿನಗಿದಿರಲಿದೆ (ಕುವ್ಯಾಕ. ೪-೨). **ತಾಯಿವನೆ** : ೨. ಘೋರ ತರ ವನವಿದ್ದುದೊಂದತಿ ಕ್ರೂರಮೃಗಗಳ ತಾಯಿವನೆ (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೦೭-೩). **ತಾಯ್ಮನೆ**: ೧. ತುಳುವರ ತಾಯ್ಮನೆಯುಳಿದರ ಕಾಯ್ಮನೆ (೧೯ವಿಂ. ೪೭-೨). ೨. ಅದು ವೇದಂಗಳ ತಾಯ್ಮನೆಯುದು ನಾನಾ ತರ್ಕದಿರ್ಕೆದಾಣಂ (ಎಇ. XVIII. ೧೯೧-೨೦ : 1104) ; ಪುಸಿಯ ತಾಯ್ಮನೆ ಪಾಪದಾಗರಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೦೨-೭೭): ಅದು ಸತ್ಯದ ತಾಯ್ಮನೆ ಮಿಕ್ಕ ಹೆಮ್ಮೆಗಾಸ್ಪದ ಮೆನಿಸಿತ್ತು (ಕಇ. IV, ೧೧-೧೭ : 1121) ; ಲೀಲೆಯ ತಾಣ ತಾಯ್ಮನೆ ಬೇಳಮೇಳವದ ಮದದ ಮಡು (ಕುವ್ಯಾಅ. ೦೨-೪).

[ತಾಯ್+ಮನೆ]

ತಾಯ್ವಳ್ಳ, ತಾಯಿವಳ, ತಾಯಿವಳ್ಳ (ನಾ). ಕೆರೆಕಟ್ಟೆಗಳಿಗೆ ನೀರನ್ನು ಒದಗಿಸುವ ಹಳ್ಳ; ಮುಖ್ಯವಾದಹಳ್ಳ: ಅಲ್ಲಿಂ ಬಡಗ ದೇವಣನ ಕೆಱೆಯ ತಾಯ್ವಳ್ಳ (ಎಕ. II, ೩೨೭-೭೮ : 1181). **ತಾಯಿವಳ**: ಮಾಳಿಯ ಬೆಟ್ಟದಿಂ ಬಂದ ತಾಯಿವಳದಿಂ ತೆಂಕಲು (ಎಕ. XIV, ಎಳಂದೂ. ೧೮೭-೧೨ : 1530). **ತಾಯಿವಳ್ಳ**: ಅಲ್ಲಿಂದ ಹಡುವಲು ಸವಣನ ಕೆಱೆಯ ತಾಯಿವಳ್ಳಂ ಮೇರೆ (ಎಕ. VII, ಶಿವಮೊ. ೫೭-೭೮ : 1115) : ನಾರಸಿಹ್ಮಪುರದ ಹೊಲ ಮೇರೆ ದಕ್ಷಿಣಕ್ಕೆ ಹೊನ್ನಸಮುದ್ರದ ಕೆಱೆ ಇಂದ ಬಂದ ತಾಯಿವಳ್ಳ ಮೇರೆ (ಎಕ. IX(೩), ಬೆಂಗಳೂ. ೩೧-೦೪ : 1532). [ತಾಯ್ + ಪಳ್ಳ]

ತಾಯ್ವಾಲ್ (ನಾ). ತಾಯಿಯಂ ಹಾಲು : ಆರ್ ಕಾಮರಂತಕರಾಜಂ ಬಲಗರ್ವಿತಂ ಮುಳಿದೊಡಂ ತಾಯ್ವಾಲೆ ನಂಜಾದೊಡಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೭-೯೩).

$[ತಾಯ್ + ಪಾಲ್_1]$

ತಾಯ್ವಿಡಿ (ನಾ). ತಾಯಿಯಾದ ಆನೆ : ತಾಯ್ವಿಡಿ [ಪಾಠಾಂ. ಯ್ವೊಡೆ]ಯ ಸೋಂಕಿ ನಿಂದು . . . ಕಳಭವ್ರಜವಿಮರ್ಪದದೊಂದು ತಾಣದೊಳ್ (ಜಗವಿ. ೦೭-೧೧ ; ಸೂಕ್ತಿಸು. ೩-೬೦ ನೋ) ; ನುಸುಳ್ದೋಡಿ ಕಾಡಿ ಸಂಗಳಸಿ ತದೊಂದು ಪಲ್ಲಮಱ್ ತಾಯ್ವಿಡಿಗಾತುಮನಂತಸೌಖ್ಯಮಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೫-೬೫) ; ಬಾಯ್ವಿಡುತ್ತೈದಿದ ಮಱಯುಂ ತಾಯ್ವಿಡಿ ನಡೆ ನೋಡಿ ಬಾಡಿ (ರಾಜಶೇ. ೫-೪೦). $[ತಾಯ್ + ಪಿಡಿ_3]$

ತಾಯ್ವೀಡು (ನಾ). = ತಾಯ್ಮನೆ ೨ : [illegible] ತಾಯ್ವೀಡು [illegible] (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೨ ೧) . [illegible] (ನಾರ. ೧೬೯).

$[ತಾಯ್ + ಬೀಡು_2]$

ತಾಯ್ವೆದೆ (ನಾ). ಹದವಾದ ಬೆದೆ; ಫಲಪ್ರದವಾಗುವ ಬೆದೆ: 'ತಾಯ್ವೆದೆಗೂಡು' ಪರಾ. $[ತಾಯ್_1 + ಬೆದೆ_1]$

ತಾಯ್ವೆದೆಗೂಡು (ಕ್ರಿ). (ನೆಲವು) ಬಿತ್ತನೆಗೆ ಹದವಾಗು ; ಒಳ್ಳೆಯ ಹದವನ್ನು ಹೊಂದು : ನೆಲಸುಟ್ಟಂತೆವೊಲಾಗೆ . . . ತಾಯ್ವೆದೆಗೂಡೆ ಬಿತ್ತಿ ಪೆಣನಂ ಬೇಱೊಂದು ಶೌರ್ಯಾಂಕುರಂ ತಲೆದೋಱತ್ತು (ಪಂರಾಮಾ. ೧೧-೧೨೭). $[ತಾಯ್ವೆದೆ + ಕೂಡು_1]$

ತಾಯ್ವೇರ್, ತಾಯಿಬೇರು, ತಾಯಿವೇರು, ತಾಯ್ಬೇರು (ನಾ). ೧. ಮುಖ್ಯವಾದ ಬೇರು; ಮಧ್ಯದ ಬೇರು: ಯುಕ್ತಿವಲ್ಲಿಗಳ ತಾಯ್ವೇರಂ ಭೇದಿಪ ಚಿಕದೇವೇಂದ್ರನ ವಾದದೊಳ್ (ಚಿಕವಿ. ೪-೧೧೨). **ತಾಯಿಬೇರು**: ದೂರ ದೂರ ಬೇರು ಚಾಚಿ ಟೊಂಗೆ, ಟಿಸಿಲು ಮನುಕುಲ ; ತಾಯಿಬೇರು ಕಾಯಬೇಕು ಹಣ್ಣಾಗಲಿ ಹಂಬಲ (ನೆಲಮು. ೨೫-೧೧) : ತಾಯಿಬೇರನ್ನು ಕಡಿದು ಹಾಕಿದರೆ ಮರವು ತನಗೆ ತಾನೇ ಒಣಗಿಹೋಗುವುದು (ಕೃಮಹ. ೩೭) : ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವು ವಿಕಾಸಕ್ಕೆ ತಾಯಿಬೇರಿನಂತೆ (ಜೀವಾತ್ಮ. ೨೮೨). ೨. (ಅಲಂ) ಮೂಲ; ಮುಖ್ಯ ಆಧಾರ : ವಿವೇಚನೆಯಿಲ್ಲದ ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸಪದ್ಧತಿಯು ನಮ್ಮ ಜನರನ್ನು ಅವರ ತಾಯಿಬೇರಿನಿಂದ ದೂರಮಾಡಿತು (ಸಂಗೀತ. VI, ಮುನ್ನುಡಿ) : ಭಾರತೀಯ ಸಂಗೀತದ ತಾಯಿಬೇರು ವೇದಗಳಲ್ಲಿ (ಭಾರದ. ೫೬೭). **ತಾಯಿವೇರು** : ೧. ಪೆಂಪಿನಲಿ ಮಾಮೇರು ಸುಕೃತದ್ರುಮದ ತಾಯಿವೇರು (ಸಾಂಡಪು. ೨-೮). **ತಾಯ್ಬೇರು** : ೧. ಒಂದಿರುಳಿನ ಒಡನಾಟದಿ ನೆಲದಾಳಕೆ ನೀರು ಚಿಗಿಯಿತು ತಾಯ್‌ಬೇರು (ನೆಲಮು. ೮-೩). [ತಾಯ್ + ಬೇರ್]

ತಾಯ್ವೊಲ (ನಾ). ತಾಯ್ನೆಲ ; ಆಕರ ; ಮುಖ್ಯವಾದ ಕ್ಷೇತ್ರ : ಪೆಂಪಿಂಗಿಕ್ಕೆ ಚಾಗಕ್ಕೆ ತಾಯ್ವೊಲನಣ್ಮಿಗೆ ಮಾಂತನಕ್ಕೆ ಗುಱ (ಕೈಅಸಿ. VIII, ೧೧-೭೨ ; 1058). [ತಾಯ್ + ಪೊಲ]

ತಾರ್ $‘ತಾಱ್_2’$ ನೋ.

$**ತಾರ_1**$ (ನಾ). ತಾಮ್ರದ ಒಂದು ಚಿಕ್ಕ ನಾಣ್ಯ : ಹಣವ ಕೊಟ್ಟು ಹಾದರವ ಮಾಡುವುದಱಿಂದ ತಾರವ ಕೊಟ್ಟು ಸೂಳೆಗೆಯ್ಯಬಾರದೆ (ಬಸಹ. ೪೨-೧೧೭): ಹತ್ತಿಯ ಭಂಡಿಗೆ ತಾರಂ ಮೂಱು (ಎಇ. XIII, ೨೨-೫೪ ; 1204): ತುಪ್ಪ ಕುಡುತೆ ೨ಕ್ಕೆ ತಾರ ೫ ತೋಯಿ ತಾ ೨ (ಸೌಇಎ. ೧೯೨೯, ಮಂಗಳೂರು. ೪೭೫-೩೩ ; 1312) ; ಆನೆಹಳ್ಳಿಯಿಂದ ತಾರ ಇನ್ನೂರ ಎಂಭತ್ತಾರ ಲೆಕ್ಕದಲ್ಲಿ ಗ ೨೦ (ಮೈಆರಿ. ೧೯೩೪, ೩೦-೨೦ ; 1457) : ಆರಿಗಾದರೂ ಒಂದು ತಾರವನು ಕೊಡ ಲೋಭಿ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೩೮೭).

[ದೇ.॥ ಮಲ. ತುಳು. ತಾರ]

$**ತಾರ_2**$ $‘ತಾಱು_2’$ ನೋ.

$**ತಾರ_3**$ (ಗು). ೧. ದೊಡ್ಡ ಧ್ವನಿಯುಳ್ಳ; ಎತ್ತರದ ಸ್ವರವುಳ್ಳ : ಇರ್ದಂತೆ ಚೀರ್ದರಲಿದನ್ ತಾರನಿಸ್ವನದಿ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೨೫೪-೭೦೦) : ತಾರಪಂಚಮದಾಗ ಕೋಗಿಲಾ ಕೂಗುತದೊ (ಗಂಗಾತ. ೭೭-೯). ೨. ಒಳ್ಳೆಯ; ಅತ್ಯುತ್ತಮವಾದ.(ನಾ). ೩. ದಾಟುವುದು. ೪. ತೇಲುವಿಕೆ. ೫. ಈಜುವುದು. ೬. ಇಳಿಯುವಿಕೆ. ೭. ಉಚ್ಚ ಶಬ್ದ ; ಎತ್ತರವಾದ ಧ್ವನಿ : "ಉದ್ದ ಧ್ವನಿ ತಾರ (ವ)ಮೆಂಬುದು" (ಹಲಾಯು. ೨೩-೧೩೯) ; "ತಾರಮೆನಲುಚ್ಚದಾ ಧ್ವನಿಯಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೨೩-೩) : ಸಂಕಟಕೆ ಬೇಡಾದ ದಟ್ಟಡವಿಯೊಡಲಿಂದ ತಾರದಲಿ ಕೂಗುವನು (ಭಾಸನಾ. ೦೨). ೮. ಬೆಳ್ಳಿ : "ರಜತಂ, ಕಳಧೌತಂ, ರೂಪ್ಯಂ, ತಾರಂ – ಈ ೪ ಬೆಳ್ಳಿ" (ಹಲಾಯು. ೨೮-೧೮) ; ತರದಿಂ ಚಾಪ ಮಯೂರ ತಾರ ತಿಳಗೋಕ್ಷೀರಾಬ್ಜ ನೀರೋಪಮಂ ದೊರೆಕೊಳ್ಳುಂ ಶಶಿಭಾನುಗಳ್ಗೆ . . . ಪರಿವೇಷಂ (ಲೋಕೋಪ. ೪-೨೯) : ಹಲ ಮುಸಲಾಯುಧಂ ನಡೆವ ತಾರ ನಗೇಂದ್ರ ಮನೊಂದು ಕರ್ಮುಗಿಲ್ ಬಳಸಿದವೊಲ್ ವಿರಾಜಿಸೆ ವಿನೀಲಪಟಂ ನಡೆತಂದು (ಪಂರಾಮಾ. ೭-೭೭). ೯. ಕಣ್ಣಿನ ಗುಡ್ಡೆ ; ಕನೀನಿಕೆ : ಚಂದ್ರಾಪೀಡನನಪಾಂಗ ವಿಕ್ಷೇಪ ತರಳತರ ತಾರ ಶಾರೋದರ ನಯನಂ

ಗಳಿಂದಡಿಗಡಿಗೆ ನೋಡುತ್ತಮಿರ್ದು (ಕಾದಂಉ. ೫೧) ; ಪುಂಡರೀಕಾಕ್ಷ ವದನ ವಿನ್ಯಸ್ತ ತರಳ ತಾರ ನೇತ್ರರುಂ (ಜಗವಿ. ೩-೯೪ ವ). ೧೦. ನಕ್ಷತ್ರ; ತಾರೆ : ಶ್ರೀಯುಂ ಜಯಶ್ರೀಯುಮನನವರತಂ ಮಾಳ್ಕೆ ಚಂದ್ರಾರ್ಕ ತಾರಂಬರಂ (ಎಕ. VI, ಕಡೂರು. ೩೭-೨೫ ; 1187 ?) ; ಆಚಂದ್ರತಾರಾರ್ಕ ವಾಗಚಲಖ್ಯಾತಿಃ ತಾಳ್ದರ್ (ಸೋಮೇಶ. ೯೦) ; ಭೂಚಂದ್ರಾರ್ಕ ತಾರಂಬರಂ ಕಲಿ ಹರಿಶ್ಚಂದ್ರರಾಯುಂ ಸತ್ಯಮೆರಸಿ ಬಾಳಲಿ (ಹಚಕಾ. ೧೩-೧೪). ೧೧. ಶುದ್ಧವಾದ ಮುತ್ತು : ಸುರನದಿಯು ತಾರಹಾ × × ರದ ಸುರದಂತಿಯ ರಜತಗಿರಿಯ ಚಂದ್ರನ ಬೆಳ್ಪಿಂ ಪಿರಿದು (ಎಕ. II, ೭೧-೦೫; 1180). ೧೨. ಮುತ್ತಿನ ಸರ : “ಮುತ್ತಿನ ಹಾರದಲ್ಲಿಯುಂ ತಾರ ಎಂಬುದು” (ಹಲಾಯು. ೦೩೩-೧೨). ‘ತಾರಹಾರ’ ಪರಾ. ೧೩. ಮುತ್ತನ್ನು ಶುದ್ಧಮಾಡುವುದು,– ಶುಭ್ರಗೊಳಿಸುವುದು. ೧೪. ಮುತ್ತಿನ ಪಾರದರ್ಶಕತೆ,–ಸ್ವಚ್ಛತೆ. ೧೫. ಗಾಳಿ ; ವಾಯು. ೧೬. ನದಿ. ೧೭. ಆಕಾಶ; ಗಗನ. ೧೮. ಓಂಕಾರ ; ಪ್ರಣವ. ೧೯. ವಿಷ್ಣು. ೨೦. ಒಂದುಂ ಪರ್ವತ ; ಬೆಳ್ಳಿಯ ಬೆಟ್ಟ : ಮೇರು ಪಡುವಣ್ಗೆ ಸೀತಾತೀರಂ ತೆಂಕಣ್ಗೆ ನೀಲಗಿರಿ ಬಡಗಣ್ಗಾ ತಾರಂ . . ತನಗೆ ಸೀಮೆಯೆನಿಕ್ಕುಂ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೨-೧೨). ೨೧. ಒಬ್ಬ ರಾಕ್ಷಸನ ಹೆಸರಂ ; ತಾರಕಾಸುರ. ೨೨. ಶುಭ್ರವಾದುದು ; ಬಿಳಿ. ೨೩. ತಂತಿ; ಸರಿಗೆ. ೨೪. [ಸಂಗೀತ] ಮೂರು ಸ್ವರಸ್ಥಾಯಿಂಗಳಲ್ಲಿ ಕೊನೆಯದು : ಮಂದ್ರ ತಾರಗೀತೆಯು ಪವಣೊಪ್ಪೆ . . . ವೀಣೆಯಂ ಮಿಡಿದಳ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೯-೦೪೭) : ಕೋಗಿಲೆ ಗಿಳಿ ತುಂಬಿ ಮಹೀಶನ ಕಿವಿಗಾಗಳ್ ಕ್ರಮದಿತ್ತುವು ತಾರ ಮಧ್ಯ ಮಂದ್ರಸ್ವರದಿಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೭-೮೨) ; ಯಥೋಚಿತ ತಾರ [ಪಾಠಾಂ. ತಾಳ, ರಾಗ] ಮಧುರ ಮಂದ್ರಂಗಳಿಂ ಹಾಡಿ ಭೂಪತಿಯು ದುಗುಡವನು ತೊಳೆದರು (ಹಚಕಾ. ೭-೪); ತಾನದೋಜೆಯೊಳ್ ತಾರ ಮಂದ್ರ ವಿಭೇದದಿಂ ಜೇಂಗೊಡಮುಂ ಮುಸುಱಿ ಮೊರೆವ ಮಱಿದುಂಬಿಗಳ ಗಾನದಂತೆ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೨೩-೧೦). ‘ತಾರಸ್ವರ’ ಪರಾ. “ಘನ ಬಿಳಿದುಂ ಗಿರಿ ನಭ ವಾಹಿನಿ ಮರುತಂ ದೈತ್ಯ ಗಾನಭೇದಂಗಳ್ ಲೋಚನಮಧ್ಯಂ ತಾರಕಿ ಮುತ್ತಿನೊಳುಂ ಹನ್ನೊಂದು ತಾರ ಶಬ್ದಂ ಜಗದೊಳ್” (ನಾನಾಕಂ. ೩೧): “ನಗ ಮರುತಂ ಋಕ್ಷ ಮುಕ್ತಾಫಲಂಗಳ್ ದೃಗುಮಧ್ಯಂ ದೈತ್ಯ ಸಂಗೀತಕ ನದಿ ನಭ ಶುಭ್ರಾದಿಗಳ್ ತಾರ ಶಬ್ದಂ” (ನಾನಾರ. ೪೧). [ಸಂ.]

ತಾರ₄ ‘ತರ್’ ಪರಾ.

ತಾರಕ (ನಾ). ೧. ದಾಟಿಸುವವನು ; ಸಂರಕ್ಷಿಸುವವನು ; ಕಷ್ಟದಿಂದ ಪಾರುಮಾಡುವವನು : ಭವಾಂಬುನಿಧಿತಾರಕಂ . . . ರಘುಪ್ರವರ ನರ್ಚಿಸಿದಂ (ಪಂಪಾರಾ. ೧೪-೨೦೭) ; ದಂಡಧರಬಾಧೆಯ ನಿವಾರಕನೆ ತಾರಕನೆ(ಪ್ರಾಥರಾ.೧೬-೧). ೨. ದಾಟಿಸುವುದು; ಸಂರಕ್ಷಿಸುವಂತಹುದು: ಹರನಧಿಕನಲ್ತೆ ತಾರಕದಕ್ಷರತ್ರಯಕೆ (ಪದ್ಮರಾ. ೧೧-೩); ಇದುವೆ ಪಂಚಾಕಾಶ ತಾರಕವಿದನು ದೇಶಿಕನಿಂದ ಬಲ್ಲವ . . . ಬ್ರಹ್ಮಪದವನೈದುವನು (ಗಗತಾ ೨೦-೨೧) : ತಾರಕವಾದ ಕಾಶಿಯಿಂದ ಪ್ರತ್ಯೇಕಗಳಾಗಿರುವ ಲಿಂಗಗಳೆಲ್ಲವೂ . . . ಕಾಣಲ್ಪಡುವವು (ಅರ್ಕಮಾ. ೧೩೦): ಈ ತಾತ್ವಿಕ ಭೂಮಿಕೆ ಒಮ್ಮೆ ತಾರಕವಾಗುವಂತೆ ಬದಲಾದ ಪರಿಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿ ಮಾರಕವೂ ಆಗುತ್ತದೆ (ಕರ್ನಾಟ. ೪೯೭). ೩. ಒಬ್ಬ ರಾಕ್ಷಸನ ಹೆಸರು : ಅಪ್ರತಿಮಪ್ರತಾಪ ಭಂಗುರ ಭುವನತ್ರಯುಂ ನೆಗಳ್ದನಕ್ರಮಕಾರಿ ಜಿತಾರಿ ತಾರಕಂ (ಗಿರಿಕ. ೬-೫); ತಾರಕನಿಂದ ಭಂಗಂಬಟ್ಟ ದೇವೇಂದ್ರತ್ವಮೇಕೆಮಗೆ (ಬಸಪು. ೦೭-೨೨) ; ತಾರಕನ ಕೈಟಭನ ಮಹಿಷನ ವೀರ ಜಂಭನ . . . ಆರುಭಟೆ ರಣದುಬ್ಬಟೆಯ ಜಜ್ಝರತನವಿವನೊಬ್ಬನಲಿ (ಕುಮಾರವ್ಯಾ. ೧೬-೩೭). ೪. ನಕ್ಷತ್ರ; ತಾರೆ: “ಭಂ, ನಕ್ಷತ್ರಂ, ತಾರಕಂ, ತಾರಕಾ, ಜ್ಯೋತಿಃ . . . ಉಡು,–ಈ ೯ ನಕ್ಷತ್ರದ ಪೆಸರ್” (ಹಲಾಯು. ೧೦-೫೧) ; ಮುತ್ತಿನರ್ಣದೊಳ್ ತಾರಕೋಜ್ವಳಮುಂ ರಂಜಿಪ ಪುಷ್ಪಮಂಜರಿಯುಮತ್ಯೌತ್ಸುಕ್ಯದಿಂದಿಕ್ಕಿದು (ಕಾದಂಪೂ. ೭೬೯) ; ಚಂದ್ರನ ಬೆಳಗಿನೊಳೇಂ ತಾರಕಕ್ಕುಂಟೆ ತೇಜಂ (ಅನಂಪು. ೧೩-೫೭). ೫. ಏರುಂದನಿ ; ಉಚ್ಚಧ್ವನಿ : ಪ್ರಪಂಚದ ಎಲ್ಲ ವಸ್ತುಗಳೂ ಒಂದು ಮೇಳವಾಗಿ ತಾರಕದಲ್ಲಿ ಕೂಗಿದುವು (ಬಳಜೀ. ೧೮೨) : ತಾರಕದ ಚೀತ್ಕಾರ (ಮೊಸಕ್ಷಿ. ೨೭೪). ೬. ಕಣ್ಣುಗುಡ್ಡೆ ; ಕನೀನಿಕೆ: ತಾರಕಮುದು ನೆಸೆಯುಪುದು . . . ಆಳಿಶಿಸುಮಂ (ರಾಜಶೇ. ೭-೫೦). ೭. ದೋಣಿ ; ತೆಪ್ಪ : ತಾರಕ[ಪಾಠಾಂ. ಕಾರ]ನುಂಗಿದ ಜಲವ ಬೇಱೆ ಶೋಧಿಸಲುಂಟೆ ಅಯ್ಯ (ಬಿಬ್ಬಬಾ. ೫೯-೨೩). ೮. ಹಡಗು. ೯. ಹಡಗು ನಡೆಸುವವನು ; ನಾವಿಕ. ೧೦. ಬೆಳ್ಳಿ. ‘ತಾರಕಾದ್ರಿ’ ಪರಾ. ೧೧. [ಜೈನ] ಪಿಶಾಚಿಗಳ ಹದಿನಾಲ್ಕು ವರ್ಗಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಕುಂಭಾಂಡರುಂ . . . ಸಮ್ಮೋಹರುಂ ತಾರಕರುಂ . . . ತೂಷ್ಣೀಕರುಂ ಪವನರುಂ ಎಂದು ಪಿಶಾಚರ್ ಚತುರ್ದಶವಿಧಂ (ತತ್ತ್ವಪ್ರ. ೦೯೩). [ಸಂ.]

ತಾರಕಂಠ (ನಾ). ಉಚ್ಚಸ್ವರದ ಧ್ವನಿ ; ಚೀರುದನಿ : ತಾರಕಂಠದಲ್ಲಿ ಮಾತುಕತೆಯಾಡುತ್ತಿದ್ದ . . . ಕೆಂಪು ಮೋರೆಯ ಬೆಮರಿಡಿದ ಪೆಂಗಸರಿಂದ ಕುಳ್ಳಿಡೆಗಳೆಲ್ಲ ಭರ್ತಿಯಾಗಿದ್ದುವು (ಪುನರು. ೪೫೪). [ತಾರ₃ + ಕಂಠ]

ತಾರಕಗಣ (ನಾ). ನಕ್ಷತ್ರಗಳ ಗುಂಪು ; ತಾರೆಗಳ ಸಮೂಹ : ಸೂಸುವ ಶೀಕರಾಳಿ ತಾರಕಗಣದೊಳ್ ಸಮಂಬಡೆಯೆ ತೇಂಕುವ ಮೌಕ್ತಿಕ ರತ್ನ ಗರ್ಭಶುಕ್ತಿಕೆ ಪೆಱೆಯೊಳ್ ತಡಂಬಡೆಯೆ ಸುಧಾರ್ಣವಮೊಪ್ಪಿದುದು (ಜಗವಿ. ೦-೪೪). [ತಾರಕ + ಗಣ]

ತಾರಕಜಿತ್ತು (ನಾ). ತಾರಕನೆಂಬ ಅಸುರನನ್ನು ಜಯಿಸಿದವನು ; ಸ್ಕಂದ : ತಾರಕಜಿನ್ನಾಗೇಶ್ವರ ನೀರಜಭವ . . . ಆಱಿದು ನುತಿಸಲಶಕ್ಯಂ (ಹಮ್ಮೀರ. ೦-೨೮) [ಸಂ. ತಾರಕಜಿತ್]

ತಾರಕಣೆ ‘ತಾರ್ಕಣೆ’ ನೋ.

ತಾರಕಮಂತ್ರ (ನಾ). ೧. ಮೋಕ್ಷದಾಯಕವಾದ ಮಂತ್ರ: ಇದುವೆ ತಾರಕ ಮಂತ್ರ ಬ್ರಹ್ಮಾದ್ಯರಿಗಗೋಚರವೆನಿಸುತಿರ್ಪುದು (ಗಗತಾ. ೨೦-೯) ; ನಾಮವೊಂದು ದೇಹಿಗಳ್ಗೆ ತಾರಕಮಂತ್ರಮಾಗಿರ್ಪನಂ ಪೞಿಯಲುಂಟೆ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೨೪-೨). ೨. ದಾಟಲು ಸಹಾಯ ಮಾಡುವಂತಹುದು : ಅದನ್ನು ಸಾಧಿಸಬೇಕಾದರೆ ಪ್ರೇಮವೊಂದೇ ತಾರಕಮಂತ್ರವಾಗಿರುವುದು (ಪ್ರಬಂಧ. ೮೫). [ತಾರಕ + ಮಂತ್ರ]

ತಾರಕಮಥನ (ನಾ). ತಾರಕಾಸುರನನ್ನು ನಾಶಮಾಡಿದವನು ; ಷಣ್ಮುಖ. [ತಾರಕ + ಮಥನ]

ತಾರಕರಾಜ (ನಾ). ನಕ್ಷತ್ರಗಳ ಒಡೆಯ ; ಚಂದ್ರ : ತೇಜದಿಂದಿನರಾಜ ತಾರಕರಾಜ . . . ಓಜೆಯೊಳು ಸುರರಾಜ (ಬಸಪು. ೯-೩೦). [ತಾರಕ + ರಾಜ]

ತಾರಕರಿಪು (ನಾ). ತಾರಕನೆಂಬ ರಾಕ್ಷಸನ ಶತ್ರು; ಷಣ್ಮುಖ: “ಷಡಾನನಂ ವಹ್ನಿಜಂ ತಾರಕರಿಪು ಸ್ವಾಮಿ ಕಾರ್ತಿಕೇಯುಂ” (ಮಂಗರಾ. ೫-೧೬). [ತಾರಕ + ರಿಪು]

ತಾರಕಶಕ್ತಿ (ನಾ). ರಕ್ಷಿಸುವ ಬಲ,–ಪರಾಕ್ರಮ : ಸಾಹಿತ್ಯವೊಂದೆಯೆ ನನ್ನ ಸಂಜೀವಿನಿ ಅದೇ ನನ್ನ ತಾರಕಶಕ್ತಿ (ಇಂಚಾಪ. ೪೮-೨೭) : ಉದಾತ್ತವಾದ ಆಲೋಚನೆ, ಆಚರಣೆ, ಜೀವನದರ್ಶನಗಳಿಂದ ಅದು ತಾರಕಶಕ್ತಿಯಾಗಬೇಕು (ಸುವರ್ಣ. ೨೦೯). [ತಾರಕ + ಶಕ್ತಿ]

ತಾರಕಾಂಚಿತ (ಗು). ೧. ಕಣ್ಣುಗುಡ್ಡೆಯುಳ್ಳ; ಕನೀನಿಕೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ. ೨. ತಾರಕನೆಂಬ ರಾಕ್ಷಸನನ್ನು ಒಳಗೊಂಡ. ೧. ೨ : ಧೀರವೃತ್ತ ವಿಶೇಷದಂತತಿರಾಗಲೋಚನದಂತೆಪೋಲ್ ತಾರಕಾಂಚಿತ [illegible] (ಹಮ್ಮೀರ. ೨-೭೦). [ತಾರಕ + ಅಂಚಿತ₁]

ತಾರಕಾಕ್ಷ (ನಾ). ತಾರಕಾಸುರನ ಮಗ ; ತಾರಾಕ್ಷ : ತಾರಕಾಕ್ಷನ ಕುಂಭಕರ್ಣನ ಮುರ ಗುಹಾಸುರನ ಆರುಭಟೆ . . . ಇವನೊಬ್ಬನಲಿ(ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೦೬-೩೭). [ಸಂ.]

ತಾರಕಾದ್ರಿ (ನಾ). ಬೆಳ್ಳಿಯ ಬೆಟ್ಟ ; ಕೈಲಾಸ ಪರ್ವತ : ಮಿಸುಗುವ ತಾರಕಾದ್ರಿರುಚಿಯಿಂ . . . ಮಿಗಿಲಾಗಿ ಪರ್ವಿ ರಾಜಿಸುವುದು ಕೀರ್ತಿ (ಎಕ V, ಹಾಸನ. ೫೩-೫೦ ; 1170). [ತಾರಕ + ಅದ್ರಿ]

ತಾರಕಾರಾತಿ (ನಾ). = ತಾರಕರಿಪು : ಶ್ರೀ ತಾರಕಾರಾತಿತಾತಾ ಮದೀಶ ವಿಖ್ಯಾತಾಮಳಿನ ದಿವ್ಯ ಪೂತಾತ್ಮ (ವೀಶೈಪು. ೭-೨-೧) ; ದೈತ್ಯರ ಪುರವಪಾಳ್ಗೆಯ್ದು ತಾರಕಾರಾತಿಯೆಂಬಭಿಧಾನದಿಂದ ವೃಂದಾರಕರ ಪೊರೆದ ಕ್ರೌಂಚಾರಿ ರಕ್ಷಿಪುದೆನ್ನ (ಪ್ರಾಳರಾ. ೧-೧೩). [ತಾರಕ + ಅರಾತಿ]

ತಾರಕಾರಿ (ನಾ). ೧. = ತಾರಕರಿಪು : "ಗೌರೀಪುತ್ರಃ . . . ಸ್ವಾಮಿ, ತಾರಕಾರಿಃ, ಕುಮಾರಃ . . .–ಈ ೨೦ ಕಾರ್ತಿಕೇಯನ ಪೆಸರ್" (ಹಲಾಯು. ೫-೨೦) ; ಮುದದಿಂದ ಸಾದು ಕತ್ತುರಿಯನೀವುದು ದೇವ ಚೆನಕಂಗೆ ತಾರಕಾರಿಗೆ ಎನಗೆ ನೀವಿಂದು (ನಂಬಿರ. ೦೭-೯೦) : ದಿನಕರ ಶಶಾಂಕಂ ತಾರಕಾರಿ ಗಜವದನ ವಾಸಿಷ್ಠ ಮನುಮುನಿ ನಿಕರವು ನೆರೆದು (ಹದಕಾ. ೦೪-೬). ೨. ತಾರೆಗಳ ಶತ್ರು; ಸೂರ್ಯ. ೧, ೨: ಕಮಳಬಂಧುರಸಸ್ಮಿತ ವಕ್ತ್ರಭಾಸುರು ಬಹುಕರರಂಜಿತಂ . . . ತಾರಕಾರಿ ಮಿಗೆ ಮಾಡುಗೆ ಭವ್ಯತರಪ್ರಮೋದಮಂ (ರಾಜಶೇ. ೧-೮). [ತಾರಕ + ಅರಿ]

ತಾರಕಿ 'ತಾರಗೆ' ನೋ.

ತಾರಕಿತ (ಗು). ನಕ್ಷತ್ರಗಳಿಂದ ತುಂಬಿರುವ ; ತಾರೆಗಳಿಂದ ಆವೃತವಾಗಿರುವ : ಸಭಾಂಗಣಮೊಪ್ಪೆ ವೀರನಾರಾಯಣನಾ ತಾರಕಿತ ನಭದವೊಲ್ ಸೊಗಯಿಸುಗುಂ (ಕವಿರಾ. ೩೦-೦೮೦);ಸಕಳ ದಿಗಂತರಾಳನುಂ ಕುಸುಮಾಸಾರ ತಾರಕಿತ ಗಗನತಳ ವಿಲಸಿತನುಂ (ಸುಕುಮಾ. ೮-೯೯ ವ) : ತಾರಕಿತಮುಮಿತರತ್ನಚ್ಛಾಯೆಯಿಂದಂಬರಂ ಮೇಚಕಿತಮೆನಿಸಿ ಬಂದಂ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೯-೭೯) : ಜಲಬಿಂದುಗಳಿಂ ದಿವದೊಳ್ ತಾರಕಿತಂ ಮಾಡುವುದು ನಭೋಭಾಗಮಂ ತದಂಭಃಪೂರಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೧೧-೪೯). [ಸಂ.]

ತಾರಕೆ (ನಾ). ೧. ತಾರೆ ; ನಕ್ಷತ್ರ : "ಋಕ್ಷಮುಡು ತಾರಕೆ . . . ಎನೆ ನಕ್ಷತ್ರಮಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೧೧-೫) ; ಬಿದಿರಿದುವು ಮುಕುಟ ತಾಗಿ ತಾರಕೆಗಳು . . . ಕೂಡಲಸಂಗಮದೇವನಿಂದು ನಾಟ್ಯವನಾಡೆ (ಬಸವ. ೫೪೦). ೨. ಕಣ್ಣಿನ ಗುಡ್ಡೆ ; ಪಾಪೆ : ಕಣ್ಣಿನ ತಾರಕೆ (Pupil) ಸಣ್ಣದಾಗಿರಬಹುದು (ಕಲಿಯೋ. ೯೪). ೧, ೨ : ಕಂಗಳ ಕಾಳಗ ನೋಟದ ಮಸಕ ಮಿಂಚಿನ ಗೊಂಚಲು ತಾಗಿದಂತಾದೆನವ್ವಾ ತಾರಕೆ ತಾರಕೆ ಸೂಸಿದಂತ (ತಳಿತಂತೆ) . . . ಅವ್ವಾ (ಸರ್ವವ. ೬೯-೩೭೭). [ಸಂ. ತಾರಕಾ]

ತಾರಕೋತ್ಕರ (ನಾ). ನಕ್ಷತ್ರಗಳ ಗುಂಪು,–ರಾಶಿ : ಸೊಗಯಿಪ ತಾರಕೋತ್ಕರದ ಮಧ್ಯದ ಶೀತಮರೀಚಿ ರೋಹಿಣೀಯುಗಮೆನೆ (ಚಂದ್ರಪು. ೭-೦೫೦). [ತಾರಕ + ಉತ್ಕರ]

ತಾರಗಂಟು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಂಟು: ಒಂದು ತಾರಗಂಟು ಒಂದು ಜಿಗುಳುಗಂಟು ಒಂದು ಕುಱುಹುಗಂಟು ಮೂಱಱ ಮುದ್ರೆಯ ವಿಾಱು ಹಾಱುತ್ತು ಹಕ್ಕಿ (ಮನುಗುಂ. ೨೫೯-೫೦). [ತಾರ? + ಗಂಟು]

ತಾರಗದ 'ತಾರುಗದವು' ನೋ.

ತಾರಗಬೀರಗ 'ತಾಱುಗಬೀಱುಗ' ನೋ.

ತಾರಗಿರೀಂದ್ರ (ನಾ). = ತಾರಾಗ : ತಾರಗಿರೀಂದ್ರದಗ್ರದೊಳೆ ಶಂಕರ ನೊರ್ವ . . . ಒಪ್ಪಿರೆ (ವೃಷವಿ. ೫-೭೩). [ತಾರ + ಗಿರೀಂದ್ರ]

ತಾರಗೆ, ತಾರಕಿ (ನಾ). ತಾರೆ ; ನಕ್ಷತ್ರ : "ಮಿಾನ್, ತಾರಗೆ, ಅಱಿಲ್ – ಈ ೩ ನಕ್ಷತ್ರಕ್ಕೆ ಪೆಸರ್" (ಕಕಸಾ. ೪-೪೩) ; ತಾರಗೆ ಗಳಿಗೆಗಳಂತಿರೆ ತಾರಾಪಥದೊಳ್ ನಿರಂತರಂ (ಆದಿಪು. ೬-೫೪) : ಶಶಿನಾಯಕ ಮಣಿ ತಾರಗೆ ಪೊಸಮುತ್ತಿನ ಸೂ[ಸುವಂ] ಗಡಾ (ಸೌಇಇ. XX, ೪೯-೩೭ ; 1076 ?) ; ತಾರಗೆಯುಂ ತಮುಂ ಸೆಱೆಗೆ ತಂದವೊಲ್ (ಪಂಪಾಮಾ. ೦೪-೦೨೬) : ಒರ್ವ ಚಂದ್ರಮನ ಕಾಂತಿ ಹಲವುಂ ತಾರಗೆಯ ಬೆಳಗನು ಹರಿಯಿಸುವ ತೆಱದಿ (ಸಮ್ಯಕ್ತ್ವ. ೧-೪೭); ವಿಮಲ ತಾರಗೆಯುಂತೆ ಗೆಯ್ವೆ ಕಣ್ಣನ್ನೆ (ಗರಿ. ೨೯-೪). **ತಾರಕಿ**: ಅಂತರಂಗದ ಭುವನವ ಮೆಟ್ಟಿ ನೋಡುತಿಪ್ಪ ಬೆಡಗಿನ ತಾವರೆಯ ಮಧ್ಯದ ತಾರಕಿ [ಪಾಠಾಂ. ತಾರೆ]ಯನಾರೂ ಅಱಿಯರಲ್ಲಾ (ಅವದಂ. ೧೬೮-೭೫೮) : ತಾರಕಿಗಳರಸಂ . . . ಚೋರರನಾರ್ಕೈವ ತಳಾಱ ಚಂದ್ರನುದಯಂಗೆಯ್ದಂ (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೮-೨೩೮) ; ಸಿತಾಕ್ಷತಾವಳಿಯ ತಾರಕಿಗಳೆಸೆದ [ಪಾಠಾಂ. ತಾರಕಿತವಾದ]ಭುವನೆ ರಿಪುವಾರಣದ ಮಸ್ತಕದ ಮುತ್ತುಗಳೋರಣಿಸಲೊಪ್ಪಿದುದು (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೬-೪೩). [<ಸಂ.ತಾರಕಾ]

ತಾರಗೆದಾಣ (ನಾ). ನಕ್ಷತ್ರಗಳ ಆಶ್ರಯಸ್ಥಾನ ; ತಾರೆಗಳ ತಾಣ ; ಆಕಾಶ: ತಾರಗೆದಾಣದಂತೆ ಯತಿಸಂತತಿಯಿಂತಿರೆ . . . ಸಾರಸದೇಟ್ಗೆಯಿಂ ಸರಸಿ ಕಣ್ಗೆಸೆದಿರ್ದುದು (ದಶಕು. ೦೩-೩೦). [ತಾರಗೆ + ತಾಣ]

ತಾರಗೆದುಱುಗಲ್ (ನಾ). ನಕ್ಷತ್ರಗಳ ಸಂದಣಿ,–ಗುಂಪು : ತಾರಗೆದುಱುಗಲ್ ನವಸಂಧ್ಯಾರಾಗದೊಳೆಸೆವ ತೆಱದೆ ಪದನಖರುಚಿಗಳ್. . .ರಾರಾಜಿಸೆ (ಜಗವಿ. ೦-೫೪). [ತಾರಗೆ + ತುಱುಗಲ್ (<ತುಱುಂಗಲ್)]

ತಾರಗೆಯಾಣ್ಮ 'ತಾರಗೆಯಾಳ್ಮ' ನೋ.

ತಾರಗೆಯಾಳ್ಮ, ತಾರಗೆಯಾಣ್ಮ (ನಾ). = ತಾರಕರಾಜ : "ಇಂಗದಿರ ತಾರಗೆಯಾಳ್ಮ[ಪಾಠಾಂ. ಣ್ಮ] ನೀರಣುಗನು"(ಕಬ್ಬಮಂ. ೦೬).**ತಾರಗೆಯಾಣ್ಮ**: "ತಾರಗೆಯಾಣ್ಮನೆಂದು ನಿಶಾಕರಂ" (ಕರ್ಣಾನಿ. ೬೪) ; "ತಾರಗೆಯಾಣ್ಮನೆನೆ ಚಂದಿರಂ" (ಕಶಿರ. ೪೪). [ತಾರಗೆ + ಆಳ್ಮ]

ತಾರಗೆವಟ್ಟೆ (ನಾ). ನಕ್ಷತ್ರಮಾರ್ಗ ; ಆಕಾಶ : "ತಾರಗೆವಟ್ಟೆಯೆನಲ್ಕೆ ಪುಷ್ಕರಂ" (ಕರ್ಣಾನಿ. ೩೪) ; ತಾರಗೆವಟ್ಟೆಯುಂ ದೆಸೆಗಳಂ ನೆಲನಂ ಕಡಲಂ ಬನಂಗಳಂ ಕಾರಿರುಳ್ಕಿದೆ ನುಂಗಿದವೊಲಾದುದು (ಕಬ್ಬಿಗಾ. ೨೬೬): ಮರಕತದೊಂದು ಕಳಸದಿಂ ತಾರಗೆವಟ್ಟೆ ಮುಟ್ಟೆ ನಿಗುರ್ದು ಸೈಪಿನಾಗರಂಬೋಲ್ . . . ದೇಗುಲಂ ಕಣ್ಗೆಡ್ಡವಾಗಿ ರಂಜಿಕುಂ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೫೪-೨೩). [ತಾರಗೆ + ಬಟ್ಟೆ₁]

ತಾರಗ್ರೀವ (ನಾ). ಎತ್ತರವಾದ ಧ್ವನಿ ; ಉಚ್ಚಕಂಠ : ಮಾರೊರಲ್ದತ್ತು ತಾರಗ್ರೀವದಿಂ ಗುಹೆಯ ಗೋನಾಳ(ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೨೮೦-೭೪). [ತಾರ + ಗ್ರೀವ]

ತಾರಜ (ನಾ). (?) : ಆದಿಯಲ್ಲಿ ಲಿಂಗಾರ್ಚನೆಯ ಮಾಡಿದ ತಾರಜ ತಂಡಜರೋಮಜರಿಗೆ ಪ್ರಳಯವಾಯಿತ್ತು (ಅಬಂದೇ. ೭೦-೪೨). [?]

ತಾರಣ (ನಾ). ೧. ದಾಟುವಿಕೆ. ೨. ದಾಟಿಸುವ ಸಾಧನ ; ದೋಣಿ ; ನಾವೆ : ಘೋರ ಭವಾಬ್ಧಿಗೆ ತಾರಣ ಘಾಳಿಗೆ ಮಾರಣ ನಿರ್ವಾಣ ಪದಕೆ ಕಾರಣ (ಭರವೇ. ೧-೩೬೫). ೩. ದಾಟಿಸುವಿಕೆ. ೪. ದಾಟಿಸುವವನು. ೫. ಕಷ್ಟದಿಂದ ಪಾರುಮಾಡುವುದು. ೬. ಕಷ್ಟದಿಂದ ಪಾರುಮಾಡುವವನು. ೭. ಅರವತ್ತು ಸಂವತ್ಸರಗಳಲ್ಲಿ ಹದಿನೆಂಟನೆಯದು : ಮತ್ತಮಾ ವರುಷವೇ ಪ್ರಭವ, ವಿಭವ . . . ತಾರಣ . . . ಅಕ್ಷಯ ವೆಂದಱವತ್ತು ತೆಱನಾಗಿಹುದು (ವಿವೇಕ. ೩೨೦). ೮. ಅಡವು ; ಈಡು : ಬ್ಯಾಂಕಿಗೆ ತಕ್ಕ ತಾರಣ (ಅಡವು) ಕೊಟ್ಟು ಸಾಲ ದೊರಕಿಸುವುದು (ಬ್ಯಾಂಕಕ್ಕೆ. ೫೪). [ಸಂ.]

ತಾರಣಿತ (ಗು). (?) : ಕನೆಗೂಡಿ ಪರಿಮಳವ ನುಡಿದ ರಸಕೂಡ ಚಿಮ್ಮಲನುವಾದ ತಾರಣಿತ ಪಾಯಸವ ಚಿತ್ರಯಿಸಿ (ಲಿಂಗಪು. ೮-೩). [?]

ತಾರತಕ್ಕಡಿ 'ತಾರಾತಿಗಡಿ' ನೋ.

ತಾರತಕ್ಕಡಿಗ (ನಾ).ಮೋಸಗಾರ ; ವಂಚಕ : ಆ ತಿರಿಕತನದ ತುಡುಗಣ ತಾರತಕ್ಕಡಿಗನಿಗೆ ರಾಜಗಾಂಭೀರ್ಯವೆಲ್ಲಿಂದ ಬರಬೇಕು? (ಮಂತ್ರುಶ. ೦೫೦-೩). [ತಾರತಕ್ಕಡಿ (<ತಾರಾತಿಗಡಿ) + – ಇಗ]

ತಾರತಮತೆ (ನಾ). = ತಾರತಮ್ಯ : ತಾರತಮತೆಯು ಬಲ್ಲೆ ಪುರುಷರ ಚಾರು ಚರಿತವನಱಿವೆ (ಕುವ್ಯಾಕ. ೫-೨೨). [<ಸಂ. ತರತಮತಾ]

ತಾರತಮ್ಯ (ನಾ). ಹೆಚ್ಚು ಕಡಮೆ ; ಮೇಲು ಕೀಳು ; ನ್ಯೂನಾಧಿಕ್ಯ ; ತರತಮಭಾವ : ಆರು ಮೆಚ್ಚುವರಿದನು ಬಿಡು ಬಿಡು ತಾರತಮ್ಯದ ನಱಿಯೆ ಕೇಳ್ದೆ ಮಾತುಗಳನೆಂದ (ಕಾಶಿರಾ. ೩೬-೧೯) ; ಅವರವರ ತಾರತಮ್ಯವನಱಿದುತ್ಸವದಿಂದಂ ಬೀಳ್ಕೊಟ್ಟಂ (ವೀರವಿ. ೯-೮೬) : ಧರ್ಮಗತಿಯ ತಾರತಮ್ಯವ ತಿಳಿವೊಡೆ ಪೆರ್ಮೆಯು ಬಿಟ್ಟು . . . ನೀ ನಡೆ ಮಿಥಿಲೆಗೆ (ಹದಿಬ. ೨-೪೯) ;ಆ ಪ್ರೇಮವೆಂಬ ಪುನೀತ ವಸ್ತುವಿಗೆ ಪಕ್ಷಪಾತವಿಲ್ಲ ತಾರತಮ್ಯವಿಲ್ಲ (ಸುಂದರಿ. ೧೪); ಬರುವವರ ತಾರತಮ್ಯ ನೋಡಿ ಅವರ ಸ್ವಾಗತ ಸಮಾರಂಭವು ಜ ರ ಗ ಬೇ ಡ ವೇ (ಗುರುಡ. ೪) ; ಸಂಸಾರದಲ್ಲಿ ಈ ತಾರತಮ್ಯವೇಕೆ? (ಬಂಕಿಮ. ೧೧೪). [ಸಂ.]

ತಾರತಿಗಡಿ 'ತಾರಾತಿಗಡಿ' ನೋ.

ತಾರನಗ (ನಾ). ಬೆಳ್ಳಿಯ ಬೆಟ್ಟ : ತಾರನಗಂಗಳಂ ಕವಲಿನೊಳ್ಳೆಲೆಯಿಂದೆ . . . ಪೋಲ್ವುದು . . . ಚಟ್ಟಲದೇವಿಯ ಸದ್ಯಶೋದ್ರುಮಂ (ಎಕ. VIII, ನಗರ. ೪೦-೩೩ ; 1077). [ತಾರ್$_3$ + ನಗ$_3$]

ತಾರಮಾರ 'ತಾರಂಮಾರು$_8$' ನೋ.

ತಾರಯಿಸು, ತಾರಯ್ಸು, ತಾರವಿಸು, ತಾರ್ಯೆಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ದೊಡ್ಡ ಧ್ವನಿ ಮಾಡಂ. ೨. (ತಾರಸ್ವರದಲ್ಲಿ)ಹಾಡಂ: ಒಸೆದು ನೃಪಾಲನಾಡಿಸಿದ ಸೋಗೆಗಳಂತಿವು ಚಕ್ರಿ ಬೀಣೆ ಬಾಜಿಸೆ ಸುತಿಗೂಡಿ ತಾರಯಿಪ ತುಂಬಿಗಳಿಂತಿವು (ವರ್ಧಪು. ೫-೬೧) ; ತಾರ + ಇಸಿದು = ತಾರಯಿಸಿದುಂ (ಶಮದ. ೫೪ ಪ್ರಯೋ). **ತಾರಯ್ಸು:** ೨. ತಾರಯ್ಸು [ಪಾಠಾಂ. ತಾರ್ಯೆಸು] ತ್ರಮುಬ್ಬುತ ಗೀತಜತಿಗಳಿಗೆ ಹಾಡುತುಂ (ಬಸಪು. ೧೬-೨೦). **ತಾರವಿಸು:** ೨. ಮಱಿದುಂಬಿಗಳ ನುಣ್ಬರಮಂ ಸೂಱೆಗೊಂಡಂತೆ ತಾರವಿಸುತಿರೆಯುಂ (ಶಾಂತೀಶ್ವ. ೬-೯೩ ವ) : ಏಳಿ ಕಂಸಾಳಂಗಳಂ ಪಿಡಿದೋಳಿಯಿಂದಂ ತಾರವಿಸುತಿರಿ (ಬಸವು. ೧೨-೪೪).**ತಾರ್ಯೆಸು:** ೨. ಬಂದು ತಾರ್ಯೆಸುತಿದೆ ಮಧುರ ಕಹಳೆ (ಅಷ್ಟಾಸೂ. ೧-೬೬) : ಅಳಿಗಳಾಣತಿಯುಂ ಮಾಱ್ಪಿಡೆಯೊಳ್ ಕಿನ್ನರ ಕನ್ನೆಯರೊಡನೆಯೆ ತಾರ್ಯೆಸಿ ಚಿಹಣತನಮಂ ಸಲಿಕುಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೦೦-೩೬) ; ಸಂತತಪೊಪ್ಪುವ ಶರ್ವನ ಸಭೆಯೊಳ್ ಗಡಣದ ಕಿನ್ನರಿಯತರ್ಾರ್ಯೆಸಲ್ (ಭೃಂಗೀರ. ಹ. ೪೬೬-೧೧). [ತಾರ್$_8$ + – ಇಸು$_3$]

ತಾರಯ್ಸು 'ತಾರಯಿಸಂ' ನೋ.

ತಾರರಮಣ (ನಾ). ನಕ್ಷತ್ರಗಳ ಒಡೆಯ ; ಚಂದ್ರ : ತಾರರಮಣನ ಸೋಲಿಪ ನಖದ ಕಾಂತಿ (ವಿದಾಕ್ಷ. ೦೦-೧). [ತಾರ್$_3$ + ರಮಣ]

ತಾರವಿಸ 'ತರವೀಸ' ನೋ.

ತಾರವಿಸು 'ತಾರಯಿಸಂ' ನೋ

ತಾರಶೈಲ (ನಾ). ಬೆಳ್ಳಿಯ ಬೆಟ್ಟ; ಕೈಲಾಸಪರ್ವತ: ರಣದೊಳ್ ರಾವಣನಂ ಜವಂಗೆ ಪೊಸತಿಕ್ಕಲ್ ತಾರಶೈಲಕ್ಕೆ ತೆಂಕಣದಂ ಕಂಕಣದಂತೆ ಕೈಗೆ ವರಿಸಲ್ ಭೂಚಕ್ರಮಂ ಚಕ್ರಮಂ (ಶಂರಾಮಾ. ೩-೧೬೦). [ತಾರ್$_3$ + ಶೈಲ]

ತಾರಷಡ್ಜ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ತಾರಸ್ಥಾಯಿಯಲ್ಲಿ ಹಾಡುವ 'ಸ' ಎಂಬ ಸ್ವರ: ಇಂತಹ ಸ್ವರಕ್ಕೆ ತಾರಷಡ್ಜವೆಂದು (Octave=ಅಷ್ಟಮಸ್ವರ)ಹೆಸರು (ಭೌತವಿ. ೦೨೮); ಒಂದು ತಂತಿಯ ಉದ್ದವನ್ನು ಅರ್ಧಮಾಡಿ ಎಳೆತವನ್ನು ಮೊದಲಿನಂತೆಯೇ ಇಟ್ಟಿದ್ದರೆ ಬರುವ ಸ್ವರವು ತಾರಷಡ್ಜ (ಭೌತವಿ. ೧೪೩).

[ತಾರ್$_3$ + ಷಡ್ಜ]

ತಾರಸರ (ನಾ).=ತಾರಸ್ವರ ೨: ತಾರಸರದಲಿ ಕೊರಳಸೆತ್ತಿ ಪೇಳು (ವಿಸೀಗೀ. ೫೨-೦೦). [ತಾರ್$_3$ + ಸರ$_3$]

ತಾರಸಿ (ನಾ). (ಗಾರೆ ಅಥವಾ ಸಿಮೆಂಟಿನಿಂದ ಮಾಡಿದ)ಮೇಲ್ಚಾವಣಿ; ಮಾಳಿಗೆ : ತಾರಸಿಯ ಎರಡು ಮಹಡಿಯ ಭವ್ಯ ಮನೆ (ಅನ್ನಪೂ. ೩೦) : ತಾರಸಿಯನ್ನು ನೋಡುತ್ತಾ, ಯೋಚಿಸುವಾಗ ಎಲ್ಲಾ ಯೋಚನೆಗಳೂ ಮನಸ್ಸಿನ ಮುಂದೆ ಹಾದುಹೋಗುತ್ತವೆ (ಕುಸುಸಂ. ೧೦).

[←ಇಂ. Terrace]

ತಾರಸಿಯಕಾಯಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕಾಯಿ : "ಕಟಃ–ತಾರಸಿಯ ಕಾಯಿ, ಎಳ್ಳು" (ಒಷಧಿ. ೧೯). [ತಾರಸಿ? + ಕಾಯಿ$_4$ (<ಕಾಯ್$_4$)]

ತಾರಸ್ಥಾಯಿ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] "ಷಡ್ಜ ಸ್ವರದಿಂದ ಆರೋಹಣ ಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಬಂದು ಇನ್ನೂ ಮೇಲಿನ ಷಡ್ಜ ಸ್ವರವನ್ನು ಸೇರುವ ಸಪ್ತಸ್ವರ ಸಮುದಾಯಂ" (ಸಂಗೀಜಂ. ೧೮) ; ತಾರಸ್ಥಾಯಿಯ ಶಬ್ದಗಳು ಅಂತರ್ಗತವಾಗುವುದು ಸುಲಭ (ಭೌತವಿ. ೧೪೯) ; ಅವರು ತಾರಸ್ಥಾಯಿಯಲ್ಲಿ . . . ಹಾಡುತ್ತಿದ್ದ ಬೃಗಗಳು (ಭಿಕರ್ಾಗಳು) ಎಲ್ಲರ ಮನಸ್ಸನ್ನೂ ಸೂರೆಗೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದುವು (ಸಂಗೀಶ. ೨೬).

[ತಾರ್$_3$ + ಸ್ಥಾಯಿ]

ತಾರಸ್ವರ (ನಾ). ೧. ಜೋರಾದ ಧ್ವನಿ : ಅವನು ತಾರಸ್ವರದಲ್ಲಿ ಮಾತು ಮುಂದುವರಿಸಿದನು (ಪುನರು. ೧೯೧). ೨. [ಸಂಗೀತ] ಏರುದನಿ ; ಉಚ್ಚಸ್ವರ : ಪರಮಂದ್ರ ಮಧ್ಯತಾರಸ್ವರದಿಂದಂ . . . ಪಾಡಿದಂ (ವೀರವಿ. ೬-೯೧) : ಮಂದ್ರ ಮಧ್ಯಮತಾರಸ್ವರಗರ್ಭ ಮಧುರ ಸಂಗೀತ (ಯಶೋದವ. ೩-೦ ವ). [ತಾರ್$_3$ + ಸ್ವರ]

ತಾರಹಾರ (ನಾ). ಮುತ್ತುಗಳನ್ನು ಪೋಣಿಸಿ ಮಾಡಿದ ಸರ,–ಹಾರ : ಎನಗಾಸೆದೋಱಿ ಬಿಸಸಿತಮೆನಿಸುವ ನಿಜತಾರಹಾರಲತೆಯಿಂದಂ ಹಂಸನ ಪೊಲ್ಮಾನಸಸಂಭವಮೆನಿಪ ಮದೀಯಾಭಿಮಾನಮಂ ಕಟ್ಟೊಯ್ದೆ (ಕಾದಂಪೂ. ೮೦೨); ತಾರಹಾರ ಶಂಖ ಶಶಾಂಕ ಶಾರದಾಭ್ರ ವಿಭ್ರಮಭ್ರಾಜಿತ ತ್ರಿಭುವನಾಂತರಾಳ ಪ್ರವರ್ತಿತ ಕೀರ್ತಿಗಳಂ . . . ಕಂಡು (ಸುಕುಮಾ. ೯-೧೦೮ ವ) ; ಮುಕ್ತಾಫಲ ತರಲತರತ್ತಾರಹಾರೇಂದು ಕುಂದೋಪಮ ಕೀರ್ತಿವ್ಯಾಪ್ತ (ಎಕ. II, ೬೪-೬೪ : 1163) ; ನೀಂ ಮುಟ್ಟಲಂಜುವ ತಾ[ಪಾಠಾಂ. ತೋ]ರಹಾರಂ ಭಕ್ತರ ಕೊರಳ್ಗಳೊಳು (ಬಸರ. ೮-೮೩) : ಮುಕ್ತಾಕುಂಡಳಂ ಗಂಡದೊಳ್ ಮಿಳಿರ್ದಾಡುತ್ತಿರೆ ತಾರಹಾರಕಿರಣಂ ಬೆಳ್ದಿಂಗಳಂ ಬೀಱೆ (ರಾಜಶೇ. ೦೪-೨) :

[ತಾರ್$_3$ + ಹಾರ$_1$]

ತಾರಾಕೂಟ (ನಾ). ವಧೂವರರ ನಕ್ಷತ್ರಗಳ ಹೊಂದಾಣಿಕೆ,–ಸಂಬಂಧ; ದ್ವಾದಶಕೂಟಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಇನ್ನು ಜಾತಕ ನೋಡಿ, ತಾರಾಕೂಟ ಲೆಕ್ಕಹಾಕಿ, ಗಂಟುಹಾಕಿಕೊಂಡ ಮದುವೆಯ ಗತಿ ಏನಾದೀತೋ ಎಂಬ ಭಯ (ಸ್ವಪ್ನಹೂ. ೨೩೨). 'ದಿನಕೂಟ' ಪರಾ.

[ಸಂ. (ತಾರಾ + ಕೂಟ)]

ತಾರಾಗ (ನಾ). ಬೆಳ್ಳಿಯ ಬೆಟ್ಟ ; ರಜತಾದ್ರಿ : ಎಲೆ ತಾರಾಗಂ ಹರು ಕಣ್ಣಡೆ ಕರಗಿದುದು (ಕಾದಂಪೂ. ೬೩೪) ; ಮಾಂಗಲ್ಯತಾರಾಗತುಂಗತರ ಶೃಂಗಾನುಸಂಗಾಯತನ ಜಿ ತಾ ನಂ ಗ ಭವಭಂಗ (ಉದ್ಭಟ. ೬-೪೪) : ತಾರಾಗವಂ ದಾಂಟಿ, ಋಷಭಾದ್ರಿಯಂ ನೋಡಿ, ಗುರುತಿಸಿದನಳಿದ ನೋಷಧಗಿರಿಯ ಮೇಘಾಚ್ಛನ್ನ ಜ್ಯೋತಿಃಶೃಂಗರಂಗದಲ್ಲಿ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೬೨೫-೪೪೪). [ತಾರ್$_3$ + ಅಗ$_2$]

ತಾರಾಗಣ (ನಾ). ೧. ತಾರೆಗಳ ಗುಂಪು; ನಕ್ಷತ್ರಗಳ ಸಮೂಹ: ತಾರಾಗಣಂಗಳ್ ನಿಂದ ನೆಲೆಯಿಂ ದೆಸೆಯಿಂ ಪೊಟ್ಟುಮನಱಿದು ತೆಂಕಮೊಗದೆ ಪಯಣಂಬೋಗಿ (ಪಂಪಭಾ. ೩-೮ ವ) ; ಜಲದಾಧ್ವಂಬರಮೆತ್ತಿದಂಘ್ರಿಯ ನಖಾಂಶುಶ್ರೇಣಿ ತಾರಾಗಣಚ್ಛಲದಿಂದಿರ್ದನಂ . . . ಬಲಿಯುಂ ನೆಟ್ಟು ರಸಾತಳಕ್ಕೆಬೀಳಿದ್ದೆ ನೀಂ (ಜಗವಿ. ೦-೫೯). ೨. ನಟನಟಿಯರ ಗುಂಪು : ಈ ಚಿತ್ರದಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧ ತಾರಾಗಣವಿದೆ (ರೂಢಿ)

[ಸಂ. (ತಾರಾ + ಗಣ)]

ತಾರಾಗಣವಿಮಾನ (ನಾ). [ಜೈನ] ಒಂದು ಬಗೆಯ ಜ್ಯೋತಿರ್ವಿಮಾನ: ಸಾಸಿರದ ನೂಱೆಪ್ಪತ್ತೊಂದು ಯೋಜನಮುಗಲದಿಂ ತಾರಾಗಣ ವಿಮಾನಂಗಳಕ್ಕುಂ (ಸುಕುಮಾ. ೧೧-೫೯ ವ). [ತಾರಾಗಣ + ವಿಮಾನ]

ತಾರಾಗರ್ಭ (ನಾ). ಸೌರವ್ಯೂಹದಿಂದಾಚೆಗಿರುವ ನಕ್ಷತ್ರಪುಂಜಗಳಿಂದಾಗಲಿ. ಅನಿಲದ್ರವ್ಯ ಅಥವಾ ನಕ್ಷತ್ರುದ್ರವ್ಯದಿಂದಾಗಲಿ ಆದ ಆಕಾಶದ ಕಾಂತಿಪ್ರದೇಶ; ಜ್ಯೋತಿಃಪಟಲ; ಜ್ಯೋತಿರ್ಮೇಘ: ಅಗ್ನಿಕುಂಡ ದುರಿ ದೇದೀಪ್ಯಮಾನವಾದುದು . . . ರಾತ್ರಿಯಾಕಾಶದಲಿ ಕಾಣ್ಬೊಂದು ತಾರಾಗರ್ಭದಂತೆ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೧೧-೨೭೫); ಮೃಗರಾಶಿ (Orion)ಯಲ್ಲಿರುವ ದೊಡ್ಡ ತಾರಾಗರ್ಭ(Nebula)ವನ್ನು ನೋಡಿದನು (ವಿಜ್ಞಾ.ಕ. ೫೭). [ಸಂ. (ತಾರಾ + ಗರ್ಭ)]

ತಾರಾಗುಚ್ಛ (ನಾ). ನಕ್ಷತ್ರಗಳ ಗುಂಪು: ಯೌಧಿಷ್ಠಿರ ತಾರೆಗಳಿಲ್ಲದ ತಾರಾಗುಚ್ಛಗಳಿಲ್ಲವೇ ಇಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು (ಜಗತ್ತು. ೪೪).

[ಸಂ. (ತಾರಾ + ಗುಚ್ಛ)]

ತಾರಾಚಲ, ತಾರಾಚಳ (ನಾ). = ತಾರಾಗ: ಮುಂದಣ ತಾರಾಚಲಶಿಖರ ಮನೇಱಿದತ್ತು ಕಿನ್ನರಮಿಥುನಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೬೨೨); ತಾರಾಚಲಂಗಳಂತೆ ದೆಸೆಯುಂ ಧವಲಿಸುವ ದವಳಾರುಂಗಳಿಂ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೨-೫೪); ಘನ ತಾರಾಚಲ ರಾಜಂಗನುಗುಣರಚಿತಾಭ್ರತುಂಗಪಟಕುಟಿಯ ಮಹಾಕನಕದ ಕಂಬು ಬೋಲ್ಕಿಗೆ ಮಿನುಗುಗುಂ (ಹಮ್ಮಿ.ರ. ೧-೩೪). **ತಾರಾಚಳ:** ತುಹಿನಕರ ಸುರೇಬೇ... ನೀಹಾರ ತಾರಾಚಳ (ಸೌಇಇ. XX, ೨೦-೩೭; 1019); ತಾರಾಚಳ... ರೋಹಣಂ ಪೋರ್ದುದೆನಲ್ ವಾರಣದೊಡನೆ ಖಗಪ್ರಭು . . . ಪೊಣರ್ದಂ (ಜಗವಿ. ೧೩-೧೧೦). [ತಾರ$_3$ + ಅಚಲ]

ತಾರಾಚಳ 'ತಾರಾಚಲ' ನೋ

ತಾರಾಜು (ನಾ). ನಾಶ; ಧ್ವಂಸ: ಬೆಂಗಳೂರು ಪ್ಯಾಟೆ ಹೊಕ್ಕು ಲೂಟಿಸುತ್ತಾ ಬಹಳ ಮುಗ್ಗಡೆಯಾದ್ದರಿಂದ ಬೆಂಗಳೂರು ಶೀಮೇನೆಲ್ಲಾ ತಾರಾಜುಮಾಡಿ ಕೋಟೆಗೆ ರಸ್ತು ಬಿಡದ (ಹೈದರ. ೬೭). [←ಪಾರ. ಹಿಂ. ತಾರಾಜ್]

ತಾರಾಟ (ನಾ). ಓಡಾಟ; ಪದೇ ಪದೇ ಬಂದು ಹೋಗುವಿಕೆ: ಏನೇ ಹುಡುಗಿ ತಾರಾಟ, ಶಾನುಭೋಗರ ಮನೆ ದೇವರೂಟ (ಗಾದೆ).

[<ತಾರಾಡು]

ತಾರಾಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ತುಂಬ ಓಡಾಡಿಸು; ನಿಂತಲ್ಲಿ ನಿಲ್ಲದಂತೆ ಮಾಡು: ಹರಣಿ ಶಾಣಿ ಹಗ್ಗದ ಸರಪಣಿ ತಾರಾಡಿಸುವಂತೆಲೋ (ನಾಪದ. ೧೪೩); ಕರಿಪತಿ ಕಪಿಲೇಶ್ವರನನ್ನು ರೋಡಾಡಿಸಿ, ತಾರಾಡಿಸಿ ಬಂದ ದಾರಿಗೆ ಸುಂಕ ವಿಲ್ಲದ ಹಾಗೆ, ಹಿಮ್ಮೆಟ್ಟುವಂತೆ ರಾಮು ಕಾದಾಡಿದನು (ನಂಜುಂಡ. ೪೫).

[ತಾರಾಡು + -ಇಸು$_3$]

ತಾರಾಡು (ಕ್ರಿ). ಓಡಾಡು; ಬಂದು ಹೋಗಿ ಮಾಡು; ಎಡೆತಾಕು: ನೂರಾಡಿ ಏನು ಫಲವು ತಾರಾಡುವಾಗ ಒಲವು (ಸಖೀಗೀ. ೨೦-೨); ಗೃಹಿಣಿಗೆ ಅಡಿಗೆಮನೆಗೂ ಉಗ್ರಾಣಕ್ಕೂ ತಾರಾಡುವುದರಲ್ಲಿ ವ್ಯರ್ಥವಾಗಿ ಕಾಲ, ಶಕ್ತಿ ಕಳೆದುಹೋಗುತ್ತದೆ (ಗೃಹವಿ. ೧೬೫); ಕಲ್ಲು ಮುಳ್ಳುಗಳು ಹೇರಳವಾಗಿ ಬೆಳೆದು ತಾರಾಡುವುದೇ ಬಹಳ ಕಷ್ಟವಾಗುತ್ತಿತ್ತು (ರಾಯಕ. ೯).

ತಾರಾಡಿ ಹೋಗು = ಕಷ್ಟಪಡು; ಹಿಂಸೆಗೊಳಗಾಗು: ನಾಗುವು ಈ ಎರಡು ಕಡೆಯ ಎಳೆತದಿಂದ ತಾರಾಡಿ ಹೋದಳು (ನಾಲ್ಕಮು. ೮೦).

[<ತಾಱು$_1$ + ಆಡು$_1$]

ತಾರಾತಂಟಲು (ನಾ). ತಂಟೆ; ತಕರಾರು: ಮೂರು ಹೊತ್ತೂ ತಾರಾ ತಂಟಲು, ತಗರುಬಗರು . . . ಮನೆಹಾಳುತನ ಇವೆಲ್ಲಾ ಕಲಿತುಕೊಂಡರೆ ಇವರು ಹ್ಯಾಗಿರುತಾರೋ ಮನೇಲಿ ? (ಶ್ರೀಕಥ. ೩೭).

[? + ತಂಟಲು]

ತಾರಾತಿಕಡಿ 'ತಾರಾತಿಗಡಿ' ನೋ

ತಾರಾತಿಗಡಿ, ತಾರತಕ್ಕಡಿ, ತಾರತಿಗಡಿ, ತಾರಾತಿಕಡಿ (ನಾ). ಮೋಸ; ವಂಚನೆ; ಕಪಟೋಪಾಯ: ಏನಾದರೂ ತಾರಾತಿಗಡಿ ಮಾಡಿಯೇ ಬಗೆ ಹರಿಸಿ ಸಂಸಾರ ಸಾಗಿಸಬೇಕು (ಗಂಗಾಸಾ. ೪೭). **ತಾರತಕ್ಕಡಿ:** 'ತಾರ ತಕ್ಕಡಿಗ' ಪರಾ. **ತಾರತಿಗಡಿ:** "ತಾರತಿಗಡಿ-ವಂಚನೆ" (ಜಾನಕೋ. ೬೭). **ತಾರಾತಿಕಡಿ:** ಇನ್ಸ್‌ಪೆಕ್ಟರರು ಬಂದಾಗ . . . ಏನಾದರೂ ತಾರಾತಿಕಡಿ ಮಾಡಿದರಾಯಿತು (ಸ್ವಪ್ನಹೂ. ೬೭); ನನ್ನ ಕೈಕಾಲು ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿರುವಷ್ಟು ದಿನ, ಏನಾದರೂ ತಾರಾತಿಕಡಿಮಾಡಿ ಬದುಕಿಯೇನು (ಚಿಗುಕ. ೬೨).

[? + ತಿಗಡಿ]

ತಾರಾದ್ರಿ (ನಾ). = ತಾರಾಗ: ಶಾರದಾಭ್ರ ತಾರಾದ್ರಿ ಪಯಃ ಕುಂದೇಂದು ಯಶೋಭಾಸುರನೆಂದು ಮನಂಗೊಂಡು (ಸುಕುಮಾ. ೧-೫೭); ತಾರಾದ್ರಿಯೊಳು ಮುನ್ನ ನಾವೆಂದು ಕಂಡುದಿಲ್ಲೀ ರೂಪನೆಂದು ನುಡಿದರು (ಭರಹ. ೪೪-೭೮); ಇಂಗಡಲ ಮಧ್ಯದೊಳು ತಾರಾದ್ರಿ . . . ರಾಜಿಸು ತಿರ್ಪುದು (ಪ್ರಾರ್ಥರಾ. ೧-೨೮). [ತಾರ$_3$ + ಅದ್ರಿ]

ತಾರಾಧಿನಾಯಕ (ನಾ). = ತಾರಾಧಿಪ: ತಾರಾಧಿನಾಯಕಂ ನಿಲೆ ಹೋರೇಶಂಗುಪಚಯರ್ಕ್ಷದೊಳ್ . . . ಅರಿಷ್ಟಂ ಕೆಡುಗುಂ (ಜಾತತಿ. ೭-೭). [ಸಂ. (ತಾರಾ + ಅಧಿನಾಯಕ)]

ತಾರಾಧಿಪ (ನಾ). ನಕ್ಷತ್ರಗಳ ಪ್ರಭು; ತಾರೆಗಳ ಒಡೆಯ; ಚಂದ್ರ: ಸುತಾರೆಗೆ ತಾರಾಧಿಪನಂತೆ ವಿಸ್ತರಿಸಿದಂ ಪ್ರಾಣೇಶ್ವರಪ್ರೀತಿಯಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೬-೨೩). [ಸಂ. (ತಾರಾ + ಅಧಿಪ)]

ತಾರಾಧಿಪತಿ (ನಾ). = ತಾರಾಧಿಪ: "ತಾರಾಧಿಪತಿ . . . ಅಬ್ಧಿನಂದನಂ ದ್ವಿಜರಾಜನೆನೆ ಸುಧಾಂಶುವೆನಿಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೧೧-೪); ತಾರಾ ಜಾನಕಿಯುಂ ಪೋಗಿ ತಾರಾ ತರಳನೇತ್ರೆಯುಂ ತಾರಾಧಿಪತಿ ತೇಜಸ್ವಿ ತಾರಾದಿವಿಜಯೋದಯಾ (ಕವಿರಾ. ೨-೧೨೮). [ಸಂ. (ತಾರಾ + ಅಧಿಪತಿ)]

ತಾರಾಧೀಶ (ನಾ). = ತಾರಾಧಿಪ: ಇದು ಚಿತ್ರಂ ನಿಜವಕ್ತ್ರಶೋಭೆ ತಾರಾಧೀಶನಂ ಗೆಲ್ದುದು (ಜಗವಿ. ೨-೬೨). [ಸಂ. (ತಾರಾ + ಅಧೀಶ)]

ತಾರಾಧೀಶ್ವರ (ನಾ). = ತಾರಾಧಿಪ: ತಾರಾಧೀಶ್ವರನುದಯದೆ ವಾರಾಸಿ ಕಡಂಗಿ ಪೆರ್ಚುವಂತೆ (ಧರ್ಮಾಮೃ.೧೪-೧೪೦). [ಸಂ. (ತಾರಾ + ಅಧೀಶ್ವರ)]

ತಾರಾಧ್ವ (ನಾ). ನಕ್ಷತ್ರಮಾರ್ಗ; ಆಕಾಶ: ಆ ಮಹಾರ್ಣವಂ . . . ತಾರಾಧ್ವದಂತೆ ದುರ್ಧರ ಗ್ರಹನಿರುದ್ಧಮುಂ ನಾಗಲೋಕದಂತನಿಮಿಷ ಪ್ರಕೀರ್ಣಕಮುಂ . . . ಎನಿಸಿದುದು (ಜಗವಿ. ೧-೪೪ ವ).

[ಸಂ. ತಾರಾಧ್ವನ್ (ತಾರಾ + ಅಧ್ವನ್)]

ತಾರಾನಿಕರ (ನಾ). = ತಾರಾನಿವಹ: ತಾರಾನಿಕರಾವೇಷ್ಟಿತ ತಾರಾಪತಿಯಂ . . . ಅನಂತವೀರ್ಯಂ ಕಂಡಂ (ಆದಿಪು. ೧೬-೪೭).

[ಸಂ. (ತಾರಾ + ನಿಕರ)]

ತಾರಾನಿವಹ (ನಾ). ನಕ್ಷತ್ರಗಳ ಗುಂಪು; ತಾರೆಗಳ ಸಮೂಹ: ಅಮಲ ತಾರಾನಿವಹದಲಿ ರೋಹಿಣಿಯಪೋಲ್ . . . ಕಂಡನವ ಪಾಂಚಾಲ ನಂದನೆಯ (ಕುವ್ಯಾವಿ. ೨-೫); ತಾರಾನಿವಹವ ನಡೆಯುಪ ಪರಿವಹ ಪವನನ ಮಾರ್ಗವಿದು (ಶಾಕುಂತ. ೧೦೦-೧೬೯). [ಸಂ. (ತಾರಾ + ನಿವಹ)]

ತಾರಾನೀಕ (ನಾ). = ತಾರಾನಿವಹ: ತುಹಿನಕರ ಸುರೇಭೇನ್ದ್ರ ನೀಹಾರ ತಾರಾಚಳ ತಾರಾನೀಕ (ಸೌಇಇ. XX, ೨೦-೩೭; 1019).

[ಸಂ. (ತಾರಾ + ಅನೀಕ)]

ತಾರಾನ್ವಯ (ನಾ). ಉತ್ತಮ ವಂಶ (?): ನಿಯುತಸಮುಯಸಾರಾ ಸಾಧನೀಯಾದಿ ತಾರಾನ್ವಯ ಪರಮತಪೋನುಷ್ಠಾನನಿಷ್ಠಾರ್ಥಸಿದ್ಧಂ (ಕವಿರಾ. ೩-೨೦೫). [ಸಂ. (ತಾರಾ + ಅನ್ವಯ)]

ತಾರಾಪತಿ (ನಾ). = ತಾರಾಧಿಪ: ಧರಾಧಿಪಾ ನಿನ್ನನ್ನಂ ವಿತತ ಯಶನಿಲಯ ತಾರಾಪತಿ ದಿನಕರಸದೃಶತೇಜನೆಂಬುದುಮುಂಟೇ (ಕವಿರಾ. ೩-೮೪);

ತಾರಾನಿಕರಾವೇಷ್ಟಿತ ತಾರಾಪತಿಯಂ . . . ಅನಂತವೀರ್ಯಂ ಕಂಡಂ (ಆದಿಪು. ೧೬-೪೬) : ತಾರೆಗಳ ನಡುವಣ ತಾರಾಪತಿಯು ಕಳೆಯಂತೆ . . . ಸಕಲಸ್ತ್ರೀಯರ ನಡುವೆ ಗಿರಿರಾಜತನೂಜೆ ವಿರಾಜಿಸುತಿರ್ದು (೧೦೪. ೪-೪೩ ವ). [ಸಂ. (ತಾರಾ + ಪತಿ)]

ತಾರಾಪಥ (ನಾ). ೧. ನಕ್ಷತ್ರಮಾರ್ಗ; ಆಕಾಶ: "ನಭಃ . . . ತಾರಾಪಥಃ, ಪುಷ್ಕರಂ . . . ದ್ಯುಃ–ಈ ೧೫ ಆಕಾಶಂ" (ಹಲಾಯು. ೨೨-೧೩೬) ; ತಾರಾಪಥಕ್ಕೆ ನೆಗೆದಂ ಸುರಗಜಸ್ಥಿತಂ (ನಂಬಿರ. ೧೯-೬೦). ೨. ತಾರಾ ಭಗವತಿಯ ಪಾದ. ೧, ೨ : ಗ್ರಹಗತಿಯಂ ಕಂಡು ತಥಾಗತಮತೋಪಾಸಕನಂತೆ ತಾರಾಪಥಕ್ಕೆಜಗಿ (ಸುಕುಮಾ. ೩-೬ ವ).
[ಸಂ. (ತಾರಾ + ಪಥಿನ್ + –)]

ತಾರಾಪರಿಕರ (ನಾ). = ತಾರಾನಿವಹ : ಸುತ್ತಿದ ತಾರಾಪರಿಕರಮೆನೆ ವಜ್ರಾವಳಿ ವಿರಚಿತ ಕೇಯೂರವಳಯಮೇಂ ತೊಳಗಿದುದೋ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೬-೫೯). [ಸಂ. (ತಾರಾ + ಪರಿಕರ)]

ತಾರಾಪುಂಜ (ನಾ). ೧. ನಕ್ಷತ್ರಗಳ ಸಮೂಹ,-ಗುಂಪು : ನಕ್ಷತ್ರಪುಂಜ ; ತಾರಾಪುಂಜ (Cluster of stars. ಪಾರಿನಿ. ೧೬). ೨. ಗಮನ ಸೆಳೆಯುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಹಾಕುವ ಮೂರು ನಕ್ಷತ್ರ ಚಿಹ್ನೆ : (Asterism. ಪಾರಿನಿ. ೭).
[ಸಂ. (ತಾರಾ + ಪುಂಜ)]

ತಾರಾಬಲ (ನಾ). [ಜ್ಯೋತಿ] ಜನ್ಮನಕ್ಷತ್ರದಿಂದ ಇಷ್ಟಕಾಲದ ನಕ್ಷತ್ರದವರೆಗೆ (ಎರಡೂ ಸೇರಿ) ಲೆಕ್ಕಮಾಡಿ ೯ ರಿಂದ ಭಾಗಿಸಿದಾಗ ಶೇಷ ೨, ೪, ೬, ೯ ಉಳಿದರೆ ಬರುವ ಬಲ,–ಪ್ರಭಾವ,–ಫಲ : ಎಮ್ಮವರು ಬೆಸಗೊಂಡರೆ . . . ಚಂದ್ರಬಲ ತಾರಾಬಲವುಂಟೆಂದು ಹೇಳಿರಯ್ಯಾ (ಬಸವ. ೮೩) ; ಯಾದವ ನಾರಾಯಣನ ಅವತಾರಕ್ಕೆ ತಾರಾಬಲಂ ಆಯಿಶ್ವರ್ಯಕ್ಕೆಯಾದಿತ್ಯಬಲಂ (ಸೌಇಇ. XX, ೨೦೨-೦೦ : 1244).
[ಸಂ. (ತಾರಾ + ಬಲ)]

ತಾರಾಭಗವತಿ (ನಾ). [ಬೌದ್ಧ] ಒಬ್ಬ ದೇವತೆಯ ಹೆಸರಂ : ತಾರಾಭಗವತಿಯ . . . ಬೌದ್ಧದೇವರ ಅಲ್ಲಿಯ ಸಮಸ್ತ ಪರಿವಾರದೇವರ ಅರ್ಚ್ಚನಪೂಜನಾನಿಮಿತ್ತಕ್ಕಂ (ಎಕ. VII, ಶಿಕಾರಿ. ೧೬೦-೧೫ ; 1065).
[ಸಂ. ತಾರಾಭಗವತೀ (ತಾರಾ + ಭಗವತೀ)]

ತಾರಾಭ್ರಮಂಡಲ (ನಾ). ನಿರ್ಮಲವಾದ ಆಕಾಶ : ದಶಗ್ರೀವಂ . . . ಬಂದೊಡ್ಡಿ ತಾರಾಭ್ರಮಂಡಲಮಂ ಮೂವಳಸಾಗೆ ಮುತ್ತೆ (ಪಂಪಾರಾ. ೦೩-೩೨). [ತಾರ$_3$ + ಅಭ್ರ + ಮಂಡಲ]

ತಾರಾಮಂಡಲ (ನಾ). ೧. ನಕ್ಷತ್ರಗಳ ಸಮೂಹ : ಕೋಟಿ ಕೋಟಿ ತಾರಾಮಂಡಲಗಳಲ್ಲಿ ನಮ್ಮದು ಒಂದಂತೆ (ಮೂರುದಾ. ೨೦೬). ೨. ನಕ್ಷತ್ರಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಆಕಾಶಮಂಡಲ,–ನಭೋಮಂಡಲ : ತಮಂಧವೆಂಬ ಕೊಪ್ಪರಿಗೆಯಲ್ಲಿ ತಾರಾಮಂಡಲದ ಉದಕವ ತುಂಬಿ ಮಹಾಂಧಕಾರದಿಂದ ಉರುಹಲಾಗಿ ದಾವಾನಳವದ್ದಿತ್ತು (ಪ್ರಭುಲಿಂಗ. ೨೩೪-೬೮೬). ೩. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸುಡುಮದ್ದು : (೬). [ಸಂ. (ತಾರಾ + ಮಂಡಲ)]

ತಾರಾಮಾರು 'ತಾರುಮಾರು$_2$' ನೋ.

ತಾರಾಮಾರ್ಗ (ನಾ). ೧. ನಕ್ಷತ್ರಮಾರ್ಗ; ಆಕಾಶ. ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸೀರೆ ; ಆಕಾಶಬಣ್ಣದ ಸೀರೆ : ರಂಗು ತರಂಗ ತಾರಾಮಾರ್ಗ ಗುಜ್ಜರಿ ಸಿಂಗಳ ಗುಲುಗುಂಜಿ ಮಡಿಯು (ಅಮುಸಾಂ. ೪-೧೨).
[ಸಂ. (ತಾರಾ + ಮಾರ್ಗ)]

ತಾರಾಮೂಲ (ನಾ). ನಕ್ಷತ್ರದ್ರವ್ಯ ; ಜ್ಯೋತಿರ್ಮೇಘ ; ನೀಹಾರಿಕೆ : ಬಹುದೂರದಲ್ಲಿ ಹೊಗೆಯ ಸುರುಳಿಯಂತೆ ಇತರ ಲೋಕಗಳು ಕಾಣುವುವು. ತಾರಾಮೂಲ(Nebula)ಗಳೆನ್ನಬಹುದು (ಬಾಲಪ್ರ. I, ೨೪೪).
[ಸಂ. (ತಾರಾ + ಮೂಲ)]

ತಾರಾಮೃಗ (ನಾ). ಮೃಗದ ಆಕೃತಿಯುಳ್ಳಿರುವ ನಕ್ಷತ್ರ ; ಮೃಗಶಿರಾ ನಕ್ಷತ್ರ : ರುದ್ರನು ತಾರಾಮೃಗವನ್ನು ಅಟ್ಟಿಕೊಂಡು ಹೋದಂತೆ ಜಿಂಕೆಯನ್ನು ಅಟ್ಟಿಕೊಂಡು ಹೋದನು (ವಚಥಾ. ೪೦೬).
[ಸಂ. (ತಾರಾ + ಮೃಗ)]

ತಾರಾಮೈತ್ರಿ (ನಾ). ದರ್ಶನಮಾತ್ರದಿಂದಲೇ ಉಂಟಾಗುವ ಪ್ರೀತಿ ; ಕಣ್ಬೇಟ ; ಚಕ್ಷೂರಾಗ : ಎಲ್ಲಿಯಾದರೂ ಆನಂದಮಯವಾದ ಪ್ರೀತಿಯುಂಟಾದರೆ ಜನರು ಅದಕ್ಕೆ ತಾರಾಮೈತ್ರಿಯೆಂತಲೂ . . . ಅನ್ನುತ್ತಾರೆ (ಉರಾಚ. ೯೪). [ಸಂ. ತಾರಾಮೈತ್ರೀ (ತಾರಾ + ಮೈತ್ರೀ)]

ತಾರಾಯಂತ್ರ (ನಾ). ವಿದ್ಯುತ್ತಿನ ತಂತಿಗಳ ಮೂಲಕ ಸಮಾಚಾರಗಳನ್ನು ದೂರಕ್ಕೆ ಕಳಿಸುವ ಯಂತ್ರ ; ಟೆಲಿಗ್ರಾಫ್ : ಇಂಗ್ಲೆಂಡದಿಂದ ಅಮೇರಿಕದವರೆಗೆ ತಾರಾಯಂತ್ರದ ತಂತಿಯನ್ನು ಈ ಮಹಾಸಾಗರದೊಳಗೆ ಹಾಕುವ (ಮುಂಬಯಿ. ೬-೩೦೩) : ರೇಲು, ವಿಮಾನ, ತಾರಾಯಂತ್ರ ಆದಿಗಳ ಆವಿಷ್ಕಾರ ಇವು ದುರುಪಯೋಗ, ಸದುಪಯೋಗ ಎರಡೂ ಆದದ್ದುಂಟು (ಯಾತ್ರಿಕ. ೨೯) ; ತಾರಾಯಂತ್ರಗಳ, ಬಾನುಲಿಯ . . . ವರ್ತಮಾನ ವಿನ್ಯಾಸಗಳ ಸಂಕೀರ್ಣ ಸ್ಪರ್ಧೆ(ರಕ್ತರ್ಮ. ೧೫೬). [<ತಾರ$_3$ + ಯಂತ್ರ]

ತಾರಾಯುಗ್ಮ (ನಾ). ಜೋಡಿ ನಕ್ಷತ್ರ : ಎರಡು ತಾರೆಗಳಿವೆ. ಬರಿಯ ಕಣ್ಣಿಗೆ ಎರಡೂ ಸೇರಿ ಒಂದೇ ಆಗಿ ಕಾಣುತ್ತವೆ. ಇಂಥ ತಾರೆಗಳಿಗೆ ತಾರಾಯುಗ್ಮಗಳೆಂದು ಹೆಸರು (ಜಗಕು. ೬೩) ; ಇದು ಬಹು ಸುಂದರವಾದ ತಾರಾಯುಗ್ಮ (ನಕ್ಷತ್ರ. ೭೧). [ಸಂ. (ತಾರಾ + ಯುಗ್ಮ)]

ತಾರಾರಾಜ (ನಾ). ನಕ್ಷತ್ರಗಳ ಅರಸ; ಚಂದ್ರ : ತಾರಾರಾಜಕಲಾಪಚೂಡ ಕರುಣಾಪಾಂಗಂ ನಿರಂಗಂ ಮೃಡಂ . . . ಕೂರ್ತಿಗೆ ನಿರ್ವಿಘ್ನಮಂ (ಹಮ್ಮಿರ. ೦-೬೬). [ಸಂ. (ತಾರಾ + ರಾಜನ್ + –)]

ತಾರಾವರ್ಗಾಂಕ (ನಾ). ಕಾಂತಿಯ ಮೇರೆಗೆ ನಕ್ಷತ್ರಗಳಿಗೆ ಕೊಟ್ಟ ವರ್ಗಸಂಖ್ಯೆ : ಶೂನ್ಯವರ್ಗಾಂಕದ ತಾರೆಗಿಂತ ಎರಡೂವರೆಯಷ್ಟು ಕಾಂತಿಯ ತಾರಾವರ್ಗಾಂಕ–೧ ಆಗುತ್ತದೆ (ನಕ್ಷತ್ರ. ೦೩).
[ಸಂ. (ತಾರಾ + ವರ್ಗಾಂಕ)]

ತಾರಾವಳಿ (ನಾ). ೧. ನಕ್ಷತ್ರಗಳ ಸಾಲು, – ಗುಂಪು : ಗಗನತಳದೊಳ್ ಪೊಳೆವ ತಾರಾವಳಿಯಂತೆ ನೀಲದ ನೆಲಗಟ್ಟಿನೊಳ್ ಪೊರೆದ ಪೂವಲಿ (ಕಾದಂಪೂ. ೭೯) : ತಾರಾವಳಿಯುಲರ್ಚಲಾರ್ಕರ್ಮೆ ಭಾವಿಸೆ ಹಿಮಕಿರಣನಂತೆಪೋಲ್ ಕುಮುದಿನಿಯಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೩-೭೪). ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸೀರೆ : ಧಾವಳ್ಯ ದಿವ್ಯ ತಾರಾವಳಿಯ ಗಗನಮಾಲಾವಳಿಯ ವಿರುಪ ನೇತ್ರಾವಳಿಯ ಮುಖ್ಯ ನಾನಾವಿಧದ ಸೀರೆಗಳ . . . ಬೇಹನಿತ ತೆಗೆದು (ನವಮೋ. ೧೬-೬೦). [ಸಂ. ತಾರಾವಲಿ (ತಾರಾ + ಆವಲಿ)]

ತಾರಾವೀಥಿ (ನಾ). = ತಾರಾಪಥ : ರಾಜವೀಥಿಯೊಳ್ ತಾರಾವೀಥಿಯಂ ಪುಗುವ ಚಂದ್ರನಂತೆ ಬರ್ಪ ಮನುಜೇಂದ್ರಚಂದ್ರನಂ ನೋಡಲೆಂದು ನೆರೆದು (ಮಲ್ಲಿಪು. ೯-೯). [ಸಂ. (ತಾರಾ + ವೀಥಿ)]

ತಾರಾಸಂದೋಹ (ನಾ). = ತಾರಾನಿವಹ : ತಾರಾಸಂದೋಹಮಧ್ಯಾವ[illegible] ಕಿರಣನಪೋಲ್ . . . ಎಸೆದನೊಲವಿನಂದುದ್ಘಟಕ್ಷೋಣಿಪಾಲಂ (ಉದ್ಭಟ. ೨-೭). [ಸಂ. (ತಾರಾ + ಸಂದೋಹ)]

ತಾರಾಹಾರ (ನಾ). = ತಾರಹಾರ : ಪಡೆಯಲಾಗದಚಿತರಲತರತ್ನಾರಾಹಾರಂಜಿತನೀಹಾರಂ (ಆದಿಪು. ೦೨-೧೧೮) : ಸೊಗಯಿಸಿದುದು [illegible] ತಾರಾಹಾರಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೬-೫೮). [ಸಂ. (ತಾರಾ + ಹಾರ)]

ತಾರಾಳಿ (ನಾ). = ತಾರಾವಳಿ ೧ : ಶಶಿ ಸೂರ್ಯ [illegible] ಭರತರಿಗಾಗಿ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೨೬-೬೦೦).
[ಸಂ. ತಾರಾಲಿ (ತಾರಾ + ಆಲಿ)]

ತಾರಿ$_1$ 'ತಾಜಿ' ನೋ.

ತಾರಿ$_2$ (ನಾ). ೧. ನಾವೆ ; ದೋಣಿ : ಕರೆಯುತಿದೆ ಅಲ್ಲಿ ದೂರ, ಬೆಳು ದಿಂಗಳ ತಾರಿ, ಕನಸು ಹಾಯಿ ಹಾರಿ (ನಡಬಂ. ೨-೭) ; ತೆಪ್ಪವೊ ತಾರಿಯೊ ಹರಿಗೋಲೊ ಹಡಗವೊ ತೆರೆ – ತೊಡೆ – ತೊಟ್ಟಿಲನೇರೋಣ ಬಾ (ಸಖೀಗೀ. ೦-೦೫). ೨. (ಕರಾ) ನೀರಿನ ಹರಹನ್ನು ದಾಟುವ ಸ್ಥಳ ; "ನದಿ ದಾಟುವ ಸ್ಥಳ" (ಸಿರಿಕೋ. ೨೨೫) : ಎರಡು ಮೂರು ತಾರಿಗಳನ್ನು ದಾಟುವುದಲ್ಲವಾಗಿದ್ದರೆ, ಇನ್ನೆರಡು ಗಂಟೆಗಳಷ್ಟು ಮುಂಚೆ ಬರುತ್ತಿದ್ದೆ (ಜಾರುದಾ. ೨೬೦) : ಕೋಡೀಬಾಗ ಸದಾಶಿವಗಡಗಳ ಹತ್ತಿರ ಈ ತಾರಿಯ ಅಗಲು ೩ ಮೈಲಿಗಿಂತ ಹೆಚ್ಚುಂಟು (ಕಾರವ. ೧೩).

[<ಸಂ. ತರಿ, ತರೀ]

ತಾರಿಕಾಯಿ 'ತಾಟಿಗಾಯ್' ನೋ.

ತಾರಿಕೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : ಮುಳ್ಳಿಕಾದಂಟು, ತಾರಿಕೆ (ಮೃಜಿಗಿ. ೫೨-೧೦೩೭). [?]

ತಾರಿಣಿ (ನಾ). ೧. ಶಕ್ತಿದೇವತೆಯಾದ ದುರ್ಗೆ. ೨. ಬೌದ್ಧರ ಒಬ್ಬ ಶಕ್ತಿದೇವತೆ : (೬). [ಸಂ. ತಾರಿಣೀ]

ತಾರಿಸು$_1$ 'ತಾಟಿಸು' ನೋ.

ತಾರಿಸು$_2$ (ಕ್ರಿ). ಪಾರುಗಾಣಿಸು ; ದಾಟಿಸು ; ರಕ್ಷಿಸು : ತಾರಿಸೋ ಶ್ರೀ ಹರಿ ನಮ್ಮ ತಾರಿಸೋ (ಪುರಂದ. ೩-೬೯ ಪಲ್ಲವಿ) ; ಮಹಾರಾಜರಲ್ಲಿದ್ದ ನಿಮ್ಮ ಪ್ರೇಮವೇ ನಮ್ಮೆಲ್ಲರನ್ನು ತಾರಿಸಿತು (ಯದುರಾ. ೧೫೩) : ಕ್ಷುದ್ರ ವಿಷಯ ಸುಖಕ್ಕಾಗಿ ಹುಟ್ಟಿಸಿದ ಈ ಸಂತತಿಯು ನಮ್ಮನ್ನು ಎಷ್ಟು ಮಾತ್ರ ತಾರಿಸೀತು (ಶ್ರವಸು. ೩೬೪). [<ತಾರಣ + – ಇಸು$_3$]

ತಾರಿಸೇವೆ (ನಾ). ದೇವರಿಗೆ ಮಾಡುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕೈಂಕರ್ಯ ; ತೆಪ್ಪೋತ್ಸವ : ಸರ್ವವಾದ್ಯಗಳಿಸೆಯೆ ತಾರಿಸೇವೆಯ ಮಾಡಿ ಸ್ವಾಮಿ ವೀಳ್ಯಮಂತ್ರಾಕ್ಷತೆ ಕಾರುಣ್ಯದಲಿ ಬೆರಸಿ ಮಾರಜನಕಗೆ ಏಕಾಂತ ಸೇವೆಯ ಮಾಡಿ (ವಾದಿಕೀ. ೬೩-೧೩). [ತಾರಿ$_2$ + ಸೇವೆ$_2$]

ತಾರೀಕು 'ತಾರೀಖು' ನೋ.

ತಾರೀಖು, ತಾರೀಕು (ನಾ). ತಿಂಗಳ ಪ್ರತಿದಿನ ; ದಿನಾಂಕ ; ತೇದಿ : ಭೂರಿಕಾರುಣ್ಯದಿಂದೊಂದೆ ತಾರೀಖಿನೊಳ್ಪ್ರಜೆಯ ವಾರಮಂ ಕರೆಬಿಟ್ಟು ಕಳಿಸಿರ್ದನೆಂಬುವೊಲ್ (ಸಿದ್ಧಕಾ. ೧೧-೯) ; ಚುನಾವಣೆಯ ತಾರೀಖು ಇನ್ನೂ ಒಂದು ವಾರವಿದ್ದುದರಿಂದ (ರಾಯುಕ. ೯೦); ರುಜು ಹಾಕಿದಿರೋ? ಅದರ ಕೆಳಗೆ ತಾರೀಖೂ ಹಾಕಿ (ರಂಗವ. ೬೫) : ಪಾವತಿ ಮಾಡಿದ ತಾರೀಖನ್ನು ಮಾತ್ರ ದಾಖಲ್ಮಾಡತಕ್ಕ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಎಚ್ಚರಿಕೆಯುಳ್ಳವರಾಗಿರಬೇಕು (ಗ್ರಾಮೂಕ. ೭). **ತಾರೀಕು :** ಅಹಮ್ಮದಿ ದವಲತ್ತಿಗೆ ಶ್ರೇಯಸ್ಸು ಅಪೇಕ್ಷಿಸಿಕೊಂಡು ಸುಖದಲ್ಲಿಯಿರೋದು ತಾರೀಕು (ಎಕ. IX, ದೊಡ್ಡಬ. ೦೨-೭ : ಸು. 1736).

[←ಅರ. ಪಾರ. ಹಿಂ. ಮರಾ. ತಾರೀಖ್]

ತಾರೀಫು 'ತಾರೀಫು' ನೋ.

ತಾರೀಫ್ 'ತಾರೀಫು' ನೋ.

ತಾರೀಫು, ತಾರೀಪು, ತಾರೀಫ್ (ನಾ). ೧. ಹೊಗಳಿಕೆ ; ಮೆಚ್ಚಿಗೆ ; ಪ್ರಶಂಸೆ : ನಮ್ಮ ತಾರೀಫಿನಿಂದ ಸಾಹೇಬರ ಝುಲ್ಲು ಬಿಟ್ಟಿತು (ದೀಪಹ. II, ೨೩೮) : ಜಾಗೀರಿಯ ಕಣಜಗಳೆಲ್ಲ ತುಂಬಿ ತನ್ನ ಮೇಲ್ವಿಚಾರಣೆಯ ತಾರೀಫು ನಡೆದದ್ದು . . . ಒಂದೊಂದಾಗಿ ಕಣ್ಣ ಮುಂದೆ ಸರಿದವು (ಕಪ್ಪುಡು. ೩೧). **ತಾರೀಪು :** ೧. ಇದರ ತಾರೀಪು ಹತ್ತು ಪಾಲಲ್ಲು ಒಂದು [illegible] (ಚಾ[illegible]. ೯೯) : [illegible] (ಮೂರುದಾ. ೪೯). ೨. ತಮಾಷೆ ; ಚೇಷ್ಟೆ : ಈ [illegible] ಅಂದರೆ, ತಾರೀಪು ! (ಮರಮು. ೫೫೭). **ತಾರೀಫ್ :** ೧. ಅನವಶ್ಯವಾದ ತಾರೀಫ್ ಯಾರಿಗೂ ಮಾಡಕೂಡದು (ರೂಢಿ).

ತಾರೀಫು ಮಾಡು, ತಾರೀಪು ಮಾಡು, ತಾರೀಫ್ ಮಾಡು = ೧. ಹೊಗಳು; ಪ್ರಶಂಸೆಮಾಡು; ಮೆಚ್ಚು : ಉಳಿದ ಸರ್ವಕಾಲ ಮೊಮ್ಮಗನ ಬಾಲ ಲೀಲಾವಿಲಾಸದ ತಾರೀಫು ಮಾಡುವುದರಲ್ಲಿ ಕಳೆಯುತ್ತಿದ್ದ (ದೀಪಹ. II, ೦೦): ಕೊಂಡುಕೊಂಡವನು ಅದನ್ನು ತಾರೀಫುಮಾಡುತ್ತ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಹೋದನು (ದೇಶಾಂಕ. ೪೮) ; ಅಮ್ಮ ತನ್ನ ಮೊಮ್ಮಗಳನ್ನು ತಾರೀಫು ಮಾಡುತ್ತಾಳೆ (ಹೊಸಕ್ಕಿ. ೨೦೯) ; ಈ ಅನಾರೋಗ್ಯ ವಾತಾವರಣದಲ್ಲಿದ್ದೂ ನಿನ್ನ ಶಾರೀರ ಶರೀರ ಎರಡನ್ನೂ ಚೆನ್ನಾಗಿಟ್ಕೊಂಡಿದ್ದೀಯಲ್ಲಾ ಅದಕ್ಕೆ ನಿನ್ನ ತಾರೀಫ್ ಮಾಡಬೇಕು (ಮೂಮನ. ೬೭) : ನಿಮ್ಮ ಶಕ್ತಿ ತಾರೀಫ್ ಮಾಡಬೇಕಾದದ್ದೆ ! ನೀವು ಹೇಳಿದ ಎರಡು ಭವಿಷ್ಯಗಳೂ ಸರಿಹೋದುವಲ್ಲ ! (ಕ್ಪಪ್ರಭೂ. ೩೩). ೨. ತಮಾಷೆ ಮಾಡು ; ಕುಚೇಷ್ಟೆ ಮಾಡು : "ಇವತ್ತು ಶೀನಪ್ಪ ಸೇರೆಗಾರರ ಆಸ್ತಿ, ಅಸ್ತಿಎರಡೂ ಪರಾಧೀನವಾಗುತ್ತದೆ" ಎಂದು ತಾರೀಪುಮಾಡುತ್ತ ತಿರುಗುವವರೇ ಎಲ್ಲರು (ಹಹಸ. ೨೪).

[←ಅರ. ತಾರೀಫ್ ; ಹಿಂ. ತಾರೀಫ್;
ಮರಾ. ತಾರೀಫ್. ತಾರೀಪ್]

ತಾರು$_1$ 'ತಾಱು$_1$' ನೋ.

ತಾರು$_2$ (ಕ್ರಿ). ದಾಟು : ನದಿಯ ತಾಱ[ಿ]ದೊಡಂ ಫಲ ತರುಗೆ ಪೋದೊಡಂ (ಅಟ್ಯಮ. ೩-೩). [ಸಂ. ತಾರ=ದಾಟುವುದು]

ತಾರು$_3$ 'ತಾಳ್$_3$' ನೋ.

ತಾರು$_4$ (ನಾ). ತಂತಿಯ ಸಮಾಚಾರ : ನಾನು ಮನೆ ತಲುಪಿದಾಗ ನನ್ನ ಮಾವನಿಂದ ತಾರು ಬಂದಿತ್ತು (ಗಾಳಿಗು. ೭೦) : ವಿಷಾದವಾರ್ತೆಯ ತಾರುಗಳ ಮೂಲಕ . . . ವ್ಯಾಪಕವಾಯಿತು (ಗುರುದ. ೧೩) ; ಅಪೂರ್ವನು ನಿರಾಶೆ, ಸಿಟ್ಟಿನಿಂದ ಕೇಂದ್ರ ಅಂಚೆಮನೆಗೆ ತಲುಪಿ ತಾಯಿಗೆ ತಾರು ಕಳಿಸಿ (ಘಾರಕಿ. ೪) : ಸೇವಕನನ್ನು ಕೂಗಿ ಅರ್ಜಂಟ್ ತಾರು ಕಳುಹಿಸಲು ಆಜ್ಞೆ ವಿಧಿಸಿದರು (ರತ್ನಗೂ. ೧೨).

ತಾರುಮಾಡು = ತಂತಿಕೊಡು: ಅವಳು ತೀರ್ಗಡೆಯಾದ ಸುದ್ದಿಯನ್ನು ತಾರುಮಾಡಿ ತಿಳಿಸಿದಳು (ರೂಢಿ). [←ಹಿಂ. ಮರಾ. ತಾರ್]

ತಾರು$_5$ 'ಟಾರು' ನೋ.

ತಾರುಂಬಳಿ 'ತಾಱುಂಬಟಿ' ನೋ.

ತಾರುಗದ 'ತಾರಂಗದವು' ನೋ.

ತಾರುಗದವು, ತಾರಗದ, ತಾರುಗದ (ನಾ). ಅಗುಳಿಯನ್ನು ಉಳ್ಳ ಕದ; ಜೋಡುಕದ : ಜಪ್ಪೆಯೇ ಬಾಗಿಲೆಂಟು ಕಂಡಿಗಳೇ ಗವಾಕ್ಷಂಗಳು . . . ತುಟಿಯೆರಡು ತಾರುಗದವುಗಳು (ವೀಶೈಪು. ೪-೨೦-೫೦). **ತಾರಗದ :** ಹದಿನಾಱು ವರ್ತನದ ಕೊಂಡಿ ಗುರು ಲಘುವೆಂಬ ತಾ[ಪಾಠಾಂ. ತೋ]ರಗದ ಅದಕ್ಕೆ ಅಗುಳಿ ದಿವರಾತ್ರಿ (ಮೋಹಿಮೂ. ೨೩೨-೭೮೪) : ತಾರಗದವೆನೆ ತೋರತುಟಿಯಿದೆ (ಕರಿಕ. ೮೦-೭). **ತಾರುಗದ :** ಈ ಬಾಗಿಲಿಗೆ ಅಧರ ತಾರುಗದ ದಂತಂಗಳಗುಳಿ (ಅದವ. ೧೫-೩೩).

[ತಾರು$_4$ (<ತಾಳ್$_3$) + ಕದವು$_1$]

ತಾರುಗೂಡು 'ತಾರ್ಗೂಡು' ನೋ.

ತಾರುಣ್ಯ (ನಾ). ಹರಯ ; ಪ್ರಾಯ ; ಯೌವನ : ಪೊಸವೆಳ್ದಿಂಗಳೆತ್ತನ್ನ ತಾರುಣ್ಯವಿಡಂಬಂ ತಾನಿದೆತ್ತೊತ್ತರಿಪ ವಿಧಿಯುಮೆತ್ತ (ಚಂದ್ರಪು. ೮-೭೮) : ತಾರುಣ್ಯಕಡಿಯಿಡುವ ಕೌಮಾರಮೂರ್ತಿಯಾ ಬಾಲಋಷಿ ಕಾಡನೇರಿದನು ರಾಮಾಶ್ರಮಕೆ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೧೬೧-೨೪೩) : ತಾರುಣ್ಯದಲ್ಲಿ ಸಹಧರ್ಮಿಣಿಯ ಅನುರಾಗ (ಶಿಕ್ಷದ. ೮೦) : ತಾರುಣ್ಯವೇ ರೂಪು ಕಾರುಣ್ಯವೇ ಗುಣ (ಗಾದೆ).

[ಸಂ.]

ತಾರುಣ್ಯವತಿ (ನಾ). ಜವ್ವನೆ ; ತರುಣಿ ; ಯುವತಿ : ಮನೋಹರ ಕ್ರೀಡಾಗಾರದ್ವಾರದೇಶದೊಳ್ ತಾರುಣ್ಯವತಿ . . . ಶರೀರದ ಸಹಜ

ಸುರಭಿಗಂಧಮಂ ಗಂಧವಹಂಗೊಚ್ಚತಂಗುಡುವಂತಿರೆ (ಚಂದ್ರಪು. ೮-೭೧ ವ); ಮತ್ತವೊರ್ವಳಗಣ್ಮಲಾವಣ್ಯ ತಾರುಣ್ಯವತಿ . . . ಕಣ್ಗೆ ತೋಱಿದಳ್ (ರಾಜಶೇ. ೧೧-೮೪ ವ): ವೊದಲು ವೊದಲು ಕುಸುಮ ನಸುನಾಚಿದಳು. ಎಷ್ಟಾದರೂ ಹೆಣ್ಣು! ಅದರಲ್ಲಿ ತಾರುಣ್ಯವತಿ! (ಬಾಗಿನ. ೭೧).
[ಸಂ. ತಾರುಣ್ಯವತೀ]

ತಾರುತಟ್ಟು 'ತಾಱುಂತಟ್ಟು' ನೋ.

ತಾರುಮಾರು₁ 'ತಾಱುಮಾಱು' ನೋ.

ತಾರುಮಾರು₂, ತಾರಮಾರ, ತಾರಾಮಾರು (ಅ). ಕ್ರಮವಿಲ್ಲದೆ; ಅರ್ಥವಿಲ್ಲದೆ; ಅಕ್ರಮವಾಗಿ: ನನ್ನಹಾಗೆ ಅವನು ಕೂಡ ಉಣ್ಣುತ್ತಿದ್ದ, . . . ಚಂದ್ರನನ್ನು ತಾ ಎಂದು ತಾರುಮಾರು ತೊದಲುತ್ತಿದ್ದ (ನಡಬಂ. ೮೫-೪). **ತಾರಮಾರ**: ತಾರಮಾರ ಮನೆಯಲ್ಲೆಲ್ಲ ಅಲೆಯುತ್ತಿತ್ತು (ಕಾವರಿ. ೧೪). **ತಾರಾಮಾರು**: ತನ್ನೆದುರಿಗಿದ್ದ ಶತ್ರುವನ್ನು ಆತ ತಾರಾಮಾರು ಛತ್ರಿಯಿಂದ ಹೊಡೆದ (ನಿಶಉ. ೧೫೨). [<ತಾಱುಮಾಱು]

ತಾರುಯಂತ್ರ (ನಾ). "ದೂರಲೇಖಕ (ಪಾರಿ); ತಾರುಯಂತ್ರ; ಟೆಲಿಗ್ರಾಫು" (Telegraph. ಪತ್ರಿನಿ. ೮೨). [ತಾರು₃ + ಯಂತ್ರ]

ತಾರುಸುದ್ದಿ (ನಾ). ತಂತಿಯ ಮೂಲಕ ಕಳಿಸುವ ಸುದ್ದಿ,- ಸಮಾಚಾರ: ತನ್ನ ಕಿಸೆಯಲ್ಲಿದ್ದ ತಾರುಸುದ್ದಿಯನ್ನು ಮೇಜಿನ ಮೇಲೆ ಒಗೆದು ಅದರ ಪರಿಣಾಮವನ್ನು ನಿರೀಕ್ಷಿಸುತ್ತ ಕುಳಿತ (ನಟಸಾ. ೬೭೩).
[ತಾರು₃ + ಸುದ್ದಿ]

ತಾರೆ₁ 'ತಾಱೆ' ನೋ.

ತಾರೆ₂ (ನಾ). ೧. ನಕ್ಷತ್ರ: "ಮಿನಱಿಲು ತಾರಗೆಯು ತಾರೆ [ಪಾಠಾಂ. ತಾರಕಿ]ಯಲ್ಲಿ" (ಕಲ್ಯಮಂ. ೧೭); ಅಂಬರಂ ವಿನುತ ಹಿಮಾಂಶುವಿಲ್ಲದೊಡೆ ತಾರೆಗಳುಳ್ಳೊಡಮೆಂತು ರಂಜಿಕುಂ (ಬಾಧಪು. ೩-೫); ತೆರಳಿಸಿತು ಬಿಱುಗಾಳಿ ತಾರೆಯ ನೆರವಿಯನು (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೧೭-೩೪): ತಾವರೆಯಲ್ಲಿ ತಾರೆ ಜನನಂ ಬಡೆದಂದು (ರಾಜಶೇ. ೭-೨೭); ಕಾರಿರುಳಾಗಸದಿ ತಾರೆ ನೂರಿದ್ದೇನು? ದಾರಿಗನ ಕಣ್ಗೆ ಬೇಕೊಂದು ಮನೆಬೆಳಕು (ಮಂಕುತ. ೪೨೪). ೨. ಕಣ್ಣುಗುಡ್ಡೆ; ಪಾಪೆ; ಕನೀನಿಕೆ: "ಕನೀನಿಕೆಯದಕ್ಷಿಮಧ್ಯಂ ತಾರೆಯೆನಲಾಲಿ" (ಮಂಗರಾ. ೯೩-೨); ಕನ್ನೆ ನುಡಿಯಲೊಡರಿಸಿ ನಿಷ್ಕಂಪವೆನಿಪ್ಪ ತಾರೆಗಳ್ವೆರಸೆವೆಯಿಕ್ಕದೆ ನೋಡುತಿರ್ದಳ್ (ಕಾದಂಉ. ೨೮೭). ೩. ಮುತ್ತು. ೪. ಮುತ್ತಿನ ಹಾರ: "ಮೌಕ್ತಿಕದ ಹಾರಮಂ ತಾರೆಯೆಂಬುದು" (ಮಂಗರಾ. ೧೩೯-೭). ೫. ಬೃಹಸ್ಪತಿಯ ಹೆಂಡತಿ: ಬಾನಗಲಂ ತೊಟಲ್ವ ಚೆಂದವಂ ಕಡೆಗೆ ತಾರೆಯುಂ ಮಱೆವುಗನೆ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೫೭-೧೧). ೬. ವಾಲಿಯ ಹೆಂಡತಿ: ವಾಲಿ . . . ತನ್ನರಸಿ ತಾರೆಯನರಸಿದಂ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೨೮೧-೯೮). ೭. ಗಾಳಿ; ವಾಯು. ೮. ಚಲನಚಿತ್ರದ ಅಥವಾ ನಾಟಕರಂಗದ ನಟ ಅಥವಾ ನಟಿ: ನಿಜವಾಗಿಯೂ ಅವಳು ಹಾಲಿವುಡ್ಡಿನ ತಾರೆಯ ಪರೀಕ್ಷೆಯನ್ನು ಕೊಡಲು ಯೋಗ್ಯಳಾದವಳು (ಮಹಾಕ್ಷ್ಯಾ. ೧೦೭). ೯. ಬೆಳ್ಳಿ: "ಮುಕ್ತಿಸೊಳ್ ರೌಪ್ಯದೊಳು ಖಕ್ಷದೊಳು ವಾತದೊಳು ಕಣ್ಣಾಲಿಗಳೊಳು ತಾರಾಖ್ಯವಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೦೫೦-೯೯).

ತಾರೆಯ ತಿಂಗಳು = ಶರದೃತು (?): ಕಾರು ತಿಂಗಳು ತಾರೆಯ ತಿಂಗಳಲ್ಲಿ ಆಣೆಯ ಕುಡಿ ಊರಾಣೆ (ಸಾಇಎ. ೧೯೬೧, ಕುಂದಾಪುರ. ೩೫೭-೧೩; 1379 ?). [ಸಂ. ತಾರಾ]

ತಾರೆಕಾಯಿ 'ತಾಱೆಗಾಯ್' ನೋ.

ತಾರೆಣ್ಣೆ 'ಟಾರೆಣ್ಣೆ' ನೋ.

ತಾರೆಮರ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ; ತಾರಿ: ತಾವರೆ[ತಾರೆ] ಮರದ ಬದನಿಕೆಯಂ ರೋಹಿಣಿನಕ್ಷತ್ರದಲ್ಲಿ ತಂದು ಮುಂಗೈಗೆ ಕಟ್ಟುವುದು (ಸಶವೈ. ೦೨೦). [ತಾರೆ₁ (<ತಾಱೆ) + ಮರ₁]

ತಾರೆಲೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಜಾನಪದ ಗೀತೆ: ಅತಿಗಭೀರ [illegible] [illegible] ತಾರೆಲೆಯೋ ಬೀದಿವಾಡೆ (ಗಿರಿಕ. ೧-೩೦); ತಪ್ಪಳೆ ಗುಟ್ಟುತ ತಾರೆಲೆವಾಡುತ ಬಪ್ಪ ಗೋವಳರ ಮಧ್ಯದೊಳು ಒಪ್ಪದಿನಾ ಬಲಕೇಶವರೀರ್ವರು ಬರ್ಪ ಪಟ್ಟಣದ ದಾರಿಯೊಳು (ನೇಮಿಸಂ. ೧೭-೧೦೩).
[?]

ತಾರೇಯ (ನಾ). ತಾರೆಯ ಮಗ; ಅಂಗದ: ತಾರೇಯನಾ ಪುರುಹೂತ ವೈರಿಯ ಕೂಡೆ ಕಾದುತ ಕಾತರಿಸದೊಡನೊಡನೆ ಕಿವಿದನು ಮುಷ್ಟಿ ಯುದ್ಧದಲಿ (ಕಕರಾ. ೨೭-೩೯). [ಸಂ.]

ತಾರೇಶ (ನಾ). ನಕ್ಷತ್ರಗಳ ಒಡೆಯ; ಚಂದ್ರ: ತಾರೇಶಂ ನಿಜ ದೀಪದೊಳ್ . . . ನಿರ್ಧನನೆನಿಕ್ಕುಂ (ಜಾತಕ. ೨೦-೦); ತಾರೇಶ ತಾರ್ಕ್ಷ್ಯಸಂಕುವಿಸಾರಿತಪಕ್ಷಂ ಬರಲ್ ನಭಶ್ಚಂದನ ಧಾತ್ರೀರುಹಮಂ ಸುತ್ತಿದ ಕಾಳೋರಗನೋಡುವವೊಲೋಡಿಪೋದುದು ತಿಮಿರಂ (ಜಗವಿ. ೧೭-೧೧೭).
[ಸಂ. (ತಾರಾ + ಈಶ)]

ತಾರ್ಯಿಸು 'ತಾರಯಿಸು' ನೋ.

ತಾರ್ಕಣಸು 'ತಾರ್ಕಣಿಸು' ನೋ.

ತಾರ್ಕಣಿಸು, ತಾರ್ಕಣಸು (ಕ್ರಿ). ಹೋಲಿಸಿ ಸರಿನೋಡು; ಪುಷ್ಟೀಕರಿಸು; ದೃಢಪಡಿಸು: ತರಪರಿಸಿ ತಾರ್ಕಣಿಸಿ ನೆನಪು ಹುರಿಗೊಳಿಸಿ (ಸದ್ಗುರು. ೨-೯); ಗ್ರಾಮವನು ತಾರ್ಕಣಿಸಿ ಕೊಟ್ಟು ಯಿ ಹಂಸೆರಡು ಹೊಂನನೂ ಆಚಂದ್ರಾರ್ಕಸ್ಥಾಯಿಯಾಗಿ ಪಾಲಿಸಿದೆಉ (ಕಇ. I, ೫೮-೧೮; 1446); ಮಿಕ್ಕವರಂ ತಾರ್ಕಣಿಸಿ ಸಮರಕೇಳಿಗೆ ನೂರ್ಕಡಿಗತಿದಂ ನೃಪಾಲಕಂ ರಿಪುಬಲಮಂ (ಶಬ್ದಾನು. ೯೦ ವ್ಯಾಖ್ಯಾ). **ತಾರ್ಕಣಸು**: ಗ್ರಾಮಸನು ತಾರ್ಕಣಸಿ ಕೊಟ್ಟು ಸಾಸ್ನವನ್ನು ಬರಸಿಕೊಟ್ಟು (ಕಇ. I, ೫೯-೧೫; 1446). [ತಾರ್ಕಣೆ + - ಇಸು₃]

ತಾರ್ಕಣೆ, ತಾರಕಣೆ, ತಾರ್ಕಣ್ಯ, ತಾರ್ಕಾಣೆ, ತಾರ್ಕಾಣೆ (ನಾ). ೧. ಸ್ವತಃ ನೋಡುವಿಕೆ; ವೈಯಕ್ತಿಕವಾದ ಪರಿಶೀಲನೆ: (ಕ). ೨. ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ ಪ್ರಮಾಣ; ನಿಶ್ಚಯ; ರುಜುವಾತು; ದೃಢೀಕರಣ: ಹಲವು ಪರಿಯ ಬಯಕೆ ತಾರ್ಕಣೆ[ಪಾಠಾಂ. ಣ್ಣೆ, ಣ್ಯ]ಯಾದಂತೆ (ಅವದಂ. ೨೦-೮೧); ಈ ಭಾಷೆ ಮನ ತಾರ್ಕಣೆಯಾಗಿ ಹುಸಿಯಲ್ಲ (ಸಿದ್ಧೇಪ. ೭೩-೨೦೦); ಮೃಗಧರನಿಗೆ ಕಮಲಕೆ ವೈರವೆಂದೆಂಬ ಬಗೆ ತಾರ್ಕಣೆಯಾಯಿತು (ಜೀವಂಸಾ. ೧೭-೧೫); ನೆನಸಿಕೋ ನೀಲಕಂಠನ ವಧೂಟಿಯ ಮಾತ ಮನಸಿಗೆ ತಾರ್ಕಣೆಯಾಯ್ತು (ಮೋಹತ. ೨೭-೫೫). ೩. ಒಂದು ವಿಷಯಂವನ್ನು ಸಾಧಿಸಲು ಕೊಡುವ ದೃಷ್ಟಾಂತ,- ಉದಾಹರಣೆ: ಇದಕೆ ತಾರ್ಕಣೆಯ[illegible] [illegible]ರಪರಿಯಿಂದುದುಭವಿಸಿದ ಮಾಸ ತಿಥಿ ಯು (ಶಂ[illegible] [illegible] ಬಳ್ಳಿಯಿಂದ ಎಲ್ಲಪ್ಪಾ ಕೈಗೂಡುತ್ತದೆ ಎನ್ನುತಾ [illegible] [illegible]ರ್ಣೆಯನ್ನು ಈಗ ನಮ್ಮ ಕಣ್ಣೆದುರಿಗೆಯೇ ಕಂಡೆವ (ಜ[illegible] [illegible] ಸೇವೆ ಮಾಡಿದವರಲ್ಲೂ ನಂಬುಗೆ ತೋರ [illegible] (ಹಂಗೀತ. ೩೭). ೪. ಹೊಂದಾಣಿಕೆ: ಸ[illegible] [illegible]ಮನ ತಾರ್ಕಣೆಯು ಕಂಡು ಅನುಭವಿಸಲು ನೆನಪೇ [illegible] ಹವಣದಲ್ಲಿ ನಿಲ್ಲುವುದೇ (ಮಹಾದೇ. ಬ. ೪೪-೧೦೨); [illegible] ವನಕೆ ನಿಮ್ಮಯ ಚಿತ್ರವರಿಯದೆ ಮನಕೆ ಮನ ತಾರ್ಕಣೆ ಗಡೇಸೇಸುಂಟು ಹೇಳುವುದು (ಕೋಗಮ. ೧೫-೦೫): ಅವಳ ಭಾವಜೀವನಕ್ಕೂ [illegible] ತಾರ್ಕಣೆಯೂ ಇರಲಿಲ್ಲ (ನಟಸಾ. ೭೪೨); ಶ್ಯಾಂಟನ ನಿಲು[illegible] ಗಮನೀಯವಾದ ತಾರ್ಕಣೆ ಇವೆ (ತಕ್ಕಪ್ರಾ. ೨೦೬) **ತಾರಕಣೆ**: ೩. ಅದಕ್ಕೊಂದು ತಾರಕಣೆ ಕೊಡ್ತೀವಿ ಕೇಳಿ (ಹುಟ್ಯಪ. ೭೩). **ತಾರ್ಕಣ್ಯ**: ೨. ಬೇರೆ ತಾರ್ಕಣ್ಯಗಳನ್ನು ಕೋರ್ಟಿಗೆ ಒದಗಿಸಿಕೊಡಲು ಸಿದ್ಧನಾಗಿದ್ದೇನೆ (ಮುಖುಗ

೧೩೪): ಏನೋ ಒಂದು ಕುಂಟುನೆಪ ಎತ್ತಿ ಬೇರೆ ಹೋಗುತ್ತೀಯೆ ಅಂದುಕೊಂಡೆ. ಆದೀಗ ತಾರ್ಕಣ್ಯಕ್ಕೆ ಬಂತು (ಮುಹಾಗ. ೭೭); ಓದಿ ಓದಿ ಮರುಳಾದ ಕೂಚುಭಟ್ಟ ಅನ್ನೋ ಗಾದೆ ನಮ್ಮ ಮನೆಯಲ್ಲೇ ತಾರ್ಕಣ್ಯಕ್ಕೆ ಬರಬೇಕೇ (ತುರಾಯ. ೭೨). ೪. ಇಂದು ಹೇಳಿದ ಕಾಲಜ್ಞಾನವು ಮುಂದೆ ಜನರಿಗೆ ತಾರ್ಕಣ್ಯವಾಗದಿದ್ದರೆ ಇಂದುಧರನ ಶರಣಕೃತಿಗೆ ಕುಂದು ಬರದಿಹುದೆ (ಕಾಲಸಂ. ೧೮-೬); ಮನಕ್ಕೆ ಮನ ತಾರ್ಕಣ್ಯವಾಗದವರ ಸಂಗ ವೇತಟ ಸಂಗ (ಅಬಂಡೇ. ೧೨೯-೯೪). **ತಾರ್ಕಾಣಿ**: ೨. ತನ್ನಯ ತಾಯ ನುಡಿ ತಾರ್ಕಾಣಿ[ಪಾಠಾಂ. ಣೆ] ಯಾಯ್ತೆಂದಂಘ್ರಿಗಾನತನಾದನಾ ಹನುಮ (ತೊರರಾ. ೪-೧-೮); ಅವಳು ಹೇಳಿದ ಮಾತುಗಳು ಅಕ್ಷರಶಃ ನಿಜವಾದುವು ಗಳೆಂದು ತಾರ್ಕಾಣೆಗೆ ಬಂದಿದ್ದಿತು (ಶ್ರೀರಾಜು. ೯೭). **ತಾರ್ಕಾಣೆ**: ೨. ಮೇಲಿನ 'ತಾರ್ಕಾಣಿ' ಉಲ್ಲೇಖಕ್ಕೆ ಕೊಟ್ಟಿರುವ 'ತೊರರಾ' ಪ್ರಯೋಗದ ಪಾಠಾಂತರವನ್ನು ನೋಡಿ. ೫. ಗಮನ; ಲಕ್ಷ್ಯ: ಲಿಂಗಣ್ಣ ಕುಮುದೆಗೆ ಸಂತೋಷಕರವಾದ ವರ್ತಮಾನವನ್ನೇನೋ ಹೇಳಿದ್ದ. ಆದರೆ ಅದು ಅವಳ ತಾರ್ಕಾಣೆಗೆ ಬರಲಿಲ್ಲ (ಮಧುಸಂ. ೧೦೩). [ದೇ.॥ ತಮಿ. ತಾರ್ಕಣಿ=ರುಜುವಾತುಪಡಿಸು; ತುಳು. ತಾರ್ಕಣೆ; ತೆಲು. ತಾರ್ಕಾಣ, ತಾರಕಾಣ]

ತಾರ್ಕಣೆಗಾಣ್ (ಕ್ರಿ). ಸ್ವತಃ ಪರಿಶೀಲಿಸಿ ಕಾಣು; ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾಗಿ ನೋಡು: ಹಲವು ಕಾಲದ ಅಗಲಿಕೆ ತಾರ್ಕಣೆಗಂಡಂತವ್ವಾ (ಸರ್ವ. ೬೯-೩೭೭). [ತಾರ್ಕಣೆ + ಕಾಣ್]

ತಾರ್ಕಣೆಗೊಡು (ಕ್ರಿ). ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ ಪ್ರಮಾಣವನ್ನು ತೋರಿಸು: ಮೃಡ ನೊಡನೆ ತಾರ್ಕಣೆಗೊಡುತ್ತ ಚೋಳಂ ತೋಟಿ ಕಂಡು ಚನ್ನಯ್ಯನಭವಂಗೆ ಕಡುಮುಳಿವುತಂ (ಚನ್ನರ. ೮೩-೨೩). [ತಾರ್ಕಣೆ + ಕೊಡು₁]

ತಾರ್ಕಣ್ಯ 'ತಾರ್ಕಣೆ' ನೋ.

ತಾರ್ಕಾಣ್ (ಕ್ರಿ). ತಾಳೆನೋಡು; ಹೊಂದಾಣಿಕೆಯನ್ನು ಕಾಣು: ಅವಧಿಜ್ಞಾನಿಗಳ ಪೇಟ್ಕಿಯಿಂ ತಾರ್ಕಂಡುದನಿಂತೆಂದು ಪೇಟ್ದಂ (ವರ್ಧಪು. ೩-೭೦ ವ). [<ತಾರ್ಕಣೆ + ಕಾಣ್]

ತಾರ್ಕಾಣಿ 'ತಾರ್ಕಣೆ' ನೋ.

ತಾರ್ಕಾಣೆ 'ತಾರ್ಕಣೆ' ನೋ.

ತಾರ್ಕಿಕ (ಗು). ೧. ತರ್ಕಶಾಸ್ತ್ರಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ: ಹಯಶಾಸ್ತ್ರಾದ್ವೈತ ಗಾಂಧರ್ವ ತಾರ್ಕಿಕವಿಂದ್ರಾಗಮ ವೈದ್ಯ ವಾದ್ಯ ಶಕುನೋದ್ಯದ್‌ಹೃದ್ಯ ವಿದ್ಯಾಕದಂಬಕನುಂ ಚಂದ್ರಕವೀಂದ್ರಂ (ಮದಕಿ. ೧-೫೩). (ನಾ). ೨. ತರ್ಕಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ತಿಳಿದವನು; ತರ್ಕಶಾಸ್ತ್ರಜ್ಞ: "ಮೇಲಜಿದು ತರ್ಕಿಪಂ ವಾದಿ ತಾರ್ಕಿಕನಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೧೦೭-೦೭); ತಾರ್ಕಿಕರೆರ್ದೆ ಗೊಂಡುದುಪನ್ಯಾಸಮಾ ಸಭಾಮಂಡಳದೊಳ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೮-೧೪೯); ತಾರ್ಕಿಕರ ಕಂಡು ಆಡುವೆ ಹಾಡುವೆ ಸಹಜಗುಣವೆನ್ನಲಿಲ್ಲಯ್ಯಾ (ಬಸವ. ೨೮೭); ಜರಿಜರಿದು ಕರಗುತ್ತ ಬೆಂದುದಾಗಳೆ ನೆರೆದ ತಾರ್ಕಿಕವೃಂದವುಂ (ಬಸವು. ೫೪-೮೦); ಸರಸಕವಿಗಳು ತಾರ್ಕಿಕರು ವರಭರತನಿಪುಣರು ಗಾಯಕರು . . . ರಂಜಿಸಿತು (ಕುಮ್ಮಾಉ. ೩-೨೭); ಇಂತಿರಲು ವಾದದಲಿ, ತಾರ್ಕಿಕರ ಮೋದದಲಿ . . . ಹೊತ್ತು ಕಳೆಯುವುದೇಕೆ (ಪಾಂಡಜ. ೪೪-೦೪). ೩. ತರ್ಕಬದ್ಧವಾದುದು: ಈ ರೀತಿಯ ತೀರ್ಮಾನ ತಾರ್ಕಿಕವಾಗಿ ಕಂಡುಬಂದರೂ ತಪ್ಪಾಗಿರುವುದು ಸ್ಪಷ್ಟಪಡುತ್ತದೆ (ಶಿಕ್ಷದ. ೫೪೩). [ಸಂ.]

ತಾರ್ಕಿಕಚಕ್ರವರ್ತಿ (ನಾ). ತಾರ್ಕಿಕರಲ್ಲಿ ಅಗ್ರಗಣ್ಯ, – ಶ್ರೇಷ್ಠ: ಆತ್ರೇಯ ಗೋತ್ರಪವಿತ್ರರ್ಷ್ಟತುರ್ದ್ದಸಪ್ರಮಾಣಸಿದ್ಧಾನ್ತಬ್ಯಾಖ್ಯಾತ ತ್ರ್ಯಾರ್ಕ್ಕಿಕ ಚಕ್ರವರ್ತ್ತಿ (ಸೌಇಇ. VI, ೫೭೦-೨೩; 1077). [ತಾರ್ಕಿಕ + ಚಕ್ರವರ್ತಿ]

ತಾರ್ಕಿಕಶಾಸ್ತ್ರ (ನಾ). = ತರ್ಕಶಾಸ್ತ್ರ: ಕಡಿದಾಡಿದರೆ ಫಲವೇನು ತಾರ್ಕಿಕ ಶಾಸ್ತ್ರಯುಕ್ತಿಯಲಿ (ಗಗತಾ. ೧೨-೮೭). [ತಾರ್ಕಿಕ + ಶಾಸ್ತ್ರ]

ತಾರ್ಕಿಗ (ನಾ). = ತಾರ್ಕಿಕ ೨: ಜಟಾಧರ ದ್ವಿಜ ದಿಗಂಬರ ತಾರ್ಕಿಗ × ದಿಗಳ್ (ಸೌಇಇ. XX, ೦೦೦-೩೦; 1129). [<ಸಂ. ತಾರ್ಕಿಕ]

ತಾರ್ಕ್ಷ್ಯ (ನಾ). ೧. ಗರುಡ; ವೈನತೇಯ: "ವಿಹಂಗರಾಜಃ, ಗರುಡಃ, ಗರುತ್ಮಾನ್, ತಾರ್ಕ್ಷ್ಯಃ . . . ಕಶ್ಯಪನಂದನಃ ಈ-೧೦ ಗರುಡನ ಪೆಸರ್" (ಹಲಾಯು.೬-೩೧); ಪುಂಡರೀಕಾಕ್ಷಂ ತಾರ್ಕ್ಷ್ಯನಂ ಸ್ಮರಿಯಿಸೆ . . . ಬಂದಂ ವಿಹಂಗಾಧಿಪಂ (ಜಗವಿ. ೧೩-೩೬ ವ); ಅಕ್ಷಿಶ್ರುತಿಯಂ ಕಂಡ ತಾರ್ಕ್ಷ್ಯನಂತೆ ರೂಕ್ಷಭಾವಮನಪ್ಪುಕೆಯ್ದಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೫-೪ ವ); ತಾರ್ಕ್ಷ್ಯನ ಸಜ್ಜೆಯೊಳಗಿಹ ದಂದಶೂಕನನರ್ಚಿಸುವರೊಲಿದು (ಕುಮ್ಮಾಉ. ೪-೨೦). ೨. (ಉತ್ತಮ ಜಾತಿಯ) ಕುದುರೆ, – ಅಶ್ವ: "ಹರಿ ತುರಗಂ . . . ಹಯಂ ತಾರ್ಕ್ಷ್ಯಂ . . . ರಥ್ಯಮೆನೆ ಕುದುರೆಯಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೮೧-೦೩). [ಸಂ.]

ತಾರ್ಕ್ಷ್ಯಧ್ವಜ (ನಾ). ಧ್ವಜದಲ್ಲಿ ಗರುಡನ ಚಿಹ್ನೆಯುಳ್ಳವನು; ವಿಷ್ಣು. [ತಾರ್ಕ್ಷ್ಯ + ಧ್ವಜ]

ತಾರ್ಕ್ಷ್ಯರಥ (ನಾ). ೧. ಗರುಡನನ್ನು ವಾಹನವನ್ನಾಗಿ ಉಳ್ಳವನು; ವಿಷ್ಣು. ೨. (ಉತ್ತಮವಾದ) ಕುದುರೆಗಳನ್ನು ತನ್ನ ರಥಕ್ಕೆ ಹೂಡಿಕೊಂಡವನು. ೧, ೨: ಬುಧಲೋಕಾಶ್ರಯನೆಂಬ ತಾರ್ಕ್ಷ್ಯರಥನೆಂಬಬ್ಜಾಯತಾಕ್ಷಂ ದಲೆಂಬ . . . ಪೆರ್ಮೆಯಿಂ ನೋಡೆ (ಎಕ V. ಅರಸೀ. ೩೮-೭; ಸು. 1200). [ತಾರ್ಕ್ಷ್ಯ + ರಥ]

ತಾರ್ಕ್ಷ್ಯಶೈಲ (ನಾ). (ವಿಷವನ್ನು ಪರಿಹಾರ ಮಾಡುವ) ಒಂದು ಬಗೆಯ ಅಂಜನ, – ರಸಾಂಜನ. [ಸಂ.]

ತಾರ್ಕ್ಷ್ಯಸ್ಥ (ನಾ). ಗರುಡನ ಮೇಲೆ ಕುಳಿತವನು; ವಿಷ್ಣು: ಶಂಖ ಚಕ್ರೋರುತರಗದಾಪಾಣಿಯುಂ ತಾರ್ಕ್ಷ್ಯಸ್ಥನಂ ಏನೆಂದಪೆಂ ಪೀತವಾಸನಂ ಶಾಮನಂ (ಪದ್ಮರಾ. ೧೦-೦೨). [ಸಂ.]

ತಾರ್ಗೂಡು, ತಾರಂಗೂಡಂ (ಕ್ರಿ). ಒಟ್ಟುಗೂಡು; ಸಂದಣಿಸು: ಕಾರ್ಗಾಲದಭ್ರಮಾಲೆಗಳಮರಸರಣಿಯೊಳ್ತಾರ್ಗೂಡುತೆತ್ತಲುಂ ನಿಬಿಡ ಮಪ್ಪಂದದಿಂ (ಚೈಮಿಭಾ. ೩-೪೦). **ತಾರುಗೂಡು**: ಉತ್ತರದ ಸಾಗರಂ ದಕ್ಷಿಣದ ವನನಿಧಿಗಳೊಂದೆಡೆಯ ತಾರುಗೂಡುವ ತೆರದೆ (ಘೋರಾಸು. ೭). [ತಾಱು₃ + ಕೂಡು₁]

ತಾರ್ಗೊಡು (ಕ್ರಿ). ಶಕುನವನ್ನು ಸೂಚಿಸು: ಎಡದೊಳ್ಪಿಂಗಲಿ ಮುಟ್ಟು ಮೇಲ್ವಟಿದುದಿಂಬಿಂದೊಂದೆ ತಾರ್ಗೊಟ್ಟು ಪೂಗಿಡುವಂ ಸಾರ್ದುದು (ಅನಂಪು. ೧೩-೭೩). [ತಾಱ್₂ + ಕೊಡು₁]

ತಾರ್ಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ಗುಂಪುಗೂಡು; ಜೊತೆಗೂಡು; ಒಟ್ಟಾಗಂ: ಆರ್ಗೆ ಬೇಡಾ ಹೆಣ್ಣು ಯುವರಾಜಗಿರಲೆಂದು ತಾರ್ಗೊಂಡು ತಾವೆಣಿಸಿದರು (ಭರತ. ೫೭-೧೩); ಸ್ವರ್ಗಪಥವ ಬಹುಪ್ರಜೆ ಗಳಿಸಿತು ಕೂಡೆ ತಾರ್ಗೊಂಡು ನೃಪನ ಕೀರ್ತಿಸಿತು (ಭರತ. ೭೩-೧೩೦). [ತಾಱು₃ + ಕೊಳ್₁]

ತಾರ್ಣ (ಗು). ಹುಲ್ಲಿನ; ತೃಣದ: ಪೆರ್ಪುಲಿಗಳ್ ಪೊರಳ್ದು ಪೋದುದಂ ಬಿಸುಟ್ಟೆಟ್ಟ ಜೀರ್ಣ ತಾರ್ಣ ಸ್ಥಳಗಳುಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೫-೭೫ ವ). [ಸಂ.]

ತಾರ್ತಮ್ಯ (ನಾ). =ತಾರತಮ್ಯ: ತಾರ್ತಮ್ಯ ಸರಸೋಕ್ತಿ ವಿರಸ ಸಲ್ಲಾಪದಿಂ (ಪರಶು. ೧೨-೨೫). [<ಸಂ. ತಾರತಮ್ಯ]

ತಾರ್ಮುರ್ಟು₁ (ಕ್ರಿ). ಬಿಸಿಯಾಗಿ ತಾಕು; ಉಷ್ಣವಾಗಿ ತಾಗು: ಕೊಳನಂ ಪುಗಿಸೆ ಮಯ್ಯ ಬೆಂಕಿಯಂ ಚುಯ್ಯೆಂದು ನೊರೆಗಟ್ಟಿ ಬಿಸಿಯ ತೆರೆ ತಾರ್ಮುರ್ಟೆ [ಪಾಠಾಂ. ಕಾಯ್ಪು ಮುಟ್ಟೆ, ತನುಮುಟ್ಟೆ] ಸೆಕೆಯುಸಿರ್ ಭುಗಿಲನೊಗೆದುದು (ಗಿರಿಕ. ೪-೧೦೯ ವ); ಬಿಸಿಯು ತೆರೆ ತಾರ್ಮುರ್ಟೆ ನೊರೆಗಟ್ಟ ಕುಕ್ಕುಳಂಗುದಿವ ಬಿಸುನೀರೊಳ್ ನಿಲಲಾಜದೆ (ಗಿರಿಕ. ೯-೨೭ ವ). [ತಾಱು₁ + ಮುಟ್ಟು₁]

ತಾರ್ಮುಟ್ಟು$_2$ (ನಾ). ೧. ಸೋಂಕು ; ಸ್ಪರ್ಶ : ಕಟ್ಟಿದಿರೊಳ್ ತಾರ್ಮುಟ್ಟಾಗೆ . . . ಬರ್ಪ ಮನೆಯಾಣ್ಮನ ಸರಮಂ ಭೋಂಕನೆ ಸವಿಾಪದೊಳ್ ಕೇಳ್ದು (ಪಂಚತಂ. ೭೪-೧೦) : ತೀಡಿತ್ತೊಂದೊಂದೞಿಂ ತಣ್ಗೞಿದುೞುಗಲ ತಾರ್ಮುಟ್ಟಿನೊಳ್ ಸಂದು ಸಂದೋಲಾಡುತ್ತುಂ . . . ಮಾತರಿಶ್ವಂ (ಲೀಲಾವ. ೭-೭೭) ; ಬಂಬಲ್ದೆರೆಯ ತಾರ್ಮುಟ್ಟಿಂ ಪುಟ್ಟಿದ ತಣ್ಗಾಳಿಯ ಸೋಂಕಿಂ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೩-೧೦೦ ವ): ಬಾೞೆಯೆಲೆಯ ತಾಳ ವೃಂತದ ತಣ್ಣೆಲರ ತಾರ್ಮುಟ್ಟಿನೊಳಳವಿದಪ್ಪಿದಾಕುಳತೆಯಿಂ . . . ಕಳವಳಿಸಿ (ಚಂದ್ರಪು. ೫-೧೯ ವ): ಬೀಸುವ ಚೆಂದಳಿರ ತಣ್ಣೆಲರ ತಾರ್ಮುಟ್ಟಿನೊಳೆಂತಾನುಂ ತೆಪ್ಪತ್ತಳಾಗಿ (ಚಂದ್ರಛ್ಮ. ೫-೧೭ ವ). ೨. ಎದುರು ; ಸಮಕ್ಷ; ಮುಂಭಾಗ: ಅವು ತಾರ್ಮುಟ್ಟಿನೊಳೊರ್ಮೆ ಕಂಡು ಕಿಡಿಯುಂ ಕೆಂಡಂಗಳಂ ಸೂಸೆ (ಅರ್ಜನೀ. ೪-೧೨೦) : ವಿಕೃತವದನನಾಭೀಳರಕ್ತೇಕ್ಷಣಂ ಪೆರ್ಬುಲಿ ತಾರ್ಮುಟ್ಟಾದುದಂ [ಪಾಠಂ. ತಾಂ ಮುಂದಾದುದಂ] ಸಂಕಟದ ಸರಣಿಯೊಳ್ ಕಂಡು (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೩-೩೨) : ತಾಮುಮಾ ಕ್ರಮದೊಳೆ ಬರುತ್ತುಂ ತತ್ಪದಾರ್ಥದೊಳು ತಾರ್ಮುಟ್ಟಾಗೆ ಮರಳಲೆಡೆಯಿಲ್ಲದೆ ಮನಂಗುಂದೆ (ಮಹಾನೇ. ೪-೧೩೩ ವ). [<ತರ್ + ಮುಟ್ಟು$_2$]

ತಾರ್ಮುಟ್ಟು$_3$ (ನಾ). ಗುಂಪು; ಸಂದಣಿ: ಸೋದರಿಯರು ಕೂರ್ಮೆಯಿಂ ಕಂಡರು ರಾಮನ ಪೆಣ್ಗಳ ತಾ[ಪಾಠಂ. ಕಾ]ರ್ಮುಟ್ಟಿನೊಳಗೆಯ್ತಂದು (ಕುರಾಸಾಂ. ೪೦-೮೭). [ತಾಱು$_3$ + ಮುಟ್ಟು$_2$]

ತಾರ್ಯ (ಗು). ೧. ದಾಟಬಹುದಾದ. ೨. ಜಯಿಸಬಹುದಾದ. [ಸಂ.]

ತಾರ್ವರಿ (ಕ್ರಿ). ಶಕುನವನ್ನು ಸೂಚಿಸಿ ಹಾರು : ಪ(ಱ)ರಗಲ್ ಕೇಳ್ ತ್ವರಿತದೆ ತಾರ್ವರಿಯಲ್ ಪೋಪಾಗ(ಪಂದು)ವಾಯಸಂ ಯೆಡದೆಸೆಯೊಳ್ ಸರವಿಾಗೆ ಪೋಗೆ ಬೆಳೆಗುರ್ವರೆಯ(ಯಿ)ಂ ಬರ್ಪಲ್ಲಿ ಬಲನೊಳಧಿಕಂ ಬೆಳೆಗುಂ (ಅಟ್ಟಮ. ೯-೩೫). [ತಾಱ್$_2$ + ಪರಿ$_2$]

ತಾಲ, ತಾಳ$_2$ (ನಾ). ೧. ಅಂಗೈ ; ಕರತಳ. 'ತಾಲಸಂಪುಟ' ಪರಾ. ೨. (ಹೆಬ್ಬೆರಳು ಮತ್ತು ನಡುಬೆರಳುಗಳಿಂದ ಅಳೆಯಲಾಗುವ) ಒಂದು ಚಿಕ್ಕ ಅಳತೆ,– ಪ್ರಮಾಣ ; ಗೇಣು : ಹನ್ನೆರಡು 'ಅಂಗುಲ' ಗಳನ್ನು ಹಾಕಿದರೆ ಒಂದು 'ತಾಲ' (ಭಾರದ. ೫೧೭). ೩. ಕೈತಟ್ಟುವಿಕೆ : ಚಪ್ಪಾಳೆ. ೪. ತಾಪಾಳ ; ಅಗುಳಿ. ೫. ಹಳದಿಯ ಬಣ್ಣದ ಗಂಧಕ ಮಿಶ್ರಿತವಾದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಖನಿಜ : (Arsenic. ಪಾರಿನಿ. ೭). ೬. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ; ತಾಳೆ; ಪನೆ: "ತೃಣರಾಜಃ, ತಲಃ, ತಾಲಃ– ಈ ೩ ತಾೞೆ" (ಹಲಾಯು. ೩೨-೩೯); ಆಲದಿಂ ಬೇಲದಿಂ ಸಾಲದಿಂ ತಾಲದಿಂ ಜಾಲದಿಂದಾ ಕಾಡೆಸೆದುದು (ನಂದಿಮಾ. ೧೩-೧೨) : ತಮಾಲ ತಾಲ ಬಂಧುರ ಪನಸಾಮ್ರಮಾಧವಿ (ಶ್ರೀಮಹಾ. ೧-೪೭) : ಮಧೂಕ ತಾಲ ತಕ್ಕೋಲ . . . ಸುಮನಸಭರಿತವಾಗಿ ಶೋಭಿಸುತ್ತಲಿತ್ತು (ಪುರಾವಿ. ೯೭). ೭. ಕಂಚು ಮುಂತಾದ ಲೋಹದಿಂದ ಮಾಡಿದ ಚಪ್ಪಟೆಯಾದ ಜತೆವಾದ್ಯ. ೮. [ಸಂಗೀತ] ಹಾಡುವಾಗ ಅಥವಾ ವಾದ್ಯವನ್ನು ಬಾರಿಸುವಾಗ ನಿಯತಕಾಲಕ್ಕೊಮ್ಮೆ ಕಾಲವನ್ನು ಅಳೆಯುವುದಕ್ಕಾಗಿ, ಕೈಗಳಿಂದ ಹಾಕುವ ಪೆಟ್ಟು, – ಏಟು : ಥಕ ಥೈಥೈ ಧಿಕಿ ತಟತೋಂ ಇದೇ ತಾಲ ಮಳೆಯದೋ (ಅರಳು. ೪೦೫-೯). ೯. [ಛಂದ] ಛಂದಸ್ಸಿನ ಒಂದು ಪ್ರಭೇದ. **ತಾಳ$_2$** : ೨. "ತಾಳಮೆನೆ ಗೇಣೆನಿಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೯೭-೧೦) : ಶಾಸ್ತ್ರ ರೀತ್ಯಾ ೧೦೮ ಅಂಗುಲವೆಂದರೂ ಒಂದೇ ಅಥವಾ ಒಂಬತ್ತು 'ತಾಳ'ವೆಂದರೂ ಒಂದೇ (ಭಾರದ. ೫೧೭). ೪. ಬಾಗಿಲ ತಾಳ ಭದ್ರವಾಗಿ ಹಾಕಿದೆಯೆ (ಮರಮ. ೨೨೭). ೬. ಗುಗ್ಗುಳ ಹೊನ್ನೆ ಚೆನ್ನಗಿ ತಾಳ ಹಿಂತಾಳ (ತೊರರಾ. ೩-೧-೨೮) : ಸಾಳ ರಸಾಳ ತಾಳತಿಲಕಾಮಳ ತಿಪ್ಪಲ (ಯಾದವ. ೧-೩೫). ೭. "ತಾಳಂ ವಾದ್ಯೋಪಕರಣಮುಂ" (ಕಾಶಿಕ. ೨೭೧) : ಮರ್ದಳೆ ಝಲ್ಲರಿ ಮುಕುಂದ ತಾಳ ಕಾಹಳ ಶಂಖ ವಂಶ ವೀಣಾ ಸ್ವರಂಗಳೆಸೆಯೆ (ಪದ್ಮರಾ. ೮೩-೨೮): ಕರಡೆಯು ತಾಳದ [illegible] ಮಿಕ್ಕಾ ವಾದ್ಯಮುಮೊಳವೇ (ಗದಾಯು. ೩-೪೯) ; ಹಲಾಯುಧನು ತಾಳವಂ ಹೊಯ್ದನು (ಬಸವು. ೩೭-೪೪) ; ಆಗಸವನು ಅವನಿಯುಂ ಕೆಳ್ಳು ತಾಳವನೊತ್ತುವರ್ (ಚಬಪು. ೪೮-೪೩) : ತಾಳ್ಕಾರ ತಂತ್ಕಾರ ರಾಗದ ಚಿತ್ಕಾರ (ಗರಿ. ೧೨೨-೭). ೮. ಭೇತಾಳಂಗಳ್ . . . , ತಾಳಲಯಕ್ರಮದೆ ಕುಣಿಯೆ ಭಯಮಯನಾದಂ (ಕವಿರಾ. ೩-೧೯೩): ತಾಳದ ಲಯಮುಂ ನಿೞ್ ನೀಳಾಳಕ ಪಾರದ ಪೊದಟ್ದ ಮುತ್ತುಂಬವು ಮುಮ್ಮೋಳಿಸಿ ಕೈಕೊಂಡುವು ಲುಳಿತಾಳಕಿ ಕೈಕೊಂಡಳೆಂಬುದೊಂದಚ್ಚರಿಯೆ (ಆದಿಪು. ೯-೨೪) ; ತಾಳ ಪತ್ಯಮನೂನಪತ್ರಂ ಪೊಟ್ಟವಣಿ ಸಾರಣಮುಲದಿರಲು (ಬಸವು. ೧೯-೮): ಪಲತೆಱನ ತಾಳಗಳ ಜತಿಗಳನಳವಡಿಸಿ . . . ನುಡಿಸೆ (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೧೮-೫೭): ಮೇಳ ಕೂಡಿಸದೆ ತಾಳ ಬಡಿದ ಹಾಗೆ (ಗಾದ). ೯. 'ತಾಳವೃತ್ತ' ಪರಾ. ೧೦. ಕಾಲದ ಒಂದು ಪ್ರಮಾಣ : "ಕ್ರಿಯಾಪ್ರಮಾಣಮುಂ ತಾಳಮೆಂಬುದು" (ಹಲಾಯು ೧೭-೯೪) : "ಪೊತ್ತು ಕ್ರಿಯಾಪ್ರಮಾಣಂ ತಾಳಮೆನಿಕು" (ಮಂಗರಾ. ೨೪-೭).

ತಾಳಕ್ಕೆ ಸರಿಯಾಗಿ ಕುಣಿ=ಹೇಳಿದಂತೆ ಕೇಳು: ಅವನು ನಿನಗೆ ಗೊತ್ತೇ ಇದೆ, ನಿನ್ನ ತಾಳಕ್ಕೆ ಸರಿಯಾಗಿ ಕುಣಿಯುತ್ತಾನೆ (ದೂರ್ಸ್ಕ. ೨೨೪). **ತಾಳದವಳ್**=ತಾಳವೆಂಬ ವಾದ್ಯವನ್ನು ಹಿಡಿದಿರುವವಳು: ತಾಳದವಳ್ ನೀನೀ ಘನತಾಳಂಗಳನೆಂತು ಪೊತ್ತು ತಲ್ಲಟಗೊಂಬೈ (ಚಕವಿ. ೬-೧೩೦). [ಸಂ.]

ತಾಲಕ, ತಾಳಕ (ನಾ). ೧. ಬಿಚ್ಚೋಲೆ ; ಕರ್ಣಪತ್ರ: (ಕ). ೨. ಅರಿದಾಳ; ಹರಿತಾಲ; **ತಾಳಕ**: ೧. ತಾಳಕಃ, ತಾಳಪತ್ರಂ (ಕರ್ಣಪತ್ರಂ) –ಈ ೨ ಕಿವಿಯೋಲೆ" (ಹಲಾಯು. ೯೦-೪೦೨) : "ತಾಳಕಂ ತಾಳಪತ್ರಂ ಕರ್ಣದೋಲೆ" (ಮಂಗರಾ. ೯೯-೨೩). ೨. ತಾಳಕದ ಸತ್ವವನು ಮೇಳಯಿಸಿ ರಸದೊಳಗೆ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೧೯೭೭) : ತಾಳಕ ಮೂರು ವರಹ ತೂಕ, ಕಲ್ಲ ಸುಣ್ಣ ನಾಲ್ಕು ವರಹ ತೂಕ . . . ಸಣ್ಣನಾಗಿ ಅರೆದು (ಸಕವ್ಯ. ೭೩). ೩. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ ; ತಾಳೆ ; ಪನೆ : "ಖರತಳಂ– ತಾಳಕ" (ಓಷಧಿ. ೪೩) : ತಾಳಕದ ಹಣ್ಣಂ ಮೊಲೆಹಾಲಲ್ಲಿ ತೇದು ನಸ್ಯ ಮಾಡೆ ಅರೆದಲೆಬೇನೆ ಮಾಣ್ಗುಂ (ವಿವ್ಯವಿ. ೭೨) ; ಹೇಮಮಾಕ್ಷಿಕ, ತಾಳಕ . . . ಪಾದರಸ ಇವಿಷ್ಟನು ಸಮಾಂಶವಾಗಿ ಎಮ್ಮೆಯ ಹಾಲಿಂದ ಮರ್ದಿಸಿ ಏಳುದಿನ ಮುಖಿಕ್ಕೆ ಲೇಪವಂ ಮಾಡಲು ಮುಖದ ಕಪ್ಪು ತಿಳಿವದು (ವೈದ್ಯಸಾ. II, ೧೪೭). [ಸಂ.]

ತಾಲತರು, ತಾಳತರು (ನಾ). ತಾಳೆಯ ಮರ : ಪಂಪಾಸರಸ್ತಟದಿ ಬಲ್ಪೆಳೆದ ತಾಲತರುವೊಂದೊಂದುಮುವನೊಂದೆ ಬಾಣದಿಂ ಜರ್ಜರಿತವಾಗಿ ಕೆಡೆವುವು (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೨೯೭-೩೩೫) : ಉನ್ನತ ತಾಲತರುಗಳಿಂದಲೂ ಬಹುವಿಧ ವೃಕ್ಷ ಸಂಪತ್ತಿನಿಂದಲೂ . . . ಅಲಂಕೃತವಾಗಿದ್ದ ಆ ಸೌಧ ತುಂಬ ರಮಣೀಯವಾಗಿತ್ತು (ಪುನರು. ೨೦೦). **ತಾಳತರು** : ತಾಳತರು ವಿತತಿಯೊಳ್ ಬೇತಾಳಂಗಳ್ಮೊೞೆದು ತೞೆದು ಬಾಯ್ಗಳಂ (ಕವಿರಾ. ೩-೧೯೩) : ತಾಳತರುವನು ಮುೞಿದು ಸಮರಾಭೀಳ ದುಂದುಭಿಯುಟ್ಟಿಯನು ತುದಿಗಾಲಲೊದೆದು (ತೊರರಾ. ೪-೨ ಸೂಚನೆ). [ತಾಲ + [illegible]]

ತಾಲಧ್ವಜ, ತಾಳಧ್ವಜ (ನಾ). ೧. ತಾಳೆಯ ಮರದ ಚಿಹ್ನೆಯು[illegible] ಬಾವುಟವಲ್ಲಿ ಉಳ್ಳವನು ; ಬಲರಾಮ : "ಬಲದೇವಃ . . . ತಾಲ ಧ್ವಜಃ, ಏಕಕುಂಡಲಃ . . . ಹಲಾಯುಧಃ – ಈ ೧೮ ಬಲದೇವನ ಪೆಸರ್" (ಹಲಾಯು. ೭-೨೯) : ತಾಲಧ್ವಜಂಗೆ ದಿವ್ಯವಿನೀಲಾಂಬರಮೇಕಕುಂಡಲಂ ಬಂದಪುದಾ ಶೈಲಾಗ್ರದೊಳಂತ[illegible] (ಜಗವಿ. ೮-೦೭). **ತಾಳಧ್ವಜ**: ೧. "ತಾಳಧ್ವಜಂ [illegible]

(ಮಂಗರಾ. ೭-೨೦). ೨. ಭೀಷ್ಮ : ವಿಕ್ರಮಾರ್ಜುನನ ಭುಜಬಲಮುಮಂ ಕಂಡು ಕನಕತಾಳಧ್ವಜಂಗೆ ಪನ್ನಗಧ್ವಜನಿಂತೆಂದಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧೧-೧೩ ವ): ಕನಕತಾಳಧ್ವಜನುಂ ದೇವವ್ರತಿಯುಂ . . . ಆಹವಭೀಷ್ಮನುಮೆನಿಸಿದ ಭೀಷ್ಮನ ಶರಶಯನದೊಳಂ . . . ಸುಯೋಧನಂ ಚಿಂತಾಕ್ರಾಂತನಾಗಿ (ಗದಾಯು. ೨-೧೦ ವ). [ತಾಲ + ಧ್ವಜ]

ತಾಲನಂದನ (ನಾ). ತಾಳೆಮರಗಳ ಗುಂಪು, – ತೋಪು : ತೀರ ಭಾಸುರತರ ತಾಲ[ಪಾಠಾಂ. ಳ]ನಂದನದಲಂಪು ಪುಳಿಲ್ಗಳಡರ್ಪು ಚೆಲ್ವ ಬಿತ್ತರಿಸೆ (ಶಬರಂ. ೧-೩೪). [ತಾಲ + ನಂದನ]

ತಾಲಪತ್ರ, ತಾಳಪತ್ರ (ನಾ). ೧. ತಾಳೆಯ ಮರದ ಎಲೆ, – ಪತ್ರ. ೨. ಕಿವಿಯಲ್ಲಿ ಆಭರಣದಂತೆ ಧರಿಸುವ ತಾಳೆಗರಿಯ ಸುರುಳಿ; ಬಿಚ್ಚೋಲೆ. ೩. (ಬರೆಯಲು ಉಪಯೋಗಿಸುವ) ತಾಳೆಯ ಮರದ ಎಲೆ,– ಓಲೆಯ ಗರಿ ; ತಾಡೋಲೆ. **ತಾಳಪತ್ರ** : ೨. "ತಾಳಕಃ, ತಾಳಪತ್ರಂ (ಕರ್ಣಪತ್ರಂ)–ಈ ೨ ಕಿವಿಯೋಲೆ" (ಹಲಾಯು. ೯೧-೪೦೨): "ತಾಳಕಂ ತಾಳಪತ್ರಂ ಕರ್ಣದೋಲೆ" (ಮಂಗರಾ. ೯೯-೨೩). ೩. ತಾಳಪತ್ರಗಳಜೀವವೇ ಲಿಪಿಯ (ಜೀವಂಧ. ೧-೨೦); ಕನ್ನಡನಾಡಿಗೆ ಕಾಗದ ಬರುವುದಕ್ಕೆ ಮುಂಚೆ ತಾಳಪತ್ರವೇ ಲೇಖ್ಯವಸ್ತು (ಕನ್ನಸಂ. ೪೪). [ತಾಲ + ಪತ್ರ]

ತಾಲಪರ್ಣಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಪರಿಮಳ ದ್ರವ್ಯ : "ತಾಲಪರ್ಣೀ . . . ಗಂಧಿನೀ – ೫ ಮುಲೆಯೆಂಬುವ ಗ್ರಂಥಿಕ ಜಿನಸು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೨೩). [ಸಂ. ತಾಲಪರ್ಣೀ]

ತಾಲಪಾತ (ನಾ). ೧. ತಾಲವೃಕ್ಷದ ಬೀಳುವಿಕೆ,– ಪತನ : (ಟಿ). ೨. ತಾಳಹಾಕುವಿಕೆ ; ತಾಳಬೀಳುವಿಕೆ. ೧, ೨: ಮತ್ತಮಾ ಮಹಾವನಂ . . . ತಾಲ[ಪಾಠಾಂ. ಳ]ಪಾತವಿಧಿಯಂತೆ ಶಮ್ಯಾರವ್ಯಮುಂ ತಳೋವಲಾತಮುಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೩-೩೨ ವ). [ತಾಲ + ಪಾತ]

ತಾಲಬದ್ಧ, ತಾಳಬದ್ಧ (ಗುಂ). ೧. ತಾಳಕ್ಕೆ ಹೊಂದಿಕೊಂಡ,– ಅನುಗುಣವಾದ.(ನಾ). ೨. ತಾಳಕ್ಕೆ ಹೊಂದಿಕೊಂಡುದು: ನೊಗದ ಒಂದು ಎಳೆತಕ್ಕೆ ಅಲುಗಿದ ಗೆಜ್ಜೆಗಳು ತಾಲಬದ್ಧವಾಗಿ ಲಯಬದ್ಧವಾಗಿ ರಾಗಗೂಡಿಸುತ್ತಿದ್ದವು (ದಾಬರ. ೦೩). **ತಾಳಬದ್ಧ**: ೨. ರಾಗತಾಳಬದ್ಧವಾದ ಪವಿತ್ರ ಸಂಗೀತದ ಮೊದಲ ರೂಪ ಕಂಡುಬರುವುದು ಜಯದೇವನ ಅಷ್ಟಪದಿಯಲ್ಲಿ (ಸಂಗೀಡಂ. ೬೩). [ತಾಲ + ಬದ್ಧ]

ತಾಲಬದ್ಧತೆ (ನಾ). ತಾಳಕ್ಕೆ ಅನುಗುಣವಾಗಿರುವುದು: ವಿವೇಕ ಮತ್ತು ವಾಸನೆಯ ತಾಲಬದ್ಧತೆಯಲ್ಲಿ ಜೀವನದ ಸುಸಂಗತವಾದ ಸಂಗೀತವು ಪ್ರಕಟವಾಗುವುದು (ಪ್ರಬಂಧ. ೧೧೮). [ಸಂ. ತಾಲಬದ್ಧತಾ]

ತಾಲಮಧು (ನಾ). ತಾಳೆಮರದಿಂದ ತಯಾರಿಸುವ ಮದ್ಯ,–ಹೆಂಡ : (ಟಿ). [ತಾಲ + ಮಧು]

ತಾಲಮಾನ, ತಾಳಮಾನ (ನಾ). ೧. [ಸಂಗೀತ] ಸಂಗೀತದಲ್ಲಿ ಕಾಲಗಣನೆ : ಕಾಲಮಾನದ ಹಾಗೆ ತಾಲಮಾನವ ಪಲ್ಲಟಿಸುತ್ತ ಹೆಜ್ಜೆಯ ಹಾಕುವೊಲು (ಸಖೀಗೀ. ೨೩-೩). (ನಾ). ೨. [ಶಿಲ್ಪಶಾ] ವಿಗ್ರಹದ ರಚನೆಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ಅಳತೆ; ಹನ್ನೆರಡು ಅಂಗುಲದ ಅಳತೆ: ಆದರೂ ರೂವಾರಿಗಳು ತಾಲಮಾನ ವಿಗ್ರಹಲಕ್ಷಣ ಇತ್ಯಾದಿ ಅಂಶಗಳಲ್ಲಿ ತಮ್ಮಲ್ಲಿ ಪ್ರಚಾರವಾಗಿದ್ದ ಯಾವುದೋ ಶಿಲ್ಪಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನನುಸರಿಸಿದ್ದಂತೆ ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ (ಹೊಯ್ಸಳವಾ. ೦೩). **ತಾಳಮಾನ** : ೧. "ತಾಳಮಾನದೊಳು ರೂಪಕವೆಂಬ ನಾಮಮಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೧೩೩-೬೨) : ತಾಳಮಾನ ಸರಿಸವನಜೀಯೆ ಓಜೆ ಬಜಾವಣೆಯ ಲೆಕ್ಕವನಜೀಯೆ (ಬಸವ. ೪೯೪). [ಸಂ.]

ತಾಲಮೂಲಿಕೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ ; ನೆಲದಾಳೆ: "ಮುಸಲೀ, ತಾಲಮೂಲಿಕಾ . . . ನೆಲತಾಳೇಗೆಡ್ಡೆಯನ್ನುವರು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೦೩೯). [ಸಂ. ತಾಲಮೂಲಿಕಾ]

ತಾಲವನ, ತಾಳವನ (ನಾ) = ತಾಲನಂದನ: ನವಿಮ್ಮಾ ನಾಡು "ತಾಲವನ" "ಶಾಯುಕ" . . . ಎಂಬ ಹೆಸರುಗಳನ್ನು ಧರಿಸಿತ್ತು (ತುಳುನಾ. ೧೭). **ತಾಳವನ** : ತಾಳವನಂಗಳುಮಂ ಓಂತಾಳ ಕುಜಂಗಳುಮನೊಡನೆ ಕಿಟಿಲ್ಕೊಡೆ ದನುಜರ್ (ಪಂರಾಮಾ. ೧೧-೧೧೯) : ತಾಳವನಮಂ ಪೊಕ್ಕು ವಕ್ಷಫಲಮಂ ಕಂಡಟ್ಟಿವಟ್ಟು (ಜಗವಿ. ೪-೪೦ ವ). [ತಾಲ + ವನ]

ತಾಲವೃಂತ, ತಾಳವೃಂತ (ನಾ). ಬೀಸಣಿಗೆ: "ತಾಲವೃಂತಾಖ್ಯಮುದಕ್ಕುಂ ಪೇಟಿಲ್ ಬಿಜ್ಜಣಿಗೆಯಾಲವಟ್ಟಮದೆಂದುಂ" (ಕವಿಶಂ. ೨೪೪) : ವಲ್ಲ ನವ ರೌಪ್ಯದಾ ತಾಲವೃಂತವನಭವಗೊಲಿದೀವುದು (ಗುರುಚಾ. ೭-೨೦); ಕೌಸುಮ ತಾಲವೃಂತಪವನವ್ಯಸ್ತಾಳಕಂ . . . ನವ್ಯಪುಷ್ಪವಣೋಜ್ಞಾಭರಣಂ ನಿದಾಘದೊಳೆ ಕಣ್ಗೆಂಬಾಯ್ತು ಕಾಂತಾಜನಂ (ರಾಜಶೇ. ೩-೪೭) : **ತಾಳವೃಂತ** : "ಬೀಸಣಿಗೆ ತಾಳವೃಂತಂ ವ್ಯಜನಮಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೬೨-೨೦) ; ಜಾಲಪಾದನೆಂಬ ಶಿಷ್ಯಂ ತಾಳವೃಂತದಿಂ ಬೀಸುತ್ತಿರೆ (ಕಾದಂಪೂ. ೨೮೯). [ಸಂ.]

ತಾಲವೃಂತಕ (ನಾ). =ತಾಲವೃಂತ : "ವ್ಯಜನಂ, ತಾಲವೃಂತಕಂ – ಈ ೨ ಬೀಸಣಿಗೆ" (ಹಲಾಯು. ೩೨-೧೩೩). [ಸಂ.]

ತಾಲವ್ಯ (ನಾ). ೧. ಅಂಗುಳಿನ ಒಳಭಾಗ : ರವದ ರೌದ್ರಕೆ ಗುಹಾ ತಾಲವ್ಯದಿಂ ಭೀತಿಶಿಥಿಲಂ ಜಗುಳ್ದುವೆನೆ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೨೮೦-೭೭). ೨. [ವ್ಯಾಕ] ನಾಲಗೆಯು ತಾಲುವಿಗೆ ತಗುಲಿ ಉಚ್ಚರಿಸಲ್ಪಡುವ ವರ್ಣ,–ಅಕ್ಷರ : ತಾಲವ್ಯ – ಇ ಈ (ಎ ಏ) ಚವರ್ಗ, ಯಶ (ಕೈಪಿದಿ. ೩). [ಸಂ.]

ತಾಲಾಂಕ (ನಾ). ತಾಲವೃಕ್ಷದ ಚಿಹ್ನೆಯನ್ನು ಧ್ವಜದಲ್ಲಿ ಉಳ್ಳವನು ; ಬಲರಾಮ : "ಬಲಭದ್ರಃ . . . ರೌಹಿಣೇಯಃ, ತಾಲಾಂಕಃ . . . ಬಲಃ–೧೭ ಬಲರಾಮನ ಹೆಸರು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೦೭). [ತಾಲ + ಅಂಕ$_2$]

ತಾಲಿ$_1$, ತಾಳಿ$_1$ (ನಾ). ೧. (ಮದುವೆಯಾದ ಸಂಕೇತವಾಗಿ) ಸ್ತ್ರೀಯರು ಕೊರಳಲ್ಲಿ ಧರಿಸುವ ಚಿನ್ನದ ಬಟ್ಟು ; ಮಾಂಗಲ್ಯ : ಕಾವ ಪಂಕಜೇಕ್ಷಣೆಯರ ಹೃದಯಾಬ್ಜದೊಳಗೆ ಕ್ಷಣ ಬಿಟ್ಟರನೆಂದು ನೋಳ್ಪೊಡೈತಂದೊಲು ಗಿಣಿಯ ತಾಲಿಗಳೊಪ್ಪಿದುವು (ಕಂನವಿ. ೨೪-೩೩): ಮಕ್ಕಳು ಮನೆ ತುಂಬ . . . ಲಕ್ಷಣದ ತಾಲಿ ಕೊರಳ್ತುಂಬ ಉಳ್ಳಂಥ ಮುತ್ತೈದೆ (ಹಳ್ಳಿಯ. ೧೩೩). ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಭರಣ : ತಾಲಿ ಹೊನ್ನುಂಗುರದವನಿಗೆ ಮೋಹದ ಬೇಳುವೆಯನು ತಳೆದು(ಕಂನವಿ. ೨-೯೯): ಕರ್ಣಾಟಕದಲ್ಲಿ ಮಾಂಡಲಿಕರು ತಾಲಿ, ಚೌಕುಳಿ, ಹೊನ್ನಸರ . . . ಕಂಕಣ ಮೊದಲಾದ ತೊಡಿಗೆಗಳನ್ನಿಟ್ಟುಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದರು (ಕಹಾಕ ಜ. ೦೭೦). 'ಕಾಶಿತಾಲಿ$_1$' ಪರಾ. **ತಾಳಿ$_1$**: ೧. ತನ್ನ ವಧುವಿನ ತಾಳಿಯುಂ ಹಱಿದರಿಂತುಂಟೆ (ಒಲರ. ದೇ. ೧೯೩-೦೩) : ಕೇಳಿಯ ವಸಗಳಿದ್ದುವು ಪುರಲಕ್ಷ್ಮಿಯ ತಾಳಿಯ ಮರಕತದಂತೆ (ಮೋಹತ. ೨-೩೩) : ಸೀರಣಿಗೆ ಕಿವಿಯೋಲೆ ತಾಳಿ ಮೂಗುತ್ತಿ (ಕಾಲೂರ. ೩೨-೭೮). ೨. ತಾಳಿ ಹೊನ್ನುಂಗುರದವ ಬರೆ ಮೋಹದ ಬೇಳುವೆಯನು ನೀ ತಳೆದು (ಕಂನವಿ. ೬-೧೩೭) : ಕಂಕವಣ ತೆತ್ತಿಸಿದ ತಾಳಿ ಪದಕಂಗಳ್ (ಚಕವಿ. ೩-೧೦) : ಅಪ್ಪದಳ ಹುವು ೪೮ ತಾಳಿ ೪೮ ಅರಳೆಲೆ ೪೮ (ಎಕ. XIV, ನಂಜನ. ೨೮೯-೩ನೇ ಕಲಂ ; 1847) : ಎಲ್ಲಾರು ಕಟ್ಟ್ಯಾರ ಹತ್ತು ಹೊನ್ನಿನ ತಾಳಿ ಬೀಗುತಿ ಕಟ್ಟ್ಯಾಳ ಕೈಪಾಳಿ (ರೂಕಗೀ. ೨೭). ೩. ದೇವತೆಯ ಅಥವಾ ಪ್ರಿಯರಾದವರ ಮೂರ್ತಿಯಿರುವ ಪದಕ, – ಬಿಲ್ಲೆ : ತಾಳಿಯ ಹಱಿದು ಬಿಸಾಟಿ ಇಂಥ ಕೀಳು ದೇವತೆಗಳ ಹೆಸರಲ್ಲಿ ಕಟ್ಟಿದ (ಪುರಂದ. ೪-೩೦ ಪಲ್ಲವಿ); ಹನ್ನೊಂದನೇ ದಿವಸ ಸತ್ತ ಮನುಷ್ಯನ ತಾಳಿಯನ್ನು ಮಾಡಿ ಮನೆಯ ದೇವರೊಳಗಿಟ್ಟು ಪೂಜಿಸುವರು (ಕಭಾಗ. ೧೧೩). [ದೇ.॥ ತಮಿ. ಮಲ. ತಾಲಿ ; ತುಳು. ತೆಲು. ತಾಲಿ, ತಾಳಿ]

ತಾಲಿ$_{2}$ 'ಥಾಲಿ' ನೋ.

ತಾಲಿ$_{3}$, ತಾಳಿ$_{2}$ (ನಾ). ೧. ತಾಳೆಮರ. ೨. ಬೆಟ್ಟದಾಳೆ. ೩. ತಾಳೆಯ ಮರದಿಂದ ತಯಾರಿಸಿದ ಹೆಂಡ: (೩). **ತಾಳಿ$_{2}$**: ೧. "ಕರತಾಳಿ ಹಿಂತಾಳಿ ತಾಳಿಯೆನಿಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೧೧೫-೦೫); ಲವಂಗ ಲುಂಗ ಲವಳೀ ಹಿಂತಾಳ ತಾಳೀ ತಮಾಳಳತಾ ಸುಂದರ ನಂದನಕ್ಕಳುರೆ ಮುಂ ತನ್ನರ್ಚಿಗಳ್ (ಪಂಪಭಾ ೫-೮೬); ತಾಳಿ ಹೊಂದಾಳೆ . . . ಕಿಕ್ಕಿರಿಪ ಕಾನನದೊಳು (ನವಮೋ. ೮-೯). [ಸಂ. ತಾಲೀ]

ತಾಲಿಕೆ (ನಾ). ಪಟ್ಟಿ; ಯಾದಿ: ಗ್ರಾಹಕರ ಚಂದಾ ಧನಪ್ರಾಪ್ತಿಯ ತಾಲಿಕೆಯ ಸಂಗಡ, ಕಳೆದ ಮೂರುವರ್ಷಗಳ ಗಳಿಕೆ ಬಳಕೆಯ ಲೆಕ್ಕ ಪತ್ರವನ್ನು . . . ನೋಡುತ್ತ ಕುಳಿತುಬಿಟ್ಟನು (ಇಪ್ಪಳ. ೨೬೪): ಎಲ್ಲ ವಸ್ತು, ಉಪಕರಣಗಳ ತಾಲಿಕೆಯನ್ನೂ ಮಾಡತೊಡಗಿದನು (ಇಪ್ಪಳ. ೪೨೦). [←ಅರ. ಹಿಂ. ತಾಲಿಕಾ, ತಾಲೀಕಾ]

ತಾಲಿಮ್ 'ತಾಲೀಮು' ನೋ.

ತಾಲೀಪಿಟ್ಟು 'ಥಾಲೀಪಿಟ್ಟು' ನೋ.

ತಾಲೀಮ 'ತಾಲೀಮು' ನೋ.

ತಾಲೀಮುಖಾನೆ (ನಾ). ವ್ಯಾಯಾಮ ಶಾಲೆ; ಗರುಡಿಮನೆ: ರಾಮಣ್ಣನ ಓಣಿಯವರು ತಾಲೀಮುಖಾನೆ ಕಟ್ಟಿಸಿದರ ನಮ್ಮ ಓಣಿಯವರೇನು ಕಡಿಮೆ ಅಲ್ಲ (ಮನೆಬಿ. ೦೬). [←ಮರಾ. ತಾಲೀಮ್‌ಖಾನಾ]

ತಾಲೀಮು, ತಾಲಿಮ್, ತಾಲೀಮ (ನಾ). ೧. ತರಬೇತಿ; ಅಭ್ಯಾಸ: ಸಮನಾಗಿ ತಾಲೀಮು ನಡೆದ ನಾಟಕಾಭಿನಯ (ಶಿ ದಾ ಉ. ೨೦೨); 'ಕಾಮರತಿ' ನೃತ್ಯದ ತಾಲೀಮಿನಲ್ಲಿ ಕಾಲೇಜು ಅಭ್ಯಾಸವನ್ನೇ ಮರೆತು ಬಿಟ್ಟ (ಕರಾ ಜ್ಯೋ. ೬೮): ಮುಂದೊಂದು ತಂಬಿಗೆಯನ್ನಿಕ್ಕಿಕೊಂಡು ಮೊದಲು ತಾಲೀಮು ನಡೆಸಿದ (ಹುಚ್ಚುಹು. ೦೬). ೨. ವ್ಯಾಯಾಮ; ಕಸರತ್ತು: ನನಗೂ ಸ್ವಲ್ಪ ತಾಲೀಮು ಗೊತ್ತು (ಒಡ್ಡಿಉ. ೨೫). **ತಾಲಿಮ್**: ೩. ವ್ಯಾಯಾಮಶಾಲೆ; ಗರುಡಿ: ಉತ್ತರ ಹಿಂದೂಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಈ ಸ್ಥಳಗಳನ್ನು 'ತಾಲಿಮ್' ಎಂದು ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ (ಕವಿಕೋ. I. ೩೭). **ತಾಲೀಮ**: ೧. ತಾಲೀಮ ಸುರು ಆಗಿತ್ತು (ಮಾವಿತೋ. ೨೨). ೨. ಇದೇ ತಾಲೀಮನೇ ಕಲಿಸತಿರಬೇಕಾತು (ಬಟ್ಟಹೂ. ೪೦). [←ಅರ. ಹಿಂ. ಮರಾ. ತಾಲೀಮ್]

ತಾಲು, ತಾಳು$_{4}$ (ನಾ). ಅಂಗುಳು: "ತಾಲು, ಕಾಕುದಂ – ಈ ೨ ತಾಳುಗೆ" (ಹಲಾಯು. ೮೬-೩೬೭); ಮಧ್ಯಮಾ ಸಂಜ್ಞಿಕ ವಾಣಿಯೇ ಉರಸ್ಸು ಕಂಠ ತಾಲು . . . ಶಿರಸ್ಸೆಂಬ ಸ್ಥಾನಾಷ್ಟಕದಲ್ಲಿ (ವಿವೇಕ. ೧೭೦): ಓಷ್ಠ ತಾಲುದ್ವಯವು (ಬಾಹಟೀ. ೨-೩). **ತಾಳು$_{4}$**: "ತಾಳು (ಲು) ಕಕುದಾಖ್ಯಮೆನಲು ತಾಳಿಗೆಯೆನಿಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೯೪-೪): ತಾಳು ಕಂಠ ಓಷ್ಠಪುಟಗಳೆಂಬ ಮೂರು ಸ್ಥಾನ (ಹಸಾರ. ೪೧೬). [ಸಂ.]

ತಾಲುಕ (ನಾ). ಅಂಗುಳು. [ಸಂ.]

ತಾಲುಗೆ, ತಾಳಿಕ್ಕೆ, ತಾಳಿಗೆ, ತಾಳುಗೆ (ನಾ). ೧. = ತಾಲುಕ: "ತಾಲು, ಕಾಕುದಂ ಈ ೨ ತಾಲುಗೆ" (ನಾಚಿರಾ. ೦೨೨): ತಾಲುಗೆಯುಮೋಷ್ಠಮುಂ ನಾಸಿಕೆಯುಂ . . . ಅಕ್ಕರಮುದಯಿಪ ತಾಣಂ (ಶಮದ. ೩೦): ಜಿಹ್ವೆಯುಂ ಮೇಲೆ ತಾಲುಗೆಯೆಂಬ ಪೆಸರಕ್ಕುಂ (ಆಶ್ವಶಾ. ೮೭-೫). **ತಾಳಿಕ್ಕೆ$_{2}$**: ೨. ಗಂಟಲು; ಕಂಠ: ಇಭ ಲುಲಾಯ ಕುರಂಗ ಕರಡಿಗಳ ತಾಳಿಕೆ[ಪಾಠಾಂ.ಗೆ]ಯ ತಳಕಿಳಿಹುತಗಿವುತ (ಕೊರಠಾ. ೩-೧೨-೦೬); ಬೆರದ ಕಣ್ಣೂ ತಾಳಿಕೆದೆರದು ವ್ಯೆಯಿಂ ಚರಿಪ (ಕಠಿಕ. ೨೦-೨). **ತಾಳಿಗೆ**: ೧. "ತಾಳು(ಲು) ಕಕುದಾಖ್ಯಮೆನಲು ತಾಳಿಗೆಯೆನಿಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೯೪-೪); ಬಿಲ್ಲ ಕೊಪ್ಪು ತಾಳಿಗೆಯಂ ಚುರ್ಚಿ ನೆತ್ತಿಯೊಳ್ ಮೂಡುವುದುಮಾ ನರಿ ಬಿಜುವರಿದು ಸತ್ತುದು (ಶಂಡಶಂ. ೩೦೨-೧೮); ತಪನ ಪ್ರದ್ಯೋತ ಪತಿಯಿಂ ಬೆನ್ನೊಡೆದು ಬಾಯಬಾಟ ತಾಳಿ[ಪಾಠಾಂ. ಳು]ಗೆ ಬತ್ತಿ ನೆತ್ತಿ ಪೊತ್ತಿ (ಗಿರಿಕ. ೯-೨೭ ವ). ೨. "ತಾಳಿಗೆಯೆನೆ ಗಂಟಲು" (ಛಾರನಿ. ೦೯): ವಾರಿಯ ತಾಳಿಗೆಗೆ ತುತ್ತಾದವೇ (ಕುವ್ಯಾಖೀ. ೬-೦೨). **ತಾಳುಗೆ**: ೧. "ತಾಲು, ಕಾಕುದಂ – ಈ ೨ ತಾಳುಗೆ" (ಹಲಾಯು. ೮೬-೩೬೭); ಪಾತಾಳಗಣಂಗಳೆವೆತ್ತಂ ತಾಳುಗೆವರೆಗಂ ತೆಟಿದ ಬಾಯನನುಕರಿಸಿರ್ಕುಂ (ಆದಿಪು. ೧೨-೬೯): ಪೊಟ್ಟಗೊಡೆದ ತಾಳುಗೆಗಳ ರುಧಿರಜಲದೊಳ್ ಬೆರಸಿ ಪದಗೊಪವಾಳ್ವ ಜಾತ್ಯಶ್ವದ ಲಾಳಾಜಳದೊಳಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧೧-೭೦ ವ): ಪಲ್ ತಾಳುಗೆಯುಂ ಪೊರ್ದದಂತೆ ಪೊರ್ದ ಕಿವಿಯುಂ ಪೊರ್ದದಂತೆ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೫-೦೬೯) ಎತ್ತಲುಂ ತಳರದೆ ತಾಳುಗೆ ಪತ್ತಿ ಬತ್ತಿ ಬಾಯ್ಬಾಡಿ ನಾಲಗೆಗಿತ್ತುಕೊಳ ನಾಲಗೆಗಲಿಗಳುಮು (ಲೀಲಾವ. ೫-೦೦೪ ವ): ತಾಳುಗೆಯುಸುರ್ಚಿ ನೆತ್ತಿಯು ಗಾಳಂ ಗಗನದೊಳೆಟಲ್ವ ವಾರಿಯ ಬೀರರ್ ಪಾಟಿಯೊಳೆಸೆದರ್ (ಜುಶೋಚ. ೦-೫೫). [<ಸಂ. ತಾಲುಕ]

ತಾಲುಗ್ರಂಥಿ (ನಾ). ಗಂಟಲಿನ ಎರಡು ಕಡೆಗಳಲ್ಲೂ ಇರುವ ಗ್ರಂಥಿ,–ಗಡ್ಡೆ: ತಾಲುಗ್ರಂಥಿ (Tonsils) ಗಳು ಬೀಗಿದರೆ ನೀರು ಸಹ ನುಂಗುವಾಗ ನೋವಾಗುವುದು (ಮನೆಮ. ೦೦೫). [ತಾಲು + ಗ್ರಂಥಿ]

ತಾಲುಜಿಹ್ವ (ನಾ). ೧. ಕಿರುನಾಲಿಗೆ. ೨. ಮೊಸಳೆ. [ಸಂ.]

ತಾಲುಪಾಕ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಂಟಲುರೋಗ: ಪಿತ್ತದಿಂದ ಕಟವಾಯಲ್ಲಿ ಬೊಕ್ಕೆಗಳುಂಟಾಗಿ ಕೀವು ಸುರಿವದು. ಅದನು ತಾಲುಪಾಕವೆಂಬ ತಾಲುರೋಗವೆಂದಱಿವುದು (ವೈದ್ಯಸಾ. II, ೦೦೫) 'ಅಸ್ಯಪಾಕ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ತಾಲುಪುಪ್ಪುಟ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಂಟಲುರೋಗ: ಎಲಚಿಹಣ್ಣಿನ ಹಾಗೆ ಬಾಯಲ್ಲಿ ಬಾತು ಉಟಾಗಿಹುದು ತಾಲುಪುಪ್ಪುಟ ಎಂಬ ತಾಲು ರೋಗ (ವೈದ್ಯಸಾ. II, ೦೦೫). [ತಾಲು + ಪುಪ್ಪುಟ]

ತಾಲುರೋಗ, ತಾಳುರೋಗ (ನಾ). ಗಂಟಲಿನ ವ್ಯಾಧಿ: ಕಟವಾಯ ಮೂಲದಲ್ಲಿ ಮಹಾವೇದನೆ ಉಟಾಗಿಹುದು . . . ವಾಯ ಬಿಡಲೀಸದು. ಈ ಪ್ರಕಾರದಲ್ಲಿ ಇದ್ದುದನು ಕಚ್ಛಪವೆಂಬ ತಾಲುರೋಗವೆಂದಱಿವುದು (ವೈದ್ಯಸಾ. II, ೦೦೫). **ತಾಳುರೋಗ**: ತುರಗಕೆ ತಾಳುರೋಗಂ ತೋರ್ಕುಂ (ಅಶ್ವಶಾ. ೦೪-೧). [ತಾಲು + ರೋಗ]

ತಾಲುಶೋಫ (ನಾ). ಗಂಟಲಿಗೆ ಬಾವು ಬರುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ವ್ಯಾಧಿ: ಕಟವಾಯಿ ಉರಿವಣ, ದಪ್ಪವಾಗಿ ಬಾತುಕೊಂಡಿಹಣ ಈ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ವಾತಪಿತ್ತಗಳಿಂದ ಉಂಟಾದುದನು ತಾಲುಶೋಫ ಎಂಬ ತಾಲು ರೋಗವೆಂದಱಿವುದು (ವೈದ್ಯಸಾ. II, ೦೦೫). [ತಾಲು + ಶೋಫ]

ತಾಲೂಕ$_{1}$ 'ತಾಲ್ಲೂಕು' ನೋ.

ತಾಲೂಕ$_{2}$ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕಿವಿಯ ಆಭರಣ: ತೋಡೆ ವಜ್ರದ ಮುತ್ತಿನ ಟೀಕೆ . . . ಬೆಂಡೋಲೆ ತಾಲೂಕ ದ್ರಾಕ್ಷಿಗೊಂಚಲ (ಸಿದ್ಧಪು. ೧೯-೭೪). [←ಪಾರ. ತಲ್ಕ್]

ತಾಲೂಕು 'ತಾಲ್ಲೂಕು' ನೋ.

ತಾಲೂಕುಕಚೇರಿ (ನಾ). ತಾಲ್ಲೂಕಿನ ಆಡಳಿತವನ್ನು ನಿರ್ವಹಿಸುವ ಕಾರ್ಯಾಲಯ: ಅವರ ಹೆಸರು ಹೇಳಿದ್ದರ ಸಾಕು ತಾಲೂ. ಕಚೇರ್ಯಾಗ ಬೇಕಾದ್ಧಾಂಗ ಕೆಲಸ (ವೃನಿ. ೦೩).

[ತಾಲೂಕು (<ತಾಲ್ಲೂಕು) + ಕಚೇರಿ]

ತಾಲೂಕುದಾರ (ನಾ). ತಾಲ್ಲೂಕಿನ ಮುಖ್ಯ ಅಧಿಕಾರಿ: ಕೊಡ ಯಾಲದ ಶೀಮೆ ತಾಲೂಕುದಾರ ಸಾಹೇಬರ ಬಳಿಗೆ (ರಾಜೇಂದ್ರ. ೧೨೨): ಸಾವಿರಾರು ಜಹಗೀರದಾರರು, ತಾಲೂಕುದಾರರು . . . ದುರ್ದೆಶ ಗೀಡಾಗಿದ್ದರು (ಪ್ರಬಂಧ ೫೪).

[ತಾಲೂಕು (<ತಾಲ್ಲೂಕು) + –ದಾರ್]

ತಾಲೋಕು 'ತಾಲ್ಲೂಕು' ನೋ.

ತಾಲ್ಲೂಕು, ತಾಲೂಕ$_1$, ತಾಲೂಕು, ತಾಲೋಕು, ತಾಲ್ಲೋಕು (ನಾ). (ಅಮಲ್ದಾರರ ಅಥವಾ ತಹಸಿಲ್ದಾರರ ಆಡಳಿತಕ್ಕೆ ಒಳಪಟ್ಟಿರುವ) ಜಿಲ್ಲೆಯ ಒಂದು ಭಾಗ; ತಹಶೀಲು: ಉದ್ರೆಯ ಲಿಂಗಯ ತಾಲ್ಲೂಕು ದೊರೆಗಳ ದಂಡಿನಲ್ಲಿ (ಮೈಆರಿ. ೧೯೨೯, ೬೦-೭ ; 1817); ಕರ್ನಾಟಕದ ತುಮಕೂರು ಜಿಲ್ಲೆ ಗುಬ್ಬಿ ತಾಲ್ಲೂಕಿನ ಮುಖ್ಯವಾದ ಸ್ಥಳ ನಿಟ್ಟೂರು (ನಿಟ್ಟೂಶಾಂ. ೨) : ಈ ಸಂಬಳದ ತಃಖ್ತೆಯು ತಾಲ್ಲೂಕಿನಲ್ಲಿ ತನಿಖೆ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟು (ಗ್ರಾಮಾಕ. ೬). ತಾಲೂಕ$_1$: ಶಕವರುಶ ೧೬೭೧ನೆ . . . ಅಂಕೋಲಾ ತಾಲೂಕ ಮುನಸಿಪರು (ದೊಂಕಶಾ. ೧೯೪೦, ಉಮಟ. ೧೦೨-೩ ; 1771). ತಾಲೂಕು: ನೆಲಮಂಗಲ ತಾಲೂಕು ಪೈಕಿ (ಬೊಂಕಶಾ. ೧೯೪೦, ಸಿರಸಿ. ೨೬-೭ ; 1266) ; ಹುನಗುಂದ ತಾಲೂಕು ಆಧುನಿಕ ಸುಧಾರಣೆಗೆ ಬಹುದೂರದಲ್ಲಿರುವುದು (ಮೀದಿಮ. ೧). ತಾಲೋಕು : ೧. ಮೈಸೂರು ತಾಲೋಕು ಅಮಲದಾರನಿಗೆ ಸಹಾ . . . ಕೊಟ್ಟು (ಎಕ. III, ಮೈಸೂರು. ೧-೨೦ ; 1822). ತಾಲ್ಲೋಕು : ತಲಕಾಡು ತಾಲ್ಲೋಕಿಗೆ ಸೇರಿದ ಕಬ್ಬೆ ಹುಂಡಿ (ಎಕ. III, ತಿರುಮ. ೫೭-೩೩ ; 1856) ; ಗಡಿಪ್ರದೇಶಗಳ ತಾಲ್ಲೋಕುಗಳಿಗೆ ಬಂದು (ದಾಲತ್. ೪೦೮).

[←ಅರ. ತಅಲ್ಲುಕಹ್; ಹಿಂ. ತಾಲ್ಲೂಕಾ, ತಅಲ್ಲುಕಾ ; ಮರಾ. ತಾಲುಕಾ, ತಾಲುಖಾ]

ತಾಲ್ಲೋಕು 'ತಾಲ್ಲೂಕು' ನೋ.

ತಾವ (ನಾ). ಸುಡುವಿಕೆ: ಬೆಂಕೆಯೊಳೆ ತಾವಮಂ ಮಾಡಿ (ಲೋಕೋಪ. ೧೦-೨೯ ಟೀಕು). 'ತಾವಂಗೊಳ್' ಪರಾ.

[<ಪ್ರಾ. ತಾವ. / ಸಂ. ತಾಪ]

ತಾವಂಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ಸುಡಿಸಿಕೊಳ್ಳು : ಆ ಎಡೆಯಂ ತಾವಂಗೊಳಿಯುಂ . . . ಉಪಶಮಿಕುಂ (ಲೋಕೋಪ. ೧೦-೨೯). [ತಾವ + ಕೊಳ್$_1$]

ತಾವಕ (ಗು). ನಿನ್ನ ಸಂಬಂಧವಾದ ; ನಿನಗೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ ; ನಿನ್ನದಾದ: ಕೇಳು ನೃಪ ತಾವಕರ ಕೌಂತೇಯರ ಸಮಗ್ರಾಹವದ ವಿಸ್ತರ (ಕುವ್ಯಾಭೀ. ೫-೪) : ತಾವಕನ ಸಾರಥಿಯ ರಥ ತುರಗಾವಳಿಯನಾಯುಧವ ಖಂಡಿಸೆ (ಕುವ್ಯಾಕ. ೪-೮) ; ರಕ್ಷಿಪುದೈಯ್ಯ ತಾವಕಾಂಘ್ರಿಪ್ರೀತನಂ ಲೆಂಕನಂ (ವೀಶೈಪು. ೬-೦-೪೦). [ಸಂ.]

ತಾವಕೀನ (ಗು). = ತಾವಕ : ಆ ಪದಾರ್ಥಮುಂ ತಾವಕೀನಮಿನ್ನುತ್ತರ ಮಿಲ್ಲುತ್ತರೋತ್ತರಂ ಮಾಟ್ಪುದು (ಅನಂಪು. ೬-೩೦ ವ) ; ಮಂಜುಳವಾಣಿ ತಾವಕೀನಂ ಕತೆಯನೊಲಿದೀಂಟಿ ಕರ್ನಗಳ್ ತಣಿದಪವೆ (ವಂಶಾರಾ. ೩-೧-೨). [ಸಂ]

ತಾವಜು 'ತಾವುಜ' ನೋ.

ತಾವಡ (ನಾ). ತಾವರೆಮಣಿ, ರುದ್ರಾಕ್ಷಿ, ತುಲಸೀಮಣಿ ಮುಂತಾದುವು ಗಳಿಂದ ಮಾಡಿದ ಹಾರ, – ಮಾಲೆ: ಕಂದಿದ ವದನದ ಪರಿದೆಳೆವ ರುದ್ರಾಕ್ಷಿ ತಾವಡಗಳ . . . ಮಾನಸ ಬರೆ ಋಷಿ ಕಂಡ (ಸೊಬಸೋ. ೬-೨೪) ; ಚದುರನೌಡಲಕಾಯಿ ರುದ್ರಾಕ್ಷಿಯ ಮಾಡಿ ಬದನೆಕಾಯ ಲಿಂಗವನು ಮುದದಿಂ ಧರಿಸಿದಾ ಹಸ್ತ ತಾವಡವೆಂದು ಅದಱೊಳು ಹಿಲದ ಕಾಯ (ನಿಜಶಾಂ. ೧೭-೯೮); ಮಂಜುಲ ತುಲಸಿಯ ದಂಡೆಯ ಕೊರಳ ತಾವಡದ ರಂಜಿಸುವ ಪದ್ಮಾಕ್ಷಗಳ . . . ತೇಜೋಮಯದ ಪುಂಜವನಿಪ ಮುನಿಮುನಿ ನಾರದಂ (ಜೈಮಿಭಾ. ೨೮-೯) : ಕೊರಳ ರುದ್ರಾಕ್ಷಿಗಳ ತಾವಡ ಮೆರೆವ ಕಾಷಾಯಾಂಬರದಲಳವಟ್ಟ ಮೌನದಲಿ (ಅನಂರಾ. ೬-೧೮-೪೪). 'ಪಂಚತಾವಡ' ಪರಾ.

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ತಾವಟ, ತಾಬ್ಬಟ ; ಮಲ. ತಾವಟ, ತಾಬ್ಬಟ, ತಾವಡ ; ತೆಲು. ತಾವಡ, ತಾವಳ]

ತಾವಡಕೋಲು 'ತಾವಡಗೋಲ್' ನೋ.

ತಾವಡಗೋಲ್, ತಾವಡಕೋಲು(ನಾ). (ಹಾರದಿಂದ ಅಲಂಕೃತವಾದ) ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕೋಲು: ಪಿಡಿದ ತಾವಡಗೋಲ್ಗಳಿಂದತಿಮಲ್ಲರೆದ್ದರು ಸಾಧನೆಗೆ (ಭರಡ. ೬೩-೧೩). ತಾವಡಕೋಲು : ರತ್ನದ ತಾವಡಕೋಲ ಕೈವಿಡಿದು ತೀವಿದಾಭರಣಕಾಂತಿಯೊಳೆಯ್ದುತಿರ್ದರು ದೇವಕುಮಾರರಂದದೊಳು (ಭರಡ. ೨೭-೫೫). [ತಾವಡ + ಕೋಲ್$_1$]

ತಾವಡಹಾರ (ನಾ). = ತಾವಡ : ವನಮಾಲಿಯು ಸಲುವಾಗಿಯು . . . ಮಲ್ಲಿಗೆಯ ಒಂದು ಗುತ್ತಾದ ತೋರ ತಾವಡಹಾರ ಸಿದ್ಧ (ಇಪ್ಪಕ. ೪೦೭).

[ತಾವಡ + ಹಾರ$_1$]

ತಾವಡಿ (ನಾ). ೧. ಅಲೆದಾಟ ; ಸಂಚಾರ : ವಿರಹಿಗೆ ಭಾವಭವಂ ತಾವಡಿ ವೇಟ್ದಂತೆ ಸುಳಿವುದುಪವನಪವನಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೧೧-೬೨). ೨. ಆಯಾಸ : ದಣಿವು. 'ತಾವಡಿಗೊಳ್' ಪರಾ. [←ತಮಿ. ತಾವಟ]

ತಾವಡಿಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ಆಯಾಸಪಡು ; ದಣಿವು ಹೊಂದು : ಅಱಿಸಿ ಪರಿಪರಿದು ಕರಂ ತಾವಡಿಗೊಳ್ವೀ ಭೀಮನ ಜೀವಸಮಿದು ನಿನ್ನ ಮನ ಮನೊನಲಿಸಿತಿಲ್ಲಾ (ಪಂಪಭಾ. ೭-೪೬). [ತಾವಡಿ + ಕೊಳ್$_1$]

ತಾವಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ಹಾರವನ್ನು ತಯಾರುಮಾಡು ; ಮಾಲೆಯನ್ನು ರಚಿಸು: ತಾವರೆಯ ಮಣಿಯ ತಾವಡಿಸೂದಕ್ಕಿ ದಾವ ಕಾಣದೆ ಡಾವರಿಸುತ್ತಿದ್ದೆ (ಗುಪ್ತಮಂ. ೬೪). [ತಾವಡ + – ಇಸು$_3$]

ತಾವಣಿ (ನಾ). (?) : ಉರದ ತಾವಣಿಯ ಕಿಂಕರನೊಬ್ಬ ಸಡಲಿಸೆ ಸರಿ ಬೆನ್ನನೌಂಕಿ ದಾಯೆಂದೂ ಧರೆಗೆ ಕಾಳಿಡದೊಂದು ಲಾಗ ಲಾಗಿಸಿತಲ್ಲಿಗೆ ರಡಾಱು ಯೋಜನವಾಯ್ತು (ಭರಡ. ೨೯-೪೩). [?]

ತಾವತಿಯುಹುಲ್ಲು 'ತಾವತಿಹುಲ್ಲಂ' ನೋ.

ತಾವತಿಹುಲ್ಲು, ತಾವತಿಯುಹುಲ್ಲು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹುಲ್ಲು : "ದೃಢಪತ್ರೀ, ದೃಢೇಕ್ಷುರಾ – ಈ ಯೆರಡುಂ ತಾವತಿಹುಲ್ಲು" (ಒಷಧಿ. ೭೯). ತಾವತಿಯುಹುಲ್ಲು: "ದೃಢತೃಣಃ-ಮೊದೆ, ತಾವತಿಯ ಹುಲ್ಲು(ಒಷಧಿ. ೭೯).

[ತಾವತಿ$_0$ + ಹುಲ್ಲು (<ಪುಲ್)]

ತಾವರೆ 'ತಾಮರೆ' ನೋ.

ತಾವರೆಕೆಱೆ 'ತಾಮರೆಗೆಱೆ' ನೋ

ತಾವರೆಕೇಸರ, ತಾವರೆಯಕೇಸರ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : "ಪಂಚಕೇಸರಃ - ಸುರಹೊನ್ನೆ, ತಾವರೆಕೇಸರ" (ಒಷಧಿ. ೯೩). ತಾವರೆಯ ಕೇಸರ : "ಚಾಂಪೇಯಂ, ನಾಗಕೇಸರ, ತಾವರೆಯಕೇಸರ" (ಒಷಧಿ. ೫೭).

[ತಾವರೆ (<ತಾಮರೆ) + ಕೇಸರ]

ತಾವರೆಕೊಳ 'ತಾಮರೆಗೊಳ' ನೋ.

ತಾವರೆಗಂದ (ನಾ). ಕಮಲದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನು; ಬ್ರಹ್ಮ: "ತಾವರೆಗಂದು ಬಿದಿ ನಾಲ್ಮೊಗನೆನಲಜನೆಂಬ ಪೆಸರ್" (ಚತುನಿ. ೫) ; "ತಾವರೆಗಂದನು ತಾಂ ಬ್ರಹ್ಮಗೆಸೆವ ನಾಮಂ" (ಕಬ್ಬಿಕೈ. ೯).

[ತಾವರೆ (<ತಾಮರೆ) + ಕಂದ$_1$]

ತಾವರೆಗಂಪು (ನಾ). ಕಮಲದ ಪರಿಮಳ,–ಸುಗಂಧ : ಅಮಲಮುಖದಿಂದೆ ತಾವರೆಗಂಪನೆಸೆವ ಬಾಯ್ದೆಱೆಯ ಸೊಗಸಿಂದೆ ಕರ್ಪುರದ ಕಂಪಂ . . . ಒಡಲಿಂ ಬೆರಕೆಗಂಪನೊಂದಿ ಪರಿಮಳದ ಪುತ್ತಳಿಗಳೋಯೆನೆ ಘಟ್ಟವಳ್ತಿಯರ್ ಮೆಱೆದರು (ಶದ್ಮರಾ. ೮-೮೦).

[ತಾವರೆ (<ತಾಮರೆ) + ಕಂಪು]

ತಾವರೆಗಚ್ಚು (ನಾ). ತಾವರೆಯ ತುತ್ತು,– ಕಬಳ : ಕೊಂಚೆಗಳೊದಱೆ ಹಾಯ್ದುವು ಹಂಸೆ ತುಂಡದ ತುದಿಯ ತಾವರೆಗಚ್ಚಿನಲಿ ಬೆಚ್ಚಿದವು (ಕೊರರಾ. ೪-೧೦-೯). [ತಾವರೆ (<ತಾಮರೆ) + ಕಚ್ಚು$_4$]

ತಾವರೆಗಣ್ 'ತಾವರೆಗಣ್' ನೋ.

ತಾವರೆಗಣ್ಣ (ನಾ). ಕಮಲದಂತೆ ಕಣ್ಣುಗಳುಳ್ಳವನು ; ವಿಷ್ಣು : "ಅರ ಲ್ಗೊಡೆಯಂ . . . ತಾವರೆಗಣ್ಣಂ . . . ರಾವಣಯ್ಯಂ–ಈ ೧೨ ವಿಷ್ಣುಗೆ ಪೆಸರ್" (ಕಶಸಾ. ೧-೯) ; "ತಾವರೆಗಣ್ಣಂ ರಾವಣ್ಣೆಯುನುಂ ರಾರೊಡಲಂ" (ಕವಿಶಂ. ೨೪) ; ತಾವರೆಗಣ್ಣನ ರಾಣಿಯುಸೆವೋಲೆವಾಗ್ಯಂ (ಹಜಕಾ. ೦-೭) : ತಾವರೆಗಣ್ಣನತ್ತೆಯ ತನಯನ ವೈರಿಯಪ್ಪನ ಮಾವನ ನಾದಿನಿಯ ಮಗನ ಮಕ್ಕಳುಂಡವನ ಪ್ರಭುವೆ (ಭಕ್ತಸ. ೧೫-೩) : ತಾವರೆಗಣ್ಣಾ! ಮಾಧವಾ! ಲೋಕನಾಥಾ! ನಿನ್ನನ್ನು ವಂದಿಸುತ್ತೇನೆ (ವ್ಯಾಸಪಿ. ೩೩೭).

[ತಾವರೆ (<ತಾಮರೆ) + ಕಣ್ + – ಅ$_7$]

ತಾವರೆಗಣ್ಣು 'ತಾಮರೆಗಣ್' ನೋ.

ತಾವರೆಗೆಡ್ಡೆ (ನಾ). ಕಮಲದ ಗಡ್ಡೆ : ಕುಪ್ಪಟೆಯೊಳಗೆ ತಾವರೆಗೆಡ್ಡೆ ಹುಟ್ಟುವುದೇ (ಬಸಪು. ೩೦-೨೮). [ತಾವರೆ (<ತಾಮರೆ)+ಗೆಡ್ಡೆ (<ಗಡ್ಡೆ)]

ತಾವರೆಗೆಣಸು (ನಾ). = ತಾವರೆಗೆಡ್ಡೆ : "ಪದ್ಮಕಂದಃ–ತಾವರೆಗೆಣಸು" (ಒಷಧಿ. ೯೩); ನೈದಿಲೆಗೆಡ್ಡೆ, ತಾವರೆಗೆಣಸು, ಆಶ್ವಲಾಯನ ದರ್ಭೆ ಬೇರು . . . ಪಾಕದಲ್ಲಿಲಿಹಿ ಶರೀರಕ್ಕೆ ಲೇಪಿಸೆ . . . ಮೂರ್ಛೆ ಸಹ ಮಾಣುವುವು (ಸಕವೈ. ೮೫) : ತಾವರೆಗೆಣಸನೆ ಮೆಯ್ದು . . . ಮಲಗಿರುವ ಸಮಯ ದಲ್ಲಿ (ಪದಕಾ. ೧೦). [ತಾವರೆ (<ತಾಮರೆ) + ಗೆಣಸು (<ಗೆಟಿಸು)]

ತಾವರೆಗೆಯ್ಯ, ತಾವರೆಗೈಯಂ (ನಾ). ಕಮಲವನ್ನು ಕೈಯಲ್ಲಿ ಹಿಡಿದು ಕೊಂಡಿರುವವನು; ಪದ್ಮಹಸ್ತ; ಸೂರ್ಯ: "ತಾವರೆಗೆ[ಪಾಠಾಂ. ಗ]ಯ್ಯ ತಾವರೆಗೆಳೆಯ ನೇಸಱಿಂದು ಬಾನ್ಮಣಿ" (ಕಬ್ಬಿಕೈ. ೪೪) ; "ರವಿಗೆ ತಾವರೆ ಗೆಳೆಯ ನೆಂದು ತಾವರೆಗೆಯ್ಯನೆಂದಕ್ಕು" (ಕಶರ. ೪೪). **ತಾವರೆಗೈಯ** : "ತಾವರೆಗೆಳೆಯಂ, ಪಗಲ ಬೊಜಂಗಂ . . . ತಾವರೆಗೈಯಂ, ಗರಂಗಳಾಣ್ಮಂ–ಈ ೧೧ ಸೂರ್ಯನ ಪೆಸರ್" (ಕಶಸಾ. ೩-೨೮).

[ತಾವರೆ (<ತಾಮರೆ) + ಕೆಯ್$_2$ + – ಅ$_7$]

ತಾವರೆಗೆಳೆಯ (ನಾ). ಕಮಲಗಳ ಮಿತ್ರ; ಸೂರ್ಯ : "ತಾವರೆಗೆಳೆಯಂ, ಪಗಲ ಬೊಜಂಗಂ . . . ಗರಂಗಳಾಣ್ಮಂ–ಈ ೧೧ ಸೂರ್ಯನ ಪೆಸರ್" (ಕಶಸಾ. ೩-೨೮): "ಬೆಂಗದಿರಂ ನೆಱ ಪಗಲ ಬೊಜಂಗಂ . . . ಬಂಗದೆ ತಾಂ ನೇಸಱಿಂದು ತಾವರೆಗೆಳೆಯಂ" (ಕವಿಶಂ. ೪೦).

ತಾವರೆಗೆಳೆಯನಣುಗ = ಸೂರ್ಯನ ಮಗ ; ಕರ್ಣ : ತಾವರೆಗೆಳೆಯ ನಣುಗನು . . . ತೆಗೆದಸಲು ಬೆಱಗಾಯಿತ್ತು ಸುರಕಟಕ (ಕುವ್ಯಾಕ. ಒ೭೩. ೨೭-೪ ಅ೩ಟ.). [ತಾವರೆ (<ತಾಮರೆ) + ಗೆಳೆಯ (<ಕೆಳೆಯ)]

ತಾವರೆಗೆಱ 'ತಾಮರೆಗೆಱ' ನೋ.

ತಾವರೆಗೈ 'ತಾಮರೆಗೈ' ನೋ.

ತಾವರೆಗೈಯ 'ತಾವರೆಗೆಯ್ಯ' ನೋ.

ತಾವರೆಗೊಳ 'ತಾಮರೆಗೊಳ' ನೋ.

ತಾವರೆಗೋಲ್, ತಾವರೆಗೋಲು (ನಾ). ಕಮಲದ ಬಾಣ; ಮನ್ಮಥನ ಪಂಚಬಾಣಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಗಾಡಿಕಾಱನ ತಾವರೆಗೋಲ್ಗೆ ಚಾಪವ ಮಾಡಿ ಪೂರಿತಗೆಯ್ದು ಕಱದಿ (ಮೋಹತ. ೧೭-೪೫). **ತಾವರೆಗೋಲು**: ತಾವರೆಗೋಲು ಕಂತುವಿನೆರಡಕ್ಷಿಯೊಳು ನೆಲಸಿದುವು (ಮೋಹತ. ೨೯-೫೦).

[ತಾವರೆ (<ತಾಮರೆ) + ಕೋಲ್$_1$]

ತಾವರೆಗೋಲು 'ತಾವರೆಗೋಲ್' ನೋ.

ತಾವರೆದಂಟು (ನಾ). ಕಮಲದ ಕಾಂಡ ; ಮೃಣಾಳನಾಳ : ಕರಮೆಸೆದು ತೋಱಿದುದು ತಾವರೆದಂಟಿನ ಪಿಸುಪ ನೂಲ ಪೊಸ ಜನಿವಾರಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೨೦೭). [ತಾವರೆ (<ತಾಮರೆ) + ದಂಟು]

ತಾವರೆನಾಳ (ನಾ). = ತಾವರೆದಂಟು: ತೋಳು ತಾವರೆನಾಳದಂತೆ ನವಿರು ಶೈವಲದಂತೆ ನಯನವು ಮೀನಂತೆ ಕಾಂತೆ ಸರೋವರದಂತೆ (ಇಂಜಾಪ. ೦೮೭-೨೫). [ತಾವರೆ (<ತಾಮರೆ) + ನಾಳ$_1$ (= ನಾಲ$_1$)]

ತಾವರೆನೂಲ್ (ನಾ). ತಾವರೆಯ ನಾರು, – ಎಳೆ : ಪೂವಿನ ಬಿಲ್ ಕೊಪ್ಪನೊದೆದೇಱಿಸಿ ತಾವರೆನೂಲ [illegible] ೧೦೪ ಪ್ರಯೋ). [ತಾವರೆ (<ತಾಮರೆ) + ನೂಲ್$_2$]

ತಾವರೆಬಳ್ಳಿ 'ತಾವರೆವಳ್ಳಿ' ನೋ.

ತಾವರೆಬಿತ್ತ 'ತಾವರೆಬಿತ್ತು' ನೋ.

ತಾವರೆಬಿತ್ತು, ತಾವರೆಬಿತ್ತ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ: "ಗೋಲೋಟ್ಯಂ – ತಾವರೆಬಿತ್ತು" (ಒಷಧಿ. ೫೧). **ತಾವರೆಬಿತ್ತ** : "ಕದಳಿ – ಬಾಱ, ತಾವರೆಬಿತ್ತ" (ಒಷಧಿ. ೨೨). [ತಾವರೆ(<ತಾಮರೆ) + ಬಿತ್ತು$_2$(<ಬಿಟ್ಟು)]

ತಾವರೆಮಣಿ (ನಾ). (ಮಣಿಯಂತೆ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಡುವ) ಕಮಲದ ಬೀಜ : "ದಿಂಬಃ – ತಾವರೆಮಣಿ" (ಒಷಧಿ. ೭೪); ರುದ್ರಾಕ್ಷಿಸರ, ತಾವರೆ ಮಣಿಗಳ ಸರ . . . ಸಕಲ ಪಾಪಗಳನ್ನೂ ನಿವಾರಣೆ ಮಾಡುವುವು (ಸಕವೈ. ೩೯). [ತಾವರೆ (<ತಾಮರೆ) + ಮಣಿ$_3$]

ತಾವರೆಮರ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ: ತಾವರೆ ಮರದ ಬದಣಿಕೆಯುಂ ರೋಹಿಣಿ ನಕ್ಷತ್ರದಲ್ಲಿ ತಂದು ಮುಂಗೈಗೆ ಕಟ್ಟುವುದು (ಸಕವೈ. ೧೨೦). [P ಇದು 'ತಾರೆಮರ'ದ ಅಪಲಿಖಿತವಿರಬಹುದು]

ತಾವರೆಮೊಗ (ನಾ). ತಾವರೆಯಂತೆ ಸುಂದರವಾದ ಮುಖ : ಸಿರಿಮೊಗ ದವೆರು ತಾವರೆಮೊಗದವರ್ಮುರ್ದ್ದುಮೊಗದ ಮಿಗೆ ಚೆಲುವಿನ ಬಟ್ಟಮೊಗ ದವರು ನಲ್ವಗೆವೆತ್ತು ನಡೆದರೊಗ್ಗಿನಲಿ (ಮೋಹತ. ೨೪-೧೩) : ತಾವರೆಮೊಗ ಮೀನ್ ಕಣ್ಣು ನೀರಾನೆಗಳ್ತೀವಿದ ನಡೆ . . . ಎನೆ ಭಾವಕಿ ಮೞದಳರ್ತಿ ಯುಲಿ (ಕಂನವಿ. ೫-೪೭). [ತಾವರೆ (<ತಾಮರೆ) + ಮೊಗ]

ತಾವರೆಯಕೇಸರ 'ತಾವರೆಕೇಸರ' ನೋ.

ತಾವರೆಯಕ್ಕಿ (ನಾ). ಕಮಲದ ಬೀಜ : ತಾವರೆಯಕ್ಕಿಯುಂ ಕಟವೆಯಕ್ಕಿಯುಮಂ ಸಮನಾಗಿ ಕೂಡಿಕೊಂಡಾವಿನ ದುಗ್ಧದಿಂ ಪಧಿಸಿ (ಲೋಕೋಪ. ೮-೪). [ತಾವರೆ (<ತಾಮರೆ) + ಅಕ್ಕಿ$_1$]

ತಾವರೆಯರಲ್, ತಾವರೆಯರಳ್ (ನಾ). ಕಮಲಪುಷ್ಪ : ದಿನಪಂಗೆ ಕೆಯ್ಮುಗಿವಂದದೆ ಮುಗಿದಿರ್ದುವಲರ್ದ ತಾವರೆಯರಲ್ಗಳ್ (ಅಜಿಪು. ೭-೩೮): ಇಂಗಡಲಿನಂದೊಗೆತಂದು ಮರಲ್ದರಲ್ದ ತಾವರೆಯರಲಲಿ ನಿಂದ ಸಿರಿ (ಚಂಪ್ರಪು. ೭-೩೯). **ತಾವರೆಯರಳ್** : ತಿಳಿದ ತಿಳಿಗೊಳದ ತಳಿತ ತಾವರೆ ಯರಳ ತಂಡುಲದ ರುಚಿಯ ಕಳಹಂಸೆ ಬಯಸುಮತೆ (ಆದವ. ೧೭-೩೭).

[ತಾವರೆ (<ತಾಮರೆ) + ಅರಲ್$_2$ (<ಅಲರ್$_2$)]

ತಾವರೆಯರಳ್ 'ತಾವರೆಯರಲ್' ನೋ.

ತಾವರೆಯಹುಲ್ಲು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹುಲ್ಲು : "ಪಾನೀಯಂ – ತಾವರೆಯ ಹುಲ್ಲು" (ಒಷಧಿ. ೯೭).

[ತಾವರೆ (<ತಾಮರೆ) + ಹುಲ್ಲು (<ಪುಲ್)]

ತಾವರೆಯೆಲೆವಳ್ಳಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : "ಚಾರು – ನರುವಲು, ತಾವರೆಯೆಲೆವಳ್ಳಿ" (ಒಷಧಿ. ೫೭).

[ತಾವರೆ (<ತಾಮರೆ) + ಎಲೆ$_1$ + ಬಳ್ಳಿ]

ತಾವರೆವಂಡು (ನಾ). ತಾವರೆಹೂವಿನ ರಸ, – ಮಕರಂದ : ತಾವರೆ ಮಡಿನ ತನಿಸೊಕ್ಕಿಂ ಸೊಕ್ಕಿದ ಪೆಣ್ಣಂಚೆಗಳಂಚರಗಳೊಳಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೦೦೭).

[ತಾವರೆ (<ತಾಮರೆ) + ಬಂಡು$_1$]

ತಾವರೆವಗೆ (ನಾ). ಕಮಲದ ಶತ್ರು ; ಚಂದ್ರ : ಮೂವಣ್ಣಕ್ಕೀಡಪ್ಪಂ ತಾವರೆವಗೆಯೊಂದೆ ದಿನದೊಳ್ (ವೃಷವಿ. ೪-೧೦೫).

[ತಾವರೆ (<ತಾಮರೆ) + ಪಗೆ$_2$]

ತಾವರೆವಗೆಯ (ನಾ). = ತಾವರೆವಗೆ : "ತಾವರೆವಗೆಯಂ ಹಿಮಾಂಶು" (ಕರ್ಣಾನಿ. ೪) ; "ತಾವರೆವಗೆಯ ಚಂದಿರಂ" (ಕಬ್ಬಮಂ. ೧೭).

[ತಾವರೆ (<ತಾಮರೆ) + ಪಗೆ$_2$ + – ಅ$_7$]

ತಾವರೆವಜ್ಜೆ (ನಾ). ಕಮಲದಂತಿರುವ ಪಾದ: ತಳಿರ್ವಜ್ಜೆಗಳ ತಾವರೆವಜ್ಜೆಗಳ ತಳತಳಿಸುವ ರನ್ನವಜ್ಜೆಗಳ ನಳಿನನೇತ್ರೆಯರ್ (ಕುರಾಸಾಂ. ೨೧-೪೩). [ತಾವರೆ (< ತಾಮರೆ) + ವಜ್ಜೆ]

ತಾವರೆವನೆಯ (ನಾ). ತಾವರೆಯೇ ಮನೆಯಾಗಿ ಉಳ್ಳವನು ; ಬ್ರಹ್ಮ : "ಅರಲಿಚ . . . ತಾವರೆವನೆಯ ಬಿದಿಯು ಬೊಮ್ಮಂ ಪರಿಕಿಸೆ ಸಲೆ ಬೇದಬಿಜ್ಜೆಗನುಮೆನೆ ಧಾತ್ರಂ" (ಕವಿಕಂ. ೨೯).
[ತಾವರೆ (< ತಾಮರೆ) + ಮನೆ + - ಅ₇]

ತಾವರೆವಸೆಯ (ನಾ). ತಾವರೆಯನ್ನು ಪೀಠವನ್ನಾಗಿ ಉಳ್ಳವನು ; ಬ್ರಹ್ಮ : "ಅಂಚೆದೇರಂ, ನುಡಿವೆಣ್ಣನಿಯಂ . . . ತಾವರೆವಸೆಯಂ – ಈ ರೆ ಬ್ರಹ್ಮಂಗೆ ಪೆಸರ್" (ಕಶಸಾ. ೨-೧೫).
[ತಾವರೆ (< ತಾಮರೆ) + ಪಸೆ₃ + - ಅ₇]

ತಾವರೆವಳ್ಳಿ, ತಾವರೆಬಳ್ಳಿ (ನಾ). ತಾವರೆಯ ಬಳ್ಳಿ,-ಲತೆ: ಪುದಿದ ತಾವರೆವಳ್ಳಿಯ ತಟ್ಟಿಸಿಂ ಪಸುರ್ಪಾಗೆ ನಿರಂತರಂ ಸೊಗಯಿಸಿರ್ಪುವು ಪೆರ್ಗೊಳಿಗಳ್ನಿರಂತರು (ಮಲ್ಲಿಪು. ೨-೪೫). **ತಾವರೆಬಳ್ಳಿ** : "ತಂತುಲಂ– ತಾವರೆಬಳ್ಳಿ" (ಒಷಧಿ. ೬೫). [ತಾವರೆ (< ತಾಮರೆ) + ಬಳ್ಳಿ]

ತಾವರೆವಿಂಡು (ನಾ). ಕಮಲಗಳ ಸಮೂಹ,-ಗುಂಪು : ಅಳಿವಿಂಡ ತೊಟ್ಟಿಲಾಡುತಿದೆ ತಾವರೆವಿಂಡು (ಹಜ್ಜೆರ. ೫-೭೭).
[ತಾವರೆ (< ತಾಮರೆ) + ಪಿಂಡು₂]

ತಾವರೆವೂ (ನಾ). = ತಾವರೆಯರಲ್ : ನನೆಯಂಬು ತಾವರೆವೂವಿನ ಕೈಪೊಡೆಯಿಂ ಮನೋಭವಂ ತೊಡೆವವೊಲ್ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೪-೧೭).
[ತಾವರೆ (< ತಾಮರೆ) + ಪೂ₂]

ತಾವರೆವೊಕ್ಕುಳ (ನಾ). ಹೊಕ್ಕುಳಲ್ಲಿ ಕಮಲವುಳ್ಳವನು ; ಪದ್ಮನಾಭ ; ವಿಷ್ಣು : "ಮುನ್ನೀರ್ವರ್ಕೈಗನಿಂಗಡಲ ಕುವರಿಯೊಳಿಯಂ ತಾವರೆ[ಪಾಠಾಂ. ನೀರ್ವೂ]ವೊಕ್ಕುಳನಲರ್ಗಣ್ಣಂ ಹರಿಯಕ್ಕುಂ" (ಚತುನಿ. ೭).
[ತಾವರೆ (< ತಾಮರೆ) + ಪೊಕ್ಕುಳ್ + - ಅ₇]

ತಾವರೆಹಕ್ಕಿ (ನಾ). ಹಂಸ : "ಪುಷ್ಕರಾಹ್ವಃ, ಸಾರಸಃ . . . ತಾವರೇಹಕ್ಕಿ, ಕೊಳದ ಹಕ್ಕಿ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೪೦).
[ತಾವರೆ (< ತಾಮರೆ) + ಹಕ್ಕಿ₁ (< ಪಕ್ಕಿ₁)]

ತಾವಳಿ (ನಾ). = ತಾವಡ (?) : ಪೊಳೆವ ಬೆರಳುಗಳಾಗ್ರ ಮಿನುಗುತಿಹ ತಾವಳಿಯ ಪೊಲ್ವ ಚಳ್ಳುಗುರ್ಗಳನು ತೋರು (ನಪಮೋ. ೭-೧೬). [?]

ತಾವಾರ 'ತಾಳ್ವಾರ' ನೋ.

ತಾವಿ (ನಾ). ಕುದುರೆಯ ಕಾಲಿಗೆ ತೊಡಿಸುವ (ಬೆಳ್ಳಿಯ ಅಥವಾ ಚಿನ್ನದ) ಬಳೆ : "ಪಳಯುಂ ತಾವಿ[ಪಾಠಾಂ. ಲೋವಿ]ವೆಸರಕ್ಕುಂ" (ಸಂಗರಾ. ೮೧-೧೩). [?]

ತಾವೀಜ 'ತಾವ್ರುಜ' ನೋ.

ತಾವ್ರು₁ (ನಾ) [illegible] (?) : [illegible] ಅಪ್ಪುದಂತರ [illegible] ತಾವ್ರುದೇ [illegible] (ಸರ್ವಜ್ಞ. [illegible]) [?]

ತಾವ್ರು₂, ಟಾವ್ರು, ಠಾಉ, ಠಾವ್ರು, ಥಾವ್ರು (ನಾ). ಎಡೆ; ಸ್ಥಳ ; ತಾಣ: [illegible] ರೂಪುದೋಟಿಸಿ ಸರಿವರಲ್ಲದೆಯೊಂದು [illegible] [illegible] (ಜೀವಂಚ. ೬-೨) ; ಯಾ ತಾವಿಗೆ ಒಳಗೆ ಬಂದು ಹೊರಗನ್ನರು [illegible][ಡ]ವ ಮಾಡಿದರೆ (ಸೌಇಇ. IX-ii, ೪೭೦-೨೩; 1465); ಉಜುಗಿತು [illegible] ತಾವಿನಲಿ (ಮೋಹತ. [illegible]) [illegible] ಮೇಲು ಕಬ್ಬಿನ ತಾವ [illegible] (ಕಖಪು. ೪೩-೭) : ನೀರಿಲ್ಲದ ತಾವು ಊರು ಕಟ್ಟಿದ ಹಾಗೆ (ಗಾದೆ). **ಟಾವ್ರು** : ಭಕ್ತನಿರ್ದ ಟಾವೇ ದೇವಲೋಕ (ಬಸವ. ೧೩೯) : ಹರಿಯನು ನೆನೆಯುತಲಿ ಮನದಿ ಧೈರ್ಯವ ಬಿಡದೆ ಇರುತಿಹ ಟಾವಿಗೆ ಜರುಗಿತು ಒಂಭತ್ತು ಸಂಧಿ (ಹಮಚ. ೧೩೨) : ಹರಣಂ ತಿಣ್ಣಮಾದರ್ಗೆ ದಾವುಂ ಪಾವುಂ ನೀರೊಂದು ಟಾವುಂ ಪೊತ್ತುವ ಕಿಚ್ಚಿನ ಬೇಹುವೊಳವು (ರಾಮಾಶ್ವ. ೯೧-೭). **ಠಾಉ** : ಆ ಬಾಳಿಂಗೆ ಬಂದ ತೋಟ ಮನೆಯೂ ಮನೆಯ ಠಾಊ (ಸೌಇಇ. IX-ii, ೪೦೭-೨೭ ; 1364) ; ನಾಕು ಗಡಿಇಂದ ಒಳಗಣ ಗದೆ ಮುಡ ೯ ಗದೆ ಮನೆ ಮನೆ ಠಾ[ಉ] ಯಿದರೊಳಗೆ ಯಿಸರಣನಾಯಕ ಬಿಟ ಧರ್ಮ (ಕಇ. I, ೫೧-೧೯ ; 1432 ?). **ಠಾವು** : ವ್ಯಾಪಾರಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯವಲ್ಲದಂತಪ್ಪ ಠಾವಿನೊಳ್ ಆವನೋರ್ವಂ ವ್ಯವಹರಿಸಲಿಚ್ಛೈಸಿಹಂ (ಪಂಚತಂ. ೨೯-೧೦) ; ಕಂಡಕಂಡ ಠಾವಿನಲ್ಲಿ ಮನ ಬೆಂದೊಡೆ ಗಂಡ ಚೆನ್ನಮಲ್ಲಿಕಾರ್ಜುನಯ್ಯನೆಂತೊಲಿವನಯ್ಯ (ಮಹಾದೇ. ಬ. ೧೨೧-೨೮೧) ; ಗರ್ವದ ರೀತಿಗಿದು ಠಾವಲ್ಲೆನುತ ತೆಗೆದೆಚ್ಚನಾ ಪಾರ್ಥ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೩-೪೯) : ಅನ್ಯವೆಣಿಸದಿರು ನಂಬಿದ ಠಾವಿಗೆ ಕೆಡುವೆ ನೀನೆಚ್ಚರಿಕೆ (ಪುರಂದ. ೦-೧೬೦-೪) : ನಮ್ಮ ಠಾವು ಸೇರುವ ಮುಂಚಿತವಾಗಿ ಆ ಮಹಾತ್ಮನನ್ನು ಕಂಡು (ಕ್ರೈಲಾಕ. ೧೭). **ಥಾವು** : ಕಲ್ಲಹಳ್ಳಿ ಪೋಣ ಥಾವಿನಲಿ ಕಾರಮಾಳಕೆ ಯಾಶಾನ್ಯದಲಿ ಕಲು ೧ (ಮೈಆರಿ. ೦೯೪೦, ೪೭-೧೫ ; 1669). [< ಪ್ರಾ. ಠಾಯ. / ಮರಾ. ಠಾವ. /ತಮಿ. ತಾವು, ತಾಟ್ಟು ; ತೆಲು. ತಾವು, ಠಾವು]

ತಾವ್ರು₃ (ನಾ). ಕಾಗದದ ಹಾಳೆ : ಆ ಯಂತ್ರದಿಂದ ಒಂದು ತಾಸಿನೊಳಗೆ ನಾಲ್ಕು ಸಾವಿರ ತಾವು ಎರಡೂ ಮೈ ಮು ದ್ರಿ ಸೋ ಣ ವಾ ಗು ತ್ತ ದೆ (ಮುಂಬಯು. ೪-೯೯). [← ಹಿಂ. ಮರಾ. ತಾವ್]

ತಾವುಗಾಣ್, ಠಾವುಗಾಣ್ (ಕ್ರಿ). ನೆಲೆಯನ್ನು ಹೊಂದು; ಆಧಾರವನ್ನು ಪಡೆ : ರಾವಣಾಗ್ರಜನಂದದರ್ಥವು ಕೆಲವು ನೆಲದೊಳಗೆ ತಾವುಗಾಣದ ಹೋಯ್ತು (ನಿಧಾಗ. ೧೧-೨೯-೭). **ಠಾವುಗಾಣ್** : ನಾಸ್ತಿಕರ ನಂಬುಗೆಯ ಠಾವುಗಾಣದ ತತ್ವ (ಕುವ್ಯಾಉ. ೩-೩೬). [ತಾವು₂ + ಕಾಣ್]

ತಾವುಜ, ತಾವಜು, ತಾವೀಜ (ನಾ). ೧. ತಾಯಿತಿ ; ಯಂತ್ರ : ತೋಳ ರಕ್ಷೆಗಳ ತಂದೆಗೆ ತೋರಿ ತಂದೆಯ ತೋಳ ತಾವುಜವ ಬೇಡುವನು (ಭರತ. ೨೬-೩೦). ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಭರಣ : ತಾವುಜ ಕಡುಕು ಪೆಂಡೆಯವೆತ್ತಿ ಕೊರಲೆಡೆಗಾವರಿಸಿದ ಯಜ್ಞಸೂತ್ರ (ಭರತ. ೪೯-೨೩). **ತಾವಜು** : ೧. ಪ್ರಾಣಸಂರಕ್ಷಣ ಮಾಡುವಂಥಾ ತಾವಜಿನ ಹಾಗೆ ತಿಳಿದು (ರಾಜೇಂದ್ರ. ೦೦೯). **ತಾವೀಜ** : ೨. ತುಂಬಿದ ಮೈಗೆ ಕೊರಳಲ್ಲಿ ಚಿನ್ನದ ತಾವೀಜ (ನದೀಪ. ೭೭).
[← ಹಿಂ. ಮರಾ. ತಾವೀಜ್ ; ಅರ. ತಾಅವೀಜ್]

ತಾವುಸ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಜಾಡ್ಯ,-ರೋಗ : ಸನ್ ೧೬೭೮ರಲ್ಲಿ "ತಾವುಸ" ಯೆಂಬ ಪಿಡುಗಿನಿಂದ ಪಟ್ಟಣದ ನಿವಾಸಿಗಳು ಲಕ್ಷಾವಧಿ ಜನರು ಸತ್ತದ್ದರಿಂದ ಔರಂಗಜೇಬನು . . . ಔರಂಗಾಬಾದಿಗೆ ಹೋದನು (ಕಥಾಗ. ೫೪೦). [?]

ತಾವೂರಿಬಾವೂರಿ (ನಾ). "ಕಳವಳ, ಅಸ್ವಾಸ್ಥ್ಯ" (ಗರತಿ. ಕೋಶ) : ತಾಯಿ ಕಾಣದ ಜೀವ ತಾವೂರಿಬಾವೂರಿ ಭಾಳ ಬಿಸಲಾನ ಅವರೀಯ ಹುವಿನ್ಹಾಂಗ ಬಾಡತೀನಿ (ಗರತಿ. ೫೨) ; 'ತಾಯಿ ಕಾಣದ ಜೀವ ತಾವೂರಿ ಬಾವೂರಿ' ಎಂದೆನಲು ಕಂಬನಿ ಒಡೆಯುತಿರೆ (ಸಪೀಗೀ. ೦೪-೯).
[?. / ಮರಾ. ತಾವರೇ = ಭ್ರಮೆ, ಹುಚ್ಚು, ಭಾವರಾ = ಹುಚ್ಚು]

ತಾಶಾವಗ (?). (?) : ಕುಂಪುರಿಯಿಂದ ಗ ೧ 'ಇ = ತಾಶಾವಗನಿಂದ ೧ 'ಇ = ವಟ್ಟನಲು ಕೂಡಿದ ಹಚ್ಚಗೆಯಿಂದ ಗ ೨ 'ಇ (ಎಕ. VII, ಶಿವಮೊ. ೨೯-೨೦ ; 1712). [?]

ತಾಶೆ 'ತಾಸೆ' ನೋ.

ತಾಶೆಬಜಂತ್ರಿ 'ತಾಸೆಬಜಂತ್ರಿ' ನೋ.

ತಾಸ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : "ಕಪಃ – ಖಜೋರ, ತಾಸಂ, ಕಂಚು ?" (ಒಷಧಿ. ೧೯). [?]

ತಾಸಾ 'ತಾಸೆ' ನೋ.

ತಾಸಿಲ್ದಾರ 'ತಹಸೀಲುದಾರ' ನೋ.

ತಾಸೀಲು 'ತಹಸೀಲು' ನೋ.

ತಾಸೀಲುದಾರ 'ತಹಸೀಲುದಾರ' ನೋ.

ತಾಸು (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಗಂಟೆಯ ಕಾಲ, – ಅವಧಿ: ಹನ್ನೆರಡು ತಾಸಿಗೆ ಜಾಗಟೆಯಂ ಕುಟ್ಟಿಸಲು (ಶಠರೀ. ೧೯೮) : ಇನ್ನು ಒಂದು ತಾಸಿನವರೆಗೆ ಅವ್ವನ ಲಕ್ಷ್ಯ ಇನ್ನೊಂದು ಕಡೆ ಹೋಗುವುದಿಲ್ಲ (ಗಂಮೂಯು. ೧೪). ೨. ಸಮಯ; ಗಂಟೆ: ಲೀಲೆ ಅವನ ಕೂಡ ತಾಸುಗಟ್ಲೆ ಹರಟೆ ಹೊಡೆಯುತ್ತ ಕೂಡುತ್ತಿದ್ದಳು (ಕುಂಕುಮ. ೬೦) : ಸಣ್ಣ ಮುಳ್ಳು ತಾಸು ತೋರಿಸುತ್ತದೆ (ಮುಂಬಯಿ. ೩-೮೫) ; ತಾಸಿನ ಗೊತ್ತು ದಾಸಿಗೆ ತಿಳಿದೀತೇ ? (ಗಾದೆ). ೩. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಅಳತೆ : ದುಂಡುಕಟ್ಟಿಗೆಯ ಘೇರ ಎಷ್ಟು ತಾಸು ಇದ್ದೀತು ಅದಕ್ಕೆ ಅದೇ ಸಂಖ್ಯೆಯಿಂದ ಗುಣಿಸಿ ಅದಕ್ಕೆ ಉದ್ದಿನ ಗಜಾದಿಂದ ಗುಣಿಸಬೇಕು (ಮುಂಬವ್ಯಾ. ೧೩೧). ೪. ಕಾಲವನ್ನು ತಿಳಿಸಲು ಬಡಿಯುವ ಗಂಟೆ. ೫. (ಆಲಂ) ಯೋಗಿಗಳಿಗೆ ಮಾತ್ರ ಕೇಳಿಬರುವ ಅನಾಹತ ನಾದ. ೪, ೫: ತಾಸು ಬಾಜಿಸುತಿದೆ ಕೇಳಿ ಹರಿದಾಸರೆಲ್ಲಾ (ಪುರಂದ. ೧-೬೬-೧).

ತಾಸಿನ ಬಟ್ಟಲು = ಸಮಯವನ್ನು ಕಂಡುಹಿಡಿಯಲು ಉಪಯೋಗಿಸುತ್ತಿದ್ದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಲೋಹದ ಪಾತ್ರೆ ; ಗಳಿಗೆಬಟ್ಟಲು : ತಾಸಿನಬಟ್ಟಲು ನೀರ ಕುಡಿದರೆ ತಾಸಿಗೆ ಕೊಡತೀ ಪೆಟ್ಟು (ಗಾದೆ). **ತಾಸು ಬಡಿ** =ಗಂಟೆ ಹೊಡೆ : ತಾಸುಬಡಿದ ಕೂಡಲೆ ಮಕ್ಕಳೆಲ್ಲಾ ತರಗತಿಗೆ ನುಗ್ಗಿದರು(ರೂಧಿ). [←ಅರ. ಮರಾ. ತಾಸ್]

ತಾಸೆ, ತಾಶೆ, ತಾಸಾ (ನಾ). (ಕೊರಳಿಗೆ ನೇತುಹಾಕಿಕೊಂಡು), ಎರಡು ತೆಳ್ಳನೆಯ ಕುಡುಹುಗಳಿಂದ, ಬಾರಿಸುವ) ಒಂದು ಬಗೆಯ ಚರ್ಮವಾದ್ಯ : ಆ ಮದುವೆಯಲ್ಲಿ ತಾಸೆ ಏನು, ಬಜಂತ್ರಿ ಏನು, ಬ್ಯಾಂಡಿನ ಆರ್ಭಟವೇನು (ಸಮಜೀ. ೯೫೪). **ತಾಶೆ :** ತಾಶೆ ಕಹಳೆ ಇಂಥಾ ವಾದ್ಯಗಳ ಧ್ವನಿಯಾಯಿತೆಂದರೆ (ಮುಂಬಯಿ. ೫-೧೦೪). **ತಾಸಾ :** ಕಹಳೆ, ಭೂರ್ಗ, ತುತೂರಿ, ನೌಬತು, ತಾಸಾ, ಮರ್ಫ, ಭಜಾಭಜಂತ್ರಿ ವಗ್ಯೆರೆ (ಗುರುಧ ೧೧): ವಿಜೃಂಭಣೆಯಿಂದ ನಡೆಯತಕ್ಕ ಆ ಪ್ರಸ್ತುತದ ಮೆರವಣಿಗೆ ಮುಂತಾದ್ದಕ್ಕೆ . . . ಕೊಂಬು, ತಮಟೆ, ತಾಸಾ, ಮರಫ, ಖಾಸಾ ಓಲಗದವರು . . . ಕಳುಹಿಸಬೇಕೆಂದು ಅಪ್ಪಣೆಯಾಯಿತು (ಮೂಮರ. ೬೪).

ತಾಸೆಯವ = ತಾಸೆಯನ್ನು ಬಾರಿಸುವವನು: ಅದಕ್ಕಾಗಿಯೇ ಅವರು ತಾಸೆಯವರನ್ನು, ಬ್ಯಾಂಡಿನವರನ್ನೂ ತರಿಸಿದ್ದು (ಸಮಜೀ. ೪೮).

[←ಅರ. ತಾಸ್ ; ಹಿಂ. ತಾಸಾ, ತಾಶಾ ;
ಮರಾ. ತಾಸಾ, ತಾಸ್, ತಾಶಾ]

ತಾಸೆಬಜಂತ್ರಿ, ತಾಶೆಬಜಂತ್ರಿ (ನಾ). ತಾಸೆ ಎಂಬ ಚರ್ಮವಾದ್ಯವೇ ಮೊದಲಾದ ಓಲಗದ ಮೇಳ : ಸ್ವಲ್ಪ ಬಡವರು ತಾಸೆಬಜಂತ್ರಿ ತರಿಸಿಯಾರು (ಕುಕ್ಕುಮು. ೬೪) : ತಾಸೇಬಜಂತ್ರಿಯ ಮೊದಲನೇ ತಡಾಕಿ ಬಿದ್ದದ್ದು ಕೇಳಿದ ದಿನವೇ . . . ಸುರುವು ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರು (ದೀಪಹ. II, ೧೧೭). **ತಾಶೆಬಜಂತ್ರಿ :** ಚಲೋ ತಾಶೆಬಜಂತ್ರಿ ಹಚ್ಚಿ ಮದಿವೀ ಮಾಡಿಕೋತೀನಿ (ಜೂಜು. ೧೩). [ತಾಸೆ + ಬಜಂತ್ರಿ]

ತಾಹ$_1$ 'ತರ್' ಪರಾ.

ತಾಹ$_2$ (ನಾ). ಸಂಧಾನ; ಒಪ್ಪಂದ: ಕಬಿವರರುಗಳ ಬೀಳ್ಕೊಂಡು, ನಾಲ್ಕು ತಿಂಗಳ ಮೇಲೆ ಬರುವ ತಾಹಗಳ ಮಾಡಿ (ವಾರೀಶಾ. ೫೩). [<ತಹ$_2$]

ತಾಹಿ 'ತಾಪು' ನೋ.

ತಾಹುಳಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : "ಅತ್ಯಮ್ಲ–ತನೆಜಿ ? ಪುಳಿಗ, ತಾಹುಳಿ" (ಒಷಧಿ. ೩). [?]

ತಾಹೆ 'ತಾಪು' ನೋ.

ತಾಳ್$_1$, ತಾಳು$_1$ (ಕ್ರಿ). ತಾಳ್ದು$_2$ (ಭೂತಕೃ), ತಾಳ್ವ (ಭವಿಕೃ). ೧. ಹೊಂದು; ಪಡೆ: ಪಟ್ಟಬದ್ಧೋತ್ಸವಮನತಿಶಯಂ ಮಾಡಿ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯ ದೀಕ್ಷಾಗುರು ತಾಳಲ್ ದೀಕ್ಷೆಯಂ (ಅಜಪು. ೬-೮೭) : ನಿಮ್ಮ ರ್ಗಳವಪ್ಪ ಕೀರ್ತ್ತಿಯಂ ಭರತಚಮೂಪ ತಾಳ್ದು (ಎಕ. VI, ಚಿಕ್ಕಮ. ೧೬೦-೪೯ : 1103): ಅತುಳ ವಿರತಿಯಂ ತಾಳ್ದನಂದೋಹಿಲಾಂಕಂ (ಉದ್ಭಟ. ೧೦-೪೭): ಮಣಿವನಿಯಂ ಧರಾತಳದೊಳೊಂದೆರಡೆಂದೆಣಿಸಲ್ಕೆ ಶಕ್ತಿಯಂ ತಳೆದೊಡೆ ತಾಳಲಕ್ಕು (ಜಾಧಪು. ೧-೫೩) : ಕೋಮಲವಾದ ಸುಣ್ಣಂ ತಾಳ್ವ . . . ಬಿಲ್ವಪತ್ರಯನೆಯ್ದೆ ಕೊಯ್ದು (ಬಸಪು. ೪೩-೨೬) ; ಮದಮಾತಂಗಗಳಂ ಸೀಳ್ದು ತಾಳ್ದು ಜಗದ್ವಿಶ್ರುತವರ್ಣಿ ಕೀರ್ತಿಯಂ (ರಾಜಶೇ. ೧-೧೨). ೨. ಧರಿಸು ; ತಳೆ : "ತಾಳ್–ಧಾರಣೇ" (ಶಮಧಾ) ; ಹೃದಯದೊಳೆ ತಾಳ್ದ ಮಣಿಹಾರಂಬೋಲ್ (ಕವಿರಾ. ೧-೧೩) ; ಇರ್ವರುಂ ಗರ್ಭಮಂ ತಾಳ್ದರ್ (ಪಂಪಭಾ. ೧-೮೫ ವ) : ಸಕಲ ವಸುಂಧರಾವಳಯಮುಂ ರತ್ನವಳಯಮುಮಂ ತಾಳ್ವಂತೆ ನಿಜ ಭುಜಾಗ್ರದೊಳ್ ತಾಳ್ದು (ಪಂಚತಂ. ೧೫-೧೫) : ಭೂಪಾಲ ವೆಸರಂ ತಾಳ್ದ[ಪಾಠಾಂ. ತಳೆದ] ಪಂಕೇಜಸಖಿಕುಲದ ಏಳಿಗೆಯ ರಾಯರ್ಗೆ ವೀರಸಿರಿ ಸಲೆ ನಲಿದು ಕೈಗೆಯ್ದು (ಹಡಕಾ. ೧-೩೫) ; ಮಾಯಾರೂಪಮಂ ತಾಳ್ದು ಬರ್ಹಿಪಿಂಛಂಬಿಡಿದು (ಪದ್ಮರಾ. ೧೦-೧೬೪) ; ಮಸಗಿದ ಕಾಲರುದ್ರನ ರೂಪ ತಾಳ್ದನು ವೈರಿಸೇನೆಯಲಿ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೮-೨೭) ; ಧ್ಯಾನವನು ಮಾಡಿದೆನು ಮೌನವನು ತಾಳಿದೆ (ಪುರಂದ. ೨-೧೯-೩). ೩. ಸಹಿಸು ; ತಡೆದುಕೊಳ್ಳು; ಸಮಾಧಾನದಿಂದಿರು : ತನು ತಾಳಲಾಱದನ್ನೆಗಮೆನಸುಂ ನೀನದಱೊಳಾತ್ಮಶಕ್ತಿ ಕ್ಷಯಮಪ್ಪಿನೆಗಮಿರಲ್ಕಕ್ಕುಮೆ (ಅಜಪು. ೨-೫೯) ; ನಂಟರುಣ್ಣಲು ಡಲುಂಟಾಗಿದುರ್ದು ತಾಳದಾ ಕಡುಪಾಪಿಷ್ಠನ . . . ನುಡಿಸಲ್ ಸಜ್ಜನರೊಲ್ವರೇ (ಸೋಮೇಶ. ೧೯) ; ಕಪಟಮಾಳ ಜಸವ್ಯತಿಕ್ರೂರಮನ್ಯಾಯಮಿವು ತದ್ವಸುಮತೀವನಿತೆ ತಾಳದೆ ಕಂಪಿಸುತ್ತಿರ್ಪಳೇನೆಂಬೆನಚ್ಚರಿಯನು (ಚಬಪು. ೩-೧೧) ; ಕುದ್ದಾಲಹತಿಯನುಱೆ ತಾಳ್ದಿಮ್ಮನಿನ್ನೆಗಂ ಮುದ್ದುಗೈದೀ ವಸುಧೆ ಬೆಳೆಯಿಸಿದಳ್ (ಜೈಮಿಭಾ. ೩-೩೦) ; ತಾಳಲಾರಳ್ ಬೆಳ್ಳಿ ಮನೆಗಾಯ್ತು ಮಯ್ಮೆ (ಕಾಲೂರ. ೧೪೩-೩೧೦). ೪. ಕಳೆದು ಹೋಗು : ಮಗಧಭೂಪಾಲಕನ ಸಮರದೊಳ್ ದಿವಸವಿಪ್ಪತ್ತೇಳು ತಾಳಿದುದು (ತುರಂಗ. ೧೯-೧). ೫. ಸ್ವೀಕರಿಸು ; ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳು. ೬. ಈಡಾಗು ; ಒಳಗಾಗು : (ಕಿ). ೭. ಬಾಳಿಕೆ ಬರು ; ತಾಳಿಕೆ ಬರು : (ಕಿ). ತಾಳು$_1$: ೧. ಲೋಕದೊಳಗೆ ಹುಟ್ಟಿದ ಬಳಿಕ ಸ್ತುತಿ ನಿಂದೆಗಳು ಬಂದರೆ ಮನದಲ್ಲಿ ಕೋಪವ ತಾಳದೆ ಸಮಾಧಾನಿಯಾಗಿರಬೇಕು (ಮಹಾದೇ. ಬ. ೪೫-೧೦೭) ; ಕೋಪಮಂ ತಾಳುವರು (ಸಿದ್ಧರಾ. ೧-೨೦) : ದುಗುಡವ ತಾಳಲಾಗದು ಬೊಪ್ಪ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ ೪-೪೧) ; ದಾಳಿಂಬ ಖರ್ಜೂರ ದ್ರಾಕ್ಷಿ ಸೌರಭ್ಯವ ತಾಳಿದನೇಕ ಪೂದೋಟ ಕೇಳಿಯ ವನಗಳಿದ್ದುವು (ಮೋಹತ. ೨-೫೩): ಆತ ತನ್ನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಹಲವಾರು ಬಾರಿ ಮರುಕವನ್ನು ತಾಳಿದ್ದುಂಟು (ಒಂಟಿದ. ೪). ೨. ಅನಾದಿ ಗಣೇಶ್ವರತ್ವಮಂ ತಾಳಿ ನಾನು ಮಾಯಾಕೋಳಾಹಳನಾಗಿ ಬಂದೆ [illegible] (ಶೂನ್ಯಸಂ. ೭-೨) : ಅಪ್ಪಣ್ಣ ಭಾಗವತನ ವೇಷವ ತಾಳಿ[ಪಾಠಾಂ. ರೂಪವ ತಾನಾಗಿ] ತುಪ್ಪದ ಬಿಂದಿಗೆ ತಂದ(ಪುರಂದ. ೨-೭೭-೪) : ಹರಿಭಕ್ತಿ ವ [illegible] ತಾಳುವುದು ಹಿರಿದಾಗಿ (ಹರಿಸಾ. ೧೦೨): ನಾಲಿಗೆ ಕುಡುಹು ಶರೀರವೆ ವಾದ್ಯ ನಿರಾಳಾತ್ಮನೇ ವಾದ್ಯಕಾರ ತಾಳಿ ನುಡಿಸುತಿರ್ದ ಬಿಟ್ಟು ಹೋದರೆ ದೇಹ ಡೋಳಿನಂದದೊಳು ಬಿದ್ದಿಹುದು (ಭರತ. ೧-೦೧೩). ೩. ಗುರು ಮುನಿದಡೆ ಒಂದು ದಿನ ತಾಳುವೆ ಲಿಂಗ ಮುನಿದಡೆ ದಿನವರೆ ತಾಳುವೆ ಜಂಗಮ

ಮುನಿದಡೆ ಕ್ಷಣಮಾತ್ರ ತಾಳಿದೆನಾದಡೆ ಎನ್ನ ಪ್ರಾಣದ ಹೋಕು (ಬಸವ. ೮೩೩) : ಕಾಲಭುಜಗನು ಗರುಡನುಳಿವನು ತಾಳದಂದದಿ ಪಾಂಡವರು ನಿನ್ನೇಳಿಗೆಯ ಸೈರಿಸರು (ಕುವ್ಯಾಆ. ೮-೨೯) : ಕೇಳನೋ ಹರಿ ತಾಳನೋ ತಾಳಮೇಳಗಳಿದ್ದು ಪ್ರೇಮವಿಲ್ಲದ ಗಾನ (ಪುರಂದ. ೪-೭೭ ಅನುಪಲ್ಲವಿ) ; ಅಗಲಕೆ ಭೂಮಂಡಲ ಕಿಱಿದುಬ್ಬಲು ಮಿಗೆ ತಾಳವಪ್ಪುದಿಕ್ಕು (ಕಂನವಿ. ೬-೪) : ಫಲವೆಂದೆ ಬರಲಿ ಯುಗಯುಗವು ತಾಳಿ ಎದೆಗೆಡದೆ ಇರುವನಾತ (ಅರಳು. ೧೭೭-೫) : ದಯಮಾಡಿ ತಾಳಿಕೊಂಡು ಮುಟ್ಟಿಸಿಕೊಳ್ಳಿರಿ (ಚಟ್ಟಹೂ. ೬೦) ; ತಾಳಿದವ ಬಾಳಿಯಾನು (ಗಾದೆ). ೭. ಸದರಿ ಮಾಲು ಘಟ್ಟಿಯಾಗಿದ್ದು ಬಹಳ ದಿವಸ ತಾಳುತ್ತದೆ (ಮುಂಬವ್ಯಾ. ೨೦೩). ೮. ತಡೆ ; ನಿಧಾನಿಸಂ : ಎಮ್ಮ ಶಿವಲಿಂಗ ತಾಳಿಂತಲ್ಲ ಬಸವೇಶ . . . ಬಕ್ಕಿವಲಸಿನ ಪಣ್ಣದೆಮ್ಮ ಲಿಂಗಾಭೀಷ್ಟ (ಸಿಂಗಿರಾ. ೯-೧೭); ಕಾಲನ ದೂತರು ಕಾಲ್ಪಿಡಿದೆಳೆವಾಗ ತಾಳು ತಾಳೆಂದರೆ ತಾಳುವರೆ (ಪುರಂದ. ೧-೧೪-೨). ೯. ಒಗ್ಗು ; ಹೊಂದಿಕೆಯಾಗು : ಈ ಮೇರೆಗೆ ತಾಳದಿದ್ದರೆ ದೇಹಾನುಗುಣ ಮರಿತು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಲು . . . ಸೋಮರೋಗ ಮುಂತಾಗಿ ಪರಿಹಾರ ಮಕ್ಕುಂ (ಸಕವೈ. ೬೯೩). ೧೦. ಭಾರ ಹೊರು ; ಹೊತ್ತುಕೊಳ್ಳು : ಉರ್ವರೆಗೆ ಕಡೆದುರುಳ್ವಮುನಿಪನನರಸಂ ತಾಳ್ದಿರ್ದನೊಂದು ಜಾವಂಬರೆಗಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೪-೧೭೦) ; ತಾಳುವಾಧಾರಕ್ಕೆ ಕರವನು ಮಾಲಿಯಾಂತನು (ಸಂಭಪ. ೫-೧೦೩); ಕಣ್ಣ ಹೊಳಹು ಪುಷ್ಪಾಂಜಲಿಯಾಗೆ ಕಲಶಕುಚಗಳ ತಾಳದೆ ನಲ್ಲನುರಮೆಂಬ ಲಲಿತರಂಗದೆ ನಟಿಸಿದಳು (ಕಂನವಿ. ೧೦-೪೮).

ತಾಳಿಕೊಳ್ = ಸಹಿಸಿಕೊಳ್ಳು; ಸೈರಿಸು : ತಾಳಿಕೊಳ್ಳುನೆಚ್ಚ ಬಾಣವ ಬಲುಹ ನೋಡುವೆನು (ಕಾಶಿರಾ. ೨೭-೩೭); ಕಾಳರಕ್ಕಸಿ ಪೊಡೆದಳದ್ರಿಯುಂ ಬರಸಿಡಿಲ್ಪೊಡೆವಂತೆ ಪ್ಲವಗಪತಿಯು ತಾಳಿಕೊಂಡಾ ಕೊಲೆಗೆ ಕಿನಿಸಾಳದೆ (ವೆಂಕಾರಾ. ೫-೩-೧೫).

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ತುಳು. ತಾಳು ; ಕೊಡ. ತಾಳ್ ; ತೆಲು. ತಾಳು]

ತಾಳ್$_2$, ತಾಳ$_1$, ತಾಳು$_2$, ತಾೞ್$_1$, ತಾೞು (ನಾ). ೧. ಮರಗಿಡಗಳ ಕಾಂಡ,-ಕಾವು; ತೊಟ್ಟು : ಹಣ್ಣಗೆ ತಾಳಿಹ ದೃಷ್ಟದಿತಾಯಿತ್ತು (ಮೋಹಮಾ. ೧೦-೩೩) ; ತನ್ನ ತಾಳಂ ತಾನಱಿಯದೀ [ಪಾಠಾಂ.ತಾನಂತಱಿಯದಿರದೀ] ಕುಠಾರಮೆಂದೆನ್ನದೇಯುದಕೆ ಕಾಮಂ ತನ್ನ ಕೊಂಬಿಂದ ಮುನ್ನಱಿಯದೇ ಕೊಡುವ ಮರದಂತೆ (ಸಮ್ಯಕೌ. ೧೦-೬೧). ೨. ಮುಳುಗುವಿಕೆ; ಇಳಿಯುವುದು: (ಕ). **ತಾಳ$_1$** : ೩. ರಥದ ತಳಭಾಗ : (ಕ). **ತಾಳು$_2$**: ೧. ಮುಟ್ಟದರೆ ಮುನಿವನ ತಾಳನರ್ಚಿಸಿ ಎಳೆಯುಂ ಕಟ್ಟಿಸಿ (ಸಕವೈ. ೨೯೮) : ಅವುಗಳ ಎಲೆಯನ್ನು ಮುಟ್ಟಬೇಕಾದರೆ . . . ತಾಳುಗಳನ್ನು ಹತ್ತಿಯೇ ನೋಡಬೇಕು (ಬಾಲಪ್ರ. I, ೮೦) : ನಕ್ಷತ್ರಾಕಾರದ ಹೂವುಗಳೆಲ್ಲವೂ ಮರದ ತಾಳಿನಲ್ಲೇ ಅಡಗಿ ಹೋದವು (ಯೋಧಪು. ೪೭). ೪. ಬುಡ ; ತಳ ; ಬೊಡ್ಡೆ : ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ತಾಳಾಗಿ ಉತ್ತರಕ್ಕೆ ತಲೆಬಾಗಿ ಬಿದ್ದ ಮರನ ತಂದು (ಸರ್ವವ. ೧೦೫-೫೭೭) : ನಾಲಗೆಯು ತಾಳಿನಲ್ಲಿ ಕಪ್ಪಾಗಿದ್ದು ತುದಿಯಲ್ಲಿ ನಿರ್ಮಲವಾಗಿ ಇದ್ದರೆ ವಾತಶ್ಲೇಷ್ಮ ವಿಕಾರ (ಸಕವೈ. ೧೪) : ತಾಳಿನಿಂದ ಕೊಂಬೆಯವರೆಗೆ ಮುದುಕನ ಹಣೆಯಂತೆ ಸುಕ್ಕು ಕಟ್ಟಿಕೊಂಡು ಹೋಗುತ್ತದೆ (ನಿಬಂಧ. II, ೪೧೨); ತನ್ನ ಉದ್ದನೆಯ ಬಾಟಿಗೋಲಿನ ಮೇಲೆ ತುದಿಯಿಂದ ತಾಳಿನವರೆಗೆ ಕೈಯಾಡಿಸುತ್ತ (ಪುನರು. ೨೬೩). ೫. ಧಾನ್ಯ ತೆಗೆದ ತೆನೆ ; ಹೊಟ್ಟು : ತಾಳು ಬಡಿದರೆ ಕಾಳು ಸಿಕ್ಕೀತೆ ? (ಗಾದೆ). 'ತಾಳುಕುಪ್ಪೆ' ಪರಾ. ೬. ಭಾಗ ; ಪಾಲು (?): ಕಡೆಯು ಬಲಕಿನ ತಾಳು ಎಡೆಯಾಯ್ತು, ಅರಸನಿಗೆ ಎಡಗಡೆಯ ತಾಳು [illegible]ಪಕ್ಷಿ ಜೀವನಕೆ ನಡುವಿನ ತಾಳು ರೈತನಿಗೆ! (ಕರಚ. ೮೧). △**ತಾೞ್$_1$** : ೧. [illegible] ತಾೞೊಳ್ ಪರಿಗೊಂಡ ಗಂಧನದಿಯುಂ ಕಂಡಂ (ಲೀಲಾವ. ೮-೪೭). ೭. ಮರ ; ಗಿಡ : "ತಾೞ್-ಒಂದು ಮರಂ, ಅಗುೞ್, ಸೂರಣದ ದಂಟು" (ಶಮದ. ಪರಿ. ೧) : ದಾಳಿಂಬದ ತಾಟ್ಗಳ್ ನಿಟ್ಟಪರ ದಿಟ್ಟಗಿಟ್ಟಳಮೆಸೆಗುಂ (ಶಬ್ದಾನು. ೧೯೩ ಪ್ರಯೋ). △**ತಾೞು** : ೭. ತೆಂಗಿನ ಕೌಂಗಿನ ತಾೞುಗಳಿಂ ಮೆಱೆದುದೊಂದು ಪೊಸ ಸಸಿದೋಂಟಂ (ಶಬ್ದಾನು. ೧೯೩ ಪ್ರಯೋ).

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ಮಲ. ತಾಳ್ ; ಕೊಡ. ತಳಿ; ತೆಲು. ತಾಲು]

ತಾಳ್$_3$, ತಾಟ$_2$, ತಾಡಿ, ತಾಡೆ$_1$, ತಾರು$_3$, ತಾಳು$_3$, ತಾಳೆ$_2$, ತಾೞ್$_2$, ತಾಟಿ (ನಾ). ೧. ತಾಲಮರ; ತಾಳೆಯಮರ: "ತಾಳ್(ತಾಳಿ)-ತಾಲ= ಒಂದು ಮರ" (ತದ್ಭಕೋ. ೧೭) : ಒಟ್ಟಿದರು ತಾಳೇಳಱುದ್ದದಲಿಟ್ಟಣಿಸಿ ಹಳೆಮರವನುರಿಗಳಲಿಟ್ಟು ಬೊಬ್ಬಿಱಿದಬ್ಬರಿಸಿದರು (ತೊರರಾ. ೫-೭-೯) ; ಉರಗನ ಬೆನ್ನ ಮೇಲೊಗೆದಿರ್ದ ತಾಳೇಳ ಸರಳಿಂದ ಕಡಿದ ರಾಘವನ (ಮೋಹತ. ೧೦-೧). ೨. ಅಗುಳಿ ; ತಾಪಾಳಂ : ತಿವಿದರೆ ತಾಳೊಡೆವುದು ಪಡಿ ತೆಱೆವುದೆಂದವನೀಶ ಕುಟ್ಟಿ ತೋಱಿದನು (ಭರಚ. ೨೯-೬೦). **ತಾಟ$_2$** : ೧. 'ತಾಟಿಬೆಲ್ಲ', 'ತಾಟಿಮರ' ಪರಾ. ೩. ತಾಳೆಯ ಮರದಿಂದ ತಯಾರಾಗುವ ಸಾರಾಯಿ,-ಹೆಂಡ : ನೊರೆವಾಲ ಚೆಲ್ಲಿ ತಾಟಿಯ ಬಯಸಿ (ಕವಿಜ. II, ೩೧೮ ಭಕ್ತಿಬಿನ್ನಹದ ರಗಳೆ). **ತಾಡಿ** : ೩. ಕಾನಡಾ ಜಿಲ್ಲೆಯವರು ತಾಡೀ ತೆಗೆಯುವ ಕೆಲಸವನ್ನೇ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ(ಕಭಾಗ. ೧೭೭). **ತಾಡೆ$_1$**: ೧. ಬಿತ್ತುವ ಮುಡೆ ತಾಡ ಬಯಲು ಮು ೨೫ ಬೆಂದು (ಸೌಇಎ. ಕಾರಕಲ್. ೪೭೮-೧೨ ; 1394). **ತಾರು$_3$** : ೨. 'ತಾರಂಗದವು' ಪರಾ. **ತಾಳು$_3$**: ೧. "ತಾಳಂ ತಾಳಧ್ವಜಂ ಧ್ರುವಂ ಪತ್ರಿಯೆನೆ ತಾಳು" (ಮಂಗರಾ. ೩೪-೯). ೨. ಸೊಸೆ ಬೇಸರದಿಂದ ಕೋಣೆಯ ಒಳಗೆ ಹೋಗಿ ತಾಳು ಹಾಕಿಕೊಂಡಿದ್ದಾಳೆ (ಚಕರಾ. ೪೩). **ತಾಳೆ$_2$** : ೧. "ತೃಣರಾಜಾಹ್ವಯಃ, ತಾಲಃ, ಈ ೨ ತಾಳೆಯ ಮರ" (ನಾಚಿರಾ. ೧೧೭): ಜಾಲ ಹಾಲೆ ತಾಳೆ. . .ಮುಂತಾದ ಹೆಮ್ಮರಗಳು ಒತ್ತಾಗಿ ತೋರ್ದವಾ ವನದಿ (ಸೌಗಂಪ. ೨-೩೪) : ಅವನಿಗೆ ತಮ್ಮ ಆಸ್ತಿಯಲ್ಲಿದ್ದ ತಾಳೆಗಳನ್ನು ಗುತ್ತಿಗೆಗೆ ಕೊಟ್ಟು (ಒಡ್ಡಉ. ೪೭). △**ತಾೞ್$_2$** : ೧. ನೂರ್ವರುಂ ಪೊನ್ನ ತಾಟ್ಗಳ್ ಸೂೞೊಳ್ ಬೀೞ್ವಂತೆ ಬಿೞ್ದರ್ (ಪಂಪಭಾ. ೧೧-೯೫) : ಬೆಟ್ಟದ ತಾೞ್ಪುದಿದ ಬನಂಗಳಲ್ಲಿ ಬೀಡಂ ಬಿಟ್ಟಂ (ಕಬ್ಬಿಕಾ. ೨೩೭) ; ಅವಂ ತಾಂ ತಾನೆ ಭೇರರ್ತ ತಾೞ್ ನೆಲದೊಳ್ ಬಿೞ್ವವೊಲಾರ್ದು ಬಿೞ್ದಂ (ಚಕವಿ. ೪-೧೪೫). ೨. "ತಾೞ್-ಒಂದು ಮರಂ, ಅಗುೞ್, ಸೂರಣದ ದಂಟು" (ಶಮದ. ಪರಿ. ೧): "ತಾೞೆಂದು ಅಗುೞ್" (ಕಶನಾ. ೧೭-೩೦೩) ; ಒಲವಿಗಮುಂಟೋ ತಡವ ತಾೞೊಲವಿಗರ ಮೃದು ಕಣ್ಣೀರ್ ಸಾಕ್ಷಿದರ್ಕುಂ (ಕುಱಳ್. ೧-೮-೧). ೪. ತಾಳೆಗರಿ; ತಾಡೋಲೆ : ಬರೆದೋಲೆಗಳಂ ಕಿಡಿಸುವಂತು ತಾೞೊಳ ಪಗೆಯೋ (ಬಂಹರಿ. ೦-೧೦). △**ತಾಟಿ** : ೧. ಭ್ರಾಂತೇಂ ಫಣಿನಿಳಯಂ ತಾಟಂ ತೆಂಗಿನ ಮರನನಡರ್ದದಱಿಂದಱುಗೆಯ್ಕಂತರದೊಳ್ ಬಡಗಲ್ ನಿರುತಂ ತೋಡುಗೆ ನಾಲ್ಕು ಪುರುಷದೊಳ್ ನೀರಕ್ಕುಂ (ಲೋಕೋಪ. ೫-೨೭): ತಾಳಫಳಂದಿಂಗೆಮ ಗೋಪಾಳರ್ ಖಳನಿಂದೆ ತಾಟನಿಟ್ಟಪೆನೆನುತುಂ (ಜಗವಿ ೫-೨೩).

ತಾೞುದ್ದ=ತಾಳೆಯ ಮರದಷ್ಟು ಎತ್ತರ,-ಉದ್ದ : ತಾೞುದ್ದಂಬರ ಮುತ್ಕಲ್ಲೊಳಮಸ್ಕೃಕ್ಷಂಧು ಕಾಟ್ಟುರಂಬರಿವಿನೆಗಂ ತಾಳುಂತಟ್ಟುಂ ಬೊಯ್ದರ್ (ಪಂಡಾಮಾ. ೧೩-೬೪). P ಈ ಶಬ್ದದ ನಿಷ್ಪತ್ತಿಯ ಬಗ್ಗೆ ಭಿನ್ನಾಭಿಪ್ರಾಯಗಳಿವೆ.

[<ಸಂ. ತಾಲ./ತಮಿ. ತಾೞ್, ತಾಟ್ ; ಮಲ. ತಾೞ್ ; ತೆಲು. ತಾಳ]

ತಾಳ್$_4$, ತಾಳಿ$_3$ (ನಾ). ಗಂಟಲು : ತಾಱುವ ತಾಳ್ಗಳುಮಗುರ್ವಿಸಲ್ ಕಾಡುಕೋಣನೆಯ್ದುದುದಟಿಲಂ (ಜಗವಿ. ೧೭-೬೮). **ತಾಳಿ$_3$** : ನಿದ್ರ್ಯವದ ತಾಳಿಯುಲಿ . . . ಗೋಪಾಳಕರು ಬಂದೆಱಗಿ ಬಿನ್ನೈಸಿದರು ಭೀತಿಯಲಿ (ಜೀವಂಧ. ೭-೫). [<ಸಂ. ತಾಲು]

ತಾಳ$_1$ 'ತಾಳ್$_2$' ನೋ.

ತಾಳ$_2$ 'ತಾಲ' ನೋ.

ತಾಳ$_3$ (ನಾ). ಹುಲ್ಲು ಕೀಳಲು ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಸಾಧನ; ಕುಂಟೆಗೆ ಹಾಕುವ ಕಬ್ಬಿಣದ ಹಲ್ಲು : ಅವಕ್ಕೆ ಜೋಡಾಗಿ ಬೇಕಾಗುವ ಕುಡ, ಮುಂಜ, ತಾಳ ಮೊದಲಾದ ಲೋಹದ ಸಾಮಾನುಗಳೂ (ಕನ್ನಜಾ. ೦೩೦). [?]

ತಾಳಂಗುಟ್ಟು, ತಾಳಗುಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ೧. ತಾಳಕುಟ್ಟು ; ತಾಳಹಾಕು. ೨. ತಾಳದಂತೆ ಕುಟ್ಟು ; ಒಂದಕ್ಕೊಂದಂ ಬಾರಿಸು,-ಅಪ್ಪಳಿಸು : ಚಂದ್ರಾರ್ಕಬಿಂಬಂಗಳಂ ಕೊಳೆ ತಾಳಂಗುಟ್ಟುವ . . . ಈಶಪ್ರಮಥಸಮಿತಿ ಬಂದತ್ತು (ಜಗವಿ. ೦೮-೦೦). **ತಾಳಗುಟ್ಟು** : ೨. ತಾಳಗುಟ್ಟುವರು ರವಿಶಶಿಗಳನು (ಸಿದ್ಧರಾ. ೧-೨೦). [ತಾಳ$_2$ (= ತಾಲ) + ಕುಟ್ಟು$_1$]

ತಾಳಂದೋಱು (ಕ್ರಿ). ತಾಳವನ್ನು ಸೂಚಿಸಂ; ತಾಳ ಹಾಕು: ಒರ್ಕೆಯಿಂ ತಾಳಂದೋರ್ಪುದುಂ (ಅದ್ಭುತ. ೩೪-೫).

[ತಾಳ$_2$ (=ತಾಲ) + ತೋಱು (<ತೋಱು)]

ತಾಳಕ 'ತಾಲಕ' ನೋ.

ತಾಳಕಂಗಣಿಗೆ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು (?) : ಶ್ರೀಮಧುಸೂದನ ದೇವರ್ಗಂ ಅಲ್ಲಿಯ ಮಹಾಜನಂ ನಾಲ್ವೂರ್ವರ್ಗಂ ತಾಳಕಂಗಣಿಗೆಯಂ ಪ್ರತಿಷ್ಠಂ ಮಾಡಿ (ಕಇಆ. ೮-೩-೨೮೫ : 1062). [?]

ತಾಳಕೋಲು (ನಾ). ಅಗುಳಿ ತೆಗೆಯುವ ಕೋಲು : ಪೂಜಿಸಲು ಬಂದ ಪಂಡಿತನು ಕದದಗುಳಿಯಂ ತಾಳಕೋಲಿಂದ ನೂಂಕಿ (ಸೋಮುಡ. ೪-೩೮).

[ತಾಳ$_2$ (= ತಾಲ) + ಕೋಲು$_1$ (<ಕೋಲ್$_1$)]

ತಾಳಗಣನೆ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ತಾಳವನ್ನು ಎಣಿಸುವಿಕೆ ; ಸಂಗೀತದ ತಾಳಮಾನದ ಗಣನೆ : (+). [ತಾಳ$_2$ (= ತಾಲ) + ಗಣನೆ]

ತಾಳಗತಿ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ತಾಳದ ಲಯ : ನಲಿನಲಿದು ಪುರವೀಧಿ ವೀಧಿಗಳೊಳಗೆ ಜತಿಗಳ ತಾಳಗತಿಗಳಿಗೆಳಸಿ ಕುಣಿದಾಡುವ (ಬಸವು. ೫೨-೪೨).

[ತಾಳ$_2$ (= ತಾಲ) + ಗತಿ]

ತಾಳಗತ್ತು(ನಾ).ತಾಳದ ರೀತಿ,-ಕ್ರಮ: ಬಯಲಾಟದವರ ಹಿಮ್ಮೇಳದಿಂದ ದನಿ ತಾಳಗತ್ತಿನ್ಯಾಗ ಬರತದ ಕುಣಿವುತೀಗ (ಹಾಡುಪಾ. ೨೪-೪) : ನಿನ್ನ ಸ್ವಚ್ಛಂದದುಸುರ ಕೇಳುತ್ತಲೆ ತಿಳಿಯುವುದು – ಹಾಡುಗಾರರ ತಾಳಗತ್ತಿನ ಮೇಳ (ಉಯ್ಯಾಲೆ. ೯೬-೦೦) : ಅವನ ತಾಳಗತ್ತಿಗೆ ಸರಿಯಾಗಿ ಅವರು ಊದುತ್ತಿದ್ದರು (ಮೇದಿಮ. ೩೨). [ತಾಳ$_2$ (= ತಾಲ) + ಗತ್ತು]

ತಾಳಗುಟ್ಟು 'ತಾಳಂಗಂಟ್ಟು' ನೋ.

ತಾಳಗೆ$_1$ (ನಾ). ತಾಳೆಮರ: ವಕುಳಂ ದಾಳಿಂಬವಶ್ಯಾದ ತಾಳಗೆ ನೇಱಿಲ್ಪನಸು . . . ಇವಱಿಂದ ರಂಜಿಸುವುದುದ್ಯಾನಂ (ಸೌಇಇ. IX-1, ೩೪೩-೪೦ : 1226). [<ಸಂ. ತಾಲಕ]

ತಾಳಗೆ$_2$ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸೊಪ್ಪು : ತಾಳಗೆಯಂ ಬಿಸಿಮಾಡಿ ತಕ್ರಸಿಂಧುರುಹಮನಾವಗಂ ಕೊಟಗಿನೊಳ್ ಕುರು(ಱು)ವಾದೊಡೆ ಪೊಯ್ಕೆ ಪಿಂಗುಗುಂ (ಲೋಕೋಪ. ೯-೨೦೩). [?]

ತಾಳಗೆಡು (ಕ್ರಿ). ಲಯಂತಪ್ಪು ; ಕ್ರಮಂತಪ್ಪು ; ಅಸ್ತವ್ಯಸ್ತವಾಗು ; ಹತೋಟಿ ತಪ್ಪು ; ಹದ ತಪ್ಪು : ಅವನ ವಿಚಾರಗಳು ತಾಳಗೆಟ್ಟವು ಅವು ಸುಲಭವಾಗಿ ಸಾಗದಾದವು (ಅಂಬಿಕ. ೮೦); ಕೈಯಲ್ಲಿ ದುಡ್ಡು ಬಂದಾಗ ತಾಳಗೆಟ್ಟು ಹಾಳುಮಾಡಿದರೆ (ಮುಂಬಯಿ. ೫-೨೪೮).

[ತಾಳ$_2$ (=ತಾಲ) + ಕೆಡು$_1$]

ತಾಳಗೇಡಿ (ನಾ). ತಾಳವನ್ನು ಅರಿಯದವನು ; ತಾಳತಪ್ಪುವವನು : ಅರಿಯದ ತಾಳಗೇಡಿಗೆ ಸಲ್ಲ ತಂಬೂರಿ (ಶರೀಫ. ೨೭-೨).

[ತಾಳ$_2$ (= ತಾಲ) + ಕೇಡಿ$_1$]

ತಾಳಗೊಟ್ಟಿ (ನಾ).(?): ತತ್ತಬಳ ತಾಳಗೊಟ್ಟಿ[ಪಾಠಾಂ.ಟ್ಟಿ]ಯೆನುತ್ತಿರ್ದು ಋಷಿಯರೊಡನೆ ಜಡಮತಿಗಳ್ ಪೋರುತಿರ್ಪರ್ (ಸಮುಪ. ೦೪-೧೭).

[?]

ತಾಳಜತಿ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ತಾಳದ ಲಯ : ತಾಳಜತಿಗಮರಿಯರ ಗೇಯಕೆ ಕಾಲಗೆಜ್ಜೆಗಳುಲಿಯೆ ಕುಣಿದನು (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೩೩-೦೦೭).

[ತಾಳ$_2$ (= ತಾಲ) + ಜತಿ$_1$]

ತಾಳಡಿ (ನಾ). (?) : ಅಂಬಾಡೀ ಮಾವೂ ಕಿರನೆಲ್ಲಿ ತಾಳಡಿಯು ಅಳಗಾರ ಚಲ್ವಯ್ಗೆ ಕುಯ್ದಾರೆ (ಹುಟ್ಟಿಪ. ೮೦). [?]

ತಾಳತಂತ್ರ (ನಾ). ಕೈಚಳಕ ; ಕೈವಾಡ ; ಮೋಸಗಾರಿಕೆ : ತಾಳತಂತ್ರದ ಲೆಕ್ಕಮಾಡಿ ನನಗೆ ಇಂತಿಷ್ಟು ಕೊಡೋದು ಅಂತ ಒಪ್ಪಂದ ಆಯ್ತು (ಮಲಿಮ. ೧೦೦). [<ತಳತಂತ್ರ]

ತಾಳತಪ್ಪು (ಕ್ರಿ). ಲಯಂ ತಪ್ಪು,-ಕೆಡು ; ಹತೋಟಿ ತಪ್ಪು ; ಹದ ತಪ್ಪು ; ಹೆಚ್ಚು ಕಡಮೆಯಾಗು: ತಾಳತಪ್ಪಿ ಬಾಯರು ಆಡಿಬಿಟ್ಟರು (ಕನನಿ. ೨೨); ತಾಳ ತಪ್ಪಿದರೆ ಕುಣಿಯೋದು ತಪ್ಪುವುದಿಲ್ಲ (ಗಾದೆ).

[ತಾಳ$_2$ (= ತಾಲ) + ತಪ್ಪು$_1$]

ತಾಳತರು 'ತಾಲತರು' ನೋ.

ತಾಳತರ್ಜನ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ತಾಳವನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ನಿರೂಪಿಸುವುದು : ರಾಗ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ, ತಾಳತರ್ಜನದಲ್ಲಿ ಯತಿಯು ಆಯತಿಯಲ್ಲಿ (ಬಿಟ್ಟಿಆ. ೦೩-೦೦). [ತಾಳ$_2$ (= ತಾಲ) + ತರ್ಜನ]

ತಾಳದ 'ತಾಳಿದ' ನೋ.

ತಾಳದಂಡ (ನಾ). "ವಾದ್ಯಗಾರರ ಚಾಲಕನು ತಾಳ ಸೂಚಿಸಲು ಉಪಯೋಗಿಸುವ ದಂಡ ; ತಾಳದಂಡ" (Baton. ಇಂಕನಿ.).

[ತಾಳ$_2$ (= ತಾಲ) + ದಂಡ]

ತಾಳದಳ (ನಾ). ತಾಳೆಯ ಗರಿ : ತಾಳದಳಾವಳೀಕಳಕಳಾನಿಳನುರ್ವಿಸಿ ತೀಡೆ ಪೇಱುವಿಾ ಗಾಳಿಯನಾದ ನಿಷ್ಠುರನಿನಾದವಿದಾವುದೆನಲ್ಕೆ (ಜಗವಿ. ೪-೩೯).

[ಸಂ. ತಾಲದಲ]

ತಾಳಧರ (ನಾ). ತಾಳವನ್ನು ಹಿಡಿದವನು ; ತಾಳಹಾಕುವವನು ; ಸಂಗೀತದಲ್ಲಿ ಕಾಲಗಣನೆ ಮಾಡುವವನು : "ಶಬ್ದಜ್ಞನೆಂದೆನಲ್ ತಾಳಧರನೆನಿಸಿಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೦೦೦-೩) : "ತಾಳಧರಂ ಸುರಪಾಶ ಶಕ್ತಿಕ್ರೌಂಚಾರಿ ವಿಶಾಖ ಶಬ್ದಂ" (ನಾನಾರ. ೩೯). [ಸಂ. ತಾಲಧರ]

ತಾಳಧರಿ (ನಾ). ತಾಳಹಾಕುವ ಹೆಂಗಸು:ತಾಳಧರಿ ನೀನಾಗು ಭೋಗಾಯಿ (ಬಸವು. ೦೨-೪೨). [ತಾಲಧರ + – ಇ$_2$]

ತಾಳಧಾರಿ (ನಾ). = ತಾಳಧರ : ಸಂಗೀತದ ಸಂಚು ತಾಳಧಾರಿಯ ಕಳವು . . . ಇಂತೀ ನಾನಾ ಗುಣಂಗಳ ಲಕ್ಷ್ಯಾಲಕ್ಷಿತವಂ ತಿಳಿದು (ಸರ್ಪವ ೧೩೮-೭೮೩). [ಸಂ. ತಾಲಧಾರಿನ್]

ತಾಳಧಾರಿಗ (ನಾ). = ತಾಳಧರ : ತಾಳಧಾರಿಗ ನಟುವಿಗ ಗಾಯಕರು ನೆಱೆ ಮೇಳವಡೆದ ವಾದ್ಯದವರು (ಕಂನವಿ. ೨೬-೨೭) : ತಾಳಧಾರಿಗರು, ಮದ್ದಳೆಗರು . . . ಮುಟ್ಟಿಗರು ಇವರೆಲ್ಲರ ಮನೆಗಳು ಸಾಲು–ಸಾಲಾಗಿ ಒಪ್ಪುತ್ತಿದ್ದುವು (ಕರ್ನಾಟ. ೦೫೮). [<ಸಂ. ತಾಲಧಾರಿಕ]

ತಾಳಧ್ವಜ 'ತಾಲಧ್ವಜ' ನೋ.

ತಾಳನಿರ್ಣಯ (ನಾ). ತಾಳವನ್ನು ನಿರ್ಣಯಿಸುವುದು : ತಾಳನಿರ್ಣಯ, ವೇಗ, ಪದವಿನ್ಯಾಸ ಇವು ಕಥಕ್ ಪ್ರದರ್ಶನದ ನಿರ್ಣಯಾಂಶಗಳಾದವು (ಭಾರದ. ೫೩೮). [ತಾಳ$_2$ (= ತಾಲ) + ನಿರ್ಣಯ]

ತಾಳನಿವರ್ತನ (ನಾ). = ತಾಳನಿವರ್ತನೆ : ಅತಿ ಸುಕುಂದನುಂ ವಿಂಶತಿಯುತಿ ಪ್ರಗಲ್ಭನುಮಪ್ಪ ಮುಖ್ಯಗಾಯಕಂ ತಾಳನಿವರ್ತನಂ ಮಾಡಿ (ಮಲ್ಲಿನ ೮-೨೪). [ತಾಳ$_2$ (= ತಾಲ) + ನಿವರ್ತನ]

ತಾಳನಿವರ್ತನೆ (ನಾ). ತಾಳದ ಪ್ರಯೋಗ ; ತಾಳ ಹಿಡಿಯುವಿಕೆ : ಅಗಳವಸರಮಱಿದು ತಾಳನಿವರ್ತನೆಗೆಯ್ದು ಬಂಚದಿಂಚರದೊಳು ಪಾಶ್ರಯಂ ಬಡೆದು (ಮಲ್ಲಿಪು. ೧೩-೨೮). [ತಾಳ್$_2$ (= ತಾಲ) + ನಿವರ್ತನೆ]

ತಾಳಪತ್ರ 'ತಾಲಪತ್ರ' ನೋ.

ತಾಳಪತ್ರಪಾಟನ (ನಾ). ಒಂದು ನರಕದ ಹೆಸರು : ಲಾಂಗೂಲಕರ್ತನ, ತಾಳಪತ್ರಪಾಟನ . . . ಮೋಹಸಂಭ್ರಂಶವೆಂಬೈದು ಮಂತ್ರಿನರಕಂಗಳಂ (ವಿವೇಕ. ೧೮೧). [ತಾಳಪತ್ರ (= ತಾಲಪತ್ರ) + ಪಾಟನ]

ತಾಳಬದ್ಧ 'ತಾಲಬದ್ಧ' ನೋ.

ತಾಳಭಂಜನ (ನಾ). ತಾಳವೃಕ್ಷಗಳನ್ನು ನಾಶಮಾಡಿದವನು ; ಶ್ರೀರಾಮ ; ಶ್ರೀರಾಮನು ಸುಗ್ರೀವನಿಗೆ ತನ್ನ ಪರಾಕ್ರಮವನ್ನು ತೋರಿಸಲು ಏಳು ತಾಳವೃಕ್ಷಗಳನ್ನು ಒಂದೇ ಬಾಣದಿಂದ ಕತ್ತರಿಸಿದನೆಂಬ ಕಾರಣದಿಂದ ಈ ಹೆಸರು ಬಂದಿದೆ : ತಾಳಭಂಜನನೊಡನೆ ಕದನವ ತಾಳಿದರೆ ಗೆಲುವಿಲ್ಲ (ಕೌಶಿರಾ. ೨೩ ಸೂಡನ).

[ತಾಳ್$_2$ (= ತಾಲ) + ಭಂಜನ]

ತಾಳಮದ್ದಲೆ 'ತಾಳಮದ್ದಳೆ' ನೋ.

ತಾಳಮದ್ದಳೆ, ತಾಳಮದ್ದಲೆ (ನಾ). ೧. ತಾಳ ಮತ್ತು ಮದ್ದಳೆ : ಪಲ್ಲಕ್ಕಿಸೇವೆ ತಾಳಮದ್ದಳೆಯ ಸೇವೆಗೆ (ಸೌಇಇ. IX-II, ೬೬೨-೧೩ ; 1556) : ಉತ್ಕಟ ತಾಳಮದ್ದಳೆಗಳೆಂಬ ಬಹುವಾದ್ಯದುಬ್ಬಟೆಯಖಿಳದೆಸೆಯೊಳಾವರಿಸಲ್ (ಜಬಪು. ೫-೭); ತಾಳಮದ್ದಳೆ ಮುಖವೀಣೆಯಾವುಜ ಗೀತದಾಳಾಪ (ಕಂನವಿ. ೮-೫೯). ೨. (ರಂಗಸ್ಥಳ, ವೇಷಭೂಷಣ ಮುಂತಾದ ಪರಿಕರಗಳಿಲ್ಲದೆ ನಿರ್ವಹಿಸುವ) ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಟ ; ಯಕ್ಷಗಾನದ ಭೇದ : ಒಂದು ಕಡೆಯಲಿ ತಾಳಮದ್ದಳೆಯೊಂದು ಕಡೆಯಲಿ . . . ಸಾರತರ ಸಂಗೀತ ಸಾಹಿತ್ಯ (ನಳಚ. ೩-೫೨) : ಯಕ್ಷಗಾನ ಎಂಬುದು . . . ತಾಳಮದ್ದಳೆ, ಮೇಳ, ಪ್ರಸಂಗ ಎಂಬ ಹೆಸರುಗಳಿಂದ ನಮಗೆ ಪರಿಚಿತವಾಗಿದೆ (ಯಕ್ಷಗಾ. ೬೨). **ತಾಳಮದ್ದಲೆ :** ೨. ನಾಟಕ ಕೋಲಾಟ ತಾಳ ಮದ್ದಲೆ ಬಯಲಾಟ . . . ಕಲೆಗಳ ನೋಟದೊಳಾಸಕ್ತಿ ಬಹಳ (ಜಂಪಾಪ. ೯-೩೫). [ತಾಳ್$_2$ (= ತಾಲ) + ಮದ್ದಳೆ (< ಮರ್ದಲ)]

ತಾಳಮರ (ನಾ). ತಾಳೆಯ ಮರ ; ಹನೆಮರ : ತಾಳಮರದ ಕೆಳಗೆ ಒಂದು ಹಾಲ ಹರವಿಯಿರ್ದೊಡೆ ಅದ ಹಾಲಹರವಿಯೆನ್ನರು ಸುರೆಯ ಹರವಿಯೆಂಬರು (ಬಸವ. ೯೦) : ತಾಳಮರನ ಕೀಳುವಂಗೆ ಚೊಗಟೆಯ ಗಿಡವೇನು (ಸರ್ವವ. ೮೭-೪೮೫) : ಕೀಳಿಸಿದನರಮನೆಯ ಹೇಮದ ತಾಳಮರ ಹದಿನಾಲ್ಕು ಸಧ್ವರಶಾಲೆಯಿದಿರಲಿ ತೋರಣಸ್ತಂಭಂಗಳಹವೆಂದು (ಕುವ್ಯಾಸ. ೫-೪೮) ; ತಾಳಮರನದು ಕಾಯ ಮಳೆಗಱಿದಳುಕಿ ಪೋದುದು (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೨೨-೧೫). 'ತಾಳೆಮರ' ಪರಾ. [ತಾಳ್$_2$ (= ತಾಲ) + ಮರ$_1$]

ತಾಳಮಾನ 'ತಾಲಮಾನ' ನೋ.

ತಾಳಮೇಳ (ನಾ). ೧. ತಾಳದ ಮೇಳ,-ಹೊಂದಾಣಿಕೆ : ಕೇಳನೋ ಹರಿ ತಾಳನೋ ತಾಳಮೇಳಗಳಿದ್ದು ಪ್ರೇಮವಿಲ್ಲದ ಗಾನ (ಪುರಂದ. ೪-೭೭ ಅನುಪಲ್ಲವಿ). ೨. ವಾದ್ಯವೃಂದ : ಅನೇಕ ಧ್ವಜಪತಾಕೆಗಳು, ಸಮಸ್ತ ವಿಧ ವಾದ್ಯ ತಾಳಮೇಳಗಳೊಂದಿಗೆ . . . ನಮ್ಮ ಮನೆಯ ಮುಂದೆ ನಿಂತವು (ಪ್ರಕಾಪ. ೧೭). ೩. ಒಂದಕ್ಕೊಂದು ಸಂಬಂಧ ; ಹೊಂದಿಕೆ : ಆಕಾಶ, [illegible] ಒಂದಕ್ಕೊಂದು [illegible] ಸುದ್ದಿ ಹೇಳಿ ಹೊರಟುಹೋದರು (ಮೂರುದಾ. ೩೪೭) ; ಇಲ್ಲಿ ಸೂತ್ರವೃತ್ತಿಗಳಿಗೆ ತಾಳಮೇಳವಾಗುವುದಿಲ್ಲ (ಶಮಪಾಂ. ೫೨). ೪. (ಆಲಂ) ಪ್ರೋತ್ಸಾಹ : ಈ ತಿಕ್ಕಾಟಕ್ಕೆ ಆಗಾಗ್ಗೆ ಬರುವ ಓಟಿನ ಗಲಾಟೆ ತಾಳಮೇಳ ಒದಗಿಸಿ ಕೊಡುತ್ತದೆ (ನನ್ನೂರು. ೩೧೬).

[ತಾಳ್$_2$ (= ತಾಲ) + ಮೇಳ (= ಮೇಲ)]

ತಾಳರವ (ನಾ). ತಾಳದಲ್ಲಿ ಹೊರಡುವ ಅಕ್ಷರ,-ಬೋಲು : "ಣುತ್ತಡಗ್ಗೆ ಧಣಮ್ಮೆನೆ ತಾಳರವಮುಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೨೪-೮).

[ತಾಳ್$_2$ (= ತಾಲ) + ರವ]

ತಾಳಲ 'ತಾಳಿಲು' ನೋ.

ತಾಳಲಕ್ಷ್ಮ (ನಾ). ತಾಳದ ಲಾಂಛನವನ್ನುಳ್ಳವನು ; ಬಲರಾಮ : ಬಲನೇಕಕುಂಡಲಂ ಕುರುಕುಲನೊಳ್ಕೂಡಲ್ಕೆ ತಾಳಲಕ್ಷ್ಮಂ ಬಂದಂ (ಗದಾಯು. ೭-೫೬).

[ಸಂ. ತಾಲಲಕ್ಷ್ಮನ್ (ತಾಲ + ಲಕ್ಷ್ಮನ್)]

ತಾಳಲಗಾಯಿ (ನಾ). ತಾಳಿಸಿದ ಕಾಯಿ ; ಎಣ್ಣೆಗಾಯಿ : ಹುಗ್ಗಿ ಹೂರಣಗಡುಬು ಮುಗ್ಗಿ ತಾಳಲಗಾಯಿ (ಜಾನಗೀ. ೫೭).

[ತಾಳಲ (< ತಾಳಿಲು) + ಕಾಯಿ$_4$ (< ಕಾಯ್$_4$)]

ತಾಳಲು 'ತಾಳಿಲು' ನೋ.

ತಾಳವಟ್ಟ (ನಾ). ೧. ತಾಳೆಯ ಗರಿಯಿಂದ ಮಾಡಿದ ಬೀಸಣಿಗೆ : (೬). 'ತಾಲವೃಂತ' ಪರಾ. ೨. ಬೀಸಣಿಗೆಯಂತಿರುವ ಕಿವಿ ; ಆನೆಯ ಕಿವಿ : ಲಳಿತವಿಷಾಣಕೋಟಿಗಳಿನೀಡಿಱಿದಾಗಳೆ ತಾಳವಟ್ಟಮುಂ ಸೆಳೆದು ತುಡುಂಕಿ (ಚಂದ್ರಪು. ೫-೬೫) ; ಮೋದಿದ ತಾಳವಟ್ಟದೊಳ್ಪಿಂದ ಪೆಣಂ ಪೆಡಮುಗುಳೆ ಕಣ್ಣೆ ಜವನೇಱಿದೊಂದು ಜಕ್ಕಂದೊಳದಂತೆ (ಎಕ. VI. ಕಡೀಕ. ೪೫-೪೭ ; 1196) ; ನಡೆತರ್ಪ ಮದದಾನೆ ಘೋಂಕನೆ ನಿಂದು ತಾಳವಟ್ಟಮಂ ತೂಗದೊಡಲನೊಲೆಯದೆ . . . ಕಂಡರಿಸಿದಂತೆ ನಟ್ಟು ನಿಂದು (ಬಾಹೂರ. ಹ. ೩೦೯-೨೩). ೩. [ನಾಟ್ಯ] ನೃತ್ಯದ ಒಂದು ಬಗೆ : ಕಡುಜಾಣ್ಮೆಯಿಂ ತಾಳವಟ್ಟಮಂ ನುಡಿವ ಮಲ್ಲಡಿಗಳೊಡನೊಡನೆ ಡಿಳ್ಳಾಯದಿಂ ಡೆಂಡಣಸ ತೊಡಗಿತೇನೆಂಬೆ (ಸೌಂದಪು. ೮-೧೫) : ಕರಿಪತಿಯನು ತಾಳವಟ್ಟದಿ ಕುಣಿಸುತ ನರನಾಥಸುತನೈದಿದನು (ನಾಗಕು. ೭-೭೪).

[< ಪ್ರಾ. ತಾಲವೇಂಟ./ಸಂ. ತಾಲವೃಂತ]

ತಾಳವನ 'ತಾಲವನ' ನೋ.

ತಾಳವರ್ಗ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ತಾಳದ ವರ್ಗೀಕರಣ : ಜಟಾ, ಘನ, ಕ್ರಮ ಮೊದಲಾದವು ಮುಂದಿನ ಪ್ರಬಂಧ, ತಾಳವರ್ಗಗಳಿಗೆ ಪೀಠಿಕೆಯೆನ್ನಬಹುದಾಗಿದೆ (ಭಾರಕ. ೫೩೬). [ತಾಳ್$_2$ (= ತಾಲ) + ವರ್ಗ]

ತಾಳವಾದ್ಯ (ನಾ). ತಾಳವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಹಾಡಿನೊಂದಿಗೆ ಬಾರಿಸುವ ತಬಲ, ಮೃದಂಗ, ಘಟ ಮುಂತಾದ ವಾದ್ಯ : ಡೋಲಕ್ ಎಂಬ ವಾದ್ಯವೂ ಸಂಗೀತಕಚೇರಿಗಳಲ್ಲಿ ತಾಳವಾದ್ಯವಾಗಿ ಉಪಯೋಗದಲ್ಲಿದೆ (ಸಂಗೀಚಂ. ೧೨೨). [ತಾಳ್$_2$ (= ತಾಲ) + ವಾದ್ಯ]

ತಾಳವಾದ್ಯಕಚೇರಿ (ನಾ). ತಾಳವಾದ್ಯಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಕಚೇರಿ : ರಾಮನವಮಿಯ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಇಂದು ತಾಳವಾದ್ಯಕಚೇರಿಯನ್ನು ಏರ್ಪಡಿಸಿದ್ದಾರೆ (ರೂಢಿ). [ತಾಳವಾದ್ಯ + ಕಚೇರಿ]

ತಾಳವಾರ$_1$ 'ತಾಳ್ವಾರ' ನೋ.

ತಾಳವಾರ$_2$ 'ತಳವಱ' ನೋ.

ತಾಳವೃಂತ 'ತಾಲವೃಂತ' ನೋ.

ತಾಳವೃತ್ತ (ನಾ). [ಛಂದ] ವೃತ್ತಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಗೆ : ದಂಡಕ ರಘಟೆ . . . ಗಣನಿಯಮ ಕಂದ ಶಂಖಾವೃತ್ತ ತಾಳವೃತ್ತಾದಿ ಜಾತಿಗಳುಂಟು [ಪಾಠಾಂ. ದಂಡಕಂಗಳ್ . . . ತಾಳವಾದಿ ದೇಶಭಾಷೆಗಳೊಳ್] ಪುಟ್ಟುವುವೆಲ್ಲಂ ಸರ್ವವಿಷಯ ಭಾಷಾಜಾತಿಗಳಕ್ಕುಂ (ಛಂದೋಂಬು. ೧-೪೭ ವ). [ತಾಳ್$_2$ (= ತಾಲ) + ವೃತ್ತ]

ತಾಳಸಂಪುಟ (ನಾ). ಕರಸಂಪುಟ ; ಸೇರೆ : ತಾಳಸಂಪುಟಕ್ಕೆ ಬಾರದ ಘನವ ಅರ್ಪಿಸ ಹೋದರೆ ಅರ್ಪಣ ಮುನ್ನವೆ ಇಲ್ಲ (ಬಸವ. ೩೯೨) : ಅವುದು ಕಿಱಿದು ಅವುದು ಹಿರಿದೆಂಬೆನಯ್ಯಾ ತಾಳಸಂಪುಟಕ್ಕೆ ಬಾರದ ಘನವ (ವಸ್ನವ. ೪. ೧೧೧-೨೩೦). [ತಾಳ್$_2$ (= ತಾಲ) + ಸಂಪುಟ]

ತಾಳಹಣ್ಣು (ನಾ). ತಾಳೆಯ ಹಣ್ಣು : ಬೆರಳು ತಾಳಹಣ್ಣ ಹಿಸಿಕಿದಡೆ ಮೆಲಲುಂಟೆ (ಮಹಾದೇ. ಬ. ೧೧೧-೨೫೧). 'ತಾಳೆಹಣ್ಣು' ಪರಾ.
[ತಾಳ$_2$ (= ತಾಲ) + ಹಣ್ಣು$_3$ (<ಪಣ್$_3$)]

ತಾಳಹಳವಿಗೆ (ನಾ). ತಾಳೆಯ ಮರದ ಗುರುತುಳ್ಳ ಧ್ವಜ; ಬಲರಾಮನ ಧ್ವಜ: ಕುರುಪತಿಯನವಗಡಿಸಿ ತಾಳಹಳವಿಗೆಯುವನು ಯಾದವಜಾಲ ಸಹಿತೈತಂದು . . . ಅಜಿದನು ಕೃಷ್ಣನಭಿಮತವ (ಕುವ್ಯಾಗ. ೬-೮). [ತಾಳ$_2$ (= ತಾಲ) + ಹಳವಿಗೆ (<ಪಟವಿಗೆ)]

ತಾಳಹಾಕು (ಕ್ರಿ). ೧. ಅಗುಳಿ ಹಾಕು : ಬಾಗಿಲಿಗೆ ತಾಳಹಾಕಿದ್ದೇನೆಂದು ಧೈರ್ಯಗೊಂಡು ಮತ್ತೆ ನಿರ್ಲಕ್ಷವಾಗಿ ತನ್ನ ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ತೊಡಗಿದಳು (ಕಾನೂರು. ೮೦) : ನಿಮ್ಮ ದಾರೀ ಕಾಯುತ್ತ ಬಾಗಿಲ ತಾಳಹಾಕಿಕೊಂಡು ಇಲ್ಲಿಯೇ ಕುಳಿತಿದ್ದೆವು (ಹರಿವ. ೨೩). ೨. [ಸಂಗೀತ] ತಾಳವನ್ನು ಹಾಕು; ತಾಳಹಿಡಿ : ಪದಗಳನ್ನು ತನ್ನ ಕೊಳಲಲ್ಲಿ ನುಡಿಸತೊಡಗಿದ, ಬೇರೊಬ್ಬ ತರುಣ ತಾಳಹಾಕತೊಡಗಿದ (ಹಾಡುತ್. ೯೨). ೩. (ಆಲಂ) ಹೂಂಗುಟ್ಟು; ಅನುಸರಿಸು; ಸಮ್ಮತಿಸು : ನಾನೇಕೆ . . . ಅವರು ಹೇಳಿದ್ದಕ್ಕೆ ತಾಳಹಾಕಿ ನನ್ನ ವಿಚಾರಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವನ್ನು ಅದುಮಿಡಬೇಕು (ದೂರಸ. ೨೦೫) : ಅದಕ್ಕೆ ಅವನ ಮನವೂ ತಾಳಹಾಕಿತು (ಹೇವುಕೂ. ೨) : ವಸ್ತಾದಅಲ್ಲಿಸಾಹೇಬನು ಕೂಡ ಶಮುಸುದ್ದೀನನ ಮಾತಿಗೆ ತಾಳಹಾಕತೊಡಗಿದ್ದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೊಂದು ಸ್ವರೂಪ ಬರತೊಡಗಿತು (ಹಬ್ಬಬ. ೪೦). [ತಾಳ$_2$ (= ತಾಲ) + ಹಾಕು (<ಪಾಯ್ಕು$_1$)]

ತಾಳಹಿಡಿ (ಕ್ರಿ). = ತಾಳಹಾಕು ೧ : ಅವನ ನಡುಗೆಗೆ ನನ್ನ ನಾಡಿಗಳು ತಾಳಹಿಡಿಯುವುವು, ಅವನ ಹೆಜ್ಜೆಗೆ ನನ್ನ ಪ್ರಾಣವು ಗೆಜ್ಜೆಹಾಕುವುದು (ಜಯಂತ. ೩೫೭). [ತಾಳ$_2$ (= ತಾಲ) + ಹಿಡಿ$_1$ (<ಪಿಡಿ$_1$)]

ತಾಳಹೀನ (ನಾ). ತಾಳ ರಹಿತವಾದುದು; ತಾಳವನ್ನು ಅನುಸರಿಸದಿರುವುದು : ತ್ರಿಪದಿಯನ್ನು ತಾಳಹೀನವೆಂದು ಹೇಳಿರುವ ಪೂರ್ವ ಲಾಕ್ಷಣಿಕರ ಉಕ್ತಿಗೆ . . . ಪ್ರಸ್ತಾರ ಹಾಕಿಯೇ ತೋರಿಸಿದ್ದಾರೆ (ಸಂಶೋಧ. IX, ಮುನ್ನುಡಿ) : ತಾಳಹೀನವಾದ ಸಂಗೀತವೇ ಆಗಲೀ . . . ನೃತ್ಯವೇ ಆಗಲಿ, ಶೋಭಿಸುವುದಿಲ್ಲ (ಸಂಗೀಚಂ. ೨೯೩).
[ತಾಳ$_2$ (= ತಾಲ) + ಹೀನ]

ತಾಳಿ$_1$ 'ತಾಲಿ$_1$' ನೋ.

ತಾಳಿ$_2$ 'ತಾಲಿ$_3$' ನೋ.

ತಾಳಿ$_3$ 'ತಾಳ್$_4$' ನೋ.

ತಾಳಿ$_4$ (ನಾ). ಬೆರಣಿಯ ಒಟ್ಟಿಲು,-ರಾಶಿ; ತಣ್ಣಾಳಿಯಿಂದವ ಳೊಡಲ್ಗಿಚ್ಚು ತಾಳಿಯ ಹಾಕಿ ಪೆರ್ಮೊಬಿಗೊಂಡ ತೆಬಿದಿ ಧಡಾಳಿಸಿತುಷ್ಣ ಸಂಘಟಿಸಿ (ಮೋಹತ. ೨೭-೬೨); ಹೆಣವನ್ನು ದಕ್ಷಿಣಕ್ಕೆ ಕಾಲುಮಾಡಿ ತಾಳಿಯ ಮೇಲೆ ಮಲಗಿಸಿ (ಕಥಾಗ. ೯೦). [←ಮರಾ. ಥಾಳ್]

ತಾಳಿ$_5$ (ನಾ). (?) : ಹುಲಿಮುಖದ ಹರಿಯುಗವ ಸುತ್ತಲು ನಿಲಿಸಿ ಬಾಂಧವ ತಾಳಿಗಳ ಕಂಗೊಳಿಪ ರಾಜಾಲಯದ ಬಲ್ಮೆಯ ನೋಡಿ (ಮೃರಾಣಾ. ೩-೩೧). 'ತಟಿ' ಪರಾ. [?]

ತಾಳಿಕಟ್ಟು 'ತಾಳಿಗಟ್ಟು' ನೋ.

ತಾಳಿಕೆ$_1$ (ನಾ). ೧. ಸಹನೆ; ಸೈರಣೆ; ತಾಳ್ಮೆ : ಬನ್ನಣದೊಳ್ ಬಿಂಕದೊಳ್ತಾಳಿಕೆಯೊಳುರುತರ ತ್ರಾಣದೊಳ್ . . . ಕಾಣೆನವರಿರ್ವರ್ಗೆ ಸಮರಾದ ಕಲಿಗಳಂ (ಜೈಮಿಭಾ. ೨೨-೧೨); ತಾಳದಲ್ಲಿ ಜಾಣನಾದರೆ ತಾಳಿಕೆಯಿದ್ದೀತೇ ? (ಗಾದೆ). ೨. ಬಾಳಿಕೆ ಬರುವುದು; ಹೆಚ್ಚು ಕಾಲ ಉಳಿಯುವಿಕೆ : ತಾಳಿಕೆ ಬರುವಂಥ ಉಕ್ಕಾಗಿ ಬರುತಿರೆ ಮುಕ್ಕಾದ ಮೊನೆಯಾಗ ಮಸೆಯುತಿದೆ (ಸಹೀಗೀ. ೧೧-೧೯) : ನೋಡುವವರಿಗಾದರೂ ತಾಳಿಕೆ ಬರುವಂತಿರಬೇಡವೇ (ಮರಳಿ. ೭೮) : ಅತ್ಯಂತ ತಾಳಿಕೆಯುಳ್ಳದ್ದಾಗುವಂತೆ ಆ ಚರ್ಮವನ್ನು ಹೊಸೆದನು (ಬಂಗಾಪೆ. ೨೦). ೩. ಧರಿಸುವುದು; ಧಾರಣೆ : "ತ್ರಸ-ಧಾರಣೇ, ತಾಳಿಕೆಯೊಳ್" (ಶಾಟಕ್ರ. ೨೭೯) : ತಮಾಲ ತರುಗಳ ತಾಳಿಕೆಯ ತೋಳುಗಳ ನೆಗಟಿನ ಲಾಳಿಕಾಜಿದೇವ (ಕೊರಗಾ. ೬-೨೦-೮೯). [ತಾಳ್$_1$ + - ಇಕೆ]

ತಾಳಿಕೆ$_2$ 'ತಾಲುಗೆ' ನೋ.

ತಾಳಿಕೆ$_3$ (ನಾ). ಹೊಂದಾಣಿಕೆ : ಹುಲ್ಲೆ ಹಾರಿದ್ದಕ್ಕೂ ಹುಲಿ ಅಡಗಿದ್ದಕ್ಕೂ ತಾಳಿಕೆ ಇಲ್ಲ (ಗಾದೆ). [ತಾಳ$_3$ + - ಇಕೆ]

ತಾಳಿಗಟ್ಟು, ತಾಳಿಕಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ಮಂಗಳಸೂತ್ರವನ್ನು ಕಟ್ಟು : [illegible] ಭರಣಂ ಮನವೊಸೆದು ತಾಳಿಗಟ್ಟಿದನೆನೆ ಮೆಱೆದುದು ಕೊರಲೊಳೇಕಮುಖಿ ರುದ್ರಾಕ್ಷಂ (ಗಿರಿಕ. ೩-೮೭). **ತಾಳಿಕಟ್ಟು** : ತಾಳಿಕಟ್ಟೋಕೆ ಕೂಲೀನೆ ? (ಬೂದಿ) [ತಾಳಿ$_1$ (<ತಾಲಿ$_1$) + ಕಟ್ಟು$_1$]

ತಾಳಿಗೆ 'ತಾಲುಗೆ' ನೋ.

ತಾಳಿಗೆದೆರೆ (ನಾ). ಅಂಗುಳಿನ ತೆರೆ,-ಗೆರೆ,-ಸುಕ್ಕು: ತಾಲುವಿಂದೆ ಕೆಳಗಣ (ಗುಂ)ನೆಲೆಯುಂ ತಾಳಿಗೆದೆರೆ ದ್ವಾತ್ರಿಂಶತಮಾಳಿಕರ್ಗಂ ಕೂರ್ಮೆಯೆಂಬ ಪೆಸರಿಂ ತೋರ್ಕುಂ (ಅಶ್ವಶಾ. ೯-೫). [ತಾಳಿಗೆ (<ತಾಲುಗೆ) + ತೆರೆ$_4$]

ತಾಳಿಚೌಕುಳಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಭರಣ: ತಾಳಿವಜ್ರ ತಾಳಿಚೌಕುಳಿ [ಪಾಠಾಂ. ಲಿ]ಮುತ್ತಿನ ಕುಂಡಲವಿಟ್ಟು (ಪಾದಿಕೀ. ೪೦-೪) : ವನಪಾಲಕರಿ ಗುಡುಗೊರೆ ತಾಳಿಚೌಕುಳಿಯಿತ್ತು ಹರುಷದಿ ಬೀಳುಕೊಟ್ಟನು (ಕೋಗಯ. ೩-೫೯) : ನೀಲದೊಂಟಿಯು ತಾಳಿಚೌಕುಳಿ . . . ಕಾಲಸರಗಳು ಲೋಲ ಧರಿಸಿಯೆ ಮೆರೆದನು (ಗೋಹಾಡು. ೬).
[ತಾಳಿ$_1$ (<ತಾಲಿ$_1$) + ಚೌಕುಳಿ (<ಚೌಕಳಿ)]

ತಾಳಿದ, ತಾಳದ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ತಾಳಿಸಿದ ವ್ಯಂಜನ; ಪಲ್ಯ : ಬೆಲೆವೆಣ್ಗೆ ಬೇಟಮೇಂ ತಾಳಿದಮುಕ್ಕುಮೋ ಕಟವೆಯೋಗರಮುಕ್ಕುಮೋ (ಲೀಲಾವ. ೨-೫೭) ; ಬಿಸಿಯಸನ ತೊಯೆ ತುಪ್ಪಂ ತಾಳಿದ[ಪಾಠಾಂ. ಲ] ಪಳಿದ್ಯ ಕಜ್ಜಾಯ (ಸಮ್ಯಕ್ತಾ. ೪-೧೦) ; ಬಜ್ಜಿ ತಾಳಿದಗಳಂ ಕೆಲಬಲದಿ ಬಡಿಸುತಂ (ರಂಗವು. ೮-೪). **ತಾಳದ** : ತಾಳದ ಸೀಕರಣೆ ಕಸರಿ ಪಚ್ಚಡಿಗಳು ಮೇಲಾದ ಷಡುರಸಗಳನು . . . ಲೋಲಾಕ್ಷಿಯರು [illegible] (ಕಂನವಿ. ೮-೮೫) : ಈ ಜ್ವರಕ್ಕೆ ಎಳೆಯ ಬದನೇಕಾಯಿಯ ತಾಳದ, [illegible] ಅನ್ನ ಸಹ ಪಥ್ಯವನ್ನು ಕೊಡಿಸುವುದು (ಸಕವ್ಯ. ೯೧) : [illegible] ತಾಳದ, ತಂಬುಳಿ, ಸಾರು . . . ಮೊದಲಾದುವು [illegible] (ಈಕಥ. ೧೨೪) : ಸಮುದ್ರದ ನಳ್ಳಿಯ ಪಲ್ಯ, ಉಪ್ಪುಮೀನಿನ ತಾಳದ . . . ಈ ಭಕ್ಷ್ಯಗಳು ಮೇಜಿನ ಮೇಲಿದ್ದುವು (ಪುನರು. ೧೦೮).
[<ತಾಳಿಸು]

ತಾಳಿಬೊಟ್ಟು (ನಾ). ಮಾಂಗಲ್ಯ : (ಕ).
[ತಾಳಿ$_1$ (<ತಾಲಿ$_1$) + ಬೊಟ್ಟು$_2$ (<ಬಟ್ಟು$_1$)]

ತಾಳಿಮಿಕೆ (ನಾ). ಸಹನೆ; ತಾಳ್ಮೆ : ಸಂತರ ನೆರೆಯಲ್ಲಿ ತಾಳಿಮಿಕೆಯಲ್ಲಿ ನಡೆದು (ವಿಕಾಸು. ೭೪-೫). [ತಾಳಿಮೆ (<ತಾಳ್ಮೆ) + - ಇಕೆ]

ತಾಳಿಮೆ 'ತಾಳ್ಮೆ' ನೋ.

ತಾಳಿಲ 'ತಾಳಿಲು' ನೋ.

ತಾಳಿಲು, ತಳಿಲು$_2$, ತಾಳಲ, ತಾಳಲು, ತಾಳಿಲ (ನಾ). = ತಾಳಿದ ಕಿಚ್ಚಡಿ ಬೋನವು ಪಚ್ಚಡಿ ತಾಳಿಲು ಹೆಚ್ಚಿನ ಪಳಿದೆಯು . . . ಕಾಳಿತುಣ ಬನ್ನಿ (ಕರಲೀ. ೮೭-೧೬). **ತಳಿಲು$_2$** : ತರತರದ ಪಚ್ಚಡಿಗಳು ತಳಿಲು ಸೀಕರಣೆಯು ೩ ಕರಿದ ತುಪ್ಪದ ಅಪೂಪಘೃ ಚಿತ್ರಾನ್ನ ದಧ್ಯನ್ನ (ಪಾದಿಕೀ. ೬೩-೮). **ತಾಳಲ** : ಅವರೆಕಾಯ ತಾಳಲದ ಸವಿಯ ಬಯಸಿ ಲೇಸಾಗಿ ಬಂದೆವು (ಗುರುಜಾ. ೧೦-೯೨). **ತಾಳಲು** : ಮಿಡಿಮಿಡಿಯ ತಾಳಲುಪ್ಪಿನಕಾಯ ಪಳಿದ್ಯ (ದಬಪು. ೫-೬೦). **ತಾಳಿಲ** : ಅಕ್ಕಿಯೋಗರ ಬಾಱ ತಾಳಿಲವದೇ

ಮನಂಗೊಂಡಿರೆ ಚಲ್ಲಕಾರ್ತಿಯರ್ ಬಡಿಸಿ (ಪುಣ್ಯಾಸ್ರ. ೩-೪೯): ಮೂಱು ಬಗೆಯ ತಾಳಿಲಯೆರಡು . . . ಸಾಸವೆ (ಬೊಂಕಶಾ. ೯೪೦, ಕುಮುಟ. ೧೧೩-೨೭ : 1476); ರಾಜಾನ್ನದ ಕೂಳಿಕ್ಕಿ ತೊಯೆ ತುಪ್ಪವೆಱೆದು ತಾಳಿಲ ವಿಡೆ (ನೇಮಿಸಂ. ೨೯-೧೪೩): ತಾಳಿಲ ಕೊಣಬು ಪುಡೆಯ ಮುಂತಾದ ಮೇಲೋಗರವನನುವಮಾಳ್ಪುದು (ಸೂಪಶಾ. ೫-೩೭); ಕಲಸುಮೇಲೋಗರ ತಾಳಿಲ ಮುಂತಾದ ಪಂಚಭಕ್ಷಕ್ಕೆ ಅಕ್ಕಿ ಹಾನೆ ೨ (ಎಇ. VIII, ೦೩೨-೨೯ ; 1586). [<ತಾಳಿಸು$_2$ + – ಇಲು$_2$ (<–ಇಲ್$_3$)]

ತಾಳಿವಜ್ರ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಭರಣ : ತಾಳಿವಜ್ರ ತಾಳಿಚೌಕುಳಿ ಮುತ್ತಿನ ಕುಂಡಲವಿಟ್ಟು (ಪಾದಿಕೀ. ೪೦-೪).

[ತಾಳಿ$_1$ (<ತಾಲಿ$_1$) + ವಜ್ರ]

ತಾಳಿಸಪತ್ರ 'ತಾಳೀಸಪತ್ರ' ನೋ.

ತಾಳಿಸಪತ್ರೆ 'ತಾಳೀಸಪತ್ರೆ' ನೋ.

ತಾಳಿಸು$_1$ (ಕ್ರಿ). ನಿಲ್ಲಿಸು; ತಡೆಹಿಡಿ : ಸೆರಗೊಡ್ಡಿ ಬೇಡುವೆ ತಾಳಿಸ್ಮಲ್ಲಯ್ಯ ಕುದುರೆಯ (ನಾಪದ. ೧೦೦). [ತಾಳ್$_1$ + – ಇಸು$_3$]

ತಾಳಿಸು$_2$ (ಕ್ರಿ). ತುಪ್ಪ ಅಥವಾ ಎಣ್ಣೆಯಲ್ಲಿ ಬೇಯಿಸು,–ಬಾಡಿಸು,–ಹುರಿ : ಕಾಯ್ದು ಕಾವಲಿಗಳೊಳ್ ಪೆರ್ವುರ[ಪಾಠಾಂ. ಮೊರ್ವುರ] ನಾಗೆ ತಾಳಿಸುವರುಂ (ಆದಿಪು. ೫-೮೫ ವ) ; ಮತ್ತಮಾವಿನ ಘೃತದಿಂದೆ ತಾಳಿಸಿ ರಸಾಯನವಮಾಗಡುಗೆ (ಲೋಕೋಪ. ೮-೩೦) : ಮೇಳಿಸಿ ಜೀವಾವಳಿಗಳ ತಾಳಿಸುವರನಟ್ಟಗೆಂಡದೊಳ್ ಕಾವಲಿಯೊಳ್ ತಾಳಿಸುವರ್ (ಸುಕುಮಾ. ೧೧-೪೭) ; ಎಣ್ಣೆಯೆಱೆದು ತಾಳಿಸುವರುವಯ್ಯ (ಸಾನಂದ. ೬-೧೬೧ ರಗಳೆ): ಭವ್ಯಕಲ್ಪದ್ರುಮಫಲಂಗಳನವ್ಯಯಾಮೃತದಿಂದ ತಾಳಿಸಿ (ಬಸವು. ೮-೩೮) : ಘಟ್ಟಿಮೆಣಸುಳ್ಳಿ ಮೊದಲಾದ ಸಂಭಾರಗಳನಿಟ್ಟು ತಾಳಿಸಿದ ಪುಡಿಗಳನದಱೊಳು[ಱ] ತುಂಬಲಿಟ್ಟು (ಸೂಪಶಾ. ೪-೦೯) : ಕುದಿವೆಣ್ಣೆ ಯಲಿ ಹಾಯ್ಕಿಸಿ ತಾಳಿಸೀ ಪಾಪಿಯನು (ಪ್ರಹ್ಲಾದ. ೯-೫೪).

[ದೇ.೫ ತಮಿ. ಮಲ. ತಾಳಿತ್ತು, ತಾಳಿಪ್ಪು ; ತೆಲು. ತಾಳಿಂಚು]

ತಾಳಿಸು$_3$ (ಕ್ರಿ). ತಾಳೆ ನೋಡು ; ಹೋಲಿಸು : ನೀವು ಭಾರತೀಯರು ಕಾವ್ಯದಲ್ಲಿ ಓದಿದ್ದನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಖುದ್ದು ಕಾಣಲು, ತಾಳಿಸಿ ನೋಡಲು ಬರುತ್ತೀರಿ (ಹೊಸಕ್ಷಿ. ೨೦೨). [ತಾಳ್ಕೆ$_3$ + – ಇಸು$_3$]

ತಾಳೀತರು (ನಾ). = ತಾಳೆಮರ : ಪೇರೀಳೆ ತಾಳೀತರು ತೆಂಗುಂ ಕೌಂಗು . . . ಸಾಲ್ಗೊಂಡು ಕಣ್ಗೊಪ್ಪುತಿರ್ಕುಂ (ರಾಜಶೇ. ೨-೩೭).

[ಸಂ. ತಾಲೀತರು (ತಾಲೀ + ತರು)]

ತಾಳೀಫಳ (ನಾ). ತಾಳೆಮರದ ಹಣ್ಣು : ಶೋಣಾಂಶುಮನ್ಮಂಡಳಮಂ ತಾಳೀಫಳಂಗೆತ್ತಳಿಸಿ ತುಡುಕುಗುಂ ಬಾಲಶಾಖಾಚರಂಗಳ್ (ರಾಜಶೇ.೭-೨೦).

[ಸಂ. ತಾಲೀಫಲ (ತಾಲೀ + ಫಲ)]

ತಾಳೀಸಪತ್ರ 'ತಾಳೀಸಪತ್ರೆ' ನೋ.

ತಾಳೀಸಪತ್ರೆ, ಚಾಳೀಸಪತ್ರೆ, ತಾಳಿಸಪತ್ರ, ತಾಳಿಸಪತ್ರೆ, ತಾಳೀಸಪತ್ರ, ತಾಳೇಶಪತ್ರೆ, ತಾಳೇಸಪತ್ರ, ತಾಳೇಸಪತ್ರೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧಿ ಸಸ್ಯ : "ಪತ್ರಕ, ಪತ್ರಕಾ – ಈ ಯೆರಡುಂ ತಾಳೀಸಪತ್ರೆ" (ಒಷಧಿ. ೯೦); ತಾಳೀಸಪತ್ರೆ, ಮೆಣಸು ಇಂತಿವೆರಡಂ ಸಮಭಾಗವಂ ಒಂದು ಭಾಗವೆಂದು ಯೋಚಿಸಿಕೊಂಡು (ವಿವೈವಿ. ೩೮). ಚಾಳೀಸಪತ್ರೆ : ಚಾಳೀಸ ಪತ್ರೆ ಗ ೧ ತೂಕ, ಮೆಣಸು ಗ ೧ ತೂಕ . . . ಇವೆಲ್ಲವಂ ಕೂಡಿ ಚೂರ್ಣವ ಮಾಡಿ (ವಿವೈವಿ. ೨೦೧). ತಾಳಿಸಪತ್ರ : " ಕಾಸಘ್ನಃ – ತಾಳಿಸಪತ್ರ, ತಾಜಿ " (ಒಷಧಿ. ೨೯). ತಾಳಿಸಪತ್ರೆ : ಗೊರಜಿ, ಚಂಚಲಿ, ಚರಿಜಲಿ, ತಾಳಿಸಪತ್ರೆ (ವೈಜಿಗಿ. ೩೭-೭೩೭). ತಾಳೀಸಪತ್ರ : "ತಾಳೀಸಕಂ, ತಾಳೀಸ ಪತ್ರಂ – ಈ ಯೆರಡುಂ ತಾಳೀಸಪತ್ರ" (ಒಷಧಿ. ೭೭): "ನೀಲಂ – ತಾಳೀಸ ಪತ್ರ, ಕಾಚಲವಣ " (ಒಷಧಿ. ೮೮). ತಾಳೇಶಪತ್ರೆ : (ವೈಜಿಗಿ. ೧-೧).

ತಾಳೇಸಪತ್ರ : "ಕಱಣಾ–ಚವ್ಯ, ಗಜಹಿಪ್ಪಲಿ, ಪರಿಪತ್ರ, ತಾಳೇಸಪತ್ರ, ಲವಂಗಪತ್ರ" (ಒಷಧಿ. ೨೪). ತಾಳೇಸಪತ್ರೆ : ಶುಂಠಿ, ಹಿಪ್ಪಲಿ, ತಾಳೇಸ ಪತ್ರೆ . . . ಲವಂಗ ಇವುಗಳನ್ನು ಸಮಾಂಶವಾಗಿ ಅರೆದು ಜೇನುತುಪ್ಪ ಗೂಡಿ ಸೇವಿಸೆ ಶ್ಲೇಷ್ಮಜ್ವರ ನಾಶವಾಗುವುದು (ಸಕವೈ. ೮೭).

[←ಹಿಂ. ತಾಲೀಶಪತ್ರ್ ; ಮರಾ. ತಾಲೀಸಪತ್ರ್]

ತಾಳು$_1$ 'ತಾಳ್$_1$' ನೋ.

ತಾಳು$_2$ 'ತಾಳ್$_2$' ನೋ.

ತಾಳು$_3$ 'ತಾಳ್$_3$' ನೋ.

ತಾಳು$_4$ 'ತಾಲು' ನೋ.

ತಾಳುಂತಟ್ಟುಂ, ತಾಳುತಟ್ಟು (ಅ). ದಿಕ್ಕಾಪಾಲಾಗುವಂತೆ : ದಂತಿ ಗಳೊಡ್ಡಿನ ಕಾಲ್ಗಾಪಾಂತೊಂದಱೊಳೊಂದು ಪೊಯ್ಕೆ ತಾಳುಂತಟ್ಟುಂ (ಮಹಾನೀ. ೧೨-೫೨). ತಾಳುತಟ್ಟು : ಪುಷ್ಪಶರ ಸಂತತಿಯಿಂ ಬಿಡದೆಚ್ಚು ತಾಳುತಟ್ಟಾಗೆ ತಗುಳ್ದು (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೦೩-೦೦೫). [<ತಾಱುಂತಟ್ಟು]

ತಾಳುಂತಟ್ಟುಂಬೊಯ್ (ಕ್ರಿ). ಸಿಕ್ಕಾಪಟ್ಟೆ ಹೊಡೆ, – ಬಡಿ : ತಾಳುಂ ತಟ್ಟುಂಬೊಯ್ದರ್ ಗೋಟಯಿಲರ್ (ಶಂರಾಮಾ. ೦೩-೭೪).

[ತಾಳುಂತಟ್ಟುಂ + ಪೊಯ್$_1$]

ತಾಳುಕುಪ್ಪೆ (ನಾ). ಧಾನ್ಯಗಳಿಂದ ಬೇರೆಮಾಡಿದ ದಂಟುಗಳ ರಾಶಿ,–ಗುಂಪು : (೬). [ತಾಳು$_2$ (<ತಾಳ್$_2$) + ಕುಪ್ಪೆ$_1$]

ತಾಳುಗೆ 'ತಾಲುಗೆ' ನೋ.

ತಾಳುತಟ್ಟು 'ತಾಳುಂತಟ್ಟುಂ' ನೋ.

ತಾಳುತಳ (ನಾ). ಅಂಗುಳಿನ ಕೆಳಭಾಗ : ಕೋಮಳ ತಾಳು[ಪಾಠಾಂ. ಲು] ತಳಸಂಘಟ್ಟಮಾತ್ರ ಕ್ಷೋದನೀಯಮೋದಕವುಮಂ (ಆದಿಪು. ೦೦-೨೭ ವ).

[ತಾಳು$_4$ (=ತಾಲು) + ತಳ (=ತಲ)]

ತಾಳುತುದಿ (ನಾ). ತಳದಿಂದ ತುದಿ; ಕೊನೆಮೊದಲಂ : ತಾಳುತುದಿಯಾಗಿ ವಿಚಾರಿಸಿ ನಿಶ್ಶಂಕೆಯಾಗುವಂತೆ ದೃಢಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವುದು (ಚಟ್ಯಅ. ೦೮೩-೦೯). [ತಾಳು$_2$ (<ತಾಳ್$_2$) + ತುದಿ]

ತಾಳುಬೀಳು 'ತಾಳೆಬೀಳು' ನೋ.

ತಾಳುಮೆ 'ತಾಳ್ಮೆ' ನೋ.

ತಾಳುರೋಗ 'ತಾಲುರೋಗ' ನೋ.

ತಾಳುವಂಶ (ನಾ). ಕುದುರೆಯ ತಾಲುಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿರುವ ಅಡ್ಡಗೆರೆ,–ರೇಖೆ : ಆ ತ(ಥ)ರಿಗಳ ಮೇಲ್‌ರೇಖೆಗೆ ಖ್ಯಾತಂ ತಾಂ ತಾಳುವಂಶ ಮೆಂಬಭಿಧಾನಂ (ಅಶ್ವಶಾ. ೯-೭). [ತಾಳು$_4$ (= ತಾಲು) + ವಂಶ]

ತಾಳುವನ (ನಾ). ತಾಳೆಯ ಮರಗಳ ಕಾಡು ; ತಾಲವನ : [ಉ]ದಯ ತಾಳುವನ ಬಡಗ ತಯಿಪಾಡಿಯ ಒಳಗೆ (ಸೌಇಇ. IX-ii, ೪೭೩-೨೭ : 1487). [ತಾಳು$_3$ (<ತಾಳ್$_3$) + ವನ]

ತಾಳುವಾರ 'ತಾಳ್ವಾರ' ನೋ.

ತಾಳೆ$_1$ 'ತಾಱ' ನೋ.

ತಾಳೆ$_2$ 'ತಾಳ್$_3$' ನೋ.

ತಾಳೆ$_3$ (ನಾ). ಹೊಂದಾವಣೆ ; ಮೇಳ ; ಹೊಂದಿಕೆ : ನಮ್ಮ ಇಂದ್ರಿಯಗಳ ಜ್ಞಾನಕ್ಕೂ ವಸ್ತುವಿನ ಯಥಾರ್ಥಸ್ವರೂಪಕ್ಕೂ ತಾಳೆ ತಪ್ಪಿದಾಗ ನಮ್ಮ ಜ್ಞಾನ ಸುಳ್ಳಾಗುತ್ತದೆ (ತತ್ವಶಾ. ೩೨೭).

ತಾಳೆಮಾಡು = ತಾಳೆನೋಡು : ಬ್ರಾಹ್ಮಿಲಿಪಿಯನ್ನು ಗ್ರೀಕ್ ಲಿಪಿಗಳೊಡನೆ ತಾಳೆಮಾಡಿ ನೋಡಿ (ದ್ರಾವಿವಿ. ೫೪). **ತಾಳೆಯಾಗು** = ಹೊಂದಾಣಿಕೆಯಾಗು; ಮೇಳವಾಗು : ನಕ್ಷೆಯ ಸರಹದ್ದು ಗುರುತಿಗೂ ಭೂಮಿಯ ಮೇಲೆ ಕಾಣುವ ಗುರುತಿಗೂ ತಾಳೆಯಾದ ಮೇಲೆ (ಭೂಮಿಅ. ೩೮). [←ಮರಾ. ತಾಳ್, ತಾಳಾ./ಸಂ. ತಾಲ]

ತಾಳೆಗರಿ (ನಾ).=ತಾಲಪತ್ರ ೩ : ಲಿಪಿಕಾರರು ತಾಳೆಗರಿಯ ಮೇಲೆ ಒಂದೆ ಬರೆಯುತ್ತಿದ್ದ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಕಬ್ಬಿಣದ ಕಡ್ಡಿಯನ್ನು . . . ಲೇಖಣಿಯಾಗಿ ಬಳಸುತ್ತಿದ್ದರು (ದ್ರಾವಿವಿ. ೫೯) ; ನಮ್ಮೂರಿನಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲಿ ನೋಡಿದರೂ ಲಿಪಿ, ಶಾಸನಗಳು, ತಾಳೆಗರಿಗಳು ಹೇರಳವಾಗಿ ಬಿದ್ದಿವೆ (ರಾಯುಕ. ೭).

[ತಾಳ್$_{2}$ (<ತಾಳ್$_{3}$) + ಗರಿ (<ಗಱಿ)]

ತಾಳೆಛತ್ರ (ನಾ). ತಾಳೆಯ ಗರಿಗಳಿಂದ ಮಾಡಿದ ಕೊಡೆ : ಕೆಲವರ ಅಡಿಗೆ ಪಾತ್ರಗಳು, ಮಳೆಗೆ ಹಿಡಿಯುವ ತಾಳೆಛತ್ರಗಳು ಎಲ್ಲ ಇದ್ದ ಸ್ಥಳವನ್ನೆಲ್ಲ ಆಕ್ರಮಿಸಿದ್ದುವು (ರಕ್ತರೂ. ೫೯). [ತಾಳ್$_{2}$ (<ತಾಳ್$_{3}$) + ಛತ್ರ$_{2}$]

ತಾಳೆದನಿ (ನಾ). ತಾಳೆಯ ಮರದೆಲೆಗಳ ಧ್ವನಿ,-ಶಬ್ದ : ಒಗೆದೊಂದು ತಾಳೆದನಿಗೇಳ್ದ ಗಜವ್ರಜದಂದವಾಗೆ (ಕಾದಂಪೂ. ೩೫).

[ತಾಳ್$_{2}$ (<ತಾಳ್$_{3}$) + ದನಿ$_{2}$]

ತಾಳೆನೋಡು (ಕ್ರಿ). ಪರಸ್ಪರ ಹೋಲಿಸಿ ನೋಡು,-ಹೊಂದಿಸಿ ನೋಡು : ಆಸ್ತಿವಂತ ತನ್ನ ಖಾತೆಯ ಲೆಕ್ಕವನ್ನು ತಾಳೆನೋಡುತ್ತಾನೆ (ನಿಬಂಧ. II, ೩೯೦): ಹಣವನ್ನು ಎಣಿಸಿ ಲೆಕ್ಕದ ಪ್ರಕಾರ ತಾಳೆನೋಡಿದಾಗ ಆನಂದನ ಎದೆ ಒಡೆಯಿತು (ಮರಳಿ. ೭೦) : ಗಡಿಯಾರದ ಮುಳ್ಳು ತಾಳೆ ನೋಡಿಕೊಂಡು (ಚಂಗೂರಿ. ೮೩). [ತಾಳ್$_{2}$ + ನೋಡು]

ತಾಳೆಬೀಳು, ತಾಳುಬೀಳು (ಕ್ರಿ). ಮೇಳ ಹೊಂದು ; ಸರಿಹೋಗು : (ಕ). **ತಾಳುಬೀಳು** : ಅವರೊಂದು ಕನ್ನಡದ ಉಪನ್ಯಾಸವನ್ನು ಕೊಡುವುದಕ್ಕೂ ತಾತ್ಕಾಲಿಕವಾಗಿದ್ದ ಅವರ ನೌಕರಿ ಹೋಗುವುದಕ್ಕೂ ತಾಳುಬಿತ್ತು (ಕಯಾತ್ರ. ೪). [ತಾಳ್$_{3}$ + ಬೀಳು$_{1}$ (<ಬೀೞ್$_{1}$)]

ತಾಳೆಬೆಲ್ಲ, ತಾಟಬೆಲ್ಲ (ನಾ). ತಾಳೆಮರದ ರಸದಿಂದ ತಯಾರಿಸಿದ ಬೆಲ್ಲ : (ಕ). **ತಾಟಬೆಲ್ಲ** : (ಕ). [ತಾಳ್$_{2}$ (<ತಾಳ್$_{3}$) + ಬೆಲ್ಲ]

ತಾಳೆಮರ, ತಾಟಮರ, ತಾಟವಂರ, ತಾಟ್ಮರ (ನಾ). ತಾಳೆಯ ಮರ ; ತಾಳಮರ: "ತೃಣರಾಜಾಹ್ವಯಃ, ತಾಳಃ – ೨ ತಾಳೇಮರದ ಹೆಸರು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೦೩೩) : ತಾಟನುಂಗು ಮರ, ತಾಳೆಮರ (ಮೃಡಗಿ. ೦೩-೨೩೪) : ತಾಳೆಮರ ಉದ್ದವಾದರೆ ಕೋಲಿಗೆ ಬಂದದ್ದೇನು? (ಗಾದೆ). **ತಾಟಮರ** : ಉತ್ತಾರ ಕೊಟ್ಟದು ತಾಟಮರ ೫೦ಕೆ ಗ ೧ (ಎಕ. VIII, ತೀರ್ಥಹ. ೬-೦೫೫; 1723). △**ತಾಟಮರ** : "ತೃಣರಾಜ, ತಾಲ" (ನಾಚಿರಾ. ೬) ; ಅದಱ ತದನನ್ತರ ಚೈಕೋಲ ತಾಟಮರ ಅದಱ ತದನಾನ್ತರ ಮಟ್ಟಱಿಯ ಕುರುಚಿಗೊಣ್ಡ (ಸೌಇಇ. IX-1, ೪೦-೨೫ ; 11ನೆಯ ಶತ). △**ತಾಟ್ಮರ** : [ನೀ]ಟ್ದ ತಾಟ್ಮರದವೊಲಪ್ಪುಡಲ್ (ಪಂಪಭಾ. ೦೨-೭).

[ತಾಳ್$_{2}$(<ತಾಳ್$_{3}$) + ಮರ$_{1}$]

ತಾಳೆಯೋನ್ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು (?) : ಪೆರಿಯವನ್ ಕೋಲ್ಗಳಾಂ[ತು] ಭಿಳ್ದನ್ ಎಳಾ ಆಲಕ್ಕೊವಾಡಿ ತಾಳೆಯೋನ್ ವಿಾ × ಡೆಯ್ಯ ಇಕ್ಕಿಸಿ ಸತ್ತಾನ್ (ಸೌಇಇ. IX-1, ೨-೦೦ ; ಸು. 9ನೆಯ ಶತ). [?]

ತಾಳೆಯೋಲೆ 'ತಾಳೋಲೆ' ನೋ.

ತಾಳೆಲೆ (ನಾ). ತಾಳೆ ಮರದ ಎಲೆ : ಸಿಡಿಲಿನುಱುಬೆಯ ತಾಳೆಲೆಯೊಳು ಮಾಡಿದ ಕೊಡೆ ತಾಳಲಾವುದೇನು (ಕಂನವಿ. ೦೮-೦೫).

[ತಾಳ್$_{2}$ (<ತಾಳ್$_{3}$) + ಎಲೆ$_{1}$]

ತಾಳೆವಾಲೆ 'ತಾಳೋಲೆ' ನೋ.

ತಾಳೆವೋಲೆ 'ತಾಳೋಲೆ' ನೋ.

ತಾಳೆಸೊಪ್ಪು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : "ಇಂದಿರಾ–ತಾಳೆಸೊಪ್ಪು, ಹಾವುಮಕ್ಕೆ" (ಓಷಧಿ. ೦೩). [ತಾಳೆ ? + ಸೊಪ್ಪು$_{3}$]

ತಾಳೆಹಣ್ಣು, ತಾಟಪಣ್, ತಾಟವಣ್ (ನಾ). ತಾಳೆಯ ಹಣ್ಣು ; ತಾಳಹಣ್ಣು : ತಾಳೆಹಣ್ಣು ತಾನೇ ಬಿದ್ದರೂ ಬಾಳದ ಮುರವಗೆ ಬಾಯಿ ಮುಚ್ಚಿತು (ಗಾದೆ). △**ತಾಟಪಣ್** : ಚೆನ್ನರ ಸಂದ ಚೆನ್ನಪೊಂಗರ ತಲೆ ತಾಟಪಣ್ ಕೆದಱದಂತೆ ನಿರಂತರವಾಜಿರಂಗದೊಳ್ ಪರೆದಿರೆ (ಪಂಪಭಾ. ೮-೦೦೬). △**ತಾಟವಣ್** : ಕಡಿದು . . . ತಾಟ[ಪಾಠಾಂ. ಟಿ]ವಣ್ಣ ಬಣ್ಣಕ್ಕೆಣೆಯಾದ ಚಂಚುಪುಟದಿಂದವೆ (ಕಾದಂಪೂ. ೦೩೬).

[ತಾಳ್$_{2}$(<ತಾಳ್$_{3}$) + ಹಣ್ಣು$_{3}$(<ಪಣ್$_{3}$)]

ತಾಳೆಹಾಕು (ಕ್ರಿ). = ತಾಳೆನೋಡು : ಹೀಗೆ ಅನೇಕ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ತಾಳೆ ಹಾಕಿಕೊಂಡು ರಾಜರ ಮನಸ್ಸು ಶ್ರೀದೇವಿಯಲ್ಲಿ ಅನುರಕ್ತವಾಗಿರಬಹುದು (ಶ್ರೀರಾಯ. ೩೪) ; ಲೆಕ್ಕವನ್ನು ಮಾಡಿದ್ದು ಸರಿಯಾಗಿದೆಯೋ ಎಂದು ತಾಳೆ ಹಾಕಿ ನೋಡಬೇಕು (ಶಿಕ್ಷದ.೨೩೫).

[ತಾಳ್$_{3}$ + ಹಾಕು(<ಪಾಯ್ಕು$_{1}$)]

ತಾಳೆಹೂ 'ತಾಟಿ ಹೂ' ನೋ.

ತಾಳೆಹೆಂಡ (ನಾ). ತಾಳೆಮರದಿಂದ ತಯಾರಿಸಿದ ಹೆಂಡ : (ಕ).

[ತಾಳ್$_{2}$ (<ತಾಳ್$_{3}$) + ಹೆಂಡ]

ತಾಳೇಬಂದು (ನಾ). ಜಮಾಖರ್ಚು ಪಟ್ಟಿ; ಆಯವ್ಯಯ ತಖ್ತೆ: ಆ ಕಂಪನಿಗಳ ಸಾಧಾರಣ ವಸ್ತುಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು ಅವುಗಳ ತಾಳೇಬಂದುಗಳ (Balance sheets) ಪರಿಶೀಲನದ ಮೇಲಿಂದ ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳುವರು (ಬ್ಯಾಂಕಕ್ಕೆ. ೦೦೬) ; ಬೆಳಗಾವೀ ಜಿಲ್ಲೆಯ ದಪ್ತರಿನಲ್ಲಿ ಈಗಿನ ಲೆಕ್ಕದ ಪದ್ಧತಿಗೆ ಹೊಂದುವಂಥ ತಾಳೇಬಂದು . . . ದೊರಿಯುತ್ತದ (ಕಥಾಗ. ೩೯೦). [←ಮರಾ. ತಾಳೇಬಂದ್]

ತಾಳೇಶಪತ್ರ 'ತಾಳೀಸಪತ್ರ' ನೋ.

ತಾಳೇಸಪತ್ರ 'ತಾಳೀಸಪತ್ರ' ನೋ.

ತಾಳೇಸಪತ್ರೆ 'ತಾಳೀಸಪತ್ರ' ನೋ.

ತಾಳ್ಕಿಸು (ಕ್ರಿ). ತಾಳವನ್ನು ಸೂಚಿಸು : ಕಡಗಂಗಳ ಕೊನೆಯೊಳು ತಾಳ್ಕಿಸಲು[ಪಾಠಾಂ. ಕೊನೆಯೊಳ್ಮೇಳೈಸಲ್] (ಭೃಂಗೀರ. ಹ. ೪೬೮-೦೦).

[ತಾಳ್$_{2}$ (= ತಾಲ) + – ಇಸು$_{3}$]

ತಾಳೋದ್ಘಾಟನಿ (ನಾ). ಅಗುಳಿಯನ್ನು ಕಳಚುವುದು ; ಒಂದು ಕಳ್ಳವಿದ್ಯೆ : ತಾಳೋದ್ಘಾಟನಿ ವಿದ್ಯಾಮಂತ್ರ . . . ಮೊದಲಾಗೊಡೆಯ ತಸ್ಕರಶಾಸ್ತ್ರಂಗಳೊಳಾದಮಾನುಂ ಕುಶಲನಂತಪ್ಪ ಕಳ್ಳಂ (ವಡ್ಡಾರಾ. ೦೨೨.೦೬). [ಸಂ. ತಾಲೋದ್ಘಾಟನೀ (ತಾಲ + ಉದ್ಘಾಟನೀ)]

ತಾಳೋಲೆ, ತಳಲೆ, ತಳಾಲೆ, ತಾಳೆಯೋಲೆ, ತಾಳೆವಾಲೆ, ತಾಳೆವೋಲೆ (ನಾ). ೧. (ಮುತ್ತೈದೆತನದ ಸೂಚಕವಾಗಿ) ಸ್ತ್ರೀಯರು ಧರಿಸುವ ಕರ್ಣಾಭರಣ ; ತಾಳೆಗರಿಯಿಂದ ಮಾಡಿದ ಓಲೆ : ನಿಕ್ಕುವದಿಂ ತಾಳೋಲೆಯ ನಿಕ್ಕುವವರ್ಪಲರೊ ನೋಡ ಪೊನ್ನೋಲೆಯನಂತಿಕ್ಕುವ ವರ್ಪಲರೊ(ಧರ್ಮಾಮೃ. ೦-೨೦೦) ; ಪಾದಕ್ಕೆ ಎರಗಿ ಸೆರಗೊಡ್ಡಿ ಬೇಡುವ ತಾಳೋಲೆ ಗೈದೆತನಗಳ (ನಾಪಠ. ೨೦೦). **ತಳಲೆ** : ೨. ತಾಳೆಗರಿ, ಅಡಕೆಯ ಹಾಳೆಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಂದ ಮಾಡಿದ ಟೋಪಿ:ತಲೆಮೇಲೆ ಹಾಳೆಯ 'ತಳಲೆ' (ನಿಸದು. ೨೪). **ತಳಾಲೆ** : ೨. "ನೋಡಲ್ಲಿ, ನಿನ್ನ ತಳಾಲೆ ತೇಲಿ ಹೋಗ್ತಾ ಇದೆ." ತೇಲಿ ಹೋಗುತ್ತಿದ್ದ ತನ್ನ ಹಾಳೆಟೋಪಿಯನ್ನು ಹಿಡಿದೆತ್ತಿಕೊಳ್ಳಲೆಂದು ಜೀಜಲು ಒಂದು ಹಾಸುಬಂಡೆಗೆ ಹಾರಿ . . . ತಳಾಲೆಯನ್ನು ತಂದಳು (ಮಲೆಮ. ೦೭೦) ; ತಳಾಲೆ ತೆಗೆದುಬಿಡೆ; ನಿನ್ನ ಮುಖದ ಅಂದಾನೇ ಕೆಡಿಸ್ತದೆ (ಮಲೆಮ. ೬೬೩). **ತಾಳೆಯೋಲೆ** : (ಕ). **ತಾಳೆವಾಲೆ** : ೩. ತಾಳೆಮರದ ಗರಿ : ತಾಳೇಮರದ ಹೆಸರು ಬಹುಮಂದಿ ತಾಳೇವಾಲೇ ಮರವೆನ್ನುವರು (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೦೩೩). **ತಾಳೆವೋಲೆ**: ೩. ತಾಳೆವೋಲೆಗಳಱುವವೆ ಲಿಪಿ ಭೇದವ (ಜಿನರಾ. ೬-೭೩).

[ತಾಳ್$_{2}$ (<ತಾಳ್$_{3}$) + ಓಲೆ]

ತಾಳ್ಕೆ (ನಾ).=ತಾಳಿಕೆ$_{1}$ ೩ : "ಧರಣಂ, ಧಾರಣಂ . . . ಧಾರ್ಯಂ ಈ ೬ ತಾಳ್ಕೆ" (ಶಾಶಕ್ಕ. ೦೨೪). [ತಾಳ್$_{1}$ + – ಕೆ]

ತಾಳ್ಕೆವಂತ (ನಾ). ಸಹನೆಯುಳ್ಳವ ಕೂಡಿರುವಾತ; ತಾಳ್ಕೆಯುಳ್ಳವನು : "ವ್ಯಪ್ಪ:, ವ್ಯಪ್ಪವಾನ್. . . ಮರ್ಷಣಃ, ಈ ೬ ಹುಸಿಗನುಂ, ತಾಳ್ಕೆವಂತನುಂ" (ಕಾಶಕ್ಯ. ೨೦೪). [ತಾಳ್ಕೆ + – ವಂತ]

ತಾಳ್ಗೆಯ್ (ಕ್ರಿ). ಕಾಪಾಡು ; ಸಲಹು ; ರಕ್ಷಿಸು : ಕಳೆಗೊಳ್ಗಂ ನೆವವಿಲ್ಲದೆಲ್ಲ ಜಗಮುಂ ತಾಳ್ಗೆಯ್ಗುಮಾ ದೈವಮುಂ ತಳರ್ವನ್ನಂ ಚಿಕದೇವರಾಯನ ದಯಾಂಕುರಂ ಕಟಾಕ್ಷಪಂತದೊಳ್ (ಚಿಕವಿ. ೫-೧೦೬).

[ತಾಳ್$_{1}$ + ಕೆಯ್$_{1}$]

ತಾಳ್ದು$_{1}$ (ಕ್ರಿ). ೧. ಹೊಂದು; ಪಡೆ : ಸಮಾಧಿಯೊಳ್ ಮುಡಿಪಿ ತಾಳ್ದಿದರ್ಸ್ಸ ತಮರೇನ್ದ್ರಭೋಗಮುಂ (ಎಕ. III, ಮೈಸೂರು. ೬-೫ ; ಸು. 750); ದಾನಾಸುಮೋದ ಪ್ರಭಾವದಿಂದುಪಶಮಭಾವಮುಂ ತಾಳ್ದಿ (ಆದಿಪು. ೫-೨ ವ); ತಾನುಂ ತ್ರಿಖಂಡಮಂಡಲಾಧಿಪತ್ಯಮುಂ ತಾಳ್ದಿ ಪೌದನಪುರಮುಂ ಪೊಕ್ಕು (ಶಾಂತಿಪು. ೫ ೬೪ ವ) : ದಕ್ಷಿಣಬಾಹುದಂಡದೆ ಜಯಶ್ರೀಕಾಂತೆಯುಂ ತಾಳ್ದಿ (ಗದಾಯು. ೯-೩೯) : ಚರಿಯಿಪ ಖಗಮೃಗಕುಳಮಾ ಪರಮಮುನೀಶ್ವರ ತಪಃಪ್ರಭಾವದಿನತ್ಯಾದರಮುಂ ತಾಳ್ದಿ ಪರಸ್ಪರ ವಿರೋಧಮುಂ ಬಿಸುಟವು (ಸುಕುಮಾ. ೮-೬೨); ಶಾಂತರಸಮುಂ ಕಾರುಣ್ಯಮುಂ ತಾಳ್ದಿ (ಪಂರಾಮಾ.೦-೫). ೨. ಧರಿಸು ; ತಳೆ : "ತಾಳ್ದು–ಧಾರಣೇ" (ಶಮದ) ; ತದಾಜ್ಞೆಯುಂ ನಿಜ ಕಿರೀಟದೊಳ್ ತಾಳ್ದಿದಂದದಿಂ ಸೊಗಯಿಸಿದರ್ (ಆದಿಪು. ೧೩-೭೯) : ಇತ್ತ ಸರ್ವದಯಿತೆ ಗರ್ಭಮುಂ ತಾಳ್ದಿ ಸಾಗರದತ್ತಂ ಕಂಡು (ಪಾಪುಂಪು. ೧೦೧-೮೪). ಅಂಗನೋಚಿತ ರಸಾಲಂಕಾರಮುಂ ತಾಳ್ದಿದೊಪ್ಪಿದ ಪಾಕಸುಂದರಿ ಬಂದು ಸ್ಪಾಟಿತೆಯುಕ್ಕಿಸ್ಸೀ ಮುಖಾಂಭೋಜದೊಳ್ (ಗದಾಯು. ೧-೬); ವಿಪಮುಂ ಮುಟ್ಟಿದ ಪೆಂಪು ಭೂಪಲಯಮುಂ ತಾಳ್ದಿರ್ದ ಧೈರ್ಯೋದಯಂ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೧-೬೮) ; ವಿಜಯಶ್ರೀಯುಂ ಭುಜದೊಳು ತಾಳ್ದಿದಜೇಯು (ಎಕ. VIII (೩), ಸೊರಬ, ೫೮೬-೩ : 1201). ೩. ಸಹಿಸು ; ತಡೆದುಕೊಳ್ಳು ; ತಾಳಿಕೊಳ್ಳು : ಅರಿಗನಂ ಕಾಣುತ್ತೆ . . . ತಾಳ್ದಲರಿದೆಂದಿರ್ಕಚ್ಚೆಯುಂ ಕಟ್ಟಿದರ್ (ಪಂಪಭಾ. ೪-೩೮); ದೇವಕೃತಂಗಳುಮಂ ಸ್ವಾಭಾವಿಕಮುಮನಜಿತ ಸೇನೆ ತಾಳ್ದದೆ (ಅಜಿಪು. ೮-೧೬) : ಇಂತೀ ಪದಿನಾಲ್ಕುಮನತ್ಯಂತುದೃಢಹೃದಯನಾಗಿ ತಾಳ್ದಿರ್ದಂಗೋರಂತೆ ನಿರಂತರಸೌಖ್ಯಂ ಭ್ರಾಂತಿಲ್ಲದೆ ಕೂಡುಗಲ್ಲಿ ಸಂದೆಯುಮುಂಟೇ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧-೮೨). ೪. ಕೈಕೊಳ್ಳು ; ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳು: ಮತ್ತಂತತಿಶಯದ ಮಹಾಪುರುಷವ್ರತಮುಂ ತಾಳ್ದುವಳು ದಾರಚರಿತಕ್ರಮದಿಂ (ಕವಿರಾ. ೩-೧೬೨) : ಮುನ್ನಿನ ರಾಜ್ಯಲೀಲೆಯುಂ ನೆನೆಯದೆ ತಾಳ್ದಿದಂ ವಿಮಲವಾಹನಯೋಗಿ ತಪೋನಿಯೋಗಮುಂ (ಅಜಿಪು. ೩-೨) ; ಸುಷೇಣರೆಂಬ ಮುನಿಮುಖ್ಯರಲ್ಲಿ ಜಿನದೀಕ್ಷೆಯುಂ ತಾಳ್ದಿದಂ (ಸುಕುಮಾ ೧೦-೩೧). ೫. ಹಿಡಿದುಕೊಳ್ಳು ; ಹಿಡಿ : ಮುಗುಳ್ನಗೆಯಲ್ಲಿಗೆ ಬರ್ಪುದುಂ ತನುವಿನೊಳ್ ಪ್ರಾಣಂಗಳಂ ದೇಪ ತಾಳ್ದುಗುಮೋ (ಕಾದಂಬ. ೩೭೮). ೬. ಹೊರು ; ಹೊತ್ತುಕೊಳ್ಳು: ಜಲಧಿತರಂಗತಾಟಿತ ಧರಾತಲಭಾರವಿಂದೆತ್ತ ಬಾಲನೆತ್ತಳವಿನಿಟುಂಟೆ ತಾಳ್ದಲಿದನೆಂಟ್ಟಜೆಯಿಂ ಕೊಳಲೆಂದು ವೈರಿಗಳ್ ತಳರ್ದಪರ್ (ಆದಿಪು. ೪-೮೪).

ತಾಳ್ದುಕೊಳ್ = ಸಹಿಸಿಕೊಳ್ಳು ; ಸೈರಿಸು : ತಾಳ್ದುಕೊಳಲರಿದಪ್ಪ ಪತನಕ್ಕೆ ಪಕ್ಕಪ್ಪ ಪಾಡಿಂದೆ ಉಬಿಪಲ್ಯಮಾಡಿವು (ಬದ್ರ‌ಪ್ರ. ೪೮-೧೦೫೫).

ತಾಳ್ದು$_{2}$ 'ತಾಳ್$_{1}$' ಪರಾ.

ತಾಳ್ಮೆ, ತಾಳಿಮೆ, ತಾಳುಮೆ (ನಾ). ೧. ಸಹನೆ ; ಸೈರಣೆ ; ತಾಳುವಿಕೆ : ತೊನೆಯಲ್ ತಾಳ್ಮೆಯುನಾಂತವಂ ಬೆರೆತೂಡಂ ನಿರ್ಗರ್ವಿ (ಸೋಮೇಶ. ೫೨): ತಾಳ್ಮೆ ಇರಲಿ ಪ್ರಯತ್ನವನ್ನು ಬಿಡಬೇಡ (ಶಾಲಿಮು. ೨೨೨). ಜ್ವರದ ತಾಪದಿಂದ ಜರ್ಜರಿತನಾದ ಆನಂದ ತನ್ನೆಲ್ಲ ತಾಳ್ಮೆಯನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಂಡಿದ್ದ (ಶೀಮೋದ. ೧) : ತಾಳ್ಮೆ ಇದ್ದ ಪುರುಷನಲ್ಲಿ ಬೀಳು ಇದ್ದರೆ ಬಾಳ್ಯಾನು (ಗಾದೆ). ತಾಳಿಮೆ : ೧. ತಾಳಿಮೆಗುಂಟೆ ಹಳವೆ (ಗೀವಿಂ. ೩೦-೯೪). ೨. ಸಾವಕಾಶ ; ತಡ : ತಾಳಿಮೆಯು ಮಾಡದಿರೆಂದು ಆ ಕ್ಷಣ ಕಳ್ಳಬಡಿಗೆಯು ತಂದು (ತಾರನಿ. ೩-೧೫). ತಾಳುಮೆ : ೧. ತಾಳುಮೆಯು ಕಮದಮವು ಸಹಜವು (ಜ್ಞಾನಸಿಂ. ೧೬-೫೧); ತವಕದಿಂ ಕೇಡು ತಾಳುಮೆಯುಳುಮೆಯಿದ ನರಿದು ಸವಿನಯದಿಪ್ಪೊಲಿಸಿಕೊಂಬೊದು (ನವಮೋ. ೯-೨೦) ; ಆತುರದಿನ್ ಅಡುಗೆ ಪಕ್ಕಹುದೆ ? ತಾಳುಮೆಯು ಪರಿಪಾಕ (ಮಂಕುಕ. ೭೮೧).

[ತಾಳ್$_{1}$ + – ಮೆ$_{1}$]

ತಾಳ್ಮೆಗೆಡು (ಕ್ರಿ). ಸೈರಣೆಯನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಳ್ಳು; ತಾಳ್ಮೆ ಇಲ್ಲದಂತಾಗು: ಆಗ ಭೀಮನು ತಾಳ್ಮೆಗೆಟ್ಟು ಕೈ ಕೈ ಹಿಸುಕಿಕೊಳ್ಳುತ್ತ . . . ಎಂದನು (ವಡಭಾ. ೨೯೮) ; ಅದುವರೆಗೂ ಮೌನವಾಗಿದ್ದ ಜೈಗೋಪಾಲ್ ತಾಳ್ಮೆಗೆಟ್ಟು ಗಡಬಡಿಸಿದ (ಅಹ್ಯಾರ್ಪ. ೧೧೮) : ಅವರು ಬಂದು ತಲುಪಿದುದೇ ತಾಳ್ಮೆಗೆಟ್ಟವರ ಹಾಗೆ (ಮೂರುದಾ. ೨೬೦). [ತಾಳ್ಮೆ + ಕೆಡು$_{1}$]

ತಾಳ್ಮೆತಪ್ಪು (ಕ್ರಿ). = ತಾಳ್ಮೆಗೆಡು: ತಾಳ್ಮೆತಪ್ಪಿದರೆ ಅಪಯಶಸ್ಸು ಬರುತ್ತದೆ (ಭಾರದ. ೧೧೫). [ತಾಳ್ಮೆ + ತಪ್ಪು$_{1}$]

ತಾಳ್ಮೆವಂತ (ನಾ). ತಾಳ್ಮೆಯುಳ್ಳವನು; ಸಹನೆ ಇರುವವನು: "ಕ್ಷಂಪನ್, ಕ್ಷಂಪಃ, ಕ್ಷಂಪಕಃ, ಈ ೩ ತಾಳ್ಮೆವಂತು" (ಕಾಶಕ್ಯ. ೨೫೮).

[ತಾಳ್ಮೆ + – ವಂತ]

ತಾಳ್ವ 'ತಾಳ್$_{1}$' ಪರಾ.

ತಾಳ್ವಾರ, ತಾವಾರ, ತಾಳವಾರ$_{1}$, ತಾಳುವಾರ (ನಾ). ೧. ಮನೆಯ ಮುಂದಿನ ತಗ್ಗಾದ ಅಂಗಳ; ಇಳುಕಲಾದ ಅಂಗಳ: (೩). ತಾವಾರ: ೨. ಒಪ್ಪಾರು ಮನೆ ; ಒಪ್ಪಾರು ಗುಡಿಸಲು : ಕ್ರೈಸ್ತ ಪೂಜಾಗೃಹದ ಪಶ್ಚಿಮ ಪಾರ್ಶ್ವದಲ್ಲಿಯ ಪೊರಕೋಣೆ, ತಾವಾರ (Ante-chapel. ಇಂಕನಿ): (ದನಕರುಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟುವುದು, ಮೊ. ಕ್ಕೆ ಉಪಯೋಗಿಸುವ) ಗುಡಿಸಿಲು ; ಜೋಪಡಿ ; ಕೊಟ್ಟಿಗೆ ; ಗಾಡಿಖಾನೆ ; ಸಾಮಾನನ್ನು ಶೇಖರಿಸಿಡುವ ಕರ್ಮಶಾಲೆಯಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಮನೆ; ಪಟ್ಟಡಿ; ತಾವಾರ" (Shed. ಇಂಕನಿ.). ತಾಳವಾರ$_{1}$: ೧. "ರಥ್ಯಾ, ಪ್ರತೋಳೀ, ವಿಶಿಖಾ ೩ ಊರೊಳಗಿರುವ ಮುಖ್ಯವಾದ ಚಾವಡಿ ಜಗಲಿ, ಬೀದಿಜಗಲಿ, ತಾಳವಾರ, ಕೈಸಾಲೆ, ಜಗಲಿ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೮೮). ತಾಳುವಾರ : ೨. ತಗಡು ಬಡಿದ ತಾಳುವಾರಂಗಳಂ (ಸೌಗಂಧಿ. ೧೫೧-೮).

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ಮಲ. ತಾಟ್ವಾರ ; ತೆಲು. ತಾಳ್ವಾರ, ತಾಳುವಾರ]

ತಾಳ್ವೆ (ನಾ). = ತಾಳ್ಮೆ ೧: "ಕ್ಷಾಮಯಿಕ, ಕ್ಷಾಮಂ, ಕ್ಷಾಮಣೀಯಂ–ಈ ೩ ತಾಳ್ವೆ" (ಕಾಶಕ್ಯ. ೦೦೮). [ತಾಳ್$_{1}$ + – ವೆ]

ತಾಜಿ್$_{1}$ 'ತಾಜು$_{1}$' ನೋ.

ತಾಜಿ್$_{2}$, ತಾರ್, ತಾಜು$_{4}$ (ನಾ). ಒಳಿತು ಕೆಡಕುಗಳ ಸೂಚನೆ; ಶಕುನ: "ಶಕುನ ಶೋಷಣಗಳೊಳ್ ತಾಜಿಸಿಕ್ಕುಂ" (ಕಬ್ಬಮಂ. ೧೧೬): ಸೇರ್ಗಳ್ ಸೀರ್ಗಳ್ ತಾರ್ಗಳ್ (ಶಮದ. ೪೧). ತಾರ್ : ತುರುವಿಂದು ಬಲವಂದು ತಾರ್ಗಳಂ ಬರೆಯುತಿರೆ (ಕಾಲೂರ. ೫೯-೯೮). ತಾಜು$_{4}$: "ತಾಜು – ಶೋಷಣೇ, ಶಕುನೇ ಚ" (ಶಮದ) ; ಸರಾಗದಿನೊಲಿದು ದಂಪತಿ ತಾಜಿ [ಪಾಠಾಂ. ತಾವ]ನಿತ್ತವು ಕರಿಯ ಹಕ್ಕಿಗಳು ಸುಳಿದಪೆಡನಲಿ ಹಂಗ ಬಲದಲಿ (ತೊರಠಾ. ೧-೬-೬).

ತಾಜಿನಾಡು (ನಾ). ಒಂದು ಸ್ಥಳದ ಹೆಸರಂ: ದಂಡಾಯಕರು ತಾಜಿನಾಡು ಹದಿನಾಡು ಕುನಾಡನು . . . ರಾಜ್ಯಂಗೆಯುತ್ತಮಿರಲು (ಎಕ. III, ತಿರುಮ. ೩೧-೩೦ ; 1196). [ತಾಜಿ ? + ನಾಡು]

ತಾಜಿಲ್ (ನಾ). ೧. ಒಣಗಿರುವುದು : ಶುಷ್ಕವಾದುದು : ಸೊರಗಿ ಹೋಗಿರುವುದು:ತಾಜಿಲಾದುವು ತನು ಕೂಟ ನೀರ ದೆಸೆಯಿಲ್ಲದೊಡಲ್ಗಳ ನೊಂತು ತಾಳ್ದುವಂ (ಆದಿಪು. ೯-೮೯). ೨. ಕುರುಚಲು ಗಿಡಗಳ ಗುಂಪು ; ಪೊದರಂ : ಪೊಸಗಾರೊಳ್ಪಾಜಿಲೊಳ್ ಕಣ್ಣರೆಮುಗುಟ್ಟಿರೆ . . .

ನಿಂದುದು ವನಮಹಿಷೀವೃಂದಂ (ಮಲ್ಲಿಪು.೮-೯೯): ನಿಂದಿರ್ದುದೋರೊಂದೆಡೆಯೊಳ್ ತಾಱಲ್ಗಳೊತ್ತಂಬಿಡಿದು ಮೃಗವ್ಯಗೀವೃಂದವೋರಂದದಿಂದಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೪-೪೬): ಸಿಂಹಿ ಕಿರೋರಂ ನಡುಸೂಲೊಳ್ಸರ್ಕಿ ಕಣ್ಣಂ ತಱಿದಿಭಪತಿಯಂ ತಾಱಲೊಳ್ಕೊಂಡು ಕಾಯ್ಬಂ ನಡು ಪಾಯ್ದು (ಅನಂಪು. ೧೨-೬೨): ತಾಱಲೊಸರ್ದಾಗಣ ಮಹಾಗ್ರಹಂ ತೊಱೆ ಕೊಳಂ ಪುಲ್ವಟ್ಟೆಗಳ್ ಕಾರ್ಮುಗಿಲ್ (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೩-೨). ೩. (ಕುರುಂಚಲುಗಿಡಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ) ಪ್ರದೇಶ; ತಪ್ಪಲು; ಕಿಬ್ಬಿ: ಕರುಣಾಧ್ವನಿ ಪೊಂಪುಱಿಯಾದುದು ಗಿರಿಯ ಪಿರಿಯ ತಾಱಲೊಳಗಳ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೯-೮೨): ಪೆಸರ್ವಡೆದುವು ಸೌಗಂಧಿಕಮುಂದದಱ ತಾಱಲೊಳ್ ಕಿಸುಗಲ್ಗಳ್ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೧೨-೯೯): ಆ ವರಾಹಸಂದೋಹವಿರ್ದ ಶಾಲ[ಲಿ]ಯ ತಾಱಲೊಳ್ (ಶಾಂತೀಶ್ವ. ೩-೮೭ ವ). [ತಾಱು₁ + -ಅಲ್₂]

ತಾಱಲ್ವಿಡಿ (ಕ್ರಿ). ಪೊದೆಯನ್ನು ಹಿಡಿ; ಹೊದರನ್ನು ಸೇರು: ತಾಱಲ್ವಿಡಿದು ಗೋರಿವರಿದುಮನೆ ಕುನುಂಗಿ ಕೆಲ್ಲಯಿಸಿ ಸೋಟ್ಟ ತರಳಲೋಚನದ ಸರಳಾಪಾಂಗಂ ಹರಿಣೀಭಾವಮಂ ಮನಂಗೊಳಿಸಿ (ಅನಂಪು. ೬-೧೬ ವ). [ತಾಱಲ್ + ಪಿಡಿ₁]

ತಾಱವಱು 'ತಾಱುಮಾಱು' ನೋ.

ತಾಱಿ, ತಾರಿ₁, ತಾರೆ₁, ತಾಱೆ₁ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ; ವೈದ್ಯಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ತಾರೆ, ಅಳಲೆ, ನೆಲ್ಲಿ ಎಂಬ ತ್ರಿಫಲಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ಕಲಿದ್ರುಮ; P ತಾರೆಮರದಲ್ಲಿ ಕಲಿಪುರುಷನು ವಾಸಿಸುತ್ತಿರುವನೆಂಬ ನಂಬುಗೆಯಿದೆ: "ತಾಱಿಯಲಿ ಭಂಡಿಯಲಿ . . . ಅಕ್ಷಮನಿಸಿಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೧೪೫-೩೦); ತಾಱಿ ಹೊನ್ನೆ ಕುಟಜಂ . . . ವನಸು ನಿಂಬಂ (ಕಾವ್ಯಸಾ. ೧೧೪೦ ಶೂದ್ರಕ): ತಾಱಿಯ ಕಳವಿನ ಮರಂಗಳು ಮೇರೆ (ಸೌಇಇ. IX-1, ೧೧೯-೪೩; 1057); ಪಾದರಿ ತಾಱಿ ತಂಡಸು . . . ಕವುಂಗಿವ್ಮಾವು (ಪಾರ್ಶ್ವಪು. ೦೨-೫೮); ತಾಱಿ ತೇಗು ತಱಿ ತಂಡಸಿ ಬೊಬ್ಬುಲಿ (ಪುಣ್ಯಾಸ್ರ. ೩-೬೪); ಕಡಪೊಡವಕ್ಕೆ ಕಕ್ಕೆ ತಱಿ ತಾಱಿ . . . ತಡಸೀಳೆ ಬಾಱಿ (ಧರ್ಮಪ. ೩-೪೬); ನೆಲ್ಲಿ ನೇಱಿಲು ತಱಿ ತಾಱಿ ಕಡವ ಕನ್ನೆಲ್ಲಿ ಹಲಸು (ಕುರಾಸಾಂ. ೨೭-೫೫). ೨. (?): ಮೂಡಣ ಪಳ್ಳ ಅದಱ ತೆಪ್ಕಣ ದೆಸೆ [ಮಣ್ಣಗೆಱೆ]ಗೊಟ್ಟಂ ತಾಱಿಯುಂ ಕೊ[ತ್ತ್ಯ್ಯೊ]ಗು xxx ವಿಯ ಕೆಱೆಗೊಟ್ಟಂ (ಸೌಇಇ. XI-1, ೯-೨೯; 862); ಬ್ರಹ್ಮದೇವಂಗೆ ಗದ್ದೆ ತಾಱಿಯಿಂದಿಬ್ಬಡಗಲು ನಟ್ಟ ಕಲ್ಲಿಂದ ಮೂಡಣ ನಿವೇಸನ (ಎಕ. XII, ತಿಪಟೂ. ೪೨-೪೦; 1229). **ತಾರಿ₁**: ೧. ತಾರಿ . . . ದೊಡ್ಡ ಮರ (ಕಭಾಗ. ೪೦). **ತಾರೆ₁**: ೧. "ವಿಭೀತಕಃ . . . ಭೂತಾವಾಸಃ, ಕಲಿದ್ರುಮಃ ೬ ತಾರೆಯ ಮರ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೧೧): ತಾರೆಯು ಸೀಗೆ ಬೇಲ ಬಗುನಿಯು (ನವಮೋ. ೮-೯); ಮುತ್ತುಗ ತಾರೆ ಮುಂತಾದ ಹೆಮ್ಮರಗಳು ವತ್ತಾಗಿ ತೋರ್ದವಾ ವನದಿ (ಸೌಗಂಧಿ. ೨-೩೪); ಸ್ವಲ್ಪ ಮುಂದೆ ಹೋಗಲು ಹಣ್ಣುಬಿಟ್ಟಿದ್ದ ಒಂದು ತಾರೆಯ ಮರ ಕಾಣಿಸಿತು (ನವಭಾ. ೧೪೧). **ತಾಱೆ₁**: ೧. "ಕಲಿಃ, ಅಕ್ಷಃ, ವಿಭೀತಃ–ಈ ೩ ತಾಱೆ" (ಹಲಾಯು. ೧೧೦-೪೬೪); ಎರಟ್ಟಿ ಪುಣುಸೆವ ಮೂಡಾಯೋಡಿ ನೀರಿಱಿವ ತಾಱೆವ (ಎಕ. XVI, ಗುಬ್ಬಿ. ೭೫-೫೨; 733); ತಾಱೆಯ ಮಾವಿನ ಮುಳ್ಳರನ ಪಾಲ್ಮರಂಗಳ ಸುರಗೇಹಾವಳಿಯ ಮರಂ ಕರಮಶುಭಾವಹಮಕ್ಕುಂ ಗೃಹಕ್ಕೆ ಗೃಹಶಲ್ಯಂಗಳ್ (ಲೋಕೋಪ. ೩-೯); ಉಜ್ವಲವಾಗಿ ತಾನುರಿವ ತಾಱೆಯ ತೆಂಗಿನೆಕ್ಕೆಯ ಮಾವಿನಿಂಧನಮಂ . . . ತರಿಸಿ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೯-೧೭೧); ಅರನೇಱಿಲ್ವಾಱಿ ತುಂಬುರ್ತದುಕಳಿಲೆಲಮ ನೆಲ್ಲಿ (ಗಿರಿಕ. ೧-೬೨): ತರತರದಿಂ ಶೋಭಿಸುವ ತಾಱೆಯಿಂದ . . . ಕಾನನಂ ಕಣ್ಗೆಸೆದುದು (ರಾಶಿಚ.೦೭-೫೪); ಗಂಧಕದ ತೈಲವನು ಕುಂದದಲೆ ರಸಕಿತ್ತು ಕಿಡಿದ ತಾಱೆಯೊಡಗೂಡೆ ಹೇಮ ತಾ ಮುಂದೆ ಬಂದಕ್ಕು (ಸರ್ವಜ್ಞ.೧೯೬೭).

ತಾಱೆಯಕಾಯಿ, ತಾರೆಯಕಾಯಿ = ತಾಱೆಗಾಯ್: ದಿನವೆರಡಕ್ಕೆ ತಾಱೆಯ ಕಾಯ ಪ್ರಮಾಣಾಹಾರವಾಗಿ (ಪುಣ್ಯಾಸ್ರ. ೧೦-೬ ವ): "ಅಕ್ಷಫಲಃ – ತಾರೆಯಕಾಯಿ" (ಬಿಕರಿ. ೩).
[ದೇ.೩ ತಮಿ. ತಾನ್ರಿ, ತಾನಿ; ಮಲ. ತಾನ್ನಿ; ತುಳು. ದಾಂಡಿ; ತೆಲು. ತಾಡಿ, ತಾಂಡ್ರ]

ತಾಱೆಗಬೀಱೆಗ, ತರಗಬರಗ, ತಱಬಱೆಕ, ತಾರಗಬೀರಗ (ನಾ). ಅಸ್ತವ್ಯಸ್ತವಾದುದು; ತಾರುಮಾರು: ಎಲ್ಲಂ ಬಱೆ ತಾಱೆಗಬೀಱೆಗ [ಪಾಠಾಂ. ತಾಱೆಗೆಬೀಱೆಗ]ವೆಸ್ತ್ರತತ್ತ್ರಜವೆಕ್ಕಸಕ್ಕಮುಸ್ಸಂಬ್ಯಸ್ತಂ (ಗಿರಿಕ. ೦-೨೩). **ತರಗಬರಗ**: ತರಗುಬರಗ ಎಕ್ಕಸಕ್ಕ ಅಸ್ತವ್ಯಸ್ತವಾಗುವುದು (ಸಾಹಿವಿ. ೮೦). **ತಱಬಱೆಕ**: ಅಱಿಯುದ ಬಾಲಂ ಬೀದಿಯ ಪಱೆಮಣ್ಣಿಂ ಮಾಡಿದೊಂದು ಹಾಪೆಯ ತೆಱದಿಂ ತಱಬಱೆಕಂ ವಿಕಟಾಕೃತಿ ನೆಱೆ ನಿಮ್ನರನಿವೃತಹುಂಡಸಂಸ್ಥಾನಂಗಳ್ (ಶಾಂತೀಶ್ವ. ೯-೧೦೭). **ತಾರಗಬೀರಗ**: ತಮಿಳಿನಲ್ಲಿಯುಂತೂ . . . ತುಂಬಾ ಅಸ್ತವ್ಯಸ್ತ 'ತಾರಗಬೀರಗ'ವಾದದ್ದು ಎಂದು ಅರ್ಥವಂತೆ (ಭಾಪಾಠ. ೮೬). [?]

ತಾಱೆಗಾಯ್, ತಾರಿಕಾಯಿ, ತಾರೆಕಾಯಿ, ತಾಱೆಕಾಯಿ (ನಾ). ತಾರೆಯ ಮರದ ಕಾಯಿ: ರುದ್ರಾಕ್ಷಿಯಂ ತಾಱೆಗಾಯಿಂದು ಶುನಕನ ಕೊರಲೊಳು ಧೀರನಿವ ಕಟ್ಟಿದನು (ಪ್ರಭುಪು. ೩-೧೨೦). **ತಾರಿಕಾಯಿ**: ಅಳಲೆಕಾಯಿ, ತಾರಿಕಾಯಿ ಪಾಂಗು ಹತ್ತಿಯ ಕಾಳು, ಇವುಗಳ ಮಜೂರಿ (ಮುಂಬವ್ಯಾ. ೧೬ ಪ್ರಸ್ತಾವನ). **ತಾರೆಕಾಯಿ**: ಕೊತ್ತುಂಬರಿ, ಕೊಡಸಿಗೆಬೇರು . . . ತಾರೆಕಾಯಿ, ನೆಲ್ಲಿಚಟ್ಟು . . . ಸಮದಿಂ ಕಷಾಯ ಕಾಯಿಸಿ ಕೊಡಲು ವಾತಜ್ವರಂ ಮಾಣ್ಗುಂ (ಸಕವೈ. ೬೫); ತಿಗುಡೆ ನೀರಿಬೇರು ಅಳಲೆಕಾಯಿ ತಾರೆಕಾಯಿ ನೆಲ್ಲಿಕಾಯಿ ಯಿಷ್ಟು ಸಮಾಂಶವಾಗಿ ಕೂಡಿ (ವಿಹಚ. ೨೦-೫). **ತಾಱೆಕಾಯಿ**: ಕಲ್ಕದ್ರವ್ಯ . . . ತಾಱೆಕಾಯಿ–ಇವಿಷ್ಟನ್ನೂ ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಒಂದು ವರಹ ತೂಕವ ಸಣ್ಣನಾಗಿ ಕತ್ತರಿಸಿ ಚೂರ್ಣಿಸಿ (ವೈದ್ಯಸಾ. II, ೫೫).
[ತಾಱೆ + ಕಾಯ್₄]

ತಾಱಿಗೆ (ನಾ). ಒಣಗುವಿಕೆ; ಬಾಡುವಿಕೆ: ಬೇಡಿಗೆ, ಮೂಡಿಗೆ, ತಾಱಿಗೆ, ಮಾಱಿಗೆ, ಪೊಲಿಗೆ (ಶಬ್ದಾನು. ೫೬೫ ಪ್ರಯೋ). [<ತಾಱು₁ + -ಗೆ]

ತಾಱಿಸು, ತಾರಿಸು₁ (ಕ್ರಿ). ೧. ಒಣಗಿಸು; ಬಾಡಿಸು: ಎಳೆಯ ಬಾಳೆಯ ಸುಳಿಯನನಲಜ್ವಲನದುಬ್ಬಟೆ ತಾಱಿಸಿ[ಪಾಠಾಂ. ಕಾರಿಸಿ]ದವೊಲು ಬಳಲಿದ ಬಲೆಯ ಕಂಡು (ನಳಚ. ೫-೨). **ತಾರಿಸು₁**: ೨. ಶಕ್ತಿಗುಂದುವಂತೆ ಮಾಡು; ಸಾರವಿಲ್ಲದಂತೆ ಮಾಡು: ಶೂರನಹ ವೈರಿಯನು ದೂರದಲೆ ತಾರಿಸುವ ಸಾರವಹ ನಿಮ್ಮ ಮಂತ್ರಗಳ ಕಂಡು (ವಿಲಿಂಚ. ೧-೫೦).
[ತಾಱು₁ + -ಇಸು₃]

ತಾಱು₁, ತಾರು₁, ತಾಱ್₁ (ಕ್ರಿ). ೧. ಸೊರಗು; ಬಡಕಲಾಗು: ಭೀಮನಾದರ್ಪದೆ ದಿಡಾಡಿ ದೊಡ . . . ತಾಱಿ ತಾಱಿದ ಪೇರಾನೆಯೊಡಲ್ಗಳಭ್ರತಳದೊಳ್ ಸಿಲ್ಕಿರ್ದುವು (ಪಂಪಭಾ. ೦-೬೬); ವ್ರತಮಂ ಪೇಱೆಲ್ಪೊಡೆ ನೋಂತು ತಾಱಿದೊಡಲುಂ ಚಕ್ರೇಶನಾಜ್ಞಾಧಿಪಃ ಸುತನಂ ಪೇಱೆಲ್ಪೊಡೆ ಚಕ್ರವರ್ತಿ ಕಟಕಕ್ಕಾರಾಧ್ಯೆಯಾಗಿರ್ದ (ಆಪು. ೦೨-೮); ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿಯ ತಾಱಿದೊಡಲುಮಂ ಒಳಗದುಂಗಿದ ಕಣ್ಣುಮಂ ವಾಯಾಸಂ . . . ಮನದೊಳ್ ಮೆಚ್ಚಿ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೬-೪೫): ಎನಿತಾನುಂ ಮಱಿಸಿ ಕಾಣದ ತನು ತಾಱಿ (ಅನಂಪು. ೦೦-೬೦): ಕಾಳಿಕೆಯ ಪೋಱಿಯ ತಾಱಿದೊಡಲುಗಳ . . . ದೇವರಿಂದ್ರನಸಱಿಸಿ ಕಂಡರು (ಕುವ್ಯಾಕ. ೬-೦೨). ೨. ಬತ್ತು; ಒಣಗು; ಬಾಡು: "ತಾಱು – ಶೋಷಣೇ, ಶಕ್ತೋ ಚ" (ಶಮದ): ಪಾಸಿ ತಾಱಿದ ಕುರುಳ್ಗಳುಂ (ಗದಾಯು. ೯-೩): ತಾಱುವ ತಾಳ್ಗಳುಮಗುರ್ವಿಸಲ್ ಕಾಡಕೋಣನೆಯ್ದುದುದಱಿಲಂ (ಆಗವಿ. ೦೭-೬೮) ತಾಱಿತಂತಃಕರಣ . . . ಕುರುಗಣೆ ಕಾಲಿಕ್ಕಿದವ್ (ಕುವ್ಯಾವಿ. ೨ ೧೯)

೩. ಕುಗ್ಗು ; ಕುಂದು ; ಮ್ಲಾನವಾಗು: ತಾಱ್ ತಲ್ಲಣಿಸಿ ಬೀಳುತ ಕ್ಷುಧೆ ಬಡತಿ ಬಾಯಾಱ್ (ಅಂಜನ. ೯-೦೬೬) ; ತಾಱಿದಾನನದಿಳಿದ ತುಬ್ಬಿನ . . . ವೃದ್ಧರನು ತೋಱಿದನು (ಕುವ್ಯಾ.ಆ. ೧೩-೧೦) ; ಭೋಗಿಗಳು ಬೀಗಿದರು ತಾಱಿದುದು ವಿಯೋಗಿವ್ರಾತವತಿಭಯದಲಿ (ಸೌಂದ ಪು. ೦೦-೭). ೪. ಕಡಮೆಯಾಗು ; ಕ್ಷೀಣಿಸು: ನೋಱು ಗಾವುದ ಮತ್ತೆ ಕ್ರಮದಿ ತಾಱಿ ತಗ್ಗಿತು ನೋಡೆ ಪಗಡೆಯ ಕಾಯಂತೆ ತೋಱುತಿದ್ದುದು ವೃಷಭಾದ್ರಿ (ಧರಣ. ೩೬-೮೦) ; ಬರ್ದು ಕೆಲಸಾರ್ದುದು ಕೃಮೆ ಕಟಲ್ಗುದುಬ್ಬರಂ ತಾಱಿತು (ಚಕವಿ. ೩-೨೦೯). ೫. ಬೇಯು ; ಬೆಂದುಹೋಗು (?) : ಸರಸ್ಸ್ತಟಾಕದ ಶಫರಾಳಿ ಕುತ್ಸಿತ ವಿಮಾನಪೊಲಿರ್ದುದು ಕಾಱಿ ತಳ್ತು ಪವಿಗದ ಪಟುವಗ್ನಿಯುಂಡುಱ್ದ ಕಾಂಡವದಂತೆಪೊಲಿರ್ದುದಾವಗಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೯-೭೯). ೬. (?) : ಸರ್ವ ಸುರರಂದು ನಗಜಾಧಿಪಂಗಗಿದು ಸುಗಿದು ತಾಱುವರುಯೆಂದಱಿಯ ಮೋಕ್ಷಂ(ಸಾನಂಚ.೨-೪೯). ತಾರು₁: ೧. ಪರರ ಕಣ್ಣಂಜಲಿರದಿನಿತು ಮಿಗೆ ತಾಗೆ ತನು ತಾರುಗುಮೆನುತ್ತ (ಕುಮಾಪು. ೪-೧೦೯): ಅವಳು ತುಂಬ ತಾರಿಹೋಗಿದ್ದಾಳೆ (ಪುನರು. ೪೦೦). ೨. ಕೆರೆಯ ಅಂಗಳದಂತೆ ತಾರಿವೆ ಹಸುಳೆಯಂಗಳು (ದ್ರಾಕ್ಷಾ. ೫೮-೩). ೩. ಮಾರಿ ದಳಲಿನೆದೆಯಾರಿದೆ ಸೈಸದೆ ತಾರಿದೆ (ಇಂದ್ರಕೀ. ೯) : ಶೋಕದಿಂದ ಮನಸ್ಸು ತಾರಿದರೂ ಅವನು ಕರ್ತವ್ಯವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಕದಲಲಿಲ್ಲ (ಛಿಪ್ಪಚ. ೨೪). ೬. ಮೂಡಿದರುಣಾಭ್ರದೋಲ್ ತೋರುತಿಪ ತಾರುತಿಪ ಭೀಕರದೊಳ್ಪೆದೆದಳವು (ಜನಮು. ೨೫-೪). ತಾಱ್₁ : (೬).

ತಾರಪೊಯ್, ತಾರಪೊಯ್=ಸದೆಬಡಿ : ಸಾರಥಿಯ ತಾರಪೊಯ್ದನು (ತುರಂಗ. ೫೭-೬೦) : ತಾರಪೊಯ್ದನು ಕೆಡೆದವಾನೆಗಳು (ತುರಂಗ. ೫೦-೪).

ತಾರಮುರಿ = ಭಂಗಿಸು ; ಭಗ್ನಗೊಳಿಸು : ಜೋನಗ ಬೇನಬೊಂಟರಂ ತಾರಮುರಿದವರನಪ್ಪಳಿಸಿ (ತುರಂಗ. ೧೯-೫೦).

[ದೇ.ಶ ಮಲ. ತಾಱು; ತೆಲು. ತಾಱು, ತಾರು]

ತಾಱು₂, ತಾರ್₂ (ನಾ). ಒಣಗಿದಂದು ; ಶುಷ್ಕವಾದಂದು: 'ತಾಱುಗುಂಡೆ' ಪರಾ. ತಾರ್₂: ಒಣಗಿ ತಾರವಾದ ಸಿಬಿರಿನ ಮಂಡಿಯನ್ನು ತೆಗೆದು (ದೀಪಕ. II, ೩).

ತಾರ ಗೋಟಡಿಕೆ = ಒಣಗಿ ಗಟ್ಟಿಯಾದ ಗೋಟಡಕೆ : (೬).

[<ತಾಱು₁]

ತಾಱು₃(ನಾ).೧. ತೆಂಗು, ಅಡಕೆ, ಉತ್ತುತ್ತೆ, ಬಾಳೆ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಗೊಂಚಲು,-ಗೊನೆ. ೨. ಗುಂಪು ; ಸಮೂಹ : ಚಂಪಕದ ಮಾಲೆಯನು ಮಾಱುವ ನೆವದಿ ಬಿಡಿಯಲರ್ಗಳು ಕಂಡು ತಾಱುಬೀಱಾಗ ಲೋಡಿದವು (ಅನಂತ. ೦-೦೬೩) : ಜಾಱದಂದದಿ ಸೂತ್ರಿಸಿದಂತೆ ನಡಸಿದರ್ತಾಱುಬೀಱಾಗದಂದದಲಿ (ಅನಂತ. ೬-೭೬). 'ತಾರ್ಗೂಡಂ', 'ತಾರ್ಗೊಳ್' ಪರಾ. [ದೇ.ಶ ತಮಿ. ತಾಱು]

ತಾಱು₄ 'ತಾಱ್₂' ನೋ.

ತಾಱು₅ (ನಾ). ಅಸ್ತವ್ಯಸ್ತತೆ; ಗೊಂದಲ : 'ತಾಱುಂತಟ್ಟುಂ' ಪರಾ.

[?]

ತಾಱು₆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಭೂಮಿ : ಮೂಗಣ್ಣುಗ ಭತ್ತಂ ಪೊಕ್ಕುಂ ಮುಕ್ಕೊಡು ಪಲಸಿನ ತಾಱುವಿತ್ತರೆ (ಎಕ. VI, ಚಿಕ್ಕ. ೭೫-೯: 1080 ?): ಕೋಟಿಗರಿತ್ರ್ವರ್ಷಂಪ್ರತಿ ಕಂಡಗೆಯುಂ ಸ್ಥಿರತರ ತಾಱಿಂಗೆ ರಂಗಭೋಗಕ್ಕೆಂದುಂ (ಕಇ. I, ೩೦-೩೬ : 1222) ; ಮೂಡಲರಿಯ ತಾಱುಕಟ್ಟಿರಿ- (ಕಇ. III, ೬-೨೯ : 1848); ತೆಂಗಿನ ತಾಱಿಂದ ಪಡುವ ಬಡಗ (ಸೌಇಎ. ೧೯೩೦, ಕುಂದಾಪುರ. ೫೩೬-೪೪ : 1871) ; ಮೂಲದ ಜವಳಿಯ ತಾಱಗಿನಿಯಿಂದ ಬಡಗಲು (ಸೌಇ. IX ii, ೪೨೪-೪೫ : 1486). 'ತಾಱುವಾರಿ' ಪರಾ. [?]

ತಾಱುಂಗಾಮಲೆ (ನಾ). ಸೊರಗಿಸುವ ಕಾಮಾಲೆ ರೋಗ : ಸಂತಾಪವನಿಸುವುದುಗ್ರತಾಪವೆನಿಸುವುದು ತಾಱುಂಗಾಮಲೆ (ಸಾನಂದ. ೫-೦೩).

[ತಾಱು₁ + ಕಾಮಲೆ (<ಕಾಮಾಲೆ)]

ತಾಱುಂಗೊಡು (ಕ್ರಿ). (?) : ಅಳ್ಳೆಗೊಂಬಿನೊಳ್ ತೆಱಂದಿಱಿದು ತಾಱುಂಗೊಟ್ಟು ನಿಡುಸರಮಸಿಟ್ಟು . . . ತುಂಬಿ ಕಿಳಿದು ಬಳೆದ ಬಂಡು ಗುಂಡುದುಂಬಿಯುಂ ತಾನುಮುಂಡು (ಲೀಲಾವ. ೦೦-೫೪ ವ).

[ತಾಱು? + ಕೊಡು₁]

ತಾಱುಂತಟ್ಟು, ತಾರುತಟ್ಟು, ತಾಱುತಟ್ಟು, ತಾಱುಥಟ್ಟು, ಥಾಱುಥಟ್ಟು (ನಾ). ಗುಂಪು ; ಸಮೂಹ : ದಟ್ಟಣೆ : ಸೇನಾಭಟರ್ಭೋಂಕೆನೆ ತಾಱುಂತಟ್ಟುವಿಟರ್ (ಶಾಂತೀಶ್ವ. ೩-೦೩) : ಕೊಂಚವೆಟ್ಟುಂ ತಟ್ಟುರ್ಚಿದುಂತೆ ತಾಱುಂತಟ್ಟಾಗಿ ಕೆಡಪಿ ಮುಟ್ಟಿದುವುದುಂ (ಚಕವಂ. ೪೭-೭). ತಾರುತಟ್ಟು: ಆರಿಗಂ ಗೆಲಲಾರದಮರರ ತಾರುತಟ್ಟನೆ ಬಡಿದು (ರಾಮಾಸಂ. ೬-೯-೪೩) ; ಪಾಳೆಯ ಕಂಡ ಕಂಡ ಕಡೆಗೆ ತಾರುತಟ್ಟಾಗಿ ಚೆದುರಿ ಹೋಗುತ್ತದೆ (ನಂಜುಂಡ. ೯೭) ; ತಲೆಕೆದರಿಕೊಂಡು ತಾರುತಟ್ಟಾಗಿ ಓಡಿಹೋದರಂ (ಕರ್ನಾಟ. ೦೫೦). ತಾಱುತಟ್ಟು : ಪನವ್ಯಗರಾಜಿಗಳ್ . . . ಮರೀಚಿಕಾಜಲಕ್ಕನುನಯದಿಂ ಕರಂ ಪರಿದು ಲಂಘಿಸಿ ತಮ್ಮರ್ದೆಯಾಱಿ ತಾಱುತಟ್ಟಿನಲಸುವಿಂದಗಲ್ದುವು (ಚಕಸು. ೪-೨೩) ; ತಾಱುತ[ಪಾಠಾಂ. ಥ]ಟ್ಟನ ಹೆಣದ ಮೆದೆ ಹೇರಾಳ ರಂಜಿಸಿತು (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೦೦-೬) : ನಳನೃಪಾಲನ ಶರಹತಿಗೆ ನೆಱಿಮುಗ್ಗಿ ಕೆಡೆದುದು ತಾಱುತ[ಪಾಠಾಂ. ಥ]ಟ್ಟನಲಿ (ನಳಚ. ೯-೩೫) ; ಆ ಸೇನೆಯುಂ ತಾಱುತಟ್ಟಾಗಿ ಕೆಡಹಿದರೊಂದು ನಿಮಿಷದೊಳ್ (ಕೃಮಿಥಾ. ೨೦-೪೪) ; ವೈರಣಗಳ ಸೀಳಿ ತಲೆಯ ಕೆದಱಿಕೊಂಡು ತಾಱುತಟ್ಟಾಗಿಯೋಡಿದರು (ಕಂನವಿ. ೦೫-೯೬). ತಾಱುಥಟ್ಟು : ತೋಱಿ ಕಳೆವುದು ತಾವು ಹೇಳದ ತಾಱುಥಟ್ಟನ ಮಾತದೆಲ್ಲವನೆನಲಿಕಿಂತೆಂದ ತಾಱುಥಟ್ಟನು ಹೇಳ್ದ ನೀಜರು ತೋಱಿ ನುಡಿಯುರು (ಸಂಥಪ. ೩-೮); ತಾಱುಥಟ್ಟಗೆ ಕೆಡೆದವಾನೆಗಳು (ಕುವ್ಯಾಭೀ. ೮-೪೮) : ತನಿಜೂಣೆ ಮಸಗಿತು ತಾಱುಥಟ್ಟನಲಿ (ಕುವ್ಯಾಕ. ೨-೦೬) : ವಿಷಾಱಿದನು ಸುರರಾಜ ಜಿತುವಿನ ತಾಱುಥ[ಪಾಠಾಂ. ತ]ಟ್ಟನ ಕದನವನು (ತೊರರಾ. ೬-೪೬-೪೭) : ಕಂಡರು ದೂರದಲಿ . . . ಖಗಕುಲವೇಱಿದೆಳೆಗೊಂಬುಗಳ ತಳಿರ್ಗಳ ತಾಱುಥಟ್ಟನ ಹಸುರೆಲೆಯ ತಂಪಿನ ಮಹಾವಟವ (ನಿಭಾಗ. ೪-೩-೨೫) ; ತುಱುಗಿದ ಹಯುಂ ತಾಱುಥಟ್ಟಾಯ್ತು (ಚಬಪು. ೪೩-೨೭). ಥಾಱುಥಟ್ಟು : ಅಲರ್ಗಣ್ ಚಂಡೇಟಿ ರೋಮಾಂಚನದೊದವಿನಿತುಂ ಥಾಱುಥಟ್ಟಾಗೆ (ರಸರ. ೦-೦೭).

[ತಾಱು₃ + ತಟ್ಟು₂]

ತಾಱುಂತಟ್ಟುಂ, ತಾಱುತಟ್ಟುಂ (ಅ). ಅವ್ಯವಸ್ಥೆಯಾಗಿ ; ಚೆಲ್ಲಾಪಿಲ್ಲಿಯಾಗಿ : ತಾಱುಂತಟ್ಟುಂ ಬರ್ದ ಕಾಮುಕಜನಕ್ಕೆ (ಲೀಲಾವ. ೩-೨೦) ; ಹುಲ್ಲೆಡೆ ಹೆಲ್ಲವಾಗಿ ತಾಱುಂತಟ್ಟುಂ ಬೀಟುತ್ತಿರೆ (ಕುಸುಮಾ. ೦೪-೨೯ ವ). ತಾಱುತಟ್ಟುಂ : ಬಗೆಗೆಟ್ಟು ತಾಱುತಟ್ಟುಂ ಪರಿದು (ಕುರಾಸಾಂ. ೩೮-೦೦೯). 'ತಟ್ಟುಂತಾಱುಂ' ಪರಾ.

[ತಾಱು₅ + ತಟ್ಟು₂]

ತಾಱುಂತಟ್ಟುಗುತ್ತು (ಕ್ರಿ). ಗುಂಪುಗುಂಪಾಗಿ ಹೊಡೆ,-ಇರಿ : ತಾಱುಂತಟ್ಟುಗುತ್ತುತ್ತೆ ಬಲ್ಮೆಯೊಳತ್ತಂ ಬರುತಿರ್ಪ ಕೊಂಡಣಿಗನಂ ಕೀನಾಶಲೋಕಕ್ಕೆ ನಿಶ್ಚಯದಿಂದೆಯ್ದುಸುತುಂ (ಎಕ. VIII, ಸೊರಬ. ೧೫೨-೦೬ : 1380). [ತಾಱುಂತಟ್ಟು + ಕುತ್ತು₁]

ತಾಱುಂತೀರು (ನಾ). ಚೆಲ್ಲಾಪಿಲ್ಲಿ ; ಅಸ್ತವ್ಯಸ್ತತೆ : ಸರ್ವಾಂಗದೊಳೆಡೆದೆಱಪಿಲ್ಲದೆ ಕೊಂಡು ತೋಱುವ ಬಲ್ಲೆಱುಗಳ ನೆಱೆವನೆಯಿಂ ತಾಱುಂತೀಱಾ[ರಾ]ಗಿ ಬೀಳ್ಟು ಸತ್ತ ಕುದುರೆಗಳ ಬಳಗಂ (ಚಾರಪು. ೦೩-೧೦೯ ವ). [ತಾಱು₅ + ತೀರು₂]

ತಾಱುಂಬರಿ 'ತಾಱುಂಬೞಿ' ನೋ.

ತಾಱುಂಬಳೆ 'ತಾಱುಂಬೞಿ' ನೋ.

ತಾಱುಂಬೞಿ, ತಾರುಂಬಳಿ, ತಾಱುಂಬರಿ, ತಾಱುಂಬಳೆ (ನಾ). ೧. ಅಸ್ತವ್ಯಸ್ತವಾದುದಂ : ಪಂತಿದಪ್ಪಿ ತಾಱುಂಬೞಿಯುಂ ತೆರಳ್ದ ಕುರುಳ್ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೮-೭೨). ೨. ಸುತ್ತುಮುತ್ತು ; ಎಲ್ಲಕಡೆ : ಅಳಿಗಳ ಬಳಗಂ ತಾಱುಂಬೞಿಯಿಂ ಬರುತಿರೆ (ಕುಸುಮಾ. ೫-೭೯). **ತಾರುಂಬಳಿ:** ೧. ಮನೆಯ ಒಡೆಯನು ಅಕಾಲಮರಣ ಹೊಂದಿದ ಕೂಡಲೆ ಉಳಿದವರತಾರುಂಬಳಿಯು ಎಷ್ಟು ಆಗುತ್ತದೆ (ಚರಿಸಂ. ೭೮): ತಾರುಂಬಳಿಯಿಂದ ದೊಪ್ಪಾಳಿ ಸುತ್ತ ಹೋಗಿ, ಕಯ್ದುಗಳ್ಗೆರಗುವರು (ಮಂತ್ರಿಶ. ೧೫೨-೧೪). **ತಾಱುಂಬರಿ:** ೧. ಕೊಳೆ ಸುಡು ತಾಱುಂಬರಿಯೆಂಬಿವು ಪದದ ಮೊದಲೊಳಿರಲಶುಭಕರಂ (ಕವಿಜ. ೩-೩೨). **ತಾಱುಂಬಳೆ:** ೧. ತಾಱುಂಬಳೆ[ಪಾಠಾಂ. ೞಿ] ಬಿಟ್ಟ ಚಂಚು ಬೆಮರಿಂ ಕಡೆಗೆನ್ನೆಗೆ ಬಾನಲಾದ ಬೊಟ್ಟು (ಶಮದ. ನ. ೧೮೩ ಪ್ರಯೋ).

[ತಾಱು₅ + ಬೞಿ₂]

ತಾಱುಂಬೞಿಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ಹರಡು ; ವ್ಯಾಪಿಸು : ಹಂಸಮಂಡಳಿ ತಾಱುಂಬೞಿಗೊಳ್ವ ತಾವರೆಗೊಳಂ (ಅನಂಪು. ೧-೯೪).

[ತಾಱುಂಬೞಿ + ಕೊಳ್₁]

ತಾಱುಂಬೞಿಯಂ (ಅ). ದಿಕ್ಕಾಪಾಲಾಗಿ ; ಎಲ್ಲಕಡೆಗೆ : ಅಲರ್ಗೆ ಫಲಕೆ ಪರಿದತ್ತಳವೆಂಡಿರ ನೆರವಿ ನಲಿದು ತಾಱುಂಬೞಿಯಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೭-೯೮).

[<ತಾಱುಂಬೞಿ]

ತಾಱುಕುಂಡ 'ತಾಱುಗುಂಡೆ' ನೋ.

ತಾಱುಗುಂಡೆ, ತಾಱುಕುಂಡೆ (ನಾ). ಒಣಗಿದ ಕುಂಡೆ : ದುರುಳಕಾಲನ ಬಾಯನೊದೆದಾಕರಿಸಿ ತಾಟಿಸಿ ಅವಧಿ ವಿಧಿಗಳ ತಾಱು[ಪಾಠಾಂ. ಱ] ಗುಂಡೆಗಳ [ಪಾಠಾಂ. ಕುಂಡೆಗಳನುಱದೆ] (ಬಸಪು. ೪೭-೧). **ತಾಱುಕುಂಡೆ:** ತ್ರೈವಿದ್ಯರಂ ತಂದು ತಾಱುಕುಂಡೆಯ [ಪಾಠಾಂ. ಚಾಟುಗುಂಡಿಯನೆ] ಹಾಯಿಸಿ (ಸೋಮಕ. ೬-೪೩). [ತಾಱು₃ + ಕುಂಡೆ₁]

ತಾಱುತಟ್ಟು 'ತಾಱುಂತಟ್ಟು' ನೋ.

ತಾಱುತಟ್ಟುಂ 'ತಾಱುಂತಟ್ಟುಂ' ನೋ.

ತಾಱುಥಟ್ಟು 'ತಾಱುಂತಟ್ಟು' ನೋ.

ತಾಱುಮಾಱು, ತಾರುಮಾರು₁, ತಾಱುವಱು, ತಾಱುವಾಱು (ನಾ). ೧. ಚೆಲ್ಲಾಪಿಲ್ಲಿ ; ಅವ್ಯವಸ್ಥೆ ; ಅಸ್ತವ್ಯಸ್ತತೆ : ವಾರುವಗಳು . . . ಕೇರಿ ಕೇರಿಯೊಳು ತಮ್ಮಿಚ್ಚೆಯೊಳಗೆ ಸಲೆ ತಾಱುಮಾಱಾಗಿಯೋಡಿದವು (ಕಂನವಿ. ೧೫-೯೦). **ತಾರುಮಾರು₁:** ೧. ತಾರುಮಾರಾಗಿ ತೂರುಬೀಳುತಿರುವ ರಾಕ್ಷಸ ಸ್ತ್ರೀ ಪುರುಷರಂ ನೋಡಿ (ಸೌಗಂಧಿ. ೨೯೦-೦೯) : ಮರಾಟೆಯವರಿಗೆ ದಿಕ್ಕು ತೋಚದಂತಾಗಿ ತಾರುಮಾರಾಗಿ ಪಲಾಯನ ಮಾಡಿದರು (ಒಡೆಕ. ೪೮) : ಈಗ ಎಲ್ಲವೂ ತಾರುಮಾರಾಯಿತು (ಭಾರವೀ. ೭೨): ಕಲ್ಪವೃಕ್ಷಗಳ ಚಿಗುರು ಎಲೆಯ ತೂರಾಡು ತಾರುಮಾರು(ಕಮೋಘ. ೦೬-೬೨). ೨. ಅಸಂಬದ್ಧತೆ ; ಅಸಾಂಗತ್ಯ : ಊರು ಹೆಸರು ಮುಂತಾದ್ದನ್ನು ವ್ಯತ್ಯಸ್ತಮಾಡಿ ತಾರುಮಾರಾಗಿ ಬರೆದರು (ಪುರಾವಿ. ೭). ೩. ಗಜಿಬಿಜಿ ; ಗೊಂದಲ: ತಾರುಮಾರು ಮಾಡುವವನನ್ನು ಯಾರು ತಾನೇ ನಂಬ್ಯಾರು? (ಗಾದೆ). **ತಾಱುವಱು :** ೧. "ತಾಱುವಱಾದುದಸವಸಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೧೧೬-೩೩): ತಾಱುವಱಾಗೆ ಜಯಂ ಜೊಮ್ಮೋಱುವ ಟೆಂಟಣಿಸುವರಸನರಸನೆ ವಿರಸಂ(ಶಾಂತಿಪು. ೨-೪೧): ಭೀಕರ ಗದಾಘಾತದೊಳಂ ಜಾಱಿ ಪಱಿಪಱಿದು ತಾಱುವಱಾದ [ಪಾಠಾಂ. ತೂಱುಪಾಱಾದ] ಕಾಂಭೋಜಾವಳಿಗಳ ತುರುಷ್ಕ ತುರಂಗಮಂಗಳಡಿಯೊಳ್ (ಗದಾಯು. ೬-೨೮ ವ) : ತಾಱು[ಪಾಠಾಂ. ತಾಱು]ವಱಾದ ಕೇಶಮನುಗುರ್ಮೊನೆಯಿಂ ತೆಗೆದೊತ್ತಿ (ಲೀಲಾವ. ೫-೧೩೬) : ತಾಱುವಱಾದ ಸೂಸುಗುರುಳಂ ತವೆ ತಿರ್ದುವ . . .

ತೊಡೆವಾಯ್ಗೆ ನಱುದಂಬುಲಮಂ ಕುಡುಕಿಕ್ಕುವಂದವಂ ಕೋಱೆ (ಧರ್ಮನಾ. ೩-೧೫೨). **ತಾಱುವಾಱು:** ೩. ಜೀವನುವೆಂಬತ್ತುನಾಲ್ಕುಲಕ್ಷ ಯೋನಿಮುಖದೊಳಗೊಂದಾ ಮನುಷ್ಯನದಱೊಳಂತಾನುತಾಱುವಾಱಾಗಿ ಬಂದಲ್ಲಿ (ಜೀವಸಂ. ೯-೯ ವ).

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ಮಲ. ತಾಱುಮಾಱು ; ತುಳು. ತಾರುಮಾರು ; ತೆಲು. ತಾಱುಮಾಱು]

ತಾಱುವಾರಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಭೂಮಿ (?): ಅಕ್ಕಿ ಸಪ ಪನ್ನೆರಡು ಮುಡಿ ತಾಱುವಾರಿಯ ಬಗೆಯ ಬೆಟ್ಟಿನ ಒಳಗೆ ಅಱುಮುಡಿ (ಸೌಇಇ. IX-II, ೪೭೪-೨೦ ; 1472). 'ತಾಱು₆' ಪರಾ. [?]

ತಾಱುವಾಱು 'ತಾಱುಮಾಱು' ನೋ.

ತಾಱುಹಂಗ (ನಾ). ಶಕುನದ ಪಕ್ಷಿ ; ಹಂಗ : ಕರಿಯ ಪಕ್ಷಿಯ ತಾಱುಹಂಗನ ವಾಮದುಡಿಕೆಗಳ ನರಿಗಳೊದಱಿದವಿದಿರಿನಲಿ (ಕುಮ್ಮಾರ. ೧೩-೨). [ತಾಱು₄ (<ತಾಱ್₂)+ಪಂಗ]

ತಾಱಿ₁ 'ತಾಱಿ' ನೋ.

ತಾಱಿ₂ (ನಾ). (?) : ಕಮ್ಮಳೆಯ ತಾಱಿಯಗೊಡಲ ಮೂಡನ ಮಯ್ಯ ಕಂಬ ನೂಱಱುವತ್ತು (ಎಕ. VI, ಚಿಕ್ಕಮ. ೨೨-೪೫ ; 1178). [?]

ತಾಱಿಕಾಯಿ 'ತಾಱಿಗಾಯಿ' ನೋ.

ತಾಱೆಲೆ (ನಾ). ಒಣಗಿದ ಎಲೆ ; ತರಗೆಲೆ : ಪಾದಪದಲಕ್ಷ್ಮಿ ಬೆದಱಿ ಸೂಱೆಗೊಟ್ಟಂದದೆ ಪರಳ್ಗಾಯಿ ಮುಂತಾದ ತಾಱೆಲೆ ನೆಲಕುದುಱಿದುವು (ಮೋಡಶ. ೪-೪೩). [ತಾಱು₁ + ಎಲೆ₁]

△ **ತಾೞ್₁** 'ತಾಳ್₂' ನೋ.

△ **ತಾೞ್₂** 'ತಾಳ್₃' ನೋ.

△ **ತಾೞ** 'ತಾಳ್₃' ನೋ.

ತಾೞಕೆಱೆ (ನಾ). ಒಂದು ಕೆರೆಯ ಹೆಸರು : ಆ ಕೆಱೆಗೆ ಐಯ್ಗಣ್ಡುಗ ಮಣ್ಣು ಕೊಟ್ಟಯ ತಾೞಕೆಱೆ ಆ ಕೆಱೆಗೆ ಐಯ್ಗಣ್ಡುಗ ಮಣ್ಣು (ಎಕ. XII, ಶಿರಾ. ೨೪-೪೮ ; ೯೦೦). [ತಾೞ ? + ಕೆಱೆ]

△ **ತಾೞಪಣ್** 'ತಾಳೆಹಣ್ಣು' ನೋ.

△ **ತಾೞಮರ** 'ತಾಳೆಮರ' ನೋ.

ತಾೞಲಿಯ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ವಾರಬದಿಗದಾಲನುಂ ತೆಳ್ಳನುಂ ತಾೞಲಿಯನುಂ ವೇಬಿಲನುಂ . . . ಇಲ್ಲಿಯ ಪುರದ ಒಕ್ಕಲಿವರು (ಎಕ.III ನಂಜನ. ೦೩೯-೬ ; 915 ?). [?]

△ **ತಾೞವಣ್** 'ತಾಳೆಹಣ್ಣು' ನೋ.

ತಾೞುವಡುಗುಡ್ಡಿ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಆತ್ರೇಯಗೋತ್ರ ಮೊದೆಯ ತಾೞುವಡುಗುಡ್ಡಿಗಳ ಮಗಂ ಪುಳ್ಳಿಯಯ್ಯ ಮಾಡಿಸಿದ ತೂಮ್ಬು (ಎಕ. X(೩), ಮಾಲೂರು. ೦೭೧-೩ ; ಸು. 10ನೆಯ ಶತ). [?]

△ **ತಾೞು** 'ತಾಳ್₂' ನೋ.

ತಾೞುಗಿ (ನಾ). (?) : ಬೇರುಗಿ, ಬೇರುಗಿತಿ ; ತಾೞುಗಿ, ತಾೞುಗಿತಿ (ಶಬ್ದಾನು. ೦೯೩ ಪ್ರಯೋ). [ತಾೞುಗ₀ + – ಇ₂]

ತಾೞುಗಿತಿ (ನಾ). (?) : ಬೇರುಗಿ, ಬೇರುಗಿತಿ; ತಾೞುಗಿ, ತಾೞುಗಿತಿ (ಶಬ್ದಾನು ೦೯೩ ಪ್ರಯೋ). [ತಾೞುಗ₀ + – ಇತಿ₁ (< – ಇತ್ತಿ)]

ತಾೞಿ³, ತಾಳಿ₁ (ನಾ). ಕೇದಗೆ ; ತಾಳೆಗಿಡ : (೩). **ತಾಳಿ₁ :** "ವಿರು-ತಾಳಿ" (ಒಪಧಿ. ೪೩) : ಬಿದೆಕಾರು ಮೂಱಿ ತಿಳಿ ೨ ತಾಳಿ ಆ ಮರ ಬಿದೆಕಾರು (ಸೌಇಇ. ೦೯೩೦, ಮಂಗಳೂರು. ೩೩೮-೮ ; 1226) : ತಾಳಿಯ ಹೂವಿನ ಸಳೆಯೆನೆ ಸುಳಿದಿಂಪುವಾಳಿಯ ಪಣ್ಣಾನಾ ರಾಯನಾ ಲಾಲಿತ ಪ್ರತಿಮೆಯ ಭುಜ ಮುಟ್ಟ ಮೆದೆಗಟ್ಟಿ ಥಾಳಿವಂತಭಿಷೇಕಗೈದಾ (ಭರತ. ೦೬-೬೪).

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ತಾೞೈ]

ತಾಟಿ³ಪೂ, ತಾಳೆಹೂ (ನಾ). ಕೇದಗೆ ಹೂ: (ಕ). **ತಾಳೆಹೂ:** "ಕೇತಕಿ–ತಾಳೆಹೂ" (ಒಷಧಿ. ೪೦) : ಕೇತಕೀಪುಷ್ಪ ಅಂದರೆ ತಾಳೆಹೂವನ್ನು ಧರಿಸಿದಲ್ಲಿ (ಸಕವ್ಯ. ೪೪) : ತಾಳೆಹೂ ಗರುವಲಿಯು ಬೆನ್ನಟ್ಟಿ ಬುಚ್ಚುವುದು (ಕಾಲೂರ. ೧೦೩-೨೩೪) ; ತುರುಬು ಇಲ್ಲದವಳಿಗೆ ತಾಳೆ ಹೂವೇ ? (ಗಾದೆ).

[ತಾಟಿ³ + ಪೂ₂ (< ಪೂ₂)]

ತಾಟಿ³ಜಿ³ಯ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯಕೊರ್ಟ್ಟೊದು [ಪ]ನ್ನೆಸಲುಕ್ಕಾರು ತಾಟಿ³ಜಿ³ಯರ್ಗೆ ಎರೆಕಾಡು ಇಪ್ಪತ್ತೈಮತ್ತರು (ಸೌಇಇ. IX-1, ೪೭-೭ ; ಸು. 9ನೆಯ ಶತ). [?]

ತಾಟ್ರಿವಾಯ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಬೆಳ್ಗಲ್ಕೊಟಡು ಪಶ್ಚಿಮಾ ಯಾಸ್ವಿಕಿ ಪೊನ್ನೆಮಿ ತಾಟ್ರಿವಾಯರಾ ಕಟಿ³ (ಎಕ. IV, ನಾಗಮಂ. ೮೫-೩೩: 776). [?]

ತಾಟ್ನೆಲ್ಲ (ನಾ). ಒಂದು ವಂಶದ ಹೆಸರು (?): ಪೊದಲ್ನಾಡಟುವತ್ತುಮ ನಾಳೆ ತಾಟ್ನೆಲ್ಲರ × × × ತಾಮನ್ದಯರಾ ಶ್ರೀ ಕಣ್ಣಯ್ಯ ತುಟುಗೊಣ್ಡಲ್ಲಿ . . . ಸತ್ತ (ಎಕ. X, ಶ್ರೀನಿವಾ. ೫೦-೭ : 800 ?). [?]

△ **ತಾಟ್ಮರ** 'ತಾಳೆವ ರ' ನೋ.

.ತ್ರಿ ' ನೋ.

ತ್ರಿ₂ (ನಾ). ಮೂರು ಎಂಬ ಸಂಖ್ಯೆ: "ತಿ–ತ್ರಿ=ಮೂರು" (ತದ್ಭಕೋ. ೧೭): ತಿಗೆ–ತ್ರಿಗುಣಂ–ತಿಗುಣಂ, ತ್ರಿಶರಂ–ತಿಸರಂ, ತ್ರಿಶೂಲಂ–ತಿಸುಳಂ (ಶಮದ. ೨೯೦ ಪ್ರಯೋ). [< ಸಂ. ತ್ರಿ]

ತಿಂಕಚಿರ (ನಾ). ಒಂದು ಮನೆತನದ ಹೆಸರು (?): ತಟಂಕಮಿದು ತಿಙ್ಕಚಿರ ನೆಟಿ³ದಕಳೆತಿಯಾ ಆಕಳೆ ಸಮುದೊಯ ತಟಾಕ (ಎಕ. XVI, ಪಾವುಗ. ೦೨-೩ : 754). [?]

ತಿಂಗಣಿ, ತಿಂಗಿಣಿ (ನಾ). ತೊಟ್ಟಿಲ ಮೇಲಿನ ಅಥವಾ ಹಂದರ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ವಿತಾನದಲ್ಲಿ ಇಳಿಬಿಡುವ ಒಂದು ಅಲಂಕಾರದ ಗೊಂಡ್ಯೆ–ಕುಚ್ಚು: ಇಂಗಡಲೆಂಬ ಸೆಜ್ಜವನೆಯೊಳ್ ತೆರೆದೊಟ್ಟಿಲ ಮೇಲೆ ಕೆಂಬರಲ್ದಿಂಗಣಿಗಟ್ಟಿದಂತುದಯಶೈಲಶಿಖಂಡದೊಳೆಂದುಮಂಡಲಂ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೭-೨೯); ಮಾಣಿಕದ ತಿಂಗಣಿಯುಂ ಮಾಣದ ಕಣ್ಬೆಳಗು ಬಳಸೆ ಮುತ್ತಿನ ಸುತ್ತಂ ಮಾಣಿಕದ ಮೇಲೆ ಮಕ್ಕಳ ಮಾಣಿಕಮುಡುಗಡಿಗೆ ತೊಟ್ಟಿಲೊಳ್ ಪುಟ್ಟಿಸುಗುಂ (ಅನಂಪು. ೭-೪); ಶಿಲ್ಪಿಗಳ ಕಲ್ಪಪತಿಯು ಅಭಿಷೇಕಮಂಡಪವನ್ನು ಸಮೆದಿದ್ದನೆಂದಮೇಲೆ ಕೇಳುವದೇನು ? ಮುತ್ತಿನ ಸೂಸಕ, ಮರಕತದ ತಿಂಗಣಿ . . . ರನ್ನದ ರಂಗವಲ್ಲಿ ! (ಸಾಹಿಸಂ. ೩೭). **ತಿಂಗಿಣಿ :** ಕೋದ ಮುತ್ತಿನ ಸೂಸಕದೊಳಂ ಚೆಂಬೊನ್ನ ತಿಂಗಿಣಿಯೊಳಂ ಚೀನದ ದೇವಾಂಗದ ನೇತ್ರದ ಮೇಲ್ಕಟ್ಟಿನೊಳಂ . . . ವಿಚಿತ್ರಾಂಶುಕ ವಿವಿಧ ಧ್ವಜಂಗಳೊಳಂ ಬಹು ವಿಧ ನೂತ್ನ ರತ್ನ ತೋರಣಂಗಳೊಳಂ ನೆಟಿ³ದು (ಪುಷ್ಪಪು. ೮-೫೦ ವ). [?]

ತಿಂಗಣಿಗೆ (ನಾ). = ತಿಂಗಣಿ : ಅದಲ್ಲದೆಯುಮಪವರ್ಗಲಕ್ಷ್ಮಿಯ ಲಾಸ್ಯ ಪೂಜಾಕುಸುಮಂಗಳಂತೆ ಮಧ್ಯರಂಗದೊಳೆಸೆವ ಪೊಸಮುತ್ತಿನ ಸೂಸಕದ ಪೊನ್ನ ತಿಂಗಣಿಗೆಯ ನೆಟುಲ ತುಟುಗಲಿಂ ವಿರಾಜಿಸುವ ಪೂಜಾಗೃಹದಿಂ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೨-೭೪). [< ತಿಂಗಣಿ]

ತಿಂಗಣಿಮಾರ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಕಕ್ಕರ ಮುದಲೂರೆಟಿ³ದು ತೊಟುಗೊಣ್ಡೊಡೆ ತಿಙ್ಗಣಿಮಾರ ಶ್ರೀಮೇಟಿ³ ತಿಙ್ಗಣಿಯೂರುಳ್ಳಗಿ . . . ಪಲರನೆಟಿ³ದು ಸಗಮೇಟಿ³ದನ್ (ಎಕ. X, ಶಿಡ್ಲಘ. ೩೨-೪ ; ಸು. 870 ?). [?]

ತಿಂಗಣಿಯೂರ್ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು : ಕಕ್ಕರ ಮುದಲೂರೆಟಿ³ದು ತೊಟುಗೊಣ್ಡೊಡೆ ತಿಙ್ಗಣಿಮಾರ ಶ್ರೀಮೇಟಿ³ ತಿಙ್ಗಣಿಯೂರುಳ್ಳಗಿ . . . [illegible] ಸಗಮೇಟಿ³ದನ್ (ಎಕ. X, ಶಿಡ್ಲಘ. ೩೨-೪; ಸು. 870 ?).

[ತಿಂಗಣಿ₀ + ಊರ್]

ತಿಂಗಳ್, ತಿಂಗಳು (ನಾ). ೧. ಚಂದ್ರ ; ಪೆರೆ : "ಜೊನ್ನೊಡಲಂ . . . ಕಟ್ರಲೆವಣಿ, ತಿಂಗಳ್–ಈ ೨೦ ಚಂದ್ರನ ಪೆಸರ್" (ಕಶಸಾ. ೩-೨೩) ; "ಮೃಗಾಂಕನೊಳ್ ತಿಂಗಳ್" (ಕರ್ಣಾನಿ. ೨೧) : ನಗೆಯೆಂಬ ನೆವದೆ ಬೆಳಗೀ ಮೊಗಮೆಂಬೀ ನೆವದೆ ತಿಂಗಳೊಳಗೆಸೆದಾದಂ ಸೊಗಯಿಸಿ ತೋರ್ಕುಂ ಲೋಚನಯುಗಮೆಂಬೀ ನೆವದೆ ಲಕ್ಷ್ಮಮೆನೆ ತದ್ವ್ಯಾಜಂ (ಕವಿರಾ. ೩-೨೭); ತಿಂಗಳ ತಣ್ಗದಿರ್ಗಳೊಳ[ಮಿರ್ದಟಿ³ಯದ] ಸಿರಿಕಂಡದಣ್ಪಿನೊಳವೆಡೆವಿಡ ದಾಲಿನೀರ್ದನಿಗಳಂ ಸಿಂಪಿಸುವ ನೀರ್ಜೊಂಪಂಗಳೊಳಂ (ಕಾದಂಬ. ೫೯೮); ತಿಂಗಳ ಬಿಂಬಮಂ ಪಿಳಿದು ಪಿಂಡೆ ಪಳಚ್ಚನೆ ಸೋರ್ದ ಸೋನೆಯಂತೆ . . . ಏಂ ಸೀಯಸುಣ್ಮಿದುದೊ ಗೇಯದ ಮೆಲ್ಲುಲಿ (ವಿರೂಪಾ. ೭೫) ; ಎಳೆಮಿಂಚಿನಂದದ ಬೊಂಬೆಯೊ ತಿಂಗಳ ತಿಳಿವೆಳಗಿನೊಳಾದ ರೂಪೊ (ಭರಟ. ೨-೭೭) : ಅಂಗಜನ ಕಣೆಗಳಂ ಬೀಟಿ³ ನೋಟಂ ಮೊಗಂ ತಿಂಗಳಂ ವಿರಾಟಿ³ (ಚಲಪು. ೫-೧೧). ೨. ಚಂದ್ರನ ಬೆಳಕು ; ಇಂದು ಕಾಂತಿ : ತಂಗಾಳಿಯುಂ ತಿಂಗಳುಂ ಬನಮುಂ ಬೆಂಬಲವಾಗಿ ತೀರ್ಚವೆ ಗಡಂ ಕೊಂಡುಗ್ಗಿಯುಂ ಸುಗ್ಗಿಯೊಳ್ (ಅಜಿಪು. ೬-೨೮) : ತಿಂಗಳ ಸೊಂಪು ಗುಂಪುವಡೆದೆಣ್ದೆಸೆಗಂ ಪರಿಗೊಂಡುದೆಂಬಿನಂ (ಕಬ್ಬಿಕಾ. ೧೭): ತಿಂಗಳ ಸೊಂಪು ಪುಷ್ಪಬಾಣದ ಪೊದೆ ರಾಗದಾಗರಮನಂಗನ ಕೈಪಿಡಿ ನಲ್ಲಳೊಲ್ಮೆಯೆನ್ನದ ಪೆಟಿ³ತೆಂಬುದೇ ಮಧುರ ಮಾಧವ ನಿನ್ನಯ ವಾಗ್ವಿಳಾಸಮಂ (ಧರ್ಮನಾ. ೦-೬೧) : ಲವಲಿಯ ತನಿವಣ್ಣಿಗೆಣೆಯೆನೆ ತೋರ್ಪುದು ತಾನಿಂದು ತಿಂಗಳಾಭರಣ ವನದ ಚಕೋರದ ಸವಿದುತ್ತಿ ದಾವುದು ಹರಿಣವಿಲ್ಲದ ಶೀತಕಿರಣ (ಇಂದಾಪ. ೧೭೯-೩೧). ೩. ಚಂದ್ರನು ಭೂಮಿಂಗೆ ಒಂದು ಸುತ್ತು ಬರುವ ಕಾಲದ ಅವಧಿ; ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಮೂವತ್ತು ದಿನಗಳು : ಉಗ್ರಸೇನ ಗುರುವಡಿಗಳ್ ಒನ್ದು ತಿಙ್ಗಳ್ ಸನ್ಯಾಸನಂ ನೋನ್ತು ಮುಡಿಪ್ಪಿದಾರ್ (ಎಕ. II, ೨೫-೨ ; ಸು. 700) : ಇಂತು ವರ್ಷಾಕಾಲದ ನಾಲ್ಕು ತಿಂಗಳೊಳಂ ಮಾರ್ದನೂಡಿ (ವಡ್ಡಾರಾ. ೧೭೦-೨೭); ಅವಧಿಯನೊಂದು ತಿಂಗಳೆಡೆಯಿಟ್ಟು (ಆದಿಪು. ೧೨-೪೩); ಒಂದು ತಿಂಗಳ್ವಿಹರಣ ವಿಧಿಯಂ ಮಾಣ್ದು ಬಂದಜಿತನಾಥಂ ಧ್ಯಾನವಿಧಾನದಿ ಕರ್ಮಂಗಳಂ ಕಿಡಿಸಿದಂ (ಅಜಿಪು. ೮-೨೮ ವ) : ಮತ್ತಮೊಂದೆರಡು ತಿಂಗಳ್ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ನೋಂತು ಕೊಟ್ಟಪೆಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೦-೧೮೨) : ತಿಂಗಳೇಳಟಿ ಗರ್ಭದಲಿ ರಘುಪುಂಗವನನಗಲಿದಳು (ತೊರರಾ. ೦೫೩-೮). **ತಿಂಗಳು :** ೧. ತಿಂಗಳ ಸೂಡಿದ ಅಭವನು ಭವಭಂಗಿತರಿಗಾರಿಗೂ ಗೋಚರಿಸನು ನೋಡಾ (ಸಿದ್ಧೇವ. ೧೨೨-೩೭೭) ; ತಿಂಗಳುವೊಡನುರ್ಕುವ ಬೆಳ್ದಿಂಗಳುಂ (ಚಳವಿ. ೬-೨೫) ; ತೊಳೆದ ಬಾನೊಳಗೊಂಟಿಮೋಡದ ನೆಲೆಗೆ ನುಸುಳಿದ ತಿಂಗಳು (ಇಂಗೀತ. ೧೨-೯) : ಮುಳುಗುವ ನೇಸರೊ ಮೂಡುವ ತಿಂಗಳೊ (ಅನಿಕೇ. ೩೦-೧೩). ೨. ತಿಂಗಳಿಗೆ ತಂಪಿಹುದೆ ಸಾಗರಕೆ ನೆಂಪಿಹುದೆ (ಗೀವಿಂ. ೨೨-೩೪). 'ಬೆಳುದಿಂಗಳು' ಪರಾ. ೩. ಕೇತು ವಿಲಗ್ನದೊಳಿರೆ ಪುಟ್ಟಿದ ಮನುಜ ನೊಂದು ತಿಂಗಳು ಬಾಟ್ಗುಂ (ಜಾತತಿ. ೬-೧೦) ; ಒಂದು ತಿಂಗಳು ಪಲವು ಮನ್ನಣೆಯಿಂದ ಮನ್ನಿಸಿ ತನ್ನ ಸೇನಾಪ್ಯಂದವನು (ಕುಮಾ್ಯಸ. ೩-೨೩) : ನರಪತಿವೊಂದು ತಿಂಗಳು ವನದೊಳಗೆ ವಿಪರಿಸಿ (ಜೀವಂಸಾಂ. ೦೮-೭೨) : ಮೇಲ ತಿಂಗಳು ನಾಲ್ಕುಟಿ³ಂಕೆಯ ಕಾಲ ಸವೆದುದು (ತೊರರಾ. ೪-೭-೫) : ನಿದ್ದೆಯ ಕಾಣದೆ ತಿಂಗಳಾರಾಗಿತ್ತು (ಇಂದಾಪ. ೪೫-೧೩).

ತಿಂಗತಿಂಗಳು, ತಿಂಗಳ್ತಿಂಗಳು, ತಿಂಗಳ್ದಿಂಗಳ್ (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ) : ಅವುಗಳಿಗೆ (ತೆಂಗು) ತಿಂಗತಿಂಗಳಿಗೆ ಹೊಸ ಹೂವು ಬಿಟ್ಟು ಇಪ್ಪತ್ತು ಇಪ್ಪತ್ತೈದು ಕಾಯಿ ಆಗುತ್ತವೆ (ಮುಂಬಯಿ ೨-೫೦) : ಧಾರಾಪೂರ್ವಕಂ ಮಾಡಿ ಗುಡಿಕಲ್ಲ ೨೪ಟಿ ಸ್ಥಳದ ಪೆಜ್ಜುಂಕದಲ್ಲಿ ತಿಂಗಳ್ತಿಂಗಳಿಗೆ ಕೊಟ್ಟ ಗದ್ಯಾಣ ೧ (ಸೌಇಇ. IX-1. ೨೭೯-೨೧ ; 1186) ; ಮುದ್ರಾವಣದ ಸುಂಕದೊಳಗೆ ತಿಂಗಳ್ದಿಂಗಳ್ಗೆ ಹತ್ತು ಹತ್ತು ದ್ರವ್ಯಮಂ ಬಿಟ್ಟಂ (ಎಇ. XXVIII. ೫-೫೬ :

1082). **ತಿಂಗಳಂ ಸೂಡಿದವ** = ಚಂದ್ರನನ್ನು ತಲೆಯಲ್ಲಿ ಧರಿಸಿದವನು ; ಚಂದ್ರಶೇಖರ ; ಶಿವ : ತಿಂಗಳಂ ಸೂಡಿದವನ ಸರ್ವೋತ್ತುಂಗವಾಹ ವಿಶ್ವರನ ಗಣಪುಂಗವರ್ಗೇರುವ ಮಹಾಸಿಂಹಾಸನಂ ಬಸವ (ಬಸಪು. ೧-೩೨). **ತಿಂಗಳ ಜೂಟ** = ತಿಂಗಳಂ ಸೂಡಿದವ : ತಿಂಗಳ ಜೂಟಗೆ ಸುರಸತಿಯರು ತಂದ ಮಂಗಳಜಲಕುಂಭದಂತೆ (ಮೋಹತ. ೩೪-೩೧). **ತಿಂಗಳಣುಗ** = ಚಂದ್ರನ ಮಗ ; ಬುಧ : "ತಿಂಗಳಣುಗನೆನೆ ಬುಧನೆನಿಕ್ಕು" (ಶಶರ. ೪೬). **ತಿಂಗಳ ಧರ** = ತಿಂಗಳಂ ಸೂಡಿದವ : ತಿಂಗಳಧರನ ಪೂಜಿಸು ಮನವೆ (ಸಿದ್ಧವ. ಕ. ೯೮-೩೨೮): ತಿಂಗಳಧರ ಧವಳಾಂಗ ಗಂಗಾಧರ (ಸೌಂದಕಾ.೧-೧೦). **ತಿಂಗಳ ಪಕ್ಷ**= ತಿಂಗಳಲ್ಲಿಯ ಹದಿನೈದು ದಿವಸ: ತಿಂಗಳ ಪಕ್ಷಗಳನ್ನು ಹೇಳದೆ ವರ್ಷಋತು ಎಂಟನೆಯ ಪಕ್ಷ ಎಂದು ಮೊದಲಾಗಿ ಋತುಪಕ್ಷಗಳನ್ನು ಹೇಳಿದೆ (ಕರ್ಣಾಅ. ೮). **ತಿಂಗಳ ಬೆಳಕು, ತಿಂಗಳ ಬೆಳಗು** = ಚಂದ್ರನ ಬೆಳಕು; ಬೆಳುದಿಂಗಳು : ಶರಣನೆಂದು ವಚನಂಗಳ ಹಾಡಿದರೆ ತಿಂಗಳ ಬೆಳಕಿನ ಸಿರಿಯಂ ಕಂಡು ನಾಯಿ ಹರುಷಂಗೊಂಡು ಬಳ್ಳಿಟ್ಟು ಬೊಗುಳಿದಂತಾಯಿತು (ಘನವ. ೩೬) ; ತಳತಳಿಸಿ ಬೆಳಪ ತಿಂಗಳಬೆಳಗಂ ಕವರ್ವಂತೆ ಮೆಱೆವ ಮೆಯ್ವೆಳಗಿಂ (ಕಬ್ಬಿಕಾ. ೭೩) ; ತಿಂಗಳ ಬೆಳಗಿನ ದಾರೆಯ ಸಂಗಡಮನೆ ಮೆಱೆಯುತಿರ್ಪ ಗಂಜಿಯನಾಗಳ್ ತೆಂಗಿನ ಶಿಳಿವಟ್ಟಲೊಳಾತಂಗೆಱೆದಳ್ (ದಶಕು. ೧೨-೧೨೫). **ತಿಂಗಳ ಮಾವ** = ಚಂದ್ರನಿಗೆ ಅಕ್ಕರೆಯಿಂದ ಸಂಬೋಧಿಸುವ ಹೆಸರು : ಅಂಗನೆ ರೂಪಿಂದ ತಿಂಗಳಮಾವನ ತಂಗಿ (ಅಂಜಜ. ೪-೯) : ತಿಂಗಳಮಾವನು ಬಾನಿನಂಗಳದೊಳು ಮೂಡಿ ಬಂದಿರುವನು ಹೇಗೆ (ಚಂದ್ರವೀ. ೧೬೬-೬೦). 'ಚಂದಮಾಮ' ಪರಾ. **ತಿಂಗಳ ಲೇಖೆ** = ಚಂದ್ರನ ಕಲೆ : ತಿಂಗಳ ಲೇಖೆಯಂ ಬಿಡದೆ ಗೂಡಿದವಂಗೆ ಮಹೇಶ್ವರಂಗೆ . . . ಸುಧೂಪವಂ ಮಿಗೆ ಸಮರ್ಪಿಸಿದಂ (ಉದ್ಭಟ. ೧೧-೮೫). **ತಿಂಗಳುಗಟ್ಟಳೆ, ತಿಂಗಳುಗಟ್ಟಲೆ, ತಿಂಗಳುಗಟ್ಲೆ** = ೧. ಹಲವು ತಿಂಗಳುಗಳ ವರೆಗೆ: ತಿಂಗಳುಗಟ್ಟಳೆ ಉಪದೇಶ ಮಾಡಿದರೂ ಅವನು ಸಿಗರೇಟಿನ ಚಟವನ್ನು ಬಿಡಲಿಲ್ಲ (ರೂಢಿ) ; ತಿಂಗಳುಗಟ್ಟಲೆಯಾದರೂ ಮಲೇರಿಯಾ ಜ್ವರ ಗುಣವಾಗುವುದಿಲ್ಲ (ರೂಢಿ). ೨. ಪ್ರತಿ ತಿಂಗಳು : ಸಂಬಳದಲ್ಲಿ ಐವತ್ತು ರೂಪಾಯಿ ತಿಂಗಳುಗಟ್ಲೆ ಕೂಡಿಸಿ ಸಾಲಾ ಹರಿಸಬೇಕೆಂದು ಆಲೋಚನೆ ಮಾಡಿದ್ದೇನೆ (ಕಥಾಮಂ. IV, ೫). **ತಿಂಗಳು ತುಂಬು** = (ಗರ್ಭಿಣಿಗೆ) ನವಮಾಸ ತುಂಬು : ಆಕೆಗೆ ತಿಂಗಳು ತುಂಬಿದೆ (ರೂಢಿ). **ತಿಂಗಳುವಾರು** = ತಿಂಗಳುಗಳ ಮೇರೆಗೆ ; ತಿಂಗಳಿಗೆ ಇಂತಿಷ್ಟು ಎಂದು : ಆಯಾ ತರಗತಿಗಳಿಗೆ ಪಠ್ಯವಸ್ತುವನ್ನು ತಿಂಗಳುವಾರು ಹಂಚಿಕೊಂಡು ವರ್ಷಾಂತ್ಯದಲ್ಲಿ ಪೂರೈಸಿದರೆ ಉಪಾಧ್ಯಾಯರ ಕೆಲಸ ಮುಗಿಯಿತು (ಶಿಕ್ಷದ. ೧೨೮). **ತಿಂಗಳೊಪ್ಪತ್ತು** = ಸುಮಾರು ಒಂದು ತಿಂಗಳು ; ಹೆಚ್ಚುಕಡಮೆ ಒಂದು ತಿಂಗಳು : ಮತ್ತೆ ತಿಂಗಳೊಪ್ಪತ್ತು ಕಳೆಯುವುದರೊಳಗಾಗಿ ಫಲಿತಾಂಶ ಹೊರಬಿತ್ತು (ಭೀಮುಕಾ. ೧೮). [ದೇ.॥ ತಮಿ. ಮಲ. ತಿಙ್ಕಳ್ ; ತುಳು. ತಿಂಗೊಳು; ಕೊಡ. ತಿಂಗ ; ಕುಇ. ತಿಂಗಳ್]

ತಿಂಗಳರೆ (ನಾ). ಚಂದ್ರನ ಅರ್ಧಭಾಗ ; ಅರ್ಧಚಂದ್ರ : ಹೊನ್ನ ಬಣ್ಣದ ಮೈವೆಳಗು . . . ಚಿನ್ನಮಾಣಿಕದುಟಿ ಬಗಸೆಗ[ಣ್] ತಿಂಗಳರೆ ನೊಸಲು (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೪-೬). [ತಿಂಗಳ್ + ಅರೆ$_3$]

ತಿಂಗಳವರೆ (ನಾ). ಬಿತ್ತಿದ ಒಂದು ತಿಂಗಳಿಗೆ ಕಾಯಿಬಿಡುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಅವರೆ : ತಿಂಗಳವರೇ, ಕೋತಂಬರಿ, ಹಸೀಮೆಣಸಿನಕಾಯಿ ತಕ್ಕೊಂಡು ಬಾ (ರಕ್ತಧ್ವ. ೨೦). [ತಿಂಗಳು (<ತಿಂಗಳ್) + ಅವರೆ,]

ತಿಂಗಳಿಗೆ (ನಾ). ಹಣೆಗೆ ಹಚ್ಚಿಕೊಳ್ಳುವ ಬೊಟ್ಟು; ತಿಲಕ : "ತಿಂಗಳಿಗೆಯೆಂದು ತಿಲಕಂ" (ಕಶಸಾ. ೬೩-೪೧೨); "ಜೂಳಿಯ ತಿಂ[ಪಾಠಾಂ. ದಿಂ]ಗಳಿಗೆಯೆನಲ್ ನೇರಬೊಟ್ಟಿಗೆ ಪೆಸರ್" (ಕಬ್ಬಿಕ್ಕಿ. ೨೬). [?]

ತಿಂಗಳು 'ತಿಂಗಳ್' ನೋ.

ತಿಂಗಳುಬೆಳಕು (ನಾ). ಚಂದ್ರನ ಪ್ರಕಾಶ ; ಬೆಳುದಿಂಗಳು : ತಿಂಗಳು ಬೆಳಕಿನ ಇರುಳಿನಲಿಂದು ಅಮ್ಮನು ಕೆಲಸದೊಳಿರುತಿರೆ ಕಂಡು (ಕಪಪು. ೩-೧೦) : ತಿಂಗಳುಬೆಳಕೆಂದರೆ, ಪ್ರಾತಃಕಾಲದ ಬ್ರಾಹ್ಮೀಮುಹೂರ್ತದಲ್ಲಿಯೂ ಭೂದೇವಿಗೆ ಕ್ಷೀರಾಭಿಷೇಕವನ್ನೆಸಗುವಂತಿತ್ತು (ನಾದಜೀಜ.೩೮೪). [ತಿಂಗಳು (<ತಿಂಗಳ್) + ಬೆಳಕು$_2$ (<ಬೆಳಗು$_2$)]

ತಿಂಗಳೋಡು (ನಾ). (ಕರಾ)ಸೌರಮಾನ ತಿಂಗಳ ಮೊದಲನೆಯ ದಿನ : ಈವತ್ತು ತಿಂಗಳೋಡು, ಹಣ ಯಾರಿಗೂ ಕೊಡಬೇಡ (ರೂಢಿ). [ತಿಂಗಳು (<ತಿಂಗಳ್) + ಓಡು ?. / ತುಳು. ತಿಂಗೊಡ]

ತಿಂಗಳ್ಗಲ್ (ನಾ). ಚಂದ್ರಕಾಂತ ಶಿಲೆ : ಗಲ್ಗಲನೆ [illegible] ಪೋಲ್ ಕರಗಿ ಪರಿವ ಜೊನ್ನದ ತಿಂಗಳ್ಗಲ್ಗಳೊಸರ[illegible] ಕುಳಿರ್ದುದಾ ಜಳಂ ತಿಳಿಗೊಳದಾ (ಅರ್ಧನೇ. ೫-೦೧೯) [ತಿಂಗಳ್ + ಕಲ್$_3$]

ತಿಂಗಳ್ವಕ್ಕಿ (ನಾ). ಬೆಳುದಿಂಗಳನ್ನೇ ಆಹಾರವಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದೆಂದು ಭಾವಿಸಲಾದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಪಕ್ಷಿ; ಜೊನ್ನವಕ್ಕಿ; ಚಕೋರಪಕ್ಷಿ : ತಿಂಗಳ್ವಕ್ಕಿ, ತೇನೆ, ತನ್ನೆಣೆವಕ್ಕಿಯಂ ಕರೆದು ಕೂಗುತ್ತೆ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೨೬೧-೯೦೦). [ತಿಂಗಳ್ + ಪಕ್ಕಿ$_1$]

ತಿಂಗಿಣಿ 'ತಿಂಗಣಿ' ನೋ.

ತಿಂಗುಳಿ (ನಾ). ೧. ಆಹಾರಕ್ಕಾಗಿ ಸಾಕಿರುವ ಕಂರಿ. ೨. ತಿನಿಸು : ಆಹಾರ : "ಆಮಿಷಂ – ಆಹಾರಂ (ತಿಂಗುಳಿ)" (ನೀತಿವಾ. ೨೮-೫೫) : ತನುವಂ ನಂಬಿರ್ದು ಕಟ್ಟಿಂ ಜವಂಗನ್ನಂ ತಿಂಗುಳಿ ಮಾಡದೀಗಳೆ ಜಿನಶ್ರೀದೀಕ್ಷೆಯುಂ ತಾಳ್ದುವಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧೦-೨೮೬) ; ಸವಿಗಂಡರಸಿ ಬಾಣಸಿನ ಮನೆಯೊಳ್ ಕಟ್ಟಿದ ಪೋಂತಂ ತಿಂಗುಳಿಮಾಡಿದಳದಂ (ಯಶೋಧ. ೩-೬೮). [ತಿನ್ + ಕುಳಿ$_3$]

ತಿಂಗುಳಿದಿನ್ (ಕ್ರಿ). ಆಹಾರವನ್ನು ತಿನ್ನು,–ಉಣ್ಣು : ದೂಱುಲಱಿಯೆನು ಸುಭಟರಿಗೆ ಮನ ಬೇಱಿ ನುಡಿ ಬೇಱಾಯ್ತು ಸಮರದೊಳೇಱಿ ತಿಂಗುಳಿ ದಿಂದು ದಣಿದುದು ನಮ್ಮ ಬಲವೆಂದ (ಕುಮಾಭೀ. ೭-೮). [ತಿಂಗುಳಿ + ತಿನ್]

ತಿಂಟೆ 'ತಿಟ್ಟು$_3$' ನೋ.

ತಿಂಡಿ (ನಾ). ೧. ತಿನಿಸು ; ಆಹಾರ ; ಖಾದ್ಯ : ತೆಮ್ಮಲಿನ ತಿಂಡಿಗಳ್ ಹಸುರೆಲೆಯ ತಟ್ಟೆ (ಕಾಲೂರ. ೬೩-೧೦೬) : ತಿಮಾರಿ ತಿಂಡಿಯನ್ನು ಅಣಿ ಮಾಡುವ ಕೆಲಸದಲ್ಲಿ ತೊಡಗಿದ (ಛಾರತಿ. ೬) ; ಹಸುಬೆಯಲ್ಲಿದ್ದ ತಿಂಡಿಯ ಗಂಟು ದಾರಿಯುದ್ದಕ್ಕೂ ಅವನಿಗೆ ಜ್ಞಾಪಕ ಬರುತ್ತಿತ್ತು (ಕಳಮ. ೪) ; ನಿಮಗೋಸುಗವಾಗಿಯೇ ತಿಂಡಿಗಳನ್ನು ತಯಾರಿಸಹೇಳಿದೆ (ಕಾಲಜಾ. ೧೦). ೨. (ಉಕ) ತುರಿಕೆ ; ನವೆ ; ತೀಟೆ : ಕ್ಯಾಪಿಟಲ್ಲು ಏನು ? ಆಟಮ್ಮು ಬಾಂಬು, ತಲೆ ತುಂಬ ತಿಂಡಿ, ಹೇನು! (ಸೂರ್ಯಪಾ. ೫೨-೨); ಸಹನೆ ಸಹಾನುಭೂತಿಗಳನ್ನು ಕಂಡರೆ ಮೈಯೆಲ್ಲ ಕೆರೆಯುವಷ್ಟು ತಿಂಡಿಯೇಳುತ್ತಿತ್ತು (ಕಾಲಚ.೫೦) : ಜನರು ತಮ್ಮ ನಾಲಗೆಯ ತಿಂಡಿಯನ್ನು [illegible] ಕೊಳ್ಳಬೇಕೋ (ಮೂರುದಾ. ೧೩೦). ೩. (ಆಲಂ) [illegible] : ಗರ್ವ : ನಿನಗೆ ತಿಂಡಿ ಜಾಸ್ತಿಯಾಗಿದೆ (ರೂಢಿ).

ತಿಂಡಿತಿನಿಸು = ಆಹಾರ [illegible] ಸಿದ್ಧವಾಗಿವೆ (ಜೀವಾತ್ಮ. ೨೦೨) : ಸಂತೋಷದಿಂದಲೇ ಗೋದಮ್ಮ ತಿಂಡಿತೀರ್ಥ ಬೇಗನೆ ಒದಗಿಸಿಕೊಟ್ಟು ಜೋಯಿಸರಲ್ಲಿಗೆ ಕಳುಹಿಕೊಟ್ಟಳು (ತ್ಯಾಗಮ. ೭). [ದೇ.॥ ತಮಿ. ತಿಣ್ಟಿ ; ಕೊಡ. ತೆಲು. ತಿಂಡಿ]

ತಿಂಡಿಪೋತ, ತಿಂಡಿಹೋತ (ನಾ). ಆಹಾರವನ್ನು ಹೋತದಂತೆ ತಿನ್ನು ವವನು ; ಅತಿಯಾಗಿ ತಿನ್ನುವವನು; ಹೊಟ್ಟೆಬಾಕ: ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ಬಾರದ ತಿಂಡಿಪೋತ ಎನಿಸಿಕೊಂಡನು (ಆಯ್ದಕೀ. ೩೧) ; ಅಧ್ಯಾಪಕರು ನಮ್ಮನ್ನು ತಿಂಡಿಪೋತರು ಎನ್ನಬಹುದು (ಅಲವು. ೧೧೪) ; ತಿಂಡಿಪೋತ ನಂಜೇಲಿಂಗ ಭಟ್ಟನ ಕಥೆಯನ್ನು ಹೇಳಿದೆ (ಇಬದು. ೮). **ತಿಂಡಿಹೋತ :** (೬).
[ತಿಂಡಿ + ಪೋತ$_1$ (<ಪೋಂತು)./ತಮಿ. ತಿನ್ಪಪೋತ್ತು ; ತೆಲು. ತಿಂಡಿಪೋತು]

ತಿಂಡಿಪೋತತನ, ತಿಂಡಿಹೋತತನ (ನಾ). ಅತಿಯಾಗಿ ತಿನ್ನುವ ಸ್ವಭಾವ; ಹೊಟ್ಟೆಬಾಕತನ: ಅವನ ತಿಂಡಿಪೋತತನವನ್ನು ನೋಡಿದರೆ ಜುಗುಪ್ಸೆಯಾಗುತ್ತದೆ (ರೂಢಿ). **ತಿಂಡಿಹೋತತನ :** (೬).
[ತಿಂಡಿಪೋತ + – ತನ]

ತಿಂಡಿಬಾಕ (ನಾ). = ತಿಂಡಿಪೋತ : (೬). [ತಿಂಡಿ + – ಬಾಕ]

ತಿಂಡಿಶ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಶಾಕ,–ಸಸ್ಯ : ಸವತೆ, ತಿಂಡಿಶ . . . ಇವು ಕಫವಾತಕರ (ಅಷ್ಟಾಂಗ. ೧೩೭). [?]

ತಿಂಡಿಹೋತ 'ತಿಂಡಿಪೋತ' ನೋ.

ತಿಂಡಿಹೋತತನ 'ತಿಂಡಿಪೋತತನ' ನೋ.

ತಿಂಡುಕ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ ; ತೂಬರೆ ಗಿಡ : ಕುಪರಥ, ಹಿಗೆ, ತುವುಕಿ, ತಿಂಡುಕ, ಪೊಳೆತುಮ್ಮಿ, ಬಂಧ (ಮುಜಿಗಿ. ೩೦–೬೦೩).
[<ಸಂ. ತಿಂದುಕ]

ತಿಂಡೆ 'ತಿಟ್ಟು$_3$' ನೋ.

ತಿಂತಿ 'ತೀಂಟೆ$_1$' ನೋ.

ತಿಂತಿಡಿ (ನಾ). ಹುಣಸೆಮರ. [ಸಂ. ತಿಂತಿಡೀ]

ತಿಂತಿಡಿಕ (ನಾ). = ತಿಂತಿಡಿ. [ಸಂ. ತಿಂತಿಡಿಕಾ]

ತಿಂತಿಡೀಕ (ನಾ). ೧. = ತಿಂತಿಡಿ. ೨. ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಹುಣಸೆಹಣ್ಣಿನಿಂದ ತಯಾರಿಸಿದ, ಹುಳಿಯಾದ ಗೊಜ್ಜು ಅಥವಾ ಸಾಂಬಾರು.
[ಸಂ. ತಿಂತಿಡೀಕಾ]

ತಿಂತಿಣಿ$_1$, ತಿಂಥಿಣಿ (ನಾ). ಗುಂಪು; ಗೊಂದಣ; ಸಮೂಹ: "ಬಂಬಲ್, ತುಱುಗಲ್, ಒಟ್ಟಜೆ, ತಿಂತಿಣಿ . . . ಗೊಂದಣ–ಈ ೪೦ ಸಮೂಹಂ" (ಕಶಸಾ. ೧೧–೨೨೨); "ಗೊಂದಣ ತರಳ್ಕೆ . . . ತಿಂತಿಣಿ . . . ತೊಂಬೆಯೆನೆ ಶ್ರೇಣಿರಾಶ್ಯಂ" (ಶಬ್ದಮಂ. ೫೫) : ರವಿಕಿರಣಾಳಿಗಳ್ ಧ್ವಜಪಟಾಳಿಯ ತಿಂತಿಣಿಯಿಂದಮುರ್ಚಲಾಱವೆ (ಶಂಪಥಾ. ೧೦–೩೦) ; ತಱಗೆಲೆ ಬಳ್ಳಿಯೆಂಬಿವಱ ತಿಂತಿಣಿಯೊಳ್ಸುರಗಾತಿವೇಗದಿಂದಱಿಯಲೆ ಬಂದುದಿಲ್ಲ ಪಥಮುಂ (ಶಾದಂಪೂ. ೬೨೬) ; ಗಣ ತಿಂತಿಣಿಯೊಳಗಿರಿಸೆನ್ನನು ಲಿಂಗವೇ (ಬಸವ. ೩೬೭) ; ಅಂತವರನೊತ್ತಿತ್ತಟ್ಟ ಮನೆಯುನೇವೊಗಳ್ವೆನದು ತಿಂತಿಣಿಯು ಸೂನೆಗಾಱರ ನಿಳಯ ರಕ್ಕಸಿಯ ಮಾಡ ಹಾವಿನ ಹೇಳಿಗೆ (ಹಡಕಾ. ೧೨–೨) ; ಛತ್ರಚಾಮರದ ತಿಂತಿಣಿ (ದಶಕು. ೮–೨) ; ಸಂಪಗೆಯರಳ ಪರಿಮಳ ಪದ್ಮವೇ ತುಂಬಿಗಳ ತಿಂತಿಣಿಗೆ (ಶುಪ್ಪಾದ್ರೂ. ೪–೪೩). **ತಿಂಥಿಣಿ:** ಪುಣ್ಣ ತಿಂಥಿಣಿಗಳಿನಂದಗುರ್ವುವೆರಸಾಡಿದುವೊಂದೆರಡಾನೆಯಟ್ಟೆಗಳ್ (ಶಂಥಥಾ. ೧೦–೫೭) ; ಚೆನ್ನಮಲ್ಲಿಕಾರ್ಜುನ ಜಂಗಮದ ತಿಂಥಿಣಿಯಲ್ಲಿ ಓಲಾಡುವೆ (ಮಹಾದೇ. ಬ. ೬೮–೧೬೯) ; ನರ್ತಕರ ವರ್ತಕರ ಮೊತ್ತದೊತ್ತರದ ತಿಂಥಿಣಿಯನೊತ್ತರಿಸಿ ಇಟ್ಟಣಿಸಿದ ಕಟ್ಟಣಕದಾಸ್ಥಾನದೊಳು (ಬಸರ. ೬–೨೬) ; ಕಂತುಹರನವರೊಡನೆ ಹರಹರ ಮಂತಣದಿ ತಿಂಥಿಣಿಯೊಳತಿ ನಿಶ್ಚಿಂತನು (ಸಾನಂಚ. ೭–೬೭). P ಇದು 'ತಿಣಿ'ಯ ದ್ವಿರುಕ್ತಿಯಿರಬಹುದು. [<ತಿಣ್ಣ$_2$]

ತಿಂತಿಣಿ$_2$ (ನಾ). = ತಿಂತಿಡಿ : "ತಿಂತಿಣ – ತಿಂತ್ರಿಣ – ಹುಣಸೆಮರ" (ತದ್ಭವೆವಿ. ೫೧). [<ಪ್ರಾ. ತಿಂತಿಣೀ./ಸಂ. ತಿಂತ್ರಿಣೀ]

ತಿಂತಿಣಿಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ಗುಂಪು ಸೇರು ; ಒಟ್ಟುಗೂಡು ; ದಟ್ಟಯಿಸು : ದಿತಿಸುತನ ಸೇನಾನೀಕವಡಿಗಡಿಗೆ ಉಲಿದು ತಿಂತಿಣಿ[ಪಾಠಾಂ. ಟಿಂಟಣಿ] ಗೊಂಡು ಸಿಂಹದ ಮೆಳೆಯ ನರಿಗಳು ಕೆಣಕುವಂದದಿ ತಲೆಯ ಬರಹವ ತೊಡೆಯ ಹಳಚಿದರಾಗ ಹರಿಯೊಡನೆ (ಸಂಭಪ. ೮–೧೧೯); ತಿಂತಿಣಿಗೊಂಡೆಸೆವೈವತ್ತಾಱು ಜನಾಂತಂ ನೆಲಸಿಹುವು (ಜದುಕಾ. ೦–೩೩).
[ತಿಂತಿಣಿ$_1$ + ಕೊಳ್$_1$]

ತಿಂತಿಣಿವಡೆ (ಕ್ರಿ). = ತಿಂತಿಣಿಸು : ಪಲವುಂ ಪರಿಯ ಪಕ್ಕಿಗಳ ಪೆರ್ಚಿದ ಸರಂಗಳಿಂ ಹರಣಂಬಡೆದಂತೆ ಪರಿವಡೆದು ತಿಂತಿಣಿವಡೆದ ಪೇರಡವಿಯೊಳ್ (ಕಬ್ಬಿಗಾ. ೨೦೭). [ತಿಂತಿಣಿ$_1$ + ಪಡೆ$_1$]

ತಿಂತಿಣಿವಣ್ (ನಾ). ಒತ್ತೊತ್ತಾಗಿ ಸೇರಿರುವ ಹಣ್ಣು ; ಗೊಂಚಲು ಗೊಂಚಲಾದ ಹಣ್ಣು : ತಿಂತಿಣಿವಣ್ಣನಾಂತ ಕದಳಂ ಪದವಣ್ಪುದಿದೀಳೆ (ಜಗವಿ. ೨–೧೫); ನೆಲಕ್ಕೆ ಜೋಲ್ವ ತಿಂತಿಣಿವಣ್ಣನಾಂತ ಸಣ್ಣಗೊಂಬಿಂದಿಂಬುವಡೆದ ದಾಳಿಂಬಂಗಳೊಳಂ (ಕಬ್ಬಿಗಾ. ೩೦) ; ನಾಡೆ ಕೂರ್ವ ತಿಂತಿಣಿವಣ್ಣಳಾಂತ ಕದಳಂ (ಜಲಪು. ೧೧–೨೨). [ತಿಂತಿಣಿ$_1$ + ಪಣ್$_3$]

ತಿಂತಿಣಿವರಿ (ಕ್ರಿ). ಗುಂಪಾಗು ; ಕಿಕ್ಕಿರಿ : ಜನಪದಂ ಧಗೆಯ ಹೆಬ್ಬಾವಂತೆ ಹೊರಟು ತಿಂತಿಣಿವರಿದು ಬಂತು (ಗೊರೂ.ಥಾ. ೧೧–೨೭೮).
[ತಿಂತಿಣಿ$_1$ + ಪರಿ$_2$]

ತಿಂತಿಣಿಸು (ಕ್ರಿ). ಗುಂಪಾಗು ; ಕಿಕ್ಕಿರಿ ; ಒತ್ತೊತ್ತಾಗಿ ಸೇರು ; ಸಮೂಹವಾಗು : ತಿಂತಿಣಿಪ ನಿಳಯದಿಂ . . . ಒಪ್ಪೆ ಪುದಿಳೆಯೊಳೋಪಧಿಪ್ರಸ್ಥಪುರಂ (ಗಿರಿಳ. ೨–೧೧೧) : ದಿಶಾ ಚತುಷ್ಟಯಂ ಪುಣಿಹಿತಿಹೇತಿ ತಿಂತಿಣಿಸಿದಂತೊಡವಂದುದು ಪಣ್ಣದಾನೆ (ಅನಂಪು. ೧೧–೭೪) : ತಿಂತಿಣಿಸಿ ಗಗನದೊಳ್ಸುಂಬಿಗಳ್ಕಾರಮುಗಿಲಂತೆ ನವಪಾರಿಜಾತದ ಕುಸುಮ ಪರಿಮಳಕೆ ಸಂತತಂ ಮುಸುಕಲ್ (ಜೈಮಿಭಾ. ೩೬–೨೦). [ತಿಂತಿಣಿ$_1$ + – ಇಸು$_3$]

ತಿಂತೆ 'ತೀಂಟೆ$_1$' ನೋ.

ತಿಂತ್ರಿಣಿ (ನಾ). ಹುಣಸೆಮರ ; ತಿಂತಿಣಿ : ಘನಸಾರ ಖರ್ಜೂರ ಕರ್ಪೂರ ಚೂತ ಪನಸು ತಿಂತ್ರಿಣಿ ಬಿಲ್ವ ಪಾಟಲಾಶೋಕ ಜನನುತ ಮಂದಾರ (ಸಾಗಂಧಿ. ೭–೪೪) ; ತಿಂತ್ರಿಣೀವೃಕ್ಷದ ಪೊಸಫಲದೊಳ್ಸಾರವಂ ಕಂಡ ಕಾಲಕ್ಕೆ (ಶಂಕರ. ೯೩–೫೩). [ಸಂ. ತಿಂತ್ರಿಣೀ]

ತಿಂಥಿಣಿ 'ತಿಂತಿಣಿ$_1$' ನೋ.

ತಿಂದುಕ (ನಾ). ತೂಬರೆಗಿಡ ಮತ್ತು ಅದರ ಕಾಯಿ : "ತಿಂದುಕಃ, ಸ್ಫೂರ್ಜಕಃ, ಕಾಲಸ್ಕಂಧಃ, ಶಿತಸಾರಕಃ–೪ ತುಂಬರಗಿಡ, ತೂಬರೇಗಿಡ. ಇದನ್ನು ಜಗಳದ ಮರವೆಂದು ಕೆಲವರನ್ನುವರು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೦೬) ; ತಿಂದುಕ ಪೀನಫಲಂಗಳೆ . . . ತಿಂದು (ಕಾವ್ಯಾವ. ೫೨೬) ; ನಾನಾ ಬಗೆಯ ನಾರುಬೇರುಗಳೂ . . . ಹಣ್ಣುಹಂಪಲುಗಳೂ, ಬೆಳೆಯುತ್ತವೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ ಆಮ್ರ . . . ತಿಂದುಕ, ಉದುಂಬರ (ಪ್ರವಾಇ. I, ೨೦೫).
[ಸಂ.]

ತಿಂಪು 'ತಿಣ್ಪು' ನೋ.

ತಿಂಪುಗೆಡು (ಕ್ರಿ). ಗೌರವವನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಳ್ಳು ; ಹಗುರವಾಗು ; ಅವಮಾನ ಹೊಂದು : ಖಳನ ದೆಸೆಯಿಂ ತಿಂಪುಗೆಟ್ಟೆವು ಪೇಳಲೇನದನು (ನಿಭಾಗ. ೭–೮–೨೭). [ತಿಂಪು (<ತಿಣ್ಪು) + ಕೆಡು$_1$]

ತಿಂಬ 'ತಿನ್' ಪರಾ.

ತಿಂಬಂಡ, ತಿಂಬಡ (ನಾ). ತಿನ್ನುವ ಪದಾರ್ಥ; ತಿನಿಸು ; ತಿಂಡಿ : ಅಷ್ಟಕರ್ಳ ಮನೆಯಿಂದಂ ಪೂಸಲುಮುಡಲುಂ ತುಡಲುಂ ಪೂವುಂ ತಂಬುಲಮುಂ ತಿಂಬಂ[ಪಾಠಾಂ. ಬ, ಬಿ]ಡಂಗಳುಂ ಬಂದುವು (ವಡ್ಡಾರಾ. ೦೦೭–೨೦). **ತಿಂಬಡ :** ಮೇಲಿನ ಪ್ರಯೋಗದ ಪಾಠಾಂತರವನ್ನು ನೋಡಿ. [ತಿನ್ + ಬಂಡ$_2$./ತಮಿ. ತಿನ್ಪಣ್ಣ ; ತೆಲು. ತಿನುಬಂಡ]

ತಿಂಬಡ 'ತಿಂಬಂಡ' ನೋ.

ತಿಂಬಿಸು (ಕ್ರಿ). ತುಂಬಿಸು; ಭರ್ತಿಮಾಡು: ಜಳಬಾತಿಕಾವಳಯಮನಳುಂಬಮಾಗೆ ತಿಂಬಿಸಿಯುಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೭-೬೯ ವ). [ತಿಂಬು$_1$ + – ಇಸು$_3$]

ತಿಂಬು$_1$ (ಕ್ರಿ). ೧. ತುಂಬು ; ವ್ಯಾಪಿಸು : ಕೆಂಬಣ್ಣದ ಕುದುರೆಗಳೊಳೊಡಂಬಡೆ ನಿಜರಜತರಥಮಗುರ್ವುರ್ವರೆಯುಂ ತಿಂಬೆ[ಪಾಠಾಂ.ತುಂಬೆ]ಕಳಶಧ್ವಜಂ ಮಿಳಿರ್ದಂಬರಮಂ ಬಳಸೆ ನಿಂದನಾತಂ ದ್ರೋಣಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧೦-೫೪) : ನಗದ ಮಾರ್ದನಿ ಕಿವಿಗಂ ತಿಂಬಿ (ಶಾಂತಿಪು. ೨-೧೦೨) ; ಸೊಪಡಿಂ ಸೊರ್ಕಿಸುತುಂ ಕರೇಣುಕುಳಮಂ ಸಾರ್ದಾರ್ದು ಸಾಮೋದಪಲ್ಲವಮಂ ಮೇವುತೆ ತಿಂ[ಪಾಠಾಂ. ತೀಂ]ಬ ತುಂಬಿಗಳನುದ್ಯದ್ಗಲ್ಲದಿಂದಗ್ರಪಲ್ಲವದೊಳ್ ಸೋವುತೆ ಸೋರ್ವ ದಾನಜಲದಿಂದಂ ಸಲ್ಲಕೀಕಾನನೋದ್ಭವಮಂ ಮಾಡುತು ಮಾಡುತಿರ್ದುವಗದೊಳ್ ಕೋಡಿಟ್ಟು ಕಾಡಾನೆಗಳ್(ಲೀಲಾವ.೮-೩); ನೀಲದುನ್ಮುಖಮಯೂಖಸಂಕುಳಂ ಕೊಡಂಕೆಯೊಳ್ ತಿಂಬಿತೆಂಬಂತೆ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೬-೬೩ ವ) ; ತಿಂಬಿ ಗಟಪುವ ಗಿಳಿಗಳೊಡನೆಳಸಿ ಮಾತಾಡಿ (ಪುಷ್ಪಪು. ೨-೪೪) : ಲೊಕ್ಕಿಯ ಕಷಾಯಮುಂ ಕೆ(ಕು)ಡಿಸುಗುವಮುಷ್ಣಾಂಬುವೆ ಮೇಣಾ ಮಧುವಿಂ ತಿಂಬಿದ ವಿಷಮುಂ(ಖಮದ.೨-೧೪೩). ೨. ತುಂಬಿಸು ; ಭರ್ತಿಮಾಡು : "ತಿಂಬು-ಪೂರಣೇ" (ಶಮಧಾ) ; ರುಚಿಪೆತ್ತಿರ್ದ ಪಾನಮಿದು ಮಜ್ಜಿಗೆ ತಾನಿದು ಶಿಖರಿಣಿಯೆನುತುಂ ತಿಂಬಿದಿಂಬಿ ತಂದೆಱೆದರಬಲೆಯರ್ ಸಿರ್ಪುಗಳಿಂ (ಸುಕುಮಾ. ೧೧-೩೧) : ದೆಸೆಯಂ ಪೊಂಬಣ್ಣದಿಂ ತಿಂಬುವ ಕಳಮವನಂ (ಎಕ. XI, ದಾವಣ. ೩೫-೩೫ ; ಸು. 1160) ; ಬಳಸಿದಗಟನೊಗುವಿಂಗೆ ತಿಂಬಿ ತುಂಬುವರಿಯಿಸಿಯುಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೮-೪೩ ವ) ; ಅಂಬರಮೆಯ್ದೆ ತಿಂಬಲಿಕ್ಕಿದ ಕಡೆಮುತ್ತಿನೋಳಿಯೆನೆ ಕಣ್ಗೊಳಿಸಿರ್ದುವು ತಳ್ತ ತಾರೆಗಳ್ (ಕುಸುಮಾ. ೪-೪೦) ; ವರ್ಣಮಾಲಿಕೆಯೆಂಬಳ್ ಬಹು ರತ್ನಪ್ರಾಂಶುಪ್ರಸರದಿಂ ಪಲತೆಱದ ವರ್ಣಪೂರಂಗಳಂ ಪರಿಪೂರ್ಣಮಾಗಿ ಬೆಡಂಗುವಡೆಯೆ ತಿಂಬಿಯುಂ (ಶಾಂತೀಶ. ೧೩-೨೨೯ ವ). 'ತುಂಬು$_1$' ಪರಾ.

△ **ತಿಂಬು$_2$** (ಕ್ರಿ). ತಿನ್ನು ; ಭಕ್ಷಿಸು : ಮಣ್ಣು ತಿಂಬುವದಱಿಂದ ಪಾಂಡುರೋಗ ಹುಟ್ಟುವದು (ವೈದ್ಯಸಾ. I. ೩೩೩) ; ಅಶನವಾದರೆ ತಿಂಬುತಿಹನು ಮೂರು ಪಂಚೇರ (ಜ್ಞಾನಸಿಂ. ೨.೧೦); ಬುತ್ತಿ ತಿಂಬುವಗೆ ಲತ್ತೆಯುಂಬುವಗಾದೆ (ಮಹಾವಿ. ೪-೯೪). [<ತಿನ್]

ತಿಂಬೊಡೆ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ಹಾಡುವ ಒಂದು ಕ್ರಮ (?) : ವಿಕ್ಕ ತಿಂಬೊಡೆ ತ್ರಿವಳಿಗಳೆಂದೆಂಬ ಸೂಳುಕ್ರಮದಿಂದ ಪಾಡಿದರು (ತರ್ಕಶಾ. ೭-೫೭). [?]

ತಿಕ, ತಿಗ, ತೀಗ (ನಾ). ೧. ಕುಂಡೆ ; ಗುದ ; ಪೃಷ್ಠಪ್ರದೇಶ ; ಆಸನ ; ಅಂಡು:ಘಟ ದೀಪಾಂತರಮಾರುತಮಾವಿಂದ ಬಂದಿತ್ತೊಂದು ವಿಕಟಾಂಗದ ಕುದುರೆ ಬಾಯಿಗೆ ಪಲ್ಲಣ ತಿಕಕ್ಕೆ ಕಡಿವಾಣ ಪಲ್ಲಿಗೆ ಪಕ್ಕರಿಕೆ (ಸುಂಕಬಂ.೬೪); ಆಸನದ ಪೊಱಗೆ ಪೃಷ್ಠಮದೀಸೆನಿಪಾ ಪೆಸರದಕ್ಕುಮದಱಿಂ ನಡುವಣದೇಶದ ನಿಟ್ಟೆಲುವಿಂಗಂ ಆಸರಿಸುಗು ಮಲಕುಟಂ ತಿಕಂ ತಾಮೆಂದುಂ (ಅಶ್ವಶಾ. ೯-೪೪); ಕುಕುಂದರೌ–ಕುಕುಂದರವೆಂಬ ಪೆಸರ್ವಡೆದಿರುವವು–ಅವು ತಿಕಕ್ಕೆ ಸಮೀಪವರ್ತಿ ಕೂಪಂಗಳು (ಬಾಹಟೀ. ೭-೪-೨೪ ವ) : ಉದ್ಯೋಗವಿಲ್ಲದ ಬಡಗಿ ಮಕ್ಕಳ ತಿಕ ಕೆತ್ತಿದ (ಗಾದೆ): ತೆಂಗಿನಮರ ಏರುವವನ ತಿಕ ಎಲ್ಲಿ ತನಕ ಹಿಡಿದಾನು? (ಗಾದೆ). ೨. ಮೂರರ ಗುಂಪು : "ತಿಗ(ತಿಕ)–ತ್ರಿಕ = ಮುಕ್ಕೂಟ" (ತದ್ಭಕೋ. ೧೭). ತಿಗ: ೧. "ತ್ರಿಕ – ತಿಗ" (ಶಮದ. ೨೯೦ ಪ್ರಯೋ) ; ತಿಗವೆತ್ತಿ ಕರದೆ ತೊಡೆಗಳನಗಲಿಸಿ (ಮನ್ಮವಿ. ೧೪-೪) ; ತುದಿವೆರಳ ಬೊಟ್ಟೆಗಳ ತಿಗ[ಪಾಠಾಂ. ಪರೆ]ಗಳ ತಡಪದಬ್ಬರವಱೆಯುಲೀತನನಿದಿರುಗೊಂಡಪ್ಪಿದರು (ತೊರರಾ.೫-೯-೭). ೨. "ತಿಗ(ತಿಕ)–ತ್ರಿಕ–ಮುಕ್ಕೂಟ" (ತದಕೋ. ೧೭). ೩. ಬೆನ್ನೆಲುಬಿನ ಕೆಳಭಾಗ : ಕಟಿಪ್ರದೇಶ : ಅಂತು ಶಿವಂಗೆ ದೂರವಾದೆನೆಂಬ ಕೋಪದಿಂ ತಿಗದೋಕ್ಕೆರ್ದ ನಂಜನೆಂಜಲಿಪ ಕುಡುಗೋಲಂ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು [illegible] ೧೪-೨೫ ವ). ೪. ಪಗಡೆಯಾಟದಲ್ಲಿ ಮೂರರ [illegible] ಗರ,–ಮೂರರ ಗರ : [illegible] ಡಸಿದ ಚಾರಿಯನೆ ಪೊಯ್ದು ಗುಣಿಸು. . . ಎಸಿಪ್ಪ ನುಡಿ ನೆಗಟಲ್ ಲೆತ್ತವಾಡಿದರ್ ದಂಪತಿಗಳ್ (ಉದ್ಭಟ. ೧೧-೦೫); ದುಗನ ಪಾಯಿಕು ತನಗೆ ಪಾಯಿಕು ತಿಗನಮೆಂ[ಪಾಠಾಂ. ಪಾಯ್ಕುತ್ತಿಗನಮೆಂ]ಬಬ್ಬರದ ಪಾಸಂಗಿಗಳ ಬೊಬ್ಬೆಯು (ಕುಮಾ.ವ್ಯಾ.ಸ. ೧೩-೫೦) : ಎಸೆವ ದಾಯವನೆಸೆವ, ದುಗ ಬೀಳ್ಕೆ, ತಿಗ ಬೀಳ್ಕೆ ! (ಹರಿಶ್ಚ. ೪-೫೭). ತೀಗ : ೨. ದುಗಂ, ದೂಗಂ : ತಿಗಂ, ತೀಗಂ (ಶಬ್ದಾನು. ೩೭೮ ಪ್ರಯೋ). 'ಇತ್ರಿಗ' [illegible]
[<ಸಂ. ತ್ರಿಕ]

ತಿಕಟ 'ತಿಗಟ' ನೋ.

ತಿಕಟಂ 'ತಿಗಟಂ' ನೋ.

ತಿಕಡಿ, ತಿಗಟಿ, ತಿಗಟೆ (ನಾ). ೧. ತ್ರಿಕೋಣಾಕೃತಿ ; ತ್ರಿಭುಜ : (ಶಿ). ೨. (ಬ್ರಿಟಿಷರ ಆಳಿಕೆಯಲ್ಲಿ) ಜೈಲಿನಲ್ಲಿ ಅಪರಾಧಿಗಳ ಬೆನ್ನ ಮೇಲೆ ಏಟು ಕೊಡುವಾಗ ಉಪಯೋಗಿಸುತ್ತಿದ್ದ ತ್ರಿಭುಜವುಳ್ಳ ಒಂದು ಸಾಧನ : ನಾಲ್ವರು ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳಿಗೆ 'ತಿಕಡಿ'ಯ ಮೇಲೆ ಹನ್ನೆರಡು ಏಟು ಕೊಡಬೇಕೆಂಬ ಕ್ರೂರ ಆಜ್ಞೆ ವಿಧಿಸಿಹೋದರು (ಆಗಸ್ಟ್. ೮೦) : 'ತಿಕಡಿ'ಯನ್ನು ಹೊತ್ತುಕೊಂಡು ಬರಲು ಅತ್ತ ಕೆಲವರು ಹೋಗುತ್ತಲೂ ಇತ್ತ ಹೊಡೆಯುವ ಬಾರಕೋಲು ಸಿದ್ಧವಾಯಿತು (ಆಗಸ್ಟ್. ೮೦). ೩. ಗಾಡಿ ಹೊಡೆಯುವವನು ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಗಾಡಿಯ ಮುಂಭಾಗದಲ್ಲಿ ಅಳವಡಿಸಿದ ತ್ರಿಕೋಣಾಕಾರದ ರಚನೆ ; ಕತ್ತರಿ : ಬಂಡಿಗಾರ ಮತ್ತೆ ತಿಕಡಿಯ ಮೇಲೆ ಕುಳಿತುಕೊಂಡು ಜೋರಾಗಿ ಗಾಡಿ ಓಡಿಸಿದನು (ಪುನರು. ೫೬೨). ೪. ಕಲ್ಲುಕೆಲಸದವನು ಸಮತಲರೇಖೆಯನ್ನು ಪರೀಕ್ಷಿಸುವ ಒಂದು ಸಲಕರಣೆ ; ಕಲ್ಲುಕುಟಿಗನ ಮಟ್ಟಕೋಲು; ಮೂಲೆಮಟ್ಟ: (ಶಿ). ೫. ಕ್ರೈಸ್ತಮತದವರಲ್ಲಿ ಕೆಥೋಲಿಕ್ ಪಂಗಡದವರು ತಮ್ಮ ಧರ್ಮದ ಸಂಕೇತವಾಗಿ ಧರಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಅಡ್ಡಪಟ್ಟಿ ; ಕ್ರಾಸು : ಮಹಾರಷ್ಯದ ರಾಜಾಧಿರಾಜ ಝಾರನು ವಜ್ರಖಚಿತವಾದ ತಿಕಡಿಯನ್ನೂ ಒಂದು ಲಕ್ಷ ಫ್ರಾಂಕುಗಳ ದ್ರವ್ಯನಿಧಿಯನ್ನೂ ಕೊಟ್ಟನು (ವಿಶಾಸ. ೫೮) : ಕ್ರೈಸ್ತರು ಆರಾಧಿಸುವ ವಿಗ್ರಹವನ್ನಾಗಲಿ, ಕ್ರಾಸುಗಳೆಂಬ ತಿಕಡಿಗಳನ್ನಾಗಲಿ, ಮಹಮ್ಮದೀಯರು ನಾಶಪಡಿಸಲಾಗದು (ಪೈಗಂಬ. ೧೯೯). ೬. ದಾರ ಅಥವಾ ಹಗ್ಗವನ್ನು ಹುರಿಮಾಡುವಾಗ ಬಳಸುವ ಒಂದು ಕವೆಗೋಲು : (ಶಿ). ತಿಗಟಿ : ೧. ಅರ್ಜುನನು ಬಾಣದ ತಿಗಟಿ ಕಟ್ಟಿಕೊಟ್ಟು ತಲೆದಿಂಬು ಮಾಡಿದನು (ಸುವರ್ಣ. ೪೭). ೪. ನಾನು ಒಂದು ದಿವಸ ಹೊಸಮನೆಯನ್ನು ಕಟ್ಟುವ ಕೆಲಸ ನೋಡಲಿಕ್ಕೆ ಹೋದಾಗ ನನ್ನ ತಿಗಟಿಯನ್ನು ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಮರೆತು ಹೋಗಿದ್ದನು (ಮುಂಬಯಿ. ೪-೧೦೭): ಬಾವಿಯ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ ಎತ್ತರ ಮಾಡಿಹೋಗುತ್ತ ಹೋಗುತ್ತ ತಿಗಟಿಯಿಂದ ತೂಗಿ ಸ್ವಲ್ಪಸ್ವಲ್ಪ [illegible] ಕಾವಲಿಯನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿಬಿಟ್ಟರೆ (ಕೃಷಿಪ್ರ. ೧೦೧). ತಿಗಟೆ : ೭. ಪೃಷ್ಠಭಾಗ ; ಗುದ ; ಆಸನ : "ಗುದ ತಿಗಟೆ" (ಬಾಹಟೀ. ೨-೫-೮೨ ವ).

ತಿಕಡಿಹಿಡಿಸು = ಹಿಂಸೆಕೊಡು : ಹೆಣ್ಣಿಗೆ ತಿಕಡಿಹಿಡಿಸಿ ಬಲ್ಲೆ ಅನ್ನು ಬಾವಿಗೆ ಬೀಳುತ್ತೇನೆ ಅನ್ನು ಅಂತ ಹೇಳಿಕೊಟ್ಟು . ಮಾನಸಪ್ಪ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ (ಹಂಗಡಿಂ. ೧೭೦).

[←ಹಿಂ. ಟಿಕಟೀ. / ಪ್ರಾ. ತಿಕಠ್. / ಸಂ. [illegible]]

ತಿಕಾಳಿ (ನಾ). ಚೀಲದ ಬಂಡಕ್ಕೆ ಹೋಲಿದ ವಸ್ತ್ರದ ತುಂಡು: [illegible]
[?]

ತಿಕೀಟು '[illegible]' ನೋಡಿ.

ತಿಕ್ಕ (ಗು). = [illegible] ೧. "[illegible] – ತಿಕ್ಕ" (ಶಮದ. ೩೬೦ ಪ್ರಯೋ); "ತಿಕ್ಕಂ ತೀಕ್ಷ್ಣ [illegible]" (ಕರ್ಣಾನಿ. ೬೩) : "ತೀಕ್ಷ್ಣ – ತಿಕ್ಕ" (ಶಬ್ದಾನು. ೧೬೦ ಪ್ರಯೋ.), "ತಿಕ್ಕನೆ[ಪಾಠಾಂ. ಮುರ್ಕನೆ] ತೀಕ್ಷ್ಣಂ "(ಕವಿಕಂ. ೫೪). [<ಪ್ರಾ. ತಿಕ್ಖ./ಸಂ. ತೀಕ್ಷ್ಣ]

ತಿಕ್ಕಲಾಟ (ನಾ). ತಬ್ಬಿಬ್ಬಾದ ನಡವಳಿಕೆ : ಭ್ರಮೆಗೊಂಡಿರುವಿಕೆ : (ಕ). [ತಿಕ್ಕಲು$_1$ + ಆಟ]

ತಿಕ್ಕಲು$_1$ (ನಾ). ಹುಚ್ಚು : ಚಿತ್ತವಿಭ್ರಮ ; ಭ್ರಮೆ : ಇಂತಹ ಕಲ್ಪನೆಯ ಪ್ರಾಬಲ್ಯವೇ ಮಿದುಳಿನಲ್ಲಿ ವಿಕಾರವನ್ನುಂಟುಮಾಡಿ ಮನಬಂದಂತೆ, ತಿಕ್ಕಲು ಮಾತುಗಳನ್ನಾಡಿಸುವುದು ಅಸಂಭವವೇನೂ ಅಲ್ಲ. ಇದೇ ದೆವ್ವ (ಜೀವಾತ್ಮ. ೨೫೦). 'ತಿಕ್ಕಲಾಟ' ಪರಾ.

ತಿಕ್ಕಲುತಿರುಗು = ಹುಚ್ಚು ಕೆರಳು ; ಚಿತ್ತಭ್ರಮೆಯುಂಟಾಗು : ಅವತ್ತು ಅದೇನು ತಿಕ್ಕಲುತಿರುಗಿತ್ತೋ ಏನೋ (ಉಮಾಶಿ. ೮೩).

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ತಿಕೈಪ್ಪು, ತಿಯಕ್ಕ ; ತೆಲು. ತಿಕ್ಕ]

ತಿಕ್ಕಲು$_2$(ನಾ). ಉಗ್ಗುವಿಕೆ; ಬಿಕ್ಕುವಿಕೆ; ಗುಕ್ಕುವಿಕ; ಮಾತನಾಡುವಾಗ ತಡವರಿಸುವಿಕೆ : (ಕ). 'ಬಿಕ್ಕಲು' ಪರಾ.

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ಮಲ. ತಿಕ್ಕು]

ತಿಕ್ಕಾಟ (ನಾ). ೧. ಉಜ್ಜುವಿಕೆ ; ಅರೆಯುವಿಕೆ; ಘರ್ಷಣೆ; ತಾಕಲಾಟ: ಅದೊಂದು ನನ್ನ ಪ್ರಕೃತಿಯ ಪೇಚಾಟ; ತಿಳುವಳಿಕೆಯ ತಿಕ್ಕಾಟ (ವೃದ್ಧಾ. ೧೦ ಮುನ್ನುಡಿ) : ಉತ್ಪತ್ತಿಯಾಗುವ ಶಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಕೊಂಚ ಭಾಗವು ಚಲಿಸುವ ಯಂತ್ರಭಾಗಗಳಲ್ಲಿ ತಿಕ್ಕಾಟದಿಂದ ನಷ್ಟವಾಗಿ (ಶಿಲ್ಪನಾ. ೨೨೦) ; ನೆಕ್ಲ ದೋವ್‌ನ ಹೃದಯದಲ್ಲಿ ಎರಡು ಭಾವನೆಗಳು ಮೂಡಿ ಪರಸ್ಪರ ತಿಕ್ಕಾಟ ಪ್ರಾರಂಭವಾಗಿತ್ತು (ಪುನರು. ೮೧) : ಸಕಲಧರ್ಮಗಳ ತವರೂರಾದ ಭಾರತ ವಂತೂ ಭಿನ್ನಭಿನ್ನ ಧರ್ಮಗಳ ತಿಕ್ಕಾಟದ ಒಡಕುಮನೆಯಾಗಿದೆ (ಧರ್ಮಸಾ. ೨). ೨. ವಿವಾದ; ಜಗಳ ; ಕಲಹ ; ಹೋರಾಟ: ಮೇ ತಿಂಗಳಲ್ಲಿ ಮತ್ತೊಂದು ತಿಕ್ಕಾಟ ನಡೆದು ನಾಲ್ಕು ಮಂದಿಯು ಬಲಿದಾನ ವಾಯಿತು (ಅಕ್ಕಾರ್ಶ. ೧೯೩) ; ಜೀವನದ ತಿಕ್ಕಾಟ ಮುಕ್ಕಾಟಗಳಲ್ಲಿ ಮಾನವನಿಗೆ ಶೃಂಗಾರವು ಸಿಂಪಿನಲ್ಲಿದ್ದ ಮುತ್ತಿನಂತೆ (ಕನ್ನಜಾ. ೯೦) ; ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಇಷ್ಟು ತಿಕ್ಕಾಟ ನಡೆದೂ ಕೂಡ ಬಾಬಣ್ಣ ದೀಪಾವಳಿಗೆ ಅಕ್ಕನನ್ನು ಕರೆದು ಕೊಂಡೇ ಬಂದ (ಅಕೋಶ. ೧೦೩) [ತಿಕ್ಕು + ಆಟ]

ತಿಕ್ಕಾಡು (ಕ್ರಿ). ಉಜ್ಜು ; ಘರ್ಷಿಸು : ಮರಗಳು ಒಂದಕ್ಕೊಂದು ತಿಕ್ಕಾಡುತ್ತಿವೆ (ರೂಢಿ). [ತಿಕ್ಕು + ಆಡು$_1$]

ತಿಕ್ಕಿಸು (ಕ್ರಿ). ಉಜ್ಜಿಸು : ಮುಸುರೆ ಪಾತ್ರೆಯನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಿಕ್ಕಿಸು (ರೂಢಿ). [ತಿಕ್ಕು + – ಇಸು$_3$]

ತಿಕ್ಕು (ಕ್ರಿ). ೧. ಒರೆ ; ತೇಯು : ಎಕ್ಕತುಳದ ಭಟತತಿಯ ಚಿಕ್ಕಟು ತಿಗುಣೆಯು ತಿಕ್ಕುವಂದದಿ ನೆಲಕಿಕ್ಕಿದನರೆಗಳಿಗೆಯೊಳು (ನೇಮಿಸಂ. ೨೯-೩೧); ಹಕ್ಕಿಗಳರಸನು ಮೋರನ ನೆಲಕಿಕ್ಕಿ ತಿಕ್ಕಿತು ಕೂಗಿ ಬೊಬ್ಬಿಡಲು (ಮೋಹಕ. ೩೮-೨೯). ೨. ಉಜ್ಜು ; ಒರಸು: ಅಡಿಗಡಿಗೆ ಮೂತ್ರಿಸುಗುಂ ಮೈಮುರಿವುದುಂ ಬೆಚ್ಚುಗುಂ ಮುಖವ ತಿಕ್ಕಿಕೊಂಡಟುಗುಂ (ಬಾಲಚಿ. ೧೨೫-೧೨) : ಗಟ್ಟಿಗೊಂದುವೆಯು ನಾಲ್ಬಳ್ಳದ ನಸೆಹಿ . ಬಿಸಿಲೊಳಗೊಣಗಲಿಟ್ಟೊಂದು ಬಳ್ಳಮುಷ್ಟನ್ನೆವರ ಚೆನ್ನಾಗಿಯೆ ತಿಕ್ಕಿ ಗಟ್ಟಿಗೆಯದ್ದು (ಸೂಪಶಾ. ೧-೯) : ಆಗಳೆ ಕಣ್ಣ ತಿಕ್ಕುತೊಯ್ಯನೆಯೆದೆವೊಂದೆರಳ್ಳುಱಿಯೆ (ಭರತ. [illegible]) [illegible] ೩. [illegible] ೪. [illegible] ; ನಯ [illegible] ಅಂಬಲೀ ಕುಡಿಯುವವನಿಗೆ ವಿವಾಸ

ತಿಕ್ಕುವವನೊಬ್ಬ (ಗಾದೆ). ೫. ಉಜ್ಜಿತೆಗೆ ; ಒರಸಿ ತೆಗೆ ; ಅಳಿಸು : ಕಡುತದಲ್ಲು ಮಧ್ಯ ಮೂರು ಪಂಕ್ತಿ ತಿಕ್ಕಿ ಬರೆದು ಇದ್ದದ್ದನ್ನು ಮಹಾರಾಜರ ಕಡೆಯವರು ತಿಳಿದು (ರಾಜೇಂದ್ರ. ೬೩). ೬. (ಅಲಂ) ನಾಶಮಾಡು : ಇದಿರಾದರೆ ತಿಕ್ಕುವೆನುಯಿಂದ್ರಾದಿ ದಿಕ್ಪಾಲತತಿಗಳಂ (ತುರಂಗ. ೩-೩೮).

ತಿಕ್ಕಿ ತೀಡು = ನಯಮಾಡು : ನಿನ್ನ ಗಾನದ ಬೆಳಕು ನೆಲಬಾನುಗಳ ತಿಕ್ಕಿ ತೀಡುತಿದೆ (ನೆಲಮು. ೪೧-೨೧). ತಿಕ್ಕಿಮುಕ್ಕು=೧. ಬಹಳ ತೊಂದರೆ ಕೊಡು ; ನಿರಂತರವಾಗಿ ಕಾಡು : ಎಡೆಬಿಡದೆ ಕಷ್ಟಕೊಡು : ನನ್ನ ತಂದೆ ಜೀವಿಸಿದಷ್ಟು ಕಾಲವೆಲ್ಲ ಸ್ವಂತಕ್ಕೆ ಪಟ್ಟ ಪಾಡು, ಮನೆ ಮಂದಿಗೆಲ್ಲ ಕೊಟ್ಟ ಕಷ್ಟ ತಿಕ್ಕಿಮುಕ್ಕಿದಂತಾಗಿತ್ತು (ಸ್ಮೃತಿಚಿ. ೩೦೮) : ಸಾವು ಒಮ್ಮೆ ಬಂದು ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಕಾಲಿಕ್ಕಿತೆಂದರೆ ತಿರುಗೂಮುರುಗೂ ಆ ಮನೆಯನ್ನೇ ತಿಕ್ಕಿಮುಕ್ಕುತ್ತದೆ (ಮೊಪಾಸಾ. ೧೪). ೨. ಹೇಳ ಹೆಸರಿಲ್ಲದಂತೆ ನಾಶ ಮಾಡು,–ಧ್ವಂಸಮಾಡು ; ನಿರ್ನಾಮಮಾಡು : ಸುರನರೋರಗರೆಂಬ ಬಹಳ ನಿಶಾಟರ ತಿಕ್ಕಿಮುಕ್ಕುವರು (ಮೋಹತ. ೩೩-೧೮) ; ಉಕ್ಕಿದ ಕಡುಗೋಪದಿ ಕೋಲ್ಗಳ ತಿಕ್ಕಿಮುಕ್ಕಿದ ಮುರಹರಾಗ್ರಜನ ಟಕ್ಕಿಸಿ ಹೋದಡೆ ಬಿಡೆನೆಂದು (ಮೋಹತ. ೩೯-೯) ; ಉಳಿದ ಪುಲುದಿವಿಜ ಮುನಿ ಮುನಿಜನರ ತಿಕ್ಕಿಮುಕ್ಕದೆ ಬಿಡುವನೇ (ನವಮೋ. ೨೪-೬೯) ; ರಿಪುವನು ತಿಕ್ಕಿಮುಕ್ಕುವೆನೆನುತ ರಥವನೇರಿದನು (ರಾಮಾಸಂ. ೬-೯-೨೭).

[ದೇ.॥ ಮಲ. ತಿಕ್ಕು, ತಿರಕ್ಕು ; ತುಳು. ತಿಕ್ಕು, ತಿಕ್ಕ್]

ತಿಕ್ಕುಮುಕ್ಕಾಟ (ನಾ). ಘರ್ಷಣೆ ; ತಿಕ್ಕಾಟ : ಒತ್ತಾಯದ ಪ್ರಕಾರ ಜನರ ಭಾಷೆಯು ಬೇರೆ ಭಾಷೆಗಳ ತಿಕ್ಕುಮುಕ್ಕಾಟದಲ್ಲಿ ಸಿಕ್ಕುವುದು (ವಿಚಾಮಂ. ೧೮) ; ಪೌರ್ವಾತ್ಯ ಸಂಸ್ಕೃತಿಗೂ ಪಾಶ್ಚಾತ್ಯ ಸಂಸ್ಕೃತಿಗೂ ತಿಕ್ಕುಮುಕ್ಕಾಟ ಬಂದಿದೆ (ಸಾಹಿಸಂ. ೨೦೦). [ತಿಕ್ಕು + ಮುಕ್ಕು$_1$ + ಆಟ]

ತಿಕ್ಕುವರಿ (ಕ್ರಿ). ತಿಕ್ಕುತ್ತ ಮುಂದಕ್ಕೆ ಸಾಗು ; ನಾಶಮಾಡುತ್ತ ಮುಂದೆ ಹೋಗು : ಎಕ್ಕತುಳದಲಿ ರಕ್ಕಸರ ಸಲೆ ಕಕ್ಕುಲತೆಯನೆ ತಿಕ್ಕುವರಿದನು ಜಾಜಿ ನೆಲವರಿತು (ಮೈರಾಚ. ೬-೧೮).

[ತಿಕ್ಕು + ಪರಿ$_2$]

ತಿಕ್ತ (ಗು). ೧. ಕಹಿಯಾದ. ೨. ಹರಿತವಾದ ; ಚೂಪಾದ. ೩.(ಅಲಂ) ಮನಸ್ಸನ್ನು ನೋಯಿಸುವ ; ಅಪ್ರಿಯವಾದ : ನೆನಪಿದೆಯೆ, ಜೀವಿತೇಶ್ವರಿ, ಸ್ವಯಂವರದ ಆ ತಿಕ್ತಕಥೆ ? (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೨೦೩-೬೬). ೪. (ಅಲಂ) ಉಗ್ರವಾದ ; ಕಠಿನವಾದ : "ಕಹಿ, ಕಟು, ತಿಕ್ತ, ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಹಿತವಲ್ಲದ; ಮನಸ್ಸು ಕೊರೆಯುವ; ವ್ಯಥೆತುಂಬಿರುವ ; ಕಠೋರ, ಉಗ್ರ; ನಿಷ್ಠುರ; ಮನೋವೇಧಕ" (Bitter. ಇಂಕನಿ.) ; ಎನ್ನ ತಾಯ್ಮಧುರ ವಾತ್ಸಲ್ಯದಾ ತಿಕ್ತಕರ್ತವ್ಯಮಂ ಮಾಣ್ದೆಂತುಟರಲಿ ? (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೧೦೯-೨೪೮). (ನಾ). ೫. ಆರು ವಿಧವಾದ ರಸ (ರುಚಿ)ಗಳಲ್ಲೊಂದಾದ ಕಹಿ : "ತುವರಂ ತಿಕ್ತಂ ಮಧುರಂ ಲವಣಂ ಕಟು ಕಾರಮೆಂದು ರಸಮಾಱು ತೆಱು" (ವಸ್ತುಕೋ. ೯೪-೧೫) : "ತಿಕ್ತಮೆನೆ ಕಹಿಯಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೬೫-೫); ತಿಕ್ತ ಕಟು ಕಷಾಯಾಮ್ಲ ಮಧುರ ಭೇದದಿಂ ರಸ ನಾಮುಂ ಪಂಚವಿಧ ಮಕ್ಕುಂ (ಆಜಿಪು. ೧೧-೨ ವ) : ರಸಪಂಚಕನಾಮಕರ್ಮೋದಯಂ ದೇಹಕ್ಕೆ ತಿಕ್ತಕಟುಕ ಕಷಾಯಾಮ್ಲಮಧುರನಾಮೋಪೇತ ಪಂಚರಸಮಂ ಮಾಳ್ಕುಂ (ತತ್ತ್ವಪ್ರ. ೨೯೭); Pಜೈನರು ರಸಗಳನ್ನು ಐದೆಂದು ಪರಿಗಣಿಸುತ್ತಾರೆ: ಮಧುರವಾಮ್ಲಂ ಕಟುಕ ಲವಣ ತಿಕ್ತಂ ಕಷಾಯೊದವಿದಿಂತಾಱೆನಿಪ ರುಚಿಕರಂಗಳು ಸಹಿತ (ಲಕಿಚಿಂ. ೩೯-೨೯). ೬. ಸುಗಂಧ ; ಒಳ್ಳೆಯ ವಾಸನೆ; ಸೌರಭ್ಯ: "ಕಟು, ತಿಕ್ತ, ಕಷಾಯಮೆಂಬಿವು ಸೌರಭ್ಯದಲ್ಲಿಯುಂ . . . ವರ್ತಿಸುಗುಂ" (ಹಲಾಯು. ೧೩೫-೨೭). [ಸಂ.]

ತಿಕ್ತಕ (ಗು). ೧. ಕಹಿಯಾದ. (ನಾ). ೨. "ಕಹಿಪಡವಲ; ಪಡುವಲ ಬಳ್ಳಿ" (ಗಂಗಾಮ. ೧೫೩). ೩. ಕಗ್ಗಲಿಮರ ; ಖದಿರ. ೪. ಇಂಗುದೀ

ತಿಕ್ತಕೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ: "ತಿಕ್ತಕಿ[ಕೆ]ಯೆನಲ್ ಕಾರೆಯಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೪೨-೩೭). [ಸಂ. ತಿಕ್ತಕ]

ತಿಕ್ತಪರ್ವ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಳ್ಳಿ: "ತಿಕ್ತಪರ್ವಾ-ಚಕ್ರವರ್ತಿ ಸೊಪ್ಪು, ಅಮೃತಬಳ್ಳಿ, ಯಷ್ಟಿಮಧುಕ" (ರುದ್ರನಿ. ೨೫೯).
[ಸಂ. ತಿಕ್ತಪರ್ವನ್]

ತಿಕ್ತಶಾಕ (ನಾ). ೧. ಕಹಿಯಾದ ಕಾಯಿಪಲ್ಯ; ಕಹಿ ಹಸುರುಮಾಣ್ಕೆ-ತರಕಾರಿ; "ಕಹಿಪಲ್ಲೆ" (ಗಂಗಾಮ. ೧೫೨). ೨. ಬಸಲೆಗಿಡ: "ವರುಣಃ, ವರಣಃ, ಸೇತುಃ, ತಿಕ್ತಶಾಕಃ, ಕುಮಾರಕಃ– ೫ ಮಸಲೇಗಿಡ; ಮದಮಸಲೇ ಗಿಡ; ಉಲಿಮಿರಿಮಸಲೆ" (ಸಿದ್ಧಾಂಶಿ. ೧೦೩). [ತಿಕ್ತ + ಶಾಕ$_1$]

ತಿಕ್ತಾಲಾಬು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ; ಕಹಿಸೋರೆ: ತಿಕ್ತಾಲಾಬು ಭಾಜನಗತದುಗ್ಧದವೋಲು ಮಿಥ್ಯಾತ್ವಾನಂತಾನುಬಂಧಿ ಉದಯವಶದಿಂ ವಿಪರೀತಾಭಿನಿವೇಶರೂಪಕುಮತಿ ಕುಶ್ರುತವಿಭಂಗಮೆಂಬ ಜ್ಞಾನತ್ರಯಂ (ಪಸಾರ. ೫೭೭). [ತಿಕ್ತ + ಅಲಾಬು]

ತಿಕ್ತೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ: ಕಟುಕರೋಹಿಣಿ: "ತಿಕ್ತಾ-ಕಟುಕರೋಹಿಣಿ; ಗಂಡಲೀ" (ರುದ್ರನಿ. ೨೫೯). [ಸಂ. ತಿಕ್ತಾ]

ತಿಗ 'ತಿಕ' ನೋ.

ತಿಗಟ, ತಿಕಟ, ತಿಗಡ$_2$, ತಿಗುಡ, ತಿಡ್ಡ, ತ್ರಿಗುಟ (ನಾ). ಉದ್ದ: ಮುಂದೆ ಮತ್ತು ಹಿಂದೆ: ಅಡ್ಡಮುಂ ತಿಗಟಮುಂ ತಾಱುಂತಟ್ಟುಮಿದಿರುಂ ಬೞಿಯುಂ ಬಿಟ್ಟಿಂ ಬಟಿಲದೆ (ಲೀಲಾವ. ೭-೫೫ ವ); ಹರನ ಮುಂದಡ್ಡಮುಂ ತಿಗಟಮುಂ ಪರಿದಾಡಿ (ಅನಾರ. ದೇ. ೧೮೪-೨೩). 'ತಿಗಟಂ' ಪರಾ. ತಿಕಟ: 'ತಿಕಟಂ' ಪರಾ. ತಿಗಡ$_2$: 'ತಿಗಡಂ' ಪರಾ. ತಿಗುಡ: 'ತಿಗುಡಂ' ಪರಾ. ತಿಡ್ಡ: "ಸೊಟ್ಟ, ಅಂಕು, ಡೊಂಕು, ಒಂಕು, ಕೊಂಕು, ಕುಡು, ಅಡ್ಡ, ತಿಡ್ಡ" (ಕಂನುಹು. ೯೧); ಅಂತಿದಿರುಂ ಬೞಿಯುಂ ಪಾಸುಂ ಪೊಕ್ಕುಂ ದುಗುಣಮುಂ ತಿಗುಣಮುಂ ಅಡ್ಡಮುಂ ತಿಡ್ಡ[ಪಾಠಾಂ. ತಿಗಟ]ಮುಂ ಪರಿದು (ಗದಾಯು. ೭-೨೮ ವ). 'ಅಡ್ಡತಿಡ್ಡ$_1$' ಪರಾ. ತ್ರಿಗುಟ: ಪುಟಮೇಳುತಡ್ಡಮುಂ ತ್ರಿಗುಟಮುಂ ಪರಿದಾಡಿ ನಟನಂ ತಿರುಗ್ಗಡಿಸಿ ಕುಣಿಕುಣಿದು ಕೊಂಡಾಡಿ (ಪುಷ್ಪರ. ಹ. ೫೨೩-೧). [?]

ತಿಗಟಂ, ತಿಕಟಂ, ತಿಗಡಂ, ತಿಗುಡಂ, ತ್ರಿಕಟಂ (ಅ). ಉದ್ದವಾಗಿ; ಮುಂದಕ್ಕೆ ಮತ್ತು ಹಿಂದಕ್ಕೆ: ಘೂಳ್ಳನೆ ಸಭೆ ನಗೆ ಪಲ್ಲಂ ಕಿರಿವುತ ಅಡ್ಡಂ ತಿಗಟಂ ವಿಸಟಂಬರುತಂ (ಭ್ರಂಗೀರ. ಹ. ೪೭೩-೮). ತಿಕಟಂ: ಮುಂದಕ್ಕುಬುಬೆಂದೋಡಿ ನಿಲುತ್ತಂ ಹಿಂದಕ್ಕೆಯ್ತಂದರ್ತಿಗೆ ನಿಲುತಂ ನಡುವಡ್ಡಂ ತಿಕಟಂ [ಪಾಠಾಂ. ತಿಗಟ, ತಿಗಟಂ, ತಿಗಡ, ತಿಗಡಂ, ತಿಗುಡಂ] ಪರಿದಾಡುತೆ (ತಿರುನಾ. ಹ. ೧೨೭-೨೧). ತಿಗಡಂ: ಮೇಲಿನ ಪ್ರಯೋಗದ ಪಾಠಾಂತರವನ್ನು ನೋಡಿ. ತಿಗುಡಂ: ಮೇಲಿನ ಪ್ರಯೋಗದ ಪಾಠಾಂತರವನ್ನು ನೋಡಿ. ತ್ರಿಕಟಂ: ತೂಗಾಡುತೆ ಮಡಕೆಗಳಂ ಬಾಜಿಸಿ . . . ಅಡ್ಡಂ ತ್ರಿಕಟಂ ಬಲಿವುತೆ ಬಾಜಿಸಿ (ಸಂಬಚ. ಹ. ೨೫೫-೧೩). [<ತಿಗಟ]

ತಿಗಟಿ 'ತಿಕಡಿ' ನೋ.

ತಿಗಟು 'ತಿಗುಡು$_1$' ನೋ.

ತಿಗಟೆ 'ತಿಕಡಿ' ನೋ.

ತಿಗಡ$_1$ 'ತಿಗುಳ' ನೋ.

ತಿಗಡ$_2$ 'ತಿಗಟ' ನೋ.

ತಿಗಡಂ 'ತಿಗಟಂ' ನೋ.

ತಿಗಡಿ (ನಾ). ವಂಚನೆ; ಮೋಸ: ಕಪಟ: (ಸ). 'ತಾರಾತಿಗಡಿ', 'ತಿಗಡಿಬಿಗಡಿ' ಪರಾ.
[←ಹಿಂ. ತಿಕಡಮ್; ಮರಾ. ತಿಗಡ... ಮಾಲು]

ತಿಗಡಿಬಿಗಡಿ (ನಾ). ೧. (ಮಾತಿನಲ್ಲಿ) ಅಸಂಗತತೆ; ಅಸಂಬದ್ಧತೆ: (ಸ್ಕಾಂಡರ್). ೨. ಮೋಸ; ವಂಚನೆ; "ಠಕ್ಕತನ" (ಜಾನಕೋ. ೭೭). ತಿಗಡಿಬಿಗಡಿ ಮಾತಾಡು = ಅಸಂಬದ್ಧವಾಗಿ ನುಡಿ: (ಸ್ಕಾಂಡರ್).
[←ತುಳು. ತಿಗಡಿಬಿಗಡಿ]

ತಿಗಡು$_1$ (ಕ್ರಿ). ಹೊಡೆ; ಬಡಿ: ತಿಗಡ[ಪಾಠಾಂ. ಗಿದ]ಲೊದಱುವ ಪರಿಗೆಗಳ ಗೌಱಿಗಿವ ಪೆಗ್ಗಹಳೆಗಳ . . . ಮಹಾಧ್ವನಿ ಬಗಿದುದ್ದೈ ತಾವರೆಯ ತನಯನ ಕರ್ಣಕೋಟರವ (ಕುಮಾರಭಿ. ೨-೪). [<ತೀಡು$_2$?]

ತಿಗಡು$_2$ 'ತಿಗುಡು$_1$' ನೋ.

ತಿಗಡು$_3$ 'ತಿಗಡೆ$_2$' ನೋ.

ತಿಗಡೆ$_1$ 'ತಿಗುಡು$_1$' ನೋ.

ತಿಗಡೆ$_2$, ತಿಗಡು$_3$, ತಿಗುಡು$_2$, ತಿಗುಡೆ (ನಾ). ೧. ಔಷಧಿಗೆ ಉಪಯೋಗವಾಗುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಳ್ಳಿ ಮತ್ತು ಅದರ ಗಡ್ಡೆ; ರೇಚನಿ: "ಕುಟಕಿ ತಿಗಡೆ" (ಅಕಾನಿ. ೬-೩೫); "ಕುಂಭಧಾತ್ರೀ-ತಿಗಡೆ-ಕುಪ್ಪಸಗಣಿಕೆ, ನೆಲಗಡವು" (ಒಷಧಿ. ೩೭); ತಿಗಡೆ ಕುರಿ ಶಿವೆ ಜೆಲ್ಲಿಮೆಂಬ ಮದ್ದುಗಳ . . . ತಿಂಗೆ ಮಾಡುಗುಮುದಾರ್ಗಮಧಿಕಂ ವಿರೇಕಮುಂ (ಲೋಕೋಪ. ೯-೩೫); ತಿಗಡೆ ಧಾತಕಿಯೊಲೆ ಹಿಂಗು ಬೀರಕಯುಗ (ಸಾಳ್ವಸಾಂ. ೧೨). ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ: ತಿಗಡೆ ಪಥ್ಯೋರ್ವೀರುಹಾಶೋಕೆ ಪಾದರಿ ನೇಱಲ್ ಕುಶೆ ಕಾಶೆಯೆಂಬಿವಱೊಳಾದುದುಂತವರ್ತಿತ್ರಲುತ್ತರದೊಳ್ ಹಸ್ತಯುಗಕ್ಕೆ ಪಂಚಪುರುಷಂ ಗುಣ್ಪಾದೊಡಕ್ಕುಂ ಜಳಂ (ಲೋಕೋಪ. ೫-೨೮). ತಿಗಡು$_3$: ೧. "ಐರಾವತೀ-ಕಲ್ಲತಿ, ತಿಗಡು, ಭೇಳ" (ಒಷಧಿ. ೧೮). ತಿಗುಡು$_2$: ೧. ಪಟಗಣಿ, ಸೊಸೆಪಟ್ಟ, ತಿಗುಡು (ಪ್ರಜಿಗಿ. ೫೮-೧೧೬೮). ತಿಗುಡೆ: ೧. ಇಂಗಿನೆಲೆ ಮುಸ್ತೆಯುಳಿಲೆ ಲವಂಗಂ ಬಜೆ . . . ತಿಗುಡೆ ವಿಳಂಗಂ ಪಿಪ್ಪಲಿಯೆ ಮರಿಚ ಸೈಂಧವಲವಣಂ (ಅಶ್ವಶಾ. ೭-೪೪); ತಿಗುಡೆ ನೀಲಿಬೇರು ಅಳಲೆಕಾಯಿ ತಾರೆಕಾಯಿ ನೆಲ್ಲಿಕಾಯಿ ಯಿಷ್ಟು ಸಮಾಂಶವಾಗಿ ಕೂಡಿ ಅಂ[ದು]ದಂ ಕೊಡಲು ವಿರೇಚನವಹುದು (ವಿಪಚಿ. ೨೦-೪). ೨. "ಭೂರಿಫೇನ-ಸಮುಗಾ? ತಿಗುಡು" (ಒಷಧಿ. ೦೧೨).
[ದೇ.॥ ತುಳು. ತಿಗಡಿ; ತೆಲು. ತೆಗಡ./ಸಂ. ತ್ರಿಕಟ]

ತಿಗಡೆಹಿಪ್ಪಲಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧ ದ್ರವ್ಯ: "ಮಹಾಶ್ಯಾಮಾ-ಹೊನ್ನಾವರೆ, ತಿಗಡೇಹಿಪ್ಪಲಿ" (ಒಷಧಿ. ೧೧೪).
[ತಿಗಡೆ$_1$ (<ತಿಗುಡು$_1$) + ಹಿಪ್ಪಲಿ]

ತಿಗಣೆ 'ತಗುಣೆ' ನೋ.

ತಿಗಣೆ 'ತಗುಣೆ' ನೋ.

ತಿಗಮರಿ 'ತಿಗಮಾರಿ' ನೋ.

ತಿಗಮಾರಿ, ತಿಗಮರಿ (ನಾ). [ನಾಟ್ಯ]ನೂರೆಂಟು ಕರಣಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಗೆ; ಸೊಂಟದ ಚಲನವಲನಗಳ ಮೂಲಕ ಮಾಡುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಅಭಿನಯ: ಮತ್ತಂ ದಿಂಡು ಮುಂಡಾಸಮು . . . ತಿಗಮಾರಿ ಮೊಳೆಯುಂ ಮುರಿವ ನಡುವು ಮೊಸಳೆಮರಿ ಜಲತಯನ ಚ್ಯುತಂ ಮತ್ಸ್ಯ ಪ್ರಟಂ ಲಂಕಾದಹನಮೆಂಬ ಪಲವುಂ ತೆಱದ ಕರಣಂಗಳಿಂ (ಧರ್ಮಾಪ. ೨-೨೭ ವ). ತಿಗಮರಿ: ಹೊಱಮೊಳೆ ಒಳವೆ [illegible] ಮೆಱೆವ ಲಂಕಾದಹನಾದಿ ನೂಱೆಂಟು ಕರಣಗಳನು ಕ್ರಮದಿಂದಲಾ ನಾರೀಮಣಿಗಳು ತೋಱೆ (ಜ್ಞಾನಪ. ೯೧-೦೫೩). [?]

ತಿಗರಿ 'ತಿಗುರಿ' ನೋ.

ತಿಗಲು (ನಾ). ಕಷ್ಟ; ತೊಂದರೆ: ಈ ಉಂಗುರದಿಂದ ಆಗುವ ಕೇಡನ್ನು ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ, ಮತ್ತೊಂದು ತಿಗಲಿಗೆ ಮಾಡಿತಾ ಸಿಕ್ಕಿಕೊಳ್ಳುತ್ತೇನೆ (ಮರಮ. ೭೯೪). [?]

ತಿಗಳ 'ತಿಗುಳ' ನೋ.

ತಿಗಳವಾಣ್ಯ 'ತಿಗುಳವಾಣ್ಯ' ನೋ.

ತಿಗಳಾರಿ (ನಾ). ತಮಿಳು ಲಿಪಿ : ತಿಗಳಾರಿ, ಗ್ರಂಥಲಿಪಿ, ನಾಗರಿ ಲಿಪಿಗಳನ್ನುಳಿದು, ಕನ್ನಡಅಕ್ಷರವಿರುವ ಓಲೆಗಳನ್ನೆಲ್ಲ ತಿರುವಿಹಾಕಿದ (ಮುಕ್ತಬ. V ಮುನ್ನುಡಿ). [<ತಿಗುಳ]

ತಿಗಳಿ 'ತೇವಳು' ನೋ.

ತಿಗಳಿತ್ತಿ 'ತಿಗುಳಿತ್ತಿ' ನೋ.

ತಿಗಳು 'ತಿಗುಡು$_1$' ನೋ.

ತಿಗುಂಡ (ನಾ). ೧. ಮೂರು ಅಗ್ನಿಕುಂಡ. ೨. ನೀರಿನ ಮೂರು ಹೊಂಡ,–ಜಲಾಶಯ : "ತಿಗುಡು – ತ್ರಿಕುಂಡು" (ಶಬ್ದಾನು. ೩೭೬ ಪ್ರಯೋ). [<ಸಂ. ತ್ರಿಕುಂಡ]

ತಿಗುಡ 'ತಿಗಟ' ನೋ.

ತಿಗುಡಂ 'ತಿಗಟಂ' ನೋ.

ತಿಗುಡು$_1$, ತಿಗಟು, ತಿಗಡು$_2$, ತಿಗಡೆ$_1$, ತಿಗಳು, ದಿಗುಡು (ನಾ). ಮರ ಮೊದಲಾದ ವನಸ್ಪತಿಯ ಸಿಪ್ಪೆ ; ತೊಗಟೆ ; ಚಕ್ಕೆ : "ತ್ವಗ್ವಲ್ಕಲಂ ವಲ್ಕಮೆನೆ ಮರದ ತಿಗುಡಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೩೨-೩) : ನೆಗಟ್ದಿರ್ದ ಪಾಲ್ಮರಂಗಳ ತಿಗುಳ್ಗಳಿಕ್ಕಿದ ಕಷಾಯಜಳದಿಂದಿಂದ್ರಂ ವಿಗತಕಷಾಯಂಗೆ . . . ಮಾಡಿದಂ ಮಜ್ಜನಮಂ (ಅಜಿಪು. ೪-೬೯); ಒರ್ಮರದ ತಿಗುಡು ಮತ್ತೊಂದು ಮರನನೇಂ ಪತ್ತುಗುಮೇ (ಪಂಪಾಮಾ. ೧೪-೧೭) : ಮಿಕ್ಕಾದ ಪೊಜಗಣ ಹೊರೆಯ ತಿಗುಡಂ ಕೆತ್ತಿ ಕಂಬವ ಶುದ್ಧೈಸಿ (ಸರ್ವವ. ೧೧೯-೬೧೭) ; ಪರಿವತಿಸಾರು ಪಿರಿದಾಗಿರೆ ಹೂಲಿಯ ಬೇರ ತಿಗುಡನೆಮ್ಮೆಯ ಮೊಸರೊಳ್ ಬೆರಸಿಟ್ಟು ಸೈಂಧವಂ ಕೂಡಿರೆ ಮೆಲುವುದು (ಕಲ್ಯಾಕಾ. ೪-೧೫) ; ಈ ಬೇರಿನ ತಿಗುಡಂ ಮೊಲೆಹಾಲಲ್ಲಿ ತೇದು ಹಚ್ಚಲು ತಿಮಿರಗಣ್ಣು ಮಾಣ್ಗುಂ (ವಿವ್ಯವಿ. ೧). **ತಿಗಟು :** ತೋರ ಹುನಿಗಲ ತಿಗಟು ಬಜೆ ವಿಳಂಗಸಾರ ಭದ್ರಮುಸ್ತೆ ಇವಂ . . . ಪೂಸುವುದು (ಬಾಲಚಿ. ೧೭೯-೧೨). **ತಿಗಡು$_2$:** ಸಾವೆಪೆಂದು ಕಾಯುಮಂ ತಿಗಡುಮಂ [ಪಾಠಾಂ. ಪಣ್ಣುಮಂ ಕಾಯುಮಂ]ತಿಂದು (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧೨-೨೦೪) ; ಮರ ತಿಗಡು ಹಗಿನ ಮೊದಲಾದವಜಲ್ಲಿಯ ಗಂಧವನಱಿವುದು ಆಚಾರಲಿಂಗದಲ್ಲಿಯ ಗುರುಲಿಂಗ (ಆದಪ. ೫-೧೨) ; ಕಾಚತೊಂಡೆಯ ಬೇರು . . . ಮೊಳಗದ ಬೇರಿನ ತಿಗಡು, ಇವಂ ಸಮಾನಂಗೊಂಡು ಚೂರ್ಣವಂ ಮಾಡಿ . . . ನಸ್ಯಮಾಡಲು ಹದಿನಾಲ್ಕು ಬಗೆ ಮೊಲನಾಗರ ವ್ಯಾಧಿ ಗುಣವಹುದು (ವಿವ್ಯವಿ. ೯೯). **ತಿಗಡೆ$_1$:** [ಎಲೆಯಡಿಕೆ ಸುಣ್ಣದಿಂ ಪಲ್ ಕಱೆಯಪ್ಪುದು] ಅಣಲೆ ತಿಗಡೆಯಿಂ ಬಸಿಱೊಡೆವುದು (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೯-೧೦೮). **ತಿಗಳು :** ಎಲವದ ಹಗಿನು, ಬೆಲ್ಲವತ್ತದ ಹಣ್ಣಿನ ತಿಗಳು . . . ಇವಂ ಸಮಾನಂಗೊಂಡು ನಸುಬಿಸಿಯಂ ಮಾಡಿ (ವಿವ್ಯವಿ. ೩೩). **ದಿಗುಡು :** "ದಿಗುಡು = ತಿಗುಡು, ಮರದ ತೋಟೆ" (ಗಂಗಾಪು. ೧೬೭).

ತಿಗುಡು$_2$ 'ತಿಗಡೆ$_2$' ನೋ.

ತಿಗುಡೆ 'ತಿಗಡೆ$_2$' ನೋ.

ತಿಗುಣ (ನಾ). ೧. ಮೂರರಷ್ಟು ; ಮುಮ್ಮಡಿ : "ತಿಗುಣ–ತ್ರಿಗುಣ= ಮುಮ್ಮಡಿ"(ಶಬ್ದಕೋ. ೧೭) : ಪೂರ್ವಪದಂ ತದ್ಭವ ಮಾದುದರ್ಕೆ . . . ತ್ರಿಗುಣ-ತಿಗುಣ (ಶಮಿದ. ೨೪೯ ಪ್ರಯೋ); ಹೊಗಳಲನುಪಮ ಸೈನ್ಯಮಿಂತೀ ದುಗುಣಪಂಥಾಸುರನ ಸೇನೆಗೆ ತಿ[ಪಾಠಾಂ. ತ್ರಿ]ಗುಣವಿದು ರಾವಣನ ಮೋಹರಕೆನುತ (ಕುವ್ಯಾವಿ. ೬-೬೧). ೨. ಮೂರುಸಲ ; ಮೂರು ಬಾರಿ : ಅಂತಿದಿರುಂ ಬಟೆಯುಂ ಪಾಸುಂ ಪೊಕ್ಕುಂ ದುಗುಣಮುಂ ತಿಗುಣಮುಂ ಅಡ್ಡಮುಂ ತಿಗಟ[ಪಾಠಾಂ. ತಿಡ್ಡ]ಮುಂ ಪರಿದು(ಗದಾಯು. ೬-೨೮ ವ) ; ದುಗುಣ ತಿಗುಣಂ ಪ[ಪಾಠಾಂ. ತಿ]ಱಿದು ದೆಸೆವಲಿಗೆಯ್ವ (ಅನಂಪು. ೧೪-೭ ವ). [<ಪ್ರಾ. ತಿಉಣ./ಸಂ. ತ್ರಿಗುಣ]

ತಿಗುಣಂಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ಮೂರುಪಾಲಷ್ಟು ಆಗು ; ಮುಮ್ಮಡಿಯಾಗು: ತಕ್ಕು ತಗುಳ್ದು ಕಾಯ್ದೊದವೆ ಕೋಟ್ಕಳ ತಳ್ಕಱಿಯಿಂದೆ ಕೆಂಡಮುಲ್ಕೊಕ್ಕಿರೆ ತೇನತೇನಮುವತಂ ಬಿಗುಣಂ ತಿಗುಣಂಗೊಳಲ್ ಮೊಗಂಬೊಕ್ಕ ಗಜಂಗಳಂ . . . ಪಿಂಗಿಪಂ (ಅನಂಪು. ೬-೧೨). [ತಿಗುಣ + ಕೊಳ್$_1$]

ತಿಗುಣಿಸು (ಕ್ರಿ). ಮೂರರಷ್ಟು ಮಾಡು ; ತ್ರಿಗುಣಿಸು : ಸಂಗಳಿಸಿದ ಪುಣ್ಯಪ್ರಭಾವವಂ ತಿ[ಪಾಠಾಂ. ತ್ರಿ]ಗುಣಿಪಪೋಲ್ (ಚಂದ್ರಪು. ೯-೫೩).

[ತಿಗುಣ + – ಇಸು$_3$]

ತಿಗುಣೆ 'ತಗುಣೆ' ನೋ.

ತಿಗುರಿ, ತಿಗರಿ, ತಿಹುರಿ (ನಾ). ಕುಂಬಾರನ ಚಕ್ರ ; ಕುಲಾಲ ಚಕ್ರ : "ಚಕ್ರಮೆನೆ ತಿಗುರಿ" (ಮಂಗರಾ. ೧೧೩-೮) ; "ತಿಗುರಿಯೆಂದು ಕುಲಾಲ ಚಕ್ರಂ" (ಕಶಸಾ. ೩೦-೬೩೩): "ತಿಗುರಿಯೆ ಕುಲಾಲಚಕ್ರಂ" (ಕವಿಕಂ. ೨೪೯): ಅದು ತಿಗುರಿಯಂದದಿಂ ತಿರಿದುದು (ಪಂಪಾಮಾ. ೪-೧೦೭) ; ಕಳಕಳರವದಿಂ ಬಿ[ದಿ]ದಿರುಂ ಬಟೆಯುಂ ಪಾಸುಂ ಪೊಕ್ಕುಂ ತಿಗುರಿಯುಂ ಬುಗುರಿಯುಂ ಜಾತಿಯುಂ ಭೀತಿಯುಂ ಆಗೆ ಪರಿವಾಗಳ್ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೬-೧೦೪): ಉಂತೆ ಜಗಂಗಳಂ ತಿಗುರಿಗಂ ತರುತಿರ್ಪ ಮನೋಜನೀ ವಸಂತಂ ತಲೆದೋಱಿತು (ಚಂದ್ರಪು. ೭-೪೯) : ಕುಂಬಾಱರ ತಿಗುರಿಯೊಳಿಟ್ಟೆಂಬಿನೊಳಂ ತಿರಿಪೆ (ಖಮದ. ೨-೧೯೦) : ಕೋಲಿಂದಾಡುವ ತಿಗುರಿಯಪೋಲಂತಿರೆ (ಕಾವ್ಯಸಾ. ೧೧೧೩) : ಅರ್ಜುನನ ತೇರಿರದೆ ತಿಱ್ಱನೆ ತಿಗುರಿಯಂತೆ ತಿರುಗಿತದನೇ ನೆಂಬೆನದ್ಭುತವನು (ಜೈಮಿಥಾ. ೧೩-೫). **ತಿಗರಿ :** ಕುಲಾಲನು ತಿಗರಿಗೆ ಮಣ್ಣು ಮಾಡಿ ಕೋಲಿನಿಂದ ತಿರುಹೆ ಮನದಲ್ಲಿ ನೆನೆದು ಕೈಯಲ್ಲಿ ಹಿಡಿದಲ್ಲಿ ಹಲವು ರೂಪಿನ ಭಾಂಡಗಳಾಗುವ ಹಾಗೆ (ಮೋಟಮಾ. ೧೨೧-೪೭೪ ಅರ್ಥ) ; ವೇಗದಿಂದ ತಿರುಗುವುದೊಂದು ತಿಗರಿಯ ದಂಡಿಯ ಮೇಲೆ ನಾವು ಏನನ್ನಾದರೂ ಇಟ್ಟರೆ, ಅದು ಹೊರಗೆ ಚಿಮ್ಮಲ್ಪಡುತ್ತದೆ (ಜ್ಯೋತಿಶಾ. ೫೨): ತಿಗರಿ ತಿರುಗಿಸುತ್ತ ಗಡಗಿಯನ್ನು ನಗುನಗುತ್ತ ಮೂಡಿಸುತ್ತಿದ್ದ ಮಲ್ಲಪ್ಪ ಇವನೇ ಏನು? (ರಾಜಾದೇ. ೯೪) ; ಅದನ್ನು ಕುಂಬಾರನು ತಿಗರಿಯ ಮೇಲೆ ಹಾಕಿ, ಪಾತ್ರೆಗಳನ್ನು ಮಾಡಿ ಆವಿಗೆಯೊಳಗೆ ಸುಡುತ್ತಾನೆ (ಮುಂಬಯಿ. ೧-೯). **ತಿಹುರಿ :** ಭರದಿ ತೆಱಂದಿರಿವಾ ತಿಹುರಿಯ ಮೇಲಿರದಿಟ್ಟು ಕುಂಬಱಗೋಲಾ ಪರಿಯೆಸೆ ಗಜವೆಡೆಯಾದಶ್ವನ ಮೇಲೆ ಪಿರಿದೊಪ್ಪಿದನು ವಾಹಕನು (ಶ್ರೀಪಾಲ. ೧-೧೨).

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ತಿಕಿರಿ; ತುಳು. ತಗೊರಿ]

ತಿಗುರಿಕ್ಕು (ಕ್ರಿ). ಪರಿಮಳದ್ರವ್ಯವನ್ನು ಲೇಪಿಸು ; ಪರಿಮಳವಸ್ತುವನ್ನು ತೀಡು : ಗಂಧಕತ್ತುರಿಯಿಂದೆ ತಿಗುರಿಕ್ಕಿ ಪಾವುಡೆಯಿಂದೊರಸಿದರು ಸೌಖ್ಯದಲಿ (ಮೋಹತ. ೨೭-೩): ತಿಗುರಿಕ್ಕಿ ಭೂಷಣಗೆಯ್ಯಲೆಳಸೆ (ವಂಕಾರಾ. ೧-೨೧-೩೧) : ಮುದದಿ ಕುಂಕುಮರಸವ ಪದಮಾಡಿ ಹಸ್ತದೊಳ್ಪಟ್ಟಲಂ ಪಿಡಿದು ಬೇಗ ಪದ ಮಸ್ತಕಾದಿ ಸಂಹನನದೊಳ್ತಿಗುರಿಕ್ಕಿ ಮದವಳಿಗರಂ ಮಾಡಿ (ಸಿದ್ಧಕಾ. ೧೧-೧೦). [ತಿಗುರು$_2$ (<ತಿಮಿರ್$_2$) + ಇಕ್ಕು]

ತಿಗುರಿಡು (ಕ್ರಿ). = ತಿಗುರಿಕ್ಕು : ಪರಿಮಳಿಪ ಕುಂಕುಮಂದ ತಿಗುರಿಟ್ಟು ಮಾಂಗಲ್ಯ ವಿರಚನೆ (ರೇವಣ. ೯೫-೩೦).

[ತಿಗುರು$_2$ (<ತಿಮಿರ್$_2$) + ಇಡು$_1$]

ತಿಗುರಿದಿರುಗಿಸು (ಕ್ರಿ). ಕುಂಬಾರನ ಚಕ್ರವನ್ನು ತಿರುಗಿಸುವಂತೆ ತಿರುಗಿಸು : ವಿಲಯಾನಿಲನ ಯಿಮ್ಮಡಿಗೆ ಪೆರ್ಚಿ ಮೊರೆದೆದ್ದು ಸುತ್ತಿ ಮಿನುತ್ತಳವ ತಿಗುರಿದಿರುಗಿಸುತೆ ತಾರಾಳಿಯುದುರೆ (ನವಮೋ. ೬-೭).

[ತಿಗುರಿ + ತಿರುಗಿಸು]

ತಿಗುರಿದಿರುಪು (ಕ್ರಿ). = ತಿಗುರಿದಿರುಗಿಸು : ಅನಂತಾಬ್ಧಿಮೆಂದು ಭೂಮಿಯಂ ತಿಗುರಿದಿರುಪಿಯುಂ (ಜಗವಿ. ೯-೫೩ ವ).

[ತಿಗುರಿ + ತಿರುಪು$_1$ (<ತಿರಿಪು$_1$)]

ತಿಗುರಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. (ಸುಗಂಧದ್ರವ್ಯವನ್ನು) ಪೂಸು,- ಲೇಪಿಸು, ಹಚ್ಚು : ಗೋರೋಚನಾದಿ ಗಂಧಂಗಳಿನಾ ಪೊಗರೊಗುವರಲ್ದ ಪೊಸಮಲ್ಲಿಗೆ ಸೌಸವಮುಳ್ಳ ತನುಗೆ ಮಿಗೆ ತಿಗುರಿಸಿದರ್ (ವಿಷ್ಣುಪು. ೫-೮-೫೭). ೨. (ಸುಗಂಧದ್ರವ್ಯವನ್ನು) ಪೂಸುವಂತೆ ಮಾಡು,- ಹಚ್ಚುವಂತೆ ಮಾಡು : ಅವನ ಕರಾಬ್ಜದೆ ಪರಿಮಳವನು ನಿನ್ನ ಜವಳಿ ಪೊಲೆಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ತವೆ ತಿಗುರಿಸಿಕೊಂಡು (ಕಂನವಿ. ೬-೧೩೮).
[ತಿಗುರು₂ (<ತಿಮಿರ್₂) + – ಇಸು₃]

ತಿಗುರು₁ 'ತಿಮಿರ್₁' ನೋ.

ತಿಗುರು₂ 'ತಿಮಿರ್₂' ನೋ.

ತಿಗುರೇಜಿಸು (ಕ್ರಿ). (ಸುಗಂಧದ್ರವ್ಯವನ್ನು) ಪೂಸು,-ಲೇಪಿಸು : ಮಸೆಗಣೆಯ ಬತ್ತಳಿಕೆ ತಿಗು[ಪಾಠಾಂ.ವಿ]ರೇಜಿಸಿದ ಮೈ ಕತ್ತುರಿಯ ತಿಲಕದ ನೊಸಲಿನಾತನ ನೋಡು ಗರುಡಿಯ ಜಾಣ ದ್ರೋಣನನು (ಕುಮಾಭಿ. ೩-೮). [ತಿಗುರು₂ (<ತಿಮಿರ್₂) + ಏಜಿಸು]

ತಿಗುಳ, ತಿಗಡ₁, ತಿಗಳ (ನಾ). ತಮಿಳು ಮಾತನಾಡುವವನು ; ಅರವ : "ತಿಗುಳ ದ್ರಾವಿಡನಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೧೧೨-೬) ; "ತಿಗುಳನೆನೆ ದ್ರವಿಡ" (ಕಶರ. ೪೬) ; ತಳಕಾಡಂ ಕೊಂಡ ಗಂಡಂ ತಿಗುಳರ ಪಡೆಯಂ ಕೂಡೆ ಬೆಂಕೊಂಡ ಗಂಡಂ (ಎಕ. XII, ಗುಬ್ಬಿ. ೩೪-೧೪ ; 1134) ; ಕಾವೇರಿಯ ಕಾಲನಾ ತಿಗುಳ[ಪಾಠಾಂ. ಟ]ನೇಂ ಕಡಗೊಂಡನೊ ಬಡ್ಡಿಗೊಂಡನೋ (ಕಮುದ. ಮ. ೧೭೮ ಪ್ರಯೋ) ; ಕನಡಿಗಳಿಗೆ ಗ ೧೦ ತಿಗುಳರು ತೆರ್ಉವ ಗ ೬೫ (ಎಕ. XV, ಬೇಲೂರು. ೨೯೮-೭೦; 1278) ; ನಿರುಪಮ ವೀರರೊದಗಿತು ತಿಗುಳ ರಾವುತರು (ಕುಮಾಭಿ. ೪-೬೫) ; ನಗೆಮೊಗದರಸಗೆ ಕೈಮುಗಿದೊಲಿದನು ತಿಗುಳರರಸನೊಂದು ಕಡೆಗೆ (ಭರತ. ೨೨-೧೯) ; ಕತ್ತಲೆಮನೆಯ ಹೊಕ್ಕಡಿಯದ ತಿಗುಳಗೆ ಮತ್ತೆ ಕೊಡಾ ಮೀಳೆಯವನು (ನಾಗಕು. ೧೬-೨೦) ; ಕಾಳಕೂಟದ ವಿಷವು ಚೇಳು ನಂಬಿದ ಹಗೆಯು ಹಾಳೂರ ಚುಚಿಚಿ ನಸುಗುನ್ನಿ ತಿಗುಳರ ಗಾಳಿ ಬೇಡೆಂದ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೧೩೮೫). **ತಿಗಡ₁** : ಎಲೆದೋಟಗಳನ್ನು ಬಹುಶಃ ತಿಗಡರೇ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ (ಮುಂಬಯಿ. ೫-೧೯೮). **ತಿಗಳ** : ಬಟಕಳದೊಳಗೆ ಮುಂಡವಳಿಯ ಗ್ರಾಮದ[ತಿಗ]ಳ ನಾಗಮುನೆಯ ವಾಮನ ಉಪಾಧ್ಯಾಯರ ಮಗ (ಕಇ. I, ೫೮-೮ ; 1446) ; ತಿಗಳರುಡುಗೆಯುಟ್ಟು ಸೊಗಸು ಚೆಪ್ಪಗಳಿಟ್ಟು ಅಗಿಲು ಚಂದನ ಗಂಧ ಧರಿಸಿ . . . ಸೊಗಸುದೋರಿ ನಗುತ ಬಂದಳು ರಾಜನಾಸ್ಥಾನಕೆ (ಸೌಂದಕಾ. ೩-೨೫).

ತಿಗುಳಮಾರಿ=ತಮಿಳರಿಗೆ ಮೃತ್ಯುದೇವತೆಯಂತಿರುವವನು; ಇಜುವ ಬೆಡಂಗ ಸತ್ಯಾಶ್ರಯನ ಒಂದು ಬಿರುದು : ತಿಗುಬ(ಳ)ಮಾರಿ ಶ್ರೀಮತ್ ಸತ್ಯಾಶ್ರಯದೇವ(ಂ) (ಎಇ. XVI, ೭೪-೪ ; 1007).
[ದೇ.॥ ತಮಿ. ತಿಕಳ ; ತೆಲು. ತಿಗುಳ]

ತಿಗುಳನಾಡು (ನಾ). ತಮಿಳುದೇಶ : ತಿಗುಳನಾಡ ಸೆಟಿಯಂ ತಾನೊಂದಿದತಿದುಃಖದೊಳೆ ಬೆಂದು ನಿಲಲಿನ್ನರಿದೆಂದು (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧-೧೬೭) ; ತೆಲುಗಾಣೆಯ ತೇರಬೀದಿ ತಿಗುಳನಾಡು ತಿಳಿದೆಡೆಯಾಡುವ ದಾರಿ (ಕುಠಾಸಾಂ. ೫-೪೭). [ತಿಗುಳ + ನಾಡು]

ತಿಗುಳಾಣ್ಯ, ತಿಗಳಾಣ್ಯ (ನಾ). ತಮಿಳುನಾಡು,—ದೇಶ : ಅಗಲ ದಾರ್ಯಾಖಂಡದೊಳಗುಳ್ಳ ನೃಪರೊಳು ತಿಗುಳಾಣ್ಯದರಸನ ನೋಡು (ಭರತ. ೫೩-೧೦೫) ; ಸಂಭ್ರಮದಿ ತಿಗುಳಾಣ್ಯದಿಂ ಬಂದ ವೀರೇಶನೆಂಬವರಿಗೊಲಿದು ಅಂಬಕವನಿತ್ತಾ ತ್ರಿಯಂಬಕ ಸಿದ್ಧೇಶ ಶರಣಾಗು (ಮಡಿಕ್ಕ. IV. ೧೦೧೫ ಸಿದ್ಧೇಶ್ವರ ತ್ರಿವಿಧಿ). **ತಿಗಳಾಣ್ಯ** : ಚತುರ್ದಿಕ್ಕು ಐವತ್ತಾರು ದೇಶದಲ್ಲೂ ಹೆರೋಗಟಾ ಮಾರೋಪೇಟಿ ತಿಗಳಾಂಣ್ಯಾ ಮುಗಳಾಂಣ್ಯಲ್ಲಿ ನೆಟ್ಟ ಕಲ್ಲು ಬಿಟ್ಟ ಬಸವಿ (ಎಕ. XVI, ಗುಬ್ಬಿ. ೭೩-೬೫ ; ಸು. 1672). 'ತೆಲುಗಾಣೆಯ' ಪರಾ. [<ತಿಗುಳ]

ತಿಗುಳಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸೀರೆ : ದುಜಾವಳಿಯು ಜಾವಗಂಟಿಯು ಬೊಂಬೆಗಣ್ಣ ಚಿತ್ರಾವಳಿಯು ಸರಹುವ್ವ ಪೊಷ್ಟ್ರೆಯು ತಿಗುಳಿ ರಾಗಾವಳಿಯು . . . ನೇತ್ರಾವಳಿಯು ಮುಖ್ಯ ನಾನಾವಿಧದ ಸೀರೆಗಳ (ನವಮೋ. ೧೭-೬೦). [?]

ತಿಗುಳಿತ್ತಿ, ತಿಗಳಿತ್ತಿ (ನಾ). ತಮಿಳರವಳು; ಅರವ ಹೆಂಗಸು: ತಿಗುಳಿತ್ತಿಯರು . . . ಆಲಿಂಗನ ಮೊದಲಾದ ರತಿಯಲ್ಲಿ ಬಂಧಂಗಳಲ್ಲಿಯು ಪ್ರೀತಿ ಉಳ್ಳವರು (ಸೌಗಂಧಿ. ೪೯೫-೧೮). **ತಿಗಳಿತ್ತಿ** : ತಿಗಳಿತ್ತಿ ಬಾಯಿ ಕಣಕಬೇಡ ಬಗುಳೋ ನಾಯಿ ಬಡಿಯಬೇಡ (ಗಾದೆ).
[ತಿಗುಳ + – ಇತ್ತಿ]

ತಿಗುಳು (ನಾ). ತಮಿಳರ ಮಾತು ; ತಮಿಳು ಭಾಷೆ : ನಾಗರ ಕಂನಡ ತಿಗುಳಾರ್ಯ್ಯವನೋದಿಸುವ ಬಾಲಶಿಕ್ಷೆ ಉಪಾಧ್ಯರ ಜೀವಿತಕ್ಕೆ ೧ಕ್ಕೆ ಗದ್ಯಾಣಂ ಆಜು (ಎಕ. III, ತಿರುಮ. ೨೭-೩೪; 1290) ; ಆದು ತಿಗುಳಿನೊಳು ಪುಳಿಚ್ಚುತ ಬದನೆಗಾಯಿ ದು ಪೆಸರನೊಲವಿಂ ಕರೆವುದು (ಸೂಪಶಾ. ೪-೧೫) ; ಪಾರಸಿಯಾಂಧ್ರ ಮರಹಾಟ ಕರ್ಣಾಟ ಪಳೆಗನ್ನಡ ತಾನಲ್ಲ ತಿಗುಳು ಸಕ್ಕಜ ನಾಗರದ ಲಿಪಿಯು ಈ ಸರರ ಲಿಖಿತದೊಳಗೊಂದಕ್ಕೆ ಸಮನಿಸದು (ಚೆಕೋರಬ. ೩-೨೯). [ತಿಗುಳ + – ಉ₂]

ತಿಗ್ಮ (ಗು). ೧. ಉಷ್ಣವಾದ; ಬಿಸಿಯಾದ; ತೀಕ್ಷ್ಣ; ಪ್ರಖರ: 'ತಿಗ್ಮಕರ' ಪರಾ. ೨. ಹರಿತವಾದ; ನಿಶಿತವಾದ; ಚೂಪಾದ: 'ತಿಗ್ಮಾರಿ' ಪರಾ. ೩. ಉಗ್ರವಾದ ; ಕ್ರೂರವಾದ. (ನಾ). ೪. ಉಷ್ಣತೆ : "ತೀವ್ರಂ, ತಿಗ್ಮಂ, ಖರಂ . . . ಪಟು-ಈ ೭ ಉಷ್ಣರಶ್ಮಿ" (ಪಣಾಯು. ೮-೪೦). ೫. ಸೂರ್ಯ. [ಸಂ.]

ತಿಗ್ಮಕರ (ನಾ). ೧. ಉಷ್ಣವಾದ ಕಿರಣ. ೨. ಉಷ್ಣವಾದ ಕಿರಣಗಳನ್ನುಳ್ಳವನು; ಪ್ರಖರಕಿರಣ ; ಸೂರ್ಯ : ತಿಗ್ಮಕರನುದಯದೊಳ್ ಪುತ್ರನಂ ಪೆತ್ತಳ್ (ಆದಿಪು. ೭-೩೭) ; ಅಶೇಷಮಂ ಬೆಳಗೆ ತಿಗ್ಮಕರಂ ದಸೆಗಾಣದಿರ್ಪ ಕೌಶಿಕನಯನಂಗಳಂ . . . ಏಕೆಯೊ ಮಾಡಿದನಬ ವಿಷ ರಂ (ಪಂರಾಮಾ. ೧-೬೧). [ತಿಗ್ಮ + ಕರ₃]

ತಿಗ್ಮತೆ (ನಾ). ೧. ಉಷ್ಣತೆ; ಪ್ರಖರತೆ: ಚಂಡಕರದ್ಯುತಿ ಪುಗದು ಪೊಕ್ಕೊಡಂ ತಿಗ್ಮತೆಯಂ ಬಿಡುವುದದು ಮತ್ಪ್ರತಾಪದಿನಲ್ತೆ (ಚಂದ್ರಪು. ೫-೭೨). ೨. ಹರಿತವಾಗಿರುವಿಕೆ ; ಮೊನಚಾಗಿರುವಿಕೆ. ೩. ಕ್ರೂರತೆ.
[ಸಂ. ತಿಗ್ಮತಾ]

ತಿಗ್ಮಪ್ರಭೆ (ನಾ). ಪ್ರಖರವಾದ ಕಾಂತಿ ; ತೀಕ್ಷ್ಣವಾದ ಪ್ರಕಾಶ,- ಹೊಳಪು : ಅಭಿಷೇಕವೃಷ್ಟಿಸೂಚಕಮುಭಯಪ್ರತಿಸೂರ್ಯಬಿಂಬಮೆಂಗೆದುವು ತಿಗ್ಮಪ್ರಭೆ ಪಾರ್ಶ್ವದೊಳೆಸೆದಿರ್ದುವು ಶುಭಾಸನಂ ಸಿಂಹಪೀಠದೆರಡುಂ ಕೆಲದೊಳ್ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೧೨-೧೦೩). [ತಿಗ್ಮ + ಪ್ರಭೆ]

ತಿಗ್ಮಮರೀಚಿ (ನಾ). ೧. ತೀಕ್ಷ್ಣವಾದ ಪ್ರಭೆ. ೨. = ತಿಗ್ಮಕರ ೨ : ಕುಮುದಮನಲರ್ಚಿ ಹಿಮರುಚಿಗೆ ಮಹೋತ್ಸವಮಿತ್ತುದಬ್ಜಮಂ ಕೊರಗಿಸಿ ತಿಗ್ಮಮರೀಚಿಯನದು ಮಸುಳಿಸಿತು (ರಾಜಶೇ. ೯-೨೦).
[ತಿಗ್ಮ + ಮರೀಚಿ]

ತಿಗ್ಮರುಕ್ಕಾಂತಿ (ನಾ). ಸೂರ್ಯನ ಬೆಳಕು,-ಪ್ರಭೆ : ಆ ತಿಗ್ಮರುಕ್ಕಾಂತಿ ತೀವಿದುದೆತ್ತಲ್ ಬಹುತೇಜದಿಂ (ವಿಷ್ಣುಪು. ೮-೮೪).
[ಸಂ. (ತಿಗ್ಮರುಚ್ + ಕಾಂತಿ)]

ತಿಗ್ಮರುಜ್ಜ್ವಾಲಿ (ನಾ). ಉಷ್ಣವಾದ ಕಿರಣಗಳ ಮಾಲೆಯುಳ್ಳವನು : ಸೂರ್ಯ : ಆನುಂ ಕಾಯೆನೆಂದಾದಮೆ ಕರುಣಿಸಿದಾತೆಯ್ದೆ ಸಂಕೋಚಿತ್ರ್ಯಾಯ್ಯನೆ ಸುತ್ತುಂ ಸೂಸಿದೀಶಾನನ ಜಡೆಗಳಪೊಲ್ಲಾಯ್ದೆ ಪೊನ್ನೀರ್ಗೆ ವಿಲ್ಗೆಂಪಿನ ಪೆಂಪಂ ಸಿಂಪಿಸುತ್ತಿರ್ದ ಹಿಮರುಚಿಗಳಂ ತಿಗ್ಮರುಜ್ಜ್ವಾಲಿಬೀಬಂ (ಶಾರದೆಲು. ೩೭೪). [ಸಂ. ತಿಗ್ಮರುಜ್ಜ್ವಾಲಿನ್]

ತಿಗ್ಮರುಚಿ (ನಾ). = ತಿಗ್ಮಕರ ೨: ಉದಯಗಿರಿಶೇಖರನಾದ ತಿಗ್ಮರುಚಿಮರೀಚಿ ನಿಕುರುಂಬಚುಂಬಿತಾಂಭೋಜವನಲಕ್ಷ್ಮಿಯೊಡನೆ ಲಬ್ಧಪ್ರಬೋಧೆಯಾಗೆ (ಸುಕುಮಾ. ೯-೧೧೫ ವ). [ತಿಗ್ಮ + ರುಚಿ]

ತಿಗ್ಮರೋಚಿ (ನಾ). = ತಿಗ್ಮಕರ ೨: ಇಕ್ಷ್ವಾಕುಲಾಂಬರ ತಿಗ್ಮರೋಚಿಯಂ ತನಯನನಂದೆ ಪೆತ್ತಪೊಲದೇನನುರಾಗವುಮನಪ್ಪುಕೆಯ್ದುಳೊ (ಸುಕುಮಾ. ೧೧-೪). [ತಿಗ್ಮ + ರೋಚಿ]

ತಿಗ್ಮಾಂಶು (ನಾ). = ತಿಗ್ಮಕರ ೨: "ತರಣಿ . . . ತಿಗ್ಮಾಂಶು ಮಾರ್ತಾಂಡ ನಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೧೧-೧); ಪ್ರತಾಪನಿಲಯಂ ತಿಗ್ಮಾಂಶುವಿಂ ಸತ್ಕಲಾಚತುರಂ ಚಂದ್ರುನಿನಾದಪಂ ನಿನಗೆ ನೇತ್ರಾನಂದನಂ ನಂದನಂ (ಪಂಚಾಮಾ. ೩-೯೧). [ತಿಗ್ಮ + ಅಂಶು]

ತಿಗ್ಮಾರಿ (ನಾ). ತೀಕ್ಷ್ಣವಾದ ಚಕ್ರವನ್ನುಳ್ಳವನು; ವಿಷ್ಣು: ಪುರುಷೋತ್ತಮಂಗೆ ಜಗದಾತ್ಮಕಂಗೆ ತಿಗ್ಮಾರಿಗೆ ನಮಿಸುವೆಂ (ವಿಷ್ಣುಪು. ೫-೧೭೫). [ಸಂ. ತಿಗ್ಮಾರಿನ್]

ತಿಚುಕ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹಕ್ಕಿ: ಚಿಲಿಮಿಲಿಗ ಕೆಂಬೂತ ತಿಚುಕ ಮರಕುಟಕ ಕಬ್ಬಕ್ಕಿಗಳು ಮುಂತಾದ ಪ್ರಾಣಿಗಳನುರಿದಗ್ನಿ ದಹಿಸಿತು (ತುರಂಗ. ೧೭-೩೭). 'ಕೀಚಕ್ಕಿ' ಪರಾ. [?]

ತಿಚೆ (ನಾ). ಮೂರರು ಋಕ್ಕುಗಳು: ಕೊಡೆ ಗುಡಿ ತೋರಣಂ . . . ತಿಚೆ ಮಂಗಳಗೀತನಾದಮಲ್ಲೆಡೆಗಳೊಳಲ್ಲಿಗಲ್ಲಿಗಧಿಕಂ ಪಡೆದತ್ತು ಜನಾನುರಾಗಮಂ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೬೩೩). [< ಸಂ. ತೃಚ]

ತಿಜಣೆಯೂರ್ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು: ಕನ್ನಳ್ಳಿಯ ರಾಜಿಗದೊಳ್ × × ಟ್ಟನ್ ಕವಿತ್ತೂರನ್ ಪಸುವಳಿ ಧನುಪೆಟ್ಟು ಕೊನ್ದು ಬಿಟ್ಟಾರ್ ಅವರ್ಗ್ಗೆ ಕೊಟ್ಟೊದು ತಿಜಣೆಯೂರ ನೀಡು (ಎಕ. IX(s). ಹೊಸಕೋ. ೧೬೯-೪; ಸು. 800). [ತಿಜಣ್ಣ + ಊರ್]

ತಿಜೂರಿ 'ತಿಜೋರಿ' ನೋ.

ತಿಜೂರಿವರ್ಗ (ನಾ). ಶ್ರೀಮಂತರ ವರ್ಗ; ಧನಿಕರ ಪಂಗಡ: ತಿಜೂರಿ ವರ್ಗವಿರುವ ತನಕ ಮಜೂರಿಯ ದುಃಖ ತಪ್ಪಿದ್ದಲ್ಲ (ಸಮುಜೀ. ೯೮೫). [ತಿಜೂರಿ (< ತಿಜೋರಿ) + ವರ್ಗ]

ತಿಜೋರಿ, ತಿಜೂರಿ (ನಾ). ೧. ಬೆಳ್ಳಿ, ಬಂಗಾರ, ಹಣ ಮೊದಲಾದ ಅಮೂಲ್ಯ ವಸ್ತುಗಳನ್ನಿಡುವ ಭದ್ರವಾದ ಕಬ್ಬಿಣದ ಪೆಟ್ಟಿಗೆ,- ಬೀರು: ಎಲ್ಲವನು ಎಣಿಸಿಟ್ಟ ಬೆಳ್ಳಿಯ ತಿಜೋರಿ (ನಲಮು. ೭೫-೪); ಈ ವಾರದೊಳಗಾಗಿ ರಕಮು ಬಡ್ಡಿ ಸಹಿತ ನನ್ನ ತಿಜೋರಿ ಸೇರಬೇಕು (ಹೊಸಬಿ. ೫೧); ಗುಮಾಸ್ತ ಅವರ ಎದುರಲ್ಲೇ ಇದ್ದ ದಪ್ಪಬಾಗಿಲಿನ ಭದ್ರಬೀಗದ ತಿಜೋರಿಯ ಬಾಗಿಲನ್ನು ತೆಗೆದ (ರಕ್ತರೂ. ೧೧೬); ನಾವು ಮುತ್ತು ರತ್ನಗಳನ್ನು ತಿಜೋರಿಯಲ್ಲಿ ಇಡುತ್ತಿದ್ದಂತೆ ಆಗ ಚಹನ ಪುಡಿಕೆಗಳನ್ನು ಭದ್ರವಾಗಿ ಇಡುತ್ತಿದ್ದರಂತೆ ! (ಪತ್ರಿಕಾ. ೧೩). ತಿಜೂರಿ: ೧. ತಿಜೂರಿಯೊಳಗಿನವು ಬೆಳ್ಳಿ, ಬಂಗಾರ ಎಲ್ಲಾ ಒಯ್ದು ನಿಮ್ಮ ರಂಭಾಗೆ ಕೊಡಿರಿ (ಇತಿಶ್ರೀ. ೬೯). ೨. ಭಂಡಾರ; ಬೊಕ್ಕಸ; ಖಜಾನೆ: ಸರಕಾರದ ತಿಜೂರಿಯನ್ನು ತುಂಬಲು ಮತ್ತ ಬೇರೆ ಕಂದಾಯವನ್ನು ಕೊಡಬೇಕೋ (ಸಮುಜೀ. ೨೩೭). [← ಹಿಂ. ಮರಾ. ತಿಜೋರೀ. / ಇಂ. Treasury]

ತಿಟತಿಟ, ತಿಟಮಿಟ (ನಾ). (ಉಕ) ಬಹಳ ಬಿಗಿಯಾದುದು; ಹತ್ತೆಯಾದುದು: ಮಟಮಟ ಮಧ್ಯಾಹ್ನ ತಿಟತಿಟ ಕುಪ್ಪಸ (ಗರತಿ. ೭೮) ತಿಟಮಿಟ: ಗುಲಾಬಿಬಣ್ಣದ ಜರದ ಕಡ್ಡಿಯ ರವಕೆ ತಿಟಮಿಟಯಾಗಿ [illegible] (ಮುತ್ತ್ರ. ೧೪); ಹೂವಿನ ಟೊಪ್ಪಿಗೆಯನ್ನು ಹಾಕಿ [illegible] ಧರಿಸಿದ ಹುಸೇನಿಯು . . . ಒಮ್ಮೆ ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ ಚೀರಿಕರಿಸಿದನು (ರಂಗರೂ. ೧೪೦). [?]

ತಿಟಮಿಟ 'ತಿಟತಿಟ' ನೋ.

ತಿಟುವಟ (ನಾ). ವಹಿವಾಟು (?): ಕೀರಿಲ್ಲ ತಿಟುವಟವಿಲ್ಲ ಜಂಭ ಮಾತ್ರ ತೊಂಬೇ ಅಪ್ಪು (ಗಾದ). [?]

ತಿಟ್ಟ$_1$ 'ತಿಟ್ಟು$_3$' ನೋ.

ತಿಟ್ಟ$_2$ (ನಾ). ೧. ಕುಂಚದಿಂದ ಬರೆದ ಚಿತ್ರ,- ನಕ್ಷೆ,- ಭಾವಚಿತ್ರ: "ತಿಟ್ಟಮೆನೆ ತೀಡುವುದು" (ಕವಿಕಂ. ೨೩೧); ತದೀಯ ಸಿತಕೇತು ಪಟಂ ಬರೆದಿಟ್ಟ ತಿಟ್ಟದೊಪ್ಪುವ ಪಟದಂತೆ ನಿಶ್ಚಳಿತವಾದುದು ವೇಗ ಮರುತ್ಪ್ರಯೋಗದಿಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೪-೬೧); ತಿಟ್ಟವ ಲಕ್ಷಿಸುವುದು ಲೆಕ್ಕಣಿಕೆಯುಳ್ಳವ ಆ ತಿಟ್ಟ ಲೆಕ್ಕಣಿಕೆಯ ಲಕ್ಷಿಸಬಹುದೇ (ಮೋಕ್ಷಮಾ. ೧೨೭-೪೯೪); ಇದು ನವಯೌವನ ರಸಚಿತ್ರದ ತಿಟ್ಟಂ . . . ಎಂಬಂದದಿನೆಸೆದುದು ನಿಸದಮುವಳ ಕೊಡಗೂಸುತನಂ (ವರ್ಧಪು. ೯-೩೦); ಭಾರತಿ ಮನದಟ್ಟಿಯಿಂ ಬರೆದ ತಿಟ್ಟಮೆನಲ್ ಪಟಚಿತ್ರವೊಂದು ಚಿತ್ರತೆವಡೆದಿರ್ದುದು (ಕುಸುಮಾ. ೧೨-೭೮); ಬಳಿಕಂಗೋದ್ಭವನಾ ತಿಟ್ಟಮನತಿಚತುರಂ ಬಿನ್ನಣಿಸುತೆ ಬರೆದಂ (ಜಯುಕಾ. ೩-೧೩); ಪಟ್ಟಣವಾಸಿಗರೂರುಗರೊಡನೊಂದು ಬಟ್ಟೆಯೊಳಗೆ ಹೋಗುವಾಗ ಸಟ್ಟಾಟವಾಡುತ ಹೋಹಂತೆ ಮೋಹದ ತಿಟ್ಟವಿಹುದು (ಭರತ. ೫-೧೧೧). ೨. ಪಡಿಯಚ್ಚಿನ ಗೊಂಬೆ,- ಪುತ್ತಳಿ,- ಸಾಲಭಂಜಿಕೆ: ಮೃತ್ತಿಕೆಯ ತಿಟ್ಟದಿಂದ ಮಯಣದ ಕರುವಿಟ್ಟು ಆ ಘಟವ ಲಕ್ಷಿಸಲಿಕ್ಕಾಗಿ . . . ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ನಿಂದ ತಿಟ್ಟದಂತೆ (ಮೋಕ್ಷಮಾ. ೨೮೩-೫೫); ತಳಿರ್ಗಯ್ಯೊಳರರೆ ರಂಜಿಸುವ ಪೂಚೆಂಡಿನಿಂ ಸಿಂಗರಕ್ಕಿಟ್ಟ ತಿಟ್ಟಮೊಯೆದನಿಸಿ (ಪದ್ಮರಾ. ೫-೪೨). [ದೇ. ॥ ತೆಲು. ತಿಟ್ಟ]

ತಿಟ್ಟು$_3$ (ನಾ). ೧. ನಿಯಮ; ಕಟ್ಟಳೆ; ನಿಬಂಧನೆ; ಕಟ್ಟುಪಾಡು: ಈ ಬೀದಿಗೀತನಿಟ್ಟುದೆ ತಿಟ್ಟಂ (ಚೆಳವಿ. ೬-೧೨೫). ೨. ದೃಢನಿಶ್ಚಯ; ದೃಢನಿರ್ಧಾರ: ನಿಮ್ಮ ಸುಭವ ನಿಮ್ಮ ತಿಟ್ಟವೆಂಬುದು ಪರಿಯೊಪ್ಪುವ ಪುಡುಕಿ ತೂಗುತಿದೆ (ಭರತ. ೭೦-೫೮); ಕಟ್ಟದಿರೊಲು ಕಣ್ಗೆಸೆಯಲದನ ನೋಡಿ ತಿಟ್ಟವ ನೆನೆದು ತಾನಿಂತು (ನಾಗಕು. ೩೨-೧೧೧). ೩. ಏರ್ಪಾಡು; ವ್ಯವಸ್ಥೆ; ಅಚ್ಚುಕಟ್ಟು; ಓರಣ: ನಿಷ್ಪಾವಿಧಿಗೆ ತಿಟ್ಟವಾಗಿಟ್ಟ ದಾರಿ (ಪದ್ಮರಾ. ೬-೮೫); ನಿಮ್ಮ ತಂಗಿಯದೇನ ಮಾಡಿದಳೆನಿತೆಲ್ಲ ನಮ್ಮ ಸೋದರನ ತಿಟ್ಟಗಳು ಹಮ್ಮನಾಡಿದಿರಿ ಸಾಕೆಂದು ರಾಣಿಯರಾಡಿ ತವ್ವೊಳಿಪ್ಪತ್ತಿ ಮಾಡಿದರು (ಭರತ. ೩೬-೪೫). ೪. ಹಂಚಿಕೆ; ಉಪಾಯ; ತಂತ್ರ: ಖಳರೆನಿಸುವಾ ಹುಲಿಯ ಭೃತ್ಯರು ಒಳಗೆ ತಾವೊಡಗೂಡಿ ಬಾಡಾಗಳೆ ನರಿಯ ಕೆಡಿಸುವರೆ ತಿಟ್ಟವನೊಡ್ಡಿದರು (ತಿಮ್ಮಶಾಂ. ೪-೨೫). 'ದಿಟ್ಟ$_2$' ಪರಾ. [ದೇ. ॥ ತಮಿ. ಮಲ. ತಿಟ್ಟ]

ತಿಟ್ಟನೆ (ಅ). ರಭಸವಾಗಿ; ವೇಗವಾಗಿ: "ತಿಟ್ಟನೆ ಬಟ್ಟನೆಯೆಂಬಿವಜಿಯೊಳ್ ಧ್ರುವಾರ್ಥಂ" (ಶಮಂದ. ೩೦೭); ಘೋರಸಂಸಾರಮಹೋಗ್ರಾರಣ್ಯದೊಳ್ ತಿಟ್ಟನೆ ತಿರಿದು ಕರಂ ಸೇದೆಗೆಟ್ಟಿರ್ದುರ್ (ಸುಕುಮಾ. ೧೨-೩); ಅಟ್ಟುಂಬುದಕ್ಕೆ ನೆಲಹೊಲನ ಕಾಣದೆ ತಿಟ್ಟನೆ ತಿರುಗಿ (ಮೋಕ್ಷಮಾ. ೧೮೧-೭೭೯); ಮರುದ್ವಿಮಾನಪ್ರಕರಂ ತಿಟ್ಟನೆ ತಿರಿಯೆ (ಜಗವಿ. ೧೨-೪೫); ದೂರಿಸುತೆ ವ್ಯವಹಾರದಿಂದೆ ತಿಟ್ಟನೆ ತಿರುಗಿ (ಬಿಂಡೂರ. ಹ. ೫೦೪-೦೯); ಸುರಗಿರಿಯ ಬಿಲ್ಲಾಗಿ ಮಾಡಿ ನೆಲನಂ ತಾಳಿದುರಗನಂ ತಿರುವಾಗಿ ಬಲಿದು ಕಮಲಾಕ್ಷನಂ ಶರವಾಗಿ ತೊಟ್ಟು ತಿಟ್ಟನೆ ತಿರುಗುವಾ ಪುರವನಿಸುವಂದು ಸಂಧಾನಿಸಿ (ಸೌಂದಪು. ೬-೩೦). 'ತಿಣ್ಣನೆ' ಪರಾ. [? + - ಅನೆ$_2$]

ತಿಟ್ಟವಿಡು 'ತಿಟ್ಟವಿಡು' ನೋ.

ತಿಟ್ಟವಡು (ಕ್ರಿ). ಓರಣವಾಗು; ಅಚ್ಚುಕಟ್ಟಾಗು: ಬಟ್ಟ ಹೊಂಬರಿವಾಣ ವಂಚಿಸೊಳಗೆ ಸಾಲುಬಟ್ಟಲು ಕೆಲವು ಬಟ್ಟಲೊಳು ಇಟ್ಟ ಮಾಣಿಕದ ಸೋಟಿಗೆಗಳಿಸಯೆ ತಿಟ್ಟವಟ್ಟು ತಿಂತಿಣಿಯೊಳೊಪ್ಪಿದನು (ಭರತ. ೪-೬೩). [ತಿಟ್ಟು$_3$ + ಪಡು$_1$]

ತಿಟ್ಟವಣೆ (ನಾ). ಹಂಚಿಕೆ ; ಉಪಾಯ (?) : ಧೃಷ್ಟದನುಜರ ಕೊಲುವರೆ ಉದು {ಒಂದು} ತಿಟ್ಟವಣೆಯ ಮನದೊಳಗೆ ಯೋಚಿಸುತ ಕಮಲಭವಾ (ದೇವೀಪು. ೧-೬೫). [ತಿಟ್ಟು$_3$ + -ಅಣೆ$_4$]

ತಿಟ್ಟವಿಕ್ಕು (ಕ್ರಿ). ಚಿತ್ರಬರೆ ; ಚಿತ್ರಿಸು : ತಿಟ್ಟವಿಕ್ಕಲು ತಿದ್ದಲರಿದೆನಿಸುವ ವ್ಯಯ ಕಟ್ಟಾಯವೇಱುವ ಪ್ರಾಯ ಕಟ್ಟಾಣಿ ಹೆಂಗಳೆಸೆದರು (ಭರತ. ೧೨-೫೯). [ತಿಟ್ಟು$_2$ + ಇಕ್ಕು]

ತಿಟ್ಟವಿಡು, ತಿಟ್ಟಮಿಡು (ಕ್ರಿ). ೧. = ತಿಟ್ಟವಿಕ್ಕು : " ತಿಟ್ಟವಿಡು- (ತಿಟ್ಟ + ಇಡು) ಚಿತ್ರಪ್ರಾರಂಭೇ " (ಶಮದ) ; ಅಪಗತ ಪಾಕಸತ್ತ್ವ ಮುಪಸಾರಿತಮಾರುತಮಾಗಿ ತಿಟ್ಟವಿಟ್ಟುಪವನದಂತುಟಾದುದು ಬನಂ ಜಿನಚಂದ್ರ ತಪಃಪ್ರಭಾವದಿಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೧-೧೦೭) ; ನಗೆಮೊಗವನು ತಿಟ್ಟವಿಡುತಿರಲಾ ಕಾವ ನಗುತ ತನ್ನಿಕ್ಷುಚಾಪವನು ಮಿಗೆ ಜೇವಡೆಗೆಯ್ದು ಬಗೆಗೆ ಲೆಕ್ಕಣಿಕೆಯು ಬೆಗಡುಗೊಂಡೀಡಾಡಿದಳು (ಅಂಜನ. ೬-೧೧) ; ಪಳಿಕಿನ ವಿಶಾಲಪಟ್ಟದ ಮೇಲೆ ನೂಲುವೊಯ್ದು ತಿಟ್ಟವಿಟ್ಟಣ್ಕಿಗೆಯ್ದು (ಪುಷ್ಪಪು. ೧೪-೨೯ ವ) ; ಚಿಟ್ಟೆ ನೀನೆನವೊಳೆನ್ನೆಳವೆಯನಳುಂಬಂ ತಿಟ್ಟವಿಡೆ ಕಣ್ಮಲೆವ್ಪುದೆಮ್ಮಯ ಕುಟುಂಬಂ (ಗಿರಿಜಾ೦. ೧-೮). ೨. ಬೊಂಬೆ ಯನ್ನು ತಯಾರಿಸು ; ಗೊಂಬೆಯನ್ನು ಮಾಡು : ನೆಟ್ಟನೆ ಮೂಜು ಲೋಕದೊಳುಳ್ಳ ರೂಪಿನಿಂ ತಿಟ್ಟವಿಟ್ಟನೊ ಬಿದಿಯೆನಿಸಿ ಕಟ್ಟಾಣಿಮುತ್ತು ವಿಶಾಲಲೋಚನೆಯೆಂಬ ಪಟ್ಟದರಾಣಿಯಾ ನೃಪಗೆ (ನಾಗಕು. ೩-೮೮) ; ತಿಟ್ಟವಿಟ್ಟ ಪಾಪೆಯೆನೆ ಮೂಗುವಟ್ಟಿರ್ದರ್ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೧೦-೧೯). ೩. ಚಿತ್ರ ದಂತೆ ಮೂಡು,-ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗು : ಬಳಿಕ ಮಾಯಾಂಗನೆಯ ಮನಸಿಗೆ ತಿಳಿವು ತಿಣ್ಣನೆ ತಿಟ್ಟವಿಟ್ಟತು (ಪ್ರಭುಲೀ. ೬-೮). **ತಿಟ್ಟಮಿಡು** : ೧. ಬರೆಯ ಲೆಂದು ಬಟ್ಟಗೆವಲಗೆಯಂ ತರಿಸಿ ತಿಟ್ಟಮಿಟ್ಟು ಬರೆವನ್ನೆಗಂ(ಆದಿಪು. ೪-೬೩ವ): ಇದರಂದಕ್ಕಬ್ಜಜಂ ಕೂಡ ಬಟ್ಟಗೆಯಂ ತಿಟ್ಟಮಿಡಲ್ಕಿದೇನ್ನೆರೆವ (ಎಕ. V. ಅರಕ. ೯೯-೮ ; 1079) ; ಬಟ್ಟಗೆವಲಗೆಯೊಳಾಗಳೆ. ದಿಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರ್ವಟ್ಟು ತೋಱೆ ನೆಟ್ಟನೆ ಭೂಪಂ ತಿಟ್ಟಮಿಡಲ್ ಬಗೆವುದು . . . ಅಂತು ಸಂಸಾರವೈಚಿತ್ರ್ಯಂ ತನ್ನ ಚಿತ್ತಭಿತ್ತಿಯೊಳ್ ತಿಟ್ಟಮಿಟ್ಟಂತು ನಿಲೆ (ಪಾರ್ಶ್ವಪು. ೪-೭೦ ವ). [ತಿಟ್ಟು$_2$ + ಇಡು$_1$]

ತಿಟ್ಟು$_1$ (ಕ್ರಿ). ೧. ತೆಗಳು ; ಬಯ್ಯು ; ನಿಂದಿಸು : " ತಿಟ್ಟು-ಭರ್ತ್ಸನೇ (ಬಯ್ಯು), ಉನ್ನತಭೂಮೌ ಚ " (ಶಮದ) : ಸಂತರ್ ತಮ್ಮಂ ಖಳರ್ ಮನವಂದುಂತು ತಿಟ್ಟೆ ಮೂಗುವಟ್ಟಂತಿರ್ಪರ್ (ನೀತಿಸಂ. I, ೧೮೫) : ಘಟ್ಟಿಗರಾಗಿಪ ತಿಟ್ಟದ ರಿಪುಗಳ ದಟ್ಟಿಸಿ ಕೊಲ್ಲುವ ಪಟ್ಟದ ಕತ್ತಿಯನೊಪ್ಪಿಸಿ ಕೊಳ್ಳೀಗ (ಹಮುದ. ೪೬) : ಆ ಬ್ರಹ್ಮನ ತಿಟ್ಟೆ . . . ಸಿಗ್ಗಿನೊಳೆ ಸಾವತ್ತಲ್ಮನಂ ಮಾಡುವಂ (ಸಂಸಪ. ೦೫-೦೩): ನನ್ನ ತಿಟ್ಟೆ ನುಡಿದ ನುಡಿಯಾಗಳುಂ ನನ್ನ ಯೆರ್ದೆಯೊಳಗೆ ನೆಲೆಗೊಂಡಿರ್ಪುದು (ಸೌನಂದ. ೭-೧೮). ೨. ಕಡೆಗಣಿಸು ; ಕೀಳುಮಾಡು ; ಮೀರು : ಘನತೇಜಂ ತಿಟ್ಟೆ ತಿಗ್ಮಾಂಶುವಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೪-೮೦).

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ತೆಲು. ತಿಟ್ಟು]

ತಿಟ್ಟು$_2$ (ನಾ). ಬಯ್ಗುಳು ; ತೆಗಳಿಕೆ ; ನಿಂದೆ : " ತಿಟ್ಟು-ಬೈಗುಳ್ " (ಶಮದ. ಪರಿ. ೨) ; " ತಿಟ್ಟನೆ ಬೈಗುಳೊಳ್ " (ಕರ್ಣನಿ. ೨೯) : " ತಿಟ್ಟನ ತಾಂ ಬೈಗುಳಕ್ಕು " (ಕವಿಕಂ. ೧೩೨). [<ತಿಟ್ಟು$_1$./ತಮಿ. ತಿಟ್ಟು]

ತಿಟ್ಟು$_3$, ಚಿಟ್ಟೆ$_3$, ತಿಂಟೆ, ತಿಂಡೆ, ತಿಟ್ಟ$_1$, ತಿಟ್ಟೆ, ತೀಂಟೆ$_2$, ದಿಂಟೆ, ದಿಂಡೆ$_1$, ದಿಡ್ಡೆ$_1$, ದೀಂಟ, ದೀಂಟೆ (ನಾ). ೧. ಎತ್ತರವಾದ ಪ್ರದೇಶ ; ತೆವರು ; ದಿಬ್ಬ ; ದಿಣ್ಣೆ ; ಉನ್ನತಭೂಮಿ : ಸರಸಿಯ ನಡುವಣ ತಿಟ್ಟನ ಕಳಹಂಸನ ಕೆಲದೊಳ್ ಬೆಳೆದೊಱಗಿದ ಬೆಳರ್ದಾವರೆಯಂತೆ (ಚಯುಶಾ. ೧೧-೩೫) ; ಭರದಿಂದಾ ಕೊಂಡದ ತಿಟ್ಟಗೆ ಬಂದು (ನೇಮಿಸಂ. ೮-೧೦೧); ಅವನ ಕೈಕಾಲು ಬಿಗಿದು ಕಟ್ಟಿ ಪರಿವ ಹೊಳೆಯೊಳ್ ಬಿಡಿಸಲಾ ದೈವವಶದಿನವನುರುಳ್ದುಂದು ಮಳಲ ತಿಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಲು (ಸಮಸ ೫೧-೧೫); ಸೈನ್ಯ ಬರುವ ದಾರಿಯಲ್ಲಿ ಪಳ್ಳ ತಿಟ್ಟುಗಳ ಸರಿಮಾಡಿ (ಸೌಗಂಧಿ. ೫೧-೧೫) ; ತೊಟ್ಟಿಲ ಹೊತ್ಕೊಂಡು ತೌರ ಬಣ್ಣ ಉಟ್ಕೊಂಡು ತೌರೂರ ತಿಟ್ಟತ್ತಿ ನಿಂದು ನೋಡ್ಯಾಳೋ (ಜಗ್ರ್ಯಪ. ೯೨). ೨. ದಡ : ತೀರ ; ಅಂಚು : ನದಿಯೆರಡು ತಿಟ್ಟೊರಸಿರಲ್ (ಧೃರವೇ. ೩-೧೯೩). ೩. ಸಮೂಹ ; ರಾಶಿ : ಮೇಲ್ಕಟ್ಟುಗಳ ತಿಟ್ಟುಗಳ ಬಹು ಚಿತ್ರಪತ್ರದಿಂದ (ಪತಿಲ. ೭-೭). **ಚಿಟ್ಟೆ$_3$** : ೪. (ಎತ್ತರವಾದ) ಜಗಲಿ,-ಕಟ್ಟೆ : ವಾದ ಮೇಲೆ ಒಬ್ಬೊಬ್ಬರಾಗಿ ಅಗ್ರಹಾರದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರು ಚಿಟ್ಟೆಯ ಮೇಲೆ ನೆರೆಯುತ್ತಾರೆ (ಸಂಸ್ಕಾರ. ೩) : ನೀವು ಹಾಳೆಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಕಟ್ಟಿ, ಕೊಟ್ಟಿಗೆ ಚಿಟ್ಟೆಯ ಮೇಲೆ ಸೇರಿಸಿಡಿ (ದಾಳಿವೃ. ೧೭೩). **ತಿಂಟೆ** : ೧. ಪರಿವ ಬಜಪೊನಲ್ಗಳುಮು ಮಣಲ ತಿಂಟೆಯ ನುಣ್ಪುಮಂ ದರಿಯ ನೆಟಲ ತಣ್ಪುಮು . . . ಅರ್ತಿಯೊಳ್ ನೋಡುತ್ತಂ ಬರೆ (ಬಂಡರಿ. ೩-೮ ವ) ; ಆ ನೀರ ತಡಿಯೊಳು ಸಣ್ಣಮಪ್ಪ ಮಣಲ ತಿಂಟೆಯೊಳಂದದಿ ವಜ್ಜ್ರಯುಂ ಕಂಡಿದು ವಿಪರೀತಮೆಂದು (ಬಂಡರಿ. ೩-೮ ವ) ; ಮಳಲ ತಿಂಟೆಯೊಳು ನಳಿನಮಂದಿರದೊಳು ಪೊಳೆವ ಲತಾಭವನದೊಳು (ಅಂಜನ. ೧೫-೧೧). ೪. ಜೂದಿನ ತಿಂ[ಪಾಠಾಂ. ತೀಂ] ಟೆಯೆ ನೆಲಸಿರ್ಪ ತಾಣಂ (ಪಾರ್ಶ್ವಪು. ೩-೭೦) : ಜೂಜಿನ ತಿಂಟೆಗೆ ಪೋಗಿ ಪ್ರಧಾನರಪ್ಪ ನಾನಾ ಮಂಡಳಿಕ ಸಾಮಂತರೊಡನೆ ಜೂಜಾಡಿ (ಪುಣ್ಯಾಸ್ರ. ೭-೫೬ ವ). **ತಿಂಡೆ** : ೧. ಸೀಯಮಂಗಲದ ಪೊಲ ಮೇರೆ ಇಸಾನದ ದೆಸ ನಡುಗಲ್ಲೆ ಅಮ್ಮಲ ತಿಣ್ಡೆಯಿನ್ತೆಂಕಾಯ್ ಪೇರೊಟ್ಟಿಯೆ (ಎಕ. X(S), ಚಿಕ್ಕಬ. ೦೨೬-೬೬ ; 850). **ತಿಟ್ಟ$_1$** : ೧. ಬೆಟ್ಟದಿಂದುಬ್ಬಿ ಭೂಮಿಗೆ ಸಿಂಧುನದಿ ಬೀಳ್ವ ತಿಟ್ಟ ದೊಳ್ಕಳಗೆ ಪ್ರತಿಮೆಯ ಬಿಟ್ಟ ಜಡೆಯ ಮೇಲೆ ಬೀಳ್ವ ಗಂಗಾಂಬುವ ನಿಟ್ಟಿಸಿದನು ನರನಾಥ (ಭರತ. ೩೭-೪೮). ೫. ಎತ್ತರವಾದ ಪೀಠ,- ಆಸನ : ನಟ್ಟನಡುವಗಲ ಮಾರ್ತಾಂಡನೇಱಿದ ರಥದ ತಿಟ್ಟವೋ ಭೂಮಂಡಲದ ನಡುವೆ ಪೊಳೆವ ಪೊಂಬೆಟ್ಟವೋ (ಜಬಪು. ೩೭-೩೩). ೬. ಮೇಲುಭಾಗ : ಮುಂಗಾರ ಸಿಡಿಲ ಮೊಟಗಂ ಕೇಳ್ದು ಸುರುಂಟು ವಣಂಬೆಯ ತಿಟ್ಟದಂತೆ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೩೫-೫). **ತಿಟ್ಟೆ** : ೧. ಈ ಚತುಸ್ಸೀಮೆಯ ವೊಳಗೆ ಉಳಂಥಾ ಬೆಟ್ಟು ತಿಟ್ಟೆ ಹಕ್ಕಲು ಹಡಲು ಹೊಲನು . . . ನಡದು ಬಹುದು (ಸಾಇಇ. IX-ii, ೪೧೭-೯ ; 1377) : ನುಣ್ಮಳಲ್ದಿಟ್ಟೆ ಪೊಜವಾಜ ಬಟ್ಟ ಪೊಜವಾಜುಗಳ ಲಲನೆಯರ್ . . . ಬರುತಿರ್ದರು (ಜಬಪು. ೩೭-೪೨) : ಹೊನಲೊಳು ಪರಿತಂದು ಮಳಲ ತಿಟ್ಟೆಯೊಳು ನಿಂದಾಗ (ಜ್ಞಾನಪ. ೧೭-೭). ೪. ಜೂದಿನ ತಿಟ್ಟೆಯಲ್ಲಿ ಜಲಪೆಣ್ಗಳ ಕೇರಿ ಗಳಲ್ಲಿ ನಿಚ್ಚಲುಂ . . . ಸಮಾಚರಿಸುತ್ತಮಿರ್ದನತ್ಯಾದರದಿಂದೆನಲ್ ಖಳನವಂ (ಪುಣ್ಯಾಸ್ರ. ೪-೩೭) ; ನಿನಗೆ ದಣುವಾಗುತ್ತಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ತಿಟ್ಟೆಯ ಮೇಲೆ ಕುಳಿತುಕೊ (ನಿಷ್ಪಾಮ. ೮೭). ೭. (?) : ಕೋಗಿಲೆಯ ಬಾ [ಲ್ಗ]ಪಿನರಂತೆ ಪುಗಿಲ್ಪುಗಿಲೆನೆ ಉಯ್ಯಲು ಹೆಬ್ಬಯಾಡುವರಂತೆ ತಿಟ್ಟೆ ಯೊಳಾಡೆ ಹಿಂದೋಳಂ ಮುಹದಾನಿಯ ಕೀರ್ತಿಯುಂತೆಲ್ಲಾ ದೆಸೆಯೊಳ್ ಮೆಸೆಯ ಬಂದ ಸುಗ್ಗಿಯೊಳ್ (ಬಂಡರಿ. ೫-೫ ವ). **ತೀಂಟೆ$_2$** : ೪. ಮೇಲಿನ 'ತಿಂಟೆ' ಉಲ್ಲೇಖದ 'ಪಾರ್ಶ್ವಪು' ಪ್ರಯೋಗದ ಪಾಠಾಂ ತರವನ್ನು ನೋಡಿ. **ದಿಂಟೆ** : ೧. ದಿಂಟೆಗಳೊಳಂ ದೇಗುಲಂಗಳೊಳಂ ವಿಹಾರಂಗಳೊಳಂ ಇರ್ದು (ವಡ್ಡಾರಾ. ೧೨೩-೨೫): ತೊಱೆಯುರದುತಡಿಯ ಬಿಳಿಯ ಮಳಲ ದಿಂಟೆಯಂತೆ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧೩-೧೮೭) ; ನುಣ್ಮಣಲ ದಿಂಟೆ ಯೊಳು ತಳಿರ ಹಸೆಯಂ ಹಾಸಿ (ದನ್ನರ. ೮೨-೩) : ಇಂತೀರೆರಡು ಗೋಂಟಿಯ ಸನಿಯದ ದಿಂಟೆಯೊಳ್ (ಚಿಕವಿ. ೫-೩೪). **ದಿಂಡೆ$_1$** : ೧. ಪಡುವಯ್ನಡದು . . . ತೆಂಕೆ ದಿಣ್ಡೆಯಿನ್ ಪಡುವಯ್ನೇಡಿ ಪೋದ ಬಿಟ್ಟಿ (ಎಕ. X(S), ಚಿಕ್ಕಬ. ೩೭-೧೮ ; ಸು. 850): ದಿಂಡೆಯ

. . . ತುಂಡಿಸಿ ಬೇತಾಳಶಿರವ ದಿಂಡೆಯು ಮರಕೆ ಕಟ್ಟಲು (ಹಮಚ. ೩-೭೬). ೪. ಬೀದಿವೀದಿಗಳೊಳ್ ಜೂಜಿನ ದಿಂಡೆಯೊಳ್ . . . ಅವಿನೀತರ್ ನೀತಿಗೆಟ್ಟಾಡುವರ್ (ಸುಕುಮಾ. ೨-೭). ದಿಡ್ಡೆ$_1$: ೧. ಬಂದೊಂದು ದಿಡ್ಡಿಯನೇಱಿ ತಾವೆಲ್ಲರು ನಿಂದು ನೋಡಿದರು ಪಾಳಯವ (ನಾಗಕು. ೧೬-೩೨). ದೀಂಟು : ೧. ದೀಂಟು [ಪಾಠಾಂ. ಟೆ] ಗುಳಿಗಳನಱಿಯು ದೇಳುತ್ತೆ ಬೀಳುತ್ತೆ . . . ಅಂಬಿಕಾಭವನಮಂ ಸಾರ್ದನು (ಜೈಮಿಭಾ. ೩೧-೫೪). ದೀಂಟೆ : ೧. ತೊಱೆಯ ಮಣಲ ದೀಂಟೆಗಳ ನುಣ್ಪುಮಂ (ಬಂಧರಿ. ೨-೪೨ ವ). ೪. ಕೇಸರಿಯ ದಾಡೆಯು ಜೂದಿನ ದೀಂಟೆ [ಪಾಠಾಂ. ದಿಂಟೆ] ಪೀಲಿಯುಂ ಪೊದೆಸಿದ ಪಂದರಾಳಿಯುಲರಾನೆಯ ಮುತ್ತಿನ ರಾಸಿ (ಅರ್ಧನೇ. ೩-೫೦).

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ತಿಟ್ಟು, ತಿಟ್ಟೈ ; ಮಲ. ತಿಟ್ಟು, ತಿಟ್ಟ ; ತುಳು. ತಿಟ್ಟೆ, ಚಿಟ್ಟೆ ; ತೆಲು. ತಿಟ್ಟ]

ತಿಟ್ಟುವಾಯ್ (ನಾ). ತೆಗಳುವ ಬಾಯಿ ; ಪರದೂಷಣೆಯಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತಿಯುಳ್ಳ ಬಾಯಿ : ತಿಟ್ಟುವಾಯ ಅಶ್ಲೀಲನೂ, ಕಯ್ಗನಿಸಿನ ಶಸ್ತ್ರಾಡಂಬರನೂ–ಆವುದಕ್ಕೂ ಹೇಸದ ಪಿಶಾಚವತಾರನೇ ಆಗಿರು (ಪಟ್ಟಅ. ೧೭೫-೩). [ತಿಟ್ಟು$_1$ + ಬಾಯ್]

ತಿಟ್ಟೆ ‘ತಿಟ್ಟು$_3$’ ನೋ.

ತಿಡ್ಡ ‘ತಿಗಟ’ ನೋ.

ತಿಣ (ನಾ). ಹುಲ್ಲು ; ತೃಣ : “ ತೃಣ–ತಿಣ ” (ಶಮದ. ೨೬೮ಪ್ರಯೋ) : “ ತಿಣವೊಂದು ತೃಣ ” (ಕಶಸಾ. ೩೧-೬೬೮) : “ ತೃಣ–ತಿಣ ” (ಶಬ್ದಾನು. ೦೫೮ ಪ್ರಯೋ). ‘ತಿಣಂಗಿಱು’ ಪರಾ. [<ಸಂ. ತೃಣ]

ತಿಣಂಗಿಱು (ಕ್ರಿ). ಹುಲ್ಲಿಗೆ ಸಮವಾಗಿ ಭಾವಿಸು ; ಅತಿ ನಿಕೃಷ್ಟವಾಗಿ ಕಾಣು : ನಿಸದದಿಂದವನು ತಿಣಂಗೆತ್ತು ಬಿಟ್ಟು (ವಾಸೋಪು. ೯-೧೭೯).

[ತಿಣ + ಗಿಱು]

ತಿಣಕು ‘ತಿಣುಕು$_1$’ ನೋ.

ತಿಣಾತುರ್ಯ (ನಾ). ಆಹಾರದಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತಿ (?) : ಹಸಿವು ತೃಷೆವೆಸನಂಗಳಲ್ಲಿ ಅಲಕ್ಷಿತನಾಗಿ ಪಾಶಬದ್ಧವಿರಹಿತನಾಗಿ ಗುಣಾವಗುಣವ ವಿಚಾರಿಸದೆ ತಿಣಾತುರ್ಯ ಮುಕ್ತ್ಯಾತುರ್ಯ ಸ್ವಯಿಶ್ವಾತುರ್ಯಮೆಂಬ ವುಂಬ ಠಾವಿನಲ್ಲಿ ಬದ್ಧನಾಗದೆ ಸ್ತುತಿಗೆ ನಿಲ್ಲದ ನಿಂದೆಗೋಡದ ಉಭಯವನೇನೆಂದು ಅಱಿಯದ (ಪದಗೋ. ೧೦೮-೦೨೫). [?]

ತಿಣೆ$_1$ (ಕ್ರಿ). ೧. ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರು ; ಒಂದುಗೂಡು ; ಬೆರೆ ; ಗುಂಪುಗೂಡು : “ ತಿಣೆ–ಸಂಕೀರ್ಣೇ (ಬೆರಸು) ” (ಶಮಧಾ). ೨. ಚಿಂತೆಗೊಳಗಾಗು ; ಕಳವಳಿಸು (?) : ದಣಂದಣರಸೆ ಪೊಯ್ವ ಮಹಾನಿಸ್ಸಾಣದ ಬಲ್ದನಿಯುಂ ಕೇಳ್ದು ಎಣಿಸಿದರೆರ್ದೆಗೆಟ್ಟರ್ ಭಯಯುಕ್ತರ್ ಪೆಣನಾದರ್ ಪೆಂಪಳಿದರ್ ಜಗುಳ್ದರ್ ತಿಣೆದರ್ ತಕ್ಕಳಿದರ್ ಪರಪೃಥಿವೀಪಾಲಕಬಲದವರು (ಜಯುಕಾ. ೭-೧). ೩. (?) : ತಣಿಪಾಶೆ ಮಾತನಾಡುತ ಮಣಿವರು ಮೊದಲೊಳಗೆ ಬರಲು ವೈದ್ಯನ ಜನರುಂ ತಿಣೆವರು . . . ತಣಿಯಾಗಲು ನೋಡರವನ ಧನಭಯದಿಂದಂ (ನೀತಿಸಾ. ೮೪೨).

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ತಿಣೆ, ತಿಳ್ಳೈ]

ತಿಣೆ$_2$ (ನಾ). ಗುಂಪು ; ಸಮೂಹ : ಬಡವ ಬಲ್ಲಿದ ಬುಧ ಯಾಚಕರೆನ್ನದೆ ತಡಗ ತಡಗ ಜವುಳಿಗಳ ತೊಡವು ಪೆಟ್ಟಿಗೆ ಪೆಟ್ಟಿಗೆಗಳ ತಿಣೆಯಿತ್ತು ಒಡನೆ ಶರ್ಕರೆಯ ತಿದ್ದಿಸಿದ (ಜ್ಞಾನಚ. ೩೭-೦೩೮). ‘ತಿಂತಿಣಿ$_1$’ ಪರಾ.

[<ತಿಣೆ$_1$]

ತಿಣೆಕಿಸು (ಕ್ರಿ). ಒದ್ದಾಡುವಂತೆ ಮಾಡು ; ಕಷ್ಟಪಡಿಸು ; ಬಳಲಿಸು : ಟಿಪ್ಪುವನು ತಿಣೆಕಿಸುತ ಕಾದಾಡತೊಡಗಿದರು (ವಿಜದ. ೭೩).

[ತಿಣೆಕು$_1$ (<ತಿಣುಕು$_1$) + – ಇಸು$_3$]

ತಿಣೆಕು$_1$ ‘ತಿಣುಕು$_1$’ ನೋ.

ತಿಣೆಕು$_2$ ‘ತಿಣುಕು$_2$’ ನೋ.

ತಿಣೆವು (ನಾ). (?) : ಕಾಲ್ಗಳ ಕಯ್ಗಳ ತುರಗದ ಕಾಲ್ಗಳ ತಿಣೆವುಗಳೊಳಲ್ಲಿ ಬಂಚಿಸುತೆಱಗುಂ ಗೆಲ್ಗುಮೆನೆ ನೆಗಟ್ದ ಮಾರ್ಗ್ಗದೆ ಗೆಲ್ಗುಮೆ ಪಿಡೆದಲ್ಲಿ ಕೀರ್ತ್ತಿನಾರಾಯಣನಂ (ಎಕ. II, ೧೩೩-೧೪೭ ; 982). [?]

ತಿಣುಕಾಟ (ನಾ). ತಿಣುಕುವಿಕೆ ; ಒದ್ದಾಟ ; ಕಷ್ಟಪಡುವುದು : (*).

[ತಿಣುಕು$_1$ + ಆಟ]

ತಿಣುಕಾಡು (ಕ್ರಿ). ಬಹಳ ಕಷ್ಟಪಡು,–ಒದ್ದಾಡು : ಆಮೇಲೆ ಕರ್ಣನ ಕವಚವನ್ನು ಸೀಳಿ ಪೊಗಳುಗೊಂಡ ಸೂರ್ಯಕುಮಾರನೂ ತಿಣುಕಾಡುವಂತೆ ಬಾಣಪ್ರಯೋಗವನ್ನು ಮಾಡಿದನು (ವ್ಯಾಸಜಿ. ೩೯೨).

[ತಿಣುಕು$_1$ + ಆಡು$_1$]

ತಿಣುಕು$_1$, ತಿಣಕು, ತಿಣೆಕು$_1$ (ಕ್ರಿ). ೧. ಭಾರವನ್ನಾಗಲಿ, ನೋವನ್ನಾಗಲಿ ತಾಳಲಾರದೆ ಒದ್ದಾಡು,– ಆಯಾಸಪಡು ; ಮುಲುಕು : ಕಣ್ ತುಮುಱೆ ಪೆರ್ಚಿದೆಯುಂ ಮಣಿ ಸೂಸೆ ಬೇಸಱಿಂ ತಿಣುಕಿದನಾನಲುಮ್ಮಳಿಸಿ ಶೇಷನಶೇಷ ಮಹೀವಿಭಾಗಮಂ (ಪಂಪಭಾ. ೯-೯೯) ; ತಿಣು [ಪಾಠಾಂ. ಣಿ] ಕಿದನು ಫಣಿರಾಯ ರಾಮಾಯಣದ ಕವಿಗಳ ಭಾರದಲಿ (ಕುವ್ಯಾಅ. ೧-೧೭) : ಅನಿಲಜ . . . ಬೊಬ್ಬಿಱಿದು ತಿವಿದನು ತಿಣುಕಲು ಸುರೇಂದ್ರ (ತೊರರಾ. ೭-೨೭-೩೯) ; ಧರಣಿಯ ಹೊರೆಯೊಳು ತಿಣುಕುವ ಫಣಿ ಮೇಲೆ ಹಾಯಾಗಿ ಹರಿ ಮಲಗಿಹನು (ಇಂಚಾಪ. ೧೦೪-೭). ೨. ಅಪಾನವಾಯುವನ್ನು ಬಿಡು ; ಹೂಸು ; ಹುರಿಕೆಬಿಡು : “ ತಿಣುಕು (ತಿಣಕು)–ಅಪಾನವಾಯೌ ” (ಶಮಧಾ). ತಿಣಕು : ೧. ಮಲಗಿರುವ ಹಾವನ್ನು ಕೆಣಕಬೇಡ ಕಟ್ಟ ವಿಷ ಕಾರಿದರೆ ತಿಣಕಬೇಡ (ನಾದಲೀ. ೭೫-೧೨) ; ರಾಯರ ಹೆಂಡತಿ ಹೆತ್ತರೆ ಊರೆಲ್ಲ ತಿಣಕಬೇಕೋ ? (ಗಾದೆ). ತಿಣೆಕು$_1$: ೧. ಎಲ್ಲಿ ಇಣಿಕಿದರೂ, ತಿಣಿಕಿ ನೋಡಿದರು ತನ್ನನಗಲಲೆಡೆಯಿಲ್ಲ ಎಂದರಿದು . . . ನಿಶ್ಚಿಂತ ನಿವಾಸಿಯಾಗಿದ್ದುದೇ ಶರಣನ ಸುಜ್ಞಾನ (ಮೋಳಿಮಾ. ೪ ಪ್ರಸ್ತಾವನೆ).

[ದೇ.॥ ತುಳು. ತೀಂಕು ; ತೆಲು. ತಿನುಕು ; ಮಲ್ತೊ. ತಿಂಕ್]

ತಿಣುಕು$_2$, ತಿಣೆಕು$_2$ (ನಾ). ಅತಿಕಷ್ಟ ; ತೊಂದರೆ ; ಹೆಣಗಾಟ : ಗೆಡೆವಚ್ಚುಗೊಂಡು ಪಾಂಡವರನಕಾರಣಂ ಕೆಣಕಿದೀ ಪೊಸ ಪೊಟ್ಟುಱಿಶೊಳಾವ ಕಿರ್ಚುಕೌರವರ್ಗಿದು ನಾಡೆಯುಂ ತಿಣುಕನಾಗಿಸದೇಂ ಗಳ ಸಯ್ತು ಪೋಕುಮೇ (ಪಂಪಭಾ. ೨-೮೭) ; ಜೂದಾಡಿ ಸೋಲ್ತು ಸನ್ನಿಗೆ ಮೇದಿನಿಯಂ ಕೊಟ್ಟು ಪಾಂಡುನಂದನರೀಗಳ್ ಪೋದೊಡಮೇನ್ ತಿಣುಕಾಗದೆ ಪೋದುಪುದೇ ನಮ್ಮ ನೃಪತಿಗವು ತವುದಲೆಯೊಳ್ (ಪಂಪಭಾ. ೭-೧೮). ತಿಣೆಕು$_2$: ಉತ್ತರಭರತದೊಳಾದಾಪತ್ತಂ ನೀನಱಿಯಯಕ್ಕುಮಸಿತುಂ ಬಲಮಂ ಮುತ್ತಿ ಚಿಲಾತಾವರ್ತರ್ ಸುತ್ತಲುಮೇಸಾಡಿ ಪಿರಿದು ತಿಣೆಕಂ ತಂದರ್ (ಆದಿಪು. ೧೪-೭೦). [<ತಿಣುಕು$_1$]

ತಿಣುಱು (ಕ್ರಿ). ಕಟ್ಟು ; ನಿಲ್ಲು ; ತಡೆ : ಮೂಱು ಝಾವದ ಶೂಲೆಗೆ ಹೊಟ್ಟೆ ಬಾವುದು ನಿಲಲಾಱದೆ ನಡುಗುವುದು. ವಿಾಱಿದರೆ ಬೀಳುವುದು ಮೂತ್ರ ತಿಣುಱುವುದು (ಅಶ್ವವೈ. ೧೧-೨೫ ಟೀಕು) : ಕೆಡವಡೆ ಮೇಳ್ವಡಂ ಪಡುವಡಂ ಭರಣಂ ತಿಣುಱುತ್ತಮಿಪ್ಪಡಂ ಚರಣವನಾವಗಂ ಬಡಿವಡಂ ಪೆರತೆನಿತು ಶೂಲೆ ತೋಱಿತೆಂದಱಿ (ಅಶ್ವವೈ. ೧೧-೯೭).

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ತಿಣಱು]

ತಿಣ್ಣ (ನಾ). ೧. ಒಜ್ಜೆ ; ಹೊರೆ ; ಭಾರ : “ ಬಿಣ್ಪೆಂದುಂ ತಿಣ್ಣಮೆಂದುಂ ಭಾರಂ ” (ಕಶಸಾ. ೨೭-೫೭೭) : “ ಭಾರಮದು ತಿಣ್ಣ ಬಿಣ್ಪಂ ” (ಕವಿಕಂ. ೨೨೫); ತೊಡೆಯ ಬಿಣ್ಪು ಪದಾಂಬುರುಹಕ್ಕೆ ತಿಣ್ಣಮೇಂ (ಪಂಪಭಾ. ೩-೪೭); ಮೇದಿನಿಯ ತಿಣ್ಣವನಿಳುಹಲೋಸುಗರ ಆಹವದೊಳರ್ಜುನನ ರಥದೊಳ್

ವಾಹಕನು ತಾನಾಗಿ (ಕುಮಾ.ಭೀ. ೩-೯೩) ; ಭೂಮಿಯ ತಿಣ್ಣವನು ತಿದ್ದಲಿಕೆ ಹರಿ ನರನಾಗಿ ರೂಹಿಸಿದ (ತೊರರಾ. ೬-೨-೨೦) : ಸಣ್ಣವನೆನಬೇಡ ಹರಿ ತನ್ನ ಪೆತ್ತವಳಣ್ಣನ ಮಡುಹಿ ಮೇದಿನಿಯ ತಿಣ್ಣವನಿಳುಹಿದ (ಮೋಹತ. ೧೨-೧೬) : ಪೆಣ್ವದಿಂ ಪಾತಕದಿನಿತೊಂದು ತಿಣ್ಣಮಂ ಪೊಱುಪೊಡೆಂದೇಂ ಬಿದಿ ಮಾಡಿದನೇ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೧೩-೨೬). ೨. ದೊಡ್ಡದು ; ಸ್ಥೂಲವಾದುದು ; ದಪ್ಪವಾದುದು ; ತೋರವಾದುದು : ಸಣ್ಣಂ ನಡು ತಿಣ್ಣಂ ಪೊಲೆ . . . ಬಣ್ಣಿಸಲರಿದಬ್ಜಜಂಗಮಾಕೆಯ ರೂಪಂ (ಕಾವ್ಯಸಾ. ೨೮೧ ಶೂದ್ರಕ) : ತಿಣ್ಣವಾದಾನೆಸಮ್ಮದ ಹೊದಿಕೆಯಿಂ . . . ವಿಶ್ವನಾಥು ಪ್ರಸನ್ನನಾದಂ (ಪದ್ಮರಾ. ೭-೩೫). ೩. ಅಧಿಕವಾದುದು ; ಹೆಚ್ಚಾದುದು ; ಆಧಿಕ್ಯ : ಬಱುವಿಸಿಲುಂ ಸುಡುತಿರೆ ನೀರಡಿಕೆ ತಿಣ್ಣಮಾದತ್ತಾಗಳ್ (ಶಾದಂಪೂ. ೧೯೭) : ನಿಮಗಂ ಪುಣ್ಣ ಬೇನೆ ತಿಣ್ಣಮದಱಿಂ ಮೇಲೆ ಕ್ಷುಧಾಪೀಡೆಯಾದುದಪ್ಪೊಡೆ ಶರೀರಮಂ ಸಂಹರಿಸಲ್ಬಾರದು (ಪಂಚತಂ. ೧೪೪-೬) ; ನಿನ್ನ ಗುರು ಹೇಳನೇ ತನ್ನ ಸುತರಳಲ ತಿಣ್ಣಮಂ (ಹಚಕಾ. ೮-೯) : ಮುಚ್ಚುಮಱಿಯೇಕಣ್ಣ ತಿಣ್ಣದ ಕಿಚ್ಚುದೋಱಿದೆ ನಮಗೆ (ತೊರರಾ. ೬-೨-೩೨) ; ದುಃಖಿದ ತಿಣ್ಣವೆನಗಾಯಿತು (ನಿಭಾಗ. ೭-೪-೪). ೪. ತುಂಬಿದುದು ; ಪೂರ್ಣವಾದುದು ; ಮುಂದಣ್ಗೊಪ್ಪುವ ಪಳದಿಯ ಬಣ್ಣಂ ಸಂದಿರ್ಪುದು ಕರ್ಣಿಕೆಯದು ತಿಣ್ಣಂ (ಹಾಲಾಸ್ಯ. ೧-೧-೨೧ ರಗಳೆ). ೫. ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದುದು ; ಹಿರಿಮೆ ; ದೊಡ್ಡತನ : ತಿಣ್ಣವೆನಿಸುವ ಭಕ್ತಿ ಕಣ್ಬೆಱಿದ ಪರಿಯೊಳಿರೆ (ಶಾರಿರ. ದೇ. ೨೮೯-೨೨) : ನೇರಿಳೆರಸದಿಂದ ತಿಣ್ಣವೆಂದೆನಿಸಿದ ನಿಸ್ನಂಗರಾಗಲೇಪವನು ತಳೆದ ಆ ಗೋದೆಯ ಕೂಲದೊಳು (ಗಾಥಾಸ. ೪೯-೮೯). ೬. ಗಟ್ಟಿ ; ಬಿರುಸಾದುದು ; ದೃಢವಾದುದು : ಕೊಂಬಿಟ್ಟಿಪಿದ ಮರದಿಂದಗ್ಗಳಂ ತಿಣ್ಣಮಾದಂ (ಶಮದ. ೨೪೨ ಪ್ರಯೋ). ೭. ಕಷ್ಟ ; ಕಠಿನವಾದುದು ; ಪ್ರಯಾಸಕರವಾದುದಂ : ಆಣ್ಣನಾಜ್ಞಾಭಂಗಕಿದು ತಾ ತಿಣ್ಣವೀ ದೇವಿಯರ ನುಡಿ (ತೊರರಾ. ೩-೯-೧೩) ; ಸಣ್ಣನಡುವಿನ ಚೆಲ್ವಿನತ್ತಿಗೆಯ ವಂಗಿದಿರ್ನಡೆದು ಮನ್ಮಥಯುದ್ಧಕೆ ತಿಣ್ಣವೆನ್ನದೆ ನಿಂದಳ್ (ಭಾವಚಂ. ೬-೨೪) ; ಲಜ್ಜಿಸುವ ತಿಣ್ಣಮಂ ಬಿಡಿಸಿ . . . ಪ್ರಚ್ಛನ್ನ ಸಂಭೋಗಿಗಳ್ ಕಣ್ಗೆಸೆದರು (ಚಬಪು. ೧೦-೫೯) : ಹೀಗೆ ಮೂರುವಿಧದ ಮುನಿಷಿಗಳನ್ನು ಅವರ ಯೋಗ್ಯತಾನುಸಾರವಾದ ಸಂಬಳವನ್ನು ಕೊಡುವುದು ತಿಣ್ಣವಾಗಿತ್ತು (ಮುಸುಗ. ೩೫). ೮. ಪ್ರಬಲನಾದವನು ; ಬಲಿಷ್ಠ ; ಶಕ್ತಿಸಂಪನ್ನ : ಕಣ್ಣೆತ್ತು ಸುತಿಗ್ಯದು ಕಣ್ಣ ಪಡೆದು ಮತ್ತಾ ಕಣ್ಣೆತ್ತು ಬಳಿಕದ ಪಡೆದು ಕಣ್ಣ ಮೂಗಳವ ಮುಕ್ಕಣ್ಣನಿಂ ಪಡೆದನು ತಿಣ್ಣನೀತನಿಗೆ ತೋಡಹುದೆ (ಭೈರವೇ. ೪-೬೫).

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ತಿಣ್ಣ ; ಮಲ. ತಿಣ್ಣ, ತಿಣ್. / ಪ್ರಾ. ತಿಣ್ಣ. / ಸಂ.ತೀಕ್ಷ್ಣ]

ತಿಣ್ಣಂ (ಅ). ೧. ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ; ಅಧಿಕವಾಗಿ ; ವಿಶೇಷವಾಗಿ : ಮುನ್ನಂ ರಘುಕುಲದಹನೋಗ್ರೇಷುವಿಂ ಕಾಯ್ದು ತಿಣ್ಣಂ ಕುದಿಗೊಂಡಟ್ಟಿಕ್ಕಿತ್ತು (ಎಕ. X, ಮುಳಬಾ. ೩೮-೧೩ ; ಸು. 990) ; ಎಣ್ಣೆಯುಂ ತಿಣ್ಣಮೆಱಿಯದಿರ್ (ವರ್ಧಮಾ. ೭೭-೬) : ನಿಜವಿಜಯಸಿಂಧುರಮುಮಂ ತಿಣ್ಣಂ ನೂಂಕಲುಮಪ್ಪುಂಕಲುಂ ಬೆಸಸಿ (ಆದಿಪು. ೧೪-೯೮ ವ) ; ಪೊಱಮುಯ್ವಂತಾಗೆ ತಿಣ್ಣಂ ತೆಗೆನೆಱಿದಿಸೆ . . . ಖಚರಪತಿ ಭರಂಗೆಯ್ದು ಕೆಯ್ವೋಗದೆಚ್ಚಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೪-೪೨) ; ಕಣ್ಣಂ ರಸನೆಯನೆರ್ದೆಯುಂ ತಿಣ್ಣಂ ದಣಿಯಿಸುವ ಪಲವು ಪೂವಿಂ ಕಾಯಿಂ ಪಣ್ಣಿಂದೆಸೆವಿಮ್ಮಾವಿರೆ ಪಣ್ಣುವಿನಂ ಬಾರ್ತೆಯಿಲ್ಲದೀ ನೇಱಲೊಳೇಂ (ಶಬ್ದಾನು. ೪೭೪ ವ್ಯಾಖ್ಯಾ). ೨. ದಟ್ಟವಾಗಿ ; ನಿಬಿಡವಾಗಿ : ಪಡಿಗಳನಮರ್ಚಿ ಬಿಲ್ಲುಂ ಕುದುರೆಯುಂ ಕಾಲಾಳುಂ ನಾಯ್ಗಳುಮಂ ತಿಣ್ಣಮಿರಿಸಿ (ಪಂಪಭಾ. ೫ ೪೭ ವ) ; ಸ್ನೇಹಾಭ್ಯಂಗಮುಮುಳ್ಳ ಮೆಯ್ಯನೆ ರೆಗಂ ತಿಣ್ಣಂ ತಗುಳ್ವಂತೆ (ಜೀವಸಂ. ೧೪೦-೧೮) ; ತಿಣ್ಣಮೊಸಲಂಸಃ ಪೞಯುಲ್ಲಿಗ್ನಸಿದೆಳೆಸಂಜೆಗೆಂಪದಂಟಿರಲೆಸೆವಕ್ಷುಣ್ಣರುಚಿವಡೆದುಡುಗಳಿನೆ ತಿಣ್ಣ[illegible]ಪೆಸೆದುವಾಂತು ಲಾಕ್ಷಾರಸಮಂ (ಉದ್ಭಟ. ೫-೫೩). ೩. ರಭಸವಾಗಿ ; ತೀವ್ರವಾಗಿ ; ವೇಗವಾಗಿ : ಅನಿಬರುಂ ಬಾಳ್ಗ[ಟಿಪ್ಪ] ಮೇಲ್ವಾಯ್ದೊಡರ್ಜಿಸೆ ತಿಣ್ಣಂ ತೆಗೆದರ್ಧಚಂದ್ರಶರದಿಂ ಸೂೞ್ಸೂೞೊಳೆಚ್ಚಾಗಳ್ (ಪಂಪಭಾ. ೦೨-೧೪೫). ೪. ಸ್ಥಿರವಾಗಿ ; ಚಾಂಚಲ್ಯವಿಲ್ಲದೆ : ಚಂಚಲನಾಗದೆ ತಿಣ್ಣಂ ನಡೆವವನೆ ತಾಂ ತಪೋಧನನಕ್ಕುಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೭-೪೪) : ಅಣ್ಣನ ಮಾತಂ ಮನದೊಳ್ ತಿಣ್ಣಂ ತಳೆದು (ಜುಕೋಪ. ೧-೫೦). ೫. ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ ; ಬಿಗಿಯಾಗಿ ; ಭದ್ರವಾಗಿ : ಕಣ್ಣಂ ತಿಣ್ಣಂ ಮುಚ್ಚಿಕೊಂಡಿರ್ಪ ಕಾರಣಮಾವುದು (ಪಂಚತಂ. ೧೭೩-೧೭).

ತಿಣ್ಣಮಾಗು = ೧. ಭಾರವಾಗಂ: ನಿನಗೆ ನೀರ್ತಿರ್ಪವಿರ್ದ ಪೊಂಗಳಸಮಿದು ತಿಣ್ಣಮಾಗದು (ಜೈಮಿಭಾ. ೩೪-೨). ೨. ಅತಿಶಯವಾಗು ; ಹೆಚ್ಚಾಗು : ವಿಷಮವಿಷಸದೃಶವಿಷಯಾಮಿಷಕಾಂಕ್ಷೆಯೆ ತಿಣ್ಣಮಾಗೆ ಮತಿಗೆಟ್ಟು (ಸುಕುಮಾ. ೮-೩೭) : ಆಕೆಯ ಮೇಲೆ ಮೋಹಮುಂ ಸ್ನೇಹಮುಂ ತಿಣ್ಣಮಾಗೆ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೨-೧೧೨) ; ಪಸಿವು ನೀರಟ್ಟಿಯುಂ ತಿಣ್ಣಮಾಗಲ್ (ನೇಮಿಪು. ೧೩-೫೫ ವ). ೩. ಸಾಂದ್ರವಾಗು ; ನಿಬಿಡವಾಗು : ತಾಳುಂತಟ್ಟುಂ ಪೊಯ್ಕೆ ಕಡಿಖಂಡಮಾದ ಮೆಯ್ಯುಂ . . . ದೆಸೆದೆಸೆಗೆ ತಿಣ್ಣಮಾಗೆ ಸೂಸುವ ಕಣ್ಣಾಲಿಗಳುಂ (ಪಂರಾಮಾ. ೧೩-೫೪ ವ) ; ಮಂಗಳಪಾಪದ ಮಹಾಶಿವಲಿಂಗ ದಂಷ್ಟ್ರಗಳೊಳಂ . . . ಸುಣ್ಣಸಳ್ಗಳು ತಿಣ್ಣಮಾಗಿ ತೀವಿರೆ (ಬಸರ. ೬-೮೫).

[<ತಿಣ್ಣ]

ತಿಣ್ಣಂಬೆಱು (ಕ್ರಿ). ಆಧಿಕ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದು ; ಹೆಚ್ಚಾಗು : ಪೆಣ್ಣಂಬೆಯೆಱಿಂಕೆಯ ಪೊಯಿಲಿಂದಂ ತಿಣ್ಣಂಬೆತ್ತಣ್ಮುವ ನೀರ್ವನಿಯಿಂ ಬಣ್ಣಂಬಡೆಯೆ . . . ಸುಳಿಗೆಲರಾ ಬನದೊಳ್ (ಉದ್ಭಟ. ೨-೨೧).

[ತಿಣ್ಣ + ಪೆಱು₁]

ತಿಣ್ಣಗೆಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಭಾರವನ್ನು ತಗ್ಗಿಸು ; ಹೊರೆಯಿಳಿಸು : ಭೂಮಿಯ ತಿಣ್ಣಗೆಡಿಸಿದನಸುರಮರ್ದನನು (ನಿಭಾಗ. ೧೦-೦-೭). ೨. ದೃಢತೆಯನ್ನು ಕೆಡಿಸು ; ಚಂಚಲಗೊಳಿಸು : ಭರದಿ ತೂಲಗಿಸಿ ಲಜ್ಜೆ ತಿಣ್ಣಗೆಡಿಸುತಮವನನುಱಿ ಕಲೆಯ ತೋಱಿಯಾಲಿಂಗಿಸುವ ಬಾಲೆಯುಂ ತರವಱಿದು ಚದುರನೊಂದುವ ತೆಱಂಗಂಡು ನಡೆಯರ್ ಮುಂದಕಲ್ಲಿಂದವು (ಚತುಪು. ೧-೭-೩೭). [ತಿಣ್ಣಗೆಡು + - ಇಸು₃]

ತಿಣ್ಣಗೆಡು (ಕ್ರಿ). ೧. ಭಾರ ಕುಗ್ಗು ; ಭಾರವಿಲ್ಲದಾಗು ; ತೂಕ ಕಳೆದು ಕೊಳ್ಳು. 'ತಿಣ್ಣಗೆಡಿಸು' ಪರಾ. ೨. (ಆಲಂ) ಶಕ್ತಿಗುಂದು ; ದುರ್ಬಲವಾಗು ; ಕ್ಷೀಣಿಸಂ : ಬಣ್ಣವಳಿದಮರ್ದುಣಿಸನುಳಿದು ಜಾಣ್ನುಡಿಯೆಡಹಿ ತಿಣ್ಣಗೆಟ್ಟು (ಉದ್ಭಟ. ೪-೪೦) : ಕಣ್ಣೀರ್ಗಳಂ ಸುರಿವುತಂ ದಂಪತಿಗಳು ಬೆಳರ್ವಣ್ಣಮಯ್ಯನ ನೆನೆವುತಾಲೋಚಿಸಂಗೈದು ತಿಣ್ಣಗೆಟ್ಟಿರುವ ಸಮಯದೊಳು (ಪ್ರಭುಪು. ೩-೧೧೨). [ತಿಣ್ಣ + ಕೆಡು₁]

ತಿಣ್ಣಗೊಂಬು (ನಾ). ದಟ್ಟವಾದ ಕೊಂಬೆ : ತಿಣ್ಣಗೊಂಬಿನೊಳ್ ಬಣ್ಣವಳಿಯದ ಪಣ್ಣಂ ತಿಂದು ತಣ್ಣನೆ ತಣಿದು (ಗಿರಿಜಾ. ೧-೧೨೮ ವ).

[ತಿಣ್ಣ + ಕೊಂಬು₁]

ತಿಣ್ಣಜವ್ವನ (ನಾ). ೧. ತುಂಬುಜವ್ವನ ; ಪೂರ್ಣಯೌವನ ; ತುಂಬಿದ ಪ್ರಾಯ : ತಿಣ್ಣಜವ್ವನದ ಚಿಂಚಿತಿಯರ ಮೆಯ್ಸ್ ಕಾರ್ಬಣ್ಣದ [illegible] ನೋಳ್ಪರಿಗೆ ಹುಣ್ಣಮೆಯಾಳ್ದ ತನ್ನೆಸಕವನವರೆಸಳ್ಗಣ್ಗಳು ಸಾರ್ಚಿದಂತಿಹುದು (ಮೋಹತ. ೧೯-೬೨). ೨. ತೋರವಾದ ಮೊಲೆ ; ತುಂಬುಸ್ತನ : ಚಿತ್ರ ಪೆಣ್ಣ ಕಂಡಿನಿತು ಭ್ರಾಮಿಸಿದೆ ತಿಣ್ಣಜವ್ವನವೆತ್ತ ಕೇಳಿ ಕೇಳ್ ನಿಮ್ಮನು ಕಣ್ಣಾಱಿ ಕಂಡರಿನ್ನೆಂತೋ (ಮೋಹತ. ೩೧-೨೪).

[ತಿಣ್ಣ + ಜವ್ವನ]

ತಿಣ್ಣನೆ (ಅ). ೧. [illegible] [illegible] ಅಧಿಕವಾಗಿ [illegible] [illegible] ತಿಣ್ಣನೆ ತಿಟ್ಟ ಬಿಟ್ಟ [illegible] (ಪ್ರಭುಲಿ. [illegible]). ೨. [illegible] [illegible] ಕೊಡಲಿ : [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ಮಾಡಿದ್ದ ದೂತರ್ಿಂದಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೯-೧೩೬) : ಉಣ್ಣದರೂರೊಳಗಣ ದೇವಿಯುರಂ ಸುಣ್ಣಿಸಿದಸಿಧಾರಾಪೂರ್ವಕದಿಂ ತಿಣ್ಣನೆ ಕೈಗೂಡಿಸಿ ಭೂತಮುಮಂ ಬಿರ್ದುವೊಲೆಯ್ದುಸುವಂ (ಜಯುಕಾ. ೬-೯). ೩. ಬಿಗಿಯಾಗಿ ; ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ; ದೃಢವಾಗಿ : ನಿನ್ನ ಮೋಹವು ಎಂಬ ಉನ್ನತದ ಪಾಶದಲಿ ತಿಣ್ಣನೇ ಬಿಗಿದಿರ್ಪ ನುಸುಳುವರಾರು (ಸುಸಾರ. ೧೫-೩). [ತಿಣ್ಣ + – ಅನೆ$_1$]

ತಿಣ್ಣಮಾತು (ನಾ). ತೀಕ್ಷ್ಣವಾದ ಮಾತು ; ಕಠೋರವಾದ ನುಡಿ ; ಉಗ್ರವಚನ : ಕಣ್ಣೊಳುರಿಯ ಸೂಸುತಣ್ಣನಾಡಿದ ಕಡುತಿಣ್ಣಮಾತಿಗೆ ನಸುನಗುತ (ತ್ರಿಪುಸಾಂ. ೧೨-೧೩೦). [ತಿಣ್ಣ + ಮಾತು$_1$]

ತಿಣ್ಣಮಿಡು (ಕ್ರಿ). ಬಲವಾಗಿ ಹೊಡೆ : ಅವನ ವರೂಥವನೆ ತಿಣ್ಣ ಮಿಟ್ಟೊಡೆ (ಪಂಪಭಾ. ೧೨-೧೪೯). [ತಿಣ್ಣಂ + ಇಡು$_1$]

ತಿಣ್ಣಮೊಲೆ (ನಾ). ೧. ದೊಡ್ಡ ಮೊಲೆ ; ಪೀನಕುಚ ; ಗುರುಕುಚ : ತಿಣ್ಣಮೊಲೆಗಳ್ಪೊದಳೆ ಬೆನ್ನ ಸೋರ್ಮುಡಿಯಲೆಯೆ (ಚ್ಮಮಿಥಾ. ೮-೧೮). ೨. ಬಿಗಿಯಾದ ಮೊಲೆ ; ಬಿಗಿಯುವ ಕುಚ : ತಿಣ್ಣಮೊಲೆ ಬಣ್ಣಡರ ಕಾಲ್ಮೊದಗತಿಗಲಸೆ (ಚ್ಮಮಿಥಾ. ೧೮–೩೪). [ತಿಣ್ಣ + ಮೊಲೆ$_1$]

ತಿಣ್ಣವಡೆ (ಕ್ರಿ). ಅತಿಶಯವನ್ನು ಹೊಂದು ; ಆಧಿಕ್ಯವನ್ನು ಪಡೆ : ತಿಣ್ಣವಡೆದ ಪವಳದ ಪಸರಗಳಾಗ ಕಣ್ಣ ಕೊಕ್ಕರಿಸುತೊಪ್ಪಿದುವು (ಕಂನವಿ. ೬-೭೭) ; ಕಣ್ಣಿನೊಳಗೆ ಖಾನ ಕನಸಿನೊಳಗೆ ಖಾನ ಬಣ್ಣಿಸೆ ಮನದೊಳು ಖಾನ ತಿಣ್ಣವಡೆದ ಖಾನನ ಸುದ್ದಿ ಜವವಾಗಿ ಬಣ್ಣಗೆಟ್ಟುದು ಲೋಕವೆಲ್ಲ (ಕಂನವಿ. ೧೧-೩೪). [ತಿಣ್ಣ + ಪಡೆ$_1$]

ತಿಣ್ಣವಲೆ (ನಾ). ಮೃಗಗಳನ್ನು ಹಿಡಿಯಲು ಬಳಸುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಭಾರವಾದ ಬಲೆ: ತಿಣ್ಣವಲೆ ಜೋಡುವಲೆ ಪೊಸೆದಿಕ್ಕಣ್ಣವಲೆ ಪೊಜೆಗಳು ವಿಂಧ್ಯಕನ ಕೂಡೆ (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೫-೧೮). [ತಿಣ್ಣ + ಬಲೆ$_1$]

ತಿಣ್ಣವೆಳಗು (ನಾ). ದಟ್ಟವಾದ ಬೆಳಕು ; ಹೆಚ್ಚಾದ ಬೆಳಕು : ಬಿಂದುಗೆಯು ಬಣ್ಣದ ತಿಣ್ಣವೆಳಗುಂ ಕಣ್ಣ ಬೆಳಗುಂ [illegible] (ಗಿರಿಕ. ೭-೧೧ ವ). [ತಿಣ್ಣ + ಬೆಳಗು$_2$]

ತಿಣ್ಣಸಂಕಲೆ (ನಾ). ೧. ಭಾರವಾದ ಸಂಕೋಲೆ ; ಹೊರೆಯಾದ ಬೇಡಿ. ೨. (ಆಲಂ) ಅತಿ ನಿರ್ಬಂಧ ; ಕಟ್ಟೊತ್ತಾಯ : ಕಣ್ಮಲೆವರೆ ಕಪ್ಪ ದೊಳ್ಪೊಡರ್ದು ಶಿಷ್ಯತೆಯಿಂ ಕಲೆಗಲ್ವ ತಿಣ್ಣ ಸಂಕಲೆಗೆ ಬೆಮರ್ತು ಸುಯ್ವರದೆ ! (ಸಂಕಪ. ೫-೭). [ತಿಣ್ಣ + ಸಂಕಲೆ]

ತಿಣ್ಣೆ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು : ತೆಂಕನೋಡಿ ಕಿಟರ ತಿಂಣೆ ಪೆಣ್ಣೆಗಗಾಲಸಿ ಎರಟಿಟ್ಟಸಣ್ಣಾರಿ ಭೂಮಿನ್ನ ಪೇರೊಟ್ಟಿಯ ಪುಟ್ಟಿಲಿ ಎರಪಡಿಯ (ಎಕ. III, ನಂಜನ. ೧೨೨-೧೮ : ಕ್ರಶಾ). [?]

ತಿಣ್ಣಿತು (ಗು). ೧. ಭಾರವಾದ. ೨. ದೊಡ್ಡದಾದ. (ನಾ). ೩. ದೊಡ್ಡದು : ತಿಣ್ಣಿತಾದುವು ಮೊಲೆ ಮುಡಿ ಪೊಜವಾರ್ಗಳು ನುಣ್ಣಿತಾದುವು ಕದಪುಗಳು (ನಾಗಕು. ೫-೩೬). [<ತಿಣ್ಣ]

ತಿಣ್ಣಿಸು, ತಿಣ್ಣ್ಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಹೆಚ್ಚಾಗು ; ಉಲ್ಬಣಿಸು : ಸಣ್ಣವನು ಸಲೆ ಮಕ್ಕಳಾಟದಿ ಮಣ್ಣನೊಯ್ಯೆ ರಸಾತಲಕೆ ಕಡು ತಿಣ್ಣಿಸಲ್ಕ ಮರರಿಗೆ [illegible] ([illegible] ೧೫-೬೫). ೨. ತುಂಬು ; ವ್ಯಾಪಿಸು : ನಯನದಿ [illegible] [illegible] ೬೭-೩೮) : ಕಣ್ಣು ಮಾನ ಕೊಂಬನಿತು [illegible] (ಜಿಂನಮ. ೨೨೦-೬). ತಿಣ್ಣ್ಳಿಸು : ೩. [illegible] [illegible] [illegible] . ಗುಣಪತಿಯು ತೆಳ್ವಟ್ಟ [ತೆಳ್ವೊಟ್ಟೆ] [illegible] [illegible] ತಿಣ್ಣ್ಳಿಸಿರಲ್ (ಮದೇಪು. ೩-೮). [ತಿಣ್ಣ + – ಇಸು$_3$]

ತಿಣ್ಣ್ಳಿಸು 'ತಿಣ್ಣಿಸು' ನೋ.

ತಿಣ್ಪು, ತಿಂಪು (ನಾ). ೧. ಭಾರ ; ಹೊರೆ : ಬಳ್ವಿಲಿಯ ತಿಣ್ಪಿಂಗೆ ಸಡಿಲ್ವ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೯-೧೦). ೨. ದೊಡ್ಡದಾಗಿರುವಿಕೆ ; ದೊಡ್ಡದು : ಕಡೆದು ಮಾಡಿದುವೆನಿಪ ಪೊಜವಾಲ ತಿಣ್ಪಿನಿಂ (ಅಜಿಪು ೪-೭) : ಬಟ್ಟ ಎರ್ದೆವೊಲೆಯೇಂ ತಿಣ್ಪೊ ಕಾಯ್ಪವನ ಬಿಸುಪಿಗೇಂ ಬಿದಿರ್ದಾಗಿ ತಂದಿತ್ತ ಕಟ್ಟಳೆಯ ಮೊಗೆಯೇ? (ಕಾಲೂರ. ೧೨೭-೨೭೦). ೩. ಹೆಚ್ಚಳ; ಅತಿಶಯ; ಹಿರಿಮೆ ; ಮಹತ್ವ : ದಿಟ್ಟಿ ತೆಮಳ್ವನ್ನೆಗಂ ನುಣ್ಪಂ ತಿಣ್ಪುಮನೊಳಕೊಂಡು . . . ಮಾಡಿದ ವಾಪಿಕೆಗಳ್ ಮನೋಹರಂ (ಶಾಂತಿಪು ೯-೧೪೩ ವ) : ಸಿಂಪಿಣಿಯ ತಣ್ಪಿನಿಂ ಪೂವಲಿಯ ತಿಣ್ಪಿನಿಂ ಮನಂಗೊಳಿಸುವ ಭವನಾಂಗಣದೊಳ್ (ಕಾದಂಉ. ೪೬೨); ಮೃಗರಾಜನ ಶಕ್ತಿತ್ರಯದ ಗುಣ್ಪುಮಂ ಬಾಹುಬಲದ ತಿಣ್ಪುಮನಱದಂ ಬಗೆಯೊಳ್ (ಪಂಚತಂ. ೯೬-೯) : ಪರವೆ ಕೇಕಿಗಳ ತಾಂಡವಮುಂ ನುಣ್ಚರದ ತಿಣ್ಪು ಘನಘೋಷಗಭೀರಂ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೭೪). ೪. ದೃಢತೆ ; ಸ್ಥೈರ್ಯ : ಕುಲಗಿರಿಗಳ ಬಿಣ್ಪುಮಂ ಧರಾತಳದ ತಿಣ್ಪುಮಂ . . . ಅವರವರ ದೆಸೆಗಳಿಂ ತೆಗೆದೊಂದು ಮಾಡಿ (ಪಂಪಭಾ. ೧-೧೪೯ ವ) : ಎಳೆಯೊಳು ಸಾದೃಶ್ಯಮುಪ್ಪಂದೆಱಗವಿಭುಗೆ ಬಿಣ್ಪಿಂಗೆ ಗುಣ್ಪಿಂಗೆ ತಿಣ್ಪಿಂಗೆಳೆ ಪಾರಾವಾರದಿಂದ್ರಾಚಳಂ (ಎಕ. XVI, ೬೦-೧೪ : 1081) : ಕನಕಾದ್ರೀಂದ್ರಕ್ಕಮಂಭೋನಿಧಿಗಮವನಿಗಂ ಪೆಂಪಿನೊಳ್ಗಿಣ್ಪ ನೊಳ್ತಿಣ್ಪನೊಳಿಂತುಂ ತಾನೆ ಪೋ ಪಾಸಟಿ (ಎಕ. VIII, ತೀರ್ಥಹ. ೧೯೨-೭ : 1103). ತಿಂಪು: ೩. 'ತಿಂಪುಗೆಡು' ಪರಾ.

[<ತಿಣ್ಣ + – ಪು$_2$]

ತಿತಯ (ನಾ). ಮೂರರ ಸಮುದಾಯ ; ಮೂರು : ತದ್ಧಿತೇ– ತಿತಯಂ, ತ್ರಿತಯಂ (ಶಬ್ದಾನು. ೩೭೭ ಪ್ರಯೋ). [<ಸಂ. ತ್ರಿತಯ]

ತಿತವು (ನಾ). ಒಂದರಿ ; ಜರಡಿ ; ಸಾರಣಿಗೆ. [<ಸಂ. ತಿತಉ]

ತಿತಿ$_1$ (ನಾ). ಸ್ಥಿತಿ : ಉತ್ಪತ್ತಿ ತಿತಿ ಲಯರಹಿತನೆನಿಪ . . . ಶ್ರೀ ಗುರುವೆ (ಬಸಪು. ೭-೧೩); ಸ್ಥಾನ–ತಾಣ ; ಸ್ಥಿತಿ–ತಿತಿ (ಶಬ್ದಾನು. ೧೪೯ ಪ್ರಯೋ).

[<ಸಂ. ಸ್ಥಿತಿ]

ತಿತಿ$_2$ (ನಾ). = ತಿಥಿ : "ತಿತಿ – ೧. ಸ್ಥಿತಿ, ೨. ತಿಥಿ" (ತದ್ಭಕೋ. ೧೭)

[<ಸಂ. ತಿಥಿ]

ತಿತಿಕ್ಷಾನ್ವಿತ (ಗು). ೧. ಸಹನೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ; ಸೈರಣೆಯುಳ್ಳ. (ನಾ). ೨. ತಾಳ್ಮೆಯುಳ್ಳವನು; ಸಹನೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದವನು: ಮುನಿದೂಪನೆ ಕೆಳರ್ದು ನುಡಿದನುಜನಂ . . . ತಿತಿಕ್ಷಾನ್ವಿತನನಾಕುಳಂ ನುಡಿಗುಮೆಸೆಯೆ ದಶನದ್ಯುತಿಗಳ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೩-೯೦) : ಗುಣಿ ತಿತಿಕ್ಷಾನ್ವಿತ ನಿರ್ಮಲಚರಿತ ನೆರವನಱಿಯಂ . . . ಎನಿಪನಪ್ಪುದು ಕೆಳೆಯಂ (ಪಂಚತಂ. ೨೧೭-೨). [ಸಂ. (ತಿತಿಕ್ಷಾ + ಅನ್ವಿತ)]

ತಿತಿಕ್ಷು (ನಾ) ಸಹನೆಯುಳ್ಳವನು ; ತಾಳ್ಮೆಯುಳ್ಳವನು : ತಿತಿಕ್ಷು ಎಂದರೆ ಸಹನಶೀಲನಾಗಬೇಕು (ಭಾತತ್ತ್ವ. ೫೦೬). [ಸಂ.]

ತಿತಿಕ್ಷೆ$_1$ (ನಾ). ತಾಳ್ಮೆ; ಸೈರಣೆ; ಸಹನೆ : "ಕ್ಷಾಂತಿ ತಿತಿಕ್ಷೆ ಸಹಿಷ್ಣುತೆಯು" (ವಸ್ತುಕೋ. ೦೧೨-೮) ; ಪ್ರಾರಬ್ಧಸಿದ್ಧಮಾದ ತಾಪತ್ರಯ ಶೀತೋಷ್ಣಾದಿ ದುಃಖಂಗಳಂ ಸೈರಿಪುದೆ ತಿತಿಕ್ಷೆಯಕ್ಕುಂ (ವಿವೇಕ. ೧೫) ; ಶಾಂತಿಯಿಂ ಸುಖ ದುಃಖವುಭಯವನಿಂತು ಸೈರಿಸುವುದೆ ತಿತಿಕ್ಷೆಯು (ಗಗಕಾ. ೩-೨೫) : ನನಗಿರಲಿ ಆ ಶಿಕ್ಷೆ ! ಶಿಕ್ಷೆಯೆಂದರಿಯದಿರ್ ಶಿಕ್ಷೆಯುಲ್ಲು, ತಿತಿಕ್ಷೆ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೭೭೮-೨೮೪). [ಸಂ. ತಿತಿಕ್ಷಾ]

ತಿತಿಕ್ಷೆ$_2$ (ನಾ). ಕುದುರೆಸವಾರಿಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಗೆ (?) : ದಾರೆ ಗತಿಲಯ ಪೊಯ್ಲು ಕಾಯೆಕ್ಷಂ ತಿತಿಕ್ಷೆ ಬಿತನೆರಿತುರ(ಗ?) ಸನಾನಂ . . . ಎಂಬ ಭೇದಂಗಳಿಂದಶ್ವಮನೇಱಲು ರೇಚಿಗನೃಪತಿ ತಾನೆ ಬಲ್ಲಂ (ಮದತಿ. ೧-೨೦). [?]

ತಿತಿಯ (ಗು). ಮೂರನೆಯ: ತಿತಿಯಂ, ತೃತೀಯಂ; ಚೌತಂ, ಚತುರ್ಥಮಿತಿ (ಶಬ್ದಾನು. ೩೭೭ ವ್ಯಾಖ್ಯಾ). [<ಸಂ. ತೃತೀಯ]

ತಿತ್ತರಬಿತ್ತರಿ (ನಾ). "ಗಜಿಬಿಜಿ" (ಜಾನಕೋ. ೬೭). [?]

ತಿತ್ತಿ 'ತಿದಿ' ನೋ.

ತಿತ್ತಿರ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಪಕ್ಕಿ; ತಿತ್ತಿರಿಹಕ್ಕಿ; ಕವುಜಗ: ಅವನ ಪಂಡಿತಭಾವವನ್ನು ಪ್ರಕಾಶಪಡಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಗೋವು . . . ಜಿಂಕೆ, ತಿತ್ತಿರ, [illegible] ವಿಷಯಗಳನ್ನು ಅವನ ಬಳಿ ತಂದರು (ಬುದ್ಧ.ಪ. ೪೦). [ಸಂ.]

ತಿತ್ತಿರವಕ್ಕಿ (ನಾ). = ತಿತ್ತಿರ: "ತಿತ್ತಿರಃ–ತಿತ್ತಿರವಕ್ಕಿ" (ನಾಚಿರಾ. ೧೧೫). [ತಿತ್ತಿರ + ಪಕ್ಕಿ$_1$]

ತಿತ್ತಿರಿ. ತುತೂರಿ, ತುತ್ತಾರಿ, ತುತ್ತುರಿ, ತುತ್ತೂರಿ (ನಾ). ೧. ಉದ್ದವಾದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಊದುವ ವಾದ್ಯ; ತೂರ್ಯ: ಬರುದಿನ ಕಹಳೆ ತಿತ್ತಿರಿಗಳಲ್ಲಿಲ್ಲಿ (ಇಹರ. ದೇ. ೩೭–೨೨); ಎಡವಿಡದೆ ಚೀಱಿದವು ಕೋಟಿ ಹೆಗ್ಗಾಳೆಗಳು ಚಿನ್ನತಿತ್ತಿರಿ [illegible] ಗೌಱುಗಳ ತಿತ್ತಿರಿಯ ಚಿನ್ನದ ಚೀಱುಗಳ ನಿಡುಗೊಂಬುಗಳ ಚೆಂಬಕನ ನಿರ್ಘೋಷ ಡೋಱುಗಳೆದುವು (ಕುವ್ಯಾ.ಕ. ೨೦–೭); ಹತ್ತು ದಮುಗ ಹತ್ತು ಡೋಳು ಕಹಳೆ ಹತ್ತು ಹತ್ತು ತಿತ್ತಿರಿಯೊಂದು ಭೇರಿ (ಕುಂಡಾಸಾಂ. ೪೧–೬೬); ಬೊಂಬುಳಿ ಪಟಹ ಮೃದಂಗ ತಿತ್ತಿರಿ ಕಾಳೆ ಬೆಂಬಳಿಯೊಳು ಗಳಬಳಿಸೆ (ಭರತ. ೪೦–೩೦). **ತುತೂರಿ:** ೧. ಕಹಳಾ ಭೇರಿ ನಗಾರಿ ತಮ್ಮಟೆ ತುತೂರೀ ಪೌರಿ ನೌಪೂರಿಗಳ್ (ಬೀಳವಂ. ೨–೨೭೧); ಕವಿತೆ ಜೀವನ ಸಮರ ಯೋಧರ ತುತೂರಿ (ಗೀವಿಂ. ೨೧–೯); ತುತೂರಿಯೂದಿದರೆ ತುಬಟ ಬಂದೀತೆ? (ಗಾದೆ); ತುತೂರಿಗೆ ಮುತ್ತು ಕೊಟ್ಟ ಹಾಗೆ (ಗಾದೆ). **ತುತ್ತಾರಿ:** ೧. ಆ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಕೆಲವರು . . . ಹೆಗ್ಗಾಳ ತುತ್ತಾರಿ ಮೊದಲಾದ ವಾದ್ಯಗಳನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಲಿರುವವರೂ (ಕೃವಾಸ. ೮೦). **ತುತ್ತುರಿ:** ೧. ಆರೆಚ್ಚರಕೀ ತುತ್ತುರಿ ಬಾನೊಳು ಮೊಳಗುತಿದೆ (ಗದೀಶ. ೨೪–೩); ವಿಪ್ಲವಮೂರ್ತಿಯ ಕಳ್ಳೊಳಸಂಚನು ತುತ್ತುರಿಯೂದುತ ನೀ ಬಾರ! (ಪಾಂಚಜ. ೨೪–೨೩). ೨. ಗಲಾಟೆ; ಗದ್ದಲ: ತುತ್ತುರಿ ಜಂಗುಳಿ ದೈವಗಳನೆಲ್ಲವ ಹಿಂಡುಮಾಡಿ ಕಾವ(ಮ?) ನಮ್ಮ ಶಂಭು ತೆಲುಗೇಶ್ವರನ ಮನೆಯ ಗೋವಾಳನೀತ (ಸರ್ವವ. ೮೭–೪೮೪). **ತುತ್ತೂರಿ:** ೧. ತಂಬಟೆ ಹಱೆ ಚಂಬಕ ಮುವುರಿ ತುತ್ತೂರಿ ಮುಂಬರಿದೆಸೆವ ನಾನಾವಾದ್ಯಗಳಾಡಂಬರ (ಕಂಠವಿ. ೩–೩೮); ತಂಬೂರಿ ತುತ್ತೂರಿಗಳ್ (ವರ್ಧಮ. ೩–೩೦); ದಾಸಯ್ಯನು ಒಂದು ತುತ್ತೂರಿ ಊದಿ ಬವನಾಸಿ ತುಂಬ ಭತ್ತ ತುಂಬಿಕೊಂಡು ಹೋಗುತ್ತಿದ್ದನು (ಹುಬ್ಬಹ. ೬೪).

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ತುತ್ತಾರಿ, ತಾತ್ತಿರಿ; ಮಲ. ತುತ್ತಾರಿ; ತುಳು. ತಿತ್ತಿರಿ, ತುತ್ತಾರಿ, ತುತ್ತೂರಿ; ತೆಲು. ತುತಾರ./ ಮರಾ. ತುತಾರೀ. / ಸಂ. ತೂರೀ, ತೂರ]

ತಿತ್ತಿರಿ$_2$ (ನಾ). = ತಿತ್ತಿರ: "ಕ್ರಕರ ಕಪಿಂಜಳ ತಿತ್ತಿರಿ ಚಕೋರ ಹಾರೀತ ಕುರವ . . . ಶಾರಿಕಾದಿಗಳ್ ವಿಹಗಜಾತಿಯುಕ್ಕುಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೪೩–೨೦); ಕ್ರೌಂಚ ಶಿಖಿ ತಿತ್ತಿರಿ ಕಪೋತಾದಿ ಪಕ್ಷಿಗಳನು ಕೊಲುತೆ ಬಪ ಬೇಡರ್ಗೆ ಸಿಕ್ಕದೋಡಿದುದೊಂದೆರಳೆ (ಜೈಮಿಭಾ. ೨೮–೫೨); ಕುಂಕಂ ತೊಂಡಿಗಂ ಸೋಲೆ ತಿತ್ತಿರಿ ಕೋಕಂ ಪಿಕಳಂ ಬಕಂ ಶಿಖಿ ಶುಕಂ . . . ಚಿಲುಕೂಲಿ ರತ್ನ[illegible] ಮಿರ್ಕುಂ ತದ್ವನಾಗೌಘದೊಳ್ (ರಾಜಶೇ. ೫ ೫೯); ಗೌಜು ತಿತ್ತಿರಿ ಘೂಕಂ ಶಿಖಿ (ಯಾದವ. ೪–೫೩). [ಸಂ.]

ತಿತ್ತಿರಿ$_3$ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ: ಗಿರಿಕರ್ಣಿಕಾ ತಿತ್ತಿರಿಯೆಂಬ ವೃಕ್ಷಗಳು ಫಲವಾಗದೆಯಿರುವ ಮರಗಳು (ಶಾಗಂಧಿ. ೪೨೭–೧೧). [?]

ತಿತ್ತಿರಿಗಾಳೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕಹಳೆ: ಕರ್ಣವುಂ ತಱಿದು ತಿತ್ತಿರಿಗಾಳೆಯನಾಲಿಸುತ್ತೆ ಬಿಂಡೊಡೆಯುದ ಕೂಡಿ ಬರ್ಪ ಪಲವಾಕಳನೀಕ್ಷಿಸಿದಂ ನರಾಧಿಪಂ (ರೀಲಾವ ೫–೧೦೩): ಬೊಂಬುಳಿಯಾಟ್ಟುಗಾಳೆಯ ತಿತ್ತಿರಿಗಾಳೆಗಳ ಕೋಳಾಹಳವೊತ್ತಂ ತೀವ್ರತ್ತಿರೆ (ಕುಮುರಾ. ೮–೩೭); [illegible] ಕರ್ಣವನೆತ್ತಿ ತಿತ್ತಿರಿಗಾಳೆಗಳ ನಿಂದಾಲಿಸುತ . . . ಕಱುಗೂಡಿ ಗೋವನ ಗಾಳಗೈತಹ ಗೋವುಗಳ ಸುಕುಮಾರನೀಕ್ಷಿಸಿದ (ಜೀವಂಧ. ೬–೨೬). [[illegible]]

ತಿತ್ತಿರಿವಕ್ಕಿ (ನಾ). = ತಿತ್ತಿರ: "ತಿತ್ತಿರಃ – ತಿತ್ತಿರಿವಕ್ಕಿ" (ನಾಚಿರಾ. ೧೧೫). [ತಿತ್ತಿರಿ$_2$ + ಪಕ್ಕಿ$_1$]

ತಿಥಿ (ನಾ). ೧. ಚಾಂದ್ರಮಾನದ ಒಂದು ದಿವಸ: "ಪಾಡಿವಮಾದಿಯೆನೆ ತಿಥಿ ಪಕ್ಷಕ್ಕೆ ತಿಯೊಳ್ ಪದಿನಯ್ದುಕ್ಕುಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೧೬–೭); "ನಾಡಿಯಱು ವತ್ತಕ್ಕೆ ಒಂದು ತಿಥಿಯಕ್ಕು" (ಮುಂಗರಾ. ೨೦–೯); ಇಪ್ಪತ್ತುನಾಲ್ಕು ತಿಥಿಯಿಂದ ವೆಗ್ಗಳ . . . ನಿಮ್ಮ ಮಹಾಪದ ನೆನೆವಂಗೆ (ಬಸವ. ೬೦೦); [illegible] ವಿಘ್ನಂಗಳೆಲ್ಲ (ಆಬಂಡೆ.೩೦೨–೧೦೨): ಮಾಸಕೆ ಪಕ್ಷವೆರಡು ತಿಥಿ ಮೂವತ್ತುಂ (ಭಾಸ್ಕರ. ೫೨–೨). ೨. ಪಿತೃಗಳು ಗತಿಸಿದ ದಿನ ಮತ್ತು ಆ ದಿನದಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿವರುಷವೂ ಆಚರಿಸುವ ಶ್ರಾದ್ಧ; ಪಿತೃಕಾರ್ಯ; ತದ್ದಿನ: ತಿಥಿ ಮೇಲೆ ತಿಥಿ ಬರಲೊ ಗೋವಿಂದ (ಗಾದೆ).

ತಿಥಿಮಾಡು=೧. ಶ್ರಾದ್ಧಮಾಡು. ೨. ಕಷ್ಟಕೊಡು; ಹಿಂಸೆಪಡಿಸು: ಇವತ್ತು ನಿನ್ನ ತಿಥಿಮಾಡಿಬಿಡುತ್ತೇನೆ (ಆಡು). [ಸಂ.]

ತಿದಂಡಿ (ನಾ). (ವಾಗ್ದಂಡ, ಮನೋದಂಡ ಮತ್ತು ಕಾಯದಂಡ ಸೂಚಕವಾದ) ತ್ರಿದಂಡವನ್ನು ಹಿಡಿಯುವ ಸಂನ್ಯಾಸಿ.–ಯತಿ: ತಿದಂಡಿ, ತ್ರಿದಂಡಿ; ತಿಗುಂಡಂ, ತ್ರಿಕುಂಡಂ (ಶಬ್ದಾನು. ೩೭೬ ಪ್ರಯೋ). [<ಸಂ. ತ್ರಿದಂಡಿನ್]

ತಿದಿ. ತಿತ್ತಿ (ನಾ). ೧. ಕುಲುಮೆಗೆ ಅಥವಾ ಊದುವ ವಾದ್ಯಗಳಿಗೆ ಗಾಳಿಯನ್ನೂದುವ ಚರ್ಮದ ಸಲಕರಣೆ: "ದೃತಿ ಎಂಬುದು ತಿದಿ" (ಹಲಾಯು. ೧೨೭–೭೯); ಉಸಿರೊತ್ತಿಂ ತಿದಿಯಂತಿರೊತ್ತಿದ ಬಸಿಱ್ ಪೋತಂದ ಕಣ್ ಬಿಟ್ಟ ಬಾಯ್ (ಪಂಪಭಾ. ೧೨–೧೫೦); ತನ್ನುಬಿ ಯುಗದಿಂದರುಣಜಳಮುಣ್ಮಿ ತಿದಿಗಳನಿರದೊತ್ತುವ [illegible] ಬೊಲಿರ್ದಂ ಭೀಮಂ (ನೇಮಿಪು. ೧೨–೧೫೮); ವಿಶ್ವಾಸಭಂಗಂ ತಿದಿಗಳೊಳ್ ನಿಂದಿಸುವುದು ಯುದ್ಧದೊಳ್ . . . ಅರ್ಥವಾದಂ ಸ್ತೋತ್ರದೊಳಲ್ಲದ ತನ್ನೊಳಿಲ್ಲೆನಿಸಿರ್ಪುದು (ದಶಕು. ೧–೨೨ ವ); ಆಕೆಯು ತಿದಿ ಉಬ್ಬಿದಂತೆ ಉಬ್ಬಿರುತ್ತಾಳೆ (ಮೋಹಿನೀ. ೨೯). ೨. ಚರ್ಮ; ತೊಗಲು: ತಿದಿಯುಗಿದು ಕೊಟ್ಟೆನೊಡಪುಟ್ಟಿದ ಕಪಟಮನಮುರಪತಿಗೆ (ಪಂಪಭಾ. ೧೨–೧೦೯); ಕಳ್ಳರ ಕೊಲ್ಲು ತಿವಿ ತಿದಿಯನುಗಿಯೆಂಬ ಕಳಕಳರವದ ಘಲ್ಲಣೆಯ ಘಟರ ತಿಂತಿಣಿ ಯೊಳು (ಹರಿಶ್ಚ. ೧೩–೫): ಅಡಿಯಿಂದಂ ತಿದಿಯುಗಿಯುತ್ತಿರೆಯುಂ ನಡೆಯಿಱಿದೆರ್ದೆಯ ಬಗಿಯುತ್ತಿರೆಯುಂ (ಬಂಹರಿ. ೧೧–೯ ರಗಳೆ); ಅಹಿತರ [illegible] ನೀಮುವನು (ಕುವ್ಯಾ.ಉ ೨–೪೩): [illegible] ಯನು ಸುಲಿಯೊ (ನಿಘಾಗ. ೭–೪–೩೬). ೩. ನೀರು [illegible] ತುಂಬುವ ಚರ್ಮದ ಚೀಲ; ಪಖಾಲಿ: [illegible] (ಕಥಾಗ. ೫೭). [illegible] ಸಿಲಿಕ್ಕುವೆ (ಸೋಮೇಶ. ೧೮): ತುತ್ತು ತುತ್ತಿಗೆ ಹೊಟ್ಟೆ ತಿತ್ತಿಯಂತಾಗುವವು ತುತ್ತ ಅರಗಳಿಗೆ ತಡೆದಿಹರೆ ಹೆಡೆಹಾವು ಹುತ್ತಬಿಟ್ಟಂತೆ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೨೦೦೪). ೨. ತಿತ್ತಿಯ ಹಿಡಿವ ಮಾದಿಗನಿಗೆ ಹೊತ್ತಿಹ ಮಾಗಿನ ನಾತ [illegible] ಉಂಟೇ [illegible] (ಮೋಹಮಾ. ೪೭ ೧೯೩). ೩. ತಿತ್ತಿ [illegible]

ತೊಗಲ್ವೇರಿನೊಳಗೆ ಬಂದತ್ತು ಗಂಗಾಸಾಗರವು (ಕುರಾಸಾಂ. ೧೯-೧೧); ನೀರಿನ ತಿತ್ತಿಯನ್ನು ತಂದಳು (ದಾಲತ್. ೫೫೭). ೪. ಚೀಲ ; ಮೂಡೆ: ದಿವಿಜರುಂ ಮೇಲಕಡರದಂತಿಜಿದಿಜಿದು ನೂಂಕುವರ್ ಪಾಯ್ಕುವರುವುರಿವ ಮದ್ದಿನ ತಿತ್ತಿಯುಂ (ಚಬಪು. ೪೨-೪೩). ೫. ಒಂದು ಬಗೆಯ ವಾದ್ಯ : ರಾಗಗಳ ವೇದ್ಯಗಾಣಿಸಿದರು ತಿತ್ತಿ ದಂಡಿಗೆ ಶ್ರುತಿ ಹೃದ್ಯವಾಗಿರೆ ಹೊಸತೆನಿಸಿ (ಭರತ. ೧೨-೪೧). [<ಸಂ. ದೃತಿ]

ತಿದಿಯುಗಿ (ಕ್ರಿ). ತೊಗಲನ್ನು ಉಚ್ಚು ; ಚರ್ಮವನ್ನು ಸುಲಿ : ಅಂತು ತನ್ನ ಸಹಜ ಕವಚವುಂ ನೆತ್ತರ್ ಪನಪನ ಪರಿಯೆ ತಿದಿಯುಗಿವಂತುಗಿದು ಕೊಟ್ಟೊಡೆ (ಪಂಪಭಾ. ೧-೧೦೨ ವ): ಆಪಾದಮಸ್ತಕಂಬರಂ ಪ್ರ್ಯತ್ತಿಸಿ ಪತ್ತಿ ತಿದಿಯುಗಿಯು[ವಾಠಾಂ. ಗುರೊ]ತ್ತೆ ಕೇಸುರಿಯ ಬಣ್ಣವಾಗೆ ಕರವೆ ಕರಗಿಸಿದ ಕಾಳಾಯಸರಸಮನೊಟ್ಟಯಿಸಿ (ಅಜಿಪು. ೧೧-೧೧ ವ): ಕತ್ತರಿಯಿಂದರಿವ ಕಾವಲೆಯೊಳಿಕ್ಕಿ ಕರಿವ ತಿದಿಯುಗಿವ . . . ತತ್ತಬಿದಬಿವ ಪಲತೆಱದ ದಂಡನೆಗಳುಂ (ವರ್ಧಪು. ೧೧-೪೭ ವ) ; ತಿದಿಯುಗಿದು ಕೆದಱಿ ಕೊಳಗುಂದಿನೆಣ್ಣೆಯೊಳರ್ದಿ ತೆಗೆದು (ಶಾಸ್ತ್ರಟೀ. ೩-೩೭). [ತಿದಿ + ಉಗಿ$_{1}$]

ತಿದಿಯುಸಿರ್ (ನಾ). ಚರ್ಮದ ಚೀಲದಿಂದ ಹೊರಹೊಮ್ಮುವ ಗಾಳಿ: ಮೆಯ್ಯ್ಸದಿ ನೀಳ್ದ ಸುಯ್ಯ್ಸದಿಯುಸಿರ್ವಿರಹಜ್ವರದೇಟ್ಗೆ ಕಿಚ್ಚು (ಶೃಂಗಾರ. ೪-೫೪): ಉದಯಿಸೆ ಕೋಪವಹ್ನಿಯುರಿಗಣ್ಗಳಗುರ್ವಿಸಿ ನಾಸಿಕಾಗ್ರದಿಂ ತಿದಿಯುಸಿರಂತೆ ತೀಕ್ಷ್ಣಮುಸಿರುಣ್ಮೆ (ಮಹಾನೇ. ೩-೦೪೧).

[ತಿದಿ + ಉಸಿರ್$_{2}$]

ತಿದಿಯೂದು (ಕ್ರಿ). ೧. ತಿದಿಯನ್ನು ಒತ್ತಿ ಗಾಳಿ ಬರುವಂತೆ ಮಾಡು; ತಿದಿಯನ್ನು ಒತ್ತು. ೨. (ಆಲಂ) ಪ್ರೋತ್ಸಾಹಿಸು ; ಪುಷ್ಟಿಕೊಡು : ಭಾವ ಕೃಷ್ಣರಾಯ ಈ ಯೋಚನೆಗೆ ಪುಟಕೊಟ್ಟ. ಅರ್ಧಾಂಗಿ ತಿದಿಯೂದಿದಳು (ಕುರುಕಾ. ೧೫೨). ೩. (ಆಲಂ) ಜೋರಾಗಿ ಅಳು; ಸದ್ದುಮಾಡುತ್ತಾ ಅಳು: ನಿನಗೇನಾಯಿತು ತಿದಿಯೂದಲಿಕ್ಕೆ (ರೂಢಿ).

[ತಿದಿ + ಊದು$_{1}$]

ತಿದಿಯೊತ್ತು (ಕ್ರಿ).=ತಿದಿಯೂದು ೧: ಅಸ್ಯದಿನುಗುವ ರಕ್ತಮುರಿಯೆನೆ ತಿದಿಯೊತ್ತುವ ಕಮ್ಮಱಂಬೊಲಿರ್ದಂ ಭೀಮಂ (ಭಾಷಾಭೂ. ೧೮೭ ಉದಾ) ; ಸೈನಿಕನೊಬ್ಬ . . . ಸಾಮೋವರ್ (ಬೆಂಕಿಗೂಡಿನ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯಿರುವ ರಷ್ಯಾದೇಶದ ಟೀಪಾತ್ರೆ) ನಳಿಕೆಯನ್ನೊಂದು ಕಾಲಿನಲ್ಲಿ ತಿದಿಯೊತ್ತುತ್ತ ನಿಂತಿದ್ದನು (ಪುನರು. ೫೧೦). [ತಿದಿ + ಒತ್ತು$_{1}$]

ತಿದ್ಗಡಿ (ನಾ). (ಮನಸ್ಸನ್ನು) ತಿರಂಗಿಸುವಿಕೆ; ತಿದ್ದುವಿಕೆ. 'ತಿದ್ಗಡಿಗೈ' ಪರಾ. [P ಇದು 'ತಿದ್ದುಗಡೆ' ಎಂಬ ಶಬ್ದವನ್ನು ಛಂದಸ್ಸಿಗಾಗಿ ಬದಲಾಯಿಸಿದ ರೂಪವಿರಬಹುದು]

ತಿದ್ಗಡಿಗೈ (ಕ್ರಿ). (ಮನಸ್ಸನ್ನು) ತಿರುಗಿಸು ; ತಿದ್ದು : ಮೆಲ್ಲನುಪ ಯುಕ್ತಿಯಲಿ ಗುಣವತಿಗೆಲ್ಲ ತಿದ್ಗಡಿಗೈದು ಸುತ ಗಳದಲ್ಲಿ ಲಿಂಗವ ಕಟ್ಟಿಸಿ ದರಿನ್ನಾಯ್ತು ಕಲ್ಯಾಣ (ಬಿಜ್ಜಪು. ೯೩-೯).

[ತಿದ್ಗಡಿ + ಗೈ (<ಕೆಯ್$_{1}$)]

ತಿದ್ದಾಣಿಕೆ (ನಾ). ತಿದ್ದುವಿಕೆ ; ಸರಿಪಡಿಸುವಿಕೆ : ಆದರೆ ಆ ತಿದ್ದಾಣಿಕೆಯಿಂದ ಮೂಲಕೃತಿ ವಿಕಾರಗೊಳ್ಳಬಾರದು (ಸಾಹಿಪ್ರ. ೧೨). 'ಸಾಕಾಣಿಕೆ', 'ಹೊಂದಾಣಿಕೆ' ಪರಾ. P ಇದು ಬಹುಶಃ 'ತಿದ್ದುವಣಿಕೆ' ಆಗಿರಬಹುದು.

[ತಿದ್ದು$_{1}$ (<ತಿರ್ದು$_{1}$) + – ಅಣ + – ಇಕೆ]

ತಿದ್ದಿಕೆ (ನಾ). ಒಪ್ಪಗೊಳಿಸುವಿಕೆ ; ಸರಿಪಡಿಸುವಿಕೆ ; ತಿದ್ದುವಿಕೆ : (ಶ).

[ತಿದ್ದು$_{1}$ (<ತಿರ್ದು$_{1}$) + – ಇಕೆ]

ತಿದಿಸು 'ತಿರ್ದಿಸು' ನೋ.

ತಿದ[illegible] 'ತಿರ್ದ[illegible]' ನೋ.

ತಿದ್ದು$_{2}$ 'ತಿರ್ದು$_{2}$' ನೋ.

ತಿದ್ದುಗಡೆ (ನಾ). (ಮನಸ್ಸನ್ನು) ತಿದ್ದುವಿಕೆ. 'ತಿದ್ಗಡಿ' ಪರಾ.

[<ತಿರ್ದು$_{1}$]

ತಿದ್ದುಗಾರ (ನಾ). ಸರಿಪಡಿಸುವವನು; ಪರಿಷ್ಕರಿಸುವವನು; ತಿದ್ದುಪಡಿ ಮಾಡುವವನು : ಮೂಲಕ್ಕೆ ಸರಿಯಾಗಿ ನಕಲನ್ನು ತಿದ್ದುವ ಕೆಲವರು ಸಂನ್ಯಾಸಿಗಳೂ ಇದ್ದರು ; ಅವರನ್ನು ತಿದ್ದುಗಾರರೆಂದು (Correctors) ಕರೆಯುತ್ತಿದ್ದರು (ಕನ್ನಸಂ. ೨೧).

[ತಿದ್ದು$_{2}$ (<ತಿರ್ದು$_{2}$) + – ಕಾರ$_{1}$ (< – ಕಾಱ)]

ತಿದ್ದುಪಡಿ (ನಾ). ಸುಧಾರಣೆ; ತಿದ್ದುಪಾಟು; ಸರಿಪಡಿಸುವಿಕೆ : ನಿಮ್ಮ ತಿದ್ದುಪಡಿಯು ಮೂಲಕ್ಕೆ ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ವ್ಯತಿರಿಕ್ತವಾಗುವುದಲ್ಲ ! (ನತದಾ. I, ೫೭೫): ಹಲವು ಪ್ರತ್ಯಂತರಗಳು ಕಾಲಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಲಿಖಿತವಾಗುವಾಗ ತಿದ್ದುಪಡಿಗಳೂ ಹೊಸಪಾಠಗಳೂ ಸ್ವೀಕೃತವಾಗಿ ಮೊದಲು ಬರೆದಿದ್ದುವು ತ್ಯಾಜ್ಯವಾಗುತ್ತವೆ (ಕನ್ನಸಂ. ೭೫): ಭಾಷಾಂತರಕಾರ್ಯವು ಪೂರ್ತಿಯಾಗುವಷ್ಟರಲ್ಲಿ ಭಾರತದ ಸಂವಿಧಾನವು ತಿದ್ದುಪಡಿಯಾಯಿತು (ಭಾಧಾನ. ೩೬೦೯). [ತಿದ್ದು$_{2}$ (<ತಿರ್ದು$_{2}$) + – ಪಡಿ$_{3}$]

ತಿದ್ದುಪಡೆ (ನಾ). ತಿದ್ದುಪಾಟು ; ಸರಿಪಡಿಸುವಿಕೆ: ಬರೆದ ಮುಖವನ್ನೇ ಮತ್ತೆ ಬರೆಯಲಾಗಿತ್ತು. ಒಂದರಕ್ಕಿಂತ ಒಂದು ತಿದ್ದುಪಡೆಯಾಗಿದ್ದವು (ರಂಗರೂ. ೧೦೭): ಅವನ್ನೆಲ್ಲಾ ನಾಶಮಾಡಬೇಕೆಂಬುದೇ ನನ್ನ ವಿಚಾರದ ತಿದ್ದುಪಡೆ (ಅಮಗಾಂ. ೧೩) ; ತಿದ್ದುಪಡೆಯು ಅವಶ್ಯವೆಂದು ರತ್ನಾಕರ ವರ್ಣಿಯು ಅಭಿಪ್ರಾಯವಾಗಿದೆ (ನವ್ಯಕಾ. ೧೦೫).

[ತಿದ್ದು$_{2}$ (<ತಿರ್ದು$_{2}$) + – ಪಡೆ$_{5}$]

ತಿದ್ದುಪಾಟು(ನಾ). ೧.=ತಿದ್ದುಪಡಿ: ಭಕ್ತರಿಗೆ ಧರ್ಮೋಪದೇಶ ಮಾಡುತ್ತ ವೀರಶೈವರ ಆಚಾರ, ವಿಚಾರ, ನಡೆನುಡಿಗಳನ್ನು ತಿದ್ದುಪಾಟು ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರಿ (ಗುರುದ. ೧೯) : ವಿಲಾಯಿತಿ ಮೊದಲಾದ ತಿದ್ದುಪಾಟುಳ ದೇಶಗಳಲ್ಲಿ ತಾಮ್ರದ ತಗಡುಗಳನ್ನು ಮನೆಗಳ ಮೇಲೆಯೂ ಹೊಚ್ಚುತ್ತಾರೆ (ಮುಂಬಯಿ. ೪-೧೩೭) : ಪ್ರಚಲಿತವಿದ್ದ ಲಕ್ಷಣಗಳಲ್ಲಿ ಅಗತ್ಯವಿದ್ದ ತಿದ್ದುಪಾಟುಗಳನ್ನು ಮಾಡಿದನು (ತತ್ಕಪ್ರಾ. ೨೪೩). ೨. ಪಳಗಿಸುವಿಕೆ.

[ತಿದ್ದು$_{2}$ (<ತಿರ್ದು$_{2}$) + – ಪಾಟು$_{2}$]

ತಿದ್ದೋಲೆ (ನಾ). ಒಪ್ಪೋಲೆ ; ಶುದ್ಧಿಪತ್ರ : ತಿದ್ದೋಲೆ; ಶುದ್ಧಿಪತ್ರ (Corrigendum. ಇಂಕನಿ.). [ತಿದ್ದು$_{2}$ (<ತಿರ್ದು$_{2}$) + ಓಲೆ]

ತಿನ್, ತಿನು, ತಿನ್ನು (ಕ್ರಿ). ತಿಂಬ (ವರ್ತಕೃ). ೧. (ಆಹಾರವನ್ನು) ಸೇವಿಸು; ಭುಂಜಿಸು; ಭಕ್ಷಿಸು; ಉಣ್ಣು: "ತಿನ್ – ಖಾದನೇ" (ಶಮುಧಾ): ಗೃಹ ಕೋಕಿಲಂಗಳೊಂದೊಂದುಂ ಒಂದೊಂದು ಕಾದಿ ತಿನೆ (ಡಾವುಂಪು. ೨೦-೧೨) ; ಪಕ್ಕಿಗಳಲ್ಲಿ ತಿಂದುಱಿದ ನೆಲ್ಲಗಳ ನುಚ್ಚುಗಳಂ ಫಲಂಗಳಂ ಪಕ್ಕದೊಳಿರ್ದ ಗೂಡುಗಳಿನಾಯ್ದು ನಗಿಕ್ಕುವನಟ್ಟಱಿಂದೆ (ಕಾದಂಪೂ. ೧೩೭) : ತಿಂಬರನಲ್ಲದೆ ಕುಱಿ ಮಚ್ಚದು (ಅಜಿಪು. ೨-೭೪): ಅದಱಿನೆನಗಂ ಕೊಲ್ವುದುಂ ತಿಂಬುದುಂ ಧರ್ಮಮಲ್ಲದೆ ಪೆಱತು ಧರ್ಮಮಾವುದುಮಿಲ್ಲ (ಪಂಚತಂ. ೭೧-೧೩) : ಪಟ್ಟಿರ್ದ ನಾಯ ನಡುವಂ ಮೆಟ್ಟಿ ಕನಲ್ದೊಡನೆ ಮೇಲೆ ಪಾಯ್ದದು ತಿನೆ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೨-೫೭) ; ಹೊಲಸು ತಿಂಬುವನೇ ಹೊಲೆಯ (ಬಸವ. ೫೯೦) : ತಿರುಳನು ತಿಂಬಾಸೆ ನಿನಗಿಹುದಾದರೆ ಚಿಪ್ಪನು ಒಡೆಯಲೆ ಬೇಕು (ಇಂಚಾವ. ೨೦೭-೩೮). ೨. ಕೊಲ್ಲು ; ನಾಶಮಾಡು: ನಿಮ್ಮ ಮೂವತ್ತಿರ್ವರುಮಂ ರಾಕ್ಷಸಂ ನುಂಗಿ ತಿಂಬುದಂ ಕನಸುಗಂಡು ಪೇಟ್ದುಂ (ವಡ್ಡಾರಾ. ೧೦೦-೦೦) ; ನಿಮ್ಮ ಕುಲಂಗಳಾಂತು ಮಾರ್ಮಲೆವನನಟ್ಟೆ ತಿಂಬುವೆ (ಪಂಪಭಾ.೧೦-೨೧); ತಮ್ಮ ಬುದ್ಧಿ ತಮ್ಮನೆ ತಿಂದಿತ್ತು, ನಿಮ್ಮನೆತ್ತ ಬಲ್ಲರು (ಅವಚಂ. ೭೩-೩೨೪) : ಡೊಂಬಿಗರ ಡಾವರಿಗರಿವದಿರ ತಿಂಬೆನೀಗಳೆ ತರುಣಿ ಕೇಳೆನುತಂಬುಜಾಕ್ಷಿಯು ಸಂತವಿಟ್ಟನು

(ಕುವ್ಯಾಸ. ೧೫-೬೫). ೩. ಕುಟುಂಕು; ಕಚ್ಚು; ಕಡಿ: ತೇಟಿತ್ತಿಂದ ಮಗುವಿನಂತೆ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧೪-೮೪); ಹಾವು ತಿಂದವರ ನುಡಿಸಬಹುದು . . . ಸಿರಿಗರ ಹೊಡೆದವರ ನುಡಿಸಲುಬಾರದು ನೋಡಯ್ಯಾ (ಬಸವ. ೧೬೨); ಸೊಸೆಗೆ ಪಲ್ಲ ತಿನುತೆ (ಲೀಲಾವ. ೫-೧೩೪); ಮರದ ಕೊಂಬೇಱಿ ಬಿದ್ದನೋ ಫಣಿ ತಿಂದುದೊ (ಹದಶಾ. ೧೨-೧೫); ಅವನಂ ತಿಂಬುದುಮಾ ತಿಂದ ಫಣಿಯುದಾಗಳೆ ಸಾಯ್ದುಂ (ಬಮಡ. ೧೬-೧೬೧). ೪. ದುರುಪಯೋಗ ಮಾಡು; ಅಪವ್ಯಯಮಾಡು; ಪೋಲುಮಾಡು: ಈ ವ ರ್ ಗ ರ್ ಸೂಳೆಯರ್ಗೆ ಧನವೆಲ್ಲಮಂ ತಿಂದು ನಿರ್ಧನನಾಗಿ (ಪುಣ್ಯಾಸ್ರ. ೨-೨೦ ವ); ಬಿರುದ ಹೊಗಳಿಸಿಕೊಂಡು ದಾತಾರರ ಹಣವ ಸಲೆ ತಿಂದು ಪೆಚ್ಚಿದ ಹಿರಿಯ ಡೊಳ್ಳಿನ ರಾವುತರ ಕೆಡಹಿದನು (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೧೧-೧೮). ೫. ಅನುಭವಿಸು: ದುಷ್ಪನೊರ್ವ್ವನದಱ ಫಲವಂ ತವೆ ತಿವ್ವುವಂ (ಎಕ. VIII, ನಗರ. ೬೦-೧೩; 820): ಕೊರ್ಗಣೆಯಿಂದೆಚ್ಚು ಬ ಱ ಗಾ ಯ ಗಾ ಣೆ ಸಿ ದ ರು ತಿನ್ನೆನುತೆ (ವೋಹತ. ೫-೧೨). ೬. ನವೆಯಾಗು; ತಿನಿಸುಂಟಾಗು: ನಸುಗುನ್ನಿ ಮುಟ್ಟಿದಂತಿರೆ ಬಸವಲ್ಲದೆ ತಿಂಬ ಮೆಯ್ಯ ತಿನಿಸಿಂಗಂ ಸೈರಿಸಲಾಱದೆ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧-೧೬೫): ಅಂಗೈ ತಿಂದುದೆನ್ನ ಕಂಗಳು ಕೆತ್ತುತಿಹುವಯ್ಯಾ ಬಂದಹರಯ್ಯಾ ಪುರಾತರೆನ್ನ ಮನೆಗೆ (ಬಸವ ೩೬೦). ತಿನು: ೧. ಎಡಗೆಯ್ಯೊಳೆ ತೋಡಿ ಬೆಣ್ಣೆಯಂ ತಿನುತಿರೆ ಗೋಪಿ ಕಂಡು (ಜಗವಿ. ೩-೫೦); ಪೊಡವಿಗೆ ಪೊಱಮಟ್ಟು ಕಳಿವಣ್ಗಳ ತಿನತೊಡಗಿದರೇನ ಹೇಳುವೆನು (ವೋಹತ. ೧೯-೫೪). ತಿನ್ನು: ೧. ಅವಱ ತತ್ತಿಗಳನಾ . . . ಪಾವು ಪಲಕಾಲಂ ತಿನ್ನುತ್ತಿರೆ (ಪಂಚತಂ. ೮೨-೫); ಒಂದಿಷ್ಟು ಅನ್ನ ತಿಂದು ಕಾಲೇಜಿನ ಕಡೆಗೆ ಹೊರಟೆ (ಆಲಹೂ. ೫೪): ಹನುಮಂತರಾಯ ಹಗ್ಗ ತಿನ್ನುವಾಗ ಪೂಜಾರಿ ಶಾವಿಗೆ ಬೇಡಿದ (ಗಾದೆ). ೫. ಕೊರ್ಗಣೆಯ ಗಾಯವ ತಿನ್ನು ಹೋಗೆಂದು ಪೊಡೆದನಂಬುಗಳ (ವೋಹತ. ೩೮-೭).'ನೋವುತಿನ್ನು','ಪೆಟ್ಟುತಿನ್ನು' ಪರಾ. ೭. (ಆಲಂ) ಲಂಚ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳು: ಅವನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಿಂದೇ ಕೆಲಸ ಮಾಡಿಕೊಡೋದು (ರೂಢಿ). 'ಹಣತಿನ್ನು' ಪರಾ.

ತಿಂದು ತೇಗು=೧. ಹೊಟ್ಟೆ ತುಂಬಿ ತೇಗು; ಸಂತೋಷಪಡು: ಅಕ್ಕನ ಮನೆಯೊಳು ನಲಿದೆವು ನಕ್ಕೆವು ನಾವುಂಡು ತಿಂದುತೇಗಿದೆವು (ಇಂಚಾಪ. ೧೩-೫೦). ೨. ನಾಶಮಾಡು; ಹಾಳುಮಾಡು: ತಿಂದು ತೇಗಿದತ್ತಗಿಯದೆನಿಂದ ಪೂಗಣೆಯನಂ ಪಣೆಗಣ್ಣನಿರಿ ಹಂಪೆಯಾಳ್ದನಾ (ಗಿರಿಕ. ೮-೪೭). **ತಿಂದು ಹಾಕು**=೧. ನಾಶಮಾಡು: ಶತ್ರುವನ್ನೂ ವ್ಯಾಧಿಯನ್ನೂ ಎಳೆಯತನದಲ್ಲೇ ನಿಗ್ರಹಿಸದೆ ಹೋದರೆ . . . ನಮ್ಮನ್ನೇ ತಿಂದುಹಾಕುತ್ತವೆ (ಚಿಕ್ಕದೇ. ೮೨). ೨. ಅಪಹರಿಸು; ಸ್ವಾಹಾಮಾಡು: ಇನ್ನೊಬ್ಬರ ಹಣವನ್ನು ತಿಂದುಹಾಕುವುದರಲ್ಲಿ ಅವನು ನಿಸ್ಸೀಮ (ರೂಢಿ). **ತಿಂದೋಡಿ**= ತಿಂದು ತಿರುಗುವವಳು; ಉಂಡಾಡಿ: ತಿಂದೋಡಿ ನಿನ ಗಂಡ ತಿಂದೇನು ಮಾಡೆಂದ ತಿಂದೇಳು ಮನಿಯ ತಿರುಗೆಂದಾ ಉಟಸೀರಿ ಉಂಗುಟಕ ಹಾಕಿ ಹರಿಯೆಂದ (ಗರತಿ. ೬೨). **ತಿಂಬುಂಬ ಸಮಯ** = ಮಾಂಸಾಹಾರವನ್ನು ತಿನ್ನುವ ಜಾತಿ: ತಿಂಬುಂಬ ಸಮಯಯವೆಮ್ಮದು (ಸಮ್ಯಕ್ತ್ವ. ೯-೧೭). [ದೇ.ಶ ತಮಿ. ತಿನ್; ಮಲ. ತಿನ್ನು; ತುಳು. ತಿನ್; ಕೊಡ. ತಿನ್; ತೆಲು. ತಿನು; ಕೊಲಾ. ನಾಯ್ಕಿ. ಪರ್ಜಿ ತಿನ್.]

ತಿನಸಿಗ 'ತಿನಿಸುಗ' ನೋ.

ತಿನಸು 'ತಿನಿಸು$_2$' ನೋ.

ತಿನಸುಗೂಳಿ (ನಾ). ಮಿತಿಮೀರಿ ತಿನ್ನುವವಳು: ತಿನಸುಗೂಳಿಯ ಬಾಳು ಕನಸಿನಲಿ ಉಂಡಂತೆ ತೊನಸಿ ಮುದಿಎತ್ತ ಹರಿತಿಂದು ಹುಳಗಳನು ಜನಿಸಿ ಬಿಟ್ಟಂತೆ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೧೮೫೭).

[ತಿನಸು (<ತಿನಿಸು$_2$) + ಕೂಳ್ (<ಕೂಱ್$_1$) + – ಇ$_2$]

ತಿನಸಾಟಿಕ್ಕೆ 'ತಿನಸಾಟಿಕ್ಕೆ' [illegible].

ತಿನಾಳಿ 'ತಿನ್ನಾಳಿ' ನೋ.

ತಿನಿ$_1$, ತೀನಿ, ತೀನೆ (ನಾ). ೧. ಆಹಾರ; ತಿನಿಸು; ಊಟ: ಸದನಾಂತರ [illegible] ಭಕ್ಷಣಾಂ, ಭಕ್ಷಣೀಯುಂ, ಭಕ್ಷ್ಯಂ– ಈ ೪ ತೀನಿ" (ಶಾಶಕ್ಕ. ೨೫೩): ಭೂತದ [illegible] ನಿಗೆ ತವಕಿಸುವ ವೇತಾಳಸಂತತಿಯ (ಕುವ್ಯಾಗ. ೩-೧೨): ತನ್ನ ವಿನೋದಕ್ಕಾಗಿ ಸಾಕುವ ಹುಲಿಗೆ ತನ್ನ ರೈತರ ದನ ತೀನಿ (ಸಚ್ಚ್ರಕ. IV, ೬೫): ಅಂಗಡಿಗೆ ಕೈಹಾಕಿ ತೀನಿಯ ದಿನಸುಗಳನ್ನು ಬೊಗಸೆ ಬೊಗಸೆಯಾಗಿ ಹಂಚುತ್ತಿದ್ದನು (ಕಥವಿ. II, ೩೦೪); ಹೀಗೆಲ್ಲ ತೀನಿ ಕೊಟ್ಟರೆ ತಾನೆ ಹೋರಿಗೆ ಕಸುವು ಬರೋದು (ಜೆಲುಮ. ೧೬೭); ತಿಂದವನ ತೀನಿ ಹೆಚ್ಚು, ಮಿಂದವನ ಕೊಳೆ ಹೆಚ್ಚು (ಗಾದೆ). ೨. ತಿನ್ನುವಿಕೆ; ಭಕ್ಷಣ: "ಭಕ್ಷಣೇ– ತೀನಿಯೊಳ್" (ಶಾಶಕ್ಕ. ೨೭); ಗಂಡನಿಗೆ ಗಳಿಕೆ ತೋರಿಸಬೇಡ, ಮಕ್ಕಳಿಗೆ ತೀನಿ ಕಲಿಸಬೇಡ (ಗಾದೆ). ೩. ನವೆ; ತುರಿಕೆ: ಗುದ ತೀನಿ ತಿಂಬುದು . . . ಇದು ಶ್ಲೇಷ್ಮ ಮೂಲವ್ಯಾಧಿಯ ಲಕ್ಷಣ (ವಿವೈವಿ. ೧೪೦). **ತೀನೆ:** ೧. ತನ್ನ ಮಗನು ತೀನೆ ಹಾಕಿಕೊಂಡು ತಿನ್ನುತ್ತಿದ್ದ ಬೆಳ್ಳೀ ಬಟ್ಟಲನ್ನು ಸುಮತಿಯು ದೃಷ್ಟಿಸಿ ನೋಡಲು (ಸುಮಚ. ೧೧); ಬೇಕಾದ ತೀನೆಯನ್ನು ಕೊಂಡು ಕೊಳ್ಳಲು ಅಂಗಡಿಯೆಲ್ಲಾ ಮುಚ್ಚಿರುತ್ತಾರೆ (ಪೀಟಮಾ. ೪೪). ೩. ಆನೆ ಮದದಿಂದೊಮ್ಮೆ ತೀನೆಯನು ಕಳೆಯಲ್ಕೆ ತಾನೊರಸೆ (ದಿಗೀಚ. ೨-೩೬). [<ತಿನ್./ತಮಿ. ತೀನಿ; ಮಲ. ತೀನ್; ತುಳು. ತೀನಿ, ತೀನು]

–ತಿನಿ$_2$ (ಪ್ರ). ತಿನ್ನುವ ವ್ಯಕ್ತಿ ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ಸೇರುವ ತದ್ಧಿತಪ್ರತ್ಯಯ: ಉಣ್ಬ, ಕುಟ್ಟುವ, ಕೊಲ್ವ, ಕೊಳ್ವ, ತಿನ್ಬ ಎಂಬೀ ಉತ್ತರಪದಗಳಿಗೆ ಕ್ರಮವಾಗಿ ಉಣಿ . . . ತಿನಿ ಎಂಬ ಆದೇಶಗಳು ಬರುವುವು ಉದಾ:– ಅಲರುಣಿ . . . ಅಡದಿನಿ (ಕ್ಕಬಿಡಿ. ೨೭). 'ಪಿಱಿತಿನಿ' ಪರಾ.

[ತಿನ್ + – ಇ$_3$]

ತಿನಿಕ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ವನಸ್ಪತಿ; "ಯವನಾಲ, ತಕ್ಷುಪತ್ರ" (ಪಂಡಿತ. ೨೫೬). [?]

ತಿನಿಶ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ; ನೆಮ್ಮಿಗಿಡ; ಹುಲಿಗಿಲಮರ: "ತಿನಿಶಂ ನೇಮಿ ತಾಂ ರಥದ್ರುಮಮುಕ್ಕುಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೩೫-೧೫): "ತಿನಿಶಃ, ಸ್ಯಂದನಃ . . . ಚಿತ್ರಕೃತ್–೨ ಹುಲಿಗೇ ಮರದ ಹೆಸರುಗಳು: ಹುಲಿಗಲಿ, ನೆಮ್ಮಿ, ಹೊಂಗೆ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೦೦೩). [ಸಂ.]

ತಿನಿಸು$_1$, ತಿನ್ನಿಸು (ಕ್ರಿ). ಉಣಿಸು: ತಿನ್ನುವಂತೆ ಮಾಡು: ರಿಪುಗಳ ಕಡಿದು ತಿನಿಸುವೆನಿದಕೆ ಸಂಶಯವೇಕೆ (ಕುವ್ಯಾಆ. ಒರಿಷ. ೨೫-೦೩); ಪಾಂಡವರ ಮನೆಯೊಳಗೆ ಕುದುರೆಗಳ ತಾ ತೊಳೆದು ಪುಂಡರೀಕಾಕ್ಷ ಹುಲ್ಲನು ತಿನಿಸಿದಾ (ಪುರಂದ. ೦-೧೪೭-೩); ತನಿರಸ ತೀವಿದ ಪಣ್ಗಳ ತಿನಿಸಿ ಓವಿದ ಕರ್ತನ ತೋಟು (ವೋಹತ. ೯-೨೪). **ತಿನ್ನಿಸು:** ಒಂದು ಜೋಳದ ಭಕ್ಕರಿಯನ್ನು ಅಭಿಮಂತ್ರಿಸಿ, ಈ ಪದವನ್ನು ಪಾಡಿ ಪರಮಾತ್ಮನಿಗರ್ಪಿಸಿ ಆಚಾರ್ಯರಿಗೆ ತಿನ್ನಿಸಿದರು (ಜಗದಾ. ೧೫೦); ಅವರು ಅವನಿಗೆ ಗೋಮಾಂಸವನ್ನು ತಿನ್ನಿಸಿ . . . ಕರೆದುಕೊಂಡು ಹೋದರಂತೆ (ಡಂಗಾಳ್ಯ. ೨೭).

[ತಿನ್ + – ಇಸು$_3$]

ತಿನಿಸು$_2$, ತಿನಸು (ನಾ). ೧. ತಿನ್ನುವ ಆಹಾರಪದಾರ್ಥ; ತಿಂಡಿ; ಉಣಿಸು: ನಿಮ್ಮಡಿ ಬೆಸಸಿಮೆನ್ನ ಭರ್ತಾರಿಯುಂ ಮಾವಿನ ಪಣ್ಣನೇಕೆ ಬಯಸಿದಳೆನಿತಾನುಂ ವಸ್ತುನಿಕರಮಿರ್ದುಂ ತಿನಿಸಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೮-೪೫): ಪುರದಲಿ ಸತ್ತ ಹೆಣಗಳ ತುಱುಗಿದರು ತಿನಿಸಿಂಗೆ ಹಸಿವಿಗೆ ನೆಱೆಯದಾದುದು (ತೊರರಾ. ೬-೨೬-೫೬); ಸುತ್ತಲೂ ಸೊಗಸಾದ ನೋಟ ನೋಡುತ್ತ ತಿನಿಸನ್ನು ತಿಂದೆವು (ಕಪಪು. ೨ ೯೦). ೨. ನವೆ: ತುರಿಕೆ ನಸುಗುನ್ನಿ ಮುಟ್ಟಿದಂತಿರೆ ಬಸವಲ್ಲದೆ ತಿಂಬ ಮೆಯ್ಯ ತಿನಿಸಿಂಗಂ ಸೈರಿಸ

..ಜಿದೆ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧-೧೬೫); ಆಗಳೆ ಕರ್ದಮ(ಮಂ)ದಿಂ ಪೂಸಲ್ ..... ಸಂದೇಹಮೇಕೆ ತುಱುಚಿಯ ತಿನಿಸಂ (ಶಮದ. ೨-೧೦೦). **ತಿನಸು:** "ಕಂಡೂತಿಃ, ಕಂಡೂಯಾ, ಕಂಡೂಃ, ಕಂಡೂಯನಂ, ಖರ್ಜೂಃ–ಈ ಹೆ ತಿನಸು" (ಹಲಾಯು. ೯೯–೪೯೯); "ತಿಂಡಿ, ತಿನಸು, ತೀಟೆ, ತುರುಸು, ನವೆ, ತೀನಿ" (ಕಂನುಹು. ೮೫). [<ತಿನ್]

ತಿನಿಸುಗ, ತಿನಸಿಗ (ನಾ). ತಿಂಡಿಪೋತ; ತಿನ್ನುವವನು; ಭಕ್ಷಕ: "ಅದನ್, ಅದಃ, ಅದಕಃ–ಈ ೩ ತಿನಿಸುಗಂ" (ನಾಚಿರಾಜೀ. ೧೮೨). **ತಿನಸಿಗ:** ..ಕ್ಕಿನ ಜಾತಿಯ ತಿನಸಿಗರು ಹಡೆದ ಬದುಕನೀ ತಿನುವವರು (ಮುಕ್ತಕಂ. ೬೬-೪). [ತಿನಿಸು₂ + – ಇಗ]

ತಿನಿಸುಗಾತಿ (ನಾ). ಮಿತಿಮೀರಿ ತಿನ್ನುವವಳು: ಆ ತಿನಿಸುಗಾತಿ ಹೆಂಗಸನ್ನು ನೋಡಿದರೆ ನಗುಬರುತ್ತದೆ (ರೂಢಿ). [ತಿನಿಸು₂ + – ಕಾತಿ₅]

ತಿನಿಸುಬಕ್ಕ, ತಿನಸುಬಕ್ಕ (ನಾ). ೧. ಹೊಟ್ಟೆಬಾಕ; ತಿಂಡಿಪೋತ; ಮಿತಿಮೀರಿ ತಿನ್ನುವವನು: ಅವನೊಬ್ಬ ತಿನಿಸುಬಕ್ಕ (ರೂಢಿ). (ಗು). ೨. ಮಿತಿಮೀರಿ ತಿನ್ನುವ: ಇವು ಬಹಳ ತಿನಿಸುಬಕ್ಕ ಪ್ರಾಣಿಗಳು (ಮುಂಬಯಿ. ೩-೮೪). **ತಿನಸುಬಕ್ಕ:** ೨. ಅದರ ಜಾತಿಯು ಬಹು ತಿನಸುಬಕ್ಕಾಗಿಯೂ ಮೂಢವಾಗಿಯೂ ಇರುವದು (ಮುಂಬಯಿ. ೫-೧೬). [ತಿನಿಸು₂ + – ಬಕ್ಕ₂ (< – ಬಾಕ)]

ತಿನಿಹಿ, ತಿನುಹಿ (ನಾ). ತಿನ್ನುವ ಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳದು: 'ಹೆಣದಿನಿಹಿ' ಪರಾ. **ತಿನುಹಿ:** 'ಹೆಣದಿನುಹಿ' ಪರಾ. [ತಿನಿಹು + – ಇ₃]

ತಿನಿಹು (ನಾ). ತಿನ್ನುವಿಕೆ: ಹೆಣನ ತಿನಿಹಿ[ಪಾಠಾಂ. ತೀನಿ]ಗೆ ತವಕಿಸುವ ವೇತಾಳ ಸಂತತಿಯ (ಕುಮಾ.ಗ. ೩-೧೨). [ತಿನಿ + – ಹು₂]

ತಿನು 'ತಿನ್' ನೋ.

ತಿನುಹಿ 'ತಿನಿಹಿ' ನೋ.

ತಿನ್ನ (ನಾ). ತಿನ್ನಲಾಗದುದು; ಉಚ್ಚಿಷ್ಟ; ಎಂಜಲು: "ಎವುಟಿಂದುಂ, ತಿನ್ನಮೆಂದುಂ, ಪತ್ರಳಿಯೆಂದುಂ ಎಂಜಲ್" (ಶಕಸಾ. ೩೫-೫೦೮). [<ತಿನ್]

ತಿನ್ನಬಾಕ (ನಾ). = ತಿನಿಸುಬಕ್ಕ: ತೆಲಗರು ಕಸುವುಳ್ಳವರು . . . ಒಳ್ಳೆ ತಿನ್ನಬಾಕರು (ಕಥಾಗ. ೮೩). [<ತಿನ್ನು + – ಬಾಕ]

ತಿನ್ನಾಸಕ (ನಾ). ತಿನ್ನುವುದರಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚು ಆಸೆಯುಳ್ಳುವನು; ತಿನ್ನಾಳಿ; ತಿಂಡಿಪೋತ: ಕೈಕಾಲು ಸಣ್ಣ ಹೊಟ್ಟೆ ಡುಮ್ಮ; ಬಹು ತಿನ್ನಾಸಕ (ಮೇದಿಮ. ೪); ನೀವು ತಿನ್ನಲಿಕ್ಕೆ ತರತೀರಿಲ್ಲೊ? ತಿನ್ನಾಸಕ ತರತದೇಳು (ಆಮನಿ. ೨೫); ಪಸುಭೂತಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣವರ್ಯನಲ್ಲ, ತಿನ್ನಾಸಕನೂ ಹಣಲೋಭಿಯೂ ಆದ ಸಾಧಾರಣ ವೈದಿಕ (ತವನಿ. ೮೯). [<ತಿನ್]

ತಿನ್ನಾಸಕತನ (ನಾ). ತಿನ್ನುವುದರಲ್ಲೇ ಆಸಕ್ತಿಯಿರುವಿಕೆ; ಅತಿಯಾಗಿ ತಿನ್ನುವ ಸ್ವಭಾವ: ನಾಡಿನಲ್ಲಿ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಭಾಗಗಳಿಗೆ ಹೋಗಿ ನೋಡಿದರೂ ಅಲ್ಲಿಯ ವೈಚಿತ್ರ್ಯಗಳಂತೆ ತಿನ್ನಾಸಕತನದ ಕತೆಗಳೂ ಸಿಕ್ಕುವವು (ಶ್ರೀರಂಗ. ೨೬). [ತಿನ್ನಾಸಕ + – ತನ]

ತಿನ್ನಾಸಕಿ (ನಾ). ತಿನ್ನುವುದರಲ್ಲಿ ಬಹಳ ಆಸಕ್ತಿಯುಳ್ಳವಳು; ಹೊಟ್ಟೆಬಾಕಿ: ನೀನು ಬಲು ತಿನ್ನಾಸಕಿ (ಬೀರಬ. ೮೬). [ತಿನ್ನಾಸಕ + – ಇ₂]

ತಿನ್ನಾಳಿ, ತಿನಾಳಿ, ತೀನಾಳಿ (ನಾ). = ತಿನ್ನಾಸಕ: "ಭಕ್ಷಕಃ, ಘಸ್ಮರಃ, ... ತಿನ್ನಾಳಿ" (ಹಲಾಯು. ೫೮-೧೯೫). **ತಿನಾಳಿ:** ಕೂಟ್ಬಣಿ ಗನೆಸಲ್ಕೆ ಜಗದಿ ತಿ[ಪಾಠಾಂ. ತೀ]ನಾಳಿವೆಸರ್" (ಕವಿಕಂ. ೧೫೬); ಮಹಾರಾಜರನ್ನು . . . ತಿನಾಳಿಯೆಂದು ಬಯ್ಯುವೇ (ವಿಗದ. ೪೧-೨೪). **ತೀನಾಳಿ:** "ತೀ[ಪಾಠಾಂ. ತಿ]ನಾಳಿಯೊಳಗೇವೇಟ್ವಿ ಕೂಟ್ಬಣಿಗ" (ಶಬ್ದಮಂ. ೪೯); ಕೌಂಟ್ಸ್ಲರವರು ತೀನಾಳಿ ಹುಡುಗರಿಗೆ ಆದರ್ಶ ಉಪಾಧ್ಯಾಯರು (ಹುಮುಖ. .....]

ತಿನ್ನಿಸು 'ತಿನಿಸು₁' ನೋ.

ತಿನ್ನು 'ತಿನ್' ನೋ.

ತಿಪರ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಭರಣ (?): ಅಪರಂಜಿ ಚಿನ್ನಾಕಿ ತಿಪರಾವ ತಿರುವ್ಯಾರೆ ಸಕಲಸಂಪನ್ನರ ಮಗಳು ನೀಲಮ್ಮಾಗೆ ತಿಪರವ ತಿರುವ್ಯಾರೆ ಬಸವಣ್ಣ (ಗೌರಪ. ೧). [Pಇದು ತಿರುವು ಇರಬಹುದೆ?]

ತಿಪಲಾಟ (ನಾ). ಕಷ್ಟ; "ಪೇಚಾಟ; ತೊಂದರೆ" (ಜಾನಕೋ. ೬೬). [ತಿಪಲು₀ (<ತಿಪ್ಪಲು) + ಆಟ]

ತಿಪುರ, ತಿವುರ, ತಿಹುರ (ನಾ). = ತ್ರಿಪುರ: ಪರನಾಜ್ಞೆಯಿಂದಿಂದ್ರನತುಳ ಸನ್ನಾಹದಿಂದಿರದ ತಿ[ಪಾಠಾಂ. ತ್ರಿ]ಪುರಕೆ ಲಗ್ಗೆಯುಂ ಬಿಡಲ್ (ಚಲಪು. ೪೨ ಸೂಚನ). **ತಿವುರ:** 'ತಿವುರಾಂತಕ' ಪರಾ. **ತಿಹುರ:** ತಿಹುರಮನುರಿಪಲ್ ತ್ರಿವಿಲೋಚನನಾ ದ್ರುಹಿಣ ಚತುರ್ಭುಜರಾದಿಯ ಸುರಬಲಸಹಿತಂ ದಿವ್ಯ ವರೂಥಮನಡರ್ದಯ್ದುವ ತೆಱದಿಂ (ಜಯುಕಾ. ೬-೨೩). [<ಪ್ರಾ. ತಿಉರ. / ಸಂ. ತ್ರಿಪುರ]

ತಿಪುರಾಂತಕ, ತಿವುರಾಂತಕ, ತಿಹುರಾಂತಕ (ನಾ). ತ್ರಿಪುರಗಳನ್ನು ನಾಶಮಾಡಿದವನು; ಶಿವ: ಪೂರ್ವಪದಂ ತದ್ಭವವಾದುದರ್ಕೆ . . . ತ್ರಿಪುರಾಂತಕ – ತಿಪು [ಪಾಠಾಂ. ವು] ರಾಂತಕ (ಶಮದ. ೨೮೯ ಪ್ರಯೋ). **ತಿವುರಾಂತಕ:** ಪೂರ್ವಪದಂ ತದ್ಭವವಾದುದರ್ಕೆ–ಗ್ರಾಮರಸ – ಗಾವರಸ . . . ತ್ರಿಪುರಾಂತಕ–ತಿವುರಾಂತಕ (ಶಮದ. ೨೮೯ ಪ್ರಯೋ). **ತಿಹುರಾಂತಕ:** ತಿಹುರಾಂತಕಂ (ಶಬ್ದಾನು. ೨೯೬ ಪ್ರಯೋ). [<ಸಂ. ತ್ರಿಪುರಾಂತಕ]

ತಿಪ್ಪ (ನಾ). ಬೂದಿರಾಶಿಯ ಮೇಲಿರುವವನು; ಶ್ಮಶಾನವಾಸಿ; ಶಿವ: 'ತಿಪ್ಪಯ್ಯ' ಪರಾ. [ತಿಪ್ಪೆ + – ಅ₇]

ತಿಪ್ಪಗ (ನಾ). (?): ತಿಪ್ಪಗನು ಸುಂಕವನು ಕಟ್ಟಿಯೆ ತಪ್ಪದಲೆ ಮಾಡುತ್ತಲಿರಲಿಕೆಪೊಪ್ಪುವದೆ ತಿಪ್ಪಗನು ಬೇಱೆ ಸುಂಕದವ ಬೇಱೆ (ಜ್ಞಾನಸಿಂ. ೮-೧೫೦). [Pಇದು 'ತಪ್ಪುಕ = ತಪ್ಪುಮಾಡುವವನು' ಎಂಬುದರ ಅಪಲಿಖಿತವಿರಬಹುದು]

ತಿಪ್ಪಣ (ನಾ). ೧. (?): ನೆಟ್ಟಗಳೆ ಮೂಱು ತಿಪ್ಪಣದ ಮಣಿ ಒಂದು ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ಕುಳಿತು ಅಣಲ ಸಂಚವ ತಿಂದಿತ್ತು (ಮನುಗುಂ. ೨೬೯-೮೫); ಸಂಚಿತ ಕರ್ಮವನನುಭವಿಸುತ್ತಿಹುದೆಂಬುದೀಗ ತಿಪ್ಪಣದ ಮಣಿ . . . ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕರ್ಥ (ಮನುಗುಂ. ೯೯). ೨. ದ್ರವಪದಾರ್ಥವನ್ನು ತುಂಬುವ ಪಾತ್ರೆ (?): ಅಪ್ಪುವಾಸವ ತುಂಬುವ ತಿಪ್ಪಣದಂತೆ ತುಂಬುವಲ್ಲಿ ಕಟ್ಟಿಲ್ಲ (ಮಱಿಮಿಂ. ೯೪-೭೦). [?]

ತಿಪ್ಪಣ್ಣ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು: ಬರೆದಂ ದ್ವಿಜಪಾದಪಂಕಜಭ್ರಮರ ಬಲದೇವಯ್ಯನು ಮೂಂಕಿಯಯ್ಯನ ಮಗ ತಿಪ್ಪಣ್ಣ ಬರೆದ ಮಂಗಳಂ (ಎಕ. XI, ದಾವಣ. ೨೦-೩೨: 1046). [ತಿಪ್ಪ + ಅಣ್ಣ₁]

ತಿಪ್ಪಯ್ಯ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು: ಸ್ವಸ್ತಿಶ್ರೀ ತಿಪ್ಪಯ್ಯ ಬರೆದಂ (ಎಕ. XI, ದಾವಣ. ೧೭-೨೨; 889); ತಿಪ್ಪಯ್ಯನೆಂಬಾ ಪದಿನೇಟ್ಬಾನಿಸಂ (ಎಕ. V, ಅರಕ. ೭೧-೬; 920). [ತಿಪ್ಪ + ಅಯ್ಯ₁]

ತಿಪ್ಪರದಂಡ (ನಾ). ಆಡಿಸುವ ದೊಣ್ಣೆ; ತಿರುಗಿಸುವ ದೊಣ್ಣೆ (?): ಅಪ್ಪಪ್ಪಾ ಈತನೇ ಬಲುದೈವ ತಪ್ಪುಹೊರಿಸಿ ವಾರಿಗೆವರ ತಿಪ್ಪಾ[ಪ್ಪ] ರದಂಡವಾಡಿಸುವ (ವಿಶ್ವೋ.ಸು. ೨೩-೪). [<ತಿರಿಪ್ಪು₃ ? + ದಂಡ]

ತಿಪ್ಪರಲಾಗ (ನಾ). ೧. ತಿರಂಗಿಕೊಂಡು ಹಾಕುವ ಲಾಗ; ಅಂತರಲಾಗ; ದೊಂಬರ ಲಾಗ. ೨. (ಆಲಂ) ಹೆಣಗಾಟ; ಪ್ರಯತ್ನ: ವಾದದ ಆವೇಶದಲ್ಲಿ ತನ್ನ ಗುರು ವಸಂತರಾಯನ ವಿಚಾರಸರಣಿಯನ್ನು . . . ಬರೀ ಬುದ್ಧಿಶಕ್ತಿಯ ತಿಪ್ಪರಲಾಗವೆಂದೂ ಕರೆದ(ದೂರಸ.೪೪); ವೀರ್ಯವೇ ನಿಷ್ಠೆಯಿಂದ ಸಾಕಾರವಾಗುತ್ತದೆ, ಹಠದ ತಿಪ್ಪರಲಾಗವಲ್ಲ (ನಲಮು. VII, ನಾಲ್ಕುಮಾತು).

ತಿಪ್ಪರಲಾಗ ಹಾಕು = ೧. ಓಲಾಡು: ಮನಸ್ಸು ತಿಪ್ಪರಲಾಗ ಹಾಕಿತು (ಹೊಸಕ್ಕಿ. ೮೯). ೨. ಕಷ್ಟಪಡು ; ಪ್ರಯತ್ನಿಸು : ಹಾಂಗ ಮಾಡಲಿಕ್ಕೆ ಬರೂದುಲ್ಲೋ ಆಚಾರಿ; ನಾನು ಭಾಳ ತಿಪ್ಪರಲಾಗಾ ಹಾಕಿನೆ (ತಿಮಗು. ೭೯). **ತಿಪ್ಪರಲಾಗ ಹೊಡೆ** = ೧.=ತಿಪ್ಪರಲಾಗ ಹಾಕು ೨ : ತಿಪ್ಪರಲಾಗ ಹೊಡೆದರೂ ಅದು ತಪ್ಪುವ ಹಾಗಿರಲಿಲ್ಲ(ಸಮಜೀ. ೧೨೩೯). ೨. ತೇರ್ಗಡೆ ಹೊಂದದಿರು: ರಾಜುವು ಮೂರುರೂಪಾಯಿಯ ಪರೀಕ್ಷೆಯಲ್ಲಿ ಮೂರು ಸಲ ತಿಪ್ಪರಲಾಗ ಹೊಡೆದಿದ್ದ (ಎಡಹ. ೧೬). 'ತಿಪ್ಪು' ಪರಾ.

[<ತಿರಿಪ್ಪು₂ ? + ಲಾಗ]

ತಿಪ್ಪಲ್ (ನಾ). (?) : ಮೂರು ತಿಪ್ಪಲ್ ಬಗೆವರವರೆ ಗೌರಿಯನು ಪುತ್ರಿಯನು ಕುಸುಮಕುಮಾರಿಯನು ಕನಸಿನಲಿ ಕಂಡವ ಜೀವರಲ್ತೇ ಕರಂ (ವಿವೇಥ. ೮-೩೪). [?]

ತಿಪ್ಪಲಾಟ (ನಾ). (ಬುಗುರಿಯಂತೆ) ತಿರುಗುವಿಕೆ ; ಸುತ್ತಾಟ (?) : ಇಂತೊಸೆದ ಬೆಳಕಿನಲಿ ಕೆಲವು ಇದ್ದಲ್ಲಿ ತಿಪ್ಪಲಾಟದಲಿ ತೊಡಗಿವೆ (ಸುನೀತ. ೮೦-೪). 'ತಿಪ್ಪರಲಾಗ' ಪರಾ. [<ತಿಪ್ಪು + ಆಟ]

ತಿಪ್ಪಲಿ 'ಹಿಪ್ಪಲಿ' ನೋ.

ತಿಪ್ಪಲು (ನಾ). ಪೀಕಲಾಟ ; ತೊಂದರೆ ; ಕಷ್ಟ : "ತಿಪ್ಪಲು, ತಿಪ್ಪಲು ಪಾಟ-ಕಷ್ಟ" (ಗಂಗಾಮ. ೧೫೨). 'ಚಿಪ್ಪಳು' ಪರಾ. [?]

ತಿಪ್ಪಲುಗಾರ (ನಾ). ಅಧಿಕಾರ ನಡೆಸುವವನು; ದಬ್ಬಾಳಿಕೆ ನಡೆಸುವವನು : ಆ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅರಸರು ತಿಪ್ಪಲುಗಾರರು (ಜುಲುಂ[illegible] ಆಳುವವರು) (ಅಕ್ಕರ. ೧೨೨). [ತಿಪ್ಪಲು + -ಕಾರ₁ (< -[illegible]]

ತಿಪ್ಪು 'ತಿರಿಪ್ಪು₁' ನೋ.

ತಿಪ್ಪುಳ್ 'ತುಪ್ಪುಳ್' ನೋ.

ತಿಪ್ಪುಳ 'ತುಪ್ಪುಳ್' ನೋ.

ತಿಪ್ಪುಳು 'ತುಪ್ಪುಳ್' ನೋ.

ತಿಪ್ಪುೞ್ 'ತುಪ್ಪುೞ್' ನೋ.

ತಿಪ್ಪೂರ್ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು : ತಿಪ್ಪೂರ ಕಾಡಸ್ವಾಮಿಗಳ್ಗೆ ಬ್ರಹ್ಮದೆಯ ಕ್ರಮದೆನ ಮೆಲೂರ ಕೆಱೆ ಕೀೞೆ ಪಡಿಕಂಡುಗಂ ಭೂಮಿ ದತ್ತಮ್ಮ (ಇಆ. V, ೧೩೬-೧೩ ; 454 ಕ್ರಿಶ). 'ತಿಪ್ಪೆಯೂರ್' ಪರಾ. [? + ಊರ್]

ತಿಪ್ಪೆ, ತಿರ್ಪೆ (ನಾ). ೧. ಕಸದ ಗುಡ್ಡೆ ; ರಾಶಿ : ತಿಪ್ಪೆ ಮೇಲೆ ಮಲಗಿ ಉಪ್ಪರಿಗೆ ಕನಸು ಕಂಡ ಹಾಗೆ (ಗಾದೆ). ೨. ಕಸಕಡ್ಡಿಗಳನ್ನು ಹಾಕುವ ಸ್ಥಳ : ವಾರಿಜಷಂಡಮಂ ಪಡೆದು ಪೊರ್ದುವಪೊಲ್ ಕಳಹಂಸೆ ತಿಪ್ಪೆಯಂ ಪೊರ್ದುಗುಮೆ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೪-೨೦೦) ; ತಿಪ್ಪೆಯ ತಪ್ಪಲಲ್ಲಿ ಬಿದ್ದಿರ್ದ ತಂಡುಲವ ಕಟ್ಟಿಕೊಂಡು (ಬಸವಸಂ. ೨೨೫-೧೩) ; ಹತ್ತು ಸಾವಿರ ಪೊನ್ನು ತಿಪ್ಪೆಯಲಿ ಹೂಳಿಟ್ಟು ಮತ್ತೆ ಉಪ್ಪಿಲ್ಲದೆ ಉಂಡೆಯಲ್ಲೊ ಪ್ರಾಣ (ಪುರಂದ. ೧-೯೭-೨) ; ಏಳುನೆಲೆಯುಪ್ಪರಿಗೆಯೆತ್ತಿ ಕೀಳುದಿಪ್ಪೆಯದೆತ್ತ (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೧೭-೩೪); ಶ್ವಾನ ತಿಪ್ಪೆಯ ಮೇಲೆ ಮಲಗಿರಲು . . . ಪನ್ನೀರ ವಾಸನೆ ಬೀಸಲದು ಹಾರಿ ದುಮುಕುವುದು (ಮಂಕುತ. ೯೦೫) ; ಕೋಳಿ ಕಾಲಿಗೆ ಗೆಜ್ಜೆ ಕಟ್ಟಿದರೂ ತಿಪ್ಪೆ ಕೆರೆಯದ ಇದ್ದೀತೇ (ಗಾದೆ)

△ **ತಿರ್ಪೆ** : 'ತಿರ್ಪೆಸುಂಕ' ಪರಾ.

ತಿಪ್ಪೆಕೆದರು = ಹಳೆಯ ಸಂಗತಿಗಳನ್ನು ಬಯಲಿಗೆಳೆ : ಅವನನ್ನು ರೇಗಿಸಿ ರೇಗಿಸಿ ತಿಪ್ಪೆಕೆದರಿದರು (ರೂಢಿ). **ತಿಪ್ಪೆಗುಂಡಿ, ತಿಪ್ಪೆಯಗುಂಡಿ**= ಕಸಕಡ್ಡಿಗಳನ್ನು ಹಾಕುವ ಗುಂಡಿ: ವ್ಯವಸಾಯವೇ ಮುಖ್ಯವಾಗಿದ್ದುದರಿಂದ ತಿಪ್ಪೇಗುಂಡಿಗಳು ಊರಿಗೆ ಸಮೀಪವಾಗಿದ್ದುವು (ಹುಟ್ಟಿಹ. ೫) ; ವಿಷಯ ಕೂಪವೆಂಬ ತಿಪ್ಪೆಯ ಗುಂಡಿಯ ನೀರ ಕುಡಿದು (ಸಿದ್ಧೇವ. ೪೩-೧೦೭). **ತಿಪ್ಪೆಸಾರಿಸು** = ೧. ತಿಪ್ಪೆಮುಚ್ಚಿ ಮೇಲೆ ಅಲಂಕಾರಮಾಡು. ೨. [illegible] ಮಾಡಿದೆನೆಂದು [illegible] ಮಾಡು : ಮಂಗಲಿಕೆಗಳ [illegible] ಎಂದು ತಿಪ್ಪೆಸಾರಿಸುವ ದ[illegible]

[ದೇ.॥ ತಮಿ: [illegible]]

ತಿಪ್ಪೆಯೂರ್ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು [illegible] ತಿಪ್ಪೆಯೂರೊಳಾದ ಅಟ್ಟದೆಱೆಯುಂ [illegible]

[ತಿಪ್ಪೆ + ಊರ್]

ತಿಪ್ಪೆವಳ್ಳ (ನಾ). [illegible] [ತಿಪ್ಪೆ + [illegible]]

ತಿಪ್ಪೆಸುಂಕ, ತಿರ್ಪೆಸುಂಕ (ನಾ). [illegible] 1097) ; [illegible] ಗಾಣಂ [illegible] ಕೆಱೆಯ ಘಣ್ಡಂಗೆ ಬಿಟ್ಟ ಧರ್ಮ್ಮ (ಎಕ. XI, ದಾವಣ. ೧೩೯-೫೩ ; 1106) ; ಪೇಱೆಸಲು ಎಲೆ ೧೦೦ ನ್ನಾಯದಲು ಮೂವಪ್ಪಣ ತಿಪ್ಪೆಸುಂಕ ರಾಸಿಯ ದೇವಗೊಳಗ ೨ ಗಾಣದಲೆಣ್ಣೆ ಸೊಳಸಿಗೆ (ಸೌಇಇ. IX i. ೨೩೩-೬೩ ; 1138). △ **ತಿರ್ಪೆಸುಂಕ** : ಬೋವಕ್ಕಳ್ ತಂದು ವ[illegible]ಮವ ಬಾಡುಕಾಯಿಗೆ ತಿರ್ಪೆಸುಂಕವ ಕೊಟ್ಟರ್ (ಮುಂಬರಾ. X. ೨೦೦-೭೫ ; 1229). [ತಿಪ್ಪೆ + ಸುಂಕ]

ತಿಪ್ಪೆಹೂಳು (ನಾ). ತಿಪ್ಪೆಯಲ್ಲಿ ಮುಚ್ಚುವಂತೆ ರಾಶಿ ಹಾಕಿದ ಕಸಕಡ್ಡಿ ಮುಂತಾದುವು : ಬಂದು ವರುಷದ ತಿಪ್ಪೆಹೂಳಿನ್ನೊಂದು ವರುಷಕೆ ವ್ಯತ್ತಿಕೆಯು (ಬಿಜ್ಜಪು. ೯೮-೩೪). [ತಿಪ್ಪೆ + ಹೂಳು (<ಪೂೞ್₂)]

ತಿಪ್ಪೇಱು (ನಾ). ಒಂದು ಸ್ಥಳದ ಹೆಸರು : ತಿಪ್ಪೇಱುಮ್ ಅಥುರ್ ಲಿಪರ್ ಆತಿಶಯವಾನ್ (ಮ್ಯಆರಿ. ೧೯೨೦, ೧೦-೬೭ ; 967). [?]

ತಿಬು 'ತಿಬ್ಬ₂' ನೋ.

ತಿಬ್ಬ₁, ತಿಬ್ಬರ, ತೀವರ (ಗು). ೧. ಜೋರಾದ ; ಶೀಘ್ರವಾದ : "ತೀವ್ರಕ್ಕೆ ತಿಬ್ಬಮೆಂಬರು ಕವಿಗಳ್" (ಕವಿಶಂ. ೨೦೦) : ತೀವ್ರ-ತಿಬ್ಬ, ನೇತ್ರ-ನೆತ್ತ (ಶಮತ. ೨೬೦ ಪ್ರಯೋ). ೨. ತೀಕ್ಷ್ಣವಾದ : ಮನದರ್ತ್ತಿ ಪೋಷಿನಂ ಮೇರುನಗದತ್ಯಂ ಜನಾಲಯಂಗಳನಿಂತನವರತಂ ನೋಡುವ ಭಾವನೆ ಪೋಗದು ತಿಬ್ಬಮಿನ್ನುಮದು ಕಾರಣದಿಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೫-೧೨೨) ; ತಿಬ್ಬಮೊಗಂ ಬಯಂಬಡಿಪ ತೇಜಮನುಳ್ಳದೃಥಾಂಗಂ(ಪಾಲಾಕ್ಕ.೧-೧೩-೪೭). (ನಾ). ೨. ಅತಿಶಯವಾದದು; ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದುದು ; ಅಧಿಕವಾದುದು : ಕುಲಜನೀತನೆ ಪಂಡಿತನೀತನುಜ್ಜ್ವಲಯಶೋಧಿಕನೀತನೆ ತಿಬ್ಬಮೆಂದಲಿಸಿ ಪೇಟ್ವ (ಕವಿಶಾ. ೦-೧೫೯) : ಜನವಚನಮ ತಿಬ್ಬಮೆಂದು ನಂಬಿದ ಫಲ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೨-೧೫೦) ; ಅಧರದ ಸವಿದನು ತಿಬ್ಬದ ಸುಸಿಲೊಳು ಕೃಷ್ಣ (ವರ್ಧಮ. ೫-೯೩). ೪. ವೇಗ ; ಜಾಗ್ರತೆ : ಪಡಿಹಾರಿಗಳ ತಿಬ್ಬದಿಂ ಕರೆದು (ಅರಾದ. ೧೩-೭೭). **ತಿಬ್ಬರ**: ೪. "ತಿಬ್ಬರಂ ತೀವ್ರನಾಮಂ" (ಕರ್ಣಾನಿ.೯೬). **ತೀವರ** : ೪. ದೇವತೆಗಳು ಕಾವಲರಿದು ನಾವು ಕೆಡಲು ಬೇಡ ಇನ್ನು ಮರುಳ ಕೂಡಿ ತೀವರದೊಳು ತಿರುಗೆಂದ (ಹರಿಶಾಂ. ೩-೬೭) ; ಹರಿಯೆ ಗತಿ ಹರಿಗೆ ನಿಜವೆಂದು ತಿಳಿದು ತೀವರದಿಂದ ಬಂದುಬಿಡುವದು ಜನರ (ಶೀರ್ಧಮ. ೨೦೭) ; ತೀವರದಿಂದ ವರವನುಗಿದು ಸ್ನಾನಕೆ ಸಮಮಾಡಿದ (ಶ್ರೀಕೃಪಾ. ೭೦). [ಪ್ರಾ. ತಿವ್ವ/ಸಂ. ತೀವ್ರ]

ತಿಬ್ಬ₂, ತಿಬು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹೂವು : "ದಿವ್ಯಂ - ಬರ್ಬರ ಚಂದನ. ತಿಬ್ಬ" (ಶಿವಧಿ. ೭೫). ತಿಬು : "ದಿವ್ಯಪುಷ್ಪ - ಕನಗಿಲು.ತಿಬು ಚಿತ್ರ" (ಶಿವಧಿ. ೭೫). [<ಸಂ. ದಿವ್ಯ ?]

ತಿಬ್ಬ$_4$ ...ಬ್ಬಂ' ನೋ.

ತಿಬ್ಬಂ, ತಿಬ್ಬ$_3$ (ಅ). ಬೇಗನೆ : ಶೀಘ್ರವಾಗಿ : ತಿಬ್ಬಂ ನುಡಿದಂ–ತಿಬ್ಬನುಡಿದಂ (...ಬ್ದಾ.ಸು. ೨೯೩ ಪ್ರಯೋ). ಅದಱಿಂ ಮುಂಚಿ ಪಳಂಚಿ ಪಾಱಿದುದು ತಿಬ್ಬ... ...ಣಮನ್ಯಂ (ಶಬಶಂ. ೪-೪೦). ತಿಬ್ಬ$_3$: ಮೇಲಿನ 'ಶಬ್ದಾನು' ಪ್ರಯೋಗವನ್ನು ನೋಡಿ. [<ತಿಬ್ಬ$_1$]

ತಿಬ್ಬಂಮಾಡು (ಕ್ರಿ). ೧. ವೇಗಗೊಳಿಸು. ೨. ದೃಢಪಡಿಸು ; ನಿಜಗೊಳಿಸು (?) : ಕೆಲರ್ ಮಿಟ್ಟುಗಾಡಿಯುಂ ಬರ್ದುಂಕಲಾಗದೆಂಬ ಮಾತಂ ತಿಬ್ಬಂಮಾಡಿ ಸೌಜನ್ಯಕಂದಾಂಕುರನ ಶರಕ್ಕಳ್ಕೆ ಬೆಳ್ಕತೊರ್ಳೇಡೆಯುಂ . . . ಬಿಟ್ಟರ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೪-೩೦ ವ); ಮನಮಂ ತಿಬ್ಬಂ ಮಾಡಿ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೩-೨೧) : ತಿಬ್ಬಂ ಮಾಡಿದಂ = ತಿಬ್ಬವೆಹಗಹುದಹಗೆ ಮಾಡಿದಂ (ಶಮದ. ೧೯೪ ಪ್ರಯೋ). [ತಿಬ್ಬ$_1$ + ಮಾಡು$_1$]

ತಿಬ್ಬಯಲು (ನಾ). ಒಂದು ಸ್ಥಳದ ಹೆಸರು (?) : ಹಿರಿಯ ಕೆಱೆಯ ತಿಬ್ಬಯಲಲು ಬಟ್ಟಗ ಗಟ್ಟಪೊಂದುವೂರಿನ್ದ ಹಡುವಣ ಹೊಲದಲ್ಲಿ ಬೆದ್ದಲೆ ೪೨ (ಎಕ. V, ಹಾಸನ. ೫೮-೪೮ ; 1174).

[ತಿಬ್ಬ? + ಬಯಲು (<ಬಯಲ್)]

ತಿಬ್ಬರ 'ತಿಬ್ಬ$_1$' ನೋ.

ತಿಬ್ಬಳಿ (ನಾ). ಬುದ್ಧಿ ; ಎಚ್ಚರ ; ಜ್ಞಾನ : ತಿಬ್ಬಳಿಯಡಂಗಿ ಬಿಳ್ದಾ ವೀರಭಟವಿತತಿ ಸಿಬ್ಬದಿಗೊಳುತ್ತ ಸಿಡಿಮಿಡಿಗೊಂಬ ನೃಪಸಮಿತಿ (ಸಮ್ಯಕ್ತ್ವ. ೮-೬೩) : ಏನೋ ಎಲಾ ತಿಬ್ಬಳಿ ಇಲ್ಲದೆ ಮಾತನಾಡುತ್ತೀರಿ (ಕಥಾಮಂ. IV, ೧೮).

ತಿಬ್ಬಿ (ಗು). ಯುನಾನಿ ಚಿಕಿತ್ಸೆಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ : 'ತಿಬ್ಬಿವೈದ್ಯ' ಪರಾ.

[←ಅರ. ತಿಬ್ಬೀ]

ತಿಬ್ಬಿವೈದ್ಯ (ನಾ). ಯುನಾನಿ ವೈದ್ಯ ; ಹಕೀಮ : ಆಯುರ್ವೇದ ಪಂಡಿತರನ್ನನುಸರಿಸುವಂತೆ ತಿಬ್ಬಿವೈದ್ಯರನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವುದಾಗಲಿ ಹಿಂದುಗಳಿಗೆ ಎಂದೂ ಕಷ್ಟವೆಂದೆನಿಸಿರಲಾರದು (ಭಾರಜ. ೪೦೮).

[ತಿಬ್ಬಿ + ವೈದ್ಯ]

ತಿಬ್ಬು 'ತಿರುವು$_3$' ನೋ.

ತಿಮುರು$_1$ 'ತಿವಿರ$_1$' ನೋ.

ತಿಮುರು$_2$ (ನಾ). (?) : ಬಿತ್ತುವ ಮಾ ೩ ಪಣುಮ ತಿಮುರು ಬಿತ್ತವ ಮ ೩ (ಸೌಇಎ. ೧೯೨೯, ಮಂಗಳೂರು. ೪೬೫-೧೩ ; 1312). [?]

ತಿಮರೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸೊಪ್ಪು ; ಒಂದೆಲಗ; ಇಲಿಕಿವಿಸೊಪ್ಪು : ಇಗೋ ತಿಮರೆ. ತಂಬ್ಳಿ ಮಾಡು ನೋಡೋಣ (ಬಾಳಗಿ. ೧೦೬).

[?]

ತಿಮಿ (ನಾ). ೧. ಮೀನಂ ; ಮತ್ಸ್ಯ : "ಮೀನಂ ಶಫರಂ ತಿಮಿ ಪಾಠೀನಂ ಝಷಮನಿಮಿಷಂ ವಿಸಾರಂ ಮತ್ಸ್ಯಂ ಮೀನವೆಸರ್" (ವಸ್ತುಕೋ. ೨೨-೫); "ಮೀನಂ ಝಷಂ ತಿಮಿ ವಿಸಾರಮಾ ಶಿಲ್ಕಿ . . . ವೈಸಾರಿಣಂ ಮತ್ಸ್ಯಮೆನೆ ಮೀನ್ಗೆ ನಾಮಂ" (ಮಂಗರಾ. ೧೨೧-೬). ೨. ದೊಡ್ಡ ಗಾತ್ರದ ಮೀನು : "ರೀರಲ್ಲಃ, ತಿಮಿಃ, ತಿಮಿಂಗಿಳಃ (ತಿಮಿಂಗಿಳಗಿಳಃ) –ಈ ೪ ಒಂದೊಂದಕ್ಕೆ ಹಿರಿಯುವಪ್ಪ ಮೀನ್" (ಹಲಾಯು. ೧೦೯-೩೮) : ಜಳಧಿಯೊಳೆ ತಿಮಿ ತಿಮಿಂಗಿಳಗಿಳ ಮಕರ ಪ್ರಕರ ಶಂಕ ಸಂಭವಮುಕ್ಕ್ಯಂ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೮೮೩) ; ಕಿರುಮೀನ್ಗೆ ಕೆರೆ ಕೊಳಂ ಪೊಳೆ ಸಾಲ್ಗುಮಾ ತಿಮಿಗೆ ಪೇಳ್ಕ್ಯಂ ಜಲಕ್ರೀಡೆಗಾರುಂದ್ರಸಾಗರಸಲಿಲವಿಸ್ತಾರ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೪-೯೫) : ತಿಮಿಯುಂ ತಿಮಿಂಗಿಳನಡಂಗುವಿನಂ ತವೆ ನುಂಗೆ ಆ ತಿಮಿಂಗಿಳನುಮುಸೀ ತಿಮಿಂಗಿಳಗಿಳಂ ತವೆ ನುಂಗಿದೆನೊಂದ ತುತ್ತಿನೊಳ್ (ಮಂತ್ರಶ. ೫೬-೧೬) : ಸಮುದ್ರದಡದಲ್ಲಿ ತಿಮಿಜಾತಿಗೆ ಸೇರಿದ ಪ್ರಾಣಿಗಳೂ ಇವೆ (ಪ್ರಪಾಇ. I, ೫೬). [ಸಂ.]

ತಿಮಿಂಗಿಲ, ತಿಮಿಂಗಿಳ (ನಾ). 'ತಿಮಿ' ಎಂಬ ಮೀನುಗಳನ್ನು ನುಂಗುವ ಬಹಳ ದೊಡ್ಡ ಗಾತ್ರದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮೀನಂ : ತಿಮಿಂಗಿಲ ಮತ್ಸ್ಯ ಕಚ್ಛಪ ಕರಿ ಮಕರಗಳಡಸಿ ತುಂಬಿದ ಹಗೆಯೆನಿಸಿ . . . ಮೆಱೆದುದರರೆ ಪಶ್ಚಿಮವನನಿಧಿ (ಸೋಮಚ. ೧-೬೦) ; ಮಿಗೆ ತಿಮಿಂಗಿಲನೊಡನೆ ಪುಲುಮೀನುಗಳು ಮಾಡುವುದೇನು (ಕುಮ್ಯದ್ರೋ. ೩-೪೨); ಅಡಿಯ ಮೇಲಾದಪೋಲೋಕರಿಪುದದ್ರಿಸಮ ಊರ್ಮಿಮಾಲಾ ಭಯಂಕರ ಸಮುದ್ರಂ, ತಿಮಿಂಗಿಲಂ ತೃಣದ ಕಣವಾಯಿತೆಂಬಂತೆ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೧೬೫-೧೬೦): ಇದು ತಿಮಿಂಗಿಲ ಮೊಸಳೆ ಮೀಂಗಳ ಬಾಳ ಕೊಳಗುಳದಾಕರ! (ಮಾನಸ. ೪೧-೩). **ತಿಮಿಂಗಿಳ** : "ರೀರಲ್ಲಃ, ತಿಮಿಃ, ತಿಮಿಂಗಿಳಃ (ತಿಮಿಂಗಿಳಗಿಳಃ)–ಈ ೪ ಒಂದೊದಕ್ಕೆ ಹಿರಿಯುವಪ್ಪ ಮೀನ್" (ಹಲಾಯು. ೧೦೯-೩೮) : ಬಾಳೆಗಳಂ ತಿಮಿ ನುಂಗೆ, ನುಂಗಿದಾಗಳೆ ತಿಮಿಯುಂ ತಿಮಿಂಗಿಳನಡಂಗುವಿನಂ ತವೆ ನುಂಗೆ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೮೮೪). [ಸಂ.]

ತಿಮಿಂಗಿಲಗಿಲ, ತಿಮಿಂಗಿಳಗಿಳ (ನಾ). 'ತಿಮಿಂಗಿಲ' ಎಂಬ ಮೀನಂಗಳನ್ನು ನುಂಗುವ ಅತಿ ದೊಡ್ಡ ಗಾತ್ರದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮೀನು : ಅದಕ್ಕೆ ಮೊದಲು ನಾನು ತಿಮಿಂಗಿಲಗಿಲವಾಗಿದ್ದೆನು (ಮಂತ್ರಶ. ೫೬-೧೯). **ತಿಮಿಂಗಿಳಗಿಳ** : "ರೀರಲ್ಲಃ, ತಿಮಿಃ, ತಿಮಿಂಗಿಳಃ (ತಿಮಿಂಗಿಳಗಿಳಃ) – ಈ ೪ ಒಂದೊಂದಕ್ಕೆ ಹಿರಿಯುವಪ್ಪ ಮೀನ್" (ಹಲಾಯು. ೧೦೯-೩೮) : ತಿಮಿಯುಂ ತಿಮಿಂಗಿಳನಡಂಗುವಿನಂ ತವೆ ನುಂಗೆ ತತ್ತಿಮಿಂಗಿಳಮುಮನಾ ತಿಮಿಂಗಿಳಗಿಳಂ ತವೆ ನಂಗಿದುದೊಂದು ತಾಣದೊಳ್ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೮೮೪). [ಸಂ.]

ತಿಮಿಂಗಿಲನ್ಯಾಯ (ನಾ). ದೊಡ್ಡದು ಚಿಕ್ಕದನ್ನು ತಿಂದು ಜೀವಿಸುವ ನ್ಯಾಯಂ : ಈ ತಿಮಿಂಗಿಲನ್ಯಾಯದಿಂದ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ ಸಿದ್ಧಿಯಾದೀತೆ (ಹಾಡುಹು. ೬೮). [ತಿಮಿಂಗಿಲ + ನ್ಯಾಯ]

ತಿಮಿಂಗಿಲರಾಶಿ (ನಾ). ಒಂದು ನಕ್ಷತ್ರ ಪುಂಜದ ಹೆಸರಂ : ಅಗ್ನಿಕುಂಡ ಶಿಲ್ಪಶಾಲೆಗಳ ಮೇಲಕ್ಕೆ ಅಂದರೆ ಉತ್ತರ ವಾಯವ್ಯಗಳಿಗೆ ಹಬ್ಬಿ ತಿಮಿಂಗಿಲರಾಶಿ ವ್ಯಾಪಿಸಿದೆ (ನಕ್ಷತ್ರ. ೨೧). ℙ ಇದು ಇಂಗ್ಲಿಷಿನ 'Cetus' ಎಂಬುದರ ಕನ್ನಡ ಅನುವಾದ. [ತಿಮಿಂಗಿಲ + ರಾಶಿ]

ತಿಮಿಂಗಿಳ 'ತಿಮಿಂಗಿಲ' ನೋ.

ತಿಮಿಂಗಿಳಗಿಳ 'ತಿಮಿಂಗಿಲಗಿಲ' ನೋ.

ತಿಮಿತ (ಗು). ಅಲುಗಾಡದ ; ಅಚಲವಾದ ; ಸ್ಥಿರವಾದ : "ಸ್ತಿಮಿತಂ ತಿಮಿತಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೧೦೬-೫೧) : ತಿಮಿತ ಕಪೋಳಾವಳಗ್ನಾಳಕಂ ಯೌವತಮಾದಂ ಕಣ್ಗೆವಂದಿರ್ದುದು ಕೃತಸಲಿಲಕ್ರೀಡಮುಸ್ರೋಷ್ಣಪೀಡಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೬-೧೪೯). [ಸಂ.]

ತಿಮಿತ್ತಿಳಕ (ನಾ). ಕಾಡಿಗೆಯ ತಿಲಕ (?) : ಅದಲ್ಲದೆಯುಂ ತಿಮಿತ್ತಿಳಕಮೆಂಬುದು ಪಸುಗೂಸಿಂಗೆ ಮಸಿಯೆಂಬುದು ಪುರಿಯೋಡಿಂಗೆ (ಅನಂಪು. ೨-೨೮ ವ).

[ℙ ಇದು 'ತಿಮಿರ್ತಿಲಕ' ಎಂಬುದರ ಅಪಲಿಖಿತವಿರಬಹುದು]

ತಿವಿರ್$_1$, ತಿಗುರು$_1$, ತಿವಿರು$_1$, ತಿವುರು$_1$ (ಕ್ರಿ). ೧. (ಚರ್ಮವನ್ನು) ತಿಕ್ಕಿ ಶುಭ್ರಗೊಳಿಸು ; ಚೊಕ್ಕಟಗೊಳಿಸು : "ತಿವಿರ್–ತ್ವಙ್ಮಲ ವಿಸರ್ಜನೇ" (ಶಮಧಾ). ೨. ಗಂಧ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ಲೇಪಿಸು,-ಉಜ್ಜು,-ಪೂಸು : ಬಟಿಯುಂ ಯಕ್ಷಕರ್ದಮದ ಕೆಯ್ಗಟ್ಟಿಯೊಳ್ ಕೆಯ್ಯಂ ತಿವಿರ್ದು ತಂಬುಲಮಂ ಕೊಂಡು (ಪಂಪಭಾ. ೩-೭೯ ವ) : ಕೈಘಟ್ಟಿಯೊಳಂಗೆಯ್ಯಂ ತಿವಿರ್ದು (ಸುಕುಮಾ. ೧೧-೩೦) ; ಅಗ್ರಪಲ್ಲವದ ಚಪ್ಪರಣೆಗಳಿಂ ಚಪ್ಪಳಿಸಿ ನೆಗೆದು ತಿವಿರ್ದ ಕುಂಕುಮದಿಂ (ಅನಂಪು. ೨-೨೯ ವ) : ಬಾರಯ್ ನೀರೆಱೆವೆಂ ಮೀಯಿಸುವೆಂ ಪೂಸುವೆಂ ಬಾವನ್ನದಿಂ ತಿವಿರ್ವೆಂ ತಿಲಕಮನಿಡುವೆಂ ತನಿವಣ್ಗಳಂ ತಿನಲೀವೆಂ, ನಿನ್ನನಗಲದಾವಗಂ ಸೇವಿಸುವೆಂ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೬೧-೧೬).

ಕರ್ನಾಟಕ ಸರ್ಕಾರದ ಉದಾರ ಧನಸಹಾಯದಿಂದ ಕನ್ನಡಿಗರ ಬಹುದಿನಗಳ ಬೇಡಿಕೆಯಾಗಿದ್ದ ಕನ್ನಡ ನಿಘಂಟಿನ ಎಂಟು ಸಂಪುಟಗಳು ಈಗ ಪುನರ್ಮುದ್ರಣಗೊಂಡು ನಿಮ್ಮ ಕೈಸೇರುತ್ತಿವೆ.

ಸಮಸ್ತ ಕನ್ನಡಿಗರಿಗೆ ಈ ಸಂಪುಟಗಳನ್ನು ಒಪ್ಪಿಸಲು ನೆರವು ನೀಡಿದ ಕರ್ನಾಟಕ ಸರ್ಕಾರವನ್ನು ನಾನು ಕೃತಜ್ಞತಾಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಸ್ಮರಿಸುತ್ತೇನೆ.

ಡಾ. ನಲ್ಲೂರು ಪ್ರಸಾದ್ ಆರ್. ಕೆ.
ಅಧ್ಯಕ್ಷರು
ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯ ಪರಿಷತ್ತು